מדרש רבה

D04524229S
Duke University Libraries

ספר

מדרש רבה

חלק ראשון

ווילנא

שנת תרמ"ה לפ"ק

בדפוס והוצאת האלמנה והאחים ראם

МИДРАШЪ РАБО.
Аллегорическій Комментарій
Пятикнижія и мегилотъ.
Часть I. Отд. II.
съ Вилен. изданія 1878 г.
1884.

Дозволено цензурою. — 28 Апрѣля 1883 г. Вильна.

ВИЛЬНА.
Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ домъ № 325/2631.

מדרש רבה

על

חמשה חומשי תורה וחמש מגלות

ועליו

הרבה פירושים ממבחרי המפרשים הקדמונים והאחרונים. רבים מאלה שכבר נדפסו על המדרשים או בספרים לבדם. ורבים אשר היו בכתובים עד כה ולא זכינו עוד לאורם.

ואלה המה:

א) **פירוש רש"י** על בראשית רבה, לרבינו שלמה יצחקי ז"ל. הוגהו ממנו השבושים והשגיאות שרבו בו בדפוסים הקודמים:

ב) **מתנות כהונה** (השלם) להרב החסיד שבכהונה הג' המפורסם כו' מוהר"ר יששכר בער בהרב מוהר"ר נפתלי כ"ץ המכונה בשם בערמן אשכנזי ז"ל מק"ק שעברשין. נדפס בשלמות כמו שנדפס בדפוס בנבנשתי ופפד"א והושבו אליו כל הענינים שנשמטו ממנו בדפוסים האחרונים. והצגנום בשני חצאי רבוע כזה [ ]:

ג) **יפה תואר** על מדרש רבה לחמשה חומשי תורה:

ד) **יפה ענף** על מגלת רות, אסתר, ואיכה רבתי:

ה) **יפה קול** על מגלת שיר השירים רבה:

להרב הגאון החוקר האלהי כו' מוהר"ר שמואל יפה אשכנזי זצ"ל אב"ד דקושטנדינא. **לקט חדש** ונפלא, הכולל תוכן הפירושים האלה ועקרי דבריהם. נלקט על ידי חכם מופלא (כמבואר בהקדמת המדפיסים). ובתוכם הערות מהרב המלקט מסוגרות בשני חצאי רבוע:

ו) **ידי משה** להגאון המפורסם מוהר"ר יעקב משה בהרב החסיד מוהר"ר אברהם העלין אשכנזי זצ"ל נכד הרש"ל ז"ל:

ז) **משנת דרבי אליעזר** להרב הגאון החסיד מוהר"ר אליעזר במוהר"ר יהודה ז"ל מפינטשוב:

ח) **נזר הקודש** על בראשית רבה, להרב הגאון המקובל האלהי מוהר"ר יחיאל מיכל בן עוזיאל ז"ל מגלוגא רבתי. נאספו ממנו חדושיו היקרים המאירים את פשט דברי המדרש ומבארים מצפוני כוונותיו (והוצגו בסוף הספר):

ט) **תולדות נח** על שמות רבה, להרב הגאון הדיין המצוין מוהר"ר נח במוהר"ר פסח ז"ל (נדפס בסוף הספר):

י) **נחמד למראה** לגאון קדמון ושמו פלאי. ובתוכו חדושים יקרים להרב הגאון הגדול מוהר"ר שלמה שלם זצ"ל אב"ד ור"מ דק"ק ספרדים באמשטרדם, וחדושים על דרך הדקדוק מהרב המדקדק הגדול המפורסם מוהר"ר זלמן הענא ז"ל בעל המחבר ס' בנין שלמה, וצהר התבה (נדפס בסוף כל ספר):

יא) **חדושי הרד"ל** להרב הגאון המובהק המפורסם כו' מוהר"ר דוד לוריא זצ"ל מביחאוו. עם הוספות רבות מתוך כ"י שנוספו על החדושים שכבר נדפסו. וגם חדושיו על חמש מגלות כלם מכ"י כי לא נדפסו עוד מעולם:

יב) **חדושי הרש"ש** להרב הגאון החכם המפורסם מוהר"ר שמואל שטראשון זצ"ל. עם הוספות רבות מתוך כ"י. וחדושיו על חמש מגלות כלם מתוך כ"י כי לא נדפסו עוד מעולם.

יג) **באור מהרי"פ** להרב המאוה"ג המפורסם כו' מוהר"ר יחזקאל פייוויל ז"ל מ"מ דווילנא. ועל שמ"ר ויק"ר כלו מכ"י. כי לא נדפס עוד מעולם (נדפס בסוף כל ספר).

יד) **פירוש מהרז"ו** (באור חדש ונפלא) להרב הג' המפורסם בתו"י בקי בכל חדרי התורה המבאר הנפלא כו' מוהר"ר זאב וואלף במוהר"ר ישראל איסר איינהארן ז"ל מהוראדנא.

טו) **מסורת המדרש** (חבור חדש) כולל מראה מקומות מאמרי המד"ר (מלבד המראה מקומות אשר בחדושי הרד"ל והרש"ש ובפי' מהרז"ו) בש"ס בבלי, וירושלמי, ספרא, ספרי, ותוספתא, ומכילתא, אדר"נ, מסכת סופרים, שמחות, כלה, ומסכת דרך ארץ רבא וזוטא, פדר"א, מד"ר ותנחומא, מדרש שמואל, מדרש שוח"ט לתהלים ומשלי, פסיקתא רבתי, ופסיקתא דר"כ, תנד"א רבא וזוטא, אגדת בראשית, מגלת תענית, סדר עולם רבא וזוטא, וילקוט שמעוני:

נם הוספנו בו (בסוף ספר בראשית) **שיטה חדשה** לברכות יעקב, המיוחסת לרבינו **משה הדרשן** ז"ל. ובראש המדרש הצגנו **כללי המדרש** מספר **של"ה הקדוש** ממאמרו תורה שבע"פ. **ומאמר על ההגדות** להגאון המקובל האלהי מוהר"ר **משה חיים לוצאטו** ז"ל. **ומבוא למדרש** להגאון החכם הכולל מוהר"ר **צבי הירש חיות** ז"ל. ויתר מעלותיו הרבות והגהתו המדויקת מאד, והחדושים הרבים שנתחדשו בו הנם מפורשים בהקדמת המדפיסים מעל"ד:

ווילנא

בשנת חמשת אלפים ושש מאות וארבעים וחמש לב"ע

בדפוס והוצאות

האלמנה והאחים ראם

הקדמת המדפיסים

הנה כבר היה את לבב אבינו הר' הגביר המנוח מוהר"ר **יוסף ראובן ראם** ז"ל להוציא לאור **מדרש רבה** עם פירוש מתנות כהונה, ומהרז"ו, והגהות הרד"ל, והרש"ש, ובשנת תרי"א החל להדפיסו, ויהי כי כלה להדפיס ספר בראשית ושמות רבה ותתיצבנה נגדו סבות שונות לשטן להפריעו ממלאכתו וההדפסה נשבתה אז. וכל יודעי תורה בקשונו מאד לכלות הדפסתו, כי נהה העם אחרי פירוש מהרז"ו אשר באורו החדש ראו אור גדול במד"ר, כי לא היה עוד כמוהו באור מספיק להמדרש ע"פ הפשט האמתי, ואף הגהות הרד"ל והרש"ש אם שכבר זכו לאורן כי נדפסו לפניו, אולם רק מעט מהן נדפסו ולא כלן, וישתוקקו לראות אור הגנוז ביתר הגהותיהם היקרות; וכן חזקו עלינו דברי אא"ז הגאון הרש"ש ז"ל לכלות הדפסתו כי גם בעיניו היה פירוש הרז"ו נכבד ויקר מאד ואמר כל כדין סמוכו לנו; גם אמר כי נדר גדול נדרנו להמחבר להוציא פירושו לאור עולם. לכן קמנו עתה אנחנו בניו תחתיו לבצע את מחשבתו הטובה ההיא להוציא לאור בדפוסנו את המד"ר עם הפירושים הנ"ל, והוספנו עוד עליהם פירושים נבחרים כהנה וכהנה, הרבה מאלה שכבר נדפסו על המדרשים או בספרים לבדם מפוזרים אחד הנה ואחד הנה, והרבה אשר היו בכ"י ולא זכינו עוד לאורם, ואנחנו יגענו ומצאנום ואספנום אל המד"ר הזה, והיו לו למאורות להאיר על דרכיו ומסתרי נתיבותיו, לגלות טפח ממצפונותיו, ולחשוף מעמקי כוונותיו, ולא יהיה עוד כספר החתום לפני ההוגים בו ולאורם יראו בו אור גדול.

והנה הפקדנו על הגהתו מגיהים חכמים מובהקים והגיהו אותו בדיוק רב, ובעיון נמרץ וביותר את **פנים המדרש. והמתנות כהונה.** אשר הגיהו אותם על פי מדרשים מדויקים, ישנים גם חדשים, ובתוכם המד"ר מדפוס בנבנשתי, ופראנקפורט דאדר תנ"ב, ואמשטרדם תקל"ז, המהוללים מאד בהגהתם ובנוסחאותיהם. והדפסנוהו בכל פאר והדר ההדפסה, באותיות גדולות חדשות ויפות, ועל נייר טוב ולבן, ומסודר בטוב טעם, הכל כיד ה' הטובה עלינו; ולא נתהלל בשקר אם נאמר אשר **מיום שנתן מדרש לישראל**

לא נדפס עוד כמדרש הזה:

ואלה המפרשים אשר יעטרוהו:

א) פירוש רש"י. על בראשית רבה, מיוחס לרבינו **שלמה יצחקי** ז"ל. הוגהו ממנו השבושים והשגיאות אשר רבו בו בדפוסים הקודמים.

ב) מתנות כהונה השלם. להרב החסיד שבכהונה המפורסם מוהר"ר **יששכר בער** בהרב מוהר"ר **נפתלי** כ"ץ המכונה **בערמן אשכנזי** זצ"ל מק"ק **שעברשין**. נוספו בו כל ההשמטות שנשמטו ממנו בדפוסים רבים, והצגנום בשני חצאי רבוע. [ומדי דברנו בנוספות הנשמטות ממנו בדפוסים רבים לא נחדל מהגיד את אשר נפלאת בעינינו כי רבות מהן לקוחות מספר יפה תואר אשר חי אחרי בעל מ"כ כמבואר בהקדמת המלקט החדש ליפ"ת, ובפרט בשמ"ר ראינו כי רוח אחת ולשון אחת לשניהן · ואולי נאמנו דברי האומרים כי ההוספות ההן הנה מהרב ר' נפתלי הירש במוהר"ר שמשון ז"ל מווינא והוא לקטן מהיפ"ת ויאספן אל המ"כ]:

ג) יפה תואר. להרב הגאון החכם הכולל מוהר"ר **שמואל יפה אשכנזי** זצ"ל אב"ד **דקושטנדינא**. תוכן פירושו ועקרי דבריו נאספו ונלקטו עתה **לקט חדש** ע"י מלקט חכם מופלא רב וגדול אשר השכיל לבחור ולאסוף בטוב טעם ודעת את עקרי דברי פירושו הנחמדים בלשון קצרה וברורה, תחת אשר המלקט הישן עזב על הרוב את העיקר ויתפוש בטפל, כמבואר בהקדמת המלקט החדש ליפ"ת. ובתוך הפירוש הוצגו הרבה **חדושים והערות** מהרב המלקט, מסוגרים בחצאי רבוע. כל אלה לבראשית שמות ויקרא רבה. אולם לבמדבר דברים וקהלת לא נשתנה הלקוט הישן אשר נלקט כבר מספר יפ"ת, ויפה מראה.

ד) יפה ענף. על מגלות רות, אסתר, ואיכה רבתי, מאת הרב בעל יפ"ת הנ"ל. תוכן פירושו ועקרי דבריו נאספו עתה על ידי הרב המלקט החדש הנ"ל, ובתוכם הערותיו הרבות, חדשות ומועילות מאד. וגם בלקוט הזה הפליא לעשות יתר הרבה על המלקט הישן כמבואר בהקדמתו.

ה) יפה קול. על שיר השירים רבה מבעל **יפ"ת** הנ"ל. תוכן הפירוש ועקרי דבריו נלקטו גם כן על ידי הרב הנ"ל, ובתוכם הערותיו הרבות, חדשות ומועילות מאד. והנה הספר היקר הזה הנהו יקר מאד גם במציאות, ולכן לא באו עד עתה אף לקוטים ממנו באחד המדרשים אשר נדפסו עד היום.

ו) ידי משה. להרב הגאון המפורסם מוהר"ר **יעקב משה** בהרב החסיד מוהר"ר **אברהם העלין אשכנזי** זצ"ל נכד **הרש"ל** ז"ל. והנה הרבה מדבריו לקוחים הם מספר **יפ"ת** שנדפס כמאה שנה לפניו (ופעמים רבות מזכיר עליהם את שמו) והדברים מספר יפ"ת אשר לא חידש הידי"מ בהם דבר השבנום לבעליהם והצגנום בתוך היפ"ת.

ז) משנת דרבי אליעזר. להרב הגאון החסיד מוהר"ר **אליעזר** במוהר"ר **יהודה** זצ"ל **מפינטשוב** (חתן אחות בעל המחבר **ידי משה**).

ח) נזר הקודש. על בראשית רבה להרב הגאון המקובל כו' מוהר"ר **יחיאל מיכל בן עוזיאל** זצ"ל **מגלוגא רבתי**. (נדפס רק פעם אחת ביעסניץ שנת תע"ם). והנה רבים מדבריו כבר קדמום לו שאר מפרשי המדרש הזה, ורבים הובאו בפי' מהרי"פ למד"ר הזה, ולכן לא אספנו מהם רק את החדושים אשר לא נזכרו באלה, והנוגעים אל הפשט. (נדפס בסוף הספר).

ט) תולדות נח. לשמות רבה, להרב הגאון הדיין המפורסם מוהר"ר **נח** במוהר"ר **פסח** זצ"ל. יקר המציאות (ונדפס רק פעם אחת בקראקא בשנת שצ"ד). חדושיו שנזכרו במפרשי המדרש האחרים השמטנו ממנו. (נדפס בסוף הספר).

י) נחמד למראה. יקר המציאות. (ונדפס רק פעם אחת במד"ר דפוס אמשטרדם שנת תקל"ז). רבים יחסו את הפי' הזה להגאון ר' **שלמה שלם** זצ"ל אב"ד ור"מ דק"ק ספרדים באמשטרדם, אבל הנם מוכחשים מתוכו, כי בהסכמתו למדרש הנ"ל כתב לאמר: "וחדשות אני מגיד המראה אשר ראיתי נחמד למראה אחד קדוש מדבר ולא נודע אל מי מקדושים הדרה", וכן כתב שם הגאון מוהר"ר **שאול** זצ"ל אב"ד **דאמשטרדם** שלא נודע למי הוא, ואומר שהוא לאחד מחכמי ספרדים. וכן מפורש בדברי המדפיסים בשער הספר ובהקדמתם שר' **שלמה שלם** הנ"ל זיכה אותם בהעתק כ"י מספר ההוא אשר היה בידו, אולם שם מחברו לא נודע: והנה המדפיסים ההם אספו אל הפירוש ההוא גם **חדושים** מהגאון ר' **שלמה שלם** הנ"ל, **וחדושים** על דרך הדקדוק מהרב המדקדק הגדול מוהר"ר **זלמן הענא** ז"ל בעל **בנין שלמה וצהר התיבה**, שלשה אלה חוברו יחדיו בפירוש הנחמד הנ"ל. (נדפס בסוף כל ספר):

יא) חדושי הרד"ל. להגאון המפורסם מוהר"ר **דוד לוריא** זצ"ל **מביחאוו**. (בעה"מ פי' לפדר"א ועוד חבורים רבים) עם הוספות רבות מתוך כ"ק שנוספו על חדושיו שכבר נדפסו (ההוספות נדפסו בסוף כל ספר, מלבד ספר דברים אשר הדפסנום בתוך הספר בחצאי רבוע) וגם חדושיו על **חמש מגלות** מתוך כי"ק אשר לא נדפסו עוד מעולם. (ועל הטוב יזכרו בניו היקרים יחיו אשר נתנו לנו את זכות הדפסת חדושי מרן אביהם ז"ל לצמיתות עלמין, כדי לזכות בהם את הרבים, וגם הרב החכם כו' מוה' יהודה בעהאק נ"י זכור לטוב אשר נתן לנו הרבה הוספות לחדושי הרד"ל אשר היו אתו בכי"ק).

יב) חדושי הרש"ש. לאא"ז הגאון המפורסם מוהר"ר **שמואל שטראשון** ז"ל (בעל הגהות הרש"ש על הש"ס) עם הוספות רבות מכי"ק. (יש מהן שהובאו בפנים חדושיו. ורובן נדפסו בסוף כל ספר) גם חדושיו על **חמש מגילות** מתוך כי"ק אשר לא נדפסו עוד מעולם. (ועל הטוב יזכר ש"ב בנו הרב הגדול גאון תפארת עדתו החכם הכולל מוהר"ר מתתיהו שטראשון נ"י אשר הוא זיכה אותנו בשאר כתבי יד מר אביו ז"ל).

יג) באור מהרי"פ. להרה"ג המפורסם הדרשן הנפלא מוהר"ר **יחזקאל פייוויל** זצ"ל מ"מ דפה ק"ק ווילנא (בעהמ"ח ס' תולדות אדם, ומוסר השכל). על ב"ר נדפס כבר גם בתוצאה הראשונה שהתחילה אבינו ז"ל כנ"ל ועל שמ"ר ויק"ר נדפס מכי"ק. (נדפס בסוף כל ספר).

יד) פירוש מהרז"ו. (באור חדש ונפלא) להרב הג' המפורסם בתרי המבאר הנפלא מוהר"ר **זאב וואלף איינהארן** זצ"ל מווילנא (בעה"מ מדרש תנאים על ל"ב מדות ופדר"א. ובאור על הפסיקתא רבתי) הכל מכי"ק אשר השאיר אחריו ברכה עם הרבה הוספות מכי"ק על החדושים לב"ר ושמ"ר שכבר נדפסו כנ"ל. ובבאורו לב"ר וכן בהקדמתו באו הערות יקרות מאת הרב החכם **מהר"י בעהאק** הנ"ל. וברא מזכה אבא הוא בנו יקר הערך חרד אל דבר ה' כו' מו"ה אברהם ישראל איינהארן נ"י אשר הוא זיכה אותנו בכי"ק של מר אביו ז"ל וימכרם לנו לחלוטין לקנין עולם, השתדל הרבה והאיץ בנו למהר הוצאתו לאור. ברוך הוא לה'.

טו) מסורת המדרש. (חבור חדש) כולל מראה מקומות (מלבד המ"מ אשר בחדושי הרד"ל והרש"ש והרז"ו) מאמרי המד"ר בש"ס בבלי, וירושלמי, ספרא, ספרי, תוספתא, ומכילתא, אדר"נ, מסכת סופרים, שמחות, כלה, מסכת דרך ארץ רבא וזוטא, פדר"א, סד"ר, תנחומא, מדרש שמואל, מדרש שוח"ט על תהלים ומשלי, פסיקתא רבתי, פסיקתא דר"כ, תנא דבי אליהו רבא וזוטא, אגדת בראשית, מגלת תענית, סדר עולם רבא וזוטא, וילקוט שמעוני. ויען כי המראה מקומות אשר במדרש **ענף יוסף** הנקראים בשם "יד יוסף" מעטים המה גם הנם משובשים מאד, לכן מלאנו את ידי אחד החכמים לחפש בחפש מתופש אחרי כל המאמרים למקומותיהם ולתקן את השבושים מהמ"מ הקודמים והוא עשה מלאכתו באמונה ויגע ומצא להוסיף מ"מ הרבה מאד. גם העיר עליהם הערות נכוחות באיזה מקומות.

גם הצגנו בראש המדרש **כללי המדרש** מספר **של"ה הקדוש. ומאמר על האגדות** להגאון הכולל מוהר"ר **משה חיים לוצאטו** ז"ל ועליהם הערות יקרות מאת הרב **הרמ"פ** נ"י. **ומבוא למדרש** מהגאון החכם הכולל מוהר"ר **צבי הירש חיות** ז"ל. **ושיטה חדשה** לברכות יעקב המיוחסת לר' **משה הדרשן** ז"ל (בסוף ספר בראשית). ועוד הוספנו בו כמה מעלות בקודש. זכרה לנו אלהינו לטובה.

המדפיסים **האלמנה והאחים ראם** בווילנא.

אזהרה. איש בלעדנו לא יוכל להדפיס או להוציא לאור את הלקוט מיפ"ת הנ"ל, ולא את הלקוט מיפה ענף, ויפה קול הנ"ל, וכן הלקוט מנזר הקודש, ותולדות נח הנ"ל, ולא את חדושי הרד"ל, והרש"ש, ובאור מהרי"פ, ופירוש מהרז"ו, ומסורת המדרש, כי כלם זכות הדפסתם לנו לבדנו הוא

דברי המדפיסים הנ"ל.

הקדמת בעל מתנות כהונה

רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום

אמר יששכר בן לא"א נפתלי הכהן י"ץ המכונה בערמן מק"ק שעברשין היושבת בארץ רוסיאה אלהים יכוננה עולם · בשם ה' ית' אשים דברתי · מול עבר ביתה אנוש כערכי ושחות מערכי אשר אליו שמתי מגמתי · בערכי ערך מתנות כהונתי · זאת יען וביען כי אל ערך אנשי גדולי הערך למך בערך אין ערך · ומה שוה סכיר ממלל כל קבל שוס ממלל רברבן · אך שמהי דברי אלה על לב שפלי בכך · קטני ערך · או המקטינים את ערכם רודפי צדק אוהבי האמת ממי שאמרו לבל ישיתו לב מכען מי יצא · האם פש"ה יפש"ע על ראשי עם יושב תהלות · בגרם המעלות · בראש הומיות יקרא מעל קול לו קול אליו קול אומר אני אני הוא · או אם מתאבק בעפר רגליהם שייף ועייל בגל "קוראותיו "גמר "ומתני אגב אסיפא דביתא · רק שפתיו נעות וקולו לא ישמע · לאיש אשר אלה לו אנכי הרה אמרתי לאמר שא נא עיניך וראה תראה בעיני אממך את כל התלאה אשר מצאתני בחיפוש וחיפוש גזירה שוה וק"ו בדרישה וחקירה היטב הדק הדק היטב בתלמוד בבלי וירושלמי תנחומא ספרא וספרי ומכילתין וחלוקי הבונים אשר שם השמעוני בילקוטו · ובלעדי אלה מהגלוים עליהם שלמים וכן רבים ספרים וספורים מדרשות ואגדות ומפרשים קטן וגדול שם הוא · הן כל אלה חברו על עמק שוה לבנות דייק לשפוך סוללה על עיר רבת"י עם להראות העמים את יפיה ולהוציא כאור תעלומה עד יצא כנוגה סדק"ה ושמועתה כלפיד יבא"ר וכאשר עיניך תחזינה מישרים בשיטוטו אפס על קנהו · ובלעדיהם לא ארים יד לעשות כל מלאכה כי אם על פיהם אצא ואבא והם יהיו לי לעינים וכאשר יורו אותי באצבע קטנה להבדיל בין קדש לקדש ואומר אצבע אלהים היא ומימינם בל אמוש ימין ושמאל ואלכה אחריהם עד שכמעט קט אני נשארתי לבדי כמלקט בתר לקוטי מאסף באמרים · אמרת אלוה צרופה אחרי הקוצרים · בהקלא קדישא אשר ברכו יי' והאספסף אשר בקרבו ואשיב ידי עליו לצרפו וללבנו ולהעמידו קר"י כולו זרע אמת כי שבל שיא ונמשלתי לכהן החוזר על מתנו"ת כהונת"ו אשר לא לבד בכחו ועוצם ידו עושה חיל רק מתת אלהים היא במלאות טובות הנאה לבעלים המתנדבים בעם וכל אשר הוא עושה הם הם העושים בעצם ובראשונה כן וע"ד זה גם זאת אנכי הפעם כעין תמרא למריה וטיבותא לשקיא ואף גם אתה הוי שותה בצמא את דבריהם יערב לך ויבסם לך כי מתן אדם ירחיב לו ושונא מתנות יחיה · והנה לב חכם ידע וישכיל מן מוצא דבר שאף אם ימצא האדם אחרי מקומות מספר לא נזכר מקום כבודם איה איפוא יבוקש הדבר או חצי דבר וימצא כתוב באופן יתנו עדיהם ללמוד הסתום מן המפורש ויבא א"כ הביאור אך רק כדבר הלמד מעניינו ומלתו על לשונו לבד כפי הארת דעתי הנכאה בלי משען ומשענה · כי יפגשך אחי בהמה המאמין יחים שהחיפוש והחקירה עליהם נשארה מעל בכל הספרים והספורים אשר ישנו פה עמי בחוך עמי יגעתי ולא מצאתי האמין כי לא אגלתי עיני מכל מה שמצאתי באפשרות הדרישות והחקירות שבעה ושבעה מפי ספר ספור סופר הן מחכמי זמננו ואף כי מהקודמין בזמן ומעלה אעגדנו עטרות לי ומפני דעתם בטלתי דעתי האף אמנם כי היא ישרה בעיני ודברי אלה נכוחים למבין ומשכיל על דבר רק מעט מזער · ומי כהחכם עיניו בראשו ויודע לבחור באמת ירא ויפשפש יורה יורה ידין ידין לפי נדון הדרוש שאינו מן הנפלא שידין אותו לכף זכות לו סוגה שימצא בי עון אשר חטא"י ולא יהיה לרעות אחרי רבים מאנשי דוריע מבקרי מומין כל מום רע וכל הנגעים רואין חוץ מנגעי עצמן ישימו כי ימצאו נחש הלזון ענב ידמוהו לקורות בית הבד וישימוהו על הגם וכסילים מרים קלון ואי אשכה מרגניתא תותא חופסא פלך השתיקה וילפהו מפנימה ולא ישמע על פיו נמשלו נדמו כזבוב נבאש הלזו המואס בבשר החי והטוב ועוצם עיניו מראותו ובוחר במורסא באושה ומוצלו והיתה כדבש לפיו ועת כי ינבר עליו הפרסום לא יוכל להתעלם אזי למען לא יצא המחבר נקי יתלוהו בגלגל חמה על אילן גדול שכבר היה לעולמים וישלח יד לשונו על המחבר לאמר כי גנוב הוא אתו · ולא כן אם לנועים חכמה לדעת לעות יעף דבר לשער כח פעולתו · השמנה היא אם רזה אפיותיה ועליותיה עשיותיה ותועלותיה · ורב חסיד מטה כלפי חסיד ואל יחשדני אולי נמצא איפה ואיפה און ועון חסיר או יתיר ויקל האו"ן מעל פי הבא"ר כי לפי אורך ועומק המושג ועבודה רבה ע"י עושה המלאכה הזאת כמעט אביע אומר כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא מאחת מהנה · כי רבה כבוד ביתו · מטבע עצמותו · כמשפט דברי אלהים חיים והדברים עתיקים אשר העתיקו פועלי אמת אדירי איומה גבורי כח אשר מעולם אנשי שם ושבח ה"ה תנא דאורייתא ר' הושעיה רבה כמו שכתב הרוקח ריש פתיחת ספרו וכתב כן בספר יוחסין ואם קבלה נקבל קבלת הרא"בד היא אם כן המחבר רבה בר נחמני דאסכים מריה על ידיה ויצאת נשמתו בטהור · בין כך ובין כך עולם מעלת הפועל תעיד על הפעולה כי טובה היא מאד מאד עמוק עמוק מי ימצאנה גמר מנוי והנה אנכי ארים ימיני ושמאלי ונשבע בחי העולם כי כמו במו פי דברתי בידו מצאתי לפי אמרה מחסום ונשמרתי מכל דבר רע מלהוציא שום בים מפסולת ישראל ההוים והעוברים ואף כי מצאתי ספריהם נקבים נקבים חלולים חלולים ואעלים עיני רואה ומעמעם לבי לפומי לא גלי ואף כי למושכו בשבט סופר חלילה ודבור מה יכולתי ליפותו או לישרו ולייבשו על כן נכון אפילו בדרך רחוקה ודחוקה לא מנעתי ומוב עי"ן הוא ירצאני במעט עיון · זאת ועוד כי רבו כמו רב"ה שגיאות וטעות הסופרים כי אספרם מחול ירבון כי אין מספר ורבה היא על האדם לתקן כל אשר עותו ולא אחס כי רבו אשמו לנו ושגיאות מי יבין · עוד אודיע דבר אמת להסיר מכשול מלב העקוב כי יש אשר יהיו מקומות מספר לא יבא בו נאות לשון הקדש על נכון וזאת היתה נסבה כדי לכוין לשון הביאור דבר דבור על אופני מלות המאמר באופן שיבאו כא' המכוון מהמאמר עם ביאור המלות וזהו בעיני דרך ישר וכשר והוא הדין והוא הטעם וטעם כעיקר · ואל ישמחו לי אויבי שקר · בוחן לבבות וחוקר · יעיר לי אזן בבקר בבקר · ודי בזה הערה למבין להציל עצמו מן החטא ולהכריעני לכף זכות ועליו אקרא בקול תפלה לאל חי כשם שדנתני לכף זכות כך מן השמים ידינו אותו לכף זכות · וקראתי שם הביאור הזה **מתנות כהונה** לב' טעמים · האחד כאמור כי נחונים נחונים המה לי משלחן גבוה ית' ע"י נדיבי עמו נאספו בעלי אספות זלה"ה וכהאי דאמר בפ"ק דב"ק מתנות כהונה כי קא זכו משלחן גבוה קא זכו · הב' כי כאשר הורשה הכהן להון דלים מתנות כהונתו לכל די יכפון לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם כן מתנות כהונתי זאת הלא המה מתנות בריא לאביוני דעת ולקצרי בינה והשכל אשר במעט מה רבה ישבעו בטנם · האמנם לפני גדולי דעה אשר ייגם מתוק וכרסם רחבה בל ארצה ובל אמלא אתר די זקוקין דנור ובעורין דאשא מאן מעייל בע"ר פתחא תמן ובכן אשא כפי מנחת ערב אל אל נערץ בסוד קדושים רב"ה הבוחן גנזי מחשבות יגמור ע"י את אשר המילותי ויערב לפניו מתנות כהונתי · וי"ששכר לפעולתי שבתי בבית ה' כל ימות חייתי · ויגדיל תורה ויאדיר ע"י פרחי כהונתי · ויום מחר כלאתי · אבא בשלום אל מקום מנוחתי · הלא כה דברי זעירא דכהניא המעתיק ממורשי לבבו לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה :

יששכר בן לא"א נפתלי הכהן י"ץ המכונה בערמ"ן אשכנז

וכאשר ראו חכמי וגאוני הדור . מעלת הספר ויופיו כפרי עץ הדור :
וכמסיני למשה בהלכה . פתחו פיהם בשירה ואמרו ככה :

חכמות נשים · הקרא איסים · בנתה ביתה · בית תפארתה · טבחה טבחה · זבח מנחה · מסכה יינה · אף שלחנה · ערכה ערכה · בשז סולא · הפלא פלא · בית אל עולה · דרכה הבין · יד לו יבין · דעה חונן · כל משתוקן · אל לב ימין · להכימין · יהב תוכחתא · באורייתא · כבמתניתא · ובשמעתא · אף הלכתא · די רבתא · שפרא דאגדתא · נמצא כזה · ג"ד החוזה · כהן עליון · הציב ציון · על הגליון · על שגיון · הואיל באר · מפי הבא"ר · אבן פנה · איש התבונה · הוא ידלנה · דרוש דרש · גם כן פירש · כל המלות · מן הכללות · גם הפרטים · עם הפשטים · כל עוממתא · עינו ראתה · תקנו אזנו · וכלי זיינו · הוא בו תלה · הגיון סלה · שם לתהלה · הוא האלוף כמהר"ר יששכר בערמן בכמר נפתלי הכהן יצ"ו : הוא שם נפשו · הלו ראשו · נר תורה אור · קוה לאור · יומם יגוה · לילה אוה · מרשות תורה · חכמי דרא · זכות רבים · כמו רוביס · הם החביבים ככוכבים · בשמים · לשאוב מים · מבא"ר חיים · הרשות נתונה · הן להכינה · את הספר · אמרי שפר · נתן הוא בו · ובכל לבו · גם במאודו · זית הודו · הוא והדרו · יציץ נזרו · עליו כתרו · הכותרות · כתר תורה · כל השמורה · כתר כהן · על גביהן · שם טוב עולה · משקה ודולה · הוא המזכה · גם המתכה · יזכה לעבוד · אל הכבוד · במקום קדש · מדי חודש מדי שבת · ברוב חיבת · עם ישראל · כן יעשה האל · ישלח גואל · חיש מהרה · בית הבחירה · עם הבירה · יבנה בונה · הכל קונה · ויכוננהו · יעמידהו · ומעשה ידינו כוננהו · אמן וכיה"ר :

אלה שמות הגבורים · אשר נקבו בשמות סברורים · כאשר ראו יופי סירוס הרבות סלו אשר חוכר וטוב הפשטים אשר בו דוכר · עלתה ההסכמה לדפוס אותם · ועל זה חתמו פתוחי חותם · ידיהם על לוח ההסכמה חרותות · איש על דגלו באותיות :

מהר"ר יוסף בהח"ר מרדכי גרשון כ"ץ יצ"ו : מהר"ר נפתלי בן מהר"ר משה אפרים ז"ל הנקרא רבי הירש שור מ"כ : מהר"ר משה בר חיים זצלה"ה · הנקרא ר' מאשקה : מהר"ר מנחם בן הר"ר יצחק זצ"ל · הנקרא מענדיל רבי אביגדורש : מהר"ר אברהם בר יעקב הנקרא ר' אברם פאלק : מהר"ר שלמה בן לא"א מהר"ר יהודה זצ"ל : מהר"ר יוסף בן לא"א אהרן זצלה"ה · הנקרא רבי יוסיפקו יצ"ו : מהר"ר מרדכי בן לא"א אברהם זצ"ל · הנקרא רבי מרדכי יפה : מהר"ר שמשון בן לא"א בצלאל זצ"ל : מהר"ר יצחק בן לא"א הקדוש יחיאל ה"ה הי"ד :

הקדמה להרב המופלג בן המחבר ידי משה

לכבוד אביו שבשמים יקרי' דמי עולמים וליקרי' דשכבא לכבוד אביו המופלג בדורו הוא מדבר · לדובב שפתי ישנים בקבר · שפתי שנונים נופפות מר עובר · כל הדבר הקשה יביאון אל משה וכל ספיקא במדרשה היה מלבן ומברר אוכל מתוך הפסולת בירכר ה"ה אדוני מ"ו המופלג והמפורסם בדורו כמהור"ר יעקב משה בהחסיד המופלג כמהור"ר אברהם העלין אשכנז ז"ל נכד הגאון רבן של בני גולה מהור"ר שלמה לוריא ז"ל חתן הקצין המפורסם הקדוש מהור"ר יהודה ליב הי"ד ז"ל שהיה ר"מ בק"ק שנאב בגליל לבוב שהיה נקרא בפי כל רבי ליב רבי שמעי' סג"ל העלי"ר מסטנאב הוא הגבר אשר הוקם עול של תורה איזן ותיקן תיקון גדול פי' נחמד הפלא ופלא על מדרש רבות הכל ע"פ השכל בחריפות ובקיאות מניה וביה אזיל אבא ביה נרגא במעט הכמות ורב איכות בלי הקדמות זאת התורה אשר שם משה ספרא רב"ה באר התורה באר היטב כהטבת נרות וכהטבת קטורת ובהיות שתורת מש"ה מגלה מגלה נתנה לידי הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל ונתן לי ה' לשון למודים שלמדתי חיפוש מחיפוש בכתבי א"א מ"ו ז"ל לחבר את היריעות אחת על אחת ויותר ממה שהיה כתוב שם נאמר כאן שהוספתי נופך משלי במקום שהניח לי אדוני אבי מ"ו ז"ל מקום להתגדר נייחא לאבות · וכבוד עשיתי לא"א ז"ל מצות כיבוד אב אף לאחר מותו שהוצאתי ספר תורה לפניו קיים ולימד אמרינן וגדול המעשה מן התלמוד מעשה רב אשר הכינו ואשר הביאו הכינה רבה מדאורייתא ואמרינן לפעלא טבא ייישר כחו וחילו לאורייתא בכך ה' חילו ופועל ידו תרצה אשר עשה לי החיל הזה על הסוב יזכר שמו ויתוקו שמו בספרו של מש"ה הנקרא מתוקק · ואברך לאל הגומר עלי והכל הולך אחר החיתום בברכה אבותם ברכת אברה"ם ולו השם הגדולים שאומרים מגן דוד ברוך ה' אשר העלה ואשר הביא אותי למקום תורה וגדולה עיר מלאה סופרים וח"ח עיר ואם בישראל ה"ה הקהלה המפוארת ק"ק ניקלשפורג ושם מצאתי את שאהבה נפשי ה"ה נזר ישראל ועטרת כלילת יופי ה"ה אדוני מ"ו התייר הגדול מופת הדור הגאון הגדול המפורסם בכל תפוצות ישראל מהור"ר דוד נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק ניקלשפורג והגליל ומנ"ש בק"ק פראג ונשיא בא"י מבדרין שמעתתי' בכולי עלמא ואסוקי שמעתתי' אליבא דהלכתא רבתא והייתי מספפח בנחלתו בנחלה ה' כמה שבועות ושמעתי פה קדוש יאמר דבר זה ואם אמרתי אספרם מחול ירבון ולקטתי באמרים להני מילי מעליות' דמתאמרי בבי מדרשא וקבעתי אותן בדפוס כיון במדרש רבות כל אחד במקומו כאשר עין הקורא יחזה מישרים ורבה ושמח בלבבו וקנא מהם שמעתי מפי אחי הרבני המופלג מהור"ר מנחם מן שהיה תלמיד מובהק של הגאון הנ"ל כמה שנים ועל הסוב זכרתי שמו מה שחידש בעת היותי אחו עמו במחילתו ענין נפלא ויהא רעוא דלאמרי' משמיה והוא פלאי : בפ' נח במ"ר וז"ל ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת וישכר ויחל עשה את עצמו חולין וישת שמחה בלא מדה ויש לדקדק דמה בעי המדרש בזה : ונראה דאיתא במסכת עבודת כוכבים שנת המבול היה אלף תרנ"ו לבריאת עולם נמצא שנה אח"כ שיצא נח מן התיבה היה אלף תרנ"ז וחשוב אלף שנים ביובלות ות"ר שנים ג"כ ביובלות וחמשים ג"כ ביובלות נשאר שבע שנים נמצא היתה שנה שמיטה באותו פעם ואסור לזרוע ונח נטע כרם נמצא שעשה שלא כדין ואיתא במסכת סנהדרין דף כ"ו גבי כהן וחורש פי' רש"י שהכהנים נחשדים על השביעית משום דמורו היתרא לנפשם הואיל והתרומות ומעשרות שלהם ואי' לחד דעה שנח היה כהן ונמצא מכח שהיה כהן היה מורה היתר לנפשו לנטוע בשביעית ואיתא במסכת תענית כהן בזמן הזה אסור לשתות יין כמא יבנה בית המקדש ויהיה צריך לעבוד עבודה במקדש ושתוי יין שעבד חילל ופריך בגמרא והא אפשר דנייס פורתא או עייל לדרך מיל שמפיג את היין ומשני הני מילי בשמחה כדי מדתו אבל אם שתה יותר מכדי מדתו אינו מועיל והשתא א"ש ויחל נח שעשה את עצמו חולין משום שהיה שביעית ואסור לנטוע בשמיטה רק שא"ת הואיל והיה כהן היה מורה היתר לנפשו י"ל"א וישת שמחה בלא מדה ואם כדעה זו שס"ל שהיה כהן עשה שלא כדין ששתה יותר ממדה ואסור לכהן לשתות

הקדמה

יין דסמא יצוה לו הקב"ה בפסע פתאום להקריב קרבן ולא היה בעולם כהן יותר ממנו ע"כ מה"ג עשה שלא כדין ודוק היטב · ודברי פי חכם חן : בפ' חיי שרה במדרש וז"ל היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הדרך וקשה מגליה זה ועוד מאי קמ"ל בזה ומאי נ"מ ונראה ליישב לפי שידוע דיצחק נפקד ביוה"כ שהוא עשירי לחודש תשרי ודרך ג' ימים היה הר המוריה מביתו נמצא בא לביתו מן העקידה בי"ג בתשרי ונתבשר לו שמתה שרה ואותו היום נגלה השכינה ליצחק ואמרה לו היום נולד בת זוגו רבקה ואי' במסכת סופרים רבקה היתה בת ג' שנים וג' ימים כשבא אליעזר ואותו היום יום א' של חג הסוכות היה ואי' במס' עירובין אין תחומין למעלה מעשרה ומסיק בגמרא דמסכתת ע"י קפילה הדרך וא"כ ה"ס לפי שהיה קשה למדרש היום יצאתי והלא היה י"ט והא קיי"ל שתחומין אסורין בי"ט כמו בשבת לז"א מכאן שקפצה לו הדרך פי' שע"י קפיצה למעלה מי' אין תחומין ודו"ק :

בפרשת תולדות בפסוק ויזרע יצחק בארץ ההיא ויברכהו ה' וימצא מאה שערים ואח"כ כתיב וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתי' וימלאום עפר ויש לדקדק בזה היאך תלוי זה בזה ומה חיבור המשך הפסוקים והענין להדדי ונראה דידוע שהחולקים ר"י ור"מ אם יש קנין לנכרי להפקיע מתרומו' ומעשרות או לא לר"י יש קנין לנכרי להפקיע מתרומות ומעשרות ולר"מ אין קנין רק לחפור בארות שיחין ומערות ואיתא במדרש מאה שערי' אומד זה למעשרות ואי יש קנין לנכרי להפקיע מתרומות ומעשרות קשה מדוע הפריש יצחק מעשר הואיל ופטור מן המעשר אלא ע"כ שאין קנין לנכרי להפקיע רק שקנין של הנכרי לחפור בארות על כן סתמו הפלשתים הבארות שחפרו עבדי אביו הואיל וקנין של עובד כוכבים לחפור בארות ולא היה כח לאברהם לחפור ודוק היטב · דפח"ח וש"י : בפ' בא במדרש רבה וז"ל ליל שמורים הוא לה' תנא האי לילה נהר להם כיומי דתקופת תמוז המדרש הזה צריך ביאור ונראה לפי דאיתא בגמרא ליל המשומר מן המזיקין וידוע שביום אין צריך שמירה מן המזיקין רק בלילה צריך שמירה רק שמצינו בתקופת תמוז צריך שמירה אף ביום מחמת קטב מרירי ששולט באותו זמן והשתא א"ש לפי שהיה קשה למדרש הואיל ונהר אותו לילה וא"כ היה כיום ומה היו צריכין שמירה לז"א כיומי דתקופת תמוז ובאותו זמן צריך שמירה וא"כ רבותא הוא שהוא ליל שמורים ודוק היטב : עוד אמת והיתה לבאר מה ששמעתי מפי הגאון הנ"ל מה שחידש במדרש נשא דאיתא שם בשביל שחתך דוד כנף מעיל של שאול לפיכך נתחלקה המלוכה ובגמרא איתא וז"ל בשעה שאמר דוד אתה וציבא תחלקו את השדה יצאה בת קול ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות וא"כ קשיא אהדדי ויישב הגאון הנ"ל שאלו ואלו דברי אלקים חיים ועולים בסוג אחד וה"פ שלולי שלא אמר אתה וציבא לא היה נענש על כנף המעיל מה שאין כן כשאמר אתה וציבא תחלקו את השדה אז מן הראוי שיענש על שחתך כנף המעיל של שאול דידוע הפלוגתא אם בגד בת ה' כנפים חייב בציצית או לא והנה אם אמרינן כדעה זו שבגד בת ה' כנפים פטור מציצית לא היה דוד נענש ע"ז שחתך המעיל הואיל ע"י שחתך הקרן נעשה בת ה' כנפים ולא הפקיע הבגד ממצות ציצית וציצית לאו חובת גברא היא מה שאין כן אם אמרינן שבגד בת ה' כנפים חייב בציצית ע"כ לא יפה עשה שביטל אותו לפי שעה ממצות ציצית ומבואר בתוספות פרק התכלת שאם אמרינן שארבע ציצית הם ארבע מצות א"כ בגד בת ה' בציצית אף שהם ה' כנפים מה שאין כן אם כל הד' ציצית הם חדא מצוה אז דוקא בת ד' כנפים חייב ולא כשהיא בת ה' ובמס' סוטה דף ג' איתא וקינא את אשתו רשות דברי רבי ישמעאל ור"ע אומר חובה לה ישמא רבי ישמעאל אומר רשות ור"ע אומר חובה לעולם בהם תעבודו רבי ישמעאל אומר רשות ור"ע אומר חובה ומקשי' התוספות וא"ת לר"י מסרי להו תרי"ג מצות או לר"ע ספו ליה אתרי"ג מצות ודחקו התוספות ליישב והגאון הנ"ל תירץ דאלולי למעמייהו לפי שר"י ס"ל בתלת מצות שהם רשות ס"ל שד' ציצית הם ד' מצות וא"כ עייל תלתא מצות של ציצית כנגד תלתא דאפיק שהם רשות משא"כ ר"ע שס"ל שד' ציצית הם מצוה אחת ס"ל שג' מצות הללו חובה ודוק : והנה איתא שחטא דוד בזה שאמר אתה וציבא תחלקו את השדה לפי שאין לעבדים חלק בא"י רק מסתמא היה דוד משחרר אותו וא"כ היה מותר לו ליתן השדה ולא חטא כלום בזה רק שזה הוא אליבא דמ"ד לעולם בהם תעבודו רשות משא"כ אם אמרינן שהוא חובה לא יפה עשה והשתא א"ש בשביל שאמר אתה וציבא תחלקו את השדה וא"כ ע"כ שחרר לציבא וא"כ ע"כ ס"ל שלעולם בהם תעבודו רשות וא"כ ע"כ היה ס"ל שארבע ציצית ד' מצות הן וא"כ בגד בת ה' כנפים חייב בציצית וא"כ מוכח שלא יפה עשה דוד במה שחתך הכנף לפי שאף שנחתך כנף אחד מ"מ חייב בציצית וביטל אותו מן המצוה וא"כ היה מן הראוי שיענש ע"ז שיתחלק המלכיות משא"כ שאם לא היה אומר דוד דבר זה שציבא יטול חלק בשדה ולא היה משחרר אותו היה לו התגלגלות לומר שהיה סובר שאסור לשחרר עבדו שלעולם בהם תעבודו חובה וא"כ ע"כ ד' ציצית מצוה אחת הן וא"כ בת ה' כנפים פטור מציצית וא"כ לא היה נענש דוד על שחתך כנף הבגד משא"כ השתא שמחרר את ציבא ע"כ מן הראוי שיענש על שחתך כנף המעיל ודו"ק : בפרשת ואתחנן במדרש וז"ל רב לך אל תוסף דבר אלי אלו היה משה מתפלל עוד תפלה אחת היה יכול ליכנס לא"י לפיכך אמר לו הקב"ה רב לך ותמוה מאד ונראה ליישב דידוע שמשה היה חי ק"כ שנים וכנגד ע' שנים שימש שבעה ימי מלואים וכנגד עשרה שנים לא היה צריך שלא היה בר עונשין וארבעים שנה שהיה עם ישראל במדבר לא היה צריך ליתן חשבון ויום אחד משבעת ימי המלואים היה נפרע על עשרה שנים ומשה סבר דילמא צריך כפרה גם על אלו חמשים שנים ולכך התפלל משה מן ר"ח שבט עד שבעה ימים באדר וכז' באדר אחר מנחה מת משה והחסידים הראשונים היו מתפללין שעה אחת והיו מתפללין בכל יום שלש תפלות נמצא היה מכוון חשבון כל התפלות מאה ואחד עשר שעות ובאלו הם ו' שבתות וב' ר"ח שהיא ג"כ ח' תפלות דהיינו תפלת מוספין לא וחשוב המה מאה ותשע עשרה שעות ור"ח היה חל בשבת ולא צריך להתפלל מוסף משום ר"ח וזה ידוע שבמאה ועשרים שעות הם ה' ימים והיה ג"כ מכפרים על חמשים שנים והשתא א"ש דה"ק שאלו היה משה מתפלל עוד תפלה אחת היה יכול להכנס לא"י ודוק : באופן אחר נראה דאיתא במדרש הקב"ה נעל כל השערים שברקיע עד שהגיע לכסא הכבוד וא"ל הקב"ה רב לך לפי שיש תקט"ו רקיעים עד כסא הכבוד נמצא שהתפלל משה תקט"ו תפלות נגד תקט"ו רקיעים תפלה אחת נגד רקיע אחד נשאר מן תקט"ו תפלות עוד י"א תפלות ומשה היה צריך לתקן שמה עבירות כמפורש במדרש ילקוט שהיה בידו שמה עבירות ואיתא את הכבש אחד תעשה בבוקר וכבש אחד בין הערבים שהיו באים על עבירה אחת ב' קרבנות ותפלות נגד תמידין תקנו א"כ היה צריך משה להתפלל ג"כ ב' תפלות על עבירה אחת והוא התפלל רק י"א א"כ נשאר עוד תפלה אחת והשתא א"ש אילו היה משה מתפלל עוד תפלה אחת היה מתקן ומבטל שמה עבירות שעשה ודוק היטב : אלה דברי דוד הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים כנתנו מסיני אף האחרונים כן : ואלה דברי דוד האחרונים אשר המה רבו כמו רב"ה שנדפסו בשמו כל אחד על דגלו ומקומו והגנתי דברים אלו בהקדמה לדוגמ"א לא יגרע מצדיק עינו דוגמא דידיה והוא אשר קנהו מהחדושים שחידש במאמרים תמוהים במ"ר הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם ובלב כל חכם לב נתן חכמה חכם הרזים ברוך ה' דיהיב חכמה לחכימין וכל אלה בדה לשמבו להוציא תעלומה לאורה להעמיד הדת על תלה והרים ידו לחזק ולאמץ תורת משה לתמכו ולבססו בכל מיני כן ולשום אבן אחת ידי משה הכבדים אבן בוחן ואבן פינה ממנו יתד וממנו פינה הוא זיוה והדרה · הוא היה לי עזר מעיר לסייע בסיוע שיש בו ממש וממנו ראה וכן יעשה לדורות עבודתו מתנכתו מינוך מלואים כי מי ראה דוד יוצא מפזז ומכרכר לפני ארון אלהים וס"ת שבתוכו ולא יצא ולא נגעלה העזר"ה עליו בחכמה ובירא[ת] חטא · שהסכים הגאון הנ"ל ליקח סך מסויים מהספרים וקנה דבר ה' בכסף מלא · להחזיק ידי עושי המלאכה להדפיס המ"ר עם פי' הנחמד ידי משה אתה ה' תשמרנו ותנצרנו מינטור אורייתא בלבו לב טהור אשר ברא לו אלהים כה יתן וכה יוסיף ה' עמדו להגדיל תורה ויאדיר עד דוד הגדיל · הגדיל תושי' ה' יגדיל כסא דוד ישב דוד כסאות למשפט יזכה לקבל פני עתיק יומין יתיב בזה משלי וה' יוסיף לו אלף פעמים ככה אכי עפר ואפר :

אברהם בהמחבר ספרא רבה פי' ידי משה על מדרש רבה.

הקדמה לפירוש מהרז"ו

אמר המפרש הנה זה כי"ט שנה אשר הדפסתי ספר מדרש תנאים בעה"י · הכולל שני חבורים · הא' ברייתא של שלשים ושתים מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי · עם באור ופירוש רחב · והב' ספר פרקי ר' אליעזר ג"כ עם פירוש ובאור ע"פ המדות הנ"ל · והנה עמלי שעמלתי ויגיעה שיגעתי על פירוש הברייתא והמדות הוא אשר הביאני לחבר הפירוש על המדרש כולו · וכמ"ש בקונטרס נתיב חדש שהדפסתי זה כתשע שנים · ולהיות שבספר הנ"ל נתבארו המדות באריכות כדי ספר · אשר לא יתכן להעתיקם פה · על כן ההכרח להעתיק פה הברייתא בשלימות (כי בסוף מסכת ברכות לא הועתק רק חצי הברייתא) ובקצת באור והערות · ומה טוב ויפה שידרוש הקורא פירוש הברייתא והמדות מספרי הנ"ל · אך פה יסתפק בהעתקת הברייתא עם באור והערות מעטות להבנת פירושי על המד"ר ע"פ דרכי הל"ב מדות הנ"ל :

וזה לשון הברייתא

כל מקום שאתה מוצא דברי ר"א בנו של ריה"ג באגדה עשה אזנך כאפרכסת שנאמר הט לחכמה אזנך · (ובספרי מד"ת הגהתי שצ"ל פסוק להקשיב לחכמה אזנך הטה לבך לתבונה) :

ר"א בנו שריה"ג אומר בשלשים ושתים מדות התורה נדרשת :

א) ברבוי · **ב)** במיעוט · **ג)** ברבוי אחר רבוי · **ד)** במיעוט אחר מיעוט · **ה)** בק"ו מפורש · **ו)** בק"ו סתום · **ז)** בגז"ש · **ח)** בבנין אב · **ט)** בדרך קצרה · **י)** מדבר שהוא שנוי · **יא)** מסדור שנחלק · **יב)** מדבר שבא ללמד ונמצא למד · **יג)** מכלל שאחריו מעשה והוא פרטו של ראשון · **יד)** מדבר גדול שנתלה בקטן ממנו להשמיע האוזן בדרך שהיא שומעת · **טו)** משני כתובים המכחישים זא"ז עד שיבא הכתוב הג' ויכריע ביניהם · **טז)** מדבר שהוא מיוחד במקומו · **יז)** מדבר שאינו מפורש במקומו ומתפרש במקום אחר · **יח)** מדבר שנאמר במקצת ונוהג בכל · **יט)** מדבר שנאמר בזה וה"ה לחברו · **כ)** מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הענין לחברו · **כא)** מדבר שהוקש לשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשניהם · **כב)** מדבר שחברו מוכיח עליו · **כג)** מדבר שהוא מוכיח על חברו · **כד)** מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו · **כה)** מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חברו · **כו)** ממשל · **כז)** ממעל · **כח)** מנגד · **כט)** מלשון גימטריא · תרי אפי · חד אפי בחילוף האותיות · וחד שהוא בחשבון אותיות · **ל)** מלשון נוטריקון · **לא)** ממוקדם ומאוחר שהוא בענין · **לב)** ממוקדם ומאוחר שבפרשיות :

מדה א מרבוי כיצד · הרבוי ג' לשונות · את · גם · אף · את לרבות כיצד · דכתיב (בראשית כ"א) וה' פקד את שרה אלו היה אומר פקד שרה הייתי אומר שרה לבדה נפקדה · כשהוא אומר את · מלמד שכל העקרות נפקדו עמה · וכה"א (שם) צחוק עשה לי אלהים כל השומע וגו' · כיוצא בדבר אתה אומר (משלי י"ז) את פני מבין חכמה · אלו נאמר פני [אולי צ"ל בפני או על] מבין חכמה הייתי אומר לשעתו בלבד (פמ"ש פני מבין משמע כ"ז שהוא חי וכמ"ש על פני תרח אביו פי' בחייו · וכן ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן פי' בחייו) כשה"א את ריבה לדורותיו · וכה"א (שם ל"א) עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון : **גם** לרבות כיצד · (שמות י"ב) גם צאנכם גם בקרכם קחו · אלו נאמר צאנכם בקרכם הייתי אומר לא נתן להם אלא צאנם ובקרם · ת"ל גם לרבות מלמד שנתן להם דורון משלו ומשל שריו לקיים מ"ש (שם י') גם אתה תתן בידנו · כיו"ב אתה אומר (דברים כ"ב) ומתו גם שניהם · אלו לא נאמר גם הייתי אומר שאם נתחייבה והיא מעוברת ממתינין לה עד שתלד ת"ל גם לרבות את הולד שאין ממתינים לה עד שתלד : **אף** לרבות כיצד · (מ"ב ב') ויקח את אדרת אליהו וגו' · אף הוא ויכה את המים מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו · שבפעם הא' היה זכות ב' צדיקים ובפעם ב' זכות צדיק א' היתה עומדת · וכה"א (שם) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי · אף אתה מוצא ח' מופתים באליהו וט"ז באלישע · כיוצא בו (איוב ל"ז) אף ברי יטריח עב מלמד שהעבים ומטר קשים והקב"ה מטריח עליהם · ומנין שכשם שמטריח עליהם להמטיר כך מטריח להפסיק אחר שהמטר יורד כל צרכו ת"ל אף ריבה · (פי' מדה א' · שג' תיבות אלו את · גם · אף · באים תמיד לרבות · ובכלל מדה זו שכל תיבה יתירה או אות יתירה באים לרבות · אלא שהתנא לא הזכיר רק דבר השוה תמיד שג' תיבות אלו מרבים בכ"מ שכתובים · אך שארי תיבות אינם מרבים רק כשהם יתירים · והרבוי בכל אלה הוא מאותו ענין שכתוב שם · והוא ע"פ מדה מי"ג מדות דבר הלמוד מענינו · ולא דבר שאינו מענינו · ושארי דברי פי' הברייתא במדה זו ובכל מדות שאחריה ודוגמאות הרבה וגיונים · הכל מבואר באריכות בספרי מדרש תנאים · דרוש משם · וצ"ע כי לא מצאנו שידרשו עוד תיבה אף לרבות) :

מדה ב במיעוט כיצד · המיעוט ג׳ לשונות · אך · רק · מן · אך למעט כיצד דכתיב (בראשית ז׳) וישאר אך נח · מה ת״ל אך מלמד שאף נח היה בתיבה גונח דם מפני הצינה · כיוצא בדבר אתה אומר (ויקרא כ״ג) אך בעשור לחדש · אלו נאמר בעשור לחדש הייתי אומר לכפר על השבים ועל שאינם שבים כשהוא אומר אך מיעוט הכפרה מלמד שאינו מכפר אלא על השבים : רק למעט כיצד · (בראשית כ׳) ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה · יכול לא היו יראים כל עיקר ת״ל רק · אמור מעתה עד שלא שמעו באזניהם לא היו יראים משמשמעו באזניהם היו יראים · וכה״א (שם) וישכם אבימלך וגו׳ וייראו האנשים וגו׳ · (מ״ש משמשמעו באזניהם פי׳ ששמעו מה שאמר להם אבימלך מה שראה בחלומו כמבואר בפסוק ושכם) · כיוצא בדבר אתה אומר (מ״א כ״ב) עד כמה פעמים אני משביעך א) שלא תאמר אלי רק אמת בשם ה׳ · מלמד שלא אמר מכל לבו אלא שהיה שם יהושפט עמו : מן למעט כיצד · ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב (שמות י״ח) יכול כל היום היה דן אימתי היו התלמידים לומדים ת״ל מן הבקר מיעט · מלמד שלא היה יושב כל היום ושיערו חכמים עד ו׳ שעות · כיוצא בו (ש״ב כ״ב) ירעם מן שמים ה׳ · יכול שהרעם נשמע מכל קרנות השמים · ת״ל מן מיעט · שאין נשמע אלא מן הפרכיא שנתבע לה (פי׳ מן מקום ממשלתה שיפקדו לה מן השמים ופקדו עליה שתלך שם לשבט אם לחסד לתיקון תבואה ומיני פירות שתיקונם ע״י רעם) וכה״א (איוב ל״ז) ירעם אל בקולו נפלאות במקום שהוא צריך לחדש דבר · (פי׳ מדה זו ג״כ · שג׳ תיבות אלו באים תמיד למעט מאותו ענין שמדבר בו · ובכלל מדה זו שאלו תיבות או אותיות שבאים למעט כשהן יתירות) :

מדה ג מרבוי אחר רבוי כיצד · (ש״א י״ז) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך · אלו נאמר ארי ודוב הייתי אומר שתים בלבד כשה״א גם את גם · הרי אלו ג׳ רבויים מלמד שהיו ה׳ חיות רעות ארי וב׳ גוריו דוב וגוריו · כי״ב אתה אומר (דברים י״ב) כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם אלו נאמר בניהם ובנותיהם הייתי אומר אין מקריבין אלא בנים ובנות ת״ל גם את רבוי אחר רבוי מלמד שאף אבותיהם היו מקריבים לעבודת כוכבים · אמר ר״ע אני ראיתי עובד כוכבים שכפתו לאביו והקריבו ליראתו (הנה בש״ס אמרו אין רבוי אחר רבוי אלא למעט · וכאן אמרו שמניהם לרבות · היינו כשב׳ הרבויים מורים על ענין אחד הוא בהכרח למעט אך כשבאים על ב׳ ענינים הוא לרבות · או יתכן שמ״ש כאן שהם לרבות אין זה אלא בג׳ תיבות אלו · אך בשארי מיני רבויים הוא למעט) :

מדה ד ממיעוט אחר מיעוט כיצד · (במדבר י״ב) ויאמרו הרק אך במשה דבר ה׳ והלא באהרן דבר והלא בי דבר עד שלא נדבר עמו · ומנין שנדבר עם מרים קודם משה · שנאמר (שמות ט״ו) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן והלא גם אחות משה היתה · אלא מלמד שנתנבאה תחלה והיא אחות אהרן ועדיין לא נולד משה · ומנין שנדבר עם אהרן קודם משה שנאמר (ש״א ב) ויבא איש אלהים אל עלי וגו׳ הנגלה נגליתי וגו׳ והיתה נבואה כבושה יותר מתתפ״ו שנה · עד שבא יחזקאל והזכירה · שנאמר (יחזקאל כ׳) איש שקוצי עיניו השליכו וגו׳ · אף משה היה משתדל להיות אהרן שליח · שנאמר (שמות ד׳) שלח נא ביד תשלח ביד מי ששלחת כבר · (פי׳ שאם היה כתיב הכי במשה דבר ה׳ הלא גם בנו דבר ה׳ משמע עם משה דבר ה׳ ועמנו ג״כ דבר ה׳ · עכשיו שאמר הרק אך במשה דבר · משמע כשהיה משה עדיין ממועט מן הדבור · אז הלא גם בנו דבר · וכאלו ב׳ מיעוטין שעם אהרן דבר בשעה שהיה משה ממועט מן הדבור וכן עם מרים · והנה בש״ס אמרו אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות · היינו כשבאו שניהם על ענין אחד הם לרבות · אך כשבאים על שני ענינים הם למעט · או יתכן שאין זה אלא בג׳ תיבות אלו · אך רק מן · אבל שארי מיעוטים אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות) :

מדה ה בק״ו מפורש כיצד · (ירמיה י״ב) כי את רגלים רצת וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים · כיוצא בדבר אתה אומר (אסתר ט׳) ויאמר המלך אל אסתר המלכה בשושן הבירה הרגו קל וחומר בשאר מדינות המלך מה עשו :

מדה ו מק״ו סתום כיצד · (תהלים ט״ו) נשבע להרע ולא ימיר · יכול אם נשבע להרע ולא ימיר ואם נשבע להיטיב מחליף · וכי מה קשה לבני אדם להרע לעצמו או להיטיב לעצמו · אם להרע לעצמו אינו מחליף ק״ו להיטיב לעצמו · איזה להרע לעצמו שמותר לו לעשות אמר ר״י כאן שהיה בים ואמר אהא בתענית עד שאבוא לביתי · כיוצא בדבר (שם) ושוחד על נקי לא לקח · יכול לא לקח שוחד על נקי להורגו אבל לקח שוחד על (שאינו) נקי לפוטרו · אמרת על מי הדרך ב״א ליקח שוחד על צדיק או על הרשע · הוי אומר על הצדיקים לא לקח ק״ו על הרשעים · (פי׳ המדה כשאין בכתוב רק צד הקל שממנו לומדים · אך צד הבא מן הדין אנו דורשים על פה מכח חומרא וקולא · ועיין בספרי מד״ס באורך) :

מדה ז מגזירה שוה כיצד · שמואל נזיר היה כדברי רבי נהוראי שנאמר (ש״א א׳) ומורה לא יעלה על ראשו · נאמר מורה בשמשון ונאמר מורה בשמואל מה להלן נזיר אף כו׳ · כי״ב במשה נאמר (דברים ב) היום הזה אחל תת פחדך · ונאמר ביהושע (יהושע ג׳) אחל גדלך · במה גדלו שהעמיד לו חמה ולבנה אחל אחל לגז״ש מה להלן עמדה לו חמה אף במשה עמדה לו חמה · רבי אומר מנין שעמדה לו חמה למשה ת״ל תת תת לגז״ש נאמר במשה (דברים ב׳) תת פחדך ונאמר ביהושע (יהושע י׳) ביום תת ה׳ את האמרי מה להלן עמדה לו חמה אף כאן עמדה לו חמה · (הנה אף שאמרו חז״ל אין אדם דן גז״ש מעצמו אא״כ קבל מרבותיו · אין זה אלא בהלכות אבל במדרשות אין מעצור לחז״ל לדרוש בכמה אופנים ע״פ גז״ש · וגם לפעמים דורשים הם ואינם מביאים הפסוקים וסומכים עצמם על איזה פסוק בתנ״ך ע״ד גז״ש · וכמ״ש בפירושי ומצאתי אח״כ לראיה מאיזה מדרש או ילקוט · וסמכו חז״ל עצמם על מלת ממעל שלשון תיבה זו נופל על לשון תיבה זו · וכן על מדה י״ז מדבר שאינו מפורש במקומו ומפורש במ״א · ואף בהלכות אמרו בירו׳ פרק אלו דברים שאדם דן גז״ש לקיים תלמודו · פי׳ שאם יודע איזה הלכה · אך אינו יודע מנין · יוכל לדון גז״ש מעצמו · אבל לא להוציא דין חדש ע״פ גז״ש מעצמו ולפעמים דורשים חז״ל גז״ש מחמשה מקומות כמו בפסחים ד״מ ע״ב · ולפעמים מז׳ מקומות עד שימצא דבר הנלמד כמו בעירובין דף נ״א · ואמרו שהוא זכר לדבר והיינו גילוי מילתא וזהו ענין אסמכתא שבארנו במקום אחר בס״ד) :

מדה ח מבנין אב כיצד · זה יסוד המלמד על מה שאחריו · אימתי נקרא יסוד שיהיה הוא נאמר תחלה · א״ר חייא על כל דבור ודבור היה קורא משה משה · ומשה אמר הנני · בנין אב לכולן (שמות ג) ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני · לפי שזה תחלה · כיוצא בדבר אתה אומר (ישעיה י׳) והיה כי יבצע ה׳ את מעשהו · למה (שם) כי אמר בכח ידי עשיתי · א״ל הקב״ה (שם) היתפאר הגרזן על החוצב בו אם יתגדל המשור על מניפו · והלא אינו דומה אלא כקרדום הזה שאם אין אדם מבקע בו אינו שוה כלום ואינו עושה בעצמו כלום · כך במטה הזה אם אין אדם מכה בו אינו מכה כלום מעצמו · אף אתה אינך כלום אלא מה שאני רודה עולמי בך ואתה מתפאר ואומר (שם) כי בכח ידי עשיתי · (שם) לכן ישלח האדון וגו׳ · (פי׳ הדבר שנכתב תחלה מלמד על דברים אחרים דומה ליסוד שעליו נבנה הבנין כולו ודומה לאב שמוליד בנים רבים · כמ״ש שבת דכ״ב אר״י אבוהון דכולהון דם · ע״כ נקראת המדה בנין אב · והמדה הזאת נקראת ג״כ בשם מה מצינו) :

מדה ט ב) מדרך קצרה כיצד · (דה״א י״ז) ואהיה מאהל אל אהל וממשכן · צ״ל וממשכן אל משכן אלא שדבר הכתוב דרך קצרה · מאימתי נדון בדרך קצרה משיצטרך הענין לומר וראי · כיוצא בדבר אתה אומר (ש״ב י״ג) ותכל דוד לצאת · צ״ל ותכל נפש דוד לצאת אלא שדבר דרך קצרה · ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר (תהלים פ״ד) נכספה וגם כלתה נפשי · (פי׳ בפסוק ואהיה מאהל וגו׳ יש כאן ג׳ קיצורים שמ״ש ואהיה מאהל פי׳ ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וכמ״ש בפסוק הסמוך בכל אשר התהלכתי · וכן מפורש בש״ב ז׳ ו׳ ואהיה מתהלך באהל ובמשכן · ומ״ש וממשכן פי׳ ואהיה מתהלך ממשכן אל משכן · ושני הפסוקים של דה״י ושל ש׳ שמואל מלמדים זה על זה ע״פ מדה י״ז · ודוגמא לראיה ב׳ ותכל דוד יש במדרש תהלים כ״ו מפסוק ואמר להרגך ותחס עליך · ותחס עיני עליך · וכמ״ש יחזקאל ט״ז לא חסה עליך עין וגו׳ · ועיין במ״ר פ״כ סימן כ׳ ובבאורי שם · ועי׳ ב״ר ר״פ מ״ט · ומדה זו שכיחה היא בפשטי המקראות בתנ״ך ובמדרשים) :

מדה י מדבר שהוא שנוי כיצד · אר״י בר״ח מ״ב שנה היה ראוי הרעב לבא במצרים תדע שכן הוא דאמר (פי׳ פרעה) שראה ז׳ פרות וז׳ שבלים (בראשית מ״א) הרי י״ד · והוא אמר ליוסף ז׳ פרות ושבעה שבלים הרי כ״ח ויוסף אמר ז׳ פרות וז׳ שבלים הרי מ״ב ולא היה הרעב רק שנתים · שכיון שירד יעקב אבינו למצרים וברכו כלה הרעב ואימתי חזרו אותן מ׳ שנה שני רעב בימי יחזקאל שנאמר (יחזקאל כ״ט) ונתתי את ארץ מצרים שממה וגו׳ · שלא עשתה אלא לצורך (פי׳ שאחר השנתים לא כלה הרעב לגמרי שהרי יוסף אמר ז׳ שנים · אלא שלא היה ברכה באוצן ה׳ שנים שלא עשתה הארץ אלא לצורך בצמצום) : כיוצא בו אתה אומר (ירמיה ז׳) אל תבטחו לכם וגו׳ היכל ה׳ היכל ה׳ המה וגו׳ · למה נאמר ג׳ פעמים אלא אמר להם אל תהיו בוטחים בג׳ רגלים שאתם חוגגים בשנה · אם אין אתם עושים רצוני אין חגיכם חשובים לפני כלום · הה״ד (עמוס ה׳) שנאתי

הערות והוספות לקצת המדות מאת הרב החכם המפורסם מו״ה יהודה במוה׳ יחיאל בעהאק נ״י

מדה ב א) אשר לא תדבר אלי רק אמת (כצ״ל) מלמד כו׳ · יש להבין הלא מלת רק מחויבת במאמר, ובלעדה הכוונה הפוכה, אשר לא תדבר אלי אמת. וצריך לומר שכוונת הברייתא שיכתוב אשר תדבר אלי אמת בלא מלת השלילה, אלא כתוב עד״ז שקבלה מלת רק למעט · ומ״ש מן למעט כיצד כו׳ · יש להבין ג״כ דאיך אפשר שיכתוב בלא מלת מן, ויותר משמע מלשון מן ואחריו עד, שכל היום ממש ישב. [ועי׳ ערכין דף י״ח פלוגתא דרבי ורבנן ע״פ מיום הראשון עד יום השביעי · ועי׳ ג״כ ברש״י שם דף כ״ד ע״ב ד״ה ואלא דאמרי כו׳ דכי אמר רבי מיום הא׳ וא׳ בכלל דכתיב ועד סייך ביה לשון מיום כו׳] · וצ״ל שכוונת הברייתא שהיה צ״ל מהבקר וגו׳. ולפי״ז הנו״ן יתירה הוא עיקר המיעוט (וכדברי המדקדקים ג״כ על הנו״ן שבא להקטין). ובזה נבין מאמרם ז״ל בר״ה דף י״ז ע״ב, עשה להן סימניות כאלין וכקין כו׳. וכתב הערוך ערך אך וז״ל, עשה בתהלים נוני״ן הפוכין כדין אך ורק עכ״ל. וכתב עליו המהרש״א בח״א שם, לא ידענא מאי משמע בנוני״ן ההפוכין כאלין וכקין שהן מיעוטין כו׳ ע״ש. ולפי מ״ש בס״ד, גם כוונת הברייתא כאן, על הנו״ן שהוא בא למעט כאך ורק :

מדה ט ב) מדרך קצרה כיצד ואהיה מאהל אל אהל וממשכן כו׳. דוגמת מדה זו עוד, עי׳ רש״י דה״א (כ״ה א׳) ויפילו גורלות משמרת לעמת משמרת · ודוגמא למעלה ואהיה (מתהלך) מאהל כו׳, וכ״כ הרד״ק שם. ולשון הראב״ע (עובדיה א׳ י״ב), ואל תשלחנה דרך קצרה, והטעם ידיך, וכלם יחפרו בעמק (איוב ל״ט כ״א) רגליו עכ״ל, וכן ח״י ורש״י ורד״ק בעובדיה שם. ועיין חזקוני (במדבר כ״א א׳) וז״ל וי״מ שפסוק זה מן הפסוקים חסרי תיבה וכן פירושו וישמע הכנעני מלך ערד ועמלק יושב הנגב כו׳ ע״ש, ועיין רש״י שם (כ״ב ל״ב) · וראה עוד בס׳ [הקדמה שער כ״ה ואחריו] בס׳ מחברת הערוך להר״ש ן׳ פרחון דוגמות רבות בשער הקצר והפך, וכתב שם שכן נמי מקצרין בדברי רבותינו ז״ל, כגון מ״ש בענין אלו ואלו דברי אלהים חיים הן (עירובין דף י״ג ע״ב) פי׳ הן דורשין כו׳ ע״ש. וז״ל הרד״ק (מ״ב ח׳ ט״ז) ויהושפט מלך יהודה כו׳, פי׳ ומת יהושפט כו׳, ואם חסרה מלת ומת אין תימה בזה, כי הענין מובן מהפסוק, וכמוהו רבים במקרא חסרי מלה, לפי שיובן ענינה מהפסוק. וכדומה לזה נגיד חסר תבונות ורב מעשקות שונא בצע יאריך ימים (משלי כ״ח ט״ז), שחסר ימות, פי׳ נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות ימות, אבל נגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים כו׳ עכ״ל. ועד״ז נ״ל לפרש הפסוק כי רגע באפו חיים ברצונו וגו׳ (תהלים ל׳), שלפ״ד המפרשים כי רגע קטן או רגע אחד הוא באפו וחיים ארוכים יש ברצונו ע״ש, בלתי מפורש לפי״ז מה יש כשהוא באפו. ונראה, דהנה רצון הוא הפך האף, כמ״ש כי באפם הרגו איש וברצונם וגו׳ וכן כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך, זעף מלך וגו׳ רצונו (משלי י״ט י״ב) ובאפו וברצונו דכאן ר״ל בעת אפו ובעת רצונו, כמו בעת אפך עשה בהם (ירמיה י״ח כ״ג), בעת רצון עניתיך (ישעיה מ״ט ח׳), והנה ממ״ש חיים ברצונו, מובן שבעת אפו יש הפך החיים והוא המות, גם תיבת רגע נראה שהוא עומד במקום שנים (עיין מדה כ״ב). ומעתה שיעור הכתוב בהשלומו (ע״פ דרך קצרה), כי רגע (מות) באפו (ורגע) חיים ברצונו, וכמ״ש רגע ימותו (איוב ל״ד כ׳). וז״ש בערב ילין בכי ולבקר רנה, ומפרש והולך כי לא כאשר חשב בהיותו בשלוה שלא ימוט לעולם, אלא הדבר תלוי בהשגחת הש״ת, וברגע אחד יגזור מות על איש, וזהו בעת אפו וכעסו עליו על חטאיו, וברגע אחד כשיתפלל אליו (ע״י תשובה) יתן חיים (עי׳ סנהדרין דף ק״ג, עת היא כו׳). וז״ש ה׳ ברצונך (הפך האף) העמדת להררי עוז, הסתרת פניך (בעת אפו, כמ״ש וחרה אפי בו וגו׳ והסתרתי פני מהם וגו׳ דברים ל״א י״ז, וכן אל תסתר פניך ממני אל תט באף עבדך, תהלים כ״ז ט׳, ועיין ישעיה נ״ד ח׳ וירמיה ל״ג ה׳) הייתי נבהל (וע״ד תסתר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון, תהלים ק״ד כ״ט, וכן אל תסתר פניך ממני ונמשלתי עם יורדי בור, (שם קמ״ג ז׳), וז״ש מה בצע בדמי וגו׳, וע״ש ראב״ע שאותו הזמן חלה דוד ויחי מחליו ע״ש :

מאסתי חגיכם: ד"א אמר להם ראו ג' מקדשות שחרבו נוב ושילה וגבעון הזהרו שלא יחרב זה · (בדומה למדה זו במ"ר פכ"ב ס"ג במלחמת מדין שהלוי י"ב אלף · אלף למטה · ודרשו שם ב' אלף למטה וי"א ג' אלפים למטה ע"ש ע"פ מדה זו · ול"ע דבב"ר פנ"ד ר"ס ד' חושב ה' מקדשות) :

מדה יא ג) מסידור שנחלק כיצד · (דה"ב ל') כי מרבית העם וגו' יכפר בעד כל לבבו הכין וגו' · סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק · מאימתי דנין אותו משינהוג אותו ענין לכך · כיוצא בו (איוב י"ז) כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם לחלק יגיד רעים · מי שחולק על דברי רעים עיני בניו תכלינה · סידור היה ראוי להיות אלא שנחלק · ויש מוסיפין זה (משלי כ"ג ל"א) כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים וגו' (שם) אחריתו כנחש ישוך וגו' אפילו יהיה צדיק גמור המתהלך במישרים אם יתן בכוס עינו מטעהו שאחריתו כנחש ישוך · כמו שאתה מוצא בנח · סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק · (פי' תיבת סדור היינו הכתובים והמקראות עם פסקי הטעמים שקבלנו סדורים מסיני · ועכ"ז נמצאים הרבה פסוקים שנפסקו ונחלקו ולא יובן פשוטם כ"א כשנחברם יחד שיהיו מסודרים ומחוברים יחד · וכן בהפך שיש שנסדרו ונתחברו · ולא יובנו כ"א נפסקם ונחלקם · וזה רק כשיהיה ראיה והכרח אמתי · וז"ש מאימתי דנין המדה הזו משינהוג אותו ענין לכך · פי' שענין הפסוק לא יובן כ"א כשנחבר הספסק · או כשנפסיק החיבור והסדר · ויש לכל דרך טעם ודרש בין לדרך הסדור בין לדרך החילוק · ועי' ס' מ"ת הנ"ל) :

מדה יב מדבר שבא ללמד ונמצא למד כיצד · (ישעיה ס"ד) כקדות אש המסים וגו' עדיין לא שמענו במעשה בראשית שלהטה האש את פני רקיע וכשהוא בא למתן תורה אמר (שם ס"ג) לוא קרעת שמים ירדת וגו' כשם שעשית במעשה בראשית כך עשית במתן תורה בשעה שאמר הקב"ה (בראשית א) יהי רקיע · וכבר נבראו ביום ראשון אלא שלא היו מצוחצחות עד שבא האש מלמעלה וליהטה פני הרקיע · בא מע"ב ללמד על מ"ת ונמצא למד · כיוצא בו (ירמיה מ"ו) קולה בנחש ילך ולא שמענו בנחש שקולו הולך מסוף העולם ועד סופו · וכשבא למפלתן של מצרים הוא אומר קולה כנחש ילך כשם שהולך קולו של נחש כך הולך קולה של מצרים מלמד שבשעה שאמר הקב"ה לנחש (בראשית ג') על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו את רגליו וידיו והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו · בא נחש ללמד על מפלתן של מצרים ונמצא למד (עיין ב"ר פמ"ג ס"ג פלוגתא בענין מדה זו) :

מדה יג מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון כיצד · (בראשית א') ויברא אלהים את האדם בצלמו הרי זה כלל ואח"כ פרט מעשיו שנאמר (שם ב') וייצר ה' אלהים את האדם ויפל תרדמה ויבן את הצלע · השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון · כיוצא בו (ישעיה א) חזון ישעיהו בן אמוץ הרי כלל ואח"כ פרט (שם ו') בשנת מות המלך עוזיהו (שם י"ד) ובשנת מות המלך אחז (שם ל"ו) ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו · השומע סובר שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון :

מדה יד מדבר גדול שנתלה בקטן להשמיע האזן בדרך שהיא שומעת כיצד · (דברים ל"ב) יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי · וכי הגשמים גדולים מן התורה שהתורה נתלית בהם אלא שהגשמים מצויים בכל · (ס"א מרוים את הכל) · וכדי להשמיע האזן כדרך שהיא שומעת · כיוצא בדבר א"א (עמוס ג') אריה שאג מי לא יירא וכי מי נתן גבורה לארי אלא מי שאמר והיה העולם · אלא אמר הקב"ה הריני מכנים קול בבריות להשמיע האזן מה שהיא יכולה לשמוע והיא שומעת :

מדה טו ד) משני כתובים המכחישים זא"ז עד שיבא הכתוב הג' ויכריע ביניהם כיצד · כתוב אחד אומר (ש"ב כ"ד) ותהי ישראל ח' מאות אלף וגו' וכתוב א' אומר (דה"א כ"א) ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף וגו' · נמצא ביניהם ג' מאות אלף · וג' מאות אלף אלו מה טיבם · בא הכתוב הג' והכריע ביניהם · ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי אלפים וגו' המחלקות הבאה והיוצאת וגו' המחלוקת הא' כ"ד אלף · מלמד שג' מאות אלף היו כתובים בנימוסו של מלך ולא הוצרכו להמנות · הא כיצד כ"ד אלף לי"ב חדש הרי רפ"ח אלף נשארו י"ב אלפים הם נשיאי ישראל הטילן הכתוב וחזר וכללן: כיוצא בו א"א (דברים י"ב) כ"א אל המקום אשר יבחר מכל שבטי ישראל וכתוב א' אומר (שם) באחד שבטיך · בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דה"א כ"א) ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב שש מאות · והלא לא נקנה אלא בחמשים שנאמר (ש"ב כ"ד) ויקן את חלקת השדה הגרן והבקר בכסף שקלים חמשים · מה ת"ל ו' מאות אלא שהיה דמיו שש מאות זהובים · ונתן נ' מכל שבט ושבט נמצא משלו נ' לבד על שבט יהודה · נמצא כל הכתובים כאחד · באחד שבטיך וכל שבטיכם · ר' נחמיה אומר דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר צריכין להביא ראיה ממקומות אחרים · וכה"א (משלי ל"א) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה · (הנה בדוגמא א' מביא פסוק ג' המכריע אך בדוגמא הב' לא הביא פסוק ג' המכריע · לפי שאפשר ליישבם בלא"ה שמ"ש ו' מאות היינו מכל השבטים ומ"ש חמשים משבט א' · ועם כ"ז הוא בכלל מדה זו · וכן הרבה בדברי חז"ל כמו רבא רמי כתיב מעל שמים חסדך וכתיב עד שמים ומכריע בלא פסוק ג' כאן בעושים לשמה וכו' · ועיין במ"ר פרק י"א ס"ז דוגמאות עוד · וסמכו חז"ל עצמם על פסוקים אחרים אף שלא הזכירו · שמבואר שם שמעלת לשמה גדולה מעלא לשמה וכמו באברהם שדרשו ויוצא אותו החוצה שהעלה מדרגתו למעלת מן הטבע · וזהו גדול מעל שמים · וכדומה לזה בדברי חז"ל שמדברים סתם וסמכו עצמם על איזה פסוקים בתנ"ך וכמ"ש בבאורי כמה פעמים בס"ד) :

מדבר

מדה יא ג) מסדור שנחלק כו' סידור היה ראוי וכו'. אמר י"ב: עי' יומא דף נ"ב ע"ב חמשה מקראות בתורה אין להם הכרע כו'. וכתב המהרש"א שם בשם ספר פענח רזי דל"ל דהכתו פיסוק הטעמים כו', אבל מדברי התוס' גבי משוקדים נראה דהוי פסיקא להו פיסוק טעמים עכ"ל (וכ"נ מלשון התוס' חגיגה דף ו' ע"ב ד"ה לפסוקי טעמא ע"ש, ועי' ספר שערי אפרים שער ג' סט"ו בפתחי שערים, ועי' מג"א סי' ל"ב ס"ק מ"ה, וע' בס' בינת מקרא) · והנה גם ברייתא שלפנינו מוכיחה כן דאף דידעי פסוק הטעמים כמ"ש אלא שנחלק, בכ"ז אמר סדור היה ראוי להיות · וכ"מ ביפ"ת ב"ר פ"פ (סימן ה') וז"ל, אלא היינו טעמא דאפשר לפרש רישא דקרא עם הקודם אע"ג דפסקיה עזרא כדאיתא בל"ב נתיבות הדרש, וכדפירש הרמב"ן גבי ותמנע היתה פילגש, וכ"ש שיש לפרש מה שאמר אחר האתנחתא עם הקודם כו' עכ"ל · ועיינתי בדברי הרמב"ן ז"ל שם (בראשית ל"ו י"ב) וז"ל: ואני עוד סובר בכתוב הזה מה שאמרו רבותינו בל"ב מדות שהאגדה נדרשת, אמרו סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק שנאמר כי מרבית העם וגו' וגם רודפי הפשט יאמרו כן בפסוקים אחרים, וכן זה יאמר בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז ותמנע, וחזר ואמר היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד וגו' ולא הזכיר שם הפילגש, והאמת שהיא אחות לוטן תמנע, והיא הסבה שלא הזכיר שמה, כי לא רצה לומר שתי פעמים ותמנע לזכר ולנקבה עכ"ל · והרש"ד בביאור שם הביא בשם הרשב"ם ז"ל שהביא בשם שוחר טוב שמלת ותמנע מחובר גם לפסוק העליון (כאלו כתיב וקנז ותמנע, ותמנע היתה וגו') הראשון זכר והב' נקבה · וכמוהו ביהושע (י"ג ז' וח') וחצי שבט המנשה, עמו הראובני וגו' ע"כ פסוק השני חסר כו' עולה על סוף הפסוק שכתוב בו וחצי שבט המנשה וגו' · ואני שמואל מצאתי פסוק ג' בדה"א (פ' מ"א ומ"ב) ותחרע: ואחז הוליד וגו' בע"כ חסר ואחז בפסוק זה שהי"ל לכתוב ותחרע ואחז: ואחז הוליד וגו' אלא שתיבת ואחז הוליד עולה על פסוק שלמעלה כו', שכ"כ בפרשה ראשונה (שם ח' ל"ה ול"ו) עכ"ל (הרשב"ם ז"ל) · ואני שלמה מצאתי פסוק רביעי דוגמתן כו', ואחיו וזכר: ומקלות הוליד וגו' (שם ל"א ול"ב), שתיבת ומקלות שבראש הפסוק השני עולה לסוף הפסוק הראשון כמ"ש שם (פ' ל"ז ול"ח) וזכריה ומקלות: ומקלות הוליד כו' עכ"ל הרש"ד · ואני יהודה מצאתי עוד דוגמתן, ואתנן: וקוץ הוליד וגו' (שם ד' ז' וח') שתיבת וקוץ נמשך למעלה ג"כ, ואתנן וקוץ: וקוץ הוליד וגו' (וכמ"ש שם הכיו"ו, וע"ש ג"כ פסוק י"ג עוד מזה). וכן בעמוס (ה' ח' וט') ולדקה לארץ הניחו עושה כימה וגו' שת"י וזכותא לארעא רמשו: שבקו למדחל מן קדם כו', ואמרו קלת שקרא מלת הניחו למעלה ולמטה, וכן תרגם הארמי ע"ש. ועד"ז נ"ל בכוונת הת"א ע"פ ארור אתה וגו' (כמ"ש בשמי בס' לחם ושמלה שם) שמשך לתיבת ארור למעלה ולמטה לפי שהוא מהמקראות שאין להם הכרע, ולכן תרגם על עקרו שור, שור סנאה, לכוונה שור ארור, שור של שכם שהוא ארור כו', ואח"כ תרגמו למטה ליט רוגזיהון כו', ועיין ח"א מהרש"א שבת דף ל"ב ע"ב ד"ה בימות החמה כו' וי"ל דמלת יגזלו מושכת עצמה ואחרת עמה וכאלו כתיב ליה גם חום יגזלו, יגזלו מימי שלג כו' עכ"ל (ועיין מדה כ"ב להלן). וז"ל הראב"ע (מיכה ד' ח') אתה, וזאת המלה דבוקה עם ובאה כו', וכמוהו כלו תפלות דוד בן ישי (תהלים ע"ב) שאע"ג שמלת תפלות היא באתנח דבוקה היא למלת דוד עכ"ל. וע"פ דרך זה שלמדונו חז"ל במדה זו, נ"ל לפרש בתהלים (צ"ג ה') עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש ה' לאורך ימים, שאף שמלת קדש היא באתנח (וע"ש במפרשים), יש לחברה עם מלת ה', וכמו מקדש ה' (במדבר י"ט כ' ועוד, ועיין רש"י שמות ט"ו י"ז, וגם שם יש לפרשם בחיבור ע"פ מדה זו לולא קמץ הד') או מקדשך בכינוי (על מקדשך השמם), וכמו היכלך בכינוי (בקרב היכלך) או היכל ה' (ש"א א' ועוד), וכן הלשון אל בקדשו בכינוי (פר"ל בהיכל קדשו לר"י שלוי ע"ש ראב"ע) או קדש ה' (כאן), וכן מ"ש ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים כי חלל יהודה קדש ה' וגו' (מלאכי ב' י"א) ופירש"י יהודה כו' שהיה קודש לה' כו' ע"ש, נ"ל שמוסב גם על ובירושלים שקוראה ג"כ קדש ה', כמו הר קדשי ירושלים בכנוי, וכן ירושלים עיר הקדש (נחמיה י"א י"א) וגם עיר אלהים וגו' (תהלים מ"ו ה') בעיר ה' צבאות (שם מ"ח ט'), וכן הר הקדש או הר ה', ונקרא הר קדש אלהי (בדניאל ט' כ') (ועיין דניאל ח' י"ד ונצדק קדש, וכ"ל שפירושו כפי' לשון חז"ל בגיטין דפ"ו ע"א עבדא דקן מולדק לעבדו, ופירש"י דינו פסוק לעבדות בלי ערעור ע"ש, ובערוך ערך צלהר, פסול לעבדות, ונראה שהוא ט"ס וכ"מ אח"ז בערוך הקצר (ד'פראג): והנה מלת נאוה פירש"י מלשון נאות אלהים (תהלים פ"ג פסוק ט"ו) לשון נוה לא לשון נוי ע"ש הוכחתו, ולפי"ז נאוה קדש ה', הוא ממש כמו נוה קדשך (שמות ט"ו י"ג) בכנוי, ור"ל עדותיך נאמנו מאד לביתך שהוא נוה קדשך (קדש־ה') לאורך ימים, או פי' נאמנו לאורך ימים לביתך וגו', וכלשון ונאמן ביתך וגו' עד עולם לפניך (ש"ב ז' י"ו), וכ"כ נאמנים כל פקודיו סמוכים לעד לעולם (תהלים קי"א) ודו"ק · [הוספה] וז"ל החזקוני ע"פ "נוה קדשך" לכל א"י קורהו נוה קדש כמו ויביאם אל גבול קדשו וגו'. ועי' פ"ק דסוטה (דף ט' ע"א) א"ת נאוה תהלה אלא נוה (על עסקי נוה בתים שבנו יהללוהו רש"י) ע"ש שדרשוהו על המקדשים ומזה גם "ולגוהו" במ"א ואבנה לי' מקדש · ועי' רש"י דה"א כ"ח י' בית מקדש לארון שנקרא מקדש ולשון חכמים עי' שקלים פ"א מ"ג ובר"ה רפ"ד דלהר"מ שם קורא לכל ירושלים מקדש ולרש"י לא כן ע"ש בתוי"ט ות"ח · ועל מ"ש מדניאל "הר קדש אלהי" ע"ש ביחזקאל כ"ח י"ד בהר קדש אלהים וע"ש רש"י ועי' תהלים י"ט ח' כ"ג ו' כ"ו ד' ומ"ו ה' :

ויש גם באותיות שנמשך אות אחד לפעמים למעלה ולמטה, ובבא"י לירמיה (ג' מ"ה) כתבתי בס"ד לפרש מ"ש לא ישים עליהם נוה, שהוא כמו נוהם בהמשך מ"ם מקול בראש פסוק שאחריו, וכמ"ש מפורש שם (מ"ט כ') נוהם, מקול וגו' ע"ש, וכן נ"ל לפרש מ"ש אשר הכרית את האובות ואת הידעני מן הארץ (ש"א כ"ח ט') שמ"ם מן נמשך גם למעלה, ובא הידענים בכנוי כמו אובות, שהרי כן בכל מקום במקרא שכתוב אובות ברבוי כתיב ידענים ג"כ ברבוי, ולהפך יש אחד ועשה אוב וידענים (מ"ב כ"ו ו') שאוב ביחיד וידענים ברבוי, וגם זה יבא תחתיו (בדה"ב ל"ג ו') ועשה אוב וידעני, שניהם יחידו והבן · ועי' בבא"י (מ"א י"ד י"ד), ועיין (מיכה ה' א') את שופט ישראל, שפי' יש דיינים ישראל, י"ל שפי' כמו שופטי בהמשך יו"ד ממלת ישראל, ובנחום (א' י"ב) וכן נגוזו ועבר, כמו ועברו לפ"י ורש"י בהמשך וי"ו וענחך שאחריו, ועמ"ש בבא"י לירמיה (כ"ג ל"ג), ועי' רש"י (שופטים ג' כ"ב) הפרשדונה ה"י כו' עשאן כשתי תיבות וסי"ן משמשת לשתיהן כו' ע"ש :

מדה טו ד) משני כתובים המכחישים זה את זה וכו'. אמר י"ב, עיין מ"ש בבא"י לס' בראשית (כו ג וד), מכ"י הרב המבאר מהרש"ד ז"ל, בישוב סתירת ל' הכתובים בהבטחת ירושת הארץ, שנאמרה הבטחה זו לאברהם ה' פעמים (בראשית יב ז, יג טו, טו ז, שם יח, יז ח) [וע"ש כד ז] וליעקב ב' פעמים (שם כח יג לה יב) [וע"ש מח ד] ובכלם נאמר בלשון יחיד הארץ הזאת, ונאמרה ליצחק פעם א' (שם כו ג וד), ויאמר ב' פעמים בלשון רבים את כל הארצות האל. והישוב בזה כי באמת עיקר ההבטחה היה על ארץ כנען כו', ונכלל בהבטחה זו גם הארצות אשר יכבשו בחרבם ויהיו תחת רשותם בעת ביאת ישראל לארץ, לכן בהבטחותיו לאברהם וליעקב שהיו באילון מורה ובאילוני ממרא ובבית אל שכן מקומות א"י העקרית, נאמרה בל"י על הארץ הזאת כו', אבל יצחק היה בגרר בארץ פלשתים, ולעומת דאגת לבו שהיה גר בארץ ההיא, הבטיחו שגם היא תהיה לישראל לאחזה, כי הכנענים לקחוה מן הפלשתים כו' ונכללה בהבטחתו לאברהם ארץ כנען, לז"א את כל הארצות האל בל"ר על ארץ כנען (שהיא עיקר ההבטחה) ועל ארץ פלשתים שתחשב לארץ כנען בעת הירושה עכ"ד בקיצור, ובדבריו אלה השכיל והבין מ"ש חז"ל ברכות (דמ"ט א') וכל האומר מנחיל ארצות בברכת הארץ כו' ה"ז בור ע"כ, שאפשר גם האומר כן, יסודתו היה בקדש ממ"ש כאן ביצחק הארצות האל ל"ר על ארץ פלשתים וכנען, (אבל לא על שארי ארצות מחו"ל, שמאחר שהיא ברכת א"י ארץ חמדה כו' מה שבח הוא לה להזכיר בברכתה משארי ארצות), ובכ"ז אמרו חז"ל שהאומר כן ה"ז בור שהרי הכל לארץ אחת יחשב "ארץ כנען" כעיקר הבטחה ראשונה לאברהם, (ועי' תהלים ק"ה מ"ד, ויש ליישב), ועיין מ"ש בא"י (מ"א י' כו) ג"כ ממדה זו :

פא

מדה טז ה) מדבר שמיוחד במקומו כיצד · (ש"א א') ותדר נדר ותאמר ה' צבאות וגו' למה נתיחד כאן השם הזה · אמרה חנה לפני הקב"ה שתי צבאות בראת כו' העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים · והתחתונים פרים ורבים ומתים · אם אני מן התחתונים אהיה פרה ורבה ומתה · ואם לא אהיה מן העליונים בחיים ולא אמות : כיוצא בו סלח נא ה' אלהי ישראל (נ"ל (מלאכי ב' ט"ז) כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל) למה נתיחד השם כאן והלא בג' נבואות הללו חגי זכריה ומלאכי אין בהם בלשון הזה · אלא כך היו מנחמים ישראל · ואומרים להם אע"פ שנשלחתם מ"מ הוא אלהיכם ושמו מיוחד עליכם · (ובכלל מדה זו מה שמצינו בלה"ק כמה תיבות נרדפים למשמעות אחת כמו ראשית תחלה מקדם בראשונה ובכ"מ שכתב א' מלשונות אלו בהכרח שבמקום זה צריך דווקא תיבה זו ולא האחרת וכמ"ש בפתיחת התורה בראשית ברא אלהים והיה יכול לומר בראשונה יצר ה' אלא לדרוש בי ראשית או בזכות ראשית · וכן תיבת ברא מורה על בריאת יש מאין · אבל יצר משמע יש מיש · וכן תיבת אלהים לדרוש שנברא העולם במדת הדין · וכיוצא בזה הרבה והברייתא הביאה לדוגמא משמות של הקב"ה שנכתב במקומו המיוחד לו דוקא וכן ה"ה בשארי תיבות) :

מדה יז מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד · (בראשית ב') ויטע ה' אלהים גן בעדן ויצמח ה' אלהים וגו' שמענו שהקב"ה נטע לאדה"ר בגן עדן כל עץ וכל מיני מגדים אבל לא מצינו שברא לו הקב"ה חופות של זהב ואבנים טובות ומרגליות והיכן שמענו בשעה שנאמר לחירם מלך צור (יחזקאל כ"ח) בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך · א"ל שמא אדה"ר אתה שעשיתי לו כל הכבוד הזה · כיוצא בו משפחת בני קהת וגו' ומשפחת בני הגרשוני יחנו ימה ומשפחות בני מררי יחנו על ירך המשכן צפונה אבל לא מצינו שצוה הקדוש ברוך הוא את בניו להיות כ"ד משמרות והיכן שמענו י) אלה פקודתם לעבודתם לבא בית ה' כמשפטם ביד משה ואהרן מלמד שמצוה זו מימות משה ואהרן · (ט"ס יש כאן בסוף המדה · ונ"ל והיכן שמענו אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם ומקרא הוא בדה"א כ"ד · ומדה זו מלאה בדברי המדרשים · שדרך חז"ל ללמוד הסתום במקום א' מהמבואר במקום אחר · הנה חטא העגל מפורש בפ' כי תשא · ובפ' עקב · ובתהלים ק"ו · ובנחמיה ט' ומבין כולם יוצא הענין מבואר וחז"ל דרשו מכל המקומות יחד ועי' שמ"ר פמ"ה וד"ר פ"ג · ועוד כלל אחר במדה זו · שכשהגיעו חז"ל לפסוקים סתומים בגו"כ שמדברים על הכלל כמו פסוק אשרי האיש אשר לא הלך וגו' · דרשו ע"פ מדה זו שבהכרח יש לו מקום מפורש שמדבר באיש כזה בצירוף מדת גז"ש המלמדת עליו וכמו שדרשו בריש שוח"ט אשרי האיש זה נח שנאמר נח איש צדיק וגו' ואח"כ דורשים על אברהם שנקרא איש · מארץ מרחק איש עצתי · ועי' ב"ר ר"פ כ"ו · ועי' ג"כ ב"ר פע"ד סי"א כאשר יהגה הארי וגו' הרועים וגו' שכך היה המעשה בלאן לבן שכתוב בו אשר יאספו כל העדרים וכן הרבה בדברי המדרשים · ועיין שמ"ר פ"א סכ"ב חדוש נפלא הדפסתיו לדוגמא בקונטרס נתיב חדש · וע"ע שמ"ר פט"ו ספ"ו ע"פ אם יחבאו בראש הכרמל · וחז"ל הראו שכן היה והיינו אוהל בית האלי ע"ס וכן הרבה מאד) :

מדה יח מדבר שנאמר במקצתו ונוהג בכל א"כ מפ"מ נאמר במקצת מפני שדבר הכתוב בהוה כיצד · (שמות כ"ב) ובשר בשדה טרפה לא תאכלו אין לי אלא בשדה בעיר מנין ת"ל טרפה לא יאכל (ויקרא כ"ב) א"כ למה נאמר בשדה דברה תורה בהוה שדרך הבהמות לטרוף בשדה יותר מבעיר : כיוצא בו (דברים כ"ג) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה אין לי אלא בלילה ביום מנין ת"ל (ויקרא ט"ו) ואיש אשר וגו' א"כ למה נאמר לילה כו' : כיוצא בו (משלי כ"ב) אל תגזול דל כי דל הוא · אין לי אלא עני עשיר מנין ת"ל (שם א') כן ארחות כל בוצע בצע · א"כ למה נאמר עני כו' :

מדה יט מדבר שנאמר בזה והוא הה"ה לחבירו כיצד · ויצף את העמודים י"ח אמה וגו' והה"ה לחברו (ט"ס יש כאן · ונ"ל ויצר שני העמודים נחשת י"ח אמה קומת העמוד האחד וחוט י"ב אמה יסוב את העמוד השני (מ"א ז') הנה פירש אצל העמוד הא' כמה קומתו י"ח אמה ולא פי' הקפו ועביו · ואצל עמוד הב' פי' הקפו ועביו י"ב אמה ולא פירש גבהו וקומתו · ולמדין זה מזה שגם הראשון עביו והקפו י"ב אמה · וכן השני גבהו וקומתו י"ח אמה וזהו נאמר בזה וה"ה לחבירו) כיוצא בו (תהלים צ"ז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה אי אפשר לומר שיש לצדיקים אור בלא שמחה ויש לישרים שמחה בלא אור · אלא אור לצדיקים והוא הדין לישרים · שמחה לישרים והוא הדין לצדיקים · ומאימתי דנין אותו בכך משישקלו שניהם כאחד · (וכן רוב פסוקי משלי מתפרשים באופן זה כמו לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה: וה"ה להבין חכמה ומוסר ולדעת אמרי בינה · אלא שע"פ מדת ממעל צריך לומר להבין אמרי בינה · וכן לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה · וה"ה לפתאים דעת ומזמה ולנער ערמה · וכן ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה · וה"ה חכם תחבולות יקנה ונבון יוסיף לקח · וזהו דוקא בפסוקים שמדברים בסוג אחד פתאים ונער · חכם ונבון וכדומה · אבל בדבר והפוכו חכם וכסיל צדיק ורשע לא יתכן לפרש כן וז"ש ומאימתי כו' משישקלו שניהם כאחד) :

מדה כ מדבר שנאמר בזה ז) ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחבירו · ומאימתי הוא ענין לחבירו משיצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה כיצד · (דברים ל"ג) וזאת ליהודה וגו' ואינו ענין ליהודה שהרי הוא אומר שמע ה' קול יהודה תנהו ענין לשמעון שהרי צריך לו ואין יהודה צריך לו · נמצאת אתה אומר שבירך משה לראובן ואמר וזאת ליהודה קרא בברכה זו לשמעון · כיוצא בו (ירמיה ל"ג) גם זרע יעקב ודוד עבדי וגו' אא"ע ליעקב שהרי כבר נאמר (שם) מקחת מזרעו מושלים וגו' תנהו ענין לאהרן · וראיה לדבר שהוא אומר (שם) מקחת מזרעו מושלים מי היו המושלים בעם הוי אומר אלו מלכים וכהנים גדולים בני אהרן ובני דוד עליהם נאמר · וכה"א (שם) הלא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר ה' בהם וגו' אף כאן הוא אומר גם זרע יעקב וגו' · (וכן דרך מדה זו אצל שארי כל הענינים שאינו ענין להם תנהו ענין לדבר אחר כמו שאחז"ל אא"ע לאכילה ת"ע לזביחה או ת"ע להנאה · אא"ע לגופו ת"ע לכל איסורים בתורה · וכן נוהגת מדה זו בתיבות או אותיות · אם לא יתכנו כמו שכתוב ת"ע לאופן שיתכן · וזהו כוונת כל דרשה שאמרו אל תקרי כך אלא כך · שאם יקרא כפי מה שכתוב לא יתכן או שהוא יתר · וכמ"ש אל תקרי בניך אלא בוניך שכתוב וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך שתיבת בניך האחרון יתר והיה נ"ל ורב שלומם ע"כ דורש ת"ע לבוניך וכן שארי אל תקרי וזה ע"פ מדה זו אא"ע · ועי' ויק"ר ס"פ י"ג וד"ר פ"ב ס"ס ל"ב) :

מדה כא מדבר שהוקש בשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהן כיצד · (תהלים צ"ב) צדיק כתמר יפרח יכול כשם שהתמר אין לו צל ואין עושין ממנו כלים כן הצדיקים ת"ל כארז ·

סה

מדה טז ה) מדבר שהוא מיוחד במקומו ותדר נדר כו'. דע כי הרשב"ם ז"ל כתב ממש כדברי המדה שלפנינו בפירושו לפ' משפטים (כג יז) וז"ל שם, (שלש פעמים וגו' אל פני) האדון ה' והארץ שלו שלא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות כמו שמפורש בפ' ישא (לד כג) שלש פעמים וגו' את פני האדון ה' אלהי ישראל, וסמיך ליה כי אורים גוים מפניך והרחבתי את גבלך ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות וגו', וכן בכל מקום לפי ענין המעשה בהקב"ה שבפרשה, קורא את הקב"ה, וגם רבותינו דרשו, הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה (ישעיה י' לג) בכל מקום שאתה מוצא את הלשון הזה מוצא דיורין ומכנים דיורין עכ"ל, ומצאתי זה בילקוט (יהושע ד ג), וז"ל שם, הנה ארון הברית אדון כל הארץ, ארשב"ן כל מקום שנאמר אדון עוקר דיורים ומכנים דיורים, וזה בנין אב לכולם עוקר כנענים ומכנים ישראל, וכה"א לכן נאם האדון ה' צבאות אביר וגו' ואשיבה שופטיך כבראשונה עכ"ל, ויש להוסיף בזה מ"ש חז"ל (ברכות ד"ז ע"ב) מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנאמר ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה ע"ש, דהיינו בשעה שהבטיחו על ירושת הארץ קראו אדון שהארץ שלו ובידו ליתנה למי שירצה, וכן מ"ש שם אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנאמר ועתה וגו' למען אדני כו' למען אברהם שקראך אדון ע"ש, היינו ג"כ בתפלתו (דניאל ט) על בנין בהמ"ק ושובם מגלות בבל לא"י עיין שם · ועיין (דה"א ד' י) ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני וגו', ופירש רש"י והוא נדר מה שנדר עיין שם, ויש לומר שלזה נתייחד שם אלהי ישראל כאן, ע"פ מ"ש חז"ל בבראשית רבה פרשה ע' וידר יעקב כו' אלהי ישראל אבינו תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה כו' וידר ישראל שבא עיין שם, וגם חז"ל דקדקו בלשונם באמרם נדר גדול נדר לאלהי ישראל (נדרים ד"ח א), [ועוד בנדרים (דף כ"ב ע"ב) אין נזקקין לאלהי ישראל, ופי' רש"י אין נזקקין להתיר לו נדרו לפי שנדר חמור הוא ע"כ, ונראה שחומרא שלו הוא ע"פ המד"ר שישראל שבא פתח בנדר תחלה, ועי' ע"ז דכ"ח אשבע לה לאלהא ישראל לא מגלינא כו', ועיין שם רש"י לא אמרתי באלהא כו' אלא לאלהא כו' ע"ש. וגם בנדרים שם במאי נדרת באלהי ישראל כו'. ועי' ס' הרקמה צד 34 והביא הבי"ת לשבועה באמרו כו' באל שדי כו' וע"ש עוד בצד 217 ובצד 248 בשם האפודי ולענין הלכה אף שנשבע בשם המיוחד בה' אלהי ישראל נזקקין כל' הרמב"ם ז"ל בפ"ו דשבועות ועי' ב"י יו"ד סי' ר"ג], ואפשר רמזה הברייתא בלשונה בדוגמא הא' למה נתייחד כאן השם הזה, ובדוגמא הב' השם כאן בלא מלת הזה, על שבחנה שדברה בנדר ותדר נדר וגו', הקושיא למה נתייחד כאן השם הזה דייקא אלא הי"ל להתייחד כאן שם אלהי ישראל, וסמך לדבר רמוז בתשובת עלי (פסוק י"ז) ואלהי ישראל יתן את שלתך ודו"ק : [ועי' רש"י בנדרים ד"ח שם ד"ה והנה שם כבוד אלהי ישראל עומד" ע"כ במקום הנאמר בגמ' ובמקרא „כבוד ה' עומד" ורש"י תפס ל' המקרא יחזקאל ח' ד' והנה שם כבוד אלהי ישראל כמראה אשר ראיתי בבקעה, ע"כ פרש"י „כבוד ה'" הנאמר במראה הבקעה ר"ל אלהי ישראל, וע"ע יחזקאל ט' ג' י"א מ"ג ומ"ד והבן] .

מדה יז י) אלה פקודתם כו'. אמר יהודה : מצאתי בפי' הרמב"ן על התורה ע"פ והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם (במדבר א מז) שהעתיק לשון הברייתא הזאת בזה"ל : כך שנינו בברייתא של ל"ב מדות מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במ"א כיצד כו', כיוצא בו משפחות בני קהת יחנו וגו' (שם ג כ"ט) משפחות בני הגרשוני יחנו על ירך המשכן ימה (שם כ"ג, וצ"ל משפחות הגרשוני אחרי המשכן יחנו ימה) ונשיא בית אב למשפחות מררי (וגו') על ירך המשכן יחנו צפונה (שם לה), אבל לא שמענו שצוהו הקב"ה (ר"ל לאהרן) שיעשה את בניו כ"ד משמרות והיכן שמענו (דה"א כ"ד) אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם (כאשר צוהו ה' אלהי ישראל) למדנו שהיתה מצוה זו ביד משה ואהרן כו', והפסוקים בדברי הימים מפורשים בענין המשמרות כו' עכ"ל הרמב"ן (בתוספת המוסגר). ועוד האיר ה' עיני בחידושי הריטב"א ז"ל רפ"ד דתענית (דכ"ו א' ד"ה בתעניות) שהעתיק ברייתא זו בזה"ל : אבל לא שמענו (כגי' רמב"ן, וגי' שלפנינו לא מצינו) שצוה אהרן את בניו כו', ואח"כ העתיק לשון הכתוב דדה"י שם ג"כ כהוגן אלה כו' לבית ה' כו' ביד אהרן אביהם ע"ש. ומה שהביאה הברייתא מהלוים גרשון קהת ומררי לראיה על הכהנים בני אהרן, נתבאר ג"כ בריטב"א שם וז"ל, ומצינו בלוים מצוה מפורשת במשמרותם שלא יעבדו בערבוביא קהת יחנה במקום פלוני, ומהם יש לנו ללמוד לכהנים, בל"ב מדות וכו', והמשמרות הללו הן החלוקות לשמירת שערים שאף הן כ"ד, וכן מפורש בדה"י שחילוק משמרות לשמירת המקדש מן התורה, וכיון שכן ה"ה לשאר עבודת הקרבנות, וכן הדעת וכו' ע"ש. ומלשון הברייתא משמע שגם על מספר הכ"ד היה הלוי בימי אהרן, וז"ל הריטב"א שם (על מ"ש חז"ל משה תקן ח' כו') אבל עיקרן של דברים שמצוה מן התורה לחלוק משמרות כדכתיב לבד ממכריו על האבות (ואמר בספרי מה שמכרו אבות זל"ז טול אתה שבתך כו') אבל אין להם מנין מן התורה כמה משמרות יהיו, וחלקם לכ"ד, וכן המצא בדה"י כו', כאשר צוהו ה' אלהי ישראל, ובספרי אמרו היכן צוהו כו' ולבני קהת לא נתן כו', אלא הכל מפי משה ומשה מפי הקב"ה כו' עכ"ל, ואולי גם כוונת הברייתא כ"ה שיתחלקו לכ"ד כשיתרבו כמו בימי דוד :

מדה כ ז) ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו כו'. אמר יהודה : ז"ל הר"ש ן' פרחון בספר מחברת הערוך שער החילוף, הוי יודע כי מדברים דבור ובלבם זולתו : ואחרי אבשלום לא נטה (מ"א ב כח) כו' כלומר ואחרי שלמה לא נטה, וכן גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס (ירמיה לג כו) כלומר גם זרע אהרן, וכן והיתה וגו' ובאבותיכם (ש"א יב טו) פי' ובמלככם, כי על המלך שימליכו עליהם היה מדבר (וע"ש רד"ק), וכן מי עור כמשלם ועור כעבד ה' (ישעיה מב) כלומר וחרש כעבד ה', כמו ראש הפסוק מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח וגו', וכן ויהי ביום השביעי ויאמרו לאשת שמשון וגו' (שופטים יד טו) פי' ביום השלישי (ע"ש רש"י) כו' עכ"ל וע"ש עוד [והכל מס' הרקמה לרבינו יונה ע"ש עוד באורך שער כ"ח] וכלם דוגמאות למדה שלפנינו . וגם רבינו בחיי (בראשית לד יז) כתב וז"ל ולקחנו את בתנו והלכנו, בתנו כמו אחותנו, וכן מצינו ביורם בן יהושפט כי בת אחאב היתה לו לאשה (מ"ב ח יח) ואחאב לא היתה לו בת ופירושו אחות אחאב עכ"ל (וע"ש פסוק כו כי חתן בית אחאב הוא וברד"ק שם) . וב"ב נ"ל לפרש מ"ש בפשע יעקב כל זאת ובחטאות בית ישראל (מיכה א ה) פר"ל ובחטאות בית יהודה וכמ"ש אח"ז מי פשע יעקב הלא שמרון ומי במות יהודה (נגד חטאות בית ישראל שזכר) הלא ירושלים . אולם הראב"ע ריש דניאל חולק ע"ד זו לפי הפשט , וז"ל : ומפרש גדול היה בספרד והוא פירש ספרים בדקדוק ופי' ואמר כי לצדקיהו תחת יהויקים (בירמיה כז א), וככה אמר ואחרי אבשלום לא נטה כי הוא שלמה, ויהי ביום השביעי שהוא הרביעי, הגבל את ההר שהוא העם, וככה מלנת רבות כמו מאה יום, ואת כלם כו', עיין שם שהתמרמר מאד על המפרש כן לפי הפשט, וכנראה רומז להר"ש ן' פרחון הנ"ל שחי בזמנו והיה ספרדי, או רומז למחברת מנחם בן סרוק (שנקרא בפיו ספרדי בראש מאזנים) והיה לעינים להרש"פ בספרו [ואח"ז נודעתי שירמוז לרבינו יונה אבן גאנח ע' ספרו הרקמה פרק כ"ח וכאשר העיר המו"ל שם על השגת הראב"ע עליו ע"ש ובהערת הח' המו"ל שם צד 149 המצא מבואר] .

שהיו

הקדמה

מה ארז יש לו צל ועושין ממנו כלים אף הצדיקים · יכול כארז שאין נותן פירות ת"ל כתמר נמצאת אתה אומר ככת היפה שבשתיהן · כיוצא בו (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים יכול כמים שאין משמחין כך ד"ת · ת"ל יין וחלב · אי מה יין וחלב אין מגדלין צמחין אף ד"ת כן ת"ל מים · נמצאת ככת היפה שבשתיהן · (מ"ש לשתי מדות לאו דוקא וה"ה לג' ולד' וה' וכמו בדוגמא ב' שנמשלה התורה למים ויין וחלב הרי לג' מדות ונמשלו ד"ת לכת היפה שבכולן ועיין שי"ר פסוק לריח שמניך שנמשלה התורה לה' מדות למים ויין וחלב ודבש ושמן ולכל אחד מהן יש כח יפה ונמשלה לכת היפה שבכולן אלא שהברייתא כאן קיצרה בדרשה):

מדה כב ח)מדבר שחברו מוכיח עליו כיצד · (משלי כג) מתן בסתר יכפה אף · משמע נותן בסתר יכפה אף הקב"ה ושוחד בחיק יכפה חמה עזה · יכפה הראשון מוכיח על השני · כיו"ב (ישעיה כח) כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמון יוסב · לא הראשון מוכיח על השני · כיוצא בו (תהלים ל"ח) אל באפך תוכיחני ובחמתך תיסרני · אל הראשון מוכיח על השני · (לכך מדה זו נקראת בפי הפשטנים מוסך עלמו ואחר עמו · וה"ה כשנמשך תיבה אחת משפטא דקרא לרישא דקרא · וים הרבה בתנ"ך):

מדה כג מדבר שמוכיח על חבירו כיצד · (תהלים כ"ט) קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש · וכי קדש לבד יחיל והלא כל המדבריות יחיל א"כ למה נאמר קדש להוכיח על המדבריות הללו שחלו · ולמה פרט זה לבדו לפי שהוא התקיף שבהם · וראיה לדבר (דברים א) ותשבו בקדש ימים רבים: כיוצא בו (תהלים כ"ט) קול ה' יחולל אילות וגו' כענין שלמעלה · עד ולמה נאמר אילות לפי שהם קלים במרוצתם · וראיה לדבר (שם י"ח) משוה רגלי כאילות (ר"ל שפרט הגדול והתקיף שיחיל אותו וע"ד ק"ו שתוס שיחיל כל המדבריות וע"כ אין צריך לפרטם):

מדה כד מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו יצא כיצד · (יהושע ב') וישלח יהושע לראות את הארץ ואת יריחו והלא יריחו בכלל הארץ היתה ולמה יצאה ללמד על עצמה ששקולה כנגד כל הארץ בחוזקה · כיוצא בו (ש"ב ב') ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא לומר ששקול היה כנגד כולם: כיוצא בו (שם כ"ג) מכף כל אויביו ומכף שאול והלא שאול בכלל היה ולמה יצא לומר שרדיפתו קשה מכולן · (ענין מדה זו היינו במקומות שלא יתכן לומר שעל הכלל כולו יצא כי יריחו היתה עומדת על הספר בהכרח שהיתה חזקה מכולם ויצאה ללמוד על עצמה · וכן אלל עשהאל שהיה משלשים הגבורים של דוד ולא יתכן לומר שמלמד על כל הי"ט שהיו כמוהו אלא שהוא הגבור כנגד כולם וכן בשאול לא יתכן שיהיו כולם שוים לו · אבל במקומות שאין הכרח לומר על עצמו יצא אנו דורשים כדרך מדה שאחר זו שיצא ללמד על אחרים):

מדה כה מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חברו כיצד · (במדבר ל"ה) לא תקחו כופר לנפש רוצח · והלא הריגת רוצח בכלל כל העונשין היה ולמה יצא ללמד לרוצח אין לוקחין כופר אבל לוקחין כופר על שן ועין וליד ורגל ולכויה ולחבורה ולשאר חבלות · (פי' מ"ש על חברו פירושו על הכלל כולו):

מדה כו ממשל כיצד · (שופטים ט') הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך ויאמרו לזית וגו' לתאנה וגו' וכי העצים מבקשים מלך אלא ישראל הוא שאמרו ט) לעתניאל בן קנז ולדבורה ולגדעון שינהגו שררה על ישראל ולא קבלו · כיוצא בו (מ"ב י"ד) החוח אשר בלבנון וגו' וכי מה נשואין יש בחוח ובארזים · אלא כנגד שכם ויעקב אבינו · וכן אתה מוצא בנביאים וכתובים שדברו משלים · בר"א בדברי קבלה אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן מלשון משל · חוץ מג' דברים ר' ישמעאל דורשן בלשון משל והלכה כדבריו רשנים · (שמות כ"א) אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו · על בוריו · שאם אתה אומר על מקלו חולה הוא · אלא מלמד שקרא הכתוב משענת גופו כאלו נשען על מקלו · כיוצא בו (שם כ"ב) אם זרחה השמש עליו וכי השמש לו לבדו זרחה אלא מה השמש שלום בעולם אף הגנב אם ידוע שלא בקש רק שלום הרי בע"ב חייב עליו ברמיו · באלו שנים הלכה כר' ישמעאל · והג' (דברים כ"ב) ופרשו השמלה מחוורים הדברים כשמלה:

מדה כז מנגד · מנין שדורשין מנגד באגדה · שנאמר (במדבר י"ד) כמספר הימים אשר תרתם את הארץ וגו' וכה"א (מ"ב י') ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני וכלבבי עשית לבני אחאב וגו' בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל · כנגד ד' דורות שעמדה מלכות אחאב ונעקרה על ידו · ואלו הן עמרי ואחאב ויורם ובניו · ומנין שהיו לו בנים ליורם שנאמר (שם) ונרד לשלום בני המלך והגבירה · (מדה זו נקראת בפי חז"ל מדה כנגד מדה · וכח מדה זו שאם מפורש באיזה אדם שזכה לשכר מה · נוכל לדעת איזה דבר טוב עשה · וכן אם מפורש עונש מה נוכל לדעת עבירה שעשה שעפ"ז הוא משתלם מדה כנגד מדה · ומזה הרבה במדרשים שדרשו למה קרה לפלוני כך על שעשה כך אף שלא מלינו בו מפורש המעשה למדים אנחנו מעונש חטאו וכדומה · וכמ"ש למה גזר הקב"ה לעשות לסוטה כך בשביל שעשתה כך ועי' במ"ר פכ"ע סכ"ד · וכן נוהגת מדה זו במספרים שבתנ"ך שדרשו חז"ל כנגד מה רומזים ולדוגמא עי' במ"ר פי"ג וי"ד · ועד"ז תקנו חז"ל י"ח ברכות בתפלה כנגד י"ח פעמים שכתובים אזכרות בתורה · ז' ברכות של שבת כנגד ז' קולות שבמזמור הבו לה' בני אלים · ל"ט מלאכות של שבת דרשו מל"ט מלאכה מלאכת שבתורה וכן הרבה):

מדה כח ממעל · מנין שדורשין ממעל באגדה שנאמר (ירמיה כ"ג) כה אמר ה' על הרועים את עמי · לכן הנני ונשאתי אתכם נשא וגו' · וכה"א (ישעיה ל') ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן וגו' י) בלשון שחטאו בו נדונו (פי' ממעל מלשון שרפים עומדים ממעל לו שפי' אצלו וסמוך לו וכן ועליו מטה מנשה · והכוונה על תיבות סמוכות שהאחרונה נאמרה באותה לשון של ראשונה שאצלה וסמוך לה והברייתא הביאה דוגמאות מלשון שכר ועונש כמו במדת מנגד אלא שמדת מנגד הוא במעשה ומדת ממעל בלשון שבלשון שחטאו בו נדונו · ומדה זו יסוד של לשון הקודש ורבים מפורשים בתורה עצמה כמו אדם מאדמה אשה מאיש קין מקניתי וכן הרבה · ושאין טעמם מפורש דרשו חז"ל ע"פ דרך המפורש · מרים על שם המרור שאז הותחל מ"ש וימררו את חייהם · אהרן ע"ש ההריון היינו גזרה של הריון של כל בן הילוד היאורה תשליכוהו וכ"ה בספר הישר: וחז"ל למדו כמה מצות סתומות מלשון הנווי פרי עץ הדר זה אתרוג הדר באילנו כו' · או מלשון אידור בל"י · טוטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים · והמדרש מלא דרשות ע"פ מדה זו על כל גדותיו · והפשטנים הזכירו פרט א' ממדה זו והיינו לשון נופל על לשון):

מדה כט גימטריא · מנין שדורשין גימטריא באגדה · אם לחשבון הרי ה"א (בראשית י"ד) שמנה עשר ושלש מאות דעולה למנין אליעזר (עיין מ"ש פ' מ"ד ס"ס פ') · יא) ואם לתמורת האותיות הרי כבר אמור (ירמיה נ"א) לב קמי בחילוף האותיות כשדים · לב קמי מחליפין באותיות א"ת ב"ש · (כלל מדה זו שיש סכום וחשבון לכל אות · אל"ף הוא אחד · בי"ת שתים וכו'

מדה כב ח) מדבר שחברו מוכיח עליו: דוגמא לזה, ובקשו חזון מנביא ותורה תאבד מכהן ועצה מזקנים (יחזקאל ז כו) והוא מוסך עלמו ואחר עמו, ובקשו חזון ואבד מנביא, וכמ"ש שם (יב כב) ואבד כל חזון, ותורה פי' ובקשו תורה ותאבד מכהן, ועצה פי' ובקשו עצה ותאבד מזקנים, ועד"ז כתוב בירמיה (יח יח) כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם (וחכמים וזקנים נרדפים במקרא, וכמ"ש חז"ל זקן זה קנה חכמה) ודבר מנביא (ודבר נרדף עם חזון, כמ"ש בב"ר פמ"ד י' לשונות נקראת נבואה חזון ט' דבור כו'). וע"ע רש"י תהלים (לג טו) ור"ה דף י"א ע"א ד"ה ה"ק כו'. וז"ל החזקוני (ויקרא יג כא) והיא כהה, וי"מ אאיננה קאי, דוגמא תקות עניים תאבד לעד, וכן הפי' ושפלה איננה מן העור ואיננה כהה, אבל אם כהה פשיטא שהיא טהורה ע"כ, עוד (שם כח) לא פשתה בעור והיא כהה. כהה קאי אלא פשתה, פי' לא פשתה ולא כהה כמו שפי' בשחין עכ"ל החזקוני, ועי' מחברת הערוך שער הקצר והסך (דף ה' ע"ד) [וכס' הרקמה] דוגמאות עוד. ובמשנה אבות (פ"ד מ"ב) מלת קלה עומדת במקום ב' וכמ"ש בנח"א וע"ש הגר"א.

מדה כו ט) לעתניאל בן קנז, שהיה משבט יהודה, שנאמר זית רענן כו' כמ"ש בילקוט וע"ש, ומה שהמשיל את דבורה לתאנה וגדעון לגפן מבואר ברש"י שופטים שם, וז"ל לגפן גדעון שהוא מזרע יוסף שנאמר בו כגפן דגליב כו', לתאנה דבורה את מתקי דבש דבורים עכ"ל, וכוונתו שע"כ המשיל את דבורה ומתק שירתה לתאנה לפי שהדבש זב מן הדבורים (כשמה דבורה ע"פ מדת ממעל להלן מדה כ"ח) וכן זב דבש מן התאנה (עיין רש"י שמות יג ה ומגילה דף ו' א' ד"ה זבת), וע"כ לא דרשו חז"ל על שמגר ואהוד שהיו אחר עתניאל וקודם דבורה לפי שאין טעם להמשילם לזית תאנה וגפן כי אהוד מבנימין ושמגר ג"כ איננו מיוסף ויהודה (עיין רש"י סוכה דף כ"ז ע"ב ד"ה שלא העמיד כו' ועיין סדר הדורות):

מדה כח י) בלשון שחטאו בו נדונו · עי' חזקוני (במדבר כא ה) שפי' לחם הקלוקל לוויזיג"ש בלע"ז כמו קלקל בחצים, נחשת קלל, כמ"ש ועינו כעין הבדלח עכ"ל, עוד שם (פסוק ט) נחש נחשת, לפי שהנחשת מבהיק ומבריק כענין שנאמר ונוצצים כעין נחשת קלל ונראה למרחוק עכ"ל החזקוני, ונראה לפ"ז שבלשון שחטאו לחם הקלוקל בו נדונו בנחשים כעין נחשת קלל:

מדה כט יא) ואם לתמורת האותיות כו' באותיות א"ת ב"ש · אמר יהודה ברי"ב נ"י: מיני החילופים רבים בפשטי המקראות · ודוגמא לחילוף א"ת ב"ש · כתוב על ספר מחברת הערוך שער החילוף וז"ל · ו א ר א כי על כל אודות וגו' (ירמיה ג ח) פי' ותרא כמ"ש ותרא בגודה אחותה יהודה (שם ז) כו' · חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש (עמוס ד ז) משפטו אמטיר (וע"ש ת"י ורש"י), ובהפך ובכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' פי' אשר תזכיר את שמי עכ"ל (ועיין בשרשיו שרש בתק, שכתב בגימטריא של א' ב' ג' יתחלף קו"ף עם רי"ש · ושם בשרש דכא דך נכלם כמו דל חילוף למ"ד עם כ"ף מן גימטריא של אב"ג [וכן בא"ת ב"ש], ושם בשרש לחם והנו"ן במקום פי"א בגימטריא של אל"ף הי"ו עכ"ל), וכ"מ בס' מדרש שמואל אבות פ"ג מ"ו על מ"ש במשנה ומנין אפילו א' שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך · והריטב"א ז"ל כתב י"א אזכיר כמו תזכיר בחילוף אל"ף בתי"ו באותיות א"ת ב"ש ונכון הוא עכ"ל, (ועיין ערוך ערך רם הב', רמוי לו וש"א ראוי לו, וע"ש חילוף אין מלת רמוי כ"ב קשת ההבנה), ובעל אוה"ג בש"ס כר"ם החליף הא' עם הת' משווי תמונתם בכתב שמרוני, ואמר כי ואולא שבירמיה הכ"ל משפטו ותרא (כרש"פ הקודמו) וכן בהפך ואמר להרגך ותחם עליך (ש"א כד יא) משפטו ואחס, וכן בעזרא (ו ז) נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדת משפטו חדא, כלומר שלשה נדבכין של אבן ואחד של עץ עכ"ד ע"ש, ויתרון הכשר להחליפם בא"ת ב"ש, אבל אין חילוף זה שבעזרא עולה יפה כי חדא פתרונו אחת, ולאחד יאמר חד, ונדבכין וגו' תלתא לשון זכר הוא, אך בדברי חז"ל יש חדא גם לזכר אבל לא יתכן בתרגום המקרא וע"ק (וע' ברכות (דכ"ח א') חדא הי לך או חדא כו') · וגם דוגמא לחילוף אטב"ח, עין רש"י (יחזקאל כח כ) אבחת חרב יש פותרין טבחת ט' תחת א' באטב"ח עכ"ל (וע' רש"י סוכה דל"ב ע"ב) וע' ריש ב"ר שדרשו אמון מכוסה מוצנע כו', אולי כמו טמון, וכן כ"ל לפרש בלשון המשנה (פאה פ"ז מ"ב) משתלך המחבוא (כ"ה ברע"ב בוי"ו שכתב הר"מ ז"ל והמחבא שם העץ שמוטבין בו הזיתים עד שיפול מה שנחבא בין העלים וע"כ נקרא מחבא כו' עכ"ל, ופירושו הוא הנכון שהוא שם העץ (וע"ש ר"ם ורע"ב), אבל טעם השם מחבוא נ"ל שהוא כמו מחבוט (בחילוף אטב"ח), שכן תרגום וכמון בשבט (ישעיה כח כ"ז) וכמונא במחבוטא (והא' סי' המפרים בארמי לא יבא בלשון המשנה כנודע), ונגזר מפעל כי תחבוט זיתך בעברי ובארמי (וחילופי האותיות נוהג גם במשנה כמו הבקר תחת הפקר, וקפשה (חלה פ"ה מ"ב) תמורת וכבשה וכדומה) · ויש חילוף ד' ול' (מעברית לארמית פלע תרגומו פדעא (אצבע אדבעא), ומלאתי בת"י (הושע ז יב) שתרגם כשמע לעדתם (לעלתהון) כמו לעלתם, ועיין (נחמיה ו ב) ונועדה יחדו כו', ושם (ו ז) ונועצה יחדו כו', והבן · (ועיין מ"ש בס"ד בבא"י לישעיה י"ע ו מחילוף למ"ד ורי"ש) · וע"פ חילוף ל' ורי"ש (משווי המוצא) נ"ל לפרש: לא תאסף ולא תקבר (יחזקאל כט ה) כמו ולא תקבר, וכמו לא יאספו ולא יקברו (ירמיה ח ב וכה לג), וכ"מ אח"כ דת"י ולא תתקבר והרד"ק כתב עליו שר"ל ולא תקבץ לקבורה ע"ש, ועיין נחום ג יח), ומזה נ"כ לשון נופל על לשון מצרים תקבצם מוף תקברם (הושע ט ו), וע' גיטין דנ"ו ע"ב אל תקרי קבורים אלא קבולים (וע"ש בח"א מהרש"א והבן) · והרבה יש עוד אחי ח"ל בעניני החילופין ואכמ"ל ·

ולפעמים יתחלפו הגזרות זו בזו, וכמ"ש המדקדקים שגזרות החסרים והנחים יבאו לפעמים זו תמורת זו וחז"ל במדרשים נהגו בזה הרבה, ולדוגמא וחשב באיתן קשתו שהוא מגזרת ישב (נפ"י), דרש ר"י (בסוטה ל"ו) מלמד שסבה קשתו כו', כמו וַתָּשָׁב מגזרת שוב (נע"ו) וכן בת"י והדרת כו', וגם בח"א וחזרת כו', כי על וַתֵּשֶׁב מפרש ישב היה מתרגם ויתיבם, ומילוף ב' שרשים אלו הרבה במקרא כמו שוב תשבו (ירמיה מב) לישיבה, וישוב ישיבני (ש"ב טו) לשיבה, וכן וישב ירבעם (מ"א יב) בגירס היו"ד, ובדה"ב (י ב) וישב ירבעם בקמץ (ע"כ כ' ג"כ בבא"י שלי בראשית מט שם), וישובו ירושלים (דה"ב יט ח) תמור וַיֵּשְׁבוּ, ובת"י (מיכה ה ג) וְיָשְׁבוּ ויתובון כו', כמו וישובו, וכ"נ מרש"י שם שהולך תמיד בעקבותיו ע"ש, (אך (שם ד ד) וישבו איש תחת גפנו וגו' שת"י ג"כ ויתובון כו' נראה ע"ס) וע' רש"י חולין ד' ה' ע"ב, ד"ה השב כו' וא"ד השב כו' ובת"כ גרס היושב ע"ש · ובן וישב אותם אברם (בראשית טו יא) שהוא משרש נשב (חפ"נ), דרשו בב"ר פמ"ד ספ"ז וישב בתשובה, כמו שרש שוב · ובס' אוה"ג העיד בשם ס' יא"ר ודפוס שביוניטה שהועתקה שם בת"א ואתיב יתהון אברם (וע"ש שנדחק בטעמו), והתבוננתי שהוא פשוטו של מקרא, דהנה פ"ש שם ויורד העיט על הפגרים, לפי דעת המפרשים שהעיט הוא עוף הדורס לא יתכן ה"א שידיעם שהרי לא נזכר עוד מי הנה להורות עליו בפי' האודע, ואם הוא

וכו׳ · וגם יש כמה מיני סידורים של אלפ״י ביתו״ת כמו אלב״ם · אי״ק בכ״ר · את״ב בש״ע · אטב״ח ותשר״ק וכדומה תמורותיהן וחילופיהן · וכן אותיות שהן ממוצא אחד מתחלפים · אחה״ע · גיכ״ק · בומ״ף · דטלנ״ת · זסשר״ץ) :

מדה ל יב) נוטריקון · מנין שדורשין נוטריקון באגדה ת״ל (בראשית י״ז) אברהם אב המון גוים · (ויקרא ב׳) כרמל ר״ך מ״ל · דבר שהוא רך ונמלל ביד · (מ״א ב׳) והוא קללני קללה נמרצת · נואף · מואבי · רוצח · צורר · תועבה · (במדבר כ״ב) ירט יראה ראתה נטתה (מבואר בס׳ מד״ת) :

מדה לא מוקדם שהוא מאוחר בענין כיצד · (ש״א ג׳) ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה׳ והלא אין ישיבה בהיכל כ״ש שכיבה · ואפילו בעזרה אין ישיבה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר (ש״ב ז׳) ויבא המלך דוד וישב לפני ה׳ ומה ת״ל שוכב · יג) אלא מוקדם הוא · וכן צ״ל ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה׳ ושמואל שוכב · כיוצא בדבר אתה אומר (תהלים ל״ד) עיני ה׳ אל צדיקים ואזניו אל שועתם צעקו וה׳ שמע ומכל צרותם הצילם · ואח״כ פני ה׳ בעושי רע להכרית מארץ זכרם · (מדה זו נוהגה הן בפסוק אחד לשנות התיבות בקדימה ואיחור או בב׳ וג׳ פסוקים לסרסם · והפשטנים קראין לזה מקרא מסורס) :

מדה לב ממוקדם ומאוחר שבפרשיות כיצד · (בראשית ט״ו) ויאמר ה׳ אליו קחה לי עגלה משולשת · אימתי נאמרה פרשה זו אחר מלחמת המלכים והמעשה הזה היה קודם שיצא אברהם חמש שנים שנאמר (שמות י״ב) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה · וא״ר יוסי אי אתה מוצא חשבון זה אלא משבעים שנה לאברהם שנגזרה גזירה על ענין בין הבתרים · הא למדת שגזירת ענין בין הבתרים היה ה׳ שנים קודם יציאת אברהם מחרן · ונכתבה מאוחרת : כיוצא בו (במדבר א׳) וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני · ואח״כ כתיב (שם ז׳) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וגו׳ והלא הקמת המשכן היה מקודם · שהוקם המשכן באחד בניסן בשנה שניה שנאמר (שמות מ׳) ויהי בחדש הראשון וגו׳ הוקם המשכן · אלא מכאן אתה למד שהמאוחר מוקדם בפרשיות :

הן הנה הל״ב מדות שהתורה נדרשת בהן · הן לפי הפשט הן לפי הדרש · והרבה ממדות אלו מפורשים בתורה עצמה : ק״ו מפורש · ק״ו סתום · ממשל · ממעל · מנגד · נוטריקון · וכן מדה י״ד נקראת מפורשת · וכן מדה ט׳ שהקיצור מוכרח מהפסוק כמו לכן כל הורג קין וע״פ מדת ממעל כאלו מפורש יהרג · וכדומה הרבה שאמרו המפרשים ה״ז מקרא קצר · וכן מדה י״ז שהרבה דברים שאינם מפורשים במקומם ומתפרשים במקום אחר · וכן בנביאים וכן כתובים · ומלבד מדות הנ״ל יש י״ג מדות דר׳ ישמעאל אשר שנה מהם בכלל הל״ב מדיה הנ״ל והם ק״ו · גז״ש · בנין אב · כלל ופרט · כל דבר שהיה בכלל כו׳ ללמד על הכלל כולו יצא · ב׳ כתובים המכחישים כו׳ · ומדת דבר הלמד מענינו שבי״ג מדות הנ״ל כחה גדול בל״ב מדות שלא יהיו הדרשות חוץ מענין שמדבר בו · מבוארת בפירושנו הרבה :

ויש עוד מדותשחז״ל משתמשים בהם בדרשותיהם :

א מדת סמוכים · כמ״ש ברכות דף ו׳ סמוכים מן התורה מנין שנאמר סמוכים לעד לעולם · ועי׳ ויק״ר פכ״ה סי׳ ז׳ שכל פרשה נדרשת לפניה ולאחריה · וע״ע ויק״ר פכ״ט ס״ה שצריך להסתכל בכל פרשה מה כתוב למעלה מן הענין לדרוש טעם סמיכתם · והוכיחו מפסוק אורח חיים למעלה למשכיל :

ב כש״ע פ״א דרשו מדה אחת שהיא יסוד לכל המדות וז״ל נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג ברוה״ק שנאמר כי בימיו נפלגה הארץ אם בתחלת ימיו והלא יקטן אחיו היה קטן ממנו והוליד כו׳ ואם באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא אינו אומר כו׳ אלא בסוף ימיו עכ״ל · ועי׳ ת״כ סדר מצורע ימים רבים שתים ימים הם שנים ולא יותר שאם נא מר יותר הרי י״ל ג׳ יו״ד וכ׳ כו׳ ולא נוכל לידע כמה ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ועי״ש עוד · והנה במקום שפירש הכתוב כונתו הרי פירש · ובמקום שלא פירש מאחר שאנו יודעים מדת התורה להורות ולגלות כל סתום א״כ מה שלא פירשה אין זה להסתיר אלא שבחלק זה שפירשה נוכל לדעת גם דבר הסתום ע״פ לימודי המדות · עד״מ שהקב״ה אמר למשה עשה לך שרף ולא פירש ממה יעשה ואם היה מפרש עשה מכסף מזהב הרי היה מפורש · אך מאחר שלא פירש הרי בהכרח שהמפורש עשה לך שרף בזה גלה לו ממה שיעשה אותו כי ע״פ מדה פ׳ פי׳ עשה לך נחש שרף כנגד מ״ש הנחשים השרפים וא״כ בהכרח גלה לו שיעשה אותו מנחשת · וכן הדרשה כל הורג קין יהרג שאם היה מפורש יגלה ידקר או ימות היה מפורש · אך מאחר שלא פירש הרי בהכרח ממה שפירש כל הורג קין מפורש מה לעשות לו והיינו שיהרג ג״כ · וכן הרבה בדברי המדרשים :

ג אמרו כלל גדול כל שמעשיו סתומים ופירש במקום אחד לגנאי הרי כל מעשיו לגנאי כמ״ש אצל אליהו אחי דוד שכתוב בו ויחר אף אליהו בדוד שהוכיחו מזה שהיה בעל כעס שעל כן כתוב עליו כי מאסתיהו וגו׳ · וכן לצדקיהו שפי׳ עליו שצוה להציל את ירמיה מן הבור מזה הוכיחו שבאופן הזה הי׳ כל מעשיו והיה צדיק · עוד כלל אחר אמרו כל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופירש באחד מהן לשבח הרי הוא צדיק בן צדיק ואם לגנאי ה״ה רשע בן רשע :

ד אמרו תפסת מרובה לא תפסת תפסת מועט תפסת · ובת״כ הוכיחו מזה שמיעוט ימים שנים :

ה עוד אמרו גורעין ומוסיפין ודורשין ע׳ ד״ר פ״ב בסי׳ כ״ד ומש״ש :

ו עוד אמרו שנה עליו הכתוב לעכב · וכמ״ש בתורה ועל השנות החלום וגו׳ כי נכון הדבר וגו׳ וע״ש בב״ר :

ז עוד כלל גדול במדרשי חז״ל בענין השמות אם נזכר שם אחד בשני מקומות הוא הכל ענין אחד ולומדים זה מזה ע״פ מדה ז׳ וי״ז · ולדוגמא שכתוב במלכים א׳ ה׳ י״א ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול ודרשו במ״ר פי״ט מכל אדם זה אדה״ר · איתן האזרחי זה אברהם · הימן זה משה · כלכל זה יוסף · ודרדע זה דור המדבר דור דעה · בני מחול שמחל להם הקב״ה במעשה עגל עכ״ל · הנה הוציאו חז״ל פסוק זה מפשוטו · וכן בויק״ר ר״פ ט׳ דורש פסוק בדה״א ב׳ ו׳ ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כולם חמשה · זמרי זה עכן איתן זה אברהם הימן זה משה כלכל זה יוסף ודרע זה דור המדבר · והענין בזה ע״פ הקדמה הנ״ל שהשמות הכתובים בשני מקומות הם אחד בעצמם (אם לא שיש הוכחה שלא יתכן לפרש כן) והנה בב׳ המקומות כתוב איתן והימן וכלכל ודרדע והרי הם אחד · ולמה כתוב כאן בני מחול וכאן בני זרח · והרי הם ב׳ כתובים מכחישים והכריע ע״פ מדת ממעל שמ״ש בני מחול פי׳ שמחל להם הקב״ה כו׳ ולא היה בן זרח אלא זמרי בלבד · וכן דרשו מ״ש בירמיה ריש מ״א בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהוא מ״ש בדה״א ב׳ ושלום הוליד את יקמיה ויקמיה הוליד את אלישמע שהיה מזרע עבד כמ״ש שם ולששן עבד מצרי ושמו ירחע · ותושב שם שאלישמע זה היה דור י״ב לירחע העבד · והיינו ע״פ גז״ש שאלישמע אחד הוא ועל שבדה״י מיחסו לגנאי שהיה זרע עבד ובו חותם היחוס · ע״כ בהכרח שיש לנו לידע מי הוא זה · ועל כרחך שהוא המפורש במקום אחר ג״כ לגנאי בירמיה מ״א ולא אלישמע אחר שנזכר בירמיה ל״ו כי שם הוא לשבח · וכן דרשו במ״ש אצל יוסף ויקנהו פוטיפר שהוא עצמו מ״ש ואת אסנת בת פוטיפרע · וכן דרשו בדה״י שכלב בן חצרון הוא כלב בן יפונה · ורא׳ה אמתית לדבריהם ממ״ש בדה״א ב׳ אצל כלב בן חצרון ובת כלב עכסה ומפורש ביהושע ושופטים שבת כלב בן יפונה היה שמה עכסה ושניהם היו מיהודה הרי שניהם אחד · וע״ע פסחים דס״ת : וכן דרשו ונתן בידה בכל מיני נתינות ממה שלא כתוב ובידה תתן שהיה משמע בידה דוקא · וכן הרבה דקדוקי תורה · ועל פיהם דקדקתי בפירושי על המד״ר בכמה מקומות · ויתר הקדמתי להמד״ר עוד תבוא אי״ה צארוכה בחלקים הבאים :

ווילנא יום ד׳ כ״א אייר **תרט״ו** לפ״ק

אלה דברי המפרש

זאב וואלף בלא״א מו״ה ישראל איסר איינהארין

בענין חדש במחזה שירד עיט על הפגרים הי״ל לאמר וירד עיט, וגם וישב אותם קשה מאד לדעתם, שהראוי אותו (ועיין ראב״ע), גם יש לדקדק מה שמכנה הבתרים בשם פגרים, והרד״ק פי׳ על הפגרים הן למים שהם התור והגוזל, כי לא יאמר פגר כו׳ אלא על השלם כו׳ ע״ש, אבל רש״י ושאר המפרשים פירשו על הבתרים, וכן בת״א לגיא כנוסחת כמה ספרים ע״כ נ״ל כי גם העיט פה כמו הצפור בפסוק הקודם ואת הצפור לא בתר, נאמר על התור והגוזל, וכמו שצפור הוא שם כלל, ויבא לפעמים לציין פרטי כמ״ש גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וכן כצפור לנוד כדרור לעוף, וכמ״ש הרד״ק שמאחר שהאחרון פרט הראשון בהכרח ג״כ פרט (ע׳ אוה״ם), כן עיט עקרו שם כלל לכל בעלי כנף, כמו לעיט צפור כל כנף (יחזקאל לט ד), והונח ביחוד ג״כ על עוף דורס הנודע בתכונתו שהוא עט ושוסף את הנבלות (עיין באור רש״ד), ונראה פלא שבכ״מ שנאמר צפור תרגם אונקלוס צפרא, וכאן באת הצפור לא בתר, תרגם וית עופא לא פלג, והוא הטעם לכלול התור והגוזל, וכן וירד העיט תרגם ונחת עופא, א״כ ודאי כוונתו ג״כ על התור והגוזל · והענין כן הוא: שלקח אברם ג׳ עגלים וג׳ עזים וג׳ אילים (כת״א ורש״י בפ״ט) ויבתר אותם בתוך ופירש״י (פסוק י׳) וז״ל: חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו כו׳ ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמ״ש העוברים בין בתרי העגל (ירמי׳ לד יט) אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים (שם פסוק יז) הוא שלוחו של שכינה שהוא אש עד כאן לשון רש״י (וע׳ באור), ואת הצפור שהוא שם כללי להתור והגוזל (שהוא התור וגוזל שלו, וכת״א ספנינא ובר יונה, ושתיהן יחד כגוף אחד) לא בתר, ומובן שנתן את התור מכאן והגוזל מכאן איש לקראת רעהו כמו שמם הבתרים איש לקראת רעהו והי״ל לעבור ביניהם בברית כמו בין הבתרים, כי גם הם היו בברית וכ״כ הרמב״ן, וע״ז אמר וירד העיט ר״ל שהתור והגוזל עפו יחדו (כי היו בחיים במחזה אחר שלא בתר אותם) כטבע העוף והעיט לעוף אלי אוכל, ועל כן יכנם פה לפי תכונתם בשם עיט מן ועטע אל השלל, ואת הבתרים יכנה ע״כ בשם פגרים, וע״ז אמר וישב אותם אברם מ״א ואתיב, ר״ל שהשיב אברם את התור והגוזל על מקומם כבתחלה א׳ מכאן וא׳ מכאן לעבור גם ביניהם כמו בין הבתרים, וזהו פשוטו של מקרא וכמ״ש בקצרה בבא״י שלי : הוספה · [וע׳ שמ״ע חא״ב פ״ה וירד העיט על הבתרים (כרש״י) כו׳ וישב בתר מענין ישיבה כו׳ עש״ה · וחדש מקרוב בא ס׳ שובלים או בראשית זוטרתי וז״ל (פי״ד י״ד ע״ו) ואת הצפרים לא בתר ותרדנה הצפרים על הבתרים וישב אותם אברם ולא נתן את הצפרים לנגוע בהם ע״כ · ובהערה שם ע״ז: ר״ל הצפרים ההם אשר לא בתר ירדו על בתרי הפגרים וישב אותם אברם ועפ״ז מיושב היטב הכתוב שם ברא׳ ט״ו י״א עכ״ל ובזה תמצא אור לאמתת פירושי בס״ד ולפרש גם „וישב" מברם שוב כבת״א „ואתיב" שהחזירם למקומם] ·

ובן שרשי ירא וראה מתחלפים זב״ז, וכן לפירש״י המבין בְּרְאֹת האלהים (דה״ב כו ה) הוא כמו המבין ביראת האלהים (וע״ש בבא״י שלי מה שהגהתי בז״ע, וכן בס׳ מליר נתיב הביאו בשרש ירא (ובקונק׳ הביאו בשרש ירא וגם בש׳ ראה), והוא לפי״ז כלשון הכתוב אז תבין יראת ה׳ (משלי ב ה) ובאמת שיש לפרש המלה כחסרון יו״ד, וכמו שמצאנו ועלתה כאור כלה (עמוס ח ח) שפירושו כיאור, וכאור (שם ט ה), וכ״כ רש״י על ונגלות החל הזה (עובדיה א כ) החיל, אלא שזה חסר יו״ד ע״כ · [פי׳ ח״י ש״ב כ׳ ט״ו ותעמד החל במיצרון כמו בחיל · וכן עם עיט ע׳ ראב״ע איוב ד׳ י״ט]. ואם יהיה פי׳ בראת מלשון ראיה הוא כמו במראות האלהים, וע״ד והבן במראה (דניאל ט כג), כי מצאנו גם במ״ס תוספת וחסרון, כמו דור העלמים (יחזקאל כד ה) שפי׳ הר״ש ן׳ פרחון דור העצים, וכ״כ שם על נמבזה ונמס, שהמ״ם נוסף, [וע״ש הקדמה] ועיין (מ״ב יב יב) שהכתיב הפקדים והקרי המפקדים, וע׳ גיטין (דנ״ו ע״ב) שדרשו באלים באלמים, (וע״ש דנ״ט א׳ אמגוזא אגוז) · והנה חז״ל דרשו ג״כ ובמורא גדול זו גלוי שכינה, וכן בת״א ובחזוין רברבין, וכ״כ החזקוני בסוף הברכה ולכל המורא לשון מראה, והוא מטעם חילוף שרש ירא לשרש ראה · ואת אלה לדוגמא יקח וישמע חכם ויוסיף לקח ·

מדה ל יב) נוטריקון · אמר יהודה: ז״ל החסדי, נוטריקון כו׳ פי׳ בערוך הוא שכותבין אות אחת שנעשים סימן לכל דבר וכו׳, ואני קבלתי שהוא לי״ו וגם בל״ד קורין לסופרים נוטארי, וכן בדברי חז״ל קראו להם נוטרין, ומזה נקריקון פי׳ ענין ספרות כו׳ כי כן דרך הסופרים לקצר וכותבין ב׳ או ג׳ אותיות וכל אחת עולה לתיבה אחת כו׳, גם כשעושין מתיבה אחת שתי תיבות כגון כרמל כר מלא עכ״ל (וכ״כ במ״ע), וז״ל רש״י בסוטה דל״ה ושגרו נוטירין שלהם סופרים שלהם והם קורין אותה נוטרי״י עכ״ל (והוא מהערוך ערך נטרין), ואני מבין בזה הא דאיתא ברים איכה רבתי ובשו״ט תלים קכ״ז רבי הוה משלח לר״א ולר״א כו׳ ואמרין להון איתו לן נטורי קרתא, והוו מייתו להון ריש מטרתא וסנטרא והוון אמרין להון אלין נטורי קרתא כו׳ ומאן אינון נטורי קרתא אלו סופרים ומשנים כו׳ ומשמרין את התורה כו׳ ע״כ, ונראה שלא על הדרש לבד סמכו לקרות באזני אנשי העיר להסופרים נטורי קרתא, כי אם גם לפי כוונת המילה שקורין לסופרים נוטרין, א״כ נטורי קרתא הם סופרי העיר, אך הניחו מקום לאנשי העיר לטעות בכוונת לשונם נטורי קרתא על השומרים שנקראו ודאי כן, עד שדרשו להם שרק לסופרים ראוי דאתא השם נטורי קרתא שהם כו׳ ומשמרין את התורה כו׳ ע״ש ·

מדה לא יג) אלא מוקדם הוא כו׳, כתב הרד״ק וז״ל לפיכך האתנחתא בשוכב לפי שאינו דבק עם בהיכל ה׳ עכ״ל, וכ״כ במנחת שי וז״ל: למדנו מעלת הטעמים שהאתנחתא מפריד תיבת שכב מתיבת בהיכל, כדי שלא יובן שהיה שוכב בהיכל ה׳ עכ״ל, ועיין מ״ש בס״ד בבא״י לישעיה (סב ט) ע״ש מדה זו · (ע״כ הערות מהר״י בעהאק נ״י .)

הקדמת

המלקט החדש מספר יפה תאר

אמר המלקט החדש · ראה ראיתי כי מבארי המדרש נפרדו לדרכים שונים · יש אשר בחרו למו רק את דרך הפשט והוראות המלות ע"פ הערוך וליישר הגירסאות לפי הנוסחאות אשר במדרשים אחרים ובילקוט · ולא שמו לבם על הרעיון הצפון באמרותיהם וכמו המ"כ ורעיו · ויש אשר אך אל הרעיון אשר הוא רוח המאמר שמו לבם לבארו ולגלותו לפני לומדי המדרש · ואם עלתה בידם לפענח את הרעיון הצפון בו אשר הוא גם תכלית הדורש אמרו כי כבר יצאנו ידי חובתנו · יש אשר יגעו למצוא מקום מוצא אל הדרש בכתובים הנדרשים כי לא יהיה הדרש אל הכתוב כטיח על הבנין הנופל גם ברוח מצויה · ויש אשר עמלו לבנות מגדלים רמים על הדרש . לא שמו לבם על המסד בלתי על עליותיו אשר בידם לבנות עוד עליו · ויש אשר רק על המסד שמו לבם לחזקו ולבצרו כי לא ינתן לנגח · ועמלו למצוא רוח דעת באמרותיהם כי לא יהיו כדברי רוח והבל · ואם כי באמת כל הדרכים האלה ישרים ונאמנים המה · אבל אין באחד מהם אשר שם עינו ולבו על כל הדרכים האלה יחד ליישרם ולסלותם · ורק ביפה תאר לבד מצאתי כי כל אלה נקבצו יחד בספרו היקר · ובצדק נוכל לומר כי בין כל המפרשים אשר היו לפניו ואשר קמו גם מאחריו עד היום אין אחד שלם ותמים בספרו כמוהו הוא סלל את הפשט הישר לפי הוראת המלות · הוא הוציא את הרעיון ורוח המאמר לאור · הוא חזק את כל הדרשות אשר יצאו מן הכתובים כי שרשם יהיה עמוק עמוק בתוך הכתוב ולא ישורשו ברוח · הוא בנה לפעמים חדרים מלאים מוסר השכל ואמרי דעת על היציע אשר הגיעו לפנינו רז"ל בעלי המדרש · גם הוא מלא רוח דעת ותבונה בכל דבריהם · אשר לפי ראות העין המה חסרי טעם וזרים לאזן · ובכל השלמות אשר נקבצו ובאו בו בכל זאת ספרו מרב כמותו יקר הוא בארץ ורבים הם גם מלומדי המדרש אשר לא ראוהו מעולם · ורק את שמעו שָׁמְעוּ מהמפרשים אשר הזכירוהו וממלקט אשר לפני וקרא את ספרו קיצור יפה תואר .

אמנם כבוד המלקט הזה במקומו מונח וישאלני אם אומר כי לא הבין את עומק דעת היפה תואר · ואמרותיו לא ידע · הוא לקט רק את המאמרים הקצרים אשר יפים ונחמדים הם בין מאמרים ארוכים המלאים דעת ויראת ה' · אבל הם בעצמם לא יתנו כבוד הנכון והנאוה להמחבר · ולא ישגיאו פעלו · וכאשר נאוה הוא עשבות שדי וילקט דשא בכרמי חמד · אמנם אם אין בו עלי פרי גם העשב יהיה רק למרמס רגל · ככה הם המאמרים אשר בחר בהם המלקט . וביותר אם מצא בדבריו קושיא בלשון וא"ת תימא שם עליהם כנשר על אכלו ויסימם לפני הקורא · אף כי המה באו בספרו רק כפרפרת הבא על השלחן אשר לא יבואו מעולם לשבור רעבון המסובים · ורק כטפל המה אל הלחם · והוא את הלחם לא הגיש לנו ושם לפנינו רק ירקות ודבש · ובמקום אשר ראה מאמר ארוך וכתב פסח עליהם כדבר אשר אין חפץ בהם אף כי באמת הם הם המפיצים אור נגה על המדרש . ואם כי באמת אין לנו לדרוש מידו להביא לנו את המאמרים כתומם . כי ארוכים המה מאד . אחרי כי על ספר בראשית לבד יכיל בו אותיות קטנות תק"ט דפים בתמונת בויגין · אבל למה לא בחר מהם את הטוב ולהפיץ בזה אור על דברי המדרש · וגם למה לא שם לפנינו את אמרותיו במקום אשר בא לגלות בכתובים את מקורי הדרשות · וכן לא בחר בדבריו במקום אשר בא לתת רוח דעת בכל מאמרי המדרש אשר לפי ראות העין המה כתפל בלי טעם · וגם תוכחת חיים ואמרי מוסר השכל ודעת אשר הוציא ברוחב לבבו מדברי המדרש · ובראותי כי המלקט הראשון הסיר עינו מהם שמתי אנכי עליהם עיני ולבי ללקטם אחד אחד ולהשים לפני לומדי המדרש ובטחתי כי לבות המעיינים ישישו על זה ויתנו תודה לפעלי · ואף כי לא אתפאר במלאכתי לאמר כי באתי עד מרום קצה וידעתי כי רבים מאמרי חפץ ויקר עוד נשארו צפונים בספרו . אבל לא בגאוה וגאון אדבר אם אומר כי אפיק נחת הקוראים בפעלי . וגם אם שגיתי זעיר שם לא יחלה לבי על זה בידעי כי השגיאה היא חבל כל ילודי אשה ובפרט לאיש שבע רוגז כמוני · אפס השגיאות המעטות אשר בהן נוקשתי לא ישימו לקלסה וחרפה את התועליות הרבות אשר תצאינה ממלאכתי . ורק במקומות רבים אשר מצאתי כי הוא הלך בדרך אחד עם המ"כ · אותם הסרתי מליקוטי · אחרי כי כל מגמתי היתה להפיץ אור על המדרש ומה יתן ומה יוסיף לנו אם האור יצא מאתו או ממחבר אחר · ולכן גם אם מצאתי כי הרד"ל והרש"ש ומהרז"ו כוונו לדבריו · לא הבאתי אותם הנה · אחרי כי כבר יאיר אור ומה לנו אם נשמע מפי אחד או מפי שנים או שלשה אף כי לו משפט הבכורה · וגם השמטתי מדבריו כל המקומות אשר הרחיב בדברו לבאר ולתרץ סוגיות רבות בגמרא והלכות והעמיק מאד ולפעמים גם בפלפול ובחריפות . ולא הבאתי מדבריו רק את הדברים הנוגעים ליישב את דברי המדרש אשר על זה לבד שמתי עיני ולבי פה . ולומדי הגמרא הלא ת"ל לא דל ישראל במפרשים המתרצים את הסוגיות , ואשר המה להם לעינים . ואין אחד מהם אשר יבוא במדרש לבקש ולמצוא דבר לתרוצי סוגיא בגמרא :

והנה היפ"ת על בראשית אשר היה לנגד עיני הוא מדפוס וויניציא · והחל ראשית מלאכתו בשנת נשא (שנ"ז) והשלמתו בשנת שס"ו · ונראה כי הובא לבית הדפוס אחרי מותו אחרי אשר על העלה הראשון נזכר שמו ואחריו נכתב ז"ל · ובהקדמתו מזכיר מפרש אחד על ב"ר מאחד מחכמי דורו ובלי ספק אין כוונתו על המ"כ אשר בעל סדר הדורות כתב כי המ"כ נדפס בפעם ראשונה בשנת שפ"ד · הלא נדפס ימים רבים אחרי מות בעל יפ"ת ולא ראהו מעולם *) ומלבד זה הוא משפיל שם את המפרש הזה · ואף כי אמת הוא כי המ"כ קצר מאד מ"מ אין להכחיש כי לו נאוה תהלה וכאשר העידו והגידו תהלתו כל גדולי דורו · וגם בעל יפ"ת כתב כי לפי הנשמע השיב אחור ימינו מלפרש דבר בשאר חומשי המדרש · והמ"כ הלא כתב ביאורו על כל חלקי המדרש · וקרוב הדבר כי כוונתו על ספר אור השכל לר' אברהם בן אשר ז"ל תלמיד הב"י והוא באמת כתב רק על בראשית רבה ונדפס בוויניציא יחד עם רש"י בשנת שכ"ז · ויען כי לא ראיתיו מעולם לכן אחשוך פי להביא במשפט את משפטו הקשה · ובפרט כי עוד לא אדע ברור אם על המחבר הזה חרץ משפטו . ומה גם כי זה המחבר הוא האב"א המובא במ"כ פעמים רבות בכבוד והדר ונושא בדבריו וכמו פעמים בפר' ג' ובחר בדבריו יותר מדברי הרא"ם ז"ל וכן הובא בפרשה ה' · ובפרשה י"ג בחר בפירושו גם נגד רש"י ז"ל · וכן נושא בדבריו בפ' י"ח י"ט כ' כ"א וכ"ב ועוד במקומות שונים אשר נלאיתי למנותם פה אחד אחד · ומכל המקומות האלה נראים כי היה גדול הדור איש מלא דעת ויראת ה' · וכבד מאד להאמין כי עליו חרץ בעל יפ"ת בענות רוחו המשפט הקשה הזה · וטוב לי להניח הדבר בספק · ואלה אשר דעתם רחבה מדעתי יגידו פשר הדבר · ואחרי כי אין בלבבי לכתוב את תולדות האיש הזה הדגול בעיני ממחברים רבים בחכמתו ובצדקתו · לכן טוב אשוב להגיד את אופני מלאכתי · כי המחבר לפעמים ברב גאונו וגודל חכמתו הרבה לדייק מאד על דברי המדרש אשר בצדק נוכל לומר עליו דברי רז"ל בעירובין מ"ח אי דייקינן כולי האי לא הוה תנינן כל זה השמטתי מליקוטי · ובכל זאת אם העלה בתירוצו רעיון חדש ונחמד או דברי מוסר ודעת לא חשכתי להביאם פה · לאלף בינה ולשמח את לבות לומדי המדרש · וה' וכל חושבי שמו ידינוני לכף זכות ויברכוני על פעל כפי · והוספתי בתוך דבריו זעיר שם זעיר שם גם פרי דעתי הדלה ושמתי עליהם מוקפים בראשיתם ובאחריתם למען ידע הקורא למי הוא ועם מי יוכח וישפוט :

ויען כי מצאתי פה מקום רחב ידים לדבר מהתועליות אשר תמצאינה ללומדי המדרש בדעת והשכל . כי ימצאו להם ארחות מוסר ודרך ארץ על פי התורה . וגם תקד בם אהבה לבני עמם הממושך וממורט בפרט ולכל אדם בכלל . אמרתי להגיד למו עוד תועלת אחת . ורבה היא ללומדיה . כי לפעמים יגלו בדרשותם אור חדש ונעים על פשטות הכתובים אשר נלאו ידי המפרשים לבארם ע"פ רוח הדקדוק . ומדבריהם יצא אור בהיר ותפקחנה עינינו להבינם . ואציג פה למשל דבר אחד . הנה במשלי כ' י"א איתא הפסוק גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו וכל המפרשים יבארו כי יתנכר הוראתו כי יודע ויוכר מראשיתו מנערותו כי פעלו זך וישר הוא וזה נגד הוראת הלשון . כי בכ"מ בתנ"ך הפעל נכר בהתפעל מורה לספק כי יסתתר ויתחפש ולא יודע מה הוא ומי הוא וכמו ויתנכר אליהם (בראשית מ"ב ז') פי' כי יוסף התחפש והסתתר מפניהם והתיצב לפניהם כאיש נכרי . וכן ויהי כבאה והיא מתנכרה למה זה את מתנכרה (מ"א י"ד ה' ו') פי' כי אשת ירבעם השתנתה ושם בסתר פניה להיות בעיני הנביא אחיה כנכריה ורק בפסוק גם במעלליו יתנכר נער תהיה ההוראה הפוכה מאשר היא בכ"מ ויפרש כי יודע ויוכר . והראב"ע אשר כל ארחותיו בביאוריו הם הדקדוק והפשט נטה לפרש כי יתנכר מהיות נער בלי דעת ויתחשב לאיש מלא דעת לצדק ויושר . וזה באמת חכמה אבל לא אמת . אמנם בב"ר פ"ב נחזה גם דרך הנגב בדבריו את הפשט האמיתי . דאיתא שם ברים הפרשה והארץ היתה תהו ובהו ר' ברכיה פתח גם במעלליו יתנכר נער אמר ר' ברכיה עד דהיא פגה אפיקה כוביא (פי' בראשית צמיחתה כבר הוציאה קוצים לחבל) . מה שהנביא עתיד להתנבאות עליה בסוף ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ע"כ . והנה אין אחד מהמבארים ביארו לנו למה פתח ר"ב בכתוב גם במעלליו יתנכר נער אשר אי שייכות לזה הדרש כלל . ואדרבה שם הנער לא הוציא קוצים רק פרי נחמד להשכיל כי פעלו זך וישר הוא . ומה ענין זה להמשל כי הצמח יוציא קוצים מראשיתו . ומזה נחזה כי ר"ב ביאר את הכתובים שם באופן אחר כאשר נכון הוא ע"פ הדקדוק והמשך הכתובים . כי בכתוב ו' ז' משבח את אנשי אמונים ותמימים אף כי יקרים הם למצוא וכמו"ש ואיש אמונים מי ימצא מתהלך בתמו צדיק אשרי בניו אחריו . ובכתוב ח' אומר מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע כי עיניו תחזינה הרע הצפון בקרב לב גבר ובמשפטיו ודיניו הישרים והצדיקים יזרה את הרע . ואח"ז אומר עוד מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי . כי עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו וכמו"ש (ירמיה י"ז ט') ורק ה' לבדו החוקר לב ובוחן כליות הוא יודע . אבל יצר מחשבות לב האדם רק רע כל היום . ומנעוריו נולד מומו עמו לעקוב ולרמות . וכ"ה שם במדרש משלי ע"ש . ואח"ז אמר שלמה איך נתעבה ונאלחה היא בעיני ה' הערמה ומרמה כי אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם ובוודאי לא דבר שלמה מהטועים עול במדה ובמשקל לבד . כי לא יחזור וישנה את הדבר הנאמר כבר בתורת ה' (דברים כ"ה) אבל הוא דבר דרך משל ומליצה וכמו"ש בראש דבריו להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם . ופי' הדברים כי לשקול רוחות בני האדם ולמדוד את לבותם לדבר עם אחד כרוחו וכלבבו באופן זה ועם איש אחר השונה ברוחו ובלבבו באופן אחר . ובזה ידבר חנף עקבה ומרמה תועבה היא לה' כאיש אשר לו אבן ואבן איפה ואיפה במשקל ובמדת עול אבל טוב הוא לה' כי לבו יהי' טהור משוא ודבר שקר ואמת ידבר כפי רוחו ומדה אחת ואיפה אחת תהי' לו לכל בני איש כי אלהים אמת הוא ומבקש מבני אדם כי לא ידברו בלב ולב . ואח"ז בא שלמה להתאונן איך המרמה והערמה צפונות בלב גבר מיום הולדו ואיך צריך האדם להתאמץ להרחיקם מלבו . כי גם במעלליו יתנכר נער פי' גם הנער אשר עדנה לא נחשב לאיש גם הוא יאהב להתנכר בפעלו . גם אם תראה כי זך וישר פעלו עוד לא נוכל לבטוח בלבו כי זך וישר הוא כי אך מתנכר הוא לפנינו . וכמו"ש ר' ברכיה במשלו כי הצמח יוציא קוצים גם בראשית צמיחתו בעודנו פגה . ופריו לא בשל עדנה . ולכן צריך האדם לאזור כח חיל לשרש את הקוצים הזה מלבבו הנולדים עמו . ומוסיף שלמה עוד כי אלה המתחפשים ולובשים אדרת שער למען כחש ימרו את פי ה' ומעשיו . הן אזן שמעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם [אשר העקרים במאמר שלישי פרק ב' הלך בדרך הפילוסופיא לתרצו . כי באמת קשה הוא מאד הלא ה' כונן את האדם בכל אבריו . ואין חלק בנו בלעדו ולמה בחר רק באזן ועינים . וכל המפרשים יגעו בזה כדי ריק לתרצו] אשר לפי דברינו יבואר דבר דבור על אפניו . כי בא להוכיח את האנשים הנוהגים בערמה ובמרמה . הן ה' עשה לנו אזן לשמוע ואלה המדברים שקר ומרמה הלא ימרו את מעשי ה' כי האזן תשמע את ההפך מאשר יחשוב . א"כ לשוא עשה ה' אזן לשמוע . אחרי כי שמע שוא תשמע . ולא יוכל לבטוח במשמע אזניו . וגם ה' עשה לנו עין לראות ואלה המתכחשים במעלליהם ויתיצבו לפניו כאנשים תמימים וישרים . ובאמת שבע תועבות בלבם . הלא אך מחזה שוא ומדוח תחזינה עינינו א"כ לשוא ברא לנו ה' עין לראות . אחרי כי לא תראה את האמת . ומזה יוכח האדם כי ה' חפץ אשר כל האדם ידבר האמת כאשר בלבבו ויתראה לפנינו כפי מצפוני לבבו למען תשמע האזן ותראה העין את האמת . ונוכל לבטוח בהם אשר לתכלית זה עשה ה' לנו את האזן לשמוע והעין לראות . ובזה אנכי על משמרתי אעמודה . כי כל דרשות רז"ל בכתובים המה אמיתים וישרים לפי פשטות הכתובים וכאשר דברתי מזה ג"כ בספרי אור בקר ובספרי כרם לשלמה על שיר השירים . ולא יחסר לנו רק לב להבין את עומק דבריהם . ולה' אקרא גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך . ומי יתן כי חכמי לב ישימו לבם על זה . ובהגיגם במדרש ישוו לפניהם את הכתובים לפי ארחות הפשט אז יפיצו אור לבני ישראל . ויראו מה גדלו ומה רמו דרכיהם בפירוש הכתובים . ויקוים בנו המקרא ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה . אמן :

טמני המדבר בלב תמים **מרדכי פלונגיאן** המגיה

*) ועתה ראיתי בספר קונטרס המגיד לקרב המפאר מו"ה **אהרן יעללינעק** נ"י כי הוא כבר נדפס בקראקא שנת שמ"ו ובכל זאת לא אוכל להסכים בדעתי כי כוון עליו .

כללי המדרש משל"ה הקדוש

במאמר תורה שבעל פה

יען שהמדרשים א) צריכין דקדוק גדול להבין אפילו פשוטן לירד לעומקן. אעתיק קונטרס קטן מחכם אחד שהרשים המקומות שראוי להרגיש בהם ולתקנם וז"ל בכל מקום שנאמר ר' פלוני פתח דרך משל ואהיה אצלו אמון צריך להבין מה קושיא יש בפרשת בראשית ובפסוק ואהיה אצלו אמון ועוד להבין מה שייכות יש לזה עם זה. עוד כשאומר ר"א צריך להבין מה קושיא לו בדרך הראשון עד שבא לפרש באופן אחר. עוד צריך להבין למה במדרש אינו אומר ר' פלוני אומר זה הפסוק וכו' אלא אומר בלשון פתח כי צריך להבין זה הפת"ח או זה הקמ"ץ מה ענינו. עוד צריך להבין למה המדרש בהרבה מקומות אומר כתיב אע"פ שלא נזכר מי הוא בעל הפתיחה הול"ל נאמר. עוד צריך להבין למה המדרש אומר בכל מקומות הכא אתה אומר כך וכך ולהלן אתה אומר כך וכך למה לא לקח לשונו בזה האופן הכא כתיב כך וכך ולהלן כתיב כך וכך או על הסתם כתיב וכתיב בלא הכא ובלא להלן. עוד צריך להבין מה שאומר המדרש בכמה מקומות אחר שמביא הפסוק אומר תנינן למה אינו מביא ראיה בפסוק אלא ממשנה מאחר שיש לו פסוק להביא ראיה. עוד צריך להבין למה בכמה מקומות אין המדרש אומר כתיב אלא מביא הפסוק ואח"כ מביא פסוק אחר בלא כתיב. עוד צריך להבין כשהמדרש מביא משל ואותו הדבר היה מובן בלי משל מה היתה כוונת המשל. עוד צריך להבין כי לפעמים מביא המשל ואח"כ הנמשל ולפעמים עושה בהיפך. עוד צריך להבין במדרש כשהרבה מן חכמים כל או"א עושה דרשה בפסוק וכל אחד עושה הדרשה על פסוק א' צריך להבין מפסוק מהיכן הוציא הדרשה כל או"א הוקשה לו בפסוק. עוד צריך להבין במדרש כשמביא פסוק א' לאחר הפסוק הראשון מה היא הכוונה אם בפסוק הראשון היה מובן הרעיון שלו למה מביא ב' פסוקים או אם לא היה מספיק לראיה שלו אלא שנים, עוד צריך להבין למה בקצת מקומות הוא אומר זהו שאמר הכתוב ואינו אומר כתיב, עוד צריך להבין מה הוא שאומר המדרש בכמה מקומות וברוב כשמביא פסוק א' משל ורחוק מפנינים מכרה שואל המדרש או החכם מהו מורה מה שואל הדבר כמשמעו אלא בכל מקום ששואל המדרש או החכם מהו הוא מצד ד' דברים או כי זה הדבר היה יכול לדבר אותו בלשון אחר יותר מובן כמו משל ורחוק מפנינים מציאתה אחר מכרה לכן שאל מהו מכרה שהכוונה למה נקיט ליה בהאי לישנא. עוד דרך שני כי כל מקום שהוא שואל מהו שיש יתור מפסוק שלא היה צריך. עוד ג' כי כל מקום ששואל מה הוא שהפסוק הוא שלא על הסדר. עוד ד' כי בכל מקום ששואל מהו הוא כי זה הייתי מבין אותו בפסוק בלא זאת התיבה. עוד יש מהו שהוא מקשה הכפל כמו ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך מהו בכל לבבך ובכל נפשך ומקשה מהו וכו'. עוד יש מהו מצד דגשות התיבה כמו הן אראלם צעקו חוצה שואל המדרש מהו חוצה ומתרץ חצה כתיב ופירש"י חצה כתיב לשון מהירות כמו דבר המלך נחוץ ר"ל האב חצה לשחוט את בנו כמו דבר המלך נחוץ ר"ל מהרה והדגש בחי"ת. עוד צריך להבין למה המדרש כשאומר ע"ד משל ר' פלוני פתח ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו חוזר טעם אחר הפסוק ואומר ואולם הר נופל יבול זה פלוני למה לו לחזור הפסוק בלא חזרת הפסוק היה יכול לעשות הדרש. עוד צריך להבין המדרש בכמה מקומות אומר לאחר שעשה כמה דרושים בפסוק אומר לפיכך היה צריך הכתוב לומר ויצא יעקב וגו' וכן ע"ז הדרך וכי בכל הדרשות כולן האמורות קודם לכן או לאחר מכאן לא היה צריך הכתוב לומר כך צריך להבין מה הטעם שאומר שהיה צריך הכתוב לומר כך יותר מאחרים. עוד צריך להבין כשאומר במדרש ר' פלוני בשם ר' פלוני אמר כתיב וכו' למה לא אמר ר' פלוני בשם פלוני כתיב וכו'. עוד צריך להבין כשחכם אחד מבעלי המדרש עושה פתיחה ומביא פסוק אחר דרך משל רבי פנחס הביא על פסוק וישלח יעקב מלאכים לפניו פסוק קומה ה' קדמה פניו הכריעהו ורבי יודא בר סימון פתח בפסוק והוא מעין נרפש ומקור משחת למה לא עשה הדרשה שלו על פ' רבי פינחס. ועוד צ"ל איך יבא שייכות זה הפסוק וישלח יעקב. ועוד צ"ל מה קשה לו בזה ובזה כמ"ש. ועוד צ"ל כשאומר ר"א ואומר לפי דרך משל שאמר עשו יש לי רב אמר רב איבו לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו לו כאן מאי לשון לפי שהיה יכול לומר דבריו בלא לשון לפי. עוד צ"ל כשאמר על פסוק ויבא יעקב שלם למה חוזר המדרש בכאן ובכמה מקומות לחזור הפסוק בעצמו כמו שאמרנו. ועוד שאינו עושה שום דרשה בפסוק אלא מביא פסוק אחר כמו בכאן שחוזר ואומר ויבא יעקב שלם שיר המעלות רבות צררוני מנעורי יאמר נא ישראל א"ל הקב"ה ויכלו לך א"ל גם לא יכלו לי ויבא יעקב שלם כמה ישמח לבו ועל כבודו של המעיין כשירד לסוף דעתם של רז"ל. עוד צ"ל ד"ת על פ' וישב שמביא פ' בזעקך יצילוך ואח"כ מביא והחוסה בי ינחל ארץ זה יעקב כי הפ' נדרש בהא סלקינן ובהא נחתינן. עוד צ"ל כשהמדרש אומר על דרשה א' שעשה ר"מ נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד אומר הה"ד לי גלעד ולי מנשה וגו' ואמר תנינן ג' מלכים וד' הדיוטות וכו' וסוף המאמר נמנעו מלצרפו עמהם דורשי רשומות אומרים יש להם חלק לעוה"ב חוץ מבלעם מה טעם לי גלעד ולי מנשה צריך למעיין שיבין מ"ש דורשי רשומות מ"ט לי גלעד ולי מנשה אין יוצא זה הטעם מזה הפסוק. עוד צ"ל איך המדרש בתיבה א' כופל ג' דברים ד"מ ויאמר יתרו למשה לך לשלום אמר לו לך לשלום ותכנס ותבא לשלום מהיכן משמע מתיבת לשלום כל אלו הדרשות שעשה. עוד צ"ל כשאומר במדרש ר"מ על פסוק ויותר יעקב לבדו וגו' אין כאל ישורון רבי ברכיה בשם רבי יודא בר סימון אמר אין כאל ישורון ומי כאל ישורון. צריך להבין בדברי ר' ברכיה למה חזר והפך הפ' מחמת איזה קושיא שיש לו בפסוק חזר. עוד צ"ל כי אומר המדרש זש"ה ע"י פלוני כמו במדרש חזית זש"ה ע"י שלמה מה לנו לידע ע"י מי נאמר ומהו התועלת הנמשך לנו מזה ואפילו שלא היה אומר ידוע הוא ששלמה אמרו. עוד צ"ל כשאומר המדרש בפסוק א' כמו שיר השירים מהו צרור המור ובפסוק הבא אחריו אינו שואל מהו אשכול הכופר וזה אינו דומה למהו האמור לעיל. עוד צ"ל למה לפעמים מביא המד"ר פ"א ועושה דרשה על תחלת הפ' ומביא השאר ואינו דורש בו שום דבר. עוד צריך להבין למה המדרש בקצת מקומות אומר כתיב ואינו אומר הה"ד או זש"ה.

עוד למה המדרש בקצת מקומות שאל למה והדבר הוא כפשוטו מה שאל למה כמו ויאכל בועז וישת וייטב לבו למה וייטב לבו שברך על מזונו מהיאך נפקא להו מקרא זאת הדרשה. וגם צריך להבין כל הג' ד"א שמביא המדרש שמה. עוד צ"ל כשאומר המדרש בקצת מקומות וזה על הרוב במשנה תורה וקבלתי מפי גדולים ז"ל כי משנה תורה רובו ממדרש ילמדנו כי דרכו להביא תמיד הלכה אדם מישראל וכו' צ"ל היטב מה התיחסות וקשר יש לזה הדין עם הפ' כמו בפ' עקב וא"ת כי אחר הדין מביא בר' יוסי בר חנינא לענין שבת אימתי שמרו ישראל וכו' ומזה הענין נמשך לתת קשר לפ' י"ל כי בלא הדין היה יכול לעשות זה. עוד צ"ל בקצת מקומות כשאומר המדרש ד"א כי הנהוג הוא להביא הראיה על הפסוק עצמו כי מחמת איזה קושיא שיש בדרך הראשון והוא מביא דבר אחר על פסוק אחר כמו בפ' עקב ד"א והיה עקב זש"ה לי גלעד וגו' ד"א מואב סיר רחצי וגו'. עוד צ"ל למה במדרש במקצת פרשיות מביא פתיחה לחכם א"ל אומר כך פתח ר' פלוני ואח"כ בפ' עצמה מביא היתר ואינו אומר כך פתח אלא פתח לה. עוד צ"ל בפ' כי תשא כשאומר וכל הפתיחות כולן בענין הכתוב בפרשיות וכו' מה ר"ל. ועוד א"ל הקב"ה וכו' מה קשר יש לזה עם זה ואם באו כדי ליתן ריות בין הדבקים יצא שכרו בהפסדו. עוד צ"ל למה המדרש מביא פ' א' ומחמת קושיא שיש בפ' באים קצת חכמים וכל אחד מפרש פירוש א' ואח"כ עמהם אחר או רבים ומפרש פי' אחר ואומר לכך נאמר וכו' וכי זה לכך נאמר לאיזה הפי' של איזה חכם יבא ולפי הפי' האחרים לא יבא זה לא יתכן כי לכל הפי' צריך לכך נאמר א"כ למה אמר כל אחד ואחד פירושו לכך נאמר וכו' וזה במדרש איכה בפ' קלים היו רודפינו וגו'. עוד צ"ל למה המדרש בק"מ עושה דרשה על פסוק א' ודורש תיבה א' ומדלג תיבה א' ודורש השאר ואח"כ חוזר ודורש כל הפסוק פ' ויקרא פרשה חמישית. עוד צ"ל למה המדרש בק"מ אינו אומר רבי פלוני פתח או זש"ה או הה"ד או כתוב או כתיב כמנהגו אלא מביא הפסוק ואח"כ אמר רבי פלוני אומר ודורש על הפ' פ' נשא פ' שמיטה פסוק איש או אשה כי יעשו וגו'. עוד צ"ל פ' נשא פ' י"ד שאמר המדרש אמר ר' יודא בן נקדה י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמר י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן וכו' רבי יוסי הגלילי אומר בג' מקומות נאמר בתורה דבור למשה ומיעט את אהרן. בארץ מצרים ובהר סיני ובאה"מ וכו' וצ"ל שאינו חולק רבי יוסי הגלילי עם רבי יודא בן נקדה כי בכלל הג' יש הי"ג למנין וזכורני שזה הלשון קריתי בספרי. עוד צ"ל למה המדרש בק"מ אומר ד"א על פ' א' נעשה בו דרשה ולא על הפ' הא' ולא שייך ד"א אם לא אמר שום דבר קודם בפ' וכו' שיר השירים על פ' אני חבצלת השרון הוא שאמר דוד ברוה"ק גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע שבטך ומשענתך המה ינחמוני וגו'. עוד צ"ל מה הפרש יש כשאומר המדרש כדאיתמר לכשאומר כדקאמר וכו'. עוד צ"ל כששואל המדרש מה ראה מה ר"ל מה ראה כמו במגילת אסתר מה ראתה שתבא למלוך על קכ"ז מדינה. והגירסא האמיתית היא ראתה ולא זכתה. עוד על פסוק ויפקד המלך פקידים מה ראה וכו'. עוד צ"ל למה המדרש בקצת מקומות אמר חכם א' פתיחה על פ' א' ועושה בו דרשה ופי' הפרשה אינו גורם בו כלום כמו בפ' ויצא רבי אבא פתח בית והון נחלת אבות וגו' ואינו דורש שום דבר בפסוק ויצא יעקב וגו'. עוד צ"ל כשהמדרש מביא משל והדבר נמצא מובן בלי משל למה. ועוד כשמביא ב' או ג' משלים צ"ל זה ר' פלוני מה קשה ליה במשל של ראשון וכן הג' בשני וכו'. עוד צ"ל כשאמר המדרש יכול כך וכך ת"ל כך וכך יכול על מגן ת"ל על רוב פשעיה. ואני אומר במאמר כנלע"ד שחז"ל מקשים יכול על מגן ת"ל על רוב פשעיה הוקשה לרז"ל בכתוב שאמר על רוב פשעיה וכי לקתה מדת הדין שהקב"ה ישלם להם כפלים מפשעיה עד שהוצרך לומר על רוב פשעיה אלא שרז"ל הרגישו בפסוק שתיבות על רוב פשעיה אין הכרע אם חוזרת למעלה או למטה לעולליה הלכו שבי לפני צר לזה באו רז"ל ואמרו החלוקה השניה שאין בה עונש ת"ל על רוב פשעיה דקאי אעולליה הלכו שבי וגו'. עוד צ"ל למה המדרש בק"מ כשאומר ר"מ אומר ד"א אפרים מעוז ראשי הכתוב מדבר בכך וכך או אומר מדבר ואינו אומר הכתוב וכו' או למה אינו אומר ד"א זה כך וזה כך כמו שאומר הרבה פעמים. עוד צ"ל במדרש אומר וכי זה הדבר הוא כך אינו אלא כך עוד יש וכי יש לו משמעות אחר כמו ד"מ במדרש וכי זה הדבר שאתה אומר אינו דבר האמור כמו פרשת ויחי פ' צ"ט בן פורת יוסף וכי פורת הוא לית יוסף דצריך להגיה הגירסא כאשר אתי הגירסא הנכונה בספרי הגדולים ז"ל וכי פורת לית יוסף הוא לא אלא מהו בן פורת שע"י פרות נתגדל. ונראה לענ"ד דקשה לבעל המדרש בזאת הברכה שברך יעקב ליוסף בן פורת יוסף כי פורת הוא מלשון פרו ורבו שהוא לשון תוספת ואם כן מה הברכה מורה יותר מן השם שהוא יוסף וז"ש המדרש וכי פורת לית יוסף הוא ר"ל היינו מה שמורה שם יוסף היינו מה שמורה פורת ותירץ אלא מהו בן פורת שע"י פרות נתגדל. ונתחבטתי כל ימי לתת קשר למ"ש המדרש בגאיו אתהלך לפני ה' בארצות החיים ויש קצת ספרים דלית בהו בגאיו בדפוס מתנות כהונה והגירסא הנכונה היא בגאיו כמו שראיתי בספרי גדולים ז"ל ונראה לע"ד שיובן עם מה שאמרו רבותינו ז"ל ובפרט בספר הזוהר על פסוק אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כמו ששמעתי הפ' שם מפי האר"י זלה"ה כי ידוע הוא מדברי רז"ל כי אחר הוא סמוך ואחרי הוא מופלג ויעקב אבינו כשנסתכל בדיוקנו של יוסף וראה שהיה עומד בצדקו ושלא היה צריך יעקב לחזור בגלגול לקיים י"ב שבטיו כמ"ש רבותינו ז"ל על פסוק עלי היו כולנה וכמו שהרמז מובן מדברי אונקלוס וז"ש אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי כי הרשעים בחייהם קרויים מתים וידוע הוא מה שאמרו רז"ל על ויוסף היה במצרים כי הכוונה שאע"פ שעלה במעלה ובגדולה עכ"ז היה בצדקו וזהו שאמרו ז"ל שאמר יעקב בגאיו שאע"פ שעלה במעלה עכ"ז מובטח אני שאתהלך לפני ה' בארצות החיים או יהיה בארצות החיים כמו שאמרו חכמי האמת בזוהר דפוס סאלוניקי שארצות הוא מל' רצון וידוע לאשר עמהו בסוד ה' כי גדולי עולם היו מתחננים לפני הקב"ה שלא ישובו עוד לזאת המלבוש החומרי וז"ש יעקב אתהלך לפני

א) הגאון ר' אברהם בן הגר"א מווילנא כתב בהקדמתו לס' אגדת בראשית וז"ל. כתב בספר יין הרקח להרב ר"א מגרמייזא ששים המה מלכות אלו ס' מסכתות ושמונים פילגשים אלו שמונים מדרשות ועלמות אין מספר אלו ברייתות דמעשה בראשית ומעשה מרכבה עכ"ל · ובתיקונים דף קמ"ג כתב ושמונים פילגשים דהוו תמנין ספרי דאגדתא ועלמות אינון הלכות דלית ליה מספר עכ"ל · ואנו אין לנו רק מעט · מדרש רבות · מדרש תנחומא · מדרש שוח"ט על תהלים · מדרש משלי · מדרש אבכיר · מדרש תדשא על נ"כ · ועי' תוס' סנהדרין דף נ"ט א' שהביאו מדרש ויכולו וכן הרוקח הביאו בסי' ר"ע וסי' שכ"ו שכתב בשם מדרש ויכולו שיליף שם מתפלת חנה כל הי"ח ברכות · רמה קרני בה' הוא מגן אברהם · ממית ומחיה מחיה מתים · אין קדוש הא-ל הקדוש · א-ל דעות חונן הדעת · ונכשלים אזרו חיל הרוצה בתשובה כו' ע"ש · וכן יש מדרש חסרות ויתירות עי' רא"ש ברכות פ"ב סי' י"ז ומגלה פ"ג סי' כ"ח וספר מנחת שי איוב ל"ח ועי' תוס' ברכות דף ל"ד ד"ה לא יענה:

ה' בארצות החיים ר"ל ברצון אותם שהם נקראים חיים בחייהם ובמותם לא נפרדו וכו' ועוד י"ל שהמדרש עושה לפעמים מ"ם בתחלת הפסוק מ"ם הסרה כמו בפ' ויחי פרש' נ"ח מאל אביך ויעורך מי עשה כן מאל אביך והוקשה להם ז"ל כי תיבת מ"ם מיותרת שלא היה לו לומר אלא אל אביך ויעזרך וגו' ועוד אומר המדרש סמוך לזה המאמר על פסוק ברכות שמים מעל זו אזכרת שבבעל וראיתי אחד מן האחרונים ז"ל שפי' אזכרת שם מקום שבבעל ר"ל שהם מקום נבזה ולא יתחוורו דבריו בעיני עד שזכני האל וראיתי מדרש אבביר מכתיבת יד במצרים כי ירבעם בן נבט היה מוחק שמות ההוי' וכותב במקומם שמות הבעל וזהו מעל הוא מלשון ומעלה בו מעל. ומי שפירש שם מקום או שזה במקום גבוה הטעה אותו המשך המאמר. עוד צ"ל בכ"מ שאומר הפסוק ד"מ לסוסתי ברכבי פרעה וגו' אומר דרש ר' פפיים פתח או הה"ד שלא בלשון דרש צ"ל בכל מקום שאומר מדרש ההוא הכוונה שלא עשה כמו שהוא הנהוג בכל מקום. עוד צ"ל בכ"מ שאומר הפסוק בתחלה ואומר ר' פלוני פתר קריא בכך וכך ואין דרך המדרש לומר ר' פלוני פתר קרא כך וכך אלא לאחר שקדמוהו אחרים בפירושי אחרים על הפסוק והוא אומר פירוש הפסוק הוא כך וכך. עוד צ"ל כשאומר בפסוק ד"מ על פסוק דודי חמק עבר נתחטא ונתמלא עלי עברה נפשי יצאה בדבורו של כורש וכו' צריך להבין איך מתיישב בחמק נתחטא ואיך יובן מחמק ונתחטא ולהבין המאמר שהוא קשה ההבנה. עוד צ"ל היטב כשתמצא מאמר א' במדרש תמצא המאמר עצמו בגמרא בסגנון אחר אומר בקצת שנוי או יותיר צריך המעיין לבקש מקום מבואו של המאמר וכל המפרשים הנמצאים עמנו היום ולהשתדל לסלק איזה טעות אם יש בגירסת המדרש ולקיימה כי היא הקדומה ושנויי הגרסאות מהמדרש לגמרא רבו כמו רבו *) וכמעט בהרבה מאמרים הנמצאים בגמרא ובמדרש וכל מי שלא יראה דברי המדרש במקומם לא ירד לעמקן של דברים אז ישבש דברי הגמרא או דברי רש"י ז"ל וזה כפי הסברא או כפי המפורסם פוק חזי חד מרבוותא בתראי שכתב בספרו בפירוש לדברי רש"י ותוספות ז"ל כתב במסכת סנהדרין פ' חלק על משנת ג' מלכים וד' הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב אמרו בגמרא ועוד רצו למנות אחר בא דיוקנו של אביו ונשתטחה לפניהם ולא השגיחו עליה עד חזית איש מהיר במלאכתו וגו' ופירש רש"י ז"ל לפני מלכים יתיצב בגן עדן וכו' בל יתיצב לפני חשוכים בגיהנם בתמיה כך פירש רש"י ז"ל והרב הנזכר עשה התמיה של רש"י ז"ל בטעות ומי שיראה דברי המדרש בפרשת נשא פרשה י"ד יראה איך דברי רש"י ז"ל הם אמת ויציב ורש"י ז"ל ראה דברי המדרש וכתב מה שכתב וכו'. עוד תמצא בפרשת תרומה פרשה ל"ח על פסוק גער חית קנה וגו' ואומר לעיל מזה שלעתיד לבא כל האומות עתידין להביא דורון כו' עוד תמצא במדרש מאמר אחד ואומר ר' פלוני אומר ובמדרש אחר תמצא המאמר בשנוי הגירסא כנזכר ובשנוי שמות החכמים אחרים וזה הרבה עכ"ל:

---

*) א"ס יב"ח לענין חלופי ושנויי הגרסאות במדרש שלא יתאימו לפעמים עם גרסת הגמרא, יש להעיר ולבאר דרך אגב על הא דאיתא במדרש שה"ש רבה פ"ב פסוק י"ג ותהי האמת נעדרת וגו' ר' ינאי אומר הולכת ויושבת לה עדרים עדרים במדבר, אשר המאמר הזה הובא גם בגמ' פ' חלק, ושם לא נמצא תיבת במדבר, ועיין במ"כ שם על המדרש הנ"ל שהעיר ע"ז וכ' דבילקוט גרס לתיבת במדבר, כמו במדרש. ונ"ל דכוונת המדרש והילקוט דגרסי תיבת במדבר ע"פ מה שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (ריש פרק ו') שיתרחק האדם ממדינה שאנשיה רעים ויבחר לשבת במדינה שאנשיה צדיקים, ואם אינו יכול, ישב לבדו יחידי כו', ובסוף דבריו אמר, יצא למדברות ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים כמ"ש מי יתנני במדבר, כי באמת ישוב בני אדם והתדבק הרבה עם קבוצים וחברות שונות בעלי דעות שונות יזיק מאד לדרך האמת, כי מזה תצמח החניפה ויפרה השקר ויעדר האמת, ורק כל אמת אמת תפסיה לסאי גברא דיתיב במדבר, ר"ל מקום שאין מחברת וקבוץ בנ"א חוטאים, ובהתבודדותו יהיה בטוח ללכת בדרך האמת ולהתרחק מן השקר, והנביא ישעיה בהוכיחו את האנשים הסרים מדרך האמת, ומעקשים את הישרה, אמר כי כשלה ברחוב אמת וגו', כי ברחובות קריה יתכנסו הרבה בני אדם פתוחי הערך לבלות זמנם בדברי הבאי ורעות רוח, ותחת רוח הצדק, יעטו מעטה השקר, ויכשילו את האמת לשבת קבוצים וחבורים זל"ז. וזה גם כן כוונת המקונן באמרו מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם וגו' וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ וגו' איש מרעהו השמרו וגו', ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר וגו', ובחר המקונן במדבר, שהוא מקום היותר בטוח לדרך האמת, וזה כוונת המדרש והילקוט שגרסו תיבת במדבר (אף כי בתלמוד לא נמצא), ותהי האמת נעדרת וגו', ר' ינאי אומר הולכת ויושבת לה (האמת) עדרים עדרים במדבר דייקא, ותיבת נעדרת כוללת שני ענינים, עדרים עדרים, ועוד מענין העדר מישוב בני אדם, ר"ל מדבר ומקום שאין מאין יושב:

מאמר על אגדות חז"ל

מאת הגאון המקובל האלהי כו' מהור"ר משה חיים לוצאטו זצ"ל

המאמרים בהגדות יתחלקו לב' מינים. הא' כלל המאמרים הלמודים. והב' הביאורים. הלימודים. הם המאמרים אשר יגידו בם עיקרים מעיקרי החכמה מוסרית או אלהית. הביאורים. הם אשר יבארו בם כתוב מכתבי הקודש. והנה המאמרים הלמודיים המוסריים אין צורך לדבר עליהם עתה. כי הנה תועלתם מפורסמת ויפעתם גלויה ואין לטוען לטעון עליהם ולא למתעקש ליכשל בם. אך נדבר עתה מן הלמודיים האלהיים:

הנה כבר ידעת שמה שהביא לחז"ל לכתוב דברי התורה שבע"פ אחר היות המקובל אצלם שדברים שבע"פ אסור ללמדם בכתב. היה מה שראו שהיו הדעות הולכות ומתחלשות באורך הגלות וחליפות הזמנים והזכרון מתמעט והסברא מתקצרת. ונמצאת התורה משתכחת. ע"כ בחרו משום עת לעשות לה' לחקוק בספר פי' המצות כולו. למען ישאר קיים כל הימים והוא כלל המשנה והגמרא. והנה התבוננו עוד וראו שבחששא הזאת שחששו על חלק המצות ראוי היה לחוש ג"כ על חלק סתרי תורה ועיקרי האלהיות. אך אין התיקון שמצאו לחלק המצות ראוי לחלק הסודות. וזה כי ביאורי המצות והדינין אין היזק כלל אם יכתבו בספר בביאור גלוי לכל קורא. אך חלק הסודות אין ראוי שימסור כך לפני כל הרוצה ליטול את השם. לא מצד יקר המושכלות ולא מצד עמקם. אם מצד יקרם כי אינו כבודו של הבי"ת שימסרו סתריו בידי אנשי מדות רעות. ואפילו שיהיו חכמים מחוכמים. ואם מצד עמקם שהרי הענינים באמת עמוקים מאד ולא יצליחו בם אלא אנשים זכי השכל ומלומדים בדרכי העיון היטב. ואם יפגעו בם שכלים גסים אף בלתי מלומדים בעיונים. יוציאו הענינים האמיתיים היקרים לשיבושים ודעות רעות ע"כ גמרו לבצוע את הדין והיינו לכתוב אותם. למען לא יאבדו מן הדורות האחרונים אך בדרכים נעלמים ומיני חידות שלא יוכל לעמוד עליהם אלא מי שמסרו לו המפתחות דהיינו הכללים שבהם יובנו הרמזים ויפורשו החידות ההם ומי שלא נמסרו לו המפתחות יהיו לפניו כדברי הספר החתום וכאלו לא נכתבו כלל. והמפתחות האלה השאירום ביד תלמידיהם שקבלום מידם *) ואמנם עליהם סמכו שלא ימסרו אלא לתלמידיהם אחריהם הגונים כהם. וכן מדור אל דור. והמה הזהירו וכן צוו לכל משכיל ומלמד שיהא מזהיר ומכריז לכל שדברי חכמים ותידותם צריכים לימוד. ושכל הקרב להם ואין המפתחות בידו אינו אלא רוצה ליכשל. ואולם אחרי הזהירם האזהרה הזאת אם יבא איש ויעפיל לכנוס בם והמפתחות אינם בידו וכשל אחור ונשבר והנה דמו בראשו יהיה והם את נפשם הצילו:

אך הדרכים אשר העלימו בם את דבריהם שונים הם: **הא'** הוא דרך ההשאלות והמשלים. והם הדרכים ההלציים הידועים אצל בעלי המליצה אשר על יסוד הדמיון והמשל ייחסו מקרים ופעולות למי שאין המקרים ההם או הפעולות ההם נכונים לו כלל: **הב'** הוא דרך העלם והיינו שיעלימו תנאי הענין ולא יבארום. ויאמרו מאמר מוחלט. ואין אמתת המאמר ההוא אלא בגבול דהיינו לפי בחינה אחת או לפי זמן א' או לפי נושא או מקום א'. ומי שיקח המאמר ההוא כולל ומוחלט יכשל וישתבש. וכבר מאמרים רבים יראו כסותרים זה את זה יען לא פורשו תנאיהם. והיודע כל דבר בגבולו. ימצאם אמיתים ובלי סתירה כלל. וכבר תראה שכמקרה הזה קרה גם להרבה ממאמרי הדינים והמצות אעפ"י שלא נעשה הדבר בזאת הכוונה שתמצא בש"ס מאמרים או ברייתות שבהבין אותם בהחלט לא יאותו עם האמת או יסתרו זה את זה. ופירשום בש"ס באמרם הכא במאי עסקינן והעמידו כל א' מהם בגבולו ונמצאו כלם נכוחים וישרים:

הדרך הג' הוא הקלות. והוא שאיזה עיקר גדול ונכבד ירמזוהו בדברים נראים לכאורה קלים ובלתי עיקרים. כמשלי ההדיוטים והם מכוונים בזה על ענינים נכבדים ורמים אשר בדברים הקלים ההם הם הערה להם אצל מי שיודע ומכיר ברמיזות האלה. ויודע לשוטט בשכלו ולנשא מחשבותיו מהדברים הגלויים להנסתרים. ומהשפלים לרמים. ד"מ כשאמרו ינקותא כלילא דוורדי. סיבותא כלילא דחילפי וכן אדלא אבידנא בחישנא ורבים מאד כאלה. עוד צריך שתדע שדברים רבים מעיקרי הסודות ירמזום חז"ל בענינים מן הטבע או התכונות. וישתמשו מן הלימודים שהיו מלמדים בדורות ההם אנשי החכמה הטבעות והתכונה. ואמנם אין העיקר להם הענין ההוא הטבעיי או התכוניי. אלא הסוד שרצו לרמוז בזה. וע"כ לא יוסיף ולא יגרע על אמיתת הענין הנרמז היות הלבוש המשליי ההוא אשר הלבישוהו אמיתי או לא. כי הכוונה היתה להלבוש הסוד ההוא במה שהיה מפורסם בדורות ההם בין החכמים. ואותו הענין עצמו היה יכול להתלבש בלבוש אחר כפי המפורסם בדורות אחרים. וכך היה מלביש אותו בעל אותו המאמר עצמו אילו היה אומר אותו בדורות ההם. ועל כל אלה צריך שתדע שחז"ל לשיטתם הולכים שהדברים הגשמיים מתנהגים ומתפעלים מכחות רוחניים למיניהם דהיינו המלאכים השדים והמזיקים וכל דברי העולם השפל מתנועעים בהשפעת העליונים וכן דברי הגשמיים עושים רושם ברוחניים. ומי שלא יכיר הדרך הזה אי אפשר לו מעולם לעמוד על דעתם כלל ועיקר. והנה עד הנה דברנו במאמרים הלימודיים ונדבר עתה במאמרים הביאוריים:

דע שהמאמרים הביאוריים יתחלקו לג' מינים. הא' הוא אשר יכוונו בם אל ביאור הכתוב ממש ויהיה פי' הכתוב ההוא לפי דעתם כאשר יאמרוהו. המין הב' הוא אשר לא יכוונו בם אל ביאור הכתובים ממש אבל קבלה קבלו ז"ל שהבוי"ת שהכתיב את התורה וכן הנביאים והכתובים מלבד מה שרצה לכתוב בביאור שלשון הכתוב יורה עליו ויגידהו רצה ג"כ לרמוז ענינים רבים אמיתים במעשה ההוא או בדברים ההם הנאמרים. והענינים ההם לא רצה לכתבם בביאור אלא לרמוז אותם בקצת אותיות או קצת מלות והמה ז"ל קבלו הענינים ההם והרמיזות שבם נרמזו בכתובים ובודאי שלא יתכן לפרש לשון הכתוב כולו עפ"י הענין ההוא כלל. כי הרי לא בזה רצה הבוי"ת שיהיה הכתוב מגיד הדבר ההוא אלא שיהיה רומז אותו:

והמין הג' הוא שעוד קבלו ז"ל שהבוי"ת הכתיב את ספרי הקודש בדרך שתכלול הגדה ההיא ענינים רבים אמיתים והקיף בחכמתו על כל הענינים אשר הם אמיתים בנושא ההוא אע"פ שאמתתם לא יהיה בדרך א' אלא בדרכים רבים ושונים וכמ"ש בס"ד. וכתב התורה בדרך ובאופן שכשתפורש בכל ההבנות שיוכלו לסבול המלות ההן עפ"י כללים ומדות ידועות יבוארו כל הענינים האמיתים שרצה באמת לכלול בהגדה ההיא שהם כלל כל הענינים אשר יש להם מקום בצד חלק בנושא ההוא ונמצא שהנה הכתיב הכתובים כלם באופן שכל מה שיוכל להיות מובן מהמלות ההן ע"פ הכללים שזכרנו יהיה אמיתי בנושא. אמנם עדיין יצטרך לימוד גדול וחכמה רבה לדעת איך יהיו כלם אמיתים בו כי הנה כבר אמרנו שאין אמתת כלם בצד א' ובדרך א' אלא בצדדין שונים ובדרכים מתחלפים. מהם יהיו אמיתים בבחינה א' לבד. מהם על צד הדמיון. מהם על צד התולדה הנולדת מהם. מהם על צד הגמול והוא ענין מעלה עליו הכתוב. שנמצא הרבה בדבריהם ז"ל שהרי על צד הזכות והחובה והשכר או העונש יחשב לפעמים המציאות כהעדר וההעדר כמציאות. מפני איזה תנאים שיתלוו להם. וכן יחשב המועט כמרובה והמרובה כמועט. והוא מ"ש ז"ל בביאור מה אחרונים לא עשו ותלה בהן לשבח כך ראשונים לא

---

*) א"ס הדברים האלה עומדים ברום הדעת ומסכימים גם עם הליכות תורה שבע"פ. כי את ההלכות החלו לכתוב ימים רבים לפני האגדות אשר נכתבו רק בימים מאוחרים [וכן הוא דעת הרדב"ז בתשובות (סימן רל"ב) דבימי רבי התירו לכתוב ההלכות משום עת לעשות וגו'. וההגדה נשארת באיסורה כאשר בתחלה שלא נתנה להכתב. וכן בכל דבריו דברי החסיד רמח"ל זצ"ל שוים המה עם דברי הרדב"ז אף כי לשונו משונה קצת ולא כדעת בעל תפלת חכמה והגאון ר' צבי חיות זצ"ל כי האגדות הותרו לכתוב לפני הלכות והאחרון הרבה לחזק דבריו בראיות לא מוצקות להלוך נגד המקובל באומה כי ההלכות לא החלו לכתוב בימי רבינו הקדוש] וטעם הדברים כי רבותינו ז"ל ראו לתפוש את הרע במיעוטו וכאשר הניקוש הסבות המתהפכות אשר עברו על בני עמנו לכתוב הדברים בספר. כתבו בראשונה את ההלכות הנחוצות לכל ישראל בכל יום ואשר עליהן יחיה העברי. אמנם האגדות הנוסדות ללמד לבני ישראל מדות טובות או להצפין בהם סתרי התורה התאחרו מאד לכתוב והסתפקו במה שהמורים ילמדו להם בע"פ וכמה שהודיעו להגונים וראויים לשמעם. ורק כאשר אלצם הזמן ולא יכלו עוד הצפינם פן ימחו מישראל תפסו גם כן את הרע במיעוטו וכתבו רק דרך חידה ורמז. ובזה שמו לנגד עיני הרואים את הלבושים והרוח אשר בקרבם מסרו דור אחר דור עד כי ברב הימים לא נשארו לנו רק הלבושים והרוח אשר בקרבם נעלמה ונסתרה מפנינו: ובזה אני מבאר את הטעם אם באמת ימצא המעיין והמעמיק בדרשות רז"ל כי כמה מוסכמים ואחודים עם פשטות הכתובים הלא שאול ישאלו לנו כל חכמי לב למה דברו לנו רז"ל בסתר בדרשותם ולא גלו לנו בהיר לעין את עומק כוונת הדרשות האלה. אבל לפי דברי מורנו רמח"ל לוצאטו זצ"ל מובנים מאד. אחרי כי לכתוב את תורה שבע"פ בספר הוא רק מחמת שהשעה צריכה לכך. לכן תפסו את הרע במיעוטו ודאגו רק כי ההלכות המסורות בע"פ לא תאבדנה. ותהיינה ברורות ובהירות לעין. אבל איך תולדנה ההלכות הנה מהכתובים הם בצפן מפנינו. ורק שביב זהרם יאיר לנו. יתן ד' כי תפקחנה עינינו לראותם: ולא אחדל לתת עוד טעם לזה עפמ"ש הגאון החסיד בעל יד מלאכי בספרו אות י"ד על מה שאמרו רז"ל איידי דאתא מדרשא חביבא ליה וז"ל. הסתכל אמרם חביבא ליה ולא אמרו חשיבא ליה משום דדבר שהאדם יוציא בהיקש שכלו וחקירתו חביב לו הרבה ושמח עליו ומתכבד בו יותר ממה שנמסר לו בקבלה כו' ועוד נשתמשו באותן לימודין במילי דאגדתא וכל זה להרגיל בהם התלמידים ולחנכם על פי דרכם לחדודי להו איהו בקיאין ומכירין בהם להגדיל תורה ולהאדיר עכ"ל. ומטעם זה כדי לחבב את התורה גם לדורות הבאים לא כתבו את דבריהם ברורים ומוזהרים כדי לתת מקום גם לבניהם אשר יקומו מאחריהם להגות בה ולמצוא בדעתם חדשות למען תהיה התורה חביבה ויקרה להם אם יתבוננו ויגלו דברים אשר היו נעלמים מהם לפני זה. באשר כי יקר וחביב לבני אדם פרי תבונת לבם מהדברים אשר תשמענה אזניהם. וקרוב לפרש בזה גם את הכתוב במשלי תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לקח. כי שלמה בא ליעץ את החכמים המשמיעים דבריהם לפני חכמי לב כי לא יגידו להם רק ראשי הדברים ולא ירחיבו דבריהם לכל סעיפיהם

מאמר על אגדות חז"ל

עשו ותלה בהן לגנאי. ויש בדברים האלה פרטים רבים מאד אי אפשר לקבוץ אותם. אך מה שיצטרך לך לדעת הוא כי בא' מכל הדרכים האלה אפשר שיובן מאמר או ביאור אחד ויהיה אמתי ובשאר כל הדרכים לא יהיה אמת כ"ש בהחלט וע"כ אל תבהל בראותך מאמר שיראה לכאורה כוזב ובלתי נאות. כי אם תחכם ותדע באיזה דרך ראוי שיובן תראה אמתו ותמצא נחת. ואולם היודע עיקר החכמה האלהית הוא ידע הדברים האלה בגבוליהם. ואמנם כבר הקדמתי לך שלא בהחלט נאמר שכל מה שיוכל להיות מובן במלות יהיה אמת עכ"פ אלא יש לדבר הזה מדות וכללים והם כללי ההגדה. והנה כבר יוכל ליפול בזה הטעות בנקל. אם ידרוש איש מקרא אחד והוא לא השתמש מן הכללים האלה שזכרנו. שאז מה שיוציא בדרש ההוא אפשר שיהיה שקר גמור אשר לא יאומת בשום פנים. ולא עוד אלא שאפילו אם יהיה העיקר שבדבריו אמיתי. הנה אפשר שיהיה כוזב בכתוב ההוא כי אין הכוונה במלות ההן על הענין ההוא. ומזה נמשך שתמצא לפעמים בחז"ל שיאמר א' על דברי חבירו שהם טעות וזה כי לפי דעת החכם ההוא הנה השתבש שכנגדו בהוצאת הדרוש לפי כללי ההגדה שכבר היו מפורסמים ביניהם. ואף שלא נתבאר לנו בדבריהם במה השתבש הדורש. הנה הם במלות קצרות ירמזו זה לזה מקום הטעות. או ישיבו על הקושיות. הכל לפי הדרכים שהיו אצלם מפורסמים. מה שאין כן אצלנו וע"כ יקשה לנו הבנות דבריהם. בין בהנחותיהם בין בקושיותיהם בין בתירוציהם. אך היודע הדרכים האלה לאמיתם ימצא הכל גלוי לפניו על נכון. ד"מ כשדרש ר"מ פסוק עד שהמלך במסבו לגנותן של ישראל. אמרו לו. אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח. לפי שכך היה הכלל בידם ונמצא הדורשו לגנאי נוטה מכוונת הרוח הקודש. וכן כשדרש ר"ל שאברהם מצא עצמו נמול. א"ר ברכיה בהחיא עותה אקיל ראב"כ לר"ל (ב"ר פ' מ"ז). וזה מפני כלל שבידם שבמעשה הצדיקים כל מה שיש לדרוש לשבח צריך לדרוש לשבח. וברשעים להיפך שכך היא הקבלה *) שכוונתו של הבי"ת במלות שהכתיב היתה לרמוז על כל פרטי הרשע של הרשעים ולבאר כל חלקי גנותם. ולהפך בצדיקים. להעלים כל מה שאפשר שיהיה בהם מהגנאי ולבאר כל מה שבשבחם. ומי שרוצה לדרוש דרש אמיתי צריך שילך לשיטת הכותב שאז יסכים לדעתו. וזה פשוט. עוד קבלו ז"ל שכתובי התורה מלבד היותם רומזים גם על אותם העניגים שהם מגידים בספור. רומזים ג"כ על ענינים אחרים עתידים או עוברים. וע"כ יפרשום איש לפי דרכו ע"פ החוקים והכללים שהיו בידם. וכבר היה אפשר שיטעה א' במין הדרושים האלה. אך ע"ז טרחו ועמלו מסדרי הש"ס והמדרשים אשר היו חכמים רשומים בדורותיהם וקבצו כל האמרים ושקלום בחברת כל חבריהם ואשר מצאום ראויים ומאומתים בדרכים שראוי להם להתאמת סידרום במדרשיהם. ומעתה הנה כלם ענינים אמיתים כל ענין וענין לפי דרכו שכלם צורפו בכור מחקר המסדרים שזכרנו ונמצאו נאמנים. ועלידם אנחנו סומכים שלא סידרו בספריהם אלא מה שחקרוהו ומצאוהו נאות כל דבר לפי הדרך הראוי לו. והבן היטב:

ופרטיהם באופן אשר השומע החכם יחכם עוד כי ימלא עוד מקום להתחכם בדבריו. ואז תיקר לו חכמתך מאד. וגם המדע אשר תודיע לצדיק יהיה באופן אשר יוכל להוסיף לקח על זה מנפשו כדי שיהיה חביב לו יותר והדברים ארוכים ורחבים מאד ונאמנים וישרים למוצאי דעת:

*) אמר המגיה בשמות רבה פרשה א' סימן כ"ח מצינו שדרשו והנה שני אנשים עברים נצים זה דתן ואבירם ואמרו עוד הם היו שהותירו מן המן הם היו שאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה הם שהמרו על ים סוף. וכתב על זה המ"כ מצאתי בילקוט בשם מדרש אבכיר ולמה אני אומר שדתן ואבירם היו שכל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלה כו'. והנה מזה אין ראיה להכלל הזה. כי שם הוא מדבר מן החטאים המפורשים בקרא שנעשו. אבל אנחנו אין יודעים מי המה אלה החוטאים. לכן ע"פ הכלל כי תולין הקלקלה במקולקל דרשו כי זה היו דתן ואבירם הנודעים כבר למקולקלים. כי למה לנו להוסיף עוד פושעים ומולידים בישראל. וטוב לתלות הקלקלה במקולקלים. ולפ"ז אין לנו ראיה מזה להכלל שמסר לנו לדרוש ברשעים הכל לגנאי ומשמע לבדות מלב עוד פשעים חדשים על פשעיהם. אף שלא ידענו שכבר נעשו. והנה בב"ב סוף פרק ראשון דרשו רז"ל ועי' בשמ"ר פ"א סימן א' ובמהרז"ו חמש עבירות עבר אותו רשע (עשו) באותו היום בא על נערה המאורסה כתיב הכא ויבא עשו מן השדה וכתיב התם כי בשדה מצאה. הרג את הנפש כתיב הכא עיף וכתיב התם כי עיפה נפשי להורגים. כפר בעיקר כתיב הכא למה זה לי וכתיב התם זה אלי ואנוהו. וכפר בתה"מ דכתיב הנה אנכי הולך למות. ושט את הבכורה דכתיב ויבז עשו את הבכורה ע"כ. ולכאורה נראה כי הדרש הזה והדומים אליו נוסדו על הכלל הזה כי כל מה שנוכל לדרוש ברשעים לגנאי אנו דורשים. אבל באמת אם אנחנו מעמיקים בהם היטב נחזה כי רוח אחרת הוא בדרשות אלה והארכתי בזה בביאורי על אגדות רז"ל וכאן אבוא בקצרה. כי ידוע אשר לפנים נחלקו חיי האדם בחלקים שנים. החלק האחד היה חיי משפחה וריעות. והחלק השני היה חיי שובבים ופראים. והאלה אשר חיו חיי משפחה וריעות הוקירו את כל החוקים והמשפטים אשר בין איש לרעהו ונזהרו מהזיק ומהשחית את אנשי חברתם. ואם ארש לו איש אשה אז לפשע נחשב לאחרים לנגוע בה. ומה לנו לדבר עוד משמירת חיי רעיהם ואחיהם. וגם האמינו באלהים אשר ברא את האדם למשול בכל יצירי כפיו ושת הכל תחת רגליו, וגם חשבו את האדם כי נוצר בצלם אלהים ויש תקוה ואחרית לו גם אחרי מותו. כי יתרון האדם מן הבהמה הוא בנפשו הנצחית וגם כבדו את הבכורה כי הבכור היה האדון והמושל במשפחתו. ולא כן אלה אשר חיו חיי השובבים והפראים לא הוקירו את אשר בידי איש אחר. וכחיתו יער טרפו את חיי רעיהם. ולא ידעו את אלהי עולם ואת פועל כפיו לא הביטו וחשבו את האדם כבהמה בבקעה אשר אין אחרית לו אחרי מותו. ובזו את הבכורה כי חשבו אשר העוז והממשלה הוא בידי אנשי זרוע. והחזק יכניע את החלש ממנו וכמו בחיתו שדה. וזה הוא אשר רצו לדרוש בעשו כי בזה את חיי ריעות ואחוה. וחי חיי איש שדה חיי פראים ושובבים ולכן שמו עליו ראשי הפשעים האלה אשר בלבות אנשים כאלה:
יען במה שהגדילו חטאות עכן בסנהדרין מ"ד הטעם הוא כדי להצדיק את העונש החמור אשר שמו עליו לרגמו באבן על המעל אשר מעל בחרם. ולכן דרשו כי כבר עבר על כל התורה כולה או שבא על נערה המאורסה דעונשו בסקילה או שחלל את השבת דעונשו ג"כ בסקילה. כי באמת מה שהמיתו את עכן ע"פ הודאת עצמו ובלי התראה הוראת שעה היתה וכמ"ש הרמב"ם סוף פרק י"ח מהל' סנהדרין וז"ל דבר תורה שאין מלקין ולא ממיתין אדם ע"פ עצמו רק ע"פ שנים עדים והא דהרג יהושע לעכן ע"פ הודאת עצמו הוראת שעה היתה עכ"ל והלך בזה בשיטת הירושלמי בפ' נגמר הדין דאיתא התם דאמר עכן ליהושע ולא עוד אלא למשה רבך לית מדמוך אלא תלתין או מ' יומין לא כן אולפן משה רבך על פי שנים עדים יקום דבר כו'. חזינן דהיה בו הוראת שעה במה שהומת ע"פ עצמו. וכדי שלא להגדיל הפליאה למה הומת בסקילה החמורה שבמיתות כדאיתא בסנהדרין ע"ש ע"כ לכן בקשו למצוא בו גם חטאת הנסקלין. וכ"ה בכמה מקומות אם הכתובים הכריחום לדרשותם, אבל אין לנו ראיה כי שמה טפלו פשעים ועונות על רשעים בלי הוכחה ובלי ראיה:

מבוא למדרש רבה

מאת הגאון החכם הכולל וכו' מוהר"ר צבי הירש חיות זצ"ל

בראשית רבה הוא ישן נושן והביאו בעל הלכות גדולות בסוף ספרו, והן בהל' יו"ט תאני בבראשית דר"א וקוץ זה הקונדס וכבר התעוררו בזה המבקרים, וכן מדברי רש"י (ברכות נ"ט ע"ב) משמע שכבר לפני רב האי גאון היה ב"ר מסודר, ורש"י מביאו בכל פ' בספר בראשית. ויש פירוש מיוחד מן רש"י על ב"ר נדפס זה לא כביר והרמב"ם מביא ב"ר ה"פ בספר המורה פ"ע לראשון ופ"ו ופכ"ט לשני ובהרבה מקומות ועיין תוספות (ב"מ פ"ג ע"ב) ד"ה פועל בכניסתו שכתבו שהר"ח הביא ראיה לפירושו מן מדרש ב"ר פ' ויצא ע"ש ועי' רמב"ם פירוש המשנה סוף סוטה על משנה אחרונה משמת בן עזאי בטלו השקדנים· מביא בראשית רבה בן עזאי לא נשא אשה מעולם ע"ש. ועי' פירוש רבינו למשנת חלק שהביא מאמר מב"ר. תחיית המתים איננה רק לצדיקים וגבורות גשמים לצדיקים ולרשעים. ועי' רמב"ם הקדמתו לטהרות שמביא מבראשית רבה דר' אושעיא הך מה לך אצל אגדות כלך אצל נגעים ואהלות עיין שם:

שמות רבה אינו מובא משום קדמון ומה שמציין מהרי"ב על השאלתות פרשת צו כל צור מלא בצור המרינה הכתוב מדבר בשם מדרש וארא הנה נזכר ג"כ בתנחומא פרשת וארא. וקרוב הדבר שמשם הוציא דבריו. ורש"י איננו מביא בשום פעם מדרש שמות וכל הדרשות בספר שמות כולם נובעים מדברי חז"ל בסוטה ומן תנחומא כי שמה נמצאים כל הדרשות אות באות. וראיה ברורה לזה כי ברש"י פרשת וארא על קרא כי אפילות הנה כתב ומדרש תנחומא יש מרבותינו שנחלקו בזה פלאי פלאות נעשו בו. ובאמת נמצא כל ענין זה בשמות רבה שלפנינו ולמה הביאו מהתנחומא. אמור מעתה כי לא היה שמות רבה מסודר לפני רש"י ז"ל רק התנחומא. וכן הערוך לא הביא בשום מקום מדרש זה ועוד הרבה דברים יש ברש"י בסדר שמות מתנחומא. מה שהוא בשמות רבה. ועי' רמב"ם פרק כ"ה מהלכות סנהדרין ה"ב וז"ל צא ולמד מן משה רבינו רבן של ישראל כיון ששלחו הקב"ה נאמר ויצום אל בני ישראל אמרו מפי הקבלה על מנת שיהיו סוקלין אתכם באבנים ע"ש (מרן הכסף משנה לא הערה מקור המאמר) אכן נמצא כל ענין זה במדרש פרשת וארא ככל אשר מביא רבינו פה ע"ש פסקא ז'. אכן גם מזה אין להביא ראיה שמדרש שמות היה נוכח עיני רבינו הרמב"ם אחר שכל ענין זה נמצא ג"כ בספרי פרשת בהעלותך ומשם הוציא רבינו דבריו. ויתכן יותר הלשון שכתב רבינו אמרו מפי הקבלה ומי שמכיר לשון רבינו יודע דרכו כי המדרשות והאגדות לא יכונה בשם זה. רק על ברייתות ומכילתות אשר רוב עסקם בתורה שבעל פה ובהלכות ועיין תוספות (גיטין ס' ע"ב) הביאו בשם מדרש תשא דמפני זה לא נתנה תורה שבעל פה בכתב מפני שאכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו דאם היה כולה בכתב יאמרו האומות דהם ישראל. ובאמת גם מזה אין להביא ראיה כי נמצא ענין זה גם כן בירושלמי פ"ב דפאה ופרק א' דחגיגה וביותר באור בתנחומא פרשת תשא ופסיקתא לחנוכה פרק ה' בקש משה שתהא המשנה בכתב וצפה משה ברוח הקודש שעתידה התורה להתרגם ולהיות קורין בה יוונית ואומרים כי הם ישראל עי' מדרש ס"פ וישלח התבן והקש מדיינים זה עם זה וכו' אמר הקב"ה עתידין לומר אנו הם בניו ועכשיו המאזנים מעויינים. היינו שמאזנים מכריעים זה עם זה שרואים מי שיש לו מסטירין שלו. היינו תורה שבעל פה הוא בנו ובתנחומא נפל טעות ועל פי פסיקתא יש לתקנו עכ"פ גם מן התוספות אין ראיה שהיה מדרש שמות מסודר לפניהם:

ויקרא רבה היה כבר מסודר לפני הערוך ורש"י מביאו פרשת תשא על קרא ויקרא חג לה' מחר ועיין רש"י קהלת וחגי ועיין (סנהדרין ל"ח ע"א) ועוד התעוררו שמן רש"י (סנהדרין כ' ע"ב) משמע שגם לפני רב האי גאון היה כבר ויקרא רבה מסודר שהרי הגאון הזה מביא ראיה לדבריו מן מדרש זה ומלשון רמב"ן בחידושיו ליבמות ספ"ג על הך דאספקלריא המאירה מה שהביא בשם הר"ח נראה שגם לפני הר"ח היה ויקרא רבה מסודר. ובס' ויקרא אינו מביא רש"י את מדרש ויקרא רבה רק לפרקים. הרשב"ם (בבבא בתרא קל"ד ע"א) הביא ג"כ את ויקרא רבה כאשר התעוררו המבקרים ואנכי מצאתי עוד רשב"ם (פסחים קי"ב ע"א) שמביא ויק"ר ר"י כד הוה נכנס לביתו היה מנענע אולם רבינו לא רמז עלי' בשום מקום. ועי' רב המגיד פרק ט' מהל' מאכלות אסורות הלכה ב' שכתב שדרשות הרמב"ם דבשר בחלב אסור באכילה כ"ש בבישול ושתקה התורה מבת מפני שכ"ש מבת הבת נמצא בויקרא רבה. ואנכי חפשתי ולא מצאתי דרשה זאת בכל מדרש ויקרא רבה. וגם הרמב"ם עצמו בספר המצות מל"ת קפ"ז ול"ת של"ז לא הביא ק"ו זה רק על בת מק"ו דבת הבת ואין זכר שמה לענין בשר בחלב ולא רמז ג"כ על ויקרא רבה רק על ש"ס פ"ק דכריתות:

במדבר רבה הוא על פי הרוב מלוקט מגמרא בבלית ומדרשות הקודמות ובפי"ד נזכר שמה ארבעה טבעים וחמשה הרגשות וחשבון הישמעאלים וכבר התעוררו בזה המבקרים ועוד שאינו מובא שום קדמון וכמדומה לי שגם הילקוט אינו מעתיק ממנו וחוץ מן מדרש פרשת במדבר ונשא הגדולים בכמותם הרוב מועתק מן מדרש תנחומא:

דברים רבה הולך ע"ד התנחומא ומתחלת כל פרשה בלשון ילמדנו רבינו. ופעמים נמצא זאת גם באמצע הפרשה וכל מה שנמצא בתנחומא נמצא גם כן בדברים רבה ובכ"ז הראיתי בספרי כי מה שכתב רבינו בהקדמתו לפירוש המשנה כי משה רבינו כתב י"ג ספרי תורות ביום מותו ונתן לכל שבט ספר אחד ולשבט לוי ספר מיוחד ונרשם שם לעיין בספרי ולא נמצא שם. אכן נמצא בדברים רבה פרשת וילך אולם מי יודע מאיזה מכילתא הוציא זאת הרמב"ם אשר גם בעל המסדר מדרש דברים רבה הוציא משם. כי כלל גדול צריך אתה לדעת שאף במדרשות המאוחרות העניגים אינם מחודשים רק באו לנו מרבותינו רבנן דאגדתא שהם הנודעים ר' ברכיה ור"ש בן נחמן ור' אבין הלוי ור' לוי ואלו החכמים אין להם זכר בהלכות רק באגדות ומדרשות ועי' ירושלמי יבמות פרק החולץ וז"ל ופליגי על רבנן דאגדתא דרבנן דאגדתא אמרי אשה מתעברת משני בני אדם כאחת ע"ש וראינו שרבנן דאגדתא היו חכמים מיוחדים אשר כל עסק הם היו רק במדרשות ואגדות וכל העניגים המפוזרים במדרשי אגדה הרבים. מהם באו לנו כולם רק האחרונים עשו להם כל אחד קובץ אחד לעצמו מה שהעתיק בסדר מיוחד כמו מדרש ר' משה הדרשן ופסיקתא זוטא לר' טובי' שהיה בזמן רש"י ז"ל ונשארו בספריהם אותות אשר יעידון ויגידון על זמן עשייתם. אבל כולם נהגו דרך הקדמונים במדרשות אלו. ועתה נבוא למדרש חמש מגלות אשר נמצאו אצלנו:

קהלת רבה מובא ברש"י הרבה פעמים ובהרמב"ם פרק אחרון מח"פ שהקדים לאבות וכן בהקדמת המורה מענין המשל שאינו כלום והוא במדרש קהלת ועיין מורה פרק ו' לשני ופרק כ"ט לשלישי שהביא רבינו דברי מדרש קהלת בפירוש ועי' מורה פרק כ"ח לשני שהביא מאמר חז"ל בקשו לגנוז ספר קהלת שדבריו נוטים לצד מינות ולא נמצא לשון זה רק במדרש קהלת כי בש"ס (שבת ל' ע"א) לא נזכר רק שבקשו לגנוז מפני שדבריו סותרים זה את זה ועיין רמב"ם פרק ג' מהלכות תלמוד תורה הלכה י"ב וז"ל וזה שאמר שלמה בחכמתו אף חכמתי עמדה לי תורה שלמדתי באף היא עמדה לי ומרן הכ"מ לא התעורר שמה מאין הוציא רבינו דרשה זאת אולם נמצא במדרש קהלת על פסוק זה. ומזה תוכל להצדיק גירסת בעל מתנות כהונה עיין שם. ואף השאלתות שהיה קדמון שאב ממקור זה. דהנה בפרשת יתרו הביא מש"ס (נדה ל"א ע"א) ג' שותפים באדם ומוסיף השאלתות הרבה על דברי הגמרא מה שאינו לפנינו והגאון מהרי"ב כתב שהוא הוספת גאון. אולם ראה מדרש קהלת פסקא ברכות הטובה נמצא כל הוספה זאת:

מדרש קינות מובא ברש"י סוף קהלת ועוד איזה פעמים בפירש"י לאיכה וכן בפירושו לישעיה כ"ב ובערוך ועי' רשב"ם (ב"ב קל"ב ע"א) שמעתיק כל דברי מדרש קינות בארוכה וכ"ה בתוספות סוף .תענית לענין מתי מדבר ועי' פירוש המשניות להרמב"ם סוף תענית שמביא ג"כ כל הענין המסופר במדרש איכה שבתשעה באב היו מתים בכל שנה הרבה ע"ש רק שהרמב"ם העלים המקום אבל בלי ספק מדרש קינות היה לו למעין:

מדרש שיר השירים מכונה מדרש חזית מובא ברש"י פי' לשיר השירים וברמב"ם במורה פרק ל"ג לשני עיין שם:

מדרש רות הוא מדרש קדום ובכ"ז ראיתי מובא בו הרבה ענינים מן ש"ס בבלי כמו הך דריש גיטין כלילא מנ"ל דאסור. חיסרא את וחסראין מילך והוא בגיטין בבלי פ"ק:

מדרש אסתר מלוקט מן בבלי וירושלמי ומן יוסיפון לעברים עי' מ"ע פי"ט ומובא בערוך ובתוס' (עבודת כוכבים ל"ג ע"ב)· עוד היו אצלנו מדרשים הרבה

שהיה נוכח עיני הילקוט ונאבדו מאתנו כגון מדרש ר' משה הדרשן. מדרש אבכיר. מדרש תדשא. מדרש אספה. מדרש ויכולו. מדרש ויסעו. מדרש אבא גוריון על אסתר. ומועתק בילקוט הרבה דברים ממנו ונמצאים הרבה אגדות שלו בתרגום שני על אסתר. ובעל מ"ע ראת אותו עם מדרש אבכיר בכרך א'. גם היה מדרש איוב. מדרש אלה הדברים רבה. מדרש ישעיה ועזרא ודברי הימים. ויש ג"כ מדרש יונה ולערות החכם בעל הספר כבר ישנו בדפוס ואלו המדרשות המה המקור לאותן אגדות אשר מביא רש"י ז"ל ה"ס בפירושיו בשם אגדה ומדרש ולא ידענו מקומם. עי' רש"י סנהדרין (ק"א ע"ב) וברש"י בחומש על קרא ויעשהו עגל מסכה. שמצינו באגדה ששקעו התינוקות בחומה ומיכה עמהם שהומכה בין התומות ולקח הטס שהיה כתוב עליו עלה שור. ולא ידענו מקום לזה בשום מדרש ועיין (סנהדרין ל"ט ע"א) משלות שועלים שלא סיימו בש"ס מהו ורש"י ז"ל מאריך שמה ואנה לקח רש"י זאת וכן עובדא דברוריא אשת רבי מאיר (עבודת כוכבים י"ח ע"ב) וכן מה שהביא רש"י (קדושין פ' ע"ב) באשה שבכתה על מיתת בעלה ועיין רש"י (סנהדרין מ"ז ע"א) ויהי הם קוברים איש כתב רש"י שזה היה נביא זקן מבית אל שהושיב את עדו לאכול לחם אצלו ועי' מהרש"א בחידושי אגדות שא"כ האריך ימים הרבה ובפרט לפי מה שאמרו ירושלמי ברכות פרק הרואה כי נביא זקן מבית אל הוא מיכה שהיה מיוצאי מצרים א"כ חית ערך שבע מאות שנה ולא ידענו המקור לדברי רש"י הללו ועיין רש"י סוף עבודת כוכבים אידכר מה עבדת באורתא שכתב ששלחו מאתמול ב' שפחות ועי' רש"י (שבת כ"ג ע"א) נשים חייבות בנר חנוכה מפני שהיו באותו הנס פירש"י שגזרו היונים על כל בתולה שתבעל לשלטון וע"י אשה נעשה הנס ואם אמנם כי תוקף הגזרה נזכר (כתובות ג' ע"ב) ס"ס לא נדע אם ענין זה בחנוכה היה וגם אם נעשה הנס ע"י אשה ועי' ר"ן פרק ב' דשבת שהוסיף שמצא במדרש שהאכילתו יהודית גבינה ועיין מ"ע פרק ג"א שלא ידע לאיזה מדרש כוון הר"ן ועי' רמב"ם פרק ג' מהלכות חנוכה ומגלה הלכה א' שמספר כל הענין מן חשמונאים איך עמדו בפרץ והעמידו מלך מן הכהנים ולחמו מלחמות ה' ועי' שו"ת תשובה מאהבה ח"ב סימן רפ"ה שתמה מאין הוציא הרמב"ם זאת שהיוונים בטלו הדת ובש"ס (שבת כ"ג ע"ב) לא נזכר רק ענין הנס שנעשה בפך ואין זכרון שמה למלכות חשמונאים אולם נמצא רמז בש"ס (מגלה י"א ע"א) לא געלתים בימי היונים שהעמדתי שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיהו כהן גדול ועי' פסיקתא פ' ב' ומדרש רבה פרשת בראשית פ' ט"ז חדקל זו יון שהיתה קלה וחדה בגזירותיה שהיתה אומרת לישראל כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל ועי' אגרת תימן שהביא רבינו שם גם כן ענין גזירות יון שהיו אומרים כתבו על קרן השור וכו' ובלי ספק שעל מדרש זה כוון רבינו ועיין רמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה בשמות החכמים בסופו כתב ויוחנן כה"ג הוא יוחנן בן מתתיהו הנזכר בתפלות החשמונאים ראינו שגם אצל הספרדיים היה ענין חשמונאים ומלחמותיהם בנוסח התפלה כמו לאשכנזים. מגלת שושן אשר הביא רמב"ן ר"פ תצא הכוונה על מגלת שושנה בת חלקיהו אשר אצלנו לספרים חיצונים נחשבו. וידענו ג"כ שהרמב"ן היה לפניו ס' חכמת שלמה בלשון ארמי. עי' הקדמתו עה"ת וכוונת הרמב"ן על כל הקובץ ברוך טובית ושושנה והחכם בעל הספר לא ידע כוונת הרמב"ן בזה:

הוספות ותקונים לחדושי הרש"ש

אשר נמצאו בכ"ק על גליון המדרש רבה שלו :

פרשה א (סימן א) דיתבי בין נהרותא. זה תרגום היושבים באורים דכתיב בתרי' : ואותה השעה השב אנוש וכו'. צ"ל מאותה השעה :

פרשה ד (סי' ה) הרקיע דומה לבריכה כו'. ומתמת שהבריכה מזעת. צריך להיות הבריכה וכן הוא בדפוס ישן :

פרשה יב (סי' ו) אתיא כרבנן כו' ורבנן אמרי לן כבודו עמו כצ"ל. וכן הוא לעיל פרשה י"א :

פרשה יד (סי' א) מלך זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. כן צריך להיות :

פרשה יח (סי' א) כמתנות כהונה ד"ה כ"ד ויביאה גימט'. צריך להיות ויבאה חסר יו"ד :

פרשה יט (סי' ד) כמתנות כהונה ד"ה השאלה הזו וכו' וס"ד יודע שה. צריך להיות יודעי :

סדר נח פרשה ל (סי' ב) קל הוא על פני מים. כצ"ל וכ"ה לקמן : (שם סי' ח) במ"כ ד"ה למדא שבוע וכו' היו אחר המבול ש' שנה. צ"ל ש"נ שנה :

פרשה לג (סי' א) א"ר לוי משל וכו'. בויק"ר פכ"ז ובריש במד"ר הגי' ר' מאיר : (שם) אלא הרס לאותה השעה כו'. במ"כ הגי' לאות :

סדר לך לך פרשה מג (סי' ה) במ"כ ד"ה לקשקש לו וכו' כלומר התניף והחליף. צ"ע והחליק : (שם סי' ט) ויאמר דוד לא תעשו כן כצ"ל :

סדר וירא פרשה נ (סי' ו) במ"כ ד"ה ה"ג על הבית וגו' וס"ד מקטן ועד גדול. צ"ל מנער ועד זקן :

פרשה נד (סי' ד) אתה נתת לו כו' כנגד כן בניו מחריבין כו'. בילקוט כאן ליתא תיבת בניו : (שם) תנא אליהו רומי הטיטס. צ"ל תנא דבי אליהו רומי :

סדר חיי שרה פרשה נח אמר רשב"י א"ל הקב"ה וכו' ואברהם זקן בא בימים. וס"ד וה' ברך את אברהם בכל. והיינו צדקה שעשה השם עמדו ויתכן ג"כ דזקנה יקרא צדקה על שם הכתוב עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא שמביא לקמן בסמוך :

פרשה נט (סי' ה) דכתיב (דברים ל"ד) לכל האותות והמופתים וגו' אשר עשה כן צריך להיות :

פרשה ס (סי' ה) אר"י לא נבעלה אשה ממהול לשמונה תחלה אלא רבקה. עי' מ"כ שכתב וצ"ל שילידי ביתו כו'. אבל מה יעשה לאותן שנולדו לו אח"כ טרם לידת יצחק שלא היה לו ילידי בית שי"ח כפשטיה דקרא (בראשית י"ד) ואיך יסכן שלא יוליד באותה שנה עד שנולד יצחק וילידי ביתו מלו ג"כ נח' כמבואר בשבת (קל"ה ב') אלא ע"כ צ"ל דמ"מ לא נבאו קודם נשואי יצחק :

סדר תולדות פרשה סג (בחדושי אות ז) והיה לב גבורי כו' כצ"ל והוא בירמיה (מ"ט כ"ב). צ"ל והיה לב גבורי אדום כו' :

פרשה סה (סי' ה) וצדקת צדיקים זה משה יסירו ממנו זה יצחק כצ"ל : (שם סי' ז) אר"י ומה אם מי שנטל שוחד ממי שהי' חייב לו כו' ממי שאינו חייב לו כו'. דקיי"ל (קדושין ל"ב) דכבוד משל אב לכן שפיר נקרא שוחד כמה שנתן לו עשו משלו והא דקאמר שהיה חייב לו היינו לכבדו בגופו אפילו במקום ביטול מלאכה כדאיתא שם : (שם סי' יג) קשתך זו יון שנאמר (זכריה ט') כי דרכתי לי יהודה קשת. וס"ד על בניך יון :

פרשה סו (סי' ב) הגשמים אינם יורדין אלא בזכותה יפתח ה' לך וגו' כ"ה בילקוט וכצ"ל :

פרשה סז (סי' ב) אלא בשעה שנכנס עשו אצל אביו נכנס עמו גיהנם. וכדדרים לעיל פס"ו : (שם סי' ו) מיד הבין שרי מפיק וכו' עד זמן דאתמליין תסוורתא. נ"ל פי' כי כן דרך ממונים ופקידים חדשים לחדש הכנסות חדשות : (שם סי' ז) ויצחק היכן הוא מי שהוא אומר לו גזור עליו כו'. בשבת פ"ט ב' דרש להיפך ע"ש :

סדר ויצא פרשה סח (סי' ח) ראב"ז אמר לאמבטי התחתונה שבשאול. עי' לעיל פרשה כ' : (שם סי' ט) ד"א מהו ויפגע (צלי) במקום כו' תיבת צלי מיותר : (שם סי' יא) עשאן כמין מרזב ונתן תחת ראשו. צ"ל סביב ראשו :

פרשה ע (סי' ה) אפילו על עבדי לא מהגימין בהו כצ"ל וכ"מ בס"א : (שם י) נזף ביה ואזיל לגבי רבי יהושע. זה צ"ל להלן אחר מוסיטו לזה בקנה וכ"מ בס"א וכ"ה הוא מנ"א : (שם סי' ח) ונאספו שמה כל העדרים אלו בתי דינין שבא"י. ובילקוט הגי' שבחו"ל וכן לקמן בהיפה הס' וכ' הגי' צריכין תלמוד : ד"א והנה באר בשדה זו סנהדרין והנה שם שלשה עדרי צאן אלו ג' שורות של תלמידי חכמים כו'. היינו מכ"ג כ"ג כדאיתא בסנהדרין ל"ז א' במשנה וברש"י שם וכדמוכח שם י"ז ב'. והיד"מ לא דק כלל. ולכאורה משמע מכאן דאף לפני סנהדרי גדולה היו הג' שורות וכ"כ מסקנא דמתניתין סיפא כחלי גורן כו' דזה מיירי בין בסנהדרי גדולה ובין בקטנה כדפירש רש"י שם וכן הרמב"ם שם ובתר הכי תני ושלש שורות כו' ואולי דחילוק דהרמב"ם מדתני שם הוצרכו לסמוך כו' בוררים להם עוד אחד מן הקהל כו' ובסנהדרי גדולה לכאורה היה צריך לבא אחד מכ"ד של כ"ג היושב בפתח עזרה לשמה ולא כן כתב הרמב"ם מהלכות סנהדרין : (שם) כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם היו שומעים את ההלכה. לעיל בהיפה הג' אמר את הדין וכן בכולה עניינא במקום הלכה דכאן אמר שם דין דהם מיירי : ונאספו שמה כל העדרים אלו תלמידי חכמים שבא"י. כדברי ריבות בהלכה למעשה ולכן מזכיר שם הג' בתי דינין שכן הוא הדין שבתחלה באים לבית דין שבהר הבית וכו' כדאיתא בפרק הנחנקין והכא מיירי בספק הלכה שאינה למעשה :

פרשה ע (סי' יז) אר"ח בר פזי נאמר כאן אחדים ונאמר להלן אחדים (בראשית כ"ז) וישבת עמו ימים אחדים כצ"ל :

פרשה עא (סי' ז) ויאמר התחת אלהים אנכי. צריך להיות אני. והכוונה על מה שאמר יוסף לאחיו (בראשית נ') :

פרשה עב (סי' ו) איתיביה והכתיב ואחר ילדה בת וכו' שאמרה יוסף ה' לי בן אחר. אולי הגה דפי' ואחר וגו' היינו לאחר לידת רחל את יוסף וכמ"ד אחר מופלג לעיל פמ"ד :

פרשה עג (סי' א) וברחל כתיב בני רחל אשת יעקב ד"א זכר חסדו ואמונתו כו'. ובילקוט הגי' לכך כתיב זכר כו' וכצ"ל : (שם סי' ג) פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי זה יעקב. אולי צ"ל רחל : (שם סי' ז) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף כיון שנולד יוסף נולד שטנו של עשו שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וגו' ויאמר יעקב וגו' כו' כצ"ל עיין ב"ב קכ"ג ב' ובפירש"י על התורה : (שם סי' יא) ר"ל אמר שניהם רבותא כלבים רבנן אמרי כו' ולא פליגי. ר"ל דלא פליגי אהדדי במנין העדרים דלתרווייהו היו ה' רבותא :

פרשה עד (סי' א) א"ל הקב"ה אתה אמרת חלקי בארץ החיים. עי' לעיל פס"ח כל ספר תהלים היה אומר וכו' וכ"ה לקמן בזו הפרשה : (שם יב) ריב"ל אמר בכ"מ שנאמר לולי בא בזכות אבות חוץ מזה. נראה דהכוונה על פסוק דכי לולא התמהמהנו : (שם סי' טו) פגע באדומיים בקש לזכבן והוציאו אפיסטולי שלהן כו'. כי באותה פרשה דבשלותו וגו' כתיב ג"כ מואב סיר רחצי וכן בשמואל ב' ח' כתיב יחד מלחמת מואב וארם ואדום : (שם) והלא הם פרצו את הגדר תחלה ויאסוף אליו את בני עמון ועמלק כצ"ל והוא (בשופטים ג' י"ג) : (שם סי' יז) כמה מלאכים היו תלים ומרקדים כו'. הוא נסמך על קרא דכמחולת המחנים דשה"ש ז' וכמו שדרשו שם בחזית וע"ש :

סדר וישלח פרשה עה (סי' ו) ויהי לי שור וחמור ר"י ור"נ ורבנן ר"י אומר משור אחד יצאו שוורים הרבה כו'. ופי' הכתוב ויהי לי שנתהוה לי עושר רב משור אחד כו' ולכן הכך רואה שברכת ה' אתי ועי' לקמן ואף יעקב מזכיר שמו של הקב"ה לירא כו' : (שם סי' ח) יצחק אמר לו ומשמני הארץ והקב"ה ברכו בתבואה שנאמר (ישעיה ל') ונתן מטר ארצך אשר תזרע את האדמה. וס"ד והיה דגן ושמן :

פרשה עו (סי' ג) וכה"א (מלכים א' י"ח) ואחביא חמשים חמשים איש במערה כן צריך להיות : (שם סי' ו) א"ר יוחנן כתיב וקרניא עשר מינה מלכותא י' מלכין יקומון כצ"ל. ושני תיבות מן ארבעא מיותרים :

פרשה עז (סי' א) הקב"ה ממתיק את המר במר ואלישע וכו'. בפ' האזינו חשב המדרש עוד דברים ע"ש : (שם סי' ג) משל למלך שהיה לו כלב אגריון וארי נמירין וכו'. המשיל המלאך לארי נמירין מפני היותו עתה בארץ והתלבש בגוף גשמי כאדם :

פרשה פ (סי' ט) במ"כ ד"ה שקושין וכו'. ומצאתי בירושלמי שגרס כל שלוקין. ובירושלמי שלפנינו איתא שקויין :

פרשה פב (סי' ב) איש אמונות רב ברכות זה יעקב ואץ להעשיר לא ינקה זה עשו כו'. בא לפרש רב ברכות דהכוונה על עושר כדי לכוין יפה הפוכו ואץ להעשיר ולכן מסיים שפיר לא יעשיר אין כתיב כאן שהיה נגד רב ברכות : (שם סי' ג) וירא אלהים עוד ריב"ח עוד כבראשונה מה הראשונה ע"י מלאך אף השניה ע"י מלאך. יתכן דמלת עוד משמע ליה שנראה אליו עוד הפעם לאותו ענין עצמו שכבר נראה אליו ושב ע"כ לראיית המלאך אליו בפניאל אשר גם שם נאמר לו לא יעקב כו' והוא לראי' לר' ברכיה בשם ר"ל שגם המלאך נראה לו עתה או אפשר דמשמע ליה דמלת עוד שב למראה אחרונה הכתובה קודם לזה והיא דקום עלה בית אל כו' ומשמע דהיתה ע"י מלאך מדכתיב שם ועשה שם מזבח לאל כו' ולא כתיב ליה עי' לעיל פ' כ"א בפסוק וה' המטיר כו' מאת ה' :

פרשה פג (סי' ב) א"ר אייבו קודם שלא עמד מלך בישראל נצב מלך באדום. עי' גירסת המ"כ והוא לשון הכתוב ומלך אין באדום נצב מלך (מ"א כ"ב) וע"ש בפירש"י ורד"ק ובפירש"י בפי' התורה כאן שכתוב דבימי שאול כתיב הוא ע"ש כל הקרא הנזכר כתיב בימי יהושפט :

סדר וישב פרשה פד (סי' ג) לא שלותי ולא שקטתי לא שלותי מעשו כו' לפי הגי' שלפנינו הכוונה שלא יוכל לישב בשלום בבית אביו והוכרח להיות נס וברח לבית לבן מפני שטימת אחיו : (שם סי' ה) הה"ד ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף כצ"ל : (שם סי' יב) א"ר אחא הלך לשלום אותה העולה שעמוקה כו'. הוא ע"ד מאמרם ז"ל לעיל פמ"ד שהקב"ה בירר לו את הגליות : (שם סי' יד) במ"כ ד"ה ומרחוק וכו' שימות על ידי גרמא קודם שיבא אליהם ויהיו פטורים מדין שמים. דבריו תמוהים דהא וודאי חייבים בגרמא אפילו בנזקין וכש"כ ברוצח דחמיר עי' ב"ק נ"ה ב' וברש"י שם ד"ה יפטור מד"א ובסנהדרין ע"ז א' וז"ל הרמב"ם פ"ג מהל' רוצח הלכה י"א השסה בו כלב כו' זה הוא רוצח ודורש דמים דורש ממנו דם :

פרשה פה (סי' ה) הוין עינוהי זמורן ודמיין לאמיה. צריך להיות לאמה :

פרשה פז (סי' ז) הס"ד ותשב באיתן קשתו קשיותו. דריש כאלו נקוד ותשב בב' קמצין וכ"ה בסוטה ל"ו ב' :

פרשה פח (סי' ג) הקציף הקדוש ברוך הוא אדון על עבדיו כו' לצדיק כן צריך להיות. ועי' מגילה י"ג ב' :

סדר מקץ פרשה פט (סי' ו) וכשהקדוש ברוך הוא דן את העולם הוא כוטלה כו'. צריך להיות האומה :

פרשה צ (סי' ב) לכשיבוא אני של הקב"ה אני אשא ואני עשיתי כו'. בויק"ר ס"פ כ"ד מסיים וכתיב כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים עאכו"כ :

פרשה צא (סי' ה) ארשב"נ ללמדך שלא התחיל כו' לכך נאמר (משלי י"א) מונע בר יקבהו לאום. כי לאום הוא לשון מלכות כמש"כ לעיל והוא גם כן תואר לאנשי מעלה וגדולה :

פרשה צב (סי' א) אמר (ליה) רבי אלכסנדרי אין לך כו' כן צריך להיות. ותיבת ליה ט"ס : (שם סי' ט) מה נאמר לאדוני במעשה תמר. לפ"ז יהיה המכוון בתיבת לאדוני להאדון שבשמים :

סדר ויגש פרשה צה (סי' א) ללמדך שבכל מקום כו' כשם שהיו אבותיו עושין כצ"ע. וכ"ה בילקוט : (שם) רבי יוחנן בר סנירה אמר אפילו עירובי תבשילין. לעיל פרשה מ"ט וס"ד הגי' חצירות : (שם) אבל לעולם הבא אני בכבודי מלמד לכם את התורה. בס"א הגי' להם :

סדר ויחי פרשה צח (סי' יב) ד"א יששכר חמור גרם כו' והרבה גרים היו באים ומתגיירים. עמ"כ. אולי דריש חמור מלשון חמרים חמרים (שמות ח') וכן חמור המורחים שמביא בסמוך לפי פשוטו ור"ל שנתרבו גרים חמרים חמרים : (שם סי' יד) מה נחש זה מצוי בין השבים כך שמשון כו'. יתכן דדריש זה מלי דרך כדכתיב ודרך גבר בעלמה כן דרך אשה כו' (משלי ל') ועיין ריש קדושין :

פרשה ק (סי' ב) השני על ברכת השם המד"א ונוקב שם ה' מות יומת. ובסוף הפרשה כאשר צוה ה' כו' :

בראשית

פרשה א א *רבי הושעיה רבה פתח (משלי ח) ²ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום וגו' (א) אמון פדגוג · אמון מכוסה · אמון מֻצנע · ואית דאמר אמון רבתא · אמון פדגוג · היך מה דאת אמר (במדבר יא) כאשר ישא האומן את היונק · אמון מכוסה היאך מה דאת אמר (איכה ד) האמונים עלי תולע וגו' · אמון מוצנע היאך מה דאת אמר (אסתר ב) ויהי אומן את הדסה ·

מסורת המדרש א כתב סרקה בהקדמתו וז"ע כל אדם צריך לרשום שמו בספרו כמו תנא דבי אליהו מתחיל ויגרש את האדם · ויגר"ש כמנין תנא דבי אליהו · מדרש תדשא מתחיל תדשא הארץ דשא כמנין זה רבי פנחס בן יאיר · ומדרש בראשית רבה מתחיל ואהיה אצלו אמון · ואהיה שעשועים וכו' כמנין רבי הושעיה רבה וכו' ע"ש · ב ילקוט משלי רמז תתקמ"ב ·

חדושי הרד"ל

(א) אמון פדגוג · יתכן שכל אלו מתפרשין על לשון פדגוג וגידול · כלומר שהיה פדגוג מכוסה ופדגוג מוצנע · אף קודם בריאת העולם שהיה אז הנהגת פדגוג בהעלם מכוסה ואף מוצנע · וכן אמון רבתא

רש"י

פרשה א אמון פדגוג · כמא דתימא כאשר ישא האומן את היונק ומתרגמינן בירושלמי כמה דסבל פדגוגא ית ינוקא: אמון מוצנע · כמה דתימא ויהי אומן את הדסה (אסתר ב ז') וכן הפתרון בהשמע דבר המלך ודתו להקבץ את כל נערה בתולה והיה מרדכי מצניע את אסתר שלא תהא מחוללת לאותו רשע ומלאך בא ומגלה אותה הוא שיסד הקליר (ביוצר לפורים) את אסתר גל ממסתור לגאול ממה שהיה מרדכי מסתירה:

מתנות כהונה

פרשה א פדגוג · [פירש"י והערוך] אומן המגדל תינוקות: [אומן ס"י פדגוג וכ"ה בש"ר ס"ל]: רבתא · גדול וחשוב לשון ערכה: האמונים · פי' המלובשים והמכוסים בבגדי משי: אומן את הדסה · פי' מרדכי היה מצניע אותה מפני שלוף האסורים

אמון מכוסה · כמא דתימא האמונים עלי תולע כלומר המכוסים בתולעת השני מרוב תענוג ותפנוק עתה הולכים ערומים ויחפים מאין כסות בקרה ובשמואלין אשפה מחבקין אותה להתחמם בה · ס"א אין מספר וקצב לקדמות של תורה קודם ברייתו של עולם אבל משהתחיל הקב"ה להשתעשע בתורה והכריע בה מוצאיו ומבואיו של עולם: יום יום · אלפים שנה יומו של הקב"ה אלף שנה שנא' כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור: אמון · הכתוב בתורה היינו פדגוג אומן וכן מתורגם בתרגום ירושלמי כאשר ישא האומן את היונק כמה דסבל פדגוגא וכו': אמון מכוסה · מאן דאמר הכי לא משתבש · ומאן דאמר הכי לא משתבש דכל חד וחד יוכל להביא ראיה לדבריו כדמפרש ואזיל: מכוסה · היינו דבר שהוא מכוסה מן העולם אבל ידוע שהוא [נמצא]: האמונים · המכוסים והמקושטים בבגדי שש ומשי היו נחבקים ונשלבים באשפה: מוצנע · דבר הנעלם מעיני כל חי שאין ידוע לכל בריה אפי' למלאכי השרת שהיא בעולם כמא דאת אמר ונעלמה מעיני כל חי וגו' ומאן

יפה תואר

אמון פדגוג אמון מכוסה כו' · אף כי יש לפרש כי המדרש מפרש הוראות אמון או פדגוג או מכוסה וכן כאידך הסוראות אבל יותר טוב לפרש כי מפרש אשר אמון כולל כל הוראות אלו יחד · הא' מהוראת פדגוג וכמו כאשר ישא האומן וגו' ויתפרש ואהיה אצלו אמון כי התורה היתה אמנה ומגודלת בחיקו ית' · הב' מהוראת מכוסה וכמו האמונים עלי תולע שפירושו מכוסים ועטופים בבגדי תולע · והג' מהוראת מוצנע וכמו ויהי אומן את הדסה שיתפרש כי מרדכי הצניע והטמין את הדסה לו לאשה · ולפי שתי הוראות האחרונות יתפרש ואהיה אצלו אמון כי התורה היתה מכוסה ומוצנעת וגנוזה תתקע"ד דורות לפני בריאת העולם · והבדל בין מכוסה למוצנע · כי מכוסה מקרי דבר העומד לנגד עינינו אך הוא מכוסה ועטוי ועין הרואים לא תשלוט עליו · ומוצנע הוא דבר הטמון אשר לא נודע לנו גם מקומו איפה הוא · ויען כי בתורה יש שלשה חלקים · משפטים · מצות וחוקים · ועל המשפטים הבאים להסיר דרכי בני איש אמר כי התורה היא אמון פדגוג כאשר יגדל האומן והפדגוג את תלמידיו בארח ישר וילמדם דרך החיים · ועל המצות אף כי יש טעמים להם · אבל מכוסים הם לכאורה · ורק כאשר יהגה האדם בהם בדעת ובתבונה יוכל

פירוש הקצר מהרז"ו

פרשה א סימן א **ואהיה** אצלו אמון · בא לדרוש תיבת בראשית שלא אמר בקדם או בתחלה או בראשונה אלא בראשית · לדרוש נוטריקון בי ראשית כמ"ש בסוף הסימן שעם התורה שנקראת ראשית נבראו שמים וארץ · ועיקר השייך כאן הוא מ"ש ד"א אמון אומן כדלקמן · ומאמר שהביא פסוק זה דורש תחלה באופן אחר דרך אגב ואח"כ דורש לענינו · וכן הוא הדרך בכל המדרש: אמון מכוסה · הוקשה לו שאיך שייך לומר אצל הקב"ה והתורה שהיה פדגוגה ומגדל אותה · ע"כ דורש אמון מכוסה · שהיה פדגוגה באופן זה שכיסה אותה והצניעה אצלו · ובתיבת אמון שפירושו פדגוג מרומז בתיבה עצמה מהו כוונת הפדגוג · והיינו ע"פ גז"ש על הכיסוי וצניעות · והראיה על הכיסוי מפסוק האמונים עלי תולע · שפירושו שהיו מהגדלים והאמונים באופן זה שהיו מכוסים בתולע · והראיה על הצניעות מפסוק ויהי אומן את הדסה · פירושו שהיה פדגוגה ואומנה באופן זה שהצניע אותה שלא יראוה · ולמוד מעניינו שם בפסוקים שהצניע אותה · ודורש גז"ש מה אומן שאמר שם כיסוי וצניעות · אף אמון האמור כאן כיסוי וצניעות · והכונה שקודם שניתנה התורה לישראל היתה אצל הקב"ה מכוסה ומוצנע: אמון רבתא · פי' שהאומן והמגדל נקרא בתרגום תורבינא וסילד אמון רביא והילדה רביתא וגידול הבנים נקרא ג"כ בשם רביא כמ"ש יולדו על ברכי יוסף ותרגומו ואיתילדו וכבי יוסף · וכן אשר ילדה לעדריאל המחולתי תרגם ג"כ כנ"ל וזהו רבתא על

פירוש הארוך מהרז"ו

סדר בראשית פרשה א סימן א **רבי** הושעיה רבה פתח · בילקוט משלי ח' הגירסא ר' הושעיה רבה כד הוה פתח במעשה בראשית פתח ואהיה וכו' · כל הענין כמו כאן · ובילקוט כאן גורס כמו שהוא לפנינו במדרש: ומ"ש שם במעשה בראשית פירושו בפרשה של מעשה בראשית ועיין לקמן פרשה זו סימן ה' וסימן י': פתח · פי' תיבת פתח בדברי חז"ל פרשתי בפירושי בפר"א ריש פרק ג' וז"ל שם תיבת פתח אין פירושו בכל מקום התחלת דברים שמתחיל לדרוש אלא פירושו לפעמים כמו פתיחת דלת ופתיחת דבר סתום · וכמ"ש בשקלים פרק ה' פתחיה על הקינין · פתחיה זה מרדכי ולמה נקרא שמו פתחיה שהיה פותח בדברים ודורשן [ומה שדרשו על תיבת פתחיה פירשתי זה בטוב טעם בס"ד בספרי מדרש תנאים בלקוטים וחידושים] ולשון הירושלמי שם בא ולאה כחו של אותו האיש שהיה פותח בדברים וכו' עכ"ל · ואם פירושו של פתחיה שהיה מתחיל לדרוש אין לשון הירושלמי מובן מה טעם שיקרא שמו על שהיה מתחיל לדרוש איזה רבותא היא אלא על כרחך שפי' של פתחיה מלשון פתיחת דבר סתום שבזה היה כחו גדול שהיה יודע לפתוח בכל ענין ולבאר כל דבר סתום ונעלם בטוב טעם ודעת · ועל שם כך נקרא פתחיה ושבח גדול הוא זה · וכן הוא הפי' של תיבת פתח בכמה מקומות שנזכרו בגמ' ובמדרשים עכ"ל שם בפר"א · וכלשון הכתוב משלי ח' אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה' וכמ"ש מפורש במדרש תהלים קי"ט על פסוק פתח דבריך יאיר מהו פתח דבריך יאיר מאירים הם דברי תורה וכן הוא אומר מצות ה' ברה מאירת עינים · וכן הוא אומר כי נר מצוה לכך נאמר פתח דבריך יאיר · פותחים זה לזה כמו פתחים ודלתות היא התורה שנאמר אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום · לשמור מזוזות פתחי · ע"ש עוד · ולכל הדברים האלו כוונו חז"ל בתיבת פתח על שם פתח דבריך וגו' לשקוד על דלתותי וגו' מזוזות פתחי וגו' · וכאשר כתבנו עוד מזה בסוף הקדמה של חלק המדות: **ואהיה אצלו אמון** · פסוק זה עד פסוק ל"א מהלל החכמה שמתהללת ומתפארת להראות גודל תפארתה אצל הש"ית וגודל כחה בכל הבריאה · יפיה וטובה · ואח"כ מתפארת בזמן היותה שקדמה לכל הברואים כמ"ש ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז באין תהומות וגו' בטרם הרים וגו' עד לא עשה ארץ · בהכינו שמים · בשומו לים חוקו · עד ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת · משחקת בתבל ארצו · ושעשועי את בני אדם · והפסוקים כפולים היינו משחקת ב' פעמים ושעשועים ב' פעמים · רק תיבת אמון אינו כפול ודרשו במדרש משלי ח' תחלה היתה התורה בשמים שנאמר ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום · משחקת לפניו בכל עת · ואח"כ עלה משה והורידה לארץ שנאמר משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם עכ"ל · ועל כן ועתה בנים שמעו לי · ולזה כוון המדרש כאן מ"ש ואהיה אצלו אמון מכוסה אמון מוצנע שהקב"ה כביכול כיסה אותה והצניעה והחזיק התורה אצלו והיה גם פדגוגה קודם שנתנה לארץ · וכמ"ש בהדיא שמ"ר פר' ל' סימן ט' ד"א מגיד דבריו ליעקב משל למלך שהיה לו פרדס ולא היה נכנס לתוכו אלא הוא שהיה משמרו משעמדו בניו על פרקן אמר להם וכו' אתם תהיו משמרים אותו · כך אמר להם הקב"ה לישראל · עד שלא בראתי העולם התקנתי התורה · מהו אמון אומן שנאמר כאשר ישא האומן את היונק ולא נתתיה לאחד מעובדי כוכבים אלא לכם וכו' · הרי מבואר שכוונת המדרש במ"ש אמון מכוסה ומוצנע שהיה פדגוגה ואומנה באופן זה שכיסה אותה והצניעה אצלו כדלקמן · ומ"ש ואהיה שעשועים יום יום כפל לשון יום כמ"ש במדרש משלי ח' הנ"ל מתחלה היתה התורה בשמים היינו משנברא העולם עד שנתנה בסיני שהוא ב' אלפים וד' מאות ומ"ח שנה והתחילה להתגלות לאברהם כמ"ש וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי ואז שלמו שני אלפים תהו שמבואר בתד"א והתחילו שני אלפים תורה · או כפי מ"ש לקמן פ' ח' סי' ב' שהכוונה על אלפים שנה שקדמה התורה לבריאת עולם · ע"ש · ועי' ויק"ר ריש פ' י"ט ושם נסמן ומבואר · ובמאמר שהעתקתי משמ"ר פ' ל' סימן ט' מבוארים שתי הכוונות יחד שאמר שם עד שלא בראתי העולם התקנתי התורה ולא נתתיה לאחד מעובדי כוכבים אלא לכם · וכן הוא בריש מדרש כונן בלשון יוני קורין למראה הודיס כלומר שהיתה סתומה ואח"כ נראית ונתנה לישראל · והיתה גנוזה בעליונים עד שלא נבראו שמים וארץ ומה שמה אמון · הרי שפירש ג"כ שתי הכוונות יחד ושניהם אמת · ובפסוק ג"כ מבואר שני הכוונות ואהיה אצלו אמון מכוסה ומוצנע ואח"כ פירש ואהיה שעשועים יום יום היינו שני אלפים שמקודם בריאת העולם · ואז משחקת לפניו בכל עת · ואח"כ משחקת בתבל ארצו היינו משנברא העולם עד שנתנה לארץ שהיתה ג"כ מכוסה ומוצנע לפניו · ואחר שנתנה אז ושעשועי את בני אדם · והחילוק שבין כיסוי לצניעות שהכיסוי שייך בדבר שנראה לעין אלא שאינו נראה ערום כי אם מכוסה · והצניעות נוסף על זה שאפילו בכסוי אין רואים אותו כמ"ש באסתר · כך התורה כיסה אותה שכל ענין בריאת העולם הוא כיסוי לתורה וכל השמים וכל צבאם והארץ ומלאכיה הם לבושי תורה · וכן כל אותיות התורה ומלותיה כלם לבושי התורה · כמ"ש בזוהר פ' בהעלותך בענין פסח שני · שמיא וכל חיליהון לבושין דאורייתא · וזהו שאמר דוד עוטה אור כשלמה וכמ"ש מפורש בחבקוק כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ שע"פ מדה י"ט פי' הפסוק כסה שמים וארץ הודו ותהלתו מלאה הארץ ושמים · וכמ"ש מפורש הודו על ארץ ושמים · והודו היא התורה כמ"ש אשר תנה הודך על השמים · שאין התורה והחכמה מתגלים לברואי מעלה ומטה כי אם בלבושיה · וכמ"ש ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה ודרשו שאפי' מחיות הקודש ומלאכים שהם עוף השמים נתעלמה מהם ואין משיגין ממנה אלא מעט מלבושיה · ועד מתן תורה היתה מכוסה בלבושיה וגם מוצנעת עם לבושיה אך במתן תורה נתנה ונתגלת מצניעותה אלו · אך נשארה מכוסה בלבושיה ועי' כל זה בזוהר בהעלותך שם שהסגולות של התורה הם לבושי התורה · וזהו מ"ש כאן רבתא · כמבואר בפי' הקצר · וזה נכלל בכלל לשון פדגוג והאומן שגדלה באופן זה בכיסוי וצניעות עד שנתרבתה ואח"כ השיאה לישראל כמשל הכלה שמגדלין אותה עד שתהא ראויה להכנס לחופה כמ"ש מפורש בשמ"ר פר' ל' סי' ה' על פסוק וכי ימכור איש את בתו לאמה וז"ל והיא מגודלת בסיני וכו' עיי"ש והיינו בערך אלנו שבימי האבות נתגלתה מעט ובסיני הרבה וזהו מגודלת · ועי' גם כן בשמ"ר פר' ל"ג סי' א' וסי' ז' · ותבין כאן · ועי' רש"י בנחום פסוק זה התיטבי מנא אמון מלשון פדגוג דמרבי בה עכ"ל · וזהו מ"ש כאן אלכסנדריא רבתא · וככל המבואר · וזה עומק פשטות

ידי משה

אמון פדגוג אמון מכוסה · אמון מוצנע · ר"ל דכולהו איתנהו בתורה לפי שהתורה מדברת מן ג' ענינים · ענין אחד תרי"ג מצות שהוא לתועלת האדם נגד חלק זה הוא אומר אמון פדגוג פירוש שהוא לתועלת האדם כפדגוג המדריך את התינוק וז"ה כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' · ענין ב' מדברת במעשה בראשית ואין דורשין במ"ב בשנים נגד ענין זה הוא אומר אמון מכוסה · ענין ג' הוא מעשה מרכבה

אמון רבתא · כמה דתימא (נחום ג) התיטבי מנא אמון · ומתרגמינן האת טבא מאלכסנדריא רבתא דיתבא בין נהרותא · ד"א אמון אומן · [א] התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה · בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין · אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן · והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו · אלא (א) דיפתראות · ופינקסאות יש לו · לדעת היאך הוא עושה חדרים · היאך הוא עושה פשפשין · כך היה הקב"ה (ב) מביט בתורה · ובורא את העולם · (ג) והתורה אמרה בראשית ברא אלהים · ואין ראשית אלא תורה · היאך מה דאת אמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו : ב רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח (תהלים קיא) [ב] כח מעשיו הגיד לעמו וגו' מה טעם גילה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום הראשון · ומה שנברא ביום השני · מפני עובדי כוכבים ומזלות שלא יהיו מונין את ישראל · ואומרין להם הלא אומה של בזוזים אתם · וישראל משיבין אותן ואומרין להם · ואתם הלא בזוזה היא בידכם · הלא כפתורים היוצאים מכפתור השמידום (ד) וישבו תחתם · העולם ומלואו של הקב"ה · כשרצה נתנה לכם · וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו · הה"ד (שם) לתת להם נחלת גוים וגו' · הגיד להם את כל הדורות : ג בראשית ברא אלהים · (ג) רבי

מסורת המדרש א תנחומא כאן · מדרש כונן פ' א' · פרקי דרבי אליעזר פרק ג' · תנא דבי אליהו רבא פרק כ"א · ילקוט כאן רמז ב' · ילקוט משלי רמז תתקמ"ב · ב ילקוט תהלים רמז תת"ט

חדושי הרש"ש

(א) דיפתראות · פי' המ"כ יריעה כו' · דלא קמיט ותמוה דהא אמרינן בש"ס בכ"ד דדיפתרא מליח וקמיח · ובס"א מצאתי הגי' כמ"כ דלא קמיט והוא הנכון : (ב) ר"ת פתח כו' · ועושה נפלאות כו' והאדם עשוי מחילים כו' נקבים כו' · אולי דרים נפלאות מלשון מפלאי אפלויי (ברכות כ"ה א) דפי' בקעים

חדושי הרד"ל

י"ל שהיה פדגוג ותשוב : (ב) מביט בתורה · והיינו כעין הדיפתרא · ולכן אמר אני הייתי כלי אומנתו · ולא אומן עצמו · שבדבר ה' ובמאמרו נבראו · וז"ל תנא דבי אליהו רבא פל"א כמו אומן זה שעוסק באומנתו כו' · ומצייר כו' · כך היה הקב"ה מביט בתורה כו' · ומסיים שם אבל ב"ו בונה כאו"א לבדו כו' · וכולן ברא הקב"ה בב"א · ובזוהר תרומה קס"א א' · וא"ת מאן יכיל למהוי אומנא לגביה כו' באורייתא כתיב בה בראשית ברא כו' אסתכל בהאי מלה וברא את השמים וכו' · והכוונה שהתורה נותנת קצבה וקו לכל בריאה וגלויי העולמות והיצורים וזהו לשון מביט בתורה · וכמ"ש אז ראה כו' הכינה כו' : (ג) והתורה אמרה · בי ראשית ברא · כ"ה בילקוט וכצ"ל ודרש תיבת בראשית כמו בי ראשית שהתורה מדברת בעדה : (ד) וישבו תחתם · אלא העולם ומלואו כו' · כ"ה בילקוט וכוון · והכוונה שהקושיא מ"ע גילה כו' ביום הא' וביום הב' כו' · לאו דוקא על מעשה ימים אלו מקשה · אלא על כל ספר בראשית וסיפורי מעשה הדורות וקושית האגדה שהביא רש"י (והוא בשיר השירים פ"א על פ' משכני וכו' בשינוי מעט ע"ש) שהיה צריך להתחיל מהחודש הזה לכם · וזהו שמסיים הגיד להם את כל הדורות · והיינו שמסיים מפני שישראל משיבים להם ואתם הלא בזוזה בידכם · כפתורים היוצאים מכפתור השמידום

מתנות כהונה

אתמורום · כדאיתא במסכת מגילה : מאלכסנדריא רבתא · גדולה וחשובה דמרבי בה מלכי · כמו שפירש"י שם [כד"א רבתי עם רבתי בגוים] : דיפתראות כו' · פי' [הערוך לשון] יריעה של קלף דלא קמיח ומצויירים עליו צורות שונות של בניינים : פשפשים · חדרים קטנים : והתורה אמרה בראשית · עם ראשית : [בזוזים · לשון בז ושלל שגזלו א"י בחזקה] : הה"ד לתת כו' · פי' כדי לתת להם הארץ בלי ערעור : הגיד להם כל

רש"י

דלאמר נמי אמון היינו רבתא לשון גדולה ורבנות לא מתקבס וכו' ע"כ : דיפתראות · עור דקמיח ולא עפיץ · ס"א דפתר כתב המצוייר בו שעורי בניינים ועליות : פנקס · לוח של עץ המתוקן בזפת ושעוה וצורת הבניינים חריטים בו ומעיין בתוכו האומן כשהוא בונה בניינים : פשפשים · הלוכי הבנין שעושין מכאן ומכאן שלועזים א"ל דיי"ש : ומביט בתורה וכו' · כמו שכתוב בספר יצירה שברא העולם באלפא ביתות בפרק שני : והתורה אמרה · כלומר התורה מוכחת כדכתיב בראשית ברא אלהים : ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו וגו' · מה טעם גילה להם הקב"ה לישראל מה שברא ביום ראשון וביום שני ואין שם שום מצוה מפני אומות העולם שלא יהו מונין את ישראל לשון מוניך את בשרם : אומה של בזוזה אתם · אומה של ביזה ושלל שכל מה שמוחזק בידכם של אחרים הוא ועל ידי גזל וחמס בא לידכם שהרי ארץ ישראל משל שבעה עממין היתה לפיכך אם יבוא אחד מן העמים לערער בדבר זה משיבין להם בדבר זה למה אתם מונים אותנו שאנו אומה של בזוזות · גם אתם שנושבתם בה עד שלא (באה) [באה] לידינו · בגזל באה לידכם שהרי כפתורים היו יושבים בה מתחלה ובאו עוים ועיוו את מקומם והשמידום וישבו תחתם · עכשיו מה אתם יכולים לומר נגדנו הלא כל העולם אינו משל

פירוש הקצר מהרז"ו

התורה שגידלה הקב"ה אצלו עד שנתנה לישראל כמבואר בארוך : דיתבא בין נהרותא · הוא תרגום של סיפא דקרא הכ"ל התיטבי מנא אמון היושבה ביאורים : התורה אומרת · פי' שהתורה מתפארת ואומרת אני הייתי אצלו אמון שהיתה כלי אומנתו של הקב"ה שבה ברא שמים וארץ : פשפשין · פי' הערוך שער קטן בתוך שער גדול והביא כמה ראיות ועי' מ"ש רש"י : מביט בתורה · כמ"ש חז"ל (ברכות דף נה) יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ : והתורה אמרה בראשית · שהתורה עצמה אומרת כן · שאם שהשי"ת אמר כן היה לו לומר בראשית בראתי · אלא שהתורה אומרת בראשית נוטריקון בי ראשית כמ"ש בארוך בשם ילקוט : ב כח מעשיו · בא לדרוש על פסוק בראשית ברא וכו' ביום ראשון וביום שני · אין כוונת המדרש דווקא על מעשה יום ראשון ויום שני [illegible]

יפה תואר

אוכל לגלות המסכה הנסוכה עליהם · עליהם אמר הכתוב אמון מכוסה כי נגזים לפנינו אבל מראיהם מכוסה מפנינו · ועל החוקים אשר טעמם צפון וטמון · וסוד ה' מי ידע אמר הכתוב אמון מוצנע · ויש שמוסיפין עוד הוראה רביעית לאמון וזה אמון רבתי כי התורה רבה וגדולה מאד · ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים : ד"א אמון אומן כו' · יען כי זה הוא העיקר אשר בא המדרש לדרוש על בראשית · לכן האריך בזה הדרש ולא ערבב אותו עם אמון פדגוג אמון מכוסה וכו' ולאמר גם שם אמון אומן ביחד עם שאר ההוראות אשר שם · ובא לדרש פה כי התורה היא כלי אומנתו של הקב"ה בבריאת השמים והארץ · כי בחכמה ובתבונה אשר בתורה · וע"פ יסודותה והוקיה בנה את עולמו והתורה היא תכלית הבריאה ולכן תאמר התורה והיה אצלו אמון כי אנכי הייתי לכלי מעשה ולתכלית בעשות ה' שמים וארץ · ובא להוציא מדעת הכופרים האומרים כי הבריאה היתה מחויבת כמו האור היוצא מן השמש או כי נעשה דרך מקרה ואין מחשבה ותכלית ביצירה · כי דבריהם הבל : ואין ראשית אלא תורה · [illegible]

[illegible]

פירוש הארוך מהרז"ו

[illegible]

ידי משה

[illegible]

תנחומא פתח (תהלים פו) כי גדול אתה ועושה נפלאות׳ א״ר תנחום הנוד הזה אם יהיה בו נקב כהוד של מחט (ה) כל רוחו יוצא ממנו׳ (ו) והאדם עשוי מחילים מחילים · נקבים נקבים׳ ואין רוחו יוצא ממנו׳ מי יעשה כן (שם) אתה אלהים לבדך׳ (ז) ב אימתי נבראו המלאכים ר׳ יוחנן אמר בב׳ נבראו המלאכים · הה״ד (שם קד) המקרה במים עליותיו וגו׳ וכתיב עושה מלאכיו רוחות · ר׳ חנינא אמר בה׳ נבראו מלאכים · הדא הוא דכתיב ועוף יעופף על הארץ וגו׳ · וכתיב (ישעיה ו) ובשתים יעופף: רבי לולינא בר טברין אמר בשם רבי יצחק בין על דעתיה דרבי חנינא בין על דעתיה דרבי יוחנן · הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום · שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע · וגבריאל בצפונו · והקב״ה (ג) ממדד באמצעו אלא (שם מד) אנכי ה׳ עושה כל נוטה שמים לבדי וגו׳ מאתי מי אתי כתיב · מי היה שותף עמי בברייתו של עולם · ד״א כי גדול אתה ועושה נפלאות · ג בנוהג שבעולם מלך ב״ו מתקלס במדינה · וגדולי המדינה מתקלסין עמו · שנושאין עמו במשאו · אבל הקב״ה אינו כן · אלא הוא לבדו ברא את העולם · (ח) הוא לבדו מתקלס בעולם · הוא לבדו מתהדר בעולמו · א״ר תנחומא כי גדול אתה (ד) ועושה נפלאות · למה כי אתה אלהים לבדך · אתה לבדך בראת את העולם: ד בראשית ברא אלהים ·

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תתל״ס · ב שמות רבה פרשה ט״ו · תנחומא סדר חיי שרה סימן ג׳ · מדרש תהלים מזמור כ״ד ומזמור פ״ו וק״ד · פרקי דרבי אליעזר פרק ד׳ · ילקוט כאן · ילקוט ישעיה רמז שכ״ב · וילקוט תהלים רמז תתל״ו · ג ילקוט תהלים רמז תתל״ה · ועיין מדרש תהלים מזמור פ״ו ·

חדושי הרד״ל

דכתיב בעוים · וכמ״ש בחולין ס׳ · והביאו בפירש״י שם · דכפתורים השמידו העוים שהיו מפלשתים שנשבע אברהם ויצחק להם ויצבו תחתם וטיהרו לישראל לירש ארצם · כי כפתורים אינם מזרעם כלל אלא ממצרים · ולכן הוצרך לכתוב סיפורי הדורות וקורות ב״א שיהיו ישראל יכולין להשיב אלא בזוזה היא בידכם · כגון כפתורים כו׳ · אלא הקב״ה שברא העולם והציב גבולות עמים כשרצה נתנה כו׳: (ה) כל רוחו · משמע דבנוד מלא רוח מיירי ודלא כמובא הגירסא בתוס׳ פלהי ברכות נוד מלא יין ע״ש: (ו) והאדם עשוי מחילין מחילין · מה דנקט פליאה זו בפירוש עושה נפלאות יותר מאחרי פליאות הבריאה (ולפ״ד תוס׳ ברכות שם י״ל דנתכוונו לרמוז כוונת יסוד מטבע ברכת אשר יצר ע״ש) י״ל שנסמך למקרא (תהלים קל״ט י״ג) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד שנפשי יודעת להבחין זה בפליאת קישורה בגוף לסתיותו שעיקרו ברוח כמ״ש ויפח באפיו נשמת חיים ונקרא רוח חיים וז״ש שם אח״ז לא נכחד עצמי ממך כו׳ וממקרא זה נלמד לדרוש כן גם קרא דהכא בעושה נפלאות כו׳: (ז) אימתי נבראו · לקמן ספ״ב ושות״ט כ״ד ונראה דגרסינן הכי אימתי בתר אידך דרשא ד״א כי גדול אתה כו׳ אתה לבדך כו׳ שלכן לא נבראו מלאכים ביום א׳ · וכ״ה בילקוט תהלים: (ח) הוא לבדו מתקלס כו׳ · וז״ש נקמים אין כמוך

חדושי הרש״ש

בקעים וסדקים: (ג) ממדד באמצעו · לכאורה ה״נ לסגיה מרדד דתרגום [וירקעו] ורדידו אמנם יתכן דשרש מדד הוא ג״כ מענין התפשטות כמו ויתמודד על הילד ופרש״י נבתשה עליו ומזה נראה נמי אנשי מדות דר״ל שתפשטות בגובה ובעובי וכן בית מדות ועליות מרווחים (ירמיה כב) מדות הוא נגד מרווחים והוא מפני דמדתם היה בחבל ובידו חבל מדה (זכריה ב׳) וע׳ עירובין נ״ח א׳ ונצרך למתחו יפה בעת המדידה ובתוספתא שם ספ״ד תגיא המודד מותח בכל כחו: (ד) ועושה נפלאות למה כי אתה אלהים לבדך

רש״י

שום אדם אלא משל הקב״ה כשרצה נתנה להם וכשרצה נתנה לנו · הדא הוא דכתיב כח מעשיו הגיד לעמו · לבעבור ליתן להם נחלת גוים הגיד להם בראשית ואגב שהתחיל הדורש לדרוש שהוא לבדו ברא את עולמו הולך ודורש באותו ענין והביא ראיה לדבריו מכל הדרשות שדרשו כגון ר׳ תנחומא שמפרש כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך · וכגון ר׳ חנינא ור׳ יוחנן שהיו חולקין על בריאת המלאכים שאע״פ שר׳ חנינא אמר ביום השני נבראו ור׳ יוחנן אמר ביום החמישי נבראו שניהם מודים שלא נבראו ביום ראשון שלא תאמר מיכאל היה מותח בצפון וגבריאל בדרום והקב״ה ממדד באמצעיתו אלא אני ה׳ עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי · מי אתי כתיב מי היה שותף עמי · ס״א וכולם באים לחזק דברי ר׳ יצחק דאמר לקמן וידברו אלהים אין כתיב כאן אלא וידבר וכו׳ דמשמע דהוא לבדו ברא שמים וארץ וכולם הולכים בשיטתו ולא לחלוק עליו ואל יכשל הקורא בספר בהגיעו כאן אימתי נבראו המלאכים לומר תחלת דבר הוא אלא סניף לשל מעלה: ס״א שנושאים עמו במשאו · לחזק את המדינה איש ואיש לפי כחו ע״כ · וסמך לו התורה (נ״ל שדברי רש״י אלו שייכים לעיל לומר שהכל דבור אחד) התורה וכסא הכבוד נבראו:

מתנות כהונה

כל הדורות והקורות להם: מחילים מחילים · חלולים חלולים: המקרה במים · וזה היתה מלאכתו ביום ב׳ · וסיפא דקרא עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט: שלא נברא ביום ראשון כלום · פירוש מן המלאכים: ממדד · [ה״ג ג״כ לקמן סוף פ׳ ג׳ וה״ג בספר עבודת הקדש] פירוש מיישר ומותח באמצע עד כדי שיעור שמתחו מיכאל וגבריאל בצפון ודרום והוא לשון

יפה תואר

הנולדים וע״ע ברש״י: ר״ת פתח כו׳ בא להוציא מדעת האפיקורסים המוכיחים מן בראשית ברא אלהים כי שותף היה להקב״ה במעשה בראשית מדכתיב אלהים בל״ר ובאמת תשובתם בצדם דהא כתיב ברא בל״י כדלקמן פ״ח ולכן פתח בקרא כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהיך לבדך כי הוא לבדו ברא העולם · ואגב זה דורש את כל הכתוב כדרך המדרש · או דקשה להמדרש כי בראשית הוא סמוך וכמ״ש רש״י · וע״כ יתפרש בראשית הכל ברא אלהים את השמים ואת הארץ · ומביא כי גם המלאכים לא נבראו לפני בריאת שמים וארץ וזה שמסיים בראשית ברא אלהים פי׳ כי עתה א״ש למה כתיב בראשית ברא אלהים וגו׳ כי יתפרש בראשית הכל: הנוד הזה כו׳ · ואע״ג דאין מספר לנפלאות ה׳ ולמה בחר לדרוש ועושה נפלאות על יצירת האדם · משום דלפני זה כתיב כל גוים אשר עשית וגו׳ לכן דורש גם הכתוב הזה על יצירת האדם: אימתי נבראו מלאכים כו׳ ד״א כי גדול אתה וגו׳ מלך בו״ד מתקלס במדינה כו׳ · המדרש הזה תמוה מאד כי ברישא היה לו לומר את סד״א עד הוא לבדו מתהדר בעולמו ללמד לנו כי המלאכים לא נבראו ביום הראשון ואח״ז לאמר אימתי נבראו המלאכים כיון שלא נבראו ביום ראשון היה לו לשאול ומתי נבראו · וגם למה אמר ד״א כאלו היא דרשא אחרת והיא אחת היא עם מה שנאמר לפניה והיה לו לומר והיינו דכתיב כי גדול אתה עד הוא לבדו מתהדר בעולמו וכ״ה באמת בשח״ט מז׳ פ״ו וגם הך אימתי אין לו קישור כלל עם מה שלפניו · וליישב הגי׳ אשר לפנינו י״ל כן · דברישא דריש את ועושה נפלאות על הנפלאות אשר עשה אלהים באדם כי אין הרוח יוצא ממנו · ואח״ז דורש את סוף הפסוק אתה אלהים לבדך כי ביום א׳ עוד לא נברא כלום · וגם המלאכים לא היו אז כדי שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו כו׳ ושותף היה לו בבריאה׳ ולפי הדרש הזה קאי כל הכתוב על ראשית הבריאה · ובא בפירוש ד״א לדרוש סוף הפסוק לא על בריאת שמים וארץ אך על הנהגתו הנפלאה גם אחר הבריאה כי הוא לבדו מתקלס בעולמו והוא לבדו המכלכל ומנהיג את הכל · והוא לבדו מתהדר בעולמו גם אחר היצירה ואין עוזר לו ולא כדעת האומרים כי הנהגתו בתבל הוא ע״י מערכת הכוכבים: עושה מלאכיו רוחות · (ע׳ מ״כ) ואע״ג דלאח״ז כתיב יסד ארץ וגו׳ וזה היה ביום א׳ ולמה לא מדריש סמוכין לכתוב שאחריו ולדרוש שביום א׳ נבראו המלאכים י״ל משום דבמים כתיב ג״כ המהלך על כנפי רוח וזה המלאכים הנקראים רוחות · ובריאת המלאכים נרמזו בקרא ויכולו השמים והארץ וכל צבאם זהו צבאות המלאכים הנקראים צבא השמים כ״כ בעל מגן אבות · ולא נזכרה בריאתם מפורש בתורה כי התורה לא תספר רק מבריאת החומרים ולא מבריאת הרוחניים: הכל מודים שלא נברא ביום א׳ כלום · ואע״ג דבתנחומא ויצב סי׳ ד׳ איתא כי מלאך המות נברא ביום ראשון · אמנם מעשהו הוא להשחית ולא לבנות ולקיים ולכן אין חשש פן יאמרו עליו כי היה מסייע להקב״ה לבנות ולברוא את העולם: שלא יאמרו מיכאל כו׳ · ואע״ג שאם

פירוש מהרז״ו הקצר

הדורות: ג כי גדול אתה · בא לדרוש דבר אחר על פסוק בראשית ברא ועיקר הדרשה הסיך כאן הוא בסוף הסימן: הנוד הזה · בא לדרוש מ״ש ועושה נפלאות שהיה לו לכתוב כי גדול אתה ועושה גדולות ולמה שינה ללשון נפלאות · ע״כ דורש שפירושו מלשון כי יפלא שתרגומו ארי יתכסי וכאן פירושו שעושה דברים מכוסים שאינם נראים וכדמיון הרוח בנוד · הוא אחד מגדולותיו וכמבואר בארוך: ועוף יעופף · כתוב ביום חמישי ותיבת יעופף מיותר שהיה די בתיבת ועוף ע״כ דורש על המלאכים שכתוב בהם ובשתים יעופף ע״פ גז״ש: הכל מודים · ר׳ יוחנן ור׳ חנינא הנ״ל: מיכאל בדרומו · עיין בארוך: ממדד באמצעו · כמ״ש בסוף איוב מי שם ממדיה · הוא ענין יסוד וחיזוק של הבריאה: ד״א כי גדול הוא · תיבת ד״א נ״ע שהכל דרשה אחת ועיין בארוך הגירסא על מכוט: מתקלס במדינה · היינו מ״ש בפסוק הקודם אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה׳ ויכבדו לשמך כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים

פירוש מהרז״ו הארוך

להם לדבריכם הרי גם אתם עשיתם כן כמפורש בתורה דברים ב׳ כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וכו׳ · ואף שאינו מפורש שכך אמרו הכנענים שירשנו ארצם וקד הישנו ישראל אלא על שעניינים אלו כתובים בתורה ונראים מיותרים שאין זה מענין כוונת התורה אלא להודיענו שאם יחרפונו הכנענים הנ״ל נדע מה להשיב להם והטענה נלמוד מהתשובה ע״פ מדה ע׳ · והנה בדברים ב׳ מבואר עוד עניים שהמואבים גרשו את הרפאים ובני עשו את בני שעיר · אלא שהמדרש הביא סוף הענין והכונה על כל המבואר בפרשה שם · ועדיין יקשה שהיה לו להזכיר גם מה שכתוב בסדר חוקת שהוא המוקדם לסדר דברים · ע״כ נראה שהמדרש הביא ענין הכפתורים בדווקא שהענין מדבר בארץ ישראל כמ״ש שם והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם · כי מאחר שהטענה מארץ ישראל מביא פסוק על מדינה שהיא מארץ ישראל כמ״ש בהדיא יהושע י״ג זאת הארץ הנשארת חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי וכו׳ והעוים הרי שהעוים ועזה מארץ ישראל שנחלו ישראל שהכנענים והאמורים אומרים שישראל גזלו מהם וישראל משיבים שאותה הארץ גזלתם אתם מאחרים · אך בכל זה יקשה שהרי הארץ גזולה ואינה שלהם · לזה דרש התירוץ האמיתי שהעולם ומלואו של הקב״ה שהוא ברא הכל ומה שרוצה הוא עושה שהכל שלו לכך התחיל המדרש לשאול למה הודיע מה שנברא ביום ראשון וביום שני וכו׳ של כל ששת ימי בראשית שבזה הודיע שכל העולם שלו בהחלט שבראו מאין · וסיים המדרש הגיד להם את כל הדורות מה שנעשה בהם ובארצותם שלזה הוצרך להקדים מה שברא הכל וזה כח מעשיו הגיד לעמו היינו כח מעשיו של הבריאה כולה בספר בראשית וכח מעשיו שבכל הדורות הגיד לעמו בתורה בשביל לתת להם נחלת גוים ויהיה נחלתם בידם לעולם שלא יאמרו גזולה היא: ג ואין רוחו יוצא · ונשמת האדם נקראת רוח כמ״ש ויפח באפיו נשמת חיים והפחה שייך ברוח · כמ״ש (יחזקאל ל״ז) מארבע רוחות בואי הרוח ופחי · וכתיב נשמת רוח חיים באפיו וכן ויוצר רוח אדם בקרבו כמ״ש לקמן פרשה י״ד סי׳ ד׳ ושייכות דרשות רוח לכאן עיין בקצר · והענין מבואר היטב במדרש תמורה פרק ב׳ וז״ל וכמו כן הרוח שאין לו תמורה ואין אתה יכול לאחוז אותו וכו׳ · וא״ת הנוד הזה אתה יכול לאחוז אותו · לאו כי אלו נפתח הנוד ובא אחד ואמר לו מה יש בו ואומר לו הרוח · ואמר לו מה היא שחורה היא או אדומה או לבנה או ירוקה האיך היא נמכרת בשוק איך יכול להשיב לו תשובה · ואם אתה פותח הנוד היא הולכת לה ואין אתה יכול לראותה ולא עוד אלא נושא את בני אדם ונושאת השמים והארץ מנין אתה יודע ממראה עיניך אדם נכנס לבית לפנים מבית למערה לפנים ממערה ונופח בבגדו והרוח יוצא ואיך יודע מהיכן יוצאת ומהיכן באת וכו׳ ע״ש · וקראו תראה בתנחומא כאן ועל כן הוגה שם שלא על הרוח ונקבים והמחילים שהם נסתרים ומעשיהם גלוים · וכמ״ש תהלים קל״ט נפלאים מעשיך אשר עשיתי בסתר היינו ע״י נקבים ומחלולים ורוח וכו׳ ע״כ דורש ועושה נפלאות על הרוח ולדומה: אימתי נבראו מלאכים · לקמן פר׳ ג׳ סוף סי׳ ח׳ כל המאמר ובמדרש תהלים פ״ו וילקוט שם · וילקוט ישעיה מ״ד ובא לפרש מ״ש ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך על כל הבריאה כולה · שעשה לבדו כל השמים והארץ שהרי לא נבראו מלאכים ביום ראשון וזהו לפי מ״ש כאן וא״כ הוא הקדמה למאמר הבא אחריו וא״כ נ״ע מ״ש ד״א כי גדול אתה ובמדרש תהלים שם מקום המאמר זה להלן בסופו אבל הוא לבדו מתהדר בעולמו אימתי נבראו המלאכים וכמו שנעתיק לשונו בסמוך ושם הוא לשון אחד ואין שם ד״א · וכן הוא בילקוט תהלים ויתכן שמ״ש כאן ד״א הוא בערך דרשה לאשוגה של הנוד והרוח · והד״א הוא על הבריאה כולה כמ״ש בסמוך: המקרה במים עליותיו · וס״ד עושה מלאכיו רוחות הרי ע״פ מדה י״ז אנו לומדים שנבראו המלאכים בשני · שדוד בא לפרש דברים סתומים שבתורה וכמ״ש שמ״ר פרשה ט״ו סימן כ״ב הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים בא דוד ופרשם וכו׳ וכמ״ש לקמן פרשה י״א סי׳ פ׳ דים לקים בשם ר׳ רמא בר חנינא מלאכים בשני כו׳: מיכאל בדרומו · ועי׳ פר״א פרק ד׳ של מיכאל מימינו ושל גבריאל משמאלו · ועי׳ ד״ר פר׳ ה׳ סימן י״ב באריכות: מתקלס במדינה · ז״ל המדרש תהלים שם (פ״ו) כל גוים אשר עשית בעון ולא בעון (פי׳ רוצים ולא רוצים) תבירי קדל פירוש שבורי עורף · ועל כרחם יבאו וישתחוו לפניך למה כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך אמר ר׳ תנחום בשר ודם מקלסין אותו בפניו וכו׳ והם נוטלין עמו במשאו · תדע לך שכן ר׳ חנינא ור׳ יוחנן אמרו בשני נבראו מלאכים במזמור שלמעלה וכו׳ עכ״ל וצריך להגיה במזמור ק״ד וז״ל שם עושה מלאכיו רוחות ר״י אומר בשני נבראו מלאכים וכו׳ במזמור שלמעלה עכ״ל (וכאן כוון במזמור ק״ד למזמור פ״ו הנ״ל ושם הועתק מכאן) · ולשון ילקוט תהלים פ״ו אבל הקב״ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא עולמו והוא לבדו מתקלס בעולמו הוי כי גדול אתה · למה כי אתה אלהים לבדך · אימתי נבראו מלאכים וכו׳ ובילקוט ישעיה מ״ד גורס מאמר אימתי נבראים מלאכים קודם מ״ש מלך בשר ודם מתקלס וכו׳ וכמו שגורס כאן אלא שאינו גורס ד״א שהכל דרשה אחת הוא כנ״ל שמאמר אימתי נבראו מלאכים הוא הקדמה למאמר מלך בשר ודם מתקלס · ושני הדרכים כאחד טובים · ולשני הדרכים הנ״ל אינם גורסים ד״א · ובפירוש רש״י ז״ל על המדרש מצאתי וז״ל שאגב שאמר לעיל בדרשה של ר״י דסבינן כח מעשיו הגיד לעמו וכו׳ העולם ומלואו של הקב״ה היינו שהוא שלו סמך לו כל הדרשות אלו כגון ר׳ תנחומא וכגון ר״י ור׳ חנינא וסוף דברי רש״י ואל יכשל הקורא בספר בהגיעו כאן אימתי נבראו המלאכים לאמר תחלת דברים הוא אלא סניף לשלמעלה עכ״ל · הרי לפני הקורא ג׳ דרכים ואני בחרתי בשני הדרכים הקודמים שעולים בקנה אחד · וכאשר מצאתי מפורש במדרש תהלים פ״ו ובילקוט שם · ואין לזוז מהם וגם כוונת ילקוט ישעיה כן הוא ואין ההפרש אלא בקדימה ואיחור · וכמ״ש בהקדמתי באריכות · שאין דברי חז״ל מתפרשים אלא מדברי חז״ל במקום אחר: אמר ר׳ תנחומא · לפי מ״ש כאן פירושו שבא לדרוש שכל מה שדרש מרומז בפסוק

ידי משה

מרכבה א״נ רבתא ע״ש ארוכה מארץ מדה: בין על דעתיה דר״ח בין על דעתיה דר״י הכל מודים שלא נברא ביום א׳ כלום · וקשה מה חידש ר״ל בזה הלא ר״ח ור״י אומרים בפירוש שנבראו המלאכים ביום ב׳ או

משנת דרבי אליעזר

אמר רבי תנחומא הנוד הזה כו׳ · אתה אלהים לבדך אימתי נבראו מלאכים כו׳ · תמוה הרבה חיבור המדרש גם מה שדרש עושה נפלאות אבריאת אדם וכלא הכל מעשי ידיו גם חידושי הנוד שייך בכל ב״א

(ט) א ששה דברים קדמו לבריאת העולם · יש מהן שנבראו · ויש מהן שעלו במחשבה להבראות · התורה והכסא הכבוד נבראו · תורה מנין שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו · כסא הכבוד מנין דכתיב (תהלים צג) נכון כסאך מאז וגו' · האבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות · האבות מנין שנאמר (הושע ט) כענבים במדבר וגו' · ישראל מנין שנא' (תהלים עד) זכור עדתך קנית קדם · בהמ"ק מנין שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון וגו' · שמו של משיח מנין שנאמר (תהלים עב) יהי שמו לעולם וגו' · ב רבי אהבה ברבי זעירא אמר אף התשובה שנאמר (שם צ) בטרם הרים יולדו · ואותה השעה תשב אנוש עד דכא וגו' אבל איני יודע איזה מהם קודם · אם התורה קדמה לכסא הכבוד ואם כסא הכבוד קודם לתורה · א"ר אבא בר כהנא · התורה קדמה לכסא הכבוד שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו וגו' · קודם לאותו שכתוב בו (תהלים צג) נכון כסאך מאז · ר' הונא ור' ירמיה בשם רבי שמואל בר ר' יצחק אמרו · מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר · משל למלך שהיה נשוי למטרונה אחת · ולא היה לו ממנה בן · פעם אחת נמצא המלך עובר בשוק · אמר טלו מילנין וקלמין זו לבני · והיו הכל אומרין · בן אין לו והוא אומר טלו מילנין וקלמין זו לבני · חזרו ואמרו המלך אסטרולוגוס גדול הוא · אלולי שצפה המלך שהוא עתיד להעמיד ממנה בן · לא היה אומר טלו מילנין וקלמין לבני · כך אילולי שצפה הקב"ה שאחר כ"ו דורות ישראל עתידין לקבל את התורה · לא היה כותב בתורה צו את בני

מסורת המדרש א פסחים דף נ"ד · נדרים דף ל"ט · תנחומא סדר נשא סימן י"א · מדרש תהלים מזמור ע"ד · ילקוט כאן רמז ד' · ילקוט ירמיה רמז רצ"ח · ועיין מכילתא בשלח · ילקוט תהלים רמז תת"ע ורמז תתמ"ז · ילקוט משלי רמז תתקמ"ב · ב מדרש תהלים מזמור צ' ·

חדושי הרש"ש

לבדך · פי' כי אלו יצוייר מ"ו שתי רשויות איך היה יכול הא' לעשות נפלאות כי השני היה עומד כנגדו כמבואר

חדושי הרד"ל

באלהים כו' ויכבדו לשמך לומר שאף באלהים מלאכי מעלה אין כמוך ולפיכך אין לקלסם ולשבחם כי גדול אתה ה' לבדך שלבדך בראת העולם וכולם נבראו אח"כ ומהראוי שכל גוים יכבדו לשמך לבדך : (ט) ששה דברים קדמו כו' · פר"א פ"ג · תדא"ר פל"א · שוח"ט נ"ג · מדרש משלי פ"ח · ועיין ספרי עקב :

מתנות כהונה

לשון מדידה: כענבים במדבר · סיפיה דקרא בראשיתה ראיתי אבותיכם: שנא' ה' קנני וגו' · סיפיה דקרא קדם מפעליו מאז: מילנין · [פי' הערוך] דיו: וקלמין · קסת הסופר: אסטרולוגוס · חוזה בכוכבים: אלולי · אלו לא:

בחכמה

יהודה בן פזי כמו כן סובר שאין בי"ת נדרשת למה למעלה מה למטה כו' כ"א למדרש שהם שני עולמים :

רש"י

האבות עלו במחשבה להבראות · כדכתיב כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם · ואין לשון ראיתי אלא כאדם שאומר רואה אני דבר פלוני כלומר עלה במחשבתי ליבראות וכו' : ס"א מדלא קאמר בראתי או עשיתי : מילנין · (לא פירש רש"י כלום ונ"ל שהוא דיו · וקלמין קסת הסופר) : *) מה למעלה מה למטה · אתא כי אם לדרשה אחרת וכו'

*) דברי רש"י אלו אין להם מקום לכאן רק שייכים לקמן סימן ט'.

פירוש מהרז"ו הקצר

אלהים לבדך ועל זה אמר המדרש ג' פעמים הוא לבדו · שמ"ש כי גדול וכו' ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך היינו שברא לבדו · ומ"ש אין כמוך היינו הקילוס לו לבדו · ומ"ש יכבדו לשמך היינו ההידור לשמו לבדו שתיבת לבדך מוסב על כולם ע"פ מדה כ"ב · וכן הוא כוונת ר' תנחומא עיין בארוך : ד תורה וכה"כ נבראו · שהם דברים שכליים ורוחניים חוץ מבריאת שמים וארץ · אמר שהם נבראו ממש ונאצלו קודם בריאת העולם וכמבואר בסי' א' בארוך שהתורה נבראת אלפים שנה קודם לעולם · אבל האבות ובניהם וביהמ"ק ושמו של משיח שהם דברים שיש בהם גופנית והם בכלל בריאת שמים וארץ ועל אלו אמר שלא נבראו ממש אלא עלו במחשבה להבראות שקודם בריאת שמים וארץ לא היה שום בריאה גופנית של ממש אלא הכל אין ואפס מוחלט אלא שבמחשבה סדר הבריאה היו אלו קודם למחשבת בריאת שמים וארץ · שאלו הד' המה העיקר תכלית הבריאה וסופה · וסוף מעשה במחשבה תחלה · ומ"ש שמו של משיח בהכרת הכוונה על משיח עצמו שעלה במחשבה כי שמו הוא בכלל התורה שכתוב בה שמו והרי נבראת קודם העולם כנ"ל אלא שאמר המדרש כלשון הכתוב יהי שמו לעולם שממנו דורש כן והכוונה על משיח עצמו : כענבים במדבר · וס"ד מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם כבכורה פירוש שאילן התאנה אין פירותיו נבשלים ונבכרים יחד אלא אחד אחד מעט מעט · ובראשיתה אינם נמצאים אלא א' ב' ג' כדמיון האבות ועל שתיבת בראשיתה הוא מיותר שהרי הביכור הוא בראשיתה על כן דורש גז"ש שמ"ש ראשית דרכו שפירושו קודם העולם וכן האבות : מילנין וקלמין · בערוך ערך קלמיר גורס מילנין וקלמינין וקנדילין ופירש במוסף ערוך לשון יוני ורומי בית הקולמסין וקני הכתיבה : שאחר כ"ו דורות · מאדם ועד נח י' דורות ומנח ועד אברהם עשרה דורות ואחר כך יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה · עשרים וששה דורות :

יפה תואר

שאם בידו היה לברוא את המלאכים איך יתעו עוד לאמר כי היה צריך להם שיושיעו אותו במלאכתו · מ"מ בא להוציא מלב הטועים האומרים שא"א אשר הרבוי בהנמצאים ומכ"ש ההפכיים בבריאה וכן התנועה יצאו מהאחדות הפשוטה אשר אין לו שינוי ותנועה אם לא ע"י התמצעות הממוצעים · ומהם ימשכו הרבוי וההתחלפות והתנועה · ולהוציא מלב הטועים שלא יאמרו שמיכאל מותח כו' כלומר מהמלאכים יצאו הרבוי ההתחלפות והתנועה והש"י ממדד באמצעיתו שהוא רק המרכז אשר סביבו נעשו מעשה יצירה הרבים בהתחלפותם ותנועותם · לכן לא נבראו המלאכים ביום א' להורות שהכל מאתו ית' בלי שום אמצעי וכדכתיב בקרא מי אתי · כי אם היה כתוב מאתי היה אפשר לומר כי באה רק הסבה הראשונה ואח"ז נבראו הדברים בעזר המלאכים · ומדכתיב מיאתי מדרים שפיר מי היה אתי לשותף ולסיוע : ו' דברים קדמה כו' · בא לדרוש בראשית כמו בשתי תיבות ברא שית · ואפשר דמייתי לה בשביל מימרא דרב שמואל בר רבי יצחק דמחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר · ולפ"ז דריש בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו · רק במדרש אשר הדרש בשביל ישראל ובילקוט מפורש הדבר יותר : שעלו במחשבה להבראות כו' · פי' שקודם בריאת העולם חשב לברוא אותם בזמן שנבראו · כי לא נוכל לפרש שמתחלה חשב לברוא אותם לפני בריאת העולם ואח"ז חזר וברא אותם בזמנים אחרים · דא"כ יהיה ח"ו שנוי רצון ומחשבה בה' · והכוונה במה שאמר על אלה הששה שקדמו אע"ג דהקב"ה שהוא בלתי בעל תכלית מחשבה אחת היתה לכל הנבראים · כי כל הידיעות והמחשבות קדומות אצלו ית' · מ"מ אמר על אלה שקדמו בשביל התכליות הגדולות אשר בהם · והנה התורה וכסא הכבוד הנאמר על מעלת השי"ת הנשגבה והרמה על כל שהם היותר חשובים אמר שקדמו בפועל ונבראו מקודם · ושאר הדברים שמנו פה המה עקרים ויסודות ליתר הנבראים אומר שעלו במחשבה כי תכליתם של אלו הוא לעזור עם ישראל המקיימים את התורה ופשטו בעולם את האמונה בה' ובכבודו · וזה שמנה האבות אשר המה מוסדות העם · והישראל אשר על ידיהם נתפשטו התורה והאמונה · וביהמ"ק אשר ממנו יצאו התורה והאמונה · ושמו של משיח אשר זה הוא עיקר הסגולה כי אז תמלא הארץ דעה כמים לים מכסים : תורה מנין שנאמר ה' קנני ראשית דרכו וכתיב שם באין תהומות חוללתי · ומזה מוכח כי קדמה בריאתה בזמן וכן יליף על כסא הכבוד מדכתיב נכון כסאך מאז ובתורה כתיב ג"כ קדם מפעליו מאז : ושמו של משיח אע"ג דבהם לא שייך בריאה רק קריאה מ"מ כיון דבשאר הדברים נופל הלשון בריאה לא הוציא את זה מן הכלל כי כן הוא דרך החכמים לדבר על הרוב · ויען כי קדימת המשיח איננה בפועל רק במחשבה לכן אמר שמו · ולא אמר סתמא ומשיח כי אז היה במשמע על גופו בפועל : דכתיב לפני שמש ינון שמו · וכל המזמור מדרים על משיח ולא על שלמה משום דכתיב וירד מים עד ים וגו' · לפניו יכרעו וגו' מלכי תרשיש וגו' וכן יהי פסת בר

בחכמה

דמדרים בשבת פ"ב שהארץ תוציא גלוסקאות וכן ויציצו מעיר מדרים על תחיית המתים אשר כל זה יהיה אי"ה בימי המשיח · ולא היה בימי שלמה · והנה בגמ' פסחים בפרק מקום שנהגו מונה ג"כ הג"ע והגיהנם והם לא נמנו · כי הם בכלל התורה · כי בלי שכר ועונש לא תקום התורה · אבל בלי אבות וישראל תוכל התורה להתקיים ע"י אחרים · ועי"ל דהמדרש סובר באמת כי הג"ע והגיהנם נבראו אח"ז כדדרים לקמן פ"ד ובפט"ו ע"ש בדברינו : אם התורה קדמה כו' · אבל על הארבע שעלו במחשבה לא פריך איזה מהן קדמה · כי לא שייך בהן קדימה זמנית משום שהכל נודע אצלו ית' בידיעה אחת פשוטה : משל למלך כו' · המשל הזה לא הובא לבאר את הכוונה כי היא איננה צריכה לביאור ולמשל · אבל בא להסיר הקושיא איך אפשר כי ישראל נבראו תחלה במחשבה כדי לקבל את התורה · פן לא יקבלו · כי הנמורים

פירוש מהרז"ו הארוך

זה כי אתה אלהים לבדך ולכך כל הגוים ישתחוו לפניך כי גדול אתה ועושה נפלאות ולמה לא אמר ג"כ כי אתה אלהים לבדך משום שתיבת כי הא' מוכיח על השני ע"פ מדה ל"ב כי גדול אתה וגו' כי אתה אלהים לבדך והנה לפי הנהגת העולם יש בכל ענין שלוחים רבים ועושה כל דברים ע"י שלוחים ומלאכים · ואם כן למה לא יכבדו גם שלוחים ומלאכים עמו · וע"כ דורש שעל שאין להם חלק בבריאת העולם שהמלאכים נבראו מאין אחר בריאת העולם · וכל מה שעושין אין זה אלא בשליחות דרך סיבה כקרדום ביד החוצב בו שאינו ראוי להודאה · אך במדרש תהלים שם וילקוט שם ושם הכל כלול בדרשה אחת של ר' תנחומא שדרש כן וה"ג שם כי הוא לבדו מתקלס בעולמו הוי כי גדול אתה · ויתכן שכאן הוא העתקה משני מקומות ועל כן כפול הלשון וכל דרשה זו על מ"ש בראשית ברא אלהים ולא מלאך ולא שרף וכאן אינו מפורש תיבת לבדו ומפורש בתהלים פ"ו : ד ששה דברים · לרמוז על ששה דברים שכליים ורוחניים שקדמה לבריאת שמים וארץ ולמדונו חז"ל ממדרש התורה שגם התורה אצולה וברואה ונתחדשה וכמ"ש לעיל סימן א' שנתחדשה אלפים שנה קודם בריאת העולם עיין שם ועיין פסחים נ"ד · אד"א פרק ל"א · מדרש משלי פ' ח' · פר"א פר' ג' וככל המקומות אלו חושב ז' דברים שקדמו לעולם · וחושב גן עדן וגיהנם בתוך הז' דברים ואינו חושב אבות וישראל · וחושב תשובה ג"כ · והמדרש אינו חושב גן עדן שסובר שגן עדן נברא בג' כמ"ש בהדיא לקמן פר' ט"ו סימן ג' וש"כ · וגיהנם סובר שנברא בשני כמ"ש לקמן פר' ד' סימן ו' עיי"ש לדעת מי שאינו חושב תשובה כאן כי התשובה היא אחת ממצות התורה כמ"ש בפרשת ואתחנן ושבת עד ה' אלהיך ואין לחשבה בעצמה שהיא בכלל התורה שחושב : ראשית דרכו · בפר"א פרק ג' שם הגירסא ראשית דרכו קדם מפעליו מאז · קדם עד שלא נברא העולם עכ"ל · וזהו קדם מפעליו קודם לכל מעשיו · וכן אצל כסא הכבוד הגי' שם נכון כסאך מאז עד שלא נברא העולם וכן כולם עיי"ש ואלו הששה דברים הוצרכו לצורך בריאת העולם כי בתורה נברא העולם שהיתה כלי אומנתו כדלעיל סימן א' וכסא הכבוד למכון שבתו לברוא העולם ולהשגיח עליו · וע"כ חידש לברוא הכסא השכלי והרוחני והאבות ובניהם ובהמ"ק ושמו של משיח שכל העולם נברא בשבילם ולתכליתם סוף מעשה במחשבה תחלה : כענבים במדבר · במשל פירושו כבכורה בתאנה בראשיתה בראשית הביכור שנבכרים אחד אחד · ועי' לקמן ריש פר' מ"ו שהאבות דווקא נמשלו לביכור התאנה ולא ישראל ולא יתכן כאן לדרוש ע"פ מדה י"ט הוא הדין לישראל כי כל אחד מיוחד במקומו · האבות לביכור התאנה ובניהם כענבים ועל כן הוצרך להביא פסוק אחריו במשל מ"ש בראשיתה היינו בראשית הראשון שאפשר שקודם שנברא העולם שאין לפניו ראשית אחר · או דיליף ג"ש ממש אצל התורה ראשית דרכו ולשון רש"י במדרש ראיתי אבותיכם ואין לשון ראיתי אלא כאדם שאומר רואה אני את דברי פלוני · כלומר עלו במחשבה להבראות · וס"א מדלא קאמר בראתי או עשיתי עכ"ל : קנית קדם · וקדם פירושו קודם שנברא העולם כמ"ש בשם הפר"א אצל התורה · קדם מפעליו ואין קדם אלא קודם שנברא העולם ודורש גז"ש מה שם קדם מפעליו אף כאן קדם מפעליו · או מאחר שאמר קדם ולא פי' איזה קדם על כן פירושו קדם הראשון שאפשר וכמ"ש לקמן פר' ט"ו סי' ג' מקדם את שהוא קודם לברייתו של עולם : מרום מראשון · וס"ד מקום מקדשנו · ולשון הפר"א שם מראשון עד שלא נברא העולם היינו הראשון היותר קודם שאפשר וכל"ל : יהי שמו לעולם · וס"ד לפני שמש ינון שמו היינו שמו של משיח · כמ"ש איכה רבתי פסוק על אלה אני בוכיה דבי רבי ינאי אמרי ינון שמו שנאמר לפני שמש ינון שמו · ושם במשיח מדבר כמ"ש בריש המזמור משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך · ובסוף המזמור יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו · ומ"ש לפני שמש פירוש קודם שנברא השמש · ואף שהשמש נברא ברביעי · א"כ אפשר שמ"ש לפני שמש היינו בשלישי ויש לומר שכוונתו כמ"ש לקמן פר' ו' סי' י"ד את השמים לרבות חמה ולבנה ומזלות שנבראו בראשון בכח וברביעי יצאו אל הפועל · א"כ מ"ש לפני שמש פי' לפני הבריאה כולה ע"פ מדה כ"ה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא שהשמש בכלל כל הבריאה היתה וכאן יצאת ללמד על שמו של משיח שקודם לה · לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא שמו של משיח קודם לכל כלל הבריאה ובפר"א שם אחר שהביא ראיה זו לפני שמש · הביא עוד ראיה אחרת וז"ל כתוב אחד אומר ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה וכו' ומוצאותיו מקדם (ולשון הכתוב שם במיכה ה' · ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה ממך יצא לי להיות מושל בישראל ומוצאותיו מקדם מימי עולם) מקדם עד שלא נברא העולם · והיינו משיח לדקנו שבא מדוד שנקרא אפרתי בית לחם כמ"ש שמואל א' י"ז · ודוד בן איש אפרתי הזה מבית לחם יהודה: בטרם הרים · וס"ד ותחולל ארץ ותבל שבריאת הרים קדמו לבריאת ארץ · כמ"ש בהדיא לקמן פרשה ג' סי' ח' הרים שמים וארץ ותורה: תשב אנוש עד דכא · וס"ד ותאמר שובו בני אדם ומ"ש ותאמר פי' שכבר אמרת כי תיבת תאמר הוא עתיד והוי"ו מהפך לעבר כמו ותחולל ופי' בטרם הרים וכו' ותחולל וכו' · אז ותאמר שובו בני אדם · ומבואר נגלה שכוון המדרש לדברי מקובלים שהתשובה היא מדה נבראת ואצולה ונתחדשה בקידום עולם שכל הנהגת העולם ע"פ מדותיו שהכין לצורך הבריאה וההנהגה: איזה מהם · איזה מב' דברים שקדמה להאחרת: מחשבתן של ישראל · במ"ר פר' י"ד ברים סי' י"א : שאחר כ"ו דורות · עי' פסחים קי"ח: צו את בני ישראל · מבואר נגלה דעת חז"ל שזאת התורה שנתנה לנו בסיני היתה קדומה לפני העולם בתיבותיה ואותיותיה וכל תיקוניה וכמ"ש מפורש

משנת דרבי אליעזר

בית · ונראה דה"פ שרצה ר"ת לפרש ועושה נפלאות למה כי אתה לבדך כמו שמסיים לקמן פי' שלא יאמרו הואיל ונברא האדם ביום ו' לאחר בריאת המלאכים שמא חס ושלום יאמרו שסייעו בבריאתו שהוא מבחר הבריאה לכך הקדים ואמר שאתה עושה נפלאות בבני אדם אף שאימתי נבראו כו' והכל מודים כו' שלא יאמרו כו' אף על פי כן אין מקום לטעות בבני אדם דהרי ששה דברים קדמו לבריאת עולם ושהם האבות וישראל

ידי משה

או ביום ה' ועוד קשה מאי דייק בתיבת כלום ומה"ת לומר שנבראו ביום א' · ונראה לי לפי דאותא שכל הבריאות נבראו ביום א' וכל אחד נקבע ביומו · ואם כן שלא תאמר שגם בבריאת המלאכים היה כן לזה אמרו הכל מודים שלא נברא כלום מבריאתם ביום א' וכו' · ומטעם זה מיושב שבכל הבריות כתיב ויהי כן קודם המעשה וביום ב' לא נאמר ויהי כן עד אחר המעשה לפי שבשאר בריאת היה כלל הבריאה ביום

ישראל • דבר אל בני ישראל • א"ר בנאי [א] העולם ומלואו (ס) לא נברא אלא בזכות התורה • שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ וגו' • (י) רבי ברכיה אמר בזכות משה שנאמר (דברים לג) וירא ראשית לו • ר' הונא בשם ר' מתנה אמר בזכות ג' דברים נברא העולם • בזכות חלה • ובזכות מעשרות • ובזכות בכורים : ומה טעם בראשית ברא אלהים : ואין ראשית אלא חלה • שנאמר (במדבר טו) ראשית עריסותיכם • (ו) ואין ראשית אלא מעשרות • היך דאת אמר (דברים יח) ראשית דגנך • ואין ראשית אלא בכורים שנאמר (שמות כג) ראשית בכורי אדמתך וגו' : ה ר' הונא בשם בר קפרא פתח (תהלים לא) [ב] תאלמנה שפתי שקר וגו' • (ז) אתפרכן • (יא) אתחרשן • אשתתקן • אתפרכן • אתחרשן • היך מה דאת אמר (שמות ד) או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה' • ואומר (בראשית לז) והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה והנה קמה אלומתי • אשתתקן כמשמעו • הדוברות על צדיק • חי העולמים • עתק • שהעתיק בבריותיו • בגאוה • אתמהה בשביל להתגאות • ולומר אני דורש במעשה בראשית • ובוז • אתמהה מבזה על כבודי • דא"ר יוסי בר חנינא כל המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא • בכבודו של מקום על אחת כמה וכמה • ומה כתיב אחריו (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך • ליראיך ולא לבוזים את מוראך [הרב] אל יהי במה רב טובך • [ג] בנוהג שבעולם מלך ב"ו בונה פלטין במקום הביבים • ובמקום האשפה • ובמקום הסריות • כל מי שהוא בא לומר פלטין זו בנויה במקום הביבים ובמקום

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ב' • ב ירושלמי חגיגה פרק ב' • ילקוט תהלים רמז תרע"ו • ג חגיגה דף ט"ז • ירושלמי חגיגה פרק ב' :

חדושי הרד"ל

(י) ר"ב אמר בזכות משה כו' • מפרש"י בחומש משמע שהיה כתוב לפניו בזכות ישראל ג"כ כאן וכ"ה בויק"ר פל"ו ר' ברכיה אומר בזכות ישראל שנאמר ראשית תבואתה ור"א בזכות משה • ועיין בפירוש הרמב"ן עה"ת : (יא) איתתרשן אישתתקן אתפרכן כו' • (ע' מ"כ) ואפשר ג' לשונות אלו היינו שתחלה משתקין בנזיפה לדורש במע"ב ואם אינו שומע מקללין אותו • יתפרכון שיוחלש כח הדבור שלו (ולגי' יתכרכון פי' שידובקו שפתותיו) ואם לא שמע מקללין אותו שיתחרש ויתאלם דישתקל מילוליה לגמרי : שנאמר

חדושי הרש"ש

כמבואר בת"ס : (ס) לא נברא אלא בזכות התורה שנאמר כו' • גם זה נסמך על בראשית בזכות התורה שנקראת ראשית דרכו וכדרשות דלקמן וכפירש"י בחומש : (ו) ואין ראשית אלא מעשרות הד"א ראשית דגנך • הנה קורא המדרש פה לתרומה לבדה בשם מעשר ועיין תוי"ט בפ"ד דדמאי מ"א לכן לא ידעתי מה שגמגמו התוס' בב"ק נ"ד ובסנהדרין פ"א ד"ה מרתו וכן הר"ש בפ"ה דפאה מ"ב ע"ש : (ז) אתפרכן אתחרשן המד"א כו' ואומר והנה כו' • יתכן לאמר דלהכי כיילינהו בהדדי משום דמקרא דמאלמים אלומים

רש"י

אתפרכן • ענין קשירה [כמה דאת אמר] והנה אנחנו מאלמים אלומים [הקושר] עומרים אינו אוגדן [יחד] בגורן וגם כשאוגדין זה על [זה] נפרכין כך שמעתי • ס"א והכי [פירושא] תתפרכו ותתפרדו שפת [שקר] שלא יוכלו לדבר ע"כ • ולי נראה דהכי [פירושא] אלומים בלשון ארמי נקראין פרוכין [כמו] גרש כרמל דמתרגמינן פרוכין רכיכן לשון אחר גרסינן יתכרכן והוא [כמו] מלא כרוכות בלשון משנה : אתחרשן כמה דתימא או מי ישום וגו' • כלומר כל מי שמפרש תאלמנה לשון אתחרשן לא משתבש שתאלמנה משמע לשון חרש דכתיב או מי ישום אלם מי גרם לאלם שלא ידבר [חרשותו] גרמה לו שאלו היה שומע היה מדבר כדתנן חרש שדברו בו חכמים בכל מקום שאינו לא שומע ולא מדבר (פ"א מס' תרומות) : הדוברות על צדיק עתק • המקרא שהתחיל לפרש [הולך ומפרש] עד שמסיים את כולו וכן הוא אומר תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז [ואחר שפירש] הדוברות על צדיק הולך ומפרש בגאוה ובוז אתמהה (בשביל להתגאות ולומר אני דורש במעשה [בראשית] ובוז אתמהא) מבזה על כבודי כדי [שיתישב מה] שכתוב אחריו מה רב טובך אשר צפנת וסמיך ליה תסתירם בסתר פניך מרוכסי איש וכן פתרון חבור המקרא מה רב טובך אשר צפנת ליראיך תסתירם בסתר פניך מרוכסי איש [חבורות] המתחברים לדרוש במעשה [בראשית] בגאוה ובוז ומהכא הוי דרשי רבנן [אל] יהי במה רב טובך : ס"א דברים שהעתיק פירוש דברים שהעלים וסילק מבריותיו [ספר] יצירה ומעשה מרכבה • עתק לשון [סילוק] כמו ויעתק דמתרגמינן וסלק : ומה כתיב אחריו • מה רב טובך אשר צפנת ליראיך למי צפנת כל הטובה [הזאת] ליראיך היראים אותך שאינן מתכבדים לדרוש בדבר המכוסה מהם אבל לשפתי שקר הדוברות על

מתנות כהונה

בחכמה • בזכות החכמה : וירא ראשית • וכתיב בראשית בשביל ראשית : [ה"ג בירושלמי בפ' אין דורשין וכ"ה בילקוט תהלים שפתי שקר וגו' יתחרשון יתפרכון ישתתקון : יתחרשון • כד"א וכו' עד אנכי ה' : יתפרכון • כד"א והנה : יתפרכון • פי' הערוך] ענין קשירה וכן מאלמים • פי' מקשרין האלומות [וכן פירש"י ז"ל • ה"ג בירושלמי ובמדרש תהלים הדוברות על צדיק עתק הדוברות על חי העולמים דברים שהעתיק מבריותיו : בגאוה בשביל להתגאות וכו' עד ובוז מבזה על כבודי • ובפירוש רש"י ז"ל גרס אתמהה] • שהעתיק הסיר והסתיר מהם : אמר רבי יוסי • גרס ולא דאמר : ליראיך • המסתירים מעשה מרכבה מפני מורא הש"י וכבודו : ה"ג רש"י ז"ל מורא רבנן אמרי וכו' [ה"ג בירושלמי ובילקוט ופירש"י ז"ל] : אל יהי לו וכו' • ודרש תאלמנה יתפרכון כדלעיל כלומר יהיו מקושרים ומסולקים ממה רב טובך ורש"י ז"ל פי' דדייק מדסמיך ליה תסתירם וכו' : הביבים • פי' הערוך צינורות המקלחים

יפה תואר

היא ביד האדם • והתירוץ לזה כי ידיעת ה' את העתיד אינה שוללת את הבחירה • ואף כי ידיעתו אמת מ"מ גם הבחירה אפשרית וכמ"ש הרמב"ם בפ"ה מהל' תשובה והראב"ד ע"ש • וזה שהביא למשל מן המלך שהכין בגדים לבנו אשר לא נולד לו עדנה • ולא חש פן לא יולד משום שראה וידע באיצטגנינות שלו אף כי גם המלך לא יכול לקחת אשה אחרת על אשתו בעוד שהיא חיה • (וזה כעין דמיון שהידיעה תוכל להיות אמת אף כי גם הבחירה אפשרית) : אלא בזכות התורה כו' • ולפ"ז סובר גם הוא כי התורה נבראת קודם העולם אחרי כי היא תכלית הבריאה וכמו"ש לעיל • ור' ברכיה מוסיף כי גם משה קדם במחשבה • ור"ה בשם ר"מ אמר בזכות ג' דברים נברא העולם כוונת דבריהם ג"כ כי המה התכלית בבריאה • וטעם הדבר כי הקב"ה ברא את העולם למען יכירוהו ברואיו וידעו כי הוא ראשית הסבה • ולטעם זה צוה להקדים הראשית לה' • שידעו כי לו לבדו הוא הראשית בכל מפעל • ולכן שלשה אלה המגידים לבני אדם כי ה' הוא ראשית הסבה נקראו ג"כ תכלית הבריאה • וטעם פלוגתתם הוא בזה • ר' בנאי סובר כי התורה אשר היא חכמתו ית' ובה יסד העולם • לכן היא העיקר והתכלית • ור' ברכיה סובר כי העיקר הוא להרחיב ולפשט את התורה והאמונה ולכן משה אשר ע"י נתפשטה התורה והאמונה הוא העיקר • ור"ה סובר כי הכרת ה' ולדעתו בכל דרכיו הוא העיקר לכן בחר בשלשה אלה שמורים על הראשית : אתפרכן מלשון כריכה כמו נפרך בגורן ודריש תאלמנה מלשון אלומה כלומר שיכרתו ויעשו חבילות ואלומות • ורש"י ז"ל כתב משום דכל שאוגד עמרים אינו אוגדם אלא לפרכם בגורן וגם כשאוגדים זה על זה הם נפרכים • וגמי גרש כרמל תרגם פרוכין רכיכין • ולכן בלשון ארמי אלומים הוא פרכין : אתחרשן • מלשון חרש • ונופל על השפתים כי סתם חרש אינו שומע ואינו מדבר ודורש מן המקרא מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור • והכתוב מונה דבר והפכו • מי שם פה לאדם • וההפך מזה הוא אלם או חרש • ואח"ז אומר או פקח וזה פקוח עינים וההפך מזה הוא עור • ולע"ג דמצינו ג"כ בקרא פקוח אזנים ולא ישמע לא נוכל לאמר כי חרש הוא ההפך מן פקח דא"כ הו"ל למימר או פקח או חרש או עור • ומדכתיב חרש לפני פקח ע"כ הוא ההפך מן מי שם פה • וע"ז מדריש שפיר תאלמנה שפתי שקר כי ישים ההפך מן הדובר בפיו ובשפתיו וזה אתחרשן • והנה בילקוט כתיב אתפרכן כמד"א והנה אנחנו מאלמים אלומים • אתחרשן כמד"א או מי ישום אלם • וזו היא נוסחא הגונה דלא ערבינהו יחד כמו שהיא לפנינו : בגאוה אתמהה וכו' ובוז אתמהה • פי' דהכתוב מדבר דרך תמהון איך נואלו הרשעים האלה כי בשביל להתגאות ולבזות כבודו של מקום ידברו עתק על צדיקו של עולם : ומה כתיב אחריו מה רב טובך וגו'

פירוש מהרז"ו הקצר

אתפרכן אתחרשן • הנה שנים אלו שאינם לפי הפשט הביאם יחד ודרשם מן הפסוקים • ופסוק או מי ישום אלם הוא ראיה על איתחרשן ע"פ גז"ש מה אלם שכתוב שם או אלם או חרש הרי חרש עם האלם אף כאן תאלמנה ג"כ חרש עם האלם • ופסוק והנה אנחנו מאלמים אלומים ראיה על אתפרכן ולא הובאו הפסוקים כסדר הדרשה ועיין בארוך • והיכא איתפרכן פי' מלשון קשירה שמקללם הפסוק שיתקשרון שפתותיהם שלא יוכלו לדבר ובערוך פי' ענין קשירה וזהו תאלמנה כמ"ש מאלמים שפירושו מקשרים • ודורש על ג' דברים שהם הכוונה על קשירה לבד הול"ל יתקשרון וכן כולם • על כן אמר תאלמנה שכולל כל ג' אלו : שהעתיק בבריותיו • נ"ל מבריותיו וכן הוא בירושלמי חגיגה ובילקוט תהלים ל"א • ופי' שהעתיק

פירוש מהרז"ו הארוך

משלי ח' בהכינו שמים שם אני וכל הפר' שם כמ"ש בהקדמה שניה באריכות ומאחר שהתורה לצורך מאמינים ולתכליתם הרי מחשבת מאמינים קדמה בהכרח לפני התורה • ומשל המטרוס רומז לסודות הזוהר : ה' בחכמה יסד ארץ • בזכות תורה וחכמה שמדבר במעשה התורה והמצות שיעשו ישראל כמ"ש בסמוך וזהו בראשית בשביל ראשית ובעבורם • ולעיל סוף סי' א' אמר שבתורה עצמה נברא העולם שהתורה היתה כלי אומנתו ושניהם אמת שבתורה עצמה נברא העולם • ואם לא היו המאמינים עתידין לקבל ולקיים תורה ומצות לא היה כדאי לברא העולם • ובעבור זה נברא העולם בתורה כדי שיקיימו את העולם בתורה : וירא ראשית לו • וס"ד כי שם חלקת מחוקק ספון • היינו משה שכל הפסוק מתפרש במשה וכמ"ש לקמן פר' ז' סוף סי' י"א ועיין ספרי סדר ברכה • שמ"ר פר' ה' סי' י"ד וס"ג • ועיין ויק"ר פר' ל"ו סי' ד' וזהו בראשית בשביל ראשית : בזכות ג' דברים • והכל רומז בתיבת בראשית ע"פ גז"ש ומ"ש מעשרות בהכרח הכוונה לכלול בזה גם התרומה • שמ"ש ראשית דגנך פירושו על התרומה שיתן לכהן • אלא שמ"ש המדרש מעשרות פירושו כל ענין מעשרות היינו תרומה גדולה ותרומת מעשר ובכלל המעשרות שאין תרומת מעשר בלא מעשרות • (וצ"ע למה לא חשב העומר שנקרא ראשית קצירך וראשית הגז שכתוב ג"כ בפסוק של ראשית דגנך) ומ"ש שבזכות ג' דברים אלו נברא העולם כוונתו כמ"ש בתד"א פרק ל"א שאחר שברא עליונים ותחתונים עמד ודחף תחתונים חוץ לפלטין והיו כולם צועקים ובוכים ומיללים (כמ"ש לקמן ריש פר' ב') מה עשה הקב"ה לפייס אותם קבע בכסאו צורות ראשי הנבראים שבעולם הזה • פני אדם ופני אריה ופני נשר ופני שור (היינו מאדם ובהמות וחיות ועופות) ואמר זהו שכרי מכל הבריות שבראתי עכ"ל ובאופן זה נוטל שכר מכל הפירות את הביכורים ומהתבואות את המעשרות ומהעיסה את החלה שמפרישין לשמו • זהו שכרו מעניני העולם ובשביל זה נברא העולם שיכירו וידעו מי ברא אותם וכמ"ש בהדיא ויק"ר פר' כ"ז סי' א' שזהו כוונת העומר שצוה להביא על שכר שישמור התבואה ויקרא ראשית קצירך כמו שלקח ה' ד' ראשי הברואים בכסאו כך כביכול לוקח כל ראשית העולם בשכרו • ביכורים • עומר • תרומה • מעשר • חלה • בכור ראשית אונו ראשית הגז אלא שצ"ע למה לא הזכיר המדרש בפירוש כל זה ולמה אמר מנינא ג' דברים למיעוטא : ה רב הונא בשם בר קפרא • כן הגירסא גם בילקוט תהלים ל"א ר"ה בשם ב"ק • אך לא יתכן גירסא זו שהרי ב"ק סבירא ליה שמותר לדרוש במעשה בראשית כמ"ש לקמן פר' ז' סימן י"ד וגם בסוף סימן זה עצמו • ר"ה בשם ב"ק אמר אילולי שהדבר כתוב אי אפשר לאומרו וכו' • אך מאחר שכתוב מפורש מותר לאומרו ולדורשו דסבירא ליה כר' ישמעאל בירושלמי חגיגה ריש פרק אין דורשין דפליג אדרשה דריש סימן זה שפוגם דמאחר שכתוב בתורה אין זה פוגם • וכן הוא בהדיא בירושלמי הנ"ל דדרשה זו של תאלמנה רב אמרה דסבירא ליה דפוגם גם אם דורש במה שמפורש בקרא בהדיא • וכן מצאתי במדרש תהלים מזמור ל"א רב אמר כל שטוען בה פגם אל יראה בטובה טובה שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך • והדברים סתומים ומתבארים ע"פ דברי הירושלמי והמדרש • שרב סובר הדרשה זו של תאלמנה הכתוב בתהלים ל"א דס"ל דפוגם כמ"ש כאן לפיכך אל יראה בטובה טובה הכתוב בפסוק הסמוך מה רב טובך • ומזה ג"כ ראיה שרב הוא בעל דרשה זו ולא ר"ה בשם ב"ק : תאלמנה שפתי שקר • וס"ד הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז • וסמיך ליה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך • ואם כפשוטו דקאי על דוד שקלל לשונאיו שמדברים עליו רעה איך קורא לעצמו צדיק כמו ששאלו בברכות ד' על פסוק כי חסיד אני איך קורא לעצמו חסיד ומהו לשון עתק הול"ל רעה • והול"ל הדוברות על יראיך • ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אח"ע לדוד תנהו ענין לצדיק חי העולמים שדוברים עליו ומגלים דברים שהעתיק וכיסה והעלים מהם (ומ"ש צדיק חי העולמים רומז בלי ספק לסוד המקובלים למדת צדיק) ובזה הם מבזים כבודו ואינם יראים ממנו וזהו ע"פ מדה ט' ועפ"מ ממעל שמאמר שאחריו אשר צפנת ליראיך הרי שבפסוק הקודם אינם צופנים ומגלים • שאינם יראים ומבזים לכך מקלל למגלים • ומברך לצופנים מדה כנגד מדה : אתפרכן אתחרשן אשתתקן • נ"ל ביו"ד יתפרכון יתחרשון ישתתקון • כי בלשון ארמית העבר בא בא' והעתיד ביו"ד וכאן שבא לקללם נ"ל בעתיד • וכמ"ש בפ' ויקהל יביאו את תרומת ה' מתורגם ייתי ית אפרשותא • הביאו את תרומת ה' מתורגם אייתיאו ית אפרשותא וכן הגירסא בירושלמי הנ"ל ובילקוט תהלים שם וברש"י במדרש ביו"ד : יתפרכון • פי' הערוך ענין קשירה וז"ל בערוך ערך פרך ג' ברים בראשית רבה • אתפרכן המד"א והנה אנחנו מאלמים אלומים וכאן לא הובאו הפסוקים על נכון • ומ"ש יתחרשון היינו שלא ישמע ולא ידבר כי סתם חרש שדברו חז"ל אינו לא שומע ולא מדבר • ופשוטו של תיבת תאלמנה לא משמע אלא אלם בלבד • וזהו כוונת המדרש מ"ש ישתתקון כמשמעו אלא שע"פ גז"ש דורש על חרש ועל קשירה ג"כ : אשר צפנת וכו' • בא להוכיח מפסוק שני על פסוק הראשון שמדבר בדורשין במעשה בראשית שפירוש הפסוק השני אשר צפנת • ולא אמר אשר הכנת • לדרוש מדת ממעל

ידי משה

ב"ס א' מה שאין כן במלאכים לכך לא כתיב ויהי כן עד אחר שמעשה ודו"ק : אתפרכין. ובירושלמי גרס יתכרכון

משנת דרבי אליעזר

וישראל אם כן בודאי עשית נפלאות בשעה שאתה לבדך בעולם • ולכך חזר ואמר רבי תנחומא אף שכבר אמר שפתח ר' תנחומא להודיע שכאן סיים דבריו לאחר שהקדים הקדמה הנזכר לעיל : ר' מתנה אמר בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה ובזכות מעשרות ובזכות בכורים עיין ביפ"ת ונ"ל דהאי תנאי כהני תנאי דלעיל ומר אמר חדא ומר אמר חדא ומא"ח ול"פ דלמ"ד בזכות מעשרות היינו בזכות משה שהיה תרומתו של עולם כנודע ולמ"ד בזכות חלה כמ"ד בשביל ישראל שאדה"ר היה כלול מכל הנשמות והיה חלתו ש"ע כאשה שהיא מקשקשת העיסה ומגבהת חלתה כדלקמן ר"י בפרשה י"ד • ולכן נקראו ישראל ראשית לפי

האשפה ובמקום הסריות · אינו פוגם · כך כל מי שהוא בא לומר העוה"ז נברא מתוך תוהו ובוהו אינו פוגם · אתמהה · ר' הונא בשם בר קפרא אמר אילולי שהדבר כתוב אי אפשר לאמרו · בראשית ברא אלהים · מנין הן והארץ היתה תהו ובוהו : ן ר' יהודה בר סימון פתח (דניאל ב) [א]והוא גלי עמיקתא ומסתרתא · הוא גלי עמיקתא [ב]זו גיהנם שנאמר (משלי ט) ולא ידע כי רפאים שם · ואומר (ישעיה ל) העמיק הרחיב · ומסתרתא זו גן עדן · שנאמר (שם ד') למחסה ולמסתור מזרם וממטר · ואומר (תהלים לא) תסתירם בסתר פניך · ד"א הוא גלי עמיקתא ומסתרתא · אלו מעשיהם של רשעים · שנא' (ישעיה כט) הוי המעמיקים מה' · ומסתרתא אלו מעשיהם של רשעים · שנאמר (שם) לסתיר עצה · [ג]ידע מה בחשוכא · אלו מעשיהם של רשעים שנאמר (שם) והיה במחשך מעשיהם · ונהורא עמיה שרא · אלו מעשיהם של צדיקים · דכתיב (משלי ד) וארח צדיקים כאור נוגה · ואומר (תהלים צז) אור זרוע לצדיק וגו' · [ד]א"ר אבא סרונגיא ונהורא עמיה שרא זה מלך המשיח (יב) שנאמר (ישעיה ס) קומי אורי וגו' · בפסיקתא · [ה]א"ר יהודה בר סימון מתחלת ברייתו של עולם הוא (יג) גלי עמיקתא ומסתרתא · בראשית ברא אלהים וגו' · ולא פירש · והיכן פירש להלן (שם מ) הנוטה כדוק שמים · ואת הארץ ולא פירש · והיכן פירש להלן (איוב לז) כי לשלג יאמר הוא ארץ בצקת עפר למוצק וגו' · ויאמר אלהים יהי אור · ולא פירש · והיכן פירש (תהלים קד) עוטה אור כשלמה : ז ר' יצחק פתח (שם קיט) ראש דברך אמת וגו' · א"ר יצחק מתחלת ברייתו של עולם ראש דברך אמת · בראשית ברא (יד) אלהים (ירמיה י) וה' אלהים אמת ולעולם כל משפט צדקך · [ו]שכל גזרה וגזרה שאתה גוזר על בריותיך הן מצדיקין

מסורת המדרש א ילקוט נ"ך רמז תתר"ס · ב עיין עירובין דף י"ט · ג סדר עולם רבה פרק ל' · ועיין תנא דבי אליהו רבה פרשה י"ד · ד איכה רבה פרשה א' · ה ילקוט ישעיה רמז ש"י · ילקוט תהלים רמז תתס"ב · ילקוט דניאל רמז תתר"ס · ו ילקוט כאן ועיין ירושלמי סנהדרין פרק א' ·

חדושי הרד"ל

(יב) באמר קומי אורי בפסיקתא · פי' שדרשה כולה כתובה בפסיקתא דקומי אורי · ולפנינו לא נמצא שם רק ענין אורו של משיח וידוע שבפסיקתא שלנו חסר הרבה מאד : (יג) גלי עמיקתא ומסתרתא · ע' יד"מ שהקשה הלא לא נתפרש עד שבא דוד ופירשה והנראה נכון דהאי ולא פירש הוא ענין בפ"ע וכא דאריב"ס מתחלת כו' אין כתוב כאן הדרשה וחסר כאן תיבת וכו' וזו הדרשה כתובה להלן בס"ב דמתחלה כו' לפה כו' שהם עמיקתא ומסתרתא : (יד) אלהים · ואין אלהים אלא אמת שנאמר (ירמיה י') וה' אלהים אמת כ"ה בילקוט וכצ"ל · ובא ליישב מה שהתחיל בשם אלהים ל"ר שיש בו פ"פ לתועים כדלקמן פ"ח ובירושלמי פ"ט דברכות ומפרש שבא לומר ראש דברו אמת ושגם משפטו ודינו שהוא בשם אלהים הוא אמת וצדק · ומפו' שמכ"מ אין לטעות בלשון אלהים ולומר שתי רשויות ברא כו' שהרי תשובתם

מתנות כהונה

המקלאים ששופכין דרך שם כל השופכין : הסריות · הסרחון [ובפרשת תולדות פס"ג כדי שיצא הוא וסריותו עמו פי' סרחונו · כל מי גרסינן] : **אינו פוגם** · בתמיה : **אי אפשר לאמרו** · ופירש"י אפילו היה יכול להבינו מדעתו לא היה רשאי לגלותו : [ה"ג בראשית ברא אלהים מן הן והארץ · פי'] מן הן · מהיכן נבראו ומפרש והולך מן תוהו ובוהו : **רפאים שם וגו'** · גרסינן וסיפיה דקרא ועמקי שאול קרואיה: **העמיק הרחיב וגו'** גרסינן · וסיפיה דקרא מדורתה אש ועצים וגו' : **ולמסתור** · וריש' דקרא מדבר בגן עדן: [ה"ג והוא גלי עמיקתא אלו מעשיהם וכו' המעמיקים מה' וגו' גרסי']: **סרונגיא** · שם מקום: [ה"ג קומי אורי וגו' אר"י בר"ס]: **מתחלת ברייתו וכו'** · פי' גילה להלן על ידי ישעיה · מה שהיה מתחלת ברייתו של עולם · ומהיכן נברא שמים וארץ : **עוטה אור כשלמה** · וכדיליף מיניה לקמן ריש פרשה ג' : **בראשית כו' וה' אלהים אמת וכו'** · בראש התורה הודיע שה' אלהים אמת · שהוא יחיד ואין שני · שעל זה נקרא אל אמת שאילו יצוייר ח"ו שיש שם שתי רשויות אין אחד מהם אמת · [כמו שבארו הקודמים ז"ל כאו"א בשער יחוד שלו ובפרט בעל חובות הלבבות ז"ל ועי"כ הכל מצדיקים כו' מאחר שהוא ה' אמת וכל דרכיו משפט אמת ואין עול] · ובמה הודיע בראש דבריו שהוא אל אמת מדלא

כתב

רש"י

הקב"ה עתק אין להם חלק לעולם הבא רבנין אומרים אל יהי לו במה רב טובך אל יהי לו לשפת שקר ודובר עתק חלק במה רב טובך הצפון ליראים ומהיכן נשמע אל יהי לו וכו' דכתיב בתריה תסתירם וגו' כלומר תמנעם לאותן הכתובין למעלה שפתי שקר (ודובר) [ודוברי] עתק ממה רב טובך · עד כאן : **ובמקום הסריות** · מקום סרחון : **ביבין** · צנורות שאדם עושה לקלח שופכין לחוץ : **בר קפרא אמר אילולי הדבר כתוב א"א לאומרו** · כך עלה בדעתי · אפי' אותו מקצת שגילה הקב"ה אלמלא שהוא גילה אפי' היה חכם ומבין מדעתו לא היה רשאי לגלות ומה גילה בבראשית ברא אלהים את השמים : **ר' יהודה בר סימון פתח הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא וגו'** · אלו מעשיהם של רשעים · מדרש זה אינו ענין לכאן אלא דרך זה תפרש לכל הדרשות כשהן צריכים להביא ראיה לדבריהם מן המקרא התחיל לדרוש את המקרא בכמה ענינים אע"פ שאינו ענין לדבר ולבסוף הוא מפרש לפי מה שהוא צריך : **אמר רב יהודה בר סימון** · מתחלת ברייתו של עולם הוא גלא עמיקתא כלומר עמיקתא ומסתרתא שהיו בתחלת ברייתו של עולם שלא נתפרשו גלה אותן אחרי כן כמו שמפרש את השמים ולא פירש מאי זה ענין והיכן פירש וכו' : **ראש דברך אמת ולעולם כל משפט** · מראש דברך שכתבת בראשית ברא ולא כתיב בראשית בראו · הבריות מבינים שאתה אלהים אמת ואין כל בריה יכולה לחלוק ולומר שתי רשויות הן ולהיפך ולעולם כל משפט צדקך כל דין שאתה מטיל על בריותיך הן מצדיקין עליהם את הדין שכל אדם שמדת הדין נוגעת בו ישים על לבו שלא נברא העולם אלא לצורך הבריות ולהאמין מאחר שכל כך חבב הקב"ה את האדם שברא את העולם בשבילו יבא עליו בטרוניא פירוש בכח ובעלילה אתמהה : **ר' אבא סרטונייא** · על שם עירו נקרא כן (דברי רש"י אלו אין להם מקום לכאן רק שייכים לעיל אמר רבי אבא סרונגיא ולפני רש"י היה הגירסא סרטוניא) ·

פירוש מהרז"ו הקצר

שהעתיק וכיסה והעלים מהם : **ר"ה בשם ב"ק** · בא לחלוק על רב שסובר שאם לא היה כתוב לא היה אפשר לאומרו אך מאחר שכתוב מפורש מותר לאומרו : ך **גלי עמיקתא ומסתרתא** · בא לדרוש בראשית ברא · וכמ"ש בסוף הסימן איך ברא : **העמיק הרחיב** · עיין פסחים נ"ד · פר"א פרק ג' שהוכיחו מפסוק זה שנברא גיהנם קודם שנברא העולם : **למחסה ולמסתור** · ור"ל וסוכה תהיה לצל יומם מחורב של יום הבא · כמ"ש הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא אך לצדיקים יצילם ויסתירם בסוכתו לעוה"ב והיינו בגן עדן · וכמ"ש תסתירם בסתר פניך וגו' תאספם בסוכה וגו' · וזהו למחסה ולמסתור : **המעמיקים מה'** · וה"ד לסתיר עצה · נותנים עצה עמוקה להסתיר רעתם ואומרים שאין רואה אותם חלילה · ומסתירים עצמם מבני אדם בחדרי חדרים ובחושך וזהו במחשך מעשיהם · ועיין לקמן פר' ב' סימן ג' ובריש פר' כ"ד ובפר' פ"ד סוף סי' י"ג ועי' עוד בתד"א פרק י"ז וז"ל ידע מה בחשוכא זה פורענותן של רשעים בגיהנם · ונהורא עמיה שרא זה שכרן של צדיקים בגן עדן : **מעשיהם של צדיקים** · שהם מאירים לפני הקב"ה כמ"ש נר מצוה ותורה אור ודרשו בשמ"ר פר' ל"ו סי' ג' מצוה שאדם עושה כאילו מדליק נר ועיין לקמן סוף פר' ב' ובפר' ג' סימן ח' ולדברי התד"א הנ"ל האור הוא בגן עדן · וכן מפסוק אור זרוע לצדיק וזריעה הוא בגן : **בפסיקתא** · היינו בפסיקתא רבתי פר' ל"ו ריש הפטרת קומי אורי ועיין ד"ר פר' י"א סי' י"א ה' אור לי לימות המשיח : **תחלת ברייתו של עולם** · דרשה זו היא העיקרית השייכת כאן ובשביל זה הובא כל המאמר דלך אגב · ודורש מ"ש הוא גלי עמיקתא ומסתרתא בכופל לשון ופירושו גלי עמיקתא שמגלה דבר סתום ועמוק במה שאמר בראשית ברא · ואעפ"כ ומסתרתא עדיין לא ביאר איך ברא וגם זה המסתרתא אע"פ שלא גלה כאן גלה במקום אחר רק במקום זה הוא מסתרתא שמ"ש הוא גלי מוכיח גם על מ"ש מסתרתא · שהמסתרתא ג"כ גלה עפ"י מדה י"ז · וזהו מה ששואל המדרש והיכן פי' · כי זה כלל גדול שהכל מפורש בתנ"ך · ואם אינו מפורש בתורה מפורש בנביאים ובכתובים · שעל ענין שמים פי' וגלה בישעיה ועל ענין הארץ פי' וגלה באיוב ועל ענין האור בתהלים : **נוטה כדוק שמים** · וה"ד וימתחם כאהל לשבת שדמיון שמים על הארץ כדמיון האהל על הקרקע כמ"ש בפר"א פרק ג' כל זה באריכות וכמ"ש חגיגה ד' י"ב על פסוק זה ולבד מקומות אלו מפורש עוד בכמה מקומות בתנ"ך ובדברי חז"ל שבע שמות לשמים שהם ז' רקיעים וכל רקיע מיוחד לדבר אחר : **שנאמר כי לשלג** · עיין בארוך : ז **ראש דברך אמת** · בא לדרוש למה פתח בשם אלהים שהוא דין ולא בשם ה' שהוא רחמים

יפה תואר

משום דאמר לפני זה שאין להם חלק לעוה"ב ובקרא לא נמצא רק תאלמנה שפתי שקר וזה הטועה בעוה"ז לכן מביא כי זה מוכח מסיפא דקרא דכתיב אשר צפנת ליראיך ולא לבוזים את מוראך הרב כי אין להם חלק במה רב טובך · וכן נראה מהירושלמי : **העוה"ז נברא מתוך תהו ובהו כו'** הנה י"ע כי בראשונה ברא הקב"ה יסוד דק המוכן לקבל צורות שונות ונקרא חומר היולי · ובעברית נקרא תהו מלשון תוהה כי המבין לקרוא אותו בשם יתמהה ולא ידע · ומהיסוד הזה ברא היוצר את השמים ואת הארץ וזה נקרא בהו · מלשון בו הוא כי הלבים בו צורות שונות · ויתפרש בראשית עם הראשית וזה חומר היולי ברא הקב"ה את השמים ואת הארץ · וע' בזה ברמב"ן על התורה · והנה אף שיש לכוון הדעה הזאת בכתובים · ולפרש והארץ היתה תהו ובהו כי לפני בריאת שמים וארץ לא היה רק היסוד הדק שנקרא תהו ומוכן לקבל צורות שונות הנקרא בהו · ומבראשית הזה ברא אלהים את השמים ואת הארץ וכדברי ר"ה בשם ב"ק אלולי שהדבר כתוב א"א לאומרו בראשית ברא וגו' מנין הן והארץ היתה תהו ובהו ע"כ · מ"מ הדורש זה ברבים הוא פוגם ביוצר בראשית · כי לאו כל מוחא סביל דא ובני אדם הם עלולי השגיאות ויבואו לחקור במה שלפנים ובמה שלאחור ויאמרו כי גם החומר הוא קדום כקדמותו ית' · וזה שהביא משל ממלך שבנה פלטין במקום הביבין ובמקום האשפה כו' · הלא לנו רק להתפלא על כליל הדרת הפלטין · ולא לספר את האשפתות אשר היו לפניו · כן לפנינו בני אדם רק לחקור ולהתבונן בפלאי היצורים · ולא לדבר מהחומר אשר ממנו נוצרו אחרי כי גם החומר הזה נברא מאפס ומאין המוחלט : **עמיקתא זו גיהנם כו'** · פשטא דקרא הוא כי הקב"ה מגלה לחכמים עמוקות ומסתרים · ומדרים פה על גיהנם וג"ע בשביל הדמיון שיש להוראת עומק וסתר על גיהנם וג"ע כמו שהביא מן הכתובים · וגם סוף הפסוק ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא מתאים ג"כ לדרש הזה כי הוא מגלה דברים הידועים גם לו : **למחסה ולמסתור** והאי קרא מדריש בב"ב פרק השפינה על ג"ע · ומה שהביא שני כתובים על גיהנם וג"ע · ודרך הגמ' הוא לשאול מאי ותומר · י"ל משום דיש ב' מיני גיהנם וב' מיני ג"ע · הא' הוא גיהנם לי"ב חדש וע"ז מביא המקרא ולא ידע כי רפאים שם וגו' · והב' הוא הנצחי כמו לכופרים ודומיהם שיורדים ואינם עולים וע"ז מביא את הכתוב העמיק הרחיב מדורתה נשמתה כנחל גפרית בוערה ע"ד כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה · וגם בג"ע יש שני מינים האחד עד שיפרד כל כחות הגופניות מהנפש וזה מיד אחר המות · וע"ז מביא את הכתוב למחסה ולמסתור וגו' והשני הוא הרוחני לגמרי אחרי אשר תנקה הנפש מכחות הגופניות וע"ז מביא את המקרא תסתירם בסתר פניך שהוא הרוחני לגמרי ועי' בזה בשער הגמול להרמב"ן ובמגן אבות ח"ד : **אלו מעשיהם של רשעים כו'** · הנה דרכי הרשעים העקלקלות רבות הנה · לכן יתוארו גם בתארים רבים עמיקתא · מסתרתא וחשוכא · אבל דרך הצדיקים אך אחת היא וזה הישרה והבהירה לכן נקראת רק בשם אחד נהורא : **ונהורא עמה שרא אלו הצדיקים** שהם חביבים לפניו · וכן לפי הדרש כי נהורא קאי על ג"ע ג"כ עמדו הוא כי זה תפסו אחרי שהוא הטוב ומטיב · אבל הרשעים וגיהנם רחוקים ממנו · כי לא יחפוץ ה' לא ברשעים ולא לענשם לולא מדת הדין המחייבת לענשם : **דכתיב וארח צדיקים כאור נוגה** · ויען דבא בכ"ף הדמיון וה"ד דנדמו רק כאור ולא אור ממש לכן מביא הכתוב אור זרוע לצדיק דהוא אור ממש : **זה מלך המשיח** ונאמר עליו עמה שרא כדאיתא בירוש' ברכות פרק ב' ובאיכה רבתי מיום שחרב ביהמ"ק נולד ויושב אצל הקב"ה שמור ומזומן ומה שאמר הכתוב לפני זה ידע מה בחשוכא קאי על מעשי הרשעים ומפרש את הכתוב בשביל שיודע ורואה את מעשי הרשעים לכן נהורא זה משיח עמיה שרא ולא יתנהו לבוא ולגאול את עמו ויען כי שלשה דברים אלו מכוסים ונעלמים מבני אדם · כי אין אדם יודע אם חלקו יהיה בג"ע או בגיהנם ואין אדם יודע מי הוא הצדיק ומי הוא הרשע · ורק ה' הבוחן לבבות הוא יודע · וגם היום מתי יבוא הגואל לא נודע רק להקב"ה לבדו · לכן מדרים שכתוב ידע מה בחשוכא לפי שלש הלשונות האלה · על ג"ע וגיהנם על מעשי הרשעים והצדיקים ועל משיח צדקנו : **הוא גלא עמיקתא כו'** · פי' כי לפני זה היו צפונים הדברים ברמז ולא הבינו רק אנשי רוח יודעי בינה ואח"ז פירשו הכתובים ויבינו הכל · ומביא לראיה כי מתחלה אמר בראשית ברא אלהים את השמים ולא ידענו כיצד היה בריאתם ובאיזה תמונה נבראו ונתפרש ע"י ישעיהו שנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת כי השמים מקיפים את הארץ מכל צדדיה ומכסים אותה כמו מכסה לאהל · וכן ואת הארץ ולא פירש אופן הבריאה וגם את האור לא פירש · ורק מהכתובים ידענו כי בראשונה ברא אור דק מן הדקים וזה השלג שתחת כסא הכבוד ואור דק מאד אשר יקיף את כסא כבודו · ומהשלג שתחת כסא הכבוד נברא השלג התחתון · ומהשלג התחתון ברא את הארץ ולפ"ז הארץ היא בריאה שלישית · וכ"ה באור : **ראש דברך אמת כו'** · בא לתרץ למה לא כתיב אלהים ברא בראשית או בראשית אלהים ברא את השמים ואת הארץ · אמנם יען כי שם אלהים הבא בלשון רבים נתן מקום לכופרים לאמר

פירוש מהרז"ו הארוך

שמעל ומנגד · לפנת ליראיך הצופנים ויראים לדבר עתק שהם יזכו לטוב הצפון · ולא הדוברים על צדיק עתק ואינם נופנים · ובוזים מוראו · וזהו ובוז · שהם לא יזכו לטוב הצפון על שהם בוזים מוראך · ומ"ש בגאוה ובוז פי' על שמגלים לפנותיו שלא כרצונו ומצותו ואין זה אלא בעבור שמתגאים ביצרם כדי לעבור על מצותו כי כל שעושה שלא כתורה נקרא מתגאה ומבזה : **העולם הזה נברא מתוך תוהו ובוהו** · אע"פ שמפורש בתורה · אעפ"כ אסור לדרוש בזה קך דעת רב · ובירושלמי הגירסא העוה"ז היה מים במים אינו פוגם אתמהה · ושם איתא דר' יהודה בן פזי ובר קפרא חולקים על רב וסוברים שמותר לדרוש שהיה העולם מים במים · העתקתי לשונו לקמן בסימן הסמוך · וזהו מ"ש ר"ה בשם ב"ק · וכמ"ש לקמן סימן יו"ד : ך **שנאמר כי לשלג** יאמר הוא ארץ בצקת עפר למוצק וגו' · כמ"ש פר"א פרק ג' הארץ מאיזה מקום נבראת · משלג שתחת כסא הכבוד לקח

משנת דרבי אליעזר

לפי שנבראו מחלתו של עולם ומ"ד בזכות בכורים כמ"ד בזכות תורה כי הם לכהנים למנה למען יחזיקו בתורת הש"י עיין בס"ד פרשת כי תבא דבכורים היינו תורה ולכך הביאו בחג ביום מתן תורה ועיין שם :

למה

ידי משה

יתברכין והוא מלשון בריכות בגמ' והוא פי' של אומים : **מתחלת בריאתו של עולם הוא גלה עמיקתא ומסתרתא** פרש"י עמיקתא ומסתרתא שהיה בתחלת בריאתו של עולם שלא נתפרשו גילה אותן אח"כ ול"ב ע"ד דאיתא בשמות רבה פ' ט"ו הרבה מעשים כתב לנו משה רבינו בתורה סתומים עמד דוד ופירשן כמו כן בתחלת בריאתו של עולם גלה עמיקתא וכו' רק שהיה בגלוי מלתא בעלמא ברמז בלתי מובן עמד דוד ופירשן : **בראשית ברא אלהים ה' אלהים אמת** · עי' יפ"ת ולי נראה לפי שהמינים אומרים צייר גדול אלהיכם

שמצא

עליהם את הדין ומקבלין אותו באמונה · ואין כל בריה יכולה לומר שתי רשויות בראו העולם · וידברו אלהים אין כתיב כאן אלא וידבר אלהים · ויאמרו אלהים אין כתיב כאן · אלא ויאמר אלהים · בראשית בראו אלהים אין כתיב כאן · אלא ברא אלהים : ח [א] רבי יהושע בן לוי בשם ר' לוי אמר זה שהוא בונה צריך ששה דברים · מים · ועפר · ועצים · ואבנים · וקנים · וברזל · וא"ת עשיר הוא ואינו צריך לקנים · הרי הוא צריך לקני המדה שנאמר (יחזקאל מ) ופתיל פשתים בידו וקנה המדה · כך התורה קדמה אותן שש קדימות : קדם · ומאז · ומעולם · ומראש · ומקדמי תרין · בפרשה ה' קנני : ט פילסופי אחד שאל את רבן גמליאל · אמר ליה צייר גדול הוא אלהיכם · אלא שמצא סממנים טובים שסייעו אותו

(טו) תוהו · ובוהו · וחושך · ורוח · ומים · ותהומות · אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא · כולהון כתיב בהן בריאה · תוהו ובוהו שנאמר (ישעיה מה) עושה שלום ובורא רע · חושך · יוצר אור וגו' · מים (תהלים קמח) הללוהו שמי השמים והמים · למה שצוה ונבראו · רוח (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · תהומות (משלי ח) באין תהומות חוללתי : י רבי יונה בשם ר' לוי אמר למה נברא העולם בב' אלא מה ב' זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו · [ב] כך אין לך רשות לומר מה למטה מה למעלה · מה לפנים מה לאחור · אלא מיום שנברא העולם ולהבא · בר קפרא אמר (דברים ד) כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך · למן היום שנבראו אתה דורש · ואי אתה דורש לפנים מכאן · (שם) ולמקצה השמים ועד קצה

מסורת המדרש א ילקוט נ"ב רמז תתקמ"ב · ב חגיגה דף י"א · ירושלמי שם פרק ב' · תוספתא דחגיגה פרק ב' · ילקוט תורה רמז תתכ"ז :

חדושי הרד"ל

בלידו שכתוב ברא לשון יחיד : (טו) תהו ובהו וחשך ורוח · כצ"ל וכדמפרש ואזיל · חשך יוצר אור כו' וכן במדרש תמורה (הנדפס בספר ספרדם הגדול לרש"י ובספר אגדת בראשית) אמרו חשך לא מצאנו ט

מתנות כהונה

כתב בראשית בראו כו' ולכן נחתם אותיות אמת בג' תיבות הראשונות בראשית ברא אלהים סופי תיבות אמת : קדם ומאז כו' · כל אלו לשונות כתובים בפ' ה' קנני הנאמרת על התורה : מקדמי תרין · הכי שפה : [שסייעו אותו · דעתו הסרוחה היא שאלו דברים כלם היו מקודם ומהם נברא העולם] : כתיב בהן בריאה · שהן עצמן נבראו : באין תהומות ·

יפה תואר

שתי רשויות יש · אבל תשובתם בלדם כי בראו אין כתיב כאן רק ברא בל"י וזה ראה דבכך בא להראות לנו דבר אמת כי הוא אל אחד · וזה שמביא את הכתוב וה' אלהים אמת ולעולם כל משפט לדקך · כיון שאלהינו הוא אמת ויחיד הוא אז גם בבוא רעה על האדם יצדיק עליו את הדין ולא יטעה לומר עוד כי יש אל אחר המרע לכל · אבל אחד ואמת הוא : כך התורה קדמה · פי' כיון דהתורה קדמה לבריאת העולם כדאמרינן לעיל · וע"פ חוקי התורה נבנה העולם · לכן כמו שיש שם קדימות בכל בנין · בא שלמה לרמוז שם קדימות גם בתורה אשר בה נברא העולם וכ"ז דרך אסמכתא : צייר גדול כו' · הוא האמין שהתורה קדום אשר ממנו ברא בריאות רבות מותלפות · ולא האמין בה' כי הוא ברא את החומר המתחלף · ומביא תהו ובהו וזה על החומר הקדמון המקבל כל צורה · ואח"ז מונה את הד' יסודות אש רוח מים ועפר · כי החושך הוא יסוד האש · ויען שהאש היסודי היא חשוכה ואיננה מאירה בלילה · אף כי היא נמצאת גם בלילה וכמ"ש הרמב"ן לכן מקרי חשך ואח"ז מונה רוח ומים · והתהומות זה יסוד שפרד · והוא האמין בקדמותם ור"ג הוכיח לו מן הכתובים כי כל אלה נבראו · דכתיב עושה שלום ובורא רע ועושה שלום הוא השלמות הדברים בצורתן ורע הוא חומר היולי להיותו הוא לבדו מצד הסעדר סדרכו סבת כל רע · וכן נמצא בריאה אצל מים ורוח · וגם בעפר מדכתיב באין תהומות חוללתי מוכח כי התורה קדמה רק בזמן הבריאה ואח"ז חוללה הארץ : מה בי"ת זה כו' · אע"ג דאמרינן בסנהדרין כ"ב דמתחלה נתנה התורה בכתב אחר ורק עזרא שינה את הכתב לכתב אשורית · ותמונת הב' בכתב עברי שלא שונה היא מכתב אשורי [ובאמת צורת הנה בתמונתן ורק בכתב עברי היא כפופה ועגולה קצת למעלה] אמנם כבר כתב הריטב"א ואחריו מפרשים רבים · כי מחלוקתם שם הוא רק בכתב של ספרי תורות אשר כתבו כל ישראל לעצמם אבל הלוחות וס"ת שבארון הכל מודים שנכתבה בכתב אשורית · ואפ"ה מדרש זה אליבא דכ"ע : ופתוח מלפניו כו' · כך תפתח פיך לחקור רק במה שלפניך מיום שנברא העולם

פירוש מהרז"ו הקצר

רחמים · ועוד שאלהים הוא לשון רבים כמ"ש לקמן פר' ח' סי' פ' לזה דרש שע"כ פתח בשם אלהים לסימן שידון העולם באמת · שאלהים הוא אמת · וזהו שדרש ראש דברך אמת · ולעולם כל משפט צדקך · שהתורה שהיא דברו פתח בה באלהים שנאמר בראשית ברא אלהים · וכאן חסר וכן צ"ל ואין אלהים אלא אמת שנאמר וה' אלהים אמת כן הוא בילקוט כאן · וכן בנתינת התורה פתח ג"כ באלהים כמ"ש וידבר אלהים את כל הדברים וגו' · ג"כ מטעם ראש דברך אמת להודיע שהוא דיין אמת ושופט דין אמת למי שלא ישמור התורה · ומאחר שידעו שהוא דיין אמת יצדיקו עליהם את הדין שיעשה בהם · ואין חשש שיטעו כאן ברישא התורה · וברישא עשרת הדברות · על שאלהים משמע לשון רבים ולזה אמר ואין כל בריה יכולה לומר שתי רשויות בראו העולם וכאן חסר עוד · וכצ"ל ואין כל בריה יכולה לומר שתי רשויות בראו העולם · בראשית בראו אין כתיב כאן · אלא בראשית ברא · ואין כל בריה יכולה לומר שתי רשויות נתנו התורה · וידברו אלהים אין כתיב כאן אלא וידבר אלהים · וכן הוא בהדיא בילקוט כאן : ויאמר אלהים : היינו מה שכתוב כאן ויאמר אלהים יהי אור : ח צריך ששה דברים · בא לדרוש ג"כ למה פתח בבראשית ולא אמר בראשונה או בהתחלה או בקדם וכמ"ש לעיל בסי' א' וע"כ דורש בראשית נוטריקון ברא"א שי"ת כדלעיל ריש סימן ד' לרמוז על ששה דברים שקדמו לבריאת העולם כולו : ועצים ואבנים וקנים · שהעני צריך שני מיני עצים · עצים גדולים בתחתית הבית ועמודי הבית ובשאר הבנין קנים דקים ומה בנים · ועל שבית העני קטן אינו צריך לקני המדה · ובתי העשירים שאינם מערבים קנים הרי בתיהם גדולים וצריכים לקני המדה והאבנים והעפר צריכים ליסודות והמים לגבל הטיט והברזל לחזק · ומרומז בתורה עפ"י נוטריקון כל"ל · ובמשלי ח' שמודיע לנו סוד זה איך שהתורה קדמה לכל ובה נבראו הכל שהיא היתה כלי אומנתו של יוצר בראשית שהוסב שם בשני פסוקים ראשונים שם לשונות של קדימה עד שלא הזכיר תיבת ארץ כמ"ש ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז · מעולם נסכתי · מראש מקדמי ארץ · קדם · מאז · מעולם · מראש · מקדמי · וחושב מה שייך לצורך בנין · וסמיך ליה היינו מה שכתב קדם מפעליו וכו' · ואינו חושב ראשית דרכו שאינו מצורף לצורך בנין העולם · גם אינו חושב מ"ש בטרם הרים · באין תהומות שאינו חושב אלא הקדימות שמקדים לתיבת ארץ · ועפ"י מדה יו"ד בהכרח לחשוב ששה דברים של קדימה · ויתכן שכוון המדרש למ"ש לעיל סי' ד' בענין ששה דברים שקדמו לבריאת עולם · ולמי שחושב שם גם התשובה הרי ז' עם התורה עצמה שהיא ראשית דרכו הרי יש כאן ששה דברים לבד התורה · וזהו שאמר שהתורה קדמה אותן שש קדימות לבד התורה · גם יתכן שכוון למ"ש בסימן ט' הסמוך בדברי הפילוסוף שכל ששה דברים אלו נבראו תחלה כשנבראת הארץ · וזהו והארץ היתה תוהו כל"ל שכבר היתה תוהו וכו' שקדמו לה הרי מרומז בתורה בתיבת בראשית ברמז נוטריקון · ושנוי בנביאים שכתוב בכל דברים אלו בריאה · כמ"ש בסימן הסמוך · ומשלש בכתובים במשלי ח' עפ"י מדה יו"ד כצ"ל : ט יוצר אור · וס"ד ובורא חושך עושה שלום ובורא רע : הללוהו שמי השמים וגו' · צ"ל מים שנאמר הללוהו שמי השמים והמים · וס"ד כי הוא צוה ונבראו הרי שגם המים נבראו : באין תהומות · הרי שמתחלה לא היו תהומות ואח"כ נבראו ונתחדשו בחידוש העולם · ועי' חגיגה י"ב פר"א פרק ג' יו"ד דברים שנבראו ביום א' : י אלא מיום שנברא העולם · היינו מיום ראשון שנבראו בו שמים וארץ :

פירוש מהרז"ו הארוך

וזרק על המים ונעשה ארץ שנאמר כי לשלג יאמר הוא ארץ בצקת עפר למוצק · וכמ"ש כל הענין בשמ"ר ריש פר' י"ג נטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד וזרק על המים ונעשה ארץ וצרורות קטנים שהיו בעפר נעשו הרים וגבעות · והענין בזה שהעולם כולו היה מים עד כסא הכבוד כמ"ש במדרש תהלים צ"ג אמר ר' ברכיה בן עזאי (אולי צ"ל בשם בן עזאי) המים היו עולים ומגיעים עד כסא הכבוד שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים עכ"ל · וכשבא לברוא הארץ הקפיא המים ונעשו כמו אבני ברד ופירר אותם לחתיכות דקות כמו שלג ומזה נעשה ארץ ועפר · וכן הוא בהדיא בירושלמי פרק אין דורשין דרש ר' יודן בן פזי מתחלה היה העולם מים במים שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים (היינו עד כסא הכבוד כצ"ל) חזר ועשאו שלג שנאמר משליך קרחו כפתים חזר ועשאו ארץ שנאמר כי לשלג יאמר הוא ארץ · וזהו שאמר שם שמ"ר פר' י"ג נטל עפר מתחת כסא הכבוד וזרק על המים היינו השלג שפירר לחתיכות דקות כעפר והניח בתוך השלג חתיכות יותר גדולות שמהם נעשו ההרים כי ההרים בריאה בפני עצמה כמ"ש לעיל סימן ד' בטרם הרים עיין מש"ש · והתבונן בזה היטב איך שדברי חז"ל אע"פ שהם עמוקים ונסתרים כונתם פשוטה מאד לבד הסוד הכמוס בהם · וזהו הוא גלי עמיקתא ומסתרתא שבמקומות אחרים גלי איך ברא הארץ · ובספר רזיאל האריך בזה להעמים להאמין שהדברים כפשוטן שהארץ נבראת ע"י שהקפיא המים לשלג ומהם לעפר ע"ש · וכן אגל האור גלי עמיקתא שברא האור ולא פירש כאן איך ברא וזהו מסתרתא · ופירש במקום אחר עוטה אור כשלמה : ח צריך ששה דברים · פירוש כשעלה ברצונו ית"ש לברוא העולם הכין ששה דברים אצולים שכליים הם ספירות הבנין של העולם כמבואר בספרי המקובלים · ואני בער ולא אדע · וכמו שאנו רואים במעשה בנין של בני אדם שקודם שבונים מכינים ששה דברים ואח"כ בונים · שמנהג הטבעי מתדמה למנהג השכלי של ראשית הבריאה כמעשה הקוף שמתדמה למעשה האדם אלא שעושה בלא שכל · כך מנהג הטבעי מתדמה למנהג הטבעי מתדמה למנהג העליון · והתבונן שהאדם נקרא איש ואדם · וכן המלאכים נקראו איש ואדם · וכן כביכול הקב"ה נקרא איש ואדם כמ"ש ה' איש מלחמה · וכמ"ש ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם וגו' · עיין לקמן ריש פר' כ"ח בהדיא · ואמרו מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע ולמוד ממנו · ולזה חכמינו האמיתים לוקחים משל על עניני הסי"ת והעולם העליון ממעשה העולם התחתון כאמרם בנוהג שבעולם · וכמו שתמצא במדרש הרבה מאד מלשון זה · וכן בעניני הבניינים המנהג הטבעי של התחתונים מתדמים לבנין העולם כולו אלא שאנו לומדים בהיפך שאין אנו יודעים מה במנהג ובנין העליון אלא שע"פ כללים המבוארים אנו מתבוננים במעשה התחתונים ויודעים מנהג העליון · ועי' לקמן פר' ל"א סימן יו"ד שדרשו · בפקודיך אשיחה ואביטה אורחותיך · ולזה מי שיודע חכמת בנין העולם יודע חכמת בניני בני האדם · ובזה תבין מה שכ' שמ"ר ריש פר' י"ג שאבא יוסף הבנאי יודע איך נבנה העולם · ובדברים מועטים האלו תבין דרך משלי החכמים מנוהג שבעולם על דעת התורה ודעת העליון : ט תיפח רוחיה דההוא גברא · לשון זה מורגל במדרש כשמדבר בטענות עם הרשעים · ונראה שאין זה דברי ר"ג עם הפילוסוף וכן לקמן פר' י"א סימן ה' ר' עקיבא לטורנוסרופוס שהיו מושלים ושרים גדולים · ולא יתכן שיקללם בפניהם בחייהם · אלא דברי המדרש הם לקיים מ"ש ושם רשעים ירקב על שכפר בחדוש העולם · וכמ"ש בהדיא לקמן ריש פר' מ"ט : י למה נברא העולם בב' · ירושלמי חגיגה פרק אין דורשין · פסיקתא רבתי פר' כ"א סימן כ"א והשאלה למה כתוב בראשית הבריאה אות ב' היה לו להתחיל בהות א' ראשון של אותיות · וכמ"ש בחד"א פרק ל"א בסופו · וז"ל ומה נשתנה הב' מכל עשרים ושתים אותיות שבה ברא הקב"ה את עולמו שנאמר בראשית ברא וגו' והלא אין ראוי לומר אלא אלהים ברא בראשית · אלא בא ולמד מן התינוק הזה שהיום פותחים ואומרים לו א"ב · ולמחר אומרים לו ב"א · וממי אתה למד מן הברכות והקללות שנאמרו במשנה תורה לכך התורה נאמרה בתחלה בב' ב' א' א' · בראשית ברא ב' ביתי"ן · אלהים את ב' אלפי"ן פירוש שהסדר הנכון הול"ל אלהים ברא שהוא כסדר האותיות א' ב' כמו שמתחילין עם התינוק הא"ב כסדר · אך התורה על שעיקרה ניתן לדרש ולא כפי הסדר והפשט על כן נכתב גם מתחלה בראשית ברא אלהים · בהקדם הב' לאל"ף להורות שעיקרה להדרש ולא כסדר · ומ"ש למחר אומרים לו ב' א' פירוש לאחר זמן כשמלמדים אותו תורה שבע"פ מלמדים אותו שיש מדה בתורה שמחליפים האותיות זה בזה ע"פ מדת גימטריא ב' אפין · אופן אחד של חילופי אותיות דהיינו או תשר"ק או שארי א"ב · ומ"ש מן הברכות מאל"ף ועד תי"ו קללות מוי"ו ועד ה' ולא עוד אלא שהן הפוכות · אמר ר' אבין אם זכיתם הריני הופך לכם את הקללות לברכות והארתי שם בס"ד שהכוונה על הקללות שבפרשה כי תבוא שמתחיל בוי"ו והיה · ומסיים בה' ואין קונה · וזהו מ"ש ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעו · הרי שאצל הברכה כתוב את הברכה כסדר ואצל הקללה כתוב והקללה הוי"ו תחילה ואח"כ הה' לרמוז על היפוכן כשיזכו כל"ל · ולזה כוון התד"א במ"ש הברכות והקללות שבמשנה תורה · ועיין תנחומא כאן סימן ה' מפסוק ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס · שלכך פתח בב' שהוא ברכה בתיבת בראש התורה · וזהו (ברכות לראש) · וכל דברים אלו מיוסדים ע"פ מדת גימטריא ב' אופנים שיש חשבון לאותיות ויש סידור לאלפי ביתות א' ב' ג' ולתמורותיהם וחילופיהם הסמוכות מתחלפים · א"ת ב"ש ג"ר ד"ק מתחלפין אלב"ם מתחלפין · וכדומה הרבה וכל המדות ופירושיהן הכל מסיני וזהו מ"ש כאן למה נברא העולם בב' וככל המבואר : ופתוח מלפניו · דורש על תמונת האותיות וגם זה בכלל מדת גימטריא וכמבואר בספר אותיות דר"ע · ובספרי המקובלים האמתיים · ובירושלמי ובפסיקתא הכ"ל הגירסא פתוח מצד אחד · לרמוז שאין היתר לדרוש אלא מיום שנברא העולם ולהבא ומ"ש כאן מלפניו לרמוז שאין לך לחקור אלא מה שלפניך וכמ"ש בין תבין את אשר לפניך · ולא מה שאחורי העולם שלמעלה ושלמטה (ומ"ש מה לפנים · פירוש לפני העולם קודם שנברא שאינו מותר אלא מה שלפני האדם והשגתו) : ב"ק אמר כי שאל נא · הדרשה הכ"ל דורש תפסוק זה ולשון הפסיקתא בר קפרא שמע לה מן הדא פי' מוכיח דרשה זו מפסוק זה וכו' : למן היום שנבראו אתה דורש · לפי מ"ש

ידי משה

במצא סממנים טובים וכו' שלפ"ד קדמו ו' דברים תה' בהו ' אבל באמת היה לנו התירה בתיבת בראשית שברא הקדוש ברוך הוא גם כן אותן ו' דברים ופירושו ברא שית והשתא א"ש לפי שקשה למודרש

השמים אתה דורש וחוקר ואי אתה חוקר לפנים מכאן · דרש רבי יהודה בן פזי (טז) במעשה בראשית בהדיה דבר קפרא · אלמה נברא העולם בב׳ להודיעך שהן שני עולמים העוה״ז והעוה״ב · ד״א ולמה בב׳ שהוא לשון ברכה · ולמה לא באל״ף שהוא לשון (יז) ארירה · ד״א למה לא באל״ף שלא ליתן פתחון פה לאפיקורסין · לומר היאך העולם יכול לעמוד שהוא נברא בלשון ארירה · אלא אמר הקב״ה הרי אני בורא אותו בלשון ברכה והלואי יעמוד · ד״א למה בב׳ אלא מה ב׳ זה (ח) יש לו שני עוקצין · אחד מלמעלה ואחד (יח) מלמטה מאחוריו · אומרים לב׳ מי בראך · והוא מראה בעוקצו מלמעלה · ואמר זה שלמעלה בראני · ומה שמו · (יט) והוא מראה להן

מסורת המדרש א ירושלמי חגיגה פרק ב׳ · פסיקתא רבתי פרשה כ״א · תנחומא סדר זו · ילקוט כאן :

חדושי הרש״ש

אלומים משתמען פרווייהו ע״ם דרשתם שם עתידין אתם לעשות אלילים אלמים כו׳ ע״ש : (ח) יש לו שני עוקצים כו׳ · ואו׳ מלמטה מאחוריו · עיין בב״י או״ח סי׳ ל״ו מה שהביא בשם ס׳ ברוך שאמר כאות הב׳ : ויי״א

חדושי הרד״ל

בריאה עד שפירש ישעיה : (טז) במעשה בראשית בהדא דבר קפרא · כצ״ל ופירושו דס״ל כב״ק דמותר לדרוש במע״ב דסבר דמן היום שנבראו אתה דורש וכ״ה בירושלמי פ״ב דחגיגה (דאמר שם אין דורשין במע״ב כר״ע ברם כר׳ ישמעאל דורשין ושואל שם לעובדא ר״ל אם יש לנהוג כן למעשה הלכה · ואמר מהו דר״י בן פזי יתיב ודרש במע״ב כו׳ סדא הלכה כרי״ש · ולבר קפרא דהלא אמר שם ג״כ לתלמידיו מותר לדרוש מן היום כו׳ ע״ש) ובפסיקתא דעשרת הדברות קמייתא · ולמה נברא הוא דבור בפ״ע : (יז) ארירה · פי׳ רובו שלא לטובה ועיין בזוהר ויגש (ר״ס) ועי׳ מדבא״ר פל״א : (יח) מלמטה מאחוריו · בירושלמי חגיגה פ״ב ליתא תיבת מלמטה ופי׳ לפ״ז עוקץ שלמעלה מלאחריו וכמ״ש בס׳ התרומה סוף הלכות תפילין ע״ש : (יט) והוא מראה להן בעוקצו שלאחריו ואומר ה׳ שמו · פי׳ בשם שמראה כלפי אות א׳ שלפניו שהוא אחד (והוא שמו של הקב״ה כמ״ש בילקוט ריש פ׳ בראשית בשם אותיות דר״ע) ובירושלמי

מתנות כהונה

עד שלא היו ולא נבראו עדיין התהומות הרי שנבראו אח״כ : [ה״ג למן היום וגו׳ למן היום אתה כו׳] : אחד שלמעלה כו׳ · כזה ב : ה׳ בעוקצו של מעלה זה ואם אומרים לו מה שמו והוא מראה להם בעוקצו של אחריו ד׳ שמו כלומר מה כתיב לפני הבי״ת א׳ שהוא אחד :

רש״י

למה בבי״ת שהם שני עולמים · כלומר עם בר קפרא היה דורש במעשה בראשית זה בענינו וזה בענין אחר כדמפרש והולך מה בי״ת יש לו עוקצים שתים אחד מלמעלה כגון זה ב וא׳ מאחריו כגון זה ב כך אומרים לבי״ת זה מי בראך והוא מראה להם

פירוש מהרז״ו הקצר

דרש ר״י בן פזי בהדיה דבר קפרא · עיין בארוך · ופירושו כאילו אמר ד״א למה נברא העולם בב׳ : דבר אחר למה לא בא׳ שלא ליתן · לפי מה שכתב כאן צריך לומר שמתחלה אמר שאם היה פותח בא׳ היה סימן קללה וארור באמת ואחר כך אמר דבר אחר שאף באמת לא היה סי׳ קללה על כל פנים יש לחוש שהאפיקורסים יאמרו שהוא סימן קללה שהם מחפשים עלילות להפרד מהשי״ת · ושלא ליתן מקום טעות בתחלת התורה · עיין בארוך אמיתת הדברים : יש לו שני עוקצים · תג מלמעלה ועוקץ מלאחריו כזה ב ורומז בתגו שלמעלה מי בראו זה שמוכן למעלה בשמים ובעוקצו שלאחריו מורה על שמו · אך בירושלמי הגירסא אדון שמו · פירוש שמראה בעוקצו שלאחריו שסמוך לאחד שלפניו שנוטריקון שלו אדון · ובילקוט כאן הגירסא ה׳ אחד ופירושו כצ״ל שמראה על הא׳

יפה תואר

העולם אבל באמר הנדדים כמו למעלה ולמטה ומה שהיה לפני בריאת האדם ומה שיהיה לאחר הבריאה התהום פיך לחקור בהם כי הם מכוסים ונעלמים מלפניך : להודיעך שהם ב׳ עולמים כו׳ · משום שהעוה״ב לא נזכר מפורש בתורה לכן בקש רמז ע״ז · ולא חפץ בדרש שלפני זה משום דיש מי שסובר שהכתב נשתנה כמו שהזכרנו לעיל · ובתר לבקש רמז פשוט אליבא דכ״ע : שהוא לשון ברכה · וזה סימן טוב וברכה לעולם · אע״ג דמצינו ב׳ גם לקללה כמו בוקק׳ בתה׳ בתק׳ וכדומה מ״מ ברכה וקללה שמות כוללים הם לכל הטובות והרעות · ומה שיש שרשים בבי״ת לענינים פרטים לא קפדינן : ולמה לא באל״ף · ואע״ג דנתן טעם על הב׳ שהוא ברכה מ״מ אם לא היה הא׳ מלשון ארור לא היתה נדחית מפני הבי״ת · משום שהוא אות הראשון וגם הוא מורה על אחדות הבורא : ד״א למה לא באל״ף כו׳ · כי הטעם שנאמר לפני זה שבאל״ף הוא ארור לא הסתפק לו כיון דהוא רק סימנא בעלמא ולכן מוסיף שלא ליתן פ״פ לטועים האומרים אין ישועתה לנפש באלהים אשר אין לו חפץ בתבל כיון שבראה בא׳ שהוא לשון ארור וגם עתה שנבראת בברכה יאמר הקב״ה הלואי שיעמוד · כי כן רצוני יאמר ש׳ שיזכו בני העולם לקיימו ולהעמידו

פירוש מהרז״ו הארוך

כאן אין שום ביאור לדברים מ״ש שנבראו · ואם הכוונה על מ״ש בפסוק למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ועל זה אמר למן היום שנבראו · היינו שנבראו אדם וחוה · וא״כ לא יתכן לדרוש אלא מיום ששי ואילך · ואיך אמר ולמקצה השמים ועד קצה השמים אתה דורש · היינו מה שנברא ביום ראשון ושאר ימים · אך באמת הדברים מכוונים למ״ש בירושלמי חגיגה פרק ב׳ בהלכה א׳ · ר׳ יונה בשם רב״א כתיב כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך יכול קודם למעשה בראשית ת״ל למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ · יכול מששי ואילך ת״ל ראשונים · אחר שריבה הכתוב מיעט · הרי אנו לומדים מששי מה ששי מיוחד שהוא מששת ימי בראשית אף את לא תהא מביא אלא את שהוא כיוצא בששי · יכול לידע מה למעלה מן השמים ומה למטה מן התהום ת״ל למקצה השמים ועד קצה השמים · אלא עד שלא נברא העולם אתה דורש ולבך מסכים · משנברא העולם אתה הולך וקולך הולך מסוף העולם ועד סופו · תני בר קפרא ולמן היום וגו׳ עכ״ל · ופירוש הירושלמי כך הוא כי שאל נא לימים ראשונים וגו׳ · יכול קודם למעשה בראשית היינו אלפים שנה שנבראת התורה קודם העולם · כמ״ש לקמן פר׳ ח׳ סימן ב׳ הבאתיו לעיל בסימן א׳ מפסוק ואהיה שעשועים יום יום · וזהו ימים ראשונים היינו שני ימים הנ״ל שקודם למעשה בראשית ומיעוט ימים שנים ת״ל למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ · היינו מיום ששי · וזהו שאמר יכול מיום ששי ואילך ת״ל ראשונים הרי לפניו ב׳ למודים סותרים זה את זה · וזהו שאמר אחר שריבה הכתוב מיעט ריבה בתיבת ראשונים ומיעט במ״ש למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ היינו בששי · ואיך נדרוש שיהיו ב׳ הכתובים קיימים לזה אמר הרי אתה דן כיוצא בששי מה ששי מיוחד שהוא מששת ימי בראשית אף ראשונים שהם מששת ימי בראשית · שמ״ש ימים ראשונים אין פירושו על השני הימים הראשונים שקודם מעשה בראשית · אלא ראשונים כיוצא בששי היינו מששת ימי בראשית · שגם ששי בכלל ראשונים ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא · שכל מה שהוא בכלל ראשונים אינו קודם לעולם אלא מששת ימי בראשית והיינו מיום ראשון ואילך · יכול מה למעלה מן השמים ולמטה מן התהום · ואין זה לפני מעשה בראשית כי שואל מה שיש עתה שם · ת״ל ולמקצה השמים ועד קצה השמים · אלא עד שלא נברא העולם אתה דורש ולבך מסכים · פי׳ דורש לפניך ולעצמך בלבך אבל משנברא העולם אתה הולך וקולך הולך מסוף העולם ועד סופו · פי׳ בפרהסיא לעין כל (ומ״ש ואתה הולך וקולך הולך לשון גוזמא הוא) · כי מ״ש ועד קצה השמים מיותר שהיה די שיאמר ולמקצה השמים לדרשה זו · ומסיים בירושלמי הנ״ל תני בר קפרא ולמן היום אתיא דר״י ב״פ כהדא דב״ק ומה דתני ר׳ חייא כהדא דרב״א · והדברים סתומים מה דרש ב״ק ואיך ר״י ב״פ סובר כמוהו ומה דרש ר׳ חייא ורב״א · ומה שנראה לי ברור בפי׳ דברי הירושלמי שנתחלפו כאן שמות האמוראים כמו שאביא ע״ז ראיות בסמוך שמ״ש בריש המאמר שהבאתי ר׳ יונה בשם רב״א צ״ל בשם ב״ק · ומ״ש תני ב״ק ולמן היום צ״ל ר׳ יונה בשם רב״א · וזהו שחתם הירושלמי אתיא דר״י ב״פ כהדא דב״ק · שר״י ב״פ סובר כר׳ ישמעאל בריש הפרק שם שמותר לדרוש במעשה בראשית וסובר כבר קפרא שאמר שמיום ראשון מותר לדרוש מסוף העולם ועד סופו ומה דתני ר׳ חייא כדר׳ בא שדורש ולמן היום שסובר שאינו מותר לדרוש אלא למן היום אשר ברא אדם על הארץ אז מותר לדרוש ברבים היינו מיום ששי לבד שמ״ש ולמן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים וגו׳ פירושו שמיום ו׳ מותר לדרוש מסוף העולם ועד סופו ולא קודם לכן וכמ״ש שם בירושלמי בכמה מאמרים שסוברים כן · רב אמר אלמנה שפתי שקר וגו׳ כל הענין כמ״ש כאן לעיל בסימן ה׳ באריכות וכן מאמר ר׳ לוי שם הזאת ידעת מני עד · אבל את מני שום אדם על הארץ היינו מששי ואילך (ול״ע שזה נראה סותר במ״ש במאמר הקודם שם מר׳ לוי שם משנבראת העולם · אך לקמן פר׳ ח׳ סימן ב׳ איתא שם מאמר דר׳ לוי הנ״ל בשם ר׳ חמא בר חנינא · ונכון להגיה גם בירושלמי הנ״ל ר׳ חמא ב״ר חנינא · ור׳ בא סובר ג״כ מני שום אדם על הארץ · ור׳ חייא ג״כ סובר כן ונראה לדברי מפסיקתא רבתי ס״פ כ״א דאיתא שם בהדיא דרשה זו שבירושלמי בשם ר׳ יונה בשם רבי בא · בשם בר קפרא · ואותם שם דרש ר״י ב״פ במע״ב כהדא דב״ק · הרי בהדיא כדברי שבירושלמי הוחלפו שמות האמוראים · ועוד ראיה מהמדרש כאן שדרשה זו ב״ק אמרה ולא ר׳ יונה בשם רבי בא · וכן צריך להגיה בירושלמי · ואף שדברי המדרש כאן צריכין ג״כ להגיה כאשר יתבאר עכ״ז מה שמסכים דברי הפסיקתא טובים השנים מן האחד וסמי חדא מקמי תרתי · ואחר הדברים והאמת הללו יתבארו דברי המדרש כמ״ש מפורש בירושלמי ובפסיקתא שם · וכצ״ל ב״ק אמר כי שאל נא לימים ראשונים יכול קודם למעשה בראשית ת״ל למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ · יכול מששי ואילך ת״ל ראשונים אחר שריבה הכתוב מיעט · הרי אתה דן כיוצא בששי מה ששי מיוחד שהוא מששת ימי בראשית אף ראשונים מששת ימי בראשית למן היום שנבראו (היינו כל הנבראים) אתה דורש היינו מיום ראשון ואילך : דרש ר״י ב״פ בהדי׳ הב״ק · פירושו כבר מבואר שצ״ל כמו דאיתא בירושלמי שם ובפסיקתא שם · דרש ר״י ב״פ במע״ב כהדא דב״ק דשניהם סוברים שמותר לדרוש מע״ב היינו מיום ראשון ואילך כר׳ ישמעאל ולא כר׳ עקיבא שהוא סתמא דמתניתין דילן · והדברים ברורים ומחוורים באין ספק · ומ״ש ולמקצה השמים וגו׳ ואין אתה דורש לפנים מכאן בפסיקתא הגירסא ואין אתה דורש אלא בעולם שאתה בו · וכמ״ש בדברי ר׳ יונה בשם ר׳ לוי בפסיקתא ולא למעלה וכו׳ · ומ״ש במדרש כאן למה נברא בב׳ הוא מאמר בפני עצמו · ואינו לא מדברי ר״י ב״פ ולא מדברי ב״ק · ובירושלמי איתא מאמר זה למה נברא בב׳ אלא מאמר ר׳ יונה בשם ר״ל למה נברא העולם בב׳ שכתוב כאן ברים הסימן וגם בגמרא דילן איתא מאמר זה בחגיגה על המשנה שם ולא במע״ב בשנים · מנה״מ דתני רבי כי שאל נא לימים ראשונים יחיד שואל ואין שנים שואלין · יכול ישאל אדם קודם שנברא העולם ת״ל למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ · יכול לא ישאל אדם אלא מששת ימי בראשית ת״ל לימים ראשונים אשר היו לפניך · והדברים סתומים שיש כאן שתי דרשות סותרין באין מכריע · אך לפי המבואר בדברי הירושלמי כך צריך לפרש בגמרא דילן · יכול לא ישאל אדם אלא מששת ימי בראשית פי׳ מיום הששי שבו נברא האדם ת״ל וכו׳ וההכרעה כמו בירושלמי שמותר לדרוש מיום שנברא העולם וכו׳ · ועי׳ במהרש״א ובשורי אבן וע״פ דברי הנ״ל מבואר בס״ד באר היטב · ופירוש של דרשה זו ואיך יצא לחז״ל מן הכתוב שפשטות הכתוב שמדבר מגדולות וגבורות שעשה להם במתן תורה · וכמ״ש שם כי שאל נא לימים ראשונים וגו׳ הנהיה כדבר הגדול הזה וגו׳ · השמע עם קול אלהים וגו׳ כל הענין · אלא שהוקשה לחז״ל שמאחר שמן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ · לא היה אז עם ולשון בעולם ואיך שייך לומר שישאל אותם אם שמע קול אלהים · ועוד שאמר שאל נא לימים ראשונים ואיך יתכן שישאל לימים · ע״כ דרשו ע״פ מדה כ׳ מהא״ע לשאלת מתן תורה מהם שלא יתכן · ת״ע על דבר שייך לימים ראשונים · ומ״ש לימים ראשונים פירושו לעורך ובעבור ימים ראשונים · מה שהיה ומה שנברא בהם · וכמ״ש לקמן פר׳ ח׳ סימן ב׳ בהדיא בשם ר׳ חמא בר חנינא הזכרתי לעיל סימן זה · ודרשה זו ע״פ מדה ד׳ כלל ופרט וכלל ע״פ מדה ע״ו שמ״ש ראשונים ומ״ש אדם על הארץ סותרים זה את זה · והכריע ע״פ מדה ל״ט מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו · שיום ששי היה בכלל ראשונים ועוד ק״ו · ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו · שמ״ש ראשונים כיוצא בששי · ואמת ההגהה ויציב הגירסא ונכון הפירוש : למה נברא העולם בב׳ · ברים הסימן ישאל למה נברא וכו׳ · וכאן כמו ד״א למה נברא העולם בב׳ וכו׳ ובירושלמי הנ״ל וכן בתנחומא כאן סימן ה׳ שהמאמרים סמוכים זה לזה וכמ״ש לעיל בדיבור הקודם · ופירש על פי גימטריא אופן של חשבון האותיות שהב׳ הוא שנים רמז על ב׳ עולמות · שמים וארץ אלו של עוה״ז ושמים וארץ של עוה״ב · וזהו את השמים ואת הארץ לרבות ארץ חדשה · וברים הסימן העתקתי דברי התד״א ועתה אעתיק אחרית דברי התד״א השייך כאן · וז״ל ועוד טעם אחר לכך התורה נאמרה בב׳ בתחלה שהוא לשון ברכה ולא בא׳ שהוא לשון קללה של ארור (ע״פ מדת נוטריקון) ואם תאמר הרי כתוב בב׳ בכה תבכה · הא נאמר בא׳ איכה ישבה בדד וקללה של ארור עכ״ל · ועיקר הקפידא אצל בריאת העולם שיהיה נברא בלא שום נטיה והכרעה לצד הקללה והרעה ושלא יהיה פתחון פה לרשעים להתיאש מעשות טוב לאמר שהרי העולם מקולל וכמ״ש אצל דור המבול שכל יצר מחשבות לבם היה רק רע כל היום ואין טוב בעולם וכמ״ש בספר המורה מטענת הרשעים שאומרים שהעולם רק מלא רעות · והתורה ברמזים שלה רמזה על זה · ועל כן אצל מתן תורה לא הקפיד על זה ופתח בא׳ אנכי שהרי אם זוכים לתורה אפילו הקללות הברורים המפורשים מתהפכים לברכות אף כי הרמוזים באות א׳ גם אין הקפידא רק בתיבת ארור שהתחיל בו הקללה לנחש וזו הקללה הראשונה בתורה ולא על שאר לשונות של צרות שכל הצרות באות ע״י ארור ולא האורר ע״י צרות · וכן הבכי ג״כ ע״י ארור ולא ארור ע״י בכי : ד״א למה לא באל״ף · לפי מ״ש כאן צריך לומר שמתחלה אמר שאם היה פותח בא׳ היה באמת

משנת דרבי אליעזר

למה בב׳ כו׳ · אף דאין צריך ליתן טעם למה בב׳ דהא באמת היה ראוי להתחיל באות ראשון הסולי״ל ולאדמי מי לנו קרוב יותר מבי״ת לכך בא האל״ף עצמו לתרץ דבריו אמר ודע״כ פתח בבי״ת לפי שהוא לשון ברכה והוא היפך ארור שמטעם זה נדחה האל״ף והב׳ מוציא מכלל ארור לברוך ולולי זאת היתה גם הב׳ נדחה שיש בה גם לשון קללה כדאיתא במפרשים בתה בוקק כו׳ : עוד י״ל פירושו ע״פ מה דאיתא בס׳ הקנה דלכך פתח בב׳ דלא איתחזי עלמא דמותא למברא באל״ף דאיהו מעלמא דדכורא ותיו אלא בבי״ת דאין בי״ם אלא אשה וכו׳ וע״ש וזהו שמקשה דלפ״ז דאתה נותן טעם לשבח בב׳ שהוא לשון ברכה

ידי משה

שהיה להתורה להתחיל אלהים ברא בראשית כמו שמינו ע״ב זקנים לנ״א ראש דבר אמת פי׳ שהתחיל בתיבת בראשית להוציא מלבן של מינים ולהורות שברא שית אותן ו׳ דברים ולכך פתח במלתא דאמת ולתקן הסקר של המינים : בהדיה דבר קפרא · כלומר עם ב״ק זה בענינו וזה בענינו ולאו בענין אחד לפי

בעוקצו של אחריו ואומר ה' שמו · [א] א"ר אלעזר בר חנינא בשם ר' אחא עשרים וששה דורות היתה האל"ף קורא תגר לפני כסאו של הקדוש ברוך הוא · אמרה לפניו רבש"ע אני ראשון של אותיות ולא בראת עולמך בי · אמר לה הקב"ה העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות התורה · שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ וגו' · למחר אני בא ליתן תורה בסיני ואיני פותח תחלה אלא בך שנ' (שמות כ) אנכי ה' אלהיך · רבי הושעיא אומר למה נקרא שמו אל"ף שהוא מסכים מאלף · שנאמר (תהלים קה) דבר צוה לאלף דור: יא א"ר סימון בשם רבי יהושע בן לוי [ב] מנצפ"ך צופים אמרום · הלכה למשה מסיני · רבי ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמר · מה שהתקינו הצופים · מעשה היה ביום סגריר ולא נכנסו חכמים לבית הועד · והיו שם תינוקות · ואמרו (ב) באו ונעשה בית הועד · אמרו מה טעם כתיב מ"ם מ"ם נו"ן נו"ן צד"י צד"י פ"א פ"א כ"ף כ"ף · אלא ממאמר למאמר · ומנאמן לנאמן · ומצדיק לצדיק · ומפה לפה · מכף לכף: ממאמר למאמר · ממאמר של הקדוש ברוך הוא למאמר של משה · מנאמן לנאמן · מהקדוש ברוך הוא [ג] שנקרא אל מלך נאמן למשה שנקרא נאמן דכתיב (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא · מצדיק לצדיק · מהקב"ה שנקרא צדיק דכתיב (תהלים קמה) צדיק ה' בכל דרכיו · למשה שנקרא צדיק דכתיב (דברים לג) צדקת ה' עשה · מפה לפה · מפיו של הקדוש ברוך הוא לפיו של משה · מכף לכף · מכף ידו של הקדוש ברוך הוא לכף ידו של משה · וסיימו אותן ועמדו חכמים

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פרשה כ"א · ילקוט כאן רמז ב' · ב שבת דף ק"ד · מגילה דף ב' · ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ח · במדבר רבה פרשה י"ח · תנחומא סוף סדר קרח · ועיין ילקוט סדר לך לך רמז ס"ד · ג שבת דף ק"ד · סנהדרין דף קי"א:

חדושי הרד"ל

דחגיגה סגי' אדון שמו: (ב) בואו ונעשה בית הועד · שלא יבטל · כ"ה בירושלמי מגילה פ"ק ה"ט:

רש"י

יום סגריר · יום חשך כמו דלף טורד ביום סגריר ואגב שהתחיל לדרוש באותיות למעלה דורש והולך למה נקרא שמו אל"ף שהקב"ה הסכים לתת התורה לאלף דור: ס"א מנצפ"ך צופים אמרום · הלכה למשה מסיני להיות כן מחוברים ולא כמו שהן נזכרים באלפא ביתא כמנפצ"ך · ומשמע מנצפ"ך מה שהתקינו הצופים יבואו ונעסוק בצופים · באותיות שהתקינו הצופים:

דמוסיאות

מתנות כהונה

ה' שמו · האל"ף תחלת אותיות של אדנ"י ושל אהי"ה ושם של ה' קריאתו אדני וכן אל אלהים · או י"ל ה' שמו האל"ף כותבין ב' יודין וי"ו באמצע כזה א · גימטריא שלו כ"ו שם של ה' · [ואם נפשך לעיין סודות מזה עי' בפ"ג מחלק היחוד בס' עבודת הקודש ובס' יצירה בפי' הרמ"ב: כ"ו דורות עד מתן תורה · י' דורות מאדם ועד נח וכן י' מנח עד אברהם וששה דורות מאברהם עד משה (אברהם) יצחק יעקב לוי קהת עמרם (משה)]: ה"ג שהוא מסכים מאלף · פי' הקב"ה הסכים לתת התורה אחר אלף דורות · וכמו שדרשו לקמן תתקע"ד דורות עלו במחשבה להבראות ולא נבראו · וכ"ו דורות עד משה רבינו ע"ה הרי אלף · ובמ"ת התחיל באל"ף · אנכי · ועל כן נקראת אלף: [צופים אמרום · פירש"י ז"ל הלמ"מ להיות מחוברים כן ולא כמו שהם סדורים בא"ב] · צופים אמרום · פירש"י בפ"ק דמגילה נביאי הדורות לפיכך קורין מנצפ"ך ולא כמנפך כסדר שכתובים באל"ף בי"ת לדורשו נוטריקון מן צופים הוא: או מה שהתקינו הצופים · [ואי קשיא אי הוי הלמ"מ א"כ מה התקינו בשם הצופים כבר תירצו בגמרא (שם) שכחום וחזרו הצופים ויסדום] · ומצאתי בשם הריטב"א ז"ל · והאי צופים לאחר יאשיהו המלך · דאילו קודם לכן הרי היה שם הארון והלוחות והיכי אסקינן שכחום אלא לאחר שנגנז הארון בימי יאשיהו [שכחום וחזרו ויסדום ועי' שוב בס' ע"י בפ' הבונה ובפ"ק דמגילה ותמצא נחת]: סגריר · יום חושך ומטר: וסיימו אותן · החכמים שהיו באותו הדור היו מסמנים ומציינים אותם מי ומי הם · [ועי' מאמר זה בפ' הבונה ובירושלמי בפ"ק דמגילה]: ממאמר למאמר · שמיד שהדיבור נמסר למשה היה

יפה תואר

ולהעמידו בברכה: היתה האל"ף קורא תגר · זה רק דרך משל · והכוונה ללמד לנו כי הקב"ה עשה הכל בסדר נכון כאשר יאות · ותמים פעלו ואין עול בו · כי יגמול טוב גם לנדחים לעשוקים ולולי משפט: צופים אמרום · עי' מ"כ בשם רש"י · והתינוקות שדרשו מנצפך, ולא כמנפך נ"ל שמשה דרשו באמת כסדר האלפא ביתא והמדרש שנה הסדר שם להשוותו אל דברי ר"ם בשם ריב"ל: הלכה למשה מסיני פי' שהצופים לא חדשו דבר רק הביאו בפיהם הקבלה מסיני · ור"י פליג וסובר שהצופים התקינו ובגמ' הקשו ע"ז והא אין נביא רשאי לחדש דבר ותירצו שכחום וחזרו ויסדום: מה טעם כתיב מ"ם מ"ם · כלומר למה נכפלו דוקא הני אותיות ולא שאר אותיות שבאלפא ביתא · ומשני כי המנצפ"ך באים כפולים לרמז ממאמר למאמר וזה על תורה שבע"פ הנמסר מפה לפה · וזה היה הכוונה ג"כ בכפל אותיות הפ"א · מפה לפה · ואולי שם רמוז גלוי סודות התורה מפה לפה · ומכף לכף זה קאי על תורה שבכתב הנמסרה מיד ליד · ומנאמן לנאמן לפי פשוטו כמו שהקב"ה הוא אל הנאמן כן היה משה ציר נאמן לשולחיו · ואולי הכוונה על האמור במשה בכל ביתי נאמן הוא כי לפניו נגלו כל חמשים שערי בינה חוץ מאחד כדאיתא בנדרים: והחמשה טעמים אלה באו להגדיל מעלת נבואת משה על מעלות שאר הנביאים וכמו שמנאן הרמב"ם ז"ל בהלכות יסודי התורה בפ"ז · הא' כי כל הנביאים נבאו בחלום או במראה ונבואת משה היה בהקיץ · וליתרון הזה אמר מכף לכף כי לקחת מכף לכף אי אפשר בחלום רק בהקיץ · הב' כי כל הנביאים נבאו ע"י מלאך במשלים וחידות ומשה נבא מפי הקב"ה וליתרון זה אמר מפה לפה כי הוא התנבא מפי הקב"ה בעצמו · הג' שכלם היו מזדעזעים בעת נבואתם ומשה היה כאשר ידבר איש אל רעהו · ועל יתרון זה אמר ממאמר למאמר וזה כאשר ידבר איש לרעהו · הד' כי כל הנביאים היו צריכים להכין עצמם לנבואה ומשה היה מוכן תמיד ומנבא בכל עת שירצה וע"ז נאמר מנאמן לנאמן ומצדיק לצדיק כי היה נאמן תמיד בצדקתו לקבל נבואתו מפי ה' שהוא אל הנאמן והצדיק בכל דרכיו: וי"ל עוד כי באו לרמוז בזה חמש תכונות שלמות ונשגבות אשר הן בהנותן זה הקב"ה ובהמקבל זה משה · ולכן זכה משה להיות נבחר לקבלת התורה מכל האדם אשר על פני האדמה · הא' להוכיח את העם באמרי נועם וטעם וע"ז נאמר על הקב"ה חכו ממתקים וכמו שמדרים ע"ז במדרש חזית ותכונה זו נמצאת גם במשה כמו שמצינו במחלוקת קרח ועדתו שעמל לפייסן ולקרבן באמרים נעימים וז"ש ממאמר למאמר · הב' להתנהג עם העם בחסד וברחמים ולפקח על צרכי כל אחד ואחד וכמו"ש על הקב"ה עושה משפט גר יתום וגו' · וזו נמצאת גם במשה כי דאג תמיד לטובת העם בכלל ובפרט (ועי' בש"ר פ"ב) וע"ז אמרו מנאמן לנאמן כי גם הוא היה רועה נאמן לעדתו · הג' שיהיה נאה דורש ונאה מקיים ויצדיק גם עליו דין שמים לקדש שמו של הקב"ה וממנו יראו

פירוש מהרז"ו הקצר

הא' שהוא אחד · וגירסת הילקוט הובא בב"י וטור א"ח סי' ל"ו בתמונת אות ב' אך צ"ע שמביא גירסא זו בשם הירושלמי: כ"ו דור · לעיל סי' ד' מבואר עיין בפסיקתא הובא בארוך: בזכות התורה · לעיל סי' ד' וא"כ נתינת התורה עיקר וחשוב יותר מבריאת העולם ואתה מתוקן לדבר יותר גדול מאשר זכה הב': שהוא מסכים מאלף · שהא' מורה שהקב"ה הסכים ליתן התורה לאלף דור ולפתוח אנכי בנתינת התורה בא' וכמ"ש חגיגה דף י"ד שתתקע"ד דורות קומטו מהם שהיה צריך ליתן התורה לאלף דור ונתנה לכ"ו דור וכמ"ש לקמן פר' כ"ח סי' ד': יא מנצפ"ך צופים אמרום · מאמר זה הובא כאן דרך אגב שדרשו בסי' הקודם על אות ב' ואות א' · הביאו גם דרשה של אותיות אלו כן הוא ברש"י במדרש · והמש אותיות אלו כפולים בא"ב · ודורש למה נכפלו: צופים אמרום · הלכה למשה מסיני · שמתחלה היה ידוע לכל שה' אותיות אלו צריך להיות כפולים · והפתוחים באמצע התיבה · והסתומים בסוף התיבה · ובאורך הזמן שכחום · והנביאים חזרו ויסדום כמו שהיה מקובל אצלם מסיני · ומאמר זה במגילה ד' ב': ממאמר למאמר · שהאותיות מ' מ' על שאין משמעות לאותיות לבדם ובהכרח לדורשם עפ"י מדת נוטריקון שכל אות מורה על תיבה · וכפל האותיות על כפל התיבות ·

מאמר

פירוש מהרז"ו הארוך

סימן קללה וארור ואח"כ אמר ד"א · שאף אם באמת לא היה סימן קללה עכ"פ יש לחוש שהאפיקורסים יאמרו כן · הם המחפשים עלילות להפרד מן הש"ת שלא ליתן מקום פתוח בתחלת התורה · אך בירושלמי רים פרק אין דורשין ובפסיקתא פר' כ"א · ובתד"א הנ"ל ובתנחומא כאן סימן ה' אין שם אלא לשון אחד והכי גרסינן שם · ולא בלשון ארירה אמר הקדוש ברוך הוא שלא יהיו כל באי עולם אומרים איך העולם יכול לעמוד שנברא בלשון ארירה אלא הריני בורא אותו בלשון ברכה אולי יעמוד · ובתנחומא דורש מפסוק ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס · וצ"ע שפתחו בלשון שלא ליתן פתחון פה לאפיקורסים משמע שבאמת אין לחוש · ואח"כ אמר והלואי יעמוד משמע שאינו תלוי בדברים אלהם · והענין בזה · שקיום העולם תלוי רק במעשה בני האדם שאם מקלקלים מעשיהם מקלקלים העולם ואם היה נברא בלשון ארור היו הרשעים אומרים שהם מוכרחים לקלקל מעשיהם ולקלקל העולם · שאף אם לא יקלקלו מעשיהם יאמרו שהעולם מוכרח להתקלקל א"כ אין תועלת בהטבת מעשים לתקן העולם · ע"כ אמר הש"ת טוב לברוא העולם בלשון ברכה ואף שלא יהיה מקום לטעות הלואי שלא יקלקלו מעשיהם ויעמוד העולם: יש לב' שני עוקצים אג מלמעלה ועוקץ מלאחריו ודרשה זו ע"פ תגין של אותיות לבד מה שדרש לעיל מתמונת הב' בעצמו · ולבד מה שדרש מחשבון הב' · וכל זה נכלל במדת גימטריא שיש לכל אות חשבון ותמונת האות מורה על דברים נעלמים · וכן התגים: יא מנצפ"ך צופים אמרו · מגילה דף ב' · ומ"ש א"ר ירמיה בשם ר' חייא בר אבא · בגמרא דילן הגירסא ר' ירמיה ואיתימא ר' חייא בר אבא · ומ"ש מה שהתקינו הנביאים היה · פירושו מה שהתקינו צופים מעשה היה · בזה מעשה שהתינוקות דרשו אותם · אך בירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' איתא וז"ל · משום ר' מתיא בן חרש אמרו מנצפ"ך הלכה למשה מסיני · מהו מנצפ"ך · ר' ירמיה משום ר' שמואל בר יצחק מה שהתקינו לך הצופים · מאן אלין צופים מעשה היה ביום סגריר וכו' · פירוש שעיקר האותיות מנצפ"ך הלכה למשה מסיני · ואח"כ אומר מהו מנצפ"ך למה לא סדרו כסדר אלפא ביתא כמנפצ"ך · ועל זה אמר לדרוש סימן זה מה שהתקינו הצופים שהמ' מורה על תיבת מה והנו"ן על תיבת התקינו ופצ"ך על צופים · ואח"כ שאל מאן אלין צופים · ועל זה אמר מעשה היה וכו' · היינו לומר שמ"ש צופים אינם נביאים כ"א תינוקות שנגלה בהם רוח הקודש · ונפו לדרוש דרשה זו כדלקמן · ולפי זה מאמר המדרש הורכב מלשון גמרא דילן · ומלשון הירושלמי הנ"ל · שמ"ש כאן ריב"ל היינו כדעת גמרא דילן כמו שביארנו בס"ד · ומ"ש כאן ר' ירמיה בשם רחב"א · היינו מ"ש בירושלמי ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר יצחק · שמ"ש צופים הם התינוקות לא נביאים: סגריר · יום מעונן וחושך ומטר · כמ"ש משלי (כ"ז ט"ו) דלף טורד ביום סגריר · שהוא נוטריקון סגי רר פירוש הרבה מטר דולפים כי רר פי' זב כמ"ש רר בשרו את זובו · שמעתי מהרב הג' המנוח מו"ה צבי בהגאון הראב"ד דק"ק הוראדנא · ועי' בענין מנצפ"ך במ"ר פר' י"ח ברים סימן כ"א · ובתנחומא שם · ובפר"א פרק מ"ח ובכל המקומות הנ"ל הובא באופן אחר ממ"ש כאן: ממאמר למאמר · שכופל האותיות כל אות מורה על תיבה · והכפל עפ"י מדה יו"ד על כפל התיבות מ' מ' מאמר מאמר · נ' נ' נאמן נאמן · והוסיף באות הא' המ' ובאות הב' הל' ממאמר למאמר וכן בכולם עפ"י מדה ט' ורומזים האותיות שמהם נבנית התורה על שלימות התורה כמו שדרשו אנא נפשי כתבית יהבית · הן מצד הנותן שנתן בעין יפה ובאהבה ובחיבה רבה · והן מצד השליח והסרסור שנהגה על ידו · שדומה להקב"ה כביכול בחמשה ענינים אלו בדרך נפלא ומובדל מכל באי העולם ומכל הנביאים · ומ"ש ממאמר למאמר כמ"ש שמ"ר פר' כ"א סימן ב' כשם שהיה הקב"ה קורא למשה ומדבר עמו · כך היה משה קורא להקב"ה ומדבר עמו שנאמר וידבר משה אל ה' לאמר · הרי שהיה משה מתדמה בדיבור התורה אל דיבור הש"ת וזה מורה על מעלות מאמרים שאמרם משה שהם שקולים ממש כדיבור הש"ת ומאמרו · מה שאין כן בכל הנביאים · ועיין עוד שם בשמ"ר כ"א ומה שכופל המ"מין לדרוש נוטריקון מאמר מאמר ולא כפל האלפי"ן לדרוש הנוטריקון אומר · בא ליחד שלימות התורה שהיא מובדלת שאין מציאותה עפ"י האומר ועומדת בעצמה · כי אורייתא וקוב"ה שכל משכיל ומושכל: מנאמן לנאמן · שהש"ית נקרא נאמן כמ"ש בסוף ואתחנן · וידעת כי ה' הוא האל הנאמן · וכן משה נקרא נאמן כמ"ש בסוף בהעלותך בכל ביתי נאמן הוא וכמ"ש לקמן פר' נ"ד בסי' ט' ועי' שמ"ר סוף פרשה מ"ז ושם כתבתי על זה דברים אמיתים בס"ד קחנו משם שייך כאן · וכמ"ש עוד שמ"ר פר' י"ט סי' ג' · ושם נסמן · ומבואר שלשה דברים שעשה משה מדעתו והסכים לדעתו של הקב"ה · וזהו נאמן · ואף שגם אברהם נקרא נאמן · כמ"ש ומצאת את לבבו נאמן היינו בצדקת הלב אך משה בדעת התורה כמ"ש בכל ביתי נאמן הוא · שאנו בטוחים בתורה בדברי השליח כמו בהקב"ה כביכול בעצמו: מצדיק לצדיק · כמ"ש צדקת ה' עשה עי' לעיל סימן ד' שכל הפסוק מדבר במשה · ובפסוק הקודם וירא ראשית לו כמ"ש ד"ר פר' י"א סי' ג' שמשה זן את ישראל במדבר בזכותו ולא במזון טבעי לחם ובשר · אלא בלחם מן השמים שליו ובאר עפ"י נס · וזהו צדקת ה' מה שלא עשו כן כל הנביאים וכן במה שהצדיק את ישראל בתורה ובמצות מן השמים · כמ"ש ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר · הרי שנדמה לו בענין צדקת ה' כנ"ל: מפה לפה · כמפורש בכתוב בסוף בהעלותך פה אל פה אדבר בו · ומראה ולא בחידות · הרי שהקב"ה מתפאר בו במה שמדבר עמו במדרגה שאינו בכל הנביאים וכמ"ש שם ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה: מכף לכף · כמ"ש שמ"ר ריש פר' כ"ח פ"ט ומש"ה והבין כאן · וכמ"ש ד"ר פר' ג' סי' י"ב · עם שנתנו לו הלוחות מכפים לכפים משם נטל זיו הפנים · היינו קרני הוד · שעל זה כתוב ולכל היד החזקה · ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל · הרי שבכל חמשה דברים אלו נתעלה משה רבינו עליו השלום על כל באי עולם ועל כל הנביאים ועל כן ניתנה התורה על ידו ביחוד;

ר"א

משנת דרבי אליעזר

ברכה · א"כ למה לא באו שהוא טוב יותר מעלמא דחיי ודכורא · ותי' שהוא לשון ארור יגלה וא"ל עסק בנסתרות · וי"ל דהמדרש ס"ל דאם לא חטאת אדה"ר לא הוי מיתה וספר הקנה ס"ל דמיתה מוכרחת הו"ק · ועפ"ז י"ל פי' המדרש פ' חיי שרה פרשה נ"ט עיקר ביתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה לא יאמר בה ברכה היינו הבי"ת בב"ע לא מטעם · כה · אלא אדרבה לפי שהיא נקראת אשתו וביתו ומעלתה דמותי' כנ"ל לכך נבראת עוה"ז בב' ובאמת אין טוב ברכה: בעוקצו של אחריו ואומר ה' שמו · פי' שמורה בעוקצו נקודת הסגו"ל שתחת הב' שהוא ב' יודין היינו יו"ד קדמאה דשם הכתיבה ויו"ד בתראה דשם הקריאה עיין בע"מ מא"ד ח"ו פי"ו ובפי' י"י שם דלכ"ע ב' יודי"ן כוללים כל השם ע"ש:

ונא

גדולים בישראל · (ט) ויש אומרים רבי אליעזר (כא) ורבי יהושע ור' עקיבא היו וקראו עליהן (משלי כ) (י) גם במעלליו יתנכר נער וגו' · (כב) באנכי דרבי מאיר וכו' : יב רבי יודן בשם עקילס אמר לזה נאה לקראו אלוה · בנוהג שבעולם מלך ב"ו מתקלס במדינה · ועדיין לא בנה לה דמוסיות · ועדיין לא בנה לה (כג) פריבטאות (כד) א בתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיזמה שלו · ברם יחידו של עולם (כה) בתחלה פעל ולבסוף נתקלס · ב שמעון בן עזאי אומר (שמואל ב כב) וענותך תרבני · ב"ו (כו) מזכיר שמו ואח"כ שבחו · פלן אגוסטולי · פלן פראטאטא · אבל הקב"ה אינו כן אלא משברא צורכי עולמו · אח"כ מזכיר שמו · בראשית ברא ואח"כ אלהים : יג תנא רבי שמעון בן יוחאי ג מניין שלא יאמר אדם לה' עולה · לה' מנחה · לה' שלמים · אלא עולה לה' · מנחה לה' · שלמים לה' · ת"ל קרבן לה' · והרי דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש · אמרה תורה לא יחול (כז) שם שמים להקריב · (כח) המחרפים והמגדפים והעובדים עבודת כוכבים על אחת כמה וכמה שימחו מן העולם · רבנן אמרין בשר ודם בונה בנין בשעה שהבנין עולה בידו הוא מרחיב ועולה ואם לאו מרחיב מלמטה ומיצר מלמעלה · אבל הקב"ה אינו כן אלא את השמים · שמים שעלו במחשבה · ואת הארץ · ארץ שעלתה במחשבה · ד רב הונא בשם רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמר (יא) אפילו אותן שכתוב בהן (ישעיה סה) כי הנני בורא שמים חדשים · כבר הן ברואין מששת ימי בראשית · הדא הוא דכתיב (שם סו) כי

מסורת המדרש א ילקוט שמואל ב' כ"ב רמז קס"ב · ב מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט כאן רמז ב' · תנחומא סדר תשא סימן ט"ו · ג נדרים דף י' · תורת כהנים סדר ויקרא פ' ב' · ספרי האזינו פיסקא ש"ו · ילקוט כאן רמז ג' · וילקוט האזינו רמז תתקמ"ב · ד ילקוט ישעיה רמז שע"ב :

חדושי הרש"ש

(ט) וי"א ר' אליעזר ור"י ור' עקיבא וכו' · שהם גם ר"א לא למד ק"ש ותפלה ובהמ"ז עד כ"ח שנה עד שלמדו ריב"ז כדאיתא בפרקיו ע"ש ודברי התוס' בשבת ק"ד א' ד"ה א"ל צ"ע : (י) גם במעלליו כו' · פי' בו מלשון עולל ויונק ועיין ר"פ דלקמן : (יא) אפילו אותן כו' · שמים חדשים וגו' · ככר כו' כנ"ל : שמים

חדושי הרד"ל

(כא) ור"י ור"ע · תיבת ור"ע ליתא בירושלמי דמגילה פ"ק וכן הנכון · כי ע"ה היה בילדותו כדאיתא באדר"ן פ"ו שלא למד א"ב עד מ' שנה וא"כ איך אפשר שלמד בילדותו יחד עם ר"א ור"י רבותיו שהיו זקנים ממנו הרבה : (כב) באנכי דר"מ וכו' · עיין מ"כ ולא פירש למה יקרא ספרו בשם אנכי ודוחק לומר שהוא לשון אינך כהסיא דפ"ק דעבודת כוכבים (ח) · ואפשר י"ל לפירושו שהוא כמו אנ"ך הרגיל להיות במסורה שפירושו אורייתא נביאי כתובי · (כמו שאנו קורין תנ"ך) אבל באמת אחרי שום לב דמאמר מגלפ"ך אין לו שייכות כאן כלל · נראה נכון כס"ד · דכאן היה כתוב מאמר י"ג דברים שינו לתלמי המלך הכתוב בירושלמי דמגילה שם · סמוך למאמר מגלפ"ך ואגב העתיקו מאמר המגלפ"ך כאן ודלג המעתיק · וקצר הא דתלמי המלך וציין וכתב באין בין דרים מגילה וכו' ר"ל שם כתוב כל המאמר (או דירושלמי דמגילה) וכתב בר"ת בר"מ · ונשתבשו אח"כ לכתוב באנכי דר"מ · והמאמר דתלמי המלך נכתב כאן עיקרו משום השינוי דאלהים ברא בראשית שבאו הדרשות דרבי יודן ודבן עזאי דלהלן ליישבו כמש"ל א"ה · (ותשבתי עוד בדרך אחר שהיה כתוב באנכי דר"ע בטי"ת ור"ת דרשי טובי · ורצה לומר בפסיקתא רבתא דאנכי דעשרת הדברות שם כתוב עוד דרשות על הא ד"א דאנכי · וכן באמת שם כתוב גם לפנינו כל המאמר דלעיל ע"ש) : (כג) פריביטאות · פי' במ"כ מרחצאות ותענוגות ב"א · ונכון הוא שכן בנסחא רבה אקרא דתענוגות ב"א אמרו דימוסאות ופריבטאות וכ"מ בירושלמי שביעית פ"ח שכן פירש פריבטאות ודלא כמוסף ערוך ע"ש : (כד) בתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיזמא שלו · מיותר כאן וצ"ל להלן בדבן עזאי כמש"ל א"ה : (כה) בתחלה פעל ולבסוף נתקלס · בא ליישב הא דכתיב בראשית ברא ואח"כ אלהים שהוא ענין קילוס שנקרא שמו כן ע"ש הממשלה והיכולת כידוע וכדבן עזאי דלהלן : (כו) מזכיר שמו ואח"כ שבחו · בילקוט שמואל הגירסא כאן ואח"כ קטיזמי שלו וכן בערוך ערך קטיזמי מפורש שכ"ה הגירסא ושבס"א כתוב שבחו כנוסחא דידן והמעתיקים שבשו לכתבו כדר' יודן וכמש"ל : (כז) שם שמים על הקרבן · כצ"ל ועי' בנדרים פ"ק (י') · ובת"כ ויקרא פ"ב ובספרי האזינו פ"א : (כח) המחרפים ומגדפים והעובדים עבודת כוכבים · היינו כדור אנוש שהחלו לקרות בשם ה' לכוכבים שלהם כמ"ש הרמב"ם בחבורו (והוא גרוע יותר מן המחרפים ומגדפים) והיינו דמסיים עאכ"ו שימחו מן העולם ר"ל

מתנות כהונה

אומר לישראל כמו שדרשו חז"ל · והאלהים יעננו בקול · בקולו של משה · שקולו היה הולך וחזק להשמיע הדבור לכל ישראל : באנכי דר"מ כו' · נראה שהוא ט"ס ובדוחק יש לפרשו [כמו שאמר לקמן ספ"ב בתורתו של ר"מ כתוב כתנות אור אלו בגדיו של אדם הראשון כו' הרי שמלת אור היה כתוב בס"ת שלו או על גליון ס"ת שלו הגיה כך דרך ביאור] · ובירושלמי בפ"ק דתענית גרס · בספרו של ר"מ כתוב היה דורש אור בעד עור בחילוף אהח"ע [וכן כתב רבינו בחיי ז"ל ודרשו חז"ל מלשון אור] כי האלי"ף והעי"ן מתחלף וכן גבי י' הדברות היה כתוב תיבה או אות משונה ממה שכתוב בס"ת שלנו שמתוכו היה נלמד בהדיא דרש של ר' יודן דבסמוך : [ר' יודן כו'] · שאמר שספר בריאת העולם וענין נפלאות דור המבול ודור הפלגה וכו' עד משפט מצרים וירידת המן ובאר נתקלס לבסוף ואמר אנכי ה' אלהיך ומלא וכו' מגומגם קצת : דימוסאות פריבטאות · [בערוך משמע] מיני מרחצאות ותענוגות בני אדם : קטיזמא · שבחו : מתחלה פעל כו' · מוסב על ראשון ראשון לאמר שמדת הקב"ה נשתנה לעילוי ממדת בשר ודם דבתחלה מתקלס ואח"כ עושה צרכי המדינות · ואחר כך מפרש שגם בהזכרת השם הוא הפוך ממדתו ומפיק ליה מקרא דוענותך תרבני : אגוסטורי · פראטאטא · [פי' הערוך] מיני שררות הן : משברא צרכי עולמו · משהזכיר שברא צורכי עולמו שזהו שבחו וגדולתו וענותנותו יתברך שמו : [וה"ג במדרש שמואל הקב"ה מזכיר מעשיו ואח"כ מזכיר שמו שנא' בראשית וכו'] : יחיל · פי' כמו יתחיל שלא יתחיל בהזכרת השם שמא יתחרט בתוך כדי דבור הקרבן · או ישתתק אמנא שהוציא ש"ש לבטלה [ק"ו וכו'] : ואם לאו · שרואה שאם ירחיב כך ויעלה לא יוכל לעמוד חוזר בו ומרחיב למטה ומיצר למעלה : שעלו במחשבה · ולא חזר בו מהתחלתו

רש"י

דמוסיאות · מרחצות של בנין : פרוכסיאות · טיירא"ס בלע"ז · כגון זיזין היוצאין מן הכותל ובונין עליהם בנין ומטיילין שם על פתח ביתם : וכן היה בן עזאי דורש · וענותך תרבני · בשר ודם מזכיר שמו ואח"כ מזכיר שבחו כגון פלן פרטטא · פלן אגוסטלא · ובמדרש רבי תנחום מפרש תיבות הללו פלן קומוס פלן איפרכוס פלן אגמון ובלשון יון אגוסטא אדון: להקדישי לשום הקדש : אמרה תורה לא יחול שם שמים · אלא על הקרבן שאמר תחלה שם קרבן קודם שיזכיר שם שמים שמא יזכיר שם שמים תחלה ואח"כ יתחרט בו מן הקרבן ונמצא מזכיר שם שמים לבטלה בתחלת דבריהם : ס"א אבל לאחר שיאמר מנחה תחלה ואח"כ לד' שוב לא יתחרט שכבר נידר ונידב הקרבן מפיו ע"כ : בשעה שהבנין עולה בידו · יפה הוא מרחיב והולך : ועולה · שמוסיף עליה סביב סביב ואם לאו שאין הבנין עולה בידו יפה כמו שהוא רוצה מרחיב מלמעלה ומקצר מלמטה כלומר אם התחיל מלמטה להרחיב הבנין בשעה שהוא רואה שאינו עולה בידו אם יכול לקצר ממה שהיה בדעתו לבנותו מתחלה הוא מקצרו מלמעלה אבל הקב"ה אינו כן שלא קצר ולא הרחיב אלא כמו שעלה בדעתו מתחלה

פירוש מהרז"ו הקצר

אמר אמר · והכוונה ממאמר למאמר ועל שמצא שכל חמש מעלות אלו במשה לבד ולא באחר בהכרח שבאו להורות על שלימות התורה שנתנה על ידו ושאר הביאור עיין באורך : יב בנוהג שבעולם · עיין במ"כ פר' י"ב סי' ה' בדומה לזה ועיין במכילתא יתרו ריש פסוק אנכי : קטיזמא שלו · פי' הערוך בלשון יוני שבחו ותוכן פי' המאמר והגירסא האמיתית עיין באורך · וכן מאמרו של בן עזאי : פלן אגוסטלי · כמו שם קיסר נירון קרא עצמו אגוסטלי או פראטאטי · שהם שמות של הקיסריות בלשון רומי ויווני · אשר שמות אלו אינם זוכים אלא אחר שעושה מלחמות ונצחונות · וכבישות מדינות רבות · שמרחיב הממלכה · והדבר העיקרי מקדימים תחלה ואם כן היה לו להקרא אגוסטלי נירון או פראטאטי נירון · אלא שבעבור גאותו קורא שמו נירון אגוסטלי כאילו ראוי לו המלוכה מעיקר תולדתו וקריאת שמו בין פעל ובין לא פעל אבל הקב"ה אינו כן אלא במקום גדולתו שם ענוותנותו · זהו מ"ש בראשית ברא בדמיון אגוסטלי ופראטאטא שעל שברא הכל אנו יודעים ומקבלים אלהותו ומלכותו ואח"כ מזכיר שמו אלהים : יג מנין שלא יאמר · פירושו ג"כ ד"א בראשית ברא אלהים ולא אמר אלהים ברא בראשית שלא להתחיל בשם ה' בתחלת הדיבור ללמדנו שלא נבא לידי הזכרת שם שמים לבטלה חלילה · שמא יתחרט או שמא ימות אחר שאמר ה' קודם שגמר הדיבור · ומאמר זה בת"כ סדר ויקרא פר' ב' · ספרי האזינו פסוק כי שם ה' אקרא : שם שמים להקריב · בת"כ שם הגירסא שלא להזכיר ש"ש אלא על הקרבן וכן הגירסא ברש"י על המדרש · ובספרי שם הגי' לא יחול שמי עליהם עד שיקדישו · פירושו שיזכיר תחלה שם קרבן והרי הק"ו נדרש מעצמו · והוא ק"ו פשוט · שמכל דברי תורה נלמד למעשה איך ננהג אנחנו : בשעה שהבנין עולה בידו · פי' שאם רוצה לבנות בנין גבוה צריך שיהיו יסודות הבנין במקום קשה ויבש וחלקי הבנין חזקים ובריאים · ולחבר חלק לחלק שיהיה כמו מקשה אחת · אז יוכל להגביה הבנין הרבה · אך זה לא יוכל לידע בתחלת מחשבתו על הבנין אלא אם יזדמנו לו חלקי הבנין והמקום על צד היותר טוב · אז יוכל להגביה

יפה תואר

וכן יעשו · וזה היה גם במשה שעניו מכל אדם וע"ז אמרו מצדיק לצדיק · הד' שיהיה פיו פתוח תמיד לדבר האמת והצדק · ולא ייעף ולא ייגע בתוכחתו · וזה נמצאת גם במשה וע"ז אמרו מפה לפה כי הקב"ה שם תמיד דבריו בפי משה · ומשה לא נלאה להגידם ולערכם לפני בני ישראל · הה' שנאלת חמדת הקנינים שלא יקח שחד ולא יעות משפט · ומי היה נקי כפים כמשה אשר אמר לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעותי את אחד מהם וע"ז אמרו מכף לכף · כי כפיו היו נקיים וטהורים כמו בהקב"ה כי' אשר לא יקח שחד : ר' יודן בשם עקילס כו' בא לתרץ למה מתחיל בראשית ברא אלהים ולא אלהים ברא בראשית · כי לא נאוה הוא לאחר שם אלהים · ומשני כי בא להראות ברא שונה כח בריאתו ואח"ז יתקלס באלהותו · ולא כבשר ודם המתקלסים בכבודם בטרם הראו מעשיהם · ומכ"ש שיבושו ויכלמו העובדי כוכבים הבוטחים באלילים אשר לא יוכלו לעשות כל פעולה כי גם לא ימישון בידיהם · וכן איתא לקמן בויקרא רבה פ' כ"ו אמרות ה' אמרות טהורות מלך ב"ו נכנס למדינה כו' אבל הקב"ה בתחלה פעל ולבסוף נתקלס שאינו מתקלס בעולמו אלא אחרי שכבר ברא והקדים טובו עמהם ע"ד מי הקדימני ואשלם · ולרמז זה בא בראשית ברא לפני אלהים : וענותך תרבני כי טעמיה דר' יודן אשר הקב"ה אינו כבשר ודם המתקלס קודם שיפעל והקב"ה פועל מראש ואח"כ מתקלס · זה הטעם לא ברור הוא · כי בשר ודם אשר הוא ספק עושה ספק אינו עושה באמת אין לו להתקלס לפני פעולתו אבל הקב"ה אשר מעשיו ודבורו אחד הוא למה לא יתקלס באמת לפני פעולתו · ולכן אמר שב"ע כי רק מדרך ענוה לא הזכיר ה' שמו לפני שבחו · כי זה הוא חוטר גאוה להקדים השם תחלה וגם כי בזה מורה כי שמו הוא העיקר והשבח טפל ונמשך רק מצד עצמיותו אבל הקב"ה אינו כן : ת"ל קרבן לה' ואע"ג דמצינו כפר כהן משיח לה' לחטאת (ויקרא ד' ג') וכן נמצא לה' לעולה (שם כ"ב י"ח) אך זה הוא רק לישנא דקרא ולא לישנא דהמקריב · כי המקריב לא יאמר בשני נמדין רק לה' חטאת או חטאת לה' : המחרפים והמגדפים כו' לזה לא צריך לימוד מק"ו כי מפורשים הם בתורה וענשם בצדם · ובת"כ הגירסא יותר מבוררת דאיתא מכאן שאין מזכירין ש"ש לבטלה · ולזה באמת צריך לימוד כי פשטיה דקרא מן לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא קאי על שבועת שוא : רבנן אמרי כו' · בא לתרץ למה כתיב השמים והארץ בה"א הידיעה ומתרץ כי קאי על השמים והארץ אשר היו במחשבתו · ולפי דברי המדרש פה נראה כי השמים והארץ לא נבראו באפס זמן ברגע אחד וכדמשמע מהא דלקמן שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה שנאמר קורא אני עליהם יעמדו יחדו דא"כ פשיטא שהשמים והארץ נבראו כפי מחשבתו כיון שהמחשבה והבריאה היו ברגע אחד ואינו דומה אל המשל מהבנין שהביא אבל הוא סובר כמו שאמרו רז"ל בחגיגה פ' אין דורשין שהיה העולם נמתח והולך עד שגער בו הקב"ה · והיה זמן מה בין המחשבה ובין כלות הבריאה ולא נשתנה ממחשבתו · ור"א סובר דלענין מחשבה לא שייך שנוי כלל אבל בא נרמז על השמים החדשים והארץ

פירוש מהרז"ו הארוך

ר"א ור"י ור"ע היו · צ"ע שהרי ר"ע היה תלמיד של ר' אלעזר ור' יהושע · ואיך יתכן שיהיו ביחד תינוקות בזמן אחד · ר"ע עם ר"א ור"י · אך גירסת הירושלמי ור' אליעזר ור' יהושע מנהון הוו · ולא גרסינן ר"ע · אך גם זה צ"ע שהרי ר"א התחיל ללמוד תורה כשהיה בן כ"ח שנה כמ"ש בריש הפדר"א · ואפשר שהכוונה על ר"א בן ערך · ואפשר לקיים גירסתנו במדרש · שמתחלה כשהיו תינוקות היו לומדים תורה ביחד ר"א ור"י ור"ע · ור"י אשרי יולדתו היינו שאמו נתנה אותו לתורה ולא פסק ממנו מילדותו · אך ר"א לא רצה אביו הורקנוס ללמדו תורה · ובא לנדותו מנכסיו על שרצה ללמוד תורה ועל כן אחר שלמד בקטנותו נעשה בור עד כ"ח שנה · וכן ר"ע התחיל ללמוד תורה כשהיה בן ארבעים שנה ובקטנותו למד אתם יחד ונעשה בור עד ארבעים שנה · ואח"כ התחיל ללמוד · ונעשה תלמידו של ר"א (שכבר למד י"ב שנה) ור"י כך אפשר לנדד לקיים גירסת המדרש ר"א ור"י ור"ע כי ר"ע היה בן ק"ך שנה במותו כמ"ש ב"ר סוף פ' ק' ויתכן שבקטנותו למד אתם יחד ואח"כ פירש ואחר זמן חזר : גם במעלליו יתנכר נער · וס"ד אם זך ואם ישר פעלו · ושמעתי פירושו בשם איזה ספר שטבע רוב התינוקות להיות בדרך רע וכמ"ש כי יצר לב האדם רע מנעוריו · ואם רואים תינוק בנערותו שזך וישר פעלו שאינו דומה לשאר תינוקות אז ניכר שיהיה בגדלותו אדם גדול בתורה ובמע"ט : באנכי דר' מאיר · אולי יש איזה מדרש שנקרא אנכי דר' מאיר ואינו בנמצא אצלנו ושם כתוב מאמר זה · ואולי הוא מדרש הדברות שנמצא שם איזה ענינים המבוארים כאן · ושם מעשה מר' מאיר : יב שמעון בן עזאי · עיין תנחומא תשא סוף סימן ט"ו שמ"ר פרשה מ"א סי' ד' · מדרש תהלים י"ח · והמעיין במדרש תהלים ובתנחומא שם יראה שבשמ"ר שם נשמט מאמר זה · והובא מאמר זה בערוך ערך קאטיזמא ובערך אגוסטא בגירסא מתוקנת · וכצ"ל כאן מלך בשר ודם מזכיר שמו ולבסוף קאטיזמא שלו · ובטעות נדפס מאמר זה בדברי ר' יודן הנ"ל וכאן הוא מקומו · ומ"ש שבחו הוא פירושו של תיבת קאטיזמא · שקאטיזמא בלשון יוני שבח · והתבונן שמאמר של ב"ע הוא היפך מאמר של

ידי משה

לפי שאין דורשין כמ"ב בשנים : והרי דברים ק"ו וכו' שמחרפים והמגדפים עאכ"ו שימחו מן העולם · הקשו כל המחברים מגליה לעונש זה שימחו מן העולם ותי' סוחיל והזכירן קללם ע"ש שם רשעים ירקב · אבל לי נראה שה"ק מה אם לכתחלה לא כתב אלהים קודם בראשית לפי שאינו ראוי להזכיר השם קודם המעשה כמו בעולה ושלמים ק"ו המחרפים והמגדפים אשר בשבילם הוצרכו ע"ב זקנים לזייף את התורה ולכתוב אלהים ברא בראשית להזכיר את השם קודם המעשה וגרמו שתים רעות להזכיר השם קודם המעשה וגם גרמו שהוצרכו למחוק בתורה בשבילם עאכ"ו שימחו מן העולם מדה כנגד מדה ודו"ק :
אגל

כאשר השמים החדשים (כט) והארץ החדשה · (יב) הארץ חדשה אין כתיב כאן אלא החדשה: יד [א] רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא אמר לו בשביל ששמשת את נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה · אכין ורקין מיעוטין אתין וגמין רבויין · הדין את דכתיב הכא מה הוא · א"ל אלו נאמר בראשית ברא אלהים שמים וארץ · היינו אומרים השמים והארץ אלהות הן · [ב] א"ל (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכם · (ל) ואם רק הוא · מכם · למה שאין אתם יודעים לדרוש · בשעה שאי אתם יגיעין בו · (שם) כי הוא חייכם · אימתי היא חייכם בשעה שאתם יגיעין בו · אלא את השמים · (לא) לרבות חמה ולבנה ומזלות · ואת הארץ · לרבות אילנות ודשאין וגן עדן · [ג] רבי תנחומא משום רב הונא אמר (שמות לח) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את אשר צוה אותו משה לא נאמר אלא את כל אשר צוה ה' את משה · אפילו דברים שלא שמע מפי רבו · הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני · [ד] רבי הונייא בשם רבי אמר (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו אלו דברים ששמע מפי רבו · ורבנן אמרי (משלי ג) כי ה' יהיה בכסלך אפילו דברים שאתה כסיל בהן · ושמר רגלך מלכד רבי דוסאי אמר מן ההוריה · רבי אבהו אמר מן העבירה · ר' לוי אמר מן המזיקין · א"ר אבדימוס (לב) אם נתת מכיסך צדקה · הקב"ה הוא משמרך מן הפיסין ומן הזמיונות מן הגולגלאות ומן הארנונית: מן [ה] בית שמאי ובית הלל · בית שמאי אומרים השמים נבראו תחלה ואח"כ נבראת הארץ · ובית הלל אומרים הארץ נבראת תחלה ואח"כ השמים · אלו מביאין טעם לדבריהם · ואלו מביאין טעם לדבריהם: על דעתיהן דבית שמאי דאינון אמרין השמים נבראו תחלה ואח"כ הארץ · משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה איפיפורין שלו · כך אמר הקדוש ברוך הוא (ישעיה סו) השמים כסאי והארץ הדום רגלי וגו' · ועל דעתיהן דבית הילל דאינון אמרין הארץ נבראת תחלה ואח"כ השמים · משל

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ג' · ב ירושלמי כתובות פרק האשה שנפלו · ספרי סדר עקב פיסקא מ"ח · ילקוט כאן רמז ג' · ילקוט תורה רמז תט"ו · ועיין ילקוט תורה רמז תתע"ג · ילקוט יהושע רמז כ"ב · ג ירושלמי פאה פרק א' · ילקוט תורה רמז תט"ו · וילקוט יהושע רמז כ"ב · ד ילקוט כ"ך רמז תקפ"ח · וילקוט כ"ך רמז תתקל"ה · ה מכילתא פרשה בא · אגדת שמואל פרשה ס' · וילקוט ישעיה רמז ש"ע :

חדושי הרד"ל

כדור המבול שנמחו מן הארץ (ונמח שמם מדה כנגד מדה שפגמו בשם הקדוש) ודור המבול השליטו הטא לדור אנוש כמ"ש בלקוטים בס"ד : (כט) והארץ החדשה · שמים חדשים וארץ חדשה אכ"כ אלא הארץ החדשה כ"ה בילקוט וכצ"ל ובילקוט ישעיה מסיים כאן הא דלעיל דאת השמים שמים שעלו במחשבה ואת הארץ שעלתה במחשבה שגם הן נכללו בבריאת שו"א הראשונים וע"ל פכ"ב וס"פ כ"ג : (ל) ואם רק כו' בשעה שאין אתם יגעים בו · שלשון ריק פירושו שאף ע"י יגיעה לא נמצא בו דבר תועלת וכמ"ש לא ייגעו לריק · לריק יגעתי וכמ"ר : (לא) לרבות חמה ולבנה כו' · אילנות ודשאים וג"ע · פי' רבינו בחיי שהן כלל כל הנבראים בעלי הגוף ולקמן פי"ב וירושלמי פ"ב דחגיגה מבואר שהן הן תולדות שהוציאו שמים וארץ ביומו ע"ש וברש"י בחומש ע"פ יהי מאורות הגי' לרבות תולדותיהן ע"ש וע"ל ס"פ י"ד : (לב) אם נתת מכיסך צדקה כו' · בילקוט משלי שם משמע דדרש בכסלך · בכיס לך · ולכן דרש ליה ושמר לך לנגד זה בממונך מהלכד בפיסים כו' · והיינו דכתיב בתריה אל תמנע טוב מבעליו בהיות

חדושי הרש"ש

(יב) שמים חדשים וארץ חדשה אכ"כ אלא השמים החדשים והארץ החדשה כ"ה בילקוט ישעיה : והארץ

רש"י

מתחלה : כי כאשר שמים חדשים אין כתיב כאן אלא החדשים שנתחדשו כבר משעת ימי בראשית : הדין הוא דכתיב הכא · את השמים ואת הארץ : משל למלך שעשה כסא

מתנות כהונה

הראשונה : אלא החדשה · עם ה"א הידיעה משמע הארץ הנבראת כבר וכן השמים : כי לא דבר רק · אין דבר רק בתורה : מכם · מלדכם ובשבילכם : [ה"ג לדרוש בשביל שאין וכו' וכ"ה בילקוט יהושע] : אילנות ודשאים וכו' · שכולם נבראו ביום ראשון ואחר כך כל אחד ואחד יצא בזמנו [כמו שפירש"י בסדר זה] : [ה"ג בפ"ק דמסכת פאה בירושלמי וכן הביאו הילקוט ביהושע ובס' מלאכי ששמע מפי רבו ועולה לא נמצא בשפתיו אלו דברים שלא שמע מרבו ורבנן וכו'] : שאתה כסיל בהם · יהיה הקדוש ברוך הוא בעזרך ויאיר עיניך בהם ולא תכשל : ההוריה · שלא יורה הוראות עד שהגיע לכלל זה : מן העבירה · על דרך הבא ליטהר מסייעין אותו : אם נתת מכיסך וכו' · קרי ביה כי ה' יהיה בכיסך אם תתן צדקה מכיסך לשם ה' וכו' [וכ"ה בירושלמי בהדיא] : הפיסין וכו' · מיני מסים הם מן הקרקעות ומטלטלין וגלגלות ואגב דמייתי דברי רבי תנחומא כו' להורות שאם ריק הוא מכם הוא מסיים ביה כולה מלתא כדכתוב בירושלמי : ה"ג ואחר כך הארץ שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ [והכי מוכח לקמן וכן הוא בירושלמי דפ' אין דורשין ועי' לקמן בויקרא רבה פל"ו] : אפיפורין · [פי' הערוך] שרפרף

יפה תואר

והארץ החדשה כי גם המה היו כמוסים אצלו עד זמן שיראם : הארץ חדשה אין כתיב כאן כו' · והא דלא מוכיח מקרא אין כל חדש תחת השמש וכמ"ש בשמ"ר פ' ט"ו וכי יש לעתיד לבוא חדשות והכתיב מה שהיה הוא שיהיה · מלבד דיש לומר דאגדות חלוקות הן ומדרש דידן סובר כי רק תחת השמש וזה בעוה"ז אין כל חדש אבל לעתיד יהיו חדשות · י"ל עוד כיון דאיכא דוגמתן בעוה"ז לא מקרי חדש ודוקא חידוש גמור לא יהיה · וכמו דאיתא בשבת דף ל' ע"ב גבי עתידה אשה שתלד בכל יום לגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש א"ל בוא ואראך דוגמתן בעוה"ז כו' : אכין ורקין כו' פי' דנחום איש גם זו דריש כל אך ורק למעוטי בא · ואת וגם באים לרבויי · מה בא לרבות האי את השמים · ומשני דהאי את לא לרבויי בא אבל לגופיה איצטריך כדי שלא נטעה בפשט הכתוב לאמר כי שמים וארץ אלהות הן · והנה גם ברב לחן ודחק לא יתפרשו הכתובים ע"ד הטעות הזה · ומלבד זה הלא אלהות לא יוכלו להבראות מעולם · ורק כי דברי התורה ברורים הם · לכך לא תפנה לדבר בלשון עלגים ולאמור בראשית ברא השמים והארץ אשר היה נושא במשמעו הטעות הזה : אתין וגמין רבויין · הנה מלת גם נושאת במשמעותה דבר נוסף ורבוי אבל איך בא מלת את לרבות · והרמב"ן כתב כי את נגזר מהפעל אתא בקר המורה על ביאת דבר חדש · ואיננו מגזרה אחת עם אותי אותך הבאים בכנויים · וקרוב יותר לומר כי מפרש את כמו עם וכמו הנני משחיתם את הארץ · ולכן שוה הוא לגם ושפיר בא לרבות : ואם ריק הוא מכם · יען דמכם הוא מיותר לכן דריש ריק הוא למעלה ולמטה · כי לא דבר ריק הוא ריק הוא מכם וכמו שדרשו בקדושין מפני שיבה תקום והדרת · תקום והדרת פני זקן ומפרש את הכתוב כי לא דבר ריק הוא בעצמותו אם תיגעו בו · כי אז הוא חייכם · ובאמצע הוא כמו מאמר המוסגר ריק הוא מכם אם לא תיגעו בו אז יהיה לכם הדבר ריק : לרבות חמה ולבנה כו' · וה"ה לכל שאר צבא השמים · וכל יצירי האדמה · ומפרש את השמים עם השמים נבראו גם צבאם · ואת הארץ עם הארץ נבראו גם כל היקום אשר בקרבה · ונברא הכל ביום ראשון בכח ואח"כ יצא כל מין ומין לפועל ביום אשר קרא ה' אותם לצאת לפועל וכדאיתא לקמן במדרש פ' י"ב · וע"ש בדברינו ובפ"ג בע"ה : ר' תנחום בשם ר"ה כו' · איידי דאייתי לעיל כי אם ריק הוא הוא מכם אם לא תיגעו בתורה לכן הובא המאמר הזה כאן כי בטוב העיון והיגיעה בתורה תכוונו דעתכם לדעת הבורא ית"ש · וכ"ה בירושלמי ריש פאה ע"ש : ר' דוסאי אומר מן ההורייה כו' · כי בשלשה דברים נלכד האדם לפעמים · אם בדעת ובשכל · אם בנפש או בגוף · ועל לכידת הדעת אמר ר"ד כי ה' ישמרך מהלכד בהורייה התלויה בדעת · ועל לכידת הנפש בחטא ועון אמר ר' אבהו כי ה' ישמרך שלא יאונה לך כל עון ולא תבוא עבירה לידו · ועל לכידת הגוף אמר ר' לוי מן המזיקין שלא יזיקוהו אף כי אין ביד האדם להשמר מהם וכדאמרינן בברכות דף ו' וקיימי עלן כי כסלי לאוגיא כי המה מקיפין אותנו מכל צד : אם נתת מכיסך צדקה · וזה כעובדא דרשב"י בויקרא רבה פ' ל"ד ובב"ב דף ט' זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה יאבד את כספו בענין רע : השמים נבראו תחלה כו' · וכ"מ במחלוקתם למסבר קראי כדאמרינן בפ"ק דיומא גבי כיצד הלבישן · דלמ"ד שמים נבראו תחלה בכ"מ שמזכיר שמים מקודם הוא כפשוטו · ואם מקדים הארץ תחלה צריכין אנו לבקש טעם למה הקדים את הארץ · ולמ"ד הארץ נבראת תחלה צריכין למצוא טעם על המקומות שמזכיר שמים תחלה · וזה אין קושיא דלדעתם שהשמים והארץ לא נבראו כאחד למה כתיב מאמר אחד [וזה בראשית שהוא ג"כ מאמר כדאיתא בגמ'] על שניהם ולא קבע שני מאמרים · מאמר על כל אחד · י"ל כיון שמתחלת הבריאה נבראו רק חומרם · ונשתלמו רק אח"ז כדכתיב לעיל סי' ז' ובחגיגה פ"ב שמתחלה

פירוש הקצר מהרז"ו

הבנין כרצונו · ואם לא יעלה בידו יקצר ולא יגביהנו · אבל הקב"ה ביכולתו המוחלט כאשר שיער במחשבתו הקדומה כביכול כן החל וכן גמרו : הארץ חדשה אין כתיב כאן · כאן חסר ובילקוט כאן הגירסא כי כאשר שמים חדשים אין כתיב כאן · אלא השמים החדשים · וארץ חדשה אין כתיב כאן אלא הארץ החדשה ומסיים בילקוט ישעיה פסוק זה הה"ד בראשית ברא אלהים את השמים שמים שעלו במחשבה ואת הארץ שעלתה במחשבה וכמ"ש בדברי רבנן · כי אע"פ שכתוב בישעיה ס"ה כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה משמע שעתיד לברא ולא ברא · אנו למדים ע"פ מדה י"ז שכתוב שם בישעיה ס"ו השמים החדשים והארץ החדשה אותם שכבר נבראו ומרומזים בתורה כאן במה שכתב את השמים ואת הארץ וכצ"ל : יד ר' ישמעאל שאל את רבי עקיבא · לקמן פר' כ"ב סי' ד' · ופר' נ"ג סי' ט"ו · חגיגה דף י"ב ועי' בספרי מדרש תנאים מדה א' ממ"ש על זה : אלהות הן · כי אלהים הוא לשון רבים כמ"ש לעיל סי' ז' ושמותם שמים וארץ · שם בחגיגה י"ב הגי' הייתי אומר שמותיו של הקב"ה שמים וארץ : הסכימה דעתו · שיגע בה וידע איך לדרוש עי' שמ"ר פר' ל' סי' כ' וממ"ש · ועיין ברכות ל"ה : שאתה כסיל בהם · שהם למעלה משכלך · שתיבת בכסלך · פירושו בכסל שלך · מלשון כסיל וסכלות · והכונה דברים שאתה כסיל בהם ולא קבלת מרבך · אם תתיגע בהם באמת יתגלו לך : מן ההוריה · שלא תלכד בהוראה של טעות ולא תכשל בעבירה · ולא תנזק במזיקים · ומאן דאמר מן ההוריה כמ"ש שמלה לכה קצין תהיה לנו · והמכשלה הזאת תחת ידך · ודרשו אלו דברי תורה · שאין אדם עומד עליהם אלא אם כן נכשל בהם וזהו ושמר רגלך מלכד שלא תלכד עוד בהוראה ומאן דאמר מן המזיקין כמ"ש כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות וכו' לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם · וכל הענין דרשו חז"ל על המזיקין : נתת מכיסך צדקה · דרש בכיסלך נוטריקון בכיס שלך · אם תתן צדקה ממעותיך לא תלכד בכל מיני היזיקות ומסים של גזל · ע"פ מדת מנגד ולדברי רבנן · מ"ש בכסלך נמשך למעלה שעל שישמור התורה ויתייגע בה אז ילך לבטח כו' · למה כי ה' יהיה בכסלך הרי שהוא הבטחה ולא תנאי ומעשה ודעת ר' אליעזר שאח"כ היה לו לינקד בְּכִסְלֶךָ אך מאחר שנקוד בְּכִסְלֶךָ דורש מלשון כיס · בכיס שלך · והוא תנאי ומעשה שעל שתתן צדקה מכיס שלך וממעותיך · על כן ישמור רגלך מלכד · וזהו דרך דרשתם להעמיד התיבה בשמועתה וניקודה אף שאינה לפי שטחיות הפרשה · כמ"ש בהקדמתנו לחלק המדות באריכות : מן בית שמאי ובית הלל · פירושו ד"א בראשית ברא וכצ"ל טעם פלוגתתם שיש פסוקים בתורה שמקדימים השמים לארץ · כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · וכדומה הרבה · ויש פסוקים שמקדימים הארץ לשמים · כמו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · וכדומה הרבה · והיינו שני כתובים מכחישים מדה ט"ו · ופליגי בפסוק השלישי המכריע · דבית שמאי מכריעים מפסוק השמים כסאי · וכדומה

פירוש הארוך מהרז"ו

של עקילוס · שבדברי עקילוס שם אלהים הוא קילוס ובדברי ב"ע אלהים הוא שמו : יד כי לא דבר רק · ירושלמי ריש פאה כל הענין באריכות · וירושלמי שבת פרק א' · וירושלמי סוכה ריש פרק ד' · בקיצור ולשון הפסוק כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם · שמ"ש לא דבר רק הוא מכם · הוא מיותר שמאחר שאמר כי הוא חייכם הרי שאינו דבר רק · על כן דורש כך פי' הפסוק · שבכח הדבר תלוי שלא יהיה דבר רק · שהכל תלוי בבחירת האדם והרשות נתונה · שאם ירצה אין התורה דבר רק · ואם ירצה הוא דבר רק · ופי' הפסוק לפי זה ע"פ מדה ט' · כי לא דבר רק הוא · מכם שלא יהיה דבר רק · וכן אם רק הוא · מכם · ואיך הוא כשיגעים בתורה אינו דבר רק · וכשאינם יגעים הוא דבר רק · וכמו שדרשו ויק"ר פר' ט"ו סימן ו' על פסוק והסיר ה' ממך כל חולי · ממך שלא יהא תלוי עליך · שהדבר תלוי בך · זה דרך הא' של דרשה זו · והדרך הב' שתחלה אמר כי לא דבר רק · שתלה בדבר שהדבר בעצמו חשוב · שאינו רק ואינו תלוי באחר · ואח"כ אמר הוא מכם שתלוי בכם · והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו · והכריע כאן כשיגעים בה תלוי החשיבות מכם ובכם · אך כשאין אתם יגעים בה והיא רק מכם עכ"ז אין הדבר רק מעצמה שיש לה חשיבות שבה נבראו הכל ובה חיים · הדרך הג' · שתחלה אמר כי לא דבר רק · משמע שאינו דבר בטל · ויש בו קצת ממשות · ואח"כ אמר כי הוא חייכם · שאין דבר גדול בעולם מן החיים · והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו והכריע כאן כשאתם יגעים היא חייכם · וכשאין אתם יגעים אינו חייכם אלא דבר קטן שאין חשיבותה נודעת בעולם · ואין טובתה בעולם · ואינה נותנת חיים רק כשיגעים בה התעיף עיניך בו ואיננו · ואינה שייכת לכם ועי' דברים רבה פר' ח' סי' ג' ולא נפלאת היא ממך · דומה לדרשה זו עי' ממ"ש · ותיבת מכם שייכת לכל מה שכתוב בפסוק בין למה שמפורש בכתוב ובין למה שנלמד מדרך הקרא · כאילו מפורש כי לא דבר רק הוא מכם · ואם רק הוא מכם · כי הוא חייכם מכם · ודרשה זו ע"פ ג' מדות מדה ט' · מדה ט"ו · מדה כ"ב : מן בית שמאי ובית הלל · עי' חגיגה י"ב א' · ירושלמי חגיגה פרק ב' סוף הלכה א' · ויק"ר ריש פר' ל"ו · פר"א ריש פרק י"ח וע"ש באופן אחר · וטעם פלוגתתם שאנו מוצאים בתורה פסוקים רבים סותרים זה את זה · יש פסוקים מקדימים בריאת שמים לארץ · כמו בראשית ברא וכו' · ויכולו השמים והארץ · אלה תולדות השמים והארץ · ובנביאים · הבונה בשמים מעלותיו · ואגודתו על ארץ יסדה · בורא שמים ונוטיהם · רוקע הארץ וגו' · ובכתובים · נוטה שמים כיריעה וגו' · יסד ארץ · ובפסוקים אחרים מקדים ארץ לשמים · ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · ובנביאים אף ידי יסדה ארץ · וימיני טפחה שמים · ובכתובים לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים · וכל פסוקים אלו מכחישים זה את זה וצריכים הכרעה · ופליגי בהכרעה ואיזה פסוק השלישי המכריע · ומ"ש ב"ש אומרים שמים נבראו תחלה · היינו ביום ראשון · ואח"כ הארץ ביום שלישי · כמ"ש ותראה היבשה · וב"ה סברי ארץ בראשון ושמים בשני · יהי רקיע וכן הוא בירושלמי הנ"ל ולקמן פר' י"ב סימן ה' בביאור · ושניהם מכריעים מנוהג שבעולם · ומלאו מרומז בפסוק כל אחד כפי דעתו · ועיין מ"ש לעיל סימן ח' · וב"ש סוברים שפסוק השמים כסאי וגו' מכריע · וכן פסוק ה' בשמים הכין כסאו · וכן פסוק בשמים כסאו עיניו יחזו · שנדמו בריאת שמים לענין כסא והדום · הרי שדעת השי"ת ללמדנו שענין בריאת שמים וארץ היו באופן כסא והדום · ובנוהג שבעולם עושין תחלה כסא ואח"כ הדום · שנהג בזה השי"ת כו' כמלך שיושב על כסאו בשמים ותחת רגליו הארץ הדום להשגיח על העולם ולהנהיגו · וא"כ הפסוקים שכתוב בהם שמים תחלה · הם דוקא

למלך שבנה פלטין משבנה את התחתונים · אח"כ בנה את העליונים · כך ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · [א]אמר רבי יהודה בר אילעי אף דין קרא מסייע לב"ה (תהלים קב) לפנים הארץ יסדת · ואח"כ ומעשה ידיך שמים · א"ר חנין (לג) ממקום שהמקרא מסייע לבית שמאי משם בית הילל מסלקין אותו · והארץ היתה · כבר היתה · ר' יוחנן בשם חכמים אמר · לבריאה שמים קדמו · (לד) ולשכלול הארץ קדמה · אמר רבי תנחומא אנא אמרי טעמא לבריאה השמים קדמו שנאמר בראשית ברא אלהים · ולשכלול הארץ קדמה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · [ב]א"ר שמעון בן יוחאי תמיה אני היאך נחלקו אבות העולם · בית שמאי ובית הילל · על בריית שמים וארץ · אלא שאני אומר שניהם לא נבראו (לה) אלא כאלפס וכסויה · שנאמר (ישעיה מח) קורא אני אליהם יעמדו יחדו · אר"א ב"ר שמעון אם בדעת אבא · למה פעמים שהוא מקדים ארץ לשמים ופעמים שהוא מקדים שמים לארץ [ג] אלא מלמד ששניהן שקולין זה כזה · בכל מקום הוא מקדים אברהם ליצחק ויעקב · ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקב וגו' מלמד ששלשתן שקולין זה כזה · בכל מקום הוא מקדים משה לאהרן · ובמקום אחד הוא אומר (שמות ו) הוא אהרן ומשה · מלמד ששניהן שקולין זה כזה · בכל מקום הוא מקדים יהושע לכלב · ובמקום אחד הוא אומר (במדבר יד) כי אם כלב בן יפונה הקנזי ויהושע בן נון · מגיד ששניהן שקולין זה כזה · בכל מקום הוא מקדים תורין לבני יונה · ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא יב) ובן יונה או תור לחטאת מגיד ששניהם שקולין זה כזה · בכל מקום הוא מקדים כיבוד אב לאם · ובמקום אחד הוא אומר (שם יט) איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהן שקולין זה כזה (לו) [ד]אבל אמרו חכמים האב קודם לאם · מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו · בכל מקום הוא מקדים בריאת שמים לארץ · ובמקום אחד הוא אומר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · מגיד ששניהם שקולין זה כזה:

מסורת המדרש א חגיגה י"ב · ירושלמי שם פ' ב' ה' א' · ב מדרש שמואל ריש פרשה ה' · ילקוט כאן · וילקוט ישעיה רמז שע"א · ג מכילתא פרשה בא · תנחומא סדר בא סי' ט' · ד קדושין דף ל"א:

חדושי הרד"ל

לאל ידך לעשות: (לג) ממקום שהמקרא מסייע לבית שמאי · דגרסינן לעיל כדב"ש וב"ה קראי כמ"ש קדמה · וכן קרא דביום עשות ה"א ארץ ושמים · פי' עשות היינו תיקון וגמר הדבר וכהנס דתק המ"כ ובמדרש שמואל פ"ה ע"ש (והיינו כמו דקאמר ר' יהודה אף דין מסייע כו' שכבר הביא מקרא כזה: (לה) אלא כאלפס וכסויה · היינו אלפסין ערניות דבילה ל"ב לפר"ת בתוס' שם · והראב"ד בפי' אחר) והיינו דקאמר שמקרא זה עצמו ראיה לב"ש: (לד) ולשכלול הארץ קדמה · עיקר פי' שכלול לעדיות ע"ש: (לו) אבל אמרו חכמים האב קודם כו' · ומכל מקום שניהם שקולין כנתגרשה כדאמרינן הוא יסוד שכן מתורגם לשון יסוד בת"י שכלול · והיינו דכתיב לשון יסוד ככל הני קראי דמוכח דהארץ פ"ק דקדושין:

מתנות כהונה

כסא שמשימין תחת רגלי המלכים בשעה שיושבין על הכסא: [ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ת"י אפיפירון דרגלוי · ועי' בפי' הר"ש בפע"ז דמס' כלים]: מסלקין אותו · דוחין דברי ב"ש: [כבר היתה · כלומר כבר נבראת וה"ג לקמן בויק"ר פ' ל"ו]: אנא אמרי טעמא · לדברי ר' יוחנן: ביום עשות וגו' · דייק מדכתיב קודם לזה ויכולו השמים וגו' וסמיך ליה אלה תולדות השמים והארץ ביום עשות ה' וגו' · ופי' ויכולו נשתכלל הוי שהארץ נשתכללה תחלה: באלפס וכסוייה · שהאומן עושה אותם בבת אחת [וכ"פ הראב"ד בפ"ב דמס' עדיות]: ה"ג בירושלמי [ובויק"ר ובמדרש שמואל] אם כדעת שאמר אבא פעמים כו' פירושו הגיהא מה שפעמים מקדים זה לזה · להגיד ששניהן שקולין כאחד ושניהם כאחד נבראו: [אכן בילקוט ישעיה גרס כמו כאן ויש ליישבו: הכי גרסינן בויק"ר פרש' ל"ו כבוד אב לכבוד אם]:

רש"י

כסא ומשעשאו עשה אפיפורין שלו · פירוש שרפרף שלו כמו ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו ומתרגמינן בירושלמי אפיפירון דיליה: שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסוי' · כאלפס שעושין אותו עם כסאו יחד: אמר ר"א בר שמעון · שמעתי את כדברי אבא היו למקרא בכ"מ שמזכירם להזכירם יחד כשם שמזכירים אותם במקרא שאמר קורא אני עליהם יעמדו יחדו אלא מדאשכחן שפעמים מקדים ארץ לשמים ופעמים שמים לארץ מגינו ששניהם שקולין זה כמו זה כלומר חשובים בשוה אף כאן מה שהכתוב אומר קורא אני עליהם יעמדו יחדו לא בא ללמדך שבראם כאלפס וכסוי' כאותו כלי שהאומן עושה אותה וכסוי' בבת אחת אלא ללמדך ששניהם שקולים זה כזה ואם כדעת שאמר אבא שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסוי' למה פעמים הוא מקדים ארץ לשמים ופעמים הוא מקדים שמים לארץ אלא ללמד ששניהם שקולין זה כזה ונבראו ביחד ולפיכך רואה אני את דברי אבא:

רבי

יפה תואר

שמתחלה ב' פקעיות כו' לכן לא התשיבם לקבוע מאמר בפ"ע על כל אחד. ועוד י"ל כיון דמ"מ אח"ז עמדו שניהם יחדיו והיו לאחדים לכן קבעם שניהם גם מתחלה במאמר אחד: שבתחלה עושה הכסא ואח"כ השרפרף כו'. באמת המשלים האלה לא מן הכסא לב"ש ולא מן הפלטין לב"ה לא יספיקו לבאר לנו למה ברא ה' את העולם באופן זה. כי גם אם החרש עליו צריך לעשות הכסא מתחלה כדי שידע אח"ז מקום ומדת השרפרף אשר מראש לא ידע. וכן הבונה ארמון צריך לבנות בנינו מתחתיתו ולמעלה. אינו כזאת במעשה הקב"ה היודע הכל מראש. ומעלה ומטה ישוו לפניו. אבל שמה הביאו המשלים אחרי כי מצא ב"ש הכתוב השמים כסאי דמדמה בריאת שמים וארץ לכסא והדום · וב"ה דרש את הכתוב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים כי זה כבונה פלטין לכן משוה כל אחד את בריאת שמים וארץ להאומנים והאומנות הנזכרים בקרא אשר כן תפן הבורא לבהור בבריאתו אף כי לא יבצר ממנו לעשות הכל ביחד או להיפך. אמנם למצוא טעם ותכלית במחלוקת ב"ש וב"ה י"ל כי דעת ב"ש הוא אשר יסוד הבריאה ותכליתה הוא כסא כבוד ה' והמלאכים ברואי מעלה. ולכן ברא ה' תחלה את השמים אשר זה הוא התכלית והעיקר. ומהם נשתלשלו ונבראו יצירי הארץ אשר המה טפלים לברואי מעלה. וב"ה סוברים כי תכלית הבריאה הוא האדם. ולכן ברא ה' בראשונה את הארץ וכל היקום אשר עליה המוכרחים לצרכי האדם ואת האדם. ואח"כ את השמים ברואי מעלה אשר בערך הבריאה המה נחשבים רק למדרגה שניה נגד האדם ולפ"ז אף כי כל אחד הביא כתובים לראיה לדעתו. אין לנו לבקש הוכחה בכתובים. כי קראי לא כמר דייקי ולא כמר דייקי. אבל עיקר מחלוקתם הוא בסברא הנ"ל. וכל אחד יתרץ את הכתובים המתנגדים לדעתו וסברתו כרוחב דעתו: באלפס וכסויה היינוקים נדפוס כאחד בעת עשייתן ואח"כ נחתכין במגרה וכמ"ש הראב"ד במסכת עדיות פ"ב משנה ה'. וכ"ה מסקנא דמילתא וכדאיתא בפר"א פי"ח שברתה שכינה ביניהם והסכימו אלו עם אלו ששניהם נבראו בשעה א' וברגע אחד. אמנם מזה אינו מוכח כדעת הרב בת"ב פ"ל ודעת הרלב"ג שהבריאה היתה באפס זמן וברגע אחד נבראו. אף כי כן נראה מהוראת המלות. וכ"כ לכאורה בשוחר טוב מזמור ב' שאמר שניהם ביחד נבראו כו' ב"ו צר צורה ומתחיל בראשו וגומר ברגליו וכו' אבל הקב"ה כשהוא צר את האדם בבת אחת כו'. אמנם כבר הזכרנו בסי' י"ח ונזכיר עוד לקמן פ"ג סימן כ' ופי"ב סי' ג'. כי יש מאמרים רבים בדברי רז"ל נגד דעה זו. ולפ"ז י"ל כי שניהם נבראו בהמשך זמן. ומ"ש כאחת נבראו ר"ל שבאותו רגע שהתחיל בריאת השמים התחיל ג"כ בריאת הארץ ושניהם היו נמתחים והולכים כל אחד לפי התיחסותו של זה עם זה ונשלמה בריאתם ברגע אחד. וכן מ"ש שצר האדם בבת אחת פירושו כי צורת כל אחד ואחד בכל חלקיו ובכל אבריו נצטיירה ברגע אחד. ולא היה צורת אבר אחד לפני השני. אבל ציור הצורות היה בהמשך זמן: יעמדו יחדו. ובחגיגה פ"ב מתרץ הקרא לב"ש וב"ה מאי יחדו דלא משלפי מהדדי. והנה הראב"ע התעורר על ראיה זו דהכתוב לא קאמר ע"כ על הבריאה כי קרא אותם ביחד ועמדו. כי בטרם שנבראו למי יקרא. וע"כ הכתוב מדבר כי אחרי שכבר נבראו יקראם לפקודתו. והמה כעבדים נאמנים יעמדו יחדו לשמוע בקול ה'. אבל באמת מלינו הפעל קרא גם להוציא מן האין אל היש. וכמו קורא הדורות מראש. וזהו על צד ההעברה שקורא אל האין כאילו כבר נמצא לעשות את מאמר ה'. ויתפרש קורא אני אליהם. לשמים וארץ בדבור אחד מה שאין הפה של בשר ודם יכול לדבר. ויחדו יצאו מן ההעדר אל הויה: ששניהם שקולים. הנה זה הוא מדרך המדרש להביא לראיה כל הדברים הדומים לענין זה אף כי היה שני לו באמת. ומה שלא הביא כבשים קודמים לעזים כו' מלמד ששניהם שקולין כמו שהובא במשנה סוף כריתות. י"ל כיון דהביא משל אחד בעניני קרבנות מתורים ובני יונה די לו: ויתכן למצוא טעם להני חמש ראיות שהביא ששקולים הם. משום דמשפטי הקדימה יש חמשה מינים וכמו שנפרש. ובא להוכיח מאלה [illegible] כי השמים והארץ שוים ואין לאחד משפט אחד מהקדימות על השני. האחד הוא משפט הקדימה של הסבה על המסובב וכמו שהשמש המביאה אור. היא קודמת לאור. והאב קודם לבנו כי האב הוא סבת הבן. ואין הבן הוא סבת האב. וכן השמש היא סבת האור ואין האור הוא סבת השמש. ושלא תאמר כי בין הארץ והשמים יש ג"כ אחד סבה והשני מסובבת ויש משפט קדימה לאחד על השני לכן מביא כי גם אברהם יצחק ויעקב שקולים הם אף כי האחד הוא האב והשניים הם התולדה: השני הוא משפט הקדימה בכח. ולמשל אם איש בא בכח המשלהו. יש למשלח ולמפקד משפט הקדימה על הנשלח והנפקד. ושלא תאמר כי גם בשמים ובארץ. האחד מפקד על השני ויש לו משפט הקדימה לכן מביא משה ואהרן ששם שקולים אף כי אהרן בא רק ממשה אשר נוה עליו מפי ה': השלישי הוא משפט הקדימה בחשיבות כמו הנכבד על הנקלה. החכם על הסכל. ושלא תאמר כי גם בשמים ובארץ האחד חשוב מהשני ויש לו משפט הקדימה. לכן מביא יהושע וכלב אף כי יהושע היה נביא והמוליך והמביא את ישראל ולא כן כלב בכל זאת שקולים הם: הרביעי הוא משפט הקדימה בזמן כמו הזקן על הנער. ושלא תאמר כי גם בשמים ובארץ האחד הוא קודם בזמן על השני ויש לו משפט הקדימה לכן מביא כי תורים ובני יונה שקולים הם אף כי התורים זקנים הם מבני יונה: והחמישי הוא משפט הקדימה במקום וכמו היושבים ראשונה במלכות קודמים להיושבים שנים ושלישים וכן בכל מקום ושעת יש חלק אחד הקודם למה שאחריו. ושלא תאמר כי גם

בשמים

פירוש הקצר מהרז"ו

בדמיון כסא והדום · ובית הלל מכריעים בדמיון בית ועליה · וכאן חסר פסוק שהביאו בית הלל להכריע · ועי' בערוך בשם הגמרא והירושלמי: איפופרין · הובא בערוך ערך איפופרין · ופירושו שבלשון יוני קורין לכסא שתחת המלכים איפופרין: לפנים הארץ יסדת · שמתחלה ומלפנים היתה הארץ · ואח"כ השמים לבד הכרעה מתיבת יסדת: אמר ר"י בר אילעי · הוא התנא ר' יהודא. ובירושלמי הגי' ר"י בן פזי · וה"כ הוא אמורא: כבר היתה · קודם בריאת שמים · דאם כפשוטו שהיתה תוהו ובוהו · א"כ תיבת היתה מיותר · שהרי כבר הודיע בתיבת בראשית · שמדבר בראשית הבריאה מה היה · או שהיה לו לומר והארץ היתה תהו ובהו · שהרי מאחר שנבראת הארץ והעפר · א"כ אינה תוהו בעצמה · ע"כ דרש והארץ היתה שהארץ בעצמה היתה קודם השמים: ולשכלול · פי' לגמר ותיקון ועיטור והנוכה · וכמ"ש לקמן פר' ד' סימן ב' דרב סובר שמ"ש יהי רקיע יחזק הרקיע · שהחזיק ושכלל ותיקן הרקיע בשני · אך שכלול הארץ היה ביום א' וזהו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · וכן בכל מקום שמקדים הארץ · היינו לענין תיקון ושכלול: פעמים שמקדים ארץ · ואגב אברהם ומשה ויהושע ותורים וכיבוד אב ואם אמר בכל מקום וכו' וכאן אמר פעמים · כי אגב בריאת שמים וארץ יש הרבה פסוקים באופן זה · והרבה פסוקים באופן זה · על כן אמר פעמים כו' ופעמים וכו' · אך אגב כל האחרים הנ"ל מקדים תמיד באופן אחד רק במקום אחד שינה ומזה תבין ותדע שמ"ש בסוף הענין כאן בכל מקום מקדים בריאת שמים לארץ · זה ל"ע וסותר מ"ש תחלה פעמים כו' · ובירושלמי גורס גם בסוף הענין פעמים שמקדים שמים וכו' · ומה שכפל מאמר של שמים וארץ עוד הפעם · הוא מפני שכל המאמר בכל מקום הוא מקדים · הוא העתקה ממקום אחר והביאו בשלימות . וכל הענין הוא גרים המכילתא · אלא דשם הוא בשינוי מעט · ויתכן שע"כ אמר כאן גם אגב שמים וארץ בכל מקום כמו אגב כל האחרים · דרך אגב ושיגרא דלישנא · שלא רצה לשנות הלשון : וזכרתי את בריתי יעקב · וס"ד ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור :

פירוש הארוך מהרז"ו

דוקא · וב"ה מכריעים מפסוק הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה · כן הוא בחגיגה שם · ובירושלמי הגי' מפסוק אף ידי יסדה הארץ וימיני טפחה שמים · שהארץ נדמיון יסוד הבנין · והשמים בדמיון עליה · ובנוהג שבעולם. תחלה עושים היסוד ובית התחתון · ואח"כ העליון · כדמיון מלך שבונה לו פלטין במדינה · להשתתף עם בני המדינה ולדור בו להשגיח עליהם · כך השי"ת עם העולם · להשרות בו שכינתו כביכול · ואח"כ הפסוק שמקדים בו הארץ הוא דווקא · ובלי שום ספק אשר שני הדרכים אמת אלו ואלו דברי אלהים חיים · שיש ענינים שדומים לפלטין ובית · לצורך שכינתו יתברך · ויש ענינים · שדומים לכסא והדום · אלא שהם נעלמים מהשגתנו · וכאן במדרש חסר פסוק המכריע של בית הלל · ומבואר בד' פסוקים הבונה בשמים וגו' · אף ידי יסדה ארץ וגו' כמ"ש בגמרא דילן ובירושלמי הנ"ל · ורק מפסוק לפנים הארץ יסדת וגו' ומפסוק לנטוע שמים וליסוד ארץ: לפנים הארץ יסדת · מכאן ראיה לדברי בית הלל לבד תיבת יסדת שלפנים ומתחלה היה הארץ ואחר כך השמים · ועוד ראיה מתיבת יסדת בדמיון יסוד כנ"ל: באילפס וכסויה · שהיוצר של כלי חרס עושה תחלה הכלי עגולה ואטומה חלולה ואחר כך חותך החלק עליון של הכלי ומתקן ממנה הכיסוי · הרי שנעשו יחד ואלפס הוא של חרס · וכמ"ש עדיות פרק ב' אלפסין חורניות · וכן הוא בביצה דף ל"ב וכמ"ש שבת מ"ב · ול"ע איזה רמז יש לרשב"י שהיה בדמיון אלפס וכסויה ואפשר יתכן לומר שדורש מתיבת טפחה · שהול"ל כוננה שמים או עשתה · וכדומה · ע"כ דורש טפחה מלשון טפיח וכמ"ש סוף שבת ופקקו את המאור בטפיח · וכן זמורה שקשורה בטפיח · וזהו עפ"י מדת ממעל וכמו שהכריע ב"ש מתיבת כסא וב"ה מתיבת יסדת · ומתיבת הבונה · כן הכריע רשב"י מתיבת טפחה שהיו בדמיון עשית טפיח ואלפס וכסויה · שאין צורך להקדים זה לזה שיכול לעשותם ביחד: אם כדעת אבא · דבשלמא לדעת ב"ש וב"ה שהכריעו לצד אחד · שבמקום אחד דווקא · ובמקום אחר לאו דווקא · אך לרשב"י נכתבו כל הפסוקים שלא בדקדוק · ומה מלמדנו בזה ע"כ דורש שבא ללמדנו ששניהם שקולים שאם היה כתוב תמיד באופן אחד · היינו אומרים על שהוא העיקר והחשוב ע"כ הקדימו · והשני טפל · ע"כ פעמים מקדים שמים ופעמים ארץ · להורות ששניהם שקולים · ופירושו של תיבת שקולים אין הכוונה שהם דומים ממש כי איך יתכן לדמות הארץ העכורה והגשמית · להשמים הספיריים והרוחניים · והארץ כל בריותיה אין להם קיום · וכולם מתים וכלים · ובריות שמים קיימים לעולם · ומבואר בבדיא פר' ב' סימן ס' · אך הענין כמו שבארתי כבר בספרי מדרש תנאים מדה י"ט שכל שני ענינים ששניהם עיקרים אפילו אם האחד גדול והאחד קטן רק שניהם הכרחיים בקיום הדבר נקראו שקולים אף שאינם שוים · רק שכל אחד שלם בענינו ולא יתכן בלעדו וא"כ אינו טפל:

והארץ

פרשה ב א והארץ היתה תהו ובהו · [א] רבי ברכיה פתח (משלי כ) גם במעלליו יתנכר נער · א"ר ברכיה עד דהיא פגה אפיקת כובייא · הוא מה שהנביא עתיד להתנבאות עליה בסוף (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו: **ב** רבי אבהו ורבי יהודה בר סימון · [ב] רבי אבהו אמר משל למלך שקנה לו שני עבדים שניהם באוני אחת · ובטימי אחת · על אחד גזר שיהא ניזון מטמיון ועל אחד גזר שיהא יגע ואוכל · ישב לו אותו תוהא ובוהא אמר שנינו באוני אחת ובטימי אחת זה ניזון מטמיון ואני אם איני יגע איני אוכל · כך ישבה הארץ תוהא ובוהא אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת · העליונים ניזונין מזיו השכינה התחתונים אם אינם יגעים אינם אוכלים · ור' יהודה בר סימון אמר משל למלך שקנה לו שתי שפחות שתיהן באוני אחת ובטימי אחת · על אחת גזר שלא תזוז מפלטין · ועל אחת (א) גזר טירודין · ישבה לה אותה השפחה תוהא ובוהא · אמרה שנינו באוני אחת ובטימי אחת זו אינה יוצאה וזזה מפלטין ועלי גוזר טירודין · כך ישבה לה הארץ תוהא ובוהא · אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת · העליונים חיים · והתחתונים מתים · לפיכך והארץ היתה תהו ובהו · א"ר תנחומא לבן מלך שהיה ישן ע"ג עריסה והיתה מניקתו תוהא ובוהא · למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו · כך צפתה הארץ שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו של אדם שנאמר ארורה האדמה בעבורך לפיכך והארץ היתה תוהו ובוהו: **ג** רבי יהודה בר סימון פתר קריא בדורות · (א) והארץ היתה תהו ובהו · זה אדם הראשון שהיה ללמה ולא כלום · ובהו (ב) זה קין שבקש להחזיר את העולם לתוהו ובוהו · וחושך זה דורו של אנוש על שם (ישעיה כט) והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי וגו' · על פני תהום · זה דור המבול שנאמר (בראשית ז) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום: ורוח אלהים מרחפת על פני המים · על שם ויעבר אלהים רוח על הארץ · אמר הקדוש ברוך הוא עד מתי יהא העולם מתנהג באפילה תבא האורה · ויאמר אלהים יהי אור

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ד' כל הענין וילקוט ירמיה רמז רע"ד · וילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ב תנא דבי אליהו רבא פרק ל"א:

חדושי הרד"ל

(א) גזר טירודין · משנה ממשל דר"א דס"ל אדרבה זה שאוכלין ע"י שיגיעין הוא מעלה יותר גבוה שאינם אוכלים נהמא דכסופא: (ב) זה קין וכו' · העולם לבוהו כצ"ל וכ"ה בילקוט · כי תרגום של בוהו

חדושי הרש"ש

(א) והארץ היתה תהו זה אדה"ר · כצ"ל וכן בילקוט ליתא מלת ובהו:

רש"י

פרשה ב רבי ברכיה גם במעלליו יתנכר נער · אם זך ואם ישר פעלו · על שהוא נער יכולין להכיר בו מתוך מעלליו אם יהיה זך וישר פעלו להבא: פגה · כמו שהארץ שהיתה פגה כלומר קטנה שעדיין היא בחידושה (כמ"ש חז"ל) ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה: אפיקת כוביא · הוציאה קוצים כלומר דסמיך לבראשית בכא כתיב והארץ היתה תהו ובוהו והכי גרסינן עד שהיא פגה אפיקת כוביא קוצין כדמתרגמינן וקוץ ודרדר וכובין ואטדין: הוא שהנביא עתיד להנבאות עליה בסוף ראיתי את הארץ והנה תוהו · כלומר ראיתי את ארץ ישראל והנה באה עליו צ"ל לשומה לתוהו ובוהו שמאותה שעה שבראית את הארץ מיד היתה תוהו דסמיך לבראשית בכא כתיב והארץ היתה תוהו וגו': באוני אחת ובטימי אחת · אוני שטר ולאיה כמו כותבין עליו שטר אונו ואפי' בשבת · כמו ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי מדבר בירבעם בן נבט שהוא משבט אפרים ומתפאר בעצמו ואומר אך עשרתי ומצאתי און שטר שכל ישראל עבדים לי שאבי אבא קנה אותם דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו כל ממונם שלי הוא לפיכך כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא כל מה שאני נוטל מהם אין לי עון וחטא בכך כי עבדי הם ומה כתיב אחריו ואנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים א"ל הקב"ה הננו לך לעבדים לא שכחת אבל אנכי ה' אלהיך שכחת שהעמדת שני עגלים אחד בבית אל ואחד בדן: טימי · דמים ובספר זה יש לו רעים רבים לקמן בפרשת שבת דין מסיק ליה בטימי ודין מסיק ליה בטימי עד דמטי נוגא לתרין: עטר דינרין: שיהא אוכל מטמיון · ס"א אוכל המלך בלא שום יגיעה: שיהא יגע ואוכל · בשכר יגיעה מן המלך: תוהא ובוהא · ליער ומיצר בעצמו: מטמון · מן האוצר דבר שהוא טמון וסגור · ס"א ביגיעה כך תחתונים מתפרנסין: מה בין ר"י ב"ר סימון לר' אבהו · ר' אבהו ממשיל הדבר לשני עבדים על אחד גזר וכו' כך תחתונים יגיעים ואוכלים אבל ר"י בר סימון חולק בדבר ואומר על אחת גזר שלא תזוז מלפניו ותתפרנס כאחת מבנות המלכים ועל אחת גזר טרודים שתתגודד מפלטין ותצא לחוץ ותטרח לעצמה ותאכל ממה שהיא יגיעה ולא תתהנה משל מלך אפי' בעיא · ס"א ביגיעה כיום: לבן מלך שהוא ישן ע"ג עריסה · ברזילי בלע"ז: ללמא · והנביאים יהיו לרוח (ירמיה ה' י"ג) מתרגמינן ללמא כלומר לא מה הבל המה

מתנות כהונה

פרשה ב עד דהיא פגה כו' · משל הוא על האטד בעוד שהיא עדיין רכה שלא הגדילה כל צרכה הוציאה קוצים כך בתחלת בריית הארץ גילה הכתוב מה יהא בסופה: אוני · שטר מכירה [וכ"ה בילקוט ירמיה]: ובטימי · באוצר כלומר דמי שוין: מטמיון · מתוך אוצר המלך: ישב לו אותו · שנגזר עליו שיגע ויתפרנס מעמלו: [מפלטין · מהיכל המלך]: טירודין · להיות נע ונד ונטרד: ליטול את שלה · עונש וגזר דין: ללמה · [פי' הערוך] להבל ולתהו · כי תהו המה · ת"י למה · וכן הבל תרגם אונקלוס למה: [דור אנוש · עובדי כוכבים היו]:

זה

יפה תואר

בשמים ובארץ יש משפט קדימה לאחד על השני במקום · ולזה מביא מאב ואם השקולים · אשר משנים שותפין שיש באדם · וזה הקב"ה האב והאם · האב הוא מהיושב ראשונה לפני האם כי הוא נותן מקודם הזרע ואח"ז האם שנותנת את הדם והאדום וכל"ז שקולים הם · כן הוא גם בשמים ובארץ · סוף דבר כי לפני הקב"ה הכל שקולים אם יעשו את רצונו · אף כי לא ימלט אשר בערכם יש יתרון לאחד על השני מ"מ הקב"ה המביט על התכלית ותכלית כל דבר הוא למלא את פקודת היוצר · וכל הממלא את פקודתו שקול לפניו גם נרם ונשגב ממנו הממלא ג"כ את פקודת היוצר:

ר' ברכיה פתח כו' כבר כתבו המחקרים כי כל הרעות וההפסד הבאים לעולם הוא מצד החומר המוכן אל ההפסד והבליה · להלביש צורה ולהפשיט צורה · וזה שבא לרמז והארץ מצד שהיא החומר לכן מעותדת היא אל תהו ובהו אשר היתה מקודם · וזה שמביא את הכתוב ראיתי את הארץ אשר עליה בא נבוכדנאצר לשומה לתהו ולהחריבה · והנה תהו ובהו כי מראשית היצירה היא עלולה לתהו ובהו · וכעין זה כתב רש"י ז"ל: שקנה לו ב' עבדים כו' בא לפרש תהו ובהו מלשון תמהון ושממון וכמו תוה וקם בהתבהלה (דניאל ג' כ"ד) ובגמ' הכי בה וזה שהארץ תתמה אחרי שהיא נבראת בזמן אחד עם השמים · וגם הארץ נבראת לכבוד ה' ותגיד תהלתו כמו השמים · ולמה ישיגוה מקרים ופגעים רעים כמו היגיעה והעמל · וההפסד והמות אשר השמים לא ידעו מזה · וכמו שהביא המשל משני עבדים: התחתונים אם אינם יגעים כו' נראה דעיקר התמהון הוא על אנשים שהם העיקר בארץ המתפרנסים בצער וביגיעה אבל לא על שאר בע"ח וכ"ש לא על הדומם והצומח אשר לא ייגעו ולא ייעפו · ואע"ג דגם השמים וכל צבאם ג"כ מתנועעים תמיד · אבל תנועתם המה מסודרת במדה ובמשקל ואין בהם ליאות ועייפות: העליונים חיים כו' · אף כי גם השמים כעשן נמלחו כמו הארץ כבגד תבלה ועל השמים והארץ אמר הכתוב וכלם כבגד יבלו (תהלים ק"ב) מ"מ יען כי ימי השמים ימשכו לאורך ימים אמר ע"ד ההפלגה שהעליונים חיים כמו לעולם משא"כ ימי האדם המה כצל וכציץ השדה יציץ ורוח עברה בו ואיננו: והתחתונים מתים הנה ריב"ס מתמיה רק על המות המכלה הכל · ולא על היגיעה כי העמל והיגיעה לא רעים הם בהחלט · ור"א לא יתמה רק על היגיעה המתמדת הממררת גם את ימיו הספורים · ולא על המות הטוב לישרים כי יובילום אל חיי נצח ומנוחה: לבן מלך שהיה ישן ע"ג עריסה כו' ר"ת מפרש כי הארץ תתמה לא בקנאתה על העליונים · כי הבחירה אשר נתנה לאדם בארץ תגביהנו במעלה יותר גבוה מהעליונים אם יבחר בטוב · אבל הארץ תתמה כי רעתי בקרבי היא הן אנכי עתידה להוליד את האדם אשר ממני יאכל וממני יגדל · ובבחירתו תבוא עלי רעה כי תקולל חלקי בעבורו: פתח קריא בדורות כו' · ובא ללמד לנו כי אברהם היה תכלית הבריאה וכדאמרינן לקמן פי"ב סי' ז' בהבראם באברהם בזכותו של אברהם וכו' ולכן סבל הקב"ה חטאות הדורות שלפני אברהם כדי שיבוא אברהם ויקבל שכר כנגד כולם וכדתנן בפ"ה דאבות · ואע"פ שהיה חנוך מתושלח ונח צדיקים היו אבל לא היו כדאים להציל את הדורות בזכותם · וגם המה לא יגעו להביא את בני אדם תחת עול מלכות שמים כמו שעשה אברהם שהקריא את שם ה' בפי כל הבריות והאיר את העולם כלו באור אל אחד · ומה שמנה רק אדם הראשון קין אנוש ודור המבול · אף כי דורות רבים אנשים נלכדו בפשע אבל המה מפורש כי נלכדו בחטאת עבודת כוכבים על אדם הראשון אמרו רז"ל כי הואיל הלך אחרי צו וכדאיתא בסנהדרין פ' א' ד"מ · ועל קין איתא בתוספתא שאמר לית דין ולית דיין ודור אנוש מפורש בקרא · וכן דור המבול אמרו לאל סור ממנו · ולפ"ז מלבד כי חטאו במעשיהם חטאו עוד והחטיאו רבים באמונתם הכוזבה: שהיה ללמה פי' שנאבד באפס זמן כי באותו יום שנולד באותו יום

פירוש מהרז"ו

פרשה ב סימן א והארץ היתה תוהו ובוהו · פשט הכתוב שבתחלת הבריאה עד שלא נבראו הברואים היה שממה וריקות וכן החושך בעולם · שלא נבראו רק שמים וארץ עצמם ואח"כ ברא האור וכל הברואים כל אחד ביומו וכמ"ש בתרגום וארעא הוות צדיא וריקניא ומ"מ אין זה אלא הסדר ואין זה בריאה ולא היה צריך הכתוב להזכירם כי איך יהיה שום נמצא בעולם קודם שנברא שום בריה וע"כ דעת חז"ל שעל כן הזכירם הכתוב שהיו ברואים פרטים תוהו ובוהו וחושך כמ"ש לעיל פר' א' סימן ט' בהדיא ע"פ מדה י"ז שבמקום אחר מפורש בהם בריאה · וא"כ יקשה למה לא כתב כאן במקומו לשון בריאה בהם ועוד למה לא הזכיר תוהו ובוהו רק בארץ ולא בשמים · כמ"ש לקמן ריש פר' יו"ד שגם בשמים שייך תוהו ובוהו · ע"כ דרש שבא לרמוז עוד לבד פשוטו כנ"ל · על מה שעתיד להגיע לה בסוף כשתענש על מעשה רשעת הברואים · שתחזור לתוהו ובוהו וחושך · שע"כ ברא תחלה תוהו ובוהו וחושך כדי שיהיה לארץ טבע זו ותשתוקק תמיד לחזור לשרשה כי כל טבע הבריאה היפך טבע של תוהו ובוהו · כשהברואים הולכים בדרכי ישרים מחזיקים ישוב וקיום העולם ומתגברים על תוהו ובוהו · וכשחוטאים ומבטלים קיום העולם · אז מתגבר תוהו ובוהו על העולם · וכמ"ש שמ"ר פרשה ט"ו סימן כ"ב ולקמן ריש פר' ה' אצל בריאת המים · שלכך נברא העולם בתחלה מלא מים · שיהיה לעולם טבע המים שישתוקק לחזור לשרשו · וכמו שהיה בדור אנוש ודור המבול · והדרשה עפ"י מדה ז' וי"ז · שעל שמפורש במקום אחר שהתוהו ובוהו הוא על עונש חטאת הברואים · א"כ גם כאן בא לרמוז על עונש החטא · וכל הפרשה הובאה בילקוט כאן: עד דהיא פגה · בעוד שהנטיעה רכה עדיין הוציאה קוצים · ואף שבעת שהיא קטנה אינה מוציאה פירות ואין הקוצים מזיקים כלל אך גם מוכיח על סופו שכשיבוא לכלל הוצאת הפירות שלא יהיו הפירות מצליחים · אלא יהיה בהם טבע הקוצים · וכן בנמשל שכשיבואו ישראל לארץ ישראל מקום ההצלחה · אז יענשו בחטאם · שיחזור העולם לתוהו ובוהו: **ב** ר' אבהו · עיין ילקוט בשם מדרש אביכיר דבר נפלא · ור' אבהו ור"י בר"ס באו ג"כ לדרוש שע"כ לא כתב לשון בריאה אצל תוהו ובוהו לדרוש בו לשון שממה וצער · ועי' כל הענין בתד"א פ' ל"א · העתקתיו לעיל פר' א' סוף סימן ד': ישבה הארץ תוהא ובוהא · פי' שוממה ומתאבלת וכמ"ש שמואל ב' י"ג · ותשב תמר ושוממה · ועל שמתחלה היה לה כח העליונים והשמים אורה ושמחה תמידית וכשנוטל שימנה שמחה זו נתחדש בה כח השממון התוהו והבוהו וזה דווקא אצל הארץ · וע"כ לא כתוב בהם בריאה לרמוז על שממון של צער: בבת אחת · כדעת רשב"י לעיל סוף פר' א' שנבראו בבת אחת וק"ו לדעת בית הילל שהארץ נבראת תחלה: מזיו השכינה · עיין שמ"ר פר' ל"ב סימן ד' וש"נ ומבואר: אם אינם יגעים · כמ"ש בזעת אפיך תאכל לחם · ולדעת ר' ברכי' עיקר השממון על המזונות · ולר"י בר"ס עיקר השממון על המות · ומה שאמר במשל פלטין וחוץ לפלטין פירושו שהעליונים החיים הרוחניים מקום כסא כבודו כמ"ש השמים כסאי וזהו פלטין של הקב"ה כו' · והתחתונים בעלי גוף וגשם בעלי תמורה ושינוי תמידי אשר בעפר יסודם · כמ"ש לקמן פר' יו"ד סימן ד' וש"נ · מחלתי והני הרפא מחילתי הני הרפא · ע"ש ובמקומות שציינתי שם · ותבין כאן כי אין לכפול הדברים: שהיה ישן · אף שעתה הוא ישן ואינה צריכה לעשות דבר · מצטערת ודואגת איך תוכל לצאת ידי חובתה בגידול של בן המלך שאולי תחטא בדבר אחד ותאבד על ידו וגם אם יחטא הבן שיענף בפלטין יהיה הקלקול תלוי בה · וכן בנמשל אף שעדיין לא נברא האדם אך מאחר שעיקר בריאת הארץ בשביל האדם כמ"ש אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי והנהגת האדם סיבה קרובה לקלקול הארץ ע"כ שממה הארץ על קלקול האדם · וכמ"ש לקמן פר' ל"א סימן ד' ע"ש · ומלינת ליטול את שלה בלשון המדרש הונח על עונש · וכמ"ש לקמן פר' ד' סוף סימן ו' ועתיד ליטול את שלו וכו' ע"ש · וזה עפ"י מדה י"ז · שכאן כתוב שהארץ היתה תוהו ושוממת ולהלן כתוב ארורה האדמה בעבורך נלמד שהשממון בעבור צער זה של הארור: **ג** רבי יהודה בר סימון פתר קריא בדורות · שלכך לא כתב בריאה בתוהו ובוהו וחושך ולא כתוב כ"א בארץ ושבא לרמוז על הדורות של הארץ: ובהו זה קין · שרצה ליחד העולם לעצמו לבד והרג את הבל שלא יהיה לו חלק בעולם · וזהו בוהו נוטריקון בו הוא · פי' בו לבדו טובות העולם · ועי"כ קלקל העולם · והחזירו לתוהו ובוהו: והושך זה דורו של אנוש · שכתוב אצלם אז הוחל לקרא בשם ה' שפירוש נחשב אצלם לדבר חולין לעבוד ה' ולקרא בשם ה' כמ"ש והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו · וזהו דור אנוש · ע"כ נחשב להם דבר חולין · וכמ"ש לקמן ריש פר' כ"ד ע"ש ומש"ש ודורש גז"ש מדה ז' וי"ז · דשם מפורש במחשך שאמרו מי רואנו ומי יודענו · וזהו אז הוחל כנ"ל · ומ"ש תהום הוא דור המבול הוא ג"כ גז"ש מה"ש תהום רבה: ויעבר אלהים רוח על הארץ · ס"ד וישכו המים שעי"כ רפא מכת המבול: אמר הקב"ה · דורש מ"ש ויאמר אלהים יהי אור · שהיה לו לסמוך האור אל החושך · שהאור הוא להציל מהחושך · והיה לו להקדימו אצל מ"ש וחושך על פני תהום · ע"כ דרש עפ"י מדה ט' ועפ"י מדת ממעל שאחר ורוח אלהים מרחפת על פני המים היה עוד

שעונם

ידי משה

שבקש להחזיר את העולם לתוהו ובוהו · פי' ע"י שהרג את אחיו נגזר עליו להאסף הוא וזרעו ולולי שנולד שת שממנו הושתת העולם היה בטל מין האנושי:

(ג) זה אברהם הה"ד (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק וגו' אל תקרא העיר אלא האיר · ויקרא אלהים לאור יום זה יעקב · ולחשך קרא לילה (ד) זה עשו · ויהי ערב זה עשו · ויהי בקר זה יעקב · ויהי ערב · ערבו של עשו · ויהי בקר · בוקרו של יעקב · יום אחד שנאמר (זכריה יד) והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה וגו' · דבר אחר יום אחד · שנתן לו הקב"ה ואיזה (ה) זה יום הכפורים : ד ר"ש בן לקיש פתר קריא בגליות · [א] והארץ היתה תהו זה גלות בבל שנאמר (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו · ובהו זה גלות מדי (אסתר ו) ויבהילו להביא את המן · וחושך זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן [ב] שהיתה אומרת להם · כתבו (ו) על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל · על פני תהום זה גלות ממלכת הרשעה שאין להם חקר כמו התהום מה (ז) התהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן · ורוח אלהים מרחפת זה רוחו של מלך המשיח · היאך מה דאת אמר (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה' · באיזו זכות ממשמשת ובאה · המרחפת על פני המים בזכות התשובה שנמשלה כמים · שנאמר (איכה ב) שפכי כמים לבך · רבי חגי בשם רבי פדת אמר ברית כרותה למים שאפילו בשעת שרב (ח) רוחה שייפה · [ג] וכבר היה ר"ש בן זומא יושב ותוהא · ועבר רבי יהושע ושאל בשלומו · פעם ושתים ולא השיבו · בשלישית השיבו בבהילות · א"ל בן זומא מאין הרגלים · אמר לו מעיין הייתי · א"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זז מכאן עד שתודיעני מאין הרגלים · א"ל מסתכל הייתי במעשה בראשית · ולא היה בין מים העליונים למים התחתונים אלא כשתים ושלש אצבעות · ורוח אלהים מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כעוף הזה שהוא מפרפר בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות נהפך רבי יהושע ואמר לתלמידיו · הלך לו בן זומא ולא שהו ימים מועטים (ט) ובן זומא בעולם : ה רבי אבהו ור' חייא רבה · רבי אבהו אמר מתחלת ברייתו של עולם צפה הקדוש ברוך הוא

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ב ירושלמי חגיגה פרק ב' · לקמן פרשה ע"ז ופרשה מ"ד · ויקרא רבה פרשה י"ג וט"ו · תנחומא סדר תזריע סימן י"א · ג ירושלמי חגיגה פרק ב' · תוספתא חגיגה פרק ב' :

חדושי הרד"ל

ריקניא וזה קין שבקש להחזיר העולם ריקן מבריותיו : (ג) זה אברהם כו' ממזרח צדק כו' · דרשו לקמן ס' מ"ג וש"נ כל מזמור זה על אברהם · וע' שלהי שבת : (ד) זה עשו · וקשה מדוע לא הזכיר יצחק · ובזוהר תולדות קמ"א · ולהוסף דא יצחק כו' ובג"כ ותכהינה עיניו · ואולי צ"ל כן גם כאן להמעתיקים שהיה קשה בעיניהם לדרוש כן על יצחק תקנו הגי' עוד בא"ר פ"א דדרש ימים יוצרו ולא אחד בהם זה כאידך דרשא דערב ובקר : (ה) זה יום הכפורים · שאין רשות לשטן (שרו של שעיר) בו כדאיתא ביומא (כ') ולומר שאף בערבו של שעיר ניתן ליעקב יום אחד של אורה שאין שעיר ושטן שולטין עליו בו (ופ' תדבא"ר פ"א דדרש ימים יוצרו ולא אחד בהם זה יוה"כ) : (ו) על קרן השור · במגילת תענית ספ"ב מפורש שהיה הגזירה כן שהיו כותבין על מצחו של שור וחמור שאין לבעליהם חלק בא"י וע"ש דמסיים כמו שהיו הפלשתים עושים · שנאמר וחרש לא ימצא · ואפשר י"ל שהם אליל היה חקוק על חרבם והיו רוצים שישראל יתקוקו ככה · ולכן לא היו יורדים ללטוש אצלם רק והיה הפצירה פים כו' : (ז) שהתהום הזה וכו' · עיין הגירסא בפסיקתא דאיכי · ובתהום כתיב (איוב לח) ובחקר תהום התהלכת · (ועיין שבת י"א א') : (ח) רותא שייפה כך התשובה אף בשעת החמן והכעס של הקב"ה ע"י התשובה מרחפת רוח רחמים כת"י : (ט) ובן זומא בעולם · עיין מ"כ · ולהגי' הציץ ונפגע · יש לפרש וב"ז בעולם על זה · וכמ"ש בירושלמי שלהי יבמות · איהו בעולם אנא אומר רוחו טפת עליו · כלומר יצא מדעתו · ולא נקט איננו בעולם מפני דרך כבוד :

מתנות כהונה

זה יעקב · כמו שדרשו והנה השמש והירח וגו' אמר יעקב מי גילה לזה ששמי שמש · שנא' כי בא השמש מלאכי השרת אומרים אתא שמשא : ערבו · לעתיד לבא : יוהכ"פ · יום סליחה וכפרה לישראל : ויבהילו · בהו ובהלה אחת היא : [בגזרותיה · גרסי'] : אף הרשעים · דכך כינוי כלפי מלכות הרשעה הנעלם שאין חקר לגדולתה שמתגברת והולכת יותר מדאי : ממשמשת · כלו' מקרבת ורוחשת ובאה הגאולה : רוחה שייפה · [גרס ופי' הערוך] אפי' כשהתהום גדול בעולם הרוח נושבת על גבי המים : שייפה · מלשון נשפת : מאין הרגלים · בפ' אין דורשין גרס מאין ולאין ופירש"י מאין הנא · והיכן לבך שרוד [וה"ג בירושלמי פ' חלק גבי גיחזי מאין לאין גיחזי] : הרגלים · כלומר פעמי מחשבותיך : הלך לו · מעולם שהעמיק מאד להסתכל במעשה מרכבה [וכדאמר בפ' אין דורשין בן זומא הציץ ונפגע] : בעולם : בע"ה

רש"י

(שם י' ע"ו) למה איגון כלומר לאין : פתר קרא בדורות · ר"ל פתר קרא במלכיות : כתבו לכם שאין לכם חלק באלהי ישראל · כלומר מעלה אני עליכם · (ס"א) עון העגל · כאלו כתבתם על הקרן של שור שאין לכם חלק באלהי ישראל : כך מלכות אין להם חקר · שמתגברות והולכות בעון הדור יותר מדאי : ממשמשת · מקרבת ובאה כדגרסינן עדיו ממשמשין ובאין (ב"ק פ"ז) : כתבו לכם על קרן השור · לפי שכיון שעשיתם תבנית שור מאותה שעה גליתם בדעתכם שאין לכם חלק בו : ברית כרותה למים שאפילו בשעת שרב רוחו שייפא · שמשמע רוח ברית כרותה למים אין מים בלא רוח אפילו בשעת החום נושבת והולכת ע"י הרוח : ברית כרותה למים אפילו בשעת שרב רוחו שייפא לשון השופה יין לחמריו (מס' ע"א) דשף מדוכתיה (חולין פרק אלו טרפות) כלומר אף בשעת השרב לא יבש מקורם ולא יחרב מעיינם · והכי דריש ליה לקרא ורוח אלהים מרחפת רוח הקדש רחפה וחמלה על הבריות לתת פנים למים תמיד כדי שיהיו מושכין והולכין תמיד אף בשעת השרב שלא ימותו בצמא שייפ"א קולה"ל בלע"ז : מאין הרגלים · רגליו של דבר ועקרו · אמור לי באיזה דבר היית מחשב ששאלתי בשלומך פעמים ולא השיבותני ובפעם שלישית השיבתני כאדם שעונה את חבירו בחפזון מתוך מחשבה : הלך לו בן זומא · כלומר כבר נפגע לפי שיותר מדאי מחשב בדבר : ובן זומא בעולם · כלומר נפטר מן העולם לפי שהיה עוסק במעשה בראשית

פירוש מהרז"ו

העולם מתנהג בחושך יו"ד דורות מנח עד אברהם וע"ז אמר יהי אור ולא חושך שהאור היפך החושך · וכאלו אמר בהדיא ורוח אלהים מרחפת ע"פ המים ועדיין היה חושך · ויאמר אלהים עד מתי יהיה עוד אפלה תבוא האורה : זה אברהם · עיין שמ"ר פרשה ט"ו סימן כ"ו : מי העיר · הוקשה לו שלא פירש כלל מה העיר · ואיך שייך העיר למזרח · ע"כ דרש עפ"י מדה כ' ומדת ממעל א"ת העיר אלא האיר · והאור בא מן המזרח · וזהו מי האיר ממזרח · ועיין לקמן פר' מ"ג בסימן ג' · שכל הענין נדרש באברהם וש"נ ומבואר ע"ש : לאור יום זה יעקב · כמ"ש לקמן פר' ס"ח סימן יו"ד וש"נ · שיעקב נקרא שמש · והיום ע"י השמש : ולחשך קרא לילה · כמ"ש שומר מה מלילה וכמ"ש ורשעים בחושך ידמו · ופי' שגזר על יעקב שימשול ביום היינו לעוה"ב שכולו יום · ועל שעיר שימשול בלילה בעוה"ז שדומה ללילה · וסוף מעשה במחשבה תחלה · וע"כ בגזירה הקדים יום ללילה · אך במעשה היה בהיפך שהלילה והערב קדמו לפני האור · וע"כ אמר ויהי ערב ויהי בוקר · ואח"כ דרש עוד בא"א · ויהי ערב ערבו של וכו' כי לפי פשוטו יקשה שאין הערב סמוך לבוקר כי הערב סוף היום ותחלת הלילה · ואיך אמר ויהי ערב אחר שאמר ולחושך קרא לילה · והיה לו להקדים הערב ללילה · ע"כ דרש עוד שמ"ש ערב פירושו מלשון סוף · ושייך למ"ש ולחושך קרא לילה ואז בא סופו של לילה ועל שהערב הוא סוף היום ע"כ קורא הסוף של הלילה ג"כ בלשון ערב · וזהו שאמר ערבו של וכו' · ואחר כך ויהי בוקרו של יעקב בעוה"ב · וכ"ז יהיה בעת שיבוא יום אחד · היינו עוה"ב שהוא נקרא יום אחד ע"פ מדה ז' וי"ז · כמ"ש והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה · וס"ד והיה לעת ערב יהיה אור פי' שלא ינהוג עוד יום ולילה של עוה"ז · אלא שלעת הסוף יהיה כולו אור כמ"ש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ונוגה הירח לא יאיר לך · והיה ה' לך לאור עולם : זה יום הכפורים · עיקר הדרשה לקמן פ' ג' סי' ח' וכאן קיצר ושם מבואר : ד ר"ש בן לקיש · עי' כל הענין בספרי פרשת האזינו · וכמ"ש לעיל על שלא נזכר כאן בריאה וגם לא אמר אלא והארץ פי' על הנהגת הארץ : ראיתי את הארץ · ירמיה ניבא על מלכות בבל שיהפוך העולם לתוהו ובוהו · ודורש גז"ש · ולגז"ש זה די בתיבת תוהו לבד · וע"כ דורש תיבת ובוהו על מדי שאחר בבל היה מדי · ובתיבת ויבהילו יש בו אותיות ובוהו וזה כתוב אצל אחשורוש מלך מדי שציוה להביא את המן · והגז"ש הוא על פי מדת ממעל שלשון ובוהו נופל על תיבת ויבהילו כנ"ל ואולי דורשים ויבהילו נוטריקון ויבא בוהו לו : וחשך זו וכו' · לקמן פר' ט"ז סי' ד' ופרשת מ"ד סי' ט"ז ויק"ר פר' י"ג סימן ה' : על קרן השור · כמו שעשו בעגל · ועיין במס' מגילת תענית באריכות : שאין לה חקר · לזמנה ולהצלחתה אז יותר מכולם : זה רוחו של מלך המשיח · וכמ"ש לקמן פר' ח' · והביא ראיה מפסוק ונחה עליו רוח ה' · וכתיב בריש דקרא ויצא חוטר מגזע ישי וגו' ונחה עליו רוח היינו מלך המשיח · וע"כ אמר ורוח אלהים כי לפי הפשט היה די שיאמר והרוח מרחפת : ברית כרותה · דורש כפי הפשט שאמר והארץ היתה תוהו ובוהו בלשון עבר · ואח"כ אמר ורוח אלהים מרחפת בלשון הוה · שתמיד מרחף על פני המים · ועל זה אמר שתמיד הוא כן שרוח אלהים מרחפת · ושעל כן הזכיר אלהים שפירושו רוח מאלהים לרמוז על הברית שכרת אלהים למים שהרוח ירחף תמיד עליהם כדי שלא יתקלקלו הנהרות והימים ע"י השרב וע"י הרוח יתקררו ולא יתקלקלו : וכבר היה רשב"ז · חגיגה דף ט"ו : יושב ותוהה · פי' מעמיק בחקירתו והשגתו ומשתומם · ואינו מרגיש בדברי העולם : מאין הרגלים · פעמי מחשבותיך מאין באים · ולשון רגלים שייכים במחשבות · כמ"ש חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך · פי' רגלי · מחשבותי : מעיין הייתי · מעמיק במחשבותי עד ששכחתי עניני עולם · ולא הרגשתי בשאלתך שלומי · ולא הודיעו באיזה ענין חקר : מנשבת אין כתיב כאן · כלשון הכתוב ישב רוחו יזלו מים · אלא אמר לשון מרחפת · לשון שכתוב אצל עופות · כמ"ש כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף · וע"פ מדת ממעל דורש מדה ט' כעוף שמרחף וכו' · וכן הוא בילקוט כאן בהדיא : הלך לו בן זומא · כינוי על המיתה שהלך לו מן העולם וכלשון המדרש לקמן פר' י"ט סי' ח' · מתהלך מת הלך לו ע"ש · מאחר שטועה בחקירתו זה ראיה שאין עזר ה' אתו · וסופו שימות בחקירתו · וענין הטעות כמ"ש בגמרא · כי פסוק ורוח אלהים ביום א' כתיב · והבדלת המים ביום ב' : ולא שהו ימים מועטים · שלא שהה ועבר זמן מועט ובן זומא היה עדיין בעולם · אלא מת ולא היה בעולם · וכשיטת הירושלמי חגיגה פרק ב' · בן זומא הציץ ומת · אך בגמרא דילן חגיגה ט"ו · עדיין בן זומא מבחוץ · והולך לשיטתו · דסובר בן זומא הציץ ונפגע · בן עזאי הציץ ומת ופי' שנפגע בחקירתו · ולא הגיע לאמיתה · וזהו שהיה מבחוץ לחקירה : ה רבי אבהו אמר · בא ג"כ לדרוש על שלא אמר ל' בריאה בתוהו ובוהו וחושך · ותלה רק בארץ ולא בשמים · שבא לרמוז על מעשיהם של צדיקים ומעשיהם של רשעים · שצפה בתחלת הבריאה · שזהו תכלית הבריאה שבעבור זה נברא העולם · וכמ"ש כי יודע ה' דרך צדיקים · וס"ד ודרך רשעים תאבד פי' ע"פ מדה ט' שיודע ואוהב דרך צדיקים שיתקיימו ויחיו לעד ויהיו כעץ שתול · שמבואר בפסוקים הקודמים · שמאחר שאמר אצל הרשעים תאבד · הרי בהיפוך אצל הצדיקים יתקיימו · ויודע דרך רשעים שיאבדו ולא יקומו במשפט כמ"ש בפסוקים הקודמים במזמור זה · והכל גלוי לפניו · ותיבת יודע נמשך גם לסיפא דקרא · ע"פ מדה כ"ב וזהו מ"ש כאן צפה הקב"ה במעשיהם של צדיקים ובמעשיהם של רשעים · וכן היה בראשית הבריאה · וע"ז בא הרמז בפסוקים אלו · תוהו ובוהו וחושך · על מעשיהם של רשעים עיין לעיל פר' זו סי' ג' ובפר' א' סי' ד' ולקמן

יפה תואר

יום חטא וקבל עונשו כדאיתא לקמן פ"ח : לאור יום זה יעקב ולא זכר יצחק וישמעאל כי רוב הטעמים יצאו מיעקב ועשו : ויהי ערב ערבו של שעיר כו' כי כשזה נופל זה קם לכן כשהגיע ערבו של שעיר בא בקר של יעקב וזה שאמר יום אחד שנאמר והיה יום אחד וגו' כי ביום המיוחד הזה יבוא הערב לשעיר והבקר ליעקב וכמו שמסיים והיה לעת ערב יהיה אור · ולפי' זה דריש יום אחד על כל היום כי אז יתחלף הערב לבקר · וד"א שמפרש יום אחד זה יוהכ"פ מפרש יום אחד על הבקר לבד כי אז ישראל קדוש וטהור ואין לו מקטריגים ומשפטו כבקר יצא כאור בקר : ר' שמעון בן לקיש פתר קריא כו' הוא סובר כי עיקר הבריאה הוא בשביל משיח שאז תמלא הארץ דעה את ה' ולכן לא הביט על שנות הבינים המלאים עוסק ועמל כי יבוא יום אשר אור ה' יאיר את הארץ : שהחשיכה עיניהם כו' · כי גזירתם היתה להעביר על דת כמבואר במגילת אנטיוכוס : כתבו על קרן השור ע' בתנחומא פ' תזריע והכוונה כי הכפירה תהיה מפורסמת גם במקניהם וקניניהם : מאין הרגלים פי' מאין תבוא ולאן פניך מועדות כי כה נטרדת · וכפירש"י בחגיגה מאין ולאין · וכשהשיב לו מעיין הייתי לא האמין כי בשביל העיון נטרד כה עד שאמר לו מסתכל הייתי במעשה בראשית ועיון עמוק כזה באמת מטריד את האדם למרכה : בין מים העליונים למים התחתונים כו' הוא סובר כי גם הרקיע ומימי אוקינוס נשקי אהדדי כאשר נראה מקצת דברי רז"ל · והמים העליונים אשר מעל לרקיע מקיפים את הארץ כקשת · ותחת הכיפה וזה באמצע העולם גבוהים מאד · אבל בקצות הארץ · וזה במקום השירים קרובים הם ורק מרחק קל יבדיל ביניהם : ורוח אלהים מנשבת כו' ואע"ג דהכתוב הזה נאמר ביום ראשון · ובין מים למים הבדיל ה' ביום שני אבל הוא סובר כי ביום הראשון מספר הכתוב בקצרה כלל הבריאה ונכלל גם במרחפת את אשר פרט ביום השני : מרחפת כעוף כו' בירושלמי פ' אין דורשין איתא נאמר כאן רחוף ונאמר להלן על גוזליו ירחף מה להלן נוגע ואינו נוגע כו' : רבי אבהו ור"ח רבה כו' להבין דברי השלמים האלה י"ל ע"פ מה שנודע העמל אשר עמלו המחקרים ליישב איך תקומנה הבחירה באדם והידיעה בה' יחד · כי אחרי אשר יודע הקב"ה עלילות מצעדי גבר ומחשבותיו מראש ועד סוף · הלא אי אפשר למצוא עוד מקום אל הבחירה לעשות או לחדול · ולכן תעו האנשים להכחיש באחת מהן או בבחירה · ואומרים כי מעשי בני אדם מוכרחים הם מידיעת הבורא · או כי יכחישו בידיעה ואומרים עזב ה' את הארץ והשגנים בזה בסברתם הכוזבה · הא' מה שעינינו רואות כי מקרה אחד לצדיק ולרשע · ולמה ברא הקב"ה את הרשעים העתידים לחטוא · והב' מהמפורסם כי עשה הקב"ה נפלאות לישראל להוציאם ממצרים ולהביאם אל הארץ ולבנות להם בית הבחירה · ואח"ז בחטאם גורשו מארצם ונחרב הבית הלא יהיו מעשי ה' לריק · אמנם באמת הקושיא בין הבחירה והידיעה כבר השיב הריב"ש ע"ז בטוב טעם כי אין ידיעת ה' מכרחת את

משנת דרבי אליעזר

ולא שהו ימים מועטים ובן זומא בעולם · פי' שלא היו אף ימים מועטים שיהא ב"ז בעולם אלא מת מיד וב"ז בעולם אומא קאי ובתנס נדחק מ"כ :

אבל

במעשיהן של צדיקים · ומעשיהן של רשעים · הדא הוא דכתיב (תהלים א) כי יודע ה' דרך צדיקים וגו' · [א] והארץ היתה תהו ובהו · אלו מעשיהן של רשעים · ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהן של צדיקים · אבל איני יודע באיזה מהם חפץ אם במעשה אלו ואם במעשה אלו: כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב · הוי במעשיהן של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים · א"ר חייא רבה [ב] מתחלת בריותו של עולם צפה הקב"ה בהמ"ק בנוי · וחרב · ובנוי · בראשית ברא אלהים · הרי בנוי · היאך מה דאת אמר (ישעיה נא) לנטוע שמים וליסוד ארץ וגו' · והארץ היתה תוהו ובוהו · הרי חרב · היך מה דאת אמר (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו · ויאמר אלהים יהי אור הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא · היאך מה דאת אמר (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך · וכתיב (שם) כי הנה החושך יכסה ארץ וגו':

פרשה ג א ויאמר אלהים יהי אור · [ג] רבי יצחק פתח (תהלים קיט) פתח דברך יאיר מבין וגו' ר"י ור' נחמיה · (א) ר"י אומר (א) האורה נבראת תחלה · משל למלך שבקש לבנות פלטין והיה אותו מקום אפל · מה עשה הדליק נרות ופנסין לידע היאך הוא קובע תימליוסים · כך האורה נבראת תחלה · ור' נחמיה אמר העולם נברא תחלה · משל למלך שבנה פלטין ועטרה בנרות ופנסין · ע"כ דרש רבי יודן · אתא ר' פנחס ור' יהודה בר רבי סימון ורבי חנון בשם ר' שמואל בר רב יצחק פתח · פתח דברך יאיר מבין פתיים (ב) מפתח פומך לן הוה נהורא ויאמר אלהים יהי אור וגו': **ב** רבי ברכיה בשם רבי יהודה בר סימון פתח (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו וגו' רבי יהודה בר סימון אמר · [ד] לא בעמל לא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר ה' וכבר שמים נעשו אף הכא והיה אור אין כתיב כאן אלא ויהי אור כבר היה: **ג** רשב"י פתח (משלי טו) (ג) [ה] שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב · שמחה לאיש זה הקב"ה שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה ה' שמו · במענה פיו ויאמר אלהים יהי אור: ודבר בעתו מה טוב · וירא אלהים את האור כי טוב: **ד** [ו] ר' שמעון בן יהוצדק שאל לרבי שמואל בר נחמן א"ל מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהיכן נבראת האורה · א"ל מלמד (ב) (ד) שנתעטף בה הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו · אמרה ליה בלחישה · א"ל מקרא מלא הוא (תהלים קד)

מסורת המדרש א לקמן פרשה ג' · ב ילקוט ישעיה רמז ס"ס · וילקוט משלי כ' רמז תתקנ"ט · ג עיין תמיד דף ל"ב · תנחומא סדר ויקהל סימן ו' · ילקוט כאן רמז ד' · ילקוט תהלים רמז תתע"ח · ד קהלת רבה פ' ס' · מדרש תהלים מזמור ס"ב · ילקוט כאן רמז ד' · ילקוט תהלים תש"כ · ה ילקוט כ"ך רמז תתקנ"ג · ו תנחומא סדר ויקהל סי' ו' · ילקוט יחזקאל רמז שפ"ב · ילקוט תהלים רמז תתס"ב:

חדושי הרד"ל

(א) האורה נבראת תחלה ואח"כ העולם · כ"ה בשמ"ר רפ"ג · והיינו שמים וארץ (ואין זה ענין לפלוגתא דאור או חשך נברא תחלה דשלהי תמיד) וכ"מ בילקוט ועי' בויק"ר פל"א: (ב) מפתח פומך לן · פלא לן · נראה רומז לפי שבאמת בראשית נמי מאמר הוא · רק הוא מאמר סתום שלא נתפרש בתורה · רק התחלה האמירה לן באור · וסובר כר"ן שמים וארץ נבראו תחלה · ופתיחה דר"י פתח דברך אדר"ש בר"י דסבא קאי: (ג) שמחה לאיש כו' במענה פיו ויאמר אלהים יהי אור · ודרש שמחה על האורה כד"א אורה ושמחה וכתיב אור לצדיקים ישמח: (ד) שנתעטף בה כו' · ע' שמ"ר פט"ו ופנ"ב ושוח"ט מז' כ"ז ומז' ק"ד:

חדושי הרש"ש

(א) ר"י האורה נבראת תחלה · נראה דחסר כאן וכה"א עוטה אור כשלמה והדר נוטה שמים כיריעה עי' ש"ר פ' ט"ו ורפ"נ: (ב) שנתעטף בה הקב"ה כשלמה · בש"ר רפ"נ הגי' ונתעטף הקב"ה בשלמה · ובשוח"ט

רש"י

יותר מדאי · לא היו ימים מועטים ובן זומא אינו בעולם לאוי היה לכתוב אלא שכנה המדרש: ה"א ויהי אור · ויהי קדרים דמשמע לעתיד (א"ה רצונו כאלו היה כתוב ויהי בחירק תחת הוי"ו) הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא:

פרשה ג תמליוסי · יסוד ובלשון יון תמיליאוסו יסוד: א"ל והלא מקרא מלא הוא ואת אמרת בלחישה · דכתיב עוטה אור כשלמה (תהלים ק"ד): עטרו · שכנו · עד כאן דרש ר' יצחק: אתא ר' פנחס מפתח פומך · מפתיחת פומך לנו היה אור כלומר במאמר פיך הארת לעולם א"ל כשם שקבלתיו בלחישה כך אמרתיו בלחישה: א"ר ברכיה אלולי · דדרש על העיקר כבר אי אפשר לאומרה אי אפשר לפרש הדבר הזה כמו שפירש ר"ש בר נחמני שנתעטף הקב"ה בשמלה לבנה והבהיק זיו אורה מסוף העולם ועד סופו: יפה פירשה אלא שדרשה יפה ממנו ר' יצחק: מקמי כן מה הוה אמרין · מקודם לכן מה היו אומרים מהיכן נבראת האורה כלומר קודם שפכשה ר"ש בר נחמני: ה"א קודם שדרשה ר' יצחק ברבים: ה"א רבי שמעון בן יהוצדק שאליה לר' שמואל בר רב נחמן אמר ליה כיצד ברא הקב"ה האורה אמר לו נתעטף הקב"ה באורה כאצטלית לבנה והבהיק את העולם מאורה שאלמלא שמעתי לר' יצחק ברבים לא אמרתיה ברבים: מהיכן הביא הקב"ה את האורה ר' ברכיה בשם ר' יצחק מבית המקדש הביאה שנאמר כסא כבוד מרום מראשון וגו' · ומפרש בויקרא רבה חלונות היו בבית המקדש ומשם האורה יוצאה לעולם שנאמר וחלונות לו ולאלמין סביב סביב כהחלונות האלה כחלונות אין כתיב כאן אלא כהחלונות כהות החלונות אטומות מבפנים ורחבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם כך מצאתי בשוחר טוב ובבראשית רבה כך כתוב אמר ר' ברכיה אלולי שדרשה רבי יצחק אפשר ממרינא מקמיה כן מה הוו אמרין רבי ברכיה בשם ר"י ממקום בית המקדש וכו' והכי פירושו אלולי שדרשה רבי יצחק ברבים מלמד שנתעטף וכו' אפשר ממרינא בתמיה וכי אפשר לומר שיצאה האורה מטלית

מתנות כהונה

בע"ה שכבר מת והכי איתא בירושלמי [ובתוס' גרס בהדיא ונסלק] · ומצאתי בפירוש רש"י בעולם כלומר אינו בעולם אלא שמדבר דרך כינוי לכבוד הצדיק:

פרשה ג ופנסין · לנטערנ"א: תימליוסים · [פי' הערוך] יסודות ובש"ר פ"נ גרס דימוסים [ופי' הערוך] נדבכין של אבנים: [פתחו · גרס]: מפתח פומך וכו' · רק במה שפתחת פיך היה לנו אורה: ויהי · משמע לשון עבר כמשפט פת"ח תחת וי"ו בראש התיבה · והיה משמע ג"כ להבא כמו והיה אם שמוע והיה עקב אע"פ שמשמש גם כן לשעבר כמו והיה בכל יחם הצאן והיה העטופים ללבן וכהנה רבות: [שנתעטף בה וכו' · בפרשה

יפה תואר

את האדם לפעול טוב או רע · אבל הוא יודע מראש במה שיבחר · ואם יבחר בהפך אז גם ידיעת ה' היתה לאותו צד של בחירתו · וטענתם מהרשעים והצדיקים בא ר"א לרמז בהכתובים של מעשה בראשית כי יודע ה' דרך צדיקים מראשית הילירה · ודרך הרשעים אשר אחריתם הוא לאבדון והבחירה אבל הידיעה הזאת לא תכריח את האנשים לעשות כמעשיהם אם טוב ואם רע · וכנגד טענתם מהמפורסמות למה עשה ה' נפלאות נריך אמר ר"ח רבה כי באמת ראה הקב"ה מראש את כל התהפוכות אשר יעברו על בית המקדש · אבל באחרונה יקום על תלו · והתהפוכות האמצעיים מוכרחים הם לתיקון מין האנושי · או כי הפנו נשגב ונעלם הוא מדעת אנוש: **אבל איני יודע כו'** · תמוה הוא איך יעלה על הדעת לאמר כי ה' חפץ במעשה הרשעים · וי"מ כי שאלתו הוא אם ה' חפץ ברשעים שיעשו תשובה או בצדיקים גמורים ולפי מה שמסיק סובר המדרש שצדיק גמור חשוב יותר מבעל תשובה · אבל פשט הדברים הוא דשואל למה לא רמז הכתוב פה את הטוב בעיניו וכדרך הכתובים בכ"מ וזה שמשיב כי זה הרמז הוא בקרא וירא אלהים את האור כי טוב · וי"ל עוד כי לא יאמר האדם הלא נודע ה' בארץ כשיעשה משפט ברשעים כמו שנודע בעת שגומל טוב לצדיקים · ולכן ס"ד שישוו לפניו מעשי הרשעים כמעשי הצדיקים לזה אומר כי לא יחפוץ ה' במות רשע כי אם בשובו מדרכיו וחיה וטוב לו אם יהיו הכל צדיקים · או די"ל כיון דבא ברא"ש להצדיק את הבחירה והידיעה מוסיף עוד לאמור פן יבוא איש נתעה ויאמר כיון שראה הקב"ה הכל מראש הלא גזירה קדומה לפניו ואין עונש לרשע · לכן אמר כי ה' ראה את מעשי הצדיקים מראש כי טוב ויש שכר להם · וממילא מוכח לרשעים ההפך:

האורה נבראת תחלה · ויתפרשו הכתובים ברא"שית כלומר לפני בריאת שמים וארץ וקודם שהארץ היתה תהו ובהו וגו' ויאמר אלהים מראש יהי אור ויהי אור · ולפ"ז קדמה האורה לא לבד לפני שמים וארץ אבל גם לפני תהו ובהו וחשך · וצ"ל לדבריו דהאורה שנבראת ביום ראשון אינה המאורות שנבראים ביום הרביעי אבל אורה אחרת היא וגנזה הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא כדאיתא לקמן פי"א · ור"נ מפרש הכתובים כפשוטם כי בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואח"כ ויאמר אלהים יהי אור: והנה בעל מגלה עמוקות כתב כי האורה הוא הצורות · והעולם הוא החומר · ומחלקותם אם הצורה קודמת במעלה על החומר · או החומר באשר שהוא תמידי וקיים ולובש צורות ופושטן · לכן החומר קודם במעלה וזה לדרך דרש אבל קרוב יותר לפרש כי האורה הוא העוה"ב ועולם הגמול והעולם הוא עולם הזה ועולם המעשה ומחלקותם הוא בזה · ר"י סובר כי העוה"ב אשר הוא התכלית בבריאה לכן הוא קודם במעלה ונברא תחלה ולזה אמר משל לבונה במקום אופל כו' פי' כיון דהעוה"ז הוא מקום אפל ותכליתו הוא אור העוה"ב לכן האור נברא תחלה · ור"נ סובר כיון דלא יזכה האדם לאור עוה"ב בלי מעשים טובים מקודם בעוה"ז לכן הסבה קודמת למסובבת וכמו שהפלטין קודם לנרות הבאים אחריו להדרו: **לידע איך הוא קובע כו'** · לא שהקב"ה צריך לזה ח"ו וגם האורה לא נבראת רק לצרכי העולם · אבל כיון שבתפלו היה לברוא את האורה לעולם אמרינן מסתמא נהג כמנהג הבונים: **לא בעמל לא ביגיעה** אתרי כי במאמרו ברא הכל ולא במעשה לכן א"א לומר כי יש ליאות ועמל ואף כי זה מובן לכל מ"מ כיון שהוא היסוד והעיקר באמונה לכן ביאר דבריו להוציא מלב הטועים · ואולי בא לרמז בזה כי הבריאה לא היתה לא כפועל הטבע ולא כהכרח · וכאשר יחשבו הכופרים · אשר בהם שייך עמל ויגיעה · אבל העולם נברא ברצון ובחפץ הבורא · וברצון לא שייך עמל ויגיעה: **אלא ויהי אור** · כתן דויהי מורה על גרם כדלקמן פמ"א · והאור הלא שמחה היא היה לו לכתוב והיה אור ומשני כבר היה כלומר כי באפס זמן נברא לכן כתיב ויהי ולא והיה כי והיה משמע על המשך זמן ולפ"ז ע"כ לא נהירא ליה התירוץ שאמר שם לכן כתיב ויהי משום שנגנזה: **רשב"י פתח כו'** פי' הדברים אף כי האור נגנז את"ז מ"מ שמח ה' במענה פיו כי בעתו היה טוב: **מהיכן נבראת האורה** · כיון שהאורה הזו איננה האור היוצא מהמאורות ונברא ביום הרביעי · אבל היא אורה שאינה נתפסת בחומר · לכן ישאל על מקורה שיצאה ממנו · ואומר כי

פירוש מהרז"ו

ולקמן פר' ג' סי' ח': **אבל איני יודע באיזה מהם הוא חפץ** · שהצדיקים אומרים שהם העיקר ובהם חפץ · כמ"ש ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה · וכדומה · והרשעים אומרים שהם העיקר ובהם חפץ · כמ"ש במלאכי סוף פר' ב' · כל עושה רע טוב בעיני ה' · ובהם הוא חפץ · וזה גלה כאן והכריע במ"ש · וירא אלהים את האור כי טוב · שאינו חפץ רק באור · ועיין לקמן פר' ס"ח סי' ח' ויק"ר פר' ל"ד סי' ח' בלשון זה והפירוש בכל המקומות באופן אחד כנ"ל וכדומה הרבה: **בית המקדש בנוי וחרב** · עיין לקמן פר' נ"ו סוף סי' יו"ד · וש"נ: **לנטוע שמים וליסוד ארץ** · וס"ד ולאמר לציון עמי אתה · שזה עיקר נטיעת שמים והארץ כשיאמר לציון עמי אתה · פי' שיבנה ציון ויכוננה · ויכנים את עמו לשם · ובנין ציון הוא בנין בית המקדש · וכמ"ש והארץ היתה תוהו ובוהו · בא לרמוז על חורבן בהמ"ק כמ"ש בירמיה ד' · שהתנבא על חורבן ישראל ובית המקדש · אמר את הארץ והנה תוהו ובוהו · וכמ"ש ויאמר אלהים יהי אור רומז על בנין שלעתיד כמו שאמר לציון קומי אורי כי בא אורך · וכן כי הנה החושך יכסה ארץ וגו' ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה והיינו בציון ובבהמ"ק:

פרשה ג סי' א רבי יהודה ור' נחמיה · עיין שמ"ר ריש פרשה נ' הפלוגתא כמו כאן ושם פירשתי טעם פלוגתתם ע"פ מדה ט"ו · ופליגי בהכרעה ע"ש שאין לכפול הדברים · ור"י מכריע מתחלת בנין · ור"נ מכריע מסוף בנין: **עד כאן דרש ר' יודן** · פר' יודן דורש לדברי ר' יהודה פתח דברך יאיר · שתחלה ברא האורה ואח"כ העולם · ולפי זה יקשה לדברי ר"נ איך פירש הפסוק של פתח דבריך יאיר · לך ר' פינחס וכו' דורשים פי' הפסוק שהדיבור הראשון שדיבר הקב"ה · והוא המאמר הא' של יו"ד מאמרות והמאמר הא' שבתורה · וכמ"ש אבות ריש פרק ה' · וכמ"ש מגילה דף כ"א ב' · ולא כמ"ד בראשית נמי מאמר הוא וכמ"ש לקמן ריש פרשה י"ז עיין מש"ש בהדיא שפתח במאמר ויאמר אלהים יהי אור · וזהו פתח דברך יאיר · שמאמר של ויהי אור הוא המאמר הא' · וזהו דעת ר' נחמי' ג"כ: **ב** והיה אור · שפירושו בעתיד · שאחר שאמר יהי אור · הותחל האור להבראות · ובהמשך הזמן נברא · אלא אמר ויהי אור בעבר שלא היה המשך הזמן בין הדיבור והמעשה · וכמ"ש בדבר ה' שמים נעשו משמע כבר נעשו שהיל"ל ה' עשה בדברו שמים ועיין לקמן פר' ז' ריש סי' ז' ופר' ד' סימן ו' ופר' יו"ד סי' ח' ולקמן פר' י"ב סי' ה' · מפסוק ויהיו כל אלה נאום ה' · ושם סי' יו"ד ולקמן ריש פר' כ"ז וש"נ: **ג** שמחה לאיש במענה פיו · בא לפרש הסיכות לסיפא דקרא · ודבר בעתו מה טוב · ועוד הכי כל איש ישמח במענה פיו · ובאיזה איש מדבר · ע"כ דרש ע"פ גז"ש שמדבר בהקב"ה שכ"י שמח במענה פיו ומאחר שלא פירש איזה מענה פיו · ולא בא לסתום אלא לפרש · על כרחך שהכוונה על מאמר ראשון · ויאמר אלהים יהי אור · וכמ"ש אור לצדיקים ישמח ע"פ מדה י"ז וזהו ודבר בעתו מה טוב · כאן חסר עיקר הדרשה · וכוונתו כמ"ש בקהלת רבה · פסוק את הכל עשה יפה בעתו · בעונתו נברא העולם ולא היה ראוי שיברא העולם קודם לכן · וכמ"ש לקמן סי' ז' דין הניין לי וכו' · וזהו את כל אשר עשה והנה טוב מאוד · וכן האור וכל דבר שנאמר בו כי טוב בפרט · וכן הוא שם בקוה"ר ג"כ · וזהו ודבר בעתו מה טוב ולז היה שמחה לאיש במענה פיו של יהי אור וזהו וירא אלהים את האור כי טוב · שהיה דבר בעתו והיה טוב: **ד** ר' שמעון בן יהוצדק · שמ"ר ריש פר' נ' · ויק"ר פ' ל"א סי' ח' · מדרש תהלים ק"ד · ועיין שמ"ר פרשה ט"ו סימן כ"ב: כשלמה · במדרש תהלים הגי' נתעטף בטלית לבנה · וכן הוא בילקוט כאן · והובא ברש"י על המדרש · ומ"ש שנתעטף בה כשלמה צ"ע שהרי עתה שואל מהיכן נבראת האורה · ואיך אמר שנתעטף בה כשלמה · וע"כ המ"כ אינו גורס תיבת בה וגורס בשלמה · אך לפי מ"ש

ידי משה

אבל איני יודע באיזו מהם חפץ · פי' היפ"ת אם צדיק גמור עדיף או בעל תשובה עדיף עכ"ל · וכוונת המדרש לפי שחטאו שבעה וסילקו בחטאם כל אחד את השכינה לרקיע אחד וכשבא אברהם חזר להוריד השכינה מז' רקיעים עד שבא משה שהוא הוריד השכינה לתחתונים וז"ש תבוא האורה פי' אור השכינה ועד מתי יהא העולם מתנהג באפילה פירוש בלי שכינה ולשון מי העיר הוא מלשון התעוררות פי' שנתעורר אברהם להחזיר עטרה ליושנה שמתחלה היה עיקר דירת השכינה בתחתונים וז"ש אל תקרא העיר אלא האיר פי' שהאיר לעולם מאור השכינה והקריאה והכתיבה הם דבר אחד וקל להבין ועיין לקמן פרשה י"ט: אלולי

משנת דרבי אליעזר

אבל איני יודע באיזה חפץ כו' · פירוש מדקדקים ברישא והארץ היתה תוהו שרומז על הרשעים שלא תאמר שמא ח"ו הם טובים ובאמת בא להורות תשובה שאף שהיה רשע מקדם אמר אלהים יהי אור לב"ב את האור כי טוב אין טוב אלא תשובה שנאמר לקח טוב:

עוטה אור כשלמה · ואת אמרת לי בלחישה · אתמהא · א"ל כשם ששמעתיה בלחישה כך אמרתיה לך בלחישה · א"ר ברכיה אלולי שדרשה רבי יצחק ברבים לא היה אפשר לאומרה · מקמי כן מה היו אמרין · רבי ברכיה בשם ר' יצחק אמר ממקום בית המקדש נבראת האורה · (ג) הה"ד (יחזקאל מג) והנה כבוד אלהי ישראל בא (ה) מדרך הקדים · ואין כבודו אלא בהמ"ק כמד"א (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וגו' : ה [א] א"ר סימון ה' פעמים כתיב כאן אורה · כנגד חמשה חומשי תורה · ויאמר אלהים יהי אור · כנגד ספר בראשית · שבו נתעסק הקב"ה וברא את עולמו · ויהי אור · כנגד ספר ואלה שמות · שבו יצאו ישראל מאפילה לאורה · וירא אלהים את האור כי טוב כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות · ויבדל אלהים בין האור ובין החשך כנגד ספר במדבר שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ · ויקרא אלהים לאור יום · כנגד ספר משנה תורה · שהוא מלא הלכות רבות · מתיבין חבריא לרבי סימון (ו) והלא ספר ויקרא מלא הלכות רבות · אמר להן אף הוא שנה בו דבר : ו ויקרא אלהים לאור יום לא הוא אור ולא הוא יום אתמהא · [ב] תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה גלגל החמה · ובלילה אינה יכולה · שלא נבראת להאיר אלא ביום · (ז) והיכן היא · נגנזה והיא מתוקנת לצדיקים לע"ל שנאמר (ישעיה ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים · אתמהא · (ד) שבעת ולא שלשה הן · והלא ברביעי נבראו המאורות אלא (ח) כאינש דאמר כן וכן אנא מפקד · לשבעת יומיא דמישתותי · רבי נחמיה אמר [ג] אלו שבעת ימי אבילות

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ד'. ב חגיגה דף יב. ילקוט ישעיה רמז ש"כ. ג סנהדרין דף ק"ח · לקמן פרשה ל"ב · סדר עולם רבא פרק א' · אבות דרבי נתן פרק ל"ב :

חדושי מהרש"ש

וכשות"ע מזמור ק"ד הגי' כטלית לבנה : (ג) הה"ד והנה כו' הקדים וגו'. והארץ האירה מכבודו כצ"ל ע' ויק"ר פל"א : (ד) שבעת ולא שלשה הן. עמש"כ לקמן פי"א :

ידעת

חדושי הרד"ל

(ה) מדרך הקדים וגו'. והארץ האירה מכבודו. ואין כבוד כו' כצ"ל וכן הוא בויקרא רבה שם : (ו) והלא ס' ויקרא מלא הלכות. כלומר יותר מס' דברים. ולמה זה קרא אור יום שהוא עיקר לס' דברים. ומשני שגם בויקרא שנה בו דבר משארי התורות. וכתב בו וירא ה' כי טוב. והאי ויקרא כו' לא הוא אור כו' הוא ענין בפ"ע שלא כמ"כ ועיין בילקוט נראה מסידור המאמרים כמ"ש ע"ש : (ז) והיכן היא נגנזה. עיין שמ"ר ריש פ' נ"ה : (ח) כאינש כו' לז' יומי משתותי. עמ"כ שפי' אף שאינו מספיק

מתנות כהונה

בפרשה ויקהל פ"ג לא גרס בה וכן בתהלים ל"ג ליה הילקוט וכן בעל העקדה בפ' בראשית הביאו למאמר זה ול"ג ליה וגרסי במלה אכן בפ' אמור גרס ליה וע"ש בפ' אמור פל"א פירשתיו : מאפילה לאורה · רבינו בחיי הביא מאמר זה ומסיים בו ונאמר ולכל בני ישראל היה אור] : הלכות רבות · מאירות עיניו של אדם · [כמו שדרשו ז"ל מעין עשת שן זו ספר ויקרא] · ולפיכך נכפלו ב' תוארים אור וכי טוב : והלא ספר ויקרא כו' · ולפיכך נכפלו בו אור וכי טוב ובספר דברים ש"מ בו גם כן הלכות רבות למה לא נכפלו בו דברים · ומשני אף הנה אותו פסוק הנאמר נגד ספר דברים נכפלו אור ויום וכי לא היא היא · אלא כפלו להורות היתרון שיש בו הלכות רבות : והיכן היא · דרך שאלה והשיב שגנזה כו' [ובילקוט ישעיה גרס אלא נגנזו] : והלא ברביעי כו' · ואז נגנז האור הראשון : כן וכן אנא וכו' · כשנזדמן לו מנה יפה אמר הגיע אותה לשבעת ימי משתה ואותו דבר אינו מספיק לו רק יום אחד ושנים מפני שאותו יום או יומים

רש"י

לבנה של הקב"ה והלא הוא וכבודו אורה מובהקת שנאמר ה' אורי וישעי (תהלים כ"ז א') ונהורא עמיה שרא ולמה הוצרך לטלית לבנה להבהיק ע"כ : ר' ברכיה בשם ר' יצחק במקום בהמ"ק וכו' · וירא אלהים את האור כי טוב כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות לפיכך הכתוב משבחו בלשון כפול אור כי טוב ושנים הראשונים בלשון פשוט יהי אור בלבד וכן השני ויהי אור בלבד שלא נטפל שום קילום עמהם כשם שנטפל עם שנים אלו בספר ויקרא שנתוספה עם האור כי טוב ובמשנה תורה שנטפל עם האור יום דכתיב ויקרא אלהים לאור יום ויבדל אלהים בין האור ובין החשך כנגד ספר וידבר שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ כדכתיב לאלה תחלק הארץ אף זה לא ניתוסף שם שני ויקרא אלהים לאור יום כנגד משנה תורה שהוא מלא הלכות מרובות מתיבין ליה חבריא לרב סימון והלא ספר ויקרא מלא הלכות רבות והיה לו לכפול דבר בספר ויקרא כמו במשנה תורה שכתב במ"ת אור ויום הרי שתי אורות כלומר לאחר שאמרת שלכך נוסף יום שני לויקרא דכתיב את האור כי טוב האיך תאמר אף במשנה תורה שהוא מלא הלכות רבות האיך אפשר לקבוע טעם בשני מקראות שאינן דומין זה לזה אחר שלא נוסף שם בשני במקרא השני אמר להם אף הוא שנה דבר הוא כלומר אף מפני מה שינה הכתוב בויקרא שכפל לספר בויקרא וחבריא דפרכי לר' סימון לא משמע להו אור וטוב דויקרא כפולה דלא מוכיח כאידך את האור יום לא הוא אור ולא הוא יום בתמיה : ס"א לפי שכתוב כי טוב בוירא אלהים את האור מה שאין כן באחרים לפיכך דורש ממנו כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות וכן ויקרא אלהים לאור יום והיינו שבח ועילוי מה שאין כן באחרים לפיכך דורש הימנו כנגד משנה תורה והלא ספר ויקרא מלא הלכות רבות ולמה אתה דורש ויקרא אלהים לאור יום כנגד משנה תורה אמר אף הוא שונה בה דבר אף משנה תורה שונה מה שנאמר בשאר ספרים ומלא הלכות רבות ולפיכך תלה בו פסוק זה מויקרא אלהים לאור יום שגם הוא שנה דבר וכופל באורה : אור יום לא היא אור ולא היא יום · בכל האחרים אין להקשות שכולם באים לצורך כמו ויקרא אלהים ליבשה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה לפיכך נקראת ארץ וכן ויקרא אלהים לרקיע שמים כדדרשינן לקמיה שא מים · אבל בזה יכול להקשות שאור ויום דבר אחד הוא ע"כ . אם קורא ליבשה אין זה תימה דקראה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה ואם לרקיע שמים שא מים אלא אור למה נקרא יום והלא אור ויום אחד הוא ומשיב תני אור שנברא בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה גלגל חמה לפי שאור שלה יתירה על אור החמה וכו' : ובלילה אינה יכולה להאיר · שלא נבראת אלא ביום זה והיכן היא בא"ז מקום היא מאחר שאינה מאירה לא ביום ולא בלילה : נגנזה · והיכן היא כלומר לצורך מה נגנזה : לשבעת ימי משתותי · לשבעת ימי משתה שלי להכי משתעי קראי ויקרא אלהים לאור יום לאותו אור שהתקין לצדיקים לעתיד לבוא שהקב"ה גנזו בגנזיו והפקיד לבירה (א"ה פי' לסעודה כמו ויכרה להם כרה גדולה במלכים) · וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל כך מצאתי בסוחר טוב : ר' נחמיה אומר כאור שבעת הימים אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח · שנאמר ויהי לשבעת הימים וגו' ומפורש בסדר עולם אלו שבעת הימים מה טיבן אלו שבעת ימי אבלו של

פירוש מהרז"ו הקצר

במדרש תהלים מזמור כ"ז · שדורש פסוק זה וירא אלהים את האור כי טוב · וז"ל ר"י בר"ם אמר הבדיל את האור לעצמו · משל למלך שראה מנה יפה אמר זו שלי · כך כשברא הקב"ה את עולמו · אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בה אלא אני וכה"א ונהורא עמיה שרא אמר ר' אבין נטלו הקב"ה ונתעטף בו כטלית · והבהיק את העולם מזיוו · הה"ד עוטה אור כשלמה גו' · ורבנן אמרי הבדילו לצדיקים לעתיד לבוא · משל למלך שהיה לו מנה יפה אמר זו לבני · וכה"א אור זרוע לצדיק ע"כ וכמ"ש לקמן סימן ו' · הרי שמ"ש שנתעטף היינו אחר שברא האור · והבדילו לעצמו · וא"כ באיזה אור ישתמש העולם · וע"ז אמר שנתעטף בה כשלמה · והבהיק כל העולם מזיוו · ומ"ש כאן מהיכן נבראת האור פי' האור שאנו משתמשין בו · אחר שהבדילו לעצמו או לצדיקים · ובזה גי' המדרש נכונה ויתכן לפי פשוטו כפי השגתנו כמ"ש כסה שמים הודו ורמזתי על זה ריש פר' א' אמון מכוסה ודו"ק והבן : ואמרה בלחישה · בדבר סתר וסוד · ועל זה השיב לו מקרא מלא הוא · וע"פ מדה י"ז בא לפרש מ"ש כאן · ויאמר אלהים יהי אור איך נברא האור · עוטה אור כשלמה . וכלשון המדרש שמ"ר פרשה ט"ו סי' כ"ב · ודוד מפרשה · עוטה אור וגו' וכן הוא לעיל פר' א' סימן ו' בהדיא : לא היה אפשר לאומרה · במדרש תהלים הגירסא לא אמרתיה ברבים וכן הביא רש"י במדרש כאן : במקום ביהמ"ק · עי' שמ"ר פר' ל"ו סוף סימן א' · ובמ"ר פר' ט"ו סי' ז' : מדרך הקדים · והארץ האירה מכבודו · ודורש גז"ש : כסא כבוד מרום מראשון · עי' לעיל פר' א' סימן ד' : ה ה' פעמים · מדה י"ד מדבר שהוא שנוי · והתורה נקראת אור כמ"ש ותורה אור : כנגד ספר בראשית · עיין לקמן פר' ס"ד סימן ח' : שבו נתעסק · וזהו יהי אור בלשון צווי · היינו סיפור הבריאה · וכל הדורות והתולדות של האבות והשבטים · הכל בנין העולם ובנין ישראל · וכל הענין להוציא מן הכח אל הפועל וזה נקרא אור . שהדבר שהוא בכח הוא כמו בחושך וחושב ד' מיני אור · א' ההוצאה מן הכח אל הפועל כנגד ספר בראשית · ב' אור הישועה · שהצרה הוא חושך · והישועה אור כנגד ספר שמות · ג' אור השכל שהסכלות הוא חושך · והחכמה אור כנגד ספר ויקרא · שהלכות אור המעשה . ד' אור החיים · המות הוא חושך והחיים הוא אור · ספר במדבר · וספר דברים · ג"כ כנגד אור החכמה · כמו ספר ויקרא שכולו הלכות · וזהו מלא הלכות ומ"ש רבות שהם מינים רבים קרבנות צרעת · נדות · יולדות · זיבות · ועריות · בהמות טהורות וטמאות · ולכן אמר בלשון כפול אור כי טוב · ואין טוב אלא תורה · לאור יום · וכן ספר דברים · והקשה שבשלמא ספר ויקרא נקרא מלא הלכות · שאין בו סיפורים אחרים רק הלכות · אך ספר דברים יש בו הרבה סיפורים · והשירה והברכות שאינם הלכות · ותירץ שאצל ספר ויקרא כתב אור כי טוב · שהוא אחד · שהאור טוב מורה על כפל הלכות רבות · אך נגד ספר דברים · שינה ואמר לאור יום · שהם ב' ענינים · כמ"ש בסימן הסמוך · שאור ויום ב' דברים ובילקוט כאן הגי' אף הוא שינה בו דברים · פי' שספר דברים הוא משנה תורה · שחוזר בו בדברים שכתובים בד' ספרים הקודמים · ועל כן על ספר ויקרא שהוא מלא הלכות · אמר אור כי טוב · והוא דבר אחד · שהאור טוב · אך על ספר דברים · אמר לאור יום · שהוא כפל לשון השני מענין הראשון · אף שאינו דומה ממש · כמו משנה תורה · שהיא ענין של כל התורה · וזה ברש"י שעל המדרש בשם ס"א : ו ויקרא אלהים כו' לא אור הוא יום · והלא ענין אחד הוא : אתמהא · דבר תימה הוא · ולשון זה מורגל במדרש · ועיין רש"י במדרש : והיכן היא נגנזה · עיין מ"כ · ועיין חגיגה דף י"ב א' · ועי' לקמן פר' י"א סימן ב' ופר' י"ב סימן ו' ושם בביאור יותר ועיין שמ"ר פר' י"ח סימן א' ופר' ל"ב סימן א' : מתוקנת לצדיקים · כמ"ש אור זרוע לצדיק והיינו בג"ע כי זריעה שייך בגן ששם נגנז וכמו שהעתקתי לעיל בסימן ד' בשם מדרש תהלים · וזה על פי מדה י"ז · ולקמן פר' מ"ב בסימן ג' הביא מפסוק ואורח צדיקים כאור נוגה עפ"י מדה הנ"ל · וכאן הביא מפסוק והיה אור הלבנה וכו' · על פי מדה הנ"ל : ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים · וס"ד ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא · ופי' שכאשר יהיה אור החמה שבעתים היינו שבע פעמים שבע · מ"ט פעמים כאור החמה שהיא עתה · אז ידמה לאור שבעת הימים · והרי זה בא ללמד על אור החמה ונמצא למד · שאור שבעת הימים הוא שבעתיים כאור החמה · וע"כ היה מכהה גלגל חמה . וזהו ויקרא ה' לאור יום שישמש ביום חבוש ה' שבר עמו : אתמהא שבעה וכו' · פי' זה תימה איך אמר שבעת הימים משמע ששימש אור הראשון ז' ימים והלא לא שימש האור אלא ג' ימים · עד שנבראו המאורות · ואח"כ נגנז כנ"ל . עי' פסיקתא רבתי פר' מ"ו : שבעת יומיא דמשתותי · שבעת ימי המשתה עיין ויק"ר ריש פר' י"א · ושם מבואר וכמ"ש מ"כ : שבעת ימי אבלו · כמ"ש

יפה תואר

כי היא היתה מזיו אלוה . וזו האורה נגנזה לע"ל כיון שהעולם לא היה כדאי להשתמש בה : כנגד חמשה חומשי תורה. כי התורה נקרא אור כדכתיב כי נר מצוה ותורה אור . ואמר על ס' בראשית שבו נתעסק הקב"ה וברא את עולמו פי' שבו נזכר מעשה השמים והארץ . כי באמת אמרינן לעיל והיה אצלו אמון כי כלל התורה היתה כלי אומנתו בבריאת העולם . וזה שאמר יהי אור שה' גזר שהעולם יצא לאור המציאות . ועל ספר שמות אמר ויהי אור שהיה אור לישראל . ועל ספר ויקרא אמר וירא אלהים את האור כי טוב כי הוא מלא הלכות ואין בו ספורים כלל . ועל הלכות אמר הכתוב כי לקח טוב נתתי לכם . ועל ספר במדבר אמר ויבדל שבו הבדיל בין יוצאי מצרים אשר בחשך הלכו לבין באי הארץ שראו אור החיים . ועל מ"ת ששנה בו דברים שיש בו הלכות הנאמרו כבר וגם חדשים אשר לא נאמרו בראשונה לכן אמר ע"ז ויקרא אלהים לאור יום כי אור ויום המה ג"כ כפולים להוראת האור . וזה על האור אשר כבר האיר בספרים הראשונים ועל אור החדש כתיב יום : לא הוא אור ולא הוא יום . ולתירוץ קושיא זו מייתי הא דבסמוך ונמשך עד מאמר ר"י ור"ל ומפרשי כי ויקרא אינו על קריאת שמם בלתי על קריאת וקביעת זמן . כי לאור קבע הקב"ה זמנו לשמש ביום . ולחשך קבע הזמן לשמש בלילה . שמתחלה היו מתערבים בתחומיהם : להאיר ביום אינה יכולה כו' . ופליג על האי טעמא דאמר לקמן שנגנזה בשביל הרשעים . ולפ"ז אנו צריכים לומר כי האור הזה נברא עתה לא בשביל שבעת הזאת היתה שעת הכושר לבריאתו ואח"ז נגנזה בשביל מעשי הרשעים וכדאמרינן לקמן . אבל הטעם הוא כיון שמימי הבריאה אין כל חדש ולא יוציא עוד הקב"ה יש מאין רק יש מיש לכן נברא בתחלת הבריאה בעת שהוציא הקב"ה הכל מאין ונגנז ואח"כ יוציאנו יש מיש : שאין מכהה ג"ח . ובריאת החמה מוכרחת היא לבשל הפירות וכדכתיב וממגד תבואות שמש . ואם תשמש יחד עם האור הזה תהיה כשרגא בטיהרא וגלוי הוא לה . כדאמרינן בפ' אלו טריפות . והתירוץ הזה היה יכול לומר גם על הלילה כי מכ"ש שיכהה גלגל הירח והכוכבים אך עדיפא מזה משני : והיכן הוא כו' . פי' כיון דלא נגנזה בשביל הרשעים רק נגנזה שלא תכהה ג"ח מקשה לאיזה תכלית נבראת עתה ומשני כמו"ש למעלה : מתוקנת לצדיקים כו' . וכיון דאור החמה יגבר שבעתים לא תכהה עוד בשביל האור הזה : ולא שלשה הן . והולך על מה דאמרינן

לקמן

ידי משה

אלולי שדרשה ר"י ברבים לא היה אפשר לאומרה . פי' כי יותר מסתברא דרשת ר"י שמביא ראיה מן הפסוק שמקרא מלא דיברה התורה והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וגו' רק מכח שדרש ר"י ברבים ואחר בעצמו מדרש שלו אפשר לנו ג"כ לומר. עוד י"ל דה"פ מכח ששאלו אותו על אורה דוקא הוא מטעם שס"ל אור נברא קודם העולם ותולדות השמים מן השמים נבראו. וא"כ קשה מהיכן נבראת אורה ועדיין שמים וארץ לא היו. והשיב לו שנתעטף כו' והיה הדבר רוחני ולא היה צריך לבראות מן השמים ומסוד לבושו נברא. וא"ל בלחישה כדי שלא ישמע חבירו ע"ד דאי' אין דורשין במעשה בראשית בשנים וא"ל הלא מקרא מלא הוא ואין כאן שום סוד והשיב לו כשם ששמעתי בלחישה פי' כי שמעתי שאר ענינים נפלאים בלחישה בזה הענין וע"ז אמר ר"ב אלולי שדרשה ר"י ברבים לא היה אפשר לאומרה אפילו בלחישה לפי שהיה ה"א שנבראה אור קודם שמים וארץ ואסור לשאול מה שנברא קודם העולם אפילו בלחישה ועכשיו שדרש ר"י ברבים שנבראה אור אחר שמים וארץ ואז מותר לשאול שכ"ש בלחישה ולפ"ז לא חזר ר"י מדרש שלו שלולי זאת לא היה רשאי ר"י לדורשה ברבים משא"כ לפי' ראשון חזר ר"י בעצמו מדרש שלו : מתיבין חבריא וכו' והלא ספר ויקרא כו'. ר"ל דהמתיבין היו סוברים שמה שנאמר

של מתושלח הצדיק: שהשפיע להן הקב"ה אורה · וירא אלהים את האור כי טוב · רבי זעירא בריה דרבי אבהו דרש בקסרין (ט) א מנין שאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו · מן הכא וירא ויבדל · רבי יהודה בר' סימון אמר הבדילו לו · ב רבנן אמרי הבדילו לצדיקים לעתיד לבוא · משל למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו · א"ר ברכיה כך דרשו שני גדולי עולם רבי יוחנן ור"ש בן לקיש ויבדל הבדלה ממש · ג משל למלך שהיה לו שני איסטרטיגין א' שליט ביום וא' שליט בלילה · והיו שניהם מדיינין זה עם זה · זה אומר ביום אני שולט · וזה אומר ביום אני שולט · קרא המלך לראשון א"ל פלוני יום יהא תחומך · וכן לשני א"ל פלוני לילה יהא תחומך כך ד ויקרא אלהים לאור יום · א"ל יום יהא תחומך · ולחשך קרא לילה · אמר ליה לילה יהא תחומך: א"ר יוחנן הוא שהקב"ה אומר לאיוב (איוב לח) המימיך צוית בקר (ס) (י) ידעת השחר מקומו · הידעת מקומו אי זה הוא · אתמהא · א"ר תנחומא אנא אמרי טעמא · יוצר אור ובורא חושך עושה שלום · משנבראו עושה שלום · ויקרא אלהים לאור יום · א"ר אלעזר לעולם (יא) אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה · ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן · אלא ולחושך קרא לילה: ז אר"י בר סימון ה יהי ערב אין כתיב כאן · אלא ויהי ערב · מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן · א"ר אבהו ו מלמד (יב) שהיה בורא עולמות ומחריבן · עד שברא את אלו · אמר דין הניין לי · יתהון לא הניין לי · א"ר פנחס טעמיה דר' אבהו וירא אלהים את כל אשר עשה (יג) והנה טוב מאד דין הניין לי · יתהון לא הניין לי: ח א"ר ינאי מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה מעשיהן של צדיקים ומעשיהם של רשעים · והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהן של צדיקים · ויבדל אלהים בין האור ובין החושך בין מעשיהן של צדיקים למעשיהן של רשעים · ויקרא אלהים לאור יום אלו מעשיהן של צדיקים · ולחושך קרא לילה

מסורת המדרש א ברכות דף נ"ג · ב חגיגה דף י"ב · ילקוט כאן רמז ה' · ג ילקוט נ"ך רמז תתקכ"ד · ד פסחים דף ב' ע"א · ה ילקוט כאן רמז ס' · ו ילקוט קהלת רמז תתקס"ח :

חדושי הרד"ל

אלא ליום אחד · וראוי להוסיף על דבריו ומשום שעיקר שמחה חד יומא · כמ"ש במ"ק (ט' ע"א) : (ט) מנין שאין מברכים על הנר · בירושלמי פ"ח דברכות ובש"ט מז' כ"ז : (י) ידעת השחר מקומו הידעת מקומו כו' אתמהא לפי הלשון דכאן היה נראה לפרש איזהו מקום השחר בכל יום להאיר (ולפמ"ש במ"א בס"ד פי' ל' עליית השחר שהוא הסתלקות שחרות הרקיע ומתחיל להתלבן מן האורה יהיה פי' מקום השחר כאן מקום שמתחיל להשחיר בערב להכסיף פני רקיע ולהסתלק לובן ואור היום · ומיושב מ"ש השחר אחר הבוקר אע"פ שעליית השחר הוא קודם האיר הבוקר) ובירושלמי דברכות שם הגי' הידעת מקומו של אור ז' ימי בראשית היכן נגנז : (יא) אין הקב"ה מייחד שמו כו' · עיין בארוכה בתנחומא תזריע פ"ט ובתוס' תענית ג' ד"ה ואלו כו' : (יב) שהיה בורא עולמות ומחריבן · ע"ל פ"ט ובקה"ר פ"ג פי"א · ובש"ט מז' ל"ד : (יג) והנה טוב מאד דין הניין לי · לשון והנה דייק כלומר והנה עתה טוב מאד ולא קודם לכן · וז"ש את כל אשר עשה לומר שאף בסדר זמנים שהיה קודם לכן ראה והשגיח בהן ומצא טוב מאד את אשר הנה עשה כעת שראוים להקרא טוב להתקיים וכמ"ש הרמב"ן שבראיה והנה

חדושי הרש"ש

(ס) ידעת השחר מקומו · ידעת כתיב וכ"מ שהיה גי' המ"כ · ופי' דהיו"ד תרוקה והוא מכוין פיעל הדגוש שמשפטו להיות יוצא :

רש"י

מתושלח שעכבו את הפורענות ובשכר שנתאבלו עליו כראוי השפיע להם הקב"ה אורה לכך כתיב כאור שבעת הימים כאור אותן שבעת הימים שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב כי טוב הוא מתושלח כמה דתימר אמרו צדיק כי טוב (ישעיה ג' י'): רבי יהודה ב"ר סימון אמר הבדילו לעצמו · למה הדבר דומה למלך שראה מנה יפה אמר זו שלי כך כשראה הקב"ה את האור אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בה אלא אני ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים אתמהא לא ברביעי נתלו המאורות והאיך אפשר לומר כאור שבעת הימים ימי בראשית והלא אע"פ שנבראו המאורות ביום ראשון לא שמשו אלא מיום רביעי והיה לו לומר כאור ארבעת הימים אלא כאינש דאמר כך וכך אני מפקיד לשבעת ימי משתה משתותי כאדם שמניחין לפניו מנות יפות ואמר זו וזו אני מצניע לשבעת ימי המשתה שלי כך כשברא הקב"ה את עולמו וראה את האור כי טוב עמד וגנזו לצדיקים לשבעת ימי המשתה שעתיד לעשות לצדיקים: הבדילו לו הבדילו הקב"ה לצרכו להאיר סביביו : איסטרטיגין פקיד כמו נציב פלשתים דמתרגמי' איסטרטיג פלישתאי (ש"א י"ג ג'): ס"א איזה הוא מקומו אם ישלוט ביום ובלילה · אמר רב תנחומא אני אומר טעם יוצר אור ובורא חשך עושה שלום לכשבראם עשה שלום ביניהם : ס"א משבראם מאותו יום שבראן עשה שלום ביניהם : הכי גרסינן והיה ערב אין כתיב כאן שיהא משמע להבא אלא ויהי לשעבר מלמד שהיה סדר זמנים קודם לכן עד שלא נברא העולם : דין הניין · אלו הנאוני :

יום

מתנות כהונה

יומים הוא מכלל שבעת הימים אמר לז' הימים אף כאן כיון שימי הבריאה היו ז' קורא גם לאור שלא נשתמש בו אלא שלש ימים אור של ז' הימים : מתושלח כו' · כמו שפירש"י ז"ל בפסוק כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר וגו' שעכב הקב"ה מי המבול כדי שיהא נספד כהלכה ובשכר זאת השפיע להן הקב"ה אורו כן פירש"י · וזהו וירא אלהים את האור כי טוב הוא הצדיק מתושלח כדכתיב אמרו צדיק כי טוב : הבדילו לו · [בירושלמי דברכות פ' אלו דברים] פירש רש"י להאיר סביביו ומצאתי כד"א ונהורא עמיה שרא : רבנן אמרי הבדלה ממש · כלומר הבדילם זה מזה מן המחלוקת שהיה ביניהם כדיין זה המבדיל בין שני בעלי דינין [וברקנטי ל"ג לי' אבל בירושלמי דברכות ישנו] : איסטרטיגין · [פי' הערוך] פקידים ונציבים : מדיינים · מריבים כך ויקרא כו' ופירוש הכתוב ויקרא לאור לאמר לו יום כלומר יום יהא תחומך : ידעת כתיב · פירוש וכי הודעתו לשחר מקומו וזמנו איזהו · משמע שהקב"ה הודיע לו מקומו וזמנו איזהו : עושה שלום · מכלל שהיו מריבים שכל אחד היה רוצה לשלוט ביום : ויהי · משמע לשעבר כמשפט וי"ו פתוחה בראש התיבה : סדר זמנים כו' · אף קודם שנתלו המאורות היה קצוב לפניו יתברך שיעור מדת יום ומדת לילה : [וכ"כ בחב"א אבל הרא"ם יש לו דרך אחרת ועי' בפ"ב מחלק סתרי התורה בס' עבודת הקדש ובספרו דרך אמונה] : דין הניין כו' · אלו נאותים לי וטובים הם בעיני : ויתהון · ואותם הראשונים לא היו נאותים לי ודייק ויהי ערב רמז לאותם שלא היו נאותים לפניו והעבירן ויהי בקר רמז לאותן שנשארו והיו טובים ומבוקרים בעיניו [ועי' זה במדרש קהלת בפ' את הכל עשה יפה בעתו ולקמן רפ"ט] : אמר רבי פינחס כו' · ומפיק עוד טעם לדברי ר' אבהו מדכתיב מאד משמע שכבר היו נעשים גם כן אבל לא היו טובים כאלו :

יפה תואר

לקמן פי"א כי האור הזה שמש גם בע"ש ובשבת : ר' זעירא בריה דר"א דריש כו' · דקשה להם כי ויבדל נופל רק על דבר שנתערבו יחד כמו תערובות במשקים או בדברים דקים כמו עפר ואבק · ולא על אור וחשך שהם רק מציאות והעדר ובמקום שיש אור אין חשך · וגם במה שאמר וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל וגו' משמע דהבדלה באה בשביל שהוא טוב ובאמת לא חפץ הקב"ה כי יהיה ערבוביא בעולמו גם בלי ראות הטוב וכמו שנאמר גם בדשא ועשב למינהו · לכן אמר ר"ז כי בא לרמז על הבדלה של מוצאי שבת שמבדילין בברכה בין האור והחשך בעת שיאותו לאורו ורואין אותו כי הוא טוב · וריב"ס מפרש כי הבדיל לו בשביל שהוא טוב · וכאלו כתיב ויבדל לאלהים כי ברכת הבדלה לא נזכרת כלל בכתוב · ורבנן אמרי שזה אינו נכון כי הקב"ה לא צריך כלל לאור הנברא ולכן מפרשי וירא אלהים את האור כי טוב ואין העולם כדאי להשתמש בו לכן ויבדל אלהים את האור לצדיקים · ור"י ורשב"ל מפרש ויבדל כהוראתו כי האור והחשך היו אדוקים זה בזה במחלוקת · והאחד בא בתחום השני · וירא אלהים את האור כי טוב וראוי הוא שישמש ביום ולא יבוא החשך בגבולו · לכן ויבדל אלהים בין האור ובין החשך ויקרא לאור כי ישמש ביום ולחשך קרא לשמש בלילה : ידעת שחר מקומו [קרוב לומר כי מפרשי ידעת כמו יעדת שמורה על קצב והגבלה · ושאלהו האם אתה הגבלת מקום לשחר · ומצינו רבות בתנ"ך ששרש ידע בהוראת יעד וכמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך (ירמיה א') הוא יעדתיך וכמ"ש ובטרם תצא מרחם הקדשתיך · ועוד רבות] : אין הקב"ה מייחד שמו כו' · כי הוא אינו חפץ במפלתן של רשעים וברעתם · ואף כי הרעה מוכרחת מצד המקבלים אבל שמו איננו מיחד על זה וע' לקמן פי"ח סי' ז' ובמגילה פ"ק ומי חדי הקב"ה במפלתן של רשעים · ואע"ג דמצינו בקצת מקומות שם ה' על הרעה · אבל שמה הוא רק רעה זמנית אשר ממנה תצמח טובה נצחית : מכאן שהיה סדר זמנים כו' פי' בעולמות שבנה לפני זה והחריבן · וכמו שמביא מיד אח"ז · שם היה גם סדר זמנים וסרה בזה תלונת הרב בח"ב פ"ל · והנה רש"ט מביא שם הגירסא והיה ערב אין כתיב כאן · ולפ"ז יתפרש כי והיה משמע על הויה הנמשכת בזמן וכתיב ויהי שמורה שכבר היה וכמ"ש למעלה בסי' ב' : ר' ינאי כו' · כבר דברנו בזה למעלה בפ"א סימן ז' : לאור יום אלו מעשיהם של צדיקים · אע"ג שכבר תארם באור · תארם ג"כ ביום ובקר כדי שיתארו במציאת האור וזמניו ולהכרת שלמות צורותיהם · וי"ל עוד כי בג' בחינות יבדלו מעשי הצדיקים ממעשי הרשעים · הא' כי מעשיהם של צדיקים המה טובים ומעשיהם של רשעים רעים הם בעצמותם ולבחינה זו

יתארם

פירוש מהרז"ו

ויהי לשבעת הימים ומי המבול וכו' · והחשבון מגומגם שמתושלח מת ז' ימים קודם המבול · שהרי מתושלח חי ט' מאות וס"ט · והוליד את למך כשהיה קפ"ז · ולמך הוליד את נח כשהיה קפ"ב · הרי ביחד שס"ט וחי עוד שש מאות שנה היינו חיי נח עד המבול ממש וכתוב בפרשת נח ונח בן שש מאות שנה · והמבול היה מים על הארץ · ואח"כ כתוב ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ · כאשר אמר הש"י לנח · כי לימים עוד שבעה · מה ענין שבעת ימים אלו · ודרש ר' נחמיה מאחר שהחשבון מגומגם שאז מת מתושלח הצדיק · וכמ"ש כי מפני הרעה נאסף הצדיק · ועשו לו אבל ז' ימים · ע"כ המתין להם שבעת ימים אלו עוד · ודרש ר"כ כן ממ"ש אבל יוסף ויעש לאביו אבל שבעת ימים · הרי שקודם מ"ת עשו אבל על הצדיקים שבעת ימים כמ"ש לקמן פר' ק' ריש סימן ז' · והקשה שם וכי למידים דבר קודם מ"ת · היינו מקודם מ"ת על לאחר מ"ת · כי נתנה תורה ונתחדשה הלכה · אבל דבר של קודם מ"ת מדבר של קודם מ"ת יכולים ללמוד · ע"כ למד ר"כ שז' ימים אלו היו ימי אבלו עפ"י בנין אב · ודורש עוד שמ"ש כאן כאור שבעת הימים · היינו מ"ש ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ · הרי שבשבעת ימי אבלו של מתושלח היה אור של שבעתים של חמה היינו אור הראשון · וכן הוא בסנהדרין ק"ח עיין לקמן פר' ל"ג סי' ז' ועי' ילקוט כאן : וירא אלהים את האור כי טוב · וס"ד ויבדל אלהים : על הנר · של הבדלה : מן הכא וירא ויבדל · כשראה את האור כי טוב שנהנה ממנו אז ויבדל ומזה אנו למידים על הבדלה · עיין ירושלמי סוף פרק ח' דברכות : הבדילו לו · וכמו שהעתקתי לעיל סי' ד' ממדרש תהלים כ"ז כמ"ש ונהורא עמיה שרא · וכמ"ש שם המשל למלך שהיה לו מנה יפה והבדילו לעצמו : הבדלה ממש · שהבדילם זה מזה כפשטות לשון של הבדלה · ולשון הירושלמי שם הבדלה וודאית פי' ג"כ כפשוטו · ולשון המדרש הוא כמ"ש כי עלית וודאי · ב"ר פר' נ"ח בסי' ד' : אסטרטיגים · נגיבי פלשתים ת"י אסטרטיגי פלישתאי : מדיינים זע"ז · עיין שמ"ר פר' למ"ד סוף סי' י"א · הלילה ההוא יקחהו אופל : פלוני יום יהיה תתומך · כי היל"ל ויקרא אלהים את האור יום · ואת החושך קרא לילה · ע"כ דורש מ"ש ויקרא הייט שקרא אותו ואמר לו אתה אור יום · ופי' ע"פ מדה ט' ביום אתה שולט · ויום יהיה תתומך · ולחושך קרא ואמר לו לילה · ופי' בלילה תהיה שולט ולילה יהיה תתומך · ומדהוצרך לומר להם כן · ראיה ע"פ מדה ט' שהיו מדיינים זה עם זה · והוצרך להבדיל ביניהם · ולצוות עליהם כך : המימיך צוית בוקר · פי' ע"פ מדה ט' · אתה לא צוית בוקר אני צויתי בוקר · ידעת שחר מקומו · פי' ג"כ ע"פ מדה כ"ב וע"פ מדה ט' · המימיך ידעת שחר הוא הלילה מקומו · אם הודעת לו מקומו איזה הוא · כמו שהודעתי אני · וע"פ מדה י"ט מדבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו · פי' הפסוק המימיך צוית לבוקר איזה מקומו · המימיך צוית לשחר איזה מקומו כמו שצויתי אני · הרי אנו לומדים ע"פ מדה י"ז · שהקב"ה ציוה לבוקר וללילה איזה מקומו של כל אחד · והיינו מ"ש כאן ויקרא אלהים לאור וכו' · רק הוא פי' המדרש לפי מ"ש כאן · אך בירושלמי שהבאתי הביא המשל של איסטרטיגין · והדרשה על פסוק המימיך על דברי רבנן ע"ש · וצריך לפרש באופן אחר : א"ר תנחומא · במ"ר פר' י"ב סי' ד' : אנא אמרי טעמא · פי' אני מביא ראיה על דברי ר"י ור"ל מפסוק זה : משנבראו עושה שלום · הרי כשנבראו אור וחושך · היה ביניהם מחלוקת ועושה שלום ביניהם · כי אין שלום בלא מחלוקת · ע"פ מדה ט' : אלא ולחושך קרא לילה · לפי פשוטו אלהים שנזכר בריש' דקרא קאי גם על ס"ד · אלא שא"כ היה די שיאמר ולחושך לילה · ויהיה תיבות ויקרא אלהים נמשך גם לס"ד ולמה חזר וכתב תיבת קרא ולא כתב תיבת אלהים בסיפא ללמד שאינו מיחד שמו על הרעה : ז סדר זמנים · היינו האלפיים שנה שנבראת התורה קודם העולם · כמ"ש ואהיה שעשועים יום יום · ויומו של הקב"ה אלף שנה וכמ"ש לעיל ריש פרשה א' וכמ"ש פסיקתא רבתי ריש פר' מ"ו · בכ"ה באלול ברא את העולם וכו' ראשון ליצירה · בראשון עולה למנין אלפיים שנה שנבראת התורה קודם לעולם · וכמ"ש בהדיא פר"א ריש פרק ח' · באלפיים שנה אלו היה בונה עולמות ומחריבן עד שברא את אלו · ולא היה זה דרך ניחום ושינוי רצון · אלא דרך חנוך עד שיצא העולם כמו שהוא עתה שיהיה לו קיום עיין לקמן פר' יו"ד סימן ב' : והנה טוב מאוד · משמע אשר עשה עתה היה טוב מאוד שהיו אחרים שלא היו טוב · וזה ע"פ מדה ט' · ותיבת והנה מורה דבר חדש שלא היה כן תחלה : ח צפה הקב"ה · עיין לעיל פר' ב' סימן ה' ומש"ש וכן כאן : ויהי אור אלו מעשיהם של צדיקים . ומ"ש וירא אלהים את האור כי טוב · להכריע שחפץ במעשה הצדיקים כדלעיל סוף פ"ב : ויבדל אלהים בין האור כו' · שהבדיל ביניהם צדיקים לג"ע · רשעים לגיהנם · אלה לחיי עולם · ואלה לחרפות ולדראון עולם : ויקרא אלהים לאור יום · עיין לעיל פר' ב' סי' ג' כל הענין · וכאן קיצר · שהצדיקים באור תמיד ואורח צדיקים כאור נוגה · נר לרגלי

דבריך

ידי משה

בי טוב נגד ספר ויקרא אין בזה שום יתרון ותידום כמו מה שכתוב אור ויום כנגד משנה תורה לכן מקשי' והלא ס' ויקרא וכו' ולמה לא נאמר ג"כ אור ויום · ומשני אף הוא שנה בו דבר כלומר כי טוב הוא ג"כ חידום כמו אור ויום · והדר מקשה לא הוא אור ולא הוא יום היא קושיא בפני עצמה ומשני מפני אורם שנבראת וכו' · וס"ס ויקרא אלהים לאור פי' שקרא לאור וגנזו בשביל יום שלא יכסם בגלגל חמה ובלילה לא נבראת לאיר כד מסיק ודו"ק :

אלו מעשיהן של רשעים · ויהי ערב אלו מעשיהן של רשעים · ויהי בקר אלו מעשיהן של צדיקים · יום אחד · שנתן להם הקב״ה יום אחד ואיזה זה יום הכפורים · א״ר תנחום בר ירמיה שבו נבראו (יד) ארבעה דברים · הרים שמים וארץ ואורה · א״ר יודן שבו היה הקב״ה יחידי בעולמו · שלא היה בעולמו אלא הוא · אתיא כר׳ יוחנן ולא אתיא כרבי חנינא · ר׳ יוחנן אמר א בשני נבראו המלאכים הה״ד (תהלים קד) המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח · וכתיב (שם) עושה מלאכיו רוחות · רבי חנינא אמר בחמישי נבראו מלאכים שנאמר ועוף יעופף על הארץ · וכתיב (ישעיה ו) ובשתים יעופף · רבי לוליאני בר טבראי בשם רבי יצחק אמר בין על דעתיה דר״ח בין על דעתיה דר״י הכל מודים שלא נברא ביום הראשון כלום שלא תאמר מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע · וגבריאל בצפונו · והקב״ה ממדד באמצעיתו אלא (שם מד) אנכי ה׳ עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי · מי אתי כתיב · מי היה שותף עמי בברייתו של עולם: טו א״ר שמואל בר אמי ב מתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקדוש ב״ה לעשות שותפות בתחתונים · מה נפשך אם לענין החשבון · לא היה צריך למימר אלא אחד · שנים · שלשה · או ראשון · שני ושלישי · (טו) שמא אחד · שני · שלישי · אתמהא · אימתי פרע להם הקב״ה להלן בהקמת המשכן שנאמר (במדבר ז) ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו · ראשון לברייתו של עולם אמר הקב״ה כאילו באותו יום בראתי את עולמי · ג תני עשר עטרות נטל אותו היום · ראשון למעשה בראשית · ראשון למלכים · ראשון לנשיאים · ראשון לכהונה · ראשון לשכינה · שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש · ראשון לברכה · ראשון לעבודה · ראשון לאיסור הבמה · ראשון לשחיטה בצפון · ראשון לירידת האש · שנא׳ (ויקרא י) ותצא אש מלפני ה׳ וגו׳:

פרשה ד

א ויאמר אלהים יהי רקיע · כתיב ד (תהלים קד) המקרה במים עליותיו בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין ומקרה באבנים ובעצים ובעפר · ה אבל הקדוש ברוך הוא לא קרה את עולמו אלא במים שנא׳ המקרה במים עליותיו: ב ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים · רבנן אמרין לה בשם רבי חנינא ור׳ פנחס ורבי יעקב בר׳ אבין בשם רבי שמואל בר נחמן · בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו השמים התחתונים · ושמי שמים העליונים · רב אמר (א) לחים היו מעשיהם ביום

מסורת המדרש א פרקי דרבי אליעזר ריש פרק ד׳ · תנחומא סדר חיי שרה סימן ג׳ · מדרש תהלים מזמור כ״ד · ילקוט ישעיה רמז שכ״ג · ילקוט תהלים רמז תתל״ו · ב תנחומא סדר פקודי וסדר נשא · ג שבת דף פ״ז · סדר עולם רבא פרק ז׳ · תורת כהנים סדר שמיני · במדבר רבה פרשה י״ג · תנחומא סוף סדר פקודי · מדרש תדשא · ילקוט שמיני רמז תק״כ · ד ילקוט תהלים רמז תתס״ב · ה מכילתא פרשה בשלח:

חדושי הרד״ל

טוב סוא על הקיום ע״ש: (יד) ארבעה דברים הרים שמים כו׳ · קרוב בעיני שצ״ל המים שמים ומפני שכתוב ע״פ המים קאמר שהמים נבראו ג״כ בו ביום · וע׳ רפ״ב דחגיגה ובפדר״א פ״ג · וע״ל ספי״א שחושב רק ג׳ דברים שנבראו ביום א׳ שמים וארץ ואורה · ואין מובן יפה שייכות הא דר״ש ב״א אקרא דיום אחד כאן: (טו) שמא אחד שני שלישי · דמשמעו שאין האחד מצטרף יחד עם האחרים במספר יחד וכדמפרש ברבה נשא פי״ג ובפסיקתא דויהי המקריב · שעד שהקב״ה יחידי נתאוה לדור בתחתונים עם בריותיו אלא שלא נשלם התחברות עם בריותיו עד הקמת המשכן · ושם נאמר ביום הראשון · אבל כאן נאמר יום אחד: (א) לחים היו · ינא נייבש דשא

מתנות כהונה

ארבעה דברים ולפיכך כתיב יום אחד שהיה מיוחד בבריאות הללו שהם כלל העולם שאין עוד מלבדו כן פירש רש״י: הרים · כתב הב״א אע״פ שהן בכלל ארץ אולי כוונתו על ההרים שתחת המים כמה דאת אמר על הרים יעמדו מים: אלא הוא · ולא נבראו עדיין אפילו המלאכים: אתיא כרבי יוחנן · דאמר מיד בשני נבראו המלאכים ובראשון נשגב שמו לבדו אבל לרבי חנינא שלא נבראו המלאכים עד יום חמישי היה לו לכתוב יום אחד גם בשני ושלישי ורביעי: המקרה במים וגו׳ · וזה היה מלאכת יום שני [וע״ל רפ״א]: כלום · מן המלאכים: ממדד · לשון מדידה [ע״ל רפ״א]: לענין החשבון · האמור בכתוב שני ושלישי וכו׳ הוה ליה למימר גם בראשון יום ראשון ומאחר שאמר יום אחד הוה ליה למימר נמי שנים שלשה וארבע וכו׳: פרע להם · לאותן הימים שכתב בהן שני ושלישי כו׳ שלא אמר בראשון יום ראשון: הראשון · שהיה לו למימר ראשון וכתב הראשון עם ה״א הידיעה רומז ליום ראשון של בריאת העולם: ראשון למלכים · כתב רש״י ז״ל דל״ג ליה שמה שמונין למלכים מראש חודש ניסן הוא תקנת חכמים ז״ל וכן לשחיטת צפון לא גרס ליה דמאי שנא למנות עבודה זו מאחר העבודות עכ״ל וע״פ התלמוד בפרק רבי אליעזר במסכת שבת נראה דבמקום ראשון למלכים גרס ראשון לחדשים ובמקום לשחיטת צפון גרס לאכילת קדשים · [ועי׳ בפ׳ נשא פי״ג פרשתיו טוב בשם רש״י ז״ל וכן מצאתי בדרשות ר״י בן שועיב בפ׳ פקודי]:

פרשה ד גלדה טיפה · פי׳ הוקרשה והוגלדה [וקרא בלילה מ״א גלידא נחית עלי בלילא]

רש״י

יום אחד · שבו נבראו שמים חדשים וארץ ואורה · ס״א דסברים שהם חדשים שהם יחידים בעולם שאין עוד מלבדם ע״כ: אמר רבי שמואל בר נחמני מתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקב״ה לעשות שותפות בתחתונים · שתוף חשבון שלו שהתחיל לספר בבריאת העולם עם חשבון הנשיאים שנאמר ביום הראשון הקריב (במדבר ז׳) וכן כולם וכן כתוב בבריאת העולם יום שני אע״פ שאין לשון שני ושלישי נופל אלא על ראשון: ס״א שמאחר שכתב יום אחד היה לו לחשוב מכאן ואילך יום שנים ושלשה וארבעה כהלוך החשבון שמתחילין בלשון אחד תחלה ולא יתכן לומר לשון שני ושלישי ורביעי כי אם לאחר ראשון: ואימתי פרע · היכן השלים את הלשון שהיה לו לומר ויהי ערב ויהי בקר יום ראשון להלן פליך ויהי המקריב ביום ראשון אמר הקב״ה נדמה בעיני אותו יום הראשון של הקמת המשכן כאלו אותו היום בראתי את עולמי אותו היום של הקמת המשכן הוא יום ראשון בניסן ויום ראשון בשבוע דתניא בסדר״ע עשר עטרות נטל אותו היום יום שמיני למלואים ראשון למעשה בראשית שיום ראשון בשבת היה וראש חדש ניסן ובניסן נברא העולם וביום ראשון · ס״א וביום ראשון של שביעי עד כאן: ראשון לנשיאים · אותו היום התחילו הנשיאים להביא קרבן: ראשון למלכים · ראש חדש ניסן ראש השנה למלכים ודבר זה שבוש הוא שהרי תקנת סופרים היה כדמפרש בראש השנה משום שטרות ואינה כתובה לא בסדר עולם ולא במסכת שבת פ״ר עקיבא דהתם נמי תניא להאי לעשרה עטרות וכן לשחיטת צפון לא גרסינן התם ושבוש הוא דמה איריא עבודה זו מאחר עבודות: ראשון לכהונה · דעד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות ועבודה בבכורות כדכתיב וישלח את נערי בני ישראל בכורי בני ישראל משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים דכל שבעת ימי המלואים עשה משה על המזבח דתוך אותו אהל שנטה לו מחוץ למחנה עד שלא היה המשכן כך שמעתי · אבל בסדר עולם מוכיח כי שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן להקריב על גבי המזבח ומפרקו לאחר ההקרבה · ובשמיני העמידו ושוב לא פסקו ובו ביום התחיל אהרן לשמש עבודה הכהונה ואינו ראשון לעבוד עבודת ציבור דהיינו קרבן כדכתיב פרשת ביום השמיני (א״ה נ״ל שצ״ל והיינו דוק) ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים והכי תניא בסדר עולם בו ביום הקריבו ישראל תמידים נדרים ונדבות חטאות ואשמות בכורות ומעשרות: ראשון לשכון בישראל · שמרתה שכינה בישראל כדכתיב כי היום ה׳ נראה עליכם (ויקרא פ׳ ד׳) וכתיב וירא כבוד ה׳ אל כל העם: ראשון לחדשים · כדכתיב ראשון הוא לכם לחדשי השנה ראשון לברך את ישראל כדכתיב וישא אהרן את ידיו (ויקרא פ׳ כ״ב) ראשון לירידת האש כדכתיב ותצא אש מלפני ה׳ וכו׳ ראשון לאכילה דכתיב בשלו את הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אותו: ראשון לאיסור במות · משהוקם המשכן נאסרו הבמות כדכתיב למען אשר יביאו:

פרשה ד גלדה טפה האמצעית · לשון וקרא בלילה (פ׳ ויצא) דמתרגמינן וגלידא נחית עלי בלילא · ברותו שמים ספרה לשון גליד דק כגלידא על ארעא כלומר הקפיאם

פירוש מהרז״ו

דבריך ואור לנתיבתי · ורשעים בחושך ידמו: ויהי ערב · על העונש של רשעים · שמשם שוקע וחשכה להם · וחושך של הצדיקים · נהפך לבוקר: יום אחד · שהיה לו לומר יום ראשון כדלקמן סימן ט׳ ע״כ דרש על יום הכפורים שבו נעשים ישראל גוי אחד כמלאכי השרת אגודה אחת ושלום ביניהם · והרשעים נעשים ע״י תשובה צדיקים · יום רצון יום חסד יום סליחה וכפרה: הרים שמים וארץ ואורה · בא לפרש יום אחד על שמיוחד בבריות שברא בו הדברים שהם עיקר העולם וכמ״ש לקמן פר׳ י״ב סי׳ ה׳ והוא ע״פ מדה פ״ז פדבר שמיוחד במקומו · וסובר המדרש דהרים ברי׳ בפני עצמה ואינו בכלל ארץ וכמ״ש תהלים צ׳ בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל · וכן במשלי ח׳ בטרם הרים הטבעו ולפני גבעות חוללתי עד לא עשה ארץ וחוצות · וצ״ע למה חשב הרים הרי אינו מפורש כאן ואי משום שמפורש במקום אחר · א״כ היה לו לחשב גם כל היו״ד דברים דחשב בחגיגה דף יו״ד ב׳ ובפדר״א פרק ג׳ ולעיל פר׳ א׳ סי׳ ט׳ · כל זה כתבתי לפי גירסתנו במדרש · וכן בילקוט הרים וכו׳ · אך רש״י במדרש אינו גורס הרים ועיין לקמן פר׳ י״א סי׳ ט׳ ופי׳ מ״ש שמים על השמים החדשים שעתיד · ולפי פירושו נ״ל גם על ארץ שהכוונה על ארץ החדשה כמפורש בקרא כי כאשר השמים החדשים וארץ החדשה · וכן האור היינו אור הגנוזה לעתיד ועי״כ נקרא יום אחד שהוא מיוחד בדברים אלו שנבראו על לעתיד · כך נראה לי לפי פירוש רש״י: שבו היה הקב״ה יחידי · ע״פ מדה פ״ז ומדה כ״ז ממעל יום א׳ שהיה הקב״ה אחד בו שגם המלאכים שהם חיים שכליים לא נבראו ביום א׳: ר׳ יוחנן אמר · לעיל פר׳ א׳ סי׳ ג׳ וש״נ · ועיין שמ״ר פר׳ ט״ו סי׳ ב׳: המקרה במים · וזה היה ביום ב׳ שאז נעשה הרקיע כעלי׳ שעלי׳ מים כמפורש בקרא ואז עושה מלאכיו וכו׳ ועי׳ לעיל בפר׳ א׳ הנ״ל כל הענין בביאור: טו אמר ר׳ שמואל בר אמי · במ״ר פר׳ י״ג סי׳ ו׳ לקמן פר׳ י״ט סי׳ ז׳ פסיקתא פרשה ז׳ סי׳ ד׳: שותפות בתחתונים · להצטרף ולהתחבר ולשכון ביניהם: מה נפשך · מה רצה בזה שמנה ימי הבריאה · אם לחשוב ימים של ז׳ ימי הבריאה · היה לו להשוות שמות החשבון שהתחיל באחד · שהוא מספר מוכרת עומד בעצמו · ואינו סמוך · וכן שנים שלשה וכו׳ שעומדים בעצמם ואינם סמוכים ונצרפים · אך מספר ראשון שני שלישי כולם נערכים וצרופים זה לזה: י׳ עטרות · כאן נשתבשו היו״ד עטרות כמ״ש רש״י על המדרש הובא במ״כ · והגירסא הנכונה כמ״ש שבת דף פ״ז ב׳ · וכן הוא במ״ר פר׳ י״ג סימן ו׳ כי חשבון יו״ד העטרות הוא הכל לצורך העבודה השייכים למשכן שהוא ביום ראשון · וא״כ אין לחשוב ראשון למלכים · וכן מ״ש ראשון לשחיטת צפון לא יתכן לחשוב כלל שהרי לדברי הכל עולות הקריבו בני נח כמ״ש לקמן פר׳ כ״ב סימן ה׳ ועיין בסדר עולם רבה פרק ז׳ היו״ד עטרות הנ״ל:

יפה תואר

יתאדם כאור ותשך · הב׳ שהצדיקים יתבוננו וידקדקו במעשיהם לפי העת והזמן והרשעים כים נגרש ויעש מעשיהם בשרירות לבם · ולבחינה זו משוה אותם ליום ולילה שזמן ומעשה הצדיקים בסיר כיום · ומעשה הרשעים בלי סדרם ובלי השקפה כלילה · והג׳ שהצדיקים מוסיפים והולכים בטובתם והרשעים מתגברים ברעתם ולבחינה זו משוה את הצדיקים לבקר אשר ילך ויאור עד נכון היום · ומעשה הרשעים הוא כערב אשר אפילתו תתגבר עד תשכת הלילה: נתאוה הקב״ה כו׳ · כי הוא סובר אשר עיקר הבריאה הם הצדיקים כדכתיב וצדיק יסוד עולם (וע׳ לקמן בפ׳ י״ב ד״ה תולדות ע״ז) ורק מפני הרשעים סילק שכינתו מהתחתונים כדלקמן פי״ט · וזה שאמר בהקמת המשכן אמר הקב״ה כאלו באותו יום בראתי את עולמי כי אז התחילה השותפות בתחתונים אשר התאוה הקב״ה בראשית הבריאה: ראשון למע״ב מ״ש רש״י שיום א׳ בשבת היה ור״ח ניסן ובניסן נברא העולם קשה דא״כ אתי דלא כר״א דאמר בר״ה בתשרי נברא העולם לכן צריך למחוק זה וכן ליתא ברש״י בפ׳ ר״ע בשבת:

בנוהג שבעולם כו׳ · באמת אין זה פלא ביצירה · כי אם יכול הקב״ה לברוא ים מאין מכ״ש שיוכל לעשות תקרה וכסוי ממים · אבל בא לספר לנו כי נחזה נפלאות ה׳ גם במעשיו אשר עשה ים מים · וגם כאשר כבר ברא שכל את השמים ואת הארץ מהאפס המוחלט · עוד עשה פלא אשר בשר ודם לא יוכל לעשות כי עשה קירוי וכסוי ממים · וזה שאמר גם בספר שמות פ׳ כ״ה בו״ד מתהוא בורא את התחתונים כו׳ וכן לקמן ברים פ״ז גבי ישרצו המים שרץ נפש חיה · ולפ״ז סובר כי השמים הוא במים לבד · ולא במים ודבר אחר וכמ״ד בפרקין אש ומים: גלדה הטפה כו׳ · שלפני זה לא היו שמים כלל אלא כל המים היו כאחד וכשאמר ה׳ יהי רקיע הוגלדה הטפה האמצעית שבמים אשר בארץ ונעשה הרקיע ולפ״ז תומר השמים וחומר הארץ אחד הוא · כיון שממים אשר בארץ נעשה הרקיע ודלא כהטבעיים האומרים כי חומר השמים הוא חומר חדש וכמ״ש ר״א לקמן בפי״ב כל מה שיש בשמים ברייתו מן השמים כו׳ · ומפרש בתוך סמים בתוך ובאמצע המים [וע׳ ביומא דף ד׳ ע״ב דר״י תנא נאמר כאן בתוך כו׳]: ונעשו השמים התחתונים כו׳ · ולפ״ז סובר כי ביום ראשון לא נברא רק האור כדאיתא לעיל והכתוב בראשית ברא אלהים את השמים וגו׳ לא בא לספר לנו סדר הבריאה וכמ״ש רש״י ז״ל · והרקיע אשר הוא השמים שנזכר ביום א׳ נברא ביום ב׳: לחים היו ביום א׳ · וביום ב׳ לא נתחדש דבר רק נצטוו כי הרקיע יכנס

פרשה ד סימן א כתיב המקרה · עי׳ שמ״ר פר׳ ט״ו סימן כ״ב באריכות: מקרה באבנים · אם בית חומה · ועושה תקרה של כיפה אבנים ולפעמים מקרה בקורות · ועושה מעזיבה על גביו · וכאן לא פירש איך היה התקרה הייני הרקיע ממה היה ופי׳ שם בתהלים שעשה ממים כמ״ש בסי׳ ב׳ גלדה טיפה האמצעית ובתהלים בא לפרש מה שסתום בתורה וכמ״ש שמ״ר שם ובא לדרוש פסוק אין כמוך באלהים ה׳ ואין כמעשיך כמ״ש לקמן ריש פר׳ ז׳ ובמדרש תהלים פ״ו: ב בשעה שאמר יהי רקיע · כדעת בית הילל לקמן פר׳ י״ב סימן ה׳ · שהשמים נבראו בשני · וכמ״ש לעיל סוף פר׳ א׳ וש״נ ומבואר · ועיין ירושלמי ריש ברכות: גלדה טיפה · כמ״ש בסימן א׳ המקרה במים · והיינו שנקרשו המים · וסובר כמ״ד שני רקיעים הם שמים ושמי השמים: רב אמר · סובר כב״ש שם שהשמים נבראו בראשון · א״כ מ״ש בשני יהי רקיע

ידי משה

אמר רשב״א מתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקב״ה לעשות שותפות וכו׳ ר״ל לדור במשכן ובשביל שלא נגמר עדיין שעדיין לא היה המשכן אמר אחד והשאיר מלת ראשון עד הקמת המשכן וזהו השותפות: ר״ל

הראשון · ובשני קרשו · יהי רקיע (ב) יחזק הרקיע : ר' יהודה בר' סימון אמר (א) יעשה מטלית לרקיע · היך מה דאת אמר (שמות לט) וירקעו את פחי הזהב · אמר רבי חנינא (ג) יצאה האש מלמעלה ולהבה את פני הרקיע · א רבי יוחנן כשהיה מגיע לפסוק זה (איוב כו) (ד) ברוחו שמים שפרה היה אומר יפה למדני רבי חנינא : א"ר יודן ברבי שמעון יצאת האש מלמעלה · וליהטה פני רקיע · ב ר' ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר (ה) בא מעשה בראשית ללמד על מתן תורה ונמצא למד ממנה · (ישעיה סד) כקדוח אש המסים · אימתי חצה האש בין העליונים לתחתונים לא במתן תורה · אתמהא · כך היתה בבריתו של עולם : ג ג רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר (ו) כחלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין הרקיע למים העליונים · יהי רקיע בתוך המים : ביניים ובנתיים · א"ר תנחומא אנא אמרי טעמא אלו נאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר על הרקיע · הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים · (ג) וכשהוא אומר ובין המים אשר מעל לרקיע ד הרי המים העליונים תלוים במאמר : אמר רבי אחא (ז) כהדין קנדילא ופירותיהם אלו מי גשמים : ד ה כותי אחד שאל את ר"מ א"ל אפשר המים העליונים תלויים במאמר · א"ל הן · א"ל הבא לי אפרכס · הביא לו אפרכס · נתן עליה טס של זהב · ולא עמדו מים · טס של כסף ולא עמדו מים · כיון שנתן אצבעו עמדו מים · אמר לו אצבעך את נותן · אמר לו מה אני שאני בשר ודם אצבעי מעמדת מים · (ח) אצבעו של הקדוש ברוך הוא עאכ"ו · הוי מים העליונים תלוים במאמר · ו א"ל אפשר אותו שכתוב בו (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא · היה מדבר עם משה מבין

מסורת המדרש א ילקוט כ"ך רמז תתקי"ד ע"ש · ב ילקוט ישעיה רמז שס"ח · ג ילקוט כאן · ד תענית דף י' · ה ילקוט כאן · ו ילקוט ירמיה רמז ש"ו :

חדושי הרד"ל

ש"מ נבראו ביום ראשון : (ב) יחזק הרקיע · מלשון רקיע דרש וכד"א (איוב לז) תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק · ועי' בירושלמי ריש ברכות : (ג) יצאה האש מלמעלה וליחכה פני רקיע · לפרש הא דלחים היו שמים ובשני קרשו בא · לומר שהיה זה ע"י שליחכה האש פניהם נתיבשו וקרשו ועי' פר"א פ"ב שהאש נבראת אז עם הרקיע · ובביאורי שם פירשתי בס"ד דהיינו כדתנן בכילה · אין מוציאין את האור מן המים : (ד) ברוחו שמים שפרה כו' יפה למדני ר"ח · דרוחו היינו כביכול הבל פה של הדבור שהוא של אש כמ"ש ואש מפיו תאכל (ש"ב כ"ב) וכמ"ש בארוכה בס' רזי"א (שהוא ס' סודי רזי לרוקח ז"ל) : (ה) בא מע"ב ללמד על מ"ת · בברייתא דל"ב מדות מדה י"ב תניא · עדיין לא שמענו במע"ב שליהטה האש את פני הרקיע · וכשהוא בא למ"ת אומר לוא קרעת שמים ירדת וגו' כהמס המסים וגו' מגיד הכתוב שכך עשית במע"ב כך עשית במ"ת · בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא יהי רקיע ככר נבראו מיום הראשון אלא שלא היו מגולגלות עד שבא האש מלמעלה וליהטה פני הרקיע · בא מע"ב ללמד על מ"ת ונמצא למד ע"כ · וללשון מגולגלות דהתם אפשר דכאן כמו גרסינן נלהטה האש · אבל לשון בין העליונים לתחתונים במ"ת אין מיושב ע"ז יפה : (ו) כחלל שבין הארץ לרקיע כך כו' · בשוח"ט מז' י"ט שלשון כחלל שבין הרקיע למים התחתונים : (ז) כהדין קנדילא · עי' מ"כ ואינו דמיון נכון דעכ"פ כאן נאחז בדופן · וכ"ל דהא דר"א מקומו קודם מאמר זה · וקאי אהא דלעיל שיצאה האש בתוך המים ולהטה פני הרקיע ולומר שלא היה האש נכבה במים כהדין קנדילא דמיא ומשחא מתערבין כחדא והיא דלקה · ולא זה מכבה זה · וכמ"ש בגמרא רבה פ' י"ב ובס"ר ספ"ג : (ח) אצבעו של הקב"ה עאכו"כ · אפשר דדרש מי מדד בשעלו

חדושי הרש"ש

(א) יעשה מטלית לרקיע · בירושלמי פ"ק דברכות הגירסא הרקיע : (ג) וכשה"א ובין המים אשר מעל לרקיע

רש"י

לחין היו מעשיקן ביום ראשון ביום שני קרשו הקפאו ונתחזקה והיינו דכתיב ביום ראשון ברא שמים ובשני כתיב ויעש אלהים את הרקיע מלמד שהיו לחין ביום א' וקרשו בשני כמין מטלית יריעה כמו טלואים דמתרגמינן רקועים כלומר בשני נטה אותם שיש בהם ממשות : ולחכה את פני הרקיע · שהיה לח וחזקו לעיל מינה כתיב עמודי שמים ירופפו והדר ברוחו שמים שפרה דמשמע שליחכה האש פני הרקיע לכך אמר יפה למדני ר' חנינא בא מעשה בראשית ולימד על מתן תורה שכשם שחצה האש במעשה בראשית בין עליונים ותחתונים כך היה במתן תורה דהכי כתיב בסוף ישעיה לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו וכתיב כקדוח אש המסים מים תבעה (ישעיה ס"ד) והכי משמע אשר הקדחת את האש והבעית את המים במעשה בראשית כך היה במתן תורה כשירד הקב"ה על הר סיני ונזלו הרים מפניו ואין אנו מוצאין במעשה בראשית מפורש שחצה אש של מעלה בין עליונים לתחתונים (אלא) כשם שאנו רואין במתן תורה שבשעה שירד הקב"ה ליתן תורה על הר סיני התחתונים לא היו רשאין לעלות אל ההר כל זמן שהשכינה בהר הדא הוא דכתיב כקדוח אש המסים כשהיה הר סיני קודח ובוער באש אז המסו העליונים מן התחתונים שהאש שכינה היה חוצץ ביניהם שהמסים הוא לשון הפלגה כדתנן (מעשרות פ"א) הרמונים משימסו ומפרש בגמרא לשון פלג אחינו המסו את לבבנו פלגו חצי בלשון לע"ז מיסו וימסו אסוריו מעל ידיו מתרגם ואיתמסיו אסרוהי מעל ידוהי כך היה במעשה בראשית דבתר כקדוח כתיב בעשותך נוראות זה מעשה בראשית ולפי שהמסה מפרש חציה לפיכך היא דורש והולך אימתי חצה האש כו' : רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר כחלל שיש בין ארץ לשמים כך יש חלל בין רקיע למים העליונים · דכתיב יהי רקיע בתוך המים ביניים ובנתיים אילו לא אמר הדורש אלא ביניים לא הייתי שומע שהרקיע ממוצע בין ארץ לשמים עליונים ורחוק מזה וקרוב לזה אם רקיע קרוב למים העליונים רחוק מן הארץ ואם רקיע קרוב לארץ רחוק ממים העליונים ביניים ובנתיים ביניים הוא האמצע ומהיכן מצא לו להסמך שדורש ביניים ובנתיים מדכתיב יהי רקיע בתוך המים קרי כאן בתוך וקרי כאן בתָוֶךְ יש אם למקרא ולמסורת והכי דרש במסכת ברכות ירושלמי : כהדין קנדילא · שבתוך העששית הקבוע באמצע עששית ואינו נוגע בארבע דפנותיה אי נמי כנר זו שהשלהבת שלו עומד באויר : ש"א תלויים במאמר עומדים באויר ע"כ : ופירותיהם אלו מי גשמים · כמו שכתוב מפרי מעשיך תשבע הארץ (תהלים ק"ד) ומפרש בפרקי ר"א מים העליונים התלוים במאמר דומים לברכת מים והם מים של רקיע שהיא מחמתו של אש מזיעין המים של מעלה טיפים עבות ויורדים עד מקום הכיפה ש"א קרקוסי · לתוך המים המלוחים בתוך מימי אוקיינוס ומשם העבים שואבים אותו וממתיקין בהם והיינו דכתיב מעלה נשיאים מקצה הארץ (שם קל"ה) : כותי אחד שאל את רבי מאיר אמר ליה אפשר מים עליונים תלוים במאמר אמר לו הן אמר ליה הבא לי אפרכס · לשון אפרכסת בכלי חרס שלועזן קריקלין יש סביביו בדפנותיו נקבים נקבים ולמטה יש נקב ששופכים בו תמיד קוקעות שבתוכו עד שהוא מלא כולו וכשהוא מלא מים אצבעו על הנקב אינו מקלח דרך הנקבים שבסביביו וכשמסיר אצבעו מקלחין הנקבים כולם : טס של כסף ולא עמדו מים · לפי שחזק הוא ואינו שוקע בנקב כמו בשר האצבע : מאחז של חיות ולמעלה מן הבריכה כיפה ומתמימות הבריכה שהיא למטה מן הכיפה כיפה מזיעת הים רוח קן ולא קרן שאינן אלא זיעה מתמלאות מתוך התהום : ש"א אפרכסת שהיא נקובה מפני גדדיה הביאו לו הפרכס ומלא אותה מים וסתם את הנקב התחתון ולאחר שמלאהו נתן עליה טס של כסף לסתמו ולא עמדו המים כיון שנתן אצבעו עליה מיד עמדו המים לפי שבשר האצבע משתקע בחור ונכנס יותר מן הכ"ל אמר ליה הרי דברים קל וחומר ומה אם אתה שאתה בשר ודם אצבעך מעמדת המים אצבעו של הקב"ה על אחת כמה וכמה הוי מים העליונים תלוים במאמר : חזר ואמר ליה אפשר מי שכתוב בו את

מתנות כהונה

בליליא כ"פ רש"י] : מטלית · מכסה ויריעה : וליחכה כו' · שהיו עדיין לחים ובזה נעשים קשים : בקדוח אש המסים · פסוק זה מדבר במ"ת : חצה כו' · פירש רש"י המסים פי' חצויים כמד"א הרימונים משימסו פי' משיתחלקו [וע"ל פ' שלח לך בפ' אחינו המסו וגו'] · ולכן קורין הסס שנותנין בחלב להעמיד ולהפריש מי החלב ממנו מסו · [לקמן סוף הפרשה ע"ש שמחלק ומפריש הפסולת מתוך האוכל] : יהי רקיע · ר"ל כד"א יהי רקיע וגו' [ואולי שצ"ל כן] : ביניים ובנתיים · כלומר מכוון באמצע : קנדילא · פירש"י נר הקבוע באמצע עששית ואינו נוגע בארבע דפנותיה · [ועוד נראה כנר הזה שהשלהבת קשורה בגחלת דרך נס] : ופירותיהם מי גשמים · פירש"י ז"ל בשם פרקי ר"א המים העליונים מזיעים מחימום הרקיע שהוא של אש והטיפות יורדות [ועי' פ"ק דתענית] : אפרכס · פירש"י כלי מלא נקבים סביביו ולמטה נקב כשיעור אצבע וממלאין אותו מים וסותמין פי הנקב באצבע בכוון והמים נעצרין ואינם מקלחים וכשמסיר האצבע הנקבים כלם מקלחים [ועי' בערוך ערך דיופי] : טס של כסף · אינו סותמו בכוון כמו בשר האצבע : עמדו המים · ורמז לו כשם שמים אלו עומדים ואינם מקלחים דרך הנקבים · כך אין לתמוה על המים העליונים : ואמר לו הכותי אצבעך כו' · ואינו ראייה על המים העליונים : [ה"ג מראות גדולות הביא לו מראות גדולות א"ל ראה בבואה כו'] : בבואה

יפה תואר

יכנס בין מים למים ויבדל · ומ"ש יהי רקיע פי' כי יהיה לו הויה וז"ש יחזק הרקיע : כחלל שבין הארץ לרקיע כו' י"מ כמו שמרחק מן הארץ לרקיע הוא ת"ק שנה כן הוא המרחק מטעת זה עד קצה השמים העליונים · וכן יש גלגלים רבים זה על גב זה · ושיעור המרחק בין גלגל לגלגל הוא ת"ק שנה · ובעל מגן אבות לשיטתו פי' כמו שהארץ הוא חומר עב ולמעלה סימנו הוא חומר דק · כך חומר השמים נפרד ממנו כי הרקיע הוא חלק עב שהוגלד ולמעלה מזה הוא חומר דק כמו הרות הממלא הריקות בין הרקיע ובין השמים העליונים אשר נשארו בתמונה הראשונה וז"ש כחלל שבין הארץ וכו' : וכשהוא אומר ובין המים אשר מעל לרקיע · כתב הרא"ש ואין זה סותר למה שאמרו ביבמות פ' מצות חליצה מעל רגלו ולא מעל דמעל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין רגלו · דהתם המי"ם של מעל רגלו מורת במקום מן וא"כ נשארה מלת על סמורה עליו ממש שלא יהא דבר חוצץ בנתים · אבל הכא מורת המי"ם של מעל במקום לד ופאה וכמו בית אל מים והעי מקדם וכאלו אמר ויבדל אלהים בין המים אשר מצד שמעל של הרקיע · ולא שעל הרקיע ממש : תלוים במאמר וכיון שתלוים במאמר ולא עליו ממש מסתברא כי יש גם מרחק רב ביניהם כמו שיש מרחק מן הארץ לרקיע : אפשר המים העליונים כו' · הוא הודה שהקב"ה ברא את הכל מאין בדרך פלא · אבל חשב כי מסר הכל אח"ז אל הטבע אשר הוא עושה ע"פ חוקיו הקבועים · וכיון דטבע המים הוא להיות נגרים ונוזלים שאלהו · איך לא יזל מגבוה · והראה לו כי כן חקי הטבע ולקח כלי מלא מים הנקוב מלמטה בנקבים קטנים ולמעלה יש נקב אחד גדול · ואם הנקב מלמעלה הוא פתוח אז יזלו המים מהנקבים למטה · לא כן אם יסתם היטב הנקב מלמעלה אז לא יזלו המים מהנקבים אשר למטה · והטעם בזה הוא מחוק הטבע · כי זה כלל גדול בטבע אשר אין ריקות בעולם · וכל מקום הוא מלא או בחומר או כמים או באויר · והנה אם הנקב למעלה הוא פתוח אז יזלו המים מלמטה והכלי אשר יתרוקן מן המים יתמלא מן האויר הסמוך למעלה מהכלי · אבל אם הנקב למעלה הוא סתום ואם יתרוקן הכלי לא ימצא האויר מקום לדחק ולבוא לתוך הכלי אז ישארו המים על מקומם כדי שלא ישאר מקום ריק בכלי · וזה אשר השיבו לו ר"מ גם אמת הוא כי הטבע שולט בכל לנגד עינינו אבל גם המים אשר מלמעלה אשר לא יזלו הוא מחוקי הטבע · ולקח הכלי מלא מים וכסה בטס של זהב וכסף ועוד מצא האויר מקום לבוא בסדקים ובחורים ונזלו המים וכאשר סתם באצבע לא מצא האויר מקום לבוא ולכן לא נזלו המים ולכן גם מים העליונים אשר למעלה מהם גם אויר אין אשר ימלא מקום המים אם יורק · כי שמה קץ וגבול לעולם העשוי · לא יטעו ממקומם ולא יזלו למטה · כי אין אויר למלא הריקות אשר שמה · וזה שאמר אצבע של הקב"ה אשר שם קץ וגבול לכל דבר הממלא את עולם העשוי : אפשר אותו שכתוב בו כו

פירוש מהרז"ו

שנתן חיזוק לרקיע שיתקיימו כי לחים היו בראשון : מטלית לרקיע · סובר כשיטת רב שהם השמים שנבראו ביום ראשון ונתחזקו בשני · אלא שסובר שנתחזקו בשני ע"י מטלית · כמו כל הדברים המתחזקים ע"י ציפוי טס של ברזל וכמ"ש וירקעו את פחי הזהב · הרי שהריקוע ע"י עשים ופחים · וכתיב במדבר י"ז ועשו אותם רקועי פחים ציפוי למזבח · לחזק ע"י צפוי היינו שמתוס ע"פ המזבח · וכן כאן יהי רקיע · שיעשה לה צפוי כמו טס של צפוי · ובירושלמי ברכות שם הגירסא · יעשה מטלית הרקיע · שהרקיע עצמה התחזק כמו פח ברזל · ודרש גז"ש כמו שם פחים אף כאן פחים והכוונה על כיוצא בזה תוספת חיזוק פני הרקיע : ולחכה פני רקיע · שליחכה האש לחלוחית של הרקיע · ור' חנינא סובר שנבראו שמים בשני כב"ה · וכמ"ש בריש הסי' רבנן אמרי ליה בשם ר' חנינא וכו' : ברוחו שמים שפרה · ראי' שלבד הבריאה היה עוד שיפור בשמים · ומדבר שם בבריאת שמים כמ"ש שם עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו וכמ"ש בסוף הפרשה · וזהו המסו היינו ע"י האש · ומ"ש ברוחו היינו ברוח פיו · וכמ"ש ברוח פיו כל צבאם · היינו ע"י האש מדה י"ז : וליהטה פני רקיע · שהיה מגולגלת וכמ"ש בברייתא דל"ב מדות מדה י"ב · ולא היו מגולגלות עד שבא האש מלמעלה ולהטה פני רקיע אלא שבברייתא סובר כרב · שנבראו ביום ראשון וליהטה ביום שני · וא"כ גם ר' יודן בר"ש סובר ג"כ כרב · שנבראו בראשון ולא היו לחים בשני כי נחרבו מראשון עד שני · אלא שלא היו מגולגלות · ובשני להטה ונלהטה · ור' חנינא סובר שנבראו בשני · והיו לחים ובא האש ולחכה : ג בחלל שבין הארץ · עיין מדרש תהלים י"ט · וז"ל שם וכי ר' הושעי' עלה לרקיע אלא לפי שיגע בחכמה של תורה למד ממנה מה שיש ברקיע : אשר מעל לרקיע · למעלה מן הרקיע שיש חלל : כהדין קנדילא · כמ"ש במ"כ פר' י"ב בסימן ח' כהדין שאשיתא דקנדילא · דמיא ומשחא מעורבים כחדא · ופירושו לענין הצריך כאן · שהדמיון הוא שהקנדילא · השמן והפתילה אינה מונחים על תחתיתו של קנדילא · אלא תחלה נותן מים והשמן והפתילה על המים · ונדמה השמן והאור כאלו תלוים באויר · וכן כאן שהמים אינם מונחים על תחתיתו של רקיע אלא באויר ובמאמר : פירותיהם אלו מי גשמים · ולשון המדרש תהלים י"ט ומזיעת המים העליונים הגשמים יורדים · עי' לקמן סימן ד' וריש סימן ה' : ד אפרכס · עיין מ"כ : טס של זהב · אינו מהדק יפה בנקב שהוא קשה · אך האצבע שהוא רך סותם

ידי משה

ר"י בר סימון וכו' · פי' לפי שקשה לריב"ח והלא כבר נבראו שמים ביום א' וכפ' ר"א קושיא זו מפורש והלא כבר נבראו ביום א' ומשני זה רקיע שעל ראשי החיות וז"ש בשם רשב"ל ושמי שמים העליונים

משנת דרבי אליעזר

יפה למדני ר' חנינא · פי' דכתיב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ולכך בא ריב"ש ופליג ואמר יצא

פי' שביום א' נבראו רק שמים לבד ולא שמי שמים וכדי אמר שכל השמים נבראו ביום א' רק שלוחים היו וקי"ל : יפה למדני ר"ח · לפי דריש' דקרא עמודי שמים ירופפו ראיה לדברי ר"ח שאמר בריאת הרקיע לחכה ושפרה כאשה המשפרת את הולד ואין להקשות דמפסוק זה משמע רוח ולא אש וי"ל דכוונה היה שהרוח היה מוליך את האש על כל פני משך שטח הרקיע ותדע מדכתיב שפרה לשון נקבה ולא כתיב שפר לשון זכר כי רוח לשון זכר ואש לשון נקבה אלא ע"כ שהרוח היה מוליך את האש : בא מעשה בראשית ללמד על מתן תורה ונמצא למד ממנה · פי' מדכתיב ודי ת"ח המאחים שעניינו הגנם כתרגומו קאמר

שני בדי הארון · א"ל הבא לי מראות גדולות א"ל ראה בבואה שלך בהן · ראה אותה גדולה · א"ל הבא לי מראות קטנות · הביא לו מראות קטנות א"ל ראה בבואה שלך בהן · ראה אותה קטנה א"ל מה אם אתה שאתה בשר ודם · אתה משנה עצמך בכל מה שתרצה · מי שאמר והיה העולם ברוך הוא עאכ"ו · הוי כשהוא רוצה הלא את השמים ואת הארץ אני מלא · וכשהוא רוצה היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון: א"ר חנינא בר איסי פעמים (ט) שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו פעמים שהוא מדבר עם האדם מבין שערות ראשו · הה"ד (איוב לח) ויעל ה' את איוב (י) מן הסערה וגו' מבין שערות ראשו: ועוד שאלו א א"ל אפשר (תהלים סה) פלג אלהים מלא מים מששת ימי בראשית ולא חסר כלום · אתמהא: א"ל הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס ומאחר שתכנס · הלך כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום א"ל כל אותה הזיעה שיצאת לא ממך יצאת א"ל הן · א"ל ומה אתה שאתה ב"ו לא חסר מעיינך כלום · מעיינו של הקב"ה על אחת כמה וכמה · הוי פלג אלהים מלא מים מששת ימי בראשית ולא חסר כלום: א"ר יוחנן נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חציים ברקיע · וחציים באוקיינוס · הה"ד (תהלים סה) פלג אלהים מלא מים · פלגא: ה הרקיע דומה לבריכה (יא) ולמעלה מן הבריכה כיפה ומחמת שהבריכה מזעת טיפים עבות (ג) (יב) והן יורדין לתוך מים המלוחים ואינן מתערבין · א"ר יונה אל תתמה הדין ב ירדנא עבר בימא דטבריא ולא מתערב ביה · מעשה נסים יש בדבר (יג) אדם כובר חטים או תבן בכברה · עד שלא ירדו שתים ושלש אצבעות הן מתערבין · ואלו מהלכין מהלך כמה שנים ואין מתערבין · רבי יודן בר' שמעון אומר שהוא מורידן במדה · שנאמר (איוב לו) כי יגרע נטפי מים היך מה דאת אמר (ויקרא כו) ונגרע מערכך · כעוביה של ארץ כך עוביה של רקיע · שנאמר (ישעיה מ) היושב על חוג הארץ וגו' · *וחוג שמים יתהלך · וחוג חוג לגזירה שוה · א"ר אחא בשם רבי חנינא (יד) כטס הזה · רבי יהושע בר ר' נחמיה אמר כשתים ושלש אצבעות: (ד) ג רבי שמעון בן פזי אמר המים העליונים יתירין על התחתונים כשלשים כסוסטאות · בין מים למים · למ"ד תלתין · רבנן אמרין מחצה על מחצה: ו ויעש אלהים את הרקיע · זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם · ויעש אתמהא · והלא במאמר הן הוי (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו וברות פיו

מסורת המדרש א ילקוט נ"ך רמז תתפ"ט · ב עיין בבא בתרא דף ע"ד · בכורות דף נ"ה · עיין אגדת בראשית פרק מ"ה · ג ילקוט כאן :

חדושי הרש"ש

לרקיע הרי כו' · כה"ג דרשו ביבמות ק"ג א' מעל רגליו: (ג) והן יורדין לתוך מים המלוחים · נראה פי' דהטיפין המזיעות מתמתקין והן יורדין דרך הבריכה אשר שם המים מלוחים כמו מי הים אוקיינוס כי ממקום אחד לוקחו · ועי' לקמן פי"ג פלוגתא ר"א ור"י ודע"ק: (ד) רשב"פ כו' · לכאורה ס"נ

חדושי הרד"ל

מים וכפי' המפרשים שעל אגרוף של אצבעות היד: (ט) שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו · ובפסיקתא דאחרי מות הלשון · העליונים ותחתונים אין מחזיקים כבודו · וכד"א הן השמים ושמי השמים לא יכלכלוך: (י) מן הסערה מבין שערות ראשו · קרי ביה מן השערה בשי"ן שמאלית וכדכתיב אשר בשערה ישופני בשין (וע' בזוהר חדש ריש רות) וע' פסיקתא שם ושמ"ר פ"ג: (יא) ולמעלה כו' כיפה ומחמת כו' · נ"ל דנ"ל הגי' הרקיע דומה לכיפה ולמעלה מן הכיפה בריכה ומחמת הבריכה מזעת (ר"ל הכיפה) טיפין · וכן הביאו הראשונים ז"ל לשון ברייתא דשמואל הרקיע דומה לכיפה · והבריכה היא בריכת מים העליונים שמעל לרקיע ומחמתם מזעת כיפת הרקיע (וכיוצא בזה במכשירין פ"ב ע"ש): (יב) והן יורדין לתוך מים המלוחים · נראה דר"ל ועי"כ הם מתמתקין וכדר"א לקמן פי"ג דמי אוקינוס המלוחים מתמתקין בעבים: (יג) אדם כובר חטים · בשו"ט מז' י"ח הלשון · נוטל כברה ותוסר שתים ושלש אצבעות כו' ולשון חברת מים וכדלקמן פי"ג: (יד) כטס הזה · עמ"כ בשם רש"י · וכ"ה בירושלמי

מתנות כהונה

בבואה · כל פרצוף פנים הנראה במראה: מלא מים · משמע שעדיין הוא מלא כמו שהיה אז בשעת החלוקה והלא הבריות משתמשין מהן מאז עד עתה · כן פירש"י]: ומאחר שתכנס · אחר שנכנסת ויצאת משם תשקול עצמך: הלך ושקל את עצמו ונכנס למרחץ: לא חסר מעיינך · ומיד שיצאת הזיעה ממך חזרת למשקל הראשון: המלוחים · המים העליונים מתוקים והתחתונים מלוחים · כדאיתא פ"ק דתענית: ואינן מתערבין · נכרין הן בתוכן: כמה שנים · מהלך כמה שנים: ואין מתערבין · טיפה זו בטיפה זו וכפי' כי תבא שעל כל טיפה וטיפה ממנה הקב"ה מלאך ומפרידם זו מזו · [ה"ג בילקוט וכ"מ בפירש"י ז"ל בשם הירושלמי ואין מתערבין] · כל טיפה וטיפה שהקב"ה מוריד לנו מגרע זו מזו כמה דאת אמר כי יגרע נטפי מים וכתיב ונגרע וגו' ר"י בר"ש [אמר שמודדן במדה שנאמר ומים תכן במדה]: כטס הזה · כן הוא עוביו של הרקיע ולשון רקיע קדרים כד"א וירקעו פחי זהב וכן פירש"י: כסוסטאות · פי' הערוך גוזטראות דהוא שיעור מדה מה שמודד אדם בשתי זרועותיו אחת הנה ואחת הנה שקורין קלפטי"ר: למ"ד תלתין · פי' רש"י שהל"ל בין מים ומים: שהרעיש כו' · מפני שכתוב בהדיא בדבר ה' שמים נעשו

רש"י

השמים ואת הארץ אני מלא היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון אמר ליה הבא לי מראות גדולות הביא לו אמר ליה ראה בבואה שלך בהן עשה כן ראה אותה גדולה · לפי המראה וקורין לה מורוליי"ר בלע"ז: ופעמים שהוא מדבר מבין שערות ראשו של אדם · כלומר נגלה עליו ומצמצם שכינתו בפניו ולישנא דקרא נקט דכתיב (איוב ל"ח) ויען ה' את איוב מן השערה מבין שערות ראשו לפי שאמר הן קדם אהלך ואיננו א"ל הקב"ה אני מצוי לך מבין שערות ראשך: הלך ושקל עצמו משנכנס ולא חסר כלום · אע"פ ששפשף עצמו במרחץ: מעשה נסים יש בדבר · אדם כובר חטין בכברה עד שלא ירדו תחת הכברה כשתים ושלש אצבעות בעודם באויר הם מתערבים · כל אחד ואחד בחבירו עד שלא ינוחו בכלי שתחת הכברה ואלו מהלכין כמה מילין ולא מתערבין: אמר ליה אותו כותי אפשר פלג אלהים מלא מים ולא חסר כלום והלא כל הבריות לוקחין מהן לתשמישן ונמצא שהוא חסר והיאך קראו הכתוב מלא מים קרא הוא פלג אלהים מלא מים · והיא מזיעת טפים עבות והם יורדות מהלך ת"ק שנה ואינם מתערבין אמר רבי יונה אל תתמה הדין ירדנא עבר בימא דטבריא ולא מתערב ובמדרש שוחר טוב במזמור וידבר דוד כמו כן אמר רבי יוחנן מעשה נסים יש בדבר אדם כובר חטים בכברה עד שלא ירדה שנים ושלשה אצבעות מתערבין ואלו מהלך ת"ק שנה המים יורדים ואין טיפה נוגעת בחברתה שנאמר כי יגרע נטפי מים (איוב ל"ו) וגם במסכת ברכות ירושלמי כתוב כן כל המדרש עד כי יגרע נטפי מים ומוסיף מהו כי יגרע נטפי מים שמוגען אלו מאלו כמה דתימא ונגרע מערכך (ויקרא כ"ז) והדר תני ר' יודן ברבי שמעון אומר שהוא מודדן במדה שנאמר ומים תכן במדה למדנו שטעות סופר הוא מה שכתוב בבראשית רבה סמוך לואלו מהלך כמה מילין ולא מתערבין רבי יודן בר שמעון אומר שהוא מודדן במדה שנאמר כי יגרע נטפי מים שמוגען זו מזו כמה דתימא ונגרע מערכך: רב אחא אמר כטס הזה · חולק הוא על דבריו של ראשון שאמר כעביה של ארץ כך עוביו של רקיע והוא אומר אינו אלא כטס הזה · ס"א שאינו עד כי אם מקלא ע"כ · שלכך נקרא רקיע שהוא לשון טס כדמתרגמינן וירקעו את פחי הזהב ורדידו ית טסין דדהבא: בברכות ירושלמי כשלשים גוזטראות מתחת שתי זרועות האדם אילך ואילך קרי גוזטראות בלע"ז טויי"ש וטעמא דכן עזאי דדרים בין מים למים שהיה יכול לומר בין מים ומים ומהו למים תלתין הוו: רבנין אמרין מחצה · דכתיב ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע בין המים שתי פעמים כתוב כאן שהיו ביניים ובנתיים והוא מחצה על מחצה: שלשים גוזטראות · משמע עביין יתר על עובי התחתונים דאמר רבי יוחנן לעיל תניין ברקיע פליגי: שהרעיש בן זומא את העולם · כדאמרינן לעיל לא היו ימים קלין עד שבן זומא בעולם נפטר מן העולם: והלא במאמר הן · שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג) · ואינו משיב

פירוש מהרז"ו

פי הנקב יפה: מראות גדולות · יש מראות בולטות מגדלים הראות · מראות קטנות מראות שקיעות מקטינים הראות · הרי שע"י המראות אדם משנה תבניתו · אך הוא עצמו אינו משתנה · ק"ו הש"י שאין בו שינוי חלילה אלא לפי כח המראות שרואים בו הנביאים · ועיין שמ"ר פר' ג' סימן ו' וש"נ: מן הסערה · מבין שערת ראשך · דאם כפשוטו מן רוח הסערה · הלא כתיב מפורש לא ברוח ה' ע"כ דרש ע"פ מדה כ' אא"ע לסערה ת"ע ע"פ מדת ממעל על שער ראשו · וכמו בשמשון שסרה עליו רוה"ק ע"י שער ראשו: ומאחר שתכנס · ותלא וכמ"ש כיון שיצא שקל עצמו · וכמ"ש בסי' ג' בשם מדרש תהלים שהגשמים זיעת מים עליונים · והזיעה הוא מעין ואינו מחסר כלום · וזהו פלג אלהים מלא מים · ובפסוק הקודם פקדת הארץ ותשוקקה רבת תעשרנה פלג אלהים · פי' אע"פ שמעשיר הארץ בגשמים אעפ"כ פלג אלהים מלא מים: פלגא · שבמקומות אחרים כתוב בל' רבים פלגי מים כי מים לשון רבים · וכאן אמר פלג לדרוש פלגא · והמים עצמן קורא פלג לא המקום: ה הרקיע דומה · פי' הרקיע עם המים התחתונים דומה לבריכה עם כיפה · שהמים התחתונים הוא ים אוקיאנוס הוא כמו בריכה · והרקיע כדורית כמו כיפה על הבריכה · ומהלחלוחית והאדים העולים מן הבריכה כיפה מזעת · וחוזרים ויורדים למטה לתוך הבריכה · והעננים שואבים מים אוקיאנוס שהם מלוחים ומי המטר מתוקים · והמתיקות הוא על שהיו ברקיע וכשירדו וחזרו לתוך ים אוקיאנוס · אינם מתערבים בו אלא עומדים בפני עצמם בתוך הים · והעבים שואבים מן המתוקים · לקמן פר' י"ג סי' י' · וכמ"ש פר"א פרק ג' שמימי אוקיאנוס בין קצות הארץ לקצות השמים · וקצות השמים על מימי אוקיאנוס פרושים שנאמר המקרה במים עליותיו תוכן של שמים הוא עולה למעלה כדורי הוא · כאוהל פרושה קצותיה למטה ותוכה למעלה: הדין ירדנא · לקמן פר' ע"ו סי' ה' וש"נ: אדם כובר חטים · וכן הגשמים יורדים כמו מן כברה כמ"ש לקמן פר' י"ג סי' י' וחוסרין אותה כמין כברה: כמה שנים · שמן הארץ עד לרקיע ת"ק שנה: שהוא מורידן במדה · לקמן פר' י"ג סי' ט"ו עיין מש"כ ויק"ר פר' ט"ו בסי' א': כי יגרע נטפי מים · לפי מ"ש כאן צ"ע · איך יליף ממ"ש ונגרע שהוא מורידן במדה · ועל עיקר הדרשה על שאינן מתערבין אינו מביא ראיה כלל · אך בברכות ירושלמי בסוף איתא כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו · שאתה ממניען זו מזו · כי יגרע נטפי מים · כד"א ונגרע מערכך · א"ר יודן ולא עוד אלא שמורידן במדה · שנאמר ומים תכן במדה · וכן הוא במדרש תהלים י"ח · וכן הוא בילקוט כאן וכן הוא ברש"י במדרש כאן · וכן הוא בירושלמי תענית: בעובי' של רקיע · כמ"ש בירושלמי ריש ברכות נמצא אתה אומר מהלך של רקיע מהלך נ' שנה וחלק עשירית ע"ש החשבון · וכן עובי' של ארץ · וכן עובי' של תהום · ומה טעם היושב על חוג הארץ וחוג שמים יתהלך · חוג חג על פני תהום · לגזירה שוה: כטס הזה · שעובי' של רקיע כטס הזה וכמ"ש לעיל סי' ב' מפסוק וירקעו את פחי הזהב · ודעת ר"י ב"נ שהרקיע ב' וג' אצבעות · צ"ע מנין לו · וז"ל הירושלמי ריש ברכות תני בשם ר' יהושע · עובי' של רקיע כשתי אצבעיים · מילתא דר' חנינא פליגא דאמר ר' אחא בשם ר' חנינא · תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק מלמד שהם עשוים כמין הרקיע · פי' כמין דבר של רקוע · וכמ"ש כאן כטס הזה והטס חזק ודק: למ"ד תלתין · שהול"ל המים · ודורש בין מים ומים · שלשים מדות של מים · וכסוסטא בלשון יון · מדה מחזקת הין · מוסף ערוך · ודעת רבנן כדעת רבנן לעיל · שהם מחצה על מחצה · וזהו בין מים למים · שהם שוים כעליונים כך תחתונים · ואינם יתרים כלל: ו שהרעיש בן זומא ·

יפה תואר

כו כו' שאלתו היתה כיון דהקב"ה לא יוגבל במקום ואיך הושם לו גבול בין בדי הארון · במקום קטן כזה והשיבו כמו שהצל נאצל מהגוף לפעמים בגדלותו ולפעמים בקטנותו כן האציל הקב"ה משכינת כבודו אור נבדל להשפיע על מקום בדי הארון · ורחב"א הוסיף כי השפעתו והשגחתו נראית בכל מקום גם בין שערות ראש איש: אפשר פלג אלהים מלא מים מפרש פלג אלהים הוא מים העליונים ומשם יורד הגשם וכדעת ר"י לקמן בפי"ג סי' ח' וכן תרגם המתרגם וכן איתא בפ"ק דתענית מאי פלג אלהים מלא תנא כמין קובה יש ברקיע שממנה גשמים יוצאין · לכן שאל למה לא יתמעטו המים שם · והשיב לו ר"מ דמיון מזיעת האדם היוצאת תמיד ותתמלא שנית מקרבו כך מעין אלהים העומד בגם למעלה בשמים הגשמים היוצאים הם כזיעה אשר מקרבו יתמלא: ומחמת הבריכה כו' · פי' כיון דהרקיע הוא כבריכה העוצר המים בקרבו והרקיע הוא של אש לכן מתחממים המים ומזעת · וכ"ה בפר"א: שהוא מורידן במדה · זה אין לו קשר כלל למה שלפניו · וע' לקמן פי"ג דאחד דרש כי יגרע נטפי מים שממניען אלו את אלו וריב"ש אומר שהוא מוריד במדה · וגם פה חסר ונ"ל דר"י מביא ראיה דמעשה נסים הם מהכתוב כי יגרע נטפי מים שהקב"ה מונע הטפות המלוחות והמתוקות שלא תתערבנה יחד וריב"ש דחה ראיתו כי הכתוב זה בא ללמד לנו רק שהקב"ה מורידן במדה ופי' כי בר"ה נגזר על הגשם כמה ירדו באותה שנה · ויליף גז"ש כי יגרע מן ונגרע מערכך כמו ששם הוא בערך ומדה כן הכא: כעוביה של ארץ כו' · משום דעסיק בקרא ויהי רקיע מביא הכא · וגם למ"ד כטס דורש רקיע מלשון טס וכדאיתא בפ"ק דירושלמי ברכות תרקיע עמו לשחקים מלמד שהן עשויין טס: זה אחד מן המקראות כו' · כי גם במאורות ובחית הארץ ובארץ כתיב הפעל עשה וכן כתיב ויברא אלהים

משנת דרבי אליעזר

יצא את ולשם שני רקיע ת"ל נוסס: שתכנס למרחץ כו' כל אותה הזיעה כו' היינו כדנציל וז"ל ופירותיהם הם מי הגשמים ופי' רש"י שם בשם פדר"א שמי גשמים הם מזיעת חום השמים :
ר"י בר"ג אומר כשתים ושלש אצבעות וכו' · נ"ל דס"ל כדלעיל [illegible]

ידי משה

וקאמר ליה בכ"א שידיעה משמע שהיה קודם לכן איזו חגגה וזה מורה על מ"ב נמצא שרצון שכתוב לסביה ראיה ממ"ב על מ"מ ועדיין לא ידענו בשום מקום שהיה האש חוצץ בין עליונים ותחתונים במ"ב כמו שמפורש במ"ש [illegible]

כל צבאם · [א] למה אין כתיב בשני כי טוב · רבי יוחנן תני לה בשם רבי יוסי ב"ר חלפתא שבו נבראת גיהנם · שנא' (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה · יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום · רבי חנינא אומר שבו נבראת מחלוקת · שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים · א"ר טביומי אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב · מחלוקת שהיא לערובובו על אחת כמה וכמה · (ה) א"ר שמואל לפי שלא נגמרה מלאכת המים · לפיכך כתוב בשלישי כי טוב שני פעמים אחד למלאכת המים · וא' למלאכתו של יום · [ב] שאלה מטרונה אחת את רבי יוסי אמרה לו למה אין כתיב בשני כי טוב · אמר לה אעפ"כ חזר וכללו כולו בסוף · שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · אמרה ליה משל ששה בני אדם באין אצלך ואת נותן לכל או"א מנה ולאחד אין את נותן מנה · ואת חוזר ונותן לכולם מנה אחד · לא נמצא ביד כל אחד מנה ושתות · וביד אחד שתות · אתמהא · חזר ואמר לה כההוא דאמר ר' שמואל בר נחמן לפי שלא נגמרה מלאכת המים · לפיכך כתיב בשלישי ב' פעמים כי טוב · אחת למלאכת המים ואחת למלאכת היום · רבי לוי בשם רבי תנחום בר חנילאי אמר כתיב (שם מו) מגיד מראשית אחרית · בתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה משה קרוי טוב · ועתיד ליטול את שלו מתחת ידיהם לפיכך לא כתיב בהם כי טוב · רבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמר משל למלך שהיה לו לגיון קשה · אמר המלך הואיל ולגיון זה קשה אל יכתב שמי עליו כך אמר הקב"ה הואיל והמים הללו לקו בהם דור המבול · ודור אנוש · [ג] ודור הפלגה · לפיכך אל יכתב בהן כי טוב :

ז ויקרא אלהים לרקיע שמים · [ד] רב אמר אש ומים · רבי אבא בר כהנא אמר משום רב נטל הקב"ה אש ומים ופתכן זה בזה ומהן נעשו שמים · ד"א שמים כתיב · שהן שמים מעשיהן של בריות · (טו) אם זכו והגידו שמים צדקו ואם לאו (ו) יגלו שמים עונו · ד"א שמים שהבריות משתוממים עליהן · לאמר של מה הן · של אש הן . של מים הן · אתמהא · ר' פנחס בשם רבי לוי אמר (טז) הוא אתא וקם עליו (תהלים קד) המקרה במים עליותיו [ה] הוי של מים הן · סמים (יז) מה סמים הללו מהן ירוקין ומהם אדומים מהם שחורים ומהם לבנים כך שמים פעמים ירוקין וכו' · רבי יצחק אמר שמים שא מים טעון מים · משל לחלב שהיה נתון בקערה עד שלא תרד לתוכו טיפה אחת של מסו הוא מרפף · כיון שירד לתוכו טיפה אחת של מסו · מיד הוא קופא ועומד · כך עמודי שמים ירופפו · (יח) עמדו שמים ניתן בהם את המסו · (יט) ויהי ערב ויהי בקר יום שני · אתיא כדאמר רב לחים היו בראשון ובשני קרשו :

ויאמר

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ס'. ילקוט ישעיה רמז ש"כ. ב ילקוט כאן רמז ס'. ג עיין מנחות דף כ"ג . לקמן פרשה ל"ט . ד חגיגה דף י"ב . במדבר רבה פרשה י"ב . ה ירושלמי ר"ה פרק ב' :

חדושי הרד"ל

פ"ק דברכות : (טו) אם זכו והגידו השמים צדקו . מקרא זה על הקב"ה נאמר . ונראה ט"ס וצ"ל ויגידו שמים צדקו (תהלים נ') דמפרש על חסידי דכתיב לעיל מניה : (טז) הוא אתא וקם עליו . צ"ל קריא הוא אתא : (יז) מה סמים הללו . יתכן שבסמי קטורת קאמר שד' מהם מפורשים בתורה בשם סמים נטף הוא אדומה (ע' נדה כ"ח) ושחלת דמתרגמינן טופרא הוא ירוקה וחלבנה הוא שחור . ולבונה זכה הוא לבן . וכן שמים כלולים מן ד' גוונים הללו : (יח) עמדו שמים . צ"ל להיפך ניתן בהם את המסו עמדו שמים . ולפרש סיפיה דקרא ויתמהו מגערתו קאתי . שע"י גערת ה' תמהו ועמדו במקומם . (וע"ל פי"ב למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה כך עמודי שמים כו' ויתמהו מגערתו) . והוא דטור יהי רקיע שקרשו ממנו כדמפרש : (יט) ויהי ערב וגו' אתיא כו' . ט"ס הוא וצ"ל ויאמר אלהים יהי רקיע ביום שני אתיא כדא"ר כו' :

חדושי הרש"ש

ס"ג דפלוגתא רשב"פ ורבנן מקומם לעיל אחר מאמר ר' יוחנן נטל כו' חלייס ברקיע כו' סה"ד פלג כו' פלגא : (ה) א"ר ש בר נחמן כצ"ל וכדלקמן : (ו) יגלו שמים עונו . איוב כ' :

והארץ

רש"י

על התמהון : ליטול את שלו מתחת ידיהם · כלומר שנכשל בשבילם על ידי מריבת המים · וזו אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא שחקר עליהם עד שעמד על בוריו כמה היו בין מים העליונים למים התחתונים וכן חקר בשאר מעשים : ויעש אתמהא · כלומר אלמלא שכתוב ויעש אי אפשר לפי שאנו למדין שבמאמר נעשו דכתיב בדבר ה' שמים נעשו והקורא בספר כשיגיע לזה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם שם הוא סוף הענין וראוי להיות שם שתי נקודות ואף ויעש אתמהא עד כי בדבר ה' שמים נעשו תחלת מלה וסוף מלה ולמה אין כתיב בשני כי טוב תחלת מלה : יש שני שיש בו תמול · שהעומד בו זכה להזכיר יום ראשון שעבר ויכול לומר אתמול אבל אינו יכול לומר אתמול שלשום שהרי לפני ראשון לא היה יום : סמים מה סמים הללו מהן ירוקין וכו' · טיפה אחת של מסו בלע"ז פרדסור"א שמעמידין בה גבינה : קופא · כמו וכגבינה תקפיאני : ובשני קרשו · כמו יין קרוש :

כתיב

מתנות כהונה

נעשו וכאן כתיב ויעש · והרמב"ן ז"ל כתב שמקום התימה היה שמיד אחר האמירה דכתיב ויאמר אלהים יהי רקיע כתיב אחריו ויעש וגו' משא"כ בשאר הימים שמיד אחר האמירה כתיב ויהי כן . ואולי היה לו פירוש נסתר ולא רצה לגלותו וזהו ענין הרעש עכ"ל [ועיין במורה נבוכים ח"ב מאמר כ"ז ובפ"ת ממאמר התחיה להרמב"ם] · ורש"י פי' שהרעיש נפטר מן העולם כדאמרינן לעיל לא היו ימים קלים כו' : ה"ג בילקוט במאמר הן דכתיב בדבר ה' : ערוך מאתמול . מדבר בגיהנם דכתיב בסיפיה מדורתה אש ועצים : מחלוקת · חלוקה : אתמהא . וכן כאן האי טוב מאד שב על כל מלאכת שש הימים ולא הגיע ליום שני רק שתות מהאי טוב : את שלו · גזר דין של עונש : מתחת ידיהן · ע"י המים המה מי מריבה : לגיון · פי' הערוך חיל של אנשי מלחמה : על יכתב בהן כי טוב . שמו של הקב"ה טוב · כד"א טוב ה' לכל : דור הפלגה · לקמן בפ' נח פ' ל"ח דרש ויפן אל תיקרי ויפן אלא ויציף שהציף עליהם מי הים : שא מים · אש ומים · נוטריקון של שמים : ופתכן · פי' הערוך ערבן ובלבלן : [ד"א שמים כתיב · ע"ש ימים והסי"ן ימנית] : שהם שמים · לשון שומת ב"ד כד"א כל השם אורחותיו · [וע"ל בויק"ר פ"ט] : ד"א שמים שהבריות וכו' · דרש ביה ל' שממה : הוא אתא כו' · לפיכך בא הכתוב הזה ועמד על הספק והשתוממות והורה לנו שנברא ממים שנאמר המקרה במים וגו' · [ועי' בילקוט ותמצא כי כן הוא] : מסו · דבר שמעמידין בו החלב להקפיא אותו נקרא מסו על שם שמחלק ומפריש מי החלב [מן החלב והגבינה כדאיתא בירושלמי דמס' מעשרות הרימונים מסימסו כו' וע"ל בפ' סל"ח] : מרפף · רופף ומנענע תמיד : קופא · עומד קפוי כד"א וכגבינה תקפיאני : עמודי שמים · קרי ביה עמדו שמים מרופפים ונתן בהם הקיום והעמידה במאי דכתיב ויהי כו' שביום שני נקרשו :

יפה תואר

אלהים את כל אשר עשה ועל כולם השתאה איך שייך הפעל עשה על אומר ודברים והכתוב ויעש אלהים הוא אחד מהכתובים האלה · ואע"ג דבכתוב שהבית בדבר ה' שמים נעשו כתיב ג"כ הפעל עשה אבל שמה הוא בנפעל וקאי על הנבראים ולא על הפועל והבורא : כי ערוך מאתמול תפתה . והגיהנם נקרא תפתה לפי שכל המתפתה ביצרו נופל בה כדאיתא בפ"ב דעירובין . וכיון דהגיהנם הוא רע לכן לא נאמר עליו כי טוב . והא דמדרים לקמן בפ"ט כי טוב מאד זה הגיהנם . זה מדבר מעונש הרשעים אשר גם זה טוב לבני אדם ליסרם כי יצדקו . אבל בריאתו לא טוב הוא . כי טוב היה אשר לא ירשעו ולא יצרכו הגיהנם ליסרם . והטעם שביום ב' נברא הגיהנם כי אז נבראו המלאכים אשר משרתיו אש לוהט וגם בב' יצאה האש וליחכה את פני הרקיע כדאיתא לעיל . ולכן נברא אז גם אש של גיהנם : לפי שלא נגמרה מלאכת המים . ואע"ג שנגמרה מלאכת הרקיע ביום ב' ולמה לא נאמר טוב על הרקיע מ"מ כיון שגם הרקיע הוא ממים כדאיתא לעיל . וכל שלא נגמרה מלאכת המים לא נגמרה גם מלאכת הרקיע בכללו : לפיכך לא כתיב בהן כי טוב והא דכתיב ביום שלישי כי טוב על יקוו המים . י"ל שהטוב קאי רק על ותראה היבשה שנמשכה מהם ולא על מלאכת המים : משל למלך כו' · ויען שה' נקרא טוב כדכתיב טוב ה' לכל ולכן לא חפץ לכנות המים הרעים בכנוי טוב אשר הוא יכונה בו : ודור אנוש · ע' לקמן פכ"ג בסופו : אש ומים · כי הקמץ תחת השי"ן מושך אחריו אל"ף וכאילו כתיב שא מים ובחלוף אתוון יהיה אש (בשם ספר הפליאה) : נטל הקב"ה אש ומים כו' . פי' שלא תאמר שנבראת השמים מהאין המוחלט . אבל נטל אש ומים אשר כבר נבראו ומהם עשה את השמים : שמים כתיב · פי' המ"ם בחיר"ק מל' שומא והשי"ן והסי"ן מתחלפים [ובאמת גם שומת ב"ד הוא בסי"ן ימנית וכמ"ש גם התוי"ט בכתובות פרק י"א מ"ה בשם הרא"ש · וכ"ה דעת בעל מנחת שי בתהלים כ' אבל צדקו דברי היפ"ת וכמו שהוכחתי בספרי אור בוקר במו"ק דף ה'] : שהבריות משתוממים · וסובר כי השמים אינם מיסוד אש ומים אבל הוא גשם חמישי כדעת החוקרים ובני אדם אשר לא יבינו מה הוא · ישתוממו וישאלו כדעתם האם של אש או של מים הם : הוא אתא וקם עליו כו' . וחולק על מה שלפניו וסובר כי הוא של מים . ונקרא שמים כמו שם מים והמ"ם האמצעי עומד במקום שנים:

פירוש מהרז"ו

והתשובה ע"ז עיין לקמן סוף פר' י' וכאן חסר · ורש"י במדרש פי' מה שהרעיש בן זומא העולם היה על חקירת מעשה בראשית כמה בין מים עליונים למים תחתונים · כדלעיל פר' ב' סימן ד' ומ"ש ויעש אתמהא וכו' דברי המדרש הם לנגד דברי בן זומא : שבו נבראת גיהנם · פסחים נ"ד לקמן פר' כ"א סימן ט' · שמ"ר פר' ט"ו סי' כ"ב · ויק"ר פר' ל"א סי' י"א : כי ערוך מאתמול תפתה · ואמר שהגיהנם ערוך מאתמול · הרי לא פירש איזה יום היה שנדע איזה אתמול · ולא בא לסתום אלא לפרש · על כן דרש מאתמול יום שנוכל לומר בו אתמול היינו יום ב' ליום ראשון · ולא שלשום שלא היה לפניו יום אחר : מחלוקת · פי' חלוקה ופרישה בין מים עליונים ותחתונים : לתקנתו של עולם · שיהיה מים למעלה ולמטה · מלמעלה ירד הגשם כמ"ש לקמן פר' י"ג סי' י' ע"ש המובא בזה · ומלמטה יהיה התהום לנחלה הקרקע לא כתב בה טוב · ושאר מחלוקת שהוא רק לאבד העולם על אכו"כ : שלא נגמר מלאכת המים · שביום ג' כתיב יקוו המים · הרי שביום ב' עדיין לא נגמר : למלאכתו של יום · דשאים ואילנות : מנה ושתות · וכן בנמשל אבל מעשה כל יום כתיב טוב בפני עצמו · וגם כלול במ"ש בסוף והנה טוב מאד . אך במעשה יום ב' אין בו אלא מה שנכלל בסוף : מגיד מראשית אחרית · בזה שלא כתב בשני כי טוב רמז בו דבר עתיד : משה קרוי טוב · שמ"ר פר' א' סימן כ' וש"נ · ע"ש פר' י"ח סי' ג' : ליטול את שלו · עיין במ"ר פר' י"ט סי' י"ד . ובלשון זה לעיל פר' ב' סי' ב' בסוף : לגיון קשה · לקמן פר' ה' סימן ו' ע"ש וש"נ : לקו בהן דור המבול · בילקוט הגירסא ילקו בהן דור וכו' . כי בשעת הבריאה עדיין לא לקו · וגי' לקו נ"ל שבשעת כתיבת התורה כבר לקו דור אנוש ומבול והפלגה שהציף ל' משפחות · לקמן פר' ל"ח סי' י' : ז לרקיע שמים · משמע שע"כ קרא לרקיע שמים שנדע מה שלא היו יודעים משם רקיע · ע"כ דרש שהשם שמים בא לפרש ממה נעשה הרקיע · והיינו נוטריקון של אש ומים · וכן שאר הדרשות על פי מדת ממעל : נטל אש ומים · עיין במ"ר פרשה י"ב ריש סי' ח' בא"א · ומ"ש ופתכן פי' שערבן זה בזה ועשה שלום ביניהם ע"י כח המחזיק שלא יפרדו עיין לקמן פר' י' סימן ג' ביתר ביאור : שמים כתיב · בלא הניקוד מלשון ושם דרך · השם אורחותיו כמ"ש ויק"ר פרשה ט' סוף סי' א' : הגידו השמים צדקו · תהלים נ"ו · צדקה שעושה הקב"ה עם בריותיו כשזוכים · ומקום אחר כתיב יגלו שמים עונו · ב' כתובים מכחישים · והכריעו כאן כשזוכים · וכמ"ש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים · וכן פסוק ויגידו שמים צדקו תהלים נ' ג"כ כאופן הנ"ל · עיין לקמן פר' ו' סוף סימן ו' · וכאן כשלא זוכים · אז יגלו שמים עונו · וכן ועצר את השמים ולא יהיה מטר · וכן יתן מטר ארצך אבק ועפר מן השמים וכדומה · ועי' לקמן פר' כ"א סי' ב' : משתוממים · שמים מלשון שממה · כמ"ש שומו שמים · כשאדם מתמיה על דבר הוא משתומם · וכן כאן אי אפשר לבריות לעמוד על חקירה זו · אם הם של אש · שהרי אנו רואים שכל אש נמשך למעלה · וכן המים אנו רואים שיורד למטה · וחולק על רב שאמר שנעשה מאש וממים : אתא וקם עליו · פי' דוד בא ועמד על חקירה זו כמ"ש לעיל פר' א' סוף סימן ו' ופר' פ"ו ריש סימן כ"ב בהדיא ועיין לעיל ריש פרשה ז : סמים · ע"פ מדת ממעל נוכל לדרוש שהוא בכלל תיבת שמים · סמים של צבעונים · שהשמים ע"י העבים והשמש · נראה בהם כל מיני מראות פעם מראה זו ופעם מראה זו וכמ"ש לקמן פר' י"ב סי' י"ב חזיז ע"ש : שא מים · ופירושו טעון מים על המים העליונים · או על העבים שטעונים מים : משל לחלב · לקמן פר' י"ד סי' ה' · ויק"ר פר' י"ד סי' ט' ועיין במ"ר פר' י"ז סימן ג' · המסו את לבבנו · הרימונים מסימסו · ופירושו מלשון חלוק ופירוד שהמסו מחלק החלב חלק הקפוי לגבינה בפני עצמו · והלק הנסיובת בפ"ע : עמודי שמים · הוקשה לו איזה עמודים יש לשמים · ע"כ דרש עמדו שמים שבתחלה היו מרופפים · והמסו הוא האש שנתבאר לעיל פר' ז סימן ב' על פסוק ברוחו שמים שפרה · כקדוח אש המסים · ע"ש היטב כל המקומות שציינתי · והפסוק ברוחו שמים שפרה הוא פירוש על פסוק ועמודי שמים בסמוך לו אף על פי שמפסיק ביניהם בפסוק · בכחו רגע הים איוב כ"ו · דעת חז"ל לדרוש ע"פ מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין שהפסוקים אנו צריכים להיות סמוכים יחד · וזה דעת רב שלא נגמרה ברייתם כאחד אלא בשני ימים . וכמ"ש בברייתא דל"ב מדות מדה י"ב וזהו שאמר המדרש אתיא כדאמר רב וכו' · ומ"ש ויהי ערב ויהי בוקר יום שני · טעות הוא ומקומו בסיום הפרשה שבא לחתום הפ' ואינו דורש עליו וע' לקמן פר' י"ב סוף סימן יו"ד :

ידי משה

פיה קושיא של ויעש אתמהא וכו' אלי נראה שהמאמר הוא סופו עד מלת ויעש אתמהא והרעשה של ב"ז היה כדפרש"י לפי שרצה להבין יותר מדאי וקאי ארלעיל שרצה להבין כמה בין מים למים והרעיש את שלמו פי' שהלך לו מן העולם . ואח"ז התחיל המדרש ויעש אתמהא וזו דרש בפני עצמו ואינו מטיב על תמהו וכן מציע כמה שעמים : א"נ י"ל שבמדרש השיב על התמהון וה"פ ויעש הלא במאמר היה כמו שאחז"ל בי' מאמרות נברא העולם ומשני דאין זה תמיה הוי בדבר ה' שמים נעשו כי מלת ויעש הוא הדבור פירוש שהדיבור הוא העשיה כדאי' לקמן פרשה י"ב משל למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה הוי עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו א"כ האמירה הוא העשיה ותייהי לקמן ע"ז בדבר ה' שמים נעשו וכבר נעשו ודוק :

פרשה ה א ויאמר אלהים יקוו המים · * (א) כתיב (תהלים קד) מן גערתך ינוסון מקול וגו' · רבי ברכיה בשם רבי אבא בר אמי אמר יעשה מדה למים · והיך מה דאת אמר (זכריה א) וקו ינטה על ירושלים · רבי אבא בר כהנא בשם רבי לוי אמר · אמר הקב"ה (ב) יקוו לי המים · מה שאני עתיד לעשות בהם · משל למלך שבנה פלטרין והושיב בתוכה אלמים והיו משכימין ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובאצבע ובמנולין · אמר המלך אלו היו פקחין על אחת כמה וכמה · אתמהא · הושיב בה המלך דיורין פקחין עמדו והחזיקו בפלטין אמרו אין פלטין זו של מלך · שלנו היא · אמר המלך תחזור פלטין לכמו שהיתה · כך מתחלת ברייתו של עולם לא היה קלוסו של הקב"ה עולה אלא מן המים הדא הוא דכתיב (תהלים צג) מקולות מים רבים אדירים משברי ים · ומה היו אומרין אדיר במרום ה' · אמר הקב"ה מה אם אלו שאין להן לא פה ולא אמירה ולא דיבור והרי הן מקלסין אותי · כשאברא אדם על אחת כמה וכמה · עמד דור המבול ומרד בו · עמד דור אנוש ומרד בו · דור הפלגה ומרד בו · אמר הקדוש ברוך הוא יפנו אלו (ג) ויעמדו ויבואו אותן שישבו בהן מקודם הדא הוא דכתיב (בראשית ח) ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה :

ב אל מקום אחד · ב רבי יודן בשם רבי לוי ורבי ברכיה בשם רבי יודן ב"ר שמעון אומר כל העולם כלו מים במים · ואתה אומר אל מקום אחד · אתמהא · משל (ד) לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומן · מה הוא עושה להן מתירן (ה) ומוציא את רוחן ומסלקן בזוית אחד · (א) כך דרך הקב"ה על מי בראשית וסילקן בים אוקיינוס הה"ד (איוב יב) הן יעצור במים ויבשו וגו' (שם ט) (ב) (ו) ודורך על במתי ים :

ג א"ר לוי המים היו אומרים אלו לאלו נלך ונעשה קילוסין להקב"ה · הה"ד (תהלים צג) נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם וגו' ר' לוי אמר דרך הים · ר' אבא בר כהנא אמר לדוכתא פלונית ולזוית פלוניתא גלגלא פלגיתא · רב הונא אמר להדך ימא להדך ימא · ר' יהושע בר חנינא אמר לדוכסאים · ר"א אמר קלטן הים · היך מד"א (איוב לח) הבאת עד נבכי

מסורת המדרש א לקמן פרשה כ"ח · שמות רבה פרשה ט"ו · איכה רבה פסוק פרשה ציון ילקוט כאן · וילקוט תהלים רמז תתמ"ח כל הענין · ב שמות רבה פרשה י"ח · מדרש תהלים מזמור צ"ג · ילקוט כאן :

חדושי הרש"ש

(א) כך דרך כו' · בשוח"ט מזמור צ"ג הגי' כבש עליהן ויצא הרוח מהן כו' : (ב) ודורך על במתי ים · שם

חדושי הרד"ל

(א) כתיב מן גערתך ינוסון כו' · כמדומה לי לפמ"ש בס"פ הקודמת דדרש יתמהו מגערתו שעמדו מקול גערתו נראה שפ' זה שייך למאמר ס"פ הקודמת דמייתי ראיה שנאמר גוער בים : (ב) יקוו לי · לשון תקוה כמו לי איים יקוו · וזהו לשון לי שסמך על הפסוק הזה : (ג) ויעמדו ויבאו אותן כו' הה"ד ויהי הגשם כו' · באיכה רבה פ"א אות פ' הלשון · יחזור העולם לכמות שהיה שנאמר ויהי הגשם כו' · וכמדומה שלשון על הארץ דרש כד"א וישוב העפר על הארץ כשהיה · כן כאן ע"י הגשם על הארץ ישוב כמו שהיה לכסות הארץ כבראשונה : (ד) לעשר נודות כו' · בשוח"ט מז' צ"ג מבואר שלשון נודות הוא ע"ש המקרא כונס כנד מי הים : (ה) ומוציא את רוחן כו' · יעצור במים שכל שהמים הן קלים ביותר הוא מצד שהן ספוגיים יותר נכנסין בהן חלקי רוח הרבה ומתפשט ביותר ומי הים חלקיהם מוצקים יותר · ואין כ"כ רוח הרבה בינייהם · לכן הם כבדים ביותר · וז"ש שעצרן (וכבשן להוציא רוחן עי' בשוח"ט שם) · ועי"כ נתדבקו חלקי המים ביותר ונמצאו מחזיקין מקום מועט : (ו) ודורך על במתי ים ·

מתנות כהונה

פרשה ה [יעשה מדה למים גרסינן וכן לקמן פ' כ"ח] יקוו כו' · דרש מדכתיב יקוו בלשון כבד ולא כתיב יקוו לשון קל פירושו יהיו נקווים לצרכי לעתיד לדור אנוש ודור הפלגה כו' : [שבנה פלטין במגילת איכה בפסוק פרשה ציון גרס שבנה פלטין ע"ג ביבור ין של מים וזהו דמסיים תחזור הפלטין לכמו שהיתה כלומר תחריבן למים אבל לקמן פכ"ח ובילקוט ובמדרש תהלים וגם' בחיי ל"ג ליה וכן בגי' רש"י אינו וע"כ צ"ל הא דמסיים תחזור הפלטין ליושב בהן האלמים שישבו בהן מקודם וכ"ה בנמשל ודו"ק] : במנולין · פירש"י והערוך בסודרים שעל ראשם שמסירין אותו מראשם מפני כבוד המלך כמנהג ארץ אדום: אלא מן המים · שלא היה אז בעולם רק מים : דור הפלגה · שגם הם נידונו במים כדלקמן בפ' כ"ח [וכ"ה לעיל פ"ד אבל לקמן בפ' זו ובמגילת איכה ובילקוט ובמדרש תהלים ל"ג לי'] : ויבאו אותן כו' · והם המים במדרש איכה גרס ויבאו המים : ויהי הגשם · ודור אנוש גם המים הציפן המים, וכן דור הפלגה כדלקמן בפל"ח] : הגשם · פירש"י הגשם משמע שהיה משמש ימי בראשית מדלא כתיב גשם : מתירם · התיר הקשר שנקשר פיהם לעצור בהם הרוח ה"ג ויבשו וגו' וכתיב ודורך על במתי ים וכן הוא בשוחר טוב : ונעשה קילוסין כו' · שקבלו עליהם בשמחה גזירת המקום ב"ה ואמרו שירה וקילוס [וכן הגירסא לקמן פל"ח ובילקוט ובמדרש תהלים] או י"ל שמה שקבלו עליהם גזירת המקום ב"ה הוא בעצמו הקילוס · והערוך ורש"י ז"ל גרס קלווסים פירוש לקיים גזירת המלך : דרך ים וכו' · דכים דרש נוטריקון דרך הים כלומר נלך דרך הים עד ים אוקיינוס ורש"י ז"ל גרס אומרים אלו לאלו להן ניזל פירושו שאמרו אלו לאלו להיכן נלך שהקב"ה אמר לנו יקוו המים אל מקום אחד היכן הוא המקום אמר להם הקב"ה ישאו נהרות דכים דרך ים אוקיינוס [וגי' הספר היא במדרש תהלים ממש ועי' מזה בארוך בש"ך פע"ו] : לדוכתא כו' · דכים נוטריקון דוכתא פי' למקום ולזוית פלונית תרד גלגל זו של מים וכן לכל גלגל וגלגל שבאה היה מראה לה הקב"ה מקום מיוחד שתרד שמה : להדך · לזאת · כמו להדא וכולם נוטריקון של דכים קדרשי · לדוכסס ים ה"ג בילקוט תהלים ופירש שביל הים וע"ע דכסמון ורש"י ז"ל גרס דוכוס ים ופי' בו לממשלת הים לצד הים הסמוך למלכות פלן : נבבי ים

רש"י

פרשה ה כתיב מגערתך ינוסון · באותו מזמור כתיב למעלה מן הפסוק הזה זה הים גדול ורחב ידים ומפרש המקרא כתיב ינוסון המים ממעשה בראשית והלכו להם · ס"א לדכים ע"כ : עשה מדה למים · ומשמע יקוו לשון מדה יעמדו אל מקום אחד היכן · ס"א היינו ע"כ · שיעור וכמו שמצינו קו לשון מדה כדכתיב וקו ינטה על ירושלים : ס"א כמו כן יקוו לשון מדה ע"כ : יקוו המים · יקוו לי המים · ס"א יקיימו לי תנאם ע"כ : מה שאני עתיד לעשות בהם · בדור אנוש ובדור המבול : דיורין · אכסנאים : מנולין · סודר הראש ויש מקומות כשנותן אדם שלום לרעהו מכיפין קצת סודר שעל ראשם בכפו שלימו : ס"א להושיב בה דיורין אלמים והוו משכימים שואלים בשלומו ברמיזה ובאצבע ובמנולין לפי שלא היו יכולין לשאול את שלומו בפה כי אלמים היו מנולין הוא סודר שמתעטפין בזה בני אדם את ראשם בארצות יון וכשהמלך עובר מעבירים אותו מעל ראשם עד שהוא עובר מפני כבוד המלך וראיה לדבר שמנולין הוא סודר שכל ההגדה הזאת הוא מביאה במדרש איכה וכן היא שנויה שם למלך שבנה פלטין והושיב בתוכה דיורין אלמים והיו משכימים ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובסודרין : מקולות מים רבים · נהרות וחזק מהם אדירים משברי ים וחזק על כולם אדיר במרום : עמד דור אנוש ומרד בו · כדכתיב אז הוחל לקרא בשם ה' ונשטף שליש העולם הדא הוא דכתיב ויהי הגשם על הארץ גשם לא נאמר אלא הגשם כלומר אותו הגשם שהיה משמש ימי בראשית : קלווסים · גזהה דכוס משמע שם מקומות ס"א שני מקומות ע"כ ולפיכך היו דורשין אותו בלשון כפול מר הכי ומר הכי לדכס"ד ס"א להדך ימא לזה הים כדוכסס הים וכו' ע"כ לממשלת הים לשון דכים אנו משבחים ס"א מדוכרין אנו ואנו משובחין ומולקין ע"כ והולכין דרושות : להן ניזיל · להיכן נלך שהקב"ה אומר לנו יקוו המים אל מקום אחד היכן זה המקום אמר להם הקב"ה ישאו נהרות דכים רבי לוי אומר דרך הים רבי אבא בר כהנא אמר לדוכתא פלן ולזוית פלן ר' הונא אמר להדך ימא כמו להדא לים זה אוקיאנוס : לדוכסאי' · לצד הים הסמוך למלכות פלן דוכסי דוקדי לשון דוכוס כך שמעתי : רבי אלעזר אמר קלטן הים · ומאי משמע דהאי דוך ליטנא דקליטא הוא דכתיב שכאש

פירוש מהרז"ו

פרשה ה סימן **א כתיב** מן גערתך · כאן אינו מפורש באיזה אופן נקוו המים ומפורש בתהלים ק"ד כמ"ש לעיל פר' א' סוף סימן ו' גלי עמיקתא · וכמ"ש שמ"ר פר' ט"ו סי' כ"ב הביאור עפ"י מדה י"ז וכאן קיצר וסמך על מה שמבואר שם באריכות · וכן בפר"א פרק ג' ובמדרש תהלים צ"ג באריכות : יעשה מדה · מדלא קאמר יאספו או יכנסו · ע"כ דרש שנכלל בזה ג"כ · המדה של מים עפ"י מדת ממעל · שמתחלה לא היה מדה למים שהיו מלאים העולם · ועכשיו יהיו במקום אחד במדה · כמ"ש עד פה תבוא ולא תוסיף · וכמ"ש וקו ינטה על ירושלים · שהוא מלשון מדה · שלא להוסיף ולא לגרוע : יקוו לי המים · כצ"ל מדלא קאמר לשון יכנסו או יאספו · ואמר יקוו דורש מלשון תקוה · שיקוו ויצפו שעתידים לחזור לגבולם · ולכן נתן בהם טבע זאת מתחלה שימלאו העולם וישתוקקו תמיד לחזור לטבעם · והבטיחם שיבא עת שימלא עשאלותם · עי' לעיל ריש פר' ב' · ועי' לקמן פר' כ"ח סי' ב' איכה רבתי פסוק פרשה ציון בידיה דף ס"ח : ובמגולין · בערוך ערך מנולין הביא בשם מדרש איכה · ובסודרים · ולפנינו שם אינו כן · אלא הגי' ברמיזה ובאצבע · אך מזה אנו לומדים כוונת הערוך שפירש מנולין היא סודרים · ופירושו כמו שנוהגים ב"א כשואלים שלום ע"י רמיזה יש מקומות באצבע להניחו אל הכובע לסימן נתינת כבוד · או שמסירים הכובע · ובמדינות המזרחיות הולכים בסודרים על ראשם במקום כובע שלנו ונותנים כבוד בלא אמירה ודיבור וכן המים · וכן מצאתי ברש"י כאן שהביא רמז שהמנולין הוא סודר ממדרש איכה הנ"ל כמ"ש : ומה היו אומרים · וכמ"ש במדרש תהלים צ"ג באריכות ובמעשה · ששמעו במעמקי ים קול זה · ואע"ג דקאמר שאין להם פה ולא אמירה ודיבור · יתכן שהכוונה על דרך שאר הברואים שלכל א' הברה מיוחדת וקול אחר לצפוף העופות והבהמות · וכן המים היו להם קול שדומה לדיבור · אדיר במרום ה' : עמד דור המבול · דור אנוש היה קודם דור המבול · רק על שחטא דור המבול מפורש בתורה באריכות ועונשם כליון חרוץ · ע"כ הקדים דור המבול : ויבואו אותן · במבול מפורש · ודור אנוש והפלגה עיין לקמן ריש סימן ו' מש"ש וש"נ · וכמ"ש לעיל פר' ד' סוף סי' ו' ולא שנתבטל חלילה כוונת הש"י · אלא שנתקיימה על ידי ראשי הדורות הצדיקים · והרשעים יאבדו : **ב** בכל העולם כולו · עיין כל זה שמ"ר פרשה ט"ו סי' כ"ב ושם פירשתי ועיין במ"ר פר' י"ח סי' כ"ב ויותר מפורש במדרש תהלים מזמור צ"ג : דרך הקב"ה · שעצרו והוציא את הרוח מן המים · כמ"ש כונס כנד מי הים · כנאדות · וכמ"ש במשל ודרכם · כמו שדורכים ענבים בגת · כמפורש שם בשמ"ר · שהמים לא היו כמו המים שלנו · אלא שהיה אויר לא מאד · אויר מעורב במים · ודרך על המים והוציא הרוח מן המים · ונתמעטו והכניסם באוקיאנוס : **ג** ונעשה קילוסין · אין שייך לומר ונעשה קילוסין · אלא לומר קילוסין · ע"כ נראה גירסת הערוך דצ"ל קילווסין של הקב"ה · בערך קלוון · וקלוון בלשון יון פירושו מצוה אני · וכאן פירושו נעשה מצותו של הקב"ה · וזהו מן גערתך וכו' · וזהו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם · היינו שאמרו נלך ונעשה לה' · היינו מצותו עפ"י מדה ס' · והיה זה כשנבראו ונקוו · וכמ"ש בפסוקים הקודמים ה' מלך וגו' · אף תכון תבל בל תמוט · נכון כסאך וגו' · ואז נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם · וכמ"ש במדרש תהלים צ"ג · אמר ר' לוי להיכן הלכו · מלחשין אלו לאלו · להיכן אנו הולכים וכו' : דרך הים דרך הים · דורש ס"ד ישאו נהרות דכים ע"פ נוטריקון · דרך הים דרך הים · וכופל הלשון כמו שכפל הלשון בפסוק נשאו נהרות שהלכו כמות רבות של מים · שנכנו ואמרו דרך הים · או לדוכתא פלן ולזוית פלן גלגל פלן · דכים נוטריקון · דך ים · דוך בלשון ארמי מקום · דוכתא · ולשון זה ברור יותר · כי לשון דרך הים אינו מבואר איזה מקום בים · ע"כ דורש דוכתא ים · כמ"ש אל מקום זה יסדת להם · הרי שיחד להם מקום בפרטי · ור' הונא אמר להדך ימא · פי' לים זה · וכמ"ש אל מקום זה יסדת להם · כי מאחר שלא ידעו לאיזה ים ינוסו · איך יאמרו למקום זה של ים : ע"כ פירש לאיזה ים : וכמ"ש לקמן · מקום זה · זה אוקיאנוס · כמ"ש זה הים הגדול : דוכסאים · עי' מוסף ערוך שהביא בערך דכסמן · שפירושו בלשון יוני מקום מים : קלטן הים · בערוך גורס קלוטין · ופי' במוסף ערוך מים הולכים למקום מדרון : דוכים

יפה תואר

כתיב מן גערתך ינוסון והאי קרא כתיב בעינא המדבר מבריאת שמים וארץ · ומפרש שהקוות המים היתה ע"י הגערה : משל למלך כו' באמת אין המשל דומה לנמשל כי המלך באשר הוא אדם לא האמין מראש כי הפקחים טובים מהאלמים ובאחרונה ראה כי לא כן הוא אבל הקב"ה שיודע מראש מה שיהיה ידע כי יקומו דור המבול ודור אנוש ודור הפלגה וימרדו בו · וגם אחרי ימי המבול שבו המים למקומם ולא חפץ ה' שיכסו את כל הארץ · אבל המשל הזה הובא הנה רק להגיד לבני אדם כי טוב להקב"ה קילוס המים · ולכן כאשר חטאו כ"א פעם אחר פעם באמר הקב"ה כי המים ישטפם והמים יספרו כבוד אל · מאשר להניח מורדים ופושעים לגור בארץ : ומה היו אומרים כו' · קילוס המים הוא ע"כ על דרך ההעברה יען כי גם במים נחזה גבורות ונפלאות היוצר בראשית וכל הרואה את שאון גלי הים יאמר אדיר במרום ה' · ומה שאמר ומה היו אומרים הוא על דרך כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך : עמד דור אנוש כו' · ע' לקמן פכ"ג סי' י"ב וי"ג : הה"ד ויהי הגשם כו' כן הוא דרך המדרש לסמוך דברי עצמו לפסוק אשר כתוב לרבות · דבר אחר ז"ל קרי ביה רב הוא ועמ"ש רש"י ז"ל : כל העולם כולו מים במים כו' והמים היו מגיעים עד כסא הכבוד וכדאיתא במדרש שוח"ט מז' צ"ג והעולם היה רק כאגם הנפש בלב ים ואיך התכנסו כל המים האלה במקום אחד · ומתרץ כי לפני זה באשר המים הם ספוגי התפשטו למרבה בשביל הרוח אשר בא בתוכם · ואח"ז עצר במים וכבשן ונצטמקו כי יצא הרוח מהם ונתמעט שטחם ויכלו להתכנס במקום אחד וע"ע שם בשוח"ט : היו אומרים אלו לאלו כו' פי' הגלים אשר התרוממו והתפרדו מתהומות המים אמרו זה לזה · ויען כי בקרא לא נאמר רק כי ה' אמר אשר המים יקוו אל מקום אחד · אבל לא כתיב איפה הוא המקום אשר יקוו · וע"ז אמר כי זה הבינו המים מעצמם · והגלים הראו לגלים האחרים את דרך הים : ר"א אמר קלטן הים · ולא ס"ל כי המה הבינו מקומם מנפשם אבל הים

ידי משה

בתיב מן גערתך ינוסון · וצ"ע שמביא המדרש זה הפסוק ולא פי' בו כלום ולי נראה ע"ד מה שאמרו בחגיגה בשעה שברא הקב"ה את עולמו היה מרחיב והולך כו' שקיעות של שתי עד שגער בהם הקב"ה לזה מביא המדרש זה הפסוק ראיה לדברי ר"ב שפירושו של יקוו הוא לשון מדידה פי' שלא ירחיב יותר מן המדה וזה היה ע"י גערה של הקב"ה כדכתיב גוער בים ויבשהו : יקוו לי המים וכו' · נראה

ים עד קלוטין דימא · רבנן אמרי דוכים קבלונו מדוכנים אנו קבלונו · א"ר יהושע ב"ר נחמיה המים היו עולין הרים ויורדין תהומות עד שהגיעו לאוקיינוס הה"ד (תהלים קד) יעלו הרים ירדו וגו' · איזה מקום יסדת להם זה אוקיינוס: דרש רבי אבהו א אוקיינוס גבוה מכל העולם כולו וכל העולם כולו מימיו הם שותים: ד א"ר לוי יש מן הדרשנים שהם דורשין כגון בן עזאי ובן זומא נעשה קולו של הקב"ה מטטרון למשה (ז) בשעה שאמר לו (דברים לב) עלה אל הר העברים · נעשה קולו של הקב"ה מטטרון על המים הה"ד (תהלים כט) קול ה' על המים · אמר רבי ברכיה לא פירשו המים התחתונים מן העליונים אלא בבכיה הה"ד (איוב כח) מבכי נהרות חבש · ר' תנחום מייתי לה מן הכא עושה ארץ בכחו וגו' · לקול תתו המון מים וגו' · ואין לקול אלא בכי היך מה דאת אמר (ירמיה לא) קול ברמה נשמע: ה ג אמר ר' יוחנן תנאין התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהא נקרע לפני ישראל הדא הוא דכתיב (שמות יד) וישב הים לאיתנו לתנאו שהתנה עמו · אמר רבי ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא (ח) אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית הה"ד (ישעיה מה) אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי מידי נטו שמים וכל צבאם צויתי · צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל · צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה שנאמר האזינו השמים וגו' · צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שנאמר (יהושע י) שמש בגבעון דום · צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו שנאמר (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו וגו' · צויתי את האור שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה · צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל · צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל שנאמר (יחזקאל א) נפתחו השמים וגו' · צויתי את הדג שיקיא את יונה שנא' (יונה ב) ויאמר ה' לדג ויקא את יונה: ו (ט) ד אר"א מתחלת בריתו של עולם גזר הקב"ה ואמר יקוו המים למה (י) הקורא למי הים ב' פעמים אחת בדור המבול ואחת בדור אנוש בשביל (קהלת ג) והאלהים עשה שייראו מלפניו · משל למדינה שמרדה במלך שלח המלך לגיון קשה והקיפה כדי שיראו אותו בני המדינה ויתיראו מלפניו כך למה (תהלים לג) כונס כנד מי הים בשביל וייראו מה' כל

מסורת המדרש א עיין תענית דף ט' · ב ילקוט איוב רמז תתקט"ו · ג ילקוט תורה רמז רל"ו ורל"ז · ד לקמן סוף פרשה כ"ג · ש"ר פרשה ל"ג · מכילתא פרשה יתרו · קהלת רבה פרשה ג' סימן י"ז · ילקוט נביאים רמז תקמ"ד :

חדושי הרד"ל

סוף מקרא אחר (איוב כ"ג) דמיניה ג"כ דרש שדרכן וכבשן יחד לדבק חלקיהם ביותר כדרך הדבר ספוגיי כשמדרך ברגל : (ז) בשעה כו' קולו כו' · מפני שלא נתפרש מקום קבורתו ומשה היכן ידע רק הקול היה כמין שליח · וכן כאן בים הקול היה מראה להם המקום : (ח) אלא עם כל מה שנברא כו' י"ב · בזוהר ויקהל (קנ"א) מפרש להו כסדר במעשה כל יום ע"ש : (ט) אר"א מתחלה וכו' ואמר יקוו המים וגו' · ותראה היבשה כנ"ל ודרש ותראה לשון יראה ג"כ שתראה הארץ ווטביה את הלגיון קשה שמקיפה וייראו מלפניו · ובקה"ר פ"ג · יקוו המים כו' אל מקום אחד · וכ"כ למה ותראה היבשה · ועי' ברכה פרשה האזינו : (י) הקורא למי הים ב"פ · בעמוס וסי' ה' ושם סי' ט' :

חדושי הרש"ש

שם מסייס עוד ואומר כונס כנד מי הים והוא ראיה טובה למשל דנודות : (ג) הקורא למי הים הקורא כו' ב' פעמים · הן א' בעמוס ה' והב' שם ט' :

רש"י

הבאת עד נבכי ים (איוב ל"ח) עד קליטין ימא עד ים הקלוט והקרוש והכי משמע ליה כמו נבוכים הם בארץ (פ' בשלח) נקלטין הן בארץ ונסגרים במדבר: קולו של הקב"ה נעשה מיטיטור למשה · מיטיטור מנהיג בשעה שאמר ליה עלה אל הר העברים הזה הר נבו · ס"א פני הסלע כל פנים טפח : הפניו שלמה משחפן בשתי ידיו · (אמר המגיה אלו שני דבורי רש"י שייכים לקמן אחר דבור המסוים שייראו מלפניו) : אמר רבי אלעזר מתחלת ברייתו של עולם גזר הקב"ה ואמר יקוו המים · מתחלה שמים ומאחר שגזר ותראה היבשה למה חזר וקרא למי הים שני פעמים ושפכם על פני הארץ דכתיב הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ (עמוס ה') ובפי' כתוב מקרא זה בספר

מתנות כהונה

ים · נוטריקון של דכים : קלוטין דימא · מסגרת הים כמו נבוכים הם בארץ סגורים הם במדבר כן פירש בב"ר ובאיוב : קבלונו כו' · כך היו המים אומרים ליה לאוקיינוס קבלו נא אותנו שאנו מדוכים ונשברים מגזירתו של מקום [מדוככים גרס בילקוט תהלים: וכל העולם כלו כו' · עיין מזה פ"ק דתענית ובילקוט תהלים ל"ג ליה] : מטטרון · פירש"י והערוך מנהיג ומקדם לפניו · והאב"א בשם ר"מ ערמ"א פירשו הסרסור לפניו להוליכו לאוקיינוס : מייתי לה · מביא ראיה מכאן שפירשו בבכיה : ברמה נשמע · סיפיה דקרא רחל מבכה על בניה : מידי נטו שמים · משעה שידי נטו שמים כו' [ובספר עבודת הקדש בפי"א מחלק התכלית ל"ג ליה] : מתחלת בריתו כו' ·

יפה תואר

הים קלטן ומשכן אליו · וכ"ה דעת ריב"ן כי בהכרח נמשכו אל הים כאשר לא היה להם מקום לפני זה כי עלו הרים וירדו תהומות בלי מנוחה · ובן עזאי ובן זומא סברי כי הקב"ה הראה להם מקומם : דריש ר' אבהו אוקינוס גבוה מכל העולם · ואף כי מפשטיות הכתוב אל מקום זה יסדת להם משמע שירדו במקום עמוק מביא דרשת ר"א כי האוקינוס הוא גבוה : בשעה שאמר לו עלה אל הר העברים · והקב"ה העלהו שם להראות לו כל הארץ · ואיך היה אפשר לו לראות כל המקומות וכל הגבולים ממקום מצבו · אם לא שקול ה' נהג אותו והדריכו להכיר את כל המקומות · כן הדריך קול ה' את המים אל מקומם המוגבל להם : תנאים התנה הקב"ה כו' ומפרש יקוו לי המים כי לעתיד יקוו לי המים לעמוד כנד כי יעברו שם גאולים וכ"ה בילקוט יקוו המים מה שאני עתיד לעשות בהם · ורז"ל באו בזה להעביר מאת ה' התחדשות הרצון · כי אם נאמר אשר בעת אשר יעשה הנס אז יתחדש הנס הלא יהיה שינוי רצון בבורא אשר לפני זה לא היה · לכן אמרו כי מראשית הבריאה היה הכח הזה צפון בקרבם אשר בבוא העת להעשות הנס יחליפו את טבעם · ולמשל אנחנו ידענו כי הברזל הוא כבד ונופל על הארץ אם איננו מדובק במסמר · אפס אם יבוא איש ויציב את המאגנעט לנגדו אשר ימשכהו אליו כי לא יפול · הלא זה איננה התחדשות בברזל · כי כן טבעו מאז להמשך אל המאגנעט רק הטבע הזה הוא צפון מאתנו כן הצפין הקב"ה הטבע בכל דבר אשר הצדיק הפועל עליהם ישנה בהם את הטבע הנגלית לנו בהם · ואין זה שינוי הטבע בעצם הנברא רק זה הוא טבע צפון בקרבו מאז אשר נברא · ומה דמצינו לפעמים כי המה מאנו לשמוע בקול הצדיק המפקד עליהם ורק בהכרח ובלחץ עשו וכמו בחולין גבי גנאי נהרא ובתנחומא פ' אחרי גבי השמש ויהושע · זה הוא רק לבאר היטב דרך מליצה את הנס ויספר מקודם את טבעם הנגלוי ואח"ז איכה פעל הטבע הסתור בקרבם : והנה הביא פה שמונה דברים על צווי ה' להעשות פלאות · וזה לנגד שמונה התכליות אשר הפלאים נתולים להם · הא' הפלא נתון להאמנת הנביא שיאמינו בדבריו אשר דבר בשם ה' וזה היה בים כמ"ש ויאמינו בה' ובמשה עבדו · הב' להרבות כבוד הנביא שיוקירו את דבריו לעד ולעולמי עולמים וזה היה כמה שהשתיק ה' את השמים ואת הארץ למען ישמיע משה את שירת האזינו הקדושה הנאמנה לעד · הג' להנקם מהפושעים וזה היה בהעמדת השמש ליהושע עד יקום גוי אויביו · הד' להכין מזון ופרנסה לאדם קשה יום ולזה הביא את המזון אשר העורבים כלכלו את אליהו · הה' לפרסם השגחתו בעולם · וזה היה בחנניה מישאל ועזריה אשר נודעה אז השגחת ה' לכל העמים · הו' להציל את הצדיק מאוסיו וזה היה בדניאל בגוב אריות · הז' ללמד את הבאים בסוד ה' נפלאות וסתרי חכמה וזה היה ביחזקאל במראות אלהים · הח' להוכיח את העם שישובו בתשובה וזה היה ביונה במעי הדגה שהצילו ה' כדי שישיב בתשובה את נינוה : שישתקו לפני משה עי' ספרי ריש פ' האזינו : בשביל והאלהים עשה שייראו מלפניו · כי לפני זה כתיב ידעתי כי כל

פירוש מהרז"ו

דוכים · פי' במ"ע · מקום מוכן לבית קיבול · וכל שמות אלו על המקום של הים · שהמים אמרו למקום הים שיקבלו אותם · ולכל דעות אלו ידעו להיכן הלכו · וצעקו להם שיקבלו אותם · ור' יהושע בר נחמיה סובר · שלא ידעו להיכן הלכו · אלא יעלו הרים וירדו בקעות · הלכו הנה והנה עד שמצאו להם מקום · הים אוקינוס · והיינו אל מקום זה כנ"ל · עיין מדרש תהלים ק"ד : דרש ר' אבהו · לקמן סוף פר' כ"ג · וכוונת הדרשה שמ"ש יעלו הרים ירדו בקעות · הלא העולם כולו היה מלא מים · ואיך יעלו הרים וירדו בקעות ע"כ דרש שפירושו על הים עצמו · שמקום הים בקעה · והמים עצמם הר וגבוה מכל העולם · וזהו אל מקום זה יסדת להם · ומ"ש כל העולם כולו מימיו הם שותים · כמ"ש אל מקום שהנחלים הולכים · שם הם שבים ללכת · הרי שכל הנחלים מן הים · וסובר כדעת ר' אליעזר בכאן פר' י"ג סי' יו"ד וש"נ · שהעבים שואבים מן הים אוקינוס · ולקמן סוף פר' כ"ג ליתא למאמר זה : ד מטטרון · ע' מ"כ והכוונה כמ"ש סוטה דף י"ד א' שמשה עצמו לא היה יודע היכן הוא קבור · והיאך עלה למקום שאינו יודע · אלא שהקול עצמו נעשה לו שליח ומוליך אותו · וכן המים · כמ"ש בשמ"ר פר' ט"ו סימן כ"ב שלא ידעו היכן ילכו · וכמ"ש מן גערתך ינוסון · מן קול רעמך יחפזון · ואיך באו למקומם · כי הנס והחפז אין דרכו ידוע · כי אינו מכוון רק להמלט מהרודף · אלא שהקול הוליכם אל מקומם אל מחוז חפצם · ועיין מדרש תהלים ל"ג וק"ד · והביא ראיה מפסוק קול ה' על המים · שהול"ל למים · אך על המים משמע שעמד הקול על המים שיוליכם למקום חפצם · אלא בבכיה · כמ"ש לעיל פר' ב' סי' ב' אצל הארץ · וכן כאן אצל מים · וכמ"ש מדרש תהלים שקודם שאמר יקוו המים · היו גבוהים עד כסא הכבוד · ואח"כ נצמצמו וירדו · וזהו פרישתם ובכיתם · שהיו סמוכים לעליונים חיים וקיימים · ועכשיו סמוכים לתחתונים המתים : מבכי נהרות · פשוטו משמע לשון נבכי ים איוב ל"ח ט"ז · א"כ הול"ל נבכי ע"כ דרש בכי ממש שבכו · שהשתוממו והצטערו · והנהרות עפ"י מדה י"ז · הם אותם שכתובים במזמור צ"ג · נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם · והיינו במעשה בראשית כנ"ל בסימן ג' · מדוכנים אנו : עושה ארץ בכחו · ס"ד מכין תבל בחכמתו · לקול תתו המון מים בשמים · כשהכין תבל בחכמתו במע"ב · אז לקול תתו המון מים בשמים · היינו שנתן חצי המים עליונים בשמים אז היה קול שהפריש מים עליונים מתחתונים קול שבכו כמ"ש קול ברמה נשמע · וס"ד נהי בכי תמרורים · עפ"י מדה י"ז: ה א"ר יוחנן תנאים התנה · עי' שמ"ר פר' כ"א סי' ו' ושם פירשתי · שהתנאי היה כסברא אותן שכל זמן שיצטרכו ישראל יקרע לפניהם ועל תנאי זה חזר הים שכשיצטרכו עוד הפעם לעתיד יקרע לפניהם · וזהו וישב הים לפנות בוקר לאיתנו שהול"ל וישב כו' כשהיה · ע"כ דורש עפ"י מדה כ' ומדת ממעל · א"ת לאיתנו אלא לתנאו: אני ידי נטו שמים · ופירושו אחר שידי נטו שמים · אז כל צבאם צויתי · וזהו שאמר מידי נטו שמים · ואין מדבר כאן מצווי של קודם הבריאה · כמ"ש כי הוא צוה ונבראו · אלא על הצווי שאחר הבריאה כפשטא דקרא שתחלה הקדים אנכי עשיתי וגו' · אני ידי נטו שמים · ואח"כ כל צבאם צויתי ולא פי' מה צוה לצבאם · אך עפ"י מדה י"ז אנו יודעים מה שמפורש במקום אחר · שהברואים יצאו לפעמים חוץ לטבעם · כמ"ש לגוזר ים סוף · שמש בגבעון דום · וכדומה · והכתוב אומר אין כל חדש תחת השמש · וכתיב כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף · וממנו אין לגרוע · והם ב' כתובים מכחישים · כמ"ש בסמוך בריש סי' ו' · ואיך יצאו חוץ לגבולם · והוסיפו וגרעו · אלא כך נצטוו והתנה מתחילת הבריאה · ונתפרשו כל אחד במקומו וזהו מ"ש כאן וכל צבאם צויתי : שישתקו לפני משה וכו' · עיין ד"ר פר' יו"ד סימן א' וסימן ב' באריכות · ובפר' י"א סי' ה' : צויתי את האור · דניאל ג' · צויתי את האריות · שם ו' : ו א"ר אליעזר מתחלת בריתו של עולם · כאן חסר ותשלומו בד"ר פר' יו"ד סי' ב' ובקהלת רבה · פסוק וידעתי כי כל אשר יעשה כו' · ובד"ר פירשתי יותר ע"ש · וכוונתו על פסוק וידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם · עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · והאלהים עשה שייראו מלפניו · משמע שמ"ש ברישא דקרא · כל אשר יעשה אלהים וכו' אינו שייראו מלפניו · והול"ל כי כל אשר יעשה אלהים שייראו מלפניו · ע"כ דרש שרישא דקרא שמדבר בענין הבריאה הטבעית · במנהג תמידי · ואין זה גורם יראה לרוב בני אדם שחושבים שהוא דבר טבעי ולא יראו ולא יקחו מוסר · ואך כשרואים דבר חדש ועונש שיוצא ממנהג הטבעי · אז מתבוננים שיש דין ויש דיין ומתיראים · וא"כ מ"ש עוד הפעם והאלהים עשה · היינו היפך מ"ש ברישא דקרא שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · שאם עושה שמוסיף וגורע · זהו גורם שייראו מלפניו · ומ"ש במדרש שהאלהים עשה שהוסיף וגרע דורש כן עפ"י מדה ס' · והוא"ו של והאלהים וא"ו המהפך · הרי שהוסיף וגרע · וכאן לא פירש מה שהוסיף וגרע · ומתפרש ע"פ מדה י"ז · הקורא למי הים וישפכם על פני ארץ · ב' פעמים · א' בעמוס ה' ח' · ושם ט' ו' · ועיין לקמן סוף פר' כ"ג · וש"נ: אחת בדור המבול · לא יתכן גירסא זו · שהרי דור המבול לא נידונו ע"י ים · כמפורש בתורה וצריך לגרוס בדור אנוש ובדור הפלגה · שדור אנוש היה קודם למבול · ועיין לקמן סוף פרשה ל"ג על דור אנוש · וכן מצאתי בירושלמי שקלים פרק ג' הלכה ב' · ולפי מ"ש לקמן פרשה כ"ה סימן ב' יש לקיים הגירסא ע"ש · וב' דרשות הם · ועיין לעיל פר' ד' סוף סי' ו' · ובפר' ז סוף סי' א' : לגיון קשה · לעיל פר' ד' סוף סי' ו' · והביא ראיה שמ"ש והאלהים עשה שייראו מלפניו מדבר בענין מים של ים שגורם יראה · כמ"ש כונס כנד מי

ידי משה

לי נפ' לפי שצריך לדקדק שמלת לי מיותרת וגם קשה דרבי אבא לא מביא ראיה מן הפסוק כמו ר"ב אלא נראה דר"א דרש לשון יקוו כמו קוה אל ה' לשון תקוה לזה מביא ראיה כמו המלך שדחה את האלמים מן הפלטין לא דחיה גמורה רק סילק אותם לצדדים לראות מעשה הפקחים וכשראה שהחזיקו בפלטין החזיר את האלמים למקומן הראשון כך אמר הקב"ה למים המתינו לי תהיו מקוים ומצפים עד שאראה מעשי בני אדם וכשראה מעשה דור המבול ומעשה הפלגה החזיר אותם למקומן כנ"ל : לא פרשו מים תחתונים מן מים עליונים אלא בבכיה · על שלא זכו להיות קרובים לשכינה ואי' במדרש שוחר טוב שזכו ע"י כן לניסוך המים וז"ס יקוו המים שיהיה להם תקוה ומה היא התקוה אל מקום אחד פי' שעתידין לקרב ע"ג מזבח כנ"ל : וישב הים לאיתנו אמר ר"י תנאי התנה הקב"ה עם הים וכו' · וקשה למה נאמר התנאי בשעת שחזרו המים ולמה לא בשעת הקריעה וי"ל דאי' גבי ר"פ ב"י שאמר לנהר גינאי חלוק לי מימיך ואם לאו גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם · ומסתמא היה התנאי שהתנה הקב"ה עם הים ג"כ הכי שאם לא יקרע לא יעברו כו' וא"כ ה"פ וישב הים לאיתנו לתנאו פי' שבה שקיים התנאי דאל"כ לא

משנת דרבי אליעזר

לתנאי שהתנה כו' · המפרשים קדמאי ובתראי נתקשו כמה שנרמז זה כששבו ולעד"נ אין כאן מקום לדקדק דאילו נכתב בפי' לתנאו היה מקום לדקדק רק שהתורה לא רצה לכתוב בפי' אלא אגב שהוצרך לכתוב ששב לתקפו לא כתב לתוקפו או לחוזקו וכתב לאיתנו י"ל שמרומז בו אותיות לתנאו ובאמת ג"ז היה מעיקר תנאי הנס שישובו המים ויטבעו המצריים דלהצלת ישראל אין מעצור לה' להצילם ולישא אותם על כנפי נשרים מעבר לים וכמו שנתקו רגלי הכהנים בירדן ועיקר הכונה בקריעת ים סוף כדי שישובו אחריהם המצריים ויטבעו כדינם מכה"א כנודע :

חוזר

הארץ וגו׳ : ז בנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא בתוך כלי ריקן שמא כלי מלא בתוך כלי מלא · כל העולם כולו מים במים ואת אומר אל מקום אחד · אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה (וכולהו נמי איתנהו במדרש קהלת ובאגדות דויקרא רבה) ודכוותה (במדבר כ) ויקהילו משה ואהרן · אמר רבי חנינא כמלא פי כברה קטנה היתה בה וכל ישראל עומדין בה · אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה · אודכוותה (שמות ט) ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן קחו לכם · א״ר הונא וכי חפנו של משה היתה מחזקת שמנה קמצים · אתמהא · לא דמי ההוא דחפן להוא דקמיץ (ד) ההוא דחפן תרי מההוא דקמיץ · וכתיב וזרקו משה · נמצאת חפנו של משה היתה מחזקת שמנה קמצים · אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה · ודכוותה א״ר יוסי ב״ר חלפתא (שם כז) אורך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים · וכל ישראל עומדים שם · אתמהא · אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה · ב ודכוותה (יהושע ג) ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וגו׳ · ר׳ הונא אמר (יא) זקפן בין שני בדי הארון · אמר רבי אחא ברבי חנינא (י) סמכן בין שני בדי הארון · רבנן אמרין צמצמן בין שני בדי הארון · אמר להן יהושע ממה שהחזיקו שני בדי הארון אתכם · אתם יודעים ששכינתו של הקב״ה ביניכם הה״ד (שם) ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם · ואף בירושלים דתנן געומדים צפופים ומשתחוים רווחים · רבי שמואל ברבי חנא בשם רבי אחא אמר (ו) ארבע אמות לכל אחד · ואמה מכל צד כדי שלא יהא אדם שומע תפלתו של חבירו · ואף לעתיד לבא כן שנאמר (ירמיה ג) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה׳ וגו׳ · ד רבי יוחנן סליק למישאל שלמיה דר׳ חנינא אשכחיה דיתיב ודריש בהדין פסוק (שם) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה׳ · א״ל רבי וכי מחזקת היא ירושלים כסא ה׳ · א״ל הקב״ה אמר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך · הה״ד (ישעיה נד) הרחיבי מקום אהלך למה כי ימין ושמאל תפרוצי וגו׳ : ח ויקרא אלהים ליבשה ארץ · למה נקרא שמה ארץ · שרצתה לעשות רצון קונה · רבי נתן בשם ר׳ אחא ור׳ ברכיה בשם רבי יצחק אמר אני אל שדי ה אני שאמרתי לשמים ולארץ די · שאלמלא כן (יב) היו מותחים והולכין עד עכשיו · ולמקוה המים קרא ימים · (יג) א״ר יוסי ב״ר חלפתא והלא ים אחד הוא ומה ת״ל ימים אלא אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מצידון ולעולה מאספמיא : ט ויאמר אלהים תדשא הארץ · תני בשם ר׳ נתן (ז) ג׳ נכנסו לדין וד׳ יצאו מחוייבין · ואלו הן אדם וחוה ונחש נכנסו לדין · ונתקללה הארץ עמהן · שנאמר (בראשית ג) ארורה

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה י״א · תנחומא סדר וארא · ילקוט יהושע רמז י״ד כל הענין · ב במדבר רבה פרשה י״ט · עיין באגדת בראשית פרק י״ט · ג יומא דף כ״א · אבות פרק ה׳ משנה ה׳ · ד ויקרא רבה פרשה י׳ · פסיקתא רבתי פרשה כ״א · ה חגיגה דף י״ב · לקמן פרשה מ״ו · פרק דרבי אליעזר פרק ג׳ ·

חדושי הרש״ש

(ד) ההוא דחפן תרי מההוא דקמץ · ר״ל אפילו תופס בידו אחת הוא כפל הקומץ · דקומץ הוא כדמפרש ר״פ הוציאו לו תופס שלש אצבעות על פס ידו · ותופס הוא באופן אחר (עי׳ תוס׳ שם ד״ה חפן) עד שהוא כפול משעור קומץ · ופי׳ המ״כ מגומגם · ועי׳ בויק״ר פ״י לו ובמת״כ שם : (י) סמכן בין שני בדי ארון · נראה דר״ל שהעמידן מסומכין · וזה יכיל מקום יותר מעמידה בזקיפה כי הנסמך עומד קצת באלכסון · ולמצום נראה שהוא לשון כבישה ודחוקה כמו לרבות את המצמצם (סנהדרין ע״ו ב׳) ופירש״י היינו כובש כו׳ : (ו) ארבע אמות לכ״א אמה מכ״צ כו׳ · כ״ה הגי׳ בויק״ר פ״י בלא וי״ו וכצ״ל כאן ועי׳ רש״י יומא כ״א א׳ ד״ה משתחוים : (ז) ג׳ נכנסו לדין וד׳ יצאו מחוייבין · פי׳ בלשון תימא מדוע נתקללה הארץ · ורצה לארץ שתהא מעלה לך כו׳ ור״ל דהקללה אינה להאדמה רק לאדם · ור״י מגדלאה דחס זה דאין קללה להאדם בזה דיש בהן הנאה (אך לפי דברי ר״א לקמן פ״כ דאומר אף קללתו של הקב״ה יש בה ברכה כו׳ ע״ש אין זה דחוי לכאורה) אלא ודאי דהיא עצמה נתקללה ולמה כו׳ :

חדושי הרד״ל

(יא) זקפן כו׳ סמכן כו׳ · י״ל מפני שלשון גושו נמצא כתוב עוד ב״פ א׳ גשו הלום כל פנות העם (ש״א י״ד) שפירושו הלום סמוך לו שהיה ע״פ השדה · והב׳ גשו והביאו זבחים ותודות לבית ה׳ (ד״ה ב כ״ט) שפירושו שיתכנסו כולם לבית ה׳ עם קרבנותיהם · וזהו כענין זקפן בין בדי ארון (ומ״ד למצמן היינו ג״כ כמ״ד זקפן רק זה המ״ד לא פירש שהיה בזה גם המועט מחזיק המרובה : (יב) היו מותחים והולכין כו׳ · ונקראת ארץ שרצתה לעשות רצון קונה (עיין יד״מ) על שמיעטה עצמה ועמדה רק כנקודה במרכז אויר השמים : (יג) אר״י ב״ח והלא ים א׳ הוא · ברייתא בספרי עקב ושם הגי׳ ר״י בן משולם : ועיין

מתנות כהונה

שגזר הקב״ה שיהו נקוים במקום אחד וא״כ למה חזר וגזר וישפכם על פני הארץ : [וע״ל ס״פ כ״ג ובפ׳ האזינו ומדרש קהלת בפ׳ והאלהים עשה וגו׳] : כמלא פי כברה קטנה · היה פני הסלע : קחו לכם · מלא חפניכם פיח וגו׳ : ההוא דחפן · מי שנוטל בחפניו בפעם אחת אינו דומה לזה שנוטל בשני פעמים בכל פעם מלא יד שנקרא קומץ : ההוא דחפן כו׳ · שנוטל בחפניו הוא מחזיק ארבע קומצין כפלים משאם היה נוטל יד על יד קומץ אחר קומץ : וכתיב וזרקו משה כו׳ · הרי שחפנו של משה החזיק שני חפנים שלו ושל אהרן דכתיב מלא חפניכם [וכ״ה בויק״ר פ״י ולקמן בש״ר פי״א גרס שהחזיק ידו של משה וכ״פ רש״י בפירוש החומש] ודייק מדכתיב וזרקו שכל דבר הנזרק בכח אינו אלא ביד אחת : ואף בירושלים · היה אחד מן המקומות שהמועט החזיק את המרובה : צפופים · דחוקים עד שמקצתם עומדים באויר ורגליהם לא הגיעו לארץ כזה שצף ע״ג המים : כסא ה׳ וגו׳ גרס · וסיפא דקרא ונקוו אליה כל הגוים ועיין זה במדרש חזית בפסוק נאוך (ז׳ ד׳) : ה״ג בילקוט וכי מחזקת היא אותם : ארץ · לשון רצון הוא : מעבו · מן

רש״י

עמום שתי פעמים אחד בדור המבול ואחד בדור אנוש ולמה חזר מגז תו שגזר תראה היבשה ושפכן על פני הארץ בשביל שייראו מלפניו הדא הוא דכתיב ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם (קהלת ג׳) שכל מה שעשה מששת ימי בראשית ראוי להיות לעולם עליו אין להוסיף שמשעה שגזר יקוו המים ותראה היבשה אין להוסיף מן היבשה לים ממנו ומן הים אין לגרוע ושלא ישתנו מעניינם לעולם שמים לא יעשו ארץ וארץ לא יעשו שמים ואדם לא יעשה בהמה ובהמה לא יעשה אדם ואם תאמר למה עלה הים בימי דור אנוש ובימי דור המבול האלהים עשה שייראו מלפניו מה שנשתנה היבשה ונעשה מים בשביל והאלהים עשה שייראו מלפניו : זקפן · העמידן זקופין הושיבם כולם בין שני בדי ארון כל אחד אצל בן גילו · הזקן אצל זקן שכמותו הבחור אצל בחור כולם יושבים למודים בריוח : צמצמן · בדוחק היו יושבים ומשמע להו גושו לשון גוש : ותעלה לך גמל *) קושיא היא שקשה גידולו מקטנותו ושמעתי עליו שמתריז בבני אדם וספק למורה

*) דברי רש״י זו לע״ג ועי׳ במהרז״ו שם פי׳ ע׳ ד״ה אף כן יש בכן הנחה הגי׳ שהי׳ שם לפני רש״י ז״ל :

יפה תואר

כל אשר יעשה האלהים [פי׳ מה שעשה בששת ימי בראשית] הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע · ולא ישתנו לעולם · והאלהים עשה פי׳ אם עושה דבר לפעמים אשר נשתנו ממעשה ימי בראשית וכמו במבול זה היה בשביל שייראו מלפניו : כל העולם כלו מים במים ותולה על מה דנאמר למעלה כי המים היו מעורבים ברוח ובשביל זה התפשטו למעלה וז״ש כלי מלא בתוך כלי מלא · ומביא את כל המקומות אשר המועט החזיק את המרובה בדרך נס וכדרך המדרש וק״ק למה שייר הא ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד דמדרים בוי״ר דמועט החזיק את המרובה : ארך החצר וכו׳ וכל ישראל עומדין שם שכולם היו בעזרה ביוה״כ : זקפן כו׳ צמרן כו׳ למצמן כו׳ כי התורה תסיר מהאדם הקנאה והתאוה והכבוד המוציאין את האדם מן העולם · וכנגד הכבוד אמר זקפן שהתורה תתן כבוד ללומדיה · וכנגד הקנאה אמר למדן שכל אחד הכיר את מקומו ולא יקנא בחבירו · וכנגד התאוה אמר למצמן שכל אחד יצמצם את עצמו ויסתפק במעט אשר בידו : ממה שהחזיק שני בדי הארון כו׳ · כבר פירשנו לעיל כי שמה היתה השפעת אור ה׳ והשגחתו על ישראל · וז״ש למצמן כו׳ כי מזה המקום תדעו כי אל חי בקרבכם : ארבע אמות לכל אחד להשתחוים בפישוט ידים ורגלים וקומות איש הוא ד׳ אמות · ואמה לכל צד שלא ישמע תפלת חבירו ויטרדו זה את זה · או שלא ישמע החטאים על מה שחבירו מתודה ויתבייש ולע״ג דאסור להשמיע קולו בשעת התפלה זה לסגביה קולו · אבל להתפלל בלחש אשר האיש העומד קרוב לו בתוך אמה יוכל לשמוע ספיר דמי · ואגב מוכח מזה כי גם בזמן שבית המקדש קיים היתה התפלה נוהגת : האריכי הרחיבי כו׳ ולפ״ז אין אנו צריכים לומר כי המועט יחזיק את המרובה רק כי ירושלים תתרחב · וסובא הנס לא לחזק את מה שנאמר לפני זה רק משום דדריש את הכתוב בעת ההיא יקראו

פירוש מהרז״ו

הים וכו׳ ייראו מה׳ כל הארץ · ולכך עשה מי אוקינוס גבוה מכל העולם כמ״ש לעיל סוף סימן ג׳ · וזהו כנד כמ״ש נצבו כמו נד נוזלים · גבוה כחומה · וכן כאן והאלהים עשה שייראו מלפניו מדבר בים אוקינוס שהוסיף וגרע : ז בנוהג שבעולם שהחזיק מועט · שמ״ר פר׳ י״א סימן ה׳ ויק״ר סוף פר׳ יו״ד כל הענין במ״ר פר׳ י״ט סימן ט׳ : כמלא פי כברה קטנה · כמ״ש שבת דף ל״ה שהבאר של מרים היה דומה לכברה · וכתיב ויקהילו משה ואהרן את כל הקהל אל פני הסלע : דחפן תרי מההוא דקמץ · שהקומץ הוא מלא יד אחד · ויהיה בשני ידים שני קומצים ובחפנים של שתי ידים יוכל ליתן בהם כפלים ארבע קמצים · וכאן היה מלא חפנו של משה ומלא חפנו של אהרן · הרי ב׳ חפנים ח׳ קמצים · וכתיב וזרקו וכו׳ כמ״ש מ״כ · שדבר הנזרק הוא ביד אחת · ומ״ש נמצא חפנו של משה פי׳ חפן א׳ והכוונה ידו וקומצו וכמ״ש שמ״ר פר׳ י״א סוף סימן ה׳ · ידו של משה · ועדיין יש לומר שזרקו בכמה פעמים · אך בויק״ר פר׳ יו״ד הגי׳ · איתא וז״ל · ואת אומר וזרקו משה השמימה בבת אחת · שאם היה כתוב וזרק היה משמע אפילו בכמה פעמים · ע״כ כתב וזרקו שזרק אותו · היינו הפיח · הרי שכללו כאחד : אורך החצר · כוונתו על מ״ש ויקרא ח׳ פסוק ג׳ ד׳ · ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד · ויעש משה כאשר צוה ה׳ אותו ותקהל העדה אל פתח אהל מועד : ויאמר וכו׳ גושו הנה · שלפי הפשט יקשה · שכמה פעמים דיבר אל כל ישראל · ולא אמר להם גושו הנה · וכאן אמר גושו הנה · ועוד שלא פי׳ היכן יגשו · ואם אל יהושע הול״ל אלי · אלא שהכוונה על מ״ש שם · ויאמר יהושע אל הכהנים לאמר · שאו את ארון הברית · ועברו לפני העם וישאו את ארון הברית וילכו לפני העם · ואמר להם יהושע שיבואו כולם אל ארון הברית · ועפ״י מדה ט׳ מדרך קצרה · מן הסתם שמעו לו · ובאו כולם לפני הארון · וזהו גושו הנה · משמע אל מקום מיוחד · שיפול עליו הוראת הנה · ובאגדת בראשית פרק י״ז מבאר סתרי המאמר : ר״ה אמר זקפן · פי׳ רש״י העמידן בלא ישיבה ורא״ת אמר סמכן · וגירסת רש״י למדן ופי׳ שהושיב כל אחד אצל בן גילו · זקן אצל זקן יושבים למודים בריווח : למצם · בדוחק יושבים : ממה שהחזיקו שני בדי הארון · דעת המדרש שזהו כוונת הכתוב מ״ש בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם · והורש יוריש מפניכם את הכנעני ואת החתי וכו׳ מפשט הכתוב מבואר · שעל שיקרע לכם הירדן ויעביר אתכם בחרבה · תדעו שעתיד להוריש הכנעני וכו׳ וא״כ כל הענין להבא שכאשר יעבירם הירדן ידעו שעתיד להוריש הגוים · אך אין זה ראיה · שעתה הוא בקרבם · ע״כ דרש שמ״ש כי אל חי בקרבכם שמשמעו עתה · זאת תדעו מנס זה שעושה לכם עתה · והיינו בגשו הנה במה שעמדו לפני הארון כולם : אף בירושלים כן · היה נס זה תמידי בבית המקדש ברגלים · שהיו מתקבצים כל ישראל לרגל היו עומדים צפופים ומשתחווים רווחים · כמ״ש בפרק ה׳ דאבות · עיין קהלת רבה פסוק כל הנחלים : ארבע אמות לכל אחד מכל צד · כך צ״ל ארבע אמות לכל אחד אמה מכל צד · פי׳ שהיה לכל אחד · ארבע אמות שהוא באמצע · ואמה אחת מכל צד · וכן הוא בויק״ר פרשה יו״ד ובילקוט יהושע ג׳ : בעת ההיא יקראו לירושלים · וס״ד ונקוו אליה כל הגוים · וע״ז שאל · וכי מחזקת היא · פי׳ וכי תחזיק ירושלים כל הגוים · וצ״ל כן · וכי מחזקת היא אותן · וכן הוא בילקוט יהושע ג׳ · וב׳ תיבות כסא ה׳ מיותר וט״ס · וכן מורה לשון המדרש כאן · קבלי אוכלוסיך · הרי שבאוכלוסין מדבר · לא בכסא ה׳ : האריכי הרחיבי · הנה מ״ש הרחיבי מפורש · בקרא הרחיבי מקום אהלך · ומ״ש האריכי נלמד ע״פ מדה ט׳ · שאין בנמצא שטח רוחב בלא אורך · ויותר נראה שכוונתו מסיפא דקרא האריכי מיתריך והמדרש מקדים האורך שהוא יותר מן הרוחב · וימין ושמאל · הוא צפון ודרום ברוחב · והאורך מזרח ומערב : ח ויקרא אלהים ליבשה כו׳ שרצתה לעשות רצון קונה · שהרחיבה והאריכה עצמה והתפשטה במרוצה עד שאמר לה די שהכת שנתן לשמים וארץ · בתחלת הבריאה היה מספיק שיהיו מותחים והולכים תמיד · וכשנתמתחו כפי רצונו מה שיעור בתחלה · אמר לה די · וא״כ צ״ע שגם השמים רצו לעשות רצון קונם והיה לו לקרות ארץ גם לשמים · ויתכן שעל שהארץ הוא היסוד · כמ״ש אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים · הבנין הוא היסוד וכל זמן שהתפשט היסוד התפשט הבנין · והכל היה תלוי בארץ · ועיין סוף פר׳ י״ב · ולפי טעם דשם ניחא · דדוקא המעט על הארץ ולא על השמים : והלא ים אחד הוא · לא יתכן לפרש שאין בעולם אלא ים אחד · שהרי יש הרבה ימים בעולם כידוע · אלא כוונתו על פסוק זה · מ״ש ולמקוה המים · היינו מקום מקוה אחת · וכמ״ש בתרגום ולבית כנישת מיא · ולא אמר ולמקוואות המים קרא ימים · א״כ למה אמר ימים לשון רבים · ע״כ פירש שאין כוונתו כי אם על ים אחד · והיינו אל הגדול מכולם · הוא ים אוקינוס · ומתחלק בטבעו לפי אוירי המדינות כאלו מתחלק לכמה ימים · ופה המקום לרמז על מקום ספק אחד שמ״ש בפ׳ מסעי · והיה לכם הים הגדול וגבול · היה האמצעי הנקרא (מיטלענדישע״ר מעער) המפסיק בין אירופא לאפריקא · ועד מזרחי מגיע לעכו וליפו · וכדומה · וכאן מדבר בים אוקינוס שמתחיל בקצה ספרד במערב העולם בגיברלאלטר ואיך אמר כאן אינו דומה טעם דג העולה באספמיא · לטעם דג העולה בעכו · שהם ערים של ים הגדול · אך הענין בזה מ״ש לקמן סוף פרשה כ״ג שים אוקינוס יצא ממקומו בדור אנוש ובדור הפלגה עד עכו ויפו וממנו נעשה הים הגדול הזה וא״כ הכל אחד וקורא לים האמצעי ג״כ ים הגדול ואוקינוס · וזה דבר ברור לדעת חז״ל האמיתיים : ט ויאמר אלהים תדשא תני בשם ר׳ נתן · ירושלמי

ידי משה

היה בו מים כלל כתנאי שהתנה ר״פ ב״י ודוק · ואחר כך מצאתי בספר יפה עינים תירוץ זה : ההוא דחפן פי׳ שהנוטל בחפניו הוא מחזיק ד׳ קומצין כפל משהיה נוטל יד על יד קומץ אחר קומץ · מצאת חפנו של משה מחזקת ח׳ קמצים דמלא חפניכם אמר רחמנא למשה ולאהרן וליכא למימר ב׳ חפנים לבד קאמר חד דמשה וחד דאהרן דא״כ היה לו לומר למשה להודיע מלא חפניך כנגד הספתא נמי לבסוף הספיק חפנו וכו׳ ולמאי איצטריך לאהרן · וי״ל כי זה היה כדי להראות להם את הנס וכן דרכו של הקדוש ברוך הוא לעשות נס בתוך נס כנ״ל : למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה · ר״ל אומר

האדמה בעבורך · שתהא מעלה לך דברים ארורים · כגון יתושים וזבובין פרעושין · א"ר יצחק מגדלאה אף הן (יד) יש בהן הנאה · ולמה נתקללה · ר"י ב"ר (שמעון) [שלום] ור"פ · ר"י בר' (שמעון) [שלום] אמר שעברה על הצווי שכך אמר לה הקב"ה תדשא הארץ דשא וגו' · מה הפרי נאכל אף העץ נאכל · והיא לא עשתה כן · אלא ותוצא הארץ דשא וגו' הפרי נאכל והעץ אינו נאכל · ר"פ אמר אף הוסיפה על הצווי (טו) סמכה לעשות רצון בוראה · עץ עושה פרי אפי' אילני סרק עשו פירות · על דעתיה דר' יהודה ב"ר שמעון ניחא · אלא על דעתיה דר' פנחס למה נתקללה · אלא כאינש דאמר יהון (טז) לייטין ביזייא דהדין מניק : ו ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי · יום שנבראו בו (יז) גבורים · היך מה דאת אמר (יחזקאל כג) שלישים וקרואים רוכבי סוסים כולם · כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים · אמר להן מה לכם מרתתין · עץ מכם אל יכנס בי · ואין אחד מכם ניזוק :

פרשה ו

א **ויאמר** אלהים יהי מאורות · א ר' יוחנן פתח (תהלים קד) עשה ירח למועדים · אמר רבי יוחנן לא נברא להאיר (א) אלא גלגל חמה בלבד · אם כן למה נבראת לבנה למועדים · כדי לחדש בחשבונה ראשי חדשים ושנים · רבי שילה דכפר תמרתה בשם ר' יוחנן אמר אע"פ שעשה ירח למועדים שמש ידע מבואו · משמש ידע מבואו · אין מונין ללבנה (ב) אלא משתשקע החמה · יוסטי חברא בשם רבי ברכיה אמר הרי הוא אומר (במדבר לג) ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר לחדש · ואם ללבנה אתה מונה עד כדון לית לה אלא (א) ארבע עשרה מטמועין · הוי אין מונין ללבנה אלא משתשקע החמה :

מסורת המדרש א ירושלמי ראש השנה סוף פרק ב' · פסיקתא רבתי ריש פרשה ט"ו · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט כאן וילקוט תהלים רמז תתס"ב · זוהר סדר ויחי דף ר"ל ע"ב :

חדושי הרד"ל

ועיין בפרה פ"ח ומקואות פ' ה' דר' יוסי כר"מ ס"ל שכל היתים מטהרין בזוחלין : (יד) יש בהן הנאה · כדלקמן פ' ך' ע"ס: (טו) שמחה לעשות רצון בוראה · כ"ה בירושלמי דכלאים וכנ"ל : (טז) לייטין ביזייא דהדין מניק · כמ"ש ארורה האדמה בעבורך וכמש"ל רפ"כ והיתה מיניקתו תואה כו' ליטול שלה כו' : (יז) גבורים · לפי פשוטו על הברזל קאמר שהו גבורים במלחמה · ונ"ל שעיקר בריאת הברזל בג' · כשנקוו המים ע"פ האדמה כידוע בחכמת הטבע שהמים והאויר פועלים בהוית המתכת וביותר בהוית הברזל · ולכן כ"ז שהיתה הארץ מכוסה במים ולא היה האויר פועל באדמה לא התהווה הברזל בלב האדמה וע' במדרש כונן שמשם משמע שעל אילנות קאמר לפי שנראים גבוהים · ואולי הגי' גבוהים במקום גבורים · ויען שהפלוסופים הכוכבים המה גבוהים מכל הטעם לכן מייתי ראיה מזה :

(א) ארבעה עשר מטמועין · עמ"כ דאותו מולד היה ביום ד' אחר חצות · וכן מפורש בפסיקתא דפ' החודש בסופה · אף שבאמת צ"ע כשנחשוב היתרונות מן מולד ניסן של אדה"ר ש"ע תרמ"ב · וככר מכחישין

חדושי הרש"ש

(א) אלא גלגל חמה בלבד · עמ"כ ונראה דדייק עוד מדכתיב יהי לשון יחיד ולא כתיב יהיו ור"ב בשם ר' סימון דלקמן דייק ג"כ מדכתיב והיו לשון רבים : (ב) אלא משתשקע החמה · כוונתו להא דאמרינן במגילה (ה' א') מנין שאין מונין שעות לחדשים כו' :

רש"י

אם הוא גמל או חיה אחרת : לייטין ביזיא דהדין מניק · כאדם שאומר לחבירו ארורים השדים שהניקוהו ובתלמוד ירושלמי כתיב בזיעייא כמו קרועות ומתרגמינן בזועו על שם שהדדים נקובים במקום יניקת התינוק :

פרשה ו למה נבראת לבנה למועדים · כדי לקדש בה ראשי חדשים : אף על פי כן שמש ידע מבואו · אע"פ שעשה ירח למועדים שמש ידע מבואו משתשקע אף על פי שהיה המולד קודם חצות אין החדש מקודש עד שתשקע החמה תדע לך שכן הוא שהרי אומר ויסעו בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש (במדבר ל"ג ג') ואם ללבנה אתה מונה עד כדין לית בה אלא ארבעה עשר מטמועין פירוש שקיעות ימים ויהי השמש באה מתרגמינן בתרגום ירושלמי והות שמשא מיטמעא ומשום דקים לן בברייתא דשמואל ירחינאה ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים יום ה' היה והמולד היה ביום ד' אחר חצות בתחלת שש אחרונות וגם בסדר עולם מפורש שאותו חמשה עשר יום שנסעו מרעמסס יום ה' היה ואתמול ביום רביעי שחטו פסחיהם ותניא כל חדש שנולד משש שעות ולמעלה אין כח בעין לראותו ואמרינן בריש תנחומא אותו חדש שאמר לו הקב"ה למשה קדם אותו משש שעות ולמעלה היה ולא היה כח בעין לראותו אלולי שהקב"ה הראה לו למשה באצבעו ואמר לו החדש הזה כזה ראה וקדש ואמרינן נמי בראש השנה נולד קודם חצות בידוע שהיה נראה היום סמוך לשקיעת החמה ואותו מולד ניסן כיון שנולד לאחר חצות ביום ד' לא נראה בעליל עד ליל ששי וקשיא לי הא מנא לן דתלתין שעות מתכסי והא בארבעה שעה (א"ה ל"ל שצ"ל כ"ד עי' גמרא כ"ה) אמרינן ותו לא והא לא קשיא ליה לרבי יוסף דלהכי נקט ליל ששי לפי שביום ה' אינה נראית בעליל עד הלילה לפיכך אם אתה מונה ללבנה מה בליל ששי אם תמנא מראש חדש ניסן עד יום חמישי שבו יצאו ישראל ממצרים אלא ארבעה עשר שקיעות וכתיב בחמשה עשר יום ואם למולד אתה מונה עדיין יש שעות יותר מחמשה עשר יום ומאחר שכתוב בחמשה עשר יום למדנו שאין מונין ללבנה אלא משתשקע החמה שאין אתה עושה יום רביעי מן החשבון עד שקיעתו ומליל חמישי ואילך אתה מונה ותמצא חמשה עשר יום והוא שיסד הפייט קן מולדו חל להקצות ביום רביעי בחצות בתחלת שש אחרונות ועד שלשים מרוצות שעות לא ניכר בתוצאות פירוש שלא נראית הלבנה עד ליל ששי שהם ל' שעות לא וחשוב שש אחרונות מיום רביעי וארבעה עשר מיום חמישי ולילו הרי שלשים לאה ניר ופחד ותר מעת לעת סעור אחד פירוש בקש משה לקדש את החדש בו ביום שהיה המולד ולחשוב מעת תחלת שש אחרונות של ארבעה עד חצות של יום חמישי לסיות יום אחד ולחשוב משם ימי החדש

מתנות כהונה

היה בעיר עכו : שעברה על הצווי כו' · עי' בפירש"י ז"ל בסדר זה : ה"ג ותוצא הארץ דשא וגו' · עץ עושה פרי הפרי נאכל : סמכה כו' · במה שהוסיפה סמכה דעתה שיפה היא עושה כדמפרש ואזיל · [ובירושלמי סוף מ' ע"א הגירסא בא"א ועי' מזה ברמב"ן] : ניחא · שנתקללה שהרי שינתה : ה"ג לייטין ביזייא דהדין מינק · פי' הערוך ארורים הדדים שמניקים זה ועל אדם רשע אומרים כן כדאיתא בפרק ד' מיתות כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא אפילו לרשיעא בר צדיקא כמאן כהאי תנא וכן כאן האדם חטא וניזון מן האדמה ובעונו נתקללה : מרתתים · מפחדים לשון רתת וזיעה : אמר להם כו' · הברזל אמר לאילנות : עץ מכם אל כו' · אם לא תכנסו אתם באזן הגרזן לעשות בית יד בגרזן לא יוכלו לחטוב בו ולא תהיו נזוקים :

פרשה ו אלא גלגל חמה · דייק מדכתיב יהי מארת חסר דמשמע מאור אחת כן הוא בפסיקתא : משתשקע החמה · אע"פ שהלבנה נראית גם ביום מ"מ אין מונין אלא משתשקע החמה : יוסטי חברא · שם חכם : מטמועין · [פירש"י והערוך] שיקועין

יפה תואר

יקראו וגו' הובא גם בדרש הזה : יתושין וזבובין כו' אע"ג דהמה בכלל שרץ העוף ושרץ הארץ · ונבראו קודם שנבראת האדם · ואיך יאמר כי או נתקללה הארץ להוציא המינים האלה · אבל הפירוש כי הארץ נתקללה או שתתעפש במקומות טונים ותולידם למרבה : שעברה על הצווי ואו לא נפקדה על עונה כדי שלא יהיה הנזק לאדם ועכשיו כאשר גם האדם חטא אמר הקב"ה ארורה האדמה על עונה הראשון אשר נשאתי לה עד עתה בעבורך : שנבראו בו גבורים כי ביום השלישי נראה היבשה והעפר אשר ממנו יוקח ברזל ונבראו העצים ידות לכלי זיין אשר בידי הגבורים ודרש יום שלישי יום הגבורים · ואע"ג דיום שני רביעי חמישי ששי לא דריש מ"מ הכא דאיכא למדרש דרשינן : כיון שנברא הברזל כו' · משל הוא כפי אנשים וכן אמרינן בפרק אחד דיני ממונות היינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ניזל ביה נרגא · וז"ש עץ מכם אל יכנס בי · כי הדרך הוא לעשות יד של עץ לברזל · ואם לא תהיה לו יד גם הברזל לא יזיק : לא נברא להאיר אלא גלגל חמה · אבל הלבנה שמושה בלילה ואז הוא חשך כדכתיב ולחשך קרא לילה וכן בתהלים אחרי הכתוב עשה ירח למועדים וגו' כתיב תשת חשך ויהי לילה · ודייק מדכתיב יהי בל"י וכן מארת חסר דקאי רק על אחד וזה החמה · וזה אין קושיא א"כ באיזה מאמר נבראת הלבנה י"ל כיון דקרינן מאורות בל"ר אמרינן יהי כל אחד מהמאורות · וזה כולל שניהם · החמה והלבנה · והדרש הזה יצא להם מדכתיב חסר · ומ"מ נקרא גם הלבנה מאור אע"ג דשמושה היא בחשך · כי גם הלבנה תפיץ אור קצת · ובאורה אם יגרע או יתוסף יקבעו גם כן המועדים · ולכן כתיב והיו למאורות כי לצורך קביעות המועדים יש אור גם ללבנה אבל לא לאורה ממש הוא צריך · אבל ר' סימון סובר מדכתיב להאיר על הארץ משמע להאיר ממש כי גם אורה יאיר בלילה לעוברי דרכים : א"ב למה נבראת הלבנה אע"ג דגם היא מבשלת הפירות וכדכתיב וממגד גרש ירחים · אבל משום הכי אורתא לא היתה נבראת · כי אפשר היה למסור בישול הזה בכח אחר : כדי לקדש בחשבונה ר"ח ושנים · כי החדשים מקדשים לפי מולד הלבנה · וגם השנים ימנו אחרי הלבנה כי ימי החמה בשנה מרובים י"א יום ויותר · ואם יתקבצו ימי החמה הנותרים לשלשים יום או מעברים את השנה : משמש ידע מבואו ולכן כתיב על שניהם והיו

פירוש מהרז"ו

כלאים פרק א' : יתושים זבובים פרעושין · עי' לקמן פר' יו"ד סימן ז' ופר' כ' סימן א' וע"ש מ"ש בפירושי : אף הן יש בהן הנאה · לפי מ"ש כאן משמע שהדברים הארורים אלו יש בהן הנאה לאדם וכמ"ש לקמן פר' יו"ד ריש סימן ז' שבכל הקב"ה עושה שליחותו אפי' ע"י יתושין אך לפי מ"ש לקמן פר' כ' סימן א' · הדבר נראה שכאן חסר העיקר מ"ש ותעלה לך גמל · וע"ז השיב ר"י מגדלאה · אף הוא יש בו הנאה שמוכרו ונהנה בדמיו · וכמ"ש כתבתי באריכות ע"ש וכן משמע מפי' רש"י כאן במדרש · שגורס כאן כמו שם · וטעם הדרשה ל' שמ"ש ארורה האדמה בעבורך · אין פירושו שבעבור חטאו תהיה הארץ ארורה · שעל זה יקשה למה תלקה בעבור חטא האדם · ע"כ פירש שהארור הוא לאדם ולא האדמה · אלא שהאדמה תהא מעלה לך דברים ארורים · ואין זה דברי נתן אלא מדברי המדרש · ואינו סובר כר' נתן : ולמה נתקללה · מקשה לדברי ר' נתן שסובר שמ"ש ארורה האדמה כפשוטו · ואף לפי הדרשה הנ"ל תלה הקללה באדמה · ולזה הביא דברי הפלוגתא של ריב"ש ור"פ שלדברי ריב"ש ניחא : תדשא הארץ דשא · עץ פרי עושה פרי · והארץ לא עשה כן אלא ותוצא הארץ דשא עץ עושה פרי ולא עץ פרי : סמכה לעשות רצון בוראה · גירסת הירושלמי שמחה בצווי והוסיפה ומ"ש כאן אפילו אילני סרק עשו פירות · מ"ש עץ עושה פרי אפילו שאינו עץ פרי אלא אילן סרק ג"כ עושה פרי · ומאחר שהוסיפה כש"כ שלא חסרה מן הצווי · וקיימה העיקר · שהוציאה עץ פרי · כמו אתרוג ופלפלין · שהם עץ פרי עושה פרי · שאם לא עשתה עיקר הצווי לא היה יתכן שתוסיף : על דעתיה דר"י בר שלום · כנ"ל כדלעיל וכן הוא בירושלמי שם ועיי"ש עוד שינויים : לייטין ביזיא · פירוש ביזייא נקבים והיניקה הוא מהנקבים של הדדים : ו ויהי ערב · שלישים וקרואים · יחזקאל כ"ג כ"ג · וכל הפרשה מדבר שם איך שישראל בעצמם משכו עליהם האויבים · שמתחלה נתקרבו אליהם לחטוא עמהם ואח"כ נהפכו להם לאויבים להרע להם : ולזה הביא המשל שהעץ נכנס בברזל גורם שאח"כ יקצץ העץ עם הברזל את העץ · ואם לא נכנס תחלה העץ בברזל לא היה הברזל מזיק לעץ · וכן ישראל אם לא קרבו תחלה את הרשעים לחטוא עמהם · לא היו מזיקים אותן אח"כ · ואגב שהביא הפסוק דרש ענין הפרשה · אך צ"ע מה לענין הזה כאן · ואיך נבראו בשלישי גיבורים הלא בשלישי נבראו אילנות ודשאים · אך מצאתי זה רבות בשנים בימי נעורי במדרש כונן וז"ל ביום השלישי נבראו דשאים ואילנות · כיון שראו ארזי הלבנון ואלוני הבשן שהם גבוהים מכל הבריות · מיד נתגאו העצים כיון שראה הקב"ה שנתגאו מיד ברא כנגדן הר הברזל · שהתחילו האילנות מרתתין אמר להם עץ אחד מכם אל יכנס בי ואין אחד מכם ניזוק · ע"ש עוד באריכות :

פרשה ו סימן א ר' יוחנן פתח · ירושלמי ר"ה סוף פרק ב' · פסיקתא רבתי ריש פר' ט"ו · מדרש תהלים ק"ד · ובא לדרוש מדה י"ז שכאן כתוב יהי מאורות ברקיע השמים · וכן והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים · והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ · משמע שניהם למועדים · ושניהם למאורות · וכאן אינו מפורש · ומפורש בתהלים ק"ד · עשה ירח למועדים · הרי שמ"ש בתורה ולמועדים הוא על הירח · א"כ מ"ש להאיר הוא על השמש וכמ"ש לעיל פר' א' סימן ו' גלי עמיקתא ועיין שמ"ר פר' ט"ו סימן כ"ב : שמש ידע מבואו · שאין מונין ללבנה בעוד שהשמש על הארץ · אלא אחר שקיעתה · שאין ממשלה ללבנה · בעת ממשלת החמה : ויסעו מרעמסס בחודש הראשון · פי' מאמר זה כתוב בפסיקתא רבתי ריש פר' ט"ו וז"ל שם ה"ג בב"ר ריש פר' ו' אעפ"י שעשה ירח למועדים · שמש ידע מבואו · פי' שאין מונין תחילת החודש בעת מולד הלבנה · למשל שאם נולדה הלבנה ביום רביעי אחר חצות היום · ואם היינו מונים ללבנה היינו עושים ר"ח ביום רביעי · והיינו בתחלת ליל ד' ודרש ר' שילא בשם ר"י שאינו כן אלא ממתינין שיעבור על המולד שקיעה אחת מן השמש ומקדשין את החודש יום ה' · היינו בתחלת לילה · והביא ר' ברכיה ראיה מדכתב ויסעו בני ישראל מרעמסס בחודש הראשון · בחמשה עשר יום לחודש · והיינו ביום ט"ו בבוקר · ואין כאן מן החודש אלא ארבעה עשר שקיעות · שהרי ביום שנסעו עדיין לא שקעה חמה · ולקמן פרשה זו סי' ל"א שהמולד מחודש ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים היה ביום ד' אחר חצות היום · ור"ח היה בתחלת ליל ה' ע"ש · ויום שיצאו בו היינו ג"כ ביום ה' יום ט"ו מר"ח · ומדקרא אותו חמשה עשר · והיינו י"ד שקיעות חוץ מיום זה · מכלל שאין מונין ממולד הלבנה אלא אחר שקיעת החמה · שאם היינו מונין ממולדה · היה לנו לחשוב גם השקיעה ראשונה מיום ד' שבו נולדה הלבנה · ובו היה ראוי להיות ר"ח · וא"כ יצאו ביום ה' היינו יום ששה עשר · וכבר עברו חמשה עשר שקיעות לבד יום שיצאו בו · וזהו שאמר אם ללבנה אתה מונה ·

ידי משה

אומר אל שדי שהיו שמים וארץ מותחים והולכין כו' · וקשה לפי' זה היה ראוי לקרות לשמים ג"כ ארץ · וי"ל דאיתא בפר"א שקורקסן של שמים נעוצים בים בקצה הארץ ואם כן תיכף כשעמדה הארץ הוכרחו שמים לעמוד ג"כ כנ"ל : סמכה דעתה צ"ל פי' שסמכה בציווי של ה' והוסיפה וקשה מ"מ שינתה הארץ בה להוסיף והן לגרוע ולמה נתאחרה קללתה עד שנתקלל אדה"ר · וי"ל לפי שאמר הקב"ה עץ עושה פרי בלשון יחיד והיתה סבורה שקאי על אתרוג וזה הטעם שכתוב ויהי כן שקאי על אילן זה ומתוך זה נתאוה אדה"ר לאכול מן אילן זה מכח שינוי שיש בו ואם היה הארץ מוציאה כל האילנות כן לא היה אדה"ר טועה לכך נתקללה גם בחטא אדה"ר :

רבי עזריה בשם רבי חנינא אמר לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד · א"כ למה נבראת לבנה אלא מלמד שצפה הקדוש ברוך הוא שעתידין עובדי כוכבים לעשותן אלהות אמר הקב"ה מה אם משהן שנים (ג) מכחישין זה את זה עובדי כוכבים עושין אותן אלהות · אלו היו אחד על אחת כמה וכמה · רבי ברכיה בשם רבי סימון אמר (ב) שניהם נבראו להאיר שנאמר והיו למאורות · (ד) (ג) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · א והיו לאותות אלו שבתות · ולמועדים · אלו שלש רגלים · (ה) ולימים · אלו ראשי חדשים · ולשנים · זה קדוש שנים : ב (תהלים עד) ב לך יום אף לך לילה · לך היום מקלס ולך הלילה מקלס · מה היום ברשותך (ד) אף הלילה ברשותך · בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום לך יום · ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אף לך לילה · ג בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום · אנו אומרים לפניך שירה ביום · ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אנו אומרים לפניך שירה בלילה · עשית לנו נסים ביום ואמרנו לפניך שירה ביום (שופטים ה) ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום וגו' · עשית לנו נסים בלילה ואמרנו לפניך שירה בלילה (ישעיה ל) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג · לך נאה לומר שירה ביום · לך נאה לומר שירה בלילה · למה שאתה (תהלים עד) הכינות מאור ושמש ואתה עשית את שני המאורות שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וגו' : ג ד רבי יודן בשם רבי תנחום ב"ר חייא ורבי פנחס בשם ר' סימון אמר מאחר שהוא קורא אותן גדולים · הוא חוזר ופוגם אותם את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה · אתמהא · אלא על ידי שנכנס בתחומו של חבירו · אמר רבי פנחס בכל הקרבנות כתיב שעיר עזים אחד חטאת · ובראש חדש כתיב שעיר עזים אחד חטאת לה' · אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח · שאני הוא שגרמתי לו להכנס בתחומו של חבירו · ומה אם זה שנכנס ברשות כך פגמו הכתוב · הנכנס שלא ברשות על אחת כמה וכמה · ה רבי לוי בשם רבי יוסי בר אלעאי אמר דרך ארץ הוא שיהא הגדול מונה לגדול · והקטן מונה לקטן · עשו מונה לחמה שהיא גדולה ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה · א"ר נחמן והוא סימן טב · עשו מונה לחמה שהיא גדולה · מה חמה הזאת שולטת ביום ואינה שולטת בלילה · כך עשו יש לו חלק בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא · יעקב מונה ללבנה שהיא קטנה מה הלבנה הזו

מסורת המדרש א עירובין דף נ"ו · ב ילקוט נביאים רמז מ"ו · ג מדרש תהלים מזמור י"ח · ד ילקוט כאן · ה פסיקתא רבתי פרשה ט"ו · ילקוט כאן · ילקוט ישעיה רמז ס"ס :

חדושי הרש"ש

(ג) מכחישין זא"ז · נראה דצ"ל מכחישין וכוונתו על לקוים כידוע שכתם עיין לקמן פ' אמור ס"פ ל"א תמיין לשון לקיין לא כהתין : (ד) ויתן אותם כו' · וסופו להאיר על הארץ : (ה) ולימים אלו ר"ח · נראה דיליף מדכתיב חדש ימים (במדבר י"א) :

אם

חדושי הרד"ל

סעיר התשב"ץ במאמר התקופות שבספרו יבין שמועה על הא דאמרינן בשבת היה ר"ח ניסן בזה ע"ש : (ב) שניהם נבראו · מוסיו לשון רבים קדרש · וכ"ה בירושלמי ספ"ב דר"ה ר"י אומר והיו ע"י זה ועי"ז זה : (ג) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · להאיר על הארץ והיו לאותות כו' כצ"ל · ומן אותם להאיר כו' מביא ראיה ג"כ דשניהם להאיר נבראו · וכן מביא מזה בזוהר ויחי (רל"ו) : (ד) אף הלילה ברשותך ·

מתנות כהונה

שיקועין כי בא השמש ת"י מטמע שמשא · כלומר י"ד ימים שהרי אותו מולד היה ביום ד' אחר חצות ור"ת היה ביום ה' כדאיתא בסדר עולם ובמסכת ר"ה · וגמירי דכל מולד הנולד לאחר חצות אינו נראה באותו יום א"כ אותו מולד לא היה נראה עד מוצאי יום ה' בתחלת ליל ו' · ואפילו הכי היו מונין משקיעת חמה של יום ד' מתחלת ליל ה' וכן אע"פ שהיא נולדה ביום ד' אין מונין לה אלא משקיעת החמה וזהו דקאמר אלא משקיעת החמה : אם משהן שנים מכחישין · פעולת חמה ולבנה מכחישין זה את זה : והיו למאורות · מלא בוא"ו הרי שניהם למאור : שבתות · דכתיב בהם אות היא לעולם : לך יום וגו' · פסוק הוא (תהלים ע"ד) בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום לך יום וכו' וכדמפרש ואזיל שאומרים לך שירה ביום : מאור ושמש · הלבנה בלילה והחמה ביום כדמפרש ואזיל אתה עשית וכו' · [אתה עשית גרס' ובילקוט שופטים הביא מאמר זה ול"ג ליה כלל] : ופוגם אותם · במה שכתב את המאור הקטן כדמפרש ואזיל : בתחומו וכו' · שהלבנה נראית קודם שקיעת החמה וכל המוסיף גורע : הביאו עלי כפרה כו' · בפרק אלו טריפות [ובפ"ק דשבועות ועי"ש בתוספות ובהרי"ף ואם בעל נפש שכלית אתה עיין

רש"י

ואילך פן לו הצור ויחד משה לא יפה כיון שאין לך לחשוב כן אלא מערב עד ערב סכר שאין לך לחשוב אלא משתשקע החמה : ולא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד · שנאמר יהי מארת חסר כתיב וכן מפורש במדרש ר' תנחומא למה נברא לבנה אלא לפה הקב"ה והיינו דאמרינן בתחלת יוצר של שבת קרא לשמש ויזרח אור ראה והתקין צורת הלבנה מה ראה ראה הקב"ה שאומות העולם וכו' : אתה הכינות מאור ושמש · מאור בלילה ושמש ביום : על ידי שנכנס בתחומו של חבירו · כדאמרינן לקמן שמולטות ביום ובלילה :

בולי

פירוש מהרז"ו

פי' היינו ממולדה עד כדין לית בה אלא ארבעה עשר משוקעות בתמיה · והרי כבר יש בה חמשה עשר משוקעות עכ"ל : אלא גלגל חמה בלבד · יהי מאורת חסר כתיב · כן הוא בפסיקתא שם · פירוש שלכך כתיב חסר שלא נברא להאיר אלא אחד היינו החמה · והלבנה בא להכחיש ממשלת השמש · ואם יאמר האחד שהשמש אלוה · יכחישו השני שהלבנה אלוה · וכן להיפך · וזהו יגרום שיודו ששניהם אינם אלהות · ואם לא היה אלא אחד היה מקום לטעות : שנאמר והיו למאורות · ואעפ"י שבראש הענין כתוב מארת חסר אף על פי כן בסוף כתוב מאורת מלא · ועוד כתוב ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ שניהם להאיר ושניהם לאותות ולמועדים : אותות אלו שבתות · כמ"ש אצל שבת כי אות היא · וכתיב · ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם · ולמועדים אלו ימים טובים · כמ"ש אלה מועדי ה' · ולימים אלו ראשי חדשים כמ"ש עד חודש ימים · ולשנים · אלו ראשי שנים · פסיקתא שם · וילקוט כאן · ומ"ש כאן קידוש שנים · הכוונה על עיבור שנים · שלא היה קידוש מיוחד לשנים · כי גם על חודש תשרי היו ב"ד אומרים מקודש החודש · ולא מקודש השנה · כי כל חודש צריך קידוש מיוחד : ב לך יום אף לך לילה · וס"ד אתה הכינות מאור ושמש וכמ"ש בסוף הסי' ואגב בא לפרש רישא דקרא · שיקשה שאם הכוונה כפשוטו · שלא הקב"ה כ"י אין לפניו לילה · ונהורא עמי' שרי · וע"כ אף יום אין שייך בו · ואם הכוונה שברא יום ולילה · למה שינה מפסוקים הקודמים · אתה פוררת אתה רצצת אתה בקעת וכו' · וכן אחר שאמר לך יום חזר ללשונו אתה הכינות מאור ושמש אתה הצבת רק בפסוק זה שינה לומר לך יום · והיל"ל אתה עשית יום ולילה · על כן דורש אע"ע לבריאה ה"ע לקילוס שיום ולילה מקלסין לו · וכמ"ש יום ליום יביע אומר · ולילה ללילה יחוה דעת · וזהו ע"פ מדה ט' וע"פ מדה י"ז · וכן לדרשות האחרות : מה היום ברשותך אף הלילה · בא ליישב תיבת אף דמשמע רבותא אף הלילה · ע"כ דורש על שהיום עת מעשה ומלאכה וכל הבריות עושים ועוסקים בכחות שקבלו מהשי"ת · אך הלילה שכולם בטלים והחושך והעדר שולטים בו · ולא שייך בו מעשה · אעפ"כ מיחסם להקב"ה אף הלילה ברשותך שאתה מושל ושולט גם על החושך כי בראת אותו וברשותך הוא · וזהו לך ברשותך : נסים ביום לך יום · שיוב"ה שנעשה בו נס הוא מתקדש ומתעלה ומיוחס לה' כמ"ש זה היום עשה ה' · פי' שעשה בו נסים ונפלאות · ונעשה יום מיוחד לה' · וכמו חודש ניסן וימי הפסח וכל ימים טובים לזכרון · וכמ"ש והימים האלה נזכרים ונעשים : בשעה שאתה וכו' שירה ביום · כולל שני הדרשות · ושניהם כלולים במ"ש לך יום · שהיום נקנה להשי"ת כשעושה בו נס · ואנו מקלסין בו ואומרים שירה עפ"י מדה ט' וכל"ל · ולכן בדרשות הנ"ל אין שייכות לרישא דקרא עם סיפא דקרא אתה הכינות מאור ושמש ולכך שינה ברישא דקרא כל"ל : לך נאה לומר שירה ביום · עכשיו בא לפרש רישא דקרא עם ס"ד · לך יום היינו שראוי לך להודות ביום · ולהודות בלילה · על המאורות שעשית למשול ביום ובלילה · וזה אתה הכינות מאור ושמש וכמו שאנו מברכים בבוקר ובערב על המאורות · שעל ידיהם נעשים יום ולילה : ג מאחר שהוא קורא כו' · וכמ"ש פר"א פרק ו' ברביעי ברא שני מאורות הגדולים לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה ושוין בגדלם ובתוארם ובאורם שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים · (וכמו שדרשו על שני שעירים שיהיו שוים בגדלם ובתוארם וכן שניהם מלאים שניהם שוים) · נכנס תחרות ביניהם זה אומר אני גדול ממך · וזה אומר אני גדול ממך · מה עשה הקב"ה הגדיל את האחד והקטין את האחד · שנאמר את המאור הגדול ואת המאור הקטן · והדרשה עפ"י מדה ט"ו ב' כתובים מכחישים והכריע דשניהם אמת אלא שאין שני הפסוקים על זמן אחד · שבתחלה נבראו שוין · ואח"כ נעשה אחד גדול ואחד קטן : שנכנס בתחומו של חבירו · שהלבנה מושלת ביום ובלילה כדלקמן סימן זה : ר' פנחס · פר"א פרק כ"א מאמר ר' זכרי' ע"ש · הוספת דברים · וע' שבועות דף ט' חולין ס"ו : חטאת לה' · מדה ט"ז מיוחד במקומו : הביאו עלי כפרה · עי' מה שפרשתי שם בפר"א · ועיין בספר נזר הקודש פי' נפלא · ואף שאצל כל הקרבנות כתב קרבן לה' שלמים לה' · ואנו מפרשים שיקריב האדם לה' אך כאן עיקר הדקדוק וההכרח : על שבכל הקרבנות שבפרשת פנחס לא כתוב כן · אף שבכל יו"ט כתב חטאת רק כאן כ' חטאת לה' · וגם לא נמצא כן בכל התורה שיאמר חטאת לה' רק כאן אצל ר"ח · ומיוחד במקומו שבכאן הוצרך לכתוב כן חטאת לה' : ר' לוי בשם ר' יוסי · פסיקתא רבתי פר' ט"ו סימן כ' : דרך ארץ הוא · פי' דרך ארץ הוא בעולם שהאב שנותן ב' חלקים אחד גדול ואחד קטן לשני בניו אחד גדול ואחד קטן מן הסתם דרך ארץ הוא שהחלק הגדול לבן הגדול והחלק הקטן לבן הקטן · ומזה נלמוד שהש"י ברא ב' מאורות לתשמיש העולם · שנקרא אחד גדול ואחד קטן · ולמנות בהם ימים ושנים · ויש לו שני אומות · מאבות העולם · ומסר להם העולם · אחד נקרא גדול ואחד קטן מן הסתם היתה כוונתו כו' · שהגדול ימנה לגדול והקטן לקטן : מה החמה · שמ"ר פר' ט"ו סימן כ"ז באריכות וע"ש סוף סימן כ' ·

והדמיון

יפה תואר

והיו לאותות ולמועדים כי גם שהחמה משתתפת עם הירח לחשבון המועדים דמחשבין רק אחר שקיעתה · וגם התקופות בשנה הן למהלך החמה ועל התקופה מעברין את השנה וע"פ העבור יקבעו שמועדים לכן אמר למועדים על שניהם · אבל לקידוש החודש לעולם אין מונין אלא ללבנה : שצפה הקב"ה כו' · ואע"ג דבכל זאת טעו ועבדו לחמה וללבנה מ"מ הועילה עצתו לפקחים שבהם · כי יראו שמכחישים זה את זה פי' לפעמים יש לקוי החמה שהלבנה מסתרת אורה · וכן יש לקוי הלבנה אם יבוא דבר המבדיל בינה לבין החמה · הלא מזה ישפטו כי אין אלהות להם ויש דבר המפריע אורם : אלו שבתות דמקרי אות והא דכתיב בל"ר לאותות ולא אמר לאות בל"י כדכתיב את שבתותי תשמרו כי אות היא וגו' י"ל איידי דאמר למועדים לימים ושנים בל"ר אמר ג"כ לאותות בל"ר · וקשה למה לא מנה פה יוהכ"פ · ול"ל כיון דנקרא שבת שבתון הוא בכלל באותות דשבתות · כי יוהכ"פ שבת מקרי · ואות לא מקרי : לך היום מקלס כו' · בא לפרש את הכתוב בחמשה אופנים · הא' לך היום מקלס ולך הלילה מקלס ונמשך לפ"ז על האמור לפני זה ואלהים מלכי בקדש וע"ז לך מקלס היום והלילה · ויען כי לפי זה יהיה מקרא קצר דלא נזכר קילוס בקרא לכן מוסיף פי' הב' מה היום ברשותך אף הלילה ברשותך ופי' לך שלך היום · ויען דיקשה הלא הכל הוא ברשות ה' וגם אין לו סמיכות למה שלפניו דמונה הנסים אשר הקב"ה עשה אתה פוררת וגו' לכן מפרש פי' הג' בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום כו' ויתפרש לך יום כמו והיה ביום ההוא יודע לה' ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה לך לילה כמו ליל שמורים לה' · ויען כי זה אין כ"כ תדוש לכן מוסיף הפי' הד' בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום כו' ויתפרש לך אנו אומרים שירה ביום ולא כעובדי חמה ולבנה המחלקים לשני אלהות את היום ואת הלילה אבל אנחנו אומרים כי היום והלילה שלך הם ולא נקרא זה מקרא קצר כיון דקאי על שהדם אשר למענו יעשה ה' הנסים הנזכרים לפני זה · ויען כי לכל הארבעה פירושים האלה לא יתקשר הכתוב היטב עם מה שאמר אתה הכינות מאור ושמש לכן מוסיף פירוש החמישי למה שאתה הכינות מאור ושמש ואתה עשית את שני המאורות · ויתפרש לך מאור היום ולך מאור הלילה · ואתה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור ובזה תחדש בטובך בכל יום תמיד מעשה בראשית לכן לך נאה לומר שירה ביום ולך נאה לאמר שירה בלילה : הביאו כפרה עלי כו' · רחוקים הם הדברים מפשוטן אבל הם נאמרו רק על דרך דמיון והעברה · כי באמת שעיר ר"ח בא לכפר על הטאים שאין להם ידיעה בתחלה כדאיתא בפ"ק דשבועות · אבל בא ללמד לנו בזה גם דרך חיים ותוכחת מוסר · כי אם יגלו שני אנשים יחד אע"פ שאדיק האחד בריבו והשני עשה לו עול מ"מ טוב ויושר הוא כי יסלא לו ויפייסו בדברים להראות לו כי אהבתו תמימה בלבו · וכאשר נחזה כי הלבנה מעלה בדבריה והטיחה דברים כלפי היוצר : הלא נכון היה כי היא תשא את עונה בכ"ז אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח ותלה כ"י העון בו וכאמרם ז"ל שאני הוא שגרמתי ע"י שנתתי לה רשות באמרי ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וגו' ולמשול ביום ובלילה משמע בתחלת הבריאה שיהיה ממשלתם שוה ועל אחת כמה וכמה כי בני אדם ינהגו כן וילכו בדרכי ה' והכל דרך משל ומליצה · ליישר בזה ארחות בני אדם : דרך ארץ הוא כו' · גם זה סובב על הפיוס ללבנה שנתמעטה · כי בגלל זה יהיה שכרה כי ישראל אשר הוא הקטון ימנה אחריה · אף כי מנין ימות החמה יותר מבורר בין למספר השנים [כי לא יצטרכו לעבור השנים רק בשביל י"א יום שיתוספו בכל שנה למנין ימות הלבנה

וכמ"ש

משנת דרבי אליעזר

חוזר ופוגם אותם · פי' דמ"ש תחלה שני המאורות הגדולים פירושו שישלטו שוים ביום ובלילה ואחר כך אמר המאור הגדול לממשלת היום לבד בזה פגם השמש וביפ"ת גורם פגם אחד :

ידי משה

מה היום ברשותך אף הלילה ברשותך ומסיים אתה הכינות מאור ושמש שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות וצ"ע מהיכא תיתי לומר שהלילה לא יהיה ברשותו ונראה לפרש דהי"א מדלא כתיב אלהים גבי לילה כמו ביום ובהאת הטעם לפי שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה ולכך מסיים המדרש שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות וכוללם יחד וקאי אלהים אתרוייהו והיה יכול התורה לכוללם ג"כ לילה ויום יחד רק מטעם שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה ולא מיחד דייקא פי' שלא יחדם וכוללם יחד כצ"ל : הביאו עלי כפרה · וצ"ע מאי שייך לגבי הקב"ה כפרה וכלאו כל המפרשים למצוא טעם כ"ל ליישב דה"פ שהמדרש מקשה אתמהא פי' בתמיה וכי מפני שנכנסה בתחומה של חברתה ושימשה אף ביום בשביל זה הקטין פקדום ברוך הוא אותה ומלא חבירו דייקא פי' ושלא ברשות נכנסה כי הקב"ה א"ל למשול ביום ובלילה ולמה מיעטה הקב"ה לזה משני א"ר פנחס וכו' כדי להורות לדורות שבאים ק"ו ומה אם זו שנכנסה ברשות

שולטת בלילה וביום · כך יעקב יש לו חלק בעולם הזה ובעולם הבא · רב נחמן אמר כל זמן שאורו של גדול קיים אין אורו של קטן מתפרסם שקע אורו של גדול מתפרסם אורו של קטן · כך כל זמן שאורו של עשו קיים אין אורו של יעקב מתפרסם · שקע אורו של עשו מתפרסם אורו של יעקב · הה"ד (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך · כי הנה החשך יכסה ארץ וגו' : ד [א] ואת הכוכבים א"ר אחא משל למלך שהיו לו שני אפוטרופין אחד שולט בעיר · ואחד שולט במדינה · אמר המלך הואיל ומיעט עצמו זה להיות שולט בעיר · גוזר אני עליו בשעה שהוא יוצא תהא כל אוכלסא יוצאה עמו · ובשעה שיהא נכנס תהא בולי ודימוס נכנסה עמו · כך אמר הקב"ה הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה · גוזר אני עליה · בשעה שהיא יוצאת שיהו הכוכבים יוצאין עמה · בשעה שהיא נכנסת יהו הכוכבים נכנסים עמה · ודכוותה (בראשית י) [ב] ושם אחיו יקטן · אמר רבי אחא למה נקרא שמו יקטן · שהיה מקטין את עסקיו · מה זכה [ג] זכה להעמיד שלש עשרה משפחות גדולות · ומה (ו) אם יקטן על ידי שהיה מקטין את עסקיו כך · גדול שהוא מקטין את עסקיו על אחת כמה וכמה : ודכוותה (שם מח) וישלח ישראל את ימינו (ז) וישת על ראש אפרים והוא הצעיר · אמר רבי הונייא וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא הצעיר · אלא מה הוא הצעיר שהיה מצעיר את עסקיו מה זכה זכה לבכורה · ומה אם הצעיר על ידי שהיה מצעיר את עסקיו זכה לבכורה הגדול שהוא מצעיר את עסקיו על אחת כמה וכמה · אתמהא : ה ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · [ד] אמר רבי יוחנן ג' דברים נתנו מתנה לעולם · ואלו הן התורה · והמאורות · והגשמים · התורה מנין · שנאמר (שמות לב) ויתן אל משה וגו' · המאורות מנין · שנא' (בראשית א) ויתן אתם אלהים ברקיע השמים · גשמים מנין · שנאמר (ויקרא כו) ונתתי גשמיכם בעתם · רבי עזריה בשם רבי יהודה ב"ר סימון אומר אף השלום שנאמר (שם) ונתתי שלום בארץ · רבי יהושע ב"ר נחמיה אמר אף הישועה · שנאמר (תהלים יח) ותתן לי מגן ישעך · רבי תנחומא אמר אף ארץ ישראל שנא' (שם קה) ויתן להם ארצות גוים וגו' · וי"א אף הנקמה באדום שנא' (יחזקאל כה) ונתתי נקמתי באדום וגו' · (ח) רבנן אמרי אף הרחמים שנאמר (תהלים קו) ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם · רבי יצחק בר מריון אומר אף הפרשת הים הגדול שנאמר (ישעיה מג) כה אמר ה' הנותן בים דרך וגו' : [ח] רבנן אמרי הנותן בים דרך · מעצרת ועד החג · (ה) ובמים עזים נתיבה · מן החג ועד החנוכה · (ט) [י] רבי נתן בר אחוה דרבי חייא בר אבא הוי מפרש בימא · א"ל לאחוי צלי עלי · א"ל מה נצלי עלך · מן דאת קטר לולבך קטור רגליך · אין עיילת לכנישתא ושמעתן מצליין על מטרא לא תסמוך על צלותי : ר' יהושע בריה דרבי תנחומא ב"ר חייא דכפר חנון הוה באסיא בעא דיפרוש · אמרה ליה מטרונה באלין יומיא פרשי · אתמהא · אתחזי ליה אבוי בחלמא א"ל ברי בלא קבורה שנאמר (קהלת ו) גם

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ט' · ב ילקוט פרשה נח רמז ס"ב · ג פסיקתא רבתי סוף פרשה ג' · ד ויקרא רבה פרשה ל"ה · תורת כהנים פרשה בחקותי וע"ש בקרבן אהרן · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט כאן רמז י' · ילקוט שמואל ב' רמז קס"ב · ה ירושלמי שבת פרק ב' הלכה ג' · ילקוט כ"ך רמז ש"ז · ו ילקוט קהלת רמז תתקס"ט :

חדושי הרד"ל

יתכן שבא להוציא מדעת האומרים שהחשך הוא רק העדר האור ולא בריאה : (ה) ובמים עזים נתיבה מן החג עד חנוכה · ג"ז בים קאי ואז המים נקראו עזים ע"כ אין לקרותו עוד בשם דרך כבושה לרבים רק

חדושי הרש"ש

(ו) אם הקטן ע"י שהיה מקטין כו' · כצ"ל וכ"ה לקמן פל"ז : (ז) וישת על ראש אפרים כו' · כצ"ל : (ח) רבנן אמרי אף הרחמים שנאמר ויתן אותם לרחמים כו' · גם בתורה מצאנו ואל שדי יתן לכם רחמים (בראשית מ"ג) ונתן לך רחמים (דברים י"ג) : (ט) ר' נתן בר אחוה דרחב"א כו' · כ"ל למחוק תיבה בר כי מצאתו בבבלי ל"ב ב' רב נתן בר אבא א"כ היה הוא ור"א אחים בני אב אחד וכ"מ כמ"כ ד"ה לאחוי :

רש"י

בולי ודימוס · בול המון ודימוס שורה של חיילות : ס"א ראש בולי היה · בולי עשירים שורות של שרים : שהיה מצעיר את עסקיו · שהיה מנשה משמש בבית אביו כדכתיב ויאמר לאשר על ביתו (בראשית מ"ד א') זה מנשה בנו שכל תשמישי אביו נעשים על ידו ונעשה שליט ומושל על כל הבית אבל אפרים שהיה מקטין את עצמו זכה לבכורה שנאמר ואפרים בכורי הוא (ירמיה ל"א) : רב יצחק בר מריון אומר אף הפרשת הים הגדול · שאלמלא הקב"ה שיכך את הרוחות היה הרוח בא וטובע כל הפורש בים : מאימתי הוא נותן בים מעצרת עד החג · שאין הרוח מצוי כל כך ובמים עזים נתיבה אפילו מן החג עד חנוכה אפילו אם ישלוט שם רוח אינו כל כך מסוכן במים עזים כמו בים אבל מחנוכה ואילך אפילו בנהרות סכנה להפריש לפי שהרוחות נתקפו ואם ישאל השואל למה כתוב בים דרך ובמים עזים נתיבה לפי שבים כל פינות שאתה פונה לתוכו שם אתה מוצא דרך אבל במים עזים דהיינו בנחלים אתה צריך לבקש שם נתיבה שיהא עמוק כדי להנהיג הספינה : אמר ליה מה נצלי עלך · מאחר שרצונך להסתכן בנפשך שרוב הפורשים בזה הזמן טובעים ומה יועיל לך תפלתנו ומסורת זה יהיה בידך הן זאת קטר לולבך קטר רגלך בזמן שאתה קושר לולב של מצוה בימי החג קשור רגלך ומנע עצמך מנתיבות המים ועוד אם נכנסת ושמעת צבור מתפללין על הגשם בחג שמזכירין ושואלין אל תכנס לים שכבר כלה הקיץ וקרבו ימי החורף והגיע זמן רוח ימים ולא תסמוך דלא כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא · ס"א אל תסמוך על תפלתך כי נדחת היא מפני תפלת הצבור ע"כ : בעי דיפרוש בימא בימי החורף : באלין יומיא · מפרש בתמיה · אף אביו נראה לו בחלום והזהירו שלא יעבור שאם יעבור יטבע בים ואין לו קבורה ולא שמע לקולם :

מתנות כהונה

בספר הזוהר פ' ויקרא עמוד קמ"ב ותמצא נחת רוח חן ודעת] : כי הנה החושך וגו' מאמר שהחושך יכסה ארץ העמים הגיע שעתך שכבוד ה' עליך יזרח : בולי ודימוס · פי' הערוך חיילות : מקטין עסקיו · כלומר עניו ושפל : ומה אם הקטן [גרסינן וכ"ה לקמן פ' ל"ז] · ופי' שהרי באמת היה הקטן שהרי פלג היה גדול ממנו : אתמהא · כלומר בא ותמה על עצמך כמה גדול כח הענוה : מעצרת עד החג · אין רוח מצויה ל"כ : במים עזים כו' · פרש"י אלו הנהרות ולא הים · ולפיכך כתוב בהם נתיבה שצריך לבקש מקום עמוק שהספינה יכולה לילך שם אבל בים לכל צד שהוא פונה הרי דרך נכון לפניו : מן חג כו' · אז א"א לפרוש בים אבל בנהרות אפשר אבל מחנוכה ואילך אפילו בנהרות א"א : [ר' נתן · בירושלמי דבמה מדליקין ובקהלת ובילקוט ישעיה ל"ג נתן] : לאחוי · לאחיו ר' חייא : צלי עלי · התפלל עלי שאצליח ולא אסתכן : מה נצלי עליך · מה אתפלל עליך כלומר שמור עצמך מלפרוש בזמן הסכנה ואל תסמוך על הנס וכדמפרש ואזיל : מן דאת כו' · היכן שאתה קושר לולבך · כלומר כשיגיע ימי החג שם תקשור רגלך כלומר עמוד ואל תפרוש שוב על הים מפני הסכנה : אין עיילת כו' · ואם תכנס לב"ה ותשמע הצבור מתפללים על המטר לא תסמוך על תפלתי אפילו אם הוא קודם החג · שתפלת צבור לא תשוב ריקם ותפלתי בטלה כנגדם : בעי דיפרוש · רוצה לפרוש בים בין החג לחנוכה · [ה"ג במדרש קהלת בעי דיפרוש בין חגא לחנוכה וכן בירושלמי] : באלין יומיא כו' · בתמיה וכי באלו ימים פורשין בים · [ה"ג במדרש קהלת אתמהה] · ולא שמע למלתא : ואתחזי כו' · פירוש ולא שמע לדבריה ונראה לו אביו בחלום וא"ל ברי כו' רמז לו שאם יפרוש קבורה לא יהיה לו שיטבע בים ולא שמע לדבריהם

יפה תואר

וכמ"ש לעיל] וכין למספר התקופות. וכדי שלא יאמרו ישראל כי זה הוא פחיתות וגרעון לישראל למנות אחר הקטן. ינחם גם את ישראל ויאמר כי זה הוא סימן טוב להם שיראו בזה אשר המה ישלטו בעוה"ז ובעוה"ב כמו הלבנה ששולטת ביום ובלילה. ומשוה את העוה"ז ליום שהוא נגלה לעין כיום. ואת עוה"ב ללילה שהוא מכוסה ונעלם כלילה וגם במאמר זה לפון דרך חיים ותוכחת מוסר. כי אם יראה אדם אשר מקרי יום יפגעוהו ונדכה ושות יהלוך נגד החיים אל יהרהר אחר מדותיו של הקב"ה. כי כן נחזה גם במאורות השמים אשר האחד קטן הוא לפני השני. והלבנה נתמעטה בשביל השמש. ומה יתאוננו עוד ילודי אשה קצרי ימים אם ישבעו רוגז ומעונים ומדוכים הם בארץ. וגם כי אין רע בהחלט על פני הארץ כאשר אין טוב בהחלט. הן החמה באורה הגדול תשקע בלילה והלבנה תשלוט תחתיה וביום תשלוט לפעמים גם הלבנה ואתה בן אדם שא למרום עיניך והבט לצבאות השמים ואשר נעשה ואשר יעשה בהם. ולא תשת עוד בשמים פיך : הואיל ומיעטה את עצמה. באמת בגזרת הקב"ה נתמעטה אבל הכוונה כמה שקבלה גזירתו בסבר פנים יפות ולא הרהרה אחר מדותיו לאמר כי גם אנכי ראויה לגדולה כמו השמש. לכן זכתה לכבוד הכוכבים לפיום. ומ"ש הכוכבים יוצאים עמה פי' נראים עמה כי הכוכבים קבועים לעולם במקומם ורק ביום אינם נראים מפני אור השמש וזה שאמר ובשעה שהיא נכנסת הכוכבים נכנסים עמה ג"כ הכוונה. כאשר הלבנה תסתתר והחמה תאיר על הארץ אז גם אור הכוכבים יסתתר : למה נקרא שמו יקטן כו' הנה משמו א"א להוכיח הדרש הזה דאולי נקרא יקטן בשביל שהיה קטן מאחיו בשנים. אבל ההוכחה היא מדכתיב שם האחד פלג וגו' ושם אחיו יקטן. ולא אמר ושם השני יקטן מזה מדריש כי היו אחים שוים ונקרא יקטן לא בשביל קטנות השנים רק בשביל שהקטין את עצמו. ולכן זכה לתולדות גדולות של י"ג משפחות : אר"י ג' דברים כו' הוא מונה ג' דברים אשר תועלתם היא לכל העולם ואי אפשר להשיגם גם במחיר רב וה' נתן לנו בחנם. בלי כל השתדלות. וזה התורה נתנה לנו בחנם כידוע מהמאמר מה אני בחנם כו'. והמאורות והגשמים. ולכן לא חשיב חכמה עושר וגבורה וכדאיתא לקמן במ"ר פכ"ב דהמה רק מתנה ליחידים ולא לכל העולם. וגם לא מנה את מים ועפר כי המה לא יפסקו לעולם. ולא חשיב ג"כ את אשר מנו האחרים כמו שלום ישועה וא"י נקמה רחמים והפרשת הים כי אלו יבואו לפעמים בהתבוננות ובעמל בני אדם. ור"ע בשם ריב"ש מוסיף אף השלום סובר שיצר לב האדם מלא ריב וקטטה מטבעו. ואם ה' לא יתן השלום לא יקום באדם. וריב"נ מוסיף אף הישועה כי שוא היא תשועת האדם אם ה' לא יושיעהו. ור"ת מוסיף אף א"י שנכבשה בדרך נס ולא בזרועם עשו ישראל חיל. וי"א מוסיפים אף נקמת רשעים אשר גם היא נעשה בדרך פלא ונס. ורבנן מוסיפין אף הרחמים כי יצר לב האדם רע מנעוריו. וה' לבד יטה את הלב לרחמים. וריב"מ מוסיף אף הפרשת הים כי ה' לבד הוא המשקיט את שאון גלי הים אשר לא יבלע את ההולכים בקרבו : מעצרת ועד החג כ"ה דרך המדרש לדרוש את הכתובים אשר יביאם מקודם לתכליתו. ודריש הכפל לשון בהם דכתיב בים דרך ובמים עזים נתיבה. אמנם הים נאמר על העתות אשר הוא שוקט קצת וזה מעצרת ועד החג אז ההולכים בו ימצאו דרך רוחה להם. ובמים עזים בעת אשר גליו ינשאו וירומו למעלה וזה מהחג ועד חנוכה אז ההולכים בו ימצאו בו רק נתיבה צרה. אבל מחנוכה ואילך הרוחות סוערות

פירוש מהרז"ו

והדמיון שהחמה אינה שולטת כי אם בזמן אחד. אך הלבנה שולטת בשני זמנים : כי הנה החושך יכסה ארץ. וס"ד ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה : ד שולט בעיר ואחד שולט במדינה. עיר הוא כפר קטן. ומדינה הוא כרך גדול ועיין ברים אסתר סוף ויהי בימי השני שחושב לחידוש מה שנמצא בשינוי : בולי ודימוס. עיין שמ"ר פר' ט"ז סי' י"ז. וכן דימוס וכן בולי. ופירש"י בולי המון. דימוס שורות של חיילות. ס"א בולי עשירים : גוזר אני עליה. פי' לצורכה ולטובתה. ומ"ש ומיעטה עצמה להיות שולטת בלילה כולל שני דברים שהקטינה עצמה וגם שולטת בלילה : למה נקרא שמו יקטן. עיין לקמן סוף פרשה ל"ז פי' כי ברישא דקרא אצל פלג כתב טעם למה נקרא כך ואצל יקטן לא פירש טעם. אך אנו לומדים כוונת הכתוב שכמו שיש טעם לשם פלג כך יש טעם לשם יקטן. אך להיות שם פלג סימן על הדור מה שנעשה בסוף ימיו לדורו ע"כ נתפרש. כי היתה נבואה. וכמ"ש ברים סדר עולם. נביא גדול היה עבר. ושם יקטן בעבור עצמו ע"כ לא נתפרש. והוא מפרש עצמו עפ"י מדת ממעט ודרך קצרה. ויקטן שהקטין עצמו : י"ג משפחות. כמפורש בקרא. ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף. עד כל אלה בני יקטן. י"ג בנים כולם ראשי אומות של שבעים בני נח. ומ"ש מקטין את עסקיו פי' שהיה עניו ולא החזיק טובה לעצמו במעשיו הטובים : וכי מן התולדות. כמ"ש בראשית מ"א ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה. ואת שם השני קרא אפרים : שהיה מצעיר עסקיו. כדאי' בפסיקתא סוף פר' ג' וז"ל. ולמה זכה אפרים לפי שמיעט עצמו. שהקב"ה אוהב למי שמשפיל עצמו. אבל מנשה היה יוצא ומזקק עם אביו לענקים. פי' שהיה גבור מלומד מלחמה וממונה על גבורי מלחמה של אביו. וכמ"ש לקמן פר' צ"ג סוף סי' ו' מגבורת מנשה : ה ג' דברים נתנו מתנה. שמ"ר פר' מ"א סימן ב'. הוקשה לו מ"ש ויתן אותם אלהים ברקיע השמים משמע שמתחלה לא היו ברקיע ואח"כ נתן אותם ברקיע. והלא מתחלה אמר יהי מאורות ברקיע השמים וכו'. והיו למאורות ברקיע השמים. ואח"כ מ"ש ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. היינו ג"כ ברקיע השמים כנ"ל. ולמה אמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. והלא שם נבראו. ע"כ דרש שמ"ש ויתן פירושו שנתן אותם מתנה ברקיע השמים להאיר על הארץ. שאין העולם כדאי להשתמש במאורות אלו. אלא שנתנם במתנה לעולם. וכן התורה. וכן הגשמים כתוב בהן לשון ויתן. וכן כל אותם דברים שהוסיפו שאר האמוראים על אלו על שכתב בהם לשון מתנה. ועיין מ"ש בזה לקמן פר' י"ג סי' י"א : ר' יצחק ב"ר מריון. ירושלמי שבת פרק ב' הלכה ג'. ילקוט ישעיה מ"ג : אף הפרשת ים הגדול. שאלמלא כן כיון שאדם יורד לתוכו מיד מת. כ"ה ויקרא רבה פר' ל"ה סי' ח'. אלא שנתן הש"י מתנה לעולם שיוכלו לילך בים על ידי ספינה : צלי עלי. רצה לפרוש בים אחר החג שאז הדבר מסוכן : אין עיילית לכנישתא. בירושלמי שבת פרק ב' הלכה ג' שם הגירסא. אין דצליתי עלך. אלא אין חמיתינון לציבורא מצליין על מיטרא לא תתרחץ על צלותי. הן דאת קטר לולבך קטור רגלך. פי' מאחר שלא תועיל לך צלותי. טוב שתקשור רגליך בשעה שתקשור לולבך. היינו כשתקשור לולבך אחר החג להצניעו. שהרי בחג עצמו מתחילין להתפלל על הגשמים. היינו ביום שמיני עצרת ואז כבר עבר זמן טלב : ר' יהושע בריה דר"ת. כאן משמע שר' יהושע עצמו עשה כן. וקשה הרי אסור לעמוד במקום סכנה. אך בירושלמי. שם הגירסא ר' יוסי בר' חיסדא דכפר אנין שובלא הוה באסיא. אחא בעא מפרים וכו'. והמעשה היה באדם בעלמא :

 מקרא

קבורה לא היתה לו · ולא שמע למילי דדין ולא למילי דדין וכן הות ליה : ך א היכן גלגל החמה ולבנה נתונים · ברקיע השני · שנא' (בראשית א) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · רבי פנחס בשם רבי אבהו אמר מקרא מלא הוא · ואנשי כנסת הגדולה פירשו אותו (נחמיה ט) אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם וגו' · היכן הוא כל צבאם נתונים ברקיע שהוא למעלה מן השמים · ב ומן הארץ ועד הרקיע מהלך ה' מאות שנה · ועוביו של רקיע מהלך ת"ק שנה · ומרקיע עד הרקיע מהלך ת"ק שנה · ראה כמה הוא גבוה · ותנן באחד בתקופת תמוז · אין צל לכל בריה · דכתיב (תהלים יט) ואין נסתר מחמתו · ג גלגל חמה יש לו נרתיק · שנאמר (שם) לשמש שם אהל בהם (ו) ובריכה של מים לפניו · בשעה שהוא יוצא הקדוש ב"ה מתיש כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם · אבל לע"ל הקב"ה מערטלו מנרתיקו ומלהט בו את הרשעים שנאמר (מלאכי ג) וליהט אותם היום הבא · ד רבי ינאי ור"ש תרוייהון אמרין אין גיהנם אלא יום שהוא מלהט את הרשעים מה טעם (שם) הנה יום בא בוער כתנור וגו' · ה רבנן אמרי יש גיהנם שנאמר (ישעיה לה) נאם ה' אשר אור לו בציון וגו' · ר"י בר אילעאי אומר לא יום · ולא גיהנם · אלא אש שהיא יוצאת מגופן של רשעים ומלהטת אותם · מ"ט דכתיב (שם לג) תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם · רבי יהושע בר אבין אמר (תהלים נג) (ז) ויגידו שמים צדקו · לעתיד לבא שמים מתנים צדקה שעשה הקב"ה עם עולמו · שלא נתנם ברקיע הראשון · שאלו נתנם ברקיע הראשון לא היתה בריה יכולה לעמוד מאשו של יום : ך ו אמר רבי לוי ג' דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו · והבריות בינתים ואינם מרגישים · ואלו הן · היום · והגשמים · והנפש בשעה שהיא יוצאת מן הגוף · היום מנין · א"ר יהודה את סבור שהוא שף ברקיע · ואינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ · הגשמים מנין · אמר רבי לוי (שם מב) תהום אל תהום קורא לקול וגו' · והנפש בשעה שהיא יוצאת מן הגוף מנין · דרבי שמואל אחוי דרבי פנחס ב"ר חמא הוי דמיך בצפורי והוין חבריה יתיבין גביה · אתת מלתא ושרין גחכין אמר להון כמה נפשיה דאחוה דההוא גברא מקצצא ארזין ומקצצא אילנות ואתון יתבין גחכון ולא ידעין : ח ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · כיצד גלגל חמה ולבנה שוקעים ברקיע · ר' יהודה בר אלעאי ורבנן · רבנן אמרין (ח) מאחורי הכיפה ולמטה · ור' יהודה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז י' · ילקוט מלאכי רמז תקצ"ג · וילקוט נחמיה רמז תל"ף ע"א · ב פסחים ריש פרק ט' · חגיגה דף ט"ו · ירושלמי ברכות פרק א' · ג מסכת עבודת כוכבים דף ג' · ד נדרים דף ח' · קהלת רבה פרשה א' · מדרש תהלים מזמור י"ט · ילקוט כאן רמז י' · ה ילקוט ישעיה רמז ש"כ · ילקוט מלאכי רמז תקצ"ג · ו יומא דף כ"א · אגדת שמואל פרשה ט' · ילקוט תהלים רמז תשמ"ג :

חדושי הרד"ל

לק נתיבה קצרה ומסוכן · ודלא כהמ"כ : (ו) ובריכה של מים · וזהו כמ"ש בסר"א שעובר כאוקיינוס קודם יציאתו לעולם וזהו הבריכה · וע' מ"ש סוף פ' ו' בס"ד : (ז) ויגידו שמים צדקו · כאן צ"ל דצ"ל הגידו השמים צדקו דתהלים (נ"ז) דקאי על הקב"ה : (ח) מאחורי הכיפה ולמטה · היינו תחת הקרקע

מתנות כהונה

לדבריהם של זה ושל זאת וכן היה לו שטבע בים · [ה"ג במדרש קהלת וילקוט ישעיה בלא קבורה וגם כו' ול"ג שנאמר וכן בירושלמי] : ברקיע השני · מלמטה למעלה : שהוא למעלה כו' · וזהו שמי השמים : ומרקיע עד הרקיע · [עד הרקיע] השני שבו המאורות תלויים : מתיש כחו · מפני שחומו גדול מאד וכן הוא במדרש קהלת בפסוק וזרח (א' ו') : מערטלו · מפשיטו ערום מן אותו נרתק · ה"ג אין גיהנם לעתיד לבא' [וכ"ה בילקוט מלאכי ולקמן פנ"ו] : מתנים · מספרים [ע"ד שם יתנו צדקות ה'] : ברקיע הראשון · מלמטה למעלה : שף · הולך לאט וניסוף כד"א שייף ועייל : ואינם מרגישים · אינם שומעין ופירש"י שהוא הולך דרך שביל ואין נשמע לבריות כאדם שמדבר עם חבירו דרך קנה וחבירו שומע ואין אחרים שומעין כך אותו הקול הקב"ה מכניסו דרך שביל שלא ישמע לבריות : שהוא שף · גלגל היומי וה"ג בש"ר פ"ה הכוכב הוא שף · ובמדרש שמואל גרס שהיום הזה הוא שף כו' : במסר · כמו מגירה שמנסרים בו העץ ובילקוט תהלים גרס כנסר פירושו אדם המנסר את העץ קרוי נסר : תהום אל תהום · פירוש תהום התחתון ר"ל המים התחתונים קורין אל המים העליונים כדאיתא בפ"ק דתענית וזהו מסוף העולם ועד סופו ובש"ר פ"ה מפרש היטב עיין שם : דמיך · מת ודרך כבוד מדבר כאלו הוא ישן : יתבין גביה · יושבין אצל ר' פנחס : אתת מלתא כו' · פירש הערוך בא להם דבר של שחוק : ושרין גחכין · והתחילו משחקים : אמר לון · ר' פנחס ה"ג בילקוט תהלים ובמדרש שמואל פ"ט כמה נפשיה דאחוה דההוא גברא פירש"י ר' פנחס הרגיש שרבי שמואל אחיו נשמתו יוצאת · ואף על פי שאחרים אינם מרגישים אין שאני מפני הקירוב שביניהם ואת בשרו עליו יכאב ואמר להם כמה נשמת אחיו של אותו איש כלומר נשמת אחי מקללת ארזים כלומר מצטערת הרבה וצועקת ושוברת האילנות לקולה המר · ואתם יושבים ומשחקים ואין אתם מבינים כלום · הרי למדנו מדברי רבי פנחס שקולו הולך ואין

רש"י

והיא הות ליה · והיה לו כן : ברקיע השמים · היה לו לומר ברקיע שמים מהו ברקיע השמים ברקיע שעל השמים זה רקיע שני : מקרא מלא הוא · שהן נתונין ברקיע השני דכתיב אתה עשית את השמים ושמי השמים וכל צבאם (נחמיה ט') כל צבאם בשמי השמים נתונים : מן הארץ ועד רקיע · התחתון מהלך חמש מאות שנה ועביו של רקיע התחתון מהלך ת"ק שנה וממנו ועד הרקיע השני ת"ק ועובי השני גופו ת"ק הרי מהלך אלפים שנה שחמה ולבנה נתונים : ס"א אין צל לכל בריה מכח החמה שאף הצל חם כדכתיב ואין נסתר מחמתו (תהלים י"ט) ע"כ : ניאמתו"ק נרתק · דכתיב שם אהל בהם אהל זה נרתק שלו : בהם · כלומר בשמים : מערטלו · מערימו כמו כי ערומים הם ומתרגמינן ארי ערטילאין · ס"א מוציאו ערום עם כל כחו כדי ללהט בו את הרשעים ע"כ · והיא שמלהטת את הרשעים כלומר שם הם : אשר אור לו · גיהנם : ותנור לו · פתחה כך מפורש במסכת עירובין גיהנם גופו עומד בציון ופתחו בירושלים : תהרו חשש תלדו קש · זורעים רשעים וקוצרין אותו וכן הוא אומר הרה עמל וילד און על מעשיהם הרעים לכן רוחכם אש תאכלכם אש תצא מתוך רוחכם ותאכל אתכם : מאשו של יום · מכח השמש : מסוף העולם ועד סופו · דרך שביל שאין נשמע לבריות כאדם שמשמיע קול לחבירו באזנו דרך קנה וחבירו שומע ואין אחרים שומעין כך אותו הקול הקב"ה מכניסו דרך שביל אחד שלא ישמע לבריות : שף ברקיע · שהוא יורד בו בנחת ואינו אלא כמסר כך חמה כשהיא יוצא נוסרת ברקיע ומשמעת קול ואע"פ שאינו נשמע : מסר · זו מגירה וכן תרגום יונתן וישר אותם במגרה (ש"ב י"ב) ומסר יתהון במסרון : לקול · צווחין מלמד שמוציאין קול : דלמא מעשה הוא · שאירע פעם אחת : הוה דמיך בציפורי · השליט נפשו ונסתלק לבית עולמו : וחבריא · חכמים יושבים גבי רבי פנחס : ההיא שעתא · עת שמספרים זה עם זה : אתת מלתא ושרין גחכין · בא להם דבר של שחוק והתחילו מצחקין שמע קול שאמר נפשיה דאחוה דההוא גברא · רבי פנחס · ס"א אתא מלה שרין גחכין נשמע קול ביניהם והרכינו עצמן מאימת הקול אמר להם רבי פנחס כמה נפשיה דההוא גברא אחוה דרבי פנחס דרבי שמואל שנפטר אחוה דרבי פנחס הוה ונשמתו היתה צוחת בשעה שיצאת מן הגוף ואחיו רבי פנחס היה מבין לה ואומר לתלמידיו שהיו יושבין אצלו כמה נפשו של אחי מקללת ארזין ומעקרת אילנין מתוך יסורין ואתם יושבים כאן ואינכם מבינים לה : מקצצת ארזין · כלומר נשמתו צועקת ושוברת ארזים לקולה ואתון יתבין הכא ולא ידעין מיד הבינו שנפטר רבי שמואל ולמדנו שאין קול נשמה נשמעת לבני אדם חיים

פירוש מהרז"ו

ך מקרא מלא הוא · כאו ברקיע השמים שהיה די שיאמר [או ברקיע או בשמים לרמוז שהוא נתון ברקיע השני · ואנשי כנה"ג פירשו יותר בהדיא השמים ושמי השמים וכל צבאם שצבא השמים נתונים בשמי השמים · ופסוק זה הוא בנחמיה שאמרו התפלה חבורתו של נחמיה · והם נקראו אנשי כנה"ג : ומן הארץ עד לרקיע · ירושלמי ריש ברכות · חגיגה דף ט"ו · ומשמע שסוברים שהם ב' רקיעים ולא ז' · כמ"ש הפלוגתא בחגיגה · וכמ"ש לעיל פר' ד' סימן ב' : ועוביו של רקיע מהלך ת"ק שנה · פליג על מ"ש לעיל פר' ד' סוף סימן ה' ועיין ירושלמי ריש ברכות דסובר שעובי' של רקיע נ' שנה ע"ש החשבון : ותנן באחד בתקופת תמוז · שאז החמה בראש הגלגל · ואז החמה באותן מדינות שתחת עיגול סרטן · עומד כנגד הראש ומסבב את האדם מכל צד ואין מנוס מגלגל החום · אך בשאר המדינות הנוטים מן העיגול · וגם במדינות הנ"ל בשאר זמנים השמש נוטה אל צדי המשוה אז יש צל לבריות : גלגל חמה יש לו נרתק · מדרש תהלים י"ט קהלת רבה פסוק וזרח השמש · וכל זה לרבותא · ואעפ"י שיש לו נרתק ולפניו בריכה של מים וגבוה כל כך עם כל זה אין נסתר מחמתו · ולפי מ"ש כאן ובקהלת שם משמע שהבריכה הוא ים אוקינוס שהשמש פוגע בו בצאתו מן הרקיע לפי דעת חז"ל שים אוקינוס מגיע עד קצות השמים · ועיין מ"ש לעיל פר' ד' סימן ה' · ועיין מ"ש שם בשם הסר"א אך במדרש תהלים י"ט מבואר וז"ל על פסוק מקצה השמים מוצאו · את מוצא שהוא נתון בנרתק · והוא נתון בגלגל · ובריכה של מים שעל גבי הרקיע עוברת תחתיו והוא מחים חמתו במים אשר מעל לרקיע · ואעפ"כ אין נסתר מחמתו · ועיין סר"א פרק ששי בסוף בא"ח · ושם במ"ת י"ט גורס מאמר זה אחר דברי ר' ינאי · בוער כתנור את מוצא : מערטלו · תרגום ערומים ערטילאין : ולידט אותם היום הבא · ורישא דקרא הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא · ויום הוא השמש עיין נדרים דף ח' : ר' ינאי ור' שמעון · לקמן פר' כ"ו סימן ו' · בוער כתנור · ותנור הוא גיהנם · כמ"ש ותנור לו בירושלים · ולעתיד לבא היום הוא השמש יבער כמו הגיהנם : אשר אור לו בציון · פי' בזמן שיהיו ציון וירושלים על תלם לעתיד ואז יהיה אור לו בציון ותנור לו בירושלים · ועי' עירובין דף י"ט גיאי הר הברזל : תהרו חשש · מחשבתכם הרעה שדומה להריון · והמעשים הרעים שדומה ללידה · יהפכו בכם לאש ותאכל אתכם : ויגידו שמים צדקו · פי' צדקו של הקב"ה · דאי על חסידי של פסוק הקודם · אספו לי חסידי · הול"ל צדקם או צדקותם ע"כ שפירושו על הקב"ה כמ"ש בס"ד כי אלהים שופט הוא סלה : לעתיד לבא · על שלעתיד מערטלו וליהט הרשעים · אז יתנו צדקות ה' · שנגלו מתריפתו עד עתה · ויגידו משמע לעתיד : מאשו של יום · ומפורש במדרש תהלים מאשו של יום שנאמר ואין נסתר מחמתו אבל לעתיד לבא מי נסתר מחמתו מי שהוא עוסק בתורה · שכתוב אחריו תורת ה' תמימה משיבת נפש · ומאמר זה שייך לדברי ר' ינאי ור"ל : ך אמר ר' לוי שלשה דברים · עיין שמ"ר פר' ה' סימן ט' · ועיין סר"א פרק ל"ד · ששה דברים · ה' דברים אחרים וא' והוא מ"ש כאן הנפש בשעה שיוצאה מן הגוף · ומ"ש היום הוא השמש כמ"ש בסימן הקודם שהיום הוא השמש · וכמ"ש חז"ל אלמלא קול עיר הגדולה היה נשמע קול גלגל חמה : שהוא שף ברקיע · שהשמש הולך ברקיע בשפי ובשתיקה · או שפירושו מלשון ושפית יתי' בשופיני שף כמחם · וכדלקמן בסימן ח' · שפין ברקיע · אלא הוא מנסר ברקיע כמסר שנוסר בעץ · וע"כ קולו נשמע מסוף העולם ועד סופו : תהום אל תהום · בשמ"ר שם פרשה ה' סימן ט' באריכות · שתהום התחתון קורא לתהום העליון · והבריות בינתים ואינם מרגישים : כמה נפשיה דאחוה · הקול זה של הנפש אינו דומה לקול השנים הנ"ל · כי קול השמש וקול הגשמים הוא קול טבעי · ומאחר שהוא דבר הרגיל תמיד לאדם נברא וגדל בשמע קול זה · ע"כ אינו מרגיש בו · אך קול הנפש הוא קול נשגב מהטבע · והוא מהדברים המופלאים · השגת עבדי ה' כמו ר' פינחס וכדומה לו · אך שאר בני אדם לא ירגישו בו וכמו שלא הרגישו בו חבירי ר' פינחס : ח ויתן אותם

יפה תואר

סוערות מאד או א"א ללכת שם כלל : אין צל מועיל · כי מרוב החמימות גם הצל יחם · מעת זריחת השמש עד אשר תשקע אבל בשאר הימים לא יחם הצל רק מו' שעות כדלקמן בפ' מ"ח : ובריכה של מים פי' כי להחליש כח חום השמש שלא ישרוף הכל תביא השמש גשמים מאדים העולים ע"י חומם וירטבו את האדמה · והגשמים אלו הם הנקראים בריכה של מים : שהוא מלהט הרשעים כי השמש אשר תבא לרפא את הצדיקים תעשה שתי פעולות הפכיות · תלהט את הרשעים הנמשלים לקש · והצדיקים אשר הם נערכם לחים ורטובים יתרפאו ע"י : ויגידו שמים צדקו · ומיירי לעתיד כדכתיב שהם יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו : ג' דברים קולן הולך כו' לפי הפשט נראה כי קולן הולך מסוף העולם ועד סופו · ולמען לא תחרשנה אזני בני אדם מהקולות הגדולים והחזקים · וגם העולם יתערבב מהקולות האלה עשה הקב"ה גם שלא ירגישו בקולות האלה · וקרוב לומר עוד כי דרך מוסר אמרו הן קולן הולך מסוף העולם ועד סופו להגיד לבני אדם כי יש אלהים בארץ המשגיח את הכל ובני אדם אשר המה בינתים אינם מרגישים בזה לרוב הרגלם בהם · ומונה את החמה המגדת לאדם כי ה' הכין מאור ושמש וכדלעיל ואת הגשמים הנראים בהם פלאי היוצר וכדלעיל וגם קול הנשמה אשר ממנה יראו כי ה' לוקח נפשות במשפט לענוש לבני אדם על פשעיהם : שהוא שף ברקיע כו' פי' שמהלך החמה איננה בגוף הרקיע אלא למעלה על הרקיע : מאחורי הכפה כו' איננה הכוונה מאחורי כל הכפה על שטח גבנונית העליון דהא חמה ולבנה ברקיע השני הם נתונים כדלעיל · אבל הכוונה דבזריחתה מהלכן על שטח התחתון שברקיע השני ובשקיעתה הולכים על גבנונית הרקיע הב' · (וע"ע בזה בביאור הרי"פ מ"ש בשם היפ"ת) :
ארשב"י

ידי משה :

ברשות כך הנכנס שלא ברשות פאכ"ו ודו"ק : גם קבורה לא היתה לו · רישא דקרא אם יולד איש מאה וגו' ונפשו לא תשבע מן הטובה שפירושו על מי שאינו שמח בחלקו ומסכן עצמו לספרים לים הגדול ולמקומות שנשבע ואינו זוכה לקבורה ועוד י"ל לפי שמקרא זה נדרש בקהלת רבתי על קין שנשטף במבול ואבכי מייתי ליה גבי זה שהולך לשוטף במים : אין צל לכל בריאה · וכוונת המאמר ליתן טעם למה שלמעלה למה לא נתן הגלגל חמה ברקיע הראשון לזה בא ורצה שאם היות השמש כ"כ גבוה מן הארץ בתקופת תמוז אין צל מגין לכל בריה ומכ"ש אלו היה השמש ברקיע הראשון לא היה אפשר לעולם להתקיים כנ"ל : השמים מתנים · וצ"ל שצ"ע מתכים פי' מכירין טובתו של הקב"ה כי בלשון תרגום מתכים הוא מכיר פי' שהשמים מכירים טובתו של הקב"ה שנתנם ברקיע שני ולפיכך הם יגידו לעתיד לבא

בר אלעאי אמר א מאחורי הכיפה ולמעלה · א"ר יוחנן נראין דברי ר"י בר אלעאי דהוא אמר מאחורי הכיפה ולמעלה בימות החמה · שכל העולם כולו רותח · ומעיינות צוננין · ומלהון דרבנן דאמרין מאחורי הכיפה ולמטה בימות הגשמים · שכל העולם כולו צונן ומעיינות פושרין · אמר רבי שמעון בן יוחאי אין אנו יודעין אם פורחין הן באויר · ואם שפין ברקיע ואם מהלכין הן כדרכן · הדבר קשה מאד · ואי אפשר לבריות לעמוד עליו : מן ולמשול ביום ובלילה וגו' · ב א"ר אילפא אם לענין המאורות הלא כבר נאמר את המאור הגדול לממשלת היום · (ט) ומה ת"ל ולמשול ביום ובלילה אלא אלו הצדיקים שהן שולטין במה שנברא להאיר ביום ובמה שנברא להאיר בלילה · הה"ד (יהושע י) ג וידם השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו הלא היא כתובה על ספר הישר · מאי ספר הישר · ספר אברהם יצחק ויעקב · ואמאי קרי ליה ספר הישר דכתיב (במדבר כג) תמות נפשי מות ישרים · ר' חלפתא מייתי ליה מן הכא ולמשול ביום ובלילה · רבי חנין בשם רבי שמואל מייתי לה (י) מסיפא דספרא (בראשית מח) ואולם אחיו הקטן (יא) יגדל ממנו ואפשר כן · אלא ד זה יהושע שהוא עומד ממנו שהוא מעמיד גלגלת מה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו · רבי חנן בשם ר' שמואל בר רב יצחק מייתי לה מסופא דאורייתא (דברים לג) בכור שורו הדר לו · אפשר כן · אלא זה יהושע שהוא עומד ממנו שהוא מעמיד גלגל חמה ולבנה · שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו · דאמר ר"ש בן יוחאי (יב) ספר משנה תורה היה סיגנון ליהושע · בשעה שנגלה עליו הקב"ה מצאו יושב וספר משנה תורה בידו · אמר לו (יהושע א) חזק יהושע אמץ יהושע לא ימוש ספר התורה הזה וגו' · נטלו והראה אותו לגלגל חמה · א"ל כשם שלא דוממתי מזה אף אתה דום מלפני · מיד (שם י) וידם השמש וירח עמד · א"ר יצחק א"ל עבדא בישא לא זבינא דאבא את · לא כך ראה אותך אבא בחלום (בראשית לז) והנה השמש והירח וגו' · מיד וידום השמש וירח וגומר :

פרשה ז א ויאמר אלהים ישרצו המים · כתיב (תהלים פו) אין כמוך באלהים וגו' · ה בנוהג שבעולם ב"ו צר צורה ביבשה · אבל הקדוש ברוך הוא צר צורה במים שנאמר

מסורת המדרש א פסחים ד' צ"ד · ב ילקוט כאן רמז י' · ילקוט יהושע רמז כ"ב כל הענין · ג עבודת כוכבים ד' כ"ה · ד לקמן פרשה צ"ז · ה ילקוט כאן רמז י"א · תנחומא סדר תזריע סימן ב' · מכילתא בשלח פרשת שירה · אגדת שמואל פרשה ה' · עיין מדרש תהלים מזמור פ"ו ומזמור ק"ג · ילקוט תהלים רמז תתל"ס :

חדושי הרד"ל

סקרקע דפסחים (צ"ג) : (ט) ומת"ל ולמשול כו' · הצדיקים שהם שולטין כו' · דריש ולמשול שהוא כמו תנאי בסידור חמה ולבנה שניתן ממשלה לצדיקים שנאמר בהם צדיק מושל יראת אלהים · לשנות מהנהגת חמה ולבנה ביום ובלילה : (י) מסיפא דספרא · פי' ספר הזה בראשית עצמו · כדאי' בסמוך שהוא נקרא ספר הישר שבו מעשה ישרים אי"ו · ומ"ד מסיפא דאורייתא ס"ל דס' משנה תורה נקרא ספר הישר כדאמר ר"א פ' ב' דע"א : (יא) יגדל ממנו · וזרעו יהיה מלא הגוים · ואפשר כן כנ"ל : (יב) ספר משנה תורה היה סיגנון כו' · לפי מה שנראה מפשט לשון הירושלמי ספ"ב דסנהדרין · דסבר דוכתב לו משנה התורה הכתוב במלך שהיא ס' משנה תורה לבדו י"ל שהב"ר שהוא אגדת ירושלמי סבר ג"כ · ויהושע שהיה לו דין מלך כמ"ש הרמב"ם בפ"ג מהל' מלכים כתב לו ספר משנה תורה לקרות בו תמיד ועליו נאמר לו לא ימוש ס"ת הזה וז"ש כשם שלא דממתי מזה כו' :

רש"י

קיים : שכל העולם רותח · שהחמה למעלה מהן מעיינות פושרין שהחמה למטה מהן תחת הקרקע : לפי שנאמר ויתן אותם ברקיע השמים · ואין אנו יודעים היכן נתנם אם באויר הם פורחין וכו' · ס"א ואם מהלכין כדרכן וכן אין אנו יודעים אם מהלכין כדרכן אם לאו ודבר קשה הוא לידע שאין יודעים איזה הליכה של חמה בלילה ושל לבנה ביום אם הליכתם שוה ביום ובלילה אם לאו משעה שהן שוקעין לא נודע איזה דרך ישבו לכתם ע"כ : במה שנברא להאיר ביום ובלילה · אלו חמה ולבנה שזה שולט ביום וזה שולט בלילה וצדיקים כמו משה ויהושע שולטין בהם שהעמידו חמה ולבנה : ספר הישר · זה ספר בראשית : אברהם יצחק ויעקב · שנקראו ישרים : רבי אלפא מייתי לה מהכא מרים ספר דכתיב וזרעו יהיה מלא הגוים (פ' ויחי) וכי אפשר כן שהעמיד אפרים בנים כל כך אלא רמז שאחד מזרעו יעשה דבר שהוא אות לכל העולם שהעמיד גלגל חמה ולבנה : יגנח יחדיו אפסי ארץ · וכי אפשר שהעמיד אפרים בנים מגנחין מסוף העולם ועד סופו אלא זה יהושע שהעמיד גלגל חמה ולבנה וראו אותו כל אפסי ארץ : סיגנים · אותם שלו שבו היה עוסק תדיר ס"א סגיטור : כשם שלא דממתי מזה · שעסקתי אתה תדום מלפני כלומר אם דממתי מזה לא תדום מלפני ואם לא דממתי מזה שעסקתי בו אתה תדום מלפני : כך אמר ליה אתה לא מקנת כסף אבא אתה מיד וידום · ס"א אמר לו רבי יצחק כך אמר הקב"ה לגלגל חמה עבדא בישא וכו' :

מתנות כהונה

ואין אדם מרגיש : הלא היא כתובה כו' · כתיב בתורה שהחמה והלבנה צריכים להיות נשמעים ומשועבדים לגזירת הצדיקים שנאמר ולמשול ביום ובלילה · ואמאי קרי לספר אברהם יצחק ויעקב ספר הישר ספרן של הישרים דכתיב מות ישרים · ובאבות מדבר קרא : מסיפא דספרא · מסוף ספר בראשית : אפשר כן · פירש"י שזרעו יהיה מלא הגוים והלא לא העמיד בנים כל כך : סיגנון · פי' הערוך דגל וגרס סגנה ורש"י פירש אותם וכן פירשו בעל עבודת הקודש פכ"ג מחלק היחוד : נטלו יהושע · נטל ספר משנה התורה : כשם שלא כו' · שעסקתי בו יומם ולילה שנאמר ומשרתו יהושע וגו' לא ימיש מתוך האהל : א"ל עבדא בישא · יהושע אמר כן אל החמה עבד רע ועורד וכי אין אתה עבד נמכר לאבי יוסף :

הורה

יפה תואר

ארשב"י אין אנו יודעין כו' · דברי רשב"י הובאו הנה לראות את החקירות אשר חקרו לפני זה במקום מגכם בעת הזריחה ובעת השקיעה והוא אומר כי אפילו באופן מהלכן לא נודע לנו היטב שיתברר לנו ע"י אופן שקיעתם · כי מדרך הסברא א"א שיודע לנו בעניינים כאלה : שהן שולטין כמה שנברא כו' דהיינו שמש וירח לשנות מהלכם · ומה שלא אמר שהן שולטין על היום לשנותו נראה דבא לסוגיא מדעת הרלב"ג וסייעתו האומרים כי גם יהושע וחזקיה לא שיה בעצם הגלגל אלא בעבים ברקיע · לכן אומר כי שליטתם היתה במה שנברא כו' פי' בעצם השמש · כי בתחלת בריאתם מסרם ה' ביד הצדיקים וכדאיתא בפ"ה תנאין התנה הקב"ה עם כל מעשה בראשית ע"ש : מסיפא דספרא כי על ספר הישר משמע ליה על כל שכתוב בספר ולא על ראש הספר לבד וע' בזה בעבודת כוכבים בפרק אין מעמידין וברש"י שם ולא דריש מן ולמשול כי הוא מיירי מממשלת המאורות : היה סגנון ליהושע פי' שגור בפיו ועוסק בו תמיד ומלשון אין סגנון אחד עולה לשני נביאים : כשם שלא דוממתי מזה כלומר בשכר שהגיתי בה תמיד וקיימתי את דבריה · ראויה את לשמוע בקולי : א"ל עבדא בישא כו' דייק מדכתיב אז ידבר ואין דבור אלא קשה · וכן מדאמר דום כמפקד ומצוה דייק זה · וטעם מחלוקתם הוא בזה ר' אילפא סובר כי האדם הוא החשוב והיקר מכל הנבראים ולו נתנה הממשלה גם בגרמי העליונים לפקד עליהם ומביא את הכתוב ולמשול ביום ובלילה · ור' שמואל סובר כי הגרמיים העליונים חשובים ממנו ורק הוא מבחר היצורים בעולם השפל ומביא את הכתוב וזרעו יהיה מלא הגוים כי אורו המתפשט בארץ יהיה נתון תחת ידו · ור' שמואל בר רב יצחק סובר כי האדם בטבעו לא ימשול גם בגרמי עולם השפל ורק בזכות התורה יקום על ויתנשא עליהם וזה שמביא את הפסוק לא ימוש ספר התורה הזה מפיך :

תנינס

פירוש מהרז"ו

אותם אלהים ר' יהודה בר אילעאי ורבנן · דעת חז"ל בעניינים אלו ידוע שהם סוברים שהארץ בכללה עם ים אוקינוס הוא שטחית · וקצותיו מגיעים עד הרקיע כמ"ש פר"א פרק ג' · פסחים צ"ג והרקיע הוא כמו כיפה כדורית על הים · והארץ וכל הישוב שאנו ראוים ויודעי' הוא מחצי העליונה של האהל · והחצי התחתונה שקוע באוקינוס · וזהו שאמרו מאחורי כיפה ולמעלה או למטה · ודעת ר' יוחנן שמכריע ומחלק בין ימות החמה לימות הגשמים דברים אלו נשגבים מדעתנו וה' יאיר עינינו : אם פורחים באויר · בלא גלגל ואם שפין ברקיע כדלעיל בסימן ז' את סבור שהוא שף ברקיע ואם מהלכין כדרכן בגלגל · אי אפשר לבריות לעמוד עליו בשכל אנושי · ואין לנו אלא מה שקבלו החכמים מהנביאים : מן ולמשול ביום ובלילה אם לענין המאורות · פי' אם אין כוונת הכתוב במ"ש ולמשול ביום ובלילה · רק בענין המאורות שימשלו ביום ובלילה הוא מיותר · שהרי כבר כתיב ויעש אלהים · את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה · אלא על כרחך לדרוש מדה כ' · אא"ע לממשלת יום ולילה ת"ע לממשלת הצדיקים · שהם מושלים במה שנברא להאיר ביום ובמה שנברא להאיר בלילה · כמ"ש בע"א דף כ"ה : וידום השמש · ע"ש דברי יהושע שגזר ואמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון שמשל על השמש והירח : ספר אברהם יצחק ויעקב · ס' בראשית שכתוב שם תולדותיהם ומעשיהם של אבות · והאבות נקראו ישרים · כמ"ש תמות נפשי מות ישרים גז"ש · שהלכו בדרך הישר · וכמ"ש והאלהים עשה את האדם ישר · ואבות העולם אשר התהלכו לפניו בישרות בלא מסך מבדיל ביניהם ובין הש"י שהוא ישר · המה ישרים לו · והוא להם · כמ"ש קוה קויתי ה' ויט אלי · דוד נטה קו ישר אליו וה' נטה לו וכמ"ש · מישרים אהבוך · המה הישרים האמיתים · שעליהם ועל כיוצא בהם כתוב ולמשול ביום ובלילה · שלהם ניתן הממשלה על כל הבריאה כמ"ש ש"ר ב' על האבות כי הם נשארו ישרים כמו אדם קודם החטא ולא נתקלקלו בחטאו · ועיין קהלת רבה ק"ד ב' את האדם ישר ע"ש · כמ"ש כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת וכו' · תמשילהו במעשה ידיך · כל שתה תחת רגליו · וכן משה וכן יהושע · וכמ"ש שתקעה השמש שלא בעונתו למען יעקב אבינו · כמ"ש לקמן פר' ס"ח סימן י"ד · וזהו מ"ש הלא היא כתובה על ספר הישר · דבר זה שיוכל אדם צדיק למשול בשמש וירח · היינו מ"ש ולמשול ביום ובלילה וכו' · על אברהם והאבות · וכמ"ש ויוצא אותו החוצה לקמן פר' מ"ד סימן ב' העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע וכמ"ש שמ"ר פר' ל"ח סימן ו' לעולם ה' דברך נצב בשמים ע"ש · זהו דעת ר' חלפתא שמרמז על מ"ש ברים ספר בראשית שמאחר שלא פירש באיזה מקום בספר הישר ע"כ הכוונה על מקום מסויים בריש או בסיפא ע"כ ר' חלפתא מייתי לה מרישא ור' חנן בר"ש מסופא דסיפרא · וכמ"ש ברים סדר עולם · הובא ברש"י ולעבר יולד שני בנים אם תאמר בתחלת ימיו הלא יקטן וכו' · אם באמצע ימיו · לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגה הרי שאם נאמר בראש או בסוף · זהו לפרש : מסיפא דאורייתא · שהוא מקום מסויים · יותר מסיפא דספרא · וע"ז רמז מ"ש בס' הישר וכמ"ש בע"א דף כ"ה ואמאי קרי ליה ספר הישר שכתוב בו ועשית הישר והטוב · וגם טוב לדרוש גז"ש ספר הישר מן ועשית הישר · ולא הישר מישרים · ובספר בראשית לא נמצא תיבת הישר · ואף שגם בספר שמות כתיב והישר בעיניו תעשה · אין זה לפרש שאינו בסוף ולא בראש גם טוב ללמוד הישר מהישר · ולא מן והישר · גם אין רמז בספר שמות : בכור שורו הדר לו · וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ : והם רבבות אפרים וכו' · וכי עד אפסי ארץ הגיעו מלחמותיו · וננח בקרניו · והוא לא נלחם אלא בארץ כנען · על כן דרש מדה כ' אא"ע על מלחמותיו שיהיו עד אפסי ארץ ת"ע על שם פירסומו שהגיעו עד אפסי ארץ כנ"ל על שהעמיד חמה ולבנה שהם שולטים מסוף העולם ועד סופו : נטלו והראה אותו לגלגל חמה · פי' שיהושע הראה ספר המשנה תורה לגלגל חמה שכתוב בסופו רמז · שיעמיד חמה ולבנה כמ"ש ר' חנן · כמ"ש בהם עמים ינגח : אף אתה דום מלפני · דורש מדת ממעל מדקאמר דום וכן וידום ולא אמר עמוד · וכמ"ש ויעמוד השמש בחצי השמים · אלא אמר לו דום כי אני לא דוממתי מהתורה · ע"כ דום מלפני · וכמ"ש לעיל סימן ז' שקול השמש הולך מסוף העולם ועד סופו בסבובו העולם · וקולו וסבובו הוא עיקר חיותו שאומר שירה בקולו וסיבובו · וכמ"ש השמים מספרים כבוד אל · וטען השמש שלא יתכן שיפסיק מהלכו וידום משירה וזמרה · ויהושע טען שעסקו תמיד בתורה יקר יותר משיר השמש · ויתקדש שם שמים מעמידת השמש ודממותו · יותר מסיבובו ושבחו וזמרתו · ומה שאמר בלשון דום כמו שלא דממתי ולא אמר שתוק כמו שלא שתקתי · שאם אמר כן היה משיב לו הרי אכלת הרי ישנת ושתקת · אך לא דוממתי משמע פסיקה וכריתה ממש בהסח הדעת שהצדיק אף בעת אכילתו ושינתו אינו מסיח דעת · והכל לצורך התורה : מיד וידום השמש · עי' ילקוט יהושע יו"ד באריכות : עבדא בישא · אמר שלא בדרך כבוד כי שיח השמש מסרב והוצרך לגעור בו · וכן משמע לשון דום בדרך גערה · עיין בגליון המדרש דפוס פד"א : זבינא דאבא · יוסף ויהושע מאפרים : והנה השמש והירח · וס"ד משתחוים לי כעבד מקנת כסף שמשתחוה לאדוניו · ועי' לקמן פר' פ"ד סימן י"א :

פרשה ז סימן א אין כמוך באלהים ה' · ואין כמעשיך · כי בשר ודם אינו יכולת לעשות אלא יש מים ובמקום שרואה והיינו ביבשה ובמקום אויר ולא במים ·

אבל

ידי משה

נהא ע"כ סוף המאמר . והוקשה לשמדרש למה דוקא השמים . נ"ל לפי שהשמים מתכים פי' שמכירים לדקת ה' שנתנם ברקיע שני ודוק . אח"כ מצאתי גירסא זו במדרש שוחר טוב : א"ל עבדא בישא לאו זבינא דאבא את . ונ"ע דאין פירוש למדרש זה כלל והמשכיל יבין מעצמו מה שיש לבקשות במדרש זה [illegible]

תכר אפילו בהמות ועבדים שיש בה נמצא שענה ראשונה אין בה ממש כי אף שקנה אברהם שמים וארץ לא קנה העבדים שבתוכם עד שיאמר בהדיא היא וכל מה שבתוכה ולז"א ולא זו בלבד אלא שהשתחוים לפני אבא והסכמת בזה המכירה ע"ד דאיתא במדרש אמר הקב"ה אני אמרתי ורב יעבוד צעיר ואתם [illegible]

ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה: ב איעקב איש כפר נבוראי הורה בצור · דגים טעונין שחיטה · שמע ר' חגי שלח ליה תא לקי · א"ל בר אינש דאמר מלתא מן אורייתא לקי · אמר ליה מנין היא דאורייתא · אמר ליה מן הדא דכתיב ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ · ומה עוף טעון שחיטה אף דגים טעונין שחיטה · אמר ליה לא הורת טב · אמר ליה מניין את מודע לי · אמר ליה רביע ואנא מודע לך דכתיב (במדבר יא) הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם ואם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם · ישחט אין כתיב כאן אלא יאסף · אמר (א) חבוט חבטך (ב) רצוף רצפך · דהיא טבא לאולפנא · ב יעקב איש כפר נבוראי הורה בצור מותר למול בנה של עבודת כוכבים בשבת · שמע רבי חגי שלח ליה תא לקי · אמר בר נש דאמר מלתא דאורייתא לקי · א"ל ומן היא דאורייתא · א"ל (שם א) ויתילדו על משפחותם לבית אבותם ג משפחת אב קרויה משפחה משפחת אם אינה קרויה משפחה · א"ל לא הורית טב · אמר ליה ומנין את מודע לי · אמר ליה רביע ואנא מודע לך · אמר אם אתי בר עבודת כוכבים לגבך ויאמר לך אנא בעי מתעבדה יהודי על מנת למגזרה ביומא דשבתא או ביומא דכיפוריא · מחללין אותו עליו · והלא אין מחללין שבת ויום הכפורים אלא על בנה של בת ישראלית בלבד · אמר ליה ומנין לך מן הדא · דכתיב (עזרא י) ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת ה' וגו' · אמר ליה רבי (א) ומן הקבלה אתה מלקני · אמר ליה והכתיב תמן וכתורה יעשה · אמר ליה מאיזו תורה · אמר ליה מן ההוא דדאמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי ולא תתחתן וגו' מפני מה כי יסיר את בנך מאחרי · בנך הבא מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מן עובדת כוכבים קרוי בנך · אמר ליה חבוט חבטך דהיא טבא בקולטא ורצוף רצפך דהיא טבא באולפנא: ג הועוף יעופף בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין ומשרה דיורין בעליונים ובתחתונים שמא בחלל אבל הקב"ה משרה דיורין בחלל כדכתיב ועוף יעופף על הארץ וגו': ד ויברא אלהים את התנינים · רבי פנחס בשם רבי אחא אמר תנינם כתיב · וזה בהמות ולויתן שאין להם בן זוגות · אמר רבי שמעון בן לקיש (ב) בהמות יש לו בן זוג ואין לו תאוה · שנאמר (איוב מ) גידי פחדיו ישורגו · (ג) רב הונא בשם רב מתנא זאמר הצבוע הזה מטפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים כמנין ימות השנה של חמה · חרבי ירמיה כהנא שאל לר' שמעון בן לקיש המרביע מחית הים מהו · אמר ליה אף הן כתיב בהן למיניהם בהדא פרס בן לקיש מצודתיה לכהנא · אותיב כהנא (ג) והלא אף הדגים כתיב בהן למיניהן · בהא פרס כהנא מצודתיה על ר' שמעון בן לקיש ·

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה ז' פסוק כ"ג · תנחומא סדר חוקת סימן ו' · וע' חולין פרק השוחט דף כ"ז · ב ירושלמי יבמות פרק ב' · ירושלמי קדושין פרק ג' · במדבר רבה פרשה י"ט · תנחומא סדר חוקת סימן ו' · פסיקתא רבתי פרשה י"ד · קהלת רבה פרשה ז' פסוק כ"ג · ילקוט עזרא רמז תל"ף ס"ט · ג יבמות דף כ"ד · בבא בתרא דף ק"ט · ד יבמות דף כ"ג · קדושין סוף פרק ג' · ה ילקוט כאן רמז י"ב · ו עיין בבא בתרא ד' ע"ד · ילקוט כתובים רמז תתקכ"ו · ז תנחומא סדר תזריע סימן ב' · ילקוט תזריע רמז תקמ"ז · ח בבא קמא ד' כ"ט :

חדושי הרש"ש

(א) ומן הקבלה כו' · עמש"כ בבמ"ר פ"ט : (ב) בהמות יש לו בן זוג · עמש"כ בויק"ר פרשה כ"ב : (ג) והלא אף הדגים כתיב בהן למיניהן · עמ"כ · ודבריו תמוהין דהרי לקמן פ"כ השיב לנחש ודג

חדושי הרד"ל

(א) חבוט חבטך · דהיא טבא בקולטא · כ"ה הגי' בבמ"ר פ' י"ט ובפסיקתא דפ"ה גם בכך עובדא קמייתא דדגים : (ב) רצוף רצפך · פי' בערוך שטח עצמך על הארץ (כרצפה) : (ג) רב הונא כו'

מתנות כהונה

פרשה ז הורה בצור כו' · [מעשה זה הוא] בירושלמי פרק כילד אשת אחיו · [ובמ"ר פי"ט ובמדרש קהלת פ' כל זו נסיתי ובילקוט פ' צו ובספר עזרא ועל פיהם גרעתי והוספתי] : בצור · בעיר צור הורה כן : שלח ליה תא לקי · פי' בא וקבל מלקות על שהורה שלא כהלכה · [כדאמרינן בפ"ב דגיטין בגמרא בכל כותבין ההוא דעבד עובדא בשאר שערות ונגדיה רב כהנא] : א"ל · בן אדם שאומר דבר תורה יהא לוקה בתמיה : מנין הוא כו' · היכן הוא מוכח בתורה שהדגים טעונין שחיטה : לא הורת טב · לא פסקת יפה : רביע · הרבץ לקבל המלקות : [ה"ג בירושלמי] א"ל חבוט כו' · פירוש יעקב אמר כן לר' חגי הך מכותך שראוי ונכון לקבלם ובערוך משמע שרבי חגי אמר כן : רצוף רצפך · פירש רש"י דבר דבורך וכנס הלכותיך שהם טובים ללמוד אותם · ועי"ל מלשון וכידו רצפה שפי' לשון הכאה לפי מדרש חז"ל שדרשו רצוף פה : ה"ג בנה של עבודת כוכבים · הנולד מישראל בשבת · פי' שהורה להתיר למול בשבת בן וכו' · [מן הוא שמו מן הן דאזיל פי' מהיכן] : אם אתי כו' · אם בא אצלך עובד כוכבים ויאמר לך אני רוצה לעשות יהודי : למגזריה · למולו : ומן הקבלה · פסוק שהוא בדברי קבלה · [בספר עזרא] : וכתורה · פירושו כמו שכתוב בתורה ש"מ דמדאורייתא הוא : מאיזה תורה · כלומר והיכן כתוב בתורה שולד עבודת כוכבים הרי הוא כמותה ואימא וכתורה יעשה פירושו כנכון וכהוגן ולא שהוא כן מדאורייתא : [ה"ג בירושלמי] בנך הבא מישראלית כו' · ודייק מדלא כתיב תסיר בנך דהוה משמע הכותית תסיר בנך שיהיה לך ממנה אלא יסיר את בנך פי' בתך לא תתן לבנו כי תתך וכו' הרי שהכל נמשך אחר האם וכן בתך קרוי בנך שבני בנים הרי הן כבנים · [וכ"פ החזקוני בפ' תזריע] : טבא בקולטא · טוב לקולטה ולקבלה : בחלל · באויר חלל הפלטין : בהמות · בהררי אלף : הצבוע · פירש"י בירמיה עוף צבוע בגוונים הרבה : כתיב בהם למיניהם · פירושו שלא במינה אסור להרביע · [והכי מפרש בירושלמי בהדיא] : ה"ג מצודתא על כהנא · ר"ל פרש לו מצודה על כהנא (ותפסו) במה שהשיבו שאסור להרביע · [ול' פרש מצודה לא נופל יפה עליו וגם בירושלמי ל"ג ליה כלל] : והלא אף הדגים כו' · ואין שייך אצלם הרבעה שהרי אין תולדותם דרך הרבעה שהנקבה משלכת זרעה על פני הארץ ואח"כ מפיל הזכר זרעו על זרעה · [כמ"ש רבינו בחיי פ' תזריע] : ה"ג [בהא פרס כהנא מצדתא על רשב"ל ולדייה]

שמנו המרביע בפירוש ואמר בשם ריש לקיש בשפס כל שכתוב בו למינהו כלאים נוהג בו

רש"י

פרשה ז תא לקי · בא ולקי שחייב מלקות : מילי דאורייתא · דבר תורה : ומנין היא דאורייתא · היכן מצינו בתורה שיהיו דגים טעונין שחיטה שהשוה הכתוב דגים לעופות דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף מה עוף וכו' · מה זאת הודע לי דלא הורת טבית · יפה : רבע לך · כשתרבץ לארץ לקבל מלקות שבור שלא הורית כדת א"כ אני מודיעך ראיה לדברי : אלא יאסף · אלמא פטורין משחיטה : משפחת אב קרויה משפחה ולא משפחת אם · וכיון דיש לו אב ישראל מותר דאלו בן שפי אסור דכתיב במילה בני ישראל דוחים ולא בני כותים אין משפחת אב קרויה משפחה אלא בבן ישראל אבל בבן כותי' הולכין אחר האם לעולם דכתיב בעולי בבל ונכרת ברית לאלהינו להוציא כל הנשים והנולד מהן שהתולדות כאמן לכך אין בן כותים שהוא מישראל דוחה שבת : מקבלה את מלקה אותי · מפני שאתה מביא ראיה מדברי קבלה אתה רוצה להלקות אותי : ואמר ליה ובתורה יעשה · לומר מן התורה אתה חייב ומן התורה אסור למול בנה של כותית בשבת שכן הפסוק ועתה נכרת ברית לאלהינו (עזרא י') להוציא כל נשים והנולד מהם וגו' והחרד במצות אלהינו וכתורה יעשה אמר להם עזרא מלבי איני מצוה אתכם להוציא כל הנשים אלא כתורה דכתיב לא תתחתן בתך לא תתן לבנו וגו' בנך הבא מן הישראלית קרוי בנך ואין בן כותית קרוי בנך אלא בנה למה כי יסיר את בנך מאחרי : ס"א כי יסיר אבן בתך מן הכותי קאי ולא אבן בתך מן הכותית קאי דלא כתיב כי תסיר לשון נקבה אלא כי יסיר לשון זכר ע"כ : רצוף רצפך · דבר דבריך וכנס הלכותיך שהם נאים וראויים להתלמד · בחלל · באויר פורחין : זה בהמות ולויתן · שאין להם בן זוג כדמפרש בבבא בתרא שאלמלא היו נזקקין לזוגותיהם היו מחריבין את העולם : בהמות יש לו בן זוג · הנה נא כחו במתניו זה הזכר ואונו בשרירי בטנו זו נקיבה ואין לו תאוה דכתיב יחפץ זנבו כמו ארז כשמעמיד זכרותו ורוצה לשמש אין לו תאוה לפי שגידי פחדיו ישורגו נעקרו ואין לו כח להוליד בהן : פחדיו · ארוח אשך תרגום מרים פחדין : את כל נפש החיה הרומשת · זה צבוע מין נחש : ס"א הצבוע עוף הוא מצובע בכמה מיני צבעונים ופסוק בירמיה העיט צבוע נחלתי לי ע"כ : חית הים · קרי כל מינין שבים כמפורש בהטור והרוטב כל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה : המרביע מחית הים · כך מפורש בתלמוד ירושלמי במסכת כלאים ר' יאשיה שאל את ר"ש המרביע מחית הים זה בזה מהו שהן כלאים : אף הן · חית הים כתיב בהן למיניהם ר' אחא לא אמר כן דלא שאל מתיב רב כהנא הרי חית הים כתיב בהן למיניהם דכתיב כל נפש החיה הרומשת אשר

יפה תואר

תנינם כתיב וכן דרשו ולבני הפילגשם דכתיב חסר יו"ד · ומ"ש שאין להם בן זוג פי' כי עתה אין נפש בן זוג וכדאיתא בב"ב בפ' הספינה כל מה שברא הקב"ה זכר ונקבה בראם ואף לויתן זכר ונקבה בראם כו' · מה עשה הקב"ה סרס את הזכר והרג את הנקבה · וכיון דבלסוף הרג את הנקבה לכן כתיב תנינם בלי יו"ד · אבל בקריאה הוא תנינים בל"ר כיון דנבראו בראשונה שנים · ור"ה סובר בבהמות שהרג את הנקבה · ורשב"ל ס"ל כי בבהמות לא הרג את הנקבה אבל צנן אותה וכמ"ש ר"י שם וזה שאמר יש לו בן זוג ואין לו תאוה : והלא אף הדגים כתיב בהן למיניהן · ואותם א"א להרביע וכיון דזה לא בא לאסור הרבעה ה"נ באינך לא בא לאסור הרבעה · ומקשי והיך עבידא כלומר ואיך תתישב קושיא זו לרשב"ל דהיכי שייכי כלאים בדגים ומתרץ ר"י דבא לאסור כלאים דהנהגה דקושר ב' מיני דגים ומנהיגם ביחד

פירוש מהרז"ו

אבל הקב"ה שעושה ים מאין אין מעכב בעדו · אם בחושך אם במים · ולורת ב"ן אינו כ"א מבחוץ באיזה מקרים אילונים · אך הקב"ה עושה מבפנים צורה חיונית : ב הורה בצור · עיין קהלת רבה · פסוק כל זה נסיתי בחכמה · וע"ש בפסוק ומולא אני מר שם · במ"ר י"ט סימן ג' · פסיקתא רבתי פר' י"ד סימן ט' · ירושלמי קידושין פ"ג · ירושלמי יבמות פ"ב: הצאן ובקר ישחט אם את כל דגי הים יאסף · וכאן אי אפשר לדרוש מדה י"ט דבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו · שהרי בהמה מפורש בה שחיטה כמ"ש וזבחת מבקרך ומצאנך · א"כ ע"כ דברים ככתבן ואם לא כתב יאסף אלא דגים הייתי מקים דגים לבהמה שטעון שחיטה · אך מאחר שמפורש יאסף אי אפשר להקים עיין חולין דף ל"ו : רצוף רצפך · במקומות הנ"ל שציינתי ל"ג לי' · וכאן ל"ל פירושו שרצפה היא גחלת וכמ"ש וכידו רצפה וגו' · עוגת רצפים · וכמ"ש הוי זהיר בגחלתם שלא תכווה · והאיש הנ"ל נכווה בגחלתם ונתחייב ללקות · ע"כ אמר רצוף רצפך פי' הבער גחלתך · היינו מה שרוצה להכותו : בנה של וכו' · מישראל הבא עליה והולידה לו בן · כן הוא במ"ר שם : אמר ליה ויתילדו על משפחותם לבית אבותם · לפי גירסא זו ל"ע · וכי מה ענין המילה למשפחה · וכי במילה כתיב משפחה · אך בקהלת רבה שם הגירסא ויתילדו וכו' וכתיב המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך · ויליף יליד מויתילדו · דגם במילה הולכים אחר האב : ומן הקבלה אתה מלקני · במ"ר פ' י"ט סי' ג' הנ"ל פירשתי כל הענין : ג ועוף יעופף בנוהג שבעולם · בא לדרוש פסוק אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך וכמ"ש ברים הפר' : על הארץ · וס"ד על פני רקיע השמים היינו בחלל העולם : ד ויברא אלהים תנינם כתיב · חסר יו"ד בתרא ודרים שהם חסירים · שאין להם בן זוג ויליף מדכתיב הגדולים : הגדולים משמע שהם גדולים מכל הברואים · והם בהמות ולויתן המבוארים בסוף איוב · עי' ב"ב דף ע"ד כל הענין ויק"ר פר' י"ג סימן ג' וש"נ · ול"ע איך יליף על בהמות ממ"ש תנינם ביום ה' בבריאת ברואי המים · ובפר"א פרק ט' בסוף לא דרש אלא על לויתן וכמ"ש תהלים ק"ד · לויתן זה יצרת לשחק בו ובסוף איוב תמשוך לויתן בחכה לשון יחיד הרי שהוא אחד ע"ש כל הענין · ובפר"א ריש פרק י"א · איתא שם שבהמות נברא בששי · ואיתא שם שהוא אחד וכאן יתכן ממ"ש התנינם הגדולים משמע שנים · ומאחר שאין ללויתן בן זוג · ואינו אלא אחד · על כן מרבה גם בהמות · ומ"ש בהמות לשון יחיד הוא · וכך שמו בהמות · כמ"ש תהלים נ' בהמות בהררי אלף · וכמ"ש איוב שם · הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל בלשון יחיד ע"ש כל הענין בלשון יחיד · ולריש לקיש שסובר שיש לו בן זוג · ולכך נקרא בהמות לשון רבים · שהם שנים · ומ"ש גידי פחדיו ישורגו · אלא בהמות כתיב · ופחדיו הם ביצים · שתרגום מרוח אשך · מרים פחדין וכתוב שם הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו · והיינו הזרע וכמ"ש יעקב כחי וראשית אוני על הזרע · ואלא הבהמות על שאין לו תאוה על כן נאמר זרעו במתניו ובשרירי בטנו ודרשה זו עפ"י מדה י"ז : הצבוע הזה · פירש רש"י כאן ב' פירושים אחד שהוא מין חיה · ודורש מ"ש כל חי' הרומשת זה הצבוע מין נחש רע ידוע בדברי חז"ל ועיין ב"ק דף ט"ז · והב' שהוא מין עוף כמ"ש ירמיה העיט צבוע נחלתי לי העיט סביב עליה · ושייך למ"ש כל עוף כנף ובילקוט כאן גורם ועוף יעופף זה הצבוע · ופי' עוף אחד שיש בו הרבה מיני צבעים שדומה להרבה עופות : מטיפה של לובן · מטיפת זרע של זכר שהוא לבן · כמו שאר הברואים ואע"פ כן יש בו כל כך צבעונים עיין תנחומא ריש תזריע : ר' ירמיה כהנא שאל לר"ש · ולקמן אמר אתיב כהנא · מצדתיה לכהנא · לפי מ"ש כאן נ"ע שקרא אותו לקמן כהנא סתם · אך בירושלמי כלאים פרק ח' הגי' ר' ירמיה אמר כהנא שאל : אף הן כתיב בהם למיניהם · כמו חיה ועוף ירושלמי שם : בהדא פרס בן לקיש מצדתא לכהנא · בירושלמי ליתא כל זה · וכאן נ"ע כי איך שייך ע"ז שפרס לו מצודה במה שהשיב לו על שאלתו : והלא אף הדגים כתיב בהם למיניהם · זה נ"ע דמשמע כמו שכתוב בחית הים למיניהם · כתיב בדגים והלא אין כתיב אלא פעם אחת למיניהם ואת כל נפש החיה אשר

משנת דרבי אליעזר

כי יסיר את בנך וגו' · לא הביא מיד מפסוק זה כיון שאינו מפורש לימוד זה רק מדיוק מדל"כ כי תסיר וי"ל דאתא לדרשא אחריתא לכך הביא ברים פסוק דעזרא דמפורש שם דבנך הבא מנכרים קרוי בנה וש"מ שלא נלקות על מקרא דקבלה לכ"כ תמן וכתורה יעשה דע"כ בא לנראות אמא דכתיב בה יסיר ולהורות לימוד זה :

והיך עבידא: א"ר יונה יכול אני מקיים לה משום מנהיג · מביא שני דגים חד מירן וחד אספרון וקשרן בגמי וממשיכו בנהר או בים · ואסור לעשות כן משום כלאים דתנן כלאים שאמרו הנוהג בהן אסורין לחרוש ולמשוך ולנהוג יחדו: שנאמר ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהן · ואת כל (ד) עוף כנף זה הטווס:

ה ויאמר אלהים תוצא הארץ וגו' · [א] א"ר אלעזר נפש חיה זה רוחו של אדם הראשון · ויעש אלהים את חית הארץ למינה · ר' הושעיא רבה אמר זה הנחש · אמר רבי חמא בר הושעיא בנפשות אומר ד' · כשנבראו הוא אומר חית הארץ למינה ואת הבהמה ואת כל רמש האדמה · אתמהא · ר' אומר אלו השדים שברא הקב"ה את נשמתן ובא לבראות את גופן וקדש השבת ולא בראן · ללמדך דרך ארץ מן השדים שאם יהיה ביד אדם חפץ טוב או מרגלית ערב שבת עם חשיכה אומרים לו השלך ממך · שמי שאמר והיה העולם היה עסוק בבריתו של עולם וברא את נשמתן בא לבראת את גופן · וקדש שבת ולא בראן:

פרשה ח

א ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · רבי יוחנן פתח (תהלים קלט) [ב] אחור וקדם צרתני וגו' · א"ר יוחנן אם זכה אדם אוכל שני עולמות שנאמר אחור וקדם צרתני ואם לאו הוא בא ליתן דין וחשבון שנאמר (שם) ותשת עלי כפכה · אמר רבי ירמיה בן אלעזר בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון אנדרוגינוס בראו הדא הוא דכתיב זכר ונקבה בראם: [ג] א"ר שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון (ה) דיו פרצופים בראו · ונסרו ועשאו גביים גב לכאן וגב לכאן · איתיבון ליה והכתיב (ג) ויקח אחת מצלעותיו אמר להון

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז י"ב · מדרש תהלים מזמור קל"ט · ב ילקוט תהלים רמז תתפ"ז · ג ברכות ד' ס"א · עירובין ד' י"ח · תנחומא סדר תזריע סימן א' · מדרש תהלים מזמור קל"ט · ילקוט כאן רמז כ' · ילקוט תהלים רמז תתפ"ז:

חדושי הרד"ל

[illegible] הזה כו' · נראה שמאמר זה מקומו לעיל אחר זה הטווס · ועל טווס קאי: (ד) עוף כנף זה הטווס · דרש המיוחד בשבח ונעלם בכנפיו:

חדושי הרש"ש

בהנך דפנים כנגד פנים · וכ"ה בבכורות (ח' א') ולשון התוס' בס"פ הפרה דאי אפשר להרביע הדגים: (ה) דיו פרצופין בראו כו' · גם זה דרש מפסוק אחור וקדם וגו' דלעיל כדאיתא בר"פ עושין פסין: (ג) ויקח אחד מצלעותיו · צ"ל אחת:

רש"י

שרצו המים למיניהם מעתה כלאים נוהג בכולן וחיה ועוף שניהו במשנה בפרק שור שנגח את הפרה שהן כלאים בבהמה דכתיב בהמתך לא תרביע כלאים ריבה אף חיה ועוף לכלאים ומפיק לה בירושלמי מאת חוקותי תשמרו רבוייא הוא ובפרק הפרה מפיק לה מגזרה שוה דגמר בהמתך בהמתך משבת בדגים לא שנינו שיהיו כלאים בהרבעה שאם כדברך שכל מי שכתוב בו למינהו כלאים נוהג בו דגים נמי ינהוג בהן כלאים שאף הן חית הים הכי פרש רב כהנא מלודותיה על ר"ל ולידניהו כלומר תפסו בדבריו: אמר רבי יונה · ועדיין לא לדייה בהרבעת כלאים לא אמר ריש לקיש כל שכתוב בו למינהו כלאים נוהג בו יכול אנא פתר לה משום מנהיג כלומר בהנהגת כלאים הוא דאמר דאפשר לקיים אף בדגים · כיצד מייתי חוט וקטר באודניה דלכסיא מין דג ובאודני דיריקא גם הוא מין דג אחר: אינו מייתי · נמשכין אין עוברין ומזריעין משני מינין הן: כתוב בלשון אחר מייתי שני דגים חד אוכם וחד חיור וקושרן בגמי וממשיכן כלאים הן שאין דומים זה לזה דתנינן אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג אבל בהרבעת כלאים בחית הים לא אמרו שיהא אסור: למינהו לרבות את הטווס פאוין בלע"ז: נפש חיה זה רוחו של אדם הראשון · דכתיב ביה ויהי האדם לנפש חיה: בנפשות הוא אומר ארבעה · דכתיב תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה · ובגופין הוא אומר שלשה דכתיב ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינהו ואילו חיתו ארץ לא קאמר אלא אלו המזיקין השדים היך מה דאת אמר וקטב מרירי שברא הקב"ה בערב שבת את נשמתן: תוצא הארץ נפש ביום ששי בא לבראות גופן וכו' · והניחן רוח בלא גוף ופרים כבני אדם ואין נראים לעינים לכן לא נאמר אלא שלשה:

פרשה ח אם זכה אדם · הראשון היה אוכל שתי שולחנות העולם הזה והעולם הבא דכתיב אחור וקדם צרתני (תהלים קל"ט) · בתחלה צרתני להיות אוכל קדם ואחור לעתיד ואחר ותשת עלי כפכה היך מה דאת אמר כפך מעלי הרחק וכן כל אדם אם זכה [illegible] ניסורין ומכות מעלי הרחק: דיו פרצופין · לשון יון שני פרצופין אחד מלפניו ואחד לאחריו: ונסרו · גזרו לשני גזרין שלאחריו דמות אשה ולפניו דמות איש: גב' לכאן וגב' לכאן · לומר משני גופין עשאו: דכתיב ויקח אחת מצלעותיו · מכלל שלא ברא פרצוף אלא מצלע אחד [illegible]

מתנות כהונה

וצדייה · פירוש פרש לו מצודה ותפסו בקושיתו שאין בידו להשיב: א"ר יונה יכול אני מקיים לה משום מנהיג · והיך עבידא מביא שני דגים כו'] יכול אני מקיים למינהו · הכתוב בדגים מדבר להנהיג אותם אסור בשאינו מינו ואינו מדבר בהרבעה · ופריך והיאך עבידא פירוש היאך עושין להנהיג שני דגים ומשני מביא שני כו' וכן מצאתי שוב בתוספות בבבא קמא סוף פרק שור שנגח את הפרה (דף נ"ה): מיירין · [פי' הערוך] בלשון יון (לבן) [שחור]: אספרון · (שחור) [לבן] וממילא הן שני מינין: הנוהג בהן · באיזה מין שאמרו שכלאים נוהג בהן אסור לחרוש וכו': הטווס · פפ"וו: רוחו של אדם · פירש"י דכתיב ביה ויהי האדם לנפש חיה: ארבע דכתיב נפש חיה · בהמה · ורמש · וחיתו ארץ: אתמהא · בתמיה למה לא כתיב וחיתו ארץ [נ"ל נפש חיה]: נשמתן · ופסוק תוצא הארץ מדבר בנשימות דכתיב נפש חיה ·

פרשה ח שני עולמות · אחור זה עוה"ב הבא לבסוף וקדם זה העוה"ז הקודם לו: [ה"ג בפ' תזריע ובמדרש תהלים ותשת עלי כפכה וכתיב כפך מעלי הרחק]: גביים · שני גבות גב לזה לזכר וגב לכאן לנקבה: מן תרין סטרוהי · אחד משני צדדיו כלומר חלקיו: אחור · זה מערב מדמזרח קרוי קדם מכלל דמערב הוא אחור · [כ"פ רש"י בפי' החומש]: ולמקצה השמים וגו' · דרום וצפון נקראו קצוות בפי התוכניים · [ה"ג לקמן פכ"ד וריש תזריע ובמדרש תהלים · ומנין אף בחללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפכה · א"ר אלעזר כו']: אף בחללו של עולם · היה גולמו מוטל בלי חיתוך איברים · ותשת עלי כפכה · וזהו עד השמים כמד"א וימיני טפחה שמים · או טול

יפה תואר

[illegible] כתיב למיניהם גבי דגים לאסור הנהגה: נפש חיה זה רוחו של אדה"ר · אע"ג דנפש האדם חצובה היא מתחת כסא הכבוד · ואיך יאמר ע"ז תוצא הארץ · ע"כ יתפרש תוצא הארץ שתראה ותמצא בארץ גם רוחו של אדה"ר · והיה לפ"ז ב' מאמרים לבריאת האדם · הא' כי רוחו ירד משמי מעל אל הארץ · והב' לבריאת גופו מאדמת הארץ והרוח תבוא בו: אלו השדים במציאות השדים נחלקו החכמים · יש מהם שמאמינים במציאותם ואומרים כי הם רק מב' יסודות הזכים האש והאויר · וכמו שטען המורכב מעפר ואש · והאדם ממים ורוח · והאבק מעפר ואויר · ויש מהם שאומרים שהם רק כחות רוחניים · ויש שמכחישים מציאותם לגמרי ואומרים כי לפעולות הדמיון המזיקות לשכל אנושי יקראו שדים · וכל אחד יעמול לפרש דברי רז"ל שנראים כסותרים לדעתם כי לא יסתרו · אבל משטחיות המאמר אשר לפנינו ועוד מאמרים מפוזרים בגמ' נראה כי רז"ל האמינו במציאותם · וחשבו אותם לרוחות בלי גופים · וז"ש כי כאשר קדש היום נשארו בלי גופים: ללמדך ד"א מן השדים פי' כי באמת לא יבצר מאת ה' לברוא את רוחם וגופם יחד · וכמה שאחר לברוא את גופם עד כי בא השבת ולא נבראו · בא ללמד ד"א לבני אדם כי יוקירו את תורת ה' מכל אבני חפץ:

ר"י פתח אחור וקדם צרתני · משום דחפץ לדרוש למה נברא האדם מאוחר מכל הנבראים כדי שאם לא יזכה יאמרו לו זבוב קדמך לכן דריש מקודם המקרא הזה לשאר ענינים: אוכל שני עולמות · העוה"ז והעוה"ב · ומה דמצינו כי צדיקים רבים יש להם יסורים בעוה"ז · זה הוא בצדיקים שיש עון בידיהם והיסורים ממרקים עונותיהם · אבל צדיק גמור נוחל ב' העולמות · ואע"ג דעיקר תכלית הבריאה הוא העוה"ב · וכן אמר לקמן בפפ"ד כשהצדיקים מבקשים לישב בשלוה השטן מרקד ביניהם היינו אם יבקשו את טוב העוה"ז ואינם מסתפקים בטוב העוה"ב הנכון לפניהם · אבל אם אינם דואגים על טוב העוה"ז יחפוץ ה' כי יתענגו בשני העולמות: דין וחשבון פי' שיעמדו לפני הדין לתת חשבון על מעשיהם · וי"מ כי דין הוא פסק הדין כי בבואו ליתן חשבון על מעשיו יפרש חטאו וענשו הראוי בפיו · וכדאיתא בתנחומא על פסוק וביד כל אדם יחתום: אנדרוגינוס בכל מקום יתפרש אנדרוגינוס גוף אחד אשר בו זכרות ונקבות ופה יתפרש שני גופים גוף אחד זכר וגוף אחד נקבה · ורשב"ן באמרו דיו פרצופים בא לפרש את דברי ריב"א · וכן איתא בהדיא בערובין פ"ב א"ר ירמיה בר' אלעזר דיו פרצופין היו לו לאדם · ומה שנבראו בב' פרצופין הטעם כדי שיתאחדו בגוף אחד משא"כ בשאר בעלי חיים שהזכרים והנקבות יהיו נפרדים זה מזה:

פירוש מהרז"ו

אשר שרצו למיניהם · ואמר ריש לקיש דקאי ג"כ על חית הים · ואולי כוונת כהנא · שגם הדגים בכלל למיניהם הכתוב בנפש חיה של מים · ובדגים לא שייך כלאים שאינם מזדקקים זה לזה · על כרחך שאין כוונת הכתוב לאסור כלאים בדגים וה"ה לחיות הים · מאחר שבכלל שניהם כתיבה אחת למיניהם · אך בירושלמי הגירסא ר' אחא לא אמר כן אלא היה אמר ר' אחא בשם ריש לקיש כל שכתוב בו למיניהם כלאים נוהג בהם התיב כהנא הרי חית הים כתיב בהם למיניהם מעתה כלאים נוהג בהם כו' ע"ש: והיך עבידא · לריש לקיש שאמר שייך בחית הים · א"כ איך שייך אצל דגים · ע"ז השיב אם לא יתכן בהרבעה יתכן במנהיג: חד מירן וחד אספרון · בילקוט הגי' חד אוכם וחד חיוור · ובערוך כתב אספריון בלשון יוני לבן · ומורין בלשון יוני שחור · ובמ"ע כתב שהם שני מיני דגים חד רע ושפל · נקרא אספרון · וחד טוב נקרא בלשון יוני ורומי מורין: דתנן כלאים · פרק ח' דכלאים · ומ"ש לקמן פרשה כ' וכן בבכורות דף ח' שהשוה בזה אדם ונחש ודג · וכאן אמר שאין שייך בהם למיניהם לפי שאין מזדקקים זה לזה · אלא כדאיתא בירושלמי בסוף ההלכה שם ומשאין דין עם דין ומזרעין · משמע בלא אברי זרע · והרוצה לעמוד על דברי מדרש זה יעיין בירושלמי הנ"ל ובדברי הר"ש פרק א' דכלאים שכתב שדברי המדרש כאן בשיבוש · וכן דעת רש"י שהביא דברי הירושלמי כאן כמו שהבאתי אותו לעיל ופירושו · על כרחך דעתו שהמדרש בשיבוש שאין חילוק בין חית הים לדגים · שבשניהם אין שייך שימוש · אך בתוס' ב"ק דף נ"ה בסוף פ' שור שנגח לידדו להביא ראיה על מדרש הזה שיש חילוק בין חיות הים ובין דגים · שבחיות יש שימוש · ובדגים אין שימוש: שנאמר ואת כל נפש החיה וכו' למיניהם · הביא פסוק זה לראיה על כל דברי המאמר · שכתוב בחית הים ובדגים למיניהם · והובא שלא במקומו · והיה לו להביאו לעיל בריש המאמר וכו': זה הטווס · וכתוב בגליון המדרש דפוס ספל"א · שמז"ל דרכו כן למנין כלאים לאסור תרנגול טווס ופסיוני שהם כלאים זה בזה אע"ג דרכו בהדי הדדי: ה ויאמר אלהים תוצא הארץ זה רוחו של אדם הראשון · הוקשה לו שתחלה אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה · בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה ויהי כן · ואח"כ אמר ויעש אלהים את חית הארץ וגו' · ולא הזכיר נפש חיה · על כן דרש נפש חיה הוא רוחו של אדה"ר · וכמ"ש ויהי האדם לנפש חיה · וזהו מ"ש אח"כ נעשה אדם · וא"כ התחיל בד' וחשב ד' · וכמ"ש לקמן פר' ח' בסימן ח' אמר ל"א · ולקמן פר' ל"א סי' ג' · תנחומא תזריע: זה הנחש · הוקשה לו שבתחלה חשבו לבסוף · בהמה ורמש וחיתו ארץ ואח"כ חשבו בתחלה ע"כ דרש שזהו הנחש · ובעבור חשיבותו מכל חית השדה כמ"ש והנחש היה ערום מכל חית השדה ע"כ התחיל בו בעת עשיה: בנפשות אומר ד' · דרש שמ"ש תוצא הארץ הוא על הנפשות · ומ"ש בתחלה נפש חיה נמשך גם על כולם · עפ"י מדה כ"ב: כאלו אמר נפש חיה · נפש בהמה · נפש רמש · נפש חיתו ארץ · וזהו שאמר · בנפשות · שפסוק הא' כולו על הנפשות · ואח"כ ויעש · ולא אמר ותוצא הארץ כבתחלה הוא על הגופות שבהם שייך לשון עשיה · והתחיל בד' נפשות · ואח"כ אמר ג' גופות · ומי הוא הד' נפש בלא גוף · ע"כ דרש על השדים שהם נפש בלא גוף: וקדש השבת ולא בראן: ע"כ לא חשב אותם · ומרומז במ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות · היינו שברא הנפשות · לעשות הגופות כמ"ש ויעש אלהים · ולא עשה · ועפ"י מדה ס': כאלו כתוב ברא לעשות ולא עשה · ובערוך ערך מריאים כתב וז"ל בב"ר פר' ד' אלו המריאים שברא נפשותם וכו' כמ"ש כאן · ופי' המוסף ערוך מריאים שדים · עיין לקמן פרשה י"א סימן ט' שם:

פרשה ח סימן א ר"י פתח · וכל הענין ויק"ר ריש פר' י"ד · ותנחומא שם · מדרש תהלים קל"ט · בא לפרש מ"ש בצלמנו כדמותנו · איך בראו · ודרש ע"פ מדה י"ז · בתהלים קל"ט · אחור וקדם צרתני כדלקמן סימן זה · ואגב דרש הפסוק באופנים אחרים · עד שמגיע לענינו: אחור וקדם צרתני: דורש מדה ס"ו בכ"מ תחלה אחור וקדם צרתני משמע שעשה ברווחה · אחור וקדם ואח"כ ותשת עלי כפכה · דמשמע לרעה כמ"ש כפך מעלי הרחק · וכמ"ש והשיבותי את ידי עליך · וכדומה · והכריע כאן כשזוכה · כאן כשלא זכה: אם זוכה אדם · וכמ"ש ספרי פרשה ברכה · שמ"ר סוף פרשה מ"ה · וראית את אחורי זה עוה"ב · ופני לא יראו זה עוה"ז · וכן כתן · ועיין כל זה ויק"ר ריש פר' י"ד · מדרש תהלים קל"ט ועי' מ"כ: ואם לאו ותשת עלי כפך · שמת כפיו עליו ודנו וחייבו · וכאן חסר · וצ"ל כדכתיב · כפך מעלי הרחק · ע"פ מדה י"ז · וכן הוא בהדיא ויק"ר ריש פר' י"ד · ופירושו שיסיר מעלי המשפט והיסורין · הרי שהשתת הידים למשפט וליסורים הוא · ומקרא המכריע מלא בתלי"ך · שהטובה כשעושה טוב · והרעה כשעושה רעה: אנדרוגינוס בראו · פי' במ"ע בלשון יוני ורומי מי שיש לו זכרות ונקבות · ועיין ברכות דף ס"א · עירובין י"ח ע"ש הסינויים · ובערוך ערך אנדרופי אנדרי בלי"ז זכר · גינס נקבה: זכר ונקבה בראם · וס"ד ויקרא את שמם אדם · ביום הבראם · הרי כשקרא שמו אדם היו זכר ונקבה יחד · והיינו בתחלת בריאתו כמ"ש נעשה אדם: דיו פרצופים · דו בלשון יוני שנים · ועשאו גביים · גב לכאן וגב לכאן · שהיו מחוברים במקום הגבים [illegible]: והא כתיב ויקח אחת מצלעותיו · משמע צלע [illegible] ולסתור משכנא [illegible] אחד

מתרין סטרוהי · היך מה דאת אמר (שמות כו) ולצלע המשכן דמתרגמינן ולסטר משכנא וגו' · רבי תנחומא בשם רבי בנייה ורבי ברכיה בשם ר"א אמר א בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו הדא הוא דכתיב (תהלים קלט) גלמי ראו עיניך וגו' · רבי יהושע בר נחמיה ורבי יהודה בר סימון בשם רבי אלעזר אמר מלא כל העולם בראו · מן המזרח למערב מנין שנאמר (שם) אחור וקדם צרתני וגו' · מצפון לדרום מנין שנאמר (דברים ד) ולמקצה השמים ועד קצה השמים · (ג) ומנין אף בחללו של עולם שנא' ותשת עלי כפכה · כמה דאת אמר (איוב יג) כפך מעלי הרחק · א"ר אלעזר אחור למעשה יום הראשון (ד) וקדם למעשה יום האחרון · הוא דעתיה דרבי אלעזר דאמר רבי אלעזר תוצא הארץ נפש חיה למינה זה רוחו של אדם הראשון · א"ר שמעון בן לקיש אחור למעשה יום האחרון וקדם למעשה יום הראשון · הוא דעתיה דר"ש בן לקיש דאמר ריש לקיש ורוח אלהים מרחפת על פני המים זו רוחו של מלך המשיח היך מה דאת אמר (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה' · ב אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת ואם לאו אומרים לו זבוב קדמך · יתוש קדמך · שלשול זה קדמך · ג א"ר נחמן אחור לכל המעשים · וקדם לכל עונשין · אמר רבי שמואל אף בקילוס אינו בא אלא באחרונה הדא הוא דכתיב (תהלים קמח) הללו את ה' מן השמים וגו' ואומר כל הפרשה · ואחר כך הללו את ה' מן הארץ וגו' ואומר כל הפרשה ואח"כ אומר מלכי ארץ וכל לאומים בחורים וגם בתולות : א"ר שמלאי (א) ד כשם שקילוסו אינה אלא אחר בהמה חיה ועוף כך ברייתו אינה אלא אחר בהמה חיה ועוף מה טעמיה שנאמר ויאמר אלהים ישרצו המים · ואח"כ ויאמר אלהים תוצא הארץ וגו' · ואח"כ ויאמר אלהים נעשה אדם וגו' : ב רבי חמא בר חנינא פתח (איוב כ) הזאת ידעת מני וגו' · ה אמר רבי חמא בר חנינא משל למדינה שהיתה מסתפקת מן החמרין והיו שואלין אלו לאלו מה

מסורת המדרש א חגיגה ד' י"ב · סנהדרין ד' ל"ח · לקמן פרשה כ"א ופרשה כ"ד · מדרש תהלים מזמור קל"ט · ילקוט תהלים רמז תתפ"ז · ב סנהדרין דף ל"ח · ויקרא רבה פרשה י"ד · תנחומא סדר תזריע · ילקוט תזריע רמז תקמ"ז · ג ברכות ד' ס"א · עירובין דף י"ח · ד ויקרא רבה פרשה י"ד · תנחומא סדר תזריע · מדרש תהלים מזמור קל"ט · ילקוט תזריע רמז תקמ"ז · ילקוט תהלים רמז תתפ"ז · ה ירושלמי חגיגה פרק ב' · ילקוט איוב רמז תתק"ז :

חדושי הרש"ש

(ג) ומנין אף בחללו ש"ע שנאמר ותשת עלי כפכה (כד"א כפך מעלי הרחק) ע' ידי"מ · ולי"נ דזה נ"ע לעיל בדרשה דר' יוחנן · וכ"א להדיא לקמן ר"פ תזריע : (ד) וקדם למעשה יום האחרון כו' תוצא הארץ נפש חיה למינה זה רוחו של אדה"ר · במ"כ בנ"א כתוב שנפשו נבראת ביום ה' וכ"כ עוד לקמן בסמוך ד"ה נעשה אדם · ותמוה שהרי תוצא הארץ וגו' כתיב ביום ו' ואין בו טעם לתלות ב

חדושי הרד"ל

(א) כשם שקילוסו כו' כך ברייתו כו' · עיין בויק"ר ר"פ תזריע דשם א"ר שמלאי · כשם שיצירתו כו' כך

מתנות כהונה

נוכל לומר דכתיב השמים כסאי וכתיב יד על כס יה ויד היינו כף : אחור למעשה יום ראשון · ה"ג ריש פרשת תזריע וילקוט תהלים וצ"ל ליום היותר מאוחר מיום ראשון וזהו ביום הששי ונפשו נבראת בראשונה ביום [וי"ו] כד"א תוצא הארץ נפש חיה וכו' · [וכ"מ שוב באב"א והוא דחוק בעיני · אבל מצאתי בשוח"ט ובתנחומא ר"פ תזריע ובילקוט פ' בראשית ה"ג] וה"ג רש"י ז"ל אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה יום אחרון · ופירושו קודם למעשה יום אחרון שנפשו נבראת ראשונה כד"א תוצא הארץ וכו' וגופו באחרונה · [וכ"מ שוב בדרשות ר"י ן' שועיב בפ' מצורע] · ובמדרש תהלים [וילקוט בראשית] גרס על פני המים זה רוחו של אדה"ר אם זכה וכו' [וגי' הספר] יש ליישבו ע"פ הקבלה [ועי' במ"ש ריש פ' תזריע] : אתה קדמת · הנפש שנבראת בראשון והמלאכים או בשני או בחמישי כדלעיל מר כדאית ליה ומר כדאית ליה : וקדם לכל עונשין · מפני שנתנה בו דעה ובינה וכמו שדרשו חז"ל בסנהדרין דכתיב מאדם ועד בהמה גבי מבול : מה טעמיה · דר' שמלאי שאמר ברייתו היתה אחרונה : נעשה אדם וכו' · וס"ל שמה שאמר נעשה אדם ר"ל בגוף ונפש לא נבראת הנפש ביום ראשון או (ביום החמישי) [בתחלת יום ששי] ויאמר אדם על הגוף לבדו שהגוף בלא נשמה אינו אדם וגדר האדם חי מדבר ע"ש רוח ממללא אשר נפח באפיו · ובפסוק ורוח אלהים ס"ל כמ"ד זה רוחו של משיח · ועיין בילקוט ריש פרשת בראשית ותוצא הארץ נפש חיה פירושו שיש בו חיות כמו שפירש"י בפי' החומש · לפיכך אף הקילוס שבא מצד הנפש [כמ"ש] כל הנשמה תהלל יה ורחמנא לבא בעי הוא בא באחרונה ג"כ · ואלו היתה נבראת הנשמה קודם להם ראוי היה להקדים קילוסה · ולפיכך שאל השואל מה טעמיה כלומר מ"ש בא קילוסה באחרונה מפני שיצירתה היתה אחרונה הרי בין למ"ד ורוח אלהים זהו רוחו של אדם הראשון בין למ"ד תוצא הארץ וגו' זהו רוחו של אדם הראשון היה ראוי להקדים הקילוס שבא מצד הנשמה והשיב דלא ס"ל כאחד מהם וכדפרישית : החמרין · מוליכין להם על החמורים תבואה וכל צרכיהם ומוכרין להם : והיו שואלין כו' · החמרין הנכנסין שמה שואלין לאלו הי

רש"י

מאחוריו גולם בלא מבלי יד ורגל ואחר עשאו איברים : אחור וקדם · ממערב למזרח מצפון לדרום דכתיב למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים וגו' : אלו ממזרח למערב לא נאמר · שהרי מפורש באחור וקדם אלא בצפון ודרום נאמר אף בחללו דכתיב ותשת עלי כפכה (תהלים קל"ט) שמגיע לכסא כבוד כביכול שנתן קב"ה ידו עליו ומיעטו : אחור וקדם צרתני · אחור למעשה יום אחרון שגופו נברא אחרון לכל מה שנברא ביום ששי שהכל ברא לו ואחר הזמינו לסעודה : וקדם למעשה יום אחרון · שנפשו קדמה לכל מה שנברא ביום ששי : כרבי אלעזר · דאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה זה רוחו של אדם הראשון היך מה דאת אמר ויהי האדם לנפש חיה נאמר בששי וכתיב אחריו בהמה ורמש וחיתו ארץ ונפשו קדמה לכולן : אחור לכל מעשה בראשית · וקדם לעונשין שהוא נענש תחלה שעבר על הצווי · ענין אחר וקדם לעונשין בשעת המבול דכתיב וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם וגו' (פ' נח) · ענין אחר אחור לכל המעשים כלומר בשעת מיתתו שהגיע לגמר מעשיו נפרעין ממנו מעשיו מעשה בנערותו ועונשים ונפרעין הכל עד עון האחרון ובויקרא מפורש אחור וקדם · אם זכה אדם אומרים לו קדמת למעשה בראשית בנפשך ואם לאו אומרים לו יתוש קדמך שלשול קדמך בגופך : אף קילוסו · אינו אלא אחר כל בהמה חיה ועוף · דכתיב בסוף כולם מלכי ארץ וכל לאומים (תהלים קמ"ח) : הוא אחור לכל המעשים · בויקרא רבה הוסיף כשם שיצירתו אחר בהמה חיה ועוף הדא הוא דכתיב זאת תורת הבהמה והעוף ומסיים ליה אשה כי תזריע (פ' תזריע) : מסתפקות מן החמרין · שמביאין מן הכפרים לעיר כל צרכי

פירוש מהרז"ו

אחד · וכן כאן אחת משני צדדים · ועיין לקמן פר' י"ג סי' ו' · וזהו פירוש הכתוב אחור וקדם צרתני · שהיה לו צורה לפניו ולאחריו · ומזמור זה דוד אמרו ודרשו כל הענין על אדם הראשון · כי לשון יצירה אינו שייך כי אם באדם הראשון כמ"ש וייצר את האדם ולא באחר כי כל בני אדם שייך בהם לשון לידה · וכן כל הפסוקים שם מורים על אדם · וזהו אם אסק שמים שם וגו' · אשכנה באחרית ים כי היה מלא עולם כדלקמן · ע"כ דרשו ע"פ מדה כ' · אא"ע לדוד ח"ע לאדם · וכן ע"פ גז"ש צרתני כמ"ש וייצר · וכן תוסף ישופני כמ"ש הוא ישופך · ולקמן פר' י"א סי' ב' וכן בסמוך מפסוק גלמי ראו עיניך : גלמי ראו עיניך · וכמ"ש עיני ה' משוטטים בכל הארץ · ובכל מקום שעיני ה' רואים שם היה גלמי וכן הוא בסנהדרין דף ל"ח ולקמן פר' כ"א סי' ג' ופר' כ"ד סימן ב' · מדרש תהלים קל"ט : ולמקצה השמים · ורישא דקרא · מן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים · היינו שאדם הראשון היה מקצה השמים ועד קצה השמים עי' חגיגה דף י"ב ולעיל פר' א' סי' י' · ול"ע מנא להו דלמקצה השמים היינו דרום וצפון · ואפשר לומר דלמקצה השמים כולל כל הרוחות · מזרח מערב צפון ודרום · ומאחר שכבר דרש על מזרח ומערב מפסוק אחור וקדם צרתני · ולמקצה השמים לדרוש גם על צפון ודרום · שהרי בחגיגה ובסנהדרין יליף שהיה עד לשמים. מפסוק ולמקצה השמים · הרי שכולל כל הרוחות · גם יתכן לומר · דלשון מקצה דרום · וכמ"ש אצל הכפורת · ועשה כרוב אחד מקצה מזה · וכרוב אחד מקצה מזה · והכרובים עמדו פניהם למזרח · ואחוריהם למערב · וכנפיהם פרושות צפון ודרום · ראיה ממ"ש אם יהיה נדחך בקצה השמים · והגליות היו לצד צפון כמ"ש ירמיה ט"ז וכ"ג · וכמ"ש עוד ויראו יושבי קצות מאותותיך מוצאי בוקר וערב תרנין · הרי שקצות ודרום בראיות ברורות : ותשת עלי כפך · היינו מלשון כיפה · היינו כיפת השמים · וכמ"ש לעיל פר' ד' סימן ה' · הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה · ידי"מ : כד"א כפך מעלי הרחק · בטעות הובא פסוק זה כאן · כי מקומו בראש הפרשה · וכמ"ש שם לעיל וכן הוא ברש"י על המדרש : אחור למעשה יום ראשון · הראשון נבראו כל הברואים בכלל · ואח"כ יצאו בששת ימי הבריאה כל אחד בזמנו בפרט · כמ"ש לקמן פר' י"ב סימן ד' · וכשנעריך בריאת האדם נמצאנו מאוחר לכל · ביום ששי · וזהו אחור בזמן מאוחר וקדם למעשה יום אחרון · שנברא קודם למעשה יום אחרון דאם כפירוש הקודם הול"ל מערב ומזרח צרתני · אלא שפירושו על הזמן · וקדם בזמן : דאמר ר"א · לעיל בסוף פרשה ז' שביום ו' נברא האדם קודם · ולכך אמר תחילה אחור ואח"כ וקדם : אחור למעשה יום אחרון · לכך אמר וקדם · לדרוש מדת ממעל · אחור לאחרון וקדם לקדם · פי' אחור ליום אחרון וקדם ליום ראשון וקדם ליום קדם · כי ביום אחרון נברא אחר בהמה חיה ורמש · וביום ראשון נברא קודם · זה רוחו של מלך המשיח · שנברא קודם לכל · כמ"ש לעיל פר' ב' סי' ד' · וכמ"ש חז"ל אין מלך המשיח בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף · שכל הנשמות נכללו באדם ומשיח הוא אחרון · ומאחר שנכלל באדה"ר הרי רמוז כאן גם אדה"ר · אך במדרש תהלים קל"ט · ובילקוט שם הגירסא · זה רוחו של אדה"ר : אתה קדמת למלאכי כמ"ש לעיל פר' א' סי' ג' שנבראו מלאכי השרת לר' יוחנן ביום ב' · ולר' חנינא ביום ה' : זבוב קדמך · יתוש קדמך · ומ"ש לעיל פר' ה' סימן ט' ארורה האדמה שהיא מעלה לך דברים ארורים זבובים ויתושים אין הכוונה שלא נבראו אלא אחר הקללה · שבאמת עקרם נבראו תחלה · בכלל הרמשים · אלא שבחטא האדם נתגברו ונתרבו בני אדם לצערם : אחור לכל המעשים · עיין ברכות ס"א · עירובין י"ח שם · לכך הקדים אחור לקדם ומ"ש וקדם לכל העונשים · פי' שאצל המבול כתיב · וימח את מאדם עד בהמה ועד רמש גו' : אף בקילוס · במזמור הללו את ה' מן השמים וחושב כל ברואי השמים כל הפרשה עד הללו את ה' מן הארץ · וחושב כל מה שנבראו הפרשה עד שמגיע לאדם · מלכי ארץ וכל לאומים שרים וכל שופטי ארץ וגו' יהללו את שם ה' : א"ר שמלאי כשם שקילוסו כך ברייתו · הוא בהיפך מדברי שתלה הקילוס בבריאה מאחר שנברא מאוחר הקילוס מאוחר · ור' שמלאי תולה הבריאה הקדומה בקילוס המאוחר · וכן הגי' ג"כ במדרש תהלים קל"ט · כשם שקילוסו חיה ועוף כך בריאתו כו' שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו · ולבסוף אשה כי תזריע · אך השיבוש נראה לעין · שהרי חתם המאמר שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו · ראיה מתורתו · וצ"ל תורתו אחר בהמה חיה ועוף · וכמ"ש ויק"ר פר' י"ד · אמר ר' שמלאי כשם שיצירתו וכו' · כך תורתו וכו' · וכך הוא בילקוט ריש תזריע · ובילקוט תהלים קל"ט כשם שקילוסו כך תורתו · והגירסא הנכונה כצ"ל כשם שיצירתו כך תורתו · וכן העתיק רש"י במדרש · ואך יותר נכון כצ"ל כשם שיצירתו כך קילוסו · וכשם שקילוסו כך תורתו : ב הזאת ידעת מני עד · וס"ד מני שים אדם עלי ארץ וגו' · שהם ב' כתובים מכחישים · תחלה אמר מני עד משמע מעולם גם קודם שנברא העולם · ואח"כ אמר מני שים

יפה תואר

גולם בראו כל דבר שלא נגמרה מלאכתו נקרא גולם · וכן אדה"ר נברא מקודם גולם ממנו אבריו · ומ"ש והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו זה היה גם אחר שנתחתכו אבריו עד ש בחגיגה פ"ב · והכוונה בזה כתב בעל מגן אבות שאיננו מדבר משיעור קומתו אך מגודל חכ בחכמתו כל הנמצאים מסוף העולם ועד סופו · ומתחתית הארץ עד רום שמים וכיון ש השגתו · ויש לפרש עוד כי נאמר ע"ד המאמר הידוע האדם הוא עולם קטן כי בו נכלל ממה השפל ובעולם העליונים והוא דמות לכל העולם · וגם הוא תכלית בריאת עולם השפל ו וכמ"ש לקמן בפי"ב · וגם כי הוא שולט בכל הנמצאים בעולם השפל כי כל שת ה' תחת רגליו ישלוט גם בעליונים כמו יהושע שהעמיד את השמש · ומאז שסרח סרו ממנו גם אלו שלשה נתמעטה דמותו הנעלה כאשר נתמעט שכלו · וכן נתמעטה תכליתו כי העליונים גבוהים מ וכן לא ישלוט עוד בעליונים בשביל חטאו : דאמר ריש לקיש ורוח אלהים מרחפת וגו' מלך המשיח כצ"ל · וכן סובר ריש לקיש לעיל בפ"ב ודלא כדגרסינן בשוח"ט וכן נראה מת סי' רפ"ד זו רוחו של אדה"ר · ואע"ג דביום ראשון כתיב שמים וארץ לפני ורוח אלהים וקדם למעשה יום הראשון הלא שמים וארץ נבראו לפניו · יש לומר כי באמת רוחו של משיח נבראת גם קודם שמים וארץ ורק בכתוב מזכיר את מקומה כי היתה מרחפת אחר בריאת

משנה דרבי אליעזר

ומנין אף בחללו כו' · כד"א כפך מעלי הרחק · פי' דכמו שאמר שם ל' הרחק הול"ל כאן וקרבת אלי כפך אלא שהיה מגיע עד לשמים ושייך לשון ותשת שהיה סמוך לו ושת עליו כפו ואח"כ למועטו

וכו' ופליג אמ"ד בתמיד שמזרח ומערב מרחקי טפי דאל"כ אדה"ר היכא קם · וצ"ל ליישב קושית התוספות ולא קשה כלום לפי דאיתא בירושלמי אמר ריב"ש עוביו של רקיע מהלך חמשים שנים וסוף היום לפי שהשמש מנסר תוך עוביו של רקיע שיעור ששה ביום והעולם כולו הוא מהלך ת"ק שנים נמצא עוביו של רקיע הוא מהלך החמשים שנה · פי' בעל פי' פ"כ מה שאחז"ל העולם מהלך ת"ק שנה עוביו של רקיע · ואח"כ אדם שהיה מוטל גולם ממזרח למערב בחללו של עולם בלא עוביו א"כ היה כמדת מהלך ת"ו שנה ומן השמים לארץ הוא מהלך ת"ן שנה פחות עוביו אתא ודוק כי מן מזרח שני עוביים משא"כ מן הארץ לשמים ואח"כ שפיר היה אדם יכול לעמוד מן הארץ לשמים ושמעתי בשם הגאון הגדול אב"ד דק"ק פראג תירוץ אחר לפי שהיה הארץ מותח והולך כל ז'

ידי משה

ומנין אף בחללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפכה · כ"ל דנלמד שכפך לשון כיפה פי' היה על ראשו שהיה גבוה עד כיפת השמים ולא גרסינן הפסוק כפך מעלי הרחק ואגב א שמעתי וח"ל מהוספתא פ"ב דחגיגה גבי אידי ואידי הדא היפורת פי' מן השמים לארץ · וממ

שבכון נעשה במדינה היום · של ששי היו שואלין של חמישי · ושל חמישי של רביעי · ושל רביעי של ג' · ושל שלישי של שני · ושל שני של ראשון · ושל ראשון למי היה לו לשאול ולא לבני המדינה שהיו עסוקין בדימוסה של מדינה · אף כאן כל מעשה של כל יום ויום היו שואלין אלו לאלו מה בריות ברא הקב"ה בכם · היום של ששי שואל של חמישי וכו' עד לראשון למי היו שואלין לא לתורה שקדמה לברייתו של עולם · דאמר ר"ש בן לקיש שני אלפים שנה קדמה התורה לברייתו של עולם · הה"ד (משלי ח) ואהיה אצלו אמון וגו' א ויומו של הקב"ה אלף שנים · דכתיב כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול הוי הזאת ידעת מני עד וגו' · (ב) התורה יודעת מה קודם לברייתו של עולם אבל אתה אין לך עסק לדרוש · אלא (איוב כ) מני שים אדם עלי ארץ · ב ר"א בשם (ג) בן סירא אמר בגדול ממך אל תדרוש · בחזק ממך בל תחקור · במופלא ממך בל תדע · במכוסה ממך אל תשאל · במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות : ג ג ויאמר אלהים נעשה אדם · במי נמלך · רבי יהושע בשם ר' לוי אמר (ד) במלאכת השמים והארץ נמלך · משל למלך שהיו לו ב' סנקליטים · ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן · רבי שמואל בר נחמן אמר (ה) במעשה כל יום ויום נמלך : משל למלך שהיה לו סנקתדרון · ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו · ר' אמי אמר בלבו נמלך · ד משל למלך שבנה פלטין ע"י ארדכל ראה אותה ולא ערבה לו · על מי יש לו להתרעם לא על ארדכל · אתמהא · הוי ויתעצב אל לבו · א"ר אסי משל למלך שעשה לו סחורה ע"י סרסור והפסיד · על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור · אתמהא · הוי ויתעצב אל לבו : ד ה א"ר ברכיה בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים יוצאים ממנו · אמר אם אני בורא אותו רשעים יוצאים ממנו · ואם לא אברא אותו היאך צדיקים יוצאים ממנו · מה עשה הקב"ה הפליג דרכן של רשעים מכנגד פניו · (ו) ושיתף בו מדת רחמים ובראו הה"ד (תהלים א) כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד · איבדה מכנגד פניו ושיתף בו מדת רחמים ובראו · ר' חנינא לא אמר כן · ו אלא בשעה שבא לבראת את אדם הראשון נמלך במלאכי השרת ואמר להן נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · אמרו לו אדם זה מה טיבו · אמר להן צדיקים עומדים ממנו · הדא הוא דכתיב כי יודע ה' דרך צדיקים כי הודיע ה' דרך הצדיקים למלאכי השרת · ודרך רשעים תאבד · איבדה מהם · גילה להם שהצדיקים עומדים ממנו ולא גילה להם שהרשעים עומדים הימנו · שאלו גלה להם שהרשעים

מסורת המדרש א חגיגה דף י"ג · ירושלמי שם פרק ב' · לקמן פרשה י"ט · ויקרא רבה ריש פרשה י"ט · במדבר רבה פרשה י"ד · שיר רבה פרשה ה' · תנחומא סדר וילך סימן ב' · מדרש שמואל פרשה ה' · תדא"ר פרק ב' · מדרש תהלים מזמור ג' · ב עיין סנהדרין דף נ"ו · ירושלמי חגיגה פ' ב' · ג ילקוט כאן רמז י"ג כל הענין · ד לקמן פ' כ"ז · ה ילקוט תהלים רמז תרי"ט · ו סנהדרין דף ל"ח ·

חדושי הרד"ל

כך תורתו כו' ע"ש : (ב) התורה יודעת מה קודם כו' · דריש הזאת אין זאת אלא תורה כמד"א וזאת התורה (ע"א ב') כלומר על ידה תוכל להסתכל בה ולידע מה היה מני קדם בריאת העולם : (ג) בן סירא אמר בגדול כו' · עיין ירושלמי דחגיגה כ"א · ונוסחא דהכא קרובה ללשון הש"ס שלנו בזה : (ד) במלאכת השמים והארץ · היינו במעשה יום ראשון שכלולין במלאכת שמים וארץ הכתובים בו (ואפשר דרומז בלשון מלאכת למ"ש בז"ח (ע"ז א' · ב') שמים וארץ נשתתפו במלאכת האדם היינו בנשמה וגוף) : (ה) במעשה כל יום ויום · שהאדם עולם קטן כלול מכולם ומושל בכולם ואין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ נמלכו בהן : (ו) ושיתף בו מ"ר ובראו · ע"י ששיתף מ"ר בבריאתו הפליג דרכן של רשעים מלידע ולהסתכל בו כענין וירא און ולא יתבונן · ולשון שיתף זה אפשר גם כן לשון נעשה בא לייסב

חדושי הרש"ש

נעשה לסרב ר"מ אלשיך בפירושו לתהלים צ' בפסוק כי אלף שנים בעיניך אשר עיקר פירושו על יסוד מונח שרוחו נברא ביום ה' ע"ש · עוד ראיתי במדרש עצמו באסתר פסוק בחדש הראשון וז"ל ביום חמישי בו נבראו כו' ובהמות כו' · אך שם י"ל ג"כ שט"ס הוא וצריך למחוק ובהמות אבל יש להפליא על מה דאיתא לקמן פ' י"ג ובויק"ר ספ"ט בששי בא לבראות אדם אמר אם אני בורא אותו מן העליונים הרי העליונים רבים מן התחתונים בריה אחת ע"כ · והרי כבר נבראו בו מן התחתונים חיות ובהמות ורמש

רש"י

לצרכי העיר ומזונותיה : וחמרין שואלים ליוצאים מה שברן נעשה במדינה · כלומר מה שכר נתנו לחמרים במה שהכניסו לה : אותם שנכנסו בששי שואלים לאותם שנכנסו בחמישי : בדימוסי של מדינה · האיש הממונה על המדינה שאינו זז מן המדינה ועוסק בצרכיה ובצרכיה · ס"א בסדר המדינה ע"כ : המעשים גופם שואלים אלו לאלו לא לתורה שקדמה לברייתו ש"ע שבה נמלך הקב"ה ובראו לכך נאמר הזאת ידעת מני עד (איוב כ') הזאת זו תורה דכתיב זאת התורה היא ידעה מה שנעשה קודם שנברא העולם : ומני שים אדם עלי ארץ · משנברא עד מה שעתיד להיות · ואין לך לדרוש · אלא מני שים אדם משנברא אדם ואילך : ארבע מדות יש כאן · בגדול ממך אל תדע וחזק ממך בל תחקור כלומר שלא תחקור מה לפנים ומה לאחור דגדול וחזק הוא השכינה במופלא ממך בל תדע במכוסה ממך בל תדרוש אין לך לדרוש מה למעלה מה למטה במה שהורשת התבונן מן היום אשר ברא אלהים אדם : אין לך עסק בנסתרות · במעשה בראשית בספר יצירה ובמעשה מרכבה : סנקלטין · חיל ס"א יועצים במי נמלך הקב"ה לברא אדם שנאמר נעשה אדם : ארדיכל · חרש אבן ויפסלו בוני שלמה מתרגמינן ארדיכלי שלמה : ויתעצב אל לבו · שנמלך בו לבראת אדם שמשחית עולמו בשבילו : שתף בו מדת רחמים ובראו · הדא הוא דכתיב וייצר ה' אלהים את האדם ה' זו מדת רחמים : רבי חנינא

מתנות כהונה

מה שברון כלומר מקח ושער התבואה במדינה כד"א לשבור אוכל שובו שברו לנו וגו' · ורש"י ז"ל גרס מה שכרן פי' שכר החמרין : של ששי · החמרין הבאין שמה ביום ששי שואלין לאלו אשר היו שמה ביום חמישי : בדימוסה · פירש"י והערוך בסדר המדינה ומנהגה לקבוע שער התבואה על נכון : ה"ג [וכו'] · עד של ראשון וכו' : ואהיה · פי' הייתי מאז כמשפט וי"ו קמוצה המהפכת העתיד לעבר : הזאת ידעת · התורה שנקראת זאת שנאמר וזאת התורה היא יודעת מה היה מאז מקדם · [וכפירש"י ז"ל] : הזאת ידעת · קרי ביה הזאת יודעת אז יהיה תמיה קיימת : מני שים · מעת שהושם ונוצר אדם על הארץ ולא מקודם לכן : בגדול וכו' · פירש"י ד' מדות יש כאן לומר שאל תחקור מה לפנים ומה לאחור מה למעלה ומה למטה : גדול וחזק · זה הקב"ה : מופלא ומכוסה · מעלה ומטה : ואין לך עסק בנסתרות · מעשה מרכבה שהסתיר וכיסה אותן עתיק יומין ב"ה : סנקליטין · [פי' הערוך יועצים · אנשי ב"ד] : סנקתדרין · שר יועץ המלך יושב שני לו על כסא של כבוד : ארדכל · [פירש"י והערוך] בנאים וחורשי עצים ואבנים · [בוני שלמה ובוני חירום תרגום שלהם ארדיכלי] : הפליג · הרחיק מכנגד פניו · [כדמפרש והולך] : ושתף מ"ר · שנאמר וייצר ה' אלהים וגו' ה' זו מדת הרחמים : יודע · קרי ביה הודיע ה' וגו' :

יפה תואר

אף כאן כל מעשה של כל יום ויום היו שואלין כו' זה ע"ד הכתוב שאל נא בהמות ותורך וגו' כי כל נברא לדעת ערכו צריך לדעת ערך הקודמים לו בבריאה · וא"כ הנבראים ביום ראשון אשר אין להם לשאול מן הקודמים לפניו צריך לשאול אל התורה והיא תגיד להם את ערכם · וממנה ידעו הכל · וגם פה ללמד לנו כי מידות העולם מים ואין אין לנו לדעת רק מהתורה · כי אם נחפוץ לדעת את ערך האדם הגבוה אז נדע מערך הנבראים לפניו בהמה ורמש וכן הרץ נפש חיה הנאמר ביום שלפניו · וכן ערך החי נדע מערך הצומח אשר נדע לפניו · וערך הצומח נדע מערך היסודות והדוממים אשר נבראו לפניו · אמנם אם נחפוץ לדעת את התוהו הראשון מאין נברא זאת לא נדע רק מפי התורה האומרת לנו כי הוא נברא מהאין המוחלט : ויומו של הקב"ה אלף שנים · זה רק ע"ד ההשאלה מלשון בני אדם כי הקב"ה אשר הוא למעלה מן הזמן גם אלף אלפי שנים יחשב כרגע אצלו · וע"ד לשון בני אדם יומו של הקב"ה הוא אלף שנים · והכתוב המדבר בלשון בני אדם ואומר והיה אצלו גו' יום יום הוא על אלפים שנה : במה שהורשית התבונן · כלומר אע"ג דהושם גבול לחקירתך אבל במה שהורשית החוב עליך להתבונן : במי נמלך ע' ברש"י חומש על פסוק נעשה אדם והכוונה במחלוקתם היא לדעת לאיזה תכלית נברא האדם · ר' לוי האומר כי במלאכת שמים וארץ נמלך מורה לנו כי תכלית בריאת האדם היא להראות כי העליונים קשורים בתחתונים · ויש להם התחברות אחרי אשר עינינו רואות באדם כי יש בו חלק הארץ וזה הגוף עם חלק הנפש אשר הוא משמים · ונתקשרו בו שמים וארץ · ורשב"ן סובר כי בו נכלל כל חלקי העולם · גם חלקי הצומח וחלקי כל פרטי הנבראים כי האדם הוא עולם קטן · ובו נחזה כי כל חלקי הבריאה משולבים יחד · ור' אמי האומר בלבו נמלך שמעלת האדם הוא להיותו בעל בחירה ורצון ועז"א בלבו נמלך שיהיה עושה כל מעשיו בבחירתו ורצונו דבר התלוי בלב והיוצא מן הלב · ולא יעשה מעשיו על פי חוקי הטבע כשאר הנמצאים אשר לא יוכלו לשנות ולהחליף את תכונתם ומצבם : ראה צדיקים ורשעים כו' פי' כיון דהאדם נברא בעל בחירה לא ימלט אשר לא ימצאו גם רשעים בבני אדם · ואף כי ע"י הרשעים יאושרו הצדיקים שלא למדו ממעשיהם וכדלקמן פס"ג על פסוק אחות לנו אהרמי ולכן הפליג והרחיק ממנו דרכי הרשעים ומעשיהם ושיתף בו מדת רחמים לתת להם מציאות בארץ וברא את האדם במדת הרחמים אף כי על פי מדת הדין ראוי היה שלא יברא ומביא את הכתוב כי יודע דרך צדיקים הטובים בהם בחר להשים נגד פניו · ודרך רשעים תאבד אף כי ידע גם אותם והם נתעבים לפניו אך אבדם מכנגד פניו וקיימם רק במדת הרחמים : הודיע ה' דרך הצדיקים כו' · ה"ה

פירוש מהרז"ו

הארץ · דהיינו מיום ששי · כמ"ש פר' א' בסימן יו"ד באריכות ע"כ דרש מדה כ' אא"ע לאיוב שלא היה מני עד · ת"ע למי שהיה מני יעד · ומי היה · דורש ע"פ גז"ש על התורה שנקראת זאת התורה · ואא"ע לחקירת הרשעים · כפשטיה דקרא ת"ע לחקירת מעשה בראשית · והגז"ש היא הכרעה · שמ"ש הזאת ידעת מני עד על התורה וא"כ מני שים אדם על הארץ אינו על התורה כי אם על האדם · וזהו שהשיב ע"פ מדה ט' וע"פ מדת ממעל · כאלו כתוב אבל אדם מני שום אדם על הארץ וזהו אבל אתה · ומ"ש מני שים אדם דהיינו מששי אינו דוקא כי מותר לחקור מיום ראשון ימים ראשונים דומיא דששי · כמ"ש בביאור לעיל פר' א' סימן יו"ד ע"ש · ומה שכתוב לקמן בריש פר' ט' בשם ירושלמי פרק ב' דחגיגה · ועל זה בא הרמז ביום ששי שהתחיל בלשון שאלה והמלכה · נעשה אדם שבו מתחיל השאלה של ששי ושל חמישי וכו' עד לראשון ושם השאלה אסורה כמ"ש חגיגה י"ב וכמ"ש לעיל פר' א' סי' יו"ד באריכות · ודרשה זו ע"פ ה' מדות · מדה כ' מדה ע"ו מדה ז' מדה ט' ומדת ממעל · ומ"ש הזאת ידעת א"ת ידעת אלא יודעת · ע"פ מדה כ' וע"פ מדת ממעל וכל"ל · ואא"ע לאיוב · ת"ע לתורה ע"פ גז"ש · וכל"ל : שני אלפים שנה · עי' לעיל ריש פר' א' וש"כ בפירושי מקום מאמר זה בסוף הסימן · ועיין ויק"ר ריש פרשה י"ט וש"כ : ואהיה אצלו אמון · וס"ד ואהיה שעשועים יום יום וע"פ מדה יו"ד מדבר שהוא שנוי · הם שני ימים · וכאלו כתוב ואהיה אצלו שעשועים ע"פ מדה כ"ב · היינו שני ימים קודם שירדה לעולם · מ"ש אח"כ ושעשועי את בני אדם · כמפורש באריכות ריש פ' א' בפירושי שם · וזה יקשה שקודם לכן איזה ימים היו · ע"כ דרש על שני ימים של הקב"ה כמ"ש כי אלף שנים בעיניך כיום : ר' אלעזר בשם בן סירא · שם בירושלמי הקודם · ומ"ש אין לך עסק בנסתרות · היינו קודם העולם · כמפורש שם בירושלמי : ג במי נמלך · בא לדרוש שמ"ש נעשה אינו לשון שיתוף ורבים · עיין לקמן פ' זו סי' ח' · אלא לשון המלכה כמפורש בס' הל"ל בהדיא · ע"ש ותבין כי כן הוא · וסובר שההמלכה היה ביום ששי · שכבר נעשה הכל ונמלך בהם על האדם · וענין ההמלכה על שרצה להמליך את האדם על הכל · כדלעיל פר' ו' סי' ט' באריכות : במעשה כל יום · היינו בעת שברא בריאת כל יום · נמלך בו והודיעו שעל מנת כן בורא אותו · שיתן חלקו בו ויתרצה שימליכהו עליו · וכמ"ש בזוהר פר' פנחס באריכות וע"כ אמר המשל בלשון יחיד סנקתדרין · שבכל יום נמלך במעשה יומו · ועל שאין אנו יודעין הנחת השמות האלו וההפרש בין סנקליטין · ובין סנקתדרין · אין אנו יכולים לידע הנמשל רק דרך כלל כמ"ש נלעג לשון אין בינה : בלבו נמלך · היינו בתורה והלב הוא משכן החכמה אצל האדם · ע"כ הונח שם זה של לב על התורה והחכמה · וכמ"ש לי עצה ותושי' וכמ"ש לעיל אמון אומן · אומן אינו בונה מדעת עצמו · אלא דפתראות ופינקסאות יש לו וכו' ע"ש · וכמ"ש בפדר"א פרק י"א · מיד אמר הקב"ה לתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · והלב הוא מקום העצה · והביא ראיה ע"פ מדה י"ז ממ"ש ויתעצב אל לבו · כאדם שמראה רוגז כנגד היועץ אם אין עצתו עולה יפה · ואם נזכה להבין פירוש הכתוב ויתעצב אל לבו · נזכה להבין פירוש מאמר זה · ודרך כלל על שברא את העולם להשרות בו שכינתו כביכול כמ"ש לעיל פר' ג' סי' ט' · ופר' י"ט סימן ז' · ועל שבקלקול מעשה בני אדם נתקלקל הפלטין כולו ע"כ היה העצב על היועץ · והארדכל : שעשה סחורה · שעיקר כוונת בריאת האדם להרווית לתיקון העולם וכמ"ש ריש פר' ה' בהדיא · ולא די שלא הרויח כביכול אלא שעוד הפסיד ע"י האדם שקלקל הכל : ד בשעה שבא · מדרש תהלים סוף מזמור א' עיין לעיל סוף פר' ב' : הפליג דרכן של רשעים · שסוף הכל כי רשעים יאבדו ואויבי ה' כיקר כרים · כלו בעשן כלו · ואז צדיקים יראו וישמחו וכו' · ואז והמלוך אתה ה' לבדך · ושיתף בו מדת הרחמים · כי עד בריאת האדם · כתוב שם אלהים לבד ובבריאת אדם כתוב וייצר ה' אלהים ששיתף בו מדת הרחמים ובראו : כי יודע ה' דרך צדיקים · דרש שמ"ש כי יודע קאי על שניהם על דרך רשעים ועל דרך צדיקים · שהוי"ו מוסיף ומחבר · ודרך רשעים ג"כ יודע · ומ"ש תאבד אין פי' שתאבד מעצמה אלא מוסב על ה' הקודם בפסוק · ואל תקרא תאבד אלא תְּאַבֵּד וכמ"ש תְּאַבֵּד דוברי כזב · וכמ"ש גערת וכו' אבדת רשע · וכאן פירושו שיודע דרך צדיקים שיתקיים לעד · ויודע דרך רשעים לאבדם לעד : ר' חנינא לא אמר כן · לא אמר כדברי ר' ברכיה שאין שייך אצלו ית' אבידה · אלא דרש ע"פ מדה כ' ומדה כ"ח ממעל · אל תקרא יודע · אלא הודיע · שהודיע למלאכים · שדרך צדיקים הודיע להם ודרך רשעים אבדה מהן · וא"כ

ידי משה

[illegible] · פי' מפני שיש באדם דעת ובינה כדאיתא במבול מאדם ועד בהמה והקשה ר"ש אלגזי ושלא [illegible] נתקללה נחש וי"ל לפי שהנחש היה ערום מכל חיה והיה בו דעת ולכך נשתנה דינו להיות עונש

משנת דרבי אליעזר

כידי משה : אחור למעשה יום ראשון פירוש דויאמר אלהים יהי אור היינו הצדיקים כדלעיל וזה היה אחרון לבריאת יום ראשון עי' מ"כ :

רבי

עומדים הימנו לא היתה מדת הדין נותנת שיברא : ה [א] א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון · נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים · וחבורות חבורות · מהם אומרים אל יברא · ומהם אומרים יברא · הה"ד (תהלים פה) חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו · חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים · ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים · צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות · שלום אומר אל יברא דכוליה קטטה · מה עשה הקב"ה (ז) נטל אמת והשליכו לארץ הה"ד (דניאל ח) ותשלך אמת ארצה · אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולמים מה אתה מבזה תכסים אלטיכסייה שלך · תעלה אמת מן הארץ · הדא הוא דכתיב (תהלים פה) אמת מארץ תצמח · (ח) [ב] רבנן אמרי לה בשם ר' חנינא בר אידי ורבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון אמר · מאד · הוא אדם · הה"ד וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · (ט) והנה טוב אדם · ר' הונא רבה של צפורין אמר עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו ומתעסקין אלו עם אלו בראו הקב"ה · אמר להן מה אתם מדיינין כבר נעשה אדם : ו ר' הונא בשם רבי איבו אמר (י) בדעת בראו · שברא צרכי מזונותיו ואח"כ בראו · [ג] אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולם (שם ח) מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו · הדא עקתא להן מבריא · אמר להון א"כ צונה ואלפים כלם וגו' למה נבראו · צפור שמים ודגי הים למה נבראו · משל למלך שהיה לו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנאה יש למלך שמלאו · אמרו לפניו רבונו של עולם (שם) ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ עביד מה דהני לך : ז [ד] רבי יהושע דסכנין בשם רבי שמואל אמר בנפשותן של צדיקים נמלך הה"ד (ד"ה א ד) המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו (ס) ישבו שמה · המה היוצרים · על שם וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה · יושבי נטעים · על שם ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם · וגדרה · על שם (ירמיה ה) אשר שמתי חול גבול לים · עם המלך במלאכתו ישבו · עם המלך מלך מלכי המלכים הקב"ה ישבו נפשות של צדיקים שבהן נמלך הקדוש ב"ה וברא את העולם : ח [ה] רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אמר בשעה שהיה משה כותב את התורה היה כותב מעשה כל יום ויום · כיון שהגיע לפסוק הזה שנאמר ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו אמר לפניו רבון העולם מה אתה נותן פתחון פה למינים · אתמהא · אמר לו כתוב והרוצה לטעות יטעה ·

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תתל"ד · ב לקמן סוף פרשה ט' · ג סנהדרין דף ל"ח · מדרש תהלים מזמור ח' · וילקוט תהלים רמז תרל"ט · ד ילקוט דברי הימים א' רמז אל"ף ע"ו · ה ילקוט כאן רמז י"ג ·

חדושי הרש"ש

ורמש ועיין לקמן ספי"א ולע"ג : (ס) ישבו שמה נ"ל שם :

חדושי הרד"ל

שהוא ע"ש שיתוף מדת הרחמים כמה"ד : (ז) נטל אמת והשליכו לארץ · אין אמת אלא תורה וכה"א אמת קנה והשליכו לארץ · הוא מ"ת לארץ שנתלבשו סודות התורה בפעולות גשמיות וז"ש תעלה אמת

זכר

מן הארץ (וזה היה קטרוג המלאכים מה אתה מבזה כו' לקשר כל סודות התורה בעניניים גשמיים שבארץ) ומכיון שניתנה תורה בארץ הרי השלום קשור בתורה · וכמ"ש את ושב בסופה וכמ"ש האמת והשלום אהבו · ולכן גם השלום הוסכם ע"י האמת (וגם השלום הוסכם ע"י הצדקה כמ"ש והיה מעשה הצדקה שלום) · וז"ש צדק ושלום כו' : (ח) רבנן כו' מאד כו' · מאמר זה נראה שמקומו להלן אחר מימרת דר"ש כו' א"כ צונה ואלפים למה נבראו כו' עביד מאי דהני לך ע"ז אמרי וירא כו' זה אדם לומר שכל המעשים שברא הכל טובים ותקון לצורך וע"י האדם : (ט) והנה טוב אדם · לומר שה' ראה בחכמתו כל טענות מלה"ש מקלקולי האדם · וכל"ז מגא כי טוב מאד · סוף תכלית בריאתו לטובה · כי ע"י אשר נקרא שמו אדם יתוקן הכל לטוב : (י) בדעת בראו כו' · צרכי מזונותיו כו' בכדי שאח"כ תהיה זו התשובה

מתנות כהונה

אלטיכסייה · [פירש"י] חותם שחותמו של הקב"ה אמת : מאד הוא אדם · אותיותיהן שוים : רבה של ציפורין · הרב והאדון של עיר : כבר נעשה · קרי ביה נעשה הסי"ן קמוצה : הדא עקתא כו' · הצרה הזאת להיכן ולמה תהא נברא שכל ימיו מכאובים וכעס עניניו ובילקוט גרס למה מברי : עביד מה וכו' · עשה מה שטוב ונאה בעיניך : המה היוצרים · הצדיקים היו עם הקב"ה ביצירה ונטיעת גן עדן ובמאמר התחייה להרמב"ם מצאתי הגירסא שבהם נמלך הקב"ה וברא את העולם · ועליהם נאמר נעשה אדם וגו' · [ובחלק התכלית בס' עה"ק גורס כמו כאן · ע"ש עוד פירושו] : חול לים · וזהו גדרו שאין לים רשות לצאת אפילו כמלא נימא [כדאיתא פרק הספינה] : פתחון פה למינין · לאמר ב' רשויות הן :

לית

רש"י

אמר · מהו כי יודע ה' דרך צדיקים בשעה וכו' : שהוא גומל חסד · עתיד הוא להיות גומל חסד : דכוליה שקר : שהוא עושה צדקה · ובחסד ובצדקה העולם מתקיים : ודכוליה קטטה · שכולו מריבה : אלטיכסייה · חותמו של הקב"ה אמת הדא הוא דכתיב נפגשו קרבו לריב זה יאמר יברא אדם וזה יאמר אל יברא אדם לכך השליך הקב"ה חותמו לארץ כביכול כעס עליהם הקב"ה על שהיו מדיינין זה עם זה אמר להם על מה אתם מעכבים על אמת נטלו והשליכו אינו חשוב לפני לעכב עליו עולמי וא"ת ישלך שלום לא היה נחשב האמת לעכב כיון שראו כך מיד נשתתקו וכי האי גוונא אמר השליך משמים ארץ תפארת ישראל נטל הקב"ה משם ישראל שחקק בכסא הכבוד זה והשליכו לארץ ס"א ולפי שלא נמצא הפסוק שיעלה שלום מן הארץ לא אמר רבי סימון נטל שלום והשליכו לארץ מפי המורה ע"כ: מאד אדם · אתוון דיין אינון : כבר נעשה אדם · הדא הוא דכתיב ויאמר אלהים נעשה אדם ומה אתם מדיינים זה עם זה: רב הונא אמר עד שהן מתעסקין זה עם זה בראו · במהירות : בישוב דעת · משנבראו צרכי מזונותיו בששת ימי בראשית בראו אחר כך ביום ששי : הדא עקתא להן נבראת · צרה זו למה נבראת כלומר אחר שזה אינו אלא צרה עד כל ימיו ואחריתו רמה ותולעה מה צורך לברא אותו בכך : צפור שמים ודגי הים · שבראתי לו לטעום באלו ששת ימים לריק פעלתי כל מלאכתי אם לא אברא אדם מה תהא עליהם : מגדל מלא כל טוב · זה העולם בראתי על מלואתו אם לא אברא אדם שהוא אורח מה תהא בעולמי כלומר אחזירנו לתוהו : עביד מה דאהני לך · הדין והאמת עמך : המה היוצרים · צדיקים היו עמו ביצירה ובנטיעה ובגדרה שבהן נמלך ובראו : רבש"ע אם אני כותב נעשה אתה נותן פתחון פה לאפיקורסים · לומר שתי רשויות הן :

פירוש מהרז"ו

וא"כ לא ידעו כלל מדרך הרשעים : לא היתה מדת הדין · פתח במלאכים וסיים במדת הדין · אך כוון המדרש למ"ש ויק"ר פר' כ"ד סי' ב' וש"נ · שהמלאכים הם בית דינו של הקב"ה · ולדרך צדיקים יועיל שיתוף מדת הרחמים · ולדרך רשעים לא יועיל רחמיו · שמהפכים מדת רחמים למדת הדין : ה ונעשו מלאכי הש"ת כיתות · פירוש מאמר זה נמצא בהקדמה בפתיחה שלפני המדות : כבר נעשה אדם · דרש כן ע"פ מדה ע' מדרך קצרה · שמאחר שהש"י אמר נעשה · שפירושו שכבר נעשה · ואינו לשון שאלה · ולמה הוצרך לומר שכבר נעשה · ולמי אומר כן · אלא שאמר כן · לאותן שעסקו בענין בריאותו · אם לברוא אותו אם לאו · השיב להם במה אתם עוסקים בו נעשה אדם · ודורש ע"פ זה פסוק חסד ואמת כנ"ל שעל כן השיב כבר נעשה אדם וכמ"ש לעיל פר' ג' סי' ב' · בדבר ה' שמים נעשו שכבר נעשו · וכן כאן נעשה אדם שכבר נעשה · וזהו וירא אלהים את כל אשר עשה פי' עם כל אשר עשה המלאכים שעשה כמ"ש עושה מלאכיו רוחות · והנה טוב מאד · טוב אדם : ו בדעת בראו · פי' בחכמה · שהכין טענה נצחת ומוכרחת שיברא האדם · ועי' מדרש תהלים מזמור ח' באריכות · ולקמן פר' ע"ו סימן ג' : אמרו מלאכי השרת · שאם דוד אמרו הי"ל כי אראה וכו' אמרתי מה אני · או מה אנו · ומדקאמר מה אנוש משמע שאחרים שאינם אנוש אמרו על האנוש כן ועל בן אדם · והיינו המלאכים שקטרגו על בריאת אדם · שתחלה אמרו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים · פי' אתה רוצה לברוא אדם בארץ שיהיה שמך אדיר בארץ · ותתן שם הודך עפ"י מדה ס' · טוב יותר אשר תנה הודך על השמים לא בארץ · כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים הם ראוי שתתן הודך ומה שאמר שמיך מעשה אצבעותיך כולל שמים וכל אשר בשמים · הם המלאכים : הדא עקתא להון מברי · מאחר שיש בידו לקלקל במעשיו כל הברואים · לאיזה צורך יהיה נברא · הספק במעשה שמיך ולמה תמסור השמים מעשה אצבעותיך · תחת ממשלתו · תמשילהו במעשה ידיך : הם השמים · וכל צבאם · וכמ"ש תהלים ק"ב ומעשה ידיך שמים · וכן כאן מעשה אצבעותיך · וזהו כל שתה תחת רגליו · וכמ"ש לעיל פר' ו' סימן ט' ולמשול ביום ובלילה · וזהו הדא עקתא · צרה זאת שתמשילהו אלינו · ע"ז השיב צונה ואלפים כולם כי יקשה שמאחר שאמר תחלה תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו · היינו העליונים כנ"ל · וטענה אשר תנה הודך על השמים · למה יזכירו צונה ואלפים כולם · למה יקפידו המלאכים ע"ז · ע"כ דרש שמ"ש צונה ואלפים כולם צפור שמים ודגי הים עובר ארחות ימים · הם דברי תשובת הש"י עפ"י מדה כ' ומדה ע' שאמר לטענה · מאחר שבראתי הכל בארץ לצורך האדם · בהכרח שאברא אדם שהרי אח"כ כתוב ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ שהודו ולא אמרו עוד אשר תנה הודך על השמים וע"י איזה טענה הודו · אלא שאמר להם טענה נצחת שכבר ברא למיניהו כל הברואים שבארץ : עביד מה דאהני לך · וזהו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ : ז בנפשותם של צדיקים · עיין מדרש רות רבה ריש פ' ב' : דמה היוצרים · כתוב בבני שלה בן יהודה · עד והדברים עתיקים · המה היוצרים · ויושבי נטעים · וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם · ודרשו והדברים עתיקים על מעשה בראשית כמ"ש לעיל פר' א' סימן ה' · הדוברות על צדיק עתק · דברים שהעתיק מבריותיו · היינו מעשה בראשית · והיינו עפ"י מדה י"א מסידור שנחלק ע"ש · והדברים עתיקים שייך למ"ש המה היוצרים שהיה להם שותפות במ"ש וייצר ה' אלהים את האדם · והיינו שבתורה מפורש נעשה אדם · שהיה דרך עצה והמלכה · וע"ז אמר והדברים עתיקים המה היוצרים ויושבי נטעים · שישבו בג"ע · שנבראת בשלישי · וכן וגדרה · שהחול גבול וגדר לים · ויש שנברא ג"כ בשלישי · עם המלך במלאכתו ישבו שם · ולא פי' עם איזה מלך · ולא בא לסתום אלא לפרש · ע"כ על מלך מלכי המלכים הקב"ה · שישבו אצלו בג"ע · ונמלך עמהם על יצירת אדם · ומ"ש עם המלך במלאכתו · כמ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו · והאדם נקרא כל מלאכתו · וכמ"ש את כל אשר עשה על האדם · לעיל סימן ה' בסוף וכן כאן · מכל מלאכתו · על האדם שהוא סוף מלאכתו וכל מלאכתו שהכל למענו · וכלול מהכל · כמ"ש כי זה כל האדם · כל העולם לא נברא אלא בשביל זה : וברא את העולם · התחיל באדם וסיים בעולם · א"כ נבראו הנפשות קודם העולם ולעיל פר' א' סימן ד' אמר שהאבות וישראל ושמו של משיח עלו במחשבה לברוא קודם העולם · ולא נבראו עדיין · ולעיל פר' ז' סימן א' אמר · ורוח אלהים מרחפת על פני המים · זה רוחו של מלך המשיח · ושם העתקתי הגיר' רוחו של אדם הראשון · א"כ נבראו הנפשות בראשון · ולא קודם העולם · ואיך נמלך בהם · ועיין שמ"ר פר' מ' סימן ג' · שכל נפשות נכללו באדם ביום הו"ו · וברות רבה שם הגיר' וברא את עולמו · יתכן דקאי על האדם עם ההנהגה הנסיית וההשגחה העליונה שעם הצדיקים שזהו עולמו באמת לא הטבעי · ועיין שמ"ר פר' ע"ו סימן ז' · ותבין דברים אלו : ח נותן פה · שכתוב בלשון רבים וכמ"ש ריש סימן ט' : כתוב והרוצה לטעות · פי' אתה כתוב בתורה נעשה · ללמד שלא ימנע הגדול לטול עצה מן הקטן כדבסמוך ואין לחוש בשביל פתחון פה כו' · שהרי בפירוש כתוב בתורה שהש"י הוא אחד · וזהו יסוד התורה · ומי שיודע דרך התורה לא יבוא לטעות בעבור דקדוק זה לסתור מ"ש מפורש בתורה · ואין זה אלא למי שרוצה וחפץ לטעות בכוונה · ולאיש כזה אינו צריך לחוש לטעותו · שהרי יטעה

על"פ

יפה תואר

הנה יודע הוא הקל ומודיע הוא הספעיל · אבל רז"ל אשר שמה היו קרובים אל לשון הקודש ידעו היטב כי לפעמים יתחלפו הבנינים וכמו שמצינו ושב בקל במקום והשיב בהפעיל · וכן ונשל בקל במקום וניצל בפיעל : נעשה מלאכי השרת כתים כתים כו' · הענין הוא דהקב"ה בבריאת האדם שם כל חלקי הכונה והסותר כנגד פניו · ולכל חלק וחלק ממחשבותיו יקרא בשם מלאכי השרת הנקראים בשמות האלה · וכיון דהאמת עכבה את הבריאה בראשונה מפני שכל האדם כוזב והוא כולו שקרים השליכו לארץ ונשאר חסד וצדק לבריאה ושלום לנגד · לכן הלך אחר הרוב וברא את האדם · ולא היה צריך עוד לשלח את השלום ג"כ מעל פניו כיון דהוא בטל ברוב · ויש להוסיף עוד בזה כי בא להקיר על הורדת הנפש ממקום קדוש משמים להתחבר בגוף אשר היא אז קרובה להפסד · והחסד אמר יברא שהוא גומל חסדים ולפ"ז תקנה שכרה במעשים בשובה אל מקומה הראשון · תחת אשר עתה רק בחסד ניתן לה חלקה · אבל האמת אמר אל יברא ולא תרד משמים בשביל רבוי הכזבים אשר בארץ וכולו שקרים ועי"ז עוד תשחת הנפש בהתדבקה אל החומר · וצדק אמר יברא כי פה בעולם המעשה תקנה שלמותה בפעולותיה וזה שהוא עושה צדקות אשר הצדק הוא מבחר המעשים · ושלום אמר אל יברא דכולה קטטה והגוף יתקוטט תמיד עם הנפש ויסיתנה לתאות מה עשה הקב"ה נטל אמת זו התורה והשליכו לארץ והיא תהיה משמרת לפניו להשבת היצר · והתורה היא רפואה שלמה וכם חיים לתאות הגוף · וכאשר שאלוהו מה"ש הלא קלון הוא לתורה היקרה לשבת בבני החומר עלולי הפשעים · השיב להם אדרבה זה הוא כבודה · כי אמת מארץ תצמח · כי מקום התורה הוא בבני אדם יושבי ארץ · וכמו שהשיב משה רבינו ע"ה למה"ש כדאיתא בפרק ר"ע : כבר נעשה אדם ולפ"ז הנו"ן מן נעשה איננו לרבים מדברים בעדם אבל הוא מבנין נפעל והלשים אמר כבר נעשה ונברא אדם · אף כי יש בו חלקי הסותר שלא יברא : המה היוצרים וגו' פשטא דקרא בבני שלה בן יהודה מדבר · אבל זה כלל היה בידיהם כי דברי הימים לא נתנה אלא להדרש וכמ"ש בריש ספר ויקרא · ולכן רמיזא בהיוצרים על הנפשים הצדיקים שנזכרו שם שהם תכלית היצירה · ועם המלך במלאכתו ישבו שם קאי על הקב"ה במלאת העולם · ועם נפשותיהם נמלך כי בריאת כל העולם בעצמם היתם :

והן

ידי משה

ה"ז"ה לאדם עכ"ל: נטל אמת והשליך ארצה · וא"ת למה לא השליך שלום לארץ וי"ל כיון דהוי שהשליך אמת ישתוק ולא יקטרג עוד · ועוד נ"ל דכיון שהשליך אמת יהיה מותר לשנות מפני דרכי שלום ונוסף

בה

אמר לו הקב"ה משה • האדם הזה שבראתי • לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו שאם יבא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו והוא אומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני והן אומרים לו למוד מבוראך שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים • כיון שבא לבראת את האדם נמלך במלאכי השרת • א"ר לוי לית הכא מלכו • אלא משל למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו • וראה בלורין א' מושלכת: אמר מה נעשה בה • מהן אומרים דימוסיות ומהן אומרים פריבטאות • אמר המלך אינדרטין אני עושה אותה מי מעכב: מן [א]שאלו המינים את רבי שמלאי כמה אלהות בראו את העולם • אמר להם אני ואתם נשאל לימים הראשונים • ההה"ד (דברים ד) כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם • אשר בראו אין כתיב כאן אלא אשר ברא • חזרו ושאלו אותו אמרו לו מה הוא דין דכתיב בראשית ברא אלהים אמר להם בראו אלהים אין כתיב כאן אלא ברא אלהים • [ב] אמר רבי שמלאי בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין • אתה מוצא תשובה בצדה • חזרו ושאלו אותו • אמרו לו מה הוא דין דכתיב נעשה אדם בצלמנו כדמותנו • אמר להון קראון מה דבתריה ויבראו אלהים את האדם בצלמיהם לא נאמר • אלא ויברא אלהים את האדם בצלמו: וכיון שיצאו אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דחית בקנה • לנו מה את משיב • אמר להם [ג]לשעבר אדם נברא מן האדמה וחוה נבראת מן האדם • מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש ולא שניהם בלא שכינה • [ד] חזרו ושאלו אותו אמרו ליה מה דין דכתיב (יהושע כב) אל אלהים ה' וגו' • אמר להם הם יודעים אין כתיב כאן אלא הוא יודע • אמרו לו תלמידיו לאלו דחית בקנה • לנו מה אתה משיב • אמר להם שלשתן שם אלהים הן • כאינש דאמר (יא) בסילוגוס קיסר • אגוסטוס קיסר: חזרו ושאלו לו א"ל מה הוא דין דכתיב (שם כג) כי אלהים קדושים הוא • אמר להן קדושים המה אין כתיב אלא קדושים הוא: [י] אמר רבי הושעיא [ה]בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון (יב) טעו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש • משל למלך ואפרכוס שהיו בקרוכין והיו בני המדינה מבקשין לומר למלך דומינו ולא היו יודעין איזהו • מה עשה המלך דחפו והוציאו חוץ לקרוכין • וידעו הכל שהוא איפרכוס • כך בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון • טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש • מה עשה הקדוש ב"ה הפיל עליו תרדמה וידעו הכל שהוא אדם • הדא הוא דכתיב (ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא: יא (ו)זכר ונקבה בראם • [ו] זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך זכר ונקוביו בראם רבי יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינא בר יצחק ורבנן בשם ר"א אמרי ברא בו [ז] ארבע בריות מלמעלה וארבעה מלמטן • אוכל ושותה כבהמה • פרה ורבה כבהמה • ומטיל

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ח ע"ב • דברים רבה פרשה ב' • ילקוט כאן רמז י"ד • ב סנהדרין דף ל"ח • ג לקמן פרשה כ"ב • ד ילקוט יהושע רמז ל"ח • ה קהלת רבה פרשה ו' פסוק י' • תנחומא סדר פקודי סימן ג' • ילקוט ישעיה רמז רס"ח • ו ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' • מסכת סופרים פרק א' • מכילתא דפסחא פ' י"ד • תנחומא סדר שמות סימן כ"ב • ילקוט כאן רמז ט"ז • ז חגיגה דף ט"ז • עיין באבות דרבי נתן פרק כ"ז •

חדושי הרד"ל

למלה"ש א"כ נוגה והלפים כו' וכמשל מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים כו': (יא) בסילוגוס אוגוסטוס קיסר • כצ"ל (ושלשתן שמות שהכוד לקיסר רומי בימיהם כמ"ש בערוך) כ"ה בירושלמי פ' הרואה בהגהות הגר"א ז"ל שם (וע' מ"כ מ"ש על אלהים קדושים • ובירושלמי שם ותנחומא קדושים מבואר ששאלו גם ע"ז ע"ש): (יב) טעו מה"ש ובקשו • שנינו כאן על לשון בצלם אלהים • ובקה"ר פ' ו' פ' ס' דרש גם

חדושי הרש"ש

(ו) זכר ונקבה בראם • נ"ל ברא אותם כי כן כתוב בפרשה א שלפנינו אשר בה עסיק המדרש וקאי וזו"ג

רש"י

נמלך במלאכי השרת • שהיו קטנים ממנו קל וחומר לבשר ודם לכך נראה נעשה אדם כלומר שנמלך בהם: לית הבא מלכו • כלומר שלא היה נמלך: בלורין אחת • בלשון יון אבן גזית נכונה לבנין • ס"א קנין עץ מרוקא בלע"ז ע"כ: דימוסיאות • בניינים: פרדסאות • מושבות לסביב חצר המלך: אנדרטון • אני עושה אותה דמות שלי שכן דרך המלכים לעשות צורתם כדי שיזכרוהו בעולם כך מה נעשה אדם אלא ראה המקום גולם מוטל אמר בעצמו לשמיעת אזנים של מלאכים מה נעשה בגולם אמר הקב"ה בצורה אחת אני עושה הדא הוא דכתיב בצלם אלהים עשה אותו ברא אותו בלשון יחיד: ס"א אני ואתם שואלים דבר זה ומפני דרך שלום אמר אני ואתם שהכניס עצמו בכלל השוטים ע"כ: תשובה • כתוב כאן רפואתה בצדו להחזיר להם תשובה: לא שניהם בלא שכינה • הגוף מהן והנשמה מהקב"ה מרוחו של הקב"ה: לומר לפניו קדוש • לפי שנברא בצלם אלהים והן סבורים שהיא שכינה: אפרכום • פחה: קרונין • מרכבה קווריקא: הימנון שיר • ס"א שירה כמין נחשת היא והבן: ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם וגו' • ס"א מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו והכי דריש קרא עכשיו נעשה אדם מאדמה וחוה מאדם מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו שלשתנו שותפים בולד ע"כ: זכר ונקבה בראם • ברא בו ארבע בריאות מלמעלה וארבע מלמטה עומד זקוף כמלאכי השרת ולא כבהמה שהולכת על ארבע רגלים ומדבר כמלאכי השרת לשון הקודש: ומבין • בינה יש לו לכך נאמר בצלם אלהים בדמות מלאכים ברא: זכר ונקבה בראם • אלו ארבע כבהמה:

זה

מתנות כהונה

לית הבא מלכו • אין כאן משמעות המלכות ושאלה ונטילת רשות אלא כו': בלורין • [הערוך לא פירשו • ורש"י פירש] אבן גזית נכונה לבנין: דימוסיאות • מרחצאות ורש"י פירש בניינים: פריבטאות • מושבות נאות בחצר המלך: אינדרטין • צורת ותמונת המלך • והערוך גרס אנדריונטים ופי' בו היכל נאה: לימים הראשונים • בירושלמי דפרק הרואה גורס ולי אתם שואלים לכו ושאלו לאדם הראשון שנאמר כי שאל נא וגו' עד אדם על הארץ • [ועי' עוד גי' אחרת בפ' ואתחנן]: בראו • האל"ף במלאפו"ם: [בראו] אלהים • משמעותו לשון רבים אלא ברא אלהים ולשון אלהים בכל מקום לשון רבים כמו אדוני יוסף בעליו אין עמו: בצלמיהם • סבירא ליה דכנוי הוי"ו של בצלמו מוסב על הקב"ה ולא כמו שפירש רש"י ז"ל בחומש שחוזר על האדם: דחית בקנה • שמ"מ למה לו לומר ל' רבים נעשה בצלמנו וגו' יאמר אעשה בצלמי ודמותי • [הניחא לשון אלהים מצאו בכ"מ בלשון רבים אפילו גבי הדיוטות • בעליו אין עמו • עד האלהים יבא דבר שניהם • אדוני יוסף וכיוצא בהם]: מכאן ואילך בצלמנו וכו' דרך משפיע ומקבל כי כל הנבראים מקבלים זה מזה עד המשפיע העליון ברוך הוא: ולא שניהם בלא הקב"ה • שזרק בו הנשמה וזהו נעשה לשון רבים בצירוף האב והאם: לאלו דחית כו' • שמ"מ למה לו לומר ג' שמות יאמר אחד מהם ולא יתן מכשול כדבר: בסילוגום אגוסטום • שמות בני אדם הן: אלהים קדושים כו' • מה שלא אמרו התלמידים לאלו דחית בקנה לנו מה אתה אומר • לפי שי"ל אלהים של קדושים הוא המתקדשים ומוסרים עצמם עליו: איפרכוס • [פי' הערוך] שר חשוב: בקרובין • עגלה חשובה: דומינו • שבח וברכה כגון יחי אדוני המלך וע"ע דומינו ורש"י פי' שירה וכן כאן טעו וסברו כי הוא השכינה מפני שנברא בצלם כן פירש"י • [זכר ונקוביו בראם ה"ג ג"כ בירושלמי פ"ק דמגילה • אבל בתלמודא דידן ל"ג הכי • ועי' בפ"ק דמגילה בתוס']: ד' בריות כו' • יש בו ד' מדות כמלאך וד' כבהמה כדמפרש ואזיל • [ה"ג ד' מלמטן אוכל • ופירש"י ז"ל] ד' מלמעלן • לזה כתב בצלמנו כדמותנו כדמות מלאכי מעלה: זכר ונקבה בראם • אלו ד' דלמטן:

יפה תואר

והן אומרים לו למוד מבורך • והא דלא נתיעץ עם המלאכים בשאר הנבראים וגם אם נאמר דהמלאכים נבראו בחמישי עדיין יקשה למה לא נמלך בבריאת בהמה ורמש וחיתו ארץ שנבראו בששי • וי"ל כי דוקא בריאת אדם דחשובה היא צריכה המלכה • וגם אם נמלך בשאר הנבראים לא נכתב בקרא דהא סדרך ארץ בא ללמד רק לאדם: נשאל לימים ראשונים פירושו נשאל את המסורה והקבלה אשר באו לידינו מאז ומקדם מראשית בריאת העולם ואז נשמע כי לפנים אמרו אשר רק אל אחד ברא הכל: אתה מוצא תשובה בצדה • והא דכתיב ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי • כבר פירשו לקמן בפנ"ב כי התעו קאי על אומות העולם ע"ש והא דכתיב מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים המכים את מצרים לא קשה כלל שזה דברי הפלשתים והם טעו ברשויות רבות • והמקראות והייתם כאלהים יודעי טוב ורע ולא כתיב יודע וכן כאשר נגלו אליו האלהים דהתם קאי על המלאכים וכן הנה נרדה ונבלה שם שהתם קאי על ה' ופמליא שלו וכן יתפרש אשר לו אלהים קרובים אליו ובאינך כדאיתא במדרש שם: אמר להם לשעבר אדם נברא מן האדמה כו' ויתפרשו הכתובים לפ"ז כמו מקרא מסורס בתחלה הוא הכתוב כ"ז ויברא אלהים את האדם בצלמו וגו' ואח"ז הפסוק כ"ו ויאמר אלהים נעשה אדם אחרי אשר כבר נעשה אדם וכמו שמפרש לעיל • וזה לשעבר יהיה מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו כי לא יולד עוד איש בלי אשה ואיש ושותפת הקב"ה דנותן בו הנשמה: טעו מלאכי השרת כו' • רחוק מאד לומר שהמלאכים אשר נבראו לפני האדם ועמהם נמלך בעת בריאת האדם • וראו אותו שהוא גוף ובעל תכלית ואיך ימירו אותו במי שאינו גוף ולא כח בגוף • והראוי לומר כי על השפלים ידבר כי שם מלאך הוא משותף כמ"ש הרב ז"ל ויקראו הכל מה"ש שהעולם נמצאו לעבודתו ית' • והכוונה שהשפלים חשבו אותו לאלוה • וכן נראה מתנחומא פ' פקודי דאיתא התם ראוהו ונתייראו מלפניו היו סבורים שהוא בראם ובאו להשתחוות לו ונראה כל הבריות שברא הקב"ה כו' ושם נראה דמן בעלי החיים מדבר ואם נפרש על מה"ש ממש י"ל דטעו כיון שראוהו שעושה מעשיו ע"י בחירתו ורצונו וגם הוא שולט בכל העולם ואין מי שמוחה בידו והשבוהו גם לנצחי טעו להשוותו לאלהים ולאמר לפניו קדוש • כיון שהפיל עליו הקב"ה תרדמה וראו שיש באדם ליאות ועייפות אשר איננו בבורא • וגם התרדמה הוא כעין מיתה שמאבדת את עשתונותיו אז הכירו כי ממשלתו ומעשיו מוגבלים הם וידעו שהוא אדם • לא נצחי ולא קדוש: זכר ונקוביו בראם וקאי על הנקבים אשר זה הוא מפלאי היוצר וכדאמרינן וברא בו נקבים נקבים חלולים • ואע"ג דגם בבהמה נבראו נקבים אבל נקבי האדם נעשה בחכמה שלא יתבזה כבהמה כדאיתא

פירוש מהרז"ו

עכ"ם: לית הבא מלכו • שאין הקב"ה צריך ליטול עצה כי הוא באחד ומי ישיבנו • ומ"ש נעשה אין הכוונה בלשון שאלת עצה אלא לשון נסיון ובחינה של דעות אחרות • להראות להם שאינם יודעים להבחין מה שראוי לעשות מזה: בלורין • פי' המ"ע לבנה קטנה • והנמשל שמתחלה ברא גולם כמ"ש גלמי ראו עיניך • מוכן לקבל כמה מיני צורות • ומה שאמר הקב"ה נעשה פירושו ע"פ מדה ע' מה נעשה בה • לראות מה יאמרו • והם אמרו כל אחד דעתו • והשיב דרך פסק אדם • שאעשה אדם לא דבר אחר: אינדרטין אני עושה: צורת המלך להעמידה במקומות המשפט ובכל מקום קיבון שירצו רבים ויירא ממנו • אעפ"י שלא תסכימו שאעשה מדבר שפל כזה דבר שהצטרכו ליתן לו כבוד אעפ"כ כך רצוני מי מעכב: מן שאלו • שמ"ר ריש פר' כ"ט • ירושלמי ברכות ריש פרק הרואה: כמה בראו • כמ"ש בראשית ברא אלהים • ואלהים לשון רבים הוא • כמ"ש לעיל פר' א' סי' ז' ד"ר פר' ג' סימן י"ג: נשאל לימים ראשונים • פי' ועיין בפסוק כי שאל נא לימים ראשונים: בראו אכ"ב אלא ברא • ומ"ש אלהים לשון רבים הוא דרך כבוד כמ"ש אדוני הארץ וכדומה: לנו מה אתה משיב • מכל מקום הקושיא במקומה למה אמר נעשה בצלמנו כדמותנו: מכאן ואילך • פי' שמ"ש לשון רבים אמ"ע לבריאה הראשונה שעשה הקב"ה בעצמו בכל הבריאה • אמ"ע לבריאה שאחר כן • שיש בו שותפות • איש ואשה ושכינה עיין לקמן פר' כ"ב סוף סימן ב': בסילוגום קיסר אגוסטוס קיסר • תיבת קיסר הב' מיותר כי בא ללמדנו • שגם לקיסר קוראים ג' שמות כאחד • בסילוגום • קיסר • אגוסטוס שנקרא בהם המלך • וכן אל אלהים ה' • ג' שמות של הקב"ה • והוא יחיד: אלא קדושים הוא • כאן אינו מסיים וחסר • ובירושלמי שם מסיים • א"ל תלמידיו ר' לאלו דחית בקנה לנו מה אתה משיב • א"ל קדוש הוא בכל מיני קדושות ע' מ"ש במ"כ: י טעו מלאכי השרת שמצד בריאת נשמתו היה גדול יותר ממלאכי השרת • כמ"ש אצל אברהם לקמן פ' מ"ח סי' י"ד • מיכאל מרכבת גבריאל מרכבת • וכן אצל משה מלכי צבאות ידודון • ודרשו מלאכי צבאות וכן אדם קודם החטא • וכמ"ש בפר"א פרק י"א • עמד על רגליו והיה מתואר בדמות אלהים • וראו אותו הבריות • ונתייראו • כסבורין שהוא בוראן • ובאו כולם להשתחוות לו • אמר להם באתם להשתחוות לי • באו אני ואתם ונלבש גאות ועוז למי שבראנו: דומינו • פי' הערוך והמ"ע אדון • ובילקוט ישעיה ב' הגי' הימנון • ופי' המ"ע שיר של שבח וכן הי' הגירסא לפני רש"י: ההי"ד חדלו לכם מן האדם • לפי שאמר האדם בה"א הידיעה • ע"כ דרש על אדם הראשון • ועל שטעו בו הוצרך לומר להם • חדלו לכם מן האדם • אשר צריך לישן ואין ניכר בו שחי הוא כי אם ע"י הנשימה • וזהו אשר נשמה באפו • ואז תדעו כי במה נחשב הוא • וע"כ אמר בלשון ויפל • שהפילו שלא יטעו בו: יא זה אחד מהדברים • עיין לקמן פ' ל"ח ריש סי' יו"ד ומגילה דף ט': זכר ונקבה בראם • פסוק זה הוא בבראשית ה' וכאן בפ' א' זכר ונקבה ברא אותם • והיה לו להביא פסוק שבפרשה א' שמדבר בו בכאן • וגם בירושלמי פרק א' דמגילה הלכה ט' סידר אעשה אדם • זכר ונקבה בראם • ויכל בששי וישבות בשביעי • משמע שהכוונה על פסוק שקודם ויכל ביום השביעי • וצ"ע דא"כ שינו ב' דברים • א' מנקבה לנקוביו • ואחד מברא אותם לבראם • וגם צ"ע מה הפרש מברא אותם לבראם • ולמה שינו • ואולי הכוונה שעיקר מה ששינו • הוא מנקבה לנקוביו • ולא שינו בין ברא אותם לבראם • ועל ששינוי זה בב' פסוקים • ע"כ תפסו פסוק אחרון והראשון בכלל • שהרי כבר עברו ממנו • אך אם תפסו הא' אין הב' בכלל: ר' יהושע בר נחמיה • לקמן פר' י"ד סי' ג': ארבע בריות מלמעלה • כאן בפסוק רמז ארבע

ידי משה

כח לשלום ובזה יפה כחה ולא קיטרגה • ודוק: משל למלך כו' פי' הגם שאמר הקב"ה נעשה לא על צורה יצייר אותו לז"א בצלמנו ולזה מביא המשל כמו המלך שראה בלורין פי' אבן גזית שכבר נגזית גוף הבריאה של אדם אמר כן שכבר נברא אדם בלי שום המלכה רק שהשאלה היה באיזה דמות ואיזו ועומדת אלא ששאל מה נעשה כך כאן שאל מה לעשות מן הגולם באיזו צורה ודמות ע"ד דאיתא במ"ר שבכל

גללים כבהמה · ומת כבהמה · מלמעלה · עומד כמלאכי השרת · מדבר כמלאכי השרת · יש בו דעת כמלאכי השרת · ורואה כמלאכי השרת · ובהמה אינו רואה · אתמהא · אלא זה מצדד · ר' תפדאי בשם ר' אחא העליונים נבראו בצלם ובדמות ואינן פרין ורבין והתחתונים פרים ורבים · ולא נבראו בצלם ובדמות · אמר הקב"ה הריני בורא אותו (יג) בצלם ובדמות מן העליונים · פרה ורבה מן התחתונים · רבי תפדאי בשם ר' אחא אמר · אמר הקב"ה אם בורא אני אותו מן העליונים הוא חי ואינו מת · מן התחתונים הוא מת ואינו חי · אלא הרי אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים (יד) אם יחטא ימות ואם לא יחטא יחיה: יב ורדו בדגת הים · אמר רבי חנינא (טו) אם זכה רדו ואם לאו ירדו · אמר רבי יעקב דכפר חנין את שהוא בצלמנו כדמותנו ורדו · את שאינו בצלמנו כדמותנו ירדו · רבי יעקב דמן כפר חנן אמר (טז) יבא צלמנו ודמותנו · וירדה לשאינו דומה לצלמנו כדמותנו · ויברך אותם אלהים · תמן תנינא [א] בתולה נישאת ליום רביעי ואלמנה ליום חמישי למה שכתוב בהן ברכה · והלא אין כתיב ברכה אלא בחמישי ובששי · בר קפרא אמר רביעי אור לחמישי וחמישי אור לששי · [ב] ר' אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרה וכבשוה וכבשה כתיב · האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה · ר' יוחנן בן ברוקה אומר אחד האיש ואחד האשה על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלהים וגו' · וכבשוה וכבשה כתיב · האיש כובש אשתו שלא תצא לשוק · שכל אשה שיוצאה לשוק סופה להכשל · מנא לן מן דינה שנאמר (בראשית לד) ותצא דינה ולבסוף נכשלה הה"ד (שם) וירא אותה שכם וגו' · רבי ירמיה ור' אבהו ור' יצחק בר מריון בשם רבי חנינא (יז) הלכה כרבי יוחנן: יג א"ר אבהו (ז) נטל הקב"ה כוס של ברכה וברכן · אר"י ברבי סימון מיכאל וגבריאל הם היו שושבינין של אדם הראשון · אמר רבי שמלאי [ג] מצינו שהקב"ה מברך חתנים ומקשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים · מברך חתנים מניין · ויברך אותם אלהים · ומקשט כלות מניין · (שם ב) ויבן ה' אלהים את הצלע · מבקר חולים מניין · שנא' (שם יח) וירא אליו ה' באלוני ממרא · קובר מתים מניין · (דברים לד) ויקבר אותו בגיא · א"ר שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אף מראה פנים

מסורת המדרש א כתובות דף ב' ודף ו' · ירושלמי כתובות פרק א' הלכה א' · ילקוט כאן רמז ט"ו כל הענין · ב ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ד' · וירושלמי תענית פרק ד' הלכה ו' · תנחומא סדר נח סימן י"ב · ילקוט כאן רמז ט"ו · ג ברכות דף ס"א שבת דף ל"ה · עירובין דף י"ח · נדה דף מ"ה ע"ב · אדר"נ פ"ד · לקמן פ' י"ח · קהלת רבה פרשה ז' פסוק ב' · ילקוט כאן רמז ט"ו:

חדושי הרש"ש

וזו"ל כראה הלא כתיב בפרשת זה ספר ועיין מגילה ט' א' וכת"א בס : (ז) נטל הקב"ה כוס של ברכה וברכן · מכאן מוכח שברכת חתנים טעונה כוס ודלא כהח"מ בר"ס ס"ב בשם הרמב"ם והס"מ וטעם במהכ"מ במש"כ הס"מ בפ' י' מהל' אישות ה"ד שאין היין מעכב · אבל כוונתו דהא אין יין מברך על השכר וכדהכתבו גם הרא"ש והטור בשם רבינו נסים · אבל כוס ודאי מעכב · ותדע דגבי ברכת אירוסין (שם בהס"ג) כ' שאין כוס מעכב וכאן כ' שאין יין מעכב וכן נ"ל ג"כ דעת הרמב"ם מדלא כתב גבי ב"ח

אפשר רומז למ"ש בדניאל (ז' י"ג וי"ד) והכן : (יז) הלכה כר' יוחנן · בתוי"ט פ"ס דברכות הוכיח מזה שאין ללמוד לדינא מן הב"ר דהא קי"ל דאין הלכה כריב"ב ואין זה ראיה דהב"ר הוא אגדת ירושלמי ובירושלמי ביבמות כל הסוגיא ופוסק כריב"ב כדהכא · ומכ"מ אנן נקטינן כש"ס דידן שחולק על הירושלמי והב"ר אבל במקום שאין חולק הש"ס ודאי יש ללמוד מן הב"ר כמו מהירושלמי · ומ"ש שאין למדין מן האגדות · היינו כשאומרין דבר דרך אגדה מדרשה שאז אין ללמוד ראיה גמורה שי"ל שלא דקדקו כ"כ בלשונם לדינא במאמרי אגדות (ומכ"מ עשו סמך גם ממאמרים כאלו בכ"מ בפוסקים ז"ל) אבל במקום שנאמרו הדברים דרך הלכה כדהכא וכדהסיא דהתוי"ט ודאי במקום שאין הבבלי חולק למדין גם מן הב"ר ושארי אגדות ועי"ל פ' נ"ז בהגהותי בס"ד :

חדושי הרד"ל

על ונודע אחר הוא אדם : (יג) בצלם ובדמות מן העליונים פרה ורבה מן התחתונים · ר"ע ז"ש בצלם אלהים כו' וזכר ונקבה לפריה ורביה : (יד) אם יחטא ימות כו' · שימשך אחר התחתונים שהולם הכן מיתה ואם לא יחטא ימשוך גם גופו לזכות כעליונים · וכ"ה בספרי האזינו סוף פסקא ראשונה ע"ש : (טו) אם זכו רדו ואם לאו ירדו · נכון לגרוס אפכא אם זכו ירדו לשון רדיה וממשלה ואם לאו רדו לשון ירידה שהיו ירודים ע"י דגת הים וכו' · וכן באידך בצלמנו כדמותנו ירדו משמע ודאי כן דהא כתיב וירדו אבל בצלמנו כדמותנו · ואח"ז כתיב רדו והיינו לשאינו בצלמנו כדמותנו : (טז) יבא צלמנו ודמותנו ·

מתנות כהונה

מדבר · לשון הקודש : מצדד · לא מצדד ממש ראשו לכל צדדיו שאפילו בהמה עושה כן אלא אדם אע"פ שמביט לפניו רואה לצדדין אפילו מה שאינו רוצה לראות משא"כ בבהמה שאינה רואה מצדדיה אא"כ נוטה ומנענע ראשה לצדדין כן פירש"י · [וכ"ז הוא לקמן פי"ד] : אם זכו רדו · ימשלו כל"א והוא היה רודה : את שהוא בצלמנו · חסיד ושלם כאלהים ורדו ימשלו על הכל : לשאינו דומה · כבהמות וחיות ובני אדם הדומים להם : ברכה לאדם ולדגים : [אור · ערב כדאיתא בפ"ק דפסחים] : אור לחמישי · ערב ליום ה' שלמחר יהיה יום ה' לפיכך נשאת בד' ונבעלת מיד בליל ה' שנאמר בו ברכה · והחמישי הוא ערב לששי לפיכך נשאת האלמנה בה' ונבעלת מיד ליל ו' · [ועי' שוב פ"ק דכתובות] : וכבשה כתיב · חסר וי"ו ממשמעותיה לשון מיעוט : ומקשט כלות ויבן וגו' · ודרשו חז"ל בפרק המצניע מלמד שקשטה ככלה שכן בכרכי הים קורין לקליעתא בנייתא · [ועיין כ"ז במדרש קהלת בפסוק טוב ללכת] : וירא אליו · לבקר החולה : ויקבר אותו · דרשו חז"ל הקב"ה קבר אותו :

טוב

רש"י

זה מצדד ורואה · לא מצדד ממש שיהא מצדד ראשו לכל עבריו שאפילו בהמה מצדדת פניה לכל מקום שתרצה אלא היינו מצדד שהאדם אפילו כשהוא מבים לפניו יכול להסתכל לצדדין ופעמים שהוא מסתכל לצדדין מה שאינו רוצה להסתכל ובהמה אינה רואה לצדדין אם אינה הופכת פניה לצדדין : הריני בורא אותו · מצלם דמות כעליונים : פרה ורבה כתחתונים · לכך נאמר בצלם אלהים כמלאכים · זכר ונקבה · כבהמה ברואם : את שהוא בצלם ובדמות · אדם ירדו : את שאינו בצלם ובדמות · כגון בהמה : זכה אדם ורדו · שולטים בכל : לא זכה ירדו · אחרים מושלים בהם כגון בהמות וחיות מזיקן שהקב"ה נפרע מהן על ידם : למה שכתוב בהן ברכה · ברכה לדגים ברכה לאדם : והלא אין כתוב בהם ברכה אלא בששי לאדם ובחמישי לדגים · א"כ למה נישאת ליום רביעי · דברכה בחמישי ובששי כתיב · עדיין הוא בכלל ברכה : רביעי אור לחמישי · מערב רביעי נעשה ערב חמישי לכך בתולה נשאת ברביעי ונבעלת לאור חמישי הואיל ונאמר בו ברכה לדגים : חמישי אור לששי · ערב חמישי הוא ליל ששי לכך אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בליל ששי הואיל ונאמר בו ברכה לאדם : וכבשה · האיש כובש את אשתו לתשמיש : על שניהם הוא אומר וכו' · דשניהם נצטוו על פריה ורביה : ויברך אותם אלהים נטל כוס של ברכה וכו' · מצינו שהקב"ה מברך חתנים מכאן שבני אדם חייבים לגמול עם קטניהם וגדוליהם : ויבן · בנאה וקשטה : וירא אליו · אברהם חולה מילה היה :

פירוש מהרז"ו

בריות · א' ויברא אלהים . ב' בצלמו . ג' בצלם אלהים · ד' ברא אותו · וצ"ע איך דורש : עומד כמלאכי השרת . כמ"ש שרפים עומדים ממעל לו : העליונים נבראו בצלם ובדמות · של מעלה והם חיים לעולם · והתחתונים פרו ורבו · וחיים הם במינם זה אחר זה · והאדם ברא אותו · בצלם ובדמות מן העליונים · ואין לו קיום תמידי · שהרי מת · על כן נתן לו קיום במינו · שיפרה וירבה וזהו שסמך מיד אחר פסוק ויברא אלהים את האדם בצלמו · ויאמר להם אלהים פרו ורבו · ובזה השלים ברכתו : ואינו מת · ואין הרשעים נענשים · ואם מת ואינו חי מה יעשו הצדיקים · ע"כ ברא אותם באופן שאם יחטא ויהיה רשע גמור ימות מיתת עולם · ואם יזכה בהחלט · ויהיה צדיק גמור יחי' · והיינו בעוה"ב חיי עולם · והבינונים · רב חסד מטה כלפי חסד : יב זכה ורדו לא זכה ירדו · לשון זה זכו כך לא זכו כך רגיל בדברי חז"ל אגב שני כתובים מכחישים ובהכרח שדעת חז"ל שיש כאן ג"כ מכחישים כי בפסוק נעשה אדם כתוב וירדו · ובפסוק ויברך אותם אלהים כתוב ורדו · ורדו משמע שיהיו רודים באחרים וירדו לפי הכתיב משמע יֵרְדוּ מאחרים · ע"כ דרש והכריע · זכה ורדו לא זכה יֵרְדוּ מאחרים · ופסוק ורדו שהוא לברכה הוא בפסוק של ברכה כמ"ש ויברך אותם · ור' יעקב דכפר חנן סובר בהיפך · שפסוק נעשה אדם בצלמנו כדמותנו הוא הגורם שירדו ואם הוא בצלם ובדמות · הוא ירדה באחרים · ולמוד מענינו שהוא למובה · ומאחר שיש שני כתובים סותרים ועל החכמים להכריע · הסברה היפרה נותנת · שאת שהוא בצלמנו כדמותנו · ירדו באחרים ושאינו בצלמנו ירדו מאחרים והכרעה היפך הכתוב וצ"ע ואולי ידרוש ע"ש מדה ל"א להכריע שהתיבות אינם במקומם ואולי בכוונתו על תיבת ורדו עצמה שלא אמר וימשלו אלא שתיבת רדו כולל ממשלה וירידה זכו ממשלה לא זכו ירידה ור"ח מפרש בצלמנו ממשלה שאינו בצלמנו ירידה והבוחר יבחר · ור' יעקב דכפר חנן בא לדרוש פסוק ראשון · שמ"ש נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים וכו' משמע שעיקר הרדיה היא בדגת הים · ובעוף השמים ובבהמה וכו' אך לא בבני אדם · ואנו מוצאים בכל התורה · שהצדיקים מושלים ברשעים · ע"כ דרש שמ"ש נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו · הכוונה ע"ש מדה ט' ומדה כ"ח ממעל · כאלו כתוב וירדו במי שאינו בצלמנו כדמותנו וכמ"ש כי הוא רודה בכל עבר הנהר · וכמ"ש וירד מים עד ים · וכן דרשו לקמן פר' ל"ד סי' י"ב · שמ"ש וירדו נתקיים בימי שלמה · כי הוא רודה בכל עבר הנהר · ומ"ש עוד הטעם ר' יעקב דכפר חנן נראה מיותר או שהיה בכאן שם אמורא אחר ואם הכוונה שר"י עצמו דורש עוד פי' אחר הו"ל למימר ד"א: תמן תנינן · בריש כתובות : אלא בחמישי וששי · בה' בעופות ודגים · ובו' באדם : רביעי אור לחמישי · שהביאה תהיה בליל חמישי · וכן בחמישי תהיה הביאה אור לששי : ר' אליעזר בשם ר' יוסי · יבמות ד' ס"ה ירוש' יבמות פ' ששי · שבת דף קי"א · עי' תנחומא וישלח פסוק ותצא דינה : וכבשה כתיב · החסר מורה שאחד מהם כובש והטעם של פריה ורביה כדי לכבשה הרי שאחד מצווה : ויברך אותם אלהים · פ"ד ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה : וכבשה כתיב · החסר וי"ו לא יתכן שיורה על פו"ר · שהרי על שניהם אמר פרו ורבו אלא מורה על דבר אחר: יג נטל הקב"ה · היינו תחת החופה כמ"ש לקמן ריש פר' י"ח וש"נ: מיכאל וגבריאל · פר"א סוף פרק י"ב ביתר ביאור ע"ש ובפרשה י"ח הלל שהש"י בעצמו כביכול היה שושבינם : מצינו שהקב"ה · סוטה י"ד · עיין כל זה בפר"א פרק ט"ז וי"ז באריכות · ועיין קהלת רבה פסוק טוב ללכת דף ק' : אף מראה פנים · מנחם אותם כי עיקר הניחום הוא הראות פנים · עיין לקמן ריש פר' ס"ב וסי' ג' אצל יעקב · שאף שאין השכינה שורה מתוך עצבות · לנחם שאני כמ"ש ויק"ר פרשה י"ב סי' ד' אצל אהרן :

יפה תואר

לקמן בסי"ז שעשה טוי לתחתיתו כו' וכן דרשו בפ"ק דברכות ואל תשכחי כל גמוליו שעשה לו הדים במקום בינה · וגם י"ל כיון דיש בו בריות מלמעלה ומלמטה לכן אמר בצלם אלהים ברא אותו על הבריות מלמעלה שיש בו ועל הבריות דלמטה אמר זכר ונקביו מרומז מה שאוכל ושותה ופרה ורבה ומטיל גללים כבהמה ומיתה נרמז כיון דיש לו תולדות ע"כ הוא מת וכלה וכמו דאיתא לקמן בפי"ד : עומד כמה"ש אע"ג דאין למעלה לא עמידה ולא ישיבה וכן אמרינן בפרק אין דורשין מ"מ קרי עמידה לפי שמראה אשר ראו הנביאים · וי"ל עוד כי עומד הכוונה שהוא עומד נצחי וקיים למד כי יש שארית לנפשו והוא הארבעה אשר בו מלמטן · ג' הראשונות הם הבות אל הרביעית אל המיתה · דכיון דיש בו תמורה ותלוף מאכילה ושתיה והטלת גללים וכן בפריה ורביה [ובפרט לפי מ"ש הרמב"ם בכל' דעות שרוב בני אדם מתים מרוב תשמיש] לכן מיועד האדם למות · וכנגד זה מונה כי הוא עומד ונצחי בנפשו כבריות אשר למעלה · וזה יבוא לו מהשלמה המגויים את"ו · כיון שהוא מדבר ועוסק בתורה וחכמה ויש בו דעת במושכלות ובסודות ה' · וגם הוא רואה ומבין מעצמו כל הנדרים שהמפריים בידיעה המקובלת [וז"ש אלא מצדד] לכן נחלק לו שמעלה הראשונה לסיות עומד ונצחי : יבוא צלמנו ודמותנו וירדה כו' · ודרש וירדו בדגת הים כי זה הוא ירידה לדגת הים ולכל בעלי חיים שאינם בצלמנו כדמותנו כי בשפל ישבו אבל האדם שנברא בצלם ובדמות הוא הרודה והמושל : ר"י דמן כפר חנן כו' · הוא בא לתת טעם למה ימשול האדם בכל בעלי החיים · ובמה זכה לממשלה · ומשני בשביל שהוא נברא בצלם ודמות לכן ראוי הוא שימשול בשפלים ממנו · והנה שלשה אלה כאלו למנות שלש מעלות אשר על ידיהן נשגב האדם מכל ב"ח הא' מצד שהוא בעל בחירה · ולא כן שאר ב"ח רק ע"פ הטבע ילכו · וז"ש ר"ח אם זכה רדו · כי כל מעשיו הם בידו · אם לתקן או להשחית בבחירתו · והב' כי גם בצורתו ותבניתו שלם ונאה הוא מכל הבעלי חיים וע"ז אמר ר"י דכפר חנין את שהוא בצלמנו כו' כי הוא נעשה בדפוס מיוחד וכמ"ש רש"י בחומש · ונאה ושלם הוא מכל ב"ח · והג' מצד הנפש המשכלת אשר בו · וע"ז אמר ר"י דמן כפר חנן יבוא צלמנו ודמותנו כו' שבזה הוא דומה לעליונים וכמ"ש הרב ז"ל בפ"ח ה"א שזה קאי על הנפש המשכלת · וזה הוא עיקר הטעם למה ימשול בב"ח כי אין נפש המשכלת בהם : האיש מצווה כו' · הטעם מפני שהוא צריך לחזור אחר אבידתו ולא האבידה אחר בעלים כדלקמן בפי"ז · א"נ משום שיותר משכלים רוצה לקחת אשה · שאשה רוצה לקחת איש · לכן היה לא נצרכה לצווה : האיש כובש את האשה ותובעה בבית שלא לרוץ בשווקים כי כל כבודה בת מלך פנימה : נטל כוס של ברכה כו' ודרש ויברך על ברכת חתנים · ומה שנאמר אח"ז פרו ורבו איננו מכלל ברכה אך אזהרה ומצוה הוא · ונוסח הברכה ע"כ איננו כנוסח אשר לפנינו כי בברכותינו מעורב תהלות והודאות שמתיחד אבל ברכה שיתקיימו לאורך ימים ויחיו בשמחה בנעימים : מיכאל וגבריאל שהם השלוחים לרוב לפקח על צרכי בני אדם ואולי הכוונה בזה כי מיכאל הוא שר של שלג אשר בזה הוא הקור והלחות · וגבריאל הוא שר של אש אשר בזה הוא החום והיובש · וזה ידוע כי כל המזגים תלוי ע"י ארבע איכיות הללו · ולכן בהזדווג אדם עם חוה היו צריכים לאיכיות האלה אשר במיכאל וגבריאל ועיין : מצינו שהקב"ה כו' · וכיון שהקב"ה אשר לגדולתו אין חקר עוסק במצות אלה · מכ"ש שראוי ונכון לבשר ודם לדבק במדותיו וישפיל כבודו וגאונו לעשות החסדים גם עם השפלים ונקלים כשיניו :

ר'

ידי משה

שבכל יום ברא הקב"ה בריאות מן עליונים ותחתונים וביום שברא את האדם ברא בו ד' מעלות מן עליונים וד' מעלות מן התחתונים כדי שלא יהיה קנאה במעשה בראשית ולפיכך סודים גם כן באיזו צורה וכו' כדי שלא יתקנאו בו ; ח"ג בצלם ובדמות וכו' ונזו שאמר רבו לזו לשיל אבל לענין אדם כלורין כמו שכתבתי לעיל שמה שאמר הקב"ה נעשה אדם פירושו באיזו דמות כי העולם כבר נברא בלי המלכים ונם בשאל על הדמות וגם הוא כמו שכתבתי הסיה מסכלת שיהיה לאדם ד' מעלות כמלאכים וד' בתחתונים שלא יהיה קנאה במעשה בראשית שלא יהיה בריאות מן עליונים רבים על התחתונים שבכל יום נברא בריות מן עליונים ומתחתונים וביום ו' נברא רק אדם ויהיה קנאה לכן ברא הקב"ה באדם דברים שהוא שוה לעליונים וקנאה לתחתונים ולכך אמר הקב"ה והודיע למלאכים באיזו דמות ולכן יהיה כדי שלא יתקנאו מ"ש שנברא האדם שלא יהיה רבים בריאות מתחתונים על עליונים ודוק ועיין לקמן פרשה י"ב וכו' נ"ל שרוצה לפרש דברי ר"ת שאמר אם וכה דקשה שאין לו זה דרש לדרוש אלא ורדו נפרד ליבגא

לאבל · (ה) הדא הוא דכתיב (בראשית לה) וירא אלהים אל יעקב עוד וגו' · א מה ברכה ברכו רבי יונתן אמר ברכת אבלים :

פרשה ט א

וירא אלהים את כל אשר עשה וגו' · ב רבי לוי פתח (משלי כה) כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר · רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר (א) מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הוא הסתר דבר מכאן ואילך כבוד מלכים חקור דבר · כבוד דברי תורה שנמשלו במלכים שנאמר (שם ח) בי מלכים ימלוכו לחקור דבר : ב ד"א וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · רבי תנחומא פתח (קהלת ג) את הכל עשה יפה בעתו · ג א"ר תנחומא בעונתו נברא העולם לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן · א"ר אבהו מכאן שהקב"ה היה בורא עולמות ומחריבן בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו אמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי · אמר רבי פנחס טעמיה דרבי אבהו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · דין הניין לי · יתהון לא הניין לי : ג דבר אחר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · ד רבי יוחנן אמר מלך בשר ודם בונה פלטין מביט בעליונים ראיה אחת ובתחתונים ראיה אחת אבל הקב"ה מביט בעליונים ובתחתונים ראיה אחת · אמר רבי שמעון בן לקיש הנה טוב מאד · זה העולם הזה · והנה טוב מאד · זה העולם הבא · העולם הזה והעוה"ב הביט בהן הקב"ה (ב) ראיה אחתי · ה רבי שמעון בן לקיש בשם ר"א בן עזריה אמר (ירמיה לב) אהה ה' אלהים הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכוחך הגדול ובזרועך הנטויה לא יפלא ממך כל דבר · מאותה שעה לא יפלא ממך כל דבר · רבי חגי בשם רבי יצחק אמר (ד"ה א כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד · קודם עד שלא נוצרה מחשבה בלבו של אדם כבר היא (א) גלויה לפניך · ו רבי יודן בשם רבי יצחק קודם עד שלא נוצר יצור כבר מחשבתו גלויה לפניך : אר"י לגרמיה (תהלים קלט) כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כלה · קודם עד שלא יארש לשונו דבור כבר הן ה' ידעת כלה : ד רבי חמא בר חנינא ורבי יונתן · רבי חמא בר חנינא אמר משל למלך שבנה פלטין ראה אותה וערבה לו · אמר (ג) פלטין פלטין הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו · כך אמר הקב"ה לעולמו · עולמי עולמי · הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו · רבי יונתן אמר למלך שהיה משיא את בתו

מסורת המדרש א לקמן פרשה פ"ב · ב ילקוט משלי רמז תתקס"א · ג קהלת רבה פרשה ג' פסוק י"א · מדרש תהלים מזמור ל"ד · ילקוט כאן רמז ט"ו · ילקוט קהלת רמז תתקס"ח · ד ילקוט כאן רמז ט"ז · ה ילקוט ירמיה רמז שי"ח · אגדת בראשית פ"ב · מדרש שמואל פרשה ה' · ילקוט ד"ה א' רמז אל"ף פ' ·

חדושי הרד"ל

(א) מתחלת הספר כו' מכו"א כו' · בירושלמי חגיגה פ' ב' הלשון עד שלא נברא · כבוד אלהים הסתר דבר · משנה"ע כ"מ חקור דבר · ור"ל משנברא העולם ומלך על בריותיו כבודו הוא לחקור · והיינו מוירא אלהים את כל אשר עשה ואילך שכבר נברא הכל : (ב) ראיה אחת · וזהו וירא (בראי' אחת) את כל זהו העליונים ותחתונים : (ג) פלטין כו' הלואי כו' ועשה לה חופה הלואי תהיה כו' · למשל הפלטין ממשיל העולם לפלטין ודירת מלכו של עולם · ולמשל חופת בתו הוא ממשיל העולם לחופת התורה שהיא

חדושי הרש"ש

ב"א (שם בפי' י') ואם אין לו יין כו' מברך אותם כפ"ע כמש"כ בספ"ג גבי ב"א וזה דלא כב"ש שם ג"כ : (א) הה"ד וירא אלהים אל יעקב עוד כו' · ובגמרא ספ"ק דסוטה מביא מן המוקדם ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו (בראשית כ"ה) אולם המדרש לשיטתו לקמן פס"א דמפרש ברכת יצחק לענינא אחרינא ורש"י בפי' התורה הביא שם שתיהם : (א) גלויה (לפניך) · צ"ל לפניו · וכן לקמן בדרשת ר' יודן וכ"ה בילק"ט ד"ה :

רש"י

פרשה ט כבוד תורה שנמשלה למלכים חקור דבר · ראויה לדרשה : ולא היה ראוי להבראות קודם לכן · שהרי הוא בורא עולמות שאינן הגונים ומחריבן וכשבראו בעתו עשאו יפה הדא הוא דכתיב והנה טוב מאד (פ' ב') : אלין הניין לי · אלו שעכשיו בראתי יש לי קורת רוח מהם ואותן עולמות שהחרבתי לא הניין לי לכך נאמר את כל אשר עשה והנה טוב מאד שעשה עכשיו ולא מה שעשה מקודם : בעליונים ובתחתונים ראייה אחת · דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה הכל ראה בבת אחת ובסקירה אחת : הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ · מאותה שעה לא יפלא ממך כל דבר שהכל הבטת בראיה אחת : וכל יצר מחשבות מבין · כלומר קודם שלא נוצרה מחשבה וכו' ענין אחר כל יצר מחשבות אפילו קודם שלא נוצר יצור וכו' : רבי יודן אמר לגרמי' · בתחלה פי' בשם ר"י ואחר פירש מעמיה דנפשיה : יארוש · ידבר : בשעה זו · שהעליתה חן לפני כן וירא אלהים את אשר עשה והנה טוב מאד שהעלתה חן לפניו

מתנות כהונה

פרשה ט טוב מאד וגו' · וסמיך ליה ויכולו השמים : ועד כאן · עד ויכולו · [וה"ג בילקוט בהדיא ועי' כ"ז בירושלמי פרק אין דורשין ועד כאן] כבוד אלהים הסתר · שהוא עיקר מעשה בראשית וסתרי תורה : לחקור דבר · לדורשה : קודם לכן · וזהו בעתו : מכאן שהיה כו' · מדכתיב יפה בעתו משמע שקודם עתו לא היה יפה וכן גם כן מדכתיב וירא אלהים את כל וגו' שמשמעותיה כן כדמפרש ר"פ ואזיל : דין הניין לי וכו' · אלו טובים ונאים בעיני ואלו הקודמים להם אינם טובים בעיני · [וע"ע מזה לעיל פ"ג ובמדרש קהלת] : ראויה אחת · כדמפרש ר"ל ואזיל : והנה · וי"ו יתירה לרבויי אתא לעוה"ב וכתיב וירא לראייה אחת לשניהם : אהה וגו' · סיפיה דקרא לא יפלא ממך כל דבר משמע הכל בידיעה אחת גלוי וידוע לפניו דבר והפכו וכן לקמן כי כל לבבות הוא דורש בדרישה אחת : עד שלא נוצרה · דייק מדכתיב יצר מחשבות ודרש יצר לשון יצירה · יצירה של המחשבה הוא מבין : עד שלא נוצר יצור · דרש יצר כמו יצור וכל יצור מבין מחשבתו בעוד שהוא לא נוצר : לגרמיה · מחמת עצמו והראשון אמר בשם רבי יצחק : יארש · לשון דבור כד"א וארשת שפתיו : עולמי עולמי כו' · פירש"י דייק מדכתיב וירא אלהים וגו' והנה טוב מאד הרי שהעלתה חן לפניו וכתוב וירא שנתן עיניו בו שיהיה כן לעד :

יפה תואר

ר' לוי פתח כבוד אלהים כו' · מפשט הדברים נראה כי ר"ל סובר כבר קפרא אשר גם במעשה בראשית עד שנברא האדם אין לנו רשות לחקור בהם וכדבריו מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הוא הסתר דבר ורק מבריאת האדם ואילך מותר לנו לחקור · ומה דמצינו בירושלמי חגיגה בשם ר' לוי דרק לפני בריאת שמים וארץ הוא הסתר דבר · ומבריאת שמים וארץ חקור דבר · ע"כ פליגי והא דידיה והא דרביה ועי' לעיל פרשה א' סי' ז' : מכאן שהקב"ה הי' בורא עולמות ומחריבן · ודריש את הכל עשה יפה בעתו כל העולמות אשר ברא לפני זה גם הם היו יפים בעתם · ואח"ז כאשר נחלפה העת החריבן ובנה עולם אשר הוא יפה לפי עתו : בעליונים ותחתונים ראיה אחת · הכוונה בזה כי העליונים והתחתונים קשורים זה בזה ותכלית אחת לכולם · וז"ש ראיה אחת · משא"כ הבונה בית · לפניו העליונים תכלית אחרת והתחתונים תכלית אחרת · ור"ל מוסיף כי לא לבד העליונים והתחתונים אשר המה מעולם המעשה נבראו בראיה אחת ולתכלית אחת · אבל גם העוה"ב אשר זה עולם הגמול נברא עמהם לתכלית אחת : ר' חמא בר חנינא ור' יונתן כו' המה דרשו מאד על המשך הזמן לעתיד · וז"ש והנה טוב עתה ותפלל כי יהיה מאד וימשך הטוב לעד ומה שדמה רחב"ח לפלטין ור"י לחופה י"ל דפליגי בתכלית העולם רחב"ח סובר דתכלית כל נברא הוא בעצמותו · ולא נברא האחד לתכלית השני וכמ"ש הרב ז"ל ועי' לקמן בפי"ב סימן י"א ולכן מדמהו לפלטין אשר כל חדר וחדר נבנה לתכליתו · ור"י סובר כי כל העולם נבנה לתכלית האדם וזה שדמהו לחופה אשר כל הבנינים והקישוט אשר בה הוא רק לתכלית בתו הנשאת לאיש : בתורתו של ר"מ פי' בספרו חדושים על התורה כתב לבאר הדברים של טוב מאד כי קאי על המות : ר' חמא בר חנינא ור' יונתן כו' המה חולקים בזה כי לדעת רחב"ח לולא החטא הי' אדם חי לעולם וכדעת קצת מן המפרשים והחטא הוא שהביא המיתה לעולם · ור"י אומר כי אם המיתה היתה גזירה חדשה אחר החטא ראויה היתה לגזור רק על הרשעים ולא על הצדיקים אבל המיתה היא הכרחית מראשית בריאת האדם · ובא ליתן טעם גם לדברי רחב"ח ולתרץ את דבריו · כי גם לדעתו ניחא

פירוש מהרז"ו

פרשה ט סימן א מתחלת הספר ועד כאן · בירושלמי חגיגה פרק ב' הגי' עד שלא נברא העולם הסתר דבר · משנברא העולם חקור דבר מכאן משמע חקור דבר מיום ו' ולהלן · עיין מ"ש לעיל פר' א' סימן י' · ולעיל פר' ח' סימן ב' · כי שני מאמרים אלו · סמוכים שם בירושלמי · ושניהם בשם ר' לוי · ופירוש אחד להם · וההכרעה יהיה מאמר של פר' א' סימן יו"ד דאשונים כיולא בשפי ואולי סבר כרב לעיל פ' א' סימן ה' ע"ש · וזהו מ"ש כבוד אלהים וכן בסמוך ועי' היטב בירושלמי שם : כבוד אלהים הוא · כמ"ש בהדיא לעיל פר' א' סימן ה' ע"ש ותבין כאן · ויתכן שהפסוק השני · בא לפרש הפסוק הא' · שמים לרום וארץ לעומק · ולב מלכים אין חקר · שמים לרום וארץ לעומק · היינו מה למעלה ומה למטה · זהו כבוד אלהים הסתר דבר · וכבוד מלכים · היינו ולב מלכים חקור דבר · אלא שאין חקר · ארוכה מארץ מדה ורחבה מנותך מאד · ונרמז בפסוק זה שהטוב האמתי הוא כשיכולים ליהנות ממנו · דאל"כ אין טובתו ידוע וזהו טוב מאד · שהותרה החקירה מעתה : ב בעונתו נברא · עיין לעיל פר' ג' סימן ג' וסימן ז' וש"כ · ורמז בזה לסוד מופלא · שהזכירו המקובלים על השמיטות ואני בער ולא אדע : אמר ר' אבהו · עיין שמ"ר פר' ל' סימן ג' ומ"ש שם : דין הניין לי · כמ"ש פי' לעיל פר' ג' סימן ז' : ג כל אשר עשה והנה טוב מאד · תיבת והנה מיותר וכמו במעשה כל יום שאמר וירא אלהים כי טוב · ותיבת והנה מחלק הפסוק לשני מאמרים · וירא אלהים את כל אשר עשה מאמר מיוחד שראה כל אשר עשה בפעם אחת וראיה אחת · כי בשר ודם שרואה ע"י עינים · כשנושא עיניו למעלה אינו יכול לראות למטה · וכן בהיפוך · אבל הש"י רואה הכל בראיה אחת · והכל גלוי לפניו · גם לפי ראות ב"ו . כל בריאה היתה מיוחדת לעצמה · והאדם רואה כל העולם לפניו דברים נפרדים · אבל הקב"ה הכל יכול וכוללם יחד · יודע איך שכל הברואים אחוזים זה בזה · וזהו שרואה הכל בראיה אחת : הנה טוב מאוד זה עוה"ז · וכמ"ש בסמוך מפסוק הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ וכתב שם לא יפלא ממך כל דבר · הרי בתיבת הנה מרומז עוה"ז · והוי"ו של והנה מרבה עוה"ב · ומוסיף על דברי ר' יוחנן הנ"ל שהעליונים והתחתונים מכונים בשם עוה"ז · והקב"ה רואה העוה"ז והעוה"ב בראיה אחת שאין העוה"ז עולם שלם בפני עצמו · כי הם ביחד עם עוה"ב · וזה לראיה אחת : מאותה שעה · משעה שבראת אותם לא נבדלת מהם ולא שכחת דבר מבריאותיך אלא הכל גלוי לפניך תמיד : עד שלא נוצר יציר · לא נראה לו דעת ר' חגי כי יצירה שייך ביצורים לזה דרש ע"פ מדת ממעל וע"פ מדה ט' · כאלו כתוב בהדיא · וכל יצר יצורים מחשבותם מבין · ופי' היצורים שרנה ליצרם · הבין מחשבות יצורים אלו קודם שיצר · וכמו שכתוב על גוג ועל נבוכדנצר : כי אין מלה בלשוני · ומאחר שעדיין לא דיבר · א"כ מה יודע · אלא פי' שיודע מה שאני עתיד לדבר · וכל דרשות אלו דרך אגב מ"ש ולא יפלא ממך כל דבר · ועיין באגדת בראשית פר' ב' באריכות : ד משל למלך · בא לדרוש מ"ש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב · משמע שהיה צריך לראות לידע שהוא טוב · ואחר שראה הכיר בו שהוא טוב · ע"כ דרש שמ"ש וירא ראיה והתבוננות לעתיד · והנה טוב משמע עתה · ודרש משל המלך עם הפלטין שבשעה שגמרו לא ראה בו שום חסרון רק מעלות שמצא חן בעיניו · אך מאחר משיתכן שבתוך הזמן יתקלקל מעצמו · על כן ברך המלך את עצמו · שיהיה הפלטין מעלה חן תמיד · שיהיה תמיד כמו שהוא עתה · כך העולם בתחלת יצירתו היה טוב ושלם · וראה בעתיד שיתכן שיתקלקל במעשה אדם · ע"כ וירא בעתיד והנה טוב מאד בהוה · והכוונה עפ"י מדה ט' · כשם שהוא בהוה יהיה בעתיד שלא יתקלקל · ומ"ש תהא מעלה חן מרומז במ"ש · והנה טוב מאד · וטוב וחן ענין אחד הוא כמ"ש באסתר אם מצאתי חן לפניו וטובה אני בעיניו ובעוד שהעולה מעלה חן לפניו מרבה שפעו בו · ועושה בו חסד · ובאין חן אין חסד · והנה הפלטין נבנה לתכלית שידור המלך בו תמיד · וכשלא ימצא חן בעיניו לא ידור בו · וכן העולם נברא לתכלית שישרה בו הקב"ה שכינתו · ואם חלילה יתקלקל לא ישרה בו שכינתו · ודעת ר' יונתן שמאחר שאין ביד הפלטין בחירה לא להיטיב ולא להרע · אין שייך עליו לומר הלואי תהא מעלה חן לפני · ע"כ דימה את העולם לחופה של בתו · ומן החופה תלוי במעשי הבת · שאם תטיב מעשיה ותהיה תמיד בשלום עם בעלה תהיה החופה קיימת ביפיה וטובה · ועיין ויק"ר ריש פר' י"א מש"ש ותבין כאן כי אין לכפול הדברים · ודרך הדרשה כמו לר' חמא בר חנינא · ובנמשל כשאין ישראל טובים · אז היתה כאלמנה וביהמ"ק חרב בעונינו · וענין תפלה זו בתי הלואי וכו' כמ"ש חז"ל בברכות דף ה' · יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי ומפורש בתורה · ומי יתן והיה לבבם זה להם ליראה

משנת דרבי אליעזר

רבי יוחנן אמר מלך ב"ו בונה פלטין וכו' · ר"י דרש את כל לרבות שראה בראיה אחת עליונים ותחתונים ור"ל בא להוסיף ודרש וי"ו דוהנה לרבות אף עוה"ב וזה פשוט ודלא כמ"כ שטעם דברי ר"ל פי' לדברי ר"י : רבי חמא בר חנינא ור' יונתן משל למלך וכו' דרשו אשר עשה שהוא מיותר אלא להורות הלימוד

ידי משה

לז"א אמר ר"י שהוא דרש זה ממלת בצלמנו ודמותנו שהוא מיותר כי צלם הוא דמות אלא שר"ל את שהוא בצלמנו וכדמותנו פי' שזכה לפי שהוא צדיק · ורדו את שאינו בצלמנו כו' פירוש שלא זכה אז וירדו כנ"ל : אר"א מכאן שהקב"ה היה בורא עולמים ומחריבן וכו' ע"ד דאית' בזוהר אותן אלפים שנה שקדמה התורה שענין הוא שבכל אות ברא הקב"ה עולם והיה קיים רק ק' שנה עד שבא לאות ב' שהוא בוכה [illegible]

[illegible]

ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה · וראה אותה וערבה לו · אמר לה בתי הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו : כך אמר הקב"ה לעולמו · עולמי עולמי · הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו : ה [א] בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב · (ב) (ד) והנה טוב מאד והנה טוב מות · א"ר שמואל בר נחמן רכוב הייתי על כתפו של זקני ועולה מעירו לכפר חנן דרך בית שאן · ושמעתי את ר"ש בן אלעזר יושב ודורש בשם רבי מאיר · הנה טוב מאד הנה טוב מות · רבי חמא בר חנינא ורבי יונתן · רבי חמא בר חנינא אמר ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה [ב] ולמה נקנסה בו מיתה אלא צפה הקב"ה שנבוכדנצר וחירם מלך צור עתידין לעשות עצמן אלהות ולפיכך נקנסה בו מיתה הה"ד (יחזקאל כח) בעדן גן אלהים היית · וכי בגן עדן היה חירם · אתמהא · אלא אמר לו (ה) אתה הוא שגרמת לאותו שבעדן שימות · רבי חייא בר ברתיה דר' ברכיה משום רבי ברכיה (שם) את כרוב ממשח · אתה הוא שגרמת לאותו כרוב שימות · א"ל רבי יונתן א"כ יגזור מיתה על הרשעים ואל יגזור מיתה על הצדיקים אלא שלא יהו הרשעים עושים תשובה (ו) של רמיות · ושלא יהו הרשעים אומרים כלום הצדיקים חיים אלא שהן מסגלין מצות ומעשים טובים אף אנו נסגל מצות ומעשים טובים נמצאת עשיה שלא לשמה · [ג] רבי יוחנן ור"ש בן לקיש · רבי יוחנן אמר מפני מה נגזרה מיתה על הרשעים אלא כל זמן שהרשעים חיים הם מכעיסים להקב"ה הה"ד (מלאכי ב) הוגעתם ה' בדבריכם · כיון שהן מתים · הן פוסקים מלהכעיס להקב"ה · שנאמר (איוב ג) שם רשעים חדלו רוגז שם חדלו מלהכעיס להקב"ה · מפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים אלא כל זמן שהצדיקים חיים הם נלחמים עם יצרן · כיון שהם מתים הם נחין · הה"ד (שם) ושם ינוחו יגיעי כח · דיינו מה שיגענו · ורשב"ל אמר ליתן שכר לאלו בכפליים ולהפרע מאלו בכפליים · ליתן שכר לצדיקים שלא היו ראוים לטעום טעם מיתה וקבלו עליהם טעם מיתה (ז) לפיכך (ישעיה סא) לכן בארצם משנה יירשו · ולהפרע מן הרשעים שלא היו צדיקים ראויים לטעום טעם מיתה ובשבילן קבלו עליהן מיתה (ג) לפיכך משנה שברן יירשו : ו אמר רבי שמעון בן אלעזר הנה טוב מאד והנה טובה שינה · וכי שינה טובה מאד · אתמהא · לא כן תנינן (ד) [ד] יין ושינה לרשעים נאה להם ונאה לעולם אלא מתוך (ח) שאדם ישן קימעא הוא עומד ויגע בתורה הרבה : ז רבי נחמן בר שמואל בר נחמן בשם רב שמואל בר נחמן אמר [ה] הנה טוב מאד זה יצר טוב והנה טוב מאד זה יצר רע · וכי יצר הרע טוב מאד · אתמהא · אלא שאלולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה · ולא הוליד ולא נשא ונתן · וכן שלמה אומר (קהלת ד) כי היא קנאת איש מרעהו : ח אמר רב הונא הנה טוב מאד · זו מדת הטוב · והנה טוב מאד זו מדת יסורין · וכי מדת יסורין טובה מאד · אתמהא ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ט"ו כל הענין · ב עיין בבא בתרא דף ע"ה · ילקוט יחזקאל רמז שס"ז · ג ילקוט איוב רמז תתל"ט · ד עיין סנהדרין דף ע"ב במשנה · ה קהלת רבה פרשה ג' פסוק י"א · מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט כאן רמז ט"ו · ילקוט תהלים רמז תרמ"ב ·

חדושי הרש"ש

(ב) והנה טוב מאד והנה טוב מות · כי א' מילוף תי"ו באתב"ש וד' תמורת ו' באטב"ח : (ג) לפיכך משנה שכרן · נראה דצ"ל משנה שברון שברם וסוף פסוק בירמיה י"ז ועי' חגיגה ט"ו א' : (ד) יין ושינה כו' לעולם ולצדיקים

חדושי הרד"ל

כבתו של מלך (ע"ל ס"פ כ"ט) : (ד) והנה טוב · זה עוה"ז מאד זה עוה"ב כ"ה בילקוט · וכן לשון צ"ל מאד זה יצ"ה כו' שעי"ז הוא בעל בחירה · ומעלתו גבוה וכ"ה הגירסא בקה"ר (פ"ג פ' י"א) ובילקוט וכ"מ בעוה"ע מז' ע' : (ה) אתה הוא שגרמת כו' עי' בפי' רשב"ם ב"ב ע"ה) : (ו) של רמיות · שלא יהו הרשעים אומרים כו' כצ"ל והוא הכל טעה א' : (ז) לפיכך לכן בארצם משנה יירשו · בשביל שיקבלו בארץ : (ח) שאדם ישן קימעא · כמ"ש מעט שנות מעט תנומות :

מתנת כהונה

סיידה כו' · מלבנה בסיד : כיירה · פירש הערוך מעשה ציור בשמי קורה או בכותל כד"א בית ארזים בכיור דארזא : וציירה · על פני כולה : בתורתו של ר"מ · בספר תורה שלו · כתב כן על הגליון · [וע"ע מ"ש לעיל פ"א] : זה מות · שמפרידו מזה העולם הכלה ומביאו לעולם העומד וגם שם אינו בא שוב לידי חטא : אתה הוא שגמרת כו' · והנה הוא היה שם שהרי בשבילו נקנסה עליו מיתה : לאותו כרוב · אדם הראשון שמעלתו היתה יותר מהמלאכים וכרובים : דיינו כו' · כן אומרים הצדיקים לאחר מיתה די לנו צער ויגיעה עד כאן מה שנלחמנו עם היצר : ובשבילן קבלו כו' · כדברי ר' יונתן לעיל : זה יצ"ה · וי"ו של והנה דרים : מדת הטוב · שהשעה משחקת לו בעוה"ז ומבלה שנותיו בטוב ונעימות : מתכשר

רש"י

לפניו : וביירה · שמקרה אותה בארזים היך מה דא"א אנכי יושב בבית ארזים ומתרגמינן בביתא דמטללא בכיור ארזיא : וציירה · בציורין נאין : בתורתו של רבי מאיר · בספר תורתו : הנה טוב מות · הדא הוא דכתיב טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (קהלת י') דטוב אינו חוטא : אתה הוא שגרמת לאותו שבגן עדן שימות · כך אמר ליה יחזקאל לחירם בשביל שצפה הקב"ה שאתה עתיד לעשות עצמך אלוה לכך קנס מיתה באדם הראשון שתמות אף אתה ותראה מה אחריתך : אתה הוא שגרמת הכרוב שימות נער רביא · ומפרש במסכת חגיגה כרוב כרביא לכך נאמר את כרוב ממשח הסוכך אתה שגרמת לאותו כרוב שנמדד במדת סיכוכו של עולם שמת : ממשח · לשון מדה כדמתרגמינן ומדותם ותמשחו זה אדם הראשון שמגיע עד לשמים שהוא סיכוכו של עולם ·

דבר אחר ממשח הסוכך שנמשך למלך וכי האי גוונא אמר ויניחהו בגן עדן וכתיב ויסם שם את האדם אשר יצר היך מה דאת אמר שום תשים עליך מלך (דברים י"ז ט"ו) : סוכך · מלך וכי האי גוונא אמר ימהרו חומתה והוכן הסוכך : אם בשביל הרשעים נקנסה לו מיתה יגזור על הרשעים וכו' : הוגעתם · לשון יגיעה כך הצדיקים אומרים דיינו עתה במה שיגענו בחיינו לזה גזר מיתה על אדם הראשון · ס"א מפני מה נגזרה מיתה על הרשעים לאו דוקא שדין הוא שיגזור עליהם מיתה אלא מפני שאומר בסוף ומפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים התחיל לומר גזירת הרשעים ע"כ : ליתן לאלו שכר · לצדיקים כפלים ממה שסובלין יסורי מיתה : הנית לעולם · שאין חוטאין : רע להם ורע לעולם · מתוך שאין עוסקים בתורה רע לעולם שמתקיים עליהם : טוב מאד · זה יצר הרע לכך יצר הרע טוב מאד שאלמלא הוא לא בנה אדם בית ולא נשא אשה וכו' נמצא העולם לתוהו ובוהו

יפה תואר

ניחא למה נגזרה מיתה גם על הצדיקים ולאמר אלא שלא יהא הרשעים עושים תשובה של רמיות : הם מכעיסים להקב"ה פי' שמהרהרים אחר מדותיו של הקב"ה וכדכתיב הם הוגעתם ה' בדבריכם וגו' באמרכם כל עושה רע טוב בעיני ה' וגו' · אבל על החטאים בגופם אמרינן בפ"ב דעירובין רשעים אפילו על פתחה של גיהנם אינם חוזרים בתשובה וגם אם ימותו לא יחדלו מלחטוא : דיינו מה שיגענו פי' כי די שכר נקבל מה שיגענו ללחום עם היצה"ר : ליתן שכר לאלו בכפלים כו' פי' כי הקב"ה כופל השכר לצדיקים והעונש לרשעים · כי גם זה מדה טובה כמה שיחזיק העונש לרשעים יפחדו מלחטוא וישובו מעונם : והנה טובה שינה · ופי' שמקרא וירא אלהים את כל אשר עשה לא לבד את שמעשה אבל גם השינה אשר הוא ביטול המעשה גם זה והנה טוב מאד בין לרשעים שהשינה נאה להם וגם לצדיקים שישנים רק להחליף כח כדי שיוכל ליגע בתורה גם להם נאה השינה כיון שמחשבתם הוא לטובה לעסוק בתורה : אלא שאלולי יצר הרע כו' פי' כי לענין מושכלות וירא אלהים בודאי היצר טוב עדיף שמדריכו לטוב · והיצר הרע איננו טוב בעצמותו רק בבחינת ההעדר שאם יכבשנו וינצחנו אז יקבל שכר ע"ז · אבל הכתוב דאמר והנה טוב מאד זה היצה"ר קאי על מה שנאמר בקרא וירא אלהים את כל אשר עשה · כי בעסקי הארץ היצה"ר טוב מאד שיעיר קנאה בלב האדם לעשות כמעשה רעהו ועי"ז יבנה העולם משא"כ בשכליים אין קנאה ותחרות : וכי מדת יסורין טובה מאד · כי באמת היסורים טובים הם שממרקין עונותיו

פירוש מהרז"ו

אותי וזהו ברכה מאת ה' : ה והנה טוב מות · הכוונה בכל דרשות אלו שדורש תיבת והנה שהוא מיותר · ודרש שתיבת הנה לא באה לרבות אלא שטוב העולם הוא בחיים · ויתכן מדכתיב ביהושע י"ד הנה החיה ה' אותי · הרי שהנה · הוא חיים · והוא"ו מרבה מות · וכן בסמוך בשם ר"מ צ"ל ג"כ והנה טוב מות · וכן הוא במדרש דפוס אחר · ופי' רש"י במדרש דכתיב ויום המות מיום הולדו · וטוב אינו חוטא · וכל דרשות אלו נבנו על יסוד זה שבכל מקום שכתוב הנה · כוונתו לפי סדר המקום והענין שמדבר בו · והוא"ו מהפך ומחדש : ראוי היה אדם הראשון · בא לפרש מה טובו של מות מפני רשעים שלא יעשו עצמן אלהות · ויציר כפו של הקב"ה היה ראוי שיהיה כאחד מצבא מרום · וכמ"ש הן האדם היה כאחד ממנו : חירם ונ"נ · חירם כתוב בו ביחזקאל ריש כ"ח · ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי · ונ"נ שכתוב בו אעלה על במתי עב · אדמה לעליון : בעדן גן אלהים היית · וחירם לא היה בגן ואדם היה בגן דורש עפ"י מדה כ' אא"ע לחירם ת"ע לאדם · ועי' לקמן פר' י"ח סוף סימן א' וש"נ ומבואר ויתכן שדורש היית מלשון שבר · כמ"ש נהייתי ונחלתי · ופי' אתה שברת לאותו שבגן · ומרומז המיתה סוף הפסוק · ומלאכת תופיך ונקביך ביום הבראך כוננו · וכמ"ש לעיל פר' ח' סימן ג' שדמיון האדם לנוד מלא רוח · שאם יעשה בו נקב משהו יוצא הרוח · וחייו בפלא · ומותו בקלקול הנוד · וע"כ נברא באופן זה שמתחלת יצירתו מוכן למות : את כרוב ממשח הסוכך · וס"ד ונתתיך בהר קודש אלהים היית בתוך אבני אש · היינו בין המלאכים משרתיו אש לוהט · אלא אא"ע לחירם ת"ע לאדם · שהיה בגן במקום מלאכים וכרובים · ומ"ש ממשח הסוכך פי' שהיה ארוך עד הסוכך היינו כיפת הרקיע הסוכך על העולם · או פי' שהכרוב יש לו כנפים ארוכים סוככים וכמ"ש בתורה אצל הכרובים פורשי כנפים למעלה סוככים בכנפיהם ועיין לקמן ריש פר' י"ח וש"נ ומבואר · ומ"ש אתה גרמת לאותו כרוב שימות · כוונתו במ"ש שם בפסוק ג' שלאחריו ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש אא"ע לחירם ת"ע לאדם · ופירושו שחירם גרם שימות הכרוב · ולכך כתוב הענין אצל חירם : ואל יגזור מיתה אצל הצדיקים · שאין עושין עצמן אלהות ואיך יתכן שבעבור שני רשעים ויחידים שדומים להם ימותו כל בני אדם · אלא הטעם בעבור התשובה שייראו מן המיתה ומעונש הגיהנם ויעשו תשובה והאלהים עשה שייראו מלפניו וכמ"ש אבות ריש פרק ג' ולאן אתה הולך · ואמר עוד ושוב יום אחד לפני מיתתך · ולפי טעם זה ניחא שנגזר גם על הצדיקים · שמאחר שיהיה נראה העונש בחוש שהצדיקים חיים והרשעים מתים הרי זה מופת אמיתי שמוכרח ללכת בדרך הצדיקים ולא בדרך הרשעים · ויהיה מוכרח במעשיו ולא בעל בחירה · ועיקר השכר ועונש תלוי בבחירה החפשית ביד כל אדם · וזהו שאמר שלא יעשו הרשעים תשובה של רמיות ולא מיראת האל ואהבתו : ר' יוחנן ורשב"ל · חולקים על ר"ח ור"י שסוברים שהמיתה נגזר בשביל רשעים וצדיקים מתים בשביל רשעים זה לא יתכן · אלא בעבור טובת עצמם · רשעים שלא יוסיפו לחטוא צדיקים שימותו מיגיעת יצרם הרע הנלחם עמהם תמיד וכמ"ש איוב כי עתה שכבתי ואשקוט וגו' · וס"ד שם רשעים חדלו רוגז · ושם ינוחו יגיעי כח הרשעים מיגיעם · והצדיקים מיגיעם במ"ר פר' ח' סימן ט' · ואם הכוונה במ"ש חדלו רוגז על הרשעים שלא יהיו עוד בכעס משמע שמכעס לבד יחדלו הלא במותם יחדלו מהכל · ע"כ דרש שפי' שיחדלו מלהרגיז להקדוש ב"ה ולהכעיסו וליגעו : דיינו מה שיגענו · דורש ינוחו שישיגו נחת רוח בגן עדן · כמ"ש ונחת שולחנך מלא דשן וידעו שלא לחנם יגעו · וכמ"ש שמ"ר פר' ל"ב סימן ג' על ר' אבהו שאמר קודם מותו · ואני אמרתי לריק יגעתי וכן אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי · וכל זה נכלל במ"ש ינוחו · וזהו דיינו : לכן בארצם משנה יירשו · ורישא דקרא תחת בשתכם משנה וכלימה ירונו חלקם · לכן בארצם משנה יירשו · היינו בארץ החיים משנה יירשו · וכמ"ש לעולם יירשו ארץ · ושם יירשו משנה על שסבלו צער משנה בשביל רשעים וכמ"ש ר' יוחנן לעיל אלא שסובר שהוא לטובת הצדיק ג"כ כדי שיקבלו שכר טוב : לפיכך משנה שכרן יירשו · ט"ס הוא וצ"ל לפיכך משנה שברון שברם · והוא פסוק בירמיה י"ז י"ח וכן מצאתי בילקוט איוב ג' הביא בסוף דברי ריש לקיש כל דברי ר' יוחנן דלעיל · ראיה למ"ש שר"ל סובר כר' יוחנן ועי' לקמן סימן י' : ו הנה טוב מאד · זהו כפי טבע עולם כל בני אדם עוסקים במלאכתם בבנין עולם והוא"ו מרבה שינה שאינו עוסק בבנין עולם וכפי הוראתו שהוא"ו מהפך ענין הקודם וכמ"ש פר"א פרק י"ב מענין השינה וטובתה : לא כן תנינן · סנהדרין ע"א · עיין חגיגה ט"ו שהרשעים כשמשתכרין וישינים אינם חוטאים ועיין לקמן פר' י"ז סימן ה' : ז זה יצר הטוב קהלת רבה פסוק את הכל עשה יפה בעתו דף נ"ב בשינוי ושם הגיר' והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע · כשמתנהגים ע"י יצר הטוב העולם מתכונן וזה טוב מאוד · והוא"ו המהפך מרבה אפילו היצר הרע שגורם הריסת העולם יש בו ג"כ טובה : שאלולי יצר הרע · עיין מדרש תהלים מזמור ל"ז · והמצא נחת שגודל צדקת אברהם ע"י קנאה בא לו : כי היא קנאת איש מרעהו · כמ"ש ברישא דקרא · וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו · וכמ"ש במדרש תהלים הנ"ל : ח זו מדת הטוב · לפי טבע העולם ומנהג זהו טובתו הנראית שיתנהג במדת הטוב והוא"ו המהפך מורה שמרבה גם מדת יסורין

ידי משה

ליתן תורה עד שיתוקן כ"ו אותיות מה שנתרבו מתכלית בריאתן קרא עכשיו תגר כי כשנתקמו האותיות מן תי"ו עד אל"ף כאותן כ"ו דורות נמצא עכשיו אני ראשון של אותיות לפיכך היה קורא תגר לפי שהיה ירא שלא יתחיל הקב"ה ג"כ התורה מאחריו כמו בבריאה כי כבר היה להאותיות תקנה באותן כ"ו דורות לנ"א הקב"ה תשובה נאתה ואמר לשון שלילה כלומר אל תירא שלא אפתח באחר אותיות כי גם מתחלה קודם הבריאה הייתי פותח בך וגם עכשיו אפתח בך לנ"א ואיני פותה אלא בך פי' ולא באחר אותיות :

משנת דרבי אליעזר

הלימוד הלואי שתהא מעלת חן לפני בכל עת כשם וכו' כמו בשעה שעשאה : הנה טוב מות כו' · כדאיתא בגמרא

אלא [א]שעל ידיה הבריות באים לחיי העולם הבא · וכן שלמה אומר (משלי ו) ודרך חיים תוכחת מוסר · אמרת צא וראה איזהו דרך מביאה את האדם לחיי העולם הבא · הוי אומר זו מדת יסורין : ט אמר ר' זעירא הנה טוב מאד זו גן עדן · [ב]והנה טוב מאד זו גיהנם · וכי גיהנם טוב מאוד · אתמהא · משל למלך שהיה לו פרדס והכנים לתוכו פועלים · ובנה אוצר על פתחו · אמר כל מי שהוא מתכשר במלאכת הפרדס יכנס לאוצרו · וכל מי שאינו מתכשר במלאכת הפרדס אל יכנס לאוצרו · כך כל מי שהוא מסגל במצות ומעשים טובים הרי גן עדן וכל מי שאינו מסגל במצות ומעשים טובים הרי גיהנם : י אמר רבי שמואל בר יצחק הנה טוב מאד (ס) זה מלאך חיים · והנה טוב מאד זה מלאך המות · וכי מלאך המות טוב מאד אתמהא · אלא למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים והכנים לפניהם תמחוי מלא כל טוב · אמר כל מי שהוא אוכל ומברך את המלך יאכל ויערב לו · וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך יותז ראשו בסייף · כך כל מי שהוא מסגל במצות ומעשים טובים הרי מלאך חיים · וכל מי שאינו מסגל במצות ומעשים טובים הרי מלאך המות : יא אמר ר' שמעון בר אבא הנה טוב מאד זו מדת הטוב · והנה טוב מאד זו מדת הפורענות · וכי מדת הפורענות טובה היא מאד · אלא שוקד על הפורענות היאך להביאה · אמר רבי סימון בשם רבי שמעון בר אבא [ג]כל המדות בטלו מדה כנגד מדה לא בטלה · רבי הונא בשם ר' יוסי מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו · (ט) לפיכך אמרו חכמים והנה טוב מאד · זו מדה טובה : יב רבנן אמרי לה בשם רבי חנינא בר אידי ורבי פנחס ורבי חלקיה [ד]הוא מאד הוא אדם · הינון אותיות דדין הינון אותיות דדין · הה"ד (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד זה אדם : יג [ה]אמר רבי שמעון בן לקיש הנה טוב מאד *) · זו מלכות שמים · והנה טוב מאד · זו מלכות הרומיים · וכי מלכות הרומיים טוב מאד אתמהא · אלא שהיא תובעת דקיון של בריות · שנאמר (ישעיה מה) אנכי עשיתי ארץ (ו) (י) ואדם עליה בראתי : יד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי · אמר רבי יודן זו שעה יתירה [ו]שמוסיפין מחול על קדש ובה נגמרה מלאכת העולם · על כן כתיב הששי · אמר רבי סימון בר מרתא עד כאן מונין למנינו של עולם · מיכן ואילך מונין למנין אחר :

פרשה י א ויכולו השמים והארץ וכל צבאם · [ז]כתיב (תהלים קיט) (א) לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך

מסורת המדרש א ברכות דף ה' · ב תנא דבי אליהו רבא פרק ל"א · ג סוטה דף ח' · ד לעיל פרשה ח' · ה ילקוט ישעיה רמז שכ"ד · ו ראש השנה דף ט' · פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ז עיין עירובין פרק עושין פסין דף כ"א · ילקוט תהלים רמז תתע"ח · ועיין ילקוט יחזקאל רמז שמ"א ·

חדושי הרד"ל

(ט) לפיכך אמרו חכמים כו' · מדה טובה · מאוד זה מדת פורענות כנ"ל · ופי' בזה שהפורענות באה מדה כנגד מדה הוא טובה גדולה לאדם · שיוכל לפשפש במעשיו להכיר על איזו ענין באה עליו הפורענות וישוב בתשובה עליו (וכן שמעתי בשם הגאון מוהר"א ווילנא ז"ל שפי' כן לשון רש"י בברכות (ה' ע"א) פשפש ולא מצא יסורין ההגון לאותו עון) : (י) ואדם עליה בראתי · ועל כורש נאמר שבראו לפרוע מן כ"ב ולשלח גלות ישראל וז"ש עליה להיות מושל עליה לתבוע דקיון כו' : (א) לכל תכלה כו' · שמים וארץ יש להם סיקוסים כו' מלאכת שמים וארץ · ולשון תכלה הוא נדרש על

חדושי הרש"ש

ולצדיקים רע להם ורע לעולם · כנ"ל : (ס) זה מלאך חיים · כי חכמי הטבע אמרו הרי מתחילת יצירת האדם היה מעותד למיתה מפני היותו מורכב ואיך אמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות · ולכן אמר שמדרש מלאך חיים והוא כינוי לחפץ ורצון אלהי (עמש"כ לקמן פנ"ט בפסוק הוא ישלח מלאכו) כי בחפצו יוכל להתקיים גלה כמו שנברא מאין בחפצו עי' רמב"ן : (ו) ואדם עליה בראתי · ובפסוק שלאחריו אנכי העירותיהו בצדק כו' הוא יבנה עירי כו' דקאי על כורש ככתוב ברש"פ כה אמר ה' למשיחו לכורש כו' :

מלידים

רש"י

הוזר וכתוב לא תוהו בראה וגו' : באים לחיי העולם הבא · שהן ממרקין עונות ומכפרין : תוכחת מוסר · מדת יסורין : הרי גיהנם · טוב מאד מגן עדן שהבריות מתייראין ואין חוטאין : מלאך החיים · שמדריך האדם לדרך חיים : מלאך המות · לכך נקרא טוב שמפחיד האדם לשוב אל הדרך הטובה והישרה : הרי מלאך החיים · שיוליכהו בגן עדן : שוקד · להביא פורענותן של ישראל · כדי שיוכלו לסבול שלא הגלם בימי החורף הדא הוא דכתיב הקודרים מני קרח עלימו יתעלם שלג (איוב ו' י"ז) שלא גלו בימי הקרח והשלג : ס"א את מוצא שתי שנים גלו ישראל עד שלא הגיעה זמנם לגלות שהיה להם לעמוד בארץ מנין ונושנתם והם גלו שתי שנים קודם כדי שלא ליתן פתחון פה למדת הדין לומר כשם שקיימת עליהם את כל דברי הטובה כך דין שיתקיימו עליהם כל דברי התוכחות הוי וישקוד ה' על הרעה וגו' (דניאל ט') ששקד להביאה קודם זמנה ע"כ · בעת יזורבו נצמתו וגו' שעתידין לגלות בטבת והקדים להגלותם בתקופת תמוז מפני שהולכים ערומים ויחפים שיוכלו לסבול הוי מדת הפורענות להם היתה טובה : כל המדות · תשעה וארבעים מדות שבהן נברא העולם : הנה טוב מאד · טובה מדת טובה ממדת פורענות למוד מדה כנגד מדה שאדם מודד בה : דקיון · עלבון · ס"א לשון שבר כמו דק מחוספס כלומר השבר והחמס שעושה לחבירו תובעת המלכות ע"כ : אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי · לתבוע דקיון שלה : יום הששי · ה"א יתירה להרבות שעה ראשונה אחרונה ליום ששי ראשונה לשבת : מתחלת מעשה · כלומר מיום ראשון ועד כאן מונין למנינו של עולם ויהי ערב ויהי בקר יום אחד יום שני יום שלישי עד יום ששי מששי ואילך מונין למנין אחר בכך וכך לאדם בכך וכך שנים לכך סמך ויכולו ולא אמר ויהי ערב ויהי בקר יום שביעי · ס"א ע"כ למנינו של עולם קודם שבא יום שביעי עדיין לא היה שבוע שלימה מאחר שבא יום שביעי בא השבוע שלימה ומכאן ואילך מונים שבועות וחדשים שמיטין ויובלות לפיכך כתוב ה"א בששי מה שאין כן באחרים :

מתנות כהונה

מתכשר עושה מלאכתו באמונה וטוב וכשר : הרי גיהנם · ומפני מוראה בני אדם הולכים דרך טובה : היאך להביאה · כדכתיב וישקוד על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' ודרשו חז"ל שזהו הצדקה שהגלה אותם שתי שנים קודם למנין ונושנתם כדי שלא יתקיים אבד תאבדון ועוד נראה עיקר שהקב"ה שוקד על הרעה היאך להביאה שתהא מדה כנגד מדה וכדמפרש והולך בשם ר"ש ב"ר אבא · ורש"י פי' [שהגלם בימות החמה] שאם הגלם בימי החורף לא יוכלו עמוד : כל המדות · פירש"י מ"ט מדות שבהן נברא העולם : מדה בנגד מדה · מאד דרש לשון מדה כמו שדרשו חז"ל בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך : זו מדה טובה · כלומר המדה שמודדין מדה כנגד מדה טוב הוא : הינון · היינו אותיות של זה · [וע' כ"ז במדרש קהלת בפ' את הכל עשה יפה] : דקיון · [פי' הערוך] עלבון ודין מי שעובר על דת : שעה יתירה · פירש"י ה"א לרבות שעה אחרונה לששי היא ראשונה לשבת ; למניינו של עולם · מתחלת ברייתו · יום א' לתחלת ברייתו [יום ב' לתחלת ברייתו] וכן כולם · מכאן ואילך מונין מנין אחר יום א' בשבת יום ב' בשבת או חדשים ושנים או שמיטות ויובלות · או ירמז שעד אלף הששי ימנו למניינו של עולם מכאן ואילך יתבטל סדר זמנים :

סיקוסים

*) זו מלכות השמים · כל הדרשות משנה טוב זה המות ושינה כו' ומלאך החיים כו' · ונראה לי נכון לבאר על פי התנחומא (פ' בראשית) הן האדם כו' אין כן אלא מיתה שנאמר הן קרבו ימיך למות · והנה וכן אחת היא כדאי' במדרש דברים (פר' י"א) אמר משה בדבר שקילסתיך (בהן לה' אלהיך השמים) בו קנסת עלי מיתה שנאמר הן קרבו כו' א"ל כו' מדה טובה הוא שאמרתי לך הן שנאמר הנה אנכי שולח מלאך הן צדיק בארץ ישולם · מעתה דרשו כ"ז מהנה כו' אין הנה אלא מיתה כו' והנה זה השינה שנאמר (שמואל א' כ"ו) והנה שאול שוכב ישן · הנה זה מלאך החיים כו' שנאמר הנה אנכי שולח מלאך · הנה זו מלכות שמים שנאמר הן לה' אלהיך השמים כן נראה לי : [מהר"י העשיל]

יפה תואר

עונותיו של אדם אבל קושיתו היא למה אמר מאד על היסורין דהא הם אינם טובים בעצמותם : וכי גיהנם טוב מאד · גם פה איננו מקשה רק על מאד · כי באמת הגיהנם טוב הוא לתת נאים כדרכיו והיושר והמשפט טובים הם · אבל כיון שבעצמותו איננו טוב לכן מקשה למה אמר מאד וכן יתפרש הקושיא בסימן שאח"ז וכי מלאך המות טוב מאד : והנה טוב מאד זו מדת הפורענות כו' זה הוא ג"כ מדת היסורין האמור בסי' ח' · רק שם מפרשי דהיסורים טובים מאד כי הם מביאים לחיי העוה"ב ורשב"א סובר כי לא בכל מקום יביאו היסורין לעוה"ב כי אם לא יקבלם באהבה ויבעט ביסורין אז לא יזכה בשבילם לעוה"ב אבל מפרש כי טוב מאד בשביל שיביא את הפורענות בשקידה ובעיון ולא באכזריות · כי גם ברוגז רחם יזכור וכדאיתא בפסחים פרק האשה שאפילו בעת הכעס זוכר את הרחמים וכן מדרים באיכה רבתי על הפסוק נשקד עול פשעי : והנה טוב מאד זה אדם · כי האדם הוא תכלית בריאת כל העולם : מכאן ואילך מונין למנין אחר · כי מולדות החדשים והשנים נמנים מיום לידת האדם בששי ולא מיום שבריאה אבל בטרם נולד האדם היה המנין מהבריאה :

כתיב לכל תכלה ראיתי קץ וגו' ומפרש ויכלו מלשון תכלה וקץ · ובפירוש המקרא לכל תכלה לכל דבר בארץ אשר יש לו תכלה וגבול ראיתי קצו וסופו · כי בששת ימי בראשית שם הקב"ה קץ ותכלה להם שלא יוסיפו ויתרחבו עוד · אבל רחבה מצותך מאד כי דיני התורה יתחדשו בכל יום ·

פירוש מהרז"ו

יסורין שגם היא בכלל טוב העולם : שעל ידיהם הבריות · כמ"ש שמ"ר פר' א' בסימן א' · ברכות ה' · ספרי ואתחנן פסוק ואהבת · וילקוט שם ועיין מדרש תהלים צ"ד : ודרך חיים וכו' · ור"ד כי נר מצוה ותורה אור אעפ"י שלמד תורה וקיים מצות לא יזכה לעוה"ב חיים הנצחיים כי אם ע"י יסורים שע"י יסורין הלב נכנע · ואז נכנס התורה ללב כי הרשעים תורתם מן השפה ולחוץ · ועיין לקמן סימן י"א ביתר ביאור : ט זו גן עדן · שזהו רצון הצדיקים וזה כל תקותם וטוב מאד והוא"ו המהפך מרבה גיהנם שגם הוא טוב שע"י הגיהנם נמנעים מלחטוא : אל יכנס לאוצרו · והוא מת ברעב · וכן בנמשל כמ"ש והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים · וזהו באוצר החיים כמ"ש הפייטן אור עולם באוצר חיים · ועל נפש הרשעים אמר ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע · נעזב מרחמי ה' : י זה מלאך חיים · ששומר את האדם בחייו כפי רצון מנהיג העולם וטבע בני אדם · והוא"ו המהפך אל היפך זה וכדלעיל בסימן ה' בארוכות וכמ"ש לעיל פר' ח' סוף סימן י"א · ואפשר דגם כאן כוונתו על חיים הנצחיים : יא זו מדת הטוב · כפי טבע ורצון מנהיג העולם לפי ראות עיני בשר_עיין שמ"ר סוף פרשה מ"ה כל טובי · והוא"ו המהפך על מדת פורענות : שוקד על הפורענות · מתקן ומדקדק להביא העונש כנגד העבירה · שיבין האדם איך נענש על חטאו מדה כנגד מדה · ויבין שהוא בהשגחה וישוב בתשובה · וכלשון הכתוב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו · ואין זה מלשון מהירות · אלא מלשון דקדוק ותקנה · וכלשון חז"ל שקדו חכמים על תקנות בנות ישראל : צפה הקב"ה · היינו מ"ש וירא אלהים וכו' מאד · ומאד הוא מדה כמ"ש ברכות נ"ד במשנה · ספרי ואתחנן פסוק · ואהבת בכל מאודך · בכל מדה שמודד לך : שבמדה שאדם · סוטה ח' ב' במשנה : לפיכך אמרו חכמים · הנה טוב זה מדת הטוב · והנה טוב זה מדת פורענות כמ"ש לעיל בסימן ח' וכאן ביתר ביאור : יב הוא אדם · עיין לעיל פר' ח' סימן ה' פירושו : יג דקיון של בריות · כמ"ש אבות פרק ג' הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו : ואדם עליה בראתי · שימשול עליה שיעשה דין ברשעים : דקיון · עיין לקמן פר' י' סוף סימן ה' עלבונם וחמסם : יד ובה נגמרה מלאכת העולם · בא לדרוש יום הששי ויכולו שמ"ש ויכולו שייך לסוף יום ששי וע"כ כתב הששי ויכלו · למנינו של עולם · יום אחד · יום שני · יום שלישי · הכל לבריאה מכאן ואילך מונין לשבת · אחד בשבת · ב' בשבת וכו' · ועי' מ"כ :

פרשה י סימן א ויכלו השמים · הוקשה לו מ"ש פר"א ברים פרק י"ח ויכולו השמים וכי כלו שמים וארץ מלהיות ומלעמוד עוד · אלא שכלו ממלאכת ומפועל ומלווי על"ל כמ"ש בפירוש הב' שהיל"ל ויכלו השמים והארץ · וכמ"ש ותשלם כל המלאכה · או ויגמרו · ע"כ דרש שבא ללמדנו שמים וארץ שיש להם תכלה בזמן שעתידין לכלות · כמ"ש כי שמים כעשן נמלחו · והארץ כבגד תבלה · ע"כ יש להם קץ במקום · אך דבר שאין לו תכלה וזמן אין להם קץ כי ארוכה מארץ מדה · ורחבה מני ים וכאן מרומז התורה במ"ש ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי · ודרשו שבת פ"ח · הובא ברש"י בחומש · הששי שנתנה בו התורה · לזה אמר ויכולו השמים והארץ אבל לא התורה: שנתנה בששי · והביא ראיה עפ"י מדה י"ז מפסוק לכל תכלה ראיתי קץ כל תכלה הם שמים וארץ וים וכל אשר בהם · כמ"ש ויכולו השמים וכו' לרמוז למ"ש כי השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ויש להם קץ באורך וברוחב וגובה ועומק · אך התורה שהיא נצחית שאין לה תכלה · ואין לה קץ במקום · ועל הרוחב הביא ראיה מפסוק · רחבה מצותך מאוד · וכאן איננו מפורש על האורך והגובה והעומק · ע"כ הביא מפסוק ארוכה מארץ מדה · שמדבר שם בתורה · כמ"ש בפסוקים הקודמים ויגד לך תעלומות חכמה וגו' · החקר אלוה תמצא וגו' גבהי שמים מה תפעל עמוקה משאול מה תדע · ארוכה מארץ מדה · ורחבה מני ים · ופי' הפסוק עפ"י מדה ט' וי"ז לכל תכלה בזמן ראיתי קץ במקום · מצותך שאין לה תכלה בזמן אין לה קץ במקום כי רחבה היא מן הים · וארוכה מארץ · וגבהה משמים ועמוקה משאול · ועיין לעיל פר' ה' סוף סימן ז' · ומ"ש גבהי שמים פי' משמים כמ"ש משאול

משנת דרבי אליעזר

בגמרא כמה פעמים אלמלא לא חטאו אבותינו לא באנו לעולם גם כ"כ והירס מלך יור שעשו עצמם אלוהות וכמו שמביא אח"ז ובתנם דתק כמ"כ לכתוב פירוש זר והמדרש עצמו מפרש דבריו :

מאד · לכל יש סיקוסים · שמים וארץ יש להן סיקוסים · חוץ מדבר אחד שאין לו סיקוסים · ואי זו זו התורה שנאמר (איוב יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים · ד"א לכל תכלה ראיתי קץ זו מלאכת שמים וארץ · שנאמר ויכולו השמים והארץ : ב רבי חמא פתח (משלי כה) הגו סיגים מכסף וגו' · [א] אמר רבי אליעזר בשם רבי יעקב משל לאמבטי שהיתה מליאה מים · והיו בה שני דיוסקוסים נאים כל זמן שהיתה מלאה מים לא היתה מלאכת דיוסקוסים נראית · (ב) כיון שפסקה וניער המים שבתוכה נראית מלאכת דיוסקוסים · כך (ג) כל זמן שהיה העולם תוהו ובוהו לא נראית מלאכת שמים וארץ כיון שנעקר תהו ובהו מן העולם נראית מלאכת שמים וארץ · (שם) ויצא לצורף כלי · נעשו כלים הה"ד ויכולו השמים והארץ וכל צבאם : ג כיצד ברא הקב"ה את עולמו אמר רבי יוחנן נטל הקב"ה שתי פקעיות · אחת של אש ואחת של שלג · ופתכן זה בזה ומהן נברא העולם · רבי חנינא אמר [ב] ארבע (ד) לארבע רוחות השמים · רבי חמא בר חנינא אמר שש · ארבע לארבע רוחות ואחת מלמעלן ואחת מלמטן · אדריינוס שחיק עצמות שאליה לר' יהושע בר חנניא · א"ל כיצד ברא הקב"ה את עולמו · א"ל כההוא דאמר רבי חמא בר חנינא · א"ל אפשר כן · אתמהא · הכניסו לבית קטן · א"ל פשוט ידך למזרח ולמערב לצפון ולדרום · אמר ליה כך היה מעשה לפני הקב"ה : ד [ג] א"ר הושעיא דרש רבי אפס באנטוכיא · אין לשון ויכלו אלא לשון מכה ולשון כלייה · משל למלך שנכנס במדינה וקילסו אותו בני המדינה וערב לו קילוסן · הרבה להן בדיצה הרבה להן בהדיוכין · לאחר זמן הכעיסו אותו · ומיעט להן בדיצה ומיעט להן בהדיוכין · כך עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות · משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתינות · יש מזל שגומר הלוכו לי"ב חדש כגון כוכב חמה · ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים יום והיא לבנה · ויש מזל שגומר הלוכו לשתים עשרה שנה והוא צדק · ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים שנה והוא שבתי · חוץ מן כוכב נוגה · ומאדים · שאין גומרין הלוכן אלא לד' מאות ושמונים שנה · (ובעי שאלה שנוגה מהלכת י"ב מזלות לעשרה חדשים · כל מזל כ"ה יום · (א) ומאדים חדש וחצי · כל מזל מהלך י"ב שנה ומחצה· והיאך אומר כן נוגה ומאדים אין גומרין הלוכן אלא לד' מאות ופ' שנה· חזינא תמיה לפיכך בעי שאלה) · ר' פנחס בשם ר' חנן דציפורין תני (ב) [ד] בנות שוח בשנה שנייה של שמטה נוהג קדושת שביעית שלהן · לפי שעושות פירות לשלש שנים · ואותו היום עשו פירות בן יומן · אבל (ה) לעתיד לבא הקב"ה מרפא אותה מכה שנאמר (ישעיה ל) ומחץ מכתו ירפא מחץ מכתו של עולם ירפא : ה [ה] א"ר יהושע בן לוי נשתכללו שמים בחמה ולבנה ובמזלות · ונשתכללה הארץ באילנות ובדשאין וגן עדן ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ט"ו · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ב עיין יומא דף כ"ד · ג ילקוט כאן רמז ט"ו · ד שביעית פרק ב' משנה א' · ראש השנה דף ט"ו · ילקוט ישעיה רמז ש"ב · ה ילקוט כאן רמז ט"ו ·

חדושי הרש"ש

(א) ומאדים שתי שנים ומחצה כל מזל שני חדשים ומחצה כנ"ל להגיה ע"פ המבואר בספרי התוכנים :
(ב) בנות שוח כו' · במ"כ ט"ס במס"כ וגמתרס ונ"ל במקומו ונהגו כי באילן אזלינן בתר חנטה

חדושי הרד"ל

כולן · נאמר בהן ויכולו השמים כו' וכו' נבאס שנכלל בהם כל מלאכת שמים וארץ · אבל התורה אינה בכללן : (ב) כיון שפסקה · בילקוט כאן הגי' שפתחה · ובילקוט משלי הגי' שפסקה מלשון פותקין ביבותיהן · וכן הנכון : (ג) כל זמן שהיה העולם תהו ובוהו · להמשילן למים כמ"ש שהיה העולם מים במים : (ד) לארבע רוחות כו' · שם כו' · גם הם כפקעיות של אש ושלג שהפתכן זה בזה קאמרי ובהא פליגי לומר שאין ערך העירוב במזגי שוה לכל רוח מד' רוחות · ולכן הוצרך לד' פקעיות שונות . שבכ"א מהן מזג אחר מאש ומים ושלג משונה מחבירו · ואידך מוסיף אף מעלה ומטה שאף האויר שלמעלה ושלמטה משונה מחבירו ממזג אחר ועיין זוהר ואדרא (כ"ד) · ומ"ד רק ד' סובר שלמעלה ומטה אחד הן · וסיבת שינויהן בא מסיבת ד' רוחות : (ה) נע"ל הקב"ה מרפא כו' מכתו של עולם כו' · אפשר אתיא כמ"ד לקמן פ' ע"ו אילן שאכל אדה"ר בנות שוח היה · ולכן קרי ליה מכתו של עולם .

מתנות כהונה

פרשה י סיקוסים · [פירש"י והערוך] מדה וקץ וזמן בל' יון : דיוסקוסים · [פירש"י והערוך] שלחנות מצויירים : שפסקה · קילוח אמת המים שמקלחת לתוך האמבטי : נעשו כלים · הכ"ף קמוצה ודרים כלי לשון תכלה : פקעיות · פי' [כריכות של שתי וערב נקראו כן : ופתכן · וערבן : שחיק עצמות · ישחקו ויטחנו וימחו עצמותיו : בהדיוכין · פי' הערוך טובות · ה"ג הערוך הרבה בדיצה והרבה בהדיוכין וכו' כך המזלות קצר להם הדרך כדי שלא יטרחו הרבה ואחר כך הרבה להם הדרך ונתמעט שמחתם· [ורש"י ז"ל פירש בד"א וגי' אחרת] : ובעית שאלה כו' · הילקוט לא גרים ליה וכתב האב"א שהוא הג"ה על הגליון : ה"ג אלא לת"פ שנה : בנות שוח כו' · [עיין כרים מסכת דמאי וע"א ובשביעית ובפרק קמא דמסכת ראש השנה ובכיל"ד מברכין בגמרא דנובלות ובערוך ויתבאר לך הכל יפה] · לשלש שנים ונשתרש בשנה השמטה : ואותו יום · בעת הבריאה : נשתכללו · בעת בדיצה · שלא ילכו מהרה : והרבה להם הדיוכים · פ"א הדוכים דרך בלשון יון ע"כ · קצרה משחטא נתן להם דרך ארוכה ונוח להם שילכו במהירות לכך יש מזל שגומר וכו' שביעית שלהן נוהג אפילו שנה שנייה · שלאחר שמיטה והיא בתשיעית לפי שהן בתר חנטה בשביעית ואסורין ואותו יום שבראן עשו כל מיני פירות בני יומן להודיעך

רש"י

פרשה י סיקוסין · קץ וזמן בלשון יון : לכל תכלה · לכל שכלול יש קץ שמים וארץ יש לו סיקוסים דכתיב ויכולו : הגו סיגים מכסף · כשאתה נוטל התערוב' שלו כמו בדיל ועופרת מיד ויוצא לצורף כלי : לאמבטי · כלי אבן שקבוע סמוך לכותל בתוך המרחץ ומכניסים לתוכו מים דרך חור שבכותל ודרך צנור ומספיקין המים לבני המרחץ פעמים חמים ופעמים קרים : דיסקוסים · שולחנות מצויירי' : כיון שנעקר תהו ובהו נעשו ככלים · הדא הוא דכתיב ויכולו נעשו כלים שיוצאים לצורפים ומזוקקים מבית הצורף : שתי פקעיות · לימוסיילי"ש בלע"ז : אחת למעלה · משמים : ואחת למטה · לארץ : הכניסו לבית קטן אמר פשוט ידך לכל צד · כלומר מה בית קטן זה שאתה עומד באמצע ומגיע לכל דפניו כך היה כל העולם כולו לפני הקב"ה : הרבה להם בדיצה · נוח להם לעשות שליחותו מהרה : מעט להם הדרך · שנתן להם דרך קצרה שיעשו שליחותו בנחת שלא ייגעו יותר מדאי : כעס עליה ומיעט לה נתן להם דרך רחוקה כדי ליגעם יותר כך קודם שחטא אדם היה הילוכן של מזלות ודרכן לכך נאמר ויכולו שניתן להם חסר וכליה שהכל לקה · במעשה אדם הראשון : בנות שוח עושות לשלש שנים דאי חנטו בשביעית לא יהיו מבושלים עד סוף שנה תשיעית ואזלינן כיון שחטא אדם הראשון לקה הכל ובאת מכה וכליה לעולם : בנות שוח · תאני מיוורתא

פירוש מהרז"ו

משאול מארץ · עפ"י מדה כ"ב ועיין עירובין דף כ"א ילקוט יחזקאל ב' · ועיין לקמן פרשה נ"ח סימן י"ב · ארוכה מארץ זו התורה : סיקוסים · רש"י פי' קץ וזמן בלשון יון · והערוך הביאו ולא פירשו והמ"ע כתב פירושו בלשון יון משקל ומדה וכאן כוונתי לשני הפירושים : זו מלאכת שמים · שכתוב בהם ויכולו השמים והארץ · ופירושו כפשוטו כמ"ש בפר"א הנ"ל שכלו ממלאכת · ומפועל ומציווי ראיתי קץ שכלה מלאכתו בששת ימים · אך רחבה מצותך מאד שאין לה קץ ותכלה שלא כלה מלאכתה ולא תכלה · וכמ"ש לקמן פר' מ"ט סוף סימן ב' אין לך כל יום שאין הקב"ה מחדש הלכה בבית דינו שלמעלה וזהו חדשים לבקרים והבן : ב הגו סיגים · פי' ד"א ויכולו השמים · עיין במ"ר ריש פרשה ז' : דיוסקסים · פירש במ"ע מין כלי וקערה עגולה · וכן שמים וארץ עגולים הם : כיון שנעקר תוהו ובוהו · בכל יום ויום בבריאת איזה בריה נעקר חלק מתוהו ובוהו עד שנגמר כל צבא שמים וארץ נעקר כל תוהו ובוהו · ותוהו ובוהו בברואים כדמיון סיגים בכסף · ודורש ויכולו שלא יתכן כפשוטו כנ"ל ברים סימן א' · מלשון כלים ע"פ מדת ממעל ואז היו ראוים לתשמיש העולם · וענין הדרשה לא עזב הקב"ה הבריאה לרשות עצמה כי הם תמיד בדמיון תשמיש כלים ביד המשתמש בהם · כך שמים וארץ כלים ביד יוצר הכל לכל הפצו · אך קודם עקירת הסיגים הם תוהו ובוהו לא היו חשובים שיקראו בשם כלים ודורש פסוק הגו סיגים מכסף · ויצא לצורף כלי · ובפסוק הקודם שמים לרום וארץ לעומק וכו' · וע"ז אמר הגו סיגים משמים וארץ · ואז ויכולו נעשו כלים · והצורף הוא הש"ת · שברא הכל בתורה · כל אמרת אלוה צרופה : ג ביצד ברא · הוא ד"א על מה שכתב ויכולו : שתי פקעיות · משל על כחות מעשה בראשית · כמ"ש חגיגה י"ב · והיו מותחין והולכין כשתי פקעיות של שתי · עד שכלו בדברו · ופקעיות הם כדורים · וזהו ויכולו · שמתחילה נתן בהם כח כפי שיעור ברצונו כביכול לצורך בריאת העולם · עד כלות המלאכה · והיה מתפשט והולך עד שכלה · ולעיל פר' ה' סי' ח' וכן לקמן פרשה זו סימן ה' איתא שאמר לעולמו די · שאלמלא כן היו מותחין והולכין עד עכשיו · אולי הכוונה שמתחלה נתן בהם כח זה שיהיו מותחין והולכין כשיגיעו לגבול שיעור יעמדו ולא ימתחו עוד · ושל אש שייך לשמים כמ"ש לעיל פר' ד' סי' ז' ושל שלג שייך לארץ כמ"ש כי לשלג יאמר הוא ארץ ומ"ש שפתכן זה בזה שטרפן ועירבן · הכוונה שהשמים והארץ דבוקים · ואחוזים זה בזה · השמים משפיעים והארץ מקבלת · וכן בהיפך · שהשמים מתפעלים ממעשה התחתונים כמ"ש והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר · ואם לא תשמעו · ועצר את השמים · ונ"ל שפירוש המאמר שמשתי פקעיות אלו נעשו אחד · כמ"ש ופתכן זה בזה · ומי שסובר ארבע היינו שהיה כל אחד כלול משתים · אש ושלג · וכן מי שסובר שש · ג"כ באופן זה : אפשר כן · ואיך יהיו מותחין והולכין · ואמר לו המשל של בית קטן · שיכול האדם לעשות בידיו בכל קצות הבית · שהרי ידיו מגיעים לכותלים · וכן כביכול הקב"ה ידיו מגיעים עד קצות השמים · ופועל מקצה השמים ועד קצה השמים כביכול בידיו · כמ"ש ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים · וכמ"ש ומעשה ידיך שמים : ד לשון מכה ולשון כליה · ד"א וכו' והדקדוק כמ"ש ברים הפרשה ע"פ מדה כ' וע"פ מדה נוטריקון ויך ויכלה : בדיצה · פי' בשמחה : בהדיובין · פי' במ"ע בלשון יוני והצלחה ורצון היכול להיטיב לאחרים : דרך קצרה ובמהירות · וגידול הפירות לפי מהלך המזלות כדלקמן פר' זו סימן ו' · וכמו שכתוב ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים · ולפי שהיו מהלכין במהירות וקצרה היו עושין פירות בכל יום · כמ"ש בת"כ ריש פר' בחקותי · הובא בילקוט שם : כל מזל מהלך י"ב · כך צ"ל כל י"ב מזל מהלך בשנה ומחצה : בנות שוח · שביעית ריש פרק ב' במשנה : מרפא אותה המכה · עיין לקמן פר' י"ב סי' ו' ופר' כ' סימן ה' ופר' נ"ה סימן א' · ומחץ מכתו של עולם · ובפסוקים הקודמים ונתן מטר זרעך וגו' · ולחם תבואות האדמה והיה דשן ושמן · והיה אור הלבנה כאור החמה · ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים · ביום חבוש ה' שבר עמו ומחץ מכתו ירפא הרי בהדיא שלענין הצלחת התבואות צריך להוסיף על המאורות כמו שהיו בתחילה · והכס ומתגם דרש אח"ע על עמו שכבר אמר ביום חבוש ה' את שבר עמו ת"ע למחץ מכתו של עולם · ומ"ש מחץ מכתו · כמ"ש מחלתי ואני ארפא · וזהו מ"ש כאן ויכולו ויך ויכלה · וע"פ מדה י"ז כמ"ש ומחץ מכתו ירפא · והנה המכה והקללה היה אחר חטא אדם ועונשו ודעת חז"ל שחטא אדם וקללתו ועונשו היה הכל בששי · כמ"ש לקמן פר' י"ח סי' ב' · ואז כבר נתקללו גם המאורות ופרשת ויכולו נאמר אחר כן · וזהו ויך ויכלה לעת ערב : ה נשתכללו · כתרגומו ויכולו ואישתכללו · והוא מלשון עיטור וכלילות יופי לשמחת חנוכה כמ"ש שמ"ר פר' כ"ט סי' ו' עטרתי כל מה שעשיתי · הה"ד ויכולו עכ"ל · ועיין שמ"ר ריש פר' כ' ועיטרה במאורות ופנסין · ועיין פסיקתא רבתי פר' מ"ו סימן ב' ענין העיטור והשכלול באריכות · שהשבת עיטרה

יפה תואר

ולא שם ה' קץ וגבול לה : הגו סיגים מכסף וגו' ונמשך לפי זה הכתוב על שלפניו שאמר שמים לרום וארץ לעומק וגו' וכן כבוד אלהים הסתר דבר דמיירי במעשה בראשית · ואמר כאשר הגו סיגים מכסף כי כאשר הסיר הקב"ה את התהו ובהו אז יצא לצורף כלי נראו השמים והארץ · וע"כ לא יתפרש כי בבריאת שמים וארץ לא פעל ה' רק להסיר התהו ובהו אשר המה היו מכוסים בהם לפני זה · דזה הוא כפירה בחידוש העולם · אבל פירושו פה תהו ובהו הוא כדאמרינן בחגיגה פרק שני תהו זה קו ירוק שמקיף את העולם בהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות וכו' · ופירושו שמתחלה כאשר ברא ה' את השמים והארץ היו התהו ובהו וזה קו הירוק והאבנים מפולמות עליהם וכהו אותם · וע"ז אמר והארץ היתה מכוסה ומסותרת בתהו ובהו · ואח"ז הסיר הקב"ה את התהו וזה קו הירוק כי יקיף את הארץ מבחוץ · ואת הבהו אלו אבנים המפולמות שתשקעם בתהום ואז נראו השמים והארץ · וזה ויצא לצורף כלי · ומפרש ויכלו מלשון כלי כי אז היו השמים והארץ שלמים ככלי : נטל הקב"ה שתי פקעיות כו' פי' שמתחלה ברא הקב"ה שתי פקעיות אלו מאש ושלג אשר המה כוללים היסודות כי לשלג יאמר הוא ארץ וזה עפר ומים והאש הוא אש ורוח שמהן נבראו העולם ובללם וערבם יחד והיו מותחין והולכין עד שנברא מהם העולם · וגער בהם שלא ימתחו עוד כדאיתא בחגיגה פ"ב ומפרש ויכלו מלשון שכללם ובללם יחד · והוא סובר שמאמצעיתו נברא העולם · ור"ח האומר ארבע סובר שהניח היסודות האלה לארבע רוחות השמים והמה נמתחו לנגד הפנים עד שנפגשו יחד · וכן הוא דעת רחב"ח האומר שש אך סובר כי גם מלמעלה ומלמטה נמתחו עד שנדבקו יחד באמצע : אפשר כן פי' איך יוכל להניח דבר בששה מקומות בזמן אחד · ובאמת היא שאלה של סכלות כי ה' אשר במאמרו ברא הכל לא יוגבל בזמן ובמקום · אך הוא הראה לו גם ע"פ שאלתו כי זה אפשרי גם לבן אדם העומד באמצע הבית ויגע בארבע פנות ולמעלה ולמטה מבלי להתנועע ממקומו : משל למלך כו' · במשל הזה מורה לנו כי הכל נברא בשביל האדם · כי כמו הדיצה והטובות נעשו רק לבני המדינה · כן המזלות והילוכן נעשו למען האדם · ויוסיפו בכשרותו ויתמעטו בחטאו : דרך קצרה ובמהירות תרתי מילי נינהו · כי מסלולם ודרכם היו קצרה · כי קרבו יותר אל הארץ וגם בדרך הזה מהרו מאד בהלוכם · וגם העונש היה בשנים כי ארכה להם הדרך ומהלכם היה במתינות :

רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי מכוללים היו המעשים והיו מותחין והולכין · וכל צבאם · א"ר אלעזר ג' צבאים הן · צבא לשמים ולארץ · וצבא לתלמידים · וצבא ליסורין · צבא לשמים וארץ שנאמר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם · ב צבא לתלמידים מנין · שנאמר (איוב יד) כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי (ו) עד יקום חלופי · וצבא ליסורים מניין שנאמר (שם ז) הלא צבא לאנוש עלי ארץ · וכל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ ומה הנייה לו וכימי שכיר ימיו · נחמן בריה דר' שמואל בר נחמן אמר אם זכה צבא לו ואם לאו צבא עליו · בנה בנין עלה בידו צבא לו · נפל ממנו ומת צבא עליו ; אכל פתו והנייתו צבא לו · עמדה בתוך גרונו וחנקתו צבא עליו · הרבה צבאים מינה הקב"ה לאדם הזה לתבוע דקיון שלו · הרבה דובים · הרבה אריות · הרבה נחשים הרבה שרפים · הרבה עקרבים · ולא עוד אלא כימי שכיר ימיו : ך בר סירא אמר אלוה (ז) העלה סמים מן הארץ · בהם הרופא מרפא את המכה · ובהם הרוקח מרקח את המרקחת · א"ר סימון אין לך כל עשב ועשב · שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו · ואומר לו גדל · הה"ד (שם לח) הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וגו' · (ח) לשון שוטר · (שם י) התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח · רבי חנינא בר פפא ור' סימון אמר ג כימה מעדנת את הפירות · וכסיל מושך בין קשר לקשר · הה"ד (שם) התוציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם · רבי תנחום בר חייא ור' סימון אמרו מזל הוא שהוא ממזר את הפירות : ך ה רבנן אמרי אפי' דברים

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ט"ו · וילקוט איוב רמז תתק"ח · ב עיין בבא בתרא דף קט"ז · ג במדבר רבה פרשה י' · ד שמות רבה פרשה י' · וויקרא רבה פרשה כ"ב · במדבר רבה פרשה י"ח · קהלת רבה פרשה ה' · תנחומא סדר חקת סימן א' · ילקוט כאן רמז ט"ו כל הענין ·

חדושי הרד"ל

ועיין תוס' ר"ה (י"ד ע"ב) : (ו) עד יקום חלופי · היינו זמן ת"ח אחר לעמוד במקומו לראש · וסמ"ש דהקתרגלי' ד הו נא ב"ר נתן שאין נוגעת בחברת' כמלא נימא : (ז) העלה סמים · על כל צבאם דקרא קאי · ולומר שהכל בכלל בריאתו של עולם · וכדלקמן · וכענין זה נאמר בס' ב"ס שלנו פ' ל"ח וכדוחק י"ל לענין צבא לו וצבא עליו דבסמוך שמאותן סמים שהרוקח מרקח מרקחתו לתענוג · מהן הרופא עושה תחבושת להעלות מורסא וליתה במכה : (ח) לשון שוטר · כמ"ש רש"י בסדר שופטים שוטר מכה וז"ש שמכה אותו וא"ל

רש"י

ובמקום אחר קורא אותן בנות שבע מפני שהביאו שבעה ימי אבילות לעולם למאן דאמר פרי שאכל אדם הראשון תאנה היתה · ס"א הוא פרי שקורין קברא פיא ע"כ : ויכלו · נתכללו ונתייפו הוא שיכלול : משוכללין · היו שמים כבר מיום ראשון ומותחין והולכין עד סמוך לחשיכה בערב שבת מיד ויכל אלהים ביום וגו' גער בהן והעמידן : ס"א מכוללין היו המעשים קודם יום הששי ובא לחלוק על דברי רבי יהושע בן לוי ע"כ : ימי צבאי · יסורין שבאין עלי לצבא ד"א הלא צבא לשון צביון כל צביוני של אדם אינו אלא על הארץ אבנה לי בית ואטע לי כרם אשא אשה ואוליד בנים ומה יתרון לו לסוף מניח הכל כימי שכיר ימיו שעוזב מלאכתו לערב . ולא דיו שמדקדקין אחריו לעולם הזה אלא עוד כימי שכיר ימיו מה שכיר הזה כל מה שהוא עושה מלאכה ביום לערב הוא מחשב עם בעל הבית כך כשאדם נפטר מן העולם בא ליתן דין וחשבון מכל מה שפעל : ס"א צבא לתלמידים לא שמעתי : שלשה צבאים הם · שהם לשון צביון ותאוה צבא לתלמידים שנאמר כל ימי צבאי איחל (איוב י"ד י"ד) לעיל מיניה מיירי בתלמידי חכמים אם יזקין בארץ שרשו וגו' מריח מים יפריח . ודרשינן ליה אם רואה אדם שתורתו פוסקת מזרעו ישא בת תלמידי חכמים וכו' ועל זה אמר איוב אם ימות גבר בלי תורה היחיה לפיכך היה כל צביוני ותוחלתי לתורה ולתלמידים : אם זכה צבא לו · צבאות השמים והארץ נעשו בשבילו ואם לאו צבא עליו הצבאות ילחמו עמו וימיתוהו ולא עוד אלא וכימי שכיר ימיו כלומר ומה יתרון לו אפילו אם ינצל מכל אלו שלא ישכנו נחש והרי כל עיקר שלא ינצל מיום המיתה : האדם מתאוה לחיים · אע"פ שכל ימיו בעמל ויסורין שנאמר הלא צבא לאנוש עלי ארץ (איוב ז') כל צביונו של אדם להיות חי על הארץ ומה יתרון לו בחיים וכימי שכיר ימיו בעמל ויגיעה ויסורין כפועל הזה · ונחמן בריה דרבי שמואל דריש ליה הכי צבא ממש ודריש הלא צבא לאנוש למ"ד של אנוש משמשת על אנוש ומשמשת מאנוש צבא לו וכו' ע"כ וכל צבאם מקים צבאם להם מה שמים וארץ ליתרונו של עולם אף כל צבאם ליתרונו של עולם הרבה דברים אתה רואה וסבור מה יתרון ותועלת יש בם אף הוא בכלל יתרונו של עולם : בהם הרופא מרפא את המכה והרוקח מרקח מרקחותיו · וכתב בן סירא העלתה ג' מן הארץ בהם הרופא וכו' ס"א בר סירא אמר וכל צבאם אלוה העלה סמים בהם הרופא מרפא את המכה · ובספרי רפואות שבבבל כתוב אלוה העלה סממנין מן הארץ בהן הרופא מרפא את המכה וכו' ע"כ : מעדנות · כימה מעדן את הפירות שכימה מחממת בימי הגשמים ומגנן את האילנות שלא ירקבו : ס"א משטרו · שוטר : התקשר · דאלו"ר : מעדנות · קישורין כמו אגג מעדנות אגג מקושר ע"כ : מושכות כסיל · מושך בין קשר לקשר כשינצו הפירות באילן כמין קשרים קטנים בכל ימות החמה מושכן ומגדלן ובין קשרי השבולין מגדלם החמה והגשם מעבכן · ס"א שממשיך הפירות באמצעיתו בין קשר של מעלה לזנבו של מטה מזל כימה משמש בימי הסתיו ומזל כסיל בימי הקיץ וכדגמרינן במסכת ראש השנה ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה רבי אליעזר אומר אותו היום שבעה עשרה במרחשון היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתמעטים ומתוך ששינו מעשה בראשית שינה עליהם הקב"ה מעשה בראשית והעלה מזל כימה ביום נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכן מצינו מקרא שבתהלים (א"ה מאד תמוה לי שמקרא זה הוא בספר משלי סימן כ"ו פ' יו"ד ואולי הוא מאיזה תלמיד טועה) רב מחולל כל שוכר כסיל ושכר עוברים והכי פירושו הקב"ה שהוא מחולל כל כשהוא שוכר מזל כסיל המשמש בקיץ כמו וישכרו שוכר עוברים אזי מונעים עוברי הים מלעבור בתוכה מפני הסכנה שרוח סערה מנשבת באותו עת עד שמזל כימה משמש וכמו שאמרנו למעלה הנותן בים דרך מעצרת עד החג ובמים עזים נתיבה מהחג ועד חנוכה אבל מהחג ועד עצרת אין פורשים בים כלל ענין אחר שמעתי רב מחולל כל נאמר על בעל הבית שבונה בניינים ושוכר פועלים כסיל שאינו אומן לעשות מלאכתו שוכר גם עמו עוברים ושבים בדרך שרואים אותו הפועל שאינו עושה יפה ומלעיגים עליו וזהו שוכר כסיל שוכר עוברים והראשון עיקר : התוציא מזרות וכו' · היה לו לומר מזלות : מזרות · לשון הפרשה כמו הנה זורה את גורן השעורים : אפילו דברים שאתה רואה מבוזה · כמו ואני ארבה בשגאי (תהלים

מתנות כהונה

ויכלו דרש לשון שכלול : מכוללים היו כו' · בשעת בריאותן נבראו דרך כלל מקושר ומעובה בלי חיתוך ופירוד · והיו מותחין והולכין כל ו' ימים על שיעורם עד שאמר הקדוש ברוך הוא די · ופירוש הכתוב כך ויכלו כבר היו מכוללים והיו מותחין והולכין עד יום ז' ואז אמר הקב"ה דיו בדיבור זה ויכל אלהים כו' · [וכ"ה בסוף הפרשה] : ג' צבאים הן · פירש"י ל' חפץ ורצון ותאוה : כל ימי צבאי · מדבר בתלמידים כדאיתא ביומא [פ"ז ולקמן פס"ח] : וכימי שכיר · כמו שכיר יום בבא השמש מועד צאתו : צבא לו · חיל צבאות ורש"י פירש צבאות השמים והארץ נעשו בשבילו : ואם לאו צבא וחיל יבא עליו וימיתוהו · והספר עצמו מפרש והולך בנה בנין כו' : דקיון · עלבון ופרעון חובו : העלה סמים · הצמיח ודרש צבא מלשון חפץ ורצון והקיים : כימה · כוכב ברקיע : מעדנת · נותנת בהם טעם טוב לעדן אותן : בין קשר לקשר · פירש"י כשינצו הפירות באילן כמין קשרים קטנים ובין קשרי השבולין מושכן ומגדלן : ממזר · עושה אותם רך מלשון ביצים מוזרות ורש"י פירש מפזר אותם ומפרים אותם כמו הנה זורה

יפה תואר

ג' צבאים הם · לשון צבא מורה כב"מ · על המון ורבוי ומונה אלה השלשה אשר עליהם העולם מתקיים · הא' צבא השמים והארץ ושם המון הגלגלים והמזלות אשר בשמים ורבוי המינים אשר בארץ · אשר אם נפקד אחד מהם נחרב העולם כנודע · הב' צבא התלמידים המרבים ומגדילים את התורה בשבתם יחד · שעל התורה העולם עומד · הג' צבא היסורים ע"ד רבים מכאובים לרשע · והיסורים המה המעוררים את האדם לתשובה וגם התשובה היא לקיום העולם · ויש מהפשטנים האומרים כי צבא הוא זמן ולדבריהם מונה השלשה אשר צבא וזמן קבוע להם · הנה צבא השמים והארץ הוא ע"ד לכל זמן וגו' · צבא לתלמידים שצריכים זמן לבוא אל תכלית הלמוד וכדאיתא בפ"ק דע"ז עד מ' שנים לא קאי איניש אדעתיה דרביה · וזמן קבוע גם ליסורין כדאיתא שם בפרק ר' ישמעאל על פסוק וחליים רעים ונאמנים · כיון שהגיע זמנו לצאת כו' ע"ש ופה בא המדרש לכלול שתי הוראות יחד : אם זכה צבא לו · דריש את הקרי והכתיב דכתיב על וקרינן עלי · ואם זכה הוא כפי הקרי כי כל הצבא אשר עלי הארץ הוא לאנוש לטובתו ולתועלתו והוא ימשול בהם · ואם לא זכה אז הוא כפי הכתיב דיתפרש הלא צבא ארץ לאנוש על אנוש כי המה שולטים בו לרע לו : אין לך כל עשב ועשב כו' · איידי דהזכיר את בר סירא העלה סמים מן הארץ מזכיר ג"כ את דברי ר' סימון אין לך כל עשב · ופי' הדברים שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל · כי השפעת כל מזל על הארץ אם יביא קור או חום אם לחות או יובש · זו תפעל על הצמחים לצמוח לפי האיכות הנדרשת לכל מין ומין מהצמחים : התקשר מעדנות כימה וגו' כימה מביאה קור וכסיל חום · והחום כשהוא במדה מגדיל ומבשל את הפירות · והקור והלחות ומעדנות את הפירות כי יוסיף בהם רטיבות ומתיקות : שממזר את הפירות · מלשון זורה כי כאשר יעדן

פירוש מהרז"ו

עיטרה ושכללה הכל ע"ש · וריב"ל סובר שהשכלול והעיטור יפוי המאורות בשמים ויפוי הצמחים בארץ : מכוללים היו המעשים · וגירסת רש"י במדרש משוכללים היו המעשים מיום ראשון · והיו מותחין והולכין עד סמוך לחשיכה ערב שבת · מיד ויכל אלהים ביום השביעי גער בהם והעמידן עכ"ל · ומ"ש ביום ראשון · היינו השמים שנבראו בראשון · וכן מעשה כל יום נכלל ביומו ביופיו והדרו · אלא שהיה מותח והולך · ובערב שבת כלו ולא נמתחו עוד · שאמר לעולמו די כמ"ש לעיל בסי' ג' ולעיל פ' ה' סי' ח' · וזהו ויכולו כפשוטו · ולדעת הא' של ריב"ל ניתן להם עיקר היופי ביום ו' לעת ערב · ופי' תיבת ויכולו מלשון שכלול · ודעת ר' סימון שהופיע כל אחד בזמנו ויומו · ופי' ויכולו כפשוטו שכלו מלהמתח עוד וכמ"ש בסוף הפרשה : ג' צבאים הם · מאמר זה נ"ע שכל התנ"ך מלא מתיבת צבא · ואיך אמר ג' צבאים הם · ומאין לו לדרוש זכה צבא לו לא זכה צבא עליו · ע"כ נראה לי בס"ד שכוונתו על ג' צבאים שבספר איוב שאין באיוב אלא ג' פעמים צבא · אחד באיוב ריש ז' הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו : וכל הפרשה מדבר מגודל וריבוי יסוריו כמ"ש שם הים אני ואם תנין כי תשים עלי משמר · הרי צבא של יסורים פי' הרבה יסורים כצבא · וזהו שהתחיל הלא צבא לאנוש · אנוש מסובב בצבא יסורים · והב' באיוב יו"ד י"ז תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי חליפות וצבא עמי · והמדרש במ"ש צבא לשמים ולארץ גלה עומק כוונת פסוק זה שמ"ש וצבא עמו כוונתו ע"פ גז"ש צבא שמים וארץ כמ"ש וכל צבאם · וזהו פי' הכתוב תחדש עדיך הם שמים וארץ כמ"ש בתורה סוף וילך העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ ועדות אלו שראוים להיות בעזרי להעיד על צדקי · וכמ"ש איוב ט"ז י"ח · הנה בשמים עדי וסהדי במרומים · תחדש עדיך נגדי שיעמדו נגדי להעיד על עוני כמ"ש לעיל פר' ד' סימן ז' · אם זכה ויגידו שמים צדקו · לא זכה יגלו שמים עונו · והארץ מתקוממה לו · ותרב כעשך עמדי · וכמ"ש נחמן ברי' דר"ש ב"נ זכה צבא לו · לא זכה צבא עליו · וזהו שאמר חליפות וצבא עמי · פי' שבאמת צבא עמי צבא שמים וארץ הם עמי להעיד לצדקי כנ"ל ואתה עשית חליפות שתחדש עדיך עדי · והג' באיוב י"ד אם ימות גבר היחיה כל ימי צבאי איחל עד בא חליפתי ודרש המדרש כמ"ש חז"ל דוד שהניח בן כמותו נאמר בו שכיבה · יואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו מיתה · והתלמידים נקראו בנים · וכאלו לא מת אם מעמיד תלמיד כמותו · וזהו אם ימות גבר היחי' · רק אם מעמיד חלופו תלמיד כמותו אף שמת הרי הוא חי · כשאומר שמועה משמו · שפתותיו דובבות בקבר · הנה הבאתי ג' פסוקים שכתוב בהם צבא כסדר שכתובים באיוב והמדרש הביא כפי חשיבותן · צבא שמים וארץ · צבא תלמידים · צבא יסורים : וכל צביונו של אדם · הוא ד"א על פסוק הלא צבא לאנוש וגו' · בלשון ארמי רצון · ופירושו שאם כל רצוני אינו אלא על הארץ בדברי הבל של ישוב הארץ מה הני' שהכל הבל ולא יחי' לעולם אלא כימי שכיר ימיו במספר · במהרה יחלופו · ומה יענה ליום הדין עיין שמ"ר פר' כ"ה סי' ב' : אם זכה צבא לו · פי' בא לפרש מ"ש חליפות וצבא עמי · שהצבא מתחלף לפי הזכות · וכמ"ש לעיל שאם זכה יגידו שמים צדקו · לא זכה צבא עליו · יגלו שמים עונו כדלעיל · זהו בצבא שמים · ובא עוד לפרש · צבא ארץ · בנה בנין וכו' · וכולל בדרשה זו · מ"ש הלא צבא לאנוש עלי ארץ · שנראים שהם כב' כתובים המכחישים · לאנוש משמע לעזרתו · עלי ארץ · משמע למשול עליו · ודרש זכה צבא לאנוש · לא זכה צבא עליו · כי עתה מפרש צבא כפשוטו · על צבא וחיל שבארץ · וכמ"ש חליפות וצבא עמי · יעוד דרש הלא צבא לאנוש עלי ארץ · הרבה צבאים שיתבעו עלבונו · מאחרים · ועלבון אחרים ממנו · ולא עוד שסוף הכל למיתה עומד · וכימי שכיר ימיו במלאכתו · וכמ"ש שנים שנים כשני שכיר · ומ"ש דקיון כדלעיל פר' ט' סי' י"ג · דקיון של בריות : ך בר סירא · לשון רש"י במדרש בר סירא אמר וכל צבאם · הרבה דברים אתה רואה · וסבר מה הנייה יש בהם אף הוא בכלל יתרונו של עולם · בהם הרופא מרפא את המכה · הרוקח מרקח מרקחתו · וכתב בן סירא · אלוה העלה סמים מן הארץ · כנ"ל להגי' דברי רש"י המשובשים מאד · והכוונה · שבן סירא לא דרש פסוק זה · אלא שהוא אמר כן בספרו · וחז"ל דרשו עפ"י זה · הפסוק וכל צבאם · ומקומם לקמן סי' ז' (ובפס ס"א כתב · בר סירא אמר וכל צבאם אלוה העלה סמים כו') : העלה סמים מן הארץ · לפרש וכל צבאם מלשון רצון כנ"ל ע"פ מדת ממעל · ועי' מ"כ · ובכל עשב ובכל ברי' יש רצון ותועלת · לרפואות · וזהו בצבא ארץ · וכן בצבא השמים · כמ"ש ר' סימון שצבא השמים משפיעים בעשבי הארץ · לכך קרא אותם בלשון צבא · ולא בלשון חיל ודמתרגם · וכל חיליהון · וגם כלל צבא השמים והארץ בצבא אחד · כמ"ש צבאם : לשון שוטר · ע"פ מדת ממעל שעושה פעולת שוטר · שמכריח לקיים הדין של השופט · וכן חוקות שמים · מכריחים את העשבים שיגדלו : מעדנת את הפירות · כ"ל שפירושו מלשון וילך אליו אגג מעדנות · שפירושו מלשון קשר שהיו ידיו קשורות · וכאן התקשר מעדנות כימה · פירושו שכימה קושרת הגידים והצנורות היניקה של כל העשבים ופירות וזהו שאמר וכסיל מושך בין קשר לקשר · ונכלל בזה ג"כ מלשון עידון והמתקה · שנותן טעם בפירות : התוציא מזרות · פירושו מזלות וכפירוש הב' במ"ר פר' יו"ד בסי' ח' שהרי"ש והלמ"ד מתחלפין · ולכך החליף לכתוב מזרות לרמז על הקשרים הנ"ל · ופסוק זה סמוך לפסוק הקודם · וממזר הוא מלשון אריגה כמו מוזרות בלבנה · ועל כן נקראו מזרות שמווין ואורגים גידי העשבים והפירות · ועיין ערוך ערך מזר : ך אפילו דברים · דורשים וכל צבאם שכולם לתועלת

שאתה רואה אותן (ג) שהן יתירה בעולם כגון זבובין ופרעושין ויתושין א אף הן בכלל ברייתו של עולם הן · ובכל הקב"ה עושה שליחותו · אפי' ע"י נחש · אפי' ע"י יתוש · אפי' ע"י צפרדע · רבי תנחומא אמר לה בשם רבי מנחמה רבי ברכיה בשם רבי חלבו רבי אחא הוה משתעי הדין עובדא ב חד בר נש הוה קאים על כיף נהרא · חמא חד עורדען טענה חדא עקרב ומגיזה יתיה נהרא וכיון דעבדת שליחותיה אחזרתא לאתרה · רבי פנחס בשם רבי חנן דציפורין אמר עובדא הוה בחד גבר דהוה קאים למחצד בהדא בקעת בי טרפאי חמא חד עשב וליקט יתיה ועבדיה כלילא לראשיה אזלא חד חויא ומחא יתיה וקטיל יתיה · (ט) אתא חד גבר וקם למסקר בההוא חויא · אמר תמה אני על מן דקטל הדין חויא אמר ההוא גברא אנא קטלית יתיה · תלה אפוי וחמא לההוא עשבא עבידא כלילא לראשיה · אמר מן קושטא את קטלית יתיה א"ל אין · א"ל יכיל את מרים הדין עשבא מן ראשך · א"ל אין · כיון דארים יתיה א"ל את יכול קריב הכא ומרים הדין חויא בהדין חוטרא · א"ל אין · כיון דקרב לההוא חויא מיד נשרו אבריו · רבי ינאי היה יושב ודורש בפתח עירו · ראה נחש (י) מרתיע ובא · והוה מרדף ליה מן הדין סיטרא · והוה חזר מן דין סיטרא · ועוד הוה רדיף ליה מן הדין סיטרא והוה חזר מן דין סיטרא אמר זה הולך לעשות שליחותו · מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת · ג רבי אלעזר (יא) הוה יתיב מטייל בבית הכסא · אתא חד רומאי ותרכיה וקדים יתיה ויתיב ליה אמר לית דין על מגן · מיד נפק חד חויא ומחא יתיה וקטל יתיה · וקרא עליו (ישעיה מג) ואתן אדם תחתיך ואתן אדום תחתיך · רבי יצחק בר אלעזר הוה קאים ומטייל על משוניתא דימא דקיסרין ראה שם קולית אחת · והוה מצנע לה והות מתגלגלא · מצנע לה והות מתגלגלא · אמר זאת מוכנת לעשות שליחותה · עבר חד בלדר ונכשל בה ונפל ומת אזל פשפשוניה ואשכחוניה טעין (ד) כתבין בישין על יהודאי דקיסרין:

ד טיטוס הרשע נכנס לבית קדשי הקדשים וחרבו שלופה בידו וגידר את שתי הפרוכת · ונטל שתי זונות (ה) ובעלן על גבי המזבח · ויצא חרבו מלאה דם · אית דאמרי מדם הקדשים · ואית דאמרי (ו) מדם שעיר של יום הכפורים וחירף וגידף ונטל כל כלי בית המקדש (ז) ועשאן כמין גורגותני אחת והתחיל מחרף ומגדף כלפי מעלה ואמר לא דמי ההוא דעביד קרבא עם מלכא במדברא ונצח ליה · להוא דעביד קרבא עם מלכא בגו פלטין דידיה ונצח ליה · ירד לספינה כיון שירד מחאיה נחשלא בימא · אמר דומה זה שאין כחו של אלוה של אומה זו אלא במים · (ח) דור אנוש לא פרע מהן אלא במים · דור המבול לא פרע מהן אלא במים · פרעה וכל חילו לא פרע מהן אלא במים · אף אני כשהייתי בתוך ביתו וברשותו לא היה יכול לעמוד בי ועכשיו לכאן קדמני · סבור הוא שיהרגני במים · א"ל הקב"ה רשע חייך מבריה שהיא פחותה מכל הבריות שבראתי מששת ימי בראשית בה אני נפרע מאותו רשע · מיד רמז הקב"ה לשר של ים ועמד מזעפו · כיון שהגיע לרומי יצאו כל גדולי רומי לקראתו וקילסו אותו · כיון שעלה לרומי נכנס למרחץ · כיון שיצא הביאו פיילי פוטירין של יין לשתותו ונכנס יתוש בתוך חוטמו והיה נוקר את מוחו והולך עד שנעשה גדול כמו גוזל של שתי ליטראות · והיה מצוה ואומר פצעו מוחו של אותו האיש ודעו במה אלהיהם של יהודים נפרע מאותו האיש · מיד קראו לרופאים ופצעו מוחו · והוציאו כגוזל של שתי ליטראות · אר"א בר רבי יוסי אנא חמיתיה ברומי תרתין ליטרין מהכא וגוזלא מהכא ותקל חד לקביל חד · ונטלו אותו ונתנו אותו בתוך קערה אחת · כל מה דהוה הדין שני הוה הדין שני · פרח יתושה · פרחה נפשיה דטיטוס הרשע: ח ויכל אלהים ביום השביעי וגו' · ה א"ר חנינא משכני רבי ישמעאל ב"ר יוסי אצל פונדק אחד ואמר לי כאן התפלל אבא של שבת בערב שבת · ר' ירמיה ור' אחא אמרי

מסורת המדרש א עיין שבת דף ע"ז · ב עיין נדרים דף מ"א · ילקוט קהלת רמז תתקע"ב · ג ברכות דף ס"ב ע"ב ע"ש · ירושלמי שבת סוף פרק ו' · ילקוט ישעיה רמז שט"ז · ד גיטין דף נ"ו · ויק"ר פ' כ"ב · במדבר רבה פ' י"ח · קהלת רבה פרשה ה' · פרקי דר' אליעזר פרק מ"ט · תנחומא סדר חקת סי' א' · ילקוט קהלת רמז תתקע"ב · ה עיין ברכות דף כ"ז כל הענין · ילקוט כאן רמז ט"ו ·

חדושי הרש"ש

כידוע : (ג) שהן מיותרין בעולם כצ"ל : (ד) כתבין בישין כו' עמש"כ בויק"ר פ' כ"ב בס"ד · ועוד יל"פ דכתבין בישין היינו מה שהוא רשם וכתב עלילות רשע על היהודים דקיסרין למסור עליהם שקר : (ה) ובעלן ע"ג המזבח · במ"כ ושמא הא והא איתא כ"ה להדיא בויק"ר שם : (ו) מדם פר ושעיר של יום הכפורים כצ"ל : (ז) ועשאן כמין גורגותני כו' · בויק"ר שם ובקהלת פסוק ויתרון ארץ הלשון יותר מתוקן ע"ש : (ח) דור אנוש כו' דור המבול כו' · הא דלא חשיב נמי דור הפלגה שג"כ נידונו במים

חדושי הרד"ל

וא"ל גדול : (ט) אתא חד גבר כו' · כ"ה בויק"ר פ' כ"ב ובמ"ר פ' י"ח וכצ"ל : (י) מרתיע ובא · פי' בכעס עיין תוס' ברכות (ל"ג ע"א) : (יא) הוה יתיב בכנס"כ · כצ"ל (ותיבת מטייל נשתבשה מעובדא דלהלן

מתנות כהונה

זורה הגורן : בכלל ברייתו · יש בהם צורך וגם המה עיקר הבריאה · [כל הענינים האלו תמצא בויק"ר פכ"ב ובמד"ר פי"ח ובקהלת פ' ויתרון ארץ] : הוי משתעי · היה מספר המעשה הזה כ"מ שאינו מדבר רק בסיפור דברים בעלמא הוא אומר משתעי · [ובקהלת רבה גרס כהלין פירוש באלו מעשים ורש"י גרס כדין] : הוה קאים כו' · היה עומד על שפת הנהר : חמא כו' · ראה צפרדע אחת שהיה טוען ונושא עליו עקרב א' ומעבירו על הנהר : מגיזה · מעבירו כד"א וכן נגוזו ועבר : כיון שעשה העקרב שליחות שנשתלח לו מן השמים הצפרדע החזירתו למקומו ועיין בויקרא רבה ובקהלת שהמיתה שם בן אדם : דהוה קאים למחצד כו' · שהיה עומד לקצור הקמה בשדה : בהדא בקעתא · בבקעה זו של בי' טרפא שם מקום : חמא כו' · ראה עשב א' ולקט אותו ועשה ממנו עטרה לראשו : אזלא כו' · הלך שם נחש א' והכה הוא את הנחש והמית אותו : אתא כו' · בא שם איש א' ועמד לראות ולהסתכל ומתמה באותו נחש מפני שהיה חבר ומכיר כחו של אותו נחש ואמר תמה אני על מי שהמית הנחש היה אומר אותו האיש הקוצר אנכי הרגתיו : תלה כו' · היה תולה עיניו והרים פניו למעלה : וחמא כו' · ראה לאותו עשב שעשה עטרה לראשו והכיר העשב שהוא מגין ומציל בפני ארס הנחש : אמר לאותו קוצר מן קושטא [כו' · באמת שאתה הרגת אותו ה"ג קטלית יתיה א"ל אין א"ל יכיל כו' והכי מוכח בויק"ר דגרס מן קושטא אנא קטלית יתיה ושם חסר עד קטלית] יתיה ומצאתי כשם רש"י ז"ל מן קושטא וכו' כדין הרגת אותו מאחר שיש עמך אותו עשב וקשה לי א"כ למה שמע אליו שוב להסירו מראשו אטו בשופטנא עסקינן : יכול את כו' · יכול אתה להרים ולהסיר אותו עשב מעל ראשך א"ל אין וכן עשה · וכיון שהרימו והסירו א"ל יכול אתה לקרב לכאן ולהרים ולנגוע בזה הנחש בזה המטה שהיה בידו : נשרו · נפלו מפני חוזק ארס הנחש : מרתיע · לשון ניענוע ונדנוד כד"א נרתע לאחוריו בפ' קרח גרס מרתיח ל' רתחא וכעס ענייתו : ה"ג והיה מרדף ליה מן דין כו' · פירוש רבי ינאי היה רודף הנחש מצד זה והיה חוזר ובא מצד אחר · [ה"ג ועוד הוה רדיף ליה מן הדין סטרא והדר חזר מן הדין סטרא והכי א' במד"ר ובויק"ר] : הברה · קול הכרה : הוה יתיב מטייל · פירש"י לעשות צרכיו · ול' נקי דבר ובירושלמי פ' במה אשה תמצא מעשה זה בלשון אחרת : רומאי · עובד כוכבים א' מן רומי : ותרכיה · וגרשו : וקדם · והקדימו וישב לו : לית דין כו' · אין זה בחנם בא לידי שינערני כ"כ מיד יצא נחש אחד והכה אותו והמיתו : ומטייל · כמשמעותו : משוניתא · חוף הים ועי' בערוך : קולית · עצם של רגל מן המת : והות מתגלגלא · כל עוד שהיה מניע אותה היתה חוזרת ומתגלגלת באמצע הדרך : בלדר · פי' הערוך שר חשוב מהיכל המלך : פשפשוניה כו' · חפשוהו בבגדיו וכלי תשמישו ומצאו אלו שהיה נושא כתבים רעים על היהודים מעיר קסרין : טיטוס הרשע · כל זה מבואר בפרק הניזקין : שתי פרוכת · שהיו באמה טרקסין שהיה ספק אצלם אם היא מן קדש או מן קדשי קדשים וקראו חז"ל אמה טרקסין : על גבי מזבח · [ובויק"ר ובמד"ר] ובילקוט קהלת גרס על ספר תורה ושמא הא והא איתא : מדם הקדשים · נתלכלך הפרוכת ונגע בחרבו [כן פירש"י] : [ועשאן כמין גרגותני · בפרק הניזקין ובכל המדרשים הל"ל ל"ג הכי וע"ש : גרגותני · סל] : כלפי מעלה · שאמר שהרג את עצמו : לא דמי כו' · אינו דומה מי שעושה מלחמה עם המלך במדבר ומנצח אותו כו' : ה"ג מחאיה נחשלא בימא · פי' הכהו נחשול בים : דומה זה · כלפי מעלה אמר כן נדמה בעיני שאין כו' : לכאן קדמני · [לכאן] קדם אותי : פיילי פוטירין · [פי' הערוך] כוס של משקין ששותין אחר המרחץ ורש"י פי' כוס קיסר · ונראה שהוא מזרק יין שכן קערה ת"י פיילי : אנא חמיתיה כו' · אני ראיתי לאותו גוזל ברומי והיו מניחין שתי ליטרות בכף מאזנים מזה והגוזל בכף מאזנים מזה היו שוקלין בשוה זה כזה : שני · חי ור"ל שונה ומחליף כח · והערוך גרס

רש"י

ק"ב) : היה משתעי כדין · כזה שאמרנו בכל עושה הקב"ה שליחותו אפילו ע"י נחש וכו' : חמא חד עורדען כו' · ראה צפרדע שנושאה עקרב על גבה ומגיזה יתה והיתה מעבירתו עבר נהר · מגיזה לשון העברה כמו מגיזת עיברא : למחצד · לקצור : אמרין קושטא · כדין הרגת לאותו נחש מאחר שהיה עמך אותו עשב : מטייל לעשות צרכיו · לשון נקי : משוניתא דימא · שפת הים : בלדר · שליח ע"כ : נשרו איבריו · שכח העשב הצילו מארס של נחש קודם לכן : מצנע לה · שלא עכשיו יכשל בה אדם : והיא מתגלגלה · ויוצאת : חרבו מליאה · איכא דאמרי מדם הקדשים שנתלכלך הדם שבפרוכת ונגע בו חרבו ואיכא דאמרי מדם שעיר של יום הכפורים : וחרף וגדף · שהיה אומר עצמו הרג כינוי ונטל כל כלי בית המקדש ועשאן גרגותני ומפרש במסכת גיטין נטל הפרוכות ועשאן כמין גורגותני והביא כלי בית המקדש והניחן בהם והושיבן בספינה להשתבח בעירו : נקיטא ברבריא · מלך שבידו הנצחון בלשון יון : פיילא פוטירון · כוס קיסר ס"א פיילא פיאול בלע"ז : פוטרין · בשמ"י : כל מה דהוה שני הדין · כל אותם השנים שהיה היתוש חי היה טיטוס חי עד כאן : ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה · אמר רבי חנינא משכני רבי ישמעאל בר יוסי אצל פונדק אחד · אמר כאן התפלל וכו' : רבי ירמיה מקשי אפשר שהתפלל של שבת בערב שבת ולא צריך לאקשוי דאמרי שלקין מערב שבת לצפורין ואמרו כבר התפלל ר' חנינא

פירוש מהרז"ו

לתועלת · ונקראו נבא · מלשון רצון כל"ל בריש סי' הקודם ועיין כל זה ויק"ר פר' כ"ב בסימן א' במ"ר פר' י"ח סי' כ"ב קהלת רבה פסוק ויתרון ארץ · ועיין תד"א סוף פרק א' · הא למדת שלא נבראו בהמה חיה ועוף שקצים ורמשים בעולם · אלא לרפואה לבני אדם על הארץ : ר' אלעזר · בירושלמי פרק ששי הלכה ט' · במס' שבת : גרגותני · פירשתי שם בויק"ר פר' כ"ב : כל מה וכו' · פירשתי שם בויק"ר : ח ויכל אלהים · וכי ביום השביעי כלה · וכמ"ש לקמן ריש סי' ט' · וכאן חסר העיקר · וצ"ל מכאן שמוסיפין מחול על הקודש נמצא שכלה מלאכתו בשביעי · אך הקב"ה אינו צריך לתוספת · כמ"ש לקמן ריש סי' ט' · ואגב ענין זה של הוספה מחול על הקודש · הביא מעשים אלו לכאן ועיין בירושלמי ברכות פרק ד' · ובירושלמי תענית פרק ד' הלכה א' שעל שאמר שם שמוסיפין מחול

יפה תואר

יעדן את הפירות ישב רוח ויזרה את החלקים הרעים המרקיבים אותם וירחקם מהם : בכלל ברייתו של עולם הן · כי לא ברא דבר אחד לבטלה כדאיתא בשבת פרק המוציא דנבראו או לרפואה · או להכניע את העריצים ועי' במדרש שוח"ט מז' ק"ד על פסוק מה רבו מעשיך ה' : אפילו על ידי נחש שאין בו דעת כלל · אפילו ע"י יתוש שהוא בריה קלה · אפילו ע"י צפרדע שהוא לבדו לא ימית אבל ישא על גבו את הנחש להמית והביא מעשה דר"ב בשם כ"א : והוה מרדף ליה מן הדין סטרא כו' · ומאחר שהיה רודפו מכל הצדדים עד שהשיגו · ולא נתקררה דעתו הבין ר"י שבשליחותו הוא הולך : לית דין על מגן כן הוא מאמונת חז"ל אמר שכל יעשה בהשגחה : קוליא אחת · ומביא לראיה כי גם בדברים שאין בהם רוח חיים הקב"ה עושה שליחותו וכ"ש בב"ח : כאן התפלל אבא של שבת בע"ש ·

משנת דרבי אליעזר

אמר דומה זה שאין כחו של אומה זו אלא במים · היינו כדאי' בירושלמי דמס' ע"ז פ"ג שכל האומות מודים שהקדוש ברוך הוא שליט במים ע"ש גבי כדור וקערה וצ"ל דמודים פ"ז בע"ל מדכתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים בשעה שהארץ היתה תוהו ובוהו ובאמת מוכח דכל הבריות ברא הקדוש ב"ה לבדו ולא פלגא דהורמיז כדברי מינים מדשביק מיא לעבורי רק שבריה אחת יש בעולם ויתוש שמה ונקראת בריה קלה שמספקא לית לה וע"ז שמא יש למין להרהר לכך בה אני נפרע ממך : כל מה דהוה הדין שני הוי הדין שני פירוש כל מה דהוה שינוי מראה וכא להתיש כח היתוש כן הוה בטיטוס וכשפרח יתושה פירוש היינו שמתה פרחה נפשה דטיטוס להורות שלא ברא כל הברואים אף היתוש דאל"כ האיך נשפייהו שניהם כאחד בשעת מיתתו וכדאיתא בסנהדרין ולא שייך לומר ביתוש פרח נפשה רק פרח סתם כינוי למיתה ועיין בקהלת בפסוק ויתרון ארץ בכל הוא ומפורש בפירושי ומ"כ וי"ת שגו בזה : וכל

ידי משה

ה"ג כל כמה דהוי הדין שני הוי הדין שני כן צריך להיות פי' שהיו שוקלים מתחלה גוזל אחד והיה משקלם שתי ליטרות ואחר כך היו נותנים הגוזל והיתוש בקערה אחת והיו שוים גם בגודלם וזה אי אפשר להבין אם לא שיהיה בקערה אחת לנ"א כל כמה דהוי הדין פי' שגוזל גדול כך היה הדין שני לו פי' היתוש היה שני לו בגידולו כן נראה לי ומלת השני הראשון טעות סופר ופי' מ"כ לא נכון כלל : דהא

ר"י מקשי כאן התפלל אבא של שבת בערב שבת · אתמהא · ולא צריך מקשי · דהא חמריא הוו סלקין (יב) מן ערב לציפורין · והוו אמרין כבר שבת רבי חנינא בן דוסא בעירו · ואי בעית מקשיא על הדא קשיא [א] דאמר רבי חנינא משכני רבי ישמעאל ברבי יוסי אצל פונדק אחד · ואמר לי כאן התפלל אבא של אחר שבת בשבת · אמר רבי אבא אף על דא לא הוי צריך למקשי · דהא רבי הוה יתיב ודרש והוה אמר לאבא יודן אמוריה אכרוז קומי דציבורא יצלון דחולא עד יומא קאים: ט [ב] רבי שאליה לרבי ישמעאל ב"ר יוסי א"ל שמעת מאביך · מהו ויכל אלהים ביום השביעי · אתמהא · אלא כזה שהוא מכה בקורנוס על גבי הסדן · הגביהה מבעוד יום והורידה משתחשך · אר"ש בן יוחאי בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו · הוא מוסיף מחול על הקודש · אבל הקב"ה שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו · נכנס בו כחוט השערה · גניבא ורבנן · גניבא אמר משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה · ומה היתה (יג) חסרה כלה שתכנס לתוכה · כך מה היה העולם חסר שבת · רבנן אמרי משל למלך שעשו לו טבעת מה היתה חסירה חותם · כך מה היה העולם חסר שבת [ג] וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך · ויכל אלהים ביום הששי וישבות ביום השביעי · (יד) תלמי המלך שאל את הזקנים ברומי · בכמה ימים ברא הקב"ה עולמו אמרו לו לששה ימים אמר להם ומאותה שעה גיהנם ניסוקת לרשעים אוי לעולם מדיניו · מלאכתו · לא כן אמר ר' ברכיה בשם רבי סימון [ד] לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו ואת אומר מכל מלאכתו · א"מהא אלא להפרע מן הרשעים שהן מאבדין את העולם שנברא כולו בעמל וביגיעה · וליתן שכר טוב לצדיקים שהן מקיימין את העולם שנברא כולו בעמל וביגיעה · ומה נברא בו לאחר ששבת · (טו) שאנן · ונחת · שלוה · והשקט · רבי לוי בשם ר' יוסי ב"ר נהוראי כל זמן שהיו ידי קוניהם ממשמשין בהם היו מותחים והולכין כיון שנחו ידי קוניהם מהן ניתן להם נחה · וינח לעולמו ביום השביעי · א"ר אבא בשר ודם בשעה שהוא עושה אסטאטיבה אינו נותן דונטיבא · ובשעה שהוא נותן דונטיבה אינו עושה אסטאטיבה · אבל הקב"ה עשה אסטאטיבה ונתן דונטיבה וישבות ויברך:

פרשה יא

א **ויברך** אלהים את יום השביעי ויקדש אותו · כתיב (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ד' · ירושלמי תענית פרק ד' · פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ב ילקוט כאן רמז ט"ו · ג מגילה דף ט' · ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' · לקמן פ' ל"ח ופ' מ"ח · ד לעיל פרשה ג' וס"ג:

חדושי הרד"ל

דלפנן ובירושלמי ספ"ו דשבת הגי' ר"א על לפונייס פי' לסגות ועיין שלטי ברכות (ס"א ע"ב): (יב) מן ערב · ובפסיקתא הגי' מערב שבת · ובירושלמי פ' ד' דברכות הגי' כדהכא וכן עיקר: (יג) חסרה כלה שתכנס כו' · היינו ויכל אלהים ביום השביעי שבו נמלאת הכלה · כלל גמר הכל · וראוי לשכינתו יתברך להגלות על עולם מלא למלוך עליו בכבודו · וכן למ"ד חותם · השבת הוא חותם תכלית כל הברואים: (יד) תלמי כו' ברומי כו' · פ"ה שתלמי מלך מצרים היה ולא ברומי: (טו) שאנן ונחת שלום והשקט · פירש בס' הסדרים הגדול לרש"י (נ"ו ע"ד) בסמוך אקרא (ישעיה נ"ו) וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות יש דרשוהו בשוה"ט על שמירת שבת:

חדושי הרש"ש

כדמוכח לעיל רפ"ה וכדפי' המ"כ שם וכ"ה לקמן פנ"ח אין ויפן אלא ויגף כו' משום דל"ת שהא רק אותם שלא נפרעו אלא במים ולא בעונש אחר ומש"ה ל"ת ג"כ סיסרא כמו דחשיב ליה בגמ' דהנזקין:

רש"י

חנינא בן דוסא בעירו ואע"ג דמבעוד יום הוה שפיר עביד דהוה מוסיף מחול על הקדש: ולא צריך לאקשוי · ובדבר הזה יש להקשות דאמר רבי חנינא משכני רבי ישמעאל אצל פונדק אחד ואמר כאן התפלל אבא של אחר שבת בשבת כו': רבי יתיב ואמר לאמוריה אבריז קומי דציבורא יצלון דחולא · אפילו בשבת וכו': עד דיומא קאי · טעמא מפורש בהלכות גדולות: ויכל אלהים ביום השביעי אתמהא · וכי אפשר דבר זה שעשה מלאכה בשביעי: אמר כזה שהוא מכה בקורנס וכו' · והקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בשביעי כחוט השערה: ס"א משכני הוליכני: ולא היה צריך לאקשויי · תירוצא היא כלומר אין לתמוה על דבר זה דחמריא סלקי וכו': אי בעית מקשה הדין קשי · אלא אם אתה רוצה להקשות בדבר הזה יש להקשות דאמר ר' חנינא משכני כו' עד דיומא קאים בעוד שיתפללו יחשיך היום ויהיה לילה והטעם מפורש בהלכות גדולות במס' ברכות: והדרא משתחשך · והחזיר ידו מן המלאכה משתחשך: והקב"ה שיודע עתיו ורגעיו וכו': מה העולם חסר שבת · יום הקילום וכן מפורש בספר יצירה כשברא הקב"ה שמים וארץ עשה ממונים לכל מה שברא למזלות ולדשאים ואילנות ולימים וכשבא יום השבת נתקבצו כל הממונים וקלסו להקב"ה ואמרו מזמור שיר ליום השבת ע"כ: מה נברא בו מאחר ששבת · מלאכתו בשבת שאנן ונחת שלוה והשקט: אסטאטיבה · מנוחה: דונטיבה · מתנה · ס"א ראיתי בפסיקתא רבתי ואמר ליון וכו' בשעה שבא נבוכדנצר ושרף ביהמ"ק ושבה את א"י בשבי לא עשה אסטאטיבה בכל הארץ אלא רוד"פ תושפי' בנפשם לומר אלוה של אומה זו מגפה להם שיעשו תשובה שמא יעשו תשובה עד שהם בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה לסנחריב לכך לא היה להם אסטאטיבה בכל א"י וכיון שבאו על נהרות בבל וראו עצמן שהם נתונים בתוך ארצם מיד עשו אסטאטיבה אלו נשאו לאכילה ושתייה ואלו נשאו לבכי ולהספד ועל זאת אמר דוד המזמור על נהרות וגו' מכאן סמך למה שאומר כאן הקב"ה נתן אסטאטיבה וכו':

מתנות כהונה

שיח ופי' בו ממלא ומגדל ושוב גרם הערוך עד שעמד על עיקרו ופרח · [אבל בכל המדרשים הנ"ל לא מצאתיה]: ולא צריך מקשי · לא היה צריך להקשות כי אינו קושיא דהא מוליכי חמורים היו עולים מעיר ערב לעיר צפורי · או ר"ל מן ערב כלומר בע"ש קודם הכנסת שבת: כבר שבת · קבל שבת והתפלל א"כ ש"מ דרבי חנינא ג"כ עשה כן ואין לתמוה על ר"י: ואי בעית כו' · ואם תרצה להקשות [על דבר זה יש להקשות] וכו': של אחר שבת · תפלת מ"ש: אמורא · שהיה עומד עליו להכריז הדרשה לרבים: אכרוז כו' · הכריז לפני הצבור שיתפללו בעוד שהיום עומד טרם בא השמש ושבת היה שבשבת היו דורשין בב"ה לרבים · [ופירש"י והטעם מפורש בה"ג במסכת שבת]: מהו ויכל כו' · וכי בשבת היה עושה מלאכה והכתיב וישבות ביום השביעי: והורידה כו' · [כדמפרש ר"ש ואזיל והכי מוכח בילקוט] אבל רש"י ז"ל גרס והדרה משתחשך · פי' החזיר ידו מן המלאכה משתחשך: וציירה · [פי' הערוך] ציורים · בקורה ובכתלים: מה היה העולם חסר שבת · פירש"י יום הקילוס [וכן מפורש בספר יצירה] כשברא הקב"ה שמים וארץ עשה ממונים לכל מה שברא למזלות ולדשאים ולאילנות ולימים כשבא יום השבת נתקבצו כל הממונים וקלסו להקב"ה ואמרו מזמור שיר ליום השבת ע"כ אבל בפירש"י בחומש משמע שהעולם היה חסר מנוחה וכאשר בא שבת הרי בא גם כן מנוחה ועמרה המלאכה בלי חסרון ופירושו ויכל אלהים עם יום השביעי מלאכתו: בעמל כו' · כלומר שהכתיב על עצמו לשון מלאכה על דרך שאמרו בעשרה מאמרות נברא העולם כו': ומה נברא בו · בשבת מאחר ששבת מכל מלאכתו: שאנן כו' · כמ"ש חז"ל מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באה מנוחה: אסטאטיבא · [פי' הערוך] גוזר מנוחה על עבדיו [וכן פירש"י]: דונטיבא · [פירש הערוך] מתנה: ויברך · פירושו לשון מתנה כד"א קח את ברכתי וכן אגל בת כלב:

יפה תואר

הוצא פה לפרש את הכתוב ויכל אלהים ביום השביעי לפני יום השביעי: של אחר השבת בשבת · הטעם בזה שבשכ"ג שלהם היו רחוקים מהעיר והיה טורח על הצבור להתקבץ שנית בערב · לכן התפלל אחר המנחה בעת אשר כבר היו מקובצים בביהכ"נ: הגביהה מבעוד יום כו' · ולפירושו גמר המלאכה היה בנקודה שיאה יום הששי ובא יום השביעי · כמגביה הקורנס ומורידה וכל יום הששי נעשתה המלאכה · לכן לא כתיב ויכל ביום הששי · ויען דכבד על האדם להבין איך לצמצם את הרגעים לכן באו את"ז דברי רשב"י בשר ודם כו' לבאר הדברים יותר · ובכל דבר אחד הוא וגניבא ורבנן לא נחו בזה · כי ויכל אלהים ביום השביעי משמע שהמלאכה עצמה נעשה בשביעי · ומפרשי כי אידוש מציאת השבת נקרא מלאכה · וכתיב ויכל ביום השביעי כי בשביעי נברא ונגמר השבת · ונקרא השבת מלאכה רק ע"ד שהעברה משום שהוא הטוב והעיקר בכל ששת ימי המעשה כי הוא הפועל ומעיר על חדוש העולם שנעשה בששת הימים: אוי לעולם מדיניו שקאים הם כיון שגיהנם בוער מאז: ומה נברא בו לאחר ששבת · בא לתרץ הלשון וישבות דמשמע ששבת מעמלו · וזה לא נתן להאמר · לכן מפרש וישבות כי את הנחת והשלום אשר בשביתה · ור"ל מפרש וישבות לפעל יוצא וכמו וישבית · ופירושו שהשבית והניח לעולמו כמה שסלק ידו מהם · כי בכ"ז שהיתה ידו עליהם היו מותחים והולכים ויגעים ואח"כ נחו: א"ר אבא בשר ודם · בא לספר גודל חסדי ה' כי בשר ודם נותן מתנה רק בעד העמל והיגיעה · והקב"ה נותן ברכה גם בעת השביתה: ברכת ה' היא תעשיר זו השבת · ע"ד מה שאחז"ל לוו עלי ואני פורע · כי השומר ומענג את השבת יברכהו ה' בפרנסה ומפרש ויברך את יום השביעי כי יום השביעי מביא ברכה לשומרו · ואיידי דקאמר

פירוש מהרז"ו

מחול על הקודש · הביא מעשים אלו לראי' · וכן צ"ל כאן · ועיין פסיקתא רבתי פר' כ"ג סי' ב': ולא צריך מקשי · לשון הירושלמי דהא מוסיפין מחול על הקודש · ועוד דהא חמרי סלקין וכו': ט מהו ויכל · שכתב ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה דמשמע שביום השביעי עשה · והרי בשביעי לא עשה ע"כ פי' שהגמר היה בשביעי וההתחלה היה בששי · וההורדה הוא דבר שנעשה מעצמו · ודומה לפוסקין מים לגינה וכדומה כשהתחיל מבעוד יום ונגמר מעצמו משתחשך · ומ"ש והורידה לא אמר כן אלא במשל · ולא בנמשל · כי די שיאמר וירדה משתחשך כי קשה לפרש שהורידה בידו בכוונה · הרי מלאכה גמורה היא כמ"ש במשנה · אף המכה בקורנס על הסדן · ע"כ ההכרח לפרש באופן שלא יהיה מלאכה של חיוב · ורשב"א סובר · שמ"ש ביום השביעי כוונתו שפגע ביום השביעי ברגע שנגמר ששי · שלפי ראותנו נקרא שביעי · שאין אנו יכולין לצמצם · ואנו צריכים להוסיף מחול על הקודש: וציירה וכיירה · לעיל פר' ט' סימן ד' עיין שם במ"כ בשם הערוך: היה העולם חסר שבת · וזהו ויכל אלהים ביום השביעי · שהחופה בלא כלה כחותם בלא צורה · ועם הכלה נשלמת צורת החופה · כך העולם והשבת בדמיון כלה וחופה · העולם כחופה כמ"ש ויק"ר ריש פר' י"א באריכות · והשבת בדמיון כלה וכמ"ש שבת דף קי"ט מבואר · ונגלה לקרא שבת כלה מלכתא · ודרש מדת ממעל ויכל מלשון כלה: חותם · והשבת נקרא אות כמ"ש ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם והחותם הוא לאות נמלא שנגמר בשביעי אף שלא עשה בו מלאכה: ששינו לתלמי · פרק א' דמגילה בבלי וירושלמי: גיהנם ניסקת לרשעים · כמ"ש כי ערוך מאתמול תפתה · העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה · נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה: א"ר ברכי' · לעיל פר' ג' סימן ב' וס"נ: אלא להפרע וכו' · כמ"ש אבות ריש פרק ה' ועיין פסיקתא רבתי פר' כ"ג סימן ה' · והדרשה ע"פ מדה כ' אא"ע לגופו פי' שנברא כולו בעמל ויגיעה ח"ע לעונש רשעים ולשכר לצדיקים · ואין זה עלילה חלילה אלא שהקב"ה מתנהג עם האדם כפי דרכו שכל מה שעושה ביגיעה חביב עליו · ואינו רוצה שישחיתו אותו · ודבר שעושה בלא יגיעה וטורח אינו שוה כלום בעיניו · וא"כ אם ילייזו בני אדם את בנין העולם בזה האופן יהיה קלקול העולם דבר קל בעיניהם וכן תקונו לכך כתב לשון מלאכה שיהיו מתנהגים בתיקון העולם · כמו שמתנהגים בעסק עצמן שמתיגעים בו ויקר בעיניהם: ומה נברא בו לאחר ששבת · לפרש מ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר בפא אלהים לעשות · משמע שלאחר ששבת ברא לעשות שבת · ופסוקו ע"פ מדה ל"א כאלו כתב שבת לבסוף · או מ"ש ברא לעשות · פי' מה שכבר ברא לעשות עתה שבת · וחכמים באו לדרוש ולייסב גם לפי מה שכתוב · והדבר למוד מעניינו שבשבת ברא דברים השייכים לשבת · דברים של מנוחה ושביתה ומאחר שלא פירש הרי פירש · או עפ"י מדה ממעל שיפול על לשון שבת: ידי קוניהם · כמ"ש אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים · וכתיב ומעשה ידיך שמים: מותחין והולכין · בא לדרוש מ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו משמע מכולם יחד והלא מה שברא בכל יום ויום שבת ממנו · וביום שבת לא שבת אלא ממלאכת יום ששי · ע"כ דורש שמעשה כל יום היה נמתח והולך עד השבת · ובשבת נח מכולם יחד · ועיין לקמן פר' י"ב סימן ד': וינח לעולמו · כוונת המדרש על מ"ש שמות כ' וינח ביום השביעי שהיל"ל ונח · אך וינח משמע שהניח אחרים · זהו שאמר וינח לעולמו: אסטאטיבה · פי' הערוך בערך דנטיב · לשון עמידה בלע"ז כלומר שנח ממלאכה · ונתן דונטיבה בלשון לעז שברכו במזונות והמ"ע כתב אסטאטיבה בלשון רומי בניינים · מוכנים לאנשי מלחמה בזמן שהם שוקטים ופי' דונטיבה בלשון רומי מתנות · ופי' כי המלך בשעה שפוטר החיל ממלאכה אינו נותן מזונות · ובשעה שנותן מזונות אינו פוטרן ממלאכה · אבל הקב"ה נתן מנוחה ובירך השבת במזונות · ברכו במן · ברכו במטעמים ברכו ביגיאה כמ"ש לקמן פ' י"א סי' ב' ג' ד':

פרשה יא סימן א ויברך אלהים את יום השביעי · ולא פירש מה היא הברכה · ודרש עפ"י מדה י"ז דשם בפסוק ברכת ה' מפורש · מה היא ברכת ה' וכדמפרש והולך וכן בפר' זו כמה דרשות על ענין ברכה זו: כתיב ברכת ה' · ירושלמי ברכות · פרק ב' סוף הלכה של חתן פטור · ירושלמי מ"ק פרק ג' הלכה ה' · לקמן

ידי משה

דהא חמרייה הוי סלקין מן ערב לצפורי כו' פי' שא"ל שאין כאן תמיה גדולה שהתפללו של שבת בע"ש לפי שהיו בגליל והיו סבורים שהוא שבת אבל אח"כ כשבאו לשר היה עוד יום לז"א כשם שבצפורי היושבת על ההר לצפור הוו אמרין שכבר שבת ר"ח בעירו לפי שהיה בגליל גם לכם אל יקשה בעיניכם כמו שאחז"ל יוסי תלקי עם מכניסי טבריא ומוציאים ציפורי: הוו סלקין מן ערב שם מקום הוא כדאיתא בפ' כל כתבי ובפרק תכיות מעשה שבת ריב"ז בערב ואמר חוששני מחטאת ופירשו שם כל המפרשים שהוא שם מקום ואפשר משום שהיה נקרא ערב לפי שהיה בעמק גדול והיה כולו ערב: ומאותה שעה גיהנם ניסקת פי' שכיון שכל הבריאות נבראו באותן ו' ימים ואין כל חדש תחת השמש נמצא שגם גיהנם נבראת באותו פעם וניסקת זמן ארוך עד עתה לז"א אוי לעולם מדין קשה כזה:

יוסיף עצב עמה׃ [א] ברכת ה' היא תעשיר(א) (א)זו השבת שנאמר ויברך אלהים את יום השביעי · ולא יוסיף עצב עמה [ב] זה האבל · היך מה דאת אמר (שמואל ב יט) נעצב המלך על בנו : ב ויברך אלהים את יום השביעי וגו' · [ג] רבי ישמעאל אומר ברכו במן וקדשו במן ברכו במן שכל ימות השבת היה יורד עומר · בערב שבת שני עומרים · וקדשו במן שלא ירד בו כל עיקר · (ב) רבי נתן אומר ברכו במן · וקדשו בברכה · רבי יצחק אמר ברכו במן · וקדשו במקושש (ג) [ד] וברכו בעטיפה · [ה] רב הונא אמר צריך להחליף · ר' חייא בשם ר"י אמר צריך לערב · אבין בר חסדאי אמר צריך לשלשל · רבי ירמיה ור' זעירא הוון מהלכין כחדא · ואסתלקת גולתיה דר' ירמיה ושילשלה רבי זעירא · הדא אמרה צריך לשלשל · ר' אלעזר אומר ברכו בנר ובי היה המעשה · פעם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דלוק · (ד) ולא חסר כלום · ברכו באור פניו של אדם · קדשו באור פניו של אדם · לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת · כמו שהוא דומה בשבת · ברכו במאורות ׃ ר"ש בר יהודה איש כפר עכו אומר משום ר' שמעון (ב) אע"פ שנתקללו המאורות מערב שבת · אבל לא לקו עד מוצאי שבת · אתיא כרבנן ולא אתיא (ג) כדרבי אמי · דאמר ר' אמי [ו] אדם הראשון לא לן כבודו עמו · מה טעם (תהלים מט) ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו · ורבנן אמרי לן כבודו עמו · ומוצאי שבת ניטל ממנו זיוו וטרדו מגן עדן · הה"ד (איוב יד) משנה פניו ותשלחהו · כיון ששקעה חמה בלילי שבת · בקש הקב"ה לגנוז את האורה וחלק כבוד לשבת · הה"ד ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו · ברכו באורה · כיון ששקעה החמה (ה) בלילי השבת התחילה האורה והיתה משמשת · התחילו הכל מקלסין הה"ד (שם לז) תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ · מפני מה · ואורו על כנפות הארץ · א"ר יהודה בר רבי סימון [ז] אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו כיון שהסתכל הקב"ה באנשי דור המבול ובאנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלין · עמד וגנזה והתקינה לצדיקים לעתיד לבא · ומניין שגנזה שנאמר (שם לח) וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר · ומניין שהתקינה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (משלי ד) וארח

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תתקמ"ז · וע' שבת דף קי"ט · ב ע' מ"ק כ"ג · ג ילקוט כאן רמז ט"ו · ד ע' שבת קי"ג · ה רות רבה פ' ז' · תנחומא סדר בראשית · ו ע' סנהדרין ל"ח · ילקוט תהלים רמז תשנ"ח · ז לקמן פ' מ"ב · במ"ר פ' י"ג · רות רבה פ"ב · אסת"ר פתיחתא י"א · תנחומא סדר שמיני · חגיגה י"ב · תדא"ז פכ"א · ילקוט איוב רמז תתקכ"ד :

חדושי הרש"ש

(א) זו השבת כהסות מעשה דיוסף מוקיר שבי כפ' כ"כ יעו"ש עשירים כו' במה הם זוכין בשביל שמכבדין את השבת וכ"ה לקמן : (ב) אע"פ שנתקללו המאורות מע"ש אבל לא לקו עד מו"ש · עמ"כ · (וכו ע"ש כמש"כ שנתלו המאורות ביום ה' ול"ל ביום ד') ולכאורה זה פליג על הא דלעיל פ' ג' שבעת ולא שלשה הן ולא ברביעי כו' · ולפי שיטה דכאן א"ש מליצת הכתוב ואין כל חדש תחת השמש · דהיינו מיום שנגנז האור הראשון ונשאר השמש לבדו להאיר דהוא אחר שבעת הימים : (ג) כדר' אמי דא"ר אמי כו' ·

חדושי הרד"ל

(א) זו השבת · שמעשרת בעליה כ"ה להדיא בפסיקתא דמנה א' אפים · ובירושלמי פ"ג דמו"ק הגי' א ברכת שבת : (ב) ר' נתן כו' · במכילתא יתרו סס"ו הגי' ר"ע וכן נכון : (ג) וברכו בעטיפה · בפסיקתא די' הדברות תליתאה הגירסא רבי אומר קדשו בעטיפה : (ד) ולא חסר כלום · ר"ש אומר ברכו במן וקדשו באור פניו כו' דומה בשבת · רשב"י אית כ"ע אומר משום ר"ש ברכו במן וקדשו במאורות · אע"פ שנתקללו כו' כ"ה עיקר הגי' ע"פ המכילתא יתרו ושם הגי' איפכא כדרשב"י עצמו במאורות · ובדרשב"י משום ר"ש באור פניו של אדה"ר ואי גרסי' הכא כן י"ל דע"ז הדר מפרש תרווייהו אע"פ שנתקללו כו' על המאורות · והא דאתיא כרבנן על מאור פניו של אדה"ר שזהו כבודו שלן עמו · וע"ל פי"ב : (ה) בלילי השבת · שמתינה האורה כ"ה בפסיקתא ונכון :

מתנות כהונה

פרשה יא זה האבל · שאין אבילות של פרסום נוהג בו · [וכ"ה בירושלמי פ' היה קורא וסוף מו"ק ולקמן פ' ק'] : [שלא ירד בו כל עיקר גרסינן] : בברכה · שצריך לברך עליה ברוך אתה ה' מקדש השבת · ה"ג בילקוט אמר רבי יצחק ברכו בעטיפה וקדשו במקושש · במקושש שנתקדש שם שמים על ידי שנסקל על שחללו : להחליף · כל בגדיו מבגדי חול לבגדי שבת : לערב · בגד אחד של שבת עם בגדי חול ודי בזה או כ"ל אם אין לו להחליף כלום אז די לו כשיערב אחד וכן אמר שוב גבי שלשול שאם אין לו להחליף כלל די לו שיתיר חגורו שמשלשל דרך מטה שלא כדרך החול שחוגר אותם למעלה כדי להקל פעמיו : מהלכין כחדא · הולכין כאחד כלומר ביחד · גולתיה · [פי' הערוך] טליתו : ואסתלקת · היה מקופל ומסולק למעלה בחגורתו והתיר רבי זעירא החגורה כדי שיפלו וישלשלו למטה ובע"ש סמוך לחשיכה היה או בשבת עצמה : [קדשו באור פניו של אדם · בילקוט ל"ג ליה] : שנתקללו · [עי' לקמן פי"ב] ומצאתי הגירסא שנתקללו המאורות אור הראשון הבדילו הקב"ה לעתיד מפני שלא היה כדאי לרשעים וגזירה זו נגזרה בע"ש כשחטא אדם [וכ"מ בפירש"י ספ"ב] ואע"פ שנתלו המאורות ביום ה' לא נגנז אור הראשון עד מוצאי שבת וכדמפרש ואזיל · [התחילה האורה שנבראת ביום הראשון · וכ"ז הוא בירושלמי דברכות פ' אלו דברים : ה"ג וכ"ה לקמן פי"ב · ישרהו מפני מה כו' : לצדיקים לע"ל · בפ"ר פל"ה יש תוספת מעט ע"ש] : [כיון שהסתכל גרסי'] :

רש"י

פרשה יא ולא יוסיף עצב עמה זה האבל · שאין אבילות נוהגת בשבת : וקדשו במקושש · לפי שחללו נסקל : וברכו בעטיפה · אחת לשבת ואחת לחול : ס"א צריך לערב די לו אם יערב בגד אחד או שנים עם אותן של חול : צריך לשלשל · אם אין לו מה להחליף ישלשל חלוקו מכמות שהיה נוהג בחול ודיו לפי שנראה עכשיו

פירוש מהרז"ו

לקמן פר' ק' סימן ז' ושם פירשתי פסיקתא רבתי ריש פר' מ"ו : זו השבת שנאמר ויברך · אמר שבירך ולא פירש איזה ברכה ושני הפסוקים מלמדים זה על זה כאן כתב ויברך ולא פירש במה · ושם כתיב ברכת יכו' תעשיר ולא פי' על מה וע"כ שאשבת קאי דכתיב ויברך · וע"ז אמר ברכת ה' תעשיר שהשבת מעשרת · וכאן קיצר · ובפסיקתא שם מבואר יותר · וז"ל היא תעשיר כהעשיר יוסף מוקיר שבתא · ולא תוסיף עצב עמה · שדנו למיתה ואמרה השבת לא תוסיף עצב ביומו ואל תמיתהו · וזהו שכתב ויברך אלהים את יום השביעי במה ברכו באורה שהוסיף לו אורה כל לילי שבת ויומו ל"ו שעות כדי שלא לצער אדם הראשון שעדיין לא ראה חשיכה ולילה וכו' ע"ש בדרך נפלא · וכמ"ש בסמוך סי' ב' : זה האבל · עיין לקמן פר' פ"ט ריש סימן ב' וכאן דורש ב' כתובים מכחישים · תחלה אמר ברכת ה' היא תעשיר · רוב טובה ושפע · ואח"כ אמר ולא תוסיף עצב · משמע שיש עצב אלא שלא יוסיף · והכריע ע"פ מדה י"ז על שבת ואדם שהשבת עצמה מעשרת ברוב טובה ושפע · אך האדם שכבר חטא ונתקלל הוא בעצבון תאכלנה · וחוה נתקללה בעצב תלדי בנים והיה ראוי למות בשבת ולפחות ממנו האורה ולהוסיף לו עצב אלא שהשבת הגינה עליו וכמפורש שם בפסיקתא : נעצב המלך על בנו · וכמ"ש לקמן סוף פר' כ"ז במיתת אבשלום כתוב שדוד התאבל עליו שנהרג וכאן הגינה השבת שלא ימות · ומכאן למדו במקומות שציינתי · שאין האבל נוהג בשבת · ועיין תנחומא ריש שמיני ביאור דבר זה באריכות והביא עוד ראיה מפסוק ואל תעצבו ע"ש עוד : ב ויברך · פי' ד"א ויברך · במה ברכו · וכן ויקדש במה קדשו · ודרש עפ"י מדה י"ז שסרי מפורש · לאו כי נתן לכם את יום השבת ע"כ נותן לכם ביום הששי לחם יומים · וזהו הברכה שברך יום ששי בשביל השבת · וקדשו במן ע"י הברכה הנ"ל קדשו וזהו קדושתו להראות שהוא מובדל ונפרש מכל ימים · שאין בו הכנת מזון שדבר חול הוא · ובפסיקתא פר' כ"ג סימן ו' איתא · קדשו במן שלא הביאים ורמה לא היתה בו · וקדשו בברכה · היינו בקידוש על הכוס · ודורש שמ"ש ויברך וכו' ויקדש מאחר שלא פירש הרי פירש ויברך ויקדש שקדשו בברכה · וג' דעות אלו במכילתא · יתרו סוף פסוק זכור · ר' ישמעאל · ור' עקיבא ור' יצחק · וכאן גורס ר' נתן במקום ר' עקיבא שם · וכן הגירסא בפסיקתא פר' כ"ג הנ"ל · אמי ר' בשם ר' נתן אומר קדשו בברכה · מכאן אמרו מקדשין על הכוס בכניסתו · ור' אומר קדשו בעטיפה · ואיתא שם עוד זכור את יום השבת לקדשו · במה את מקדשו · במאכל ובמשקה ובכסות נקיה · וכן בשבת קי"ג יליף לה מפסוק וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול · ע"כ נראה דכאן צריך להגיה · ויקדש אותו קדשו בעטיפה · וכן מ"ש כאן עוד ברכו בנר · ברכו באור פניו · ברכו במאורות · במכילתא איתא בכל זה קדשו · דאיתא שם ה' דעות אלו · וכולם מודים שברכו במן · אלא דפליגי בקדשו · וכן בפסיקתא הנ"ל · וקדשו באור פניו ואשתו · והגי' במכילתא ורשב"י אומר · ברכו במן וקדשו במאורות · ור' שמעון בן יהודה וכו' קדשו במאור פניו של אדם הראשון · וכאן צריך להגיה · כמו בפסיקתא ובמכילתא · כי איזה ברכה שייך בעטיפה · אבל שייך לקדושה · שהש"י קדשו וצוה עלינו שנקדש את יום השבת מימות החול לשנות ולהחליף הבגדים שיהיו נכרים בו השומרים אותו שהוא יום קודש לה' : באור פניו של אדם · כאן משמע בסתם בני אדם השומרים אותו וכן משמע בילקוט · ובמכילתא ובפסיקתא הנ"ל מפורש על אדם הראשון : במאורות · כולל מאורות השמים · חמה ולבנה כמ"ש לעיל פר' ט' סימן ד' שתחלה היו מהלכין דרך קצרה ובמהירות ונתקללו שילכו דרך ארוכה ובמתינות · ובשבת לא התחילה הקללה · ועיין לקמן פר' י"ב סימן ו' כל הענין · ונכלל בזה גם אור הראשון ששימש בשבת : ולא אתי' כר' אמי · בפסיקתא פר' כ"ג סימן ו' שם איתא ר' יוסי וכן הוא לקמן פר' י"ב סימן ו' ר' יוסי · עיין ד"ר פר' י"א ריש סימן ג' ובפר"א ריש פרק י"ט איתא כר' יוסי שלא לן כבודו עמו מפסוק זה · אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו · פשוטו של מקרא שאותן בני אדם שאינם מתלוננים בצל הכבוד והיקר שחלק להם הש"י ע"י נפש המשכלת וצלם אלהים רק נמשכים אחר תאוות יצרם הם נמשלו כבהמה ולא יועיל להם מה שנבראו בתולדותם בצלם אלהים : ותז"ל אשר זה דרכם בקודש לתת מקום גם להוראת התיבות כפשוטן ומשמען לשון ילין שמשמעו לינת לילה אחת · שאדם לא לן לילה אחת בכבודו הראשון · שביום היה בכבוד עליון כמלאך אלהים · ואח"כ לעת ערב נתקלל ונקח כבודו ממנו ולא לן · ובזה יתיישב מה שתחלה אמר בלשון יחיד · ואדם ביקר בל ילין · ואח"כ אמר לשון רבים : נמשל כבהמות נדמו היינו שלשון אדם כולל שניהם אדם וחוה · כמ"ש לעיל ריש פר' ח' ואח"כ נמשל כבהמות נדמו שניהם · כלשון הפר"א בהדיא : לן בכבודו עמו · וסובר שמ"ש בל ילין שכן היה ראוי להיות לפי חטאו שלא החזיק בכבודו וחטא מיד · והיה ראוי שיענש מיד אלא שהשבת הגין עליו וכמ"ש בריש פר' זו בשם הפסיקתא · ויליף מפסוק משנה פניו ותשלחהו · שסובר שברכו במאור פניו כל השבת · ובמוצאי שבת שינה פניו ושלחו · היינו מ"ש וישלחהו מגן עדן שהשליחות היה אחר שינוי פניו כל"ל · ועיין לקמן ריש פר' ע"ז · שהפסוק נדרש באדם : כיון ששקעה · כאן נ"ל מאמר ר"י בר"ס · ומאמר ר' לוי בשם זעירא · שתחלה ביאר ענין העולם ואח"כ אמר כיון ששקעה · ביקש לגנזה · וכן הוא לקמן פר' י"ב סימן ו' · ובפסיקתא שם : לגנוז את האורה · שכבר נגנז האור ביום ד' כדלעיל פר' ג' סימן ו' · והגניזה היתה בגן עדן ואדם היה בג"ע ושם האירה לו · וכשחטא בג"ע רצה לגונזו ממנו בערב שבת ולא גנזה לכבוד שבת : והיתה משמשת · בכל העולם · כמו ביום ראשון · התחילו הכל מקלסין להקב"ה · כן היא הגירסא בפסיקתא שם · ועיין ברכות ירושלמי פרק ח' : ברכו באורה · לפי מ"ש לעיל צ"ל קדשו באורה : ואורו על כנפות הארץ · משמע אורו המיוחד לו בג"ע היתה אז בכנפות הארץ · ומ"ש ישרהו מלשון שירה על האורה המיוחדת לו וכמ"ש לעיל פר' ב' סימן ו' · שבדילה לו ואז ישירו לו תחת כל השמים · והלא בג' ימים הראשונים לא היה שום בריה אלא שמדבר בערב שבת לעת ערב על שברכו וקדשו באורה · ואז היו ברואים שנבראו בה' וכו' · והפסוק כלו ענין אחד הוא שתחת כל השמים ישירו לו · למען שאורו המיוחד לו על כנפות הארץ : אמר ר"י בר"ס · עיין לעיל פר' ג' סימן ו' וש"נ ועי' שמ"ר ריש פר' ל"ה ירושלמי ברכות פרק ח' ופסיקתא שם : אדם צופה · לקמן פר' י"ב סימן ו' הגירסא אדם הראשון · וכן חוה · וקין והבל · שנולדו ביום ו' · וכמ"ש פר"א פרק י"א : דור המבול · צ"ל אנשי דור אנוש · ובאנשי דור המבול · כן הוא לקמן פר' י"ב סימן ו' : וימנע מרשעים אורם · וכי רשעים אין להם אור ואינם רואים · אלא על האור הראשון שמנע מרשעים · ונתן חלקם לצדיקים · כי גם רשעים יש להם חלק בג"ע · ובתורה · כמ"ש

יפה תואר

דקאמר ממעלת השבת שיביא עושר · מביא ג"כ טובתו מהעדר האבילות · ואפשר ג"כ לפרש דברכת השבת בעושר הוא תוספת נשמה יתירה המשמחת את האדם בשבת יותר מבחול · וע"ז אמר ולא יוסיף עצב עמה משום דיש בו נפש ושמחה יתירה לכן נוה ה' כי תאבל לא יעצבהו ולא ינהוג אבילות של פרסום בשבת : ברכו במן · פי' כי בעד יום השבת לבד אספו שני עמרים וכדאיתא במכילתא על פסוק לחם משנה ועל פסוק לחם יומים עומר של שבת כפול היה וכ"ה במדרש שוח"ט מז' נ"ב כל עסקא דשבת כפול עומרא דשבת כפול כו' · ומ"ש בע"ש שני עומרים פי' שני עומרים בשביל השבת מלבד העומר אשר ליום הששי ולקטו בע"ש ג' עומרים · או שאלת הקב"ה ברכה בעומר אשר נלקט בעד יום השבת ויהי לשני עמרים · וככפל העומר או בשביל להרבות בו בתענוגים או כדי שיבלעו על שני ככרות · ולפ"ז הכתוב ויברך אלהים קאי על לעתיד כי הקב"ה מגיד מראשית אחרית : ברכו בעטיפה · סתמא דמדרש קאמר לזה ולא ר' יצחק דהא הוא אמר ברכו במן וכן נראה במכילתא : צריך לערב · פי' לתקן שלא יהיו קרועים ומלוכלכים : ברכו בנר ובי היה המעשה · כי הברכה היא תוספת אורה · והעיד שבו היה המעשה ולפ"ז מה שלא יקרה כן עתה ע"כ הוא בשביל חסרון הזכות : ברכו באור פניו של אדם · כי שמחת השבת תוסיף אור בפניו ע"ד לב שמח ייטיב גהה · וגם מפני הנשמה היתרה תאיר פניו יותר מבימות החול · וזה מורה ג"כ כי קדשו באור פניו כי יש בו ג"כ קדושה יותר מבימות החול : התחילו הכל מקלסין על הטוב שהאורה משמשת גם בלילה משא"כ בשאר הלילות : אר"י בר' סימון אור שברא הקב"ה כו' גם הוא מודה שהאור שמש ביום השבת · אך מחלוקתם הוא בזה · כי הוא סובר כי בשביל חטא דור המבול נגנזה ורק בשביל כבוד האדם שמשה עד יום השבת · ואם לא חטא אדם הראשון אז היה האור משמש עד ימי דורות החוטאים : ומנין שגנזה · נראה דל"ג לה דלזה א"צ ראיה כיון דליתא קמן ואולי פי'

ידי משה

ולא יוסיף זה האבל פי' שאף אם כבר התחיל האבלות קודם שבת לא יוסיף אלא יפסיק ומלת יוסיף דייקי : ברכו במן וקדשו במן תו' אע"פ שקדש את השבת יותר משאר ימים שלא היה המן יורד בו כבשאר ימים אע"פ כן ברכתו קיימת ועומדת שהרי בע"ש ירד של יומו ושל מחרתו : צריך לשלשל פי' ישלשלם כלפי מטה שיהיו ארוכים והוא מדת עשירים היושבים בביתם וא"נ לסלק בגדיהם מן הארץ

צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום · [א] ר' לוי בשם רבי זעירא אמר ל"ו שעות שימשה אותה האורה · שנים עשר של ערב שבת · וי"ב של לילי שבת וי"ב של שבת · [ב] כיון ששקעה החמה במ"ש התחיל החושך ממשמש ובא ונתירא אדם הראשון · (ו) שנאמר (תהלים קלט) ואומר (ד) אך חשך ישופני ולילה אור בעדני · אותו שכתוב בו הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב בא להזדווג לי · מה עשה הקב"ה [ג] זימן לו שני רעפים · והקישן זה לזה ויצא מהן אור ובירך עליה · הה"ד (שם) ולילה אור בעדני · [ד] מה בירך עליה בורא מאורי האש · אתיא כשמואל [ה] דאמר שמואל מפני מה מברכין על האור במוצאי שבת מפני שהיא תחלת ברייתה · רב הונא בשם רב ורבי אבהו בשם רבי יוחנן אמר אף מוצאי יום הכפורים מברכין עליו · מפני ששבת האור כל אותו היום : **ג** ברכו ביציאה · רבי לוי בשם ריב"ח אמר כל יום שיש בו חסרון · כתיב בו ברכה ואינו חסר כלום · בחמישי נבראו עופות ודגים ובני אדם שוחטין עופות ואוכלים · וצדים דגים ואוכלין וכתיב בו ברכה ואינו חסר כלום · בששי נברא אדם ובהמה · ובני אדם שוחטין בהמה ואוכלין ובני אדם מתים · וכתיב בו ברכה ואינו חסר כלום · בשביעי מאי אית לך למימר · ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר מפני היציאה : **ד** ר"א בשם רבי יוסי אמר מפני איסטניסים ברכו במטעמים · [ו] רבינו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת · הביא לפניו תבשילין של צונן אכל מהם וערב לו · עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילין רותחין · א"ל אותן ערבו לי יותר מאלו · א"ל תבל אחד הן חסרין · א"ל וכי יש קלרין של מלך חסר כלום · אמר לו שבת הן חסרין אית לך שבת · [ז] רבי ישמעאל בר' יוסי שייליה לרבי · א"ל בני בבל בזכות מה הן חיים · א"ל בזכות התורה · ובני ארץ ישראל בזכות מה · א"ל בזכות מעשרות · ואנשי חוצה לארץ בזכות מה · א"ל בזכות שהן מכבדין את השבתות וימים טובים · [ח] א"ר חייא בר אבא פעם אחת זמנני אדם אחד בלודקיא והביא לפנינו דיוסקוס א' טעון בי"ו מוטות · ובו מכל מה שנברא בששת ימי בראשית · ותינוק אחד היה יושב באמצעיתו · והיה מכריז ואומר (שם כד) לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה · כל כך למה שלא תזוח דעתו של בעל הבית עליו · אמרתי לו בני מהיכן זכית לכל הכבוד הזה · א"ל טבח הייתי · וכל בהמה יפה שהייתי רואה כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת ואמרתי לו לא על מגן זכית · (ז) אמר ר' תנחומא עובדא הוה ברומי בערובת צומא רבה והוה תמן חד חייט ואזל דיזדבן ליה חד נון · אשתכח הוא וטליא דאיפרכוס קיימין עילויה · הוה הדין מסיק ליה בטימי והדין מסיק ליה בטימי · עד דמטיא לי"ב דנרין · ונסבא ההוא חייטא · בענתא דאריסטון אמר איפרכס לטלייה למה לא איתית לי נון · אמר ליה מרי מה לכפור מינך · אזלית ולא הוה תמן אלא חד נון · ואישתכחית אנא וחד יהודאי קיימין עילויה · והוה הוא מסיק ליה בטימי ואנא מסיק ליה בטימי עד דמטא לשנים עשר דנרין · מה הוות בעא דנייתא לך נון בתרי עשר דנרין · אתמהא · אמר ליה מאן הוא אמר ליה בר נש פלן · שלח בתריה ואתא לגביה אמר ליה מה חמית חייט יהודאי דאכלת נון בתרי עשר דנרין · א"ל מרי אית לן חד יום · בכל חובין דאנן עבדין כל יומי שתא · הוא מכפר עלינן · וכד הוא אתא לית אנן צריכין ליקוריה יתיה · אמר כיון שהבאת ראיה לדבריך הרי אתה פטור · מה פרע לו הקדוש ב"ה · [ט] הלך וקרע אותה וזימן לו בתוכה מרגליות טובה · והיה מתפרנס הימנה כל ימיו : **ה** [י] טורנוסרופוס הרשע שאל את רבי עקיבא · אמר מה יום מיומים · אמר ליה ומה גבר מן גוברין · אמר מה אמרית לך · ומה אמרת לי ·

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פ' ח' · מדרש תהלים מזמור ל"ב · פסיקתא רבתי פ' כ"ג · ילקוט תהלים רמז תתנ"ג ורמז תתפ"ת · ב עבודת כוכבים דף ח' · ג עיין פסחים נ"ד · ד ברכות דף נ"ב · ה פסחים דף נ"ד · ו ילקוט כאן רמז ט"ז כל הענין · ז שבת דף קי"ט · ח שבת שם · פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ט עיין שבת קי"ט · י סנהדרין דף ס"ה ·

חדושי הרד"ל

(ו) שנא' ואומר אך חשך ישופני כו' אותו שכתוב בו כו' · עי' מ"כ וכ"ה בירוש' פ"ח דברכות ובשוח"ט מז' נ"ב: (ז) א"ר תנחומא עובדא כו' · עבב"י בא"ח סי' תר"ד שנדחק ליישב לשון הטור שם במעשה זו עם הא

חדושי הרש"ש

(ולקמן פ' י"ב סגי' יוסי) לא נן כבודו עמו כו' · האור הטוב (מ"כ שם) וצ"ל לסוסיף כדכתיב והארץ סתירה מכבודו : (ד) אך חושך ישופני כו' אותו שכתוב בו כו' · עיין מ"כ · וצ"ע לפי שהוא גרם המות

רש"י

שאינו עסוק במלאכה והיכרא היא מחול לשבת : כל יום שיש בו חסרון · שמחסרין ממה שנברא בו כתיב בו ברכה להשלים החסרון שלא יהיה חסר כלום ע"כ : בשביעי מאי אית לך למימר · מפני מה כתב בו ברכה והכי אדם נוטל ומספק בשבת · ס"א בשביעי מה אית לך למימר והלא לא נברא בו כלום שאין אדם נוטל ומספק בשבת : מפני היציאה · שמוציאין לכבוד שבת ע"כ : קלרין · אוצר : בני בבל בזכות מה הן זוכין חיים · בזכות תורה דכתיב בשמאלה עושר וכבוד (משלי ג') : בזכות מעשר · דכתיב עשר תעשר כדי שתתעשר : בזכות שבת · דכתיב ברכת ה' היא תעשיר (משלי י') : באשונא דאריסטיין · בשעת הסעודה ויהי בעת לדתה תרגום ירושלמי והוה באשונא דמולדא ס"א

מתנות כהונה

ל"ו שעות שימשה אותה האורה · לא חשב אלא מיום שנברא בו אדם הראשון שמשמש בו לפנים מן השורה : ד"ג אך חושך ישופני אותו שכתוב בו כו' · ואתי תשופנו זה הנחש יצר הרע שמא"ל שמחשיך עיניהם של הבריות · [והכי איתא בשוח"ט בהדיא] . שני רעפים וכו' · בשוחר טוב איתא שני אבנים אחד של אופל ואחד של צלמות שנאמר קץ שם לחושך אבן אופל וצלמות : ביציאה · ההוצאה לשבת רבה על האדם לפיכך ברכו וכמו שאחז"ל לוו עלי ואני פורע : בז' מאי אית לך למימר · לשון שאלה הוא : אסטנוסים · אנשים מפונקים התאבים טעם טוב ברכו בטעם טוב וכדמפרש ואזיל : אותן ערבו לי · אותם שאכלתים בשבת והיו צוננין ערבים עלי : תבל · תבלין : קלרין · [פירש"י והערוך] אוצר : אית לך שבת · בתמיה : בזכות מה הם חיים · כלומר חיי העושר שעני חשוב כמת ובפרק כל כתבי גרס מעשרין : בזכות התורה · שנאמר בה כי היא חייך וכתיב בשמאלה עושר וכבוד : בזכות מעשר · דכתיב עשר תעשר ודרשו חז"ל עשר בשביל שתתעשר : שהן מכבדין כו' · וכמו שדרש למעלה ברכת ה' היא תעשיר : דיוסקוס · פי' הערוך שולחן : כל כך למה · היה התינוק מכריז כך : שלא תזוח · תתגאה ויזכור כי מאת ה' היתה זאת : לא על מגן · לא על חנם באת לך שיש לך זכות גדול לתלות בו : עוברא הוה כו' · מעשה היה בעיר רומי בערב יוה"כ שנקרא צומא רבא הגדול [והתמוך] והיה שם חייט אחד אומן תופר בגדים במחט והלך לקנות דג אחד ונמצא שלא נשאר אלא הדג מי שחפץ לקנותו אלא הוא ונער אחד עבד לאיפרכוס הוא שר העיר והיה זה מעלה אותו בדמים והאחד העלה יותר עד שהגיעו דמיו לשנים עשר דינרים ולקחו אותו החייט : [דמטיא שנים עשר גרסינן] : הכי גרסינן בענתא דאריסטון אמר איפרכס לטלייה כו' · בעת של סעודת הצהרים אמר השר לנערו למה לא הבאת לי דג כאשר צויתיך א"ל אדוני מה אכפור מפניך הלכתי לקנות דג ולא היה שם אלא דג אחד · ונמצאתי אני ויהודי אחד העומדים עליו לקנותו · והוה הוא מסיק גרסינן פי' והיה היהודי מעלה אותו בדמים וכן אני העליתיו בדמים עד שהגיע לי"ב דינרים מה היית רוצה שאביא לך דג בעד שנים עשר דינרים בתמיה : מן הוא · מי הוא אותו יהודי · אמר ליה בן אדם פלוני : שלח בתריה גרסינן · שלח אחריו ובא אצלו אמר לו מה ראית אתה יהודי חייט שאכלת דג בשנים עשר דינרין אמר לו אדוני יש לנו יום אחד שכל עוונות שאנו עושין כל ימות השנה הוא מכפר עלינו · וכשבא אותו יום אין אנו צריכין לכבדו בתמיה : מה יום מיומים גרסינן · מה מעלת יום אחד מאשר הימים · והשיב מה מעלת איש אחד מאשר אנשים שלפעמים נמצא איש אחד נעלה מאשר

יפה תואר

ומנין שהיתה לפנים ואח"ז גנזה אולי לא היתה מעולם ומופית מהכתוב וימנע מרשעים אורם שכל הכתובים מדברים שם במעשה בראשית · ויהיה הטעם של מרשעים מ"ש הסבה ופירושו בשביל הרשעים מנע האור : ל"ו שעות שמשה אותה האורה · פי' לאדם אבל בשאר הימים הפסיק החושך בלילה את האורה : מפני שהוא תחלת ברייתה · ומ"ש שמים אש ומים זה קאי על אש היסודי דנברא קודם לכל המורכבים · ופה מדבר מאש הנמצאת בינותינו : בששי נבראו אדם ובהמה כו' · וכתיב בו ברכה וס"ל דהברכה שנאמרה ביום הששי לא קאי על האדם ואשתו לבדו אך על כל המינים שנבראו ביום הזה : בזכות מה הם חיים · פי' מתפרנסים בריות ובעושר · ובילקוט גרים בהדיא בזכות מה הם מתעשרים ובבבל היו העשירים רבים מאשר היו בא"י לכן משיב בראשונה על בני בבל בזכות התורה · ושל א"י היו רבים מחו"ל לכן השיב על חו"ל באחרונה · אבל בגמ' משיב בראשונה על בני א"י וצ"ל דמשום חשיבות דא"י השיב עליהם בראשונה ומה דאמרינן בביצה פרק המביא עתירי בבל יורדי גיהנם הם · צ"ל כי בימי רבי היו כשרים ובימי ר"נ שם שתתו דרכם ואשתנו לגריעותא : אדם אחד בלודקיא לודקיא היתה עיר בחו"ל ומייתי זה לראיה כי בני חו"ל זוכים לעושר בשביל שיכבדו את השבת · וכן הוא בעובדא דחייט בסמוך : וכל בהמה יפה שהייתי רואה כו' · בביצה פרק שני איתא דזה היה דעת שמאי הזקן אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו לשם שמים שנאמר ברוך ה' יום יום · וכב"ה הלכתא כבית הלל · אבל בזה דמעשה שניהם היו לשם שמים כל איש הבוחר בדעה אחת מהם ומחזיק בה לשם שמים יברכהו ה' : בערובת צומא רבא · בערב יום הכפורים וגם אז מצוה להרבות בסעודה כדאיתא בפוסקים

פירוש מהרז"ו

חז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע · והצדיקים נוטלים באור זה גם חלק רשעים · ע"כ כתב בהם ב' פעמים אור : ר' לוי בשם ר' זעירא · שם בירושלמי ובפסיקתא הגי' בשם בר נזירא · ועיין לקמן סוף פר' פ"ב : של ערב שבת · לאדם וחוה וקין והבל בג"ע כי כל היום עסק במלאכת האדם · והכל למעט · כמ"ש ויק"ר ריש פר' כ"ט · פר"א פרק י"א · פסיקתא פר' מ"ו סימן ב' וי"ב של ליל שבת האיר לכל העולם : ואומר אך חושך ישופני · גז"ש או מדת ממעל · ממ"ש הוא ישופך · וע"כ אמר כאן ואומר אך חושך ישופני · ובפסוקים הקודמים לא אמר ואומר כי לא בישרו אותו בזה · אך אבל החושך אמר ואומר אך חושך ישופני כי ע"ז הובטח ובמדרש תהלים נ"ב הגי' שמא יבא הנחש שהטעה אותי ע"ש וישופני עקב · וכל המזמור באדם מדבר כמ"ש לעיל ריש פר' ח' ושם מבואר : ולילה אור בעדני · ו' של ולילה הוא ו' המהפך · פי' אבל לילה היה אור בעדני · ולא ישופני החושך הנ"ל · שם · ושם הגי' מה עשה לו הקב"ה · א"ר לוי זימן לו שני רעפים ולמד כן ממנהג העולם · וכמ"ש במשנה ביצה · אין מוציאין את האש לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר · ובפר"א פרק כ' איתא נשתלח לו עמוד של אש להאיר לו וכו' · ובמדרש תהלים נ"ב מבואר ב' האופנים · ועיין עוד שם שני האופנים בדרך פלא : תחלת בריתה · שתלת יציאתה מהכת אל הפועל היה במוצאי שבת וכאלו נברא אז : רב הונא בשם רב כו' · שם בירושלמי ובפסיקתא ולקמן פר' י"ב סימן ו' · הגיר' רב הונא בשם ר' אבהו בשם ר' יוחנן : **ג** ברכו ביציאה · הוא ד"א על מ"ש ויברך כמ"ש ביצה ט"ז · כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה · חוץ משבתות ויו"ט · עיין פסיקתא פר' כ"ג סימן ו' : ואינו חסר כלום · פי' שהעולם אינו חסר מאותו מין בעבור חסרון הפרטים ובעבור הברכה המין פרה ורבה ומשלים הברכה את החסרון התמידי : בשביעי מה אית לך למימר · הלא ביום ז' לא נבראו מינים שמחסרים אותם וברכה למה · אלא מפני היציאה · שאין ההוצאה שעל השבת מחסר ממון האדם שהברכה משלמת : **ד** מפני איסטניסים · שאינם יכולים לאכול אלא מעט וגם מפונקים הם · ואינם יכולים לאכול מאכל של אתמול ונפשו קצה בזה · וביכך השבת שיוכל לאכול שלש סעודות · ויוכל לאכול מאכלים של אתמול · ואין נפשו קצה · וזהו ענין הנשמה יתירה כמ"ש ביצה דף ט"ז · ופי' רש"י שם · נשמה יתירה רוחב לב למנוחה ושמחה · ולהיות פתוח לרוחה · ואוכל ושותה ואין נפשו קצה · והאיסטנים נפשו קצה עליו במאכל מעט · וכמ"ש על רבי שהיה איסטנים וכשאכל מידי בצפרא לא היה יכול לאכול עוד · ואיך יקיים שלש סעודות : אית לך שבת · בפסיקתא שם הגי' אית לך ויברך ויקדש : בני בבל · עיין שבת דף קי"ט · ולבבל גלו החרש והמסגר · ושם ישיבת נהרדעא מעולם · ובא"י נוהג תרומות ומעשרות : דיוסקסים אחד · פי' במ"ע מין כלי וקערה עגולה · וכמ"ש לעיל פר' יו"ד סימן ב' · וכן הגי' בפסיקתא שם הביאו לפניו תמחוי של כסף וטבעותיו ומטותיו של כסף : עובדא הוי ברומי · בפסיקתא הגי' אמר ר' פינחס מעשה בחסיד אחד ברומי שהיה מכבד ימים טובים ושבתות חדא ערובתא · ופי' ערב אחד של שבת או של יו"ט ואית דאמרי ערובת צומא רבא : מאן הוא א"ל בר נש פלן · בפסיקתא הגי' א"ל פימי אית ליה והוא למלכא פי' אוצר יש לו והוא של מלך : **ה** טורנוסרופוס · תנחומא תשא פסוק כתב לך כל הענין · פסיקתא פר' כ"ג סימן ו' בשנוי · וכרים השאלות בשנוי לשבת : אמר מה אמרית לך : ר"ע הבין מה שאמר לו טורנוסרופוס · והוא לא הבין מה שאמר לו ר' עקיבא · לפיכך שאלו : מתי

ידי משה

בשביל מלאכה וכבוד שבת הוא : מפני האיסטניסים · פי' שיזוק מאכל שאינו של האיסטניס ולפיכך מגיה דאיה מאיסטניסים שמביאים לפניו זוגיים וחמין ולפ"ס אמר שבלשון שלו ערב לו יותר וזה פי' ורכו

א"ל אמרת לי מה יום מיומים · מאי שנא יומא דשבתא מכל יומא · ואמרית לך ומן גבר מגוברין · מאי שנא טורנוסרופוס מכל גוברין · א"ל שרצה המלך לכבדני · א"ל אף זו שרצה הקב"ה לכבדה · א"ל מנאן את מודע לי · א"ל הרי נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת · ובשבת הוא נחי · א"ל (ח) לנגדא את נגיד לי · אתמהא · א"ל והרי המעלה את המת בזכורו יוכיח · [א] שהוא עולה כל ימות השבת ובשבת אינו עולה וההוא גברא ליהוי בדק באבוהו · חד זמן צריך ובדק באבוהו וסלק כל יומא דשבתא · ובשבתא לא סלק · בחד שבתא אסקיה א"ל אבא מן דמיתת איתעבדית יהודי · אתמהא · מפני מה עלית כל ימות השבת ושבת לא עלית · א"ל כל מי שאינו משמר את השבת אצלכם ברצונו · כאן הוא משמר אותו בעל כרחו · א"ל וכי עמל יש לכם שאתם עמלים כל ימות השבת · ובשבת אתם נוחין · א"ל כל ימות השבת אנו נידונין [ב] ובשבת אנו נוחין · חזר אצל ר"ע · א"ל אם כדבריך שהקב"ה מכבד את השבת אל ישב בה רוחות · אל יוריד בה גשמים · אל יצמיח בה עשב · א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא אמשול לך משל (ט) לשנים שהיו דרין בחצר אחת אם אין זה נותן עירוב וזה נותן עירוב · שמא מותרין לטלטל בחצר · אבל אם היה אחד דר בחצר הרי הוא מותר בכל החצר כולה אף כאן הקב"ה לפי שאין רשות אחרת עמו וכל העולם כולו שלו מותר בכל עולם כולו · ולא עוד אלא שהרי אוכלי המן מעידין עליו · שכל ימות השבת היה יורד · ובשבת לא היה יורד : ו [ג] פילוסופוס אחד שאל את רבי הושעיה · א"ל אם חביבה היא המילה מפני מה לא נתנה לאדם הראשון · א"ל מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו · ומניח את פאת זקנו · א"ל מפני שגדל עמו בשטות · א"ל אם כן יסמא את עינו ויקטע את ידיו וישבר את רגליו על ידי שגדלו עמו בשטות · א"ל ולאלין מיליא אתינן · אתמהא · א"ל להוציאך חלק אי אפשר אלא כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה · כגון החרדל צריך למתוק · התורמוסים צריך למתוק · החיטין צריכין להטחן · אפילו אדם צריך תיקון : ז [ד] ר' יוחנן בשם ר' יוסי בר חלפתא אמר אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת ירש את העולם במדה שנאמר (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וגו' · (י) [ה] אבל יעקב שכתוב בו שמירת שבת · שנאמר (שם לג) ויחן את פני העיר · נכנס עם דמדומי חמה · וקבע תחומין מבעוד יום · ירש את העולם שלא במדה שנאמר (שם כח) והיה זרעך כעפר הארץ וגו' : ח [ו] ר"א למה ברכו · ר' ברכיה ורבי דוסתאי ורבי שמואל בר נחמן · רבי דוסתאי

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור י"ט · ב זוה"ק פרשה ואלא דף ל"א · ג לקמן פרשה מ"ו · פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ד פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · ה לקמן פרשה ע"ט · ילקוט תורה סוף רמז קל"ג · ו פסיקתא רבתי פרשה כ"ג ·

חדושי הרש"ש

שנקרא חושך כמו שדרשו בב"ר פ' ב' · וחשך על פני תהום זו מיתה שמחשכת פני הבריות · ועיין סוכה נ"א' רש"י ד"ה ימותו בחטיכם יתהלכו זו מיתה כדתנן כו' :

מתנות כהונה

בני אדם : אמר לו טורנוסרופוס אמור ומפרש לי איך הבנת מה שאמרתי לך ומה עניתני : מנאן כו' · מהיכן אתה מודיעני במופת שרצה הקב"ה לכבד את השבת : לנגרא את נגיד לי · למשוך את משכני כלומר ממשיך ודוחה אותי בדחייה בעלמא מי יאמר שהוא כן והרוצה לשקר מרחיק עדותו וכן פירש"י ז"ל : וההוא גברא · על טורנוסרופוס אמר כן אם תרצה לבחון הדבר בחון באביך : חד זמן · לזמן אחד היה צריך לשאול באוב · ובדק הדבר באביו להעלותו מקברו ועלה לו כל ימות השבוע ובשבת רצה להעלותו ג"כ ולא עלה לו · אחר שבת העלהו ואמר לו אבי אחר מיתתך נעשית יהודי : אצלכם · בעולם שאתם החיים שרוים בו : למה לא נתנה לאדה"ר · שהוא היה יציר כפיו וחביב לפניו וראוי הוא ושלם בכל יצירותיו · אלא ודאי ה' לא צוה ומלבכם אתם עושים וכל הנברא בששת ימי הבריאה עליו אין להוסיף ולגרוע דאל"כ היה נברא ככה · השיב לו אם הוא כדעתך שכל הנברא עם אדם חביב הוא להיות פן לעולם הלא שער הראש שנברא עמך למה אתה מגלחו ומניח שער הזקן שלא נברא עמך המאוחר · והשיב ששער הראש אמר שגודל כתרבה ונתגדל עמו בשטות בימי נערותו ושער הזקן אינו בא לו עד ימי החכמה והבינה וא"כ אין ראיה מכאן ואמר לו א"כ שכל הגדל בימי נערותו ראוי להסיר יסמא העינים כו' ובפירש"י ד"ה מצאתי בשם ס"א שפי' למה לא נולד כן אדה"ר כו' · [ונלאיתי טוב לכתבו] : חלק · בלי טעם ואומר לך למה צווי הש"י לחסר בברייתו ולמה לא בראוהו נולד מהול לפי שכל הנברא מששת ימי בראשית הכל צריך תיקון ורש"י פירש מדכתיב אשר ברא אלהים לעשות אפילו מה שכבר נברא צריך לעשות עוד בתיקונו ואשר לא נתנה לאדם לפי שקודם שהגיע לשמונה ימים נתקלקל וטעמו לא עמד במצוה קלה שנצטווה ושוב כל הדורות לא הועיל להם התיקון כי לא הכירו את ה' עד שהאיר מאורו של אברהם אבינו והוא היה כמו יצירה ראשונה ואז נתנה לו וכדלקמן ריש פרשה מ"ו זמן היה לו לאברהם אימתי שנתנה לו המילה : צריכין עשייה · תיקון : ויחן · משמע לשון שבת ומנוחה ומדכתיב את פני העיר משמע שאין

פירוש מהרז"ו

מאי שנא טורנוסרופוס · שהיה שר הגדול של מלך רומי : לנגרא את נגיד לי · פירושו לדבר שנמשך את מושך אותי כמ"ש נהר די נור נגיד ונפיק · והכוונה שמשכת אותי בדבר שאין אתה יכול להראותו כי רחוק הוא מהישוב : ועל ברחו · שכפר בשבת כל ימי חייו ורשעים אינם חוזרים אפילו בגיהנם רק משמר בעל כרחו : אל ישב בה רוחות · עי' שמ"ר פר' ל' סימן ט' : מותר בכל העולם · ואף ששאל אותו על המלאכה מאחר שהכל נעשין בדברו אין מלאכה לפניו רק הכל בדמיון טלטול : ו פילוסופוס · לפי מ"ש כאן צ"ע · איך שייך מאמר זה כאן · אך בפסיקתא פר' כ"ג סימן ד' מובא אחר מעשה זו עוד מעשה · והשיב לו קודם עשרת הדברות ניתנה המילה · ושמרתם את בריתי זו ברית שבת וברית מילה · ועי' רש"י : מפני מה לא נתנה לאדם הראשון · לקמן פר' מ"ו סוף סימן ב' פי' מפני מה לא צוה לאדם על המילה · ואעפ"י שאדה"ר נולד מהול · וכמ"ש מדרש תהלים מזמור ט' שהוא אחד מי"ג בני אדם שנבראו מהולים אעפ"כ היל"ל מצוה זו לצורך בניו · או שהשואל לא ידע דרש זה ולא האמין : מגלח פאת ראשו · הרי שאתה עוסק בתיקון גופך אעפ"י שהש"י ברא באופן שיהיו גדלים באדם · וכן המילה תיקון הגוף היא : ולאילן מיליא אתינן · פי' אני מדבר עמך בדברים שהם חוץ לגוף בשיער · ואתה משיבני באברי הגוף שלא יתכן לקצצם · ואין זו אלא דברי שחוק : ז ר"י בר חלפתא · פסיקתא רבתי פר' כ"ג סימן ט' : שאין כתוב בו שמירת שבת · אין הכוונה שלא שמר אברהם את השבת שהרי בהדיא אמר לקמן פר' ס"ד סימן ד' על פסוק וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי · שאברהם שמר עירובי חצירות אבל הכוונה שאין מפורש אצלו דבר פרט על שמירת שבת · כ"א דרך כלל על כל התורה · אבל ביעקב מפורש על השבת בפרט : ירש את העולם במדה · בפסיקתא שם הגי' ירש את הארץ במדה וכן אצל יעקב ירש את הארץ שלא במדה : ויחן את פני העיר · שתחלה אמר ויבא יעקב שלם עיר שכם · משמע שבא ונכנס לתוכה ממש · ואח"כ אמר ויחן את פני העיר · ולא בעיר · והם ב' כ"מ · מדה ע"ו · גם הוא מיותר מאחר שבא נח · ע"כ כמ"ש ויחן את פני העיר אין פירושו שחנה חוץ לעיר שהרי היה בעיר · אלא מ"ש ויחן פירושו מלשון מנוחה · את פני העיר שעשה שם לפני העיר מעשה מנוחה ושביתה שקנה שם שביתה לצורך תחומין · שהרי מקנהו היו קועים בשדות · ומפני רובם הוצרכו לרעות מרחוק · וכמ"ש ובניו היו את מקנהו בשדה אך דירתם היה בעיר היו צריכין לעשות עירובי תחומין · והכרעה עפ"י מדה כ"ו · ומדה כ"ח · ומ"ש נכנס עם דמדומי חמה פירוש שנכנס עם החמה לעיר כדין ואח"כ קבעו תחומין · שהיה שנאי עדיין · וזהו שלם עם החמה : בעפר הארץ · וס"ד ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה · ועגין ופרצת ·

ידי משה

ברכו שלא יזיק לאיסטנים כנ"ל ולא כפי' מ"כ : אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת כו' · פי' דבודאי קיים אברהם מצות שבת שהרי אחז"ל שקיים אברהם אפילו עירוב תבשילין · רק שאברהם לא קיים עירובי תחומין

איתא בריש מ"ק דף ד' המשקה מים בשבת חייב משום חורש שרפווי ארעא ול"נ דאותו רשע לא ידע רק מאבות מלאכות ולא מתולדות ומ"כ שם במדרש ומצמית עשב נקט אגב גררא ועיקר קושייתו היה רק מהוצאה מרשות לרשות ובאמת לא שייך שום מלאכה גבי הקב"ה רק מדכתיב מנוחה גבי עצמו מטעם ידוע : אוכלי המן מעידין וכו' · פירוש דהרי לא ירד בשבת כדי שישראל לא ילקטו בשבת א"כ ע"כ יום זה מכובד שרצה הקדוש ברוך הוא לכבדו ובתנם דמק י"ם :

חדושי הרד"ל

דסכא · אבל באמת הטור העתיקו מן הפסיקתא שם ע"ש : (ח) לנגדא את נגיד · בפסיקתא שם הגי' מה את מובילני גרוא כלומר מוליכני לדברי רוח שאיני. מאמין לך על הנהר וכ"ה הלשון בשאילתות דר"א פרשת בראשית · אף הנהר הזה איני מאמינך : (ט) לשנים שהיו דרין כו' · עיין שמ"ר פ' ל' : (י) אבל יעקב כו'

רש"י

ס"א : דיסקוס · שולחן : לנגרא את נגיד לי · למשיכת דברים בעלמא את מושכני כלומר בדחייה אתה מדחה אותי שהשאלה ראיה מדבר שלא ראיתי ולא ידעתי אם זה אמת שאמרת ע"כ : אפילו אדם צריך תיקון · הדא הוא דכתיב אשר ברא אלהים לעשות ברא ועשה אין כתיב כאן אלא לומר שהכל צריך תיקון : ס"א אם חביבה היא המילה מפני מה לא נתנה לאדם הראשון כלומר מפני מה לא נולד מהול אלא ממה שלא נולד מהול אני למד שאין המילה חביבה לפניו ומעצמכם אתם בודים שאתם מוהלין עצמכם השיב לו אותו החבר להפילוסוף אם כדבריך שכל מה שנברא עם אדם מתחלה כשהוא נולד הוא חביב מפני מה מגלח אתה את הראש ומניח את הזקן והלא שער הראש הוא חביב שנברא עמך משעה שנולדת השיבו הפילוסוף מפני שגדל עמי בשטות כשהייתי נער אמר לו החבר אם כן יקטעו את ראשך וישברו את רגליך לפי שגדלו עמך בשטות אמר לו הפילוסוף ולאלין מלייא אתינן כלומר וכי לתשובה הזאת הוצרכתי לדחות אותי בדברי הבלים השיב לו החבר לפי תוכחה שלך השיבותיך אך להוציאך חלק אי אפשר לפטרך ולדחותך בדברי הבלים שאינו עיקר אי אפשר אך עתה אשיבך עיקר הדבר כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תיקון החרדל צריך למתק והחטין צריכין ליטחן ואפילו אדם צריך תיקון שצריך למול והרי לך כל מעשה בראשית שחביבין לפניו דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד אף על פי כן צריך תיקון ואם תאמר עדיין יש לי להשיב אם אדם צריך תיקון והמילה חביבה תנתן לאדם הראשון לאחר מכאן ישיב המשיב והרי דברים קל וחומר ומה על מצוה קלה שאינה נוהגת בגופו נצטווה עליה ולא קיימה מילה שאדם מתקיים עליה ולא כל שכן הדא הוא דכתיב אשר ברא אלהים לעשות אשר ברא ועשה אין כתיב כאן אלא לעשות לומר שהכל צריך תיקון ע"כ : אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת · בפירוש אלא וישמור משמרתי : למה ברכו · לשבת :

שאין

יפה תואר

בפוסקים : שרצה הקב"ה לכבדה · משמע שהוא גזירה בלי טעם ובאמת מפורש בתורה הטעם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש · והשבת הוא אות על חידוש העולם · והיה לו להשיב לטורנוסרופוס מן מקרא מלא על שאלתו מה יום מיומים · אבל שאלת טורנוסרופוס היתה כי על אמונת החידוש היה די למנות ששה ימים ולשבות ביום השביעי באיזה יום שיחול · ואולי כוונת שאלתו היתה למה לא ישבתו ביום הששי כי אז כלה הקב"ה את מלאכתו או ביום הא' שאז התחיל את מלאכתו · והיה לישראל לאות על חידוש העולם ולמה דוקא ביום השביעי שאז חדלה המלאכה · ולכן השיב לו ר"ע מה גבר מן גוברין הלא תזינן כי האיש אשר המלך חפץ ביקרו מתחייב כל אדם להוקירהו · לכן בחר לנו את יום השבת למנוחה באשר אותו הוקיר גם הקב"ה : סמבטיון יוכיח ע' ברמב"ן פ' האזינו שהוא נהר גוזן ששם גלו עשרת השבטים · ונקרא סבטיון כי שבת בערבית הוא כמו שבת בעברית · והאותיות יון נוספות הן ויען כי ינוח ביום השבת לכן נקרא סבטיון : שאין רשות אחרת עמו · וכל יושבי תבל לא חשיבי דיורין לגביה כיון שהכל עבדיו הם · וכל העולם כלו שלו לכן לא נקרא העולם לגביה ר"ה רק חצירו הוא · כי הקב"ה מלא כל העולם : ולא עוד אלא שהרי אוכלי המן כו' · פי' לא מיבעיא שכל מה שהוא עושה בהיתר הוא עושה · אבל מצינו ג"כ דהחמיר על עצמו להוריד את המן בשבת · אע"ג דמדינא מותר לו רק להראות לכל באי עולם את קדושת יום השבת החמיר על עצמו לבלי להורידו בשבת : מפני מה לא נתנה לאדה"ר פי' כיון דכל יצירי כפי ה' נבראו שלמים בלי שום פגם כי כל הדברים נבראו בצביונן ובקומתן · ואם המילה תתן שלימות לאדם למה לא נברא האדם בשלימותו · וצ"ל דלא האמין במדרשות שאמרו בכמה מקומות שאדם הראשון נולד מהול · ובזה רצה להוכיח כי הקב"ה ברא שלם את האדם והערלה איננה יתרה באדם כי הקב"ה לא ברא דבר יתר באדם · והוכיח לו מן פאת ראשו שהשערות ראשו נולדו עמו ובכל זאת הוא מגלח את שער הראש כדבר מותר ומניח את פאת זקנו כי הזקן יתן פאר והדר לאיש · כן הערלה הוא דבר מותר ונתן המילה רק לאברהם אבינו שהיה חביב לו וחפץ בהדרתו ולאדה"ר לא נתן כי לא חפץ להדרו · אבל הפילוסוף לא הסתפק בטעמו ואמר לו כי את שער ראשו יגלח מפני שגדל עמו בשטות · וכאשר אמר לו הפילוסוף ולאלין מיליא אתינן כלומר כי גם השערות לא מותרות הן לאדם והאדם מגלח אותן רק אם יגדלו פרע משא"כ הידים והעינים אשר עליהם יהיה האדם א"א לקצצם · ואין זה ענין למילה אז השיב לו מן החרדל והתורמוסים אשר יש בהם מותרות החומר וצריך האדם להסירם כ"ש המילה : החרדל צריך למתוק כו' הנה שלשה טעמים יש במילה · הא' לתקן המדות וכמ"ש המורה בח"ג פמ"ט ולטעם זה מביא את המשל מהחרדל אשר ע"י כתישה ודיכה תוסר המרירות · כן הוא התשת ורפיון החומר ירחיק את המדות הרעות באדם · הטעם הב' הוא תיקון הגוף מהנגעים המתילדים וכמו"ש בעל העקדה גדולה מילה שדוחה את הנגעים ולטעם זה מביא המשל מן התורמוסים שנמתק בהסרת קליפתו המרה ע"י הבישול · כן יוסרו הנגעים מאדם ע"י המילה · וטעם הג' הוא תיקון הצורה ולזה מביא המשל מחטים אשר יתוקנו רק בטחינה להסיר המורסן והפסולת : ירש את העולם במדה · פי' כי בזכות אברהם ירשו בניו את הארץ לפנים רק במדה אבל בזכות יעקב יירשו לעתיד ואז ירחיב ה' את גבולם בלי מדה : ר' ברכיה ור' דוסתאי אמרו דבר אחד כי הברכה לשבת היה

משנת דרבי אליעזר

וכל העולם כולו שלו מותר · קשה תינח מה שמוריד גשמים מרשות לרשות אבל מה שמצמיח בה עשב איך מתורץ מכח כ"ע דיליה ומצאתי בס' חדא דבי נחמיה פרשת בחקותי שמתרץ שעיקר טעם איסור זורע בשבת היינו משום שהוציא מרשות דומם לרשות צומח לכך מי שכ"ע דיליה מותר ודוחק גם קשה דהא

אומרים א שאין לו בן זוג · חד בשבתא · תרי · תלתא · ארבעתא · חמשא · ערובתא · שבתא לית לה בן זוג · ר' שמואל בר נחמן אמר שאינו נדחה · י"ט נדחה · יוה"כ נדחה · שבת אינה נדחית · תני ר"ש בן יוחאי אמרה שבת לפני הקב"ה רבש"ע לכולן יש בן זוג · ולי אין בן זוג · א"ל הקב"ה כנסת ישראל היא בן זוגך · וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בן זוגך היינו דבור (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו : ט ב רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר שלשה בריות היה הקב"ה בורא בכל יום ויום · בא' ברא שמים וארץ ואורה · בב' רקיע וגיהנם ומלאכים · בג' אילנות ודשאין וגן עדן · בד' חמה ולבנה ומזלות · בה' עופות ודגים ולויתן · בו' אדם וחוה ורמשים · אמר רבי פנחס בו' ברא ששה · אדם וחוה ורמש · ובהמה וחיה (יא) ומריאים · אמר רבי בנייא אשר ברא אלהים ועשה אין כתיב כאן · אלא אשר ברא אלהים לעשות · כל מה שהיה הקב"ה עתיד (יב) לבראות בז' הקדים וברא אותו בו' : י ג רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר אע"ג דאת אמר כי בו שבת מכל מלאכתו ממלאכת עולמו שבת · ולא שבת לא ממלאכת הרשעים · ולא ממלאכת הצדיקים · אלא פועל עם אלו ועם אלו · מראה לאלו מעין דוגמא גטורין שלהן ולאלו מעין דוגמא גטורין שלהן · מנין שפורענותן של רשעים קרויה מלאכה שנאמר (ירמיה נ) פתח ה' את אוצרו ויוציא את כלי זעמו כי מלאכה היא · ומנין ששכרן של צדיקים קרויה מלאכה · שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם :

פרשה יב א אלה תולדות השמים והארץ בהבראם · ד כתיב (איוב כו) הן אלה קצות דרכיו וגו' · א"ר הונא כל מה שאתה רואה קצות דרכיו של הקב"ה הן (שם) הן אלה קצות דרכיו ומה שמץ דבר נשמע בו ורעם גבורותיו מי יתבונן · א"ר הונא הרעם הזה בשעה שיוצא כתיקונו · אין כל בריה יכולה לעמוד עליו · נתבונן אין כתיב כאן אלא יתבונן (א) הפקחים יודעין רמוזו והגיונו · א"ר הונא אם על סדרו של רעם אין אתה יכול לעמוד על סדר של עולם על אחת כמה וכמה · אתמהא · ה ואם יאמר לך אדם יכול אני לעמוד על סדורו של עולם · אמור לו אחרי (ב) מלך

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ט"ז כל הענין · ב פסיקתא רבתי פ' מ"ו · ג תנחומא סדר תשא סוף סימן ל"ג · ילקוט ירמיה רמז של"ה · וילקוט תהלים רמז תשט"ז · ד ילקוט איוב רמז תתקי"ד כל הענין · ה קהלת רבה פרשה ב' פסוק י"ב :

חדושי הרד"ל

שלא כמדם כו' · עיין שבת (קי"ח ע"ב) : (יא) ומריאים · עיין מ"כ · וכדלעיל ספ"ז · וכדומה שלפי זה גרס' מריעים בעיין והוא לשון ועניין א' עם מזיקין שנקראין בלשון חז"ל תמיד כן · ובספרי האזינו פיסקא פי"ט לדבר שאין כו' אלא מריעין להם · וכן בזוהר נקראים מרעין בישין · ואפשר גרסינן ראמים והיינו כדאמרינן בגיטין (ס"ח ע"ב) ראם אלו השדים ועיין פירושו בפסיקתא זוטרתי דר' טוביה פי' הוא לשון ראיה שרואין ואינן נראין : (יב) לבראות בז' הקדים כו' כו' · וא"כ ברא בששי ג' דברים שהיו עתידים להברא בשביעי · וג' שהיו ראוים ליום הששי עצמו ככל הימים :
(א) הפקחים יודעים כו' · כשמתבוננים בו יפה יודעין מעט רמזי גבורותיו · ולא כולם (וכרישיה דקרא אלה קצות דרכיו ומה שמץ דבר נשמע בו כו' דמשמע שמעט נשמע): (ב) מלך ב"ו א"א יכול לעמוד ·

רש"י

שאין לו בן זוג · כשאר ימי החול חד בשבת שני זוגו תלתא רביעי זוגו חמשתא ערב שבת זוגו שבת לית ליה בת זוג לכך זווג לו ברכה ס"א : יום הכפורים נדחה · משום ירקא ומשום מיתא כדאיתא סוף פרקא קמא דראש השנה ע"כ : שלשה בריות · הקדוש ברוך הוא בורא בכל יום בראשון ברא שמים וארץ ואורה בשני רקיע וגיהנם ומלאכי השרת בשלישי אילנות ודשאים וגן עדן ברביעי חמה ולבנה וכוכבים בחמישי עופות ודגים ולויתן בששי אדם וחוה ורמשים הקדים וברא בו בשלשה דברים ממה שברא בכל יום אותם שהיה לו לבראת בשביעי :
פרשה יב רעם גבורותיו · הרעם הזה בשעה שיוצא כתקונו הוא בכחו בגבורתו אין בריה יכולה לעמוד עליו דכתיב ורעם גבורותיו מי יתבונן (איוב ל"ח) אין מתבונן אין כתיב כאן שהיה נשמע אין שום אדם שיתבונן בדבר אלא מי יתבונן לומר הפקחים יודעים רמזו של דבר והגיונו רמז יודע ולא עיקרו מה טעם פעמים בנחת פעמים בגבורה : אמר רבי הונא · אם על סדר רעם אי אתה יכול לעמוד בסדר עולם על

מתנות כהונה

שהוצרך לחנות ולשבות לפני העיר שלא היה לו פנאי לכנס לתוכה : ערובתא · יום ששי נקרא כן על שם שהוא ערב שבת והרי הם ששה ימים והם שלשה זוגות ונשאר השבת לבד בלי זוג לפיכך ברכו : שאינו נדחה · וזו היא הברכה : יום כפור נדחה · מפני ירקא ומפני מתיא כדאיתא סוף פ"ק דמסכת ר"ה : כנסת ישראל וכו' · ששובתין בו : ברא ששה · השלשה שהיו ראוים להבראות בשבת נבראו בערב שבת כדמפרש ואזיל : מריאים · פי' הערוך שדים : לעשות · משמע מה שהיה ראוי לעשות : מכל מלאכתו כו' · דייק מדלא כתיב מכל מלאכה : דוגמא גטורין · הערוך גרס דוגמטיקין ופירושו דוגמת שמירתן אבל לא פורענות ממש שהרי אור גיהנם שובת בשבת :
פרשה יב יתבונן · משמע להבא אף אם בא איש חכם להתבונן אינו יכול · ובילקוט איוב מסיים בו הפקחים יודעים רמז של דבר והגיונו כי מתבוננים בו ועל עיקרן אין יכולין לעמוד נתבונן משמע אין כאן מי ששם לב להתבונן · ובערוך ערך רעם גרס מתבונן אין כתיב אלא מי יתבונן והיא היא : [אחרי מלך ב"ו כו' · לקמן

יפה תואר

שיהא בזווגו · כי אם נספור זוג זוג מיום הא' אשר הוא הראשון למעשה · יהיה א"כ · ג"ז ס"ו · והשבת שאר בדד · ור' שמואל בר נחמן מפרש דהברכה היתה במה שאינו נדחה לעולם : הקדים וברא אותו בו' · ופי' הכתוב כי בו שבת מכל מלאכתו אשר היה צריך לבראם ולעשות ביום השביעי ואשר ברא אלהים אותם מקודם ביום הששי : ולא שבת לא ממלאכת הרשעים כו' · גם הוא בא לדרוש מלת לעשות · ודרים כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים · אבל יש לו עדיין מלאכה לעשות עם הרשעים הצדיקים · והכוונה בזה כי מיום הששי ואילך אין עוד חידוש בבריאה · אבל קצב לכל נברא מעשהו לפי טבעו ינהג לעולמים · אבל בשביל הצדיקים והרשעים ישנה ה' לפעמים את דרכי הטבע לעשות ניסים לעת הצורך · וזה הוא חידוש בבריאה אשר יעשה רק לצדיקים ולרשעים ולא בכל יצירי התבל · אלא כי לכל הבריאה קצב הקב"ה או את מעשיהם · משא"כ בשכר הצדיקים ובעונש הרשעים לא שם או קצבה · ויעשה הכל לפי מעשיהם אם לטוב ואם לרע בלי כל קצבה :
כתיב הן אלה קצות דרכיו · עיקר המאמר הזה הובא פה לדרוש את הכתוב את אשר כבר עשוהו כו' והוא שבתו כו' · אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בוראן מבחן כו' · ומי נותן בהם דופי · ואגב זה דורש ג"כ את ראש הכתוב כי מה האדם שיבוא אחרי המלך כי א"א לעמוד על סדורו של עולם אשר זה הוא נקשר עם דרש הכתוב של הן אלה קצות דרכיו : נתבונן אין כתיב כאן אלא יתבונן · נקיים הגירסא זו י"ל כי נתבונן היה הנו"ן הראשון לרבים מדברים בעדם ויתפרש מי מבני אדם אשר יאמר כי נתבונן כי אין איש אשר יבינהו · ומדכתיב יתבונן יתפרש ע"ד מי יגור באהלך כו' דים איש אשר יגור · וכן כאן מי יתבונן רק הפקח יודע רמזו והגיונו · אבל לא רב בני אדם · ביאור הדברים הפקחים יודעין רמוזו והגיונו היינו כמו שפירש"י ז"ל ושאר מפרשים שיודעים רק הרמז ממנו מזה אבל לא עיקרו · אבל יתפרש כמו שאמרו רז"ל בפרק בתרא דברכות לא נבראו רעמים אלא מהם עקמומית שבלב · וכן מירידת הגשמים אם בנחת או בזעף ידע הפקח לקחת מהם מוסר השכל ע"ש הרשב"א שם · וגם פה הפקחים יודעים רמוזו והגיונו לקחת מהם מוסר · אבל סדורו ואופניו אין כל בריה יכולה לעמוד עליו ואם יאמר לך אדם יכול אני לעמוד על סדורו של עולם וע"פ החקירות אשר גלו לנו חכמי הטבע · אמור לו אם רוחב לב מלכים אין חקר · ודרים כי מי יבוא אחרי המלך על מלך

פירוש מהרז"ו

היינו שיפרוץ גבולות ימה וכו' · ואגב שמדבר בענין שבת הביא ענין זה לכאן (וצ"ע איך הלך בערב שבת יותר מג' פרסאות וי"ל שהיה מהלך עם נאנו לאטו ולא הלך יותר מג' פרסאות · ועוד י"ל שמאחר שהלך עם כל ביתו עשה כל צרכי שבת בדרך) : ח שאין לו בן זוג · כי ימות החול ששה והם ג' זוגות · לרמוז שהבריאה כולה אחוזים זה עם זה וצריכים זה לזה · ומצטרפים יחד · ומה שזה חסר זה משלים · ועיין לקמן פר' י"ב סימן ה' איך נתחברו ב' ימים והוציאו תולדות בג' וכו' ע"ש · אבל לא כן השבת שאין לו התחברות עם ימות החול כי קודש הוא · ונבדל הוא ממנו ואין בו מלאכת החול · וע"כ קדושת שבת מחובר עם הקדושה העליונה · וזהו הברכה : כנסת ישראל · הם שומרים אותה ומברכים מקדש השבת ומקדשים ומבדילים : זכרו הדבר · הוקשה לו שהל"ל זכרו לקדש את יום השבת · ע"כ דרש שיש כאן עוד זכירה לבד הקידוש · והיינו מה שכבר הבטיח לה · גם מרומז בתיבת לקדשו מלשון קדושין שמקדשין בן זוג · כמ"ש בהדיא במ"ר פר' י"ב סוף סימן ד' וש"כ וכן כאן · ולרמז שישראל ע"י נשמה יתירה שנתן להם בשבת מתיחדים בקדושת שבת שהיא קדושה עליונה אצולה ממרומים מקדושתו ית"ש ע"ש : ט בב' רקיע וגיהנם ומלאכים · רקיע מפורש בתורה · גיהנם כמ"ש לעיל פר' ד' ריש סימן ו' וש"כ · ומלאכים כמ"ש לעיל פר' א' סימן ג' וש"כ · לדעת ר' יוחנן : אילנות ודשאים וג"ע · לקמן פר' י"ב סימן ה' ופר' ט"ו סימן ג' · ופר' כ"א סימן ט' שג"ע נברא ביום ג' שאז נבראו דשאים ואילנות · וכן ג"ע שהוא דשאים ואילנות · ובמאמר תוצא הארץ דשא עשב וגו' ועץ עושה פרי נכלל בו גם ג"ע · ומ"ש ביום ששי ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם · עפ"י מדה ל"ב · דורש שמקומו במעשה יום ג' · עיין מ"ש בזה לקמן ריש פר' י"ג באריכות · וכן הוא בהדיא בפר"א פרק ה' : עופות ודגים ולויתן · לעיל פר' ז' ריש סימן ד' : ורמשים · זה כולל בהמה וחיה שבמאמר אחד נבראו · אך אדם וחוה בב' מאמרים נבראו ור' פינחס סובר שמאמר שנבראו כל אחד בפרט נחשבו לברואים בפני עצמם : ומריאים · עי' ערוך ערך מריא ב' ז"ל בב"ר וכו' · ומריאים פי' שדים · וכתב שם המ"ע בלשון יוני שדים · ועיין לעיל סוף פר' ז' ומש"ש : א"ר בנייה · בא לפרש שדברי ר' פינחס מרומזים במ"ש לעשות ברא לעשות בז' אלא שבעבור קדושת שבת הקדים וברא אותו בו' · וכמו אמן מן של שבת בששי : י ממלאכת עולמו שבת · בא לדרוש מ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות ממלאכה של בריאה שבת · אך לא שבת ממלאכה של אחר הבריאה שמסר העולם שיתנהג לפי מעשה בני אדם · מלאכות אלו פעל ועשה אף בשבת להשפיע בו עפ"י מעשה הצדיקים והרשעים · וזה הנהגת כל העולם הזה כל יציאת עולם שעולם כמנהגו נוהג ועם כל זה הצדיקים משיגים ממנו כפי מעשיהם הטובים · וכמנהג האבות והנביאים והצדיקים כל הנהגתם עפ"י נסים ונפלאות להטיב להם · וכן העונש שהגיע להם · היה גם כן על דרך הנס · ומביא ראיה לדרשה זו עפ"י מדה י"ז · וזהו פעלת לחוסים בך נגד בני אדם · היינו בעוה"ז · ופעלת היא מלאכה וכן עונש רשעים מ"ש כי מלאכה היא לה' : דוגמיגטורין שלהם · בערוך ערך דגם העתיק כל מאמר זה · וגורס דוגמטרין ולא פירשו ודעתו שהוא מלשון דוגמא · וע"כ חיברו בערך של דוגמא ובמ"ע פירש ג"כ כנ"ל :
פרשה יב סימן א כל מה שאתה רואה · פי' שמ"ש הן אלה קצות דרכיו משמע שמורה עליהן באצבע אלה שלפנינו · היינו מה שאנו יכולים להשיג בחוש ראותנו בשמים ובארץ והיה שמוכח שם בפר' כ"ו · וידומה שזה כל הבריאה וכל דרכיו · לזה בא לומר שמה שאנו משיגים בחושינו אינם אלא קצות דרכיו · ועיקר ההשגה במה שנעלם מעינינו כמעשה בראשית ומעשה מרכבה · ותיבת אלה דורש גז"ש ממ"ש כאן אלה תולדות השמים והארץ שזה כולל יותר ממה שחשב שם בפר' דברים כלליים · אך פסוק אלה תולדות השמים כולל כל פרטי עוה"ז אים לא נעדר · וע"ז אמר שהם קצות דרכיו כי לגדולתו אין חקר ולא סוף ולא תכלית · אשר לא יתכן שנאמר עליהם אלה : כתיקונו · פירוש בחוזק כחו הגורא : נתבונן ולידע שבת כחו הגורא : נתבונן אין כתיב כאן אלא יתבונן · לפי גירסא זו ל"ע ההפרש · בין מי נתבונן או מי יתבונן · אך בילקוט איוב ל"ו הגי' יתבונן אכ"כ אלא מי יתבונן · וכן הוא גירסת הערוך בערך רעם מתבונן אכ"כ אלא מי יתבונן וכן גורס רש"י במדרש שאם היה כתוב יתבונן או מתבונן היה משמע שכולם יכולים להתבונן · אך מי יתבונן משמע שלא יתבוננו בו אלא יחידים החכמים הגדולים · וזהו שאמר הפקחים · יודעים רומזו והגיונו על מה מרמז ולזה החכמה יש בו · ומה פעולתו בעולם : אם על סדרו של רעם · בא לדרוש שהתחיל הפסוק הן אלה קצות דרכיו דקאי על כל תולדות השמים והארץ · ובסוף אמר פרט אחד ורעם גבורתו מי יתבונן · ודרש עפ"י מדה כ"ה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא · ועוד עפ"י מדה ו' ק"ו שהוא אם על סדרו של רעם אי אתה יכול לעמוד · שהוא דבר נרגש לחוש השמע · ק"ו על כל אלה הנ"ל שאין אתה יכול לעמוד : אם יאמר לך אדם · כוונתו למ"ש קהלת ב' י"ב · ופניתי אני לראות חכמה וכו' · כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו · פי' שמתחלה אמרתי לראות ולהשיג החכמה של עולם ולבא אחר המלך · ואח"כ אמרתי כי מה האדם שיבוא אחר מלך בשר ודם · שלב מלכים אין חקר · ק"ו אחר הקב"ה ובית דינו · כמ"ש לקמן סימן זה · וזהו ק"ו מפורש מדה ה' שהדן והנידון שניהם כתובים · אלא שלא הזכיר הק"ו

ידי משה

התומין ולא עשה המצוה רק במדה לכך זכו בניו לרשת הארץ במדה ויעקב שקיים המצוה שלא מדה זכו בניו לירש הארץ בלא מדה : לפי שאינו נדחה עיין פי' מ"כ · אמנם ל"נ דה"פ שהוצרך לברכה בשביל שאינו נדחה כמו י"ט וי"ה הסמוכים לשבת בין לפניו או לאחריו שהיו מעברים את החדש כדי שלא יהיו סמוכים לשבת שלא ידחו · ולפי שמתחלה היו מעברים כו' יבא ירקא או מתיא והוא תיקון העולם משא"כ בשבת שאינו נדחה ולפעמים יהיה באופן שאפילו יעבר את החדש ובא י"ט סמוך לשבת כגון אם חל ר"ה בה' וכו' ואפילו בשבת לבדו ימלא פעמים לצער ודוחק משום מתיא שלא יסריחו בזמן הדבר ואין פנאי לקוברם בע"ש ויעשו מזה לער ולפיכך הוצרך לברכה להפים דעת בני אדם · עוד י"ל לפי שאין לשבת בן זוג כימים טובים וי"ה שהם דעתה של שבת וברכה שאינה נדחית כנ"ל :

ב"ו אי אתה יכול לעמוד · אחרי מלך מלכי המלכים הקב"ה אתה יכול לעמוד · אתמהא · א א"ר נחמן (ג) משל לחרישת קנים · שלא היה יכול אדם להכנס בתוכה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה תועה · מה עשה פקח אחד · כסח ונכנס · כסח ונכנס · נכנס דרך הכסוח · ויצא דרך הכסות · התחילו הכל מתכנסין ויוצאין דרך כסוח · רב נחמן אמר חורי · משל לפלטין גדולה שהיו לו פתחין הרבה · שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה תועה · מה עשה פקח אחד נטל פקעת של גמי וקשרה כנגד הפתח ונכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת · התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת · אר"ש בן יוחאי משל למלך בשר ודם שבנה פלטין · והבריות נכנסין לתוכה ואומרים אלו היה העמודים גבוהין היתה נאה · אלו היו הכותלים גבוהין היתה נאה · אלו היתה תקרה גבוהה היתה נאה · שמא יבוא אדם ויאמר אלו היו לי שלש עינים · אלו היו לי שלש רגלים היה יפה לי · אתמהא · (קהלת ב) את אשר כבר עשהו לא נאמר כאן · אלא את אשר כבר עשוהו כביכול מלך מלכי המלכים הקב"ה ובית דינו נמנין על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על מכונך שנאמר (דברים לב) הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך · א"ר לוי בר חיתא מלך בשר ודם בונה פלטין · ואם נתן ביבה על פתחה אינו נאה · מלך מלכי המלכים הקב"ה ברא האדם הזה ונתן ביבו על פתחו · והוא נאה (ד) והוא שבחו · אמר רבי יצחק בר מריון כתיב וייצר ה' אלהים את האדם ומה ת"ל אשר יצר · כביכול הקב"ה מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וצורה שצרתי · ב אמר רבי יצחק בר מריון כתיב (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בוראן משבחן · ומי מגנן · בוראן מקלסן · ומי נותן בהם דופי אלא נאין הן (ה) ומשובחין הם שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: ב ג רבי פנחס בשם ר' לוי אמר בהבראם בה"א בראם · (ישעיה סו) ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי · ד אמר רבי יהודה בשם רבי סימון (א) לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו שנאמר (ו) ואת כל אלה ידי עשתה · רבי יודן אמר בזכות התורה שנא' (ויקרא כז) אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה · רבי יהושע בר נחמיה אומר בזכות השבטים · שנא' (שמות א) ואלה שמות וכתיב ויהיו כל אלה נאם ה': ג אלה תולדות השמים וגו' אמר רבי אבהו ה כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים כאן שנאמר אלה פסל את הראשונים מה פסל תוהו ובוהו וחושך: ד רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר ויכלו השמים והארץ בזמנן · וכל צבאם בזמנן · א"ל רבי

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פ' א' · קה"ר פרשה ב' פסוק י"ב · ב ילקוט כאן רמז י"ז · ג מנחות דף כ"ט · ירושלמי חגיגה פרק ב' · מדרש תהלים מזמור ס"ב · פסיקתא רבתי פרשה כ"א · ילקוט ישעיה רמז רל"ו · ילקוט תהלים רמז תרל"ד · ד לעיל פ' ג' וש"נ · ילקוט ישעיה רמז שע"א · פסיקתא פ' ל' · ה ירושלמי יבמות פרק הבא על יבמתו לקמן פ' ל' שמ"ר פ' א' ופ' ל' · במ"ר פ"ג · מכילתא ריש פ' משפטים · רות רבה פ' א' · תנחומא סדר שמות סימן ב' וסדר משפטים סי' ג' · ילקוט כאן רמז י"ז · ילקוט ריש פ' שמות · וילקוט משפטים רמז ש"ו ·

חדושי הרש"ש

(א) לא בעמל כו' ואת כל אלה ידי עשתה · וסופו ויהיו כל אלה נאם ה' וכפי' שהלשון שע"י נאם ר"ל דבור

חדושי הרד"ל

שנאמר מי יבוא אחרי המלך וגו' כ"ה בקה"ר (פ' ב' פ' י"א) · ועל מקרא זה סובב והולך שמאמר ולקמן מיותר : (ג) משל לחרישת קנים כו' · פתחים הרבה כו' משל הראשון ענינו שהספקת צריך להסיר דרכי הטעיות שהם כמו קוצים ומכשולות לרבים בעניני החכמה · ומשל השני שאף כשהסירו הקוצים והגיעו לפלטין יש בו פתחים הרבה · וצריך ספקה לסדר הדברים כראוי פתח אחר פתח שלא יתבלבלו הנכנסים בתוכו : (ד) והוא שבחו · עיין מ"כ · שעיקר חוטמו תלוי בחוטמו כנ"ל ופי' ראיית והכרת פניו ועיין רש"י שבת (קנ"א ע"א) וכפי' הרמב"ן בסדר אמור על חרום : (ה) ומשובחין הן שנאמר אלה תולדות כו' בהבראם · לומר שאף התולדות לדורות שנסדרו ע"פ הטבע הן נאין ומשובחין מפי בוראן כביום הבראן שנאמר שם וירא את כל אשר עשה והנה טוב מאד : (ו) ואת אמרת ואת כל אלה · כצ"ל כמ"ש

מתנת כהונה

לקמן בקהלת ובילקוט איוב הגי' באופן אחר · וכן היא גי' רש"י · אכן דחק בפירושה] : משל לחרישת קנים גרסי' · [וכ"ה במדרש קהלת פסוק ופניתי · ובריש מד' חזית פי'] חורשא יערי של קנים : כסח · כורת הקנים במגל ומגירה : חורי · משל אחר : פקעת · כדך ואגודה מן גמי : קשרה כו' · וקצה האחרון אחז בידו : עשוהו · כינוי לפועלים רבים עמו אותו : משלך · מהאי בריה אשר לך : ביבה · צינור המקלח לחוץ וכו שופכין כל השופכין המזוהמין ביבו על פתחו · זה החוטם נתונה למעלה מפתחי פיו והוא שבחו שעיקר חיותו תולה בחוטמו וכמו שאמז"ל אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם : בוראן משבחן · מדכתיב אלה תולדות השמים קדייק · [וכן פירש"י וה"ג בילקוט : ביום עשות וכו' ר' פנחס אמר · אע"ג דכתיב ביום עשות לא היה בו עמל ויגיעה שנברא בה"א אות הקל בכל האותיות ולכן הביא את כל אלה ידי עשתה והלא בלא עמל ויגיעה נברא ורש"י ז"ל גרס דכוותה ואת כל אלה וגו' : [ה"ג רש"י וכ"ה בילקוט ישעיה · לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה עולמו · ואת כל אלה וכו' אלה החוקים כו'] · דרש ואת כל אלה יהיה כל אלה : וכל צבאם בזמנן · שנברא צבא של שמים והארץ

רש"י

על אחת כמה וכמה אם יאמר לך אדם על סדר עולם אמור לו כי מה האדם שיבא אחרי המלך מי חשוב לעמוד על סוף דעת הקדוש ברוך הוא זה מלך מלכי המלכים : לחרישת הקנים · לחרישת קנים שאין אדם יכול ליכנס בתוכה וכו' מפורש בשיר השירים במדרש חזית ולשם הוא מביא שני משלים הללו על שלמה עד שלא עמד שלמה אין יכולין לסבול לדברי תורה כיון שלמד שלמה מדבר לדבר וממשל למשל עד שעמד על סוד התורה התחילו הכל סובלים דברי תורה אוזן עשה אזנים ואגב שמספר למעלה פקחין יודעין רמזים דבר מייתי להאי : ס"א הן אלה קצות דרכיו למעלה כתוב בספר יצירה נוטה צפון על תוהו תולה ארץ על בלימה צורר מים בעבים מאחז פני כסא עמודי שמים ירופפו ועתה נא וראה כל מה שברא הקדוש ברוך הוא הכל ברא בששת ימי בראשית וכשאתה מגיע לאלה תולדות השמים שהוא בסוף המעשה עדיין סבור אתה להבין כל מעשהו הן אלה קצות דרכיו כלומר עדיין לא הגיע כי אם לקצות דרכיו של הקב"ה שאין קצב ושיעור לתכלית דרכיו וגם באותו מיעוט קצות דרכיו שאתה רואה מה שמץ דבר כי שיאמר אדם דבר זה לא נעשה יפה : יכולני לעמוד על סדרו ש"ע · יודע אני איך נסדר העולם והאיך הוא נברא אמור לו אחרי מלך מלכי המלכים הקב"ה בתמיהא כלומר אין זה חכמתך שתהא יודע סדרו של עולם שאחר הקב"ה אתה יודע שהוא הודיעך ומסרו לך ספר יצירה וכל מעשה בראשית כמו שעשה הכל ולשון הפסוק הוא זה כי מה האדם אשר יבא אחרי המלך לעשות את אשר כבר עשוהו ולקמן מוכיח שעל הפסוק הזה עומד דמסיים למילתיה את אשר כבר עשהו אין כתיב כאן אלא עשוהו אמר רב נחמן סדרו של עולם שאין אדם יכול ליכנס לתוכו ולהבין העיקר כי אם אחרי הקב"ה : דומה לחישת הקנים · חריות של קנים כדאמרינן ובני דן חושים שהיו גדלים, כחשיות של קנים : כסח · הזמיר כדמתרגמינן לא תזמור לא תכסח ע"כ : בורא מקלסן · ומי יתן בהם דופי אלא נאין ומשובחין הן שנאמר תולדות השמים כמה הן נאין ומשובחין : ודכותה ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' · לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו ואת שמר ואת כל אלה ידי עשתה ס"א ודבר שיש בו מעשה אינו אלא ביגיעה ע"כ אמר רבי יודן אלה תולדות השמים בזכות אלה

פירוש מהרז"ו

הק"ו · וזה עפ"י מדה ט' : ר' נחמן · בא לפרש פסוק ופניתי לראות · שהוא שלמה המלך היה יכול לעמוד על החכמה ולהודיע לאחרים · ולא אחר · וכמ"ש כל זה בריש שיר רבה בהדיא · ומשל של חרישת קנים · הם עניני חכמה שהם סתומים ואין בהם פתח · ושלמה המלך עשה להם פתח · והמשל של פלטין ובו פתחים הרבה · כנגד עניני חכמה הגלוים · אלא שמועה איך לסדרם מרובם · וכדאיתא כל זה קהלת רבה · פסוק ופניתי : ויוצאין דרך הפקעת · כמ"ש ריש שה"ש רבה · כך עד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכול להבין דברי תורה ומשעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה : אמר ר' שמעון בן יוחאי · רשב"י בא לדרוש שמ"ש המלך הוא הקב"ה ואח"כ פי' הפסוק ע"פ מדה ט' · ופניתי אני לראות חכמה וכו' · ולבא אחר המלך הקב"ה · ואח"כ אמרתי כי מי יבוא אחר הקב"ה להתחכם על מעשיו · ואיע דורש ק"ו : את אשר כבר עשוהו · עתה בא לחתום הדרשה על הפסוק ופניתי אני לראות חכמה וכו' · כי מי יבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו · המלך הוא הקב"ה ומ"ש את אשר כבר עשוהו לשון רבים · על העלה והמלכה עם בית דינו : שנאמר הלה' תגמלו · הגיר' בקהלת רבה שם · וא"ת שתי רשויות הן : א"ל הלה' תגמלו זאת הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך · וכל דרשה זו עפ"י מדה י"ז · מה שקיצר בפסוק אחד פי' בפסוק אחר · ורעם גבורותיו מי יתבונן · ק"ו על סדרו של עולם · כי מי יבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך · והובא כל דרשה זו לכאן דכך אגב של רישא דקרא · הן אלה קצות דרכיו · לדרוש שהכוונה על מ"ש · אלה תולדות השמים והארץ וכו' וכצ"ל · ואגב דורש גם סיפא דקרא : ביבו על פתחו · הוא החוטם כמ"ש במדרש קהלת שם : וייצר ה' אלהים · ובפסוק הסמוך · וישם שם את האדם אשר יצר · הוא מיותר שכבר אמר וייצר ואין לטעות באדם אחר : מתגאה בעולמו · דורש אשר יצר עפ"י מדה ממעל מלשון ואשרו אותם כל הגוים שיהללו ויתפארו · כך כאן אשר יצר שמהלל ומפאר אדם שיצר : אמר ר' יצחק בר מריון · לקמן פר' ט"ו סימן ה' : אלה תולדות השמים · כאדם שמראה לכל מה שעשה ומתפאר ומתהלל במעשיו הנאים והמשובחים · וזהו אלה כמראה באצבעו : ב בהבראם בה' בראם · כי משמעות התיבה בהבראם שנבראו מעצמם · על כרחך דורש מדה כ' אם אין ענין כפשוטו תנהו ענין על כרחך לנוטריקון מדה כ"ט בה' בראם · והראי' ע"פ מדה י"ז כי ביה ה' צור עולמים כמ"ש בהדיא לקמן פר' ז' וסי' יו"ד : ואת כל אלה ידי עשתה · וכמ"ש ר"י בר"ם מסיפא דקרא · ויהיו כל אלה נאום ה' · שכל אלה תולדות השמים והארץ היו בנאום ה' בדברו · וכמ"ש בדבר ה' שמים נעשו · ע"פ מדה י"ז · וכמ"ש בהדיא לקמן פר' כ' סי' ב' ובש"נ ושם מביא פסוק בדבר ה' שמים נעשו וגו' · הנה פירשתי כפי הגירסא דכאן אך בילקוט ישעיה ס"ו הגירסא ואת כל אלה ידי עשתה א"ר ב בשם ר"י בר"ם · לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו : ואת אמרת ואת כל אלה ידי עשתה : ר' יודן אמר בזכות התורה · ול"ע איך יתורץ הקושיא ב' כתובים מכחישים · תחלה אמר ואת כל אלה ידי עשתה ואח"כ אמר ויהיו כל אלה נאום ה' · ורש"י גורס דכוותה ואת כל אלה ידי עשתה · ויהיו כל אלה נאום ה' משמע שמדמה פסוק זה. למ"ש כאן · אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם · ואח"כ אמר ביום עשות · הרי שהיה עשי' · נ"ל בס"ד שגירסת הילקוט ורש"י נכונה אלא שכאן חסר התירוץ והוא סוף המאמר לעיל פר' יו"ד ז"ל · אמר ר' ברכיה בשם ר"י בר"ם לא בעמל ולא ביגיעה וכו' ואת אמרת מכל מלאכתו אלא להפרע וכו' ועי' מ"ש לעיל פר' ד' ריש סי' ו' על פסוק ויעש אלהים את הרקיע · זה אחד מן המקראות ע"ש · הרי שיש הרבה מקראות באופן זה ותירוץ אחד לכולם : ובזכות התורה שמ"ש ואת כל אלה ידי עשתה וכן מ"ש כאן אלה תולדות בזכות התורה אלה החוקים וגו' עיין שמ"ר פר' מ"ח סוף סי' ב' : ג אמר ר' אבהו · שמ"ר פר' א' סימן ב' וש"נ · ובמ"ר פר' ג' סי' י' : ד ר"י ור' נחמיה · והובא כאן לפי דברי ר"נ · וסובר ר"י שמ"ש ויכלו השמים והארץ וכל צבאם אין פירושו שכלו כולם בזמן אחד שהרי שמים וארץ נבראו ביום ראשון · ואז כלו · וכן רקיע בשני וכלו · וכן כניסת המים ודשאים וג"ע כלו בשלישי וכן כולם ופליג על מ"ש לעיל סוף פר' יו"ד · אלא שביום ו' כלה בריאה אחרונה · ואח"כ כלה אז ונגמר הכל · ור' נחמיה סובר שנבראו ביום א' כל הנבראים · ודורש פסוק זה אלה תולדות השמים והארץ שזה כולל כל הנבראים והיו בהבראם בשעה שנבראו שמים וארץ · אז הוציאו תולדותיהם יחד :

יפה תואר

מלך כו"ד · ואיך תחקור ותדע מעשי מלך מלכי המלכים הקב"ה : הקב"ה ובית דינו · עיין בזה במורה ח"ב פרק ג' · (ולפנינו הוא בפרק ששי) : ומעמידך על מכונך ע' בזה בפרק אלו טרפות על הכתוב הוא עשך ויכוננך : ומי נותן בהם דופי · ודריש ומה שמן דבר נמצא בו מלשון לשמנה בקמיצה · וכן י"ג ומה שמן שמנון · ובא בזה לבטל דעת האומרים כי הרעות רבות בתבל מהטובות · אבל נכח לדעת כי תכלית הרעות הוא הטוב והשלימות בבריאה · אך האדם הוא קצר תבונה ויתן בהן דופי : בהבראם בה"א בראם · כדאיתא לקמן בפ' זו סי' י' ושם מסיים ומה ה"א זה כו' אינו תופס את הלשון כך לא בעמל ולא ביגיעה וזה שמסיים ר"י בשם ר"ס לא בעמל כו' : בזכות השבטים ויואלי ירכיהם כי המה קבלו את התורה ור' יודן ור"י ב"נ לא פליגי רק משמעות דורשין איכא בינייהו : פסל את הראשונים פי' פוסלם ופוגמם כי אינם הטובים כמו האחרונים וכ"כ פה אלה כי הקב"ה בנה עולמות והחזירם לתוהו ובוהו ופסלם · אבל במקום דכתיב ואלה שוים המנויים באחרונה בחשיבותם עם המנוים לפני זה :

מלמד

ידי משה

ועל כל אבר ואבר משלך כצ"ל מלת ועל בוי"ו והוא מאמר בפני עצמו פי' שנתן לך ממשלה על כל אבר ואבר אם תרצה נילך תגזור על הרגלים נילך וכן על הפה לדבר וכן על כל אבר ואבר המשילך ותיבת משלך הוא לשון ממשלה · ובזה אתה עומד על מכונך וכוונת המדרש למה שאמרו בנדרים כי אב המון גוים נתתיך מתחלה המשילו לאברהם על כל אבריו חוץ מן ה' אברים · ב' עינים · וב' אזנים והאף הנויס · פי' שם הר"ן לפי שאי אפשר למשול עליהם שלא יבואו לידי עבירה כי לפעמים רואה או שומע דבר ערוה שלא במתכוין אבל אחר שנימול המשילו גם על חמשה אברים אלו · וכן כאן אמר שהקב"ה המשילך על כל אבר ואבר · ועיין פי' מ"כ אם ייטיב לך : ולי בן המחבר נראה מה שמסיים המדרש הוא עשך ויכוננך פי' כל מיני תיקון שאמר לעיל שמא יבא אדם ויאמר אילו היה לי שלשה עינים כו' ומצינו בירושלמי במסכת ברכות שאמר רשב"י אלו הואי בטורא דסיני הויתי אמרי להקב"ה דליברי ב' פומא לב"נ כו' אמר הקב"ה אלו הוה ב' פומים לבני נשא לא הוה ליה קיומא וכו' וז"ש ויכוננך פי' תיקן שלולי זאת לא היה תיקון כדי להתגלגל קושית רשב"י : ר"פ בשם ר"ל אמר בהבראם עד ואת אמרת כל אלה ידי עשתה קושיא היא לזה מתרץ ר' יודן ואמר דקאי על התורה וה"ג ואת אמרת כל אלה וגו' וכצ"ל

נחמיה והא כתיב אלה תולדות השמים והארץ (ג) בהבראם : מלמד שבו ביום נבראו · בו ביום הוציאו תולדות · אמר לו והכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד · יום שני · יום שלישי · יום רביעי · יום חמישי · יום ששי · אמר לו רבי נחמיה כמלקטי תאנים הן : כל אחד ואחד הופיע בזמנו · ר' ברכיה על הדא דר' נחמיה אמר ותוצא הארץ · דבר שהיה פקוד בידיה : ה דרש ר' נחמיה איש כפר סיחון [א] כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' · ג' דברים הללו הן הן עיקר ברייתו של עולם · ושהו ג' ימים והוציאו ג' תולדות · [ב] הארץ בראשון כבית הלל · ושהתה ג' ימים ראשון ושני ושלישי והוציאה ג' תולדות · אילנות ודשאים · וגן עדן · רקיע בשני · ושהה ג' ימים שני ושלישי ורביעי · והוציא ג' תולדות חמה ולבנה ומזלות · ומים בשלישי · ושהו ג' ימים שלישי רביעי וחמישי והוציאו ג' תולדות עופות ודגים ולויתן · ר' עזריה לא אמר כן אלא ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · שני דברים הן הן עיקר ברייתו של עולם ושהו שלשה ימים · ונגמרה מלאכתן ברביעי · [ג] שמים בראשון כבית שמאי · ושהו ג' ימים ראשון ושני ושלישי ונגמרה מלאכתן ברביעי ומהו גמר מלאכתן מאורות · הארץ בג' ותוצא הארץ עיקר ברייתה · ושהתה ג' ימים · שלישי רביעי וחמישי · ונגמרה מלאכתה בששי · ומהו גמר מלאכתה אדם שנאמר (ישעיה מה) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי : ו תולדות · [ד] א"ר שמואל בר נחמן כל תולדות שנאמרו בתורה חסרין בר מן תרין אלה תולדות פרץ וגו' והדין · ומפני מה אינון חסרין · רבי יודן בשם רבי אבין אמר כנגד ו' דברים שנטלו מאדם הראשון · ואלו הן זיוו · חייו · וקומתו · ופרי הארץ · ופירות האילן · ומאורות · זיוו מנין שנאמר (איוב יד) משנה פניו ותשלחהו · חייו מנין · כי עפר אתה · קומתו מנין · שנאמר ויתחבא האדם ואשתו · א"ר אבהו (ז) [ה] באותה השעה גזעה קומתו של אדם הראשון ונעשית של מאה אמה · פרי האילן ופרי הארץ מנין שנאמר ארורה האדמה בעבורך · מאורות · רבי שמעון ב"ר יהודה איש כפר עכו אמר משם ר"מ אע"פ שנתקללו המאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת · אתיא כרבנן ולא אתיא כרבי יוסי דא"ר יוסי [ו] אדה"ר לא לן כבודו עמו · מאי טעמיה (תהלים מט) אדם ביקר בל ילין וגו' · ורבנן אמרי במוצאי שבת ניטל זיוו ממנו וטרדו מגן עדן · הה"ד ויגרש את האדם וכתיב משנה פניו ותשלחהו · אר"י בר סימון [ז] אותה האורה שנברא בה העולם · אדם הראשון עמד והביט בה מסוף העולם ועד סופו · כיון שראה הקב"ה מעשה דור אנוש ומעשה דור המבול ומעשה דור הפלגה שהן מקולקלים עמד וגנזו מהם שנאמר (איוב לח) וימנע מרשעים אורם · ולמה גנזו · אלא גנזו לצדיקים לעתיד לבא · שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב · ואין טוב אלא צדיקים שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב · ומנין שגנזו לצדיקים שנאמר (משלי ד) ואורח צדיקים כאור נוגה · וכיון שראה אור שהוא גנוז לצדיקים שמח שנאמר (שם יג) ואור צדיקים ישמח · רבי לוי בשם רבי נזירא אמר [ח] שלשים ושש שעות שמשה אותה האורה · שתים עשרה של ע"ש · ושתים עשרה של ליל שבת · ושתים עשרה של שבת · כיון שחטא אדם הראשון בקש לגנזה · חלק כבוד לשבת שנאמר ויברך אלהים את יום השביעי · ובמה בירכו באור כיון ששקעה החמה בלילי שבת שמשה האורה התחילו מקלסין להקב"ה הה"ד (איוב לז) תחת כל השמים ישרהו · מפני מה ואורו על כנפות הארץ · האירה אותה האורה כל היום וכל הלילה כיון ששקעה חמה במוצאי שבת התחיל החושך ממשמשת ובא באותה שעה נתיירא אדה"ר אמר שמא אותו שכתוב בו הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב · בא להזדווג לי ואומר אך חשך ישופני · אתמהא · מה עשה לו הקב"ה זמן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצאת האור ובירך עליה · הה"ד (תהלים קלט) ולילה אור בעדני · אתיא כההיא דתני דבי רבי ישמעאל מפני מה מברכין על האור במוצאי שבת בורא מאורי האש · מפני שהוא תחלת ברייתו · רב הונא בשם רבי איבו בשם רבי יוחנן אמר אף במוצאי יום הכפורים מברכין עליו · מפני ששבת באותו היום · רבי ברכיה בשם רבי שמואל אמר אע"פ שנבראו הדברים על מליאתן כיון שחטא אדה"ר נתקלקלו · ועוד אינן חוזרין לתקונן עד שיבא בן פרץ שנא' (רות ד) אלה תולדות פרץ מלא · [ט] בשביל ו' דברים שיחזרו · ואלו הן · זיוו · חייו · קומתו · פירות הארץ · ופירות האילן · ומאורות · זיוו מנין · שנאמר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · חייו מנין · שנא' (ישעיה סה) כי כימי העץ ימי עמי וגו' · [י] תני ר"ש בן יוחאי אומר אין עץ אלא תורה · היך מה דאת אמר (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים

חדושי הרד"ל

נד"מ · וכ"ה בילקוט ישעיה : (ז) באותה השעה גרעה קומתו כו' · כ"ה לקמן פ' י"ט ובפסיקתא ר"פ

חדושי הרש"ש

דבור נתהוו כל אלה : (ג) בהבראם וגו' מלמד שבו ביום שנבראו כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

וארץ אחר שמים וארץ : כמלקטי תאנים כו' · התאנים נתבשלו כולן כאחד והוא לוקט כל אחד ואחד בזמנו זה אחר זה כך כל צבא השמים וארץ נבראו עם שמים וארץ ואחר כך הופיע כל אחד ואחד בזמנו וכדמפרש ר' ברכיה ואזיל : ותוצא · משמע שלא היה צריך רק יציאה שכבר היה נברא ונפקד בידה : בראשון · נבראת בראשון · [כב"ה לעיל פ"א] : ותוצא הארץ עיקר ברייתה · כלומר זה עיקר ברייתה [ומאמר זה איתא בירושלמי פ"ב דחגיגה וגרס בדברי ב"ש יש בשני ושהה ב' ג' ד' ובחמישי ישרצו המים ולפ"ז צ"ל גם בדברי רבי עזריה ג' דברים הן הן עיקרו של עולם · [אכן בילקוט גרס כגי' הספר] : [גמר מלאכת אדם גרסינן] : ששה דברים כו' · ועתידין לחזור ע"י משיח בן דוד הבא מפרץ · [ועי' מזה במד"ר פי"ג · ובשם טוב מביא הגירסא יותר ברורה] : גזעה · נגדע ונתקצר שנאמר ויתחבא והלא קומתו היה מלא כל העולם והיאך נתחבא אלא שנגדע קומתו : של מאה אמה · דכתיב ותשת עלי כפיך כ"ף גימטריא מאה הוא : [שנתקללו המאורות כו' · עיין לעיל רפי"א] : כבודו · האור הטוב · לעיל פ' י"א גרס אדם עמד והביט ופירושו כל אדם היה יכול להביט בו מסוף העולם כו' ובכמה מקומות גרס כמו כאן : ולמה גנזו · היה לו לומר והעבירה · [ה"ג האירה אותו האורה · ועי' כ"ז לעיל פי"א · ובחלק העבודה הארוך בביאור מאמר זה בעל עה"ק בפ"ב] : מפני שהוא · מוצ"ש תחלת בריית האור · ה"ג אע"פ שנבראו הדברים על מלואתן פי' ולפיכך כתיב תולדות מלא שנבראו במלואן ובחלק העבודה גרס שנאמרו : זיוו מניין · שתחזור למקומה הראשון : אין עץ אלא תורה · שהיא קיימת לעד כך יהיו קיימים לעד כמ"ש בלע

יפה תואר

מלמד שבו ביום נבראו ודרים מסיפא דקרא ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים משמע דאז נבראו ג"כ תולדותיהם · פי ביום הראשון נברא הכל · ואח"ז נקבע כל בריאה ביומו והוא דהא את דרשתו מהמקרא ויהי ערב וגו' ויתפרש ע"כ ביום עשות וגו' כי ביום נבראו ולא בלילה : ג' דברים הללו פי' שמים וארץ וים · ושאר תולדותיהם נכללו במה שאמר ואת כל אשר בם : מים בשלישי בירושלמי גרסינן ה כג' · ומ"ש והוציאו ג' תולדות עופות ודגים ולויתן אע"ג דגם אדם ובהמה נולדו בששי והם תולדות הארץ · אבל לא קפיד רק למנות ג' תולדות לכל אחד אחר ג' ימים · ואם יוסיפו מהם אח"ז לא איכפת לה : הארץ בראשון [עיין בביאור הרי"פ בשם היפ"ת] : זיוו מנין כו' · והא דלא חשיב זה בקללת האדם · י"ל דבכלל זה במה שאמר לו בעצבון תאכלנה כל ימי חייך והעצב משנה הפנים וכן לא הזכיר גם מניעת המאורות דזה קללה שאיננה בגופו של אדם ושמה לא מזכיר רק הקללות שבגופו · ובפרט לפי מה דאמרינן דנטילת המאורות היתה העיקר בשביל חטא דור אנוש ודור המבול · ואדם גרם רק להקדים בנטילה וכמו"ש בפי"א פסיקתא דא"ש למה לא מנה זאת בקללתו : ר"ש בר' יהודה איש כפר עכו כו' · ע' בזה בביאור הרי"פ כי דבריו שם עם הדבור ומנין שגנזו לצדיקים עולים בסוף עם דברי היפ"ת] : שנאמר אור צדיקים ישמח ומפרש את שכתוב כאשר יגלה אור צדיקים וזה אור הגנוז ונכבל לצדיקים אז ישמח : שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · ואע"ג דהאי קרא לא מיירי בלעתיד מ"מ מסתברא כי

פירוש מהרז"ו

אמר ליה והא כתיב ויהי : הרי שנבראת כל בריאה ביומו · והשיב שהוצאתם מן הכח אל הפועל היה כל אחד ביומו : שבו ביום שנבראו שמים וארץ בו ביום הוציאו תולדותיהם · בדרך למיתה · והדמיון כאילן של תאנה שהוא צומח כל פירותיו יחד · אך גמר הפרי נעשה מעט מעט · וכמ"ש במס' פאה פ"א מ"ד ועיין לקמן ריש פר' מ"ו : ותוצא הארץ · בגווי כתיב תדשא הארץ · ובמעשה כתיב ותוצא הארץ · ודורש שזהו כוונת תדשא לא דבר חדש אלא בדרך הוצאה לבד דבר שכבר היה בידה והראיה ממ"ש בהבראם כפשוטו כצ"ל · ור"י סובר בהבראם בה' בראם כדלעיל סימן ב' : ה כי ששת ימים · עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם · ופסוק זה שמות כ' הרי שגם הים הוא עיקר העולם · ועיין כל זה בירושלמי חגיגה פרק ב' סוף הלכה א' · וא"כ הרי כמו שיש תולדות לשמים וארץ · כך יש תולדות לים · ואעפ"י שכאן לא כתב תולדות אלא הים · שהרי הוקשו בפסוק כי ששת ימים עשה ה' · ודרשה זו עפ"י מדה י"ז וע"פ היקש כצ"ל : הארץ בראשון כב"ה · לעיל סוף פר' א' וש"נ : וג"ע · עיין לעיל פר' י"א סימן ט' וש"נ ומבואר · ובפר"א פרק ג' איתא שג"ע נברא קודם לעולם : חמה ולבנה ומזלות · כמ"ש את המאור הגדול וכו' ואת המאור הקטן וכו' · והכוכבים וכו' · והכוכבים היינו מזלות : מים בשלישי · הנה המים נבראו בראשון כמ"ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים · אלא שהכוונה על הים · שבשלישי אמר יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ונעשה הים כמ"ש לעיל פר' ה' סימן ב' : עופות ודגים ולויתן · כי גם עופות ים בהם חלק מים כמ"ש חז"ל עופות מן הרקק נבראו · ולויתן כמ"ש ויברא אלהים את התנינים הגדולים · וכמ"ש לעיל פר' ז' סימן ד' : ועכ"ז אמר אלה תולדות השמים והארץ · וה"ה לים שהוקש לשמים וארץ כצ"ל : שני דברים הן עיקר ברייתו · והים בכלל הארץ הוא : ונגמרה מלאכתו ברביעי · והם התולדות הכתובים · וכמ"ש בירושלמי · והוציאו תולדות ברביעי : שמים בראשון · כמ"ש לעיל סוף פר' א' : ותוצא הארץ עיקר ברייתה · כי הארץ בעצמה גוף דומם · ועיקר חיותה וצורתה הוא כח הצמיחה שלה · וא"כ הוי כמ"ש תוצא הארץ נפש חיה וא"כ המדבר הוא האדם · שנברא מן האדמה : ואדם עליה בראתי · וכי לא נברא עליה אלא אדם אלא שפירושו שזהו גמר מלאכתה וצורתה האמיתי ואז נגמרה : ו בר מן תרין · עיין במ"ר פר' י"ד סימן י"ב באריכות : בנגד ו' דברים · במ"ר פר' י"ג סימן ב' כל הענין · תנחומא כאן : משנה פניו · איוב י"ד כמ"ש לעיל פר' י"א בסי' ב' ושם פירשתי ועי' לקמן פר' כ"א סימן ד' · ופירושו כששלחו · כמ"ש וישלחהו ה' מג"ע · עפ"י גז"ש אז שינה פניו : כי עפר אתה · ואל עפר תשוב : ויתחבא האדם ואשתו · בתוך עץ הגן · ואיך יכול להתחבא שם והרי היתה קומתו עד לשמים כמ"ש לעיל ריש פר' ח' · אלא שנתקצר ונעשה של מאה אמה · דבר זה פירשתי בס"ד לקמן פר' י"ט סי' ח' באריכות עפ"י המדות : בעבורך · ותבואה נקרא עבור כמ"ש ויאכלו מעבור הארץ · ועבור כולל פירות הארץ · בעבור האדמה אתה · הדגן וכן ותבואת הכרם : מאורות · לעיל פר' י"א סימן ב' כל הענין · עד מפני ששבת אותו יום וש"נ ומבואר · וכולל מאורות השמים ומאור פניו : ולמה גנזו · לאיזה צורך גנזו ומי השתמש בו · ולמה לא בטלו : על מלאתו · כמ"ש ר"ה דף י"א חולין ס' · לדעתן נבראו בצביונם נבראו בקומתן נבראו · ועשו פירות בני יומן · כמ"ש לעיל סוף סימן ד' וש"נ · ועיין לקמן פר' י"ד ריש סי' ז' · על מלאתו נברא : בן פרץ · מלך המשיח שבא מפרץ · ועיין שמ"ר פר' ט"ו סי' כ"א וצ"ע ועיין במ"ר פר' י"ג סימן י"ב כל הענין : שיחזרו ואלו הן וכו' · עיין לעיל פר' י' סוף סימן ד' · ולקמן פר' כ' סימן ה' · ופר' כ"ה סימן א' : השמש בגבורתו · כמ"ש לעיל פרשה ו' סימן ו' · מוציא חמה מנרתיקה כו' · לצדיקים מתרפאים בה · שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה : אין עץ אלא תורה · פר"א ריש פרק י"ב · ויק"ר פר' ל"ה סימן ו' ודורש מדה ט"ו · סוחר רישא לסיפא · תחלה אמר כימי העץ שיאריך ימים כעץ · וא"כ אמר מעשה ידיהם יבלו בחירי · היינו שלא יבנו בית יחיו יותר מהבית · ואם יטעו אילן יחיו יותר מן האילן · וגם מה טעם לתלות הימים בעץ · והכריע עפ"י גז"ש שהעץ היינו תורה · וכפי

ידי משה

ודנ"ל · כן ראיתי שגירסא במש"ע : ולא אתיא כר"י דאמר אדה"ר לא לן כבודו עמו דא"כ קשה היאך אמרה תורה אלה תולדות שמים מלא על אותן ו' דברים והלא כבר נחסרו ביום ו' כשחטא אדה"ר אלא ע"ב

בה · קומתו מנין שנאמר (ויקרא כו) ואולך אתכם קוממיות · תני רבי חייא בקומה זקופה ולא יראים מכל בריה · [א] רבי יודן אומר מאה אמה כאדם הראשון · ר"ש אמר מאתים אמה · ר"א בר ר"ש אמר שלש מאות · קוממאה · מיות מאתים · רבי אבהו אמר תשע מאות אמה · רבי ברכיה בשם רבי דוסא אמר טעמיה דרבי אבהו מהכא כי כימי העץ ימי עמי · [ב] כשקמה הזו שהיא עושה בארץ שש מאות שנה · והוולד יוצא ממעי אמו באמה גדומה · צא וחשוב אמה ומחצה בכל שנה · הרי תשע מאות אמה · פירות הארץ ופירות האילן מניין · (ח) שנא' (זכריה ח) כי זרע השלום הגפן תתן פריה וגו' · מאורות מנין שנאמר (ישעיה ל) והיה אור הלבנה כאור החמה וגו' : ז [ג] לכל יש תולדות · שמים וארץ יש להן תולדות שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם · הרים יש להם תולדות שנאמר (תהלים צ) בטרם הרים יולדו וגו' · מטר יש לו תולדות · שנאמר (איוב לח) היש למטר אב · טל יש לו תולדות שנאמר (שם) או מי הוליד אגלי טל · רבי שמעון בן לקיש אמר אלו מרגליות של טל · תני כל מי שיש לו תולדות · מת ובלה · ונברא ואינו בורא · וכל מי שאין לו תולדות · אינו לא מת · ולא בלה · ובורא ואינו נברא · רבי עזריה בשם רבי אמר כלפי מעלה הדבר אמר : ח [ד] כל מה (ט) שאתה רואה תולדות שמים וארץ הן שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · (ג) (י) בשני ברא מן העליונים שנא' ויאמר אלהים יהי רקיע · בשלישי ברא מן התחתונים · ויאמר אלהים תדשא הארץ · ברביעי ברא מן העליונים · ויאמר אלהים יהי מאורות · בחמישי ברא מן התחתונים · ויאמר אלהים ישרצו המים · בששי בא לבראות את אדם אמר אם אני בורא אותו מן העליונים (ד) עכשיו העליונים רבים על התחתונים בריה אחת ואין שלום בעולם · ואם אני בורא אותו מן התחתונים עכשיו התחתונים רבים על העליונים בריה אחת ואין שלום בעולם · אלא הרי אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים בשביל שלום · הה"ד וייצר ה' אלהים את האדם וגו' · עפר מן האדמה מן התחתונים · ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים · [ה] דאמר רבי שמעון בן לקיש (שם כה) המשל ופחד עמו

מסורת המדרש א בבא בתרא דף ע"ה · סנהדרין דף ק' · ב פסיקתא רבתי פרשה א' · ג ילקוט כאן רמז י"ח · ד ויקרא רבה פרשה ט' · ילקוט כאן רמז י"ח · ה דברים רבה פרשה ה' · ילקוט איוב רמז תתקי"ב :

חדושי הרש"ש

(ג) בשני ברא כו' · עיין מ"כ · וכ"ה הגי' לקמן בויק"ר סוף פ"ט : (ד) עכשיו העליונים רבים כו' · עמש"כ

חדושי הרד"ל

החדש וכצ"ל : (ח) שנאמר כי זרע השלום כו' · עיין בתנחומא עקב שמביא מקרא דעלהו לא יבול ומשום שהם תושב פירות הארץ והאילן בחדא · לכן הגי' ליה במקרא זה דמיירי בעץ שעל הנהר נע"ל · וכאן שתושב פירות הארץ והאילן בשנים מוכרח להביא מקרא זה דכתיב ביה הגפן כו' והארץ תתן יבולה : (ט) שאתה רואה כו' · שנאמר בראשית כו' · נראה דצ"ל ונאמר בראשית ור"ל שמא תחשוב שמים וארץ קרוין א"ו תולדות של מעלה · כמשלי המיטהאלאגיא של הסודיים לז"א בראשית ברא כו' שהן ברואים ולא הולדה א"ו · וכן נאמר כאן אלה תולדות השמים והארץ בהבראם : (י) בראשון ברא מן

מתנות כהונה

בלע המות לנצח : באמה גדומה · לפי הענין הוא שיעור אמה ומחצה ובערוך גרס גרומה ופי' רש"י באמה דידיה ולכל היותר הוא שהוא במעי אמו י"ב חדשי שנה וכן לכל שנה הרי ט' מאות אמה ופסוק זה לא נאמר על אורך הימים שהרי כתיב בלע המות לנצח אלא על הגובה נאמר · [וכ"ז בילקוט רות אפס קצהו] : מרגליות · טיפין שעל הטל כמרגליות ורש"י פי' ולועזין ניברא : כלפי מעלה כו' · זה שאמר מי שאין לו תולדות כו' ר"ל הקב"ה וכן פירש"י · ולפ"ז נ"ל כל מה וכו' אכן יש לפרשו דה"ק פסוק של אלה תולדות מוסב אדלעיל לומר שכל מה שנברא וכל אשר אתה רואה תולדות שמים וארץ כמו שדרשו את השמים לרבות כל צבא מעלה ואת הארץ לרבות כל צבא מטה ושוב מבאר והולך היאך כולם צבא מעלה ומטה : ה"ג בילקוט תולדות שמים וארץ הן בראשון ברא שמים וארץ בשני כו' · ובא לומר שבראשון נברא מן העליונים ומן התחתונים :

המשל

רש"י

החוקים והתורות : ואולך אתכם קוממיות · תני רבי חייא בקומה זקופה ולא יראים מכל אדם ר' יוחנן אמר מאה אמה ומפורש בתורת כהנים אין לי אלא אנשים כמו אדם הראשון נשים מניין תלמוד לומר בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל מה היכל מאה אמה אף הן מאה אמה רבי אליעזר אומר שלש מאות אמות קומה כקומת אדם קומה מאה מיות מאתים : כימי העץ ימי עמי · השקמה הזו עושה בארץ מתקיימות ועושה פירות שש מאות שנה והולד יוצא ממעי אמו גרמיד' ומחצה צא וחשוב אמה ומחצה שיגדל לכל שנה לשש מאות שנה הרי תשע מאות אמה ס"א והכי דריש קוממיות בגימטריא מאה קומה והמ"ם האחרונה היינו מאה ומיות היינו מאתים : עושה בארץ · מתקיימות ועושה פירות בארץ שש מאות שנה הילד יוצא ממעי אמו אמה ומחצה רוב וולדות גדלין במעי אמן אמה ומחצה באמה שלו צא וחשוב לשש מאות שנה אמה ומחצה בכל שנה הרי תשע מאות אמות ומהו כימי העץ ימי עמי הן שנות חייו שיהיו שש מאות שנה ולא יותר שהרי כבר נאמר בלע המות לנצח שהן קיימין לעולם אלא מהו ימי עמי גדלין כימי העץ מה ימי העץ שש מאות שנה אף ימי גדולן שש מאות שנה ומגינו שיעור גדולן לשנה אחת שהוא במעי אמו אמה ומחצה באמה דידי' צא וחשוב וכו' ולא שיהיו גדלין בכל שנה אמה ומחצה אלא כשיעמדו בקומתן להחיות מתים תהא קומתו תשע מאות אמה אמה ומחצה לכל שנה : מטר יש לו תולדות · שנאמר היש למטר אב וכן לא נאמר אלא היש למטר אב מכלל הא תולדות יש לו : מרגליות של טל · שלועזין גוטר"א : כל מי שיש לו תולדה מת ובלה ונברא ואינו בורא · כלפי מעלה הדבר אמור שהקב"ה אין לו תולדות ולא נברא ובורא : גדול השלום · שכשברא הקדוש ברוך הוא את עולמו עשה שלום בין

פירוש מהרז"ו

וכפי הזכות בתורה כך יהיו ימיו : תנא ר' חייא · תורת כהנים ריש בחקותי · על פסוק זה · הובא ילקוט שם : בקומה זקופה · כי הירא מבני אדם קומתו כפופה · ואינו יכול להרים ראשו : מאה אמה כאדם · עיין סנהדרין דף ק' בבא בתרא דף ע"ה · וג"ל ר' יהודה · ועיין פירושו לקמן פר' י"ט סימן ח' בדרך נפלא : מאתים אמה · דורש קוממיות ב' קומות · שהיל"ל בקומה · ובמ"ר פר' י"ב סימן י"ב שם הגירסא קומה של מיו"ת פי' קומה של ב' מאות : ג' מאות אמה · דורש קומה מיות קומה כצ"ל כאדה"ר והיינו מאה אמה · מיות · ב' מאות · הרי ג' מאות · מדלא קאמר בקומה : ר' ברכיה בשם ר"ד · כמ"ש במדרש תהלים · וכמה ימות המשיח ר' ברכיה אומר שש מאות שנה · שנאמר כימי העץ ימי עמי וגמירא דהאי סדנא עביד בארעא שית מאה שנין · דמאחר שאמר כימי העץ ולא פירש איזה עץ ולא בא לסתום אלא לפרש בוודאי הכוונה על עץ שמאריך יותר מכל עץ והיינו סדן השקמה · ומ"ש ואולך אתכם קוממיות היינו לעתיד · והגאולה דומה ללידה וכמ"ש יתנם עד עת יולדה ילדה · וכמ"ש היולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה : באמה גרומה · פי' בערוך באמה ותוספות וכמ"ש היה שוקל עין בעין נותן לו את גרומיו · הכרעותיו · היינו מעט יותר · וכן כאן שהוולד יצא ביותר מאמה בט' חדשים שהוא בבטן אמו וכפי חשבון זה יגיעו לשנה לערך אמה ומחצה ולשש מאות שנה ט' מאות אמה · ועדיין לא נשלם ביאורו · מאין לו לחשוב אמה ומחצה לכל שנה · מה שאין עתה כן וצ"ע : הגפן תתן פריה · כמ"ש תורת כהנים שם על פסוק ועץ השדה יתן פריו לא כדרך שעושה עכשיו · אלא כדרך שעשתה בימי אדם · עושה פירות בן יומו · ת"ל זכר עשה לנפלאותיו · ואומר עץ פרי עושה פרי למינו · ביום שנוטע בו ביום עושה פירות · ומ"ש זכר עשה לנפלאותיו · יתכן שהכוונה על דרך דאיתא נפיק אמוי ליה תרנגולת שיולדת בכל יום · והניח לנו דבר זה לזכרון וכמ"ש פר' יו"ד סוף סימן ד' ע"ש · ועיין ירושלמי תענית פרק א' סוף הלכה ב' : והיה אור הלבנה כאור החמה · ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים · ביום חבוש ה' שבר עמו ומחץ מכתו ירפא · וע"כ כתוב תולדות מלא שעתיד לחזור כל הששה דברים שחסרו : ז לכל יש תולדות · הוא ד"א אלה תולדות השמים והארץ שכל הבריאה נאמר בהם תולדות בכלל ובפרט · שהם עצמם נולדו ומולידים אחרים ובתולדות השמים והארץ הכל בכלל · ומה שפרט הרים שהרים בריה בפני עצמה כמ"ש לעיל פר' ג' סימן ח' מהפסוקים ע"ש · וכן הטל תולדות האויר · וגם זה אינו בכלל שמים וארץ כי הרוח בריה בפני עצמה · שנברא ביום ראשון כמ"ש פר' ו' סימן ט' · וכן המטר תולדות המים שנבראו ביום ראשון כנ"ל וכן כוונת המדרש על הפסוקים הסמוכים שם מבטן מי יצא הקרח וכפור שמים מי ילדו : מרגליות של טל · וזהו אגלי של מלשון עיגול : כל מי שיש לו תולדות · דורש אלה תולדות השמים והארץ בהבראם שמאחר שיש להם תולדות זה ראיה שנבראו ויש להם בורא · כי הבורא אינו מוליד ולא מתחבר עם הברואים כלל כי אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי גוף וזהו מ"ש כלפי מעלה הדבר אמור כי כל הנבראים אף שהם סיבה לענינים אחרים הם אחוזים וקשורים זה בזה · ופועלים ומתפעלים זה מזה רק הבורא ית"ש הוא סיבת הכל סובב את הכל ומלא את כל ונבדל מהכל : ח כל מה שאתה רואה · פי' ד"א אלה תולדות השמים והארץ · אלה משמע מראה באצבע עליהם · כל מה שאנו רואים בעולם כמ"ש ריש הפר' · המה תולדות השמים והארץ בשוה · ודומין זה לזה תולדות הארץ לתולדות השמים ולא רבין ולא מכריעים זה על זה : שנאמר בראשית ברא אלהים · מלשון רש"י במדרש משמע · דכאן היה גירסתו גדול השלום שכשברא הקב"ה את עולמו עשה שלום בין עליונים ותחתונים · ביום הראשון ברא מן שניהם שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ בשני ברא מן העליונים וכו' וכמו כן כתוב בויקרא ולא כתב באיזה מקום · אך כוונת רש"י ז"ל להגיה כאן כמו שגורס בויק"ר בסוף פר' ט' · אמר ר' שמעון בן חלפתא גדול השלום · שכשברא הקב"ה את עולמו · עשה שלום בין העליונים והתחתונים הה"ד בראשית ברא וכו' · כל המאמר כמו כאן · והגהה יקרה היא מאוד · ולא זכיתי לה עד שראיתי בדברי מאור עינינו רש"י ז"ל · וכמ"ש כאן בסוף הסימן : עכשיו העליונים רבים · ומכריע לצד עליונים · ובזה יתיפה ויתחזק כח העליונים ויחלש כח התחתונים · ברצותם שאין ידו עמהם · וכן בהיפך · ויטיל קנאה במעשה בראשית : מן האדמה · מיותר הוא ובא לדרוש מדה ט' מדלך קצרה מאחר שאמר עפר מן האדמה · כאומר מן התחתונים · א"כ מ"ש ויפח באפיו נשמת חיים · אינו מן האדמה אלא מן השמים · מן העליונים · וכאלו כתוב מן העליונים · והרי הוא בכח הכתוב · אלא שקצר : אמר רשב"ל · מביא ראיה שאפילו העליונים צריכים שלום :

השל

יפה תואר

כי לעתיד אשר כולם יהיו אהובים לו יהיה כן ג"כ : שנאמר ואולך אתכם קוממיות · פשטיה דקרא קאי על יציאתם ממצרים וכן מפרש בתמ"ר פ' כ"ה · אך כמה יעודים אשר לא נתקיימו עדנה קאי על לעתיד וכמו"ש הרמב"ן ז"ל שם וכיון דלא נתקיים המקרא הזה עד היום מדרים על לעתיד וכתיב ואולך בעבר במקום עתיד : כשקמה הזו כו' · כיון דהכתוב לא מפרש את העץ בשמו מפרשינן על העץ שחי יותר מכל העצים וזה השקמה שחי ת"ר שנה : הרי תשע מאות אמה · כיון דתלה הכתוב את ימי חייהם בעץ ולא אמר מפורש שש מאות שנה דרים כי נכללת פה גם הכוונה על גידולו כעץ : לכל יש תולדות · פי' לכל שנבראים יש תולדות היוצאות מהם והנה תולדות השמים המה המאורות שנבראו מהם · ותולדות הארץ המה הצמחים וב"ח ותולדות ההרים המה המעינות ומיני מתכות והרים בטרם הרים יולדו דכתיב בהפעל כמו יולידו בהפעיל · ותולדות טל ומטר המה פרי הארץ וכדכתיב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ודרש על מטר מדכתיב היש למטר אב וכן על טל מי הוליד · אפקים בלשון שיש להם הולדה ש"מ שגם הם מולידים · ובא להשמיענו בזה כי כל המתחדשים בעולם מיום הבריאה והילך אין בהם כל חדש · רק נולדו מאשר היה לפניהם · וכולל פה כל הד' יסודות אשר מהם מורכבים כל הנמצאים בעולם · שמים הוא יסוד האש · והארץ היא העפר ההרים הוא על הרוח וכמו דדרשינן בפ' אין דורשין את המקרא כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · וטל ומטר המה יסוד המים : כלפי מעלה הדבר אמר · כלומר לגבי הקב"ה לבדו הוא ובא לאפוקי המלאכים שהמה יתמעטו לפעמים וכמו שאמרו במ"ר פ' י"א

על

פ"כ דאתיא כרבנן דס"ל שמשה האורה עד מוצאי שבת וא"כ שפיר אמרה התורה תולדות מלא שעדיין היה במלואן וק"ל : ותניא ר"ח בקומה זקופה כצ"ל : מאתים אמה נראה דדרש קומה מאות ומיעוט מאות מאתים : ולי המחבר נראה דלא פליגי על קומה של אדה"ר דהכל מודים שקומת אדם היה ק' אמה וכן בהדיא בירושלמי אמר ר"א גדע קומתו ונעשה ק' אמה וליכא שם בר פלוגתא ונראים לזה מדלא קאמר כאדה"ר אלא גבי דברי ר' יודן אלא דפליגי על מה שאמר הכתוב ואולך אתכם קוממיות פי' שיהיה לעתיד לכל איש קומת אדה"ר וסבר ר' יודן כקומת אדה"ר שהיה רק ק' אמה ומה שאמר קוממיות לשון רבים פירוש שכל אחד ואחד יהיה ק' אמה וקאי על הכלל ועל מלת אתכם קאי ולא על גודל הקומה · ור"י סבר דקאי על הקומה וה"ק אילו היה כתיב קומה היה מאה ועכשיו דכתיב קוממיות פירושו שני קומות של אדה"ר דהיינו מאתים · ורא"ב"ש אומר שלש מאות אמות קום מאה פי' קום הוא קומה אחת של אדה"ר ותיבת מיו"ת הוא מאתים ס"ה שלש מאות אמות וכן הוא לשון ירושלמי וז"ל בענין זה אין לי אלא אנשים כאדה"ר נשים מניין ת"ל בנותינו וגו' כתבנית היכל מה היכל ק' אמה עכ"ל והא ממש כדברי ודוק לדברי הכל היה קומת אדה"ר נאמר התורה רק מאה אמה וקמפלגי בקומה שיהיה לבני אדם לעתיד כנ"ל : צא וחשוב · פירש כנ"ל שיגדלו בכל שנה כשיעור יציאתו ממעי אמו שלא אין דרך האדם שהולך וגדל

ידי משה

בכל שנה כשיעורו בלידתו ועוד הלא לא גדלים האנשים רק בימי הבחרות ושמא מדאפקי' קרא לדמיון העץ ולא כתב בהדיא שיהיו ת"ר שנה ס"ל שלענין גידול ג"כ נאמרה שיהיו גדילים בכל שנה כעץ עכ"ל יפ"ת · ולי המחבר לא נראה פירושו כי ערבא ערבא צריך דדלמא העץ נמי לא יגדל אלא בימי ילדותו ואח"כ עד ת"ר שנה הוא עומד במדה א' · ע"כ נ"ל דה"פ לפי שראיתי בשם רש"י שלא יהיו גדולים לעתיד בחייהם ט' מאות אמה ואח"כ ימותו והלא כתיב ובלע המות לנצח שהן קיימים לעולם · אלא ה"פ כשיעמדו לעתיד יעמדו בקומתן של ט' מאות אמה ולפ"ז מתורץ תמיהת היפ"ת דה"ק כשקמה הזו שהיא עושה בארץ ומלת בארץ דייקא שהוא השורש שהוא תחת הארץ שש מאות שנה ולא נפסד רק גזעו מחליף והולד במעי אמו הוא ממש נמשל לשקמה שהוא בארץ ואנו רואין שגידול הולד במעי אמו לפי החשבון אמה ומחצה לכל שנה נמצא לכשיחיו מתים ויהיו בארץ ויעמדו יעמדו בקומת ט' מאות אמה כמו הריון האשה כן יהיה הריון הארץ אחר מיתתם ויעמדו אח"כ נמצא דאין מקום לתמיהת היפ"ת כי בודאי בחייהם לא יגדלו בני אדם אלא בבחרותם אבל המכוון כאן אחר ת"ה ר"ל שיגדלו בארץ החשבון של הריון של כל שנה ט' מאות אמה ודוק היטב : א"ר עזריה קאי אדלעיל מה שאמר לכל יש תולדות ולא חשיב אלא ד' שמים וארץ והרים ומטר לז"א כל מה שאתה רואה תולדות שמים וארץ הן :

השל

עושה שלום במרומיו · (יא) המשל זה גבריאל ופחד זה מיכאל:

ט אמר רבי יהושע בן קרחה בהבראם באברהם בזכותו של אברהם · רבי עזריה אמר על הדא דרבי יהושע בן קרחה (נחמיה ט) אתה הוא ה' לבדך אתה עשית וגו' וכל אשר בהם כל האונקים הזה בשביל מה · בשביל אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם · א"ר יודן בהרים הגבוהים היעלים אין כתיב כאן אלא (תהלים קד) הרים הגבוהים ליעלים · הרים הגבוהים למה נבראו בשביל היעלים · ב מה יעלה זו תשייה היא מתיירא מן החיה · ובשעה שהיא מבקשת לשתות הקב"ה מכנים בה רוח של תזזית והיא מקרקשת בקרניה (יב) והיא שומעת קולה ובורחת (שם) סלעים מחסה לשפנים הדין טפזא מיגין תחות שקפה מן העוף בשעה שהוא פורח שלא יאכלנו · ומה בשביל דבר טמא ברא הקב"ה את עולמו בשביל זכותו של אברהם על אחת כמה וכמה · אתמהא: י בהבראם ר' אבהו בשם ר' יוחנן אמר בהבראם ג בה' בראם ומה ה' זה · כל האותיות תופסין את הלשון וזה אינו תופס את הלשון כך ד לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא (שם לג) בדבר ה' וכבר שמים נעשו · ה רבי יודא נשיאה שאליה לר' שמואל בר נחמן אמר מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה מאי דכתיב (שם סח) סולו לרוכב בערבות ביה שמו וגו' א"ל אין כל מקום ומקום שאין לו איש ממונה על בית שלו · אנדיקוס במדינה ממונה על בית שלו · אגוסטוס במדינה ממונה על בית שלו · כך מי ממונה על בית של עולם · הקדוש ברוך הוא ביה שמו על בית של עולמו אמר ליה ו אוי דמובדין ולא משתכחין שאלית לר"א ולא אמר כן אלא (ישעיה כו) כי ביה ה' צור עולמים ז בשתי אותיות ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו · אין אנו יודעין אם העולם הזה נברא בה"א והעולם הבא ביו"ד · או אם העולם הזה נברא ביו"ד והעולם הבא בה"א · וממה דאמר רבי אבהו בשם רבי יוחנן בהבראם בה"א בראם הוי העוה"ז נברא בה"א · ומה ה"א זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלמטה רמז שכל המתים יורדים לשאול · והעוקץ שלו מלמעלה רמז שעתידים לעלות · והחלון הזה שמן הצד רמז לבעלי תשובה · והעולם הבא נברא ביו"ד מה יו"ד זה קומתו כפופה · כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבא · הה"ד (שם ב) ושח גבהות אדם ושפל רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא ואומר (שם) והאלילים כליל יחלוף: בהבראם רבי ברכיה בשם ר"י בר סימון אמר ח בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר ה' וכבר שמים נעשו משל למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה · כך (איוב כו) עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו: יא ט רבי אליעזר ור' יהושע רא"א כל מה שיש בשמים ברייתו מן השמים · כל מה שיש בארץ ברייתו מן הארץ · ומייתי ליה מן הכא (תהלים קמח) הללו את ה' מן השמים

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ק"ד · ב ילקוט תהלים רמז תתס"ב · מדרש שמואל פרשה ט' · ג לעיל סימן ב' וש"נ · ד לעיל פרשה ג' וש"נ · לקמן פרשה כ"ז · מדרש תהלים מזמור ס"ב · קהלת רבה פ' ה' · ה ירושלמי חגיגה פרק ב' · מדרש תהלים מזמור קי"ד · ילקוט תהלים רמז תתנ"ד · ו סנהדרין דף קי"א · ז מנחות דף כ"ט · ירושלמי חגיגה פרק ב' · פסיקתא רבתי פרשה כ"א · ילקוט ישעיה רמז רנ"ו · ח לעיל פ' ג' וש"נ · ט יומא דף נ"ד ·

חדושי הרד"ל

העליונים ומן התחתונים שנאמר בראשית ברא כו' · בשני ברא מן העליונים כו' · כצ"ל וכ"ה בילקוט ראובני ספ"ט ובילקוט כאן וכ"ה בויק"ר ספ"ט: (יא) המשל זה כו' · עמ"כ שנ"ל הגי' בהפך וכ"ה בשה"ר ספ"ג ובכ"מ: (יב) והיא שומעת קולה · כצ"ל כמ"ש ביד"מ וכ"ה במדרש שמואל פ"ט: כי

רש"י

העליונים לתחתונים ביום הראשון ברא מן שניהן שנאמר ברא אלהים את השמים ואת הארץ בשני ברא מן העליונים שנאמר יהי רקיע בשלישי מן התחתונים שנאמר תדשא הארץ כו' וכמו כן כתוב בו קרא המשל ופחד עמו זה מיכאל וגבריאל עושה שלום במרומיו אפילו עליונים צריכין שלום כו': האונקים · היגיעה הזו: רוח תזזית · רוח שטות: הדין טפזא מגין תחות שקפא · שפן זה ישן תחת הסלע שמתיירא מן העוף בשעה שהוא ישן שלא יעוט עליו ויאכלנו: אנדיקום · במדינה ממונה על בימה שלו שלטין במדינה ממונה על איקונין שלו שבכל מקום אשר ממשלת ידו מגעת צריך צורת איקונין שלו דמות שלו בייה שלו והקב"ה ממונה על בייה שלו הוא האדם הנוצר בדמותו ס"א על מבוי שלו ע"כ: אפילו

מתנות כהונה

המשל זה גבריאל וכו' · לפי מה שנמצא ברוב הספרים ולפי מה שבא לפי הקבלה המפורסמת נ"ל בהיפוך · [אבל עי' במ"ש בפ' שופטים ואל תבהל ברוחך]: באברהם · אותיותיהן שוין: האונקים · [פי' הערוך] המשא: ה"ג בהרים הגבוהים היעלים אין כתיב · [וה"ג בערוך ע' הר] שהיה משמע היעלים נמצאים בהרים · [ועי' בילקוט תהלים]: ה"ג בשביל היעלים · יעלה זו תשיה · כלומר תשה כחה [וה"ג בערוך ובילקוט] ולפיכך היא עולה על ההרים הרמים כדי שלא יעלו החיות אחריה וכשהיא צמאה ומוכרחת לירד למים ומתייראת מן החיות: תזזית · רוח של שטות ושגעון: והיא · החיה שומעת קול הקרקוש ומתייראת ובורחת: טפזא · השפן הזה שוכב לישן תחת הסלע שמתיירא מן העופות שלא ישוטו עליו ויאכלנו ועיין ערך שקף: מיגין · ישן כד"א דגני אפרקדון · [גני בכנפיה דפרה]:

אינו תופס את הלשון · אינו צריך לתפוס הלשון להוצאת הה"א · [ה"ג אלא בדבר ה' וכבר שמים נעשו · מיד בדברו בו נעשו השמים: ה"ג ר' יודא נשיאה שאליה]: ה"ג ממונה על בית שלו · [וכ"ה בירושלמי פ' אין דורשין · וכן בילקוט ובמדרש תהלים] ופי' הרמב"ן בפ' מקץ בי אדוני בייה אתה מעביר עלינו ופי' בו הרמב"ן ז"ל שבכל מקום ומקום יש ממונה על צעקת בני מדינה והעוות שנעשה בקרבה והקב"ה ממונה על עוותו של העולם כו' [וכ"מ במדרש תהלים בפי' אין לך מקום ומקום שאין אדם גדול ממונה וכו'] ובפירש"י מצאתי דרך אחרת: אנדיקום · בערוך גרס אגריקום · והוא מין שררה: אגוסטוס · בערוך גרס אגבסטס והוא ג"כ שם מין שררה: ה"ג ביה שמו שמו ממונה על ביה של עולמו · ודייק מדכתיב ביה שמו והלא שמו אינו אלא יה וכן הוא בהדיא במדרש תהלים וכן אמר כאן בהבראם בה' בראם כלומר בורא ממונה על ביה שלו: אוי דמובדין כו' · אוי ואבוי יש לצעוק על שאבדו ממנו חכמים הראשונים · כגון ר"א כי שאלתיו ולא אמר כן: שאלתיו לר"א גרסינן · לבעלי תשובה · כלומר פתח פתוח לפניהם שיכנסו והקב"ה יקבלם ועי' בפ' הקומץ רבה מה טעם לא סגי בפתח של מטה: מקדירות · משחירות כי כן היו"ד כולו גולם אחד שחור: תמיהה · משמים

יפה תואר

על פסוק היש מספר לגדודיו · וכן דרשו את הכתוב חדשים לבקרים שהקב"ה בורא בכל יום כת של מלאכים ואומרים שירה והולכים להם: המשל זה גבריאל כי הוא הנכבד בשליחות ה' כמ"ש בדניאל והאיש גבריאל · וכן ביוסף וימצאהו איש ודרשו חז"ל זה גבריאל לכן ראוי להקדימו לפני מיכאל · ומה שנאמרו בשאר מקומות המשל זה מיכאל חולקים עליו ואומרים כי מיכאל אשר הוא שר של ישראל הוא הנכבד וראוי להקדימו: אין לך כל מקום ומקום כו' · פי' הדברים כי שבעה גלגלים יש ולכל גלגל וגלגל יש כת שמניעו כמו שיש ממונה בארץ על כל מקום ומקום · אבל הגלגל השביעי אשר נקרא ערבות ועליו שוכן הקב"ה כ"ו · הוא המניע את כל הגלגלים · וז"ש הקב"ה ביה שמו על בית של עולמו · כי כל הסבות המתגלגלות בכל העולם יוצאות ממנו ומפרש את הכתוב סולו לרוכב בערבות וזה להקב"ה תשבחוהו כי ביה שמו כי הוא סבת כל הסבות · ועילת כל העילות: יורדים לשאול כי מי ימלט נפשו מיד שאול (מלבד אליהו וריב"ל) וגם כל יורדי שאול יקומו בתחיה: רמז לבעלי תשובה שהקב"ה פותח להם פתח שישובו בתשובה כי הבא לטהר מסייעין אותו · ובירושלמי גרס מפורש כך פותח פתח לכל בעלי תשובה: ואומר והאלילים כליל יחלוף · פי' דמה שאמר ונשגב ה' לבדו לא בא לומר כי כל האנשים יכין להפסק ואין · כצדיק כרשע רק האלילים כליל יחלופו והכל ישגיבו את שם ה': ר' אלעזר ורבי יהושע כו' · מחלוקתם הוא בזה · כי לר"א חומר גרמי השמים אשר המה נצחיים איננו חומר גרמי הארץ ההוים ונפסדים וכמ"ש המורה בח"ב פכ"ו ולפ"ז ברא הקב"ה שני חומרים מתחלפים חומר השמים וחומר הארץ · ור"י סובר כי רק חומר אחד ברא הקב"ה אשר ממנו ברא את השמים הנצחיים · ואת החומר הזה שנה והחליף בתכונתו לברוא ממנו גרמי הארץ המשתנים ונפסדים בזמניהם · ור"ה בשם ר' יוסף סובר כי הכל נבראו מחומר הארץ · יען דסובר כב"ש אשר הארץ נבראת תחלה וכדאיתא לעיל בסוף פרשה א' · ור"י אזיל ע"כ בשיטת ב"ש שהשמים נבראו תחלה · ור"א יסבור כרשב"י שם שהשמים והארץ נבראו יחדיו · ורב נחמן מוסיף ומבאר את הדבר כי גם החמה אשר היא עצם מאיר · בכ"ז חומרה הוא מן העפר · וי"ל עוד בזה כי יש מחלוקת בין החוקרים בתכלית הבריאה · הדעה האחת היא כי לכל יציר נברא יש תכליתו · ואין נברא אשר יהיה לתכלית דבר אחר · וזה הוא דעת ר"א האומר כי כל מה שיש בשמים ברייתו מן השמים וכל מה שיש בארץ ברייתו מן הארץ · כי תכלית כל אחד הוא בגופו · ואין תכלית האחד בשני · הדעה השניה היא כי העליונים הם העיקר והעולם השפל הוא טפל להם · וזה הוא דעת ר"י האומר כל מה שיש בשמים ובארץ ברייתו מן השמים · כלומר כי העליונים הם העיקר והתכלית לכל הנמצאים · הדעת השלישי כי תכלית הבריאה הוא האדם אשר הוא תפארת היצירה · והוא הנכבד גם מן המלאכים · וזה הוא דעת ר"ח בר"י האומר כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתן אלא מן הארץ אשר

פירוש מהרז"ו

המשל זה גבריאל · עיין במ"ר פר' י"ב סימן ח' ד"ר פר' ה' סימן י"ב · ש"ר פסוק נאינה ולאינה בהיפוך · ועיין ד"ר שם מה שכתבתי בראיות ברורות: ט בהבראם באברהם · דהיל"ל כאשר בראם או בבראם · בהבראם משמע בהתפעל · כאלו חלילה מעצמם נבראו · גם הוא מיותר · ע"כ דורש אל תיקרי בהבראם אלא באברהם · עפ"י מדה כ' · ועפ"י גימטריא · אופן ב' תמורת אותיות ולשון המדרש תהלים ק"ד הן הן אותיות של אברהם · ועיין לקמן פר' מ"ח סימן ח' · פתח האהל: כל האונקים · פי' במ"ע כובד גדול ועצום: בשביל מה · פי' בשביל מה ברא ה' · כל מה שמבואר בפסוק זה · בשביל מה שכתוב בפסוק השני הסמוך לו · אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם ושמת שמו אברהם וגו' · ובזה מרומז היאך ה' הוא אלהים לבדו בשמים ובארץ על שבחר באברהם שהמליכו על השמים והארץ וכל צבאם · ובשבילו בראם: בהרים הגבוהים היעלים · פירוש אל תתמה שבעבור אברהם נברא כל העולם · וכן מצאתי הלשון שם במדרש תהלים אמר ר' יודן ואם תמה אתה על זה ראה מה כתיב הרים הגבוהים ליעלים וכו': מה יעלה זו תיישה · בערוך ערך הר הגירסא תשה פי' שהיא חלושה: רוח תזזית · במ"ר פר' י"ט סימן א': והיא שומעת קולה · בערוך הגירסא והחיה שומעת קולה: הדין טפזא · פי' שתרגום שפן טפזא: שקפא · שן סלע · שעושה הסלע למגן לו: ומה בשביל דבר טמא · השפן דבר טמא הוא כמ"ש בפר' שמיני בחיות טמאות · את השפן ואת הארנבת: י בה' בראם · כדלעיל ריש סימן ב': כל האותיות · אפילו אלף מחובר ללמ"ד פ"א · וכן כל אותיות הגרון עכ"פ מחוברים לשאר אותיות שתופס שאר מוצאות חי"ת עי"ן רק הה' אינו תופס בהברתו שום מוצא אחר ומ"ש הלשון לאו דווקא אלא כל מוצאות הפה: כך לא בעמל · לעיל פר' ז' סימן ב' וש"נ: ר' יודן נשיאה · כל מאמר זה בירושלמי חגיגה פרק ב' סוף הלכה א' · מדרש תהלים מזמור ק"ד · וילקוט תהלים ס"ח · ובכל מקומות אלו המאמר כמו כאן · רק במקום שגורס כאן על בית גורס שם על באיי · וכתב הערוך ערך ביאה · ענין זעקה על עוות הדין · והמ"ע כתב שם בל"י בית עול · ועוות דין · ובוי"א בל"י ענין זעקה ועיין לקמן פר' נ"ב סוף סי' א' · תיסרנו יה כזה שהוא נידון לפני הדיין צועק ומצטער ואומר יה יה די שחז"ל דורשים שם יה שהוא מורה על הדין ועל הצעקה של יסורים עפ"י מדת ממעל בל"י: ביה שמו · הב' מיותר ושיהל"ל יה שמו ועוד למה הזכיר דווקא שם זה · וגירסת המדרש תהלים קי"ד ביה שמו · אתמהא אל תהי קורא אלא ביה שלו: אלא כי ביה ה' וכו' · כאן חסר שהרי התחיל בפסוק ביה שמו · אלא כמ"ש במדרש תהלים שם · אלא אמר ליה מה הוא ביה שמו בשני אותיות האלו ברא הקב"ה שני עולמים שנאמר כי ביה ה' צור עולמים · ופירושו שמ"ש ביה שמו · כאלו אמר בשמו יה · וגורעין ומוסיפין ודורשין וכאן קיצר ולא פירש מה עשה בשמו יה · ומפורש במקום אחר · כי ביה ה' צור עולמים · וכן כאן סולו לרוכב בערבות כי בשמו יה ברא הכל · וישעיה בא לפרש הפסוק שבתהלים · ועיין מנחות דף כ"ט ילקוט ישעיה כ"ו באופן אחר דרשא זו · והשלמת דרשה זו · ממ"ש כאן בהבראם בה' בראם היינו העוה"ז · וא"כ העוה"ב נברא ביו"ד · וסידור הדרשה · סולו לרוכב בערבות ביה שמו · כי ביה ה' צור עולמים · אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ע"פ מדה י"ז כנ"ל: מה ה' זה סתום · שהוא רמז לעוה"ז · שכל הפתחים שיוצאין בו הוא למטה · היינו לשאול וקבר שהוא למטה: והעוקץ שלו · התג שעל הה' · והחלון שמן הצד · היינו הרגל של הה' שאינו מחובר לגג של הה' · רמז לבעלי תשובה שצריכין לדחוק עצמן ולכנוס בפתח הקטן מתוך צער ויסורין · כמ"ש בצר לך וגו' ושבת עד ה' אלהיך: בלא עמל ובלא יגיעה · דורש בהבראם כאלו נבראו מעצמם · פי' בלא עמל ובלא יגיעה · ובלא ידים וכל מלאכה: וכמ"ש ריש פי"ל והבית בהבנותו מעצמו נבנה · והכוונה שאינו נראה לעין איך נבנה · וכן כאן איך נברא: שנזף בעבדו ועמד לו תמיה · פי' שבדברו נברא והיו רופפים ובגערתו נתחזקו וזהו ויתמהו מגערתו · וכמ"ש לעיל סוף פרשה ד' · ושם נתבאר: יא ר"א אומר · מדרש קהלת פסוק הכל הולך אל מקום אחד דף נ"ג · ילקוט ישעיה כ"ה

ידי משה

[illegible]

וגו' · הללו את ה' מן הארץ וגו' · רבי יהושע אומר כל מה שיש בשמים ובארץ אין בריאתו אלא מן השמים ומייתי לה מהכא (איוב לו) (יג) כי לשלג יאמר הוא ארץ · מה שלג אע"פ שהווייתו בארץ אין בריאתו אלא בשמים כך כל מה שיש בשמים ובארץ אין בריאתו אלא מן השמים · [א] ר' הונא בשם ר' יוסף אמר כל מה שיש בשמים ובארץ אין בריאתן אלא מן הארץ הה"ד (ישעיה נה) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' · מה הגשם אע"פ שירידתו מן השמים אין בריאתו אלא מן הארץ · כך כל מה שיש בשמים ובארץ אין בריאתו אלא מן הארץ · רבי יודן מייתי ליה מהכא (קהלת ג) הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר · רב נחמן אמר אפילו גלגל חמה שנא' (איוב ט) האומר לחרס ולא יזרח: **יב** [ב] רבי יוחנן ור"ש בן לקיש · רבי יוחנן אמר מלך ב"ו בונה פלטין משהוא בונה את התחתונים אחר כך הוא בונה את העליונים · אבל הקב"ה ברא את העליונים ואת התחתונים בריה אחת · ר"ש בן לקיש אומר מלך ב"ו עושה ספינה · בתחלה הוא מביא קורות ואח"כ הוא מביא ארזים (יד) ואח"כ הוא מביא (ה) הוגנים ואח"כ הוא מעמיד עליה נווטים אבל הקב"ה ברא הן ומנהיגיהם הה"ד (ישעיה מב) כה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם · ונווטיהם כתיב: **יג** [ג] ר' יצחק ור"ש בן לקיש רבי יצחק אמר מלך ב"ו בונה אהל ומותח אהל אנגקי ע"י שהות הוא רפי קימעה · ברם הכא (איוב לז) תרקיע עמו לשחקים · ואם תאמר שהן רפים · ת"ל (ה) חזקים כראי מוצק · ר"ש בן לקיש אמר ב"ו (טו) מוצק כלים אנגקי · על ידי שהות היא מעלה חלודה ברם הכא חזקים כראי מוצק · (ו) נראים כמין תרקיא · רבי עזריה אמר על הדא דר"ש בן לקיש כי בו שבת מכל מלאכתו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם · אלא יום יוצא יום נכנס · שבת יוצאה שבת נכנסת · חדש יוצא חדש נכנס · שנה יוצא שנה נכנס: **יד** ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · [ד] ב"ש וב"ה · ב"ש אומרים (טז) מחשבה בלילה ומעשה ביום · וב"ה אומרים מחשבה ומעשה ביום · אר"ש

מסורת המדרש א קהלת רבה סוף פרשה ג' · ילקוט ישעיה רמז שמ"ס · עיין ילקוט קהלת סוף רמז תתקס"ח · ב ילקוט ישעיה רמז ש"ד · ג ירושלמי ברכות פרק א' · ילקוט כאן רמז י"ט · ילקוט איוב רמ' תתקכ"ב · ד ילקוט כאן רמז י"ט ·

חדושי הרש"ש

עמש"כ לעיל פ' ח' אות י': (ה) הוגנים · עיין לקמן · ר"פ פ"ג פי' כמ"כ בשם רש"י וכאן פי' שלא כענין במתכ"ת: (ו) נראין כעין תרקיא · נראה דוה דרים ממלת תרקיע:

חדושי הרד"ל

(יג) כי לשלג יאמר הוא ארץ · ונאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים מה שלג כו' כ"ה בקה"ר פ"ג ופ' י"ט: (יד) ואח"כ מביא הוגנים · עיקר פירוש משוטות ועיין בב"ב (ע"ג ע"א): (טו) מוצק כלים אנגקי · בערוך ערך אנגקי וערך בלם הגי' מוסך כולם ופי' של זכוכית וע' בירושלמי ריש ברכות: (טז) מחשבה בלילה · כדאמרינן לילות יסרוני כליותי · שכליות יועצות מחשבות בלילה (וזהו שתקנו ברכת השכיבנו ותקנו בענה טובה כו'):

מתנות כהונה

ומבהיל: מטר מן הארץ · שהעבים שואבים מים אוקיינוס: חרס · ברייתו מן האדמה והוא קורא לשמש חרס הרי שברייתו מן הארץ: הוגנים · פי' הערוך מאזנים או שפה ומסגרת: נווטים · ספנים מוליכי הספינה: ה"ג בירושלמי ובערוך בשר ודם מותח בולס אנקי ופי' הערוך בולס מראה של זכוכית [ובילקוט תרי עשר בשם מכילתין] קפה היה משני חלקים ועשה כמין בולוס של זכוכית: אנגקי · [פירש"י והערוך] בעת צרה ושעת הדחק: ע"י שהות · כששוהה ועומד מעט הוא נעשה רפוי מעט: תרקיא · [פירש הערוך] מראה של זכוכית · [וכ"מ כתוב בירושלמי]: כי בו שבת וגו' · סיפא דקרא אשר ברא אלהים לעשות: אלה תולדות שמים וגו' · דמשמע לעשות מכאן ואילך תולדות שמים וארץ וזהו כמה שמחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית כדמפרש ואזיל וזהו כל"ג שעומדין בחזקתן ומראיתם והמוגתס כמו בשעת החידוש: מחשבה בלילה כו' · דייק מדכתיב שני שמות ה' אלהים · ובכל הבריות כתיב ויעש אלהים · ויברא אלהים · בראשית ברא אלהים · ויאמר אלהים יהי כן · הרי שעם אלהים מיוחד אל המעשה וכאן כתב עוד שם של הויה והוא מורה על המחשבה כד"א וינחם ה' ויאמר ה' אל לבו · וכן כל ויאמר ה' וידבר ה' ומדכתיב ביום עשות הרי שהעשייה היתה ביום · וממילא שהמחשבה היה בלילה · וב"ה סברי שמלת ביום שב אל הוראת שני השמות על המחשבה והמעשה ששניהם היו ביום · ורשב"י סבר שאין ראוי לייחד יום או לילה למעשה כי לא היו פעולותיו צריכין להמשיך בזמן אך בדבר ה' וכבר נעשו והמחשבה היתה בין ביום בין בלילה וזה אין ראוי

רש"י

אפילו גלגל חמה · הדא הוא דכתיב האומר לחרס ואין חרס אלא מן הארץ שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · ואחר כך מביא: נווטים · חבלי הספינה ס"א עוגנים אנקור"ש בלע"ז נווטים ספנים שמנהיגים הספינה ע"כ: אהל אנגקי · אין אנגקי אלא צער וראיה לדבר כתוב במדרש אחר תדע אין אדם זוכר אינקו שלו בשעת מהומה: סיכך בילם בולסא · חתיכה של נחושתו אם אדם מתיך דבר או כלי מתכת ע"י שהות מעלה חלודה ברם הכי חזקים כראי מוצק נראין כבשעת יציקה: אשר ברא

פירוש מהרז"ו

ל"ה והוא ד"א על פסוק אלה תולדות: כל מה שיש בשמים · חמה ולבנה ומזלות בריאתן מן השמים · וכל בריאות שבארץ בריאתו מן הארץ · ומביא ראיה ממ"ש הללו את ה' מן השמים ואח"כ אמר הללוהו במרומים · והיל"ל הללו את ה' בשמים · ומ"ש מן השמים פי' עפ"י מדה ט' הברואים שנבראו מן השמים · וזהו כלל ואח"כ אמר הפרט · הללוהו במרומים · הללוהו כל מלאכיו וגו' עד יהללו את שם ה' · הרי שיחד כל ברואי שמים לבדם · ואח"כ אמר הללו את ה' מן הארץ · ג"כ פי' ע"פ מדה ט' · ברואים שנבראו מן הארץ · וזהו הכלל ואח"כ אמר הפרט תנינים וכל תהומות וגו': כי לשלג יאמר הוא ארץ · שאומר לשלג שיהיה בארץ · מה שלג אעפ"י שצוה שיהיה בארץ אין ברייתו אלא מן השמים כמ"ש כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · כן הוא במדרש קהלת שם וכאן חסר זה · וכן משמע בילקוט ישעיה ל"ה · שהרי הביא דרשה זו על פסוק זה כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · והיינו שנבראת מן השמים · וכאן במזמור חושב שלג בין נבראי ארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקיטור וכו' · ועפ"י בנין אב לומד כולם משלג מדה ח' · מה שלג שהוא בארץ ואינו מנבראי ארץ · אלא הוויתו בארץ · כמ"ש כי לשלג יאמר הוא ארץ ובריאתו מן השמים כמ"ש כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · כך כל מה שחושב אין זה אלא שהוויתן בארץ אבל ברייתם מן השמים · גם יתכן שדורש מדה כ"ה דבר שהיה בכלל שהשלג היה בכלל · הללו את ה' מן הארץ · וחושב שלג ג"כ ויצא מן הכלל בפסוק כי לשלג יאמר הוא ארץ · שהוויתו בארץ ובריאתו בשמים · כמ"ש כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ללמד · לא ללמד על עצמו יצא · אלא ללמד על הכלל כולו יצא · שכל מה שבארץ הוויתן בארץ · ובריאתן מן השמים: מה גשם וכו' אין ברייתו אלא מן הארץ · כאן חסר · וצ"ל מה טעם ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה · והיינו הגשם שבאד הרי שהגשם מן האד שבארץ · וצ"ע איך מדמה כל מה שבמזמור לגשם · שהרי הגשם אינו כתוב כאן · וי"ל אעפ"י שאינו חושבו בפרטים הרי הוא נכלל בהכלל · כמ"ש הללו את ה' מן הארץ · והגשם ג"כ מן הארץ · כמ"ש ואד יעלה מן הארץ וכו' עפ"י מדת גז"ש גם יתכן שהרי הגשם הושוה לשלג בפסוק כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · וכאן חושב שלג · ועפ"י גז"ש · מה שם גשם עמו אף כאן גשם עמו · א"כ הרי יש כאן גשם במזמור ויליף הכל מגשם · מה גשם ירידתו מן השמים ובריאתו מן הארץ כך ילפי כולם מגשם בבנין אב · ויותר נראה דיליף ע"פ מדה כ"ה · דבר שהיה בכלל · שהגשם היה בכלל מן הארץ וכנ"ל · ממ"ש ואד יעלה מן הארץ · ויצא מן הכלל במ"ש כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · ללמד · לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא · כך כל מה שירד מן השמים בריאתו מן הארץ · והיינו אש וברד שלג וכפור · וכדומה · ואין בכלל זה השמים והעליונים שלא יתכן אלא ללמוד דברים שדומין לדבר שיצא מן הכלל · שירד מן השמים לארץ · ואין צבא השמים שמש וירח בכלל זה · שאינם יורדין לארץ · וכן משמע מדברי רב נחמן: הכל היה מן העפר · אפילו דברים שבשמים כנ"ל: **יב** ר"י ור"ל · ד"א אלה תולדות השמים והארץ בהבראם: בריה אחת · ר' יוחנן סובר כרשב"י לעיל סוף פר' א' מפסוק קורא אני אליהם יעמדו יחדיו · וזהו תולדות השמים והארץ בהבראם · משמע שהבראם ביחד: קורות · לבנין הספינה עצמה לכותלים והקרקע · והארזים לנס ולתורן: הוגנים · פי' הערוך ערך הגן · והוא מ"ש במשנה ב"ב דף ע"ב · מכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס · ואת ההיגין · ס"א עגינין · והם הברזלים הגדולים שמשליכים בים בחבלים · וכן פי' רש"י · והם הנקראים בלע"ז אנקערס · שמעמידים את הספינה: מעמיד עליה נווטים · ופי' במ"ע בלשון יווני ורומי מלח וספן: ונוטיהם · פשטא דקרא שהוא בורא שמים ונוטה אותם וכמ"ש נוטה שמים כיריעה · אלא שא"כ היל"ל בורא ונוטה שמים · ועוד שאינו דומה לסיפא דקרא רוקע הארץ וצאצאיה · ע"כ דורש ונוטיהם כתיב פי' שכתוב ונוטיהם מלא בוא"ו ואנו דורשים עפ"י מדת ממעל בלשון יוני ורומי ונווטיהם · הם מנהיגי הספינה וכן כאן ברא שמים · וברא המלאכים · מנהיגי השמים · ודומה למ"ש רוקע הארץ וצאצאיה · ולפ"ז דרשת ר"ל אין לה שייכות לכאן · ואינו מענין דרשת ר' יוחנן שבא לרבות הנווטים ממ"ש ונוטיהם · אך נראה שר"י דורש מפסוק קורא אני עליהם יעמדו יחדיו כרשב"י · ור"ל דורש מפסוק בורא השמים ונוטיהם · רוקע הארץ וצאצאיה · הרי שבפסוק זה מבואר שאינם בריאה אחת · אלא תחלה ברא שמים ואח"כ ברא ארץ · ואגב שהביא הפסוק דורש אות וה"ו ונוטיהם · אך עיקר הדרשה מפשטא דקרא וכמ"ש בית שמאי לעיל סוף פר' א' · ולר"ל בהבראם דורש כמ"ש בסוף סימן י"ג הסמוך · ויותר נראה דלר"ל מ"ש בהבראם · הכוונה על הנווטים · וכמ"ש בורא השמים ונוטיהם: **יג** ר' יצחק ורשב"ל · ד"א אלה תולדות וכו' בהבראם · בירושלמי ריש ברכות ר' יוחנן ורשב"ל · ובילקוט כאן כמו כאן במדרש: בונה אוהל ומותח אוהל · יש ב' מיני אהלים · א' שהכותלים של בנין · והגג של יריעות פרושים · כמו האוה"מ והמשכן · והב' כמו שאנו עושין שהאהל כולו של יריעות · ודרך האהל שמותחין אותו בדוחק שיהיה מתוח היטב שלא יהיה בו קמטים · וזהו אנקו · ופי' בדוחק כמ"ש בשמ"ר פר' ה' סימן א' דהוות אתי באנקי · פי' בדוחק וצרה · וכן כאן שמותח ודוחקו שיהיה מתוח היטב ואעפ"כ ע"י שהות זמן הוא רפה מעצמו: ברם הכא תרקיע עמו לשחקים · גירסא זו אין לה משמעות לפי הענין · ואולי מפרש תרקיע מלשון רוקע הארץ · ופי' שפורס ורוקע השמים כיריעה · אך בירושלמי שם הגירסא ברם הכא וימתחם כאהל לשבת · וכתיב חזקים כראי מוצקים · ע"ש עוד מאמר כדומה לזה: מוצק כלים אנגקי · פי' כשמוצק כלים הוא דוחק אותם ושופם היטב שיהיו יפים · ובהירים ומאירים: תרקיע עמו לשחקים · דורש תרקיע מלשון תרקיא בלע"ז שפירושו מראה · ע"פ מדת ממעל וכל שעה הם נראים כשעת יציקתן ומ"ש תרקיע פי' בערוך בערך בולים שפי' מראה · ולפי מ"ש כאן צ"ע · איך דורש ר' עזריה על ריש לקיש · אך בירושלמי שם הגירסא ויכולו השמים והארץ וכל צבאם ויכל אלהים ביום השביעי וישבות ביום השביעי · ויברך אלהים את יום השביעי מה כתיב בתריה · אלה תולדות השמים והארץ · ביום עשות · הרי שכתב כאן ד' פעמים יום · שמרבה זמנים הרבה · והיינו ד' מיני זמנים · יום · שבת · חודש · שנה · וכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם · כאלו עתה נבראו · ושבת נקרא יום · והחודש נקרא יום ושנה נקרא ימים · ע"כ מרבה כל אלו · ויתכן שדורש ביום עשות מלשון ברזל עשות · ביחזקאל כ"ז י"ט · ופירושו מאיר ומזהיר: **יד** מחשבה בלילה · מדכתיב ביום עשות שהמעשה ביום אבל המחשבה בלילה איך לעשות ביום: מחשבה ומעשה ביום · דורש עשות שהיל"ל ביום עשה · אלא שפירושו עפ"י מדת ממעל מלשון יתעשת האלהים · עשתות שאן · אבדו עשתונותיו · הרי שמרומז בו המחשבה ג"כ · ורשב"י דורש ג"כ

יפה תואר

אשר ממנה קורץ האדם והוא תכלית כל הבריאה: ר' יוחנן ור"ש בן לקיש כו' · מה שהביא זה המשל מבנין הפלטין וזה מהספינה מתחלקים הם בזה · כי המורה בח"א פע"א כתב שהעליונים והתחתונים כלם קשר אחד · וכאלו כלם איש אחד ולפ"ז גם תכליתם אחת היא והוא סדורו הכללי · וזה דעת רשב"ל ולכן מביא המשל מהספינה אשר כל חלקיה לתכלית אחת הן ואין מציאות לזה בלי זה · ודעת ר"י שהעליונים הטובים והתחתונים המה רק טפלים לעליונים · לכן מביא המשל מהבנין אשר כל חלק הוא עומד בפני עצמו · והתחתונים המה למען אל העליונים שיקומו: בונה אהל ומותח · בירושלמי ליתא בונה אהל כי המכוון פה הוא רק המתיחה ולא הבנין: ת"ל חזקים כראי מוצק · פי' כברזל מוצק ומלוטש המה חזקים · ולא רופפים כיריעות אהל ואפשר שבא להוכיח על קיום ונצחיות העולם וכמו"ש המורה בח"ב פכ"ז שכל הוה הנפסד לא יהיה בכת אחת רק הולך ונפסד לאט לאט עד שיפסד לגמרי · ואחרי שאנו רואים כי כלל הנמצאים יתחדש ויתחזק יפה מזה אנו יודעים כי ברצונו ית' אשר העולם יהיה קיים ואיננו כדבר מלאכותי אשר ירפה מיום אשר נגמר עד אשר יפסד · וז"ש שאיננה כאהל וכהתכת כלים המלאכותיים אשר הוא חזק ומוצק · ומפרש כראי מוצק כמראהו וזהרו הראשון הוא מוצק לעד: ר"ע אמר על הדא דרשב"ל · פי' כי לדברי רשב"ל אשר עד עולם נראה כמו בעת יציקתן א"ש מ"ש כי בו שבת וגו' דאתי לומר שהיה תמיד כמו בעת הבריאה · רק פושטין צורה ולובשין צורה · ומביא ד' זמנים אלו יום שבת חדש ושנה כי ההפסד והשנוי בעולם השפל יבוא בשביל ד' חלופים מהתנועות אשר בעולם · ועל חלוף גלגל היומי ממזרח למערב אמר יום נכנס וכו' · ועל חלוף ז' כוכבי לכת אשר המה יתחדשו בכל שבוע מהלכם כמו בראשונה אמר שבת נכנס וכו' ועל חלוף מהלך הירח אשר בכל חדש יחדש את מלכו כמו בראשונה אומר חדש נכנס וכו' · ועל חלוף מהלך השמש אשר במשך השנה תסוב כל תגורות המזלות אמר שנה יוצאת כו' · ור"ל אף שיתהפכו בעולם ד' חלופי התנועות אשר בגללם יהיו החלופים והשנויים במקרי הנמצאים בעולם השפל · מ"מ סדורו הכללי לא ישתנה ועולם כמנהגו נוהג לעד: הואיל

ידי משה

בונה אוהל ומותח אוהל · ע"י אנקי ע"י שהות שמעתי פירושו דה"ק ב"ו בונה אוהל פי' כשרוצה לעשות בנין של עולמים הוא בונה בנין חזק משא"כ כשהוא מותח אוהל אנקי פי' לפי שעה הוא מותח רק אוהל ערא' מה שא"כ הקב"ה אף שמתחלה היתה שמים רק לפי שעה עד שיהיה נבראת האדם שעיקר שכינה היה בתחתונים · וכדאיתא לעיל שנתאוה הקב"ה להיות שותפות עם תחתונים וא"כ כשעשה השמים היו רק לפי שעה מכל מקום עתה חזקים כבנין קבוע: כמין תרקיי' · תרגום שהם אבן טוב שמו תרקייה: נכ:אהן

בן יוחאי [א] תמיהה אני איך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריית שמים וארץ · אלא מחשבה בין ביום בין בלילה · ומעשה עם דמדומי חמה : מן ה' אלהים · למלך שהיו לו (יז) כוסות ריקים אמר המלך אם אני נותן לתוכן חמין הם מתבקעין · צונן הם (יח) מקריסין · ומה עשה המלך ערב חמין בצונן ונתן בהם ועמדו · כך אמר הקב"ה [ב] אם בורא אני את העולם במדת הרחמים הוי חטייה סגיאין · במדת הדין היאך העולם יכול לעמוד · אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים · והלואי יעמוד : מן [ג] ארץ ושמים · משל ללגיון שהמליך את המלך תחלה אמר המלך הואיל ולגיון זה המליכני תחלה הרי אני נותן לו פרוקופי שלא תזוז ממנו לעולם כך אמר הקב"ה הואיל (יט) והארץ היא עשתה צביוני תחלה · הרי אני נותן לה פרוקופי (כ) שלא תזוז ממנה לעולם · הה"ד (תהלים קד) יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד :

פרשה יג

א וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ · [ד] הכא את אמר וכל שיח השדה · ולהלן את אמר ויצמח ה' אלהים מן האדמה · א"ר חנינא להלן לגן עדן וכאן לישובו של עולם · תני ר' חייא (א) אלו ואלו לא צמחו עד שירדו עליהם גשמים : ב וכל שיח השדה · כל האילנות כאילו (ב) משיחין אלו עם אלו · כל האילנות כאלו משיחין עם הבריות · כל האילנות להנאתן של בריות נבראו · מעשה בא' שבצר את כרמו ולן בתוכו (ג) ובאת הרוח ופגעתו · כל שיחתן של בריות אינה אלא על הארץ עבדת ארעא לא עבדת וכל תפלתן של בריות אינה אלא על הארץ · מרי תעביד ארעא מרי תצליח ארעא · כל תפלתן של ישראל אינו אלא על ב"ה · מרי יתבני בית מקדשא מרי מתי יתבני בית מקדשא : ג כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ · מזכיר שם מלא על עולם מלא · א"ר חלפאי כשם שהוא מזכיר שם מלא על עולם מלא כך הוא מזכיר שם מלא בירידת גשמים · אר"ש בן יוחאי ג' דברים שקולין זה כזה · ואלו הן ארץ ואדם ומטר · א"ר לוי בר חייא ושלשתן מג' אותיות · ללמדך שאם אין ארץ אין מטר ואם אין מטר אין ארץ · ואם אין שניהם אין אדם : ד אמר רבי הושעיא [ה] קשה היא גבורות גשמים שהיא שקולה

מסורת המדרש א לעיל פרשה ח' סימן ט"ו וש"נ · וויקרא רבה פרשה ל"ו · ילקוט ישעיה רמז תע"ח · ב פסיקתא רבתי פרשה מ' · ג מדרש תהלים מזמור נ"ג · ומזמור ק"ד · ילקוט תהלים רמז תתמ"ז · ד ילקוט כאן רמז כ' כל הענין · ה תענית דף ז' ודף ט' כל הענין · קהלת רבה פרשה א' · ילקוט איוב סוף רמז תתנ"ח ·

חדושי הרד"ל

(יז) כוסות דקים · כן צריך להיות בד' וכן הוא בילקוט : (יח) מקריסין · כמו מקריסין בפי"ן שהוא קריסת סקרת · ועיין בפרש"י חולין (מ"ז ע"ב) בקרירי לא דמטרשי כו' : (יט) והארץ היא עשתה צביוני כו' · כדלעיל סוף פ"ו ארץ שרצתה כו' : (כ) שלא תזוז כו' הה"ד יסד ארץ כו' · נראה משום דאמר לעיל בשמים שאין משתנים מבריאתן בחזקתן ומראיתן · לכן מפרש כאן שאף הארץ לעולם עומדת בסוגה · כי יסדה ה' שבל תמוט עולם ועד ממכונה :
(א) אלו ואלו לא צמחו כו' · אף שבג"ע יצאו האילנות עצמן אבל לא צמחו עלין ופירות בלא גשמים ועיין חולין (ס' ע"ב) וזוהר ר"ס וירא : (ב) משיחין כו' עם הבריות · כענין שיחת דקלים שבש"ס : (ג) ובאת הרוח ופגעתו · אפשר שהוא רוח ממש שכשהיו האילנות טעונין פירות לא היה הרוח מזיק

רש"י

ברא אלהים לעשות · עדיין עתיד לעשות אלא יום יוצא יום נכנס שבת יוצאת ושבת נכנסת אין לך יום שאין הקב"ה מחדש בו מעשה בראשית : מקריסין · משתברין ס"א נבקעין בבקיעה יש חסרון אבל בקריסה אין חסרון פינדידור"א בלע"ז ע"כ : הואיל ולגיון זה · המליכני תחלה הריני נותן פרוקופי זו שלא תזוז ממנה : הארץ עשתה צביונו · של הקב"ה תחלה כשאמר לה תוצא דשא מיד ותוצא הארץ דשא :
פרשה יג וכל שיח השדה · הכי את אמר במעשה יום ששי וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ ולהלן הוא אומר במעשה יום שלישי ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע אומר רבי יוחנן להלן לגן עדן משלישי נבראו אילנות ודשאים בגן עדן וכאן שאמר וכל שיח השדה לישובו של עולם : כל האילנות כאלו משיחין עם הבריות · כאדם שמלוה לחבירו כור חטים על מנת לפרוע לו לאחר זמן כוריים כך כלום אדם זורע סאה של חטים אלא להוציא ממנה כמה סאין נמצא כשהארץ מוציאה פירותיה כאילו היא משיחה עם הבריות שמחזרת להם מה שהוציאו בה · וכענין משא ומתן הוא · ס"א : כאילו משיחה עם הבריות · כשהרוח מנשבת ביניהם נשמע קול ביניהם והיינו שיחתם : להנאתם של בריות · כמה דאת אמר וכל שיח השדה וגו' ואדם אין שתלה צמיחתן באדם ואף על פי שלהנאתם נבראו פעמים שנכשל בהם כההיא מעשה שאירע באחד שבצר וכו' : על בית המקדש · והיינו כל שיח השדה כל תפלתן של בריות אינן אלא על בית המקדש שנקרא שדה ציון שדה תחרש : שם מלא כפול · רצית ה' ארצך למעלה כתוב בענין פקדת הארץ ותשוקקה

מתנות כהונה

לפה לאומרו כי כן מחשבתו יתברך בהיה והוה ויהיה ולכן כתיב עשות מקור המורה רק ענין העשייה ולא אמר עשה המורה על פעולה הנמשכת אחר הזמן : מתבקעים · [פירש"י] נשברים לשברים : מקריסין · מתבקעים בלי חסרון : חטייה · החטא או החוטאים יהיו רבים כי לא יתפחדו מן העונש : ללגיון · חיל של מלך : פרוקופי · [פי' הערוך] כבוד בלשון גרמטיקי ורש"י פי' מתנה והיא היא : צביוני תחלה · פירש"י דכתיב ותוצא הארץ דשא מיד אחר הצווה [נ"א הוצאה] :
פרשה יג ויצמח אלהים · הרי שהיו אילנות וכאן אמר וכל שיח וגו' לא היה עדיין · ואע"ג דכתיב ג"כ ותוצא הארץ דשא וגו' · כבר תירץ רש"י בשם חז"ל שעמדו רק על פתח קרקע אבל לא יצאו עד שהמטיר על הארץ לצורך האדם אבל כאן אמר ויצמח ה' וגו' כל עץ וגו' : ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם · ודרשו חכמים ז"ל מקודם שנברא האדם כדי שימצא הכל מתוקן · [וכן איתא הגירסא בילקוט ובפירש"י בחומש] : כאלו משיחין אלו עם אלו · כאלו הם מבינין דבר ומדברים זה עם זה · [כדאיתא פ' לך לך בפרשה תניינא שאילן תמרה היתה עומדת בבבל והיתה תשוקתה לתמר שעומד בא"י · ולא טענה פירות עד שהביאו זמורות ממנה והרכיבו עליה] : עם הבריות · פירש"י ז"ל שהבריות זורעין ונוטעין מעט מעט על מנת להוציא הרבה · וכשהארץ מוציאה פירות הרי היא משלמת הרבה תחת מעט כענין משא ומתן של הבריות וכן אמר הכתוב בפירוש אענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן : להנאתן של בריות · סיפיה דקרא דייק ואדם אין הרי שהכל בשביל האדם ואעפ"כ לפעמים נכשל בהם כההיא מעשה כו' · כן פירש"י ז"ל · ועוד נוכל לומר שזה נקרא להנאתם שמקבלים עונג הנאה מעם ה' יתברך על דרך שדרשו חז"ל והנה טוב אלו יסורין וכדלעיל : עבדת ארעא כו' · שתמיד שואלין זה לזה עשתה הארץ פירות או לא עשתה ולכן כתיב שיח ודברי בני אדם עדיין לא היה כי לא המטיר וגו' : וכל תפלתן כו' · דרש שיח מלשון תפלה כד"א ויצא יצחק לשוח וגו' : מרי תעביד כו' · כך היא תפלתן להקב"ה רבון העולמים תעשה הארץ ותצליח הארץ : מרי יתבני · אדון רבון העולם יה"ר שיבנה ב"ה ודרש השדה זה ב"ה כד"א ציון שדה תחרש וכן מצאתי שוב בפירש"י : מזכיר שם מלא [על עולם מלא] כמו שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וכשם שהזכיר שם מלא על

יפה תואר

הואיל והארץ היא עשתה צביוני תחלה · בשוח"ט מפורש כי כשמלך הקב"ה בעולמו אמרה הארץ שימגון תחלה אלו מים התחתונים (ומ"ש לפנינו שם אלו מים העליונים הוא ט"ס וכ"ה הגירסא בילקוט · וכ"מ שם ממעשה דאדריינוס שהביא) שנאמר מקולות מים רבים · א"ל הקב"ה אני נותן לכם פרוקופי כו' : הה"ד יסד ארץ על מכוניה וגו' · אין ראיה מזה שהוא האמין בנצחיות העולם · אבל פירושו כי בזמן הקצוב לה להיות לא תזוז ממנה וכמו בל תמוט עולם ועד מפרשים כי העולם והזמן הקצוב לה כי יש עולם אשר יש לו קץ בזמן לא תהיה מוכרחת וחזקה ולא תמוט לעולם ועד :
הבא את אמר וכל שיח השדה וכו' · קושיתו היא כי מכתוב זה מוכח אשר בששי לא היה שיח השדה עדיין בשביל שלא המטיר ה' מטר על הארץ קודם שנברא האדם וכמו"ש רש"י ז"ל בחומש בפירוש הכתוב ולהלן את אומר ויצמח ה' אלהים וגו' משמע קודם שנברא האדם כבר הצמיח ה' כל עץ · ומשני ר' חנינא כי בג"ע באמת צמחו מקודם שנברא האדם וג"ע נברא בג' כדדרשינן מן הכתוב ותוצא הארץ ושם יצאו גם שאר הצמחים והכתוב וכל שיח השדה מדבר משאר העולם · ור' חייא מתרץ כי באמת נטע ה' את הגנים לפני בריאת האדם אבל לא צמחו עד שנברא האדם ויצאו הגשמים ולפ"ז אין סתירה בין הכתובים : כאלו משיחין אלו עם אלו · שיחת האילנות היא הקול שמשמיעים בעת שהרוח נושב והאילנות מתנועעים וכמו"ש לקמן בפי"ו אומר לאילני מאכל למה אין קולכם הולך כו' : ובאת הרוח ופגעתו זה הרוח שיושב בין האילנות כענין הרוח שהיה על המעיין בויק"ר פכ"ד ע"ש : מזכיר שם מלא כו' · פי' דהזכיר ה' אלהים שם מלא רק כאשר נברא העולם במלואו · להראות לנו כי ברא אותו בשלימות ולכן אף שהעולם נברא רק בב' אותיות מ"מ שמו המלא על מלואת העולם · שאז נחזה שלמות פעולותיו והשגחתו שמקפת את כל העולם במלואו אבל ע"ז מרמז השם בן ד' אותיות וכן מזכירו בירידת גשמים שהיא שקולה ככל מעשה בראשית וכמו"ש לקמן בסי' ד' : ג' דברים שקולים זה כזה · פי' כי אלה הג' דברים יקימו דבר אחד שלם · כי האדמה היא החומר הנפעל · והמטר הוא צורת הויה והצמיחה והאדם הוא הפועל ואם יחסר אחד מהם יחסר הכל : קשה היא גבורות גשמים כו' · פי' שיש מעשה נסים

פירוש מהרז"ו

ג"כ עשות מלשון מחשבה · ויום כולל גם לילה · היינו מעל"ע · והמעשה נעשה כרגע בסוף היום כמ"ש לעיל סוף סימן יו"ד וש"נ : מן הם מקריסין · הערוך הביאו בערך קרם ולא פירשו · והמ"ע הביא פסוק אם בשרי נחושה · ומתורגם קרים כנחושה · מלשון נקרש הדם ונתקלקל · ועיין ד"ר פר' ג' סימן ב' ובמש"ש · והדין נמשל לאש · וזה חמין כמ"ש תשלח חרונך יאכלמו כקש · עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל : הוו חטאוי סגיאין · והרשעים יקלקלו העולם · ויתמידו תמיד בטובה ורחמים ולא יענשו על החטא · ומדת הדין לענוש אף על חטא קל · ועיין לקמן פר' כ"א סימן ז' : מן ארץ ושמים · הקדים ארץ לשמים על שעשתה צביונו תחלה קודם השמים שתולדות השמים חמה ולבנה ומזלות היו ברביעי ותולדות הארץ הקוית המים ודשאים ואילנות בשלישי : ועיין מ"ש לעיל פרשה ה' סימן ח' ארץ שרצתה לעשות רצון קונה · ודרשה זו לב"ש או לרשב"י לעיל סוף פר' א' · ולא לבית הילל שסוברים שארץ נבראת תחלה · והביא ראיה מפסוק זה שמקדים ארץ לשמים · ואין ראיה לדרשה זו :
פרשה יג סימן א וכל שיח השדה וכו' הכא את אמר · וכן הגירסא בילקוט כאן ורש"י כתב גירסא אחרת ומובים השנים והכל אחר הרוב כאן ובילקוט · נ"ע מאי קשה ליה שהרי מבואר שקודם שהשקה האדמה וקודם שהיה אדם לא הצמיח · ואחר שהיה אדם והשקה האדמה הצמיח · אך דברי חז"ל כדרבונות אמריהם מעטים וכוונותיהם רבים ועמוקים · ומאמר זה בנוי על מ"ש לעיל פר' י"א סימן ט' וש"נ שג"ע נברא בשלישי · ופסוק ויטע ה' אלהים גן בעדן · ופסוק ויצמח ה' אלהים מקודם ביום ג' שאז נבראו אילנות ודשאים וג"ע וזה עפ"י מדה ל"ב א"כ כבר ביום ג' כתוב שהצמיח האילנות ואיך אמר כאן וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ · וכל עשב השדה טרם יצמח · והלא כבר צמחו ביום ג' · וזהו שאמר הכא את אמר וכל שיח וכו' · הם האילנות כדלקמן ריש סימן ב' · והלא כבר נאמר ויטע וכו' וכן כאן נאמר וכל עשב השדה טרם יצמח · והלא כבר נאמר ויצמח ה' אלהים · וזהו שאמר ולהלן את אמר · והם ב' כתובים מכחישים · מדה פ"ו עפ"י מדה ל"ב · וע"ז השיב להלן לג"ע · פי' ביום ג' נבראו כל הדשאים והעשב והאילנות וגם הג"ע · אלא שהאילנות של ג"ע צמחו ונתגדלו וכמ"ש לקמן ריש פר' ט"ו בהדיא · ור"ל כאן, לשיטתו שם · אך שאר דשאים ואילנות לא צמחו · עד אחר שנברא אדם בששי וירד המטר · אלא עמדו על פתח הקרקע · ולא יצאו לחוץ : תני ר' חייא · דעתו שמ"ש וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר · הרי שלא יתכן להצמיח עד אחר המטר · הרי מ"ש ויצמח היתה ע"כ אחר המטר · ודעתו שירד בג"ע מטר קודם הצמיחה · גם יתכן שסובר שפסוק ויטע · מקומו ביום ג' · אך פסוק ויצמח אין מקומו שם · אלא כאן כמ"ש ואדם אין הרי שלא צמחו עד אחר בריאת האדם : ב כל האילנות · ממ"ש אחריו וכל עשב השדה · הרי שמ"ש וכל שיח אינו עשב · ודרש שהאילנות נקראו שיח · ע"ש שמשיחים אלו עם אלו · שהרוח משיב עליהם · והקול נשמע כמשיחים אלו עם אלו · ועם הבריות · וכמ"ש לקמן פר' ל"ג סימן י"ג · תחת אחד השיחים · וגם מודיעים חכמת הש"י בארץ כשבני אדם מתבוננים בהם : להנאתם של בריות · לכך האילנות מלאים עלים ופירות להגן על הבריות מפני הרוח שלא יזיקו ב"א · וזהו שיחתם שמגינים עליהם · וכמעשה שהביא שלאחר הבצירה ניזוק שאז אין פירות ועלים · אך קודם הבצירה מגינים : כל שיחתם של בריות · דאי כפשוטו היל"ל וכל אילני השדה ע"כ דרש עפ"י מדה ט' כאלו כתוב וכל שיח הבריות על השדה · אם עשתה תבואה אם לא כי חייהם תלוי בהם : וכל תפלתן · כמ"ש לקמן פר' ס' סימן י"ד · אין שיחה אלא תפלה : אלא על בית המקדש · ובית המקדש נקרא שדה · כמ"ש לקמן פר' ל"ב סוף סי' ז' · עיין מדרש תהלים מזמור פ"א · ילקוט ישעיה ב' · ומאמר שדורש גז"ש על בית המקדש · א"כ מי הוא המתפלל והמשיח · ע"כ ישראל · וזה עפ"י מדה ט' · וכל שיח ישראל על בית המקדש : מזכיר שם מלא על עולם מלא · היינו מ"ש ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · ויותר נכונה גירסת הילקוט · וז"ל הזכיר שם מלא על עולם מלא · וכשם שהזכיר שם מלא על עולם מלא כך מזכיר שם מלא על ירידת גשמים · שעל פסוק שלמעלה אמר הזכיר בעבר · ועל פסוק של כאן אמר מזכיר · וזהו ג"כ כוונת המ"כ ומ"ש שם מלא כדלעיל פר' י"ב סימן ט"ו : שקולים זה כזה · שאלל ג' דברים אלו כתוב ה' אלהים זה אחר זה סמוכים · ואם אין ארץ אין מטר כי אד יעלה מן הארץ · ואם אין מטר לא תצמח הארץ · ואם אין שניהם אין אדם · פי' לא היה האדם נברא · כמ"ש לקמן ריש פר' י"ד בהדיא · וכן אם אין אדם אין שניהם כדלקמן סימן ח' עיין מש"ש : ד קשה היא גבורות · שע"כ כתוב שם מלא בירידת גשמים כל"ל עיין מדרש קהלת פסוק כל הנחלים ובריש תענית ומדרש תהלים מזמור קי"ז · ובתענית

ידי משה

להנאתן של בריות נבראו לפי שהולכין לדור בשדות ומתוך כך הנאה לבריות שאינם דרים בעיר כמעשה באחד שבצר את כרמו שעד שלא בצרו לא ניזוק לפי שהאילנות היו כבני אדם המשיחין עמו ולא היה יחידי אבל אחר שבצר נשאר יחידי ולפיכך הוזק · ד"א להנאתן של בריות פי' שלפעמים יהיה רוח סערה ובסמוך ועוד י"ל שהמעשה קאי על מה שאמרו כאילו משיחין עם הבריות לזה מביא המעשה

כנגד כל מעשה בראשית · מ"ט (איוב ה) עושה גדולות ואין חקר וגו' · במה (שם) הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות · רבי אחא מייתי לה מהכא (ירמיה י) עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו · מה כתיב בתריה (שם) לקול תתו המון מים בשמים · ואין קול אלא גשמים שנאמר (תהלים מב) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך: ה א"ר יצחק שהיא מרצה כקרבנות שנא' (שם פה) רצית ה' ארצך · ולהלן הוא אומר (ישעיה נו) יעלו לרצון על מזבחי · רבי סימון אמר אף מכנסת הגליות שנאמר (תהלים פה) שבת שבות יעקב · ר' יוחנן בר מריה אומר שהיא [ב] אוספת את העברה שנאמר אספת כל עברתך · רבי תנחום בר חנילאי אמר אף מכפרת על החטאים שנאמר (שם) נשאת עון עמך: ו רבי חייא בר אבא אמר (ד) [ג] ושקולה כנגד תחיית המתים · רבי אבא ורבי חייא בשם רבי אבא אמרו אף חכמים קבעו אותה בתחיית המתים · בזו יד ובזו יד · בזו פתיחה ובזו פתיחה · בזו יד שנאמר (יחזקאל לז) היתה עלי יד וגו' · ובזו יד · פותח את ידך · בזו פתיחה (דברים כח) יפתח ה' לך · ובזו פתיחה (יחזקאל לז) הנה אני פותח את קברותיכם וגו' · רבי יודן בשם ר"א בר אבינא אמר בזו שירה ובזו שירה · (ה) בזו שירה (ישעיה מב) ירונו יושבי סלע · ובזו שירה (תהלים סה) יתרועעו אף ישירו · רבי חייא בר אבא אמר וגדולה מתחיית המתים : שתחיית המתים לאדם · וזהו לאדם ולבהמה · תחיית המתים לישראל · וזו לישראל ולעובדי כוכבים · [ד] עובד כוכבים אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אתם יש לכם מועדות · ואנו יש לנו מועדות · בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים · ובשעה שאנו שמחים אין אתם שמחים · ואימתי אנו ואתם שמחים בירידת גשמים · מ"ט (שם) לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו · מה כתוב אחריו הריעו לה' · כהנים לוים וישראלים אין כתיב אלא הריעו לה' כל הארץ : אמר ריב"ל בשעה שהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה · מ"ט (א) לבשו כרים הצאן לבשו דכרייא ענא לשון נקי : ז ואדם אין לעבוד את האדמה · ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה · כאליהו [ה] וכחוני המעגל · ואדם אין לעבוד את האדמה [ו] לא נברא אדם אלא לעמל · (ו) אם זכה הוא עמל בתורה · ואם לא זכה הוא עמל בארץ · אשריו לאדם שהוא עמל בתורה: ח כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין וגו' · אלמלא אדם אין ברית כרותה לארץ להמטיר עליה שנאמר (איוב לח) להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו : ט (קהלת א) כל הנחלים הולכים אל הים וגו' · [ז] מעשה בר"א ורבי יהושע שהיו מפרישין לים הגדול · ונכנסה ספינתן לים למקום שאין המים מהלכין · א"ל ר"א לרבי יהושע לא באנו לכאן אלא לנסיון · מלאו משם חבית מלא מים · כיון שעלו לרומי אמר להם

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תש"נ · ב תענית דף ח' · ג ברכות דף ל"ג · תענית דף ד' ודף ט' · ילקוט תורה רמז תתקנ"ט · ד ילקוט תהלים רמז תש"נ · ה עיין תענית דף י"ט · ו עיין סנהדרין דף נ"ט · ילקוט כהן רמז כ' · ז קהלת רבה פרשה א' · ילקוט קהלת רמז תתקס"ז ·

חדושי הרש"ש

(א) לבשו כרים הצאן לבשו דכרייא כו' · ק"ע דהא כרים הן נקבות מן הצאן כדכתיב מאה אלף כרים ומאה אלף אילים (מלכים ב' ג') עיין תוי"ט רפ"ט דכלאים · וכתיב חלב כרים ואילים (דברים ל"ב) והיה נ"ל דנקראים כן ע"ד שאמרו (עירובין ק"ב) שנעשית כר · או הוא מלשון כירי (שם כ"ג כ') דפי' עבודות וכן האשה לבעלה וכדפרכינן מנחות סוף ד' מ"ג על ברכת שלא עשני עבד היינו אשה ופרש"י

חדושי הרד"ל

ממקומן אך הלשון משמע כפירוש המ"כ : (ד) ושקולה כנגד תח"ה · דרים לה מקרא יחיינו מיומים · וסופו · ויבא כגשם לנו · ירושלמי פ"ה דברכות · ופ"ק דתענית : (ה) בזו שירה ירונו יושבי סלע כו' · ובתח"ה קאי (עיין ספרי האזינו פסקא של"ג) שדרכן היה לקבור בטרשין בהרים ומקום סלעים : (ו) אם זכה הוא עמל בתורה · ואז איננו עובד לאדמה (וי"ל יעבד את האדמה · שהאדמה עובדת אותו) · ולשון

מתנות כהונה

עולם מלא כך וכו' · וכן מוכח בילקוט · ומלאתי שראוי להגיה כך ואם אין שניהם אין אדם ואם אין אדם אין שניהם שנאמר כי לא המטיר וגו' ואדם אין : מכפרת על החטאים · מטעם שאמרו חז"ל קשה יומא דמטרא כיומא דדינא : תפקידה · רוחה אשה ומתאוה ליזקק לבת זוגה : דכרייא · זכרים כרים הם אילי הצאן ואמר שהכרים לובשים צאן נקבות ולשון נקי דבר : כאליהו וכו' · שעל פי רצונם ירד המטר ובזה היו משעבדים לב הבריות להקב"ה : אלמלא אדם כו' · שאם לא היה נברא האדם לא היתה הברית כרותה שירד המטר בשביל החיות והבהמות וכו' כי אם על צד החסד ורחמים · וכן משמע כי לא המטיר מפני שאדם עדיין איננו וכמו שפירש"י ז"ל בפי' החומש וכן הזכיר הכתוב חסדי השם שהמטיר על הארץ אע"פ שאין אדם דר שם וכן במדבר לתועלת החיות והבהמות וזהו בחסד ורחמים וכן מזכיר בכל פרשה ההיא חסדי המקום על ברואיו וכן מצאתי שוב בפירוש האב"א אבל רש"י ז"ל פי' שאפילו אם לא היה שם אדם היתה ברית כרותה שירד המטר כמו שנאמר להמטיר על ארץ אע"פ שאין אדם שם ודברי הספר כך תפרש · אלמלא אדם אין · ר"ל אע"פ שלא היה אדם בעולם מ"מ ברית כרותה וכו'

רש"י

ותשוקקה ברביבים תמוגגנה למחה תברך וסמוך ליה רצית ה' ארצך : כאליהו · שהחזיר את ישראל לאביהם שבשמים והיו מסורות בידו מפתחות גשמים : כחוני המעגל · שהיה מתפלל על עצירת גשמים ונענה : כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ · משמע דין הוא שימטיר הקב"ה על הארץ אפילו אדם אין שאפילו לא היה אדם ברית כרותה לארץ דינה להמטיר עליה כמה דאת אמר להמטיר על ארץ לא איש וגו' : לא באנו לכאן אלא לנסיון · נמלא מכאן חבית מים ומלאו משם חבית מים וכו' ע"כ:

על

פירוש מהרז"ו

ובתעניות דף ט' וכאן לא ביאר מנא ליה דהאי קרא עושה גדולות ואין חקר במעשה בראשית משתעי · אך בתענית ט' יליף שם מגז"ש דהאי ואין חקר במעשה בראשית מיירי ע"ש · וכתוב בסיפא דקרא הנותן מטר · הרי שהוא שקול כמע"ב · וזהו ע"פ מדה כ"ד · דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו : המון מים בשמים · וזה במים עליונים שאינם גשמים ע"כ יליף גז"ש קול קול על גשמים כמ"ש לצוריך שמקלחים משמים לארץ והיינו גשמים · הרי שהגשמים שקולים כנגד כל מע"ב · עפ"י מדה כ"ד הנ"ל : ה שהיא מרצה · שהגשמים מרצים · פי' שאין הגשמים יורדין לארץ אלא כשהש"י ברצון טוב לעולם ע"ז מורה שם הרחמים שצריך לגשמים כמ"ש רצית ה' ארצך · וריצוי הארץ ע"י גשמים · הרי שגשמים נקראו רצון · וכן הקרבנות · וכ"ז ע"י תפלה ותשובה ומעשה טוב · וכשם שהשי"ת מתרצה ע"י הקרבנות כך מתרצה ע"י ירידת גשמים · והפסוקים סמוכים זה לזה · רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך נשאת עון עמך · וכל זה תלוי במ"ש רצית · היינו גשמים · ועל שהגשמים באים ע"י תשובה ומע"ט · ע"כ חשוב ככל הנ"ל : ו ושקולה כתחיית המתים · ירושלמי ברכות פרק ה' · על משנה מזכירין · תענית דף ז' · ד"ר פר' ז' סימן ו' · שמ"ש בזה כתוב בזה ע"כ הם שקולים שהפלא של ירידת גשמים שקול כפלא של ת"ה שבענין תחיית המתים כתוב היתה עלי יד ה' · ובענין גשמים כתוב פותח את ידך · וכן פתיחה : ירונו יושבי סלע · תירגם יונתן ישבחון מיתיא כד יפקון מבתי עלמוהי · ובגשמים כתיב פקדת ארץ ותשוקקה רבת תעשרנה · ואח"כ כתוב יתרועעו אף ישירו : ר' חייא בר אבא אמר גדולה מת"ה · גירסא זו לא יתכן שהרי סובר ברים הסימן ששקולה כת"ה ע"כ בהכרח במקום אחד צריך לשנות שם האמורא · ופירושו שטובתו והסדו מתפשטת יותר מת"ה : אחד שאל · בד"ר פר' ז' שם איתא את ר' יוחנן בן זכאי · ובמדרש תהלים קי"ז איתא ריב"ח : הריעו לה' כל הארץ · כאן דרש מסמוכין ובמדרש תהלים קי"ז דרים לה מפסוק כל גוים אשר עשית יבואו ויכבדו לשמך כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך · ואין נפלאות אלא גשמים · שנאמר ועושה נפלאות עד אין חקר · הנותן מטר ע"פ האדמה : בהמה מבקשת תפקידה · פי' כשהקב"ה מברך בגשמים ותבואה · מברך גם ברכה זו של רבוי בהמות · שבעת שהעמקים יעטפו בר בעת הזה לבשו כרים הצאן · ובמדרש תהלים שם קי"ו יליף מפסוק הקודם · פקדת הארץ ותשוקקה · תן לה תשוקתה רבי אומר תן לה התאוה כמ"ש ואל אישך תשוקתך : ז להעביד את הבריות להקב"ה · הוקשה לו מ"ש ואדם אין לעבוד את האדמה שהעבודה אינה שייכת אלא העבד לאדון והאדם לאלהים · ועוד איך תלה טעם שעל שאין אדם לעבוד את האדמה על כן אין המטר יורד · ועוד דמשמע דעיקר בריאת האדם לעבוד האדמה · ע"כ דורש עפ"י מדה כ' את"ע שיעבוד האדם לאדמה ת"ע על עבודת הקב"ה · שכתוב בו כמה פעמים ולעבדו בכל לבבכם · וממ"ש את האדמה · דורש עפ"י מדה ט' אנשי האדמה · וא"כ מה שכתוב ואדם אין לעבוד את אנשי האדמה על כרחך פירושו אל תיקרי לעבוד אלא להעביד ע"פ מדת ממעל שהצדיקים ע"י תפלתם מורידים הגשמים ומקדשים שם שמים בעולם ועי"ז עושים הבריות תשובה ודבקים להקב"ה · ועובדים אותו · וכשאין צדיקים כאלו בעולם אז אין מי שיוריד הגשמים · ואם אינו ענין לאדם הראשון בעת בריאתו שלא היו אז ברואים · ת"ע לדורות אחריו בעת שהיו צדיקים ובריות : זכה הוא עמל בתורה · דורש ואדם אין לעבוד את האדמה ע"פ מדה ט' שאם אינו עושה האדם כפי מעלתו בעסק התורה ועבודת הש"י · אז יעבוד את האדמה כפשוטו לחרשה ולזרעה · ומי שאינו זוכה לעבודת הש"י בתורה הוא מיוחד לעבודת האדמה · ועיין ויק"ר ריש פר' כ"ח וש"כ ומבואר · וכאילו כתוב ואדם אין לעבוד את הש"י אז יעבוד את האדמה : ח אלמלא אדם · כמ"ש לעיל סימן ג' : להמטיר על ארץ לא איש · וסיפא דקרא מדבר לא אדם בו להשביע שואה ומשואה להצמיח מוצא דשא וכל זה דרך המיה וכי ראוי להוריד הגשם במקום מדבר ושממה אין אדם בו' וכמ"ש במסכת ר"ה לא זכו מורידים ביערים ובמדברות כי עיקר הגשמים במקום אדם כמ"ש כאן כי לא המטיר ואדם אין : ט כל הנחלים · כל מאמר זה עד כיצד היתה הארץ שותה אין לו חיבור כאן · ומקומו לקמן סוף סימן יו"ד · וכאשר הוא מסודר יפה בקהלת רבה פסוק כל הנחלים ע"ש · וצריך לספוך הגירסא : שאין המים

יפה תואר

נסים בגשמים גדולים ונפלאים ולכן הוא קשה ושקול כמעשה בראשית · ולאפוקי מהאומרים כי הגשמים הם רק מעשה הטבע · אחרי כי מעשה הטבע יתמידו בזמן ובפעולותיהם · ואנחנו רואים בגשמים שזמניהם מתחלפים · ופעמים ירדו למרבה ופעמים במשך זמן לא ירדו כלל · וכן לא ישמרו בירידתם את המקומות בשוה · מזה מוכח כי שקר הוא בפי האומרים כי מעשה הטבע הם ומ"ש בלשון קשה אף כי אין קושי לה' במעשיו · אך זה הוא מאופן דבורי רז"ל וכמו"ש בפסחים בפרק בתרא קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף ועוד · וגם י"ל כיון דהגשמים נותנים מזון לכל בריה · וביניהם יש שאינם ראויים · וכ"י קשה לו לעבור על מדת הדין · אך בחסדו יתן הגשמים · וז"ש שקולה כמעשה בראשית כי גם עולם חסד יבנה : שהיא מרצה כקרבנות שנאמר רצית וגו' · וסוף המזמור הוא גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה · וכן כתיב שם צדק משמים נשקף דמדרים בפ"ק דתענית על הגשמים : מכנסת את הגליות כלומר שממהרת את הקץ : אף מכפרת על החטאים · כלומר גם על המזידים וכדכתיב נשאת עון עמך · ולר' ינאק איננו מרצה רק על השוגג כמו הקרבנות : בזו יד ובזו יד כו' · כמה שהשווה אותן ליד ופתיחה בא לרמוז לנו כי מפתח של גשמים ותחיית המתים הוא ביד של הקב"ה וכדאמרינן לקמן פע"ג : תה"מ לישראל לאו דוקא לישראל כי גם חסידי אומות העולם יש להם חלק לעוה"ב ויקומו בתה"מ · אבל פירושו הוא לצדיקים · וכן הוא במסכת תענית שתה"מ לצדיקים וירידת גשמים לצדיקים ולרשעים : והנה המדרש מנה פה שש מעלות נכבדות אל הגשמים · והן הנה כנגד שש התועליות הבאות לעולם בשביל הגשמים · התועלת הא' היא שהמטר מקיים את העולם השפל שהיסודות לא יופסדו מחום השמש וכמו שהזכרנו למעלה · וכנגד זו אמר שהיא שקולה כמעשה בראשית · כי הבריאה וקיום הבריאה אחד הוא · התועלת הב' שפע הטובה והברכה הבא לעולם לרגל הגשמים · ורוב השמחה ומתן עד שאמרו רז"ל אפילו פרוטה בכים מתברכת · וכן איתא לקמן בסי' ט"ז ע"ש וכנגד זו אמר ר"י שהוא מרצה כקרבנות כי אחד מטעמי הקרבנות הוא להוריד שפע ברכה על הארץ וכמו שהאריך בזה בעל העקדה בשער י"ו · התועלת הג' אהבה ושלום הבאים לעולם בשביל הגשמים וכמו דכתיב השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך · וכ"כ רש"י בפ' מקץ על פסוק יפות מראה · וע' בסוף פרק הזהב וכנגד זו אמר שמכנסת את הגליות כי סבת הגלות הוא שנאת חנם וכאשר תחדל השנאה ימהר קץ הגאולה לבוא וגם קבוץ הגליות הוא מליצה על התקרבות הרחוקים · התועלת הד' הוא בריאות החולים וכמו"ש לקמן סי' ט"ז אף החולין מרויחין כי הגשם יבוא לחות באויר וגם ינקה וייטיב את האויר ובזה יביא בריאות ושלום לעולם · וכנגד זו אמר שהיא אוספת את העברה · כי בעברת ה' תבוא המחלה · התועלת הה' היא הרחקת פשע ועון כי על פת לחם יפשע גבר ואיש את רעהו יתקוטט · וכנגדו אמר שמכפרת על החטאים כי אז יסורו · התועלת הו' והיא היותר מפורסמת שהגשמים נותנים מחיה וכלכלה לכל החיים · וכנגד זו אמר שהיא שקולה כתחיית המתים ופירש"י שע"י הגשמים התבואה מתגדלת · והתבואה תביא חיים לבני אדם : ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה כו' · פי' שדרש הוא כי אחרי אשר ראינו מהכתובים כי המטר איננו יורד רק בזכות האדם וכמו"ש לעיל · לכן אם תהיה עצירת גשמים בארץ מזה נדע כי הסבה היא בשביל שאין אדם הגון אשר ישיב את לב בני האדם לעבודת ה' כאליהו וחוני המעגל אשר המה הביאו הגשמים בצדקתם ובתוכחתם : לא באנו לכאן אלא לנסיון · כי בחסידותם האמינו אשר כל מקרה לאדם היא בהשגחה · לנסיון לידע ולברר בזה דבר מה ובדקו וראו כי מים אלה מגונים הם שבולעים מים ומלאו משם חבית מלא מים ובבואם לרומי ונשאלו על מי אוקינוס השיבו וברכו את דבריהם בנסיון ·

ידי משה

סערה בשדה ויתהלך האדם תחת הכרם ותחת האילן ולזה מביא המעשה כנ"ל : ואין קול אלא גשמים אם שמביא ראיה מפסוק אחר ולא מביא ראיה מפסוק זה עצמו דהייתי אומר דקאי על מים העליונים ולא פל גשמים אבל לנוריך משמע לשון גשמים : ושקולה כנגד תחיית המתים · ומלת כנגד דייקא פי' יותר מתחיית המתים דאל"כ היה לו לומר ושקולה כתחיית המתים ומייתי בר פלוגתי' שלו דהיינו ר' אבא ור"ח בשם ר"א בר אבא שאמר שקבעו בתחיית המתים למה שבזו יד ובזו יד בזו פתיחה ובזו פתיחה משמע שהם שוים ולא יותר · ואח"ז מביא ראיה לדבריו למה אמר כנגד ת"ה דהיינו גדולה מת"ה אלא ר"א נתן ראיה לדבריו שהם שוים לזה אמר ג"כ ראיה שזה לאדם וזה לאדם ובהמה כו' ולפיכך מפסיק בדברי ר' אבא שהוא בר פלוגתא · וכן הוא בגמרא בהדיא במסכת תענית וז"ל גדול יום הגשמים מת"ה והדר בגמרא ומסיים הפלוגתא דרב יוסף דאמר ר"י מתוך שהיא שקולה כת"ה קבעו בת"ה וכן הפלוגתא כאן : אם זכה הוא עמל בתורה · ותורה נמי איקרי אדמה כדמתרגמינן ומארעו יצא מאורייתא

אדרינוס שחיק עצמות מי אוקיינוס מה הינון · א"ל [א] מים בולעין מים · אמר להן הבו לי מנהון · יהבון ליה מלא לקינייאתה · והוו יהבין בגווה מים והיא בלעה להון · על דעתיה דר"א משם הם שואבים · על דעתיה דרבי יהושע לשם הם שבים ללכת · כיצד היתה הארץ שותה · רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן · רבי יהודה אומר [ב] כהדין נילוס · דמשקה והדר משקה · ורבי נחמיה אמר כמין תוכייה דהדין קבריא דמרבה וקבר · ורבנן אמרי כמין תוויי · נהר בבבל ושמו תוויי · ולמה קורין אותו תוויי · שהוא חוזר ומשקה אחת למ' שנה · וכך היתה הארץ שותה מתחלה · דכתיב ואד יעלה מן הארץ · וחזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן · [ג] רבי חנן דציפורי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר (ז) מפני ד' דברים חזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן · מפני בעלי זרוע · ובשביל להדיח טללים הרעים · ושיהא הגבוה שותה כנמוך · ועוד שיהיו (ח) הכל תולין עיניהם כלפי מעלה · ההה"ד (איוב ה) (ט) לשום שפלים למרום : י ומהיכן הארץ שותה · [ד] רבי אליעזר אומר ממימי אוקינוס : דכתיב ואד יעלה מן הארץ · אמר ליה רבי יהושע (ג) וכי מימי אוקינוס לא מים מלוחים הן · א"ל מתמתקים הן בעבים דכתיב (שם לו) אשר יזלו שחקים · היכן הם נוזלין בשחקים · רבי יהושע אומר מן העליונים שנאמר (דברים יא) למטר השמים תשתה מים · והעננים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע · ומקבלין אותן כמפי הנוד דכתיב (איוב לו) יזוקו מטר לאדו · וחושרים אותן כמין כברה · [ה] ואין טיפה נוגעת בחברתה דכתיב (שמואל ב כב) חשרת מים עבי שחקים · למה הוא קורא אותן שחקים ר"ש בן לקיש אמר שהן שוחקים את המים · רבי אבא בר כהנא אמר כהדין מסוסא · ר' שמואל בר נחמן אמר (י) כדקין הללו של בהמה : יא רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש · [ו] רבי יוחנן אמר אין עננים אלא מלמעלה · שנאמר (דניאל ז) וארו עם ענני שמיא · ר"ש בן לקיש אמר אין עננים אלא מלמטה (יא) שנאמר (תהלים קל"ה) מעלה נשיאים מקצה הארץ · על דעתיה דרבי יוחנן · לאחד שכבד את חבירו חבית של יין וקנקנה · ר"ש אומר לאחד שאמר לחבירו הלוני

מסורת המדרש א עיין בכורות דף ט' · ב קהלת רבה פרשה א' פסוק ז' · ג ילקוט איוב סוף רמז תתנ"ח · ד קהלת רבה פרשה א' · תנחומא סדר מקץ סימן א' · ילקוט כאן רמז כ' כל הענין · עי' ילקוט שמואל ב' רמז ק"ס · ילקוט איוב סוף רמז תתק"כ · ילקוט קהלת רמז תתקס"ז · ה עיין בבא בתרא דף ע"ז · ו ירושלמי סוכה פרק א' · ילקוט תהלים רמז תתפ"ג :

חדושי הרד"ל

עמל דקע הוא ע"ש המקרא אדם לעמל יולד · ועיין סנהדרין (נ"ט ע"ב) : (ז) מפני ד' דברים חזר כו' · ירושלמי תענית (פ"ג ה"ג) : (ח) הכל תולין · וז"ש כי לא המטיר (מלמעלה בשביל) ואדם אין רק ואד יעלה : (ט) לשום שפלים למרום · הבריות יושבי הארץ השפלה · ושהיו שפלים במזלות יגביהו עיניהם למרום · וע"י המטר דכתיב לעיל מיניה : (י) כדקין הללו של בהמה · שהם שופכין אלו באלו · כ"ה בשו"ט · וזהו כמ"ש עני דשפכי מיא להדדי · וכן הגירסא שהם שוחקים אלו באלו : (יא) שנאמר מעלה

חדושי הרש"ש

כפי' הא' דהשה כו' כעבד ועיין נדה ס"פ המפלת בא זכר בא שלום שנאמר שלחו כר כו' זה כר ואולי הושאל שם זה ג"כ על זכר מן הצאן : (ג) וכי מימי אוקינוס לא מים מלוחים הן · עיין מש"כ לעיל

פרק

רש"י

על דעתיה דרבי אליעזר · שא"ל לרבי יהושע כיון שהגיעו למים בלועים למלאות משם לגין אחד שהוא היה יודע קודם לכן שהם בולעים כל מימי בראשית ומניין לו לרבי אליעזר והלא לא היה שם קודם לכן אלא מקרא היה דורש בענין הזה אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת ואותם המים הם בולעים אותם ורבי יהושע והלא אף הוא נזכר למקרא ואף הוא מפני מה לא אמר למלאות משם לפי שלא היה דורש למקרא כמו שרבי אליעזר דורשו אלא הוא דורש משם הם שבים ללכת מצד אחד נכנסין ובצד אחר יוצאין כדקין הללו של בהמה שבהם המאכל יוצא : בהדין קבריאל דמרבה וקבר · וחד אמר כהדין תווי נהר הוא ושמו תווי ועל דבר זה נחלקו שני אמוראין חד אמר כיצד הארץ שותה התחילה כהדין קבריאל נהר הוא ושמו קבריאל דמרבה וקבר פעם אחת לכמה שנים הוא עולה ומתפשט וקבר כלומר בכל מקום שהוא מתפשט המים נבלעין ונותן לחלוחית בארץ לכמה שנים וחד אמר לא כי אלא כך היתה שותה כנהר תווי שבזמן שהוא עולה אין המים נבלעים אלא קם אדוכתיה זה מביא ראיה לדבריו מנהר תווי וזה מביא ראיה לדבריו מנהר קבריאל ולא פי' לי ע"ז נקרא שמו תווי ס"א על דעתיה דר"א דאמר לקמן בסמוך שהארץ מימי אוקיאנוס הוא שותה ומפיק טעמא מלשם הם שבים שלאחר ששתו ונתמתקו בהן שבים וחוזרין ליה אוקיאנוס ורבי יהושע מפיק טעמא מללכת כהדין נילוס המשקה וחוזר ומשקה כנהר נילוס הזה שעל פני מצרים שמנהגו לעלות יוצא ומתפשט בכל השדות וחוזר לו וחוזר ומעלה ומשקה פעם שנייה ושלישית בשנה כך היה אד עולה מן הארץ וחוזר לו ועולה פעם שנייה ומשקה כהדין קבריאל דמרבה וקם שעולה פעם אחת בשנה ומשקה ומרבה את השדות ושוב אינו חוזר להשקות לפי שאינו כנילוס הזה שמשקה וחוזר אלא זה עולה ומשקה ועומד בשדה בכל השנה ומלחלח אותה ואינו חוזר למימיו ולכך אינו צריך לחזור ולהשקות וכן היה אד עולה : כהדין תווי · נהר שבבבל אינו נוהג כשאר נהרות שהוא עולה ומתפשט ומשקה את השדות אלא מהו עושה עולה כמעט בקומה סמוך לקרקע והוא מתלחלח יפה לפי שארץ בבל עמוקה היא ומקום אגמים לפיכך היא מתלחלחת מהרה הדא הוא דכתיב שוכנת מים רבים אוצרות (ירמיה נ"א) וכן היה אד עולה : יזלו שחקים · כל המים הנוזלים הם מתוקים יזלו כמו ימתקו נוזלים מתוקין ע"כ ואד עולה : כמפי הנוד יזוקו מטר לאדו · אותן נודות נצבו כמו נד ומתרגמינן קמו להון צירין כזיקא : רבי אבא כו' שוחקין אותן · כדקין הללו בבני מעין של בהמה ששוחקין המאכל יותר מכל הגוף לפי שמקומן צר ואין המאכל נכנס בהן אם אין שחוק מאוד ס"א : שבבד את חבירו · היין והקנקנים נתן לו :

מתנות כהונה

ופסוק כי לא המטיר קשה לייסבו : שחיק עצמות · ישחקו ויטחנו וימחו עצמותיו וימח זכרו : מה הינון · מה הם ומה טבעם והטעם מפני שכתוב כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא והיאך אפשר זה · [וכ"ה במדרש קהלת ועי' מזה באגדה בכורות פ"ק] : בולעין מים · לפיכך איננו מלא : הבו לי מנהון · לכו והביאו לי מהם ממימי אוקיינוס כי אינני מאמין לכם · [וכ"ה במדרש קהלת] : יהבון ליה · נתנו לו מאותן מים שהביאו מהם : לקינייתא · פי' הערוך ספל : והוו יהבין כו' · היו נותנין בתוכו מים והיו מי אוקיינוס בולעין לאותן מים : על דעתיה כו' · עיקר מאמר זה ריש מדרש קהלת ושם איתא פלוגתא דר"א ורבי יהושע ר"א סבר הארץ שותה מים אוקיינוס ור' יהושע סבר ממים עליונים · ור"א דרש הם שבים משם הם שואבים על ידי העננים וזהו המטר היורד ור' יהושע דרש כמשמעו מצד זה זוחלין ובצד אחר הם זוחלין לתוכו : כיצד היתה כו' · קודם שהמטיר מלמעלה : נילום · נחל מצרים הוא עולה בכל יום ומשקה הארץ : כמין תוכייה כו' · הערוך הביאו בערך תווי ולא פירשו ורש"י גרס קבריאל וכן הוא במדרש חזית בפסוק אחת היא יונתי והוא נהר שעולה ומרבה מים ונקבר ונבלע באדמה : תווי · הספר מפרש והולך נהר בבבל ושמו תווי : למ' שנה · ולפיכך נקרא תווי לשון תמיה ותוהו שלארבעים שנה אינו עולה רק פעם אחת והוא מספיק : בעלי זרוע · שלא יגרשו השפלים מן הבורות והבארות : להדיח · מן הזרעים והאילנות : כלפי מעלה · ויתפללו על המטר : ומהיכן הארץ שותה · כל זה נתבאר בפ"ק דתענית וגם הוא במדרש קהלת בפסוק כל הנחלים : יזלו · מצאתי בפירש"י יזלו ימתקו נוזלים מתוקים : [כמפי הנוד גרסי'] : יזוקו · כזיקים היינו נודות : והושרין · פירש"י פ"ק דתענית כלומר משירין המים לארץ : שוחקים · טוחנים ומחלקים אותם טיפות טיפות : מסוסא · כמו ההמסס שסוחק וטוחן את המאכל : כדקין · פירש"י הדקין שוחקין המאכל היטב מפני שמקומן צר ואם אין המאכל הדק היטב אינו יכול לכנס דרך שם : וקנקנה · של הגותן :

מעבב

יפה תואר

וע' בזה בקהלת רבה · וסגולת של מים בולעים מים היא · פי' כי המים הבאים לתוכם יתהפכו לאויר ויכלו כעשן ברות · וכמו האש שמתכת את המים בקדרה עד שיעלו באד ובאויר : על דעתיה דר"א כו' · פי' מעיקרא מפרש את ראש הכתוב והים איננו מלא משום שמים בולעים מים · וזה אליבא דכ"ע · ועתה מפרש את סוף הפסוק אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת בפלוגתא · כי לר"א יתפרש אשר הנחלים הולכים אל הים יתמלאו שנית מן הגשמים העולים מן הים · כי הוא סובר דכל העולם ממי אוקינוס הוא שותה כדלקמן בסי' י' · והגשמים הם הממלאים שנית את הנחלים וכדאמרינן בשבת מטרא במערבא סהדא רבה פרת · ור"י דסובר כי הגשמים ממים העליונים יבואו מפרש את הכתוב אל מקום שהנחלים הולכים פעם אחת · שם הם שבים ללכת תמיד כי המה הולכים תמיד אל הים · ולא ישנו את תפקידם : ולמה קורין אותו תווי כו' · ומשני מפני שהוא משקה אחת למ' שנה ומתמיה את האנשים בבואו לכן נקרא תווי מלשון תהי כי' או תוה וקם בדניאל ג' כ"ד : חזר בו הקב"ה · ומה שנהר נילוס וקבריא ותוויי נשארו כמשפטם הראשון · הטעם מפני שטבע אלה המקומות הוא לבל יעלו בהם אדים להמטיר מטר על הארץ : להדיח טללים רעים פי' לדחות את האויר המעופש · וע"י המטר מתנקה האויר : מתמתקין הן בעבים · כי שם יזדככו ויפרדו מהם חלקי המלח : אשר יזלו שחקים ואין נוזלים אלא מתוקים כדאיתא במכילתא על פסוק נצבו כמו נד נוזלים : מן העליונים פי' מן המים אשר ממעל לשמים כדלעיל בפ"ד מהם המים מורידים לעבים וממטירים על הארץ · והנה הרב המורה והעקרים והרמ"ע בפירושו על הפסוק כי יגרע נטפי מים ובעל העקדה ועוד יגעו בזה לכוון דברי ר"י אשר לפי הנראה הם גם נגד המוחש · אך דברי כולם לא ישיבו טעם והראוי להטות אוזן לדברי הרמב"ן בפ' בראשית בענין מים העליונים שהדברים האלה הם מסתרי מעשה בראשית ושכלנו קצר מהבינם : ומקבלין אותן כמפי הנוד · ולפ"ז מדמה את השחקים לנוד · ובגמ' הגירסא ופותחין פיהן כמין נוד ומדמה את העננים לנוד וזו הגירסא נכונה יותר : למה הוא קורא אותן שחקים כו' · זה קאי לדברי ר"א דאומר כי המטר עולה מן הארץ וא"כ יקשה למה אמר הכתוב אשר יזלו שחקים למה הוא קורא לעננים שחקים ונותן טעם מפני שהעננים שוחקין את המים וכן נראה מפורש בשו"ט מזמור י"ח כי שם לא נזכר כלל דברי ר"י רק דברי ר"א וע"ז הוא נותן הטעם כי העבים שוחקין אותן ועי"ז הם מסתננים ומתמתקים : על דעתיה דר' יוחנן כו' הוא סובר כי הגשמים הם נסים · לכן מדמי לנותן מתנה הנותן בעין יפה החבית והקנקן יחד · כן נותן הקב"ה המטר והעננים · ולדעת רשב"ל יש בגשמים גם ענין טבעי שהאדים עולים מן הארץ וכאשר תשתה הארץ מי הגשמים ותרוה אז ע"י התהפכות חלקי המטר ישובו שנית למעלה לסביע את הארץ ולכן מדמי זאת להלואה אשר העיקר הוא מאת ה' והארץ תלוה ותפרע · ובהלואה הדרך לאמר ללוה הבא קופתך ומדוד כן הוא העננים מן הארץ המקבלת את המטר בהלואה :

עב

פירוש מהרז"ו

המים מהלכים · פי' שאין הרוח יכול להוליך שם הספינה : מי אוקינוס מה הינון · במדרש קהלת מפורש ששאל אותם על הפסוק כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא אפשר כן · ועל זה השיבו לו שפירוש הפסוק שהם שואבים · ובולעים הרבה מן המים : על דעתיה דר"א · דס"ל לקמן סימן יו"ד · שהעבים ממי אוקינוס שואבים · ולכך איננו מלא · ודרש שבים שואבים עפ"י מדת ממעל · ולדעת ר' יהושע שאין העבים שואבים ומ"ש שבים כפשוטו שמתחת לארץ במחילות הולכים המים בחזרה אל הנחלים וכמו שכתבתי שכל זה שייך לקמן סוף סימן י' : כיצד היתה · מדרש קהלת פסוק כל הנחלים : דמשקה והדר משקה · דמשקה בשנה זו וחוזר בשנה אחרת · וכן קבריאל וכן תוכיי' · ובמדרש קהלת הגי' כהין תיבה כהדין קבריאל · ושמות של נהרות הם תוכרי' או תיבה קבריאל · אשר היתה פעולתו כמו הנילוס · וכך מתחלה היתה פעולת האד כפעולות הנהרות הנ"ל · וזהו כי לא המטיר ואדם אין · ואז היה אד עולה מן הארץ · אבל אח"כ כשהיה האדם נתרבה המטר ע"פ הארץ : וחזר בו הקב"ה · לא בעבור שינוי רצון והתנחמות חלילה כי לא אדם הוא להתנחם · אלא תחלה כשהיו בני אדם מועטים בעולם לא היו צריכים למקומות גבוהים · ולא היו בעלי זרוע · והיו מסתפקים במה שהיה משקה · ואח"כ כשנתרבו בני אדם · והלכו בעלי זרוע למקומות הנמוכים · ודחו את החלשים למקומות הגבוהים · אז לתיקון העולם שינה מדתו · והד' דברים מרומזים בפסוק · לשום שפלים למרום · וכך סגנון הפסוק · הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות · לשום שפלים למרום · וקודרים שגבו ישע · מפר מחשבות ערומים · שמ"ש לשום שפלים למרום · היינו להשוות מקומות הנמוכים לגבוהים · ונכלל בזה שישאו עיניהם כלפי מעלה · וזהו שפלים למרום · ומ"ש להדיח טללים רעים · נכלל במ"ש וקודרים שגבו ישע · היינו הטללים שנתקלקלו יושעו ע"י מטר · ומ"ש מפר מחשבות ערומים · היינו בעלי זרוע שגזלו מקומות הנמוכים [וכ"כ ביפ"ת] : י מהיכן הארץ שותה · פי' ששואל מהיכן הוא שותה עתה ולא במע"ב : ר"א אומר מימי אוקינוס · ר"א סובר כי מ"ש תחלה · כי לא המטיר ואדם אין · ואד יעלה מן האדמה · שהאד הוא המטר · שהאד הוא הענן שואב מאוקינוס · וזהו המטר היורד · ועיין תענית דף ט' ב' ע"ש כל הענין · מדרש תהלים י"ח : אשר יזלו שחקים · וס"ד כי יגרע נטפי מים · יזוקו מטר לאדו אשר יזלו שחקים · וכ"ה בקה"ל שם · ונוזלים הם המעינות ונחלים הנוזלים והם מתוקים ושחקים היינו בעבים · והם האד העולה מן האוקינוס · ובגמרא מפיק לה ממ"ש חשרת חשכת ע"ש : למטר השמים תשתה מים · הם המים העליונים · וכאן כתוב ואד יעלה מן הארץ · והם שני כתובים מכחישים · ולזה הכריע מפסוק יזוקו מטר לאדו ומ"ש יזוקו כמו יצוקו מטר שמים לאד · שהעננים מתגברים מן הארץ עד לרקיע לפרש מ"ש ואד יעלה מן הארץ שעולה האד מן הארץ למעלה : ואין טיפה נוגעת בחברתה · בא לפרש מ"ש כרישא דקרא · כי יגרע נטפי מים · וכמ"ש לקמן בסוף סימן ט"ו · עמש"ש וס"כ · ומביא ראיה ממ"ש חשרת מים עבי שחקים : יא ר"י ורשב"ל · בא לדרוש מ"ש ואד יעלה מן הארץ · מדרש תהלים מזמור קל"ה · כל הענין עד

חזון

ידי משה

מאורייתא יצא · או י"ל דס"ק ואדם לשון בתמיה וכי אדם אין אלא מי שהוא עובד את האדמה הלא יותר ראוי לו לקרותו אדם למי שהוא עמל בתורה : כמין תוכיי' · עיין במ"כ שמביא גירסת רש"י שגורס קבריאל פי' שיש נהר ששמו קבריאל ולכמה שנים הוא עולה ומתפשט וכב"מ שמתפשט המים נבלעים ונותן לאלוחית בארץ לכמה שנים ונהר תווי טבעו שבזמן שעולה אין המים נבלעים אלא קם אדוכתיה ופליגי הני תנאי כיצד היתה הארץ שותה מתחלה · וכל אחד מביא ראייה לדבריו מנהרא · ולפי זה אינו מוכרח שנותן לאלוחית למ' שנה · מפי מהור"ר שמעי' פג"ל ששמע מן ירושלמי אחד :

שהוא

סאה של חטים · א"ל הבא קופתך ובא מדוד כך הקב"ה אומר לארץ אייתי ענניך וקבל מטר : **יב** א ה' שמות נקראו לו · עב · אד · ענן · ונשיאים · חזיז · עב שהוא מעבב את פני הרקיע · אד שהוא (יב) שובר אידן של בעלי שערים · ענן שהוא עושה הבריות ענוים אלו לאלו · נשיאים שהוא עושה את הבריות נשיאים אלו על אלו · חזיז · שהוא עושה חזיונות ברקיע (יג) ומשרה רוח הקדש על הבריות · כמה דאת אמר (ישעיה א) חזון ישעיה בן אמוץ · ב ארשב"ג ד' שמות נקראו לארץ כנגד ד' תקופותיה · ארץ · תבל · אדמה · ארקא · ארץ כנגד תקופת ניסן שהיא מריצה את פירותיה · תבל כנגד תקופת תמוז שהיא מתבלת את פירותיה · אדמה כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה בולין בולין של אדמה · ארקא · כנגד תקופת (יד) טבת שהיא מורקת את פירותיה : **יג** ג כמה גשמים יורדין ויהיה בה כדי רביעה כמלא כלי מחרישה של שלשה טפחים · דברי ר"מ · ר"א בקשה טפח ובינונית טפחיים · ובשבעה ג' טפחים ·

אר"ש בן אלעזר (ג) (טו) ד אין לך טפה יורד מלמעלה · שאין הארץ עולה כנגדו טפחיים · מה טעם (תהלים מב) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך וגו' · ה א"ר לוי המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות · והן אומרים אלו לאלו קבלו אותנו · אתם בריותיו של הקב"ה ואנו שלוחיו · מיד הם מקבלים אותן · הה"ד (ישעיה מה) תפתח ארץ · כנקבה זו שהיא פותחת לזכר · ויפרו ישע · שהן פרין ורבין · (ד) וצדקה תצמיח יחדו · ירידת גשמים · אני ה' בראתיו · לכך בראתיו לתקונו של עולם ולישובו : **יד** א"ר ברכיה עלה שבר מן הארץ מיד והשקה את כל פני האדמה · היא דעתיה דר' ברכיה · דא"ר ברכיה (דברים לב) יערוף כמטר לקחי וגו' · שברו בריות את ערפן · מיד מטר יורד : **טו** כמה גשמים יורדין ויהא אדם צריך לברך · רבי יוסי בשם ר"י ור' יונה בשם רבי שמואל אמרין ז מתחלה כדי רביעה ובסוף אפי' כל שהן · רבי חייא בשם ר' יוחנן אמר בתחלה כדי רביעה · ולבסוף עד שידחו פני הקרמיד · רבי ינאי

מסורת המדרש א ירושלמי תענית פרק ג' · מדרש תהלים מזמור קל"ה · ילקוט כאן רמז כ' · וילקוט תהלים רמז תתפ"ג · ב עיין ויקרא רבה פרשה כ"ט · ואבות דרבי נתן פרק ל"ז · ושיר השירים פרשה ו' · ומדרש משלי פרשה ח' ופרשה ט' · ג ע' תענית דף כ"ה · ד תענית פ' א' · ילקוט תהלים רמז תשמ"ג · ה ירושלמי ברכות פרק ט' · פדר"א פ' כ"ג · ילקוט ישעיה רמז שכ"ד · ילקוט תהלים רמז תשמ"ג · ו ירושלמי תענית פ' ב' · ז ברכות דף נ"ט · תענית דף ז' :

חדושי הרש"ש

פ' ד' : (ג) אין לך טפה כו' טפיים · בתענית כ"ה ב' הגי' טפח טפחיים וע"ש בפירש"י : (ד) וצדקה תצמיח

חדושי הרד"ל

נשיאים וגו' · בשוח"ט שם הגי' דכתיב ואד יעלה (וע' תוס' סוכה י"ג ד"ה בפסולת) : (יב) שובר אידן · בילקוט ל"ג פי' שובר · ובשוח"ט (תהלים קל"ה) ל"ג פי' אידן · וכאן ארכבוה אתרי ריכשי : (יג) ומשרה רוה"ק על הבריות · אסמכתא לדבר שנאמר (ישעיה נה) כי כאשר ירד הגשם גו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' : (יד) טבת · פי' שעדיין אין הפירות ניכרים רק מתחלת לבוא עלים ולשון לין שהם ירוקין (גרין) ודלא כמ"כ דהכא ודאי בא"י איירי · שטבת זמן למיתת אילנות · ובט"ו בשבט ר"ה לאילנות : (טו) אין לך טפה יורד מלמעלה וכו' · כנגדו טפחיים כצ"ל לנוסחא דידן וכן הוא בירושלמי ברכות

מתנות כהונה

מעבב וכו' · פני הרקיע זהירים הם וכשהם מתכסים בעבים הם משחירים ועבים : ה"ג בערוך ובילקוט שהוא שובר לבעלי שערים שיש להם תבואה ומיקרין השער : ענוים · שאינם מקפידים זה על זה שהזול מצוי : נשיאים · פירש"י מפני שהשדה אחת מתברכת ושל חבירו אינה מתברכת ובירושלמי פ"ק דתענית גורס שעושה בעלי בתים כנשיאים : חזיונות · מראות ירוקים ואדומים כד"א בהיר הוא בשחקים : ארץ · לשון רוצה שמוציאה ומריצה פירותיה : מתבלת · תקופת תמוז חמה מאד והחמה מבשלת וממתקת הפירות : בולין בולין · חתיכות של אדמה כי אז עת האסיף ומטר יורד על תלמי השדה ומחבר אותם חמרים חמרים ועיין בערוך ערך בול הג' : מורקת · פניהם מריקות ולא נשתיירו באיביהן מפני חוזק הקור : כדי רביעה · לענין דסרי להפסיק התענית אפילו בחצי היום אם ירדו כדי רביעה או לברך עליו ברכת גשמים כדלקמן ושני הטעמים הם בירושלמי פ' הרואה · רביעה שיעור מטר שיש בו די כדי צורך הקרקע ונקרא כן על שם שרובע את הקרקע להוליד ולהוציא זרע · [כד"א פ' קונם יין מטרא בעלה דארעא הוא וכ"ה בהדיא בירושלמי דתענית] : של ג' טפחים · כן הוא שיעור שנכנס המחרישה בעומק הקרקע · כמו שפירש"י ריש פ' ל"ח] : בקשה · בקרקע קשה · שיעור שיכנס המטר טפח בעומק · ובירושלמי לא גרס מחרישה : ובינונית · קרקע בינונית : טפחיים · גרסי' פי' שני טפחים : ובשבעה · קרקע שביעה שבעצמה היא רכה ולחה : ה"ג בפ"ק דתענית אין לך טיפה יורד מלמעלה כו' שאין התהום עולה כו' · [וגם בירושלמי גרס הכי בפ' הרואה ובפ"ק דמסכת תענית] · תהום עליון קורא לתהום התחתון צינוריך לשון רבים משמע שנים והן אומרים כו' העליונים אומרים כן לתחתונים : עלה שבר כו' · אד לשון שבר כשהבריות משברין את לבם בתשובה מיד וישמע ה' ומשקה וכו' שברו בריות כו' · בתשובה כד"א וערפכם לא תקשו עוד ודרש יערוף לשון עורף ולבסוף פירש"י בזמן רביעה שנייה : הקרמיד · שידיא ויסמוף פני

רש"י

שמעבב את הרקיע · מענין זוהר הרקיע ע"כ : שעושה הבריות נשיאים אלו לאלו · כשהמטר יורד יש שדה מתברכת ויש שאינה מתברכת ואלו מתנשאים על אלו ס"א שעושה חזיונות ברקיע מראות ירוקים ואדומים כמה דאת אמר בהיר הוא בשחקים (איוב ל"ז כ"א) : חזון · לשון חזיז : שמתבלת את פירותיה · כמו שהתבלין מתבלין את המאכל כך השמש והשרב מתבל הפירות והיינו דכתיב וממגד תבואות שמש (דברים ל"ג) ע"כ : בולין בולין · כמו בול של מלח לפי שבתחלה בתקופת תמוז העולם חם והאדמה מתבקעת ומתפרכת פירורין פירורין ובתקופת תשרי שיורד רוב מטר על הארץ מקובצת ביחד וכבולין של מלח הוא נעשית שהמים מחברים את העפר לגוש אחד : ס"א שהיא מותקת את פירותיה ולא נשתיירו באיביהן מפני הקור ע"כ : כמה גשמים יורדים ויהיה בהם כדי רביעה · כדי להפסיק תענית אי נמי לברכה כדמפורש במסכת תענית (דף ו' ע"ב) : כמחרישה שיורדת בעומק הארץ שלשה טפחים ס"א : בקשה טפח · בקרקע שהיא קשה אם יורדים הגשמים בתוכה טפח מפסיקין מן התענית : ובשבעה · בארץ שבעה מלוחלחת כעין מקום אגמים שלשה טפחים ע"כ : תהום אל תהום קורא לקול צנוריך · (תהלים מ"ב) תהום אל תהום קורא לקול צנורות הבאים מלמעלה כנגד כל צנור וצנור תהום אל תהום קורא לחבירו ושניהם מעלין מים כנגדו : אד יעלה מן הארץ שברון לב הבריות בתשובה : ולבסוף כל שהן · לרביעה שנייה :
מגופה

פירוש מהרז"ו

חזון ישעיה ומקלתו במדרש תהלים פסוק חשכת מים · והנה יש כאן שני כתובין מכחישים כתוב אחד אומר עבי שמיא · הרי שעננים הם מן השמים וכתוב אחד אומר שעננים הם מן הארץ · שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ · ופליגי בהכרעה · ר' יוחנן סובר שהמטר נתנו במתנה · כמ"ש לעיל פר' ו' סימן ה' מאמר ר' יוחנן · ולשיטתיה אזיל אעפ"י שכל מה שבעולם בערבון נתנו כמ"ש באבות הכל נתון בערבון · החנות פתוחה והחנוני מקיף אך התורה והמאורות והגשמים נתנו במתנה · והנותן בעין יפה נותן על כן נותן המים עם העבים מלמעלה לסימן טוב לעולם · וע"כ תופש ר' יוחנן עיקר לפסוק ענני שמיא · וריש לקיש אינו סובר שהגשמים מתנה · אלא הלואה וכפשטות לשון המשנה · הכל נתון בערבון וכו' החנוני מקיף · וכמ"ש לוה רשע ולא ישלם · היינו שהכל לוים מהקב"ה · אך מי שעובד אותו ומברכו · הרי משלם לו · והרשע שאינו עובדו הוא אינו משלם · ועל שהכל דרך הלואה · והלואה אינו מלוה בעין יפה ואינו נותן כלי · וזהו הסימן שהוא דרך הלואה ולא דרך מתנה · ור"י לא אמר אלא בדבר שדרכו להנתן בכלי תמיד · היינו יין בחבית ע"כ כשנותן נותן הכלי · אך חטין אין דרכן להנתן בקופה · וכן לרשב"ל אם ילוה יין ילוה עם הקנקן והחבית · והעיקר בדבריהם שלר"י הוא דרך כיבוד ונתינה ולריש לקיש דרך הלואה · ול"ע מ"ש לר"י חבית של יין וקנקנה · ובילקוט כאן הגי' לאחד שאמר לחבירו תן לי סאה של חטין הייט בתורת צדקה ובמדרש תהלים קל"ה הגי' כמו כאן הלויני : **יב** שהוא מעבב פני הקרקע · בילקוט וערוך ורש"י הגירסא פני הרקיע · ובמדרש תהלים וכמה דפוסים במדרש הגי' פני הקרקע · וכן הוא בילקוט תהלים קל"ה : ענוים אלו לאלו · ובמדרש תהלים שם ובילקוט שם הגירסא עניים אלו לאלו · ודרך אחד ופי' אחד להם · שיש לזה מין זה מן התבואה · ולזה מין אחר · לזה מעות ולזה תבואה · וצריכים להיות נכנעים אלו לאלו · וכן באופן זה מ"ש נשיאים אלו לאלו · שיש לזה שאין לזה · ובאופן זה הוא מתנשא על מי שאין לו : חזיונות ברקיע · עיין לעיל פרשה ד' שמים ומראה כל המראות : ומשרה רוה"ק · וכמ"ש לעיל פר' ז' סימן ה' שע"י שרצית ה' ארצך בגשם · הושב שם כל הנ"ל · וכן מ"ש עוד הלא אתה תשוב תחיינו · ועמך ישמחו בך · הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו · אשמעה מה ידבר האל ה' וכל זה היינו רוה"ק וכל זה עפ"י מדת ממעל : ארץ תבל ארקא · ארץ תבל כמ"ש לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה · אדמה · ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה · ארקא · בירמיה י' אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו : מריצה פירותיה · כמ"ש ר"ה דף י"א איזה חודש שהארץ מלאה דשאים ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן · היינו בארץ ישראל ובמדינות הסמוכים לה : תקופת תמוז · גם בארץ ישראל יש כמה מיני פירות שמגדלים בשדה עדיין בתקופת תמוז · ונאכלים במחובר · אך בשאר מדינות כמו בגבוליט עיקר הגידול בתקופת תמוז : **יג** כדי רביעה · בירושלמי ברכות פרק ט' במשנה על הגשמים · ובירושלמי תענית פרק א' הלכה ג' כמה גשמים יורדים ויהיה אדם צריך לברך · ר' חמא בשם ר' יוחנן · בתחלה כדי רביעה וכו' כל הענין · ושאל עוד שם וכמה ירדו ויהיה בהם כדי רביעה · בזה פליגי ר"י ור"ח ויש שם פלוגתא בשיעורים אלו · אם לברכה אם להפסק תענית ועיין בתענית דף ו' ע"ב ובמ"ש כאן ריש סי' ט"ו · וא"כ הובאו המאמרים כאן שלא כסדר · שעיקר השאלה לענין ברכה וכנ"ל · ומ"ש כדי רביעה בירושלמי שם · ושם הגי' למה נקרא רביעה שהיא רובעת את הארץ : העליונים זכרים · עיין פר"א פרק ה' בסוף עוד ראיות : תפתח ארץ · ור"ל הרעיפו שמים ממעל וגו' תפתח ארץ ויפרו ישע · ויפרו כדרך פריה ורביה ע"י זכר ונקבה · א"כ מ"ש תפתח ארץ היינו כנקבה לזכר ועי"ז הגשמים נוחים ומתברכים : לכך בראתיו לתקונו · כוונת המדרש בזה כמ"ש בתענית ז' ב' · גדול יום הגשם כיום שנבראו בו שמים וארץ · שנאמר הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק וגו' · אני בראתיו בראתים לא נאמר אלא בראתיו פי' שאם היה כתוב בראתים היה הכוונה על שמים וארץ המבוארים בפסוק אך בראתיו לשון יחיד על הגשמים אמאי דסליק מני' וצדקה תצמיח יחד כנ"ל שבאים ע"י שמתחברים העליונים והתחתונים יחד · וכאן מפרש בראתיו מלשון בריאות וטובות · וזהו לתקונו · וגם מלשון בריאה וכמ"ש לא תוהו בראה לשבת יצרה וזהו וישובו : **יד** אמר ר' ברכיה · ד"א על פסוק ואד יעלה מן הארץ · מלשון פתאום יבוא אידו · מלשון שבר · ששברו יצרם ולבם וערפם על פי מדת ממעל · ודרך קצרה · ושבר יעל מן אנפי הארץ · מדלא קאמר וענן או לשון אחר כמ"ש בסימן י"ב לעיל · שע"י התפלה הגשמים יורדים · עיין במ"כ פר' י"ב בסימן י"א : יערוף כמטר · הל"ל ירד כמטר או ימטיר כמטר · ע"כ דורש מלשון וערפו שם את העגלה · שפירושו ישברו ויחתכו העורף · וכן כאן וזה עפ"י גז"ש ואינו יוצא מפשוטו · וזהו שאמר המטר יורד : **טו** כמה גשמים · ירושלמי שם ושם כל המאמר : בתחלה · כשלא ירדו גשמים עדיין · ובסוף שכבר ירדו אז יש צורך יותר בגשמים ומברך אפילו על כל שהוא : הקרמיד ·

יפה תואר

עב כו' דכתיב עבי שחקים ואד יעלה מן הארץ וחולק על מה דאמור לעיל שאד הוא נהר · ענן דכתיב והיה בענני ענן ונשיאים דכתיב מעלה נשיאים · חזיז דכתיב ה' עושה חזיזים ודרך לחזיז קולות · ומה דנותן טעם לאלו השמות לא בשביל שהם כפולים ונרדפים כי אין לנו לבקש טעם על שמות הנרדפים אשר זה הוא תכונת כל שפה ושפה אבל מדרך רז"ל לתת טעם לכל שם גם אם אחד הוא : ומשרה רוה"ק כי אין רוה"ק שורה אלא מתוך שמחה והמטר מביא שמחה לעולם · וי"ל עוד כי רוה"ק הוא רוח דעת ויראת ה' ובירידת הגשמים נחזה השגחת ה' : ד' שמות נקראו לארץ · בויק"ר פ' כ"ט מונה שבעה שמות לארץ ורשב"ג פליג ע"ז · וכן בספרי שנו א"ר אלכסנדרי מהו בתבל ארצו מכאן דעשרה שמות יש לארץ · ארץ · אדמה · חרבה · יבשה · ארקא · תבל · חלד · ראשית · גיא · שדה · ורשב"ג סובר כי חרבה · יבשה · המה רק תארים ומקרים לארץ · וכן גיא ושדה המה רק שמות למקומות נפרדים · וחלד קאי על יושבי הארץ כי שמה יחדלו · וראשית לא ידעתי היכן נקראת הארץ ראשית · [אמר המלקט עי' במדרש משלי פרשה ח' כי שמה מקום זה המאמר ושמה מבואר גם הטעם למה נקראת הארץ ראשית אבל פסוק לראיה ליתא שם · ומפשט הדברים נראה כי הוא סובר כדעת האומרים לעיל פ' י"ב סי' י"א כל מה שיש בשמים ובארץ בריאתן מן הארץ ודרים בראשית מנהארץ אשר הוא ראשית כל היצורים ברא אלהים את בריאת השמים ואת הארץ וע' ברמב"ן דפירש ג"כ בראשית כמו מראשית בחילוף ב' במ"ם וכמו והנותר בבשר ובלחם יתפרש מבשר ומלחם ועמ"ש סיפ"א בפ' א' לעיל] : טבת שהיא מורקת את פירותיה · מורקת הוא מלשון כמוש ונכסף וכדאי' בנדרים דף נ"ח ע"א אם היו עלין שלהן שחורין אסורים הוריקו מותרים וכתב רש"י שהן כמו כמושין ירוקין והכסיפו פניהם · ובתקופת טבת יחלו פני הפירות ליבול ולכמוש : המים העליונים זכרים כו' כי העליונים המה הפועלים והתחתונים המה המתפעלים לכן יקרא אותם בשם זו"נ והעליונים אומרים לתחתונים קבלו אותנו · ואע"ג שאנחנו שונים במינים ובמדרגה מ"מ אתם אשר בארץ ברואי הקב"ה אתם · ואנחנו היורדים מלמעלה שלוחי מעלה אנחנו ולעשות רצון בורא אחד יאתנו לכן נהיה נכונים לעבודתו · וכל זה הוא דרך משל ומליצה : היא דעתיה דר"ב דאר"ב כו' · פי' כי זה הוא דעת ר"ב שאומר כי אין הגשמים יורדים רק אם יכניעו את ערפם · ודורש את הכתוב יערוף כמטר לקחי כי הלקח המכניע את העורף מוריד את המטר · וכמו שנקראת התורה תושיה מפני שמתשת כחו של אדם כן נופל על לקח לשון יערוף

משנת דרבי אליעזר

חזיז שהוא עושה חזיונות ברקיע ומשרה רוח הקדש על הבריות עכ"ל · עיין פירוש מ"כ והוא דוחק ול"נ שהוא דבר אחד פירוש שהחזיונות שעושה הקדוש ברוך הוא בשמים הוא מראה לבריות ע"י הענן וכמו שנגלה למרע"ה בעב ענן וכן לשאר נביאים וק"ל :

ידי משה

שהוא שובר אידן של בעלי שערים · פי' שהוא שובר ומבטל האיד שהוא חושב על העניים · ועוד י"ל ע"ד דאיתא בגמ' לפני אידיהן פי' י"ט שלהם נקרא איד וכן פי' שהוא שובר יום טוב של בעלי שערים וק"ל · ובסיומי בק"ק נ"ש שמעתי מפני הרב המופלג מהור"ר סירס דיין פי' אמיתי שתרגום יב"ע על תיבת אידן פי' יד והוא ע"ד שבור זרוע רשע וה"ק שובר יד ותוקף של רשעים פי' שממנין פקידים על השערים שלא יתיקרו מביאה כאלו מתא"כ בעת היוקר וק"ל · א"נ יש לפרש ע"ד שפי' רש"י בפסוק ותרעינה באחו וז"ל סימן לימי שובע שהבריאות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה וזה כיון המדרש כאן וק"ל :

ב"ד ישמעאל בשם ר"ש בן לקיש אמר בתחלה כדי רביעה ולבסוף כדי שתשרה פי המגופה · והלא כמה גשמים יורדין ואין פי מגופה נשרת · אלא תהא נראת כאלו שרויה · כיצד הוא צריך לברך · כהדא דתנינן [א] על הגשמים ועל בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב · רבי ברכיה בשם ר' לוי מייתי לה מהכא (משלי כה) [ב] מים קרים על נפש עייפה · ושמועה טובה וגו' מה שמועה טובה ברוך הטוב והמטיב אף מים קרים הטוב והמטיב · רי"א כדין מברך יחזקאל אבא · יתברך יתרומם ויתגדל שמך [ג] על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו שממנו אתה זן אלו מאלו · ר"י בר"ש אמר שהוא (ס) מורידן במדה שנאמר (איוב לו) כי יגרע נטפי מים · היך מה דאת אמר (ויקרא כז) ונגרע מערכך · רבי יוסי בר יעקב סלק למבקרי לרבי יהודה מגדלה · שמע קליה מברך אלף אלפים ורבי רבבות ברכות והודאות אנו צריכין להודות לשמך [ד] על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו שאתה משלם גמולים טובים לחייבים · א"ל כן הוה ר' סימון מברך · (ו) א"ר זירא תמן אמרין על הזול שהוא בא לעולם · ועל השבע שהוא בא לעולם · (טז) ועל הנהר שמספח למדינה · אומר ברוך הטוב והמטיב : טז והשקה את כל · ר"א בשם רבי יוסי בר זמרא אמר [ה] הכל מתברך · משא ומתן מתברך · והפרגמטוטין מרויחין · ר' יוחנן בר לוי אמר אף טובי שחין מרויחין · רבי חייא בר אבא אמר אף החולין מרויחין · ואיבריהון רפין עליהם · [ו] אבימי מן חבריא הוה מבקר בישיא כד הוות רביעתא נחתה הוה אמר ליה רבי חייא בר אבא מה אינון עבידין · הוה אמר ליה נינוחו · רבי אבא אומר אף אבן טובה מרגשת · רבנן אמרי (יז) אף הדגים מרגישים · אמר רבי פנחס עובדא הוה בהדא עכו וצדו חד נון ושמו יתיה ש' לטרין · ותקילו יתיה מאתן לטרין הוו תמן חד סב צייד אמר להון דלא נחת רביעתא · וכיון דנחת צדו חד נון ושמו יתיה מאתן לטרין ותקילו יתיה ואשכחוניה ש' לטרין : יז אמר רבי אלעזר בר ר"ש [ז] אין הארץ שותה אלא לפי חיסומה א"כ מה יעשו שרשי חרוב ושרשי שקמה ששרשיהם עד תהום · אלא כל אחד ואחד לפי צרכן · רבי חנינא בר' עיזקה רבי ברכיה בשם ר"י אמר שרשי חטה בוקעין בארץ נ' אמה · שרשי תאינה בוקעים בצור · אמר רבי לוי כך הוא כדקא אמרת לפי הסומה · וחרוב ושקמה (יח) אחד לשלשים יום תהום עולה ומשקה אותה מאי טעמא (ישעיה כז) אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה · אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שהמטר יורד הוא עושה פנים לאדמה :

ומסורת המדרש א ברכות נ"ד ע"א · ירושלמי פרק הרואה ופ"ק דתענית · לקמן פ' כ"ז · ב ילקוט משלי רמז תתקס"א · ג ברכות נ"ט ע"ב · ד ברכות שם · ה עי' פדר"א סוף פ"ה · וילקוט סדר זה רמז כ' · שוח"ט מזמור קי"ז · ו עי' תוס' חולין י"ב ד"ה דמן חבריא · ז עי' ירושלמי ברכות פ"ט · וירושלמי פ"ק דתענית · וירושלמי דעבודת כוכבים פ"ג · ובילקוט סדר זה רמז כ' ·

חדושי הרד"ל

תענית ובבלי שם ונגי' טפה נ"ל כנגדו טפיים (פי' ב' טפים) : (טז) ועל הנהר שמספק למדינה · כ"ה בירושלמי ברכות יפ"ת : (יז) אף הדגים מרגישין · כלומר אע"פ שהן שרוים במים תמיד אפ"ה מרגישים בירידת גשמים וכמש"ל (פ' נ"ז) · כשיורדת טפה מלמעלה מקבלין אותה כנמאון · ובפר"א ספ"ט שהגשמים היורדין בים זרע הם לאשר בים ומהן הדגים מזדווגין : (יח) אחד לל' יום כו' לרגעים אשקנה · פירשתי בביאורי לפר"א ספ"ה בס"ד · דהאי רגע אחד מתתר"פ בשעה (שהיא הרגע הנחשב בדיני התורה והתולדות) וא"כ בשעה של הקב"ה שהיא פ"ג שנה ושליש שהן אלף חדשים עולה הרגע תודש אחד פחות מעט ופורתא לא דק :

חדושי הרש"ש

תלמית יחד כנ"ל : (ה) מורידן במדה שנאמר כי יגרע כו' · בירושלמי פ' הרואה מביא קרא יותר מפורש ומים תכן במדה (איוב כ"ח) ועיין לקמן בויק"ר פ' ט"ו שמביא המדרש עצמו ב' פסוקים : (ו) אר"ז תמן אמרין פי' המ"כ שם בא"י וכ"ה לקמן פ' ל"ט ולקמן פ' נ"א : ולכאורה שא המדרש שלפנינו מקרא כפי הראשונים אגדת א"י וכ"כ כי רוב דבריו נמצאים בתלמוד ירושלמי · וא"כ איך יתכן לאמר א"י שהוא מקומו כמלת תמן · אך עיין במדרש איכה א' בפסוק זכרה ירושלים ובפי' שם ותראה מה דחקוהו לפרשו כן · אולם בערוך ערך אד סב' העתיק שם בהיפך ונפל היסוד של המ"כ ועיין מש"כ לקמן בס"פ נ"ו וכ"ה מ"כ עצמו לקמן בר"פ מ"א תמן בבבל ושם מוכרח לפרש כן כמ"ש שם :

רש"י

מגופה · סתימה שטוחין אותה מטיט ומדבקין אותה בפי חבית של יין : ויש מגופה נשרית · בתמיה שאין בני אדם משהין את החבית אלא באוצר ס"א : פי המגופה · אותה קרקע שטוחין ממנה : מגופה · על פי החבית והיא קרקע קשה שלועזים גר"ש : שאם ממיעט אלו מאלו שאם היו יורדים בבת אחת היו שוטפין את הזרע : שהוא מורידן במדה · יש קרקע שצריכה רוב מים ויש קרקע שאינה צריכה רוב מים אלא קמעא ולפי מדתה המטר יורד : אף משא ומתן · שנושא ונותן איש עם חבירו ובשעת הסחורות יורדין הגשמים מסורת הוא לתגרים שיש בה סימן ברכה ע"כ : פרגמטוטין · סוחרים ס"א : אף החולים מרויחין איבריהן רפוי עליהם · החולים שיש להם חולי בכל הגוף וגם אותן שאין להם חולי כי אם בחד מאיבריהן או בשנים גם אותן האברים רפים עליהם ויחיו בשעת הגשמים · לשון אחר אף החולים מרויחים שיש להם חלי באיבריהם ורפים עליהם בירידת מטר : נינוחו · כלומר הקלו מעט מחלים : לפי חיסומה · לפי מה שהיא חסומה ונגומה וקשה שאם היה ארץ נגומה וקשה אין המטר יורד לתוכה כדי סיפוקה לפי שהיא קשה ביותר ימים רבים לא יוכלו להשקותה מלמעלה כל כך כמו שטופין לארץ שבעה ורכה ולהכי קפריך אם כן שאינה שותה קרקע קשה אלא לפי חסומה ולא כל צרכה מה יעשו שרשי חרוב ושקמה שבוקעים בצור והולכין עד תהום ואם שותה די ספוקה לא היו שרשי חרוב ושקמה גדלים בצור ובוקעים עד תהום אלא שמע מינה שהיא שותה כדי סיפוקה ולא כדי חסומה כדקא אמרת אמר רבי לוי כך הוא כדקאמר ר"א שאין הארץ שותה אלא לפי חסומה ודקא אמרת מה יעשו שרשי חרוב ושקמה אחד לשלשים יום : עושה פנים לאדמה · שגדלים הזרעים והירקות ונעשו פנים לקרקע :

בגמרא

מתנות כהונה

הלבנה שקורין קורמוס ועיין בערוך : ואין פי מגופה כו' · פירש"י שהרי אין משהין החבית אלא באוצר : נראית כאלו שרויה · כשהגשמים יורדין כלי האדמה וכלי אבנים מתלחלחין מפני שטבען לח : כיצד הוא וכו' · כשהגשמים יורדין : מייתי לה מהכא · מביא ראיה מכאן שמברכין הטוב והמטיב : ר' יהודה בר יחזקאל גרסינן · בירושלמי גרס שאתה מוריד לנו שאתה ממיעטן זו מזו ועיין מזה בפ' כי תבא שממנה הקדוש ברוך הוא מלאכים להפרידם זו מזו : במדה · פירש"י שמודד במדה כמה צריך לכל קרקע וקרקע ומוריד לה כפי צרכה ולפיכך צריך לברך על כל טיפה וטיפה בפני עצמה ועי"ל שמודד ומשער שלא ירדו ב' טיפין מנקב אחד כדאמרינן פ"ק דתענית שאלמלא כן לא יוכל העולם לעמוד וכך מצאתי בהדיא בירושלמי דברכות פרק הרואה · [ופ"ק דתענית ועי"ל פ"ג ובפ' כי תבא] : סליק למבקרי · עלה לבקר ולדרוש בשלומו : ה"ג לחייבים א"ל הדא מנא לך א"ל כך כו' : תמן אמרין · שם בא"י אומרים על כל אלו ברכה אחת כשוה : הכל מתברך · בשעת ירידת גשמים : משא ומתן · פירש רש"י כשנושא ונותן איש עם חבירו ובשעת הסחורות יורדים גשמים מסורת הוא ביד התגרים שיש בו סימן ברכה : והפרגמטוטין · הסוחרים : ואיברים · פירש"י אפילו אותן שאין להם חולי אלא באבר אחד : רפין · טחין והבשר נתרכך לקבל תרופה : מבקר בישיא · מבקר חולים : חבריה · שם מקום כך פירשו התוס' בפ"ק דחולין : כד הוות כו' · כשהיה יורד הרביעה : מה אינון עבידין · מה עושין אלו חולין : נינוחו · מצאו להם מנוח מחליין : מרגשת · ומקבלת כח ומעלה : עובדא כו' · מעשה היה בזאת העיר עכו שצדו דג אחד והיו שמין שיהיה לו שלש מאות ליטרין ושקלו אותו ולא מצאו בו רק מאתים ליטרין והיה שם זקן אחד שהיה צייד דגים ואמר להם זה שלא שקל ג' מאות מפני שלא ירדה עדיין הרביעה : וכיון דנחה כו' · וכיון שירדה הרביעה צדו עוד דג אחר והיו שמין אותו על מאתים ליטרין והיו שוקלין אותו ומצאו בו שלש מאות : חיסומה · קשיותה · שבמקום קשה [אינה שותה] כ"כ בעומק כמו במקום הרך : ה"ג בירושלמי דברכות ופ"ק דתענית תאנה רכים בוקעים בצור הסלע הקשה : בירושלמי גרס דברי ר' חנינא קודם דברי ר' מאיר בר חנינא וכך נתיישב יותר ודו"ק : כך הוא כו' · לעולם כדקאמרת מעיקרא דאינו שותה אלא כפי חיסומה ודקא קשיא לך אחרוב ושקמה · אחד וכו' : פנים לארמה · שגדלין צמחים ומיני עשבים וזרעים וקודם זה היתה חריבה [והוא לא פנים קלקל] ודרש מדכתיב והשקה את פני הארץ :

יפה תואר

ערוף מפני שמכניע את העורף : כדי שתשרה פי המגופה · וזה יותר גדול מהקרמיד וצריך לזה מי גשמים יותר ומקשה וסלא פי המגופה היא חזקה ואיננה נמחה כמי גשמים · ומשני דלאו נמחית ממש אלא שירדו עליה כ"כ גשמים שנראית כנמחית : כדין מברך יחזקאל אבא · ולא פליג על מתני' דמברך הטוב והמטיב · כי המשנה מיירי במי שיש לו ארעא וליחזקאל לא היה ליה ארעא לכן ברך ברכה זו · וכן מחלק הגמ' בפ' הרואה וכן פסקו הפוסקים · ועל הטובה שהקב"ה עושה עם הארץ בהורידו מטר אמר יתברך · ועל הנס שהוא מראה לנו בירידת הגשמים כמו"ש לעיל אמר יתרומם ויתגדל כי בזה נחזה מה רם ומה גדול הוא : אף אבן טובה מרגשת · זו המרגליות [אולי הם הקארלאלען · אך היפ"ת העתיק פערלין] הנולדות בים ומרגישות כשיורדים המטר כי יגדלו ויתיפו : לפי חיסומה · הוא מלשון פתח וכמו אתחסם ר"א וקרון ליה ר"א חסמא בויק"ר פכ"ג דהורלתו אתפתח · ופי' עד מקום שתפתח האדמה תשתה ולא בפנים : א"כ מה יעשו כו' · דברי המדרש הם ופליג על ראב"ש · (ור"א אמר לך כדר' לוי בסמוך) וסובר כי כאו"א לפי צרכו ומה דכתיב פני האדמה דורש כריב"ל בסמוך :

פירוש מהרז"ו

פי' במו"ע רעפים שמכסים הגגות : כהדא דתנינן · משנה ברכות פרק הרואה : מייתא לה מהכא · זה לשון הירושלמי סוף ברכות · מה ראו לסמוך בשורות טובות לגשמים · ר' ברכיה בשם ריש לקיש וכן הוא לקמן פר' ל"ז סימן ב' : שאתה מוריד לנו · עי' לעיל פר' ד' סימן ה' ומש"ש וכאן צריך הגהה ותיקון כנ"ל · ועי' ויק"ר פר' ט"ו סי' א' שמ"ש כי יגרע נטפי מים אין בו משמעות של מדה אלא משמעות גרעון ומניעות נטפי מים זה מזה · וכמ"ש לעיל סי' יו"ד · וכן ונגרע מערכך פירושו מניעת חשבון זה מחשבון זה · וזה ראיה על מניעת הטיפות שלא יגעו זה בזה : שמע קלי' מברך · ירושלמי ברכות סוף פרק הרואה · וירושלמי תענית פרק א' הלכה ג' ד"ר פר' ז' סימן ז' : ועל הנהר שמספח למדינה · מלשון נסתפחה שדך פי' נשטף שדך · וכן כאן נהר ששוטף ומשקה מדינה כולה במקומות שצריכים לזה שאין הגשמים יורדים כמו נילוס למצרים · ונהר תווי' בבבל כמ"ש לעיל סימן ט' : טז והשקה את כל · פני האדמה ותיבת כל פני מיותר · ע"כ דורש שתיבת כל מרבה כל מה שיש באדמה הכל מרווחין בעת הגשם ופני האדמה פירושו העשירים הסוחרים כמ"ש לקמן פר' ע"ט סימן ה' פני העיר פנים שבעיר וכן כאן ושאר הדברים שאוסב מרבה במ"ש את כל : אף אבן טובה · דורש תיבת פני שהוא מיותר ע"כ דורש פני ע"ש מדת ממעל פנינים רמז שמשקה אפילו פנינים · ועיין כל זה ד"ר פר' ז' סי' ז' : יז אלא לפי היסומה · שמ"ר פר' ה' סימן ט' ירושלמי ברכות פרק ט' ירושלמי תענית פרק א' הלכה ג' ובירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' ובא לדרוש מ"ש את כל פני האדמה · משמע שיש פנים לאדמה שמוכשר לעבודת גידול הצמחים והוא הנקרא פני אדמה ובזה מיושב לשון הירושלמי תענית שם מלמד שאין הארץ שותה אלא לפי חסומה מורה שדרש כן מהפסוק ע"כ אמר מלמד · ועיקר שם חסום כשגומרים איזה דבר · ועושין לה שפה או שאר תיקון נקרא חסום · כמ"ש בערוך ערך חסום הסלים של עץ כשיחסום ויקנב · מלשון לא תחסום · שעושה דבר לפה ושפה שלה · וכן כיון שגומר הקופה והסל וגומר שפתה היא חסומה · עיין פה בערוך כדומה לזה · וכאן המקום המוכשר לזרעים היא שפתה וחסומה ואין הגשמים משקים בעומק יותר מזה · וזהו והשקה את כל פני האדמה · וע"ז מקשה מה יעשו שרשי חרוב ושקמה שהם בעמקי אדמה יותר מהחסום : ששרשיהם עד התהום · זה ל"ע גדול שאם יורדין עד תהום · א"כ הרי יונקים מן התהום · ואין כאן קושיא וכן משמע בדברי ר' לוי שאמר תהום עולה · ואם מגיעין עד התהום אין צריך לעלות · והאמת שהמאמר נעתק מג' מקומות בירושלמי כנ"ל · וגם בילקוט ישעיה כ"ז · וליתא שם גירסא זו שמגיעין עד התהום ובילקוט כאן איתא כמו כאן · וגם בשמ"ר פר' ה' סימן ט' שם איתא ים אילן ששרשיו יורדין כ' אמה ויש חמשים ויש שאין יורדין אלא ג' טפחים ע"ש באריכות הרי שאין בנמצא יותר מכ' אמה כלל · ויתכן שמ"ש כאן עד התהום הוא דרך גוזמא והכוונה עמוק יותר הרבה מכדי חסומה · גם מ"ש אלא כל אחד ואחד לפי צרכו לא מצאתי בשום מקום לא בירושלמי בג' מקומות הנ"ל ולא בילקוט בב' מקומות הנ"ל · וצ"ל דגם כאן אין זה הכוונה למסקנא ותירוץ אלא דרך וויכוח לגדל שההכרח לומר שכל אחד שותה כפי צרכו · ואיך אתה אומר לפי חסומו · וכן מצאתי בפי' רש"י ז"ל על המדרש שפירש כן · והוסיף עוד להביא מאמר ר' חנינא בר עיזקא ששרשי חיטה בוקעין יותר מהכל והוא נ' אמה וכמ"ש שם בשמ"ר שנ' אמה הוא השורש שאין למטה ממנו · ועדיין עומד בקושייתו על דברי רשב"א עד שהביא דברי ר' לוי לתרץ הקושיא · ודברי ר' חנינא הוא הוספה על דברי הראשונים שהקשו על דברי ר"א ב"ש שאמר לפי חסומה ור"א ב"ש הוא תנא · ור' לוי שהוא אמורא מן האמוראים הראשונים בא לתרץ קושיית הראשונים בחרוב ושקמה · ולא הזכיר דברי ר' חנינא שהיה אחר ר' לוי אלא שמסדר המדרש הכניס דברי ר' חנינא בתוך הקושיא ותירוץ ר' לוי יעלה ג"כ לתירוץ על דברי ר' חנינא · ודרשת ר' לוי מפסוק תהום אל תהום · ודורש שתיבת אל מיותר שהיה די שיאמר תהום קורא תהום ע"כ דורש תיבות אל ל' נוטריקון אחד לשלשים · ופירושו אחד לשלשים יום וכמ"ש בהדיא שמ"ר פר' ה' סימן ט' שם שדורש מפסוק תהום אל תהום · ומה שהביא פסוק · לרגעים אשקנה · לטעמא דמילתא למה צריך שיעלה התהום · לזה אמר אני ה' נוצרה לארץ לרגעים אשקנה מלשון עורי רגע רוגע הים היינו בשבילי אותם ששרשיהם רוגעים ובוקעים בעומק הארץ הרבה ע"כ צריך התהום לעלות · ודורש מלת נוטריקון עפ"י מדה י"ז ושם מפורש שמשקה הבוקעים : פנים לאדמה · אינו דורש כרשב"א שיש פנים לאדמה היינו חסומה ושפתה אלא פירושו שמהגשמים נעשה פנים לאדמה :

פרשה יד א וייצר ה' אלהים · כתיב (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ וגו' · מלך זה מלכי המלכים הקב"ה · במשפט יעמיד ארץ שברא את העולם בדין שנאמר בראשית ברא אלהים · (שם) ואיש תרומות יהרסנה זה אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם ונקראת חלה תרומה · שנאמר (במדבר טו) ראשית עריסותיכם וגו' · א"ר יוסי בן קצרתה כאשה הזאת (א) שהיא משקשקת עיסתה במים והגבהת חלתה מבנתיים · כך בתחלה ואד יעלה מן הארץ וגו' · ואחר כך וייצר ה' אלהים וגו': **ב** וייצר שני יצירות יצירה לאדם ויצירה לחוה · יצירה לשבעה · ויצירה לתשעה · רב הונא אמר נוצר לשבעה ונולד לח' או לתשעה חי נוצר לתשעה ונולד לשמונה אינו חי · קל וחומר לשבעה · בעון קמיה דרבי אבהו מנין שהנוצר לשבעה חי · אמר להון מדידכון אנא ממטי לכון · זיט"א אפט"א · איט"א אוכט"א: **ג** וייצר שתי יצירות יצירה מן התחתונים · ויצירה מן העליונים · רבי יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינא בר יצחק ורבנן בשם רבי אליעזר ברא בו ד' בריות מלמעלן וד' מלמטן · אוכל ושותה כבהמה · פרה ורבה כבהמה · מטיל גללים כבהמה · ומת כבהמה · מלמעלה עומד כמלאכי השרת · מדבר · ומבין · ורואה · כמלאכי השרת · ובהמה אינה רואה אתמהא · אלא זה מצדד · רבי תפדויי אמר בשם רבי אחא העליונים נבראו בצלם ובדמות ואינן פרין ורבין · והתחתונים פרין ורבין ולא נבראו בצלם ודמות · אמר הקב"ה הרי אני בורא אותו בצלם ובדמות מן העליונים · פרה ורבה מן התחתונים · א"ר תפדויי בשם רבי אחא אמר הקב"ה אם אני בוראו מן העליונים הוא חי ואינו מת · מן התחתונים הוא מת ואינו חי · אלא הריני בוראו מאלו ומאלו · ואם יחטא ימות · ואם לאו יחיה: **ד** וייצר שני יצרים · יצר טוב ויצר הרע · שאלו היה לבהמה ב' יצרים · כיון שהיתה רואה סכין ביד אדם לשחטה היתה מפחדת ומתה · והרי אדם יש לו ב' יצרים · אמר רבי חנינא בר אידא (זכריה יב) ויוצר רוח אדם בקרבו · מלמד שנפשו של אדם צרורה בקרבו · אלמלא כן (ב) כיון שהיתה הצרה באה עליו היה שומטה ומשליכה: **ה** וייצר ב' יצירות · יצירה בעולם הזה · ויצירה לעולם הבא · ב"ש וב"ה · ב"ש אומרים לא כשם שיצירתו בעוה"ז כך יצירתו לעולם הבא · בעולם הזה מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ובעצמות · אבל לעתיד לבא מתחיל בגידים ובעצמות וגומר בעור ובבשר · שכך הוא אומר במתי יחזקאל (יחזקאל לז) ראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה · אמר רבי יונתן אין למדין ממתי יחזקאל · ולמה היו מתי יחזקאל דומים · לזה שהוא נכנס למרחץ מה שהוא פושט ראשון הוא לובש אחרון · ב"ה אומרים כשם שיצירתו בעוה"ז · כך יצירתו בעוה"ב · בעוה"ז מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ובעצמות · כך אף לעתיד לבא מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ובעצמות · שכן איוב אומר (איוב י) הלא כחלב תתיכני · התכתני אין כתיב כאן אלא תתיכני · וכגבינה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז י"ט · ומשפטים רמז ש"ו · ומשלי רמז תתקס"א · ב ילקוט כאן רמז ל"ב · ומשלי שם · ג מעילה ט"ו ע"ב · ד ילקוט בראשית רמז כ' ול"ב · ומשלי רמז תתקס"א · ה ברכות ס"א ע"א · כתובות ח' · ו ירושלמי יבמות פ"ד ס"ב · ז ירושלמי שם · ב"ר פ"כ · במדבר רבה פ"ד · תנחומא סדר במדבר סי' י"ח · ילקוט כאן רמז כ' · ח חגיגה דף ט"ז · ועי' אבות דרבי נתן פרק כ"ז · ט ספרי האזינו פסקא ש"ו · י ברכות ס"א ע"א · ועירובין דף י"ח · וילקוט כאן רמז כ' · כ ילקוט זכריה רמז תקע"ח · ל תנחומא תזריע סי' א' · ילקוט תזריע רמז תקמ"ז · וילקוט יחזקאל רמז שע"ז:

חדושי הרד"ל

(א) שהיא מקשקשת עיסתה · כ"ה בירושלמי פ"ב דשבת (הל' ו') וכצ"ל ופירושו מגבלת וכן הלשון בשמ"ר פ' ו': (ב) כיון שהיתה הצרה באה עליו וכו' · בקה"ר פ' ח' פסוק ז' דרש לה מקרא אין אדם

מתנת כהונה

פרשה יד גמר חלתו · כדמפרש ואזיל ומצאתי רמז האדם ל"נפש ח"יה ר"ת למפרע חלה: יצירה לשבע · שאם נולד הולד בחודש השביעי מההריון יוכל להיות חי וכן בחודש התשיעי: בעון קומי · אחד מאנשי יון שאל ליה: מדידכון כו' · מכתב ולשון שלכם אני מביא אתכם תשובה ולאיה: ה"ג בערוך זיט"א אפט"א איט"א אוכט"א ופירש הערוך זיט"א פירוש בלשון יון יחיה אפטא שבעה · ובאותיות שלהן קורין אל הז' זיטא כלומר בן ז' יחיה: איטא · הוא בלשון יון ימות ואוכטון הוא ח' ובאותיות שלהן האיטא הוא במקום ח' שלנו כלומר בן ח' ימות ובירושלמי דפרק החולץ גרס חיטא אוכטין איפא אפטא: זה מצדד · פירש"י האדם אף כשהוא מביט לפניו ממש רואה מה שנעשה מן הצדדין והבהמה אינה רואה אלא כשהיא מצדדת ראשה לאחד מן הצדדין: בצלם ודמות · צלם אלהים · אם יחטא ימות גרסינן וכן הוא לעיל פ"ח: מפחדת כו' · רש"י ז"ל ובילקוט גרס משחרת פי' מקדמת עצמה כד"א ואוהבו שחרו מוסר ומתוך שאין בה יצר הרע דרכיה תמימות: והרי אדם יש לו כו' · ואפ"ה אינו מת מפני הפחד: א"ר חנינא כו' · ויוצר כתיב פירוש קושר וצורר שאלמלא כן ודאי היה שומטה ומשליכה מפני הפחד ומ"מ צריך הוא ליצה"ר דאם לא כן מותרו מן הבהמה אין וכמו שדרשו למעלה טוב מאד זה יצה"ר: [יצירה בעוה"ז כו' · וכדמפרש ואזיל פלוגתא דב"ש וב"ה]: מתחיל בעור ובשר · כמו שנאמר באיוב עור ובשר תלבישני וגידים ועצמות תסוככני · [ובשר עלה וגו' גרסי']: אין למדין כו' · פירש"י לפי שעדיין היו בהם עצמות ולא חסרו כ"א גידים ועור ובשר אבל לעתיד שהכל עפר הקב"ה יתחיל כענין יצירת העוה"ז · [בתחלה עור ובשר ואחר כך גידים ועצמות]: לובש אחרון · וכן העור הנרקבת תחלה מפני שמונחת ע"ג קרקע עלה עליהם באחרונה וגידין תחלה על עצמות שנשארו עדיין ועל הגידים והבשר העור באחרונה אבל לעתיד שהכל נרקב יתחיל בעור שהוא עליון ויגמור בעצמות: התכתני · הוא לשון עבר ומורה על היצירה הראשונה ולא אמר כן אלא תתיכני שהוא לשון עתיד כמשפט אית"ן

רש"י

פרשה יד בגמרא בירושלמי יבמות · נוצר לשבעה ונולד לשמונה חי וכל שכן לתשעה נוצר לתשעה ונולד לשבעה מהו א"ל איתא חמי אי לשמונה אינו חי כ"ש לשבעה בעון קומי רבי אבהו מניין לבן שבעה שהוא חי אמר לון מדידכון אנא ממטי לכון וכו' ס"א: אם נגזר לילד בשעת יצירה שיהא במעי אמו שבעה חדשים ואתרמי שנולד לשמונה חי בר קיימא וכל שכן אם יהיה במעי אמו תשעה חדשים שהולד הולך ומתעבה וגדל עד תשעה חדשים במעי אמו: נוצר לתשעה חדשים · אם נגזר עליו בשעת יצירה שיעמוד במעי אמו תשעה חדשים ואיתרמי שנולד לשמונה אינו חי שקודם זמנו בא: נוצר לתשעה · ונולד לשבעה מהו מי אמרינן הואיל ורוב ולדות לשבעה חדשים וחיין אף זה בר קיימא הוא או דלמא הואיל שנגזר עליו שיהא במעי אמו תשעה חדשים והוא לא השלים זמנו משני חדשים אינו חי אמר ליה איתא חמי בא וראה ותדקדק בדבר אם לשמונה אינו חי לפי שלא השלים זמנו מחדש לשבעה לא כ"ש: איט"א · חי איפטא לשבעה אוקט"ו לשמונה אוקט"ו פי' לשון יוני הוא שאומרים למתעסם חיה השביעי ובשמיני למות כלומר אותו שנולד לשבעה חדשים חי אבל לשמונה אינו חי ע"כ: וייצר שני יודי"ן · כן שני יצרים ולבהמה אין כתיב אלא יו"ד אחת · ס"א: היתה משחרת מקדמת וממיתה את עצמה מרוב צער: צרורה בקרבו · שאין לו רשות להמיתה: אין למדין ממתי יחזקאל לפי שעדיין היה בהם עצמות ולא נחסרו כי אם גידין עור ובשר ולפיכך התחיל לאחרו בהם הגידין תחלה על העצמות ושוב הבשר והעור אבל לעתיד לבא שהכל עפר ואין שום עצם אין הקב"ה מתחיל בגידין ועצמות כי אם כענין יצירות העולם הזה בתחלה עור ובשר ואח"כ גידין ועצמות:

תסוככני

פירוש מהרז"ו

פרשה יד סימן א יעמיד ארץ · וס"ד ואיש תרומות יהרסנה · ופשוטו יושבי הארץ עפ"י מדה ט' · ולפי שלא כתוב מפורש יושבי הארץ ע"כ דורש על הקב"ה · שברא את הארץ עצמה במשפט בדין כמ"ש בראשית ברא אלהים ה' לא נאמר אלא אלהים · וכן ויאמר אלהים יהי רקיע וכן כולהון · וכן דוד אומר כי אלהים שופט · ללמדך שבדין נברא העולם · כן הוא בשמ"ר פרשה למ"ד סימן י"ג: ואיש תרומות שהיה גמר חלתו · משמע שהיה חלה אחרת · אלא שהוא היה הגמר · רומז למ"ש סל"א פרק ל"א · העתקתיו לעיל פר' א' סוף סימן ד' · שלקח הקב"ה כביכול מכל מין מתן שכרו מן העולם: ראשית עריסותיכם · וס"ד חלה תרימו תרומה: א"ר יוסי · תנחומא ריש פרשת נח ולקמן סוף פר' י"ז · ירושלמי שבת פרק ב' סוף הלכה ו': משקשקת · פי' מטרפת ומערבת · ובערוך ערך שק משמע שפירושו ממחה ומבטל כח הקמח במים · שהרי חברו עם מ"ש משקשקין לך מן חוכך · ובירושלמי הגירסא מקשקשת · וכן הוא בילקוט כאן משלי כ"ט · והענין אחד: חלתה מבנתים · פי' משניהם יחד מן הקמח ומן המים · ומ"ש לעיל פר' י"ג סימן ג' וסימן ח' שאם אין אדם אין מטר · ואיך אמר כאן שירד תחלה המטר · וי"ל דשם מדבר לדורות · גם מאחר שירד לצורך יצירת האדם נקרא אם אין אדם אין מטר: ואח"כ וייצר · ה' אלהים עפר מן האדמה שעשאו חלה ותרומה · וכאן חסר סוף המאמר · מהו יהרסנה · ואיתא בשמ"ר פר' ל"ג סימן י"ג ואח"כ ויצר כיון שחטא אמר לו האלהים · ארורה האדמה בעבורך · וזהו שכתב כאן וייצר ה' אלהים · שכשחטא שפטו שנברא בשיתוף דין · ולפי זה פי' הפסוק מלך במשפט · יעמיד ארץ · שברא העולם בדין · וגם ברא את האדם בקדושה · והיה ראוי מתולדתו שלא יחטא בעבור קדושתו וזהו ואיש תרומות · וגם שיירא מן הדין שנברא בו העולם והאדם עצמו · ועל"ז יהרסנה שהרס הארץ עצמה שנתקללה עבורו: **ב** וייצר ב' יצירות · פי' ד"א וייצר על שכתוב בב' יודי"ן · ודורש מדה יו"ד מדבר שהוא שנוי באותיות · ומאמר זה בירושלמי יבמות פרק ד' הלכה ב' כל הסימן ושם מובן פירוש ב' יצירות · באופן אחר · ואולי גם כן פירושו כן · ומ"ש יצירה לאדם יצירה לחוה · הוא ד"א ופירוש אחר: זיטא אפטא איטא אוכטא · כתוב במוסף ערוך · אמר בנימין בלשון יוני אות זיטא עולה במספר שבעה ואות איטא · שמונה וכו' ופירש מילת זיטא · תחיה · איטא השחתה ואבדון · א"כ הנולד באפטא · אשר פירושו בלשון יוני שבעה חי כמו זיטה והנולד באוכטא · הולך לאבדון אוכטא פירושו שמונה כמו איטה · ויהיה זיטא אפטא · פירושו שבעה חי · איטה אוכטא שמונה מת · שחז"ל דורשין לשון יוני · כמו שדורשין לשון הקודש · וכמ"ש שדרשו פסוק יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם · שהלשון עצמו יש לו משמעות דורשין: **ג** ר' יהושע בר נחמיה · לעיל פר' ח' סימן י"א ועמש"ש בפירוש המאמר: **ד** שני יצרים · זה כלל גדול בדברי חז"ל כל דבר שלא יתכן כפי פשוטו ניתן לדרוש בכמה דרשות · כמ"ש בפרשה יו"ד על תיבת ויכולו · וכן בכמה וכמה מקומות · וכן כאן שלפי פשוטו של יצירת אדם היה די שיכתוב ביו"ד אחד ויצר וכתוב בב' יודין · ודורש מדה כ' אא"ע ליצירת אדם ת"ע לענין היצרים · שיש באדם ב' מיני מחשבות בלב יצר טוב ויצר רע · עפ"י מדת ממעל כמ"ש וינצר עליו מחשבה: צרורה בקרבו · קשורה וצרורה בו יותר מרות הבהמה בבהמה ע"כ הבהמה היתה מתה מהפחד אם היה לה יצר · כי כח היצר מעורר לכעס וקנאה · ולעורר מלחמה כנגד שונאו ואם היו בה כחות אלו בעת השחיטה היו מקרבים לה מיתתה קודם השחיטה · והיתה תמיד נבילה על כן לא נברא בה כח היצר הרע כמו באדם · והאדם אעפ"י שיש יצר רע ומתעורר בכחות הנ"ל · בעת פחדו אין שולטים בו כל כך להמיתו בפחדו עי' ד"ר פר' פ' סימן ג' וקהלת רבה פסוק אין אדם שליט · ושם מבואר יותר ועיין כל ברכות דף ס"א א': **ה** ב"ש וב"ה · ויק"ר פר' י"ד סי' ט' ושובר ב"ב שלעתיד תהיה היצירה באופן אחר מאשר הוא עתה: במתי יחזקאל · שהוא אות ומופת על תחיית

יפה תואר

ואיש תרומות יהרסנה זה אדה"ר · מדלא כתיב ואיש עול הספך מן מלך במשפט לכן דורש על אדה"ר שהיה גמר חלתו כו' · פי' החלק היותר משובח [ובירושלמי איתא חלה טהורה היה] כי נברא ממיטב הארץ · ובכ"ז חטא והרס את הארץ: כאשה הזאת שהיא מקשקשת כו' · הכוונה שביצירת האדם כביכול הקב"ה בעצמו התעסק כאשה שעוסקת בגיבול העיסה · וז"ש כך בתחלה ואד יעלה מן הארץ לגבל את העפר ואח"כ וייצר ה' אלהים וגו' מהגיבול הזה: יצירה לז' כו' · ולפ"ז בא לגרום פה על יצירת האנשים הנולדים אח"ז ולא קאי על יצירת אדה"ר · (ועי' בזה ביד"מ כי שם דברי היפ"ת) ומה שאין הציור מתחיל אחר הקליטה כי אחר ג' ימי הקליטה יבדל הקנף והטפה מהזרע · ולו' ימים מתחלת התחיה שהוא הציור: נוצר לז' ימים ונולד לח' או לט' חדשים גרסינן · [והנה היפ"ת האריך בזה בסתירת דברי ר"ה פה עם דבריו בפ"כ סי' ו' כי לפניו היתה הגירסא שם משונה מאשר לפנינו ולפי נוסחתנו השמטנו את דבריו כי אין סתירה ביניהם]: מנין שהנולד לז' חי כצ"ל: יצ"ט ויצה"ר · [...] שהיה מרגיש בין טוב ובין רע גם לפני החטא לפי שהוא בעל בחירה · אך לא היה נוטה רק אל הטוב והמושכלות וכשחטא נטה אל המפורסמות והיינו לדעת טוב ורע וכאשר האריך בזה המורה בח"א פ"ב · ובילקוט בזכריה גרים אבל בהמה אין לה אלא יצר אחד וזה דרך אחד שטבעי [...] לנטות ממנו ימין ושמאל: יצירה בעוה"ז כו' · ולב"ש תהיינה גם היצירות מתחלפות · ולא כיצירת שעוה"ז תהיה יצירת העוה"ב · ולב"ה מרמז לנו רק כי תהיינה שתי יצירות בזמנים מתחלפים אבל אופן היצירה יהיה שוה בשתיהם · והנה היצירה בעוה"ב היא לאחר תחיית המתים ומזה הוכיח הרמב"ן בשער הגמול כי עוה"ב הוא עולם התחיה אבל בגמ' ובמדרשים בכ"מ מוכח כי עוה"ב הוא בכמה פנים בין על הנאתי אשר אחר המות · ובין על ימות המשיח ובין על אחר התחיה · והנה טעם מחלוקת ב"ש וב"ה הוא בזה · כי בעוה"ז היצירה שומרת דרכי הטבע · ולכן מתחיל בעור ובשר והחלקים אשר יפרדו מהר יתקשו והיו לגידים ועצמות · משא"כ בעוה"ב תהיה היצירה נסי · וגם בתוך נס כי מן הקשה יתחיל והיו

ידי משה

יצירה לז' ויצירה לט' · פי' שהולד נוצר לפעמים לז' ימים אחר קליטת הזרע ולפעמים לט' ימים אחר קליטת הזרע: ר"ה אמר נוצר לז' · פי' שהזרע שהוא נקלט לז' ימים ונולד לשמנה או לתשעה חדשים חי אבל נוצר לתשעה ימים ונולד לשמנה חדשים אינו חי וק"ו לז': יצירה בעוה"ז ויצירה לעוה"ב · צריך ליתן טעם איך ברא עכשיו מה שיהיה אחר מיתה · וי"ל המחבר לפי שכשברא את האדם ברא בו עצם ששמו לוז ומעצם זה יחיו המתים לעתיד ואותו עצם אינו נרקב ולפיכך אמר שברא עכשיו שני יצירות ומשום זה מביא הפלוגתא דב"ש וב"ה שלדברי ב"ש יתחיל לעתיד בעצמות לפי שהכל ירקבו ולא ישאר עצם זה לפיכך מן ההכרח להתחיל בו · וב"ה אומר כשם שיצירתו בעוה"ז כך יצירתו לעוה"ב · לפי שסובר שהעצם לוז כבר נברא וממנו יוגמר הכל כמו בבריאה ראשונה שנברא הכל בפעם אחת · לזה מביא במ[...]

הקפאתני אין כתיב כאן אלא תקפיאני · עור ובשר הלבשתני אין כתיב כאן · אלא תלבישני · עצמות וגידים סוככתני אין כתיב כאן · אלא תסוככני · לקערה שהיא מלאה חלב עד שלא נתן מסו בתוכו החלב רופף · משנתן לתוכה מסו הרי החלב קפוי ועומד · הוא שאיוב אמר (שם) הלא כחלב תתיכני גו' עור ובשר גו' חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי : ו את האדם · א בזכותו של אברהם · (ג) א"ר לוי (א) ב האדם הגדול בענקים · זה אברהם · למה קורא אותו גדול שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון · אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיבא לתקן תחתיו · אלא הרי אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו · אמר רבי אבא בר כהנא בנוהג שבעולם אדם יש לו קורה שופעת היכן הוא נותנה לא באמצע טרקלין כדי שתסבול קורות שלפניה וקורות שלאחריה · כך למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות · כדי שיסבול דורות שלפניו · והדורות שלאחריו · אמר רבי לוי מכניסין את המתוקנת לבית של מקולקלת · ואין מכניסין את המקולקלת לביתה של מתוקנת : ז עפר · ג ר"י בר סימון אומר עופר · עולם על מליאתו נברא אר"א בר שמעון אף חוה על מליאתה נבראת · אמר רבי יוחנן אדם וחוה (ד) כבני עשרים שנה נבראו · רבי הונא אמר עפר זכר · אדמה נקבה · היוצר הזה מביא עפר זכר · ואדמה נקבה · כדי שיהיו כליו בריאין · ד מעשה בא' בציפורי שמת בנו · אית (ה) דאמר מינאי הוה יתיב גביה · סלק רבי יוסי בר חלפתא למחמי ליה אנפין : חמתיה יתיב ושחיק · א"ל למה אתה שחיק · א"ל אנן רהיצן במרי שמיא · דאתחמי לאפוי לעלמא דאתי · א"ל לא מסתייה להוא גברא עקתיה אלא דאתית מעקא ליה · אית חספין מתדבקין לא כך כתיב (תהלים ב) ככלי יוצר תנפצם · אתמהא · (ב) א"ל כלי חרש ברייתו מן המים והכשירו באור · כלי זכוכית ברייתו מן האור והכשירו באור · זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה · אתמהא · א"ל ע"י שהוא עשוי בנפיחה · אמר לו ישמעו אזניך מה שפיך אומר · ה מה אם זה שעשוי בנפיחתו של בשר ודם יש לו תקנה · בנפיחתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה · אמר רבי יצחק ככלי חרס תנפצם אין כתיב כאן · אלא ככלי יוצר תנפצם · כלי יוצר שלא הוסקו יכולין הן לחזור : ח מן האדמה · רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן אמרו ו ממקום כפרתו נברא · (ו) היך מה דאת אמר (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי · אמר הקב"ה הרי אני בורא אותו ממקום כפרתו והלואי יעמוד · ויפח

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז כ' · ב עיין ילקוט יהושע רמז כ"ג · ג במדבר רבה פרשה י"ב · ד מדרש תהלים מזמור ב' · ילקוט תהלים רמז תרכ"א · ה סנהדרין דף ל"ח ע"א · ו פרקי דרבי אליעזר פרק י"ב ופרק כ' · עיין מדרש תהלים מזמור נ"ב ·

חדושי הרד"ל

שליט ברוח : (ג) אמר ר"ל · כתיב (יהושע י') האדם הגדול למה קורא אותו האדם הגדול · שהיה ראוי להבראות קודם אדה"ר כנ"ל וכ"ה בילקוט ועיין בקס"ד (פ' ז' פסוק י"א) ור"ל שאברהם הוא גדול מאדה"ר : (ד) כבני כ' שנה כו' · בשס"ר פס"ג דריש לה ע"ש וכמ"ש בחולין (ס' ע"א) בקומתן נבראו וכו' :

חדושי הרש"ש

(א) האדם הגדול בענקים · הוא ביהושע י"ד : (ב) א"ל כ"ח ברייתו מן המים כו' כ"ז ברייתו מן האור כו' : (ה) אית דאמרי כו' · ועיין מ"כ בשם רש"י וכ"ה בשוח"ט מז' ב' ע"ש : (ו) שמד"א מזבח אדמה

רש"י

תסוככני · לשון ארוג כמו ויסע את יתד האהל עם המסכת : כעין האורג הזה · שאורג השתי תחלה ואח"כ מכניס הערב לתוכה כך הקב"ה בורא העור והבשר תחלה ואח"כ מכניס העצמות והגידין בתוכם : לביתה של מקולקלת · כדי שתראה מקולקלת מעשיה הטובים של מתוקנת ותלך אחריה : לביתה של מתוקנת · שלא תהא מתוקנת למדה ממעשיה הרעים של מקולקלת : עופר עולם · נגמר כולו בקלר בלע"ז : מביא עפר זכר · מיני עפרות הן שקורין חול הגס עפר זכר חול הדק עפר נקבה ע"כ : איכא דאמרי מינאי הוה אבי הבן ואית דאמרי מינאי הוה יתיב גבי דאב וכן דלא סליק רבי יוסי בן חלפתא למחמי ליה אפין לנחם את האבל להקביל פניו : חמתיה · אבל לרבי יוסי יתיב שחיק א"ל רבי יוסי אנן רחיצין במרי שמיא דאתחזו לאפי ברך לעלמא דאתי אמר ליה לא מסתיי' להוא גברא עקתא אלא דאתית ומעקת ליה לא כך כתיב ככלי יוצר תנפצם אתמהא אמר ליה ר' יוסי כלי חרס ברייתו מן המים והכשירו באור כלי זכוכית ברייתו מן האור והכשירו באור מפני מה זכוכית אם נשבר יש לו תקנה וכלי חרס נשבר ואין וכו' ככלי חרס שהוסקו תנפצם אין כתיב כאן אלא ככלי יוצר תנפצם כלי יוצר שלא הוסקו יכולים לחזור שלא נקרא כלי חרס אלא לאחר שהוסקו דכתיב חרשי אדמה אבל עד שלא הוסק כתיב כחומר ביד היוצר (ירמיה י"ח) : ס"א · מינאי הוה יתיב גביה דאב הבן אבל הוא לא היה כותי : חמתיה · ראהו האבל לרבי יוסי דיתיב ושחי' מה כלי חרס לאחר שתתנפץ לא יתחבר כן המתים מאחר שיעשו עפר לא יקומו עולמית ואתה אומר שיראה פני הקב"ה היא לעולם הבא : והוכשרו באור · שעל ידי האור המסיקו הוא עומד : אמר רבי יצחק · מן הפסוק עצמו שאמר הכותי היה רבי יוסי יכול להשיבו תשובה נצחת ע"כ : ויפח באפיו

מתנות כהונה

מסו · שם או עשב שנותנין בחלב להעמיד · ולהפריד מי החלב מן הגבינה : מסו · לשון חלוקה כד"א הרמונים משימסו · [ועי' בפ' שלח ולעיל פ"ד] · וכן אם של אשה היא מלאה דם ועיפה של לבנות יורד לתוכה ומיד נקפה · [וכ"ה לקמן פ' תזריע] : רופף · מנענע נע ונד : שופעת · ישרה וחלקה ומשופע : המתוקנת · אשה חכמה צנועה ומעשיה טובים ומי שיש לו רעה מכניס הטובה בביתו כדי שתחפה על האשה הרעה ותלמוד אותה אבל איפכא לא שן תלמוד הטובה ממעשה הרעה וכן הכניס הקב"ה אברהם אבינו בתוך בית הרשעים והיה מחפה עליהם ולימד דעת את העם להכיר אביהם שבשמים · [ועי' זה במדרש קהלת בפסוק ראיתי את הענין] : עופר · עפר דרש לשון עופר פי' בחור וחזק עומד על מעמדו ותקפו כד"א עופר האילים : עולם · נער בחור לשון עלם : כבני עשרים שנה נבראו · [רבינו בחיי בפ' הן האדם הביא מדרש] שנאמר הן האדם היה הי"ה בני' עשרים · [ושוב ע"ש] : עפר לשון זכר אדמה לשון נקבה · [ופי' רבינו בחיי הנבראים כלם בעלי חומר ובע"ח כלם הם זכר ונקבה] · ופירש"י ז"ל מיני עפרות הן חול הגס עפר זכר חול הדק עפר נקבה וזה חזק מאד ושניהם כאחד טובים : ה"ג רש"י [ובעל העקידה ז"ל] · אית דאמרי מין היה וא"ד מינאי הוה יתיב גביה וכן נכון [ודו"ק] : למחמי כו' · להראות לו פנים ולנחמו : חמתיה כו' · אבי הבן או המין אשר ישב שם רואה את ר"י יושב ושוחק : רחיצין כו' · מובטחים אנו בה' יתברך שאתה תשוב ותראה פניו לעוה"ב : [דאתחמי גרסי'] : א"ל האבל או המין היושב שמה וכי אינו די לו לאותו האיש האבל בצרתו אלא שבאת לצער אותו בדברי שבאי וכי יש חרסין נשברין שישובו ויתדבקו לאחד כו' : [מתדבקין גרסינן] : ברייתו מן המים כו' · ולכן אין תקנה לשבירתו מפני שתחלת הכשרו וסופו שני הפכים אבל הזכוכית תחלתו וסופו שוה לפיכך יש לו תקנה לשבירתו וכן אנחנו נבראים בדרך אחד שוה לפיכך יש לנו תקנה : בנפיחה · הזכוכית נעשה על ידי נפיחה לפיכך יש לו תקנה בנפיחה ככתו אז לתקנו בנפיחה כן כתו עתה : א"ר יצחק כו' · בא לתרץ שאלת המין איננה כלום דלא כתיב יוצר דמשמע שיוצר כבר אלא כלי יוצר שעדיין לא נוצרו : כלי יוצר שלא הוסקו · גרס שלא נשרפו עדיין בכבשן וכן הוא בילקוט ועדיין הם טיט וחמר ויש תקנה לשבירתן : מקום מזבח כו' · דייק מדכתיב האדמה והל"ל מן אדמה משמע ממקום המיוחד שבאדמה וזהו המזבח שבמקום ב"ה ומכפר על ישראל

יפה תואר

ונסיו לעור ובשר · וב"ה סובר כי הקב"ה לא ירבה בנסים שלא לצורך ותהיה התחיה קרובה לדרכי הטבע במה שאפשר : חיים וחסד עשית עמדי וגו' · מסיים בכתוב הזה שלא יאמר האדם כי הכל הוא בדרך הטבע · לכן מביא הפסוק ופקודתך שמרה רוחי · כי אם השגחת ה' לא שמרה את רוחי אז הטפה לא היתה מצלחת לעשות את מעשיה : את האדם בזכותו של אברהם · הדרש הזה איננו מיתור הה"א הידיעה דלא יבוא על שם עצם פרטי כי אדם פה משמע שהוא תאר המין וכמו האיש הגבר דבאים בה"א הידיעה אבל מייתורא דאת האדם קדריש · והיה יכול לומר וייצר ה' אלהים עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה וכמו דכתיב ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה וגו' · ולכן דריש כי בא פה לרמז אשר העולם נברא בזכות אברהם וכמ"ש בהבראם בזכות אברהם וגם אדם הראשון נברא בזכותו שהוא יתקן את קלקול אדה"ר · ולולא אברהם לא היה נברא כי מי יתקן את קלקולו : ולמה קורא אותו גדול · דאי משום דגדול הוא בשנים הא אדם הראשון גדול בזה מכולם ואי משום דגדול במעלה הא שלשה אבות שקולים הם לפני הקב"ה כדלעיל ספ"א · ומשני דהיה ראוי להברא לפני אדה"ר ונחשב כאלו נברא וא"כ גדול הוא בשנים מכולם וגם במעלה אין גדול ממנו : אמר הקב"ה שמא יקלקל כו' · הנה ספיקא קמי שמיא ליכא · ובוודאי ידע הקב"ה כי אברהם לא עמד בפתויו של נחש · ורק משום כבודו של אברהם אמר בלשון שמא : בנוהג שבעולם אדם שיש לו קורה כו' · הוא בא לחלוק על הטעם שלפניו ונותן טעם אחר למה נמצא אברהם באמצע כדי שיגן בזכותו על שלפניו ועל שלאחריו דאלו נברא בראשון או לא קמה זכותו לדורות שלאחריו הרחוקים ממנו מאד · ואברהם היה באמצע הדורות דשתא אלפי שנין הוי עלמא כדאיתא בפ"ק דע"א · שני אלפים תהו [היינו הדורות שלפני אברהם שלא היה ביניהם תורה] וב' אלפים תורה · וב' אלפים ימות המשיח ואברהם בזכותו סבל הדורות של ד' אלפים כי הדורות של ימות המשיח אינם צריכים לזכות אברהם כי אז יהפך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' וגו' : אמר ר"ל מכניסין את המתוקנת כו' · לפי הגירסא שלפנינו נראה כי מה שנאמר למעלה אבל דברי ר"ל למה קורא אותו גדול כו' איננו מדברי ר"ל אך הוא דברי המדרש הנותן טעם למה נתאחרה לידת אברהם · וראב"כ נותן טעם אחר · ור"ל מחזק דבריו הראשונים ונותן ג"כ טעם חדש למה נתאחרה בריאת אברהם כי מכניסין את המתוקנת זה אברהם לבית של מקולקלת אשר קלקל אדה"ר ואין מכניסין כו' · ולכן נברא אדה"ר בתחלה : עפר זכר כו' · דריש מדכתיב שניהם עפר ואדמה · אבל במקומות שכתיב עפר לבד או אדמה לבד · כל אחד כולל ב' מיני העפר ואין הבדל ביניהם בצורתם : ע"י שהוא עשוי בנפיחה כו' · ולא נעשה על הסדן והאבנים ככלי חרש · וכיון דיש תקנה לדבר הנעשה בנפיחת בו"ד מכ"ש שתהיה תקנה לאדם שנעשה במה שנפח הקב"ה רוח חיים באפיו : ממקום כפרתו נברא זה ראשו שנברא מא"י אבל כל גופו הוצבר מכל העולם או מבבל כדאיתא בפ' אד"מ

פירוש מהרז"ו

המתים לעתיד : לקערה שהיא מלאה חלב · כאן חסר הנמשל ומפורש הוא בויק"ר פר' י"ח סימן פ' עיין שם · וענין המסו מבואר באריכות לעיל פר' ד' סימן ה' ובסוף הפרשה : כתיב תתיכני · הכוונה על הטיפה וכגבינה תקפיאני · תחלה היה דומה לחלב שעומד מהותך ולא נקפא ואחר שניתן הזרע נקפא כגבינה · וזהו וייצר ב' יצירות : ו האדם · הל"ל אדם והה"א מיותר · ע"כ דורש האדם גז"ש ממ"ש האדם הגדול בענקים הוא אברהם כמ"ש יהושע סוף י"ד ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא · ונ"ע איך דורש על אברהם ומוציאו מפשוטו שפירושו שארבע הוא אבי ג' הענקים ע"כ קורא אותו ארבע · וצ"ל שדורש ממ"ש הוא · שתיבה זו מיותרת ודורש גז"ש שכתוב באברהם · אברם הוא אברהם · דה"י א' א' · כאלו כתיב כאן האדם הגדול בענקים הוא אברהם · ועיין שמ"ר פר' כ"ח סימן א' ויק"ר פר' כ"ט סוף סימן א' במ"ר פר' י"ג סימן ג' מדרש תהלים מזמור כ"ב ומזמור מ"ט · ונקרא אברהם האדם הגדול מן הסתם שיש אדם שאינו גדול · ודרשו על אדם הראשון שכתוב כאן האדם ולא כתב הגדול · ועיין לקמן פר' ט"ו סימן ד' ועיין כל זה מדרש קהלת פסוק את הכל עשה יפה בעתו · ועיין מסכת סופרים פרק כ"א הלכה ט' : קורה שופעת · מלשון שפע ויק"ר פר' פ' בסימן א' אדם משופע ביותר וכמ"ש קטיות משופעות פירושו ארוכה ורחבה ועבה וכאן קורה ארוכה ועבה ועיין לקמן פר' כ' סימן ו' · ומ"ש שתסבול הקורות שלפניה ושלאחריה · פי' שנותן התקרה והמעזיבה על הקורות · והקורות מסודרין מן כותל של הפתח שנקרא לפניה עד כותל שכנגדה שנקרא לאחוריה ונותן הקורה הגדולה באמצע התקרה שתסבול עלי' משאוי המעזיבה יותר מכל הקורות · ואברהם היה בדור עשרים של עולם ערך ב' אלפים שנה פחות ד' שנה בעת הפלגה · ואז היה בן מ"ח שנה : את המתוקנת · כשיש לאיש אשה רעה · נושא עליה אחרת טובה · והרעה מבינה שכן הוא ונעשית גם היא טובה · וגם הטובה מתחזקת בטובתה · אך כשלוקח רעה על הטובה מתהפך הכל לרעה : ז עופר עולם · תיבת עפר מיותר שהיל"ל וייצר ה' אלהים את האדם מן האדמה ודרש עפ"י מדת ממעל ועפ"י מדה כ' אא"ע לעפר ח"ע לעופר כמו עופר האילים היינו וולד הנולד · ואדם היה וולדו של עולם · ופ"ש על מלאתו כמ"ש לעיל פרשה י"ב סימן ג' וסימן ו' וש"נ במדבר רבה פרשה י"ב סימן ח' ושם איתא ב"ק · וכל נבאים בקומתם נבראו · בצביונם נבראו ומ"ש אף חוה וכו' · היינו ויבן ה' אלהים את הצלע ג"כ בשם מלא להורות על מלאתה · ומ"ש כבני עשרים שנה · כוונתו למ"ש הטבעים שגידול האדם אינו כ"א עד כ' שנה ואח"כ אינו גדל יותר בגבהו · ואז הוא תכלית גידולו · לכך אמר כבני עשרים שנה ולכך קראו עופר כמו בחי' כי האדם בטבעו נולד חלש עד שמתגדל · אך בהמה וחיה מיד כשנולדים יש להם כח לעמוד ולהלוך כמו הגדולים · רק אדם נולד כמו עופר של חיה : עפר זכר · עפר בלא ה' לשון זכר · אדמה בה' נקבה · ועפר הוא היבש · ואדמה היא הלחה כמו טיט וכן כאן לקח מן העפר וגם מן האדמה : מעשה באחד מציפורי · במדרש תהלים ב' · ובילקוט תהלים שם הגירסא באחד מגדולי ציפורי · וא"ד כו' · ועל שהיה מגדולי ציפורי הוכרח ר' יוסי לילך אצלו לנחמו · וניחום אבלים נקרא מראה פנים לאבל : חמיתי' יתיב ושחיק · האבל המתנחם ראה ר' יוסי שמחק שיושב בפנים שוחקות : כלי חרס וכו' כלי זכוכית וכו' · פירש לו שמ"ש כלי יוצר אין הכוונה כלי חרס אלא כלי זכוכית · שגם כלי זכוכית מן החול בא שטורפין אותן באור · והאדם נמשל לכלי יוצר של זכוכית ואעפ"י שנשבר יש לו תקנה כשמחזירין אותו לאור · ק"ו לאדם שעשוי בנפיחתו של הקב"ה שיש לו תקנה כשמת שיחזור ויחי' · ור"י מפרש ככלי חרס ממש · ועי' במ"כ : ח ממקום כפרתו · בפד"א

ידי משה

כמו שנותן לחלב סמסו והחלב קופה ועומד · כן הטעם לוז הוא מקפה ונברא הכל בפעם אחת כנ"ל : עשית אדלעיל קאי ופירושו כדלקמן בויקרא רבה א"ר אבהו טובה גדולה עשה הקב"ה עם אשה זו בעוה"ז שלא שתחיל בצורת הולד בגידים ועצמות שאלו התחיל בהם היה מבקיע כריסה של אמו ויוצא וק"ל

משנת דרבי אליעזר

רבי יהודה בר' סימון אומר עופר · עיין במדרש תנחומא פרשת בלק פי' מנה עפר יעקב אלו : כבני עשרים נבראו · לי שהוקשה לר"א איך נענשו ביומן הלא אין ב"ד של מעלה עונשים אלא מן כ' שנים

באפיו • [א] מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע • וזרק בו את הנשמה • לפי שבעולם הזה בנפיחה לפיכך מת • אבל לעתיד בנתינה • שנאמר (יחזקאל לו) ונתתי רוחי בכם וחייתם: **טו** [ב] חמשה שמות נקראו לה • נפש • רוח • נשמה • יחידה • חיה • נפש • זה הדם שנאמר (דברים יב) כי הדם הוא הנפש • רוח • שהיא עולה ויורדת שנאמר (קהלת ג) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה • נשמה • זו האופיה • דברייתא אמרין האופיתא טבא • חיה • שכל האברים מתים והיא חיה בגוף • יחידה • שכל האברים משנים שנים • והיא יחידה בגוף • הה"ד (איוב לד) אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף • רבי יהושע בר נחמיה ורבנן • רבי יהושע בר נחמיה אמר אם ישים אלהים לבו על האדם הזה (ג) רוחו כבר היה בידו (שנאמר) ונשמתו אליו יאסוף בגופו כבר יגוע כל אדם • אלא בשעה שאדם ישן • נשמה מחממת את הגוף שלא יצטנן וימות • רבנן אומרים אם ישים אלהים לבו לאדם הזה רוחו כבר הוא בידו ונשמתו אליו יאסוף למעלה כבר יגוע כל אדם יחד אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת הגוף שלא יצטנן וימות הה"ד (משלי כ) נר ה' נשמת אדם • רבי ביסני ורבי אחא ור' יוחנן בשם ר"מ אומרים [ג] הנשמה הזו ממלאה את כל הגוף • ובשעה (ז) שאדם ישן היא עולה ושואבת לו חיים מלמעלה • ר' לוי בשם ר' חנינא אמר [ד] על כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך לקלס לבורא מ"ט (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה כל הנשימה תהלל יה: **י** ויהי האדם לנפש חיה • רבי יהודה אמר מלמד שעשה לו עוקץ כחיה •

מסורת המדרש א תנא דבי אליהו זוטא פרק ב' • עיין ילקוט יחזקאל רמז שע"ה • ב דברים רבה פרשה ב' • ג ברכות דף י' • מדרש תהלים מזמור ק"ג • ועיין ויקרא רבה פרשה ד' • פרקי דר"א פרק נ"ד • תנחומא סדר חיי שרה סימן ג' • ד ילקוט תהלים רמז תתפ"ט:

חדושי הרש"ש

כו' אתמהא • נראה פשוט דסכל כלשון תמיה וכאלו יאמר מה כ"ח שאף דתחלת בריאתו מן השמים ואשר מפני זה היה ראוי להיות לו תקנה ובדמסיק כ"י כלי יוצר שלא הוסקו יכולין הן לחזור עכ"ז כיון דהשבירו כאור יש לו תקנה כ"ז דגם תחלת בריאתו מן האור כש"כ דאין ראוי להיות לו תקנה • ואפ"ה חזינן דיש לו תקנה והוא תמוה • ועל זה השיב לו דלהכי יש תקנה לכ"ז ע"י שהוא עשוי בנפיחה וכו' וסמ"כ במתכ"ת ל"ד בכאן:

חדושי הרד"ל

וגו' • ויליף מן אדמה דהכא בג"ש מינים כ"ה להדיא בירושלמי נזיר פ"ז ס"ב ובתדב"א זוטא פ"ב ועיין רמב"ם הל' בית הבחירה: (ז) שאדם ישן • בשוח"ט מז' נ"ב הלשון שהנשמה עולה ויורדת בגוף • עבד (ג) רוחו כבר הוא בידו ונשמתו כו' • כצ"ל וכדלקמן ברבנן:

מתנות כהונה

וכתיב גבי מזבח אדמה תעשה: בלמד שהעמידו כו' • פירש"י דייק מדלא כתיב וזרק דהוה משמע למקום רחוק ואמר ויפח כאדם הנותן לתוך פיו של חבירו העומד אצלו: לפי שבעולם הזה בנפיחה • הנשמה ניתן בו ע"י נפיחה ומצאתי הגירסא [במאמר התחיה להרמב"ם ז"ל פ"מ] ומי שנפח דעתו לחזור רוחו אליו לכך כתיב והרוח תשוב אל האלהים אבל לעתיד לבא במתנה שנאמר ונתתי רוחי בכם וחייתם מי שנותן אין דעתו לחזור • יחידה חיה גרסי': שהיא עולה ויורדת • פירש"י בשעת שינה היא עולה מן הגוף ומשוטטת בעולם ואחר כך שבה לתוך הגוף ועי"ז חולם חלומותיו ממה שהרוח שומע בעולם: האופיה • פירש"י וערוך עיקרו ודעתו: דברייתא אמרי • זו שהבריות אומרין: האופיתא טבא • הדעת הוא טוב • ע"ד שאחז"ל תמן אמרין דעת קנית מה חסרת דעת חסרת מה קנית דדא ביה כולה ביה: והיא חיה בגוף • פירש"י פעמים שהיא מגומגמת בצד אחד של הגוף וצד אחר של הגוף כולו מת • ואינו יכול לסייע מאותו צד שאין החיים שולט בו: משנים שנים • שני עינים שני אזנים וכן כולם: רוחו כבר היא כו' • בעת השינה הרוח כבר יצא ממנו: ה"ג כבר הוא בידו ונשמתו כו' • פי' ואם יאסוף נשמתו אליו ר"ל על האדם שתהיה קשורה במקום אחד ולא תהא נפזרת בכל הגוף כבר יגוע אלא וכו' • [ועי' עוד מזה בפ' וילך]: אם ישים אלהים לבו • כלומר שיתן דעתו עליו להמיתו: למעלן • אם אף הנשמה יאסוף אליו למעלה כבר יגוע: לקלס • פירש"י שאלמלא שהיא חוזרת אליו מיד הוא מת • ל"א פן תפרח נשמתו ממנו באותן נשימות שמכנס בעת השינה: עוקץ • זנב ודייק מדכתיב חיה דמשמע כמו חיה ממש וזהו זנב שאילו צורתו וקומתו כבר כתיב בצלמו כדמותנו:

רש"י

באפיו מלמד שהעמידו גולם מן הארץ עד לרקיע • שלא הוצרך לזרוק בו נשמה שאין זריקה אלא מלמעלה למטה אבל אדם לא היה צריך בו זריקה שמגיע לרקיע והקב"ה מטיל בו נשמה כביכול כאדם שנותן לתוך פיו של חבירו שעומד אצלו: בעולם הזה בנפיחה • לכך אדם מת ולעתיד לבא שנתן במתנה דכתיב ונתתי רוחי בכם הוא חי לעולם • ס"א: שהיא עולה ויורדת • כשאדם ישן הרוח עולה מן הגוף ומשוטטת מן הגוף ועל זה חולם חלומותיו ממה שהרוח רואה ושומעת בעולם ויורדת בגוף • מגיע עליה אבל הרוח שנאמר מי יודע רוח בני האדם (קהלת ג' כ"א) ע"כ: נשמה זו האופתא • הוא דברייתא אמרין הא אופיתא טבא דעת כדגרסינן בשקלים (פ"א ד"נ) אין יכולין לעמוד על אופי זו • ס"א והאופתא העיקר שבהם היא דברייתא אמרין האופיתא טבא דבר זה עיקר הוא וגרסינן במסכת שקלים אין אנו יכולים לעמוד על אופי של אומה זו (פ"א הלכה א') ובפסיקתא אין אנו יכולים לעמוד על אופי של דוד פעמים קורא אותו עני פעמים קורא אותו עשיר: והיא חיה בגוף • שפעמים היא מגומגמת בצד אחד וצד האחר של גוף כולו מת ואינו יכול לסייע מאותו צד שאין החיה שולטת בו ע"כ: כל אבריו מזוגות והיא יחידה • שתי עינים שתי אזנים שתי ידים שתי רגלים: אם ישים אליו לבו • לאדם הזה להמיתו רוחו כבר הוא בידו מבערב ונשמתו אליו יאסוף בגופו כבר יגוע כל אדם אם מאספה בתוך גופו ממקום אחד שלא תהא מפוזרת בכל האברים כבר יגוע כל אדם והקב"ה הוא מפזרה בכל הגוף שמחממת אותו בשעה שהוא ישן שלא יצטנן וימות • לכך נקראת יחידה: רבנן אמרין אם ישים אליו לבו רוחו היא בידו ונשמתו אליו יאסוף כבר יגוע כל אדם יחד • מקלתו היא מלמעלה ומקלתו בגוף ואלו אוספה כולה למעלה כבר יגוע כל אדם יחד אלא בשעה שהוא ישן הקב"ה מניחה מקלתה בגוף ומחממת אותו שלא יצטנן וימות האדם חוזרת עליו מלמעלה למטה לתוך גופו לכך על כל נשימה שאדם נושם צריך לקלס להקב"ה מאי טעמא כל הנשמה תהלל יה אכל נשימה

פירוש מהרז"ו

זוטא פרק ב' איתא בהיפך שהמזבח נעשה מאותו עפר שנברא ממנו אדם הראשון בג"ש זו עצמה: ועיין בכד"ל ובירושלמי נזיר פרק ז' הלכה ב' איתא מלא תרווד אחד נטל הקב"ה ממקום המזבח וברא בו אדה"ר • אמר הלוואי יברא ממקום המזבח ותהא לו עמידה • הה"ד וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה • וכתיב מזבח אדמה תעשה לי • מה אדמה שנאמר להלן מזבח • אף אדמה שנאמר כאן מזבח עכ"ל • ובפר"א פרק י"א איתא שצבר עפרו מד' כנפות הארץ וגבלו בטבור הארץ במקום טהור היינו מקום ביהמ"ק • ועיין סנהדרין ל"ח ראשו מא"י גופו מבבל וכו': שהעמידו גולם • שלא היה גידול גוף האדם עם הנשמה כמו עתה • אלא שתחלה עשאו גולם עד הרקיע כמ"ש לעיל פר' ח' סימן א' • ואחר כך זרק בו נשמה • וזהו ויפח באפיו שכבר קודם שנפח בו נשמה היה לו אפים • וכן הוא בפר"א פרק י"א: בעוה"ז בנפיחה • שהנפיחה ברוח אין לו קיום • אבל הנתינה הוא דבר ממש ושל קיום: **טו** חמשה שמות • ד"ר פר' ב' סימן ע' בקיצור ובא לדרוש מ"ש כאן ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה • הרי כאן ג' שמות • נשמה נפש חיה • ולזה דרש שהנשמה נקראת בכל ג' אלו ועוד ב' שמות יחידה ורוח • ודורש מ"ש לנפש חיה על הנשמה כמ"ש לעיל פר' ח' בסימן א' תוצא הארץ נפש חיה • זה רוחו של אדה"ר: רוח נשמה • עיין בסוף הפרשה: מי יודע רוח • וס"ד ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ: זו היא האופי' • עיין שמ"ר פר' מ' סימן ג' מש"ש באריכות: שכל האברים מתים • שאין להם כח החיים מעצמם • רק עיקר החיות בא להם מצד הנשמה ע"כ נקראת חיה שעל ידה כל האברים חיים: יחידה • עיין לקמן פר' ל"ו סוף סימן ז' במ"ר פר' י"ז סימן ב' • את יחידך • מיד כלב יחידתי: שכל האברים משנים שנים • ואף הלב והמוח והאף שנים שנים • בלב שני חללים • באף שני נקבים • במוח ב' חללים: הה"ד אם ישים • על שאמר שהרוח היא העולה למעלה תמיד • אמר הה"ד אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף • יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב • ופשוטו שאם ישים אלהים לבו לשפוט אותו כמעשיו יאסוף אלהים אליו רוחו ונשמתו • ואז יגוע כל בשר יחד • ואדם על עפר ישוב • אלא שא"כ יקשה שמשמע שאם ישים אליו לבו אז יאסף אליו רוחו • הרי כתוב שהרוח תמיד בידו • אשר בידו נפש כל חי • ורוח כל בשר איש • וגם כתוב בידך אפקיד רוחי פדית אותי • ובלילה אדם מפקיד רוחו ביד הקב"ה ואין זה תלוי בין אם ישים אליו לבו בין לא ישים • והרי זה ב' כתובים מכחישים • ועוד קשה שאליו הא' קאי • על האדם • ואליו הב' אליו יאסוף קאי על הש"י • על כן דרש ר' יהושע • אם ישים האלהים לבו על האדם הזה פי' שנזכר בפסוקים הקודמים עפ"י מדה כ"ב • כי פועל אדם ישלם לו • אף אמנם אל לא ירשיע היינו לאדם הנ"ל • כי איך ירשיע מי פקד עליו ארצה וכו' • אם ישים היינו האל הנ"ל אליו אל האדם הנ"ל לדקדק במעשיו להעניש • רוחו כבר הוא בידו היינו בעת השינה • כמ"ש בידך אפקיד רוחי • וכמ"ש אשר בידו נפש כל חי • ורוח כל בשר איש • וזהו שאמר כבר היה בידו • ומ"ש שנאמר ונשמתו אליו יאסוף ואין מזה ראיה שרוחו כבר בידו • ובילקוט לא גרים תיבת שנאמר • והוא בילקוט קהלת פסוק מי יודע רוח וכו' • ע"כ בהכרח שכאן חסר פסוק זה • אשר בידו נפש כל חי • ורוח כל בשר איש • או פסוק בידך אפקיד רוחי לראיה על מ"ש רוחי כבר הוא בידו • ע"פ מדה י"ז • ונשמתו אליו יאסוף בגופו • ודרש כן כי כמו אליו הא' אם ישים אליו לבו • היינו לאדם • כך אליו השני יגיד עליו רעו • שהוא על האדם • והיינו על כרחנו בעת השינה • בעת שרוחו כבר בידו • אז נשמתו יאסוף אליו בגופו של אדם • שלא יתפשט בגופו כמו בעת היקיצה • אלא יסתתר בגופו שלא יעשה פעולתו • אז יגוע כל אדם • וכאותו שמ"ש יגוע כל בשר יחד • ואדם על עפר ישוב • שעפ"י מדה י"ט דבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו כאלו כתוב יגוע כל בשר ואדם יחד • וכל בשר ואדם על עפר ישוב • ולזה אמר יגוע כל אדם יחד • אלא שאינו עושה כן שאינו שם לבו אליו • ואינו מאסף נשמתו בגופו • אלא שהנשמה מחממת הגוף בעת השינה • כמו בעת היקיצה • וכל זה עפ"י מדה ט' מדרך קצרה • שהרי אמר שאם היה שם לבו היה כן • ומאחר שאנו רואים שאינו כן הרי שאינו שם אליו לבו ואינו מאסף נשמתו בגופו אלא מתפשטת בגופו כמו ביום • וזה בכח הכתוב כמו שהוא מפורש • והוא עצמה של מדה ט' • ורבנן סברי ג"כ כר' יהושע • אלא דסברי שמ"ש יאסוף לא יתכן לפרש בגופו • שהרי תמיד היא בגופו • ואסיפה שייך מן החוץ כמ"ש ואספתו אל תוך ביתך • ואין איש מאסף אותי הביתה • כבוד ה' יאספך • הרי שמ"ש ונשמתו אליו יאסף לא קאי על האדם אלא על הקב"ה • וזהו שאמר למעלה שלא הדרשה כנ"ל: הה"ד נר ה' נשמת אדם • וס"ד חופש כל חדרי בטן • פירושו לר' יהושע שאינה מסתתרת בגוף אלא מתפשטת בכל הגוף • וזהו חופש כל חדרי בטן • והיינו על כרחך בעת השינה וכנ"ל • ולרבנן שאינה עולה למעלה • אלא מתפשטת בגוף: שואבת לו חיים מלמעלה • כמ"ש פר"א פרק י"ב ברא שינה ואדם שוכב וישן • והוא מזונו ורפואתו וחיים לו כו': ועל כל נשימה • ד"ר פר' ב' סימן ל"ז בשם ר' מאיר: **י** שעשה • דעת ר"י שמ"ש לנפש חיה אין פירושו על הנשמה וכמ"ש לעיל סוף פר' ז' דמ"ש תוצא הארץ נפש חיה • דיש סוברים

יפה תואר

אד"מ • ויען דהראש הוא עיקר בנין האדם ובו המוח לכן אמר שנבראת על כלל האדם ואף שנבראת ממקום כפרתו ויש סבה שיתכפר וכמ"ש לקמן בפ' נ"ו על הקבור בא"י • והלואי שיעמוד בחטאו • ועד"ה אם עונות תשמר יה אדני מי יעמוד: לפי שבעוה"ז בנפיחה כו' • זה הוא ענין אחר ואין לו חבור עם מה שלפניו וכן הוא דרך המדרש בכ"מ כשמואלא דבר מתחנף מהנוהג בעוה"ז לנוהג בעוה"ב אומר לפי שבעוה"ז: שנאמר ונתתי רוחי בכם וחייתם • הכתוב הזה כתיב במתי יחזקאל וסובר כמ"ד דמשל היה וכוונת המשל היא על הגאולה שעתידה אשר תהיה נצחית • ומדהמשיל הגאולה לנתינת הרוח במתים להחיותם ממילא שמעינן שאז תהיה התחיה בנתינה ותהיה נצחית כגאולה: חמשה שמות נקראו לה • נמשך על מה שאמר לפני זה לפי שבעוה"ז בנפיחה כו' ומביא ראיה מן רוח אל הנשמה • לכן אמר כי ה' שמות נקראו לה ושכל אחד הוא או דקאי על הכתוב דכתיב נשמת חיים • לנפש חיה ואמר דהכל אחד הוא ובא ללמד לנו פה כי הנפש אשר באדם אחת היא והאלוה ממרומי שמים • אף כחותיה נפרדים • ולא כדעת שמתקרים האומרים כי גם הנפשות נפרדות הן לפי כחותיהם • ועל כח הצומח אשר באדם אמר נפש זה הדם • כי מן הדם יצמח האדם • אבל לא שהדם בעצמו הוא הנפש • ונקרא כח הצומחת בשם נפש כי הוא מפיש ומגדל את האדם • ועל כח התנועה אשר באדם נקראת רוח שהיא עולה ויורדת ומביא לאסמכתא את הכתוב מי יודע רוח בני האדם העולה וגו' • ועל כח הדעת והשכל נקראת בשם נשמה כי היא מפי ה' הנותן דעת ותבונה והדעת הוא שלמות האדם • ועל כח החיוני אמר שנקראת חיה • ודרך כלל נקראת יחידה כי היא יחידה בגוף המכלכלת כחות רבים: הה"ד אם ישים אליו לבו וגו' • זה הוא מאמר בפ"ע • ולנשמת חיים דקרא קאי דמוכח כי החיות תלויים בנשמה: הה"ד נר ה' נשמת אדם וגו' • אין זה נמשך על האמור מלפני זה שמחממת את הגוף ומביא לראיה דמקרי נר ה' אשר האור מחמם אבל הוא מלתא באפי נפשה וקאי על האמור בקרא ויפח באפיו נשמת חיים • ומביא ע"ז את הכתוב נר ה' נשמת אדם אשר ר' מאיר אמר ע"ז כי הנשמה שואבת חיים מלמעלה ולכן נקראת נשמת חיים שבנשימתה היא שואבת חיים • ומ"ש ממלאה את כל הגוף זה קאי על האמור שם בכתוב חופש כל חדרי בטן • ואינו שייך לכתוב ויפח באפיו ור"ל בשם ר"ח אמר כי נקראת נשמת אדם משום שהאדם נושם תמיד • וזה הוא מחסדי ה' ולכן צריך להודות לה' על כל נשימה ונשימה: מלמד שעשה לו עוקץ כו' • כיון דכתיב ויהי האדם לנפש חיה ולא כתיב ויהי כאדם משמע דהיה לו דמיון קצת בגופו כחיה ולא נבדל ממנה

משנת דרבי אליעזר

אלו עפרים שסגיעו לעונת אסה וכו' ופי' בערוך עפרים בחורים:

ידי משה

שנים ולמעלה ולז"א שנבראו כבני כ' שלמים: דברייתא • מרינן שאופיתא טבא פי' שאופיתא לשון מנסב ועבעו כמו דאי' אין אומה יודעת אופיה של אלהים כיפרה. וכן אי' לקמן בדברים רבה: שכל האברים

שמים ושיא חיה בגוף ר"ל שחלק הנשמה הנקראת חיה היא עומדת אחר מיתה בעצם לוז • ומלת בגוף דיוקא פי' שהיה באותו עצם אף לאחר מיתה עד תחיית המתים • ע' מצאתי בספר אחד הנקרא בית לחם וטעם שבעצם לוז יש לה חיות • בשביל שחיוני שלא מסעודת שבת ולא היה לה הנאה מאכילת עץ הדעת: משנים שנים • ושמעתי פירושו דה"ק שכל האברים משנים פי' אף יש אברים באדם שהם ג"כ יחידים כגון: מוח

וחזר ולקחו ממנו מפני כבודו · [א] ר"ה אמר עשאו (ח) עבד מכורן בפני עצמו דאי לא לעי לא נגים · הוא דעתיה דרבי חנינא דאמר (איכה א) נתנני ה' בידי לא אוכל קום (ט) לעי באורייתא בלילא וביממא לא מטי · [ב] ר' שמואל תתניה דרבי חנינא חברהון דרבנן אמר כאן הוא עושה נשמה נפש · (י) ולהלן הוא עושה נשמה רוח · מנין ליתן את האמור כאן להלן · ואת האמור להלן כאן · תלמוד לומר חיים חיים לגזירה שוה:

פרשה טו

א ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם · דבי רבי ינאי אמרין למה הוא מזכיר שם מלא בנטיעת הגן שמתחלת בריתה היא צריכה כונן · קודם עד שלא נוצרה ממעי אמה · אדם צריך לכוון את רוחותיה · הה"ד (תהלים קד) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע · [ג] אמר רבי חנינא כקרני חגבים היו · ועקרן הקב"ה ושתלן בתוך גן עדן · [ד] ישבעו עצי ה' וגו' · אמר ר' חנינא ישבעו חייהם · ישבעו מימיהם · ישבעו מטעתן · אמר ר' יוחנן לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים · שלא נבראו אלא לצורך בית המקדש · הה"ד ישבעו עצי ה' ארזי לבנון [ה] ואין לבנון אלא בית המקדש · המד"א (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון · ר' שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אמר כ"ד מיני ארזים הם · (א) ואין לך משובחים מכולם אלא שבעה · הה"ד (ישעיה מא) אתן במדבר ארז שטה וגו' · ר' אחא אמר (ב) ג' · ברוש ברתא · תדהר אדרא · תאשור פקסינון · ולמה קורא אותו תאשור שהוא מאושר מכולן · הוסיפו עליהן עוד ג' אלונים ארמונים אלמוגים · אלונים בלוטין · ארמונים דילבון · אלמוגים אלווס: **ב** גן בעדן · [ו] רבי יהודה ורבי יוסי · רבי יהודה אומר גן גדול מעדן שנאמר (יחזקאל לא) ויקנאוהו כל עצי עדן אשר בגן אלהים · ורבי יוסי אומר עדן גדולה מגן שנאמר ויטע ה' אלהים גן בעדן · והכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות · על דעתיה דר"י [ח] מתמצית בית כור תרקב שותה · על דעתיה דרבי יהודה כפיגי שהיא נתונה בגינה · ומשקה את כל

מסורת המדרש א איכה רבתי פרשה א' · קהלת רבה פרשה ב' · ב ילקוט סדר נח רמז כ"ז · ג ילקוט תהלים רמז תתמ"ב · ד מדרש תהלים מזמור ק"ד · ה גיטין דף נ"ו · ספרי פ' פינחס סוף פיסקא קל"ד · וספרי ואתחנן פיסקא כ"ח · ו ירושלמי כתובות סוף פרק ז' · תנחומא סדר תרומה סימן פ' · ילקוט ישעיה רמז ס"ד · ז ילקוט יחזקאל רמז שע"א · ח תענית דף י':

חדושי הרד"ל

(ח) עבד מכורן · דריש ויהי האדם לנפש חיה שעיקר הווית האדם להיותו משועבד אל הנפש להחיותה כדאיתא בתענית דאין אדם רשאי לסגף עצמו מהאי קרא נשמה שנתתי בך החיים: (ט) לעי באורייתא · היכא באורייתא (ועיין פ"ט) ע"ש ובקה"ר פ' ב' פי"ד ובאיכה רבתי פ' א' אי לא לעי בימממא בלילה לא אוכל קום: (י) ולהלן הוא עושה נשמה רוח · היינו בס' נח דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו (יפ"ת) ועל קרא זה אמר ליה בב"ר שם פ"פ ל"ב:

(א) ואין לך משובחים כו' · דס"ל דלא מנה הכתוב אלא המשובחים ובירושלמי ספ"ז דכתובות סלשון ומכולן לא פי' הכתוב אלא ז' · ועניין המאמר כאן לומר דארזי לבנון האמורים כאן הם ז' מיני ארזים ועיין זוהר בראשית (כ"ט): (ב) ג' · הן המשובחים · משום דכתיב בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו · ודרש תאשור לשון אישור ושבח ודרש מיחדו דכל שלש אלו הן הראשונות במעלה שבהן ועיין כפ'

רש"י

נשימה שאלמלא שחוזרת מיד היה מת מיד ה"א: שלא יגפוס וימות פן תפרח נשמתו מן הגוף באותן נשימות שהוא מנפס כשהוא ישן ע"כ: **רבי הונא אמר עשאו עבד מכורן בפני עצמו דאי לא לעי לא נגים** · אם אין עמלה במזונותיו אינו אוכל כך אם אינו עוסק בתורה כל ימיו אינו אוכל חיי העולם הבא לכך נאמר ויהי האדם לנפש חיה לכך ברא שיעסוק בחיי נפשו בעולם הזה למזונותיו ולעולם הבא לחיים מהו לנפש חיה שהעבידו לעצמו כבהמה לאדוניה וחיה בכלל בהמה ובהמה בכלל חיה: ה"א · מכודן עבד הנמכר לצמיתות: נגים · על שם הקערה הנקראת מגיסת בלשון תרגום שמשימים בתוכה המאכל ע"כ: **כאן עושה נשמה נפש ולהלן הוא עושה נשמה רוח**: כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מניין ליתן וכו':

פרשה טו מתחלת בריתה וכו' · מקודם שנברא אדם צריך לכוין איזה מקום הוא נוטעה שיש מקומות מרובים שאין ראוין לנטיעה הדא הוא דכתיב ישבעו עצי ה' ארזי וכו' (תהלים ק"ד) שכוון הקב"ה את מקומן לכן הצליחו וגדלו ולכך הזכיר שם מלא על מטעת זו כביכול שהיתה כוונה גדולה לפני הקב"ה ואמר עד שלא נוצרה ממעי אמה צריך לכוין רוחותיה לפי שיש נטיעות הרבה שהן מגרעינין כת גרעיני תמרה ופחות שלהן הן אמריות: **הדא הוא דכתיב ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע** · ר' חנינא אמר כקרני חגבים היו ועקרן הקב"ה ושתלן בגן עדן הה"ד ישבעו עצי ה' וגו' ויטע ה' נטיעות אשר ברא אלהים שכבר היו ברואים אלא נטלן ממקום ברייתן ושתלן בגן עדן לכך נאמר ויטע ה' היה לו לומר ויברא אלא נטלן הקב"ה ושתלן בגן: א"ר חנינא · ישבעו חייהן וישבעו מימיהן וישבעו מטעתן ישבעו עצי ה' במדתן ושבע ימים הוא אורך ימים ישבעו מימיהן שיהיו שבעים מים לצרכם ומצינו שביעה במים ארץ לא שבעה מים (משלי ל') ישבעו מטעתן כל מטעותם שיהיו נוטעין יהיו כמותן · ה"א: מאן דדריש ישבעו ימיהן שיהיו אורך ימים שפיר קא דריש שכן מצינו שביעה בימים דכתיב זקן ושבע ימים (פ' חיי) ומאן דדריש ישבעו מימיהן דהיינו שיהו שבעים מים כל צרכן אף הוא דריש שפיר שמצינו שביעה במים דכתיב ארץ לא שבעה מים ומאן דדריש נמי ישבעו מטעתן שפיר קא דריש שם בפסוק עצמו יש שביעה בנטיעה דכתיב אשר נטע ה' (תהלים ק"ד): על דאמר · גן גדול מעדן דומה דבר זה לפיגי למעיין שהיא נתונה וכו' מתרגמינן בתרגום ירושלמי עיינות מים כגן דמין ומשקה כל הגנה כך העדן שהוא קטן משקה את הגן שהוא גדול: **מתמצית בית כור שותה תרקב** · מתמצית בית כור שהוא

מתנות כהונה

ה"ג בפירש"י ז"ל [ובמדרש איכה פ' נתנני ה' בידי ובקהלת פ' ושנאתי]: **עשאו עבד מכורן בפני עצמו** · ופי' הערוך משועבד לעצמו שיעבוד ויעמול לפרנס את עצמו וכדמפרש ואזיל דאי לא לעי כו' אם לא יעמול ויעשה מלאכה לא יהיה לו מה לאכול: **נגים** · אוכל והנה הוא כבהמה המשועבדת להדניה לכל מלאכה וזהו לנפש חיה ובהמה בכלל:

פרשה טו שם מלא · ה' אלהים כמו שאמרו ביום עשות ה' אלהים שם מלא על עולם מלא: **עד שלא נוצרה ממעי אמה כו'** · דרך הנטיעות הוא שנוטעים מתחלה הגרעין עד שצומחת ואחר כך עוקרין את הזמורה ושותלין אותה במקום אחר [וכ"ה אומר כעין שתול ודרשו חז"ל ולא כעין נטוע] ולכן אמר עד שלא תצא הזמורה ממעי אמה שהוא הגרעין כי היא אמו · צריך האדם לכוון רוחותיה שיהיה אותו מקום מוכן לקבל אותו הנטיעה · כמו שאמרו חז"ל על שלמה שהיה מכיר גידי הארץ איזה מהם הולך לכוש ונטע בו פלפלין כו' וכן כתיב כאן ויטע ה' אלהים גן בעדן וגו' ויצר ויברא לא כתיב אלא ויטע · משמע משגדלו כבר אחר כך נטעם וכן ארזי הלבנון אשר נטע משמע מאחר שהם ארזים אחר כך נטעם · כך מצאתי ברקנט"י וכיון שדרך הנטיעות כך הכתיב הקב"ה על עצמו כך · [וכן מצאתי שוב בפירש"י אפס קצהו]: **ישבעו מימיהם** · הקב"ה נתן בהם כח וקיום שיעמדו חי ובריא עולם ועד שלא ישלטו בהם רקבון כד"א שבע ימים וגם נתן להם שפע ימים ינקו ולא יכזבו מימיהם כד"א ארץ לא שבעה מים וגם נתן בהם תוספת ברכה שכל הנטיעות שנוטעין מהם יעלו ויצליחו כמותם וזהו אשר נטע ה' [וכ"מ שוב בפירש"י ובשם רבינו יעב"ץ וכ"כ רבינו בחיי וז"ל] ולא הוצרכו לא השקאה ולא עבודה ולא זמירה דאם לא כן מיום שגורש אדם ממנו מי התעסק בו: ה"ג כל עצי עדן אשר בגן אלהים ואומר בעדן גן אלהים הרי שעדן בתוך הגן: **והכתיב ונהר וכו'** · לרבי יוסי פריך דאמר עדן גדול הכתיב ונהר וגו' הרי שהעדן משקיתו של גן: ה"ג על דעתיה דר"י מתמלית כו' וכן הוא בילקוט וכן מצאתי בהב"א: **מתמצית בית כור** · דבר מועט מה שנותר ונתמלא ממה שמשקין בית כור יכול לשתות תרקב פירוש שדה שזורעין עליו תרי וקב שהן ג' קבין ועיין במדרש חזית בפסוק אחת היא יונתי וכן כאן מתמלית העדן הגדול שותה הגן: **תרקב** · פירש"י תרי וקב שהן ג' קבין שהרי בית כור ל' סאין שהן ס' תרקבין שהרי סאה ששה קבין הרי תרקב שהוא ג' קבין חלק ששים מבית כור וכן מתמלית עדן שותה הגן שהוא חלק ששים מן העדן · ועיין בפ"ק דתענית · [וכן פירש"י פ"ק דע"א תרקב תרי וקב]: ה"נ על דעתיה דר' יודא כפיגי כו' · מעייז ת"י פיגי:

יפה תואר

שנאמר רק בנשמתו · והטעם בזה כי עיר פרא אדם יולד · וכבד לאדם להתרומם למעלת אנושי ולכן נברא כעוקן · אמנם מפני תכונת נפשו ושכלו אשר זה הוא כבודו יש בידו האפשרית להשליך מעליו רוח עיר פרא ולהיות אדם לכן ניטל ממנו · למען ידע שאתו ויתרונו בארץ: **לעי באורייתא בליליא כו'** · כי לא אמרה ליליה אלא לגירסא · ולכן אין לו מנוחה כי בלילה עליו לעמול בתורה וביום לבקש מזונותיו: **אדם צריך לכוון את רוחותיה** · פי' גבולים ומצרים שתוכל להתפשט בשרשיה ולהסיר מזה כל מניעה:

הה"ד ישבעו עצי ה' וגו' · אינהו נמשך על מה שלפניו וכמו שחשבו המפרשים אבל הוא מאמר בפ"ע ובא לדרוש את הכתוב ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע דמשמע דכבר נטע אותם · וזה שהוא דורש עצי פ' כמה עצי ג"ע אשר שתלן מארזי לבנון אשר נטע כלומר אשר לפני זה היו נטועים בלבנון: ושם היו קטנים כקרני חגבים ומששתלן בג"ע צמחו וגדלו: **ישבעו חייהם כו'** · חייהם הם פירותיהם כי יהיו נאים · מימיהם שתהא אמת המים עוברת מתחתיהם · מטעתן הוא שתהא צלן נאה וכמו דאיתא בבמ"ר פ"ב אילן אילן במה אברכך ומברך אותו בשלש ברכות אלו ע"ש: **לא היה העולם ראוי כו'** · פי' לרב חשיבותם אין העולם כדאי להם ורק בשביל שנבראו לצורך ביהמ"ק לכן נבראו גם לצורך בני אדם: **ואין לבנון אלא ביהמ"ק** · ע' בויק"ר פ"א וביומא פרק טרף בקלפי: **כ"ד מיני ארזים** ובקרא מזכיר רק שבעה המשובחים שבהם ובזה הכל מודים · ורק ר"א מוסיף כי גם בין אלה השבעה יש שלשה מינים היותר משובחים וע"ע בזה בר"ס פרק שני: **והכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות** · זה היא קושיא על שניהם כי לדבריהם משמע ששניהם סמוכים זה לזה · או שאחד הוא בתוך השני ומהמקרא ונהר יוצא מעדן

פירוש מהרז"ו

סוברים דקאי על רוחו של אדם הראשון כו' ע"ש · ור' יהודה סובר חי' ממש: **עבד מכורד** · עיין מתנת כהונה · וכמו שכתוב תענית כ"ב נשמה שנתת בך החייה אותה · וכמו שכתוב באיכה רבתי פסוק נשקד בסופו נתנני ה' · ובקהלת רבה פסוק ושנאתי את החיים · ושם הגירסא אמר ר"ה עשאו עבד מכודן בפני עצמו דאי לא לעי לא אכל היא דעתי' דר' חנינא · דאמר רבי חנינא · נתנני ה' בידי לא אוכל קום · וכן הוא באיכה שם · אך בקהלת שם הגי' דאי לא לעי בימממא לא קאי בליליא · ושם הדרשה ממ"ש לא אוכל קום · ואין הקימה שייך כ"א אחר השכיבה כמ"ש בשכבך ובקומך · וזהו שדרש עפ"י מסורת והכתיב בידי · בידי היינו בעמלי ובמעשי ידי שהיום הוא למלאכה ואם לא יעמול ביום במלאכה ולא יהיה לו מה לאכול בלילה · אם ישכב בלילה לא יוכל לקום בבוקר ביום האחר למלאכה · וכל זה עפ"י מדה ט' ממ"ש קום היינו בבוקר · הרי הלילה בכח המאמר ושם דרש בעניני עולם · והוא משל לענין התורה שהוא הנמשל מאחר שנמסר לעמל עצמו לומד ותוכח · כי לאוקמי גירסא סייעתא מן שמיא · ובילקוט הגי' לעי באורייתא בליליא ובימממא ולא מטי · ופי' הפסוק נתנני ה' בידי לא אוכל להשיג בשכיבה ובקימה ולפי המשל צריך לפרש אם לא אתיגע בעוה"ז שדומה לשכיבה · לא אוכל קום לעולם הבא בתחית המתים:

יא נשמה נפש כו' · מנין שהכל אחד · ודורש גז"ש שלא נאמר שכאן מדבר בנשמות אלו · ושם מדבר בנשמות אחרות · ומלמדנו שמ"ש שם כל אשר נשמת רוח חיים באפיו · שיש קאי על כל מה שמבואר בפסוק הקודם ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובכל השרץ השורץ על הארץ וכל האדם · כל אשר נשמת רוח חיים באפיו · שעל הבהמה ועוף ושרץ לא שייך נשמת רוח חיים אלא קאי על האדם לבד · ודורש מדה י"א עפ"י מדת גז"ש · והיינו מסידור שנחלק כאילו כתוב וכל האדם כל אשר נשמת רוח חיים באפיו · וצ"ע למה לא יליף גז"ש נשמת נשמת · וי"ל שעל שתיבת נשמת סמוך לתיבה שאחריה הרי בהדיא שהכוונה שאין · ללמוד שהנשמות שוות אלא על ידי תיבות חיים:

פרשה טו סימן א ישבעו עצי ה' · הוקשה לו איך הם עצי ה' ע"כ דורש על גן עדן · וכן מ"ש ארזי לבנון אשר נטע משמע כשנטע כבר היו ארזים · ודרש ר' חנינא שלקח ארזים מלבנון ונטע בגן עדן · ומ"ש כקרני חגבים היו היינו כמ"ש ברים פר' י"ג לעיל שהאילנות והדשאים וכן ג"ע נברא ביום ג' ולא צמחו עדיין אלא עמדו על פתח הקרקע עד שנברא האדם ועד שירד מטר · וקמ"ל שמ"ש כאן ויטע פירוש שלקח ארזים מארזי העולם ונטע ג"ע ביום ג' ע"ש בהדיא ומש"ש · ור' חנינא לשיטתיה שם ועיין מדרש תהלים מזמור ק"ד וילקוט שם: **ישבעו חייהם** · שאמר ישבעו עצי ה' ולא פירש במה ישבעו · וכי אכילה צריכים · ודרש שפירושו עפ"י מדה ט' · ישבעו אריכת ימים וישבעו בגודל שיהיו בגבהם וגודל ענפיהם וישבעו מים דברים שהם צריכים: **אלא לצורך בית המקדש** · וזהו עצי ה' של משכן ה' ושל ביהמ"ק שהם סוף הפ"י כמ"ש שמ"ר פר' ל"ה סוף סימן א': **ארז שטה** · וס"ד והדס ועץ שמן ברוש תדהר ותאשור יחדו הרי שבעה: **אלונים** · (ישעיה ב' י"ג): **ארמונים** · (יחזקאל ל"א ח') וצ"ל ערמונים וכ"ה בר"ה: **אלמוגים** · (מ"א י' פסוק י"א י"ב): **ב** ר' יהודה ור' יוסי · שניהם דורשים מדה ט"ו ב' כתובים מכחישים · ופליגי בהכרעה ר' יהודה סובר ממ"ש כל עצי עדן אשר בגן הרי שהעדן בגן והגן גדול ממנו · וכאן אשר שהכי אומר בסמוך של' יהודה יש לו שני כתובים · אך בילקוט מביא עוד פסוק אחד לר' יהודה בעדן גן אלהים היית · משמע שאדם היה בעדן של גן · הרי שהגן גדול מעדן · וכן הגירסא במדרש שעם נזר הקודש · ור' יוסי סובר שעדן גדול כמ"ש ויטע ה' אלהים גן בעדן · ומאחר שאין ראיה מסדור הכתובים הכריעו שניהם מפסוק ונהר יוצא מעדן להשקות הגן · לר' יוסי שסובר עדן גדול שדרך שדה קטנה שעומדת אצל שדה גדולה · שאין צריכים להשקות לקטנה אם אינה אלא חלק ס' ממנה · וכן גן אחד מס' בעדן כמ"ש תענית דף י"ד · וכמ"ש בהדיא בירושלמי ריש ברכות וז"ל תני עץ חיים אחד מששים מג"ע גן אחד מששים בעדן · ונהר יוצא מעדן להשקות הגן תמלית כור תרקב שותה עכ"ל · ור' יהודה שסובר גן גדול · שדרך השקאה הוא שמעין שבאמצע הגינה משקה הגינה · ועדן עומד באמצע

ידי משה

שם ולכ פ"ע מלא מיוחד שייכו בתברכה שמכוס בלב' וגם בגוה וכן שאר אבריו על כל פניו יש לכם קלא דומם משא"כ הנשמה היא יחידה ואין דוגמתה כלל באבר אחר וק"ל ובלבד

הגינה · והא רבי יהודה יש לו שני מקראות · ור"י אין לו אלא מקרא אחד · אמר רבי חנין דציפורי האיר הקב"ה עינו של רבי יוסי · ומצא לו מקרא אחר מכריע על גביו ואיזה זה (ישעיה נא) וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה': ג מקדם · אמר רבי שמואל בר נחמן את סבור [א] קודם לברייתו של עולם · ואינו אלא קודם לאדם הראשון · אדם נברא בששי גן עדן בשלישי · הה"ד (תהלים עד) ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות בקרב הארץ · ראו פועלא טבא שהתקין הקב"ה (ג) שכרי עד שלא עמדתי לפעול: ד [ג] וישם שם רבי יהודה ורבי נחמיה ר"י אמר עילה אותו היך מה דאת אמר (דברים יז) שום תשים עליך מלך · רבי נחמיה אמר פיתה אותו · למלך שעשה סעודה והזמין אורח · כך הזמין הקב"ה (ד) את אדם בזכותו של אברהם הה"ד (תהלים קלט) אתה ידעת שבתי וקומי בנת לרעי מרחוק · [ג] שבתי בתוך גן עדן · וקומי טירופי מתוכה · בנתה לרעי מרחוק באיזה זכות יעצת לבראני בזכות אותו שהוא בא מרחוק · הה"ד (ישעיה מו) קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתו: ה וישם שם · היך מה דאת אמר (א) ויהי שם עד היום הזה · א"ר לוי ובלבד ביצירה זו · אמר רבי יצחק בר מריון כתיב אלה תולדות השמים וגו' · [ד] בוראן משבחן ומי מגנן בוראן מקלסן ומי יתן בהם דופי · אלא נאים ומשובחין הם אלה תולדות השמים: ו ויצמח ה' אלהים מן האדמה · תני עץ שהוא פוסה על פני כל החיים · (ה) א"ר יהודה בר אלעאי [ה] עץ חיים מהלך ת"ק שנה וכל מי בראשית מתפלגין מתחתיו · רבי יודן בשם רבי יהודה בר אלעאי (ו) לא סוף דבר נופו מהלך ת"ק שנה · אלא אפילו קורתו מהלך ת"ק שנה: ז [ו] מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדם וחוה · ר"מ אומר חטים היו כד לא הוה בר נש דיעה אינון אמרין לא אכל ההוא אינשא פיתא דחיטי מן יומוי · רבי שמואל בר ר' יצחק בעי קמי רבי זעירא א"ל אפשר חטים היו · אמר לו הין · א"ל והכתיב עץ · א"ל מתמרות היו כארזי לבנון · א"ר יעקב בר אחא [ז] איתפלגון רבי נחמיה ורבנן · רבי נחמיה אמר המוציא לחם מן הארץ שכבר הוציא לחם מן הארץ · ורבנן אמרי מוציא לחם מן הארץ [ח] שהוא

מסורת המדרש א פסחים נ"ד · נדרים דף ל"ט · ב ילקוט כאן רמז כ"ב · ועיין תנחומא סדר בחקותי סי' ג' · ג מדרש תהלים מזמור קל"ט · ילקוט תהלים רמז תתפ"ז · ד לעיל פרשה י"ב וש"נ · ה שיר רבה פ' ו' פסוק ט' וש"נ · ו ברכות דף מ' · סנהדרין דף ע' · פסיקתא רבתי פ' מ"ב · ז ברכות ל"ח · ירושלמי ברכות פרק ו' · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט תהלים רמז תתכ"ב · ח שבת דף ל' · כתובות דף קי"א:

חדושי הרש"ש

(א) ויהיו שם עד כו' כצ"ל וכוה במלכים א' ח':

חדושי הרד"ל

כפ' ב' דר"ס (כ"ג) ובתנחומא פ' תרומה: (ג) שכרי עד שלא עמדתי לפעול · בס' מעלת המדות סכ"א אגדה דמביא ע"ז מקרא הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו (ישעיה מ'): (ד) את האדם בזכותו של אברהם · שענו כצ"ל כ"ה בילקוט ודרש אדם זה אברהם האדם הגדול בענקים כדלעיל פ' (י"ד): (ה) אמר ריב"א עץ חיים כו' · ירושלמי פ"ק דברכות ה"ב (פ"ו) מדה"ר (פ"ב) ועיין בש"ת בזוהר ר"פ לך לך: (ו) לא סוף דבר נופו כו' אפילו קורתו · פי' לא תימא שהנוף שהוא מתפשט הרבה מחזיק ת"ק שנה אלא אף הגזע שהוא קורתו וכ"פ הרמב"ם במורה ח"ב פ' ל' · ולא כדברי המ"כ וכן פירש סקלירי בחלוק יוס א'

מתנות כהונה

מכריע על גביו · נוטה לצד פירושו ודעתו: וישם מדברה כו' · הרי שהמדבר הגדול מן הערבה קרא אותו עדן והערבה קורא הגן: [ה"ג בקרב הארץ]: ראו פועלא טבא [שהתקין לו הקב"ה כו' כ"ה בילקוט ובמדרש תהלים] · ואדם הראשון אמר כן בואו וראו פועל הטוב הוא הקב"ה שהתקין לי הקב"ה שכרי כו': עילה · העלה והגביה אותו שנא' ומולאכם יהיה כו': פיתה אותו · סידר לפניו דברי רצוי כד"א אשר תשים לפניהם ודרשו חז"ל תסדר לפניהם כשולחן ערוך ורש"י פי' כד"א שים נא ידך לשון בקשה ט' ודייק מדלא כתיב ויולך שם כו' ועיין לקמן פס"ז · וענין הפיתוי שלא ישער בדעתו מקום יותר טוב מזה ובא"כ"א כתב שלא היה אלא דרך כבוד כמי שמזמינין אותו לסעודה שמפצירין בו דרך כבוד: טירופי · שנטרף וגורש מג"ע: [לבראני גרסינן]: קורא ממזרח כו' · זה מדבר באברהם כמו שפירש"י שם: איש עצתו · עצתי קרינן: ויהי שם עד היום הזה · והארון שם נגנז במקומו וכן כאן היה ראוי ליאמר בג"ע לעולם ויליף שם שם לגז"ש: ביצירה זו · אם היה נאמר בצלם אלהים הראשונה שלא היה חוטא היה נאמר בג"ע לעולם אבל משחטא ונשתנה צלמו כדלקמן פרשה י"ז אז שלחו הקב"ה חולה כד"א משנה פניו ותשלחהו: [בוראן משבחן כו' · נתבאר לעיל פ' י"ב]: ויצמח וגו' · סיפא דקרא עץ החיים וגו': פוסה · הולך ומתגדל על כל החיים כד"א פשה יפשה כן פי' הערוך ערך פס השביעי: ה' מאות שנה · וזהו על כל החיים כי מן הארץ עד הרקיע מהלך ת"ק וכן יש מקצה העולם ועד קצהו: לא סוף דבר · כמו לאו דווקא: נופו · טף וגוף האמצעי: אלא אפילו הקורות · היוצאין מן הגדדין הם מהלך ת"ק: כד לא הוה כו' · כשאין דעה בבן אדם הבריות הם אומרים לא אכל איש הזה פת חיטין מימיו וכמו שאחז"ל אין התינוק מדבר אבא עד שאכל כזית דגן הרי שהדעת תולה בפת חטין וזה היה עץ הדעת: מתמרות · עולות למעלה כתמר וא: אתפלגון · חולקין בדבר זה: רנ"א המוציא [גרס ועי' בסמוך וכ"ה בהדיא בירושלמי פרק כיצד מברכין המוציא] · פירש"י שכבר הוציא לחם מן הארץ ממש בהוויתו ומשחטא ונגזר עליו בזעת אפיך כו' נהפך לתבואה: [ורבנן אמרי

רש"י

שלשים סאים שותה תרקב שהוא אחד מששים בבית כור שהרי בבית כור שלשים סאין ששים תרקבים לפי שסאה ששה קבין ותרקב פירוש חצי וקב שהם שלשה קבים כך מתמצית עדן שותה הגן שהוא אחד מששים בעדן כדגרסינן במסכת תענית: וישם מדברה בעדן מדבר גדול ממקום ערבה ולפיכך השוה הקב"ה מדבר לעדן וערבה לגן גדול לגדול וקטן לקטן: פועלה טבא · פועל טוב היה הקב"ה שהעמיד לי שכרי גן עדן עד שלא עמדתי לפעול קודם שנבראתי ע"כ: עילהו · כמה דאת אמר שום תשים עליך מלך: ר' נחמיה אמר פיתה אותו · הזמינו לסעודתו למלך שעשה סעודה והזמין אורחים ואין שים אלא לשון בקשה כמו שים נא ידך תחת ירכי (פ' חיי) כך כל ששה ימים היה עסוק בסעודה לשבת בערב שבת בא אדם והזמינו לשבת: את האדם · עילהו בזכות אברהם שנקרא אדם גדול בענקים וגו' באיזה זכות יעצת לבראותו בזכות אותו שבא מרחוק הדא הוא דכתיב מארץ מרחק איש עצתו · ס"א: אשר יצר זהו שבת שהוא עצמו יצר ע"כ: רבי נחמיה אמר המוציא לחם מן הארץ · צריך לומר שכבר הוציא לחם מן הארץ קודם שחטא אדם הראשון היה הלחם גדל ומשחטא אדם ונגזר עליו בזעת אפך תאכל לחם נהפך לתבואה: רבנן אמרין מוציא לחם · שעתיד להוציא לחם מן הארץ לעתיד לבוא שנא'

יהי

פירוש מהרז"ו

באמצע הגן: כפיגי · פירש במ"ע בלשון יון מעין: שני מקראות · כמ"ש בשם הילקוט: מדברה בעדן וערבתה כגן ה' · פי' וערבתה של מדבר שהערבה טפל למדבר ולא להיפך · שמדבר גדול מערבה · הרי שיש לו פסוק ב' וגם מכריע במ"ש וערבתה · גם יתכן שערבה נקרא הסמוך לישוב · כמ"ש ערבות מואב · וכמ"ש במדבר בערבה מול סוף · והוא תמיד קטן מן המדבר · ומ"ש מדברה וערבתה · הייט של ציון ומדבר הוא הרחוק וערבתה הוא הסמוך: ג את סבור קודם לברייתו של עולם · פשוטו מצד מזרח של עדן נטע הגן וכמ"ש להלן וישב בארץ נוד קדמת עדן · ועיין לקמן פר' כ"א סימן ט' · אלא שא"כ יקשה מאחר שבא להודיע לנו מקום הג"ע · שהוא מצד מזרחו של עדן · ועדן עצמו אמרו ברכות דף ל"ד · עדן לא שלטה בו עין כמ"ש עין לא ראתה וכו' · ולא בא לסתום אלא לפרש · ומאחר שאין עין שולט בו אין זה לפרש איזה צד הוא המזרח שלו · ע"כ דרש מדה כ' אה"ע למקום ת"ע לזמן ועל זה אמר את סבור מקודם לעולם · כמ"ש לעיל פר' א' סימן ד' קדם קודם לברייתו ש"ע · וכן הוא דעת הפר"א פרק ג' שנברא קודם העולם · והמדרש חולק על זה: ג"ע בשלישי · לעיל פר' י"א סימן ט' וש"נ: מלכי מקדם · עיין מ"ש לעיל ריש פר' י"ג וילקוט תהלים פסוק זה · ודורש גז"ש מקדם מקדם שמ"ש מלכי מקדם כמו מקדם הנ"ל בעדן מקדם · מה שם קודם לאדם אף כאן קודם לאדם היה פועל ישועות היינו ג"ע מקדם כנ"ל · וג"ע הוא מקום שילום שכר לצדיקים · וברא אותו עד שלא ברא אדם לפעול ועיין לעיל פר' ח' סימן ו' וכאילו כתוב תיבת פועל שתי פעמים · שמלכי פועל ישועות ושכר מקדם שנברא הפועל לפעול הוא האדם עפ"י מדה ט' ומדת ממעל · מקדם פועל פעל ישועות: ד וישם · מדלא קאמר ויתן שם ועוד שהוא כפול לקמן ויקח ה' אלהים את האדם ויניחו בג"ע · ע"כ דרש שמ"ש כאן וישם עילה אותו והמליך אותו עפ"י גז"ש וכמ"ש לקמן ריש פר' ט"ז · וכמ"ש ויק"ר ריש פר' י"א ובכמה מקומות מגדולתו של אדם: פיתה אותו למלך שעשה סעודה · וכמ"ש שמואל א' ט' שאמר שמואל לשאול · שים לפניך אכול וכו' · שפיתה אותו שיאכל וכן כאן שפיתה אותו שיאכל מכל הטוב שהכין לפניו ולא יחטא ויקלקל כל הסעודה · גם יתכן כמ"ש ויק"ר ריש פר' י"א עד מי פתי יסור הנה · וכל הענין שם · אלא דכאן דורש מי פתי שפיתה אותו שילך אל הסעודה · ומצאתי בהדיא בירושלמי סנהדרין סוף פרק ב' מי פתי יסור הנה שקראו לסעודה · ושמחתי שכוונתי בס"ד · ועיין לקמן פר' ט"ז סימן ה' ויקח: אתה ידעת שבתי וגו' · כל מזמור זה באדה"ר מדרש כמ"ש לעיל ריש פר' ח' אחור וקדם צרתני וש"נ · והוקשה לו למה פרט דווקא פרטים שיודע שבתו וקומו · והלא כל האברים ופעולתם וכל המחשבות ידע · ע"כ דורש על שבתו בג"ע קודם החטא · והשבת מורה על המנוחה · והקימה להליכה אחר החטא · כמ"ש קומי לכי לך · וכדומה בנת לרעי מרחוק · הבנת מחשבה למעלה לתקן מה שקלקלתי מרחוק הוא אברהם כמ"ש בהדיא לעיל פר' י"ד סימן ו': מארץ מרחק · הייט בבל כמ"ש מארץ רחוקה באו אלי מבבל · ואברהם מבבל כמ"ש אשר הוצאתיך מאור כשדים וכשדים היא בבל: ה א"ר יצחק בר מריון · דורש אשר יצר שהקב"ה כביכול מתפאר באדם ומאשר ומהלל אותו וכמ"ש לעיל פר' י"ב בסוף סימן א' בהדיא: ו ויצמח ה' אלהים · ועץ החיים בתוך הגן · ואיך הוא עץ החיים ודורש שהעץ הזה הוא פורה ומתרבה ומתפשט על פני כל החיים · ופירושו שהאילן הזה נותן כח החיים בתוך כל הברואים · ולשון פוסה שהוא פושה תמיד · וכל הנולד בעולם מתפשט לו כח חיים מאילן זה · ולפי דעת זה יתכן שכן עץ הדעת שממנו ניתן דעת לכל הברואים: מהלך ת"ק שנה · פי' שהעולם מחשב ת"ק שנה · והוא מתפשט בכל העולם · ומאמר זה בירושלמי ריש ברכות ומותם שם מה טעם · והיה כעץ שתול על פלגי מים · וכן הוא במדרש תהלים מזמור א' והכוונה שאיזה שכר שיהיה כעץ אלא כעץ החיים ועליו כתוב על פלגי מים על מי בראשית שנחנו · וזהו מתפלגין מתחתיו: לא סוף דבר נופו · שהנוף דרכו להתפשט · אלא אפילו קורתו עץ האמצעי עצמו ג"כ מהלך ת"ק שנה · ואיני יודע מה כוונת דרשה זו ואיך דורש על הקורה כי סתם עץ כולל הקורה עם הנופים שבכל צד · ולפי דרשה א' מחזיק הקורה עצמה ת"ק שנה והנופות מכל צד ג"כ כל אחד ת"ק שנה הרי ע"ו מאות שנה לכל הצדדים וכל זה צריך עיון לפי פשוטו והם מהדברים העומדים ברומו של עולם: ז מה היה אותו אילן · לא שאלו מה היה עץ הדעת · מזה יש ללמוד שדעת רז"ל שעץ הדעת הוא שם כולל לכמה מיני עצים על דרך שכתוב ועץ פרי עושה פרי שהכוונה כל מיני עצים · וכן עץ הדעת כולל הרבה מיני עצים · רק ששואל על אותו עץ שאכלו אדם מה היה שהרי לא בא לסתום אלא לפרש ושואל היכן מפורש · ועיין ברכות דף מ' כל הענין בשינוי שמות התנאים · והביא ראיה ממנהג העולם שמאכל חטים נותן דעת באדם · וכאילו פירש בתורה חטים בהדיא: בארזי הלבנון · וכמ"ש לעיל ארזי לבנון אשר נטע · הרי שעצי הגן קורא ארזי הלבנון: ר' נחמיה אמר המוציא · כן הוא בירושלמי ברכות פרק ו' אך בבבלי ברכות דף ל"ח בהיפך · לרבנן המוציא · ולר' נחמיה מוציא: שכבר הוציא · שניהם מפרשים שהכוונה

של

יפה תואר

מעדן להשקות את הגן משמע דרחוקים זה מזה · וכל אחד מתרץ את הפעל יוצא לשיטתו · ע"ד דר' יוסי יתפרש ונהר יוצא ומתמלא מעדן הגדול וכו יש די להשביע את הגן הקטן · ולפ"ז אין הוראת יוצא על מרחק המבדיל רק הוא מלשון תמצית · ולר"י יתפרש כי העדן הוא כמעין שמוציא מים להשקות את הגן הגדול: ור"י אין לו אלא מקרא אחד · פי' וכיון דקיי"ל דשני כתובים המכחישים יבוא הכתוב השלישי ויכריע · וא"כ כיון דלר' יהודה יש שני כתובים ולר' יוסי כתוב אחד מהראוי להחזיק בכתוב השני אשר הוסיף ר' יהודה להיות כמכריע בין שני הכתובים המכחישים · וע"ז אמר ר"ח דצפורי כי גם לר"י יש כתוב שמכריע לדעתו · ומ"ש האיר הקב"ה עינו כו' לא שלא ידע מקודם את הכתוב הזה שגלוי לכל · אבל מתחלה חשב כי מדבר וערבה · וכן עדן וגן שמם רק שמות הנרדפים והכתוב כפל את דבריו במלות שונות · והקב"ה האיר עיניו וראה כי אין כאן כפל הדבר במ"ש · אבל מדבר הגדול ישים כעדן הגדול וערבתה הקטנה ישים כגן הקטן: קודם לאדה"ר · ונמשך על הכתוב שלפניו דכתיב וייצר ה' אלהים את האדם וגו' וע"ז יאמר מקדם ולפני הזמן הזה ויטע ה' אלהים גן בעדן: הה"ד ואלהים מלכי מקדם וגו' · זה הוא דרש חדש דק"ל כיון דהג"ע נברא למען האדם למה נברא בהמת לפני האדם הלא מהראוי להקדים הסבה אל המסובב וע"ז מביא הכתוב פועל ישועות בקרב הארץ ראו פעלא טבא שהתקין הקב"ה שכרי עד שלא עמדתי לפעול: באיזה זכות יעצת לבראני · כי בבריאת האדם נתיעץ הקב"ה עם מה"ש כדלעיל בפ"ח · ומהם אמרו שלא יברא כיון שעתיד לחטוא · ורק בזכות אברהם שבזכותו היה העולם כדאי להבראות (כמ"ש בפ' שלפני זה) נברא האדם · ולכן נאמר על אברהם מארץ מרחק איש עצתי כי שמע בקול ה' לעזוב את בית אביו ללכת ממרחק לארץ כנען אשר זה היה אחת מעשרה נסיונות ונקרא איש עצתי כי הוא וזכותו היו בעצתי לברוא את האדם: שהוא פוסה על כל החיים · פי' שהוא מתפשט ופרוש על כל החיים וכל הרוצה ליטול חלק שם בג"ע יבוא ויטול · וכ"נ ממ"ש בשוח"ט מז' א' מה עץ החיים פרוש לכל באי עולם בג"ע כך התורה פרושה לכל החיים ומביאתן לחיי העוה"ב · וז"ס ג"כ כוונת כל המאמר כי עץ החיים הוא התורה וכמ"ש עץ חיים היא למחזיקים בה · והתורה איננה נחלת איזה אנשים אך היא נחלת כל החיים השוכנים בתבל וכדאיתא בסנהדרין כהנים לויים וישראלים לא נאמר

אלא

ידי משה

ובלבד ביצירה זו · פ' הרש אף דיליף בג"ש שאם לא היה חוטא היה נאמר בג"ע · לז"א ובלבד ביצירה זו דוקא אדם היה ראוי לכך כי הוא היה יציר כפו של הקדוש ברוך הוא אבל לא דורות הבאים אח"כ

עתיד להוציא לחם מן הארץ · שנאמר (תהלים עב) יהי פסת בר בארץ · לפת · תרין אמוראין פליגי · רבי חנינא בר יצחק ורבי שמואל בר אמי · חד אמר לפת לא פת היתה · וחורנה אמר לפת לא פת היא עתידה להיות · רבי ירמיה בריך קמיה דרבי זירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה · כרבי נחמיה אתמהא · אלא שלא לערב את האותיות · רבי יהודה בר אלעאי אמר [א] ענבים היו שנאמר (דברים לב) ענבימו ענבי רוש אשכלות מרורות למו · אותן האשכלות הביאו מרורות לעולם · רבי אבא דעכו אמר אתרוג היה · הה"ד (בראשית ג) ותרא האשה כי טוב העץ וגו' · אמרת צא וראה [ב] איזהו אילן (ב) שעצו נאכל כפריו · ואין את מוצא אלא אתרוג · רבי יוסי אומר [ג] תאנים היו · דבר למד מענינו משל לבן שרים שקלקל עם אחת מן השפחות · כיון ששמע השר טרדו והוציאו חוץ לפלטין והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו אבל אותה שקלקלה עמו פתחה דלתיה וקבלתו · כך [ד] בשעה שאכל אדם הראשון מאותו האילן · טרדו הקב"ה והוציאו חוץ לג"ע · והיה מחזר על כל אילנות ולא היו מקבלין אותו · ומה היו אומרים לו אמר רבי ברכיה הא גנב דגנב דעתיה דברייה · הה"ד (תהלים לו) אל תבואני רגל גאוה · רגל שנתגאה על בוראו · ויד רשעים אל תנידני · לא תיסב מני עלה · אבל תאנה שאכל מפירותיה · פתחה דלתיה וקבלתו · הה"ד ויתפרו עלה תאנה · מה היתה אותה התאנה · רבי אבין אמר ברת שבע דאמטיית ז' ימי אבלא לעלמא · רבי יהושע דסכנין בשם ר"א אמר ברת אליתא · (ז) דאמטיית אליתא לעלמא · רבי עזריה ורבי יהודה בר סימון בשם ריב"ל אמר ח"ו לא גלה הקדוש ב"ה אותו אילן לאדם · ולא עתיד לגלותו · ראה מה כתיב (ויקרא כ) ואשה אשר תקרב אל כל בהמה וגו' [ה] אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא הבהמה שנסקל פלוני על ידה · ואם על כבוד תולדותיו חס המקום · על כבודו עאכ"ו · אתמהא :

פרשה טז א ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן · רבי סימון פתח (איוב יד) תתקפהו לנצח ויהלך משנה

מסורת המדרש א סנהדרין דף ע' · לקמן פ' י"ט · ויקרא רבה פרשה י"ב · במדבר רבה פרשה י' · ב ברכות דף ל"ו · ג עיין סנהדרין ע' · ד ילקוט תהלים רמז תשכ"ז · ה סנהדרין נ"ד · תורת כהנים פרשה קדושים · במדבר רבה פרשה כ' · מסכת שמחות פרק ח' · תנחומא סדר בלק סוף סי' ט' · ע' מדה"ז פ' י' · ילקוט סדר נח רמז נ"ז ורמז תרכ"ד · וילקוט בלק רמז תשס"ה :

חדושי הרד"ל

של טובות : (ז) דאמטיית אליתא · בתוספות פרק ג' דר"ה (י"ד) הביאו הגי' בנות שוע דאמטיאו שותה כו' :

חדושי הרש"ש

(ב) שעצו נאכל כפריו כו' אלא אתרוג · דאין לומר דזהו פלפלין (עיין סוכה ריש דף ל"ה) משום דלא שייך בהו כ"כ כי טוב העץ למאכל · דביבשתא אזוקי מזיק · וגם ברטיבתא לדעת הרי"ף וסיעתו א"מ אלא בהס"א עיין ברכות ל"ו ב' :

רש"י

יהי פסת בר בארץ (תהלים ע"ב) : רבי חנינא ורבי שמואל · חד אמר לפת לא פת היתה וחרינא אמר לפת לא פת היא עתידה להיות · למה נקרא שמה לפת לא כך שפת היתה קודם שחטא משחטא נלפת וחד אמר לפת לא פת שעתידה היא להיות אחמה שדבר שהיא עכשיו לפת עתידה להיות לחם לעתיד לבא לכמו שהיתה והוא טעם למאן דאמר להוציא לחם מן הארץ : רבי ירמיה בריך קומי רבי זירא המוציא · וקלסיה : כרבי נחמיה · שביק רבנן ועביד כר' נחמיה אלא שלא לערב האותיות לא משום הכי קלסיה דסבר כר' נחמיה דאמר המוציא אלא דאי אמר מוציא מערב מ"ם דהעולם עם מ"ם דמוציא ויחטוף אות אחת :

מהלכין

מתנות כהונה

מוציא גרסי'] : יהי פסת בר וגו' · ודרשו חז"ל [פ"ב דשבת ופ' בתרא דכתובות] עתיד הקב"ה להוציא גלוסקאות וכו' : לפת · [איידי דמייתי פלוגתא על הלחם הביא גם כן פלוגתא מלפת וכ"ה בירושלמי] : לפת · מיני זרעונים נקראו לפת כל זמן שלא נעשה ממנו פת וכן החטים : לא פת היתה · קודם שחטא אדם כדדרש רבי נחמיה : לא פת היא וכו' · כנחמיה וכרבנן : וקלסיה · ושבח אותו · ופריך כר' נחמיה עשה ושבק רבנן בתמיה · ומשני להכי קלסו בזה שכשאומרים המוציא לא יוכלו להתערב שני הממי"ן העולם מוציא ולפיכך קלסיה ולא בשביל שסבר כדרבי נחמיה ובירושלמי מסיים שלדעתו י"ל ג"כ לחם המן הארץ : מרורות · מר ממות : מענינו · כדמפרש ואזיל : הא גנבא כו' · זהו הגנב שגנב דעת בוראו שסבר שה' יתברך לא ידע ממנו שחטא : לא תיסב וכו' · לא תקח ממני עלה : אל תנידני · פי' לא תנוד ותנוע אותי : מה היתה כו' · שהרבה מיני תאנים הם : ברת שבע · שם מין תאנה ונקראת בת שבע על שהביאו לעולם ז' ימי אבילות : ברת אליתא · גם היא מין תאנה : אליתא · פי' יללה וקינה · [כמו שדרשו פ' בשלשה פרקים על פסוק יגמיהם ה' אלהינו אליתא הוא דנפלה בפומיהון · פירש"י קינה וה"ג בערוך דאמטיית אליתא ובריותא לעלמא] :

יפה תואר

אלא שאדם כו' · וז"ש מהלך ת"ק שנה אשר זה הוא מרחב הארץ אשר בני אדם יושבים בקרבה · ומ"ש וכל מי בראשית מתפלגין מתחתיו הכוונה כי כל החכמות כלולות בתורה · ור"י בשם ר"י בר אלעאי מוסיף כי לא לבד הגוף מתרחב על כל העולם · פי' לא לבד סעיפי התורה סתריה ורמזיה כוללים כל החכמות אלא אפילו קורתו וזה יסוד ופשט התורה מתרחב בחכמתה על כל העולם : לפת לא פת היתה · פי' שנקראת לפת משום דבימי אדם היה הלחם יוצא מן הארץ גדול כלפת וסובר כר"ג שסבר הוצא לחם מן הארץ · וחורנא אמר שעתידה הארץ להוציא לחם גדול כלפת וסובר כרבנן מוציא שעתיד להוציא · וז"ש בירושלמי אלין פלוגוותא כאלין פלוגוותא · כלומר דפלוגתת ר"ג ורבנן ופלוגתת רחב"י ורשב"א אחת היא : הביאו מרורות לעולם · כי מרורות איננו תאר לאשכלות דא"כ היה לו לכתוב אשכלות מרות או מרים · אבל מרורות הוא שם דבר וכמו כי תכתוב עלי מרורות · ודריש אשכלות אשר הביאו מר המות וזה הוא אדה"ר שהביא מות לעולם · או דדריש ענבימו ענבי ראש הענבים אשר אכל אדם שהיה ראש לכל הדורות · וכן הוא בספרי : תאנים היו · ונקרא עץ הדעת כי גם התאנים מוסיפים דעת לאוכליהם וכדאיתא במדרש קהלת על פסוק ברבות הטובה : טרדו הקב"ה כו' · ואע"ג דמסדר הכתובים נראה כי תפרו להם עלה תאנה בטרם גורשו מג"ע · אבל מסברא נראה להם כי החטא והגירוש היו תכופים זה אח"ז ולא היה להם פנאי לתפור עלה תאנה בג"ע · והכתוב נכתב שלא במקומו רק ללמד לנו מענינו כי עץ הדעת תאנה היה · וממה שקרב אדם גם חוץ לג"ע אל התאנה הוא משום שקרב אליה בחטאו לכן לא בוש ממין הזה · אבל למינים אחרים בוש להתקרב : לא גלה הקב"ה אותו אילן כו' · מתנוקת השלמים האלה איזה אילן היה ע"כ תלויה בדעת ובהשכל · ולזה נאמר כי היא תלויה בזה · הנה הקשו איך אפשר כי בשביל שחטא באה לאדם הדעת אשר תנשאהו על כל בהמה וחיה ויהיה חוטא נשכר · ולפני זה החטא היה כבהמה בלי דעת והשכל · והמה תשובות יש בזה בין המחקרים · וכל אחד מיישב הכתובים לפי שיטתו · התשובה הא' היא במשל לעור אשר ידע היטב כל דרכי המדינה ואנשיה בכח הדעת · ואח"ז נפקחו עיניו וראה במוחש כי לא שגה בדמיונו · ולפ"ז פקיחת עיניו לא הוסיפה לו דעה חדשה רק חזקה את דעתו שראשונה במוחש · וכן היה האדם לפני חטאו היה לו דעת מופשטת מן החומר · וחטאו הוסיף לו רק הענוג החומרי בדעת · וזה הוא דעת ר"מ דאמר חטה היתה אשר היא מביאה לאדם הכח להשתמש במושכלות החומריות והטבעיות · תחת אשר לפני זה השתמש אדה"ר רק בדעה מופשטת מכל חומר · התשובה הב' היא כי עץ הדעת טוב ורע הוא תאות המשגל וכמו"ש ברזילי האדע בין טוב לרע · וזה הוא ריב"א האומר ענבים היו כי המה מעוררים תאות המשגל · וכמ"ש זנות ויין ותירוש יקח לב · ולוט יוכיח · התשובה הג' היא שמתחלה היה האדם פועל הטוב בטבעיו ואח"כ בא בקרבו החפץ להרע והבחירה בטוב ורע · וזה הוא דעת האומר אתרוג היה שטעם עצו ופריו שוה וגם לפני האדם אשר מקודם נטה לטוב נהפך לבו בקרבו והיה הטוב והרע שוים לפניו ורק בבחירתו תליא מילתא עתה · והתשובה הד' היא כי לפני החטא היה האדם נאמן לאלהיו · והחטא הביא בקרבו התשוקה להתפלסף ולחקור בכל דבר · והוא כעין מלחמת התורה והפילוסופיא אשר השניה מבקשת תואנה וספק בכל דבר וגם בראשונה בכל דבר · וזה היא דעת האומר תאנה היה בשביל לשון נופל על לשון של תואנה הוא מבקש · היא מתוקה כדבש · וגם היא מזלת דבש מקרבה · והתשובה החמישית היא כי שכל המבדיל בין אמת לשקר זה היה לאדם גם לפני החטא בשלימותו · ולא חסר לו רק השכל המבדיל בין נאה ומגונה אשר זה הוא מן המפורסמות · וז"ה דעת ריב"ל האומר ח"ו הקב"ה לא גלה אותו אילן לאדם כו' · פי' כי מדברים הגלויים ומפורסמים המולידים את הנאה והמגונה זה לא היה לאדה"ר · ולא היה לו רק חלק בשכל המבדיל בין אמת לשקר · וע"ע במורה ח"א פ"ב ובמפרשיו הראשונים · וישלמו לך מה שחסר מעט בדברינו : ואם על כבוד תולדותיו חס זה איננו נמשך למה שלפניו אל עץ הדעת אך מדה חדשה וטובה בא המדרש ללמד לבני אדם כי לא יגלו קלון רעיהם וילמדו ק"ו מהקב"ה · שלא גלה הקב"ה קלון הבהמה שהיא תולדותיו על כבודו של אדם אשר הוא בשר כבשרו עאכ"ו שיחוס האדם [ובעל יד"מ נטה מפשט דברי היפ"ת וטח תפל על היפ"ת ע"ש · וכ"כ מהתו"כ על הכתוב והרגת את האשה וגו' וע"ש בתנחומא וברש"י] :

פירוש מהרז"ו

של הברכה שמוציא מן הארץ לחם גמור ממש · אלא דמר סבר שכבר הוציא בימי אדה"ר ומר סבר שעתיד להוציא לעתיד כמ"ש · יהיה פיסת בר היינו מלשון פס יד משמע חתיכת לחם של בר לא גרגירי דגן : לפת תרין אמוראין · וגירסת הירושלמי אתיא אלין פלוגתא כאלין פלוגתא · פי' כמו שחולקין התנאים בלחם כך חולקים האמוראים בלפת · ובתנחומא פרשת עקב סימן ז' א"ר חייא ב"ר יעקב יש מקום שקורין לפת לפתותא פסתא שנאמר יהי פסת בר בארץ : אלא שלא לערב את האותיות · פי' לעולם שסובר כרבנן · ואין הטעם מחמת שפוסק כר"נ אלא שלא לערב האותיות העולם מוציא · ובירושלמי מקשי א"כ היל"ל העולם המוציא לחם המן הארץ שלא לערב לחם מן · וזה לא יתכן לעוות האותיות ומשמעותם בשביל עירוב האותיות כמו בקריאת שמע אלא שסובר כר' נחמיה · ועי' בתוס' בד"ה המוציא ברכות ל"ח שם ונ"ע שאין דברי הירושלמי אלא בסלקא דעתיה ולא למסקנא · כלומר שא"כ היל"ל לחם המן · ומדלא קאמר כן גם העולם מוציא אין לומר כן אלא דסובר כר' נחמיה : ענבים היו · אסת"ר פר' ה' לקמן פר' י"ט סימן ה' שחטה ענבים ונתנה לו עיין ויק"ר פר' י"ב בסימן א' במ"ר פר' יו"ד סימן ב' ובסימן ח' : אשכלות מרורות למו · שאם היה כתוב אשכלותם מרורות היה משמעותו שהאשכלות שלהם היו מרורות · וכמו שאמר ענבימו ענבי ראש · שאין לפרש של אחרים · רק על ענבים שלהם · של דורות הרשעים וא"כ אינו אלא משל על פרי מעשיהם · אך אגל אשכלות מרורות משמע שהאשכלות מרורות בעצמם · וא"כ אמר למו · אין ההכרח לומר שהוא משל · אלא כפשוטו שהאשכלות היו מרורות · ועתה הם למו ואיזה אשכלות היו מרורות אשר הם למו להרע להם · על כרחך שהכוונה על מרורות הארורים הכתובים אצל הפירות שאכל אדם ואשתו שנתקללו כולם עבורם · ולזה אמר שהאשכלות המרורות מכבר עתה נהפך למו · וזה עפ"י מדה י"ז כאלו פירש במקומו · ועיין שמ"ר פר' י"ב סימן ב' אשר לא היה כמוהו במצרים אשר לא היה בעולם ולא במצרים · וע"ש כמה דוגמאות כאלו · ע"כ אינו דורש מריבא ממ"ש ענבי אלא מסיפא ממ"ש אשכלות : כי טוב העץ · וא"כ כתוב ותקח מפריו הרי שהעץ עצמו נאכל כפריו · ואין אנו מוצאים בעולם אלא פרי האתרוג · וכאלו פירש שם שהיה אתרוג ועיין ויק"ר פר' למ"ד סימן ח' · ור' יוסי דורש מדת דבר הלמד מענינו שבכל הענין אינו מזכיר שם פרי מיוחד רק תאנים הרי אתה למד שגם מ"ש שהם ותקח מפריו שהיה תאנים ובילקוט הגירסא כשב"י : הא גנב · לקמן פר' י"ט סימן ט' ושם מבואר הלימוד · הה"ד אל תביאני רגל גאוה · וס"ד שם נפלו פועלי און דוחו ולא יכלו קום · ודרשו פר"א פרק י"ג פסוקים אלו על הנחש כשנגע באילן ע"ש ודרש כאן ממ"ש שם נפלו פועלי און דוחו ולא יכלו קום · והיינו על שקצצו רגליו ונפל לעולם ולא יוכל עוד לקום ומ"ש שם נפלו אגל עלי ג"ע והם אמרו אל תבואני רגל גאוה · אתה רגל גאוה אל תבואני לא תבוא אלי · ואתה יד רשעים על תנידני · וכאן במדרש כלל בפסוק זה גם על אדם וחוה שגזרת האילן עליהם שלא יגודו את האילן · והיינו שלא יקחו עלה ממנו · ועיין ילקוט תהלים ל"ו : ברת ז' · הם בנות שבע · ועיין ערוך ערך בנות שבע · והביאו ז' ימי אבל שעל ידיהן מתים · ובריכים לז' ימי אבל ועיין תוספות ע"א דף י"ד גירסא אחרת בזה : ברת אליתא · מלשון אלי כבתולה חגורת : ראה מה כתיב · עיין ויק"ר פר' ל"ז סימן ג' · ודעת ריב"ל אעפ"י שבכל התורה לא בא לסתום אלא לפרש אך כאן יש ק"ו שלא לדרוש כן שבענין זה רצוט ית"ש להסתיר · ק"ו מאשה ובהמה · ודעת שאר התנאים שהק"ו יש לו פרכא שגוה להרוג את הבהמה שלא לבזות האשה היינו שהכשרים יבזו אותה שאינה בכלל החטא · אך כאן מאחר שכולם בכלל העונש אין זה בזיון :

פרשה טז סימן א ונהר יוצא מעדן · פי' מאחר שכתב להשקות את הגן · שהוא אחה מעבודת הגן · וכתוב ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה הרי שעל האדם היה מוטל להשקות הגן · וכמו שמשקים שדות מאמת המים פעמים סותמים ופעמים פותחים להשקות · וכן אדם קודם החטא היה סותם מוצא הנהרות · ופותחן להשקות הגן והיה בו גבורה גדולה כזו שהוא לבדו עשה הכל כמ"ש בסמוך וזה תתקפהו שהיה לו תוקף גדול מאד ומ"ש לנצח כמ"ש לעיל בפר' ע"ו סימן ה' ויפס שם ויהלוך והליכה שייך בעצה · כמ"ש אשר לא הלך בעצת רשעים · וזהו ויהלוך שהלך בעצת רשעים הוא הנחש · וע"כ שהליכה זו לרעה כמ"ש אחריו · משנה פניו ותשלחהו · היינו מ"ש וישלחהו מג"ע גז"ש וזהו עיקר דרשתו שפסוק זה באדם מדבר · וא"כ מ"ש ויהלוך ע"כ לרעה · ועיין מ"ש לעיל פר' י"א סימן ב' שנטל זיוו ושלחו מג"ע וש"נ · וכל דרשה זו לקמן פר' כ"א סימן ד' ועיין

ידי משה

שהם ילוד אשה · ורמז זה במלת אשר יצר ור' יצחק סבר שאשר יצר מורה שהקב"ה מתפאר ביצירתו וכדמסיק במדרש וכו' · ומביא ראיה לדבריו מקרא דאלה תולדות השמים וכו' · ודוק : לפת לא פת היתה · עי' ביפ"ת ועוד י"ל דה"פ לפת לא כך היתה מתחלה קודם החטא פת ואחר שחטא חזר לנפת ואידך אמר מה שהוא עכשיו לפת יהיה לעתיד פת כך נ"ל : שלא לערב את האותיות · והא דאמרינן לח"מ מ"ן שמערב אותיות ג"כ · וי"ל דשאני התם דלא אפשר : הה"ד אל תביאני רגל גאוה ואיתא בכתובי המר"י שהוא ר"ת אתר"ג : ואם על כבוד תולדותיו חס · מלתא אחריתא היא כך פי' היפ"ת ולפי' היפ"ת פירושו הכי על כבודו כבוד הקב"ה ומלתא באנפי נפשיה והיא כשגגה היוצאה מן השליט שאין הפי' כך רק ה"פ שכל זה הוא דברי ר"ע ונותן ראיה לדבריו שלא גילה הקב"ה את האילן לשום אדם לפי שהוא ק"ו ומה על כבוד תולדותיו חס פי' על תולדותיו של אדה"ר חס ולוה להרוג את הבהמה על כבודו של אדה"ר שהוא יציר כפו של הקב"ה עאכ"ו ולפיכך לא גילה את האילן לשום אדם ודוק היטב :

פניו ותשלחהו · [א] תוקף שנתן הקב"ה לאדם הראשון · לנצח לעולם היה · ויהלך · כיון שהניח דעתו של הקב"ה והלך אחר דעתו של נחש משנה פניו ותשלחהו · רבי סימון אמר (שם יב) עמו חכמה וגבורה · בשעה שהיה (א) מושלם לבוראו ד' ראשי נהרות היה פותק במגרופית אחת ואלו הן ד' ראשי נהרות ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וגו': ב שם האחד פישון שהוא (ב) מגדל פשתן ומימיו מהלכין בשופי · הוא הסובב את כל ארץ החוילה · עדיין לא היתה חוילה ואת אומר הוא הסובב · אתמהא · אלא (ישעיה מ"ו) מגיד מראשית אחרית · אשר שם הזהב · (ג) זהב וודאי: [ב] וזהב הארץ ההיא טוב · אמר רבי יצחק טובוי דהוא בביתיה טובוי דהוא בלוויתי · א"ר אבהו טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו · אדם פורט זהוב אחד · והוא מוציא ממנו כמה יציאות · אמר ריש לקיש [ג] לא היה העולם ראוי להשתמש בזהב · ולמה נברא בשביל בית המקדש שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב · היך מה דאת אמר (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון: שם הבדולח ואבן השוהם · אמר רבי איבו את סבור כבדולח הזה של פטמים · יגיד עליו ריעו ועינו כעין הבדולח · מה זה אבן טובה · אף זה אבן טובה: ג ושם הנהר השני גיחון וגו' · [ד] עדיין לא עמד כוש · והוא אומר את כל ארץ כוש · אתמהא · אלא מגיד מראשית אחרית: (א) ושם הנהר חדקל (ב) שהוא חד · (ג) (ד) פרת אוותינטין של נהרות: [ה] רבי חנינא בר אמי בשם רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר · (ה) אובל אוותינטין של נהרות · והכתיב (דניאל ו) ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל · אלא לפי שדניאל ראה ב' חלומות אחד בחדקל (ז) ואחד באובל · וחדקל גדול מאובל · לפיכך הוא קורא אותו גדול · והלא הוא בברייתו

מסורת המדרש א לקמן פרשה כ"א · ילקוט איוב רמז תתקי"ו · ב ילקוט כאן רמז כ"א · ג שמות רבה פרשה ל"ה · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ד עיין כתובות דף י' · ה ילקוט כאן רמז כ"א כל הענין:

חדושי הרש"ש

(א) ושם הנהר השלישי חדקל כו' כצ"ל: (ב) שהוא חד הוא. ההולך קדמת אשור ועדיין לא עמד אשור אלא מגיד מראשית אחרית כצ"ל וכ"ה במקצת דפוסים · עיין כתובות יו"ד ע"ב דלא מוכח הש"ס דכתיב קרא לעתיד אלא מזה וע"ש בתוס' ורש"י בפי' התורה לא הזכיר רק כוש ואשור והשמיט חוילה וכבר תמה עליו המהרש"א בח"א שם: (ג) פרת אוותינטין של ד' נהרות דכתיב עד הנהר הגדול נהר פרת כ"ה בילקוט וכצ"ל: (ד) ואחד באובל · שם ח' ואני הייתי על אובל אולי · אמנם לפי הפשט אובל ויובל אינם שמות עצמיים רק שמות כוללים לנהרות כדכתיב יבלי מים (ישעיה ל' · מ"ד) וכן אובל

חדושי הרד"ל

(א) מושלם לבוראו ד' ראשי נהרות כו' · בא לפרש מה דאמר לעיל תתקפהו כו' תוקף שנתן · דתוקף זה היינו גבורתו · שהיה פותק ד' ראשי נהרות בפעם א' · וכ"ל הא דפותק ד' ראשי נהרות דמייא בקרא דלבתריה באיוב שם הן יעצור במים וגו' וישלחם וגו': (ב) מגדל פשתן וגו' · שפישון הוא נהר מצרים שהן עובדי פשתים שריקות (ישעיה י"ט): (ג) זהב ודאי · משום דלהלן דריש הזהב על ד"א לכן קאמר כאן הזהב ודאי כפשוטו: (ד) והנהר הרביעי הוא פרת · אוותינטין של נהרות כצ"ל · ודמפרש הוא פרת דמעיקרא כדאמרינן בבכורות (נ"ה) ועיין באדרת אליהו להגר"א ז"ל: (ה) אובל אותנטין ·

מתנות כהונה

פרשה טז לעולם היה · היה ראוי להיות כן לעולם באותו תוקף: מושלם · שלם ולדיק עם הקב"ה: פותק · פותח לכן פתח שיזובו מימיהן · כד"א פ"ק דשבת פותקין מים לגינה · או י"ל שבמגרפה אחת סתם כל ד' ראשי נהרות כדאמר קלא פסק ביה: במגרופת · פאל"א בלע"ז ודייק מדכתיב גבורה: בשופי · שהולך בלאט ובנחת: מגיד מראשית כו' · כלומר הפסוק מדבר על העתיד: זהב ודאי · מבורר ומזוקק ודייק מדכתיב הזהב ועיין עוד בב"ר פ' ל"ו: טובים כו' · פירש"י טובתו הוא בבית שיכול לקנות בו מה שירצה וטובתו בלכתו בדרך הוא לוייתו שלו שבכ"מ יכול למכרו ועיין עוד מזה בב"ר פל"ה: של פטמין · מפטמי קטרת מיני סמים לרפואה ופותקין בו דבר הנקרא בדולח ואינו אבן טובה: וה"ג בילקוט יגיד עליו ריעו מה זה וכו' · ריעו הוא אבן השוהם מה זה אבן טובה כו': חדקל · נוטריקון חד בקולו שהוא הולך ורועש בקול וע"ש כך נקרא גיחון שהוא הולך ומנגח כמו כי יגח כן פירש"י בחומש וגרם שהוא חד וקל: אוותינטין · עיקר ומובחר שבכל הנהרות ודייק מדכתיב הוא פרת: אובל · הוא יובל ופירש"י בפ' מעשר בהמה ובען החיים משתעי קרא ועץ חיים בג"ע הוא ר"ל קרא דועל יובל ישלח שרשיו: הוא חדקל · פירש"י וקשיא בין למ"ד אובל גדול בין למ"ד פרת גדול ומשני לפי שחדקל גדול מאובל קרא אותו גדול אבל לעולם פרת גדול משניהם ע"כ וקשיא לי מאי משני ביה למ"ד אובל גדול ולפיכך נראה ישרה גירסת הילקוט בפ' זו ובספר דניאל שגרם וחדקל נראה גדול מאובל כו' · ופירושו מראה החזון שהיה על חדקל היתה גדולה מהמראה שהיתה על נהר אובל לפיכך קראוהו גדול אבל לעולם אובל גדול משניהם למ"ד אובל אוותינטיא של נהרות · ועוד נוכל לומר שר' חנינא סבר שנהר פרת נקרא יובל כמו שסבר ר"מ בפרק מעשר בהמה ואז עולה הכל אחד · ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי אבל מה אעשה ורש"י לא פירש כן: והלא היה כו' ·

רש"י

פרשה טז מהלכין בשופי · בנחת ס"א: הזהב · משמע הזהב טוב ובחון מדלא כתיב אשר שם זהב: טובי דהיא בביתא · טובי דהיא בביתא טוב היא בבית להניחו למכרו ולקנות מדמיו כדי סיפוקו ואם היה הולך בדרך ויש עמו זהב לווי טוב הוא לו שבכל מקום שילך יכול למכרו ולהספיק מדמיו ובמקום מועט יכול להטמינו: בדולח של פטמין · שפותקין הימנו לרפואה: יגיד עליו ריעו · דכתיב בתריה ואבן השהם מה זו אבן טובה שהיא אחת משתים עשרה אבנים הנזכרים בעשיית אפוד: שהוא חד · בקולו · קולנו הוא משאר נהרות כני"ס בלע"ז ע"כ: פרת אוותינטין של נהרות · גדולות שבכל הנהרות כרבי חנינא אמר גילירי רבי לוי אמר אובל אוותינטין וכו': והא כתיב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל · וקשיא בין למאן דאמר פרת גדול מכולן בין למ"ד אובל גדול מכולן ואמר פרת גדול הוא לפי שדניאל ראה שני חלומות אחד בחדקל ואחד באובל וחדקל גדול מאובל והא דקראו גדול שגדול מאובל הא פרת גדול משניהם מאי שנא בבריאת עולם לא קרא נהר פרת גדול והכי אמרין עד הנהר הגדול נהר פרת והשיב כיון שעלה והקיף את ארץ ישראל דכתיב ביה כי מי גוי גדול לכך נקרא שמו גדול משל הדיוט אומרין עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחו לך · ס"א: אוונתינטין · לשון איתן חזק ותבירו מצאתי בפסיקתא פרשת כי תשא אמר משה לפני הקב"ה משבעים אומות אותנטיית שיש לך לעולמך אין אתה מבים אלא על ישראל: והא כתיב

פירוש מהרז"ו

ועיין שמ"ר פר' ל"ב: עמו חכמה וגבורה · דורש פסוק זה על אדם ממ"ש שם עמו חכמה וגבורה · לו עצה ותבונה הן יהרוס ולא יבנה וגו' · הן יעצור במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ · עמו עוז ותושיה לו שוגג ומשגה · דורש וישלחם כמ"ש לעיל וישלחהו שמדבר כאן משלוחו מג"ע אותו ואשתו עפ"י גז"ש הנ"ל · עמו החכמה וגבורה לו עצה ותבונה · הן יהרוס כמ"ש לעיל ריש פר' י"ד ואיש תרומות יהרסנה ע"ש · ומה היתה גבורתו ומפרש · הן יעצור במים שמתחלה היה פותק במגרופית אחת הוא כמו ען מתוקן לסתום אמת המים שבגינה שיתקבלו המים וימלאו את הגינה ובזה משקה כל הגינה ואח"כ פותח · זה היה כשהיה מושלם לבוראו · אך אח"כ וישלחם ויהפכו ארץ כששלחם מג"ע · הפכו את הארץ שנתקללה הארץ בעבורם כמ"ש ארורה האדמה בעבורך · ואלו הן ד' ראשי נהרות וגו' כמפורש פישון וגיחון וחידקל ופרת: ב מגדל פשתן · עפ"י מדת ממעל ומימיו מהלכין בשופי ברבוי מלא וגדוש · או שהוא מלשון וילך שפי בנחת: עדיין לא היתה חוילה · אף שיתכן לומר שמשה בשעה שכתב התורה כבר היתה חוילה וכל הערים · אלא שדעת חז"ל שספר בראשית היה כתוב כבר · כמ"ש שמ"ר סוף פר' ה' שאמר משה נטלתי ספר בראשית הרי שכבר היה נשלם וכמ"ש מכילתא יתרו · ויקח ספר הברית זה ספר בראשית: שם הזהב וודאי · כפשוטו ואין צריך לדרוש בזה · וכדלקמן: א"ר יצחק טובוי וכו' · פי' שכאן צריך לדרוש שאיננו כפשוטו · שאמר וזהב הארץ ההיא טוב · וכי זהב של ארץ אחרת אינו טוב והלא יש כמה וכמה ארצות שיש שם זהב טוב גם כל זהב טוב הוא ותלוי בצירוף שמצרפין אותו ועושין אותו טוב · ועוד שהיל"ל אשר שם זהב טוב על כן דרש דה"פ · וזהב הארץ ההיא טוב · פי' שמה שנתן הקב"ה זהב לארץ הוא טובה גדולה הן בבית שאין צריך מקום גדול ויוכל לשמרו · וגם בלווייתא בדרך הוא טוב שיכול לישא אותו עמו · וכשפורט אחד מסתפק ממנו הרבה · וזהו ההיא טוב שראוי לקרותו טובה על דרך מ"ש ושמה אמר היא היתה יפ"ת · וריש לקיש דורש גז"ש על בית המקדש · ועיין כל זה יומא דף ע"ד · ירושלמי יומא פרק ד' · ושמ"ר פר' ל"ה סימן א' במ"ר פר' י"ב סימן ד' מדרש תהלים ק"ד: כבדולח הזה של פטמים · ל"ל בס"ד דכצ"ל · ועינו כעין הבדולח א"ר איבו את סבור כבדולח הזה של פטמים · יגיד עליו רעו שם הבדולח ואבן השוהם מה זה אבן טובה אף זו אבן טובה · ופירושו שאצל המן כתוב ועינו כעין הבדולח · והייתי יכולים לטעות שפירושו כבדולח הזה של פטמים · והביא ראיה מכאן מ"ש שם הבדולח ואבן השוהם · מה שוהם אבן טובה אף בדולח אבן טובה · ומה בדולח זה אבן טוב · אף בדולח דשם אבן טובה · ובספרי יליף ג"כ מ"ש אצל המן ועינו כעין הבדולח ממ"ש כאן שם הבדולח אבן השוהם · הובא בילקוט בהעלותך בקיצור והמן כזרע גד הוא וכן הוא אומר · וזהב הארץ ההיא טוב · ולכאורה הוא פליאה · אך פשוט הוא שכוונת הילקוט על סוף הפסוקים וכמו שכתבתי · וז"ל הספרי פרשת בהעלותך פיסקא פ"ח · והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדולח · כענין שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב · שם הבדולח ואבן השוהם אלא שהילקוט קיצר · גם יתכן לכוון דברי המדרש באופן זה שם הבדולח ואבן השוהם א"ר איבו את סבור כבדולח הזה של פטמים · יגיד עליו רעו פי' מ"ש ואבן השוהם · שהייתי יכול לטעות שמ"ש שם הבדולח היינו של סימני הפטמים ע"ז השיב יגיד עליו רעו מ"ש ואבן השוהם מה שוהם אבן טובה אף בדולח אינו של פטמים אלא אבן טובה · ואח"כ הביא עוד שגם מ"ש אצל המן ועינו כעין הבדולח הוא ג"כ אבן טוב ויליף מכאן וכמ"ש בספרי מה זה היינו כאן אבן טובה וכצ"ל שהוא סמוך אצל אבן השוהם אף כאן ג"כ אבן טובה: ג ושם הנהר השני גיחון · הוא הסובב את כל ארץ כוש: שהוא חד · פירוש שהולך במרוצה דרדיפי מיא כחרב חדה שחותך במרוצה וצ"ל שחד וקל כמ"ש לקמן בסימן ד': פרת אוותינטין · דורש מ"ש והנהר הרביעי הוא פרת שתיבת הוא מיותר · ודורש הוא הגדול הידוע וכמ"ש בכורות דף נ"ה · הוא פרת דמעיקרא · היינו מ"ש ונהר יוצא מעדן כולל כל ד' נהרות: אובל אוותינטין · כוונת המדרש למ"ש לעיל פר' ט"ו סימן ו' ובירושלמי ריש ברכות ומדרש תהלים מזמור א' עץ חיים מהלך ת"ק שנה וכל מימי בראשית מתפלגין מתחתיו שנא' והיה כעץ שתול על פלגי מים · ובפסוק זה אינו מפורש שמם של פלגי מים · ומפורש בירמיה והיה כעץ שתול על פלגי מים ועל יובל ישלח שרשיו · ושני הפסוקים מדברים משכר הצדיקים · ועניינם אחד ומה שחסר בפסוק תהלים גילה בירמיה י"ז עפ"י מדה י"ז ודעת המדרש שעל כן הוא גדול מכל הנהרות · ובדניאל ח' ג' נקרא אובל · והכל ענין אחד וכן הוא בבכורות נ"ה מפסוק של ירמיה ועיין בהגהות הרד"ל כאן ועיין ויק"ר סוף פר' כ"ב ושמו יובל: ראה ב' חלומות · פירושו כמ"ש במ"כ בשם הילקוט על שהחלום שראה בחדקל היה גדול שמאחר שלמדנו כצ"ל שיובל כל מימי בראשית מתפלגין מתחתיו א"כ הוא גדול מהכל ומ"ש אובל הוא יובל על כרחך שמ"ש חדקל הוא הגדול ולא אובל הם ב' כתובים מכחישים · והכריע עפ"י מדת אא"ע לגדול ת"ע למראה שראה עליו שהי' גדול יותר שבמראה הזאת שעל חדקל ראה כל מה שיקרא עד אחרית קץ · וגם הקץ גילה לו וע"כ נקרא מראה זאת גדולה: והלא בברייתו של עולם · זה ראיה למ"ד שאובל גדול שאם

יפה תואר

תוקף שנתן הקב"ה לאדה"ר כו' · ולפ"ז נמשך הכתוב למה שלפניו דכתיב ואולם הר נופל יבול וגו' כי אין דבר נצחי וקיים בעולם · ואח"ז אומר ותקות אנוש האבדת גם תקות אנוש תאבד ולא תקום לעד · וז"ש תתקפהו לנצח אתה נתת לו תוקף ועוז כי לנצח יעמוד עוזו ותקפו · ויהלך וגם שתוקף הזה הלך ממנו בחטאו כי הלך אחרי דעתו של נחש: עמו חכמה וגבורה כו' · ונמשך על הכתוב שלפניו דכתיב ורוח כל בשר איש · האיש אשר לפניו היה לו חכמה וגבורה בשעה שהיה מושלם ולבו שלם עם בוראו נאים הזה הן יהרוס ולא יבנה · הרס הקב"ה מגלרי חייו אשר לא יבנה עוד · יסגור על איש סגר לפניו דלתי ג"ע ולא יפתח עוד · אבל הכתוב עמו עוז ותושיה ושאר הכתובים ע"כ קאי על הקב"ה: לא היה העולם ראוי כו' עמ"ש בפ' ע"ו סי' א' גבי ארז דנאמר ג"כ בלשון זה: ועינו כעין הבדולח · ומדכתיב בס"א שידעה דרים שהוא אבן טובה וכמו שדרשו בפ' גיד הנשה הירך המיומנת שבירך: עדיין לא עמד כוש כו' · זה הוא מדרך המדרש לשנות הדברים אף כי כבר השיב תשובה א על חוילה: אובל אוותינטין של נהרות · ומוכיח זה מדלא כתיב על נהר אובל · משמע דהיה ידוע ותשוב בשמו לבד

משנת דרבי אליעזר

יגיד עליו ריעו ועינו כעין הבדולח · פירוש שגם ע"כ פירושו אבן טוב שמספר מעלת המן שהוא נחמד למראה שמזהיר ומבהיק כמו אבן הבדולח שהוא אבן ושמו קריסטאל וז"א ועינו פירוש מראה

ידי משה

ר"ש אומר עמו חכמה וגבורה וגו' · פסוק הוא באיוב ומדבר באדה"ר דלעיל מיניה כתיב בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ודרשו חז"ל על אדה"ר ולזה דרשו הפסוק זה שלאחריו גם כן על אדם הראשון שהיה גבור ומה היה גבורתו שהיה פותק ד' נהרות פי' שהיה שולט ד' נהרות בפעם א' להשקות את הגן:

זהב ודאי · פירש כמשמעו ולא לשום דרש משא"כ וזהב הארץ ההיא טוב לדרשה אתיא כמו שאמר ר"י: טבא בלוויתי · פי' שטוב היא מפני אחריות הדרך ומשא הדרך כצ"ל ודלא כפי' מ"כ: ה"ג יגיד עליו ריעו דכתיב ואבן השוהם מה זה אבן טובה ולא גרסינן ועינו כעין הבדולח כי מאי אולמא הא מהא אבל אנו אין לנו לקיים אלא גירסת הספר וכ"ל דס"ל דבודאי יגיד עליו ריעו רק דילמא אדרבא כיון דכתיב אבן גבי שוהם וגבי לא כתיב אבן ש"מ שלאו אבן טוב הוא ע"כ הוכרח להביא הפסוק ועינו כעין הבדולח ושם אין לו ריע והכתוב לא בא לספר אלא לפרש והיאך ידעינן פי' אלא ודאי שאין לבדולח שם לווי כמו שאר אבנים טובים שנקראים אבן השוהם ומש"ה אין כאן דקדוק למה כתיב גבי שוהם אבן וגבי בדולח לא כתיב אבן כי אין שייך גבי בדולח אבן ונמצא הוא כך שאפילו גבי אבן טוב הנקרא בדולח אין לקרותו אבן הבדולח מסתברא מה שאמר אשר שם הבדולח הוא אבן טוב מדכתיב גבי אבן השוהם ודבר שלמד מענינו הוא שנתן הכתוב סי' שאם גדולים אבנים טובות דאינו הוא של פטמים ואינו אבן טוב למה הוצרך הכתוב ליתן שני סימנים או למה כתוב הגרוע קודם · אך נראה לנו לייש' שמא בדולח האמור גבי מן הוא של פטמים אך מכיון דכאן הוא אבן טוב הרי זה בא ללמד ונמצא למד כמה מצינו ודוק: והכתיב ואני הייתי כו' נ"ל דס"ם מה שאמר והלא בברייתו של עולם אין זה לשון קושיא אלא שהתרגן מביא ראיה לדבריו וה"ק והא כתיב ואני הייתי על יד הנהר הגדול חדקל וקשה

של עולם אינו קורא אותו גדול · (ה) אלא שעלה והקיף את כל א"י · דכתיב ביה (דברים ד) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים · א משל הדיוט אומר עבדא דמלכא מלכא · הדבק לשיחין וישחון לך · רב אמר לחייא בריה בנה לי בית בא"י · א"ל להיכן א"ל אעברת נהרא בנה · שמואל אמר עד מקום שהנהר מהלך · שם היא א"י · ואי זו זו תרבקנה · רבי יהודה ורבי הונא · רבי יודן אמר הוא פרת והוא נהר כבר · פרת שפרה ורבה עד שעוברין אותו בספינות · ב פרת שמימיו פרין ורבין (ו) פרת שמפרש והולך עד שכלה במגריפה · כבר שמימיו כלין · כבר שפירותיו גסין ואינן יורדין בבברה · רבי הונא אמר כבר בפני עצמו · פרת בפני עצמו · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר ג אומרים לפרת למה אין קולך הולך · אמר להם איני צריך · מעשי מודיעים אותי · אדם נוטע (ז) בי נטיעה והיא עושה לשלשים יום · זורע בי ירק והיא עומדת לג' ימים · אומרים לחדקל · למה קולך הולך · אמר להם הלואי נשמע קולי ונראה · אומרים לאילני מאכל · למה אין קולכם הולך · אמרו להם אין אנו צריכין פירותינו מעידין עלינו · אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך אמרו להם הלואי נשמע קולינו ונראה · א"ר הונא לא משום הטעם הזה אלא אילני מאכל על ידי שהן כבדים בפירותיהם לפיכך אין קולן הולך · אבל אילני סרק על ידי שהן קלים בפירותיהם קולן הולך · הה"ד (ישעיה ז) וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני וגו' : ד ד אמר רבי תנחום בשם רבי יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להשקות כוס תרעלה לאומות ממקום שהדין יוצא מאי טעמא ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד · והיה לד' נהרים אין כתיב כאן אלא לד' ראשים · אלו ד' גליות כנגד ד' ראשים · שם הא' פישון זו בבל · על שם (חבקוק א) ופשו פרשיו · הוא הסובב את כל ארץ החוילה שעלה והקיף את כל ארץ ישראל דכתיב ביה (תהלים מג) הוחילי לאלהים כי עוד אודנו · אשר שם הזהב אלו דברי תורה · שהן נחמדין מזהב ומפז רב · וזהב הארץ ההיא טוב · מלמד שאין תורה כתורת א"י ולא חכמה כחכמת א"י · שם הבדולח ואבן השוהם וגו' · מקרא משנה ותלמוד ותוספתא ואגדה · ושם הנהר השני גיחון · זו מדי ה שהיה המן שף עמה כנחש · על שם (ח) על גחונך תלך · חדקל זו יון שהיתה קלה וחדה בגזירותיה · שהיתה אומרת לישראל · כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל · א"ר הונא בשלשה דברים קדמה מלכות יון למלכות הרשעה · (ט) בנימוסין ובפנקיסין ובלשון · ר' הונא בשם ר' אחא אמר כל המלכיות נקראו על שם אשור · ע"ש שהם מתעשרות מישראל · א"ר יוסי בר חנינא כל המלכיות נקראו על שם נינוה · על שם שהם מתנאות מישראל · אמר רבי יוסי בר רבי חלפתא כל

מסורת המדרש א שבועות דף מ"ז · ספרי דברים פיסקא ו' · ילקוט דברים רמז פת"ל · ב ברכות דף נ"ט · בכורות דף כ"ה · ספרי דברים פסקא ו' · ילקוט שם רמז תת"א · ג קהלת רבה פרשה י' פסוק י"א · ילקוט ישעיה רמז רע"ו · ד ילקוט כאן רמז כ"ב · ה אסתר רבה פ' א' · ו לעיל פ' כ' וש"נ :

חדושי הרד"ל

נ"ל דכצ"ל יובל · וכדר"ת בבכורות שם · ומשום שלהלן נזכר אובל טעו המעתיקים ג"כ כאן ועיין בספרי פ' עקב פסקא ל"ח ובפי' ז"א שם : (ו) פרת שמפרש והולך · כבר שמימיו כלין עד שכלה במגריפה · כבר שפירותיו גסין כצ"ל : (ז) בי נטיעה · בקס"ר פ"י הגי' בנטיעה ג"כ לג' ימים וכ"מ לדינא : (ח) על גחונך תלך · הוא הסובב את כל ארץ כוש ע"ש המולך מהודו ועד כוש כ"ה בילקוט ובויק"ר פ' י"ג כצ"ל : (ט) בנימוסין ובפנקיסין · גי' הערוך ערך נווס וערך פניקס בנווסין פי' בהנהגת ספינות ובפנקסין

חדושי הרש"ש

אולי משמע דשמו הע‍למי הוא אולי : (ה) אלא שעלה כו' · המ"כ פי' שהוא תירוץ · ויותר נראה שהוא מהקושיא לדחות ראייתו מהא דעד הנהר הגדול כו' וכגי' הילקוט שהבאתי לעיל · וכ"כ מפירש"י שם : (ו) פרת שמפרש והולך

רש"י

כתיב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל ואת אמרת פרת היא אותינטין של נהרות ומהרן לפי שדניאל ראה שני חלומות אחד באובל ואחד בחדקל וחדקל נראה גדול מאובל אבל פרת גדול מכולן ע"כ : רב אמר ליה לחייא בריה בנה לי בארץ ישראל אמר ליה הין א"ל עברת נהרא בני שמואל אמר עד מקום שהנהר מהלך היא ארץ ישראל ואי זה מקום זה תרביקוס : הוא פרת הוא נהר כבר · פרת שמפריד והולך עד שכלה רחבו כמגריפה · כבר שמימיו כלין לגמרי · ובני אדם אומרים כבר היה נהר · ס"א : שהוא פרה ורבה · שמקום שנובע קצר הוא ומשם יפרד ויתפשט עד שעוברים אותו בספינה ונעשה נהר גדול : עד שכלה רחבו במגריפה · שיכולין לסותמו במגריפה אחת מרוב קוטנו : פרת · לשון אוכלא דאפרת הוא ע"כ : ונהר יוצא מעדן · ממקום שהעדן יוצא : פישון · זה בבל : נגסא · קורטא · קיטע · פוסכא : הוא הסובב את כל ארץ החוילה · שעולה ומקיף את כל ארץ ישראל דכתיב ביה הוחילי לאלהים : קדמת אשור · אמר רב הונא בשלשה דברים קדמה מלכות יון למלכות הרשעה בנימוסין ובפנקסין ובלשון : דכתיב ביה הוחילי לאלהים · שמיחלת להקב"ה : שהיה המן הרשע · שהיה מזרע עמלק שף עמה כנחש שנתחבר עם אחשורוש לפורענותן של ישראל ונחש נקרא גיחון על שם על גחונך תלך ועל זה יסד הפייט גחון גח מבין עכסים (יוצר לפרשת זכור) : בנימוסין · בגזרות בחוקות הגוים מתרגמין בנימוסי עממיא : בפנקסין · בשטרות שכל משא ומתנם והלואתם שעושים ביניהם כותבין בשטר : ובלשון · שיש להם לשון כנגד עמו : גרמידא · בלע"ז הכי כתיב בספרים : רבי הונא בשם רבי אחא כל המלכיות הנקראו לשם אשור על שם שהן מתעשרות מישראל · כך הוא העיקר כמו שמצאתי בויקרא רבה אבל מה דגרסינן רבי הונא בשם רבי אחא כל המלכיות נקראו לשם שיבוש הוא וכן פירושו כל אותן מלכיות שנקרא באותו מקום שיש להם לשם אשור לא נקראו כך אלא על שם שמתעשרות מישראל

מתנות כהונה

למ"ד פרת גדול ה"ל לקרותו גדול בברייתו של עולם כשחשב הנהרות כולן והשיב כיון שעלה והקיף כו' ולפיכך כשהגביל הקב"ה א"י לאברהם בברית בין הבתרים קרא אותו גדול : [דכתיב ביה כי מי גרסי'] : הדבק לשיחון כו' · פירש הערוך הדבק עצמך לאיש חס ויחס לך גם אתה · מלשון גומה אם שחוה ובב"מ מביא רש"י לשחוור כו' ופירש רש"י הדבק לשר וקצין שקורין שחוור : וישחון לך · ישתחוו לפניך הבריות כד"א שחי ונעבורה : אעברת נהרא בנה · מיד כשתעברת הנהר בנה שמה שהיא א"י ובערוך גרס ואני · [וה"ג בס' יוחסין] : תרבקנה : שם מקום : נהר כבר · שם נהר ביחזקאל שמימיו פרין ורבין הזרעים כדלקמן : ה"ג רש"י ז"ל פרת שמפרד והולך כו' פי' שכלה רחבו עד שסותמין אותו במגריפה אחת של עפר ונראה שברא‍שו כך הוא קצר כמו שאמר למעלה ומשם מרחיב והולך : שמימיו כלין ואומר אדם כבר היו המים ועכשיו עברו והלכו להם : שאינם יורדין בבברה · וע"כ נקרא כבר על שנאמר בכברה : אין קולך הולך · והומה וסוער : ה"ג בילקוט הלואי אשמיע קולי ואראה · פירוש ואהיה נראה : שקלין בפירותיהן · אפילו אותן אילני סרק שיש להן פירות מה קלין וקטנים הם : ממקום שהדין כו' · מעדן נוטריקון ממקום הדין : דכתיב בהו גרסינן : שף עמה · עם אומתו היה שף ומסתיר סודות על ישראל כנחש ומלת גיחון דייק כד"א על גחונך תלך · [ובויק"ר פל"ד הגי' בע"א קלה] : קדמה מלכות יון · לפני מלכות אדום : בנימוסין · פירש"י כחוקת הגוים מתרגמינן בנימוסי עממיא · ולי היה נראה על דרך שאמרו בפ"ק דעבודת כוכבים שאין מעמידין מלך בן מלך וזהו בלי חוק ונימוס ישר שהרי התורה צוה שאם בן כהן גדול ראוי להיות כהן גדול הוא קודם לכל אדם וכן בן מלך המלכות נופל לו בירושה ועוד דהתם אמרינן על ידי שאלה מוקמינן מלך בן מלך הרי שאין להם נימוס קבוע : ובפנקסין · ר"ל שאין להם כתב וכן לשון ופירש"י בעבודת כוכבים כתב ולשון של רומים מן אומה אחרת בא להם אחרים תקנו להם ספריהם וע"ש בתוספות : על שם אשור ·

כתב רש"י ז"ל וז"ל הגירסא שלפניו מוטעת וה"ג [כל] מלכיות שנקראו ע"ש אשור ופירש כל מקום שתמצא מלכות הנקרא בשם אשור הטעם ע"ש שהם מתעשרות מישראל וכן ע"ש נינוה

יפה תואר

לנהר : הוא פרת והוא נהר כבר · אע"ג דפרת מקיף את א"י כדלעיל וכבר הוא כחו"ל · אפשר לומר כי מצד האחר הוא פונה לחו"ל : עד שכלה במגריפה · שהוא קטן כשיעור מגריפה · ובילקוט גרים עד שהוא כלה ופוסקין אותו במגריפה · ופי' שפותחין אותו להמשיכו עוד · ומ"ש שמימיו פרין ורבין ע' בזה בבכורות פרק תשיעי : אומרים לפרת כו' · פי' אם ישב אדם אצל אלו הנהרות ויסים על לבו מדוע מי ספרת אינם הומים וסוערים ומי חדקל בשאון ילכו · אז ישיב לנפשו כי המהולל במעשיו לא ירון ולא יזעק · כי מעשיו יגידו תהלתו · ורק הנעור וריק אשר לא יחפוץ בתבונה כי אם בהתגלות לבו ישמיע בחוץ קולו להתהלל במתת שקר · וזה מוסר השכל כי טוב לאדם לשבת שקט בביתו ולהגות בתורה ובחכמה · ולא לרוץ בחוצות ולהתפאר בשאתו ויתרונו אשר הוא שמה : ממקום שהדין יוצא כו' פי' מעמק יהושפט דכתיב והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם · משם תצא מהר גם הפורענות כדאיתא במכילתא גבו וה' הולך לפניהם יומם ודריש ונהר זה כוס התרעלה · יצא מעדן יצא ממקום הדין להשקות את הגן זה כל העולם ומשם יפרד והיה לפורענות לד' ראשים : שעלה והקיף כו' · כיון דא"י גבוהה מכל הארצות לכן אמר בלשון שעלה · [וע"ע בביאור הרי"פ · וימנו לך דברי היפ"ת אשר החסרנו פה] : שאין תורה כתורת א"י · כי אוירא דא"י מחכים · וכן איתא בב"מ בגמ' כי בני א"י היו חכמי מחכמי

פירוש מהרז"ו

שאם היה פרת גדול מהכל מאחר שנזכר בברייתו של עולם היה לו להזכיר שהוא הגדול מכל אלו אלא שלכן קרא אותו גדול על שהקיף ארץ ישראל שהטעם שבה נקרא גדול ולא בעבור שהוא עצמו גדול וזה עפ"י מדה כ' כל"ל אצל חדקל : הדבק לשיחון · ברים ספרי הגירסא הדבק לשחוור · ועי' שבועות מ"ז ובערוך ערך שחן א' : עברת נהרא בנה · עיין ערוך ערך ואני ועיין מ"כ וכוונת רב על רוחב הנהר · וכוונת שמואל על אורך הנהר : הוא פרת והוא נהר כבר · שהרי פרת נקרא נהרות בבל · וכמ"ש במדרש תהלים קל"ז שמ"ש על נהרות בבל הוא פרת וכתוב ברים יחזקאל בארץ כשדים על נהר כבר · וכשדים הוא בבל · וכמו שכשדים הוא בבל · כך כבר הוא פרת והכל אחד : שפרה ורבה · שבתחלתו אינו רחב ואח"כ מתרחב · ועי' כל זה ספרי ריש דברים : שמפרש והולך · פי' שמתפרש לנהרות קטנות לגדדים עד שנאמר הנהר עצמו קצר עד שכלה במגריפה וכמ"ש הגירסא שם שכלה במגרפה לגרפו פירשו שקצר כל כך עד שיכולים לנקותו במגריפה כמו שמנקין אמת המים הקצר : כבר בפני עצמו · וע"כ אמר נהרות בבל שני נהרות : לשלשים יום · בספרי ובילקוט שם הגי' לג' ימים וכמ"ש כאן אצל ירק ואולי הגירסא שבכאן עיקר שהירק גדל במהירות יותר מהנטיעה : הלואי נשמע קולי ונראה · פי' הלואי שיפנו אלי על ידי סערת קולי כי אין מעשי מגליחין : כבדי' מפירותיהן · ואין הרוח שולט בהם כ"כ · ואין משמיעין קולם · ואילני סרק קלים והרוח שולט בהם · וע"כ כתוב כנוע עצי יער מפני רוח על שהם קלים : ד עתיד הקב"ה · ויק"ר פר' י"ג סימן ה' כל הענין : מעדן להשקות · מאחר שדורש לד' ראשים על ד' אומות עובדי כוכבים שהיו תחלה אלף הרביעי · א"כ ההשקאה אינו כפשוטו אלא משל · וכן מעדן אינו כפשוטו אלא נוטריקון מקום דין · ואינו מוציא הענין מפשוטו אלא שדורש שיבא תיבת ראשים כפי הוראתו על ראשים שמשלו בעולם מעובדי כוכבים הנ"ל שכבר עברו מן העולם · ודורש כל הענין עפ"י מדה כ' אא"ע לנהרות שא"כ הי"ל לד' נהרות ת"ע לראשים שהעדן יפרד לארבעה ראשים · ואחר הדרשה עפ"י מדה כ' הנ"ל ועפ"י מדת ממעל ונוטריקון : ופשו פרשיו · בבבל כתיב ובבל הוא כשדים כמ"ש שם בענין · הנני מקים את הכשדים : אלו דברי תורה · שהתורה גלה לבבל עם החרש והמסגר עם יכני' המלך : שאין תורה כתורת · כמ"ש מלכה ושריה וכו' : ולא חכמה כחכמת וכו' · כמ"ש רבתי בדעות ברים מדרש איכה : מקרא משנה · שנקראו פנינים כמ"ש יקרה היא מפנינים · וזהו בדולח ושוהם : גיחון זה מדי · שהמן שדומה לנחש מלשין נמלחם לאבד את ישראל · והנחש הולך על גחון כמ"ש על גחונך תלך והיה שף פי' משפשף ומתחכך במלכות מדי · ומ"ש הסובב את כל ארץ כוש כמ"ש מהודו ועד כוש אצל מדי · ויק"ל פר' י"ג סימן ה' : שהיתה אומרת לישראל · לעיל פר' ב' סימן ד' ע"ש ביאורו : בג' דברים קדמה · לפרש מ"ש ההולך קדמת אשור שאשור הוא הרביעי :

ידי משה

וקשה לתרוייהו · ומשני מה שקרא אותו לחדקל גדול לא היה מטעם גדולתו אלא לפי שראה שני חלומות אחד כמ"ל והוא אובל ואחד בא"י והוא חדקל וקרא לחדקל גדול ע"ש א"י ולא שהוא גדול ממש והדר מפרש והולך דאי לא תימא הכי אלא שהוא גדול ממש והלא בברייתו של עולם לא קרא אותו גדול אלא עכשיו אחר הבריאה עלה והקיף את א"י ומלת עלה דייקא פירש לאחר הבריאה נעקר ממקומו והקיף את א"י ולכן קרא אותו עכשיו גדול מפני חשיבות א"י אבל לעולם פרת או אובל גדולים למר כדאי' ליה ולמר כדאי' ליה כצ"ל לפע"ד : א"ל אעברת נהרא בנה · פי' שמביא ראיה שעד חדקל ממש הוא ח"ל ומביא ראיה שאובל ח"ל ואפשר שבקיאים היו שהיה אובל מצד זה של חדקל שהוא ח"ל וזה ראיה למה שכתבתי לעיל כצ"ל : פרת שמפרש והולך עד שכלה במגריפה · כלומר שממקום שמתחיל הוא קטן עד שסותמין אותו במגריפה אחת ומשם והולך פרה ורבה ולנ"א כבר שמימיו כלים פי' שמים השעמים כלין לפי שבעצמו הוא קטן מתחלתו עד שסותמים אותו במגריפה אחת רק מה שהוא גדול הם מים אחרים והוא שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינה · פרת שפירותיו גסים וזה ג"כ קאי על מה שאמר שמימיו פרים ורבים פי' שהמים שלה פרים ורבים הפירות · אבל הטעם ג' של פרת נכלל בטעם ראשון של כבר שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינות משמע שמתחלתו הוא קטן ולכן מביא לפרת ג' טעמים ולכבר רק ב' טעמים כי השלישי נכלל בו כצ"ל : זו מדי שהיה המן שף · כאן חסר וצ"ל עמיו כנחש וגבי נחש נופל יפה לשון עטיו כמו שאחז"ל כמה פעמים בעטיו של נחש כלומר עצת של נחש פי' שנתן עצה כנחש

משנת דרבי אליעזר

מראה שלו משא"כ בדולה של פעמים שאינו מבהיק ומה מעלה יש למראיתו ושהכתוב משבח בו המן וזהו הפי' פשוט ובתנס נדחק המ"כ וי"מ ועיין מ"ש בפרשת בהעלתך דלפי פירושו שם בפסוק ע"כ קאי אאבן בדולח וע"ז רמזה המסורה והבדולח ב' וסי' אשר שם הבדולח ועינו כעין הבדולח פי' כמו שם אבן טוב כן ג"כ זה וק"ל :

המלכיות נקראו על שם מצרים · על שם שהם מצירות לישראל · והנהר הרביעי הוא פרת זו אדום · פרת שהפירה והצירה לבניו (כ"א לפניו) · פרת שפרה ורבה מברכתו של זקן · פרת שאני עתיד להפרע לה · פרת על שם סופה (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי וגו': ויקח ה' אלהים את האדם וגו' · רבי יהודה ורבי נחמיה · [א] רי"א עילה אותו היך מה דאת אמר (שם יד) ולקחום עמים והביאום וגו' · רבי נחמיה אמר פיתה אותו היך מה דאת אמר (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו' · ויניחהו · ר' יודן ור' ברכיה · רבי יודן אמר הניח לו והגין עליו ועדנו מכל אילני גן עדן · רבי ברכיה אמר להניחו ולהגן עליו ולעדנו מכל אילני ג"ע · ויניחהו נתן לו מצות שבת · כמה דאת אמר (שמות כ) וינח ביום השביעי · לעבדה · ששת ימים תעבוד · ולשמרה (דברים ה) שמור את יום השבת לקדשו: דבר אחר לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר (שמות ג) תעבדון את האלהים · וכתיב (במדבר כח) תשמרו להקריב לי במועדו: ו ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל · ר' לוי אמר [ב] צווהו על שש מצות · ויצו על עבודת כוכבים היך מה דאת אמר (הושע ה) כי הואיל הלך אחרי צו · ה' על ברכת השם · כד"א (ויקרא כד) ונוקב שם ה' · אלהים · אלו הדיינין שנאמר (שמות כב) אלהים לא תקלל · על האדם זו שפיכות דמים שנאמר (בראשית ט) שופך דם האדם · לאמר זה גילוי עריות · שנאמר (ירמיה ג) לאמר הן ישלח איש את אשתו וגו' · מכל עץ הגן אכול

צווהו על הגזל · (י) רבנן פתרין ליה כל עניינא · ויצו ה' אלהים רחמן אני ודיין אני להפרע · (יא) אלהים · אמר לו אלהים אני נהוג בי כאלוה שלא תקללני · כמה דכתיב אלהים לא תקלל · גילוי עריות מנין [ג] ודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא בזכר ולא בבהמה · אכול תאכל · אמר רבי יעקב דכפר חנין (ז) מתי יתכשר לאכילה משתשחט · רמז לו על אבר מן החי · מות תמות · מיתה לאדם מיתה לחוה · מיתה לו מיתה לתולדותיו:

פרשה יז

א ויאמר ה' אלהים לא טוב היות · תנינן [ד] בעשרה מאמרות נברא העולם (א) ואלו הן בראשית · ורוח אלהים מרחפת · ויאמר אלהים יהי אור · ויאמר אלהים יהי רקיע · ויאמר אלהים יקוו המים · ויאמר אלהים תדשא הארץ · ויאמר אלהים יהי מאורות · ויאמר אלהים ישרצו המים · ויאמר אלהים תוצא הארץ · ויאמר אלהים נעשה אדם · מנחם בר יוסי מוציא ורוח אלהים מרחפת · ומביא ויאמר ה' אלהים לא טוב היות האדם · אמר רבי יעקב בן קורשאי מאמר ניתן לרוח בפני עצמה: **ב** לא טוב · תני רבי יעקב כל [ה] שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר · בלא שמחה · בלא ברכה · בלא כפרה · בלא טובה · לא טוב היות האדם לבדו · בלא עזר · אעשה לו עזר כנגדו · בלא שמחה שנאמר (דברים יז) ושמחת אתה וביתך · בלא כפרה · (ויקרא טז) וכפר בעדו ובעד ביתו · בלא ברכה (יחזקאל מד) להניח ברכה אל ביתך · רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי אמר

מסורת המדרש א לעיל פרשה ט"ו וש"נ · ב סנהדרין דף נ"ט · סדר עולם רבא פרק ס' · במדבר רבה פרשה י"ד · פסיקתא דר"כ פסקא י"ב · מדרש משלי פרשה ל"א · עיין תנחומא סדר יתרו סי' ג' · ילקוט כאן רמז כ"ב · ילקוט יתרו רמז רע"ב · ילקוט תהלים רמז תרי"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"ד · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"א · ע"ש כל השינוים · ג ע' סנהדרין דף נ"ח · ד ראש השנה דף ל"ב · מגילה דף כ"א · ה מדרש תהלים מזמור נ"ט · ילקוט כאן רמז כ"ג :

חדושי הרש"ש

וסוף כו' כ"נ דצ"ל וכוא מלשון פורתא שבש"ס ככ"נ דפי' מעט : (ז) משיתכשר לאכילה כ"נ דצ"ל :

חדושי הרד"ל

פי' בבנין היכלות : (י) רבנן פתרין כל עניינא ויצו ה' אלהים כו' · כצ"ל : (יא) אלהים על האדם א"ל אלהים אני נהוג כו' · כצ"ל · ופי' קבל אלהותי עליך האדם : (א) ואלו הן בראשית כו' · פר"א ספ"ג

מתנות כהונה

כו': והצירה לבניו · של הקב"ה: של זקן · יצחק שבירך לעשו משמני הארץ וגו' והיה כאשר תריד ופרקת עלו: שאני עתיד · כלומר הקב"ה כתב בתורתו פרת ע"ש שיפרע ממנה ודרש בו לשון פרעות אויב: פורה · פרת לשון פורה וגו' ומדבר באדום: עילה אותו כו' · הגביה אותו במעלה וכבוד על הכל · ולעיל דרש ויפס וכאן דרש ויקח: ה"ג ולקחום עמים והביאום ועי' מזה בתנחומא בפ' נו שהרבה בראיות: פיתה אותו · ריצה אותו כדי שיכנס לתוכו כדלעיל: הניח לו · לשון הנאה נקודת רוח: הגין עליו וכו' · סיפיה דקרא קדרים ויניחהו בגן עדן בגן דרים להגנה עדן לשון עידון כמשמעו: להניחו כו' · ע"מ כן הניחו שם כדי שיגות שם ויקבל הנאה ועידון אבל לא עלתה לו ואדם ביקר בל ילין ובילקוט לא גרס [האי] דרבי ברכיה: על שש מצות · כל זה בסנהדרין פרק ד' מיתות ולקמן בפ' ואתחנן ולא חשב ז' דאתיא כמ"ד אדם הראשון לא נצטוה על אבר מן החי כדאיתא בירושלמי דעבודת כוכבים פ' השוכר רבי יוסי בר בון בשם רב אדם הראשון שלא הותר לו בשר תאוה לא נצטוה על אבר מן החי בני נח שהותר להם בשר תאוה נצטוו על אבר מן החי וכן הוא בפ' ד' מיתות אע"פ שרבי לוי גופיה אית ליה התם שבע: על הגזל · ובסדר עולם מסיים שנאמר או מכל אשר ישבע עליו לשקר וגו': על הגזל · מכל עץ אכל תאכל לא הורשה לאכול אלא במה שהתרתי לך · [ועיין בירושלמי דע"א פרק השוכר דנפקי ליה דיוקא מהאי קרא מכל עץ הגן אכול תאכל שאסור להנות במה שלא הורשה]: רבנן פתרין כל עניינא כו' · פירש"י כל עניינים דאמרינן לעיל · [ועוד הוסיפו עליהם דרשות אחרות · בירושלמי גרס חברייא שמעו כלהון מן קריין סגיין כו' · פי' מצות שנצטוו עליהן אדם הראשון ובני נח למדו אותם מהרבה פסוקים לא בלבד מכתוב זה מפ' זו וכדמפרש התם באורך וכן י"ל כאן משום דבר הלמד מענינו שכל סוגיא דהכא איתא התם ולמדין מן השוין אע"ג דלא מייתי הכא כל הני דמייתי התם]: מתי יתכשר כו' · דרש כפל לשון אכל תאכל משמע משהות אוכל או תאכלנו לאפוקי אבר מן החי · [בסדר עולם מסיים שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו]: מיתה לחוה · כלומר שלא יאמר האומר למה מתה חוה או הבנים הבאים אחריהם ומפיק ליה מיתורא:

פרשה יז מאמר ניתן לרוח כו' · כלומר בא ולאה שגדול כח הרוח שנכתב עליו מאמר בפני עצמו וסבר כת"ק דמתני': כל השרוי כו' · כל זה ביבמות פרק הבא על יבמתו: אתה וביתך · ודרשו חז"ל אין בית אלא אשתו וכן להניח ברכה אל ביתך כו':

רש"י

מישראל וכן כל מלכיות שנקרא לשם נגוה בלשון הזה בויקרא רבה עד הכליתה: להפרע לה · בסוף לעתיד לבא ישכח זכרם: עילה אותו · מדלא קאמר ויולך ה' אלהים אלא ויקחו לשון עילוי כמה דאת אמר ולקחום עמים (ישעיה י"ד) דמשמע נמי לשון עילוי: פיתה אותו · לקחו בלשון רצויים: צוהו על הגזל · שלכולם נתן לו רשות חוץ לעץ הדעת טוב ורע: ודייק המו"ל מכל עץ הגן אכל תאכל נוהו על הגזל שעכשיו הרשוהו לאכול מכל עץ הגן לפי שהיה אדם יחיד בעולם ואין איש אחר עמו וכל מה שיש בעולם הפקר הוא לפניו ואינו גזל אבל משבאו לעולם דורות הבאים ולקח כל אחד ואחד בעולם חלקו אם היה אוכל מכאן והילך מעצי הגן נחשב עליו כגזל שיש לאחרים חלק בו ומשלהם הוא אוכל: רבנן דרשין ליה · בכל עניינין דאמרינן לעיל ועדיין דורשין היינו דרשה אחרת ויצו ה' אלהים השמר שתתנהג עמי כאלוה: רמז על אבר מן החי · אפשר לומר תאכל מהו אכול תאכל בתחילה עשאהו אוכל ואחר תאכל: ולא עביד סגי נהור · ס"א: נגשא אותו נבוכדנאצר מלך בבל נגוס היה · קורטה בעי קטן · קטיעא מקוטע · פושכא זרת ארכו וזרת רחבו טפח סביב מתרגמינן פושכא סחור סחור:

פירוש מהרז"ו

ה ר' יהודה ור"נ · קחו עמכם דברים עיין לקמן פר' מ' סימן ה' פסוק ואקח שרה שמ"ש בתורת כהנים פרשה צו על פסוק קח את אהרן · והלא במקומות הרבה נאמר למשה לקיחה בבני אדם · שנאמר ולקחת את הלוים · ולקחת אותם · ויקח משה ואהרן את האנשים · מפשיל משה אנשים לאחוריו · אלא אמר לו הקב"ה · קח בדברים שלא יהיה לכם לדאוב עכ"ל · וכן כאן הדקדוק ויקחהו · אלא שלקח אותו בדברים · עיין רש קרח משכם בדברים · וכן לקמן פר' כ' סימן י"ט: ולקחום עמים · עד ס"ד ורדו בנוגשיהם: קחו עמכם דברים · דברי ריצוי: ויניחהו · הנחה שייך בדבר שאינו זז ממקומו כמ"ש אצל צנצנת המן בפרשת בשלח ואצל המטה בפרשת קרח · וכאן לא שייך הנחה · ע"כ דרש מל' מנוחה · ובמה הניח לו בג"ע שהגין עליו ועדנו · ור' ברכיה סובר להניח לו ולעדנו · וצ"ל דפליגי בפלוגתא דר' אמי ורבנן לעיל פרשה י"א סימן ב' וש"נ דר' יודן סובר שלן כבודו עמו · היינו שכל השבת היה בג"ע ושם הגין עליו שלא יחול עליו הקללה בשבת כמ"ש שם ור' ברכיה סובר שלא לן כבודו עמו · והניחו בג"ע על דעת להניח לו ולהגין עליו אך חטא וקלקל ולא היה פנאי לקיים לו זאת: נתן לו מצות שבת · דורש ד"א על תיבת ויניחהו כנ"ל ודורש גז"ש · ומ"ש לעבדה · פירושו מ"ש ששת ימים תעבוד · ולא בשבת · ומ"ש לשמרה · שהשבת ישמור שלא יעשה בו מלאכה · ועיין לעיל פר' י"ג סי' ז' · וכן דורש גז"ש על קרבנות תעבדון את האלהים וסתם עבודה היא קרבנות כמו שאנו אומרין והשב את העבודה · גם מפורש בתורה שאמר משה וגם מקננו ילך עמנו כי ממנו ניקח לעבוד את ה': ו ויצו ה' אלהים · והיה די שיאמר · ויאמר לו מכל עץ הגן כו' · ע"כ דורש תיבות המיותרות · שהרי כבר כתיב ויקח ה' אלהים את האדם · עיין לקמן פרשה כ"ד סימן ה' סנהדרין דף נ"ו שמ"ר פר' ל' סימן ט' · ד"ר פר' ב' סימן כ"ה · שיר פסוק ישקני · מדרש תהלים מזמור א': הואיל הלך אחרי צו · כ"ז עפ"י גז"ש צו של נביאי שקר כמ"ש כי צו לצו · לקמן פר' ק' סימן ב' ויצו הראשון על עבודת כוכבים · סנהדרין אין היכא פלוגתא · דאיכא דיליף מפסוק סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עיין שם: ה' זו ברכת ה' · מזהיר על כבוד ה' כמ"ש ונוקב שם ה': לאמר הן ישלח · כשאלתי עי' · שהרי כאן אינו מדבר מגילוי עריות אלא מחזרת אשה גרושה באיסור והירלתי שכוונת חז"ל כמ"ש בירמיה ג' לאמר הן ישלח שלא מצינו דוגמתו להתחיל בתיבת לאמר בראש הענין שע"כ דרשו גז"ש מתיבת לאמר הראשון שבתורה והפירוש על לאמר היינו שישלח איש את אשתו · שעפ"י מדה י"ג שמפורש בתורה ושילח את אשתו כי מצא בה ערות דבר · והערוה מפורש בתורה בפרשת אחרי וקדושים · ועיין שיר פסוק ישקני · ואף שכתוב תיבת לאמר אצל ברכת התנינים תחלה · הכוונה על תיבת לאמר הראשון שאצל האדם כמ"ש לאמר הן ישלח איש וע' לקמן פ' י"ז סי' ו': רבנן פתרי לה · עיין מ"כ: מתי יתכשר באכילה · והכוונה דבר שכבר נאכל היינו ע"י אכילת שנשחטה תחלה: מות תמות · כפל לשון עפ"י מדה יו"ד שתי מיתות לו ולאשתו · והתי"ו לרבות תולדותיו:

פרשה יז סימן א ביו"ד מאמרות · משנה באבות ריש פרק ה' · וכאן חושב בראשית למאמר · דכתיב בדבר ה' שמים נעשו · ובפר"א פרק ג' חושב יו"ד ויאמר · היינו ויאמר לא טוב היות האדם לבדו · וחשב ג"כ ויאמר הנה נתתי לכם את כל עשב עיין מש"ש · וכאן חושב ורוח אלהים מרחפת על פני המים כמ"ש בסוף הסימן ר' יעקב בר קורשי שמאמר ניתן לרוח בפני עצמו וכמ"ש ענין הרוח במדרש תמורה פרק ב' בהאריכות איך שכל העולם מתנהג עפ"י הרוח ועד כסא הכבוד יגיע והרוח חיים לכל הברואים · וע"כ ניתן לו מאמר בפני עצמו: מביא ויאמר ה' אלהים · שהיה בו בריאה חדשה שברא בו את חוה: **ב** כל שאין לו אשה · יבמות ס"א ב' קהלת רבה

יפה תואר

מתכמי דבבל: פרת שהפירה · פי' שהמיתה או שהפירה לשמור תוקות התורה · או שהפירה בריש אתים וכדדרשינן בפ"ק דע"ז על הכתוב נסעם ונלכה לנגדך: פרת שאני עתיד לספר לה כ"ה הגירסא בילקוט: עילה אותו · פי' שנשאהו והעלהו על מרומי השכלה להשכיל על כל פרטי הנמצאים: להניחו להגן עליו ולעדנו כו' · רמז לג' האהבות · והן הטוב והמועיל והערב · הטוב היא מנוחת שבת ונפש יתרה · המועיל היא ההגנה והמירה · והערב הוא העדון: צווהו על שש מצות · פי' בקרא ויצו ה' אלהים מרומז השש מצות · אבל היו לו עוד שלש מצות שבת אסור בשר ועץ הדעת הנדרשים ממקום אחר · ועץ הדעת הלא מפורש בקרא את"ז: אלו הדיינים וכן על הגזל · אע"ג דעתה היה אדם לבדו ולא היה לו דין ומשפט · וכן לא היה לו ממי לגזול · אבל הצווי היה על לעתיד: ודבק באשתו כו' · ודרש ודבק לאסור בזכר · באשתו לאסור אשת חבירו וה"ה לשאר העריות האסורות לבני נח · ומן והיו לבשר אחד דרים ולא בבהמה כ"ה בפ' ד' מיתות:

ואלו הן בראשית כו' · וכתיב בדבר ה' שמים נעשו וכ"כ רש"י ז"ל בר"ה ובמגילה · והא דלא כתיב מאמר מפורש בבריאת שמים וארץ · הטעם משום שנבראו מאין ואם היה כתוב ויאמר אלהים יהי שמים וארץ היה מקום לטעות ולומר כי יאמר אל איזה מומר קדום · או משום דבראשיתם היו חסרים · וע"י המאמרים האחרים דכתיב את"ז נשתלמו · לכן לא יאות לכתוב בהם מאמר שהיה נראה כי מעשי ה' צריך מאמרים כפולים לקיומם: בלא טובה זה הוא שם הכולל כל טוב אשר יחסר לאדם · ואח"ז כתו הפרטים בלא עזר בלא שמחה כו' · וז"ש הכתוב לא טוב היות האדם לבדו אחרי בהיותו לבדו חסר הוא כל טוב לכן אעשה לו עזר כנגדו למלאות לו הטובות והשלמות החסרים לו: בלא שמחה דשמחת לב היא אשה כדא"ל ריב"ק להסות גוזאה בשבת פרק שואל · ובלא ברכה כי בשביל האשה הבית מתברך כדאמרי' איש ואשה שכינה שרויה ביניהם · וגם היא שומרת ומשתדלת בצרכי הבית וכמבואר בפ' אשת חיל · ובלא כפרה כדאמרינן ביבמות ס"ג ע"ב כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין כו' · והטעם בזה כי יחדל מתבכות הבחרות · יעזוב את הבלי הזמן וישים לבו לבנות בית ולעבוד עבודתו: דכתיב ושמחת אתה וביתך · בשו"ט מזמור נ"ט יליף מהכתוב ושמח מאשת נעוריך: אף בלא שלום · כי האשה תשמור הבית · ובשביל זה ימנע מריב ומדון או דישלים עם יצרו ועם קונו אשר בלעדה תקום המלחמה בלבבו לסלוך בדרך רע: בלא חיים כי ע"י אשתו יאריך ימים יותר · או דפירושו על חיי הנלחם ושלות נפש:

ידי משה

כנתם דכתיב את על המלך טוב וגו': בשלשה דברים קדמה כו' · קדמת אסור קדיש: משתשחט וכו' · ואף שלא נצטווה אדה"ר על שחיטה לפי שנאסר לו בשר תאוה רק מבשר קדשים וקדשים כ"ע מודים שהיה צריך שחיטה וכוונת המדרש במה שהזכיר שחיטה לסורות שנאמר לאדם בשר תאוה ודו"ק: חזר

אף בלא שלום שנאמר (שמואל א כה) ואתה שלום וביתך שלום · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אף בלא חיים · שנאמר (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת · רבי חייא בר גמדא אמר א אף אינו אדם שלם שנאמר ויברך אותם ויקרא את שמם אדם · שניהם כאחד קרויים אדם · וי"א אף ממעט את הדמות שנ' (בראשית ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם · מה כתיב אחריו ואתם פרו ורבו: ב אעשה לו עזר כנגדו · ב אם זכה עזר ואם לאו כנגדו · אמר רבי יהושע בר נחמיה אם זכה ג כאשתו של רבי חנינא בר חכינאי · ואם לאו כאשתו של רבי יוסי הגלילי · ד רבי יוסי הגלילי הוה ליה אנתתא בישא · והות ברתא דאחתיה · והות בזית ליה קדם תלמידוי · אמרין תלמידיו שבקא להדא אנתתא בישא דליתא מיקרך · אמר להון (ב) פורנא רב עלי · לית בידי מה אשבוק לה · חד זמן הוון יתבין פשטין הוא ור"א בן עזריה · דמן חסלין א"ל משגח רבי ואנן סלקין בביתא א"ל אין · סליק · כי סליק אמכת לאפה ונפקת לה · צפה בההיא קדירה · אמר לה אית בההיא קדירה כלום · א"ל אית פרפריין · אזל גליתא ואשכח פרגיין · ידע ר"א בן עזריה מה הוא שמע · יתבון להון אכלין · א"ל רבי לא אמרת אלא פרפריין · והא אשכחנן בגוה פרגיין · א"ל מעשה נסים הן · מן דחסלין א"ל רבי שבוקא ההיא אנתתא מינך · דלית היא עבדא ליקרתך · א"ל פורנא רב עלי ולית בי מה אשבוק לה · א"ל אנן יהבינן לה פורנא ושבקית מינך · עבדון ליה כן פסק לה פורנא · ושבק יתה מיניה ואסבון יתיה איתתא אחרא טבא מינה · גרמון חובין דההיא איתתא ואזלת ואתנסבית לסנטרין דקרתא · לבתר יומין אתון יסורין עליו ואיתעוור · והוות ציירת בידיה ומחזרא ליה על שקקיא דקרתא · כיון דהוות מטיא בשקקיא דרבי יוסי הגלילי הות קיימא לה וחזרה לאחורה · מן דהוה ההוא גברא חכים קרתא · אמר לה למה את לא מובלת לי לשכונתיה דרבי יוסי הגלילי · דאנא שמע דההוא עביד מצוה · אמרת ליה משבקתיה אנא · ולית בי דליחמי סבר אפוהי · חד זמן אתון קרון בשכונתיה דרבי יוסי ארגיש בה יום קדמוי ויום תניין ושרי מחי לה · ואזיל קלהון והוון מתבזין בכל קרתא · אודיק ר' יוסי לקלהון וחמהון מתבזן בגו שוקא · א"ל למה את מחי לה א"ל כל יום היא מובדה פרנסתיה דהדין שקקיה מיני · כיון דשמע רבי יוסי כן נסביהון ויהיב יתהון בחדא ביתא מן דידיה · והוה מפרנס יתהון כל יומי חייהון · (ג) על שם (ישעיה נח) ומבשרך לא תתעלם: ד ויצר ה' אלהים מן האדמה · בעון קומי רבי יוחנן בן זכאי כתיב ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה · ומה ת"ל ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה אמר להן להלן לבריאה · (ד) וכאן לכבוש · היאך מה דאת אמר (דברים כ) כי תצור אל עיר ימים רבים · א"ר אחא ה בשעה שבא הקב"ה לבראת את האדם · נמלך במלאכי השרת · אמר להן נעשה אדם · אמרו לו אדם זה מה טיבו · אמר להן חכמתו מרובה משלכם · הביא לפניהם את הבהמה · ואת החיה · ואת העוף · אמר להם זה מה שמו ולא היו יודעין · העבירן לפני אדם · אמר לו זה מה שמו · אמר זה שור · זה חמור · זה סוס · וזה גמל · ואתה מה שמך אמר לו אני נאה להקרא אדם שנבראתי מן האדמה · ואני מה שמי · א"ל לך נאה להקראות אדני שאתה אדון לכל בריותיך · א"ר אחא (ישעיה מב) אני ה' הוא שמי שקרא לי אדם הראשון · חזר והעבירן לפניו זוגות · אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג ולאדם לא מצא

מסורת המדרש א יבמות דף ס"ג · ב פדר"א פ' י"ב · ילקוט כאן רמז כ"ג כה"ע · ג ע' כתובות דף ס"ב · ד ירושלמי כתובות פרק י"א · ויקרא רבה פ' ל"ד · ילקוט תורה רמז תרס"ה · וילקוט ישעיה רמז שנ"ב · ה שוח"ט מ' ח' · תנחומא סדר חקת סי' ח' · ע' סנהדרין ל"ח · פסיקתא רבתי פ' י"ז · ילקוט מלכים א' רמז קע"ח · ילקוט תהלים רמז תרל"ט · ילקוט דס"י רמז א' ע"ב :

חדושי הרד"ל

עמש"ש בביאורי בס"ד : (ב) פורנא רב עלי כו' · רא"ב"ע כו' ותלמידיו הראשונים לא היו עשירים ולא היו יכולים לעזרו בפרעון כתובתה עד שבא רא"ב"ע שהיה עשיר וסיפק בידו · והוא שא"ל להלן אנן יהבינן לה כו' : (ג) ע"ש ומבשרך לא תתעלם · לפי' הגי' כאן בתחלת המאמר שבת אחותו היתה · יש לפרש ומבשרך כפשוטו שהיתה קרובתו אבל בירושלמי פ' אלמנה ניזונית ובויק"ר פל"ד לא הוזכר כלל שהיתה ב"א · אלא מפורש שם שמלוה לזון את גרושתו : וכ"ה בתד"א פ' כ"ז ובשו"ע אה"ע ס"ס קי"ט : (ד) וכאן לכיבוש · בשו"ע הגי' לכנוס הד"א כי תצור אל עיר ופי' לכנוס חיה ועוף אל האדם לקרוא להן שמות (והוא לשון מצור שמאספין על העיר מסביב) ובשוח"ט שם גרסינן לה להא כתר דר' אחא דבסמוך דקריאת שמות ועיין חולין (כ"ז ע"ב) שקרא לי אדה"ר בבמ"ר

רש"י

פרשה יז ס"א · אם זכה כאשתו של רבי חנינא בן חכינאי · שהמתינה אותו כמה ימים ולא רצתה ליקח איש אחר המעשה מפורש בכתובות (דף ס"ב):

מתנות כהונה

ממעט הדמות · שאינו מוליד בנים שנבראים בדמותו וצלמו שנאמר בצלמנו כדמותנו : כנגדו · מנגדתו ומכעסת אותו על פניו תמיד : כאשתו של רבי חנינא בן חכינאי · כדאיתא בפרק אף על פי שהמתינה על בעלה ר' חנינא י"ב שנה תחילה ולא עכבה על ידו : אנתתא בישא כו' · אשה רעה והיתה בת אחותו והיתה מבזה אותו לפני תלמידיו אמרו לו תלמידיו עזוב אותה בגט כריתות לזאת אשה רעה שאינה לפי כבודך אמר להם הכתובה רבה · [עי' בערוך גרס שבוק הדא אסיתא ופי' מכעסת]: פורנא · הוא כתובה · [ע"ל פמ"א: ה"ג בויק"ר פל"ד לית בי משבק לה פי' אין בי כח לפוטרה בגט: זמן אחד היו יושבין ועוסקין בתורה הוא ור"א כו'] : פשטין · היו חוזרין תלמודן ועיין סוף פרשת כי תשא: מן דחסלין גרסינן · פירוש משסיימו אמר לו רבי יוסי לרבי אליעזר השגחנא לדברי ואנחנו נלך לבית לאכול: כי סליק כו' · כשעלה רבי יוסי לביתו היתה אשתו משפלת פניה למטה בפנים זועפים ויצאה לה לחוץ וכמו שאמרו חכמינו ז"ל מקשטא ליה פומה ומהדרה לאפה: צפה · רבי יוסי והסתכל בקדירה אמר לה דרך שאלה היש בזאת הקדירה כלום לאכול: א"ל אית פרפריין · מיני לפתן ועיין בערוך: פרגיין · פירש הערוך תרנגולים פטומות או עופות קטנים: ידע ר"א כו' · ידע והבין מה ששמע כלומר הבין שהיו שונאים זה עם זה ושתק והיו יושבים ואוכלין א"ל ר"א לרבי יוסי לא אמרה שיש בקדירה אלא פרפריין והא מצינו שיש בתוכו פרגיין: מעשה נסים הם · דחה אותו בדברים מפני כבודו : מן דחסלין · משסיימו לאכול א"ל ר"א לרבי יוסי עזוב אשה זאת פטור אותה שאינה עושה לפי כבודך · [ה"ג בויק"ר פל"ד דלית בי משבק לה וכדלעיל] : אנן גרסינן · והכי גרסינן בערוך ערך פס כלומר אנחנו תלמידך ניתן לה הכתובה ועזוב אותה ממך בגט ועשו לו כן : פסיק לה פורנא גרסינן · היה פוסק לה כתובתה ועזב אותה הימנו והיו משיאין אותו אשה אחרת טובה ממנה : גרמון חובין גרסינן · גרמו לה עונותיה של אותה אשה והלכה ונשאת לשומר העיר לאחר ימים באו יסורין עליו ונעשה עור : ה"ג בילקוט והוות נייריה בידיה · ופי' אוחזת בידו ועיין בערוך ערך נר השני · [ובערך חבר] : ומחזרא כו' · והיתה מחזרת אותו על כל השווקים והרחובות שבעיר וכיון שהגיע לרחוב שרבי יוסי היה דר בו היתה עומדת וחוזרה לאחוריה: מן דהוה כו' · מפני שהיה אותו האיש מכיר ובקי ברחובות העיר אמר למה אין אתה מולכת אותי לרחוב של רבי יוסי אני שמעתי עליו שהוא עושה צדקות הרבה · ובירושלמי פרק אלמנה ניזונית איתא שאותו היום היתה חוזרת בכל העיר ולא נתנו לה כלום ולכן שאל אותה אם אין רחוב אחרת ואמרה לו יש רחוב של רבי יוסי כו' : מצוה · שמצא בלשון ירושלמי צדקה: משבקתיה · גרושתו אנכי ואין בי כח מפני הבושה לראות הסברת פניו : ה"ג חד זמן אתון קרון · זמן אחד באו וקראו על הפתחים ברחוב של רבי יוסי : ארגיש · רגיזו היה מתקוטט עמה יום ראשון ושני וסוף התחיל להכותה והלך הקול בתוך הרחוב והיו מתבזים בכל העיר: אודיק ר"י גרס · פירוש הביט והשקיף בשביל קולם · [עיין ערך אדק וערך דק]: וחמהון כו' · וראה אותם מתבזים בתוך העיר: היא מובדה כו' · בכל יום היא מאבדת ממני פרנסת רחוב זה שאינה רוצה להוליכני פה : נסבהון כו' · לקח אותם והיה נותן אותם בבית אחד שהיה שלו והיה מפרנסם כו' : ומבשרך · זו אשתו כד"א והיו לבשר אחד : לכבוש · שיהיו כבושים ומשועבדין תחת ידי בני אדם כמו שפירש"י בחומש : [הוא שמי · בפ' חוקת ובקהלת בפ' כל זו נסיתי יש בו תוספת וע"ש] :

יפה תואר

אף ממעט את הדמות · הנה הראשון האומר כל השרוי בלא אשה כו' קאי גם אם כבר יש לו בנים וכמו דאיתא ביבמות ס"א ע"ב · והאומר אף ממעט את הדמות קאי ע"כ באין לו בנים · והנה אם נצרף כל הדעות יחד נמצא כי שמונה טובות יבואו לאדם כאשר יקח אשה · ואלה המה עזר · שמחה · ברכה · כפרה · שלום · חיים · שלמות האדם · וקיום הדמות · מפוס דיש סוגים ופתאים האומרים להפך · כי עמל בעל האשה רב ולא ימצא עוזר לו למצות כדי צרכיו · וגם דאגותיו תרבינה · וגם לא ימצא ברכה במעשי ידיו כי כל אשר ימצא לו לא יספיק לו וגם ירבו חטאיו לפשוע על פת לחם אשר יחסר לו · וגם אין שלום בעצמיו מאהבת אשה · וחייו אינם חיים כי כל ימיו כעס ומכאובים · וגם תארו והדרו יסורו ממנו בעמלו ובדאגותיו · וגם את דמותו ממעל אשר היא להשכיל ולהתבונן תחסר לו כי רחיים בצוארו לכן אמרו כי בטוב העיון הדברים נהפך · כי האשה תביא לו הטובות האלה ואף כי באמת אין טוב בהתלש בארץ · ואם יסכל האדם בדרכיו תבוא לו רעה בגללה אבל כל אלה המה רק יוצאים מן הכלל: אם זכה עזר · פי' אם זכה במזלו אבל לא אם זכה במעשיו כי רק בזווג שני אמרו רז"ל שמזווגין האדם לפי מעשיו : והות ברתא דאחתיה · ואמרינן ביבמות ס"ג ע"ב דהנושא בת אחותו מצוה קעביד מ"מ כיון דהיתה אשה רעה יעצוהו תלמידיו לגרשה ולא שמע לעצתם : בחדא ביתא מן דידיה · בבית שהיה לו ברחוב אחר כי בשכונתו אסור לדור עם גרושתו : על שם ומבשרך לא תתעלם · ודרשינן לקמן דקאי על גרושתו : ואני מה שמי · הנה בדברים הטבעיים א"ש כי הקב"ה הראה להם שבהם נשגבה חכמת האדם מחכמת המלאכים · אבל בשם הקב"ה לא בא להראות להם כי נשגבה חכמת האדם מחכמתם · רק הראה אותם כי גם בחכמה העליונה רמה חכמתו ויש לו חלק גם בידיעת האלהות : ואתה מה שמך כו'

פירוש מהרז"ו

סוף פסוק ראה חיים : אף ממעט את הדמות · דמות הוא הצלם · כמו שכתוב בצלמנו כדמותנו וכתיב בראשית ט' פסוק ו' שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם · פי' ולכך אין לשפוך דם האדם כי בזה ממעט צלם אלהים וממעט הדמות · כי אם ואתם פרו ורבו · ובזה ירבה ויגדיל צלם אלהים · ובהיפך ממעטו : ב עזר כנגדו · הם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו וכמ"ש יבמות דף ס"ג זכה עוזרתו לא זכה כנגדו · איכא דאמרי זכה כנגדו לא זכה מנגדתו וכמ"ש פר"א פרק י"ב ר"י אומר אל תקרי כנגדו אלא לנגדו · אם זכה תהיה לו עזר ואם לאו לנגדו להלחם כי תיבת נגדו מיותר וסותר · והכריעו עפ"י מדה כ' ומדה כ"ח ממעל א"ת כנגדו אלא לנגדו ומ"ש זכה כנגדו שתיבת כנגדו פירושו שוה לו ולפניו · כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד · פירושו לפניו כנגד עיניו וזה ג"כ הכרעה : ד כתיב ויאמר אלהים · לפי גירסא זו אין כאן קושיא וכמ"ש אצל הרקיע ויאמר אלהים יהי רקיע · ואחר כך ויעש אלהים את הרקיע · וכן אצל מאורות ואצל הדגים חיה ועוף וכן אצל האדם הכל כמפורש בתורה · אלא הקושיא מפסוק השני שאחר שאמר תוצא הארץ כתיב ויעש אלהים את חית הארץ וגו' וכן הוא בהדיא במדרש תהלים מזמור ח' כתיב ויעש אלהים את חית הארץ · וכאן כתוב עוד הפעם ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה : וכאן לכיבוש · שהרי בירך את האדם ומלאו את הארץ וכבשוה · ומחמת שובבתם חזקם ותקפם של חיות ובהמות לא היו מקבלין רדיית וכיבוש האדם · הוצרך הקב"ה להביאם לאדם מתחלת יצירתם לקבל כיבוש האדם ההכנעה והמורא והפחד הטבעי ודורש ויצר מלשון מצור וכיבוש עפ"י מדת ממעל: אמר ר' אחא · עיין במ"ר פרק י"ט סימן ג' וש"כ ומבואר ענין קריאת שם · ועיין פסיקתא רבתי פר' י"ד סימן ט' קהלת רבה פסוק כל זה נסיתי דף ק"ד פר"א ריש פרק י"ג אותיות דר' עקיבא אות פ' · ובמדרש תהלים מזמור ח' ושם גורס בדברי ר' אחא · והלא כבר נאמר ויעש אלהים את חית הארץ ומה תלמוד לומר ויצר · אלא להלן כתיב ויעש אלהים שבראן וכאן כתיב ויצר לשון כינוס כמ"ש כי תצור על עיר: ולא היו יודעין · שלא היה להם השגה מדברים תחתונים שבאדמה שלא נבראו ממנו רק מלמעלה לבד רק האדם שכלול מהכל יש לו השגה בכל : ואתה מה שמך · זה מרומז במ"ש מה יקרא לו והול"ל להם · אלא מ"ש לו קאי על האדם מה שיקרא לעצמו : ואני מה שמי · זה מרומז במ"ש עוד הפעם וכל אשר יקרא לו האדם על ה' הנזכר ברים הפסוק · ומרומז במ"ש ויבא היינו השם הנזכר ועל זה אמר וכל אשר יקרא לו : הוא שמי שקרא לי אדה"ר · וזהו מ"ש כאן הוא שמו וקאי על כל הנ"ל · וכמ"ש במדרש תהלים מז' ח' וז"ל ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו · וכי אין הכל צפוי לפניו · אלא מהו לראות מה יקרא לו להראות למלאכי השרת חכמתו של אדם ומהו הוא שמו שהתקין לו הקב"ה הוא שמו שקרא אותו אדם הראשון וכו' עד אני ה' הוא שמי · הרי שדורש מ"ש הוא שמו כנ"ל: הוא שמי שקרא לי אדה"ר · הוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי · הוא שמי שהתניתי ביני ובין מלאכי השרת וכמ"ש בכל המקומות הנ"ל : חזר והעבירן לפניו זוגות · דורש מ"ש ולאדם לא מצא עזר · דמשמע לאדם לא מצא עזר אבל לאחרים מצא עזר · והיינו לכל הנ"ל המפורשים · והוא

ידי משה

זרח והעבירן לפניו זוגות · וא"ת דילמא בפעם הראשון כשהעבירן לקרות להם שם היה מעבירן תיכף זוגות · וי"ל דמדקאמר ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וגו' משמע שההבאה לא היתה אלא לקרות שם

עזר כנגדו · אתמהא · ולמה לא בראה לו תחלה אלא צפה הקב"ה שהוא עתיד לקרות עליה תגר לפיכך לא בראה לו עד שתבעה בפיו · כיון שתבעה מיד ויפל ה' אלהים תרדמה וגו' : ה [א] ויפל ה' אלהים תרדמה · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר תחלת מפלה שינה · דמך ליה ולא לעי באורייתא · ולא עביד עבידתא · רב אמר [ב] שלש תרדמות הן · תרדמת שינה · ותרדמת נבואה · (א) ותרדמת (ה) מרמיטה · תרדמת שינה (בראשית ב) ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן · תרדמת נבואה (שם טו) ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם · תרדמת מרמיטה (שמואל א כו) אין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כולם ישנים כי תרדמת ה' נפלה עליהם · רבנן אמרי אף תרדמה של שטות דכתיב (ישעיה כט) כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה · רבי חנינא בר יצחק אמר [ג] ג' נובלות הן · נובלת מיתה · שינה · נובלת נבואה · חלום · נובלת העולם הבא · שבת · רבי אבין מוסיף עוד תרתין · נובלת אורה של מעלה · גלגל חמה · נובלת חכמה של מעלה · תורה : ו ויקח אחד מצלעותיו · [ד] רבי שמואל בר נחמן אמר מן סטרוהי · היך מה דאת אמר (שמות כז) ולצלע המשכן · ושמואל אמר עילעא חדא מבין ב' צלעותיו נטל · תחתיה אין כתיב כאן · אלא תחתנה · א"ר חנינא בריה דר' אידי מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב סמ"ך כיון שנבראת נברא שטן עמה · ואם יאמר לך אדם · הוא הסובב · תאמר לו בנהרות הכתוב מדבר · א"ר חנינא בר יצחק [ה] עשה הקב"ה נוי לתחתיתו כדי שלא יהא מתבזה כבהמה · רבי אמי ורבי ינאי חד אמר עשה לו (ו) מנעל ואפיפורין כבוש עליו כדי שלא יצטער כשהוא יושב · וחרנא אמר עשה לו כסתות · רבי לוי ורבי אמי חד אמר עשה לו קבורה · וחד אמר עשה לו תכריכין : ז מטרונה אחת שאלה את רבי יוסי אמרה לו [ו] למה בגניבה · אמר לה משל אם הפקיד אדם לידך אונקיא של כסף בחשאי וחזרת ליה ליטרא של זהב בפרהסיא זו גניבה · אמרה לו · למה במטמוניות · ואמר לה בתחלה בראה לו וראה אותה מלאה רירין ודם הפליגה ממנו · חזר ובראה לו פעם ב' · אמרה לו מוספת אני על דבריך (ז) אמורה הייתי להנשא לאחי אמי ועל ידי שגדלתי עמו בבית התכערתי בעיניו · והלך ונשא לו אשה אחרת ואינה נאה כמוני · [ז] מעשה בחסיד אחד שהיה נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים זה מזה · אמרו אין אנו מועילים להקב"ה כלום · עמדו וגרשו זה את זה · הלך זה ונשא רשעה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז כ"ג כל הענין · ב ילקוט שמואל רמז קל"ט · ג עיין ברכות דף נ"ז · ד עיין ברכות דף ס"א · ועיין עירובין דף י"ח · ה קהלת רבה פרשה ג' פ' י"א · ילקוט קהלת רמז תתקס"ח · ו ע' סנהדרין דף ל"ט · ז ילקוט כאן רמז כ"ג :

חדושי הרש"ש

(א) ותרדמת מרמיטה · עיין בס' שער השמים בסוף מאמר רביעי שכתב וז"ל מרמיטא היא חיה אחת שישנה

חדושי הרד"ל

פ' י"ט ופסיקתא דפרה מסיים הוא שמי שהתניתי ביני לבין בריותי הוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי · ר"ל כד"א אני ה' לא שניתי הוא עד שלא נברא העולם הוא משנס"ע · והיה נקרא שמו ע"ש בריין דעתידים להברא כמ"ש בר"מ בא : (ה) מרמיטה · כמדומה לי שהוא מל' בילת טורמיטא בש"ס נדרים שפי' מלומקת הרבה · כן בשינת תרדמה עמוקה מצטמקין ומתאספין כחות החיוני למקומן ואינם מתפשטין לאברי הגוף · ועיין יד"מ שהגיה דורמיטא וכן באדרא רבא דנשא (קי"ב) אמרו כד פריס נסון אפיל דורמיטא כו' : (ו) מנעל ואפיפורין · עיין הגי' בקה"ר פ' ג' פ' י"ח : (ז) אמורה הות להנשא

מתנות כהונה

תחלת מפלה שינה · דייק מדכתיב ויפל אצל השינה ופירש רש"י תחלת מפלתו של אדם לא בא עליו אלא ע"י שינה ועצלות שמתעצל מלהרוית : דמך ליה כו' · מתוך שהוא ישן אינו עוסק בתורה ואינו עוסק במלאכתו : מרמיטה · פירש רש"י לשון בהלה ובערוך פירש דומה כמו אבן [נקרא] מרמיטה · [כ"ז לקמן פל"ג] : נובלות · דוגמא ודמיון מעין אותו דבר שנדמה לו מלשון עלה נובלת : נובלת · מיתה שינה · כמו שאחז"ל שינה אחת מס' שבמיתה · [וכן חלום א' מס' בנבואה ושבת א' מס' מעין עולם הבא] : סטרוהי · צדדיו וזהו כמ"ד דו פרצופין נבראו פנים לפניו ופנים לאחוריו ואח"כ נסרו לשנים : עילאה · צלע יחידה לקח מבין שני צלעותיו פירושו מבין צלעותיו וזהו תחתנה לשון רבים מורה תחת שני הצלעות מעלה ומטה · שלקח מבנתיים הצלע האחת והכי מוכח בילקוט שגרס מבין שני עילעיא אבל למ"ד ב' פרצופין היו ונסר האחד מחבירו הל"ל תחתיה כלומר תחת הצד שלקח : כיון שנבראת · חוה : שטן · אע"פ שסטן הוא בשי"ן מ"מ בסמ"ך א"א לטעות ולקרות באופן אחר משא"כ בשי"ן שאם יקרא בשי"ן ימנית אין שטן ופגע רע : בנהרות הכתוב מדבר · מספר איך הוא מהלך הנהרות אבל בענין הבריאה והעשייה אין ס' : נוי לתחתיתו · בשר תחתנה קדרים וכדמפרש ר' אמי וכו' : שלא יהא מתבזה כו' · שיהא נקב בית הריעי נראה לעין כל וחרפה היא לו : מנעול · שפה התחתון סגור כאילו אין שם נקב משא"כ הבהמה ועוד כבוש עליו אפיפריון פירש הערוך ורש"י ז"ל כמין כסא ור"ל בשר העגבות גבוה מכל צד שלא יהא מצטער כיושב על עצמות העגבות כך משמע מתוך פירש"י ואח"כ חרנא דאמר כסתות צריך לפרש כסתות ממש וכמו שכתוב בס"א בפירש"י והוא קצת דחוק והערוך ותוספות פרק אלו מומין פירשו דהאי כסתות הוא בשר העגבות שהוא תחתיו כמו כר וכסת וא"כ מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ולכן נראה דהאי אפיפרין ר"ל עצמות העגבות שעולין מזה ומזה ע"ג הנקב כדי שלא יצטער כשישב ע"ג הנקב וק"ל וכך משמע הלשון דקאמר כבוש עליו משמע שהעיקר אפיפרין בשביל לכסות הנקב ולא להיות לכר תחתיו וחרנא מפרשים על בשר העגבות שמונח תחתיו כמו כר וכסת : קבורה · ופירוש הכתוב ויסגור הבשר בתחתית הארץ או ויסגור בעדו בתכריכין : למה בגניבה · בראה לו שלקח ממנו הצלע : זו גניבה · בתמיה וכך עשה הקב"ה נטל ממנו צלע אחת והחזיר לו אשה שלימה : אונקיא · משקל קטן : במטמוניות · בעת השינה בהחבא ולמה לא בהקיץ : והפליגה · והרחיקה ממנו מפני שהיתה מאוסה בעיניו ולקמן דריש ליה מזאת הפעם : אני כו' · מוסף אני להביא ראיה לדבריך שיפה אמרת : אמורה הייתי · אמרתי אני בלבי להנשא כו' : אין אנו מועילים כו' ·

רש"י

תחלת מפלה שינה · תחלת מפלתו של אדם לא בא עליו כי אם ע"י שינה ועצלות שמתעצל מלהרוית : דמך ליה ולא לעי באורייתא · שמרוב הצלחתו אין לו פנאי לעסוק בתורה : ולא עביד עובדא · אינו עוסק בשום מלאכה : מרמטא · לשון בהלות איסטורדישאי"ן בלע"ז : נובלות · דוגמות : תחתנה · משמע תחתים כל דבר ותחתנה אינה לשון תחתים דבר כמו תחתינה ע"כ : עשה לו הקב"ה נוי מתחתיתו · שאינו נפנה מן הצד כבהמה לעין כל אלא מלמטה שלא יתבזה להפנות כבהמה : עשה לו מנעל ואפיפורין כבוש עליו · אפיפורין פרפרף ותחת רגליו בתרגום ירושלמי תחות אפיפורין דיליה · ס"א · עשה לו מנעל ואיפופרין כבוש עליו שפיעות בשר השפיעו מלמטה והוא כמין פרפרף כדי שלא יצטער · אפיפורין כסא ותחת רגליו תרגום ירושלמי ותחות אפיפורין דיליה עשה לו כסתות ממש לישב עליהן שלא יצטער ע"כ : מטרונא · שאלה לרבי יוסי מפני מה לקח ממנו צלע אמר לה משל אם הפקיד לך אדם אוקיא של כסף בחשאי את מחזרת לו ליטרא של כסף בפרהסיא כך אדם הפקיד אצלו צלע והחזיר לו כפלי כפלים זו גניבה בתמיה אמר לה את שואלת למה גנבה שימנו במטמוניות כשהוא ישן ולא כשהוא ער בתחלה בראה לו בפרהסיא וראה אותה ולא ערבה לו והפליגה ממנו וחזר ובראה לו פעם שנית במטמוניות וערבה לו אמרה לו מוספת אני על דבריך אמורה הייתי לינשא לאחי אמי וע"י שגדלתי עמו בבית התכערתי בעיניו ונשא אשה אחרת שלא ראה אותה מעולם ואינה

פירוש מהרז"ו

למוד מעניינו שכוונת הקילור והדיוק אבל לאחרים מצא עזר ומי הם האחרים הם הנזכרים בפירוש בפסוק ותחלה העבירן לפניו לענין קריאת שמות ואח"כ חזר והעבירן לענין העזר כדי שיתבונן שגם הוא צריך עזר ויבקש כדמפרש והולך · ולאדם לא מצא שהאדם ביקש ולא מצא : לקרות עליה תגר · שאמר האשה אשר נתתה עמדי דכך תגר ותרעומות : עד שתבעה בפיו · ולא יוכל להתרעם ועם כל זה התרעם וכמ"ש ותפרעו כל עצתי כמ"ש לקמן פר' י"ח סימן ב' : ה תחלת מפלה שינה · לקמן פר' מ"ד סימן ז' · שהול"ל ויתן ה"א תרדמה על האדם או וירדם האדם למה אמר בלשון מפלה ודורש מדה פ"ז שכאן אצל שינה נ"ל ויפל כדי לדרוש מדת ממעל מלשון מפלה ללמד לאדם שישמור עצמו ממפלתו · ומ"ש לעיל פר' ט' סימן ו' שהשינה טובה שם בשינה מועטת כמפורש שם אדם ישן קמעה וכאן בשינת עצל המרובה כדמיון של תרדמה : תרדמת שינה · של סתם שינה כמ"ש ויישן : תרדמת נבואה · שלא כתוב שם ויישן אלא ויאמר לאברם הרי תרדמה של נבואה · להסתיר כחות הגוף כדי שירגיש בנבואה וזה ענין אלהי בדרך פלא : מרמיטא · ע' רש"ש ויתכן שפירושו תרדמת מות · כי מארטים בלשון רומי מות ונשתבשה המלה וכן היה הענין אצל אנשי שאול : כי נסך · ויעצם את עיניכם את הנביאים ואת ראשיכם החוזים כסה : ג' נובלות הם · כמ"ש ברכות ריש פרק כיצד מברכין על הנובלות תמרי דזיקא שהרוח משיר מן האילן והם תמרים קלים שהרוח משיכן שהתמרים הטובים קשים ליפול ברוח וכשנאצלים דברים קטנים וקלים מדברים גדולים וכבדים נקראים נובלות וכמ"ש כנבול עלה מגפן וכן כאן שהשינה חלק קטן מן המיתה והחלום מן הנבואה וכו' : ו לקח אחת מצלעותיו · עיין לעיל ריש פר' ח' : עילא חדא · וכן תרגם אונקלוס ולא סבירא ליה שתי פרצופים בראו ועיין ברכות דף ס"א ובילקוט כאן פסוק ויי"צר כל ענין זה באריכות · ושם איתא רב ושמואל חד אמר פרצוף וחד אמר כו' ועל כרחנו לומר דמ"ש פרצוף היינו כמ"ד אחת מסטרוהי ואידך מ"ד ס"ל חדא מעלעוהי שלא להרבות במחלוקת · ועוד בעל כרחנו לומר ג"כ שמ"ש בגמרא שמואל היינו מה שאמר כאן שמואל · אלא שהגמרא מספקא · והמדרש פשיטא ליה דעת שמואל וע"כ שהוא דעת אחת ומ"ש עלעא חדא לפרש מ"ש אחת מצלעותיו עפ"י מדה ט' כאלו כתיב צלע אחת מבין שני צלעותיו לא הראשונה והאחרונה : תחתיה אב"כ אלא תחתנה א"ר חנינא וכו' · לפי גירסא זו צ"ע שהרי דרשת ר' חנינא הוא מהסמך לבד שהוא ר"ת שטן וכמו שהקשה ממ"ש הסובב · וא"כ למה הקדים מאמר תחתנה · ע"כ נראה לי ברור שמקום מאמר זה אחר מאמר ר' חנינא בריה דרב אידא · קודם מאמר ר' חנינא בר' יצחק שדורש תחתנה תחתה נוי ע"כ הקדים תחתי' לא נאמר אלא תחתנה שעשה לו נוי לתחתיתו : נברא שטן · שהיה די שיאמר ויתן בשר או והעלה בשר או וימלא בשר ע"כ דורש מדה פ"ז מיוחד במקומו שכאן הוצרך לכתוב ויסגור משום הסמך : בנהרות הכתוב מדבר · ובנהרות אין שייך שטן ואין לדרוש אלא במקום ששייך גם יש לומר בנהרות הכתוב מדבר ובנהרות שייך ענין זה שהוא סובב את המדינה הסובב את כל ארץ החוילה הסובב את כל ארץ כוש וצריך לגופו · אך מ"ש כאן ויסגור על כרחך לדרשה : נוי לתחתיתו · והול"ל תחתיה למה אמר תחתנה כדלעיל בסמוך ששייך כאן · ודורש נוטריקון תחת נוי לכלל אדם שעשה לו נוי לתחתיתו : ואפיפורין · כמו דפוס של המנעל כמו אפפירות שנזכר במשנה כלאים פרק ו' משנה ג' המדלה את הגפן על מקצת אפיפורות · ופי' הר"ש הם העצים המתוקנים לגפנים שיסכך עליו : קבורה תכריכין · וזהו נוי לתחתיתו כשיורד לקבר בתחתי' הארץ זהו נוי שסוגרין הבשר בקבר שלא כבהמה וכן התכריכין נוי וכבוד לאדם להבדילו מן הבהמה וכמ"ש כל זה בקהלת רבה פסוק כי מקרה וכו' · ומותר האדם מן הבהמה אין אף שיש לו מותר זה אבל הוא אין והבל : ז למה בגנבה · עיין סנהדרין דף ל"ט ילקוט כאן : בתחלה ברא אותה · שלא בשינה כ"א לפניו ועיניו ונמאסה בעיניו · וזהו זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה משמע בפעם זה ולא בפעם הראשון · ולזו יקרא אשה ולא לאחרת והיינו הראשונה : אמורה הייתי · מלשון

יפה תואר

כו' · שנה שמות הבעלי חיים שם לפי תכונתם עצמותם וגדרם · וגדר ועצמות האדם הלא הוא שבו נפש יקרה · ובכ"ז קרא את שמו אדם בשביל שחלקי האדמה מותשים בו והנפש סתורה בקרבו · ומטעם זה קרא ג"כ את ה' בשם אדני כי אנחנו מכירים אותו רק מפעולותיו וממשלתו אשר בארץ · והוא האדון על הכל אבל עצמותו לא תקרא בשם : מיד ויפל ה' אלהים תרדמה לצורך לקיחת הצלע · ופליג על הא דאמרינן לעיל בפ' ח' שהפלת התרדמה היתה שיכירו כי הוא אדם ולא אל · ועוד מאשר ראיות נראה כי מדרש זה חולק על המדרש האמור לעיל : תחלת מפלה שינה · ומ"ש לעיל והנה טוב מאד זו שינה מיירי בשינה מועטת והכא מיירי בשינה מרובה ורב דאמר שלש תרדמות הן חולק על ר"י דאמר תחלת מפלה שינה כיון דיש ביניהם ג"כ תרדמת נבואה וזו מעלה גדולה היא לאדם ומ"ש רב שלש תרדמות הן כוונתו על הידיעות הבאות לאדם רק בהפרד החומר מהכרות · אשר החומר הוא מסך מבדיל לפעמים אל השכל · ומונה תרדמת שינה אשר אז נראים לבני אדם חלומות צודקים וכ"ש בתרדמת נבואה שיותר גבוהה · ותרדמת מרמיטה היא כמו שהעיד הרלב"ג על נפשו כי לפעמים בהתבודדותו גם בהקיץ העמיק בדברים עמוקים נדמה לו כי המושכלות ישאלוהו וישיבוהו בהן דבר אמת (וע' בדבריו בענין המסוה) וזה מהפלגת התבודדות יאבדו עשתונותיו · ויאלם דומיה כאלו הוא ישן ואז יערה עליו רוח ממרום להבינו ולהשכילו באותו דרוש שהיה מתבודד עליו · וזה כענין רוה"ק · ורבנן מוסיפין אף תרדמה של שטות וכמו דאיתא בפ"ק דב"ב מיום שחרב ביהמ"ק נתנה הנבואה לשוטים ולתינוקות אשר נרדמו בתרדמת הסכלות · ובכ"ז נאצל לפעמים גם מפיהם דבר אמת : נובלת נבואה חלום · ע' בזה במורה ח"ב פל"ו : תחתיה אין כתיב כאן כמו ואם תחתיה תעמוד הבהרת (ויקרא י"ג) חומות העיר תחתיה (יהושע ו') ועוד במקומות רבים לנקבה יחידה נסתרת וכתיב תחתנה בכנוי הרבות אף כי אין י' אחר ת' השני וכמו אחת מהנה וכן גוויתיהנה (יחזקאל א) לכן דרש שמוסב על ב' הצלעות אשר מבין שתיהם לקח הצלע ותחתיהן סגר הבשר : נברא שטן · לפי מה שאמרו רז"ל הוא השטן הוא היצר הרע הוא מלאך המות יתפרש כי אז נברא ונראה בארץ · כי מה"מ נברא ביום א' כדאיתא בתנחומא פ' וישב · ופי' שע"י האשה נתעוררה התאוה והוא השטן ויצה"ר ובגללה בא המות לעולם (ויתר דברי היפ"ת ע' בביאור הרי"פ) : בתחלה בראה לו כו' · ולפ"ז יתפרש הכתוב ויקח אחת מצלעותיו וכבר לקח לפני התרדמה ואח"ז ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם

ידי משה

שם יפ"ת · מרטיטה · נ"ל לגרוס דורמטיא כנאמר בזוהר פ' ויגש דאיתא התם שתין נשמי קמא דשינתא איגון דחוין ומכאן ושלא איגון נשמי' הן מסטרא דמותא ודרגא דמותא ואקרין דורמטיא · וזה שאמר כאן

אחת ועשתה אותו רשע · הלכה זאת ונשאת לרשע אחד ועשתה אותו צדיק · הוי שהכל מן האשה : **ח** שאלו את רבי יהושע מפני מה האיש יוצא פניו למטה · ואשה יוצאת פניה למעלה אמר להם האיש מביט למקום ברייתו · ואשה מבטת למקום ברייתה · ומפני מה האשה צריכה להתבשם ואין האיש צריך להתבשם · אמר להם אדם נברא מאדמה והאדמה אינה מסרחת לעולם · וחוה נבראת מעצם · משל א אם תניח בשר ג' ימים בלא מלח מיד הוא מסריח · ומפני מה האשה קולה הולך ולא האיש אמר להם משל אם תמלא קדרה בשר אין קולה הולך · כיון שתתן לתוכה עצם מיד קולה הולך · מפני מה האיש (ח) נוח להתפתות ואין האשה נוחה להתפתות אמר להן אדם נברא מאדמה וכיון שאתה נותן עליה טפה של מים מיד היא נשרית (ט) וחוה נבראת מעצם ואפילו אתה שורה אותו כמה ימים במים אינו נשרה · ב ומפני מה האיש תובע באשה ואין האשה תובעת באיש · אמר להן משל למה הדבר דומה לאחד שאבד אבידה הוא מבקש אבידתו ואבידתו אינה מבקשתו · ומפני מה האיש מפקיד זרע באשה ואין האשה מפקדת זרע באיש · אמר להם דומה לאחד שהיה בידו פקדון ומבקש אדם נאמן שיפקדנו אצלו : ומפני מה האיש יוצא ראשו מגולה והאשה ראשה מכוסה · אמר להן לאחד שעבר עבירה והוא מתבייש מבני אדם · לפיכך יוצאת וראשה מכוסה · ג ומפני מה הן מהלכות (י) אצל המת תחלה אמר להם על ידי שגרמו מיתה לעולם · לפיכך הן מהלכות אצל המת תחלה · (יא) הה"ד (איוב כא) (ב) ואחריו כל אדם ימשוך · ד ומפני מה ניתן לה מצות נדה · על ידי ששפכה (יב) דמו של אדם הראשון לפיכך ניתן לה מצות נדה · ומפני מה ניתן לה מצות חלה · על ידי שקלקלה את אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם · לפיכך ניתן לה מצות חלה · ומפני מה ניתן לה מצות נר שבת · אמר להן על ידי שכבתה נשמתו של אדם הראשון לפיכך ניתן לה מצות נר שבת :

פרשה יח א ויבן ה' אלהים את הצלע · ר"א בשם רבי יוסי בן זמרא אמר ה ניתן בה בינה יותר מן האיש דתנינן בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין · בת י"ב שנה ויום אחד נדריה קיימין ובודקין כל י"ב · אבל לזכר בן י"ב שנה ויום אחד נדריו נבדקין · בן י"ג נדריו קיימין · ובודקין כל י"ג · רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אמר (א) אית דמחלפין · דרכה של אשה להיות יושבת בתוך ביתה ודרכו של איש להיות יוצא לשוק ולמד בינה מבני אדם · רבי איבו ואמרי לה בשם רבי בנייה והוא תני לה בשם ר"ש בן יוחאי ו קישטה ככלה ואחר כך הביאה לו · אית אתרין דקריין לקלעתא בנייתא · אמר רבי חמא בר חנינא את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה א' הביאה לו · אלא משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין אחר כך הביאה לו · הה"ד

מסורת המדרש א סנהדרין דף נ"ח · ב קדושין דף ב' · נדה דף ל"א · ג עיין סנהדרין דף כ' · ירושלמי סנהדרין פרק ב' הלכה ד' · ד תנחומא סדר מצורע סי' ט' · ילקוט כאן רמז כ"ג · ה נדה דף מ"ה · ו לעיל פ' ח' ופ"כ :

חדושי הרד"ל

כו' · אפשר צ"ל אמודה כדלו"ת ועי"ל פ' ע"א : (ח) נוח להתפתות · אפשר היא כמו להתפיים עיין ס"פ המפלת (ל"א) ועי' בחי' רמב"ן (גיטין ל') שאשה רעה קשה להתפיים : (ט) וחוה נבראת מבשר ועצם · משל אם תניח בשר ג' ימים כו' כצ"ל שכן כתיב ובשר מבשרי וכן בפר"א פ' י"ב אמרו בשר מלבו ועיין ת"ז (נ"ה · נ"ע) : (י) אצל המת תחלה · במקום שנהגו כן כדאיתא בירושלמי (סנהדרין פ"ב ה"ד) : (יא) הה"ד ואחריו כו' · אפשר היא לאסמכתא שהאנשים הולכין ונמשכין אחריהן · ואי הוה גרסינן שמהלכות אחר המטה תחלה · היה נכון מתפרש שמביא ע"ז שהולכין לאחר המטה (הנשים וכ"ש האנשים שאחריהן) ולא לפני המטה ועיין שבת (קנ"ב ע"א) : (יב) דמו של אדה"ר · בירושלמי ספ"ב דשבת הגי' דמו של עולם · שהיה אדה"ר דמו של עולם : (א) אית דמחלפין כו' · עיין מ"כ וי"מ · ולקמן פ' ס"ה מוכח כדברי המ"כ ע"ש :

חדושי הרש"ש

שישינה כל היום ואינה נעורה בלתי שעה א' או שתים · ובזה דברי המדרש מאירין ומקום הניחו לי : (ב) ואחריו כל אדם כו' · אולי יכוון לדרשתם לקמן פ' כ"א ועל כרם אדם כו' זו חוה כו' ע"ש : ר"ח

רש"י

ואינה נאה כמותי : מפני מה האיש נוח להתפתות · משכנס ואין האשה נוחה להתפתות משכנסה : משל לאחד שהיה בידו פקדון ומבקש אדם נאמן שיפקדנו אצלו · כך אדם מפקיד זרע באשה והיא נאמנת ומחזרת לו דרתבה מלמטה ומקבלת עוברין והאיש גופו צר ואין גופו ראוי לקבל עוברין : מפני מה נשים מהלכות אצל המת תחלה מפני שהן גרמו לכך מהלכות לפני המטה הדא הוא דכתיב ואחריו כל אדם ימשוך (איוב כ"א) לומר שאותן שהולכין אחריו כולן יומשכו אחר המת ולפניו נשים הולכות לפניו אין מספר במשקין ירושלמי (פ"א דמ"ק) · ד"א המת ימשך כל אדם אחריו · ס"א : הכל מן האשה · כל מה שעושה אדם מן אשתו הוא עושה בין טוב ובין רע : והאשה מבטת למקום ברייתה · לאיש שנבראת ממנו שהוא על הארץ : שהיא צריכה להתבשם · צריכה רחיצה וכיסוס וכיבוס יותר מן האיש שזוהמא קופלת עליה יותר מן האיש : נוח להתפתות · מכעסו :

פרשה יח ויבן ה' אלהים · ניתן בה בינה יותר מן האיש : משקשטה בעשרים וארבעה מיני תכשיטין אחר כך הביאה לו · ומפרש בל"ב נתיבות שהאגדה נדרשת שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם ויצמח ה' אלהים מן האדמה שמענו שהקדוש ברוך הוא את האדם בגן עדן וברא בו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים אבל לא שמענו שברא לו חופות של זהב ואבנים טובות והיכן שמענו בחירם מלך צור בעדן גן אלהים היית (יחזקאל כ"ח י"ג) אמר לו הקב"ה וכי אתה הוא אדם שעשיתי לו כל הכבוד הזה : כל אבן יקרה מסכתך · רבנין אמרין עשר וריש לקיש אמר אחד עשר רב חייא אמר שלשה עשר רבי חייא וריש לקיש תרווייהון אמרין כלל ופרט נעשה כלל מוסיף על הפרט כל אבן יקרה כלל אודם פטדה ויהלום פרט וכלל מוספת על הפרט רבי חייא דאמר שלש עשרה עבד אבן יקרה מסכתך תלתא כללי ובפרט עשר היינו שלש עשרה וריש לקיש דאמר אחד עשר עביד אבן יקרה מסכתך חד כללא ובפרט עשרה היינו אחד עשרה ורבנן דאמרי עשר סברי כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט : ככרס"נ זהב בלשון יון קורין לזהב כורסנא עושה מלאכת זהב · ס"א : אית דמחלפין · יש שמחליפין רבי אליעזר בשם רבי יוסי בן זמרא דאמר לעיל ניתן בה בינה ברבי ירמיה בשם רבי שמעון ברבי יצחק מכאן אתה למד שניתן לה בינה יותר מן האיש שדרכה של אשה להיות יושבת בתוך ביתה ואפילו הכי יש לה חכמה אבל האיש יוצא לשוק ולומד בינה מבני אדם : משקשטה בעשרים וארבעה מיני תכשיטין · האמורים בספר ישעיה דכתיב ביום ההוא יסיר ה' את תפארת העכסים והשביסים והשהרונים וגו' כ"ד הם ומפרש בל"ב נתיבות וכו' :

מתנות כהונה

שברא אותנו לקיום העולם שנאמר לשבת יצרה : יוצא · לאויר העולם כשנולד פניו למטה : ממקום ברייתו · בריאתו הראשונה מן עפר לוקח : והאשה כו' מבטת למעלה · כי מאיש לוקחה והוא עליון עליה משעת הרגל דבר · או רצה לומר ע"ד שאמרו חכמינו ז"ל איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר · אבל הלשון הראשון פירש רש"י ז"ל במסכת נדה פרק המפלת : להתבשם · במיני בשמים וסממנים מפני שהזוהמות מצוי בהן יותר מן האיש : וקולה הולך · הולך והומה ועושה גלגל : כיון שנתן לתוכה · לתוך הקדירה : להתפתות · פירש"י ז"ל לדרך ארץ אחר שכנסה ובס"א להתפיים מכעסו : טפה של מים · רמז לרצוי דברים ודברים נוחים וחלקים כמו מים : תובע באשה · לדרך ארץ להנשא לו : אדם נאמן כו' · פירש"י וכן האשה רחבה לקבל הולד משא"כ באיש שגופו צר ואינו יכול לקבל הולד : עבר עבירה כו' · וכן האשה היא אכלה מן העץ ונתנה לאדם : גמר חלתו כו' · כמו העיסה כשניטל חלתה ממנה היא נגמרת ומתוקן על הויתו כך היה העולם נגמר ונעשה בבריאת אדם : נשמתו כו' · והנשמה קרויה נר כמו שנאמר נר ה' נשמת אדם :

פרשה יח בינה · ויבן דרש לשון בינה מדלא כתיב ויבנה · [וכפירש"י לקמן פל"ד] : אית דמחלפין · יש שמחליפין את האמור בתינוק יהא נאמר בתינוקת והנאמר בתינוקת בתינוק והוא ר"ש דסבר הכי בפרק יוצא דופן ודרש ויבן לכדרכי איבו ולמד בינה · ולפיכך לענין נדרים הוא חשוב גדול שנה אחת קודם לאשה : אית אתרין כו' · יש מקום שקורין לקליעות שער האשה בנייתא לשון ויבן : חרוב כו' · כלומר בלי קישוט ופירכוס : בכ"ד כו' · ויביאה גימטריא כ"ד הכי איתא בספר הזוהר בשם ר"ש בספר ישעיה נזכרים כ"ד מיני תכשיטים העכסים והשביסים וגו' בסימן ג' ונראה דהא דכתיב התם בושם לא קחשיב דאינו תכשיט אלא מתבשמות בריח טוב ואין לו עיקר : הדא הוא

יפה תואר

האדם לבריאה שניה והכתוב אינו מסודר : הוי שהכל מן האשה · ודרים ויסגור מלשון מסר וכמו לא תסגיר עבד אל אדוניו ופי' ויסגור בשר כי מסר כל בשר תחתיה תחת ממשלת האשה : מביט למקום ברייתו ויתחקה תמיד בזכרונו מאין לוקח ואיפה ישוב · והאשה תדע כי היא תלויה בבעלה : ומפני מה האשה צריכה להתבשם כו' · הטעם בכל אלה כי האשה צריכה לקנות לב בעלה לכן היא מתבשמת · אבל האשה בכל דבו ניחא לה · ובשביל זה גם קולה דק והולך ובשביל זה גם הוא ערב ותמשך לב בעלה אליה · וכן אין האשה נוחה להתפתות כדי שלא תמעול מעל בבעלה · ובא בכל אלה ללמד לנו כי האלהים עשה את האדם ישר · ואם שמה יעותו את מעשיהם אין בזה חטא בבריאה ואח"ז באו השאלות אשר התשובות עליהן הוא בשביל חטאת חוה · כי היא אוננה תובעת באיש בשביל שהוא ימשול בה וכמ"ש לקמן על פסוק והוא ימשול בך · ור"י השיב התשובה על התביעה להנשא אשר זו היא מתורלת היטב במשלו · אבל באמת גם תביעת להנשא עם תביעת דרך ארץ זו תלויה בזו · וכן מה שהאיש מפקיד באשה (ע' רש"י) בגלל זה בא לה העצב בהריון ולידה וכ"ה גם בשאר השאלות עד סוף הפרשה :

קישטה ככלה כו' · כל הדברים האלה א"א לקחת אותם כפשוטם ולשון בהם רמז ומשל נשגב · ואפשר שהאדם רומז אל השכל העיוני והוא רומזת אל המעשה אשר שניהם נזקקים זה לזה · וכ"ד מיני קישוטים רומז לעולם הגבדלים הנמנים לעשר עגולים · ולעולם הגרמיים הנמנים לעשרה גלגלים · ועולם השפל אשר בו ד' היסודות · והתוספה היא השכל אשר יכהן פאר לאדם · והאומר עשר סובר כי יש מבוא לשכל האנושי בכל עשרה העגולים · אבל לא בעילה הראשונה ית' שאין מבוא למחקר בה והאומר י"א סובר כי השגת השכל תשוטט גם בעילה הראשונה להשיג מציאותו וחכמתו והאומר ט' שאפילו בעגול הראשון היוצא מעילה הראשונה אין מבוא לשכל האנושי לרוב הפשטותו מכל חומר וכמ"ש רבים · ומדמה את העגול הזה לזהב העומד בראש כל חומרי האדמה ואמר דזה לא מחשב בכללי החופות · ור' אחא פי'

אלו דברי רבי אלעזר בר' שמעון אומר וכו' · בהיפך מדעת רבי · ומ"ש כאן דרכו של איש שם הגירסא הואיל והתינוק מצוי בבית רבו · ובתוספות שם הביא סברת המדרש ולא בשם המדרש ומ"ש ויבן כו' כרשב"י כדמפרש והולך עד בנייתא : קישטה בכלה · שבת דף נ"ה ושם הגי' ר' שמעון בן מנסיא : לקלעיתא בנייתא · יתכן על שהשער נקרא בניתא בלשון ארמי כמ"ש בתרגום יונתן על פסוק קולע אל השערה בבינת שערה · ועיין בערוך ערך בוניתא · אך בשבת דף נ"ה איתא בהדיא שהיא מלשון בנין שהמגדלת שיער חייבת משום בנין · ושניהם אמת שלכך אמר בלשון בנין היינו על השיער שניקרא בוניתא ושייך בו בנין : שמתחת חרוב שקמה · מבין אילני ג"ע שהיה שם · וכוונתו שהביאה לו בלא שום הכנה לא כן אלא משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין · שהרי היתה כלה עומדת ליחוד · וכמ"ש לקמן פר' כ"ב סימן ב' בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדות · וכמ"ש כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה · והתכשיטין הם כ"ד במספר כמ"ש שיר פסוק נופת תטופנה דף כ"ז א' · מה כלה זו נתקשטת בכ"ד תכשיטין ואם חסר אחד מהן אינו כלום

פירוש מהרז"ו

יעוד ויחוד · וכמ"ש ה' האמרת וה' האמירך · וברש"י איתא אמודה הייתי · פי' מלשון אומדנא מלשון אומדן דעת ותנאי : הוי שהכל מן האשה · שהאשה לוקחת מן האיש את לבו ודעתו אל רצונה ופיתויה וזהו כי מאיש לוקחה זאת · לכך יש לה כח לקחת ממנו טוב טעמו ודעתו : **ח** שאלו את ר' יהושע · סוטה י"א ע"ב נדה דף ל"א ב' שמ"כ פר' א' סימן י"ד : ואחריו כל אדם ימשוך · ובפסוק הקודם · והוא לקברות יובל ומרומז כאן נשים במ"ש כל אדם כמ"ש לקמן פר' כ"א סימן ב' היכן מצינו שנקראת חוה אדם כתפארת אדם לשבת בית · וע"כ כל הנשים נקראו בשם אדם : ניתן לה מצות נדה · עיין בתנחומא ריש פר' נח ביתר ביאור · ועיין שבת דף ל"ב · ועיין ירושלמי שבת פרק ב' סוף הלכה ו' ביתר ביאור : גמר חלתו של עולם · לעיל ריש פר' י"ד עמש"ש :

פרשה יח סימן **א** ויבן ה' אלהים · לקמן פר' ל"ד סימן ט' וש"נ וכמ"ש לקמן ריש סימן ב' ויבן כתיב שהול"ל ויבנה ועוד איך שייך בנין באשה והלא אין בנין אלא בעצים ואבנים וכדומה ודורשו עפ"י מדה כ' אא"ע לבנין כפשוטו · א"ע עפ"י מדת ממעל בלשון בינה · ואא"ע על הש"י שאינו שייך אצלו שיתבונן בינה בשום דבר יותר מבדבר אחר · ת"ע לגלע שנתן בינה באשה שעשאה מן הגלע : דתנינן · נדה כ"ו במשנה והובא ילקוט כאן · שהבינה ניכרת באשה קודם שניכר באיש : אית דמחלפין · מחליפין שבאיש מתחיל הבינה להראות קודם האשה · וכמ"ש שם בנידה

ידי משה

כאן על אחת שינה תרדמת שינה מה שא"כ כשנשתקע בשינה הוא שינה מסטרא דמותא ואיקרי תרדמס דורמיטא וזה שמסיים ואין יודע ואין מקיץ פירוש שהשינה זו היא מסטרא דמיתא וק"ל :

משנת דרבי אליעזר

דמחלפין דרכה של אשה וכו' בחנס דהק י"מ בפירושו שכך מפורש בגמ' לר"ש לפי שמצוי בבית רבו לכך

אית דמתחלפין עיין מ"כ ול"נ אית דמתחלפין דברי ר"א שאמר ראיה לדבריו מנדרים · ופי' שמחליפין בדברי ר"א ר"ל מכאן למד ר"א שיש לה בינה יותר מן האיש לפי שהיא יושבת בביתה ואין לה ממי ללמוד

(יחזקאל כח) בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה וגו' · א (ב) רבנן ור"ש בן לקיש · רבנן אמרי עשר ור"ש אמר י"א · (א) ר' חמא בר חנינא ור"ש בן לקיש תרוויהון אמרין כלל ופרט · עשה את הכלל מוספת לפרט והכל בכלל · כל אבן יקרה מסוכתך כלל · אודם פטדה (ב) תרשיש ויהלום וגו' פרט · הכל בכלל · כל אבן יקרה מסוכתך · רבי לוי ורבי סימון ב חד אמר ט' וחד אמר י' · מ"ד עשר כרבנן · ומ"ד ט' הדין דהב דהכא לית הוא חופה · רבי אחא בר חנינא אמר עשה כתלים של זהב · ובתי קריות של אבנים טובות ומרגליות · ר' אלעזר בר ביסנא בשם ר' אחא אמר אפי' קורקוסים של זהב עשה לו: ב רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר ויבן כתיב · ג התבונן מאין לבראתה אמר לא אברא אותה מן הראש שלא תהא (ג) מיקרת ראשה · לא מן העין שלא תהא סקרנית · ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית · ולא מן הפה שלא תהא דברנית · ולא מן הלב שלא תהא קנתנית · ולא מן היד שלא תהא ממשמשנית · ולא מן הרגל שלא תהא פרסנית · אלא ממקום שהוא צנוע באדם אפי' בשעה שאדם עומד ערום אותו המקום מכוסה · ועל כל אבר ואבר שהיה בורא בה היה אומר לה תהא אשה צנועה אשה צנועה · אעפ"כ (משלי א) ותפרעו כל עצתי · לא בראתי אותה מן הראש · והרי היא מיקרת ראשה שנאמר (ישעיה ג) ותלכנה נטויות גרון · ולא מן העין והרי היא סקרנית שנאמר (שם) ומסקרות עינים · ולא מן האוזן והרי היא צייתנית שנאמר (בראשית יח) ושרה שומעת (ג) פתח האהל · ולא מן הלב והרי היא קנתנית שנאמר (שם ל) ותקנא רחל באחותה · ולא מן היד והרי היא ממשמשנית שנאמר (שם לא) ותגנוב רחל את התרפים · ולא מן הרגל והרי היא פרסנית שנאמר (שם לד) ותצא דינה: ג רב חסדא אמר ד בנה בה מגורות יותר מן האיש · רחבה מלמטן וצרה מלמעלן · כדי שתהא מקבלת עוברים · ויבאה אל האדם · אמר רבי אבין טבוי לקריה דמלכא שושביניה: ד ויאמר האדם זאת הפעם · רבי יהודה בר רבי אמר בתחלה בראה לו וראה אותה מליאה רירין ודם והפליגה ממנו · וחזר ובראה לו פעם שנייה · הה"ד זאת הפעם זאת היא של אותו הפעם · זאת היא שעתידה להקיש עלי כזוג · היך מה דאת אמר (שמות כח) פעמון זהב ורמון · זו היא (ד) שהיתה מפעמתני כל הלילה כולה · בעון קומי ר"ש בן לקיש מפני מה (ה) אין כל החלומות מיגעין את האדם · וזו מיגעת את האדם · אמר להם שמתחלת ברייתה אינה אלא (ו) בחלום · (ז) שנאמר עצם מעצמי ובשר מבשרי · אמר רבי תנחומא נשא אדם אשה

מסורת המדרש א בבא בתרא ע"ה · תנחומא סדר אחרי פי' ב' · קה"ר פרשה ח' · פסיקתא רבתי פרשה י"ד · פדר"א סוף פרק י"ב · ילקוט חקת רמז תשס"ד · ילקוט יחזקאל רמז שס"ז · ב וי"ר פ' כ' · קה"ר פרשה ח' · ג ילקוט כאן רמז כ"ד · ילקוט ישעיה רמז רס"ה · ד ברכות דף ס"א · שבת דף נ"ט · עירובין דף י"ח · נדה דף מ"ה :

חדושי הרש"ש

(א) ר"ח ב"ח ור"ש בן לקיש כו' · עיין בויק"ר פ' כ' : (ב) תרשיש ויהלום · נ"ל מסורס כדכתיב בקרא : (ג) פתח האהל · ולא מן הפה והרי היא דברנית שנאמר ותדבר מרים כצ"ל וכ"ה בפרשת תנא : (ד) שנאמר עצם כו' · מלת שנאמר ליתא בילקוט וכ"נ למחקה מכאן : והכתיב מנו חלום שחזר ונשנה בין חלומות המתקיימים ש"מ שאין זה מצוי שישנה וכ"ש לפעמים הרבה) עד שיתייגע האדם ממנו אבל זו מייגעת כו' יכול לחלום ממנה כ"פ ע"י הרהורו בה וקאמר לפי שעיקר ברייתה מן החלום ע"כ גורר בה ענין החלום ביותר ומ"כ פי' בע"א : ובחלום עצם מעצמי כו' עליו הוא אומר כו' פנ"ל · ופירושו כדאמר אך עצמי ובשרי אתה :

חדושי הרד"ל

(ב) רבנן ורשב"ל כו' · בויק"ר פ' כ' ופסיקתא דפרה המאמר מבואר יותר ע"ש: (ג) מיקרת ראשה · מלשון כובד ראש שבש"ס כ"א מלשון יקר וכבוד וכ"ה בתנחומא פ' וישב שלא תהא רומה גסה : (ד) שהיתה מפעמתו כל הלילה · עיין עירובין (כ"ג ע"א) על בנערה כו' ושנעירתו · א"ד אתתא : (ה) אין כל החלומות מייגעין כו' וזו מייגעת כו' · שכל החלומות אין דרכן שיחלום חלום א' ב"פ

מתנת כהונה

הוא דכתיב בו' · סיפיה דקרא ביום הבראך כוננו ומייתי לה לראיה על רוב כבוד שעשה לו הקב"ה : רבנן אמרי י' חופות עשה לו ור"ש אמר י"א · וכל זה מבואר בב"ב פרק הספינה קאי בענין אחר : הכל בכלל כו' · והאי כל נוסף על הכלל ולרבות חופה אחת והכי סבר מר זוטרא בפרק הספינה וחכמים סברי כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט ובפרטן הם עשרה מיני אבנים טובות : הדין דהב כו' · הזהב הזה הכתוב כאן אינו חופה מדקחשיב לבסוף והכי סבר רבי יוחנן בפרק הספינה · [ועיין זה במדרש קהלת בפ' מי כהחכם ובויק"ר פ"כ] : ובתי קריות · לשון תקרה אכסדרא מלא חלונות כדי שיהיה קר מן הרוח : קורקוסים · הקרסים : ויבן כתיב · ולא כתיב ויבנה שיהיה לשון בנין עכ"פ : מיקרת ראשה · לשון גבהות וגאוה ועילוי ממש ומתוך גירסת הילקוט נראה שצריך להיות שלא תהא מקילה את ראשה ולקמן בפרשת כי תבא לא גרס ליה כלל : סקרנית · מבטת ומבקשת לראות את הכל : צייתנית · מבקשת לשמוע כל דבר : שלא תהא קנאתנית · גרסינן לשון קנאה : משמשנית · לנגוע ולמשמש כל דבר לשון מפרסת פרסה כלומר יצאנית : ממקום שהוא צנוע כו' · אתיא כמ"ד עילעא חד נטל וכו' והוא מכוסה מן היכך הכרס : מגורות · דיוריס דרך מדור ובניין לשון בניין : מקבלת עוברים · הוולדות : טבוי לקריה כו' · פוב ואשרי לבן עיר שהמלך נעשה שושבינו : לקריה · לשון קריה וכפר ועיין בערוך ערך קר י"ד : והכתיקה : זאת היא של אותו הפעם · זאת היא של הפעם הראשון : [ה"ג בילקוט ד"א זאת היא שעתידה] להקיש עלי כזוג · כלומר שתתרעש עלי וכן היה לבסוף [כדלקמן פילגת עליו בקולה : מפעמתני · מקשקשת ומפעמת את רוחי כל הלילה על ידי הרהור וכדמפרש ואזיל : וזו מיגעת כו' · כשאדם רואה קרי בחלומו נתיגע כאילו שימש

רש"י

קורקוסים · קרסים : פרסנית · הלכנית : מגורות מדורי בית הרחם : טבוי לקרתא דמלכא שושבינה · טובה העיר ומשובחת שהמלך שושבינה : לקשקש עליו כזוג בתמיה · וכי זו האשה שהיא עתידה לגנות אותי בדברים · זו היא שמפעמתני כל הלילה כולה בשעת תשמיש כמו ותפעם רוחו (פ' מקץ) ומתרגמינן ומטרפא רוחיה לשון טרף בקלפי קל טרפי טלם לשון הקשה : החלומות מיגעין את האדם · כמה דאת אמר ותחתני בחלומות (איוב ז') : וזו מיגעת את האדם · בשעת תשמיש : אינה אלא בחלום · שבשעת שינה נבראת דכתיב ויפל ה' אלהים תרדמה וגו' ע"כ :

פירוש מהרז"ו

בלום קך ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים · והכ"ד תכשיטין הן אותן המנויים בישעיה ג' ואעפ"י שבכללן יש המחלצות והמעטפות הסדינין והחריטין מיני בגדים והכתוב אומר כאן ויהיו שניהם ערומים · י"ל שהתכשיטין לא היו רק בשעת חופה ואח"כ לא היו צריכין שהלכו ערומים : בעדן גן אלהים · עיין לעיל פר' ט' סימן ה' ברייתא דל"ב מדות מדה י"ז · וז"ל מדבר שאינו מפורש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד ויטע ה' אלהים גן בעדן ויצמח ה' אלהים כו' · שמענו שהקב"ה נטע לאדה"ר כל עץ וכל מיני מגדים · אבל לא שמענו שברא לו הקב"ה חופות של אבנים טובות ומרגליות · והיכן שמענו בשעה שנאמר לחירום מלך צור בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אמר לו שמא אדם הראשון אתה שעשיתי לו כל הכבוד הזה עכ"ל · ועיין פדר"א פרק י"ב במס"ש · ב"ב דף ע"ה ויק"ר פר' כ' סימן ב' קהלת רבה פסוק מי כהחכם · פסיקתא פר' י"ד סימן י' · מדה י"ז שמפורש ביחזקאל כ"ח · אבל חירם מלך צור ענין החופות ושם עפ"י מדה כ' · אא"ע לחירם שלא היה בג"ע ת"ע לאדם שמפורש אצלו שהיה בג"ע · ומאחר חופות כמו שעושין לכלה כך קישטה לחוה כמו שמקשטין לכלה · ולכך הביא הה"ד בעדן וכו' לראיה שקישטה ככלה : מסוכתך · היינו חופה שמסכך על האדם כמו ישעיה סוף ג' כי על כל כבוד חופה : רבנן ורשב"ל רבנן אמרי עשר ורשב"ל אמר י"א · כל מאמר זה צ"ע גדול לפי מ"ש כאן שאיך אמר שרשב"ל סובר י"א ו ב"ח ורשב"ל וכו' עד הכל בכלל · ואיך הוא ראיה על דברי רשב"ל שסובר י"א ור"ח ב"ח סובר י"ג כמ"ש ויק"ר פר' כ' שם וגם שם צריך להגיה כמו בקהלת רבה שם · איתא ר"ח ב"ח אמר י"ג חופות וריש לקיש אמר י"א · ורבנן אמרי עשר ולא פליגי מאן דאמר י"ג עבד כל אבן יקרה תלת ומ"ד חד סר עביד להון חדא ומ"ד עשר לא עביד חדא · ואיך משוה כאן דעת ר"ח ודעת ר"ל ועוד איך אמר כלל ופרט נעשה כלל מוספת לפרט שהרי בהדיא שנינו בי"ג מדות כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט כלל מוסיף על הפרט והכל בכלל · וכאן הוא כלל ופרט · כל אבן יקרה מסוכתך כלל · אודם פטדה פרט אין בכלל אלא מה שבפרט ואין כאן אלא עשר כמפורש · וגם הלי יש כאן יו"ד בהדיא · ובמאי פליגי כל ד' דעות אלו כו' · חד אמר ט' ומ"א יו"ד ומ"א י"א ומ"א י"ג · על כן בהכרח להגיה כאן וליתן טעם לכל הדיעות · הגירסא בויק"ר פר' כ' ובקהלת רבה שם · ובשאר מקומות הנ"ל וכן נ"ל כאן · רבנן ור' חמא בר' חנינא ורשב"ל · רבנן אמרי עשר ור' חמא בר חנינא אמר י"ג ור' שם אמר י"א · רבנן אמרי עשר דרשי כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט · והרי כאן עשר אודם פטדה ויהלום תרשיש שוהם וישפה ספיר נופך וברקת וזהב · ר"ח תרויהון אמרין כלל ופרט וכו' ונעשה כלל מוסיף על הפרט · ופירושו כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט · ופרט וכלל נעשה כלל מוסיף על הפרט והכל בכלל · ור"ל שלא יתכן לדרוש כאן כלל ופרט שהרי בהכלל מפורש כל אבן יקרה מסוכתך · ואין בכלל אלא מה שבפרט מאבני יקרה אך לא זהב כי זהב אינו בכלל אבני יקרה · כאן חשב ט' אבנים טובות מאבני חושן המפורשים בתורה · ולמה לא חשב עוד ג' · המפורשים שם לשם שבו ואחלמה · ע"כ דורש עפ"י מדה ל"א כאלו כתוב כל אבן יקרה כל אבנים קודם לזהב · כדי לרבות שם ג' אבנים הנאמרים בתורה לשם שבו ואחלמה · וא"כ נעשה כלל מוסיף על הפרט · ומרבה כל אבני יקר הדומה לפרטים החסרים כאן · הרי י"ב אבנים וא"כ וזהב הוא הי"ג שאינו בפרט וכלל הנ"ל ודעת רשב"ל ג"כ שדורש כמו ר"ח ב"ח פרט וכלל שהכלל מוסף על הפרט ומרבה כל הנ"ל המפורשים עשה מהם חופות מיוחדות חופה מכל אחד בפני עצמו ומהשאר לשם שבו ואחלמה עשה מהג' חופה אחת · ובפסחים דף ו' ובתוספות שם ראיה לדברי דהיכא אפילו בחד ענינא דרשינן מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין : עשה כתלים של זהב · ובילקוט כאן הגי' וקתדראות של זהב · הם הכסאות וכל"ל שאינו בכלל החופות בר' ביסנא סובר שאעפ"י שאינו חופה בפני עצמו עכ"פ היה בכלל מסוכתך שעשה הקורקסאות הם קרסים של יריעות של זהב כי אינו נזכר כאן כתלים כלל אלא חופות ולא לכתלים : ב ויבן כתיב התבונן · לקמן פר' מ"ה סימן ה' ופר' פ' סימן ה' ד"ר פר' ו' ו"ו סימן י"א תנחומא סדר וישב פסוק ויהי אחר הדברים האלה מקומות אלו השינויים) והדיוק כמ"ש ברים הפר' · וההתבוננות לנו לא לו חלילה · ופי' שמאותו אבר שהיתה נבראת היה טבעה נוטה לטבע אותו אבר לפעול כמפעלו מלשון קנאה כמ"ש במ"כ · וצ"ע שהרי הלב כולל כל מדות טובות ורעות · ולמה פרט דווקא קנאה · ויתכן שפורט הקנאה על שהיא קשה מכל המדות שעליה מפורש קשה ויותר נראה על שחשב אח"כ ותקנא רחל הקדים שלא תהא קנאית שגם הקנאה בלב : מן הראש שלא תהא רומה גסה התנחומא והילקוט גורס מקלת ראשה : אלא ממקום צנועה · כד"ר שם הגי' מן הירך וצ"ע מניין לו שהרי מפורש אחת מצלעותיו · ופי' לעיל פר' י"ז סימן ו' ב' פירושים או אחת משני צדדים או צלע אחת מצלעותיו · וצ"ע ואפשר שמ"ש ירך כמ"ש על ירך המזבח שפירושו צד וצלע וסובר צלע מצלעותיו כתרגומו עילעא : ג בנה בה מגורות · כמו שבונין אוצרות שהדרך לבנות קצר מלמטה שיהיה כובד המשא על הקרקע לא על הכתלים · וכן עשה באשה שהאם של אשה רחב מלמטה וקצר למעלה : דמלכא שושבינא · שכביכול הוא בעצמו הביאה כשושבין בין חתן וכלה · ובפדר"א פרק י"ב בסוף שהמלאכים היו השושבינין ולעיל סוף פר' ח' איתא שמיכאל וגבריאל היו השושבינין ועי' מש"ש פירושו : ד בתחלה בראה פר' י"ז סימן ז' : זאת היא של אותו הפעם · פעם זה עתה היא מיוסרת בעיני ונשאת חן בעיני ולא של פעם אחר היינו פעם הראשון שלא ישרה בעיני : זאת היא להקיש · דורש מדת ממעל הפעם מלשון פעמון וכמ"ש לקמן פר' י"ט סימן ה' פר' כ' סימן א' מיללת עליו ועיין ויק"ר פר' ח' סימן ב' אבל שמשון לפעמו : שהיתה

משנת דרבי אליעזר

לבך ס"ל : ויבן כתיב · התבונן מאין לבראתה אמר וכו' הם דברי ר' יהושע בשם ר' לוי והנקודות המפסיקות הם טעות והטעו את המ"כ שנדחק בתנס : מן העין שלא תהא סקרנית · פי' במ"כ מבטת וכו' וטעה בפירושו שמביא המדרש הפסוק שנא' מסקרות עינים ובפרשת כי תבא מפורש שלא תהא עינה רמה ע"ש : סתטס

ידי משה

ללמוד ע"ד שאחז"ל ממסדורי מילי ואעפ"כ יש לה חכמה אבל האיש יוצא לשוק ולומד חכמה אדם ואין תידוס כדבר כנ"ל ולא למד ר"י מנדרים : ור"ש אומר י"א · כאן חסר וצ"ל אמר י"ג ר"ל אמר י"א חשיב אבן יקרה מסכתך חד · ור"ח חשיב אותן לתלתא

מקרובותיו • עליו הוא אומר עצם מעצמי • לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת • [א] מכאן שניתנה התורה בלשון הקודש • רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון אמרי כשם שניתנה תורה בלשון הקודש כך נברא העולם בלשון הקודש • שמעת מימיך אומר גיני גיניא אנתרופי אנתרופא • גברא גברתא • אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה : ה על כן יעזב איש • [ב] תניא גר שנתגייר והיה נשוי לאחותו בין מן האב בין מן האם יוציא • דברי רבי מאיר • וחכמים אומרים מן האם יוציא מן האב יקיים שאין אב לעובד כוכבים • אתיבון ליה והא כתיב (בראשית כ) וגם אמנה אחותי בת אבי היא וגו' אמר להן [ג] בשיטתן השיבן • אתיב להון רבי מאיר (שם ב) על כן יעזב איש את אביו ואת אמו • אמר רבי יוחנן ופשטו ליה ע"כ יעזב איש את אביו ואת אמו הסמוך לאביו הסמוך לאמו • אתיב רבי אבהו (ס) והכתיב (שמות ו) ויקח עמרם את יוכבד דודתו • אמר רבי שמעון בריה דר' אבהו מעתה אפי' כבני נח לא היו ישראל נוהגים קודם מתן תורה • אתמהא • א"ר לוי ופשטו ליה על כן יעזב איש וגו' • הסמוך לו מאביו הסמוך לו מאמו • רבי אבהו בשם רבי יוחנן אמר [ד] בני נח על הנשואות חייבין (ז) ועל הארוסות פטורין • רבי יונה בשם רבי שמואל אמר זונה שהיא עומדת בשוק ובאו עליה שנים • הראשון פטור והשני חייב משום בעולת בעל • וכי נתכוון הראשון לקנותה בבעילה • הדא אמר (ח) בעילה בבני נח קונה שלא כדת • ומנין שאין להם גירושין • ר' יהודה בר' סימון ור' חנין בשם ר' יוחנן אמר שאין להם גירושין או ששניהם מגרשין זה את זה • אמר רבי יוחנן אשתו

מסורת המדרש א סנהדרין דף כ"א • לקמן פרשה נ"א • ילקוט כאן רמז כ"ד • ב עיין יבמות נ"ח • ועיין סנהדרין דף נ"ח • ג לקמן פ' נ"ב • ד סנהדרין דף נ"ז כל סעיף • ירושלמי קדושין פ' א' :

חדושי הרד"ל

(ז) ועל הארוסות פטורות • שכתיב הנך מת וגו' והיא בעולת בעל • על הבעולות חייבין ולא על הארוסות כ"ה בירושלמי ריש קידושין ועיין בבלי סנהדרין נ"ז : (ח) בעילה בב"נ קונה שלא בכוונה • כ"ה בירושלמי שם (ואפשר צ"ל דלא כר"א ור"ל דר"א פליג שם בירושלמי ואמר והוא שנתכוין לקנותה ע"ש) ומהו שיהא להם גירושין כו' בשר"י אמר או שאין להם כו' כ"ה שם וכצ"ע :

חדושי הרש"ש

(ס) והכתיב ויקח עמרם כו' • עמ"כ • ונראה דיש שם ט"ס וכצ"ל וקשיא לתרווייהו דאסרי אחות האב מן

רש"י

גר שנתגייר • והיה נשוי לאחותו בין מן האב ובין מן האם אחר מתן תורה יוציא דברי רבי מאיר וכו' : מן האב יקיים • שאין להם משפחת בית אב • ס"א : איתובין ליה חכמים לרבי מאיר והא כתיב וגם אמנה אחותי בת אבי היא (פ' לך לך) אלמא מן האב יקיים וקשיא לר' מאיר דהא אברהם כלאחר מתן תורה דמי דכתיב ביה עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' (פ' וירא) וקאמר אחותי בת אבי היא ומשני בשיטתן השיבן וכו' ע"כ : וגם אמנה אחותי בת אבי היא וגו' • ואמאי יקיים : בשיטתן השיבן • והסבורין הן שאחותו ממש היתה אפילו מאב אלא לפי שידע הוא מנהגן שאין חוששין לגד אב אמר כן כדי שלא יקחוה ממנו : על כן יעזב איש את אביו ואת אמו • אלמא צריך להרחיק מקרובותיו בין מן האב ובין מן האם • ס"א • והכי משמע קרא על כן יעזב איש אחותו מן האב ומן האם ודבק באשתו שאינה קרובה ע"כ • ופשטו ליה על כן יעזב איש הסמוך לאביו והסמוך לאמו כלומר לעולם אימא לך מן האם ולא מן האב וכגון שהיתה אחות אביו מאם ואחות אמו מאם אבל אחות אביו ואחות אמו ואחות עצמו מאב לא ובהא לא מקשי : אתיב ר' אבהו והא כתיב ויקח את יוכבד דודתו לו לאשה • מאי לאו דודתו מאם ותיובתא דרבי מאיר ורבנן דאמרי אחותו מאם מעתה אפילו כבני נח לא היו ישראל נוהגין קודם מתן תורה אלא דודתו מאב ופשטו ליה על כן יעזב איש הסמוך לו מאביו הסמוך לו מאמו כדאמר ר' שמואל : זונה שהיא עומדת בשוק ובאו עליה שנים הראשון פטור והשני חייב משום בעולת בעל • שהשני יודע בעילת הראשון והראשון אינו יודע בעילת האחרון ואי נמי מצאה בעולה אפשר מוכת עץ היתה אי נמי אלמנה היתה : וכי נתכוון הראשון לקנותה בבעילה הדא אמרה בעילה בבני נח קונה שלא כדת • דבדת ישראל אין בעילה אם לא נתכוין לקנותה בבעילה : ס"א • הסמוך לאביו • כדפרישית והא נמי אחות אביו מן האב היתה ולא מן האם וכדמוכח מקרא את יוכבד אחות אבוהי : על הנשואות חייבין • על ודבק באשתו סמוך כלומר לאחר שיש לו אישות בה שכן דרך הספר הזה הולך ומפרש המקרא שהוא עומד בו ודורש בו כל דפין ואינו מזכיר כי אם ראשי תיבות המקרא והולך ודורשו על פני כולו סתם אבל צריך שיפקח הצופה את עיניו ויתפוס בידו משוט לאחוז תיבות המקרא שהדורש עומד בהם להשען עליהם המדרש אף כאן את מוצא שהמקרא הזה ודבק באשתו הוא עומד מכאן ואילך ראה בעיניך ושים לבך אל כל הדברים האלה אשר אני מראה אותך לקבוע כל מדרש ומדרש על מוסדו אשר יוסד משם : ועל הארוסות פטורין • על ודבק באשתו סמוך להוציא ארוסה שאין לה אישות בה עדיין : שהשני יודע בעילת הראשון וכו' וקנאה בבעילה דכתיב ודבק כיון שדבק בה נעשית אשתו • ע"כ • ומניין שאין להם גרושין לומר שאף בדבר זה אין נוהגין כדת ישראל לגרש את אשתו בגט או ששניהם מגרשין זה את זה שמצאת תורתנו אינה שוה לתורתם אף לדבר הזה שבדת ישראל האיש מגרש את אשתו ולא האשה ובדתיהם שניהם מגרשין זה את זה דאמר רבי יוחנן בדיניהן אשתו מגרשתו ונותנת לו דופרון פירוש דיו פורנא כתובה מוכפלת כיון דהיא רוצה לגרש אותו ולא הוא אותה : ס"א • מניין שאין להם כו' כלומר כשם שלמדך כאן שבעילה קונה בבני נח מודבק באשתו שלא כדת משמע דבדביקה נעשית אשתו מנין שאף דבר זה יכול ללמוד ממנו שאין להם גרושין שאינו רשאי לגרשה דכל שעתא ושעתא דבא עליה מודבק באשתו ואם בא לגרשה אינו מודבק בה ועובר על ודבק באשתו : רבי יהודה בשם רבי סימון ורבי חנן בשם רבי יוחנן אמר שאין להם גרושין • שכל שעה ושעה הכתוב מזהירו ודבק באשתו והיו שניהם לבשר אחד ולא יתפרדו איש מעל אחיו שאינו רשאי לגרשה כדמפורש ככר דאודבק באשתו סמוך : או ששניהם מגרשין זה את זה • דכתיב והיו לבשר אחד משמע כשם שהוא רשאי לגרשה כך היא יש לה רשות לגרש אותו והאי ודבק באשתו לא להכי נפקא דילפינן מיניה שאינה רשאה לגרשו אלא אצטריך ליה לכדאמרן שבעילה קונה

מתנות כהונה

[וכ"מ פירושו בהב"א עיין שם] : מכאן שנתנה כו' • המדרש הזה גם הוא לקמן בפ' ל"א ודייק שנתנה תורה בלה"ק ממה שנא' עשה לך שרף שעשה משה מנחשת מפני שלשון נופל על הלשון ודברי הקב"ה היו עשה לך שרף דהיינו נחש בלשון קדש ולכן עשאו מנחשת ולכן נראה שהמדל' הועתק הנה ומה שאמר מכאן שנתנה התורה כו' חוזר על עשה לך שרף : גיני אנתרופי גברא כו' • כולם הוא בלשונות מחולפות ואין נופל על הלשון לומר גינייא אנתרופי גברתא אבל איש ואשה שמענו כו' וכן פי' בערוך ע' אנתרופי : בשטתן • לפי דבריהם שהם אין חוששין לזרע האב לכך אמר כן כדי שלא יקחוה ממנו ולפי האמת לא היתה אפי' בת אביו אלא בת הרן ובני בנים הרי הן כבנים : על כן יעזב וכו' • פירש רש"י דמשמע אחותו מן האב או מן האם יעזב ודבק באשתו שאינה קרובתו ומשני הסמוך לו מן האם או מן האב כגון אחות אביו מאמו או אחות אמו מאמו אבל אחות אביו ואמו או אחותו מן האב לית לן בה • [ה"ג בילקוט ובירושלמי ופשטא ליה כו' עד ואת אמו הסמוך לאביו כו' ומאמר זה איתא בירושלמי במס' יבמות בפ' נושאין על האנוסה וע"ע שם ובגמרא דידן בפ' ד' מיתות ובפ' נושאין כו' ושם בתוס' ובירושלמי מסיים אחות אמו יוציא אחות אביו יקיים דר"מ ור"א אחות אמו מאמו יוציא ומאביו יקיים] : ויקח עמרם כו' • פירש"י מאי לאו שהיתה דודתו מאם וקשה לתרווייהו דאסרי אחות האם ומשני אפי' כבני נח כו' בתמיה אלא פשטו ליה על כן יעזוב כו' וזו היתה אחות אביו מן האב ואי קשיא א"כ תקשי לר"מ י"ל דר"מ דרש את אביו ואת אמו אחותו ממש או מן האב או מן האם אבל אחות אב ואם לא נאסר עליהם ור"מ בהב"א וכתב שמצא כן בתוס' : על הנשואות כו' • פירש"י דדייק ודבק באשתו משהוג עמה דרך אישות : וכי נתכוין כו' • בתמיה אם כן אינה אשת איש עדיין : שלא כדת • כלומר אפילו לא נתכוין לשם קידושין וזהו שלא כדת תורה ודייק מדכתיב ודבק באשתו ע"י דבוק כבר היא אשתו כן פירש רש"י : מניין שאין להם כו' • בירושלמי גרס מניין שיהא להם : בשם ר' יוחנן • פירש"י ודבק באשתו מלמדנו שיהו שוים והיו שניהם בשוה לבשר אחד ואין אחד מהם יכול לגרש חבירו אלא זו את זה וזה את זו : א"ר יוחנן • מסמיה דנפשיה עמד

יפה תואר

...לו כו' פ' כפ' שלפני זה סי' ז' : כך נברא העולם בלה"ק • פי' שעיקר דבורו של אדם היה בלה"ק כמו שכתב בסנהד' פ' א' דיני ממונות אדה"ר בלשון ארמי ספר (ושאר דברי היפ"ת בזה הסי' עי' בביאור) : אתיב להון ר"מ ע"כ יעזב איש ומפרשי את הכתוב ע"כ כיון דבזאת הפעם נבראת האשה מעצם לכן הוצרך להזהיר להם שיעזוב איש את אביו ואת אמו וגו' : ואפילו כבני נח לא היו ישראל וכו' • והא דאמרינן לקמן בפ' פ"ד לאחיותיהם נשאו השבטים • י"ל שבני לאה לקחו בנות רחל וכן כמו כן בבני זלפה ובלהה ובנותיהם ולא לקחו רק אחות מן האב : ומנין שאין להם גירושין • פרס־בגט וע"ז אמר ריב"ם שאין להם גירושין היינו שיפרדו זה מזו או ששניהם מגרשין זה"ז את בכל צד מהם להפריד את הצד השני ממנו • ומ"ש ר"י ונותנת לו דופורן לאו דוקא כי סגי בלא ממנו וכדאיתא בפ' ד' מיתות בשפחה מיוחדת לעבד מאימת התרתה מתפרע ראשה ע"ש •

פירוש מהרז"ו

אולי צ"ל שהיא מפעמתני פי' שעתידה לפעמתני • וכמ"ש במ"כ שע"י ההרהור ביום יהיה כל הלילה בחלום בענין זה וכמפרש והולך שהרהור זה קשה מכל הרהור : כך נברא העולם בלה"ק • פירוש כשנברא העולם דיבר האדם בלה"ק וקרא לעזרו אשה כי לוקחה מאיש ואין בשאר הלשונות כן וזה ראיה שכן הש"י כשברא העולם ויאמר יהי אור יהי רקיע הכל בלה"ק לפרש שמים אש ומים ארץ שרצתה • כן כל השמות שקרא אדם לכל הברואים עפ"י מדה זו ולעצמו אדם ולהש"י אדני • וזהו שאמר נברא העולם וזהו הכח הגדול של מדת ממעל : גיני גיניא • פירש הערוך שבלשון יוני קורין לגיניס נקבה • ולזכר אין קורין גיניא • אלא אנתרופי • ואין קורין לנקבה אנתרופות ולנקבה קורין אתתא ולזכר אין קורין איתי אלא גברא • ואין קורין גברתא אלא לזכר קורין בלשון יון אנדרו אנתרופי ובארמי גברא • ולנקבה בלשון יוני גינוס • ובארמי איתתא ע"ש בערוך וכמ"ע : ה תני גר שנתגייר והיה נשוי אחותו • ירושלמי יבמות פרק י"א הלכה ב' : אותבין ליה והא כתיב וגם אמנה אחותי בת אבי • וס"ד אך לא בת אמי ותהי לי לאשה • הרי שעיקר האיסור אם היתה בת אמו אביו אין איסור : אמר להן בשיטתן השיבן • פי' שבאמת לא היתה לא בת אביו ולא בת אמו כי אם בת אחיו בת הכן כמ"ש לקמן סוף פר' ל"ח בהדיא • אך כאן לפי מה שאמרו הם ולמה אמרתי אחותו וסברו אחותו באמת וא"כ אמר שקר לגמרי • ע"ז השיבן שלא היה שקר גמור שמצד האב יש לו קרבות עמה שהכן היה אחיו ולא מצד האם שמ"ש אחותי פירושו קרובתי : אתיב להון ר"מ ע"כ וכו' עד את אמו • וס"ד ודבק באשתו • ואיזה היפך הוא זה • וכי אינו יכול לקחת אשה והוא בבית אמו • ולא יעזוב אביו ואמו אלא על כרחך הפי' כשרוצה ליקח אשה ירחה שלא תהיה לא בת אביו ולא בת אמו • מקשי לרבנן • ופשטו ליה פי' ותירצו לו דה"פ שיעזב אשה שסמוכה לו מאביו ומאמו • ובהווה מדבר שדעתו קרובה יותר לאחות שהיא מן האב ומן האם יחד • ורוב אחים ואחיות של שניהם ועיקר האיסור על שהיא בת האם ועיין גירסא אחרת ואני באתי ליישב גירסת המדרש : ויקח עמרם וכו' לאשה • וחז"ל לשיטתם כמ"ש שמ"ר פר' א' סימן י"ט שיוכבד בת לוי ממש אחות קהת ועמרם בן קהת נמצא יוכבד דודתו • ולא יתכן לומר שהיתה דודתו מן האב ולא מן האם • שהרי בהדיא אמרו בפר"א פרק ל"ו ופרק ל"ט שבנותיו של יעקב נשי בניו היו וכל זרעו של יעקב אחיותיהם אחרים נשאו כדי שלא יתחתנו בכנענים • הרי שהיתה דודתו מצד האב ומצד האם • ודודתו ערוה היא וכמ"ש בהדיא בפרשת עריות דודתך היא ואף שהיה יכול להקשות יותר שהרי לקחו אחיותיהם ותאומותיהם • אך זה אינו מפורש • ומקשה מפסוק מפורש וכן הוא לקמן פר' פ"ב סוף סימן ח' שתאומותיהם נשאו השבטים • וע"ז אמר ר"ש בריה דר"א כבני נח לא עשו שלהם נאסר האחות והם נשאו אחיות • ועיין בירושלמי ושם כן הקושיא להרווייהו • ותירצו דלעולם יעזוב את אביו ואת אמו כדקאמרת לר' מאיר בת אביו אמו • ולרבנן בת שניהם יחד • ומבני יעקב אין קושיא כלל שיעקב נביא ועפ"י הדבור עשה שהרי נולדו תאומותיהם לזווג להם • הנה פירשתי המדרש כפי הגירסא שנמצא במדרש חז"ל בהדיא • אך באמת אין הגירסא ברורה כל כך • וגם בירושלמי איתא עוד פלוגתא אחות אביו וקיים דברי ר' מאיר ר' יודא אומר אחות אמו מאם יוציא • אחות אמו מאב יקיים וכו' וע"ז מקשה מיוכבד ע"ש : השני חייב משום בעולת בעל • כוונת המדרש על הפסוק • הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל • שאינו תלוי רק בבעל הראשון : שאין להם קידושין • בירושלמי ריש קדושין ושם הגי' הרי למדנו וכו' • מהו שיהא להם ר' יודן בן פזי ור' חנן בשם ר"ה רבא דליפורן או שאין להם או ששניהם • ובאו

ידי משה

...בכלל ר"ל כל אומן יו"ד תופות שנאמרים בפסוק אודם פטדה כו' • שיהיה כל תופה אבן טוב החופה י"א לר"ם שנרמז בכל אבן יקרה מסכתה יהיה בזה שסוכה כל אומן יו"ד אבנים טובות של הכל בכלל • ולר"ח יש שלש סוכות מכל אבנים טובות חוץ מן אותן עשרה וכן הוא בירושלמי שם : מכאן שניתנה התורה בלשון הקודש פי' מ"כ שמדרש זה לקוח מן פסוק עשה לך שרף יפ"ש • וכדי לקיים גירסת הספר נ"ל דה"ק סבר דדברי אדם אינו אלא עד עצם מעצמי אבל לזאת יקרא אשה התורה אמרה כך ר"ל לזאת בשביל שאמר אדם עצם מעצמי • דהיינו שלקחת הצלעות והבשר ממנו לפיכך יקרא אשה אבל אדם לא דיבר בלשון הקודש • ור"פ סבר שהכל הם דברי אדם עד סוף הפסוק לפיכך אמר כשם שהתורה ניתנה בלשון הקודש כנ"ל כך נברא העולם בלשון הקודש • כלומר שגם אדם דיבר בלשון הקודש כנ"ל : שאין להם גירושין או שניהם מגרשין זה את זה והטעם לפי שבכלל עת גבבל רגע ידבקו יחד כדכתיב ודבק באשתו והיו שניהם לבשר אחד ולא יתפרדו או שניהם מגרשים זה לזה

אשתו מגרשתו ונותנת לו דופורון · תני ר' חייא עובד כוכבים שגירש את אשתו והלכה ונישאת לאחר והלכו שניהם ונתגיירו · איני קורא עליו (דברים כד) לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה וגו' רבי אחא בשם ר' חנינא בר פפא אמר [א] בכל ספר מלאכי כתיב ה' צבאות · ובכאן כתיב אלהי ישראל שנאמר (מלאכי ב) כי שנא שלח (ו) אמר ה' אלהי ישראל כביכול לא יחול שמו אלא על ישראל בלבד · אמר רבי חגי בשעה שעלו ישראל מן הגולה · נתפחמו פני הנשים מן השמש והניחו אותן · והלכו להם ונשאו נשים עמוניות · והיו מקיפות את המזבח ובוכות · הוא שמלאכי אומר (שם) וזאת שנית תעשו · שנייה לשטים · כסות דמעה (ט) את מזבח ה' בכי ואנקה · אמר הקב"ה (ז) מאן קביל מהם · בכי ואנקה משגזלת והחמסת (י) ונטלת יפיה ממנה אתה משלחה · אתמהא · ומניין שהן מוזהרין על גילוי עריות כישראל · [ב] שנא' ודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא בזכור ולא בבהמה · רבי שמואל ורבי אבהו ורבי אלעזר בשם רבי חנינא אמרו בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב מיתה · אמר רבי אסי כל איסור שכתוב בבני נח לא בעשה · ולא בלא תעשה · אלא במיתה · והיאך עבידא (בראשית ב) ודבק באשתו והיו לבשר אחד: ך [ג] ויהיו שניהם ערומים · אמר רבי אליעזר שלשה הן שלא המתינו בשלותן שש שעות · ואלו הן אדם · וישראל · וסיסרא · אדם שנאמר (ח) ולא יתבוששו · לא באו שש שעות והוא בשלותו · וישראל · שנאמר (שמות לב) וירא העם כי בשש משה · [ד] כי באו שש שעות ולא בא משה · סיסרא שנאמר (שופטים ה) מדוע בשש רכבו לבא · בכל יום היה למוד לבא בשלש שעות בארבע שעות · ועכשיו באו שש שעות ולא בא · הוי ולא יתבוששו: והנחש היה ערום לא היה צריך קרא לומר · אלא ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו וגו' · אמר ר' יהושע בן קרחה להודיעך מאי זו חטייה קפץ

מסורת המדרש א ירושלמי קדושין פ' א' · ילקוט מלאכי רמז תקפ"ט · ג ב עיין סנהדרין דף נ"ח כס"ע · ג ילקוט כאן רמז כ"ס · ילקוט שופטים רמז נ"ז · ד שבת דף פ"ט · תנחומא סדר תשא סי' י"ט · ילקוט תורה רמז שנ"א:

חדושי הרש"ש

מן האם: (ו) אמר ה' אלהי ישראל · בישראל נתתי גירושין כצ"ל עיין ירושלמי פרק קמא דקדושין בראשו: (ז) מאן קביל מהם · עמ"כ פי' דסיפיה דקרא מאין עוד פנות אל המנחה וגו': (ח) ולא יתבוששו לא באו

חדושי הרד"ל

(ט) את מזבח ה' בכי ואנקה כו' · ולקחת רצון מידכם · אמר הקב"ה מאן קביל מנהון כי שנא שלח וגו' וכסה חמס על לבושי ומשגזלת והמסת כצ"ל: (י) ונטלת יפיה · בילקוט הגי' וניוולת יפיה:

מתנות כהונה

עמד על בירורו של דבר שהוא אינו יכול לגרשה שעליו כתיב ודבק וגו' · אבל היא יכולה לגרשו: דופורון · פירש"י כתובה כפולה כיון שהוא אינו רוצה · דו · שנים: פורנא · כתובה והאי לבשר אחד דרש ליה לכדלקמן: אלא על ישראל מפרשים בירושלמי מסכת עבודת כוכבים פרק השוכר · גירושי ישראל נקראו גירושיו · ולא של עובד כוכבים וא"כ מה שנשאה השני הוי בעילת זנות: נתפחמו · נעשו שחורות לשון פחמין: שנייה לשטים · כראשונה דבקו בנכריות בשטים בערבות מואב וזאת היה פעם שנית: ואנקה וגו' · גרסי' מתוך פירוש רש"י למדתי דהכי גרסינן מאן יקבל מהם מבכי ואנקה כו' · פי' מי יוכל לקבל מהן זבח ומנחה מפני בכי ואנקה שגורמין לנשותיהם · [ובערוך ערך שני גרס כגיר' הספר]: משגזלת וכו' · סיפיה דקרא קדריש וכסה חמס על לבושו: והיאך עבידא · מצאתי בפירש"י והיאך יבא עליה מאחר שאסור שלא כדרכו ומשני ודבק וכו' · עי"ל היאך נעשה ומאין נלמד וכן הוא בירושלמי בן נח שבא על אשתו שלא כדרכו נהרג מה טעם ודבק כו' נלמוד שיהא אסור שלא כדרכו: ולא יתבוששו · נוטריקון ולא באו שש שעות: אלא ויעש · עיין בפירש"י ז"ל בחומש: מאיזה חטייה · וזה נחשב להם עון אשר חטאו

שעסקו

רש"י

בבני נח שלא כדת כלומר שהדבר שקול שהכתוב נשמע לשני דברים: אשתו מגרשתו ונותנת לו דיופורין · כלומר הוא ודאי אינו רשאי לגרשה שכל שעה הוא מצווה על ודבק באשתו אבל היא אינה מצווה עליו שלא לגרשו דלא כתיב ודבקו שניהם כאחד והאי והיו לבשר אחד נפקא ליה לכדלקמן למקום ששניהם עושין בשר אחד פרט לשלא כדרכה: ובדרש רבי יהודה בר סימון אומר שאין להם גרושין או ששניהם מגרשין זה את זה · עדיין היה הדבר שקול · שלא נתברר לן לאיזה משני דברים הללו יהא המקרא נדרש וכדאמרה רבי יוחנן לגרמיה דלא אמרה חד אמורא משמיה אלא הוא גופיה עמד על בירורו של דבר זה המקרא נדרש שהוא אינו רשאי לגרשה דכתיב ודבק באשתו אבל היא מגרשתו מדלא כתיב ודבקו שניהם כאחד ע"כ: תני ר' חייא עובד כוכבים שגרש את אשתו והלכה ונשאת לאחר ונתגיירו · המגרש וגרושתו שנשאת אין אני קורא עליו לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה וגו' (דברים כ"ד) הואיל ובשעת גרושין עובד כוכבים היה ובעילתו זנות: כביכול לא ייחד שמו על הגרושין אלא על ישראל · כדכתיב כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל שלא אמר הכתוב אמר ה' כי שנא שלח אלא הרחיק שמו הגדול מן הגרושין ונתנו על ישראל דכתיב כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל: ס"א · גם ר' חייא אהאי קרא קא סמיך דדרים ותני עובד כוכבים שגרש את אשתו והלכה ונשאת והלכו שניהם ונתגיירו איני קורא עליו לא יוכל בעלה לשוב לקחתה שהרי גרושיו אינן גרושין שהוא מצווה עליה לידבק בכל שעה ולא לגרשה דכתיב ודבק באשתו לפיכך אין גרושיו גרושין ולא נשואיה נשואין ועדיין היא אשת הראשון וכשנתגיירו יכול הראשון לשוב לקחתה: וכששנא רבי יוחנן תו' של רבי חייא הבין דרבי חייא אהאי קרא קא סמיך ולהכי אתא קרא שאינו יכול לגרשה ואמר אשתו מגרשתו ולא הוא לאשתו ומביא ראיה לדבריו הא דתני רבי חייא וכו' והא דאמר רבי אחא בשם רבי חנינא שלא יחול שמו של הקב"ה על הגירושין אינו אלא על ישראל בלבד שהעובד כוכבים אינו בתורת גרושין מדלא כתיב כי שנא שלח אמר ה' אלא אמר אלהי ישראל כאן למדך שישראל הוא שנצטוו על הגרושין ולא על העובד כוכבים וענין הפרשה מספר בגרושין וכל הפרשה לא כתיב ה' אלהי ישראל כי אם בפסוק הזה ע"כ: בשעה שעלו ישראל מן הגולה נתפחמו פניהם של נשים מהשמש והניחו אותן ונשאו נשים נכריות והיו נשיהן מקיפות המזבח ובוכות הוא שמלאכי אמר וזאת שנית תעשו חטא שנייה לשטים: כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה · מאין עוד פנות אל המנחה וגו' אמר הקב"ה מי יקבל מכם מנחה או זבח ואנקה שאתם גורמים לנשיכם בכיה: שגזלת וחמסת וכו' · כל איסור שכתוב בבני נח אינו לא בעשה ולא בלא תעשה אלא במיתה: למקום ששניהם נעשים בשר אחד · שמולידין בנים פרט לשלא כדרכה: ה"א · מקיפות את המזבח וכו' · ולפיכך היו מקיפות את המזבח שהיו אומרות מה פשענו שהניחונו בעלינו אם מקנאין ומחשדין אותנו מזנות הרי אנו מזומנים לבא כאן ויבא הכהן וישקנו מי המרים כדין סוטה שקינא אותה בעלה והוא שמלאכי אומר וזאת תעשו שנית לשטים חטא שניה לאותו חטא שעשיתם בשטים דכתיב ויחל העם לזנות (במדבר כ"ה א'): ומניין שהיו מוזהרין על העריות כישראל ת"ל ודבק באשתו וגו' · הרי כאן מלמד על מה שאמר למעלה אדרבי יהודה בר סימון ורבי חנין בשם ר' יוחנן ואדרבי חייא אתא בשם רבי חנינא ואהא שבני נח מוזהרין על גילוי עריות כישראל כלומר שחייב עליה בביאה שלא כדרכה ואיך יבא עליה בהיתר תלמוד לומר והיו לבשר אחד למקום ששניהם נעשו בשר אחד: הא דאמרינן לעיל בעילה קונה בבני נח שלא כדת כגון שלא נתכוון לקנותה בבעילה שבא עליה בזנות אפילו הכי קונה שבדת ישראל אין בעילה קונה אם לא נתכוון לקנותה בבעילה: (נשלה מלשון השולה דגים מן הים) וכי לא היה צריך קרא למימר וכו' סמוך אולא יתבוששו: ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וגו' · בסמיכא דבהדיא ענינא משמעי

פירוש מהרז"ו

וכאן לפרש הבעיא: דופרין · דו שנים · פורין כתובה: אשר שלחה · לשוב לקחתה לאשה: תני ר' חייא · לשון הירושלמי מלתא דר' חייא רבה אמרו כנענים לא היו להם גירושין שאם גרשה באיזה אופן שיהיה אינה מגורשת ואין כאן אשר שלחה: בכל ספר מלאכי כתוב · בירושלמי שם הגי' כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל בישראל נתתי גירושין · ר' חנינא בשם ר' פינחס בכל הפרשה כתיב ה' צבאות וכאן כתיב אלהי ישראל ללמדך שלא יחד הקב"ה שמו בגירושין אלא וכו' כצ"ל · ופירוש המאמר מבואר בפירושי על ל"ב מדות מדה ע"ז בארוכות · והכוונה בקיצור שבמקום זה שמדבר בגירושין שנשאו נשים עמוניות כמפורש ולא גרשו נשותיהם ופירשו מהם · והוכיחם הנביא כי שנא שלח אם שנאת אותה שלח אותה כדין התורה בגט כאשר צוה ה' אלהי ישראל וכאן במדרש חסר תיבת בגירושין ע"כ אין פירוש למאמר: וזאת שנית כו' שנית לשטים · כמו שבשטים נשאו בנות מואב ועמון ומדין וכן כאן כי לפי פשוטו אין כאן אלא דבר אחד שעזבו נשותיהם והם היו בוכים לפני המזבח · ואיך אמר שהם עשו שנית שמשמע שאותו דבר עשו פעם שנית ע"כ דרשו חז"ל שנית לשיטים: מאן קביל מהם · פי' איזה דבר אקבל · וכמ"ש שם מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם · פי' אתם מקריבים קרבנות ומנחות על המזבח · ונשותיכם סובבים את המזבח ובוכים על החמס שאתם עושים להם איזה דבר אקבל אם הקרבנות או בכי הנשים: משגזלת וחמסת · כמ"ש וכסה חמס על לבושו שגזלו מנשותיהם בגדיהם וכלי חמדתם ונטלו יפיים שהוליכום כל הדרך מבבל לא"י בחמה ונתפחמו פניהם: והיאך עבידא · פי' איך אתה דורש כך ומאין למד ולשון הירושלמי מה טעם: שנאמר ודבק כו' פי' שילדו בנים: ך בשלותן שש שעות · דורש מ"ש ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו · שאם הוא מלשון בושה · היה די שיאמר ולא בושו ע"כ דורש שאינו מלשון בושה אלא מלשון המתנה כמ"ש מדוע בושש רכבו · בושש משה מדת נוטריקון ולא המתינו בשלותן שש ותיבת שעות הוסיף עפ"י מדה ט' · גם אפשר שזה מרומז בשני שיני"ן שש שעות · ולפי מ"ש החשבון של י"ב שעות בפר"א פרק י"א שבשעה שביעית נזדווגה לו חוה שמינית נצטווה · תשיעית עלו למטה שנים וירדו ארבעה · עשירית הכניסו לג"ע ועבר על צווי י"א נידון י"ב נתגרש · הרי שלא היו בשלותן ו' שעות שתחלת שלוותן היה כשנזדווגה לו חוה בז' · ובי"א נידון ואבדו שלוותן · ועיין ויק"ר ריש פר' כ"ט חשבון אחר · והתחילו הו' שעות מעת שנזרקה בו נשמה בשעה ו' ובאבות דר"נ חשבון אחר · איך שלא היו בשלוותן ו' שעות · ועיין שמ"ר ריש פר' ל"ב ועיין ילקוט כאן · וילקוט שופטים ה': כי בושש משה · שהיל"ל כי אחר משה או התמהמה · ע"כ דורש מדה ע"ז שכאן מיוחד שהוצרך לכתוב בושש · ודרש נוטריקון באו שש שעות ואינו יוצא מפשוטו מלשון איחור · וזהו ולא בא משה · ועיין שמ"ר פר' מ"א סימן ז' ומש"ש · וכן אצל סיסרא על פי מדות הנ"ל: היה למוד לבא · היינו מן המלחמה ומן השלל · ועיקר דרשה זו כמו מסורת · כי בכל התנ"ך לא נמצא שורש זה בשני שיני"ן בין אצל המתנה ואיחור ובין אצל לשון בושה וחרפה · כי אם בג' מקומות אלו · ומ"ש בשלוותן אינו שייך אלא אצל אדם לבד שלא היה לו שלוה רק קודם שחטא ולא הגיעו לו' שעות כצ"ל · אך אצל ישראל וסיסרא היה להם שלוה הרבה מקודם לכן · ואיך יאמר שלא המתינו שש שעות בשלוותן · ועל כן לא הזכיר תיבת בשלותן אצל ישראל וסיסרא · והכוונה באותו יום שנכשלו לא הגיעו לו' שעות ביום זה · ויתכן שכוון בזה לענין עמוק כי חטא האדם נתקן אצל מתן תורה ואז פסקה זוהמתן שהטיל בהן הנחש שמרומז במ"ש ולא יתבוששו · ואח"כ חזרו ונתקלקלו אצל העגל וחזרה זוהמתן כי בושש והיה שמור להן עד שבא סיסרא מדוע בושש · והפך הבושש עליו · כשאמרו שירה על מפלתו של סיסרא שאז נמחל להם הכל · והתחיל מאז חשבון חדש וכמ"ש מדרש שמואל פר' כ"ט העתקתי לשונו בשמ"ר פר' כ"ג סימן י"ב וש"נ ומבואר שהשירה מוחלת עונות ראשונים לגמרי ונעשו בריה חדשה · וע"כ נכתב בג' מקומות אלו לשון בושש: לא היה צריך · לקמן פר' פ"ה סימן ב' שלאיזה ענין אמר שהם ערומים · לומר שלכך עשה להם בגדים · וכמ"ש ויעש ה"א לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם וא"כ היה צריך לסמוך כאן מיד פסוק

ויעש

יפה תואר

וילפי זה מהכתוב כי שנא שלח וכמו דאיתא בירושלמי פ"ק דקדושין: אדם וישראל וסיסרא · כי בשלשה דברים תלוי הצלחת האדם · שאחד בחכמתו כי יחכם לשמור את רכושו שלא יאבד · וע"ז מביא כי אדם דאמרינן לעיל בפ' י"ו חכמתו מרובה כו' ובכל זאת לא עמד בשלותו ובהצלחתו · שהשני ביחוסו ובשרשו כי על הרוב תתמיד ההצלחה במשפחת המוצלחים · וגם מנעורותו ילמוד מבית אביו לשמור את רכושו ולהרבותו · וע"ז מביא כי ישראל בני האבות אשר נחלת האמונה בה' אחד היתה למורשה להם מאבותיהם · ובכל זאת לא עמדו בשלותם ובאמונתם ועשו את העגל · השלישי אם הוא לבדו עשיר ועשה לו חיל והון בידו · הוא ילאה בחילו והונו · כי יודע לשמור את רכושו בעמלו אשר עמל להשיג שעושר · וע"ז מביא כי סיסרא אשר תשע מאות רכב ברזל היו לו · ובכל זאת לא הועיל לו חילו ועוזו ונפל שדוד בידי אשה · ומזה ילמוד האדם כי אם ה' לא יאריכנו בהצלחתו · ואם הוא יסור מדרכי יושר · אז חכמתו יחוסו ועשרו מבטח בוגד הוא לפניו: ולא יתבוששו לא באו שש כו' באו לכלול במלת יתבוששו ובושש שתי ההוראות אשר לשרש בוש וזה חרפה ואיחור אבל לא להעתיקם להוראה אחרת · ומשכו לפי זה ולא יתבוששו אל והנחש היה ערום כי בא לפרש מדוע לא שמתין בשלותו:

מרבה

ידי משה

את זה כלומר אפילו לא תדרוש ודבק באשתו שידבק בה עולמית עכ"פ תדרוש והיו לבשר אחד שיהיו שוים ויגרשו זה את זה אבל ר"י ס"ל אשתו מגרשתו לפי שר"י סבר ודבק הוא אזהרה עליו ולא עליה לכך היא מגרשתו ולא הוא מגרש אותה כצ"ל: כביכול אין הקב"ה יחול שמו אלא על ישראל בלבד שלשון מגומגם קצת וגם לשון כביכול אין לו שום פי' ואי לא מסתפינא הייתי מחליף מלת אלא קודם מלת וכאן וה"ם שר"א דקדק למה בכל ספר מלאכי כתיב ה' צבאות משמע שאינו מיחד שמו על ישראל לבד אלא על כל צבאות אלא כאן כתיב פעם אחת אלהי ישראל ומשני כביכול לא יחול הקב"ה שמו על ישראל בלבד אלא על כל צבאות לפיכך נאמר בכל הספר צבאות ולא אלהי ישראל ובבבל זה אמר לשון כביכול לפי שבאמת אינו כן ומש"ה סוכרת לכתוב פעם אלהי ישראל שלא תאמר באמת ח"ו כך הוא: והיו מקיפין את המזבח מצאתי במדרש אגדה דלהכי היו מקיפין את המזבח באמרם תבדוק אותנו כסוטות דכתיב ואת העפר יקח מקרקע המזבח ולז"ל לפי שמצינו כל המגרש אשתו ראשונה מזבח מוריד עליו דמעות כצ"ל: אמר מאיזו חטייה וכו' · רש"י בחומש כתב מאיזו עלה וכו' · ע"כ נראה הגירסא פה מאיזו ענין ע"ד שאמז"ל בטעיו של נחש ולא כפי' מ"כ מפי בני מסורת ליב יג"ן · ונכון הוא:

עליהם אותו הרשע · מתוך שראה אותן מתעסקין בדרך ארץ ונתאוה לה · אמר רבי יעקב דכפר חנין (יא) שלא להפסיק בפרשתו של נחש :

פרשה יט א והנחש היה ערום · כתיב (קהלת א) כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב · א"ע"י שאדם מרבה עליו (א) חכמה הוא מרבה עליו כעס · וע"י שהוא מוסיף דעת הוא מוסיף עליו מכאוב · אמר שלמה ע"י שהרביתי עלי חכמה הרביתי עלי כעס · ועל ידי שהוספתי עלי דעת הוספתי עלי מכאוב· שמעת מימיך אומר (ב) חמור זה יוצא צינה עליו · כמה חכבים באה עליו · והיכן הן יסורין מצויין · על בני אדם · ב רב אמר אין תלמיד חכם צריך התראה · אמר ר' יוחנן ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן אם מתפחמין קימעא הן אבודין אבל כלי פשתן הארבליין · כמה הן · וכמה דמיהם · תני ר' ישמעאל ג לפום גמלא שחנא · בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסין לקפילין · חד אמר אייתי קופר צלי · ופיתא נקייה · והמר טב · וחד אמר אייתי פיתא ותרדין · דין אכל ומתנזק · ודין אכל ולא מתנזק · הוי (ג) על דין היא רבה ועל אוחרן לית היא רבה · תני בשם רבי מאיר לפי גדולתו של נחש היה מפלתו · ערום מכל · ארור מכל · רבי הושעיא רבה אמר דקרטים (א) היה (ד) עומד כקנה ורגלים היו לו · רבי ירמיה בן אלעזר אמר אפיקורס היה · רבי שמעון בן אלעזר אמר כגמל היה · ד טובה גדולה חסר העולם · שאלמלא כן היה אדם משלח פרגמטיא בידו והיה הולך ובא : **ב** ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים · אמר רבי חנינא בן סנסן ה ארבעה הן שפתחו באף ונאבדו באף · ואלו הן נחש · ושר האופים · ועדת קורח · והמן · נחש (בראשית ג) ויאמר אל האשה אף · שר האופים (שם מ) אף אני בחלומי · עדת קרח (במדבר ד) אף לא אל ארץ · המן (אסתר ה) אף לא הביאה אסתר : **ג** ותאמר האשה אל הנחש · ו והיכן היה אדם באותה שעה · אבא בר קוריה אמר נתעסק בדרך הארץ וישן לו · רבנן אמרי נטלו הקב"ה והחזירו בכל העולם כולו · א"ל כאן בית נטע · כאן בית

מסורת המדרש א מדרש שמואל פרשה ז' · קהלת רבה סוף פרשה א' · ילקוט קהלת רמז תתקס"ד · ב סנהדרין דף ח' · ג כתובות דף ס"ז ודף ק"ד · סוטה דף י"ג · ד סנהדרין דף נ"ט · אדר"ן פרק א' · פרקי דרבי אליעזר פרק י"ג · ה ילקוט כאן רמז כ"ו · ילקוט אסתר רמז תתרנ"ו · ו ילקוט כאן רמז כ"ו ·

חדושי הרד"ל

(יא) שלא להפסיק בפרשתו של נחש · שהקושיא היתה שהיה לו לכתוב פסוק ויהיו שניהם ערומים סמוך לפסוק זה וע"ז משני שלא להפסיק כו' · וכ"מ לקמן פ' פ"ה ע"ש :

(א) חכמה הוא מרבה עליו כעס · ע"ד מ"ש צורבא מרבנן דרתח אורייתא מרתחא ליה · ועיין במד"ר שמואל פ' ז' · ובקה"ר שם ע"פ זה : (ב) חמור זה יוצא צינה עליו כמה חכבים כו' · כאמת אמרו בשבת (נ"ג ע"א) ובמ"ק (י"ב ע"א) שחמור קריר ליה וסובל צינה ביותר · ובקה"ר ובמדרש שמואל שם הגי' חמור זה וצוית עליו גמל זה וצוית עליו וע"ל פ' כ' ובערוך ערך אכובית הביא הגי' חמור זה יוצא חמה עליה אכבית עליה : (ג) על דין הוא רבה · הוא אכילה גסה לפניו ומזיק ליה : (ד) עומד כקנה כצ"ל · מפני שהנחש דק וארוך שמשילו לקנה · ואפשר עיקר הגי' נ"ל עומד בקומה :

חדושי הרש"ש

שם טעות וסוף בשלותו · עי' בויק"ר ר"פ כ"ט בשעה ראשונה כו' ביו"ד עבר · וצ"ע דהכיב כאן מטעם שרקמו שהיה נראה או בתואר אדם : (א) היה עומד כקנה בילקוט הגי' בקומה :

רש"י

קרא ולמה הפסיק הענין והתחיל לספר מעשה נחש והניח ענין הראשון : רבי יעקב דכפר חנין · אמר לפיכך עירב פרשת נחש לענין אחר שלא להפסיק בפרשתו של נחש לעשות לה פרשה בפני עצמה ולפסוק בפורענותן לפיכך עירבה ע"כ :

פרשה יט הוספתי דעת הוספתי עלי מכאוב · שאמרתי אני ארבה ולא אסור ובדבר זה נכשל : שמעת מימיך אמרו חמור זה יוצא עליו צינה · יוצא עליו חמה · זה חולי קדחת : אכב פי' קור : ס"א חככים חולי אם פלשו"ן בלע"ז : רב אמר אין צריך ת"ח התראה · שלא נתנה התראה אלא לבני אדם שאין יודעין אם חוטאין בדבר אם לאו הרי ברוב חכמה רוב כעס ואין יסורין מגונן אלא על בני אדם ולא על הבהמה שה"ד כי רעת האדם רבה עליו עליו ולא על אחר : אמר · אומר כלי פשתן הדקין : הבאין מאדבל אם מתפחמין הם במה · אין בכך כלום : כמה הם וכמה דמיהם · בדמים מועטים אדם קונה אותם · כך ת"ח כמו שחכמתו יתירה הוא נקנס יותר : קפילין · חנות שמוכרים שם לחם יין ובשר : קופר · בשר צלי : שיחנא · משוי · ולא נשא אותם האבן (פ' לך לך) תרגום ירושלמי לא אסתינת יתהון ארעא : ס"א · כך לפי חכמתו של אדם מרבין עליו דעה ע"כ : דיקרטום · היה ממונה על החיות והיה זקוף ורגלים לו כאדם : אפיקורס · עז פנים מפקיר עצמו בפני בוראו בפרהסיא : ס"א · כגמל היה אותו הנחש ולא יוחנן והיה הולך ובא ואין איש גוזל לו מרוב אימתו ע"כ · (א"ה כלל זה בידך שכמה פעמים

ממקום הנקרא ארבל וע"ל במדרש קהלת והערוך גרס אדבל : כמה הם וכו' · כלומר אין דמי שוויין כלום ואף שנתפחמו מה בכך וכן הוא במדרש שמואל : לפום גמלא שיחנא · לפי גודל וחוזק הגמל כן הוא המשא שמניחין עליו · [ועי' ערוך ערך שחן] : לקפילין · לחנות שמוכרים בו מיני מאכל והמוכר נקרא קפילא : קופר כו' · בשר צלוי ופת נקייה ויין טוב : פתא כו' · פת קיבר ותרדין מין עשב : דין אכל פת נקייה וכו' · המאכל מזיקו אע"פ שאכל מאכלים דקים וטובים מפני שאין נפשו יפה עליו וטבעו רך ואסטניס וזה שאכל המאכל הגס אינו ניזוק מפני שכחו גדול וטבעו חזק ונפשו יפה עליו והנמשל מבואר : רבה · גדול ולא יוכל לסובלו ולעכלו : דקרטים · ראשו זקוף ואדון על כל החיות עיין בערוך ערך קרטים וכן מצאתי בפירש"י : אפיקורס · מין ודרש ערום כי רשע ערום היה כמ"ש והייתם כאלהים כו' · מן האילן אכל וברא העולם · הרי שהאמין בקדמות העולם ורש"י פירש עז פנים מפקיר עצמו בפני בוראו בפרהסיא : כגמל היה · אותו הנחש ועיין בפרק ד' מיתות : שאלמלא כן · שחטא ונתקלל : שפתחו באף כו' · ברית כרותה לשפתים ואף הוא לשון חרון וכעס וכן נאבדו בחרון אף · ונאבדו באף גרסי' : בדרך הארץ · עם אשתו ונתייגע : בית נטע · ראוי לנטוע אילנות · ס"ג אדם שם

מתנות כהונה

שעסקו בתשמיש לענין כל : שלא להפסיק · כדי להפסיק ולסיים בדבר טוב ולא בפרשתו של נחש שיש בו קללת העולם כולו וסיים בכתנות עור שהוא גמילות חסד ורחמים אף כי לפי תורתו של ר' מאיר שהיה כתוב בו כתנות אור מאורו של מעלה וכ"מ טוב בפירש רש"י לקמן פרשה כ' :

פרשה יט מרבה עליו כעס כו' · כמו שמצינו גבי שלמה שסמך על רוב חכמתו ואמר אני אל ואוכל לעמוד וארבה כסף וסוסים ונשים ולא אסור מדבר ה' ולבסוף נכשל בשלטן והכעים להקב"ה · או י"ל כי כל אדם נתפס לפי רוב חכמתו כמש"ה וסביביו נשערה מאוד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה וחבר אין צריך התראה וכדלקמן וע"י שהוא מוסיף דעת ר"ל מאחר שנברא אדם בן דעת ולפיכך הכרת הטבע נותן שיהיה החומר המקבל הצורה יותר זך ונקי כמו שהאריך בזה בעל העקידה בפרשה זו · ולפיכך לפי רוב זכותו הוא מעותד יותר לכל נזק וכל חולי יותר מן הבהמות ומיות השדה · והאב"א פי' אדם בן דעת יוכל לשמור עצמו מכל נזק לפיכך טבעו רך וחלש יכהו צינה כו' · משא"כ בהמה שמתוך שאינה בת דעת טבעה חזק ושומר פתאים ה' ולקמן במדרש קהלת משמע דקאי נמי ע"ז שהקב"ה מדקדק אחריו לפקוד עליו עונותיו וכן משמע במדרש שמואל שגרס הרביתי עלי יסורין : חככים · מיני שחין שצריך לחכך בשבילם ובערוך גרס אכבים ופי' בו קור ועיין בפ' כ"ד ובקהלת בפסוק כי ברוב חכמה : אין ת"ח כו' · וכדפירשתי לעיל · והמשל מבואר : מתפחמין · לשון שחרות ופחמין : הארבילין · הבאים

יפה תואר

מרבה עליו כעס · כי לא נוכל לפרש שמרבה לכעוס על אחרים כי כעס על אחרים בחיק כסילים ינוח · ומה דאמרו בפ"ק דתענית האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ליה · זה רק לפעמים שהתורה מחממת לבו אבל הוא צריך לסרגיל נפשו בנחת כדאיתא שם · לכן מפרש כי במדה שאדם מרבה חכמה על נפשו · ירבה גם על נפשו כעס וכמו שהביא המשל מצלמה : שפתחו באף כו' · אף כי הוא אינו מלשון אף וחמה מ"מ ברית כרותה לשפתים ואין לפתוח בדבר שמשמע להוראה רעה ע"ד אל יפתח אדם פיו לשטן · וטוב להתחיל בלשון יפה משום פתח דבריך יאיר כדלעיל בפ' ג' ובפ' א' · כמו שאסור לסיים בדבר רע כדלעיל בסוף פי"ח · והנה בשביל ד' דברים יכופר העון · הא' אם כבר נקה בפשעו וכמו בדיני מלקות ויסורין · וע"ז מביא את הנחש אף כי כבר קולל בחטאו ללכת על גחונו · ולאכול עפר כל ימי חייו מ"מ גבר עליו האף ולא יסור עד כי יסוף ראש וימות · הב' בתורת חסד כי יום רצון הוא · וע"ז מביא את שר האופים אשר אז היה יום גינוסיא של פרעה כדלקמן בפ' פ"ז · וסיתה השעה ראויה לעבור על פשע מ"מ לא סר ממנו האף ויצו לתלות אותו על עץ · הג' שלא יגועו עמדו גם נקיי עון · ולא יענשו צדיקים עם הרשעים · וע"ז מביא כי בעדת קרח גבר האף · כי גם המוטלים בעריסה נבלעו באדמה · ולא נתכפר להם העון בזכות הילדים התפים מפשע · והד' כי כפר נפש איש עשרו · וע"ז מביא את המן אשר היה לו הון רב ולא עמד לו ביום אף · ומזה ילמוד שאדם לשמור את פיו ולשונו מדבר רע · ואל יחשוב כי תמצא לו איזה זכות להנצל : עדת קרח אף לא וגו' · מקום הפסוק הזה הוא לפני הפסוק המעט כי העליתנו וגו' · כי מדרך שמתלוננן להצל מן הקל אל הכבד · ולהמיתנו

פירוש מהרז"ו

ויעש שהלבים הערומים ולמה כתב כאן פסוק והנחש היה ערום : מתעסקין בדרך ארץ · וקודם החטא לא היו יודעים מענין הבושה והצניעות · כי לא ידעו מהתאוה החומרית כי אם עשו בזה מצות הש"י וברכתו אותם כמפורש ויברך אותם אלהים ויאמר להם פרו ורבו · וכמ"ש לקמן פר' י"ט סימן ג' וכמ"ש בפר"א פרק י"א שעה תשיעית עלו למטה שנים וירדו ארבעה · יו"ד הכניסו לג"ע ועבר על הצווי ודורש סמוכין : שלא להפסיק בפרשתו של נחש · שלא לסיים כל פרשה זו של הנחש החטא והקללה בלא תיקון כלל · ע"כ כתב פסוק זה ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם שהוא ענין תיקון להם מהחטא לכסות הבושה של הערוה · וכתבו בסוף הפרשה לחתום בתיקון כי הפסוק ויקרא האדם שם אשתו חוה · דרשו לקמן פר' כ' מלשון חויא · הרי שהיה הסיום של הפרשה בענין הנחש והפסוק ויעש הוא ענין גמילות חסדים שהוא מלביש ערומים · ומ"ש מאיזה חטא עיין לקמן פר' כ"ב ריש סימן ב' והאדם ידע הודיע ד"א לכל ואז גם הנחש הרגיש בתאוה · ואמר חטא כפי שהוא עתה שהיפך הצניעות הוא חטא :

פרשה יט סימן א כתיב כי ברב חכמה · והענין בזה שכל מה שאדם מתחכם יותר בדברי עולם ומבין במנהג בני אדם · ורוצה לתקן ואינו יכול מרבה כעס וגם כל שהוא מוסיף דעת והשכל והחכמה מתוספים בו וגופו נחלש ומוסיף מכאוב טבעי · והעיקר אם רוצה להעמיד על חכמתו נגד חוקי התורה שמוסיף מכשול וקלקול כמו שמביא ראיה משלמה המלך : צינה עליו · פי' צינה של עולם מזיק לו או חמה של עולם ומ"ש חמור אפילו בתקופת תמוז קריר ליה היינו שטבעו קר תמיד · אבל אינו מתפעל מצינת העולם ואינו מזיקו : אין ת"ח צריך התראה · כי ענין התראה הוא שאם אדם רוצה לעבור עבירה · יודע שהדבר אסור ויענש על זה אלא שתאותו עומדת בפני ידיעתו ומסתרת אותה ואינו מרגיש בה · וכשמתרים בו בני אדם מחזקים כח ידיעתו שירגיש בה ויפרוש מן החטא · ואם אינו פורש הרי שנתגבר עליו יצרו כל כך עד שאבד דעתו ממנו וזה ראוי לעונש אך ת"ח שעוסק בתורה שהתורה מעוררת ומחזקת כח ידיעתו שעושה בו רושם יותר מרושם ההתראה · ע"כ אינו צריך התראה כי אם יתגבר כח היצר על כח התורה גם ההתראה לא תועיל : כלי פשתן הדקים · כי בגד לבן הכתם ניכר בו יותר ומתקלקל כן המוסיף דעת מכשול קטן ניכר בו : הארבליין · הערוך גורס מארבל כל"ף והביאו בענך ארבל · והמ"ע הביא ראיה שיש עיר ששמה ארבל · ויש להביא ראיה לגירסת ארבל · כמ"ש כשוד שלמן בית ארבאל : שחנא · ופי' בערוך שחן בלשון ישמעאל משאוי · וכן החכם לפי חכמתו החשבון והדקדוק עליו עיין כתובות דף ס"ז סוטה דף י"ג וכל דרשה זו כמ"ש כאן ערום מכל על כן ארור מכל : דקרטים · פירש במ"ע בלשון יוני בעל שתי רגלים · ובלשון רומי זקוף ויש"ר ועומד עיין לקמן פר' כ' סימן ה' שאחר הקללה כתיב על גחונך תלך הרי שקודם לזה היה זקוף מדלא קאמר על בטנך · והיה משמע שתחלה היו לו רגלים כבהמה וחיה ואח"כ על בטנו · אבל על גחונך משמע שתחלה לא היה גחון אלא עומד : אפיקורס היה · לנסות את האדם נברא בריה בשכל גדול ועקוס שאינו מסכים על דרך אמת וטועה במושכליו כפי דרך הדמיון הכוזב וכפי הרצון משולח ושובב : כגמל היה · מתוקן לכל משאות כבידות ומאחר שהיה ערום מכל חית השדה וגם היו לו רגלים וא"כ היה בו צורך גדול לפרקמטיא שהרי עם כל הבהמות כשמולת פרקמטיא צריך שילך אדם עמהם אך עם הנחש שהיה בו דעת וגם בעל כח היה יכול לשלוח בו בעצמו בלא אדם · ונראה שתפס לשון הגמל כי הגמל יש לו צואר ארוך וזקוף למעלה עם הראש וכן הנחש היה כלד הפנים של גמל · והגמל מין חיה כמ"ש בסוף סדר שמיני וגם הנחש מן חיה היה כמ"ש לעיל סוף פר' ז' וכמ"ש כאן מכל חית השדה : **ב** ויאמר אל האשה · אף כי ואלו הנחש שהוא התחלת דברים הוא מיותר והיה יכול לומר גם ואמר אף · וכן אלו כולם ע"כ דורש שעל שנתכוונו לרעה פיהם הכשילם להתחיל בלשון אף וגרמו אף לעצמן · ועיין לקמן פר' פ"ח סימן ו' בקיצור · ובאסתר רבה פסוק אף לא הביאה אסתר · ואלו שר האופים ג"כ תחלת דבריו · עדת קרח תחלת פסוק והיה יכול לומר גם · ואלו המן ג"כ תחלת פסוק ותחלת ענין הפרטי שסיפר כי הפסוק הא' דרך כלל ופתיחת פיהם באף הביאו אף על עצמם : **ג** נתעסק בדרך ארץ · כמ"ש לעיל סוף פר' י"ח עמש"ש בשם הפר"א שהתעוררות הנחש היה על ידי מה שראה שנתעסקו בדרך ארץ · ומאחר שקשה עלינו היכן היה האדם · ואנו יודעים שאז נתעסק בד"א שמביא לידי שינה · מן הסתם שהיה כן אצל אדם · ובפרט שהיה אז עת הנסיון שכל הנהגת העולם היה תלוי בו וניתן רשות לשטן ולנחש כמפורש בפר"א פרק י"ג באריכות עשה כל פעלוקי שיהיה האדם ישן בעת שצריך לדבר עם האשה להסיתה · על שהאשה נוחה להתפתות אחר הדמיון הכוזב : והחזירו בכל העולם · ברכות דף ל"א

ידי משה

והיכן היה אדם באותו שעה · פא דלא מקשה בקרא קמא דכתיב ויאמר אל האשה · וי"ל דהתם הייתי אומר שהיה ג"כ אדם שם אלא שהנחש לא דיבר זה עם אדם שאין דרך לדבר עם גדול כמותו אבל הכא בודאי צ"ל שלא היה שם שאין ראוי שהיא תדבר לפניו ועוד איך שתיק עד דנפיק מניה תורבא · יפ"ת : נתעסק בד"א · ואף על גב דלא רמיזא בקרא שכיון ע"י שראה הנחש שהיו עסוקים בתשמיש נסתכרת

זרע · הדא הוא דכתיב (ירמיה ב) בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם · א לא ישב אדם הראשון שם · ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו' ולא תגעו בו הה"ד (משלי ל) אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת · ב תני ר' חייא שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר שלא יפול ויקצץ הנטיעות · כך אמר הקב"ה כי ביום אכלך ממנו וגו' · והיא לא אמרה כן · ג אלא אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו כיון שראה אותו עוברת לפני העץ נטלה ודחפה עליו · אמר לה הא לא מיתת · כמה דלא מיתת במקרביה · כן לא מיתת במיכליה · אלא כי יודע אלהים כי ביום וגו': ד אמר רבי תנחומא השאלה הזו (ג) (ה) שאלוני באנטוכיא · אמרתי להם כי יודעים אלהים אין כתיב אלא כי יודע אלהים · כי ביום אכלכם · ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אמר ד התחיל אומר דלטוריא על בוראו אמר מאילן הזה אכל וברא העולם · והוא אומר לכם לא תאכלו ממנו · שלא תבראו עולמות אחרים · דכל אינש ואינש סני בר אומנתיה · ר' יהודה בר סימון אמר כל שנברא אחר חבירו שליט בחבירו · שמים בראשון · ורקיע בשני · אינו סובלן · אתמהא · רקיע בשני · ודשאים בשלישי · אינן מספקין את מימיו · דשאים בשלישי · ומאורות ברביעי · אין מבשלין פירותיו · מאורות ברביעי · ועופות בחמישי · א"ר יהודה בר סימון (ו) ה זיז עוף טהור הוא · ובשעה שהוא פורח מכסה גלגל חמה · ואדם נברא אחר הכל לשלוט בכל · קדמו ואכלו עד שלא יברא עולמות אחרים והן שולטין בכם · הה"ד ותרא האשה כי טוב וגו' · ראתה דבריו של נחש: ה ר' יוסי בר זמרא אמר ג' דברים נאמרו באותו אילן · טוב למאכל · יפה לעינים · ומוסיף חכמה · ושלשתן נאמרו בפסוק אחד · ותרא האשה כי טוב · מכאן שהוא טוב · וכי תאוה הוא לעינים · מכאן שהוא יפה לעינים · ונחמד העץ (ז) להשכיל ·

מסורת המדרש א ברכות דף ל"א · ילקוט ירמיה רמ"ו · ב סנהדרין כ"ט · אדר"ן פרק א' · ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ג מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט תהלים רמז תרי"ג · ד סנהדרין כ"ט · פדר"א פ' י"ג · תנחומא כאן סימן ח' · וסדר תזריע סי' ט' · וסדר מצורע סימן ב' · ילקוט כאן רמז כ"ז · ילקוט תהלים רמז תרי"ג · ה ע' כ"ב דף ע"ג ·

חדושי

(ה) שאלוני באנטוכיא כו' · עמ"כ · והיו רוצין להביא מזה שמי שברא טוב לא ברא רע : (ו) זיז עוף טהור הוא · ויק"ר סוף פ' כ"ב ע"ש ובערוך ע' זיז ג' גרס עוף גדול במקום עוף טהור : (ז) להשכיל

הרד"ל

מכאן שמוסיף חכמה · שלא תאמר פירושו שהשכל שופע עליו שהוא ראוי לחמדה · כמו יפה לעינים שפירושו שהעינים מתאוים ומסכימים עליו שהוא טוב · קמ"ל מפירושו שמוסיף חכמה באמת :

מתנות כהונה

לא ישב אדם הראשון שם וכן הוא בילקוט · ה"ג אשר בתוך הגן וכו' · ולא תגעו בו הה"ד אל תוסף כו' וכן הוא בילקוט וכן הביאו הרקנ"ט : הגדר יותר · גבוה יותר שלא יפול הגדר ויקצץ וישבור הנטיעות · ה"ג לא אמרה כן אלא אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו : במקרביה · בנגיעתו : כן לא תמות במכליה · וא"ת מכל מקום היא היתה יודעת שהאכילה אסורה לבדה באמת ולמה עשתה שקר בנפשה כבר כתבו באבות דר' נתן בפ"ק שאדה"ר עשה גדר וסייג והוסיף לו לעצמו הנגיעה וכך אמר לה שאכילה והנגיעה אסורה והיא לא ידעה שהנגיעה היא סייג וכשראתה שאין מיתה בנגיעה סברה ששקר אמר לה אדם וה' לא צוה לא על הנגיעה ולא על האכילה ולפיכך אכלה ומ"מ חטאה לנפשה שהיה לה לשאול את פיו ולא לחשדו בדובר שקרים בשם ה': השאלה הזו כו' · פירש"י דכתיב כאלהים לשון רבים והשיב להם ראש המקרא יוכיח דלא כתיב יודעים אלהים אלא יודע לשון יחיד וסיפא דקרא יודע שב על והייתם כאלו אמר והייתם יודעי טוב ורע כאלהים : התחיל · הנחש לדבר דליטוריא [פי' הערוך] חנף ורכילות : דכל איניש בו' · כל אדם ואדם שונא בן אומנתו : אינו סובלן · בתמיה וכי הרקיע אינו סובל השמים ותומך אותו והרי הוא תחת כולם : אינו מספיקו · הרקיע מספיק מים לדשאים : שליט בחבירו · הקודם לו : פירותיו · של יום שלישי הרי שהוא שולט עליו שאם אינו מבשל פירותיו לא

רש"י

פעמים כתב רש"י ס"א ואינו ענין לשלמעלה ממנו רק הוא ענין בפ"ע קאי למטה): אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך · שלא תעשה את הגדר יתר על העיקר שלא יפול ויקצץ הנטיעות · כיון שראה אותה שקרובה נטלה ודחפה עליו · אמר כיון דלא מתה בקרובתיה כן לא מתה במכלי' : ס"א · שאלה זו · והייתם כאלהים יודעי דמשמע לשון רבים אלוהות הרבה

פירוש מהרז"ו

בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם · וכי מאחר שלא עבר איך ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון נתישבה וכל שלא גזר עליה אדה"ר לא נתישבה לשון הגמ' שם · ודורש מדה כ' מאחר שלא יתכן לומר ישב כפשוטו ע"כ שאינו מדבר מאיש ואדם שהם אלא מאדם הראשון ומ"ש ישב פירושו גזר להיות ישוב · ולכך קורא אותו כאן איש כי איש הוא שם משותף לשם אשה כמ"ש בפר"א פרק י"ב בהדיא כשניתן לו האשה אז נקרא הוא איש והיא אשה והיינו בעת שנזדווגה לו חוה · ואז נקרא איש ואדם ואז עבר בכל הארצות · והנה לא שאל המדרש על פסוק הקודם ויאמר אל האשה היכן היה האדם באותה שעה כי השאלה יתכן שישאל לתלמיד במקום הרב ולקטן במקום הגדול וכמו שהיה הענין אצל בנות צלפחד במ"ר פר' כ"א סימן י"ב תחלה שאלו אצל שרי עשרות וכו' עד למשה · אך להשיב כולם נתנו כבוד למשה ע"ש בהדיא · וכן היה הענין אצל אהרן ובניו שמשה קצף כנגד אלעזר ואיתמר · ואהרן השיב כמ"ש ויק"ר פר' י"ג סוף סימן א' · וכן כאן איך השיבה האשה בפני אדם אלא שלא היה שם · וזה לשון הפר"א פרק י"ג · דן דין נחש בינו לבין עצמו ואמר אם אני אומר לאדם יודע אני שאינו שומע לי שהאיש קשה לעולם להוציאו מדעתו אלא הריני אומר לאשה שדעתה קלה עליה שאני יודע שהיא נשמעת לי שהנשים נשמעות לכל הבריות שנאמר פתיות ובל ידעה מה: אל תוסף על דבריו · עי' כל זה באבות דר"נ פרק א' באריכות · וכן בפר"א שם באריכות: הגדר יותר מן העיקר · ובילקוט כאן הגירסא ועמדה והעידה שקר ולא תגעו בו פן תמותון · כיון שראה שכיזבה דחפה עליו וכו' · והענין שהנחש ידע איך היה הצווי כי הצווי היה על כל הברואים ·· שאדם אמר להם אלא ששאל אותה כדי לכנס בדברים עמה · כמ"ש רש"י בחומש · וידע שלא צוה אלא על האכילה לבד כמפורש בשאלתו אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן · והמשל שעושים הגדר לשמור הנטיעות ואם עושה כפי גובה הנטיעות ישמור הגדר את הנטיעות אך אם יעשה הגדר גבוה הרבה מן הנטיעות יהיה זה סיבה להכביד הגדר ויפול על הנטיעות ויקצצם וכן בנמשל כל"ל: נטלה ודחפה עליו · בפר"א שם איתא שהנחש עצמו נגע והראה לה שלא מת בנגיעה שהרי גם הוא נאמר כל"ל : הא לא מיתת וכו' · דורש כן ממ"ש לא מות תמותון · שב' תיבות אלו מיותרות · שהרי האשה אמרה לו ולא תגעו בו פן תמותון והיה די שיאמר לה לא כי יודע וכו' (ועוד גם יקשה מאד שהרי מה סיבה המקור מחובר להעתיד הוא לחזק הענין כמו שמור תשמרון עזב תעזב וכדומה ולא שייך זה אצל אמירה לשלילה לא מות תמותון) · ועוד שמאחר שאמרה ולא תגעו בו וכו' היה לו להנחש להשיבה גם מהנגיעה כי יודע אלהים כי ביום תגעו בו ואכלתם ממנו וגו' · ע"כ דרשו שעל הנגיעה כבר ניסה הנחש שלא מתה ואמר לה לא מות כאלו כתיב לא מות ולא תמותון על פי מדה כ"ב לא מות על הנגיעה לא תמותון על האכילה · וזה עפ"י מדה ט' · הרי שדורש מדה יו"ד שתי מיתות · ומדה כ"ב ומדה ט' וכל"ל וע"פ היקש וזהו שאמר המדרש כמה דלא מיתת במקרבי' כן לא מיתת במכליה: ד השאלה הזו · השאלה שאלהים לשון רבים עיין לעיל פר' א' סימן ז' ופר' ח' סימן ט' בהדיא · והראיה ממ"ש כאן והייתם כאלהים יודעי וכו' ולא כתב והייתם יודעי טוב ורע כאלהים משמע שאלהים לשון רבים ולכך שאלו דווקא משם אלהים זה: יודעים אלהים אין כתיב · עיין לקמן פרשה כ' ריש סימן ד' שבעים ואחד שמות מתחלת הספר ועד כאן וא"כ גם שם זה והייתם כאלהים קודש זה שאין כתוב יודעים בריסא דקרא · א"כ גם מ"ש בסיפא דקרא והייתם כאלהים ג"כ לשון יחיד ומ"ש יודעי על אדם וחוה · אך לפי מ"ש במ"ר פר' י"ד סימן י"ב שים ע' שמות מתחלת הספר עד סוף פרשת נחש ומ"ש והייתם כאלהים אינו קודש ע"ש · ודברי הכפירה של נחש הוא ואין כאן קושיא ושאלה: דלטוריא על בוראו · לקמן ריש פר' כ' ולקמן פר' ל"ב סימן ב' שמ"ר פר' ג' סימן י"ב ד"ר פר' ה' סימן יו"ד מדרש תהלים א' סוף פסוק אשרי האיש · ושם הגי' ואם אתם אוכלים ממנו אתם יכולים וכו' · שנאמר והייתם כאלהים שסובר כל"ל שאלהים זה הוא קודש · ואינו שייך למ"ש יודעי טוב ורע · שא"כ משמע שכל ענין של אלהים על שהוא יודע טוב ורע וכאשר דרש תחלה שמ"ש יודעי טוב ורע קאי על אדם וחוה א"כ לאיזה ענין אמר והייתם כאלהים על זה דרש מה הוא בורא עולמות כך אתם אם תאכלו כו' · ועדיין יקשה איזה טענה הוא שעל כן יאכלו מאחר שאלהים ברא העולם ואת האדם ואת העץ והוא צוה שלא לאכול אסור לאכול אף שיהיו יודעים טוב ורע · לזה דרש שכך אמר בטענתו · שגם הוא אכל מהאילן וע"כ ברא העולם ואם תאכלו אתם תהיו כאלהים ואין לכם לשמוע אליו בזה: אינן מספיקין מימיו · פי' שסולט בו ושותה כל מימיו · ומוכרח להשפיע בו: אינן מבשלין פירותיו · שהמאורות משועבדים להשפיע בפירות ומפולים להם ומשמשים אותם: זיז עוף טהור · ויק"ר פ' כ"ב סימן ד' וש"נ: ומכסה גלגל חמה · פירוש שמושל על החמה ומבטל אורו וכל דבריו אלו אינם אלא דברי כזב ולשון הרע ואין זה נקרא ממשלה בכל הל"ל אלא כך פיתה אותם אם תאמרו שהרי גידל אתכם על כל באי עולם · ואיך נחטא נגדו בטובתו · דעו שכן טבע העולם שהנברא אחרון שולט במה שנברא קודם לו · וא"כ מה שהמשיל אתכם אינו אלא לשעה · עד שיברא עוד אחרים ע"כ אכלו אתם ותהיו מושלים ולא ימשלו בכם וכ"ז נרמז במ"ש והייתם כאלהים: ראתה דבריו של נחש · כמו שכתוב רואה אני את דבריך טובים ונכוחים אלא אבשלום · ובמשנה: רואה אני את דברי אדמון · כי לפי פשוטו יקשה מה ראתה עתה באילן יותר מאשר ראתה מקודם אלא שראתה דבריו שכל טובות אלו כלולים בו: ה ר' יוסי בר זמרא · לקמן פר' ס"ה סימן י"ג ובקהלת רבה פסוק ברבות הטובה · ושם איתא ר"א בשם ר"י ב"ז ובקהלת רבה שם הגירסא נאמרו בגופי תאנה דסובר שאותו האילן תאנה היתה כמו שכתוב לעיל פר' ט"ו סימן ז' דר' יוסי סובר שהיה תאנה ואפשר שהוא ר' יוסי בר זמרא דכאן והמעיין שם ושם המאמר באריכות · יראה ויבין שאין כוונת המאמר לספר סגולות של עץ הדעת דייקא אלא סגולות ושלימות כל מאכל טוב של מטעמים · שהרי הביא שם ראיה ממטעמים של יצחק שלא היה אלו הסגולה של ראיה אלא של טעם והשכלה ומביא ראיה · שהסומים אינם שבעים · הרי שבסגולת כל מאכל מדבר · ומנא ג' סגולות אלו רמוזים בפסוק זה · ופי' כשראתה האשה שיש בענין עץ הדעת שלימות הסגוליים לכל מאכל טוב אז אכלה ממנו · ומ"ש יפה לעינים פי' שמלבד שהוא טוב טעם ומשביע צריך שיהיה עוד גם נחמד למראה עינים שאז שבע ונהנה ממנו · ומ"ש ומוסיף חכמה פי' שכל מאכל טוב יש לו סגולה זו שמיישב הדעת והחכמה מתוספת בו ואם בעל רוח הקודש הוא רוח הקודש שורה עליו ע"י טוב טעם אם אוכל

יפה תואר

ולהמיתנו במדבר הוא רע יותר מאשר לא הביאם אל ארץ זבת חלב ודבש · וכ"כ רש"י כי הוא שלא במקומו אך שהעתיקו למקום אחר ע"ש · ולפ"ז התחילו באף · וכ"ה גבי המן כי ויאמר המן אף לא הביאה היה דבור שני ובזמן אחר · ואז התחיל את דבריו באף: שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר · בא במשל הזה לברר לנו כי באמת מצוה לעשות גדר וסייג לדברי התורה וכמו שאמרו רז"ל עשו משמרת למשמרתי וכן אסרו לנו רז"ל הנגיעה בעריות משום גדר קורבה · אבל אזהרה של אל תוסף היא שלא יעשה התוספה והגדר יותר או גם בשוה אל העיקר · והטעות הזה היתה בזה כי אמרה אשר על הנגיעה יש עונש מיתה כמו על האכילה ולא אמרה כי הנגיעה אסורה לנו בוודאי לא נלכדה בדבריה · וגם רז"ל בסייגיהם ובגדריהם אף כי שהחמירו מאד ואמרו כל העובר על דברי חכמים כו' · מ"מ החמירו בדברים האסורים מה"ת רב מאד מאסורי דרבנן · ולא השוו אותם במדרגה אחת ובעונש אחד : נטלה ודחפה עליו · הוה חשבה כי המיתה לא תבוא על אכילת הפרי בשביל עונש לעובר על צווי הקב"ה · דא"כ אין ראיה מזה מה שלא מתה בדחיפת הנחש דזה היה באונס ואונס רחמנא פטריה · אבל חשבה כי מטבע העץ הוא להמית את האוכלים את פריו והנוגעים בו · ולכן העבירים הנחש להוכיחה כי אין סם המות בעץ הזה : דלטוריא על בוראו כו' · ולפ"ז אמר לה והייתם כאלהים לברוא עולמות · וגם והייתם יודעי טוב ורע · וגב מ"ש הכתוב ותרא האשה כי טוב העץ למאכל · ע"כ לא יתפרש כי בטעמו הוא טוב לאוכל דהא עדנה לא אכלה ממנו ולא ידעה את טעם הפרי · אבל פירושו ותרא האשה כי ראתה בתבונתה כי טוב העץ למאכל לברוא בו עולמות · ולפ"ז יש כח סגולי בעץ הזה אשר ממנו אכל הבורא · והעץ איננו מכלל הנבראים : כל שנברא אחר חבירו שליט בחבירו · כי כל שמאוחר הוא יותר שלם ולכן הראשון משמש להאחרון : ואדם נברא אחר הכל כו' · ומה שלא מנה את הבהמה והחיה דלא חשיב רק עיקר מעשה היום ואע"ג דעשרה דברים נבראו בע"ש בהש"מ ומאוחרים הם מאדם וכל"ז לא ישלטו בו · אבל לא חשיב רק בקדימת ואיחור בימים ולא בשעות אשר

ידי משה

משתברה שהיה ישן ומלא הנחש מקום · יפ"ת : מאילן זה אכל וברא עולמות · יש לדקדק וכי מי שברא את האילן לא יכול לבראות את העולם בלא אילן וי"ל שהנחש אפיקורס היה והיה מאמין בקדמות והיה סובר שהאילן לא נברא מקודם כ"ס : רקיע בשני ודשאים בשלישי אינן מספקן כו' · לכאורה קשה א"כ שני שולט בשלישי וכ"ל דמאחר שהרקיע מספיק מים לדשאים הוא משועבד לו כמו עבד · ועוד י"ל דס"פ והוא בניחותא כלומר שאינו מספיק הרקיע במימיו כמו שאמרו לעיל כמו שהגשמים יורדים מלמעלה כן התהום משקה מלמטה ודוק : קדמו ואכלו עד שלא יברא · פי' מאחר שתהיו שלימים כאלהים יודעי טוב ורע א"א לברוא אחרים כמותכם עכ"ל יפ"ת · ול"נ דס"פ מכח שאמר לעיל מאילן זה אכל וברא עולמו וז"פ קדמו ואכלו כל הפירות של האילן ולא יברא עוד אחרים כמותכם ודו"ק · ועוד י"ל לפי שכל כנברא אחר חבירו שו"פ בנברא הקודם אבל לא יכול לשלוט בבורא עצמו לכן אמר הנחש שיאכל מן העץ ויהיה במדרגת הבורא ושוב לא יכול שום בריה לשלוט בו · ועוד י"ל דס"פ לפי שיברא הקב"ה אח"כ עוד איזו בריאה וישלוט בכם לכן תאכלו אתם ג"כ ואם יברא הקב"ה אחריכם איזו בריאה אזי תוכלו לבראות ג"כ בריאה אחרת לשלוט על האחרון ויספרו מכן ודו"ק : ונחמד העץ להשכיל מכאן שמוסיף חכמה הס"ד משכיל לאיתן האזרחי · וקשה למה אמר לשון הוספה ולמה לא אמר סתם · גם לא הבנתי מה שמביא ראיה מן משכיל לאיתן האזרחי ושלא מקרא מלא היה לו להביא דכתיב למען תשכילון את אשר תעשון · ונ"ל ע"פ דאי' במדרש חזית ויחכם שלמה מכל אדם זה אדה"ר ומאיתן האזרחי זה אברהם ובכלל זה יוסף ודרדע זה דור המדבר שהיה דור דעה נמצא שמאוחר בפסוק היה יותר חכם מש לפניו נמצא שאברהם היה יותר חכם מאדה"ר ולזה כיון המדרש באמרו ומוסיף חכמה על חכמתו דהיינו שהגיע לחכמת אברהם שהיה יותר חכם מן אדה"ר וז"ש הס"ד משכיל לאיתן האזרחי זה אברהם וכאן כתיב להשכיל נרמז

מכאן שמוסיף חכמה · היך מה דאת אמר (תהלים פט) משכיל לאיתן האזרחי · ותקח מפריו ותאכל · א"ר איבו [א] סחטה ענבים ונתנה לו · ר' שמלאי אמר בישוב הדעת באת עליו · אמרה ליה מה אתה סבור שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך (קהלת א) אין כל חדש תחת השמש · או שמא אני מתה ואת יושב לך הטלים · (ישעיה מה) לא תוהו בראה לשבת יצרה · רבנן אמרי התחילה מיללת עליו בקולה · גם · רבוי · [ב] האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העופות · הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד ושמו חול · הה"ד (איוב כט) וכחול ארבה ימים · דבי רבי ינאי אמרי אלף שנה הוא חי · ובסוף אלף שנה (ח) אש יוצאה מקנו ושורפתו · ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים וחי · ר' יודן בר"ש אומר אלף שנים חי ולבסוף אלף שנים גופו כלה וכנפיו מתמרטין ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים : ו ותפקחנה עיני שניהם · [ג] וכי סומים היו · רבי יודן בשם ר"י בן זכאי ורבי ברכיה בשם ר"ע אמר משל לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג · והיה לפניו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין · ותפשם במקלו ושיברן · עמד ותפשו · א"ל ידע אנא דלית אנא מהני ממך כלום · אלא בא ואראה לך כמה טובות איבדת · כך הראה להן כמה דורות איבדו · וידעו כי ערומים הם · אפי' מצוה אחת שהיתה בידן נתערטלו הימנה · ויתפרו עלה תאנה · אר"ש בן יוחאי עלה שהביאו תואנה לעולם · וא"ר יצחק קלקלת עובדך סב חוט וחייט · ויעשו להם חגורות · א"ר אבא בר כהנא חגורה אין כתיב כאן · אלא חגורות חגורי חגורות · אסטכיון · גליון · סדינים · כשם שעושים לאיש · כך עושין לאשה · צילצלין · קולסין · סכנין : ז וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום · א"ר חלפון שמענו (ט) שיש הילוך לקול · שנאמר וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן · והילוך לאש · שנאמר (שמות ט) ותהלך אש ארצה · [ד] א"ר אבא בר כהנא (י) מהלך אין כתיב כאן · אלא מתהלך מקפץ ועולה · עיקר שכינה בתחתונים היתה · כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה לרקיע הראשון · חטא קין נסתלקה לרקיע השני · דור אנוש לג' · דור המבול לד' · דור הפלגה לה' · סדומיים לו' · (יא) ומצרים בימי אברהם לז' · וכנגדן עמדו ז' צדיקים · ואלו הן · אברהם יצחק ויעקב · לוי קהת עמרם משה · עמד אברהם והורידה לו' · עמד

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י' · ב מדרש שמואל פרשה י"ב · ילקוט איוב רמז תתקי"ז · ג ילקוט כאן רמז כ"ז כס"ע · ד תנחומא סדר פקודי סימן ו' · וסדר בחוקותי סי' ג' · וסדר נשא סימן י"ד וט"ז · שיר השירים רבה ריש פרשה ה' · ילקוט נשא רמז תשי"א · ילקוט תהלים רמז תשל"ב :

חדושי הרד"ל

(ח) אש יוצאה מקנו · אפשר דריש מדכתיב בראשיה עם קני אגוע וכ"מ קצת במדרש שמואל פ' י"ב : (ט) שיש הלוך לקול · בא לומר שלא נפרש מתהלך קאי על ה' אלא על הקול וקול ה' מוכח לפרש את שייך בו לשון הלוך כמו שמשמענו שיש הלוך לאש : (י) מהלך · אין כתיב כאן דמהלך משמע שמהלך ובא מחדש מלמעלה לתוך הגן ומתהלך לדרכו הולך ושב לדרכו מתוך הגן ונשמע מזה שעיקר שכינה בתחתונים היה ומקפץ ועולה לחזור למקומו למעלה אבל בשיה"ש פ"ה הלשון מקפץ וסליק מקפץ וסליק משמעו כפי' המ"כ דמתהלך היינו מעט מעט : (יא) ומצרים בימי אברהם · בתנחומא פקודי הגי' חטאו אמרפל וחביריו · ואפשר סוא גי'

רש"י

הרבה דלא כתיב והייתם כאלהים יודע טוב ורע · ע"כ : א"ר איבו סחטה ענבים ונתנה לו · דכתיב מפריו מדבר היוצא מן פריו וזהו תירוש : ס"א · נאמר כאן ותקח וגו' ונאמר להלן ואקח את הענבים וגו' (פ' מקץ) : בישוב הדעת באתה עליו · עד שאכל עמה מתוך שהוכיחה אותו בדבר : קלקלת עובדך סב חוט וחייט · ס"א · כאומר לא תהנה מן העולם אלא בעמל יגיעה שאלמלא לא חטא · לא היה צריך לזאת שהכל נבראו לשמשו : ויעשו להם חגורות · היה לו לומר חגור או חגורה ואמר חגורות מלמד שעשו מינין הרבה : אצטבין גולין סדינין · אצטבן כמו אצטלוואן : וכן בכלאים ירושלמי יש לו דומה אצטבא אבל תרגום ירושלמי מתרגם חגורות אצטלוואן : גולין · גלימה : כשם שעושין לאיש כך עושין לאשה · כלומר כשם שאתה דורש חגורות לענין האיש שעשו מינין הרבה כך יכול אתה לדרוש לענין האשה לענין חוה שעשתה מינין הרבה צלצלין קולסין סבכין : קולסין · וכובע נחושת (ש"א י"ז) מתרגמינן קולסא :

לרות

מתנות כהונה

יצמחו ולא יגדלו פירותיו · [ה"ג במדרש קהלת פ' בראות הטובה ותרא האשה וגו' מכאן שהוא טוב למאכל : כחטה כו' · מפריו משמע דבר היוצא מתוך הפרי] : בישוב הדעת · בדברים של טעם · וכדמפרש ואזיל · ודרש ותקח מפריו ותקח ראייה והטעם מגד הפרי כמו ויקחו מגידם ביהושע וזהו ותתן לו דברים של טעם נתנה בפיו · דאלו הפרי היה יכול ליקח בעצמו והאב"א פירש דדייק מדכתיב עמה : אין כל חדש כו' · לפיכך לא אמות וא"ת שאתה לבדך תשאר יחידי בלא אשה לא תוהו בראה ולפיכך אם תאכל גם אתה לא תמות משום הני תרי טעמי : הטלים · [פי' הערוך] פנוי ובטל : מיללת · צעקה עליו בדברי נרגן ודייק מדכתיב לקמן לקול אשתך · [כמ"ש לקמן בפ"כ ובס' ראה אנכי] : וחוזר ומגדל אברים · פי' האב"א אף על פי שלא אכל מהפרי כיון שאכל אדם שהוא עיקר הבריאה ונקנסה עליו מיתה נקנסה גם על כל הנבראים שלא יהא כח העבד יפה מכח רבו וחי אלף שנה כי יומו של הקב"ה הוא אלף שנים ומ"מ חוזר וחי כיון שלא אכל · ועי"ל שכן היתה כוונת המצוה יתברך שמו שאם לא יאכל יחיה על זה האופן שאחר אלף שנים יאסוף לעפרו ויתחדש כנשר נעוריו : לעירוני · אדם הדר בעיר ולא בכרך : זגג · אומן עושה כלי זכוכית : דייטרוטין · [פי' הערוך] כלי זכוכית חשוב : א"ל הזגג יודע אני שאין יכול ליהנות ממך לשלם לי הכלים שאין בידך כלום אלא בא כו' : כך הראה כו' · וזהו פקחות עינים : נתערטלו כו' · דאל"כ גם הסומא יודע שהוא ערום · [כפי' רש"י בפי' החומש] : הביאה תאנה · יללה ובכי שמאותו עץ שאכל לקח [עלים] לתגורה : קלקלת כו' · קלקלת מעשיך קח חוט ותפור שקודם זה לא היו צריכים לזה כי ערומים היו בלא בושה : אסטכיון כו' · מיני מלבושים הם [ועי' בערוך] וכולם של זכר ופי' רש"י דדייק מדכתיב חגורות לשון רבים : כשם וכו' · פירש"י כשם שאתה דורש שעשה אדם חגורות הרבה כך אתה יכול לדרוש על חוה שהרי כתיב להם בשוה : מקפץ וכו' ·

יפה תואר

ביום אחד : סחטה ענבים כו' · כי אם נתנה לו הפרי ידעה שלא יאכל · אחרי כי הוא לא נתפתה מהנחש · ולכן הנצטדק לפני ה' האשה אשר נתתה עמדי וגו' פי' כי בערמה הביאה לתוך פי ואין בי אשם בזה · ומה שנענש ע"ז · הטעם כי אדם מועד לעולם והיה לו לבדוק אחרי מעשי אשתו · וז"ש הכתוב כי שמעת לקול אשתך מבלי לדרוש ולחקור אחריה · ור"ש סובר כי לא בערמה האכילתהו אך ביישוב הדעת ובטענה שכלית באה את דבריה ואכל : מה את סבור שאני מתה כו' · בפר"א איתא שמיד (אחרי אכלה) ראתה מלאך המות בא כנגדה : ואת יושב הטלים · דריש ותתן גם לאישה עמה · מלת עמה כי האיש צריך להיות עם אשתו למות ולחיים · ורעה עינה בבעלה פן ישב עם אשה אחרת אחרי מותה וכן רעה עינה בכל בעלי חיים שישארו בחיים והיא תמות ולכן האכילה גם את הבהמה ואת החיה ואת העופות : חוץ מעוף אחד ושמו חול · ומ"ש בחלק ק"ח כי מברכת נח זכה החול לחיים · י"ל דמדרשות חלוקות הם · או דגם ברכו כי לא ימות גם ע"י חן · והא דנשרף אחר אלף שנים הוא רק כדי שיחזור לימי עלומיו · ויסור ממנו רפיון הזקנה · ואולי היה גם באדם כן אם לא חטא · ואם הדברים אינם כפשוטן י"ל דהעוף חול הוא רמז אל תעופת השכל אשר סוף לא יכלה ויקרא חול בשביל רבוי השגותיו כחול ים ואף כי חלקי הבהמיות בקרבו ותום החיות יכלו וימותו · אבל שכלו עוד יפרח וישגה אחרי מותו לנצח · כי הטאת באדם היתה רק בחלקי החומר · ולא בשכל הנבדל וכמו שאמרו רז"ל אין אדם חוטא אא"כ נכנסה בו רוח שטות : נתערטלו הימנה · כי המצוה היא כמו לבוש אל הנפש ותגן עליה · ובחטאו נשארו ערום מבלי הגנה · וכמו"ש רז"ל כל האוחז ס"ת ערום נקבר ערום בלא אותה מצוה · כי הלבוש הנעשה לנפשו באותה מצוה יוסר ממנו : קלקלת עובדך סב חוט וחייט · בא לרמז לנו תוכחת מוסר כי גם אם יחטא איש אל יאמר נואש · ויוסיף לחטוא · אבל בכל מה דאפשר לתקן הקרע שלא יתרחב יותר טוב לתקן : עיקר שכינתו בתחתונים · כי הקב"ה מחבב את התחתונים ופי' אף שמלא כל הארץ כבודו מ"מ היתה עיקר השגחתו בתחתונים · ומשם התפשטה השגחתו על כל הנבראים ומחטאו נתרחקה השגחתו ממדרגה למדרגה עד שכמעט היו בהסתר פנים לגמרי · ובזכות הצדיקים חזרה מדרגה אחר מדרגה והמדרש דידן אתי כדעת רשב"י במ"ר פ' י"ב · ומה שאמרו בשמ"ר פי"ב כשברא הקב"ה את העולם גזר ואמר השמים שמים לה' וגו' אתי כדעת רב דסובר במ"ר שם שהשכינה במשכן היה דבר מחודש

פירוש מהרז"ו

אוכל במדת צדיקים והראיה מיצחק שמה שצוה להביא לו מטעמים כדי שישרה עליו רוה"ק ויברך אותו : ותקח מפריו ותאכל · הל"ל ותקח פריו ותאכל · מפריו משמע ולא הפרי עצמו · ע"כ דרש שלקחה מה שבתוך הפרי · והיינו שסחטה ענבים ועיין לעיל פר' ט"ו סי' ז' : בישוב הדעת · בא לדרוש מ"ש ותתן גם לאישה עמה ויאכל · וזה יקשה מאד דבשלמא האשה היה לה פיתוי הנחש אחר טענות רבות · אך איך נתפתה האדם בנתינה לבד · והאיש קשה להתפתות וכמ"ש לעיל ריש סימן ג' בשם הפר"א ע"כ דורש ר' שמלאי שהאשה פיתתה אותו בדברי ישוב הדעת ומרומז כאן במ"ש ותתן גם לאישה עמה ויאכל ופי' ע"פ מדה ע' שע"י דברים רבים השתדלה שיהיה שוה עמה בדעה אחת ולא יתפרד ממנה כי לא יועיל לו כלום ועיין לקמן פר' כ' סימן ח' ושם מבואר : הטלים · פירש בערוך ובמוסף ערוך · אדם יחידי ובדד · ואיך תהיה עמי יחד שאתה תהיה כמלאך ואני בת תמותה אני בתאוה ואתה בלא תאוה · וא"כ לא תצליח חברתנו רק באופן שתדמה ותשוה אלי וכל זה נכלל במ"ש עמה שישוה לה : מיללת עליו בקולה · לעיל פר' י"ח סימן ד' ולקמן פר' כ' סימן ח' ככ"ל ושם מפורש · ועיין ד"ר פר' ד' סימן ה' באריכות : גם רבוי · ונתן גם לאישה עיין ילקוט כאן ועיין סנהדרין דף ק"ח באופן אחר הובא בילקוט איוב כ"ט : וכחול ארבה ימים · ורישא דקרא ואומר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים וכי מה ענין החול אצל הקן · ועוד איך אמר שירבה ימים כחול אשר לא ימד ולא יספר ואיך יחיה יותר מכל האדם אשר על פני האדמה · ע"כ דרשו שמ"ש וכחול · אינו על חול הים · אלא על עוף ששמו חול ויגיד עליו ריעו מרישא דקרא · ואומר עם קני אגוע היינו קן של עוף · ואיזה קן · בא ופירש וכחול ארבה ימים קן של עוף חול ומאחר שאין שייך לומר על איוב קני שאין זה שייך אצל אדם כלל דורש עפ"י מדה כ' אא"ע לאיוב ת"ע לקנו של העוף חול הנ"ל ומ"ש עם קני אגוע פי' שעם הדבר שנמצא תמיד בקן דהיינו ביצים שלו כמ"ש כי יקרא קן וכו' או ביצים · וזה עם קני אגוע רמז שמשתייר בו כביצה כמו שנולד תחלה מהביצה כך אח"כ חוזר ומתגדלת ומאחר שאמר כחול ארבה ימים שמדמה אריכות ימיו כחול · הרי זה בא ללמד ונמצא למד · עפ"י מדה י"ב שהחול מרבה ימים · ומאחר שבא ללמד על האדם ונמצא למד ממנו · ולא בא לסתום אלא לפרש ולא נוכל ללמד עליו שיחי' יותר מהאדם נמצא שהוא אלף שנים שלא מצינו מי שחי יותר ממתושלח · ואילו אמר תחלה וכחול ארבה ימים ואח"כ עם קני אגוע היינו אומרים שתחלה חי ואח"כ הוא גוע עם קנו ואינו חי עוד · אך מאחר שאמר תחלה עם קני אגוע ואח"כ וכחול ארבה ימים משמע שמאריך ימים אחר שגוע עם קנו · וכמה הוא חי עם קנו וגוע ילמוד סתום מן המפורש שמ"ש עם קני הוא סתום וכחול ארבה ימים מפורש שלא יתכן יותר מאלף שנים שהרי למוד מאדם כנ"ל א"כ מ"ש עם קני אגוע הוא ג"כ אלף שנים וכן הוא תמיד שחי אלף שנים ומשתייר בו כביצה היינו שמתחת רוב ימים הוא מתקטן עד כביצה וחוזר וחי אלף שנה ומתקטן כביצה · וכן תמיד גויעתו בא לו מקנו על ידי אש שהורגתו · ונ"ע מנין לו שע"י אש · וטעם פלוגתתם לר' ינאי משמע עם קני אגוע שהקן עוזר שיגוע · היינו ע"י אש של קן כנ"ל · ולר' יודן משמע ליה שהגויעה היא מעצמו שגוע בקנו : ו וכי סומין היו · ואחר שאכלו וחטאו נסכלו ונתפקחו ועוד שהיל"ל ויראו כי עירומים הם · ע"כ דרש שמ"ש ותפקחנה עיני אין פירושו על עיני בשר אלא על עיני דעת ושכל · וידעו ופירושו שידעו מה קלקלו והכדו כמ"ש לקמן פר' כ' סימן י"א כדי שיכנעו ויבושו וישובו : אפילו מצוה אחת · מדלא קאמר ויראו ע"כ פירש אא"ע לעירום גוף ת"ע לעירום הנפש מן המצוה שהיתה מוטלת עליהם : עלה תאנה · כי למה פירש באיזה עץ היו העלים · ע"כ דרש דמ"ש תאנה · מלשון תאניה ואניה ואבילות עפ"י מדה ממעל וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סימן ז' ברת אליתא ע"ש שמ"ר פר' כ"ג סוף סימן ג' : קלקלת עובדך סב חוט וחייט · דורש מ"ש ויתפרו עלה תאנה שהוא מיותר שהיה די במ"ש ויעשו להם חגורות מעלי תאנה מן הסתם שתקנו עד שנעשה טוב לחגורה · ומ"ש ויתפרו לדרוש שתקן מה שקלקלו שקלקול המעשים דומה לקריעה ופירוד שמפריד עצמו מהש"י · כמ"ש ונרגן מפריד אלוף לקמן פר' כ' ריש סימן ב' ועל ידי תיקון התשובה מחבר מה שהפריד · וכמ"ש לקמן פר' ל"ג סימן ג' אחות לנו שאיחה כל באי עולם להקב"ה וכו' כזה שהוא מאחה את הקרע ע"ש מה שכתבתי וכן כאן וזהו סב חוט וחייט : אלא חגורות · דורש ממגורות מיני בגדים שסובבים וחוגרים את האדם · וכן אצל האשה וגי' הערוך ויעשו להם חגורות חגור חגורי חגורת אסחכיון גליונים כו' קילוסין סבכין ע"כ : ז שמענו שיש הלוך לקול · פי' מכאן למדנו שהקול אינו נשמע מיד באלאהו אל גבול רחוק אלא הולך ממקורו עד שבא למקום רחוק · וכן האש היינו לאיית האש שיוצא ממקומו והולך מרחוק אינו בא מיד אלא הולך עד שבא · והדמיון מהרעם והברק וכן קול ה' שהקול בעצמו הוא אש · וכמ"ש וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים · וכמ"ש קול ה' חוצב להבות אש הוא ג"כ דרך הילוך : אלא מתהלך · ועיין פסיקתא רבתי פר' ה' סימן ז' במ"ר פר' י"ב סימן ו' שיר פסוק באתי לגני : סדומים לו' ומצרים בימי אברהם לז' · לפי גירסא זו נע"ג · שהרי מ"מ מצרים בימי אברהם היינו

מה

ידי משה

נרמז שטוב הוא להוסיף חכמה עד שיגיע למעלת אברהם שנקרא משכיל הה"ד משכיל לאיתן האזרחי כנ"ל : סחטה ענבים · נ"ל דיליף מדכתיב הכא ותקח וכתיב התם ואקח את הענבים ואשחט אותם אל כוס פרעה וכן הוא הגירסא בשוחר טוב סחטה ענבים כו' · כל הני תנאים מתגלגלים על אדה"ר איך נתן אדם

משנת דרבי אליעזר

סחטה · ענבים דרש מדכתיב ותקח מפריו והיל"ל ותקח פריו אלא דבר הבא מפרי · וי"ל שגם ר' שמלאי למד מזה ודרש מפריו [illegible] ים שיולדה דלא תוהו בראה וא"כ לא ימותו וזהו ותקח מפריו שלקח ראיה מפריו ודוק :

ארורה

יצחק והורידה מן ו' לה' · עמד יעקב והורידה מן הה' לד' · עמד לוי והורידה מן הד' לג' · עמד קהת והורידה מן הג' לב' · עמד עמרם והורידה מן הב' לא' · עמד משה והורידה מלמעלה למטה · אר"י כתיב (תהלים לז) צדיקים יירשו ארץ וגו' · ורשעים מה יעשו פורחים באויר · אלא הרשעים לא השכינו שכינה בארץ: ח א וישמעו · אל תקרי וישמעו (יב) אלא וישמיעו שמעו קולן של אילנות · שהיו אומרים הא גנבא דגנב דעתיה דברייה · ד"א שמעו קולן של מלאכים אומרים ה' אלהים הולך לאותן שבגן · ר' לוי ור' יצחק · ר' לוי אמר מת אותו שבגן · רבי יצחק אמר (יג) מת הלך לו · אתמהא · א"ל הקב"ה לרוח היום לריוח היום הריני מחיה לו את היום כך אמרתי לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות · אין אתם יודעים אם יום משלי · אם יום א' משלכם · אלא הרי אני נותן לו ב יום א' משלי שהוא אלף שנים · והוא חי ט' מאות ול' שנה (יד) ומניח לבניו ע' · הה"ד (שם צ) ימי שנותינו בהם שבעים שנה · לרוח היום רב אמר לרוח מזרחית דנו לרוח שהיא עולה עם היום · זבדי בן לוי אמר לרוח מערבית דנו לרוח שהיא שוקעת עם היום · על דעתיה דרב הקשה עליו כל שהיום עולה הוא מרתיח · ועל דעתיה דזבדי בן לוי ריתה עליו כל שהיום שוקע הוא צונן · ויתחבא האדם ואשתו א"ר איבו ג גרעה קומתו ונעשה של ק' אמה · בתוך עץ הגן · א"ר לוי רמז לתולדותיו שיהיו ניתנין (טו) בארונות של עץ: ט ויקרא ה' אלהים אל האדם · איך הוית · אתמול לדעתי · ועכשיו לדעתו של נחש · אתמול מסוף העולם ועד סופו · ועכשיו בתוך עץ הגן ·

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פרשה מ' · ב סנהדרין דף ל"ח · במדבר רבה פרשה כ' ופרשה י"ד · תנחומא סדר וילך · פדר"א פרק כ"ב · ג חגיגה דף י"ב · לעיל פרשה י"ב וש"נ ·

חדושי הרד"ל

נכונה: (יב) אלא וישמיעו כו' · אילנות דרש וישמעו כו' בגן שע"י הגן דהיינו אילני הגן הוא שהשמיעו הקול: (יג) מת הלך לו אתמהא · שהלך לו בדרך המיתה ועזב ארחות חיים וזהו אתמהא: (יד) ומניח לבניו · פי' לדוד המלך כמ"ש בבמ"ר פי"ד ובכ"מ במדרשים ועיין זוהר וישלח (קס"ח א' ב') ובמ"כ: (טו) בארונות של עץ · ולא של אבן בכדי שיתעכל במהרה הבשר עם העצם:

מתנות כהונה

דרש מדכתיב מתהלך לשון מתפעל משמע שאינו הליכה ממש כד"א מתרומם מתעשר שאינו רם ועשיר באמת אך מדמה עצמו כן: עמד משה כו' · דכתיב וירד ה' על הר סיני: פורחים באויר · בתמיה · [ועי' בפ' נשא בפ' י"ג ובמדרש חזית פ' באתי לגני דכתיב אצל הצדיקים וישכנו לעד עליה]: לא השכינו שכינה כו' · אלא גרשוה מן הארץ משא"כ הצדיקים שהשכינו השכינה בארץ קרי ביה וישכינו: אל תקרי כו' · נראה דדרש ביה הכי לפי שעל קול ה' אינו נופל לומר וישמעו כי לא ברעש ה': דברייה · של בוראו: מת אותו כו' · קרי ביה מת הלך כלומר אותו שבגן הלך לו למיתה: מתהלך לו כו' · הלך ובאר לו דרך לעצמו: הקשה כו' · החמיר בדינו כמו שחום היום הולך ומתגבר ופירש"י בתחלה א"ל איכה ואח"כ המן העץ ואח"כ ארור: ריתה · [פי' בערוך] הניח ולא במדת רחמים [וכן פירש"י ז"ל וענין הגהה הוא] שבתחלה אמר כי ביום אכלך ממנו וגו' ואח"כ הרויח לו היום לאלף שנה כמו שרוח מערבית הולך ומצטנן · [וכ"ה לקמן פכ"א]: גרעה קומתו כו' · דאל"כ היאך התחבא הלא מלא כל העולם היה כדלעיל פי"ב ומאה אמה נפקא ליה מדכתיב ותשת עלי כפך כ"ף גימטריא מאה הוה: בארונות כו' · מדכתיב בתוך העץ והל"ל בין העצים: איך הוות · איך נהיית ונשתנה דעתך · ועכשיו

רש"י

לרוח היום רב אמר לרוח מזרחית דנו · לרוח שהוא עולה עם היום: זבדי בן לוי לרוח מערבית דנו · לרוח שהוא שוקע עם היום: על דעתיה דרב הקשה עליו · היה מחמיר בדינו והולך יותר ויותר שבתחלה אמר ליה איכה ואח"כ המן העץ אח"כ ארור אתה שכשם שרוח מזרחית שכל זמן שהוא עולה הוא מרתיח יגבר ויותר עד חצות כך היה מחמיר בדינו והולך יותר ויותר · ועל דעתיה דזבדי בן לוי דהוא אמר לרוח מערבית דנו לרוח שהוא שוקע עם היום: ריתה עליו · מהו ריתה ריתם ודומה לו בתורת כהנים · ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים מלמד שאף הן היו ראויין לשריפה אלא שריתה עליהם הכתוב: שכשם שרוח מערבית · כל זמן שהיא שוקעת יותר ויותר היום מצטנן כך בתחלה היה מחמיר בדינו כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואח"כ הרויח לו היום לאלף שנים: בתוך עץ הגן · היה לו לומר בתוך גן עדן מהו בתוך עץ רמז לתולדותיו שיהיו נתונים בארונות עץ כשהם מתים: גרע קומתו · על מאה אמה

פירוש מהרז"ו

מה שלקח פרעה את שרה · שמבואר שם ברית לך לך והרגו אותי ואותך יחיו הרי שהיו רעים וחטאים בעלי תאוה בעלי שופכי דמים ומ"ש סדומים היינו אחר שיצא אברהם ולוט ממצרים ובא לו לוט לסדום · ואח"כ מעשה המצרים קודם מעשה סדום והיל"ל מצרים לו' סדומים לז' אך בפסיקתא שם הגירסא באו פלשתים וחטאו וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה ונסתלקה לשביעי וזהו כסדר שכתוב בתורה · מעשה סדום בפרשת לך לך · ומעשה אבימלך בפרשת וירא אך במ"ר שם ובשי"ר שם כמו הגירסא שבכאן · וענין הסילוק משל על ההשגחה ועל דרך הכתוב ואנכי הסתר אסתיר: צדיקים יירשו ארץ · וס"ד וישכנו לעד עליה ולפי הפשט יקשה וכי הצדיקים ישכנו לעד לעולם על הארץ וכן יקשה לפי פשוטו · שהרי דומה כאלו כתיב ורשעים לא ישכנו ארץ · והיכן הם שוכנים · ע"כ דורש תיבת וישכנו עפ"י מדה כ' ועפ"י מדה כ"ח · א"ת וישכנו אלא וישכינו · ואת מי ישכינו · לעד עליה · מי שהוא שוכן לעד עליה ועפ"י מדת ממעל ודרך קצרה כאלו כתיב צדיקים יירשו ארץ וישכינו שוכן עד עליה ורשעים לא ישכינו שוכן עד עליה וכן מצאתי מפורש בשי"ר שם פסוק באתי לגני ישכנו לעד עליה ישכינו לשכינה עלי' שוכן עד וקדוש שמו · ובפסיקתא שם מביא פסוקים של משלי סוף ב' כי ישרים ישכנו ארץ וגו' וס"ד ותמימים יותרו בה ורשעים מארץ יכרתו · ועומק פשט הכתוב של תהלים צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה · סמך על מ"ש משלי סוף ב' ורשעים מארץ יכרתו · ובוגדים יסחו ממנה עפ"י מדה י"ז על שלא השכינו כנ"ל: ח אל תקרי וישמעו · דעת חז"ל מאחר שכתיב וישמעו את קול ה' אלהים ולא פי' מה היה הקול היל"ל תחלה שהיה דיבור ואח"כ יאמר ששמעו קול דיבורו · ולפי פשוטו ששמעו מ"ש ויקרא ה' אלהים אל האדם · היינו שאמר לו אדם · ולא ענה ואז אמר לו איכה וקולות אלו שמע · אלא שא"כ יקשה שהיה לו להקדים פסוק ויקרא וכו' ואחר כך וישמעו את קול ועוד שתחלה אמר וישמעו שניהם שמעו היל"ל שהדיבור היה לשניהם ושמעו שניהם ואח"כ מפורש שהדיבור לא היה אלא לאדם ולא לה · וע"כ דרש שמ"ש וישמעו את קול הוא קול של דבור אחר שלא היה מאת ה' אלא קולן של אילנות שצעקו עליו וכמ"ש בפסוק הקודם ויתפרו עלה תאנה וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סמוך לסופו · והיה מחזר על כל אילני ג"ע ולא היו מקבלים אותו ומה היו אומרים לו אמר ר' ברכיה הא גנבא דגנב דעתיה דמרא שהאילנות השמיעו קול זה ה' אלהים מתהלך בגן ואל תיקרי וישמעו אלא וישמיעו ואל תיקרי בגן אלא גנב אותיות בגן · שהאילנות אמרו לה' אלהים · מתהלך גנב · ע"כ לקח מעלי תאנה שחטא אדם עמהם וכמ"ש בהדיא לעיל · ויתכן שמ"ש הא גנבא שתיבת הא ר"ת ה' אלהים · ומ"ש גנבא דגנב דעתיה דמרא · דברי המדרש הוא לפרש למה אמרו גנב · וכמ"ש שם לעיל מפסוק אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני · והד"א דורש על המלאכים שהם השמיעו קול מבשר שה' אלהים בא ומתהלך לאותו שבגן לדונו על החטא ומאחר שזהו הקול מי אמר כן ע"כ המלאכים משרתיו עומדים לפניו ויודעים מה עושה וההכרח כמ"ש אבל אילנות שלא פורש מה היה הקול: מת אותו שבגן · דורש מתהלך שהיה די שיאמר הולך ע"פ נוטריקון מת הולך · והולך קאי על הש"י כמ"ש הד"א ה' אלהים הולך לאותו שבגן לאותו שבגן למה והוא הולך אליו להמיתו כמ"ש ביום אכלך ממנו מות תמות ואמרו כן אותן המלאכים שקטרגו על בריאתו · אמרו עתה שחטא ימות ואיננו · ודעת ר' יצחק שלא יתכן לדרוש כן שחצי תיבה קאי על האדם והחצי השני על הש"י · ע"כ דורש התיבה כולה על האדם כמ"ש לעיל פר' ב' סימן ד' מת הלך לו · פי' שנתבטל כל בריאתו מן העולם · ולפירושים אלו מ"ש לרוח היום מאחר שהוציאו אותו מפשוטו שאינו על הילוך הקול · ע"כ דורש אותו שהם דברי הש"י שמשיב להם לרוח היום · וזה עפ"י מדה כ' ומדת ממעל אא"ע על הקול והמקום ת"ע עפ"י מדת ממעל על הריוח שמרויח לו הש"י ומחיה לו היום שאמרתי כי ביום אכלך ממנו מות תמות ומאותו יום עצמו ירוח לו וכן לתולדותיו ט' מאות ושלשים לאדם ושבעים לתולדותיו וע"כ שהשי"ת אמר כן · ומ"ש אם יום משלכם או יום משלי שיום של מלאכים במשמרותיהם ברקיע לפי מהלך השמש והירח כמ"ש ברים ברכות · ומ"ש יום משלי עיין לעיל פר' ח' סימן ב' מפסוק כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור · ושם פירשתי ועיין לקמן ריש פר' כ"ב: לרוח מזרחית דנו · דורש שה' אלהים הלך לאותו שבגן לדונו והלך לרוח מזרחית לסימן שדנו בכעס · ומ"ד לרוח מערבית לסימן רצון · על דעתיה דרב הקשה עליו שמ"ש שה' אלהים מהלך לאותו שבגן באותו אופן שהוא רוח היום וכפי המקום שהיה שם ודנו שם · ורב לשיטתו לקמן פר' כ"א ריש סימן ט' שגרשו למזרחו של גן עדן · ובמזרח שם עולה השמש מהבוקר עד חום היום ואז מרתיח הרי שהסימן של הדין כפי המקום שהיה שם · ועל דעתיה דזבדא בן לוי לרוח מערבית דנו כפי השעה שדנו · שהרי בשעה י"א דנו · וכמ"ש ויק"ר פר' כ"ט פר"א פרק י"א בי"א נידון היינו לעת ערב ע"כ מ"ש היום לרוח מערב · וזה לסימן שלא היה דין קשה · ופליגי בפלוגתא דר"י ור"נ פר' כ"א סימן ז' ע"ש שיטה גדולה בזה: אמר ר' איבו גרעה קומתו ונעשה של מאה אמה · לעיל פר' י"ב סוף סימן ו' ע"ש והדרשה בדרך פלאי ע"פ המדות כמ"ש תורת כהנים ריש בחקותי על פסוק ואולך אתכם קוממיות הובא סנהדרין דף ק"ג ב"ב דף ע"ה שדורש שעתידין להיות וכו' · שנאמר אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל · וצ"ע איך יליף שההיכל יהיה מאה אמה לעתיד · ומצאתי שאהבה נפשי בתנחומא פרשת בראשית סימן ו' ופרשת עקב פסוק כל המצוה ר' יהודה אמר עתיד להיות כל אחד וכו' שנאמר וההיכל מאה אמה · ועיין בספרי מדרש תהלים בילקוטים וחידושים חידוש ט"ו ושם הארכתי שהכוונה על מ"ש פסוק יחזקאל מ"א פסוק ט"ו · ואתיקיה מפה ומפה מאה אמה וההיכל הפנימי ואולמי החצר · ומ"ש וההיכל שיהיה ג"כ מאה כאתיקין ע"ש באריכות והגאון דווילנא ז"ל פירש כן פשט הכתוב ובקונטרים נתיב חדש שהדפסתי מבואר באריכות וזה עפ"י מדה י"ז שכאן אמר תבנית היכל ולא פירש כמה הוא ומפורש ביחזקאל שם במ"ש וההיכל הרי שיליף בנותינו מההיכל ואיך דורש על בנינו זה נדרש עפ"י מדה י"ט דבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו שנאמר אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה · אורה לצדיק וה"ה לישרי לב שמחה לישרי לב וה"ה לצדיק מאחר שהצדיק והישרי לב הם שקולים גם שכרם שקולים · וכן כאן בנינו כמו בנותינו כתבנית היכל ובנותינו כבנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם פי' שהיו מגודלים בגבהם מיד בנעוריהם שכשנולדו ונוצרו מיד היו כמו בני כ' שנה לתכלית גידולם כמפורש לעיל פר' י"ד ריש סימן ז' וכמ"ש ויק"ר ריש פר' י"א שלהם ערותיה תקרא זה אדם וחוה וזהו מגודלים בנעוריהם ושם פירשתי ומאחר שמדמה בנינו כנטיעים ולא פירש לאיזה ענין מדמה · דבשלמא בנותינו כתבנית היכל · היינו לדרוש מאה אמה · אבל בנינו כנטיעים לא פורש לאיזה ענין הרי זה נדרש עפ"י מדה י"ב דבר שבא ללמד ונמצא למד ממנו מה בנינו ק' אמה · ומגודלים בנעוריהם כך הנטיעים מאה אמה ומגודלים מיד בנעוריהם הרי שהנטיעים של ג"ע היו מאה אמה · וכאן כתוב ויתחבא האדם ואשתו בתוך עץ הגן · ודרך המתחבא שלא יתראה מתוך מחבואו על כרחנו שנקטן עד שהיה לא פחות שוה לגבהם של עצי הגן כי תחלה היה גבהו עד לשמים כמ"ש לעיל ריש פר' ח' שאם נאמר פחות ממאה אמה אי אתה יודע כמה ולא בא לסתום אלא לפרש · אלא שהיה גבהם שוה לעץ הגן מאה אמה: ריתה עליו · הניח לו הדין כמ"ש ראוי לו שלא בא לעולם פירוש נוח לו שלא בא לעולם: ניתנין בארונות של עץ · וזה מרומז במ"ש ויתחבא ומעשי אבות סימן לבנים שהיה ראוי למות מיד ויהיה מחבואו בתוך עץ אלא שריחם עליו: ט איך היית · הוקשה לו שהרי הוא מדבר עמו איך שאל לו איכה · ועוד איך שייך שהש"י ישאל לאדם איכה היסתר איש במסתרים ואני לא אראנו · ע"כ דורש שאין זה שאלה אלא תמיה שהקב"ה מתמה על האדם ואמר לו התבונן על ענין היכן מעלתך הקדומה · ואא"ע לשאלת המקום ת"ע לשאלת האיכות · ומ"ש אתמול צ"ע שהרי החטא והקללה היה הכל ביום שני כמ"ש ויק"ר ריש פר' כ"ט פר"א פרק י"א פסיקתא פר' מ"ו · ויתכן שמ"ש אתמול הכוונה כמו קודם ותחלה ועל כן אמר ועכשיו · ואם היה הכוונה על יום אתמול היל"ל

והיום

יפה תואר

מחודש · ולפני זה לא היתה מעולם בתחתונים: ורשעים מה יעשו כו' · קשה ליה בקרא דכתיב וישכנו לעד עליה · ולא כתיב וישכנו לעד בה ולכן מקשה אטו רשעים פורחים באויר אלא גם המה כמעט ימיהם ישכנו עליה · ולכן דריש וישכנו כמו וישכינו: מחיה לו את היום · וכמו שנאמר מיתה על היום ויקרבו ימי ישראל למות · הן קרבו ימיך למות · כי הימים מתים לפניו · לכן אמר כי לאדם אמר ה' שמחיה לו את היום: הה"ד ימי שנותינו בהם · פי' בתוך האלף שנים · מהם חי אדם תתק"ל ונשארו מהם לבניו בני אדם רק שבעים שנה: לרוח מזרחית פי' לצד מזרחית שהשמש עדיין עומד בצד המזרח וזה קודם חצות · ומ"ש בפ' אד"מ · שאדם סרח בעשירי אתי כזבדי בן לוי: אתמול לדעתי · ע"ד

ההעברה

ידי משה

נפשות את עצמו בדבר גדול כזה וא"א ר"ל שחטא ענבים ולא הפרי עצמו וסבר שאין כל כך עבירה כמו הפרי עצמו ור' שמלאי התגלגל שהיה מפתה אותו בדברי רצוי ודברים של טעם · ורבנין אמרי שלא היה וזה לאכול ושתחילה מיללת בקולה ומטרפת דעתו כנ"ל: שמעו קולן של מלאכים כו' · ביאור המדרש כך הוא שמעו קולן של מלאכים שהיו אומרים ה' אלהים הולך לאותן שבגן דהיינו אדם וחוה ואחר זה הוקשה להם מאי נפקותא מן האמירה זו ועוד למה הביאו את עצמם כששמעו את דברי המלאכים לזה פליגי ר"ל ור"י ר"ל אמר מת אותו שבגן כלומר שדרש מלת מתהלך לשני תיבות מת והלך לו וז"ש הולך לאותן שבגן פי' שהולך לפרוע ממנו שהיו סבורים שמיד שאכל מת ולפ"ז צ"ל שהוא בניחותא כפם שלא נעלם מן המלאכים שעדיין לא מת מ"מ אמרו זה כלומר כאילו מת כי בודאי דברי הקב"ה לא יהיה לו שום שינוי ובודאי ימות היום וכמו שדרשו גבי עשו סנה עשו מתנחם עליך שדרשו כבר שתה עליך כוס תנחומים ור"י אמר שהיא תיבה אחת והוא לשון בתמיה מתהלך לו אתמהא כלומר שהיו מתמיהים המלאכים

שעדיין

א"ר אבהו בשם ר' חנינא כתיב א (הושע ו) והמה כאדם עברו ברית · המה כאדם הראשון · מה אדם הראשון הכנסתיו לתוך גן עדן וצויתיו ועבר על צוויי · ודנתי אותו בשלוחין ובגרושין · וקוננתי עליו איכה · הכנסתיו לתוך ג"ע שנאמר ויניחהו בג"ע · וצויתיו שנאמר ויצו ה' אלהים על האדם · ועבר על הצווי שנאמר המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת · ודנתי אותו בשלוחין שנאמר וישלחהו ה' אלהים מג"ע · ודנתי אותו בגרושין דכתיב ויגרש את האדם · קוננתי עליו איכה שנאמר ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה · איכה כתיב · אף בניו הכנסתים לא"י · וצויתים ועברו על הצווי · דנתי אותם בשלוחין ובגרושין וקוננתי עליהם איכה · הכנסתים לא"י שנאמר (ירמיה ב) ואביא אתכם אל ארץ הכרמל · צויתים שנאמר (שמות כו) ואתה תצוה את בני ישראל · עברו על צוויי שנאמר (דניאל ט) וכל ישראל עברו תורתך · דנתי אותם בשלוחין שנאמר (ירמיה ט"ו) שלח מעל פני ויצאו · דנתי אותם בגרושין שנאמר (הושע ט) מביתי אגרשם · קוננתי עליהם איכה שנאמר (איכה א) איכה ישבה : י ויאמר מי הגיד לך כי עירום אתה המן העץ · ב א"ר לוי לשואלת חומץ שנכנסה אצל אשתו של חבר · אמרה לה מה בעלה עושה עמך · אמרה לה כל טוב הוא עושה עמי · חוץ מחבית זו שהיא מלאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה · אמרה לה כל קוזמיקון שלו שם הוא · ומבקש לישא אשה אחרת וליתן אותה לה · מה עשתה הושיטה ידה לתוכה · התחילו מנשכות אותה כיון שבא בעלה שמע קולה מצווחה · אמר לה שמא באותה חבית נגעת · כך אמר הקב"ה לאדם הראשון (בראשית ג) המן העץ אשר צויתיך וגו' : יא ויאמר האדם וגו' · (טז) ג ד' הן שהקיש הקב"ה על קנקנן · ומצאן קנקנין של מימי רגלים · ואלו הן · אדם · וקין · ובלעם · וחזקיהו · אדם שנאמר ויאמר האדם האשה · קין (שם ד) ויאמר ה' לקין אי הבל וגו' ויאמר לא ידעתי · בלעם הרשע שנאמר (במדבר כב) מי האנשים האלה עמך ויאמר בלעם אל האלהים וגו' · חזקיהו (ישעיה לט) מה אמרו האנשים האלה וגו' · אבל יחזקאל מצאו בקי מכולם · שנאמר (יחזקאל לז) בן אדם התחיינה העצמות האלה ויאמר ה' אלהים אתה ידעת · א"ר חנינא בר פפא לצפור שהיתה נתונה ביד צייד · פגע בא' א"ל זו שבידי מה היא חיה או מתה · א"ל אי בעית חיה · אי בעית מתה · כך בן אדם התחיינה העצמות האלה ויאמר ה' אלהים אתה ידעת : יב ויאמר האדם האשה אשר נתתה וגו' הה"ד (איוב ט) אדברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי · ד אמר איני כאותו שאמר האשה אשר נתתה עמדי וגו' · הוא שמע לדברי אשתו · אבל אני לא שמעתי לדברי אשתי · ה א"ר אבא בר כהנא דינה אשתו של איוב היתה על כן אמר לה (שם ב) כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל מאת האלהים · (יז) אקבל אין כתיב כאן אלא נקבל · נאים בטובה · ולא נאים בפורענות · אתמהא · (שם) בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו · ו בשפתיו לא חטא אבל בלבו חטא · א"ר אבא בר כהנא ואכלתי אין כתיב כאן · אלא ואוכל · אכלתי ואוכל · אר"ש בן לקיש ז אדה"ר לא נטרד מגן עדן (יח) עד שחירף וגידף · הה"ד (ישעיה ה) ויקו לעשות ענבים ויעש באושים · ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל · גירני · חייבני ·

מסורת המדרש א איכה רבה פתיחתא ד' · ילקוט כאן סוף רמז כ"ז · וילקוט הושע רמז תקכ"ג · ב אדר"נ פרק א' · פדר"א פרק י"ג · ילקוט כאן רמז כ"ח · ג ילקוט מלכים ב' רמז רמ"ד · ד אגדת בראשית פ' י"א · ילקוט איוב סוף רמז תתק"ד · ה ב"ב דף ט"ו · ירושלמי סוטה סוף פ' ה' · ילקוט איוב רמז תתנ"ב · וסוף רמז תתק"ד · ו ב"ב שם · ז פסיקתא רבתי פ' ז' ·

חדושי הרד"ל

(טז) ד' הן שהקיש כו' · אדם שנאמר ויאמר האדם האשה כו' · יותר נכון היה לגרוס מקרא דויאמר לו איכה שהוא דומה לאינך שהיה לו לאדם להשיב ה' אתה ידעת כיחזקאל · וכזוהר בלק (ר' א) לא השיב אדם כלל ועונה רק שלשה ע"ש : (יז) אקבל אין כתיב כאן כו' · אלא נקבל · שאקבל הוא לשון יחיד על עצמו לבד ונקבל הוא לשון רבים שכולל גם אותה להסיכה למוטב שתהא נאה בפורעניות לקבלו במתק · וזה ספק אשתו של אדם ששמע לקולה ואיוב אדרבה השיב גם אותה לדרך טובה : (יח) עד שחרף וגדף · בנוסח רבה פרשה י"ב יליף לה בגז"ש מסנחריב ע"ש :

רש"י

אמה שאלמלא כן אדם היה מסוף העולם ועד סופו היאך היה יכול להתחבאות : שואלת חומץ שנכנסה אצל אשתו של חבר · שלוחם נחשים ומכניסן בלחישה לכל כלי שהוא רוצה ועוד למדתי לשואלת חמין מים חמין ללוש אלא שהדעת נוטה לשואלת חומץ שכשם שהאוכל בוסר תקהינה שיניו כן איש בעוטו ימות חוה ששמעה לקול הנחש נתקללה נחש שפיתה אותה נתקלל אדם ששמע לקול אשתו נקנסה עליו מיתה : ס"א · שהקיש הקב"ה על קנקנם · כלומר בא לנסותם ולירד עד סוף דעתם טינטירם בלע"ז : השומר אחי · אתה שנקראת שומר היה לך לשומרנו כשהיינו מתקוטטין יחד עכשיו הוא מת ואתה מבקשו ע"כ : היא נתנה לי · מן העץ ואוכל אמר רבי אבא בר כהנא ואכלת אין כתיב כאן אלא ואוכל אכלית ואוכלים לבהמה ולחיה ולעוף : אמר רבי שמעון בן לקיש · אדם לא נטרד עד שחרף וגדף שנאמר ויקו לעשות ענבים ויעש באושים כרם זה אדם הראשון בקרן בן שמן ר"ל בג"ע מקום משובח : ויסקלהו ויעזקהו מצות נצטוה : ויטעהו שורק שיעשו מעשים טובים · ויבן מגדל בתוכו עשה לו חופות וגם יקב חצב בו שדרכו ויקו שיעשה מעשים טובים ולא עשה אלא ויעש באושים שחרף וגדף שמתוך תשובתו שהתחיל מתרעם על הקדוש ברוך הוא שאמר והאשה אשר נתתה עמדי אנו רואים שחרף וגדף : הנחש השיאני

מתנות כהונה

בתוך עץ הגן כלומר שנגרע קומתך ויכולת להתחבא בין עצי הגן : וקוננתי עליו איכה · איכה קרי ביה איכה · [ועי' בפתיחה דאיכה רבה] : לשואלת חומץ כו' · שם המשל בחומץ כי היא בחלקלקות לשונה כעשן לעינים וכחומץ לשניים : של חבר · פירש רש"י חובר חבר נחשים ועקרבים ולפיכך הם בחביה : קוזמיקין · פי' הערוך מיני תכשיטין : שהקיש [גרסי'] · ופי' כזה שמכה על הקנקן לנסות אם יעמדו או ישברו כך נסה אותם אם יענו כהוגן ולא ענו : ויאמר האשה כו' · שהיה לו להתוודות ולומר חטאתי והוא היה כופה בטובה שנתן לו הקב"ה : [מי האנשים כו' · הי"ל למימר אלהים אתה ידעת : בקי · בר לבב ומכיר] להשיב תשובה שלימה : אי בעית כו' · אם תרצה שיהא חיה ואם תרצה הרי היא מתה שבידך להמיתה : כאותו · כאדם הראשון : דינה · בת יעקב : כאחת הנבלות · וכתיב גבי דינה כי נבלה עשה · [ועי"ל פל"ז ופ' ע"ז] : נאים בטובה · נקבל נוטריקון נאים לקבל ומלתא באפיה נפשיה הוא · [ובאגד"א פי' דמיניה דייק כי היא היתה דינה] : ואבלתי · הוא לשון עבר ודאי · ואוכל הוי"ו קמוצה מהפך א' האית"ן לשעבר ומדלא כתיב ואכלתי דרש ביה לשון עתיד כמשפט אית"ן שהוי"ו בשו"א או י"ל שדרש הכתיב : שחרף וגידף · במה שאמר ואוכל עוד :

ס'

פירוש מהרז"ו

והיוס · אלא הכוונה תחלה : והמה כאדם עברו ברית · איכה רבתי פתיחתא ד' והוקשה לו מ"ש כאדם · וכי כמלאך או כבהמה אלא פירושו כאדה"ר · ומ"ש שהכנסתיו ואחר כך צויתיו כמ"ש ויק"ר ריש פר' כ"ט וכן הוא בפסיקתא רבתי ריש פר' מ"ו בח' הכניסו לג"ע בט' נצטוה וכפשטא דקרא תחלה כתיב ויניחהו בג"ע ואח"כ ויצו ה' אלהים על האדם · אך בפר"א פרק י"א איתא בח' נצטוה ביו"ד הכניסו לג"ע וכאן הולך לשיטתו כמ"ש ויק"ר שם ואצל ישראל תחלה צוה אותם ואח"כ הכניסם לא"י אלא אגב שאמר כן באדם · אמר אצל ישראל ג"כ גם יתכן שאצל ישראל ג"כ צוה אותם גם אחר שהכניסם לא"י ע"י יהושע וכל הנביאים וגם כוונת משה שישמרו המצות אחר שיבואו ואז חל עליהם המצות ומ"ש בשילוחין ובגירושין ההפרש שבין שילוחין לגירושין · שילוחין הוא לתיקון כענין השליחות · וכן האדם שלחו לסבול עול קללתו עד יתוקן וכמ"ש וישלחהו ה' מג"ע לעבוד את האדמה · והגירושין הוא בלא תיקון כמ"ש ויגרש את האדם ולא כתיב למה גרשו כי ענין הגירושין הוא רק שלא יהיה כאן · ובפתיחות איכה שם מקדים גירושין לשלוחין · וכן הוא הסדר הנכון עפ"י מדה ל"ח · ומ"ש וקוננתי עליו איכה לבסוף ואחר הכל · כי כן דרך הקינה להיות אחר הגזרה · וכמ"ש במדרש איכה וכי בוכין על המת קודם שימות אלא אחר החורבן נאמר הקינה · וכן אצל אדם נאמר לו איכה · שלא יתכן שישאל לו הקב"ה לאדם איכה הממנו יסתר כנ"ל · ע"כ דורש עפ"י מדה כ' אא"ע לשאלה א"ע לקינה כפי המסורת והכתיב · וכמ"ש איכה ישבה בדד · ואעפ"י שתיבת איכה כתובה קודם הקללה והשילוחין זהו לפי פשוטו אך לפי הדרשה על הקינה על כרחך שהיה אחר הכל מטעם הנ"ל ודורש עפ"י מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד ממנו שמ"ש והמה כאדם עברו ברית ונמצא אדם למד מהם כמו שאצל ישראל היתה הקינה אחר הכל · כן אצל אדם וא"כ כאן עפ"י מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין וזהו עיקר הדרשה ועיין לקמן פר' כ"א סוף סימן ב' וסוף סימן ו' ג"כ שהקינה היה אחר שלחו : י כל טוב עושה · ובנמשל מכל עץ הגן אכל : מלאה נחשים · ובנמשל פן תמותון : כל קוזמיקון · פ"ס הוא כי קוזמיקין הוא פי' מושל עולם וצ"ל קוזמין והוא שם חכמים בלשון יוני · וכן הביא הערוך בערך קזם · וגורס קוזמין · ומאמר זה הוא בפר"א פרק י"ג והביאו ג"כ הערוך וגורס קוזמין כמו כאן · וכן הוא בילקוט כאן בשם פר"א קוזמין ועמש"ש באריכות : אשה אחרת · כמ"ש לעיל בסימן ד' עד שלא יברא עולמות אחרים : התחילו מנשכות · כמ"ש וידעו כי ערומים הם וענין המשל שמע קולה מצווחת כמ"ש ואירא כי עירום אנכי הוא דרך קובלנא וצעקת צרה והקב"ה השיב לו שגרם לעצמו המן העץ כמו במשל שמא באותה חבית וכו' : יא ד' הן שהקיש · במ"ר פר' כ' סימן ו' ושם הגירסא ג' בני אדם ולא חשב אדם · דשם סובר שאינו דרך שאלה אלא תמיה וקינה כמ"ש בסימן הקודם וכאן כפי פשוטו · ועיין ילקוט כאן וילקוט מלכים כ' ושכלות אדם בזה שהיל"ל חטאתי והוא התגלל כאלו אינו חייב בדבר שאינו ממנו ועוד כפה טובה שאמר שאין באשה רק רעה ולא טובה : ויאמר ה' · עיין לקמן פר' כ"ב סימן ט' באריכות : לצפור שהיתה · בא לחדש במשל זה שמ"ש ה' אלהים אתה ידעת פירושו על פי מדה ט' אתה ידעת שהרי כך הדבר תלוי לעשות ולהחיות · שהרי שאלו על המעשה התחיינה והשיב לו על הידיעה ע"כ דרש שגם התשובה היתה על המעשה · שעל שהמעשה תלוי בו א"כ הוא יודע : יב אדברה ולא איראנו · שלפי הפשט יקשה איך אמר שידבר ולא ירא כי לא כן וכו' איזה נתינת טעם הוא ע"כ דורש טוב טעם שאדם הראשון אמר ואירא כי עירום אנכי ואחבא · וא"כ האשה אשר נתתה עמדי ואם לא שמע לקול אשתו לא היה צריך להתירא · וע"ז אמר איוב אני איני צריך להתירא · למה שלא שמעתי לעצת אשתי וא"כ מצאתי הדבר מפורש באגדת בראשית פרק י"א וז"ל אמרו לו חביריו לאיוב וכו' · אמרת אדברה ולא איראנו · אדה"ר יציר כפיו כיון ששמע קולו לא יכול לעמוד בו וכו' אמר להם מפני ששמע לאשתו נעשה לו כך · התחיל אומר האשה אשר נתתה עמדי · אבל אני כשרצתה אשתי לאמר ברך אלהים ומות · אמרתי לה כדבר אחת הנבלות תדברי לכך אדברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי איני כאדם וכו' וזהו בגז"ש בתיבת עמדי : דינה אשתו של איוב · לקמן פר' נ"ז סימן ד' וש"נ : כדבר אחת הנבלות · כמ"ש אצל דינה כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב והוא גז"ש : את הטוב נקבל · וס"ד ואת הרע לא נקבל · וע"ז אמר אקבל אין כתיב כאן שהרי הרעה לא קיבל אלא הוא · והיל"ל אקבל ע"כ דרש נוטריקון נקבל נאה לקבל · את הטוב נאה לקבל ואת הרע לא נאה לקבל בתמיה וכל זה הענין דרך אגב שזכר הפסוק : ואכלתי איב"ב · עי' מ"כ · ויתכן שכוונת המדרש לדרוש תיבת ואכל כפי הקרי כאלו כתיב בוי"ו מלשון יכולת ונצחון כמ"ש היכול אוכל · לא אוכל דבר · וכן לאיתיאל ואוכל כפי המדרש אתי אל ואוכל · ואדם אמר אכלתי והכיני חי יכולתי ונצחתי הרי שהעיז פניו לומר בפני השכינה ואוכל וזהו הגידוף : ויקו לעשות ענבים · וכל הענין נדרש באדה"ר עיין לקמן פר' כ"א בסוף סימן ח' : השיאני · שאם אמר גרני לבד לא היה כולל אלא אותו הלשון וכן כל אחד אך השיאני כולל

יפה תואר

שהעברה יקראהו אתמול · כי כל מעשה זה היה ביום הששי : קוננתי עליו איכה כו' · בירושלמי פ' ואלו מגלחין איתא שהקב"ה שמר ימי אבלו קודם שהביא המבול · ופריך וכי מתאבלים על המת קודם שימות ומשני אדם שאינו יודע מתי ימות המת אינו מתאבל עליו עד שימות · הקב"ה שיודע מתי ימותו מתאבל תחלה ע"ש · ולכן קנן הקב"ה על האדם מתחלה · והטעם בזה כדי שימהר לשוב בתשובה · וכן מגילת איכה נכתבה קודם · ונתנה ליהויקים פן ישובו מחטאם : אבל בלבו חטא · שהרהר בלבו שנענש שלא כדין : עד שחירף וגדף · ומ"ש כפ' עושין פסין אדם הראשון חסיד גדול היה · זה היה אחר שנגרש מג"ע והרגיש בנפשו כי כחותיו ימעטו והוא הולך למות אז חזר בתשובה שלמה :

אר"ל

ידי משה

שמדיין סולך בג"ע כי היו סבורים ביום אכלך וגו' הוא של אדם והשיב להם הקב"ה לרוח היום כו' · פי' שהוא יומו של הקב"ה שהוא אלף שנים ודוק : מצאו בקי מכולם · פי' עפ"ד ששמעתי בשם הגאון מוהר"ר העשיל ז"ל מקראה על הפסוק התחיינה וגו' דה"פ · לפי שתוספות מקשים אם אליהו היה כהן האיך טימא עצמו להחיות בנה של צרפית ומשני לפי שהיה יודע בבירור שיחיה אותו וא"כ הוה כפקוח נפש וא"כ ה"כ א"ל הקב"ה התחיינה עצמות פי' אם ברור לך שאתה מאמין שיחיו שעצמות אזי מותר לך לטמא עצמך שיחזקאל כהן היה והשיב לו אתה ידעת פי' שאני מאמין כדבריך חלילה לי להיות מסופק ח"ו בדבריך וא"כ א"ש שהיה בקי מכולם פי' שלא היה מסופק כלל בדברי הקב"ה וק"ל : אבלתי ואוכל · פי' ע"ד דאי' שאכיל אדה"ר מן העץ לבהמות חיות ועופות ושיעור אכילה בכזית והתגלגל אדה"ר שלא אכל

והטעני · גירני · היך מה דאת אמר (תהלים פט) לא ישיא אויב בו · חייבני · היך מה דאת אמר (דברים כד) כי תשה ברעך · הטעני ׃ כמה דאת אמר (ד"ה לב) אל ישיא אתכם חזקיהו ׃

פרשה כ

א ויאמר ה' אלהים אל הנחש וגו' (תהלים קמ) איש לשון בל יכון בארץ וגו' [א] א"ר לוי לעתיד לבא הקב"ה נוטל את עובדי כוכבים ומורידם לגיהנם · ואומר להם למה הייתם קונסים את בני · והן אומרים לו מהם ובהם היו באים ואומרים לשון הרע איש על חבירו · והקב"ה (א) נוטל אלו ואלו ומורידן לגיהנם · ד"א איש לשון · זה הנחש שאמר לשון הרע על בוראו · בל יכון בארץ · על גחונך · איש חמס רע יצודנו · למדחפה אין כתיב כאן אלא למדחפות · אדם נתקלל · וחוה נתקללה · ונחש נתקלל ׃ ב ויאמר ה' אל הנחש כי עשית זאת וגו' (משלי טז) איש תהפוכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף · [ב] איש תהפוכות זה הנחש שהיפך דברים על בוראו · ונרגן שריגן דברים על בוראו · ואמר לא מות תמותון · מפריד אלוף (ב) שהפריד אלופו של עולם ומיד נתקלל · ויאמר ה' אלהים אל הנחש וגו' [ג] עם אדם נשא ונתן · עם חוה נשא ונתן · ועם נחש לא נשא ונתן אלא אמר הקב"ה נחש זה רשע בעל תשובות ואם אומר אני לו עכשיו הוא [ד] אומר לי אתה צוית אותם · ואני צויתי אותם · מפני מה הניחו צוויך · והלכו להם אחר צוויי · אלא קפץ עליו ופסק לו את דינו ׃ ג ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת · תני רבי חייא [ה] בגדולה מתחילים מן הגדול · ובקלקלה מתחילים מן הקטן · בגדולה מתחילים מן הגדול שנאמר (ויקרא י) ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר · בקלקלה מתחילין מן הקטן · שנאמר ויאמר ה' אלהים אל הנחש · ואל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך · ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך · מלמד שמתחלה נתקלל נחש · ואח"כ נתקללה חוה · ואח"כ נתקלל אדם · [ו] הכל משמשין פנים כנגד עורף · חוץ מב' שמשמשין אחור כנגד אחור · גמל וכלב · וחוץ מג' שמשמשין פנים כנגד פנים · מפני שהשכינה דברה עמהם · ואלו הן · אדם · נחש · ודג · אדם · שנאמר ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך · נחש · ויאמר ה' אלהים אל הנחש · דג (יונה ב) ויאמר ה' לדג ויקא את יונה ׃ ד כי עשית זאת · א"ר הושעיא בשביל זו · כל פעולה שלך לא בשביל זו · א"ר יהודה בר סימון בשם רבי הושעיא מתחלת הספר ועד כאן שבעים ואחד אזכרות מגיד שנידון בסנהדרין שלימה · רבי הושעיא דסכנין בשם רבי לוי אררו (ג) בצרעת · הלין סלעיא דביה ·

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תתס"ח · ב ילקוט משלי רמז תתקנ"ו · ג עיין תנחומא סדר תזריע סי' ט' · ד ע' סנהדרין כ"ט · ילקוט כאן רמז ל' · ה תורת כהנים סדר שמיני · ו בכורות ח' ·

חדושי הרד"ל

(א) נוטל אלו ואלו כו' · דרש איש לשון · ואיש חמס · איש חמס הם הגזלנין עצמן ואיש לשון בעלי לה"ר המלשינים לפניהם : (ב) שהפריד אלופו של עולם · הפריד גלוי שכינתו בעולם כ"מ פירושו בקנס הגדול (נ"ס) ובזוהר בכ"מ ולא כמ"כ שפי' על אדה"ר : (ג) אררו בצרעת · מפרש בשמ"ר פ' ס' ובתנחומא פרשה

מתנות כהונה

פרשה כ אלו ואלו · המלשינים והערלים : על בוראו · שאמר מן העץ אכל וברא את העולם : בל יכון כו' · שלא היה לו כן ובסים ורגלים כמו שהיו לו בראשונה : למדחפות · דחיפות הרבה משמע וכדמפרש ואזיל : [שהיפך כו' · מן העץ אכל וברא את העולם] : שריגן · לשון תלונה כד"א וירגנו באהליהם שאמר לא מות תמותון : שהפריד אלופו כו' · אדה"ר שהיה אדון על העולם כולו : ופסק את דינו · מפני שאין מהפכין בזכות של מסית שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו הניסת בגיהנם ועי' בפרק ד' מיתות · [הכל משמשין גרסי' ופי' כל הבהמות וחיות כדאיתא בפ"ק דבכורות] : ודג · עיין בסוף פ' אין מעמידין : [ה"ג את יונה] : כי עשית זאת א"ל בשביל זו · פירש"י דהל"ל יען כי עשית ואמר כי עשית זאת כלומר כל מה שעשית מן הפתוי לא עשית אלא בשביל זאת בשביל חוה שימות אדם ואתה תקחנה : שנידון · הנחש בסנהדרין שלימה : הלין סלעיא כו' · המברבורות כמו סלעים שעל הנחש נרעת הם :

רש"י

השיאני · השיאני לשון חיוב לשון גירוי לשון טעות לשון גירוי כמו לא ישיא לא יגירהו עליו לשון חיוב כמו כי תשה ברעך שמתחייב לך ממון הטעני כמו אל ישיא אתכם חזקיא אל יטעה אתכם :

פרשה כ ס"א איש לשון בל יכון בארץ · בעל הלשון המרבה דברים בל ימון בארץ שעל ידי רבוי דבריו נכשל במאמר פיו : נוטל הקב"ה אלו ואלו · הגוים והישראלים ע"כ : נחש זה בעל תשובות · הוא אם אני אומר לו דבר והוא משיבני אתה צוית אותם ואני צויתי אותם מפני מה הניחו צווייך מפני צוויי : יצודנו למדחפות · יצודנו הקב"ה במצודה רעה למדחפות : היה לו לומר כי עשית · מהו כי עשית זאת כל מה שעשית בשביל זאת בשביל חוה שהיה רוצה ליקח : ס"א · הלין סלעיא דביה נרען אותן אותם

פירוש מהרז"ו

כולל כל ג' לשונות אלו : לא תשה ברעך · מלשון הלואה וחיוב · ואגל חזקיהו אל ישיא אתכם אל יטעה אתכם · והנחש פעל כל שלשה דברים אלו עם האדם גירה אותו כמו שמגרים חיה על האדם להזיקו כך גירה את האדם להזיק העולם וכל הדורות · וחייב אותו אשר לא יוכל לשלם לעולם מה שהפסיד והזיק · והטעה אותו שנפל בטעות ודמיון כוזב לעולם :

פרשה כ סימן א איש לשון · ס"ד איש חמס רע יצודנו למדחפות עיין ילקוט תהלים ק"מ ועיין לעיל סוף פר' ה'· ועיין לקמן פר' פ"ט ואין חמס אלא וכו' : למה הייתם קונסים · אותם שחמסו את הצדיקים : זה הנחש · לעיל פ' י"ט סימן ד' וש"נ : בל יכון בארץ · שלא ילך בקומה זקופה · כי אם נופל וזהו על גחונך תלך וכמ"ש לעיל פר' ט"ו בסוף אל תבואני וכו' ע"ש מ"ש בשם פר"א מפסוק דוחו ולא יוכלו קום : ב שהיפך דברים · כמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ד' מן האילן הזה אכל וברא העולם הרי שהיפך הכל וכן מצאתי בהדיא בילקוט משלי ט"ז : שהפריד אלופו · הפ"י אדון העולם שסילק השגחתו של טוב וחסד כמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ז' ומיד נתקלל וכמ"ש בסוף הסימן אלא קפץ עליו ופסק את דינו ומ"ש ומיד נתקלל דברי המדרש שמוסיף על הפסוק שאינו מרומז בו כלל · גם המדרש פירש הפסוק היפך מה שפי' בתורה תחלה דברי הריגון לא מות תמותון · ואח"כ דברי ההיפך כי יודע וכו' · ועל מ"ש ישלח מדון לא פירש כלל · אך המדרש בא לגלות עומק פשט המקרא כי לפי מה שנראה מפשוטו איש תהפוכות דברים הפוכים לגמרי ישלח מדון ישלח דברי ריב · ונרגן שאומר דברי תרעומות יפריד אלוף · ולפי זה יקשה שהול"ל בהיפך איש נרגן ישלח מדון ואיש תהפוכות יפריד אלוף שהיה לו לתלות הקל בקל המדון בנרגן והחמור בחמור יפריד אלוף בתהפוכות ע"כ דורש הפסוק עפ"י מדה כ' אח"ע · ועפ"י מדת נוטריקון באופן זה איש תהפוכות ונרגן יפריד אלוף ישלח מדון שהתהפוכות הוא מ"ש כי יודע שמאילן זה אכל וברא עולם · וע"כ ריגן ואמר לא מות תמותון שהוא הדבר הקל וסוף דברים במחשבה תחלה · שאם לא היה כאן אלא חטא של נרגן היה נידון ככל חוטא על ידי שאלה כמו אדם וחוה והיה מקבל ממנו התנצלות אך בעבור שדברי ריגון היה מסיבת תהפוכות שבלבו א"כ כלו תהפוכות ולא ריגון ועוד שאם לא היה אלא ריגון לא היה מפריד אלוף אלא על שהיה תהפוכות על כן הפריד אלוף · וזה להגדיל החטא שהיפך וריגן והפריד אלוף לזה הקדים הפסוק התהפוכות תחלה ועל כן ישלח מדון שהאלוף שלח מיד הקללה שלא עפ"י שאלה כלל ולא שמע ממנו התנצלות · ודורש מדון נוטריקון וזהו שאמר שהפריד אלופו של עולם ומיד נתקלל · גם יתכן שמ"ש ישלח מדון פי' שלח ועזב דברי משא ומתן של הריב עמו ומ"ש שפסק דינו מיד הוא ע"פ מדה ט' שזהו הכוונה של מ"ש ישלח מדון ומיד נתקלל · כמ"ש ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה · עיין סנהדרין דף כ"ט א' · ומ"ש עם אדם נשא ונתן · היינו מ"ש מי הגיד לך המן העץ וכו' · וכן עם האשה שאל אותה מה זאת עשית · ונ"ל שהם שני טעמים תחלה אמר שהטעם מחמת שהיפך דברים · ואח"כ אמר עוד טעם אחר : ג תני ר' חייא · ברכות דף ס"א ושם הגירסא רבי אומר : ויאמר משה אל אהרן וכו' · בגמ' הגירסא עוד בניו הנותרים קחו וגו' והיינו בויקרא יו"ד פסוק י"ב קחו את המנחה הנותרת מאשי ה' ואכלוה מצות אצל המזבח · וזהו לגדולתם ותחלת חינוכם באכילת קדשי קדשים אצל המזבח · ואח"כ מ"ש ויאמר ע"ש ונ"ל וידבר · אך צ"ע למה לא תפס פסוק ו' שם · ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר · שגם זה לגדולתם שהם אינם רשאים לבכות · ואם נאמר שאינו לגדולתן · א"כ גם מפסוק השני אין ראיה כלל שהוא בעבור גדולה · ויתכן שהפסוק הזה שמביא מורכב משני פסוקים וכוונתו על שניהם · והתחיל בפסוק ו' ויאמר משה · ואח"כ חתם בפסוק י"ב ולשניהם כוון בגמרא וגם כאן : מלמד שבתחלה · צ"ע שבתחלה מביא מכאן ראיה למקומות אחרים · והיינו עפ"י מדת בנין אב · ותוס מלמד שבתחילה נתקלל נחש · ועוד למה הוצרך לומר מלמד על דבר שכתוב מפורש בתורה · ויתכן שבלתי דרשת ר' חייא היינו אומרים שמאחר שמתחלה דיבר עם האדם ובירר לו חטאו · וכן עם האשה ובירר לה חטאה · מן הנחש מיד פסק את דינם כי למה יפסיק בין בירור החטא להדין · והיינו דורשים עפ"י מדה ל"א מוקדם ומאוחר בענין שהרי לא נתיחד בהפסוק זה שום קולא בדינם א"כ תחלה נתקלל אדם ואח"כ חוה · ואח"כ הנחש אך מדברי ר"ח למדנו שהיה בסדר אחר כי כן הדין מחמת שבקללה מתחילין מן הקטן וזהו שאמר מלמד שבתחלה נתקלל נחש ומה שהתחיל לדבר עם האדם · ואח"כ עם האשה הוא בעבור גדולתם · על דרך שאמרו נכנס תחלה לדין · אך בפסק דין הוא מאוחר שהוא דבר קללה · וע"כ לא יתכן לדרוש כאן עפ"י מדה ל"א כ"א מאי דמוקדם מוקדם ומאי שמאוחר מאוחר : הכל משמשין · בכורות ח' : מפני שהשכינה דברה · ולכך המדברים לדבר פנים בפנים · ועל כן נתחבים שיפנו תמיד פנים כנגד פנים : ולאדם אמר · אל האדם כתוב שדיבר עמו בפסוקים הקודמים והמאוחרים · אלא אגב שהביא על הנחש ממקום זה הביא ג"כ על האדם ממקום זה · ומ"ש ויאמר ה' לדג בהכרח שהכוונה שאמר לו בעת הבריאה וכמ"ש מפורש לעיל פר' ה' סימן ה' צויתי על הדג שיקיא את יונה וע"כ ניתן טבע חשיבות הפנים אצל כל הדגים · ומ"ש פא"פ אצל הדגים עיין מ"ש לעיל פרשה ג' סימן ד' ותבין כאן : ד בשביל זו · כי תיבת זאת מיותר או שהול"ל כי עשית כן גם יתכן שכל ג' תיבות אלו מיותרים מאחר שלא טען עמו כלל הול"ל מיד ארור אתה ופי' כי עשית בשביל זאת · והמדרש פירש וכי כל פעולה שלך לא בשביל זו · ופירושו שהאשה נקראת זאת כמ"ש כי מאיש לוקחה זאת · זאת הפעם עצם מעצמי : בסנהדרין שלימה · היינו ע' סנהדרין עם המופלא הרי ע"א וכמ"ש לעיל פר' י"ט ריש סימן ד' שמ"ש והייתם כאלהים יודעי טוב ורע הוא קודם אך כפי מ"ש במ"ר פר' י"ד סימן י"ב אין כאן כי אם ע' שמות ע"ש ושם : ארהו בצרעת · כמ"ש במ"ר פר' ג' סימן י"ג ממ"ש נרעה מאמרת וזה ארור אתה

יפה תואר

אר"ל לעתיד לבוא כו' · וכן דורש בשוח"ט את הכתוב שלפניו ראש מסבי וגו' על מכתישי הארץ סיועלים רע על ישראל : ד"א איש לשון זה הנחש · במזמור זה אין רמז כלל לנחש · אבל דורש כי איש רע יענש בעונש הנחש שדבר לה"ר ולכן בל יכון בארץ · ושם לעפר בטנו : אלא למדחפות · ודריש איש חמס רע יצודנו הרע ויגרום מדחפות רבות בארץ · וכמו הנחש שהביא קללה על עצמו ועל אדם וחוה : שריגן דברים על בוראו · שאמר לחוה כי רק בשנאתו לאדם צוה לו שלא יאכל מעץ הדעת · ולא בשביל שהוא מבקש טובתו · כדאיתא לעיל והכתוב מתפרש איש תהפוכות שמדבר תהפוכות על רעהו כאשר דבר הנחש על ה' שמן האילן הזה אכל וברא את העולם · ישלח מדון ביניהם כמו שהשליך חוה על ה' כי רק להשפילם אסר להם העץ הזה וכדאיתא לעיל פ' י"ט סי' ד' ונרגן זה שמגרה שנאה בין בני אדם כמו שעשה הנחש מפריד אלוף · יפריד את האלוף והשופט · ויאמר דינו נרע לנו · ולא יתמהמה לחקור ולדרוש ולהפוך בזכותו : ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר · והזהיר להם ראשיכם אל תפרעו וגו' וזה גדולה וחשיבות · והטעם שמתחילים לגדולה מן הגדול כי יאה לגדול להתגדל עוד ובקללה איפכא וזה דוקא אם שניהם בני דעת אבל אדם ובהמה מקדים הקב"ה את העונש לאדם משום שהוא גדול שחטא בדעת · ולכן אמרינן לעיל בפ"ח שאדם הראשון קדם לעונשין · וכן במבול כתיב וימח את כל היקום וגו' מאדם עד בהמה וגו' · וכן איתא במכילתא על פסוק והכיתי כל בכור מאדם ועד בהמה · ופה התחיל בנחש משום שחטאו היה ג"כ בדעת : שנידון בסנהדרין שלימה · ששתף בדינו ע' מלאכים ורמז לזה בע' אזכרותיו שהזכיר עד פה · ודייק מדכתיב ויאמר ה' אלהים וקשה דהא הקב"ה אין מיחד שמו על הרעה אלא שהוכרח להזכירו להשלים מנין הע"א · ואע"פ שלא נשא ונתן עמו בטענות כדלעיל מ"מ הושיבם עמו לגזור דינו · ודנו בסנהדרין לגלות רעתו או ללמד לנו שאין טוענין למסית כי בלא"ה סלה

ידי משה

אכל כולה רק פחות משיעור וזה שאמר האשה אשר נתתה וגו' פי' האשה אכלה ממנו וגם לכל סברותים נתתי ממנה וא"כ זה שאמר אכלתי ואוכל פי' שאאכיל לבהמות ולא הגיע עלין שיעור כזית ואני שיעור מותר וזה שאמר לא אכלתי שיעור אכילה להתחייב עליה · שמעתי בשם גדול אחד · א"נ י"ל ע"ד שכתבתי לעיל שאמר הנחש קדמו ואכלו כדי שלא יברא הקב"ה עוד בריות אחרים שישלטו בהם וז"ש ואוכל פי' שיאכל עוד פי' שהתגלל ואמר דברי הנחש וק"ל :

בסנהדרין שלימה · פי' בסנהדרי גדולה שהם ע"א לאפוקי סנהדרי קטנה שהיו כ"ג ולא דרשינן גבי אדם וחוה שנידונו בסנהדרין אע"פ שגם דינם נזכר אחר ע"א אזכרות שבלימוד סוף מכח שנאמר ויאמר ה' אלהים אל הנחש ואין הקב"ה מיחד שמו על הרעה והזכיר כאן שמו כדי להשלים ע"א אזכרות : ארהו בצרעת · נראה דרי"ל רוצה לתרץ מלת זאת לז"א ארהו בצרעת כמד"א וזאת תורת המצורע

צרען אינון · א אר"א (א) ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה · כך ארור אתה מכל הבהמה כל שכן מכל חית השדה · תני בהמה גסה טהורה יולדת לתשעה חדשים · בהמה גסה טמאה יולדת לי"ב חדשים · בהמה דקה טהורה יולדת לה' חדשים · והכלב לחמשים יום · והחתול לחמשים ושנים · והחזיר לששים יום · והנמייה לשבעים יום · הצבי והשועל לו' חדשים · ושאר כל השרצים לששה חדשים · והארי והדוב · והנמר · והפיל · והקוף · הקיפוד לשלש שנים · והנחש לשבע שנים · והאפעה לשבעים שנה · פילוסופוס אחד בקש לידע לכמה הנחש מוליד כיון שראה אותם מתעסקין זה עם זה · נטלן ונתנן בחבית והיה מספיק להם מזונות עד שילדו · כיון שעלו הזקנים לרומי שאלו את רבן גמליאל אמר ליה לכמה הנחש מוליד ולא יכול להשיבו · ונתכרכמו פניו · פגע בו רבי יהושע ופניו חלנית · אמר לו למה פניך חלנית · אמר לו שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבו · אמר לו מה היא אמר לכמה נחש מוליד אמר לו לשבע שנים · א"ל מנא לך · אמר לו הכלב חיה טמאה ומוליד לחמשים יום ובהמה טמאה יולדת לי"ב חודש · וכתיב ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה · וכשם שהבהמה ארורה מן החיה שבעה · כך נחש ארור מהבהמה שבעה · במפני רמשא סלק ואמר ליה · התחיל מטיח ראשו לכותל · אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד : ה על גחונך תלך · ב בשעה שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך · ירדו מלאכי השרת (ד) וקצצו ידיו ורגליו והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו בא נחש ללמד על מפלתה של מצרים ונמצא למד ממנה שנאמר (ירמיה מו) קולה כנחש ילך · (ב) רבי יודן ורבי הונא חד מנהון אמר אתה גרמת לבריות שיהו מהלכי גחונים על מתיהם · אף אתה על גחונך תלך · א"ר אליעזר אף קללתו של הקב"ה (ג) יש בה ברכה אמר אלולי שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך היאך היה בורח לכותל ונכנס לחור וניצל · ועפר תאכל כל ימי חייך אמר רבי חילפאי לא עפר מכל צד אלא בוקע ויורד עד שהוא מגיע לסלע ושומט גידין של אדמה ואוכל · א"ר לוי (ה) ג לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש · וגבעונים · נחש · שנאמר (ישעיה סה) ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו וגו' · גבעונים · (יחזקאל מח) והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל · ר' אסי ורבי הושעיא בשם ר' אחא אמר לו הקב"ה (ו) ד אני עשיתיך מלך על הבהמה ועל החיה ואתה לא בקשת אני עשיתיך שתהא מהלך קוממיות כאדם ואתה לא בקשת · על גחונך תלך · אני עשיתיך שתהא אוכל מאכלות כאדם ואתה לא בקשת · ועפר תאכל כל ימי חייך · אתה בקשת להרוג את האדם ולישא את חוה · ואיבה אשית בינך ובין האשה · הוי מה שבקש לא ניתן לו · ומה שבידו ניטל ממנו · וכן מצינו בקין · ובקרח ובלעם · ובדואג (ד) ואחיתופל · וגחזי · ואבשלום · ובאדוניהו · ובעוזיהו · ובהמן · מה שבקשו לא ניתן להם · ומה שבידם ניטל מהם : ך אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך · רבי יהודה ברבי סימון ורבי יוחנן בשם רבי אלעזר ברבי סימון (ז) מעולם לא נזקק הקב"ה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ל' כס"ע · ב קס"ר פרשה י' · ג במדבר רבה פרשה ח' · תנחומא סדר ויגש סי' א' · אגדת שמואל סוף פרשה כ"א · מדרש תהלים מזמור י"ז · אגדת בראשית פ' ע"א · ילקוט ישעיה רמז סס"ט · וילקוט יחזקאל סוף רמז שפ"ג · ד תוספתא סוטה פרק ד' ·

חדושי הרד"ל

פ' מצורע כד"א צרעת ממארת ומבואר שבעון לה"ר נגעים באים : (ד) וקצצו ידיו כו' · שנאמר קולה כנחש ילך · שמקרא זה אינו מביא כ"א את דהלך קולו מסוה"ע וע"ש · אבל זה שקצצו ידיו ורגליו · ממילא ידעינן כיון שתחלה הלך בקומה זקופה ועתה נתקלל על גחונך תלך בע"כ שנקצצו ידיו ורגליו · וכ"מ בברייתא דל"ב מדות דר"א בר"י הגלילי · מדה י"ב ודלא כמ"כ : (ה) לע"ל הכל מתרפאין · כד"א ומחץ מכתו ירפא · וע"ל פ' י' ועיין בירושלמי רפ"ד דקידושין · ובסוה"ט מז' א' ולקמן ר"פ נ"ה : (ו) אני עשיתיך כו' ואתה לא בקשת · עיין מ"כ בשם הילקוט · וכ"ה בסוטה (ט' ע"ב) ובאדר"נ פ"א ע"ש : (ז) מעולם לא נזקק כו' · ירושלמי רפ"ז דסוטה ע"ש ולקמן פ' מ"ה ופ' ס"ג :

חדושי הרש"ש

(א) ראית מימיך כו' כך ארור כו' מכל הבהמה כ"ש מכל חית השדה · עיין פי' מ"כ והוא תמוה דהא ע"כ ר"א שהקשה עדיין לא ידע משך זמן עבורן דכאו"ה · לכן נראה לי דקושייתו ע"פ מה שאמרו (עירובין י"ח ב') יהיו מזונותי מרורין כזית כו' ולקמן פ' ל"ג מוטב מר מזה ולא מתוק מת"י · ועיין רש"י (בכורות ח') דמפרש ג"כ כפי' המ"כ : (ב) ר"י ור"ה חד מנהון אמר כו' · ר"ל דאינו ידוע מי משניהם הוא האומר וכה"ג רבות : (ג) יש בה ברכה אלולי שא"ל כו' כצ"ל ותיבת אמר מיותרת וכן בילקוט ליתא : (ד) ואחיתופל וגחזי ואבשלום כו' · וכן סדרן בגמרא דסוטה ט' ב' · וצריך טעמא מדוע הקדימו

רש"י

אותם כתמים שבו הנראים כסלעים קטנים צרעת הן : ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה וכו' · אין מנהגו של אדם הכועס על חבירו לעשות כך אלא כשמתחיל לכעוס מכה אותו ברצועה וכשתוקף עליו כעסו חוזר ומכה אותו במקל כך היה לו להקב"ה לעשות מכל חית השדה שיולדת לששה חדשים כגון הצבי והשועל שאין צערן גדול כשל בהמה ואחר כך מכל הבהמה שיולדת לשנים עשר חדשים שצערה גדול משל חיה · והקב"ה לא עשה כן אלא אמר ארור אתה מכל הבהמה שצערה גדול לא כל שכן מכל חית השדה ומתרץ תני בהמה גסה טהורה וכו' · עד הארי והזאב והנמר והפיל כו' לשלש שנים · נמצאת חיה יולדת לשלש שנים וזמן צער עבורה גדול מן הבהמה וכשהוא אומר ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה נמצא מכה ברצועה ואחר כך במקל שהרי גדול צערן של חיות מצערן של בהמה : הכלב בחיה להמשים יום · קים ליה דאיכא חיה שיולדת לחמשים יום : שהבהמה ארורה מן החיה שבעה · שבע פעמים חמשים הן שנות הלבנה : כך נחש ארור מן הבהמה שבעה שבע שנים · ע"כ : ושומט גידים גידי אדמה ואוכל · שיש בקרקע מיני אדמה כעין גידין שקורין ומלש : לא שמענו בנחש שקולו הולך מסוף העולם ועד סופו משבא למפלתה של בבל הוא אומר קולה כנחש ילך (ירמיה מ"ו) מכאן שקולו של נחש וכו' : אל תקרי יעבדוהו אלא יעבידוהו · מכל שבטי ישראל · והכי משמע קרא אותו שהיה קודם לכן עובד העיר לעתיד גם כן ישתעבדו

מתנות כהונה

במקל · כלומר מכה גדולה : ברצועה · מכה קטנה כך בתחלה ארור מכל הבהמה שצער עיבורה י"ב חדש ואח"כ מן החיה שיולדת לו' חדשים : ומשני תני בהמה כו' · עד לג' שנים והנה בתחלה ארור מן הבהמה שצער עיבורה רק י"ב חדש ואח"כ מן החיה שצער עיבורה ג' שנים ועיין פ"ק דבכורות : מתעסקין כו' · בדרך ארץ : נתכרכמו פניו · ונשתנו לירקון מפני הבושה : [חולניות · גרס ל' חולי] : שבעה · שבעה פעמים חמשים יום הם ימות השנה : במפני רמשא · לפנות הערב עלה ר"ג לאותו פילוסוף ואמר לו שימי עיבורו ז' שנים : מטיח · הכה ראשו לכותל : קולה כנחש כו' · ש"מ שקולו של הנחש הולך ועדיין לא ידענא עד היכן הולך ולא בא לסתום אלא לפרש מסוף העולם ועד סופו וקצוץ ידים ורגלים נמי ילפי מסיפיה דהאי קרא דכתיב בקרדומות באו לה כחטבי עצים וגו' ולא מצינו שחסר הנחש רק ידים ורגלים · [ועי' זה במדרש קהלת בפ' אם ישוך הנחש] : גחונים · כפופים דרך אבילות : [הכל מתרפאין · עי' פל"ה] : יעבדוהו · ינהגו בו מנהג עבדות : ועובד העיר · אלו הגבעונים שהיו שואבי מים וחוטבי עצים לבית ה' אשר בעיר ירושלים · [כך מצאתי הגירסא בילקוט ישעיה ואתה לא בקשת ארור אתה מכל הבהמה כו' · אני עשיתיך שתהא מהלך כו' קוממיות כאדם ואתה לא בקשת על גחונך תלך : ה"ג ולישא את חוה ואיבה אשית : לא נזקק כו' · וזה שדבר עם חוה אין זה קרוי שיחה אלא תוכחת מגולה ושיחה היינו שמדבר עמה סיפור דברים או דבר צורך לה : [או מיתה גרסי'] :
הצדקת

יפה תואר

אלא שהקב"ה הוא דן יחידי : נטלן ונתנן בחבית פי' נקבות רבות טמנן בחבית · כי לזכרים לא היה צריך והא דלא חשש שמא היו מעוברות כבר מקודם י"ל דהוא סבר כי הנחש כמו כל הבהמה אחר שעיברו אינן מקבלות זכר עוד : והושיטה לי בקנה אחד · זה משל כי בתשובה קלה בלי עמל וטורח דחה והסיר את ספקתי : ירדו מלאכי השרת וקצצו כו' · כי ממאמר ה' לבד לא יצא רע לכן קאמר על מה"ש : שנאמר קולה כנחש ילך · ודריש מדכתיב כנחש בפת"ח הכ' משמע כנחש הידוע וקול הנחש הזה לא נזכר בקרא רק בעת שקצצו ידיו ורגליו בוודאי נתן קול גדול (וע"ע בביאור הרי"פ והוא מדברי יפ"ת) : ושומט גידין של אדמה ואוכל · דק"ל הלא עפר לא זייני כלל וגם אנחנו רואין שהנחש אוכל ושותה חלב ודבש ושאר דברים שאסרו לנו רז"ל משום גילוי לכן אמר שקללו שעל הרוב יהיה מזונו מגידי אדמה שהוא מזון פחות וחולק על הא דר"י בפ' בתרא דיומא דדרים ונחש עפר לחמו ע"ש דהוא סובר אשר הנחש ניזון מכל עפר : אני עשיתיך מלך · כי מקללתו אנו יודעים מה שהיה מקודם מדאמר ליה ארור אתה מכל הבהמה וגו' משמע שמתחלה היה גדול על כולם · ומדא"ל על גחונך תלך משמע שמקודם הלך קוממיות וכן באינך · ומ"ש אתה בקשת להרוג את האדם יליף מדא"ל הוא ישופך ראש קללה שיקל לאדם להרוג אותו תחת אשר הוא זמם מראש להרוג את האדם : מעולם לא נזקק הקב"ה כו' · דייק מדכתיב אל האשה אמר ולא כתיב ולאשה אמר כמו דכתיב ולאדם אמר ולא היה נמשך אל ויאמר ה' אלהים אל הנחש · ומדכתיב אל האשה בא להפסיק הדבור כי היה ע"י תורגמן · והטעם שאין כבודו ית' ליחד הדבור עם הנשים וגם מפני תכונתן אינן ראויות לנבואה ורק שרה שהיתה יותר הגונה זכתה שייחד הדבור לה וגם זאת רק ע"י עולה · ומה דמצינו נשים נביאות כמו מרים דבורה וחולדה · וכן מנה בפ"ק דמגילה חנה אביגיל ואסתר · יש לעיין בזה במורה חלק ב' פ' מ"ה דמונה שם י"א מדרגות נבואה ונביאות הנשים היתה רק עד מדרגה השביעית שמנה שם · ושרה לבד זכתה למדרגת נבואה היותר גבוהה ממדרגתם · והגר ורבקה ואשת מנוח שמלאך דבר עמהם · זה בהקיץ

פירוש מהרז"ו

אתה : תני בהמה · בכורות דף ח' וכמ"ש במ"כ : וכתיב ארור אתה · לפי טבע ראשית הבריאה היו הכל יולדין ליום אחד כמו אדה"ר שעלו למטה שנים וירדו ד' כמ"ש לקמן פר' כ"ב סימן ב' וכמ"ש לעיל פר' י' סימן ד' שגם הארץ עשתה פירות ביומן · ולאחר החטא נתארו הכל · ונתארך זמן עיבורן כמו אדם · וזהו ארור אתה מכל הבהמה ומכל החיה הרי שגם הבהמה נתארה וכן החיה · ובהמה טמאה שבע פעמים כחיה והנחש שבע פעמים כבהמה · ודורש ארור אתה מכל הבהמה והבהמה מכל החיה שהול"ל מכל הבהמה והחיה אך מאחר שכתוב מכל הבהמה ומכל החיה על כרחך פירושו אתה מכל הבהמה · וארור הבהמה מכל החיה והוקשו הארורים זה לזה כמו שבהמה ארורה ז' פעמים כך הנחש ז"פ · ואי אתה מוצא אלא הכלב ובהמה טמאה · ועיין בכורות דף ח' מה שהקשה ע"ז ומתרץ : ואמר לו · דרשה זו : ה קולה כנחש ילך · אצל מפלת מצרים כתיב · ועיין בספרי מדרש תהלים מדה י"ב ושם מבואר פירושו באריכות עפ"י מדה הכ"ל ובא נחש ללמד על מצרים שיהיה קולה הולך בכל הארץ ואצל מפלת מצרים מפורש וגוחתה מלאה הארץ · ונמצא למד הנחש ממצרים וכתיב שם כי בקרדומות באו לה כחוטבי עצים · ועיקר הענין שם בל"ב מדות : ר' יודן ורב הונא · נ"ע דפתח בתרי וסיים בחד (ואולי פירושו שאחד מהני אלה אמר זה ולא מסיימי מי מהם ע"כ הזכיר המדרש שניהם) : גידין של אדמה · פי' רש"י שיש בקרקע מיני אדמה כמין גידין שקורין ומו"ש בלע"ז · מדקאמר תאכל משמע שיש דברים שנאכל : הכל מתרפאין · כל העולם כולו יחזור כמקדם ומחץ מכתו של עולם ירפא כמ"ש לעיל פר' יו"ד סוף סימן ד' · פר' י"ב סימן ו' פר' נ"ה סימן א' ונחש עפר לחמו · ור"ל זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן · ונחש עפר לחמו · שהנחש ישאר בקללתו · ועפר תאכל כל ימי חייך וכמו שדרשו בברכות פ"א · ימי חייך העוה"ז כל ימי חייך להביא לימות המשיח שאז הוא העת שהכל יתרפאו חוץ מן הנחש : והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל · משמע מי שמיוחד לעבודת העיר תמיד היינו הגבעונים שנתנם יהושע לעבודת העיר ירושלים חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולבית ה' יעבדוהו כל שבטי ישראל והוקשה לחז"ל איך יתכן שמי שהיה עד הנה עובד העיר · איך יתגדל שיהיו הכל עובדים אותו ע"כ דרשו א"ת יעבדוהו אלא יאבדוהו · וכן הגירסא במ"ר פר' ח' בסימן ד' יאבדוהו וכצ"ל [ובירושלמי פ' עשרה יוחסין ובסוה"ט וכן באגדת שמואל פכ"ח · יפ"ת] ועיין ב"ב דף קכ"ב דרשה אחרת לפי הכתיב · וברש"י במדרש גורס א"ת יעבדוהו אלא יעבידוהו · אך בדברי חז"ל מצאתי יאבדוהו ועיין ילקוט כאן · וילקוט ישעיה ס"ה וילקוט יחזקאל מ"ח : אני עשיתיך מלך · סוטה דף ט' ב' כל הענין אבות דר"נ פרק א' כל הענין : מלך על הבהמה וכו' · כמ"ש ר' הושעיא לעיל פר' י"ט סוף סימן א' : קוממיות כאדם · כמ"ש ערום מכל חית השדה : בקשת לחרוג את האדם · לעיל סוף פר' י"ח ופר' זו ריש סימן ד' : וכן מצינו בקין ובקרח · כל אחד מבואר במקומו בקרא : ך מעולם לא נזקק הקב"ה · כאן חסר ריש המאמר שהוא עיקר השייך לכאן וה"ג ירושלמי סוטה ריש פרק ז' ר"י בשם ר"א בר"ש ומ"ש כאן ר' אליעזר בר סימון ט"ס וצ"ל ר' אליעזר בר' שמעון · לא מצינו שדיבר הקב"ה עם האשה אלא עם שרה בלבד · והא כתיב ואל האשה אמר · ר' יעקב דכפר חנן בשם ר"י ע"י תורגמן וכו' וע"ש · והיינו ע"י אדם שלא היה תורגמן אחר בעולם :

להשית

ידי משה

בתנחומא : אלולי שא"ל הקב"ה כו' · פי' יפ"ת שאם היה הולך על רגליו לא היה יכול לעלות בכותל בחורין ובסדקין · ולי נראה דלא לפי שקשה לו דהיה יכול לברוח אם היה לו רגלים אלא נ"ל דה"פ אלולי שאמר הקב"ה על גחונך תלך רק היה אומר לו לשון אחר כמו שאמר גבי שרפים תרמוס ואמר הקב"ה לו לשון תלך שהוא לשון הליכה לשון ברכה פי' שיהיה על גחונו כמו על רגליו והולך אלא לברוח כמו על רגליו כנ"ל · חוץ מנחש וגבעונים · לפי שהמלאך שום שלא אמר בגרמא מיתה לכל

להשיח עם אשה · [א] אלא עם אותה הצדקת ואף היא על ידי עילה · רבי אבא בר כהנא בשם רבי יצחק אמר כמה כירכורין כרכר בשביל להשיח עמה · ויאמר לא כי צחקת · והכתיב (כרלסים י) ותקרא שם ה' הדבר אליה · רבי יהושע בר רבי נחמיה בשם רבי אידי אמר על ידי מלאך והכתיב (סס יס) ויאמר ה' לה · רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר על ידי מלאך · רבי אלעזר בשם רבי יוסי בר זימרא אמר על ידי שם · הרבה ארבה עצבונך והרונך · רבי אבא בר כהנא בשם רבי שמואל אומר כל שהוא הרבה ארבה כל שהוא במאתים ושנים עשר יום חי · רבי הונא אמר נוצר לתשעה ונולד לז' אינו חי · לח' אינו חי · נוצר לז' ונולד לשמונה חי קל וחומר לתשעה · בעון קמיה דרבי אבהו מניין שהנולד לשבעה חי · אמר להן מן דידכון אנא ממטי לכון · זיט"ה אפט"א · איט"א אוכטא · רבי ברכיה בשם ר' שמואל אמר [ב] לעולם אין האשה יולדת או למאתים ושבעים ואחד · או לרע"ב · או לרע"ג · (ס) לט' הן ועיבוריהן · (ח) חייא בר אדא הוה יתיב קמיה דרב הוה מסבר ליה ולא סבר · א"ל למה לית את סבור · א"ל דהא חמרתי בעי למילד ואני מתירא שמא תיצון ותמות · א"ל ומה איכפת לך א"ל פעמים שהיא פוחתת · ופעמים שהיא מוספת · פוחתת אינה פוחתת מימות הלבנה מוספת אינה מוספת על ימות החמה · א"ל והכתיב (איוב לט) הידעת עת לדת יעלי סלע תספור ירחים תמלאנה · א"ל להלן בדקה · וכאן בגסה · א"ל (ז) והא בקרות של אנטונינוס היתה רובעת · והרביעו ממנה בקרות של רבי יש מהם שילדו עכשיו ויש מהם שילדו לאחר זמן · א"ל להלן בטהורה · וכאן בטמאה · [ג] עצבונך זה צער העיבור · (ט) והרונך · זה צער העדוי · בעצב · זה צער הנפלים · תלדי · זה צער הלידה · בנים · זה צער גידול בנים · א"ר אליעזר בר"ש נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד (ז) משל זיתים בגליל · ולא לגדל תינוק אחד בארץ ישראל

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט סדר לך לך רמז ס' וס"ב · ב נדה דף ל"ח · ג עירובין דף ק' · אדר"ן פרק א' · פדר"א ס' י"ד.

חדושי הרש"ש

(ח) הקדימו לגתוי שמאוחר בזמן לאבשלום ואדוניה שקודמים לו : (ס) לט' הן ועיבוריהן · פי' חדשים מלאים של שלשים שלשים יום כי יום למ"ד נקרא יום עיבורו עיין ר"ה (י"ט ב') שני אדרים שמקדשין אותם ביום עיבוריהן ובפירש"י ועו"ש כ"ב ב' לאור עבורו ובפירש"י וכ"מ בנדה (ל"ח א') בפירש"י ודלא כמ"כ : (ז) והא בקרות של אנטונינוס כו' · יש מהן שילדו עכשיו ועיין פי' מ"כ שדבריו דחוקים ותמוהים ולכאורה יל"פ כפשוטה דהקושיא קאי על הא דקאמר פותחת אינה כו' מוספת אינה כו' והא בקרות כו' דהיינו פורים והמה גסות יש מהן כו' והוא יותר משיעור שבין שנות לבנה לשנות החמה ועיין בירושלמי בחולץ ותראה שכ"ה · ועיין בכורות (כ"א א') תד"ה ס"ק גי' אחרת בשם הירושלמי : (ז) משל זיתים בגליל · עמ"כ וכן הוכיחו התוס' בשבת (מ"ו א') ובחגיגה כ"ה א' ד"ה בגלילא דשם היה רוב שמן :

חדושי הרד"ל

(ח) חייא בר אדא הוה יתיב כו'" הגי' כאן משובשת וכתובה לנכון בירושלמי ביבמות שהבאתי המ"כ ע"ש · ובתוס' (בכורות כ"א) ד"ה ס"ק כו' ע"ש : (ט) והרונך זה צער העידוי · היינו קליטת הזרע בתחלת העיבור שכוא

מתנות כהונה

[הצדקת · שרה כדלקמן פמ"ה ופמ"ח ועי' מזה בירושלמי ר"פ אלו נאמרין] : ע"י עילה · סיבה ועלילה מפני שאמרה לא צחקתי כי יראה היה צריך להשיב לה לא כי צחקת כך פירש"י : כרכר כו' · פירש"י כמה גלגולים גלגל · כרכר הוא קנה חלול שכורכין עליו הערב ואורגין אותו עם השתי : ע"י שם · בן נח : כל שהוא הרבה · שהוא במעי אמו כמנין הרבה כמו שמפרש והולך דהיינו ז' חדשים שלימים דהיינו ר"י ימים ואע"ג שהרבה הוא רי"ב פי' רבינו בחיי ביום הג' של התשמיש נקלט הזרע ואז מתחיל ההריון : [ה"ג ונולד לז' אינו חי לח' אינו חי נוצר לז' ונולד לח' חי ק"ו לט'] : [בעון כו' · עיין לעיל פי"ד וכ"מ בירושלמי פ' החולץ וכן כתיב בא"כ"א שגי' זו היא מוטעת] : ה"ג זיט"א אפט"א איט"א אוכט"א ועיין לעיל פי"ד : הן ועבוריהן · כמנין ימים שיש בט' חדשים ועיבוריהן ימי קליטתן ג' ימים היינו רע"ג ולפעמים נקלט ביום ב' ואז הוא רע"ב ולפעמים ביום ראשון ואז הוא רע"א · [ומצאתי בשם רש"י ועיבוריהן גימטריא של הריון ע"כ ולא עמדתי על דעתו] : הוה מסבר ליה כו' · להבינו טעם הדבר ולא הבין כו' : בעית למילד כו' · היא רוצה לילד שכבר הגיע זמנה : תיצון · תצטנן : מאי איכפת כו' · הרי לא הגיע עדיין זמן לידתה שלא נשלמו לה עדיין י"ב חדש מיום שעלה עליה הזכר וכן הוא בהדיא בירושלמי פרק החולץ ובמסכת נדה פ"ק : א"ל פעמים כו' · ומאי דביני ביני איכא למיחש כל שעה שמא תלד השתא : ימות הלבנה שנ"ד ימות החמה שס"ה : ירחים תמלאנה · משמע דפחות מי"ב חדשים אינה יולדת : בדקה · אינה פוחתת משיעורה · והיינו ה' חדשים כדלעיל ופ"ק דבכורות : בקרות · פי' הערוך עדרים ומאי לאו דאף בהמה דקה הוו וש"מ דבהמה דקה פוחתת ומוספת והאי קרא דתספור ירחים ע"כ איירי בגסה וא"ל לא היא דבית ר' הוי גסות והא דפחתו והותירו יותר משיעור שבין שנות לבנה לשנות החמה התם היו טהורות והנא אמינא מטמאות כל זה פירשתי לפי גירסת הספר · [וה"ג בילקוט וכ"מ טוב בפי' האכ"א וכן בירושלמי דפרק החולץ ופ' קמא דנדה וכ"מ בתוס' פ"ג דמסכת בכורות וכן הביא רש"י הגי' קנה בחוסן אחר וטוב מין יעיין עליו] : העדוי · בערוך משמע שהוא ווסת האשה ומייתורא דקרא קדייק ואולי הוא מלשון אחרי בלותי היתה לי עדנה : ה"ג בילקוט לגיון אחד משל זיתים · ופירש"י טוב לו

רש"י

ע"י עילה · ישתעבדו בו כל שבטי ישראל כבתחלה : ס"א · אמרי ארבע ארבעתן היו אומרים דבר זה : אותה צדקת · שרה : כמה כרכורין כרכר · כמה גלגולין מגלגל הקב"ה כדי להשית עמה : לפי שאמרה שרה לא צחקתי כי יראה השיב לה המקום לא כי צחקת : כל שהוא במעי אמו · מאתים ושנים עשר כמנין הרב"ה הוא חי ע"כ : או לרע"ג · כמנין תשעה חדשים הן ועיבוריהן כמנין ההריון בגימטריא : ס"א · לא שמעתי באורייתא ע"כ · אמר ליה למה לית את סביר אמר ליה דהא חמרתי מעברה ובעיא למילד ואני מתירא שמא תצטנן ותמות וכו' : אין פוחתת מימות הלבנה · שלש מאות וארבעה וחמשים ואין מוספת מימות החמה שס"ה : א"ל להלן ברקה · וכאן בגסה אמר ליה חיה טהורה כבהמה טמאה מה זו אינה פוחתת ואינה מוספת כך חיה טהורה כך כתוב במסכת נדה ירושלמי אמר ליה והרי בקרות של רבי יש מהן שילדו עכשיו ויש מהן שילדו אחר זמן אמר ליה להלן בטהורה וכאן בטמאה : ס"א בדקה תספור ירחים תמלאנה ובגסה פעמים מוספת ופעמים פוחתת דהא בקרות של אנטונינוס וכו' : והרביעו ממנה בקרות של רבי · בזמן אחד בפ"א וכו' אמר ליה להלן בטהורה וכאן בטמאה ובמסכת נדה ירושלמי כתוב כך אמר להלן בדקה וכאן בגסה : אמר ליה טהורה כבהמה טמאה מה זו אינה פוחתת ואינה מוספת אף חיה טהורה מדקתני חיה טהורה כבהמה טמאה מה זו אינה פוחתת ואינה מוספת אמר ליה והרי בקרות של אנטונינוס וכו' : וכאן בגסה · וגסה פוחתת ומוספת : אמר ליה להלן בטהורה · כגון בקרות פרים ופרות תודינא לך שפוחתת ומוספת וכאן בטמאה שאינה פוחתת ומוספת לכך מתירא אני מן חמרתי ע"כ · אמר רבי אלעזר נוח לו לאדם לגדל לגיון א' של זיתים בגליל ולא לגדל תינוק א' בארץ ישראל · לפי שמתפרנסים בנער ובדוחק : בגליל · שם גדלים זיתים :

ואין

פירוש מהרז"ו

להשיח עם האשה · הנה מצאנו שהיו כמה נשים נביאות שדיבר ה' עמהם · אמהות נביאות היו וכן חנה ודבורה שאמרה הלא נוה ה' אלהי ישראל · אך הענין בזה שהנביאים הם שדבר ה' עמהם · ונראה להם בשביל ישראל · אבל שיהיה עסוק עמהם בשביל עסקי עצמם זה לא מצאנו אלא באבות שדבר עמהם בעסקי עצמם ג"כ · אך לא הנשים האמהות שלא דיבר עמהם על צרכי עצמם · רק עם שרה לבד שדבר עמה בצרכי עצמה · כמ"ש ויאמר לא כי צחקת · ועיין לקמן סוף פר' מ"ח וס"ג ומבואר כי שם מקומו : שם ה' הדובר אליה · אבל הגר כתיב : ויאמר ה' לה · אבל רבקה כתיב והיכן שאמר לה ע"י שם בן נח שהיה נביא · וכמ"ש וישכון באהלי שם · ואיתא בחז"א שהיה נביא ד' מאות שנה וכמ"ש ותלך לדרוש את ה' : הרבה ארבה · כמ"ש לעיל בסימן ה' שקללתו של הקב"ה יש בו ברכה וכן כאן · קללתו בלשון מרובה רומז לברכה וכמ"ש בסוף פרשת וירא הרבה ארבה את זרעך וכן כאן מ"ש הרבה ארבה · הכוונה את זרעך · ופירושו כשיהיה עצבונך והרונך כמנין הרבה · אז ארבה את זרעך · והיינו שבעה חדשים שלמים למנין שס"ה של חמה והחצי היינו קפ"ב יום וחצי ועוד חודש ל' יום הרי רי"ב ועוד יותר אלא על שאינו יום שלם אינו חושב אותו : ר' הונא אמר · מאמר זה צ"ע עיין מ"כ : בעון קומי ר' אבהו · פירשתי לעיל פר' י"ד סימן י"ב : לעולם אין האשה · במ"ר פר' י"א סימן כ"א · וע"ז רמז רש"י כאן במדרש שהביא המ"כ ועיבוריהם גימטריא הריון · וז"ל המדרש שם · ובגמרא נדה ל"ח ויתן ה' לה הריון גימטריא רע"א · ומ"ש הן ועיבוריהן שאין העיבורים שוים תמיד : חייא בר אדא · ירושלמי יבמות פרק ד' הלכה י"א · ושם הגירסא ר' חייא בר אשי · וכן בירושלמי פרק א' דנדה : ואני מתירא שמא תיצון · שם בירושלמי הגי' והנא בעי מרבעתה עד לא תצטנן פי' כי החמור בטבעו קר לו תמיד · ובעת הלידה הקרירות סכנה וצריך פעולה לחממה ולכך היה טרוד אמר לו ומה איכפת לך פי' אם היה זמן הלידה ידוע דווקא היום יש בידך לתקנו · אך מאחר שמוספת או פוחתת בי"א יום א"כ טרדתך בחנם כי לא תדע לתקן · וא"כ בהכרח שתשית דעתך שלא תהיה טרוד בחנם · ולא גרסינן אמר לו ב' פעמים · שהכל דברי רב המה · וכן הוא בילקוט כאן דלא גרים אמר לו · והקשה התלמיד לרב הלא כתוב הידעת עת לדת יעלי סלע תספר ירחים תמלאנה הרי שיש עת קבוע לבהמות וחיות · והשיב רב בדקה יש עת והיעלה דקה היא · אבל בגסה אין עת והחמור גסה היא · והקשה התלמיד לרב והא בקורת של אנטונינוס בקרת פירושו שוורים ובקרים · וכן הוא בירושלמי הגי' שוורים ולפי מ"ש כאן צ"ע שהרי זה ראיה לדברי רב שהרי בקרים גסה היא וע"כ יש שילדו בזמן זה · ויש שילדו אחר זמן · ואפשר שאין זה דברי התלמיד אלא סתמא דמדרש שמקשה על רב · שהילך אמר דווקא י"א יום שהרי כאן יש שילדו בזמן זה וזה בזמן אחר ולא בי"א יום · ובקרים גסה היא והקושיא גם על התלמיד · אך בירושלמי מעשה זו קודם שהקשה והכתיב הידעת · והקושיא כצ"ל איך אתה אומר י"א יום דווקא · והיכן רב בטהורה אין שיעור ידוע ובטמאה גסה יש שיעור ידוע י"א יום והחמור גסה היא וכצ"ל : עצבונך זה צער העבור והרונך זה צער העדוי · לפי תרגום אונקלוס עדוי הוא הריון · וכמו שתרגם כאן והרוך ועדוייכי והערוך בשם התרגום יונתן והרוך ועדוייכי · אך כאן במדרש לא יתכן לפרש כן שהרי אמר בהדיא עצבוך זה הריון · א"כ עדוי אינו הריון ועל כרחך שכוונתו על ווסת נדות וכמו שהביא הערוך בערך עד ז' ממ"ש לקמן פר' מ"ח אחרי בלותי היתה לי עדנה · ופירש המדרש שם עדנה ווסת נדות · וכמ"ש בתרגום יונתן שם · עדנה עידויין · וא"כ קשה מאד למה הוציא המדרש תיבת והרוך מפשוטו לפרש עצבוך על ההריון והרוך על ווסת · הלא הדבר בהיפך · שהווסת קודם העיבור · ע"כ נראה לי ברור שצריך להפוך הגי' עצבוך זה צער העדוי · היינו הווסת · והרוך זה צער העיבור וכן הוא בהדיא עירובין דף ק' · אדר"נ פרק א' וכן בפדר"א סוף פרק י"ד : בעצב זה צער הנפלים · הוא צער שאחר העיבור שהוצ"ל תלדי בעצב ומדלא קאמר כן ש"מ תרתי על הנפלים ועל הלידה : בנים זה צער גידול בנים · כי תיבת בנים מיותר כי תלדי משמע בנים ובנות · ודורש עפ"י מדה כ"ב כאילו כתיב בעצב תלדי בעצב בנים שעפ"י מדה ע' פירושו בעצב תגדל בני' או עפ"י מדה כ' אח"ע על הלידה שהוא מיותר ה"ע על הגידול (או שמלת תלדי כולל ב' ההוראות לידה ממש ול' גידול כמו ילדו על ברכי יוסף שתרגומו ורבי יוסף) : לגיון אחד · אעפ"י שמגדלו בע"כ שלא במובתו אף על פי כן אינו מרגיש בצערו כ"כ כגידול התינוק · אפילו בארץ ישראל

יפה תואר

בסקין במלאך הנראה לשם בתמונת איש ואינו נכנס כלל בגדר נבואה : והרונך זה צער העדוי · והכתוב מונה לא לבד כי צער הריון ינתן לה · אבל גם צער ווסתות אשר מהן תהרה וקטן הוא · גם זה יבוא לה · וכן מ"ש אח"ז בעצב תלדי בנים דורש כמו לא זו אף זו · לא לבד בעצב וזה צער הנפלים הגדול מאד משום שאינו טבעי · וקללתה היתה שתפיל נפלים להצטער אבל גם צער הלידה שהוא טבעי יבוא לך · וכן צער גידול בנים הקטן גם מצער הלידה יבוא לה · ואע"ג דגם לאב יש צער גידול בנים מ"מ יש לאשה יותר להניקם ולהלבישם · ולתוכם בכל מהלכם כאשר שבתה בבית תמיד : לגיון אחד משל זיתים כו' · כי בגליל כלכלו עצמם מזיתים והיה להם הטורח לגדלם · ובא"י אשר לא במסכנות תאכל

ידי משה

לכל העולם ובגבעונים שלא מחלו גרמו ג"כ מיתה למות שבעה מבני שאול יפ"ת : ואף היא ע"י עילה ר' אבא כו' · כמה כרכורים כו' · צריך ליישב הלשונות שר"י אמר ע"י עילה ור"א אמר לשון כרכורים · ול"נ דה"פ לפי שהקב"ה היה מעליל עליה ואמר לאברהם מה שלא אמרה שרה מעולם כי שרה היתה אומרת ואדוני זקן ומתוך שלא רצה הקב"ה לדבר עם האשה ולהוכיח אותה על מה שצחקה אמר לאברהם למה צחקה שרה ומתוך כך היה הכרח שדיבר הקב"ה ושינה את מאמר שרה מפני השלום ואמר לאברהם שאמרה דברה ואני זקנתי כדי שלא להרגיז את אברהם על שרה שתלתה החסרון בזקנת אברהם ומתוך כך כשאמר אברהם לשרה למה צחקת ואמרת על עצמך שאתה זקנת כחשה הצדקת ואמרה לא צחקתי לזה אמר כי יראה פי' שהיתה צדקת בדיבורה כי מה שאמר לה אברהם בשם הקב"ה שהיתה אומרת ואני זקנתי זה לא היה מעולם כי הקב"ה מעצמו אמר ושינה בדבר מפני השלום · והאמת מה שאמרה ואדוני זקן זה ג"כ כחשה מפני היראה של אברהם בשביל זה היה מוכרח הקב"ה לדבר עמה לאמר לה לא כי צחקת פי' שלא צחקת ואמרת ואדוני זקן רק שאני שניתי דבורך ואמרתי לאברהם שדיבורך היה ואני זקנתי מפני השלום וזה פירושו ע"י עילה לשון עלילה שבינה הקב"ה ולשון כרכורים נמי הכי יתיישב ודוק היטב לפיכך אמר המדרש עם אותה צדקת פי' שהיתה צדקת בדיבורה כי מעולם לא אמרה ואני זקנתי אלא שהקב"ה שינה את הדברים מפני השלום וע"י זה נתגלגל לדבר עמה ודו"ק : לט' הן ועיבוריהן · נ"ל כי המדרש זה נקוט מירושלמי פ' החולץ ויהי כמשלש חדשים ר"א אומר ג' ימים שלימים לא פחות ולא יותר ושמואל אמר הן ועיבוריהן ר"ל יותר מג' ימים כי שמואל סבר כשתחשוב את החדש צריך אתה לחשוב ג"כ יום עיבור שלו ולפי"ז הוקשה למדרש בשלמא לר"ע הוא ט' חדשים שלימים של שלשים אבל רע"א או רע"ב או רע"ג וכו' מסיכא פיתי לז"א לט' הן ועיבוריהן ר"ל שתחשוב ד' ימים ימי עיבוריהן פי' חדש אחד מלא וחדש אחד חסר הוה ד' ימים : והכתיב הידעת עת לדת וגו' · וא"ת מאי קושיא מ"מ לא ידעינן האמת דהא עת לדת קאמר דהא לרב נמי פותחת וכו' · וי"ל דמדכתיב תספור ירחים תמלאנה

נידעם

ז ואל אישך תשוקתך · [א]ארבע תשוקות הן אין תשוקתה של אשה אלא לאישה · שנאמר ואל אישך תשוקתך · אין תשוקתו של יצה"ר אלא על קין וחביריו שנאמר ואליך תשוקתו · אין תשוקתן של גשמים אלא על הארץ שנאמר (תהלים סה) פקדת הארץ ותשוקקה · ואין תשוקתו של הקב"ה אלא על ישראל שנאמר (שיר ז) ועלי תשוקתו · ד"א תשוקתו תשים אנו · ואפי' שאנו תשים אנו מקוים לתשועתו של הקב"ה · ומיחדים שמו בכל יום · ד"א ואל אישך תשוקתך · [ב]בשעה שהאשה יושבת על המשבר · היא אומרת עוד איני נזקקת לבעלי מעתה · והקב"ה אמר לה תשובי לתשוקתך · תשובי לתשוקת אישך : רבי ברכיה ורבי סימון בשם ר"ש בן יוחאי אמרו לפי שרפרפה בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף · ב' תורים : ב' בני יונה · והוא ימשל בך · אמר רבי יוסי הגלילי יכול (י) ממשלה מכל צד ת"ל (דברים כד) לא יחבול רחים ורכב · מעשה באשה אחת משל בית טברינוס שהיתה נשואה ללסטים אחד · והיה בעלה מצערה · שמעו חכמים ובאו אצלה להוכיחו · כיון שבאתה לפני חכמים הוציאה לפניהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה לקיים מה שנאמר ואל אישך תשוקתך : ח [ג]ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך · רבי שמלאי אומר בישוב הדעת באת עליו · א"ל מה את סבר שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך (קהלת א) אין כל חדש תחת השמש · מה את סבור שאני מתה ואתה יושב לך הטלים (ישעיה מה) לא תוהו בראה לשבת יצרה · רבנן אמרין התחילה מיללת עליו בקולה הה"ד ולאדם אמר כי שמעת לדברי אשתך אין כתיב כאן אלא לקול אשתך וגו' · ותאכל מן העץ · [ד]הדא מסייעא לההיא דאמר רבי אבא דעכו אתרוג היה · אשר צויתיך לאמר מהו לאמר להזהיר את הבהמה ואת החיה ואת העופות לא דייך שלא הזהרת אותן אלא שנתת להן ואכלו · [ה]ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושין · ופרעושין · וזבובים · (יא) ותעלה לך גמל · א"ר יצחק אף הוא יש לו בו הנאה שהוא מוכרו ונהנה מדמיו : ט בעצבון תאכלנה · א"ר אסי [ו]קשה היא הפרנסה כפליים כלידה בלידה

מסורת המדרש א שיר השירים רבה ריש פרשה ז' · ילקוט כאן רמז ל"ב · ילקוט שיר השירים רמז תתקצ"ב · ב נדה דף ל"א · ג לעיל פרשה י"ט · דברים רבה פרשה ד' · ד לעיל פרשה ט"ו · ה לעיל פרשה ה' · ו מדרש תהלים מזמור פ' ופ"ט · פסיקתא רבתי פרשה ל"ד · ילקוט כאן רמז ל"א · וילקוט ויחי רמז קנ"ז · ועי' ילקוט תהלים רמז תתכ"ח :

חדושי הרד"ל

שהוא נקרא הריון במקרא עיין בפרש"י (הושע ט') ע"פ מבטן ומהריון : (י) ממשלה מכל צד · נ"ל פירושו שלא כדרך כל הארץ עיין בירושלמי ר"פ הבא על יבמתו · והמשל רחים ורכב דקאמר · היא כלשון תשמש לאחר וגו' : (יא) ותעלה לך גמל · בשם הגאון מוה' שאול מווילנא זצ"ל שמעתי שצ"ל נמלה כדאי' תא כלשו פירש"י בתורה ול"נ עיקר כה"ד שצ"ל גלל והוא כלשון שהופך את הגלל וזהו ענין תעלה לך כרהיא דש

רש"י

ואין תשוקה של הקב"ה אלא על ישראל שנאמר ועלי תשוקתו · תאותו תשוקתו אף ע"פ שאנו תשים : ה"א מדוכאים ונשומים ע"כ לו אנו מקוים : לפי שרפרפה · הרהרה שנדר בלבה ולא הוציאה בפה תביא קרבנה מרופרף קל ורפי : יכול ממשלה מכל צד · יהא מושל עליה בכל ענינים שירצה אפילו למסכנה תלמוד לומר לא יחבול רחים ורכב (דברים כ"ד ו') שאינו יכול למשכנה : ה"א · כי נפש הוא חובל · נפש שעתיד לצאת ממנה הוא חובל ע"כ : מעשה באשה אחת משל בית טוורינוס שהיתה נשואה ללסטים אחד כיון שבא דבר אצל חכמים הוציאה לפניהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה · רמזה להם שאע"פ שהיא חשובה כמנורה של זהב והוא רק כנר של חרס שעל גבה אעפ"כ היתה אוהבת אותו : ותאכל מן העץ · היא מסייע להבוא דר' אבא דמן עכו אתרוג היה שאיזו אילן שעצו ופריו שוה הוי אומר זה אתרוג : אשר צויתיך לאמר · להזהיר את הבהמה ואת החיה

מתנות כהונה

לאדם לפרנס חיל אחד בגליל ששם גדלים זיתים הרבה : בא"י דוחק פרנסה וקשה לפרנס אפילו תינוק : תשוקתך · נוטריקון תשים וקווים : שרפרפה בלבה · פירש"י הרהרה הנדר בלבה ולא הוציאתו בפה : קרבן מרופרף · קל וקטן ב' בני יונה : ממשלה מכל צד · ומצאתי בשם רש"י אפילו למשכנה : לא יחבול · [וסמיך ליה] ושמח את אשתו אשר לקח לא יחבול רחים ורכב לומר שאפילו באשתו לא יחבול כו' וקרוב לשמוע פה פי' אבן עזרא שפי' שהוא רמז ואזהרה שלא ימנע ממנה העונה והעד כי נפש הוא חובל ע"ד שדרשו חז"ל בפסוק טוב מראה עינים מהלך נפש · [וכ"מ שוב בדרשות הרי"ן שופט פ' מגורע] : מנורה כו' · רמז רמזה אע"פ שאני חשוב כמו הזהב והוא כחרס מ"מ הוא עליון עלי והכבתו עלי : לקיים וכו' · כאן הוא מקיים : בישוב הדעת · בדברים של טעם ולא ברעש כרבנן דלקמן : אין כל חדש וכו' · שלא יהא שוב בריאה כבריאת ימי בראשית רק ע"י אב ואם : הטלים · פי' הערוך יחיד ופנוי וק"ו שלא נמות שניט משום אין כל חדש ולא תוהו בראה · [וכ"ז הוא לעיל פי"ט] : אתרוג היה · שטעם עצו כטעם פריו וזהו ותאכל מן העץ עצמו : ותעלה לך גמל · נראה מפני שהגמל מזיק בריר היוצא מפיו כל הנוגע בו ועוד שהורג את כל בריה כשבא לעסוק בדרך ארץ : בעצבון · לשון רבים משמע :

יפה תואר

נה לאם היה לכם הטורת לגדל בכיסם · וז"ש כי טורת בני א"י הוא גדול מטורת בני הגליל : ארבע תשוקות הן כו' · כי השם תשוקה נופל על דבר אשר הוא ספק הדעת והשכל · ומביא ואל אישך תשוקתך אף כי ע"י זה היא משועבדת לבעלה ויש לה צער הריון · בכל זאת שם הקב"ה בקרבה התשוקה זו שלא תדחה משום סכנה ותקירה · תשוקתו של יצה"ר · אף כי מה בצע לו אם ילכוד אחרים בחטא וגם לעתיד ישחט היצה"ר כדאיתא בסוכה · בכל זאת יעשה מעשהו בתשוקה כי לזה נברא · תשוקת הארץ לגשמים אשר הוא לכאורה הפך הטבע כמו"ש למעלה וגם ע"י הגשמים יתרבו הרפש והטיט בארץ ורתוי לה למאס בגשמים · בכל זאת לעשות פרי שם היוצר בקרבה כי תשתוקק לגשמים·והא דלא נקיט בלשנא אין תשוקת הארץ אלא לגשמים וכמו באינך ואמר הספק אין תשוקת גשמים אלא לארץ · משום דבהלשה אלה בא למעט דבר זולת זה וכמו תשוקת אשה לאישה בא למעט ולא תשתוקק לאחר · וכן תשוקת היצה"ר לרשעים כי בהם יבטח אשר ילכו אחריו · לא כן לצדיקים אף כי יעמול להתעותם בכל זאת המה לא ילכו אחריו · וכן תשוקת הקב"ה לישראל בא למעט את העכו"ם ופועלי און · ולכן אמר בלשון זה אין תשוקתן של גשמים אלא על הארץ למעט את בני אדם אף כי גם המה ישתוקקו אל הגשמים אבל הם משתוקקים רק אל הארץ הצמאה · ואם אמר אין תשוקת הארץ אלא לגשמים לא שמענו מה בא להוציא בזה · הים תשוקה אחרת לארץ · ואם יש בה חפץ מלבד לעשות פרי · תשוקת הקב"ה לישראל · אף כי גם אם ידקו מה יתנו לו · ומה בצע להקב"ה אם יתמימו דרכיהם · וגם נראה לכאורה לשפלות לפניו להביט על זוללי ארץ · בכל זאת משתוקק הקב"ה להביט עליהם ולגמלם על צדקתם : יכול ממשלה בכל צד · פי' דלא תפרש והוא ימשל בך גם להתעמר בה ולהכותה · ת"ל לא יחבול רחיים ורכב ודריש לא יחבול מלשון חבלה חבורה ופצע · ורחיים הוא על אשה וכדאמרינן בקדושין רחיים בצוארו ויעסוק בתורה · או כמו שאמרו בירושלמי הלין דאסרין תתין עברין משום לא יחבול רחיים ורכב ועי' בת"י ובת' ירושלמי על פסוק זה אבל צריך לנהוג בה כבוד : הסימן ח' מבואר בדברינו למעלה בפי"ט : קשה הוא הפרנסה כו' · פי' כי קשה לאדם לשאת דאגת הפרנסה יותר מאשר יקשה על האשה לשאת חבלי לידה · כי בלידה כתיב בעצב · ובפרנסה כתיב בעצבון והוי"ו נו"ן בא"ו להגדיל ולחזק את ההוראה (אבל לא יתפרש קשה הוא להקב"ה לעשות נס ולתת פרנסה לאדם · מתת לידה

פירוש מהרז"ו

שהזול והשובע מצוי לפי שצער גידול התינוק מרובה וטיפולו קשה : ז ארבע תשוקות הן · פירוש כי לא נמצא תיבת תשוקה בכל התנ"ך רק ד' פעמים אלו שמנה כאן · ועוד ב' פעמים כתיב בלא תי"ו ונפש שוקקה השביע נפש שוקקה · ודרשה זו כמין מסורה · וד' אלו על שאין להם קיום בעולם כי אם ע"י התחברות לאלו שמקיימים אותם נתן בהם כח התשוקה שיחשקו להדבק בהם ויתקיימו · ובלא תשוקה זו היו מתפרדים וכלים והולכים · כי האשה עיקר קיומה ע"י בעלה · וכן היצר הרע אין קיומו כי אם ע"י רשעים · וכן הגשמים לארץ שאם אין ארץ אין מטר · וכן הקב"ה לישראל · וכפי הגירסא בשי"ר פסוק ועלי תשוקתו בהיפך אין תשוקת ישראל אלא להקב"ה וכפי שדרש אצל השלשה הנ"ל · שהתשוקה לצורך קיומו למי שמקיים אותו ומושל בו · כמ"ש אצל האשה והוא ימשל בך והיא תשה ומקווה לו ואצל היצה"ר כתיב ואתה תמשל בו וכן הקב"ה עם הצדיקים · וכן הארץ עם הגשמים · ועיין ערוך ערך שק ב' וגורס ד' שוקין הן וכן הגירסא בשי"ר שם : אלא על קין · עיין לקמן פר' כ"ז סימן ב' אלא בלד חבורה של רשעים · ופסוק ואליך תשוקתו אצל קין כתיב וה"ה לכל הרשעים עפ"י מדה א' בנין אב וזהו שאמר וחביריו : תשוקתן של גשמים · עיין מדרש תהלים קי"ז שדורש שוקקה · מן לה תשוקתה מן לה תאוותה : תשים אנו · דורש ועלי תשוקתו נוטריקון תש קו ישועה תמיד ומיחדים · אע"פ שאנו תשים מן אלי שאמרו שובי שובי השולמית אעפ"כ אין אנו מניחים אותו ומיחדים שמו בכל יום תמיד : יושבת על המשבר · דורש חיבור הפסוק עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך אעפ"י שתלדי בעצב והיו ראוי שלא תתאוה אליו עוד שלא תתעבר ותוליד אעפ"כ ואל אישך תשוקתך ודורש תשוקתך נוטריקון תשוב לשוקתך ע"י שתשוב התאוה למקומה כשתתרפא מהלידה · תשוקתך משמע תשוקתך הקודמת ועי"ז ואל אישך · וע"כ לא אמר ואל אישך תשתוקק · ודרשה זו אינה אלא אצל האשה · ולא אצל ג' הנ"ל : שרפרפה בלבה · שהיתה במחשבתה בספק פורח ותלוי באויר בלא קיום דעת נכונה · אלא מחמת יסורים של לידה נשבעה · לפיכך תביא קרבן פורח באויר על פי מדת מנגד מרופרף פי' במוסף ערוך ערך רפרף · תנועה תמידית בלשון ישמעאל · ועיין לקמן סוף פר' כ"ב שריפיון פירושו אויר : ולא יחבול רחים ורכב · ובפסוק הקודם כי יקח איש אשה חדשה עד ושימח את אשתו אשר לקח · ואח"כ כתיב כי נפש הוא חובל וכמ"ש במ"כ בשם אבן עזרא · וזהו כי נפש הוא חובל · נפש העתידה לצאת ממנה הוא חובל · או פי' נפש האשה המתאוה עתה מונע ממנה : בית טברינות · משפחה ידועה ויקרה בישראל · והיה ראוי מפאת משפחתה שהיא תמשל בו אך כך גזר הקב"ה בקללת האשה שהוא ימשל בה : ח בישוב הדעת · לעיל פר' י"ט סימן ה' וכאן מדויק כמ"ש לקול אשתך · שתיבת לקול מיותר · וגם הול"ל לאשה ואמר לאשתך · לדרוש שהיה שם קולות ודברים רבים שידקדק בה להיות היא אשתו · וזהו לקול אשתך : הטלים · יחידי ובדד · עיין לקמן פר' פ"ז סימן ד' הטלים : אלא לקול אשתך · ואין לקול אלא בכי כמ"ש לעיל פר' ה' סימן ד' אין קול אלא בכי שנאמר קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים : א"ר אבהו אתרוג · לעיל פר' ט"ו סימן ז' איזה אילן שהעץ נאכל וכו' ע"ש : מהו לאמר · לעיל פר' י"ט סימן ה' איתא · גם לאישה עמה גם לרבות שהאכילה את הבהמות ואת החיות ואת העופות שתחלה האכילה את האדם · ואח"כ האכילו שיהם לכל הנבראים : מעלה לך דברים ארורים · עי' לעיל פר' ה' סימן ט' · ועיקר קללת האדם מבואר לעיל פר' יו"ד סימן ד' ופרשה י"ב סימן ו' וכאן דרש למה נתקללה האדמה בעבור האדם · ע"כ דרש שמ"ש בעבורך אין פירושו בעבור חטאו · אלא פי' שהקללה יהיה בעבורו ולצרכו · שיבואו עליו מהאדמה לצערו · ומהתוים מצעריו במקום בני אדם דווקא שיצערו אותו וללקק את דמו וגדילים מעצמם במקום עיפוש ולכלוך · ולא שנתחדשו ברואים אלו אחר הקללה דווקא · שהרי מבואר לעיל פר' יו"ד סימן ז' שמינים אלו היו בכלל ברייתו של עולם · אלא שהיו רחוקים מן האדם ולא היו מתרבים כל כך : ותעלה לך גמל · רש"י ז"ל הביא גירסא זו לעיל פר' ה' סימן ט' דשם נ"ל כן וכתב שם · קושיא הוא שקשה גידולו מקטנותו ושמעתי עליו שממיתים בני אדם · וספק למורה אם הוא גמלא או חיה אחרת עכ"ל ולפ"ז גם כאן לשון קושיא הוא שתעלה לו גם גמל לצערו וכך פירושו אתה אמרת שתעלה לו יתושים ופרעושים וזבובים לצערו ולמה לא תאמר שתעלה לו גמל שגם הוא מצער את האדם וממית · ותירץ שיש הנאה בעורו · ושמעתי מגיהים נמלים במקום גמל · ומביאים ראיה מרש"י בחומש · שמביא יתושים פרעושים ונמלים · ולא יתכן שהרי אמר שמוכרו ונהנה בדמיו · ורש"י בחומש חושב נמלים במקום יתושים · אבל לא במקום גמל · גם יתכן שאינו לשון קושיא כלל · אלא שמי שסובר שתעלה לו דברים ארורים זבובים יתושים ופרעושים אמר עוד ותעלה לך גמל שלא די בדברים הנ"ל שהם רק ארורים בלא הנאה · אלא שגם בדברים טובים ויש בהם טובה יש בהם ג"כ ארור כמו גמל שאוכל קוצים ונושא משאות כבדות ובא ר' יצחק מגדלאה לומר שבכל קללות הקב"ה אין בהם קללה בהחלט · אלא שבכל דבר של קללה יש בהם ברכה ג"כ ודבר טוב · והגמל נהנה בדמיו · וכן הזבובים והיתושים יש בהם צורך וטובה והם בכלל ברייתו של עולם וכמ"ש לעיל פר' יו"ד סימן ז' · ועכ"ז מאמר ותעלה לך גמל לע"ג עי' לעיל פר' ה' סימן ח' ובדברי ר"י שם : ט קשה היא הפרנסה · פסחים קי"ח לקמן פר' נ"ז סימן ב'

ידי משה

וידעת עת לדתנה משמע דלא בעת הלידה ממש קאמר אלא ללידה קרא עת לדתנה : אין תשוקת אשה אלא לבעלה · כדאיתא בפ' קמא דכתובות אין אשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי : לפי שרפרפה בלבה · לפי שרוצה לארץ קושיית הגמ' דפ' המפלת שאמר שם מתקיף ר"א והלא מזידה היתה וקרבן שבועה בעי לאתויי נ"א לפי שרפרפה בלבה פי' שלא הוציאה בשפתה : שיהיה מעלה לך דברים ארורים כו' · עד שתאמר בעצבון וגו' · זה שתאמר שאלתי לגדולי ארץ ואין משיב לי והיו רוצים לעשות הגהות וגם פי' מ"כ אין לו שחר בראש הכא גמל מאי בעי הכא וגם מה שפי' שרוקו הוא מסוכן לבני אדם אין לזה שום התנצלות כי מתחלת בריאתו כך הוא וגם לא הבנתי מה שאמר ר"י שהוא מוכרו · עד שהאיר ה' את עיני והבנתי שמכוון על פי מה שאמרו במס' כלאים פ"ה משנה ח' המקיים קוצים בכרם ר"א אומר

משנת דרבי אליעזר

ארורה האדמה בעבורך וגו' ותעלה לך גמל וכו' שתהא מעלה לך דברים ארורים · פי' שבריות אלו מתהוים מעפר ואינם פרים ורבים רק שמחמת שנתקללה האדמה ומקשה המדרש ותעלה גמל פי' אף שתעלה בריה גדולה כגמל נמי בכלל ארור הוא שתהא אסור לאכלו וכ"ה בגמרא דשבת דף י"ב הסורג כינה כהורג גמל ובסנהדרין דף ז' ע"ב אפילו כגמלא לא מצי ברי ע"ש ופירש"י משום דגדול הוא נקט ליה וכן כאן נקט גמל שפירושו כנ"ל אף שתהיה גדולה ותירץ ר' יצחק אף הוא וכו' פי' שאסור לאכלו מ"מ יש לו הנאה ממנו שהוא מוכרו ונהנה מדמיו ואין זה בכלל ארור ולכך נתקללה שתעלה דברים שאין בהם שום חפץ ודלא כפי' שמ"כ שתעלה הוא בנימותא שלאחר שנתקללה האדמה נבראו גמל ולא עם שאר בריות וזה שקר גמור ובלאו הכי פירושו דחוק וגם פי' ידי משה רחוק ודחוק ואינו סובל לשון

בלידה כתיב בעצב תלדי בנים · ובפרנסה כתיב בעצבון תאכלנה · ר' אליעזר ור' שמואל בר נחמן · רבי אליעזר אמר הקיש גאולה לפרנסה · ופרנסה לגאולה · שנאמר (תהלים קלו) ויפרקנו מצרינו וסמיך ליה (שם) נותן לחם לכל בשר · מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים · מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום · [א] רבי שמואל בר נחמן אמר וגדולה מן הגאולה · שהגאולה ע"י מלאך והפרנסה ע"י הקב"ה · גאולה על ידי מלאך מניין שנאמר (בראשית מח) המלאך הגואל אותי מכל רע · פרנסה על ידי הקב"ה שנאמר (תהלים קמה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון · רבי יהושע בן לוי אמר גדולה מקריעת ים סוף שנאמר (שם קלו) לגוזר ים סוף לגזרים ואומר (שם) נותן לחם לכל בשר וגו' : י וקוץ ודרדר תצמיח לך · [ב] קוץ זה קנרים · דרדר אלו עכביות · ויש מחליפין קוץ אלו עכביות דרדר זה קנרים · שהיא עשוייה דרין דרין · ואכלת את עשב השדה · רבי יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אמר אלו זכית היתה מעלת לך מכל אילני ג"ע · עכשיו שלא זכית וקוץ ודרדר תצמיח לך · א"ר נחמיה אלו זכית היית נוטל עשבים מתוך גן עדן · וטועם בהם כל מעדנים שבעולם · עכשיו שלא זכית ואכלת את עשב השדה · אמר רבי יצחק על הדורות הללו הוא אומר ואכלת את עשב השדה שאדם משליף (על) שדהו ואוכלה עד שהוא עשב · [ג] כיון ששמע אדם הראשון כן הזיעו פניו · אמר מה אני נקשר לאבום כבהמה · אמר לו הקב"ה הואיל והזיעו פניך תאכל לחם · אמר רבי לוי נוח היה לו אם היה עומד בקללתו הראשונה · בזעת אפיך תאכל לחם א"ר אבהו [ד] זה אחד מה' דברים שהן סימן יפה לחולה · ואלו הן · עיטוש · וזיעה · ושינה · וחלום · וקרי · עיטוש מנין · שנאמר (איוב מא) עטישותיו תהל אור · וזיעה מניין · שנאמר בזעת אפיך תאכל להם · שינה מניין · שנאמר (שם ג) ישנתי אז ינוח · חלום מניין · שנאמר (ישעיה לח) ותחלימני ותחייני · קרי מניין · שנאמר (שם נג) יראה זרע יאריך ימים · רבנן דקסרין אמרין אף הלוך מעים בדרך הארץ · מה טעמיה (שם נא) מהר צועה להפתח וגו' · רבי חגי בשם רבי יצחק אמר (יב) ובלבד בל יחסר לחמו · עד שובך אל האדמה כי ממנה וגו' · אמר לו קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנו לא גזול בידך · כי עפר אתה ואל עפר תשוב · א"ר שמעון בן יוחאי

מסורת המדרש א תענית דף ב' · מדרש תהלים מזמור ס' וס"ט וקל"ו · פסיקתא רבתי פרשה ל"ג · ילקוט ישעיה רמז של"ו · ילקוט תהלים רמז תתכ"ז · ורמז תתפ"ד · ב ילקוט כאן רמז ל"ב כס"ע · ג פסחים דף קי"ח · אדר"ן פרק א' · תדא"ר פרק ל"א · ד ברכות דף נ"ז · פסיקתא רבתי פרשה ל"ג · ילקוט ישעיה רמז ס"ו · ועיין אדר"ן פרק מ"א :

חדושי הרד"ל

(סרוקה ס"א) דאפקא ארעא סרטון שרעה היא שמקלקלת שדהו אלא שאח"כ טובה היא לדידיה שנעשה זבל ע"ש וז"ש שמוכרו לזבל ונהנה בדמיה: (יב) ובלבד בל יחסר לחמו · בפסיקתא דאנכי מנחמכם מפרש אימתי אינו מת כשאינו חסר לחמו אבל אם היה פחות וחסר לחמו הרי הוא מת ופי' שאין לו תאות המאכל שזה מורה שהשלשול הוא קלקול ואימתי הוא סימן חיים כשע"י השלשול חוזר עליו תאות המאכל:

מתנת כהונה

גאולה פלאים · שנאמר לעושה נפלאות וגו' וסמיך ליה ויפרקנו וכן בגאולת מצרים כתיב נורא תהלות עושה פלא: גאולה בבל יום · שהשם יתברך מפר מחשבות ערומים הקמים עלינו כהמן וחבריו ואנטיוכוס והקב"ה הצילנו מידם: [פותח כו' · עי' לקמן פנ"ד]: לגוזר וגו' · סיפיה דקרא והעביר ישראל בתוכו ואילו פרנסה לכל העולם כולו והכי איתא בהדיא בפרק ערבי פסחים: עכביות קנרים · [פי' הערוך] מיני צמחים הם וצריך למתקן ע"י האור ברותחין · [וגירסא זו הביא כן הר"ש בסוף פרק ה' דמסכת כלאים והרמב"ם בפ"ג דמסכת עוקצין והערוך גרס עכביות וקונדוס כאותה ששנינו אבל מתקנים את הקונדוס והעכביות בפרק המביא כדי יין]: דרין דרין · כך הקונדס צומח מדורין מדורין כמו האגוזים וע"ש כך נקרא דרדר לשון דירה: היתה האדמה מעלת כו' · משליף · שולף ותולש: הזיעו · נרתת ברתת ומורא מהדר גאון עוז ה' ית' עד שהזיעה יצאת מפניו מפני הפחד: הואיל והזיעו כו' · בזעת אפיך וגו' קדרים: בקללתו הראשונה · לאכול עשב השדה כבהמה שהיה מתפרנס בלי דאגה ופרנסתו מצוייה בכל מקום: זיעה מניין כו' · בזעת אפיך וגו' משמע כשהוא מזיע יאכל לחם ולא ימות: הילוך מעים בדרך הארץ · עשיית צרכיו כי כן דרכן של בני אדם ובפרק הרואה גרס בהדיא שלשול ובשם רש"י מצאתי גרס כדרך הארץ · ופי' בו שלא ישלשל יותר מדאי: מיהר צועה כו' · סיפיה דקרא לא ימות: בל יחסר לחמו · סיפיה דקרא של מיהר הוא וכ"ל שלא ישלשל יותר מדאי ויצטרך לאכול הרבה ואם יחסר לחמו ימות כן פירש"י בישעיה:

רש"י

החיה והעופות שלמי היה לו לומר כי אם להן והלא לא היה בעולם אלא הוא: הקיש גאולה לפרנסה · דכתיב האלהים הרועה אותי וסמיך ליה המלאך הגואל אותי וגו': מה גאולה פלאים · דכתיב נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף וכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז' ט"ו) אף פרנסה פלאים דכתיב לעושה נפלאות גדולות לבדו (תהלים קל"ו) וכתיב באותו מזמור נותן לחם לכל בשר: ס"א · פרנסה על ידי הקב"ה · שנאמר האלהים הרועה אותי (פרשת ויחי): הכי גרסינן רבי יהושע בן לוי אומר גדולה כקריעת ים סוף דכתיב לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קל"ו) וסמוך ליה נותן לחם לכל בשר: דבר אחר גדולה מקריעת ים סוף · שזה לישראל בלבד ופרנסה לכל באי עולם דכתיב לכל בשר: קוץ · זה קונדס ודרדר זה עכבית ויש שמחליפים קוץ זה עכבית ודרדר זה קונדס שהיא עשויה דרין דרין שורה שורה: שאדם משליף שדהו ואוכלה עד שהוא עשב · שבלים רכים והיינו דאמר ריש לקיש במסכת פסחים אבריה אם עמדנו בראשונה ואכתי לא פלטינן מנייהו דקא אכלינן עשבא דדברא: נוח לו · אם עמד בקללתו הראשונה שיהא אוכל עשב ולא יהא טרוד אחר מזונותיו: ס"א · אף הילוך מעים שלשול כדרך הארץ שאין לו שלשול יותר מדאי אף הוא יפה לחולה: קומץ עפר של

פירוש מהרז"ו

ב' וס"ג ועצבון מרבה יותר מעצב: אף גאולה בבל יום · וכמ"ש בהגדות פסח בכל דור ודור וכו' ועיין מדרש תהלים קל"ו: פותח את ידך · בגמרא שם ובמדרש תהלים שם הגי' מפסוק האלהים הרועה אותי מעודי · הרי שהפרנסה ע"י הקב"ה · והגאולה ע"י מלאך · כמ"ש המלאך הגואל אותי מכל רע · ורועה היינו פרנסה וכן הוא בילקוט כאן ובילקוט תהלים קל"ו: מקריעת ים סוף · והנה אין כאן ראיה אלא על שהם שקולים וכל"ל אלא הגאולה · וכן הוא לקמן סוף פר' נ"ז כקריעת ים סוף ולפי הגירסא מקריעת ים סוף יתכן על שכתוב לבסוף ע"כ היא גדולה וקשה מכולם · ויותר נראה דכאן חסר וריב"ל סובר כקריעת ים סוף כמ"ש לקמן סוף פר' נ"ז ור"י דסכנין במדרש תהלים קל"ו סובר יותר מקריעת ים סוף · וגם רש"י במדרש הגיה שיש ב' דעות אלו היינו כמ"ש כאן ובמדרש תהלים: י דרין דרין · בלשון ארמי דרי הוא שורה ע"כ דורש דרדר על קינרוס שהוא כן והן כולן מיני קוצים של אילנות כמ"ש ר' יהודה בסמוך: מעלה לך מכל אילני ג"ע · כמ"ש בברייתא דל"ב מדות מדה י"ז וז"ל ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם ויצמח ה' אלהים · שמענו שנטע הקב"ה לאדה"ר בג"ע כל עץ וכל מיני מגדים וכו' · עממ"ש וכאן דורש מדת מנגד וממעל אם זכית היית בג"ע בכל הנ"ל · עכשיו שלא זכית וקוץ ודרדר תצמיח לך · קוץ ודרדר כנגד עץ נחמד וטוב למאכל תצמיח כנגד ויצמח · ור' יהודה דורש רישיה דקרא · ור' נחמיה דורש סיפא דקרא באופן הנ"ל ואעפ"י שאינו מפורש בתורה שיש זרעים בג"ע רק אילנות כמפורש ויצמח ה' אלהים כל עץ וכו' · אך מדקרי ליה גן וסתם גן יש בו זרעים וכמ"ש בישעיה סוף ס"א וכגנה זרועיה תצמיח · וגם מן התורה יש ללמוד שהיה בג"ע זרעים · עפ"י מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד כפ' לך לך את סדום ואת עמורה כגן ה' כארץ מצרים בואכה צוער · הרי שגן ה' ומצרים באים ללמד על סדום ונמצאו למדים מסדום שהיו בה זרעים ואילנות ע"פ מדה כ"א כמבואר לקמן במדרש פמ"א סי' ז' על פסוק כגן וכו': משליף על שדהו · תיבת על ס"ם ובמדרש אחר ליתא · וכן בילקוט כאן ליתא: הזיעו פניו · ברכות דף נ"א פסחים דף קי"ח והזיעו פניו מגודל החרדה ועייפות כח שאחזו: תאכל לחם · כי תחלה אמר לו ואכלת את עשב השדה משמע ולא דבר אחר ואח"כ אמר לו תאכל לחם · הרי הם ב' כתובים מכחישים הכריע פסוק כי בזעת אפיך הצער שנצטער ע"כ תאכל לחם · ועיין תד"א סוף פרק א': עטישותיו תהל אור · אצל הלויתן כתוב באיוב שם וכל הענין מדבר שם דרך פחד ואימה שלא יוכל להתקרב אליו מחמת פחד והפחד נמשל לחושך ואמר עטישותיו תהל אור שע"י העטוש הוא נח ושקט וזהו ענין האור על נחת רוח שלו · וכן אצל האדם · וכמ"ש ברכות דף כ"ד ב' כשם שעושים לו נחת רוח מלמטה כך עושים לו נחת רוח מלמעלה · וזהו סימן הטוב להחולה ג"כ שהלך החולי ממנו ומתקרב אל הבריאות ע"כ מקבל נחת רוח מתנועות גופו כי בעת החולי אין בו כח לעטוש: בזעת אפיך · זהו דרך הבטחה ורצון: ישנתי אז ינוח לי · איוב אמר כן שהיה חולה ובעל יסורים בן מות ק"ו לשאר כל אדם: ותחלימני ותחייני · פשוטו הוא ותחלימני מלשון בריאות הגוף כמ"ש אם יש טעם בריר חלמות · אלא שאם כן הול"ל בהיפך ותחייני ותחלימני כי היה חולה מסוכן למות והול"ל תחלה ותחייני שלא אמות · ואח"כ ותחלימני שיהיה ג"כ בריא ולא חולה · ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ותחלמני מלשון חלום · וכמ"ש ברכות שכל מי שאינו נפקד בחלום נקרא רע · ובהיפך בעת צרתו ונפקד בחלום סימן טוב הוא ואנו למדים בנין אב שכן הוא לכל אדם: יראה זרע יאריך ימים · וסיפא דקרא וה' חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים · הרי שהתחיל במי שחפץ ה' לדכאו בחולי ואם ישים אשם נפשו וישוב בתשובה אז יראה זרע · ופשוטו הוא שיוליד בנים · והוקשה לו שיותר הול"ל תחלה שאחר ששב בתשובה יחיה ויבריא ויאריך ימים ואח"כ יראה זרע ומה שייך באמצע שיוליד בנים על כן דרשו שמ"ש יראה זרע אין פירושו הבטחה על הבנים אלא תנאי שאם יראה בחליו שאז האדם יבש ואין בטבעו שיצא ממנו ואם נפקד סימן טוב לו שיחיה ויבריא · שמאחר שאמר ויאריך ימים · הרי בהכרח שיחיה ויבריא: הולך מעים · בברכות נ"ז חושב ששה דברים ותושב גם שלשול בתוכם וסיגנון הפסוק מיהר צועה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו · ופי' רש"י בגמרא מי שצריך להריק מעיו · והרקת כלי נקרא צועה שנאמר ושלחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו ירמיה מ"ח כמואב כתיב עכ"ל · ויותר נראה שדורש א"ת צועה בע' אלא בא' שהמציק צריך לדברים אלו שאם מיהר צואה להפתח ולא יחסר לחמו אז לא ימות לשחת · ואם יחסר לחמו ימות לשחת ע"כ אין לירא מבן אדם שצריך לכל זה · וזהו ואיה חמת המציק · וכמ"ש כל זה בפסיקתא רבתי פרשה ל"ג באריכות ובביאור בסימן ה' ע"ש ותבין כאן: קומץ עפר מן האדמה · כמ"ש בירושלמי נזיר פרק ג' הלכה ב' · מלא תרווד עפר נטל הקב"ה ממקום המזבח וברא בו אדה"ר העתקתי לשונו לעיל פר' י"ד סימן ח': ולא גזולה היא בידך · הרי בראתי אותך מן האדמה שתתקן אותה לעבדה ולשמרה ואתה קלקלת אותה · וכמ"ש ארורה האדמה בעבורך · א"כ גזולה היא בידך · וזהו עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת · וכמ"ש והשיב את הגזלה אשר גזל · וכמ"ש בחד"א שם

יפה תואר

לידה לאשה · דהא שני הכתובים בעצב ובעצבון באדם אחד קמיירי) · ואע"ג דגם בלידה כתיב הרבה ארבה עצבונך והרונך אבל שם עצבונך הוא הכלל המנוי אח"ז בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך · וכל זה הם באמת עצבון גדול וחזק לאשה: אף גאולה בכל יום · שהקב"ה גואל את האדם בכל יום מכמה צרות אך אין בעל הנס מכיר בנסו: קוץ זה קנרים כו' · כי מסדר המקרא משמע וקוץ ודרדר תצמיח לך למאכל · ולכן דרשו על קנרים ועכביות מיני קוצים אשר יתוקנו לאכילה בעמל רב: אר"י על הדורות הללו כו' · ופליג על ר"נ דמפרש דקללתו היתה אשר תחת עצי ג"ע יאכל עשב השדה · מפרש כי קללתו היא לאכול העשב כמו ששולף מן השדה וזה תבואה קודם גמר בישולה אשר היא כעשב · וכשהזיע פני אדם ע"ז הוסיף לו הקב"ה לאכול גם לחם אך הקללה זו עוד לא פרש גם מדורות שאחריו: הואיל והזיעו פניך כו' · כי לא נוכל לפרש בזעת אפיך בעמל ויגיעה · כי כבר אמר לו בעצבון תאכלנה · ולכן דריש בזעת אפיך בשביל זעת אפיך: זה אחד מה' דברים שהן סימן יפה לחולה · שכוונה בזה ע"ד מ"ש לעיל אף קללתו של הקב"ה יש בה ברכה · וזה שאומר כי גם בקללת בזעת אפיך יש סימן יפה לחולה · ובשביל זיעה מנה לכולהו חמשה · והטעם באלה כי מן העיטוש נוכח אשר יש כח בחולה · והזיעה מפריד האדים והעפושים מהגוף · ושינה וחלום המה סימנים טובים לשקיטת

משנת דרבי אליעזר

לשון המדרש גם קשה לפירושו של המ"כ וכי לא יש שקצים ונחשים ועקרבים וחיות שמזיקים וממיתים זולת הגמל גם למה חזר ואמר תעלה גבי גמל היה לו לומר הכל בבבא אחת יתושים וכו' וגמלים כי לפ"ד כולם שוים כאחד ודו"ק :

ידי משה

אומר יש בו משום כלאים וחכמים אומרים אין בו משום כלאים · ומסיים המשנה הקנרים כלאים בכרם פי' הרב ר"ע מברטנורה קנרים הוא דרדר האמור בתורה והוא מאכל אדם ע"י הדחק לפיכך הוא דבר שאסור משום כלאים · אבל קוצים אינן מאכל אדם אלא מאכל גמלים ולא זורעים אותו אלא מעצמו גידולו לפיכך אין בו משום כלאים אבל חכמים סברי הואיל שבארץ ערבי שיש להם הרבה גמלים ואינם מסתפקים במה שגדל מעצמם אלא זורעים אותם ומוכרים לעוברי דרכים לפיכך יש בהם משום כלאים · לפי זה מיושב המדרש שמתחלה הוקשה למדרש מה שאמר הכתוב ארורה האדמה בעבורך וקוץ ודרדר תצמיח לך הרי אין הארץ בעלת בחירה ומה איכפת לה אם תצמיח אתרוגים או קוצים לז"א שהפסוק אמר שני דברים ואין הארור שייך לקוץ ודרדר אלא שיעלה לך דברים ארורים כגון יתושים ופרעושים שהם לנזקי אדם ועל מה שאמר וקוץ ודרדר פי' שתעלה לך גמל לפי שהוא רק אכילת גמל ולא מאכל אדם · ואח"ז בא ר"י לפרש מלת לך למה אמר תצמיח לך היה לומר סתם תצמיח כי ממלת לך משמע שגם האדם נהנה ממנו לז"א אף הוא נהנה ממנו כדברי חכמים לפי שזורעים אותם ומוכרים לעוברי דרכים ונהנה מדמיהן כדלעיל וגם דרדר הוא ג"כ אכילת אדם ע"י הדחק והצעתי דבר זה לפני כמה

מכאן (יג) רמז לתחיית המתים מן התורה כי עפר אתה ואל עפר תלך לא נאמר · אלא תשוב : **יא** א ויקרא האדם שם אשתו חוה · (יד) ניתנה לו לחיותו ומיעצתו כחויא · ד"א חוה חיוה לה אדם הראשון כמה דורות אבדה · ורבי אחא אמר חויא חוויך ואת חויא דאדם · כי היא היתה אם כל חי · ר"ש בן אלעזר אמר עם כל חי · תני ב העשיר עולה עמו · העני אינה יורדת עמו · רבי סימון אמר אם כל חי אמן של כל החיים · דאמר רבי סימון ג כל מאה ושלשים שנה שפירשה חוה מאדם · היו רוחות הזכרים מתחממין ממנה והיא יולדת מהם · ורוחות נקבות מתחממות מאדם ומולידות ממנו הה"ד (שמואל ב ז) אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם · בנוי דאדם קדמאה · מאן דאמר רוחי דביתא טבן דרבין עמיה · מאן דאמר אינון בישין דחכמין יצריה · רוחין דחקלא · מ"ד דאינון טבין דלא חכימין יצריה · ומ"ד דאינון בישין דלא רבין עמיה : **יב** ד ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות אור אלו בגדי אדם הראשון שהן דומים לפיגם רחבים מלמטה וצרין מלמעלה ר' יצחק רביא אומר (טו) ה חלקים היו כצפורן ונאים כמרגליות · א"ר יצחק ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן · כתנות עור שהן דבוקים לעור · ר"א אמר איגיאה · רבי איבו אמר אגגיה · רבי יהושע בן לוי אמר לגאי · רבי יוסי בר חנינא אמר סיסרטון · ר"ש בן לקיש אמר גלי קסינון ובהם היו בכורות משתמשין · רבי שמואל בר נחמן אמר צמר גמלים וצמר ארנבים היו · ו כתנות עור שהן באין מעור · אמר רבי לוי ז למדתך תורה דרך ארץ (טז) לפום חילך אכול · ופרא מן מה דאת לביש ח ויתיר ממה דאת שרי · לפום חילך אכול ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ל"ג · ב כתובות דף ס"א ע"ב · ג עירובין דף י"ח · ילקוט שמואל ב' רמז קמ"ו ע"ש כה"ע · ילקוט כאן רמז ל"ד · ה עיין פדר"א פרק י"ד · ו סוטה דף י"ד · ז חולין דף פ"ד · ילקוט תהלים רמז תתע"א · ח עיין פסחים דף קי"ד :

חדושי הרד"ל

(יג) רמז לתח"ה מס"ת · עיין תדא"ר פ' ל"א : (יד) ניתנה לו לחיותו · וסיה ראוי לקרותה חיה כי אם כל חי אבל עכשיו שיעצתו עצת נחש חויא כישא נקראת חוה לשון חיויא ועיין ז"ח בראשית (י"ח ב') : (טו) חלקים היו כצפורן · עיין זוהר ויקהל (י"ח) : (טז) לפום חילך אכול · פי' לפי חילך ככסיך אם מעט ואם הרבה יאכל · שהרי מצינו שהתירו לאדה"ר מכל עץ הגן לפי שהיה ביכולתו · אבל

רש"י

של אדמה · שממנה לוקחת קאי : תלך · אין כתיב כאן אלא תשוב דמשמע שאע"פ שתלך אל עפר תשוב · ע"כ : ויקרא האדם שם אשתו חוה · ניתנה לו לחיותו ומולדתו כחויא דבר אחר חיוה לה אדם כמה דורות אבדה : אמר רבי אחא · חויא חוויך שהשיא אותך לחוטא ואת חוויא דאדם שעל ידך חטא : כי היא היתה אם כל חי · רשב"י אמר שעולה עם כל חי שאם העשיר בעלה עולה עמו · דאם הכניסה לו ארבע שפחות היא בעלה מאותן שבעה מלאכות שמנו חכמים שהאשה חייבת לעשות לבעלה ואינו יכול לומר לה והלא לא הכנסת עמך שום שפחה שנאמר אם כל חי עם חיות בעלה ולא כמו כן העני אינה יורדת עמו שאם הכניסה לו כמה שפחות והעני ומכרן ע"פ שאמרו חכמים שכל זמן שאין לו שפחות חייבת לעשות לבעלה במקום שפחה זו כיון שהכניסה לו עכשיו שמכרן יושבת בקתדרא לפי שאינה יורדת עמו דכתיב אם כל חי עם החיות ולא עם המיתה ואין לך מיתה גדולה מעוני : בשבט אנשים · זה הדד ורזון בן אלידע במדרש רבי תנחומא : ס"א · דכתיב בהעוותו וגו' וכתיב ויולד בדמותו כצלמו מכלל דעד השתא לא אוליד בצלמו כדמותו כי אם בדמות אנשים : מאן דאמר רוחוי דביתא טבין · שדים הדרין בבית טובים הן משאר שדים היינו טעמיה משום דרבין עמיה גדלין עמו ונסכין משלו להכי אוהבין דרי בית ואין מזיקין אותן : רוחוי דחקלא · הדרין בשדה דלא רבין עמיה ולא נהנים ממנו : דחכמין יצריה · יודעין ומבינין זדון לבו ולפיכך מזיקין אותו · ע"כ : שהן דומין לפנם · מאירין כעששית ומתוקנים כשאר מלבושים של בני אדם כלל רחבין מלמטה וצרין מלמעלה : יצחק רביא אמר · חלקין כצפורן ונאים כמרגליות המאירה ולמה קורא אותן כתנות עור שהן דבקין לעור ומפרש במדרש רבי תנחומא שהן דבוקין על בשרו של אדם ואינו מרגיש שכל כך הם דקים : ס"א אגיאה אגגיה · כולן בגדים משובחים הן ופירושו לא שמעתי : בבורות משתמשין · לעבודה ע"כ : ר' שמואל בר נחמן אמר צמר גמלים וצמר ארנבים היו · ולמה קורא אותם כתנות עור שהן באין מעור משער גמלים וארנבת : לפום חילך אכול ופרא ממה דאת לביש · פרא כמו פחות ממה שיש לך לבוש : ויתיר ממה דאת שרי · יותר ממה שיש לך עשה בית דירה שלך : לפום חילך אכול · מכל עץ הגן אכול תאכל פרא ממה לך לבוש שהרי הקב"ה עשה לו כתנות עור וממעיל היה יכול לעשות ולא עשה

מתנות כהונה

לא גזולה כו' · דכתיב אשר לוקחת : תשוב · משמע תחזור לעפר חי כמו שלאחה עכשיו ובמס רש"י מצאתי תשוב משמע אף על פי שתלך אל עפר תשוב : ניתנה לו לחיותו · כי לא טוב האדם להיות לבדו ועל זה אמר כי היא היתה וגו' כלומר נתנה לו להחיות נפשו ועכשיו היא נהפכת כחויא לשון חוה : בחיויא · כנחש : חיוה · הגיד כד"א כתר לי זעיר ואחוך : [רב אחא אמר גרסינן] : חיויא חויך כו' · הנחש הוא היה נחש ומסית שלך ואתה היית נחש ומסית לאדם : עם כל חי · כלומר קרי ביה עם כל חיים טובים היא וכדמפרש ואזיל : תני העשיר כו' · לענין הא דאיתא פרק אף על פי בכתובות אם העשיר וקנה שפחות היא פטורה מהמלאכות שהאשה חייבת לעשות לבעלה וכן אם הכניסה לו היא ז' שפחות פטורה מכל המלאכות אף אם העני שוב ומכר כל השפחות הרי אע"פ שהעני השוב כמת היא נשארת חיה וקיימת כבראשונה וכן לענין המזונות כדאיתא התם : והיא יולדת וכו' · הרי שהיתה אפילו אמן של השדים וזהו כל חי : [מאדם ומולידות גרסינן] : ומולידות ממנו · והיא היתה הגורם לו שפירש ממנה וע"כ נקראו על שמה אם כל חי : נגעי בני אדם · איתא במדרש הזוהר שכל אלו הנולדים ממנו נקראו נגעי בני אדם וזהו שמפרש והולך בנוי דאדם קדמאה בניו של אדם הראשון : מאן דאמר רוחין כו' · יש מי שאומר שהרוחות המצויות בבית טובים הם ואינם מזיקים אותו מפני שמתגדלים עמו ונהנין ממנו ויש מי שאומר שהם רעים לו מפני שמכירים רוע לבבו ומחשבתו הרעה ומזיקין אותו : [ה"ג וכ"ה בילקוט רוחין דחקלא מאן דאמר דאינון טבין דלא חכמין יצריה ומ"ד דאינון בישין דלא רבין עמיה] : דלא רבין עמיה · ולא נהנין ממנו ולפיכך מזיקין אותו : בתורתו של ר"מ כו' · [עי' מזה לעיל בפ"ח הר"י בן שועב בפ' כי תשא וז"ל] פירש הרמב"ם ז"ל שר"מ היה חושב בכתנות אור שהיה לאדם תחלה ועתה נהפכו לעור ולחומר ובחשבו ר"מ כזה כתב אור עכ"ל : לפיגם · בערוך משמע שהב שקורין רוטא ורש"י גרס פנסה ופי' מאורות כמו נר לגלוק · [וכ"ה בילקוט] : רחבות מלמטה · כדרך בני אדם בבגדיהם : שהם דבוקים לעור · פירש"י בשם תנחומא שמתוך דקותן היו דבוקות לעור ולא היה מרגיש בהן : איגיאה כו' · [פי' בערוך] מיני בגדים משובחים : בכורות משתמשים · בעבודתן : לפום חילך כו' · פירש"י לפי כחך ויכלתך אכול שנאמר מכל עץ הגן אכל תאכל : פרא · כמו פחות : ויותר ממה דאת שרי · ויותר ממה שיש לך עשה לך בית דירה : פרא · פחות עשה : ויותר

יפה תואר

בקיעות סמאלס · וכן קרי הוא סימן לכת החיים אשר בו או כי בזה יורקו ממנו המותרות : תלך לא נאמר אלא תשוב · כי תשוב שייך לשוב למצב שהוא כעת · ובאמרו כי עפר אתה כתייך היה לו לומר היה במשמע כי מצב הנוכחי יסור ממך · ובאמרו ואל עפר תשוב רמז לו שעוד תשוב אשר אתה כעת בחייך : ניתנה לו להחיותו כו' · ולפ"ז הוא כולל שתי הוראות לו להחיותו מלשון חי והיא יעצתו כנחש מלשון חויא והכתוב מזכיר רק ההוראה הראשונה עיקר הטעם ואנו לומדים גם טעם שני : עם כל חי · כי חי כולל גם בהמה וחיה והיא חיים · לכן דריש בחלוף אותיות אהח"ע עם כל חי וטוב האדם היא עולה ולא יורדת כל מאה ושלשים שנה כו' · ע' במורה ח"א פ"ז דיאמר בזה כי הוליד בני אדם אשר ותחבולות שמזיקים ומפסידים לבני אדם או מחשבות דנקראו בנים והיו משובשות מאד על פי דרכו יש לייחב גם כל דברי המדרש פה : בתורתו של ר"מ כו' · פי' כי התורה כתב כתנות אור · וכמו"ש למעלה בס"ט והמדרש מפרש כוונתו שהיו כמו פנס מפרש את דבריו שהיו חלקים כצפורן · וכן הוא העור מצד הבשר · וכתב אור בספרו כמרגלית · וכן האומר ככלי הדקין שהן חלקין ונאים · ומאירים ובשביל זה כתב אור דקין ונראה בשרו מהן לכן כתב אור) : שהן דבקין לעור · ולא מפרש עוד מלשון · ופירושו הכתונת והחלוק שעל הבשר לאפוקי מעיל ושמלה אשר ילבש האדם על הכתונת : ארנבים כו' · דאם היו מצמר רחלים אשר זה הוא סתם צמר · או אמר כתנות צמר עור מוכח כי זה לא היה סתם צמר רק צמר שבא מעורות הגמלים וארנבים : לפום לפי ממונך ולא תוסיף שמא תעני · ולא תגרע פן תחלה · וזה רק בדאים חלם אבל אם בריא

פירוש מהרז"ו

שם פרק ל"א : לתחית המתים מן התורה · מדלא קאמר ותשוב אל עפר · אלא תחלה אל עפר שתהיה עפר · ואח"כ תשוב מן העפר שתחיה וזהו שתחלה אמר עד שובך אל האדמה · היינו שימות וישוב הגוף אל העפר · והב' ואל עפר תשוב שישוב מהעפר ויחיה · כמ"ש תהלים ק"ד תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה : **יא** שם אשתו חוה · כי היא היתה אם כל חי ואח"כ היה לקראתה חיה על שהיתה אם כל חי · ע"כ דרש מ"ש כל חי פירושו על האדם שממנו כל חי דאי כפשוטו וכי אדם כל חי · ואיך נקראת אם כל חי · ועוד דורש א"ת אם אלא עם · כמה שכתב בסמוך ר"ש ב"א עם כל חי עפ"י מדה כ' ומדת ממעל · וזהו שאמר נתנה לו לחיותו · שנבראת להיות עמו לעזר · ועתה נהפכה להיות חוה מלשון חויא בארמית נחש · כי כמו שהנחש נתן עצה רעה לאשה כך היא נתנה עצה רעה לאדם · וכן כל הנשים הרעות לבעליהן · וכמ"ש חז"ל אדה"ר בלשון ארמי סיפר פי' שדיבר בלשון הקודש ובלשון ארמית : חיוה לה כמה דורות · מלשון דיבור · ויגד תרגומו וחוי גם בתהלים כתוב יום ליום יחוה דעת ובאיוב ל"ו כתר לי זער ואחוך · ע"כ קרוב יותר לדרוש מלשון הגדה ולא מלשון נחש · ומ"ש אם כל חי פי' שאמר לה שהיתה ראויה להיות אם לכל הדורות · ועפ"י מדה ט' כאלו מפורש שלא היה כן כי אבדה אותן בחטאה : חויא חויך וכו' · דורש חוה חויא נחש כל"ל · שהנחש נשך אותה · והיא נשכה את האדם ואת כל חי עפ"י מדת ממעל ודרך קצרה שם אשתו נחש כי היא היתה אם נחש של כל חי · דורש א"ת אם אלא עם וכל"ל ותי פי' עשיר כי קרא שם אשתו נחש כי היא היתה אם נחש של כל חי שהנחש נשך אותה והיא היתה אם כל חי : עם כל חי · דורש א"ת אם אלא עם וכל"ל וחי פי' עשיר כי והעשיר כמו חי וכמ"ש במ"כ : ר' סימון · דורש אם כל חי כפשוטו שילדה אותם שנקראו חי כדלעיל סוף פר' ז' נפש חיה : כל ק"ל שנה · שתחלה כתוב והאדם ידע והולידה את קין והבל ביום שנבראו כדלקמן פר' כ"ב סי' ב' וש"נ ואח"כ כתיב וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת · וזה היה פעם ב' שידע אותה וסיף על פעם ראשון · הרי שלא ידע אותה בנתיים כלל וכמ"ש לקמן פר' כ"ג סימן ד' · וזה היה אחר ק"ל שנה כמ"ש מפורש ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו ויקרא את שמו שת · הרי מפורש שק"ל שנה פירש ממנה ואחר ק"ל שנה ילד בדמותו כצלמו אך בק"ל שנה לא היה בדמותו כצלמו כמ"ש לקמן פר' כ"ד סימן ו' ילקוט שמואל ז' : ובנגעי בני אדם · אבל שלמה כתוב וכמ"ש אלו הנה מטתו שלשלמה וכו' מפחד בלילות · וכמבואר בדברי חז"ל ובזה פליגי איזה מהם טובים ואיזה מהם רעים : **יב** כתנות אור · וכמ"ש לעיל סוף פר' י"ח שפסוק זה מקומו למעלה אצל פסוק ויהיו שניהם ערומים שהיה קודם החטא · ואז היו כתנות אור · וכדאיתא בפר"א שהיה לבושו של אדה"ר עור של צפורן וענן כבוד מכוסה עליו כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור ציפורן מעליו וראה עצמו ערום ונסתלק ענן כבוד מעליו ע"ש פר"א סימן ה' כהדין קמצא וכו' : דומין לפיגם · בילקוט ורש"י הגי' לפנס · ופירש רש"י שהם ב' דברים · מאירים כפנס וכעששית · ומתוקנין כשאר מלבושי בני אדם רחבים מלמטה וקצרים מלמעלה ובערוך לא מצאתי : בציפורן · כל"ל בשם פר"א : אמר ר' יצחק · עיין סוטה ע"ז ופי' כתנות עור שעור האדם נראה מהם · והבגדים איזה עור היה ביום ראשון שנברא · הלא כל הברואים נבראו זוגות ולא שמשו קודם אדם כדלקמן פר' כ"ב סימן ב' ולא מת ולא נהרג עדיין שום חיה ובהמה · כי אם שהיו דקים שעור האדם נראה מהם · או פי' שהיו דבוקים בעור כפי מדתם ממש : איגיאה · וכן אגגיה פי' רש"י כולם בגדים חשובים הם ופירושו לא שמעתי · לגאי · הובא בערוך ערך לגא ופי' המוסף ערוך בלשון יוני ארנבת : סיסרטון · הערוך פירש גורם ברבי איבו אגגיא ופירושו בלשון רומי עור כבש בעוד צמרו עליו : גלא קסינון · במ"ע חולדה · נחמד : בבורות משתמשין · כי עד המשכן היו בכורות מקריבין קרבנות כמ"ש לקמן ופירש המ"ע בלשון יוני עור בעוד הצמר עליו : שהן באין מעור · יתכן שסוברים שהיה כל זה אחר החטא ובקללה כפשוטו וכפי סידור הכתוב · והיינו אחר זמן שנתרבו בעלי חיים · ומתו מהם ומהם פר' כ"ג וש"נ : שהן באין מעור · וכ"ה בפר"א פרק כ' איתא מן העור שהפשיט מן הנחש עשה הקב"ה כתנות כבוד לאדם ולעזרו הרי שסובר ג"כ שהפסוק נכתב במקומו · והיה זה אחר שלבשו כתנות של עור · על מ"ש כתנות עור שבאים מעור בהמות וחיות והפשטת הנחש נראה שהיה ביום ששי שנבראו : לפום חילך וכו' · כמ"ש מ"כ בשם רש"י וכפשטות לשון המדרש · שאינם

ידי משה

אלא תשוב · ע"ד דאי' בגמ' בחלק אמאי לפריך מכאן קאי שהמתים שעתיד הקב"ה להחיות יחזרו לעפרן ומשני התם דמ"ד דס"ל שאינן חוזרין לעפרן היה א"כ למ"ד לאו משל היה אלא ממש חיו מתים של יחזקאל ש"ל לפ"ז מתים שלעתיד לחזור לעפרן לפ"ז הפי' הכא כפשוטא דדייק תחיית המתים מדכתיב ואל עפר תשוב · סכימו עמי שיפה כוונתי בע"ה : בתורתו של ר"מ וכו' · שמעתי דה"פ לפי ודוק מפי מ"ו הגאון הגדול מוהרר"ן כ"ץ זצ"ל מלובלין : שר"מ ס"ל שכהן מרובה בגדים מביא ג"כ פר ואדה"ר הביא פר א"כ נתכפר לו ונשאר במעלתו ראשונה כתנות אור באל"ף בשם הגאון מהור"ר ישראל דרשן ז"ל שהיה אב"ד בק"ק קאליש : ובהם היו הבכורים משתמשים · כוונת המדרש לפי דאי' בפ' תולדות ותקח רבקה בגדי החמודות בגדי אדה"ר היו פי' שלפי שהבלקה

מכל עץ הגן אכול תאכל · ופרא מן מה דאת לביש · ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו · ויתיר ממה דאת שרי · שהרי שנים היו שרוין בכל העולם כולו :

פרשה כא א ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו וגו' · [א]כתיב (דניאל ח) ואשמע אחד קדוש מדבר ויאמר [אחד קדוש] לפלמוני המדבר וגו' · ואשמע אחד · זה הקב"ה שנאמר (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · קדוש כי הכל אומרים לפניו קדוש · מדבר · גזר גזירות קשות על בריותיו וקוץ ודרדר תצמיח לך · ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר · רבי הונא *לפלניא · תירגם עקילס לפנימי · זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת · (דניאל ח) עד מתי החזון התמיד · גזרה שנגזרה על אדם הראשון לעולם היתה · (א) אתמהא · (שם) והפשע שומם · כך יהיה פשעו שומם עליו בקבר · (ג) תת וקדש וצבא מרמס כך יהיה הוא ותולדותיו · עשויים מרמס לפני מלאך המות · (שם) [ב]ויאמר אלי עד ערב בקר (ג) אלפים וג' מאות וגו' · ר' עזריה ור' יונתן בשם ר' יצחק בכל מקום שיש ערב אין בוקר וכל מקום שיש בוקר אין ערב · אלא לכשיעשה בקרן של עובדי כוכבים ערב וערבן של ישראל בוקר · באותה שעה ונצדק קדש · באותה שעה אני מצדיקן מאותה גזרה · הה"ד ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו : ב הה"ד [ג](משלי כד) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב · א"ר הונא הרי שקנה שדה וקנה כרם קרוי איש · וקרוי אדם · ונקרא עצל · מה הנייה לו · אלא על שדה איש עצל עברתי · זה אדם הראשון · על כרם אדם חסר לב · זו חוה · א"ר הונא (א) היכן מצינו שנקראת חוה אדם (ישעיה מד) כתפארת אדם לשבת בית · (משלי כד) והנה עלה כולו קמשונים · וקוץ ודרדר תצמיח לך · (שם) כסו פניו חרולים · בזעת אפיך

מסורת המדרש א ילקוט דניאל רמז אל"ף ס"ו · ב ילקוט שם בשם תנחומא · ג ילקוט משלי רמז תתקס"א :

חדושי הרש"ש

(א) אתמהא · נראה דדריש ס' דהתמיד לה' השאלה או התמיהה : (ג) תת וקדש כו' הוא כו' · כי ו' דוקדש מיותר כפירש"י שם בפי' דניאל · וקדש הוא תואר לאדה"ר כמו שאמרו לעיל פ"ח דבקשו מה"ש לומר לפניו קדוש : (ג) אלפים וג' מאות כו' · עיד"מ שפי' שזהו הזמן שניתנה בו התורה · ול"ד עיין

חדושי הרד"ל

במלבושיך תפחות שאע"פ שהיה יכול לעשות לו בגדי יקר עשה לו כתנות עור (וחולק על הש"ס פ' הזהב שסבירא כמ"כ וכן ר"פ כשוי הדם שמשמע ג"כ שם שפוחת לאכילה ממלבושים) ובדירה הוסף על כחך שהרי היו שרוין בכה"ע ועבר ויסב בכה"ע וכזה סובר ג"כ הש"ס בפסחים (קי"ד ע"א) ע"ש :

(א) היכן וכו' חוה אדם · אבל שנקראת כרם ניחא ליה כמ"ש נשים בבתוליהן כגפנים ביינם וכתיב גת

מתנות כהונה

ונמצא בידי לפעוני בקעו ת"י מפרתין · הבקע אפעה ת"י מפרתין וכן משמע בערוך ע' פר הראשון ואח"כ נ"ל דפליג אתלמודא דידן בפ' הזהב דאמר עסוק לגביך ושוי לכריסך פי' אם תקנה מלבוש [לא תחוש אם] תקנה יותר מכדי שויו ומאכל לא תקנה יותר מכדי שויו ויש לפרש פרא לשון גודל ומפריא ומרבה ועיין בערוך פר השני והרביעי ופירושו אכול לפי יכולת ולא תוסיף לפזר עוד והוי מרבה לפזר במלבושך ויותר עוד בדירתך ולפי זה הוא שוה לההוא דפרק הזהב שהתיר לאכול מן הצומח והלבישו מן החי ודירתו בכל העולם כולו:

פרשה כא מדבר · לשון חזק וקשה כד"א דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות : על בריותיו כו' · כדרך שגזר על אדם הראשון וכמו שדרשו למעלה בפסוק איכה וכל הענין מפרשו על ישראל שמפרש והולך על אדם הראשון לפי פירוש תרגום אונקלוס : לפלנייה · לפלוני והרמז על ישראל המדברים לשואלים עד מתי לא נזכה להיגאל ישיב להם אחד קדוש עד ערב בקר כו' ובתנחומא מפרש עד מתי החזון התמיד עד מתי הנבואה מסתלקת מישראל והפשע שומם זה בהמ"ק ששמם בעונותינו תת וקדש אין קדש · אלא ישראל שנאמר קדש לה' וצבא מרמס עד מתי הן מרמס לא"ה עד שיעשה ערבן של ישראל בקר וכו' : לפנימי · לפלמוני דרש נוטריקון לפנימי : בקרן של עובדי כוכבים כו' · שמצליחין ועולין בעוה"ז כאור בוקר המאיר ומזהיר והולך והעוה"ז היה לישראל כערב חשך ואפלה : מה הנייה יש לו · ולא היה לו לקרותו אדם ואיש · כך פי' האב"א : זה אדם הראשון · שנתעצל מלעשות תשובה עד שראה קין חוזר בתשובה כדאיתא במדרש תהלים במזמור שיר ליום השבת : כתפארת אדם כו' · מתרגמינן כתושבחתא איתתא דיתבא

רש"י

ממה דאת לביש ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור ומעיל היה יכול לעשות ולא עשה · ויתיר ממה דאת שרי שהיו שניהם בכל העולם :

פרשה כא מדבר גוזר גזירות על בריותיו · כדרך שגזר על אדם הראשון וקוץ ודרדר תצמיח לך : רב הונא אמר לפלניא · כאדם שאומר לפלוני המדבר : תירגם עקילס לפנימי זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת ומה היה אומר עד מתי החזון התמיד גזרה שנגזרת לאדם הראשון לעולם היתה אתמהא : והפשע שומם · כך יהא פשעו שומם עליו בקבר שכל הדורות יהיו נתונין בקבר על פשעו : תת וקדש וצבא מרמס כך יהיו הוא ותולדותיו עשוין מרמס דיים לפני המלאך המות אתמהא : עד מתי אתה משיבו מאותה גזירה ובתנחומא מפרש פנימי זה מיכאל שהיה לפנים שהיה יכול לומר לפלוני מהו לפלמוני שהיה מדבר על עסק הפנימי וכו' עד ונצדק קדש אני מצדיקו מאותה גזירה באותה שעה התחיל מקונן עליו הן אדם · ס"א · ואשמעה אחד · זה הקב"ה שנקרא אחד : מדבר · גוזר גזירות על בריותיו כדרך שגזר על אדם הראשון קוץ ודרדר תצמיח לך וכשהיה גוזר היה מגיד הגזירה לפמליא של מעלה למלאכי השרת המשרתים לפניו לאחד מהן : ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר · לאותו מלאך שהקב"ה מדבר ומגיד לו הגזירה עד מתי וכו' כאדם שאומר לפלוני המדבר ובמדרש רבי תנחומא מפרש מה פלמוני רבי יוחנן אמר זה מיכאל שהוא עומד לפנים רב חנינא אמר זה גבריאל המדבר בישראל : עד מתי החזון התמיד · הנבואה שהן רואין בכל יום מסתלקת מישראל והפשע שומם בית המקדש ששמם בעבור פשעים ועונות : תת וקדש · ואין קדש אלא ישראל שנא' קדש ישראל לה' וגו' (ירמיה ב) : וצבא מרמס עד מתי שפוים מרמס לאומות העולם וכו' תירגם עקילס לפנימי זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת עקילס מפרש דעת אחרת וכן עלה בדעתו לומר · ואשמעה אחד קדוש מדבר הקדוש ברוך הוא שהיה גוזר גזירות על אדם הראשון בפנים ואדם הראשון היה צווח לפני הקב"ה ואומר רבונו של עולם גזירות הללו שאתה גוזר עלי התמיד בתמיהא כלומר הלעולם יהיו שאין להם הפסק : ויאמר אלי עד עת ערב בקר וגו' הקב"ה השיבו לאדם כשיעשה ערבן של ישראל בקר ובקרן של אומות העולם ערב אותה שעה אני מצדיקך מאותה גזרה ומשמעות המקרא כך הוא ואשמעה אחד זה הקב"ה שהוא אחד קדוש שהכל אומרים לפניו קדוש מדבר גוזר גזרות על אדם הראשון ומשמא הוא שומע שהוא צווח עד מתי כמו מי שהוא אומר למכהו עד מתי אתה מלקני הדא הוא דכתיב ויאמר אחד קדוש לפלמוני וגו' ומה השיבו כך השיבו ויאמר אלי עד ערב בקר וגו' אמנם בא המקרא לידינו נמצא ידינו לפרש הדבר על בוריו · עד מתי החזון התמיד כלומר אותו חזון התמיד הלעולם יהיה והפשע שומם שיהיו כל הדורות נתונים בקבר על פשעו · תת וקדש וכי ינתן הקדש וצבא למרמס דיים למלאך המות · עד מתי אתה משיבו לאותה גזרה · ויאמר אלי וגו' ויש לפרש רבי הונא אמר לפלניא לפלוני הצועק עד מתי החזון התמיד נאמרה אמירה זו · תירגם עקילס להדא דרבי הונא מהו פלמוני פנימי זה אדם הראשון שהיה מחיצתו לפנים ועקילס בא לפרש דברי של רבי הונא ולא פליגי וזה עיקר ע"כ: הדא הוא דכתיב על שדה איש עצל עברתי וגו' · במדרש רבי תנחומא שנתעצל מלעשות תשובה : ועל כרם אדם חסר לב זו חוה · ששמעה לדבריו של נחש : כולו קמשונים

פירוש מהרז"ו

שאינם דברים יקרים · הרי שפרא הוא פחות · וכמ"ש עוד ויתר ממה דאת שרי · וכמ"ש במוסף ערוך בשם ירושלמי ברכות · ואין זה חולק על גמרא שלנו עסיק לגבך ושוי לכרסך · שפירושו אם קונה מלבוש לא ימצא כל כך במקחו שיהיה יפה וטוב · אבל לעולם הבגד פחות מכחו :

פרשה כא סימן א הן האדם היה כאחד ממנו · הוקשה לו איך היה אחר החטא כאחד ממנו · ע"כ דורש שהאדם יהיה כאחד לעתיד כשיצדק מהגזירה · וזהו שדורש פסוק בדניאל ח' ואשמע אחד קדוש מדבר · ופשוטו על המלאך שנקרא קדוש · שיש הרבה קדושים והוא שמע מאחד קדוש · אלא שא"כ היל"ל קדוש אחד · ועל שכתוב אחד תחלה · דורש על הקב"ה שהוא אחד · ומ"ש קדוש אין לפרש על שהוא קדוש שהרי גם המלאכים נקראו קדושים · ע"כ דורש שהכל אומרים לפניו קדוש · שהוא שבח מיוחד להקב"ה ולא למלאך וזה יהיה לעתיד שהכל יודו באחדותו וקדושתו כמ"ש ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד וכתיב והתגדלתי והתקדשתי לעיני וכו' וזה יהיה אחר תיקון חטא האדם : מדבר · ולא פירש מה מדבר כי מ"ש ויאמר אחד קדוש ענין אחר הוא · ע"כ דורש מדבר גזירות קשות · שדיבור בכל מקום הוא קשה שקלל כל הברואים בקללת האדם · ומ"ש ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר שלא פירש מי הוא הפלמוני וגם תיבה זו אין דוגמתה בתנ"ך · על כן דורש שהוא מפורש על פי נוטריקון על אדם הראשון פלוני פנימי כלומר שעתה הוא פלוני רחוק ונכרי מקדושתו · אבל מקודם היה פנימי · עד מתי החזון · פי' על הדיבור הנ"ל שהיא הגזירה הקשה · וחזון הוא ג"כ קשה כמ"ש לקמן פרשה מ"ד סי' ו' מפסוק חזות קשה הוגד לי ומ"ש המדבר עוד הפעם · פירושו על מקבל הדיבור והגזירה הקשה הנ"ל או יהיה פירושו על פי מדה ל"א ויאמר אחד קדוש המדבר לפלמוני וכנ"ל : ההזון התמיד · וכי החזון הנ"ל הקשה יהיה תמיד חלילה לא כן הוא כמ"ש לקמן פר' כ"ד סימן ד' לא לעולם אריב עם אדם ולא לנצח אקצוף עם תולדותיו : והפשע שומם · שאף שכבר מת נשאר פשעו אחריו שומם עליו בקבר עד יכלה ויחזור לעפרו : תת וקודש וצבא מרמס · נותן הכל למרמס למלאך המות · בין אותו בעצמו שהיה קודש הוא אדה"ר ובין תולדותיו שנעשו רבים וצבא : ערב בוקר · שיהיה ערב ובוקר יחד וכמ"ש לעיל פר' ב' סימן ג' : אני מצדיקו · לאותו קודש הנ"ל ובאותה שעה יהיה מ"ש כאן הן האדם היה כאחד ממנו · וכמ"ש ברים הסימן · וכמ"ש חז"ל עתידים צדיקים שיאמרו לפניהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה קדוש וזהו ונצדק קודש כשנצדק מהגזירה והדבור הנ"ל אז קודש יאמר לפניו קדוש ויהיה ג"כ כאחד קדוש וכנ"ל וכמ"ש לקמן סימן ז' : **ב** על שדה איש עצל · דורש ד"א על הפסוק הן האדם היה כאחד עיין ילקוט משלי כ"ד : קרוי איש · תחלה הפסוק משבחו שקורא אותו איש ואדם ואעפי"כ קורא אותו עצל · והיה די שיאמר על שדה עצל ועל כרם חסר לב · ועוד למה כפל איש ואדם · ע"כ דורש על אדה"ר שנקרא איש ואדם · כמ"ש פר"א פרק י"ב עד שהוא לבדו נקרא שמו אדם ואח"כ כשנתנה לו אשה נקרא הוא איש והיא אשה : ועל כרם אדם חסר לב · בסיפא דקרא מרמז גם חוה שאדם לבדו נקרא אדם וגם חוה לבדה נקראת אדם · ועי' לעיל פר' י"ז סימן ב' שגם שניהם יחד נקראו אדם : לשבת בית · היינו האשה שכל כבודה בת מלך פנימה · ועיקר הראיה ממ"ש כאן ועל כרם אדם חסר לב · כמ"ש בהדיא ויק"ר ריש פר' י"א חסר לב אמרה לו על אדם וחוה : כסו פניו חרולים · שקללו בפניו שיכסנו זיעה מגודל

יפה תואר

בריא הוא ויכול לסבול יענוהו רז"ל בפ' כשוי הדם להסתפק במזונות קלים · וכן מה דאמרו בפ' ערבי פסחים פחות ממיכלך וממשתיך ואוסיף על דירתך · פי' אם יש לך רק מעט ממון אז תקמץ ותמעט מאכילתך ותוסיף על דירתך כי דירה נאה מרחבת דעתו של אדם אבל מי שיש לו די כסף ישכור דירה נאה ויאכל כפי כחו :

ואשמעה אחד זה הקב"ה כו' · מלשון המדרש נראה דדריש ג"ש כי הפעל שמע אל אחד קאי על הקב"ה וכמו בכתוב שמע ישראל וגו' ה' אחד : קדוש כי הכל אומרים לפניו קדוש · והא דלא אמר משום שהוא קדוש · יען דמצינו כי גם מלאכים נקראים קדוש · וכן הצדיקים ואיך יקראהו בשם המשותף גם לאחר · ואם מצינו בקצת מקומות שם קדוש על ה' הוא רק אם נזכר שם בענין גם שם ה' או אלהים · אבל לא נקרא סתם בשם קדוש · רק בשביל שהכל אומרים לפניו קדוש אמר בזה לא ישתתפו המלאכים וישראל בשם זה · ומה דבחר לכנותו בשם קדוש ולא בשם אחר המיוחד רק לו לבדו · הטעם כי חלומות דניאל לא היו נבואה רק רוה"ק כמו"ש המורה בח"ב פמ"ה · לכן לא אמר ואשמע את ה' וכדומה · דהיה במשמעו כי נבואה ממש בפיו : וקוץ ודרדר תצמיח · ועל זה אמר עד מתי החזון התמיד · ועל גזרת המיתה אמר ופשע שומם כך יהיה פשעו שומם עליו בקבר כדלקמן : לפלניא · (עיין בביאור הרי"פ כי שוים המה עם דברי היפ"ת) ולדעת עקילס יתפרש הכתוב כמו מקרא מסורס ויאמר אחד קדוש למדבר הפלמוני : כך יהיה הוא ותולדותיו · ולפ"ז וקדש קאי על אדם הראשון וכמו שנקרא ג"כ חלה טהורה לעיל בריש פי"ד · וצבא הם תולדותיו : באותה שעה כו' · הה"ד ויאמר ה' אלהים וגו' · ממ"ש לקמן בפ' סי' ז' באותה שעה הן האדם היה כאחד ממנו נראה דקאי אלעתיד בעת התחיה והפעל והיה הוא עבר במקום עתיד וה"פ הן האדם יהיה לעתיד חי וקיים כאחד ממנו לכן פן ישלח עתה אחרי חטאו את ידו לאכול מעץ החיים הלא יחיה לעולם גם עתה על כן טוב הוא לגרשו מג"ע : אלא על שדה איש עצל עברתי זה אדם הראשון · והא דיקראהו עצל אולי בשביל שהתעצל לאכול מעץ החיים בטרם גורש מגן עדן · וקדם לאכול את הרע וגורש מג"ע ולא נמצא לו תקנה · וי"ל עוד כי חטאו היה במה שהניח את המושכלות ודבק במפורסמות · וכמו"ש למעלה בשם המורה · ואין לך עצל גדול יותר · מזה העוזב לבקש את המושכלות והולך בעינים עצומות אחרי המפורסמות · וחוה נקראת חסר

ידי משה

שבלנקא יעקב שבכורה שייך אותן בגדים ג"כ ליעקב ומזה יצא למדרש שבכורות משתמשין בהם · אלפים וג' מאות שנה · כי מתחלה לא נגזרה גזירה אלא עד מ"ת שהוא כאלפים וג' מאות שנה ואחר [illegible]

תאכל לחם · (שם) וגדר אבניו נהרסה · וישלחהו ה' מגן עדן · כיון ששלחו התחיל מקונן עליו ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו · (ב) הוה כחד ממנו : ג (איוב כ) [א]אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע · אם יעלה לשמים (ג) שיאו רומיה · וראשו לעב יגיע · עד מטי ענניא · א"ר יהושע בר' חנינא ור"י ברבי סימון בשם ר"א [ב]מלא כל העולם כלו בראו מן המזרח למערב שנאמר (תהלים קלט) אחור וקדם צרתני · מן הצפון לדרום מניין (דברים ד) ולמקצה השמים ועד קצה השמים · ומניין אף כחללו של עולם ת"ל (תהלים קלט) ותשת עלי כפכה (שם) כגללו לנצח יאבד · על שגלל מצוה קלה נטרד מגן עדן · (שם) (ד) רואיו יאמרו איו · הוא האדם כיון שטרדו התחיל מקונן עליו · ואומר הן האדם וגו' : ד (איוב יד) תתקפהו לנצח ויהלך משנה פניו ותשלחהו · [ג]תוקף שנתן הקב"ה באדם הראשון לנצח לעולם היה · כיון שהניח דעתו של הקב"ה והלך אחר דעתו של נחש · משנה פניו ותשלחהו · כיון ששלחו התחיל מקונן עליו · ואומר הן האדם היה כאחד ממנו : ה (ה) [ד]דרש רבי פפוס הן האדם היה כאחד ממנו · כאחד ממלאכי השרת · א"ל ר"ע דייך פפוס · א"ל מה אתה מקיים הן האדם היה כאחד ממנו · א"ל שנתן לו המקום לפניו שני דרכים · דרך החיים · ודרך המות · ובירר לו דרך אחרת · רבי יהודה בר סימון אמר [ה]כיחידו של עולם שנאמר (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · רבנן אמרי כגבריאל שנאמר (דניאל י) והנה איש אחד לבוש הבדים · כהדין קמצא דלבושיה מיניה וביה · ריש לקיש אמר (ד) (ו) כיונה מה זה בורח משליחותו של מקום שנאמר (יונה ג) ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' · אף זה בורח מלקיים צווי המקום · מה זה

מסורת המדרש א ילקוט איוב רמז תתק"ז · ב חגיגה דף י"ב · סנהדרין דף ל"ח · לקמן פרשה כ"ד · מדרש תהלים מזמור קל"ט · לעיל פרשה ח' וש"נ · ג לעיל פרשה ט"ז · ילקוט איוב רמז תתק"ו · ד שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ט' · מכילתא בשלח מסכת דויהי בשלח פרשה ו' · עיין אדר"ן פרק כ"ז · ותנחומא סדר שמות סי' י"ח · ילקוט כאן רמז ל"ד · ה סוטה דף י' :

חדושי הרד"ל

לגבולות וגו' : (ב) הוה כחד ממנו · פי' היה כבר והוא לשון קינה שמקונן הקב"ה שעתה נפל ממעלתו שהיה לו תהלה וכא לסוגיא שאין פירושו שנתהווה עתה : (ג) שיאו רומיה · בויק"ר פט"ו הגי' שיאו לרומיה ועל השמים קאי לומר דלאו לשמים ממש קאמר דא"כ היאך שייך לכתוב לעב יגיע אלא לרומיה היינו לאויר השמים : (ד) רואיו יאמרו איו והיכן הוא כו' · כצ"ל : (ה) דרש ר' פפוס כו' · בשה"ר פ"א פי"ד ובמכילתא בשלח הגי' בדר' פפוס כיחידו של עולם · וא"ש שא"ל ר"ע ע"ז דייך פפוס וע"ש נ"א ג"כ בדר"ע שחסר כאן : (ו) כיונה · נ"ל מדכתיב (מלכים ב' פ')

חרושי הרש"ש

עיין ע"א ע' א' וברש"י שם מבואר דעד מ"ת היה שני אלפים תמ"ת שנה : (ד) כיונה · עמ"כ · ואנכי שמעתי לפרש ע"פ מש"כ רש"י ורד"ק מלכים (ב' ט') על פסוק ואלישע קרא לאחד כו' שהוא יונה · והוא מס"ע רפי"ח ע"ש :

רש"י

קמשונים · שמלאו את כל העולם כולו פורענות : וגדר אבניו נהרסה · גדרו של עולם נהרסה ויש לחהו ה' מגן עדן ועל גזרות הללו התחיל מקונן עליו ואמר הן הפרס : ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו · הדא הוא דכתיב אם יעלה לשמים שיאו וגו' (איוב כ) : ס"א · לרומא לא לשמים ממש כי אם עד מקום גבוה כדכתיב עריס גדולות ובצורות בשמים (פ' שלח לך) לא מפני שהן גדולות עד לשמים אלא כלומר גדולות ביותר : עד מטי ענני · עד שהוא מגיע לעננים שהן גבוהים ביותר : לעולם היה · כל ימות עולם היה עתיד לעמוד באותו תוקף אלא שסרח : דרש רבי פפוס גרסי' : ובירר לו דרך אחרת · הניח דרך החיים ובירר לו דרך האחרת שכנגדה והיא המות : ביצד היה לבוש כהדין קומצא דלבושיה מניה וביה · אף זה היה כולו מכוסה כצפורן :
כל

מתנות כהונה

דיתבא בביתא : הוה · לשון עבר כד"א הוה על הוה : רומיה · שיאו פירש רומיה : עד מטי כו' · עד שהגיע לעננים · או ר"ל עתה הוא כיחד ונמנע וסר ממנו והיה כמו הוה ולקמן (ע"ג) דרש הן כמו הא לשון צעקה וקינה · [מלא כל העולם עי' מאמר זה לעיל פ"ח ורי"פ תזריע] : שגלל · העביר ודחה ממנו כד"א ויגל את האבן : הן · היכן הוא : לעולם היה · לאוי היה להיות כן לעולם כך עלה במחשבה בתחלת בריאותו : מקונן כו' · כדלעיל במלת הן ומלת היה : [דייך פפוס כו' · במדרש חזית פ' לסוסתי יש תוספת מעט עיין עליו : דרך אחרת] · היה כאחד נפרד ממנו או דרש כאחד כאחר : כיחידו של עולם · יחיד בתחתונים כמו הש"י בעליונים · [ועי' ברבינו בחיי מבאר מאמר זה] : כהדין קמצא · מין שרץ וע"ל בפרשת שמיני וממה שנאמר ונהי בעינינו כחגבים וה"א לקמצין משמע שהוא מין חגב [וכ"פ רב"ח] ובין כך ובין כך הוא בריה שלבושו גדל עמו וכן אדם הראשון היה מכוסה בלבושו כצפורן הזה : כיונה · דרש ממנו כאותו אחד שריחק עצמו וברח ממנו ועיין במדרש חזית פסוק לסוסתי ומצאתי כתוב בספר אות אמת וה"ג נ"ל כיונה שנאמר ויהי האחד מפיל הקורה עכ"ל ובקשתי ולא מצאתי בשום מדרש גם בפירושי המפרשים לא מצאתי שאותו האחד היה יונה ואם קבלה נקבל :

יפה תואר

חסר לב כי באין לב היתה נפשה אחרי עלת הנחש כיונה פותה : וישלחהו ה' מגן עדן · והא דלא הזכיר את עונש מיתה הגרוע מזה · הטעם כי שלמה בא להזכיר על העצלות כי היא מביאה עוד את"ז עמל ויגיעה · עוני ועצר ובחריצות ימלט האיש מהם · וזה קרא לאדם כי בעצלותו נתמעטו מזונותיו והוצרך עמל לאכול לחמו בזיעת אפים אחרי אשר גורש מג"ע · אבל ממיתה גם החריצות לא תמלט את בעליו לכן לא הזכירו פה : הוה כחד ממנו · נראה דדריש כאחד בהבלעת הא' ומשורש כחד לא נכחד עצמו ממך · וזה הקינה אשר קננו עליו הן האדם היה נכחד ונעלם מאתנו · וע' בביאור הרי"פ : על שגלל מצוה קלה · נקראת מצוה קלה כי אין בה חסרון כיס ואין בה תאוה ויגס"ר כי הרבה עצי פרי נתתי לו לאכלו · ועכ"ז עבר וגללה מהר ממנו לכן נענש : תתקפהו לנצח · ע' לעיל בדברינו פט"ו : דרש ר' פפוס כו' · טעם מחלוקתם כי ר"פ דורש כיון דמדבר עם המלאכים לכן נכון לפרש כאחד ממלאכי השרת ור"ע מוסף כאחד ממנו על לדעת טוב ורע והם דרך החיים והטוב ודרך המות והרע אשר נתתי לפניך · וריב"ס דורש כאחד ממנו כמיוחד שבינינו וזה כיחידו של עולם ורבנן סברי דקאי על גבריאל דנקרא אחד · ור"ל דאמר כיונה ור"ב בשם ר"ח מפרשי כאחד המיוחד מבני אדם היוצאים והבדלים ממנו מן האדם : ובירר לו דרך אחת גרסינן וכ"ה בחזית ובירר לו דרך המות : כהדין קמצא דלבושא מניה וביה · כי היה נ"ל לובש הבדים אבל לבוש הבדים משמע שהוא כפעל ולבוש

פירוש מהרז"ו

מגודל היגיעה : וגדר אבניו · שתחלה היה בג"ע שהיה מקיפו ומגין עליו כגדר כמ"ש לעיל פר' ט"ז סימן ה' להגן עליו · ובחטאו בטל ממנו גדר זה ונהרס ממנו וכמ"ש בישעיה ה' הסר משוכתו עי' רש"י שם : מקונן עליו · ומ"ש הן האדם היה וכו' אין פירושו שאחר החטא היה אלא פירושו שמקונן עליו שקודם החטא היה כאחד מיוחד שבמלאכים ועתה ירד ממדרגתו לדעת טוב ורע · וכמ"ש לקמן סוף סימן ה' שמ"ש כאחד ממנו ומ"ש לדעת טוב ורע הם שני כתובים מכחישים · והכריע כאן קודם החטא כאן לאחר החטא קודם החטא כאחד ממנו לאחר החטא לדעת טוב ורע שנתחדש בו יצר מתעה ומטהו לחטוב ברע ומתאוה לעשות דבר שלא היה בעת בריאותו · שמצד נשמתו לא היה נוטה רק לטוב אמתי וכמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ט' כיון ששלחו אחר שגרשו התחיל לקונן עליו איכה וכן כאן ע"ש איך יליף וכן סוף סימן ו' כיון ששלחו ע"ש : הוה כחד מנן · הֲוָה תרגום של היה ואין פירושו מלשון עבר חלילה שהרי כתוב כאחד ממנו : ג אם יעלה לשמים שיאו · דורש ד"א הן האדם היה כאחד ממנו שהיה דרך קינה · באופן הנ"ל · ומפרש שיאו מלשון התנשאו וגבהו ורומו : ר"י בר חנינא · עיין לעיל פר' ח' סימן א' א"ר יהושע ב"ר נחמיה וש"נ ומבואר : בגללו כו' על שגלל · פשוטו שהוא מלשון גללים אלא שא"כ יקשה שהגללים שייכים לענין מיאוס ולא לענין אבידה · ואיך אמר כגללו לנצח יאבד · שעל כן דרשו בויק"ר פר' ט"ז סימן ג' על פסוק זה מה גללים מזוהמים מענין מיאוס על פי מדה כל"ל וכאן דורש ג"כ ע"פ מדה זו מלשון ויגל את האבן · גולל אבן · וגללו את האבן שגללו ודחפו והעבירו את האבן וכן כאן כגללו כאשר גלל ודחף · וכאן בפסוק זה אינו מפורש על מי כוון במ"ש אם יעלה לשמים וע"פ מדה י"ז אנו דורשים על אדה"ר שמפורש במקום אחר שהיה עד לשמים · וכמ"ש לעיל ריש פרשה ח' מן הפסוקים ואע"פ שכן דרך התורה ע"פ מדה י"ז · אך כאן מרומז גם במקומו שמדבר באדם כמ"ש בפסוק הקודם הזאת ידעת מני עד מני שים אדם על הארץ כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע אם יעלה לשמים שיאו ודרשו על פי מדה ל"א מוקדם ומאוחר שבענין מני שים אדם על הארץ אם יעלה לשמים שיאו וכו' כי רננת (וע"פ מדה י"ז אנו דורשים מדה ל"א) · וכמ"ש בחגיגה דף י"ב על פסוק כי שאל נא לימים ראשונים וגו' למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים וכמ"ש לעיל פרשה ח' סימן יו"ד ומזה יש ללמוד כי רננת רשעים מקרוב · בזמן מועט יאבד ק"ו מאדה"ר כל"ל · ומ"ש כגללו כאן אינו מפורש מה שגלל · ומפורש בתורה שגלל המצוה שעל כן אבד · ומה שקראה מצוה קלה שלא היה שום צורך באכילת העץ ולא טורח ולא חסרון רק כשב ואל תעשה שלא לאכול : רואיו יאמרו איו · הם המלאכים שקטרגו על בריאתו והביטו על מעשיו אמרו איו הוא האדם היכן הוא מעלתו הגדולה ומ"ש הן הוא האדם פי' היכן הוא · וכן הקב"ה מקונן עליו הן האדם היכן האדם וכמ"ש אַיֶּכָּה : ד תוקף שנתן · כמ"ש לעיל ריש פר' ט"ז ושם מבואר וע' שמ"ר ריש פר' ל"ב · וכוונת הדרשה ד"א על פסוק הן האדם : והלך אחר דעתו · שמ"ש ויהלוך ולא פירש להיכן הלך · דורש שהלך אחר דעתו ועצתו והליכה שייך בעצה כמ"ש אשר לא הלך בעצת רשעים וכן בשרירות לבי אלך · ילכו במועצותיהם : ה דרש ר' פפוס · שי"ר פסוק לסוסתי ושם איתא דר' פפוס דורש כיחידו של עולם ור"ע דורש כאחד ממלאכי השרת ורבנן כמ"ש ר"ע כאן שני דרכים · וא"כ מ"ש כאן ורבנן נ"ל ר"י בר"ס וצריך להקדים דברי רבנן לדברי ר"י בר"ס כי רבנן דפליגי עם ר' פפוס ור"ע תנאים היו ור"י בר"ס אמורא וכמ"ש הגירסא שם והכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה הרי שהיו תנאים ומ"ש כאן דייך פפוס ל"ע למה · ע"כ נראה עיקר כגירסת שי"ר שם וכאן נתחלפו השמות של כל הדיעות דר' פפוס סובר כיחידו של עולם והשיב לו ר"ע על שכתוב ממנו לשון רבים דייך פפוס ע"כ דורש ר"ע כאחד ממלאכי השרת וחכמים חולקים על שניהם שהרי מפורש שהש"י אמר כן ואיך יאמר כאחד ממנו על המלאכים על כן דורשים על ב' דרכים ור"י בר"ס דורש כגבריאל : שנתן המקום לפניו ב' דרכים · כי לדעת שניהם יקשה שאיך יאמר הקב"ה על עצמו או על מלאכי השרת כאחד ממנו · גם מ"ש כאחד ממנו ומ"ש לדעת טוב ורע הם ב' כ"מ כמבואר בסימנים הקודמים · על כן דורשים על פי מדה ל"א ומדה י"ז כאלו כתוב הן האדם לדעת טוב ורע היה כאחד ממנו · ופירושו שהאדם נתתי לפניו ב' דרכים וכמ"ש בפרשת נצבים בסופו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות וזהו הן האדם לדעת טוב ורע והמדרש הוסיף את דרך החיים ואת דרך המות כלשון הפסוק הנ"ל ומ"ש כאחד ממנו פירושו כאחד משני הדרכים היינו דרך המות וכמ"ש אח"כ שם ובירר לו דרך המות וכאלו כתוב הן האדם בראתיו לדעת שני דרכים טוב ורע חיים ומות היה כאחד משני הדרכים כבורר לו דרך הרע והמות · ומ"ש ממנו פירוש שנטה אחר דעתו ושכלו ואחר עיניו ע"כ בחר דרך המות שלא נטה למצות ה' וכמ"ש בסמוך מני' וב"י : כגבריאל · ויק"ר פר' כ"ו סימן ה' וש"נ ולמדו חז"ל שהוא גבריאל ממ"ש בדניאל ח' ט"ו ואבקשה לדעת בינה וכתוב שם · גבריאל הבן להלז את המראה · ובדניאל יו"ד כתיב ואראה איש אחד לבוש בדים וכו' · דניאל איש חמודות הבן בדברים וכו' ובאתי להבינך · היינו לקיים מ"ש גבריאל הבן להלז את המראה · הרי בהדיא שמ"ש לבוש הבדים הוא גבריאל · התבונן ביושר הדברים · וכתוב אצלו איש אחד וכאן כתוב כאחד ממנו הרי שהוא גבריאל · גם דורשים גז"ש שכתוב ואיש אחד בתוכם לבוש בדים וכתיב והאיש גבריאל אך הראיה שהבאתי מפשט הכתוב חזקה היא וראוי לסמוך עליה : לבוש הבדים · כן כתוב ביחזקאל ט' יו"ד וכן בדניאל יו"ד י"ב שנראה תמיד בלבוש אחד ונקרא על שם לבושו · ומאחר שצריך ללבושים כדרך האדם הלא דרך האדם לשנות לבושים ואיזה סימן נתן בלבושו אצל יחזקאל ואצל דניאל שהיה בערך שבעים שנה אחר יחזקאל · על כן דרש דלבושיה מני' ובי' ע"כ אינם משתנים לעולם שהוא תמיד לבוש בדים · ומרומז כאן כאחד ממנו · כאחד היינו מ"ש ואיש אחד בתוכם לבוש בדים · ומ"ש ממנו באותו המלאך שלבושו ממנו · כי גם אצל מיכאל כתוב והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בסוף דניאל והיה יכול לדרוש כאן במיכאל וכמו שדרשו בריש ברכות על אחד מן השרפים זה מיכאל מפסוק אחד השרים הראשונים אך כאן דורש תיבת ממנו כנ"ל על הלבושים · ואדם נדמה בגדולתו כגבריאל ולא לענין הלבושים ועי' עוד שמ"ר פרשה י"ז סימן ה' : כיונה · דלכאן כתוב כאחד ואצל יונה כתוב ואלישע קרא לאחד מבני הנביאים וכו' כל הענין שכל מה שמבואר בפרשיות של מעשה יהוא ובניו הכל היה על ידי יונה בן אמיתי וכמ"ש סדר עולם פרק י"ח בהדיא על שמפורש במלכים ב' י"ד כ"ה אצל ירבעם בן יואש בן יהוא הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד וכו' כדבר ה' אלהי ישראל אשר דיבר ביד עבדו יונה בן אמתי · הרי פירש במקום אחד שהיה יונה ומזה נלמוד שכל מה שכתוב בפרשיות יהוא ובניו שדיבר ה' עליהם היה הכל על ידי יונה ע"פ מדת דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו ואותו קרא אחד מבני הנביאים ודורש גז"ש שמ"ש כאן כאחד ממנו על יונה · ובאיזה ענין נדמה ליונה על זה דורש מה זה בורח אף זה בורח כמפורש בתהלים קל"ט (שמדבר באדם הראשון כמ"ש לעיל ריש פר' ח') אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח וזה היה אחר שבא בתשובה אך מתחלה ברח כמ"ש ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים הרי מפורש שברח וכמו יונה על שלא רצה לקיים דברו ורצונו ושליחותו ברח מכבודו כך אדם
ברח

ידי משה

פתאום בעגל נתחלף הזמן : כיחידו של עולם · פי' לפי שמצינו שגבריאל נקרא ג"כ אחד גז"א כיחידו של עולם : כהדין קמצא דלבושיה · אפשר לפרש כיון שמביא הפסוק והאיש אחד וגו' אגב אורחים קמ"ל ביה מלתא וכן דרך המדרש ופי' שקאי על המלאך שאין שייך בו לבישת בגדים ע"ז אמר כהדין קמצא וכו' וכן משמע סוגית המדרש לפניו ולאחריו ודלא כפי' מ"כ : כל זמן שהיה אדם · פי'

לא לן בכבודו [א] אף זה לא לן כבודו עמו · רבי ברכיה בשם רבי חנינא אמר כאליהו מה זה לא טעם טעם מות · אף זה לא היה ראוי לטעום טעם מות · היא דעתיה דרבי ברכיה בשם רבי חנין דאמר כל זמן שהיה אדם היה כאחד וכיון שנטלה ממנו צלעתו לדעת טוב ורע : ך ועתה פן ישלח ידו · א"ר אבא בר כהנא [ב] מלמד שפתח לו הקב"ה (ז) פתח של תשובה · ועתה · אין ועתה אלא תשובה · שנאמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך וגו' · והוא אומר פן [ג] ואין פן אלא לאו · אמר הקב"ה ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים · אתמהא · ואם אוכל הוא חי לעולם · לפיכך וישלחהו ה' אלהים מגן עדן כיון ששלחו התחיל מקונן עליו ואמר הן האדם היה כאחד ממנו : ז וישלחהו ה' אלהים מגן עדן · [ד] רבי יהודה ור' נחמיה · רבי יהודה אמר שלחו מגן עדן בעולם הזה · ושלחו מג"ע לעולם הבא · ר' נחמיה אמר שלחו מג"ע בעולם הזה : ולא לעוה"ב · על דעתיה דר' יהודה הקשה עליו · ועל דעתיה דר' נחמיה ריתה עליו · א"ר הונא איתפלגון רבי אדא בר אהבה ורבי המנונא חד אמר כר"י · וחד אמר כדר' נחמיה · והא מסייע לרבי נחמיה (תהלים יז) אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך · לכשיקיץ אותו שנברא בדמותך באותה שעה אני בצדק אחזה פניך · באותה שעה אני מצדיקו (ח) מאותה גזרה · באותה שעה הן האדם היה כאחד ממנו · א"ר יהושע בן לוי כשבראו בראו במדת הדין ובמדת הרחמים · וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמדת הרחמים · הן האדם הא אדם לא יכולת לעמוד בצוויך אפילו שעה אחת · אתמהא · דרש רבי יהודה בן פדייא [ה] מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בצווי אפי' שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים · שנאמר (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל · א"ר הונא כד שמע בר קפרא כן · אמר יפה דרשת בן אחותי : ח [ו] ויגרש את האדם · רבי יוחנן ור"ש בן לקיש · רבי יוחנן אמר כבת כהן שנתגרשה ואינה יכולה לחזור · ר' שמעון בן לקיש אמר

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ח · ב מדרש תהלים מזמור ק' · פסיקתא רבתי פרשה מ' · ילקוט כאן רמז ל"ד · ג עיין עירובין דף ל"ג ומה שנרשם שם על הגליון · ד ילקוט תהלים סוף רמז תרע"ח · ה ויקרא רבה ריש פרשה כ"ה · תנחומא סדר שמיני סימן ח' · ו תנא דבי אליהו פרק א' :

חדושי הרד"ל

לאחד מבני הנביאים ואמרו בס"ע פי"ח שיונה בן אמיתי היה : (ז) פתח של תשובה · מבואר בבמ"ר פי"ג ובפסיקתא דתנוכה דאמר לו אפילו עתה חזור בך ותתקבל ברצון : (ח) מאותה גזרה כו' · וישלחהו ה'

מתנות כהונה

בשם ר' חנין · היינו רבי חנינא והכי קאמר הוא דעתיה כו' כלומר הכי מפרש המקרא כשככר כשהיה אדם שלם היה ראוי להיות נשאר חי כאחד שלא מת כמו אליהו וכשנטלה ממנו צלעותו ונחלק מאחדותו לדעת הטוב והרע נגזר עליו המיתה והכי מוכח בילקוט דכולה חדא מילתא היא ואח"כ מצאתי און לי בפי' הרא"מ : פתח של תשובה · שישוב בתשובה ויקבלנו ולא יגזור עליו מיתה · [ל"ה בפ' נשא פי"ג] : ואין פן אלא לאו · הוא ידוע שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לאו · [וכן לקמן פל"ח דרש כן על ועתה לא יבצר מהם] : מקונן עליו · כדלעיל : לעולם הבא · כלומר שאין לו חלק לעוה"ב ודייק מדכתיב ה' אלהים לומר שהקשה עליו באחרונה מבראשונה ור' נחמיה סבר הניח לו וריחם עליו ופי' ה' אלהים רחום בדין וכן משמע קצת בא"מ : ריתה · פירש הערוך הניח וריחם עליו : באותה שעה · הן האדם כו' קרי ביה הויה פי' יהיה · [ועיין בחלק העבודה פמ"כ מאריך בבאור מאמר זה] : כשבראו כו' · שנאמר וייצר ה' אלהים : הן האדם כו' · דרש הן לשון צעקה וקינה כמו הא : מי יגלה וכו' · מי יגלה עיניך והסתכל במעלת יוצאי חלציך הטובים ממך · [וכ"ה במסכת סוטה בפ' כשם : יכולת לעמוד בצווי שעה אחת כו'] · ובפירש"י מצאתי אמר הקב"ה מי הוא זך ויאשר שיתנן בעדך לעתיד כדי לגלות העפר מעל עיניך קסבר ר' יהודה שאין לו לאדם הראשון חלק לעוה"ב : ויגרש · דרש לשון אשה גרושה מאישה : ה"ג רש"י ז"ל ר' יוחנן אמר כאשת כהן · רשב"ל אומר כאשת ישראל : ואינה יכולה לחזור · כך אדם הראשון אין לו חלק לעולם הבא וגם גירסת הספר יש לקיים כבת כהן שנישאת לישראל ויש לה בנים ממנו שאינה חוזרת לבית אביה לאכול

רש"י

כל זמן שהיה אדם היה כאחד · מאותן הכתובים למעלה : כיון שנטלה ממנו צלעתו לדעת טוב ורע · מכאן ואילך נגזרה לו הטוב והרע וזהו ממנו לדעת טוב ורע שנגזרה עליו גזרה : הקשה עליו · בדינו · ודנו במיתה והכבוד עליו לאחר כן שאין לו חלק לעולם הבא : ריתה · ריחם עליו שלאחר שדנו במיתה ריחמו וזיכהו לחיי העולם הבא : דרש רבי יהודה בן פדיה כך אמר הקב"ה לאדם הראשון מי יגלה עפר וכו' מי הוא זך ויאשר שיתנן בעדך לעתיד לבוא כדי לגלות העפר מעל עיניך קסבר רבי יהודה שאין לו לאדם הראשון חלק לעולם הבא ע"כ : ר' יוחנן אמר כאשת כהן שנתגרשה ואינה יכולה לחזור כך נתגרש מן העולם הבא ריש לקיש אמר כאשת

פירוש מהרז"ו

ברא מכבודו ונתבלא וכשבא בתשובה הודה ואמר והנה מפניך אברח : לא לן בכבודו · פירושו שלא נשאר בכבודו לעולם · כמ"ש אל יונה ויהי דבר ה' אל יונה שנית · ודרשו בריש מכילתא שנית ולא שלישית איני חפץ בנבואתך · והובא בפסיקתא רבתי פר' כ"ט סי' ה' עי' מש"ש ובילקוט ירמיה ל"ו · וכן אדה"ר כמ"ש לעיל פר' י"ב בסימן ו' כר' יוסי : כאליהו · סובר שמ"ש הן האדם היה היינו קודם החטא · ומ"ש כאחד ממנו פי' כאחד מיוחד שבאדם היינו אליהו שהוא לבדו מבחר הברואים כמלאך ה' שלא מת ועלה חי לשמים וכן האדם נברא על תנאי זה שיחיה לעולם : היא דעתיה דר' ברכיה בשם ר' חנין · היינו ר' חנינא הנ"ל · כי מי שסובר · כיונה אם כן מה שכתוב הן האדם היה הוא אחר החטא · אך רבי ברכי' שדורש כאליהו סובר שמ"ש הן האדם היה היינו קודם החטא · ולשון המדרש כשרוצה לומר שהולך לשיטתו אומר הוא דעתיה כמו שכתוב לעיל פר' י"ד סוף סי' יו"ד היא דעתיה דר' חנינא וכו' : כיון שנטלה ממנו · פי' כשנברא עם צלעתו ביחד קודם שנטלה ממנו נקרא אדם וכמ"ש ויקרא את שמם אדם ביום הבראם · וכמ"ש לעיל פר' יו סימן ב' בשם פר"א כשהיה לבדו נקרא אדם · וכשנטלה ממנו אשתו נקרא הוא איש והיא אשה · שמאחר שלכל הדעות הנ"ל לא יתכן ליישב מ"ש כאחד ממנו כפשוטו ע"כ דורש ע"פ מדה י"א הן האדם היה כאחד כשנקרא אדם היה כאחד · ותיבת ממנו שייך למטה · ממנו לדעת טוב ורע על פי מדה ט' מדרך קצרה כשלקחה ממנו צלעתו · וכמ"ש ויקח אחת מצלעותיו וכמ"ש הצלע אשר לקח מן האדם וזה ממנו ואז נעשה לדעת טוב ורע שהחטיאה אותו : ך ר' אבא בר' כהנא · עיין לקמן פר' ל"ח סימן ט' ג"כ ר' אבא בר כהנא באופן זה ולקמן פר' מ"ט סימן ו' ג"כ ר"א ב"כ · ועיין במ"ר פר' י"ג ריש סימן ג' : אין ועתה אלא תשובה · שלפי פשוטו יקשה שאין לתיבת ועתה שייכות למעלה ולא נמשך ממנו שהרי הוא חטא בפני עצמו ופן יאכל מעץ החי · ויותר יקשה מ"ש פן ישלח ידו מי איכא ספיקא קמי שמיא · ועוד לפי קבלת חז"ל שכל מקום שכתוב השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה וא"כ פירושו ועתה לא ישלח ידו · (ויתכן שעיקר הוראת תיבת פן הוא חששא אלא שמזה אנו מבינים כוונת האומר מאחר שאומר בלשון פן והחששא הרי כוונתו שלא לעשות עכ"פ יקשה מי איכא ספיקא) ע"כ דורש שמ"ש ועתה אינו שייך למעלה ולא נמשך ממנו אלא פירושו על פי גז"ש על התשובה מפסוק ועתה מה וכו' וכן ביואל ב' עתה שובו עדי וכו' (וכמ"ש באבות אם לא עכשיו אימתי ישוב היום שמא ימות למחר ובאופן זה מרומז התשובה בתיבת ועתה ופירושו שהקב"ה אמר לו שישוב בתשובה אמר פן לאו · ולא יתכן שהשי"ת אמר לאו שלא ישוב · ואא"ע על הש"י תנהו ענין על האדם שהוא אמר לאו שלא ישוב · וא"כ מ"ש ישלח ידו הוא בוודאי בלא ספק שישלח ידו אל עץ החיים · ומ"ש המדרש שאם אוכל הוא חי אינו בדרך ספק אלא שבא לפרש שמ"ש ואכל וחי אינו נבואה וגזירה שיאכל ויחי' שהרי לא היה כן אלא פירושו שמודיע טבע העץ כשאוכלים אותו חיים לעולם ואם היה נשאר בג"ע היה לוקח והיה אוכל והיה חי לפיכך וישלחהו · וכל זה ע"פ גז"ש וסידור שנחלק ודרך קצרה : כיון ששלחו · בכתוב מפורש להיפך שתחלה אמר הן האדם וכו' וא"כ וישלחהו · ועיין לעיל פר' י"ט סימן ט' שמאחר שגרשו התחיל מקונן עליו ומש"ש ולעיל פר' זו סוף סימן ב' ותבין כאן : ז ר' יהודה ור"נ · בילקוט תהלים י"ז הגי' בהיפך ובילקוט כאן כמו במדרש כאן · ודעת ר"י מכפל ל' וישלחהו וא"כ ויגרש עפ"י מדה יו"ד שני גירושין וישלחהו בעולם הזה ויגרש בעוה"ב וכדלקמן בדברי ר' יוחנן כבת כהן ור"נ סובר שמ"ש וישלחהו כמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ט' וישלחהו לתקן כהוראת תיבת שלא שהכוונה לתקן איזה דבר לעשות או להביא וכמ"ש חז"ל שלא אמרה תורה שלא לתקלה · ומ"ש ויגרש כמ"ש לקמן סימן ח' כבת ישראל שנתגרשה וכמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ח' בסופה פלוגתא דרב וזבדא בן לוי בלשון זה הקשה עליו וריתה פי' נוח וכמ"ש חגיגה ריש פרק אין דורשין רתוי לו שלא בא לעולם · פי' נוח לו : אני בצדק · פשט הכתוב שדוד אומר אני בצדק שאני עושה אזכה לחזות פניך בנועם פניך במחזה הנבואה · אשבעה בהקיץ תמונתך לא בחלום · וא"כ מ"ש פניך והמונתך בכפל לשון ולמה אמר בהקיץ שמשמעו אחר השינה הל"ל ביום · ועוד שפניך משמע פנים ממש ותמונתך משמע תמונה של פנים ולא פנים ממש · על כן דרש תמונתך אותו שנברא בתמונתך ע"פ מדה ט' כמ"ש נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · ובהקיץ פי' אחר השינה · וכמ"ש הקיצו ורננו שוכני עפר וכמ"ש ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וזהו בהקיץ ע"פ מדה י"ז על תחית המתים ואז אשבעה מכל טוב עוה"ב · וכמ"ש מה רב טובך אשר צפנת וכו' וכמ"ש בתפלת שבת שבענו מטובך וכמ"ש שבענו בבוקר חסדך היינו בעוה"ב שהוא בוקר וכן אשבעה בהקיץ מדה ט' כאלו כתוב מטובך על פי מדה י"ז כנ"ל : אני מצדיקו מאותה גזירה · פירוש מאמר זה קשה מי הוא האומר כן אם דוד אמר איך שייך שיאמר אני מצדיקו וכי בו תלוי ואם הש"י אמר אני בצדק אני מצדיקו ואיך יפורש אחזה פניך וכן אשבעה אך באמת נראה לי שמ"ש אני בצדק פי' שדוד אומר שבצדק דינו של אדם הר' אחזה פניך תמיד · אשבעה מטובך בהקיץ תמונתך אדה"ר וכנ"ל · והמדרש בא לרמוז על מ"ש לעיל פרשה זו סימן א' באותה שעה ונצדק קודם באותה שעה אני מצדיקו מאותה גזירה באותה שעה הן האדם היה כאחד ממנו ושם שייך לומר אני מצדיקו מאותה גזירה שהש"י אמר פסוק זה ונצדק קודם וכאן מעתיק אותו לשון שאמר לעיל לעורר שכוונה אחת לשני הדרשות · ועיין לקמן פר' ל"ד סימן י"ד בא אדם : אמר ריב"ל · בא לפרש וישלחהו ה' אלהים בשני שמות רחמים ודין כמו שיצר אותו ברחמים ודין כך שלחו ברחמים ודין וכמ"ש לעיל פר' י"ב סימן ט"ו שמשתף לו מדת רחמים שיוכל לעמוד : הא אדם · דורש תיבת האדם שהה"א מיותר ודורש נוטריקון הא אדם בלשון תמיה איך לא יכולת לעמוד : דרש ר' יהודה · ויק"ר פר' כ"ה סוף סימן א' והכוונה שאצל אדם כתוב ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד וגו' והיה כל זה בשביל האדם כמ"ש בהדיא בברייתא דל"ב מדות מדה י"ג ומדה י"ז וצווהו מצוה אחת בנטיעה שנטע למענו ולא המתין במצוה זו שעה אחת · כמ"ש ויק"ר פר' כ"ט סימן א' וש"כ · וז"ל במ' נצטוה ביו"ד עבר ובערלה כתיב ונטעתם כל עץ מאכל שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל וממתינים · אדם לא המתין בנטיעותיו ובניו ממתינים · ואדם לא נצטוה אלא על אחת מנטיעותיו ולא שמר וישראל על כל נטיעותיהם ושומרים : ח ר' יוחנן ור"ל · הוקשה להם כפל לשון וישלחהו ויגרש וכמ"ש בריש סימן הקודם ודעת ר"י שבתיבת ויגרש גילה כוונת באיזה אופן שלחו שלא להשיבו מה שלא יוכל לידע מתיבת וישלחהו : כבת כהן · כמ"ש מ"כ בשם רש"י כאשת כהן וכו' שהכהן אינו יכול לישא גרושה ולא להחזיר גרושתו · וכמ"ש בתד"א ריש פרק א' ויגרש מלמד שנתן לו גירושין כאשה · וגירושין באשה לשון מקרא הוא כמ"ש · ואשה גרושה · נשי עמי תגרשון ובהכרח שהכוונה שעל שהיו מפתים אותם וממאסים אותם בשכיבתם היו אוסרים אותם על בעליהן והיו מוכרחים לגרשם · ובכל התנ"ך כתיב לשון שלוחין על גרושי אשה · גם בלשון משנה מיוחד הגירושין לגרושי אשה · ולשון שלוחי הוא

יפה תואר

תמיד מספדים ופי' כי במראה הנבואה ראהו כאיש אשר הוא לבוש הבדים : וכיון שנטלה ממנו צלעתו כו' זה נאמר דרך קינה ותאניה · כי ממנו מהאדם יצא מחריבו ומהרסו שגרם לו לדעת טוב ורע לסור מהשכל ולפנות אל המפורסמות : אין ועתה אלא תשובה · מה שנופל לשון ועתה על תשובה · י"ל לפי מ"ש המחקרים למה תועיל התשובה לנפש המתגאלת בחטא ואמרו כיון שהודה על חטאו ושב נחשב כנולד עתה מחדש · והראשונות לא תזכרנה · ופירשו בזה ועם נברא זה בעלי תשובה שנבראים מחדש ואינם נידונים אלא לפי מעשיהם שבאותה שעה · וזה שאמר ועתה לפי מעשיו שהם באותו העת כי שב מפשעיו הראשונים · והקב"ה אמר לו ועתה לפתוח לו פתח תשובה · והאדם השיבו פן כלומר לאו · ואח"ז אמר הקב"ה האם ראוי איש כזה העומד במרדו כי ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם : וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמדת הרחמים · כי אם דנו במדת הדין לבד היה ראוי שימות מיד · ושיתף מדת הרחמים להאריך אפו ולהחיותו · ואם דנו במדת הרחמים לבד אז נשא את עונו וכפר לו

ידי משה

פי' כ"ז שהיה אדם ולא נבראת חוה היה כאחד · כיון שנטלה צלעתו ונבראת חוה להסיתו לעבירה לדעת טוב ורע ויהיה פירוש הפסוק כך שמלת ממנו לא קאי למלת כאחד אלא ה"ק ממנו פי' שנטלה ממנו צלעתו היא הסיתו לדעת טוב ורע וק"ל : אין ועתה אלא תשובה · פי' בשל"ה דה"פ הואיל ועשה תשובה א"כ ראוי לעשות לו תיקון שיזדכך חומרו ע"י מיתה ואם יאכל מן עץ החיים ויחיה לעולם לא יזדכך גופו לכן גרשו מג"ע כדי שיהיה לו תיקון ויזדכך חומרו · ע"כ דבריו ז"ל : באותה שעה אני מצדיקו מאותה גזירה · יש לדקדק למה יצדיק דוד דוקא לאדם וכ"ל לפי שדוד היה משלים אותן ע' שנים שנחסר לאדה"ר שהיה ראוי לדוד להיות נפל ע"כ ראוי לדוד שיזכה את אדה"ר : והרי בניך ממתינין לערלה כו' · ולפ"ז יהיה פירושו כאחד ממנו שלא הגעת למעלת א' מבניך : ואינה יכולה לחזור פי' שפליגי בפלוגתא דלעיל ר"י ור"נ שר"י סובר שלחו מג"ע בעוה"ז ובעוה"ב ור"נ ס"ל שלא שלחו רק בעוה"ז ולא בעוה"ב

משנת דרבי אליעזר

ויגרש את האדם · שנתגרשה ואין יכולה להחזירה · דיוקם מדכתיב וישלחהו מגן עדן למה חזר וכתב ויגרש אלא להודיע שדינו כבת כהן שנתגרשה שמקדום ברוך הוא כהן הוא ור"ל סבר דלכך כתוב לשון גירושין לסקל עליו דל"ת מדכתיב וישלחהו שהוא מלשון כי שנא שלח וכן שלחה מביתו ושיהב לאיש אחר אלא כשתם גירושין של בת ישראל ודו"ק :

כבת ישראל שנתגרשה והיא יכולה לחזור · על דעתיה דרבי יוחנן הקשה עליו · על דעתיה דר"ש ריתה עליו · ד"א ויגרש הראה לו הורבן ב"ה · היך מה דאת אמר (איכה ג) ויגרס בחצץ שני · רבי לוליאני בר טברי בשם ר' יצחק אמר למגרשה של עדן גרשו · והושיב עליו שומרים שישמרו אותו (ט) הה"ד (ישעיה ה) ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר: **מקדם** · א רב אמר בכל מקום רוח מזרחית קולטת · אדם הראשון · ויגרש את האדם וישכן מקדם לג"ע · קין · ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן · הרוצח (דברים ד) אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש · ד"א (י) מקדם קדם לג"ע נבראו המלאכים (יא) הה"ד (יחזקאל י) היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה · ואת להט · ע"ש (תהלים קד) ומשרתיו אש לוהט · המתהפכת · שהם (יב) מתהפכים פעמים אנשים פעמים נשים · פעמים רוחות · פעמים מלאכים · ד"א מקדם · (יג) מקודם לג"ע נבראת גיהנם · ב גיהנם בשני · וג"ע בשלישי · ואת להט החרב המתהפכת · ע"ש (מלאכי ג) וליהט אותם היום הבא · המתהפכת · שהיא מתהפכת על האדם ומלהטתו מראשו ועד רגליו · ומרגליו ועד ראשו אמר אדם מי מציל את בני מאש לוהטת זו · רבי הונא בשם רבי אבא אמר חרב מילה · שנאמר (יהושע ה) עשה לך חרבות צורים · רבנין אמרי חרב תורה שנאמר (תהלים קמט) וחרב פיפיות בידם · כיון שראה אדם שבניו עתידים לירד לגיהנם · מיעט עצמו מפריה ורביה · (יד) וכיון שראה שאחר כ"ו דורות עתידין ישראל לקבל התורה · נזקק להעמיד תולדות שנאמר והאדם ידע את חוה אשתו:

פרשה כב

א והאדם ידע את חוה אשתו וגו' (שם כה) זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה · ג לא מן דכדון אלא כי מעולם המה · א"ר יהושע בר נחמיה שבם ניהגת (א) עם אדם הראשון · שכך אמרת לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות · ואילולי שנתת לו יום אחד משלך ד שהוא אלף שנה · היאך נזקק (ב) להעמיד תולדות: **ב** והאדם ידע וגו' רבי הונא ור' יעקב ברבי אבין בשם ר' אבא בר כהנא אמר לא שמשה בריה קודם לאדם הראשון · וידע אין כתיב כאן · אלא והאדם ידע את

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ל"ד · ועיין בבא בתרא דף פ"ד תוספות ד"ה בגפרא · ותוספות בכורות דף כ"ה ד"ה מטרא · ב עיין פסחים נ"ד · ילקוט כאן רמז ל"ד: ג מדרש תהלים מזמור כ"ה · ילקוט תהלים רמז תש"ב · ד מדרש תהלים מזמור נ' · פסיקתא רבתי פרשה א' · לעיל פרשה ח' וט"ו · ועיין סנהדרין דף ל"ז ע"א:

חדושי הרד"ל

אלהים · הריב"ש כ"ה בילקוט וכצ"ל וריב"ל ה' אלהים קדריש: (ט) הה"ד ועל העבים כו' · בילקוט ל"ג ליה: (י) מקדם קדם לג"ע נבראו המלאכים · שג"ע בשלישי כדלקמן ומלאכים בשני כדלעיל פ"א לרבי יוחנן: (יא) הה"ד היא החיה גו' · נראה שאין מביא ראיה מכאן רק שכרובים הם מלאכים אבל א"ל שמביא דכרובים הן חיות שתחת כסא ורצ"ל שנבראו עם כסה"כ קודם שנברא העולם דהא לפמ"ש לעיל הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה כו' וגבריאל היה כו' · מוכח שאף אלו שהן ממלאכי המרכבה בשני נבראו: (יב) מתהפכים פעמים כו' · שמ"ר פכ"ה ע"ש: (יג) מקדם לג"ע נבראת גיהנם · מלשון רמב"ן בשער הגמול נראה שמפרש שאש גיהנם בא מכח כרובים למלאכים ע"ש: (יד) וכיון שראה שאחר כו' · דרש את עץ החיים זו תורה שנאמר כי עץ חיים היא וגו' · ודרש שלפט החרב ניתן לשמור להנצל ממנה ע"י שמירת דרך עץ החיים · או דרש לשמור לשון המתנה להמתין עד שיותן דרך עץ החיים אחר כ"ו דורות:

(א) עם אדה"ר כו' · וזהו מעולם מתחלת ישובו ש"ע ע"י חסדך יבנה: (ב) להעמיד תולדות · אף שקין והבל נולדו בו ביום · מ"מ לא נתישב העולם מהם אלא מן שת שנולד אח"כ:

רש"י

כאשת ישראל שנתגרשה שיכולה לחזור: ס"א · והושיב עליו שומרים · חיות שישמרו אותו פן יכנס לגן: מזרחית קולטת · הנגרפים כלומר בגדי מזרח הולכין כל הנדוים ומזרח קולטן ע"כ: דבר אחר מקדם קודם לגן עדן נבראו כרובים הדא הוא דכתיב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה (יחזקאל י) המה שנבראו משמת ימי בראשית ס"א הדא הוא דכתיב היא החיה אשר ראיתי וגו' המה קדרים שנבראו מששת ימי בראשית:

פרשה כב ס"א לא מן דכדון לא מאותו רחמים שעושה עכשיו הוא אומר זכור: אלא כי מעולם המה · מאותם הנעשים ונאמרים מעולם לאדם הראשון שכך אמרת לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות: ואלולי שנתת לו וכו' · ולא שמשה בריה · עם זוגו בתשמיש: והוא ידע אין כתיב שהיה לו לומר והוא ידע דהא לעיל מדבר כל הפרשה באדם מדקאמר והאדם ידע ש"מ הוא היה הראשון לכל בריה ששמשו עם זוגן

מתנות כהונה

בתרומה ובת ישראל שניסאת אף לכהן ונתגרשה חוזרת לכל חזקת אביה שהרי אין בו תוספת קדושה ואדרבה אם יש לה בנים מבעלה הכהן היא אוכלת בתרומה בשביל הבנים: הקשה עליו כו' · טעמא כדלעיל בסמוך ובפ' י"ט: ויגרם · דרש ויגרש הש"ין בסגולת: למגרשה · ויגרש דרש לשון מגרשי הערים: ועל העבים כו' · כל הפרשה מדבר איך שנטעת הכרם ויקו לעשות ענבים ויעש באושים כן אדם הראשון לא עמד טעמו בו ולכן הציב עליו שומרים שלא ישוב לילך שמה: המלאכים · הם כרובים וכתיב כי כרובים המה פירושו המה שהיו קודם בריאת עולם:

פרשה כב לא מן דכדון · חסדיך אינם מתחילים מעתה ומעכשיו: שבם · ברחמים ובחסד

יפה תואר

לו · ובהשתתף שתי המדות יחד נענש כי שלחהו מג"ע ויושא את קללותיו: הראה לו חורבן בהמ"ק · כי הקב"ה הראה לאדה"ר כל הדורות העתידים ומקריהם כדלקמן פכ"ד · והראה לו עתה מה שגרם בחטאו כי גם בניו יגורשו מארצם בשביל חטאם: למגרשה של עדן כו' · כי גם ברוגז זכר רחמיו · ולא הרחיק את מקומו וגם שם הושיב עליו שומרים שישמרוהו מפגע ואסון וע' בביאור הרי"פ: בכל מקום רוח מזרחית קולטת · משום שהשכינה במערב וראוי לחוטאים להיות כנגד הספוך מזה · למען יתרחקו מהשגחתו ומרחמיו · ויסבלו יסורים וישובו שנית לה' בכל לבבם: מקדם לגן עדן · במזרחו של ג"ע וכמו מצפונה לבית אל · מצפון להר געש · מעבר לירדן אשר יתפרש הלמ"ד כמו של · ונראה מזה המאמר כי ג"ע הוא במערב · וכן משמע בבכורות פ' מעשר בהמה מטרא במערבא סהדא רבא פרת · ופרת יוצא מעדן הולך ממערב למזרח · וכן בבל היה בצפונית מזרחית של א"י · ולהכי קרי בני בבל לא"י מערבא אבל בפ' המוכר את הספינה גבי האי שמשא דסמקא לפרא ופניא משמע איפכא דג"ע במזרח והכא משמע במדרש דאמר כוש במזרחו של עולם: ע"ש ומשרתיו אש לוהט · פי' לכן נקראו בשם להט משום שמזהירים ומאירים כאש לוהט · ובמראה זה יתראו לנביאים · וז"ש שהם מתהפכים פעמים אנשים כו' פי' לנביאים יתראו פעם כאנשים כמו לאברהם ופעם כנשים כמו שראה זכריה נשים הנושאות את האיפה · ופעם רוחות כמ"ש עושה מלאכיו רוחות ופעם יתראו לנביאים מלאכים ממש: מקודם לג"ע נבראת גיהנם · ופי' הקרא וישכן את הגיהנם לשמרהו מקדם לג"ע כי אין בין גיהנם לג"ע אלא כותל או טפח כדאיתא בקהלת רבה על פסוק ביום טובה היה בטוב: האיך נזקק להעמיד תולדות · ואע"ג דגם בו לבדו נחזה חסדי ה' כי האריך ימים אחר חטאו · מ"מ דריש על תולדות אשר העמיד · כי מעולם המה ועד עתה לא חדלו · וזה על תולדותיו אשר יצאו ממנו

פירוש מהרז"ו

הוא משותף בתנ"ך לכל השליחות לטוב ולרע ולגרושי אשה אך בגרושין אין בו כוונה לטובה רק לריחוק ולרעה · וכאן אצל האדם הכוונה שגרשו שלא יחזור עוד · ובזה פליגי ר"י ור"ל דלר"י לא יועיל הרצון אף שירצו שניהם לחזור כאשת כהן ולר"ל יועיל הרצון כאשת ישראל ועי' מ"ש לעיל בסימן ז' דשיטה גדולה היא פלוגתא דתנאי ואמוראי: ויגרם בחצץ שני · על שתיבת ויגרש מיותר שכבר אמר וישלחהו כדלעיל ע"כ דורש עפ"י מדת ממעל מלשון ויגרם בחילוף שי"ן שמאלית וסמ"ך וע"פ מדת מנגד שעל שאכל בשיניו מה שאסור לו על כן גרשו שיגרס בחצץ שיניו וכמ"ש ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ · וזה נתקיים בחורבן בית המקדש בגלות וכמ"ש איכה רבתי פסוק זה: למגרשו של ג"ע · שמאחר שכתוב ויגרש את האדם ולא כתב להיכן גרשו · ומאחר שלא פירש הרי שמפורש באותה התיבה עצמה כי לא בא לסתום אלא לפרש · ופירושו ויגרש למגרשו וזה על פי מדת ממעל ולכך קצרה שתחלה היה בפנים בג"ע וגרשו לחוץ למגרשו של ג"ע וכמ"ש אצל ערי הלוים ומגרשי הערים וכן ג"ע יש לו מגרש סביב ושם גרש את האדם ובפר"א פרק כ' איתא גורש וישב לו בהר המוריה ששערי גן עדן סמוך להר המוריה משם לקחו ולשם החזירו וכן הוא במדרש תהלים נ"ב וקרוב הוא למ"ש כאן שגרשו למגרשו שסמוך לו ומ"ש שג"ע סמוך להר המוריה זהו בזכות ובשכר רוחני וכמ"ש מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו וכו' שמי שזוכה במעשיו הטובים להתקבל בהר קדשו לרצון הוא זוכה להתקבל בג"ע וזהו מ"ש פתחו לי שערי צדק וכו' זה השער לה' · וכן פתחו שערים ויבא גוי צדיק וכו' לג"ע התחתון והעליון כמ"ש וזה שער השמים: והושיב עליו שומרים שישמרו אותו · פי' שישמרו שלא יכנס לג"ע ואותם שומרים ישמרו גם אותו שלא יגע בו רעה כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך · והביא ראיה מפסוק ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר וכל הענין בפרשה מדבר באדה"ר אמירה נא לידידי וכמ"ש לעיל סוף פר' י"ט על פסוק ויקו לעשות ענבים ושם כתוב ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר · ותיבות עליו מטר מיותרים על כן דורש מטר מלשון משמרת שתרגומו מטרתא וכן הרגם על משמר שפירושו בית האסורים ג"כ מטרתא · ותחלה אמר ועל העבים אצוה מהמטיר כפשוטו כמ"ש ועצר את השמים · ואח"כ אמר עליו מטר שהושיב עליו שומרים · וכאן מפורש וישכן וכו' לשמור וכו': **מקדם** רוח מזרחית קולטת · דורש שמ"ש ויגרש את האדם וישכן מקדם לג"ע שאין הכוונה שהשכין את הכרובים מקדם לג"ע א"כ יקשה למה דווקא מקדם לג"ע וא"כ יוכל לכנוס מרוח אחרת מדרום ומצפון ומערב ע"כ דורש על האדם ועשה לו שם כעיר מקלט · שהמקלט כולל שני כוונות יחד עונש ושמירה · עונש שאינו יכול לצאת משם ושמירה שלא יזיקו אותו וכן היה אצל אדם וקין: קודם לג"ע נבראו · עי' ריש תד"א ולעיל פר' ט"ו סימן ג' בעדן מקדם והיינו כדעת ר' לוליאה בסימן הקודם שהיה במגרשו סביב הג"ע ולא במזרח לבד ומ"ש מקדם אינו על המקום אלא על הזמן שהכרובים והמלאכים נבראו מקודם לג"ע · כמ"ש לעיל פר' י"א סיון ע' בב' רקיע וגיהנם ומלאכים · בג' אילנות ודשאים וג"ע וזה כדעת ר' יוחנן לעיל פר' א' סימן ג' וש"כ · ולר' חנינא שסובר מלאכים בה' · סובר שמ"ש מקדם על רוח מזרחית כרב · או יסבור מקדם לאדם שאדם בו' ומלאכים בה' או על הגיהנם כדלקמן ומ"ש כאן מקודם לג"ע נבראו המלאכים · סובר שמ"ש כרובים הם מלאכים וחיות כמ"ש בריש יחזקאל מענין הכרובים ומ"ש להט כמ"ש משרתיו אש לוהט · ופירוש הפסוק לפי זה וישכן מקדם לג"ע אותם שנבראו מקדם לג"ע והם הכרובים ואת להט: שהם מתהפכים · עיין לקמן פר' ל' סימן ב' ועי' שמ"ר פר' כ"ה סימן ב' ה' לצאות: נבראת גיהנם · עיין לעיל פר' ד' סימן ו' ומרומז כאן גיהנם בתיבה להט על פי גז"ש בסוף מלאכי הנה היום בא בוער כתנור והיה כל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא · ומ"ש המתהפכת שייך ללהט שהלהט מתהפך על הרשעים וא"כ מ"ש החרב אין לו שייכות כאן לתיבת להט ודורש על פי מדה ל"א · מוקדם שהוא מאוחר בענין ואת להט המתהפכת ואת החרב ותיבת את מוכיח גם על תיבת חרב מדה כ"ב כאילו מפורש את להט המתהפכת ואת חרב · ומה שדורש שהחרב מציל היפך כוונת הכתוב · אולי דורש חרב המתהפכת שהחרב מהפך מהלהט הנ"ל ומציל ממנו · ואיזה חרב מציל דורש ע"פ גז"ש או חרב מילה כמ"ש לקמן פר' מ"ח סימן ח' שהיא מצלת מגיהנם או חרב תורה כמ"ש רוממות אל בגרונם הוא התורה ואז וחרב פיפיות בידם להציל מכל שונא ורעה וגיהנם וכמ"ש לקמן פר' מ"ד סימן כ"א: כיון שראה · כאן דרשו סמוכים שכתב מיד והאדם ידע את חוה אשתו שאחר ששמע מהגיהנם לא רצה להזקק לאשתו להעמיד תולדות לגיהנם אך כיון שהתבונן במ"ש חרב שרומז על התורה אז והאדם ידע · וכ"ו דורות מרומזים כאן בראשי אותיות ו'האדם י'דע א'ת ח'וה אשתו הרי כ"ו · ולפי דרשה זו כל ענין תולדותיו קין והבל היה אחר החטא והקללה והעונש ואחר שגרשו וכמ"ש בריש פרשה הסמוכה על שם שהאריך לו היום נזקק להעמיד תולדות · וכן נראה בזוה"ר ריש פר' ל"ט דלא חשיב בי"ב השעות עלה למטה שנים וירדו ארבע · אך בפרשה הסמוכה סימן ב' איתא שענין לידת קין והבל היה קודם החטא ביום שנברא ע"ש:

פרשה כב סימן א לא מן דכדון · שאם הייתי מבקש דבר חדש מעתה הייתי נדון אם לקיים בקשתו ואם לאו אך מאחר שאני מבקש דבר שנהגת בו מעולם עם כל הדורות טובים ורעים ואין זה חדש אצלך ע"כ ראוי שתעשה בקשתי ודרשה זו במדרש תהלים כ"ה וילקוט תהלים שם · ומ"ש כי מעולם היינו מתחלת העולם והבריאה ואין פירושו על הרחמים הטבעים שעם כל הברואים מששת ימי בראשית שאין זה נופל תחת הזכירה שהם תמיד אלא הרחמים הנפעלים על ידי תפלה ופקידה ורצון אחר הכעס וזה נתחדש על ידי האדם שריחם עליו אחר הכעס והקללה: יום אחד משלך · עיין לעיל פר' י"ט סימן ח' · ומבואר לעיל פר' ח' סימן ב' · ומ"ש נזקק להעמיד תולדות מבואר בסוף פר' הקודמת שבסוף סימן ב' פליגא על זה · ועי' במ"ר פר' כ"ג סימן י"ג ושם לא נזכר התולדות שסובר כמ"ש לקמן סימן ב' ומדרשים חלוקים הם: **ב** והאדם ידע · תיבת והאדם מיותר שהול"ל וידע את חוה אשתו על כן דורש שבא לדייק ולמעט שהאדם ידע ולא ברי' אחרת: וידע אב"ב · כמ"ש וידע קין וידע אדם · ושאן שינה

ידי משה

נעוה"ב וא"כ ס"ל כבת ישראל וכו' · וק"ל: בבה"מ רוח מזרחית קולטת לפי ששם השכינה כדאיתא בתוספות בפ"ב דב"ב שנקרא מזרח קדם ע"ש שפני השכינה למזרח: קודם לג"ע נבראו המלאכים לפי"ז יהיה פי' הפסוק וישכן מאותן המלאכים שנבראו מקדם להיות שומרים את דרך עץ החיים:

משנת דרבי אליעזר

והאדם ידע וגו' שאלולי שנתת וכו' להעמיד תולדות · יש לדקדק דאיתא לעיל שהיו רצה אותם עסוקין בתשמיש ונתאוה לתוה א"כ שימש קודם החטא וגו ביום ילדה כדלקמן וי"ל דבתולה נבראה חוה ולא

שאלולי שנתת לו יום אחד משלך כו' · אלא יום ממש מיד היה מת ואיך היה נזקק להעמיד תולדות: אלא והאדם ידע וגו' הודיע דרך ארץ עיין פי' מ"כ ולי נראה דה"ק והפי' מוכח שלא שמשה בריה

חוה אשתו (א) הודיע דרך ארץ לכל · ד"א והאדם ידע · ידע (ג) מאיזו שלוה נשלה · ידע מה עבדת ליה חוה · א"ר אחא חיויא חיויך יאת חיויא דאדם · ותהר ותלד את קין · אר"א בן עזריה ג' פלאים נעשו באותו היום · [א] בו ביום נבראו · בו ביום שמשו · בו ביום הוציאו תולדות · א"ל רבי יהושע בן קרחה עלו למטה שנים וירדו שבעה · קין ותאומתו · והבל ושתי תאומותיו · ותאמר קניתי איש את ה' · חמת לה הא איתתא בנין · אמרה (ב) הא קנין בעלי בידי · [ב] רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא אמר לו בשביל ששימשת נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה · אכין ורקין מיעוטים · אתין וגמין רבויים · האי את דכתיב הכא מהו · אמר אלו נאמר קניתי איש ה' היה הדבר קשה · אלא את ה' · א"ל (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכם · ואם רק הוא מכם · שאין אתם יודעים לדרוש · אלא את ה' · [ג] לשעבר אדם נברא מאדמה · וחוה נבראת מאדם · מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו · לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש · ולא שניהם בלא שכינה: ג ותוסף ללדת את אחיו את הבל הדא מסייעא לרבי יהושע בן קרחה דאמר עלו למטה שנים וירדו שבעה · ותוסף ללדת תוספת ללידה · ולא תוספת לעיבור · ויהי הבל רועה צאן וקין היה עובד אדמה · שלשה הן שהיו להוטים אחר האדמה · ולא נמצא בם תועלת · ואלו הן · קין עובד אדמה · נח (בראשית ט) ויחל נח איש האדמה · עוזיהו (ד"ה ב' כ"ו) אכרים וכורמים בהרים ובכרמל כי אוהב אדמה היה: ד ויהי מקץ ימים ר"א ורבי יהושע · [ד] ר"א אמר בתשרי נברא העולם · רבי יהושע אמר בניסן נברא העולם · מאן דאמר בתשרי נברא העולם עשה הבל קיים (ד) מן החג ועד החנוכה · מ"ד בניסן נברא העולם עשה הבל קיים מן הפסח ועד העצרת · בין לדברי אלו בין לדברי אלו הכל מודים שלא עשה הבל בעולם (ה) יותר מחמשים יום: ה ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' · מן הפסולת · לאריס רע שהיה אוכל את הבכורות · ומכבד למלך את הסייפות · והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן · ר"א ורבי יוסי בר חנינא · [ה] ר"א אמר הקריבו בני נח שלמים ורבי יוסי אמר עולות הקריבו · אתיב ר"א

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ח · אדר"ן פרק א' · פדר"א פרק י"א · ילקוט כאן רמז ט"ו ורמז ל"ה · ב חגיגה דף י"ב · לקמן פרשה כ"ג · לעיל פרשה א' וש"נ · ג לעיל פרשה ח' · ד ר"ה דף י"א · ה פסיקתא רבתי פרשה ה' · ילקוט כאן רמז ל"ה · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ח :

חדושי הרש"ש

(א) הודיע ד"א לכל · ואת חוה הוא כלי הפעולה : (ב) הא קנין בעלי בידי · ואיש בכאן הוא תואר לבעלה

חדושי הרד"ל

(ג) מאיזו שלוה נשלה כד"א וישלחהו ה' כו' לעבוד · ולפני המ"כ נראה שהיה הגי' נשלה כה' ... ע"ש : (ד) מן החג ועד החנוכה כו' · מן הפסח ועד העצרת · דודאי פי' מקץ ימים הוא איזה זמן מודע ... ולכן למ"ד בניסן נברא אמרי עד העצרת שהוא זמן בכורי פירות האילן · ולמ"ד בתשרי אמרי עד החנוכה שהוא זמן שכלים מותר הספיחים מן השדה · עיין ר"ש בכורים פ"א מ"ו ומעשר שני ... מהלכות שמטה ה"ו מן ירושלמי · וגם בש"ס פסחים (נ"ג) נמי אמרינן בגרוגרות עד החנוכה : (ה) יותר מחמשים יום · בילקוט ישן נדפס בלדו נ"א פחות מחמשים ועיין רבינו בחיי :

מתנות כהונה

וכחסד ניהגת כו': הודיע דרך ארץ כו' · קרי ביה ידע בחירק תחת היו"ד: נשלה · נגרש ונפרד כד"א כי ישל: חיויא כו' · חוה דרש מלשון חויא שהוא נחש וכך אמר הנחש היה נחש ומסית שלך ואת היית נחש ומסית שלי · [וכך דרש נמי לעיל]: ותאומתו · דרש את לרבות · ואצל הבל כתוב שני את · את אחיו את הבל: חמת לה כו' · כשהאשה רואה שיולדת בנים אומרת הרי קנין בעלי שמעתה אל יעזבני כ"מ בפירש"י: אלא את ה' · פי' עם ה' וכדמפרש והולך: א"ל כי לא כו' · גם אלה דברי רבי עקיבא הם: מכם · קדייק שמצד עצמו אינו רק אלא מצדכם כו': אדם נברא מאדמה כו' · וזהו נעשה אדם שבבריאת אדם נבראת חוה גם היא שאח"כ לוקחה ממנו ומכאן ואילך בנים יולדו להם דרך משפיע ומקבל בצלם ודמות השפעת כל הנגדלים עד ה' יתברך וכן הוא לעיל פ"ח: ולא שניהם כו' · שהקב"ה נותן בו הנשמה וזהו את ה'. עם ה' ובעזרתו שזרק בו נשמה ואיש נאמר על קין כמו שפירש"י בסדר זה וזהו שנאמר איש הרגתי לפצעי: ולא תוספת לעיבור · מדלא כתיב ותהר עוד ש"מ שמהריון הראשון: (הבל הביא גם הוא): להוטים · מהירים ורדופים: ולא נמצא בם כו' · קין הרג את הבל ° נח שנשתכר ובא לידי קלון · עוזיהו נצטרע: עשה הבל כו' · היה שוהה בעולם חי וקיים: עד החנוכה · פירש"י מדכתיב ימים משמע ימי מספר ולא בא לפתוח אלא לפרש זמן מועד הראשון כגון עצרת או חנוכה: חמשים יום · ואע"ג דמר"ח תשרי עד חנוכה הוה טפי מחמשים יום פירש רש"י דלאו דוקא נקט נ' יום: הבכורות · מתבשלות כראשונה שהם הטובים: הסייפות · האפילות המתבשלות לבסוף ודייק מדלא קאמר. פרי האדמה ואמר

רש"י

ע"כ: הודיע דרך ארץ לכל · תשמיש ומפורש במקום אחר: רבי יעקב בר אבין בשם רבי אבא בר כהנא לא שמשה בריה קודם לאדם: [נשלה · מלשון השולה דגים מן הים]: מג"ע נשלה · כמו כי ישל זיתך: דבר אחר ידע מה עבדת ליה חוויה בשבילה על שראה אותן נזקקין: עלו למטה שנים וירדו שבעה · קין ותואמתו הבל ושני תאומותיו · בקין כתיב ריבוי אחד דכתיב ותלד את קין לרבות תאומתו אחת אבל בהבל כתיב שני ריבוין דכתיב ותוסף ללדת את אחיו את הבל לרבות שתי תאומותיו שנולדו עמו: והאמר קניתי איש את ה' אמר רבי יצחק חמת לה אתתא בנין היא אמרה הא קנין בעלי בידי · מעכשיו קניתי אותו שאינו יכול להניחני ולילך מאתי בשביל הבנים: ס"א · אמר ליה כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם הוא כלומר אין עיקר הדבר רק לידע אבל מכם הוא רק שאין אתם יודעים לדרוש הטעם על בורי' שאינו כמו שאתם דורשים אלא כך הוא עיקר הדבר לשעבר אדם נברא מהאדמה וכו' · ע"כ: שלשה שהיו להוטין אחר אדמה ולא נמצא בהן תועלת · קין הרג את אחיו · נח נשתכר · עוזיה נצטרע וערער על הכהונה: ס"א הבל מודים שלא עשה הבל קיים כלומר חי בעולם: הבל · ואפי' לרבי אלעזר לא עשה הבל בעולם אלא חמשים יום והאי דקאמר מן החג ועד חנוכה לאו דוקא חנוכה אלא מפני שזמן קרוב הוא ע"כ: לארים רע שהיה אוכל את הבכורות ומביא למלך את הסייפות · אלו נאמר ויבא קין את פרי האדמה הייתי אומרים יפה הביא מן המובחר עכשיו שנאמר מפרי האדמה מן הפירות · שהביא ממה שהייתה מפריז: ס"א · הסייפות אותן שלא נתבשלו אלא לבסוף ע"כ: והבל · הביא גם הוא מבכורות צאנו וגו'

רבי אלעזר אמר הקריבו בני נח שלמים וכל שכן עולות: רבי יוסי בר חנינא אמר עולה הקריבו שלמים לא הקריבו התיב רבי אלעזר לר' יוסי בר חנינא והבל הביא גם הוא

פירוש מהרז"ו

שינה לומר והאדם ידע והדרשה הא' היינו דורשים ג"כ אם היה כתוב וידע האדם ולא ברי' אחרת קודם לו ושינה עוד לומר ידע לדקדק שאחר שהוא ידעו כל הברואים ואיך תלה הענין באדם · על כן דרש שהוא הודיעם שעל שהאדם תכלית הבריאה וטרתו על כן בראשית הבריאה היו כולם תלויים בו שע"י נתן הש"י כח בכל הברואים: ידע מאיזה שלוה נשלה · כמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ו' וידעו כי ערומים הם ידעו כמה דורות אבדו וכן כאן והאדם ידע את חוה ידע מה גרמה לו חוה ודורש מלשון ידיעה והבנה מדלא קאמר שכב או בא: א"ר אחא · לעיל פר' כ' סימן י"א ושם מבואר ועל שתיבת חוה מיותר כאן הביא דרשה זו: ג' פלאים · כמ"ש לקמן סוף פרשה כ"ד מדכתיב זה ספר תולדות אדם ביום ברוא אלהים אדם שביום שנברא העמיד תולדות · ופירושו זה ספר סיפור פלאי הש"י א' תולדות אדם מה שהוליד · ב' ביום ברוא אלהים אדם שבו ביום נבראו · ג' זכר ונקבה ברא אותם · לרמוז שאז ג"כ שמשו יחד וכל אחד פלאי בפני עצמו אף כי שלשתם יחד ביום אחד ועי' סנהדרין דף ל"ח פר"א פרק י"א תשיעית עלו למטה שנים וירדו ארבע ·

יפה תואר

ממנו אחר חטאו : הודיע ד"א לכל · כי הוא הרגיעם בראשונה ומזה ידעו גם את' ... בקרא עומד במקום שנים ומדרים והאדם ידע בפיעל שהודיע ד"א לכל · והאדם ידע ב... ידע מאיזו שלוה נשלה · ולפ"ז קאי והאדם ידע על מה שלפניו דכתיב ויגרש את ה... מה שלמטה והאדם ידע את חוה אשתו · וכן הוא דרך הדרשות בכמה מקומות לדרו... למטה : בשביל ששמשת נחום איש גם זו כו' עמ"ש בזה בפ"א : להוטים אחר ה... השררה על האדמה וכמו קראו בשמותם עלי אדמות · ורדפו אחר הכבוד לכן כרת ... קין שהרג את הבל אחיו כי חפץ למשול לבדו על האדמה · ויהי נע ונד בארץ · ... בתוך אהלו · עוזיהו בקש גם כבוד הכהונה ונצטרע ונסגר · ועיין לקמן בב"ר פל"ו ... הרא"ם הביא פה דברי מדרש אגדה בב"ר אשר לא נמצאו לפנינו אבל נאמן הוא כדבריו ... לפניו · וז"ל המדרש מראשית פרי האדמה לא נאמר אלא מפרי האדמה ממותר מאכל ... מן הפסולת ומן הגרועים שבזרעים ומה היה זרע פשתן ע"כ ; ור"י אמר עולות ה... והטעם בזה כי עולה כולה כליל לה' הקריבו גם בני נח · אבל שלמים נאכל קצת ממנו ... הם משתתפים עם הקב"ה וזה היה רק אחר שהשכין ה' שכינתו בארץ באוה"מ · ולא ל...

וכאן דורש והאדם ידע כבר קודם שחטא ונתגרש וזהו שאמרה חוה קניתי איש את ה' דבר פלאי וענין אלהי ככל נפלאותיו בבריאה עשה גם על ידי ומ"ש ותהר ותלד פירושו סמוך להריון מיד היתה הלידה וכמ"ש לעתיד הרה ויולדת יחדו ואז יהיה כמו שהיה קודם החטא כמ"ש קהלת מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ודרשו הקב"ה לעתיד כבר עשה מקצתו בעוה"ז · ועיין לעיל פר' יו"ד סוף סימן ד' שגם האילנות עשו פירות ביום שנבראו : וירדו שבעה · לקמן פר' ס"א סי' ד' : קין ותאומתו : מדכתיב את קין פעם אחת לרבות תאומה אחת · ואצל הבל כתיב את אחיו את הבל מדה ג' לרבות שתי תאומות (והעפ"י שאמרו חז"ל אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט מ"מ בזה בהקדמה בל"ב מדות מדה ג') · ועי' כל זה פר"א פרק כ"א ועי' לקמן סימן ח' תאומה יתירה : קניתי איש · בא לדרוש שאם הכוונה על קין הול"ל קניתי בן ע... בעלה שכשהאשה יולדת בנים קנין בעלה בידה שמתקרב לה ומה שקונה בעלה מוסר בידה מאהבתו לבניו · ומ"ש את ה' שייך לדרשה של ר' ישמעאל ולא כאן שאינו דו... את ה' ר' ישמעאל וכו' · ודברי ר' ישמעאל מבוארים לעיל פר' א' סימן י"ד בארוכות וש"נ : היה הדבר קשה · שהיו יכולים לטעות ולפרש שקנתה איש ה' מלחמה · או יהיה הכוונה שקנתה איש אלהים כמו הר ה' הר אלהים · ופי' שקין הוא איש אלהים · ותיבת את להפסיק · ומ"ש ה' פי' שה' עשה לי כן מאדמה · שה' ברא אותו בריאה יחידית חדשה וכן חוה מאדם בריאה יחידית חדשה · אך מכאן ואילך בריאה טבעית לכל הדורות ע"י חיבור איש ואשה ע"י עזר הש"י עפ"י מדה ט' קניתי בן ע"י איש את ה' בצירוף עזר הש"י שאין כאן עוד בריאה חדשה כלל : ג לר' יהושע ב"ק · מבואר בסימן הקודם : ולא תוספת לעיבור · הראשון ילדה תחלה את קין ואח"כ הבל ותאומותיו : ולא נמצא בם תועלת · על שהאדמה נתקללה · כמ"ש ארורה האדמה על כן אלו שכתוב בהם אדמה לסימן קללה קרבנו והרג אחיו ונתקלל להיות נד באדמה נח נתגלה ונתבזה ונשתכר ונתקלל בנו · עוזיהו נכנס להיכל ונצטרע · על שעזבו עבודת ה' ודבקו באדמה · וכאן במדר... בתנחומא כאן סימן י"ג בארוכות דברים נפלאים : ד ר' אליעזר ור"י · ר"ה דף י"א : מן החג ועד החנוכה · זה לע"ג שהרי בסימן ב' אמרו שביום שנברא ... וא"כ היה מראש השנה עד החנוכה שאדם נברא בר"ה ותג מאי בעי הכא וא"כ חי חודש תשרי חשון וכ"ה מכסליו ולמאן דאמר מניסן הרי חיה מניסן עד עצרת ס' ... לד"ה נ' יום ומלבד זה איני יודע דרך לדרשה זו איך דורש קץ הימים על עצרת וחנוכה · ובפר"א פרק כ"א איתא וז"ל הגיע ליל יו"ט של פסח אמר להם אדם לבני... ישראל להקריב קרבנות פסחים הקריבו גם אתם לפני בוראכם וכו' ובתנחומא איתא ויהי מקץ ימים וכו' חז"ל אמרו בני ארבעים שנה היו קין והבל וכו' שדורשים גז"ש ... אלו ויהי מקץ ארבעים שנה : ה מן הפסולת · מדלא כתיב מבכורות פרי האדמה גם לא כתיב מפרי העץ מכלל שזה היה חטאו שהיתה עינו צרה להקריב מן הטובים אלא מ... ורב"ה · לקמן פר' ל"ד סימן ע' ויק"ר פר' ע' סימן ד' במ"ר פר' י"ג סימן ב' שה"ר פסוק עורי צפון זבחים דף קי"ו ירושלמי מגילה פרק א' הלכה י"א : הקריבו שלמים

משנת דרבי אליעזר

ולא נתעברה מביאה ראשונה ואילולי שאמר לו הקב"ה שנותן לו יום אחד משלו לא היה נזקק לה באותו יום א"כ קשה ליכתוב בסיפוק וידע אדם דבל"ז פירושו והאדם ידע כבר קודם החטא כפי' רש"י בחומש ומתרץ שמדרש אלא הודיע דרך ארץ לכל וידע פי' הודיע ד"א ידע מאי עבדה וכו' ולכך פירש מאשתו ולכך נכתב זה כאן להודיע שלא ילדה רק אילו שנתעברה קודם החטא ואח"כ פירש ק"ל שנה : הודיע דרך ארץ לכל · י"ל שזהו שאמרו חז"ל שבא אדה"ר על כל בהמה וחיה ובזה הודיע :

ידי משה

בריה קודם לאדם הראשון בקשה דהוה ליה למימר הכי וידע אדם ולא והאדם ידע א... גם האדם ידע שכל הבריות ישמשו ואתא לסורות שהודיע אדה"ר דרך ארץ לכל דא... התורה רבויה והאדם אלא ע"כ ללמד שלא שמשה בריה קודם לאדה"ר ודוק כי נכון ... אילו נאמר קניתי איש ה' היה הדבר קשה · פי' לפי שלא הייתי יכול לפרש פי' ... כתוב מלת את בנתיים להפסיק הענין נמצא לא בא את לדרשה · א"ל פי' ר"י אמר ... דבר רק הוא כו' · ומתחלה מה ששאל גר"ע כי אמר שמא יש לו פי' אחר אבל כ...

היה דרש א"ל מה שמשמע מדבותיו לז"א ואם רק הוא מכם ודלא כפי' מ"כ : הכל מודים שלא עשה הבל בעולם יותר מחמשים יום · כתב יפ"ת שמצאתי נפל בספרים · ונ"ל שזה הוא הטעות להיות פחות פי' פשיטא למ"ד בתשרי נברא שבעולם היה חי יותר מן חמשים יום אלא אפילו למ"ד עד עצרת עכ"פ לא היה חי פחות מן חמשים יום : מן הפסולת · פי' שזרע פשתן היה ורא(י)תי בזוהר טעם נכון לפי שקין היה מסיטרא אחרא לפיכך הביא פשתן לפי כשתכתוב קרבן הוא אותיות קו"ף רי"ש בי"ת נו"ן נמצא האותיות האחרונות מן קרבן הוא פשתן אבל ... שלו ·

לרבי יוסי בר חנינא והכתיב והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן דבר שחלבו קרב מה עבד ליה לר' יוסי · עביד ליה מן שמניהון · אתיב ר"א לרבי יוסי והא כתיב (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים מה עביד ליה ר' יוסי בר חנינא · שלמים בלא הפשט וניתוח · אתיב ר"א לרבי יוסי והא כתיב (שם יח) ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים · מה עבד לה רבי יוסי בר חנינא · כמ"ד לאחר מתן תורה בא יתרו · א"ר הונא איתפלגון ר' ינאי ורבי חייא רבה · ר' ינאי אמר קודם מתן תורה בא יתרו · ורבי חייא רבה אמר אחר מתן תורה בא · א"ר חנינא ולא פליגי מאן דאמר קודם מ"ת בא · א הקריבו בני נח שלמים · ומאן דאמר אחר מתן תורה בא · עולות הקריבו והא מסייעא ליה לרבי יוסי בר חנינא (שיר ד) עורי צפון · ב זו העולה שהיתה נשחטת בצפון · מהו עורי דבר שהיה ישן ומתעורר · ובואי תימן · אלו שלמים שהיו נשחטים בדרום · ומהו ובואי דבר של חידוש · א"ר יהושע דסכנין בשם רבי לוי קרא מסייעא ליה לרבי יוסי בר חנינא דכתיב (ויקרא ו) זאת תורת העולה היא העולה שהיו בני נח מקריבים · כד אתי לשלמים (שם) זאת תורת זבח השלמים אשר הקריבו אין כתיב כאן אלא אשר יקריבו מכאן ולהבא : ך ג (בראשית ד) וישע ה' אל הבל ואל מנחתו · נתפיים ממנו · ואל קין ואל מנחתו לא שעה · לא נתפיים ממנו · ויחר לקין מאד ויפלו פניו · (ו) נעשו כאור · ויאמר ה' לקין למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלא אם תטיב שאת · ברכה · כד"א (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם · (ג) ואם לא תטיב שאת · קללה דכתיב (שם כב) והשיאו אותם עון אשמה · ד"א אם תטיב אני מוחל לך על עונותיך ואם לאו חטאו של אותו האיש גדוש ומגודש · ר' ברכיה בשם ר' שמעון בר אמי אמר (תהלים לב) לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה · אשריו לאדם שהוא גבוה מפשעו ולא פשעו גבוה ממנו שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ · חטאת רובצת אין כתיב כאן · אלא חטאת רובץ · בתחלה הוא תש כנקבה אחר הוא מתגבר כזכר · אמר רבי עקיבא ד בתחלה דומה לחוט

מסורת המדרש א ירושלמי מגילה ריש פרק א' · ב לקמן פרשה ל"ד · ויקרא רבה פרשה ט' · במדבר רבה ריש פרשה י"ג · ירושלמי מגילה ריש פרק א' · ירושלמי נדרים פרק ד' · זבחים דף קט"ז · שה"ש רבה פ' א' ופרשה ד' · פסיקתא רבתי פרשה ה' · ילקוט כאן רמז ל"ו · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ח · ג ילקוט כאן רמז ל"ו כל הענין · ד סוכה דף נ"ב · סנהדרין דף צ"ט · ילקוט ישעיה רמז ר"ע ·

חדושי הרד"ל

(ו) נעשו כאור · עיין מ"כ · ובאמת אף לפי גי' שלנו כאור פי' כעור כע' כמ"ש בב"ק (ק' ע"א) ונבעו כאור : נבעלה :

חדושי הרש"ש

(ג) ואם לא תטיב שאת קללה · נראה פשוט דהמדרש מפרש דמלת שאת שייך למעלה

רש"י

מבכורות צאנו ומחלביהן מדבר שחלבו קרב · שהן שלמים שחלבן קרב והבשר נאכל לבעלים מה עביד ליה רבי יוסי בר חנינא כלומר מה תירץ לר' אלעזר מן שמניהון : התיב רבי אלעזר לר' יוסי בר חנינא וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים מה עביד ליה רבי יוסי בר חנינא עולות היו ומה שנאמר שלמים שלמים בעורן היו שאין הפשט וניתוח בעולה אלא מאהל מועד ואילך בלבד ובברייתא בפרק פרת חטאת הביא שאין הפשט וניתוח בעולה אלא ממתן תורה ואילך התיב ר"א לרבי יוסי בר חנינא ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים וזבחים הן שלמים כדמתרגם נכסת קודשין : מה עביד ליה ר' יוסי בר חנינא כמ"ד לאחר מתן תורה בא יתרו · לר' אלעזר דאמר שלמים הקריבו בני נח כל שכן שהקריבו אף עולות שאם תאמר לרבי אלעזר שלמים דוקא ולא עולות אם כן כל הני תיובתא דאותיב לר' יוסי בר חנינא לותיב לנפשיה אלא על כרחך לרבי אלעזר כשם שהקריבו שלמים כך הקריבו עולות : אמר רבי הונא איתפלגון רבי ינאי ורבי הונא רבה רבי ינאי אמר קודם מתן תורה בא יתרו ורבי הונא רבה אמר לאחר מתן תורה בא יתרו : ולא פליגי · כלומר לא פליגי ביתרו כלל דלתרווייהו מסתפקא להו אי קודם מתן תורה בא או לא אלא בהקרבת בני נח מאן דאמר קודם מתן תורה בא יתרו הקריבו שלמים ומאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו עולות הקריבו שלמים לא הקריבו : הדא מסייע לר' יוסי בר חנינא עורי צפון זו עולה שנשחטת בצפון · בהקמת המשכן נאמר פסוק זה בסדר עולם : מהו עורי צפון דבר שהיה ישן ונתעורר · כלומר דקודם לכן היו נהיגין בני נח להקריב עולות : דבר של חידוש · שלא הקריבוהו בני נח עדיין : זאת תורת העולה היא העולה · מה היא העולה היה לו לומר העולה על מוקדה מהו היא אלא היא העולה שהיו בני נח מקריבין : כאן היא אתיא לשלמים · ס"א וכד הוא אתיא לשלמים מה כתיב שם ע"כ : זאת תורת זבח השלמים · אשר הקריבו אין כתיב כאן אלא אשר יקריבו מכאן ואילך : וישע ה' אל הבל ואל מנחתו נתפיים ממנו ואל קין ואל מנחתו לא שעה לא נתפיים ממנו : ויחר לקין מאד ויפלו פניו נעשו כאור · נעשו פניו כאודים כמה דתימא נחר מפוח (ירמיה ו) וכתיב ועצמות יחרו (יחזקאל כ"ד) : אם תטיב שאת אני מוחל לך על עונותיך · שאין שאת האמור כאן אלא לשון מחילה כמה דתימא שא נא ואם לאו חטאו של אותו האיש גדוש ומגודש · ס"א כלומר יתמלא סאתו ושאת לשון סאה דבר שיש בו משא כמה דאת אמר (תהלים לח) כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני ע"כ : אשריו לאדם שהוא נשאוי על פשעו ולא פשעו נשאוי עליו · ס"א מתנשא ומתגבר על יצרו עד כאן · לכך נאמר אם תטיב שאת אם תטיב תנשא על פשעך ואם לא תטיב פשעך נשאוי עליך לכך נאמר אם תטיב שאת : ס"א חטאת רובצת אין כתיב כאן דלאמר חטאת שהוא לשון נקבה יתכן לומר רובצת ולא כתיב אלא רובץ לשון זכר עד כאן : בתחלה הוא תש בנקבה · דכתיב חטאת : ולבסוף מתגבר כזכר · דכתיב רובץ : כחוט של בוביא ·

מתנות כהונה

ולאמר מפרי משמע מן המאוחר מהפרי כ"מ בשם רש"י · וכ' בחיי פי' דאל"כ הל"ל מראשית פרי ובקטן כלה ת"י סייף : דבר שחלבו קרב · וזהו שלמים שלא קרב מהן אלא החלבים : מה עביד ליה · מה עושה ממנו והיאך מקיימו · [ומאמר זה תמצאנו במסכתא זבחים בפ' דם חטאת ובירושלמי פ"ק דמגילה ובמדרש חזית פ' עורי צפון ולקמן פל"ד ובויק"ר פ"ט ומתוך כלם יתבאר כוונתם] : מן שמניהון · האי מחלביהן מעמידו ומפרשו מן שמניהון פי' השמנים והטובים שבהם כד"א חלב הארץ אבל לעולם עולות היו לא שלמים : ויעלו עולות וגו' · הרי שהקריבו גם שלמים : שלמים בלא הפשט כו' · קרי ביה שלמים כד"א ויבא יעקב שלם ולעולם עולות היו · וזבחים היינו שלמים כד"א ולזבח השלמים : [לאחר מ"ת כו' · ורבי יוסי סבר כוותיה ולפיכך הקריבו שלמים ג"כ אבל קודם מ"ת לא הקריבו שלמים] : ולא פליגי כו' · לא פליגי בביאת יתרו מתי היתה כי אין לאחד מהן הכרע מן הכתובים מתי בא אלא מ"ד קודם מ"ת בא סבר בני נח הקריבו שלמים ויכול להיות שבא קודם מ"ת · ומ"ד עולות דוקא הקריבו ולא שלמים סבר דודאי בא אחר מ"ת דאל"כ היאך הקריב שלמים · [ועי' במדרש חזית שם דדייק הכי בהדיא ושוב מצאתי כן כמשמע בפירש"י ז"ל] : שהיה ישן כו' · שכבר הקריבו בני נח ואח"כ כל ימי היותם במצרים לא הקריבוהו ובהקמת המשכן חזר וניעור : חדוש · שלא הקריבוהו בני נח אך עתה חדשים מקרוב באו : היא העולה · משמע הנקרבת מימות עולם : באור · כלומר אדומים ובוער כאש כדרך השורה בכעס וחרון ודרש ויחר כד"א כמוקד ניחרו ועצמותיו יחרו וכן בפירש"י ז"ל ובילקוט גרס כיעור והלך אחריו האב"א ופי' בו מה שפי' : ויפלו · י"ל שנפלו ונשתנו מראות פניו שלא שב ותהה על חרון אפו או י"ל ויפלו כד"א על פני כל אחיו נפל יפול מלדך אלף ופי' פניו נחו שקטו מחרון אפו שלא נתחרט עליו ופניו הראשונים לא היה לו עוד : ברכה · שאת פירוש תשא ברכה מאת ה' כד"א וישא כו' : שאת קללה · מכלל הן אתה שומע לאו וידיעת הספרים אחד : מוחל לך · דרש שאת מלשון נושא עון ועובר על פשע : גדוש ומגודש · גרס וה"ג הערוך ורש"י דרש שאת מלשון סאה כלומר יתמלא סאתך על כל גדותיו כ"מ בפירש"י או יש לומר דדרש שאת מלשון התנשאות שיתנשא עונו למעלה ראש : גבוה מפשעו · ולכן אמר אם תטיב שאת תהיה נשוא וגבוה למעלה מחטאתך ואם לא יתגבר ויעלה עליך וכדמפרש והולך · שנאמר כלומר יש בידו להתנשא עליו על עונו ואם לא יש ביד העון להתגבר עליו שנאמר וכו' : רובצת · חטאת היא לשון נקבה והל"ל רובצת או חטא רובץ : בקלע · כחבל מלשון קליעה : בחבלי השוא · שאינו חזק כחוט עכבים ואח"כ כעבות העגלה : בתחלה הוא תש כחו · לפתח פירושו בתחלה כאשר פותח בעבירה החטאת הוא

יפה תואר

היו לפ' והארץ לבני אדם וכדאיתא לעיל : אלו שלמים שהיו נשחטים בדרום · פי' אף בדרום וכדתנן שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה : נתפיים ממנו כי וישע הוא מהוראת פנה וכמו"ש רש"י ז"ל בחומש · והמדרש מוסיף כי וישע לא קאי על קרבנו ומנחתו רק על הבל וכן מורה לשון התרגום אונקלוס ופי' הכתוב כיון דפנה ונתפייס אל הבל לכן קבל גם מנחתו : ואם לא תטיב שאת קללה כו' · והקללה היא לפתח חטאת רובץ · כי עד פתח הקבר תרבץ עליך חטאתך ותשא עונך עד כי תפקד מהם ותענש עליהם · והא דלא מפרש גם את הברכה כמו שמפרש את הקללה · הטעם בזה כי הברכה היא כוללת כל טוב ואין גבול לה · אבל הקללה היא בגבול להפרע על חטאו כמדת החטא : אני מוחל לך על עונותיך · ואע"ג דקין שב בתשובה אחרי הריגת הבל כדאמרינן לקמן · ובכל זאת לא נתכפר עונו כולו רק התאי מן נע ונד כדאמרינן וישב בארץ נוד · אבל הקב"ה אמר לו רק בעת אשר חטא במנחתו · אמנם הוא הרע לעשות וחטא בכפלים להרוג את אחיו · לכך גם כאשר שב ואמר גדול עוני מנשוא לא נתכפר לו רק מחצה · ונשטף במבול כדלקמן וי"א למך הרגו כדאיתא בתנחומא : בתחלה הוא תש כנקבה כו' · כל אחד בא להוסיף על שלפניו · מתחלה דורש שהוא תש כנקבה ולא יסיתנו רק לעבירה

פירוש מהרז"ו

גם שלמים לא עולות לבד : וישלח נערי בני ישראל · ואע"ג דפסוק זה כתוב בסוף משפטים וא"כ היה אחר מ"ת אך במכילתא יתרו איתא בהדיא שכל פרשה זו נאמרה קודם מ"ת ע"ש בפרשת החודש פר' ג' · וכן הביא רש"י בחומש במקומו : עולה וזבחים · זבחים היינו שלמים : אחר מ"ת · כמ"ש שמ"ר פר' כ"ז סימן ד' ומ"ש ולא פליגי פי' שאין פלוגתתם בענין זה עצמו אלא תלוי במחלוקת זו מה שהקריבו בני נח : עורי צפון · וכמ"ש שי"ר פסוק ישקני ר' מאיר אומר באוה"מ נאמרה שנאמר עורי צפון · ועי' בכל המקומות שציינתי מה שדרש ר"א על פסוק זה · ועי' סדר עולם פרק ז' : אר"י דסכנין · בכל המקומות שציינתי הגי' אף הדין קרא מסייע שכבר אמר קרא מסייע : יקריבו לה' · צ"ל יקריב לה' : ך נתפיים ממנו · דמ"ש ואל מנחתו פירושו שלח אש מן השמים לאות שקבל מנחתו אך מה כוונתו במ"ש וישע ה' אל הבל לזה דרש נתפיים ממנו · ועל שנתפיים ממנו על כן קבל מנחתו : שאת ברכה שאת קללה · ספרי ריש סדר ראה אנכי אם תיטיב שאת ברכה ואם לא תיטיב שאת קללה · ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מי לחסך · אמרה תורה הברכה והקללה נתתי לפניך הברכה אם תשמעו והקללה אם לא תשמעו · וענין הדרשה שהוקשה להם שכתוב אם תטיב שאת ואם לא תטיב ולא פירש מה יהיה אם לא תטיב · והתרגום פירש על פי מדה ט' וי"ז אם תטיב עובדך ישתביק לך ואם לא תטיב עובדך ליום דיק חטאך נטיר · וכוונתו שמ"ש לפתח חטאת רובץ פירושו לפתח שאול ויום הדין · אך דעת חז"ל שהכל מרומז בתיבת שאת · והענין בזה שאמרו בסי"ר פסוק כי טובים שתיבת שאת הוא מחמש מקראות שאין להם הכרע · שאת · משוקדים · מחר · ארור · וקם · ושאת הוא מ"ש כאן אם תטיב שאת ואם לא תטיב · שלפי הפשט הוא שייך למעלה אם תטיב מעשיך והשוב בתשובה שאת ישא לך חטאך וכמ"ש בתרגום הנ"ל ומ"ש ואם לא תטיב הוא ההיפך שאם לא תטיב לא שאת לא ישא חטאך ועל כן כתוב ואם לא תטיב בוי"ו המהפך · אך חז"ל קבלו שאלו חמש מקראות אין להם הכרע · ונמצא שבין תטיב ובין לא תטיב שאת ועל זה דרשו בספרי אם תטיב שאת ברכה פי' אם נאמר שתיבת שאת שייך למעלה · פירושו שאת ברכה · ואם שייך למטה · שאת ואם לא תטיב פירושו שאת קללה · ועל זה שאל ר' אליעזר בנו של ריה"ג מי לחסך פי' מי אומר לך לדרוש כן בתיבה אחת ברכה וקללה ועל זה השיב שאנו דורשים כן ע"פ מדה י"ז שמפורש במקום אחר שהברכה על עושה הטוב והקללה אם עושה רע · והמדרש דורש ג"כ כמו הספרי לענין ברכה וקללה אלא שדורש גם על פי גז"ש שמרומז באותה תיבה עצמה מה כוונתה שאם שייך למעלה הוא ברכה · כמ"ש וישא וכו' ויברכם ואם שייך למטה הוא קללה כמ"ש והשיאו וכו' אשמה · היוצא מזה שאין כוונתו לומר שתיבת שאת כאן כולל ברכה וקללה שזה לא יתכן · ולא אמרו שהוא שייך למעלה ולמטה אלא שאין הכרע ע"כ הוכרחתי לפרש כנ"ל · ועי' ויק"ר פרשה י"ד ריש סימן ב' שתיבת אחת כולל לשון שירה ולשון דבר יחד דשם אין הכרח מהמקום שכתוב שם אך כאן מקומה ועניינה מכריע אותה : אני מוחל לך · דורש שאת מלשון נושא עון · ומ"ש ואם לאו וכו' כוונתו כנ"ל שאת ואם לא תטיב מלשון התנשאות שהחטא גדול וחזק יותר מן האדם ומכריעו לכף חובה ומושל עליו ואינו מניחו להטיב דרכיו : ונשוי פשע · שהתנשא על פשעו והתגבר עליו ומושל בו : חטאת רובץ · חטאת הוא לשון נקבה והיל"ל רובצת ודורש על שתחלה היצר הרע חלש ואח"כ מתגבר עליו : לחוט של עכביש · סוכה נ"ב · ומ"ש כקלע הזה של ספינה בא לפרש מ"ש כעבות העגלה ואם פי' על עגלה שהבהמות מנהיגים הלא אינה צריכה לחבלים עבות כל כך ע"כ דורש על עגלה שהולכת במים היא הספינה

ידי משה

פולאי לפיכך הביא תחלת שאותיות קרבן ממש מבכורות צאנו ומחלביהן : נעשו כאור · עיין מ"כ שדחק עצמו בפירושו ולי נראה דהכי פירושו לפי שאמר לא נתפייס ממנו ויחר לקין ויפלו פניו וקשה היאך ידע זאת קין שלא נתפייס ממנו ומקרבן הבל נתפייס · לזה אמר שנעשו כאור פירוש פני הבל היו כאור מאור השכינה כמו כי קרן עור פניו · ומכח זה ידע קין שקיבל ונתפייס הקב"ה מהבל ולזה אמר ויפלו פניו שנפלו ונשתנו פניו של הבל ודוק כן נראה לי : ומצאתי פירוש אחר גבוה מפשעו · פירוש שעושה תשובה כשהוא איש ואינו ממתין עם התשובה מה שאין כן כשממתין עם התשובה נקרא פשעו גבוה ממנו על דרך שאמרו חכמינו

של עכביש · ולבסוף נעשה כקלע הזו של ספינה הה"ד (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה · א א"ר יצחק בתחלה הוא נעשה אורח · ואחר כך הוא נעשה בעל הבית הה"ד (שמואל ב יב) ויחמול לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לאורח הבא לו הרי אורח · ויקח את כבשת האיש הרש ויעשה לאיש הבא אליו הרי בעל הבית · ב א"ר תנחום בר מריון אית כלבין ברומי דידעין למשתדלא · אזיל ויתיב קמי פלטירא · ועביד גרמיה מתנמנם ומרי פלטירא מתנמנם · והוא שמוט עיגולא אארעא עד דהוויא מצמית לון הוא משתכר עיגולא ומהלך ביה · א"ר אבא היצר הזה דומה ללסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים כל מאן דעבר הוה אמר הב מה דעלך עבר פקח אחד וראה שאין בו תוחלת לגזול לו כלום התחיל מכתתו · כך כמה דורות אבד יצר הרע · (ד) דור אנוש · ודור הפלגה · ודור המבול · כיון שעמד אברהם אבינו · וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו · הה"ד (תהלים פט) וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף · ג א"ר אמי אין יצה"ר מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא · ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו · מתלא בעקיבו · הוא אומר הדין דידי · מאי טעמיה (משלי כו) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו · אמר ר' אבין כל מי שמפנק את יצרו בנערותו · סופו להיות מנון עליו בזקנותו מ"ט (שם כט) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון (ז) רבי חנינא בר פפא אמר ד אם בא יצרך להשחיקך דחהו בדברי תורה · אם עשית כן מעלה אני עליך כאילו בראת את השלום שנאמר (ישעיה כו) יצר סמוך תצור שלום · ואם עשית כן מעלה אני עליך כאלו בראת את השלום · שלום אין כתיב כאן אלא שלום שלום · וא"ת שאינו ברשותך ת"ל כי בך בטוח וכבר הכתבתי לך בתורה ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו · רבי סימון אמר אם בא יצרך להשחיקך שמחהו בדברי תורה שנאמר יצר סמוך תצור שלום · ואם עשית כן מעלה אני עליך (ח) כאילו בראת את שני העולמות : תצור

מסורת המדרש א סוכה דף נ"ב · ילקוט שמואל ב' רמז קמ"ח · ב ילקוט כאן רמז ל"ו · וילקוט תהלים רמז תת"מ · ג ילקוט משלי רמז תתקס"א · ועיין סוכה דף נ"ב · ד קדושין דף ל' · ילקוט ישעיה רמז רנ"ו :

חדושי הרש"ש

ולמטה בקושיית התוס' יומא (נ"ב) ע"ש · וכה"ג בקדושין (ס"ב א') א"ר תנחום הנקי כתיב וכפירש"י שם ועמש"כ בק"א נסט"א בסוף ר"ס בד"ה מאי עבידתיה · ודלא כמ"כ · ולפירושו נ"כ קשה מהא דאמרינן שם ס"א ב' (ברתב"ג דא"ל מבלל כו') מד"א אם תיטיב אגרא אם לא תיטיב לא אגרא ולא דינא ועיין בר"ן פ"ק שבועת העדות : (ד) דור אנוש ודור המבול דור הפלגה כצ"ל כסדר הוויתן :

חדושי הרד"ל

(ז) ר"ח בר פפא אמר כו' · אם בא יצרך כו' ר"ס א' כו' עיקר הגי' נראה כגי' הילקוט דל"ג בדר"ח כ"ש כאלו ברא ב' עולמות ור"ס הוא שמחדש זה ובתרווייהו גרסינן לפ"ז שמחהו בד"ת כלישנא דקרא יצר סמוך ולשון להשחיקך כ"ל ט"ס וצ"ל להשתוקקך וחוזר על לשון ואליך תשוקתו דקרא : (ח) כאלו בראת את ב' העולמות · כדאיתא בסנהדרין (צ"ט) דכל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה

מתנות כהונה

הוא רובץ ואח"כ מתגבר והולך : הוא נעשה אורח · יצר הרע : איש · פירושו בעל ואדון כד"א איש האדמה איש מלחמה : כלבים כו' · יש כלבים בעיר רומי שיודעין להשתדל להם פרנסתם בחכמה הולך ויושב לפני הנחתום שיושב על השוק למכור פת האפוי ועושה את עצמו כאילו הוא מנמנם כדי שהפלטר לא ישמור עצמו ממנו ולכן גם הפלטר מנמנם שהוא בטוח מן הכלב והכלב קם לו ושומט הפת כולו על הקרקע ובעוד שהם מקבצים ומאספים אותם נמצא הוא אוכל ככר ככר אחד והולך לו ובילקוט גרס משתכח ספי כו' ועיין מזה בערוך ערך נמת פירוש נמצא שהוא אוכל וכו' ורש"י ז"ל גרס משתכר ופי' אוכל הראשון במהרה ונוסף עוד ותופס אחר בין שיניו והולך לו · ובערוך ערך פרט גרס ויתיב קמיה פרטי"רא ופי' שוער בלע"ז פורטיר"א וכן בלשון אשכנז וכן יש לפרש פלטירא שיושב לפני הפלטרין ופירוש היכל ובית המלך ובעוד שמנמנם מרי פלטירא פירש אדון הבית השומרו כו' ולפי זה נתיישב יותר לשון מרי פלטיר"א וה"ג בילקוט תהלים והנמשל מבואר כי כן נופה יצה"ר הולך בערמימותו אחר בן אדם וירא כי לא יכול לו עד שנתפס במצודתו : שפוף · שפל וכפוף ותש כחו : אמר הב מה וכו' · תן לי מה שעליך והירא וכך הלבב מתירא ממנו פן יהרגנו ונותן לו כל מה שעליו : תוחלת · תועלת וכח לגזול ממנו כלום כי חלש ותש כח הוא התחיל להכות ולכתת את הלסטים · [ובילקוט תהלים גרס תועלת והיא היא] : פלטיא · רחוב גדול שרבים מצויים שם : מתלא כו' · תולה עקבו למעלה דרך גאוה לילך עקב בצד אגודל : הדין דידי · זה שלי : תקוה לכסיל · יצר הרע נקרא כסיל ויש לו תקוה ממי שהוא חכם בעיניו ומתגאה בדרכיו : מנון · [פירש"י ורלב"ג] בס' משלי אדון ומושל כד"א ינון שמו : להשחיקך · לשחוק ולהתעולל בך : דחוהו · בילקוט ישעיה גרס שמכהו ופי' יצר הרע סמוך ותמוך אותו לבל יקרב אליך ובמה שתנצור ותשמור התורה הנקראת שלום ואז מעלה אני עליך כאלו יצרת השלום שבכר בעולם · ורש"י פירש יצר סמוך כשהוא סמוך יקדים לקרוב אליך תצור התורה שנקראת שלום וזהו לפי הגירסא שגרס דחהו : תצור · דרש בו גם כן לשון יצירה : שלום · משמע אותו שלום שכבר ישנו בעולם מעלה אני עליך כאלו אתה בראת אתו : שמחהו · דרש סמוך כמו שמח בחילוף סמ"ך בשי"ן [וק' כח'] וכשהוא עוסק בתורה גם יצר הרע נהנה ממנו כד"א ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו דוגמת מה שאמרו שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו : שני עולמות · שלום שלום רמז שלום לעליונים שלום לתחתונים :

רש"י

עכבים : אמר רבי תנחומא בר מריון כלבין ברומי ידעין למשתדלא · לפתות · כי יפתה איש בתולה מתרגמינן ישדל כמו כן פתי את אישך מתרגמינן שדיל : אזיל קמי פלטירא ועביד גרמיה מתנמנם ומריה פלטירא מתנמנם והוא שמיט עיגולא לארעא ועד דאינון מלמתון. הוא משכח ספי עגולא מהלך ביה (במסכת מנחות ובשקלים והיו חייך תלואים לך מנגד זה שלוקח חטים מן הסדקים מערב שבת לערב שבת ולא תאמין בחייך זה הלוקח פת מן הפלטר בכל יום) ופירוש הדבר יש כלבים ברומי יודעים לפתות הולך ויושב לפני הפלטר ועושה עצמו מנמנם וכשהוא רואה שהוא מנמנם שומט ככר לחם המונח בארץ ועד שבני אדם מתקבצין מולא יותר ונוטל והולך לו כך יצר הרע עושה לבן אדם מפתה אותו ומסיתו : ס"א · שפוף כפוף ואורב · שפוף כמו כפוף לשון כפיפות ושפלות כמו שפיפון עלי אורח (פרשת ויחי) · ושפו עצמותיו · דשף מדוכתיה : עבר עליו פקח אחד וראה אותו לסטים שאין בו תוחלת לגזול לו כלום התחיל מכתתו · להכות · כך כיון שעמד אברהם וראה יצר הרע שאין בו תוחלת לשלוט עליו התחיל אברהם לכתתו · עד כאן : התחיל מכתתו · שולט על יצרו הרע ומכתתו בדברי תורה : ס"א · לצדדין · מקום שאין בני אדם מצויין : מתלא בעקבו · מגביה בגופו : תקוה לכסיל ממנו · תקותו של יצר הרע לשלוט עליו : מפנק · משביעו ומפנקו מתאותו : אם בא יצרך להשחיקך · להלעיגך ולהכשילך : דחהו · הדדהו והמיתהו בדברי תורה : יצר סמוך · אם יצר הרע סמוך וקרוב ממך : תצור שלום · תקרא בתורה ומעלה עליך כאלו את בראת את השלום · ע"כ

פירוש מהרז"ו

הספינה שהקלע שלה צריכה לחבלים עבות והקלע הוא המסך של הספינה שעל ידי המסך הרוח מוליך הספינה · גם יתכן שמפרש תיבות כעבות העגלה על הקלע של הספינה שהעגלה היא הספינה וכעבות פי' שע"י הקלע נעשה הספינה עבה וגבוה ונראית מרחוק אף שבאמת אינה עבה כך החטא נעשה עב וגבוה עד שעומד כנגדו כדלקמן : ויחמול לקחת · נתן הנביא אמר כן לדוד על חטאו והנמשל על יצה"ר : נעשה אורח · בפסוק י"ע ב' לשונות ויבא הלך ואח"כ לעשות לאורח ואח"כ ויעש לאיש הבא אליו והכל על איש אחד · הלך משמע שאינו עומד כלל רק בא בדרך הלוכו ובא לבית כרגע והולך לו · ואורח משמע שבא לבית בעה"ב ומתעכב שם ואח"כ הולך לו · ואיש משמע שאינו אורח כלל אלא כבעל הבית · וכאן במדרש חסר ענין ההלך ומפורש בסוכה שם : ר' תנחום בר מריון · ילקוט תהלים פ"ט וענין המשל והנמשל כנגד יצר הרע · תחלה נראה לאדם באופן חלש וקל ועל כן אינו נשמר ממנו ואח"כ מתחזק עליו וקופץ עליו פתאום · ואף שהאדם עומד כנגדו ומתחזק עליו העפ"כ ערוית היצר הרע שבין כך וכך מחטיאו מעט : קמי פלטירא · לפני האופה המוכר פת ועגולי לחם · ובערוך גורס פרטירא ופירושו שוער וכתב המ"ע ובנוסחאות כתוב פלטירא ופירושו בלשון יון חנות שמוכרים בו פת : דהוניא מצמית להון · בערוך ערך נמת גורס דהומיא ופירושו מקול מתקבצים והומים : שאין בו תוחלת · שהוא חלש שאם יעמוד כנגדו בכל כחו יוכל לנצחו · ובילקוט תהלים הגירסא שאין בו תועלת וכן לקמן בנמשל תועלת · והענין בזה שעד אברהם היה דעת הרשעים שאין לעמוד ולהלחם עם היצה"ר שמאחר שהש"י ברא אותו באדם וכחו חזק וקשה על האדם זהו רצונו של היוצר שישמעו ליצר הרע שיהיה הוא מנהיג הגוף · וכמ"ש מפורש מלאכי ב' כל עושי רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ · וע"כ לא נתנו דעתם כלל לעמוד כנגד היצר · ומי שהתעורר לעמוד כנגד היצר הוא החוטא והפושע ודנו אותו למיתה כמו שעשו לאברהם · וכענין חוקי סדום : וכתותי מפניו צריו · וכמ"ש חז"ל על פסוק צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו שהשונא הגדול של האדם הוא היצה"ר ונקרא צריו בלשון רבים על רוב תחבולותיו וכמ"ש בקהלת ובא עליה שר גדול וסבב אותה ואין שר בלא עבדים והפסוקים שם נדרשים על אברהם כמ"ש ויק"ר פר' א' ריש סימן ד' בהדיא : אין יצה"ר מהלך · ילקוט משלי כ"ו ופי' שאינו בא לפתות אנשים ענוים וצנועים שאינם עוסקים בצרכי הגוף ואינם מתחילים להלוך בדרכיו כלל אלא מהלכים בצידי דרכו · כי אם מפתה לאנשים המהלכים בדרכיו ועוסקים בצרכי הגוף והם באמצע דרכו אותם מפתה ומנצחם : א"ר אבין · ילקוט משלי כ"ו ושם כ"ט ובשני מקומות אלו גורס סופו להיות מתות עליו · ופי' שיהיה מושך עליו ומושל בו בלא רצונו כלל : רחב"פ · ילקוט ישעיה כ"ו : להשחיקך דחהו בדברי תורה · בילקוט שם הגי' שמכהו בדברי תורה פי' שמכהו שיעמוד במקומו ולא יקרב אליך ודורש פסוק יצר סמוך תצור שלום שלום כי בך בטוח · והוקשה לו שפסוק זה אין לו ביאור כלל על מי סמוך · ותיבת שלום כפול וגם יקשה שהנביא אומר לאדם תצור שלום כי בך בטוח איזה בטחון יש באדם · על כן דורש המדרש כל הפסוק שהנביא אומר כן לישראל · יצר סמוך על היצר הרע וכמ"ש בתורה כי יצר לב האדם רע · ודורש תיבת סמוך כאילו כתיב בש' וכה' שמות ע' שי"ר פסוק לסוסתי · ופי' אם בא יצר הרע להשחיקך ולשמחך · כמ"ש שמח בחור בילדותך שכל דברים אלו דברי יצר הרע המה (והצחוק והשמחה בלשון מקרא אחד הוא כמ"ש שרה צחוק עשה לי אלהים וכו' יצחק לי ופי' ישמח לי עי' לקמן פר' נ"ג סימן ח') דחהו בד"ת וגי' הילקוט שמכהו פי' כפי הכתיב סמוך שיסמוך אותו שלא יקרב אלא וידחהו · וד"ת מרומז במ"ש תצור שלום · ושלום פי' תורה כמ"ש ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום · וכתיב דרכיה וכו' וכל נתיבותיה שלום · שאין רפואה ליצה"ר אלא ע"י התורה כמ"ש חז"ל בראתי יצר הרע בראתי תבלין היא תורה · וזה ע"פ מדת ממעל יצר שמות סמוך תצור שלום · וממ"ש עוד הפעם שלום דרשו שפירושו כאילו בראת את השלום ותיבת תצור מלשון יצירה וזהו כאילו בראת · מלשון שמירה ומלשון מצור כמ"ש כי תצור אל עיר השמירה והמצור כנגד היצה"ר והיצירה על השלום ברא ויצר השלום : ב' עולמות · ע"פ מדה יו"ד שלום בעוה"ז שלום בעוה"ב ומ"ש במדרש ב' פעמים ואם עשית כן · כי המדרש העתיק המאמר מב' מקומות והעתיק ב' לשונות וכזה חמצא הרבה מאד במדרש · עי' ויק"ר פר' ל"ה סימן ז' ועוד בחקותי באריכות ובמדרש ועשיתם אם שמרתם התורה כאלו עשיתם ובראתם התורה :

יפה תואר

לעבירה קלה ואח"ז יגבר חיילים ויפתהו גם לעבור על עבירה חמורה · ור"ש כמשלו מוסיף כי גם עבירה קלה אם ישנה וישוב לעשותה פעם אחר פעם ירע לו שבעתים · וזה שמדמה כי מראה הוא כחוט דק של עכביש ואח"ז כשירבה החוטים הדקים ויקלעו זה עם זה יהיה כעבות העגלה · ור"י מוסיף כי יתגבר גם בעזות בתאוה וברצון ובנעילת התשובה · כי הוא רק כאורח שנכנס ברוחו ולא יעיז לגלות תאותו והוא רק כאורח נוטה ללון ומחר ילך הלאה · ואח"ז הוא כבעל הבית שמושל בכל אשר לו ויעיז פניו כי לא יבוש עוד · ויתאוה כחפצו ורצונו וינעל לפניו התשובה כי לא ימוש ממנו וכמו"ש הרמב"ם בהל' תשובה בין דברים המונעים את התשובה ע"ש : בקלע הזו של ספינה · ודריש וכעבות העגלה על הספינה יען שהספינה מתגלגלת ומתנודדת במים : אית כלבין ברומי כו' · בא לפרש את הכתוב לפתח חטאת רובץ כי הוא ירבץ ככלב הזה שמתחפש כי ישן הוא למען לא יזהר ממנו האופה וכאשר ירדם האופה אז יתעוף את החררה · וכאשר יקיץ האופה בטרם יציל את החררה כבר אכל אותה הכלב וילך לו · כן יארב היצה"ר לאדם · ישתתר ממנו עד שיראה כי שכלו נרדם ולא יזהר עוד אז יקום ממארבו וילכדנו · ולא יוכל להנצל עוד : כיון שעמד אברהם אבינו כו' · ואע"ג דגם נח ושאר צדיקים לפני אברהם נמלטו מידו · אבל שמה רק את נפשם הצילו · ולא קמו עליו לכתותו בפרהסיא עד א"א שלימד בפרהסיא את תורת ה' לכל אדם : מפנק מנוער עבדו · ודריש עבדו על יצה"ר כי הוא משועבד לאדם אם יכניעהו וכמו"ש הכתוב ואתה תמשל בו : ואם עשית כן מעלה אני עליך כאלו בראת את העולם שלום אין כתיב כאן כו' כצ"ל · ודריש שלום אחד על עולם ור"ס דורש שני פעמים שלום על שני עולמות · ודריש את הכתוב יצר סמוך אם יצה"ר סמוך ונכנע לך אז תצור שלום שלום · ודריש פעם אחת תצור מלשון שמירה נטירה ונצירה · ופעם שנית תצור שלום מלשון יצירה ובריאה · כי נחשב לו כאלו ברא את העולם ותכלית הדברים הוא לסוגיא מדעת המתעקשים האומרים שאין טוב האדם בידו · ורק ייטיב וירע לפי תכונתו ומזגו · כי לא כן הוא כי הבחירה נתונה לאדם : שמחהו בד"ת · נ"ל שמכהו בד"ת :

ידי משה

הפתינו ז"ל אחרי אים ולא חטה בתמים ומשני אלא אחרי לאדם שעושה תשובה כשהוא איש פי' כשהוא בתקפו יבכתו בגברותו תיקף סמוך לחטאו וק"ל : ת"ל כי בך בטוח · כלומר בטוח הוא כידך שאתה תמשול בו ומה הוא הבטחון לז"א שכבר כתבתי לך בתורה ולא אעשה תורה פלסתר ונ"ל בך דייקא פי' בתורתך פי' בכ"ב אותיות של תורה כנ"ל : ע"ד דאיתא נגילה ונשמחה בך · בך

וזכי

שלום אין כתיב כאן · אלא שלום שלום · וא"ת שאינו ברשותך כבר הכתבתי בתורה ואליך תשוקתו וגו' : ז ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם וגו' · [א] על מה היו מדיינים · אמרו בואו ונחלוק את העולם אחד נטל הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין · דין אמר ארעא דאת קאים עליה דידי · ודין אמר מה דאת לביש דידי · דין אמר חלוץ · ודין אמר פרח · מתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר שניהם נטלו את הקרקעות · ושניהן נטלו את המטלטלין · ועל מה היו מדיינין · אלא זה אומר בתחומי בהמ"ק נבנה · וזה אומר בתחומי בהמ"ק נבנה · שנא' ויהי בהיותם בשדה · [ב] ואין שדה אלא בהמ"ק · היך מה דאת אמר (מיכה ג) ציון שדה תחרש · ומתוך כך (בראשית ד) ויקם קין אל הבל אחיו וגו' · יהודה בר אמי אמר (ה) על חוה הראשונה היו מדיינין · אמר רבי איבו חוה הראשונה חזרה לעפרה ועל מה היו מדיינין אמר רבי הונא [ג] תאומה יתירה נולדה עם הבל זה אומר אני נוטלה שאני בכור · וזה אומר אני נוטלה שנולדה עמי · ומתוך כך ויקם קין : ח אמר רבי יוחנן הבל היה גבור מקין · שאין ת"ל ויקם אלא מלמד שהיה נתון תחתיו · אמר לו שנינו בעולם מה את הולך ואומר לאבא · [ד] נתמלא עליו רחמים · מיד עמד עליו והרגו · [ה] מן תמן אינון אמרין טב לביש לא תעביד וביש לא ימטי לך · ויהרגהו · במה הרגו · רשב"ג אמר בקנה הרגו שנאמר וילד לחבורתי (ט) דבר שעושה חבורה · ורבנן אמרי באבן הרגו · שנאמר כי איש הרגתי לפצעי · דבר שהוא עושה פצעים · רבי עזריה ורבי יונתן בר חגי בשם רבי יצחק אמר נתבונן קין מהיכן [ו] שחט אביו אותו הפר · שנאמר בו (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר · ומשם הרגו · ממקום הצואר מקום הסימנין · ומי קברו א"ר אלעזר בן פדת עופות השמים וחיות טהורות קברוהו · ונתן להן הקב"ה שכרן ב' ברכות שמברכים עליהן · א' לשחיטה · וא' לכיסוי הדם : ט רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר כתיב (שם לז) חרב פתחו רשעים וגו' · [ז] חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם זה קין להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך זה הבל (שם) חרבם

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ל"ח · תנחומא כאן סימן ט' · ב עיין פסחים דף פ"ח · ועיין ילקוט מיכה רמז תקנ"ב · ג לעיל פרשה ג' · לקמן פרשה ס"ח · ד תנחומא כאן סי' ט' · ילקוט כאן רמז ל"ח · ה ויק"ר פרשה כ"ב · קה"ר פרשה ה' · תנחומא סדר חוקת סי' א' · ילקוט קהלת רמז תתקע"ב · ו שבת דף כ"ח · עבודת כוכבים דף ח' · חולין דף ס' · ילקוט תהלים רמז תת"כ ז תנחומא סדר לך לך · ילקוט כאן רמז ל"ח · וילקוט תהלים רמז תש"ל :

חדושי הרד"ל

(ט) דבר שעושה חבורה · שאינו פוצע העור רק הדם מתחבר למקום א' תחת העור ע"י החבטה והסכאה

חדושי הרש"ש

(ה) על חוה הראשונה כו' · נראה כוונתו למאי דאיתא לעיל פי"ז ופי"ח מתחלה בראה לו וראה אותה

רש"י

ע"כ: תצור שלום שלום ואם תאמר שאינו ברשותך תלמוד לומר כי בך בטוח · וככר כתבתי ואליך תשוקתו · ה"א · דין אמר הלך המטלטלים שעליך: פרח · אל תעמוד בקרקעי ע"כ: אמר רבי איבו חוה הראשונה לעפרה חזרה ולא עליה היו מדיינין ועל מה היו מדיינין וכו': מן תמן אינון אמרין טב לביש לא תעבד · מאותו היום ועל

מתנות כהונה

ארעא דאת קאים כו' · האדמה שאתה עומד עליה שלי היא וזה אמר פרח ובלח לך כי המקום אשר אתה עומד עליה שלי היא · [ובערוך גרס חלוש והיא היא ועי' מזה בש"ר פל"א]: שניהם נטלו כו' · שניהם חלקו הכל בשוה: בהיותם · פירושו בהיותם מדברים ומדיינים על השדה זה בהמ"ק: חוה הראשונה כו' · המדרש הזה סבור שחוה הראשונה מיום שאכל אדם מן העץ נלקחה ממנו ולא חזרה עוד והקב"ה בלא לו חוה אחרת: תאומה יתירה ·

עי' לעיל ריש פרשה זו: שנינו בעולם · ואין לאבינו בן אחר מה תאמר לאבא אם תהרגני: מן תמן כו' · משם ממעשה ההוא אומרים הבריות טוב לא תעשה לאיש רע ולא יגיע רעה לידך: בקנה · של עץ: אותו הפר · שהקריב אדם הראשון שנא' ותיטב לה' משור פר שהקריב שור פר לקרבן לה' כדאיתא בפ' קמא דעבודת כוכבים: ה"ג וחיות טהורות קברוהו ונתן להם הקב"ה שכרן שתי ברכות שמברכין עליהן אחת לשחיטה וכו': [ה"ג חרב פתחו ודרכו קשתם זה קין כו']: ישרי דרך · זה הבל שנהג דרך ישר עם קין שלא הרגו כשהיה נופל תחתיו:

ישתעבדו

אוסרכוס

יפה תואר

בואו ונחלוק את העולם אע"ג שאביהם חי ואין דרך לחלוק נכסי האב בחייו · מ"מ כיון שהיה נזוף ופירש מן האשה חשבוהו כאלו מת ועבר מן העולם · אבל קרוב לומר כי מחלוקתם היתה בהשארת הנפש ובעוה"ב וכדאמרינן בתוספתא ואמר קין לית דין ולית דין · ופי' כי אחד זה קין נטל את הקרקעות · כי זו הארץ לבד היא היתה חלקו ונחלתו · והבל לקח את המטלטלין באמרו כי הבל הוא הארץ הזאת ועלי עוד להתטלטל ולנוד לעולם אחר · הקיים והנצח · ולכן אמר לו קין אחרי אשר הארץ אשר אתה עומד עליה לא שלך היא פרח והסר ממנה · והבל אמר לו אחרי כי מאסת את הנפש ונחלתה וזו היא הדעת אשר היא גבוה לאדם תלוץ את הדעת והיה כבהמה · ובשביל הריב הזה הרג קין להבל אחיו · באמרו אשר לפי דעתו לא טוב הוא לו לחיות ולהתגודד פה בארץ · וי"ל עוד במחלוקתם על מה היו מדיינים · כי הקנאה והתאוה והכבוד המה שלשה מסיתים בין בני אדם לריב · והמה משביתי השלום ובין אחים יפרידו · והראשון אומר כי הקנאה בקניינים המדומים וזה בקרקעות ובמטלטלים היתה להם למדון וז"ש אחד נטל את הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין ויקנאו זה לזה בחלקם עד כי קם הריב ביניהם ויכלה ברצח · ור"י דסכנין אמר כי הכבוד היית להם למדון וזה בביהמ"ק כי כל אחד חפץ בכבוד ביהמ"ק שיבנה בחלקו · ויהודה בר אמי אמר כי התאוה היתה להם לריב · והתאוו בחוה הראשונה או באשה יתירה הנולדה עם הבל ודריש מן השדה על גלוי עריות כמו שדרשו בב"ב פ"ק ויבוא עשו מן השדה שבא על נערה המאורסה: שנינו בעולם · פי' כי כאשר קם הבל על אחיו קין א"ל הלא שנינו לבד בעולם ואבינו ידע כי אתה הרגתני · כי לא יאמר אשר חיה טרפתני יען כי עלינו נאמר ורדו וגו' ובכל חיה וגו' · וגם דבר אליו כתמים ותחנונים כדאיתא בתנחומא אלא שהמדרש קצר · והועילו לו תחנוניו כי נתמלא עליו רחמים: במה הרגו בתנחומא ביאר יותר דכתיב שם שאמר להקב"ה לא ראיתי הרוג מימי וכי הייתי יודע שהייתי מכהו באבן והוא מת ע"ש · ולא רחוק לאמור כי באו לרמז בזה בשביל איזה סבה וטענה הרגו וזה היה השאלה במה הרגו · באיזו טענה הרגו רשב"ג אמר בקנה הרגו כי בטענה כל דהו כמו קנה הרגו: כי רק בריבם על נחלת הארץ הרגו: ורבנן אמרי כי בטענת יסודי האמונה אשר היא אבן פנת בני האדם הרגו · כי קין כחש בה' ובהשגחתו · ור"ע וריב"ח בשם ר"י אמרו שחשב כי יש ה' אבל הוא הסיר השגחתו מבני אדם ועשה את האדם כדגי הים כרמש לא מושל בו אשר כל דאלים גבר וז"ש נתבונן קין מהיכן שחט אביו אותו הפר כו' פי' כי כמו ששחט אביו את הפר חשב קין כי מותר לאדם מן הבהמה אין · ובטענה זו הרגו: ומי קברו · כי במה שאמר ה' קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה משמע שנקבר באדמה ומ"ש עופות השמים וכו' עיין בזה בתנחומא ביתר ביאור: חרב פתחו רשעים וגו' · זה קין [קרוב לומר כי דרשו שם קין על חרב וחנית וכמו"ש קצת מפרשים כי ה' קרא אותו בשם קין על שם ומשקל קינו (ש"ב כ"א) ורק האשה הוסיפה טעם אחר לשמו כי קניתי איש את ה' · כי באמת קניתי הוא משרש קנה ולא משרש קין · אבל הנפרד מן קינו הוא קין כמו ביתו זיתו מן בית זית · וכן חיל יין חילו יינו וע"ע לקמן פכ"ד אות ב' על נח זה ינחמנו כי רז"ל הוציאו נח לא מן ינחמנו ודרשו להוראה אחרת]: לטבוח ישרי דרך זה הבל · שהלך בישרו במנחתו אשר הביא לה' וגם רחם עליו כאשר הוא גבר על קין כדאיתא בסימן שלפני זה: חרבם תבוא בלבם וגו' · מ"ש נע ונד תהיה בארץ

פירוש מהרז"ו

וא"ת שאינו ברשותך · פי' שמאחר שהקב"ה ברא את היצה"ר באדם א"כ רצונו שישמע לו ואינו ברשותו לדחות אותו · תלמוד לומר כי בך בטוח שלא יתכן לפרש שהנביא אומר לאדם שיש בו בטחון אם לענין עוה"ז אל תבטחו בנדיבים וכמ"ש חדלו לכם מן האדם וכו' · ואם לענין עבודת ה' אמר התנא אל תאמין בעצמך עד יום מותך על כן דורש על פי מדה ע' וי"ז כי בך תלוי ואתה בטוח בזה בה' שמפורש בתורה ואתה תמשל בו וא"כ בך תלוי וכמפורש ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע ובחרת בחיים וכמ"ש הקנאה והרשות נתונה · ודעת ר' סימון שיותר טוב לדרוש תיבת סמוך על שמחה לבד · יצר שבא להשחיק שמחתו בשלום היינו התורה ובשאר הדרשה דורש כר' חב"פ וככל המבואר · ועי' עוד סנהדרין צ"ט על פסוק או מי יחזיק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי: שמחהו בד"ת · שגם יצה"ר ישמח בד"ת היא מעלה עליונה וגבוה מאד אשר עליה נאמר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו זה יצה"ר זהו מדת ישרי לב בלא עקמימות ודוק: [שני הדבורים האלה שייך מעבר לדף]: ז על מה היו מדיינין · שמ"ר פר' ל"א סימן י"ז תנחומא משפטים ועי' ב"ב דף ז' האחין שחלקו אין להם זה על זה והדרשה ע"פ מדה ט' שכתוב ויאמר קין אל הבל אחיו ולא פירש מה אמר לו · אך ממה שכתוב בסיפא דקרא ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו אנו לומדים מדבר הלמד מענינו שמ"ש ויאמר קין אל הבל אחיו שאמר לו דברי קטטות ומריבות על עסקי השדה שנטל קין בחלקו וכמפורש ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' הרי שנטל חלקו האדמה והבל הביא מבכורות צאנו הרי שחלקו היה המטלטלין · ובלשון התנחומא ויהי בהיותם בשדה על עסקי שדה נהרג הבל · וקין עשה בעקבה שנתן להבל המטלטלין ולקח לעצמו השדה שיוכל לומר לו שלא יהנה משדה שלו לבא עליו בעלילה להרגו על שהולך על חלקו · וכאן הגירסא אחד נטל ואחד נטל ואינו מבואר יפה אך בשמ"ר שם הגירסא מבוררת אמר לו קין טול אתה את המטלטלין ואני את הקרקעות נטל קין את הקרקעות שחשב להוציאו מן העולם פי' שלכך כוון מתחלה להתעולל עליו · וכמו שכתבתי · ויתכן שדורש בהיותם מלשון חז"ל הוויות דאביי ורבא · הוו בה במערבא · שפירושו דברי ויכוחים ודברי ניצוח · וכן כאן בהיותם על דברי מריבות על עסקי שדה: ציון שדה תחרש · פי' כשחלקו ביניהם והגיעו למקום ביהמ"ק שהוא המעולה מכל המקומות של העולם נפל מריבה ביניהם שאין דבר שוה לו שיטול השני כנגדו שציון קודש בנינה ובחורבנה נקראת שדה ומוכנת שתבנה: על חוה הראשונה · כמ"ש לעיל פר' י"ז סימן ז' ופר' י"ח סימן ד': תאומה יתירה · ודורש ויהי בהיותם בשדה שאין שדה אלא אשה · וכמ"ש פר"א פרק כ"א וז"ל נכנס קנאה בלבו של קין על שנראית מנחתו של הבל ולא עוד אלא שהיתה אשתו תאומתו יפה בנשים ואין שדה אלא אשה שנאמר כי האדם עץ השדה וע"ש עוד בריש הפרק שם · שהאשה נמשלה לשדה ולגן בענין הזריעה · וכן דורש יהודה בר אמי מתיבת שדה אלא שסובר שמאחר שיש לימוד שהיתה חוה אחרת שלא לקחה אדם כמבואר במקומות שציינתי והיתה מעשה ידי היוצר מעצמו ואינו מפורש מה נעשה בה א"כ הלימוד מתיבת שדה שהיו מדיינים על אשה · בוודאי הכוונה על חוה הראשונה · קין אמר שהוא הבכור והבל על שבו בחר ה' ושעה למנחתו כי התאומה שנולדה עם הבל הדעת נוטה שהיא שייכת להבל: ח שאין ת"ל ויקם קין · שהיה די שיאמר ויהי בהיותם בשדה ויהרגהו קין להבל · ועוד שתיבת ויקם משמע אחר השכיבה והנפילה ע"כ דורש שתחלה נפל קין תחת הבל שהפילו הבל לקין כאשר הבין בו שרוצה לרצחו ונתחנן לו קין שיניח אותו · וזה מרומז במ"ש אל הבל אחיו שתיבת אחיו מיותר ועוד שהיל"ל על הבל אלא שרומז על תחינת קין לאחיו וזה כולל שלש טענות · א' שראוי לאח לרחם על האח ועוד שאין לאדם בן אחר ואין להבל אח אחר והג' שלא יוכל להכחיש שהרי אין אחר בעולם וכל זה על פי מדה ט' שתיבת ויקם מרומז הנפילה ובתיבות אל הבל אחיו מרומז הרחמים על אביו ועל אחיו: תמן אמרין · עי' במ"ר פר' י"ח סימן כ"ב: וילד לחבורתי · דורש מפסוק שאמר למך לנשיו כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי ודורש לקמן פר' כ"ג סימן ד' שאמר למך לנשיו בלשון תמיה · וכי איש הרגתי וכו' וכי ילד הרגתי וכו' כמו שהרג קין שעל זה חתם דבריו כי שבעתים יוקם קין וכו' · ולקמן מבואר איך דורש וע"פ מדה ט' אנו דורשים מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד שקין בא ללמד על למך ונמצא למד שנהרג הבל בדבר שעושה חבורה · וחבורה הוא הדם שנצרר ואינו יוצא לחוץ · ופצע הוא המכה פתוחה שהדם יוצא · וא"כ חבורה קטנה מפצע ולמה יזכור חבורה הקטנה מאחר שהיה כאן פצע ג"כ · ע"כ דורש שהכרח שהרגו בקנה שאינו עושה אלא חבורה ועכ"ז עשה בו פצעים בקנה עד שהרגו · ורבנן סברי שבאבן הרגו דבר שעושה פצע וע"כ מקדים הפצע שאם בחבורה הרגו היה לו להקדים החבורה שהיא העיקר · אלא פירוש שעשה בו פצע באבן והרגו ועם זה לא נמנע ג"כ לעשות בו חבורות מגודל כעסו וכמ"ש בפר"א פרק כ"א שטבע אבן במצחו והרגו · ועדיין צ"ע שהרי · מ"ש לפצעי פירושו פצע שלי לא על פצע שעשה לאחר · ואיך דורש מלמך על קין · אך באמת עומק פשט המקרא כך הוא כי איש וכו' וכי איש הרגתי בפצע לפצעי שיבא לי פצעים בעבור זה וילד בחבורה לחבורתי שיבא לי חבורה וזה ע"פ מדת ממעל ומנגד ודכך קנאה שאם הייתי הורג בפצע היה עונשי כנגד זה שיבא לי פצע ואם בחבורה היה ראוי כנגד זה שיבא עלי חבורה · ועל פי מדות אלו אנו דורשים על קין שהרג להבל אם ע"י פצע או חבורה ויתר ביאור הדרשה עי' לקמן פר' כ"ג סימן ד' ותבין כאן: מהיכן שחט אביו · שבת דף כ"ח ב' וש"נ: משור פר · מקרין מפרים מתלה קרניו וא"כ פרסותיו כמו שיצא מן הארץ · כי כל מעשי בראשית בקומתן נבראו ובצביונן נבראו · עי' במ"ר ל"ד סימן י"א ומש"ש: עופות השמים · עי' פר"א סוף פרק כ"א באופן אחר שאדם קברו על ידי שראה מעורב אחד שעשה כן · ונתן הקב"ה שכר לעורב ע"ש · וכאן סובר המדרש שעופות וחיות טהורות קברוהו ואיני יודע מאין דרשו · ואף שעיקר הדרשה נעלם ממני עם כל זה אנו לומדים דבר גדול מדבריהם שמה שאנו מוצאים שום דבר טוב בתורה אצל שום בריה אף שאינו ממין האדם הכל ע"י מעשה טוב כמ"ש פר"א שעל כן כתוב לבני עורב אשר יקראו על שעל ידי העורב נודע לאדם איך לקבור להבל · וכמו שדרשו לקמן פר' ל"ו סימן ו' אצל יפת על שכיסה ערות אביו זכו בניו לכיסוי קבורה וכן כאן על שקברוהו וכסוהו זכו שיכסו דמם במותן: שברן שתי ברכות · פי' שנתן להם ברכה אחת נוספת על ברכת הבהמה על השחיטה ועופות וחיות גם על הכיסוי: ט פתחו רשעים · הוקשה לו לשון פתחו רשעים שהול"ל הרגו רשעים על כן דרשו על קין שהוא הראשון שהתחיל בהריגה · וסובר שהרגו בחרב וכמ"ש בסימן הקודם מהיכן שחט אביו את הפר · וא"כ היה לו סכין וחרב וצור: נע ונד · מדה כנגד מדה הוא הרג להבל שיאמר הוא לבדו בעולם שיהיה לו מנוחה שלמה באין מפריע ע"כ נענש שלא יהיה לו שום מנוחה:

ידי משה

[illegible] מה מקשה דילמא קין גופא קברו וי"ל לפי דאיתא לעיל שהרגו בשביל שא"ל ארעא דאת קאים עליה דידי היא וקי"ל מ"מ קונה מקומו וא"כ ע"כ לא קברו קין ומי קברו וכו': א"ל לא אמרת כלום ·

תבא בלבם וגו׳ · נע ונד תהיה בארץ · ויאמר ה׳ אל קין אי הבל אחיך וגו׳ משל לאיפרכוס שהיה מהלך באמצע פלטיא · מצא הרוג ואחד עומד על גביו · א״ל מי הרגו · ואמר ליה אנא בעי ליה גבך · ואת בעי ליה גבי · א״ל לא אמרת כלום : משל לאחד שנכנס לגינה וליקט תותין ואכל · והיה בעל הגינה רץ אחריו · א״ל מה בידך א״ל אין בידי כלום · א״ל והרי ידיך מלוכלכות · כך אמר לו קין להקב״ה השומר אחי אנכי אמר לו הקב״ה הא רשע קול דמי אחיך צועקים וגו׳ · משל לאחד שנכנס למרעה וחטף גדי אחד והפשילו לאחוריו · והיה בעל המרעה רץ אחריו · אמר לו מה בידך · אמר לו אין בידי כלום · אמר לו והרי הוא מפעה אחריך · כך אמר הקב״ה לקין קול דמי אחיך וגו׳ · רבי יודן ורבי הונא ורבנן · רבי יודן אומר דם אחיך אין כתיב כאן אלא דמי אחיך א דמו ודם זרעיותיו · רבי הונא אמר (מלכים ב ט) את דמי נבות · דם נבות ודם בניו אין כתיב כאן · אלא את דמי נבות ואת דמי בניו · ב דמו ודם זרעיותיו · (ו) רבנן אמרין (ד״ה ב כד) וימת בדם יהוידע אין כתיב כאן · אלא בדמי יהוידע דמו ודם זרעיותיו · אר״ש בן יוחאי קשה הדבר לאומרו · ואי אפשר לפה לפרשו · לב׳ אתליטין שהיו עומדין ומתגוששים לפני המלך אילו רצה המלך פירשן ולא רצה המלך לפרשן · נתחזק אחד על חבירו והרגו · והיה מצווח ואמר מאן יבעי דיני קדם מלכא כך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה · לעלות למעלה לא היתה יכולה שעדיין לא עלתה לשם נשמה · ולמטה לא היתה יכולה לעמוד שעדיין לא נקבר שם אדם · ג והיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים : י ועתה ארור אתה · אמר רבן שמעון בן גמליאל ד בשלשה מקומות דברו הכתובים בלשון מועט · ועתה ארור אתה (במדבר טז) ואם בריאה יברא ה׳ (שופטים יא) ואנכי פציתי פי לה׳ · כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה · רבי אלעזר ורבי יוסי ברבי חנינא · רבי אלעזר אמר לך אינה נותנת · לאחר נותנת · רבי יוסי בר חנינא אמר לא לך ולא לאחר ודכוותה (י) זרע רב תוציא השדה · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אומר זורע סאה ומכנים סאה · א״ר נחמיה א״כ פרנסה מניין · אלא הראויה לעשות עשרים · עושה ששה עשר והראויה לעשות עשר עושה חמש · ד״א כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך · כחה אינה נותנת לך כחך נותנת לך · כל כחך אינה נותנת לך · נותנת היא לך מקצת כחך : יא ויאמר קין אל

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל״ז ע״א · אדר״ן פרק ל״א · ילקוט כאן רמז ל״ח · ב סנהדרין דף מ״ח · ג פרק אחד דיני ממונות דף ל״ז · ד ילקוט כאן רמז ל״ט :

חדושי הרש״ש

מלאה ריכין כו׳ אור וכראה פעם ב׳ · וגם הראשונה נשארה כחיים ועליה היו מדיינין : (ו) רבנן אמרין בדם בן יהוידע אכ״כ אלא בדמי בני יהוידע כו׳ כנ״ל :

חדושי הרד״ל

כקנה : (י) זרע רב כו׳ · מאמר זה צ״ל מקומו להלן אחר נותנת לך מקצת כחך קודם ויאמר קין · ואהני תרי פירושי דכחה אינה נותנת לך אבל כחך היא נותנת לך (כלומר מה שזרעת) · ואילך · מ״ב

מתנות כהונה

איפרכוס · שר צבא המלך : פלטיא · רחוב גדולה רשות הרבים כדאמרינן בעירובין סרטיא ופלטיא : אנא בעיא לי גרסי׳ · אני מבקשו מעמך ואומר שאתה הרגתו ואתה אומר שאני הרגתיו כי אין עד מוכיח בינינו : אמר ליה לא אמרת כו׳ · נ״ל ששני חכמים היו נושאים ונותנים בדבר זה ואמר איש אל אחיו לא אמרת כלום במשל זה שאין הנידון דומה לראיה וה״ג בילקוט אלא משל כו׳ : תותין · פירש״י טו״ת בלע״ז ובלשוננו מויל בער : מפעה · צועק כדכתיב כיולדה אפעה : רבי יודן ור׳ הונא כו׳ · מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי · [ה״ג בילקוט צועקים אלי אמר ר״ש כו׳] : אתליטין כו׳ · פי׳ הערוך שרים ומצאתי פי׳ שבלשון לטי״ן קורין כי לשנים המתאבקים זה עם זה : מתגוששין · מתאבקין להפיל איש את רעהו : והיה מצווח וכו׳ · האיש המוכה מצעק מי יתן לי מי שיתבע דיני ודמי מיד המלך כי דמי בראשו נגס היה רוצה היה מוחה ביד המכה : אלי · כמו עלי : לא היתה יכולה · נשמת הבל : שעדיין כו׳ · מפני שלא מת שום אדם עדיין שתעלה נשמתו לשם : לעמוד · ולרחוף על הגוף : שלא נקבר · הנשמה אין לה מנוחה עד שנקבר הגוף כדאיתא סוף מדרש קהלת : שלא נקבר וכו׳ · ואפילו הבל : על העצים · נראה דדייק מדכתיב מן האדמה דמשמע למעלה מעל פני האדמה ודם הוא הנפש : בלשון מועט · שדיבר בלשון קצרה · [ולא פירש כל הצורך] : ועתה ארור וכו׳ · פירש״י שלא פירש במה נתקלל : בריאה יברא · הל״ל פה לארץ וכן ופציתי פי לנדור : לאחר נותנת · אם יעבדה אחר תוציא זרעה ואף אם יהיה קין נהנה ממנו · ורבי יוסי סבר שלזה לא צריך לך שכבר כתיב כי תעבוד כו׳ לא תוסיף תת כחה כו׳ הא אם יעבדה אחר תתן כחה כו׳ אלא בא לומר שאף לאחר לא תתן פן יהנה הוא ממנה : ודכוותה כו׳ · הרי שלר׳ יהודה לא תוציא תוספת כלל כדעת רבי יוסי אבל קללת קין ור׳ נחמיה סבר שתוציא מעט שראויה ורגילה וכן דעת ר״א אבל קללת קין שלא תוציא כדרכה אלא לאחר ולא לו : כחה אינה נותנת כו׳ · פירש״י כפי הראוי לגדל כפי כח האדמה אבל כפי כחך וטרחך שעמלת תתן לך : כל כחך כו׳ · לך קדייק ומלא לא תוסיף מושך את

רש״י

ועל אותו מעשה הבריות מושלים · לנק״ר פטרי״ס דיי״ן מיסי״י מורא״ש בלע״ז : יבעי דינא קדם מלכא · על המלך עצמו היה אומר שהיה בידו להפריד ביניהם כן כביכול היו צועקים : ס״א בלשון מועט בלשון קצר שאמר ארור אתה ולא פי׳ במה נתקלל : ואם בריאה יברא ה׳ · לשון קצר ולא פירש אם נבראת לה פה וכו׳ : במסכת נדרים פציתי פי בנדר והיה היוצא וגו׳ והוא לא פירש אלא קיצר הדבר ע״כ : כחה אינו נותנת לך · שהוא הרבה אבל כחך נותנת לך לפי טרחך שעמלת בה הלא הוא דכתיב ומעט תאסוף

פירוש מהרז״ו

אנא בעי ליה גבך · וכמ״ש פר״א פרק כ״א שלא ידע קין שהנסתרות גלויות לפניו וטען אתה שואל אותי על הבל שלא יצרתיו ואין שמירתו עלי ואני שואל אצלך שיצרתו ושמירתו אליך · וענין המשל של האפרכוס שהוא ממונה לשמור את בני המדינה שלא יזיק איש לרעהו ושיענים למי שמזיק ומצא הרוג באמצע השוק ואדם אחד עומד על ההרוג אך לא ראה בעיניו שהרגו אלא שהדבר מובן מעצמו וכאילו ראה בעיניו · והאפרכוס שואל מי הרג לזה · והשיב לו אתה שואל אותי שאין שמירתו עלי ואני שואל אותך שהרי שמירתו עליך שאתה ממונה על זה · והשיב לו האפרכוס שמאחר שמצאתי אותך עומד עליו ולא לאחר הרי שאתה הרגתו ועלי לנקום דמו מידך · וכך הענין כאן שלפניו יתברך דומה שהבל שוכב במקום גלוי ומפורסם אעפ״י שהיה שוכב במקום סתר ודומה לפניו כמו שקין עומד עליו אף שהיה רחוק ממנו · שאין אחר בעולם · ובכלל זה שטען האיש להאפרכוס · הנה אתה שומר המדינה עלי לשאול אותך למה אין אתה משגיח שלא יהרוג איש את רעהו שאילו השגחת על זה לא היה אדם נהרג · כך טען קין אנא בעי ליה גבך שאם היית רוצה לא היה נהרג הבל וברצונך נהרג שלא הצלתו וכ״מ בהדיא בסמוך בסוף הסימן · וכן הוא בתנחומא ג״כ והשיב לו הש״י לא אמרת כלום שהבחירה מסרתי ביד האדם והרי צויתיך ביד אדם ששפיכות דמים אתה משם מלות שנצטוה אדם ואין אני מבטל בחירת אדם אלא החוטא נענש : וליקט תותין · הוא פרי רך שמן שנדבק ביד הלוקט וידיו מתלכלכים בלקיטתו ואף שלא ראהו אותו לוקט הדבר מובן מליכלוך ידיו · כך בנמשל שאמר לו הקב״ה שאין אתה יודע שאני יודע נסתרות הרי ידיך מלוכלכות מן החטא וזהו מ״ש את אחיו מידך שהדמים נכרים על ידיך שהחטא נרשם ועושה רשם בנפש החוטא ובלבו ורואה הנסתרות רואה בלב כמו בידים · ועיין במ״ר פר׳ כ׳ סימן ו׳ וסימן ט׳ ולעיל פר׳ י״ט סימן י״ד ויש כאן ג׳ משלים המשל של האפרכוס שמבין כאלו ראה בעיניו וכן קין אפילו לפי טעותו הרי אין אחר בעולם וזה שייך למ״ש השומר אחי אנכי · והמשל השני שייך למ״ש דמי אחיך מידך שידך מלוכלכים וכל״ל וניכר שאתה הרגתו · והמשל השלישי שהטעון צועק אלי ושייך למ״ש קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה כמו הגדי שצועק : ודם זרעיותיו · שהיו ראויים לצאת ממנו על ידי זרעו והמאמר בסנהדרין דף ל״ז במשנה וע״ש עוד וכן הוא באדר״נ : וימת בדם וכו׳ אלא בדמי · הפסוק בד״ה פ׳ כ״ד כ״ה וכאן הובא הפסוק בשיבוש · וכל״ל התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגוהו על מטתו וימות ועל זה אמר בדם אכ״כ אלא בדמי : אמר רשב״י · בא לפרש מ״ש צועקים אלי מן האדמה וכן הוא בילקוט כאן צועקים אלי אמר רשב״י : אתליטין · כמ״ש במ״כ בפירוש השני · וכן הוא במוסף ערוך אנשים מתאבקין : כך קול דמי אחיך · על שלא הצלתיו על כן צועקים אלי : שעדיין לא עלתה לשם נשמה · פי׳ שעדיין לא מת אדם מיתה טבעית שהנשמה עולה למעלה אחר שנקבר הגוף ושב לעפר כמ״ש וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ולא ברא הקב״ה את האדם באופן זה שימות בהריגה והבל עדיין לא נקבר וע״כ צעקה הנשמה על דמי הבל כי הדם משכן הנפש וצעקה הנפש על הדם : והיה דמו מושלך · בסנהדרין במשנה שם ד״א קול דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים והמדרש הפסיק לשון המשנה בדרשות אחרות : ד בשלשה מקומות · מאמר זה צ״ע אם הכוונה מ״ש בלשון מועט על קיצור לשון של ג׳ מקומות אלו יקשה הרי כל התנ״ך מלא מזה ואין פרשה בתורה שאין בה כמה קיצורים · ועוד שכאן לא קיצר שהרי פירש שארור את קין מן האדמה לא תוסף תת כחה לך · ואשר יתכן לומר במאמר זה שתפס ג׳ פסוקים אלו שכתוב בהם פציחת פה כאן בפסוק ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה ובפסוק ואם בריאה יברא ה׳ ופצתה האדמה את פיה וכן אבל יפתח ואנכי פציתי פי · ולשון פצה מורה על פתיחה מועטת שעל כן הונח לשון זה אבל לצפצוף עופות כמ״ש ישעיה י״ד ולא היה נודד כנף ופוצה פה · וכוונת המאמר שבג׳ מקומות אלו שהיה לו לומר בלשון פתיחה ואמר בלשון פציחה על שאמר על דבר רע וקללה ועונש לא אמר לשון פתיחה אלא פציחה וזהו לשון מועט ועל זה צ״ע שהרי נמצאים עוד פסוקים בלשון פצה כמ״ש פצו עלינו פיהם כל אויבינו ואיוב הבל יפצה פיהו ונאמר הטעם ג״כ על שהם דברי קללה וחרפה ע״כ אמר בלשון פציחה · גם בסדר עקב אשר פצתה הארץ את פיה · ויתכן שחושב ג׳ מקומות שכתוב פציחה אבל הארץ ונכון לגרוס כך בג׳ מקומות וכו׳ · א׳ ועתה ארור וכו׳ · ב׳ ואם בריאה וכג׳ · ג׳ אשר פצתה והארץ וכו׳ שבג׳ מקומות אלו מדבר בפצות פי הארץ בענין קללה בלשון מועט ואחת פסוק של יפתח נגרום פסוק אשר פצתה הארץ · אלא שלא מצאתי מזה דבר במקום אחר וקשה מאד לשנות הגירסא בלא ראיה ממקומות אחרים וצ״ע : לא תוסף תת כחה לך · ודייק ר״א שאם לא היה כתוב תיבת לך היינו אומרים שלא תתן כחה כלל בעבודת קין כמ״ש כי תעבוד וגו׳ אך מאחר שכתוב לך דייק לך לא תתן אבל לאחרים תתן אף בעבודת קין · ודעת ר״י ב״ח שאם היה כתוב לא תוסף לך את כחה היינו אומרים אבל לאחר תתן אך מאחר שכתוב לא תוסף תת כחה משמע לך ולא לאחר שזהו קללתו שעל ידי עבודת קין לא תתן שום כח · א״כ מ״ש לך יתורש ע״פ מדה כ״ב כאלו כתוב לא תוסף תת כחה לאחר ולא לך וא״כ תיבת לך מיותר ויהיה פירושו לא תוסף תת כחה כלל ע״כ דורש ע״פ מדה ל״א ועל פי מדה כ״ב לא לך ולא תוסף את כחה היינו לאחר · וזהו שאמר ר״י ב״ח לא לך ולא לאחר : זרע רב תוציא השדה · וס״ד ומעט תאסוף וזה דומה למ״ש לא תוסף תת כחה לך ע״כ ומעט תאסוף · ואם זורע סאה ומאסף סאה הרי זרע הרבה ומאסף מעט כי לפי הטבע הזורע סאה מכניס הרבה סאים : פרנסה מנין · איך יחיו אם לא יאספו אלא סאה כפי שזרעו הרי רעב של כליה : כל כחך · וכמ״ש ארור אתה

יפה תואר

בארץ נראה שחולק על התנחומא שסובר כי למך הרגו בקשתו · ואע״ג דבקרא כתיב תרגם תבוא בלבם ומביא ענשו נע ונד · הטעם הוא דשבי קשה מכולם כדאיתא בפ״ק דב״ב : ר״ה אמר את דמי נבות כו׳ · הוא סובר כמו דאמרינן בפ׳ אחד דיני ממונות כי דמו היה מושלך על עצים ואבנים · ולכן אמר דמי בל״ר כי הדם נתחלק לחלקים רבים · או כמו דאיתא בתנחומא דקאי על דמי הפצעים הרבים אשר נזלו ממקומות שונים · ולכן מוכיח מדמי נבות · ורבנן סברי כי גם מדמי נבות אין להוכיח דדרך בלשון הוא לומר דמים בל״ר גם על דם אדם אחד ולכן מוכיחים ממה דכתיב בדמי בני יהוידע אף שלא המית רק את זכריה בן יהוידע · וכן נראה מגירסת הילקוט : קשה הדבר לאומרו כי מה שאמר הכתוב צועקים אלי א״א לפרש רק במשל אשר הביא : מאן יבעי דיני כו׳ כלומר מי ימסור הדין למלך אם המלך הוא המסבב · והקב״ה אמר לקין הלא אתה ברציחתך תתן מקום להרהר אחר מדותי למה לא מנעתי ממך · אף כי אנכי נתתי הבחירה לאדם : לעלות למעלה כו׳ זה מילתא אחריתי לדרוש מן האדמה כי לא היתה יכולה לעלות למעלה · והטעם בזה כי פרידת הנפש מהגוף קלה אם כבר נשלמה בעוה״ז ועולה להשיג שלמותה אע״פ שהלכה בקוצר שנים וכדאיתא בחזית על פסוק דודי ירד לגנו על מות ר׳ בון · או אם יתבלו כחות הגוף כאשר כבר בא בימים ויפה לנר ויפה לפתילה כדלקמן בפס״ב · ונפש הבל לא מצאה מנוח בשני הטעמים האלה · כי לעלות למעלה עוד לא הספיק הזמן להשלים שום נשמה לעלות למעלה · וגם מלמטה לא מצאה מרגוע לפי שלא בא בכלח אלי קבר כטבע האדם ולא נתבלו כחותיו עדיין והיו בחזקה : דברו הכתובים בלשון מועט · פי׳ כי יחסר מאמר שלם · כי בקין כתיב ועתה ארור אתה מן האדמה ופי׳ יותר מן האדמה אשר אררה ה׳ כבר בעוונה · כי בזה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך הנני מוסיף לה קללה וכן פירש״י ז״ל והרמב״ן כתב שארורו התחלה כי התאנה והגפן לא יתנו לו חילם ואח״כ הוסיף לו קללה אם יעבדנה בחרישה ובזריעה שלא תוסיף תת כחה וכו׳ וכל המאמר הזה חסר במקרא · וכן אם בריאה יברא ה׳ יתפרש אם כבר נבראת פה לארץ הרי יפה ואם לאו יברא ה׳ כדאיתא במ״ר פ״ח וחסר מאמר שלם במקרא · וכן ואנכי פציתי פי ולא פירש דבריו כי פציתי פי בנדר להעלותך עולה · ולא דמי לשאר מקרא קצר שנמצאים מאד בכתובים כי שם מובן החסר מעצמו : ולא לאחר ומפרש לך בשבילך כי בשבילך לא תתן כוחה לשום איש : א״כ פרנסה מנין · פי׳ שלא מהר יכלו ברעב והקב״ה לא מאסם לכלותם ומ״ש עד השמדך זה ע״כ רק מדרך הפלגה כי ישארו ממך מתי מספר · אבל אם לא יביאו תבואה בזריעתם שלא כלה ונתרבה היה לכם : עושה ששה

ידי משה

פי׳ שהאפרכוס אמר לאותו שהיה עומד ע״ג ההרוג לא אמרת כלום מה שאתה שואל אותי כי אני מצאתיך עומד ע״ג ואין אחר עמך כך כאן שמצאתי כהדום ברוך הוא לקין עומד ע״ג ולא היו רק שנים בעולם ועיין במ״כ אם יטיב לך פירושו : אמר רשב״י קשה הדבר לאומרו · פי׳ אלו לא היה המשל כך בדרך להתרעם על המלך היה הדבר קשה לאומרו איך אמר הכתוב קול דמי אחיך צועקים אלי כביכול על הקדוש ברוך

ה' גדול עוני מנשוא · [א] לעליונים ותחתונים אתה סובל · ולפשעי אין אתה סובל · ד"א גדול עוני משל אבא · אבא על מצוה קלה עבר ונטרד מתוך ג"ע · זו שהיא עבירה חמורה שפיכת דמים על אחת כמה וכמה גדול עוני · הן גרשת · אתמול גרשת את אבא · ועכשיו את מגרשני (יא) הן גרשת אותי היום (יב) שמא מפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ וגו': יב ויאמר לו ה' לכן כל הורג קין · ר"י ורבי נחמיה · די"א נתכנסו בהמה חיה ועוף לתבוע דמו של הבל · אמר להן (יג) לכן אני אומר כל הורג קין יהרג · אמר רבי לוי בא נחש הקדמוני לתבוע דינו של הבל · א"ל הקב"ה לכן אני אומר כל הורג קין יהרג · ר' נחמיה אמר לא כדינן של רוצחנין דינו של קין · קין הרג ולא היה לו ממי ללמוד · מכאן ואילך כל הורג קין יהרג · וישם ה' לקין אות · רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אמר [ב] הזריח לו גלגל חמה · א"ר נחמיה לאותו רשע היה מזריח לו הקב"ה גלגל חמה אלא מלמד (יד) שהזריח לו הצרעת היך מה דאת אמר (שמות ד) והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות וגו' · רב אמר (טו) כלב מסר לו · אבא יוסי בן קסרי אמר [ג] קרן הצמיח לו · רב אמר עשאו אות לרוצחנים · רבי חנין אמר עשאו אות לבעלי תשובה · רבי לוי בשם רבי שמעון בן לקיש אמר [ד] תלאו ברפיון ובא מבול ושטפו שנאמר (בראשית ז) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כד"א ויקם קין וגו': יג ויצא קין

מסורת המדרש א דברים רבה פרשה ח' · תנחומא פרשה זו סי' ט' · ילקוט כאן רמז ל"ח · עיין תוספות עבודת כוכבים דף כ"ב ד"ה למשה · ג תנחומא כאן סי' י"א · ד לקמן פרשה ל"ב · שמות רבה פרשה ל"א · קהלת רבה פרשה ו' פסוק ג':

חדושי הרד"ל

כל כו' · מקלת כתך ע"ס סוא · ונ"ל כל כחה כו' אבל נותנת מקלת כחה · ועי"ז מבין פלוגתא דר"י ור"נ בקרא דזרע רב תוצא ג"כ : (יא) הן גרשת אותי היום · מוסיף לבאר מלת היום שבמקרא כאלו כתיב הן היום גרשת אותי (וכדאמר יליף לה מאי הן מדכתיב הן היום הקריבו (ויקרא י') : (יב) ומפניך אסתר · שמא מפניך אסתר כנ"ל וכתרגום אונקלוס וזה ע"ש : (יג) כן אני אומר · כלומר לכם לחיות ובהמות אני אומר כו' : (יד) שהזריח לו את הצרעת · בבמ"ר פ"ז יליף לה מחזקיה ע"ש : (טו) כלב · עמ"כ ועיין בפי' הרמב"ן

רש"י

האסוף : גדול עוני מנשוא · אתה נקרא נושא עון וגדול עוני מנשוא בתמיה : ס"א · דבר אחר גדול עוני משל אבא בניחותא : שמא מפניך אסתר · בנוהג שבעולם אם יש לאדם שונא הוא בורח מפניו ונסתר מעיניו אבל מפניך אי אפשר ליסתר שעיניך משוטטות בכל הארץ לכן לא ידעתי אנה אלך מפניך · ע"כ : נתכנסו · בהמה וחיה ועופות לתבוע דמו של הבל · אמר להן הקב"ה לכן כל הורג קין יהרג : ס"א · לכן כל הורג קין והלא אין בעולם אלא הוא ואדם מי יהרגנו אלא נתכנסו בהמה וחיה ועוף לתבוע דקיטו של הבל הנהרג אמר להן הקב"ה לכם אני אומר כל הורג קין יהרג : ולא היה לו לקין ממי ללמוד · הדין מכאן ואילך פירש לו הקב"ה הדין ואמר כל הורג קין יהרג · עד כאן : הזריח לו גלגל חמה · בשבילו כדי שידעו הכל שתלה הקב"ה את דינו ולא רצה להרגו : שהזריח לו את הצרעת · כמה דאת אמר והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון · זה צרעת : ס"א · כלב מסר לו · לשמור מן הרוצחים ע"כ : עשאו אות לרצחנין · שיעשו תשובה : תלאו · כמו תולין לא אוכלים ולא שורפים וכמו תרומות תלוים בפסחים : ברפיון · מרופרף להלוך ביסורים ללכת נד דכתיב

מתנות כהונה

עצמו ואחר עמו ונמשך על מלת לך וטעמו אל תוסף תת לפי כחה גם לא לפי כחך : מנשוא · פירושו מלסבול עליך כאילו הוא משא כבד כד"א ונשאו אתך : משל אבא · בניחותא : אתמול כו' · גרשת משמע לשעבר כבר גרשת כו' : שמא מפניך · והלא מלא כל הארץ כבודך וא"כ אנה אלך מרוחך : ר' נחמיה אמר · כך אמר הקב"ה לא כדינו כו' : ממי ללמוד · שכן לא יעשה : גלגל חמה · פירש"י בשבילו כדי שידעו הכל שתלה הקב"ה את דינו ולא רצה להרגו : הצרעת · פי' הא"א בזה ידעו הכל שקבל את דינו שהמצורע חשוב כמת : כלב כו' · מצאתי בפירש"י לשומרו מן הרוצחים : קרן · י"ל סימן שהקב"ה ריחם עליו והצמיח לו קרן ישועה ורחמים : אות לרצחנים · שממנו יראו עונש הרוצח שכבר יהיה להם ממי ללמוד : אות לבעלי תשובה · שאם ישובו יקבלם הקב"ה שהרי קבל לקין כששב והודה : ברפיון · פירש רש"י ז"ל מרופרף להלך ביסורים

יפה תואר

שפה עשר · ברש"י כתוב מביא הגירסא עושה עשר : לעליונים ותחתונים אתה סובל כו' · ולפ"ז מפרש את הכתוב בתמיהא בחסרון ה"א התימה כאשר יקרה לפעמים בתנ"ך וקין אמר האם גדול עוני מנשוא אחרי כי אתה נשא לעליונים ותחתונים · ולפי פי' השני מפרש בניחותא ובהודאה · כי קין הודה אשר גדול עונו כי שפך דמים מנשוא · אחרי כי לא נשאת גם לעון אבי אשר עבר רק על עבירה קלה · והסבר עוד דדריש מנשוא מלישנא דתנ"ל נשא על אב [ועי' בתוס' בשבת כ"ג ע"ב ד"ה דבי נשא · כי גם בחיי האב יפול עליו שם נשא · אבל לפי פשט הדברים נראה דדרשי המ"ם של מנשוא למ"ם היתרון · ופירוש הכתובים הוא כי גדול עוני יותר מעון אבי אשר נשאת לו ולא גזרת עליו מיתה מיד ורק דנתה אותו בגירושין · ואנכי מלבד כי גרשת אותי מעל פני האדמה להיות נע ונד הנני אנכי הולך למות מיד · כי כל מוצאי יהרגני] : ר"י ור' נחמיה כו' · הנה גם ר' לוי הולך בדרש שכתוב שזה · והא דלא מנה גם שמו מקודם משום דמזכיר מקודם את שמות התנאים אשר חלקו לפני זה בדרש הזה · ואח"כ נתחדשו דברי ר"ל שתמורא והוסיף בעל המדרש גם את דבריו למחלוקת זו · והפסיק בין דברי ר"י לר"נ בדברי ר"ל יען כי דברי ר"ל מסכים במקצת עם דברי ר"י לכן הוסיף את דברי ר"ל מיד אחר דברי ר"י : אמר להן לכן אני אומר כו' · ודריש את הכתוב ויאמר לו ה' כי ה' אמר בשביל קין אל כל בהמה חיה ועוף · לכן אחרי אשר אתם באתם לתבוע דמו של הבל ולהנקם מקין אני מזהירכם כל הורג קין יהרג · ומה שהוסיף הקב"ה להשים אות לקין אף כי כבר הוזהרו על רציחתו · יסבור כי האות הוא לרוצחים או לבעלי תשובה · וגם אם יסבור כאינך י"ל דשם בו האות שיכירוהו ויזכרו את אזהרת ה' · ומ"ש נתכנסו בהמה חיה ועוף ידענו מטבעי הבה"ח שיש שהורגים על זמה כמו השנהבים (עלעפאנטען) ויש שהורגים על הגזל וכדומה · ועי"ד מלפנו מבהמות הארץ וגו' כי מהם אנחנו לומדים ששופך דם דמו ישפך · ובפרט בעת שהיו קרובים אל הבריאה ולפני המבול טרם שהשחית כל בשר את דרכו על הארץ היתה להם הבהמה יותר ונתכנסו גם הם להיות גואלי הדם להבל : הזריח לו גלגל חמה · כי השמש הוא אות על השלום וכמו"ש במכילתא על פסוק אם זרחה עליו השמש · וכיון שראו את השמש שלא בזמנו הבינו הכל כי ה' חפץ בשלום קין · או לפי שדרך שמשחיתים להשחית בלילה וביום אדם ניצול מהם כדכתיב תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער תזרח השמש יאספון ואז אדם ניצול מהן וכן איתא בסוטה פרק היה נוטל גבי כי נר מצוה כו' כיון שעלה עמוד השחר ניצול מחיה רעה · וכיון דנתכנסו חיתו יער לתבוע מקין דמו של הבל זה היה מסתמא בעוד לילה שהוא זמן הראוי להם וה' הזריח לו השמש שלא בעונתו וזה היתה סבה שישובו כל אחד למעונתו ויסורו ממנו : רב אמר כלב מסר לו · [המפרשים כלאו למצוא מקום מוצא לדרש הזה בכתוב ולא מצאו · ול"נ דרב דריש וישם ה' לקין אות כי אות אחד הוסיף לו על שמו וכעין זה דרשו בפדר"א פ' כ"א אך שם דרשו אות אחד מן אלף בי"ת והוא דרש תיבת אות ממש ועתה אם תספות לשם קין תיבת אות תצא לך קינאות או קינאת בקמץ לפי מבטא הספרדים · כי קין בסמיכות לאות הוא קין בצירה או בחיריק וכמ"ש לעיל בסי' ט' וקינאס בל"י הוא כלב · ודריש וישם ה' לקין קינאות · אבל טעם המפרשים כי הכלב נמסר לו לשומרו אמת הוא ואנכי רק הוספתי מקום מוצא לדרש הזה · כי רב הוא במדרשות אשר דרשו מלשון יונית כידוע לכל יודעי היטב דרכי המדרש] · ברמב"ן ובעקידה הגירסא ר' אבא אמר וכנ"ל כי רב סובר עשאו אות לרוצחין : עשאו אות לרצחנים · כי אם הרגו אז לא ראוהו עוד ושכחו את עונשו אבל עתה כי הוא נע ונד יראוהו הכל בעונש כבד כזה וייראו לרצוח נפש · ועל דרך הכתוב בתהלים נ"ט אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך וגו' : תלאו ברפיון כו' · ומפרש את הכתוב וישם ה' לקין אות שקבע לו זמן מסויים להנקם ממנו וזה

פירוש מהרז"ו

אתה מן האדמה שלא תתן לך למתיקך כל כחך אלא פרנסה בדוחק : יא לעליונים ולתחתונים · מדקאמר גדול עוני מנשא משמע שנושא וסובל דברים אחרים רק עוני על שהוא גדול אינו נושא וסובל וזהו שנושא כל העולם עליונים ותחתונים וזה ע"פ מדה פ' וכמ"ש אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול מה שעשיתי אני אשא ואסבול · ע' ד"ר ריש פר' ח' בא"א · והיא תפלה שכמו שסובל ונושא עליונים ותחתונים כך יסבול וישא עונו : גדול עוני מעון של אבא · דייק מדכתיב גדול עוני משמע שעון שלו גדול מעון אחר וזה ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה גדול עוני ולא פירש מאיזה דבר גדול הרי בהכרח מרומז באותה תיבה עצמה גדול עוני מעון אחר ועדיין לא היה אחר בעולם שחטא הרי בהכרח הכוונה על אביו וכאלו מפורש גדול עוני מעון אבא ואינו בדרך תמיה רק בדרך ווידוי ותשובה : הן גרשת · בלשון עבר ולקין עדיין לא גרש אלא עתה רוצה לגרשו על כן דורש על אדם שכבר גרש ופירושו שאצל אדם כתוב הן האדם עד ויגרש וזהו הן גרשת האדם שכתוב בו הן האדם וכתוב בו ויגרש · ומ"ש אתמול שפירושו בזמן המוקדם · וכמ"ש לעיל פר' זו סי' ד' שמבריאת אדם ועד הריגת הבל לא פחות מג' ימים · ומ"ש ועכשיו אתה מגרשני היינו מ"ש אותו היום מעל פני האדמה כאלו כתוב הן גרשת כבר את אבא ואותי מג"ע שבג"ע נולד ועמו נגרש כמ"ש לעיל סימן ב' ועכשיו אתה מגרשני מעל כל פני האדמה : שמא מפניך אסתר · דורש מ"ש ומפניך אסתר שאינו בניחותא שא"כ כפר בעיקר וכן אונקלוס תירגם כאן ומפניך אסתר ומן קדמך לית אפשר לאטמרא · ופירוש הפסוק לפי זה : הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה שלא יהיה לי מנוח בה אלא נע ונד ואגלי למקום קיבוץ חיות רעות ונחשים פי' שמכעסך אי אפשר לי להסתר ויהרגוני כי לא תשמור אותי מהם בכעסך עלי ואתה לא גזרת עלי אלא נדידה · ומ"ש כל מוצאי פירושו אחד מהם שיפגעני תחלה : יב בהמה חיה ועוף · שעדיין לא היה אדם אחר בעולם שהרי אדם לא הוליד אחר החטא ק"ל שנה עד שת ואביו ואמו לא יהרגו אותו ולמי אמר לכן כל הורג קין על כרחנו הכוונה על בהמה חיה ועוף · והנה התחיל ויאמר לו ה' והיל"ל לכן כל הורג אותך אלא שמדבר לאחר ולא לקין והיינו לחיה בהמה ועוף שהיו בעולם · ומ"ש לכן אני אומר הוסיף המדרש ב' תיבות אני אומר · שתיבת לכן פי' על שנתקבצו לתבוע דמי הבל ורוצים להרגו ועדיין לא גזר עליו מיתה על כן אני גוזר עליהם ואומר כל הורג קין יהרג · הנה הקדמתי שהמדרש ביחוד מיוסד על המדות (יותר משאר מדרשי חז"ל) · יען שבא לפרש התורה כסדר ודרשה זו על שהפסוק קיצר ולא פירש מה יעשה להורג קין וזה כלל גדול שלא בא לסתום אלא לפרש ומאחר שלא פורש הרי בהכרח שבמה שכתוב כבר מפורש מה יהיה אם יהרוג קין והיינו ע"פ מדת ממעל ומנגד כל הורג קין יהרג מדה כנגד מדה על שהרג יהרג וזהו במעשה

וכן בלשון עפ"י מדת ממעל כל הורג קין יהרג שעל שאמר לכן כל הורג קין הרי בכח מאמר זה שיש עליו עונש ומדת מנגד מחייב שיהיה העונש מדה כנגד מדה ומדת ממעל לא הניח לנו להוסיף תיבה אחרת כמו ועונש או ימות שהיה משמעותו איזה עונש שיהיה או מיתה טבעית אלא בהכרח להוסיף תיבת יהרג שדומה לתיבת הורג וכאילו מפורש לכן על שנתקבצו לתבוע דמו אני אומר כל הורג קין יהרג : א"ר לוי · לדעתי צריך לגרוס כאן ר' נחמיה במקום ר' לוי וכמו שהתחיל ר' יהודה ור"נ וכמ"ש בהרבה מקומות שהם חולקים יחד בפירוש הפסוקים ור"י דורש שבאו בהמות חיות ועופות ור' נחמיה דורש שבא נחש הקדמוני ויבואר בסמוך ומ"ש אח"כ ר' נחמיה אומר ולא כדינן לפי זה נ"ל ר' לוי ונחלפו שמות האומרים · אלא שאין לי על חילוף זה ראיה רק ממקומו הוא מוכרע שהמחלוקת של ר"י ור"נ בענין אחד · וטעמו של ר' נחמיה · כמבואר בדברי חז"ל הוא השטן הוא המלאך המות הוא היצה"ר שמתלה הוא מסיתו לחטוא ונקרא יצה"ר ואח"כ עולה ומסטין עליו ומקטרגו ונקרא שטן ואח"כ הורגו ויקרא מלאך המות · וכאן אחר שהחטיא את קין בא לתבוע דינו ממנו ולהרגו · כי לזה נברא ושליחותו הוא עושה · וטעמו של ר' יהודה שא"כ לא היה אומר כל הורג קין דמשמע שהיו רבים שרצו להרגו : ולא היה לו ממי ללמוד · ג"ע שהרי נענש אדם על שפיכות דמים כמ"ש לעיל סוף פר' ט"ז · אך כוונת המדרש למ"ש בתנחומא כאן א"ל קין רבש"ע לא ידעתי ולא ראיתי הרוג מימי וכי הייתי יודע שאני מכהו באבן והוא מת · וזהו מ"ש ולא היה לו ממי ללמוד · וסובר בתנחומא כמ"ש לעיל פרשה זו סימן ח' באבן הרגו · (אך למאן דאמר שנתכוון מהיכן שחט אביו את הפר · הרי היה לו ממי ללמוד) וזהו לכן כל הורג קין ישפט במשפט הריגה אך קין עצמו נשפט כהורג בשוגג שגולה לערי מקלט כמ"ש לעיל פר' כ"א ריש סימן ס' דעת רב שם : הזריח לו גלגל חמה · דורש גז"ש כמ"ש אצל חזקיהו מלך יהודה שאמר מה אות והחזיר החמה עשר מעלות שזרח למענו עשר שעות יותר מכל יום מלכים ב' כ' וישעיה ל"ח · וסובר שעשה תשובה גמורה כמ"ש בסמוך רב ור"ח : שהזריח לו צרעת · כלשון הפסוק ד"ה ב' כ"ו י"ט והצרעת זרחה במצחו כי הצרעת של בהרת בהירה עזה כלובן כשלג על כן נקראת צרעת בלשון זריחה · והצרעת נקרא אות כמ"ש אצל יד משה לקול האות הראשון והיה זה לעונש על חטאו · והצרעת שנאמר בתוכחות כי תבא נקרא ג"כ אות כמ"ש שם והיה בך לאות ולזרעך : כלב מסר לו · כמ"ש בפר"א סוף פרק כ"א הכלב שהיה שומר צאנו של הבל היה שומר ע"ש שיתכן על קין כמ"ש כאן ומאחר שאנו רואים בטבע העולם שהכלב שומר אדוניו כן היה אצל קין ג"כ : קרן הצמיח לו · כלשון הכתוב שם אצמיח קרן לדוד · וכמ"ש בתנחומא על למך שראה את קין מרחוק והיה סבור שהוא חיה · וכמ"ש לעיל שנתכנסו עליו חיה ועוף ומלחמת החיה בקרניהם ובזה הם ניצולים מהקמים עליהם וכן קין עשה לו קרן להנצל מהחיה · וזהו לבלתי הכות אותו כל מוצאו : עשאו אות לרוצחין · שמ"ש וישם ה' לקין אות שתיבת לקין מיותר שבו מדבר אלא פי' שעשה את קין עצמו אות לרוצחין לדורות שילמדו ממנו שלא לחטוא וסובר רב שעשאו אות לרוצחין בשוגג שדנו לקין כהורג בשוגג כדלעיל בדברי [illegible]

ידי משה

[illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

מלפני ה' · מהיכן יצא · [א] רבי יודן בשם ר' איבו אמר הפשיל דברים לאחוריו ויצא · כגונב דעת העליונה · רבי ברכיה בשם רבי אלעזר ברבי שמעון אמר יצא (טז) כמפרים וכמרמה בבוראו · רבי חמא בשם רבי חנינא בר רבי יצחק אמר (יז) יצא שמח · היך מה דאת אמר (שמות ד) הנה הוא יוצא לקראתך וגו' · [ב] פגע בו אדם הראשון א"ל מה נעשה בדינך · א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי · התחיל אדה"ר מטפח על פניו · אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע · מיד עמד אדה"ר ואמר (תהלים צב) מזמור שיר ליום השבת וגו' · [ג] א"ר לוי המזמור הזה אדה"ר אמרו ונשתכח מדורו (ז) ובא משה וחדשו על שמו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו' :

פרשה כג

א וידע קין את אשתו וגו' (שם יז) קרבם בתימו לעולם (שם מט) [ד] רבי יודן ור' פנחס · ר' יודן אמר מה סבורין הרשעים שקרבם בתימו לעולם וגו' (שם) קראו בשמותם עלי אדמות · טבריה על שם טיבירואים · אלכסנדריאה על שם אלכסנדרוס · אנטוכיאה על שם אנטיוכס · ורבי פנחס אמר קרבם בתימו לעולם · (א) למחר בתיהם נעשים קבריהם · (שם) משכנותם לדור ודור שאינן [ה] לא חיים ולא נידונין · ולא עוד אלא שקראו בשמותם עלי אדמות · ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך : ב ויולד לחנוך את עירד וגו' אמר רבי יהושע בן לוי כולן לשון מרדות הן · עירד · עורדן אני מן העולם · מחויאל · מוחן אני מן העולם · מתושאל · מתישן אני מן העולם · למך · מה לי ללמך ולתולדותיו · ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה · א"ר עזריה בשם ר' יהודה בר סימון כך היו אנשי דור המבול עושין היה אחד מהן לוקח לו שתים · אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש · זו שהיתה לפריה ורביה היתה יושבת כאלו אלמנה בחיה (נ"א בחיי בעלה) וזו שהיתה לתשמיש היה משקה כוס של עקרים שלא תלד · והיתה יושבת אצלו מקושטת כזונה · הה"ד (איוב כד) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב · תדע לך שכן שהרי הברור שבהן היה למך

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ל"ח · ב ויקרא רבה פרשה י' · מדרש תהלים מזמור ק' · ג פדר"א פרק י"ט · קה"ר פרשה א' · פסיקתא רבתי פרשה מ"ו · ד ילקוט תהלים רמז תשנ"ח · ה סנהדרין ק"ח :

חדושי הרש"ש

(ז) ובא משה וחדשו ע"ש · כי מן תפלה למשה עד לדוד מזמור שהם י"א מזמורים (וכללם מזמור שיר ליום"ש) כולם משה אמרן כמו שפירש"י שם והוא ממדרש שוח"ט :

חדושי הרד"ל

הרמב"ן על התורה : (טז) כמפרים · עמ"כ גי' הערוך כמערים · וכ"ה בויק"ר פ' י' : (יז) יצא שמח הד"א הנה הוא יוצא · בשו"ט מז' ק' גרס כד"א ויצא המן ביום ההוא שמח :
(א) למחר בתיהם כו' : דרש ליה על דור המבול שנעשו שאלו בתיהם קבריהם וז"ש שאינן לא חיין

מתנות כהונה

היסורים לאת נד דכתיב ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נד ולא רצה ליפרע ממנו עד שבא שעתו שבא המבול ושטפו ובערוך פירש באויר בלע"ז ריפ"א · [וכ"מ בב"ר פ' ל"א ובמדרש קהלת בפ' אם יוליד איש מאה וכעין זה הביא הילקוט בשם מדרש אבכיר ס"פ בראשית על שמחאי שעשה תשובה ותלה עצמו בין שמים וארץ כו'] : הפשיל · השליך דברי הש"י לאחוריו ולא השגיח בהן : ויצא כגונב כו' · שאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי : כמפרים · כן הוא ג"כ גי' הערוך וי"ל לשון פרוסה וחלוקה שיצא בלב חלוק שלא היו פיו ולבו שוין ובילקוט גרס יצא כמערים וכמרמה שאמר דלך תשובה גדול עוני מנשוא ובקרבו ישים ארבו ודייק מדכתיב מלפני כאילו יצא מלפניו ולא ידע טוב מה בדעתו : ה"ג במדרש תהלים עשיתי תשובה ונתפשרתי וכך בילקוט ובויקרא רבה פ' יו"ד בגליון גרס עשיתי תשובה ופשרתי · פירוש נתקרר ונח ממני רתיחת מדת הדין : ליום השבת וגו' · גרסי' וסיפיה טוב להודות לה' · [ועי' מדרש קהלת בפ' הכל הבלים] : מזמור שיר ליום השבת · נוטריקון משה והטיל למ"ד ביניהם מפני ענוה יתירה ואות למ"ד רמז על מי שלמד תורה לישראל :

פרשה כג שקרבם בתימו · שישארו בקרב בתיהם לעולם · או י"ל שבתיהם יהיו בקרבם ובמעמדם לעולם שיחיו לעולם ועד ויהיו משכנותם לדור דורים : עלי אדמות · על העיירים אשר המה בונים קוראים שמותם וכדמפרש ואזיל : קבריהם · קרי ביה קברים בתיהם או כמו שמפרש המתרגם בבית קבורותיהן ישרון לעלם : לא חיים ולא נדונין · פירש"י שאין לדין דור המבול גמר שכל שעה הם קיימים ונידונים בדין גיהנם : מרדות · מכות ושממון ע"ש שמרדו בהקב"ה ונתחייבו כלייה : עורדן · פי' רש"י כערוד הזה שהוא דר במדבר ואין אדם יודע בו כך מאבדן אני מעולם · [וכן הערוך הביאו בערך ערוד] : מוחן · לשון וימח את היקום : למך מה לי וכו' · למך נוטריקון מה לי ללמך או מה לי ולך : שתים · שתי נשים : עיקרין · שעל ידו נעקר האם שלה כדי שלא תלד : הברור · הטוב והמובחר ובערוך גרס המרוד :

רש"י

ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד ולא רצה לפרוע ממנו עד שבאה שעתו שבא המבול ושטפו ברפיון כמה דתימא בתורת כהנים וקדשתו ואם לא רצה דפשו הכהן : ס"א · יצא כגונב דעת העליונה · שאמר להקב"ה לא ידעתי השומר אחי אנכי : ופשרתי · כלומר יצאתי נקי והיינו ויצא קין :

פרשה כג ס"א שאינן לא חיים ולא נדונים · שאינן חיים מרוב צרות ולא נדונים שלא יגמר דינם לעולם שכל שעה הם קיימין ונדונים בצרות גיהנם : כולהון לשון מרדות · על שם שמרדו בהקדוש ב"ה נקראו כך · ע"כ : עירד עורדן אני מן העולם · כערוד שהוא במדבר ואין אדם יודע בו כך מאבדן מן העולם שאין אדם יודע בהן : ס"א · מה לי ללמך ולתולדותיו · למך דריש כלומר אין חפצי בו · ע"כ : רועה עקרה לא

פירוש מהרז"ו

קין מי שכתוב בו ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו לפיכך וימח : יג מהיכן יצא · לפי פשט הכתוב ויצא קין מלפני ה' משמע שהיה לפני ה' ויצא ממנו · ויקשה וכי בית המקדש היה אז או בית מיוחד לעבודת ה' שהיה עמו ויצא מלפניו · ע"כ דורש שהפשיל דברים לאחוריו להיפך מהדברים שאמר לפני ה' אלא דברי ריבות ותרעומות · וזהו הכוונה שיצא מלפני ה' כי לא לפניו חנף יבא : כמפרים · פי' כחזיר שהוא מפרים פרסה והוא שוכב בטיט חוצות ופושט טלפיו לומר ראו שאני טהור וכן קין הראה עצמו שהוא טהור וכשר ושב בתשובה ולבו היה מלא מרמה · ובויק"ר פר' י' סימן ב' הגי' הפשיל בגדיו לאחוריו ויצא כמערים וכמרמה בבוראו : יוצא לקראתך · וס"ד וראך ושמח בלבו : פגע בו אדה"ר · שקין גלה לקדמת עדן כמ"ש וישב קין בארץ נוד קדמת עדן מקום שהיה אדם שם כמ"ש ויגרש ה' את האדם וישכן מקדם לג"ע וכו' כדלעיל פר' כ"א סימן ט' : עשיתי תשובה ונתפשרתי · פי' פשרה עשה מחטאי וענשי שגבה ממני מקצתו ולא כולו · ובויק"ר פרשה י' שם ובמדרש תהלים שם הגי' ג"כ ונתפשרתי · והכוונה כי גזר עליו נע ונד ולאחר התשובה כתוב וישב בארץ נד כן הוא בדברים רבה ריש פר' ח' שהתפלה עושה מחצה ע"ש : ואמר מזמור שיר · פירוש מאמר זה למדתי מפדר"א פרק י"ט וכן הוא במדרש תהלים מזמור צ"ב בלשון הפדר"א · וז"ל בי ילמדו כל הדורות שכל מי שיודה פשעיו ועוזב ניצול מדינה של גיהנם שנאמר טוב להודות לה' הרי שמפורש מ"ש להודות מלשון ווידוי על כן שייך מאמר זה לתשובה וכאן הכוונה על סוף הפסוק · ואחר כתבי זאת מצאתי במדרש תהלים מזמור ק' כל מאמר זה ושם הגירסא פתח ואמר טוב להודות לה' מבואר כמו שכתבתי : וחדשו על שמו · כמ"ש פסיקתא פר' מ"ו ובא משה והתחילו בראשי אותיות שמו · מזמור שיר ליום השבת וכו' ופירושו שראשי תיבות מזמור שיר ליום השבת למשה · גם משה נקרא טוב כמ"ש ויק"ר ריש פר' א' :

פרשה כג סימן א וידע קין · וס"ד ויהי בונה עיר · ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך וכמ"ש בסוף הסימן : קרבם בתימו לעולם · פשט הכתוב שקרבם של רשעים ובטנם הם בתיהם ומשכנותם לעולם ולדור דור לא יתכן · על כן פירש ר' יודן שכך פירוש הכתוב שהנהגת רשעים ומעשיהם ודעתם לא יתכן אלא בדרך זה שסוברים שקרבם ובטנם הם בתיהם לעולם ושם ישכנו לדור ודור · ועל כן בוטחים על חילם ועשרם : וכל יגיעם למלא בטנם בחמס וגזל · שאם לא היו סוברים כן לא היו עוסקים כל כך בעסק קרבים והבטן · ולא היו קוראים בשמותם עלי אדמות · וכלשון הזוהר בר נש דאזיל בהאי עלמא חשיב דדיליה הוא תדיר וישתאר בגויה לדרי דרין · ודעת ר' פנחס שהם דברי הכתוב ולא דעת הרשעים · וכוונת הכתוב איך בוטחים על חילם ומתהללים ברוב עשרם · הרי למחר בתיהם נעשה קבריהם · פי' סוף כל סוף ימותו ויהיה בתיהם בתוך קבריהם לעולם לדור ודור · ודורש קרבם בהיפוך אותיות קברם · ונדרש ע"פ מדה כ' את"ע לקרבם ת"ע לקברם והיינו במותם שאז יהיה קברם בתימו לעולם אף בעת תחית המתים שהכל יקומו והם לא יקומו במשפט והקבר לעולם קיים כי הארץ לעולם עומדת : ולא עוד · פי' לא די שלא יקומו בתה"מ אלא שעוד יהיו לחרפות ולדראון עולם על זכר גאותם ורשעתם שקראו בשמותם עלי אדמות שבנו עירים וקראו בשמותם לזכר עבודת כוכבים באדמה ולא תשוב רוחם אל האלהים וזהו מ"ש כאן ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך בחשבם שעבודת כוכבים שם עולם להם : ב ויולד וכו' לשון מרדות · לקמן סוף פר' כ"ד סוף סימן ו' וסוף פרשה כ"ו מדכתיב בסוף סדר בראשית אנשי השם מלשון שממה ע"ש : עורדן אני · הכוונה עודרן מלשון חרישה וחפירה · ומ"ש אני אני ד' פעמים היינו מדכתיב שם אל ד' פעמים אצל שם רשעים בפסוק זה להורות אשר שם אל יעדור וימחה ויסרם אותם מן העולם והנה בשם עירד ומחיאל ומתושאל יש בשם התיבה עצמה משמעות לרעה דורש כל התיבה על פי מדת ממעל לרעה אך בשם למך שאין בתיבה עצמה משמעות לרעה דורש התיבה נוטריקון ל' מ' ך' מה לי ללמך המ' על תיבת מה והל' על תיבת לי והך' על תיבת למך · ומ"ש ולתולדותיו כי כתוב שם למך קודם לקיחת נשיו ואחר לקיחת נשיו והוליד מהם תולדות · ובתנחומא איתא שנבלעו ד' משפחות חנוך עירד מחויאל מתושאל כשהרג למך את קין : אנשי דור המבול · דורש כן מפסוק רועה עקרה לא תלד שכל הפרשה שם מתפרש בדור המבול כמ"ש סנהדרין ק"ח ולקמן פר' ל' סימן ב' ובכמה מקומות · וכאן ק"ו מלמך שהיה הברור שבהם שהאריכה התורה בפרטי סיפוריו וכמ"ש לקמן סימן ד' שהתפאר וכי איש הרגתי : רועה עקרה לא תלד · הוקשה לו מ"ש בכפל לשון עקרה לא תלד ואיך ולמה הוא רועה אותה על שאינה יולדת · והאלמנה לא ייטיב איך האלמנה היפך העקרה ועוד שלא ייטיב משמע שאינו מטיב לה אבל אינו מריע לה ושם בראש הפרשה אמר יחבלו שור אלמנה · על כן דורש שהאלמנה והעקרה שתיהן נשיו ומ"ש רועה עקרה היינו שמנהג אותה ומשגיח עליה וכל מעינו בה ומשקה אותה כוס עקרין שלא תלד ומאכילה מאכלים שגורמים שלא תלד וזהו רועה עקרה באופן שלא

יפה תואר

וזה בימי המבול ובעיקר המחלוקת בין אלו החולקים מה הוא האות אשר שם ה' לקין י"ל כי קין התאונן ומפניך אסתר אם אהיה בהסתר פנים ותסיר השגחתך ממני שלא אהיה משחק אל המקרה והיה כל מוצאי יהרגני · ולכן שם ה' לקין אות כי ידעו הכל אשר עין ה' צופה עליו ואיננו בהסתר פנים · ור"י אומר כי שם ה' לקין אות לטובה בגלגל חמה שהזריח לו וראו הכל כי לא הסתיר ה' פניו ממנו ויפחדו לנגעת בו לרעה · ור"נ חולק ע"ז כי לא יעשה ה' אות כזה לרשע כמוהו אבל לרעת זרמה לו ובזה יראו כי ה' יוכיחהו וייסרהו ועד"ה וה' חפץ דכאו החלי ולא יגעו בו כי כבר קבל ענשו [ואולי מטעם דהכל בורחים מן המצורע ובדד יושב כי דבר ילך לפניו ולכן לא יקרבו אליו להרע לו] והאומר כלב מסר לו הוא עד"ה וחית השדה השלמה לך · או ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו · כי אימתו היתה על כל חיתו יער בשביל השגחת ה' אשר היתה עליו · והאומר קרן הצמיח לו · כי השגחת ה' תגבר על האדם לפי שכלו ותבונתו וכמ"ש המורה בח"ג · וז"ש שהרים ה' קרן תבונתו ובזה גברה גם עליו השגחתו להצילו מכל שוד ושבר : מהיכן יצא כי אין נסתר מנגד עיני הקב"ה ואיך שייך ויצא קין מלפני ה' · ומ"ש לפני זה ומפניך אסתר זה אמר בתמיה וגם פי' בהסתר פני השגחת ה' · אבל מלפני ה' לא יאמר רק בהולך מא"י לחו"ל כמו ביונה דכתיב מלפני ה' שהוא בורח כי בחו"ל אין הנבואה שורה שם וכדאיתא במכילתא אבל הכא לאו בא"י היה · וכן ויצא השטן מעם פני ה' הכוונה לסורות שאין מלאכי חבלה לפני ה' וע"ד לא יגורך רע · אבל פה היה לו לכתוב ויצא קין ממקומו : הפשיל דברים לאחוריו כו' כמפרים וכמרמה כו' · כוונת שניהם אחת היא כי השליך דברי ה' אחרי גיוו וחשב לגנוב דעת הבורא ומר אמר בהאי לישנא ומר אמר בהאי לישנא והמדרש הביא דברי שניהם אף כי אין חילוק ביניהם : במפרים · פי' שהראה עצמו חסיד ועניו בזיוף כמו החזיר שמראה טלפיו הפרוסות ואומר ראו שאני טהור וכדלקמן בויק"ר פי"ג : עשיתי תשובה ופרשתי · כ"ה הגירסא בקצת ספרים ופירושו ופרשתי מהעונש שהקיל עלי : ואמר מזמור שיר ליום השבת · אולי דריש שבת מלשון תשובה ופי' ליום שקבל ה' תשובה וטוב הוא ה' לשמודים לפניו :

מה סבורים הרשעים שקרבם בתימו לעולם · פי' הלעולם יקומו בקרב בתיהם · ובא הכינוי על קרבם ואח"ז הביאור בתימו ע"ד הנני מאכילם את העם הזה · שבא מאכילם בכינוי ואח"ז הביאור את העם הזה · וקראו בשמותם עלי אדמות כדמפרש · כאשר לעולם יחיו כי אם זכרו אשר ימותו אז הבינו כי אחרי מותם אין חפץ להם עוד בכל אלה · כי גם לזכר עולם לא יועילו להם אחרי כי ברוב ימים תרוב יחרבו : בתיהם ונעשים קבריהם · ע' בזה בביאור הרי"פ · ומ"ש אח"ז ולא עוד אלא שקראו בשמותם עלי אדמות · בא לפרש כי עוד הרעו לעשות כזה כי ישאר אח"כ שמם לקללה כדאמרינן לקמן בפ"ל תקולל חלקתם בארץ מי שפרע מדור המבול · וז"ש קראו בשמותם שיקרא הקללה בשמם בכל הארצות : כאלו אלמנה בחיים כנ"ל ופי' בחיי בעלה היא כאלמנה וכמו"ש בפלגשי דוד ותהיינה אלמנות צרורות עד יום מותן אלמנות חיות : הה"ד רועה עקרה לא תלד · ומפרש כי את העקרה אשר לא תלד יכלכלנה ויפרנסנה בטוב לה · ויתפרש רועה כמו האלהים הרועה אותי מעודי · ואת האלמנה אשר יבוא עליה רק לפרקים להוליד בן לא ייטיב וידחה אותה מעל פניו : הברור שבהם היה למך · כי באמרו כי איש הרגתי לפצעי

משנת דרבי אליעזר

שאמר שגידו האותיות לאמר ונדעה כי אלהים אתה ובהם נאמרים לשעה שם רחמים התיבות כשהקדוש ב"ה הוא אומרים אבל כאן שתקה הקב"ה נקין על מלאו הם דין כמו למעלה זה הוא באמר אותיות [illegible]

ידי משה

לאותיות וגו' : ונתפשרתי · פי' כמו לשון פשרה שעשתה תשובתו חליה שמתחלה נגזרה עליו נע ונד השיב בארץ ואחר כך נתבטל [illegible] ונוסף

ולקח ב' נשים · הה"ד ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה דעדה מיניה · ושם השנית צלה · שהיתה יושבת בצלו : ג ותלד עדה (א) את יבל וגו' א (ב) לשעבר היו מקנין להקב"ה במטמוניות · חזרו להיות מקנין אותו בפרהסיא · הה"ד (יחזקאל ח) אשר שם מושב (ב) סמל הקנאה · ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור ועוגב (ג) (ג) אדריכולין ובורבלין · וצלה גם היא ילדה את תובל קין · רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר זה תבל עבירתו של קין · קין הרג ולא היה לו במה להרוג · אבל זה לוטש כל חורש נחושת וברזל · ואחות תובל קין נעמה · א"ר אבא בר כהנא נעמה אשתו של נח היתה · למה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נעימים · ורבנן אמרי נעמה אחרת היתה · ולמה היו קורין אותה נעמה שהיתה מנעמת בתוף לעבודת כוכבים : ד ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי · ב רבי יוסי בר חנינא אמר תבען לתשמיש · אמרו לו למחר המבול בא · נשמע לך ונהיה פרות ורבות למארה · אמר להן כי איש הרגתי לפצעי · שיבואו עלי פצעים בשבילו · וילד לחבורתי · שיבואו עלי חבורות בשבילו · אתמהא · קין הרג ונתלה לו ז' דורות · ואני שלא הרגתי אינו דין שיתלה לי (ד) על זה · רבי אומר ה"ז ק"ו של חשך · א"כ מהיכן גובה הקב"ה שטר חובו · רבי יעקב בר אידי בעי קמיה דר' יוחנן אם איש למה ילד · ואם ילד למה איש · א"ל איש לאברים וילד לשנים · אמר להן איתא ניזיל גבי אדם · אזלון לגבי אדם · א"ל עשו אתם שלכם והקב"ה עושה את שלו · ואמרין ליה אסיא אסי חיגרתך · ג כלום פרשת מחוה הרי ק"ל שנה אלא כדי שלא תעמיד ממנה בן · אתמהא · כיון ששמע כן נזקק להעמיד תולדות : ה וידע אדם עוד את אשתו · ד נתוסף לו תאוה על תאותו · לשעבר אם לא היה רואה לא היה מתאוה · עכשיו בין רואה בין שאינו רואה הוא מתאוה · רבי אבא בר יודן בשם רבי אחא (ד) רמז למפרשי ימים שיהיו נזכרים את בתיהם ובאים מיד · ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים

מסורת המדרש א פתיחתא דאיכה רבתי פתיחתא כ"ב · ילקוט כאן רמז ל"ח · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ח · ב תנחומא סדר זה סי' י"א · ילקוט כאן רמז ל"ח : ג עירובין דף י"ח · לקמן פרשה כ"ד · עיין לעיל פרשה כ' מה שנרשם שם · ד פסיקתא רבתי פרשה ט"ו :

חדושי הרד"ל

ולא נדונין ועיין מ"כ : (ב) לשעבר כו' · במטמוניות כו' · בפרהסיא כו' · דרש יושב אהל ומקנה שבתחלה היו יושבים עם עבודת הכוכבים באהל במטמוניות ואחר כך חזרו להיות ומקנה בלא אהל בפרהסיא ועיין ילקוט סדר פרשת בראשית ז"ס אנוש כו' בשם מדרש : (ג) אדריכולין · ע"ש הוא כי אדריכל הוא אומן הבונה · ובערוך גרס ערבלין והוא כלי זמר : (ד) רמז למפרשי ימים · עיין מ"כ ובפירושו שב' מבואר בפסיקתא דפ' החדש ע"ש :

חדושי הרש"ש

(א) את יבל כצ"ל : (ב) סמל הקנאה המקנה כצ"ל ובזה לא נצטרך למש"כ המ"כ : (ג) אדריכולין וכורבלין · עיין לקמן פ"נ וביד"מ שם אות ז' ובערכין (יוד ב') תד"ה הארדוולים : (ד) על זה · בד"י היה כתוב

רש"י

לא תלד · מאכילה ומקשטה · ולאלמנה לא ייטיב זו היתה אשתו אחרת : תדע לך שהרי למך הבכור שבהם · המובחר שבהם ולקח שתי נשים : שם האחת עדה · שהיתה עדויה מעליו כד"א ויסר ומתרגמינן ואעדי : ס"א · לשון אחר עדה לצורך הריון ותהר ועדיאת : מקנין · מכעיסין להקב"ה בהבליהם · ע"כ : סמל הקנאה · המקנה בברייתא דרבי יוסי דל"ב מדות אבי יושב אהל ומקנה שהיו מקנין בסתר חזרו להכעיס בגלוי ומשמיעין את קולם שנאמר אבי כל תופש כנור ועוגב (בראשית ו) חזרו להיות מחבלין בכל פעם ס"א בכל כעס ע"כ שנאמר תובל קין ואחות תובל קין שחזרו לתבל בזנות כמה דתימא תבל עשו (פ' קדושים) ס"א סמל הקנאה פסוק הוא ביחזקאל ופירושו אשר שם בביהמ"ק מושב סמל הקנאה שהיו מקנין להקב"ה בפרהסיא · בברייתא וכו' · ע"כ : ועוגב ערדבלין · כלי שיר כהדא דתנינן הרדבלין לא הי' במקדש · ס"א הרדבלין היה במקדש כדי לערבב את הנעימה ומאי דגרסי' לא היה במקדש שבום הוא שעל כן יסד הפייט שירת ערבוב לערב שיר ניב הפה לערבב · זה בפה וזה בכלי · שאותן הלוים המשוררין בפה קול ערב לא ישירו בכלי ואותן המשוררין בכלי לא ישירו בפה שאין זה נכנס באומנות חבירו דכתיב ביה מיתה כדכתיב וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו בגשתם את קדש הקדשים לשורר ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל משאו (פ' במדבר) · זה באומנתו שלו וזה באומנתו שלו וסמוך ליה ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו (פ' במדבר) שלא יהיו נבלעים ומעורבבים זה באומנות של חבירו אלא זה יגגן בכלי שיר וזה ישיר בפה כדי לערבב את הנעימה ע"כ : זה תבל עבירתו של קין · שהיה מתקן חרבות · קין הרג ולא היה לו כלי להרוג וזה תיקן חרבות ורמחים להרוג בהן בני אדם · סייע בעבירתו של קין ונתן בהן תבלים כאדם שנותן בקדירה תבלין ליתן טעם בתבשיל · ואלו הן תבלין שנתן בה · כלי זיין שתיקן : ס"א · כי עד שבעה דורות יוקם קין · לא ותשוב מקין ועד למך לא היו אלא ששה דורות תולדותיו של למך ישלימו לשבעה דורות ועל כן סרבו נשי למך לשמוע אליו פן יולדו בניהם למארה ע"כ : אתמהא · קין שהרג במזיד נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי אלא בשוגג בדין שיתלה לי שבעים ושבעה : אם כן מהיכן הקב"ה גובה את חובו · כלומר חובו מדור המבול : כי שת לי אלהים זרע אחר כו'

נסתכלה

מתנות כהונה

דעדה מיניה · שהוסרה ממנו עדה לשון הסרה כד"א ויסר ואעדי : מקנין · לשון כעס וקנאה להקב"ה וכדמפרש ואזיל ודרש לשון אהל ומקנה שיושבין בסתר האהלים ומקנים בעבודת כוכבים שלהן ואחר כך בפרהסיא בכנור ועוגב : סמל הקנאה · לשון מקנה והאי קרא איירי בקנאה של עבודת כוכבים · [ועי' בפ' ואתחנן] : תבל עבירתו כו' · תקן אותה כזה שנותן תבלין בקדרה ומתקנה · [וכ"פ רש"י בפי' החומש] : אדריכלין ובורבלין · [פירש רש"י] מיני כלי זמר הן · [וכ"פ הערוך ערך הורדלום] : נעימים · בכשרות : נשמע לך · אם נשמע לך : למארה · לקללה ולחסרון כד"א את המארה : כי איש הרגתי כו' · פירש רש"י בחומש וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים וכדלקמן : חשך · שאין לו שכר וטעם : א"כ כו' · שגם בניו יאמרו כן מק"ו שלא חטאו גם המה ומהיכן יגבה הקב"ה את חובו מדור המבול · [וכ"פ רש"י] : לאיברים · גדול בקומה : איתא ניזיל גרסי' · פי' בואו : אסיא אסי כו' · רופא רפא את חיגרתך כלומר מכתך והוא דרך משל שהוא עצמו לא היה עוסק בפריה ורביה : [ה"ג וידע אדם עוד את אשתו] : נתוסף כו' · עוד קדרים לשון רבוי : אם לא היה רואה · את חוה : למפרשי ימים כו' · פירש רש"י יפקדו נשותיהם בתשמיש סמוך לפרישתן ויבאו מיד לספינה כי כן עשה אדם אע"פ שהמבול בא מיד לא מנע מלהעמיד תולדות עכ"ל · ועי"ל רמז למפרשי ימים אף על פי שרחוקים מביתם יעוררו תאותם וימהרו ביאתם לביתם לקיים עונתן אחת לששה חדשים כי כן מצינו גבי אדם שאע"פ שלא היה רואה את אשתו היה מתעורר תאותו ולשון הספר מוכיח כן ודו"ק :

נסתכלה

יפה תואר

לפצעי בתמיה שאם הרגתי איש שלא ידי נקיות הנה משמע שהלך כישרו : שהיתה יושבת בצלו · ואע"ג דכתיב וצלה ילדה גם היא ואם השקה אותה כוס של עקרין איך הולידה אמ"ז וי"ל ששתתה ולא הועילה ולכן אמר שכתוב גם היא להגיד לנו אף כי השקה אותה כוס של עקרין מ"מ לא הועילו מעשיו וילדה : נעמה אשתו של נח היתה · פי' כי בגמרא גמירי להו אשר שם אשת נח היה נעמה ודרשו כי היא היתה אחות תובל קין · וזה שאמר שכתוב אע"פ שתובל קין היה רשע מ"מ אחותו היתה נעמה נעימה במעשים ולא למדה ממעשי אחיה · ורבנן חולקין ע"ז דא"כ לקח נח אשה זקנה כי הוא נולד אחרים כמה דורות · ולכן אמרו כי נעמה אחות תובל קין אחרת היתה והיא היתה רשעת כאחיה · והכתוב אומר כי לתובל קין היתה אחות הדומה לה כרשעתו ושמה היה נעמה שהיתה מנעמת בתוף לעבודת כוכבים : למחר המבול בא כו' עי' בביאור הרי"פ : כיון ששמע כן נזקק כו' · פי' כי הוא פירש מאשתו לענות נפשו בתשובה · וכיון ששמע שמזה תלא תקלה לאחרים שילמדו ממנו והנשים תפרדנה מבעליהם לכן הוזקק לחוה ולהעמיד תולדות : נתוסף לו תאוה כו' דריש מלת עוד כי מיותר

פירוש מהרז"ו

שלא תלד גם רועה אותה בתענוגים על שאינה יולדת · ומ"ש ולאלמנה לא ייטיב · היינו אשתו השניה שהיא היפך העקרה שלא תלד ולאלמנה היא היולדת · וע"כ פירושו על אשתו היולדת שיושבת בביתו אבילה אלמנה שאינו רועה אותה בתענוגים ואינו משגיח עליה להיטיב לה אבל להעקרה מטיב לה · ובכלל מ"ש לא ייטיב שאינו מקשט אותה כמ"ש לקמן פר' כ"ו סימן ה' כי טובות הנה כשמטיבים אותה לבעלה פי' כשמקשטים אותה לבעלה · ולקמן פר' פ"ג סימן ד' מהסתכל הרי פירושו שהאלמנה אינו מקשט והעקרה מקשט ולכוונה זו פירש הכתוב שמותן של נשי למך על דרשה זו שעל פי מדה י"ז שבאיוב מפורש · איך שנהגו עם נשיהם דורש כאן מדת ממעל עדה כו' : עדה דעדה מינה · שסר ממנה · סר בלשון ארמית עדה והיינו האלמנה שלא הטיב לה · וצלה שיושבת בצלו לתענוג בלבד · אך למך לא הצליח בעקרה שלו שכוון בה שלא תלד אך וצלה ילדה גם היא שתיבות גם היא מיותרים אלא שהפסוק מודיע לנו שהיה דבר חדש שלא היה אלא כולם שילדה גם היא · ובירושלמי יבמות פרק הבא על יבמתו הדרשה בהיפך ע"ש · ומלמך דורש בנין אב מדה ח' שכל דורו עשו כו' : ג לשעבר היו מקנין · בא לפרש מ"ש יושב אוהל ומקנה שלפי פשוטו פירושו שהיו יושבים באוהלים ולא היו סוחרים ולא פורשי ימים · ועסקם לרעות מקנה · וא"כ היו מעשיהם כמעשה יעקב שכתוב בו יושב אוהלים והיה רועה צאן ומקנה אלא שאם כן הול"ל ורועי מקנה או ורועים לבד והעיקר חסר על כן דרש ומקנה מלשון קנאה ודורש גז"ש כמ"ש ביחזקאל ח' אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה וכן כאן שהיו יושבים באהליהם ומקנאים להקב"ה במעשיהם הרעים · וכאן לא הביא כל המאמר וקיצר · ועיקר המאמר בפתיחתא דאיכה רבתי כ"ב הוי מגיעי בית ע"ש באריכות ותבין כאן · ועי' במ"ר פר' ע' סי' מ"ע : זה תבל · פירוש למה נקרא שמו תובל קין ע"פ מדת ממעל תבלין בלשון משנה : אבל זה לוטש · והמציא כלי משחית לרוצחים : אשתו של נח · וא"כ מ"ש נעמה הוא לשבח שהיו מעשיה נעימים וכמ"ש אצל נעמי במדרש רות הפך מרה שם אף ע"פ שכל שמות שבפסוקים אלו הם נדרשים לרעה כמ"ש בסימן זה ובסימן הקודם אך שם נעמה כמו נעמי כנ"ל · ודעת רבנן שגם זה לרעה כמו כל השמות הנ"ל והדבר למוד מענינו : ד תבען לתשמיש · מאחר שכתוב ויאמר למך לנשיו וכו' נשי למך וכו' ולא פירש מה ישמעו הרי כמ"ש לנשיו וכמ"ש נשי למך בדבר המיוחד ושייך לנשיו · גם דורש סמוכים שכתוב מיד אחריו וידע אדם עוד את אשתו וילמוד סתום מן המפורש וכמ"ש בסוף הסימן : כי איש הרגתי · וכי קין אני שהרגתי איש בפצעים וחבורות שיבואו לי פצעים וחבורות וכוונתו מאחר שלא חטא בהריגת איש לא יענש באיבוד זרעו · ודורש כן מסיפא דקרא כי שבעתים יוקם קין וכו' הרי הדבר למוד מסיפא דקרא שמדבר מקין שהוא הרג איש וילד בפצע וחבורה ועמ"ש לעיל פ' כ"ב בסימן ח' בביאור : קין הרג · לפרש מ"ש כי שבעתים יוקם קין היינו ז' דורות אע"פ שחטא ואני לא חטאתי ק"ו שיתלה לי ז' דורות כמו לקין ועוד שבעים דורות יתלה לי שהרי לא חטאתי וא"כ לא יאבד זרעי במבול · והז' דורות המה קין חנוך עירד מחיאל מתושאל למך ותובל קין ונהרג על ידי למך ותובל קין · לדעת התנחומא וכן נראה סתימת דברי המדרש · שאמר ז' דורות · וכמ"ש לקמן סוף סימן ה' מחטאו של הבל נהרג קין · וחולק על מ"ש לעיל פר' כ"ב סימן י"ב תלאו ברפיון ונשטף במבול · וכאן סובר שנהרג בדור ז' וכן נראה דעת התרגום שתרגם שבע דרין אתליאו לקין · גם יתכן שסובר מדרש זה שלא נהרג קין ע"י למך · אלא נשטף במבול כנ"ל ומ"ש ז' דורות ועד המבול הוא יותר מז' דורות יהיה פירושו שעתה כבר הוא דור שביעי ועדיין הוא חי וכל עוד שיחיה קין יותר יתחזק הקל וחומר שיתקיימו זרעו של למך (ודרש ק"ו והומר בלא דיו שאם ידרוש דיו אין ללמוד אלא ז' ולא ע"ז) : ק"ו של חושך · פירוש של הבל אין בו ממש שסותר דרכי הש"י ודרך התורה לשלם עון אבות אל חיק בניהם ופוקד עון אבות על בנים ובהכרח שהוא עם בניו יסבלו עון אדם וקין ומאחר שזרעו רשעים גמורים ונדונים בהפלגה אין כאן קל וחומר כלל מקין · וסוף סוף רשעים יאבדו בעונם : א"כ איש למה ילד · מאחר שאנו דורשים דברי למך על מה שמפורש בתורה במקום אחר שהרג קין להבל שלזה כוון למך כמ"ש יוקם קין וכנ"ל וקין לא הרג אלא איש אחד · וא"כ למה אמר למך כי איש הרגתי וילד · ע"כ דורש שהבל מדבר וקרא אותו איש וילד שהיה איש בגודל גופו וילד בימים · כמ"ש לעיל פר' כ"ב סימן ד' שלא היה הבל בעולם יותר מג' יום ואף לדעת שהעתקתי לעיל שהיה אז הבל בן מ' שנה אעפ"כ היה איש וילד ביום הולדו שהרי קין והבל נולדו ביום שיוצרו אדם וחוה שעלו למטה שנים וירדו ארבע · ובאופן זה היה גידולם ג"כ שהיו מגודלים מיד בנעוריהם : איתא ניזיל · בתנחומא הגי' כלך לב"ד הלכו להם אצל אדה"ר : אסי חגירתך · אם הרופא חיגר ברגלו ורוצה לרפאות לחיגר אומרים לרופא רפא תחלה את חגירתך וא"כ תרפא של אחרים · כך אתה אדם פירשת מאשתך ולנו אתה אומר לעסוק בפו"ר · ודורש סמוכין כמ"ש בריש הסימן ועי' לעיל פר' כ' סימן ה' · ומ"ש ק"ל שנה מפורש בסמוך בפר' זה ספר תולדות אדם : ה נתוסף לו תאוה · שהרי התחלה כתיב והאדם ידע וכאן כתיב וידע אדם ומה מלמדנו בתיבת עוד ע"כ דורש שהעוד והתוספת הוא בענין של וידע שאינו הפסי מהאוה אף כשאינו עם אשתו · שאם היה כתוב וידע אדם את חוה אשתו עוד היה פירושו שנתחבר עמה עוד הפעם אך מאחר שכתוב וידע אדם עוד קודם שכתב את חוה אשתו בא ללמד כנ"ל : רמז למפרשי ימים · בתוספות תאותו יש בו טובה רבה לצורך ישוב העולם · שהסוחרים המתרחקים מבתיהם ואינם רואים נשותיהם לא היו שבים לבתיהם · והנה אחר החטא

ידי משה

תה"ד פרו ורבו למארה · וא"ת והלא מצוה פ"ו לא נאמרה לב"נ וי"ל דכל מצוה שנאמרה לב"נ ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה לב"נ ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לב"נ ופירש"י לישראל נאמרה מסיני ואילך :

כתיב

זרע אחר וגו' · א רבי תנחומא בשם רבי שמואל אמר נסתכלה אותו (ה) זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח · תחת הבל כי הרגו קין · ב מחטייה של הבל נהרג קין · לשני אילנות שהיו סמוכין זה לזה פכרה רוח את אחד מהן ונפל על חבירו ופכרו · כך תחת הבל כי הרגו קין מחטייה של הבל נהרג קין : ך ולשת גם הוא יולד בן ויקרא את שמו אנוש · ג בעון קומי אבא כהן ברדלא (ס) אדם שת אנוש ושתק · אמר ע"כ בצלם ובדמות מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו (ו) קינטורין · ד' דברים נשתנו בימי אנוש בן שת · ההרים נעשו טרשים · (ו) והתחיל המת מרחיש · ונעשו פניהן כקופות · ונעשו חולין למזיקין · א"ר יצחק הן הן שגרמו לעצמן להיות חולין למזיקין · מה בין דגחין לצלמא · למאן דגחין לבר נש : ך (בראשית ד) ד אז הוחל · א"ר סימון בג' מקומות נאמר בלשון הזה לשון מרד · אז הוחל לקרוא בשם ה' (שם ו) ויהי כי החל האדם הוא החל להיות גבור בארץ · איתיבון והכתיב וזה החלם לעשות · אמר להם קיפח על ראשו של נמרוד ואמר זה המורדן עלי · אמר רבי לוי לאשה שאמרה לבעלה ראיתי בחלום

מסורת המדרש א לקמן פרשה נ"א · רות רבה פרשה ז' · ילקוט וירא רמז פ"ס · ילקוט דברי הימים רמז אלף ע"ב · ב ילקוט כאן רמז ל"ח · ג לקמן פרשה כ"ד · ילקוט דברי הימים רמז אלף ע"ב · ד לקמן פרשה כ"ו :

חדושי הרש"ש

כתוב בר"ס פ"ז והכוונה למספר ע"ז דכתיב בקרא : (ס) אדם שת אנוש ושתק · פשוט דר"ל דכאן לא חשיב רק עד אנוש ואח"כ התחיל לחזור לראש מאדם כסדר : (ו) והתחיל המת מרחיש · עמ"כ שכתב דבראשונה לא הסריח המת · ועיין פסחים נ"ד ב' ג"ד עלו במחשבה לבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו
על

חדושי הרד"ל

(ה) זרע שהוא בא ממקום אחר · עיין מ"כ וע"ל פנ"א וברות רבה פ"ח · (ושם ג"כ קראו בלשון זרע אחר אף על גב דלא כתיב שם אחר · רק ר"ל אותו הזרע הידוע) ואפשר לשון זה נסמך ללשון המקרא ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ודריש ליה על משיח : (ו) קנטורין · עמ"כ וכמדומה שצ"ל קטורין עיין ערוך ערך קטר קטלוסי שפי' ציור ודמות אדם · ור"ל כאן שאינו אלא דמות אדם ולא אדם ממש ובערך ערך גנתר הגי' מכאו קינן קנתרנין וכ"ה בלשון הרמב"ן ופי' נ"ע קנאה וקנטור שהיו מקנין לה' בעבודת כוכבים שלהן ועיין בערוך ערך קונטורין :
אף

מתנות כהונה

נסתכלה אותו זרע כו' ידייק מדלא כתיב בן אלא זרע [והכי איתא בהדיא לקמן פל"א ובמדרש רות פ' ז' ובערוך ערך כזית] ודרש זרע לשון זרות והוא מלך המשיח שבא מזרע מואב האסורים לבא בקהל : [וכ"מ במדרש רות פ"ח ובילקוט ריש דה"י · ובס' עבודת הקדש פי"ד מסתרי תורה פי' דדייק אחר לשון זרות ומשפחה מרוחקת וזה שבקשתי ומצאתי כתבתי] : תחת הבל כו' · משמע הבל הרג לקין ודרים יתורא דקרא : מחטייה · מפני החטא שנעשה בהבל : פכרה · שברה : ברדלא · בן דלא · דלא שם איש · [והכא איתא בהדיא במדרש חזית והרבה נמצאים בירושלמי וכן ברמב"ן פ' בראשית ועוד מצאתי בירושלמי תני אר"י בן פזי דבר דלא משמע שהוא שם יחום משפחה ע"ש אביהם הראשון ומצאתי בפירוש רש"י ברדלא שם לוי] : אדם שת אנוש · ברים דברי הימים ושתק ולא ספר הדורות מכאן ואילך : קינטורין · מכעיסין לפני המקום ואיתא בספר הזוהר פירוש שכשהאדם מכעים להקב"ה במעשיו הרעים שאז נסתלק ממנו צלם אלהים [ודוגמא זו אחז"ל אין חיה שולטת באדם אא"כ נמשל לבהמה שנאמר נמשל כבהמות נדמו] וכדמפרש והולך ונעשו פניהם כקופות · [ובערוך ובילקוט וברמב"ם גרס קינטרן קיטין קנטורין ופי' בו לשון כעס וחרון] : טרשים · פירש"י חזקים כסלע ולא היו ראוים לחרוש ולזרוע פ"א שמתחלה היו גבוהים ורחבים ביותר והוא ברכה וטובה וכן נשתבחה א"י כמו שנאמר ארץ הרים ובקעות וע"ש בפירש"י ז"ל : מרחיש · רוחש ברמה ותולעה ובראשונה לא הסריח המת : חולין · הוא לשון חולין כלומר נעשו הפקר וחולין למזיקים שסלטו בהם ובראשונה היו נבראים בצלם אלהים והיו המזיקין בדילין ובורחין מפני צלם הקדוש ועכשיו משנבראו כקופות וסר צלם אלהים מעליהם המזיקין יכלו להם : מה בין כו' · כך היו אומרים מה בין המשתחוה לצלם עשוי כדמות או בין המשתחוה לאדם החשוב ממנו אמר הקב"ה אין צלם אלהים חשוב בעיניכם יסור הצלם מעליכם והמזיקים ימצאו מקום לשלוט בכם : וזה החלם · והרי הם ד' : קיפח · הקב"ה הכה על ראשו של נמרוד ואמר לפמליא של מעלה זה החילם והדריכם למרוד במקום ונמרוד כבר חשיב ליה הוא החל והאי קרא לאו להכי כתיב · קיפח לשון הכאה כד"א לקפח את שוקו וערפתו ת"א ותקפית : מגרשני · והיא היתה סוברת שיאמר חס לי לעשות כזאת : בעלילות · בגילוי ובפרהסיא כד"א בעליל לארץ כ"מ : בחלום · החלם קדרש לשון חלום כלומר הקב"ה כנס מרדן

רש"י

נסתכלה באותו זרע שהוא קם ממקום אחר · מרות וזה מלך המשיח : פכרה רוח את אחת מהן · שברה הרוח את אחת מהן : ס"א · ערו ערו מתרגמינן פכרא ובלשון תלמוד פכרן לניכה · עד כאן : מכאן ואילך קנטורין · כמה דתימא התחיל מקנטרן בדברים : ס"א · כי איש הרגתי לפצעי · כמזיד כקין שהרג להבל במזיד שאפצע : וילד לחבורתי · וכי ילד הרגתי במזיד כקין כהרוג קין להבל שיבואו עלי חבורות בשבילו אם הרגתי אני איש וילד בשוגג הרגתים והוא שרבי יעקב מקשה אם איש למה ילד וכו' למה קורא אותו איש וילד ובמדרש רבי תנחומא מפרש שהרג למך לקין ולנער שהיה מוליך אותו · קין כאבן שהשליך עליו וגערו בספוק כפיו על שהרג לקין : קל וחומר של השך · שאין בו ממש אם כן שימתין הקב"ה שבעה ושבעים דורות כמו כן יאמרו האחרים ומהיכן יגבה הקב"ה שכר הונו : שיהיו נזכרין את בתיהם · ומשמשין מטותיהן תכף לנסיעתם ובאים מיד ונכנסים לספינה שאע"פ שהיה מבול עתיד לשבעים לא נמנע אדם הראשון מלעסוק בפריה ורביה : ממקום אחר · מרות המואביה שהיה מזרע אחר : ברדלא · שם לווי : אדם שת אנוש ושתק · למה לא חשב מכאן ואילך את התולדות : נבראו קנטורין · כנגד עשויין · נשתנו בדמותן ולא נבראו בצלם אלהים ממש : באן נשתנו · לפי מעשיהם : ההרים נעשו טרשין · קשין כסלע שלא היו יכולין לחרשן : ס"א · לשון אחר טרשים שפלים בתחלה היו גבוהים למי שאין לו אלא בית כור מלמעלה יכול לזרוע בשפוע ד' כורים מארבעה לצדדין והכי אמרינן בספרי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות · הפסוק הזה שקול הוא כשבור אתה בגנותה של ארץ ישראל הכתוב מדבר אינו מדבר אלא בשבחה של ארץ ישראל שמי שאין לו אלא קרקע בית כור יכול לזרוע חמש כורים אחד מלמעלה וארבעה בצדדין וזהו שבחה של ארץ ישראל ועל כן יסד הפייט זרע קדם מטעתו בכפל להכין מרעיתו : מרחיש · מבאיש : חולין למזיקין · שהיו מופקרין שהיו מזיקין שולטין בהם : אז הוחל לקרוא בשם ה' · שהיו מכנין לעבודת כוכבים שמו של הקב"ה : והא כתיב וזה החלם · איכא טפי מתלתא שהוא לשון מרדות אמר ליה האי וזה החלם לאו להכי כתיב : זה המורידן · כלו' זה הזקיקן למרוד בהקב"ה ונמרוד כבר חשיב ליה לעיל : הן הן שגרמו לעצמן · זה המזיקין שהיו אומרין מה בין דגחן לצלמא להדין דגחן לבר נש והלא אדם כורע ומשתחוה לגדול

פירוש מהרז"ו

נתחדש אצלו גם תאות ממון יסחור למרחוק מה שלא היה קודם החטא על כן קודם החטא היה מספיק לו בתאוה כשרואה לבד אך לאחר החטא בהכרח לו שיתאוה אף כשאינו רואה : זרע שבא ממקום אחר · כי תיבת אחר מיותר ועוד שיש בו משמעות לרעה כמ"ש אל אחר אלהים אחרים וכמ"ש ויצאה והיתה לאיש אחר ודרשו שהוא אחר שאינו כראשון שהוציא רשעה מביתו והוא הכנים רשעה לביתו וכמ"ש אלישע אחר והבל היה צדיק ואיך התנחמה בזרע אחר אם לא היה צדיק · ע"כ דורש שהזרע בא ממקום אחר · והיינו זרע של מלך המשיח שבא מרות המואביה מבנות לוט רות ממואב ונעמה מעמון שאינם מזרע קודש · ועי' לקמן פר' נ"א סימן ח' על פסוק ונחיה מאבינו זרע · ודרש ר"ת בשם ר"ש ג"כ אותו הזרע שבא ממקום אחר כמו שדורש כאן · ושם סומך עצמו על תיבת אחר שכותב כאן וכאן סומך עצמו על תיבת זרע שכתוב אצל בנות לוט ע"פ גז"ש · וכן הוא במדרש רות פסוק ויהי ביתך וכו' מן הזרע · דרש ג"כ ר"ת בשם ר"ש ע"פ גז"ש מתיבת זרע הכתוב כאן · והמעיין בכל מקומות אלו ינעם דעת לנפשו בכל המקומות ע"פ דברינו : מחטאו של הבל נהרג קין · לפי הפשט כי הרגו קין שקין הרג להבל א"כ הוא מיותר שכבר מפורש הוא והיה די במ"ש זרע אחר תחת הבל ועוד שלפי דעת התנחומא והמדרש כאן שקין נהרג על ידי למך וכל"ל בסימן הקודם א"כ היה לה להזכיר גם קין ולומר תחת הבל וקין שנהרגו על כן דורש שמרומז כאן מיתת קין במ"ש תחת הבל כי הרגו שקין היה תחת הבל כמ"ש לעיל פרשה כ"ב סימן ח' ויקם קין אל הבל אחיו א"ר יוחנן הבל היה גבור מקין שאין ת"ל ויקם אלא מלמד שהיה נתון תחתיו וזהו תחת הבל כי הרגו · שהבל הרג למי שהיה תחתיו היינו קין ואיך הרגו אחר שכבר מת הבל ונאמר קין חי ע"כ דורש מחטאו של הבל נהרג קין · גם מדייק שאם היה כתוב כי הֲרָגוֹ קין לא היה משמעותו אלא שקין הרג את הבל אך מאחר ששונה לכתוב כי הָרְגוּ יש לפרש ההרוג שלו היינו של הבל הוא קין ואיך הוא אלא שנהרג מחטאו שעשה להבל שהרגו · וכאן חולק על מ"ש לעיל פר' כ"ב סימן י"ב ובא מבול ושטפו · וכמ"ש רש"י בחומש בפסוק כי שבעתים · וק"ל שנה חי קין שאז היו ז' דורות לקין קודם שנולד שת כמפורש בתורה שבת נולד שנת ק"ל לאדם והתנחמה הוא על קין והבל יחד בלידת שת · ועניין המשל שהרוח לא שבר אלא אילן אחד והאילן השבור שבר לאילן האחר ואילו לא שבר הרוח את האילן הראשון לא היה השני נשבר · כך קין הרג את הבל ועל ידי כן נהרג קין ואם לא הרגו להבל לא נהרג קין : ך אדם שת אנוש ושתק · פירושו שג' אלו פירש תולדותיהם בפרטות ואיך נקראו שמותם · ומכאן ואילך הפסיק מלספר בפרטות והתחיל לספר בכללות בפרשת זה ספר תולדות ולא סיפר עוד מעשה קינן מהללאל ירד וכן כל העשר דורות · ותירץ שעד כאן נבראו בצלם ובדמות שמפורש אצל אדם ואצל שת · ואצל אנוש כתוב ולשת יולד גם הוא לרבות שהוליד את אנוש ג"כ בצלם ובדמות · ואח"כ אז הוחל לקרא בשם ה' ונעשו חולין ולא יכלו עוד להוליד בצלם ובדמות : קינטורין · פי' מלשון דברי היפוכים והתנגדות כך צורתם נבראו מהופכים ומתנגדים לצורות אדם שנעשו כקופים : ההרים נעשו טרשים · פי' חרסים שלא שמעו לאדם העובד אותם ע' פר"א פרק מ' שהארכתי בפירוש תיבה זו בראיות · ובילקוט סוף בראשית הגי' נעשו הרים וטרשין פי' שמאדמה שוה וחלקה וטובה נעשו הרים וטרשים שאינם ראוים לזרע : המת מרחיש · כי אותם שנבראו בצלם ובדמות גם הגוף היה מעשה פלא שאינו דומה לשאר ברואים והיה אהם קיום גם בקבר ולא נתבלו וכמ"ש אצל דוד אף בשרי ישכון לבטח וכמו שמצינו אצל כמה צדיקים שמצרו צלמם ולא חטאו : מה בין דגחין · פי' שהשפילו כבוד נשמתם שהיו מדמים כבוד צלמם לכל ברואי תבל דוממים וצומחים · ועל כן נעשו חולין למזיקין שהיו אומרים שאין הפרש לגוף האדם מגוף האבן והעץ · ועיקר השינויים האלו מקורם קללת האדם וחטאו · אך להיות אדם עצמו יציר כפו מעשה יוצר בצלמו ודמותו וגם שת ואנוש שנבראו בצלם ודמות לא חלה עליהם הקללה בשלימות · אך בני אנוש נתקלקלו לגמרי וחלה עליהם הקללה בשלימות : ך בג' מקומות · לקמן פר' כ"ו סימן ד' במ"ש אז הוחל אינו מלשון התחלה וא"כ הוא לשבח שהתחילו לקרא בשם ה' והפוך הוא שהיו רשעים על כן דרשו שפירושו שעשו עבודת הש"י חולין · שאמרו שאין זה רצונו שיעבדו אותו בני אדם · לפי גדולתו ורוממותו ואין זה כבודו ומרדו במצותיו שצווה לבני אדם · והג' מקומות הא' בדור אנוש · שכתוב אז הוחל לקרא בשם ה' שהתחילו לעבוד לכל הברואים והב' בדור המבול שכתוב ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה וכו' וזה אצל גילוי עריות והג' בדור הפלגה שאצל נמרוד שהיה בדור הפלגה כתיב הוא החל להיות גבור בארץ · וזה בשפיכות דמים שבגבורתו התגבר על החלושים והרגם וגזלם וחמסם · ודרשו מ"ש אז הוחל · כי החל · הוא החל שאין זה מלשון התחלה דא"כ הוא מיותר דמאי קמ"ל בהתחלה זו · ועוד שאם נאמר שהוא לשון התחלה א"כ מ"ש אז הוחל לקרא בשם ה' פירושו שהתחילו לקרא בשם ה' ולא קודם לכן והפוך הוא · על כן דורש כפי שהיה באמת שאז מרדו ונעשו חולין וכן כל הג' וכל"ל [וכ"ה ביפ"ת] : וזה החלם · אצל דור הפלגה כתוב הן עם אחד ושפה אחת לכולם · וזה החלם לעשות · ומאחר שאמר ושפה אחת לשון נקבה הי"ל וזאת ע"כ דורש וזה החילם על נמרוד שכתוב אצלו הוא החל שהוא מרד והמריד הכל · ומ"ש טפח בראשו פירושו שפרסם אותו לרעה והראה עליו כמו באצבע זה המורד והמריד הכל וא"כ פסוק הוא החל ופסוק וזה החילם שניהם על נמרוד על כן נחשבו לאחד · ועי' לעיל פרשה כ"ב סימן יו"ד בג' מקומות : ראיתי בחלום · וכן בדור הפלגה כתוב שנתיראו ואמרו פן נפוץ · וע"כ בנו המגדל ומרדו ומגורת רשע תבואנו והפילם כמ"ש ויפץ ה' אותם משם · ודמיון המשל כמו האשה על שחשבה בדעתה שבעלה שונאה ורוצה לגרשה רעיוני לבבה על משכבה סליקו וחלם לה כן עד אשר על כן מרדה בו ולא שמעה לו כלל · וגרמה שבעלה גרש אותה · ואם לא הסכימה בדעתה לא היתה רואה בחלום ולא מרדה ולא גרשה וכן בנמשל · שאם לא היו חושבים שה' רחוק מהם ולא היו אומרים פן נפוץ לא היו חולמים ולא היו מורדים ולא היו נענשים · אך בעבור שהסכימו בדעתם הסכלה שה' רחק אותם מעבודתו עד שהיו חולמים כן ונתאמת אצלם יותר והיה עסקם בעניני כישוף והחלומות שוא ומרדו בו בפועל כי כן טבע אדם שכל מה שמסכים בהסכמה חזקה בדעתו רואה כן בחלום וכן היה עונש שגרשם והפילם · וסמיכות הדרשה על מ"ש וזה החילם שאם הוא מלשון מרד לבד הי"ל וזה המרידם ע"כ דורש שכולל ג"כ לשון חלום ע"פ מדה ממעל [וכ"כ היפ"ת] :
עפיהם

יפה תואר

מיותר הוא · ואע"ג דגם בלאה כתיב שלש פעמים זא"ז ותהר עוד ותלד בן · אבל שמה יספר הכתוב מפעולות התכופות זו אחר זו · ולכן הוא מטבע הלשון לכתוב עוד שהיה במשמע שהמה פעולות נפרדות ולא היו בבת אחת · אבל פה הפסיק הרבה בין לידת קין והבל ללידת שת · לכן עוד הוא למותר · ואולי דריש עוד מלשון חוזק ותוקף וכמו שכתב רש"י על הפסוק לקמן מ"ו ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד והוא מלשון מעודד ענוים וכדומה · וז"ש וידע אדם עוד בחוזק ובתוספת תאוה את אשתו : מחטייה של הבל נהרג קין · ודרים את קין במקום שנים · ופירושו תחת הבל כי הרגו קין לכן נפל גם קין · וכאלו כתיב תחת הבל וגו' ותחת קין · ולפ"ז שם קין עומד במקום שנים : בעון קומי כו' עי' בביאור הרי"פ : ונעשו פניהן כקופות · כי בצלם ובדמות הכוונה על רב השגת השכלים וכמו"ש המורה · ובימי שת נתמעטה השגתם והיו כקופים אשר הם ממוצעים בין אדם ובהמה כן היו גם המה מהשגתם ממוצעים בין הבהמה ובין הדורות אשר לפניהם : איתיבון והכתוב וזה החלם לעשות · והא דלא מפרשי וזה החלם מלשון התחלה וכמ"ש המפרשים דא"כ היה במשמע ועתה לא יבצר מהם

שאתה מגרשני · א"ל ולמה בחלום הא לך בעלילות · א"ר אחא אתם [א] עשיתם עצמכם עבודת כוכבים וקראתם לשמכם (ז) אף אני אקרא למי הים לשמי ואכלה אותן האנשים מן העולם · [ב] דרש ר' אבהו אוקינוס גבוה מכל העולם · אר"א בן מנחם והלא מקרא מלא הוא (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו אתמהא · כזה שהוא שופך מלמעלן למטן · ב' פעמים כתיב הקורא למי הים · כנגד (ז) ב' פעמים שעלה הים והציף את העולם · ועד היכן עלה בראשונה · ועד היכן עלה בשנייה · רבי יודן ורבי אבהו ור"א בשם רבי חנינא · בראשונה עלה עד עכו ועד יפו · ובשנייה עלה עד כפי ברבריאה · רבי חנניא ורבי אחא בשם רבי חנינא בראשונה עד כפי ברבריאה · ובשנייה עד עכו ועד יפו · הה"ד (איוב לח) ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך · עד פה תבא ולא תוסיף · (ח) עד עכו תבא ולא תוסיף · ופה ישית בגאון גליך · ביפו ישית בגאון גליך · רבי אליעזר בשם רבי חנינא אמר בראשונה עלה עד קלבריאה ובשנייה עד כפי ברבריאה :

פרשה כד

א זה ספר תולדות אדם · רבי יהושע רבה פתח (ישעיה כט) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו · [ג] לארכיטיקטוס שבנה את המדינה חדרים וביבים ומערות · לאחר ימים נעשה גבאי · היו בני המדינה מטמינין מפניו בתוך החדרים ובתוך המערות · אמר להן אני הוא שבניתי את המערות ומפני מה אתם מטמינין עצמכם בהן · כך הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם (שם) הפככם אם כחומר היוצר יחשב · (א) מדמין צורה ליוצרה נטיעה לנוטעה · כי יאמר מעשהו לעושהו לא עשני ויצר אומר ליוצרו לא הבין · הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל · לבית מלכות · והכרמל ליער יחשב · לחורשי דבני אינש · (שם) ושמעו ביום ההוא החרשים (ב) דברי ספר · זה ספר תולדות אדם : **ב** דבר אחר זה ספר תולדות אדם · כתיב (תהלים קלט) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם · רבי יהושע בר נחמיה ורבי יהודה בר סימון בשם ר"א בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון [ד] מלא כל העולם כולו בראו · ממזרח

מסורת המדרש א תנחומא סדר יתרו סי' ט"ז · מכילתא שם פרשה ו' · ספרי פרשה עקב פיסקא מ"ג · ילקוט כאן רמז ל"ט כל הענין · ילקוט יתרו רמז רפ"ו · ילקוט עקב רמז תתס"ו · ב עיין תענית דף ס' · מדרש תהלים מזמור ק"ד : ילקוט עמוס רמז תקמ"ג · וילקוט איוב רמז תתקכ"ד · ג מדרש תהלים מזמור י"ד · ילקוט ישעיה רמז ש"ב · ד לעיל פרשה כ"א · חגיגה דף י"א · סנהדרין דף ל"ח · ויקרא רבה פרשה י"ד · מדרש תהלים מזמור קל"ט :

חדושי הרד"ל

(ז) אף אני אקרא למי הים לשמי · כד"א הקורא למי הים וגו' ה' שמו · ואפשר ר"ל שם אלהים הוא על הים וז"ש שקרא לשמו למי הים ועיין מכילתא יתרו בפ' החדש השלישי פ"ו וספרי עקב : (ח) עד עכו ועד יפו כו' · כפי ברבריא כו' עד קלבריא כו' · וזהו הים שבמערב א"י שנקרא בתורה הים הגדול (ובלשונם הים התיכון) וכל מקומות שהוזכרו כאן על הים הזה והנה ראיתי שכתבו חכמי הטבע דבר נפלא · שבמקום שהים זה מתאחד עם ים אוקיינוס (שהוא במיצר גיברא לטער ששם כפי ברבריא שכמדומה שהן נקראים הים בשם עמודי הורקולס) ניכר תריסותא דמיא שהמים הולכין מאוקיינוס לתוך ים זה מאך כמה מילין · ולדעתי הוא כמ"ש בילקוט אסתר סוף רמז תתרנ"ה זכר עשה לנפלאותיו למבול כו' לסדום כו' ולכן הניח הקב"ה זכר זה לעולם שיהיו כאלו עולם שים זה נעשה ממה שעלה אוקיינוס והציף שליש של עולם וכ"כ בגש פסוק סי' קכ"ח סק"ח שכן ידוע להם ע"ש : (א) מדמין צורה ליוצרה מפרש בשוח"ט מז' י"ד שהיו אומרים אין הקב"ה יודע מחשבות בני אדם :

חדושי הרש"ש

על במת טיבריא ובפירש"י שם · ובאמת פי' שמ"כ אינו מוכרח דנוכל לומר דדוקא רימס לא שלטה מקודם דקשה לאת כממע בבשר החי (שבת י"ג) : (ז) ב"פ שעלה הים והציף א"ע · עמ"כ · ולעיל פ"ה מבואר במדרש עצמו דהם דור אנוש ודור המבול : ע"י (ב) דברי ספר זה ספר תולדות אדם · אפשר רמז למ"ש הרמב"ן בשם הגאונים שבפסוק זה רמוז

רש"י

לגדול הימנו : א"ל ולמה בחלום יהא בבירור · כך בתחלה במטמוניות דכתיב יושב אוכל ומקנה (פ' בראשית) ועכשיו בפרהסיא אתם רוצים לפרוש מדרכי שנאמר אז הוחל לקרא וקריאה בפרהסיא וכך אני עושה פורש אני ותעשו חולין למזיקין : אף אני קורא למי הים לשמי · הדא הוא דכתיב הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו (עמוס ה') : ס"א · א"ר אבהו אוקיינוס גבוה · רבי אבהו בא לחזק דברי ר' אחא · ע"כ : שתי פעמים שעלה והציף את העולם · ומפרש בירושלמי דפרק י"ג שופרות אחד בדור אנוש שהציף שליש העולם וא' בדור הפלגה שהציף חציו וגמה קורא ליה מולאים שנאמר אל הימה המולאים על שם שתי פעמים שילאו ובשטיפת המבול לא איירי כלל : ועד היכן עלה בראשונה ועד היכן עלה בשנייה · רבי אחא בשם רבי חנינא בראשונה עד כפי ברבריאה ובשנייה עד עכו ועד יפו הה"ד עד פה תבא ולא תוסיף עד יפו תבא : ס"א · וביפו ישית תגאים תרחים בלע"ז ע"כ : רבי אלעזר בשם רבי חנינא בראשונה עד קלבריאה ובשנייה עד כפי ברבריאה : ס"א · עד כפי ברבריאה · עד שפת של אותו נהר · עד כאן :

פרשה כד לארכיטיקטוס · גבאי · גובה מנת המלך : מדמין אתם צורה ליוצרה נטיעה לנוטעה · רוצים אתם לחשוב עין של מעלה לשל מטה : ויצר אמר ליוצרו לא הבין · סבורים אתם לסתור מעשיכם מלפני הקדוש ב"ה שהוא יוצר הכל : הכרמל ליער יחשב · לחורשין דבר אינש · ירבו בני אדם בעולם כחיות ביער : ס"א · כעצים ביער אם יהיו מפרסמים מעשיהם וחוזרים בתשובה : ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר · אותם שלא שמעו לשמע אוזן הם יראו בספר ויתגלה להם ספרו של אדם : ס"א · ספר בראשית · כדגרסינן בבבא בתרא לידי חזי לי ספרא דאדם הראשון : הלא עוד מעט תו' · אם תחזרו בתשובה ושב לבנון לכרמל כרמל גדול מלבנון ויער גדול מכרמל : מלא כל העולם כולו בראו · אדם נברא בתוך גן עדן

מתנות כהונה

כאילו לא ידע אולי ישובו והם פרסמוה בחזקה שנאמר הוחל לקרוא בקריאה מפורסמת כך אמר הקב"ה וזה החלם והם פרסמוה שנאמר לקרוא וגו' : לשמכם · דכתיב אז הוחל לקרוא בשם ה' שקראו שמות האדם בשם ה' לעשותן אלהות · [וכ"פ רש"י בפי' החומש וה"ג וכ"ה בילקוט עמוס ה' שמו כזה שהוא וכו'] : שתי פעמים · בעמוס סימן ה' וסי' ט' : ה"ג בילקוט והציף את העולם בדור אנוש ובדור הפלגה [והכי גרסינן לעיל ס"ה ועיין בפל"א ובפר' האזינו ובקהלת פ' מה שהיה הוא שיהיה] ובהקדמה לספר יוחסין מוכיח שאותן שתי פעמים אחד בימי קינן ואחד בימי אנוש : עד פה · פירושו כמו עד כה נוטריקון עד עכו ופה כמו יפו · [ובירושלמי פ' י"ג שופרות במסכת שקלים גרסא זו קנת בא"א] : כפי · שפת וגבול כד"א נהרא מכיפיה מיברך [ועי' בערוך סוף ערך כף א'] : **פרשה כד** ארכיטיקטוס · [בערוך ערך ארך] פירש שר וגדול האומנים העושה קיטונות ומדרים : ביבים · ציגורות שסופכין בה השופכין ויוצאין לחוץ : גבאי · גובה מס המלך מגלגולת האנשים : [ה"ג עצמיכם בהם כך כו'] : מדמין כו' · פירש"י עין של מטה לעין של מעלה כיוצר הזה או אומן אחד שעושה צורה בדמות צורת האומן עצמו : ויצר אמר · גרסינן ופי' הרד"ק הוא שם לכלי הנוצר ע"י היוצר : לא הבין · מטמונותיו והלא הוא אשר עשאם : לבנון · יער גדול מארזים גבוהים : כרמל · מקום שדה תבואה וכרם ודרשו לבית מלכות על דרך הכתוב מלך לשדה נעבד : לחורשי דבני נשא · פירש"י בספר ישעיה ימלא העולם מבני אדם רצוף ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים · ועי"ל כיער הנטוע ע"י בני אדם שהוא נטוע כסדר ומתוקן וטוב ויפה ולא כיער צומח עצים מעצמו ע"י מקרה בלי סדר והנהגה : זה ספר תולדות כו' · ספר

יפה תואר

מסם וגו' כי לא יבצר מהם גם לגמור את שהתחלתם לבנות עיר ומגדל וראשו בשמים וזה א"א כי עד לב השמים הוא מהלך ת"ק שנה · ולכן פירשו וזה החלם מלשון מרד ולא יבצר מהם למרוד עוד ולעשות את כל מזמתם הרעה :

לארכיטיקטוס שבנה את המדינה כו' · כוונת הדברים אשר הם חושבים מזמה כי ה' לא יביט מלפוני לב · ולכן במחשך מהשבתם מעשיהם המחשביי ולא יבינו כי ה' היוצר לב וכליות הלא הוא גם בוחן כליות ולב · וכן הוא בשוח"ט בהדיא הרשעים אומרים אנו חורשים בלבנו כביכול אין הקב"ה יודע כהן והכי משמע לקמן במ"ר פ"ט · שעל מחשבות שבלב קאי הכתוב וז"ש לסתיר עצה וגו' הלא ממחשבות שבלב ידבר וקרוב לומר עוד כי המה הכחישו את השגחת ה' בשפלים יען כי רם הוא ולא יביט כתומרים השפלים וז"ש והיה במחשך מעשיהם · מעשיהם הרעים יעשו בשביל שאומרים שהם במחשכי החומר ולא ישפיל ה' כבודו להביט עליהם ולא ישימו על לב אם הוא היוצר הכל הלא גם ידע הכל והי"א נדמותו כמוס לך לבני איש ודרכיהם וזה שדרשו אם כחומר היוצר יחשב התחשבו את היוצר כמו האדם אשר הוא חומר מאדמה : דברי ספר זה ספר תולדות אדם · ע' בביאור הרי"פ בשם יפ"ת :

פירוש מהרז"ו

עשיתם עצמכם · שהסכימו בדעתם הסכלה שכל פרצוף שבעולם הוא אלהות בין של עצמם בין של כל חי והיו קוראים עצמם בשם אלהות וזה מרומז במ"ש אז הוחל לקרא בשם ה' שפי' כנ"ל שמרדו בה' וקראו לאחרים בשם ה' ולא פירש למי קראו ומאחר שלא פירש הרי בהכרח שמפורש במקרא זה עצמו והיינו שקראו לאנוש שנזכר בפסוק זה לכל איש בשם אלהות וכאילו מפורש אז מרדו וקראו לאנוש בשם ה' וזהו וקראתם לשמכם וכמ"ש לעיל סימן ו' : אקרא למי הים לשמי · דורש מ"ש הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו · ותיבות ה' שמו מיותרים כאן · ועוד למה אמר לשון קריאה היה די שיאמר וישפוך מי הים וכו' · ע"כ דרש הקורא וכו' להודיע שה' שמו משלם גמול לרשעים ועושה בפלא שידעו כי שמו ה' וכמפורש כמה פעמים וידעו כי אני ה' · פי' שקרא מי הים לשמו שיצאו מדרכם הטבעי לעשות פלא בעולם · וזהו ענין הקריאה וצרכו שיעשו רצונו בפלא ·

ולגב שהביא הכתוב הביא ג"כ דרשת ר' אבהו וע' לעיל פרשה ה' סימן ג' בסופו : כזה שה|א שופך · כי השפיכה שמלמטה למעלה וכן כנגדו בשוס נקרא זריקה אך מלמעלה למטה נקרא שפיכה : ב' פעמים כתוב · לעיל פר' ה' סימן ו' לקמן פר' כ"ס סימן ב' ולקמן פר' ל"ח סי' י' שהציף מהם שלשים משפחות וע' שמ"ר פר' ט"ו סימן ז' ופר' כ"ג סימן ד' ד"ר פר' ט' סימן ב' קהלת רבה פסוק ידעתי כי כל ירושלמי שקלים פרק ו' והב' פעמים כי כתוב בעמוס ז' פסוק ח' ובעמוס ט' פסוק ו' ודורש מדה י' על שכתוב שתי פעמים הרי שיצא הים שתי פעמים ונשפך על פני הארץ ותחלה יצא מים אוקינוס ממערבו של עולם ונכנס עד עכו ויפו ועמד שם לעולם וזהו סוף ארכו ונקרא ים התיכון והוא מפסיק בין חלק אירופא לאפריקא · והנה עכו ויפו בחוף אחד יושבים במזרח הים וכחדא חשיב להו ואנו רואים גם עתה חוף הים למזרחו הוא בעכו ויפו ולא הציף יותר א"כ מהו שאמר המדרש ובשניה עד כפי ברבריא ע"כ אני אומר שהכוונה שהציף ברוחב · עד כפי ברבריא גם מדעת ר' חנינא ור' אחא ראיה למה שכתבתי שמ"ש לכיפי ברבריא הוא ברוחב שאם נאמר באורך א"כ פליגי בדבר שבמציאות שזה יסבור שעכו · ויפו קרובים וכיפי ברבריא רחוקים ועלה בשניה וזה יסבור שכיפי ברבריא קרובים ועכו ויפו רחוקים זה לא יתכן : עד פה תבוא · ודרש כן מדכתיב עד פה תבא ופה ישית ולא פירש עד איזה מקום ומאחר שלא פירש הרי שהוא מפורש בתיבות · אלו עד פה עכו · כי פה וכה משמעות אחד להם · ופה ישית יפו · ומ"ש ולא תוסיף היינו באורך אבל ברוחב פליגי · שמות ערים אלו מפורסים בתורה ונתנו לדרוש עכו בשופטים ב' ל"א אשר לא הוריש את יושבי עכו יפו ברים יונה ובד"ה ב' ב' ט"ו ים יפו ודורשים עכו עד כה ופה ישית פה :

פרשה כד סימן **א** הוי המעמיקים · וסוף הענין ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר כמ"ש בסוף הסימן דברי ספר זה ספר · וכאן דורש סמוכין שבסוף פר' הקודמת כתוב אבל אנוש אז הוחל לקרא בשם ה' ואח"כ כתוב זה ספר ופסוק זה הוי המעמיקים נדרש לעיל פר' ב' סימן ג' על אנוש וחושך זה דור אנוש שנא' והיה במחשך מעשיהם : ארכיטיקטוס · חכם ממונה להעמיד בניני העיר ונקרא גם בלשוננו (ארכיטעקט) ע' במ"ר פר' ט' סוף סימן א' כל הענין : כך הוי המעמיקים · וסלקו השכינתו יתב"ש מן העולם כמ"ש לעיל פר' כ"ג סימן ו' ז' והם סבורים שבמחשך מעשיהם והם עמוקים ונסתרים מעיני כבודו ית"ש : הפככם אם כחומר · אתם מהפכים דעת האמת והישר שאתם אומרים שהיוצר דומה לחומר שאינו יודע ולא רואה · אם כחומר היוצר יחשב וזה היפך האמת שצריכים לדמות הצורה ליוצרה והנטיעה לנוטעה היא הנפש העליונה האצולה ממרומים לדמותה ליוצר אותה ונתנה באדם ואיך יאמר מעשה לעושהו לא עשני ויצר אמר ליוצרו לא הבין היפך המושכל ראשון שאין מעשה בלא עושה ולא יצר בלא יוצר והיוצר הוא העושה הכל והמבין הכל · ויתכן שאמר דרך כינוי מדמין צורה ליוצרה והכוונה בהיפך שהרשעים מדמין היוצר להצורה · ע' לקמן ריש פר' כ"ז וכן במדרש תהלים י"ד : מעט מזעיר · בזמן עוד קטן בעיני הש"י שיבא עת התיקון שיתוקן החטא · ושב לבנון הוא ביהמ"ק שנקרא לבנון שהוא עתה חרב ישוב לבית מלכות עולם · והכרמל שהוא עתה כמדבר יתמלא מבני אדם כיער · וע' תרגום יונתן על פסוק זה · ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר הם הרשעים שהיו במחשך ובסוף הכל שיתוקן החטא ומלאה הארץ דעה את ה' והתועים על דעתו ישפטו וישובו הכל לרוה"ק ויבינו בזה ספר וזהו מ"ש כאן אז הוחל וסמוך לו זה ספר שבתיקון החטא יבינו דברי ספר ופסוק הוי המעמיקים בא לגלות דרשה זו שמרומז בתורה על ידי סמוכים וכמו שאנו אומרים לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך וכו' : **ב** גלמי ראו עיניך · לעיל פר' ח' סימן א' וש"נ ומבואר כל הענין

ידי משה

כתיב גלמי ראו עיניך וגו' עד סוף המאמר בר קפרא אמר כו' · המאמר אינו מובן כלל אם תעיין הטיב וצריך ביאור וקודם זה אציע לך מה שפי' מ"כ ראו עיניך וכתיב עיני ה' משוטטות ולא י"ל פירושו אלא שרבי אליעזר רוצה רק להביא ראיה על דבריו שהים גולם מהפסוק גלמי ראו וגו' אבל מה שאומר שהיה מסוף העולם כו' די לו מהפסוק של רבי יהודה בר סימון ממקצה השמים וגו' כנ"ל : וגם מה שפי' מ"כ גולם שראו עיניך דוד אמר כן על עצמו גם זה לא מן הצורך כי היו"ד של גלמי הנגש שדוד אמר מ"מ קאי על אדם כמו שפירש"י בחומש כמה פעמים כמו היושבי בשמים וצריך לסיום

למערב מניין שנאמר (שם) אחור וקדם צרתני · ומצפון לדרום מניין שנאמר (דברים ד) ולמקצה השמים ועד קצה השמים · ומניין אף בחללו של עולם ת"ל (תהלים קלט) ותשת עלי כפכה · רבי תנחומא בשם רבי בנייה ורבי ברכיה בשם רבי אלעזר אמר א גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו הה"ד גלמי ראו עיניך · אמר רבי יהודה בר סימון ב עד שאדם הראשון מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם הראה לו דור דור ודורשיו · דור דור וחכמיו · דור דור וסופריו · דור דור (ג) ומנהיגיו · שנאמר (שם) גלמי ראו עיניך גולם שראו עיניך כבר הם כתובים על ספרו של אדם הראשון · הוי זה ספר תולדות אדם: ג בר קפרא פתח (שם סט) ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו · ימחו מספר חיים · מספר תולדות של מטה · ועם צדיקים אל יכתבו מספר תולדות של מעלה · תני בר קפרא בכל מקום שנאמר חי · צדיק · ארפכשד חי שלח חי · דבר אחר ימחו מספר חיים · מספר תולדות של אדם: ד דבר אחר זה ספר תולדות אדם · כתיב (ישעיה נז) כי לא לעולם אריב עם אדם הראשון · ולא לנצח אקצוף · עם תולדותיו · כי רוח מלפני יעטוף · אמר רבי הונא ג הרוח הזה בשעה שהוא יוצא לעולם הוא מבקש להחריב את העולם · והקדוש ב"ה (ד) מרשלו בהרים ומשברו בגבעות · ואומר לו הזהר שלא תזיק בריותי · מאי טעמיה כי רוח מלפני יעטוף · מה הוא יעטוף משלהי ליה · היך מה דאת אמר (יונה ב) בהתעטף עלי נפשי (ה) את ה' זכרתי · אמר רבי הונא ג' רוחות (א) על ידי שיצאו שלא במשקל היה עולם חרב בהם ואלו הן · א' בימי יונה · וא' בימי איוב · וא' בימי אליהו · אמר רבי יודן ברבי ישמעאל · ד של יונה · על אותה הספינה היה שנאמר (שם א) וה' הטיל רוח גדולה אל הים · של איוב על אותה הבית היה שנאמר (איוב א) והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר (ו) ואין לך (ב) קוזמיקון אלא של אליהו שנאמר (מלכים א יט) והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים · רבי תנחום בר חייא ואמרי ליה בשם רבנן לעולם ה אין מלך המשיח בא עד שיבראו כל הנשמות שעלו במחשבה להבראות · ואלו הן הנשמות האמורות בספרו של אדם: ה ד"א זה ספר תולדות כתיב (איוב כח) אז ראה ויספרה · (ז) ו רבנן ורבי אחא · רבנן אמרין כל דיבור ודיבור שהיה הקב"ה אומר למשה היה אומרו שתי פעמים בלבו ואח"כ היה אומר למשה ומ"ט אז ראה ויספרה חד · הכינה וגם חקרה חד · ואח"כ ויאמר לאדם זה משה · ורבי אחא אמר ד' אז ראה חד · ויספרה חד · הכינה חד · (ג) וגם חקרה חד · ואח"כ ויאמר לאדם זה משה · א"ר יהודה ב"ר סימון ראוי היה אדה"ר שתנתן תורה על ידו · מ"ט זה ספר תולדות אדם · אמר הקב"ה יציר כפי ואיני

מסורת המדרש א חגיגה דף י"ב · סנהדרין דף ל"ח ע"ב · סדר עולם רבה פרק ל' · תנחומא סדר תשא סימן י"ב · פסיקתא רבתי פרשה כ"ג · מדרש תהלים מזמור קל"ט · לעיל פרשה ח' ופ' כ"א · עיין ויק"ר פרשה י"ד · ילקוט כאן רמז מ' · ילקוט תהלים רמז תתפ"ז · וילקוט ד"ס רמז תנ"ף ע"ב · ב עבודת כוכבים דף ה' · ילקוט כאן רמז מ' · ג ילקוט מלכים א' רמז רי"ט · ד פדר"א פ' י"י · תנחומא סדר ויקרא סימן ח' · ילקוט יונה רמז תק"ג · ה יבמות דף ס"ב וס"ג · עבודת כוכבים דף ה' · נדה דף י"ג · ילקוט ישעיה רמז תמ"ט · ו תנחומא סדר ויקהל סימן ד' · ילקוט איוב רמז תתקצ"ו:

חדושי הרש"ש

(א) פי' שיצאו שלא במשקל כו' · כי בכל עת מנשבן במשקל כדכתיב לעשות לרוח משקל (איוב כ"ח) עיין ויק"ר רפט"ו: (ב) קוזמיקין · פי' כולל העולם כולו כי קוזמי הוא עולם בלשון יון כמש"כ המ"כ לקמן פנ"ח בשם רש"י והערוך: (ג) וגם חקרה חד · עיין לקמן בשמ"ר פמ"ג דדרשינן נמי גם לרבויי וכן בה ·

(ד) מרשלו · פי' מל' נתרשלו ידיו · ובירושלמי פ' הרואה ובקה"ר פ"א פ"ו הגירסא משברו בהרים ומכשלו בגבעות (אבל בויק"ר פ' ט"ו הגי' כדהכא): (ה) את ה' זכרתי · מ"ש בשביל נשמות אני עשיתי · כלומר שלא תזיק לבריותי · כן מפורש בירושלמי וקה"ר שם: (ו) ואין לך קוזמיקון · שיצא להחריב העולם כולו: (ז) רבנן ור"א כו' · ובי"ס כו' וד"פ כו' לקמן ר"פ כי תשא איתא כמ"ד ד"פ אבל בתנחומא

חדושי הרד"ל

פירטומי חכמת הפרצוף שעל ידיהן יש להכיר פנימיות הלב ופנימי האדם · ומזה יובן מאליו שהקב"ה יוצר האדם אשר שם בטבעו שיוודעו מחשבותיו ע"י ציורי הפירטומין והוא יבים ויבין כל יצר מחשבות ולא ידמו עוד לורס ליוצרם: (ג) ומנהיגיו שנאמר גלמי ראו עיניך · בפסיקתא הגלמי ראו עיניך מסיים בה · א"ע גולם מה ראו עיניך · ועל ספרך יכתבון זה ספרו של אדה"ר · ובילקוט ל"ג ליה כלל:

מתנות כהונה

ספר היה לו לאדה"ר שנתן לו מן השמים כדאיתא במסכת ב"ב פ"ק ובספר הזוהר והבטיחם הנביא שיתגלה לבן לעתיד: קדם · זה מזרח כדא"א קדמה מזרחה וממילא מערב נקרא אחור ומדקדם ואחור מזרח ומערב ש"מ ולמקצה וגו' קאי על צפון ודרום גם כפי התוכנים נקראו צפון ודרום קצוות: כפיך · וכתיב וימיני טפחה שמים: ראו עיניך · וכתיב עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ: גולם שראו וכו' · ודוד על עצמו אמר כן ואמר שהיה כתוב על ספר של אדה"ר: של מטה · הנכתבים לחיי עוה"ז: של מעלן · עם הצדיקים לעוה"ב ועליהן אמר צדיקים שכל זמן שהן בעוה"ז יש לחוש שלא יעמדו בצדקתן: בכל מקום שנאמר חי כו' · ולכן זה שכתוב מספר חיים דרש מספר הצדיקים וכדלעיל: מספר תולדות כו' · שבו נרשמים כל הנבראים כדלעיל: משלהי · לשון עייפות וחולשה ואתה עייף ויגע ת"א ואת משלהי ולאי וכן בהתעטף ת"י באישתלהיות: על אותה הספינה · ומצאתי בפירש"י דכתיב והאניה חשבה להשבר מכלל דעל אותה ספינה לבדה באה מדלא כתיב והאניות כו' · וכן ויגע בד' פנות הבית: קוזמיקין · [פי' הערוך חזק וכן פירש"י] חזק: עד שיבראו כו' · [כדאיתא בפרק הבא על יבמתו] שנאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי וסיפיה דקרא דכי לא לעולם אריב הוא · [ועי' כ"ז בויק"ר פט"ו ובמדרש קהלת בפ' הולך אל דרום]: ה"ג ויספרה חד הכינה כו': ר' אחא אמר ד' · ד' פעמים היה אומרו בלבו · [וכ"ז הוא בש"ר פ"מ]: ראוי היה כו' ספר הזה דריש [על] ס"ת: יציר כפי · הוא אדה"ר: ואיני נותנה · בשמים ועל זה

רש"י

שהעולם אחד משפים בג"ע ע"כ: מספר חיים · מספר תולדותיו של מטה הכתובים לחיים ועם צדיקים אל יכתבו מספר תולדות של מעלה הכתובים בפרגוד שעתידין לבא בעולם ולכך קורא אותם צדיקים שעדיין לא חטאו: ס"א · שלח חי ארפכשד חי אבל נמך חי קין חי לא נאמר: משלהי ליה · מיגעו ומחלישו פן יזיק הבריות: והאניה חשבה להשבר· אי אפשר שלא היו בים אניות הרבה אבל לא הטיל בהם רוח סערה אלא על אותה הספינה של יונה בלבד מדלא כתיב והאניות חשבו להשבר (יונה א')· ע"כ: קוזמיקון · קול חזק: ס"א

פירוש מהרז"ו

מדרש תהלים קל"ט: עד שאדה"ר · עי' מדרש תהלים שם בסופו שמ"ר פר' מ' בסוף סימן ב' סנהדרין דף ל"ח וש"נ אבדר"נ פרק א' · כי לפי מ"ש כאן בפרשה שחשב רק י' דורות לבד איך אמר זה ספר אין זה כדי ספר ועוד שכתב ביום ברוא אלהים וכו' וכי כל העשרה דורות היו ביום ברוא אלהים אדם ע"כ דורש שביום שנברא הראה לו כל הדורות שיבראו וזהו זה ספר תולדות אדם ביום הבראם וזהו שאמר גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ע"פ מדה י"ז ופסוק זה מגלה שבספר התולדות ביום שנברא אדם כתוב שם כל בני אדם עד סוף כל הדורות והחכמים האמתים חכמי התורה היו יודעים מספר זה וכמ"ש בגמרא על שמואל ירחינאה אנא חזיתי' לספרא דאדה"ר וכתוב ביה שמואל ירחינאה אסיא דרבי חכם יתקרי רבי לא יתקרי וזהו מ"ש זה ספר תולדות אדם ביום ברא וכו':

ג ימחו מספר חיים · ר"ה ט"ז ירושלמי ר"ה פרק א' הלכה ג' וג' מקומות אלו הם ג' טוטפאות משונות זו מזו · ורומז המדרש על ג' ספרים הנפתחים ליום הדין: תולדות של מטה · ומ"ש מספר החיים פירושו מספר של ברואי מטה שנקראו ג"כ בשם נשמת רוח חיים · ומדכתיב בסיפא דקרא ועם צדיקים אל יכתבו הרי שמ"ש ברישא דקרא מספר החיים אינו מדבר בצדיקים · והצדיקים הם תולדות של מעלה כמ"ש במדרש קהלת פסוק רוח בני האדם העולה היא למעלה אלו נשמותיהם של צדיקים וקלל דוד שונאיו שימחו מכל הנ"ל ביום הדין: חי צדיק · וכמ"ש ברכות בפרק א' ובניהו בן יהוידע בן איש חי וע' בירושלמי שם באופן אחר: ד"א ימחו · מדבר באנשי דור המבול שכתוב בהם וימחו מן הארץ ויְמָחֶה שייך בספר כמ"ש מחני נא מספרך ואנשי דור המבול נמחו מספר תולדות אדם וכמ"ש בסימן הקודם שהיו כתובים שם וזהו מ"ש זה ספר קודם מעשה דור המבול:

ד עם אדם · פי' בעבור חטא האדם עשה ריב עם כל הבריות · והריב הם כל הקללות המפורשות בתורה על האדם · וכמ"ש בישעיה ה' שפטו נא ביני ובין כרמי שכל הענין הדשו הא"ל על אדה"ר ומובא ברש"י שם · ולא לנצח אקצוף עם תולדותיו · שמוסיפים לחטוא ומוסיפים קצף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי · פי' שיגלה הרוחות השמורות מלפניו ונשמות שעשה וברא בעת בריאת אדם הכלולים בספרו של אדם ואז יותקן כל חטא אדם ותולדותיו ואז יקויים מ"ש בפסוק הקודם כה אמר רם ונשא וכו' ואשכון את דכא וכו' להחיות רוח שפלים וכו' זהו כוונת הדרשה · וכמ"ש בסוף הסימן ואגב שהביא הפסוק דורש בו אופנים אחרים בענין הרוח · והפסיק באמצע הדרשה בדברי ר"ה · ועל הקורא לשמור מה שהוא עיקר הדרשה לפי המקום · ומה שהוא דרך אגב · ולא יתבלבל בעירוב דרשות ויבחן כוונת עיקר המאמר: אמר ר' הונא · עי' ויק"ר ריש פר' ט"ו קהלת רבה פסוק הולך אל דרום ירושלמי ברכות פרק הרואה ובכל המקומות הנ"ל הגירסא א"ר יהושע בר חנניה · ור' הונא הוא בעל המאמר דלקמן ג' רוחות: היה העולם חרב בהם · ובמקומות הנ"ל הגירסא ובקשו לחרוב את העולם: על אותה הספינה · ולא על כל העולם · וכמ"ש פדר"א פרק יו"ד ודרך כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקה הים והאניה שירד בה יונה היתה בצרה גדולה · שנאמר והאניה חשבה להשבר משמע אניה זו לבד ולא שאר האניות: מעבר המדבר · וסיפא דקרא ויגע בארבע פנות הבית משמע ולא במקום אחר · רק של אליהו על כל העולם כמ"ש מפרק הרים ומשבר סלעים משמע הרבה הרים והרבה סלעים של העולם: לעולם אין מלך המשיח · יבמות ס"ב: כל הנשמות · מפסוק זה הנ"ל כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי אז יקויים מ"ש מפסוק הקודם אשכון את דכא וכו' כנ"ל בריש הסימן · וכמ"ש לעיל פר' ל"א סימן ה' ואלדק קודם ע"ש:

ה רבנן ור' אחא · שמ"ר פר' מ' סימן א' במ"ר פר' י"ג סימן ד': ראה ויספרה חד · שהוי"ו של תיבת ויספרה מחבר תיבת ראה לתיבת ויספרה ומפריד אותה מתיבות הכינה וגם חקרה ועל כן חשיב ליה חד וכן תיבות הכינה וגם חקרה מחוברים יחד ע"י תיבת וגם וחשיב ליה ג"כ כחד · ועל ענין האותיות והתיבות והפסוקים והפרשיות שייך לומר ראה ויספרה ומ"ש הכינה וגם חקרה שייך על תוכן הטעמים ופנימיותם שהכין וחקר וכלל בפרשיות · ור' אחא סובר שארבע תיבות אלו מורים על ארבעה ענינים: ראוי היה אדה"ר · קהלת רבה פסוק את הכל עשה יפה · כל הענין: זה ספר תולדות אדם · זה משמע מורה באצבע ועל מי מורה ועל איזה ספר כוונתו · גם יקשה אל"ם ביום ברוא אלהים

יפה תואר

עד שאדם הראשון מוטל גולם כו' · הראה לו · פי' לנפשו טרם נפחה באפיו · ופי' של דורשיו שהם הדורשים תורה ברבים · וחכמיו הם שלומדים לעצמם ולא יקהילו קהילות ברבים · וסופריו הם הכותבים ספרים ללמוד בהם ודריש מדכתיב ועל ספרך כלם יכתבו משמע דלא חסר דבר מספר מכל אשר ימים יוצרו · וכ"ה בשוח"ט וכ"ע ברמב"ן: מבקש להחריב את העולם · פי' כי בכחו יש להחריב את העולם אם ה' לא יחלישהו: אין מלך המשיח בא כו' · הטעם בזה כדי שיהנו כל הנשמות מהתחים לכן תולדנה בארץ וימותו ויקומו לעת קץ: היה אומרו שתי פעמים בלבו כו' · זה בא ללמד דרך ארץ לאדם שלומד תורה ברבים · כי ילמוד מקודם לנפשו ב' פעמים לרבנן ולר"א ד' פעמים עד שיורגלו ד"ת בפיו וכ"ה בילמדנו פ' יתרו על פסוק זה: ויאמר לאדם זה משה · ונסמך על שכתוב שלפניו אז ראה ויספרה וגו' · ושאמר הן יראת ה' היא חכמה היא מלאה באלפי נפשה ופי' כיון שאמר למשה את התורה · ידעו הכל כי יראת ה' היא חכמה: ראוי היה אדה"ר שתנתן כו' · ודריש את שכתוב זה

משנת דרבי אליעזר

ימחו מספר חיים · מספר תולדות אדם שלמטה ארפכשד ושלח שנזכרים בתורה למטה אמר זה הפסוק ועם צדיקים אל יכתבו בספר תולדות של מעלן דכתיב בהו נח איש צדיק ובניו · וסדר מפרש למה קורא אותן ספר חיים כל מקום שנאמר חי צדיק ארפכשד חי וכו' רק שאין מפורש בהו לשון צדיק אלא לשון

ידי משה

הוקשה בשו"ט לזה אמר המדרש על גלמי גולם שראו עיניך כו' נקרא על אדם ובפה אמאי לך המדרש באריכות דבי יהודה שם ברבים פרוייהו פ"ל שהיה מסוף העולם ועד סופו מהפסוק אחור וקדם ומהפסוק מקצה השמים ומהפסוק ותשת עלי כפכה כי הפסוקים אלו הם בתהלים סי' קל"ט ומדבר באדה"ר · וגם הפסוק גלמי ראו וגו' ג"כ שם רק בזה הם חלוקים ר"י בר סימון עם רבי

ברכיה שר"י בר סימון אמר בשעה שברא אדם דייקא מלא עולם כולו בראו דהיינו שברא אדם עם צורה שלו מיד כמו שמצינו בגמ' שכל מעשה בראשית לדעתן נבראו ולצביונן נבראו והיה אדם עומד בשעת בריאתו על רגליו בצורתו כי השתא · ולפי' ר"י בר סימון מה שאמר הפסוק גלמי ראו עיניך קאי הפסוק להתואר גולם שהם שנבראו צורתו ורבי ברכיה סבר גולם בראו דהיינו בשעה שנבראו לא היה בו צורת אדם אלא גולם בלא צורה ולא היה יכול לעמוד אלא היה מוטל מסוף העולם ועד סופו כגולמי כלי שעדיין לא נגמרה מלאכתם ומביא רבי ברכיה ראיה מהפסוק גלמי ראו עיניך משמע שהיה גולם ממש לא הקשה לו ר"י בר סימון איך יתכן שהיה גולם מוטל לפני מי שאמר והיה העולם והקב"ה הראה לו דור דור ודורשיו ומנהיגיו וחכמיו וסופריו ומנא לך הא שהראה לו כל זה שנאמר גלמי ראו עיניך גולם שראו עיניך דהיינו אדם שראית כבר כתובים הם ר"ל אותן חכמים וסופרים כתובים על ספרו דאדה"ר כמו שנאמר גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ואיך יתכן שמי שאמר והיה העולם הראה כל זה לגולם מוטל ואין כבודו בכך כמו שריב"ל לייט אמאן דגני אפרקיד אלא ודאי מה שאמר הפסוק גלמי ראו וגו' לאו דוקא גולם ממש אלא היה בעל צורה כנ"ל וק"ל: נפ"מ אמר המדרש א"ר יהודה ולא רב יהודה אמר כמו נמשלה לפי שקושיא היה כנ"ל וגם מה שאמר לפני מי שאמר והיה העולם ולא אמר כמה לפני הקב"ה אלא שר"י ברש"ם מאמן הקושיא: ימחו מספר חיים מס' תולדות של מטה ועם צדיקים אל יכתבו מס' תולדות של מעלה · פי' מ"ל מה שפירש ודחוק פירושו מאד וגם למה אמר של מעלן ולא אמר של מעלה · ולי נראה שהוא ע"ד בסודם אל תבא נפשי וגו' וכן הם דברי המדרש ימחו מספר חיים וכו': ע"ש שיצאו שלא במשקל ר"ל שלא היה על כל העולם אלא על הספינה ובית אחד לפיכך היה חזק מאד מתוך שהיה שב ביותר כי לא היה מתפשט על העולם אלא על מקום אחד: ואיני נותן לו כנ"ע ביו"ד לפי דברי ע"כ

נותנה לו · חזר הקב"ה ואמר לו ומה עכשיו [א] שש מצות נתתי לו ולא היה יכול לעמוד בהן והיאך אני נותן לו [ב] תרי"ג מצות · רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה · (שם) ויאמר לאדם · לא לאדם אני נותן כי אם לבניו שנאמר זה ספר תולדות אדם · א"ר יעקב דכפר חנין ראוי היה אדם הראשון שיעמדו ממנו י"ב שבטים מאי טעמיה ז"ה ספר תולדות אדם · אמר הקב"ה ב' בנים נתתי לו ועמד אחד והרג את חבירו · והיאך אני נותן לו י"ב שבטים · ויאמר לאדם · לא לאדם אני נותן אלא לבניו שנאמר זה ספר תולדות אדם מנין ז"ה ז' שבעה ה' חמשה הרי י"ב : ך ד"א זה ספר תולדות אדם אלין תולדות ואין הראשונים תולדות ומה הן אלהות · בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם · שת · אנוש · ושתק · אמר להם ע"כ בצלם אלהים וכו' כדכתיב לעיל · [ג] ד"א אלו תולדות ואין הראשונים תולדות ומה הן רוחות דא"ר סימון כל [ד] ק"ל שנה שפרשה חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממים ממנה (ד) והיו מולידים ממנה · ורוחות נקבות מתחממות מאדם (ה) ומולידים ממנו הה"ד (שמואל ב ז) אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם · בנוי דאדם קדמאה · מאן דאמר דרוחי דביתא טבין דרבו עמיה · ומאן דאמר דאינון בישין דחכמין יצריה · מאן דאמר דרוחי דחקלא בישין דלא רבין עמיה ומאן דאמר דאינון טבין דלא חכמין יצריה · ד"א אלו תולדות ואין הראשונים תולדות · למה שהן כלין במים · דא"ר יהושע בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הן · עירד עורדן אני מן העולם [ה] וכו' · עד מה לי ללמך ולתולדותיו : ז ר' תנחומא בשם ר"א ורבי מנחם בשם רב אמר כל האומניות אדם הראשון למדם מאי טעמיה (ישעיה מד) וחרשים המה מאדם · מאדם הראשון · רבנן אמרין אפי' סירגולו של ספר אדם הראשון למדו · שנאמר זה ספר הוא וסירגולו · ביום ברא אלהים אדם · הדא מסייעא לההיא דאמר ר"א בן עזריה · [ו] שלש פלאים נעשו באותו היום · בו ביום נבראו בו ביום שמשו · בו ביום הוציאו תולדות · (ו) (ח) [ז] בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה · ר"ע אומר (ויקרא יט) [ח] ואהבת לרעך כמוך · זה כלל גדול בתורה · שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי עמי הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי · א"ר תנחומא (ט) אם עשית כן דע למי אתה מבזה · בדמות אלהים עשה אותו :

מסורת המדרש א עיין לעיל פרשה ט"ז ושם נרשם · ב מכות כ"ג · ג פרשה כ"ג · וילקוט ד"ס רמז אל"ף ע"ב · ד לעיל פרשה כ' ושם נרשם · עירובין דף י"ח · ה לעיל ריש פרשה כ"ג · ו סנהדרין דף ל"ח · ז תורת כהנים פרשה קדושים · ירושלמי נדרים פרק ט' · ילקוט קדושים רמז תרי"ג · ח שבת דף ל"א ·

חדושי הרד"ל

יפרו איתא ב' וג"ס · ונ"מ לדינא דהתם אמרינן וכן לקורא בתורה ועיין באו"ח סי' קל"ט : (ח) בן עזאי כו' ואהבת לרעך · ז"ל הרא"ן בספרו סי' ל"ו · פי' ב"ע סובר זה ספר (כלומר זה כל התורה) תולדות אדם שכל אדם יאהוב חבירו כאלו הוא תולדה שלו כלומר כבניו · ור"ע סובר כל אדם יאהב חבירו כגופו · ובהא פליגי ב"ע סובר אדם אוהב בנו יותר מגופו לכן סובר שזה ספר כלל הגדול ור"ע סובר אדם אוהב עצמו יותר לכן אומר ואהבת לרעך כמוך כלל הגדול עכ"ל : (ט) אם עשית כן כו' · באדר"נ ס"פ ט"ז דרש לה מדכתיב אני ה' אחר ואהבת לרעך :

חדושי הרש"ש

וכן לעיל פי"ט ובכ"ד ולע"ג : (ד) והיו מולידים ממנה · לעיל פ"כ סי' והיא יולדת מהם : (ה) ומולידים ממנו · שם סי' ומולידות : (ו) בע"א ז"ה תולדות אדם זה כ"ג בתורה · יש לפרשו ע"פ הכתוב הלא אב אחד לכולנו הלא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו (מלאכי ב') וכן בגמרא ר"ה (י"ט א') ולא בני אב אחד אנחנו ולא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו כו' והוא כעין דברי ר"ע : כ'

רש"י

ס"א · חזר ואמר שתי מצות נתתי לו מצות עשה ומצות לא תעשה דכתיב ויצו על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל הרי מצות עשה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו הרי מצות לא תעשה ולא עמד בהן והיאך אני נותן וכו' ופתרון המקרא כך הוא אז ראה ויספרה הכינה ליתן אותה לבריותיו לאדם הראשון חזר ואמר הן יראת ה' וסור מרע אלו שתי מצות נתתי לו הן זו מצות עשה וסור זו מצות לא תעשה : ולא עמד בהן · ואיך יעמוד בכל המצות כולן שהן עשה ולא תעשה רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה : כי אם לבניו · והיינו זה ספר תולדות זה הספר אתן לתולדותיו של אדם : ומה הן אלהות · בתמיה : ומשני כדבעי קמיה דאבא כהן ברדלא וכו' · ע"כ : סירגולו של ספר · שטי"ל בלע"ז : אלה תולדות ואין הראשונים תולדות · למה שהיו כלים במים ואם תאמר אף אלו כלו במים שכל אותן הדורות שהוא חושב מאדם ועד נח כולן כלו בדור המבול אלא בזרעו של קין שכלה בדור אנוש ובדור המבול שלא נשאר מהן בעולם אבל מאלו התולדות נשאר נח שנבנה העולם ממנו : ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה · דעלך סני לחברך לא תעביד :

ויתהלך

מתנות כהונה

אמר אז ראה וגו' מאז מבריאת עולם ראה ליתנה לאדם ויאמר לאדם נוטריקון לא לאדם אני נותנה : [שש מצות כו' · ע"ל ס"פ ט"ז] · [ה"ג לא תעשה ויאמר לאדם לא לאדם אני נותנה וה"ג בילקוט איוב ובמדרש קהלת בפסוק את הכל עשה יפה] : זה תולדות אדם · משמע לתולדותיו ולא לו ודייק מדכתיב אדם דהל"ל זה ספר תולדות ואנא ידענא דתולדות אדם הוא למידק אתא זה ספר תולדותיו ולא לו מכלל דבריש בעי ליתן לו : מאי טעמא זה גמטריא י"ב · [עי' מדרש קהלת בפסוק את הכל עשה יפה וכדמפרש לקמן] : ודרש זה ספר זה סיפור תולדות של אדם ולא לו וכדלעיל : אלהות · בניחותא ולא בלשון תימה שנבראו בצלם אלהים משא"כ מאנוש ואילך וכדמפרש אבא כהן וכדלעיל פ' כ"ג ויגד עליו ריעו דבסמוך שדרשו ג"כ בלשון ניחותא · [וכ"מ בילקוט פ' בראשית וריש דה"י וכ"ה בהדיא ברמב"ן · ובשם רש"י מצאתי שהוא לשון תימא · [ואת אשר מצאתי כתבתי] : ק"ל שנה · ע"ל פ"כ : [בנו דאדם גרסינן] : ה"ג דרוחין דחקלא בישין דלא רבין כו' עד מד"א] : דאינון טבין דלא חכמין כו' · ע"ל פ"כ ויתבאר לך : שהן כלין במים · פירש"י אותן שמכאן והלאה נשאר מהן (לוט) [נח] ובניו ומהראשונים לא נשארו פרסה : [לשון מרדות · ע"ל פכ"ג] : [ה"ג וכו' עד מה לי] : סירגולו · [פי' הערוך] שירטוטו בלשון יון : זה ספר · משמע הספר כולו בכל סדר תיקוניו והליכותיו : הוציאו תולדות · דכתיב ביום ברוא וסמיך ליה תולדות אדם · [וכ"ה בירושלמי פ"ט דנדרים ובסמ"ק סימן ח' וברקנטי : רע"א ואהבת וגו' זה כלל גדול בתורה : בן עזאי אומר זה ספר תולדות וגו' זה כלל גדול בתורה שלא תאמר כו' · ובירושלמי דנדרים גרס זה כלל גדול יותר מזה · [וכן בטעמי מצות שחבר הרקנט"י] · ומצאתי בביאורי הרקנט"י כמוך בגימטריא אלהים וזהו ואהבת לרעך כמוך : כלל גדול וכו' · דייק סיפיה דקרא בצלם אלהים וגו' ודו"ק [והכי איתא ברקנט"י בהדיא] :

יפה תואר

זה ספר התורה הניתן לתולדות אדם ראוי היה להנתן ביום ברוא אלהים אדם וזה לאדה"ר משום שבדמות אלהים עשה אותו והוא יציר כפיו : חזר הקב"ה כו' · זה רק ע"ד העברה כלומר כך אנו מדמין לולא שלא עבר על שש מצות · אבל בהקב"ה גופא אין חידוש בידיעתו ואין שינוי במחשבתו · וכן ראוי לפרש בכל מקום : ולא היה יכול לעמוד בהן · כי באכילתו מעץ הדעת עבר על גזל שאכל מה שלא ברשותו · וכן גרם מיתה לעולם וזה ש"ד · וגם עבר על ברכת ה' שחרף וגידף וכמו"ש רשב"ל לעיל בסוף פי"ט · והא דלא ניתן לאברהם והוא שלא עמד מצוויו של הקב"ה · דכיון דנדחה נתינת התורה מאדם בחר הקב"ה יותר לתת אותה לס' רבוא אשר ראו את גבורתו בהוציאם ממצרים : ואין הראשונים תולדות · משום שהיו גבוהים במעלת השכל לכן קורא אותם אלהות · אבל תולדות לא נקראו רק מאנוש ואילך וקין והבל ע"כ לא גבוהים היו במעלת השכל לקראם אלהות · אבל המה גם תולדות לא נקראו משום שכלו מן העולם וכדלקמן בלשון ג' · רק הלשון ג' דורש לגנאי גם על שאר האנשים מלבד קין והבל · ובלשון זה לא יתגנו רק קין והבל · ושאר הדורות רמים היו במעלתם : כל האומניות אדה"ר למדם לדורות שחכמתו מרובה כדלעיל בפי"ז ולכן התחכם למצוא כל המלאכות · ומ"ש הכתוב על יובל שהיה אבי כל תופש כנור ועוגב ועל תובל שהיה לוטש כל חורש נחושת וברזל · פי' כי המה היו הראשונים אשר תפסו זאת לאומנות אבל המה למדו זאת מאדם : שלא תאמר הואיל ונתבזית יתבזה חבירי עמי · ונמשך על שלפניו דכתיב לא תקום ולא תטור וגו' ואהבת לרעך כמוך · לכן לא תטור איבה ולא תבקש נקם מאת רעך כאשר לא תשנא את נפשך ולא תנקום את ידך על שנגפה בלי צדיה את גופך : דע למי אתה מבזה כו' · זה בא לפרש דברי ב"ע דדריש זה ספר תולדות אדם הוא כלל גדול בתורה · ואי קאי על דברי ר"ע יתפרש במה דמסיים הכתוב אני ה' ולכן אם תעשה רע לחבירך תבזה את דמותי · ואע"ג דלעיל אמר עד כאן בצלם ובדמות משמע כי מאז ולהלאה חדלו האנשים להיות בצלם אלוה · אבל זה לא נאמר רק על דורות המקולקלים עד המבול ומנוח ואילך שהטיבו דרכם קצת שבו להיות בצלם אלהים · כי צלם אלהים פי' מעלתם הגבוהה כמו"ש לעיל :

פירוש מהרז"ו

אלהים משמע שביום הבראו נעשה ספר תולדותיו · על כן דורש שתיבת זה מורה על האדם שמדבר בו בסיפא דקרא · וספר הוא ספר התורה כמ"ש בסוף סדר וילך לקוח את ספר התורה וכו' ובכמה מקומות בתנ"ך ופירושו שלאדם זה אני נותן ספר התורה על שהוא יציר כפי וחכמתו מרובה וכוחו גדול לעמול בה ולקיימה · כמ"ש שם בקהלת רבה · ואח"כ אמר תולדות אדם לתולדות אדם אני נותנה ולא לאדם עצמו · ודורש עפ"י מדה י"ז שכאן אינו מפורש טעם הדבר ומפורש באיוב כ"ח אז ראה ויספרה שסיפר כל תרי"ג מצות הכינה וגם חקרה פנימיותה וסודה והיינו בעת בריאת עולם כמפורש בכל הפרשה שם ובפסוק הקודם לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה ויאמר לאדם ומנוקד לָאָדָם הלמד בקמץ והקמץ מושך א' כאילו כתוב לא אדם ופירושו לא לאדם אני נותנה וכאן כתוב תולדות אדם וזהו שאמר לא לאדם אני נותנה כי אם לתולדותיו · והדרשה יוצאת מבין שני הכתובים על פי מדה י"ז מה שאינו מפורש במקום זה מפורש במקום האחר · גם יתכן שמ"ש אז ראה פי' כמ"ש גלמי ראו עיניך אז ויספרה ויאמר לאדם : שש מצות · לעיל פר' ט"ז סימן ו' וש"נ : י"ב שבטים · ע' לקמן פר' ס"ג בסימן ו' שמ"ר פר' ל"ח סימן א' והכוונה שרצה ליתן לו י"ב שבטים וספר התורה יחד · והענין בזה שהקב"ה בעת שברא העולם היתה כוונתו ית"ש שיכירו הברואים גדולתו ויעבדו אותו וישיגוהו כמו שהיתה בעת נתינת התורה · ותנאי נתינת התורה שתהיה בששים רבוא וי"ב שבטים · אלא שע"י חטא האדם נאבד ממנו סגולה זאת · וכמ"ש סיפא דקרא הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה ומאחר שלא היתה לו יראת ה' חכמת מה לו · וראוי לקורא בדברי חז"ל המתעלם בהם באהבים להיות שעשועים יום יום בדבריהם העמוקים והנעימים ולהתבונן במאמר זה איך שחברו ר"י בר"ס ור"י דכפר חנן שני פסוקים אלו זה ספר תולדות אדם ופסוק אז ראה ויספרה הכינה גם חקרה ויאמר לאדם כאלו הוא פסוק אחד ועל זה בנו יסוד דרשתם · והפסוקים רחוקים וע"י רוח בינה קרבום יחד והיו לאחדים בידם · אין זאת אלא שהיה בידם דרכים ידועים ואופנים מקובלים בדרכי הדרשות שעליהם סמכו ולהם כוונו · והם דרכי המדות : ך אלין תולדות · יו"ד דורות לבד ג' דורות הראשונים שאינם תולדות ושואל המדרש ומה הן אלהות · וכוונתו למ"ש לעיל פרשה י"ב סימן ז' כל מי שכתוב בו תולדות הוא מת ובלה ונברא וכו' ע"ש ועל זה שואל מאחר שאינן תולדות וכו' ומיכן שהכוונה כמ"ש לעיל פר' כ"ג סימן ו' של שהראשונים נבראו בצלם ובדמות ואם כן מ"ש תולדות הכוונה על ז' דורות מיו"ד דורות אלו והג' הראשונים אינם בכלל התולדות : ומה הן רוחות · וקאי על ט' דורות משת עד נח לבד אדם וכמ"ש לעיל פר' כ"א סימן י"א : ובנגעי בני אדם · והיה די שיאמר בשבטים ובנגעים · ע"כ דורש ובנגעי בני אדם כמשמעותו שהם בני אדם ממש : אין הראשונים תולדות · שענין התולדות הוא על קיום המין שעל ידם הוא קיום העולם · לזה אמר אלה תולדות שהם מבני שת שממנו נבנה העולם שיצא ממנו נח ובניו אך הראשונים הם בני קין שכלו כולם ולא נשאר מהם שריד במבול : כל השמות הללו · לעיל פרשה כ"ג סימן ה' וש"נ ומבואר · ותחימת המאמר הוי זה ספר תולדות ד"א זה ספר וכו' : ז וחרשים המה מאדם · הוקשה לו שתיבת מאדם מיותר והובא הדרשה להקדמה לדברי רבנן שדרשו על פסוק זה ספר : הוא וסירגולו · זה ספר מורה על סידור הכתיבה ביושר שיכולים לידע ולספר כל תיבה בפני עצמה וכן כל אות בלי בלבול · ובלא סירגול הכתיבה מבולבלת ואינו ראוי לקרא לו ספר ומרומז במ"ש זה ספר תולדות אדם שאדם הוליד ידיעה זו : ג' פלאים · לעיל פר' כ"ב סימן ב' ושם מבואר : בן עזאי · ירושלמי נדרים פרק ט' הלכה ד' ושם מקדים דברי ר"ע לדברי בן עזאי כי ר"ע הרב וב"ע התלמיד · ובירושלמי שם מביא משל על זה שאם היה מתקן בשר בידו אחת וחתך את ידו השני' · האם יאמר שינקום לידו האחת על שחתכה ויחתוך אותה כך לא יאמר אדם הנה חברי עשה לי רעה אנקם ממנו · הרי בשרך הוא ולא יתכן לעשות כן ע' בירושלמי :

איש

ידי משה

מ"כ שהוא לשון בתמיה : בן עזאי אומר זה ספר תולדות כו' פלוגתא דבן עזאי עם ר"ע מצאתי בדרשות הר"ב ש"ט פ' דברים וז"ל אמר שבארתי לך שכל פרטי תורה מן הראוי שיכללו במאמר קצר לזה פליגי רז"ל איזה מצוה שרוב מצות נכללו בה א' אומר ואהבת גו' וא' אמר שמע ישראל גו' וא' אמר ספר תולדות אדם גו' כך מצאתי במדרש פר"ב ש"ט ז"ל וכתב הרצון בזה כי האחד אומר כי בקיום ואהבת לרעך כמוך תקיים רוב התורה וסא' אומר בקבלת עול מלכות שמים תקיים התורה והוא שמע ישראל והאחד אומר כי אם יבין האדם שהוא פועל האל לא יוכל לעשות שום רע כי מרשעים יצא רשע והנכרת בצלם אלהים לא רע עכ"ל :

משנת דרבי אליעזר

לשון אי ובאמת היו צדיקים ולפי שכתוב אי קורא אותו ספר חיים עיין במתנות כהונה וידי משה :

ויתהלך

פרשה כה א ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותו אלהים · [א] אמר ר' חמא בר הושעיא אינו נכתב בתוך טימוסן (א) של צדיקים אלא בתוך טימוסן של רשעים א"ר איבו חנוך חנף היה פעמים צדיק פעמים רשע אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו · א"ר איבו (ב) בר"ה דנו בשעה שהוא דן כל באי עולם · אפיקורסים שאלו לרבי אבהו [ב] אמרו לו אין אנו מוצאין מיתה לחנוך · אמר להם למה · אמרו לו נאמרה כאן לקיחה ונאמרה להלן (מלכים ב ב) כי היום ה' לוקח את אדונך מעל ראשך · אמר להם אם ללקיחה אתם דורשים נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן (יחזקאל כד) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך · א"ר תנחומא יפה השיבן רבי אבהו · מטרונה שאלה את ר' יוסי אמרה לו אין אנו מוצאין מיתה בחנוך · א"ל אלו נאמר (בראשית ה) ויתהלך חנוך את האלהים ושתק · הייתי אומר כדבריך כשהוא אומר ואיננו כי לקח אותו אלהים ואיננו בעולם הזה כי לקח אותו אלהים :

ב ויקרא את שמו נח לאמר · [ג] ר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש · לא הוה צריך קרא למימר אלא נח זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו · אלא בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון השליטו על הכל · הפרה היתה נשמעת לחורש · והתלם נשמע לחורש · כיון שחטא אדם מרדו עליו · הפרה לא היתה נשמעת לחורש · והתלם לא היה נשמע לחורש · כיון שעמד נח נחו · ומנא לן נאמר כאן נייחה ונאמר להלן (שמות כג) למען ינוח שורך וחמורך מה נייחה שנאמר להלן נייחת שור אף נייחה שנאמר כאן נייחת שור · ר' שמעון בן לקיש אמר לא השם הוא המדרש · ולא המדרש הוא השם · ולא הוה צריך קרא למימר אלא או נח זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו · אלא עד שלא עמד נח היו המים עולים ומציפים אותם בתוך קבריהם (א) ב' פעמים כתיב (עמוס ה) הקורא למי הים כנגד ב' פעמים שהיו המים עולים · ומציפין אותן בתוך קבריהם · א' בשחרית וא' בערבית · הה"ד (תהלים פח) כמו חללים שוכבי קבר (ג) שוכבים שלהם חללים היו · כיון שעמד נח נחו · נאמר כאן נייחה ונאמר להלן נייחה (ישעיה נז) יבא שלום ינוחו על משכבותם · מה נייחה האמור להלן נייחת קבר אף נייחה האמורה כאן נייחת קבר · רבי אליעזר אמר [ד] לשם קרבנו נקרא שנאמר (בראשית ח) וירח ה' את ריח הניחוח · ר' יוסי בר רבי חנינא אמר לשם נחת התיבה נקרא דכתיב ותנח התיבה · אמר

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז מ"ב · ילקוט ד"ה א' רמז אל"ף ע"ב · ב עיין מסכת דרך ארץ זוטא סוף פרק א' · ג ילקוט כאן רמז מ"ב · וילקוט ד"ה רמז אל"ף ע"ב · כל הענין · ד לקמן פרשה נ"ג ·

חדושי הרש"ש

(א) ב' פעמים כתיב הקורא כו' כצ"ל בלי נקודה בינתים :

חדושי הרד"ל

(א) של צדיקים כו' · של רשעים · נראה דצ"ל ולא בתוך טימוסן של רשעים · ודרש הרשעים כי לקח אותו וכדרש ר' איבו דלהלן · או קרוב יותר שצ"ל נוסף אינו נכתב בטומרון אלא בתוך טימוסן של צדיקים · והיינו אע"פ שחנף היה כדלקמן עכ"ז נכתב בשל צדיקים כי לקח : (ב) בר"ה דנו · ובאותו שעה היה צדיק ונידון לפי מעשיו שבאותה השעה כמ"ש בפרק קמא דר"ה : (ג) שוכבים שלהם חללים · שמעתי פירושו מלשון הדחה · כמו חללים בי טבחי :

מתנות כהונה

פרשה כה טימוסין פי' הערוך מין קלף שעושין מקליפת עץ : של רשעים · דייק מדכתיב ואיננו כי הרשעים היו כלא היו · בחייהם קרוים מתים וכד"א והתבוננת על מקומו ואיננו גם אמר התעיף עיניך בו ואיננו כי הרשעים הומים ומגדפים אחרי המדומים ומצאתי שוב בפירש"י ז"ל שגרס מהו ואיננו א"ר חמא כו' : אסלקנו · דייק מדכתיב כי לקח משמע פתאום בלא זמנו כמו שדרשו בפסוק כי בא השמש : בראש השנה · דייק אלהים לשון דין וכן מצאתי בפירש"י גם אמר הכתוב ויהי היום ויבואו בני האלהים ויתיצבו וגו' ודרשו חז"ל ראש השנה היה : אין אנו מוצאין מיתה כו' · ואע"ג שהיה חנף או בטימוסן של רשעים כדלעיל : ואמר כאן לקיחה כו' · הרי למדנו שלא מת : ה"ג מחמד עיניך במגפה · הרי שמת במגפה : המדרש · הנדרש שדרש זה ינחמנו אינו יכול להוציאו מתוך שם נח : נחו ממרדן · וינחמנו פי' ינח ממנו כמו שפירש"י בפי' החומש או כיון שנחו ממרדן נתנחמו מעצבון ההוא : ומציפים אותם גרסינן : נחיית קבר · ובמנוחה זאת הניח מהם עצבון רוח על מתיהם או קבלו תנחומין על מתיהם : לשם קרבנו · על שנתקבל ברצון ובזה הניח מהם עצבונם או נתנחמו על דאגת לבם פן ישוב ה' למבול עוד והובטחו בברית מלח עולם אשר נשבע על מי נח לבל ישוב עוד וגם כן שלא ישבותו ששה עתים קור וחום וגו' ואז חזר מנהג העולם על סדרו ומשפטו וזהו ינחמנו כן פירש"י שנחו מיגונם וקבלו

רש"י

פרשה כה ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו מהו ואיננו אמר רבי חמא בר הושעיא אינו נכתב בתוך נימוסן של צדיקים אבל נכתב הוא בתוך נימוסן של רשעים : טימוסן · שמותן : בראש השנה דנו · דכתיב כי לקח אותו אלהים זה יום שהוא דן את הבריות : לוקח את אדוניך מעל ראשך · באליהו כתיב מה הוא לא מת אף חנוך לא מת : אם לקיחה אתם דורשין · נאמר כאן לקיחה וכו' : יפה השיבן רבי אבהו · שלא ליתן פתחון פה לומר הלא שמו כשם רבו עמו לסיכך אמר להן : ס"א · לא השם הוא המדרש לא השם של נח נשמע מדרש זה ינחמנו שהיה צריך למימר נח זה יניחנו או כיון דאמר הכי היה לו לומר כמו שהוא אומר ינחמנו אלא לכך קראו נח שגרם להם מנוחה ונתנחמו מצרה : הפרה היתה נשמעת לחורש ולא היתה מסרבת בחרישתה : והתלם היה נשמע וכו' כל המלאכות שהיו רוצים לעשות היתה המלאכה מכוונת מאליה למה שהיה האומן עושים : כיון שעמד נח נחו הבריות · מאותו נער והיו המלאכות לדעת עושיהן כבראשונה : נייחת שור · שהיו השורים והבהמות נשמעות לחורש בלא נער · ע"כ : חללים היו · מתחתיהם שהמים עולים ומוטפים אותם ודבר זה היה מדור אנוש ועד דור נח : ס"א · חללים שוכבי קבר משמע מחמת שהיו שוכבי קבר חללים היו אלא מהו חללים שהיו המים עולים מתחתיהם ומוטפים אותם ודבר זה היה נוסף

יפה תואר

לא המדרש הוא השם כו' · כי ינחמנו שרשו נחם · ולשרש נח צ"ל זה יניחנו · ואע"פ אברהם על שם אב המון גוים · ויהיה הרי"ש למותר אך מתחלה נקרא אברם משום שם ואח"ז כאשר ניתוסף לו הה"א על המון לא נעתקה הרי"ש ממקומו וגם בשמואל דכתיב כי לא יקשה א"כ למה באה המ"ם באמצע כבר כתב הרד"ק כי בשם שמואל יש שאול מאל המ"ם בתוך שמו אבל אם היה מהוראת ינחמנו לא היה נחסר המ"ם בשמו · ולכן ע"כ כי בימיו נחו התבל ומלואה ממרדם · וע"ע בזה בתנחומא בביאור יותר ולפ"ז נקרא בשם ע"ש שנחו ממרדם · ומ"ש שכתוב זה ינחמנו הוא דברי בני אדם כי בראותם מיד בשעת ממרדם בשביל נח הנולד · אמרו כי זה ינחמנו גם לעתיד ממעשנו ומעצבון ידינו ודברי ע"פ שם שלא כדברי המדרש דידן : אר"י לא שמשו המזלות כו' · המדרש הביא פה לפרש בזה שם נח על המזלות שנחו אבל ר' יוחנן גופא דרש לעיל נח משום שנחו התלם יען כי זה היה מיד כשנולד וכמו"ש כיון שעמד נח נחו · אבל המזלות לא שבתו אלא

פירוש מהרז"ו

פרשה כה סימן **א** אינו נכתב בתוך טימוסן · טימוס הוא ספר ופנקס שכתובים בו שמות אנשי העיר והמדינה · ושמות של אנשי חיל · ודורש ר' חמא שמ"ש ואיננו פירושו איננו כמו שהתחיל שהתהלך עם אלהים ולא נשאר במקומו היה במדרגה זו ועל כן לקח אותו אלהים מדת הדין שדן אותו ולקחו מן העולם ומתחלה הי' נכתב בטימוסן של צדיקים ואיננו שם שלקח אותו משם וכתבו בטימוסן של רשעים · ודעת ר' איבו שהיה חנף פעם צדיק ופעם רשע · שתחלה כתוב ויתהלך חנוך את האלהים ואחר כך ואיננו במדרגה זו שלא התהלך אתו · ואח"כ כי לקח אותו אלהים ולקיחת אלהים הוא לשבח ולטובה · שאחר שכתוב ואיננו במדרגה טובה כתוב שלקח אותו · כי נשתנה עוד הפעם לטובה על כן לקחו בעודו במעמד טוב לאהבתו וטובתו שלא ישוב עוד לכסלה : אין אנו מוצאים · שמ"ש כי לקח אותו אלהים אינו על המיתה אלא כמ"ש אצל אליהו שנכנס חי בסערה השמים · וכמ"ש כי היום לוקח אדוניך מעל ראשך וכן אצל חנוך : לוקח ממך · וס"ד את מחמד עיניך במגפה שמתה פתאום בלא זמנה וכן חנוך מת ממעות לשון של ואיננו וכמ"ש התעיף עיניך בו ואיננו כי דורותיו האריכו ימים והוא מת בקיצור ימים · ויתכן שהאפקורסים והמטרונא היתה כוונתם לרעה שראוי לעשות ע"כ השתדלו חכמים לדחותם · אך דעת הזוהר והמקובלים שחנוך לא מת ונעשה גופו אש לוהט וכאמרם ז"ל חנוך הוא מט"ט [וכ"נ בויק"ר פר' כ"ט כל השביעין חביב חנוך שביעי לדורות וכן במס' ד"א מונה אותו בכלל אותן שנכנסו חיים לג"ע ועי' בתוספו' סופ"ק דיבמות גבי נער הייתי מ"ש שם · יפ"ת] וכן הוא בספר הישר לשמים : **ב** לא המדרש הוא השם · השם הוא נח · ודרשה בתורה זה ינחמנו ע"פ מדת ממעל · ומתיבת נח יש לדרוש יניחנו ולא ינחמנו שאינו נופל על שם נח כו' למ"ד סימן ה' : נשמעת לחורש · לחרוש טוב ולא מרדה בו וכן התלם · היה נשמע מגלית מה שנזרע בו · וגירסת הילקוט התלם היה נשמע ליחרש וכן לקמן לא ליחרש ופי' שיחרש : שעמד נח נחו · ועל שם ההנחה קרא אותו נח על פי מדת ממעל וממאמר . זה יקח הקורא ראיה · על מקומות הרבה . מאד שכתבנו באופן זה ודרך קצרה שהרי כאן לא הסתפקו חז"ל במה שמפורש בתורה על שם נח ודרשו והוסיפו · כדרכם בשאר מקומות וכאלו מפורש בכתוב ויקרא שמו נח לאמר זה יניחנו כי ינחמנו וכו' או ויקרא שמו נח כי נחו לאמר זה ינחמנו · ומ"ש מעצבון ידינו היינו כמ"ש בעצבון תאכלנה וכאשר ראה ההנחה הוכיח על הנחמה ולא בנבואה אמר כן בתנחומא · זה ינחמנו · וכי נביא היה א"ר שמעון בן יהוצדק · למודים היו כשנאמר לו ארורה האדמה בעבורך אמר לפניו רבש"ע עד מתי אמר לו עד שיולד אדם אמו · כיון שנולד נח אמר למך זה ינחמנו עכ"ל וכן הוא בילקוט בשם מדרש אבכיר ועדיין אין אנו יודעים למי היתה ההנחה לזה דרש גז"ש על נייחת שור : ב' פעמים עי' לעיל סוף פ' כ"ג בא"ח · ומ"ש אחד בשחרית ואחד בערבית · כמ"ש ברישא דקרא · והופך לבוקר צלמות ויום לילה החשיך הרי שכתוב כאן בוקר וערב וכתוב ב"פ הים · הדבר למוד מענינו · שהב' פעמים שאנו דורשים ע"פ מדה יו"ד שספק מי הים היינו אחד בבוקר ואחד בערב ואם היה כתוב קרא מי הים בעבר היה משמע אך מאחר שכתוב הקורא משמע דבר תמידי · ע"כ דורש שהיה משך זמן שהיה קורא מי הים א' בבוקר וא' בערב : כמו חללים שוכבי קבר · ולא"ה שמדבר באנשי ממ"ש בס"ד אשר לא זכרתם עוד והמה מידך נגזרו · והם נקראו חללים וכמ"ש איוב הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם והמשורר מדמה עצמו לחללים שוכבי קבר · והרי ונמצא למד שהיו דור המבול שוכבי קבריהם חללים וכמ"ש לעיל ריש פר' כ"ג על דור המבול קרבם בתימו לעולם · שאינם לא חיים ולא נדונים · וזהו אשר לא זכרתם מידך נגזרו · וקראם חללים ושוכבי קבר שאפילו היו חיים בקבר היו חללים מחמת מים · ע"פ גז"ש הרפאים יחוללו מתחת מים : לשם קרבנו · פי' שכוונת דרשת שם בתורה ע"פ מדה י"ז וירח ה' את ריח הניחוח ע"פ מדת ממעל : וכן לר' יוחנן לנחת התיבה דורש מדת ממעל ע"פ מדה י"ז כנ"ל :

ידי משה

ויתהלך חנוך כו' עד בשעה שהוא דן לכל באי עולם · המדרש הזה צריך ביאור שהראשון דברי רבי חמא שאומר שלא נכתב בספרי צדיקים אלא בספרי רשעים מנא לך הא ומה שפי' מ"כ רחוק מאד מן השכל · גם ספרי רשעים וצדיקים מאי בעי הכא גם דברי רבי איבו אינם מובנים שאמר חנף היה מאי פליג אדלעיל הלא גם לרבי חמא סבר שרשע היה וגם מה שאמר רבי איבו שבראש השנה דנו קשיא מסיכא תיתי שביום אחר יהיה דנו גם מאי נפקותא מזה באיזה יום דנו · ומאין לרבי איבו זה שבר"ה דנו ומה שפי' מ"כ אינו מן השם · וצ"ל דצריך לגרוס בדברי רבי חמא ולא בתוך טימוסן של רשעים וטעות נפל בספרים שנדפסו אלא במקום ולא הכי פירושו דאמרינן בגמ' ג' ספרים נפתחים בר"ה של צדיקים לאלתר לחיים ורשעים לאלתר למיתה ושל בינונים תלוים ועומדים עד יום הכפורים · לפ"ז סבר רבי חמא שחנוך היה בינוני והוציא זה מהפסוק ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו ר"ל שהיה מתהלך נ"א ואיננו לפי שהיה בינוני לפ"ז לא נכתב לא בתוך רשעים ולא בתוך צדיקים לפי שהיה בינוני אלא היה תלוי עד יום הכפורים אבל רבי איבו סבר חנף היה פעמים רשע ודרש ויתהלך ר"ל פעם הלך ופעם ואיננו לפ"ז א"ר איבו שבר"ה דנו לפי שהיה או ולא בינוני לפ"ז ממ"כ בר"ה נידון לפי שהרשעים וצדיקים נכתבו לאלתר לחיים או למיתה אלא בשעה שברא וכו' · לכאורה נראה שאינו מתרץ כלום וכן יש לדקדק בדברי ר"י ונראה שהיה מנוחה ונחמה באתת מנוחה לבהמות ונחמה לבני אדם וכן לר"ש בן לקיש ונתנחמו בחיים : ר"א אומר לשם קרבנו נקרא · ר"ל על שם קרבנו שנתקבל נקרא נח

ר' יוחנן (ד) לא שמשו המזלות כל אותן י"ב חדש · אמר לו ר' יונתן שמשו אלא שלא היה רישומן ניכר · לא ישבותו רבי אליעזר ורבי יהושע · רבי אליעזר אמר לא ישבותו מכאן שלא שבתו ורבי יהושע אומר לא ישבותו מכאן ששבתו : ג מן האדמה אשר אררה ה' · א עשרה שני רעבון באו לעולם · אחד בימי אדם הראשון שנאמר (שם ג) ארורה האדמה בעבורך · ואחד בימי למך · שנאמר (שם יב) מן האדמה אשר אררה ה' · ואחד בימי אברהם · (שם כו) ויהי רעב בארץ · ואחד בימי יצחק שנאמר ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון · ואחד בימי יעקב שנאמר (שם מה) כי זה שנתים הרעב · ואחד בימי שפוט השופטים שנאמר (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ · ואחד בימי דוד שנאמר (שמואל ב כא) ויהי רעב בימי דוד ג' שנים · ואחד בימי אליהו שנאמר (מלכים א יז) חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי · וא' בימי אלישע שנאמר (מלכים ב ג) ויהי רעב גדול (ב) (ה) בשומרון שהוא מתגלגל ובא לעולם · ואחד לעתיד לבא שנאמר (עמוס ה) לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' · רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק עיקר אוותנטיא שלו לא היה ראוי להיות בימי דוד אלא בימי שאול · אלא על ידי שהיה שאול גרופית של שקמה גלגלו הקב"ה והביאו בימי דוד · מתלא אמרין · שילו חטא ויוחנא משתלמא · אתמהא · אמר רבי חייא רבה משל לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין · בשעה שהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותקעה ונתלה בה ואחר כך היה תולה את קופתו · לפיכך לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שהן יכולין לעמוד בהן · רבי ברכיה הוה קרי עליהון נותן ליעף כח · רבי ברכיה בשם רבי חלבו אמר שנים באו בימי אברהם · רב הונא בשם ר' אחא אמר אחד בימי למך ואחד בימי אברהם · רעב שבא בימי אליהו · רעב של בצורת היה · שנה עבדה שנה לא עבדה · רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היה · שנאמר (מלכים ב ו) עד היות ראש חמור בשמונים כסף · רעב שהיה בימי שפוט השופטים · ר' הונא בשם רבי דוסא אמר (ג) מ"ב סאין היו תעשו ארבעים ואחת · (ד) ב והא תני לא יצא אדם לחוצה לארץ אלא אם כן היו (ס) סאתים של חטים הולכות בסלע · א"ר שמעון אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח · אבל אם היה מוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא לחוצה לארץ ואילו אלימלך יצא לפיכך נענש :

פרשה כו א ויהי נח בן חמש מאות שנה כתיב (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים · אשרי האיש ג זה נח · אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אומר בשלשה דורות בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה · רבי נחמיה אומר בדור המבול ובדור הפלגה אבל בדור אנוש (א) היה קטן · (א) על דעתיה דר' יהודה דאמר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים · זה דור אנוש · ובדרך חטאים לא עמד · זה דור המבול · (ב) ובמושב לצים לא ישב · זה דור הפלגה (שם) כי אם בתורת ה' חפצו אלו

מסורת המדרש א לקמן פרשה מ' ופרשה ס"ד · אגדת שמואל פרשה כ"ח כל הענין · רות רבה פרשה א' · ילקוט כאן רמז מ"ג · וילקוט שמואל ב' רמז קכ"ג · ב בבא בתרא דף צ"א · ג מדרש תהלים מזמור א' כל הענין · ילקוט תהלים רמז תרי"ד :

חדושי הרד"ל

(ד) לא שמשו · אולי שלזה נקרא נח ע"ש שנחו המזלות משמושן ואגב הא דר"י מסיים נמי עלה דר"א ור"ג : (ה) בשומרון ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם · כצ"ל וכ"ה הגירסא לקמן ססי"ד ובמד"ש פכ"ח ולפ"ז הא דמסיים ואחד לע"ל אינו ממנין העשרה דקחשיב שכבר באו לעולם · אבל זה שלע"ל עדיין לא בא · ודלא כגירסת המ"כ :

(א) היה קטן · לא ותמוה שהיה בן נ"ד · אלא שר"ל שקודם המבול שלא היו מעניש[י]ן עד ק' שנה הי' קטן לענין עונשין : (ב) ובמושב לצים כו' · דור הפלגה שהיו כולם ליצנים כן מסיים בשו"ט שם :

חדושי הרש"ש

(ב) בשומרון ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם לע"ל כצ"ל וזה ג"כ כוונת המ"כ כאן ולקמן ססי"ד למחוק ואחד שקודם לע"ל וכ"מ גירס' זו להדיא במדרש רות : (ג) מ"ב סאין היו ונעשו מ"א · עיין בז"א במדרש רות דבר נאמד בזה · ועיין במרדכי ר"פ שהב : (ד) והא תני כו' עיין מדר"א : (ס) סאתים של חטים הולכות בסלע · הוא כפול מערך הנהוג דהוא ד' סאין בסלע כדתנן פאה (פ"ח מ"ז) עירובין פרק ח' מ"ב כלים פרק י"ז מי"א : (א) ע"ד דר"י דאמר בג' דורות אשרי כו' כצ"ל :

שהגה

ר ש " י

נוהג מדור אנוש עד נח · ע"כ : לא שימשו המזלות כל שנים עשר חודש · אותן שנים עשר חודש שנידונו בהם דור המבול : ס"א · לא שימשו המזלות כו' עד דור המבול לא הכיר השמש כהלכתו ולא שימשו כל המזלות כהלכתן ולאחר שנים עשר חדש חזרו למשפטן הראשון ולזה ינחמנו סמוך : לא היה רשומן ניכר · מאור השמש והלבנה לא היתה נזרחת כתקונה · ע"כ : ואחד בימי למך · שנאמר זה ינחמנו ממעשנו מן האדמה אשר אררה ה' לא מאותה קללה שהיתה מאדם אלא מאותה גזירה שהיתה בימי למך אביו של נח לכך היו אומרים זה ינחמנו : ס"א · אוותנטיא · חוזק של רעב כדאמרינן לעיל אוותנטיות : דייטרוטין · סורות של ערקי"אה לגוכך : ונתלה בה · היה תולה עצמו תחלה ביתד לידע אם תסבול כובד הקופה : שפופים · בלא זכות · לשון אחר בלא כח ולא באו בימי שאול שהיו שפופים בלא כח אלא בימי דוד שהיו גבורים שהיו יכולים לעמוד בו ולסובלו כדכתיב ויהי רעב בימי דוד שנה אחר שנה וגו' ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים וגו' · ע"כ : בימי בני אדם גבורים שהן יכולין לעמוד בהם · כלומר לא בא בימי שאול אלא בימי דוד שהיו גבורים לעמוד בו ולסובלו : ס"א · נותן ליעף כח · אלפי אליפות שבהן הענים כחן לסבול הרעב והעמיד להן זכות דוד · ע"כ : בימי אברהם · מלבד הרעב הרי האחד : הראשון הרי שני : ס"א · הראשון · מכלל דהוה שני · ע"כ : רעב של בצורת · גשמים מועטים : מהומה · אכול ולא לשבעה : ס"א · של מהומה בבהמות נפלה המיתה ונתיקר הבשר עד שמוכרין ראש חמור בשמונים כסף וכן הפסוק מוכיח בפרשה שלא היה הרעב כי אם בבהמות בלבד דכתיב ויהי רעב גדול בשומרון עד היות ראש חמור וגו' ולא כתיב עד היות סאה חיטין בשמונים כסף ע"כ :

אפילו סאה בסלע לא יצא חוצה לארץ ואילו אלימלך יצא לפיכך נענש :

פרשה כו אשר לא הלך בעצת רשעים · רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה

מתנות כהונה

וקבלו תנחומין : לא שמשו וכו' · שנאמר יום ולילה לא ישבותו מכלל שכל ימי המבול שבתו וא"כ מהו בחודש השביעי וא"ל יונתן ששמשו אלא שלא היה רישומן ניכר פירש"י לא שמשו כהלכתן ומשפטן [וכ"ז ג"כ לקמן פל"ג ול"ד] וי"ל דפליגי בטעמא דהאי תנאי ר"א ור"י דלקמן : שלא שבתו · דרש עוד עדיין לא ישבותו כמו שלא שבתו עד עתה : ה"ג ובא לעולם לעתיד : אוותנטיאה · פירש"י והערוך ממשלה וחוזק : בימי שאול · פירש"י שנאמר אל שאול ואל בית הדמים : גרופית · פי' [הערוך] נטיעה : שקמה · אילן סרק והוא דרך משל וק"ל : מתלא אמר כו' · משל הדיוט בפי הבריות שילו הוא שחטא ויוחני נשתלם ונגבה עונשו ממנו ע"ד טוביה חטא וזיגוד מנגיד : שילו יוחנא · שמות של בני אדם ואירע להם מעשה שזה חטא ומכירו לקה כד"א שכם נשא ומנגאי גזר · טוביה כו' : זגג · אומן עושה כלי זכוכית : דייטרוטין · פי' הערוך כלי זכוכית חשובים ונאים : שפופים · שפלים וחלשים בכח לדקתם : שנים באו וכו' · פירש"י דכתיב ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון מכלל דקמאי הכי נמי הוו רעב וה"ג ג"כ בפרשת לך לך וס' תולדות והאי דכתיב אשר אררה פירושו אשר אררה כבר בימי אדם ולא נחה עד שנולד נח : עבדה · עשתה פירות : והתניא · בניחותא : אפילו סאה בסלע כו' · ולכך נענש אלימלך שלא היה השער חסר כל כך וכן הוא לקמן פר' תולדות ובילקוט ובסוף פר' המוכר את הספינה והכי מסיים רש"י ז"ל ואילו אלימלך יצא ולפיכך נענש וה"ג לא יצא לח"ל ואילו אלימלך יצא ולפיכך נענש :

פרשה כו זה נח · שנקרא איש שנאמר איש צדיק תמים : בג' דורות · וכן הזכיר ג' פעמים בכתוב אנשי רשע רשעים וחטאים וליצנים וכדמפרש ואזיל

ורבי נחמיה סבר שלשה אלה תוארים כולם מדברים בדור המבול וכן דרשו על אדה"ר וכן ג'

יפה תואר

איך יקרא בשם זה בלידתו : ואחד בימי למך · אבל בימי קין דכתיב גביה ארור אתה מן האדמה וגו' לא תוסף תת כחה לך · שמה לא נתקלל רק קין לבדו · ולא האדמה ויושביה בכלל : עיקר אוותנטוא · כו' · ומה דאמרינן בפ' הערל (דף ע"ח ע"ב) אל שאול שלא נספד כהלכה וכן בעירובין ס"ג ע"א כל המשגר מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר עירא היאירי היה כהן לדוד כו' וכתיב בתריה ויהי רעב בימי דוד · פי' כי עיקר תוקף הרעב בא בשביל הגבעונים · וראוי היה לבוא בימי שאול · ואילולא שהיה גרופית של שקמה בו ודאי היה ראוי לבוא בימיו אבל בימי דוד שלא חטא לא היה ראוי לבוא כלל · אולי היה בא בדור אחר · אך כיון שחטא במתנות כהנים ובהספד של שאול לכן בא הרעב בימיו ומשל גרופית של שקמה או בימי בני אדם שפופים אין הפירוש שדוד היה צדיק יותר משאול כי נהפוך הוא וכדאמרינן בפ' ואלו מגלחין א"ל הקב"ה לדוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול אייך אלמלא אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מפניו ובשוח"ט מזמור שגיון לדוד א"ל הקב"ה אתה מדמה עצמך לשאול כו' · אך פירושו כי בימי שאול היו בני אדם חלשים בטבע ואם בא רעב עליהם אז מתו ברעב · אבל בימי דוד שהיו אמיצי כח ויכלו לסבול כל צער ועוני : שילו חטא כו' · שילו הוא לשור השלו ויוחנא הוא מן הגב כדאיתא בפ' אלו טרפות שהגב למינהו להביא יוחנא ירושלמית · ופי' כי אם יקלקל הצפור יתפסו את החגב : משל לזגג כו' · פי' כמו שהזגג מנסה כח היתד אם יוכל לסבול את הקופה ואח"ז תלה אותה עליו : כן מנסה הקב"ה את הדורות ומביא את הרעב רק בדור שיוכל לסבול אותו · ומזה ידעו גם שאר הדורות שהקב"ה הוא לבד הנותן לחם לכל בשר ולא יבטחו עוד בשדותיהם וכרמיהם : שנה עבדה שנה לא עבדה · עי' בויק"ר פ' י"ט שלשה חדשים בראשונה וג' חדשים באחרונה וי"ב באמצע · אבל בפ' המקבל איתא שלא הי' תבואה כלל בימי אליהו ופליג על המדרש :

ראוי

פירוש מהרז"ו

לא שמשו המזלות · לקמן פר' ל"ד סוף סי' י"א · ושייכות מאמר זה לכאן אגב שדורש ר"ל פסוק הקורא למי הים וכו' דורש כישא דקרא · והופך לבוקר צלמות ויום לילה החשיך והיינו דור המבול שאז לא שמשו המזלות תהפך הכל לצלמות וחושך כשקרא למי הים וכו' : שלא היה רשומן ניכר · כמ"ש ויום לילה החשיך שהפך אור יום לחושך אבל המזלות שמשו מלמעלה : לא ישבתו מכאן שלא שבתו · דעת ר"א שהרי מפורש ויהי הגשם ארבעים יום וארבעים לילה ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום שפי' עם הלילות ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום עם הלילות הרי שלא שבתו · אך קיץ וחורף וזרע וקציר קור וחום שבתו · ועתה מבטיח עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וכו' יהיו כמו יום ולילה שלא שבתו ולא ישבתו כך זרע וקציר וכו' לא ישבתו ומ"ש יום לילה החשיך פי' שהיה יום אלא שהיה בו חושך מחמת רוב עננים ועל"ז היה ניכר שהוא יום · ור' יהושע סובר כפשוטו לא ישבתו אבל במבול שבתו כמ"ש יום לילה החשיך ממש · ומ"ש ארבעים יום וכו' פי' שהש"י ידע מדת הזמן ולא היה נרגש · ויתכן שמ"ש ר' יוחנן לא שמשו המזלות כי באיוב ט' כתיב נוטה שמים לבדו ודורך על במתי ים עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן עושה גדולות עד אין חקר וכו' וזהו כסדרו של עולם אך בעמוס ה' כתוב ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו עושה כימה וכסיל והופך לבוקר צלמות ויום לילה החשיך הקורא למי הים וישפכם וכו' שעל שהפכו מעשיהם הפך עליהם המזלות כימה קודם כסיל ועי"כ הפך יום והחשיך ושפך מי הים · כלשון הגמ' בר"ה י"א מתוך מעשיהם שינה עליהם סדרי בראשית עכ"ל : ג יו"ד שני רעבון · מדרש שמואל פר' כ"ח כל הענין עי' לקמן ריש פר' מ' ובריש פר' ס"ד ובריש רות : ר' שמואל בר רב יצחק · קאי על הרעב שהיה בימי דוד שהזכיר שהיה ראוי להיות בימי שאול · כמפורש שם שדרש דוד את ה' והשיב לו · אל שאול ואל בית הדמים על שהמית את הגבעונים : גרופית של שקמה · כמ"ש לקמן פר' ל"א סימן י"א גרופית לזיתים ענף של זיתים וכאן פירש ענף אילן שקמה ונמצא שם הרבה בא"י כמ"ש כשקמים אשר בשפלה לרוב וע' ירושלמי ריש פרק ב' דע"כ שנתמעט זכותו על שחטא בעמלק ע"ש : בני אדם שפופים · נמוכים ושפלים בכחם ובלתי מצליחים מעת אשר נטלה המלוכה משאול ונתנה לדוד : נותן ליעף כח · והלא נותן כח לכל אלא פירושו שנותן כח לסבול יסורים ועייפות · שלא ימות וכענין איוב שכתוב אך את נפשו שמור ואמרו חז"ל משל למי שאומר שבור החבית ושמור יינה :

פרשה כו סימן א אשרי האיש · מדרש תהלים מזמור א' · זה נח שכתוב בו איש צדיק תמים כן הוא שם : זה דור אנוש · כמ"ש לעיל ריש פר' כ"ד המעמיקים מה' לסתיר עצה : זה דור הפלגה · כמ"ש לקמן פר' ל"ח ענין ליצנותם בכמה אופנים :

ידי משה

לשם נייחת התיבה נקרא ר"ל על שם שנחה התיבה נקרא נח : לא שמשו המזלות · נ"ל הטעם דאיתא בשמים מספרים כבוד אל הלוכן של חמה ולבנה וכוכבים בגלגל זהו שירתם · כן איתא במדרש שוחר טוב ואי' ולא קרב זה אל זה וגו' בקשו מ"ה לומר שירה על הים אמר הקדוש ברוך הוא מעשי ידי טובעים בים ואתם רוצים לומר שירה ואם כן לנסכי לא שמשו מכח סברא זו שכשישמשו המזלות אזי הליכתן בגלגל וזהו שירתן ומעשה ידיו טובעים במבול ורבי יונתן ס"ל ששמשו אלא שלא היה רישומן ניכר פי' הליכתן [illegible]

משנת דרבי אליעזר

והא תניא לא יצא אדם וכו' · עיין מ"כ ולא מצינו במדרש והא תניא בניחותא ונ"ל והא תניא וטו' סוף קושיא עד והא אלימלך יצא ותירץ לכך נענש ודו"ק :

א"ר

א שבע מצות שנצטווה · ובתורתו יהגה יומם ולילה (ב) שהגה דבר מתוך דבר · אמר ב מה טעם ריבה הקב"ה בטהורים יותר מטמאים לא שהוא רוצה להקריב מהן קרבן · מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' (שם) והיה כעץ שתול על פלגי מים · ששתלו הקב"ה בתיבה · אשר פריו יתן בעתו · זה שם ועלהו לא יבול זה חם · וכל אשר יעשה יצליח זה יפת: ב ויולד נח ג' בנים את שם ואת חם ואת יפת · כתיב (שם צב) שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו · ג שתולים בבית ה' זה נח (ג) ששתלו הקב"ה בתיבה · בחצרות אלהינו יפריחו · ויולד נח את שם את חם ואת יפת · עוד ינובון (ד) בשיבה דשנים ורעננים יהיו · עוד ינובון · זה נח · דשנים ורעננים יהיו · ויולד נח · (ה) ד א"ר יודן מה טעם כל דורות הולידו למאה שנים · ולמאתים שנה · וזה הוליד לחמש מאות שנה · אלא אמר הקב"ה אם רשעים הם אין רצוני שיאבדו במים ואם צדיקים הם אטריח עליו ויעשה להם תיבות הרבה וכיבש הקב"ה מעיינו והוליד לחמש מאות שנה · רבי נחמיה בשם ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי אמר ה אפילו יפת שהוא הגדול · לכשיבא המבול אינו בן מאה שנה שראוי לעונשים · אמר רבי חנינא ו אין מיתה לעתיד לבא אלא בעובדי כוכבים בלבד · ר' יהושע בן לוי אמר לא בישראל ולא בעובדי כוכבים · שנאמר (ישעיה כה) ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים · מה עביד ליה רבי חנינא מעל כל פנים · מעל פניהם של ישראל · והכתיב (שם סה) כי הנער בן מאה שנה ימות והא מסייע ליה לר' חנינא · מה עביד ליה רבי יהושע בן לוי · ראוי לכל עונשים · והא כתיב (תהלים מט) כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים · והא מסייע ליה לרבי חנינא · מה עביד ליה ריב"ל · לפי שבעולם הזה פרעה בשעתן · סיסרא בשעתן · סנחריב בשעתן · אבל לעתיד לבא הקב"ה עושה מלאך המות סטטיונר שלהם הה"ד (שם) וירדו בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול מזבול לו · ז מלמד ששאול בלה וגופן אינה בלה · וכל כך למה על שפשטו ידיהם בזבול · הה"ד (מלכים א ח) בנה בניתי בית זבול לך: ג ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפת והלא ח יפת הוא הגדול אלא בתחלה אתה דורש שהיה צדיק · (ג) ט ונולד כשהוא מהול · ושייחד הקב"ה שמו עליו · ושאברהם

מסורת המדרש א סנהדרין דף נ"ו · לקמן פרשה ל"ד · ילקוט סדר נח רמז נ"ט · ג ילקוט תהלים רמז תתמ"ה · ד מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט כאן רמז מ"ב · ילקוט תהלים רמז תרי"ד · ה סנהדרין דף ס"ט · ו פסחים דף ס"ח · סנהדרין דף נ"א · ילקוט ישעיה רמז כ"ה · ז ראש השנה דף י"ז · ח סנהדרין דף ס"ט · ילקוט כאן רמז מ"ב · ילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ג · ט תנחומא סדר נח סי' ה' ·

חדושי הרש"ש

(ב) שהגה דבר מתוך דבר · כל"ה מלשון הגו סיגים מכסף (משלי כ"ה) שהוא ענין הוצאה והפרדה: (ג) ונולד כשהוא מהול · עמ"כ · ובשוח"ט מזמור ט' מפיק ליה מדנכפל שמו אלה תולדות שם שם כו' שכל מי שנכפל שמו נולד מהול:

חדושי הרד"ל

(ג) ששתלו הקב"ה בתיבה · שנבנית ע"פ צווי ה' · לכן נקראת בית ה' (רמז לדבר תיבה אותיות בית ה') ועיין בזוהר שהתיבה היתה דוגמת ארון ה': (ד) בשיבה · בתיבה זה נח · דשנים ורעננים יהיו אלו בניו ויולד נח וכצ"ל: (ה) א"ר מ"ט כל דורות כו' כ"ה בשוח"ט שם וכצ"ל:

מתנות כהונה

ג' תוארים איירי בנח ועיין בילקוט תהלים: שהגה · הבין ודקדק כד"א והגיון לבי: ריבה הקב"ה וכו' · שאמר ומן הבהמה הטהורה תקח שבעה שבעה: לא שהוא רוצה · בתמיה: להקריב · להיות מקריב: אין רצוני כו' · לא יצטער נח בחנם · [וכבש הקב"ה גרסינן]: מעיינו · של ההולדה: אינו בן מאה שנה · וקודם מתן תורה לא היה נענשים עד ק' שנה: הא מסייע לרבי חנינא · וקרא איירי בעובדי כוכבים: פרעה · פרע הקב"ה ממנו ומסרו ליד מלאך המות: בשעתן וכו' · ולא כולם יחד בילקוט ישעיה גרס בשעתו · ה"ג רש"י סטטיונר"י פירש"י וערוך שליש ומנהיג ודרש מות ירעם מלאך המות יהיה רועה ומנהיג שלהם ופירש"י שידונו כולם בשוה לעולם ומלאך המות יהיה ממונה על אותם שמתו כבר אבל החיים לא ימותו שאין מיתה לעתיד כלל: ה"ג הה"ד כות ירעם וירדו וכו' · וכ"מ בתנ"א ובילקוט ישעיה גרס כמו הכא: בלה · לשון בלייה והפסד ובילקוט גרס כלה והיא היא: יפת הגדול · עיין בפי' רש"י בחומש: ושייחדו וכו' · שנאמר אלהי שם: ושם ש בכהונה גדולה · שנאמר והוא כהן לאל עליון: ושנבנה וכו' · שנאמר וישכון באהלי שם: ושנולד מהול · פירש"י שלכן נקרא שלם והוא ע"ד שאחז"ל כל מי שנאמר בו תמים נולד כשהוא מהול: אתה דורש · כלומר דורש

רש"י

אמר בשלש דורות בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה על דעתיה דרבי יהודה דהוא אמר בשלש דורות וכו' וכמושב לצים לא ישב זה דור הפלגה שהיו כולם לצים: אשר פריו יתן בעתו זה שם · שהיה מעובה שבכולן פרי נאה: ועלהו לא יבול זה חם · שאע"פ שלא היה צדיק כשם לא היה כעלה נובל שראה זרע מקיים: וכל אשר יעשה יצליח זה יפת · שהצליח במלכות יותר מכולם דכתיב יפת אלהים ליפת (פ' כח): בשומר טוב איתא כבש הקב"ה על מעינו של נח שלא יוליד בן שיהא בן מאה שנה ויאבד עמהם לפי שאין ב"ד של מעלה עונשין אלא לבן ק' אלו היה לו בן מאה שנה באותו זמן היה מת עמהן · ובשומר טוב ועתיד לחזור לעיקרה לימות המשיח דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות · ס"א · ראוי לכלל עונשים ממאה שנה: מות ירעם · מלאך המות יסברם כמו רועו עמים וגו' אלמא דיש מיתה לעתיד לבא עד כאן: מיטוטר שלהם · מנהיג שלהם ורודה בהם בכל מיני יסורין מחיים: (נ"ל קודם ד"ה מיטוטר): לפי שבעולם הזה · פרעה נדון לשעתו סיסרא נדון לשעתו אבל לעתיד לבא נדונים בשוה לעולם · ומה שאמרת מות במלאך המות שיהא ממונה עליהן על אותן שמתו כבר הוא אומר אבל החיים לא ימותו שאין מות לעתיד לבא כלל: והלא יפת הוא הגדול · גדול שבאחים דכתיב ולשם יולד גם הוא וגו' והכא לא אמר ששם גדול שבכולן דכתיב ויולד נח שלשה בנים את שם וגו' אלא

בתחלה אתה דורש שהוא צדיק וכו' שלכך הקדימו הכתוב (גדול שבאחים) לפי שהוא גדול שבכולן ואח"כ אתה דורש טעמים אחרים הרבה על מה הקדימו הכתוב לאחים: ושנולד מהול · שלכך נקרא מלך שלם: ושהקב"ה מייחד שמו עליו · דכתיב ויאמר ה' לה ע"י (של) שם:

פירוש מהרז"ו

שבע מצות · כי לאדם נתן שש מצות כמ"ש לעיל פר' ט"ז סימן ו' ופ"כ ועיין לקמן פר' ל"ד סימן ח' באריכות ולנח הוסיף אבר מן החי: ובתורתו יהגה · והגה הוא בינה וכמ"ש והגות לבי תבונות וכמ"ש לקמן פר' ל"ח סוף סימן ח' ויבן נח נתבונן וכו' · ובתהלים מפורש שכן עשה תמיד וזהו יהגה יומם ולילה: ששתלו הקב"ה בתיבה · הני' במ"ת שם דאמר ריב"ל ד' חדשים היתה התיבה עומדת במים וכו' · היינו כמ"ש ותנח התיבה בחודש השביעי על הרי אררט והמים היו הלוך וחסור עד החודש העשירי הרי ד' חדשים ז' ח' ט' י' וזהו כעץ שתול על פלגי מים וקודם לכן היתה מהלכת על פני המים · ואח"כ לא היו מים והשתילה מורה על קביעות במקום אחד: זה שם · שהוא עיקר פריו שהיה צדיק · וכמ"ש לקמן סימן ג' · ומ"ש בעתו כמ"ש להלן בסימן ב' שכבש מעינו וכו' וכמ"ש במדרש תהלים שם: זה חם · שהיה השפל שבאחים ואף שלא הצליח עכ"פ לא יבול שלא יתבטל מן העולם: זה יפת · כמ"ש בדניאל ח' בסופו ב' פעמים והצליח אצל צפיר העזים אצל בני יפת ע"ש ותבין: ב זה נח ששתלו · כמ"ש בסימן הקודם והיה כעץ שתול והתיבה הוא הבית שצוה ה' לבנותו · וזהו בית ה' וכדמיון האמר לפני הבית כך דמיון העולם לפני התיבה · ומה שילד נח תחלה בעולם שהוא בדמיון חצר השתול אח"כ בתיבה בבית ה' · ועל זה נאמר עוד ינובון בשיבה שהוליא תנובתו לעת זקנתו שהיה בן חמש מאות שנה · דשנים ורעננים יהיו שמבניו נבנה העולם כי פרו ורבו מאד · ומ"ש ויולד נח כוונתו וגו' על סוף הענין כנ"ל: א"ר יודן · בא לפרש מ"ש אשר פריו יתן בעתו כמ"ש בסי' הקודם · וכמ"ש בהדיא במדרש תהלים פסוק זה · אלא שכאן הפסיקו בפסוק שתולים בבית ה' שהוא ג"כ מעין דרשה הנ"ל: אם רשעים וכו' · ואף שאין ספיקא קמי שמיא ויודע בעתיד אם יהיו צדיקים או רשעים · הענין בזה שהקב"ה כביכול אמר כפי ידיעתו באמת על אופן אחד בלא ספק · אך המדרש דורש שאם לפה הקב"ה שיהיו צדיקים אמר כך ואם לפה שיהיו רשעים אמר כך והנה בנין התיבה מאחר שיהיו בניו רבים ירבו העוזרים לבנות אך עיקר הטורח הוא השמירה מהרשעים שמנעום מלבנות ורצו לשבור התיבה וגם גודל הטורח שהיה להם בתיבה כל השנה בסכנת מות · והגלה מהם לא היה ל"א בדרך נס · ואין להרבות נסים: למאה שנה ולמאתים · ובמדרש תהלים הגי' כל בני גילו היו מולידים בני חמשים בני שבעים ושמנים ונח בן חמש מאות שנה · וכל זה שלא כמפורש בתורה שאין בכל י' דורות לא ר' ולא ק' ולא פ' ולא נ' וזה פרטם אדם ביום הבראם הוליד קין והבל ולאחר ק"ל שנה הוליד שת שת הוליד בן ק"ה שנה אנוש בן נ' קינן בן ע' מהללאל בן ס"ה ירד בן קס"ב חנוך בן ס"ה מתושלח בן קפ"ז למך בן קפ"ב ויתכן שדעת המדרש שכל מה שמפורש בתורה לא היה אלא אלו המפורסים אבל שאר בני אדם הולידו כל אחד כטבעו והמדרש תפס מספר שוה בלא דקדוק: יפת שהוא גדול · כמ"ש בראשית י"ד אחי יפת הגדול · ונח התחיל להוליד כשהיה בן ת"ק שנה · והמבול התחיל בשנת ת"ר שנה לנח נמצא שהבן הראשון היה בן מאה שנה במבול · ואלל שם מפורש שם בן מאת שנה שנתים אחר המבול · נמצא שהיה בן צ"ח שנה וחם קטן מכולם כמפורש על חם · את אשר עשה לו בנו הקטן · ואח"כ היה יפת במבול בן מאה שנה · וצ"ע איך אמר המדרש שלא היה יפת בן מאה שנה במבול · שהרי מבואר שהיה בן מאה שנה בדקדוק · ויש לומר שמ"ש ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח היינו שנשלמו הת"ק שנה והתחילה התק"א שנה ולא התחיל להוליד [וכ"כ מדברי רש"י בע"ז פ"ק גבי ב' אלפים תוהו ע"ש · יפ"ת] ואלל המבול כתוב בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחודש השני בי"ז לחודש הרי שלא נכנס לשנת ת"ר רק חודש וי"ז יום הרי שלא היה ליפת מאה שנה בשלימות ולשון מדרש תהלים שם שאין ב"ד של מעלה עונשין עד ק' שנה · ואם היה לו בן של מאה שנה היה נידון עמהם · אמר רשב"ל ועתיד לחזור בימי מלך המשיח שנאמר והחוטא בן מאה שנה יקולל ע"ש עוד · ועי' לקמן פר' ל"ב סימן ו' מ"ש המ"כ בשם רש"י וצ"ע ליישב: א"ר חנינא · ס"ל כמ"ש סנהדרין נ"א ב' עולא רמי כתיב בלע המות לנצח · וכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות · כאן בצדיקים וכו' · וההוכחה שקודם המבול לא היו נענשים עד ק' שנה כמ"ש לעתיד כי הנער בן מאה שנה ימות · והחוטא בן מאה שנה יקולל · שאנו מוצאים כן בבני נח · כמו שמפורש לעתיד · וזה כלל גדול שכל מה שיהיה לעתיד כבר היה כן בעוה"ז כמ"ש ויק"ר פר' כ"ז סימן ד' ובקהלת רבה פסוק מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה ומאחר שלעתיד כאשר ירבו הימים · ויאריכו השנים יתארך ג"כ העונש של החוטא כך היה בזמנו שהרבו שנים שלא היו נענשים עד מאה שנה: ראוי לכל העונשים · כמ"ש בסיפא דקרא והחוטא בן מאה שנה יקולל · ומ"ש ימות אינו בדוקא אלא פירושו עונש שבזה יפדה מן המיתה: כצאן לשאול שתו · וס"ד וירדו בם ישרים לבוקר וצורם לבלות שאול מזבול לו ופסוק זה מדבר לעתיד שהמות ירעה וינהיג אותם לעולם התחיה והעוה"ב ואז וירדו גם ישרים לבוקר אחר המות היינו לעולם הבא שנקרא בוקר · אז יהיה זמן ממשלת לדיקים שימשלו ברשעים וכמ"ש בסוף מלאכי ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם · וכן כאן וירדו בם ישרים לבוקר · הרי שגם לעתיד כתוב מות ירעם · ותירץ שהמות הזה אינו מן החיים שיחיו אז וימותו אח"כ אלא הכוונה על אותן שכבר מתו על ידי מלאך המות · והפסוק מדבר מאותם שהחריבו בית המקדש ומ"ש מות ירעם פי' מלאך המות שאחר המות ידון אותם בשאול ופירושו וצורם לבלות שאול וחם יבלו השאול · כמ"ש וצורם לבלות השאול ופירושו וצורתם ונשמתם מוכנת לבלות השאול שהם יבלו את השאול שהשאול יכלה והמה לא יכלו שיהיה דינם ומשפטם לעולמי עולמים על שפשטו ידיהם בזבול: ג והלא יפת הוא הגדול · כמ"ש בסימן הקודם שנולד ראשון ולמה חושב את שם ראשון: שהיה צדיק · כמ"ש ברוך ה' אלהי שם שאין הקב"ה מיחד שמו אלא על הצדיק: שנולד כשהוא · אבות דר"נ פרק ב' וילקוט בראשית ה' פ"ז ובמדרש תהלים מזמור ט' פסוק נערת וכמ"ש מלך שלם הוא שם שהיה שלם בגופו שנולד שלם · וע"ש שאברהם עתיד לצאת ממנו כמפורש בסוף נח שאברהם דור עשירי ממנו · ומ"ש ששימש בכהונה גדולה מפורש בתורה והוא כהן לאל עליון · וכמ"ש במדרש תהלים ע"ו את מוצא שנקרא ביהמ"ק שלם כמ"ש ויהי בשלם סוכו ומלכי צדק מלך שלם והוא שם בן נח שאמר יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם

שהיכן

ידי משה

ראוי לכל עונשים · פירושא הוא ר"ל בן מאה שנה ימות · ולא מיתה ממש אלא שיהא ראוי לעונשין אם יתחייב מיתה בב"ד ימיתו אותו ב"ד:

עתיד לצאת ממנו · ששמש בכהונה גדולה ושנבנה בית המקדש בתחומו · שמעון בר חוטה אמר שמנין אותיותיו תלה הקב"ה לדורות מן המבול ועד הפלגה · שלש מאות וארבעים שנה : ד ויהי כי החל האדם · א"ר סימון בג' מקומות נאמר בלשון הזה לשון מרד · אז הוחל · ויהי כי החל · הוא החל להיות גבור בארץ · אתיבן ליה והכתיב (בראשית יא) וזה החלם לעשות · אמר להם קיפח על ראשו של נמרוד וא"ל זה המרידן עלי · א לרוב על פני האדמה שהיו שופכים את זרעם על העצים ועל האבנים · ולפי שהיו שטופים בזנות לפיכך הרבה להם נקבות · הה"ד (שם י) ויהי כי החל האדם ובנות יולדו להם (ו) ב ר"ש בר אמי ילדה אשתו נקבה · חמתיה רבי חייא רבה א"ל התחיל הקב"ה לברכך · א"ל מנא לך הא א"ל דכתיב ויהי כי החל האדם לרוב וגו' · עלה אצל אביו א"ל שמחך הבבלי א"ל כן וכן אמר לי · א"ל אעפ"כ צורך ליין וצורך לחומץ · צורך יין יתר מן החומץ · צורך לחטין וצורך לשעורים · צורך לחטין יותר מן השעורים · משהאדם משיא את בתו ומוציא יציאותיו · הוא אומר לה ג לא יהי ליך מחזורי להכא · ר"ג אסיב ברתיה · אמרה ליה אבא צלי עלי · אמר לה לא יהי ליך מחזורי להכא · ילדה בן זכר אמרה ליה אבא צלי עלי · אמר לה לא ישלה ווי מפומך · אמרה לו אבא שתי שמחות שבאו לי אתה מקללני · אמר לה תרתיהן צלוונן · מן גו דאת הוויא שלם בביתך לא יהי ליך מחזורי להכא · ומן גו דהוי בריך קיים · לא ישלה ווי מפומך ווי דלא שתי ברי · ווי דלא אכל ברי · ווי דלא אזיל ברי לבי כנשתא : ה ויראו בני האלהים · רבי שמעון בן יוחאי קרא להון בני דייניא רבי שמעון בן יוחאי מקלל לכל מאן דקרא להון בני אלהיא · תני רבי שמעון בן יוחאי כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה · כומריא גנבו אלהיא מאן מומי ביה או מאן מקרב · ולמה קורא אותן בני האלהים רבי חנינא ורבי שמעון בן לקיש תרויהון אמרין שהרבו ימים בלא צער ובלא יסורין · רבי חנא בשם רבי יוסי אמר כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות · רבנן אמרין כדי שיטלו שלהם ושל דורות הבאים אחריהם · כי טובות הנה · אמר רבי יודן טבת כתיב · משהיו מטיבין אשה לבעלה היה גדול נכנס ובועלה תחלה · הדא הוא דכתיב כי טבת הנה · אלו הבתולות ויקחו להם (ז) נשים מכל אשר בחרו · אלו נשי אנשים · מכל אשר בחרו · זה זכר ובהמה · רבי הונא בשם רבי אמר דור המבול לא נימוחו מן העולם (ח) עד שכתבו גמומסיות לזכר ולבהמה · אמר רבי שמלאי (ט) ד בכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלומסיאה באה לעולם

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז מ"ג כל הענין · ב עיין בבא בתרא דף ט"ז ע"ב · ג עיין מ"ק דף ט' · ועיין ילקוט יהושע רמז ל"א · ד ויקרא רבה פרשה כ"ג · במדבר רבה פרשה ט' · תנחומא כאן סי' י"ב · ילקוט כאן רמז מ"ג :

חדושי הרד"ל

(ו) ר"ש ב"ר ילדה אשתו נקבה · כצ"ל וכ"ה ספ"ק דב"ב : (ז) נשים · אלו נשי אנשים מכל אשר בחרו אלו זכר ובהמה כ"ה בילקוט וכצ"ל : (ח) עד שכתבו גמוסיות כו' · עמ"ש שפי' כדי שיהיה פנים של היתר כו' · אבל בחולין (צ"ב ע"ב) פרש"י שהוא לגנאי · וכ"מ הלשון כאן ועיין יד"מ ובויק"ר פכ"ג : (ט) ככ"מ שאתה מוצא כו' טובים ורעים · ירושלמי סוטה פ"א ה"ה · ואף שכאן בדור המבול לא היו

רש"י

ושהיה כהן גדול · שנאמר והוא כהן לאל עליון : ושנבנה בית המקדש בתחומו · דכתיב ויהי בשלם סכו : שהיו שופכין זרעם על העצים ועל האבנים · על פני האדמה דורש : רבי שמעון בן יוחאי קרי להו בני דייניא · דייני סדום היו : רשב"י מקלל מאן דקרי להון בני אלהייא · על שהיו בצלם ובדמות : כל פרצה שאינה מתחלת מן הגדולים אינה פרצה · שהרי כאן גדולים שבהם התחילו בה דכתיב ויראו בני האלהים את בנות האדם לפיכך הותרו לכולן : ר' עזריה בשם ר' לוי (א"ה כך היה הגירסא לפני רש"י ז"ל שזה המאמר אמרו ר' עזריה אבל בכל הספרים שלפנינו נאמר מאמר זה בשם רשב"י רק לקמן איתא בשם רבי עזריה מאמר אחר) כומריא גנבין אלהין מאן מומי ביה או מאן מקרב · מאחר שהן רואין שהכומרין שהיה להן לכבדן הן גונבין אותן ומבזים אותם מי יכבד אותם או מי ישבע בהם או מי יקריב להן קרבן כך לאחר שכתוב ויראו בני האלהים גדולים שבהן היו עושים כך ומה היה לאחרים לעשות : לפיכך נתן להם אריכת ימים כדי לעמוד על התקופות ועל המזלות · שיהיו בקיאין בהן ויהיו מוסרים אותם לדורות הבאים אחריהם שיש מזל שגומר הלוכו לארבע מאות שנה וקיימן הקב"ה עד גמר הלוכו כדי שיהיו רואין אותו ויהיו בקיאין בו וילמדו את הדבר לדורות : כדי שיטלו את שלהן ושל הדורות הבאים אחריהם · לכך הרבו ימים בלא צער ובלא יסורין שאלמלא היו מתייסרין היה מתכפר להן אבל הגדים הקב"ה שאהן מפני שהיו עתידין לקבל פורענותן ופורענות הדורות הבאים שלקו כנגד דורות הבאים : ס"א · לפיכך הזכיר שמו עליהם וקראם בני האלהים כדי שיעמדו על התקופות · ע"כ: גמומסיותי כתובות שטרי מוהר (א"ה שטרי הכונה שכר ותשלומים וכמ"ש בערוך ערך שטר הרביעי) כמו לנשים

[פירש הערוך] כתובה בלשון יון וכדי שיהיה פנים של היתר לדבר עמו זאת :

מתנות כהונה

דורש ומקדים עליו להזכירו לאשנה ורש"י פי' בתחלה חדרוש ותאמר הטעם שלכך הקדימו לפי שהיה צדיק וחשוב על כלם ואח"כ אתה דורש טעמים אחרים · [אותבן ע"ל פכ"ג] : על העצים וכו' · פירש"י דדייק מדכתיב על האדמה : [ה"ג רש"י ילדה אשתו] : חמתיה · ראה אותו : מנא לך הא · שנקבה היא ברכה : הבבלי · רבי חייא רבה מבבל היה : שמחך · כלומר כלום בירך אותך לסימן טוב בלידת הולד ע"ד שאחז"ל בית תינוק ואשה אע"פ שאין ניחוש יש סימן : צורך ליין כו' · כלומר מ"מ טוב ממנה היה בן זכר : לא יהיה וכו' · יהי רצון שלא תצטרך לחזור אלי ונותן הודאה להש"י על שפטרה מביתו משא"כ לבן זכר : אסיב ברתיה · השיא את בתו לאיש : צלי עלי · התפלל עלי וברכני נא אבי · [ה"ג ילדה בן זכר כו' עד צלי עלי] : לא ישלה כו' · לא יפסוק ויסור אוי מפיך · [ועי' ערוך ערך של החמישית] : תרתיהון צלוונן · שניהם תפלות הן עליך : מן גו וכו' · מתוך שאת תהיה שלום וטובה בביתך לא יהיה לך חזרה לכאן · ומתוך שיהיה בנך קיים בשלום וטובה לא תסור מלא אוי מפיך שבכל עת תאמר אוי שעדיין לא אכל בני אוי שעדיין לא שתה אוי שעדיין לא הלך לבית הכנסת : בני דייניא · בני האלהים פירושו בני הדיינים כד"א עד האלהים יבוא דבר שניהם : אינה פרצה · פירושו שמתוך שהגדולים פורצים הגדר כולם עושים אחריהם ככה ומביא משל בהכומרים שהם כהני עבודת כוכבים גונבים עבודת כוכבים ומראים שאין בה ממש מי ישבע שוב בה או מי יקריב אליה קרבן : ה"ג בילקוט ובלא יסורים · כל כך למה א"ר חנא כו' לעמוד על התקופות כו' · פירש רש"י מתוך שהאריכו ימים עמדו על גמר מהלך המזלות שאין מהלכן שוה יגידו לבניהם אחריהם : כדי שיטלו כו' · שמתוך אריכות ימיהם נתמלאו סאתם ויקבלו פורענותיהן ויקחו מוסר הדורות הבאים אחריהם : גמומסיות · [פירש הערוך] כתובה בלשון יון וכדי שיהיה פנים של היתר לדבר עמו זאת :

יפה תואר

שהוא האחרון : שמחך הבבלי וכן איתא בכתובות דף ה' שהיה בבלי אחד ור"א שמו ומה שכנהו בדרשות אלה בשם בבלי · משום שבני מאמרים אלו היו מבולבלים קצת וכמו דדחי שם דבריו וגם פה אמר על דבריו כי הם תנחומים של הבל · וזה ע"ד שנקרא בבל משום בלל : משהאדם משיא את בתו כו' · זה אינו נמשך על שלפניו אבל בא לתת טעם חדש למה כתיב על פני האדמה · משום שהבנות יצאו האדם מתוך לביתו וידאג פן תשובנה אליו לכן אמר לרוב על פני האדמה : כל פרצה שאינה מן הגדולים כו' · כי אם הגדולים נקיים מעון אז יוכלו הם להוכיח ולדון את החוטאים כי ישובו מדרכם · אבל אם גם הגדולים פורצי גדר מי יגדור עוד בעד העם · ומביא למשל מן כומרי העבודת כוכבים אם הם לבדם גונבים את הפסילים מי ישביע אותם על גניבתם ומי יקריב אותם לדין · ולכן אמר הכתוב ויראו בני האלהים כי גם הדיינים והגדולים עשו תועבה · ולכן לא היה תקוה עוד לבני אדם שייטיבו דרכם : ולמה קורא אותן בני האלהים כו' · זה מלתא באפי נפשה ובא לחלוק על האומר כי בני אלהים הוא דיינים אבל הוא לשון תוקף וחשיבות כי הרבו ימים בלא צער · ועתה יחקור למה באמת זכו לרב ימים כיון שהיו רשעים ואמר ר"י כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות כי יסוד החכמה זו נוסד על החוש מה שנראה בעין ממצב ומהלך הכוכבים · ומהשנויים אשר יעבור עליהם· לכן האריכו ימים לדעת ולהתבונן בהם ומהם ינחלו החכמה הזאת דורות הצדיקים אשר יקומו מאחריהם · ורבנן אמרי כדי שיטלו שלהם כו' פי' שיטלו בחייהם את כל שכרם אשר יגיע להם על המצות המעטות אשר עשו בחייהם : ולא ישאר להם עוד זכות לעולם הבא וגם לא יורישו מזכותם לדורות הבאים אחריהם אחרי כי הם בנפשם כבר לקחו חלקם · וזה ע"ד הכתוב ומשלם אל פניו להאבידו · וע"ע בזה בביאור הרי"פ בשם היפ"ת : טבת כתיב משהיו מטיבין כו' · כי זה כלל גדול בדרשות רז"ל אשר המסרים בא לגרוע ולהקטין את הוראת המלה · ואם היה כתיב טובות מלא אז היה במשמע כי הן בעצמן היו יפות וטובות · ומדכתיב טבת חסר דורש כי רק הקישוט והעדי אשר היו עליהן מסך עליהן חן אבל הן בעצמן לא היו טובות · ומצינו בירמיה ב' מה תיטבי דרכך לבקש אהבה אשר הוראתו להתקשט וללבוש עדי ותכשיטים · וכן מצינו בלשון הסבר ותיקון בהיטיבו את הנרות (שמות ל') אשר פירושו כאשר יתקן ויעריך את הנרות · ומהוראה זו דריש ג"כ כי טבת בעת שהיו מתוקנות ומוכנות לעלות על מטת דודים · ומ"ש הכתוב כי טבת הנה אינו פירושו בשביל שהיו טובות אך כאשר היו טובות וכמו כי תראה המור שונאך ושאר כי המשמש בלשון אם : בכל מקום שאתה מוצא זנות כו' · זה יליף כי בפ' זו לא נזכר רק חטאת זמה והקב"ה אמר אמחה את האדם וכמו שמפרש ריב"ל את דבריו · וכן נראה מתנחומא · ומ"ש וסורגת טובים ורעים נאו כל הטובים כי הקב"ה הציל את נח למען יכנס התבל ממנו ולוט ניצל בזכות אברהם · אבל פירושו

פירוש מהרז"ו

שהיכן באהלו הוי זהו שם וכו' עכ"ל וכמ"ש פר"א פרק ח' : שמנין אותיותיו · כך הוא החשבון של יו"ד דורות מנח עד שהיה אברהם בן מ"ח שנה שאז היתה הפלגה כמ"ש מפורש החשבון בתורה ובריש סדר עולם רבה · ב' של שם אחר המבול עד שהוליד ארפכשד ל"ה של ארפכשד עד שהוליד ל' של שלח ל"ד של עבר ל' של פלג ל"ב של רעו ל' של שרוג כ"ט של נחור ע' של תרח מ"ח של אברהם עד הפלגה בשנת מות פלג הרי ש"מ שנה אותיות שם : ד בג' מקומות · לעיל פר' כ"ג סימן ז' וש"נ ומבואר : לרוב ע"פ האדמה · פשט הכתוב שהיו להם בנות רבות על כן הרבו נשים והרבו בנים ועי"כ רבו ע"פ האדמה שרבו הנקבות על הזכרים · אלא שא"כ מ"ש על פני האדמה מיותר · ועוד שהיל"ל תחלה ובנות יולדו להם ואח"כ לרוב ע"פ האדמה והפשט ע"פ מדה ל"א ויהי כי יולדו להם בנות החלו לרוב ע"פ האדמה ובא לדרוש ולפרש כפי מה שכתוב · שלפי שע"י חטא האדם נתרבה תאוותם וכמ"ש פר' כ"ג ריש סימן ח' והיה רב בגופם והיו משחיתים על פני האדמה על העצים ועל האבנים · ומ"ש לרוב פי' מלשון רביית חן וכמ"ש רובה קשת ובלשון חז"ל יורה כחץ · שיוצא בכח גדול כחץ ולתקן זה נתן להם הקב"ה בנות רבות · אבל הם חטאו גם בבנות שלקחו להם נשים מכל אשר בחרו שגזלו הנשים זה מזה : ר"ש ברבי אמי · תיבת אמי ט"ס וצ"ל ר"ש ברבי ור' חייא היה תלמיד רבי · וכולם תנאים ור' אמי אמורא היה · וכן הוא בבבא בתרא דף ט"ז ר"ש ברבי · וע"ש עוד שינוים : צורך לחטים · וכן צורך לעולם בזכרים יותר מהנקבות · המלאכות נעשים על ידי הזכרים שהם חזקים בכחם מהנקבות וכן בענין המסחר שנעשה רק על ידי הזכרים וביחוד בלימוד החכמה והתורה ומעשה המצות שהחיוב על הזכרים יותר · כי עיקר ענין האשה בעיבור ובלידה ובגידול בנים : משהאדם משיא · עוד טעם וראיה שהזכרים יותר טוב להאבות מהנקבות שהרי מוכרח להתפלל על הבנות שלא יחזרו לביתו אחר טורחו הגדול בהם כאילו מגרשם שלא יחזרו לעולם : ה בני דייניא · ובפר"א פרק כ"ב איתא שמ"ש בני האלהים פירושו על המלאכים שהפילם הש"י משמים ע"ש באריכות וכן הוא בזוהר : מקלל לכל מאן · ע' שי"ר פסוק אמרתי אעלה בתמר על פסוק וריוי' די רביעאה דמי ועי' שמ"ר פר' כ' סימן יו"ד : כומריא גנבו · פי' שהכומרים והכהנים של עובדי כוכבים שדורשים להמון עם ליראה מהם ולהשבע בשמם ומזהירים אותם שלא לגנוב ושלא לגזול וכשהכומרים בעצמם גונבים וגוזלים אז גם ההמון לא ישמעו להם · ומי מהעם יפנה להשבע בשמם ולהקריב להם קרבנות ותיבת אלהיא צייך למחק : בלא צער ובלא יסורים · ומ"ש בני אלהים כו' כמ"ש הררי אל וכדומה : על התקופות · עי' לעיל פר' יו"ד סימן ד' שיש כוכבים גומרים מהלכם לכמה מאות שנים ויש כוכבי נבוכה וכוכבי דשביט שאינם מתראים תמיד רק לעתים רחוקות ואין לעמוד על בירורם עד שיראום כמה פעמים בעתים שונות · ולזה צריך לחיות הרבה מאות שנים : טבת כתיב · והקרי טובות ומשמעו שהיו בעצמן טובות יפות וטובות לב ומוצאות חן בעיני אלהים ואדם · ולפי הכתיב חסר משמע שאין להם טוב ומעלה מעצמן אלא שמטיבים אותן אחרים · והיינו על ההקשטה שמקשטים אותן ועל כן ויקחו להם ותיבת להם מיותר אלא ללמד שלא היו שלהם ולקחו להם שהיו הנשים מוטבות לבעליהן ובני אלהים לקחו להם · וע"פ מדה פ' כאלו כתיב כי טבת הנה לבעליהן ולקחו להם עי' לעיל פר' כ"ג בסימן כ' ולאלמנה לא ייטיב · ולקמן פר' פ"ג סימן ד' מהטבאל : אלו הבתולות · כמ"ש את בנות האדם שהיו עדיין בנות אדם תחת יד אביהן והן הבתולות ואינם נשים · ואח"כ אמר ויקחו להם נשים · לא אמר שלקחום לנשים אלא שלקחו נשים · פי' נשים של אחרים ולקחום בחמס וגזל · ומ"ש מכל אשר בחרו · משמע לבד בתולות ונשים לקחו עוד אחרים מכל אשר בחרו היינו זכר ובהמה ותיבת מכל משמע לרבות שאר מינים : גמומסיות · ויק"ר פר' כ"ג סימן ד' ופירש הערוך ומוסף ערוך שטר כתובה ונשואין · שטעו בדעתם המשובשת שמאחר שנבראו בעלי יצר ויש בהם כח · מחויבים לילך אחר יצרם באיזה אופן שיהיה והפקירו עצמם ליצרם וכתבו שטרי כתובה

ידי משה

רשב"י קורא להון בני דיינים · פירש"י דייני סדום היו וע"כ היה מקלל למאן דקרא להון בני אלהים מפני חירוף וגידוף אלא יקראו אותן בני דייני : עד שכתבו להם גמומסיות וכו' · ר"ל שהיו מנאפים עם זכר ובהמה תמיד כמו עם אשתו שכותבין לה כתובה כך היו מנאפים בזכר ובהמה ולא דרך עראי אלא תמידות כנ"ל :

משנת דרבי אליעזר

אמר רבי סימון בג' מקומות עיין פירושו בפרשה כ"ג אמר רבי סימון בג' מקומות עיין שם ס"ס ד :

והורגת טובים ורעים • רבי עזריה ורבי יהודא בר רבי סימון בשם ריב"ל אמר א על הכל הקב"ה מאריך אפו חוץ מן הזנות • מאי טעמא ויראו בני אלהים וגו' ומה כתיב בתריה (שם ו) ויאמר ה' אמחה את האדם • רבי יהושע בר לוי בשם פדייה אמר ב כל אותו הלילה היה לוט מבקש רחמים על הסדומיים והיו מקבלין מידו • כיון שאמרו לו הוציאם אלינו ונדעה אותם לתשמיש • אמרו לו (שם יט) עוד מי לך פה ללמד סנגוריא עליהם • מכאן ואילך אין לך ללמד עליהם סנגוריא : ך ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם • ג אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי איני נותן רוחי בהם בשעה שאני נותן מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא • שנאמר (יחזקאל לו) ואת רוחי אתן בקרבכם • רבי ינאי ורבי שמעון בן לקיש תרויהון אמרין ד אין גיהנם לעתיד לבא אלא יום הוא שמלהט את הרשעים • מ"ט (מלאכי ג) כי הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא • ורבנן אמרי יש גיהנם שנאמר (ישעיה לא) נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים • רבי יהודה בר רבי אלעי אמר לא יום ולא גיהנם אלא אש היא שתהיה יוצאת מגופו של רשע ומלהטתו • שנאמר (שם לג) תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם • אמר רבי יהודה בר אלעי מהו לא ידון רוחי עוד (י) ה אין הרוחות הללו נידונות לפני לעולם • רבי הונא בשם רב אחא אמר בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה איני מחזיר רוחן לנדניהן • אמר רבי חייא בר א"א איני ממלא רוחי בהן בשעה שאני ממלא רוחי באדם לפי שבעוה"ז הרוח היא נבזקת באחד מאיבריו • אבל לעתיד לבא היא נבזקת בכל הגוף הה"ד (יחזקאל לו) ואת רוחי אתן בקרבכם • א"ר יודן בן בתירה ו עוד איני דן את הדין הזה לעולם • ר' הונא בשם רבי יוסף אמר (יא) לא אוסיף לא אוסיף ליסגי ליסגי • רבנן אמרי לא אוסיף לבני נח • לא אוסיף לדורות • אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהן והן לא בקשו הרי אני משגמן ביסורין • אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהן • (יב) והן לא כחשו •

מסורת המדרש א תנחומא סדר וירא סימן ט' • ב ילקוט כאן רמז מ"ד • ג ירושלמי פרק חלק • ד נדרים דף ח' • עבודת כוכבים דף ג' • קהלת רבה פרשה א' • מדרש תהלים מזמור י"ח • ילקוט ישעיה רמז ס"ב • ילקוט מלאכי רמז תקנ"ב • סנהדרין דף ק"ח • ירושלמי פרק חלק • ו לקמן פרשה ל"ד :

חדושי הרד"ל

טובים כלל חוץ מנח ובניו • אפשר לקטנים קרי טובים וכשוח"ט מז' א' איפוא שקטנים מתו בעון אבותם : (י) אין הרוחות הללו נידונות לפני לעולם • כצ"ל כמ"ש בידה"מ וכ"ה בילקוט : (יא) לא אוסיף לא אוסיף ליסגי ליסגי • אפשר צ"ל לסגי לשיזי • דמפרש לא אוסיף השני לשון אסיפה וכלייה שתרגומו ושיזי כדכתיב לשכות כל מי : (יב) והן לא כחשו : בילקוט הגי' גם כאן לא בקשו (וכן הגיה הש"כ) :

מתנות כהונה

אנדרלמוסיא • [פי' הערוך] דבר כבד מאד • [ומהומה רבה וע"ל פל"ב : כל אותו הלילה • שנאמרו אלו המלאכים] : ה"ג מי לך פה ללמוד כו' • וקרי ביה פה הפ"א פתוח כפתח קטן • [ועי' בפירש"י בפ' וירא ובילקוט פרשה זו הגירסא יותר נכונה] : איני נותן רוחי וכו' • כלומר שלא יחיו לעתיד לבא : נידונית לפני • שלא יחיו לעתיד לבא : ולא ידונו • ודרש לא ידון רוחי לא דין ולא רוח שאין עומדין בדין ואין להם רוח להחיות עם הצדיקים • [ועי' בפרק חלק בבלי ובירושלמי] : נדנה • הגוף הוא נרתק ותיק אל הנשמה כמו לברק השמן : נבזקת • [פירש"י והערוך] נפזרת שהאש קשורה בכל איברי הגוף משא"כ עתה שהיא קשורה באבר אחד ודייק בקרבכם בקרב כל הגוף ואולי דרש לא ידון לא יותן בחילוף ד' בת"ו או לשון נדן וכדלעיל שלא ימלא נדן שהוא הגוף מן הרוח : הדין הזה • המבול על כל העולם כולו : לא אוסיף • כתיב ב' פעמים : ליסגי כו' • לא סגי ולא יסגי • כלומר כן לא היה מלפני זה וכן לא יוסיף אח"כ : ליסגי • קצור לשון כמו לא סגי או לא יסגה • ומצאתי בפירש"י לא אוסיף עוד לעשות כן להרבה בני אדם לאבד עולמי בכך אלא א"כ ליחיד או לשנים : שתהא רוחי דנה בהם • כלומר אני אמרתי רוחי יהא דן אותם ונוהג בו שיהיו קיימים כאלו מולק בלי יסורים וצרה • [כך משמע בתנחומא וכן לקמן סברת ר' איבו וע"ש] : משגמן • [פירש"י וערוך] לשון קיצור וחיבור ולשון בשגם בשר קדרים לשון נוטריקון : משגמן

רש"י

לנשים שהיה דבר זה לכן בהיתר : מהו לא ידון רוחי אר"י בר אלעאי אין הדורות הללו נדונים לפני לעולם • שאינן חיים ליום הדין ואינם נידונין : בשעה שאני מחזיר רוח לנדנה • לתחית המתים אין אני מחזיר רוחן לנדניהן : אמר ר' חייא בר אבא אין אני ממלא רוחי בהן • בשעה שאני ממלא רוחי באדם לעתיד : לפי שבעוה"ז היא נבזקת • מפוזרת באחד מאברים וכו' : לא אוסיף לסגי • שתי פעמים

פירוש מהרז"ו

כתובה ונישואים לזכר ולבהמה בגווי השופטים שלהם ובעלי דתם והם בני אלהים הנ"ל • ודייק מ"ש ויקחו וכו' שתיבת ויקחו קאי גם על אשר בחרו ע"פ מדה כ"ב שהזכר והבהמה לקחו להם על ידי כתובה ונישואים כמו שלקחו הנשים : חוץ מן דזנות • עי' שמ"ר פר' למ"ד סימן כ"א מלאה בטעמא וע' מש"ש וכאן לא פרש אלא הזנות • אעפ"י שעשו כל העברות כמ"ש ברים סדר נח וזה ע"פ מדה פ"ז : ריב"ל • לקמן פר' ל' סימן ה' ע"ש : מכאן ואילך • עד כאן היה לך רשות ללמד עליהם סנגוריא כן הוא בהדיא שם לקמן • ובא להורות חומר העבירה של זנות שאין להזכיר עליהם זכות של צדיקים שלא יועיל : ך ולא ידון רוחי • משמע שלא ידון אותם על מעשיהם הרעים היפך מה שמפורש • וכמ"ש לקמן סימן זה בדברי ר"ע ע"ש וגם תיבת רוחי אין לו שייכות אל הדין כלל כי אם אל הרחמים וכדלקמן בדברי ר"י הגלילי ודורש לא ידון כמ"ש במשנה ויתבאר בסמוך : איני נוהן רוחי • כמ"ש סנהדרין ק"ז במשנה • דור המבול אין להם חלק לעוה"ב • ואינן עומדין בדין • שנאמר לא ידון רוחי באדם לא דין ולא רוח • וע' בסדר עולם רים פרק ד' • ומ"ש אין עומדין בדין • זה מרומז כמ"ש לא ידון באדם ע"פ מדה ט' ומדה ממעל לא ידון בדין בשעה שידון את כל באי עולם ומ"ש לעולם פי' לעוה"ב • וזהו באדם כמ"ש בהדיא לקמן פר' ל"ד סימן י"ד באדם לכשיבא אדם עמש"ש • ומ"ש שאין להם חלק לעוה"ב במשנה אינו מבואר מנין לו ואנו לומדים מדברי המדרש אלו שדורש על פי מדה ז' וי"ז מפסוק ואת רוחי אתן בקרבכם אז לא רוחי לא אתן רוחי בהם וכאלו כתוב לא ידון בעת שאדון ולא אתן רוחי בעת שאתן רוחי שאין שייכות לתיבת רוחי עם תיבת ידין שע"פ מדה כ"ב תיבת לא שייכא גם לתיבת רוחי לא רוחי כנ"ל • וזהו עיקר כוונת ר"י בר' יוסי כאן שאמר איני נותן רוחי בהם בעת שאני נותן וכו' • ומ"ש מתן שכרן היינו מ"ש ואת רוחי אתן וכו' ובדברינו המעטים אלו זכינו להבין דברי המשנה הסתומים מאד • על פי דברי המדרש • וגם כאן במדרש לא פירש אלא תיבת רוחי ולא תיבות ידון וסומך עצמו על דברי המשנה כנ"ל והוא ברור מאד • ולפי מה שדורש רוחי מפסוק ואת רוחי אתן וא"כ היה לו לדרוש כאן ג"כ אתן רוחי • אלא שע"פ מדת דבר הלמד מענינו אנו יודעים שכאן לרעה מדבר ואיך יאמר שיתן רוחו על כן בהכרח לדרוש ע"פ מדה כ"ב לא דין ולא רוח • המכוון באמיתות הדברים : ר' ינאי ורשב"ל • הובאו כאן אגב מאמר ר' יהודה בר אלעאי שאמר שלעתיד נידון רוח של כל הרשעים שנעשה רוחם אש ועל זה אמר כאן שדור המבול לא יהיה רוחם אש שכבר נדונו באש וזהו שאמר ר"י ב"א עוד אין הרוחות נידונות לפני לעולם • ומ"ש רוחי אין פי' רוח שלי וכו' • אלא הכוונה על הרוח שהיא שלו ונתנה לאדם וכלשון ביתי שולחני כן פי' רוחי רוח שבראתי והוא בידי תמיד ואגב הביא המדרש גם דברי ר' ינאי ורשב"ל ורבנן ומבואר לעיל פר' ו' סימן ו' ע"ש ומ"ש בפני העולם ע"ש וצ"ל לפני לעולם וכן העתיק המ"כ וכן הוא במדרש ימן ועי' ידה"מ ותיבת לעולם מפורש בפסוק ופי' לעוה"ב כנ"ל באדם לעולם ותיבת לפני מרומז ביו"ד של רוחי שהם שלי ולפני • וכמ"ש כרמי שלי לפני : הרוח לנדנה • דורש כנ"ל על שלא יתכן שהרוח ידון על כן דורש ידון מלשון נדנה כמ"ש דברי הימים סוף פר' כ"א וישב חרבו אל נדנה הוא התיק של החרב וכן הגוף הוא נדן ותיק של הרוח וכמ"ש דניאל ז' אתכריית רוחי אנה דניאל גו נדנה וזה ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה כאלו מפורש לא ידון הרוח אל נדנה כשידונו הרוחות אל נדניהם ומ"ש רוחי פירושו כמ"ש ר"י ב"א רוח שלי והיינו הרוח שנתן באנשי דור המבול : איני ממלא את רוחי • דורש רוח כמ"ש ר' ישמעאל בר"י ברים הסימן ותיבת ידון מלשון נדנה כר"ה אלא שדורש מ"ש באדם בכל האדם שלעתיד ימלא את כל הגוף ברוח • וכמ"ש שמ"ר פר' מ"ת סוף סימן ד' לפי שבעולם הזה רוחי נותנת בכם חכמה אבל לעתיד לבא רוחי מחיה אתכם ופירוש מאמר זה עמוק ושם מבואר מעט • והענין בקיצור שבעוה"ז הרוח הוא בלב • על כן הלב מקור החכמה ואין כל האברים מרגישים בחכמה רק נותן בהם כח החיים המושפעים מן הלב על שהוא משכן הרוח אך לעתיד יהיה כל הגוף בדמיון הלב שעל שיהיה משכן הרוח בכל האברים וירגישו כל האברים בחכמה • וזהו דעת המדרש כאן שבעוה"ז אין הרוח ממלא את כל הגוף אלא שוכן בלב ולעתיד ימלא את כל הגוף • אך של דור המבול לא ידון אל נדנה • ומ"ש נבזקת פירושו נתפזרת ע' לקמן רים פרשה ל' ושם מבואר : עוד איני דן • מאחר שלא יתכן לפרש שרוחי ידון כנ"ל על כן דורש ע"פ מדה ל"א מוקדם שהוא מאוחר בענין כאלו כתוב לא ידון לעולם רוחי באדם ופירושו ע"פ מדה ט' כאלו כתוב דין זה שאדון דור המבול לא אדון עוד לעולם כן • רוחי באדם פי' כי יהיה רוחי של רחמים באדם • ושל חכמה ורוה"ק • כמ"ש ואת רוחי אתן בקרבכם וכו' כנ"ל : ליסגי ליסגי • לקמן פר' ל"ד סימן יו"ד וצא לפרש ולהביא ראיה לדברי ר' יהודה ב"ב שנשבע שלא יוסיף לדון דין זה • ועל כן הביא ר"י ב"ב תיבת עוד לרמוז על פסוקים אלו שכתוב בהם עוד • ושני פסוקים אלו ענינם אחד • שכאן כתוב לא ידון לעולם כנ"ל ובסדר נח כתוב לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם • ולא אוסיף עוד להכות כל חי כאשר עשיתי וכמ"ש בישעיה נ"ד אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ וכמ"ש סוטה י"א ושמ"ר פר' א' סימן ט' וסימן י"ח • והיכן מרומז שבועה זאת בתורה אמרו בשבועות דף ל"ו שב' פעמים לא לא היא שבועה • וכאן כתוב לא אוסיף עוד לקלל ולא אוסיף עוד להכות וא"כ שני דברים הם שלא לקלל את האדמה ושלא להכות כל חי ואין זה דומה לאומר שתי פעמים לא ביחד שהוא שבועה • על כן דורש על פי מדה ל"א כאלו כתובים השתי פעמים לא אוסיף ביחד על כן נחשבים שבועה • דאל"כ היה די שיאמר לא אוסיף לקלל את האדמה ולהכות כל חי ולמה כתב עוד הפעם לא אוסיף אם אינו ענין לגופו ת"ע לשבועה ע"פ מדה ל"א • וזהו עומק ואמיתת כוונת דברי ר"ה בר"י לסגי לסגי שהם סמוכים יחד וכמו האדם כשאומר דבר בחום הלב על דעת לקיים דבר כופל דבריו • ומ"ש לסגי לשון ירושלמי הוא שמדבר בלישנא קלילא ומחסר ה"א ומבליעו שהיל"ל לא אסגי לא אסגי והבליע האלפי"ן ואומר לסגי • וכדרך המשנה קלני מראשי שפירושו קל אני • ורבנן דורשים עוד שהיה די שיאמר לא לא אוסיף והיה משמעו שבועה ועל כן דורשים הא' על בני נח והב' לדורות ואגב דרכי הדרשה דורשים רבנן כנ"ל לדברי ר"ה : שתהא רוחי דנה בהם • דורש מ"ש רוחי על הנפש כמ"ש ר"י ב"א • רוח שלי שנתתי באדם ודנה מלשון דין שהכוח של האדם ידון את האדם וינהוג אותו והם לא עשו כן וזהו לא ידון רוחי באדם • על כן בשגם הוא בשר על שהלך אחר הבשר והגוף בתאוותו על כן אייסר את הגוף • והענין בזה שרצון הש"י שיהיה האדם נמשך אחר רוחו ושכלו שהם ממעלה שהשכל ינהיג הגוף ומושל על התאוה וכמ"ש חז"ל צדיקים יצר הטוב שופטן ואם היו עושים כרצון הש"י היה הרוח סובלם ומנהיגם לשמור הגוף והבשר והדם שיהיה כל אחד עושה פעולתו בשלימות כבריאתם וכמ"ש רוח איש יכלכל מחלהו והם לא עשו כן אלא הלכו אחר גופן וחומרם והשליטו אותם על שכלם • על כן לא יכלכל רוחם את גופם ובשרם וידחקו חלקי הגוף זה את זה הדם יגבר על הבשר והליחות על הדם וכדומה ויתיסר ביסורים • והנה תיבת בשגם קשה במשמעותם ובא לפרש שהש"ן משורש התיבה

יפה תואר

כי לפעמים לא יקפיד גם על הטובים אם ה' לא יצילם • אבל יותר טוב לפרש כי צדיק גמור בוודאי לא יתנהו ה' להלכד בעון הרשעים • כי חלילה לאל לעוות משפט • ולכן ניצל נח ומ"ש טובים קאי על צדיקים שאינם גמורים אשר בלי האנדרלימוסיא לא פקד ה' עונם המעטים להמיתם • ורק בעת הזעם יפקדו גם בעונם המעטים והספורים : חוץ מן הזנות • ואע"ג דמשמע הגזירה עד המבול נמשכו ק"כ שנים כבר כתבו רז"ל בחלק טעם לזה • וגם רש"י ז"ל בפ' נח כתב כדי שיתעסק נח בבנין התיבה ופן ישובו בראותם זאת : איני נותן רוחי בהם כו' • וזה שסיים הכתוב בשגם הוא בשר והולך אחר תאות החומר והבשר לכן אינני ראוי שיהיה רוחי בהם [אבל פשט דברי המדרש מורה כי מפרש לא ידון כמו לא ידור בחילוף הנו"ן בריש מאותיות למנ"ר • וזה שדרש כי רוחי לא ידור בהם בשעה שאני נותן רוחי לצדיקים לעתיד לבוא] : לא אוסיף ליסגי ליסגי • פי' כי די ודי במה שהבאתי עליהם כעת את המבול ולכן לא אוסיף עוד : אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהם • זה אינו סיומא מדברי רבנן אך המדרש דורש לא ידון רוחי • אחרי כי אני אמרתי אשר רוחי ידון בהם ויתנהגם בתורת מיסור ועתה אני רואה אשר לא ידון רוחי בהם לכן בשגם הוא בשר אני מייסרם באדם כיוצא בו יען שהוא בשר ונכון הוא למועדי רגל • ומושך את באדם גם למטה ומפרש את הכתוב לא ידון רוחי באדם לעולם אחרי שאני רואה שרוחי לא ידונם ולא ינהגם לטוב • בשגם הוא בשר ויסורין שלא הוא בשר לכן ידון באדם כיוצא בו • וז"ש סריני

משנת דרבי אליעזר

ההי"ד ואת רוחי אתן בקרבכם ר' סולא אמר לא אוסיף וכו' ליסגי ליסגי • וזה תמוה מאד שלא לא אוסיף לא נכתב בתורה עד אחר המבול וכ"ל שסולא כפי תרגום ירושל' על פסוק לא ידון וגו' ע"ש שלא יתדנון וכו' בתר דרא דמבולא למסתייי לממיתא גמירא • ממילא ר' סולא בא לתרץ דאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות שיסגו וירבו לרוב על פני האדמה ורבנן מפרשין על דרך הפ"י הנ"ל [באדם לעולם] באדם היינו בני נח שאז כולם נקראים אדם • [לעולם] היינו לדורות אחר מ"ת שאז ישראלים לבדם נקראים אדם וא"כ נ"כ מתורץ הס' לא אוסיף שכתב ב"פ להד לב"נ וזה נרמז בתיבות בעבור האדם"ס כנ"ל ולא אוסיף וגו' היינו לדורות אחר מ"ת וכנ"ל ודו"ק :

ידי משה

אין הרוחות הללו נידונות לפני לעולם כצ"ל וכן מצאתי בספרים ישנים ר"ל שאינן חיים ליום הדין ואינם נידונים : ליסגי ליסגי • עי' פי' מ"כ וגם דברי רש"י • וצ"ל דקושיא היא וליסגי ר"ל הוספה • הוספה והוספה ב' פעמים • לזה רבנן אמרי לא אוסיף לבני נח לא אוסיף לדורות וכו' כנ"ל • ואחר זה מצאתי בספרים ישנים הגרסא ליסגי לסגי • לפ"ז נ"ל דהכי פירושו דקשה שתי פעמים נ"ל ומתרץ לא אוסיף הראשון פירושו ליסגי כמשמעו דהיינו שלא אקלל עוד ולא אוסיף השני לסגי ר"ל הגם כאם אקלל לא יסגי שלא יהא קללה מרובה כ"כ כנ"ל וזה עיקר : אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהם והם לא בקשו • ר"ל אני אמרתי שבעצמי ובכבודי אדין אותם והם לא

הריני משגמן אלו באלו · דאמר רבי אלעזר א אין לך שהוא מתחייב באדם הזה אלא אדם כיוצא בו · רבי נתן אומר (יג) אפילו זאב וכלב · רבי הונא בר גוריון אמר אפילו מקל אפילו רצועה · הדא הוא דכתיב (ישעיה ט) כי את עול סבלו ואת מטה שכמו שבט הנוגש בו החתות כיום מדין · (יד) כיום הדין · אמר רבי אחא אף אילני פרק עתידין ליתן דין וחשבון · רבנן אמרי מהכא (דברים כ) כי האדם עץ השדה מה האדם נותן דין וחשבון אף עצים נותנין דין וחשבון · אמר רבי יהושע בר נחמיה (טו) ב איני דן רוחן בעצמן שב"ו הן אלא הרי אני מביא עליהם מיעוט שנים שקצבתי עליהם בעוה"ז ואח"כ אני משגמן ביסורין · אמר ר' איבו מי גרם להם שימרדו בי לא ע"י שלא שיגמתי אותם ביסורין · הדלת הזו מי מעמידו שגמיו · (טז) ג א"ר אלעזר בכל מקום שאין דין יש דין · רב ביבי בריה דר' אמי בשיטת רבי אלעזר (בראשית ו) לא ידון רוחי א"ר מאיר הן (יז) לא עשו מדת הדין למטה · אף אני איני עושה מדת הדין למעלה · הה"ד (איוב ד) הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה בלא חכמת התורה · (שם) מבוקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו ואין משים אלא דין היך מה דאת אמר (שמות כא) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם · א"ר יוסי הגלילי עוד איני דן מדת הדין כנגד

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה ח' · תנא דבי אליהו רבה פרק כ"ד · ב אבות דרבי נתן פרק ל"ב · ילקוט כאן רמז מ"ד · ג לקמן פרשה ל"א · ילקוט תהלים רמז תת"ס ·

חדושי הרד"ל

(יג) אפילו זאב כו' אפילו מקל כו' · עי' ס' חסידים סי' תשנ"ט · וכ"ה בתדא"ר פכ"ד ע"ש וע' בקה"ר פ"ח פ"ח : (יד) כיום הדין · שיהיה נדון אפילו שבט נוגש · כן נדון סנחריב שהיה שבט נוגש בעוה"ז והחתות אותו : (טו) איני דן רוחן בעצמן שב"ו הן אלא כו' · דרש לא ידון רוחי באדם לא אדונו בעצה שרוחי בתוך האדם שאז הם ב"ו רק לאחר מיעוט שנותיהן אני משגמן (נפשותיהם בגיהנם) ביסורין : (טז) א"ר א בכל מקום שאין דין כו' · עמ"כ וכ"ה בדב"ר פ"ה ובשו"ט מז' ע"ב וע' תנחומא משפטים : (יז) לא עשו מדה"ד למטה כו' · עיין מ"ש בשם רש"י ובאדר"נ ס"פ ל"ב תני

רש"י

פעמים כתיב לא אוסיף בפסוק אחד לומר לא אוסיף לעשות כן להרבה בני אדם לאבד עולמי בכך אלא אם כן ליחיד או לשנים : הריני משגשן · כמו ושגשינן שיגוש רב (עיין במתנות כהונה) · ס"א משגמן אלו באלו · זה עם זה יתקוטטו יחד ויהרוג איש את חבירו · ע"כ : אין לך מתחייב באדם אלא אדם כיוצא בו · שיהו תובעים עליו דין שמים אם מזיק את האדם אא"כ הזיק אדם כיוצא בו : אפילו כלב ואפילו זאב · תובעין עליו דין שמים אם מזיקין לאדם : אפילו מקל ואפילו רצועה הה"ד כי את עול סבלו ואת מטה שכמו · מכלל שהקב"ה תובע דינו של אדם אפילו מן העצים שמתוך שרואה שהיה לו להקב"ה לתבוע דקיון של ישראל מיד סנחריב ומניח ותובע דין ממטה שכמו ומעול סבלו מכלל שאפילו עצים נותנים דין וחשבון : מה האדם נותן דין וחשבון · בדין של מעלה כשהזיק אדם אף כל דבר וכו' : ס"א · אף בהמות וחיות דין זה נוהגת בהם שמתחייבים אלו באלו שדין של בהמות נתבע ע"י חיות ודין בהמה דקה על ידי חיה דקה אפילו מקל ואפילו רצועה נפרעין זה מזה : החתות · כלומר דכית ושברת וזהו דין פרעון המטה והשבירה · ע"כ : הריני מביא להם מיעוט שנים שקצבתי להם בעולם ואחר כך אני משגמן ביסורין · זה המבול : ס"א · אין דנין רוחן בעצמן · כלומר אין דנין רוחן בפני עצמן בשגם הוא בשר כלומר מפני שגם הבשר חטא עם הרוח לפיכך איני דן הרוח בפני עצמו אלא שניהם כאחד אני דן לאחר שאני ממלא מיעוט שנים שקצבתי להן בעה"ז ע"כ : מי גרם להן · לא על ידי שלא שגמתי אותן ביסורין אתמהא : הדלת הזה מי מעמידו שגמיו · ציר הדלת : ס"א שגמת · לשון פגם או שמא כמו אותן צירים שהדלת תסוב בהן שהן נחתכים ונפגמים ודמיונם לא שמעתי · ע"כ : א"ר אלעזר בכל מקום שאין דין · למטה : יש דין · למעלה : ס"א בכל מקום וכו' · והכי משמע קרא לא ידון רוחי בשביל שלא היה דין באדם אני עושהו באדם מלמעלה · ע"כ : רב ביבי בריה דרב אמי אמר בשיטת רבי אליעזר לא

מתנות כהונה

ביסורין · ויש גורסין משגשן והוא לשון מהומה ויהומם ת"א וישגשון : [והם לא בקשו גרסינן] · משגמן אלו באלו · מקשרם זה בזה ויתקוטטו זה עם זה באופן שיתחייבו זה עם זה ויאבדו כולם וכדלקמן : אין לך כו' · פירש"י אין תובעין דין שמים עליו אלא אם פגע באדם כיוצא בו שלא כדין ויתחייב עליו ולכן אמר שישגמן וישכשכם זה עם זה באופן שיתחייבו זה מזה וזה מזה : אפילו זאב וכלב · אם פגעו באדם שלא כדין שמים סופן ליתן חשבון : [כיום הדין · גרסינן וה"ג בילקוט ובמדרש קהלת בפסוק את כל זה ראיתי] : ה"ג איני דן רוחן · וכן משמע בילקוט ומצאתי בפירש"י איני דן הרוח לבד שבשר ודם הן וגם הבשר חטא לפיכך הריני משגמן ביסורין ולא ידון רוחי פירושו רוחי שנתתי בהם איני דן אותו לבד ועי"ל איני דן אותם לפי הרוח שנתתי בם כי הם בשר ודם ולכן אלך עמהם במדת הרחמים ואמלא להם מדת ימיהם אולי ישובו ואף אח"כ אשגמן ביסורין ואם ישובו הריני מקבל אותם : א"ר איבו כו' · דרש לא ידון כדדרש לעיל אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהם כדלעיל : שגמיו · [פירש רש"י והערוך] ציר הדלת וניכר הדלת המה מחוברים ומחותכים וסובבים על צירם תמיד ואף על פי כן הם מעמידין הדלת כך שברון היסורים מעמידין האדם : בכל מקום שאין דין · ופירושו אם אין דין במשפט נעשה למטה נעשה דין שמים למעלה · [וכ"ה בפ' שופטים] : בשיטת ר"א · קס ליה בשיטתו ודרש כמוהו בשם ר"מ וכדמפרש והולך ולא ידון פירושו כמו לא ידין כלומר בשביל שלא עשו דין אתן רוחי בהם לדון אותם כמ"ש בפירש"י : אף אני איני עושה עמהם כו' · כלומר הם עשו שלא כשורה אף אני אעשה עמהם שלא כשורה וה"ג בילקוט איוב בהדיא וי"ל שלא כשורת הדין ומנהג של הקב"ה שנוהג חסדו ומדת טובו עם הכל לאלו איני עושה כן ולא ידון פי' לא אנהיג בדין ושורה ורש"י ז"ל גרס לא עשו מדת דין למטה אני עושה דין למעלה וכן הוא בילקוט פרשה זו ופירושו אני עושה דין גמור בלי רחמים והיא היא רק שלא ידון פירושו לפי זה בשביל שלא עשו דין : בלא חכמת התורה · בשביל שלא עסקו בחכמת התורה : הכי גרסינן עוד איני דן · כלומר שלא ידון ויכבוש מדת הדין

יפה תואר

הריני משגמן אלו באלו כי בני אדם קשורים יחד ועריבים זה לזה · לכן ינקום ה' על החטא באדם אחר · ובקה"ר יליף זה מן הכתוב עת אשר שלט האדם באדם לרע לו · ונשמט פה משגגת הסופר : אפילו זאב וכלב · כדאמרינן בפ' אין בין המודר כיון שהגיע קצו של אדם הכל מושלים בו · וכתב רש"י שם כיון שיעמוד למשפט והגיע קצו למות לכן הכל עבדיו לקיים את דבר ה' · ורהכ"ג מוסיף אפילו מקל ורצועה מחויבים לקיים את דבר ה' ודורש מן הכתוב כי את עול סבלו וגו' החתות כיום מדין אלמא דאפילו בדבר שאין בו רוח חיים יש דין ומשפט ומילא שמחויבים הם למלא גזירת המקום ויען שאמר כי יש דין ומשפט במקל ורצועה בא ר"א להוסיף כי גם אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון למה לא יוציאו פירות כאשר צוה ה' עץ עשה פרי · ותולק על הא דאמרינן לעיל בפ"ה שהוציאו פירות בבריאתן ונקללו בחטא האדם : כי האדם הוא עץ השדה · אע"ג דהכתוב הזה מדבר מעץ מאכל · מ"מ כיון דהקיש את האדם לעץ השדה מסתברא שאין חילוק בין עץ מאכל לשאר העצים : הדלת הזו מי מעמידו כו' · פי' כי אם הפתח פתוח אז הכל בוקעין בו ורק אם הוא נעול וסגור לא יבוא איש בו כן האדם מטבעו הוא כעיר פרוצה אין חומה וצריך יסורין ודאגה שלא תפרוצנה תאוותיו · וזש"ה לא ידון רוחי וגו' אחרי אשר רוחי לא יעצרנו משבבותו · ואמר לאל סור ממני לכן אשים לפניו בריח ודלתים במכאובים ודאגה : בכל מקום שיש דין כו' · כדאשכחן בעון פעור טרם שנעשה דין בפושעים אז יצא הקצף על כל העם וכיון

פירוש מהרז"ו

התיבה והוא לשון המשנה (הובא בערוך ערך שגם) כלים פרק כ"ב נסרים שבמרחץ שגמן · ונקראים הלייסטין שמחברים הנסרים והעצים העגולים שנקראים רייפין שמחברים דפי הכלי ולשון זה כולל סיבוב וקשר ודוחק ומהדק שהרייף והלייסט דוחק דפי הכלי והדלת · כך אעשה לבשר שלהם אסבבם ואדחקם ביסורים וזהו בשגם הוא בשר שגם וידחוק הבשר ויקשרם וזהו עיקר יסורי הגוף · והנה אמר המדרש ב' פעמים אני אמרתי וכו' והכוונה שתחלה אמר על כל איש פרטי שינהוג כפי השכל ונמשך אחר הבשר לכך ישגמנו ביסורים · ואמר עוד הפעם כנגד הכלל אני אמרתי שכל חברתם יתנהגו בחכמה כפי השכל והם נמשכים לפי סכלותם ומסכימים יחד על משפטים רעים לכך מדה כנגד מדה אשגמם ואדחקם אלו באלו על דרך שכתוב וסכסכתי מצרים במצרים וכמ"ש ונגש העם איש ברעהו וכמ"ש איש את אחיהו יגזלו : אלא אדם כיוצא בו · היינו איש אחד חוטא וחבירו הורגו ונענש על חטאו וגם חבירו נענש על שהרג ונהרג ג"כ וכמ"ש באבות על דאטפת אטפוך וסוף מטייפיך יטופון · וזהו בשגם הוא בשר משמע גם הוא בשר כמו חבירו ואשגם אלו באלו · ודעת ר"נ שאפילו זאב וכלב שגם זה נכלל בכלל בשר כמ"ש כל בשר אשר הוא חי וכמ"ש שנים מכל בשר · וע' במדרש קהלת פסוק את כל זה : כי את עול וגו' שבט וגו' · פשט הכתוב שדברי משל הם על סנחריב שהכה אותם בשבטים כמ"ש הוי אשור שבט אפי ומטה וגו' · אך כבר הקדמנו שחז"ל זה דרכם בקודש לדרוש כל תיבה במשמעותה כפי מה שכתוב כי תורת ה' לפי שלימותה לא היתה צריכה לדבר דברי משל והיה יכול לומר כי סנחרב המושל והנוגש ולמה הזכיר עול ושבט אלא ללמד שהעול והשבט עצמם יתחתו ליום הדין · והעול ראיה על הרצועה שאמר · והשבט ראיה על המקל · ודורש מ"ש כיום מדין משמע שביום מפלת מדין שיבר עול ותחת שבט והיכן מצינו כן בכל התנ"ך · על כן דורש א"ת כיום מדין אלא כיום הדין ע"פ מדה כ' וכ"ח · גם יתכן שאין כוונתו לשנות התיבות · רק דורש תיבת מדין ע"פ מדת ממעל מלשון מדין כמ"ש שופטים ה' יושבי על מדין · ודורש עוד ע"פ מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד שביום דין יחתה וישבר העול והשבט · והכוונה ללמד לאדם שיקח מוסר שיפשפש עצמו לעושה טוב וחסד ולא לדבר רע שלא להזיק שום אדם כי יענש ביום הדין ק"ו משבט ועול : כי האדם עץ השדה · וס"ד לבא מפניך במצור · כי לפי פשוטו מ"ש כי האדם עץ השדה מיותר שכבר אמר הטעם כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות · ועוד באיזה אופן ידמה עץ השדה לאדם ומה מלמדנו שאין האילן בא במצור · על כן מצאו חכמים לדרוש שפירושו כמשמעו כי האדם עץ השדה שעץ השדה דומה לאדם לבא מפני האדם ומחמתו במצור ובמצוק · ואם אינו בעוה"ז שאינו נוהג כן ת"ע בעוה"ב ליום הדין ע' פר"א פרק כ"א : אין דנין · כ"ה הגי' בדפו"י ופי' אינם חושבים בפתיותם שהם בשר ודם שסופם למות · על שחיו שנים רבות מלא כל טוב בלא יסורים · ע"כ חשבו שיחיו לעולם · ועל כן והיו ימיו ק"כ שנה לא יותר · וזהו מ"ש לא ידון רוחי באדם הוא בשר · רוחי פירושו הנפש ורוח שלהם שנתתי בהם לא ידונו בעצמם באדם שהוא בשר ודם · והיו ימיו מאה ועשרים שנה וא"כ תיבת בשגם הוא מיותר ואין לו מקום באמצע הפסוק שהיה די במ"ש לא ידון רוחי באדם הוא בשר · ע"כ בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"א והיו ימיו מאה ועשרים שנה בשגם שני עונשים א' שקיצר ימיהם שלא יהיו כ"א ק"כ שנה והב' בשגם שישגמם ביסורים שלא יבלו עוד בטוב ימיהם וכנ"ל : שימרדו וכו' שלא שגמתי · וכך פירש הפסוק לא ידון רוח ונפש שנתתי בהם באדם בעצמו כמ"ש במאמרים הקודמים אלא מרדו למה כן לא בשגם על כן מרדו ע"פ מדה כ"ב כאלו כתוב לא ידון וכו' לא בשגם שלא דחקתים ביסורים · גם יתכן שדורש ע"פ מדה ל"א שכך פי' הכתוב ידון רוחי באדם שהרוח שנתתי באדם ידון עמי ומרד כי לא בשגם ואופן זה מיושב יותר במדרש : במקום שאין דין יש דין · ד"ר פ"ה ס"ה והגירסא שם במקום שיש דין אין דין במקום שאין דין יש דין · ומהו כן אר"א אם נעשה מדת הדין מלמטה · אין הדין נעשה מלמעלה · לא נעשה מלמטה · נעשה הדין מלמעלה · וכן גורס בילקוט הם לא עשו מדת הדין מלמטה אני אעשה להם מדת הדין מלמעלה · ודורש ר' ביבי לא ידון רוחי · על שהרוח והנפש שלהם לא ידון באדם שלא עשו הדין מלמטה · ע"כ בשגם אני משגמן ביסורים כנ"ל ועושה בהם דין שלא באדם אלא מלמעלה : א"ר מאיר · דורש לא ידון רוחי שבאמת תיבת רוחי הוא רחמים · וכל דיניו שדן העולם הוא ברחמים בלא כליה שדן מקצתם ומניח מקצתם אך כאן לא ידון ברחמים אלא דין גמור של כליה והעולם נבנה על דין של רחמים אך דין של כליה הוא חוץ לדין כשם שהם לא עשו ביניהם דין אלא גזלו וחמסו כך אני לא אעשה כפי מדת הדין וכמ"ש מבואר במ"כ פר' למ"ד סוף סימן א' ע"ש ותבין כאן וזהו איני עושה דין אלא חוץ לדין : הלא נסע יתרם בם · לקמן פר' ל"א סימן ה' וש"נ : ואין משים אלא דין · שמ"ר פר' למ"ד סימן י"ג על פי גז"ש כי השימה הוא מה שאדם משים על דעתו ולבו נגד יצה"ר · וזה לא יתכן כי אם שיסכים על הדין של משפטי וחוקי תורה וביחוד בגזל והחי יתן אל לבו וכמ"ש בהדיא לקמן פר' ל"ד סי' י' וש"נ ומבואר וע"כ נכללו המשפטים בתיבת שימה : כנגד מדת רחמים · כי רוחי מורה על הרחמים כמ"ש אשפוך את רוחי ואת רוחי אתן · ורוחי עומדת בתוככם שכולם מורים על רחמים ועזרה ורוה"ק · וכטבע הרוח ממוזג בין אש למים שמורים על דין וחסד · ופי'

ידי משה

לא בקשו · זה לפיכך אדון אותם ע"י גלות וגם היסורין אני אמרתי שאני אדון בהם ר"ל שגם שאמרתי עליהן יסורין גם זה כאילו הקב"ה בעצמו דן אותם כי מאינו כמה יסורין של אהבה וגם מאל הקב"ה : והם לא כחשו · ר"ל עשו עונש הרי אני משגמן אלו באלו (בל"א פר ווירדען) ר"ל שאדון אותם ע"י אנשים רשעים כיוצא בהם ויאבדו כולם ע"ד דאטפת אטפוך וסוף מטייפיך יטופון כנ"ל והכית דברי ר"א נראה שהקב"ה אין מוסר אדם לאדם אלא לרשע כיוצא בו ומתוך כך יהיו הרבה מחייבים ויאבדו כולם אבל אם היה דן הקב"ה בעצמו את החוטא לא היה נאבד רק החוטא אבל עכשיו יאבדו כולם החוטאים והשלוחים כמו על דאטפת כו' ורבי נתן אומר אף זאב וכלב הם שלוחי מקום וגם הם ידאגו על שיאבדו איזו נפש הגם שהם שלוחי מקום ע"ד מגלגלין זכות כו' ומכ"ש אדם שהורג לחבירו שגם שהוא שלוחו של מקום ורב חנן מוסיף אפילו מקל ורצועה נדונים עבור זה ומכ"ש אדם השגלת מאת המקום כ"ש שיאבד גם הוא כנ"ל : כיום הדין · צריך לומר כיום הדין והוחלף כ"ף בכי"ת : אינן דנין רוחן בעצמן · עיין מ"כ מה שפי' ג' פרושים וכולם אינם שוים לי מלשון המדרש · ול"נ דהכי פירושו שהרשעים אינן דנין רוחן בעצמן ר"ל בעודו שהרוח בעצמו דהיינו בגוף ר"ל שלא רואה חובה לעצמו בחייו וסבר שמה שעושה בעוה"ז כדין עושה · ולמה זה · לזה אמר המדרש שב"ו הן ר"ל מצד החומר · הרי אני מביא להן מיעוט שנים וכו' ר"ל אמתין להן אותן מעט שנים ימי חייו ואח"כ אשגמן ביסורין בגיהנם ע"ד שאמרו בגמרא ליום הדין הקב"ה מרכיב חיגר על הסומא ודן החומר עם הרוח כנ"ל · וכל הלשון שיגם שבמדרש שוליאו מבשגם הוא בשר · ועוד יש לפרש ועיקר הוא אינן דנין בעצמן שב"ו הם ר"ל שהרשעים אינן משימין על לב שהם ב"ו אלא הם סבורים שיחיו לנצח על כן אני מראה להם שהם לא כלום שאמעט להם ימים וגם באותן המיעוט לא יהיה להם שום טובה אלא יסורין · כך שמעתי מפי בני הר"ר ליב ונכון הוא : שגמיו · פי' העצים שמשומים לרוחב הדלת מאחוריו לחבר לוחות הדלת לעשותם כלוח אחד וכן פי' הרמב"ם בפ' עשירי ובפרק כ"ב ממסכת כלים : שהיו עונקין לגלגל חמה כו'

מדת רחמים · רבי אומר · [א] ויאמר דור המבול לה' לא ידון · א"ר עקיבא (תהלים י) על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרוש · לית דין ולית דיין · אבל אית דין ואית דיין · א"ר חנינא בר פפא אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדי אלא שצפה הקב"ה שמשה עתיד לעמוד ממנו שנאמר [ב] בשגם זה משה דחושבניה דדין הוא חושבניה דדין · רבנן מייתו לה מהכא והיו ימיו מאה ועשרים שנה · ומשה חי מאה ועשרים שנה: ז [ג] הנפלים היו בארץ בימים ההם · ז' שמות נקראו להם · אימים · רפאים · גבורים · זמזומים · ענקים · עוים · נפילים · אימים · שכל מי שראה אותן היתה אימתן נופלת עליו · רפאים · שכל מי שראה אותן היה לבו רפה כשעוה · גבורים · רבי אבא בר כהנא בשם רבי יוחנן אמר מוח קוליתו של אחד מהם היתה נמדדת י"ח אמה · זמזומים · א"ר יוסי בר חנינא מגטרומין מגיסטי מלחמה · ענקים · רבנן ורבי אחא · רבנן אמרו שהיו מרבים ענקים על גבי ענקים (פירש תכשיטין) רבי אחא אמר (יח) [ד] שהיו עונקים גלגל חמה · ואומרים הורד לנו גשמים · עוים · שצדו את העולם ושהוצדו מן העולם שגרמו לעולם שיצוד היך מה דאת אמר (יחזקאל כא) עוה עוה אשימנה · אר"א בר"ש שהיו (יט) בקיאים בעפרות כנחשים · בגלילא צוחין לחויא איויא · נפלים שהפילו את העולם · ושנפלו מן העולם ושמלאו את העולם נפלים בזנות שלהם · וגם אחרי כן · יהודה בר רבי אמי אמר אחראי לא ילפון מן קדמאי · דור המבול לא לקחו מוסר מדור אנוש · ודור הפלגה מדור המבול: (בראשית ו) וגם אחרי כן אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם · א"ר ברכיה היתה אשה יוצאת בשוק והיתה רואה בחור ומתאוה לו והיתה הולכת ומשמשת את מטתה והיתה מעמדת בחור כיוצא בו · אנשי השם · [ה] א"ר אחא (איוב ל) בני נבל גם בני בלי שם · ואת אמרת אנשי השם · אלא שהשימו את העולם · ושהושמו מן העולם · ושגרמו לעולם שישום · רבי לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר [ו] אנשים שנתפרשו שמותן למעלן · דאמר ר"י בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הן · עירד עורדן אני מן העולם · מחויאל · מוחן אני מן העולם · מתושאל · מתישן אני מן העולם · מה לי ללמך ולתולדותיו · א"ר יוחנן המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם · ומי פירש מעשיהן · אליפז התימני · ובלדד השוחי · וצופר הנעמתי · רבי אומר אלו לא בא איוב לעולם אלא לפרש לנו מעשה המבול דיו · א"ר חנין אלו לא בא אליהו אלא לפרש לנו מעשה ירידת הגשמים דיו · דא"ר יוחנן כל אורה שנאמר באליהוא אינה אלא בירידת גשמים · רבי הושעיה רבה אמר אינה אלא במתן תורה כד"א (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור · רבי אחא בשם רבי יהושע בן לוי אמר קשה היא המחלוקת כדור

מסורת המדרש א אבות דרבי נתן פרק ל"ב · חולין דף קל"ט · ילקוט כאן רמז מ"ז · ג ילקוט כאן רמז מ"ז כל הענין · ד יומא דף י' · סוטה דף ל"ד · ה ילקוט איוב רמז תתקי"ח · ו לעיל פ' כ"ג ושם נדרש ·

חדושי הרד"ל

מש"כ הם לא הושיבו סנהדרין בארץ אני מושיב להם סנהדרין במרום: (יח) שהיו עונקים · פי' בקומתם · וכי"ב בסוטה (ל"ה ע"ב) וכאן בדור המבול הכוונה לענין שהרימו צוארם בגאות כלפי מעלה ואומרים [הורד] לנו גשמים: (יט) בקיאים כו' · עיין בפירוש רש"י שבת (פרק ח' ע"א): בכשרון

מתנות כהונה

לפני מדת הרחמים אלא יקוב הדין את ההר: ר' אומר · פי' הכתוב קך הוא ויאמר דור המבול כלפי מעלה לא ידון וכדמפרש ואזיל לית דין וכו': אבל אית דין וכו' · סיפיה דקרא כי אתה עמל וכעס תביט וכו' · [וכ"פ שם המפרשים התרגום ורש"י ורא"ב"ע]: מוח קוליתא · המוח שבעצם הירך החלול: מגיסטי · [פירש"י וערוך] · מלומדי מלחמה ולסטים מזויינים · [ופירוש מגטרומי בקשתי ולא מצאתי]: עונקים · [פירש"י בפי' התומם] · מעמידין זוהר חמה ואמרו אין אנו חפצים בזוהרך אלא תן לנו מטר ואז נתקדרו השמים בעבים וחשך ולא אור: ומצאתי בפירש"י שהיו עושים תכשיטין דמות חמה והיו משתחוים להם ואומרים לשמים ראו מה עשינו לכבודכם לפיכך הורידו לנו גשמים: שצדו · החריבו העולם בזמנם וגרמו שיחריב לעתיד במבול: עוה · שממה: בקיאים וכו' · בקיאים היו בגידי הארץ איזה ארץ מגדלת פרי זו ואיזו פרי זו: צווחין כו' · קורין לנחש איווי: אחראי כו' · האחרונים לא לקחו מוסר מן הקדמונים ודור הפלגה לא לקחו מוסר מדור המבול: כיוצא בו · פירש"י בשם תנחומא דדייק מדכתיב וילדו להן ולא כתיב מהן: בני נבל כו' · היו דור המבול: שהשימו · לשון שממה וכן שם לשון שממה: מה לי ללמך כו' · עי' לעיל פרשה כ"ג: אליהוא · בן ברכאל הבוזי: בירידת גשמים · כל"א יפיץ ענן אורו: שמדמין אנשי השם פירשוהו · אליפז ובלדד וצופר: כל אורה שנאמר באליהוא · כגון יפיץ ענן אורו והרבה כמו כן:

רש"י

לא ידון רוחי הם לא עשו דין למטה רוחי עושה אותו למעלה אמר ר"מ הן לא עשו מדת הדין למטה אני אעשה מדת הדין למעלה: ס"א לית דין ולית דיין · ומה שייטיב בעיניו נעשה · והקב"ה משיבן אית דין ואית דיין: מוח קולייתו · עצם הארכובה שקורין גדוכייל · ע"כ: מגסטי מלחמה · מלומדי מלחמה ומגסטא בלשון לומי משטיר בלע"ז: שהיו מרבים ענקים על גבי ענקים · תכשיטין על תכשיטין כמו וענקים לגרגרותיך: שהיו עונקין את החמה · שהיו עושין תכשיטין דמות חמה לפי שהיו משתחוים לה והם אומרים לשמים ראו מה עשינו לכבודכם הורידו לנו גשמים: ושגרמו לעולם שיצוד · כמו והות ארעא צדייא: כמה דתימא עוה עוה · שממה: עוים · שהיו בקיאים בעפרות איזה מקום נטע ואיזה מקום זרע כנחש שיודע להריח עפרו איזה יפה לאכלו: ס"א · אחראי לא ילפי מן קדמי · דורות האחרונים לא למדו מן הראשונים שנאבדו מן העולם · ע"כ · במדרש רבי תנחומא מפרש וילדו מהם אין כתיב כאן אלא וילדו להם מלמד שהיתה האשה רואה אחד מהן מתייחדת כנגדו ויולדת: בני נבל גם בני בלי שם · נכאו מן הארץ · אלו דור המבול · רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמני אמר · מעולם אנשי השם · אנשים שנתפרשו שמותן למעלה מן הספר · אלו היה בני קין מחוייאל ומתושאל: המה הגבורים · שנפלו מדור המבול. ס"א · ומי פי' מעשיהם · כל אורה שנאמר באליהוא · כגון יפיץ ענן אורו והרבה כמו כן:

פירוש מהרז"ו

ופי' הכתוב ע"פ מדה[ה]ל' ומדת ממעל לא ידון בדין של מדת הדין כנגד מדת רחמים של רוחי וכמ"ש לעיל בדברי ר' ישמעאל בר' יוסי שמנהג הקב"ה שהרחמים עומדים כנגד הדין והדין נגד הרחמים ומעכבים זה על זה עד שעושה בדרך ממוצע · וכמ"ש וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה · וכמ"ש ויק"ר פר' כ"ד סוף סימן ב' ושם מבואר · אבל כאן במבול היה דין בלא רוחי שמדת הרחמים יהפך להם לדין כי אוי להם לרשעים שמהפכים מדת הרחמים לדין: ויאמר דור המבול אל ה' · על שאין תיבת רוחי שייכת לתי' ידון כמ"ש ברים הסימן · ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש במקום אחר שהרשעים אומרים שאינו דורש מהם על מעשיהם הרעים וכמ"ש תהלים יו"ד מרום משפטיך מנגדו (שלא ידון) אמר בלבו לא תדרוש וכמ"ש בסוף מלאכי או איה אלהי המשפט א"כ מ"ש לא ידון בהכרח שרשעי דור המבול אמרו שלא ידון · ומ"ש ויאמר ה' לא ידון ע"כ פירושו ע"פ מדה ט' וי"ז ויאמר ה' אמרו הרשעים לא ידון וכך מצאתי באבות דר' נתן סוף פרק ל"ב בשם ר"מ וז"ל אמר הקב"ה אמרו דור המבול לא ידון · והרבה דעות של סימן זה מפורשים שם בשינוי שמות החכמים: ואית דיין · כוונתו לפסוק הסמוך אמר בלבו לא תדרוש שבור זרוע רשע ורע תדרוש · תראה לו שיש דין · ודעת ר' עקיבא ג"כ שפירוש הפסוק שדור המבול אמרו לא ידון: אפילו נח · כמ"ש סנהדרין ק"ח ולקמן סוף פרשה כ"ח וריש פרשה כ"ט ופירוש הפסוק לפי זה לא ידון כמשמעו שלא ישפוט הייתי לנח אעפ"י שהיה ראוי לדונו · אלא רוחי באדם ברחמים בשגם · בזכות בשגם · על שהוא מלה קשה וכמ"ש לעיל · על כן דורשו גימטריא על משה שבזכות שיקבל התורה ניצול נח וכמ"ש ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם ה' עוז לעמו יתן שבזכות התורה ניצול העולם ע"י נח מהמבול: חיה ק"כ שנה · כמ"ש בסוף התורה ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו ורמז על זה בשגם הוא בשר אעפ"כ לא נהג מנהג בשר אלא אלהים שע"כ נקרא איש אלהים:

ז ז' שמות · אמים ענקים רפאים כמ"ש דברים ב' פסוק י' האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים רפאים יחשבו אף הם כענקים והמואבים יקראו להם אמים וכן שם בפסוק כ' · רפאים ישבו בה לפנים והעמונים יקראו להם זמזומים · הרי שרפאים יחשבו כענקים ובלשון מואב נקראו אמים ובלשון עמון יקראו זמזומים ואנשי דור המבול נקראו רפאים כמ"ש איוב כ"ו · הרפאים יחוללו מתחת מים וכמ"ש לקמן פר' ל"א סימן י"ב על דור המבול · הרי שנקראו רפאים ענקים אמים זמזומים ד' שמות · וכאן נקראו עוד ב' שמות נפילים גבורים הרי ו' שמות של רפאים והז' הוא עוים הינו מ"ש דברים ב' פסוק כ"ג והעוים · ודעת המדרש שמ"ש והעוים פירושו שהם עם גדול כענקים ועל כן ישבו בחצרים הרי שהעוים נקראו רפאים וענקים · וכמ"ש יהושע י"א כ"ב ולא נותר ענקים בא"י רק בעזה וכו' וכמ"ש זה אצל עוים היושבים בחצרים עד עזה · גם רמוז במ"ש אנשי השם כדלקמן · הרי ע"י שאנו דורשים פסוק הרפאים יחוללו על דור המבול וכמ"ש מתחת מים הינו מ"ש נבקעו כל מעינות וכו' אנו דורשים ע"פ מדה י"ז שנקראו בז' שמות והמדרש פירש טעם לז' שמות אלו ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה: מוח קוליות · ועיקר גבורת האדם ע"י העצמות ומוח · וע"י שהיה מוח העצמות רב בהם ל"כ ע"כ היו גבורים גדולים ע"ע מנין לו כך: מגטרומין · פי' במוסף ערוך מחרידים ומטילים אימה: ענקים פי' תכשיטין · כמ"ש משלי א' וענקים לגרגרותיך · עונקים גלגל חמה וכו' · עי' מ"כ בשם רש"י ועיין במ"ר פר' פ"ז סימן י"א · וצ"ע מניין להמדרש כל זה ומה ענין ענק לחמה וגשמים: שצדו את העולם · בגזל וחמס ורציחה ושאר חטאים שעשו וגרמו שיענש העולם במבול ודורש עוים הרבה עוים ואף שבכל מקום מטעו רבים שניס כאן דורש גז"ש מפסוק עוה עוה אשימנה: כנחשים · שהנחש דר בעפר ומאכלו עפר עיין לקמן פר' מ"ד ריש סימן כ"ג: שהפילו את העולם · מחמאם שחמסו וגזלו ועשו כל רע ונפלו מן העולם שנכרתו ונאבדו ומ"ש שמלאו את העולם נפלים יתכן הכוונה כמ"ש לעיל ריש סימן ד' שהשחיתו על פני האדמה · ואולי הכוונה שע"י ריבוי הזנות אין הנקבות מולידות אלא מפילות נפלים · גם יתכן על שנפלו כל בני תבל ונאבדו וכמו שדורש עוים ג"פ עוה כך דורש נפילים ואנשי שם שסמוכים זה לזה והוקשו זה לזה · ודורש כל ד' שמות חוץ מגבורים שפירושו ידוע: אחראי לא ילפון · כי תיבת וגם אחרי כן מיותרין ע"כ דורש שהכתוב מתמיה שמאחר שנענשו דור אנוש היה להם לדור המבול ללמוד ולא למדו · וכמ"ש על נפילים שנפלו מן העולם היה להם לגבורים ללמוד מהן · וכן אנשי השם ולא למדו · וכאן דורש שדור המבול לא למדו מאשר לפניהם כי כאן בדור המבול מדבר ומ"ש בדור הפלגה לא למדו מדור המבול דורש מפסוק שלהלן בסוף נח · ויולדו להם בנים אחר המבול כמפורש לקמן פר' ל"ח סימן ד' ע"ש בהדיא: מעמדת בחור כיוצא בו · דורש אריכת לשון הפסוק שהיה די שיאמר הנפילים וכו' אשר הולידו המה הגבורים ע"כ דורש שבני אלהים המה בני הדיינים והשרים שבאו אל בנות האדם ונתנו בנות האדם עיניהם והמדמם בנפילים והמה ילדו להם גבורים כנפילים: בני בלי שם · וס"ד נכאו מן הארץ והיינו בני דור המבול שנאבדו מן הארץ כדברי ר' יוחנן וכאן קורא אותם אנשי השם לשבח וכמ"ש קריאי מועד אנשי שם · והם שני כתובים המכחישים מדה ע"ו והכריע ע"פ מדה כ' אא"ע · ומדת ממעל שדורש שם מלשון שממה וכמ"ש אצל עוים ונפילים: שנתפרשו שמותם · שמ"ש אנשי השם שלא יתכן כפשוטו כל"ל דומים לגבורים של דור אנוש שנזכרו בשמותם עירד מחויאל מתושאל וכמ"ש לעיל פ' כ"ג סימן ב' ופ' כ"ה סוף סימן ו': ומי פי' מעשיהם · דורש אנשי השם כפשוטו לשבח חכמים וצדיקים ואם א"ע לדור המבול בעצמם שנקראו בני בלי שם אגא ענין למי שפרשו שמותם שהם היו אנשי השם: לא בא איוב · פי' ספר איוב שכולל איוב וחביריו שהספר מיוסד על סיפור הצלחת הרשעים של דור המבול שנאבדו מהעולם וכמ"ש לעיל אצל רפאים וכמ"ש עוד בפ' הבאים: אליהוא · הוא הנזכר בסוף איוב: קשה היא המחלוקת · בא לדרוש שמ"ש אנשי השם שהם בלי שם כל"ל והכריע ע"פ גז"ש מאנשי קרח ללמד

יפה תואר

וכיון שנענשו הפושעים נעצרה המגפה וז"ש בכ"מ שאין דין למטה יש דין מלמעלה על כל הארץ · וע"ע כזה בביאור הרי"פ בפס הפ"ת: ז' שמות נקראו להם כו' · אין אנו מוכרחים לומר כי כל השמות אלו נתנו לעם אחד ולמשפחה אחת ולכן דריש את כל השמות האלו · אבל גם אם משפחות שונות היו ועמים אחרים מ"מ דורש לתה נקראו בשמות אלה וע"ע כזה ברמב"ן בפ' דברים שהאריך בזה · ומה דמנה פה בשמותם גבורים אע"ג דמשמע דזה שם תאר כמו הגבורים אשר לדוד וכדומה מ"מ מדכתיב בקרא הגבורים אשר מעולם אנשי השם משמע דשמם היה גבורים כמו נפלים וענקים: אלו לא בא איוב לעולם כו' · פי' אע"ג דכמה דברים נשגבים ילפינן מאיוב בענין ההשגחה ועוד דרושים רבים אשר נכבדות מדובר בהם מ"מ די היה לפנינו אם לא בא רק לפרש · וכמו שדרשו לקמן בפ' כ"ז ובפל"א את הכתוב אשר בתוך בתים שעשו תחבולות באפרסמון לבוא במחתרת ובפ"ל לא יפנה דרך כרמים שלא כוונו לפריה ורביה ובתנחומא מי הקשה אליו וישלם שדור המבול הקשו כנגד ה' · ועוד במקומות רבים:

ידי משה

כו' · עיין מ"כ ול"נ דהכי פירושו שהיו גדולים כל כך כשהיה היום יום שמש גלי ענן היה עומד בפני חמה ומתוך זה היה הצך כיום מטר ואומרים הורד לנו מטר ר"ל היום ירד מטר באיזו מקום לזה היו נקראים ענקים שהיו מעניקין החמה כפי' רש"י בחומש: בני נבל גם בני בלי שם וגו' · פסוק הוא באיוב ל' והוא מדבר מדור המבול:

המבול · נאמר כאן אנשי השם ונאמר להלן (במדבר טז) קריאי מועד אנשי שם מה אנשי השם שנאמר להלן מחלוקת אף אנשי שם שנאמר כאן מחלוקת :

פרשה כז א

וירא ה' כי רבה רעת האדם כתיב (קהלת ב) כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון א"ר יודן [א]גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה · שנאמר (דניאל ח) ואשמע קול אדם בין אולי · א"ר יהודה בר סימון אית לן קריא אוחרן דמחוור יתר מן דין · שנאמר (יחזקאל א) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה · שעמלו בחכמה · שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ · ובדעת · שנאמר (שם) בדעתו תהומות נבקעו · (א) ובכשרון · ר' ברכיה בשם ר"י בר סימון [ב] לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו · אלא (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו · בדבר ה' וכבר שמים נעשו · (קהלת ב) ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו · זה דור המבול · גם זה הבל ורעה רבה · וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ : **ב** דבר אחר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ כתיב (שם) כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו גם זה הבל הוא · כי כל ימיו מכאובים · זה דור אנוש ודור המבול שהיו מכאיבים להקב"ה במעשיהן הרעים · וכעס ענינו · שהיו מכעיסים להקב"ה במעשיהן הרעים · גם בלילה לא שכב לבו · מן העבירות · ומנין אף ביום ת"ל (בראשית ו) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום · ד"א גם בלילה לא שכב לבו · זה הקב"ה מלהביא עליהם פורעניות ביום ופורעניות בלילה דכתיב (שם) וימח את כל היקום · ד"א כי כל ימיו מכאובים · אלו סדומיים · שהיו מכאיבים להקב"ה במעשיהם הרעים · וכעס ענינו · שהיו מכעיסין להקב"ה במעשיהם הרעים · גם בלילה לא שכב לבו · זה הקב"ה מלהביא עליהם פורענות ביום ופורענות בלילה · הה"ד (שם יט) וה' המטיר על סדום · ד"א כי כל ימיו מכאובים · אלו המצרים שהיו מכאיבים להקב"ה במעשיהם הרעים · וכעס ענינו · שהיו מכעיסים להקב"ה במעשיהם הרעים · גם בלילה לא שכבלבו · [ג] מאחר שהי' בן ישראל גומר את מלאכתו · היה אומר לו עדור לי שתי עדריות בקע לי שתי בקעיות · ד"א גם בלילה לא שכב לבו · זה הקב"ה מלהביא עליהם פורעניות ביום ופורעניות בלילה · הה"ד ויהי בחצי הלילה · וגם זה הבל הוא : **ג** וירא ה' כי רבה וגו' · רבי חנינא אמר רבה והולכת · רבי ברכיה בשם רבי יוחנן אמר [ד] שמענו בדור המבול שנדונו במים והסדומים שנדונו באש ומנין ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן · ת"ל רבה רבה לגזרה שוה · וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום · משהיתה חמה זורחת ועד שהיתה שוקעת לא היתה בהם תוחלת · הה"ד (איוב כד) לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב · והא כתיב (שם) חתר בחשך בתים למה שיומם חתמו למו · [ה] מה היו עושים היו מביאים אפופולסימון ושף באבן ובאים בלילה ומריחים וחותרים (ב) כך דרש ר' חנינא בצפורין · איתעביד ההוא ליליא תלת מאה חותרין · (ג) הוה להון אפופולסימון מה הוה ציפוראי עבדין בתמיה **ד** (בראשית ו) וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ · רבי יהודה ורבי

מסורת המדרש א תנחומא סדר חוקת סי' ו' · מדרש תהלים מזמור ח' · פסיקתא רבתי פרשה י"ד · ילקוט קהלת רמז תתקס"ח ורמז תתקע"ז · ב לעיל פרשה ג' ובפרשה י' וש"נ · מדרש תהלים מזמור ס"ב · קה"ר פרשה ב' ופרשה ה' כל הענין · ג תנחומא סדר וירא סימן ט' · ד לקמן פרשה מ"ט · ילקוט סדר וירא רמז פ"ב · ה ילקוט איוב רמז תתקצ"ט ·

חדושי הרד"ל

(א) ובכשרון כו' · לא בעמל כו' וזהו בכשרון בהכשר והכנה בעלמא ומהו הסכנה בדבור : (ב) כך דרש ר"ח בצפורי אתעביד כו' · כ"ה בירושלמי מעשר שני פ"ה וכצ"ע ודלא כמ"כ : (ג) אי הוי נוסחן

רש"י

פרשה כז בחכמה ובדעת ובכשרון · בתנחומא שהיו המעשים מתכשרין מעצמן בלא עמל ויגיעה : שהן מדמין הצורה ליוצרה · שכמו שקורין הצורה אדם כך קורין היוצר אדם : דמחוור יותר · הנראה יותר ממה שאמרת ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם והדין קרא משתעיא בהדיא בהכי · ע"כ : פורען בלילה · דכתיב ארבעים יום וארבעים לילה וכתיב וימח את כל היקום : גם בלילה לא שכב · לבן של סדומיים מן העבירות שנאמר טרם ישכבו : דבר אחר גם בלילה לא שכב לבו של הקב"ה מלהביא עליהם פורענות ביום ופורענות בלילה הדא הוא דכתיב והפך לילה וידכאו וכמו השחר עלה וגו' ביום מניין דכתיב · וה' המטיר על סדום ועל עמורה : רבה רבה לגזרה שוה · נאמר כאן וירא ה' כי רבה רעת האדם ונאמר להלן זעקת סדום ועמורה כי רבה מלמד ששניהם נדונו באש ובמים : רק רע כל היום מזריחתה של שמש ועד שקיעתה לא נמצא בהן תוחלת לא היו מקוים שום טובה אלא כל שעה רק רע : הדא הוא דכתיב לאור יקום רוצח · כיון שאור בא מיד היו מתחילין בעבירה ומקשין והכתיב חתר בחשך בתים ולא אמרת ביום ומתרץ למה שיומם חתמו למו : מה היה עושה היה מביא אפופלסמון ושף באבן ובא בלילה ומריח וחותרה כך דרש רבי חנינא בצפורי איתעביד בה תלת מאה חתרות וכו' · מה שהיו נוהגין אנשי דור המבול

מתנות כהונה

פרשה כז [שמדמין צורה גרסינן] : דמחוור יתר כו' · שהוא מחוור ומבורר בו שהש"י נקרא אדם · ועי' זה במדרש קהלת בפסוק וסבותי ובפסוק מי כהחכם : וכבר שמים נעשו · פי' רש"י שהמעשים היו מתכשרין מעצמן בלי טורח : וימח כו' · וכתיב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה : וה' המטיר · וזה היה ביום ובלילה דכתיב וכמו השחר עלה וגו' וכתיב השמש יצא על הארץ וגו' · [וכמו שפירש רש"י שם וע"ל ספ"נ] : עדור · חפור תחת הגפן : בקע · עצים : ויהי בחצי וגו' וכתיב בעצם היום הזה יצאו צבאות ה' : רבה והולכת · שלא חזרו בהם וכמו שפירש"י בפ' וירא בפסוק זעקת סדום ועמורה כי רבה : רבה רבה · וכתיב זעקת סדום ועמורה כי רבה : והא כתיב וכו' · ואת אומרת יהי כגנב ולא גנב ממש ומשני שפיל לסיפיה דקרא יומם חתמו וגו' שזהו עיקר הגניבה ובלילה הוא כגנב וכ"מ שוב בפירש"י ועיין בפ' חלק שהוא שם קצת בענין אחר : אפיפוליסמון · שמן ערב פלסם · [ועי' בערוך ערך פופוליסמון] : כך דרשה גרסינן ואולי שצ"ל כד דרשה שדרשה ברבים שדור המבול היו עושים כך נעשו באותו לילה ג' מאות חתירות שחתרו הגנבים הבתים בהמלאה זו : [ה"ג בילקוט ג' מאות חותרין · פירש חתירות] : וה"ג ג' מאות חתרין הוה להון כו' פירש רבי חנינא היה מתמה עליהם בא ולאה כמה אפלסמון היה גדל ועושה

יפה תואר

וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ כו' · בא לבאר לנו כי בשביל רוב טובה שהשפיע להם הקב"ה בלי עמל ויגיעה לכן שמנו ובעטו כה' וזה שדרש את הכתוב כי יש אדם וגו' על הקב"ה שברא התבל בחכמה ובדעת ולא חסר בה כל טוב ונתן לאדם שלא עמל בו וכמו דור המבול ובשביל זה יצא ההבל ורעה הרבה : גדול כחן של נביאים כו' · פי' אף שהדבר הזה הוא זר דנראה כעין הגשמה אבל כחן של נביאים גדול מאד והרשו לעצמן דבר זה · וכמו דאמרינן בגמ' כמה רב גובריה דעביד כיתידאה · אבל פירושו כי אין איש בלבדו יכול לעשות כן · ועי' בזה במורה ח"א פ"א : שעמלו בחכמה כו' · אע"ג שלא בעמל ולא ביגיעה נברא העולם כדלקמן · מ"מ כדי להפרע מן מן הרשעים המאבדים את העולם ולהגדיל ענשם אמר שעמלו בחכמה וכדלעיל פ"י וע"ש בדברינו : זה דור המבול · שבתיהם היו שלום מפחד והתענגו על רב טוב אבל לפניהם עד נח אכלו לחמם בזעת אפים בעמל ובעצבון : כי כל ימיו מכאובים זה דור אנוש כו' · ובא ללמד תוכחת מוסר לבני אדם גם אם יגוב חילם ולא יחסרו להם כל טוב · אל יאמרו עוד בלבבם כי לא יפקדו בעונם · שלא עינינו רואות בדור אנוש ודור המבול שהיו לפנים חיים נעימים ובכל זאת פקד עליהם הקב"ה באחרונה את כל עונם · וז"ש הכתוב כי מה הוה לאדם בכל עמלו מה יועיל לאדם בכל הנאתיו וכל עמלו להכעיס את פני יוצרו אחרי כי בסופו יוסר עליהם שנעתים כמו שהיה בדור אנוש ודור המבול : שהיו מכאיבים להקב"ה · זה הוא ע"ד העברה שכביכול הקב"ה מצטער מהרשעים המכעיסים אותו · כי באמת אם יחטא איש אללי לו וכבוד ה' לא יגרע : גם בלילה לא שכב לבו כו' · כי און יחשוב על משכבו אע"פ שלא יפעל רק ביום · ושואל ומנין אף ביום פי' שחשבו מזמות הגא ועון גם ביום כי מכל ימיו מכאובים משמע רק שהרעו בפועל ובמעשה ממחשבות הלילה · ומביא את הכתוב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום · כי אפילו ביום היו חושבים רעה : לא שכב לבו זה הקב"ה · ופי' לא שכב ולא נח ביום ובלילה עד שנקם מהם את נקמתו · ומ"ש פורעניות ביום ופורעניות בלילה · פירושו שלא הסתפק הקב"ה למרוק עונם ביסורים אשר יחדלו בזמן מן הזמנים · אבל דנם בכליה ומחה אותם מעל פני האדמה וזה עונש המתמיד ביום ובלילה · וכן יתפרש גם הדרש על סדומיים דמביא הקרא וה' המטיר על סדום שהשמידם מעל פני הארץ וכן במצרים מביא מן ויהי בחצי הלילה שדנם במיתה וכליה וכן נראה במדרש קהלת : וגם זה הבל הוא · וה קאי על כל הדרשות כי על כולם נכון סיום הכתוב גם זה הבל כי כלו בהבל · ולא נשאר להם מאומה מכל מחמדיהם אשר היה להם בזדונם ובעונם : ומנין ליתן את האמור כאן כו' · וכן איתא בפוה"ט מז' י"א שדור המבול ואנשי סדום נידונו באש על גאותם · והטעם בזה כי כאשר ירד הגשם על הארץ יבואו עמהם גם רעמים נתלי אש וברק וזה היה בימי המבול · וכן האש היורדת מן השמים תבוא בהמון גשם · ולכן בשניהם נידונו באש ובמים : ר' יהודה ור' נחמיה כו' · שניהם דרשו מלת בארץ לדעת ר"י התחרט הקב"ה מה שברא אותו בארץ · ולדעת ר"נ התנחם מה שהוא בארץ ולא המריד לכה"פ את העליונים · וקרוב לפרש כי מחלוקתם היא בזה כי השגת דעת האדם בשלימותו הוא רק בתחתונים במקום מגורתו ·

פירוש מהרז"ו

ללמד על דור המבול שהיו בעלי מחלוקת מוסף על רשעתם וחלק לבם ואשמו :

פרשה כז סימן א כתיב כי יש אדם · מדרש תהלים ריש מזמור י"ד וסיפא דקרא ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו גם זה הבל ורעה רבה · וכמ"ש בסוף הסימן · ועיין קהלת רבה פסוק זה ופשט הכתוב שיש אדם שהוא עמל בחלקו בעוה"ז ואח"כ יעזוב לאחרים חלקו במותו · אלא שא"כ יקשה איך אמר יש אדם הלא זה כל אדם שכולם עוזבים לאחרים חילם · ואיך יאמר על זה שהוא רעה רבה · מאחר שזהו בנין העולם ומנהגו · על כן דורש על דור המבול שכתוב בהם רעה רבה ע"פ גז"ש : גדול כחן של נביאים · במ"ר פר' י"ט סימן ד' ד"ר פרשה א' סימן ג' קהלת רבה שם ובפסוק מי כהחכם · ומ"ש שמדמין צורה ליוצרה · דברו דרך כבוד וכינוי כלפי מעלה והכוונה בהיפך שמדמין היוצר לצורת אדם ועי' לעיל ריש פר' כ"ד · ולשון במ"ר שם שמדמים דמות גבורה של מעלה לצורת אדם : ואשמע קול אדם · ויקרא ויאמר גבריאל הבן להלז את המראה ומי הוא זה שיצוה על גבריאל אלא הש"י וכמ"ש לכולם בשם יקרא : דמחוור יתיר מן דין · כי דניאל לא השיג אלא קול אדם · אך יחזקאל השיג דמות אדם על כסא הכבוד : שעמלו בחכמה · היינו הארץ שברא בחכמה · ובדעת היינו ימים ותהומות ומים · ובכשרון לרמוז על השמים כדמפרש והולך : ר' ברכיה בשם ר"י · לעיל פר' ג' סימן ב' ובסוף פר' יו"ד וש"נ וזה מרומז בתיבת וכשרון · וכמ"ש וכשר הדבר לפניו · ופי' שטוב עליו הדבר וקל בלא טורח ובלא העברת רצון כי כל דבר שאינו לרצון שעושה בעל כרחו וכובד זהו הטורח והעמל וכשכשר עליו הוא קל : שלא עמל בו · זה דור המבול שהיו זורעים אחד לארבעים שנה כמ"ש בתנחומא כאן · ומ"ש יתננו חלקו שעל ידי טובה שנתן להם בעוה"ז קבלו כל חלקם של עוה"ב · וגרם להם שרבה רעתם בארץ וזהו ורעה רבה כצ"ל : **ב** כי כל ימיו מכאובים · ובפסוק הקודם כי יש אדם שדרש בסימן הקודם · ומ"ש כי מה הוה לאדם בכל עמלו יתפרש גם כן על הש"י כצ"ל ואח"כ אמר כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו שלא יתכן לפרש כן על הש"י ולא על דור המבול שהרי מפורש עליהם בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם ישאו בתוף וכנור יבלו בטוב ימיהם על כן דורש שהכוונה שהיו דור המבול מכעיסים להקב"ה ומכאיבים במעשיהם הרעים · וכמ"ש שמ"ר פר' ג' פסוק כי ידעתי את מכאוביו שעתידים להכאיבני במעשיהם הרעים וכדומה הרבה ועי' במדרש קהלת שהבאתי בסימן הקודם דשם הוא דרשה אחת עם הסימן הקודם : גם בלילה · וכמ"ש בריש משלי ונגלה שנאם אם לא יכשילו · ופליג על מ"ש לקמן פר' כ"ח סימן ה' · וכמ"ש ועין נואף שמרה נשף · ובא להוסיף על מ"ש כי כל ימיו מכאובים שהיו מכעיסים בימים ובלילות : ד"א וכו' זה הקב"ה · הגי' במדרש קהלת שם ואף הקב"ה הביא עליהם פורענות ביום ובלילה שנאמר ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ע"פ מדת מנגד וכצ"ל כאן : ד"א גם בלילה וכו' עד וימח · צ"ע איך מרומז בפסוק וימח · ונראה לגרוס פסוק זה שעומד בו ויאמר ה' אמחה היינו שאמר אל לבו כמ"ש כאן בסוף פסוק הקודם ויתעצב אל לבו · ומ"ש ביום ובלילה היינו ממ"ש גם בלילה מרבה ביום וע"פ מדת מנגד כצ"ל שכשם שחטאו ביום ובלילה כך הביא עליהם פורענות ביום ובלילה · ועי' במדרש קהלת שם : גומר את מלאכתו · היינו מלאכת היום בטיט ולבנים היה עובד בו בביתו גם בלילה : גם זה הבל · כוונת המדרש שמ"ש בפסוק זה גם זה הבל · גלמד מפסוק הקודם שכתוב שם גם זה הבל ורעה רבה · וכאלו כתוב גם בפסוק זה ורעה רבה אלא שקיצר על זה חתם המדרש וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ ובאופן זה שייך פסוק גם זה הבל לפסוק כי רבה רעת האדם : **ג** רבה והולכת · מתחזק והולך וכן הוא לקמן פר' מ"ט סימן ה' · ולא כן תיבת רב שמשמעו גדול ועומד בגבולו · כמ"ש רב לך אל תוסף אך רבה משמע שעובר גבול רב ומתוסף : ומנין ליתן · וכמ"ש לקמן סוף פר' כ"ח בחומו נדעכו ממקומם וכמ"ש שם סימן ז' ויתרם אכלה אש · שהיה אצל המבול אש בצירוף מים ואצל סדום כתיב וה' המטיר על סדום וסתם המטר פירושו מטר מים : לאור יקום · היינו ביום וכן מפסוק יומם חתמו למו : וחותרים · חופרים תחת הבתים וגונבים : כך דרשה · ע' מ"כ ועי' סנהדרין ק"ט ובירושלמי מעשר שני ריש פרק ה' הגירסא כמו כאן : מה היו עושים · צ"ע מנין לו שהיה באפופולסימון : הוה להון · פי' אם

ידי משה

שמדמין צורה ליוצרה · שכמו שקורין הצורה אדם כך קורין ליוצרה אדם : כך דרש כו' צ"ע כך דרשה : הוה להון כו' · בעל מ"כ גרס תוס להוו ולא הבנתי גירסתו · גם ראיתי תוכן המדרש הוא

נחמיה · א רבי יהודה אמר תוהות היתה לפני שבראתי אותו מלמטה שאלו בראתי אותו מלמעלה לא היה מורד בי · רבי נחמיה אמר מתנחם אני שבראתי אותו מלמטה שאלו בראתי אותו מלמעלה כשם שהמריד בי את התחתונים כך היה ממריד בי את העליונים · אמר ר' איבו תווהות היתה לפני שבראתי בו יצר הרע · שאילולי לא בראתי בו יצר הרע לא היה מורד בי · אמר רבי לוי מתנחם אני שעשיתי אותו וניתן בארץ · ויתעצב אל לבו · אמר רבי ברכיה ב משל לשר שבנה פלטין ע"י אדריכל · ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדריכל · כך ויתעצב אל לבו · אמר ר' אסי משל לשר שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור כך ויתעצב אל לבו · אפיקורס אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה אמר לו אין אתם אומרים שהקב"ה רואה את הנולד · אמר לו הן · והא כתיב ויתעצב אל לבו · אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן · אמר לו מה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל · אמר לו ולא היית יודע שסופו למות · א"ל בשעת חדוותא חדוותא בשעת אבלה אבלה · א"ל כך מעשה לפני הקב"ה דאמר רבי יהושע בן לוי שבעה ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שלא יבא מבול לעולם · מאי טעמיה ויתעצב אל לבו · ג ואין עציבה אלא אבילות היך מה דאת אמר (שמואל ב יט) נעצב המלך אל בנו :

פרשה כח א ויאמר ה' אמחה את האדם (איוב לד) לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו · ד ר' חנינא שאליה לר' יונתן אמר ליה מהו דכתיב לכן יכיר מעבדיהם וגו' · א"ל אין הקב"ה נפרע מן הרשעים עד שהוא קורא אגליגין שלהן מלמעלן ואח"כ הוא פורע מהן · שהקב"ה הופך את יום ללילה והקשיטן לפורענות · ואחר כך הוא פורע מהם · (א) כך בתחלה וירא ה' כי רבה רעת האדם · ואחר כך וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ · ואחר כך ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי · ב רבי ברכיה בשם רב ביבי יקוו המים · יעשה מדה למים כמו שנאמר (זכריה א) וקו ינטה על ירושלים · רבי אבא בר כהנא בשם רבי לוי אמר יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בם · ה משל לשר שבנה פלטין והושיב בה דיורים אלמים והיו משכימים ושואלים בשלומו של שר ברמיזה ובאצבע ובמנוולים · אמר השר מה הם אלו שהם אלמים משכימים ושואלים בשלומי ברמיזה ובאצבע · אילו היו פקחים עאכ"ו · הושיב השר בתוכה דיורים פקחים עמדו והחזיקו בפלטין אמרו אין פלטין זו של שר שלנו היא · אמר השר תחזור הפלטין לכמות שהיתה · כך מתחלה לא היה קילוסו של הקב"ה עולה אלא מן המים · הה"ד (תהלים צג) מקולות מים רבים וגו' מה הן אומרים אדיר במרום ה' · אמר הקב"ה מה אלו שאין להם לא אמירה ולא דיבור הרי הן מקלסין אותי · לכשנברא אדם על אחת כמה וכמה · עמד דור אנוש ומרד בו · דור המבול ומרד בו · דור הפלגה ומרד בו · אמר הקב"ה יפנו אלו ויבואו אותן · הה"ד (בראשית ו) ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי · מה הם סבורים (ב) אריות גסטריות אני צריך הלא בדבר בראתי את העולם דבר אני מוציא ומכלה אותן מן העולם · א"ר ברכיה כלום בראתי אותו אלא מן העפר מי ממחה

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ח · ילקוט כאן רמז מ"ז · ב לעיל פרשה ח' · ילקוט כאן רמז מ"ז · ג לקמן פרשה ל"ב · ירושלמי פרק ואלו מגלחים · ד מדרש שמואל פרשה י"ח · ילקוט איוב רמז תתק"כ · ה ילקוט תהלים רמז תתמ"ח :

אפופלסמון כצ"ל · שהוא מרית כחוזק יותר · אלא שאינו מצוי · ועשאוהו בשאר בשמים שמפיגין ריחן עד הלילה ועיין יד"מ :

חדושי הרד"ל

(א) כך בתחלה וירא ה' · דרש וירא סועל יוצא שהראה בב"ד של מעלה אגלוגין וגז"ד שלהם · ועיין שוח"ט סוף מז' א' : (ב) אריות וקסטריות · בילקוט הגי' חילות וקסטריות · ועיקר הגי' אכליות

מתנות כהונה

בציפורין שעל ידו נחתרו ג' מאות בתים · [ובילקוט איוב הגירסא קלת בא"ת] : תווהות · חרטה כד"א כדו תהית ודרש וינחם לשון היפוך מחשבה כביכול לשבר את האוזן : מתנחם · דרשו לשון הנחה וקורת רוח : אדרכל גרסינן · פי' יועץ בנאי : חדותא · בעת שמחה יש לשמוח ובעת האבל יתאבל : קודם שלא יבא · עד שלא בא : אלא אבילות · וסתם אבל ז' ימים · ובשעת הבריאה היתה לפניו שמחה שנאמר וירא אלהים כי טוב וכתיב ורא"ך ושמח בלבו וכתיב נמי שמחה לאיש במענה פיו וגו' ודרשו חז"ל שמחה היה לפני הקב"ה שנקרא איש מלחמה במענה פיו ויאמר אלהים יהי אור וגו' :

פרשה כח אגליגין · [פירש הערוך] שטר חוב ודין · רש"י ז"ל גרס והקשיטן לשון קישוט והכנה ובילקוט גרסינן והתקין וסיא היא : וירא ה' וגו' · זהו רמז לקריאת האגליגין שרואה מעשיהם הבלתי הגונים : וינחם ה' · זהו קישוט לפורענות : אמחה · זהו הדין : יעשה מדה · כד"א וכן לא יעשה : [יקוו כו' ע"ל פ"ה] · אותן שהיו פה מקודם ואלו הן המים ולכן אמר אמחה במים : גסטריות · [פירש"י] פלטנות : הלא בדבר כו' · פירש"י דדייק מלת בראתי דמשמע בלא עמל ויגיעה כד"א

רש"י

שמעו הגנבים ולמדו דעת לחתור הבתים והלכו ועשו כמו כן ובאותו הלילה נחתרו כמה בתים שם : רבי יהודה אמר תיוהא · תהות לפני שבראתי את האדם למטה שאלו בראתי אותו למעלה כשם שאין עליונים מורדים בי כך לא היה מורד בי : רבי נחמיה אומר · נחמה היא לפני שבראתי אותו למטה שאלמלי בראתי אותו למעלה כשם שהמריד בי את התחתונים כך היה ממריד בי את העליונים : מורד בי · את האדם לרבות יצר הרע שנברא עמו : שעשיתי אותו ניתן בארץ · שמת ונקבר · שאלמלא כן היה מורד בי :

פרשה כח מהו דכתיב לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו · אמר ליה משהקב"ה רואה מעשיהם הופך יום ללילה והקשיטן לפורענות ואחר כך פורע מהן כך בתחלה ראה מעשיהם וירא ה' כי רבה רעת האדם (פ' בראשית) ואחר כך קשטם לפורענות דכתיב · נחם ה' כי עשה את האדם בארץ (פר' בראשית) ואחר כך נפרע מהם ויאמר ה' אמחה : מה הם סבורים גסטריות אני צריך · חיילות אני

פירוש מהרז"ו

אם היה להם · שציפוראי לא היה להם אפופלסימון והיו עושים סימן בדברים אחרים בלא ריח שקשה להכיר בלילה ועל"ז חתרו ג' מאות ואם היו להם אפופלסימון היו מחתרין הרבה יותר : ד תוהות היתה לפני · לשון ניחום והרטה וכמ"ש סנהדרין ק"ח כתיב הכא וינחם ה' וכתיב התם וינחם ה' על הרעה · שפירושו שכל גזירה רעה שגוזר הש"י הוא על תנאי שאם ישובו ויתפללו תבטל הגזירה וזהו וינחם שעל ידי התשובה והתפלה נעשה ניחום · וכן כאן ברא את האדם על תנאי שישמע וישמור מצותיו ומאחר שעברו והכעיסוהו הרי ניחם על ידיהם והם גרמו הניחום לא הוא כו' : שבראתי אותו מלמעלה · וכמ"ש לעיל פר' י"ד סי' ג' שברא בו ד' בריות מלמעלה וד' מלמטה ומאחר שמקומו תמיד למטה מתגברין בו כוחות שלמטה וחוטא וזהו כי עשה את האדם בארץ אך אם היו כל כחותיו משל מעלה אף שהיה שוכן למטה לא הוה הפשר שיתבטלו : מתנחם אני · מלשון נחמה ושמחה על שיפה עשה שנתנו בארץ כתיב הכא וינחם ה' וכתיב התם וינחם אותם כ"ה בסנהדרין שם · כי מאחר שנתנה הבחירה והרשות לאדם כחפצו · ואם היה מקלקל היה קלקולו יותר גדול שהיה מקלקל גם בכחות שלמעלה וממריד העליונים : א"ר איבו · דורש כר' יהודא מלשון חרטה אלא שסובר שהניחום שייך למ"ש בסוף הפסוק הקודם כי יצר לב האדם רע מנעוריו וכמ"ש חז"ל על פסוק אשר הרעותי : א"ר לוי · סובר כר' נחמיה והנחמה כי עשה את האדם בארץ היינו שנתן לו קברות בארץ סנהדרין שם · ומאחר שימות ויקבר לא יחטא עוד : שבנה פלטין · עי' לעיל פר' ח' סי' ג' ביתר ביאור וס"ג שסובר שבלבו נמלך על כן כתיב כאן ויתעצב אל לבו וכן המאמר שעשה סחורה הובא ונתבאר שם : אלא אבילות · כמ"ש לעיל ריש פר' י"א ע' מש"ש : ז' ימי אבילות · עי' לקמן פרשה ל"ב סימן ז' וש"נ ודורש מפסוק ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ ודרשו שהם ז' ימי אבילות כי כאן כתוב ויתעצב אל לבו והיינו אבילות ואבילות הם ז' ימים כמ"ש לקמן פרשה ק' סי' ז' ואף שאין למדין מקודם מתן תורה כמבואר שם היינו שאין למדין על אחר מתן תורה אבל מקודם על מקודם למדין · וזהו לשבעת הימים ומאחר שאינו מפורש איזה ז' ימים וכאן מפורש שהיו אבילות ואינו מפורש היכן ובאיזה זמן היה האבילות על כן דורש שבא זה ולמד על זה שלא בא לסתום אלא לפרש שע"פ מדה י"ז אנו יודעים שמ"ש כאן שהיה אבלות ומ"ש שהיו ז' ימים היינו ז' ימי אבילות והכל מפורש :

פרשה כח סימן א לכן יכיר מעבדיהם · ובדור המבול מפתעי כמ"ש לעיל סוף פר' כ"ו שאיוב בא לפרש מעשה דור המבול · וכמ"ש לקמן פר' ל"ו סימן ב' על פסוק הקודם ירוע כבירים לא חקר וכו' על דור המבול ע"ש ועל זה אמר לכן יכיר מעבדיהם : אגליגין · ובילקוט איוב ל"ד הגירסא אלוגין וכן כתב המוסף ערוך שצ"ל אלוגין ופירושו בלשון רומי ספר זכרון אשר בו ישובח אדם או יגונה · ובערוך הביא אלוגלוגין ופירש שטר חוב ודין : הופך את היום ללילה · דורש סיפא דקרא והפך לילה וידכאו · שמשמעו שהפך את הלילה ליום · וא"כ נס גדול של חסד הוא כמו ליהושע וחזקיה על כן בהכרח לדרוש והפך לילה שהפך את היום שיהיה לילה וכמ"ש בהדיא עמוס ס' ויום לילה החשיך הובא לעיל פר' כ"ה סימן ב' ע' מש"ש וזה ע"פ מדה י"ז : והקשיטן לפורענות · כמ"ש כל זה לקמן פר' ל"ב סימן ז' ובסנהדרין ק"ח : ב יקוו המים · לעיל פרשה ה' סימן א' · ושם מפורש כל המאמר איכה רבתי פסוק פרשה ציון : אמחה את האדם אשר בראתי · ולא פירש כאן איך ימחה ובמה ימחה · ועוד שב' תיבות אלו אשר בראתי מיותרים ע"כ דורש אמחה כאשר בראתי · ומפורש במקום אחר שברא הכל בדברו כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו · ובאופן זה ימחה ג"כ בדברו וכדמיון זה ד"ה פר' ה' סימן י"ג אכנו בדבר כשם שבראתי את העולם בדבר וכו' ע"ש · ומ"ש את האדם פי' עם האדם וכאלו מפורש אמחה הכל עם האדם בדבר כאשר בראתי הכל בדבר · וזה על פי מדה ס' וי"ז : אריות וגסטריות · בילקוט כאן גורס חילות וגיסטריות · ופירש המ"ע הם מקומות שבונים החיילות למגורות : אלא מן העפר · דעת ר"ב שמ"ש אשר בראתי כפשוטו ע' האדם

יפה תואר

אבל בעליונים השגתו קצרה ומוגבלת מאד · ור"י סובר כי הקב"ה התחרט כביכול למה הגביל את השגתו שאלו ברא אותו מלמעלה והיתה השגתו שלימה בעליונים כמו בתחתונים אז לא מרד בו · כי ראה והבין יותר את גבורת ה' ונפלאותיו · ור"נ סובר להיפך · כי אם היתה השגתו גם בעליונים וראה וידע מה רם ונשגב הוא ה' היוצר כל אז הוסיף לחטוא ואמר כי יוצר רם ונשא כמוהו איך יביט בשפלים · והסיר את השגחת ה' מן הארץ מכל וכל · ובזה מרד את העליונים ההולכים בשליחות ה' לשמור פקודיו בארץ : שבראתי בו יצר הרע · ודריש בארץ על חלק הארצי והחומר אשר באדם אשר בזה יפתנו יצרו הרע ויסיתנו ללכת אחרי תאוות החומר · ור"ל דורש כי התנחם מה שעשה ה' את האדם אשר סופו לשוב לארץ ולהקבר שם : אמר ר' ברכיה משל למלך · קרוב לפרש כי מחלוקתם הוא במהות הנפש אשר באדם · ר"ב סובר כי בראשית בואה אל האדם איננה רק כח רוחני · והאדם במעשיו הטובים יגדילנה וינשאנה מעלה מעלה · ובמעשיו הרעים הוא להפך · ולפ"ז אין הפסד כל כך ביצירת האדם כי לא ישחית גם במעלליו הרעים דבר נשגב ולכן מדמהו לבנין אשר לא ערב לאדוניו · והוא לא יפסיד כ"כ כי החמרים העצים והאבנים לא נפסדו · ור' אסי סובר כדעת אפלטון כי הנפש בראשית בואה אל האדם היא עצם נבדל מעולם הרוחני · ונשגבה בכוחותיה והאדם בחטאו ישחיתנה וישפילנה עד לעפר · ולכן אחז במשל בסחורה המביאה עוד הפסד ונזק אל הסוחר : נולד לך בן זכר מימיך כו' · באמת אין הדמיון עולה יפה · כי שמה ישמח האב ביולדת תולדה אף כי ימות באחרונה כי חק עולם הוא אשר הילודים למות · והוא ישמח בימיו הקצובים לו לחיים · אבל פה אבדם ה' במבול אשר לא לזאת נוצרו ואיך אמר הכתוב ויתעצב משמע דמקודם שמח בבריאתם · ואיך ישמח הקב"ה במעשיו האבודים בענין רע אחר שהוא יודע עתידות · וקרוב לומר כי בשביל קושיא זו הוסיף רש"י ז"ל בתומם אחר דברי המדרש וז"ל אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם עכ"ל · והיתה גם בריאת הדורות האלה לתכלית נרצה ושפיר אמר בשעת חדותא חדותא : אין הקב"ה נפרע כו' · ודרש יכיר מעבדיהם שיכיר לאחרים ויגלה את עונם · וכמו"ש בן הש"ואה יכיר שיכירנו לאחרים כדאיתא בפ' יש נוחלין · ואח"כ והפך לילה גוזר עליהם הגזירה להפוך הצלחתם ללילה · ובאחרונה וידכאו יביא עליהם העונש : ואח"כ וינחם ה' · בילקוט ליתא זה · וכן הוא למותר במדרש : הה"ד ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי · ודריש בראתי כמו ברדתי (והא' הוא תמורת אות הכפל של הרי"ש) וז"ש הכתוב תחת אשר בראתי פי' בררתי ובחרתי בו מקילוס המים · והוא מרד בי

ידי משה

הוא בירושלמי מעשר שני פרק ג' פ' כרם רבעי וסוף המאמר תלת מאה תותרין או לא מידי רק כם דברי המדרש ומציין לו הגירסא הזו שגורס תוב · ול"נ דהכי פירושו שאמר המעבד הוא לילה ש' תותרין ולמה דוקא ההוא לילה גנבו כל הס' גנבים מה היו הגידים אם היו קלסם מהם גונבים בלילה אחרת ולא באותו הלילה שדרש רבי חנינא לזה אמר המדרש אי הוה להון אפופלסמון ר"ל אי היה לבעלי הבתים השמן הנ"ל היו מושחין סביב כל הבית ולא היו יכולין גנבי ציפורי למצא המקום שביימו ביום לז"א מה היו ציפוראי עבדין ר"ל גנבי ציפורא עבדין בחמיה משום זה גנבו בעיר בלילה ההוא אחר הדרשה מיד בעוד שלא היה עדיין לבעלי בתים שמן אפרסמון כנ"ל וק"ל אבל שמעתי מפי בני הרה"ר ליב פירושו

משה

ועיקר שבימי התנאים הוו שכיחי גנבים כדאמרינן במועד קטן כשמת רבי יוסי מציפורי נעשה באותו לילה ב' אתרי לפ"ז פירושו כך שר' חנינא היה דורש ברבים ומוכיח לעולם שלא יגנבו ואמר ראו את דור המבול ע"ד שגנבו מה עלתה להם שנשטפו במבול והגנבים אלו לא די שלא עזבו מעשיהם הרעים אלא אפילו אחר התוכחה מיד בלילה המעבד ב' תותרין לז"א המדרש אילו הוה להון אפלסמון מה הוה ציפראי עבדין בחמיה ומה אם שלא היה להון אפלסמון גנבי בלילה ב' תותרין ומכ"ש אם היה להן אפלסמון :

וניתן בארץ · רש"י גורס שעשיתי אותו ניתן בארץ ר"ל שימות ויקבר בארץ :

ויבואו אותן · פי' דנפקא ליה מדכתיב לי דהוה למימר רק יקוו אלא פי' יקוו לי ימתינו לי שעתיד אני

את העפר המים: ג ויאמר ה' אמחה את האדם · ר' לוי בשם ר' יוחנן אמר (א) אפי' אסטרובלין של רחיים נמחה · ר"י בר סימון בשם ר' יוחנן אמר אפי' עפרו של אדה"ר נמחה · כד דרשה ר"י בציפורי בצבורא ולא קיבלו מיניה · רבי יוחנן בשם ר"ש בן יהוצדק אמר אפילו (ג) לוז של שדרה · שממנו הקב"ה מציץ את האדם לע"ל נמחה · א אדריאנוס שחיק עצמות שאל את רבי יהושע בן חנניא א"ל מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא · א"ל מלוז של שדרה א"ל מנין אתה יודע א"ל איתיתיה לידי ואנא מודע לך · טחנו ברחים ולא נטחן · שרפו באש ולא נשרף · נתנו במים ולא נמחה · נתנו על הסדן והתחיל מכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא חסר כלום: ד אמחה · אני ממחה על בריותי · ואין בריותי ממחים על ידי · א"ר אלעזר משל למלך שהיו לו אוצרות בלוסים · והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך · לאמר מזגו של מלך רעה · מה עשה המלך פתח להם המאושרים שבהם · ומלאו את כל המדינה סריות · התחילו גורפים ומשליכים ליאור כך אלו החשובים שבהם כך עשו · הגרועים שבהם על אחת כו"כ · (קהלת ז) אדם אחד מאלף מצאתי · (ב) כהדא דתנן (ד) ב אלפא ליין · אמחה את האדם אשר בראתי · ג אלף דור עלו במחשבה להבראות · וכמה נימוחו מהם · ר' הונא בשם ר"א בנו של ר"י הגלילי אמר ט' מאות וע"ד דורות מאי טעמיה (תהלים קה) דבר צוה לאלף דור · זה התורה · רבי לוי

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה י"ח · קהלת רבה פרשה י"ב · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט · ב מנחות פרק ח' משנה ג' · ג חגיגה דף י"ד · מדרש תהלים מזמור ק"ה · מדרש תנחומא סדר לך סי' י"א · וסדר יתרו סימן ע' · קהלת רבה פרשה א' פסוק ט"ו · ופרשה ד' פסוק ג' · ילקוט תהלים רמז תתס"ג :

חדושי הרד"ל

וכן כלי מגור: (ג) לוז של שדרה · פי' הרוקת שהכיא חוליא קטנה שבשדרה שבגרגרות (כ"ת א' ע"ב) : (ד) אלפא ליין · ודרש אחד מאלף אחד מהחשובים שבהן כדאמר בסמוך :

חדושי הרש"ש

(א) אפילו אסטרובולין של ריחים נמחה · עיין לקמן פ"ל שמביא שם המדרש ע"ז קרא דאיוב אבנים שחקו מים : (ב) כהדא דתנן אלפא ליין · ובשוח"ט מז' ק"ס הגי' אלפא לשמן · ולפלא שלא הביאו

רש"י

אני צריך להביא עליהם · דבר אני מוליא ומכלה אותם מן העולם: ס"א · והיינו אשר בראתי · עשיתי לא נאמר אלא בראתי דמשמע בלא שום יגיעה בראתיו · ע"כ: מהו לשון זה אמחה · היה לו לומר אשמיד, אכלה א"ר ברכיה כלום בראתי אותו אלא מן העפר מי ממחה את העפר אלא המים: ס"א · אפילו של אדה"ר · שהיה נקבר בעת המבול נמחה והיינו אמחה את האדם אשר בראתי אדם הראשון · עד כאן · אמחה את האדם אשר בראתי אפילו אצטרובלין של ריחים נמחה · פירש רב האי אצטרובולין ריחים התחתונה ומפיק ליה מאת האדם את אפילו דבר שאינו ראוי למחות כמו אבן וכך דרשה רבי יהודה בר סימון בגבורתא וכו': ואפילו לוז של שדרה שממנו מציץ הקב"ה את האדם לעתיד לבא נמחה · ומפיק ליה מאת האדם אשר בראתי כלומר דבר שממנו נברא בו אני נפרע: אמר ליה מהיכן הקב"ה מציץ את האדם אמר ליה מלוז של שדרה אמר ליה מנין אתה יודע אמר ליה אייתי לי ואנא מודע לך: מלוז · קשר גדלו הוא כלוז אגוז קטן שלועזים מליי"ר ועומד בסוף השדרה והוא אינו כלה לעולם וכך מפורש בויקרא רבה ויגאץ השקד זה לוז השדרה וכן תרגום ירושלמי בטנים ושקדים משח דלוזין: ס"א · למלך שהיה לו אוצרות בלומין · שהגיע שם מיני סריות אשפה וקיבות והיו בני אדם מליזים כסבורים הם שהגיע המלך דבר תפוב: המאושרים · החשובים שבהם: אמרו החשובים שבהם כך · השוכים חשובים ושם כינוי הוא כמו שאנו קורין לאכס שבעובדי כוכבים טיפש: מאלף מצאתי · כהדא מכנים וזנחה אלפא לסולת: המאושרים כך עשו הגרועים על אחת כמה וכמה · פי' כך עלה בדעתו של הקב"ה לומר אם הדורות הללו המאושרים שבהם כך עשו אלו היו אותן שעלו במחשבה לבראות על אחת כמה וכמה · הדא הוא דכתיב אדם אחד מאלף מצאתי מן החשובים שבהם מצאתי וזה היה נח שממנו הושתת העולם · אלף לשון מעולה כמה דתנינן במסכת מנחות תקוע אלפא ליין מכנים וזנחה אלפא לסולת · כפרים אלו הם משובחות לעשות בהן מכל עיירות ארץ ישראל: ה"ג אלף דור עלה במחשבה לבראות כמה נמחו מהן רבי יוחנן בשם רבי אליעזר בר יוסי תתקע"ד דורות מה טעם דבר צוה לאלף דור זו התורה והכי פירושו תתקע"ד דורות נמחו בדור המבול עשרה דורות מאדם עד נח עשרה דורות מנח ועד אברהם ומאברהם עד משה ששה דורות הוי דבר צוה לאלף דור ואין דבר אלא תורה דכתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה וגו' (פי' יתרו): רבי לוי בשם ר'

מתנות כהונה

בדבר ה' שמים נעשו: איסטרובולין · [פירש"י והערוך] ריחים התחתונה ודייק את האדם שהוא קיומו של אדם וזה הריחים כד"א לא יחבול ריחים ורכב כי נפש הוא חובל: עפר של אדם הראשון · דייק ה"א הידיעה של האדם: לוז · פירש"י עצם קטן הוא קשר גודלו כמו לוז ועומד בסוף השדרה · [והוא קשה מאוד אפילו אש ומים אין מכלין אותו והוא נשאר בקבר ואינו נרקב וממנו הקב"ה עתיד לבראות את האדם]: מציץ · לשון ויצץ ציץ: איתיתיה · הביאו לידי ואני מודיע לך כי כן הוא וכן עשה אנדריאנוס הביא לו אחד: טחנו · ר' יהושע את הלוז: ממחה · משתרר עליהם ומוחה בידם את אשר אינו ישר בעיניו: בלוסים [פי' התוספות בב"מ ר"פ המקבל מעורבים וכ"פ בערוך ועוד] כתבו התוספות במסכת גיטין סוף פרק האומר וז"ל בלוסים ותחומים ומעורבים: מזגו · יש לו מזג רע שאינו רוצה לפתוח אוצרותיו ובערוך גרס עינו של מלך רעה והיא היא: המאושרים · הטובים והמשובחים שבאוצרותיו: סריות · סרחון · [ה"ג כך אלו החשובים שבהם כך עשו הגרועין כו']: אלפא ליין · [פי'] הערוך ורש"י אלפא פירושו ראש והמובחר כמו האלף שהיא ראש לכל האותיות ובמסכת מנחות אמרו תקוע אלפא ליין פי' שם מקום שהיה שם יין טוב וכן פי' הכתוב אדם אחד מובחר מצאתי וזהו נח שנאמר כי אותך ראיתי וגו': [ה"ג רש"י לא יין אמחה וכו']: ט' מאות כו' · דכתיב דבר צוה וגו' שזה התורה שהיה נתונה אחר אלף דור והיא נתנה לעשרים וששה דורות עשרה

יפה תואר

בי לכן אמחה אותו במים ואשוב לקילוסי הראשון: אפילו אסטרובולין · דורש את האדם כי כל אתין וגמין רבויין הם · וזה מרבה אסטרובולין והשני מרבה עפרו של אדה"ר · והשלישי מרבה מן את לוז · שהקב"ה נתן בו הטבע להתקיים לעד ולא יכלה באש ובמים כדי שיהיה לאות לבני אדם אשר יבוא זמן התחיה וממנו יבראו שנית · אך דור המבול אשר לא יקומו עוד מעפרם נתן הקב"ה הכח במי המבול כי גם הלוז ימחה במים: אמר ר' אלעזר כו' בא לחלוק על הת"ק דדורש אמחה מלשון מחאה ודורש כפשוטו מן מחיה וכמו שמסיים וכמה נמוחו מהם ולהשיב על הוכחת הת"ק דמוכית כי הוא מלשון מחאה יען דלא כתיב בלשון אשמיד או אכלה דרים דקאי על תתקע"ד דורות אשר עלו במחשבה להבראות ועליהם לא שייך הלשון אשמיד ואכלה כיון דלא היו בפועל ומפרש אשר בראתי אשר עלה במחשבתי לברוא אותם ומבאר דבריו במשל כי הקב"ה ברא את שארית הדורות לאלף דור וזה כו' לבראות לבני הדורות אשר יקומו מאחריהם כי גם הנבחרים מהאלף היו רעים וחטאים מאד · ומכ"ש אותם הדורות אשר היו ראוי להבראות לפניהם אשר היו עוד יותר גרועים מהם · ומ"ש וינחם ה' וגו' אף כי לפי זה היתה בריאתם לצורך · זה רק ע"ד לשון בני אדם · כי טוב היה בעיני ה' אם אלה הדורות לא היו חוטאים ופושעים: ה"ג כך היו אלו החשובים שבהם · הגרועים שבהם על אחת כמה וכמה כך אדם אחד מאלף

פירוש מהרז"ו

האדם שברא אלא שמפורש שבראו מן העפר וכמ"ש וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וזהו מ"ש כאן אשר בראתי מעל פני האדמה היינו האדם · וכן כל הברואים וכמ"ש הכל היה מן העפר וכאלו מפורש אמחה עם האדם את הכל אשר בראתי מן העפר: מי ממחה את העפר מים · שבמים נמחה ונסרה בטבעו · וכמ"ש במדבר ה' כ"ג ומחה אל מי וכו' · וכאלו מפורש אמחה במים את האדם אשר בראתי מעפר וכנ"ל · וע"כ אמר אמחה ולא אמר אשמיד אכלה שלא היינו יודעים במה אשמיד אבל בתיבת אמחה מפורש ברמז שהוא במים · וזה ע"פ מדה ע"ז שכאן נ"ל תיבת אמחה דווקא: ג אפילו אסטרובולין · דעתו ג"כ כר' ברכיה שמ"ש אמחה פירושו במים ואת האדם פי' עם האדם כנ"ל · ואפילו מן האבנים וכאן אינו מפורש איך דרש על אבנים ולמה דווקא אסטרובולין ולא אמר אבנים סתם · ומפורש באיוב כ"ח אבנים שחקו מים · ופשט הכתוב שהמים שחקו את האבנים ועל שאמר בהיפך אבנים שחקו מים ע"כ דורש על אבנים שמוחקים הם אבני ריחים שמוחקים התבואה ·

ואע"כ מ"ם שחקו נמשך למעלה ולמטה כאלו כתב אבנים שחקו שחקו מים · והתבוננתי שאם היה כן דעת ר' יוחנן לא היה אומר במים נמחה אלא נשחק · ע"כ נ"ל ברור שדעת ר' יוחנן שמ"ם שחקו נמשך למעלה לבד כנ"ל לדרוש על אסטרובולין ומ"ם מים דורש ע"פ מדה י"ז על שכאן כתוב אמחה ומחיה הוא במים כנ"ל שסובר כר' ברכיה כנ"ל · וזהו עומק דבריו במים נמחה שאין המים שוחקים אבנים אלא האבנים נמחים במים · ומ"ש ר"י בר"ס אפילו עפרו של אדה"ר · עיקר הלימוד ממ"ש כאן אשר בראתי פי' אדם יציר כפי · ומרומז שם באיוב פסוק הנ"ל השטוף ספיחיה עפר ארץ · זהו אדה"ר שכתוב בו וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה · ומ"ש אפילו לוז של שדרה · זה מרומז במ"ש שם פסוק הנ"ל ותקות אנוש האבדת שהלוז של שדרה תקות כל אדם שממנו יחיה עוד בתחיית המתים · כמ"ש בהדיא ויק"ר ריש פר' י"ח · מהיכן מציץ הקב"ה את האדם לעתיד לבא א"ל מלוז של שדרה כמ"ש ויגץ השקד וגו' ע"ש וזה מ"ש כאן שממנו מציץ כנ"ל · אך דור המבול תקות אנוש האבדת כי לא יחיו לעתיד כמ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ו' · וכמ"ש שם סוף הפרשה שאיוב בא לפרש מעשה דור המבול · ואחר כתבי זאת התבוננתי שכן מפורש לקמן פר' למ"ד סימן ח' אתמול אבנים שחקו מים דאמר ר' יוחנן אפילו אסטרובולין של ריחים נמחה במים · וכן הוא במגילת אסתר פסוק איש יהודי וממה שכתבנו מבואר שדעת ר"י דווקא על אצטרובולין של ריחים על שהם תשמישי אדם ומרומז היטב בתיבת שחקו ולא שאר אבנים · ור' ברכיה דורש את האדם על כל אדם שע"פ האדמה ור"י דורש על אדם הראשון ג"כ: ולא קיבלו מניה · כמ"ש לקמן פר' נ"ח סימן ד' שאדם וחוה הם מארבע זוגות שנקברו במערת המכפלה · וכמ"ש בגמרא דילן שראו שני עקיביו כשני גלגלי חמה: ד אני ממחה · על שלא אמר אשמיד אכלה · דורש ע"פ מדת ממעל מלשון מוחה וממחה בלשון חכמים · על ביטול והשבתת רצון אחרים · ופי' אני מבטל רצון בריותי ואין בריותי מבטלים רצוני שלא כדעת הרשעים של דור המבול שסברו שהעולם שלהם ויעשו לעולם רצונם כו' · חוץ מן הצדיקים שמשתמשים במדת קונם שהם מבטלים גזירתו יתב"ש שזהו רצונו באמת שיבטלו גזירתו: אוצרות בלוסים · פירש הערוך מלוכלכים · והמוסיף ערוך פירש בלשון רומי דבר בזוי · ובני המדינה היו סבורים שהיו האוצרות מלאים כל טוב · אלא שבעל האוצר צר עין מלפתוח ומלהנות אותם מהם: המאושרים שבהם · ובא לדרוש תיבות אשר בראתי שהוי"ל שבראתי ודרש אשר מאושרים וכן לקמן פר' ל' בסופו אשר המאושרים · עי' במ"ר פר' ג' סימן י"ג עד נפת אשר וכו' ומש"ש · והנמשל כמ"ש בסמוך בדברי רב הונא שהיה ראוי שיבראו עוד תתקע"ד דורות ולא נבראו · שאותם נבראו מלאו העולם חטאים ונאבדו מן העולם דור אנוש והמבול והפלגה מזה יבינו שאותם שלא נבראו יותר רעים מהם: אדם אחד מאלף · מדרש תהלים ק"ה ובילקוט שם: אלפא ליין · ראשון בחשיבות וכן כאן אחד מאלף אחד מיוחד מן החשובים שבהם שאלו הדורות העשרה היו חשובים מן הדורות שהיו ראוים להבראות ולא נבראו ונח אחד מיוחד מן החשובים · ואותו מצאתי לדיק לפני · ולשון הערוך כמו אלפא שהיא ראשונה לאותיות של יון · והמ"ע כתב ועוד אלפא בלשון יוני כבוד ויקר וסולת זה ראש ומובחר הסלתות הוא עכ"ל וכן אצל היין והשמן · ולפי דרשה זו אין מרומז כאן מספר הדורות שהיו ראוים להבראות · ודורש עוד ד"א שתיבת אלף כפשוטו על מנין אלף והיינו אלף דור שבמקום אחר מפורש דבר צוה לאלף דור מדה י"ז · ודבר צוה פי' על התורה שצוה וכו' דור שהיה ראוי שתנתן לאלף דור ולא נבראו מהם אלא כ"ו דור וזהו שאמר אלף דור עלו במחשבה (או על אברהם וזהו דבר צוה משמע דבר אחד היינו המילה): וכמה נמוחו מהם · מלשון המדרש משמע שבוודאי נמוחו אלא ששואל כמה נמוחו · וזה מרומז במ"ש כאן אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה · שמ"ש מעל פני האדמה מיותר · אלא שא"כ היה משמעותו שאותם שבראתי אמחה ואשר לא בראתי לא אמחה אבל עוד יבראו אך מאחר שכתב מעל פני האדמה משמע שאותם שבראתי אמחה מעל פני האדמה ואותם שלא בראתי אמחה ממקום שהם שם באוצר הרוחות וזהו ששאל כמה נמוחו מהם: דבר צוה לאלף דור · וסיפא דקרא אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם היינו התורה שנתן לישראל ברית עולם והשבועה

ידי משה

לקברן וקל להבין: אמחה עד אדם אחד מאלף וגו' · המדרש צריך ביאור מתחלתו ועד סופו · והנה נ"ל דהכי פירושו אני ממחה על בריותי ר"ל שאני מוחה הכל הוא עבור טובת בריותי שלא יגזלו אותם ולא יגנבו וכיוצא בה שעיקר עולם היה גזל ונמצא אני מוחה להם הכל עבור טובת בריותי ואין בריותי ממחין על ידי ר"ל אף הטובים והכשרים שבהם אין ממחין להם מה שעושין לנגדי ומה יעשו הגרועים שבהם אם הכשרים לא מוחין ומכ"ש הגרועים לזה מביא ר"א משל למלך שהיה לו אוצרות בלוסים דהיינו סרוחים ולא נפתחו אותם מעולם מפני טובתן של בני המדינה שלא יסריח להם ועם כל זאת היו מליזין שסבורין היו שגנוז שם דברים טובים מה עשה המלך פתח לה להמאושרים דהיינו לאנשים כשרים ר"ל שהמלך קרא לכשרים והוכיח אותם על שהיו מליזין עליו ופתח להם האוצר שהיה של סרחון והראה להם שבחנם הליזו עליו ומה שלא פתח עד היום הכל עשה לטובתם ע"כ הוכיח המלך לכשרים ואמר להם אם אתם הליזו עלי מכ"ש הגרועים כך כאן בדור המבול אמר הקב"ה אם אתם הכשרים ר"ל בגדולים לא קבלו מוסר שכל מה שאני מייסר אתם הכל בעבורכם ולטובתכם שלא יגזלו אתכם ואין אתם מקבלים מוסר ומה יעשו הגרועים שבכם כנ"ל וק"ל · ומה שאמר המדרש פתח להם המאושרים שבהם נ"ל להמאושרים ר"ל הכשרים ולא קאי על אוצרות כי לא היו שם אוצרות מאושרים אלא של סרחון כנ"ל: כהדא דתנינא אלפא ליין לא גרסינן זה פה אלא בסוף העומד זו המילה הדא הוא דכתיב דבר צוה לאלף דור ר"ל הוא הדבר המילה צוה לאלף שבדור אברהם כהדא דתנן אלפא ליין משנה היא במנחות פ' ט' תקוע ר"ל כפר אחד הנקרא תקוע אלפא ליין שם נעשית יין חשוב מכנים וזנחה אלפא לסולת · בכפר מכנים וזנחה שם נעשית סולת יפה נמצא שאלף לשון חשיבות הנה שנכתב בלא וי"ו: ט' מאות וע"ד דורות וכו' וכתבתי הטעם על שלא נתנה התורה רק לאחר כ"ו דורות לפי שכל אותיות של א' ב' עלו לפני הקב"ה שיברא בהן הקב"ה את העולם ובכולם מצא הקב"ה פגם ובאותן כ"ו אותיות ברא ש"י עולמות והחריבן שלא פגם וקלקול שהיה באותו אות לכך אותן כ"ו דורות תיקנו הפגם אותן אותיות ואותן כ' עולמות של עולם

משום רבי שמואל בר נחמן ט' מאות ושמונים · (ג) מאי טעמיה דבר צוה לאלף דור זו המילה : ה אמר רבי אבא בר כהנא [א] נעשה בעשרת השבטים · מה שלא נעשה בדור המבול · כתיב בדור המבול (בראשית ו) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום : ובי' השבטים כתיב (מיכה ב) הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם · ה"ז בלילה ומנין אף ביום · ת"ל באור הבוקר יעשוה · אותן לא נשתייר מהם פליטה ואלו נשתייר מהן · אלא בזכות הצדיקים והצדיקות שהן עתידין לעמוד מהן · הה"ד (יחזקאל יד) והנה נותרה בה פליטה המוצאים בנים ובנות הנה מוציאים בנים ובנות אין כתיב כאן · אלא המוצאים בנים ובנות · בזכות הצדיקים והצדיקות העתידים לעמוד מהן · [ב] א"ר ברכיה נעשה בשבט יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדומיים · בסדומיים כתיב (בראשית יח) וחטאתם כי כבדה מאד · ובשבט יהודה כתיב (יחזקאל ט) עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד · ואותן לא נשתייר מהם פליטה · ואלו נשתייר מהם פליטה · אלא אותה (איכה ד) ההפוכה כמו רגע · לא פשטו ידיהם במצות · (שם) לא חלו בה ידים · א"ר תנחום לא חלת יד ליד [ג] אלו פשטו ידיהם במצות · ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן · כל כך למה היו לברות למו על שבר בת עמי · [ד] א"ר חנין נאמר בכרכי הים · מה שלא נעשה בדור המבול (צפניה ב) הוי יושבי חבל הים גוי כרתים · גוי שהיה ראוי כרת · ובאי זו זכות הן עומדין · בזכות גוי אחד · בזכות ירא שמים אחד · שהיו מעמידין בכל שנה · רבי לוי פתר לה לשבח · גוי שכרת ברית · היך מה דאת אמר (נחמיה ט) וכרות (ח) עמו הברית : ו רבי יודן ורבי פנחס · ר"י אמר משל למלך שמסר את בנו לפדגוג · והוציאו לתרבות רעה · כעס המלך על בנו והרגו אמר המלך כלום הוציא את בני לתרבות רעה · אלא זה · בני אבד הוא וזה קיים · לפיכך מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים · רבי פנחס אמר [ה] משל למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה סיידה וכיירה וציירה · כעס המלך על בנו והרגו · מה עשה נכנס לתוך החופה התחיל (ו) לשבר את הקנקנים ומפקיע בחיצאות (ז) ומקרע בביליות · אמר המלך כלום

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ד' · ילקוט יחזקאל רמז שנ"א · ילקוט מיכה רמז תקנ"א · ב שיר השירים רבה פרשה א' · איכה רבתי פרשה ד' · ועיין ילקוט איכה רמז אלף ע"ג · ג עיין סנהדרין דף ק"ד וברש"י שם · ד ילקוט צפניה רמז תקס"ד · ה סנהדרין דף ק"ח :

חדושי הרש"ש

שהמוקדם כי מקודם תנן התם אלפא לטולת · וסדר תקוע אלפא לנמן (וכמ"כ וידי"מ העתיקו בטעות) ובאחרונה תני אלפא לוין : (ג) מ"ט דבר צוה כו' זה המילה אולי מפני שמצינו בה דבר וצוה · ולא אמר

חדושי הרד"ל

(ח) עמו הברית · מאדם עד בהמה וגו' · ר' יודן ורבי פנחס כצ"ע : (ו) משבר את הקנים · כ"ה הגירסא בערוך ונכון : (ז) ומקרע בווילאות · כ"ה בילקוט :

מתנות כהונה

[א] דורות מאדם עד נח וכן מנח עד אברהם ומאברהם עד משה הרי שש דורות הרי חסרים תתקע"ד דורות : המילה · נתנה לעשרים דורות הרי שחסר תתק"ף דור : [נעשה בעשרת השבטים כו'] · [ה"ג במדרש חזית בפ' משכני המוצאים בנים ובנות המוליאים כו' אין כתיב] אלא המוצאים · ודייק המוצאים לשון מציאה טוב מצא חן [וצדיקים הם מציאה משל למרגליות שנפלה לאשפה כמו שפירש"י ר"פ וישב] וכה"א מצאתי דוד עבדי ומצאת את לבבו : במאד מאד · תרי זמני · ובאיכה רבה ובמדרש חזית מסיים א"ר תנחומא אית ליה חורי ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום · בכל המדרשים גרס [נאמר בשבט יהודה וכו' וכן גבי כולם ובילקוט יחזקאל גרס] נעשה וי"ל נעשה בקרבם עבירות חמורות עד שנאמר עליהם כך וכך : אלא אותה ההפוכה כו' · עיקר מדרש זה מקומו במדרש איכה ולכן מסיים ונקט סיפא דקרא ומפרשו והולך שהכתוב עצמו מספר והולך דרך שאלה ותשובה ואמר סדום ההפוכה כמו רגע ולא נשאר בה פליטה והוא משום שלא חלו בה ידים למצות אבל אלו יושבי יהודה וירושלים ידי נשים רחמניות וכדמפרש והולך : לא חלתה · מצאתי בפירש"י לשון שיכון כד"א על ראש רשעים יחול כלומר לא שכנה יד העשיר ביד העני לעוזרו ולאומכו במתנותיו : ידי נשים וכו' · במדרש איכה ראיתי שהאשה לקחה גלוסקא מפי בעלה ומפי בניה והלכה ומברה בו את שכינותיה ומנחמת אותם ומעלה הכתוב עליהם כאלו בשלו ילדיהן למצות וכן פירש"י כאן [ועי' מדרש איכה פ' ידי נשים ובפ' חלק פירש רש"י שהיתה מזמנת חברתה ואוכלת בנה אלמא רחמניות היו וכן פירושו כאן ועי' בספר חנוך] : לברות · לקיים מצות הבראה : [ה"ג אמר ר' חנין נאמר בכרכי הים ודו"ק וכ"ה במדרש חזית ובערוך ערך כרת גורס כגירסת הספר] : שחייב כרת · בלי פליטה ובדור המבול היה פליטה נח וביתו ויבא הפליט גם הוא : ה"ג רש"י בזכות גר אחד וירא שמים כו' · ובדור המבול לא כן היה ולפיכך נאבדו : [פדגוג · אומן המגדל בני המלך ומלמדן ומדריכן בד"א וע"ל רפ"א] : וזה קיים · בחמים : ועד בהמה כו' · שמפני רוב טובה מבהמות ועופות וחייתו ארץ בעטו במקום לפיכך יאבדו גם המה : סיידה · בסיד : כיירה כו' · ציורים בכותלים ובקירות : מפקיע · לשון שבירה כמו דאמרינן במסכת ביצה מתיר מפקיע וחותך : בחיצאות · במחיצאות יריעות מרוקמים : כליות · כילת חתנים :

אל

רש"י

שמואל בר נחמן תתק"פ דור · ממה שהיה ראוי לעמוד מהם כיון שבא אברהם נתנה לו המילה דכתיב דבר צוה לאלף דור זו מילה · ע"כ : אמר רבי ברכיה נעשה בשבט יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדום · בסדומיים כתיב וחטאתם כי כבדה מאד (פר' וירא) חדא זמנא · ובשבט יהודה ובנימין כתיב עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד (יחזקאל ט ט) תרי זימני ואית קרא דמחוור מן הדין ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ואותן סדומיים לא נותר בהם פליטה ואלו נשתייר בהם פליטה אלא ההפוכה כמו רגע מי גרם להם כלומר מפני מה לא נשתייר בהם פליטה לפי שנאמר בהם ולא חלו בה ידים (איכה ד' ו'): אמר רבי תנחומא לא חלת יד ליד · לפי שלא פשטו ידיהם במצות : ס"א · חלו לשון שיכון כמו על ראש רשעים יחול (ירמיה כ"ג) כלומר לא שכנה יד עשיר ביד עני ליתן לו משלו · ע"כ : אבל אלו פשטו ידיהם למצות · דכתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן (איכה ד') : כל כך למה היו לברות למו על שבר בת עמי · ומפורש במדרש איכה שהיתה נוטלת גלוסקאות מפיה ומפי בעלה ומפי בנה והולכת ומברה את שכינתה ומנחמת אותה והעלה להן הקב"ה כאלו בשלו ילדיהן לגמילות חסדים הדא הוא דכתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן כל כך למה היו לברות למו · בשבר בת עמי לברות כמו להברות : אמר רבי חנין · נעשה בכרכי הים מה שלא נעשה בדור המבול שנאמר הוי יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב' ה') גוי הראוי ליכרת באיזה זכות עומדים בזכות גר אחד וירא שמים אחד שעומד מהם הקב"ה מקבל מידם אבל דור המבול לא היה יכול לעמוד להם שום זכות : ר' לוי הוה פתח ליה לשבח · גוי כרתים גוי שהוא כורת הברית כמה דתימא כורתי בריתי עלי זבח (תהלים נ' ד') וכן מפורש בפסיקתא דרב כהנא ובמדרש חזית : כלום הוציא את בני לתרבות רעה אלא זה · בני אבד וזה קיים

פירוש מהרז"ו

לאבות של ישראל שיקבלו התורה · ועל זה אמר דבר צוה לאלף דור : זו המילה · כמ"ש דבר צוה משמע דבר אחד זו המילה וזהו שסמך לו אשר כרת את אברהם וכמ"ש וכרות עמו הברית · ובקהלת רבה פסוק אדם אחד מאלף מצאתי שני דעות אחד על אברהם היינו על המילה ואחד על משה היינו על התורה כמ"ש כאן · וכאן אמר סתמה ולא פירש כמה ימחה · ושם כתוב דבר צוה לאלף דור ולא היו אלא כ' או כ"ו ככ"ל · וע"פ מדה י"ג מלמדים זה על זה שרצה ליתן לאלף דור ומה שחסר מאלף הם שנמחו ובכתוב ג' מפורש אדם אחד מאלף מצאתי או על אברהם ונמחו תתק"פ או על משה ונמחו תתקע"ד וא"כ לא יתכן לפרש על נח · וזהו מצאתי וכמ"ש מפורש לקמן פר' ל"ט סימן ג' שאצל דור של תורה כתוב מצאתי ואצל אברהם ג"כ מצאתי אך על נח כתוב מצא שהוא מצא : ה אר' אבא ב"כ · ש"ל פסוק משכני ילקוט יחזקאל י"ד וילקוט מיכה ב' : רק רע כל היום · עי' לעיל פר' כ"ו סימן ב' ומדרשים חלוקים שם : ובי' שבטים כתיב · הוי חושבי וגו' וס"ד באור הבוקר יעשוה · ופסוק זה כתוב במיכה אשר כתוב עליו אשר חזה על שומרון וירושלים · ושומרון הם יו"ד השבטים · ופסוק הוי חושבי וגו' סובר שמדבר ביו"ד השבטים ולא בירושלים · כמ"ש בפסוק הקודם קרחי וגוזי על בני תענוגיך וגו' כי גלו ממך שכבר גלו והיינו יו"ד השבטים שגלו בימי יחזקי' ובנבואת מיכה מפורש שהיתה בימי יותם אחז יחזקי' וא"כ פסוק זה נאמר בימי יחזקי' : על משכבותם · שמרוב הדבקים בחטא נגזלה שנתם ושינת רשעים נאה להם ונאה לעולם : והיא נותרה בה פליטה · בגלות ירושלים של צדקי' כתוב וכמ"ש בסיפא דקרא על גלות יכניה שיצאו לקראתם הנם יוצאים אליכם · וכמפורש בפסוק הקודם ובסוף פסוק זה · וצ"ע אין דורש על יו"ד שבטים · וצריך לומר שמ"ש המדרש נעשה ביו"ד השבטים מה שלא נעשה בדור המבול אין הכוונה דווקא על יו"ד השבטים אלא גם יהודה ובנימין בתוכם · רק מ"ש יו"ד השבטים על שמוצא בהם לד תמור כל"ל מה שאין ביהודה ובנימין שאף שנאמר שהם שוים לדור המבול יקשה כן · אך ביו"ד השבטים נכתב בל' על גודל רעתם יותר מדור המבול ועם כל זה נשתייר בהם פליטה · ותירץ של המדרש מבואר בפסוקים שם בפרשה י"ד של ד' שפטים רעים שאפילו יהיה נח דניאל ואיוב בתוכם · נח היה בדור המבול דניאל בגלות ירושלים והיה ראוי שלא ישאר מהם פליטה בימי דניאל כמו בימי נח והפסוק מתמה והנה נותרה בה פליטה בגלות ירושלים בימי דניאל · ותירץ הפסוק המוצאים בנים ובנות · ולא אמר והנה מוצאים בנים ובנות והיה משמע שמוצאים להגלות · מירושלים לבבל אך כתוב והנה נותרה בה פליטה המוצאים משמע שהפליטה עתידים להיות מוציאים בנים ובנות · זכות זה נותרה בה פליטה · ועל כרחך שהכוונה על צדיקים : במאד מאד · וכן מפורש ביחזקאל ט"ז פסוק מ"ח אם עשתה סדום אחותך כאשר עשית את · ובמדרש איכה פסוק ויגדל עון בת עמי אמר ר"ת אית לן חורי (פירוש פסוק אחר כזה) ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וצ"ע למה לא הביאו הפסוק של יחזקאל ט"ז שהבאתי · ויתכן לומר שדעת המדרש שמ"ש אם עשתה סדום אחותך כאשר עשית את הוא לטובה ולשבח וכמ"ש כאן ולא חלו בה ידים שלא פשטו ידיהם במצות וצדקות וכמ"ש מפורש שם הנה זה היה עון וכו' ויד עני ואביון לא החזיקה אבל את החזקת יד עני ואביון שחלו בך ידים : ההפוכה כמו רגע · שגנון הפסוק כך הוא ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים והמדרש כוון בזה כמ"ש במדרש איכה שהעתקתי שגם מפסוק זה ראיה שעון יהודה גדול מעון סדום והפסוק מתמה מאחר שגדול עונם מחטאת סדום ולמה בסדום נהפכה ברגע בכליון ולא כן את בת עמי · ותירץ המדרש מפסוק ולא חלו בה ידים ופשט הכתוב כמ"ש רש"י באיכה שלא חלו בה ידי שונאים שנהפכה על ידי מלאכים · אלא שא"כ יקשה איך אמר שהם ולא חלו בה ידים הרי חלו בה ידי המלאכים וכמ"ש מפורש על סדום בחלמים שלא ידו הפך מפורש הרים והם ב' כתובים מכחישים · ועיין לקמן פר' ל"א סימן ד' שדרשו פסוק בחלמים על סדום · על כן דרש הכריע שמ"ש ולא חלו בה ידים · [שלא עשו הידים שלהם כחם לפשטם במצות וסתם מצות בלשון חז"ל על הצדקה · שסמכו על הפסוק בנחמיה יו"ד ל"ג והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל לשנה הרי שהצדקה נקרא מצות סתם · אך בירושלים אף בעת חטאם וכשלונם פשטו ידיהם במצות כמ"ש שם באותה קינה ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהם היו לברות למו בשבר בת עמי כדי לנחם אבלים במצות סעודת הבראה ע"ש במדרש איכה שם ביאור · ודעת המדרש לדרוש ע"ש קה ל"א · לסמוך פסוק ולא חלו בה ידים לפסוק ידי נשים רחמניות בסדום לא חלו בה ידים אך בירושלים ידי נשים רחמניות וחלו בה ידים : גוי כרתים · ע' מ"כ ומ"ש בזכות ירא שמים אחד וכו' איני יודע מנין לו וגם אשר דברי שאמר אינם ברורים ומאירים אצלי כלל ודעת ר' יוחנן שמדבר בעובדי כוכבים שאינם בעלי ברית א"כ מ"ש כרתים פי' שחייב כרת · ודעת ר"ל שמדבר בישראל שהם בעלי ברית א"כ מ"ש כרתים מלשון כורתי בריתי עלי זבח שאם מלשון כרת היל"ל נכרתים · אך כרתים משמע שהם כורתים : ו משל למלך · לקמן פר' ל"א סימן ז' : לפדגוג · ועל הפדגוג לשמור ולפרנסו ולהדריכו בדרך טובה · והעולם לאדם כדמיון פדגוג · לזון את האדם ולפרנסו בכל צרכיו · וילמוד האדם ממנהג העולם איך לעבוד את הש"י כענין שכתוב מלפנו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו : אלא זה · וכמ"ש לקמן בדברי ר' פינחס וכמ"ש סנהדרין ק"ח שלא נתגאו אלא בעבור טובה : משיא את בנו · סנהדרין ק"ח א' · והנמשל שהקב"ה ברא העולם שיעבוד אותו ע' במ"ר פר' ל"ג סוף סימן א' וש"נ ומבואר · וע' ויק"ר ריש פרשה י"א ושבין כאן ענין החופה והסעודה ועל ידי רגב טוב החופה בעטו ומרדו · ועל כן גם

החופה

יפה תואר

וכו' : אר"ת לא חלת יד ליד כו' · פי' הדברים מפני שסדום עצמם לא חלתם ידים במצות נכן נהפכה כמו רגע · ויהיה ולא חלו בה ידים הטעם על ההפוכה כמו רגע · אבל בישראל הגינו עליהם ידי נשים רחמניות העוסקות במצוה כי נשאר להם פליטה ואע"ג דאמרינן בספרי גבי יחי ראובן ואל ימות · לעולם אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות אלא נותנין מתן שכר על המצות ועונשין על העבירות · ואיך הגינו אותם המצות מכליון מפני שעונם שראוי להם לבוא על העבירות וכן איתא בשוה"ש מז' ס"ב · וי"ל דזה הוא לטובת האדם כיון דשכר מצוה הוא נצחי ועונש העבירה הוא זמני · לכן אין מנכין משכר שנצחי בשביל עונש הזמני · אבל אם העבירה מחייבת כליה בוודאי טוב לנס'לנכותם משכר המצוה כדי שינצלו מכליה וי"ל עוד כי בני סדום כפרו בעיקר האמונה כמ' · ובשביל זה אמר בלשון לא פשטו ידיהם במצות כי אמרו מה בצע כי נצדק · אבל ישראל אף כי עונותם רבו בכל זאת שאמינו בה' ולא שפכו משרש את עיקר האמונה אחרי כי פשטו ידיהם גם במצות ובאיכה רבתי מבוארים הדברים שם יותר ע"ש : גוי שהוא חייב כרת · זה הוא על מה שנקראו הפלשתים בכ"מ כרתי כרתים משום שראוים הם להכרת · וגם במה שאמר שכתוב את"ו והכרתי את כרתים משמע שקורא אותם בשם כרתים בשביל והכרתי · לשון נופל על לשון · וע"ע בביאור הרי"פ בשם היפ"ת : בזכות גוי אחד · במזית ליתא וגרס רק בזכות ירא שמים אחד וכצ"ל : ר"י ור"פ כו' · ענין המשלים דק"ל למה מחה ה' מאדם ועד בהמה · אם אדם חטא בהמה מה חטאה ולכן מביא ר"י המשל מפדגוג אשר העוית את דרכי התלמיד וכן הבהמות והעופות בשביל שסרו למשמעת האדם הוטא רב מאד וכדמסיים כד סוס לייד עופא כו' · והמה היו למכשול לאדם לכן ימחו גם המה · ור"פ ממשיל משל לחופה כיון דהכל נברא לצורך

עשיתי זו אלא בשביל בני · בני אבד וזו קיימת · לפיכך מאדם ועד בהמה ועד עוף השמים · הה"ד (צפניה א) אסוף אסף כל מעל פני האדמה נאום ה' אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים · הם הכשילו את הרשעים · כד הוה צייד עופא וא"ל זיל ואשתמן ואתי · והוא אזל ומשתמן ואתי : ז אר"א (איוב כב) אם לא נכחד קימנו · בתחלה אבד הקב"ה את ממונן שלא יהיו אומרים לממונינו הוא צריך · ויתרם אכלה אש שהיו רואים (ח) בלריות של זהב נתרות באש · אר"ע הכל קראו תגר על הכסף ועל הזהב שיצא עמהם ממצרים · שנאמר (ישעיה א) כספך היה לסיגים (הושע ב) וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל · (ט) (שם ח) כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת · רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק למען יכרתו אין כתיב כאן · אלא למען יכרת · כאיניש דאמר יתמחיק שמיה דפלן דאפקיה לברי לתרבות בישא : ח רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון אמר א הכל קלקלו מעשיהן בדור המבול · הכלב היה הולך אצל הזאב · והתרנגול היה מהלך אצל הטווס · הדא הוא דכתיב כי השחית כל בשר · השחית כל אדם אין כתיב אלא כי השחית כל בשר · רבי לוליאני בר טברין בשם רבי יצחק אמר אף הארץ זינתה · היו זרעין לה חטין והיא מפקא זונין · אילין זונייא רבה · מן דרא דמבולא אינון : ט א"ר יוחנן ב משפט דור המבול שנים עשר חודש · (י) נטלו דינם ויהיה להם חלק לעולם הבא · דאמר רבי יוחנן ג כל טיפה וטיפה שהקב"ה מוריד עליהם היה מרתיחה בגיהנם ומוציאה ומורידה עליהם הדא הוא דכתיב (איוב ו) בעת יזורבו נצמתו · (יא) זריבתם לחלטנית היתה · (קהלת ט) גם אהבתם · ד שהיו אוהבים לעבודת כוכבים שלהם · גם שנאתם שהיו שונאים להקב"ה · גם קנאתם שהיו מקנאים להקב"ה בעבודת כוכבים שלהם · כבר אבדה (ד) וחלק (יב) אין להם עוד לעולם · על דברת בכל אשר נעשה תחת השמש · אמר ר' אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן יאת מהא · אלא אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדאי אלא שמצא חן :

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ח · תנחומא סדר נח סימן י"ב · ילקוט סדר נח רמז נ' · ב עדיות פרק ב' משנה י' · לקמן פרשה ל"ג · איכה רבתי פרשה א' פסוק י"ב · סדר עולם פרק ד' · מדרש תהלים ריש מזמור ע"ח · ג ירושלמי פרק חלק · ויקרא רבה פרשה ז' · תנחומא סדר נח סימן ז' · ד קהלת רבה פרשה ט' :

חדושי הרד"ל

(ח) בלריות של זהב נתכות באש כצ"ל : (ט) כספם כו' · עיין בירושלמי סנהדרין פ"ז סוף ה"ז : (י) נטלו דינם והיה להם כו' · בירושלמי פ' חלק מוכח שהיא קושיא וגרסינן ויהיה להם חלע"ה · (יא) זריבתם לחלוטין היתה · כד"א לצמיתות (ומתרגמינן לחלוטין) בחומו נדעכו מהו בחומו ברותחין · כ"ה ביק"ר ספ"ז · וכצ"ל : (יב) אין להם לעולם בכל אשר נעשה כצ"ל :

חדושי הרש"ש

סנער לעשות סדבר · וימל אברהם כו' כאשר צוה כו' : (ד) וחלק אין להם כו' · עמ"כ שכתב וג"ע בעוה"ז כו' · והנה המדרש בעצמו מפרש והולך ע"ד בכל אשר נעשה תחת השמש עמש"כ לעיל פי"א אות א' : ר"ש

רש"י

קיים · לפיכך מעוף השמים ועד בהמה שלפי שהיו אוכלין בהמות שמנות בעטו בהקב"ה ויצאו לתרבות רעה : אסף עוף השמים ודגי הים · למה · לפי שהם הכשילום : ס"א · ומכניע בתלאות · הכמע והשפיל המחילות ומקרע בכילאות (הוי לזנות לפי והריעות) : מתחילה קודם המבול היתה אימתן של בריות נופלת על העופות משום דכתיב ורדו בדגת הים ובעוף השמים (פ' בראשית) וכו' · עד כאן : כד הוה חד צייד · אומר לעוף לך והשמן עצמך ואחר כך שוב אלי והוא היה עושה כן : בלריות · אוצרות : אותן גרעינים שחורים המעורבים בחטין שלועזים נייל"א הן אותן זוניא שנשתיירו בדור המבול ולכך קורין אותן זונייא שזנתה הארץ והוציאה שלא כדרכה · ע"כ : אלין זונייא מדרא דמבולא אינון · אותן זנין שעדיין נמצאין בתבואה כמעט · עדיין הן נשתיירו מדור המבול שעשתה כל הארץ זונין והיא כמו חטה דקה וארוכה וקורין אותה בלע"ז מוליין : ס"א : אמר רבי יוחנן משפט דור המבול שנים עשר חודש נטלו דינם ויהיה להם חלק לעולם הבא · חזר רבי יוחנן ואמר אי אפשר שיהא להם חלק לעולם הבא הדא הוא דכתיב בהם בעת יזורבו נצמתו בעת שנפל עליהם זרם מים בשעת המבול מאותה שעה היו נצמתין ונחלטין בגיהנם ונפיל לסיפיה דקרא וחלק אין להם עוד לעולם על דברת בני אדם על דבר אותו חטא שעשו בעולם : כי נחמתי כי עשיתים · וסמיך ליה ונח משמע אפילו מנח נחם הקב"ה על שעשאו והיינו תמיהא מאחר שנתחרט ממנו למה לא ספו עם האחרים אלא אפילו נח שנשתייר מהם לא היה ראוי לכך אלא שמצא חן בעיני ה' : הוא מצא · הטובה והחן מאת הקב"ה אבל הקב"ה לא מצא חן בעיניו דלא כתיב וה' מצא וגו' · ע"כ :

ס"א

מתנות כהונה

זיל ואשתמן כו' · הצייד חזר והניח אותו ואמר ליה לך והשמן עצמך ואחר כך חזור ובא אלי והעוף הזה הלך ועשה כן ומפני זה שמנו עבו ובעטו בהקדוש ברוך הוא : בלוריות · פירש הערוך חתיכות : הכל קראו תגר · הקדוש ברוך הוא והנביאים כמו שמפרש והולך : אלא למען יכרת · הכסף והזהב : כאינש כו' · כאדם האומר ימח שמו של פלוני שהוציא בני לתרבות רעה כך יכרת הכסף שהוציא את בני לתרבות רעה : הטווס · פאפ"ו בלע"ז : זונין · פירש הערוך גרעינין שחורות הנמצאים בין החטים ובפירוש רש"י משמע שהוא הרגי"ן שעושין ממנו פת בארץ אשכנז והוא מין חטין ולכך נקרא זוני"ן על שם ותזנה הארץ : אלין זונייא כו' · אלו זונין הגדלין בין התבואה מן דור המבול ואילך נתגדלו ונשארו כך : [זריבתן לחלטנית גרסינן] : זריבתם · כמו צריבתם כלומר שריפתם וכן פי' רש"י בספר איוב : לחלטנית · לחלוטין כמה דאת אמר לצמיתות ותרגם אונקלוס לחלוטין ורצה לומר ששריפתם היתה שריפה גמורה מן אש של גיהנם שאש שלנו אינו אלא חלק ממנו ובו קבלו עונשן ויש להם חלק לעולם הבא גם יש לומר מלשון חלוט ורותחין ועיין זה בירושלמי בפרק חלק : גם אהבתם · מלתא באפי נפשה היא וע"ל במדרש קהלת סוף סדר תניינא : וחלק אין להם · גרסינן וסיומא דהאי קרא דגם אהבתם הוא על דברת ט' · אין זה לשון הכתוב אלא כעין פירוש הוא ובכתוב כתיב בכל אשר נעשה : וחלק אין להם וכו' · נ"ל בעוה"ז אבל בעוה"ב יש להם כמו ר' יוחנן דעליה קאי [והכי משמע במדרש קהלת וע"ש] : אתמהא · אם נח מצא חן לפניו בצדקתו אשר עשה איך אמר נחמתי כי עשיתים על כלם ובפירש"י מצאתי דדרש סמיכות וי"ו של ונח כלומר נחמתי גם על נח [וכ"מ קצת לקמן ר"פ כ"ט ור"פ ל"א אבל ל' אתמהא לא משמע הכי] : אלא שמצא חן · משמע

יפה תואר

לצורך האדם ואם האדמה תמחה יגועו עמדו גם כל חי · ולפ"ז מפרשים המה את הכתוב כי השחית כל בשר וגו' זה האדם וכמו עדיך כל בשר יבואו · דאל"כ הלא גם המה בחטאם גועו · ואפשר שר"י ור"פ חולקים בזה כי ר"י אמר אשר כל יציר נברא לתכליתו בעצמי ולא בשביל האדם לכן מבקש במשלו למצוא סבה על כתי במה שנמחו מן הארץ · ור"פ סובר כי הכל נבראו בשביל האדם · ואם אדם אין גם אלה למה הם וכמשלו : הה"ד אסוף אסף וגו' · זה קאי הכל על דברי ר"י בשביל שהמה הכשילו וכמ"ש : שלא יהיו אומרים לממונם הוא צריך · באמת אולת היא וכלימה לחשוב כזאת · אבל על דור הכל כמו דור המבול אין זר לטפל על מחשבותם הנתעות כמו אלה · ודריש את הכתוב אם לא נכחד הכתוב שלפני זה והוא מלא בתיהם טוב · וז"ש אם לא נכחד הטוב הזה מלפניהם אז אמרו קימנו כי ממונו הוא צריך · ולכן ויתרם כי המותרות שלהם וזה הכסף והזהב אכלה אש כי נתכו כאש אשר ה' עליהם כדאיתא לעיל פכ"א : אר"ע הכל קראו תגר כו' · הוא בא לחלוק על ר"א כי גם הכל כדור המבול · א"א לחשוב שיאמר הכלות כזה לממונינו הוא צריך · אבל מפרש כי הכחיד את כספם בשביל שהכסף היה להם למכשול ולפוקה · ומפרש את הכתוב אם לא נכחד קימנו אז נגד לנגד עינינו כי בטחו על אילם ולכן ויתרם אכלה אש : אף הארץ זינתה · ודורש על הארץ שהוא למותר כמו עם הארץ וכמו עלי עשור ועלי נבל דפי' עם אלו כלי הזמר · וכיון שהוציאה מין הנזרע לכן אמר שזינתה : נטלו דינם כו' · ע' בביאור הרי"פ ז"ל · ומ"ש דאמר ר"י הוא המדרש לפרש את דברי ר"י שנאמר לפני זה : גם אהבתם כו' · זה נמשך אלמעלה דבני דור אין להם חלק לעוה"ב וכמו"ש הכתוב וחלק אין להם עוד לעולם · ודריש את הכתוב גם אהבתם של דור המבול משום דכתיב לפני זה והמתים אינם יודעים מאומה ודרשו רז"ל על הרשעים שבחייהם קרויים מתים · וגם כתיב ואין עוד להם שכר כי נשכח זכרם · אשר אין להם חלק לעוה"ב · וזה לא שייך בסתם מתים רק על דור המבול שנמחה זכרם בלי זכרון · וקהלת מתפלא שם על רעת הרשעים איך לא ישימו לב לזכור את אחרית דור המבול אשר באה להם בשביל רעתם : לא שהיה כדאי כו' · ודורש נח איש צדיק תמים היה בדורותיו כמ"ד כי רק בדורותיו היה צדיק וכדלקמן :

אינוניתא

פירוש מהרז"ו

החופה והטובה אובדת באבדו · ודורש ע"פ מדה י"ז למה מאבד את כל מעל פני האדמה על שהכשילו את הרשעים : ז הלא נבחד קימנו · בפסוקים הקודמים האומרים לאל סור ממנו וגו' והוא מלא את בתיהם טוב · אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש ודורש המדרש מ"ש קימנו מלשון היקום אשר ע"פ האדמה הוא הממון · כמ"ש במ"ר פר' י"ח סימן י"ג והובא ברש"י סדר עקב על פסוק ואת כל היקום אשר ברגליהם והוא בפסחים קי"ח הובא ילקוט עקב שם : בתחילה אבד · כי אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה כמ"ש ויק"ר פר' י"ז סימן ג' באריכות · ואף שפסוק אם לא נכחד קימנו מאוחר לפסוק אשר קומטו בלא עת · יפרש ר"א שמ"ש אם לא נכחד פי' אם כבר לא נכחד קודם אשר קומטו או יפרש על פי מדה ל"א שמאחר שאנו מוצאים בתורה שזהו דרך הש"י א"כ זהו הסדר האמתי · וכן בפסוק וימח את כל היקום וא"כ מאדם ועד בהמה ומעצמו מובן שתחילה בהמה ואח"כ אדם · אלא על שעיקר הגזירה על האדם לכך הקדימו · ומ"ש ויתרם אכלה אש פירושו על נכסיהם וכמ"ש והניחו יתרם לעולליהם · וכאן מרומז הנכסים והממון בתיבת היקום ובאיוב מפורש יותר : בלוריות של זהב · פירש במוסיף ערוך בלר בלשון יון לבנה קטנה : הכל קראו תגר · כל הנביאים הזכירו כסף וזהב ועשרם לרעה וביותר על כסף וזהב שיצא עמם ממצרים שממנו עשו העגל : ר' הונא ור' ירמיה · ירושלמי סנהדרין פרק ד' מיתות סוף הלכה ט' : אלא למען יכרת · ואם הפירוש על העצבים היה לו לומר למען יכרתו לשון רבים אלא דקאי על כספם וזהבם שהכשילום ומ"ש נהרות אין פירושו נתכות שאין זה אבידה גדולה אלא פירושו שנפרכות ונפזרות עד שנאבדו ולא יגלה לכל · כמ"ש לנתר בהם על הארץ · ועל כן אמר ויתרם ולא אמר וחילם או ממונם כדי לדרוש ויתרם נתרות ע"פ מדת ממעל עי' לקמן פר' ע"ג סימן ט' נתור ככיה ושיניה : ח הכל קלקלו מעשיהם · דורש שעל כן עד בהמה ועד רמש וכו' על שכולם קלקלו מעשיהם על כן נענשו כולם ואבדו שאם בעבור חטאת האדם לבד לא היה ראוי שיאבדו אלא קניני אדם צאן ומקנה ועוף · אך לא חיות ועופות ורמש שאינם סמוכים לאדם כלל והם חבואים ביערות ועמקים והרים · אלא שבני אדם היו עוסקים בזה להזקיק ולחבר כל מין בשאינו מינו : הכלב אצל הזאב · נראה דעת המדרש שהשחתת בעלי חיים לא היה אלא כי אם במינים קרובים זה לזה במראיהם כמ"ש כדי שיכיר בין זאב לכלב הרי שים לטעות וצריך הכרה וכן התרנגול והטווס מראיהם קרובים אך בסנהדרין ק"ח איתא מלמד שהרביעו חיה על בהמה ובהמה על חיה משמע כל המינים עם כל המינים בערבוביא · ואפשר דלא פליגא שהברואים בעצמם לא נזדקקו אף בהשחתתם אלא במינים דומים אך בני אדם עשו עמהם כמבואר בגמרא : ט י"ב חודש · עדיות פרק ב' ס"ע ריש פרק ד' באריכות ועיין גם כן התשבון לקמן סוף פר' ל"ג : ויהיה להם חלק לעוה"ב · גירסא זו לא יתכן שהרי משנה שלמה שנינו דור המבול אין להם חלק לעוה"ב סנהדרין ק"ז והעתקתי המשנה לעיל פר' כ"ו סימן ו' ופירשתיה ובברייתא בגמרא פליגי ר"ע וריב"ב אם יעמדו בדין אך ליכא למאן דאמר שיהיה להם חלק לעוה"ב · וכן הוא בהדיא בס"ע ריש פרק ד' שם וכן הוא בהדיא לקמן פל"ב סי' ח' ויק"ר ריש פר' ד' · וכן הוא במדרש קהלת דר"י אית ליה שאינם לא חיים ולא נדונים ועל זה הביא שם מאמר ר' יוחנן כל טיפה כמו כאן לומר שעל כן אינם נדונים עוד ובירושלמי דפרק חלק איתא דב' מאמרים הם דאמר רשעים נדונים בגופם י"ב חודש ואין להם חלק לעוה"ב ודור המבול נדונו י"ב חודש ואין להם חלק לעוה"ב וכמ"ש לקמן וחלק אין להם עוד לעולם : מרתיחה בגיהנם · דעתו שמ"ש שמשפט דור המבול י"ב חודש היינו כמו כל הרשעים שמשפטן י"ב חודש בגיהנם וע"כ אין להם עוד דין אחר : בעת יזורבו נצמתו · בדור המבול מדבר כמ"ש לעיל סוף פר' כ"ו שאיוב וחבריו באו לגלות מעשה דור המבול · וכל מה שכתוב באיוב שמדבר ברשעים מן הסתם מדבר בדור המבול · ופירוש הפסוק בעת יזורבו שזב עליהם המטר כמו מן מרזב נצמתו שנחלטו לאבדון וכמ"ש ויק"ר פר' ז' סימן ז' כמה דתימא לצמיתות לקונה אותו ותרגם אונקלוס לחלוטין · וכן דרשו מ"ש אותו אצמית לחלוטין ועיקר הלימוד של החמימות של גיהנם מסיפא בחומו נדעכו ממקומם · וכמ"ש פר"א סוף פרק כ"ב א"ת בחומו אלא בחמימות · שבחומו משמע בחמתו וכעסו וא"כ הי"ל בחמתו על כן דורש · שלכן שנה לדרוש בחמימות : גם אהבתם · ועי' מדרש קהלת ועי' לקמן פר' ל"א סימן ו' היכן מרומז שעבדו כוכבים : מקנאין להקב"ה · עי' מ"ש לעיל פר' כ"ג סימן ג' אוהל ומקנה ותבין כאן ועי' מ"ש ילקוט כאן סוף בראשית ביתר ביאור וכמו שהביא רש"י במדרש שם פרשה כ"ג בשם ברייתא דל"ב מדות ולא נמצא בברייתא שלנו : בכל אשר נעשה תחת השמש · על כל אשר עשו בחייהם תחת השמש על כן אבדו חלקם לעוה"ב : א"ר אבא בר כהנא · לקמן ריש פר' כ"ט וריש פרשה ל"א סנהדרין ק"ח ועי' לעיל פר' כ"ו סוף סימן ו' : ונח מצא חן

ידי משה

עולם היה מאה שנה והם אלפים שנה שהתורה קדמה : ויהיה להם חלק לעולם הבא · פירש שר"י הוכיח מה שיש להם חלק לעוה"ב והקדים לומר שמשפטם היה בגיהנם י"ב חודש שנדונו בגיהנם שכל טיפה וכו' ובכל מקום שמצינו שאין להם חלק לעוה"ב הגיהנם כלה והם אינם כלים והוא"ל ובדור המבול היה רק י"ב חודש ולא יותר ע"כ שיהיה להם חלק לעולם הבא ע"כ שמשמעי דפח"ת : וחלק אין להם · פי' מ"ע יש להם בעוה"ז אבל בעוה"ב אין להם טעות דפוס וצ"ל מהופך בדברי ר' יוחנן שיש להם עוה"ב : ונח מצא חן אתמהא · פי' ע"ד דאיתא בגמרא דיומא שבשביל צדיק אחד נברא העולם דכתיב וירא אלהים

פרשה כט א ונח מצא חן בעיני ה׳ · א כתיב (איוב כב) ימלט אי נקי ונמלט בבור כפיך · א״ר חנינא (א) איגוניתא אונקיא אחת היתה ביד נח · אם כן למה נמלט (ב) אלא בבור כפיך אתיא כהדיא דאמר רבי אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח · ב אפילו נח שנשתייר מהן לא היה כדאי אלא שמצא חן בעיני ה׳ שנאמר ונח מצא חן בעיני ה׳ : **ב** רבי סימון פתח (ישעיה סה) כה אמר ה׳ כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו · מעשה בחסיד אחד (ג) שיצא לכרמו בשבת וראה עוללה אחת וברך עליה · אמר כדאי היא העוללה הזו שנברך עליה כך כה אמר ה׳ כאשר ימצא התירוש באשכול וגו׳ : **ג** ג אמר רבי סימון שלש מציאות מצא הקב״ה · אברהם · דכתיב (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך · דוד · דכתיב (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי · ישראל · דכתיב (הושע ט) כענבים במדבר מצאתי ישראל · איתיבון חבריא לרבי סימון והא כתיב ונח מצא חן · אמר להון הוא מצא הקב״ה לא מצא · והא כתיב (ירמיה לא) מצא חן במדבר (ד) בזכות דור המדבר · ומצאת את לבבו נאמן לפניך : **ד** (א) (ה) רבי הונא ור׳ פנחס ורבי חנין ורבי הושעיא לא מפרשין ר׳ יוחנן ורבי שמעון בן לקיש ורבנן מפרשין · רבי יוחנן אמר לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודבקו עד היכן עד שקשר עמו אהבה · כך נאמר כאן חן ונאמר להלן (בראשית לט) וימצא יוסף חן בעיניו · ר״ש בן לקיש אמר לאחד שהיה מהלך וראה אחד ודבקו · עד היכן עד שהשליטו · כך נאמר כאן חן ונאמר להלן (אסתר ב) ותהי אסתר נשאת חן · רבנן אמרי לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודיבקו · עד היכן עד (ו) שנתן לו את בתו כך נאמר כאן חן ונאמר להלן (זכריה יב) ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלים רוח חן ותחנונים · עד היכן עד שהיה יודע להבחין איזה בהמה ניזונת בשתי שעות ביום · ואיזו ניזונת (ז) בשלש שעות בלילה : **ה** אמר ר׳ סימון מצינו שהקב״ה עושה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז מ״ז כל הענין · ילקוט איוב רמז תתק״ח · ב סנהדרין דף ק״ח · לעיל סוף פרשה כ״ח · ולקמן פרשה ל״א · ג ילקוט הושע רמז תקכ״ט · וילקוט נחמיה רמז אל״ף ע״א :

חדושי הרש״ש

(א) ר״ס כו׳ לא מפרשין · ר״ל גם הם פליגי בפלוגתת ר״י ורשב״ל ורבנן · אך לא נתפרש מי הוא שאומר כך ומי הוא שאומר כך אבל פלוגתת ר״י ורשב״ל ורבנן נתפרשו · וכזה תפרש ג״כ הא דלקמן פל״א · אא

חדושי הרד״ל

(א) איגוניתא אונקיא אחת · עמ״כ גי׳ הערוך אין אתיא אונקיא כו׳ · וג״ל לגירסא זו פירושו כאם סימנא וביה · וכלומר שמפרש אי נקי בלשון דהא שהוא נקי והיינו שצריך לחפש ולמצוא הזכות שלו כי מעט הוא מאד · ולגי׳ ספרים שלנו נ״ל דגרסינן איגוניתא בע׳ ור״ל שהדבר צריך לעיין יפה אם הוא נקי כמו וכן אין לו עיין עליו : (ב) אלא בבור · כפיך נקראת מדת דינו יתברך כמ״ש כפך מעלי הרחק ובור כפיו הוא מדה״ר : (ג) שיצא לכרמו בשבת · לגי׳ הספרים נ״ל דנקט בשבת שאע״פ שהיא מחוברת ואין יכול לתולשה בשבת · מ״מ מברך עליה (וברכה זו היא ברכת שהחיינו שמברך על הראיה. כדאיתא בירושלמי דפסחים פ׳ בתרא ה״ה) · אך יותר קרוב שתיבת בשבת ט״ס כאן ונשתבשו לכותבם מן המעשה דאותו חסיד שיצא לכרמו בשבת בויק״ר פל״ד : (ד) בזכות דור המדבר ומצאת כו׳ · מלת בזכות נמשך גם על ומצאת את לבבו והוא כמו ד״א לומר בזכות אברהם : (ה) ר״ס כו׳ · לא מפרשין כו׳ מפרשין כו׳ פירוש רב הונא וחבירו היו שונים הדבר הזה משמיה דר״י ורשב״ל סתמא חד אמר וחד אמר ולא מסיימי מי מינייהו אמר כן ורבנן מפרשין ושונין בהדיא דברי כל אחד · כ״ה פירוש לשון זה בירושלמי וב״ר : (ו) שנתן לו את בתו · נ״ל פירש המשל כאן שהשרה עליו רוה״ק · וזהו כמ״ש במדר״ק אלא אני שואל בתי של מלך · וזהו ושפכתי רוח חן שהוא נבואה ורוה״ק · והיינו דמפרש כו׳ עד שהיה יודע להבחין כו׳ : (ז) בג׳ שעות בלילה · בילקוט איתא ביום · ועיין בסנהדרין (ק״ח) בריה שדרכה לאכול ביום כו׳ בלילה כו׳ :

כעבור

מתנות כהונה

משמע לפנים משורת הדין דוגמת שאחז״ל חן אשה על בעלה חן מקום על יושביו אף על פי שאינו כדאי :

פרשה כט איגוניתא · מצאתי בפירש״י מיעוט אוזן זכות · ור״ל מדה קטנה של זכות כד״א משח אודנא וחוטרא אבתרא ובערוך ערך אתיא גרס אין אתיא אונקיא וכו׳ ופירושו פחות מאונקיא אחת של זכיות היו בידו אתיא תחת הה׳ מובלעת ורבי משה כלפו ז״ל היה אומר און הניא אונקיא פי׳ שתי אונקיות של און היה ביד נח עכ״ל · הניא שנים מלשון הניין און כד״א עמל ואון ובילקוט לא גרס ליה כלל : אונקיא אינקי דרש נוטריקון אונקיא והוא משקל קטן שבמשקלות : למה נמלט · ממי המבול : אלא בבור כפיך · נקיון כפים של הקב״ה שנטה אליו חן וחסד וכדמפרש ואזיל : אתיא · הוי זה שאמר שנח ניצול רק בחסדי השי״ת : [כי נחמתי כו׳ · ע״ל ס״פ כ״ח] : כה אמר ה׳ וכו׳ · ופסוק זה מדבר בנח כמו שתרגם המתרגם כמה דאשתכח נח זכאה בדרא דטופנא ואמרית דלא לחבלותיה בדיל לקיימא עלמא מיניה וכו׳ ופי׳ שם רש״י התירוש זה נח שהיה מתוק כאשכול בדור המבול · ומצאתי בפירש״י ברכה הוא לא כתיב אלא בו בזכות הצדיקים שיעמדו ממנו וכך הם דברי רבי סימון בסוף הפרשה : לא מפרשין · אין חולקין על דברי ר׳ סימון האומר שנח לא ניצול בזכות עצמו ור׳ יוחנן כו׳ פליגי וכדמפרש ואזיל וכן תמצא לקמן פ׳ ל״א ונראה דה״ג ר׳ יוחנן ורשב״ל ורבנן מפרשין · דלקמן מביא גם כן דברי רבנן : ודבקו · מדבקו אליו ומתחבר עמו : וימצא יוסף כו׳ · וזה היה חן והכנה התלוי בחכמתו ובסרון מעשיו וכן היה חנו של נח : עד

רש״י

פרשה כט ס״א איגוניתא · מיעוט אוזן זכות שהיה לו לנח אונקיא וכו׳ · ע״כ: אונקיא · משקל אונקיא של זכות א״כ למה נמלט בבור כפיו של הקדוש ברוך הוא שרצה הקב״ה להצילו כדי להעמיד העולם ממנו : כאשר ימצא התירוש באשכול · תרגם רבי יונתן כמה דאשתכח נח זכאה בדרא דמבולא : ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו · ס״א · כי ברכה הוא לא נאמר אלא בו מלמד שלא רצה הקב״ה להשחיתו בשביל הצדיקים שעתידין לעמוד ממנו ע״כ: ס״א · לא מפרשין · כלומר אין נותנים חילוק בין מציאתו של נח למציאת דוד וישראל שאף על פי לא תלה הכתוב מציאתו של נח בהקב״ה כמו שתלה במצאתי דוד עבדי במצאתי ישראל אף על פי כן צדיק גמור היה נח ואין צריך ליתן חילוק במציאות : רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש מפרשין · כלומר ודאי לא היה נח כדאי ואין מציאתו כמציאת דוד וישראל : לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד · כלומר פגע באדם נכרי שלא הכירו אלא מתוך שהיה מהלך יחיד ריחם עליו ונטפל לו : דבקו עד שקשר עמו · ולא מפני טובתו של נכרי נטפל זה אצלו אלא מפני טובתו של נכרי נטפל זה אצלו אלא מפני טובתו של זה שמצאו · כך הקב״ה לא ריחם על נח מפני טובתו וחסידותו אלא מפני חסידותו וטובתו של הקב״ה שרצה להעמיד העולם ממנו : ר״ש בן לקיש אומר · רבי יוחנן וריש לקיש כולם שוים בדעת אחת שלא היה נח כדאי

שלא

פירוש מהרז״ו

אתמהא · שכל הפסוק מיותר שהרי בסדר נח הסמוך מפורש הכל באריכות · גם הוי״ו של ונח משמע שמוסיף על ענין הראשון · על כן דורש שמ״ש כי נחמתי כי עשיתים ונח שגם נח בכלל כי נחמתי וא״כ מ״ש מצא חן הם ב׳ כ״מ מדה ט״ו והכריע ע״פ מדה ט׳ · אלא שמצא חן וזהו שאמר לא שהיה כדאי אלא שמצא חן :

פרשה כט סימן א ימלט אי נקי · שפתח ספר איוב מדבר ברשעי דור המבול כמ״ש לעיל סוף פר׳ כ״ו · ופרשה זו בפרט נדרשת על דור המבול. ובסוף הפרשה כתוב ימלט אי נקי וימלט בבור כפיך · והיינו שהרשעים שזכר תחלה לא נמלטו ונאבדו במים שנהר יוצק יסודם · אך מלט לאי נקי · משמע אין נקי שלא היה נקי וצדיק וכמ״ש ונקי וצדיק אל תהרוג · ויקשה שמאחר שמפורש בתורה שלא נמלט כי אם נח ועליו מפורש שהיה צדיק ואיך אמר שאינו נקי · ע״כ דורש ע״פ מדת גורעין ומוסיפין הדורשים ומדת ממעל אי נקי איגוניתא בלשון ארמית בלא הקוף ודורש ג״כ עם הקוף אונקיא שפירוש איגוניתא הוא הקטנה של הריאה שהוא דבר קטן וכן אונקיא פירושו ג״כ דבר קטן משקל קטן · ובילקוט כאן וילקוט איוב איתו גורס איגוניתא אלא אונקיא והוא חיבור של השני תיבות אי נקי שאין פירושו שאינו נקי לגמרי שא״כ לא היה נמלט אלא פירושו שהיה צדיק קטן שזכיותיו מועטין ועל זה אמר ונמלט בבור כפיך שהפסוק מתמה ונמלט מאחר שזכיותיו מועטין איך נמלט הרי לא היה כדאי אלא בבור כפיך בצדקתו של הקב״ה ועיין במוסיף ערוך ערך אתיה שמביא עוד פירוש אחר שבלשון יוני אי אחד נקי יונק ופי׳ יונק אחד פי׳ צדיק קטן אחד הוא נח : אתיא כהדיא · לעיל סוף פר׳ כ״ח : **ב** התירוש באשכול · הוא ד״א על פסוק ונח מצא חן · ופי׳ שבאשכול שלם לא מצא אלא ענב ותירוש אחד וכרם כזה כדאי להשחיתו אך בעבור שהיה בו ברכה בענב ותירוש האחד אמר אל תשחיתהו · וכמעשה של החסיד ומגודל חסידותו חשב אותה העוללה היא גרעין ענבה אחת שאינה טובה לטובה רבה ונתן להקב״ה הודאה עליה שכל יש הוא טוב מהאין ולא בירך לאכלה בשבת שהרי היתה מחובר אלא נתן הודאה ושבח כן הענין אל נח ועליו כתוב כאשר ימצא התירוש וכמ״ש המ״כ בשם התרגום : כך כה אמר ה׳ · הוא ע״פ מדת ממשל על נח מסוף הפסוק כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל · והרי זה בא ללמד ונמצא למד מדה י״ב שנח שהוא התירוש ובא ללמד על עבדי ונמצא נח למד מהם שהיה ראוי ג״כ להשחיתו ולא נשחת וזהו ונח מצא חן : **ג** ג׳ מציאות · ילקוט במקומות של הפסוקים בהושע ותהלים ונחמיה · ועי׳ במ״כ פר׳ ב׳ סימן ו׳ ומש״ש וכוונתו לדרוש ד״א על ונח מצא : אברהם · כי העולם נחלק לג׳ חלקים שני אלפים תוהו ושני אלפים תורה ושני אלפים ימות המשיח ובימי אברהם כבר כלו שני אלפים של תוהו כי עד המבול אלף ותרנ״ו ומהמבול עד הפלגה עוד ש״מ שנה ואז היה אברהם בן מ״ח שנה ונמצא חסר עוד ד׳ שנה הרי בשנת נ״ב לאברהם נשלמו השני אלפים של תוהו וכמ״ש בתד״א · והחשבון עיין לעיל פר׳ כ״ו סימן ב׳ ורצה הקב״ה להתקרב אל העולם ולהתחיל שני אלפים תורה · ועי׳ לקמן סוף פר׳ ל׳ בענין הלך במבואות האפילות אף שלא מצא צדיקים ומצא את אברהם שהיה ראוי מעצמו · וכן ישראל שהיו הזמן ראוי שתנתן התורה ומצא את ישראל ראוים לקבל וקבלוה באהבה רבה וכן דוד שהגיע העת של מלכות יהודה ומצא את דוד שהיה ראוי מעצמו : והכתיב מצא חן · והם ישראל שמצאו חן במדבר והם מג׳ מציאות הנ״ל שחושב שמצא הקב״ה אעפ״כ כתוב עליהם מצא חן וכן נח שכתוב עליו מצא חן יש לחשבו ג״כ בין המציאות ויחשוב ד׳ מציאות · ותירץ שכך פי׳ הפסוק מצא דורו של ירמיה חן בזכות דור המדבר שדורו של ירמיה לא היו טובים ומצאו חן ולא הקב״ה מצא אותם וכן נח · וכמ״ש ברים ירמיה מענין דור המדבר זכרתי לך חסד נעוריך וגו׳ כל הענין : ומצאת את לבבו · גם מצאו דור של ירמיה חן בזכות אברהם שכתוב אצלו ומצאת וא״כ חסר ב׳ תיבות ובזכות אברהם ובמדרש עם פי׳ נזר הקודש הביא נוסח אחר שאינו גורס כאן פסוק זה : **ד** לא מפרשים · שסוברים שמ״ש מצא חן כפשוטו וכנ״ל שלא היה כדאי להנצל אלא על שמצא חן ואינם דורשים גז״ש כמו ר״י ור״ל ורבנן · ועיין לקמן פר׳ ל״א סימן י״א בלשון הזה : שהיה מהלך בדרך · על שהלך בדרך לבדו והיה מצטער שאין לו צוותא ופגע באדם אחד לצוותא וקשר עמו אהבה אף שלא היה כדאי לזה שאם מצא אותו בעיר לא היה מדבר עמו · כך נח מצאו הקב״ה בדור של תוהו וקשר עמו אהבה · ואף שלא היה ראוי · ועל״ז האהבה והברית שקשר עמו היה כמו אם היה ראוי לזה : וימצא יוסף חן · ויברכהו וכן נח את האלהים התהלך נח : נושאת חן · ועי״כ נעשית מלכה שולטת במדינתו · וכן נח נעשה שליט על כל ברואי תבל ואח״כ נעשה אביהם של כולם : בתו · היינו רוח החכמה רוה״ק והתורה שנקראת בתו של הקב״ה כמ״ש ואהיה אצלו אמון וכו׳ כל הענין · וכמ״ש לעיל ריש פר׳ א׳ שמ״ר ריש פר׳ ל״ג וכמ״ש בפי״ר פסוק א׳ הריני שואל בתו והכל בכלל · ועי׳ עוד שמ״ר פר׳ למ״ד סימן ה׳ על פסוק וכי ימכור איש את בתו ע״ש באריכות שדורש על התורה · וג׳ דרשות אלו ע״פ גז״ש מתיבת חן שלא פירש מה הרויח בחן שמצא שאם על שהצילו מהמבול זה מפורש בתורה על כן דורש שבתיבת חן עצמה מפורש מה מצא והרויח : עד היכן · פי׳ עד היכן הגיע מעלת

יפה תואר

איגוניתא אונקיא · אונקיא הוא קרס ברזל שמושם על הפלס לתחוב עליו דבר הנשקל וכמו בכלים פי״ב מ״ב (לפי גירסת הרמב״ם והר״ש) וז״ש כי היה גם לנח אונאם ותרמית קלא לתחוב על הפלס וניצול רק במדת הרחמים : שלש מצות מצא הקב״ה כו׳ · מציאה הוא דבר הבא בהיסח הדעת · ולכן נחשב אברהם למציאה כי הכיר את בוראו ונבדל ממשפחתו ומבני עמו · גם דוד לא היה מוכן כלל למלוכה וישי אביו דחהו מאתו · ורק הקב״ה לקח אותו ממכלאות צאן ומצא אותו מוכשר למלוכה · וכן ישראל אשר נשקעו בגילולי מצרים · ולא למדו דעת כי טרודים היו בעבודת פרך ובכל זאת הוכשרו לקבל את התורה · ומקשה הלא גם נח בדורו נחשב למציאה · ומשני כי הקב״ה לא מצא אותו זך וישר כחפצו : ר׳ הונא ור״פ ור״ח ור״ס לא מפרשין כו׳ · פי׳ דמה לא ידעו לפרש את הכתוב ונח מצא חן אך ר״י ורשב״ל ורבנן ידעו לפרש וכמו שמפרש דברי כל אחד ואחד ור״י מפרש כי נח אף שהיה צדיק מ״מ תמכהו ה׳ להשלים צדקתו וכמו שדרשו על את האלהים התהלך נח · ואחר שתמך בידו והשתלם אז מצא חן בעיניו וקשר אהבה עמו לעד · ורשב״ל סובר שהוא בעצמו היה כדאי להתקשר עמו באהבה גמורה אך הוא עוד הוסיף למצוא חן כי עשה עמו חסד והשליטו על הכל כדכתיב ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו׳ · אשר המורא הזה הוסר בחטאת דור המבול · ורבנן מוסיפים כי החסד היה שהוסיף לו חכמה ודעת · (וע״ע בביאור הרי״פ בשם היפ״ת) וכל אחד מבקש ראיה מכתוב לפירושו בכתוב ונח מצא חן · לר״י דמפרש מצא חן על האהבה מביא מיוסף דכתיב וימצא יוסף חן בעיניו · ופירושו אהבה כי לא נוכל לפרש שלטון וממשלה וכדכתיב ויפקדהו על ביתו דהא עדיין נשאר עבד לאדוניו · ורשב״ל מפרש מצא חן להשליטו מביא מאסתר דנשאה חן בעיני אחשורוש וימליכה תחת ושתי וישם כתר מלכות בראשה ורבנן מפרשי מצא חן לחכמו ולתת בו רוח דעת מביא לראיה מקרא ושפכתי וגו׳ רוח חן ותחנונים אשר פירושו רוח דעת ותבונה לפקוח עיניו לדעת את אשר לא ידע מראש : מצינו שהקב״ה עושה

ידי משה

אלהים את האור כי טוב ואם כן אם היה נח צדיק גמור מאי כי נחמתי וגו׳ שלא ראוי שעולם להיות נברא בשביל צדיק א׳ לזה אמר אלא אפילו נח כו׳ פי׳ שלא היה נח צדיק גמור ודו״ק : ומצאת את וגו׳ ר׳ הונא ורבי פנחס לא מפרשין · פי׳ שאין מחלקין בין מציאה שנאמר גבי אברהם למציאה שנאמר גבי נח ור״י ור״ל ורבנן מפרשין · פי׳ שיש חילוק ולזה הביא ר״י משל לאחד וכו׳ פי׳ הואיל והיה הולך יחידי וראה אחד ודיבקו ומכח זה חיבב אותו כמו כן נח לפי שהיו כולם חטאים והוא אף שלא היה צדיק כל כך מכל מקום הואיל והיה יחיד אהב וחיבב אותו הקב״ה כדאיתא לעיל ונח מצא חן שלא היה כדאי אלא שמצא חן ודו״ק : רב הונא כו׳ לא מפרשין כו׳ פי׳ רש״י אין חילוק בין נח לדוד וישראל · רבי יוחנן כו׳ מפרשין ר״ל שחלוקים בין נח לדוד וישראל · ומביאים כו׳

חסד עם האחרונים בזכות הראשונים · ומנין שהקב"ה עושה עם הראשונים בזכות האחרונים · ונח מצא חן בעיני ה' · באיזו זכות בזכות תולדותיו :

סדר תולדות נח

פרשה ל א אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים · הה"ד (משלי י) כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם · (א) כעבור סופה ואין רשע · זה דור המבול · וצדיק יסוד עולם · זה נח · א (שם יב) הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמוד · הפוך רשעים ואינם זה דור המבול · ובית צדיקים יעמוד · זה נח הה"ד אלה תולדות נח · ד"א אלה תולדות נח · ב כתיב (איוב יד) בית רשעים ישמד · ואהל ישרים יפריח · בית רשעים ישמד · זה דור המבול · ואוהל ישרים יפריח · זה נח : ב ד"א אלה תולדות נח · כתיב (שם כד) ג קל הוא על פני המים תקולל חלקתם בארץ · לא יפנה דרך כרמים · (ב) קל הוא על פני המים · גזרה שנגזרה עליהם שיאבדו במים · (ג) תקולל חלקתם בארץ · כלומר מי שפרע מדור המבול כל כך למה לא יפנה דרך כרמים · ד שלא היתה כוונתן (ד) אלא למטעת כרמים · אבל נח לא היתה כוונתו אלא להפרות ולהרבות בעולם ולהעמיד בנים שנאמר אלה תולדות נח : ג אלה · א"ר אבהו ה בכל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים · ואלה מוסיף על הראשונים · כאן שנאמר אלה פסל את הראשונים · דור המבול : ד אלה תולדות נח נח · א"ר אבא בר כהנא ו כל מי שנכפל שמו יש לו בעולם הזה ויש לו בעולם הבא · אתיבון ליה והכתיב תרח תרח · א"כ יש לו חלק בעולם הזה ולעולם הבא · א"ל אף היא לא תברא · דא"ר יודן בשם רבי אבא בר כהנא (בראשית טו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום · בשרו שיש לאביו חלק בעוה"ב (שם) תקבר בשיבה טובה · ז בשרו שישמעאל עושה תשובה : ה אלה תולדות נח נח · ח אתמהא · לא הוה צריך קרא למימר · אלא אלה תולדות נח שם · אלא (ה) נייחא לו · נייחא לעולם · נייחא לאבות נייחא לבנים · נייחא לעליונים · נייחא לתחתונים · נייחא בעוה"ז · נייחא לעולם הבא : ו אלה תולדות נח · הה"ד (משלי יא) פרי צדיק עץ חיים · ט מה הן פירותיו של צדיק · מצות ומעשים טובים · ולוקח נפשות חכם · שזן ומפרנס כל י"ב חדש בתיבה · אחר כל השבת

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תתקמ"ח · ועיין תנחומא סדר נצבים סי' א' · ב ילקוט משלי רמז תתק"כ · ג ילקוט איוב רמז תתק"ט · ד סנהדרין דף ק"ח · ירושלמי, יבמות פרק ו' הלכה ה' · ה עיין לעיל פרשה י"ב וש"נ · ו לקמן פרשה ל"ח · שמות רבה פרשה ב' · תנחומא סדר שמות · ז בבא בתרא דף ט"ז · לקמן פרשה ל"ט · ח ילקוט כאן רמז מ"ח · ט ילקוט משלי רמז תתקמ"ז · תנחומא סדר זה סימן ה' :

חדושי הרד"ל

(א) כעבור סופה כו' · זה דור המבול · וכן כל אינך קראי דמייתי נזכר בהם מפלת רשעים וקיום לצדיקים אח"כ · לכן דרש נמי בדור המבול שכשנאבדו דו"ה עמד להפריח נח בעולם והך דרשא דעבור סופה יש לסמוך עוד דקאי על ירידת גשמים של מבול שהיה ברוח סופה ויש לרמוז עוד כעבור סופה כשהעביר ה' רוח על הארץ וילכו המים אז צדיק יסוד עולם שניצל נח ליסוד עולם : (ב) קל הוא כו' · כמ"ש בחלק שהקפן ע"פ מים כזיקין : (ג) תקולל חלקתם · מי שפרע כו' עיין מ"כ · ולשון חלקתם פזה מנת חלק רשעים ליקח מהם קללה בארץ : (ד) אלא למטעת כרמים · והיים בירושלמי (יבמות ס"ו) שלא היו בעילתן לשם בנים · וצ"ל כאן שלא היתה כוונתם למטעי כרמים שהוא בנין העולם וישובו : (ה) נייחא · סיפך ויתעצב אל לבו תחלה (ואותיות נח הוא נייחא) וע"י היה נייחא לכביכול מסעצבון · כמ"ש וירח ס'

רש"י

אלא זה ממשיל משל שהקדוש ברוך הוא אהבו עד שנתן לו בתו וזה אומר עד שקשר עמו אהבה ע"כ :

פרשה ל כעבור סופה ואין רשע זה דור המבול וצדיק יסוד עולם זה נח · שנאמר ויעבר אלהים רוח על הארץ וישוכו המים · וכבר היו אבודין מן העולם וכן בשעה שירד להן מטר אי אפשר שלא עברה עמו סופה וסערה שאין מטר בלא רוח : קל הוא על פני מים · גזרה נגזרה שיאבדו במים שקל הוא לשון גזרה וכן הוא אומר בדניאל קל מן שמיא נפל · קל לשון קול כלומר בת קול ירדה מן השמים ונגזרה : תקולל חלקתם בארץ · הדורות עתידין לומר מי שפרע מדור המבול יפרע ממי שאינו עומד בדבורו וכל כך למה לא יפנה דרך כרמים לא היתה כוונתם למטעת ליטע אשה : לא היה צריך קרא למימר אלא אלה תולדות נח שם · כמו שנאמר במקום אחר אלה תולדות יעקב יוסף אלה תולדות יצחק בן אברהם וכאן הוא אומר אלה תולדות נח ואינו חושב תולדות אלא הולך ומחשב מעשה דור המבול : ס"א · אלא נייחה לו וכו' כדכתיב לעיל פרשה כ"ט : נייחה לו · שניצל מפורענות נייחה לעולם שנתקיים בשבילו ונייחה לאבות לדורות הראשונים שהיו המים עולים ומציפין אותן בתוך קבריהם וכיון שבא נח גמו : נייחה לבנים · פרה לא היתה נשמעת לחורש והלס לחורש עד שבא הוא וחזר העולם לקדמותו : נייחה לעליונים · שבתחלה היו מקטרגים בכל יום ואמרו יפה אמרו הראשונים מה אנוש כי תזכרנו וכיון שבא הוא נחו מקיטרוגם : נייחה לתחתונים · שמכל אשר נשמת רוח חיים באפו בזכותו זכה לעולם הזה וזכה לעולם הבא :

מתנות כהונה

היכן · הגיע נטיית חנו של נח : עם האחרונים כו' · שנאמר וזכרתי להם ברית ראשונים וגו' : בזכות תולדותיו · סמיכות פרשיות קדרים ונח מצא חן בזכות אלה תולדות : **פרשה ל** [יסוד עולם גרסינן] : [ה"ג יעמוד זה נח הה"ד אלה תולדות] : מי שפרע כו' · כך מקללין למי שאינו עומד בדיבורו הרי שנתכנס השם לקללה בארץ : אלא למטעת כו' · ונח לא כן עשה לפיכך קל הוא וגו' שניצל בתיבתו ושוב מפרש אלא מה היתה כוונתו להעמיד תולדות כמצות ה' ית' : פסל את הראשונים · שלא היו אלו כיוצא בהם : לא תברא · פי' הערוך אינו סבר וקושיא לדברי : ה"ג אלה תולדות נח נח אתמהא · דמשמע נח הוא עצמו תולדות נח ומשני נח האחרון פירושו לשון מנוחה וכדמפרש ואזיל : נייחא לאבות · כדלעיל פ' כ"ה שהמים היו עולים פעמים בכל יום ומציפין אותם בתוך הקבר וכשנולד נח מצאו מנוח וכן פירש רש"י ז"ל : נייחא לבנים · שנחו מטורח המחרישה כדלעיל פ' כ"ה : לעליונים · שקטרגו מה אנוש כי תזכרנו ובצדקת נח נתנחמו או ע"ש שעשה נחת רוח ליוצרו : מצות ומעשים טובים · וכן אמר כאן אלה תולדותיו של נח שהיה איש צדיק : ה"ג בילקוט ומפרנס כל הבריות

בא

יפה תואר

חסד עם האחרונים בזכות הראשונים · כדכתיב וזכרתי את בריתי יעקב וגו' וכן ועושה חסד לאלפים וכן שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף · וממה דסמיך ונח מצא חן אל אלה תולדות נח יליף ג"כ כי הקב"ה עושה חסד עם הראשונים בזכות האחרונים · והא דאמרינן בפ' חלק ברא מזכה אבא ואין אבא מזכה ברא · והא פשיטא ליה שעושה חסד עם האחרונים בזכות הראשונים · דהתם מיירי כמו בישמעאל ועשו שסרו מדרכי אבותיהם · ונתקו את קשר הקורבה אשר בין אב לבן · אבל אם מחזיקים הם בברית אבותיהם וקשרו בהם כבן לאב פשוט הוא דזכות אבותם עומדת להם :
בעבור סופה ואין רשע זה דור המבול · דריש את המקרא כי הרשע יעבור כסופה · והצדיק ישאר ליסוד עולם אשר ממנו השבל יבנה · ולכן מקדים פה לספר אלה תולדות נח נח איש צדיק וגו' · אשר לכאורה אין זה מקומו כיון דבא לספר רשעת הרשעים ומשחתם אשר בעבורם בא המבול למחות את כל בשר מפני הארץ · למה מספר לפני זה את תולדות נח · אבל הכתוב מספר כיון דנמצא צדיק אחד אשר ממנו יבנה השבל לכן נאבדו הרשעים בסופה ובסערה · וכן הכתוב הפוך רשעים ואינם מדרים בתנחומא פ' נצבים כי כאשר יהפוך ה' במעגלי הרשעים ויראה כי אין בהם מתום · יכלם ואין בהם תקומה · דור המבול וימח את כל היקום · וכדלעיל פ' כ"ז שלא מצא הקב"ה זכות בדור המבול אבל הצדיקים אם יהפוך במעשיהם אז גם אחרי נפלם יקומו · וזה נח אף כי גם הוא לא מצא חן בעיני ה' כדלעיל מ"מ מצא בו הקב"ה זכות להעמידו שנית אחרי הסגרו בתיבה שנים עשר חדש : ואהל ישרים יפריח זה נח · פי' לכן בא יפריח בהפעיל ולא יפרח בקל · כי הישרים מביאים הצלחה גם לבניהם אחריהם · ומתרץ בזה למה בבואו לספר תולדות נח שם חם ויפת מקדים לספר כי נח היה איש צדיק יען כי בצדקתו זכה להפריח גם הצלחת בניו : ד"א אלה תולדות נח כתיב קל הוא וגו' · גם הוא בא לתרץ למה כתיב מקודם אלה תולדות נח וגו' ויולד נח וגו' · ומתרץ כי בני דורו לא חפצו להוליד בנים וכדיליף מן לא יפנה דרך כרמים · כי העמדת בנים הוא כמטע כרם אשר בניו הם כשתילי זיתים · והמה חפצו רק למלא תאותם · אבל נח היה איש צדיק ויולד נח וגו' כי חפצו היה לבנות העולם ולהוליד בנים : מי שפרע מדור המבול · ואע"ג דבמשנה איתא גם מדור הפלגה · ובגמ' איתא ומאנשי סדום והמצרים · מ"מ יסוד הקללה הוא דור המבול ומכיון שמתחיל מדור המבול מזכיר ג"כ שאר הפושעים : וכל כך למה כו' · ע' לקמן פ' ל"ב סי' ז' הם חטאו בגלגל העין כו' · וגם כאן הכוונה וכ"כ למה לידון במים ומשני משום שלא היתה כוונתם אלא לזנות לכן נענשו במים מדה כנגד מדה וכמ"ש שם : כל מי שנכפל שמו כו' · זה אינו ענין למה דאמרינן בשמ"ר פרשה ב' מהו משה משה לשון חיבה לשון זירוז ע"ש וכן הוא באברהם יעקב ושמואל · דהתם נכפל השם בענין אחד · אבל נח נח חד דבק עם אלה תולדות וחד עם איש צדיק · וכן הוא גבי תרח : דא"ר יודן בשם ראב"כ · זה הוא מדברי המדרש כי ראב"כ לא יביא ראיה לדבריו מדברי עצמו · וכן יתפרש פעמים רבות במדרש · כי המדרש מביא ראיה מדבריו לחזק את פירושו : נייחא לאבות נייחא לבנים · פי' כי בזכות נח הבטיח הקב"ה שלא יביא עוד מבול על הארץ ובזה ימצאו בניו מנוחה וכן נייחא לעליונים פי' כי בתוך י"ב חודש של ימי המבול לא שמשו המזלות ואח"ז מצאו מנוחה לעשות את רצון קונם וכי נייחא לעוה"ז נייחא לעוה"ב פי' שבניו

פירוש מהרז"ו

חכמתו עד שהיה יודע ומשיג בכח התורה והחכמה טבעי כל יצור · וכמ"ש אצל שלמה וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש וכו' וכמ"ש במדרש תהלים י"ט על פסוק מי יספר שחקים בחכמה בחכמת התורה · וזהו שמואל שהשיג חכמת אסטרלוגיא של חכמת כוכבי שמים על ידי חכמת התורה · ועיין מזה ד"ר פר' ח' סימן ו' מש"ש : ה בזכות תולדותיו · דורש סמוכין שלכך סמך ונח מצא חן לפסוק אלה תולדות נח שבזכות תולדות נח מצא חן ונמלט שאם בעבור בנין העולם לבד היה ראוי שימלטו תולדותיו לבד ולא הוא עצמו שהרי לא הוליד עוד אחר המבול אלא כנ"ל :

סדר נח פרשה ל סימן א כעבור סופה · כשעבר סופה וסערה במבול כמ"ש לעיל פר' כ"ז ריש סימן ג' ולקמן פר' מ"ט סי' ה' גז"ש שמה שהיה בסדום היה במבול ושם פר' מ"ט סוף סימן ו' מבואר שאצל סדום היו סערות וכפי טבע העולם שלפני כל גשם יש רוח ואין רשע שע"י זה נאבדו כולם · ואז וצדיק יסוד עולם · כמו יסוד זה שאף שכל הבית נופל ברוח היסוד נשאר קיים · כך נח נמלט ולא די שנמלט בעצמו אלא גם ביתו · ועל זה הביא עוד פסוק הפוך וגו' ובית צדיקים ובית יש לו ג' משמעות בית ממש שדר בו זה התיבה · ביתו זו אשתו · והמשפחה נקראת בית · וגם אח"כ יצין ופרח תנובת העולם וע"ז הביא הפסוק הג' ואהל ישרים יפריח : ב גזירה שנגזרה עליהם · כמ"ש סנהדרין ק"ח מלמד וכו' ואם לאו וכו' את המבול ומקפה את נבלתכם על המים כזיקים שנאמר קל הוא על פני המים · וכן הוא בהדיא בתד"א ברים פר' ל"א · ומהו עונשן בעוה"ז הקב"ה הציף אותן על פני המים כמו זיקים שנאמר קל הוא על פני המים : תקולל חלקתם בארץ · בגמרא שם · ולא עוד אלא שלוקח מהם קללה לכל באי עולם · וכמו שתקנו חז"ל להשביע מי שפרע : אלא למטעת כרמים · כמ"ש בירושלמי יבמות פרק ו' הלכה ה' · א"ר יודן בן פזי בין שורותם יצהירו ולא יפנו דרך כרמים שלא היתה בעילתן לשם בנים · ודברים סתומים הם ופירושו נדרש ע"פ מדה ט"ו בכ"מ כתיב בין שורותם יצהירו וס"ד יקבים דרכו ויצמאו · הרי היו עוסקים בכרמים וכתיב ולא יפנה דרך כרמים הרי לא עסקו בכרמים והכריע ע"פ מדה כ"ו ממשל שמ"ש לא יפנה הוא משל · והנמשל על בעילתם שלא היה לשם בנים · כמו הכרמים שעיקר הכוונה על הפרי ולא על הזרע שנוטע בארץ והם שמו עיקר הכוונה על התאוה · וכמ"ש בפר"א ברים פרק כ"ח · הבאתיו לעיל פרשה כ"ו סימן ו' · ותיבת אלא טעות שכתוב בהדיא לא יפנה כו' וכדברי הירו' · וזהו שאמר אבל נח כו' · וכן בס' נזר הקודש מוחק תיבת אלא : ג א"ר אבהו · לעיל פ' י"ב סימן ג' וש"נ וכאן אלה תולדות פסל את הראשונים של סוף סדר בראשית כי רבה רעת האדם וכל הענין : ד נח נח · וא' מיותר לדרוש ע"פ מדה יו"ד שהיה ב' פעמים בעוה"ז ובעוה"ב · עי' לקמן פ' ל"ח סי' י"ב שמ"ר פר' ב' סי' ו"ו : שיש לאביו חלק · וכמותו יבוא אל אביו בג"ע בשלום שאם מת ברשעו הלא כתוב אין שלום אמר ה' לרשעים : שישמעאל עושה תשובה · ואם יהיה בנו רשע איך יהיה לו שיבה טובה ורבקה אמרה קצתי בחיי מפני בנות חת · וכמ"ש בהדיא לקמן פר' ס"ג סי' י"א וע' ב"ב ט"ז ב' : ה אלא נייחא לו · דורש ע"פ מדה יו"ד בד' אופנים וע"פ מדת ממעל וכמבואר לעיל פרשה כ"ה סימן ב' באריכות ותבין כאן · ומ"ש נייחא לאבות כמ"ש ויקרא את שמו נח וגו' : ו פרי צדיק · והפסוק הסמוך הן צדיק וגו' · והוקשה לו כדלעיל סי' ה' · ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז שמפורש שם שעיקר תולדות ופירות של צדיקים הוא עץ חיים תורה ומע"ט וזהו פרי צדיק זה נח שנקרא צדיק בתורה : חכם שזן ופרנס · כמ"ש לעיל פר' כ"ט סימן ד' בהדיא עיין שם ותבין כאן :

בא

ידי משה

משל לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודבקו עמו הגם שלא ידע מעשיו מכל מקום מתוך שריחם עליו שהלך יחידי הלך עמו כך נח הגם שלא היה ראוי מצא חן עכ"ל בקצת שינוי :
בעבור סופה ואין רשע · עי' ביפ"ת ולי כן המתכר נראה על דרך שמביא המדרש לא יפנה דרך כרמים פי' שלא היתה כוונתם אלא למטעת כרם אבל נח לא היתה כוונתו אלא לפרות ולרבות · וזה פירש כעבור סופה וגו' שלא היתה כוונתם להשאיר שארית אלא שיאבד זכרם מן הארץ וצדיק יסוד עולם שלא היתה כוונתו רק להשאיר שארית : קל הוא על פני המים גזירה כו' ופי' רש"י קל לשון גזירה וכה"א בדניאל קל מן שמיא נפל ומ"כ פירש דקאי על נח ר"ל שהיה קל והולך בתיבה על פני המים לזה אמר גזירה שנגזרה שיאבדו במים והוא היה קל על המים ולא יטבע : נייחה לתחתונים · פירוש

הזה · (שם) (ו) הן צדיק בארץ ישולם · בא לצאת ונשתלם · אתמהא דאמר רב הונא משום ר״א בנו של רבי יוסי הגלילי · א נח (ז) כשהיה יוצא מן התיבה הכישו ארי ושיברו · ולא היה כשר להקריב · והקריב שם בנו תחתיו · קל וחומר (שם) אף כי רשע וחוטא · זה דור המבול: ז איש · ב כל מקום שנאמר איש (ח) צדיק ומומחה · שכל ק״ך שנה היה נח (א) (ט) נוטע ארזים וקוצצן · אמרו למה כדין אמר להון כך אמר מאריה דעלמא · דהוא מייתי מבולא על עלמא · א״ל אין איתי מבולא לא אתי אלא על ביתיה דההוא גברא · כיון שמת מתושלח אמרו ליה הא לא אתי מבולא אלא על ביתיה דההוא גברא · הה״ד (איוב יב) (י) לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל · א״ר אבא בר כהנא ג כרוז אחד עמד לי בדור המבול זה נח · תמן אמרין כרוז ליה לפיד ליה · בוז שהיו מבזים עליו וקרו ליה ביזיא סבא · לעשתות שאנן · שהיו קשים כעשתות · נכון למועדי רגל · שהיו מוכנים לשני שברים לשבר מלמעלה ולשבר מלמטה: ח תמים היה בדורותיו · בר חטייא אמר כל מי שנאמר בו תמים השלים שניו למדת שבוע · היה · (ב) אמר רבי יוחנן ד כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו הוא צדיק · התיבון ליה והכתיב אחד היה אברהם ויירש את הארץ מעתה הוא תחלתו והוא סופו · אמר להון אף היא לא תברא דהא רבי לוי בשם ריש לקיש אמר ה בן ג׳ שנים הכיר אברהם את בוראו וכו׳ ר׳ חנינא ור׳ יוחנן תרוויהון אמרין (יא) בן ארבעים וח׳ שנה הכיר אברהם את בוראו · ומה אני מקיים היה · שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה · הן האדם היה · מתוקן למיתה · נחש היה מתוקן לפורענות · קין היה מתוקן לגלות · איוב היה מתוקן ליסורין · נח היה מתוקן לנס · משה היה מתוקן לגואל · מרדכי היה מתוקן לגאולה · רבי לוי ורבנן · ר׳ לוי אמר כל מי

מסורת המדרש א עיין עבודת כוכבים דף ו׳ · וש״נ על הגליון · ב קה״ר פרשה ט׳ · ג ילקוט איוב רמז תתק״ו · ד שמות רבה פרשה כ׳ · אסתר רבה פרשה ו׳ · תנחומא סדר שמות · ה תנחומא סדר לך לך סימן ג׳ · תנחומא סדר בהר סימן א׳ · פסיקתא רבתי פרשה כ״א · ילקוט כאן רמז מ״ח · וילקוט תולדות רמז קי״א :

חדושי הרש״ש

(א) נוטע ארזים וקוצצן כו׳ · והוא כי בחלק (ק״ח ב׳) אמרינן מאי גופר רב אמר אדרא (כגי׳ הערוך) דבי ר״ש אמרי זו מבליגא · ובר״ה (כ״ג א׳) פליגי כ״כ על קטרוס דהוא מן ד׳ מיני ארזים · ועיין בבאור הרש״ד ועיין עוד לעיל ס׳ ט״ו : (ב) א״ר יוחנן כו׳ · אולי צ״ל יהונתן כי לגי׳ שלפנינו לא יתכן

חדושי הרד״ל

ה׳ את ריח הניחוח · שהוא לשון נחת רוח (כמ״ש בת״כ על ריח ניחוח) וע״ל פכ״ה : (ו) הן צדיק · זה נח איש צדיק : (ז) כשהיה יוצא כו׳ · ע״ל פ׳ ל״ו ובויק״ר ריש פ״כ : (ח) צדיק ומומחה · נראה דגרסי׳ וממחה ר״ל שהיה מוחה לדורו על חטאם · וכ״ה הלשון בתנדב״ר ר״פ ט׳ : (ט) נוטע ארזים · שעצי גופר הוא מין ארזים : (י) לפיד בוז כו׳ · ומדרים שפיר קרא דלקמן שחוק לרעהו גו׳ שחוק צדיק תמים שהיו משחקים בני דורו על נח שנקרא צדיק תמים בדורותיו : (יא) בן מ״ח שנים · כ״ה הגירס׳ לקמן סמ״ד ומ״ה ל״ס וכב״ר רפ״ז ועיין נדרים (ל״ב) ושלא כגי׳ הרמב״ם ספ״א מהל׳ עבודת כוכבים דגרס

מתנות כהונה

הבריות כל י״ב חדש : ונשתלם · יפרע ממנו הקב״ה כדמפרש ואזיל : ק״ו · שהיה לו להקב״ה ליפרע מדור המבול שאין בהם רוח טוב לגמרי : מומחה · בקי וזריז לקיים מצות בוראו : ק״ך שנה · שתלה להם הקב״ה שמא יחזרו בתשובה כמו שנאמר והיו ימיו ק״ך שנה : ה״ג אמרי ליה למה כו׳ · דור המבול אמרו לו לנוח למה לך כל זאת : אין אתי כו׳ · דרך קללה מחשב להם אם יבא מבול לא יבא אלא על ביתו של אותו איש : הא לא אתי כו׳ · כלומר צרה ויגון בא על ביתו של נח לפי שמתושלח היה זקנו ועיין זה במדרש קהלת בפסוק עיר קטנה כו׳ : ה״ג בילקוט איוב כרוז אחד עמד לי בדור המבול וה״ג הא״א : תמן אמרין כו׳ · פירש הערוך שם אומרים מקום אחד יש שאומרים לפיד ליה כשרוצים לומר כרוז לו כלומר קרא אותו ונח ג״כ היה מקדש שם שמים ואמר בפרהסיא כך אמר מארי דעלמא כו׳ : ביזיא סבא · זקן מבוזה : קשים כעשתות · לשון עשת שן : קשים · לקבל תוכחה או ר״ל קשה וחזק בטבע ובבריאות והכי מוכח בילקוט שגרס שקשים כעשתות : לשני שברים · דרש למועדי לשון רבים : מלמעלן וכו׳ · שהמים יורדים עליהם מלמעלה והתהום עולה להם מלמטה : למדת שבוע · מצאתי כתוב בפירש״י שנותיו היו אחר המבול ש׳ שנה וכולם יוצאין בז׳ ז׳ וכן אברהם חי אחר המילה ע״ז שנה וכולם יוצאים בז׳ ז׳ והם רמז לז׳ רקיעים לז׳ ארצות ולכל השביעיות כולם שהם יסוד עולם [וצדיק יסוד עולם] ע״כ וכ״ל שהשלים שנותיו מיום ליום עד גמירא כמו תשלום השבוע משבת לשבת ובשום מקום ל״מ שמקצת שבוע ככולו כמו שמצינו מקצת יום ככולו ומקצת שנה ככולו גבי מתי מדבר שמקצת שנת הארבעים נחשב להם ככולו ולשון ילקוט תהלים מוכיח הכי קצת שגרס השלים שניו אפילו למדת שבוע וע״ש טוב במזמור אל תתחר במרעים אכן בפירש״י מצאתי טוב בקבוץ ישן נושן וז״ל מעת שנאמר לו תמים נח מן המבול ואברהם מן המילה והביא הגירסא שנאמר היה תמים כולו לדורות שביעיות ואח״כ גרס וכל מי שנאמר בו תמים השלים את שנותיו ול״ג אפילו : הוא תהלתו כו׳ · פירש״י בתמיה הרי בתחלתו היה מוכר צלמים לעבודת כוכבים בבית אביו : לא תברה · אינו קושיא ושבירה : בן ג׳ שנים כו׳ · והיינו מתחילתו משהתינוק מתחיל לדבר : איוב נאמר בו איש היה בארץ · ומרדכי נאמר בו איש יהודי היה ועיין מאמר זה במדרש אסתר בפסוק איש

רש״י

בא לצאת ונשתלם בתמיהא·בא לקבל שכר בצאתו מן התיבה והוא נדון במכאובות שהכישו ארי ושברו · נשתלם לשון השלמה וכליון כמו ותשלם כל המלאכה · ע״כ : איש צדיק מומחה · לשון זה תפסו חכמים מגזרת לא איתי די ימחא בידיה ויאמר ליה מה עבדת בדניאל שאין מי ימחא לדבר: ס״א · שכל מאה ועשרים שנה וכו׳ · דכתיב והיו ימיו מאה ועשרים שנה אותן מאה ועשרים שנה נתן להם הקב״ה זמן שיחזרו בתשובה ואם יקשה לך לומר עשרים שנה היכן הם שהרי שם בן נח לא היה נולד לפני המבול כי אם מאה שנה תרין קודם לידתו של שם נאמר הדבר איש צדיק וכו׳ · עד כאן : כיון שמת מתושלח אמרו ליה הא לא אתא מבולא אלא על ביתא דההוא גברא הה״ד לפיד בוז לעשתות שאנן · מהו לפיד בוז אמר רבי אבא בר כהנא אמר הקב״ה כרוז לי בדור המבול זה נח תמן אמרין ליה כרוז ליה לפיד ליה במקום אחד יש מנהג כשאדם קורא לחבירו הוא אומר לפיד ליה לפיד זהו קרא בלשונם : ס״א · אומר לחבירו קרא לי לפלוני הוא אומר לפיד ליה ע״כ : והיו קורין · לנח בוז בוזא סבא : לעשתות שאנן · שהיו קשים כעשתות של ברזל שלא לשמוע שום דבר טוב : ס״א · למועד רגל אין כתיב כאן אלא למועדי רגל משמע שתי מעידות : שבר מלמטה · זה התהום : שבר מלמעלה · המים העליונים שנפלו עליהם ונמוחו : השלים שניו למדת שבוע · שחיה אחר המבול שלש מאות וחמשים שנה וכולם אתה יכול להטילם שבעה שבעה והיינו השלים שלאחר דור המבול השלים שנים אלו שבעה שבעה והיינו מדת שבוע למדת שבעה שבעה יכול להטילם וכן אתה מוצא באברהם שנאמר בו תמים התהלך לפני והיה תמים שלאחר שנמול השלים שניו למדת שבוע שחיה אחר המילה שבעה ושבעים שנה שקודם שנימול היה בן תשעים ותשע שנה כדכתיב · וכל ימי אברהם מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים · נמצא שלאחר שנמול חיה שבעים ושבע שנים ותוכל להוציאם שבעה שבעה כנגד שבעה רקיעים שבעה ארצות שבעה מזלות שהם יסוד עולם כך שנותיהם של צדיקים הן הן יסוד העולם ולפיכך השלמת שנותם היה שבעה שבעה : מעתה הוא תחלתו הוא סופו · והא מתחלתו מוכר צלמים היה בבית תרח אביו ע״כ : ור׳ לוי בשם ריש לקיש אמר בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו · שנאמר עקב אשר שמע

פירוש מהרז״ו

בא לצאת · תיבת בארץ מיותר ודורש נוטריקון בא ארץ שבא מהתיבה לארץ ולא נשלם בתיבה מפני הברית שמפורש לקמן פר׳ ל״א סימן י״ב וכשבא לצאת נשלם על ידי ארי ק״ו לרשעי דור המבול שנשתלמו ע״י אריות ג״כ כמו שכתוב לקמן פר׳ ל״ב סוף סימן ח׳ : דאמר ר״ה · לקמן פר׳ ל״ו סימן ד׳ · וע׳ לקמן סוף פר׳ ל״ב באופן אחר ועי׳ ויק״ר ריש פר׳ כ׳ : והקריב שם · כמ״ש והוא כהן לאל עליון : ז ומומחה · גדול הדור ומוכיח לרבים · ונח הוכיח לדורו שייטיבו דרכיהם ולא יבוא עליהם המבול : נוטע ארזים · לשם התיבה והם עצי גופר · ולפרסם ענין המבול כדי שישובו בתשובה כמפורש בתנחומא סוף סימן ה׳ ביתר ביאור : אין אתי מבולא · עיין מדרש קהלת פסוק עיר קטנה ועי׳ סנהדרין ק״ח א׳ בא״א · ועי׳ לקמן פר׳ ל״ב סימן ז׳ : ובשמת מתושלח · קהלת רבה שם · והחשבון מצומצם שמת בשנת ת״ר לנח · וכמ״ש ברים סדר עולם מתושלח מילא ימיו עד המבול ולמך מת ה׳ שנים קודם המבול · ואמרו לו הרי כל משפחתך ימותו וזהו המבול שלו ודאוג על עצמך · ועי׳ לעיל סוף פר׳ כ״ז : כרוז אחד · עיין סנהדרין ק״ח ולקמן פר׳ ל״א סימן ג׳ ומרומז על נח בפסוק הקודם שחוק לרעהו אהיה וגו׳ שחוק צדיק תמים · וכמ״ש לעיל סוף פר׳ כ״ו שכל עניני איוב בדור המבול מדבר · ופירוש הפסוק שאמר איוב שהיה שחוק לריעיו כמו שהיה הצדיק תמים שחוק לדורו ונח נקרא בתורה איש צדיק תמים · ועל שהיה לפיד ומוכיח היה לשחוק שאמרו שגם נכון למועדי רגל כמו שאמר להם שהם נכונים למועדי רגל : ח שנאמר בו תמים · נח שנאמר בו צדיק תמים · אברהם והיה תמים · דוד ואהיה תמים עמו · והחשבון כמ״ש במ״כ בשם רש״י נח מעת המבול עד שמת ש״נ שנה נ׳ פעמים ז׳ הרי כולם שביעיות · אברהם כשנצטווה על המילה היה בן צ״ט וחיה קע״ה הרי ע״ז עם שנה הצ״ט י״א שביעיות · וכן דוד חיה ע׳ שנה יו״ד שביעיות ודורש גז״ש שבע שבתות תמימות תהיינה : היה מתחלתו · מדלא הקדים תיבת היה לפני התחלת הסיפור · היה נח וכן כולם · ע״כ דורש שלכך הקדים ואמר נח איש צדיק תמים וכן היה תמיד וכן אצל כולם : וזהו בדורותיו שבכל דורותיו והם למך ומתושלח ויו״ד דורות מנח עד אברהם שהיו כולם בימי נח היה צדיק : ר׳ לוי בשם ריש לקיש · לקמן פר׳ ס״ד סימן ד׳ במ״ר פר׳ י״ח סימן כ״א אסתר פסוק איש יהודי לקמן פר׳ ל״ה סימן ג׳ שי״ר ריש פסוק חכו ממתקים ושם איתא שדורש תיבת עקב כדמיתלא עקיבא מן ארעא בתחילת שנה ג׳ שאז מתחיל התינוק לילך · ובמ״ר פר׳ י״ח הנ״ל דורש עקב הוא קע״ב והוא חיה קע״ה · ובכל המקומות כתוב כמו כאן · דר׳ יוחנן סובר בן מ״ח ור״ל סובר בו ג׳ שנה וא״כ יקשה דהא אית ליה לר׳ יוחנן שהיה צדיק מתחלתו ועד סופו ואיך אמר בן מ״ח שנה · רק במדרש אסתר מצאתי דר״י סובר בן ג׳ שנה ור״ל סובר בן מ״ח שנה וכאן בהכרח צריך הגהה · ובנדרים דף ל״ב איתא בן ג׳ שנה · ומאן דאית ליה בן מ״ח שנה היינו בעת ההפלגה שאז היה אברהם בן מ״ח שנה כמ״ש ברים סדר עולם שהרי ההפלגה היה בסוף ימי פלג היינו ש״מ שנה אחר המבול כמ״ש לעיל פר׳ כ״ו סימן ג׳ מנין אותיות שם והחשבון מפורש בתורה שאז היה אברהם בן מ״ח שנה כמ״ש פר״א פרק כ״ד מפסוק בלע ה׳ פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר שאברהם אמר פסוק זה כשראה אותם שבונים העיר והמגדל ואז הפיל הקב״ה גורלות ונפל אברהם בגורלו ואיתא שם שע״ז אמר הקב״ה כמ״ש תהלים ט״ז חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי (ע״ש עוד מפסוק בהנחל עליון גוים בהפרידו וגו׳ כי חלק ה׳ וגו׳) אז אמר אברהם הפסוק הסמוך אברך את ה׳ אשר יעצני וגו׳ שויתי ה׳ לנגדי תמיד כי אז הכיר בוראו · וכמ״ש מפורש לקמן פרשה כ״א סימן א׳ אברך את ה׳ אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי שנעשו כליותיו כשני רבנים והיו מלמדות אותו תורה וזהו באמת דעת מי שסובר שבן מ״ח הכיר בוראו · התבונן באמיתות הדברים : ומה אני מקיים · למ״ד בן מ״ח הרי שלא היה תחלתו צדיק : מתוקן למיתה · עי׳ שמ״ר פר׳ ב׳ סימן ד׳ שהעתקתי מהתנחומא שמות ותבין כאן : והנחש היה · שגנון

יפה תואר

שבניו זכו בשני עולמות : בא לצאת ונשתלם · נשתלם פי׳ לשון תשלומין כי נפרע ממנו בעד החטא שהיה בידו כמו״ש לעיל כי הקב״ה לא מצא חן בנח · או שחטאו היה מה שלא בקש רחמים על בני דורו כמו שהאשימהו בזה בספר הזהר · והוכחתו שהכישו ארי איננה מן הכתוב הן צדיק בארץ אך מן שכתוב וישאר אך נח וכדמייתי ע״ז בתנחומא בשם ר״א בשר״י : ומומחה · פי׳ דאיתמחה בצדקתו ונודע לכל כי צדיק הוא וכדמסיים שהיו מבזים אותו ולעגו עליו והוא לא סר מצדקתו : לשני שברים · כדכתיב נבקעו מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו : השלים שניו למדת שבוע · כי ימי שנותינו בהם שבעים שנה והמשלים לחיות שבעים נקרא תמים כי תמו כל שנותיו הקצובות לו בחיים ומשום דגבי דוד כתיב ואהיה תמים עמו והוא לא חי רק שבעים שנה לכן תפס מדת שבוע אף כי נח ואברהם ארכו ימים רב יותר משבעים : מתחלתו ועד סופו הוא צדיק · כי היה משמע אשר גם מתחלה היה כן · וגבי צדיקים מדרים שהיו צדיקים מתחלתם · וגבי רשעים כמו בנחש וקין מדרים שהיו רשעים מתחלתם וגבי אדם דכתיב הן האדם היה אם ס״ל דצדיק היה מתחלתו ועד סופו משום דעשה תשובה גמורה ע״כ יסבור דחטאת עץ הדעת היתה בשוגג כי לא אכל רק סחיטת ענבים כדלעיל בפי״ט ולא נענש אלא לפי שלא נזהר מחטאתו · ותולק על המ״ד דחרף וגדף והיה מין וכופר · ואי ס״ל דהיה רשע גמור יחלוק על מה דאמרו רז״ל שעשה תשובה · וגם קין שהיה רשע גמור יסבור כי תשובתו היתה בערמה כדלעיל סוף פכ״ב ונעתר לו ה׳ רק ללמד דרכי התשובה לפושעים · וכן באיוב אע״ג דאמר כלה ענן וילך וגו׳ ומדרים מזה בפ״ק דב״ב שכפר בתחיית המתים מ״מ לא נחשב בזה לרשע כי אין אדם נתפס על צערו ומרוב יגונו ושיחו דבר דברים כאלה : מתוקן למיתה · ואע״ג דהן האדם היה קאי על כאחד ממנו · מפרש את הכתוב הן האדם היה מתוקן למיתה מאז ועתה הוא נהי׳ כאחד ממנו · ולפ״ז סובר כי המיתה היתה מתוקנת מתחלת הבריאה וכמו״ש בשמ״ר פ״ב ומה שנגזרה המיתה על האדם בחטאו כבר האריכו בזה המפרשים לתרץ איש איש כדרכו · ודע כי איננו דורש רק במקום אשר הפעל היה הוא מיותר או שיכול לכתוב הוא או ויהי · וכמו בנח היה יכול לכתוב נח איש צדיק תמים בדורותיו · והפעל היה הוא למותר וגבי אדם היה צריך לכתוב כן האדם הוא כאחד ממנו · וגבי נחש היה יכול לכתוב ויהי הנחש ערום אבל במקומות אשר הפעל היה הוא מוכרח כמו ויוסף היה במצרים אשר מונה אותו שם רק להשלים למנין ע׳ נפש אשר ירדו מצרימה עם יוסף אשר היה כבר במצרים וכן בשאר מקומות אשר לפי סדר הלשון הפעל היה הוא מוכרח לא דריש · ולכן לא מביא את ויוסף היה במצרים אף כי בשמ״ר הובא גם זה : מתוקן לפורענות · כי הקב״ה היה יודע מתחלה כי הנחש וקין יחטאו וע״ד כן ברא אותם : משה היה מתוקן לגואל · ובמרדכי אמר מתוקן לגאולה כי משה בעצמו לא היה בגלות רק בא לגאול את

ידי משה

פירש אשה דאמרינן אחר המבול היו זורעים אחת לארבעים שנה מרוב ברכה : למדת שבוע עיין במ״כ שכתב ש׳ שנה וזה טעות דמוכח וצ״ל ש״ן שנה דכתיב ויחי נח אחר המבול שלש מאות שנה וכו׳ שנה והם כלים כו׳ ז׳ : בן מ״ח שנה הכיר אברהם את בוראו · וקשה מנא לכו זה וצ״ל בן שמחבר

לייסב ע״ד דאיתא בירושלמי והובא בפרשת קרח למען ירבו ימיכם וגו׳ כימי השמים על הארץ כימי אבות וקשו שם כל המחברים והלא ימי אבות שם תק״ב ויישבתי דס״ק לפי דאיתא בירושלמי דברכות שעוביו של הרקיע הוא מהלך חמשים שנה פירשו כל הגדולים שמה שאמרו חז״ל עולם מהלך ה״ק שנה הוא עם שעוביו

שנאמר בו היה · [א]אמר ר' שמואל חמשה הן · נח · אתמול (איוב יד) אבנים שחקו מים דאמר רבי לוי בשם רבי יוחנן אפילו איצטרובלין של רחים נמחה במים · והכא את אמר ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה · אתמהא · אלא ראה עולם חדש · יוסף · (תהלים קה) ענו בכבל רגלו · ועכשיו (בראשית מב) ויוסף הוא השליט · אלא שראה עולם חדש · משה · אתמול בורח מפני פרעה ועכשיו הוא משקעו בים · אלא שראה עולם חדש · איוב · אתמול (איוב יז) ישפוך לארץ מררתי · ועכשיו (שם מב) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה אלא שראה עולם חדש · מרדכי אתמול היה מתוקן לצליבה · ועכש"ו הוא צולב את צולביו אלא שראה עולם חדש · רבנן אמרין כל מי שנאמר בו היה · זן ומפרנס · נח זן ופירנס כל י"ב חודש שנאמר ואתה קח לך וגו' · יוסף (בראשית מז) ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו · משה · זן ופירנס את ישראל ארבעים שנה במדבר · איוב (איוב לא) ואוכל פתי לבדי שמא לא אכל יתום ממנה · אתמהא · מרדכי · זן ופירנס · אמר רבי יודן פעם אחת חזר על כל המניקות ולא מצא לאסתר מניקה (יב) והיה מניקה הוא · רבי ברכיה ורבי אבהו בשם רבי אליעזר בא לו חלב והיה מניקה · כד דרש ר' אבהו בציבורא · גחוך ציבורא לקליה · אמר להון (יג) ולא מתניתא היא רבי שמעון בן אלעזר אומר חלב הזכר טהור: תמים בדורותיו · [ב]רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר בדורותיו היה צדיק · הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק · בשוק סמייא צווחין לעווירא סגי נהור · משל לאחד שהיה לו מרתף אחד של יין · פתח חבית אחת ומצאה של חומץ · שניה כן · שלישית ומצאה קוסס · אמרין ליה קוסס הוא · אמר להון ואית הכא טב מינה א"ל לא · כך בדורותיו היה צדיק הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק · רבי נחמיה אמר ומה אם בדורותיו היה צדיק · אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה · משל לצלוחית של אפרסמון מוקפת צמיד פתיל · ומונחת בין הקברות · והיה ריחה נודף · (יד) ואלו היה חוץ לקברות עאכ"ו · משל לבתולה שהיתה שרויה בשוק של זונות ולא יצא עליה שם רע · אלו היתה בשוקן של כשרות על אחת כמה וכמה · כך ומה אם בדורותיו היה צדיק אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה: [ג] את האלהים התהלך נח · ר' יהודה ור' נחמיה · ר"י אמר משל לשר שהיו לו שני בנים א' גדול וא' קטן (טו) אמר לקטן הלך עמי ואמר לגדול בא והלך לפני · כך אברהם (טז) שהיה כחו יפה (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים · אבל נח שהיה כחו רע את האלהים התהלך נח · ר' נחמיה אמר משל לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה · הציץ המלך וראה אותו אמר ליה עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי · הדא הוא דכתיב את האלהים התהלך נח · ולמה אברהם דומה לאוהבו של מלך · שראה את המלך מהלך במבואות האפלים · הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון · הציץ המלך וראה אותו · אמר לו עד שאתה מאיר לי דרך חלון · בא והאיר לפני · כך אמר הקב"ה לאברהם

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה ב' · אסתר רבה פרשה ו' · תנחומא סדר שמות סימן י"ג · ילקוט כאן רמז מ"ט כל הענין · ילקוט אסתר רמז תתרנ"ג · ב סנהדרין דף ק"ח · תנחומא כאן סי' ה':

חדושי הרד"ל

כן ארבעים · וטעם חשבון מ"ת עיין במ"כ פס"ד בשם רש"י ודלא כמ"ש כאן: (יב) והיה מניקה הוא · עיין תוס' יבמות שבת (כ"ג) : (יג) ולא מתניתא כו' · מכשירין פרק ו': (יד) ואלו היה כו' עאכ"ו · משל זה הוא לומד · כמו שריח רע של הקברות (ובסנהדרין אמרו מקום הטנופות) מפיג מעט ריח טוב של הפלייטין · כן מעשה בני דורו של נח הי"ל להפיג ריח מעשיו הטובים · ואלו היה בדור של צדיקים היה לומד ממעשיהם הטובים ויוסף אומץ יותר: (טו) אמר לקטן הלך עמי כו' בטיט הלך עמו כו' · כמ"ש אלמלי הקב"ה עוזרו אינו יכול לו · וכמש"ל ר"פ כ"ט אפילו נח לא שהיה כדאי אלא שמצא חן · ולכן המשילו לקטן ומשתקע בטיט שחשש לו השר והוצרך לומר לו הלך עמי · אבל באברהם לא הוצרך לחוש לו על עצמו · כי לא שלט בו עוד יצה"ר כמ"ש ספ"ק דב"ב · רק א"ל הלך לפני להאיר לאחרים כדמפ"ו · כי באור כשדים לא היה יכול להאיר לרבים בפרהסיא מפני נמרוד והמשילו למאיר דרך חלון : (טז) שהיה כחו יפה התהלך גו' · זהו כדדרש רבי נחמיה האיר לפני · כלומר להאיר לאחרים (מאור שכינתו

חדושי הרש"ש

יתכן מה שאמר לקטן אף היא לא אברא כו' בן ג"ש כו' והוא בעצמו ס"ל דבן מ"ת היה ואליביה מסרשין היה

רש"י

שמע אברהם בקולי מנין עק"ב · ס"א בן שלש שנים כו' והיינו מקטנותו ור"י סבירא ליה כלוי: איצטרובלין · רחים התחתונה שהוא קשה מן העליון: והכא את אומר ויהיו בני נח · כלומר כיצד נמלטו מאחר שאפי' האבן נמחת: גחון צבורא · כבשו פניהם בקרקע לפי שלא נראה הדבר בעיניהם · עד כאן: ולאו מתניתין היא · במכשירין · ס"א · בשוק סמיא צווחין לעוירא בריבי בשוקן של סומין קורין לאיש שאינו רואה כ"א קצת בריבי גדול וחשוב שהוא רואה קצת והם אינם רואים כלום כך במקום שאין צדיקים קורין לנח צדיק עד כאן: פתח חבית ראשונה ומצאה של חומץ שניה ומצא של חומץ פתח שלישית ומצאה קוסס · קוסס בלע"ז איגרו: אמר להון אית הכא טב מינה אמר ליה לא: רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר לאחד שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לקטן הלך עמי שלא תפול ארצה אמר לגדול הלך לפני שאינו צריך סיוע כך אברהם שהיה כחו יפה אמר ליה הקב"ה התהלך לפני והיה תמים אבל נח שהיה כחו רע את האלהים התהלך נח הוא צריך חיזוק: רבי נחמיה אומר · מה היה נח דומה לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט הציץ המלך וראה אותו אמר ליה עד שאתה משתקע בטיט הלך לפני הדא הוא דכתיב את האלהים התהלך נח ולמה היה אברהם דומה לאוהבו של מלך שראה את המלך במבואות האפלים התחיל מאיר לו דרך החלון והציץ המלך וראה אותו אמר ליה עד שאתה מאיר לי דרך החלון בא והאר לפני · כך אמר הקב"ה לאברהם

מתנות כהונה

יהודי: אבנים שחקו מים · פירושו המים שחקו והמחו את האבנים: אצטרובלין · פי' הערוך מושב ריחים הקבוע בקרקע : ה"ג יוסף אתמול ענו כו' : צילביו · המבקשים לצלבו : ופירנס · פרנסה הוא כל מיני צרכים לבד ממזונות כדאמרינן במסכת כתובות נותנין לבתולה י"ב חדש לפרנס את עצמה : י"ב חדש · כך היה המבול על הארץ כדלעיל סוף פ' כ"ח : פעם אחת · הביא ראיה על שזן במזון : גחוך צבורא כו' · צחקו כי היה כמצחק בעיניהם שיהיה לזכר חלב להניק : לקליה · בשביל קול דברו · ויהי כמצחק ת"י כמגחך כן פירש הערוך : ה"ג בילקוט בשוק סמיא צווחין לעוירא סגי נהור · פי' בשוק שכולם סומין לגמרי קורין לעור שאינו סומא לגמרי ורואה ומעט סגי נהור כלומר רואה היטב וזה לפי שהם סומים לגמרי ואין רואה טוב ממנו כך לפי דורו שהיו כלם רשעים הולכי חושך נקרא הוא צדיק תמים ופירש"י הגירסא קרובה לזו : קוסס · קיוהא וקרובה להחמיץ ועיין בערוך : ומה אם כו' · שלא היה לו ממי ללמוד היה צדיק אלו היה כו' : אפרסמון גרסינן פירוש שמן אפרסמון : ה"ג על אחת כמה וכמה כך ומה אם : כחו רע וכו' · והיה צריך סעד וסייעתא דשמיא כמו שפירש"י בפ' זו : ה"ג בטיט הלך עמי הה"ד וה"ג בילקוט : ולמה · לדבר מה הוא

יפה תואר

אחרים אבל מרדכי גם הוא לבדו נגאל לכן אמר נגאולה : ראה עולם חדש · כי היה משמע שנהיה הויה חדשה ושורש הדרש הזה כי יש שחשבו אשר הפועל הטוב הוא איננו פועל הרע לכן מביא אלה החמשה אנשים אשר בהם עצמם נהפך מצבם מרע לטוב · וראו עולם חדש הלא מזה מוכח כי הרעות והטובות אינן רק מצד המקבלים ובהם הוא השינוי · אבל הפועל אחד הוא לעולם וע"ע בזה הסימן בביאור פרי"פ בשם היפ"ת : צווחין לעוירא כו' · פי' עור עין אחת · ומה שהביא כל אחד שני משלים לדעתו י"ל דמפרשי צדיק תמים שהיה צדיק במעשיו ובדעותיו שהיה משכיל גם בחכמה וכדלעיל פכ"ט שהיה הוגה בתורה · וזה ידוע שאין צדיק בלא חכמה וכדאיתא בתנחומא פ' בחקותי על הפסוק פרי צדיק עץ חיים ע"ש · ולכן הדורש לגנאי וממעט את חכמתו ומעשיו הטובים לגבי שאר הצדיקים כמו משה ושמואל · לענין מיעוט חכמתו מביא המשל בשוק סמיא כו' כי דורותיו היו סכלים ופתאים · לכן לגביהם אשר ראה חלקו בחכמה נקרא צדיק · ולענין מעשיו הטובים מביא המשל ממרתף יין אשר באחת מהחביות אף כי טעם יינו היה קוסס מ"מ לגבי החומץ נקרא היין טוב · ור"נ הדורש לשבח מביא המשל על חכמתו הנשגבה מצלוחית של אפרסמון כי הריח הוא משל להשכלה וע' בברכות דף מ"ג על הכתוב כל הנשמה תהלל יה · ועל מעשיו הטובים מביא המשל מהבתולה שהיתה שרויה בשוק של זונות : את האלהים התהלך נח ר"י ור"נ כו' · קושיתם היא כי לכאורה משמע דגדול מה שנאמר בנח יותר מבאברהם כי באברהם כתיב התהלך לפני משמע שאינו דבק כל כך בה' · ובנח כתיב את האלהים התהלך משמע דבק באלהים יותר · והא דלא מקשה מחנוך דכתיב גביה ויתהלך חנוך את האלהים י"ל דמפרש חנוך זו מט"ט ולכן אין קשה גם מפשט הכתוב או דמפרש ויתהלך חנוך את האלהים כי נפרד מן הארץ והלך לאלהים וכדמסיים ואיננו כי לקח אותו אלהים · אבל גבי נח קשה ליה · ולכן משני ר"י כי נהפוך הוא כי נח היה כקטן הצריך לאביו ולכן הוליכו ה' והוא התהלך את האלהים כדי שלא יתעה בארחותיו ואברהם היה כגדול ההולך לפני אביו כי בטוח היה במהלכו ור"נ מדמה את נח למשתקע בטיט עבה ולולא ה' היה בעזרו להוציאו מן הטיט ולהוליכו בדרך סלולה אז נשקע בטיט ובעון הדור · ואברהם היה כאור המאיר ומדריך רבים בדרך ה' : בא והאיר לפני בא"י ומפרש התהלך לפני בא"י כי א"י לגבי חו"ל מקרי

פירוש מהרז"ו

הפסוקים והנחש היה · וקין היה · איש היה בארץ עוץ · נח איש צדיק תמים היה · וחסר במדרש כאן על יוסף שהיה מתוקן לפרנס ולכלכל · ע"ש בשם תנחומא שהעתקתי : אתמול אבנים שחקו מים · לעיל פר' כ"ח סימן ג' וש"נ ומבואר · ועי' עוד ויק"ר פר' ל"א סימן יו"ד · ובא הרמז בתיבת היה שתחלה היה באופן זה ואח"כ ראה עולם חדש · וצ"ע למה לא הביא מדוד שכתוב בו רועה היה עבדך לאביו בצאן · ויפתח הגלעדי שכתוב בו ויפתח הגלעדי היה גבור חיל · ואיך אמר המדרש וחמשה הן : זן ומפרנס · דעתו שטוב יותר לדרוש בענין השוה אל כולם ולומדים זה מזה : מרדכי זן ופירנס · כמ"ש ויהי אומן את הדסה שזן ומפרנס אותה ואח"כ כשהיה משנה למלך ודורש טוב לעמו זן ופרנס כל ישראל כי אז היו ישראל בעוני ולחץ בגלות מדי ובלתי ספק פרנס אותם בכלל שאר טובותיו · ומעשה דר' יודן הובא דרך אגב · ורבי ברכיה ור' אבהו לא באו לפרש דברי ר' יודן אלא דרשו כן מעצמם · (וצ"ע מנין להם כל זה) : ואתה קח לך · מכל מאכל אשר יאכל וגו' והיה לך ולהם לאכלה · שיזונם ויפרנסם וכמ"ש לעיל סוף פר' כ"ט עד שהיה יודע וכו' : ואוכל פתי לבדי · סיפא דקרא ולא אכל יתום ממנה : תמים ר"י אומר · ואזלי לשיטתייהו בריש סימן יו"ד הסמוך · ועי' לקמן ריש פר' ל"ה ג"כ פלוגתא דר"י ור"נ דאזלי ג"כ לשיטתייהו · ר"י שסובר כאן שבדור אחר לא היה צדיק אית ליה שעבר על הצווי ור"נ דאית ליה כאן לשבח אית ליה שהוסיף על הצווי והוסיף קדושה : טב מינה · פי' אם יש להשיג טוב מזה לא אשתה מזה ואם אין טוב מזה בהכרח לשתות מזה והמדרש קיצר במובן · ודעת ר"י לדרוש ע"פ מדת ממעוט ודעת ר"נ לדרוש ע"פ מדה ו' ק"ו סתום : משל לצלוחית של אפרסמון · שמעצמה ריחו טוב ושוה בין בבית הקברות בין חוץ לקברות אלא שבית הקברות יש לו מעכבים ונותן ריחו כפי שאפשר לו ואין בכחו להוסיף ומשל הב' של הבתולה שבשוק כשירה היתה מוספת במעשים טובים : ר"י ור"נ · הולכים לשיטתם ברים סי' מ' ע"ש : הלך עמי · ואהיה עוזר לך כי אין לך יכולת להלוך בעצמך מחולשתך: שכחו יפה · שהיה לו הכרה אמיתית ברורה בחכמה אלהית באור האמת שהיה מכריע יצרו בהחלט וכל כחותיו בידו להטותם כפי הסכמתו · ולא היה צריך כלל סעד לתומכו · אך נח לא היה לו שכל גדול כל כך ולא היה כח שכלו מספיק להכניע יצרו בלא סעד אלהי וזהו את האלהים התהלך נח : ר' נחמיה אומר · לשיטתו שדורש לשבח שאם היה בדור צדיקים היה צדיק יותר רק לפי זמנו הוצרך שיעזר לו הקב"ה שאם לא היה עוזר לו לא היה יכול לעזור עצמו · וכמו מי שאוהב להמלך ורוצה לילך ולהתקרב אליו רק שהיה הדרך של טיט עבה ומשתקע בטיט בהכרח הוצרך המלך לשלוח ידו ולהצילו · כך נח בדורו שמפורסם בתורה שרבה רעת האדם והחרון אף היה גדול והעולם מקולקל עומד לכלות : במבואות האפלים · דבר עמוק הוא · והענין בזה שהקב"ה רצה להתקרב אל העולם · שכבר עברו שני האלפים של תוהו שלא היו עדיין צדיקים · והיה החושך בעולם ואברהם בשכלו הגדול והכרתו הנפלאה האיר לו האמת כשמש בצהרים · רק שהיה בארץ רחוקה · כמ"ש מארץ רחוקה באו אלי מבבל · פי' רחוקה מאור כבודו ית"ש ע' מ"ש ויק"ר פר' א' סימן י"ב ואגרס וצריים · על שהיו מתועבים במעשיהם אז מאד · אך ארץ ישראל היתה מעולם מוכנת להשגחה הנסית · וכמ"ש ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה · ורמזתי ג"כ על ענין זה לעיל פר' ל"ט סי' ג' ועי' עוד לקמן פר' ל"ט סי' י"ד · ואברהם השיג שהקב"ה מתקרב אל

ידי משה

שסוביו ואח"כ אלא שמן השמים לארץ הוא רק ת"ן שנה ואח"כ לא מן שנות אברהם מ"ח שנה שלא הכיר את בוראו ואין ליתן שכר לבנין עליהם ולא מן שנות יצחק ב' שנה ומן שנות יעקב ב' שנה עד ימי הגמלם בשארו שנות אבות ת"ן שנה שיש ליתן עליהם שכר וזה הוא מכוון כחלל שבין השמים והארץ : משל לאוהבו של מלך כו' הביאור המשל כך הוא לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה והלך המלך ואמר אינו כדאי ליקח אותך מהטיט כי אתה מלוכלך ביותר ואין זה כבוד המלך לילך עם איש מלוכלך רק דלא סגי בלאו הכי שלא אציל אותך כי תטבע בטיט אם לא אציל אותך הגם שהוא נגד כבודי והציל אותו ואמר לך עמי · כך נח אינו כדאי היה לילך עם הקב"ה רק שלא יטבע במבול את האלהים יתהלך נח · שדא הוא דכתיב אשר יתהלכו אבותי לפניו וגו' וידגו לרוב בקרב הארץ דייקא :

עד שתהא מאיר לי (ג) (יז) מאספוטמיא ומחברותיה בא והאיר לפני בארץ ישראל (יח) הדא הוא דכתיב (שם מח) ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו וגו' · א רבי יוחנן וריש לקיש רבי יוחנן אמר לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו · ר"ל אמר לנשיא שהוא מהלך וזקנים לפניו · על דעתיה דרבי יוחנן אנו צריכים לכבודו · ועל דעתיה דרשב"ל הוא צריך לכבודנו :

פרשה לא

א ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר וגו' (יחזקאל ז) החמס קם למטה רשע · ב החמס קם אתמהא ח"ו אינו קם ואם קם למטה רשע (א) לחיובו של רשע · ולא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם · לא מינהון ולא מממונם ולא מן תמהתהון : למה לא נה בהם · לא היה לשום בריה נחת רוח מהם · ולא היה להקב"ה נחת רוח מהם · לא נה בהם · כההיא דא"ר אבא ב"כ ג כי נחמתי כי עשיתים ונח (ב) אפי' נח שנשתייר מהם אינו כדאי אלא שמצא חן ונח (ג) מצא חן · ולפי שהיו שטופים בזימה נמוחו מן העולם : ב ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני (איוב כד) בין שורותם (ח) יצהירו יקבים דרכו ויצמאו · בין שורותם יצהירו · ד שהיו עושים להם (ד) בדריות קטנות · יקבים דרכו ויצמאו · אפי' יקבים דרכו ויצמאו · אמר רבי איבו למה יקבים דרכו ויצמאו · לפי שהיתה מארה מצויה בעמלו של רשע · ולפי שהיו שטופים בזימה וגזל נימוחו מן העולם : ג ויאמר אלהים (עמוס ה) שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו · ה דהוה אמר להון ריקים אתם מניחין מי שקולו שובר ארזים ומשתחוים (ה) לעץ יבש · ולפי שהיו שטופים בגזל נימוחו מן העולם שנאמר ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא וגו' : ד דבר אחר קץ כל בשר · כתיב (איוב לה) מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים · ו מרוב עשוקים יזעיקו · אלו הנעשקים · ישועו מזרוע רבים · אלו העושקים · אלו

מסורת המדרש א עיין לקמן רים פרשה ל"ז · ב סנהדרין דף ק"ח · תנחומא כאן סימן ד' · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ה · ג לעיל פרשה כ"ח וכ"ט · סנהדרין דף ק"ח · ד ילקוט איוב רמז תתק"ט · ה ילקוט עמוס רמז תקמ"ד · ו ילקוט איוב רמז תתק"כ :

חדושי הרש"ש

היה על כוונה אחרת לקמן : (ג) ממספוטמיא כצ"ל וכדלקמן פמ"ד ועמש"כ בפ' סמ"ך · והדמיון למשל הוא דאברהם לא היה יכול שם להאיר עיני הבריות להדריכם בדרך האמת רק בכמו דרך חלון וסדק מפני נמרוד שהיה מאפיל עליהם בהבליו :
(ח) יצהירו שהיו עושין להם בדדיות קטנות אלינו הרבה במקרא גומא בלשון אור · המנהרות (שופטים ו') מאורת צפעוני (ישעיה י"א) ועיין בפירש"י בחומש לקמן בסוף הסדר מש"כ בשם מנחם בפתרון אור כשדים

חדושי הרד"ל

שכינתו ית' בעולמו) בא"י שזכו לפני כי שם ויטע אהל גו' ויקרא נכ"ה ס. (יז) מאספוטמיא · פירושו בין הנהרות בלשון יוני כמ"ש בערוך · וכן נקרא עוד היום : (יח) הה"ד ויברך כו' אבותי לפני · ממה שאמר יעקב על אברהם ויצחק התהלכו לפני ועל עצמו אמר הרועה אותי דהיינו שהיא דרך ענוה שלא רצה ליטול גדולה לעצמו להשוות עם אבותיו אמר ל' אותי שהוא כענין את האלהים התהלך נח :
(א) לחיובו של רשע · לקטרג עליו · וכמו שכתב בויקרא רבה פ' ל"ג ובקה"ר פ' א' פי"ד שהחמס מקטרג בראש כל העונות : (ב) אפילו נח כו' · בקרא כתיב נה בה"א ודרש לה כמו ח' · ואולי נכתב בה' ולא נח' · שלא היה בנח ג"כ נחת רוח שלם רק שמצא חן והצילו : (ג) מצא חן · ולפי שהיו שטופים בגזל כצ"ל (מפני שמוסב על הכתוב שהחמס) : (ד) בדדיות קטניות · כן גירס' הערוך ופירושו בתי בדים קטנים לזיתים (וכדתנן בשביעית פ"א ומכניס לבודידם) שהיו עושין בין שורות הזיתים וזהו יצהירו דקרא לשון נסר : (ה) לעץ יבש · ולפי שהיו שטופים בעבודת כוכבים נמוחו כצ"ל · וכדאמרינן לקמן שהיו שטופים

מתנות כהונה

הוא דומה : וה"ג בילקוט ורש"י מאספוטמיא ומחברותיה ומצאתי פירושו שם עיר בארם נהרים : ומביט בצאנו · להשגיח עליהם בהשגחה גמורה כך היה השגחת הש"י על האבות בשביל מעשיהם הטובים : לכבודנו · שאין נשיא בלא זקנים והוא ק"ל [ועיין עוד לקמן רים פר' ל"ז] :
פרשה לא לחיובו · [פי' הערוך] להיות לו שבט מכה : תמהתהון · פי' הערוך מן השממה שיגיע להם שמה ת"י שמה ע' ערוך ערך תמה השני : כי עשיתם ונח · וי"ו העטוף קדרים [וע"ל ס"פ ל"ח ור"פ כ"ט] : אינו כדי · להנצל : בדריות · בילקוט גרס בריכות ובערוך ערך בדד גרס בדידות ופי' בו ג"כ בריכות שתחת הגפנים חופרין כעין בריכות כדי שיתקבצו שם המים : קטנות · מצאתי דדייק יצהירו כמו יצעירו בחילוף אותיות אחה"ע : אפילו יקבים דרכו · פי' הפועלים שדרכו להם הענבים לא הניחום לאכול ממנו שגוזלים מהם כן פרשו התרגום ורש"י ורלב"ג ור' איבו סבר שלא שפני זה יצמאו אלא שהיתה מארה מצויה במלאכתם : אמר להון · נח אמר כן לבני דורו קץ כל

רש"י

אבינו עד שאתה מאיר לפני מאספוטמיא ומחברותיה בא והאיר לפני בארץ ישראל : על דעת רבי יוחנן אנו צריכין לכבודו : ס"א · משקע בטיט ולא היה במה להחזיק כי אם באותו טיט עב לבדו ואותו חיזוק קטן הוא נתלה כך היה נח צריך חיזוק : לרועה שהיה מביט בצאנו · שלפניו כך היה אברהם לפני הקב"ה והקדוש ברוך הוא שומרו : וזקנים לפניו · וזהו כבודו של נשיא שהוא מתכבד מאותן זקנים שלפניו כביכול שהקדוש ברוך הוא צריך לכבודנו :
פרשה לא ס"א לחיובו של רשע · והאי למטה דריש כמו להטות כלומר להטותו ברשעתו : ולא מן תמהתהון · שנתעכבו והאריכו ימים : מהמהם · כמו ויתמהמה לשון עכבה · ע"כ : לא מהם ולא מהמונם · לא מהון ולא ממוניהון ולא מהמהון למה לא נח בהם לא היתה לבריה נחת רוח מהם ואם תאמר היה להקדוש ברוך הוא נחת רוח בהם ולא נח בהם לא היה מי שיאמר להם נהיה : ס"א · אין לא למעלה ולא למטה מי שיאמר נהי עליהם · נהיה לשון נהי עד כאן : לא נח בהם כי ההיא דאמר ר' אבא כי נחמתי כי עשיתים ונח : יצהירו · לשון יצהר שמן · אפילו יקבים דרכו ויצמאו · אין להם שיפוע מכל טוב · ועל דור המבול נאמר : ישועו

פירוש מהרז"ו

אל העולם לבטחו והתחיל להאיר לו במעשיו הטובים שהוא אוהב · דוק והתבונן : ממספוטמיא · בלשון יוני מוסו תוך · פוטמיא נהרות וזהו ארץ ארם נהרים תוך נהרות פרת וחדקל · מוסף ערוך : אשר התהלכו · וס"ד אברהם ויצחק · ופסוק זה ראיה שמ"ש התהלך לפני היינו בא"י ששם התהלכו לפניו במקום שכינתו : ר"י ור"ל · לקמן פר' ל"ז סי' ב' ושם מפורש כי שם מקומו וכאן דרך אגב שהזכיר הכתוב הזכיר מה שדרשו בו :
פרשה לא סימן א קץ כל בשר · וס"ד כי מלאה הארץ חמס ויקשה שהרי מפורש בסוף סדר בראשית שעיקר חטאם בזנות · ועל זה אמר את עונשם אמחה את האדם וגו' וכמ"ש לעיל פר' כ"ח סימן ח' והם ב' כ"מ · על כן דורש ומכריע ע"פ מדה י"ז שמ"ש חמס אינו דווקא על הגזל · וכמ"ש ביחזקאל ז' קץ בא הקץ כדרכיך עליך אתן ותועבותיך בתוכך תהיינה · ועוד שם פסוק ו' קץ בא הקץ וגו' הרי שמדבר בכל רעותיהם ועל זה אמר בפסוק י"א החמס קם למטה רשע · הרי שהחמס כולל כל התועבות וכמ"ש לקמן פר' ל' סימן ו' ונקרא חמס על שבא לחמום אותם ולכלותם · והתבונן שלא זכר המדרש בסימן זה רק הזנות וכמ"ש בסוף הסימן ולפי שהיו שטופים בזימה · והביא פסוקים שמדברים בדור המבול · על פי גז"ש של תיבת קץ ותיבת נה קשה במשמעותה וגז"ש מתיבת חמס : החמס קם ח"ו אינו קם · שאם היה כתוב למטה רשע קם החמס לא היינו יכולים לפרש אלא שלצורך מטה רשע קם החמס · אך מאחר שכתוב תחלה החמס קם משמע שהחמס קם בעולם למשול בו · וא"כ היה העולם נהפך לתוהו ובוהו · וע"ד שדרשו ע"פ ונתן בידה מ"מ מדלא כתיב ובידה יתן · וכמ"ש שמ"ר פר' י"ב סי' ב' שדרשו באופן זה והראיתי שם מכמה מקומות · וזה אמר ח"ו אינו קם · פי' שכאן לא יתכן לדרוש כן · שאין פי' אלא שקם למטה רשע · ושבט על הרשע להכותו ולחייבו : לא מנהון · כמ"ש בסנהדרין דף ק"ח וכן הוא בתנחומא כאן א"ר אלעזר מלמד שהחמס זקף עצמו כמקל ועמד לפני הקב"ה ואמר לא מהם · וזה ע"פ מדה ט' · וכאלו כתוב החמס קם ואמר לא מהם לא מנהון : ולא מהמונם · לפי הפשט פירושו מהמון עם שלהם וא"כ היינו לא מהם ולמה כפל · ע"כ דורש א"ת מהמונם : ולא מהמיהם · תיבה קשה במשמעותה ופירשה המדרש תמהתהון · במדרש דפוס פ"פ דאדר הגירסא בפנים ובמ"כ המהתהון · אך במדרש דפוס אחר הגירסא בפנים ובמ"כ המהתהון · תמהתהון פירוש מה שתמהים ומהרעמים עליהם וכמ"ש לקמן סימן ד' ואלו רבים על אלו בחימום דברים · ולפי הגירסא המהתהון יהיה פי' מלשון הומיה מה שהיו הומים ומהמין על הממון וכמ"ש פר' ל"ב סימן א' ת שהומה ומהמה אחר הממון ע"ש וזהו מ"ש כאן לא ממונם ולא מהמהתהון : למה לא נח בהם · נ"ל לא נה בהם ועל שהיא מלה קשה דורש לה בחילוף ה' בח' מלשון נחת שפי' ע"פ מדה ט' וממעל נחת רוח · ודורש עוד ד"א לא נח · פי' ע"פ מדה ט' וממעל שגם נח שהיה בהם לא היה בו נחת רוח : שטופים בזימה · מבואר ברים הסימן · וכן משמע בסנהדרין דף ק"ח שמ"ש כאן חמס אינו על הגזל : דאמר ראב"כ · לעיל סוף פר' כ"ח ורים פר' כ"ט : ב בדריות קטנות · כן הגירסא בערוך ערך דד שבין שורות כרמיהם · היה להם יין ושמן והלא אין היין והשמן אלא בבית הבד על כן דורש שעשו להם בדדיות קטנות בין השורות וזהו מ"ש יקבים דרכו שדרכו בין השורות יקבים הרבה כמנין השורות ועם כל זה ויצמאו שלא היה להם יין ושמן · וההכרח שזה היה סמוך למבול · אך מקודם לכן הרי מפורש והוא מילא בתיהם טוב : לפי שהיתה מארה · עי' חגי פסוק ו' ופסוק ז' ובמלאכי ב' ב' וכמ"ש בסי' ג' מפסוקי עמוס שגאו בשער וגו' כרמי חמד נטעתם ולא תשתו את יינם ודו"ק : שטופים בזימה וגזל · באיוב פרשה זו מבואר הזימה ועיין נואף שמרו נשף וגם הגזל כמ"ש עדר גזלו וירעו ושארי תועבות · ובא לדרוש שמ"ש כאן החמס כולל כל רעתם וכמו שכתבתי בסי' הקודם : ג שנאו בשער מוכיח · בפסוקים הקודמים ההופכים ללענה וגו' וכמ"ש לעיל פר' כ"ה סוף סימן ב' על דור המבול ואמר עוד שם שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו היינו נח שנקרא איש צדיק תמים והיה מוכיח כמ"ש לעיל פר' למד סימן ז' לפיד בוז · ותוכחתו היה להם מענין ארזים שהיה נוטע כמ"ש לעיל פרשה ל' סימן ז' (וכלשון הכתוב קול ה' שובר ארזים וגו' ה' למבול ישב וגו' (אמה"ג)) · והגה כ' פרשה זו בישראל מדבר וההכרח שכך פירוש הפסוקים דרשו ה' וחיו פן יצלח כאש וכו' ותהיו דומים לדור המבול וכל הענין ודו"ק : ולפי שהיו שטופים בגזל · בפסוקים אל ההוכחה על הגזל כמ"ש ההופכים ללענה משפט וגו' לכן יען בושסכם על דל וגו' : ד מרוב עשוקים יזעיקו · כמ"ש לעיל סוף פר' ל"ו שפסס פסוקי איוב בדור המבול מדבר וכא כתוב

יפה תואר

מקרי פנים : ר' יוחנן אמר לרועה כו' · המשל של ר"י דומה כי הוא סובר כר' יהודה דנח היה צריך לשמירה מאת ה' כי הוא יהלכנו · ולכן מדמה לרועה אשר עיניו תמיד על צאנו לנהלם כי לא יתעו · ור"ל סובר כר"נ כי אברהם הלך להפיץ אור ה' ואמונתו לפניו בארץ · ולכן מדמה לזקנים ההולכים לפני הנשיא להגדיל כבודו · ומה דמסיים ע"ד דרשב"ל הוא צריך לכבודנו חלילה לומר כפשוטו כי ה' צריך לכבוד זולתו אבל פירושו כיון דהקב"ה ברא הכל לכבודו לכן יחפוץ שבני אדם יכירו וידעו את כבודו · ולו לבדו יכרעו ברך · ויש לפרש עוד כי טעם מחלוקת ר"י ור"ל הוא באופן השגחת ה' על הכל · ר"י סובר כי השגחת ה' מתפשטת בשוה על כל יצוריו מטעם שהם יצירי כפו · וכמ"ש רז"ל הקב"ה יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי כנים · ולכן מדמה לרועה המנהל את עדרו מצד שהאן הם קניניו · וז"ש ע"ד דר"י אנו צריכים לכבודו שהוא ית' צריך להקדים לנו משאת השגחה מאת פניו · ור"ל סובר כדעת הרב בח"ג במורה שהשגחת ה' הוא כפי השכל · והצדיק והחכם מושגחים בפרטית מאת ה' ושאר בעלי חיים נכנסים רק בהשגחה כללית ונמסרים מצד מה ליד המקרים · לכן מדמה לנשיא שאין השגחת הנשיא בפרט רק עם החכמים בעלי סודו · ושאר העם מתנהגים מידו רק בכלל · וזה שמסיים ע"ד דרשב"ל הוא צריך לכבודנו · פי' כי אנחנו צריכים להקדים לו בשכל ובדעת להתקרב אליו [ולכבדו כדי שנזכה ע"י זה להשגחה פרטית :
החמס קם אתמהה · כי לפי פשטיה דקרא משמע דהחמס קם למשול ברשע על הארץ · ואולם לומר כן כי הקב"ה יעזוב את החמס להתגבר כ"כ · לכן מפרש למטה רשע להיות שבט שנוגש ברשע כי בפועל כפיו נוקש רשע · והחמס לבד יענישו לרשע : ולא מן תמהתהון · מפרש מהמונם ממונם ומהמהם מפרש תמהתהון וזה העלין וכמו בחולין פא"ע דף נ"ב נפלה תמהתא · וזה קאי על זרעם שלא ישאר מהם שרש וענף · ומפרש מהמהם הבנים שיוצאים מהם : בדריות קטניות · ע' מה שהביאו המפרשים בשם הערוך · ודרש יקבים דרכו שמה הגדולים והיקבים הקטנים הוא קורא שורות וזה ובין שורותם יצהירו : ולפי שהיו שטופים בזמה ובגזל · במדרש כ"י לא גרס אלא לפי שהיו שטופים בגזל : שנאו בשער מוכיח וגו' · וזה קאי על דור המבול כדכתיב מקודם שקורא למי הים וגו' וזה מי המבול כדלעיל בפ"ס · וז"ש שנאו בשער מוכיח כי נח הוכיח לבני דורו על פשעם כדלעיל בפ"ל שהיה איש צדיק ומוכיחם · וז"ש עוד ודובר תמים יתעבו זה נח שנקרא תמים יתעבו : כתיב מרוב עשוקים יזעיקו · כי קץ כל בשר משמע דכולם נלכדו בחמס · וזה א"א כי אם ימצאו חומסים נמצאו ג"כ נחמסים · לכן מגיד את הכתוב הזה למדרש כי אלה נלכדו בחימום ממון ואלה נלכדו בחימום דברים · וגם זה עון הוא כי היה

משנת דרבי אליעזר

למה לא נח בהם אע"ג דכתיב נה בה"א דרש לא נה כמו לא נח בחילוף אחה"ע : ולפי שהיו שטופים בזימה וכו' בא ליתן טעם למה מצא חן לנ"א ולפי וכו' שהיתה כוונתם למטעת כרמים מה שאין כן נח

ידי משה

ויאמר אלהים לנח וגו' · מתחלת המאמר עד ולא היה להקב"ה נח בהם וזה הוא סוף המאמר וביאור המדרש כך הוא דבפסוק כתיב החמס קם למטה רשע ולא נח בהם והמדרש רוצה לדרוש תיבת בהם שהוא מיותר ודורשו נוטריקון שמהם המונם שמהון וכן שמסך דברי המדרש החמס קם וכו' ל' בתמיה וכי קם ואם קם למטה רשע לחובית בו הרשעים לא מהם ר"ל שאמר הקדוש ברוך הוא לא אשתייר מהם ולא מהונם ולא מהמהתהון אלו הג' תיבות הם לשון הקדש והמדרש מפרשן בלשון תרגום כו' וכל כך למה שלא ישאר מהם ומהמונם ומהמהתהון שלהם ר"ל מבהמה חיה ועוף שלהם שהוא לשון המונם אלא הכל ימחו לזה אמר לא נח בהם לא היה לשום בריה ולהקדוש ברוך הוא שם נחת רוח מהם ר"ל תיבת בהם קדרים דהיינו מהם ומהמונם ומהמהתהון לא היה נחת רוח לכן נמוחו כולם · אחר זה מתחיל המדרש לדרוש דרוש אחר לא נח בהם כההיא דאמר וכו' שאף נח אינו כדאי אלא שמצא חן ודרש נחמתי כי עשיתים ונח קאי למעלה שגם נח מקטני אמנה היה אלא שמצא חן וקשה למדרש למה מצא חן יותר משאר בני אדם אם לא היה כדאי וכי משוא פנים חלילה יש בדבר לזה אמר המדרש ולפי שהיו שטופים בזימה והוא לא עם זה אפילו הכי י"ל שעשה שאר עבירות כמותן · והמדרש [illegible] אלה תולדות נח שהיו לו תולדות כשרים ולא היה שטוף בזימה : ולפי שהיו שטופים בזימה וגזל · ובכל מקום הוא אומר רק זימה ו גזל תדע אתה שמעיין שבכל מדרש דרש כמו שהביא מפסוק תשא ובזה פסוק יקבים דרכו וגו' גרמו שני חטאים כי היין רמז על זנות וגם גזל שגזלי' הפועלים לנ"א זימה וגזל וק"ל : אתם מניחין · שהי' מוכיחן

רבים על אלו · ואלו רבים על אלו · אלו רבים על אלו בחימום ממון ואלו רבים על אלו בחימום דברים · עד שנתחתם גזר דינם ולפי שהיו שטופים בגזל נימוחו מן העולם : ה קץ כל בשר בא לפני · [א]הגיע זמנם להקציץ · הגיע זמנן (ו) לעשות בתה · הגיע קטיגורים שלהן לפני כל כקלמה כי מלאה הארץ חמס מפניהם · איזהו חמס ואיזה היא גזל · א"ר חנינא חמס אינו שוה פרוטה · וגזל ששוה פרוטה : [ב]וכך היו אנשי המבול עושים היה אחד מהם מוציא קופתו מליאה תורמוסים והיה זה בא ונוטל פחות משוה פרוטה וזה בא ונוטל פחות משוה פרוטה · עד מקום שאינו יכול להוציאו ממנו בדין · [ג]א"ל הקב"ה אתם עשיתם שלא כשורה · אף אני אעשה עמכם שלא כשורה · הה"ד (שם ד) הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה · בלא חכמת התורה · (שם) מבקר לערב יכתו מבלי משים (ז) לנצח יאבדו ואין משים אלא דיין · היך מה דאת אמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם : ו דבר אחר כי מלאה הארץ חמס אמר רבי לוי חמס זה עבודת כוכבים · חמס זה גילוי עריות · חמס זה שפיכות דמים · (ח) (ג) חמס זה עבודת כוכבים שנאמר כי מלאה הארץ חמס · חמס זה גילוי עריות · שנאמר (ירמיה נא) חמסי ושארי על בבל · חמס זה שפיכות דמים · שנאמר (יואל ד) מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי · חמס כמשמעו : ז הנני משחיתם את הארץ · ר' הונא ורבי ירמיה בשם רב כהנא בר מלכיה אפילו ג' טפחים (ג) שהמחרישה שולטת בארץ נימוחו · משל לבן מלכים שהיה לו פדגוג · כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו נרדה · ולבן מלכים שהיה לו מניקה כל זמן שהוא סורח היתה מניקתו נרדת · כך אמר הקב"ה הנני משחיתם את הארץ · הא אנא מחבל להון ומחבל לארעא עמהון : ח עשה לך תיבת עצי גופר · [ד]אמר רבי איסי בד' מקומות נאמר בלשון הזה עשה · בג' נתפרש · ובאחד לא נתפרש עשה לך תיבת וגו' · אמר רבי נתן תיבותא (ד) דאעין דקרדינון · (יהושע ה) עשה לך חרבות צורים · נתפרש גלבין דטינרי · (במדבר י) עשה לך שתי חצוצרות כסף נתפרש · (שם כא) עשה לך שרף לא נתפרש · ר' יודן בשם ר' איבו אמר (משלי א) ישמע חכם ויוסיף לקח זה משה שאמר הקב"ה לו למשה עשה לך שרף ולא פירש · אמר אם אני עושה אותו של זהב אין הלשון הזה נופל על לשון זה · של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון זה · אלא הרי אני עושה אותו של נחושת (ט) לשון נופל על הלשון שנאמר (במדבר כא) ויעש משה נחש נחשת · [ה]מכאן שניתנה תורה בלשון הקודש · רבי פנחס ורבי חזקיה בשם ר' סימון כשם שניתנה תורה בלשון הקודש כך העולם נברא בלשון הקודש · שמעת מימיך אומרים גיני גינייא אנתרופי אנתרופיא · גברא גברתא · אלא איש ואשה · למה שהלשון הזה נופל על לשון הזה : ט קנים תעשה את התיבה · קילין ומדורין · א"ר יצחק מה הקן הזה מטהר את המצורע · אף

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז נ"ח · ב ירושלמי בבא מציעא פרק ד' · ילקוט איוב רמז תתנ"ח · עיין סנהדרין דף ק"ח ע"ב · ג לעיל פרשה כ"ו · ד ירושלמי ראש השנה פרק ג' · ילקוט יהושע רמז ע"ו · ה סנהדרין דף כ"א · לעיל פרשה י"ח · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ד :

חדושי הרד"ל

שטופים בעבודת כוכבים ג"ע וש"ד · וקראן ג' השחתות האמורות בפרשה כמ"ש המפרשים ז"ל : (ו) לעשות בתה · עמ"כ ואפשר שצ"ל לעשות בשר · כי בחייהם יש בהם גם רוח · ובמותם רוח הולך ואיננו ויקראו רק בשר כמו בשר בהמה שחוטה : (ז) לנצח יאבדו · שאין להם חלק לעוה"ב : (ח) חמס זו עבודת כוכבים · שנאמר (יחזקאל ח') כי מלאו את הארץ חמס כצ"ל והאי קרא מיתתעי בעבודת כוכבים : (ט) לשון נופל על לשון · בירושלמי ספ"ג דר"ה שלשון במאמר זה אמר משה עיקרו לא נחש הוא כלומר אף השרף עיקר שם המין הכללי הוא נחש · גם י"ל לשון הירושלמי עיקרו של החטא שבשבילו נשתלחו בהם הנחש על שדברו באלהים ובמשה לא מן הנחש בא חטא זה שהוא סיפר תחלה לה"ר על כשדים :

חדושי הרש"ש

(ג) חמס זה עבודת כוכבים שנאמר כי מלאה הארץ חמס · נראה ברור שט"ס הוא וצ"ל כי מלאו את הארץ חמס והוא (ביחזקאל ח') וכל הענין דהתם מיתתעי בעבודת כוכבים : (ג) שהמחרישה כו' · אולי דריש את מלשון אתו (שמואל א' י"ג) שהוא מכלי המחרישה : (ד) דאעין דקדרינן · כ"ה גי' הערוך וכמו שהביא ג"כ המ"כ משמו ועיין בבאור הרש"ד · ואולי הוא מלשון מקדרין בהרים דערובין (פ"ה מ"ד) דפירושו מנקבין והכוונה בכאן לעצים שיש להם חלל רחב באמצעיתן משכן המות · ואשר מפני כן נקראים עצי גופר דהוא כמו כופר בחילוף גיכ"ק מפני שהכופר עקרו ג"כ מהמות שהוא באמצעיתו · ובספרי ארכע

רש"י

אלו העוסקים והחומסים את הנגזל ואלו רבים על אלו כלומר נעשקים אחר נעשקים : בתה · חורבה כמו ואשיתהו בתה וגו' לפני הגיע קטגוריא שלהן לפני : ואין משים אלא דיין גרסינן : חמס · זו עבודת כוכבים כמה דאת אמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם : נרדת · נלקה : דקדרינון · של אותו מקום : גלבין טינורי · חתיכות של צור שהם חריפין כאיזמלין · גלבין · אזמלין : (הדבורים שאח"ז שייך לע"ב) : אמר רבי הונא עריקין הוינן מן גודליא בהדא בוטיטא דטבריא · בורחין היינו מן החיל במערת טבריא : רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר שלש מאות ושתים קילין הוו בה · וכל קיל וקיל עשר על עשר שני קילין באמצע ושתי פלטיות של ארבע ארבע על גביהן וקיל מכאן וקיל מכאן ושני אמות לגדדין : רבי נחמיה אומר תת"ק קילין היו בה · כל קיל וקיל היה ששה אמות על ששה אמות : ארבעה קילין באמצע ושלשה פלטיות של ארבע ארבע על גביהן וקיל מכאן וקיל מכאן ושני אמות לגדדין : כמין קומרוטין היתה והיה וכו' : דרך ארץ המטר יורד והתהום עולה דכתיב תהום אל תהום וגו' ברם הכא ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה ואחר כך וארובות השמים נפתחו : בעצם היום הזה ודרגיש ליה ימלל · מי שמרגיש על הדבר עכשיו יבא וימחה : אספרגם · מין זיתים לעשות מהן יצהר ומן מה דכתיב בין שורות' יצהירו למד שהיו עושין בדלות קטנות שורות שורות של בדין לפי הזיתים שלא היו בו מעט (ע"כ) : קילין · אלו חדרים גדולים ומדורין בתוך כל חדר לשום בתוכו סיפוקי בהמות וחיות ועופות : אף תיבתך מטהרתך · שלא תכשל
עם

מתנות כהונה

כל בשר בא וגו' גרסינן : בחימום ממון · שהרי העושקים היו חומסין ממונם וזהו רשעתם רבה מהנעשקים : בחימום דברים · הנעשקים רעתם רבה בזה שהיו מדברים תועה כלפי מעלה לאמר כי יעשה אדם כדגי הים בהביטו בוגדים גוזלים צדיקים מהם : ה"ג קץ כל בשר בא לפני · ה"ג בילקוט להקץ הגיע זמנן לעשות בוסר הגיע זמנן ליעשות בתה : להקציץ · לשון קץ קדרים בוסר בשר קדרים וכן תמצא לקמן פ' ל"ה : בתה · לשון בא קדרים : בתה · חורבה ושממה כד"א ואשיתהו בתה · ושוב דריש לפני שהגיע קטיגוריא שלהן לפני : [ה"ג א"ר חנינא חמס שאינה שוה פרוטה וגזל שוה פרוטה] : שלא כשורה · לא כשורת דין של מעלה שמחלק מחסדו לכל אלא דין גמור אני נוהג בהם ועיין לעיל פ' כ"ו : בלא חכמה · שלא הלכו בדרך חכמת התורה : זו עבודת כוכבים · דייק מלת חמס חימום דברים כדלעיל · או י"ל שדרשוהו כמה שדרשו במגילת איכה בפתיחה הוי מגיעי בית בבית שהעמידו צורה של עבודת כוכבים על כל אלם ואלם וה"נ כתיב כי מלאה הארץ : ושארי · לשון זנות כד"א אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה וכה"ג דרשו בפרק נערה שנתפתתה שארה כסותה ועונתה שאר זו עונה האמורה בתורה וכן הוא אומר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו' : ג' טפחים כו' · את הארץ · פירושו עם הארץ : פרגוג · אומן המגדל בני השר : נרדה · לשון רדוי ויסורין : פרגוג ומניקה · המשל על האדמה שלקתה על עון הדרים בה : מחבל · משחית : תיבת גרסינן · דאעין דקדרינן · פי' הערוך מין עץ הנקרא קדרינין : גלבין דטינרי · התרגום של חרבות צורים ופירש"י גלבין אזמל וכן הוא אומר תער הגלבים : טינרי · סלע קשה : לא נתפרש · מאיזה יעשה הנחש : שנתנה תורה וכו' · ודבר הפי"מ היה שרף דהיינו נחש ונופל עליו לשון נחשת דאם לא כן למה עשאו משה מנחשת : גינא גיניא כו' · עיין לעיל פ' י"ח : קילין ומדורין · חדרים ועי' לקמן : הקן הזה

יפה תואר

היה להם לתבוע דינם בדיינים ולא למלא הארץ בזעקה ובחרופים וגדופים וכדאמרינן בפ' ואלו מגלחין בעובדא דר"ל אם ממון נתחייבתי לך נדוי מי נתחייבתי לך · ומפרש את הכתוב מרוב עשוקים ורגוזים כמלאים בארץ יזעיקו אל ה' וימסרו דינם לשמים · והעושקים ישועו על אלה הנעשקים הזועקים מזרוע רבים · על העושק הנעשה להם : הגיע זמנם להקציץ כו' · דריש קץ בשלשה אופנים · הא' מלשון קציץ וזה כי בא זמנם לפני לעשות בהם כליה · והב' מלשון קוץ שמיר ושית · וזה שאמר הגיע זמנן לעשות בתה · אחרי כי היו כקוצים לפני ועלו במעשיהם שמיר ושית לכן אעשם בתה · והג' מלשון קצתי בחיי וזה כי קצה נפשי בהם מפני רוע מעלליהם והגיעו קטיגורים שלהם לפני : חמס פחות מש"פ וגזל שוה ש"פ כצ"ל · ותולק על הא דאמרינן בשלהי הכונס מה בין גזלן לחמסן ע"ש כתו' · ומ"ש חמס פחות מש"פ פי' כי גם בפחות מש"פ נקרא חמס וה"ה בש"פ ומשו"ה אמרינן בסוף ב"ק כל הגוזל ש"פ כאלו נוטל את נפשו וילפינן מהכתוב מחמס בני יהודה אבל גזל לא מקרי רק בש"פ · [וי"ל עוד כי לענין החומס מקרי גם בפחות מש"פ חמס · אבל לענין הנחמס בעינן דוקא ש"פ כדי שירגיש בחסרונו · ופה מחומסים הרבים היה גם לנחמס ש"פ · ויתורץ בזה דברי הגמ' בב"ק וע' היטב] : חמס זה עבודת כוכבים כו' · משום דמקרא כי השחית כל בשר וגו' משמע עבודת כוכבים וגילוי עריות · ולמה מסיים מקרא בחמס · ומשני כי חמס כולל כל ראשי הפשעים : מחמס בני יהודה · ותולק על הא דילפינן בסוף ב"ק ממקרא זה על גזל : שהמחרישה שולטת בארץ נימוחו · כי עד מקום שזה האדמה רפויה מהמחרישה לכן נימוחה במים · וגם כי היא לקחה בשביל זונה וכלכלה את בני אדם החוטאים ולכן נלקה מקום המחרישה : משל לבן שרים כו' · פי' כיון דעיקר גדולת הפדגוג והמינקת הוא בשביל הבן · לכן כאשר יחטא הבן ירדו גם הם מגדולתם ומטעם זה ג"כ כיון דהארץ מושגחת מאת ה' רק בשביל האדם · ואם האדם חטא סרה גם מהאדמה השגחת ה' ויד המקרה שלטה בה להמחות במים עד המקום אשר המים שלטו למחות · ומה שמביא שני המשלים ללמד לנו כי הארץ מרדה בכפלים בין על הגידולים שגדלה וכמו הפדגוג · ובין על המזונות אשר נתנה להם וכמו המינקת · וע"ע לעיל בפרשה כ"ח כי הארץ אשר נתנה להם שפעת אוכל גרמה לבני אדם שיבעטו בה' : בד' מקומות נאמר בלשון הזה כו' · עיקר הדבר במה שאמר בג' נתפרש הוא בשביל עשה לך חרבות צורים דלא נפרש צורים הוא חדים וחריפים אבל פירושו הוא סלעים ממה שנעשו החרבות · ואגב זה מביא ג"כ אלה שני המקומות אשר אין ספק בפירושם · וגם י"ל כי בלא אלה שלשה מקומות אשר נתפרשו נוכל לומר כי עשה לך שרף נתפרש למשה מפי ה' · ורק הכתוב סתם הדברים וכמו שמצינו בכמה מקומות במצות התורה שנתפרשו למשה בע"פ והכתוב לא יפרשם · אבל מכיון דנמצא בשלשה מקומות אלה דהכתוב מפרשם וגבי עשה לך שרף סתם הכתוב · ע"כ גם מפי ה' נאמר למשה בסתם והוא הבין מעצמו כי ישמע חכם ויוסיף לקח : דאעין דקרדינון · קרדינון הוא שם מקום וכמו שתרגם אונקלוס הרי אררט טורי קרדום · ושמה נמצאו עצי גופר ולכן תרגם ג"כ עצי גופר אעין דקרדום : גלבין דטינרי · ומה שלא נזה למולם בברזל משום דלא

פירוש מהרז"ו

כתוב בפסוק הקודם לאיש כמוך רשעך וגו' כמו אנשי דור המבול אשר מרוב עשוקים וגו' · ויזעיקו משמע לאחרים שהעושקים היו מזעיקין את הנעשקים · והעושקים היו צועקים כאשר יהגה הארי והכפיר על טרפו לאמר ידינו רמה ולא ה' פעל וכו' : אלו רבים על אלו · שמ"ש ישועו מזרוע רבים · תיבת רבים מיותר שהבר כתוב מרוב עשוקים · על כן דורש רבים מלשון מריבה · שלא יקשה למה נענשו גם הנעשקים אלא על שהיו מריבים על הש"י שעזב העולם אין דין ודיין והעולם הפקר וזהו החימום דברים · או שפי' רבים ומתגדלים אלו על אלו · והנעשקים היה להם לבקש מהש"י שיצילם והגר"א פי' שהיו מחרפים להעושקים וזה ג"כ חמס כמ"ש ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל : שטופים בגזל · שבפסוקים אלו בעושק מדבר שהוא הגזל : ה הגיע זמנם להקציץ · שהיל"ל עת או יום כל בשר וכמ"ש עד בא עת ארצו · וכמ"ש עד יבא יומו · ע"כ דרש קץ ע"פ מדת ממעל מלשון קיצה וכאלו מפורש קץ וסוף זמן של כל בשר בא לפני להקצן : לעשות בתה · מלשון חורבן ושממה כמ"ש ישעיה ה' ואשיתהו בתה · אך צ"ע איך דורש על בתה ונכונה גירסת הילקוט לעשות בוסר ודורש תיבת בשר מלשון בוסר : הגיע קטגוריא · בא לפני לקטרג וכמ"ש לעיל סימן א' בשם התנחומא וסנהדרין ק"ח שהחמס קטרג לא מהם : ואיזה הוא גזל · כך הגי' במדרש דפוס פ"פ דאדר · אך במדרש דפוס אחר הגירסא איזה חמס ואיזה גזל א"ר ח' וכו' · ועי' ב"ק דף ס"ב ובסוף ב"ק וע' יפ"ת : וכך היו אנשי דור המבול · פי' דבר זה היו עושים בשוק בפרהסיא בהסכם כולם אך כל אחד בעצמו עשה חמס וגזל עד מקום שידו מגעת כמפורש איוב כ"ד כל הענין : בלא חכמת התורה · וכמ"ש לקמן פר' ל"ב סימן ה' · ודרך התורה להיות הכל בשיעור ומדה · אך עמכם יתנהג בלא שיעור ומדה רק בכליון חרוץ : מבוקר לערב · פסוק זה הוא קודם פסוק הלא נסע יתרם ע' לעיל פר' כ"ו סימן ו' וש"נ : ו חמס זה כו' · כמ"ש לעיל סוף פר' כ"ח וש"נ ומבואר ומ"ש שנאמר כי מלאה הארץ חמס בהכרח שכוונתו על פסוק ביחזקאל ח' י"ז כי מלאו את הארץ חמס · כן הוא ביפ"ת והדבר למוד מענינו שם שמדבר שם בע"א : חמסי ושארי על בבל · ושארי הוא עריות שאר בשר ופי' חמס שעשה לי בבל ועריות שעשה לי בבל וכמ"ש נשים בציון ענו וכו' ומה שם חמס שיש בו שאר אף כאן חמס שיש בו שאר ע' לעיל

סימן ח' : ז שהמחרישה שולטת · עיין בהגהות רש"ש גם יש ללמוד ממ"ש באיוב י"ד י"ט אבנים שחקו מים תשטוף ספיחיה עפר הארץ ודרשו לעיל פרשה כ"ח סימן ג' על המבול שהשטף של המים שטפו את העפר של הארץ ועפר נקרא מה שנעשה על ידי המחרישה על פני האדמה : שהיה לו פרגוג · עי' לעיל פר' כ"ח ריש סימן ו' ותבין כאן : שהיה לו מניקה · עי' לעיל פר' ב' סוף סימן ב' ותבין כאן · ושם מפורש ומבואר בב' המקומות : ומחבל לארעא עמהון · וזהו הנני משחיתם עיקר ההשחתה בהם והארץ עמהם כי לפי המשלים הנ"ל הם העיקר והארץ טפילה להם : ח אין הלשון הזה · כבר כתוב פי' בהקדמה שלפני המדות שמתחיל משה דרש : ר' פנחס ור' חזקי' · לעיל פרשה י"ח סימן ד' ושם מפורש : ט קילין ומדורין · חדרים קטנים · תחלה פירש לפי פשוטו · וא"כ יקשה שהיה לו לומר חדרים תעשה · ע"כ דרש על פי מדה ט"ז מיוחד במקומו דכאן צריך

משנת דרבי אליעזר

נח שהיתה כוונתו להעמיד תולדות כדלעיל ריש הפ' שמפורש אצלו לא יפנה דרך כרמים : עשיתם שלא כשורה וכו' בלא חכמת התורה · פירוש דבאמת טעו דבבני נח אף פחות מש"פ לא ניתן להשבון וזהו שביים מבלי משים כמה דאת אמר אשר תשים לפניהם ולא לפני בני נח : אף אני אעשה שלא כשורה פי' שאתבלם אף קטנים שאינם בני עונשים ועיין בפי' מ"כ : חמס זה עבודת כוכבים שנאמר כי מלאה הארץ חמס · פירוש דע"כ פירושו שהארץ ומלואה נעשה חמס ואיך אפשר כן אלא שעבדו עבודת כוכבים וגזל ממי דכתיב

ידי משה

מוכיחן על עבודת כוכבים דהפסוק על ענין ראשון קאי דכתיב ואל תדרשו בית אל כמו שנאמר ויצב את האחד בית אל לזה אמר המדרש הגם שמוכיחן על עבודת כוכבים מכל מקום לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל :
אמה

תיבתך מטהרתך • וכפרת אותה מבית ומחוץ בכופר • א הכא את אמר וכפרת אותה וגו' • ולהלן את אמר (שמות ב) ותחמרה בחמר ובזפת • אלא להלן על ידי שהיו המים תשים • ותחמרה בחמר ובזפת • בחמר מפני הריח • ובזפת מפני המים : י וזה אשר תעשה אותה • אמר רבי יודן זה וזה עתיד אחד למוד באמתך • (ס) הה"ד (דה"י ב ג) אורך האמות במדה הראשונה אמות ששים ורוחב אמות עשרים • ולמה הוא קורא אותה (ו) אמה תביקין • רבי הונא אמר שהיו מתביאות בה • רבנן אמרין על שם תיבתו של נח • שלש מאות אמה אורך התיבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה בר חטיא אמר (תהלים קיט) בפקודיך אשיחה בחקותיך אשתעשע (י) ב לימדתך תורה דרך ארץ שאם יעשה אדם ספינה שתהא עומדת בלמין • יעשה רחבה אחד משׁשׁה בארכה • וגבהה א' מעשרה בארכה : יא צוהר תעשה לתיבה • (ז) ר' חוניה ור' פנחס ר' חנין ור' הושעיא לא מפרשין ר' אבא בר כהנא ורבי לוי מפרשין • ג ר' אבא בר כהנא אמר חלון • רבי לוי אמר מרגליות • רבי פנחס משום רבי לוי אמר כל י"ב חדש שהיה נח בתיבה • לא צריך לא לאור החמה ביום • ולא לאור הלבנה בלילה אלא מרגלית היתה לו והיה תולה אותה • ובשעה שהיא כהה היה יודע שהוא יום • ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה • אמר רבי הונא עריקין הוינן מן קומי גונדא בהדא בוטיטה דטבריה והיה בידינו נרות • בשעה שהיו כהים היינו יודעים שהוא יום • ובשעה שהיו מבהיקים היינו יודעים שהוא לילה • ואל אמה תכלנה מלמעלה • ר' יהודה ור' נחמיה • ר' יהודה אומר שלש מאות וס' קילין היו בה • עשר אמות על עשר אמות • ושתי פלטיות של ארבע אמות קילין מיכן וקילין מיכן • וקילין מיכן וקילין מיכן • וב' אמות לצדדים • ר' נחמיה אמר ט' מאות קילין היו בה • וקיל ו' אמות על ו' אמות • וג' פלטיות של ד' ד' • וקיל מיכן וקיל מיכן וב' אמות לצדדין • על דעתיה דרבי יהודה לא ניחא ועל דעתיה

מסורת המדרש א סוטה י"ב • עיין שמ"ר פרשה א' • ילקוט כאן רמז נ"ג • ועיין בילקוט סדר שמות רמז קס"ו • ב ילקוט תהלים רמז תתע"ו • ג סנהדרין ק"ח • ירושלמי פסחים פ' א' • פדר"א פ' כ"ג :

חדושי הרש"ש

ארכה אולי גדלו מפן הרכה לכן מתורגם טירי דקדרו וכן לקמן טורי קדרונייא : (ס) הה"ד האורך אמות במדה כו' כצ"ל : (ו) אמה תביקין כו' ע"ש תיבתו של נח • ותביקין הוא נוטריקון תיבה העשויה קנים • וע' ידי"מ שכתב בה"ד שהיה במקדש ג' אמות וכו' ושל עשרה טפחים ודאלו ט' וגודל היא הבינונית •

חדושי הרד"ל

כורתו : (י) למדתך תורה ד"א כו' • וכן ראיתי בספרי האומות שאחד באינגלאנד ניסה ועשה כתכנית התיבה • ודבריו תמוהין עיין מנחות (צ"ח א') וברש"י סוכה (ס' ב') : (ז) רבי חוניה כו' ור"ל מפרשין כו' •

מתנות כהונה

קנים דרש מלשון קן לפור : ה"ג בחמר מפני הריח ובזפת מפני המים : בחמר מפני הריח • משמע כדי להגן מפני הריח הבא מן החוץ : זה וזה • היה יכול לכתוב זה וכתב וזה וי"ו לרבוי אתא לעתיד כו' : קורא אותה אמה גרסינן • תביקין מתביאות • הערוך הביאו ולא פירשו ובשם הר"ן מצאתי בספר אות אמת פירוש שאמה בית המקדש קורא תביקין על שם שהיו מתביאות פירוש שוות לאמה של נח והאריך בראיות • ורבנן דרשו תביקין לשון תיבת נח נוטריקון : בלמין • בתוך הים : לא מפרשין • לא היו מחולקין מה היה זה הצוהר : מרגלית • המאירה לו : לא היה צריך גרסינן : בשעה שהיא כהה • כמו שאמרו חז"ל שרגא בטיהרא מאי אהני כל זה הוא בירושלמי ריש פ"ק דפסחים ומסיים שם למה שים חיה היה אוכלת ביום חיה אוכלת בלילה והכתיב צהר תעשה וגו' כמ"ד לא שמשו מזלות בשנת המבול : עריקין כו' • רצים וברחים היינו מפני חיל במערה זו של טבריא : גונדא • חיל : בוטיטא • פירש הערוך מערה : ש"ס קילין • ה"ג ברש"י ובערוך גרס

רש"י

עם האחרים : בזפת • בחוץ מפני המים ובחמר מבפנים מפני הריח שלא יריח אותו לדיק ריח הזפת אבל כאן צריך זפת מבית ומחוץ : כופר • זפת : זה וזה • היה לו לומר זה למה נאמר וזה עתיד אחד למוד באמתך הדא הוא דכתיב במדה הראשונה שהיתה תחלה והיא אותה אמה של נח : ולמה קורין לאותה אמה שמדדו בה הבית תביקין שהיו מתביאות שוה לאותה אמה שמדד נח את התיבה כהדא דתנינן במסכת נגעים כעדשה מובלאת בינונית ועל שם כך נקרא תביקין לפי שהיו מתביאים בינונית שבלש אמות היו במקדש אמה מחמשה טפחים ואמה מו' טפחים ואמה מששה טפחים וטופח וזו היתה בינונית מששה טפחים • לשון מורי : לשון אחר על שם תיבתו של נח נקראה תביקין לשון תיבה אריא"ל בלע"ז : לא מפרשין • כלומר כולם שוים בצהר או חלון או מרגלית : מפרשין • חולקין זה אומר חלון וזה אומר מרגלית • וכפי' זה פירשתי לעיל בנח מצא חן : ערקין הוינן וכו' : שלש מאות וששים קילין היו בה • כבל

פירוש

צריך לומר קנים כדי לדרוש מדת ממעל מלשון קן לפור • וכמ"ש פר' ז' סוף סימן א' שאף נח לא היה כדאי והיה צריך זכיות הרבה וכמ"ש לעיל פר' ל' סימן ה' ולוקח נפשות חכם : בחומר מפני הריח • פי' בחמר מבפנים ובזפת מבחוץ • כמ"ש רש"י בחומש כאן : י אורך הבנין במדה הראשונה אמות עשרים • כ"ה בדפו"י וטעות הוא וצ"ל האורך אמות במדה הראשונה אמות ששים ורוחב אמות עשרים • במדה הראשונה בהכרח שנזכר בתורה היינו אצל נח בתיבה : ולמה הוא קורא • בערוך ערך תבקיון הגירסא ולמה הוא תבקיון • ופירש המוסף ערוך ולמה אמר הראשונה ותירץ הוא תביקיון כלומר אמת של בנין בית שלישי (צ"ל ראשון שבד"ה כתיב אצל בית ראשון ובית שלישי הוא ביחזקאל) תהיה באמת תיבת נח ותביקיון פירושו דבר של תיבה עכ"ל ולפי גירסת הספר תביקין הוא נוטריקון תיבת קינין נח לדברי רבנן : מתביאות בה • פירושו משוויות שמשוה אמות ביהמ"ק לאמות הראשונות ועיין מ"כ ומתחלף הת' רפה בשי"ן וב' רפה בוי"ו • וע"ע ברש"י : בפקודיך אשיחה • וס"ד ואשיעה אורחותיך בחקותיך אשתעשע • ואשיעה אורחותיך שמתוך

פירוש מהרז"ו

דברי תורה אני לומד איך להתנהג בעולם כל דבר אל מה שצריך • היינו מבנין של מים אל בנין של מים : אחד משׁשׁה בארכה • כמו בתיבה שהאורך ג' מאות אמה והרוחב נ' אמה אחד מששה בארכה והגובה שלשים אמה אחד מעשרה בארכה : יא ר' חוניה ור' פנחס • כלשון הזה לעיל פר' כ"ו סימן ד' • וזה צ"ע גדול למה צריך להזכיר פי שלא מפרש ואולי פירושו מלשון הפרשה וחילוק שאלו החכמים לא הפרישו דעותיהם ולא חלקו רק ר"א ור"ל מחלקין וע' מ"כ : ר"א ב"כ אמר חלון • כמ"ש לקמן פר' ל"ג סימן ה' ע"פ מדה י"ז וצהר מלשון צהרים על האור או שהנד"י מתחלף בז' מלשון זהר בזספר"ן והיינו על החלון שמביא אורה לבית : מרגלית • סנהדרין ק"ח וע' פר"א פרק כ"ג ומרגלית היתה תלויה בתיבה וכו' ע"ש : ובשעה שהיא כהה • כי אור החמה גדול מכל אור על כן כל מאורות כהים בעוד אור החמה בעולם וסובר כמ"ד לעיל כ"ה סוף סימן ב' שלא שבתו המאורות בשנת המבול וע' בירושלמי ריש פסחים וצ"ע גדול : ר' יהודה ור"נ • ע' פר"א ריש פרק כ"ג באופן אחר והערוך יש לו גירסא אחרת ופירש באורך לפי גירסתו בערך

והנה אציגה לפניך הציור לדעת ר' יהודה

אורך התיבה שלש מאות אמה :

כן היה במדור התחתון וכציור הזה היה במדור האמצעי • ובמדור העליון : הרי סך כל הקילין ג' מאות וששים : ולפי גירסת הערוך המדור העליון היה מקצר ועולה עד שלא היו בה רק שלשה שורות של קילין הרי סך הכל שלש מאות ושלשים קילין

והרי לפניך הציור על דעת רבי נחמיה

אורך התיבה שלש מאות אמה :

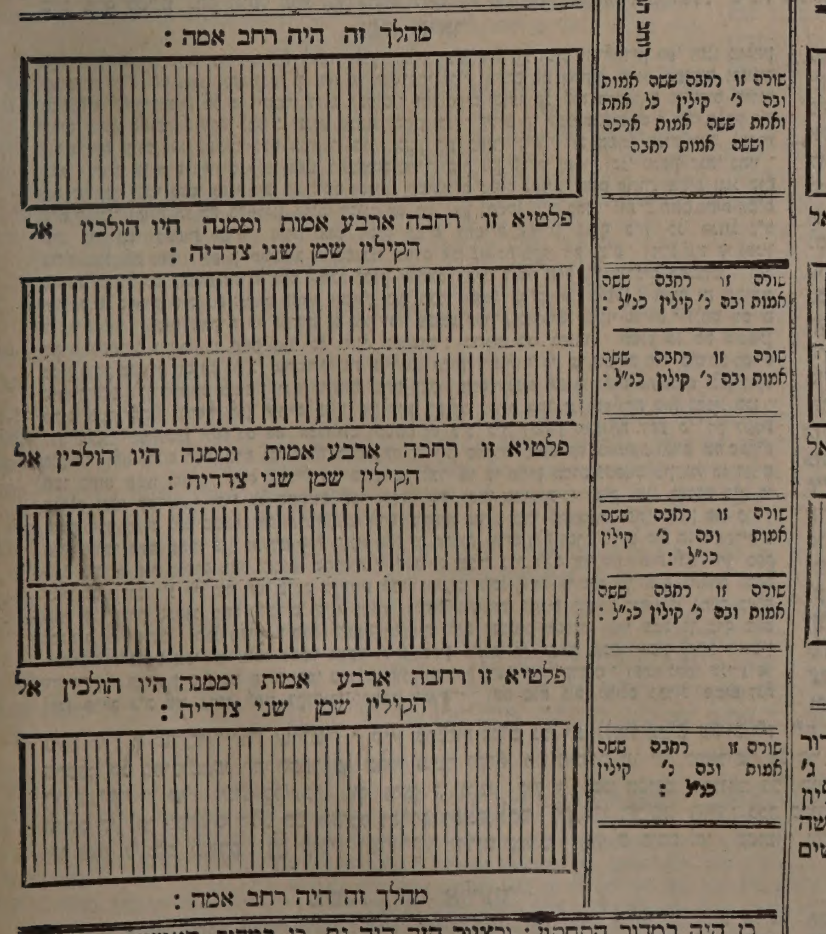

כן היה במדור התחתון • וכציור הזה היה גם במדור האמצעי • וכן היה במדור העליון • הרי סך כל הקילין תשע מאות •

דר' נחמיה לא ניחא · רבי יהודה ור' נחמיה רבי יהודה אומר באמתה מלמטה כך אמתה מלמעלה · א ואל אמה תכלנה מלמעלה רבי נחמיה אמר כמין קמרוטון היתה והיה משקיף בה ועולה · ומשקיף בה ועולה · עד שהעמידה על אמתה · שנאמר ואל אמה וגו' · ופתח התיבה בצדה תשים · אמר רבי יצחק למדתך תורה דרך ארץ שאם עושה אדם (יא) טרקלין עשר על עשר יהא עושה פתחו מן הצד · תחתיים שניים ושלישים תעשה · ב תחתיים לזבלים · שניים לו ולבניו ולטהורים · והעליונים לטמאים ויש מחליפין תחתיים לטמאים שניים לו ולבניו ולטהורים · והעליונים לזבלים · כיצד היה עושה אלא כמין (יב) קטרקטין היה לו פוססן מן הצד (ח) תעשיה · אף היא (יג) היתה מסייעת את עצמה : יב (יד) ואני הנני הנני מסכים לדברי מלאכים · ג שהיו אומרין (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו · את המבול מים · מים היו וכיון שהיו יורדין היו נעשים מבול · לשחת כל בשר כל אשר בארץ (טו) יגוע · יצמוק · והקימותי את בריתי אתך · ברית אתה צריך מפני הפירות שאתה כונס שלא ירקבו · ושלא יתעפשו · ושלא ישתנו · ברית אתה צריך · ד הגבורים היה א' מהם נותן רגלו על התהום וסותמו נותן ידו על החלון וסותמה · היה בא ליכנס לתיבה והיו רגליו (טז) מתערכלות ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז נ"ד · ב סנהדרין ק"ח · ע' פדר"א פ' כ"ג · ג סנהדרין ל"ח · שוח"ט מזמור ח' · ועיין לעיל פרשה כ' ופ' ח' ופ' י"ז וש"נ · ד ילקוט כאן רמז נ"ח וילקוט איוב רמז תתקי"ג :

חדושי הרד"ל

התיבה ומלאה הדבר כן שהיא מתוקנת הרבה יותר מערך שארי ספינות והלכה יותר בקל ע"פ המים : (יא) טרקלין · י' על י' שיעור י' על י' לאו דוקא נקט כאן · אלא משום שזהו שיעור טרקלין כדתנן ב"ב (נח) וכאן נמי נר"ו היה י' על י' כמ"ש המ"כ : (יב) קטרקטין · כיב למזחילה שהיו המים יורדים בו : (יג) היתה מסייעת א"ע · עמ"כ דוגמא לבנין בה"ק וכמש"ל שהתיבה היתה בית ה' וז"ש לקמן פל"ו אסלו של מלך ע"ש במ"כ : (יד) ואני הנני מסכים כו' · מפני שאמרו (בספרי קרח) ואני הנני בשמחה והקשו שם מפסוק זה וכי יש שמחה ותרצו באבוד רשעים רנה : (טו) יגוע · יצמק עיין מ"כ ומפני שכתוב כאן מתחילה לשחת כל בשר · מתפרש יגוע דכתיב בתריה יצמוק אחר ההשחתה והמיתה (ואפשר הוא התקפות לאבן שנמצא מגופות בע"ח ועצמותיהם אשר חכמי הטבע הסכימו שהמה מימות המבול · כי נמצא לרוב במקומות אקלימים שאין לבע"ח כאלו אפשריות להתקיים שמה כלל כמו בארצות הצפונים) : (טז) מתערכלות · כמו מתערגלות בג' שהוא תרגום של גולל אבן והכוונה שהיו רגליו נגללות ונדחות משם

חדושי הרש"ש

פירושו כתבתי לעיל פכ"ט ע"ש : (ח) תעשה אף היא היתה מסייעת א"ע נ"ל תעשה ח"י ודריש כמו תעשה

רש"י

מדור ומדור מאה ועשרים קילין הרי שלשה ושלשים מדורין שבתוכה שלש מאות וששים קילין : כיצד ג' מאות אמה אורך התיבה נ' אמה רחבה ובנה את הקילין ד' שורות ברוחב התיבה על פני אורך התיבה לכל קיל וקיל היו . בה עשר אמות על עשר אמות ושני פלטיאות שני דרכים של ארבע אמות שבהם היו מהלכין לקילין וקיל מכאן וקיל מכאן ושני אמות לצדדין ופירושה הכי הוא אותן ארבע שורות שהיו ברוחב התיבה על פני ארכה השתי שורות אמצעיות היו תכופות ודבוקות אחור כנגד אחור כעין שתי תיבות שמצדדין ומדבקין זו אצל זו אחור כנגד אחור והפתח היה מכאן ומכאן זה בצד אחד וזה בצד אחר ואין צורך להלך בנתים כדי לפותחם וכך היו שתי שורות של קילין האמצעיות תכופות ודבוקות שלא היה צריך להלך בנתים שהיה דרך פלטיא לצד שני והיה יכול להלוך שם ובין כל שורה ושורה עשר אמות לצדדין הרי חמשים אמות ברוחב התיבה : רבי נחמיה אומר תשע מאות קילין היו בה כל קיל ששה אמות על ששה אמות ושלשה פלטיות של ארבע ארבע וקיל מכאן וקיל מכאן ושני אמות לצדדין והכי פירושה ארבע אמות של קילין היה באמצע חשוב לכל שורה ושורה שש אמות הרי ארבעה ושלשים שורות ארבעה וכ' אמות וי"ב אמות משלשה פלטיות ושנים עשר מקילין שהיו מכאן ומכאן ושני אמות לצדדין הרי חמשים ולדברי רבי יהודה דאמר שלש מאות וששים קילין היו בה לא וחשוב לכל שורה ושורה שלשים קילין היו לארבע שורות ש"ס קילין ואת מוצא שבשורה יש שלשים קילין וכל קיל וקיל עשר על עשר הרי שעולין לשלשים קילין שלש מאות אמה באורך התיבה ואף לדברי ר' נחמיה את מוצא אורך התיבה לפי חשבונו שהוא אומר תשע מאות קילין היו בה ועולה לכל מדור ומדור תשע מאות קילין צא וחשוב לכל שורה ושורה מאה וחמשים קילין נמצא שלשים . וששה שורות תשע מאות קילין וכל קיל וקיל ששה על ששה הרי למאה וחמשים קילין שבשורה עולין לשלש מאות אמה והוא אורך התיבה על דעתיה דר' יהודה לא ניחא ועל דעתיה דרבי נחמיה ניחא : מאי דכתיב · ואל אמה תכלנה מלמעלה · כמו שאמתן הן מלמטן למטה בתחלת הבנין באותה אמה עצמה היו ממדדין הבנאין הבנין מלמעלה לא היו מקצרין ובאין והיינו אל אמה תכלנה מלמעלה שבאותה אמה שהיו מתחילין למטה מסיימין למדוד למעלה בתכלית הבנין ולדעתיה לא אתי האי קרא שפיר דלא משמע כדדרים אלא לדעתיה דרבי נחמיה דאמר כעין קמרוטין היתה ניחא דהכי משמע קרא כדדרים : קמרוטין · פירוש רב האי גג משופע קמרון במסכת כלים פי' רב האי כעין קובה של מעלה בכיסוי התיבה ושמה קמרון כדגרסינן עגלות צב דומה לקמרוטה שהיא קובה שאין העין שולטת והוא בצביס כך מצאתי בפיר' רב האי : משקיף · משופע כמו חלוני שקופים לשון שפוע דבר המשופע כעין גגות שלנו : מן הצד · בקרן זוית שאם יעשה הפתח באמצע יחזיק יותר מאויר הבית מבפנים : שנים לו ולבניו ולטהורים · כדי שיהיו נשמרים למעלה מפני הרוח ולמטה מפני לחלוח המים : פוסטן · מצמצם ומאסף מן הצד ודמיון לא שמעתי : אף היא היתה מסייעת · מלאכת התיבה היתה מסייעת את עצמה והיתה מכוונת למקומה ומיסור וא"נ שבואני קא דריש שהקב"ה הסכים לדברי מלאכי השרת והלך אחר דעתם למחות את הבריות : נעשית מבול · שמבלים את העולם : יצמוק · דמוני"ר בלע"ז לשון מצטמק ויפה לו : ושלא ישתנו · שלא תעבור צורתם : מתערבלות · נכוות :

מתנות כהונה

ש"ל קילין ובמדור העליון היה מקצר עד שלא היה בה רק ג' שורות ולאיתי כי טוב הוא לציירו פה לפי פירוש הערוך ולגירסת רש"י · והרי לפניך הציור לדעת ר' יהודה במדור התחתון · וכציור הזה היה גם כן במדור האמצעי ובמדור העליון הרי סך כל הקילין ג' מאות וששים ולפי גירסת הערוך המדור העליון היה מקצר ועולה עד שלא היו בה כי אם שלש שורות של קילין סך הכל שלש מאות ושלשים קילין אורך : לא ניחא · דכתיב ואל אמה תכלנה מלמעלה דמשמע שהיתה התיבה מתקצרת למעלה עד רוחב אמה וז"ל הערוך והקשינו לר' יהודה שהיה פותח שורה מן השלישיים מהא דכתיב ואל אמה וגו' עכ"ל : ר' יהודה ור' נחמיה כל חד וחד מתרץ לטעמיה כדמפרש ואזיל : באמתה מלמטה כו' · ואל אמה תכלנה פירושו שבאותה אמה שהיה מודד ומשער מלמטה בה עצמה היה מודד ומשער גם למעלה : קמרוטין · פי' רש"י והערוך שפוע ועגול ופירושו שמדור העליון היה משופע ועולה כמין כיפה עד שלמעלה היה רחבו אמה · בילקוט גרס על דעתיה דר' יהודה ניחא ועל דעתיה דרבי נחמיה לא ניחא רבי יהודה אומר כאמתא כו' ולפי גירסא זו אינו חוזר למעלה וקאי אדלמטה שלדברי ר"י יתיישב היטב ואל אמה וגו' שלמעלה תקרת התיבה של מדור העליון היתה רחבה כמו תחתיתו של המדור [וכ"ה בילקוט בהדיא בשם הערוך] ולדברי רבי נחמיה דמפרש שהיתה קמרוטין צריך לפרש שהגג היה משופע ומתקצר עד שהיה רחב אמה ורש"י ז"ל גרס להיפך ע"ד דר"י לא ניחא וע"ד דר' נחמיה ניחא ופי' דמשמעות ואל אמה תכלנה נוטה יותר לפי דר' נחמיה מדר' יהודה : משקיף · לשון שיפוע כדאמר שקופים אטומים אצל חלונות בית המקדש וכן פירש"י : מן הצד · פירש"י בקרן זוית שאם יעשה הפתח באמצע יחזיק יותר מאויר הבית שבפנים עכ"ל אבל אם למטה משיעור זה אין התועלת בקרן זוית יותר משאם היא באמצע : קטרקטין · [הערוך לא פירשו ולפי הענין] הוא מגריפה או מרה שבו היה גורף הזבל לצדדין : פוסטן · פי' רש"י מצמצם ומאסף מן הצד ובילקוט גירסא אחרת : אף היא כו' תעשיה מיותר שהרי בתחלת הענין כתיב עשה לך לפיכך דרש התי"ו כינוי לנקבה נסתרת : מסייעת כו' · כלומר נעשה מאליה ועולה ומצלחת בידו דבר דבר על אופניו וכמו שדרשו אצל מלאכת המשכן ומקדש ומנורה : הנני מסכים · מלת הנני משמעותה בכל מקום הריני מוכן ומזומן למלאות דבריך וכן פירש"י בכל מקום אבן כאן פירש"י דדייק וי"ו של ואני : היו נעשים מבול · משחיתים ומחבלים ומבלים העולם : יצמוק · לשון מצטמק ויפה לו בפ' כירה וללמדנו בא שמלת יגוע אין פירושו כמו ויגוע ויאסף אל עמיו שהיא מיתת נשיקה ולא נאמרה אלא אצל הצדיקים : ושלא ישתנו · צורות הפירות : הגבורים · הענקים : על החלון · ארובות השמים שנפתחו להוריד גשמים וסותמו · ולא היה מזיק אותם וכשבאו ליכנס לתיבה היו רגליהם נכוות וזה היתה אות הברית שחום המים לא היה מזיק אותם וכדלקמן : מתערבלות · [לפי הענין פירושו] נכוות וכפירש"י :

יחוללו

יפה תואר

מתרפא מהרה [וזה רק בגדולים כמו ביהושע אבל בקטנים אשר כח הצומח חזק מאד יתרפא גם מברזל] א"נ משום דמילה מארכת ימים כדכתיב בדמיך חיי והברזל הוא מקצר ימים וכבר אמרו רז"ל שלא יניף המקצר על המאריך · ומה שאין אנו נזהרין בזה משום דהקב"ה אמר לו עשה לך מעוטם היא לך לבד בעינן צורים : מה הקן הזה כו' · כי באמת קן נופל על כל מעון וחדר וכמ"ש איוב עם קני אגוע · וכן כתיב בין כוכבים שים קנך ופה דרש מדסוניא בלשון קנים דמשמע קן לצפור · וחטאו היה כמה שלא התפלל על בני דורו כמ"ש לעיל · ובפרט למאן דדריש בדורותיו לגנאי · ומלבד זה אין אדם צדיק בארץ שלא יחטא : שהיו המים תשים · פי' רפויים מפא"כ במבול היו חזקים ושוטפים בכל הארץ · ואף שהמים במבול היו רותחים והזפת תמס ברותחין אך בצידי התיבה היו צוננין כדאיתא בפרק פרת חטאת : בחמר מפני הריח · מדברי רש"י בחומש נראה כי זה טעם אדם למה היה חומר מבפנים ואולי היה לפניו הגירסא ד"א ותחמרה בחמר כו' : זה וזה עתיד אחד כו' · משום דהווי"ו של וזה הוא מיותר לכן דריש כאלו כתיב זה וזה אד לגופא ואד לרבויי שעתיד אחד למוד כו' · וכמו שדרשו בתולה שבתולה נער נערה שנערה : אמה תביקין · עי' רש"י ור"ן (כפי שהביא המ"כ) וטעות נפלה בדבריהם כי אם נקראת תביקין בשביל שהיא בינונית · אין ענין עוד למ"ש שהיה שוה לאמה של נח · אבל לפי הפירוש שהיתה בינונית מפרשי תביקין מלשון מתביאות · ומ"ש שהיתה שוה לשל נח הוא לדברי רבנן ונקראת תביקין מלשון תיבה : בפקודיך אשיחה · כי אשיחה משמע גם שיחת חולין ומילי דדרך ארץ אמנא בפקודיך · ויתר דברי היפ"ת ע' בביאור הרי"פ : לא מפרשין · פי' לא ידעו לפרש אך ראב"כ ור"ל ידעו לפרש ועי' לעיל פכ"ט : ראב"כ אמר חלון · וכדאמר בפל"ג ויפתח נח את חלון התיבה הדא מסייעא לראב"כ · ור"ל דסובר מרגלית סובר כי על החלון לא צוהו ה' דמעצמו מובן · והקב"ה לא הוצרך לצוותו רק במדה וחלוקי החדרים · וכן לעשות הפתח מצדה ולא למעלה · ויתר דברי היפ"ת ע' בביאור הרי"פ : הנני מסכים כו' · דריש מייתורא של ואני · ופי' הדברים כי המלאכים קטרגו על בריאת האדם משום שיש ביניהם רשעים כדלעיל פ"ח · לכן אמר ואני הנני מסכים מצד לדבריכם כי הרשעים ימותו אבל הצדיקים ישארו : מים היו וכיון שהיו יורדין כו' · פי' כי מתחלה ירדו בנחת כי אין דבר רע יורד משמים · ועל הארץ נהפכו למבול · ויתפרש הכתוב ואני הנני מביא את המבול לאבדם מפני רוע מעלליהם מן השמים היורדים בנחת על הארץ · ולכן לא כתיב ואני הנני מביא את מי המבול : יגוע יצמוק · כי כל אשר בארץ כולל גם הצמחים ועליהם לא שייך גויעת הנפש : ברית אתה צריך מפני הפירות כו' · כי הקמת ברית שייך על הבטחה אשר אין בידו לעשות · ולבוא אל התיבה יכול בעצמו לבוא אבל על פירותיו שלא ירקבו · ולהנצל מן הגבורים שפחד מהם הוצרך לקיום ברית : ושלא ישתנו · נ"ל ושלא יכמשו כי הצמחים לא יקמלו : רגליו מתערסלות כנ"ל ופי' מתכטלות · שהקב"ה מנען לבוא אל התיבה .

פירוש מהרז"ו

קל ח' וגירסת הילקוט כאן כגירסת הערוך וברש"י במדרש הביא ב' הגרסאות ופירושם ובמ"כ פירש לפי גרסת המדרש כאן וכן נ[צ]ורה כאן : קילין · פירש במוסף ערוך בלשון רומי שם כללי לחדר קטן ובפרט מיוחד החדר לדבר מאכל ומשתה : שניים לו ולבניו · ולא בעליון ותחתון מפני המים של מעלה ומטה והיה בהם לחלוחית כמו בספינה וכן מטעם הצינה : עליונים לזבלים · ולא בתחתון שלא יעלה הריח רע : קטרקטין · פירש במוסף ערוך בלשון יוני ורומי אשנב ודלת פתוח מלמעלה למטה במקום משופע · ובילקוט גורס כמין טרקלין היה לו והיה פותח מן הצד וע' ערוך ערך פס אחרון לפתח מן הצד : מסייעתא עצמה · דורש תעשה חסר יו"ד וקרי ביה תֵּעָשֶׂה וכמ"ש אצל המנורה תֵּעָשֶׂה ע' במדבר רבה פרשה ט"ו סוף סימן ד' : יב הנני מסכים · שתיבת הנני פירושה שעונה לקורא אותו ומסכים עמו וכאן למי עונה שאומר הנני · על כן דורש שעונה למלאכים ומסכים עמהם שלא נתרצו בבריאת אדם ומקטרגים עליו תמיד וכמ"ש לעיל פר' ח' סימן ו' וש"נ : מים היו · הוקשה לו מ"ש את המבול מים שהיה בהיפך המים תחלה ואח"כ מבול · על כן דרש ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב את המים מבול · וזהו שאמר מים היו ונעשה מבול : יצמוק · ע' מ"כ וכאן פי' יצמוק שיתיבש לחותו עד שיתבטל : על התהום וסותמה · ע' פר"א סוף פרק כ"ב פושטין רגליהם וסותמין כל התהומות וכו' ע"ש : על החלון סותמה · למעלה בעבים והם הענקים והיו עושים על ידי כישוף לשעה · וכמ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ז' מ"כ בשם רש"י : מתערבלות · אולי צ"ל מתערבלות כמ"ש בתרגום אונקלוס מתערבלין

משנת דרבי אליעזר

לס' הארץ ומלואה לאל אחר ועי' מ"כ : בחמר מפני הריח · פי' לכך עשאה חמר ולא זפת שלא ירית הצדיק רית של זפת וזה פשוט ומפורש בגמ' מביאו רש"י ומתנות כהונה דחק עצמו לפרש שלא כהוגן :

ידי משה

אמה תביקין · לשון הר"ן ז"ל שהיו מקובלים מאבותיהם שאמה של יחזקאל נקרא תביקין ע"ש שהיו מובאם כלומר בינונית ושוה לאמתו של נח ודומה לו בטהרות כעדשה מובאת ר"ל כעדשה בינונית אבל בפ' ו' דנגעים איתא התם מובאת בבי"ת ופירש הרמב"ם מכוונת דהיינו מצומצמת וכן גירסת הערוך ולפי זה צריך לגרוס פה מובלת עכ"ל ומה שפירש בינונית ר"ל שהיה במקדש שלש אמות אחת של חמשה טפחים ואחת של ששה טפחים וגודל ושל עשרה טפחים וזו היתה בינונית ר"ל של ששה וגודל : חלון · פי' יפ"ת שהחלון היה צריך לראות שקלו המים וגם לשלח את העורב והיונה : כמין קומרוטין · עיין מ"כ שהביא הרבה גירסות מחולקות ול"נ דה"ק הפסוק ואל אמה תכלנה מלמעלה לא קאי על התיבה דהיינו שיהיו למעלה בתיבה במדור העליון אמה · אלא ה"ק שבכל הקילין הן במדור התחתון והאמצעי והעליון כל הקילין היו כמין קומרטין כמו הכיפות שלנו והיו משופעים ועולין עד רחב אמה לפ"ז כך דיבור הכתוב צוהר תעשה לתיבה ואל אמה תכלנה מלמעלה ר"ל לא למעלה לתיבה אלא למעלה לקילין שהיו כמין כיפה ור' יהודה סבר שהיו הקילין כמין בתי החורף שלנו שלמטה ולמעלה שוים לפ"ז צריך ר"י לומר כאמתא למטה כך אמתא למעלה לא אמה ממש אלא לשון מדה · וכמון הוא · ותדע לך שמה שאמר הכתוב ואל אמה תכלנה מלמעלה קאי על הקילין ולא על התיבה כי אחר זה דרש רבי יצחק כי אמר לימדתך תורה דרך ארץ שאם עושה אדם טרקלין עשר על עשר יהא עושה פתח מן הצד משמע שרבי יצחק סבר שהפסוק פתח התיבה קאי על הקילין שהיה עשר על עשר ולדברי רבי יהודה כשתחשוב ג' קילין לאורך התיבה דהיינו ש' ארכה וכ' רחבה עושה עשר על עשר הגם דכתיב בפירוש פתח התיבה קא דריש על הקילין ומכ"ש מה שאמר ואל אמה תכלנה מלמעלה שקאי על הקילין ולא על התיבה דהיינו כל הקילין עשה למעלה מעוגל כעין כיפות שלנו והיה משופע עד אמה כנ"ל : לימדתך תורה דרך ארץ כו' · עיין מ"כ מה שפירש אבל למטה מזה אין תועלת כו' · לא עמדתי על סוף דעתו · אלא נראה לי שצ"ל אבל למעלה מעשרה אין בכך כלום לפי שאין ניכר בדופן לפי שהיא גדולה

כי

הה"ד (איוב כו) הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם · אריא היה בא ליכנס לתיבה והיו שיניו קהות · הה"ד (שם ד) שאגת אריה וקול שחל ושיני כפירים נתעו · א"ר חייא בר אבא נגר היית ואילולי בריתי שהיתה אתך לא היית יכול ליכנס לתיבה · הה"ד והקימותי בריתי אתך · (יז) אימתי לכשתכנס אל התיבה · אתה ובניך · ר' יהודה בר סימון ור' חנין בשם רב שמואל בר ר' יצחק אמר ב נח כשנכנס לתיבה נאסר לו פריה ורביה · הה"ד ובאת אל התיבה אתה ובניך לעצמך · ואשתך ונשי בניך לעצמן · כיון שיצא התיר לו · הה"ד צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך · אמר ר' אבון כתיב (שם ל) בחסר ובכפן גלמוד · ג אם ראית (יח) חסרון בא לעולם · וכפן בא לעולם גלמוד · הוי רואה את אשתך כאילו היא גלמודה · ד שכן בכרכי הים קורין (ט) לנדה גלמודה · אמר רבי הונא כתיב (בראשית מא) וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב: יט ומכל החי מכל בשר שנים וגו' · א"ר הושעיא אפי' רוחות נכנסים עם נח אל התיבה שנאמר מכל החי · מאותן שנבראו להם נפשות ולא נברא להם גופין · ר"י ורבי נחמיה · ר"א ה ראם לא נכנס עמו אבל גוריו נכנסו · רבי נחמיה אמר לא הוא ולא גוריו אלא קשרו נח בתיבה · והיה מתלים תלמיות כמן סבריא למוסתא · הה"ד (איוב לט) התקשר ראם בתלם עבותו אם ישדד עמקים אחריך · בימי רבי חייא בר אבא עלה גורא אחד לא"י · ולא הניח אילן עד שעקרו ועשו תענית והתפלל ר' חייא · ועגת אמו מן המדבר וירד לקולה · זכר ונקבה יהיו · אמר איתי זכר אחד נקבה קבלתו · נקבה רצה אחד זכר אל תקבל: כא ואתה קח לך וגו' · ר' אבא בר כהנא אמר הכניס עמו (יט) דבילה · תני משום רבי נחמיה רוב מכנסו דבילה · ו רבי אבא בר כהנא אמר הכניס עמו זמורות לפילים · הצובות לצבאים · זכוכית לנעמיות · (נ) ר' לוי אמר הכניס עמו זמורות לגמיעות · יחורים לתאנים · גרופית לזיתים · על דעתיה דר' אבא בר כהנא והיה לך ולהם דבר שהוא לך ולהם · ועל דעתיה דרבי לוי והיה לך ולהם · אתה עיקר והם טפלים לך · ואספת אליך · אין אדם כונס דבר שאינו צריך לו · ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים כן עשה · זה שיכון לעשיית התיבה :

מסורת המדרש [illegible]

חדושי הרש"ש

[illegible]

חדושי הרד"ל

[illegible]

מתנות כהונה

יחוללו · נפלו חללים ותפ' פירשו לשון חיל ורעדה: שיניו קהות · כלומר [illegible]

רש"י

[illegible]

פירוש מהרז"ו

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

[illegible]

ידי משה

[illegible]

פרשה לב א ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה כתיב (תהלים ה) תאבד דוברי כזב איש דמים ומרמה יתעב ה' · [א] מדבר בדואג ואחיתופל · דוברי כזב הן ודיבורן ר' פנחס אמר (א) הן ומדברותיהן · איש דמים ומרמה · זה התיר (ב) גילוי עריות ושפיכת דמים · וזה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים שנאמר באחיתופל (שמואל ב טז) בוא (ג) אל פילגשי אביך ושפיכות דמים דכתיב (שם) ואבא עליו והוא יגע ורפה ידים וכתיב (שם) והכיתי את המלך לבדו · וזה התיר גילוי עריות ושפיכת דמים · נחמן בריה דר' שמואל בר נחמני · אמר לשאול (ד) וכי יש אישות לדוד הלא מורד במלכות הוא וחשוב כמת · ועכשיו התיר קונעתו ועשה אותו זיטויטום · וכאלו הוא מת ודמו מותר ואשתו מותרת · עמד שאול ונתן מיכל אשת דוד על פיו לפלטי בן ליש · ושפיכת דמים · דכתיב (שמואל א כב) ולא אבו עבדי שאול המלך לשלוח יד בכהני ה' · אבל דואג הרגן שנאמר (שם) ויסב דואג האדומי ויפגע בכהני ה' · יתעב ה' · שאינן לא חיים ולא נדונים · (ה) ואני כאשר עשו כן עשיתי · ומה ביני לבינם · אלא שגמלת עלי ואמרת לי (שמואל ב יב) גם ה' העביר חטאתך וגו' · ד"א תאבד דוברי כזב · מדבר בדור המבול הן ודיבורן כזב · ר' פנחס אמר הן ומדברותיהן · איש דמים שנאמר (איוב כד) לאור יקום רוצח יקטול עני ואביון ובלילה יהי כגנב · ומרמה · שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם · יתעב ה' · [ב] שאינן לא חיים ולא נדונין ואני כאשר עשו כן עשיתי · ומה ביני לבינם אלא שגמלתני טובה ואמרת לי בא אתה וכל ביתך אל התיבה: **ב** ד"א בא אתה וגו' כתיב (תהלים יא) כי צדיק ה' צדקות אהב (ו) ישר יחזו פנימו · [ג] רבי תנחומא בשם רבי יהודה בר סימון רבי מנחמא בשם רבי אליעזר בר יוסי אמרו אין לך אדם אוהב בן אומנתו · אבל החכם אוהב בן אומנתו · כגון רבי חייא דרבי הושעיא ור' הושעיא דרבי חייא והקב"ה אוהב את בן אומנתו · שנאמר כי צדיק ה' צדקות אהב · ישר יחזו פנימו · זה נח · שנאמר ויאמר ה' אל נח בא אתה וגו': **ג** כתיב (שם) ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו · אמר רבי יונתן [ד] היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים · שאינו מספיק לקוש עליהם אחת עד שהוא שוברם · ומי הוא בודק בקנקנים יפים אפילו מקיש עליהם כמה פעמים אינם נשברים · כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן וכתיב (בראשית כב) והאלהים נסה את אברהם · אמר רבי יוסי בן חנינה הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת וכל זמן שהוא מקיש עליה (ז) היא משתמנת · ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה · אינו מספיק לקוש עליה אחת עד שהיא פוקעת · כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים · אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן · א"ר אלעזר משל לבעל הבית שהיה לו ב' פרות אחת כחה יפה · ואחת כחה רע · על מי הוא נותן את העול לא על זאת שכחה יפה · כך הקב"ה מנסה את

מסורת המדרש א לקמן פרשה ל"ח · ילקוט תהלים רמז תכ"א · ב סנהדרין דף ק"ח · ג מדרש תהלים מזמור י"א · ילקוט תהלים רמז תרנ"ה · ד ילקוט ישעיה רמז ש"ע · וילקוט תהלים רמז תכ"ה :

חדושי הרד"ל

(א) הן ומדברותיהן · אפשר הוא מלשון ממשלה כממשלת אבשלום שנעשה ע"פ עצת אחיתופל : (ב) ג"ע וש"ד · ש"ד היינו איש דמים · וג"ע אפשר יליף מן למרמה בכעין גז"ש מדכתיב (בראשית ל"ד) במרמה וידברו אשר טמאו וגו' : (ג) אל פלגשי אביך · סב"ר הוא הגדה ירושלמית ואזיל בשיטת הירושלמי דפלגשים בקדושין בלא כתובה ולכן הוי ג"ע · אבל לש"ס בבלי דפילגשים בלא כתובה כלל אין כאן ג"ע ועיין תשובת הרא"ש כלל ל"ב ס"א : (ד) וכי יש אישות לדוד · אלו קלקלה זו בדואג שהיה הוא אביר הרועים ראש סנהדרין אשר לשאול ולו נאה להורות זה · וכן אלו בו בירושלמי יבמות ומדרש שמואל שהיה רוצה לפסול דוד לבא בקהל ובפסיקתא דזכור אלו בו שאמר לשאול להחיות את אגג : (ה) ואני כו' · אלא שגמלתני כו' דרש ואני ברוב חסדך אבא ביתך על התיבה שנעשה בצווי ה' כמש"ל פכ"ו : (ו) ישר יחזו פנימו · זה נח שזכה לגילוי שכינה וקרא דלקמיה ימטר על רשעים פחים בנח וד"ס : (ז) היא משתמנת

רש"י

פרשה לב מדברותיהן · דברן ומנהיג שמסייעים אותן לעשות רע מנטואורי"ש בלע"ז : זיטויטום · חי כמו זוטא איפטא : יתעב ה' · שאינן לא חיים ולא נדונים מתועבים הם לפני המקום כל כך לנקום נקמתם מהם ולכלותם אכל וכל אבל מניחן ומכיען ביסורין : ואני כאשר עשו כן עשיתי · מדסמיך ליה ואני ברוב חסדך משמע עשיתי כמותן במעשה אוריה אלא בחסדך גמלתני ואמרת לי גם ה' העביר חטאתך לא וגו' (ש"ב י"ב) פי' ואני ברוב חסדך כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע בקשתי לפניך איש דמים ומרמה יתעב ה' מה ביני לבינם כמו שחטאו כן חטאתי במעשה בת שבע אשת אוריה אלא הן לא חזרו בתשובה לפניך אבל אני ברוב חסדך אבוא ביתך להתפלל ולהתודות על עוני · פר' קלונימוס : בדור המבול שאינן לא חיים ולא נידונים · כלומר כל כך הם מתועבים לפני הקב"ה דלא איכפת ליה לא בדינן ולא בחייהן : ואני כאשר עשו וכו' · כך אמר נח לפני הקב"ה : ישר יחזו פנימו · פניהם של צדיקים יחזו הקב"ה שהוא

ישר

מתנות כהונה

פרשה לב הן ודיבורן · כלומר הן בעצמם מקולקלים לעצמם כד"א אשר לא יכזבו מימיו הרי מוצא מים שמימיו נפסקים הוא כוזב וגם דיבורן כזב ושקר ודייק מדכתיב דברי חסר וי"ו הרי שהדברים גם הם כזב והקרי דוברי הרי גם המדברים כזב : ומדברותיהם · פירש"י מנהיגם ודבר שלהן שמסייען לעשות רעה : זה התיר · דייק מדכתיב איש ששניהם שוין במעשיהם כאיש אחד : אמר לשאול · דואג אמר לשאול כו' : קונעתו · פי' הערוך אשתו : זיטויטום · פירש"י חי כמו זיט"א איפט"א דלעיל פ"כ ור"ל משולל ומוסר מן החיים כד"א לדשנו שפירושו הסרת הדשן וכן רבים הביאם רש"י ז"ל סוף פ' תרומה או י"ל עשה אותו כחיה בעלמא הפקר כחיות השדה וה"ג בהדיא בשוחר טוב סימן נ"ב דמו מותר ואשתו מותרת לינשא לאחר : ולא נידונים · אינו דן אותם שיזכו אח"כ לעוה"ב : ואני ברוב חסדך · כתוב מיד אחר יתעב ה' ודריש וי"ו העטוף של ואני על של מעלה ממנו כלומר גם אני כל אלה עשיתי רק ברוב חסדך גמלת עלי שאמרת גם ה' וגו' על שחזרתי בתשובה ובאתי אל תוך ביתך להתפלל ולהתודות על עונותי וכ"מ טוב בפירש"י : כאשר עשה גרסינן · גם ה' גרסינן · בדור המבול גרסינן · איש דמים גרסינן] : כי מלאה הארץ חמס · חמס הוא פחות משוה פרוטה כדלעיל פ' ל"א ולא ניתן להישבון וזהו מרמה : ואני כאשר כו' · מדבר בנח : [אל התיבה גרסינן] : ה"ג וכן הוא בילקוט תהלים כגון ר' חייא דר' הושעיא ור' הושעיא דר' חייא פי' שניהם אלו היו בדור אחד ושניהם סדרו ברייתות של כל התלמוד ואין אלו היו מקנאין באלו : היוצר · אומן כלי חרס : לקוש · להקיש ולהכות : אחת · פעם אחת : יפים · הטובים והחזקים מקיש עליהם להראות אל הקונים כי טובים המה : הפשתני · אומן עושה ומתקן הפשתן : משתמנת · לשון שמן וטוב כלומר משתבחת מאד : פוקעת · כמו בוקעת בחלוף אותיות בומ"ף כד"א במסכת מעשרות הבקר לעניים כמו הפקר ובמסכת ביצה מתיר ומפקיע וחותך : כחה יפה · בריאה וחזקה : לא על

יפה תואר

מדבר בדואג ואחיתופל · כי לפני זה כתיב שנאת כל פועלי און ומדרש בשוח"ט על דואג ואחיתופל · וטעמם מדכתיב כל פועלי און משמע אפילו גדולי תורה אם יעשו תורתם פלסתר ישנאם ה' : הן ודיבורן · פי' דבריהם ועצתם אשר היו על דוד יאבד ה' ותופר עצתם · א"נ על מה שגלו פנים בתורה שלא כהלכה לטהר ג"ע וש"ד קאמר שדבריהם יאבדו מן העולם ולא ישעו בני אדם בהוראתם : בא אל פילגשי אביך · [עיין בהגהות רד"ל וכ"ה דעת היפ"ת · וכתב עוד] דבעל אגדה זו סובר כר"י בפ' הנושא דאנוסת אביו ומפותת אביו אסורה משום ולא יגלה כנף אביו לכן מקרי ג"ע · א"נ דמקרי ג"ע משום דאין משתמשין בפילגשו של מלך כמו באבישג שהיתה אסורה לאדוניה : וש"ד דכתיב ולא אבו וגו' · ע' לקמן פצ"ה בראשיתו : ואמרת לי גם ה' העביר חטאתך · זה בעוה"ז ואח"ז אמר ולא תמות זה בעוה"ב · וכל זה הספק מ"ש באלו תאבד דוברי כזב בעוה"ז ויתעב לעוה"ב · ולכן ברוב חסדך אבוא ביתך בעוה"ז אשתחוה אל היכל קדשך לעוה"ב : ד"א תאבד דוברי בזב מדבר בדור המבול · ולא בכתוב תאבד ויתעב בעתיד במקום עבר ופי' כי כבר האבדת אותם ואת דבוריהם · ומלת כזב ל"ג שם : ומה ביני לבינם · חלילה לחשוב על צדיק כמוהו שנכשל בש"ד וגזל · וגם הדורשים בדורותיו לגנאי מודים דהיה מנוקה מראשי פשעים כאלה · אבל ביאורו כיון שלא מיחה בהם מעלה עליו הכתוב כאלו הוא עשה וכדאיתא בשבת דף נ"ד · א"נ דנכשל באבק ש"ד וגזל וכמו המלבין פני חבירו ברבים והאוסף שלומו מעני ע"ב גזילת העני בבתיכם ומוכח פה הדרש הזה למה פה כתיב ויאמר ה' לנח וגו' במדת הרחמים ולפני זה כתיב הכל אלהים במדת הדין · יען כי בחסדיו וברחמיו זכה להנצל מהמבול : כי צדיק ה' צדקות אהב וגו' · משום דק"ל בקרא למה כתיב כי אותך ראיתי צדיק לפני ולא כתיב כי צדיק אתה · לכן מביא את הכתוב כי הקב"ה אוהב את הצדיקים ומחבב לראותם כי ישר יחזו פנימו : והקב"ה אוהב את בן אומנתו כו' · כי אהבה האמיתית תולד בין בני אדם מצד השתוותם בעצמותם · ולכן ישנא האומן את בן אומנתו · כי ביניהם ובעצמותם אין השתוות · ורק באומנתם אשר היא רק מקרים אשר לאדם · ובאומנתם כל אחד משיג גבול רעהו לכן תולד ביניהם השנאה · משא"כ החכם להם ישתווה בעצמותו וברותו בעניני החכמה וברבות החכמה תרבה גם תפארת החכמים ואין דבר אשר תוליד שנאה · וכן הקב"ה מצד אשר ידמה הצדיק אל דרכיו וע"ד מה הוא רחום אף אתה רחום ומה הוא חנון אף אתה חנון לכן אהבתו לצדיקים תדמה לאהבת החכם לחכמים וגם מעלת יתה"ש תודע בארץ ע"י השכל · וכבודו ישגא מהצדיקים והחכמים האמיתיים לכן יאהב את פעולותם וז"ש הכתוב צדקות אהב · ולא אמר צדיקים אהב לומר שאהבתו הוא עצם הצדקה ולא תכלית חיצוני · ולכן ישר יחזו פניו ויאהב את רודפי צדקה וחסד : אר"י היוצר הזה וכו' · ע' לקמן פ' נ"ה בדברינו אי"ה : ה' צדיק יבחן זה נח · [ודריש ה' צדיק יבחן כמו יבחר כי באמת עיקר פעולת הבחנה הוא האם לבחור בדבר הזה או לו · ובפרט בנו"ן יתחלף בריש בחילוף אותיות למנ"ר · ומפרש כי אותך ראיתי צדיק לפני כי בך בחרתי יען כי צדיק אתה ומצינו כמה פעמים בתנ"ך השורש ראה להוראת בחירה כמו ירא פרעה איש נבון (בראשית מ"א)

פירוש מהרז"ו

פרשה לב סימן א כתיב תאבד · ילקוט תהלים ה' כל הענין ועי' לקמן פרשה ל"ח סימן א' ג"כ כל הענין : הן ודיבורם · ופירוש הפסוק ע"פ מדה ט' וכאלו כתוב אנשי כזב שמדברים כזב תאבד אותם ודיבורם : הן ומדברותיהם · הם ומנהיגיהם כזב [וכ"כ ביפ"ת שמצא בגליון ישן שפי' מדברותיהם מנהגם] שאם הכוונה על דבריהם הל"ל מדברי לכן דורש ע"פ מדת ממעל מלשון דוברות בים מלכים א' ה' כ"ג כבשים כדבריהם ובדברי חז"ל דַּבָּר אחד לדור : התיר · שאחיתופל התיר בניוני לאבשלום · ול"ע למה הביא ענין אחיתופל שהיה בימי אבשלום קודם לענין דואג שהיה בימי שאול · ואפשר על שבריש פר' ל"ח הוצרך להביא דברי אחיתופל תחלה כמבואר שם על כן גם כאן הביא כן : זטויטום · פי' במ"ע דל נהסר דבר מה וכאן פירושו שחסר חיים : על פיו לפלטי בן ליש · כי מאחר שהרג דואג בעצמו לכל אנשי נוב על שנתן אחימלך לחם וחרב לדוד כל שכן וק"ו על דוד עצמו שבן מות הוא ואם היה כאן כבר היה נהרג : שאינם לא חיין ולא נדונים · כי זהו ענין תועבה ושיקוץ ומשוקץ שלא ליגע בו ושלא יזכר שמו לא לטוב ולא לרע כי הרע והעונש בא לסוף לכלל טוב אחר עבור העונש והדין · וזה ל"ע דבריש חלק איתא דאין להם חלק לעוה"ב משמע שעומדים בדין כמ"ש בהדיא במשנה שם שאגל דור המבול איתא שם דף ק"ז ב' שאין להם חלק לעוה"ב ואין עומדים בדין משמע אבל אותם המבוארים במשנה א' עומדים בדין · ועי' במ"כ ריש פרשה י"ח : ואני כאשר עשו · נכשלתי בג"ע בבת שבע ובשפיכות דמים באוריה החתי · שהוי"ו של ואני דורש שמוסיף על ענין ראשון · ואני כמוהם עשיתי : אלא שגמלת עלי · היינו כמ"ש ואני ברוב חסדך שפירושו ע"פ מדה ע' ברוב חסדך גמלת עלי וכאן אין הגמול מבואר אלא במקום אחר גם ה' העביר חטאתך לא תמות · כי מ"ש אבא ביתך אינו מחסד ה' אלא מבחירתו כמ"ש ויק"ר ריש פר' ל"ה בהדיא ואשיבה רגלי ובהכרח מ"ש ברוב חסדך ע"פ מדה ע' וי"ז מה שגמל שעשה עמו בחסד שכיפר לו שלא ימות : שאינן לא חיים · כמ"ש סנהדרין ק"ז במשנה וכמ"ש לעיל פר' כ"ו ריש סימן ו' : כי מלאה הארץ חמס · ועשו כן במרמה וכמ"ש לעיל פר' ל"א סימן ה' ליקח פחות מש"פ : ואני · נח אמר כן ואני ומאחר שהענין מדבר בדור המבול וא"כ מ"ש ואני קאי על נח ועי' לעיל סוף פר' כ"ח וש"נ : בא אתה וכל ביתך · וזהו ברוב חסדך אבא ביתך שהתיבה הוא הבית אשר נוה ה' שימלט בו נח וביתו וזה רק טובה וחסד ולא בחירה כנ"ל : **ב** ישר יחזו פנימו זה נח · בפסוקים הקודמים ה' צדיק יבחן כמ"ש בסימן הסמוך על נח ורשע ואוהב חמס זה דור המבול שעשו חמס א"כ גם פסוק זה מדבר בנח שהתיבה הוא בדמיון ביהמ"ק כמ"ש בסוף סי' א' ביתך ולקמן פר' מ"ו סימן ז' אהלו של מלך ושם היתה השכינה שרויה : אין לך אדם · לעיל פר' י"ט סימן ד' : **ג** כתיב ה' צדיק יבחן · לקמן פר' ל"ד סימן ב' ופר' ל"ה סי' ב' שמ"ר פר' ב' סימן ב' במ"ר פר' ט"ו סימן י"ב שי"ר סוף פסוק דודי לי ואני לו מדרש תהלים י"א : היוצר הזה · דעת ר' יוחנן שהנסיון של הצדיק הוא להודיע לעולם שהוא צדיק וכמשל של נקישת הקנקנים שאינם לא לטובת הקנקנים ולא לטובת העולם · אלא להודיע לאחרים שהם טובים ויקנו אותם בשוים וכן הצדיקים בוחן ומנסה אותם שידעו הבריות מעשיהם וידעו למה הקב"ה מטיב להם ודעת ריב"ח שהנסיון לטובת עצמו כדי שייטיב מעשיו על ידי הנסיונות שעומד בהם וזהו משל הפשתן שמקישין עליהם להשביחם ודעת ר' אלעזר שטעם הבחנת הצדיק לטובת העולם שיגין בזכותו עליהם כמשל חרישת הפרות שהוא לטובת העולם מצורך התבואה שתרבה :

מקלת

משנת דרבי אליעזר

זה התיר גילוי עריות שפיכות דמים · ושמא י"ל דפי' מרמה ג"ע ושפיכות דמים מרמה היא לשון עלם ושל

ידי משה

בסי' ע"כ בד"ה כלומר הן וכו' · טעות סופר ודבור זה צריך לסיום במאמר הן ודבורן כו' ברפיון

הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן · ה' צדיק יבחן זה נח · שנאמר ויאמר ה' לנח כי אותך ראיתי צדיק לפני · אמר ר' אלעזר בן עזריה א מצינו שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו · וכולו שלא בפניו שכן הוא אומר בנח איש צדיק תמים היה שלא בפניו · וכתיב כי אותך ראיתי צדיק לפני בפניו · ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם בפניו שנאמר (תהלים סו) (ח) אמרו לאלהים מה נורא מעשיך שלא בפניו אומר (שם קלו) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו: ד מכל הבהמה הטהורה וגו' · ר' יודן בשם ר' יוחנן ור' ברכיה בשם רבי אליעזר · ור' יעקב דכפר חנין בשם ר' יהושע בן לוי מצינו (א) ב שעיקם הקב"ה שתים ושלש תיבות בתורה · כדי שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו · הה"ד מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו · ומן הבהמה הטמאה אין כתיב כאן · אלא אשר לא טהורה היא · א"ר יודן ב"ר מנשה אף כשבא לומר להם סימני בהמה טמאה · לא פתח להם אלא בסימני בהמה טהורה (ויקרא יא) (ב) את הגמל כי לא מפריס פרסה אין כתיב כאן · אלא כי מעלה גרה (שם) את השפן כי איננו מפריס פרסה אין כתיב כאן אלא כי מעלה גרה (שם) ואת החזיר כי איננו מעלה גרה אין כתיב כאן אלא כי מפריס פרסה הוא · גם מעוף השמים שבעה שבעה · אם תאמר ז' מכל מין נמצא אחד מהן שאין לו בן זוג · אלא שבעה זכרים ושבעה נקבות · לא שאני צריך להם · אלא להחיות זרע על פני כל הארץ: ה כי לימים עוד שבעה וגו' א"ר שמעון בן יוחאי הן עברו על התורה שניתנה לארבעים יום · לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה · א"ר יוחנן בן זכאי הם קלקלו את הצורה שניתנה לארבעים יום · לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה · ומחיתי את כל היקום · ג ר' ברכיה אמר קיומיה · ר' אבון אמר (ט) יקומיניה רבי לוי בשם ריש לקיש אמר זה קין היה תלוי ברפיון ובא מבול ושטפו שנאמר וימח את כל היקום · ויעש נח ככל אשר צוהו ה' · זה שיכון לכנוס בהמה חיה ועוף: ו ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים וגו' · ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר (י) שנת המבול אינה עולה מן המנין · א"ל ר' נחמיה אע"פ שאינה עולה מן המנין עולה היא בתקופות ובחשבונות · ויבא נח ובניו ואשתו וגו' · א"ר יוחנן נח מחוסר אמנה היה · אלולי שהגיעו המים עד קרסוליו לא נכנס לתיבה: ז ויהי לשבעת הימים ומי המבול ד מלמד שתלה להם הקב"ה (יא) ז' ימי אבילות של מתושלח הצדיק · כדי שיעשו תשובה ולא עשו · ד"א ויהי לשבעת הימים א"ר יהושע בן לוי

מסורת המדרש א ערכין דף י"ח · ספרי בהעלותך פיסקא ק"ב · ב פסחים ג' · ויק"ר ריש פרשה כ"ו · במ"ר פרשה י"ט · תנחומא סדר וישלח סימן ט' · וסדר חוקת סי' ד' · שוח"ט מזמור א' ומזמור י"ב · פסיקתא רבתי פ' י"ד · ילקוט כאן רמז נ"ט · וילקוט ריש פרשה חוקת · וילקוט תהלים רמז תרנ"ח · ג לעיל פרשה כ"ב · ד סנהדרין ק"ח · ירושלמי מ"ק פ' ג' · תוספתא סוטה פ' י' · אדר"ן פל"ב:

חדושי הרש"ש

(א) שעקם כו' שתים הוא בפסוק דלקמן · אשר איננה טהורה · ובכאן אביא פסוק דג' תיבות לרבותא ובר"פ חוקת הביא שתיהם ע"ש: (ב) את הגמל כו' את השפן כו' ואת החזיר כו' · כאן נשמט ארנבת

חדושי הרד"ל

מתתמנת · שזה בעולם כמקהה יותר ולשון מתמנין ביניהן שבש"ס: (ח) אמרו לאלהים מה נורא כו' · שלא בפניו כו' · שם אלהים שהיא הנהגת השגחת מלכותו בעולמו שהיא נגלית לנו · ואנו מדברים על בחינה זו הנגלויה לנוכח · קרוי בפניו · וא"א כ"א מה נורא מעשיך נורא מלכותו בבריותיו · ואין מזכיר חסדו מעולם כ"א כשאומר הודו לה' שהיא בחנת שם המהוה לכל תמיד ובחינה זו נסתרת מאתנו וקוראה שלא בפניו או אומרים כ"ע כל"ת: (ט) יקימונים · פי' מוסף הערוך בלשון יוני ארץ נושבת ועיין קס"ר פ"ו ת"ג: (י) שנת המבול אינו עולה מן המנין · עיין בירושלמי רפ"ק דר"ה ובמפרש שם: (יא) ז' ימי אבלו של מתושלח · מפורש בשוח"ט מז' כ"ו שלכן מת קודם המבול ע"ש אל תאסף עם חטאים נפשי:

מתנות כהונה

זאת · בתמיה: ה"ג לנח וגו' · כי אותך · ומלאתי רמז יבחן גמטריא זה נח: [מצינו שעיקם כו' · עי' כ"ז בפ"ק דפסחים]: על התורה · על דברים שאפי' לא היו כתובים ראויים הם להכתב כגון כל מצות המושכלות או י"ל שהיו בהם אנשים מביני דעת לדעת את כל הכתוב בספר התורה הזה ועושים אינם אותם: קלקלו הצורה · פירש"י בפי' החומש כביכול הטריחו להקב"ה לצור צורות ממזרים ואין לך קלקול צורה גדול מזה או ר"ל שצורת הולד נתקלקל בהמה כגון שהיא מזנה סוף מ' יום ועי' סוף פרשת אחרי מות: קיומיה · הם כל חי אשר על פני האדמה המקיים ומעמיד העולם: יקומיניה · אלו בני אדם המקימים ומעמידים אותו [והכי מוכח גי' מדרש קהלת]: זה קין · ונקרא יקומיניה ע"ש שקם על הבל אחיו [כדלעיל ס"פ כ"ב ועי' זה במדרש קהלת פ' אם יוליד איש מאה]: ברפיון · פי' הערוך באויר ועיין כזה בילקוט סוף בראשית בענין שמחזאי ורש"י פירש ביסורין ומלקות וגרס דפיון כד"א וקדשתו לא רצה דפנו: זה שיכון גרסינן · ועיין פירושו לעיל סוף פ' ל"א: אינו עולה מן המנין · לא נחשב שקודם מי המבול חי ו' מאות שנה ואחר המבול שלש מאות וחמשים שנה ועם שנת המבול תתקנ"א שנה וכתיב כל ימי נח אשר חי תתק"ן שנה הרי שבשנת המבול אינו נמנה לו בימיו והטעם לפי שהיתה שנת צרה וכאילו מת ועבר מן העולם בשנה ההיא: לתקופות וכו' · לענין תקופות ועיבורים שמחשבין מבריאות עולם: ויבא נח ובניו ואשתו וגו' גרסינן · ודייק מסיפיה דקרא מפני מי המבול כמו שפירש רש"י בפירוש החומש: כדי שיעשו תשובה ·

רש"י

יסר: קומיני · זה היה קין שקם על הבל אחיו והרגו דכתיב ויקם קין (פ' בראשית): ברפיון · ביסורין ובמלקות עד שבא מבול ושטפו כד"א וקדשתו לא רצה דפנו: אינה עולה מן המנין · לשנותיו של נח כשהקב"ה מונה שנותיו של נח אינו מונה שנת המבול שאתה מוצא שנח חי ט' מאות ונ' שנה ואחת עם שנת המבול שכן הוא אומר ונח בן שש מאות שנה והמבול היה משמע שהמבול היה לאחר שש מאות שנה דכתיב ויהי באחת ושש מאות שנה חרבו המים וכתיב ויחי נח אחר המבול שלש מאות וחמשים שנה וכתיב ויהי כל ימי נח אשר חי תשע מאות שנה וחמשים שנה והיה לו לומר תשע מאות שנה וחמשים ואחת שנה אלמא שאין שנת המבול עולה למנין שנותיו ולפי שהיתה שנת צרה לא עלתה לו שנת המבול למנין שנותיו: אף על פי שאינה עולה · לשנות נח עולה היא בתקופות ובחשבונות

פירוש מהרז"ו

מקצת שבחו · כי האדם אם משבחים אותו הרבה בפניו בא לכלל גאוה והתפארות · וע"כ טוב למעט בשבחו בפניו וכדי שלא יקפיד האדם על שממעט בשבחו · לזה דרש ראב"ע שכן מצאנו מפורש בתורה שנהג הש"י כן עם נח ור' אליעזר בנו של ריה"ג מוסיף עוד שכן מצאנו אצל שבחי הש"י עצמו כי דברי ראב"ע אינם מספיקים ללמוד מהם כי מהש"י אין ראיה על האדם כי נח לא יקפיד אם הש"י קוראו צדיק ולא צדיק תמים אך איש על חבירו יקפיד · על כן מביא ראיה משבח הש"י עצמו · שבפניו אומרים מקצת שבחו · והיינו כשמדברים לנוכחו כמ"ש אמרו לאלהים מה נורא מעשיך שהוא לנוכח בפניו כמ"ש מעשיך עוזך ואינו מזכיר חסד וטוב שעושה · אך כשאומרים בלשון נסתר אומרים ברחבה ובפה מלא · הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו: ד מצינו שעקם · ויק"ר ריש פר' כ"ו · במ"ר פר' י"ט סי' ב' וש"נ ומבואר הגירסא ופירושה: שתים ושלש תיבות · שתי תיבות היינו בפסוק ח' כאן אשר איננה טהורה והיה לו לומר הטמאה הרי ב' תיבות · וג' תיבות בפסוק אשר לא טהורה היא · והיל"ל הטמאה הרי ג' תיבות: סימני בהמה טמאה · כוון בזה שני ענינים · א' מאחר שבא לומר סימני טמאה לא היה צריך להזכיר של טהרה כלל · והב' שמאחר שהעיקר מדבר בסימני טומאה היה לו להקדים סימני טומאה · אך דקדק להזכיר סימני טהרה ג"כ וגם התחיל בהם: ז' מכל מין · כמו שאמר שנים אצל טמאה על כרחך פירושו שנים מכל מין וכמ"ש בפסוק ט' שנים שנים באו אל נח · א"כ מ"ש שבעה ג"כ פירושו שבעה מכל מין · אלא שהוקשה לו שהיה א' בלא זוג והכרח שיהיה ז' זכרים וז' נקבות ואינו דומה למ"ש שנים שנים: לא שאני צריך להם · פי' קרבן כמ"ש לקמן פרשה ל"ד סימן ט' מפני מה צוני הקב"ה וריבה בטהורים יותר מבטמאים אלא להקריב מהם קרבן מיד וכו' · לזה אמר כאן להיות זרע וזה טעם לכל המינים בין טהורים בין טמאים · אך נח הבין ממה שריבה בטהורים היה יכול להקריב היתרים · ויתכן כמ"ש לעיל פר' כ"ח ס"ס ו' שלא יאמרו למאמינו הוא צריך: ה כי לימים עוד שבעה · אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום · ורמז התורה בכאן ממ"ש אנכי על פי גז"ש שהתורה נקראת אנכי והלוחות נתנו למ' יום וע"פ מדת מנגד נענשו למ' יום · ול"ע מה לענין דור המבול שיענשו בדמיון שקבלו ישראל התורה אחר כ"ו דורות · אך האמת יורה דרכו שרשב"י דורש כמ"ש במ"ר פר' למ"ד סוף סימן י"ג ביקש הקב"ה ליתן לדור המבול ד' דברים תורה וקרבנות וכו' ולא ביקשו ע"ש איך דורש מהפסוקים והיינו על ידי נח שהיה נביא ה' · ואם היו מקבלים התורה היו מקבלים גם הלוחות לארבעים יום ולזה נענשו על שלא קבלו ועברו על כולם: קלקלו את הצורה · כמ"ש ויק"ר סוף פרשה כ"ג כל ארבעים יום עוסק הקב"ה בצורת הולד ולסוף ארבעים יום היא הולכת ומקלקלת עם אחר וכו' מי מפסיד הקב"ה שמאבד סממניו עכ"ל וזהו קלקול הצורה גם אפשר לפרש על שקלקלו צורת עצמם במה שנמשכו אחר יצרם והאוותם · גם נכלל בזה על מ"ש לעיל פרשה כ"ג שנשתנה צורות פניהם ונעשו כקופות · ודרשה זו ע"פ מדת מנגד מ' יום כנגד מ' יום: קיומו · שהבריאות הם מקיימים את הארץ וכמ"ש דור הולך וכו' ובכן והארץ לעולם עומדת: יקומיניה · הממון · וכמ"ש בהדיא לעיל פר' כ"ח סימן ז' וש"נ אם לא נכחד קימנו ממונם וכן דרשו במ"ר פרשה י"ח סימן י"ג ואת כל היקום אשר ברגליהם אלו הממון שמעמידים את האדם על רגליו ודרש כאן מדלא אמר את כל חי · ובקה"ר פסוק אם יוליד איש מאה ר' אבון אומר אוקימני ר"א אומר היקום הוא הממון וכו': זה קין · כמ"ש לעיל פר' כ"ב סוף סימן י"ב ר"ל בשם ר' שמעון בן לקיש אמר תלאו ברפיון עד שבא מבול ושטפו · שנאמר וימח את כל היקום וגו' ויקם קין וכן הוא בשמ"ר פר' י"ב סי' ז' ופר' ל"א סימן י"ז · וכן בקהלת רבה הגי"ל שקין חי אלף ותרכ"ו שנה עד המבול · השכ"ו שנה יותר מאדם הראשון: ברפיון · הובא בערוך ערך רפן ופי' אויר בלע"ז ריפא ואולי הכוונה שהגזירה היתה רפויה ותלויה עד המבול: זה שיכון · עי' לעיל סוף פר' ל"א מש"ש ותבין כאן ומ"ש ויעש נח על קיום המצוה בלא מעשה כי מאליהן באו והוא קבלן וזהו המעשה שלו: ו אינה עולה מן המנין · עי' מ"כ על שהיתה שנה ארורה וכמ"ש איוב ג' אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבא ועל כן לא נחשבה בשנות נח: בתקופות ובחשבונות · מה שכל שנה מוסף על שלפניה בכל חודש אי"ב תשל"ג: ז של מתושלח · פי' לעיל פר' ג' סימן ו' ופר' למ"ד סימן ז' ומש"ש איך הוא החשבון · וכמ"ש בסדר עולם.

יפה תואר

ראיתי בבניו לי מלך (ש"א י"ז) ועוד רבים וכענין רואה אני את דברי אדמון]: מצינו שאומרים מקצת שבחו כו' · זה איננו דין ותוב אבל הוא מדרך ארץ וכמו שפירש"י בערכין כס"ב · אבל אם ירצה מותר לו לגמור כל שבחו בפניו: גם מעוף השמים שבעה שבעה כו' · כי בבהמה כתיב שבעה שבעה איש ואשתו וזה בוודאי משמע כי יהיו שבעה זוגות אבל בעופות דכתיב שבעה שבעה זכר ונקבה ס"ד כי בין השבעה יהיה ארבע נקבות ושלשה זכרים [והטעם כי הבהמה עומדת לגדל וולדות וזה א"א בלא זכר ונקבה · אבל העופות דעומדות לגדל ביצים והעופות מטילות ביצים לפעמים בלא זכר רק בשפנה מארעא · וגם נקבה אחת מטלת הרבה ביצים ועוף אחת תרבץ על כמה ביצים ויספוק לגדל וולדות ולהוליד אפרוחים מן שלש או ארבע נקבות המטילות ביצים בשביל הזכר שבא עליהן] לכן אמר נמצא אחד מהן בלא בן זוג · והכרעתו מדכתיב שנים שנים באו אל נח אל התיבה זכר ונקבה · משמע דלא חסר מאחד מהן בן זוג · וכן פירש הרמב"ן ע"ש כדבריו: לא שאני צריך להם כו' · ואף שהקריב נח קרבן מן הטהורים · וע' לקמן פ' ל"ד · מ"מ אין חפץ לה' בקרבן וגם הקרבן הוא לזכות את בני אדם המקריבים: הם קלקלו את הצורה · פי' במה שגרמו להמחות מן הארץ קלקלו את צורתם · או בשביל שאחתו זרעם כדלעיל פ"ל לכן קלקלו את צורת זרעם · או בשביל ששפכו דמי איש כדלעיל בפל"א לכן קלקלו צורת בני אדם: זה קין · כלומר עיקר הכתוב קאי על כל החי אך מדהוציא בלשון היקום בא לרמז גם מחיית קין: נח מחוסר אמנה היה · מדכתיב ויבוא נח וגו' אל התיבה מפני מי המבול · ולא כתיב כאשר צוהו ה' כמו דכתיב בכינוס הבהמה וכל חי · משמע דהיה מסופק וחשב כי רק להטיל אימה על הבריות צוהו ה' לבנות התיבה והחל להמטיר על הארץ עד אשר ישובו · ורק כאשר מי המבול דחקוהו אז ידע כי לא איש אל ויכזב ויבוא אל התיבה: כדי שיעשו תשובה כו' · מדברי המדרש נראה כי בשביל שני דברים יחד האריך הקב"ה להם עוד שבעה ימים · וזה בשביל שלא לערב אבילות של מתושלח · ובשביל שיעשו תשובה · וכן משמע בשוח"ט · והטעם בזה כי בשביל תשובה לבד לא האריך להם הקב"ה עוד · דכיון דלא שבו במשך ק"כ שנה בוודאי לא ישובו עוד אם יאריך להם עוד חמשה ימים · וגם זכות ההספד לבד ג"כ לא עמדה להם להאריך עוד · ורק בשביל שני הדברים יחד האריך להם · וזה דלא כנראה מגמ' פ' חלק כי הם שני דבורים וכל אחד לבדו הספיק להם להאריך את אף ה' עליהם מבלי להביא עליהם מבר-

ידי משה

ברפיון · במתנות כהונה פי' הערוך באויר · והענין שהיה תלוי באויר לפי דאיתא לעיל סדר בראשית פרשה כ"ב בפסוק ויהי בהיותם וגו' שא"ל קין לכל ארעא דאת קאים עליה דידי היא לפי שקין נטל קרקעות והא"ל לכל שיפרח באויר ומשום זה הרגו ולפיכך נשתלם במדה כנגד מדה שנתלה באויר ולא נקבר וכמתהו המים כדי שלא יהיה לו קבורה כנ"ל ועיין במדרש קהלת בפסוק אם יוליד איש מאה וגו' ונפשו לא תשבע מן הטובה פי' שלא היה משמח בחלקו וסיפא דקרא גם קבורה לא היה לו ודרשו שם על קין: ר"י ור"נ ר"י אומר שנת המבול אינה עולה מן המנין א"ל ר"נ וכו' נראה דקמפלגי בפלוגתא דר"א ור"י

משנת דרבי אליעזר

ועל תיבות זמה מתרגם עלת הטלין ושפיכות דמים דכתיב ולא אבו עבדי שאול וגו' אע"ג דסתיר דמו של דוד מ"מ ניחא ליה לסבית ראיה ממה שמפרש ששפך דמים וגם מה ששפך דמי הרבה נפשות: גם מעוף השמים וגו' · א"ת ז' מכל מין נמצא וכו' פי' בשלמא גבי בהמה מפורש טהורים בודאי פירושו ז' זוגים וכדי ביכולה מהם קרבן משא"כ בעוף דל"כ טהורים מ"מ מכל מין ומין נמצא א' וכו' אע"פ כן מפורש דבטהורים מסתבר מדסיים לחיות זרע שבא להורות שלא שאני צריך להם וכו' לאכילה אני צריך אלא לחיות זרע פי' זרע אדם שע"י שהקריב נח קרבנות כתיב וירח את ריח הניחוח ונשבע שלא יביא עוד המבול ולא ס"ל כפירש"י דנלמד מסוס מן וכו': רב"א קומיא ורא"א יקומיני · פי' דס"ל דפי' צמחיהם את הארץ עם הארץ ומתכל לארעא ממכון משל לפדגוג וכו' משל למניקת וכו' · עיין לעיל פרשה ל"א ולכ"א ר"ב קומיא היינו מניקתו שע"י מתקיים ור"א פי' יקומיני היינו פדגוגים: לאומה

(יג) ז' ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שיבא מבול לעולם · מאי טעמא ויתעצב אל לבו ואין עציבה אלא אבילות · שנאמר (שמואל ב יט) נעצב המלך על בנו · א"ר יוסי בן דורמסקית [א] הם חטאו (יג) בגלגל העין שהוא דומה למים אף הקדוש ברוך הוא לא פרע מהם אלא במים · אמר רבי לוי הם קלקלו (יד) סילונית שלהם אף המקום שינה להם סידורו של עולם · דרך ארץ המטר יורד והתהום עולה דכתיב (תהלים מב) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך · ברם הכא נבקעו כל מעינות תהום רבה ואחר כך וארובות השמים נפתחו : ח בעצם היום הזה בא נח · [ב] א"ר יוחנן אמר הקב"ה אם נכנס נח לתיבה בלילה · עכשיו יהיו כל דורו אומרים כך · לא היינו יודעים בו ואלו היינו יודעים בו לא היינו מניחין אותו ליכנס · אלא בעצם היום הזה בא נח (טו) דרגיש ליה ימלל · המה וכל החיה · המה עיקר · והכל טפילה להם · כל צפור כל כנף · אמר רבי אלעזר בשם רבי אסי לחבריה · פרט למורטיא ולקטעיא שהן פסולין לקרבנות בני נח · והבאים זכר ונקבה · א"ר אסי (טז) [ג] פרט לסרוחין ולמחוסרי איברים שפסולים לקרבן בני נח · והבאים זכר ונקבה · א"ל נח וכי קניגי אנא · א"ל מה איכפת לך מובאים אין כתיב אלא הבאים · [ד] מאיליהן היו באים · [ה] ר' יוחנן אמר (ישעיה לד) דרשו מעל ספר ה' (יז) וקראו · ומה אם להסגר בתיבה י"ב חודש היו באים מאליהן · להפטמם מבשר גבורים על אחת כמה וכמה הה"ד (יחזקאל לט) בן אדם כה אמר ה' אלהים אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם זבח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו אלים כרים ועתודים פרים מריאי בשן כולם · ויסגור ה' בעדו · אמר רבי לוי לשר שקבע דרולמוסיא שלו במדינה · ונטל אוהבו וחבשו בבית האסורין · [ו] נתן ספרגום שלו עליו · כך ויסגור ה' בעדו · [ז] בקשו להפוך התיבה · (יח) והקיפה אריות שלא יגעו בו : ט ויהי המבול מ' יום על הארץ · ר' פנחס בשם רבי לוי אמר [ח] כך היתה תיבתו של נח (יט) משוקעת במים · כספינה הזו שהיא משוקעת ועומדת בלמין · ויגברו המים וגו' · א"ר פנחס משום רבי לוי כך היתה תיבתו של נח שטה (כ) על פני המים כעל ב' קורות כמן טבריא

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ח · ב ספרי האזינו פיסקא של"ז · ילקוט כאן רמז נ"ו · ועיין לקמן פרשה מ"ז · ג עבודת כוכבים דף ס' · ודף נ"א · זבחים דף קי"ו · ד זבחים דף קט"ז · תנחומא כאן סימן י"ב · פדר"א פרק כ"ג · ה ילקוט יחזקאל רמז ש"פ · ו עי' פדר"א פרק כ"ג · ז אגדת בראשית פ' ד' · תנחומא כאן סימן ז' · ילקוט כאן רמז נ"ז · ח ילקוט כאן סוף רמז נ"ו :

חדושי הרד"ל

(יב) ז' ימים נתאבל כו' · עיין בירושלמי מו"ק פ"ג ה"ה: (יג) בגלגל העין שדומה למים · ע' פ' חלק שם והוא ברייתא בספרי פ' עקב ובמכילתא בשלח פ' דשירה ובתוספתא פ"ג דסוטה : (יד) סילונות · שהשחיתו כעין שקרא בש"ס סילון של מי רגלים · סילון השוזר: (טו) דרגש ליה ימלל · עמ"כ ובספרי האזינו פסקא של"ז הלשון כל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה : (טז) פרט לסרוחין · עיין מ"כ ובילקוט גרס סירוסין (אלא דקשה כאן סירוסין ל"ל למעוטי ס"ל משום שאין ראוין להיות זרע · ועיין בתוס' פ"ק דעבודת כוכבים ו') : (יז) וקראו אחת מהנה גו' · פי' סוף נוה ורוחו סוף קבצן · ור"ל זהו מ"ש דרשו מעל ספר ה' שפיו צוה לנח ואח"כ רוחו קבצן מאליו : (יח) והקיפה אריות · דהא ויסגור ע"י אריות כמ"ש במכילתא בשלח סגר עליהם המדבר ע"י חיות כדא' וסגר פום אריותא · ובפרש"י ביחזקאל י"ד הביא בשם הב"ר כן : (יט) משוקעת במים כו' · זה היה כל מ' יום עד שבסוף מ' יום כתיב ותרם התיבה מעל הארץ ש"מ דתחלה היתה עומדת על הארץ ואף שהמים היו על הארץ היתה משוקעת כעומדת בלמין : (כ) על פני המים

רש"י

והחשבונות שהשתחשוב מבריאת העולם למנין תקופות ועבורים תכלול אותה שנה של מבול עם שאר שנים שאתה מונה מבריאתו של עולם עד שנה שאתה עומד בה: דרך ארץ המטר וכו' : דרגיש לא ימלל · [כתוב לעיל · פ' ל"א] : אמר רבי אלעזר בשם רב יוסף לחבריה פרט למרוטים ולקטועים וכו' · דדרים כל כנף : לסרוחים · דדרים כל צפור : סרוחים · יתירי אברים : קניגי · צייד : דרולומוסיא · חיל : ונתן ספרגום עליו · כדי שלא יזיקו לו החיל : כפרגום · חותם : כספינה העומדת בנמל · מקום שהספינות עומדות על שפת הנהר פור"ט בלע"ז דלא כתיב אלא ותרם מעל הארץ ולא כאניות שיש ההולכת בנהר : בעל שתי קורות · והקורות שטות על פני המים שאין הולכין במהירות : כמן טבריא

מתנות כהונה

באבות דר' נתן פר' ל"א גרס דבר אחר קבע להם זמן זה בשביל תשובה : [שבעה ימים נתאבל · ע"ל ס"פ בראשית] : בגלגל העין · שעינם חמדה שאינו שלהם כמ"ש כי מלאה הארץ חמס גם השחיתו דרכם בנשי חבריהם : סילונות · צינורות ונתיבות דרך העולם : תהום וגו' · תהום התחתון קורא לתהום העליון לקול צינוריך שירדו מלמעלה [גם אנכי אענה להעלות את מימי · ועי' מזה פי"ג] : דרגיש ליה כו' · מי שמרגיש בו וכואב לו ידבר וימחה ודוגמתו לקמן בפסוק בעצם היום הזה נימול אברהם כו' וכ"מ בערוך · ובפסיקתא דפרשת בשלח גרס ודגייסא ליה ימלל ובערוך בערך גס תמצא סמך גם לגירסא זו : המה עיקר · נח ובניו שבשבילם ניצולו כולם [שאלמלא הם לא היו נצלים] : [לחבריא גרסינן] : למורטיא כו' · שנמרטו נוצותיהם או נקטעו אחד מאבריהם דכתיב כל צפור משמע הצפור כולו בלא חסרון וגם הכנף כולו והטעם כדי שיהו ראויים לקרבן : לסרוחין · נראה פי' שנסרסו בזכרות או בנקבות [ועי' בערוך ערך סרח] ורש"י פי' מיותרי אבר כדל"א וסרח העודף : א"ל נח · להקב"ה : קניגי · צייד עופות ומכיר את כולם אם זכר אם נקבה : מובאים · משמע על ידי אדם : דרולומוסיא · ענין הרג ומהומה ואבדון [ועי' בערוך ערך דרלמוס] : [מה אם להסגר גרסינן] : ספרגום · פי' הערוך חותם : בקשו · אנשי דור המבול להפוך התיבה והקיפה גרס : משוקעת במים כו' · נתבאר היטב בפירש"י ז"ל בפי' החומש : בלמין · פי' הערוך נמל ומחוז : כמן טבריא לסוסתא · שמות של ב' מקומות הן [ועי' בויק"ר פל"ג

יפה תואר

את ימי המבול : ברם הכא נבקעו כל מעינות תהום רבה כו' · לעיל בפל"א סי' י"ב דרשינן מבול מים מים היו כו' משמע דמתחלה לא היה מבול רק גשמי ברכה אם ישובו וכ"כ רש"י על הכתוב ויהי הגשם · ואם התהומות נבקעו מתחלה ומלאו את הארץ במים איך יהפכו אח"ז מי הגשמים לגשמי נדבה · וע"כ צ"ל גם כשנבקעו התהומות עוד לא עלו המים על הארץ אולי ישובו ויסתמו התהומות הפתוחים והגשם יהפך לגשמי נדבה · ונראה כי לזה כוון ג"כ רש"י ז"ל במ"ש בחומש נבקעו להוציא מימיהם · משמע שהיו רק פתוחים להוציא אבל לא הוציאו : פרט למורטיא ולקטעיא · קטעיא הוא רגל קטועה ומורטיא הוא שיבש או שנתלש אחת מאגפיה ושניהם הוא מחוסר אבר רק זה ברגל ובשאר איברים וזה באגפים וכדמייתי בפ"ק דקדושין אין תמות וזכרות בעופות יכול אפילו יבש גפה ונקטעה רגלה ת"ל מן העוף ופה יליף מן כל כנף והכל דרשה אחת היא וכאן הוא לבני נח ובקדושין מדרים לישראל ועי"ש בתוס' דאם היה כתב המיעוט רק בב"נ ה"א דכל מצוה שנאמרה לב"נ ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לב"נ לכן בעינן שני המיעוטים לאסור לישראל ולב"נ ואע"ג דמחוסר אבר ילפינן בגמ' לאסור מדכתיב מכל החי · אבל לעיל בפל"א סי' י"ג יש דרשה אחרת על מכל החי והוא חולק על הדרש של מכל החי לאפוקי מחוסר אבר : בקשו להפוך התיבה כו' · זה הוא דרשה אחריתי ודריש ויסגור ה' בעדו שהגין עליו מהרשעים · ולפי הדרש הראשון יתפרש ויסגור ה' בעדו כי סגר ונתם בעדו את הדלת והושיבהו כמו בבית האסורין שלא יצא ממנו פן יפגעוהו אויביו : שטה על פני המים כעל ב' קורות כו' · כי מתחלה כתיב וירבו המים וגו' ותרם התבה מעל הארץ משמע שהיתה משוקעת במים כספינה רק שהורמה מעל הארץ ואח"ז

פירוש מהרז"ו

סוף פרק ה' מתושלח מילא ימיו עד המבול · ומ"ש כי לימים עוד שבעה וכן ויהי לשבעת הימים ולא פירש לאיזה חשבון · ומאחר שהחשבון מכוונם שאז מת מתושלח · על כרחנו שאלו ז' ימים הם ז' ימי אבלות וכמ"ש ויתעצב אל לבו כמ"ש לעיל סוף פר' כ"ז וכמ"ש אצל יעקב ויעש לאביו אבל שבעת ימים : נתאבל הקב"ה · לקמן פר' ק' ריש סימן ז' וש"נ ע' לעיל סוף פר' כ"ז · ועי' סנהדרין דף ק"ח ג' דעות בזה : א"ר יוסי · במכילתא בשלח פסוק כי גאה גאה · וז"ל ר' יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם העליונה בתחתונה כדי לעשות תאותם והקב"ה פתח עליהם מעינות מלמעלה ומלמטה לאבדם שנאמר ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו עכ"ל ופירוש שהם נתנו את שכלם שהוא עין העליונה בתאוותם והלכו רק אחר עיניהם של זנות לכך נדונו בעיני המעינות של מטה · ועי' סנהדרין ק"ח וברש"י שם ועי' הגהות רד"ל וכן הוא בספרי עקב פיסקא מ"ג כמו במכילתא · ועי' במ"ר פר' ט' בסימן כ"ד ג"כ כנ"ל : בגלגל העין · כדאיתא במסכתא דרך ארץ פרק ט' בסופו שמדמה דמיון העולם לעין · הלובן שבעין הוא האוקינוס · ועגול שבעין הוא כדור הארץ · שחור שבעין הוא ירושלים · פרצוף שבעין הוא ביהמ"ק · ולשון רש"י בגמרא שם · במים דומה לגלגל עין המעיינות שנובעין ממקום קטן כמו עין ול"ל על שהעין הוא מקור נובע דמעה כמ"ש מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה : סילונות שלהם · שהשחיתו דרכם וקלקלו צנורותיהם : דרך ארץ · כמ"ש לעיל פרשה י"ג סימן י"ג המים העליונים וכו' ע"ש וע' פדר"א פרק ה' : ח אם נכנס נח · לקמן פר' מ"ז ריש סימן ח' : כל צפור כל כנף · זה מיותר שכבר אמר בריאה וכל העוף למינהו ע"כ דרש מדה כ' אא"ע לכאן לכיום התיבה ת"ע לענין קרבן שמפורש בתורה שהקריב נח מהבהמה והעוף · ובא להורות כל צפור שיהיה הכל של צפור שלא יהיה חסר אלא שלם · ושיהיה הכנף שלם לא מרוט וכן פסוק והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו ג"כ מיותר לדרשה לסרוחין ולחסר אבר וזהו מכל ולא חסר : קניגי אנא · וכי צייד של חיה ועוף ושקלים ושרצים אני להיות בקי בכל מינים אלו ולהביאם כל אחד ממקומו · ודורש על שבפסוק י"ט אמר ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התיבה להחיות אתך ואח"כ אמר כמה פעמים יבואו אליך והבאים מכל בשר ב' כ"מ והכריע ע"פ מדה ט' שהקב"ה אמר לו תביא ואמר לו נח וכי קניגי אנא ואז אמר לו יבואו אליך מעצמם · ומ"ש תביא בהכרח יתפרש שכאשר יבואו תקבלם : דרשו מעל ספר ה' · וס"ד וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן · וענין הפרשה מדבר במפלת שונאי ציון באחרונה (וכמ"ש יחזקאל ריש ל"ט) · וכמ"ש ישעיה שם פסוק ה' · כי רותה וגו' ואמר שם שיתקבצו שם מקלת העופות ולא פי' לאיזה צורך יתקבצו · ועל זה אמר שם דרשו מעל ספר ה' וגו' ולא פירש איזה ספר ה' ולמה ידרשו מספר ה' · ודרש ר' יוחנן דרשה נפלאה ונשגבה · תחלה דרש שהענין מדבר במפלת גוג · כי כאן כתיב כי זבח לה' וגו' וטבח גדול וגו' וביחזקאל ל"ט אצל מפלת גוג כתוב ג"כ כה אמר ה' אלהים אמור לצפור כל כנף וגו' על זבחי אשר אני זובח לכם · וכן שאר עניני הפרשה ומליצתה דומה ממש לענין הפרשה שם הרי שגם ישעיה כוון על מפלת גוג · וביחזקאל ביאר שצוה לו הש"י שיאמר לכל חיות ועופות שיבואו כולם לאכול בשר גבורים ולשתות דמם אך לא ביאר איך יבואו האם על פי צווי יחזקאל לבד יבואו ובפרש שיאמר בימיו שיבואו לעתיד במפלת גוג כל חיות ועופות · אך ג' פרשיות אלו היינו כאן של נח ושל ישעיה ל"ד ושל יחזקאל ל"ט מלמדים זה על זה כי ספר ה' פי' ספר התורה שנקרא ספר ה' ושם מפורש שבאו כל החיות והבהמות והעופות לתיבה מאליהן · ולא פירש איך באו מאליהן · ומפורש בישעיה שם כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן · ובתיבה היה ענינם שיסגרו י"ב חודש בהכרח נגד רצונם · וישעיה ניבא שם בפרשה שיבואו כולם במפלת גוג כמו שבאו לתיבה ולא פירש ישעיה למה יבואו והרי מפורש ביחזקאל לאכול בשר ולשתות דם להפטם מהם · הרי יוצא לנו קל וחומר · אם באו כולם להסגר בתיבה י"ב חודש כדמפורש בספר ה' ע"י שצוה בפיו וקבצן ברוחו כדמפורש בישעיה על אחת כמה וכמה שיבואו כולם להפטם כמפורש ביחזקאל · ומה שפרש המדרש שבאו להסגר י"ב חודש דעת המדרש שהק"ו שיבואו להפטם יהיה ג"כ י"ב חודש · כמפורש במדרש תהלים במזמור ק"נ ואכלתם בשר ושתיתם דם על זבחי אשר אני זובח לכם ולא פירש יחזקאל כמה זמן היה חיה ועוף אוכלים נבלתו של גוג בא ישעיה ופירש וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף שע"פ מדה י"ז מדבר במלחמת גוג הרי י"ב חודש עופים על גוג · ודרשה זו ע"פ מדה י"ט דבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו שהעופות יהיו בקיץ וכן בחורף והבהמות יהיו בחורף וכן בקיץ שכולם יהיו יחד י"ב חודש · ולזה כוון רבי יוחנן במ"ש י"ב חודש וכמו שכתוב מפורש בסדר עולם רבה פרק ג' משפט גוג לעתיד לבא י"ב חודש שנאמר וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף · ועל פי דברינו הנ"ל יובנו בקל דברי הסדר עולם · וע' עוד שמ"ר פר' למ"ד סימן י"ז בסופו מה שייך עוד לדרשה זו וכל דברים אלו היו ידועים ופשוטים לחז"ל ונפלאות הוא בעינינו : דרולמוסיא · הרג של כליה כמ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ה' שמלאי מאמר ר' שמלאי וענין המשל שנותן אוהבו בבית האסורין להצילו מההרג הכולל · ועוד נותן חותמו עליו שלא יכנסו ההורגים שם ועי"כ ניצל אוהבו · וכן נח שכתוב בו ויסגור בעדו והיה לשתי הכוונות יחד והזכיר שמו על הסגירה ויסגור ה' וזהו החותם : והקיפה אריות · דורש כן ממ"ש ויסגור ה' בעדו · ואין סגר אלא חיות רעות שנאמר אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא [וביפ"ת הביא זאת בשם ר' תנחומא] כן הוא במכילתא ריש בשלח על פסוק סגר עליהם המדבר · וכן הוא בילקוט כאן בשם מדרש אבכיר על פי גז"ש כנ"ל ולמה הקיפה אריות אלא שהגבורים נתכנסו מפני המבול סביב לתיבה ובאו ·

ידי משה

דר"י ור' יוחנן לעיל פרשה כ"ה שר"י ס"ל שלא שמשו כלום המזלות וס"ל כר"י דהכא ורבי יוחנן שס"ל שמשו רק שלא היה רשומן ניכר ס"ל כר"נ ואח"כ עולם מ"מ למנין תקופות וחשבונות ודוק : מאיליהן כו' · מה שהקשה יפ"ת למה לא דייק שמאיליהן באו מכח קושית האיך ידע אותן שלא נעבדה בהן עבירה נ"ל דזה אינו קושיא כלל שזה היה יכול לידע כדאיתא לעיל בפסוק זכר ונקבה יהיו אם ראית נקבה רצה אחר זכר אל תקבלהו ולפיכך הוצרך המדרש לשאול וכי קניגי אנא וכו' פי' היאך ידע להבין בכל מין איזהו הוא זכר ואיזו היא נקבה כדפי' בעל מ"כ אלא ע"כ שבאו מאיליהן ודו"ק כנ"ל : בעל ב' קורות · והקורות שטות על פני המים שאין הולכין במהירות כן פירש"י ול"נ כעל ב' קורות י"ל שהתיבה היתה הולכת לאט כאותן ספינות קטנות שהולכין על ספינה ב' אנשים ומושכין את הספינה בב' קורות בל' רוסיא דרא"גי"ש אחד מצד זה והב' מצד הב' ואותן ספינות הולכין לאט מאד כך היתה הולכת התיבה ולא כאניות שייט ההולכין ביום א' כמה מאות מיל אלא כל הילוכה לא היה יותר רק כמטבריא לסוסיתא מקומות קרובים

לסוסתא : י והמים גברו מאד מאד על הארץ וגו' · א רבי יונתן סלק למצלי בירושלים עבר בהדין פלטאנים והמתי חד שמריי א"ל להיכן את אזיל · א"ל למיסק למצלי בירושלים · אמר ליה לא טב לך למצלי בהדין טורא בריכא · ולא בההוא ביתא (ג) קלקלתא · א"ל למה הוא בריך אמר ליה דלא טף במוי דמבולא · נתעלמה מעיני רבי יונתן ולא השיבו לשעה · אמר לו חמריה · ר' תרשיני ואני משיבו אמר לו הין · אמר ליה אין מן טורייא רמיא הוא · הא כתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים · ואין מן מכייא הוא לא אשגח ביה קרייא ולא אחשביה כלום · מיד ירד לו ר' יונתן מעל החמור והרכיבו ג' מילין · וקרא עליו ג' מקראות (דברים ז) לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך · (כא) אפילו בבהמות שבכם (שיר ז) כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך · הריקין שבכם רצוף תשובות כרימון הה"ד (ישעיה נד) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וגו' : יא חמש עשרה אמה וגו' · רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר ב חמש עשרה אמה בהר · וחמש עשרה בבקעה · רבי נחמיה אמר ט"ו אמה בהר · אבל בבקעה כל שהן · ויגוע כל בשר הרומש וגו' · כל אשר נשמת רוח חיים באפיו וגו' · ר' שמואל חתניה דר' חנינא חברהון דרבנן אומר כאן הוא עושה נשמה רוח ולהלן הוא עושה נשמה נפש · מניין ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן · ת"ל חיים חיים לגזירה שוה · ג מכל אשר בחרבה מתו · (כב) פרט לדגים (כג) וי"א אף הן היו בכלל מאוספין · אלא שברחו לים הגדול לאוקיינוס · וימח את כל היקום וישאר. אך נח · ר' הונא בשם ר"י אך מיעוט שאף הוא ד היה גונח דם מפני הצינה :

פרשה לג א ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה וגו' ·

וכתיב (תהלים לו) צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה' · ה רבי ישמעאל ורבי עקיבא (ה) רבי ישמעאל אומר בזכות הצדיקים שקבלו את התורה שנתנה מהררי אל את עושה עמהם צדקה עד כהררי אל · אבל רשעים שלא קיבלו את התורה שניתנה מהררי אל · את מדקדק עמהם עד תהום רבה · (א) ר"ע אומר אלו ואלו מדקדק עמהם עד תהום רבה · מדקדק עם הצדיקים וגובה מהם מיעוט מעשים רעים

מסורת המדרש א ספ"ט פ"ד · ד"ר פ"ג · ילקוט כאן רמז נ"ז · ועיין ירושלמי עבודת כוכבים פרק ה' · ועי' לקמן פרשה פ"א · ב יומא ע"ו · שמ"ר פ' כ"ה · שוח"ט מזמור ע"ח · מכילתא בשלח מסכת דויסע פרשה ג' · ילקוט כאן רמז נ"ז · ילקוט בשלח רמז ר"ס · וילקוט תהלים רמז תתי"ס · ג קדושין י"ג · סנהדרין ק"ח · זבחים קי"ג · ד תנחומא כאן סי' ט' · ה ויק"ר פרשה כ"ז · כל הענין · תנחומא סדר אמור סי' ה' · ילקוט תהלים רמז תשכ"ו · פסיקתא דרב כהנא פסקא ט' :

חדושי הרש"ש

ארגנת וכרים תוקת נשמע הספן · וכרים אמור הוא בשלימות : (ג) קלקלתא · עמ"כ · ויותר נראה לפרש מלשון קללה שהוא נגד בריכא דאמר על טורא ואולי דצ"ל קללתא :

(ה) ר' ישמעאל אומר הצדיקים כו' כצ"ל ותיבת בזכות מיותרת וכן בויקרא רבה פ' כ"ז ליתא : א"ר

(כב) פרט לדגים · שבעומק המים לא היו רותחין ערמב"ן : (כג) וי"א אף הן היו בכלל מאוספין · כלומר אלו היו במקומם בנהרות היו ראוין להאסף על כל החי בעון האדם וכמ"ש שנאספו בעון האדם עבמ"כ בשם רש"י קרא דאסף עוף השמים (דדרשי ליה לעיל פכ"ח כדו"ה) · ובש"ס פ"ק (דקדושין י"ג) מייתי קרא דהושע וגם דגי הים יאספון :

(א) ר"ע אומר אלו ואלו מדקדק עמהם מדקדק עם הצדיקים · כצ"ל ול"ג עד תהום רבה · וכ"ה בויק"ר פכ"ז · ור"ל שדרש צדקתך כהררי אל לשלם שכר מצות קלות בין לצדיקים בין לרשעים לאלו בעוה"ב ולאלו

חדושי הרד"ל

המים · כבעל ב' קורות וזהו אח"כ שגברו המים דכתיב ותלך התיבה על פני המים ודרש על פני כמשמעו שלא היתה משוקעת במים כלל · (ופליג אמאי דאמר בפ' ל"ג שהיתה משוקעת י"א אמה והם הוא דברי סדר עולם) כדרך הספינות · אלא היתה שטה ע"פ המים כמהלכת על ב' קורות : (כא) אפילו בבהמות שבכם · בירושלמי נקרא מנהיג הבהמה בשם בהם כמו שנקרא מנהיג החמורים חמר והגמלים גמל :

מתנות כהונה

ובמדרש חזית פ' כשושנה בין החוחים ובאיכה רבתי פ' פרשה ציון] ופי' כמו שיש ממקום טבריא למקום סוסיתא וכן פירש"י : סלק למצלי כו' · עלה להתפלל בירושלים : עבר בהדין פלטאנום · פי' הערוך הר וכן הוא בפרשת עקב שהוא הר גריזים ורש"י פירש פלטון פאלו"ם בלע"ז : והמתיה כו' · וראהו אדם אחד מאומה שנקראת שמרי [ובפ' עקב ובמדרש חזית פ' כמגדל דויד נקט כותי] : א"ל לר' יונתן להיכן את הולך א"ל לעלות לירושלים להתפלל א"ל וכי אין יותר טוב לך להתפלל בהר הזה המבורך ולא באותו בית של אשפה ועל בהמ"ק אמר כן אותו רשע א"ל ר"י למה הר הזה מבורך א"ל שלא הוצף בימי המבול · נתעלמה התשובה מעיני ר"י לאחר שעה א"ל חמריה הוא אדם שמנהיג חמורו רבי תן לי רשות ואני אשיב לו תשובה א"ל הין א"ל החמר לאותו רשע אם הר הזה אחד מן ההרים הרמים והגבוהים שבעולם הא כתיב כו' הרי שהוצף במי המבול ואם מן ההרים הנמוכים הכתוב לא השגיח עליו ולא החשיבו לכתוב בפירוש שהוצף גם הוא והוא בקל וחומר מהרים הגבוהים [ועיין טוב בפי' רמב"ן בפ' ז ויישב לך] : אפילו בבהמות · מנהיגי הבהמות אינם עקרות מלדברי תורה : רצוף · מחובר ומהודק מלא תשובה להשיב אל המהבילים : הה"ג כרימון · [והדין] כל כלי יוצר וגו' : ט"ו אמה וכו' · וזהו לדך גם ודייק מדכתיב ברישא ט"ו אמה גברו המים מלמעלה ואחר כך ויכסו ההרים דמשמע מלמעלה לארץ גברו ט"ו אמה וגם ט"ו על ההרים וק"ל : כל שהן · מה שהיה הוא שהיה לפי עומק הבקעה הן רב הן מעט : נשמה רוח · דכתיב נשמת רוח : נשמה נפש · כד"א ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה ועי' לעיל סוף פרשה י"ד : מאוספין · פירש"י דכתיב אסף עוף השמים ודגי הים : אך מעוט · שאף הוא לא נשאר בשלימתו :

רש"י

טבריה לסוסיתא · מקומות שאינן רחוקות זו מזו : פלטנים · פלמין : נתעלמה מעיני ר' יונתן שעה · ומה שכתוב בספרים נתעלמה הלכה היבום הוא : יוצר · מחודד ובלע"ז אגוסים כמו חרבות צורים (יהושע ה' ב') ומתרגמינן חריפין : אף הם בכלל מאוספים · דכתיב אסף עוף השמים ודגי הים (צפניה א' ג') :

מיד

פירוש מהרז"ו

ולא שלא ינגלו בתיבה חלק אלף אלפים מהם ובקשו להפוך התיבה ולשברה · והאריות הרגוס כמפורש לעיל פר' ל' סימן ו' ע' מש"ש : ט כבעל ב' קורות · שהלכה בקלות כספינה קטנה השטה במרוצה על ב' קורות שאינה משוקעת במים : כמן טבריא לסוסיתא · שעומדות על שפת ים כנרת קרובות זו לזו והולכות מזו לזו בקלות ובמרוצה · ועי' לעיל פר' ל"א סימן י"ג כמן טבריא לסוסיתא ומש"ש וזה היה דרך נס ופלא שהיתה נושאת עצמה לילך בקלות · וכמ"ש לעיל פר' ל"א סימן י"א תעשיה אף היא היתה מסייעת עצמה והיינו בבנינה וכן כאן בהילוכה אע"פ שהיתה משוקעת מפני כבדה וכובד המשא שבה אעפ"כ הלכה בקלות וזהו על פני המים : י והמים גברו מאד · וס"ד ויכוסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים · ועל זה הביא המעשה של ר"י וכמפורש לקמן בסמוך : ר' יונתן סליק · ד"ר פר' ג' סימן ו' המעשה וש"כ וע' לקמן פר' פ"א סימן ג' ריש המעשה אך סופו באופן אחר : קלקלתא · פי' מקולקלת וחריבה · ולקמן פר' ל"ב סימן א' קילקלתא זבנית שפירושו בית אשפה ושם קילקלתא ביו"ד : דלא טף · כמ"ש יחזקאל כ"ב את ארץ לא מטוהרה ולא גושמה ביום זעם · וכן הוא בויק"ר פר' ל"א סי' י"א שה"ר פסוק הנך יפה א' ופסוק הנך יפה ב' : ולא השיבו לשעה · פי' שבשעה זו נעלם ממנו ולא היה לו פנאי להשיב ולהתישב בדבר : לא יהיה בך עקר · מן התשובה · כן הוא בד"ר שם פר' ג' · ופי' להשיב תשובה לשואל דבר נגד התורה : בבהמות שלכם · שם ושם הגירסא בבהמין שבכם והם בתמרין מנהיגי הבהמות בדרך שאינן בני תורה : הה"ד כל כלי יוצר · כתב הידי"מ שהוא ט"ס · ונ"ל והדין קרא ונכון הוא שהרי הוא פסוק הג' שאמר שקרא עליו ג' מקראות · ועי' פר"א פרק כ"ג שדורש שם ב' כתובים מכחישים דכאן אמר ויכסו כל ההרים ושם כתוב ולא גושמה ביום זעם והכריע שהגשם לא ירד בה אך כשנתרבו המים נתכנסו שם ע"כ : יא ט"ו אמה בבקעה · פשט הפסוק שאחר שכסו המים כל ההרים הגבוהים גברו עוד ט"ו אמה למעלה מכל ההרים · וא"כ יקשה שהרי אין שני הרים בעולם שוים ממש ובהכרח שיש הר אחד גבוה מכולם וכשהיו המים למעלה גם מהר זה ט"ו אמה א"כ מהר אחר היו יותר · ואיך אמר שכסו ט"ו אמה למעלה אחר שכסו כל ההרים משמע שמכל ההרים היו רק ט"ו אמה למעלה · ובזה פליגי ר"י ור"נ · שר"י סובר שהט"ו אמה היה שוה בכל הארץ · שהרי כתוב והמים גברו מאד מאד על הארץ ולא פירש כמה ולא בא לסתום אלא לפרש ויגיד עליו רעו בפסוק הב' חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים · וזהו שאמר ט"ו אמה בהר ט"ו אמה בבקעה · ור"נ סובר שכך פירוש הכתוב והמים גברו מאד מאד על הארץ עד שכסו כל ההרים אשר תחת כל השמים וא"כ חמש עשרה אמה מלמעלה מכל ההרים היינו ט"ו אמה מכל הר והר לפי מה שהוא גדול או קטן ט"ו אמה: וכאן הוא עושה · לעיל סוף פר' י"ד ושם מבואר : פרט לדגים · ודייק מכל אשר בחרבה מתו עתה במים. על שחייהם בחרבה אך הדגים שחייהם במים לא מתו במים : בכלל מאוספים · פירש רש"י דכתיב אסף עוף השמים ודגי הים עכ"ל מ"כ והיינו בצפניה א' ולעיל פר' כ"ח סימן ו' דורש פסוק זה על המבול · גם אפשר לפרש בכלל מאוספים היינו מ"ש כאן קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך ואגל הדגים כתוב אם כל דגי הים יאסף להם · ולא יתכן לומר שיאסוף אותם לאכילה כפשט הכתוב שהרי קודם המבול לא התיר לאכילה אלא ירק עשב · א"כ מ"ש ואספת אליך אא"ע לאכילה א"ע לקיום זרע ומ"ש מכל אשר בחרבה מתו משמע שבמים לא מתו ולמה אספן על זה תירץ שהרבה מן הדגים ברחו אל ים אוקינוס שים אוקינוס הוא חוץ מן האדמה עד קצות השמים כמ"ש פר"א פרק ג' ולא היה בכלל הקללה וע"כ כתוב מכל אשר בחרבה מתו · ולא מה שבים אוקינוס : גונח דם · בברייתא דל"ב מדות מדה ב' שם מבואר ופי' גונח צועק מכאב לב והחזה ורוקק דם מפני הצינה ע"ש מה שהקשיתי ותרצתי :

פרשה לג סימן א צדקתך כהררי אל · וסיפא דקרא אדם ובהמה תושיע ה' וכמ"ש בסוף הסימן · וכל דברי סימן זה בויק"ר ריש פר' כ"ז בשינוי מאמרים בקדימה ואיחור

יפה תואר

ואח"ז כתיב ויגברו המים וגו' ותלך התיבה על פני המים משמע דהלכה ממעל לפני המים כאלו נגבה על שתי קורות וזה יוכל היות כיון דמי המבול היו עבים וגסים כשכבת זרע כדאיתא בפ' חלק לכן לא נשקעה עוד כלל במים : דלא טף במוי דמבולא · כבר מצינו פלוגתא בזה בפ' פרת חטאת אם ירד המבול לא"י או לא ופליגי בפירוש הכתוב ביחזקאל את ארץ לא מטהרה היא לא גשמה ביום זעם · והר גריזים היה בא"י בשומרון כדאיתא בפ' ואלו נאמרין · לכן אמר לו השמרוני למה לך ללכת לירושלים הלא הר גריזים קרוב לך · ויחזקאל אשר דבר שם על ירושלים התנבא ג"כ על שומרון כמו דאיתא שם בקאפי' כ"ג שמרון אהלה וירושלים אהליבה · ור' יונתן ס"ל דהמבול היה בכל הארצות להוכיח לו אך נתעלמה ממנו כרגע התוכחה עד שהוכיח לו השמרוני: הא כתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים · ולר' יוחנן דסובר בזבחים שלא ירד מבול לא"י אין קושיא מן המקרא הזה · כי אין למדין מן הכללות · והכתוב מדבר רק מחו"ל : וע"ע בדברינו ביפה קול בחזית פ"ד: מפני הצינה · ואע"ג דהצינה שולטת בכל · ולמה אמר דוקא נח · י"ל משום שהוא היה טרוד במזונות הב"ח והלך הנה והנה לכן שלטה בו הצינה יותר ובתנחומא מדרים משאי קרא שהארי הכישו ויצא צולע · והמדרש חולק ע"ז וסובר כיון שהיה מוראו על כל חי א"א שהארי יכישנו לעשותו בעל מום : ר' ישמעאל ור"ע כו' · משום דהאי קרא קשה דידיה אדידיה באם צדקתך כהררי אל איך יהיו משפטיך כתהום רבה · לכן מפרש ר"י רישא דקרא על הצדיקים שבזכות שמשמרים את התורה שנתנה בהררי אל עושה עמהם צדקה כהררי אל · וסיפא דקרא ברשעים · שבשביל שעברו על התורה ונשקעו בחטאם כתהום רבה · לכן יעשה עמהם משפט כתהום רבה · ור"ע מפרש כל הכתוב בצדיקים · ופי' אף כי

צדקת

ידי משה

קרובות זו לזו כנ"ל ובירור המדרש כך הוא דרבי פנחס לטעמיה שמתחלה א"ר פנחס שהיתה תיבתו הולכת כמו ספינה שעומדת בשפת הנהר ואותן ספינות מנהיגין אותן עם ב' מקלות שקורין בל' רוסיא דראנגי"ש (ובל' גמ' בב"ב מלחות) כי אותן המקלות מגיעין עד התהום כי אצל שפת הנהר אינו עמוק ועומדים על הספינה ב' בני אדם ולכל א' יש לו מקל א' ומנהיגים בהם את הספינה וכן הוא גם עתה במדינתנו ואותן ספינות הם הולכין לאט אבל אם היתה הולכת כאשר ספינות ההולכין בלב ים אותן הולכין חיש קל מהרה וכתיב והרם התיבה שמשמעו שלא היתה הולכת מהרה לז"א שכל ימי המבול לא היתה הילוכה יותר אלא כמן טבריא לסוסיתא · ומה שאמר טבריה כו' י"ל שהיו יודעים שמטבריא לסוסיתא היה מהלך שם אניה קטנה של ב' מקלות מהלך מ' יום כימי המבול והתיבה היתה הולכת כאניה כנ"ל לכן אמר שיעור זה וכן מצינו שים של טבריה היה קטן ולא עמוק ולא הולכין עליה רק אניות קטנות כנ"ל (כבעל ב' קורות ונ"ל ר"ל כאותן אניות שקורין בעל ב' קורות הנם כבעל ב' קורות ג"כ נכון אלא זה יותר נכון) : הה"ד וכל כלי יוצר·טעות דפוס ונ"ל והדין ר"ל והדין הוא פסוק השלישי כל כלי יוצר וגו' עיין ישעיה ותבין משמעותיו בפי' : אף הן היו בכלל מאוספין · עיין מ"כ בשם רש"י ואלולי פירושו הייתי אומר היו בכלל מאוספין דהיינו בכלל ואספת אליך אל התיבה ר"ל שיקח רק מכל מין דגים שנים לקיום המין כמו שאר ב"ח והמותר נמוחו אך שברחו לים אוקיינוס ר"ל אותן שנים שנים מכל מין ברחו לים אוקיינוס ומשם פרו ורבו אותן שנים שנים ולא היה צריך להם התיבה כי חייהם במים ולא כמו שאר ב"ח שלא היה להם מקום לנוס כי היה מים בכל העולם והוצרך להם התיבה אבל הדגים אותן שנים שנים ברחו לים אוקיינוס והמותר נמוחו בים ולפי פרושי מתורץ כי לפרש"י קשה איך ברחו לים אם נגזרה עליהם שימותו הלא כתיב ואנכי מפניך אברת אלא רק אותן שברחו ראוים לברות מכל מין שנים לקיום המין אבל המותר באמת נמוחו וק"ל ולזה פליגי הי"א על ת"ק דאמר פרט לדגים שלא נמוחו הדגים כי אם היו נימוחים לא היו היום דגים בעולם כי לא מצינו שלקח נח לתיבה שום דג כמו שאר ב"ח אבל הי"א אומרים שאותן השנים ברחו לים ולא היה צריך להם התיבה והמותר נימוחו אבל לפירש"י מה פליגי את"ק הלא גם הת"ק אמר פרט לדגים לכן נראה כמו שכתבתי ולפי הי"א מכל אשר בחרבה מתו לאו דוקא בחרבה אלא כמו אשר בעולם מתו והעולם נקרא חרבות כמו שמצינו בפסוק ולת"ק דאמר פרט לדגים פי' הרמב"ן בתומם שהמים היו לממם קרים · והנה לא יקשה לך לפי פירושי למה היו אותן שנים צריכין לברוח לים אוקיינוס הלא גם שם יש דגים כשאר מים לקיום המין · והנה אשיב לך שני תירוצים · הא' שים בזה היה כמה מיני דגים שאינם באוקיינוס ועוד שבים אוקיינוס אפשר שלא יש שם שום דג כלל כי הוא מסבב העולם ואין לו שום קרקע מתחתיו אלא הוא תלוי בדיבור של הקב"ה ובלא"ה מוכח שאין שם דגים לפי שעמוק מאד בלא יסוד ואמרינן בגמרא ויגלו את אגרים כמצולה שאין בה דגים משמע במקום עמוק אין דגים ומכ"ש במקום עמוק בלא קרקע כי צריכים לדגים קרקע מפני טעמים · האחד עבור מזונות · והשני שצריך לו מקום להניח הזרע שהזכר מניח טיפה אחת על הארץ והנקיבה מנחת לובן שלה ג"כ ומזה נולד הדג וזה א"א בלא קרקע ע"כ מן ההכרח שאין שם דגים רק אותן שנים שנים ברחו לשם מפני רתיחת המבול עד אחר זמן המבול וחזרו אחר כך כנ"ל :

לאותם

שעשו בעוה"ז · כדי להשפיע להם שלוה · וליתן להם שכר טוב לעולם הבא · משפיע שלוה לרשעים ונותן להם שכר מצות קלות שעשו בעוה"ז כדי להפרע מהן לעתיד לבא · א א"ר לוי (ב) משל את הצדיקים בדירתן · ואת הרשעים בדירתן · את הצדיקים בדירתן שנאמר (יחזקאל לד) במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נויהם · ואת הרשעים בדירתן (שם לא) כה אמר ה' אלהים ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את התהום · ר"י בר רבי אמר הובלתי כתיב · אין עושין כסוי לגיגית · לא של כסף ולא של זהב ולא של נחושת · (ג) אלא חרס לאותם שהם ממינה (ד) כך רשעים חשך · גיהנם חשך · תהום חשך · הובלתי רשעים לגיהנם · וכסיתי עליהם את התהום · חשך יכסה חשך · ב רבי יונתן בשם רבי יאשיה מסרס קרא צדקתך עד משפטיך · כהררי אל עד (ה) תהום רבה · מה הרים הללו אין להם סוף · אף הצדיקים אין להם סוף למתן שכרן · מה הרים הללו נכבשים לתהום שלא יעלה ויציף את העולם · כך הם הצדיקים נכבשים על הפורענות · שלא יצאו וישרפו את העולם · ומה הרים הללו נזרעים ועושים פירות · כך מעשיהם של צדיקים עושים פירות · הה"ד (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב וגו' · ומה תהום זה אין לו חקר (ו) כך אין לפורענותן של רשעים חקר · הה"ד (שם) אוי לרשע רע · (ז) ומה התהום הזה לא נזרע ולא עושה פירות · כך אין מעשיהן של רשעים עושין פירות · שאילו היו עושין פירות היו מחריבין את העולם · ג ריב"ל סליק לרומי חמא תמן עמודים (ח) מכוסים בטפיסין · בצנה שלא יקרשו · ובשרב שלא יתבקעו · וכי הוה מהלך בשוקא חמא חד מסכן מכריך בחדא מחצלא ואית דאמרין פלגא מרדעת דחמרא · על אותן העמודים קרא צדקתך כהררי אל הן דיהבת אשפע · על אותו העני קרא משפטיך תהום רבה · הן דמחיית גיית · ד אלכסנדרוס מוקדן אזל (ט) לגבי מלכא קציא לאחורי הרי חשך · ושלח ליה נפק ליה והוא טעין (י) גידומי דדהב בגו דסקוס דדהב · א"ל לממונך אנא צריך · א"ל ולא היה לך מה מיכול בארעך דאתיית לך להדין · א"ל לא אתית אלא בעיא למידע · היך אתון דיינין · יתיב גביה יומא חדא אתא חד בר נש קבל על חבריה אמר הדין גברא זבן לי חדא קילקלתא ואשכחית בגוה סימתא · ההוא דזבין אמר קילקלתא זבנית סימתא לא זבנית וההוא דזבן אמר קילקלתא ומה דבגוה ובנית · אמר לחד מנייהו אית לך בר דכר א"ל הין ואמר לאוחרני אית לך ברתא נוקבא א"ל הין אמר להון זיל אסיב דין לדין והוי ממונא לתרויהון · חמתיה יתיב תמה א"ל מה לא דיינית טב א"ל אין · אמר ליה אלו היה גבכון היך הויתון דיינין · א"ל קטלין דין ודין ומלכותא נסבא ממונא דתרויהון · א"ל אית גבכון מטר נחית א"ל הין · א"ל אית גבכון שמשא דנח א"ל הין · א"ל אית גבכון בעיר דקיק א"ל הן · א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא לא בזכותכון נחית מטר ולא בזכותכון שמשא דנחה עליכון אלא בזכותיה דבעירא דכתיב (תהלים לו) אדם ובהמה תושיע ה' · אדם בזכות בהמה תושיע ה' · ה רבי יהודה בר סימון פתר קרייה בנח אמר הקב"ה צדקה שעשיתי עם נח בתיבה לא עשיתי

מסורת המדרש א במדבר רבה ריש פ' א' · ילקוט במדבר רמז תרפ"ג · ילקוט חזקאל רמז שע"ב · ב מדרש תהלים מזמור ל"ו · ויק"ר ריש פרשה כ"ז · אגדת בראשית פרק ד' · ג ילקוט תהלים רמז תשכ"ז · ד ויק"ר פרשה כ"ז · תנחומא סדר אמור סימן ו' · תמיד דף ל"ב · ירושלמי ב"מ פ' ב' הלכה ב' · ילקוט תהלים רמז תשכ"ז · ה ילקוט כאן רמז נ"ז · וילקוט תהלים רמז תשכ"ז :

חדושי הרד"ל

בעוה"ז · וכן משפטיך תהום רבה · אלו בעוה"ז ואלו בעוה"ב : (ב) משל את הצדיקים בדירתן · שגילו לפרש משפטיך תהום רבה על הרשעים שדירתם בתהום וכן הוא במ"ר מביאו על מקרא זה ע"ש : (ג) אלא חרס · לפי שהוא ממינה כצ"ל ועיין בויק"ר ר"פ כ"ז : (ד) כך רשעים חשך · שנאמר והיה במחשך מעשיהם כצ"ל וכ"ה בשמ"ר פי"ד : (ה) תהום רבה · מה הרים הללו כובשים כו' ומה הרים הללו אין להם כו' · כ"ה בויק"ר ותחלה מפרש דרשת הסירוס שצדקת הצדיקים כובשים על המשפטים כמו ההרים על התהום (ועיין אגדת בראשית פ"ד) ואח"כ מפרש למה נמשלו להרים : (ו) כך אין לפורענותן כו' חקר · אפשר נסמך ללשון המקרא (איוב ל"ד) ירוע כבירים לא חקר : (ז) ומה התהום הזה לא נזרע בו כך אין כו' · של רשעים עושין פירות · שנאמר אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו כצ"ל · וכן בירושלמי פ"ק דפיאה דרש מהאי קרא דעבירה אין לה פירות : (ח) מכוסין בטפיטין כצ"ל : (ט) לגבי מלכא קציא · עיין יד"מ פי' מלך קצות הארץ · וכלישנא דקרא (תהלים ס"ה) ויראו יושבי קצוות : (י) גידומי · פי' מ"כ לחם · ואמת שכן הוא בש"ס שלפי תמיד · אבל לגי' דשם גדומי אפשר פירושו

רש"י

פרשה לג מיד נתכרכמו פניו *) · כיון שראה שנתכרכמו פניו א"ל ארונו הוא אמר ליה רבי פוק חמי מאן בעי לך לברא נפק ולא אשכח בר נש : כיון דאתי רבי חייא רבה לגבי רבינו א"ל מה עבדא ההיא שינך א"ל מן עונתא דיהבת ידך עלה אתנשמת וכו' : ס"א ר' הוה מתניה שבחיה דרבי חייא רבה קמיה דרבי ישמעאל ב"ר יוסי א"ל אדם גדול הוא אדם קדוש הוא חד זמן חזייה בי בני ולא אתכנע מיניה א"ל הדין גברא דאת מתני שבחיה המיתיה בי בני ולא אתכנע מינאי א"ל ולמה לא איתכנעתא א"ל יתו עלאי דאין סחית ביה · כך וכך יבא עלי אם רחצתי עמו במרחץ היום באותה שעה מסתכל הייתי באגדת תהלים כיון ששמע רבי כן מסר ליה תרין תלמידין דהויין עיילין עימיה לאסותא בכל עת דלא ליתיה ולא לזעיר נפשיה : *) וישלח את העורב · הדא הוא דכתיב שלא חשך ויחסך וגו' · וזה מרה את דברו : אמר רבי איבו תעקר אין כתיב אלא ותשבר · ככד הזה שהוא נשבר ואינו מעלה חליפין : נעשים כמקפא · וזרעו אותה ולא צמחה שהיה סימן קללה שמימי המבול קללה הן ואין קללה בכלל ברכה : ס"א · משל את הצדיקים בדירתן בבית דירה הראויה להן לעתיד ואת הרשעים בדירתן הראויה להן דכתיב ביום רדתו שאולה האבלתי הובלתי כתיב כמו יובל שי : כסיתי עליו את התהום · הראוי לו : בטפיטין · שפיש בלע"ז : דמחית · גזית מכלה אותו : מלכא קציא · בקץ העולם : גידמי דדהב · לחם של זהב בפסיקתא כתיב דבר זה עיגול דדהב ובתרגום ירושלמי כתוב וככר לחם אחד וגידומי דבר אחד הוא : דיסקוס דדהב · לוחות של זהב : קביל על חבריה · צעק על חבירו : קלקלתא · אשפה : לא עשיתי עמו · אלא עד הררי אל כלומר לא נראה הצדקה שעשיתי עמו עד שנחה התיבה בהרי אררט שכל זמן שצפה על פני המים ונח גר בתיבה לא היה מאמין בחייו אבל כשראה

*) דברי רש"י זה עד וישלח את העורב שייך לדף סט · **) מכאן עד ס"א שייך לסי' ס' בפרק זו ·

מתנות כהונה

פרשה לג בדירתן · איך ידורו לעתיד : הובלתי · הבאתיו לרשע כדי לכסות עליו את התהום כדמפרש ואזיל מפני שראוי זה כראוי זה [ומאמר זה ג"כ בב"ר פי"ד ובר"פ במדבר ובפ' אמור פ' שור או כשב ול"ג שם הובלתי] : לאות · לסימן · [שהוא ממין חרס כמו הכיסוי · כ"מ במדרש יחזקאל : ה"ג וה"מ בפ' אמור צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה מה ההרים הללו נכבשים על תהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הם הצדיקים נכבשים על הפורענות שלא יצאו וישרפו את העולם צדקתך כהררי אל מה ההרים הללו אין להם סוף כו' ומה הרים הללו נזרעים כו' עד כי טוב וכו' ומשפטיך תהום רבה מה התהום הזה אין לו חקר כו' ובילקוט תהלים גורס ככתוב פה והוא דחוק וק"ל] : עמודים מכוסים גרסינן · חמא תמן כו' · ראה שם עמודים שהיו מכוסים בטפיסין פירש הערוך כסוי של קרמים המצויירים : יקרשו · היו נקרשים מחוזק הקור : מסכן · עני : מכריך · היה כורך את עצמו במחצלת של קנים וי"א בחצי מרדעת שמכסין על החמור ובו היה מכסה את עצמו : הן דיהבת כו' · היכן שאתה נותן טובה אתה נותן בשפע ובמילוי : הן דמחיית כו' · היכן שאתה מכה אתה מכה בכח ובגאות : גיית · [הערוך לא פירשו בערך גיית אבל עיין בערך גס האחרון ותמצא שפירושו] לשון גודל וגיאות ובפירש"י מצאתי גורס גזית ופירש בו מכלה [ובפ' אמור גרס אן דאת מחי את מדקדק כו' זו נוטה לפי' הערוך] : ושלח ליה · אלכסנדרוס שלח למלך קציא שיבא אליו : נפק ליה כו' · יצא והיה טוען ונושא לו מנחה חתיכות זהב עשוי בדמות לחם על שולחן של זהב : גידומי · [פי' הערוך] לחם : דסקום · שלחן : א"ל אלכסנדרוס וכי לממונך אני צריך בתמיה : א"ל וכי לא היה לך מה לאכול בארצך שבאת לך למקום הזה א"ל לא באתי רק שאני רוצה לידע היאך אתם דנין דין : היה יושב אצלו יום אחד וכו' · קבל · היה קובל על חבירו לפני המלך ואמר זה האיש מכר לי אשפה כלומר חורבה [וה"ג בהדיא פ' אמור פכ"ז] : ואשכחית כו' · ומצאתי בתוכה אוצר ממון : ההוא דזבין · זה שקנה החורבה אמר החורבה והאשפה קניתי והאוצר לא קניתי ואיני חפץ בו מפני עונש גזל · וזה שמכר האשפה אמר האשפה ומה שבתוכה מכרתי לו ואינני חפץ האוצר מפני עונש גזל ובירושלמי דפרק אלו מציאות משמע שכל אחד היה חפץ ליקח האוצר אמר מלכא קציא לאחד מבעלי הדין יש לך בן זכר א"ל אין וחזר ואמר לבע"ד האחר יש לך בת א"ל אין : [א"ל זילו אסיבן גרסינן ועי' בפ' אמור זילו כו'] · לכו ויקחו זה את זו הבן והבת ויהיה הממון המצא לשניהם : חמתיה כו' · מלך קציא ראה את אלכסנדרוס יושב ומתמה והכי איתא בפרשת אמור בהדיא : א"ל מה כו' · כלומר מה אתה יושב ומתמה וכי לא דנתי יפה [ועי' בפ' אמור הגי' יותר נכונה] : אילו הוה כו' · אילו היה דין זה בא לפני הדיין אצלכם בארצכם היאך הייתם דנין אותו : א"ל קטלין כו' · היו הורגין זה וזה כלומר שני בעלי הדין וממון של שניהם היה נוטל המלך גם כן לקנס כי כל האוצר ממון הוא למלך והיה להם להביאו [ולגי' ירושלמי א"ש טפי שכאו"א היה רוצה לעכבו לעצמו ולגזול ממון המלך ועוד היום כן הנמוס בכל ארץ אדום שכל אוצר ממון הוא למלך · ובירושלמי איתא שהמלך לא היה נוטל רק האוצר] : אית גבכון מטר נחית גרסינן · פירוש יש אצלכם מטר היורד מן השמים : שמשא דנח גרסינן · פירוש השמש זורח : בעיר דקיק · גרס בירושלמי ופירש בהמות קטנות : פתר קרייה · פסוק צדקתך כהררי אל היה

יפה תואר

צדקת ה' עומדת כהררי אל מ"מ גם משפטיו לדקדק עמהם על מיעוט החטאים אשר בידיהם הם כתהום רבה · ומה שמסיים בדבריו משפיע שלוה לרשעים כו' איננו מפירוש הכתוב רק דרך אגב כיון דמדבר ממשפט הצדיקים כתהום רבה מזכיר ג"כ ממשפט הרשעים · ור"ל מפרש ג"כ את המקרא כמו ר"י דרישא בצדיקים וסיפא ברשעים · והא דאומר בצדיקים כהררי אל וברשעים כתהום רבה משום דכל אחד בדומה לו · שהצדיקים דרים במרום הרים כהררי אל · ודירת הרשעים היא בתהום רבה ור' יאשיה מפרש המקרא בסירוס וכמו שמפרש את דבריו במדרש ור' יהודה בר סימון מפרש בנח משום דהכתוב מסיים אדם ובהמה תושיע ה' וזה היה בימי המבול · כי יש מאדם ובהמה אשר ניצולו בצדקת ה' על הררי אל ויש מאדם ובהמה אשר נמחו במשפט ה' בתהום רבה : משל את הצדיקים בדירתן · י"ל ג"כ כי משל הוא מלשון ממשלה ובדירתן הוא בדומה להם וכמו דאיתא בפ"ק דקדושין א"ל ר"י לר' יאשיה דדריה ופי' הערוך בן גילו · וזה הדומה לו · ויתפרש כי ממשלת הצדיקים היא בדומה להם במרום הרים ולכן כתיב עליהם צדקתך כהררי אל · וממשלת הרשעים היא בדומה להם במחשכי התהום כחשכת מעשיהם ולכן כתיב עליהם ומשפטיך תהום רבה : על אותן העמודים קרא צדקתך כהררי אל כו' · ומפרש את הכתוב כי אם הקב"ה עושה צדקה וחסד עם איש ישפיע רב טובה כהררי אל וז"ש הן דיהבת אשפעת פי' הגבהת מאד ואם יעשה משפט אז יורידנו עד תהום רבה · וז"ש הן דמחית גיית אם תשפילנו אז תשפילנו עד שאול וגיית הוא מלשון גומא ובור וכמו דאיתא בשביעית פ"ג כלפי גאיות · והכל בצדק ובמשפט אף כי דרכי המשפט נעלמו מעין כל חי : מזכותא דבעירא דכתיב אדם ובהמה תושיע ה' · שכתוב הזה הביא המדרש להוכיח את דברי מלכא קציא : אמר הקב"ה צדקה שעשיתי · שכתוב הזה אמר דוד

פירוש מהרז"ו

ואיחור ושם יתבאר : א"ר לוי · בויקרא רבה ריש פר' כ"ז ובריש במ"ר שם הגירסא ר' מאיר · וכן העיר הגאון רש"ש ז"ל כי הדרשה היא ברייתא מתנאים ור"ל והוא אמורא: הובלתי כתיב · בויק"ר שם ובמ"ר שם לא גרסינן ליה ובקרא כתיב האבלתי אלא שדורש א"ת האבלתי אלא הובלתי כי הוקשה לו איך אמר ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את תהום משמע שתהום ענין אחר הוא שאחר שירד שאול האביב וכיסהו בתהום על כן דורש שהשאול הוא הקבר ואחר שירד בקבר יוביל ויוליך אותו בתהום בגיהנם ושם מכסהו בתהום וחושך · וכל זה ע"פ מדת ממעל ומנגד ודרך קצרה : צדקתך עד משפטיך · כאן בשיבוש וכצ"ל כמ"ש ויק"ר פר' כ"ז שם צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה ופי' באופן שעומדים ההרים על תהום כך הצדקה עומדת על המשפט וכמ"ש כאן מה ההרים נכבשים וכו' ומאמר מה ההרים אין להם סוף אין מקומו כאן אלא מקומו אחר שחותם הדרשה שלא יצאו וישרוף העולם שהוא פירוש על דרשת ר' יונתן וכמ"ש במ"כ ודרשת ר' יונתן ע"פ מדה ל"א ומדה ט' ע"כ מוסיף תיבת על משפטיך על תהום כי על שסומך תיבת צדקתך לתיבת משפטיך ע"פ מדה ל"א הוכרח להוסיף תיבת על · על פי מדה ט' : כך הצדיקים נכבשים · בויק"ר שם הגי' כך הצדקה כובשת על הפורענות : אמרו צדיק · וס"ד כי פרי מעלליהם יאכלו · וצריך לסמוך לדרשה זו מ"ש אח"כ מה התהום לא נזרע ולא עושה פירות כך הרשעים וכו' שנאמר אוי לרשע רע וס"ד כי גמול ידיו יעשה לו ולא פירות · וכן הגירסא בויק"ר פר' כ"ז וכאן המאמרים והפסוקים בערבוב : ריב"ל סליק לרומי · עי' לקמן פר' ע"ח סימן ה' ג"כ ריב"ל סליק לרומא : גידומי דדהב · בויק"ר שם גורס רמוני דדהב ומזורין דדהב ולחמא דדהב : בר דכר ברתא נוקבתא · כפול לשון הוא ושם הגירסא אית לך בר אית לך ברתא : ר"י בר"ס · כל דרשה זו בשביל מאמר זה בלבד ששייך כאן על שבפסוק זה יש צדקה ומשפט הרים ותהום אדם ובהמה · וכל דברים אלו כתובים אצל נח ודורש גז"ש :

משנת דרבי אליעזר

לאותה שהם ממינה · פי' לאותה הגיגית שהם ממינה שהיא ג"כ של חרס וכן מפורש ריש פ' במדבר ודלא כמ"כ וי"מ שהגיסו לפ' שלא כהוגן · ה"ג צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה

ידי משה

לאותם נ"ל לאותם שהם ממינם : אין מעשיהן של רשעים עושין פירות · ר"ל שאינן מצליחין מעשיהם שאילו מצליחין היו מחריבין העולם : מלכא קציא · לפיכך נקרא מלך הגיא שהוא דר בקץ

עמו אלא עם הררי אל שנאמר (בראשית ח) ותנח התיבה בחדש השביעי וגו' · (תהלים לו) משפטיך תהום רבה · יסורין שהבאתי על דורו לא הבאתי עליהן אלא מתהום רבה שנאמר נבקעו וגו' וכשזכרתי לו לא לו לבדו הזכרתי אלא לו ולכל שיש עמו בתיבה הדא הוא דכתיב ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה וגו' : ב ד"א הה"ד (קהלת ט) עיר קטנה (יא) ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול · א עיר קטנה זה העולם · ואנשים בה מעט זה דור המבול · ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה הקב"ה ויבנה עליה מצודים גדולים עקמן וכמנן · ומצא בה איש מסכן וחכם · זה נח · (יב) ומלט את העיר בחכמתו ויעל עולות במזבח · ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא · אמר הקב"ה אתון לית אתון מנהרים ליה אנא מנהר ליה שנאמר ויזכור אלהים את נח : ג (תהלים קמה) (יג) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו · ב (ג) אמר ר' לוי טוב ה' לכל על הכל שהוא מעשיו · אמר ר' שמואל טוב ה' לכל ורחמיו על הכל שהן מדותיו הוא מרחם · רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר טוב ה' לכל ומרחמיו הוא נותן לבריותיו · רבי תנחומא ורבי אבא בר אבין בשם רב אחא למחר שנת בצורת באה והבריות מרחמין אלו על אלו והקב"ה מתמלא עליהן רחמים · ג ביומי דר' תנחומא היו צריכין ישראל לתענית אתון לגביה אמרין ליה ר' גזר תעניתא · גזר תעניתא יום קדמאי יום ב' יום ג' ולא נחת מטרא · עאל ודרש להון אמר להון בני התמלאו רחמים אלו על אלו והקב"ה מתמלא עליכם רחמים · עד שהן מחלקין צדקה לענייהם ראו אדם אחד (יד) נותן מעות לגרושתו · אתון לגביה ואמרו ליה ר' מה אנן יתבין הכא (ד) ועבירתא הכא · אמר להן מה ראיתם · אמרו לו ראינו אדם פלוני נותן מעות לגרושתו · שלח בתריהון ואייתינון לגו ציבורא א"ל מה היא לך זו · אמר לו גרושתי היא · אמר לו מפני מה נתת לה מעות · אמר לו רבי ראיתי אותה בצרה והתמלאתי עליה רחמים · באותה שעה הגביה רבי תנחומא פניו כלפי מעלה ואמר רבון כל העולמים מה אם זה (טו) שאין לה עליו מזונות ראה אותה בצרה ונתמלא עליה רחמים אתה שכתוב בך חנון ורחום ואנו בני ידידיך בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים · מיד ירדו גשמים ונתרוה העולם · ד רבינו הוה יתיב לעי באורייתא קמי כנישתא דבבלאי בצפורין עבר חד עגל קודמוי · אזל למתנכסה ושרי געי כמימר שיזבני אמר ליה ומה אני יכול למעבד לך לכך נוצרת · ה וחשש רבי את שיניו י"ג שנה · אמר ר' יוסי בר אבין כל אותן י"ג שנה שהיה חושש רבי את שיניו לא הפילה עוברה בא"י · ולא נצטערו היולדות · בתר יומין עבר חד שרץ קמי ברתיה ובעא למיקטלא אמר לה ברתי שבקיה דכתיב (שם) ורחמיו על כל מעשיו · (ה) רבינו הוה ענותן סגי והוה אמר כל מה דיאמר לי בר נש אנא עביד חוץ ממה שעשו בני בתירא לזקני ו שירדו מגדולתן והעלו אותו · ואין סליק רב הונא ריש גלותא להכא (ו) אנא קאים לי מן קודמוהי למה דהוא מן יהודה ואנא מן

מסורת המדרש א קה"ר פרשה ט' פסוק י"ד · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט · ב ילקוט תהלים מזמור קמ"ה כל הענין · ג ויק"ר פרשה ל"ד · ילקוט תורה רמז תרס"ה · וילקוט תהלים [illegible] · ד בבא מציעא דף פ"ה · ירושלמי כלאים פרק ט' · ה לקמן פרשה נ"ו · ו פסחים דף ס"ו · ירושלמי פסחים פרק ו' הלכה א' · תוספתא שם סוף פרק ד' :

חדושי הרש"ש

(ג) אמר רבי לוי טוב ה' לכל כו' ורחמיו על הכל כו' אמר רבי שמעון כו' שהן מדותיו שהוא מרחם כצ"ל · ופי' דרבי לוי ורבי שמעון תרווייהו ס"ל דתיבת מעשיו דבקרא נפרדת מהקודם והיא רק לנתינת טעם על הקודם · אך דפליגי בזה ר"ל ס"ל דמעשיו פי' מעשה ידיו ור"ל לפי שכולם מעשה ידיו המה · ור"ש ס"ל דמעשיו פי' מדותיו ור"ל לפי שמדות הטוב והרחמנות הן הן מדותיו יתברך : (ד) ועבירתא הכא · מש"כ המ"כ שאחז"ל שאם יש מו"מ ביניהם מנדין אותם · הוא בכתובות (כ"ח א') : (ה) רבינו הוה ענותן כו' · פשוט דלהכי מביא זאת הכא משום דבה מבואר איך נתרפא רבי מחולי השינים שהזכיר לעיל : (ו) אנא קאים ליה מן קודמוהי כו' · נראה דר"ל דהוה נדחה מנשיאותו להושיבו במקומו :
אליף

חדושי הרד"ל

פירושו ענפים · עיין ערוך : (יא) ואנשים בה מעט זה דור המבול · שלא היו בו צדיקים כ"א מעט נח ובניו · ובאג"ב פע"ה הגי' שנאמר המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם · נראה דדרש על הנפילים אנשי השם שהמה גרמו הבת עליית מלך גדול : (יב) ומלט הוא את העיר · וירח ה' ריח ניחוח ונשבע לו עוד כל ימי הארץ וגו' (וי"ל ומלט מתחלה בזכות להקריב (ע' זוהר חיי שרה קכ"א) אלא מן בעיני ה' להמלט ע"י להשאיר קיום הגי' למלט את העיר שהוכיחן וצ"ל שבזכות התוכחה אלא מן למלט את העולם ובאג"ב שנאמר מכל החי וגו' : (יג) טוב ה' לכל · עיין יד"מ שייכות המאמר לכאן · ונראה שדרשה ורחמיו על כל מעשיו על בע"ח כעובדא דרבי · ולומר שזהו שנזכר לנח את הבהמה שאין כדמפורש להלן : (יד) נותן מעות לגרושתו · מסיים בויק"ר פל"ד ואי לאו דחסיד עלה לא יהיב לה פריטין : (טו) שאין לה עליו מזונות · ומסיים שם בויק"ר בהקב"ה שמזונותינו עליך וכו' :

מתנות כהונה

היה פותרו ודורשו על נח : עם הררי אל · על ידי הררי אל : אלא לו ולכל וכו' · וזהו אדם ובהמה תושיע ה' שתשועת הש"ת היה בשביל כולם : עקמון וכמנן · [פי' הערוך] ארב שאורבין הם האויבים ובניינים עקומים לבא עליהם בעקיפין [ועי' מדרש קהלת פ"א] : ויעל עולות · וע"י זה נשבע הקב"ה שלא יוסיף עוד להביא מי המבול להציף העולם : מנהרין · מזכירין כל"א בכמה מקומות בתלמוד נהירנא בפ"ב דסכה נהיר וחכים פי' זכרן וחכם : על הכל · הוא מרחם למי שהוא עושה כמעשיו : ה"ג והכי מוכח בילקוט תהלים א"ר שמואל טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו על הכל שהן מדותיו הוא מרחם ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי וכן ר' יהושע דסכנין ור' תנחומא ור' אבא מפרשים הענין על מכונו : ומרחמיו · מי שיש בו מדת הרחמים שהוא מדותיו של הקב"ה וכדמפרש רבי תנחומא ואזיל ופירוש הכתוב ממדת הרחמים הוא ונותן רחמים על מעשי ידיו : ביומי כו' · בימיו של רבי תנחומא היו צריכין ישראל למטר בשביל עצירת הגשמים [וכ"ז תמצא בויק"ר פל"ד] : אתון כו' · אתו לגבי ר' תנחומא וא"ל ר' גזור תענית · גזר תענית ביום ראשון ויום ב' ויום ג' ולא ירד מטר : עאל כו' · נכנס לבית המדרש ודרש להם כו' : עד שהן כו' · בעוד שהיו מחלקין צדקה לעניים : אתון לגביה כו' · באו אצל ר' תנחומא וא"ל רבי מה אנו יושבין פה ועבירה כאן כמו שאחז"ל שאם יש משא ומתן ביניהן מנדין אותן : שלח בתריהון · אחרי האיש וגרושתו והביאום לתוך הצבור : מה היא לך זו · כלומר איזו קורבה יש לך בזו : שאין לה עליו כו' · כלומר ושנואה היה לו שהרי גרשה : ונתרוה · לשון שובע כד"א למען ספות הרוה : רבינו · הוא רבי יהודה הנשיא : הוה יתיב כו' · היה יושב ועוסק בתורה לפני בית המדרש של הבבליים בעיר ציפורי : לעי · יגע כלומר עמל : עבר כו' · היה עובר לפניו עגל אחד שהיו מוליכין אותו להשחט והתחיל לצעוק לפניו כמו שאמר הצילני כו' [ועי' כ"ז לקמן פל"ג ופ"ק ועוד יותר מבואר בפ' השוכר את הפועלים בב"מ] : וחשש · היה חושש וכואב בשיניו : לא הפילה כו' · שיסורי הצדיקים מכפרים על הדור : בתר ימים כו' · לאחר ימים אלו כלומר י"ג שנים אירע מעשה ששרץ אחד היה עובר לפני בתו של רבי והיתה רוצה להמיתו אמר לה רבי בתי הנח אותו : ענותן סגי · עניו גדול והיה אומר כל מה שיאמר לו אדם לעשות דבר הכנעה ושפלות רוח אני עושה כו' [ועי' כ"ז בירושלמי דכלאים פ"ט : לזקני · הלל הזקן כדאיתא בפסחים פרק א"ד] : שירדו · הורידו את עצמן מגדולתן : ואין סליק כו' · ואם היה עולה לכאן רב הונא הייתי עומד מפניו לכבדו מפני שהוא בא משבט יהודה [ואני מבנימין והוא בא מן הזכרים של שבט יהודה וכ"ה בספר יוחסין וע"ש :]
נתכרכמו

רש"י

שנתמעטו המים ונחה התיבה אז נודע לו שנזדקק הכניסו הקב"ה להעמיד העולם ממנו : העולם שהוא קטן בעיני הקב"ה שהוא גדול כענין שנאמר השמים ושמי השמים לא יכלכלוך : עיקמן · עקם עליהם כדי לתפסם וכמון ארב תרגום ואשר לא צדה ודלא כמן : מנהרין · זוכרין : ומרחמיו הוא נותן לבריותיו · שנותן בלב הבריות שירחמו אלו על אלו : בתר יומין · כשהגיע זמן שרצה הקב"ה לרפאתו עבר חד שרץ קמי ברתיה וכו' ובשביל
זכות

פירוש מהרז"ו

אלא עם הררי אל · כוונת המדרש על האבות שנקראו הרים כמ"ש שמ"ר פר' ט"ו סימן ד' וסימן ז' שנולדו אבות בר"ה היינו בחודש השביעי וכמ"ש פסיקתא פר' מ' סי' ו' ובויק"ר פר' כ"ט סימן ט' בחודש השביעי בירחא דשבועתא שנשבע הש"י לאברהם בעקדת יצחק : ב ד"א הה"ד · פי' ד"א על פסוק ויזכור אלהים את נח : זה העולם · שבימי הרשעים נעשה העולם קטן ושפל והאנשים הרבים נעשו מעטים קטנים ושפלים : מסכן וחכם זה נח · שהיה בזוי כמו מסכן כמ"ש לעיל פר' ל' סימן ז' לפיד בוז · ומ"ש וחכם כמ"ש לעיל פר' כ"ט סוף סימן ד' ופרשה למ"ד סימן ז' ולוקח נפשות חכם ונח בחכמתו וצדקתו מלט את העולם שממנו נבנה העולם : עקמן וכמנן · עקמן פי' שהעקים עליהם את העולם ושינה עליהם סידרי בראשית · כמ"ש לעיל פר' ל"ב סוף סימן ז' ומ"ש וכמנן פירושו בלשון ארמית צדיה וארבה ואשר לא צדה תרגם אונקלוס ודלא כמן ליה והוא כנוי על פעולת הפורענות והכנתה · כמ"ש דוב אורב הוא לי ארי במסתרים : בחכמתו ויעל עולות · כמ"ש לקמן פ' ל"ד סי' ט' ויבן נח נתבונן מפני מה ריבה בטהורים ועל ידי כן הקריב קרבנות והיה לריח ניחוח ונשבע לו שלא יביא עוד מבול לעולם : ואדם לא זכר את ביזו אותו ולא התשיבוהו כנ"ל : מנהרים · ובקה"ר פסוק זה הגירסא אתון לא אדכרתוני ע"ש באריכות מה שביזו אותו : ג טוב ה' לכל · הוא ד"א על פסוק ויזכור אלהים את נח : על הכל שהוא מעשיו · שלא נפרש טוב ה' לכל אפילו למכעיסיו על כן פירש על כל שהוא מעשיו שתיבת מעשיו נמשך גם לרישא ע"פ מדה כ"ב ופי' שניכר עליו שהוא ולא קלקל עצמו במעשיו הרעים וכמ"ש כל רואיהם יכירום עי' ויק"ר ריש פרשה י"ז : שהן מדותיו הוא מרחם · ופירוש הפסוק טוב ה' לכל ורחמיו על כל מי שהוא כמעשיו מדה טובו ורחמיו וכמדותיו עליו הוא טוב ומרחם · וכמ"ש חז"ל והלכת בדרכיו מה הוא רחום וכו' · ור"י דסכנין דורש על שטוב ה' לכל נתן מדת רחמים בלב מעשיו שירחמו על אחרים : ור' אבא דורשים כר' שמואל אלא דלר' שמואל מ"ש מעשיו פי' על כל מדותיו כנ"ל ולר"ת ור"א על הרחמים לבד : ביומי דר' תנחומא · ויק"ר פר' ל"ד בסימן י"ד ע"ש ותמצא נחת הרי שעל ידי הרחמים של יחיד לבד הש"י מרחם על כל בריותיו : רבינו הוה יתיב · לקמן פר' ל"ו בסוף ובירושלמי כלאים פרק ט' והביא מעשה זה שלא ריחם על העגל באו עליו יסורים · ועל שריחם על השרץ נסתלקו ממנו היסורים · ולפרש שמ"ש ורחמיו על כל מעשיו כפשוטו שמרחם על כל בריותיו שקצים ורמשים : כל אותן י"ג שנה · וכמ"ש ישעיה נ"ג והוא מחולל מפשעינו וגו' · ובאיכה פסוק רוח אפינו נלכד בשחיתותם ובויק"ר פר' ט"ו סימן ג' דשם נדרש פסוק זה על רבינו הקדוש וכן באיכה רבתי פסוק הנ"ל : בתר יומין · זה היה בסוף י"ג שנה וכן מפורש שם בירושלמי בסוף י"ג שנה ותלתין יומין : רבינו הוה ענוותן · גם מעשה הזאת מירושלמי הנ"ל : אנא קאים · ובירושלמי הנ"ל הגירסא אנא מותיב ליה לעיל מיני :

יפה תואר

דוד ובויק"ר ליתא אמר הקב"ה : ומרחמיו על כל מעשיו · ומפרש את המקרא טוב ה' לכל עם הכל ועוד טובה אחרת נתן להם כי חלק מרחמיו על כל מעשיו · ונותן רחמים בלב יריחם איש על רעהו [ובדרשת ר"ל ור"ש הוים דברי היפ"ת עם דברי חידושי הרש"ש פה] : באותה שעה הגביה ר"ת פניו כו' · כי הכיר אשר דבריו דברי אמת זמה : וחשש את שיניו י"ג שנה · בפ' הפועלים איתא י"ג שנין שית בצמירתא וז'
איספה

ידי משה

העולם או מפני שהם מיני שדים לכך נקרא כך מלשון קלתי בחיי ר"ל מלך מתוקן : א"ר לוי כו' · וק"ל דמה ענין לכאן ובמאי קמפלגי · נ"ל דפליגי בפלוגתא דתנאי דהאחד סבר שנח מקטני אמנה היה וגם כל הב"ח היו ראוים למות מן הארץ אך שחס על הכל מפני שהם מעשיו של הקב"ה שלא יבטל שום מין · ולבראות מחדש אי אפשר לפי שאין חדש תחת השמש ור' שמואל סבר שנח חסיד היה לזה אמר על הכל שהוא מדותיו הוא מרחם כו' וק"ל : שאין לה עליו מזונות · פי' מ"כ תיבה שאין לשון שנאה נ"ל דקשה לו הלא כתיב ומבשרך אל תתעלם והלא חייב לפרנס אותה כדאיתא דמפרנס גרושתו לזה אמר שאין לשון שנאה כנ"ל וק"ל : או ירצה דקאמר אתה שכתוב בך רחום וחנון כך היה לומר אתה שמזונותינו עליך לזה אמר שהוא לשון שנאה ממילא הסיפך הוא רחום וחנון · מפי בני רבי ליב
וכון

משנת דרבי אליעזר

מה הרים הללו נכבשים וכו' עד תהום העולם מה ההרים הללו אין להם סוף וכו' פרשה כ"ד שור או כשב וגו' : לכל על הכל ורחמיו על שהוא מעשיו כצ"ל · וה"פ העולם מביא על הכל שוה משא"כ כשהוא מביא רחמיו הכל לפי מעשיו כדכתיב ורח ולא הכל וה"ינו ממש כדאיתא בגמ' דסנהדרין דף ל"ט ע"ב כתיב טוב ה' לכל וכתיב וכו' ע"ש ולפי מעשיו פי' מעשי האדם ור"ש פי' עכ"פ פי' כל מי שתופס מד הוא רחום וכו' ובני מהר"ע פי' דברי ר' לוי דה"ק טוב ה' לכל בשוה והאומר על ק אותו ולמה לפי שהוא מעשיו כנ"ל מעשי ידיו ואין להטיל קנאה במעשי וכו' : שא וכו' · ע"ז קשה וכי מה ענין זה לגרושתו שא"ל עליו מצד חיוב שלא כל מי שהי נותן מצד חיוב רק מצד רחמים לכן פי' במ"כ כלומר ושנואה היא לו ולא היה לרח אותה בצרה ריחם עליה מכ"ש אתה ראוי שתרחם עלינו אף שחטאנו לפניך ובחנם נדחק בי"ע :

בנימין והוא מן דכריא דיהודה ואנא מן נוקבתא א"ל ר' חייא רבה והרי הוא עומד בחוץ נתכרכמו פניו של רבי וכיון שראה שנתכרכמו פניו א"ל ארונו הוא · [א] א"ל פוק חזי מאן בעי לך לברא נפק ולא אשכח בר נש וידע דהוא נזוף ואין נזיפה פחותה משלשים יום · א"ר יוסי ב"ר אבין כל אותן ל' יום שהיה רבי חייא רבה נזוף מרבינו · (ז) אליף לרב בר אחתיה כל כללי דאורייתא ואלין אנון כללייא דאורייתא הלכתא דבבלאי · לסוף תלתין יומין אתא אליהו זכור לטוב בדמותיה דר' חייא רבה אצל רבינו ויהב ידיה על שיניה ואתסי · כיון דאתא רבי חייא רבה לגבי רבינו א"ל מה עבדת בשיניך א"ל מן עונתא דיהבת ידך עילוהי איתנשימת · א"ל לית אנא הוה ידע מה הוא · כיון דשמע כן שרי נהיג ביה יקרא וקרב תלמידים ומעייל ליה מלגאו · א"ר ישמעאל ב"ר יוסי ולפנים ממני · א"ל ח"ו לא יעשה כן בישראל · רבינו הוה מתני שבחיה דרבי חייא רבה קמיה דר' ישמעאל ב"ר יוסי א"ל אדם גדול · אדם קדוש · [ב] חד זמן חמתיה בי בני ולא איתכנע מיניה · א"ל ההוא תלמידך דהות משתבח ביה חמיתיה בי בני ולא איתכנע מנאי · א"ל ולמה לא איתכנעת מיניה א"ל רבי חייא מסתכל הייתי באגדת תהלים כיון דשמע כן מסר ליה תרין תלמידוי והוון עיילין עמיה לאשונה (טז) דלא ישהי ותזער נפשיה · ד"א טוב ה' לכל וגו' ויזכור אלהים את נח וגו' · א"ר שמואל בר נחמני [ג] אוי להם לרשעים שהם הופכים מדת רחמים למדת הדין · בכל מקום שנאמר ה' מדת רחמים (שמות לד) ה' ה' אל רחום וחנון · וכתיב (בראשית ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ (שם) וינחם ה' כי עשה את האדם ויאמר ה' אמחה וגו' · אשריהם הצדיקים שהן הופכים מדת הדין למדת רחמים · בכל מקום שנאמר אלהים הוא מדת הדין (שמות כב) אלהים לא תקלל עד האלהים יבא דבר שניהם · וכתיב וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו וגו' ויזכור אלהים את רחל וגו' · ויזכור אלהים את נח · מה זכירה נזכר לו שזן ופירנס אותם כל י"ב חודש בתיבה · ויזכור אלהים את נח (יז) והדין נותן מזכות הטהורים שהכניס עמו בתיבה · רא"א [ד] לשם קרבנו נקרא שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח · רבי יוסי בר חנינא לשם נחת התיבה נקרא שנאמר ותנח התיבה בחודש השביעי וגו' · ר' יהושע אומר לא ישבותו מכלל ששבתו · א"ר יוחנן [ה] לא שמשו מזלות כל י"ב חדש · א"ל רבי יונתן שמשו אלא שלא היה רשומן ניכר : ד ויסכרו מעינות תהום · [ו] אר"א לרעה (בראשית ח) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וגו' אבל לטובה ויסכרו מעינות תהום אבל לא כל מעינות חוץ ממעיין טבריה ואבלונים ומערת פמיי"ס · ותנח התבה בחודש השביעי בשבעה עשר וגו' · על טורי קרדונייא : ה ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח · הדא מסייעא להוא דא"ר אבא בר כהנא חלון · וישלח את העורב · (ח) הה"ד (תהלים קה) שלח חשך ויחשיך · ויצא יצא ושוב · ר' יודן בשם

מסורת המדרש א מועד קטן דף ט"ז · ב קדושין דף ל"ג · ג לקמן פרשה ע"ג · במדבר רבה פרשה ט' · ילקוט כאן רמז נ"ז · ד לעיל פרשה כ"ט · ילקוט דברי הימים רמז תל"ף ע"ב · ה ירושלמי פסחים פרק א' · לעיל פרשה כ"ט · ו סנהדרין דף ק"ח :

חדושי הרד"ל

(טז) דלא ישהי ותזער נפשיה · בערוך גרס ותגער נפשיה · ופי' שלא ישאר יחידי ותתבהל נפשיה ובירושלמי שלהי דכלאים וכתובות פי' כ"א כזה : (יז) והדין נותן · עיין מ"כ ודחוק · ולקמן פע"ג גבי רחל

חדושי הרש"ש

(ז) אליף לרב בר אחתיה כו' · נראה פשוט דר"ח אליף ליה לרב שהיה בן אחותו כדאיתא בפסחים (דף ג' א') וסנהדרין (ה' א') (וכמ"כ חסר תיבת חייא) דאפילו מנודה דתמיד מנזוף אמרינן במו"ק (ט"ז א') דשונה ושונין לו : (ח) הה"ד שלח חשך ויחשיך · אם כוונת המדרש לסיפיה דקרא ולא מרו את דברו יש לפרש

רש"י

זכות נתרפא כילד נתרפא ר' הוה טעתן סני וכו': והוא מן דוכרין ואנא מן נקבתא · כלומר ובאותו צד שאני מן יהודה ולכך אני נשיא הוא מן נוקבתא אבל רב הונא מן הזכרים: מאן בעי לך לברא · לא רצה להסירו מעל פניו בנזיפה לפי שאדם קדוש היה אלא בלשון הגון: אלין הלכתא דבבלאי · תלמוד בבלי: שרי נהיג ביה יקר · שהבין שאליהו זכור לטוב ריפא אותו בדמות רבי חייא כדי שיתפייס עמו: ומעייל ליה מלגאו · שצוה להכניסו לפנים מן התלמידים וכשצוה כן א"ל ר' ישמעאל בר יוסי ולפנים ממני א"ל רבי לא יעשה כן בישראל: חמתיה בי בני · חמי' רבי חייא רבה לרבי ישמעאל בר יוסי ולא איתכנע רבי חייא מקמי רבי ישמעאל א"ל רבי ישמעאל לרבי וכו': דהוו עיילין עמיה לאשונא · שהיו נכנסין ויוצאין עמו בכל שעה אשונא הוא עת תרגום ירושלמי ויהי בעת לדתה והוה באשונה דמילדה: דלא ישהי ותזער נפשיה · שלא ישהה על הגדת תהלים ויחשוב ביותר ויצטער בעצמו: הה"ד שלח חשך ויחשיך · היינו העורב שהוא חשך ששלח בעולם שהוא חשך: ויצא יצא ושוב · התחיל העורב משיב תשובות לנח ואומר

אמר לרבי אותו תלמיד שהיית משבח אותו ראיתיו בבית המרחץ ולא קם מלפני: א"ל רבי לר' חייא למה לא עמדת מלפניו: מסתכל כו' · הרהרתי באגדות תהלים ומפני העיון הייתי טרוד ולא ראיתיו והא דאמר בפ"ק דקדושין שבבית המרחץ פטורין לקום לפני זקן בפ"ק דקדושין מתרץ ליה שמעשה זה היתה בבתי בראי שהוא מקום סידור תדע דאל"כ הא בבתי גואי אסור להרהר בדברי תורה: כיון דשמע רבינו כן היה מוסר לו ב' תלמידים שיכנסו עמו לאשונה פירש הערוך לכל מקום חשך וסתר של בית המרחץ כדי שלא יבא לידי סכנה · ובפירש"י מצאתי אשונה עת · בעת לדתה ת"י באשונא דמולדא [וכן לא עת האסף ת"י לא אישון]: דלא ישהי · שלא ישתומם [ועי' בערוך ערך שן]: והזער נפשיה · תהא נעדר [כי חשך יואב את העם תרגום ארי הזער יואב ית עמא]: [ה"ג מה זכירה נזכר לו] · ה"ג ופרנס אותם כל י"ב: והדין נותן כו' · סיפיה דקרא קדייק ואת כל וגו' אשר אתו בתיבה לומר שזכרו בזכות בהמות הטהורים שהכניס ז' ז' כדי להקריב מהן קרבן ואותו זכות זכר לו: נקרא שמו נח · על שם ניחוח: ה"ג בחודש השביעי וגו' · ר"א אומר לא ישבתו מכלל שלא שבתו: ר' יהושע אומר כו' · ועיין פירושו לעיל פכ"ה]: טבריא כו' · שנות מקומות הן שיש שמה מים חמין: טורא דקרדינותא תרגום של הרי אררט: מסייע להוא גרסינן · פירוש פסוק זה סיוע להוא דא"ר אבהו מה שכתוב צהר תעשה לתיבה היינו חלון: שלח חשך ויחשיך

מתנות כהונה

נתברכמו · נהפכו לירקון שחרד והלכו דמיו · ה"ג שנתכרכמו פניו א"ל ארונו הוא א"ל רבי לר"ח לא וראה מי חפץ בך חוצה: וידע · ר' חייא שהוא נזוף ורבי אמר כן שיצא מלפניו ולא יראה פניו: אלוף כו' · למד רבי עם רב בן אחותו כל קללות של כל התורה כולה: ויהב ידיה כו' · היה נותן ידו על אותו שן שהיה חש בו ונתרפא כיון שבא רבי חייא לאחר ל' יום אצל רבי א"ל מה אתה עושה בשיניך הנתרפא: מן עונתה כו' · מן העת שנתת ידך עליה נתרפאת: א"ל רבי חייא אין אני יודע מה הוא זה שאתה אומר כי לא הנחתי ידי עליה כיון ששמע רבי כן והרגיש שאליהו עשה כן לכבוד ר' חייא התחיל לנהוג כבוד בר' חייא: וקרב תלמידים · הרחיק התלמידים לאחוריהם והכניס והקריב ר' חייא ליסב לפניו · וקרב כלומר הרחיק כד"א גשה לי ואשבה א"ר ישמעאל כו' · דכך שאלה אמר לרבי אם יכנס רבי חייא גם לפנים ממנו: מתני שבחיה · ספר שבחו: אדם גדול · הוא ר' חייא וה"ג רש"י ז"ל גדול הוא אדם קדוש הוא: חד זמן כו' · פעם אחת ראה רבי ישמעאל לרבי חייא בבית המרחץ: ולא איתכנע כו' · רבי חייא לא היה נכנע מלפני רבי ישמעאל כלומר לא עמד בפניו: א"ל ההוא כו' · ר' ישמעאל

יפה תואר

אפכא ע"ש: אליף לרב בר אחתיה כו' · בא להשמיענו כי גם ימי הנזיפה היו לרב חייא לתועלת כי היה לו פנאי ללמד לרב כל כללי דאורייתא · ולא נחשב עוד לרבינו לעון במה שהיה נזוף בגללו: ד"א טוב ה' לכל וגו' אמר רשב"נ וכו' · כלומר דבדברי רשב"נ יתפרש הכתוב כי ה' אשר הוא מדת הרחמים הוא טוב לכל יען ורחמיו אשר זה הוא מדתו הם על כל מעשיו: שהם הופכים מדת רחמים למדת הדין · ומ"מ יש חילוק בין מדה"ר למדה"ד · כי רק רשעים גמורים כמו דור המבול מהפכים את הרחמים לדין · וגם רק צדיקים גמורים כנח ורחל מהפכים את הדין לרחמים אבל שאר צדיקים ורשעים נדונים במדות ה' לפי מעשיהם · וגם בזה יש חלוק כי מדה"ד הנהפכה לרחמים מ"מ יש בה תערובות קצת מדה"ד וכן להפך יש בה קצת רחמים · אבל המדות לפי מה שהן הם דינים ורחמים פשוטים וטהורים · וכל המדות האלה הוא רק לפי המקבלים ומעשיהם · אבל בחקי הקב"ה אין שנוי וחלוף: הה"ד שלח חשך ויחשך · זה הכתוב הובא הנה רק ע"ד מליצה · כי השולח חשך תחשך שליחותו ולכן השליחות ע"י העורב אשר חשך משחור תארו · היתה גם תשובתו חשכה · וכן איתא בפר"א וישלח את העורב לידע

פירוש מהרז"ו

נתברכמו · נהפכו למראה ירוק כצ"ל: עומד בחוץ · ולא אמר שקר חלילה ורבי סבור שבא בחיים ור"ח אמר לשון שכולל חי ומת ע"כ הקפיד רבי עליו שלא אמר לו בפי' שהרוח בא ונתן לר' מקום לטעות ועי' בירושלמי שם שהביא מעשה שם שר' חייא מת קודם ר"ה ור"ה נקבר במערת ר"ח · וצ"ע בירושלמי אם יתכן לפרש שהכוונה על ר"ה האחרון תלמיד רב שהוא נקבר במערת ר' חייא ע"ש: שהוא נזוף · על שבא לגנות את רבי והחרידו פתאום: וקרב תלמידים · שהתלמידים שהיו לומדים אצל רבי מחמת יראתו היו עומדים ברחוק ממנו ורבי בענוותו מקרבם אצלו ומקרב לר' חייא יותר מכולם · ובירושלמי שם הגי' כד הוה עלו לבית וועדא הוה אמר יכנס ר' חייא רובא לפנים: לא יעשה כן בישראל · אלא ר' חייא רובא לפנים ור"י בר"י לפני ולפנים ירושלמי שם: מסתכל הייתי באגדת · בירושלמי שם הגי' ויעול עלי (לשון שבועה היא יבוא כן וכן) דאין סהית לא ידעית בהאי שעתא אשגרת עייני בכל ספר תהלים אגדה · ופי' דאין שהית שהסחתי דעתי מעסק ב"א ולא ידעתי כלל שהוא עומד לנגדי: לאשונה · לאישון לילה ואפילה · ובירושלמי שם הגיר' דיהלכון עמיה בגין סכנתא ופי' שמאחר שהוא טרוד כל כך בד"ת · עד שאינו מרגיש בכבוד אדם גדול ממנו לא יכיר ג"כ בדרך באבן ובבור ויבא לידי סכנה: דלא ישהי ותזער נפשיה · שלא ישתהה שם בשכחתו וטרדתו · וכשיזכור שעומד במקום חושך יחרד ותקטן נפשו עליו: ויזכור אלהים את נח · פסוק זה קודם לכל הזכירות שזכר אלא על שהוא עיקר הדרשה הביאו באחרונה כדרך המדרש ואגב מאמר זה הביא כל הדרשות על פסוק זה: רשב"נ · לקמן פר' ע"ג סימן ג': מה זכירה · עי' לקמן פר' ל"א סימן ה' אבל לוט ולקמן פר' ע"ג סימן ד' אבל רחל שהיל"ל וירחם ה' וכו' ואמר ויזכור משמע שהזכיר את שמו ואת מעשיו ושואל ע"י איזה זכירה ריחם: אותם כל י"ב חודש · מ"ש אותם היינו המבוארים בפסוק את כל החיה ואת כל הבהמה משמע זכירה אחת לכולם · ומ"ש י"ב חודש לפי שהכין להם מזון על י"ב חודש אף שהזכירה היתה אחר ק"נ יום: מזכות הטהורים · וזהו אשר אתו בתיבה והיינו הטהורים · וכמ"ש וישלח את היונה מאתו ודרשו סנהדרין ק"ח מכאן שדירתן של עופות טהורים עם הצדיקים: לשם קרבנו · עי' לעיל פר' כ"ה סימן ב' ופירושו שם · ומאחר שנקרא על שם שעתיד לעשות נחת רוח להש"י ע"י קרבנו · הזכיר את שמו לזכות לשכך הגבורת המים שסובל התיבה לנוח · וכן לר"י ב"ח מאחר שנקרא שמו לשם נחת התיבה זכר לו שמו לקיים לו כן · ויותר נראה פשט המדרש שהביא ב' מאמרים אלו על פסוק ותנח התיבה והעיקר הוא מאמר ר"י ב"ח ומאמר ר"א הובא דרך אגב שנאמרו יחד לעיל פר' כ"ה סימן ב': ר"י אמר לא ישבתו · עי' לעיל פר' כ"ה סימן ב' וכאן הובא אגב מאמר של ר"י ב"ח כמ"ש שם: ד אר"א לרעה · שמאחר שלרעה נפתחו כל מעינות ומדה טובה מרובה וא"כ ק"ו שהיל"ל שנסתכרו כל מעינות שהוא לטובה · ותירץ שנאמרו לברכה ולרפואה בעולם: ותנח התיבה · וס"ד על הרי אררט ועל זה אמר טורי קורדניא · וכמ"ש בת"א ועי' מ"ש לעיל פר' ל"א סימן ח' · ועל שעשה התיבה מעצי קרדו · לכן נחה התיבה ג"כ בהרי קרדו: ה ויפתח נח · את חלון התיבה אשר עשה · וכמ"ש לעיל פר' ל"א סימן י"א ולא מצינו שצוהו הקב"ה לעשות חלון אלא צוהר · אלא שמ"ש צוהר פירושו חלון שממנו בא האור והזוהר: שלח חושך ויחשיך · אבל מכות אחרות הזכיר בפירוש שהיו על מצרים רק אבל חשך אמר סתם שלא הושך ויחשיך וגם אמר בל' שליחות · ע"כ דורש גז"ש מתיבת שלח על העורב שהוא שחור וחושך וכתוב בו וישלח את העורב: ויצא יצא · שהיל"ל יצא ובא וכמ"ש אין יוצא ואין בא או הלך ושוב כמ"ש אבל דוד שמואל א' י"ז ט"ו ודוד הולך ושב · ע"כ דורש ושוב כמו והשב ע"ד שכתוב ושב ה' אלהיך שפי'

משנת דרבי אליעזר

שרי נהג בי' יקרא וקרב תלמידים · עיין פי' מ"כ וי"מ וכתנה נדחקו דנ"ל שפירוש כפשוטו דכשנכנס רבי חייא נכנס לבדו ולא בפתח שנכנסו התלמידים כמפורש שם שנכנס ושאלו על שמן וכדי לכבדו מיד קרב התלמידים היינו שלא אחריהם בכיון נמי לעיילי לגאו ולכ"א קרב תלמידים ולא כל התלמידים שלא יכנסו אז כולם רק מקצתם כדי להראות כבודו ולכן רבי ישמעאל בר"י שלא היה שם אז שאל א"כ אם ישב גם לפניו ואפשר שטעות הדפוס וצ"ל וקרא תלמידים באל"ף ולא בבי"ת : מסתכל הייתי באגדת תהלים וכו' · פי' בני מסר"ט ע"פ גמ' ע"א אשרי איש וגו' אשרי איש עושה תשובה כשהוא איש היינו בילדותו טרם יבואו ימי זקנה ועפ"ז פי' בפל"ה מפני שיבה תקום שתקום לעשות תשובה קודם ימי השיבה וע"כ מפני שהסתכל באגדת דרים תהלים הנ"ל פי' גם פסוק מפני שיבה תקום גם על תשובה לכך לא קם מלפניו מ"מ זה רק דרך דרש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו לכך מסר לו ב' תלמידים שלא ישתומם: א"ל מה צורך לעולם בך וכו' · אע"ג דכל העופות והבהמות הטמאות א"נ נהם ואעפ"כ צוה הקב"ה לקחתם לקיים שמין וי"ל לפי ששימש בתיבה לא רצה נח לקיימו וא"ל הקב"ה שיחזור ויקבלו וי"ל דטעם ושוב שהקב"ה א"ל שישוב לתיבה אף שעשה עמה שלא כהוגן מ"מ עתיד העולם להצטרך לו בזכות זה וכנ"ל :

ידי משה

ונכון הוא : וקרב תלמידים כו' · בעל א"ת לא גרים זה וכן בירושלמי כלאים ליתא זה ופירוש מ"כ דחוק · ושמעתי מפי בני ר' ליב שפירושו כך שמתחלה לא היה מקרב לתלמידים ולא היה מכבד אותם כי מה לתלמיד נגד רבו ועכשיו שראה מעשה אליהו בדמות תלמיד היה מקרב ומכבד תלמידים וכו' ונכון הוא ומשום הכי אמר תלמידים ולא תלמידיו כי היה מכבד התלמידים מפני מעשה דהוי ע"י תלמיד וק"ל אבל מ"כ גורס לפירושו תלמידיו ללא צורך : רבי אליעזר אומר לשם קרבנו כו' וי"ל על שם קרבנו

בשם ר' יודה ב"ר סימון התחיל משיבו תשובות * א"ל מכל בהמה חיה ועוף שיש כאן אין אתה משלח אלא לי · א"ל מה צורך לעולם בך לא לאכילה לא לקרבן · רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר · אמר לו הקב"ה קבלו שעתיד העולם להצטרך לו · אמר לו אימתי אמר לו עד יבשת המים מעל הארץ · עתיד צדיק אחד לעמוד ולייבש את העולם ואני מצריכו לו הה"ד (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב · ר"י ור' נחמיה · ר"י אומר (ט) עיר היא בתחום בית שאן ושמה ערבי · ר' נחמיה אמר ב עורבים ממש היו · ג ומהיכן היו מביאים לו (י) משלחנו של יהושפט · ד דרש ר"ע מעשה דור המבול בגנזק של מדי ולא בכו · וכיון שהזכיר להם מעשה איוב מיד בכו וקרא עליהם המקרא הזה (איוב כד) ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה · ישכחהו רחם · הן שכחו רחמי מן הבריות · אף הקב"ה שיכח רחמיו מהם · מתקו רמה · שמיתקו רימה מהן · עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה · א"ר אבהו תעקר אין כתיב · אלא תשבר · (יח) כדבר שנשבר ואינו מעלה חליפין · ואיזה זה דור הפלגה : ך וישלח את היונה וגו' ולא מצאה היונה מנוח וגו' · ה יהודה בר נחמן בשם ר"ש אמר אלו מצאה מנוח לא היתה חוזרת ודכוותה (איכה א) היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח · אלו מצאה מנוח לא היו חוזרים · ודכוותה (דברים כח) ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח וגו' · הא אלו מצאה מנוח לא היו חוזרים · ויחל עוד שבעת ימים (יט) רבי יוסי אמר ג' שבועות ימים · ויוסף שלח את היונה ותבא אליו היונה וגו' טרף בפיה וגו' · ו מהו טרף קטיל · היך מד"א (בראשית לז) טרוף טורף יוסף · אמר לה (כ) אילו שבקתה אילן רב הוה מתעביד · מהיכן הביאה אותו · רבי אבא בר כהנא אמר משבשושין שבא"י הביאה אותו רבי לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו · (כא) דלא טפת ארעא דישראל במבולא · והוא שהקב"ה אומר ליחזקאל (יחזקאל כב) ארץ לא מטוהרה היא ולא גושמה ביום זעם · רב ביבי אמר נפתחו לה שערי גן עדן והביאה אותו · א"ר אבהו אילו מג"ע הביאה אותו · לא היתה מביאה דבר מעולה או קנמון או פלסמן · ז אלא רמז רמזה לו · אמרה לו לנח (כב) מוטב מר מזה ולא מתוק מתחת ידיך · וייחל עוד ז' ימים אחרים · הדא מסייעא להא דא"ר יוסי בר חנינא ג' שבועות ימים · וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד : ז ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחודש (כג) תנינן ח משפט דור המבול י"ב חדש הא כיצד בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר לחדש ·

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ח · ב חולין דף ה' · ועיין לעיל פ"ה ובילקוט יהושע רמז כ"א · ג במדבר פ' כ"ג · תנחומא סדר מסעי ס"ח · ויק"ר ריש פ' י"ט · ילקוט מלכים רמז ר"ט · ועי' חולין דף ה' · ובסנהדרין קי"ג · ד ילקוט איוב רמז תתק"ט · ה איכה רבה פ' א' · ילקוט כאן רמז נ"ט · ו ויק"ר פ' ל"א · שי"ר פ' א' פסוק ט"ו ופרשה ד' פסוק א' · כל הענין ושם נרשם · ילקוט יחזקאל רמז שנ"ב · ז עירובין דף י"ח · סנהדרין דף ק"ח · מדרש משלי פ' ל"א · פדר"א פ' כ"ג · ח עדיות פ' ב' משנה י' · לעיל פ' כ"ח · מדרש תהלים מזמור ע"ח · איכה רבתי פרשה א' פסוק י"ב :

חדושי הרש"ש

שכוונו כאן למה שפי' לקמן בש"ר רפי"ד דלא קבלו במרות דבר · וכן שהעורב לא קבל עליו מרות של נח שולחו ולא עשה שליחותו : (ט) עיר הוא כו' ושמה ערבי · ובחולין (ה' א') פירש"י שהיה מגור עורב (שופטים ז') : (י) משולחנו של יהושפט · וכ"ה לקמן בפ' מסעי ביתר באור · אמנם בגמרא שם אר"י א"ר מבי טבחי דאחאב : ד"א

חדושי הרד"ל

רחל א"א לפרש כן ועמ"ש המ"כ שם : (יח) כדבר שנשבר ואין מעלה חליפין ואיזו זה דור הפלגה · נגי' זו פירושו שלא העלה העולם עוד חליפין דור שכל העולם יהיו רשעים בעבירה אחת כדור המבול והפלגה · ובילקוט איוב הגירסא (כאיזה דפוסים) שנשבר ומעלה חליפין · לפי שמכניסם יצא דור אחר טוב מהם ולא כדור המבול שנשמדו ונשכחו : (יט) ר"י אמר ג' שבועות ימים כו' ויחל עוד ז' ימים · עמ"כ ויד"מ ונראה כוונת פי' המ"כ מקים ז' הראשונים לאחרונים ומה אחרונים פירוש לשון אחרים היינו שהיה לז' ימים לפנים ג"כ כן ז' ימים אחרים דרישא פירושו שהיה ז' ימים בין שליחות העורב ליונה (ושלא נטעה לפרש דאחרים קאי על ימים ולא על שבעת ולא המתין רק איזה ימים) : (כ) אלו שבקתה כו' · בויק"ר ס"פ ל"א ובשה"ר פ"א פס"א הגי' א"ר ברכיה אלו שבקתיה ופל"ל : (כא) דלא טפת · ובשה"ר שם הגי' הדא הוא דברייתא אמרין דלא טפת כו' : (כב) מוטב מר מזה · פי' מוטב לאכול דוחק אך מזה כלומר מן הספקר שזמן ה' לפני · ובידי"מ כאן ובויקרא נדחק : (כג) תנינן משפט דור המבול כו' · כל שמאמר עד סופו ברייתא בסדר עולם רבה פ"ד ועי' פירש"י ורמב"ן :

מתנות כהונה

מי שהולך חושך עושה מעשה החשוכים כמו כאן שנח שלח עורב שחור משחור שאלו והוא עוף טמא ומעל בשליחותו ותשובתו נשארה מעל ומצאתי בפירש"י דדייק מסיפיה דקרא ולא מרו את דברו וזה המיר את דברו : משיבו תשובות · ושוב דרשו לשון תשובה : קבלו בתוך התיבה : וליבש את העולם · וסוף שהחביא עצמו מפני איזבל אשת אחאב והעורבים מביאים לו כו' : ושמה ערבי · ובני אותה העיר הביאו לו לחם וגו' וזהו העורבים כלומר בני מקום ערבי : (של יהושפט) [ועיין כ"ז בפ"ק דחולין : בגנזק · שם מקום] : הן שכחו רחמים גרסינן] : שמיתק · המתיק הרימה ותולעת מהם שאכלו אותם : תעקר כו' · אלו כתוב תעקר היה משמע שנשתל במקום אחר : ואינו מעלה חליפין · אין לו תקנה להחליף גזעו : אלו מצאה כו' · דאל"כ למה לי ולא מצאה אלא לדיוקא אתא הא אם מצאה כו' לא היו חוזרים לירושלים : [ג' שבועות ימים · עיין לקמן בסמוך] : קטיל · המית והרג את הזית קודם זמנו שלא היה עומד ליקצץ עדיין : אלו שבקתיה · אלו הניח אותו אילן גדול היה נעשה ממנו וכו' [עי' פ' אמור בפל"א ומדרש חזית בפ' הנך יפה רעיתי] : משבשושין · זמורות ג' שריגים ת"א תלתא שבשין [והערוך גרס שבטוטין והכל עולה בקנה אחד] : מהר המשחה · שהם היו גדלים זיתים הרבה וע"ש כך נקרא הר המשחה : דלא טפת כו' · שלא הציף ארץ ישראל בימי המבול ולא נעקרו האילנות אע"פ שירדו שם המים שנאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כן פירש הרמב"ן בסדר זה : אלא רמז כו' · רב ביבי השיב כן שלעולם שערי ג"ע נפתחו לה והא דלא הביאה דבר מעולה ממנה לרמז עשתה כן דאי תימא דר' אבהו מסיים כן אם כן מנא ליה דלרמז הביאתו דלמא לא היה שם אילן אחר [ועי' ברביע בחיי] : ה"ג מר מזה · מתחת ידי הקב"ה : ולא מתוק כו' · דייק טרף לשון מזון כפירש"י בסדר זה בפי' החומש ורמזה לו מוטב ונוח לו להתפרנס מתחת ידי הקב"ה אפילו במזון יותר מר מזית ממה שאתפרנס מתחת ידך במזון מתוק מדבש : הדא מסייע פ'

רש"י

ואומר לו מכל בהמה וכו' : ושמה ערבו · ואנשים הדרים בה נקראו עורבים על שם מקומם הדא הוא דכתיב והעורבים מביאים : ולא בכו · כשדרש שהביא עליהם מבול לפי שהיו אכזרים על הבריות ואף הבריות לא נשמו על שברם אבל כשדרש להם מעשה איוב שנעשה רחמן על הבריות בכו וכיון שראה שבכו במעשה איוב ולא בכו במעשה דור המבול קרא עליהם על דור המבול המקרא הזה ישכחהו רחם הם שכחו רחמים מן הבריות אף הקב"ה שכח רחמיו שנותן בלב הבריות שמרחמים אלו על אלו : מתקו רמה · שמתק רמה מהם שהטעים תולעת ורמה מבשרם : שלשה שבועים ימים · מדכתיב שבעת ימים אחרים מכלל דאיכא שבעת ימים קודם · שהוחיל לו בין עורב ליונה · ושוב כתוב שבעת ימים הרי שלשה : קטיל · ענף אחד שבור מן האילן : משבטוטין שבארץ ישראל · שנשמט ענף אחד מארץ ישראל וצפה על פני המים ומצאה : הדא מסייעא להדיא דרבי יוסי בר חנינא · דאמר שלשה שבועים שבתחלה הוחיל שבעת ימים בין עורב ליונה וישלח את היונה וכתיב וייחל עוד שבעת ימים אחרים ויוסף שלח את היונה ואלו אמר וייחל עוד שבעת ימים ושתק הייתי אומר אינן אלא שני שבועות כשהוא אומר אחרים אני אלמד שהמתין בין שליחות שני לשליחות שלישי שתי שבועות ושבעת ימים בין עורב ליונה הרי ג' שבועות : בחודש השני בשבעה עשר יום לחודש · זה מרחשון שהוא שני לדין ומשבעה עשר בו עד סוף החדש שלשה עשר יום שמרחשון חסר וכתיב ויהי הגשם על הארץ מ' יום נמצאת אומר שכלו מ' יום בשבעה ועשרים בכסליו ונשתייר מכסליו שלשה ימים וכתיב ויגברו המים חמשים ומאת יום שהם חמשה חדשים שלמים נמצינו למדים שכלו הגבורת המים בראש חדש סיון שאותן ג' ימים שנשארו מכסליו הוסף אותן על טבת שבט אדר אדר ניסן ואייר

פירוש מהרז"ו

והשיב : לא לאכילה ולא לקרבן · שגם מהטמאים הרבה מהם היו ראוים לאכילה · אך העורב אינו ראוי ועי' ביד"מ · ובשליחות נח היה סכנה לעורב שמא יפרח מרחוק ולא יוכל לשוב ויטבע במים · ונח כוון לזה שאין לחוש אם יטבע · ועל כן כתב וישלח את העורב ולא כתב למה · אך אצל היונה כתוב לראות הקלו המים שחשב נח לתקן ע"י היונה : קבלו שעתיד העולה · דרש ע"פ מדה ט' שאמר לו הקב"ה שיחזור ויקבלנו · שזהו שכתוב עד יבושת מים ואצל אליהו כתיב והעורבים מביאים לו וכו' ויבש הנחל · ואז היה צורך גדול בעורבים · שילמוד מהם אליהו · שהרי אפילו העורבים שהם אכזרים מביאים לך לאכול אף כי אתה שצריך אתה לרחם על ישראל וליתן להם מים שהיה תלוי בו כמ"ש כ"א ע"פ דברי : ר"י ור"נ · ע' חולין דף ה' פלוגתא דאמוראי בזה : בגנזק של מדי · על שהוא סמוך אצל הרי אררט על כן זכר שם המדינה : הם שכחו רחמי · עי' לעיל ריש סימן ג' בדברי ר"י דסכנין ובהם כתוב לאור יקום רוצח וכו' ובלילה יהי כגנב וכן כל ענין הפרשה וע"פ מדת מנגד ישכחהו רחם : שמיתקה רימה מהם · מנבלתם אחר המבול ואפי' אותם שגמותו היה בשרם ודמם מובלל בעפר הארץ והיה לרימה · ובפדר"א פרק כ"ג איתא וז"ל ושלח נח את העורב ומצא נבלת אדם על ראשי ההרים ולא השיב תשובה : ואינו מעלה חלופין · תיבת ואינו הוא טעות שהאילן שנשבר יכול להוציא ענפים וכמו שמסיים בהדיא זה דור הפלגה · כי דור המבול נגערו מתיהם לבבל ונגער ועשו חילופין דור הפלגה שהיו בארץ שנער וכן הוא הגי' בילקוט איוב כ"ד שנשבר והוא מעלה חילופין : ך ולא מצאה היונה · ותשב אליו · ויתכן שבא לרמז על כנסת ישראל שנמשלה ליונה ודכוותה באיכה ג"כ על כ"י וכמ"ש בצר לך ושבת עד ה' אלהיך · וכן בכמה מקומות · ועל כן לטובה הוא מיסר אותה ביסורים ועוני שתשוב אליו : ג' שבועות ימים · ג' פעמים כתיב ששלח את היונה וב' פעמים כתיב ויחל עוד שבעת ימים · ומזה אנו לומדים שגם הראשונים היו ז' ימים והמדרש בא ללמדנו שלא נדרוש הריבויים מזה שכתב שתי פעמים ויחל עוד שבעת ימים אחרים שיתרבו הרבה שבועות וכאן לא יתכן שיסתור מ"ש מפורש שבראשון באחד לחודש חרבו המים וכמ"ש המפרש במדרש בסימן הסמוך והובא ברש"י בחומש : אלו שבקת · כי אחר המבול שב לרחם להביא הטובה בברכה שהרי מצאה היונה עלה זית שלא נטע אדם אלא ברצות ה' בברכת הארץ · ועל זה התאונן נח שבזה שלקחה העלה המנה מאילן ומנעה טובה מברכת הש"י ועל זה מורה תיבת טרף שהיל"ל מזון · ועל כן אמר טרף לדרוש קטל · ע' כל זה ויק"ר פר' ל"א סימן י"א ובשי"ר פסוק הנך יפה א' והנך יפה ב' · ובג' מקומות הנ"ל הגירסא אמר ר' ברכיה אלולי קטלתיה אילן רב הוה מתעבדא : דלא טפת · לעיל פר' ל"ב סי' י' וש"נ : מהיכן הביאה · דעתיה שקודם שחרבה אדמה לא גדל אילן כי מים אלו לא הצמיחו כמ"ש בסוף הפרשה : אילו מג"ע · שמאחר שבהכרח שמג"ע לקחה וא"כ יקשה למה דווקא הזית וחולק על מ"ש לעיל אלו קטלתיה וסובר כמאן דאמר שגם בארץ ישראל היה המבול וכמ"ש לעיל פר' ל"ב סימן י"ד ובשה"ש פר"א : אמרה לו · פירש רש"י בחומש מדכתיב בפיה הייש שאמרה לו : הדא מסייע כמ"ש לעיל סימן זה וע"כ כתב אחרים ללמד שגם הראשונים היו ז' ימים : ז תנינן משפט · עדיות פרק ב' סדר

יפה תואר

לידע מה בעולם והלך ומצא נבלת אדם מושלכת בראשי ההרים וישב לו על מאכלו ולא השיב שליחותו ושלח את היונה והשיבה את שליחותו מכאן אמרו השולח דברים ביד שוטה כשולח ביד כסיל והשולח דברים ביד העשור כציר נאמן לשולחיו · וכוונת המדרש לתת טעם למה כתבה וספרה לנו התורה שליחות העורב · כיון דשליחותו לא הועילה כלום · אך היא באה ללמד לשולחים שלוחים כי יבחרו נקיים וטהורים : משיבו תשובה · כבר כתבנו למעלה כי בזמנים הראשונים היו גם כל בעלי חיים בני הבחנה ודעה · ויכלו לחקור ולהתבונן באיזה ענינים · אבל התשובה אשר השיב העורב ע"כ היה בנפלגוף לשונו כפי דבורים זה לזה ונח היה מבין מחשבת העורב בחכמתו וכמו שמצינו ברים חזית על שלמה המלך ע"ה לפור מגוצי והוא היה יודע מה מגוצי · וכן יתפרש גבי יונה לקמן סי' ו' · וע' בפ' חלק תשובת העורב באופן אחר : דרש ר"ע מעשה דור המבול כו' · הך דרשא שייך למעלה בסי' ג' דדרש להון התמלאו רחמים אלו על אלו והקב"ה מתמלא עליכם רחמים וכן דרש ר"ע ישכחהו רחם הם שכחו רחמי מן הבריות אף הקב"ה שיכח רחמיו מהם וע"ע כדרש זה בביאור הרי"ם בשם היפ"ת · [אבל מ"ש בסוף דבריו דאין משיבין על הדרש ליתא ביפ"ת והוא כתב כי הכתוב הזכיר באמצע את דור הפלגה משום דדמי לדור המבול בענין זה] : מהו טריף קטל · כי השורש טרף לא נמצא רק על הריגה כמו טרוף טורף יוסף או על פגע ותבורה כמו כי הוא טרף וירפאנו או על לשון מזון כמו הטריפני לחם חקי אבל לקטוף העלה מעץ איך יפול ע"ז השרש טרף · לכן מפרש כי היונה קטלה את העץ אשר היה נכון להתגדל ולישא פרי · ובעירובין פ"ב וכן לקמן מפרשי טרף מלשון מזון : לא היתה מביאה כו' · אלא רמז רמזה לו כו' · כ"ז הוא מדברי המדרש לתרץ ולבאר את דברי ר' אבהו : הדא מסייעא להא דא"ר יוסי בר חנינא כו' · פי' מדכתיב וייחל בשני יודי"ן משמע המתנות רבות · ואם לא היתה רק המתנה שניה היה לו לכתוב ויחל ביו"ד אחד וכמו בפעם הראשון : משפט דור המבול י"ב חדש · יען כי דברי היפ"ת בזה אינם נוגעים לפשט דברי המדרש ודברי רש"י בזה פשוטים וברורים לכן לא העתקנום פה וע"ע בזה בערוך

ידי משה

נקרא נח וכן רבי יוסי כו' : התחיל משיבו תשובות כו' עד עתיד להעמיד צדיק א' · כאן קשה טובא הא' מאי השיב לו שאין צורך בעורב כו' שלא צריך אותו לקיום המין ועוד מתחלה מאי קסבר שלקח אותו לתיבה ועוד שלא היו שם שאר עופות טמאים שאין צורך בהם כמו העורב ועוד מאי השיב הקב"ה שעתיד העולם כו' שלא יכול להיות זה ע"י שאר עופות וממעטי מפי בני הר"ר ליב דאמרינן שהעורב שימש בתיבה לפי זה יתורץ הכל שמתחלה קבלו בתיבה מפני קיום המין ואחר זה ששימש והיתה מעוברת וא"כ לא היה צריך לו לא לקיום ולא לאכילה ולא לקרבן ולכך היה משלח אותו ולא רצה לכניס אותו בתיבה ואמר הקב"ה לקבלו בזכות זה שימשו בניו דהיינו בני עורב לאליהו שיביאו לו פרנסה בזכות זה שנ"ל אותו וק"ל : רבי יוסי אמר ג' שבועות ימים · פי' מ"כ עיין לקמן בסמוך והנה לא אפשר להבין דעתו בסמוך מה שפי' על הדא מסייעא וכו' מאי אולמיה הא מהאי ששתי פעמים כתיב ז' ימים אחרים מאי אולמי האחרון מן הראשון שמביא ראיה גם נ' רבה אינו מבואר דאמר ג' שבועות ימים הטיבת ימים מגומגם וגם בטעות ג' וישלח את היונה ולא יספה לשוב אליו עוד · זה אין לו שום חיבור לא למעלה ולא למטה והרבה תהיתי על זה המדרש ולא עמדתי על דעתו ואל דעת מ"כ ונ"ל דהכי פי' רק אקדים

זכתיב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה א זה מרחשון וכסליו · ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום · הרי טבת ושבט אדר וניסן ואייר · ותנח התיבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על הרי אררט · זה סיון שהוא שביעי להפסקת גשמים · לט"ז יום חסרו · אמה לארבעת ימים · טפח ומחצה בכל יום ונמצאת אומר שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה · וכולהם לששים יום חסרו · הה"ד והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי זה אב שהוא י' לירידת גשמים · ד"א ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ · נעשית כמין טפיח · ובחדש השני בכ"ז לחדש יבשה הארץ · נעשית כגריד זרעו אותה ולא צמחה · למה שהיה סימן קללה ואין סימן קללה הוי לברכה · המתינו עד שירדו גשמים וזרעו · לא הוה צריך קרא למימר אלא בט"ז יום לחדש השני יבשה הארץ · ומה ת"ל בשבעה ועשרים יום לחדש השני יבשה הארץ · אלא אלו י"א יום שימות החמה יתירים על ימות הלבנה · אמר רשב"ג כל מי שהוא רוצה לידע שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י"א יום ישרוט לו סריטה בכותל בתקופת תמוז · ולשנה הבאה באותו הזמן אין השמש מגעת לשם עד י"א יום · ומכאן אתה יודע שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י"א יום :

פרשה לד א וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התיבה (תהלים קמב) הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי · ב הוציאה ממסגר נפשי (א) זה נח שהיה סגור בתיבה י"ב חדש · להודות את שמך · (ב) לתת הודיה לשמך · בי יכתירו צדיקים · (ג) יתכללון בי צדיקיא · כי תגמול עלי · שגמלת עלי ואמרת לי צא מן התיבה : **ב** (שם יא) ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו · ג אמר רבי יונתן היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים · שאינו מקיש עליהם אחת עד שהיא פוקעת · ומה הוא בודק קנקנים יפים שאפי' הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו נשבר · כך אין הקב"ה מנסה אלא את הצדיקים · אמר ר' יוסי הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה · כל שהוא כותשה היא משתבחת · וכל שהוא מקיש עליה היא משתמנת ובשעה שהוא יודע שפשתנו רעה · אינו מספיק להקיש עליה עד שהיא פוקעת · כך אין הקב"ה מנסה אלא את הצדיקים · שנאמר ה' צדיק יבחן · רבי אליעזר אמר לבעל הבית שהיו לו ב' פרות · אחת כחה יפה · ואחת כחה רע · על מי הוא נותן העול לא על אותה שכחה יפה · כך אין הקב"ה מנסה אלא הצדיק · שנאמר ה' צדיק יבחן · (א) ד"א ה' (ד) צדיק יבחן · זה נח שנאמר צא מן התיבה : **ג** רבי יודן בשם רבי אייבו פתח

מסורת המדרש א עי' ר"ה השנה דף י"א וברש"י שם · ילקוט כאן רמז נ"ט · ב תנחומא סדר זה סימן ע' · פדר"א פרק כ"ג · ילקוט תהלים רמז תתפ"ח · ג לעיל פרשה ל"ב · לקמן פרשה נ"ה · שמות רבה פ' ב' · שה"ש רבה סוף פרשה ב' · מדרש תהלים מזמור י"א · ילקוט וירא רמז נ"ס · ילקוט ישעיה רמז ש"ב · וילקוט תהלים רמז תרנ"ד :

חדושי הרד"ל

(א) זה נח שהיה סגור בתיבה יב"ח · ז"ל התנחומא והיה מתפלל תמיד הוציאה ממסגר נפשי שנאמר על זאת יתפלל כל חסיד וגו' רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו ר"ל מן המבול : (ב) לתת הודיה לשמך · כדין היוצא מבית האסורין שצריך להודות וכדמסיים כי תגמול עלי רמז לברכת הגומל : (ג) יתכללון בי צדיקיא · עיין מ"כ ובפר"א פ' ס"ג הלשון ויכתירו לך הצדיקים כתר מלכות שהוצאתני מן המסגר הזה : (ד) צדיק יבחן זה נח שנאמר צא מן התיבה · נראה חסר כאן תשלום דרשת המקרא

חדושי הרש"ש

(א) ד"א ה' צדיק יבחן זה נח שנאמר צא מן התיבה · נ"ל דלפ"ז יבחן מלשון עופל ובחן (ישעיה ל"ב) דפי' מגדול ופי' יבחן שהוציאו מן התיבה שהיתה לו כעין מגדול ובוחן כמו ובכל תבואתי תשרש דפי'

רש"י

ואייר שהם אחד מלא וא' חסר נמצאת למד שמשבעה ועשרים בכסליו עד ר"ח סיון מאה וחמשים יום : ותנח התיבה בחדש השביעי וגו' · זה סיון שהוא שביעי להפסקת גשמים שמי המבול פסקו מלירד בכ"ז בכסליו ומכסליו עד סיון ז' חדשים לט"ז יום חסרו ד' אמות אמה לד' יום טפח ומחצה בכל יום שהאמה ו' טפחים נמצאת אתה למד כשנחה התיבה בחדש השביעי בי"ז יום על הרי אררט עדיין היתה התיבה משוקעת במים י"א אמה הא כיצד כולן לששים יום חסרו והם התחילו לחסור מר"ח סיון והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי לירידת גשמים וכשאתה מחסר ט"ו אמה שגברו המים מר"ח סיון עד ר"ח אב שהם ששים יום נמצאת מחסר לד' יום אמה לששה עשר יום ד' אמות נמצא כשנחה התיבה בי"ז לחדש השביעי שלא חסרו המים אלא ד' אמות ועדיין היתה משוקעת במים י"א אמה : נעשית כמין טפיח · כמו ועדיין משקה טופח עליהם כלומר שהיה כאלו הארץ שרויה במים עדיין : נעשית כגריד · כארץ יבשה שאינה צומחת זרעים כמו גריד של מנחות שהוא ל' יובש : שהיה סימן קללה · המבול היה סימן קללה ואין סימן קללה חוזר לברכה כלומר אינו דין שיהו צומחין להם על מי מבול שבא : י"ב של חדש חמה · היה דור המבול והתחילו בי"ז במרחשון והיה לו לומר כשנשלמה שנת המבול בי"ו בחדש השני יבשה הארץ ומהו בכ"ז יום אלא אלו י"א יום שימות החמה יתרים על ימות הלבנה : א"ר יוחנן לא שמשו המזלות כל י"ב חדש · וכל זמן שלא שמשו אף הרוח לא נשבה והארץ לא יבשה שאלמלא שמשו היתה הארץ יבשה קודם לכן : לא שמשו המזלות · לא הלך גלגל עולם כל י"ב חדש של מבול דדריש רבי יוחנן ויעבר אלהים רוח על הארץ ואין רוח בלא מזל : לא שבתו · לא נחו משמושן מעולם אפי' בימי המבול : מכאן ששבתו · כלומר לא ישבותו משמע מכאן ולהבא לא ינוחו משמושן דהאי קרא נאמר אחר המבול ומכאן אתה למד דכבר היו ימים ששבתו והן ימי המבול : **פרשה לד** יתכללון בי צדיקייא · כנסים שעשה עמי יודו הצדיקים ויכתירו שיתנו לך כתר של שבח שיהיו קובעים בתפלתם גם את נח באהבה זכרת :

מתנות כהונה

כו' · שבעת ימים חד עוד מרבה עוד ז' ימים אחרים עוד ז' ימים ומקיש שליחות הראשון לשליחות השני : בחדש השני זה מרחשון ובסוף כתיב בשבעה ועשרים לחדש השני יבשה הארץ כדמפרש לקמן ואזיל [ועי' כ"ז בפירש"י בחומש בסדר זה : אמה לד' ימים · עי' פירש"י בחומש בס' זה : ה"ג לירידת גשמים ויהי באחת וכו' וכ"ה בילקוט] : טפיח · לח ובדברי חז"ל טופח ע"מ להטפיח ובילקוט גרס כמין מקפה : כגריד · יבש מאד : סימן קללה · מי המבול היו באים לקללה ואין קללה הוה לברכה שתצמח הארץ על ידו : אלא בי"ו יום כו' · שכן הוא י"ב חדש מעת לעת : **פרשה לד** יתכללון בי צדיקיא גרסינן · וכ"מ גירסת רש"י ז"ל ופירושו כנסים שעשית עמדי מכתירים ומגדלים אותך הצדיקים שקבעו בסדר תפלה וגם את נח באהבה זכרת כן פירש"י ז"ל : היוצר הזה · עיין ביאורו לעיל פ' ל"ב : כך אין אני

יפה תואר

ערך קי"ל : דבר אחר ויהי באחת ושש מאות שנה · אע"ג דהדרשה הראשונה היא לפרש דראשון זה תשרי כדי שיהיה י"ב חדש · ופה בא המדרש לפרש ההבדל בין יבש לחרב · ושני ענינים נפרדים המה · מ"מ אמר בלשון ד"א כי כן דרך המדרש אם מביא שתי דרשות על פסוק אחד לאמר בלשון ד"א אע"ג דחד לישנא לחד ענינא ואידך לישנא לחד ענינא · ומה דמסיים ומה ת"ל בשבעה ועשרים וגו' אלא אלו י"א יום כו' צריך לענין אגדה ראשונה שמשפטן י"ב חדש ולא הביאתו הכא אלא על הכתוב גופיה : נעשית כגריד כו' · בילקוט בשם סדר עולם הביא המאמר הזה בנוסחא אחרת : הוציאה ממסגר נפשי זה נח כו' · זה רק ע"ד אסמכתא כי הכתוב אמר דוד בהיותו במערה כדכתיב שם מפורש · ובא לתרוצי בזה למה אמר לו ה' צא מן התבה כיון דיבשה הארץ והמים הלכו להם הלא מעצמו היה יכול לצאת · ולכן אמר כי בלי רשיון מאת ה' לא היה יכול לצאת כיון דהקב"ה אמר לו בא אל התבה וכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו וכמו שאמר הקב"ה אחר מתן תורה שובו לאהליכם · ורק אחר התפלה לה' צוהו הקב"ה צא מן התיבה ולכן אמר המדרש שהיה סגור בתיבה י"ב חדש · כי באמת באחד בתשרי חרבו המים וכבר היה יכול לצאת אך נשאר שמה י"ב חדש עד מרחשון והיה סגור עוד חדש ימים והתפלל לה' ואז יצא : לתת הודיה לשמך · בא לדרוש כי מ"ש בקרא להודות את שמך הוא כמו להודות לשמך וכמו בכ"מ כתיב בלמ"ד הודו לה' · יודו לה' · להודות לה' · כאשר מצינו לפעמים שיבא את במקום ל' כמו ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר · ואם נמצא לפעמים השרש ידה בקבר מלת את שם מורה לרומם ולהדר את ה' אבל לתת תודה ושבח נ"ל בל' ביתם שאליו · ופה יתפרש להודות לתת תודה ולכן גם את ה' יתפרש כמו לה' : יתכללון בי צדיקיא · פי' כי נח אמר אשר הצדיקים בשמעם כי אתה ה' שמעת את תפלתי יחשבוני וישימו אותי לכתר על ראשם ומה שלא פי' כי הכתר יתנו לה' וכמ"ש בשוח"ט · כי הוא מפרש את הכתוב על דוד אשר ניצל מרדיפת שאול · ושם שייך להכתיר את ה' אשר עשה עמדו נס להנצל מיד רודפו · אבל המדרש דמפרש על הרשיון אשר נתן הקב"ה לנח לצאת מהתיבה · ולא מהנס אשר עשה הקב"ה לכן מפרש דהכתר הוא לצדיקים אשר הקב"ה שומע שועתם : שגמלת עלי ואמרת לי צא מן התיבה · כי שפעל גמל איננו נופל רק על שלום שכר טוב וכמו שחשבו רבים · אבל גם על טובה הנעשה בחנם וכמו גמילות חסדים הגומל לחייבים טובות · וכן כאן

פירוש מהרז"ו

עולם ריש פר' ד' וכל הפרק שם כמ"ש כאן עד סוף הפרשה רק דברי ר' יהושע לא הובא כאן וע' איכה רבתי פסוק לא עליכם : זה מרחשוון · אליבא דר"א וכמפורש בסד"ע שם ובספר יפה תואר מאריך בכל החשבון זה וברש"י בחומש מפורש : ד"א ויהי באחת · תיבת ד"א מיותר וע"ש שהרי באמצע החשבון עומד ואינו דורש דרשה אחרת · ועל שמזכיר את הפסוק פעם שני שבור המעתיק שהוא ד"א · וכן בילקוט כאן ליתא : ישרוט סריטה · עי' שמ"ר פר' י"ב סימן ב' : בתקופת תמוז · בעת התקופה וכאשר יגיע י"ב חודש של לבנה שהוא שנ"ד יום עדיין לא יחזור השמש לאותו מקום עד אחר י"א יום : **פרשה לד סימן א** שהיה סגור בתיבה · בריש המזמור כתוב משכיל לדוד והוא אמר הוציאה ממסגר נפשי ולא מצאנו שנסגר דוד במסגר שיצטרך לבקש הוציאה ממסגר על כן דרשו אא"ע לדוד ת"ע לנח שמפורש בתורה ויסגור ה' בעדו כי מגודל טרדתו בתיבה אפילו שינה בעיניו לא ראה כמ"ש תנחומא ריש נח · והיה בצרה גדולה מפני הצינה כמ"ש לעיל סוף פר' ל"ב ומריח החיות וכמ"ש פר"א ריש פרק כ"ג · על כן ביקש שיוציאנו ואז יתן הודאה לשמו · ומה שפי' המדרש להודות את שמך לתת הודיה לשמך פירושו כמ"ש מסדרי התפלה לפיכך אנחנו חייבים להודות לך וכו' ולתת הודיה לשמך שפי' שאין ליתן כל ההודאה לשום נברא על המעשה רק להחזיק לו טובה על הרצון והחסד אלא למסור כל ההודאה של כל המעשה לו יתברך בהחלט וכן כאן להודות את שמך לתת ולמסור כל ההודאה לשמו לבד : יתכללון בי צדיקיא · מלשון כתר ועטרה של מלכות שמים · וענין הכתר כאן כמ"ש פר"א סוף פרק כ"ג · התקינו חכמים שיהיו מזכירים שבועת נח בכל יום · שנאמר למען ירבו ימיכם וגו' וביארתי שם בפר"א שכוונתו מסוף הפסוק אשר נשבע ה' לאבותיכם כימי השמים על הארץ · שזהו שבועת נח כמ"ש עוד כל ימי הארץ שדרשו לקמן פר' זו סימן י"ה ע' מש"ם · ופסוק זה הוא בפרשת והיה אם שמוע בק"ש שאנו אומרים בכל יום שבועת נח · ואנו נושאים פסוק זה בתפילין בטוטפת וכלילא והנה יתכללון משמע שהצדיקים עצמם יתכללו והיינו בתפילין כנ"ל ולא אמר יכללו כמ"ש יכתירו שבהכרח שהיתה הכוונה על התפילין שישאו הצדיקים בעצמם להמליך עליהם מלכות שמים · וזהו עומק כוונת המדרש : **ב** א"ר יונתן · לעיל פר' ל"ב סימן ג' וש"נ ומבואר כל סימן זה : צדיק יבחן זה נח · שלא יצא מן התיבה ואף לאחר שחרבו המים · וסבל יסורים בתיבה במסגר כנ"ל עד עת בא דברו שאמר לו צא מן התיבה אחר שהתפלל עד שנענה : **ג** ר' יודן · דורש ד"א על פסוק צא מן התיבה · עי' לקמן סוף פר' ס"ה

ידי משה

לך שהרמב"ן כפי' שחומש מחולק עם רש"י עיין שם שרש"י סבר ויהי בחדש העשירי זה אב ואתי עשירי שעירי למבול לפי שהתחלת המבול היה בחשון נמצא בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה ר"ח אב ואחר זה כתיב ויהי מקץ ארבעים יום וישלח העורב נמצא שליחות העורב היה עשרה באלול וכשתחשוב עוד ג' שבועות סך הכל מגיע עד אחד בתשרי ואז חרבו המים ויבשה הארץ לזה אמר המדרש ג' שבועות שלמים כדי שיתמו באחד בתשרי וכשמע מהדפוס מתיבת שלימים שי"נ ולמ"ד והדפיסו ימים במקום שלימים וכך הם דברי המדרש ג' שבועות היו הפסקות סך הכל דהיינו בין עורב ליונה ג"כ ז' ימים מדכתיב עוד ז' ימים משמע שאחר שליחות העורב ג"כ היו ז' ימים לזה אמר הדא מסייע דכתיב ולא יספה לשוב עוד למה לא שבה עכשיו כמו שתי פעמים הראשונים אלא ודאי שהיו הפסקות ג' שבועות מיום שלח העורב שהיה עשרה באלול ונמצא כלין באחד בתשרי וכתיב בראשון באחד לחדש חרבו המים ופרש"י זה תשרי לפיכך לא שבה לפי שמצאה מנוח לכף רגלה לנ"א המדרש ג' שבועות שלימים דוקא כדי שיתמו דוקא באחד בתשרי כי לא סגי בלאו הכי שלא המתין אלא עורב אחר שליחותו איזו יום מדכתיב אחר שליחות היונה ויחל עוד משמע שהמתין ג"כ אחר עורב אלא מנא לן שהמתנה היה ז' ימים דילמא שנים או ג' ימים לזה מסייע הפסוק שלא שבה היונה בפעם שלישית מפני שנשלמו אותן ג' שבועות בו ביום שחרבו המים ומצאה מנוח לפ"ז מוכח שהיו ג' שבועות שלימים דהיינו שהפסקה אחר העורב היה ג"כ ז' ימים [illegible]

תמוז שהוא עשירי לתשרי נמצא שליחות העורב היה בעשרה באב ונמצא מעשרה באב עד א' בתשרי הוא ששה שבועות וד' ימים לזה נ"ל במדרש ג' שבועות שלימים ר"ל ג' פעמים שני שבועות וד' ימים שליחתן כי כל שליחות היה יום אחד דכתיב ותבא היונה לעת ערב ונמצא כלין כאחד · וכן בדפוס קראקא נדפס שבועות ימים וכן בילקוט ג"כ שבועות ימים לזה אמר הדא מסייע שהיה ג"כ אחר העורב שבועיים כדי שיהיה ג' שבועיים שלימים ודייק ולא יספה לשוב עוד כנכתב למעלה ובין לרש"י ובין לרמב"ן נ"ל שהם תיבת ימים שלימים כנ"ל ודו"ק : ר"א כו' יתר כי סוף המדרש של תנינן משפט דור המבול י"ב חדש הוא בד"ה י"א ימים יתירים על ימות הלבנה ושם מוכח שהזה משפטם י"ב חדש לפי שלא היה צריך קרא למימר אלא בט"ז לחדש השני אלא מכאן מוכח שהיה י"ב חדש משפטם כי בהתחלת המבול כתיב בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ובסופו היה צריך לכתוב בשני בששה עשר וכתיב בכ"ז בו נמצא י"א ימים יתירים אלא י"א יום וכו' כדי שיהיה י"ב חדשים שלימים של ימות החמה וק"ל : אמר ר"י לא שמשו מזלות ור' יונתן ס"ל ששמשו · נ"ל כדרך שכתבתי לעיל שטעם שלא שמשו הוא ע"ד דאיתא במדרש שוחר טוב בפסוק השמים מספרים כבוד אל הליכתן של מזלות בגלגל זה שירתם ואיתא ולא קרב זה אל זה ביקשו מ"ה לומר שירה א"ל הקב"ה מעשה ידי טובעים בים וכו' א"כ מכח זה ס"ל לר"י שלא שמשו ורבי יונתן ס"ל ששמשו רק שלא היה רשומן ניכר פי' הליכתן לא היה ניכר פי' שלא אמרו שירה כיון שלא [illegible]

(משלי יב) (ח) בפשע שפתים מוקש רשע ויצא מצרה צדיק ׃ [א] ממרד שמרדו דור המבול בהקב"ה באת להם תקלה ׃ ויצא מצרה צדיק ׃ זה נח שנאמר צא מן התיבה ׃ ד ד"א צא מן התיבה [ב] כתיב (קהלת י) אם רוח המושל תעלה עליך (ז) מקומך אל תנח מדבר בנח ׃ אמר נח כשם שלא נכנסתי בתיבה אלא ברשות כך אין אני יוצא אלא ברשות ׃ בא אל התיבה ׃ ויבא נח ׃ צא מן התיבה ׃ ויצא נח ׃ ה ד"א צא מן התיבה ׃ כתיב (שם ז) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים (ג) אשר היו בעיר ׃ [ג] החכמה תעוז לחכם זה נח ׃ מי' שליטים מי' דורות מאדם ועד נח ומכולם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך ׃ וידבר אלהים אל נח ׃ ו ד"א כתיב (שם ג) לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים ׃ [ד] זמן היה לנח ליכנס לתיבה ׃ שנאמר בא אתה וכל ביתך אל התיבה ׃ וזמן היה לו שיצא ממנה שנאמר צא מן התיבה ׃ [ה] משל לפרנס שיצא מן המקום והושיב אחר תחתיו כיון שבא אמר לו צא ממקומך משל לסופר שיצא למקום אחר והושיב אחר תחתיו כיון שבא א"ל צא ממקומך כך נח [ו] צא מן התיבה ולא קיבל עליו לצאת אמר אצא ואהיה פרה ורבה למארה ׃ עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם ׃ שנאמר (ישעיה נד) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח ׃ ז אתה ואשתך ובניך ונשי בניך ׃ רבי יודן ב"ר סימון ׃ ורבי יוחנן בשם ר' שמואל ב"ר יצחק ׃ [ז] נח כיון שנכנס לתיבה נאסרה לו פריה ורביה ׃ הה"ד ובאת אל התיבה אתה ובניך לעצמך ׃ ואשתך ונשי בניך לעצמן וכיון שיצא התירו הדא הוא דכתיב צא מן התיבה אתה ואשתך א"ר אייבו (איוב ל) בחסר ובכפן גלמוד [ח] אם ראית חוסר בא לעולם וכפן בא לעולם ׃ גלמוד הוי רואה את אשתך כאלו גלמודה א"ר הונא כתיב (בראשית מא) וליוסף יולד שני בנים אימתי בטרם תבא שנת הרעב ׃ ח וכל החיה אשר אתך וגו' ׃ א"ר יודן הוצא כתיב היצא קרי ׃ ושרצו בארץ ׃ ופרו בארץ ׃ ולא בתיבה (ג) כל חיה וכל הרמש וגו' ׃ כל רומש ׃ אמר ר' אייבו (ז) [ט] רומש מלא פרט לכלאים ׃ למשפחותיהם פרט לסירוס ׃ [י] על ז' דברים נצטוו בני נח ׃ על עבודת כוכבים ׃ ועל גילוי עריות ׃ ועל שפיכות דמים ׃ ועל ברכת השם ׃ ועל הדין ׃ ועל הגזל ׃ ועל אבר מן החי ׃ רבי חנינא בן גמליאל אומר אף על הדם מן החי ׃ רבי אליעזר אומר אף על הכלאים ׃ ר' שמעון בן יוחאי אומר אף על הכשפים ׃ ר' יוחנן בן ברוקא אומר אף על הסירוס ׃ אמר רבי אסי על כל האמור בפרשה נצטוו בני נח (דברים יח) לא ימצא בך מעביר בנו ובתו וגו' וכתיב בתריה כי תועבת ה' כל עושה אלה ׃ ט ויבן נח מזבח לה' ׃ ויבן כתיב נתבונן ׃ אמר מפני מה צווני הקב"ה וריבה בטהורים יותר מן הטמאים ׃ אלא להקריב מהן קרבן ׃ מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' ׃ ר' אלעזר בן יעקב אומר (ח) על מזבח הגדול שבירושלים ׃ ששם [כ] הקריב אדם הראשון

מסורת המדרש א אגדת בראשית פ' ד' ׃ ילקוט משלי רמז תתקמ"ח ׃ ב תנחומא כאן סימן ח' ׃ קה"ר פרשה י' ׃ אגדת בראשית פרק ז' ׃ ילקוט כאן רמז נ"ט ׃ וילקוט קהלת רמז תתקע"ט ׃ ג קה"ר פרשה ז' ׃ ילקוט קהלת רמז תתקע"ו ׃ ד קה"ר פרשה ג' ׃ ילקוט שם רמז תתקס"ח ׃ ה ילקוט כאן רמז נ"ט כה"ע ׃ ו תנחומא כאן סימן י"א ׃ ילקוט ישעיה רמז של"ח ׃ ז סנהדרין דף ק"ח ׃ ירושלמי תענית פ' א' הלכה ו' ׃ לעיל פ' ל"א ׃ פדר"א פרק כ"ג ׃ ילקוט איוב רמז תתקו"ח ׃ ח תענית דף י"א ׃ ט עי' סנהדרין דף נ"ו ׃ י לעיל פ' ט"ז וש"נ ׃ כ עי' עבודת כוכבים דף ח' וש"נ ׃

חדושי הרש"ש

דפי' עקירה מן השרש וגם בקל מצינו כן לא תזמור כריתת הזמורה וערפתו כריתות העורף ׃ וכן לקמן פל"ז דרשו ומי יסורנו ומי א"ל שלא עשית כשורה ׃ וכן רבות בפעלים הנגזרים משמות ׃ ועיין בפירש"י על התורה לקמן בסדר לך (ט"ו) בפירוש מלת עריירי בשם מנחם בן סרוק ׃ (ג) אשר היו בעיר כו' ׃ עיין לעיל פל"ג עיר קטנה זה העולם ׃ (ג) כל החיה כל הרמש וגו' כצ"ל ׃ ע"י מלא פרט לסירוס למשפחותיהם פרט לכלאים כצ"ל ׃ ומיעוט רומש על סירוס אפשר מפני שסריסים ורמשים ענין אחד ׃ ולשון שרילה מונח על פריה ורביה וא"כ הוא פרט לסירוס ׃ (ח) על מזבח הגדול שבירושלים ׃

חדושי הרד"ל

דדרים רשע ואוהב חמס שנאה נפשו אלו דו"ה שנאמר כהן מלאה הארץ חמס וכתיב ימטר על רשעים זה גשמים של דו"ה כי צדיק ה' צדקות אהב זה נח איש צדיק כדלעיל פרשה ל"ג ׃ (ה) בפשע שפתים כו' ממרד שמרדו כו' ׃ שמרידתם היה בשפתיהם שאמרו סור ממנו כלום אנו צריכין כו' ׃ (ו) מקומך אל תנח וכו' אלא ברשות ׃ אע"פ שראה כבר שא"צ עוד לישיבתו עם הבע"ח שם שיכולים להתפרנס חוץ לתיבה בכ"ז לא הניח להתרפות ממלאכתו לזונם ולפרנסם ׃ וז"ש מסיפא דקרא כי מרפא יניח וגו' ׃ (ז) רומש

ר ש " י

היצא קרי ׃ עשה להם שיהיו פרים ורבים ׃ למשפחותיהם ׃ פרט לסירוס שאינו עושה משפחה ׃ על כל האמור בפרשה נצטוו בני נח ׃ דכתיב כי תועבת ה' כל עושה אלה ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך ולא ענש אלא אם כן הזהיר ׃ ויבן כתיב ׃ מדלא כתיב ויבנה כמ"ש ביהושע אז יבנה יהושע מזבח וכן באליהו ויבנה

מתנות כהונה

אני יוצא כו' ׃ ופי' הכתוב אם תעלה מעמך רוח ממשלה של מדת הדין אפילו כן מקומך אל תנח מעצמך אלא בצווי של מקום ׃ תעלה ׃ לשון הסרה כד"א ויעל אלהים מעל אברהם כעלות גדים בעתו ונעלה הענן ׃ צא ממקומך כו' ׃ וכן נח היה מנהיג ודבר על כל החי אשר תחת השמים עד כלות שנים עשר חדש ואח"כ אמר לו הקב"ה צא ׃ משל לסופר ׃ המשיל השגחת השי"ת לסופר כי הכל גלוי וידוע לפניו ועל ספרו כלם יכתבו אחד לא נעדר ׃ למארה ׃ לקללה אבל בתיבה נאסר בתשמיש המטה שהרי א"ל בא אל התיבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך וכדדייק לעיל וכן הוא בסמוך ויש בו טעם בספר הזוהר בפרשה זו [ונרמז לקמן ספל"ו] ׃ ר' יוחנן גרסינן וע"ל פרשה ל"א] ׃ הוצא כתיב כו' ׃ [עי' הטעם בפירש"י בחומש וכאן בב"ר] פירש עשה להם שיהיו פרים ורבים ופירושו היה כופה אותם מלשון גט מעושה בכל זמן שהיו בתיבה נאסרו בתשמיש המטה ׃ פרט לכלאים ׃ כלומר שתהיה הרמישה שלימה ברצון ה' ולא כלאים ׃ פרט לסירוס ׃ שאינו מעמיד משפחות ׃ בפ' ׃ בפרשת לא ימצא וגו' וכדמפרש ואזיל ׃ כל עושה אלה וגו' ׃ ודייק מסיפיה דקרא ובגלל התועבות ה' מורישם מפניך ואי לאו דהוזהרו לא היו נענשים עליהם ׃ שאין עונשין אלא אם כן מזהירים כך פירש"י [כאן ובפ' ד' מיתות] ׃ ויבן כו' ׃ מדלא כתיב ויבנה פירושו לשון התבוננות [וכן ויבן ה' אלהים את הצלע וכ"ש בפירש"י] ׃ וריבה בטהורים ׃ להכניס לתיבה ז' זוגות מכל מין ומין ׃ על מזבח הגדול ׃ דייק מדכתיב במזבח ב' הפימום פתוח מורה על מזבח הידוע כבר ׃ מסור

פירוש מהרז"ו

ג"כ ר' יודן בשם ר' איבו ׃ ועי' ילקוט משלי י"ב ׃ ממרד שמרדו ׃ שאין פשע אלא מרד ע' במ"ר ריש פר' י"ח את נפשע וכו' ופשע שלהם על ידי שפתים שנאמר ויאמרו לאל סור ממנו ׃ ע' סנהדרין ק"ח ועי' שמ"ר פר' ל' סימן י"ג וכן מצאתי בילקוט משלי הנ"ל ובאגדת בראשית סוף פרק ז' ׃ ויצא מצרה ׃ שהיה בתוך הצרה ויצא ממנה ׃ וגם ביציאתו הראה צדקתו שלא יצא עד שאמר לו הקב"ה צא ׃ ד מקומך אל תנח ׃ שאין לו שייכות לרישא דקרא ע"כ דורש ע"פ מדה ס' שאם יעלה עליך רוח המושל שיצוה עליך לכנוס למקום אין לך רשות לצאת מן המקום עד שיאמר לך צא ע' קהלת רבה פסוק זה ׃ ה לחכם זה נח ׃ כמ"ש לעיל פר' כ"ט סימן ד' ופר' למ"ד סימן ו' מהו חכמתו ׃ לא דברתי וכו' ׃ שהכוונה על לשון דיבור שלא נאמר אל אדם וידבר אלא ויאמר ׃ ואצל נח כתוב וידבר שהוא מדרגה גדולה יותר מהאמירה כמו אצל אברהם ומשה ׃ ומה שדרש כן אצל יציאתו מן התיבה ולא אצל ביאתו שאמר לו בא אל התיבה ׃ היינו מטעם זה עצמו דשם לא כתב וידבר ׃ גם כאן יש הבטחות גדולות ושבועה על קיום העולם ומצות לדורות עולם כמפורש ׃ ו ד"א כתיב ׃ הכוונה ד"א צא מן התיבה ועל שכבר אמר כן כמה פעמים על כן קיצר כאן ׃ לכל זמן ׃ דורש כופל הלשון זמן ועת זמן לכניסה ועת לכל חפץ ליציאה שאף שהיה חפץ לצאת והיה מתפלל הוציאה ממסגר עכ"ז לא יצא בחפצו עד שצווהו ׃ עי' קהלת רבה פסוק זה ׃ משל לפרנס ׃ שמ"ש לא משמע שמגרשו ומוציאו ׃ על שעתה הגיע העת שהש"י ישוב למלאות הארץ ולפרנס אותם ׃ בהכרח לסלק את נח וליקח מידו מפתח הפרנסה ׃ ועל כוונה זו אמר לנח צא מן התיבה מהתמנות שלך כי אני בעצמי חוזר למקומי לפרנס העולם ׃ משל לסופר ׃ פי' חכם והנמשל על נח שנקרא חכם כמ"ש לעיל ריש סימן ה' ובתיבה היה סופר שהיה צריך לעיין בטבעי כל יצור באיזה שעה ניזון ביום ובלילה ׃ עד שנשבע ׃ משמע שהשבועה היה קודם שיצא ׃ ובתורה מפורש שאחר הקרבת הקרבן היתה השבועה וההבטחה וכמ"ש פדר"א פרק כ"ג והקרבן הקריב בירושלים כמ"ש לקמן ריש סימן ט' ׃ וכמ"ש ברים הפרשה שהתפלל שיצא מן התיבה ׃ ובהכרח שמ"ש ולא קיבל עליו לצאת היינו לעיקר הכוונה לפרות ולרבות בעולם ׃ וכמ"ש ופרו ורבו על הארץ ועל כן אצל הצווי כתוב צא אתה ואשתך ובניך ונשי בניך ׃ ואצל המעשה כתיב ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו הרי שלא עשה כאשר אמר לו כי לא נתרצו לפרות ולרבות עד שנשבע להם ולכוונה זו הקריב תחלה קרבנות בירושלים לעורר רחמים שיעתר לו להבטיחו ׃ וכן היה שנעתר לו והבטיחו ונשבע לו והשבועה מפורשת בישעיה נ"ה כי כאשר נשבעתי מעבור מי נח ודרשו חז"ל שבועות ל"ו שגם בתורה כתובה השבועה כמ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ו' ולקמן סימן יו"ד לסגי לסגי ׃ ועל כן אחר הקרבת הקרבן אמר לו עוד הפעם ויברך וכו' פרו ורבו ואתם פרו ורבו [וע"ע בזה בתנחומא על הכתוב לאמר לאמירים צאו ׃ יפ"ת] ׃ ז נח כיון שנכנס ׃ לעיל פר' ל"א סוף סימן י"ב וש"נ ׃ גלמודה ׃ וכמ"ש לעיל פר' ל"א הנ"ל שכן בכרכי הים קורים לנדה גלמודה ׃ ח הוצא כתיב היצא קרי ׃ דרך המדרש לכתוב המקומות שיש בהם קרי וכתיב אף שאינו דורש כלום ׃ ורש"י בחומש כתב היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה פירוש לפירושו כי היצא משמעותו שתגרום להם שיצאו והיינו ע"י אמירתך ושיפתח להם התיבה ויגער בהם שיצאו הוצא משמעותו שאתה בעצמך תוציאם ׃ אם אינם רוצים לצאת ולא יהא די באמירה צריך אתה לעשות מעשה בעל כרחם למשכם בחבל ולהכותם עד שיצאו ׃ כל רומש ׃ שיהיה כל רומש מלא כבריאותו שלא יתערבו המינים עי' ירושלמי כלאים פרק א' דיליף מפסוק את חוקותי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים חוקים שבהם חקקתי את עולמי תשמרו ׃ פי' שלא לשנותם ׃ ועי' ויק"ר פר' ל"ה סימן ד' ׃ על ז' דברים ׃ לעיל סוף פר' ט"ז וש"נ ועי' שמ"ר פר' ל' סימן ט' דו' מצות נתנו לאדם ומצות אבר מן החי נתוסף לבני נח כמ"ש בשר בנפשו דמו ׃ הכלאים ׃ כמ"ש ר' איבו רומש מלא ועי' ירושלמי הנ"ל ׃ האמור בפרשה ׃ היינו בפרשה של כשפים ׃ עי' מ"כ ובשם רש"י וע' ספרי סדר שופטים הובא בילקוט שם ׃ ט ויבן כתיב ׃ ולא כתיב ויבנה או ויעש על כן דורש מלשון בינה וחכמה ׃ עי' לעיל ריש פר' כ"ו ׃ שמ"ר פר' מ"א סימן ז' ויבן אהרן ופר' כ' סימן ב' כמו כאן ועי' לעיל ריש פר' י"ח ׃ מפני מה צווני ׃ מפני מה ציוני הקב"ה תחלה להביא שנים שנים ולא חלק בין טמאים לטהורים ׃ ואח"כ בפרשה מיוחדת ריבה שיביא מן הטהורים ז' ז' ׃ מכל הבהמה הטהורה ׃ ובפדר"א פרק כ"ג איתא דקודם המבול היו הטמאים מרובים על הטהורים ׃ רצה הקב"ה להרבות בטהורים ולמעט בטמאים ׃ על כן צוה להביא מן הטמאים שנים שנים ומהטהורים ז' ז' ׃ וכתב עוד שם שהקריב מכל מין מהטהורים מבהמות ומעופות ד' זוגות ונשארו שלשה זוגות מכל מין ויהיו הטהורים מרובים על הטמאים זוג אחד ׃ המזבח הגדול ׃ על שהוא מזבח המקודש יותר מכל המזבחות קראו גדול עי' לעיל פר' ט"ז סימן ג' הנהר הגדול וכמ"ש מלכים ב'

יפה תואר

כאן הכוונה שגמלת עלי טובה וחסד לפרשיני לצאת מן התיבה להמלט ממסגר ולהסיר ממני סמאל וסיגון אשר היה לי לכלכל את הב"ח אשר לא נתנה שנה לעיני ׃ בפשע שפתים מוקש רע וגו' ׃ [כי מהכתוב משמע דגם הצדיק נלכד בצרה וימלט ממנה ׃ ובאמת עפ"י המשפט והצדק טוב היה כי הצדיק לא יבוא בצרה כלל ׃ לכן דרש על נח ובני דורו אשר המבול היה מוכרח לבוא למחות את הרשעים ׃ ונח לא יכול להמלט ממנה מכל וכל כי לא ילכד בה אחרי כי גם מגורתו היתה בארץ ׃ אבל הוא יצא ממנה] ׃ אם רוח המושל וגו' ׃ מפרש את הכתוב אם רוח המושל תעלה עליך לבוא באיזה מקום ׃ מקומך אל תנח עד אשר יתן לך רשות לצאת ׃ כי הבא ברשות צריך לצאת ברשות ׃ וזה שמסיים כי מרפא יניח חטאים גדולים כי המתרפה בזה יעיר עליו חמת המושל ויניח בנפשו חטאים גדולים ׃ ומביא ראיה על זה כי כן נהג נח בנפשו ׃ זמן היה לנח ליכנס לתיבה כו' כי קצב לו זמן מתי יכנס כמ"ש כי לימים עוד שבעה וגו' ומוכרח היה ליכנס בזמן הזה בלא איחור וכן קצב לו זמן שאחר י"ב חדש יצא מן התיבה וגזר שלא ישהה עוד שם ׃ ומפרש את הכתוב לכל זמן לכל אשר עבר וכבר נעשה כתבל היה זמן קצוב ׃ ועת לכל חפץ תחת השמים ׃ ולכל חפץ העומד להעשות בתבל יש עת קבועה כפי שעתים אשר סוכנו מידי היוצר ׃ ולכן אמר עת ללדת וגו' ולא אמר זמן ללדת כי למעשים האלה יש עתים על כל שימים אשר היה ואשר יהיה משא"כ במעשים אשר כבר עבר ולא יתחדשו עוד אמר זמן ׃ רומש מלא פרט לכלאים ׃ גם באדם כתיב רומש מלא וצריך טעם למה לא דריש גם התם פרט לכלאים [ואולי משום דשם כתיב ולכל רומש על הארץ בענין מאכלם אשר יאכלו ׃ וגבי נח כתיב בענין ושרצו ורבו בארץ ועיין] ואע"ג דכלאים וסירוס ילפינן בפ' ד' מיתות לאיסור מן למינהו אבל יש חולקין שם על סדרש הזה ׃ ששם הקריב אדם הראשון ׃ כי אדה"ר נברא משם כדאיתא בפי"ד ולכן רצה להתכפר במקום שנברא

ידי משה

שמדרש תיבת יכתירו לתיבת לסודות את שמך סיכתירו שמו של הקב"ה כי דהיינו נח לכך מעמיד תיבת כי אחר יכתירו וק"ל מפי בני סר"ל ליב ׃ משל לפרנס כו' ׃ הנה ראוי לדקדק שני משלים למה לי ׃ נ"ל כשתדקדק שבמשל הפרנס אמר יצא ממקומו ובמשל הסופר אמר שיצא למקום אחר לפי שהפרנס שהלך רק ממקומו לאיזו צורך ולחזור ממילא במשל הזה כשבא הפרנס לביתו א"ל לומר לו צא כי בעצמו יודע שיצא ולפי המשל הזה לא היה צריך להקב"ה לומר לנח צא וכו' וכדאי' לעיל אמר נח כשם שלא נכנסתי בתיבה אלא ברשות וכו' לזה מביא משל השני לסופר שהלך למקום אחר שהיה שם סופר והעמיד לזה במקומו ואחר זה חזר הסופר כי לא היה חייב לפניו לצאת ברצון כי היה סבור שיהיה לו מקומו כאשר שהסופר הלך למקום אחר ולא רצה לצאת עד שאמר לו צא שלא ברצונו כך נח כו' שלא קיבל עליו לצאת וכו' לפי זה אמר במשל השני סופר כי כן דרך הסופרים שמקבלין אותן ממקום אחד למקום אחר מה שאין כן בפרנס על הציבור שאינן מקבלין פרנס מעבירה לנפורי כנ"ל ׃

משנת דרבי אליעזר

רומש מלא פרט לסירוס למשפחותיהם פרט לכלאים ׃ מובן מאליו שכצ"ל ועיין במ"כ וכן נראה שהיא גירסא ׃ פרט לכלאים פרט לסירוס ׃ ר"ל שאחר זה א"ר אליעזר ורבי יוחנן שבני נח נצטוו על הכלאים וסירוס ולמדו מזה הפסוק ׃

שנאמר (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס · וירח ה' את ריח הניחוח · א רבי אליעזר ורבי יוסי בר חנינא רבי אליעזר אומר הקריבו בני נח שלמים · רבי יוסי בר חנינא אומר עולות הקריבו · אתיב ר"א לרבי יוסי בר חנינא והא כתיב (בראשית ד) והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן · מדבר שחלבו קרב מה עביד ליה רבי יוסי · מן שמניהון · אתיב רבי אליעזר לרבי יוסי בר חנינא והא כתיב (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו שלמים וגו' · מה עביד ליה רבי יוסי · שלמים בעורן בלא הפשט וניתוח · אתיב רבי אליעזר לר' יוסי בר חנינא והא כתיב (שם יח) ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים · מה עביד ליה רבי יוסי בר חנינא · כמאן דאמר לאחר מתן תורה בא יתרו א"ר הונא איתפלגון רבי ינאי ור' חייא רבה · ר' ינאי אומר קודם מתן תורה בא · רבי חייא רבה אמר לאחר מתן תורה בא · א"ר חנינא ולא פליגי מאן דאמר קודם מתן תורה בא יתרו · הקריבו בני נח שלמים · ומ"ד אחר מ"ת בא יתרו · עולות הקריבו · ודא מסייע לר"י בר חנינא דכתיב (שיר ד) עורי צפון ובואי תימן · עורי צפון · זה העולה שהיתה נשחטת בצפון ומה הוא עורי · דבר שהיה ישן ונתעורר · ובואי תימן · אלו השלמים שהיו נשחטים בדרום · ומהו בואי דבר של חדוש · רבי יהושע בשם ר' לוי אמר קרא מסייעא ליה לרבי יוסי בר חנינא (ויקרא ו) זאת תורת העולה היא העולה שהיו בני נח מקריבין וכי אתיא לשלמים כתיב זאת תורת זבח השלמים אשר הקריבו אין כתיב כאן · אלא אשר יקריבו מיכן ולהבא · וירח ה' את ריח הניחוח · ב הריח (ט) ריחו של אברהם אבינו עולה מכבשן האש · וירח · ריח של חנניה מישאל ועזריה עולין מכבשן האש · משל לאוהבו של מלך שכיבדו · ושלח לו דורון נאה · דסקוס נאה · ועמד בנו ולא כיבדו · עמד בן בנו וכיבדו · א"ל מה דמי דורון דידך לדורון דסבך · וירח ה' הריח ריח דורו של שמד · רב שלום בשם ר' מנחמא בר זעירא אמר משל למלך שהיה מבקש לבנות לו (י) פלטין על הים · ולא היה יודע היכן לבנותה ומצא צלוחית של פפולסמון והלך והריחה ובנה אותה עליה · הה"ד (תהלים כד) כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה · באיזה זכות (יא) בזכות (שם) דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה: ד ויאמר ה' אל לבו · ג הרשעים הן ברשות לבן (שם יד) אמר נבל בלבו · (בראשית כז) ויאמר עשו בלבו · (מלכים א יב) ויאמר ירבעם בלבו · (אסתר ו) ויאמר המן בלבו · אבל הצדיקים לבן ברשותן (שמואל א א) וחנה היא מדברת על לבה · (שם כז) ויאמר דוד אל לבו · (דניאל א) וישם דניאל על לבו · ויאמר ה' אל לבו ד לא אוסיף לא אוסיף ליסגי ליסגי · ורבנן אמרין לא אוסיף לבני נח · לא אוסיף לדורות · אמר רבי חייא רבה עלובה היא (יב) העיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה · כי יצר לב האדם רע מנעוריו · אבא יוסי התורתי אומר עלוב הוא (יג) השאור · ה שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא רע · שנאמר (תהלים קג) כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו · רבנן אמרי עלובה הנטיעה שמי שנטעה מעיד עליה שהיא רעה · שנאמר (ירמיה יא) וה' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה · ו שאל אנטונינוס את רבינו · א"ל מאימתי יצר הרע נתון באדם · משיצא ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו · א"ל עד שלא יצא ממעי אמו · א"ל לאו שאילו היה נתון בו עד שהוא במעי אמו · היה חוטט את בני מעיה ויוצא · והודה לו רבי

מסורת המדרש א ויק"ר פ' ט' · עיין לעיל פ' כ"ב כה"ע ושם נרשם · ב ילקוט כאן רמז ס' · ילקוט תהלים רמז תרנ"ז · ג לקמן פרשה ס"ז · קה"ר פ' ה' פסוק כ' · אסתר רבה פ' י' · ילקוט כאן רמז ס"א · וילקוט שמואל א' רמז ע"ח · ד לעיל פ' כ"ו · ה קדושין ל' · שוח"ט מזמור ק"ג · ועי' אדר"נ פ' ט"ז · ילקוט ירמיה רמז ר"ל · ו סנהדרין צ"א · ירושלמי ברכות פ' ג' · ילקוט כאן רמז ס"א:

חדושי הרד"ל

וכ"ה בתרגום ירושלמי ובסדר"א פכ"ג: (ט) ריחו של א"א · ענין ריח נופל על היורד באש כמ"ש בתמ"ו יל"ש על וגו' · וגם בנשרפין כליל כתיב ריח ניחוח: (י) פלטין על הים · דור המבול שהחזירו העולם למים כמים: (יא) בזכות זה דור דורשיו · כצ"ל · ומקרא זה מפרש קראי דלקמיה מי יעלה בהר ה' דקאי על קרא דעל ימים יסדה: (יב) העיסה כו' השאור כו' הנטיעה כו' · מ"ד העיסה ממשיל על כל גוף האדם · כי ברע הוא טבעו · ומ"ד השאור מפני שעיקר הגוף יפה עשאו רק השאור שבעיסה מעכב ומקלקלו · ומ"ד לנטיעה סובר אף שהגוף כולו הכינו גם אקרו הקב"ה לטוב אך כשהאדם מרגיל טבעו מנעוריו · מוליד בגוף שהרע בו הוא כענין הנטיעה שצמח והולך בעינן לא טוב: (יג) השאור שמי שבדא

ר ש"י

ויבנה את האבנים מזבח: עמד בנו ולא כבדו עמד בן בנו וכבדו אמר דמי דורון דידך כו' · כן מעשה שהושלך אברהם אבינו בכבשן לא השליך אדם עצמו על יחוד השם לתוך כבשן האש עד שבאו חנניה מישאל ועזריה אמר להם הקב"ה דומה דבר זה לאברהם זקניכם: הריח ריחן · של עשרה הרוגי מלכות: ומצא צלוחית של אפלסמון · בקרקע הים ומיישב בדעתו שאותה צלוחית מונחת בארון והלך לריחה עד שמצא אותו מקום שהיא מונחת שם ובנה אותה שם אף כאן העולם הזה היה חרב ומלא מים הריח וחזר עולם ליישובו: אמר נבל בלבו · כלומר נבל נתון בלבו שמסור בלבו לעשות בעל כרחו כל מה שיכריחנו לבו: לא אוסיף ליסגי · להגדילו · להוסיף עון על עון ולפרוע ביחד; עלובה עיסה · כי יצר לב האדם רע: עלוב השאור · הוא יצר הרע

מונח הצלוחית: דור דורשיו · זה דורו של שמד שהיו דורשין ה' ית' בכל נפשם: לבן · כלומר יצר הרע [קוצר לשון] כמו לא סגי כלומר אי אפשר לאבד עולמי עוד ולעיל פ' כ"ז גרסינן לסגי ליסגי פירוש כלומר לסגי ליסגי להוסיף עון על עון ולפרוע ביחד: עלובה · לשון חנוף וחרפה ובזיון: אבא יוסי התורתי · כך שמו: חוטט · חופר ומוחר כדאמר במסכת סוכה החוטט בגדים

מתנות כהונה

משור פר · ודרשו חז"ל בפ"ק דע"א ובפ"ב דשבת שמדבר באדה"ר שהקריב קרבן]: הקריבו בני נח שלמים כו' · [כ"ז הוא גם בויק"ר פ"ט ומדרש חזית בפ' עורי צפון ולעיל] פרשה כ"ב ושם פירשתיו: בעורן · שהעור נשארה שלימה על הבשר בלי הפשט וניתוח: [ולא פליגי כו' · נתבאר לעיל פכ"ב ועי' במדרש חזית כי ליה]: [ה"ג היא העולה שהיו כו']: וירח ה' את ריח הניחוח · הרי ג' ריחות לרמז על ג' ריחות טובות דלקמן שבזכותם ריחם על הארץ וכדמפרש ואזיל: דסקוס · [פי' הערוך] שלחן: מה דמי כו' · מה מאד דומה דורון שלך לדורון ששלח לי זקנך וכן מאברהם עד חנניה לא מצינו מי שמסר נפשו בכבשן האש על כבוד ה' יתברך וכן מצאתי בפירש"י: פלטין על הים כו' · כי העולם הזה עומד על המים ואחר המבול היה תחלת בנייתו: פפולסמון · שמן פלסמון: והריחה · היה מריח אותה: ובנה אותה עליה · על אותו מקום שהיה מונח הצלוחית: ... כלומר יצר הרע כי הלב חומד לכל המעשים אשר לא תעשינה ואשמה בה: ליסגי כו' · פירוש כלומר לא היה כך לעולמים וכן לא יוסיף שוב לא סגי ולא יסגי ומצאתי בפירש"י: אבא יוסי התורתי · כך שמו: חוטט · חופר ומוחר כדאמר במסכת סוכה החוטט נגדים

יפה תואר

אדים ויבן נח מזבח לה' כי שתכוון על מקום המזבח איפה יבנהו: עולין מכבשן האש · אין פירושו עולין על הריח דא"כ עולה מבעי ליה בל"י · אבל הכוונה כמה שהם עצמם עלו מכבשן האש ולא נשרפו רק ריח האש נרגש · וכן יתפרש ריחו של א"א עולה מכבשן האש שהוא עצמו עלה וע"ע בחזית על הפסוק וריח אפך כתפוחים: בזכות דור דורשיו · מפרש את הכתוב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה וכפי הטבע גברו המים על הארץ · אך מזה ראיה והוכחה כי ה' בחכמה ובתבונה יסד את הארץ · ולא נוסדה מידי הטבע כאשר יחשבו הטועים · אבל ברצון ה' נוסדה · וכל פעולה הנעשה ברצון ובחפץ הלא היא תעשה ע"י תכלית מה ותכלית הבריאה היא זה דור דורשיו שהם הצדיקים אשר בארץ: אבל הצדיקים לבן ברשותן · פי' הדברים · כי הרשעים תאותם אשר בלבם מושלת עליהם ולא יוכלו להכניע אותן עוד · משא"כ הצדיקים הוא להפך כי שהם מושלים ביצרם · ומ"ש בהקב"ה ויאמר ה' אל לבו ג"כ הכוונה כי מדת הרחמים כובשת את מדת הדין או דהקב"ה גוזר גזירה והצדיק מבטלה · והנה שם דלג המדרש על הכתובים ברשעים ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ובשוח"ט מייתי ליה · וכן בצדיקים כתיב והשבות אל לבבך · אשר אגכי מצוך היום על לבבך: וחנה היא מדברת על לבה · וכבשה את לבה ולא צעקה בקול גדול כפי גודל צערה ויגונה · וגם דוד כבש את לבו ולא שלח ידו במשיח ה' ובטח בה' כי הוא יצילנו · אף כי פחד ומגור היה לו מפני חמת שאול פן יספה בידו: עלובה היא העיסה כו' · פי' כיון שהנחתום בעצמו לא יוכל להסתיר רעת העיסה ומודה על רעתה זה הוא ראיה מוכרחת כי היא רעה מאד · וכן הקב"ה יוצר האדם מעיד כי יצר לב האדם רע מנעוריו · זה הוא הוכחה כי א"א להכחיש עוד ורעת היצר גלויה לעין · ובא בזה לתרץ את הכתוב האומר לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו · מה זה טעם על לא אוסיף לקלל · והספוך הוא כיון שיצרו רע מנעוריו ראוי לו לפקוד על עונו תמיד שלא ירע עוד · לכן מפרש כי הכתוב בא בזה להקטין את חטאו בעבודת היוצר אשר נטיתו לרע הוא מצד טבעו ואף כי בידו להתגבר על טבעו אבל איננו ראוי לעונש אכזרי כיון שהוא רע בטבעו אין להאשימו כ"כ · והנה להבין ולדעת למה ידמה האחד את יצר הרע לעיסה והשני לשאור והשלישי לנטיעה עלינו לדבר מקודם ולבאר מהות היצר טוב ויצר הרע המורגלים בפינו · ודע כי יש בזה דעות שונות · יש אומרים כי שני מלאכים עומדים על האדם מתולים לו · האחד מיעצו לטובה ומנהלו בארחות יושר והוא הנקרא יצר טוב · והשני מיעצו לרעה ומוליכהו בארחות עקלקלות והוא הנקרא יצר הרע · ויש להם סעד מדברי רז"ל בפ"ק דב"ב דאמרו הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות · והשטן הלא הוא מלאך נבדל מהאדם כדכתיב והשטן עומד על ימינו לשטנו · וכן מלאך המות ידוע בכמה מקומות בדברי רז"ל שהוא מלאך נבדל · ועוד ראיות רבות להם מפשטות דברי רז"ל · ולדעה זו נוטה הרמב"ן בפתיחתו לספר איוב שהם מלאכים באמת לא טבע מן הטבעים ולא בחות מסכמות אשר באדם · אבל לא כן הוא דעת הסובחרים בדרכי החכמה · כמו הרד"ק בפי' הכתוב בישעיה יצר סמוך והרמ"ע בפי' הכתוב ויבואו בני האלהים · והרב ז"ל במורה ח"ג בפרק כ"ב שמה האריכו לייסב כל אמרות רז"ל בתכונתם · וכתבו כי יצר הרע הוא כח התאוני המטה את האדם לעושק ועול · ולמלא את תאות לבו · ויצר הטוב הוא כח השכל באדם המעורר בקרבו את האהבה לצדק וליושר ולמשול ברוחו · כי לא יגזר אחרי שרירות לבו הרע אמנם אחרי אשר אין דעה אשר אין מעורב בה גם דבר אמת אם מעט ואם הרבה · קרוב הדבר לאחוז בשתי הדעות ולומר כי העיקר הוא אשר הם שני כחות בקרב האדם · כח השכלי המוליך אותו בדרך טובים וכח החמרי המתעה אותו בדרך לא טוב ומשפילו עד לעפר · ויען כי לכל כח וכח אשר בארץ יש מלאך הממונה עליו מלמעלה ומשפיעו עליו מכחו וכמ"ש רז"ל אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה כמו כן יש שני מלאכים האחד הממונה לעזור את האדם בשכלו והוא אך טוב יאציל עליו · והשני הממונה על כח הגופני לעורר בקרבו התמדה והוא ראשית הסבה לכל עון ולכל חטאת והוא היצר הרע · ובזה א"ש גם שלשה הדמיונות האלה אשר לפנינו במדרש · ר' חייא רבה מדמה את יצר הרע לעיסה מצד היותו נמשך מהחומר אשר הוא דומה לעיסה · וכמו שהעיסה מעורבת מחלקים שונים כן החומר מורכב מד' יסודות אשר מזה תמשך לו הנטיה לדברים המגונים והנתעבים · ולא יעמוד על משמרת שכלו וכמ"ש המחודש · החומר יאוס כחם וכחד · כלו אוסר ... [illegible]

פירוש מהרז"ו

ס"ז ס"ו אלא כצ"ל · ע' במ"ר פר' כ' סימן י"ח ז' מזבחות וע' פר"א פרק כ"ג ופרק ל"א מש"ש. ותיטב לה' · שבת כ"ח ר"ה כ"ו א' ע"א ח' א' חולין ס' ירושלמי שבת פרק ב' ר"ה פרק ג' · לעיל פר' כ"ב סוף סימן ח' · במ"ר פר' ד' ריש סימן ח' · מדרש קהלת פסוק מה שהיה תד"א פרק ו' ועיקר הדרשה על שכתוב מקרין מפריס והיינו שור הראשון שיצא מן הארץ בריה שלימה קרניו קודם פרסותיו · ואח"כ גידול הבהמות בהיפך שהקרנים עולים באחרונה: ר"ב ור"י ב"ח · לעיל פרשה כ"ב סימן ה' ופ"כ ומבואר כל הענין: דורון דידך · עי' שי"ר פסוק זאת קומתך דמתה לתמר · ויש לפרש שהתמר הוא אברהם · שאין לו אלא לב אחד ואצל אברהם כתוב ומצאת את לבבו נאמן לפניך · שמעשה חנניה מישאל ועזריה שאמרו קומתן להשתחוות לצלם של נ"כ דומה לאברהם: משל למלך · עי' שמ"ר פר' ט"ו סי' ז' באריכות כל הענין בביאור: ד ויאמר ה' אל לבו · אסתר פסוק ויאמר המן בלבו לקמן פר' ס"ז סימן ח' שהרשעים העיקר אצלם הוא התאוה והחמדה והתענוג הגופני לעשות מה שלבו חפץ · והם ברשות וחפץ לבם הרע · אבל הצדיקים נמשכים אחר רצון ה' ומכריחים חפץ לבבם שיהיה לפי הדעת והשכל: לסגי לסגי · לעיל פר' כ"ו סימן ו' ושם ביארתי: עלובה היא העיסה · הלב בדמיון עיסה והיצר בדמיון שאור שבעיסה וכאן כתוב יצר לב האדם רע היינו העיסה עם השאור: עלוב הוא השאור · שבפסוק זה כי הוא ידע יצרנו אינו נזכר הלב רק היצר שהוא בדמיון שאור שבעיסה: הנוטע אותך · בפסוק הקודם זית רענן יפה וגו' · אח"כ אמר וה' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה · משמע שעתה נוטע אותה ומדבר עליה רעה · ואחר שאמר הגית אם עליה איזה רעה ידבר עליה עוד ואיך עתה נוטע אותה · על כן דרש שפסוק השני הוא טעם לפסוק הראשון למה הגית אם עליה אחר שהיתה זית רענן · אלא שה' צבאות הנוטע אותה פי' בעת שנטעה ידע טבעה ועיקרה שלא יהיה סופה טוב על כן הגית אם עליה: מאימתי יצה"ר · סנהדרין דף צ': מנעוריו כתיב · דורש מנעריו מלשון וינערו רשעים ממנה · אני נערתי · ועל שלא פירש איזה נעירה

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

שהשוה לדעת המקרא שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו · ר' יודן אמר (יד) מנעריו כתיב · משעה שהוא ננער לצאת ממעי אמו · [א] ועוד שאל אנטונינוס את רבינו א"ל מאימתי נשמה ניתנה באדם משיצא ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו · א"ל משיצא ממעי אמו · א"ל לאו · משל אם תניח בשר ג' ימים בלא מלח מיד הוא מסריח והודה לו ר' שהשוה דעתו לדעת המקרא שנאמר (איוב י) חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי · מאימתי נתת בי את הנשמה משהפקדתני : **יא** עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וגו' · [ב] רבי יודן משם ר' שמואל מה סבורים בני נח שבריתן כרותה עומדת לעד · אלא כל זמן שהשמים והארץ קיימין בריתן קיימת · לכשיבא אותו יום שכתוב בו (ישעיה נא) כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה · (טו) באותה שעה ותופר ביום ההוא וגו' · א"ר אחא מי גרם להם שימרדו בי לא ע"י שהיו זורעין ולא קוצרין יולדין ולא קוברין · מיכן ואילך זרע וקציר · יולדין וקוברין (טז) קור וחום · חמה הכאבית · קיץ וחורף · מקייץ אני עליהם את העוף היך מה דאת אמר (שם יח) וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף · מעשה היה באחד מגדולי הדור שהיה חושש את ראשו · ואית דאמר ר' שמואל בר נחמן היה אומר חמי מה עבד לן דרא דמבולא · דבר אחר עוד כל ימי הארץ · רב הונא בשם רבי אחא מה סבורים בני נח שבריתן כרותה ועומדת לעד · כך אמרתי להם עוד כל ימי הארץ וגו' · אלא כל זמן ש היום והלילה קיימין בריתן קיימת וכשיבא אותו היום שכתוב בו (זכריה יד) והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה באותה שעה ותופר ביום ההוא · א"ר יצחק מי גרם להם שימרדו בי לא על שהן זורעין ולא קוצרין דאמר ר' יצחק אחת למ' שנה היו זורעים ומהלכין מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה ומתלישין ארזי לבנון בהליכתן והיו אריות ונמרים חשובים בעיניהם (יז) כנימה בבשרו הא כיצד היה להם (יח) אויר יפה כמן הפסח ועד העצרת · [ג] רשב"ג אומר משום ר' מאיר וכן היה רבי דוסא אומר כדבריו · חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע · חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף · חצי שבט ואדר וחצי ניסן קור · חצי ניסן ואייר וחצי סיון קציר · חצי סיון ותמוז וחצי אב קיץ · חצי אב ואלול וחצי תשרי חום · ר"י מונה ממרחשון · ר"ש מתחיל מתשרי · א"ר יוחנן [ד] לא שמשו מזלות כל י"ב חדש · א"ל רבי יונתן שמשו אלא שלא היה רשומן ניכר · ר"א ור' יהושע · ר"א אומר לא ישבותו לא שבתו · רבי יהושע אומר לא ישבותו מכלל ששבתו : **יב** (בראשית ט) ויברך אלהים את נח ואת בניו פרו ורבו ומלאו את הארץ זה שיכן בזכות הקרבנות · ומוראכם וחתכם יהיה · מורא וחתית חזרו ורדיה לא חזרה ·

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ג' · עי' ילקוט איוב רמז תתק"ס · ב ילקוט כאן רמז ס"א · תנחומא סדר זה : ג בבא מציעא דף ק"ו: תוספתא תענית פרק א' · תנחומא סדר בראשית סי' י"ב · ילקוט כאן רמז ס"א · ד לעיל פרשה כ"ה ופרשה ל"ג וס"ב :

חדושי הרד"ל

שבלא אותו · כצ"ל בד' ולכאורה (במנחות נ"כ) כורס לו שאור מתוכו : (יד) מנעריו כתיב · עי' בירושלמי פפ"ג דברכות : (טו) באותה שעה · ותופר ביום ההוא מקרא הוא (זכריה י"א) וקאי אדכתיב לעיל לספר את בריתי אשר כרתי כו' ומפרש שהוא שברית שכרת כאן עם נח אבל נע"ל שהארץ כבגד תבלה תופר סבריית : (טז) קור וחום · חמה חכאבית · מדלא נזכר כאן פי' על קור דקרא נראה שהוא תולי סקדחת שיש בו קור ולמרמורים וגם חום (וע"ל פ"ל גבי ישמעאל) ובערוך ערך זרף פא' מלאתי שגורס עכעבית ומשמע שפירושו נפת כמו זירפא שבש"ס ע"ש וע' ערך אביבות : (יז) כנימה בבשרו · פי' בשער בשרו כלומר לתלוש נימת שער בשרו · ולפי' שמ"כ צריך לגרוס ככנימה בב' כפי"ן : (יח) אויר יפה כמן הפסח כו' · כלומר כל השנה היה אוירה יפה כמו שהוא עתה לנו מפסח ועד עצרת שהוא זמן אויר היותר יפה

מתנות כהונה

בגדים : שהשוה דעתו לדעת · המקרא ועיין כ"ז בפ' חלק : מנעוריו · כדמפרש ואזיל ר' יודן : א"ל לאו · רחוק הוא שיאמר פה קדום שאינו חי בעוד שהוא במעי אמו והכתוב אומר ויתרוצצו הבנים וגו' וגם בסמוך אמר לבי בעוד שהוא במעי אמו נתן בו יצר הרע ואם איננו חי עדיין יצר הרע מאי עבידתיה וצ"ל שעל הנשמה חשובה שעליה נקרא חי מדבר הם מדברים וכמו שפירש רש"י ז"ל בפ' בראשית לנפש חיה שניתוסף בו דעה ודיבור ודקדוק לשונו יורה על זה שאמר מאימת נשמה נתנה כו' ולא אמר רוח חיים ועניין הסרחון הוא שיהא מונח בבטן חי מדבר ועובר ירך אמו גם הוא ונמשל כבהמות נדמה והכתוב מקיים זה במה שאמר חיים וחסד וזהו תוספת כח מותר על הבהמה דכך חסד ויתרון הכשר חכמה : משהפקדתני · כלומר שפקדתני לברא אותי וה"ג גם כן בערוך : זורעין ולא קוצרין · כלומר כל מעשיהם היו מוצלחים ועולה בידם היטב וכדמפרש ר' יצחק לקמן וכן פירש"י : נראה דה"ג מכאן ואילך זרע וקציר זורעים וקוצרים יולדין וקוברין וגירסת הילקוט מוכח כן שגורס מכאן ואילך זרע וקציר ותו לא : חמה · חום פירושו חמה והוא חולי של חום כדמפרש והולך : חכאבית · והוא מין שחין ועיין בערוך ערך חך ולעיל ריש פ"ט : מקייץ · מקיץ ומעורר : חמי מה כו' · ראה מה עשו לנו דור המבול שקודם לכן היו חיים חיי טובים בלי צער ובלי חולי : היו זורעים · והיה מספיק להם עד מ' שנה וע"ל פי"ג שכל מ' שנה היה אד עולה מן הארץ והיה משקה את הארץ והיה מספיק להם עד ארבעים שנה : כנימה · כמו כנים ותולעים ובילקוט גרס כלמתא והוא תרגום של כנים : ממרחשון · התחיל למנות מנין העתים : לא שבתו · ויו"ד אית"ן עתיד במקום עבר כמו אז ישיר וכן רבים ועיין לעיל פרשה כ"ה ופרשה ל"ג הגירסא קצת בענין אחר ושם נתבאר : זה שיכן כו' · כלומר שכן שייך בשביל הקרבנות וע"ל פרשה ל"א : מורא וחתית חזרו כו' · אחר המבול חזרו להיות פחד ומורא האדם על החיות כמו שהיה בימי אדם

רש"י

הרע שנאמר כי הוא ידע יצרנו : משהפקדתני · והיינו בשעת יצירה שהקב"ה פוקד עליו שיהא נוצר : זורעין ולא קוצרין · בלא טורח גמר להם מחייתם : מכאן ואילך · מדור המבול כמשמע זרע וקציר כלומר דמכאן ואילך היה זריעה וקצירה : מקייץ אני עליהם · על פגריהם את העוף מקיץ שיעמוד כל ימות הקיץ : הא כיצד · כלומר ממשמע שנאמר עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וגו' אני למד שלא היה להם קודם לכן מכל אלו העתים הא כיצד כלומר איזה ענין היה עולם שלהם ומתרץ היה עולמם כענין שלנו מפסח ועד עצרת שאין בהם לא זרע ולא קציר קיץ וחורף וקור וחום : לא שמשו המזלות כל שנים עשר חדש · ממה שהוא אומר עוד כל ימי הארץ וגו' הא קודם לכן לא שמשו שבזמן שהמזלות משמשין קור וחום וקיץ וחורף בעולם : מורא וחתית · מה שהשליט הקב"ה את האדם על בהמה חיה ועוף חזרו בימי נח דכתיב ומוראכם וחתכם יהיה

פירוש מהרז"ו

שירה ע"כ הכוונה על הנערה דאשונה שנגער לצאת ממעי אמו · עי' ירושלמי ברכות פרק ג' : משהפקדתני · על ידי המלאך הממונה על ההריון ופוקד על הטיפה מה תהא עליה מיד נזרקה בו הנשמה · רש"י שם בסנהדרין : **יא** עוד כל ימי הארץ · פשוטו משמע שיהיה עת שלא תהא קיימת וכמ"ש והארץ כבגד תבלה · וכתוב בישעיה דקרא כי שמים כעשן נמלחו · וברית זה נכרת עוד כל ימי הארץ · א"כ ה"ה כל ימי השמים · ומרומז בפסוק על פי מדה ט' זרע וקציר וגו' ודברים אלו נעשים על ידי המזלות ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים : שבריתן כרותה · עי' שמ"ר סוף פר' מ"ד ד"ר פר' ג' סימן ט"ו : ותופר ביום ההוא וגו' · פסוק הוא בזכריה י"א ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותם להפר בריתי אשר כרתי וגו' ותופר ביום ההוא והמדרש מחבר פסוק זה לפסוק שבישעיה כ"א ע"פ מדה י"ז שבזכריה כתוב שיבוא עת שיפר בריתו ולא פירש באיזה עת ובישעיה מפורש שיבא עת שיתבטלו שמים וארץ · ובתורה מפורש שהברית תלוי בשמים ובארץ א"כ מ"ש בזכריה ותופר ביום ההוא היינו ביום שיתבטלו שמים וארץ · והמדרש מלמדנו שמ"ש עוד כל ימי הארץ דשייך למעלה הוא על ידי הברית שכרת עמו והברית הוא אח"כ בפרשה מיוחדת · אך דעת חז"ל שהברית והשבועה ענין אחד והשבועה נזכרה בפסוק הקודם · לא אוסיף לקלל ולא אוסיף וכו' עוד כל ימי וכמ"ש לעיל ריש סימן י' וש"נ · ועי' ויק"ר פרשה ו' סימן ה' שהשבועה והברית ענין אחד הוא וכן הוא בפר"א סוף פרק כ"ג וז"ל ונתן קשת לאות ברית שבועה בינו לבין הארץ · וע' מ"ש באריכות דשייך כאן ורמזתי על זה ריש פר' זו : שהיו זורעין · סנהדרין דף ק"ח · תנחומא פסוק ויזכור אלהים את נח וכמ"ש ובאלאליהם לעיניהם · כי הוקשה להמדרש שמאחר שאמר בפסוק הקודם לא אוסיף לקלל עוד וגו' · הרי נכלל בזה שיתנהג העולם בכל עניניס אלו כמו קודם המבול ולמה הוצרך לפרש זרע וקציר וכו' · על כן דורש שמ"ש זרע וקציר וכו' הוא לקללה ומיעוט טובה ושייך למ"ש כי יצר לב האדם רע מנעוריו משמע שזה טענה ומליצה על האדם שלא לקלל האדמה בעבורו ובסוף בראשית כתוב וכל יצר מחשבות לבו רק רע על כן וינחם ה' וכו' וכאן אמר כן לזכות · ודורש ע"פ מדה ל"א שמ"ש כי יצר לב האדם רע מנעוריו שייך למ"ש זרע וקציר וכו' וזהו שאמר מי גרם להם שמרדו בי לא על ידי וכו' וע"כ אביא עליהם יסורים אך באופן אחר · שלא יהיה כליה עד קיץ וחורף על מלחמת גוג וכמ"ש לעיל פר' ל"ב סימן ח' עי' מ"ש והבין כאן : מקייץ אני עליהם · שישכון העוף עליהם כל הקיץ · ומחרף עליהם הבהמה כל החורף · שאם כפשוטו · קור וחום קיץ וחורף ענין אחד הוא · על כן דורש ע"פ גז"ש : מה עבד לן · שסובר שמ"ש קור וחום פי' על יסורי אדם כצ"ל קור וחום שבגופו שחפת וקדחת כ"ה בתנחומא סוף בראשית : שהיום והלילה · דורש כצ"ל דמ"ש עוד כל ימי הארץ שייך למעלה על השבועה של פסוק הקודם ונמשך מ"ש עוד כל ימי הארץ אל מ"ש יום ולילה לא ישבתו שהוא מיותר · ודורש דקאי על הברית וכל האדם הנ"ל שכל זמן שיהיה יום ולילה לא ישבתו האדם והברית שלהם · ושאר הדרשה כמ"ש בדברי רשב"ן : לא על שהן זורעין ולא קוצרין · גירסא זו לא יתכן אם זרעו ולא קצרו מה היו אוכלים · ואולי כך צ"ל על שהן לא זורעים וקוצרים שהיו זורעים אחת לארבעים שנה וקוצרים בכל שנה כמ"ש יד"מ או שצ"ל לא זורעין ולא קוצרין שלא זרעו וקצרו אלא אחת לארבעים וכמ"ש לעיל פר' י"ג סימן ט' שהיה משקה אחת לארבעים שנה וצ"ע מנין לו זה · ועי' התנחומא סוף בראשית : כמן פסח ועד עצרת · שהוא אויר ממוזג בלא קור וחום : רשב"ג בשם ר"מ · ב"מ דף ק"ו בחילוף שמות התנאים : חצי תשרי · ששה זמנים כתובים כאן כפי מנהג העולם כוללים כל י"ב חודש · והתורה סדרה כפי סדר דבר והפוכו זרע וקציר וט' · וחז"ל כאן הסבו כסדר החדשים זרע חורף קור קציר קיץ חום · ור' יהודה מונה גם כן כפי סדר זה מר"ח חשון ור' שמעון מונה מתשרי · ועי' פר"א פרק ח' באופן אחר : לא שמשו המזלות · לעיל פר' כ"ה סימן ב' · ופרשה ל"ג סימן ג' · ושם מבואר : שלא היה רשומן ניכר · שמחמת רוב הליחות והעבים התמידים לא ניכר פעולה בעולם : לא ישבתו לא שבתו · פירשתי לעיל פר' כ"ה סימן ב' ע"ש : **יב** בזכות הקרבנות · עי' מ"ש לעיל פר' זו סימן ו' עד שנשבע והבין כאן : מורא וחתית חזרו · פי' כשנברא

יפה תואר

סרי"פ יתר דברי סיפ"ת : א"ר אחא מי גרם להם שימרדו בי כו' · לפי שטחיות המאמרים נראה דהסופרים ערבבו אותם והניחו בלא סדרים · וכן נ"ל · כראשונה המאמר של ר' יודן משום ר' שמואל מה סבורים בני אדם כו' · ואח"ז המאמר ד"א עוד כל ימי הארץ רב הונא בשם ר' אחא מה סבורים בני אדם כו' כי שניהם מענין אחד · ואח"ז המאמר א"ר אחא מי גרם להם שימרדו בי כו' ובאחרונה המאמר של אמר ר' יצחק מי גרם להם כו' · ויהיו כל המאמרים כסדרם לפי עניניהם [אבל נוכל לומר כי הוא דבר דבור על אפניו · כי לר"י בשם ר"ש התנאי בכתוב הוא עוד כל ימי הארץ · ופי' כל זמן שהשמים והארץ אז יקומו להם זרע וקציר קור וחום קיץ וחורף ויום ולילה אשר לא ישבותו · ומביא ע"ז את הכתוב להפר בריתי כמ"ש הרד"ל ז"ל וזה נאמר לרעה וע"ז יכונו דברי ר"א האומר כי גם זרע וקציר קור וחום קיץ וחורף אינם טוב בהחלט אבל גם המה לגריעותא ומפרש את הכתובים כי את האדמה בעבור האדם לא אוסיף לקלל · אבל האדם לא ימלט מקללה קצת וזה שאמר זרע וקציר כי לא יהיה זרע וקציר כמו שהיה לפני המבול שהיו מוצלחין מאד בזריעתם · וכן קור וחום יבואו להם המחלה בבא מהם וכמו שמביא ע"ז חמי מה עביד לן דרא דמבולא · וכן דריש קיץ חורף לקללה קצת · ואולי דריש ג"כ לענין זה ויום ולילה כי בלילה יגבר החולי על האדם תחת אשר ביום תביא השמש מרפא לו ולפ"ז קאי ר' אחא בשיטת ר"י בשם ר"ש אמנם רב הונא מביא בשם ר"א דבר אחר אשר יחלוק בזה על ר"י בשם ר"ש ומפרש כי תנאי הכתוב הוא ויום ולילה · ודריש עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' ויום ולילה לא ישבותו · כי כל זמן אשר יום ולילה לא ישבותו · יקומו להם גם זרע וקציר קור וחום קיץ וחורף אבל כאשר יבוא הזמן אשר לא יהיה לא יום ולא לילה ומביא את הכתוב והיה יום אחד לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור וזה נאמר לטובה ולברכה · וע"ז לא יכונו דברי ר' אחא האמורים למעלה כי הכתוב מבטיח להם אשר יבוא זמן והברכה עוד תגבר עליהם ולא יכונו רק דברי ר' יצחק] : אויר יפה כמן הפסח וכו' · זה נגד קור וחום קיץ וחורף האמורים בקרא ונגד זרע וקציר אמר אחת למ' שנה כו' ופי' כי הזרע היה להם לפני המבול בקל והקציר עוד יותר בקל כי גם ארזי לבנון נתלשין בקצירתן · ולא פחדו מאריות ונמרים כי נחשבו להם כנימה · ועל יום ולילה סובר כי לא שמשו המזלות בימי המבול ולא היה להם אז יום ולילה : זה שיכן בזכות הקרבנות · ומפרש פרו ורבו לא למצוה כמו גבי אדם

אך

משנת דרבי אליעזר

ולא דר"י וכ"ל דר' יסודה מדכתיב מנעוריו עכ"פ כי י"א שנולד ומתחילין ימי נעריו ור"י בא לחלק דלעולם נתון קודם שנולד ומה שהקשה דא"כ היה בועט ויוצא קודם זמנו לק"מ דמ"מ אינו בא עד שכבר נגמר ונכשר לצאת ולכ"כ מנעריו אחר לסורות משננער לצאת ועדיין לא יצא : שהיו זורעים ולא קוצרים יולדים וכו' · הוא שיהיו זורעים ולא קוצרים וכדרך דאיתא בגמ' דמ"ק פ"ק תזרע ולא תקצור ופי' אביו מוליד בנים ולא ימותו ולפי' מ"כ ר' יצחק סיינו ר' אחא ומה חידוש יש וסיים בפי' מכאן ואילך זרע וקציר יולדין וקוברין : זה שיכן בזכות הקרבנות · דק"ל שהרי כבר כתיב לעיל ופרו ורבו על הארץ

ידי משה

לא על ידי שהיו זורעין ולא קוצרין דאמר רבי יצחק אחת לארבעים שנה ר"ל שהיה זורע פעם אחת למ' שנה ולא היה קוצר בכל שנה כמו עתה אלא כל מ' שנה היה התבואה גדילה מזריעה אחת וכל פעם שהיה צריך לו היה הולך לשדה ולוקח כפי צרכו ולא היה להם שום מלאכה כבידה כמו עתה שמוכרחין לקצור בפעם אחת מפני החורף אבל בימיהם היה התבואה עומדת על השדה ולא נפסדת כל מ' שנה מזריעה אחת וק"ל : הא כיצד · ר"ל דקאי על ר' יצחק דאמר שהיו זורעין ולא קוצרין לפי שהיו זורעין אחת למ' שנה מ"מ היה צריך לקצור שלא יפסד התבואה נפסדת על השדה בזמן

אימתי חזרה בימי שלמה · שנאמר (מלכים א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה · [א] תני ר"ש בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת אבל דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת כל זמן שאדם חי מחללין עליו את השבת אבל אם מת אין מחללין עליו את השבת וכן ר"ש בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי אין משמרין אותו מפני החולדה מפני הנחש שלא ינקרו את עיניו · ארי רואה אותו ובורח · נחש רואה אותו ובורח · אבל עוג מלך הבשן מת · משמרין אותו מן החולדה ומן העכברים שלא ינקרו את עיניו · כל זמן שאדם חי מוראו על הבריות · מת ניטל מוראו מן הבריות · הה"ד ומוראכם וחתכם יהיה: **יג** כל רמש אשר הוא חי · אך בשר בנפשו דמו · ר' יוסי בר איבו בשם ר' יוחנן [ב] אדם הראשון שלא הותר לבשר תאוה לא הוזהר על אבר מן החי אבל בני נח שהותרו לבשר תאוה הוזהרו על אבר מן החי · אך להביא את החונק עצמו · [ג] יכול כשאול · ת"ל אך · יכול כחנניה מישאל ועזריה ת"ל אך · מיד כל חיה · זה המוסר את חבירו לחיה להרגו · מיד איש אחיו · זה השוכר את אחרים להרוג את חבירו · ד"א מיד כל חיה אדרשנו · אלו ד' מלכיות מיד האדם מיד איש אחיו זה עשו דכתיב (בראשית לב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו · אדרוש את נפש האדם אלו ישראל שנאמר (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם: **יד** שופך דם האדם באדם דמו ישפך וגו' · א"ר חנינא [ד] כולהם כהלכות בני נח בעד אחד · בדיין אחד · (יט) בלא עדים · ובלא התראה · ע"י שליח · ע"י עוברים · בעד אחד בדיין אחד · שופך דם האדם באדם אחד · דמו ישפך · בלא עדים ובלא התראה · שופך דם האדם דמו ישפך · ע"י שליח · שופך דם האדם · ע"י אדם · דמו ישפך · (ך) על ידי עוברים · שופך דם האדם · ר"י ב"ר סימון אמר (כ) אף החונקו · שופך דם האדם וגו' · אמר ר' לוי [ה] הרי שהרג ולא נהרג אימתי הוא נהרג (כא) לכשיבא אדם · שופך דם האדם באדם דמו ישפך · [ו] דרש ר"ע כל מי שהוא שופך דמים מעלים עליו כאלו הוא ממעט את הדמות · מ"ט שופך דם האדם באדם דמו ישפך · מפני מה כי בצלם אלהים עשה את האדם · דרש ר"א בן עזריה כל מי שהוא מבטל פריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאלו הוא ממעט את הדמות מ"ט כי בצלם אלהים עשה את האדם · וכתיב בתריה ואתם פרו ורבו וגו' שרצו בארץ ורבו · דרש בן עזאי כל מי שהוא מבטל פריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאלו שופך דמים וממעט את הדמות מאי טעמיה שופך דם האדם מפני מה כי בצלם אלהים ומה כתיב אחריו ואתם פרו ורבו · א"ל ר"א בן עזריה נאים דברים היוצאים מפי עושיהן · בן עזאי נאה דורש ולא נאה מקיים · א"ל אני לפי שחשקה נפשי בתורה · אבל יתקיים העולם באחרים: **טו** ואתם פרו ורבו · [ז] אמר ריש לקיש (ס) ברית נחלקה לאוירות · ר"ש

מסורת המדרש א · שבת דף קנ"א · תוספתא שבת פרק י"ח · קה"ר פרשה ה' פסוק ו' · ילקוט כאן רמז ס"א כה"ע · ב סנהדרין דף נ"ט · ג בבא קמא דף צ"א · ד סנהדרין דף נ"ז · דברים רבה פרשה ב' · ו יבמות דף ס"ג · תוספתא יבמות פרק ח' · ז ילקוט כאן רמז ס"א:

חדושי הרד"ל

יפה בשנה ממוזג לא קר ולא חם ביותר ולכן אמרו בשבת (קמ"ז ·) כולהו שקייני מדיבחא עד עצרתא ועמ"ש בס"ד ביאורו לפר"א פמ"א בזה: (יט) בלא עדים · בירושלמי ריש קדושין ליתא וכן נכון שהרי כבר אמר בעד א' ואולי יש לדחוק שהוא חוזר על בדיין א' לומר שאם הדיין בעצמו ראה בלא עדים כלל יכול לדונו ולא אמרינן שאין עד נעשה דיין: (כ) אף החונקו · עיין בירושלמי שם ומפרשיו : (כא) לכשיבא אדם · נראה כשיבא משיח דכתיב ביה וארו עם ענני שמיא כבר אינש · וכן בפרשת

חדושי הרש"ש

(ך) ע"י עוברים · שופך דם האדם באדם כצ"ל: (ס) ברית נחלקה לאוירות · נראה דדריש סמיכות שרצו בארץ וגו' ואני הנני מקים את בריתי אתכם לומר דקאי הברית על שרצו בארץ כו' דלמעלה · דאלו לענין דלמטה על ולא יכרת

רש"י

יהיה על כל חית השדה: רדיה לא חזרה · שיהא אדם קורא אותן והם באים שיהיו ברשותו לא חזרה דכאן לא כתיב ורדו: וכתיב כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב · שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: לא הותר בבשר תאוה · דכתיב הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע ובשר לא כתיב ולפיכך לא הוצרך להזהיר על אבר מן החי: בדיין אחד ובעד אחד · דכתיב באדם דמו ישפך: על ידי שליח · אע"פ שאין בדיני ישראל שליח לדבר עבירה שהשולח פטור והעובר חייב בהלכות בני נח אינו כן שהשולח להרוג את חבירו חייב דכתיב שופך דם האדם באדם ופירושו על ידי אדם דמו ישפך של שולח: ע"י עוברים · דכתיב דם האדם באדם וזהו עובר במעי אמו: לכשיבא אדם · לכשיבא יום הדין הקב"ה שהוא שופך דם האדם באדם שנתן דם האדם בקרבו או דמו ישפך: שרצו בארץ ורבו בה · שבאותו מקום שאתם פרים ורבים בו ישא חן בעיניכם: ברית נחלקה לאוירות · דחן מקום על יושביו:

אילפים

מתנות כהונה

הראשון אבל רדייה לא חזרה שלא נאמר ורדו אצל נח: ארי רואה אותו כו' · שכל זמן שאדם עושה רצון בוראו אינו מתיירא מן החיה והחיה בורחת מצלם אלהים אשר על פני האדם כמו שביאר בספר הזוהר בפ' ומתכם קרי ביה ותייתכם לשון חיות: שלא הותר כו' · עי' בפירש"י ז"ל בחומש: לא הוזהר · לא היה צריך להזהירו על כך: ה"ג ואך את דמכם וגו' להביא וגו': כשאול · שהפיל עצמו בחרב בעבור שלא יתעוללו בו הפלשתים ויהיה חלול כבוד שמים בדבר: ד' מלכיות · שנקראו חיות בספר דניאל וע"ל פרשה שמיני: ע"י שליח · השולח שליח להרוג חבירו השולח חייב משא"כ בדין ישראל שהשליח חייב שאין שליח לדבר עבירה: על ידי עוברים · פירש"י ז"ל על עוברים שבמעי אמן נתחייבים מיתה [והכי איתא בפ' ד' מיתות בהדיא] והיינו דם האדם באדם בעודו במעי אמו: החונקו · אע"פ שלא שפך דמו ודייק באדם משמע שנאמר דמו בקרבו: לכשיבא אדם · כלומר לתחיית המתים ויבא אדם הראשון ובפרשת ואתחנן גרם לכשיבואו כל בני אדם: [ה"ג באדם דמו ישפך דרש ר"ע]: מפי עושיהן · האומר דבר תורה ומקיים מה שאומר: ולא נאה מקיים · שלא היה נשוי אשה: שחשקה כו' · ואם ישא אשה יהא טרוד בפרנסת אשתו ובניו ויתבטל מתלמודו [ועי' מזה בפ"ק דסוטה ובתוס' בפ' הבא על יבמתו: פרו ורבו וגו' גרסינן]: ברית נחלקה גרסינן · שכל איקלים ואיקלים אע"פ שאוירו לא טוב הוא חן יושביה עליו ובוחרים בישיבתו וכדמפרש ואזיל ודייק

יפה תואר

אך לברכה: ואימתי חזרה · פי' שלא אנחנו רואים כי בני אדם רודים בכל חיה · ומשני כי זה נעשה בימי שלמה אשר הרבה חכמה ותתבולה בארץ לגודן ולהכניען · וממנו למדו אז כל בני אדם: דוד מלך ישראל מת כו' · כי השבת לא נדחה מפני כבוד האדם ותשיבותו · רק בשביל האדם באשר הוא חי והכתוב אמר וחי בהם ולא שימות בהם · ואין הבדל בזה בין אדם חשוב לאדם שאינו חשוב: שלא הותר לבשר תאוה · פי' לשחוט ולאכול בשר אם יתאוה לבשר · אבל בהמה שמתה מאליה או אם הקריב קרבן שלמים למ"ד שלמים הקריב ב"נ הותר הבשר גם לאדם: אך להביא את החונק עצמו · כי ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש יתפרש על המאבד עצמו לדעת · וזה כולל גם החונק את עצמו אשר דמו נשאר בקרבו · והאך בא למעט כשאול אשר ידע שבודאי ימות כי כבר נאמר לו מחר אתה ובניך עמי · אבל אחרים גם אם אויבין יקיפוהו וחרב חדה מונחת על צוארו אסור לו לטרוף את נפשו בכפו ולא ימנע עצמו מן הרחמים · כי הקב"ה יציל בחסדו גם הלקוחים למות ומטים להרג: מיד כל חיה אדרשנו · אלו ד' מלכיות שנקרא חיות כד"א וארבע חיון רברבן (דניאל ג) ושאר הדברי יפ"ת ע' בזה בביאור הרי"פ כי דברי שניהם שוים בזה: לכשיבוא אדם · פי' ביום הדין הגדול והנורא כשיחיו המתים ודרש באדם דמו ישפך כאשר יבוא הזמן שבא אדם (וזה שם המין) למשפט אז דמו ישפך ויקבל ענשו · ואע"ג דדין ד' מיתות לא בטלו ומי שנתחייב הריגה יהרג ע"י לסטין או חיה טורפתו · מ"מ זה רק אם ברור הוא שהוא חייב מיתה · והעונש לעתיד הוא אם השופטים לא יוכלו להענישו בעונש מות: דרש בן עזאי כל שהוא מבטל מפריה ורביה כו' · הלשון הזה משמע דדוקא המבטל בקום ועשה כגון ששותה כוס של עקרין וכדומה · או שעושה מעשה ער ואונן · אבל מי שמבטל בשב ואל תעשה לא נחשב לו עון כ"כ · ולכן אמר המבטל ולא שמתבטל או כמו שאמרו ביבמות כל מי שאינו עוסק בפו"ר · ומ"מ קשה לרב"ע עליו ואמר נאים דברים היוצאים מפי עושיהן כו' · כיון דבקום ועשה הוא עון גמור לא נאה הוא לאיש כמוהו להתבטל גם בשב ואל תעשה · אבל בגמ' ר"א אומר כל שאינו עוסק כו' הוא החמיר עוד יותר מבן עזאי: אמר ר"ל ברית נחלקה לאוירות · הוצא הנה למדרש את הכתוב שרצו בארץ כאלו

פירוש מהרז"ו

האדם בכך אותו ברדי' כמ"ש וילדו בדגת הים וגו' ורדו בדגת הים ורדי' הוא ממשלה טבעית משתמש בהם כרצון בעבד וכולל ג"כ מורא וחתית · והרדיה יותר ממורא וחתית · וקודם שנחתם גז"ד ונענשו היה להם רדי' וממשלה טבעית על כל הברואים וכמ"ש לעיל פר' כ"ח סימן ו' שהיו אומרים לעוף זיל אשתמן ואתי ומשתמן ואתי ואחר העונש ניטל מהם הרדיה והחתית ונעשו חולין למזיקים כמ"ש לעיל פר' כ"ג סימן ו' · וכשהקריב נח קרבנות חזרו מורא וחתית אך לא עיקר הרדיה עד שבא שלמה וחזר לו גם הרדיה על כל חיה ועוף ומזיקין על כן כתיב אצלו כי הוא רודה בכל עבר הנהר : תינוק בן יומו · שבת קנ"א: דוד מלך ישראל מת · עי' שבת דף למ"ד כל המעשה שם: אבל עוג וכו' שלא ינקרו את עיניו · ובגמ' הגי' ומן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם כל זמן שאדם חי מוראו מוטלת על הבריות וכו' · ומ"ש פעם ב' שלא ינקרו את עיניו · אפשר שמקום העינים שהוא רך משאר המקומות יש לחוש יותר: **יג** שלא הותר לו בשר · כמ"ש הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' · אבל לא כל חי ואצל נח כתיב כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה · על כן הוזהר נח שלא יאכל אבר מן כל חי · וכמ"ש אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו · בשר בנפשו הוא אבר מן החי · בנפשו דמו הוא דם מן החי · על כן כתב תיבת בנפשו בין בשר ובין דמו · דקאי למעלה ולמטה לאסור שניהם כמ"ש רש"י בחומש : אך להביא את החונק · נ"ע הרי כל אך למעט ואיך אמר להביא את החונק · וגם למה חלק את שאול וחמו"ע בתרתי · על כן נ"ל ברור שהמדרש קיצר בלשונו · שעיקר כוונת הפסוק אע"פ שההרתי לכם הריגת נפש כל חי ושפיכת דמו אך לא של אדם שזהו מ"ש ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש · ובכלל זה גם לחונק את האדם וזהו דמכם לנפשותיכם שנשאר דמו בנפשו · ותיבת את לרבות את החונק עצמו כי תיבת את תמיד לרבות ולא דווקא חונק אלא בין חונק ובין הורג את אחרים ובין עצמו בין שופך דם בין לא שופך · ועל זה אמר יכול כשאול שהרג עצמו ג"כ ידרוש דמו והכתוב אומר וימת שאול במעלו אשר מעל בה' וגו' וימיתהו ה' הרי הכתוב מעיד שה' המיתו ולא שהמית את עצמו אלא על שאול נפל ביד פלשתים שבאו להרגו והיו מתעללים בו ומטמאים אותו והיה בזה חילול שמו ית' יותר ועל כן בחר שיהרוג עצמו · וכמו שביקש דוד אל תאסוף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי · ועל זה רמז בתורה במ"ש ואך את דמכם למעט שיש אופן שאינו חייב אם הורג עצמו · ואמר עוד יכול כחנניה מו"ע שמסרו עצמם לכבשן האש ונבוכדנצר באמת יותר היה חפץ שישתחוו לצורה ולא ישלכו לכבשן וא"כ הם בעצמם סבבו להם המיתה · על זה אמר ת"ל ואך פי' שדורש הוי"ו של ואך למעט גם באופן זה שהוא ג"כ פטור ומותר וקידוש הש"י כמפורש בהדיא בדניאל · ולכל זה כוון המדרש בקוצר מילין · כמין חומר: מיד כל חיה · דעת המדרש שאין פירושו מהחיה עצמה ידרוש אם יהרוג אדם מאחר שזהו משלחת ה' לעונש על בני אדם כמפורש בתורה ושלחתי בכם את חית השדה וכו' ואין שום מצוה בתורה על שום בריה רק על האדם ע"כ דרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם פי' באיזה אופן אדרוש הריגת אדם ע"י חיה כשיש יד אדם באמצע: זה השוכר את חבירו · איש ואחיו שותפים בהריגת אדם שנוכרו להרוג לאחר · שניהם חייבים בהריגתו · וזה ע"פ מדה ט' וכל זה כדעת ר' אלעזר לעיל פר' כ"ו בסימן ו' שאינו מחייב על אדם אלא אדם ולא חיה ושאר בריה: **יד** א"ר חנינא · סנהדרין נ"ז ב' : כולהם כהלכות · כל אלו ענינים שחושב כהלכות הנ"ל הם בעד אחד בדיין אחד וזהו באדם: בלא התראה · לקמן פרשה ל"ב סימן ה' וסימן ח' ומ"ש ב' פעמים בלא עדים נ"ע שהרי אמר בעד אחד · ובגמרא שם ליתא: לכשיבא אדם · ולזה מורה הקמץ של באדם שמוסף א' לדרוש בא אדם וכמ"ש לעיל פר' כ"ו ריש סימן ו' ועי' ד"ר פר' ב' סימן כ"ה ושם הגי' לכשיבא כל אדם והגירסא שבכאן לכשיבא אדם היינו כמ"ש פר' כ"א סי' ז' בהקין תמונתך: את הדמות · של מעלה כמ"ש כי בצלם וכו' וצלם ודמות ענינם אחד כמ"ש בצלמנו כדמותנו וביבמות דף ס"ג איתא כל מי שהוא מבטל פ"ו כאלו ממעט הדמות ע"ש ב' ברייתות בלשון זה מדכתיב בתריה ואתם פרו ורבו שתחלה כתוב שופך דם האדם וגו' כי בצלם אלהים וגו' ואח"כ כתוב ואתם פרו ורבו ודורש סמוכים · ור' אלעזר סובר כאלו שופך דמים שנאמר שופך דם האדם היינו רישא דקרא הנ"ל ואח"כ כתוב ואתם פרו ורבו ובן עזאי סובר כשניהם · עי' בתוספתא יבמות סוף פרק ח': נאים דברים · בתוספתא שם הגירסא נאה דורש ואין נאה מקיים · נאה מקיים ואין נאה דורש בן עזאי נאה דורש ואין נאה מקיים : **טו** ברית נחלק לאוירות · ואני הנני מקים את בריתי אתכם ולא פירש ברית זה למה שמ"ש והקימותי וגו'

ידי משה

החורף לזה אמר שהיה לנס אויר יפה כמן הפסח ועד עצרת ר"ל כל המ' שנה לא היה שום חורף אלא בכל היום ימי קציר וכל פעם שירצה לאכול היה קוצר ולזה מביא דברי רשב"ג דאמר תני ניסן ואייר ותני סיון קציר לזה אמר שהיה לנס אויר יפה כמפסח ועד עצרת וק"ל: יכול כחנניה וכו' · וא"ת הלא כבר אמר כשאול שמותר מפני קידוש השם י"ל לפי שחנק מצינו בגמ' שהיא מיתה קלה של ארבע מיתות ו זה מביא שמותר ג"כ לשרוף את עצמו שהיא התמורה ואל יקשה לך שיהא אני לומד שני דברים מפסוק אחד כ"ל הרג וא"כ אמר שריפה אבל סקילה א"צ כי נכלל בין הקל וחומר וגם אי אפשר לסקל את עצמו כדין סקילה: עדים אלא דהכי פירושו בעד א' ודיין אחד ר"ל שהדיין עצמו יהיה העד ובדינינו אין העד נעשה דיין אבל בב עדים מפי בני רבי ניב וק"ל · א"כ י"ל דה"ק בלא עדים ובלא התראה יפי שבדינינו צריכין דוקא העדים בב

משנת דרבי אליעזר

גם למה שינה ואמר ומלאו במקום על לכ"א שלעיל ציווי מצוה וכאן לשון ברכה בזכות הקרבנות : א"ר לוי הרי שהרג ולא נהרג וכו' כשיבא אדם · נראה דדיוקו מדכתיב ברישא באדם בה"א ואח"כ אדם לכך

מיתות ושריפה היא התמורה לזה מביא מתהלה ראיה משאול שמותר ליחנק שהיא סקלה מפני קידוש השם ואחר אחד כ"ל מדכתיב בפסוק ואך בוא"ו דרש א' מסתיבה וא' מו' ולפ"ז מביא לימוד על החונק עצמו ואמר יכול כשאול שהיה סקילה: בעד א' ודיין א' · לכאורה קשה איך למד זה שני דברים מתיבת באדם ועוד דאמר בעד א' ואחר זה אמר בלא דיין אבל בבני נח דכתיב שופך דם האדם באדם אחד ועד ודיין אחד דמו ישפך ואחר זה אמר בלא עדים פירוש בלא ב' העדים בעצמם להתרות בו וק"ל: הרי שהרג ולא נהרג אימתי נהרג לכשיבא אדם פי' מ"כ דחוק מאד ושמעתי

בן לקיש הוה יתיב לעי באורייתא בחדא אילטים דטבריה · נפקון תרתין נשין מן תמן אמרה חדא לחברתה בריך דאפקין מן הדין אוירא בישא · צווח להון ואמר להון מה הן אתון אמרין מן מזגא אמר אנא חכם מן מזגא ולית בה אלא תרתין עמודין · אמר ברוך שנתן (כב) א חן למקום על יושביו · חד תלמיד מן דר' יוסי הוה יתיב קודמוי הוה מסבר ליה ולא סבר ליה · א"ל למה לית את סבר א"ל דאנא גלי מאתראי · א"ל מהיכן אתר את א"ל מן גובת שמאי א"ל ומה אינון אוירא דתמן · א"ל כד ינוקא מתיליד אנא גבלין ליה אדמדמני · וטושין מוחיה דלא יכלוניה יתושיה · אמר ברוך שנתן חן מקום בעיני יושביו · אף לעתיד לבא כן שנאמר (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם וגו' לב בשר לב בוסר של חבירו :

פרשה לה

א ויאמר אלהים אל נח ואל בניו וגו' · ואני הנני מקים (א) ב רבי יהודה ור' נחמיה (א) רי"א לפי שעבר על הצווי לפיכך נתבזה · ורבי נחמיה אמר הוסיף על הצווי ונהג בקדושה · לפיכך זכה הוא ובניו לדיבור · ויאמר אלהים אל נח ואל בניו : ב ויאמר אליהם זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם וגו' · לדורות עולם אמר רבי יודן לדרת כתיב · פרט לשני דורות · לדורו של חזקיהו · ולדורו של אנשי כנסת הגדולה · רבי חזקיה מוציא דורן של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של ר"ש בן יוחאי · (ב) ג אליהו זכור לטוב ורבי יהושע בן לוי הוון יתבין תנין בחדא · מטון שמועה מן דר' שמעון בן יוחאי אמרי הא מרא דשמעתה ניעול ונישייליה · על אליהו זכור לטוב לגביה א"ל מן עמך · א"ל גדול הדור רבי יהושע בן לוי ד אמר ליה נראתה הקשת בימיו · א"ל הן · אמר אם נראה הקשת בימיו לית הוא כדאי למחמי סבר אפאי · רבי חזקיה בשם רבי ירמיה אמר כך אמר ר"ש בן יוחאי (ג) ה בקעה בקעה אימלאי דינרי זהב ונתמלאה · ר' חזקיה בשם רבי ירמיה אמר כך אמר ר"ש בן יוחאי אי בעי אברהם למקרבי מן גביה ועד גבי · ואנא מקרב מגבי עד מלכא משיחא · ואין לא בעי יצטרף אחיה השילוני עמי · ואנן מקרבין

מסורת המדרש א סוטה דף מ"ז · ב ילקוט כאן רמז ס"א · ג מדרש תהלים מזמור ל"ו · ד עיין כתובות דף ע"ז · ירושלמי ברכות פרק הרואה · ח עיין שמות רבה פרשה נ"ב :

חדושי הרש"ש

יכרת כו' כבר כתוב שם והקימותי את בריתי כו' וגם לכל חית הארץ דבסוף ענינא דואני הנני כו' דמיותר לפי פשוטו (ורש"י נדחק בזה) לפי דרש הזה נוכל לפרשו שהוא נבואת הענין ופי' שיהיה לשם חיות בכל הארץ :
(א) רי"א לפי שעבר על הצווי כו' ורנ"א הוסיף על הצווי כו' · עמ"כ בשם פירש"י והנה מדברי שניהם נלמוד דדוקא נקט קרא ביציאתם מן התיבה אנשים לבד והנשים לבד · וזהו ג"כ כוונת רש"י בפי' התורה כאן מש"כ שהיה נח דואג לעסוק בפו"ר · וזה אישתמיט מהרא"ם במחכ"ת שכתב לעיל (ז') למחוק

חדושי הרד"ל

ואתחנן ככה ונפנינו שם נדפס לכשיבואו בני אדם וט"ס הוא : (כב) חן למקום כו' · עיין בירושלמי יומא רפ"ד :
(א) ר"י ור"נ רי"א כו' · נראה דר"י ור"נ לטעמייהו לעיל פ"ל בפירוש בדורותיו דר"י ממעט בשבחו ור"נ מרבה : (ב) אליהו ז"ל וריב"ל כו' · נראה דהיינו עובדא דסנהדרין (צ"ח:) דהוו קיימי אפתחא דמערתא דרשב"י : (ג) בקעה בקעה כו' · השמלאי דינרי זהב כצ"ל וכ"ה בירושלמי פ' הרואה ועיין

מתנות כהונה

מדכתיב שרצו בארץ ורבו בה שבאותה ארץ שורצין ופרין ורבין בו בו ירבו וידגו וכן פירש"י : בחדא אילטים · פירש רש"י רחוב : הוה יתיב כו' · היה יושב ועוסק בתורה ברחוב של טבריה יצאו שני נשים משם כו' : ברוך כו' · ברוך הוא שהוציאנו מן אויר הרע הזה היה קורא רשב"ל להן ואמר להן מהיכן אתם אמרו ממקום שנקראת מזגא אמר רשב"ל אנכי מכיר מהות המקום ההוא ואין בו מקום ראוי לישוב אלא בין העמודים כן פירש"י ואולי ר"ל כמו שיעור בין העמודים ששם היה יושב ושונה כדאמרינן ביני עמודי היכא דהוו גרסי ואפ"ה דרים שם בני אדם וגם נשים אלו קשה עליהם אוירה של טבריה ובחרו באויר מזגא : יתיב קדמוי כו' · היה יושב לפניו ושונה והיה ר' יוסי מסבר ליה משנתו כו' : סבר ליה גרסינן : דאנא גלי כו' · אנכי גולה ממקומי ואין דעתי מיושבת עלי שאין האויר שבכאן נוח לי : גובת שמאי · שם מקום : ומה אינון כו' · מה הם וטיבם של האויר של שם : כד ינוקא מתיילד גרסינן · פי' כשהתינוק נולד אנו גובלים עיסה מענבים שלא נתבשלו כל צרכן ומושחין בו מוחו של תינוק כפירש"י : דלא יכלוניה כו' · שלא יאכלוהו היתושים וינקרו את מוחו ואעפ"כ היה בוחל באותו מקום ולא היה דעתו מיושבת עליו חוץ למקומו : ה"ג [בילקוט יחזקאל] לב בשר לב בוסר בחלקו [כו' לב בשר דרש לב בוסר כלומר מהסם ומואס בחלקו] של חבירו לאמר אין לי חפץ בו ואוהב חלקו :
פרשה לה לפי שעבר כו' · פירש רש"י שהקב"ה א"ל צא מן התיבה אתה ואשתך כו' להורות שהותר בתשמיש המטה והוא לא עשה כן אלא ויצא נח ובניו וגו' ולכן נתבזה שנצרף בניו עמו בדבור : הוסיף כו' · שלא נתאוה לתשמיש מיד והוסיף קדושה לעצמו לפיכך זכה שגם בניו עמו זכו לנבואה ובכל אדם מתקנא חוץ מבנו : לדרת · חסר שני ואוי"ן : לב' דורות כו' · שלא נראה הקשת בימיהם שלא הוצרכו לאות :

רש"י

אלטים · רחוב : לית תמן אלא תרתין עמודים · אין בה ישוב אלא בין עמודים : אדמדמני · כמו הדבדבניות רבי מחייב והיינו ענבים שלא בשלו כל צרכם וכשנולד שם תינוק מושחין מקום מוחו בדבדבניות שלא ינקרו את מוחו יתושים ויאכלוהו :
פרשה לה לפי שעבר על צוויו · שכך אמר לו הקב"ה צא מן התיבה אתה ואשתך התיר לו מתחלה והוא לא עשה דכתיב ויצא נח ובניו. לפיכך נתבזה שבתחלה לא היה מספר אלא עמו לבדו שבצווי נאמר ויאמר אלהים לנח · ואל בניו לא נאמר · ומשעבר על הצווי · הוסיף הקב"ה לדבר עם בניו דכתיב ואל בניו אתו לאמר : הוסיף על הציווי · ונהג בקדושה שיצא עם בניו ולא עם אשתו לפיכך זכות היה לו שבזכות זה זכו בניו לדבר עמו : ס"א לפי שעבר על הצווי · שצויתיו צא מן התיבה אתה ואשתך והזהרתיו על פריה ורביה דכתיב ופרו ורבו על הארץ כשיצאו מן התיבה ויהיו על הארץ פרו ורבו והוא לא עשה כן אלא ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו והמתין לשמש עד שנטע כרם ושתה ממנו לפיכך נתבזה בשמים שאינו הגון וישכר ויתגל בתוך אהלה : רבי נחמיה אומר · אין זה עובר אלא מוסיף על צווי ראשון שנצטווה בבואו אל התיבה שיהיו הוא ובניו לעצמן ואשתו ונשי בניו לעצמן ונהג בקדושה לכוף את יצרו ולא למהדר בתשמיש לפיכך זכה לדיבור : פרט לשני דורות · שלא הוצרך להראות הקשת בימיהם שצדיקים גמורים היו : הוו תניין בהדא · שמועה מדרבי שמעון בן יוחאי ונתקשו באותה שמועה אמרין הא מרה דשמעתא ניעול ונשייליה אזל אליהו לגבי ר' שמעון בן יוחאי אמר ליה ר"ש לאליהו מן עמך מפרש בפסיקתא שכבר נפטר רשב"י ונראין הדברים מדקאמר ליה נראתה הקשת בימיו דמשמע בימיו ולא בימי ועוד שרשב"י תנא וריב"ל אמורא :
אפשר

הוו יתבין תנין כו' · היו יושבין ושונין ביחד והגיעו לשמועה אחת משמועת רשב"י ונתקשו בה ואמר אליהו הרי אדון של תורה הלכה פירש"י קברו אשר הוא קבור שם אינו רחוק מכאן נלך שמה ונשאל את פיהו : אמר הא מרה כו' · במדרש תהלים איתא בהדיא שאליהו אמר כן לריב"ל : על אליהו · נכנס אליהו אל המערה של רשב"י : לית הוא כדי כו' · אינו ראוי שיראה ויקבל פני · הקבלת פנים נקרא סבר אפין [ורבים המה בספר הזה] ובמסכת כתובות בפרק המדיר איתא שריב"ל אמר כן בעצמו לרשב"י שלא להחזיק טובה לעצמו והאמת שלא היה נראה הקשת בימיו : ר' חזקיה כו' · מספר טוב והולך מגדולתו של רשב"י [שפ"א היה גוזר אומר לבקעה שתמלא דנרין וכן היה וגופא דעובדא בש"ר פנ"ב] : אי בעי כו' · אם ירצה אברהם למיקרב לסבול בזכותו הדורות כולם שעברו ממנו עד הדור שאנכי בקרבו אני אקרבם טוב והסבלם עד
מלך

פירוש מהרז"ו

ענין אחר הוא · ועי' מ"כ בשם רש"י ודורש סמוכים : גלי מאתראי · עי' לקמן פרשה ל"ח סימן י"א אצל בורסיף : דלא יכלוני' יתושי · מחמת שהאויר רע ומעופש ועב היה מגדל הרבה יתושין מזיקין את האדם : אף לעתיד לבא · פי' כמו שיש עתה ברית לאויר שלא יחשוך אויר של ארץ אחרת כן לעתיד יהיה זה הברית על כל דבר של חמדה ושל תאוה שיתבטלו כל חמדה וכל תאוה ולא יחזיק אדם אלא בשלו לבדו כי יתבטל היצר הרע :
פרשה לה סימן א לפי שעבר וכו' · עי' מ"כ וכמ"ש לעיל פר' ל"ד סימן ו' וש"נ · לפיכך נתבזה באהל אשתו וכמ"ש לקמן פר' ל"ו סימן ד' וזה ע"פ מדת מנגד · אח"כ מצאתי ברש"י על המדרש בשם ס"א בהוספת דברים שכתב שהמתין מלשמש עד ששתה מן היין עמש"ש : לדבור · פי' לדבור הש"י ולנבואה שלא עשה בפרהסיא לצאת עם אשתו ובניו עם נשיהם אלא יצא עם בניו · ואשתו עם נשי בניו שנהגו בקדושה · וזכו נח ובניו לדיבור זה ואני הנני מקים את בריתי · ובדמיון זה ויק"ר פר' י"ג סוף סי' א' ע"ש : ב לדרת כתיב · כמ"ש מ"כ שחסר ב' ואוי"ן שהיו שני דורות חסרים קשת · ולשון הילקוט כאן שלא עמדו אלא בזכות עצמן · פי' שלא בזכות הקשת : אליהו זכור לטוב · במדרש תהלים מזמור ל"ו פסוק משוך חסדך · ושם איתא והיו עוסקים במערת רשב"י ונתקשה ריב"ל בהלכה אמר לו אליהו ז"ל מבקש אתה לשאול לרשב"י · בא ואני מעמיד אותו לך וכו' ע"ש : נראתה הקשת בימיך · עי' כתובות דף ע"ז ב' ובמ"כ : לית הוא כדאי · יתכן שהכוונה על שהיה ריב"ל חי בגופו אמר כן · ויתכן שהמעשה היה אחר שבא לג"ע וכן מצאתי בברייתא דריב"ל בהדיא בסוף מדרש אגדת בראשית : כך אמר רשב"י · וכאן המעשה בקיצור אך בשמ"ר פר' ל"ב סימן ג' המעשה באריכות וש"נ · במדרש תהלים שם איתא שהוא ודורו היו מתפללים בשם המפורש כמו בביהמ"ק ע"ש ובעת שחלה עליו רוה"ק אמר כן ע"פ רוח הקודש וכמו שאמר הלל הענותן אם אני כאן הכל כאן ג"כ ברוה"ק בביהמ"ק וע"כ נפלאה הוא בעינינו והמאמרים מסתרי דברי חז"ל : אי בעי אברהם ·
סוכה

יפה תואר

כאלו כתיב שירצו השי"ן בסגול והיו"ד בחירק ופרשו רצה מלשון רצון ופי' כי פי' נגד אותם כי ירצו ויחפצו בארץ אשר שמה נולדו ונתגדלו ורבו בה :
לפי שעבר על הצווי · משום דק"ל למה בא באמירה חדשה ואני הנני מקים וגו' ולא כלל יחד עם האמירה שאמר להם פרו ורבו · וסובר כר"י כי אף שצוהו ה' פרו ורבו היה נח דואג לעסוק בפריה ורביה כמ"ש רש"י ז"ל פן יבוא המבול שנית וימחה את זרעו · לכן בא באמירה חדשה כי לא יהיה עוד מבול לשחת הארץ · ונחשב לו לעון למה לא מלא את דבר ה' ולכן נוסר מדה כנגד מדה באותו אבר שחטא · ור"נ סובר כי הוא הוסיף על הצווי · ולא לבד שקיים פו"ר אבל נהג בתשמיש בקדושה וטהרה ולכן זכה שנתיחד הדבור עם נח ובניו יחד · וכמו דכתיב אל נח ואל בניו אתו אבל לא נוכל לפרש כי חטאו היה במה שצוהו צא מן התבה אתה ואשתך וגו' דמדרים בפל"ד שהותר לו התשמיש והוא יצא ובניו ואשתו ונשי בניו אתו וכמ"ש המפרשים · דהא שם לא למצוה אמר לו הקב"ה רק לרשות · והכתוב ויצא נח ובניו ואשתו וגו' כתיב לפני הקרבת קרבנות · ודילמא אחר הקרבת הקרבנות וה' צוה לו פרו ורבו אולי קיים אז את דברי ה' · וע"כ כמו שפירשנו כי דייק מאמירה זו החדשה כי גם אחר צווי ה' שהתמהמה לעשות את מצות ה' : לדרת כתיב פרט לשני דורות כו' · מדברי רש"י בחומש נראה דלא דרים מחסרון שני ווי"ן על שני דורות דוקא · אבל הדרש הוא מדכתיב לדרת חסר מגרע בזה וממעט דורות טובים אשר לא היו צריכים לאות הקשת · וכמשפט כל חסר הבא להקטין ולגרוע את הוראתו והמדרש אחז רק דרך משל שני דורות · דורו של חזקיהו ודורו של אנכה"ג שהם היו עמודי התורה · ולמדו תורה ברבים · כי על חזקיה נאמר בחלק דף צ"ד ע"ב שבדקו בימיו ולא מצאו תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בדיני טומאה וטהרה · ואנכה"ג ידוע הוא כי המה הרבו תורה בישראל · והמה פקדו והעמידו תלמידים הרבה (אבות פ"א) ולכן להם עמדה ברית התורה תחת הקשת כי יום ולילה לא ישבותו ולא יבוא עוד המבול לשחת את הארץ · וה"ה לכל הצדיקים אשר הרבו תורה ברבים ועשו משפט בארץ כי לא היו צריכים לאות הקשת · וצדקתם עמדה להם לאות ברית לקיים את התבל · [ואולי יתפרש ג"כ בריב"ל דשאל עליו רשב"י נראתה הקשת בימיו א"ל הן כו' · פירושו דשאל עליו אם בני דורו היו צריכים לאות הקשת · או אם הרבה תורה בארץ ולמד תורה ברבים אשר בברית התורה יכלו לבטוח ולא היו צריכים לאות הקשת · וכאשר אמר לו הן ובזה העיד על נפשו כי לא הרבה תורה בארץ ולא למד תורה ברבים לכן אמר לו לית הוא כדאי למיחמי סבר אפאי · והלשון נראה הקשת הוא רק בדרך מליצה והוראתו האם נרגשה הקשת · וזכות תורה דרבים לא היה להם] : ניעול ונישייליה · אף כי נשמת האדם אחרי מותו תעלה למעלה מ"מ נראה מכמה מקומות בדברי רז"ל כי גדולי הצדיקים גם גופם ישאר בקדושה ובטהרה ויש לו אחיזה בנשמתו אשר תנוח בג"ע · ואף כי כבד הדבר להבין בדעת אנוש · אבל דברי רז"ל מכריעין וצדיק באמונתו יחיה : ואנא מקריב מגבי עד מלכא משיחא · אין בזה דברי גאוה · כי לא להתפאר דברו · רק למשוך אליהם לבות בני ישראל כי ישמעו בקול תוכחתם · וילכו בדרכיהם
דרך

משנת דרבי אליעזר

לכך דרש דהאדם קאי אהורג במזיד שנקרא האדם כגי' טמא כדאית' בתוס' לפי שהרג במזיד ואימתי נהרג כשיבא אדם היינו שהרג בשוגג שנקרא אדם שלא חטא במזיד שהוא יהיה עולה בסולם ויפול על האדם הרשע וכדאי' ברש"י ע"פ וה' אנה לידו שמרשעים יצא רשע ופי' הפסוק כך הוא שופך דם מי שהוא שופך דם ומשמעות קאי אאדם דדם באדם ותיבה בהמה והיה סותרה · האדם הרשע שהרג במזיד באדם דמו ישפך : לפיכך נתבזה · פי' דכתיב הנני מקים את בריתי וגו' ואת זרעכם · וע"י שחטא שלא רצה לקיים פי' נתבזה ונתגל בתוך אהלו עי"ז לא נתקיים הברית בכל בניו ונתאדר כנען לעבדים :

ידי משה

מבני פירושו דה"ק הרי שהרג ולא נהרג לפי שלא היה שם שום בריה אימתי נהרג לכשיבא אדם ר"ל בשעת תחיית המתים שיבא זה האדם בעצמו דהיינו הנהרג יאמר שהוא הרג אותו ואז ימיתו אותו ונפ"ז הגירסא של פ' ואתחנן לכשיבאו כל בני אדם ג"כ נכון ר"ל בשעת התחייה של כל בני אדם ואז יבא ג"כ זה הנהרג ויאמר כי הוא זה : אדמדמני · נ"ל דבדבני והוא כפ' אין מעמידין דף ל"ט הדבש והדבדבניות אע"פ שהם מנטפות אין בהם משום הכשר והם מין ענבים כך פי' שם רש"י : אליהו זכור לטוב כו' · מפרש בפסיקתא שכבר נפטר רשב"י מדקאמר נראתה הקשת בימיו ולא בימי ועוד שרשב"י תנא וריב"ל אמורא היה : בקעה בקעה כו' · פי' בעל יפ"ת כשהיה רוצה לפרנס עניים כל זה בירושלמי ובבבלי פרק לולב וערבה ועיין שם : אי בעי אברהם למקרבי וכו' · עיין פי' מ"כ וכן פי' הערוך בערך ספר אך שקשה עונש · אבל יפ"ת פי' שר"ל לקרב הדורות תחת כנפי השכינה
וכן

מן אברהם עד מלכא משיחא · רבי חזקיה בשם רבי ירמיה אמר כך אמר ר"ש בן יוחאי א אין העולם יכול לעמוד בפחות משלשים צדיקים כאברהם אבינו · אי תלתין אינון אנא וברי תרי מנהון · ואם עשרין אינון אנא וברי מנהון · ואם עשרה אינון אנא וברי מנהון · ואם חמשה אינון אנא וברי מנהון · ואם תרין אינון אנא וברי הן · ואם חד הוא אנא הוא : ג את קשתי נתתי · קישותי (ד) דבר שהוא מוקש לי אפשר כן · אלא קשין דפירי · והיה בענני ענן על הארץ · ר' יודן בשם רבי יודן בר סימון לאחד שהיה בידו קלוב רותח (ה) בקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו · והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם · בין אלהים זו מדת הדין שלמעלה ובין כל נפש חיה וגו' · ב רבי יצחק ורבי יוחנן ורבי יודן גיורי הלכו לשמוע תורה מר"ש בן יוחאי · אית דאמרי פרשת נדרים ואית דאמרי פרשת נסכים ונטלו הימנו רשות והמתינו שם עוד יום אחד · אמרו צריכים אנו ליטול ממנו רשות פעם שנית · חד מנהון דרש ואמר להון כבר כתיב (יהושע כב) ויברכם יהושע וישלחם וילכו לאהליהם · (ב) מה תלמוד לומר גם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם · אלא בשעה שהיו ישראל מכבשים ומחלקים את הארץ היה שבט ראובן וגד עמהם ועשו י"ד שנה · נטלו רשות מן יהושע ללכת לאהליהם ושהו שם (ג) עוד ימים אחרים וחזרו ונטלו ממנו רשות עוד פעם שנייה לכך נאמר וגם כי שלחם וגו' · אמר רבי יודן שבט ראובן וגד בני פמליא של יהושע וליוה אותן עד הירדן וכיון שראו שנתמעטה פמליא שלו חזרו וליוו אותו עד ביתו · הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה · הה"ד (שם) (ד) ויאמר להם לאמר בנכסים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב ובנחושת ובברזל (ה) ובשלמות הרבה חלקו שלל אויביכם עם אחיכם · ואוחרנא דרש כבר כתיב (מלכים א ח) ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך · מה ת"ל (ו) (ד"ה ב ז) וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ויברכו את המלך · אלא נטלו ממנו רשות · (ז) והמתינו שם ימים אחרים וחזרו ונטלו ממנו רשות פעם שנייה לכך נאמר ביום עשרים ושלשה (ח) לחדש הזה שלח את העם א"ר לוי כתיב (שם) כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים ואין לך ז' לפני החג שאין בהן שבת ויוהכ"פ · ואותן ז' ימים היו ישראל אוכלים ושותים ושמחים ומדליקין נרות ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר אמרו תאמר שיש בידינו עון שחללנו שבת · ולא התענינו

מסורת המדרש א לקמן פרשה מ"ט · סוכה דף מ"ה · ירושלמי עבודת כוכבים ריש פרק ב' · שוח"ט מזמור ס' · תנחומא סדר ויחי סוף סי' י"ג · ותנחומא סדר מקץ סי' ו' · ילקוט סדר ויחי רמז פ"ב · ועיין חולין נ"ב · ובילקוט זכריה רמז תקע"ט · ילקוט כאן רמז ס"א · ב מועד קטן דף ט' · תנחומא סוף סדר בראשית סימן י"ג · ילקוט יהושע רמז ל"א :

חדושי הרד"ל

בשמ"ר פנ"ב ובשוח"ט מז' נ"ב דמסיים שם עובדא דרשב"י בזה : (ד) דבר שהוא מוקש לי · ר"ל כדכתיב כמראה הקשת גו' הוא מראה דמות כבוד ה' : (ה) בקש ליתנו על בנו כו' · הקשת רמז לכלי מלחמה ומדת הדין והענן הוא מקום שבלא"ז אין בו אורה כ"כ וזהו שקוראו עבדו · ואינו נותנו על בנו שהוא נמשל

חדושי הרש"ש

מפירש"י שם האנשים לבד כו' משום דגבי יציאתם נמי כתיב כן ושמה ע"כ לא מפני איסור תשמיש כ"ש בארוכות : (ב) מה ת"ל וגם כי שלחם כו' כצ"ל : (ג) עוד ימים אחרים · אולי צ"ל אחדים : (ד) ויאמר אליהם לאמר כו' כצ"ל : (ה) ובשלמות הרבה מאד חלקו כו' כצ"ל : (ו) בכ"ג כו' את העם כו' כצ"ל ותיבות ויברכו את"מ ליתנייהו בקרא שם : (ז) והמתינו שם ימים אחרים כו' · משמע מכאן דשהו לכה"פ עוד שני ימים וא"כ הלכו ביום כ"ד וסייעתא גדולה להנ"ל במו"ק (ט' א') וכפי שפי' הט"ז (יו"ד סי' רמ"ב סק"ט) את דבריו ע"ש ודלא כהגר"א ז"ל שם שכתב דטעות הוא דהכ"ג יצאו : (ח) לחדש הזיין כצ"ל

רש"י

אפשר כן · שיהא הקשת שוה לו שאתה מפרש לשון קשת דבר שהוקש למראה כבוד : אלא קשיין דפירי · קשייתא דפרי שהוא טפל לפרי בבולין בלע"ז : והיה בענני · סימן להוריד מים על הארץ אשיב חמתי על הארץ : קולב · קרדום בקרדומות באו לך מתרגמינן בקולביא : בקש ליתנה ביד בנו ונתנו ביד עבדו · כדי שיירא הבן אף כאן בענני ענן להביא מבול על הבריות אשיבנו על הארץ ולא על האדם : בני פמליא של יהושע · בני עסק שלו שהיו עמלים עמו לכבוש את הארץ וליוה אותן עד הירדן וכיון שראו שנתמעטה פמליא שלו שהיה לו לחזור יחידי לביתו חזרו וליוו אותו עד ביתו שאין כבוד לו שיחזור יחידי לביתו : ורבי יודן · פליג דקסבר לא נטלו רשות אלא פעם אחת אבל כשחזרו וליוו אותו עד ביתו ברכם ברכה שנייה : ואוחרנא דרש כבר כתיב ביום השמיני שלח את העם · ויום שמיני של חג הוא שניים ועשרים של תשרי וכתיב ביום עשרים ושלשה לחדש שלח את העם : שחללנו את השבת · בקרבן חנוכת

מתנות כהונה

מלך המשיח ואם אברהם לא ירצה אצרף עמדי אחיה השלוני ונסבלם כולם מימות אברהם עד מלך המשיח ועיין דוגמת זה בפרק לולב וערבה : משלשים צדיקים כו'. דכתיב ואברהם היו יהיה בגימטריא שלשים : וברי · בני אליעזר בר' שמעון : ואם עשרים כו' · פירוש אותם הרואים פני השכינה באספקלריא המאירה ונכנסים בלא רשות הכי מתרץ בפרק לולב וערבה : קישותי · לשון דוגמא והיקש כדמפרש ואזיל דבר שהוא מוקש לי כלומר דומה לי ופריך אפשר לומר כן שהוא דוגמא לכבודו ית' ומתרץ הדמיון הוא כמו דמיון הקש שעל הפרי אל הפרי שהוא טפל לפירי כך דמות מראה הקשת טפל למראה כבודו ית' כן פירש"י [וכ"מ פירושו בביאור רבינו בחיי ז"ל לא בהקש שוה אלא כמו הקש לפרי ואם בעל נפש אתה עי' בס' הזהר בסוד גווני הקשת ובפי' הרמב"ן בסדר זה ויאירו עיניך] : קלוב · פירש"י קרדום : ה"ג ברמב"ן ליתנו על בנו ונתנו על עבדו ופירש"י כשיעלה ענן של רוגז לפני לשחת העולם במים אתננו במקום שאין בה ייסוב של בני אדם : ובין כל נפש חיה וגו' · סיומא דמלתא למטה בעמוד זה ובפירוש הרמב"ן גרס כאן סיום דמילתא כו' : חד מנהון דרש כו' · אחד מהם דרש שהדין ליטול רשות מרשב"י מפסוק [ומאמר זה תמצא ג"כ בפ"ק דמ"ק אפס קצהו ושם] איתא שרשב"י שאל למה חזרו ליטול רשות שנית והם השיבו לו כל חד וחד טעמיה וכן משמע לקמן ודו"ק : [וגם כי שלחם גרסינן] : פמליא · חילו : וליוה · אותן יהושע : שנתמעט כו' · שלא נשאר עמו לפי כבודו

יפה תואר

דרך ה' אשר נתנו ללכת וכן מפרשים קצת בפ' הרואה · בן זומא ראה אוכלוסא ע"ג מעלה בהר הבית אמר ברוך שברא כל אלה לשמשני · כי כוונת דבריו שיהיה להרים קרן התורה · כי היא תכלית מין האדם למען ידבקו רבים בה : אין העולם יכול לעמוד כו' · לאו בכל דור ודור קאמר אלא שימצאו בכלל צדיקי העולם שלשים לראות פני השכינה והכא מוכח בפ' לולב וערבה גבי מימרא דרבי ירמיה משום רשב"י ראיתי בני עלייה כו' ע"ש היטב [א"ה בסנהדרין צ"ז ע"ב איתא דמקבלי אפי שכינה בכל דרא · ובסוכה מ"ה הנוסחא משונה קצת וע"כ כוונת המחבר על דעיילי בלא בר] ובזה ניחא מה דאמרינן בפ' גיד הנשה ארבעים וחמשה צדיקים שהעולם מתקיים בהם כו' דהתם מאיירי בסתם צדיקים · כי מדרגות מדרגות יש בין הצדיקים אבל צדיקים כאברהם המה מועטים והלואי שימצאו שלשים בכל העולם : קישותי דבר שהוא מוקש לי · דריש קשתי מלשון היקש ודמיון וכדכתיב כמראה הקשת אשר יהיה בענן כן מראה וגו' · משום דק"ל כי זה לא נקרא קשת אחרי שאין בו יתר · והוא עגול רק לעינינו לא נראה בלתי החצי · והחצי השני הוא מתחת להופק : זו הוא מדת הדין שלמעלה · עיין ברש"י בחומש · ויש טעם לדרש זה כי כבר נאמר לפני זה אשר אני נותן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה וגו' · והך קרא נ"ל : פרשת נדרים · כמו"ק פירש"י דקאי על פרשת ראשי המטות ולא על מסכת נדרים · ולפי מ"ש כאן גם פ' נסכים נראה דמיירי בדיני נדרים ונסכים : כבר כתיב ביום השמיני · ל"ג כבר כי הקושיא איננו מיתורא דקרא רק מפני כתובים הסותרים זה את זה · וכן הא דאמרינן והמתינו שם עוד ימים אחרים הוא ט"ס וצ"ל והמתינו שם יום אחד · ורק אגב שיטפא דלישנא דלעיל דאיתא שם ושהו שם עוד ימים אחרים כתוב ג"כ כאן ימים אחרים : ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר · מעיקרא ילפי ק"ו ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה מקדש קדושתו

פירוש מהרז"ו

סוכה דף מ"ה ג"כ חזקיה אמר ר' ירמיה ושם הרבה שינויים : אין העולם יכול לעמוד · לקמן פר' מ"ט סימן ג' וש"נ ועי' במ"כ · וכן הוא בילקוט כאן : ג את קשתי · ע"פ מדה ממעל הוקש והיקש בלשון משנה וברייתא · וכוונתו כמפורש ביחזקאל סוף פרשה א' כמראה הקשת אשר יהיה בענן כן מראה דמות כבוד ה' וזה ע"פ מדה י"ז ועל שם כך נקרא קשתי מוקש ונדמה לי · ע' מ"כ בשם רש"י ומ"ש קשין דפרי לפי דבריו שהקש יש בו קליפה סביב הפרי שהקש דומה ממש לתמונת הגרעין שבתוכו אף שאין דמיון כלל בין הקש לפרי באופן זה הוקש הקשת למראה הכבוד וגם תיבת קש מרומז בתיבת קשת וכאלו אמר קשתי דומה לי בדמיון קש שאין רואין הפרי עצמה בעודו בקש כך נראה כביכול הכבוד מתוך הקשת · כך צ"ל לפרש על דרך פירוש רש"י : ר' יודן בשם ר"י בר"ס וכו' עד כל נפש חיה וגו' · כל מאמר זה אין מקומו כאן אלא לקמן שדורש פסוק ויסע מלאך אלהים בסוף הדרשה שם : קלוב רותח · עי' לקמן פר' ל"ח ריש סימן יו"ד שהבאתי שם דברי הערוך והמ"ע שפירשו קרדום ובמ"כ בשם רש"י כאן : ר' יצחק ור' יודן גיורי · במ"ק דף ט' ר' יונתן ור' יהודה בן גרים וכל הענין בילקוט יהושע כ"ב ונטלו הימנו רשות על דעת לנסוע משם מיד וע"פ איזה סבה נתעכבו שם עוד יום אחד : אמר להון · ג' היו כצ"ל ודרש אחד לפני שנים : גם כי שלחם · הרי כתוב שני פעמים ששלחם · ודורש ע"פ מדה יו"ד ששלחם שני פעמים · ופשטא דקרא דמ"ש וישלחם הוא על שבט ראובן וגד · ומ"ש גם כי שלחם קאי על חצי שבט מנשה לבד כמפורש שם פסוק ז' ולחצי שבט מנשה וגו' · אלא שהוקשה לחז"ל שהרי כתוב בריש הענין אז יקרא לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי עד וישלחם וילכו אל אהליהם הרי שגם חצי שבט מנשה כבר שלחם · וא"כ מ"ש עוד הפעם כי שלחם אל חצי שבט מנשה הוא מיותר וכפול · ועל כרחנו דשליחות השניה ג"כ כולם יחד ע"פ מדה כ"ה דבר שהיה בכלל שחצי שבט מנשה היה בכלל שליחות ראשונה שני השבטים וחצי · ויצאו מן הכלל במ"ש גם כי שלחם לידון ע"פ מדה יו"ד ששלחם ב' פעמים ולפרש מה היה הברכה לא על עצמם יצאו אלא על הכלל כולו יצאו לידון ששלח את כולם ב' פעמים · ואיך שלחם ב"פ אלא לדרוש כצ"ל ששהו עוד יום אחד · גם יתכן לומר דמ"ש וגם כי שלחם יהושע כמ"ש ברישא דקרא ולחציו נתן יהושע עם אחיהם מעבר הירדן ימה וגם כי שלחם עם אחיהם וזה ע"פ מדה כ"ב ומדה יו"ד כצ"ל ושני הדרכים יתכנו : י"ד שנה · שבע שכבשו ושבע שחלקו : פמליא של יהושע · צבאו וחילו של יהושע המיוחד לו והקרובים אליו : עד הירדן · היינו ממ"ש בפסוק ו' וישלחם וילכו אל אהליהם · ואין שילוח אלא לויה שהלך עמהם וכמ"ש מכילתא ריש בשלח שמ"ר פר' כ' סוף סימן ג' · וכאן אנו יכולים לפרש שלחם ולוה אותם מעט ולא אל אהליהם · ובפסוק ז' הסמוך כתוב וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם הרי שלוה אותם אל אהליהם ולא יתכן לפרש שלווה את כל אחד ואחד ממש אל אהלו אלא על כרחך פירושו שלווה אותם עד תחלת גבולם היינו עד הירדן ששם מתחילים אהליהם · והפסוק השני מוכיח ומלמד על הראשון שהראשון ג"כ עד הירדן שלחם או שתיבת וגם מוספת על השליחות הא' שהיו שוים בזה שליווה אותם עד הירדן או ע"פ מדה כ"ה הנ"ל : חזרו ולוו אותו עד ביתו · שמאחר שהכתוב מעיד שלוה אותם בפעם ראשון מביתו עד הירדן כצ"ל ואיך לוה אותם פעם ב' אלא שחזרו כולם עד ביתו · וזהו מ"ש וישובו וילכו בני ראובן וכו' היינו שמתחלה הלכו עד הירדן ואח"כ שבו וחזרו עם יהושע ואח"כ וישובו וילכו · הרי שהיו בכאן שני שלוחין ושני ברכות ולדברי ר' יודן אין מכאן ראיה על נטילת רשות שתי פעמים · רק שעשו בעבור כבוד יהושע · ומ"ש שהברכה האחרונה גדולה וכו' היינו על שפירש בה בעושר וכבוד וניצול אויבים שהיא יקרה מן הכל : ואוחרנא דרש · עי' תנחומא סוף בראשית מ"ק דף ט' ע"ש : כתיב ביום השמיני · היינו כ"ב תשרי שמיני עצרת ובדברי הימים ב' ז' י"א כתיב בכ"ג לחודש השביעי שלח את העם : ימים אחדים · על כרחנו פירושו יום כ"ב ויום כ"ג · וענין הדרשה שכתוב במלכים א' ח' פסוק ס"ה ויעש שלמה בעת ההוא את החג שבעת ימים ושבעת ימים וגו' · ובפסוק ס"ו ביום השמיני שילח את העם · ועל כרחנו פירושו שמיני לשבעת ימים השניים היינו שמיני עצרת כ"ב לחודש · ובד"ה ב' ז' פסוק יו"ד ויעשו ביום השמיני עצרת כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים · וביום כ"ג לחודש השביעי שילח את העם מדה ט"ו והכריע דשניהם אמת ששלחם בשמיני שהוא כ"ב · ועל שהוא יו"ט של עצרת לא היו יכולים לילך ונשתהו עד מחר ושלחם עוד הפעם בכ"ג · ומ"ש המדרש ביום כ"ג לחודש הזה ט"ס וצ"ל ביום כ"ג לחודש הז' כמפורש בקרא : אוכלים ושותים ושמחים ומדליקין · שזהו עיקר החנוכה

ידי משה

וכן דעת רש"י שם בפרק לולב וערבה עיין שם : כך אמר רשב"י אין העולם יכול לעמוד פחות משלשים צדיקים וכו' · הטעם מפורש בע"ז בירושלמי בפ' אין מעמידין מדכתיב ואברהם היו יהיה בגמטריא תלתין ובפרק לולב אמר ל"ו צדיקים (ובירושלמי) [ובחולין] פרק גיד הנשה אמר מ"ה צדיקים ובבמדבר רבה פ' ג' איתא אין ישראל חסירין מן ג' צדיקים וצריך לומר תנאי היא : אי תלתין אינון וכו' · שקשה בעל יפה מראה כיון דהוא גופא קאמר דלא בציר מתלתין איך מספקא ליה אי תלתין הן ובפרק לולב וערבה לא נזכר זה בדברי רשב"י והקשה בגמ' והאמר אביי אין העולם יכול לעמוד בפחות מל"ו צדיקים והיכי אמר אם שנים הם ותרצו בגמ' הא דעייל בבר והא דעייל בלא בר ופירש"י בבר ברשות בלא בר בלא רשות אבל כאן שרשב"י בעצמו אמר זה קשה והניח בצ"ע · אבל לי נראה דמעיקרא לאו קושיא דמה שאמר רשב"י היה אומר על דורו ולא על דורות אחרים וכך היה אומר אין העולם מתקיים בפחות מל' צדיקים אבל על דורו אמר אם הם ל' אנו מנהון ואם בדורי הם עשרים אני וברי מצטרף לשלשים · ואם הם עשרה אני וברי שקולין כעשרים כדי שיהיו שלשים וכן חמשה אני וברי במקום עשרים וחמשה ואם רק תרין ר"ל אני וברי אנו שקולין כעשרים ושמונה או אפילו חד הוא ר"ל אפילו לא יהיה בני עמי אנא בעצמי חשוב כשלשים כך היה מתפאר עצמו · אבל שאר דורות אי אפשר לעולם בלא ל' כאברהם כי הוא היה מחשב את עצמו ל' פעמים כאברהם כמו שאמר למעלה שאברהם יקרב הדורות עד רשב"י והוא יקרב עד משיח שיותר הרבה מאד מאברהם כנ"ל : את קשתי נתתי קישותי דבר שהוא מוקש וכו' · פי' א"א שהוקשה להם איך נתן אות קשת שהוא כלי זיין לזה אמר דבר שהוא מוקש · או י"ל דקשה מאי קשתי הל"ל את הקשת נתתי מאי קשתי אלא שדומה לי : קולב · פי' קרדום · בקרדומות באו לך מתרגמינן בקולביא : ימים אחרים · בעל א"א לא גרס אותן שני תיבות כי לא מן הצורך הן : שחוקר השמן

ביום הכפורים · וכדי לפייסן שרצה הקב"ה מעשיהם · יצתה בת קול ואמרה להן כולכם מבני העוה"ב · (ס) והברכה אחרונה היתה גדולה מן הראשונה שנאמר (מלכים א ח) וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב · א"ר יצחק א שמחים שמצאו נשותיהם טהורות וטובי לב שנתעברו זכרים · (י) א"ר לוי יצאה בת קול ואמרה להם כולכם מבני העולם הבא · ואוחרנא דרש כבר כתיב (מלכים ב ד) ותלך מאתו מה ת"ל (שם) ותבא ותגד לאיש האלהים · ב אלא ויעמוד השמן שהוקר השמן ובאת לשאול אם תמכור אם לא תמכור · הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה (שם) ואת ובניך תחיי בנותר עד שיחיו המתים · וכיון שראה אותן שהן בני אדם של יישוב שלח עמהם זוג אחד של תלמידי חכמים לידע מה הם דורשין בדרך וחד מנהון דרש כבר כתיב (שמות יד) ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל (יא) וילך מאחריהם מה ת"ל ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם · ג אלא אותו מדת הדין שהיתה מתוחה כנגד ישראל הפכה הקב"ה ומתחה כנגד המצרים · ואוחרנא דרש כתיב והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה וגו' · בין אלהים זו מדת הדין שלמעלה · ובין כל נפש חיה זו מדת הדין של מטה · מדת הדין של מעלה קשה · ומדת הדין של מטה רפה · ד וחד מנהון דרש כתוב א' אומר (משלי ח) וכל חפצים לא ישוו בה · וכתוב אחד אומר (שם ג) וכל חפציך לא ישוו בה · חפצים אלו מצות ומעשים טובים · חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות · ר' אחא בשם ר' תנחום בר ר' חייא חפצי וחפציך לא ישוו בה · (ירמיה ט) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וגו' · ארטבן שלח לרבינו מרגלית אטימטון · א"ל שלח לי מילי טבא דטבא דכוותה שלח ליה חדא מזוזה · שלח וא"ל אנא שלחית לך מלה דלית ליה טימי · ואת שלחת לי מילי דטבא חד פולר · א"ל חפצי וחפציך לא ישוו בה · ולא עוד אלא שלחת מילא (ו) דאנא צריך מנטר לה · ואנא שלחית לך מילא דאת דמיך והיא מנטרא לך · שנא' (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך ה בעולם הזה · בשכבך תשמור עליך בשעת המיתה · והקיצות היא תשיחך לעתיד לבא :

פרשה לו

א ויהיו בני נח היוצאים מן התבה (איוב לד) והוא ישקיט ומי ירשיע ויסתיר פנים ומי ישורנו ועל גוי ועל אדם יחד · ו דרש ר' מאיר והוא ישקיט מעולמו · יסתיר פנים לעולמו · כדיין שמותחין כילה על פניו (א) ואינו יודע מה נעשה מבחוץ · כך אמרו דור המבול (שם כב) עבים סתר לו ולא יראה אמרו לו דייך מאיר · אמר להון ומה הוא דכתיב והוא ישקיט ומי ירשיע וגו' · (ב) אמר נתן שלוה לדור המבול ומי בא וחייבן

מסורת המדרש א מועד קטן דף ט' · שבת דף ל' · ילקוט מלכים א' רמז קס"ג · ועיין במדבר רבה פ' ח' · ב ילקוט מלכים ב' רמז רכ"ח · ג ילקוט בשלח רמז ל"ג · ד ירושלמי פאה פ' א' · ילקוט משלי רמז תתקל"ד כס"ע · ה סוטה דף כ"א · מדרש תהלים מזמור א' · מדרש משלי פ' ו' · תדא"ז פ' י"ז · ו ויק"ר פרשה ב' · ילקוט איוב רמז תתק"א :

חדושי הרש"ש

כצ"ל : (ס) והברכה האחרונה היתה גדולה מן הא' שנאמר וילכו לאהליהם שמחים כו' · אע"ג דכ"ז כתוב ג"כ בקרא דביום השמיני מ"מ מדכתיב וילכו לאהליהם שמחים כו' משמע דביום שליכתם דהיינו ביום כ"ג אז זכו להיות שמחים כו' : (י) א"ר לוי יצאה ב"ק כו' · בגמ' דמו"ק מפיק ליה מן כל הטובה כו' וע"ש בח"א וכצ"ל להגיה פה : (יא) וילך מאחריהם כצ"ל :

חדושי הרד"ל

נמשל ברקיע בעשרתה באור אורה עליו : (ו) דאנא צריך מנטר לה · עיין בשאילתות דר"א פרשת עקב מה שמסיים בעובדא זו : (א) ואי"ו מה נעשה מבחוץ · כך אמרו דו"ה כ"ה הגי' כאן ובויק"ר פ"ה · אבל מלשון דייך מאיר דמשמע שהוא נגד כבוד המקום קשה ומה אמר · לכן נ"ל דהאי כך אמר צ"ל כשר דייך מאיר והוא דברי חכמים שאמרו כן לר"מ שידרש בניחותא על הקב"ה וא"ל דייך מאיר · לכך אמרו דו"ה (איוב כ"ב) עבים סתר לו וח"ו לדרוש כן באמת : (ב) א"ל · נתון שלוה כצ"ל :

מתנות כהונה

כבודו חזרו עמו ולכן ברכם שנית ופירש"י משמע שנסתר יחידי לגמרי : טהורות · דכתיב לאהליהם ואין אהל אלא אשתו : אלא ויעמוד השמן · ואח"כ כתיב ותבא ותגד כו' שהוקר השמן והשער היה עומד וגדול : עד שיחיו כו' · דאל"כ למה ליה למימר ואת ובניך תחיי פשיטא שכן יהיה : וכיון שראה כו' · אדלעיל קאי רשב"י ראה ר' יצחק ור' יוחנן כו' שהם אנשים מיושבים בדעת ולכך אמרן : מדת הדין כו' · וזהו עמוד הענן שמדת הדין מכונה בלשון ענן וחשך : כנגד ישראל · כל זמן היותם במצרים : [ובין כל נפש חיה וגו' גרסינן ועי' ברמב"ן] : אבנים טובות כו' · זה וזה לא ישוו לדבר אחד של תורה והכי איתא בהדיא בירושלמי דמסכת פיאה וסבר האי תנא תלמוד עיקר ור' אחא פליג וסבר מעשה עיקר ולכן אמר חפצי אלו דברי תורה וחפציך אבנים טובות לא ישוו למעשים של תורה ועי"ז הביא פסוק כי אם בזאת יתהלל וגו' שאין לו להתהלל החכם בחכמתו כי אם בזאת וגו' חסד ומשפט שהם מעשים טובים וכל זה הוא כן בפי' פרק קמא דמסכת פיאה בירושלמי ולא כר' יעקב בן חביב שכתב בפירושו הגדול שט"ס הוא : אטימטין · שהוא אוצר גדול : אטימי · אוצר : ה"ג מילא טבא דכוותא · פי' דבר שהוא טובה כמותה : מילא דלית ליה טימא גרסינן · פי' דבר שאין לו שומא וערך : פולר · שם מטבע : חפצי וחפצך · כל ממון שיש לפניו : דאנא צריך כו' · שאני צריך לשמרו מן הגנבים ואני שלחתי לך דבר שאתה יושב בלי דאגה והיא מנטרא לך :

פרשה לו ישקיט מעולמו · כלומר כמלך שנכנס לפנים חדר מחדר למקום מנוחה והשקט כדמפרש ואזיל : כילה · יריעה מפסקת בינו ובין העם : דייך מאיר · די לך בדברים הללו כלומר דבריך בכוונת הכתוב לא כן הוא : ומי בא כו' · בתמיהה מי יבוא ליטול מהן אותה שלוה ובילקוט גרס לא נתן שלוה כו' אלא לחייבן :

רש"י

חנוכת המזבח : וכדי לפייסן · רצוי לפייסן : מה תלמוד לומר ותבא ותגד לאיש האלהים · וכי מה צורך היה לה לחזור להגיד לאלישע שנתקיימה נבואתו אלא ויעמוד השמן שהוקר השער של שמן ובאתה לשאול אם תמכרנו מיד אם לאו ותמתין עד שיהא יקר יותר : אותה מדת הדין · שהיתה עד עכשיו מתוחה כנגד ישראל שהיו המצריים משתעבדין בהם הפכה הקב"ה כנגד המצרים : בין אלהים זו מדת הדין של מעלה ובין כל בשר אשר על הארץ זו מדת הדין של מטה ולמדת שכל זמן שמדת הדין נעשית למטה שאין העולם אבד במים : ר' אחא בשם ר' תנחומא בר חייא · חפצי אלו דברי תורה וחפציך אלו אבנים טובות לא ישוו בה אלא בזאת יתהלל המתהלל :

גלוג

נערבית

פירוש מהרז"ו

החנוכה שאין שמחה בלא אכילה ושתיה בבישול וצליה והדלקת נרות הרבה · וההדלקה היתה ביום הכפורים עצמו כמו האכילה והשתיה וכמ"ש בגמרא שם · ובלי ספק שעשו כן על פי הנביאים שביניהם · שמעי' ואחיה השילוני וגם שלמה היה נביא : יצתה בת קול · עי' שבת דף ל' מ"ד שכאן חסר · ודורש ר' לוי שמאחר שכתוב וילכו אל אהליהם שמחים וטובי לב משמע שתחלה לא היו שמחים · אלא שהיה להם צער של חילול יוהכ"פ ואח"כ הלכו שמחים וטובי לב אחר הב"ק · ובמ"ק ט' שם איתא על כל הטובה שיצתה ב"ק וכו' וכצ"ל כאן · וכ"ה בילקוט יהושע כ"ב · ומ"ש כאן מאמר יצאה ב"ק שתי פעמים על שהעתיק משני מקומות כמו שהעירותי הרבה פעמים ומ"ש שנאמר וילכו לאהליהם שמחים הוא ראיה על שני הדברים על הב"ק ועל הברכות וכאשר יתבאר עוד : והברכה האחרונה · זה צ"ע גדול דאין רמז לא לברכה ראשונה ולא לאחרונה במקרא · ויתכן שעל שכתוב שהם ברכו את המלך כמ"ש ביום השמיני שילח את העם ויברכו את המלך · וזה כלל גדול שהמברך מתברך וכמ"ש ואברכה מברכיך שמאחר שהם ברכו את המלך הש"י ברך אותם · וכאלו מפורש על פי מדה י"ז ודורש שמ"ש אל אהליהם שמחים וטובי לב הוא הברכה מהש"י ובמלכים א' ח' כתוב שברכה זו היתה ביום השמיני היינו בכ"ב לחודש ובד"ה ב' ז' כתוב שהברכה היתה ביום כ"ג לחודש ובברכה הא' כתוב וילכו אל אהליהם שמחים משמע מעצמם ולא

יפה תואר

דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויוה"כ דענוש כרת מכ"ש שידחה וכמ"ש במו"ק ע"ש · ולא שנדינו בין צורך גבוה לצורך הדיוט ולכן הדליקו ג"כ נרות ואח"ז שנצטערו ע"ז : עד שיחיו המתים · פי' כי הברכה היתה מספקת להם להחיותם גם אם חיו עד קץ הימין : חפצך אלו אבנים טובות ומרגליות · דתורה עדיפא מכל הון שבעולם כלומר שהעוסק בתורה לא יתאוה עוד לשום ממון שבעולם · ע"ד כי טוב סחרה מסחר כסף · ולפ"ז אין זה בכלל יקרה היא מפנינים דרישא דקרא : א"ל חפצי וחפציך לא ישוו בה כו' · כי ארטבן שלח לר' חפץ יקר כחשבו כי כל אוצר האדם הוא בעושר ושכך כי גם רבי שהיה עשיר מוקיר את הכסף והזהב ואוצר כל אוצר האדם הוא בכסף וזהב ובוודאי ישיב לו ג"כ דברים יקרים ואבני חפץ · אך רבי בשלחו לו מזוזה גלה לו דעתו כי סגולת האדם ואוצרו הוא בתורה ובחכמה · וארטבן לא הבין רמיזתו ושלח לו כאלו זה הוא חפץ יקר בעיניך אחרי אשר הוא שוה רק חד פולר · ואז ביאר לו רבי את דבריו כי אין אוצר האדם הוא בכסף וזהב אך בחפצי שמיא · בתורה ובחכמה : והוא ישקיט מעולמו · פי' אם הוא ישקיט את מדת הדין מעולמו · ולפי הגירסא ישקיט בעולמו פי' אם הוא יתן שקט ושלוה בעולמו ולא יפקוד על עון · ומי ירשיע עוד ויסתיר פניו מעולמו (כ"ה הגירסא כיפ"ת גם בשני מעולמו) ולא ישגיח על מעללי הרשעים ומי ישורנו מי ישגיח עוד בלעדו לפקוד לאיש כדרכיו · שלא אז המקרה לבד ישלוט בארץ ועל גוי ועל אדם יחד · פי' בין על הכלל ובין על הפרט תוסר השגחת ה' מהם · וימסרו בידי המקרה ומ"ש כדיין שמותחין כילה על פניו כו' פי' כי הסתרת פניו אינו מעולם וכדעת הכופרים בהשגחה · אבל שהקב"ה רואה ויודע את מעשיהם ואח"ז הסתיר פניו מהם : אמרו לו דייך מאיר · פי' כי זה אי אפשר לפרש כדברי אליהוא שבא לסתור השגחת ה' מן הארץ וכמו עבים סתר לו · אבל כוונת דברי אליהוא הוא בענין שכר ועונש · ותתא

כתיב שילח ובאחרונה כתוב שילח שלמה שלחם בברכה ויתכן שלומד כן מענין של יהושע שהברכה הב' היתה גדולה מהברכה הא' אף שאינו כתוב כאן ע"פ מדה ח' בנין אב · ומ"ש שמצאו בטהרה מדכתיב אל אהליהם שמחים ואין אהלו אלא אשתו וכן דרשו על פסוק וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא והיינו בבואו מן הדרך עי' יבמות דף ס"ב · סוטה ילקוט איוב סוף ה' ומ"ש שילדו זכרים היינו כמ"ש שמחים וטובי לב · שהיו טובי לב מענין השמחה ומ"ש כאן שנאמר וילכו אל אהליהם פסוק של מלכים שהוא הברכה הא' וחסר הברכה הב' הפסוק של ד"ה שילח את העם לאהליהם · ואולי שצריך לגרוס פסוק זה לבד של ד"ה ויהיה פירוש על ברכה אחרונה · ורצוי להתבונן שמ"ש שמצאו בטהרה אין הכוונה על שמחה של מילוי תאוה חלילה · אלא הכוונה שמאחר שנתרצו לה' שענה אותם באש מן השמים וראו כולם כבוד ה' שבא אל הבית ושאר הנסים שבביהמ"ק היו אז כל ישראל דבקים וחשוקים בה' והיו מובטחים שע"י ביהמ"ק יסרו ויזכו והיה זה כל תפלם להעמיד בנים עם קדוש לה' בעת שהיו כולם במעמד הקדוש הזה וסמוך לו כל מה דאפשר עד שלא יפנו דעתם אל עסקי עוה"ז : ותלך מאתו · האשה שברך אותה בברכת השמן ואחר שנתקיימה ברכתו היה לה לשלם החוב שלא יקח הנושה את בניה לעבדים למה באה אליו עוד הפעם · אלא על שנתחדש לה דבר וכמ"ש ויעמוד השמן ולא אמר ויפסוק או ויעצור ע"כ דרש ויעמוד שהיה לו עמידה אחר שנפל שהיה מקח השמן בזול ועתה נתיקר · והבינה שנעשה כן על ידי הנביא למענה ובאת לשאול איך תעשה אם תמתין עוד שיתיקר יותר או תמכור מיד ומ"ש אם תמכור וגו' תיבת וגו' ט"ס ובילקוט ליתא : תחיי בנותר · והיל"ל תתכלכלו בנותר על כן דרש תחיי בתחיית המתים · ומ"ש בנותר כמ"ש והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים וזהו תחיי בנותר כי בעת תח"ה לא מצטרך לחיות במותר השמן אלא הבטחה אחרת היא : הברכה האחרונה · שברכה בתחית המתים · וכל דרשות אלו לראיה כמה מרויחים בקבלת פני צדיק · וכן כאן מוכרחים לילך לרשב"י עוד הפעם להתברך מאחר ודרשות אלו אמרו גם לפני רשב"י כששאל אותם למה באו · וכמ"ש שם מפורש בתנחומא ומזה ידע שהם בני אדם של ישוב הדעת · ועי' מ"ש במ"ר פר' י"ג סימן ג' ויעשו מלשון לימוד כהברכה ראיות וכן לקמן פר' ע"ד סימן ע"ו וישב יואב חזר ולימד וכן כאן ב"א של ישוב פי' של לימוד התורה : ומתחה כנגד המצרים · כאן נ"ל המאמר של ריש סימן זה ר' יודן וכו' לאחד שהיה בידו וכו' עד על עבדו · וכן המאמר הסמוך שם עד נפש חיה מקומו כאן · שמעתי בשם הגאון מוה' חיים זצ"ל האב"ד דוואלאזין : מדת הדין של מעלה · דברים אלו עומדים ברומו של עולם : וכל חפצים · משמע אפילו חפצי שמים שהם המצות לא ישוו לתורה ורישא דקרא כי טובה חכמה וגו' · וכתוב אחר אומר יקרה היא מפנינים וכל חפציך וגו' · משמע דווקא חפצי עצמו לא ישוו : חפצים אלו מצות ומעש"ט · לפי מ"ש כאן משמע דלא דרשו אלא מהו חפצים ומהו חפציך · ור' אחא בא לפרש שבין חפצי ובין חפציך לא ישוו בתורה · אך לפי מ"ש דרשה זו במ"ק דף ט' נראה דכאן חסר · והגירסא שם כאן במצות שאפשר לעשות על ידי אחרים זהו וכל חפצים וכאן במצות שאי אפשר לעשות ע"י אחרים זהו וכל חפציך · ובילקוט יהושע ג' ובילקוט משלי ג' כמו כאן ובירושלמי פאה פרק א' הגירסא להיפך ע"ש וכן הובא בגד הילקוט מוחלפת הסיפה : כי אם בזאת יתהלל המתהלל · וס"ד כי באלה חפצתי נאם ה' הרי שהם נקראו חפצי ה' והם לא ישוו לתורה : ארטבן · הביא מעשה זאת לפרש הפסוקים כר' אחא : בשכבך וכו' בשעת מיתה · והמיתה נקראת שכיבה ותשמור עליך שלא תמסר בידי מחבלים רק ביד מלאכי חסד כצרור החיים · ולעתיד נקרא קיצה כמ"ש ורבים מישני אדמת עפר יקיצו :

פרשה לו סימן א והוא ישקיט · ויקרא רבה ריש פרשה ה' משמע כשישקיט בשלוה לבריות מי יעשה רשע · ויסתיר פנים אין מי שיראה אותו · וחלילה לפרש כן כי

ידי משה

השמן · פירש"י שהוקר השער של שמן ובאתה לשאול אם תמכרנו מיד או תמתין עד שיהיה יוקר יותר :

ומה שלוה נתן להם (שם כא) א זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (שם) ישלחו כצאן עויליהם וגו' · רבי לוי ורבנן · רבי לוי אמר (א) לשלשה ימים היתה אשתו מעוברת שנאמר כאן נכון · ונאמר להלן היו נכונים · מה נכון שנאמר להלן לג' ימים אף נכון שנאמר כאן לשלשת ימים · ורבנן אמרין ליום אחד היתה אשה מעוברת ויולדת · נאמר כאן נכון · ונאמר להלן נכון והיה נכון לבוקר · מה נכון שנאמר להלן יום אחד · אף כאן יום אחד · וצאצאיהם לעיניהם · שהיו רואים בניהם ובני בניהם · ישלחו כצאן עויליהם אמר ר' לוי בערביא צוחין לינוקא עוילה · וילדיהן ירקדון כאלין שדיא היך מה דאת אמר (ישעיה יד) ושעירים ירקדו שם · כשהיתה אחת מהם יולדת ביום · היתה אומרת לבנה צא והבא לי צור לחתוך טבורא · בלילה היתה אומרת לבנה צא הדליק לי נר לחתוך טיבורא דילך · עובדא הוה בחדא איתתא דילידת בלילה אמרה לברא זיל אדליק בוצינא דנקטע שורך · נפק ופגע ביה (ג) שידא שמדון · א"ל זיל גלוג לאימך דקרא תרנגולא ואלמלא דקרא תרנגולא הוינא מחייתך וקטליתך · א"ל זיל את גלוג לאימך דלא קטעת אמא שורי · (ב) דאילמלא דקטעתיה הוינא מחי יתך וקטיל יתיך · הה"ד (איוב כא) בתיהם שלום מפחד מן המזיקין ולא שבט אלוה עליהם מן היסורים · וכשהסתיר פניו מהם · מי אמרו לו (ג) שלא עשית כשורה · ומה הסתיר פניו מהם שהביא עליהם המבול · הדא הוא דכתיב (בראשית ז) וימח את כל היקום וגו' · על גוי ועל אדם יחד · על גוי זה דור המבול · ועל אדם זה נח · יחד · שממנו הושתת העולם · ויש לו להעמיד עולמו מאומה שלימה ומאדם אחד · שנאמר ויהיו בני נח היוצאים :

ב (איוב לד) ירוע כבירים לא חקר וגו' · ב הריעו אנשי דור המבול במעשיהם הרעים · ואין חקר אין חקר במעשיהם הרעים : (שם) ויעמד אחרים תחתם אלו בני נח · ויהיו בני נח שם חם ויפת · (ישעיה מג) גם מיום אני הוא (ד) ואין מידי מציל · מאומות העולם · אפעל ומי ישיבנה · כל פעולות ומחשבות שפעלתי עם דור המבול מי אמר לי לא עשית כשורה · (ה) אבל נח נכנס בשלום ויצא בשלום ג ויהיו בני נח היוצאים וגו' וחם הוא אבי כנען · (ו) אבוי דפחתא · שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ למה הדבר דומה לדגה גדולה דנפצה עוברה ומלאה ארעא :

ג ויחל נח איש האדמה · ד נתחלל ונעשה חולין למה ויטע כרם לא היה לו ליטע דבר אחר של תקנה לא יחור אחד ולא גרופית אחת · אלא ויטע כרם · ומהיכן היה לו · א"ר אבא בר כהנא ה הכניס עמו (ז) זמורות ונטיעות · ויחורים של תאנה · וגרופיות לזיתים · הה"ד (בראשית ו) ואספת אליך · אין אדם כונס דבר אא"כ היה צריך לו · איש האדמה · ו ג' הם שהיו

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ח · ב ילקוט איוב רמז תתק"כ · ג ילקוט כאן רמז ס"א · ד תנחומא כאן סימן י"ג · ה עיין לעיל פרשה ל"א וש"נ · ו תנחומא כאן סימן י"ג · ילקוט כאן רמז ס"א :

חדושי הרד"ל

(ג) שידא שמרין · נראה דהיינו אשמדי מלכא דשידא וכדגרסי' בויק"ר שריכן דשדים : (ד) ואין מידי מציל מעובדי כוכבים כו' · פי' אין מי מעובדי כוכבים שיציל מידי · וכדכתב לעיל מיניה כל כו' נקבצו כו' ואתם עדי כו' ועיד"ת : (ה) אבל נח נכנס בשלום כו' · אפשר ר"ל שז"ם שם בכל הענין אל תירא כו' כי תעבור כו' נקבצו כו' ומסיים ע"ז האומות ישמיענו יתנו עדיהן ויצדקו שר"ל שמעשה האמונים דוהמ"ב שניצול נח לשלום וכולם נאבדו תקה עוד ראיה שלא נירא למען תדעו ותאמינו כו' : (ו) אבוי דפחתא · כלומר לגנאי נתיחס על שם כנען שנתקלל אח"כ וידוע לגנאי כמעשה ארץ כנען הרעים :

חדושי הרש"ש

(א) נ"ב היתה אשתו מעוברת ויולדת כצ"ל וכ"ה בויק"ר פ"ה ובילקוט איוב : (ב) דאילמלי דקטעית' כצ"ל ביו"ד בסוף עיין מגילה (כ"א א') בתוספות : (ג) שלא עשית כשורה · עמש"כ לעיל פל"ד : (ד) זמורות לנטיעות ויחורים לתאנה · כ"ה לעיל ספל"א וע"ש מש"כ :

רש"י

פרשה לו גלוג · אמור : על גוי זה דור המבול : בהסתר פנים · נגזר על נח שלות השקט : אבוהי דפחתא · אביו של גרוע ופחות מכולן : נתחלל ונעשה חולין · לאדמה : למה ויטע כרם · בשביל שנטע כרם : איש האדמה · שכל דנפצת כו' · מריקה כל הביצים שהיא מעוברת מהן ומכל גרגיר וגרגיר נעשה דג וכהרף ותעבר כדה ת"א ונפלת ית קולתה : יחור · הוא התאנים גרופים מן הזיתים : אא"כ

מתנות כהונה

בערביא צווחין כו' · עיין כ"ז באר היטב בויקרא רבה פרשה ה' : שמרון · שם השד ובילקוט איוב גרס שומרון ובויקרא רבה גרס שריכן דשידון פירוש שר של השדים : שממנו הושתת העולם · עיין בויקרא פ' ה' : מאומות העולם אפעל · לשלם להם תגמולם : אבוי דפחתא · אביו של הפחות והגרוע והמקולל : לדגה · דג נקבה : עין מלא ממנה כל המים ולשון נפצה דייק כדאמר בפרק המדיר שמתמלאה ונופלת פי' מריקה צריך לו · ע"ל סוף פרשה ל"א : [ולא נמצא בכאן גרסינן וכ"ה בפרשת בראשית] :

יפה תואר

שאיוב בא ליתן עול במעשה ה' · ענינו אליהוא · כי מלך אשר במשפט לא יעות משפט · ואם הוא ישקיט ויתן שלוה לאדם · אין לבן תמותה להרשיע ולומר כי הוא מצדיק רשע · כי הכל שלו והוא עושה כחכמתו אשר קצרה דעת אנוש להבינה ומביא ראיה מדור המבול אשר נתן להם שלוה מרחם לא נמצא מי שמיחה בידו · וכאשר הסתיר פניו מהם מי הוא אשר ישורנו · לאמר לו כי מעשיך לא כשורה המה · והכל נמשך אל הכתובים שלפני זה האמור למלך בליעל וגו' כי מעשה ידיו כלם · וכן בשאר הכתובים ההולכים וסובבים שם לענין זה : בערביא צוחין לינוקא עוילה · ובא בזה לאפוקי כי לא תפרש על עגלים וולדי ספרה אלא בתינוקות מיירי : יחד שממנו הושתת העולם · ופי' ועל גוי ועל אדם יחד · כי לפני הקב"ה אין הבדל וכמו שהיה יכול להעמיד את התבל מגוי ומעם רב כן יכול להקים את התבל מאדם אחד · וזה מנח : הריעו אנשי דור המבול במעשיהם הרעים כו' · [מלשון המדרש נראה כי מפרש את הפעל ירוע שעומד במקום שנים · והאחד הוא מהוראת שבר ורצוצה והשני מהוראת רעה ומשחית · ומפרש את הכתוב ירוע כבירים הקב"ה ישבר וירוצץ כבירים יען כי ירועו לא חקר כי הרבו להרע עד אין חקר וזה שהאריך המדרש בלשונו הריעו (כצ"ל) ושבר את אנשי דור המבול ע"י מעשיהם הרעים יען כי אין חקר במעשיהם הרעים] : אפעל וגו' כל פעולות ומחשבות כו' · אע"ג דבקרא לא נזכר מחשבות מ"מ כיון דכתיב אפעל בעתיד יתפרש ע"כ מה שאחשוב לפעול וכולל ג"כ המחשבה · ולכן לא אמר בקרא פעלתי בעבר ודורש את הכתוב על דור המבול מפני שאז נראה נקמת ה' ביותר גדולה בכל ספורי התורה : אבל נח נכנס בשלום כו' · ר"ל אף שנקמתי אז היתה כלה ונחרצה ואין מפריע לנקמתי מ"מ כאשר חפצתי להציל את נח ובניו לא נגע בהן רע ולא בכניסתם אל התיבה מן הגבורים כדלעיל פ' ל"ח ולא ביציאתם מהצלה והחיות כדלעיל פ"ל ופל"ב ואע"ג דהצלת נח לא נרמזה פה בקרא מ"מ כיון דעיקר הכתובים שם מדברים גם מהצלה · כי אין מושיע ומציל מבלעדי ה' לכן מבקש לרמז פה גם את הניצולים ביד ה' : למה ויטע כרם כו' · אין ספק כי הוא נטע גם שאר עצי פרי · אלא משום שנטע תחלה כרם אשר יש בו גם דבר מגונה ואע"ג שהיין משמח אלהים ואנשים מ"מ מביא לפעמים גם שכרות · ולא כן בשאר עצי פרי אשר אין בהם דבר מגונה כלל לכן דרים ויחל ג"כ בלשון גנאי שנתחלל ועי' בתנחומא הדרש באופן אחר : ג' הם שהיו להוטים אחר האדמה · עמ"ש לעיל פכ"ב בזה : שעשה פנים

פירוש מהרז"ו

כי השלוה מרבה רשע · ולא ישורנו אותו אף כשלא יסתיר פנים על כן דרש ר"מ שאחר המבול אמרו כן · והוא ישקוט מעולמו שאינו חושש על מעשה הרשעים ומי ירשיע · והיזה מוכיח יאמר לרשע שהוא מרשיע לעשות ויענש · שהרי התורה עצמו ישקוט · וכמ"ש לפניה א' ופקדתי על האנשים הקופאים על שמריהם האומרים בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע · וכן אומרים שהוא יסתיר פנים מעולמו ואת מי מהברואים יראה כמ"ש איוב כ"ב עבים סתר לו ולא יראה · וזהו מ"ש כאן ומי ישורנו וזה ע"פ מדה י"ז שמפורש שהרשעים של דור המבול אמרו כן ע' ויק"ר שם ותבין כאן וכמ"ש לעיל סוף פר' כ"ו שאיוב וחביריו באו לפרש מעשה דור המבול · ודעת חכמים שמאחר שפסוק והוא ישקוט סמוך לפסוק ולעקת עניים ישמע שהוא דעת צדיקים · על כן אמרו לו לר' מאיר דייך מאיר לדרשו על טענת רשעים : אמר נתן שלוה · פי' חכמים השיבו לר' מאיר · וגירסת ילקוט איוב אמרו לו ועי' עוד שם שינויים : נתן שלוה · וכמ"ש תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך מרוב כל עי' לעיל פר' ל"ב סימן ה' ומש"ש : ומי בא וחייבן · פי' שהשלוה היה בלא פגע רע · ועל כן הרבו להרשיע · וגרמו שיסתיר פנים מהם ושפטם כשורה כמ"ש בסוף הסימן ודורשים ישקיט על השלום ע"פ מדה י"ז מגודל שלותם : נכון לפניהם · ובפסוק הסמוך בתיהם שלום מפחד וכו' : אשתו מעוברת · ויולדת שלא היתה מעוברת אלא ג' ימים · וכן הוא ויק"ר ריש פר' ה' וכדלקמן : להלן היו נכונים · לשלשת ימים ודורש גז"ש : רואים בניהם וכו' · כמ"ש לעיל פר' ל"ד סימן י"א יולדים ולא קוברים · וכמ"ש תנחומא סוף בראשית רואים לעצמם בנים וב"ב חמשה וששה דורות · עי' סנהדרין ק"ח א' במ"ר פר' ט' סימן כ"ד : ישלחו כצאן עויליהם · מיד שיולדין עומדים והולכים כמו הצאן : כאלין שדיא · כמו רקידת השעירים כי בסדר אחרי מות כתוב ולא יזבחו וגו' לשעירים ובסדר האזינו כתוב יזבחו לשדים הרי שהם הם וכמ"ש בגמרא מענין רקידתם : שמרון · כדלקמן סימן ג' · ופי' כח מזיק המשמיד ואם הגירס' שמרון פי' כח מזיק שמירת האדם והעולם · ובויק"ר ריש פר' ה' שם הגי' שריכן דרוחתא : וכשהסתיר פנים מהם · סיום של דברי חכמים החולקים על ר"מ אלא שהפסיק בדברי ר"ל ורבנן · ודורשים ומי ישורנו מי יחקור אחר דינם לומר שעשה כשורה או לא כשורה · ולשון מקרא הוא בין שורותם יצהירו : על כו' ועל אדם · על הרבים ועל אדם יחד וזהו נח שעליו ג"כ נגזר כמ"ש לעיל סוף פרשה כ"ח : מאומה שלימה · דורש ד"א גוי על אומה שלימה בעת קבלת התורה שבזכות שעתידין ליעשות אומה שלימה ניצול נח מהמבול ונקרא גוי כמ"ש ופי' כעמך זה וגו' : זה נח · שממנו הושתת העולם כצ"ל · ומ"ש מאדם אחד יתכן שכוונתו שכולם מתיחסים להתחלה אחת ולאדם אחד שראה בתורכן עולם ובניו · וממנו ההסכם של כל העולם על ז' ימי השבוע · והתחלה של יום א' למנות ממנו · וכן ההסכם מספר ביחידות ובעשיריות ובמאות ובאלפים הכל בחשבון עשרה וכדומה שאר ענינים מופת אמיתי על שהיתה ההתחלה מאדם אחד שהיה אביהם של כל בני תבל וממנו ירשו וקבלו כל דברים אלו כמבואר בכוזרי : ב ירוע כבירים · שהיל"ל ישבר או יכלה כבירים · ע"כ דורש שמ"ש ירוע כבירים · שבני דור המבול שהיו כבירים הרעו מעשיהם · על כן העמיד אחרים תחתיהם וכן פסוק לכן יכיר מעבדיהם על שמכיר מעשיהם וגו' · או כמ"ש לעיל ריש פר' כ"ח על פסוק זה ע"ש · ומ"ש לא חקר כמ"ש לעיל פר' ל"ג בסימן א' ומה תהום אין לו חקר וכו' : ואין מידי מציל · אבל צדיקים מצילים דורש כן שכל מקום שנאמר אין הוה כן כמ"ש לקמן סוף פר' ל"ח וזהו שאמר ואין מידי מציל מרשעים אבל מצדיקים יש מציל כמו אברהם בדורו וכו' ושאר צדיקים בדורם · וכן ומי ישיבנה · אבל הצדיקים ישיבו וכמ"ש לעיל ריש פרשה י"ב מי יתבונן הפיקחין יודעים ע"ש וכן כאן אבל נח וכו' ודורש הפסוק על דור המבול כי בפסוק הקודם מדבר בעת קבלת התורה כמ"ש שמ"ר פר' כ"ט סימן ה' ואח"כ אמר גם מיום אני הוא מאז דור המבול שרצה ליתן להם התורה כו' כמה פעמים וכמ"ש ה' למבול ישב וכו' ה' עוז לעמו יתן היינו התורה וכמ"ש בסימן הקודם מאומה שלימה ע"ש · ומרומז ביחזקאל י"ד והיו שלשת האנשים האלה בתוכה · נח דניאל ואיוב וכו' לא יצילו בנים ובנות כי הם לבדם ינצלו · וזהו ואין מידי מציל בדור המבול דוק והתבונן : לא עשית כשורה · אמר בלשון שדרש לעיל סימן א' על מ"ש ומי ישורנו · וכאן פירושו לא די שאין מעכב המעשה אלא אפילו בדיבור אין מי ישיבנו : אבל נח נכנס · גירסת הילקוט · ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה נכנסו בשלום ויצאו בשלום : וחם הוא אבי כנען · הוקשה לו שלא חשב בני שם ויפת · וגם לא חשב שאר בני חם · על כן דורש שבעבור גריעותו ופחיתתו הוצרך להזכירו כדי לסמוך לו מיד מ"ש ארור כנען וגו' · ועי' רש"י בחומש וזהו אבוהי דפחתא : ומאלה נפצה · היל"ל נפוצו לשון רבים וכמ"ש בתרגום אתבדרו וכמ"ש ואחר נפוצו משפחות הכנעני הכל באותה פרשה · ע"כ דורש על פי מדה ט' ומדת ממעל כאלו כתוב ומאלה נפצה כמו דגה שנפצה · וכמ"ש וידגו לרוב וכמ"ש במ"כ ואינו מלשון נפוצו : ג ונעשה חולין · שמ"ש ויחל איש האדמה מיותר שהיה די במ"ש ויטע נח כרם על כן דורש שאינו לשון התחלה אלא הוא לשון חלל וחולין · שנטע כרם לא לקיום העולם אלא לשתות יין הרבה : א"ר אבא בר כהנא · לעיל סוף פר' ל"א וצ"ל כאן ר' לוי אמר הכניס עמו זמורות לנטיעות וגרופות לזיתים דלא כר' אב"כ ע"ש : איש

ידי משה

גלוג · פרש"י אמור ובעל א"א פי' השתכח : על גוי זה דור המבול ועל אדם זה נח · פי' המדרש כך הוא שאמר ומה הסתיר פניו שהביא המבול ולא יקשה לך איך עשה הקב"ה זה והחריב עולם גדול שלא לתוהו בראה לשבת יצרה לזה אמר שממנו הושתת העולם ר"ל שבעיני הקב"ה הכל אחד ויש לו להקב"ה להעמיד עולמו כמו מאומה שלימה · ומאדם אחד ר"ל כמו מאומה שלימה יתקיים העולם כן יכול להיות מאדם אחד היפלא מה' דבר וק"ל · וכן הספי' בויק"ר פ' ה' גרסא אחרת עיין שם ופירושו כמו שברא הקב"ה עולמו מאדם אחד ומאומה אחת הכל בעיני המקום אחת וק"ל אבל מ"כ פי' שם ומאומה אחת זה בני נח ודחוק הוא : גם מיום אני הוא ואין מידי מציל · פסוק הוא בישעיה וסוף הפסוק הוא אפעל ומי ישיבנה והמדרש דורש רישא דקרא מדבר באומות עולם דהיינו שלא אציל מאומות העולם ואחר זה דרים אפעל ומי ישיבנה ר"ל מה שפעלתי בדור המבול אל תשיבני שלא עשיתי כשורה וכדת לפי שהם אומות העולם אבל נח נכנס ויצא בשלום לפי שהיה צדיק לפיכך כמו שבא לתיבה עם שלשה בניו כך יצא לפיכך אמר ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה שם וחם ויפת אבל מ"כ כתב מאומות העולם אפעל אפשר שלא ראה הפסוק וסבר שמלת אפעל הם דברי המדרש : למה ויטע כרם · ר"ל למה עשה עצמו חולין לפי שנטע כרם וכדמפרש ואזיל שיטה זו ומהיכן היה לו ר"ל זמורות ומשני הכניס וכו' ומה שאמר יחורים וגרופים וכו' שלא לא הוקשה לו אלא על כרם ופירש הרב"י מאורלייגש לפי שאותן דברים צריכין שימגר בקרקע במקום חם אך קשה מה לו לר' אבא לתרץ דברים ללא צורך שלא לא הקשה לו אלא על זמורות ושמעתי בשם הגאון מהר"ר נפתלי ז"ל מלובלין דקאי אלמעלה דאמר היה לו לנטוע דבר אחר תחלה יחור או גירופית אחת ומקשה מהיכן היה לו יחור או גרופית לז"א ר' אבא וכו' אבל מ"מ קשה מה שאמר הס"ד ואספת וגו' אין לו שום מובן כלל לראייתו אם תעיין היטב · ול"נ דלעיל סוף פ' ל"א סבר ר' לוי שכנים זמורות לנטיעה יחורים לתאנים וגרופית לזיתים והוציאו זה מדכתיב ואספת כו' עיין שם אבל רבי אבא בר כהנא סבר שלא הכניס אלא זמורות לפי שהוא מאכל אדם ומאכל כולם כי דרש לך ולהם לאכלה דבר שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה לפי זה שלא היה לו גרופית ויחור לפי שאינו שום מאכל נמצא שלא היה לו נטיעה אחרת רק זמורות ולמה עשה עצמו חולין לפי שלא נטע נטיעה אחרת שלא לא היה לו שום נטיעה אחרת לזה מביא דברי רבי לוי וראייתו עיין היטב לעיל פ' ל"א ודו"ק : ולא

להוטים אחר האדמה ולא נמצא בהם תועלת · ואלו הן · קין · נח · ועזיהו · קין היה עובד אדמה · נח איש האדמה · עוזיהו (ד"ה ב כו) ואכרים וכורמים בהרים ובכרמל כי אוהב אדמה היה · איש אדמה (ז) שעשה פנים לאדמה · ושבשבילו (ח) נתלחלחה האדמה · ושמילא כל פני האדמה · איש האדמה · בורגר לשם בורגרות · אמר רבי ברכיה חביב משה מנח · נח משנקרא איש צדיק נקרא איש אדמה · אבל משה משנקרא איש מצרי נקרא איש האלהים · א ויטע כרם בשעה שהיה הולך ליטע כרם · אפגע בו שידא שמדון · א"ל שותפי עמך · אלא איזדהר בך דלא תיעול לחלקי · ואם עלת בחלקי אנא חביל בך: ד וישת מן היין · וישת · שתה שלא במדה ונתבזה · א"ר חייא בר אבא בו ביום נטע · בו ביום שתה · בו ביום נתבזה · ויתגל בתוך אהלו · ר"י אמר רבי חנין בשם רבי שמואל בר יצחק ויגל אין כתיב כאן · אלא ויתגל גרם גלות לו ולדורות · ב עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל יין הה"ד (עמוס ו) השותים במזרקי יין · וכתיב (ישעיה ה) הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וגו' · שבט יהודה ובנימין לא גלו אלא בשביל היין שנאמר (שם כח) גם אלה ביין שגו ובשכר תעו · בתוך אהלו · אהלה כתיב בתוך אהלה של אשתו · א"ר הונא בשם ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי · ג נח כשיצא מן התיבה הכישו ארי ושברו · ובא לשמש מטתו ונתפזר זרעו ונתבזה · אר"י לעולם לא תהי להוט אחר היין שכל פרשת היין כתיב בה (ט) ווי"ן י"ד פעמים הה"ד ויחל נח ויטע כרם (ס) וישת מן היין ויתגל וירא חם ויגד לשני אחיו ויקח שם ויפת · וישימו על שכם שניהם וילכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחורנית וערות אביהם וגו' וייקץ נח וידע את אשר עשה לו · ויאמר ארור כנען עבד עבדים וגו': ה וירא חם אבי כנען · אמר להון ואגיד להון · אמר להון אדם הראשון ב' בנים היו לו · ועמד א' מהן והרג את חבירו · וזה יש לו ג' והוא מבקש לעשותן ד' · (ו) אמר להון ואגיד להון · א"ר יעקב בר זבדי מה טעם עבד יוצא בשן ועין · מהכא וירא ויגד: ו ויקח שם ויפת את השמלה · א"ר יוחנן שם התחיל במצוה תחלה ובא יפת ונשמע לו · לפיכך זכה שם לטלית · (י) ויפת לפיוולא · וישימו

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ג · ילקוט סדר זו רמז ס"א · ב עיין שבת דף קמ"ז ע"א · ג ויקרא רבה פרשה כ' · לעיל פרשה ל' · מדרש תהלים מזמור ל"ח · תנחומא כאן סימן ט' · ותנחומא ריש סדר ואתחנן · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט · ועיין עבודת כוכבים דף ו' ודף נ"א · זבחים דף קי"ג:

חדושי הרש"ש

(ס) וישת מן היין וישכר ויתגל כנ"ל כי וי"ו דוישכר הוא מן המנין: (ו) אמר להון ואגיד להו"ן · לאו כוון

חדושי הרד"ל

(ז) שעשה פנים לאדמה · שבשבילו תרבו פני האדמה: (ח) נתלחלחה האדמה · נראה דגרסינן נתנחמה האדמה כמ"ש זה ינחמנו וגו' מן האדמה וגו': (ט) ווי"ן י"ד פעמים · (בסנהדרין ע') ובמדרש משלי פכ"ג חשיב י"ג ווין ועיין תוס' סנהדרין שם: (י) ויפת לפיוולא · עמ"כ ובאמת המדרש שהביא רש"י בחומש מזכו לקבורה הוא בתנחומא ואינו דרשה דהכא · ונ"ל שעיקר הגירס' לפמליא · והוא פמליא של פרסים

מתנות כהונה

שעשה פנים לאדמה · שאילו קודם הנטיעה פנים לא היה לה כי אם חורבן ושממון: ושבשבילו כו' · אחר שהקריב קרבן ובילקוט גרס שבשבילו ולפי זה ראוי לגרום ומילא כל פני האדמה ויהיה הכל ענין אחד: נתלחלחה האדמה · שירדו גשמים שאחר מי המבול לא צמח כדלעיל סוף פרשה ל"ג: ה"ג בערוך ובילקוט איש האדמה: בורגר לשם בורגרות · פי' הערוך נקרא איש האדמה על שם שעבד את האדמה: משנקרא איש צדיק כו' · אחר שנקרא איש צדיק לשבח חזר אח"כ וקראו איש האדמה אבל משה לשיפך ע"ד מעלין בקדש ואין מורידין: שמדון ע"ל בסמוך פירשתיו: אפגע ביה · פגע בו: שותפי עמך · אהיה שותף עמך רק היה נזהר שלא תכנס לחלקי ואם תכנס בחלקי אני משחית אותך ונראה שהוא רמז למה שאחז"ל היין מיעוטו יפה ורובו קשה והמועט הוא קודש הנוגים לה' ורובו חולין הוא לדך איש וזר שמאל וסייעתו ולכן אמר שלא יכנס לחלקו המותריים: [ה"ג בילקוט וישת מן היין] · שתה שלא במדה · ודייק מדכתיב מן היין משמע מן היין כולו ולא חש ליקח ממנו במדה מסוערת: ויגל אין כתיב · ויגל יסבול פירושו ויגל בגדיו מעליו במקרה ובבלי דעת ויתגל פירושו ויתפעל בחסרון למ"ד הפעל כמו ויתגלה הוא מבנין התפעל כמו ויתהלך שפימושו שהוא עצמו מסבב לקבל הפעולה המוכרחת שתבא על ידי סבותיו והוא הגלות הבא בהכרח על ידי שתיית היין המרובה מה שאין כן גילוי הבגדים שאינו בהכרח שיהיה ע"י שתיית היין שכבר אפשר שישתה הרבה יותר מדאי וישכב וייישן ובגדיו ישארו עליו כסדרן כהלכתן · או רצה לומר ויתגל הוא אותיות גליות רמז לעשרת שבטים שגלו על ידי היין וכן כתב בעל הטורים וז"ל ויתגל אותיות גליות רמז אל השבטים שגלו על ידי היין: [ה"ג גרם גלות לו כו': אהלה כתיב גרסינן]: בתוך אהלה של אשתו · לומר שע"י היין ניסה לזנות [וכ"פ רבינו בחיי]: ווין · וי"ו נקודה בפתח משמע ווי לשון אוי: אמר להון וכו' · משך לבם בדברי טעם וכדמפרש ואזיל ודייק ויגד לשון הגדה וכן פירש רש"י: והרג את חבירו · בשביל ירושת העולם: לעשותן ארבע · כלומר ג' בנים יש לו ומבקש עוד רביעי: וירא ויגד · ראיה ע"י העין והדיבור נחתך ע"י השינים: [ה"ג מהכא וירא ויגד ויקח שם כו']: שם התחיל כו' · דכתיב ויקח שם ויפת ולא אמר ויקחו: לטלית · של מצות ציצית: לפיוולא · פירש"י טלית נאה [וכן מצאתי בירושלמי פ"ד דמסכת דמאי ובפ"ק דע"א] · ובחומש פירש"י

ש"י

שכל לשוטות שעל פני האדמה יצאו ממנו: בורגר · לשון בורגנורותא: אלוס חסר אכר: ונתפזר זרעו · ממנו: ונתשה · נעשה תם וחלש ויישן לו: תש כחו · מפני ששימש: אמר להון ואגיד להון · משך את לבן בדברים שהגיד להם: מה טעם עבד יוצא בשן ועין מהכא וירא ויגד · ראה בעינו והגיד בשינו המחתך את הדבור · וכיון שלקה באחד מן האברים שחטא נפטר מקללתו ויוצא לחירות: לטלית · להתעטף בה לים: ויפת לפיוולא · לסודר במוקסיון

פירוש מהרז"ו

האדמה · למה דווקא כאן קראו איש האדמה · על כן דורש על פי מדה ע"ז שהיה להוט לעבודת האדמה ולגנותו בא: ולא נמצא בהם תועלת · כי מאחר שהיו אנשים גדולים וצדיקים בעלי רוה"ק לא היה להם להשתקע רק לעבודת האדמה ולבסוף נכשלו וכמפורש כל אחד במקומו · ועי' תנחומא כאן · ועי' מ"ש לקמן פר' נ"ט סימן י"ב ואת הארץ כי נעמה: קין היה · כמפורש בראשית ד' וקין היה עובד אדמה: פנים לאדמה · בחרישה וזריעה ונטיעה ובשבילו נתלחלחה האדמה כמ"ש לעיל סוף ל"ג המתינו עד שירדו גשמים וזרעו והכל בשביל נח ובתפלתו גם נקרא איש האדמה שמזרעו נתמלאה כל פני האדמה בני אדם: בורגר לשם בורגרות · עי' מ"כ ועי' ויק"ר פר' א' סימן יו"ד שנקרא נקדוד ועי' עוד ד"ר פר' י"א סימן ג': שידא שמדין · לעיל סימן א' פירשתי ועי' מ"ש ילקוט בשם מדרש אבכיר · כל דבר שאינו כפי התורה והחכמה האמיתית מיוחס למזיקים ומשחיתים: ד שלא במדה · פי' לפי צורך בריאותו וכפי ישוב דעתו ויותר מזה הוא שלא במדה ומגיע לשכרות להיות יוצא מדעתו · ומ"ש ונתבזה עי' לעיל ריש פר' ל"ה: בו ביום שתה · כמ"ש ויטע כרם וישת משמע שהשתיה סמוך לנטיעה דאל"כ מ"ש ויטע כרם מיותר · וזה היה בהכרח כמה שנים אחר יציאתו מן התיבה שכבר נתגדל כנען בן בנו ואכרו ביום שנטע ושתה: ויגל איב"כ אלא ויתגל · גם ויגל הוא לשון גלות · כמ"ש מלכים ב' י"ז ויגל ישראל מעל אדמתו אלא שאין במשמעותו אלא גלות אחד ולעצמו אך ויתגל שגרם גלות וגם הוא אותיות גליות משמע גליות הרבה לו ולבניו לדורות: עשרת השבטים · רמז יו"ד שבטים ויהודה ובנימין בכאן בתיבת אהלה ע"פ גז"ש שעשרת השבטים נקראו אהלה כמ"ש יחזקאל כ"ג ד' ושמותן אהלה הגדולה ואהליבה וגו': השותים במזרקי יין · בתחלת הנבואה כתוב הוי השאננים בציון הם יהודה ובנימין · והבוטחים בהר שומרון הם יו"ד השבטים · וא"כ היה יכול להביא פסוקי הפרשה על יהודה ובנימין ג"כ · והמדרש מביא על יהודה ובנימין פסוק אחר · והענין כמ"ש ולא נחלו על שבר יוסף · ויוסף הוא עשרת השבטים · וכן פסוק לכן עתה יגלו בראש גולים פי' תחילה לגולים היינו יו"ד השבטים שגלו תחלה · וכן מה שהביא פסוק הוי משכימי בבוקר על יו"ד השבטים אעפ"י שעיקר נבואת ישעיה על שבט יהודה ובנימין כמ"ש בריש ישעיה יתכן דדייק ממ"ש בפסוק הקודם כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת פי' בת אחת של יין טוב הוא משל על יו"ד השבטים · וכמ"ש כי כרם ה' צבאות וגו' ונקראו עשרת צמדי כרם שיה בהם טובים מעטים · וגם מדקאמר שם לכן גלה עמי משמע שכבר גלה בימי ישעי' והיינו יו"ד השבטים שגלו בימי חזקיהו המלך · אחר כתבי זאת מצאתי כן בהדיא במדרש אסתר ריש פ' ד' וז"ל הוי משכימי בבוקר שמתוך כך לכן גלה עמי וכו': גם אלה ביין שגו · בריש הענין הוי עטרת גאות שיכורי אפרים וגו' הם יו"ד השבטים ואח"כ כתוב וגם אלה ביין שגו לרבות שבט יהודה ובנימין · וכן מצאתי במדרש אסתר שם וגם אלה ביין שגו אלה וגם אלה שהיה די שיאמר אלה ואמר גם אלה לרבות שבט יהודה ובנימין: כשיצא מן התיבה · לעיל פר' ל' סי' ו' הגי' כשהיה יוצא פי' שהכין עצמו לצאת ע' מש"ם · ובאגדת בראשית בסוף פר' יו"ד על פסוק והתענגו על רוב שלום על נח ובניו שהיו עמהם אריות ודובים ונמרים וזאבים ולא הזיקו אותם הים שלום גדול מזה על כן אמר כאן כשיצא מן התיבה: ונתבזה · וע"ע דלעיל פ' ל"ד סי' ז' אמרו נח ביציאתו מן התיבה הותר לו וכו' שנאמר צא מן התיבה אתה ואשתך וכו' ובריש פר' ל"ה איתא שעל שעבר על הצווי נתבזה ולר' הונא כאן הרי לא היה ראוי לזה ואולי אם גם לא היה ראוי להוליד מ"מ היה יכול לקיים מצות עונה · אך נח מאחר שאינו ראוי להוליד פירש מאשתו ובניו ממנו ראו וכן עשו שילאו עם נח וכו' · וגם חשב שכאשר ישתה יין יתחזק ויתרפא שיוכל להוליד ג"כ כי ריש כל אסוון אנא חמר ע"כ נטע כרם והמתין מהטונה עד שתיית היין כמ"ש לעיל ריש פר' ל"ה בשם רש"י וכן משמע כאן בדברי ר"ה בשם ר' אלעזר · ולדעת ר' יהודה לעיל ריש פר' ל"ה עבר על הצווי שעל כל פנים היה לו לקיים מצות עונה וגם שלא להכשיל את בניו ונכשל והכשיל על כן גם היין הזיק לו · ור' הונא סובר דמ"ש וירא חם היינו ולא סרסו שכבר היה מסורס מן הארי · וכמ"ש בסנהדרין דף ע' עי' מ"ש לקמן סימן ז' ביתר ביאור: י"ד פעמים · כאן לא חשיב אלא י"ג וחסר תיבת וישכר ובזה הם י"ד ובסנהדרין דף ע' לא חשיב אלא י"ג דכאן חשיב גם מ"ם ויאמר ארור כנען שגם זה גרם היין ובגמרא לא חשיב אלא אלו שכתובים בעוד היין בו ומה שחשב וידע את אשר עשה לו וגו' · לפי שהטעיה היתה מקודם היקיצה · ומ"ש שם ויפת אינו מן החשבון כי שמו יפת ואינו שייך לענין היין ועי' בתוספות שם בסנהדרין וכמ"ש כאן כן הוא בילקוט כאן ובמדרש משלי כ"ג חושב כמו בגמרא י"ג ווין ומותם שם ובא ש:מה ופירש בחכמתו למי אוי למי אבוי · ועל כן נחים לחשוב כמה אוי ואבוי מרומז בתורה על השיכורים וכן הוא בילקוט משלי כ"ג: ויאמר ארור כנען · עי' ויק"ר פרשה י"ב סוף סימן א' במ"ר פר' י' סוף סימן ב' אסתר פרשה ה': ה וירא חם אבי כנען · וס"ד ויגד לשני אחיו סיל"ל ויאמר על כן דרש מדה פ"ז דכאן נ"ל ויגד לדרוש מדת ממעל מלשון הגדה שמושכת לבו של אדם · כמ"ש חז"ל על פסוק והמן כזרע גד וכן דרשו על פסוק והגד לבני ישראל · ומ"ש עוד הטעם אמר להון ואגיד לון מיותר הוא ובילקוט ליתא: מה טעם עבד · בתנחומא מאריך בזה ע"ש: ו ויקח שם ויפת · סיל"ל ויקחו והרי יפת הוא הגדול והיה לו להקדימו · על כן דרש דשם הוא העיקר בזה שהוא לקח ואח"כ שמע לו יפת: לפיוולא · עי' ערוך ערך אפילו ובערך פליום בלשון רומי מעיל ומעפה:

יפה תואר

פנים לאדמה · כי בימי המבול נמוחו גם שלשה טפחים מן האדמה כדלעיל פל"א והיתה האדמה תלמים תלמים בערבוביא והוא שוה פניה ועשה התלמים בסדר נכון: בורגר לשם בורגריותים כנ"ל · ופי' לכן נקרא איש האדמה משום שתיקן את האדמה ושוה את פניה כדלעיל: חביב משה מנח כו' · אין פירושו דנח ירד מגדולתו במה שנקרא בסופו איש האדמה מאח"כ במשה הוא לשיפך וכ"ל מהתנחומא דא"כ סרה התיבות מנח כיון שנתקלקל ולא שייך הלשון חביב משה מנח · כי משה לבד היה חביב ולא נח · אבל פירושו אף כי גם גבי נח כתיב איש לדיק את האלהים התהלך נח מ"מ לא סר תומר האדמה ממנו · וכאשר הוכיח סופו על תחלתו שהיה איש האדמה · אבל משה נזדכך כמלאך אלהים · ושמו שנקרא איש אלהים לא נתחלף עוד כי זך וטהור היה מכל חלקי התומר: שותפי עמך · כלומר שותפותי עמך · כי ביין יש שותפות גם לשדים המדיחים את השוגה בו מאורת יצר ומשחיתים את הגוף והנשמה ולאלה הרודפים אחריו · וכ"ה בתנחומא א"ל השטן בוא ונשתתף שנינו בכרם זה וע"ש עוד דברים נחמדים וכל אלה נאמר רק להזהיר את האדם להתרחק מן היין אשר הוא שותפו של השטן ושד לרע ולהשחית: בו ביום נטע כו' · דרים מדכתיב ויטע כרם וישת מן היין וישכר ויתגל וגו' כי הפעולות היו תכופות זו אחר זו וכן דרך המדרש לדרוש בכ"מ ובא ללמד לנו כי קרוב הוא האסון למקרבים אל היין · ומאד מאד יזהר האדם ממנו · וכדאמרינן ג"כ לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב: ויגל אין כתיב כאן · פי' היו"ד בחירק וכמו יגל יבול ביתו · ואז היה במשמע כי הפעולה סובבת עליו לבד · ומדכתיב ויתגל בתוך אהלה בהתפעל דורש כי הפעולה סובבת על כל אהלה וזה עליו ועל הדורות אשר יצאו ממנו: עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל יין כו' · ואע"ג דבקרא כתיב ג"כ וסרוחים על ערשותם ודרים בויק"ר פ"ה ובפ' כמה אשה על הזנות · אמנם היין אשר לקח את לבם גרם להם להטמא גם בזנות · וכן כל המאמרים המובאים פה כי היין גרם להם הגלות אין זה סותר לכמה מאמרי רז"ל האומרים כי בשביל חטאים אחרים גלו · כמו בברכות פ' אין עומדין כל אדם שאין בו דעת לסוף גולה שנאמר לכן גלה עמי מבלי דעת · ובפ' כל כתבי מדרים מכתוב זה שגלו בשביל שבטלו בה ק"ש שחרית וערבית · וכן בסוטה פ"ט כל השותה בד' מיני זמר כו' · כי מ"מ ראשית הסבה היה היין אשר התעה את לבבם לסור מדעתם ולתעות בכל רע: הכישו ארי · פי' לעיל פ"ל · ואולי הכוונה על תגבורת התאוה כארי וכדאיתא בתנחומא שהשטן שחט ארי על הכרם שעל ידו מתגבר כארי וע"י התאוה הכופרים נתפזר זרעו: ואגיד להון · מלשון אגודה וקשר כי אגד וקשר אותם בדברים לנלחם · ודרים ויגד מלשון אגד כי לשון הגדה נופל רק על ספור דבר חדש ונכבד ולא על דבר נבזה ונרפה כמו זה: מה טעם עבד יוצא בשן ועין · כיון דאין כאן אלא חסרון אבר אחד למה מפסיד את העבד כלו · שלא החובל בחבירו או בעבד עברי אינו משלם לו רק חסרון האבר שנחבל ולמה יצא יפה כח עבד כנעני מכל איש · ומפני כי עונשו להיות עבד הוא בשביל שחטא וקלקל באברים · וזה בענין דכתיב וירא ובשן דכתיב ויגד ולכן כיון שנלקה באבריו וזה בשן ועין נמחל לו עונו ויוצא בהם לחירות · ואע"ג דעבד יוצא לחירות בכל כ"ד אברים שנלקה כדאיתא בפ"ק דקדושין · אבל עיקר חירותו הוא בשן ועין המפורש בתורה ושאר אברים נלמד מדרשא בשביל היקש ודמיון שיש ביניהם לשן ועין [ובביאור הרי"פ מביא קצת מזה בשם נזה"ש · ולא ידעתי למה עזב את סיפ"ת הקודש · ואשר לקט ממנו הרבה]: לפיכך זכה שם לטלית:

ידי משה

ולא נמצא בהם תועלת · גם לעיל ס' י"ד אר"ל קין שהרג את אחיו נח שנשתכר עוזיהו נצטרע וערער על הכהונה: אמר להון ואגיד להון · יתר:

משנת דרבי אליעזר

ויפת לפוולא · פי' מרא של קבורה שקורין שופא ועיין מקום כבוד:

על שכם שניהם וילכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם · ממשמע שנאמר וילכו אחורנית איני יודע שערות אביהם לא ראו · אלא מלמד שנתנו ידיהם על פניהם והיו מהלכין לאחוריהם · ונהגו בו כבוד כמורא האב על הבן · אמר הקב"ה לשם אתה כסית ערותא דאבוך · חייך שאני פורע לך (דניאל ג) באדין גבריא אלך כפיתו בסרבליהון · [א] רבי יודן ורבי הונא רבי יודן אמר בגוליהון · ר' הונא אמר במוקסיהון · [ב] אמר הקב"ה ליפת · אתה כסית ערות אביך · חייך שאני פורע לך (יחזקאל לט) ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גיא העוברים קדמת הים וחוסמת היא את העוברים וקברו שם את גוג ואת כל המונו וקראו גיא המון גוג · אמר הקב"ה לחם אתה בזית ערות אביך · חייך שאני פורע לך (ישעיה כ) כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים : ז ויקץ נח מיינו · נתפרק יינו מעליו : וידע את אשר עשה לו בנו הקטן · בנו הפסול [ג] הה"ד (מלכים א ח) כי מזבח הנחושת קטן מהכיל וגו' · ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו · חם חטא וכנען נתקלל · אתמהא · רבי יהודה ורבי נחמיה · (יא) רי"א לפי שכתוב ויברך אלהים את נח ואת בניו · ואין קללה הוה במקום ברכה לפיכך · ויאמר ארור כנען · רבי נחמיה אמר כנען ראה והגיד לחם · לפיכך תולין את הקללה במקולל · א"ר ברכיה הרבה צער נצטער נח בתיבה שלא היה לו בן קטן שישמשנו · אמר לכשאצא אני מעמיד לי בן קטן שישמשני כיון שעשה לו חם אותו מעשה · אמר [ד] אתה מנעת אותי מלהעמיד לי בן קטן שישמשני · לפיכך יהיה אותו האיש עבד לאחיו שהן עבדים לי · ר' הונא בשם ר' יוסף אמר אתה מנעת אותי מלעשות דבר שהוא באפילה לפיכך יהיה אותו האיש כעור ומפוחם · רבי הונא בשם רבי יוסף א"ל אתה מנעת אותי מלהעמיד בן רביעי · לפיכך אני מארר בן רביעי שלך · אמר רבי חייא בר אבא [ה] חם וכלב שימשו בתיבה · לפיכך יצא חם מפוחם · (יב) וכלב מפורסם בתשמישו · א"ר לוי לא' שקבע מוניטין שלו בתוך אהלו של מלך · אמר המלך גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו כך חם וכלב שימשו בתיבה לפיכך יצא חם מפוחם · וכלב מפורסם בתשמישו : ח ויאמר ברוך ה' אלהי שם · [ו] אמר ריש לקיש אף מיפת עמדו באהלי שם ויאמר ברוך ה' אלהי שם · ויהי כנען · יפת אלהים ליפת זה כורש שהוא גוזר שיבנה בית המקדש אעפ"כ וישכן באהלי שם אין שכינה שורה אלא באהלי שם · בר קפרא אמר (יג) [ז] יהיו דברי תורה נאמרים בלשונו של יפת בתוך אהלי שם · רבי יודן אמר (ז) (יד) מכאן לתרגום מן התורה · הה"ד (נחמיה ח) ויקראו בספר תורת האלהים זה המקרא · מפורש · זה תרגום · ושום שכל אלו הטעמים · ויבינו במקרא · אלו ראשי הפסוקים · רבי הונא בן לוליאני אומר אלו ההכרעות והראיות · רבנן דקסרין אמרי מיכן למסורת · רבי זעירא ורבי חננאל בשם רבי אפי' אדם רגיל בתורה בעזרא · לא יהא קורא מפיו וכותב · והא תני [ח] מעשה שהיה ר"מ

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה ז' · אסתר רבה פרשה ג' · ב ילקוט יחזקאל רמז שע"ט · ג עיין זבחים דף נ"ט ע"ב · ד עיין סנהדרין ע' ע"א · ה סנהדרין דף ק"ח · ירושלמי תענית פ' א' הלכה ו' · תנחומא כאן סימן י"ב · ו פסיקתא רבתי פ' ל"ד · ז מגילה דף ט' · ילקוט כאן רמז ס"א · וילקוט נחמיה רמז אלף ע"א · נדרים דף ל"ז · ח מגילה דף י"ח ·

חדושי הרד"ל

פרסים. שבני יפת נושבים שהוא כעין מכנסי כהונה לכסות בשר ערוה כדתניא (בנדה י"ג) משא"כ בני חם הולכי חשופי שת · וכן מצאתי בילקוט ישן הגירסא כן וצ"ב פי' מכנסים : (יא) רי"א כו' ואין קללה במקום ברכה · ר"י לטעמיה פ"ו דברכות שכל שהוא מין קללה אין מברכין עליו : (יב) וכלב מפורסם כו' · עמ"כ ואמת שכ"ה בסנהדרין אבל לעיל פ"ך אמרו בכלב ע"ש וכ"פ המפרש בירושלמי תענית פ"א ה"ו על הך דהכא ע"ש : (יג) יהיו ד"ת נאמרים בלשונו של יפת וכו' · ירושלמי דמגילה פ"ק ה"ט ודב"ר פ"א ע"ש : (יד) מכאן לתרגום מן התורה · כיון שראינו שיהו נאמרים בלשון יפת כ"ש בלשון תרגום ארמי שהוא קרוב ללה"ק · ובירושלמי רפ"ד דמגילה הגי' מנין לתרגום מה"ת דכתיב ויקראו כו' · ואין כתוב שם מקרא דהכא כלל ואפשר גם כאן צ"ל כן ומייתי לה אגב לשון יפת דבכל"ז שמענו שיש לתרגום סמך :

חדושי הרש"ש

כיון סיד"ת למחוק : (ז) מכאן לתרגום מה"ת · כי מצינו בעזרא אשר גם מלכי פרס שבאו מיפת (כדאיתא ביומא יו"ד א' ולקמן ר"פ הסמוכה תירס זה פרס וכדדרים לעיל בסמוך ג"כ יפת כו' זה כורש)
היה

רש"י

במוקסיהון · מלבוש א' שקורין בלשון יון אוקסמיטא : יהיה אותו האיש עבד לאחיו · במקום שהם עבדים לי : בן רביעי שלך · ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען : יצא חם מפוחם · שמוליד בן שיהיו פניו מפוחמות דכתיב ובני חם כוש ומצרים : מוניטין · מטבע : בלשונו של יפת בתוך אהלי שם · והיינו דכתיב יפת אלהים ליפת ומתרגמינן יפתי ה' ליפת כלומר ירחיב · שלשון של יפת רחב ונשמע מאחר לשונות ואותו לשון ישכון באהלי שם : אלו הטעמים · שמפרשין את המקרא שהרבה מקומות במקרא אדם יכול להבין מתוך הטעם את פירוש המקרא : אלו ההכרעות · פסקין ולגרמיה שמבדילין בין מלה למלה : והתגאות · לא נתפרש לי :
בכל

מתנות כהונה

שזכו בני גוג לקבורה ונראה דהוא הוא שיזכו לקבורה ויתכסו בתכריכין [וכ"פ רבינו בחיי] : בגוליהן · פירש"י והערוך מין בגד [וכ"ה בפ' יש נוחלין הוא יאי וגול היה יאי פי' טליתו] : במוקסיהן · [גם פירושו] מין בגד : [אמר הקב"ה לחם גרסינן] : נתפרק כו' · דרש ויקץ לשון קיצה כד"א קוצו אילנא דאל"כ ויקץ משנתו מבעי ליה : ואת בניו · הרי שחם נתברך גם הוא : [ה"ג כנען ראה והגיד להם] : [במקולל · כלומר במקולקל וה"ג הילקוט] : שהוא באפילה · תשמיש המטה שאסור אפילו לאור הנר כמ"ד סרסו : כעור · מכוער : ומפוחם · לשון פחם כלומר שחור והכושיים יצאו מהם : לפיכך יצא חם מפוחם · להודיע שנהג היתר בדבר שנוהג באפילה : מפורסם בתשמישו · נקשר וקלונו גלוי לעין כל : מוניטין · מטבע : אהלו של מלך · ובנמשל התיבה גם היא אהלו של הקב"ה ועיין מזה בספר הזוהר והם קבעו שמה מטבע שלהן שממשו להוליד בדמותם ובצלמם ונפסל ג"כ מטבע שלהן חם ובניו יצאו מפוחמים ובעיר צלמם נתבזה וכן הכלב מטבעתו נפסל ונתבזה וכדי בזיון : ה"ג אף מיפת עמדו כו' · ודייק דכתיב ברוך ה' כו' יפת אלהים כו' שגם יפת בכלל ברכה להיות באהלי שם [ובילקוט ל"ג ליה ועי' ר"פ דברים] : אלא באהלי שם בבית עולמים · שבנה שלמה הבא מן שם כן פירש"י : מיכן לתרגום · כל זה תמצא בפ"ק דמגילה : ההכרעות כו' · היאך ולהיכן יכריע לפניו או לאחריו : קורא מפיו כו' · בעל פה אלא מתוך הכתב :

בחטיה

יפה תואר

מפשט דברי המדרש כי הטלית הוא מה שמפרש אח"כ כפיתו בסרבלהון ולכן לא אמר שם בלשון ד"א כי הכל דבור אחד הוא וכן מפרש אח"ז שכר יפת מהמקרא ביום ההוא אתן לגוג וגו' · וגדול שכר שם משכר יפת · כי שם לוקח שכרו בחיים ויפת רק לאחר מיתה אבל בתנחומא איתא · מה פרע הקב"ה לשם · פרע לו שכרו מצות תכלת פתילין בטליתו שהיה מכסה בה (כן גרס היפ"ת בתנחומא) ומזה משמע כי גם בב"ר הפירוש לטלית לטלית זה טלית של מצוה וכמ"ש רש"י בחומש וכמו שביאר דבריו היטב הרא"ם ע"ש בדבריו : נתפרק יינו מעליו · והפגת היין נקרא יקיצה [וכאלו כתיב בקרא ויקץ מנח יינו כי הרבה פעמים מצינו בתנ"ך אשר האותיות בכל"ס נכנו שלא במקומם וכמו שמפרשי' ולקח מדם הפר דם מספר · וכן בדמעות שלים יתפרש דמעות בשלים ועוד רבים וכ"כ גם הדרש הזה מהמדרש] : בנו הקטן בנו הפסול · י"מ דדרים מפום דיפת היה קטן ממנו וכמ"ש רש"י בע"ז דף ט' ע"א ולמה קורא לחם הקטן ע"כ הוראתו הפסול · אמנם לדעתנו חם הוא באמת קטן מיפת וכמו שנבאר לקמן בפל"ז · ולפ"ז הוכחת המדרש הוא משום דמיותר הוא · ולמה אתרסו בשם קטן הלא ידעינן מי הוא חם · אם לא להודיעו פסולו · כי כבר הכיר נח את פסולו באשר שימש בתיבה כדלקמן : ואין קללה הוה במקום ברכה · הנה מצינו כמה פעמים כי המתברך אם ירשע יקולל אח"ז וכאשר מצינו בישראל שכמה פעמים נתברכו · ובכ"ז כאשר פשעו ומרדו נתקללו · אבל פה הפירוש כיון שהקב"ה ברך להם בכלל בני נח · לא נכון הוא כי נח יקלל אותו : כנען ראה והגיד להם · כתב הר"ן כי במה דכתיב וירא חם אבי כנען נרמז שכנען היה שותף עם אביו בעבירה זו : כעור ומפוחם · אע"ג שהחרותם באה להם ממקום מולדתם ומושבם · שיושבים בצד הדרומי מקום שהחמה יוקדת שם · והשמש שזפתם הפך מיושבי באקלימים הממוצעים שיושביהם המה יפים · מ"מ נח קללו שבניו יהיו נדחים באקלים הזה מקום שיושביו הם שחורים [א"ה כן אמנו לפנים · ועתה נודע לנו כי לא האקלים הוא הגורם · אך זה הוא גורל משפחת הכושים מאז · וגם אם יגורו באקלימים הממוצעים לא ימירו את עורם דור אחר דור] : לפיכך יצא חם מפוחם · קרוב לומר כי כנען נולד מהתשמיש ששמש אביו חם בתיבה · ולכן קללו נח לכנען הנולד בפסול כאשר שנה אביו חם לחטוא · לשמש בתיבה ולנהוג קלון באביו נח : אף מיפת עמדו באהלי שם · פי' כי רבים מבני יפת התיהדו ונספחו על בני שם לכן שייך גם על יפת לאמר ברוך אלהי שם ודייק מדכתיב ויהי כנען עבד למו בל"ר ולא כתיב עבד לו בל"י ע"כ קאי על שניהם על שם ויפת : מכאן לתרגום מה"ת · עי' בביאור הרי"פ דברים רבים בזה הסימן בשם היפ"ת :

כתיב

פירוש מהרז"ו

ידיהם על פניהם · שמירה על שמירה שלא יוכלו לראות ולכך הוצרכו לשום השמלה על שכמם שלא יכלו ליטול בידיהם : אתה כסית · בעת קלקלתו · לכן פרע להם בעת קלקלה שלא יתבזו : במקסיהון · פי' במוסף ערוך בלשון יוני כובע ומצנפת : אמר הקב"ה לשם וכן ליפת וכן לחם · לא שאמר להם דיבור זה בנבואה אלא הכוונה שחז"ל דורשים מדת מנגד ועפ"י מדה י"ז שמפורש אלה דברים אלו בתורה · כי אברהם וזרעו באו משם וגוג ומגוג מזרע יפת כמ"ש ובני יפת גומר ומגוג · וזהו מ"ש אמר הקב"ה לשם אמר הקב"ה ליפת וזהו הדיבור שהקב"ה מדבר על ידי התורה הנתונה לנו מאתו קול גדול ולא יסף : שבי מצרים · הם מבני חם כמ"ש ובני חם כוש ומצרים פוט וכנען : ז נתפרק יינו · כי תיבת מיינו מיותר אלא שלא נאמר שהקיץ משנתו ולא מיינו ויש לערער על קללתו וברכתו לכן הודיע שנתפרק ממנו היין ושב לדעתו · וברכתו ברכה וקללתו קללה : ר' יהודה · דעת ר"י שכנען לא חטא ועל שלא היה יכול לקלל לחם והוא הקטן והפסול קלל לכנען שהוא הקטן והפסול מכל בני חם · ודעת ר"נ שאם לא היה לו חלק בחטא לא היה מקללו ועל פי מדת מנגד שיוצא בפן ועין דורש שחטא בעין שראה ובפן שאמר : אותו מעשה · בקרא אינו מפורש מה שעשה · והמדרש סתם וכוון למ"ש סנהדרין דף ע' דפליגי בזה רב ושמואל חד אמר סרסו וחד אמר וכו' ע"ש ובפר"א סוף פרק כ"ג איתא ג"כ שסרסו · וכן נוטה דעת המדרש במ"ש אתה מנעת אותי מלהעמיד בן : שישמשני · הוא עבדות וכמ"ש כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו · על כן קללו בעבדות על פי מדת ממעל ומנגד · ולפי מ"ש בסימן ד' שלא היה ראוי לזה · דעת נח היה שיוכל להתרפאות והוא גרם לו שלא יוכל להתרפאות : שהם עבדים לו · שעושים רצוני וכאלו כתוב עבד לאחיו העבדים לי ע"פ מדה ל"א ומדה פ' : כעור ומפוחם · מאחר שאנו רואים שכל זרע חם כעורים ושחורים ובתורה מפרש שנתקלל לעבד מן הסתם שזה מכלל הקללה וכמ"ש לקמן פר' פ"ו סוף סימן ג' בכל מקום גרמני מוכר כושי · ועי' תנחומא באריכות : בן רביעי · כמ"ש ובני חם כוש ומצרים פוט וכנען : וכלב · ובסנהדרין ק"ח איתא ג' שמשו בתיבה חם ועורב וכלב חם לקה בעורו עורב רק כלב כו' עי' רש"י שם : שקבע מוניטין · חותם צורת וולד נקרא מוניטין כדמיון מטבע · וכמ"ש סנהדרין דף ק"ז במשנה אדם טובע וכו' · והקב"ה טובע כל אחד בחותמו של אדם הראשון וכו' · ועי' מ"ש לעיל פר' ל"א סימן י"ב בשם אגדת בראשית ועי' שמ"ר פר' ט"ו סימן כ"ז מוניטין של אלהיכם וכו' : ויפסל מטבעו · ובנמשל שיהיה עבד עבדים : מפורסם · וכצ"ל בהגמרא : ח אף מיפת · וזהו יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם שיפת ישכון באהלי שם על דרך דברי ב"ק בסמוך : בלשונו של יפת · כמ"ש ד"ר ריש פרשה א' וש"נ ומבואר : ההכרעות · כי יש חמשה מקראות שאין להם הכרע ע' לעיל פר' כ"ב סימן ו' וחוץ מאלו יש להם הכרע · ועי' בהקדמה ב' שלפני המדות מענין ההכרעות : מבאן למסורת · שמ"ש ויבינו במקרא פי' איך לקרות שלא כפי הכתיב הרי שידעו איך הוא הכתיב והוא המסורה : והתני מעשה · מגילה דף ט' :

ה"ר

ידי משה

מלמד שנתנו ידיהם על פניהם והלכו אחורנית · ר"ל ששני דברים עשו מחמת יראה שכסו פניהם והלכו אחורנית כמורא וכו' כי אפשר לאדם שיביט מן הצד על כן כסו גם פניהם : אף מיפת וכו' · נ"ל לפי דאיתא טעם שכנען יהיה עבד לשם ע"ד שאחז"ל והתמכרתם ואין קונה וסמיך ליה ואלה דברי הברית אתם שקיימתם את התורה לפיכך אין קונה אתכם לעבדים משא"כ האומות נמכרים לעבדים וא"כ היינו טעמים שקלל שיהיה עבד לשם מחמת התורה · אמנם מה שיהיה עבד גם ליפת נאה · לזה אמר אף מיפת עמדו באהלי שם פי' ע"ד שאמרו בגמרא שיהיה יפיפיותו של תורה נאמרה בלשונו ואם כן הואיל ויש לו אחיזה בתורה לכן יהיה עבד למו כנ"ל · ואמרתי טעם שגון למ"ד לעולם בהם תעבודו חובה וקשה למה כך ונ"ל לפי דאיתא מי שחציו עבד וחציו בן חורין כופין את רבו שיוציא אותו לחירות כדאי' הטעם ואם כן כנען שהוא עבד לשניהם וא"כ אם ישחרר אותו אחד יהי חצי עבד שחלק יפת אינו משוחרר וא"כ לא יהיה לו תקנה ע"כ נותה התורה שיהיה משועבד לעולם ודו"ק :

 ששם

באסייא ולא היה שם מגילת אסתר וקרא לו מפיו וכתבה · (ה) תמן אמרין שתי מגילות כתב · גנז את הראשונה וקיים את השנייה :

פרשה לז א בני יפת גומר ומגוג · א אמר רבי שמואל בר אמי זו אפריקה · וגירמניא · (א) ומדי ומקדוניא איסניא · ותוגיה · תירס רבי סימון אמר זו פרס · רבנן אמרי תורקי · ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמא · אסייא · והדייף וגרמנייא · רבי ברכיה אמר גירמניקייא · ובני יון אלישה ותרשיש אלסיטרוס איטלייא דרדנייא · ב כתוב אחד אומר ודודנים וכתוב אחד אומר ורודנים · ר' סימון ורבי חנין · רבי סימון אמר דודנים שהם בני דודין של ישראל · רודנים שהן באים ורודין אותם · אמר רבי חנינא בשעה שישראל נתונים בעלייה אינון אמרין להון בני דודכן אנן ובשעה שהם נתונין בירידה הם באים ורודין אותם : ב ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען · אר"ש בן לקיש היינו סבורים שנתבלעה משפחתו של פוט · בא יחזקאל ופירש (יחזקאל ל) כוש ופוט ולוד וכל הערב וכוב ובני ארץ הברית אתם בחרב יפלו · וכוש ילד את נמרוד · הה"ד (תהלים ז) שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני · רבי יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינה בן יצחק (א) כנגד בימה של רשע אמרו וכי כושי הוה · (ב) אלא שעשה כמעשה נמרוד הה"ד על כן יאמר נמרוד גבור ציד לפני ה' אין כתיב כאן אלא בנמרוד גבור ציד מה זה צד את הבריות בפיהם ג אף זה צד את הבריות בפיהם · לא גניבת מן גנב עמך לא קטלת מן קטל עמך : ג הוא היה גבור ציד לפני ה' · (ב) ד חמשה הוא לטובה וחמשה הוא לרעה · הוא היה גבור ציד לפני ה' · הוא עשו אבי אדום · הוא דתן ואבירם · הוא המלך אחז · הוא אחשורוש · וה' הם לטובה אברם הוא אברהם · הוא משה ואהרן · הוא אהרן ומשה · הוא חזקיה המלך · הוא עזרא עלה מבבל · רבי ברכיה בשם רבי חנין אף אית לן חד הוא טבא מן כולהון · הוא ה' אלהינו · שמדת רחמיו לעולם : ד ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה · חרן ונציבין וקטוספין · בארץ שנער · זו בבל למה נקרא שמה שנער · אמר ר"ל (ג) ששם נגערו מתי דור המבול · ד"א שנער שהיא מנוערת מן המצות בלא תרומה ובלא מעשרות · ובלא שביעית ·

מסורת המדרש א יומא דף י' · עיין בירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' · ילקוט כאן רמז ס"ב · ב ילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ג · ג לקמן פ' ס"ג · פתיחתא דרות רבה · ילקוט משלי רמז תתקכ"ט · ד אס"ר רבה פרשה א' · מדרש תהלים מזמור ק"ה · ילקוט כאן רמז ס"ב · ילקוט תהלים רמז תתס"ג · וילקוט אסתר רמז אל"ף מ"ס ·

חדושי הרש"ש

היה לשונם ארמית · וכן קורא המדרש לקמן פע"ד (לפי הגירסא דלפנינו שם) ללשון ארמי לשון פרסי ע"ש : (ה) תמן אמרין שתי מגלות כתב כו' · עמש"כ לעיל פי"ג דתמן בכ"מ במדרש היינו בבבל ודלא כמ"כ · ולכאורה מהכא פירכא דבגמרא שלנו (מגילה י"ח ב') משני ע"ז שאני ר"מ דמקיים ביה ועפעפיך כו' ותירוצא דהכא אדרבה נמצא בירושל' שם פ"ד הל' א' הביאו הר"ן שם אבל גם הא לא תברא דלעולם ס"ל לגמרא כדמשני הכא שתי מגילות כתב · ותרווייהו צריכי · דהא · על המגילה הא' איך כתבה מלבו דהא"ר"י שם דאסור לכתוב אפילו אות אחת שלא מן הכתב דמשמע אפילו שלא לקרות בה (תדע דהא אות א' ודאי אינו מעכב הקריה דקתני שם לעיל מינה השמיט בה הסופר אותיות כו' יצא במקצתה ע"ש) והכא · דלקרות בה לא מהני הא דמקיים ביה ועפעפיך כו' ובירושלמי שם תשני בתחלה אין למדין מעשה הדחק וי"א שתים כתב כו' וי"ל די"א היינו חכמי ב
(א) כנגד בימה של כו' · עמ"כ שנדחק למה נקרא בן ימיני · ולנ"פ משום שאדום הוא בדרומה של א"י עיין ירמיה (מ"ט) האין עוד חכמה בתימן וכפירש"י וכן יונתן תרגם כל תימן שבמקרא הנ
ועיין לקמן פנ"ב ארצה הנגב ז' שמות כו' תימן כו' וימין ועיין ע"א (ב' ב') תד"ה מאי בעי : (ב) אלא שעשה כמעשה נמרוד · ר"ל ונמרוד נקרא כוש כדאיתא לקמן פמ"ב ג' שמות נקראו לו כוש ונמרוד כו' ·

חדושי הרד"ל

(א) ומדי כמשמעו יון · תובל ומשך זו מקדוניא אסניא ותוגיא כצ"ל ועיין בירושלמי פ"ק דמגילה ובבלי פ"ק דיומא (י) כ"א בזה : [*עיין שוח"ט (תהלים ס') תהי ידך ע"ש ועפ"ש (ירמיה מ"ט) כי נשבעתי וכו' וכן לא ישב ולא יגור (שם) כפל לשבועה] : (ב) חמשה הוא כו' · עיין פ"ק דמגילה (י"א) : (ג) ששם נגערו כו' · עיין שבת (קי"ג) ·

מתנות כהונה

באסיא · שם מקום : גנז את הראשונה · על שנכתבה שלא מתוך הכתב וקיים את השנייה לצאת בה ידי חובתו :

פרשה לז בני יפת וגו' · מאמר זה מצאתיו בירושלמי פ"ק דמגילה קצת בע"א [ועל המעיין לעיין וקצתו תמצא בבבלי בפ"ק דיומא] : ורודנים · כך כתוב ריש דברי הימים : בני דודכן אנן · כלומר לא היו מקרבין לישראל אלא להנאת עצמן : ובאין ורודין אותן · כשמטה ידם בעונם שמים כן פירש"י ריש דברי הימים : הערב וכוב גרסינן · ופסוק הוא ביחזקאל סימן ל' : כנגד בימה · כלומר משפטיו ודיניו וכדלקמן מקום המשפט ששם דנין נקרא בימה כדאמרינן בתנחומא ויבקש להרוג את משה העלה משה לבימה [וכ"פ הערוך ערך גם] : רשע · ר"ל עשו הרשע וסוף המזמור יגמר נא רע רשעים כו' עד גמירא מוכיח שעל עשו אמרו אע"ג דרש"י ז"ל בפ"ק דמ"ק מייתי לה תגא והאי בן ימיני יש לייחסו שעל יצחק אבינו נאמר שהיה מיומן ומזומן לקרבן לה' : נמרוד · נקרא כוש ככתוב וכוש ילד את נמרוד וכדלקמן : כבנמרוד · שמדמה אדם לנמרוד וזהו עשו וכדמפרש ואזיל : מה זה צד · שכן כתוב גבור ציד : אף זה עשו לא גנבת כו' · הדיין החליט לאמת ויליב שעל"פ גנב ולא השגיח במה רק שיאמר לו מי גנב עמו והכל כדי שיודה הנתבע או שיסתתמו טענותיו ועיין בפרשת דברים ובפתיחתא דמדרש רות ויתבאר לך : חמשה הוא כו' · הן לטוב הן למוטב מתחלתו ועד סופו כמו שדרשו הוא אהרן ומשה הוא אחשורוש ולקמן הוא ה' וגו' : וחמשה הם לטובה אברם הוא אברהם הוא משה ואהרן · פסוק הוא ריש דברי הימים : הוא עזרא כו' · ודוד הוא הקטן לא קחשיב ליה מדלא כתיב הוא דוד : אית לן כו' · יש לנו עוד הוא הטוב מכל אלה הוא ה' : נגערו · בבל היא הארץ השפלה מכל הארצות לפיכך נגערו שם : מנוערת · נתרוקנה מן המצות : מן התרומה כו' · שכל מצות התלויות בקרקע אינן נוהגות

רש"י

פרשה לז בבל בריאה · שכולן מיוחסין ואין בהם פסול כדאמרינן לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה פירוש שלא הניח בה פסול שהעלה כל הפסולין שבה כדתנינן עשרה יוחסין עלו מבבל כהנים וכו' עד שתוקי ואסופי : מישא מתה · שלן חשובין כמתין שכולם ממזרים : מדי חולה · רוכן כספרים חולים לחיים : גובבי · גוססת רוכן למיתה רוב גוססין למיתה רוכן לשריפה · אלין עמא משתרפין מן העולם · כמו שורפה היה (א"ה דברי לקמן פל"ח) : מה את מפליא בי · מה את מלעיג עלי כמו ותשוב תתפלא בי (איוב י' ט"ז) אמר

פירוש מהרז"ו

פרשה לז סימן א א"ר שמואל בר אמי · עי' יומא דף י"א בשינוי וירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט' בשמות חלופים ועל מדי כתב ומדי כשמועה פי' כמו שהוא בתורה בלא שינוי · וכך הוא תיקון לשון המדרש · גומר זו אפריקא · ומגוג גירמניא · ומדי מדי · ויון מוקדניא · ותובל אסיא · משך ותוגיא · ותירס ר"ס אמר זו פרס וכו' : גירמנקייא · וכן הוא בירושלמי הנ"ל : אליסטורוס אטליא ודורדניא · הנה כתוב ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים · ועל זה פירש שהם ג' אלו · וא"כ חסר עוד אחד · ומסתבר שהחסר הוא על ותרשיש כי אלישה הוא אליסטורוס הקרובים במבטא · וכתים הוא אטליא כמ"ש בריש יוסיפון ודודנים הוא דרדניא · ויתכן שאליסטורוס הוא ב' תיבות אלים פי' על אלישה וטורוס על תרשיש · אך בירושלמי הנ"ל הביא ג"כ על ד' שמות הנ"ל ג' שמות אליסטרוס אבי' ודרדניא הרי שחסר ג"כ אחד והיינו של כתים הוא אטליא הנ"ל וכאן חסר על תרשיש ואולי מ"ש אביא הוא על ותרשיש והירושלמי והמדרש מלמדים זה על זה דכצ"ל אליסטורוס אביא איטליא דרדניא : בני דודיהם · שכאן כתוב כתים ודודנים ובריש ד"ה כתיב כתים ורודנים · ודורש שהכתים פעמים הם בני דודיהם ולפעמים רודים בהם · וכמ"ש ביוסיפון שצפו בן אליפז מלך בכתים · ונשארו זרעו לעולם בכתים אטליא והיו קרובים לישראל ורדו בהם : ב כוש ופוט ולוד · והכוונה שלא נזכר עוד פוט בכל התורה כמו כוש ומצרים והיינו סבורים שהוא מן המשפחות שנתבלעו וכמ"ש פר' ל"ח סימן י' שהיה הגיף מהם ל' משפחות מהשבעים כמו חול וגתר ומש שלא נזכרו עוד · בא יחזקאל והזכיר את פוט · וצ"ע למה לא הביא מיחזקאל כ"ז פרס ולוד ופוט היו בחילך · ויש לומר שהנבואה של יחזקאל היא נבואה של עתיד וגם היתה מקדם אך ביחזקאל כ"ז כתוב שהיו ואין ראיה שהם עתה [וע"ע ירמי' מ"ו ט' וצ"ע] [וביפ"ת תירץ כי מפסוק פרס ולוד ופוט יוכל לומר כי זו אומה חדשה שנתחדשה אח"ז אבל מפסוק זה דמדבר במצרים ומזכיר ג"כ כוש אשר היו בני חם כוש ומצרים ופוט מוכח שפיר דלא נתבלעה] : הה"ד שגיון לדוד וכו' כוש בן ימיני · ועדיין צריכין אנו למודעי מ"ש לקמן פר' מ"ב ריש סימן ד' שג' שמות נקראו לנמרוד כוש ונמרוד ואמרפל ע' מש"ש בפירושו הרי שכוש ונמרוד אחד · א"כ מ"ש כאן כנמרוד גבור ציד היינו עשו שכתוב בו איש יודע ציד · וכמו שנמרוד נקרא כוש כך איש היודע ציד הוא ג"כ כוש והוא בן ימיני : בנגד בימה · שעל כן נקרא גבור ציד על ענין המשפט בציד : וכי בושי היה · כמו שכתבתי שעשו נקרא נמרוד וכושי ובן ימיני ודורש וכי כושי היה וכצ"ל · ועי' לקמן פר' ס"ג סימן יו"ד ד"כ פר' א' סי' י"ז : ג חמשה הוא לטובה · אסתר פסוק ויהי בימי ב' מגילה דף י"א מדרש תהלים ק"ה ובמדרש אסתר גורס עוד ודוד הוא הקטן · אך במדרש תהלים הנ"ל ליתא · וכמו כאן שלא חשבו אלא כשכתוב הוא קודם שמו ולא כשכתוב שמו קודם ואח"כ הוא · וכמו החמשה שכתוב לרעה וכן לטובה אלו כולם כתוב הוא קודם שמו : הוא עשו · בראשית ל"ו פסוק מ"ג הוא דתן ואבירם במדבר כ"ו פסוק ט' הוא המלך אחז ד"ה ב' כ"ח כ"ב · הוא אחשורוש אסתר א' אברם הוא אברהם ד"ה א' כ"ז הוא משה ואהרן שמות ו' הוא אהרן ומשה שם פכ"ז · ומ"ש הוא חזקי' המלך לא נמצא פסוק זה · ובמדרש אסתר הגירסא הוא יחזקיהו · וכוונתו למ"ש בד"ה כ"ע והוא יחזקיהו סתם את מוצא גיחון העליון · וכן מצאתי במדרש תהלים ריש מזמור ק"ה ובילקוט שם · הוא עזרא (עזרא ז' ו') · ומ"ש לטובה פי' שכתוב אצל צדיקים הוא מורה שהיה כן לעולם וכמ"ש המדרש הוא ה' שמדת רחמיו לעולם וכן אצל לרעה כנ"ל · ואצל כולם תיבת הוא מיותר דורש כנ"ל ואצל אברם הוא אברהם שאינו מיותר · בהיפך אברהם הוא אברם מה שעתה הוא אברהם היה שמו אברם אלא להורות על שיווי שמעמד לטובה : ד חרן ונציבין וקטספין · ג' אלו הוא פירוש על ארך ואכד ובבל הוא שנער עי' יומא י"א : בארץ שנער · כמ"ש בהדיא וימצאו בקעה בארץ שנער ואחר ההפלגה כתוב על כן קרא שמה בבל · ומ"ש ותהי ראשית ממלכתו בבל על שם סופו שאחר ההפלגה נקראת בבל · ושנער נוטריקון שם נגערו שהכל נגערו שם היינו כל בני אדם של המבול · (וכמ"ש בירושלמי סוף תפלת השחר מפסוק גם לבבל לנפול חללי

יפה תואר

כתיב אחד אומר ודודנים כו' · גם ריפת נקרא בד"ה דיפת · ותמדן בבני אליפז וכרש"י על ד"ה יש דרשות על זה ובלי ספק מצא כן באיזה מדרש ע"ש וע"ע בשם היפ"ת : צד את הבריות בפיהם · בספרים אחרים הגירסא בפיו ופי' הנכון כי בעשו כתיב כי ציד בפיו : חמשה הוא לטובה וחמשה הוא לרעה · כי הלשון הוא מורה על המשך זמן בלי השתנות · וזה שאמר חמשה שכתב בהם במעלליהם הטובים · וה' דכתיב בהם הוא האריכו כל ימיהם ברעתם ולא השתנו · המעוררות את האדם לשוב מדרכו הרעה · וחמש סבות שמתעות את האדם מדרך לכן אמר כי באלה החמשה אף שהיתה לכל אחד סבה אחת להשיבם מדרכם הרעה · ובאלה החמשה אף שהיתה סבה אחת לכל אחד להתעותם מדרך הטובה · בכ"ז נשארו ארחות יושר · ואלה הנה החמש סבות המישרות את האדם מדרך רעה לדרך טובה · כי בפתזותו נתעה בשוא · והשכל והדעת הטיבו את דרכו · ולזה אמר כי נמרוד רבונו וכמו שדרשו רז"ל את הורתא לפני ה' · בכ"ז לא הועילה לו הדעת ונשאר ברעתו הוא הזקנה ותולשת הגוף · כי יראה את אחריתו מקרוב וישוב · וע"ז מביא את הוא כי אז כבר שיבה זרקה בו עד כי היה אבי אדום בכ"ז הוא לא ידע ונשאר ברעתו יוכיחוהו · ישוב ע"י תוכחתם לדרך הטובה וע"ז מביא את דתן ואבירם אף כי משה ולפייסם · בכ"ז נתנו כתף סוררת לדבריו ונלכו במחלוקתם כמו שהיו מעולם · צרה ומצוק יכנע לבבו וישוב אל ה' · וע"ז מביא את אחז אף כי היה בצרה גדולה ויכנע לבבו ולבב עמו וגו' בכ"ז לא סר מדרכו הרעה · וזה שדייק ובעת הצר לו ויוסף המלך אחז (דה"ב כ"ח) · והה' הוא כשיעלה האדם לגדולה אז תיקר נפשו בעיניו ויב ותטאים · וע"ז מביא כי אחשורוש אף כי מאחר אורוות סוסים עלה למלוכה בקורות ימי עולם ורז"ל יאמרו עליו כי היה אהוריייה דנבוכדנצר · בכ"ז עמד ברעתו שב לדרך טובים · והנה יש ג"כ כנגד זה חמש סבות אלה המתעות את האדם מדרך הא' כי השכל יתעהו · וכמו שמצינו באלישע בן אבויה כי מרוב עיונו קצץ בנטיעות מצאת אכול דייך כדאיתא בפ"ב בחגיגה וע"ז אמר כי אברהם אף שהרבה לחקור בכל בכ"ב אינטגנינוס גדולה היתה בלבו שכל מלכי מזרח ומערב מסכימים לפתחו · ה' אלהיו כי דעתו ושכלו היו נאמנים ולא נתעה אחרי מחזות שוא ומדוחים · יומו האחרון · הב' אם תבוא עליו הזקנה אז תחלש דעתו וכחותיו ירפו · וילך תוע מצינו ביוחנן כ"ג שנתחמן באחריתו וע"ע לקמן בפס"ב · וכנגד זה מביא את משה כבר היו בני שמונים וכאו בגבורות בכ"ז עוד התגברו ועשו חיילים בתורה ובאמונה · הג' את מורהו המוליכו בדרך טובים וכאשר אמרו רז"ל על שלמה כל זמן שהיה שמעי בן גרא נשא את בת פרעה · וע"ז מביא את עזרא אף כי רבו ברוך בן נריה מת כדאמרינן בסוף בכ"ז נשאר בצדקתו בארץ ישראל כמו בבבל · הד' בבוא על האדם צרה ומצוקה ויתקצף שמצינו באיוב כי מרוב צרותיו לא נשא גם את פני ה' · וכנגד זה הוא מביא את יחזקיהו במצור ובמצוק מסנחריב ויהי בצרה גדולה · בכ"ז בטח בה' ובישועתו · הה' אם יעלה לגדולה לבבו וישכח את ה' אלהיו · וכנגד זה מביא את דוד ודוד הוא הקטן שתמיד הקטין את עצמו בין בהיותו הדיוט ובין בהיותו מלך · ור"ב בשם ר"ח מוסיף אף אית לן חד הוא טבא מן ה' אלהינו אף כי יחטאו לפניו ויכעיסוהו בתועבות בכ"ז מדת רחמיו שמורה לעולם ועולם ובזה מתורץ היטב למה לא מנה עוד כמה פעמים הוא הנמצאים לרעה או לטובים · כי לא אשר בהם תמצאינה חמש הסבות לתשובה · וחמש הסבות להתעות מדרך טובים · וע"ע מ"ש אסתר והגירסא אשר שם היא היותר נכונה : שנער זו בבל · ומפרש את הכתוב ותהי ראשית

ד"א שנער שהם מתים (ד) בתשניק (ה) בלא נר ובלא מרחץ • ד"א שנער ששריה מתים נערים • ד"א שנער ששריה מביטין בתורה עד שהן נערים • ד"א שנער שהעמידה שונא ועד להקב"ה ואי זה זה נבוכדנצר • מן הארץ ההיא יצא אשור • א מן העצה ההיא יצא אשור כיון שראה אותן באים לחלוק על הקב"ה פנה מארצו • א"ל הקב"ה את יצאתה לך מארבע • חייך שאני פורע לך ונותן לך ד' • ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח ואת רסן • תלתסר • ולא עשה אלא ב כיון שבא ונשתתף עמהן בחורבן בית המקדש א"ל הקב"ה אתמול אפרוח עכשיו ביצה • אתמול מפריח מצות ומעשים טובים • עכשיו מכונן כביצה • אתמהא • לפיכך (תהלים פג) היו זרוע לבני לוט סלה • ללוט • ואת רסן בין נינוה ובין כלח וגו' • ג אין אנו יודעים אם רסן היא הגדולה ואם נינוה היא הגדולה • מן מה דכתיב (יונה ג) ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים מהלך ג' ימים • הוי נינוה היא הגדולה : ה ומצרים ילד את לודים וגו' • ד א"ר אבא בר כהנא א"ר יהושע בן קרחה (ו) כל מוניטא של מצרים אינה אלא בים • לודים לודי ים • ענמים ענמי ים כשמן • להבים להב ים • נפתוחים נפתוחי ים • פתרוסים פרוויטות • כסלוחים פקוסים • אמר רבי אבא בר כהנא פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין (ז) הוטליסון היו אלו מגנבין נשותיהן של אלו ואלו מגנבין נשותיהן של אלו • מה יצא מהן • פלשתים • גבורים • כפתורים • ננסים : ו וכנען ילד את צידון • ואת החוי חלדין • ואת הערקי ארקא דליבנן • את הסיני ארתוסיה • את הארוודי ארווד • את הצמרי חמץ • ולמה הוא קורא אותה צמרי • יהודה בר רבי אמר שהן עושין בצמר • את החמתי פיפני • ויהי גבול הכנעני מצידון וגו' • עד קלדה : ז ולשם יולד גם הוא אבי כל בני עבר וגו' • ה אין אנו יודעין אם שם הוא הגדול אם יפת הוא הגדול • מן מה דכתיב אלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול הוי יפת הוא הגדול • ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ • רבי יוסי ורשב"ג רבי יוסי אומר ו הראשונים ע"י שהיו (ח) מכירים את ייחוסיהם היו מוציאין שמן לשם המאורע • אבל אנו שאין אנו מכירים את ייחוסינו • אנו מוציאין לשם אבותינו • רשב"ג אומר הראשונים על ידי שהיו משתמשין ברוח הקודש • היו

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ס"ב • ב ילקוט תהלים רמז תתל"ג • ג יומא דף י' • ד ילקוט כאן רמז ס"ב • וילקוט דברי הימים רמז תל"ף ע"ד • ה סנהדרין דף ס"ט • במד"ר פרשה ד' • ו ילקוט כאן רמז ס"ב • וילקוט דברי הימים רמז תל"ף ע"ד •

חדושי הרד"ל

דברכות וקס"ד פ"י ע"ו : (ד) בתשניק • דריש שנער כמו תמות בנוער נפשם ומלת תשנוק עיקרה תינוק שתרגום בנוער כן : (ה) בלא נר • עמ"ש בשם רש"י שאין שמן מצוי בבבל נראה דר"ל שמן זית אבל שמן שומשמין מצוי בבבל כדאיתא בשבת (כ"ו) ובנדרים (נ"ג) ומשום דש"ז צייל נהוריה מכל השמנים לכן קרייה ליה בלא נר : (ו) כל מוניטא כו' • אינה אלא בים נראה דקאי אקרא דריש דברי הימים דכתיב שם לודיים בשני יודין ודריש ליה לודי ים (וכ"מ את"כ בפי' ד"ה המיוחס לרש"י ע"ש) : (ז) הוטליסין • פירש יחידים רווקים בלא נשים כדלעיל פי"ט ועיין ערוך : (ח) מכירין יחוסיהן • היו מוציאין שמם

רש"י

(אמר המגיה גם דברי רש"י אלו שייכים לקמן פרשה ל"ח) : ס"א • בתשניק • חונקת האדם מרוב זוהמא ויונעל ה' תרגומו ושניק : בלא נר • כהדא דגרסינן במסכת שבת מה יעשו אנשי בבל שאין להם שמן כו' לא כך ולא כך : בלא מרחץ • כהדא דתניא באגדתא גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכורת עלינו בתחילה לא היה ארזים בבבל עד שעמד אותו רשע ועקרן מארץ ישראל ושתלן בבבל הדא הוא דכתיב גם ברושים (ישעיה י"ד) : ששריה מתים נערים • תלמידי חכמים שבה כי הא דגרסינן אמרו ליה לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה אמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב : אתה יצאתה מארבע • בבל וארך ואכד וכלנה : חייך שאני נותן לך ארבע • דכתיב ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח ואת רסן וגו' הרי ארבע : אתמול אפרוח • אתמול מפריח מעשים טובים שברחת מן העצה הרעה על קדושת שמי ועכשיו ביצה שחזר לקלקולו ונשתתף עם שונאינו בחורבן בית המקדש דכתיב גם אשור נלוה עמם (תהלים פ"ג) והרי אתה מכוון כביצה : אינן נפתחים • דליברש בלע"ז כלומר אין בהם אחד שלא תמצא בו מום : פרוויטות • הם היו יודעים דבר מום בהם זה : פקוסין • קונטירי"ש בלע"ז : פתרוסים • חנויות : והיו מגנבים • בשעה שהנשים באות לקנות מהם דבר היו מגנבים נשותיהן ומהם יצאו פלשתים ואת כפתורים והכתוב מוכיח שלא דיבר הכתוב בתולדותם כמו בשאר תולדות ומצרים ילד וכנען ילד אבל הכא כתיב אשר יצאו משם מכלל שלא היה להם הולדה כי אם בזמה : פלשתים גבורים : וכפתורים בני זמה הם וננסים היו : בכולן היו יודעים בהם מום לכך הוא אומר אין נפתחים אין אחד בהם יפה ופתוח : ממה דכתיב שם בן מאה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול • שנתים אחר המבול היה שם בן מאה שנה ולא יותר ואנו יודעים שנח

מתנות כהונה

בתשניק • לשון זוהמא כמו שפירש"י ריש פרשת מקץ ולשון צרה ועוקה [ועי' בערוך ערך שנק] : בלא נר • פירש"י שאין שמן מצוי בבבל והביא ראיה ממסכת שבת : בלא מרחץ • פירש רש"י לחוסר עצים ומביא ראיה מאגדה : שריה מתים כו' • פירש"י ת"ח כדאמרינן בקדושין אמר לו לרבי יוחנן איכא סבי בבבל תמה אמר כתיב למען ירבו ימיכם וגו' על האדמה • שנער נוטריקון שריה נערים : [מביטין כו' • בירושלמי ל"ג ליה] : [שונא ועד • וה"ג ג"כ בירושלמי פרק תפלת השחר ובפ' תמיד נשחט] : מעצה ההיא כו' • מעצת דור הפלגה : מארבע • מארבע ארצות בבל וארך ואכד וכלנה : תלתסר • פי' של רסן : ולא עשה • לא עכב הקב"ה באהבתו אותו כן הוא בילקוט תהלים : אלא כיון כו' • שנאמר גם אשור נלוה עמם (תהלים פ"ג) : מפריח כו' • שברח מארצו לאהבת ה' יתברך: מכונן כביצה • מסובב ומקושר [ועי' בערוך ערך כן השני] : היו זרוע וגו' • סופיה דקרא גם אשור נלוה כו' : ללווט • לקללה לוט דרש לשון לווט : מוניטא • מטבע שלהן ועיקרם : ה"ג בילקוט אינה אלא פסולת : ענמים ענמי ים כשמן נפתוחים נפתוחי ים • כלומר כל אלו כשמן של עכשיו כן נקראו בעת ההיא אבל פתרוסים נקראו עכשיו פרוויטות וכסלוחים פקוסים וכן לקמן חשיב שנשתנו שמם וקצתם שלא נשתנו ובפירש"י מצאתי הגירסא בדרך אחרת ופי' פרוויטות פקוסים מיני ממין ידועות ביניהם ובילקוט לא גרס מן לודים כו' עד פקוסים וזו היא הגירסא היותר מיושבת : הוטליסון • כמו אוטלסון ופי' חנויות : מה יצא מהם כו' • ולכן כתיב יצאו מהן פלשתים ולא כתיב יולדו שיצאו דרך זימה כ"מ בפירש"י : פלשתים • גבורים מפולשים ומפורסמים בגבורתם וגדלם : כפתורים ננסים • קצור ועגול ככפתור ובילקוט גרס פתרוסים גנבים כפתורים ננסים : חלדון • כל אלו שמות אומות הן : קלדא • שם מדינה והערוך גרס קלדהי : הוי יפת הגדול • עיין בפירש"י בחומש :

יפה תואר

בבל • ומלכותו היתה וארך ואכד וכלנה אשר הן בארץ בבל הנקראת שנער : בתשניק • זו חולי הכפיה שהחולה מניע ומנער כל אבריו בחליו • כי התרגום של וינער הוא שינוק • ומ"ש בלא נר ובלא מרחץ כי השכר והמרחץ קשים לחולי זה : מן העצה ההיא יצא אשור • ופי' מן הארץ מהסכמת אנשי הארץ או שדרש מן הארץ מלשון רצון וכמ"ש לעיל פ"ד למה נקרא שמה ארץ שרצתה לרצון קונה וזה מן הארץ ממרוצתם רצונם ועצתם ופי' כי כל הארצות הלכו בעצת נמרוד אשר המריד את העולם להקב"ה כדלעיל ואשור יצא מהם : אתמול אפרוח עכשיו ביצה • פי' כי הלך לאחור ולא לפנים כי מן הביצה יצא האפרוח ואתה שנית את הדרך להעשות מן אפרוח ביצה : אם רסן היא העיר הגדולה כו' • והא דלא מספק פן כלח היא העיר הגדולה הלא היא סמוכה בקרא להיא העיר הגדולה • י"ל כיון דכלח נמנה באחרונה ע"כ קטנה היא [וע' ביומא דף י' ע"א בתוד"ה אין] : הוי יפת הוא הגדול • ע' בביאור הרי"פ בשם הוס"ת • ולפ"ז כשהיה נח בן תק"ח שנה נולד לו יפת • ואחר תק"ב שנה נולד לו שם ובאחרונה נולד לו חם • כי חם הוא הצעיר • וכ"ה דעת הרמב"ן ומה שמנה לשם תחלה היינו משום חשיבותו כדלעיל פכ"ו וע"ש מ"ש למה הקדים חם ליפת : מוציאין שמן לשם המאורע • ומה שקרא למך לבנו תובל קין איננו על שם זקנו אך מפני שתבל עבירתו של קין כדלעיל פכ"ג • והנה טעם מחלוקתם הוא בזה • נר"ו עדיף

פירוש מהרז"ו

חללי כל הארץ יפ"ת) • ומ"ש מנוערת מן המצות על שם סופה כשיגלו ישראל מהארץ לתוכה נחסרו מכל מצות אלו : מתים נערים • שנער ר"ת שר נער פי' שרים נשארים נערים תמיד ולא מזקינים ורמז על ת"ת בתיבת ער שת"ת נקרא ער כמ"ש ער ועונה ובערוך ערך שנער גורס שהרי' מביטים בתורה כשהם נערים וכן הוא במדרש דפוס אמשטרדם ובדפוס פפד"א ליתא: שונא ועד • שהשונא נקרא ער כמ"ש ויהי עריך : מן העצה ההיא יצא אשור • דאם כפשוטו שיצא מן הארץ ההיא • יקשה שהרי אשור מבני שם כמ"ש להלן פר' זו בני שם עלם ואשור וכאן בבני חם מדבר • ואיך אמר שיצא אשור מבבל מבני חם ובהכרח שמ"ש בריש י"א ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם וגו' כל הענין במרד עצת המגדל הוא מ"ש כאן ותהי ראשית ממלכתו בבל בארץ שנער היינו אחר שישבו בארץ שנער כנ"ל מלך עליהם וכמ"ש לעיל פר' כ"ג סימן ז' שהוא המרידן כשמלך עליהם בשנער ומפסוק ח' של פ' י' עד פסוק י"ג מקומם בריש פ' י"א ובכלל מ"ש ויהי כל הארץ וגו' היינו גם בני שם הסמוכים שם בפרשה ואשור בתוכם שכולם ישבו בארץ שנער • וא"כ יתכן לומר מן הארץ ההיא יצא אשור שהרי כבר בא לתוכה אלא שיצא ממנה א"כ יקשה שהרי כתוב ויהי בנסעם מקדם ודרשו לקמן פרשה ל"ח סימן ז' שנסעו מקדמונו של עולם ואז וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם • איזה שבח הוא לאשור שכפר בהקדוש ב"ה וישב עמהם בארץ שנער וא"כ יצא ממנה אחר שכפר ואמרו במדרש תהלים ק"י וכן הביא בילקוט בשם חז"ל ולקמן בסמוך שאשור צדיק היה ועל כרחנו שלא כפר ולא היה עמהם בעצה ולא בא כלל לארץ שנער • על זה דרש מן הארץ ההיא יצא אשור או"ע שיצא משנער ת"ע שיצא מן העצה של הארץ ההיא שלא היה עמהם בעצה כלל וזהו עומק דברי המדרש. כיון שראה שהם באים על הקב"ה אז פנה להתרחק ממקומם וזה אמת ויציב : ונותן לך ד' • היינו ע"פ מדת מנגד ד' כנגד ד' : תלתסר • יתכן שהוא מ"ש אצל סנחריב מלך אשור ורצף ובני עדן אשר בתלשר : ולא עשה אלא וכו' • פירוש שלא עשה כמו שהתחיל אלא באופן אחר שמרד בהקב"ה ונשתתף בחורבן ביהמ"ק וכמ"ש על עמך יערימו סוד וגו' גם אשור נלוה עמם וכו' אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים היינו חורבן ביהמ"ק שנשתתף עם מואב ועמון • ומ"ש אמר הקב"ה אתמול אפרוח • היינו מ"ש גם אשור נלוה עמם מאי גם אלא שהפסוק מתמה על אשור שהיה מתחילה צדיק איך נהפך • ומ"ש המדרש אמר הקב"ה לאשור היינו הדיוק של תיבת גם : אתמול אפרוח • היינו בדור הפלגה ודרך טבע העולם שמהביצה יוצא אפרוח ומהאפרוח נעשה עוף גדול והנמשל שבדור הפלגה לא מרד בהקב"ה וקידש את שמו ועתה בבית מקדשו ושכינתו מרד בו ונעשה מהאפרוח ביצה והאפרוח חי והביצה הוא מת • (ומ"ש מכוון כביצה פירושו כמ"ש במשנה שמכבנין אותו למילת פירושו שמסבבים אותו • וכן הביצה מסובבת וקשורה בקליפתה) ואולי צ"ל כאן מכובן כביצה : ללווט • דורש מ"ש היו זרוע לבני לוט סלה ובני לוט המה מואב ועמון שהסכימו לחרוב ביהמ"ק כנ"ל • וא"כ יקשה שהרי מפורש שם בפסוק הרבה אומות כמ"ש אהלי אדום וישמעאלים וגו' ט' אומות שחשב • וא"כ אמר היו זרוע לבני לוט סלה הרי הם ב' כ"מ • ע"כ דורש ומכריע שמ"ש לבני לוט אין פירושו על מואב ועמון אלא על כל הט' אומות שחשב שהם בני קללה ולווטא: אין אנו יודעים • שמפסוק זה אין אנו יודעים שיכולים לפרש כך וכך • ועל פי מדה י"ז אנו יודעים: ה מוניטא של מצרים • מטבע וחותם שמות משפחות מצרים אינם אלא באותיות ים בסופם על שהם יושבים אצל הים: לודים לודי ים ענמים כשמן • ופי' לודים נקראו עתה לודיים וענמים עתה נקראים כשמן המפורש בתורה וכו': פתרוסים וכסלוחים • בילקוט הגירסא א"ר אבא בר כהנא מוניטא של מצרים אינן אלא פסולים פתרוסים וכסלוחים היו מעמידים איטליסים וכו' והדבר נראה לעין שבילקוט חסר כל מאמר כלשון של ר' אב"כ בשם ריב"ק וחלילה מלמחוק מאמר שלם מן המדרש מטעם שבילקוט אינו • איפכא מסתבר שבילקוט חסר שכן דרכו לקצר מן המדרש • ולמדנו מן הילקוט שבמאמר הב' של ר' אבא ב"כ גורס כל מוניטא וכו' • וזה חסר במדרש ויתכן שמ"ש בילקוט מוניטא וכו' היינו המאמר הא' של ר' אב"כ ונ"ל וכו' ומ"ש אינן אלא פסולים שייך למאמר הב' והדרשה מפסוק אשר יצאו וגו' • וכמ"ש רש"י בחומש : ז אבי כל בני עבר • וס"ד אחי יפת הגדול עי' במ"כ פר' ד' סימן ח' • עי' רש"י בחומש החשבון בבירור • ואחריו שם ואחריו חם • ועי' לעיל פר' ל"ו בסימן ב' שחם נקרא בנו הקטן • וסדר הבנים יפת שם חם : מכירים יחוסיהם • לא היו צריכים לקרוא שם בניהם לשם אבותיהם שהרי היו

ידי משה

שהם מתים בתשנוק • גמרא היא בירושלמי פ' תפלת השחר ומצאתי בפי' ירושלמי בתשנוק נוטריקון בלי שום תענוג : איני יודע אם נינוה עיר הגדולה או רסן כו' • בפרק קמא דיומא הקשו בתו'

סבור

וא"ת למה לא מספקא גם כן בכלח הסמוכה למלת גדולה ותירצו אדרבה משום דמינה קא סליק ואם איתא דעלה קאי לא היה צריך למימר היא העיר אלא סתם העיר הגדולה ול"נ דמעיקרא לאו קושיא היא דכתיב לעיל בפסוק ג"כ כלח ולא כתיב שם עיר גדולה לכך אינו מספק אלא בננוה ורסן כנ"ל וק"ל : כל מוניטא של מצרים וכו' פירש"י ממעלה אינו אלא פסולת כך גירסת רש"י וילקוט וא"א ועיין מ"כ פירושו אבל בכל הספרים חדשים גם ישנים נדפסו אלא בים וכדי שלא למחוק הספרים נ"ל דהכי פירושו של מוניטים של מצרים אינו אלא בים ר"ל כל השמה בנים היו נקראים לוד ענם להב נפתח פתרוס כסלא רק כשתרצם להזכיר יחיד אתה קורא אותו כך וכשתרצם להזכיר אומה שלימה אתה אומר לודים ענמים וכיוצא בו כמו כנען כנענים אמורי אמורים כשמן מאז כן עכשיו רק ההפרש בין יחיד לאומה הוא אותיות ים דהיינו יו"ד מ"ם לזה אמר שלארבעה בנים של מצרים לא נעקרו שמותן כמאז ומקדם רק אלא בים ר"ל ההפרש הוא בים והבי"ת היא פעולה ר"ל ביו"ד מ"ם אבל לפתרוס וכסלוח נעקרו שמותן לגמרי וקורין להם פרוויטות ופקוסים לזה אמר ר' אבהו לפי שהיו גונבין ומחליפין נשותיהן ולא היה הזרע שלם לפיכך לא נקראו על שמם וק"ל : הוטלסין • פירש"י גנבים : אין אנו יודעים אם שם בנו הגדול וכו' עד שנתים אחר המבול ר"ל מאחר שהיה לשם ק' שנה שנתים אחר המבול ולא יותר ואנו יודעים

משנת דרבי אליעזר

כל מוניטא של מצרים אינה וכו' • לפי שסופם לטבוע בים וצ"ל בכולם להביא כפתוריים וכו' כשמן של עכשיו ופלשתים לא נטבעו לכך נשתנו שמם אף שמצרים ילדם :

מוציאין לשם המאורע · אבל אנו שאין אנו משתמשין ברוח הקודש אנו מוציאין לשם אבותינו · א"ר יוסי בן חלפתא [א] נביא גדול היה עבר שהוציא לשם המאורע הה"ד ולעבר יולד שני בנים וגו' · למה נקרא שמו יקטן · [ב] שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו · [ג] ומה זכה · זכה להעמיד י"ג משפחות · ומה אם הקטן שהוא מקטין עסקיו כך · גדול שהוא מקטין את עסקיו על אחת כמה וכמה · ודכוותה (בראשית מח) וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר · אמר רבי הונא וכי מן התולדות אין אנו יודעין שהוא הצעיר · אלא שהיה מצעיר את עסקיו · ומה זכה · זכה לבכורה: ומה אם הצעיר על ידי שהיה מצעיר את עסקיו זכה לבכורה · גדול שהוא מצעיר את עסקיו על אחת כמה וכמה: ח ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף ואת חצר מות · [ד] רבי הונא אמר מקום הוא ששמו חצר מות שהן אוכלים (ט) כרישים ולובשים כלי פפייר (י) ומצפים למיתה בכל יום · רבי שמואל אמר אפילו כלי פפייר אין להם · ויהי מושבם ממשא · אלעזר בן פנחס אמר [ה] מישה מיתה · מדי חולה · עילם גובבי · גוססות · חבל ימא תכלתא דבבל · צור צייר תכלתא דחבל ימא · רבי יהודה אומר בין הנהרות כגולה ליחוסים · באכה ספרה טפרי · הר הקדם · טורי מדינחא:

פרשה לח א ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' · (א) אלעזר ב"ר יוסי בר זימרא פתח (תהלים נט) אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו (כי מרו בך) [ו] רבנן פתרי קרייה (ב) בדואג ובאחיתופל אמר דוד אל תהרוג דואג ואחיתופל · פן ישכחו עמי פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם · הניעמו בחילך טלטלימו והורידמו הורידמו מגדולתן · (ג) ולנו מה יעשה (שם) מגננו ה' · חטאת פימו דבר שפתימו · [ז] זה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים · זה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים · זה התיר ג"ע ושפ"ד שנאמר (שמואל ב טז) בוא אל פלגשי אביך · (שם ז) ואבא עליו והוא יגע ורפה ידים · וזה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים · נחמן בריה דשמואל אמר התיר קונעתו ממנו ועשה אותו זיטיוטים וכמו שהוא מת · דמו מותר ואשתו מותרת · ר"א בשם רבי יוסי בר זימרא פתר בדור הפלגה אמרו ישראל אל תהרוג (ד) דור הפלגה פן ישכחו עמי פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם הניעמו בחילך והורידמו טלטלימו והורידמו מלמעלן למטן · (ה) ולנו מה יעשה מגננו ה' · (תהלים נט) חטאת פימו מחטייה שהוציאו מפיהם [ח] אמרו אחד לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט אלא בואו ונעשה סמוכות אחד מהצפון ואחד מהדרום ואחד מהמערב וזה שכאן סומכו מן המזרח · דבר שפתימו · ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ב רבי אבא פתח (משלי כז) אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו · [ט] אמר רבי אבא בר כהנא כזה שהוא כותש את השעורים במלבן סבור שהוא מביאן לידי

מסורת המדרש א סדר עולם רבה פרק א' · ב לעיל פרשה ו' וש"נ · ג פסיקתא רבתי פ' ג' · ד ילקוט כאן רמז ס"ב · וילקוט דברי הימים רמז תל"ף ע"ד · ה קדושין דף ע"א · ירושלמי קדושין פרק ד' · ו ילקוט תהלים רמז תשע"ז · ז לעיל פ' ל"ב · ח סדר עולם רבה פ' א' · ט תנחומא סדר זה · ילקוט משלי רמז תתקס"ב ·

חדושי הרד"ל

לשם המאורע ולא היו צריכים לקראם ע"ש אבותיהם: (ט) כרישין · דרש אלר מלשון חציר והוא תרגום כרישין: (י) ומצפים למיתה בכ"י · י"ל שג"ז נדרש מחצר מות חצר ל' חציר אנוש כחציר ימיו · כחציר ימלו ולכן למות היו מצפים תמיד:

(א) ר"א בשם ר"י ב"ז כצ"ל: (ב) בדואג ואחיתופל כו' · הורידמו מגדולתו · שדואג היה אביר הרועים ראש סנהדרין ובטלה תורתו · ואחיתופל יועץ למלך ולא נעשתה עצתו וחנק עצמו: (ג) ולנו כו' מגננו ה' · להצילנו מידם אף אם לא תהרגם: (ד) דור הפלגה כו' מלמעלן למטן · מראש המגדל להפילם ע"פ כל הארץ: (ה) ולנו כו' מגננו ה' · י"ל על אברהם שחלק עליהם ומאסו דבריו כמ"ש בפר"א

מתנות כהונה

נקרא שמו יקטן · דהא כתיב ושם אחיו יקטן וכל היכא דכתיב ושם פלוני כך וכך דייק בשמיה ודרשו אם לא כתיב טעמו ומימוקו עמו כמו ויקרא שמו נח לאמר זה ינחמנו שם האחד גרשום ושם האחד אליעזר ודומה לאלו והיכא דלא כתיב בהדיא דרשו חז"ל כל אחד ואחד לפי ענינו נזיל גמור ומנאתו כי תדרשנו: ואת עסקיו · כלומר עניו בעצמו ושפל בכל ענייניו שלא היה מגביה עצמו בשום דבר: ומה אם הקטן כו' · עיין לעיל פ"ו: ומה אם הקטן · שהיה קטון בשנים: פפייר · פי' הערוך שם עשב ועושין ממנה קליפין והיו לובשין אותו · והרמב"ם והרא"ש פירשו ג"כ פרק ט"ז דמסכת כלים שהן לבוש של מין זמורות: ומצפים למיתה · כלומר אינן מכירין בשום טובה שיהא אימת המות קשה עליהם: מישה מיתה · כלומר בני מיתה שכולם ממזרים כדאיתא בפרק עשרה יוחסין: חולה · כלומר רובם מיוחסים כמו רוב החולים לחיים: ה"ג בירושלמי דפרק עשרה יוחסין · עילם וגבבי גוססות וגבבי שם מדינה גוססות כלומר רובן ממזרים כמו רוב גוססים למיתה: חבל ימא · שם מדינה: תכלת כו' · כלומר הספר והגוי של בבל ליוחסין והערוך פי' התכלית והסוף:

פרשה לח זה התיר כו' · עיין כ"ז לעיל פרשה ל"ב: מחטייה · מפני החטא: וזה שבאן · וסמיכה שנבנה כאן יהא סומכו מן המזרח: במלבן ·

רש"י

הוליד בן בן חמש מאות שנה כדכתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת ובשנת שש מאות ילד מן התיבה נמצא בנו הבכור באותו הפרק בן מאה שנה וכתיב שם בן מאה שנתים אחר המבול הא למדת שיפת הוא הגדול · ואם תאמר שלא הוברר לנו ע"י החשבון שאמרנו חם ויפת אי זה מהם גדול לפיכך גילה לנו הכתוב אחי יפת הגדול שיפת הוא הגדול ומה שאמר הכתוב את שם את חם ואת יפת שהקדים את שם לאחיו לפי שהיה צדיק: פפייר · כלי מן קנים שבמים שלועזים פייל"א:

פרשה לח ס"א טלטלימו · בעניות: חילך · כמו חלכאים: לאלף ותרנ"ו שנה · שמיום שנברא העולם ועד דור המבול יש אלף ותרנ"ו שנה וכן מפורש בספר

פירוש מהרז"ו

היו בחיים לפניהם מאדם עד נח וכן כל יו"ד דורות מנח ראו זה את זה ומיו כולם בהפלגה · על כן קראו לבניהם שמות על שם המאורעות שקרו אותם ואך אחר שנתמעטו השנים ואין אדם מכיר יחוס אבותיו שכבר מתו ע"כ קראו שם בניהם כשם אבותם שלא ישכחום: נביא גדול היה עבר · סדר עולם פרק א' הובא ברש"י בחומש בתוספת ביאור: שהיה מקטין · דייק מ"ש ושם אחיו יקטן ויקטן ילד שתיבת ויקטן מיותר שהיל"ל ויולד שהרי בו מדבר ועל כן דורש על שהיה מקטין עצמו על כן ילד י"ג משפחות ונתגדל בעולם · וזה ע"פ מדת ממעל ומנגד ועי' לעיל פרשה ו' סימן ד' וע"פ זה דרש קל וחומר: ח מקום הוא · שנקרא הארמות על שם האיש הזה שנקרא כן · ורב הונא ידע את המקום ששמו כך ובני משפחה זו: מישה מיתה · ירושלמי קדושין ריש פרק עשרה יוחסין: טור מדינחא · כן תרגום אונקלוס · ועל מ"ש בנסעם מקדם ת"א בנטלהון מקדמיתא וכמ"ש לקמן פרשה ל"ח סימן ז' הסיעו עצמן מקדמונו של עולם:

פרשה לח סימן א אל תהרגם · ילקוט תהלים ל"ט כל הענין · ורבנן פתרי כפשוטו על אויבי דוד שהם דואג ואחיתופל ובריש המזמור כתוב לדוד מכתם בשלוח שאול וישמרו את הבית להמיתו והאל שאול היה דואג אויבו אך אחיתופל אויבו היה בימי מרד אבשלום ואין שייך לשאול · ודעת רבנן שעל שאמר בלשון רבים בפסוק הקודם אלהים יראני בשוררי אל תהרגם שהתנבא גם על אחיתופל: ישכחו הדורות · ישכחו חטאם וענשם: טלטלימו · טלטל אותם שיגלו טלטול הגוף · ומ"ש הורידמו על הורדת כבוד ומעלה ואינו דומה למ"ש טלטלימו: ולנו מה יעשה · פי' שמ"ש מגננו ה' שמתפלל שיהיה ה' למגן לו ולאנשיו במערה וע"פ מדה ע' כאלו כתוב מגננו תהיה ה' או היה ה': זה התיר · לעיל ריש פרשה ל"ב ושם נתפרש: התיר קנעתו ממנו · פס הגי' התיר קונעתו ופי' אשתו · והנה חשב אחיתופל קודם דואג ודואג היה הרבה שנים קודם אחיתופל כל"ל אלא על שבא לפרש מ"ש חטאת פימו דבר שפתימו על אחיתופל שלא היה רק בדיבור שאמר בא אל פלגשי אביך וכן מ"ש והכיתי את המלך לבדו · אך דואג היה במעשה ג"כ שהרג בעצמו כהני ה' · ע"כ הקדים אחיתופל: אמרו ישראל · פי' שלדעת רבנן הנ"ל דוד אמר כן כנ"ל · וא"כ יקשה שלא מצאנו אלא שונאי דוד שגלו ממקומם ואלא אחיתופל מפורש שחנק עצמו בביתו · ולא יתכן שלא יתקיים קללת דוד · על כן דורש ר"א ע"פ מדה י"ז על דור הפלגה כמ"ש בפסוקים הקודמים הקיצה לפקוד כל וגו' היינו כל ע' משפחות בני נח שמפורש בתורה שנטלטלו וירדו מלמעלה למטה וזהו מ"ש הניעמו והורידימו ומ"ש אל תהרגם הניעמו והורידימו הכל בעתיד · אברהם אמר כן בשעה שקלל אותם כמ"ש פר"א פ' כ"ד שאמר בלע ה' פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר וגו' אמר הקיצה וגו' וכן תלעג לכל גוים הכל על ע' המשפחות · וכן מ"ש ויסובבו עיר כמ"ש בתורה נבנה לנו עיר שאז לעג לכל משפחות האדמה שמרדו בו · ומ"ש אמרו ישראל שאברהם אמר כן לצורך ישראל: ולנו מה יעשה · לפי הנ"ל שאברהם אמר כן אתי שפיר על אברהם וזרעו כמ"ש אנלו אנכי מגן לך: לאלף ותרנ"ו שנה · שמבריאת עולם עד המבול החשבון מלומלם אלף ותרנ"ו שנה · כמ"ש בריש סימן ד' ע"ש: אחד מהצפון · והתחילו במקום שהיו שם במזרח כי בבל ושנער במזרח העולם כמ"ש מי העיר ממזרח היינו אברהם באור כשדים וכמ"ש ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער ודורש סמוכים שאמר בפסוק הקודם ומאלה נפרדו הגוים אחר המבול ועל זה אמר ויהי כל הארץ שפה אחת שחשבו לתקן קלקול המבול לעשות סמוכות לרקיע · וזהו מ"ש ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות · שהיה בדעתם לעשות בד' רוחות: ב במלבן · הוא הכלי שמניחים בו שעורים והכוונה שכל היסורים לא יועילו לו להביאם למוטב · אע"פ שהעלי שכותשין בו עולה ויורד עליהם הרבה פעמים אינם נותנים אל לבם ועיין תנחומא כאן שמאריך בזה ודורש ג"כ סמוכים כמ"ש סוף סימן א' הנ"ל שלא די שלא למדו מוסר מדור המבול להטיב מעשיהם אך הרעו עוד לחשוב לתקן שלא

יפה תואר

לקרות לשם האבות · ולכן אם היה להם רוה"ק או אם היה להם מאורע בשעת לידה · אם לא הכירו את יחוסיהם בחרו יותר לקרות בשם אביהם · ולרשב"ג על שם המאורע עדיף · והאחרונים אשר יקראו בשם אבותיהם הוא מטעם שאין בהם רוה"ק ולא ידעו את המאורע לנולד · אבל אם היה להם רוה"ק · אף כי לא יכירו את יחוסיהם מ"מ היו קוראים על שם המאורע: נביא גדול היה עבר כו' · כלומר נביא ממש כי רוח ה' דבר בו ולא תימא שניבא ולא ידע מה ניבא · והנה בס"ע מוכיח כי ענין הפלגה היה בסוף ימי פלג · וכנראה מסדר הכתובים שהיתה גם אחרי אשר אחיו הצעיר יקטן הוליד בנים · ולפ"ז מה שקרא אותו בלידתו פלג ע"כ היה בנבואה · וזה א"א לומר כי בסוף ימיו נקרא בשם פלג · דאין דרך לקרוא לאיש הקרוב למות בשם · ונקרא בשם רק על שם המאורע אשר בלידתו או בחצי ימיו · ומה שלא הוכיח משם יקטן שהיה מקטין את עצמו דהיה נביא וידע את דרכי בנו מראש · דדלמא באמצע ימיו כאשר ראה אביו את ענותנותו אז קרא אותו בשם יקטן · ומפלג אשר שהפלגה היתה בסוף ימיו · וקרא אותו בשם פלג לפני זה שפיר מוכח: מקום הוא ששמו חצר מות · ונקרא בשם הזה על שם מקומו ומ"ש שהם אוכלים כרישים כו' הוא מתוך עניים לא היו להם מה לאכול וכסו את בשרם בעשבים או בעלי אילנות ומרוב עניים היו מצפים למיתה בכל יום · ושמעתי שיש אנשים המתבודדים במושכלות ולא יעבדו את האדמה ויאכלו וילבשו מאשר ימצאו מוכנים על פני השדה · ואולי גם האנשים האלה היו מהם · ולא היו להם בטחון בזה העולם ולכן צפו למיתה בכל יום [ואולי כוונתו על הטרוגלאדיטען]: בדואג ואחיתופל · כי לעיל כתיב יגורו עלי עזים וגו' וזה היה דואג ואחיתופל שהיו אויבי נפש דוד ומעיזים כנגדו כי אמרו לו דוד הבא על אשת איש מיתתו במה וכדאיתא בחלק ואע"ג דדואג ואחיתופל לא חצו ימיהם ומתו בני ל"ג או ל"ד שנה כדאיתא בחלק · ושמא מפני טובת דוד שלא ישאו עוד עליו עונות רעות לא שמע ה' בקול תפלת דוד דבקש אל תהרגם והמיתם בחצי ימיהם: ולנו מה יעשה מגיננו ה' · זה ע"ד דאיתא בפל"ב אני כאשר עשו כן עשיתי כו' ע"ש · ופי' אף כי גם בנו היו חטא ועון אך ה' מגננו בחסדו ישא את עונותינו · ולא יפקדם עלינו וע"ע מ"ש שם בענין זה: בדור הפלגה · ובא פה אל תהרגם עתיד במקום עבר ופי' כי כאשר עשית בדור הפלגה אשר נלכדו בדבר שפתימו ובחטאת פימו בגאונם כן ילכדו אלו בחטאת פיהם ובגאונם · ואומר ולנו מה יעשה פי' אף כי גם בישראל היו חטאת שפתים וגאוה וגאון אבל להם ישא ה' עונם ויהיה למגן למו: דבר שפתימו ויהי כל הארץ וגו' · ודורש את הכתוב חטאת פימו יצאה להם בשביל כי דבר שפתימו הי' אחדים וכמו דכתיב

משנת דרבי אליעזר

סבור שהוא וכו' ועד הוא סליק וכו' · פי' כשהוא כותש היה סובר שיתקנו כולם ע"י כתישה מעט ובאמת אף

ידי משה

יודעים שנח הוליד בן ת"ק שנה כדכתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה וגו' ובשנת שש מאות שנה יצא מן התיבה נמצא היה לבנו הגדול בשעת יציאתו ק' שנה ולשם היה ק' שנה שנתים אחר המבול שא"ל למדת שיפת היה גדול ב' שנים אבל עדיין לא ידענו אם לא היה חם גדול מכולם לפיכך אמר אחי יפת הגדול שיפת הוא הגדול ודו"ק וכנ"ל: ויהי מושבם ממשא · פסוק הוא בנח · עד סוף הפרשה מפרש כל שמות הערים הנכתב בפסוק האיך קורין אותן בלשון ארמי וטעם לקצת מהם למה קורין אותן בכך:

פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם · ר"ל שיאמרו שמתו מעצמן ולא מחמת שמרדו במלכות אלא הורידן מגדולתן כו': ולנו מה יעשה · ר"ל ע"ד אם בארזים נפלה אש מה יעשו אזובי קיר אלא מגננו ה' ר"ל כמו שאמר למעלה ואני ברוב חסדך וגו': וזה שכאן סמכו מן המזרח · ר"ל שמגדל שלנו עושין כאן יהיה סמוכות מן המזרח דכתיב בפסוק מקדם משמע שהיו במזרח ·

סנסילים

מוטב ועד הוא סליק ועד הוא נחית לא תסור מעליו (ו) אולתו • כך דור המבול (א) ודור הפלגה (שנתים) אחר המבול ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ג רבי יוחנן פתח (שם יז) משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו • א אמר רבי יוחנן אם קידמך חבירך בעדשים קדמנו בבשר • למה שהוא גמל עליך תחלה • אמר רבי שמעון בר אבא לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה • (ז) אלא אפי' משיב רעה תחת רעה לא תמוש רעה מביתו: א"ר אלכסנדרי משיב רעה תחת טובה שאמרה תורה (שמות כג) כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו • עליו הוא אומר משיב רעה תחת טובה לא תמוש וגו' • רבי ברכיה פתר קרייה בדורות הללו דור המבול ודור הפלגה • דכתיב אחר המבול ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ד יהודה בר רבי פתר (ישעיה מד) לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם • הדא הוא דכתיב הנפילים היו בארץ (ח) בימים ההם • יהודה בר רבי אומר ב לא הוה להון למילף מן קמאי • אתמהא • דור המבול מדור אנוש • דור הפלגה מדור המבול • דכתיב אחר המבול • ויהי כל הארץ: ה רבי עזריה פתח (ירמיה נא) רפינו את בבל (ב) ולא נרפאתה עזבוה ונלך איש אל ארצו כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים • ג רפינו את בבל • בדור אנוש • ולא נרפתה בדור המבול • (ט) עזבוה ונלך איש אל ארצו • ויהי כל הארץ שפה אחת: ו ר"א ורבי יוחנן • ר"א אומר ודברים אחדים דבורים אחדים • ד מעשה דור המבול נתפרש • (ג) מעשה דור הפלגה לא נתפרש ודברים אחדים שאמרו דברים חדים על ה' אלהינו ה' אחד ועל אחד היה אברהם בארץ (י) אמרו אברהם זה פרדה עקרה הוא אינו מוליד • ועל ה' אלהינו • אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים • אלא ה באו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודת כוכבים בראשו וניתן חרב בידה ותהא נראת כאלו עושה עמו מלחמה • דבר אחר ודברים אחדים ודברים אחודים • מה שביד זה ביד זה ומה שביד זה ביד זה • רבנן אמרי שפה אחת • משל לאחד שהיה לו מרתף של יין פתח חבית ראשונה ומצאה של חומץ

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תתקנ"ו • ב מדרש תהלים מזמור ב' • ג לקמן פרשה ל"ט • ילקוט ירמיה רמז של"ס • ד תנחומא כאן סימן י"ח • ילקוט כאן רמז ס"ב • ה סנהדרין דף ק"ט • מדרש תהלים מזמור א' • תנחומא כאן סי' י"ח :

חדושי הרד"ל

בפדר"א פ' כ"ד ולקמן • וז"ש מגננו פ' כדאמר אנכי מגן לך וז"ש מגן אברהם: (ו) אולתו • כך דור אנוש ודור הפלגה אחר המבול ויהי כו' כצ"ל: (ז) אלא אפילו משיב רעה כו' • עמ"כ וע' בזוהר מקץ (ר"א): (ח) בימים ההם • וגם אחרי כן וגו' יהודה ב"ר כו' כצ"ל • ור"ל דדרש וגם אחרי כן אף שעלה הים והציף בימים ההם בימי אנוש עכ"ז לא שבו מדרכם: (ט) עזובה ונלך וגו' • בדור הפלגה כצ"ל וכ"ה לקמן פמ"א ודריש סופיה דקרא כי נגע אל השמים משפטה על שאמרו נעלה לשמים וכדמפורש:

חדושי הרש"ש

(א) ודור הפלגה שנתים אחר המבול • עמ"כ לקמן בפסוק אשר בנו בני האדם ומש"כ שם • ונראה דכאן לא היתה בגירסתו שנתים וכן בדפוס אמשטרדם ליתא: (ב) ולא נרפאתה צ"ל נרפתה • וכן אל ארצו צ"ל לארצו וכן לקמן בסמוך: (ג) מעשה דוה"פ לא נתפרש וריו"ח אמר ודברים אחדים שאמרו דברים חדים

(י) אמרו אברהם פרדה עקרה כו' • וא"כ שוא עבוד אלהי אברהם כי מה ניתן לו אחר שהולך ערירי:

רש"י

בספר יצירה: ועד הוא סליק ועד הוא נחית לא תסור וכו' • בעוד שהוא מגביה ידו מן המכתש ויורד להכות לא תסור מעליו אולתו כך דור הפלגה לא למדו מדור המבול: א"ר אלכסנדרי משיב רעה תחת רעה • שאמרה תורה כי תראה חמור שונאך • ומה שכתוב עליו הוא אומר משיב רעה תחת טובה טעות הוא: כי טח מראות עיניהם • כך דור הפלגה לא הכירו נסים של הקב"ה שנעשה להם בדור המבול שהציל נח ובניו שילאו מהם: רפאנו את בבל בדור אנוש • שלא הציף אלא שליש של עולם: ונלך איש לארצו • שנפלגו איש ללשונו בארצותם: מעשה דור הפלגה לא נתפרש • דכתיב דברים

מתנות כהונה

כלי שבו כותשין ומלבנין השעורים: ועד הוא סליק כו' • ובעוד שהמקל עולה טרם שיורד אינו חוזר למוטב אפילו בעת וברגע ההיא: אם קידמך • שקידם לכבד אותך וביקוט משלי גרס קיבלך: לא סוף דבר כו' • שראוי לקללה אלא אפילו המשיב רעה תחת רעה והאי דכתיב משיב רעה תחת טובה פי' במקום הטובה שיש בידו לגמול אותו ומשלם אותו רעה מפני שרעה גמלהו מקודם לכן וכדמפרש רבי אלכסנדרי וכו' וחדלת מעזוב לו מפני שרעה גמלך מקודם כמו שאמר חמור שונאך ובפירש"י ז"ל גרס בדברי ר' אלכסנדרי רעה תחת רעה וגירסת הילקוט אלא אפילו רעה תחת רעה שאמרה תורה כו' עליו הוא אומר כו' • וגירסא זו נוטה לפירושי אבל רש"י כתב דט"ס הוא וכן בילקוט ל"ג ליה ושוב מלאתי בהב"א שפי' כמו שפירשתי: בדורות הללו • כלומר בדורות הכתובים לפנינו בפרשה: שפה אחת כו' • זו היא טובה גדולה להן ובאו הם לשלם רעה: טח עיניהם כו' • שלא זכרו מה שנעשה בהראשונים וכדמפרש ואזיל: לא הוה כו' • וכי לא היה להם ללמוד ממה שנעשה [בהראשונים] בתמיה: בדור אנוש • שהציף הקב"ה שלישו של עולם ולא לקחו מוסר: רפינו את בבל • כלומר דור הפלגה שהיו בבבל שנאמר וימצאו בקעה בארץ שנער זו בבל כדמפרש לעיל פרשה ל"ז והיה להם ללמוד ולקבל רפואה מהם ולא נרפאתה: ה"ג בילקוט דברים אחוזים וסגורים שלא נתפרש טעמאם כהאי דכתיב הדלת סגרו ות"א אחדו וכן פירש"י: נתפרש • שנאמר כי מלאה הארץ חמס וכן כי השחית כל בשר דרכו: דברים חדים כו' • דברים אחדים דרש נוטריקון דברים חדים דברים על אחדים על שנים שנקראו אחד כדמפרש ואזיל: חדים • לשון הרע כחרב חדה: לבור • לברר: אלא כאו גרסינן: אחודים • אחוזים יחד בשותפות אחת וכים אחד לכולם: שפה אחת כו' • קרי ביה שפה הסי"ן נקודה בימין מלשון השופה יין בפרק הזהב:

יפה תואר

דכתיב בקרא ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: דור המבול ודור הפלגה כו' • עי' בזה בביאור הרי"ף אשר כתב בשם היפ"ת: לא ידעו ולא יבינו • זה המקרא הובא כאן רק ע"ד המליצה איך לא ידעו ולא הבינו לקחת מוסר מהדורות אשר היו לפניהם כדמפרש ואזיל אבל לא לדרוש את גוף הכתוב על דור הפלגה: רפינו את בבל וגו' • גם הכתוב הזה הובא פה ע"ד מליצה • כי מהראוי היה להרפא ולקחת מוסר מדור אנוש ולא הועיל ואח"ז מדור המבול ובכל זאת נרפא לכן עזבוה שהפיץ ה' את יושביה: מעשה דור הפלגה לא נתפרש ר' יוחנן אמר ודברים אחדים שאמרו דברים חדים וכו' כנ"ל • ומחלוקתם הוא כי דברים אחדים בקרא מיותר הוא לכן דריש ר"א כי הפירוש מן ודברים אחדים הוא כמו דבורים אחודים שמעשה דור הפלגה הוא נעלם וסגור • כי אחד בל"א הוא סגר • ור"י דורש שאמרו דברים חדים • ואמנם בירושלמי מגילה פ"א הלכה ט' פליגי ר"א ור"י חד אמר שהיו מדברים בשבעים לשון ומפרש ודברים אחדים כי כל השבעים לשון היו בפיהם כשפה אחת • וחד אמר שהיו מדברים בלשון יחידו של עולם בלשון הקודש • ואח"כ אין יתור כלל בקרא ומה ראו פה במדרש להוציא מן הכתוב הדרשות האלה: אברהם פרדה עקרה כו' • וכזה נתנו תפלה באלהים כי לא הועילה לו צדקתו לתת לו אחרית או כי אין ביד ה' לשנות הטבע • ומה בצע כי יתם דרכיו • והנה אברהם היה בדור הפלגה בן מ"ח שנה וכן איתא בס"ע ואע"ג דבדורותם הולידו לבן מאה ומאתים מ"מ קראו אותו פרדה עקרה לפי שהיה טומטום כדאיתא בפרק הבא על יבמתו וכן משמע לקמן בפל"ט ואולי הכוונה פרידה עקרה • כי לעגו לאברהם אשר לא יועיל מאומה בשכלו ובתוכחתו • ולא יוליד בהקישיו ובהקדמותיו • כי אין שומע לו ואין איש המאמין באמונתו: לבור לו את העליונים כו' • לא נוכל לפרש כפשוטו שחפצו לעלות שמימה לדור שמה ולעשות מלחמה עם היוצר • כי סכלות כזה לא נתנה להאמר גם על סכלים ופתאים היותר גדולים • אבל המה סלקו השגחת ה' מגלגל הירח ולמטה • וחשבו שהנהגת העולם השפל מסורה למערכות השמים • וזה שאמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים כו' פי' כי לא נכון הוא מה שבחר ה' להשגיח על העליונים לבד • ולכן המה נצחיים ואותנו נתן בתחתונים הארציים ומסורים אנחנו בידי העליונים ולכן אנו מתים • אבל ראוי היה כי גם אנחנו נהיה בעלי חומר נקי כעליונים ונצחיים כמותם • וזה כענין התלונה הנזכרת בפ"ב העליונים חיים והתחתונים מתים ע"ש • ולכן פרקו את עול השעבוד מהסבה הראשונה • ולפרסם דעתם בנו מגדל וראשו בשמים ועבודת כוכבים בראשו והרב בידו שיראה כעושה מלחמה עם הסבה הראשונה להורות שמאנים בעבודתו ומורדים בו כי טובתם בל עליו: ודברים אחודים • פי' שהכל מסכימים לדעה אחת: רבנן אמרי שפה אחת • פי' כי דברים אחדים הכוונה שהיו

פירוש מהרז"ו

שלא יבא עוד מבול: ג ר' יוחנן פתח • ילקוט משלי י"ז: קרמנו בבשר • שאם יקדמנו ג"כ בעדשים אין זה קדימה אלא שילם עדשים בעד עדשים אך לא בעד החסד שהקדימו • אך אם יקדמנו בבשר הרי משלם לו ג"כ בעד הקדימה של חסד: משיב רעה תחת רעה • דורש כן ממ"ש משיב רעה משמע הדבר שקבל הוא משיב בחזרה הרי שבתיבת משיב מרומז ע"פ מדה ע' משיב רעה תחת רעה (יפ"ת) ומ"ש תחת טובה הוא קל וחומר וכאילו כתוב משיב רעה (תחת רעה וק"ו תחת טובה) דאל"כ שתחת רעה טובה הרי כתוב אל תאמר אשלמה רע ועוד כתיב אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו • וכן מפסוק כי תראה חמור שונאך כמבואר במדרש והם ב' כ"מ מדה ע"ו והכריע ע"פ מדה ע' וממעל: א"ר אלכסנדרי משיב רעה תחת טובה • בילקוט משלי י"ז הגירסא משיב רעה תחת רעה • וכן כתב רש"י במדרש כאן • ועם כל זה אין לשבש גירסתנו שהביא לשון הפסוק וכוונתו להביא ראיה לדברי רשב"א שע"כ פי' תחת רעה שמאחר שהכתוב קורא אותו שונא הרי שעשה לו רעה • והתורה מצוה לו שיגמול לו טובה: ר' ברכיה • עיקר הדרשה בשביל דברי ר' ברכיה • ואגב הובאו גם שאר דברי אמוראים ר"י ור"א • ומ"ש ר"י פתח פירושו שפתח שם במשלי: דכתיב אחר המבול • דורש סמוכין כל"ל שבסוף פסוק הקודם כתוב אחר המבול ואח"כ כתיב ויהי כל הארץ וגו' שאחר שראו וידעו שאבותיהם נצלו מהמבול וכל היו"ד דורות מנח והוא בכלל ועד אברהם כולם חיו בהפלגה שמהמבול ועד ההפלגה ש"מ שנה וחיו יותר מזה כמפורש בתורה ונתרבו בשנים אלו בהשגחה ומלאו העולם וחיו ברוב טוב ושלמו רעה • ושייכות הדרשה לדור המבול והפלגה ממ"ש בפסוק השני פוטר מים ראשית מדון שאחר המבול שפטרו את המים התחילו למרוד ולדון כנגד הקב"ה וכמ"ש ותהי ראשית ממלכתו • הוא החל להיות גבור שהמרידן: ד היו בארץ • וכמ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ז' ושם נתפרש: ה רפינו את בבל • ועי' לקמן פר' ל"ט סימן ה' דכאן חסר וכל"ל עזבוה בדור הפלגה ונלך איש אל ארצו ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך • וגם שם בעל המאמר ר' עזריה • והנה דור המבול והפלגה שייך לבבל • כי נגערו שם כל מתי המבול כמ"ש לעיל פר' ל"ז סימן ד' • וע"פ מדת מנגד שהיה שם העונש יותר גדול מן הסתם שהיה שם החטא יותר גדול • ועל שאברהם מבבל כמ"ש אשר הוצאתיך מאור כשדים • ואם היו משלימים אתו לא היה הש"י מצוה שיצא ממנה אלא היה זוכה ומזכה כל בני מדינתו ובכלל מ"ש עזבוה ונלך איש אל ארצו שנפרדו ונפלגו כל הגוים שהיו כולם בבבל ונפלגו בכל הארץ • ועל שאמר לשון יחיד דרש על אברהם • ושייכות דור אנוש לבבל יתכן שאצל אנוש כתוב אז הוחל ואצל המבול ויהי כי החל ואצל הפלגה וזה החלם וכמ"ש לעיל פר' כ"ג סימן ז' ופר' כ"ו סי' ד' שמשמעות כולם לשון מרד ודורש גז"ש שגם דור אנוש היה בבבל • ומ"ש רפאינו את בבל היינו שהוכיחו אותה שתשוב בתשובה בכל דורות אלו שזהו רפואתה • ועל שלשונות הפסוק כפולים ומיותרים ע"כ דורש על דורות שונים: נגעה אל שמים • כמ"ש וראשו בשמים: ו דיבורים אחדים • הל"ל דיבור אחד כמ"ש שפה אחת וגם הוא מיותר על כן דורש כל דרשות אלו ובילקוט הגירסא כאן דיבורים אחודים ופירושו סגורים וסתומים והמדרש פי' שלא נתפרשו טעמם וכמ"ש מ"כ בשם רש"י: שאמרו דברים חדים • וביל' הגירסא שאמרו דברים על שני אחדים • ודורש כאילו כתוב דברים חדים על אחדים ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה: היה אברהם בארץ • בילקוט לא גרס בארץ ולשון הפסוק אחד היה אברהם ויירש את הארץ יחזקאל ל"ג כ"ד: אברהם פרדה עקרה • עי' לקמן פר' מ"א סימן ה' • וכוונתם בזה שאברהם המוכיחם ומודיעם אמונת האל ב"ה אם היה לו בנים היה יתכן שתשאר אמונתו ביד בניו אך מאחר שאין לו זרע ישכח שמו מן העולם ושם ה' אחד שהוא מודיעו: וידעו זה במזלות ובאצטגנינות • וזה מרומז בתיבת אחד שאמרו על אברהם שישאר אחד: לבור לו • מרומז במ"ש וראשו בשמים פן נפוץ שאין רצונו לדור בארץ נפולים אלא נעלה לשמים ונדור שם: ונעשה ע"א בראשה • כמ"ש שמ"ר פר' כ"ד סימן ב' נתנה ראש נעשה ע"א ותלך בראשנו ועי' מש"ש עוד וע' בסנהדרין דף ק"ז על פסוק ויהי דוד בא עד הראש • ואין ראש אלא ע"א ולקמן סוף סימן ח' ובסנהדרין דף ק"ט א' יליף ממ"ש כאן ונעשה לנו שם וכתוב ושם אלהים אחרים: ותהא נראה • וכן לקמן סימן זה בלשון זה • והענין בזה שחכמיהם וכומריהם מנהיגי ההמון התחכמו כנגד אברהם שהוכיחם להאמין בה' והם אמרו להמון לעשות עמו מלחמה אע"פ שידעו הם עצמם האמת שאין בדבריהם ממש התחכמו לרמות ההמון בשקריהם • שידמו שהיא עושה מלחמה: ודברים אחודים • פירוש אחודים ותפוסים • וכמ"ש ותתפשהו בבגדו ות"א ואחדתיה בלבושיה ומ"ש ודברים פירושו מלשון ענין וחפץ וכמ"ש על כל דבר פשע על שור וגו' שמגודל השלוה וההרווחה לא היו מקפידים זה על זה אלא אוחזים זה מזה: רבנן אמרי שפה אחת • שמאחר שכתוב דברים

ידי משה

ה: פילים וגו' • לא הוה להון למילף מן קמאי• נראה דדייק מקרא הנפילים היו בארץ בימים ההם פי' שהיה להם למילף מן אותן שנפלו דור המבול ודור אנוש וק"ל: אמרו אברהם זה פרדה עקרה וכו' ועל ה' אלהינו אמרו

משנת דרבי אליעזר

אף שהוא סילוק היינו שכתש את העליונים ועד הוא נחית לא תסור שצריך לכתוש גם את העליונים וכן בדור המבול ודור הפלגה אחר המבול • ואעפ"כ ויהי כל הארץ וגו': אלא אפילו וכו' • תחת רעה שרעה גמלך שונאך והאלהים חשבה לטובה ובאמת היא טובה וליזהר מעליא נקט שלמה וה"ל כאילו כתיב תחת רעה דודאי לא יסתור התורה דמוכח שאף נגד רעה אסור ולכן ר"ב פתח קריה בדורות פלגו וכו' דכתיב אחר המבול ויהי כל הארץ וגו' היינו שהיו רשעים והיינו רעה תחת רעה וכנ"ל ע"פ אם תכתוש אויל וגו' שהמדרש מעמיד דרשתו שה"פ הי"ל ללמוד וכו' ולא למדו ומה שפי' במ"כ וז"ל זו היא טובה גדולה וכו' לא דק ולפ"ד אינו מובן לשון דכתיב אחר המבול ודוק ובדרש שאח"ז לא הוי להון למילף וכו' וסיים ג"כ לשון זה דכתיב אחר המבול: שאמרו דברים אחרים וכו' • דקשה דהל"ל ואמירה אחת דאמירה ל' רכה שהיה שלום ביניהם גם לשון יחיד כמו שפה אחת לכ"א שאמרו דברים חדים היינו קשות ונקט בלשני' חדים ולא קשות שיהיה לשון נופל על לשון אחדים ואחדים פי' שני אחדים היינו ב' אחדים כאחד הש"י ואברהם: אברהם זה פרדה עקרה וכו' • פי' דלכך אמרו לאו כל הימנו לבור לו וכו' לפי שראו באיצטגנינות ד' אי נדק וכו' ואברם אינו מוליד א"כ אנחנו משועבדים למזל לפי שה' למעלה

שנייה ומצאה של חומץ שלישית ומצאה של חומץ הא משפו דכולא בישא · [א] א"ר אליעזר אי זו קשה זה שאומר למלך או אני או אתה בפלטין · או זה שאומר אני בפלטין ולא אתה בודאי זו קשה שאומר לשר אני בפלטין ולא אתה · כך דור המבול אמרו (איוב כב) מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו · דור הפלגה אמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודת כוכבים בראשו ונתן חרב בידה ותהי נראת כאלו עושה עמו מלחמה · אותן של דור המבול לא נשתיירה מהן פליטה ואלו של דור הפלגה נשתיירה מהם פליטה · אלא דור המבול על ידי [ב] שהיו שטופים בגזל שנא' (שם כד) גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו · לפיכך לא נשתייר מהן פליטה · אבל אלו על ידי שהיו אוהבים זה את זה שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת לפיכך נשתיירה מהן פליטה · רבי אומר [ג] גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהן כיון ששלום ביניהם · שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו · אבל משנחלקו מה הוא אומר (שם) חלק לבם עתה יאשמו הא למדת גדול השלום ושנואה המחלוקת · ודברים אחדים · מעשה דור המבול נתפרש אבל (יא) מעשה דור הפלגה לא נתפרש · ד"א ודברים אחדים שאמרו דברים חדים · אמרו [ד] אחת לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט בואו ונעשה סמוכות אחד מן הצפון ואחד מן הדרום · ואחד מן המערב · וזה שכאן סומכו מן המזרח · הה"ד ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים : ז ויהי בנסעם מקדם [ה] נסעו מן מדינחא למיזל למדינחא · אמר רבי אלעזר ב"ר שמעון הסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו אי אפשינו לא בו ולא באלהותו · (ד) וימצאו בקעה · ר' יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר התכנסו כל עובדי כוכבים לראות אי זה בקעה מחזקת להם ובסוף מצאו · ורבי נחמיה אמר וימצאו (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ · וישבו שם · אמר רבי יצחק [ו] כל מקום שאתה מוצא ישיבה השטן קופץ · א"ר חלבו בכל מקום שאתה מוצא נחת רוח השטן מקטרג · אמר רבי לוי בכל מקום שאתה מוצא אכילה ושתיה השטן מקטרג : ח ויאמרו איש אל רעהו · מי אמר למי רבי ברכיה אמר (יב) מצרים אמר לכוש · הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשריפה · עתידין אלין עממיא משתרפה מן גו עלמא · ותהי להם הלבנה לאבן וגו' רבי הונא אמר הוות מצלחת בידן אתי למבני חדא הוא (יג) בני תרתין אתי למישויע תרתין והוא מישויע ארבע : ויאמרו הבה נבנה לנו וגו' · אמר רבי יודן מגדל בנו עיר לא בנו · אתיבון ליה והכתיב וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אמר להון קרון דבתריה ויחדלו לבנות המגדל אין כתיב כאן אלא ויחדלו לבנות העיר · אמר רבי חייא בר אבא [ז] המגדל הזה שבנו שלישו נשרף · ושלישו שקע · ושלישו קיים · וא"ת שהוא קטן · רבי הונא בשם רבי אידי אמר כל מי שהוא עולה על ראשו רואה דקלים שלפניו כאלו חגבים · ונעשה לנו שם · תני רבי ישמעאל (יד) אין שם אלא עבודת כוכבים : פן נפוץ על פני כל הארץ · א"ר שמעון ב"ר חלפתא (משלי יג) (טו) פי כסיל

מסורת המדרש א ילקוט הושע רמז תק"כ כה"ע · ב אדר"ן פרק י"ב · ג במד"ר פרשה י"א · מס' דרך ארץ פרק השלום · עי' ספרי פ' נשא פסקא מ"ב · תנחומא סדר צו סימן ז' וסדר שופטים סי' י"חי ילקוט כאן רמז ס"ב · וילקוט נשא רמז תשי"א : ד סדר עולם רבא פרק א' · ה ילקוט כאן רמז ס"ב כה"ע · ו לקמן פ' פ"ד · סנהדרין דף ק"ו · שמ"ר פ' מ"א · פדר"א פרק מ"ז · ספרי בלק פסקא קנ"א · ילקוט ויחי רמז ק"מ · ז סנהדרין דף ק"ט :

חדושי הרש"ש

חדים כו' כ"כ דצ"ל : (ד) וימצאו בקעה ר"י ור"נ כו' · נראה דר"י דריש מציאה דהכא כעין דדרים רהב"י

חדושי הרד"ל

(יא) מעשה דור הפלגה לא נתפרש · לקמן מפרש ע"י שאוהבים זא"ז גדול השלום וכו' · ור"ל שלכן כיסה עליהם הכתוב ולא גלה על עונש · וכאן היה א"ל דמפני כבוד המקום לא פורש מה היו אומרים

דברים חדים : (יב) מצרים אמר לכוש · עיין מ"כ ויד"מ · ול"נ דיליף שאי הבה נלבנה והבה נרדה מן הבה נתחכמה לו דמצרים על ישראל וזה סיוע למ"ש בכתבים ז"ל שענין מצרים הוא א' עם ענין דור הפלגה : (יג) בני תרתין · שהיתה כוונתם לרעה עמוקה · כענין בקדם בסמ"ק (כמ"ש בזוהר עד"י) שאמרו נבנה מאליו : (יד) אין שם אלא עבודת כוכבים · שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו כ"ש בלדר"ע אות רי"ש : (טו) פי כסיל וגו' · בשוח"ט מז' א' מביא מקרא דמגורת רשע היא תבואנו :

מתנות כהונה

הא משפו כו' · מוכח והדעת שפוי ושוקט כי כן הוא אורח לדיקים סגולה · תרגום ואורחא דתריצין שפיא והכי מוכח גירסת הילקוט דגרס הא מסתייא דכולא בישא והכי גרסינן בערוך מסתו לשון מסתיים : מה שדי כו' · לא בקשו רק הם למטה והוא למעלה : לא נתפרש · פי' כדלעיל : דברים אחדים · אחוזים ומסוגרים : מן מדינחא כו' · נסעו ממזרח דכתיב קודם לזה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ולכך שנער גם היא במזרח בתמיה ומשני אמר רבי אלעזר כו' [ובילקוט גירסא אחרת וגירסא שלפנינו היא ג"כ גירסת רש"י והאב"א] : ובסוף מצאו · דייק מדכתיב וימצאו משמע שכלם חפשו ומצאו כד"א ויבוקש הדבר וימצא · ור' נחמיה סבר שהקב"ה המציא להם הבקעה ע"ד שאחז"ל ג' דברים באין בהיסח הדעת ואחד מהן מציאה וכו' ומן הראוי לא היה להן למצוא בקעה גדולה כ"כ אלא שהקב"ה המציאה להן דרך מציאה כדי שלא יאמרו אלו מצאנו בקעה מחזקת כולנו היה מתקיים מחשבותינו : [שאתה מוצא כו' · עי' בס"ל פמ"א] [ה"ג שהשטן קופץ א"ר חלבו] : מצרים אמר לכוש · כלומר לא שדבר איש לרעהו דמשמע יחיד ליחיד אלא אומה לאומה [וכ"פ רש"י בחומש] : משתרפה כו' · מקומא ועבר מן העולם כד"א פ' סדר תעניות אי שריף מר פינכא וכן פירש"י ודרש ונשרפה כמו ונשרפה השי"ן בקמץ גדול פי' נהיה נשרפים ועוברים מן העולם : [ה"ג אלין עממיא מצרפא וכ"ה בילקוט] : הוות מצלחת כו' · המלאכה היתה מצלחת ועולה בידם כשבא לבנות ולקבוע אבן אחת היו נקבעים שנים ודייק מדכתיב ותהי דמשמע שהיה כן מעצמו ומאליו וכן והחמר היה כו' : אתי למישויע כו' · כשבא לטוח ולחבר שנים היו נטוחים ארבע : קרון דבתריה כו' · קראו המקרא שלאחריו : ויחדלו לבנות ודייק דהל"ל ויחדלו לבנות ותו לא או הל"ל העיר והמגדל אלא בא להשמיענו שחדלו מבנין העיר ולא בנו בה כלום והאי דכתיב וירד כו' על מחשבתם הוא דקאמר : שהוא קטן · אותו שליש שהוא קיים עדיין : כאלו חגבים · מפני רום המגדל : אין שם · האמור כאן : פי כסיל וגו' · שפיהם הכשילם

רש"י

דברים אחדים סגורים כמו ואת הדלת סגרו מתרגמינן אחדו : הא משפו דכולא בישא · זה יין שהורק מכלי אל כלי רע הוא משפו דאייר בלע"ז : נסעו ממדינחא · דכתיב ויהי מושבם ממשא בואכה ספרה הר הקדם שהוא במזרח כדמוכח בראש הענין כ"ד שעי מכסי סיהרא : משתרפה מגו עלמא · כמו שורפה היה כלומר עתידין להיות נבלעים מן העולם

פירוש מהרז"ו

אחדים הכי מ"ש שפה אחת מיוחד · על כן דורש שפה מלשון וילך שפי שפי' מלשון השקט וישוב דעת ע"פ מדת ממעל · אחת · שכל הדור זה ודורות של אחריהם יהיה באופן אחד · מאחר שדור אנוש והמבול והפלגה לא לקחו מוסר זה מזה הרי יהיה כן לדורות עולם ועיקר הדרשה על פסוק ו' ושפה אחת לכולם וזהו משפו דכולא בישא עי' בדומה לזה בפתיחא דאיכה רבתי פתיחא י"ב מעדה בגד · וע' מ"מ ושם הגי' מסתייא דכולא בישא · ובערוך ערך מסתו גורס מסתו דכולא בישא וכתב שם המ"ע א"ב משפו כתוב וכמו כאן : או אני או אתה · פי' מאחר שאתה בפלטין אלך לי ואעזוב אותך בפלטין כך דור המבול הניחו אותו בפלטין והם רחקו ממנו שאמרו לו מה שדי וכו' · אך דור הפלגה אמרו ולאשו בשמים שנגרש אותו מן השמים · ודור המבול אבדו כולם ודור הפלגה נשארו בחיים · אלא בשביל השלום והאחדות : גדול השלום · במ"ר פר' י"א סימן ז' וש"נ ומ"ש ר"א ר"ת רבי אומר וכן הוא במדרש שעם יפה תואר · אך במ"ר שם הגירסא · ר"א בנו של ר"א הקפר אומר : מעשה דור המבול · הדברים כפולים לעיל ריש סימן זה וכן מ"ש דברים חדים כפול לעיל סימן ה' ושם תבואר וכל דברים אלו העתקה ממקום אחר ומ"ש אמרו אחד לאלף ותרנ"ו לעיל סוף סימן א' : ז למיזל למדינחא · מאחר שמ"ש בנסעם מקדם משמע שנסעו ממזרח למערב והכי שנער ג"כ במזרח כמ"ש מי העיר ממזרח הכי אברהם שילא מאור כשדים אמרו עליו שהעירו ממזרח וע' לקמן פרשה מ"ג סימן ג' · על כן דרש שמ"ש בנסעם מקדם · אע"פ על המקום ת"ע על הזמן וע"פ מדה ע' ממי שהוא קודם לכל וזהו קדמונו של עולם · שאם היו מודים שהוא קדמונו של עולם היו מודים בו ובאלהותו וממשלתו וקבלת מלכותו · ועי' לקמן פר' מ"א סימן ז' ויסע לוט מקדם כמ"ש כאן : התכנסו כל וכו' · שמ"ש וימצאו שתחלה בקשו ואח"כ מצאו שאין מציאה אלא אחר חיפוש ובקשה ומ"ש ר"נ וימצאו אם כו' שכאשר הסכימו על עצה רעה היה מן הדין שלא ימצאו אלא עושה הש"י לנסות הרשעים שיגלו כל רעתם להפרע מהם ונותן להם מקום לטעות ועי' במ"ר פר' כ' בסימן י"ב אצל בלעם : שאתה מוצא ישיבה · סנהדרין ק"ו ע"א ספרי סוף פרשת בלק פר"א פ' מ"ז לקמן ריש פרשה פ"ד וע' שמ"ר פר' מ"א סימן ז' · וטעם הדבר שהעולם נתארר מימות אדם וקין כמ"ש ארורה האדמה בעבורך · וכמ"ש בעצבון תאכלנה · כי אם שמחה של מצוה שהיא עבודת ה' וגם זה בחרדה ולא בעצב : ח מי אמר למי · שמ"ש ויאמרו איש אל רעהו שמאחר שהיו כאן כל בני עולם בעצה אחת אין שייך לומר שאמרו יחידים איש אל רעהו · על כן דורש על משפחות שנקראו על שם יחידים · ודורש שמצרים אמר לכוש שכאן כתוב הבה נלבנה לבנים ואצל מצרים כתוב · הבה נתחכמה וכו' עד בחומר ובלבנים · ע"פ גז"ש או מדה יו"ד כלבנה לבנים א' כאן וא' לישראל במצרים וכן והחמר היה להם לחומר כאן ובמצרים כל"ל שגם כאן הם שפתחו בעצה זו וכוש הוא אחיו של מצרים · והוא נמרוד שנקרא כוש כמ"ש לקמן פ' מ"ב סימן ד' ובפסוק הב' לא כתוב איש אל רעהו · שאמרו כן כולם שכל ראשי המשפחות של בני נח היו בחיים בהפלגה וכמ"ש מפורש אצל י' דורות של בני שם וכפי חשבון שנותיהם היו כולם חיים · ומן הסתם שכן היו כל המשפחות של יפת וחם ומצרים וכוש בני חם חיים עדיין וזהו איש אל רעהו מצרים לכוש יחיד ליחיד וכדומה אך מצרים התחיל : לשרפה · שתיבת לשריפה מיותר על כן דורש שפיהם הכשילם שלבסוף עתידים להשרף על דרך שכתוב הנה היום בא בוער כתנור וגו' וכמ"ש והיו משרפות סיד ומרומז ג"כ בזה מ"ש בסמוך שהמגדל שלישו נשרף ממ"ש ונשרפה לשריפה שהלבנים שישרפו יהיה לשריפה מן השמים : חד הוא בני תרתין · פי' כשהיה צריך ליתן לבנה ואבן היה נותן לבנה לבד ועומד לו במקום אבן ג"כ וזהו ותהי להם הלבנה לאבן לבנה במקום אבן אע"פ שלא יתן אבן : למשוע תרתין · שהם משוע שנותן חמר בין שני לבנים ומחליקם והיה מחליק בפעם אחת בין שני לבנים · וזהו והחמר היה להם לחומר · שהחמר של פעם אחת כאלו נתן שני פעמים חמר ע"פ מדה יו"ד : מגדל בנו עיר לא בנו · דורש מדה ע"ו ב' כ"מ תחלה אמר את העיר ואת המגדל אשר בנו ואח"כ אמר ויחדלו [illegible]

יפה תואר

שהיו כולם רשעים ופה אחד היה להם להרשיע · ולכן הפילם ה' · כדי שלא יהיו כולם במקום אחד · ופן ימצא ביניהם צדיק אחד או שנים לא יאבדו עם כל הקהל · וזה שהביא המשל מבעל המרתף להשוות גם דור המבול עם דור הפלגה שהיו כולם חומץ · אמר שלא כן יהיו כל הדורות ולכל הפחות יהיה הרוב מהם רשעים · ולמה יספו הצדיקים המעטים אשר ימצאו ביניהם יחד עם כל הקהל : ואלו של דור הפלגה נשתיירה כו' · קושיא הוא למה נשתיירה מהם פליטה ומשני בשביל שהיו אוהבים זה את זה שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת שהיה שלום ואחדות ביניהם · ודברים אחדים שהיה לשונם אחת · ולפ"ז ליכא יתורא בקרא אך קשה הא ברישא הסימן דורש ר"א את הייתור בקרא : עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם כו' · ע' בבעל העקדה שער ד' שמתרץ איך יכפר השלום על חטאת עבודת כוכבים : דברים חדים אמרו אחת לאלף כו' · פי' כי מטעם היה במה שאמרו אשר המבול בא מדרך הטבע : בכל מקום שאתה מוצא נחת רוח השטן מקטרג · ולכן כתיב בקרא וימצאו בקעה וגו' וישבו שם כי ישבו בנחת ובשלום · ולכן רקד השטן ביניהם וע"ע בתנחומא פ' וישב יעקב · ור"ל דריש וישבו שם לאכול ולשתות · וכן דרשו במ"ר פ"ט וישבו על אכילה ושתיה : מגדל בנו כו' · ע' בביאור הרי"פ בשם היפ"ת : שלישו נשרף כו' · הנה השליש שנשאר קיים הוא כדי שישאר אות לבני מרי · ומה שלא שקע או שלא שרף שני השלישים ובחר לשרוף אחד ולהשקיע שליש השני הוא להראות כי משפטי ה' שונים המה · ואם שני השלישים נשרפו

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

מחחה לו: **ט** וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל וגו' · [א]תני רבי שמעון בר חלפתא זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה: אשר בנו בני האדם · א"ר ברכיה וכי מה נאמר בני חמריא או בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמאה מה אדם הראשון אחר כל הטובה שעשיתי עמו אמר האשה אשר נתתה עמדי וגו' (ס) כך שנתים מדור המבול עד דור הפלגה · ויהי כל הארץ שפה אחת · ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אומר הואיל והן עם אחד ושפה אחת אם עושין הן תשובה אני מקבלן · רבי נחמיה אומר מי גרם להם שימרדו בי לא על ידי שהם עם אחד ושפה אחת: ועתה לא יבצר וגו' · אמר רבי אבא בר כהנא [ב]מלמד שפתח להן הקב"ה פתח של תשובה · שנא' ועתה · ואין ועתה אלא תשובה · היך מה דאת אמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה והן אמרין לא · אמר הקב"ה יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות · הכרם הזה בשעה שאינו עושה פרי מה בעליו עושין לו מגממין אותו: **י** הבה נרדה · [ג]זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך · הבה ארדה ואבלה · ונבלה שם שפתם · א"ר אבא בר כהנא (טז) משפתם אעשה נבלה · הוה חד מנהון אמר לחבריה אייתי לי קולב והוא הוה יהיב ליה מגרופי הוה מחי ליה ופצע מוחיה · הה"ד משפתם אעשה נבלה · ויפץ ה' אותם משם ר"י ורבי נחמיה · ר"י אמר הלכו להם בני צור לצידון (יז) ובני צידון לצור · מצרים תופשת לארצו · ר' נחמיה אמר כל אחד ואחד תופש ארצו שהיה תחלת שבתו שם ולשם הוא חוזר אלא מהו ויפץ שנכנסו כל הארצות בראשי ההרים · והיתה כל אחד ואחד בולעת אנשי מקומה · רבנן אמרי אין ויפץ אלא ויצף הציף עליהן הים · והציף ל' משפחות מהן · רבי לוי אמר אין לך צרה באה לאדם · שאין לאחרים בה ריוח · אותן ל' משפחות מהיכן עמדו מאברהם · שש עשרה מקטורה ושתים עשרה מישמעאל ואלין תרתין חורנייתא (בראשית כה) ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך: **יא** על כן קרא שמה בבל · [ד]חד תלמיד מן דרבי יוחנן הוה יתיב קדמוהי · והוה מסבר ליה ולא סבר · א"ל מ"ט לית את סבר · א"ל (יח) דאנא גלי מן ארעאי · א"ל מהיכן ארעא דידך · א"ל מן בורסיף · א"ל לא תימר לי כן אלא מן בולסיף · כי שם בלל ה' שפת כל הארץ: **יב** ואלה תולדות תרח תרח הוליד את אברם וגו' · א"ר אבא בר כהנא כל מי שנכפל שמו יש לו חלק לעוה"ז ולעוה"ב · אתיבון ליה והכתיב אלה תולדות תרח תרח · יש לו בעה"ז ויש לו לעוה"ב · אתמהא · א"ל אף היא

מסורת המדרש א סדר"א פרק י"ד ע"ש · אדר"ן פרק ל"ד · ספרי סדר בהעלותך פסקא נ"ג · ילקוט כאן רמז ס"ב כס"ע · ב תנחומא כאן סי' י"ח · ג מגילה ט' · ירושלמי מגילה פרק א' · לקמן פרשה ע"ח · ילקוט סדר בראשית רמז ג' · וסדר ויקרא סימן י"ח · ד לעיל סוף פרשה ל"ד :

חדושי הרד"ל

(טז) משפתם אעשה נבלה · ע"י שפתי עצמם (שהוא סבת התחלה לעשות) אעשה שתנבל עצמם · וכדמפרש או מל' נבלה שנהרגו ע"י שפתם כדלקמן והוה מחי ליה ופצע כו': (יז) ובני צידון לצור · וכמצאים תופסין לארצם כצ"ל פי' הבאים מחדש הן תפסו הארצות בשמם הקדוש: (יח) דאנא גלי מן ארעאי ·

חדושי הרש"ש

רלב"י במכות (א' א') ומצא פרט לממציא א"ע כו' ופירש"י ומצא משמע שהוא שם ומצאו · ור"ג דריש כעין דהשינן שהם ומצא פרט למצוי כו' ע"ש ותבין: (ס) כך שנתיים מדוה"מ עד דוה"פ · כמ"ש ע"ש וצ"ל ש"מ שנה ועיין לעיל פכ"ו :

רש"י

העולם: הואיל ועם אחד ושפה אחת וכו' · נמצא בהם דבר טוב שאוהבים זה את זה: ועתה ישראל מה הן הקב"ה אמר להם הן · דכתיב הן עם אחד ופתח להם פתח של תשובה דכתיב ועתה והם אומרים לא · דכתיב ועתה לא יבצר · אמר הקב"ה יבצר מהם: גומכין אותו · כורתין אותו כמו גוממו עם השופי: קולב · קרדום: מגרופי · קורדבל"א בלע"ז: הלכו בני צור לצידון ובני צידון לצור · והיינו ניפוץ שכל אחד ואחד נפוץ במקום חבירו: רבי נחמיה אומר כל אחד ואחד תופס ארצו שהיה תחילת שבתו שם ולשם הוא חוזר אלא מהו ויפץ שנכנסו כל הארצות בראשי תורין במקום גבוה שרואה משם פני כל הארץ והיינו דכתיב על פני כל הארץ: והיתה כל אחת בולעת אנשי מקומה · שנפלה כל אומה ואומה אשה מאת רעותה שלא יספו עוד להקבץ יחד

מתנות כהונה

שכן היה להם בסוף שנאמר ויפץ ה' אותם וגו': מה נאמר · מה היה לנו לומר אילו לא כתב בני האדם וכי בני חמריא וכו' חמורים וגמלים: אלא בנוי כו' · בניו של אדם הראשון שאחזו דרכו כדמפרש ואזיל: האשה אשר נתתה וגו' · שכפה בטובתו שנתן לו הקב"ה שכל השורה בלא אשה שורה בלא טובה: ה"ג בילקוט כך ש"ס שנים מדור המבול כו' · כלומר עדיין לא היה זמן ארוך שהציל אותם הקב"ה מן המבול כ"א ש"ס שנה כדאיתא בסדר עולם והם כפו בטובה זו ואמרו אחד לאלף ותרל"ו שנה העולם מתמוטט כו' כדלעיל ריש ע"א או ר"ל שהטובה היא שהיו כולם לשפה אחת כו' ומפני זה התילו את זאת והאב"א מקיים גירסת הספר שכתיב שנתים מדור המבול עד נמרוד שהמרידן על הקב"ה: [הואיל והן עם אחד גרסינן]: הואיל והן כו' · שיש שלום ואהבה ביניהם אקבלם אע"פ שלפי מעשיהן אינן ראויין לקבל בתשובה: שנאמר ועתה · וכאילו אמר הרי תשובה: והם ענו לא · כלומר לא נשוב והקב"ה השיב יבצר מהן וגו' וכן דרשו לעיל פרשה כ"א על ועתה פן ישלח ידו וגו': מגממין · כורתין הענפים וזהו יבצר לשון בצירה שייך גבי כרם וכן יבצר מהם ל' משפחות כדלקמן: הבה ארדה כו' · כך כתבוהו לתלמי המלך: אעשה נבלה · אעשה אותם נבלה: הוה חד מנהון כו' · כשהיה אחד מהם אמר לחבירו הבא לי קולב פירש"י קרדום ובערוך גרס כולב ופירש בו נבת: והוא היה נותן לו מגרופה · פי' רחת פאל"א בלע"ז: הוה מחי כו' · וחבירו היה מכה אותו [הכה ופוצע את מוחו]: ה"ג בילקוט בני צור לצידון ר' נחמיה אומר: בראשי ההרים · כלומר במקום גבוה ומשם קבל וכנס אליו כל ארץ וארץ את אנשיו [ובילקוט ורש"י גרים בראשי תורין כלומר במקום גבוה כתוכן בראש ההר] ודייק מדכתיב ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ: אין ויפץ כו' · דרש ויפץ כמו ויצף כמו כשב כבש: [ה"ג והציף שלשים משפחות]: תרתין חורנייתא · ב' משפחות החסרים משלשים: שני גוים · הרי שהגיע מההפכה הזאת טובה לאברהם ולישמעאל וליצחק: הוה יתיב כו' · היה יושב לפניו ללמוד ממנו תורה: לית סבר · אין אתה מבין: דאנא גלי כו' · אני גולה מארצי: מהיכא כו' · מאיזה צד ואיקלים היא ארץ מולדתך [ובילקוט גרים דאנא גלי מן אתראי א"ל מהיכן את]: בורסיף · מקום אחד יש בבבל שמו בורסיף ואויר שלו משכח התלמוד כדאיתא בפרק חלק בבל ובורסיף סימן רע לתורה מאי בורסיף בור שפת ובערוך ערך אגלרות ובכסיף נוטריקון בור מן הספר ע"ש שמשכח התלמוד: בולסיף · נוטריקון בלל שפת: אף היא לא תברא ·

יפה תואר

או נשקעו היו אומרים כי רק במקרה נעשה: ואין עתה אלא תשובה · עמ"ש לעיל בפכ"א: שנכנסו כל הארצות בראשי ההרים · כדי לסבים מרחוק איש לארצו · וע"ע ברמב"ן על הכתוב בנסעם מקדם מ"ש על רש"י ז"ל: מהיכן עמדו מאברהם · כיון דכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע מה צורך לו לישמעאל ובני קטורה · ומוכיח מזה כי ישמעאל ובני קטורה מלאו את השלשים משפחות אשר גועו בדור הפלגה:

תרח

פירוש מהרז"ו

לנו שם וכתיב ושם אלהים וגו' וכמ"ש לעיל סימן ו' · ומ"ש שליטו נשרף ככר בארנו ממ"ש ונשרפה לשרפה ומ"ש שליטו נבלע זה מפורש בפסוק בלע ה' פלג לשונם וגו' · וכמ"ש בהדיא פר"א פרק כ"ג ועבר אברם וראה אותם וכו' · וקללם בשם אלהיו · ואמר בלע ה' פלג לשונם וכו' · וכמו שנתקיים פלג לשונם כך נתקיים בלע ה' שבלע הארץ שליטו של מגדל · גם יתכן ללמוד על מ"ש שליטו נשרף · שהרי נתגאו יותר מדור המבול כמ"ש לעיל סימן ו' · ואיתא בויק"ר פר' ז' סימן ז' היא העולה על מוקדה וכו' ע"ש דור המבול שנתגאו ונידונו באש · והרי ק"ו אמתי שנדונו דור הפלגה באש: פי' כביל · שבדבר שנתיראו והוציאו מפיהם מגורת רשע היא תבואנו הם אמרו פן נפוץ על פני כל הארץ על כן ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ · ובלשון שחטאו בו נדונו · ע"פ מדת ממעל: **ט** אחת מעשר ירידות · בפר"א פרק י"ד מבואר כל הירידות וש"נ וע' מ"ש וזו היתה ירידה הב': בנוי דאדם · ע"פ מדה ט"ז מיוחד במקומו ולעיל פרשה כ"ד סימן ו' דורש ג"כ בנוי דאדם קדמאה · ושם פי' כפשוטו · אך כאן לא יתכן לפרש כן · אלא על שהם כפויי טובה כמוהו כמ"ש לעיל פר' י"ט סימן י"ב וע"כ כתוב האדם בה"א הידיעה: שנתים מדור המבול עד דור הפלגה · פי' שהרי ארפכשד נולד שנתים אחר המבול · וממנו ומבניו התחיל דור הפלגה כמפורש בתורה · והוא עצמו היה בעת הפלגה · שהרי חיה תל"ח שנה הרי ש"מ מן המבול · והפלגה היה ש"מ שנה אחר המבול כמ"ש לעיל פרשה כ"ו סוף סי' ג' וש"נ וכן כל הי"ד דורות היו בהפלגה · ועיקר הדרשה מארפכשד על שאלו מפורש כנ"ל · וכמ"ש לעיל סימן ג' · וע"פ מדת סמוכים דורש · שכאן כתיב אחר המבול ויהי כל הארץ שפה אחת ושם כתיב שנתים אחר המבול א"כ מ"ש כאן אחר המבול פירושו ג"כ שנתים שמאחר שנולד שנתים אחר המבול ראה וידע ככל המבואר: הואיל והן עם אחד · ר"י דורש מאחר שהם דברי שבח אמר כן בכוונה לטובה שעם אחד ושפה אחת הוא שבח גדול מהוייב שימשך מזה להם הנחה מעונש · וכמ"ש לעיל בסימן ו' בהדיא על כן אמר אם עושים תשובה אני מקבלם וכמ"ש ועתה · וכדברי רא"ב"כ בסמוך · ור' נחמיה סובר שאף על פי שבמקום אחר הוא שבח אך כאן הדבר למד מענינו שהוא לגנאי ולרעה וכמ"ש וזה הולם שפירושו המרידם כמ"ש בהדיא לעיל פר' כ"ג סימן ז': א"ר אב"ב מלמד · עי' לעיל פר' כ"א סימן ו' ג"כ ר"א ב"כ וע"ש פירושו וכן לקמן פר' מ"ט סימן ו': פתח של תשובה · וכמ"ש בתנחומא כאן אע"פ שמרדו ובעטו ועשו מגדל אם עושין תשובה אני מקבלן וזהו ועתה וכמ"ש רש"י בחומש על פסוק ועתה ישראל וגו' ע"ש: והן אמרין לא אמר הקב"ה · הנה כל רואה יתפלא איך חלקו חז"ל כאן הפסוק לתיבות והוציאוהו מפשוטו שהכל מאמרו של הקב"ה שהם דרשו שתיבת לא אמרו הם · ותיבת יבצר אמר הקב"ה · אך הענין בזה כבר הארכנו בהקדמה ובפנים הביאור כמה פעמים · שדרך חז"ל להעמיד כל תיבה על מכונה שתשא התיבה עצמה משמעותה שלפי הפשט יקשה מהו ועתה דמשמע שקודם לכן ואחר כן היה נבצר מהם · ועוד איך אמר ועתה לא יבצר וגו' הלא הוא מפר מחשבות ערומים וגו' · ועוד שכביכול מדבר כבן אדם שמתיירא: על כן בהכרח שלא יובנו התיבות כפי המסך פשוטם מכולם יחד כי אם כל תיבה תישא משמעות מיוחד לפי כבודו ית"ש ולפי אמיתת הענין ועל פי המדות שהתורה נדרשת בהם · על כן דורש תיבת ועתה על התשובה וכאשר נתבאר דעת ר' יהודה ור"נ ע"פ מדה כ' ומדה מ' גז"ש · ותיבת לא מאחר שלא יתכן שהקב"ה יאמר לא יבצר שהרי הוא כל יכול ועוד מאחר שיעשו תשובה הרי מעצמם יבצר מהם ולא יעשו מה שיזמו · על כן דרשו שתיבת לא אמרו הם שהשיבו על מ"ש ועתה שיעשו תשובה והשיבו לא שאין רוצים לשוב · וכמ"ש ויאמרו לא נשוב · ומאחר שאינם רוצים לשוב וא"כ רוצים לגמור אשר יזמו לעשות ועל זה אמר מפר מחשבות ערומים ויבצר מהם כל אשר יזמו לעשות היינו שחשבו לעשות ד' שמוכות לד' רוחות העולם · כמ"ש לעיל סוף סימן ח': הכרם הזה · שהול"ל ימנע למה אמר יבצר ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל על בצירה של כרם כמ"ש כי תבצור כרמך וכדומה הרבה · ומ"ש מגממים אותו · פירושו כורתים הענפים הרבים הרעים ואין משאירים רק מעט הטובים · וזהו יבצר מהם שיחסר ויגמם מהם על שאין מהם בצירה של פרי מעשה טוב וזה ע"פ מדת מנגד וממעל ודקך קצרה: **י** ששינו לתלמי · עי' לעיל פרשה ח' ריש סימן י"א וש"נ · וכן אגל סדום ארדה נא ואראה על כן שינו כאן ללשון יחיד: משפתם אעשה נבלה · שמאחר שאמר אשר לא ישמעו איש שפת רעהו א"כ מ"ש ונבלה שם שפתם מיותר והיל"ל ונבלל וכמ"ש כי שם בלל על כן דורש גורע ומוסיף גורע המ"ם של תיבת שם ומוסיף לתיבת שפתם · והש"ן נוטריקון של אעשה או שדורש תיבת שם נוטריקון אעשה ואינו גורע ומוסיף · ומ"ש נבלה כמו נבילה על פי מדת ממעל וכאלו כתוב ונבלה אעשה משפתם וזהו שמוסיף הה"ד משפתם אעשה נבלה עיין לקמן פר' ל"ז סוף סימן ו' · ופי' שעל ידי שפתם אעשה את עצמם נבלה שימיתו זה את זה וכדמפרש והולך וכמו שחטאו על ידי שפתם · ע"פ מדת ממעל ומנגד · עי' לעיל פר' ל"ה ריש סי' ג': ר' יהודה ור' נחמיה · שתחלה אמר ויפץ ה' אותם משם ואח"כ אמר ומשם הפיצם ה' הרי שהיו שני הפצות ע"פ מדה יו"ד ור' יהודה סובר שהפצה הא' היתה משם לארצות והב' מארץ לארץ אחרת שלא שב אל ארצו שהיה שם קודם · ור' נחמיה סובר שהפצה א' היתה להרים וכמ"ש מלכים א' כ"ב ראיתי את העם נפוצים על ההרים וכן הוא ביחזקאל ל"ד · והב' שמ"ש ומשם הפיצם שחזרו אל ארצם שנתן לכל מדינה כח המושך שתבלע אותם שנתן חן מקום על יושביו וחזרו למדינתם · וזהו מ"ש בלע ה' פלג לשונם שהיה פליגתם בבליעה כנ"ל · וכמ"ש לעיל פר' זו סימן ה' ונלך איש אל ארצו הרי שהלכו איש אל ארצו · ומ"ש בדברי ר' יהודה ומצרים תופשת לארצו דורש רמז ממ"ש ויפץ העם בכל ארץ מצרים · ויפץ למקום שכתוב בו ויפץ ויתכן שע"כ ואת העם העביר הפלה ב' ודו"ק · ומ"ש אלא מהו ויפץ הכוונה וכו' על כל הענין של כופל הפלה ויותר נכון לגרוס אלא מהו ומשם הפיצם: ויפץ אלא ויצף · על שכתוב ב' פעמים כנ"ל ואחד מיותר לדרוש בהיפוך אותיות ויצף ע"פ מדת ממעל לשון שסייך אל מים: ל' משפחות · ורמז לזה בתיבת בלל כ"ת בלע למ"ד משפחות · גם בשני פסוקים אלו ויפץ וכו' על כן וכו' · שלשים תיבות גם יתכן שתיבת משם מיותר ודורש נוטריקון ויפץ מהם שלשים משפחות: עמדו מאברהם · וזהו ואעשך לגוי ל' גוי · כמ"ש במ"ר פר' כ"ב סוף סי' ח': **יא** חד תלמיד · עי' לעיל סוף פר' ל"ד: **יב** כל שנכפל

ידי משה

ותהי להם הלבנה לאבן לג"א הוות מצלחה בידן אתי למבני הדא כו' וא"כ מן הלבנים נעשית אבן מאחד ולבנה א' היה לאבן אחרת והחמר היה להם לחומר אחר וכו': ר' יהודה אמר הלכו להם וכו' מצרים נעשה שנים · עוד שמעתי פי' אחר וה"ק שקשה לרב הונא שהיה לפסוק לומר מתחלה והיה להם החמר לחומר אלא שקאמר הכתוב תחלה ותהי להם הלבנה לאבן והדר והחמר לחומר פי' שמכח שהוו מצלחה בידם מכח זה נתחייב להם החומר ודו"ק בשם הרב המופלא אב"ד דה"ה פערדי: וכי מה נאמר בני גמליא

משנת דרבי אליעזר

תופסת

לא תברא · דא"ר יודן משום ר' אבא בר כהנא (שם טו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום · א בשרו שיש לאביו חלק לעוה"ב · תקבר בשיבה טובה · ב בשרו שישמעאל עושה תשובה: יג וימת הרן על פני תרח אביו · ג רבי חייא בר בריה דרב אדא דיפו תרח עובד צלמים היה · חד זמן נפיק לאתר · הושיב לאברהם מוכר תחתיו · הוה אתי בר אינש בעי דיזבן והוה א"ל בר כמה שנין את · והוה א"ל בר חמשין או שיתין · והוה א"ל ווי ליה להההוא גברא דהוה בר שיתין · ובעי למסגד לבר יומי · והוה מתבייש והולך לו · חד זמן אתא חד איתתא טעינה בידה חדא פינך דסולת · אמרה ליה הא לך קרב קודמיהון · קם נסיב בוקלסא בידיה · ותבריהון לכולהון פסיליא · ויהב בוקלסא בידא דרבה דהוה ביניהון · כיון דאתא אבוה א"ל מאן עביד להון כדין · א"ל מה נכפר מינך אתת חדא איתתא טעינה לה חדא פינך דסולת · ואמרת לי הא לך קריב קודמיהון · קריבת לקדמיהון הוה דין אמר אנא איכול קדמאי · ודין אמר אנא איכול קדמאי · קם הדין רבה דהוה ביניהון נסב בוקלסא ותברינון · א"ל מה אתה מפלה בי · וידעין אנון · א"ל ולא ישמעו אזניך מה שפיך אומר · נסביה ומסריה לנמרוד · א"ל נסגוד לנורא · א"ל אברהם ונסגוד למיא דמטפין נורא · א"ל נמרוד נסגוד למיא · א"ל אם כן נסגוד לעננא דטעין מיא · א"ל נסגוד לעננא א"ל אם כן נסגוד לרוחא דמבדר עננא · א"ל נסגוד לרוחא א"ל ונסגוד לבר אינשא דסביל רוחא · א"ל מילין את משתעי אני איני משתחוה אלא לאור · הרי אני משליכך בתוכו · ויבא אלוה שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו · הוה תמן הרן קאים פלוג · אמר מה נפשך אם נצח אברהם אנא אמר מן דאברהם אנא ואם נצח נמרוד אנא אמר דנמרוד אנא · כיון שירד אברהם לכבשן האש וניצול · אמרין ליה דמאן את · אמר להון מן אברהם אנא · נטלוהו והשליכוהו לאור ונחמרו בני מעיו · ויצא ומת על פני תרח אביו · הה"ד (שם יב) וימת הרן על פני תרח וגו': יד ויקח אברם ונחור להם נשים וגו' · ד אברם היה גדול מנחור שנה א' · ונחור היה גדול מהרן שנה א' · (יט) נמצא הרן גדול מאברהם ב' שנים שנה לעיבורה של מלכה ושנה לעיבורה של יסכה · הרן מוליד לו' שנים ואברם אינו מוליד · אתמהא · ותהי שרי עקרה וגו' · א"ר לוי ה בכל מקום שנאמר אין לה הוה לה · ותהי שרה עקרה אין לה ולד · הוה לה · וה' פקד את שרה וגו' · (שמואל א א) ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים והוה לה (שם) כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד וגו' (ירמיה ל) ציון היא דורש אין לה והוה לה (ישעיה נט) ובא לציון גואל (שם נד) רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי:

סדר לך לך

פרשה לט א ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וגו' · ר' יצחק פתח (תהלים מה) שמעי בת וראי

מסורת המדרש א בבא בתרא דף ט"ז · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ג · ב לקמן פרשה נ"ט · ג ילקוט כאן רמז ס"ב כס"ע · ד סנהדרין דף ס"ט · סדר עולם רבה פ' ב' · ירושלמי יבמות פרק י' · לקמן פ' מ"ה · ה איכה רבה פ' א' · פסיקתא רבתי פ' ל"ב · במד"ר פ' ט' · תנחומא סדר נשא סימן ז' · ילקוט כאן רמז ס"ב · וילקוט שמואל א' רמז ע"ד:

חדושי הרד"ל

פ"כ אין דעתי מתיישבת עלי: (יט) נמצא אברהם גדול מהרן ב' שנים · כן גי' הס"כ וכ"ה לקמן ר"פ מ"ה ועיין בירושלמי קדושין פ"א ס"ב וסנהדרין ס"ט:

מתנות כהונה

[illegible]

רש"י

[illegible]

פירוש מהרז"ו

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך · א אמר רבי יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום · וראה (א) בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלא מנהיג · הציץ עליו בעל הבירה · אמר לו אני הוא בעל הבירה · כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג · הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא (ב) בעל העולם · (שם) ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך · ויתאו המלך יפיך ליפותיך בעולם והשתחוי לו הוי ויאמר ה' אל אברם :

ב ויאמר ה' אל אברם רבי ברכיה פתח (שיר א) לריח שמניך טובים שמן תורק שמך · ב אמר רבי ברכיה למה היה אברהם אבינו דומה לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל · ומונחת בזוית · ולא היה ריחו נודף כיון שהיתה מיטלטלת היה ריחו נודף · כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם :

ג ויאמר ה' אל אברם · רבי ברכיה פתח (שם ח) אחות לנו קטנה ושדים אין לה וגו' · ג אחות לנו קטנה זה אברהם (ג) שאיחה את כל באי העולם · בר קפרא אמר (א) כזה שהוא (ד) מאחה את הקרע · קטנה שעד שהוא קטן היה מסגל מצות ומעשים טובים · ושדים אין לה · לא הניקוהו לא למצות ומעשים טובים · מה נעשה לאחותנו (ה) ביום שידובר בה · ביום שגזר עליו נמרוד לירד לתוך כבשן האש · אם חומה היא נבנה עליה (ו) אם מעמיד דברים כחומה (ז) יבנה עליה · ואם דלת היא נצור עליה · אם דל הוא במצות ובמעשים טובים נצור עליה לוח ארז · מה הצורה הזו אינה אלא לשעה · כך אין אני מתקיים עליו אלא לשעה · אמר לפניו רבון העולמים אני חומה מעמיד אני דברי · ושדי כמגדלות · זה חנניה מישאל ועזריה · אז הייתי בעיניו (ח) כמוצאת שלום · שנכנס בשלום ויצא בשלום :

ד ויאמר ה' אל אברם לך לך (קהלת ז) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר · י מעשרה דורות שמנח ועד אברהם (ט) ומכולם לא דברתי עם אחד אלא עמך · ויאמר ה' אל אברם לך לך :

ה ר' עזריה פתח ה (ירמיה נא) רפינו את בבל ולא נרפאת עזבוה ונלך איש לארצו · רפינו את בבל · בדור אנוש · ולא נרפאתה · בדור המבול · עזבוה · בדור הפלגה · ונלך איש לארצו · ויאמר ה' אל אברם לך לך :

ו רבי עזריה משם רבי אחא פתח (תהלים מה) אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך · רבי עזריה פתר קרייה באברהם · בשעה שעמד אברהם אבינו לבקש רחמים על הסדומים · מה כתיב תמן (בראשית יח) (כ) חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה וגו' · א"ר אחא ז נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם · ומה אתה מערים על השבועה · אתמהא · מבול של מים אין אתה מביא · מבול אש אתה מביא · א"כ לא יצאת ידי השבועה · (י) אמר רבי לוי השופט כל הארץ

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ס"ב כה"ע · ילקוט תהלים רמז תש"כ · ב תנחומא כאן סימן ג' · שה"ש ס' א' · ילקוט שם רמז תתקס"א · ג שם פרשה ח' פיסקא ה' · תנחומא כאן סי' ב' · ילקוט שה"ש רמז תתקנ"ד · ד ילקוט קהלת רמז תתקע"ו · ה לעיל פ' ל"ח וש"נ · ו לקמן פ' מ"ט · ויק"ר פ' י' · פסיקתא רבתי פל"ב · ילקוט תהלים רמז תש"כ · ז סוטה י"א · זבחים קט"ז ·

חדושי הרד"ל

(א) בירה אחת דולקת · כי הרשעים מוקדי עולם ובראות אברהם זה הרהר בלבו ח"ו לומר שמא אין מנהיג כו' ומיד נגלה ואמ"ל אני כו' וזהו שמעי כו' וראי כלומר ראי בעיניך שאני בעל הבירה: (ב) בעל העולם · שכחי עמך ובית אביך ולך לך מארצך וגו' ויתאו המלך יפיך ליפותך בעולם (כד"א ואגדלה שמך) כי הוא אדוניך והשתחוי לו · ויאמר ה' אל אברם וכ"ה הנוסחא בילקוט וכן נכון · והיינו האי קרא דאני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים דמלשון אני מדרש ספיר אני בעל הבירה : (ג) שאיחה כו' שאיר עליהם ליחד לבבם לאביהם שבשמים : (ד) מאחה את הקרע · קטנה שעד שהוא כנ"ל ול' קטנה דקרא קדרים וכ"ג בערוך ע' את ע"ש ועי' בתנחומא פלשון בזה: (ה) ביום שידובר בה · ביום שגזר כו' · דרים ידובר ל' מכת דבר והשמדה או כפשוטו ביום שנדבר עליו בב"ד שלמעלה אם נצילנו אם לא והיינו ביום שנגזר והיה צריך הצלה: (ו) אם מעמיד דבריו · כנ"ל וכן הוא להלן מעמיד אני דברי : (ז) נבנה עליה ואם דלת כו' · כנ"ל וכ"ה במ"כ ובשה"ר · וידרש לפ"ז טירת כסף הוא פלטין כוסף תשוקתו והשכתו של הקב"ה להשכין כבודו עליו · והשיב · אני חומה תוכל לבנות עלי והעמוד דברי · ושדי בניה שאניק ויגדלו מזרעי יהיה ג"כ כמגדלות חזקים על החומה · והם חמ"ו שהיו כמגדלות גבוהים בכל האוכלוסין וכמ"ש עליהם בת"כ אחרי מות ועי' שה"ר פ"ז' ובהגהותי שם בס"ד : (ח) כמוצאת שלום · שהוציאו מאור כשדים לשלום וכ"ל דיליף ממ"ש בתמר היא מוצאת לדרוש היא מוצאת מן האור לשלום : (ט) ומכולם לא דברתי אלא עמך · י"ל ז"ש בקהלת (אחר מקרא זה דהחכמה תעוז) כי אדם אין צדיק בארץ וגו' שאף נח איש צדיק חטא ולכן לא דבר כ"א עם אברהם אשר בחר בו : (י) אר"ל השופט וגו' · י"ל שמפרש בניחותא השופט כה"א ראוי לו שלא יעשה משפט ודין (וכגירסת ויק"ר דינא דקושטא

חדושי הרש"ש

(א) כזה שהוא מאחה את הקרע קטנה כו' כנ"ל ותיבת קטנה הוא ציון על קטנה שבקרא : (ב) חלילה לך כו' · נשבעת כו' ומה אתה מערים על השבועה · דמלינו לשון זה בחילול שבועה לא יחל דברו :

אלא

רש"י

פרשה לט ושכחי עמך · כל אותן שעובדים עבודת כוכבים : לפי שהיה אברהם אבינו אומר תאמר שהעולם בלי מנהיג · ראה שמים וארץ ראה שמש ביום וירח בלילה וכוכבים מאירין אמר אפשר שיהא דבר גדול כזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב"ה ואמר אני הוא בעל העולם : ויתאו המלך יפיך · יתאו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ליופיך בעולם : לך לך מארצך ושם תעבוד אותי בארץ ישראל שכל זמן שאתה בחוץ לארץ כאלו אין לך אלוה : שמעי והטי אזנך · לדברי · לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך מפורש בתנחומא זו עבודת כוכבים שנאמר אומרים לעץ אבי אתה : אחות לנו קטנה · זה אברהם שאיחה להקב"ה עם כל העולם כולו כזה שהוא מאחה את הקרע : קטנה · שעד שהיה קטן סיגל מצות ומעשים טובים : ושדים אין לה · אב לא למדו רב לא היה לו מסיכן היה לומד תורה ס"א : אם מעמיד דברים כחומה · כנגד נמרוד כחומה שאדם הדן עם חבירו וממאן לעשות רצונו הוא נעשה כנגדו כחומה כמה דאת אמר ונתתיך לעם הזה לחומת נחשת בצורה ע"כ ומפרש בתנחומא נבנה עליה טירת כסף אם נותן נפשו על קדושת שמו נבנה עליה טירת כסף אגדל את שמו בעולם · ואם דל הוא מליתן נפשו על קדושת שמו נצור עליה לוח ארז : ס"א · מה הצורה הזאת אינה אלא לשעה שצרים בשר · ע"כ : אמר אני נותן נפשי על קדושת שמך אני חומה מעמיד אני דברי כחומה ושדי כמגדלות אלו בני חנניה מישאל ועזריה שאף הן עתידין להעמיד דבריך כמגדלות שמוסרים נפשם לכבשן האש : רפאנו את בבל בדור אנוש · שלא שטפו מים אלא שליש של עולם בדור אנוש ונתרפאת בבל מאותו שטף ולא נתרפאת בימי המבול שכיון שלא שבה בימי המבול נשטפה : עזובה בדור הפלגה · ונלך איש לארצו על כן קרא שמה בבל

מתנות כהונה

פרשה לט ליפותך יפיך · פי' שהיא אתה יפה : אפופלסמון · שמן מור : שאיחה · שחיברה ותפרה : ה"ג במדרש חזית כל באי עולם לפני הקב"ה [ובערוך ערך את גרס כגירסת הספר] : ה"ג כחומה נבנה עליה וגו' · נצילנו ונגנה אותו בעולם : מעמיד דברים כו' · לחזק ולעמוד באמונת ה' יתברך : [מה הצורה גרסינן] : מתקיים עליו · לעמוד ולהשגיח ולהציל מיד הקמים עליו : זה חנניה כו' · שהושלכו גם הם בכבשן וניצולו : רפינו · כן הוא הקרי וע"ל פל"ח :

אין

יפה תואר

דבקה באלוף נעוריה לעזוב אביה ומולדתה : לריח שמניך טובים וגו' · הנה השמן לא יוסיף ריח בקרבו גם אם יורק אל כלי אחר · אך יפיץ ריחו אשר בקרבו מסביב · ולכן מדמה ר"ב את אברהם לשמן · כי הוא לבדו כבר היה שלם ותמים בצדקתו ובאמונתו · ומה שאמר לו הקב"ה לך לך ויהיה מתנודד בארץ אז יגלה ויודע שמו בארץ · וכן איתא בחזית על פסוק זה דאיתא שהם אמר הקב"ה לאברהם · אברהם הרבה מעשים טובים יש לך הרבה מצות יש לך טלטל עצמך בעולם ושמך מתגדל בעולמי · לך לך וזה כתיב בתריה ואעשך לגוי גדול ע"כ וע"ע מ"ש שם ביפה קול : אחות לנו קטנה · באגדה זו בא לתת טעם למה צוהו ה' ללכת מארצו · ואמר הטעם כי בארץ מולדתו רבים צררוהו · והשליכוהו לתוך כבשן האש · ובארץ אחרת ישב בטח ויוכל להודיע אמונתו וחכמתו באין מפריע · ואע"ג דר"ב בסימן שלפני זה נותן טעם אחר על מה שצוהו ה' ללכת מארצו · מ"מ ע' פנים לתורה · ובחזית איתא שמאמר זה בשם ר' יוחנן : מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה · השאלה היא מה נעשה שלא יבוא לידי נסיון · כי פן לא יעמוד בנסיון : וזו היתה שאלת המלאכים והקב"ה השיב להם כי יש לו להביא לידי נסיון ואם מעמיד דברים כחומה לפני נמרוד ולא ישוב מפני מוראו נבנה עליה טירת כסף · כי יצילנו וזרעו ירבה בארץ · ודריש נבנה מלשון אולי אבנה ממנה · וטירת כסף הוא על ישראל וכמו דאיתא בתנחומא נבנה עליה טירת כסף אלו ישראל דכתיב כנפי יונה נחפה בכסף · ואם דלת היא · כי לא יהיה חזק ואמיץ בדברו נגד נמרוד ויתנועע כדלת וזה משום דדל הוא במצות ומע"ט ואיננו מלומד לעמוד בנסיונות · אז לא תהיה הצלתו רק לשעה · וע"ע מזה ביפה קול : ונלך איש לארצו ויאמר ה' אל אברם לך לך · בא לדרוש הייתור של לך · כי הקב"ה אמר לו לצאת מארץ מושבו ולעזבה כי לא לו היא · וללכת אל ארץ כנען אשר היא מיוחדת לו · וזה לך לך אל הארץ המיוחדת לך : ר' אחא פתח אהבת צדק · ובא לדרוש לך לך כי לך ניתן יתר שאת בנבואה ובדמשיים ומכולם לא דברתי אלא עמך · כי לך להודך הוי הכי · וע"ע

פירוש מהרז"ו

וכו' זה אברהם ושכחי עמך ובית אביך זה עבודת כוכבים כמ"ש הוי האומרים לעץ אבי אתה · ויתאו המלך יפיך זה הקב"ה וכמ"ש כאן : וראה בירה · ענין המשל מי שרואה בנין יפה ומסודר מבין ומודה שיש אדון ובעל לבירה זו ואומן חכם בנה אותה · אך כשראה שהבירה נשרפת באש אז חשב שאדונה ובעלה עזב אותה · עד שאמר לו בעל הבירה אני הוא אדון הבירה ובעלה ובכוונה מאתי היא בוערת · כך העולם מעיד על עצמו שיש לו בורא קדמון מנהיג בחכמה וחסד · אך כשראה הבורא שהרשעים מפסידים העולם והאבדון והכליון בוער כאש לאבד ולכלות בדור המבול והפלגה · ומזה נתבלבלה דעת אברהם שאדון העולם עזב אותו וחלילה אינו חפץ שיעבדוהו עד שנגלה עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם ואדונו ובכוונה נעשה כל הכליון והעונש · עי' ידה"מ · אך באמת חפץ שיעבדוהו · וזהו מ"ש ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך והשתחוי לו שרוצה בעבודתו : ליפותך בעולם · שהיל"ל ויתאוך המלך ובנמשל מהו יפיך · ודורש הנמשל ליפותו ולהדרו בעולם וכמ"ש ואברכך ואגדלה שמך : והשתחוי לו · בארצו ומקום שכינתו וביתו וזהו לך לך מארצך כו' : ב לריח שמניך טובים · שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך · עי' שה"ר פסוק זה ושם איתא ר' יוחנן וכאן קיצר בנמשל וע' בתנחומא ביתר ביאור והגירסא שם : ג אחות לנו · הוא ד"א על מ"ש ויאמר ה' אל אברם והוא בשה"ר פסוק זה : שאיחה את כל העולם · שחיבר ותפר את כל העולם להקב"ה שמתחלה היה העולם מחובר להקב"ה כמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ז' אלא שבחטא אדם והדורות נקרע החיבור · ואברהם איחה וחיבר וכמ"ש בפ' הנ"ל סימן ו' קלקלת עודדיך שב חוט וחייט : קטן · נ"ל קטנה עד שהוא קטן ותיבת קטנה היא ציון על תיבת קטנה שבפסוק · וכמ"ש לעיל פר' ל' סי' ח' בן ג' שנה הכיר אברהם את בוראו : לא הניקוהו · תיבת לא השני מיותר · ופירושו שלא היה לו מי שילמדהו להכיר להקב"ה אלא הוא מעצמו הכיר · ועי' לקמן פר' ס"ד סי' ד' ופר' נ"ה סימן ג' ובמ"ר פר' י"ד ריש סימן ב' ושם מבואר : דברים כחומה · שיעמוד בלב חזק בנסיון לקדש שמו יתברך נבנה עליה שיבנה ממנו העולם · טירת כסף · שיעמדו ממנו דורות של צדיקים כמ"ש חולין נ"ב שלשים כסף הובא בילקוט זכריה י"א על שלשים צדיקים וכמ"ש שה"ר שם שאני עתיד להעמיד כיתות וחבורות של צדיקים כיוצא בו : אלא לשעה · עד שיעמוד צדיק אחר גדול ממנו שיבנה ממנו העולם · וכמ"ש לקמן פר' מ"ד סימן ה' ע"ש · והשיב אברהם מעמיד אני וכו' לעמוד בנסיון : זה חמו"ע · עי' שה"ר פסוק אמרתי אעלה בתמר סנהדרין דף נ"ג : נכנס בשלום ויצא · נכנס לכבשן האש בהבטחה שיעמדו ממנו כל החבורות הצדיקים ואז אמר לו אח"כ לך לך מארצך : ד מעשרה דורות · עי' קהלת רבה פסוק זה : לא דברתי עם אחד · היו"ד דורות הם שם ארפכשד שלח עבר פלג רעו שרוג נחור תרח אברם הרי ביחד עם אברהם יש יו"ד דורות ואיך אמר מעשרה שליטים ולא יתכן לכלול גם נח שהרי עם נח דיבר כמפורש בסדר נח ומהכרח לומר שחושב דרך כלל יו"ד דורות עם אברהם וכן הפירוש במשנה עשרה דורות מאדם ועד נח עם אדם ונח ועשרה דורות מנח ועד אברהם היינו מלבד נח · ואף דאיתא בתד"א · שם היה נביא ד' מאות שנה וכמ"ש לקמן סוף פר' מ"ח ויאמר ה' לה ע"י שם בן נח · ולעיל סוף פר' ל"ז סי' ז' איתא נביא גדול היה עבר מאחר שאין נביאותם מפורשת בתורה אינם נחשבים · ובקהלת רבה פסוק החכמה תעוז שם הגירסא שמנח עד אברהם לא בחר הקב"ה בכולם ולא כרת אתם ברית אלא עמו ועיין לקמן סוף סימן ו' : ה רפינו את בבל · לעיל פ' ל"ח סימן ה' ושם מבואר : ו אהבת צדק · לקמן פר' מ"ט סוף סימן ט' · ויק"ר ריש פר' י' עי' מש"ם : נשבעת ואמרת · כמ"ש אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ וכמ"ש לעיל פרשה כ"ו סימן ו' לשני לשני ודייק לשון חלילה לך דמשמע שההפך ידוע והיינו שנשבע · ואין הפרש בין מים לאש שלא פירש היתר של אש וזהו מעשות כדבר הזה דבר שהוא דומה לעיקר השבועה : השופט כל הארץ · לא יעשה משפט · ויקשה הלא עושה משפט חרון בסדום · וגם הוא היפך כוונתו שרוצה אברהם שישא לעון סדום · על כן דורש

שכך

ידי משה

משל לבירה כו' · נ"ל שרצונו כמו שזה שראה בירה דולקת ר"ל נשרפת וסבור לפי שלא מכבה שום אדם את האש בודאי הבירה בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה ואמר אני בעל הבירה ורצוני שישרף כך כשראה אברהם אבינו שהיה העולם הולך להפסד בדור אנוש ומבול והפלגה אמר תאמר ח"ו העולם בלא מנהיג הציץ הקב"ה עליו ואמר אני הוא בעל העולם ורצוני להפסיד הרשעים ואתה לך לך מארצך מן אותם הרשעים כנ"ל וק"ל וז"ש שכתוב ויתאו המלך יפיך שהמלך אוהב בך ולא בהם (פי' ע"ד דאיתא) ישראל שעובדין לאל אחד נקראים נפש אחת מה שאין כן אומות העולם שעובדין לאלהות הרבה נקראים נפשות ע"כ אמר שאיחה פי' שחיבר שהם כגוף אחד וק"ל מפי בני מהור"ר ליב בני הגדול ויפה כוון : לא הניקותו כו' · אבל לא למדו רב לא היה לו מסיכן למד לשון רש"י : אני חומה מעמיד אני דברי · על קידוש השם נגד נמרוד וארד לאש · ושדי ר"ל בני יונקי שדים זה חנניה כו' כמגדלות אז הייתי כו' שיצא בשלום ר"ל אברהם נכנס ויצא מכבשן האש בשלום : אהבת צדק ותשנא רשע וגו' ר"ל

אהבת

לא יעשה משפט · אם עולם אתה מבקש אין דין · ואם דין אתה מבקש אין עולם · ומה אתה תופש חבל בתרין ראשין · (יא) את בעי עלמא ובעי דינא · סב לך חדא מנייהו · ואם לית את מוותיר ציבחר · לית עלמא יכול קאים · א"ל הקב"ה אברהם אהבת צדק (יב) ותשנא רשע וגו' (יג) מחבריך · מהו מחבריך מנח ועד אצלך י' דורות · ומכלם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך : ז ויאמר ה' אל אברם לך לך מה כתיב למעלה מן הענין וימת תרח בחרן א"ר יצחק אם לענין החשבון ועד עכשיו מתבקש לו עוד ששים וחמש שנים (ג) אלא בתחלה אתה דורש א הרשעים קרוים מתים בחייהן (יד) לפי שהיה אברהם אבינו מפחד ואומר אצא ויהיו מחללין בי שם שמים ואומרים הניח אביו והלך לו לעת זקנתו · אמר ליה הקב"ה לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם · ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך · בתחלה וימת תרח בחרן ואח"כ ויאמר ה' אל אברם :

ח רבי יהודה ורבי נחמיה · ב רי"א (ד) לך לך שתי פעמים · אחד מארם נהרים · ואחד מארם נחור · רבי נחמיה אמר לך לך שתי פעמים · אחד מארם נהרים ומארם נחור · ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו לחרן · הה"ד (תהלים קי) עמך נדבות ביום חילך ג עמך הייתי בעת שנדבת לשמי לירד לכבשן האש · ביום חילך · בעת שכנסת אתה לי כל החיילות והאוכלסים · בהדרי קדש · מהדרו של עולם הקדשתיך · מרחם משחר · מרחמו של עולם שחרתיך לי · (טו) לך טל ילדותך · לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון (ה) שהייתי עובד עבודת כוכבים כל השנים הללו · א"ל הקב"ה לך טל ילדותך (טז) מה טל זה פורח אף עונותיך פורחים · מה הטל הזה סימן ברכה לעולם · (יז) אף אתה סימן ברכה לעולם · הה"ד (שם נה) ואומר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה · ד למה כיונה · ר' עזריה בשם רבי יודן אמר לפי שכל העופות בשעה שהם יגעים · הן נחין על גבי סלע או על גבי אילן אבל היונה הזו בשעה שהיא פורחת ויגיעה (יח) קופצת באחד מאגפיה ופורחת באחד מאגפיה · (שם) הנה ארחיק נדוד · נדנוד טלטול אחר טלטול · אלין במדבר סלה · מוטב ללון במדברות של א"י ולא ללון בפלטריות של ח"ל · וא"ת שלא גהץ אברהם

מסורת המדרש א ברכות דף י"ח · תנחומא סדר יתרו סימן א' · ב ילקוט כאן רמז ס"ב · ג ילקוט תהלים רמז תתס"ט · ד ילקוט תהלים רמז תתע"א ·

חדושי הרש"ש

(ג) אלא בתחלה אתה דורש כו' · עיין לעיל פכ"ו פירושו כמ"ש בשם רש"י : (ד) לך לך שתי פעמים · עמ"כ ולת"ס פי' דמכתיבתו דריש · דאף בקריאתו מצינו ג"כ דמשמש בלשון הליכה · לך נא אתי (במדבר כ"ג) ובמסורה שם חשיב עוד שתים : (ה) שהיית עובד עבודת כוכבים כל השנים הללו · לכאורה אתיא כמ"ד לעיל פ"ל דבן מ"ח שנה הכיר את בוראו אמנם לפי מש"כ הג"מיי בפ"א מה' עבודת כוכבים נוכל

חדושי הרד"ל

דקושטא) שא"כ לא יתקיים כל הארץ וכדמפרש · וע"ל ספי"ב ובויק"ר פ"י ופסיקתא דאנכי : (יא) את בעי עלמא ובעי דינא דקושטא · כ"ה סגי' בויק"ר פ"י : (יב) ותשנא רשע · אהבת לצדק את בריותי ושנאת לחייבן ע"כ משחך וגו' כ"ה בויק"ר שם ולקמן פר' מ"ט וכצ"ל : (יג) מחבריך כו' אלא עמך · ונקראת הנבואה בשם משיחת שמן ששון כד"א (מלכים א' י"ט) ואת אלישע וגו' תמשח לנביא · ושמן ששון הוא ע"ש שאין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה כד"א והיה כנגן המנגן וכו' : (יד) ולפי שהיה א"א מפחד וכו' · כנ"ל והוא טעם ב' : (טו) לך טל ילדותך כו' · מתפחד כו' עובדי עבודת כוכבים כו' · גם הא דרשה דלעיל שהיה מתפחד שיאמרו הניח אביו כו' מידרים שפיר מקרא זה דלך טל ילדותך דלך אני מפרית כטל מבית אביך זה ילדך ופוטרך מכבודו כדלעיל : (טז) מה טל זה פורח כו' · כשהשמש זורח הוא עולה ואיננו כאלו עשה לו כנפים ויפרח לו וזהו לשון מפרית הטל שאמרו בתענית וכדא' (סוטה ו') וכטל משכים הולך : (יז) אף אתה סימן ברכה · כדאמר והיה ברכה וכדלקמן : (יח) קופצת באחת מאגפיה ופורחת כו' · בתוספ' (שבת מ"ט) הביאו גי' אחרת בזה :

מתנות כהונה

אין דין · אין מקום לדין גמור בלא רחמים : אין עולם · א"א לעולם להתקיים : אתה תופס כו' · אתה אוחז החבל בשני ראשיו והוא דרך משל : את בעי כו' · אתה רוצה העולם ותרצה גם הדין : סב לך כו' · קח לך אחת מהן שאם אין אתה מותר מעט לפנים מן השורה אין העולם יכול להתקיים : מתבקש לו כו' · עי' בפירש"י סוף פר' ל"ח : אצא · מארצי ומבית אבי כדבר ה' : ואומרים הניח גרם · פי' כן יאמרו הבריות ויש חלול שם שמים בדבר : לעת זקנתו · של תרח הניח אברהם : לך אני פוטרך · לך בתרא קדייק : מקדים מיתתו כו' · בשביל דורות העתידים שלכאורה יסברו שמת קודם צאתו : שתי פעמים · דריש לך בתרא ככתיבתו לשון הליכה : מארם נהרים כו' · פירש"י ובא לא"י ושם דבר עמו בין הבתרים ומבין הבתרים חזר לחרן ונתעכב שם חמש שנים [ועי' בילקוט גופא דעובדא בשם ס"ע] : עמך הייתי · עמך דרש עמך העי"ן בחיר"ק : [שנדבת לשמי גרסינן וכ"ה בילקוט תהלים : שכנסת אתה לי גרסינן] : החיילות כו' · חילך הוא לשון חיל והם אותם שגייר והכניסם תחת כנפי השכינה שנאמר ואת הנפש אשר עשו : ה"ג מהדרי קודש מהדרו של עולם] : מהדרו של עולם · פירש"י ממזרח שהוא הדרו של עולם כד"א קורא ממזרח עיט ונאמר על אברהם מי העיר ממזרח צדק וגו' : מרחמו של עולם · מעת שנברא העולם דכתיב בהבראם ודרשו חז"ל באברהם כלומר בזכותו ורש"י פירש ממקום שהאורה יוצאה כתינוק היוצא מרחם אמו : ה"ג בילקוט תהלים והשכונה מדבר באברהם : למה כיונה : קופצת · כלומר מנענע מעט מעט לפי שא"א לפרוח באחד אם לא שיתנענע גם האחר קצת או מלשון לא תקפוץ כלומר כובשת את האחד על הגוף למען ינוח : ה"ג נדנוד אחר נדנוד טלטול : ה"ג וא"ת גהץ · [וכ"ג

רש"י

כי שם וגו' ונתפרשו הכל משם ואף אברהם פי' דכתיב ויאמר ה' אל אברם לך לך : אמר ר' יצחק · למה סמך הכתוב מיתת תרח ליציאתו מחרן : אם לענין חשבון · שנים של תרח אתה מונה שהיו ר"ה שנים ואתה מונה בצאת אברם מחרן עדיין נשתיירו משנותיו של תרח ס"ה שנים תדע שכן הוא בן שבעים שנה הוליד תרח את אברם ואברם בן שבעים שנה בצאתו מחרן דמה שכתוב בן ע"ה זהו היה ביציאה שנייה אחר חזרתו מברית בין הבתרים כדאיתא בסדר עולם ומכל מקום בראשונה היה בן שבעים · שבעים ושבעים שתי פעמים הם ק"מ נמצא שכשיצא אברם מחרן עדיין היו משנותיו של תרח ס"ה שנה ואתה סומך מיתתו ליציאה · ונראה בעיני לפרש דבר זה שנית לפי שמפורש בערבוביא · אם לענין החשבון צריך מתבקש לו לתרח ס"ה שנה לחיות כשיצא אברם בראשונה מחרן שבן שבעים שנה היה תרח כשהוליד אברם · ותנינן בסדר עולם אברהם אבינו בן שבעים שנה היה כשנדבר עמו בין הבתרים וחזר לחרן ועשה שם עוד חמש שנים נמצא שכשיצא מיציאה הראשונה שלא היה תרח אלא בן ק"מ שנה ומה שנאמר ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן זה היה ביציאה שנייה : רבי יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר לך לך שני פעמים אחד מארם נהרים וא' ארם נחור עיר אחת נקראת ארם נהרים על שם שהיו שתי נהרות מקיפות אותה · ואחרת היתה שמה ארם נחור : ר' נחמיה אמר לך לך שתי פעמים אחד מארם נהרים · ביציאה ראשונה ובא לארץ ישראל ואז נדבר עמו בברית בין הבתרים ואחד שהפרידו מבין הבתרים והביאו לחרן : מהדרו של עולם הקדשתיך · ממזרח שהוא מקום הדרו של עולם דכתיב קורא ממזרח עיט : מרחם משחר מרחמו של עולם שחרתיך · ממקום שהאורה יוצאת כעובר היוצא ממעי אמו מפורש בתנחומא

יפה תואר

בזה בדברינו בויק"ר פ"י : אלא בתחלה אתה דורש כו' · להסיר כל קושיא ממאמר זה אנו מוכרחים לומר כי מ"ש בקרא ויהיו ימי תרח חמש שנים ומאתים שנה · כי כן היה מספר השנים הקצובים לו בעת לידתו · ובשביל שלא יתחלל שם שמים ע"י אברם שעזב את אביו והלך לו הקדים הקב"ה מיתתו · וימת תרח בחרן לפני צאת אברם מארצו · וזה הוא כוונת המדרש אלא בתחלה אתה דורש · כלומר לכאורה היה לך לדרוש דכתיב וימת תרח בחרן משום דהרשעים בחייהם קרויין מתים · אבל באמת גם אם היה חי אין בזה הטא מזכיר עון לאברם · כי אברם באמת היה מפחד פן יאמרו עליו הניח אביו והלך לו · אבל הקב"ה פטרהו מכיבוד אב ואם · וזה שנאמר בקרא לך לך· לך אני פוטר מכיבוד או"א ולא לאחר · אבל עוד יתרון הטעם לך שאני מקדים מיתתו ליציאתך כי אגזור עליו מיתה לפני זמנו וימות לפני צאתך מארצך ובזה תנצל לגמרי מכל חשד ואין הפסד לאביך בזה כיון גם שבחייו נקרא מת · ואע"ג דאמרינן לעיל בפל"ח דתרח יש לו חלק לעוה"ב · י"ל כי אחרי מותו בא לג"ע בשביל זכות אברהם · אבל עד יום מותו היה עובד כוכבים וזה דלא כרש"י ז"ל שכתב שעשה תשובה בחייו · ועי' בזה ברמב"ן : אחד מארם נהרים כו' · ע' בביאור הרי"ף בשם היפ"ת: מהדרו של עולם הקדשתיך · פי' מראשית בריאת שמים וארץ

פירוש מהרז"ו

שכך פירושו מאחר שאתה שופט כל הארץ בהכרח שלא תעשה משפט גמור שאז יבטל כל הארץ מפני המשפט : חבל בתרין ראשין · מי שרוצה להשיג דבר רחוק או עמוק צריך לקשור ראש האחד של החבל באותו דבר והראש השני בידו אך אם תופס שני ראשי החבל בידו לא ישיג מבוקשו לעולם וכן אתה צריך לעזוב ראש האחד מידך : ז ויאמר ה' אל אברם · לך לך · וצ"ע שהרי קדמה פרשת לך לך לפרשת סדום לא פחות מכ"ה שנים כמ"ש ואברהם בן ע"ה שנים בצאתו מחרן · ובענין סדום היה בן ק' שנה · ויש לומר שאנו דורשים בנין אב שמאחר שספרה תורה שעשה כן בסדום מן הסתם שכן היה מדתו תמיד ללמד זכות על העולם ולהתפלל עליהם תמיד : וימת תרח בחרן · שמאחר שפורש כאן שנות תרח שהיו ר"ה ואחר שישב בחרן חיה עוד ס"ה שנה היה יותר נכון שיספר ענין מיתתו במקומו וזמנו אחר מיתת שרה שתי שנים גם הוקשה שאצל כל יו"ד דורות לא סיפר מיתתם רק אצל תרח על כן דרשו שכוונת התורה לדרוש סמוכין שלכך כתב וימת תרח בחרן כדי לסמוך לו לך לך לדרשה זו : ס"ה שנים · שהרי תרח היה בן ע' שנה כשהוליד לאברם ואברם היה בן ע"ה שנים בצאתו מחרן ואז ישב תרח בחרן א"כ היה אז תרח בן קמ"ה שנה ויחסר עוד עד תשלום חיי תרח ס' שנה שחיה ר"ה שנה ומ"ש כאן ס"ה שנה שסובר כמ"ש ר"ג בסימן הסמוך והיא דעת הס"ע בפרק א' שמ"ש לך לך מארצך היה בשנת ע' לאברם וא"כ היה אז תרח ק"מ שנה וחסר עוד ס"ה שנה · ועי' לקמן פר' נ"ח סימן ה' : בחייהם קרויים מתים · וכל זמן שהיה אברהם עמו לא כתב עליו וימת שחיה בשביל אברהם : אני פוטרך מכיבוד · כמ"ש לך לך וכו' ומבית אביך הרי פטרו : מקדים מיתתו · שצוהו שישכח אביו וביתו ואין האב מתשכח מן הלב ע"כ כתיב עליו וימת תרח וכאלו מת ועל כן יתכן שישכחנו : ח לך לך שתי פעמים · הנה בענין זה לא כתוב אלא פעם א' לך לך · נראה שהכוונה האמתית על שכתוב שתי פעמים שהלך · בפסוק ד' וילך אברם ובפסוק ה' ויקח אברם וכו' ללכת ארצה כנען ועפ"ש מדה יו"ד מדבר שהוא שני שהלך שתי פעמים לארץ כנען וכאשר ציוהו בהליכה ראשונה לך לך ציוהו בהליכה שניה לך לך הרי שנאמר לו לך לך שתי פעמים · וזהו מ"ש כאשר דבר אליו ה' ע"פ מדה יו"ד אמירה ודיבור וילמוד סתום מן המפורש שדבר לו לך לך והלך : אחד מארם נהרים וכו' · כי יש שני ארם ארם כמ"ש ריש תולדות פדן ארם ופי' רש"י שני ארם ארם נהרים וארם צובה ובשמואל ב' י' ארם בית רחוב וארם צובה · ומפורש בתורה פרשת חיי שרה וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור · וכן בריש ויצא וילך חרנה והיינו פדן ארם שכתוב בסוף תולדות וילך פדנה ארם וא"כ מ"ש מארם נהרים היינו מ"ש מארצך ואחד מארם נחור היינו מעיר נחור כנ"ל · והיינו מ"ש מבית אביך והמדרש אמר בסדר הכתוב · בהערת הרי"ב : שהפריחו מארם · כמ"ש בסימן הקודם בשם סדר עולם וכאשר היה בחרן אחר ה' שנים ציוהו שילך עוד הפעם לארץ כנען : עמך נדבות · עי' סנהדרין ק"ח מדרש תהלים ק"י ויק"ר פרשה ל"ה בסי' ו' ד"ר פר' ב' סימן ז' ובכל המקומות הנ"ל מפורש שכל המזמור באברהם מדבר · וסגנון הכתוב עמך נדבות ביום חילך בהדרי קודש מרחם משחר לך טל ילדותך ויקשה איזה עם היה לו ואיזה יום חילו · על כן דרש אל תקרי עמך אלא עִמְּךָ · ולאשר תיבות הפסוק הולך להוסיף תיבות ע"פ מדה י"ז וע"פ מדה ט' עמך הייתי בעת נדבות שנדבת נפשך למסור אותה לכבשן האש על קדושת שמי · ביום חילך כשירד לכבשן האש באור כשדים נתכנסו כל בני המדינה לראות איך ישרף אברהם וקראו חילו על שכולם נתכנסו למענו ואז הייתי עמך והצלתיך · גם יתכן שהכוונה על יום שהתנדב לרדוף המלכים שנתכנסו כולם עליו · ומ"ש חילך שנתכנסו להלחם אתו : בהדרי קודש · משמע שיום חילו היה בהדרי קודש ציון וירושלים כמ"ש השתחוו לה' בהדרת קודש ולא היה כל הנ"ל בציון וירושלים כלל · על כן דורש אל תקרי בהדרי אלא מהדרי וכמ"ש מרחם · שמהדרו של עולם הקדשתיך · והיא רחמה של עולם כי משם התחלת בריאות עולם משם שחרתיך שתבא לשם ולא רצה לפרש מרחם משחר ששחרו לשמו מרחם אמו על דרך בטרם אצאך מרחם הקדשתיך · שהרי סובר שבילדותו היה עובד כוכבים : מה טל פורח · כי בזרוח השמש הטל הולך לו · כך כאשר זרחה שמש חכמתו של אברהם והכיר את בוראו פרח ונמחק ממנו כל טעות ונמחו כל עונותיו : ומה הטל · וזהו לך טל שאתה בעצמך דומה לטל · ושייכות הדרשה לכאן · שאמר אל הארץ אשר אראך היינו ציון וירושלים וכמ"ש בסוף הפרשה מחקה והולך כנגד בהמ"ק הדרו וכו' של עולם : ואומר מי יתן לי אבר כיונה · הביא דרשה זו לפי שאמר תחלה שהיה אברהם מתפחד והיכן מרומז הפחד הזה · על כן הביא פסוקים של מזמור נ"ה שמדבר מאברהם בעת הפלגה ושם מבואר הפחד · כמ"ש שם לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי וכו' וכן מי יתן לי אבר כיונה וכו' בלע ה' פלג לשונם וכו' וכמ"ש פר"א פרק כ"ד וכמו שביארתי לעיל פר' למ"ד סימן ח' שאז היה בן מ"ח שנה · ע"ש החשבון בבירור · הרי מפורש שבעת הפלגה שאז הכיר בוראו כמפורש לעיל שם · רצה לברוח משם · והיה מתירא מן עברות של ילדותו · וזהו לבי יחיל וגו' כי מן האויבים לא היה מתירא שהרי היה בוטח בהקב"ה בכל לבו התבונן בזה : קופצת באחת מאגפיה · פי' סותמת אחת מאגפיה שיונח אצל גופה וכמ"ש ועולתה תקפץ פיה פי' סותמת וכן כאן והיונה אינה נחה מפריחתה על איזה מקום אלא נחה באחת מאגפיה ופורחת בשניה כך רצה אברהם לרוץ תמיד בלי מנוחה בנסיים עד בואו אל מקום הקודש : נדוד · היל"ל נוד ע"כ דורש כופל הד' נדידה וטלטול הרבה ובילקוט כאן הגירסא נדנוד אחר נדנוד וטלטול אחר טלטול : אלין במדבר סלה · משמע שזהו רצונו ותכלית פריחתו שילין במדבר סלה · על כן דורש שאמר שמוטב לו ללון במדבר של ארץ ישראל מללון בפלטריות של הרשעים של דור הפלגה · ואיזה

משנת דרבי אליעזר

מקדים מיתתו וכו' · לפורות שאין לך עונש כאלו יצאת לאחר מיתתו ולא כמ"כ [illegible] אלא רש"י בחומש מתרץ בע"א שהרשעים בחייהם קרוים מתים וק"ל : אבל היונה וכו' · ופורחת בא' מאגפיה וזהו פי' הפסוק אעופה ואשכונה כאחד :

ושמח על דיבור המקום · ולמה לא יצא · (יט) שעדיין לא הורשה · אבל משהורשה וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט · אמר רבי לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור · ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים · אמר הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת וכיון שהגיע לסולמה (כ) של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש · בעידור בשעת העידור · אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת · אמר לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת: **ט** אמר רבי לוי שתי פעמים כתיב לך לך ואין אנו יודעים אי זו חביבה אם השנייה אם הראשונה · ממה דכתיב אל ארץ המוריה הוי השנייה חביבה מן הראשונה · אמר רבי יוחנן לך לך מארצך · מארפכי שלך · וממולדתך · זו שכונתך · ומבית אביך זו בית אביך · אל הארץ אשר אראך · ולמה לא גלה לו · כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה הוא דעתיה דרבי יוחנן דאמר ר' יוחנן (בראשית כב) ויאמר קח נא את בנך את יחידך · א"ל א זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת · א"ל ואית תחומין במעיא · א"ל את יצחק · ולמה לא גלה לו כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור דאמר רב הונא משם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי משהה הקב"ה ומתלא עיניהם של צדיקים ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר כך אל הארץ אשר אראך · על אחד ההרים אשר אומר אליך (יונה ג) וקרא אליה את הקריאה אשר אני דובר אליך · (יחזקאל ג) קום צא אל הבקעה ושם אדבר אתך: **י** רבי ברכיה בשם רבי נחמיה אמר ב למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים והביא מכברות וכבר את הראשונה ולא מצא · השני ולא מצא ובג' מצאה אמרו מצא המלך (כא) מרגליות שלו · כך אמר הקב"ה מה צורך היה לי לייחס שם · ארפכשד · שלח · עבר · פלג · רעו · שרוג · נחור · תרח · אלא בשבילך (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך · כך אמר הקב"ה לדוד · מה צורך היה לי ליחס · פרץ חצרון · רם עמינדב · נחשון שלמון · בועז עובד · ישי · דוד · לא בשבילך (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו: **יא** ואעשך לגוי גדול · אמר לו ומנח לא העמדת ע' אומות אמר לו אותה אומה שכתוב בה (דברים ד) כי מי גוי גדול · אני מעמיד ממך · אמר רבי ברכיה אתנך ואשימך אין כתיב כאן אלא ואעשך (כב) משאני עושה אותך בריה חדשה את פרה ורבה · רבי לוי בר חוית ורבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא אמרו שלשה גדולות וארבע ברכות כתיב כאן · בישרו ג שהן שלש אבות וארבע אמהות · אמר רבי חייא לפי ד שהדרך מגרמת לשלשה דברים ·

מסורת המדרש א סנהדרין דף פ"ט · לקמן פרשה נ"ה · פדר"א פרק ל"א · פסיקתא רבתי פ' מ' · מדרש תהלים מזמור כ"ט · תנחומא סדר וירא סימן כ"ב · ילקוט וירא רמז צ"ו · ב רות רבה סוף פרשה ח' · תנחומא ויגש סוף סימן א' · ילקוט כאן רמז ס"ב כה"ע · ילקוט נחמיה רמז א'ל"ף ע"א · ג ברכות ט"ז · מסכת שמחות פ' א' ה' י"ד · במד"ר פ' י"א · ד שוח"ט מזמור כ"ג:

חדושי הרד"ל

(יט) שעדיין לא הורשה · וז"ש מי יתן לי כו': (כ) של צור · הוא גבול א"י כדאיתא (בעירובין כ"ב): (כא) מרגלית שלו · כך אמר קב"ה לאברהם לך לך הייתי מלפה מה צורך היה לייחס שם ארפכשד כו' וכ"ה הגי' סוף מדרש רות רבה וכצ"ל: (כב) משאני עושה אותך בריה חדשה · עיד"מ ובמ"ר פי"א מסיים כדא' ויעש אלהים את הרקיע:

רש"י

עמך הייתי בשעה שזיינת חיילותיך ונתנדבת להלחם עם המלכים: ס"א · ושותים ופוחזים · גבוהי עינים היו ולועזים גיים: אית תחומי במעיא · וכי יש תחומים במעים שאני יודע איזה מהם אני אוהב יותר: מכברות · בלע"ז: ומנח לא העמדת שבעים אומות · כלומר והלא נבראו שבעים אומות ואתה אומר לי ואעשך לגוי גדול ואין עשייה אלא בריאה וכבר הם ברואים אלא ואעשך ממה שאני בורא אותך בריה חדשה ע"כ: ואשימך לגוי אין כתיב כאן אלא ואעשך לגוי · ממה שאני בורא אותך בריה חדשה · שאתה נימול את פרה ורבה ותהיה לגוי גדול ואין עשייה אלא בריאה כמה דתימא ויעש אלהים את הרקיע: ג' גדולות · ואעשך לגוי גדול א' ואגדלה שניה ואברהם היו יהיה הכי שלשה: ד' ברכות · ואברכה מברכיך והיה ברכה ונברכו בך הכי ד'

אמר

מתנות כהונה

הערוך] והוא לשון גיהוץ כלומר מאחר שהיה מלובן ומזורז לצאת למה נתעכב בחרן ה' שנים כמו שכתבתי למעלה בשם סדר עולם: אבל משהורשה כו' · דייק מדכתיב כאשר דבר ה' ללמד שמיד שבא עליו דבר ה' היה הולך הוא: ופוחזים · פי' הערוך קופצים כלומר עוסקים בליצנות ושחצנות: לסולמה של צור · פירש"י פ"ק דביצה צור היתה יושבת על הר גבוה והיו עולין לה במעלות לפיכך קורין אותה סולם: הארץ הזאת · ה' דהארץ קדייק הארץ המיוחד שחמדת אותה: ב' פעמים · אחת כאן ואחת גבי עקידת יצחק: [ה"ג פל"ה ובילקוט] אם הראשונה מן מה דכתיב אל ארץ המוריה הוי שנייה חביבה מן הראשונה · פירוש מדלא אמר ג"כ אל ארץ כנען ופירש אותה בהדיא ארץ המוריה הרי גלה שההליכה ההיא היתה חביבה עליו וכן פירש"י לקמן פרשה נ"ה: מארפכי שלך · בערוך משמע כל העיר בכללה: על כל פסיעה כו' · שאם גלה אותה מיד היה מקצר הדרך למהר ביאתו שמה ועכשיו היה הולך ומהלך למלוא אותה ארץ שדבר לו המקום וכן פירש הרמב"ן: ואית תחומין כו' · וכי יש תחומים במעים לידע מי הוא החביב יותר ששניהם אהובים עלי: משהה כו' · משהה וממשיך לבם ועיניהם תלויות ומצפות מתי יגלה להם ובפרשה נ"ה פירש"י מתלא לשון עייפות כד"א ותלה הארץ ולקמן בפרשה ל"ה גורס מתהא והוא לשון תוהו ובוהו: ר' ברכיה כו' · חוזר למעלה שקיצר ביחוס בני נח ואח"כ ויאמר ה' אל אברם ועם אחד מהם לא נתייחד הדיבור: פמליא שלו · חיילותיו: ועשה צבורים · מאותו עפר שנפלה המרגלית שמה: את הראשונה · צבור הראשון: השני גרסינן: אמרו מצא המלך כו' · דרך שמחה ובשורה טובה: ומצאת וגו' · לשון מציאה נופל על דבר המתבקש כד"א ויבוקש הדבר וימצא: ומנח לא העמדת כו' · ושוב כל יוצאי חלצי לא יהיו אלא אומה אחת יחידה עמהם אלא שיהא יפירה על ע' אומות אומה קדושה כמו לשון הקודם שהוא יתר על ע' לשונות ביחוד בקדושה פרטית: ואעשך · לשון בריאה כד"א ויעש ה' אלהים וכן הוא בתנחומא: בריאה חדשה · שהוציאו ממזלו הראשון גם בברית המילה נשתנה לעילוי: שלש גדולות · ואעשך לגוי גדול ואגדלה הרי שנים ואעשך גם הוא לשון גדולה כד"א אשר עשה את משה ואת

יפה תואר

שפיתי שאתה עתיד לשכללות והקדשתיך להחזיר את העולם בתשובה · וכדלעיל בפ"ל · וזה ע"ד בטרם אצרך בבטן ידעתיך · וכ"ה פירוש הדרש מרחם משחר מרחמו של עולם שחרתיך כי שחרתיך הוא כמו שקדשתיך וכפל הדבר במלות שונות: בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים כו' · משום דק"ל למה השתוקק א"א לא"י גם קודם שנצטוה וכאשר דרים את שכתוב אלין במדבר שלה · הלא קדושת הארץ הזאת לא נודעת לו אז · לכן אמר שהוא חפץ בה מטוב הנהגתה: מאיפרכי שלך · זה המחוז בכלל וכמו ארץ כנען ארץ יהודה · ושכונתך היא המדינה הפרטית אשר בתוך המחוז · ובית אביך הוא מקום המיוחד באותה מדינה וכא דאמרינן במדרש רות וארץ מולדתך זו איפרכיא שלך · ופה מדרים וממולדתך זו שכונתך · וכן לקמן פנ"ט גרסינן ומארץ מולדתי זו שכונתי ע"ש · וי"ל כי מולדתך לבד הוא רק שכונה אבל ארץ מולדת יש לפרש בין על איפרכיא ובין על שכונה לפי הענין: וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה · כי שהולך בדרך ולא ידע מקום תחנותו · ואיפה יכלה הדרך תכבד עליו הליכתו שבעתים מההולך בדרך שנודע לו את גבול תחנותו ואיפה יכלה · ולכן יגדל שכר הראשון מהאחרון וכ"ה בתנחומא · ועוד אם ידע מראש את המקום אשר ילך · אז היה לו כל הדרך רק למצוה אחת · ועתה כאשר לא ידע אז תתחשב לו כל פסיעה ופסיעה למצוה חדשה ויגדל שכרו מאד: אמר לו זה יחיד לאמו כו' · ע' לקמן בפנ"ה שלשון יותר רחבה ומבוארת מאשר היא פה: לשר שהיה עובר כו' · גם בזה בא לתרץ מ"ש לך לך וכמו שמסיים לו בשבילך ובא במשל הזה ללמד לנו כי ידיעת ה' בצדיקים ובמעלליהם אינה כאשר ימצאו כבר בפועל · אבל כבר בטרם נוצרו ידיעתו היתה בהם · וזה כמו מרגלית שנאבדה בעברו ממקום למקום · שלא המרגלית כבר היתה ברשותו ואחרי שנאבדה ימצא אותה שנית · כן הצדיקים כבר היו במחשבתו מלפנים · ורק אחרי דור אחר דור אשר יעבור עליהם אז ימצאו לפניו במציאות ובפועל: מה צורך היה לי לייחס כו' · אע"ג דהצורך היה ליחסם כדי להודיע כמה ארך אפים לפניו וכדאיתא במסכת אבות · וגם שם ועבר וארפכשד היו צדיקים וצורך יחוסם היה מצד עצמם · וכן צורך היחוס היה כדי שלא יאמרו האומה של בוזזים אתם כדלעיל פ"א · אבל קושית המדרש הוא על דברי הימים דלא נכתב אלא משום כבודו של דוד והיה לו ליחסו רק מאברהם · והקודמים לו למה · אלא כדי לבוא לאברהם יחס את אבותיו וייחס ג"כ בני כנען כדי להודיע איך ירש אברהם את ארצם אשר כל זה הוא בשביל כבוד אברהם · ואיידי דייחס כנען כתב ג"כ שאר האומות בקוצר: כך אמר הקב"ה לדוד כו' · כי גם דוד נודע להקב"ה בטרם נוצר וכדאמרינן לקמן בפ' פ"ה ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה והקב"ה היה עוסק ובורא אורו של משיח · והא דמקשה מה צורך היה לי ליחס פרץ כו' אע"ג דפרץ צדיק היה כדלקמן פפ"ה וכן בועז היה צדיק שכבש את יצרו ברות וישי מת בעטיו של נחש ומסתמא גם השאר היו צדיקים · ומ"מ כיון דד"ה לא נכתב רק בשביל כבודו של דוד ע"כ כולם לא נתייחסו בד"ה רק בשביל מציאת דוד: אמר לו ומנח לא העמדת ע' אומות · פי' דק"ל מה דאמר לו הקב"ה לך לך משמע רק בשבילך הלא גם מנח עמדו ע' אומות ומשני כי ה' הבטיחו כי הגוי גדול וזה ישראל יקומו בזכותך לבד ולא בזכות נח · ואע"ג דבכ"מ דכתיב גוי גדול קאי על רבוי הכמות · אבל פה הוא דורש על האיכות כי יהיו גדולים במעלה אשר ה' יהיה קרוב אליהם ומה שפחד אח"ז ואנכי הולך ערירי אע"ג שכבר הבטיחו הקב"ה שיצא ממנו גוי גדול · הוא משום שמא יגרום החטא כדלקמן בפע"ד: אתנך ואשימך אין כתיב כאן · כמו ונתתיו לגוי גדול (בראשית י"ז) כי לגוי גדול אשימנו (שם כ"א) וכתיב ואעשך דמשמע שעושה אותו בריה חדשה בגופו ואע"ג דכתיב ג"כ ואעשה אותך לגוי גדול (שמות ל"ב · במדבר י"ד) ושם לא שייך בריה חדשה · מ"מ כיון שיצאו ממנו ס' רבוא בזמן מועט כדאיתא פ"ק דברכות שייך לשון עשיה על הפלא הזה · או משום דמוקי ליה במקום כל בני ישראל שייך טפי לשון עשיה: שלשה אבות וארבע אמהות · משום שהגדולה נשואה באים לכן בג' גדולות רמז לו על ג' אבות · והברכות באות לרגלי האשה

פירוש מהרז"ו

שאוה ותאב היה לו לבא לארץ כנען שגם שם היו כולם רשעים אלא שמאז נצטוה · ולא הלך עד שהיה בן ע' שנה שאז נתן לו רשות לילך · וזהו שאמר ואם תאמר שלא גהן וכו' אלא אע"פ שגיוהו כשהיה בן מ"ח שנה עכ"ז לא היה רשאי לילך עד שאמר לו לך וזהו וילך אברם כאשר דבר אליו ה' · ולעיל רים הסימן באופן אחר וכאן דורש שבפעם א' אמר לו שיהיה מוכן להליכה ולא הלך עד שאמר לו עוד הפעם לך לך וזה ע"פ מדה יו"ד אמירה ודיבור · וכאן לא פירש מה דבר לו וילמוד סתום מן המפורש וילך אברם כאשר דבר אליו ה' לך לך: אוכלים ושותים ופוחזים · זה מרומז במ"ש אל חרן ויבואו עד חרן וישבו שם ופי' שאנשי חרן יושבים שלוים ובטלים · וכמ"ש לעיל פר' ל"ח סימן ז' בכל מקום שאתה מוצא ישיבה השטן קופץ ועל כן אמר לו הקב"ה לך לך מכאן · וכשבא לארץ כנען כתוב ויעבור אברם בארץ וגו' והכנעני אז בארץ פי' שראה אותם עוסקים בעבודת הארץ וכשר הדבר בעיניו אז אמר לו הש"י לזרעך אתן את הארץ הזאת ודעת המדרש שכל עניני אברהם והאבות רק ע"י תפלה ולא עשו שום דבר בלא רשות הש"י · גם מרומז במ"ש אל הארץ אשר אראך מלשון הרואה אתה טובה העיר אשר תהיה ישרה ונכונה בעיניך: **ט** שתי פעמים · עי' לקמן פר' נ"ה סימן ז' דכאן חסר סוף המאמר באיזה דפוסים מן מה דכתיב ולך לך אל ארץ המוריה הרי השני' חביב פירוש שכאן כתוב לך לך אל הארץ אשר אראך הרי לא ידע להיכן ילך ושם כתוב ולך לך אל ארץ המוריה שגלה לו להיכן ילך · נמצא שהשניה חביבה שהארץ המוריה ששם הר המוריה חביבה מכל ארץ כנען: מאפרכיה שלך כו' זו שכינתך · כמ"ש לקמן שם נ"ה ופר' נ"ט סימן יו"ד היינו עיר מולדתו והערים הסמוכים לה: על כל פסיעה · ושם נ"ה הגירסא על כל דיבור ועל כל פסיעה כי מאחר שאינו ידע להיכן הולך הרי כל פסיעה בספק ונסיון ושמא יצטרך לחזור לאחוריו: הוא דעתיה דר"י · עי' לקמן נ"ה שם כלשון זה על מ"ש שם אשר אומר אליך ומביא מכאן אשר אראך: ומתלא עיניהם שיהיו עיניהם תמיד נשואות אליו ליחל ולצפות: וקרא אליה את הקריאה · כששלח את יונה לנינוה בפעם הב' ויקשה למה לא הביא פסוק של נבואה א' ושם בקיצור וקרא עליה · ונראה לי דכצ"ל וקרא עליה בע' היינו של נבואה א' ואח"כ גורס את הקריאה אשר אנכי דובר אליך של נבואה ב' וכוון לשתי הנבואות: **י** שהיה עובר ממקום · והנמשל כמו שכתבתי לעיל סוף פר' למ"ד במבואות האפילות ע"ש ותבין כאן · ועי' מ"ש עוד לעיל פר' כ"ט סימן ג' שאברהם אחד מג' מציאות ע"ש דברים של טעם: ונפלה מרגלית מראשו · רומז למוד של חכמי הקבלה על ניצוץ קדוש שנפל לס"א: ובג' מצאה · התחיל במשל בג' וסיים בנמשל ביו"ד שמונה יו"ד דורות אך כוונת המדרש על ג' בני נח שמיחס אותם אחר המבול ולא מצא בג' היינו בזרע שם ושם מצא והיינו כמ"ש בסוף סדר נח שחושב שם סדר יחס שם פעמיים · קודם הפלגה ואחר הפלגה ובפעם ב' מונה יו"ד דורות עד אברהם ומונה בקיצור וכשהגיע לאברם אמר ויאמר ה' לאברם וזהו מ"ש שמצא וכו': אלא בשבילך · כדי להזכיר בסוף ענין אברהם באריכות · ובמדרש רות בסופו הגיר' אלא בשבילך אברם הוא אברהם · כוונתו למ"ש ברים דברי הימים אחר שחשב שמות היו"ד דורות אמר אברם הוא אברהם · כלומר זהו שציפיתי ויחלתי לו בקשתיו ומצאתיו: **יא** שבעים · הרי בריותו יקר מבריותו שלי שבעים פעם והשיב לו שאחד שלך יקר: אתנך אשימך · משמע שהוא עצמו כבר עשוי אך שיתן וישים לו דבר שלא היה לו אך ואעשך משמעותו שיעשנו בריאה חדשה ע' במ"ר פר' י"א סימן כ' כל הענין שם באריכות · ושם הגיר' ואעשך כמ"ש ויעש אלהים את הרקיע · ומ"ש בריאה חדשה · פירושו שהוסיף לו כח עליון ממרומים למעלה מכיפת הרקיע בעבור תוספת הכוח נקרא בשם חדש אברהם אב המון גוים וכיא אלהים וכמ"ש יבמות פרק הבא על יבמתו שאברהם ושרה טומטומים היו והובא בילקוט ישעיה נ"א אל צור חוצבתם וע' יד"מ · ועי"כ נשתנה טבעו ומזגו להוליד בנים: ג' גדולות · שגדולה

ידי משה

אסבת לצדק את בריותי ותשנא רשע ר"ל ולא לחייבן ע"כ שמן ששון מחבריך כו' כך גירסת א"א: בריאה חדשה וכו' · פי' לפי שאברהם אבינו טומטום היה כדאי' בגמ' וע"ז אמר משאני עושה אותך

(כג) ממעטת פריה ורביה · וממעטת את היציאה (כד) וממעטת את השם · ממעטת פריה ורביה ואעשך לגוי גדול · ממעטת את היציאה · ואברכך · ממעטת את השם · ואגדלה שמך · ולפום דאמרין אינשי מבית לבית חלוק · מאתר לאתר נפש · (כה) ברם את לא נפש את חסר · ולא ממון · רבי ברכיה בשם ר' חלבו אמר שיצא מוניטין שלו בעולם · ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם · אברהם · ואעשך לגוי גדול יצא לו מוניטין · ומהו מוניטין שלו א זקן וזקנה מיכן בחור ובתולה מיכן · ב יהושע (יהושע ו) ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ יצא לו מוניטין בעולם מהו שור מיכן וראם מיכן ע"ש (דברים לג) בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו · דוד (ד"ה א כה) ויצא שם דוד בכל הארצות יצא לו מוניטין בעולם · ומה היה מוניטין שלו מקל ותרמיל מיכן ומגדל מיכן ע"ש (שיר ד) כמגדל דויד צוארך · ג מרדכי (אסתר ט) כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות · יצא לו מוניטין · ומה מוניטין שלו שק ואפר מיכן ועטרת זהב מיכן · א"ר יודן ד קובע אני לך ברכה בשמונה עשרה אבל אין את יודע אם שלי קודמת אם שלך קודמת א"ר אחויה בשם רבי זעירא (כו) שלך קודמת לשלי בשעה שהוא אומר מגן אברהם אחר כך מחיה המתים · (כז) רבי אבהו אמר הבט נא שמים אין כתיב כאן אלא השמימה אמר ה הקב"ה בה"א בראתי את העולם הריני מוסיף ה"א על שמך ואת פרה ורבה · ואמר רבי יודן והיו אותותיך מנין (כח) אברככה מאתים וארבעים ושמונה · אמר ר' לוי לא שם אדם פרה מאברהם עד שנתברך ולא שמה לו עד שנתברך מאברהם כיצד אברהם היה מתפלל על עקרות והם נפקדות · ועל החולים והם מרויחים · רב הונא אמר לא סוף דבר אברהם הולך אצל החולה ו אלא החולה רואה אותו ומרויח · א"ר חנינא אפילו ספינות שהיו מפרשות בים הגדול היו ניצולות בזכותו של אברהם · ולא של יין נסך היו · אתמהא · אלא חלא מזיל המרא בכ"מ שיין עובדי כוכבים מצוי יין של ישראל נמכר בזול · א"ר יצחק אף לאיוב עשה כן שנאמר (איוב א) מעשה ידיו ברכת · ז לא נטל אדם פרוטה מאיוב ונצטרך ליטול ממנו פעם שנייה · והיה ברכה · קרי ביה בריכה מה בריכה זו מטהרת את הטמאים אף את מקרב רחוקים ומטהרם לאביהם שבשמים · א"ר ברכיה כבר כתוב ואברככה מה תלמוד לומר והיה ברכה אלא א"ל ח עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מיכן ואילך הרי הברכות

מסורת המדרש א ב"ק צ"ז · ב ילקוט יהושע רמז י"ז · ג אסתר רבה פ' י' · ילקוט אסתר רמז הל"ף כ"ט · ד פסחים קט"ז · במד"ר פ' י"א · תנחומא כאן סי' ד' · ילקוט כאן רמז ס"ד · ה לעיל פרשה י"ב וס"ג · ו ע' ב"ב ט"ז · ז פסחים קי"ב וס"ג · ילקוט איוב רמז תתנ"ב · ח במד"ר פ' י"א · שוח"ט מזמור א' · תנחומא כאן סי' ד' · וסדר ויחי סימן ז' · וסדר נשא סימן ט"ו · וסדר ברכה סימן א' · ילקוט כאן רמז ס"ד :

חדושי הרד"ל

(כג) ממעטת פו"ר · ע' מתנות כהונה בשם רש"י וכמ"ש בכתובות (ס"ה ·) וגם משום תולאת דאורחא
(וכמ"ש בגיטין ע"·) לענין בת מהדרך : (כד) וממעטת השם · עמ"כ בשם רש"י · וי"ל כדאמרי' בשבת
(קמ"ה:) במתא שמאי בלא מתא כו' הרי שהשם נודע בעירו יותר (ובשוח"ט מז' כ"ג תושב במקום שם
מגלה הכשות וכדא' (יהושע ט') ואלה שלמותינו וגו' בלו מרוב הדרך) : (כה) ברם את כו' · זה דרש
על והיה ברכה דרך כלל שלא תחסר מאומה : (כו) שלך קודמת לשלי · אפשר זה נדרש מן ואגדלה שמך
והיה ברכה שבענין הברכה (דדרש ר"י קובעני לך ברכה) אגדלה שמך שלך קודם : (כז) ר' אבהו אמר
הבט כו' · נראה שחסר כאן תחלת דרשא דאגדלה שמך כשיתוסף ה' על שמך והיה שמך אברהם: אז ואברכך
שתהא פרה ורבה ועי"ז אמר ר' אבהו כאן הבט כו' : (כח) אברככה · רמ"ח והיה ברכה. קרי ביה
בריכה כו' למברכא בכך כיצד אברהם היה מתפלל כו' ר' הונא אמר כו' רואה אותו ומרווים · א"ר לוי
לא שם אדם כו' שנתברך כאברהם כו' א"ר יצחק א"ל לאיוב כו' פעם שניה א"ר חנינא אפילו ספינות כו'

מתנות כהונה

ואת אהרן פירוש אמר הגדיל את משה הכי איתא בפרשת נשא פרשה י"א וכ"מ במכ"א :
וארבע ברכות · ואברכך · והיה ברכה · ואברכה · ונברכו : ממעט פריה ורביה ·
פירש"י שאין דרך ארץ לשמש מטתו בדרך : היציאה · הממון שעיקרו עומד להוצאה :
ממעט את השם · פירש"י אינו יכול לקיים מצות הש"י כמו שהוא במנוחה בביתו :
ולפום דאמרי כו' · ולפי מה שאומרים הבריות המושלים משל הנוסע ועוקר דירתו
אפילו רק מבית לבית מאבד חלוק או כה"ג ממקום למקום אחר מאבד נפש אחת כלומר
מטורח הדרך נחלש הגוף ונאבד הדרו : ברם את · אבל באמת את כו' : ר' ברכיה
מוזר על ואגדלה שמך : מוניטין · מטבע : ה"ג אברהם ואגדלה שמך יצא לו מוניטין וכ"מ
באכ"א בשם התוספות פרק הגוזל עצים : ואגדלה שמך · משמע ששמו יוצא בכל העולם :
בחור ובתולה · פירש"י בפרק הגוזל רמז ליצחק ולרבקה ואולי אחר שנולדו יצא המטבע
או קודם והיה דרך נבואה ועי"ל שרמז על שהיו שניהם זקנים ועשו פרי כמו בחור
ובתולה ובתוספות פרק הגוזל קמא איתא שמצד אחד היה כתוב זקן וזקנה וכו' דאילו
הצורות הא אסור לעשות צורת אדם : מקל ותרמיל · רמז שהיה בראשונה רועה צאן :
ותרמיל · שק קטן שבו מצניעין הרועים מאכלם כד"א בכלי הרועים ובילקוט : קובע
אני לך ברכה כו' · והיה ברכה דייק כפירש"י בחומש ועיין בפרשה נשא פ' י"א : ה"ג
שלך קודמת לשלי משהן אומרים כו' ועיין כל זה בפר' נשא פרשה י"א : ה"ג שמים אין
כתיב כאן אלא השמימה אמר הקב"ה בה"א בראתי כו' · וכן היא גירסת הילקוט ורש"י :
ה"ג בילקוט ורש"י מנין ואברככה מה אברככה רמ"ח אף אותיותיך רמ"ח · ולא קחשיב
וי"ו השימוש וכן פירש"י : שם · לשון שומא ב"ד ור"ל קנה בשומא ושויה : ביצד · כלומר כיצד היה כמו גדול : חלא מזיל חמרא גרסינן פירוש כל מקום שיש חומץ הרבה
היין הוא בזול כן היה ניצול יין נסך כדי שיהיה יין כשר בזול ומצאתי דגרסינן חלא ומזיל כו' ופי' החומץ היה ניצול כדי שהיין יהיה בזול והרואה יראה כי אינו נכון : ונצטרך ליטול

רש"י

אמר ר' ברכיה לפיכך נתן לו ברכות הללו שהדרך גורמת לג' דברים הללו : ממעטת
פריה ורביה · שאין דרך ארץ לשמש בדרך : וממעטת את היציאה · נכסיו : וממעטת
את השם · שאין אדם יכול לעסוק במצות בדרך כאדם שיושב בשלוה בביתו : מבית
לבית חלוק · אפילו כשאין אדם יוצא אלא מבית לבית אי אפשר שלא יאבד חלוק או
דבר אחר : מאתר לאתר נפש · ממקום למקום פעמים שמאבד נפש אחת שנפשות
ביתו מרוב הדרך ומטורח : ברם את לא ממון חסר ולא נפש תאבד : מוניטין · מוניטה
בלע"ז ומצודתי בסוחר טוב מפר' מוניטין דידי : הבט נא השמים אין כתיב כאן
אלא השמימה · בה"א זה בראתי את עולמי הריני מוסיפו על שמך וקורלך אברהם ואת
פרה ורבה : ואמר ר' יודן והיו אותיותיך מנין אברכבה · מה אברככה מנין
רמ"ח אף אותיותיך אותיות שבשמך רמ"ח וא"ו שבואברככה אינה מן המנין שאינה באה
אלא לשמש בתיבה : שבתחלה המליכו הקב"ה על רמ"ג אברים שבו כמנין אברם הוסיף בו
ה"א המליכו על רמ"ח אברים שבאדם שתי עיניו שתי אזניו וראש הגויה שאברהם כמנין
רמ"ח אברים ואברככה כמו כן מנין רמ"ח אברים · ס"א · שראה זרעו · ושמע באזניו
שיצאו ממנו שהיה רבוא ומעכשיו הוא מוליד ולא היה עליו שום אבר לקבלה ע"כ : לא
שם אדם פרה מאברהם עד שנתברך · לא קנה אדם אפילו פרה מאברהם עד
שנתברך שדרכו של קונה בשעה שהוא קונה שהוא שם את הדבר כמה הוא שוה : ולא
שם לו · שלא מכר לו עד שנתברך שכל מי שעושה עמו סחורה מתברך ממנו בין ליקח
ממנו

יפה תואר

האשה וכמו שאמרו רז"ל בפ' הזהב על הכתוב ולאברם היטיב בעבורה לכן רמז בד' ברכות על שאמעות :
ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם · כלומר שרבים מבני העמים נספחו להם לאחוז בדרכם וכדמם ·
והנה באברהם כתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן וכדאיתא לקמן בסי' י"ד ומטבעו היה זקן וזקנה מיכן ·
כי אברהם ושרה בחכמתם קרבו עליהם רבים ולמדו להם דעת ה' כי הזקנה תאר לחכמה · והוא נוה
גם לבניו ללכת בדרכיו ויצחק ורבקה שמרו את דרכו לקרב את הנפשות לה' לכן היה בחור ובתולה מצד
השני וגם ליהושע באו הגבעונים ונספחו לבית ישראל ומטבעו היה שור וראם לרמז כי רק מפחדו וגבורתו
התקרבו אליו · וכן בדוד כאשר הוקיע את בני שאול באו רבים מהעמים תחת כנף ה' כדאיתא במ"ר
פ"ח ומטבעו היה מקל ותרמיל מיכן ומגדל מיכן לרמוז שגירותם היתה לשם שמים כאשר ראו כי מאחר
עלות הביאו ה' לרעות ביעקב עמו ועשה משפט וצדקה בארץ כי הוקיע את בני שאול אשר פשטו ידם
בגבעונים · וגם במרדכי רבים מעמי הארץ מתיהדים · וזה היה מפחד מרדכי כי התענה בשק ואפר לעטרת
זהב · ולכן היה זה חקוק גם על מטבע שלו · ויתכן יותר לפרש כי מטבע של אברהם היה זקן וזקנה
ובחור ובתולה לרמוז כי הקב"ה החזיר אותם לימי עלומים וכדאיתא לקמן פ' מ"ח · וכן דוד שמקלו
ותרמילו בא למגדל וארמון מלך ומרדכי משק ואפר בא לעטרת זהב · וזה מוסף לספק : הריני מוסיף
ה' על שמך ואת פרה ורבה · ומפרש את הכתוב ואגדלה שמך בה"א אז והיה ברכה בפריה ורביה [ויתרון
הה"א בהשמימה · אע"ג דהראשון הוא לידיעה והאחרון הוא במקום למ"ד בתחלתו וכמו הבט לבריח
כן סוף הבט להשמים מ"מ כיון דמצינו גם הבט שמים וראה (איוב ל"ה) הבט דרך ים (מ"א י"ח) בלי
היתה ספיר מדרים פה מיותרת דה"א] : לא שם אדם פרה כו' · גם בזה בא לתרץ מה שנאמר והיה
ברכה כי אתה תהיה סימן ברכה לכל איש הקרב אליך : לא סוף דבר כו' · כלומר לא לבד כשהלך
אברהם אצל החולה והתפלל עליו נרפא מחליו · אבל גם אם ראהו החולה בלא מתכוין נרפא · ולא לבד
מי שראה פניו אך גם ספינות בים אם באה עליהם רוח סערה ולא ראו פני אברהם וגם אברהם לא
ידע

פירוש מהרז"ו

הגדולה היותר גדולה שיתכן בעולם הזה והבא הוא מי שזוכה להיות קרוב אל הש"י לעמוד
לפניו לעולם הוא ובניו והם האבות השלשה : ממעטת פריה ורביה · שאכסניא אסור
וממעטת היציאה פי' הממון של הוצאה וממעט את השם · כי בדרך אינו יכול לעשות מעשים
טובים ואין פרסום · ומ"ש לעיל סימן ב' טלטל עצמך בעולם ושמך מתגדל · שהאמת שאצל
בני אדם שאינם גדולים ומפורסמים שמם מתמעט בדרך שאין מכיר אותו אך בני אדם
הגדולים והמפורסמים אם מסעים ממקום למקום אז שמם מתגדל הרבה יותר מאשר נתגדלו
בביתם וכאן מדבר ממנהג העולם וסתם אנשים ושם מדבר כפי מעלת אברהם : לא נפש את
חסר · אבל בהיפך כי ואעשך לגוי גדול · ולא ממון אבל בהיפך ואברכך וכמ"ש במ"ר פר'
י"א סימן ה' יברכך בממון : ארבעה הם · פי' שאלו ד' רמזה תורה שיצא להם מוניטין
והתקינו להם מטבע יוצא בעולם מגודל חשיבותם ויקרותם : ואעשך לגוי גדול · כוונתו
למ"ש בסיפא דקרא ואגדלה שמך וכמ"ש אצל יהושע ודוד ומרדכי וע' ב"ק דף צ"ז מטבע
של ירושלים ומטבע של אברהם אבינו : בכור שורו · פסוק בברכת משה ליוסף ויהושע
בא מאפרים : שק ואפר מכאן · ובסוף מדרש אסתר הגירסא מרדכי מכאן ואסתר
מכאן : קובע אני לך ברכה · וזהו והיה ברכה שהיה לו לומר והיה מבורך או מברך
אך ברכה הוא השם לדיבור של ברכה ואיך יהיה אברהם דיבור של ברכה · על כן דורש
על נוסח ברכה בלשון משנה שלמדו מכאן חז"ל לקבוע להש"י ברכה על שם אברהם מגן
אברהם · וע' תנחומא כאן · וברכת תחית המתים נקראת ברכה של הקב"ה כי מפתח של
גשמים ושל תחיה בידו של הקב"ה ונתקנה הברכה לשמו ולכבודו לבדו וברכת מגן אברהם ג"כ להקב"ה אך לשמו ולכבודו של אברהם ובזכותו · ול"ע על הספק הזה אם שלו קודמת
אם של הקב"ה קודמת ואיך יליף שאלו קודמת שלא הביא על זה שום פסוק · וגם על מתקני התפלה יקשה למה לא תקנו שלו תחלה ומאין למדו כן · אך כאן חסר וה"ג במ"ר פרשה
י"א סימן ב' הובא ברש"י בחומש כאן ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהיו חותמים בכולם ת"ל
והיה ברכה בך חותמין ואין חותמים בכולם א"ר חייא בר זעירא והיה ברכה ברכתך קודמת לברכתי משהם אומרים מגן אברהם אומרים מחיה המתים · ומ"ש והיה ברכה ברכת
מגן אברהם היא ברכה שלימה בפתיחה וחתימה אך שאר ברכות י"ח אין בהם פתיחה · ומה שמקדים ברכת הש"י על ידי האבות ואברהם לברכת הקב"ה בעצמו הענין בזה כי הטובה
שעושה הקב"ה ע"י תפלת הצדיקים הם מתגברים על מדה"ד ונעשה טובה בריבוי שפע וש"מ מתקדש בעולם · וע"כ ברכת האבות גדולה יותר מברכת מחיה מתים וקודמת לה והבן זה :
אלא השמים · נ"ל אלא השמימה וכן הוא בדפוס אחר ויש כאן שני הה"ין מיותרים · האחד לרמוז על שבה"א ברא שמים כמ"ש לעיל פר' י"ב סימן ב' והה' הב' לרמוז שעל ידי
שיוסף לו ה' על שמו יהיה פרה ורבה וזהו מ"ש בסיפא דקרא כה יהיה זרעך כמו השמים והובא מאמר זה אגב מאמר ר' יודן שדורש ואעשך לגוי גדול ואברכך על מנין אותיות
אברהם וזה צ"ע שהרי כתוב ואברכך בלא ה' והוי"ו לא חשיב ואינם אלא רמ"ג ואפשר שהכוונה על מ"ש ואברכך ואגדלה שמך פי' כשאגדל שמך על מספר אברכך ויהיה שמך
מספר אברככה בה"א אז תהיה לגוי גדול וע' רש"י בחומש בפס"א : לא שם אדם פרה · מיד כשנתרצו על סכום המקח ופיסוק דמים נתברך וכמ"ש בסמוך אצל איוב · וכן אצל
אברהם שכתוב אלו ריבוי ברכות : ביצד · בא לפרש מ"ש ונברכו בך כל משפחות האדמה : אפילו ספינות · כמ"ש ביבמות דף ס"ג ואמר ר"א מאי דכתיב ונברכו בך כל משפחות
האדמה אפילו משפחות הבאות באדמה אינן מתברכות אלא וכו' כל גויי הארץ אפי' ספינות הבאות בים אינן מתברכות אלא בשביל הצדיקים עכ"ל ופי' שכאן כתוב ונברכו בך כל
משפחות האדמה ואין הים בכלל אדמה ובקאפיטיל י"ח פסוק י"ח כתוב ונברכו בו כל גויי הארץ והים בכלל הארץ כי ארץ פי' העולם בכללו : לא נטל אדם פרוטה · ב"ב דף
ט"ו ב' : קרי ביה בריכה · שהיל"ל והיה מבורך או מברך על כן דורש אל תקרי ברכה אלא בריכה : דחזי לך למברכא · שאם היה כתוב והיה מברך היה משמע שהוא מצווה
על זה לברך את הכל על כן אמר לו והיה ברכה שהוא רשות למי שירצה ויהיה ראוי לה ולא את הכל : יב בכבוד של צדיק · וכמו שהיה הענין אצל ירבעם עם הנביא שיבשה

ידי משה

בריאה חדשה וק"ל : השמים בה' בראתי את עולמי וכו' · פי' לפי דאיתא שאות יו"ד שניטל משרי
נתחלקה לב' ההי"ן ה' לשרה וה' לאברהם ויו"ד נתנה ליהושע ושמעתי מדודי שזה הוא הפי' בגמ' שאמרו
ליהושע דין היה קטיעא ימלל פירוש לפי שידעו שאות ראשון שלו הקטוע פי' היו"ד שהיא קטוע היא באה
מן נקבה ולפיכך לא יהיה ליהושע בנים וא"כ לא איכפת ליה בשבח או בגנאי א"י וא"כ היה אברהם
סובר הואיל והוסיף לו הקב"ה ה' סבר שהיו"ד של שרה נתחלקה וא"כ שאין יוליד לזה אמר לו שבה"
בראתי את העולם דאי' כי ביה ה' צור עולמים עולם הזה בה' ועולם הבא ביו"ד וא"כ ע"פ שע"י אות
ה' את פרה ורבה בעוה"ז משא"כ עוה"ב אין בו פריה ורביה וא"כ ע"כ היו"ד של שרה ניתנה ליהושע
ולכך לא היה לו בנים בשבילה ומשום הכי לא היה ליהושע בנים בשביל שהיה לו אות יו"ד שבו נבראת
עוה"ב שאין בו פריה ורביה והו"ק מפי הרב בן המחבר : לא שם אדם פרה מאברהם ר"ל לא קנה אדם
פרה מאברהם עד שנתברך וכן לא שמה לו הוא הדין כשקנה אברהם פרה מאדם ג"כ אם נתברך מי שקיבל
שמעות

מסורות לך׳ (כט) למאן דחזי לך למברכא בריך : יב ואברכה מברכיך א״ר ירמיה *החמיר הקב״ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו׳ בכבודו כתיב (שמואל א ב) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו ע״י אחרים׳ ובכבודו של צדיק כתיב ואברכה מברכיך ומקללך אאור אנא׳ תניא ב אלו ברכות שאדם שוחה בהם באבות תחלה וסוף׳ מודים תחלה וסוף׳ והשוחה על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא לשוח׳ רבי יצחק בר נחמן בשם רבי יהושע בן לוי אמר כהן גדול תחלת כל ברכה שוחה׳ והמלך בתחלת כל ברכה וסוף כל ברכה שוחה׳ רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי אמר המלך משהיה כורע לא היה נזקף עד שהיה גומר כל תפלתו הה״ד (מלכים א ח) ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה׳ את כל התפלה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח ה׳ מכרוע על ברכיו וכפיו פרושות השמים׳ ואיזו כריעה ואיזו בריכה ג רבי חייא רבה הראה כריעה לפני רבי ונפסח ונתרפא׳ (ל) ובר סיסי הראה בריכה לפני רבי ונפסח ולא נתרפא׳ ונברכו בך׳ הגשמים בזכותך׳ הטללים בזכותך׳ ד הה״ד (אסתר ב) ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה וגו׳׳ זה מהול וזה ערל וחס עליו אתמהא׳ ר״י ור״נ׳ ר״י אומר (תהלים קיט) מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי׳ אמר יעקב בירך את פרעה שנאמר (בראשית מז) ויברך יעקב את פרעה׳ יוסף גילה לו׳ דניאל גילה לנבוכדנצר אף אני כן (אסתר ב) ויגד לאסתר המלכה׳ ור׳ נחמיה אמר׳ אמר הקב״ה לאברהם אבינו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך׳ אין תימר דלהוי עתירין הרי עתירין אנון מינן אלא לשאלה כשהן נכנסין לצרה הם נשאלים לנו ואנו מגלין להם : יג (לא) וילך אברם כאשר דבר אליו ה׳ וגו׳ ולוט טפל לו׳ ואברם בן שבעים וחמש שנים׳ הה״ד (שם) ויהי אומן את הדסה היא אסתר׳ ה רב אמר בת מ׳ היתה ושמואל אמר בת שמונים שנה רבנן אמרי בת שבעים וחמשה׳ רבי ברכיה בשם (ס) רבנן דתמן אמר אמר הקב״ה לאברהם אתה יצאת מבית אביך בן שבעים וחמשה שנים חייך אף גואל שאני מעמיד ממך יהיה בן (ו) שבעים וחמשה שנים כמנין הדסה : יד ואת הנפש אשר עשו בחרן׳ (לב) אמר רבי אלעזר בר זימרא ו אם מתכנסין כל באי העולם לברוא אפילו יתוש אחד אינן יכולין לזרוק בו נשמה ואת אמר ואת הנפש אשר עשו אלא אלו הגרים שגיירו׳ ואם כן שגיירו למה אמר עשו אלא ללמדך שכל מי שהוא מקרב את העובד כוכבים ומגיירו כאלו בראו׳ ויאמר אשר עשה׳ למה נאמר אשר עשו׳ אמר רב הונא אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים : טו ויעבור (לג) אברם בארץ וגו׳ עד עכשיו נתבקש להם זכות בארץ׳ וירא ה׳ אל אברם ויאמר לזרעך וגו׳׳ לא בנה מזבח אלא על בשורת א״י׳ ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל׳ (ז) (לד) ז לשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו היא נקראת בית און׳ אר״א לא זכה

מסורת המדרש א אגדת שמואל פרשה ח׳ ׳ ב ברכות ל״ד ׳ ירושלמי ברכות פרק א׳ ׳ תוספתא שם פ׳ א׳ ׳ ילקוט מלכים א׳ רמז קנ״ב ׳ ג סוכה נ״ג ׳ מגילה כ״ב ׳ תענית כ״ה ׳ שבועות ט״ו ׳ ד ילקוט אסתר רמז [illegible] ׳ ה ילקוט אסתר רמז אל״ף נ״ג ׳ ו ירושלמי סנהדרין פרק ז׳ ׳ שה״ש רבה פרשה א׳ ׳ תנחומא כאן סימן י״ב ׳ ילקוט כאן רמז ס״ו כה״ע ׳ וילקוט וישב רמז ק״מ ׳ ז ירושלמי שבת פרק ט׳ ׳ וירושלמי עבודת כוכבים פ׳ ג׳ :

חדושי הרד״ל

ים כו׳ כצ״ל מסודר המאמרים על אופניהם לענ״ד : (כט) למאן דסני לך : (ל) ובר סיסי הראה בריכה ׳ בר סיסי הוא לוי וכדאי׳ ולפ״ז משמע דבריכה וקידה אחת היא אבל בירושלמי ספ״ק דברכות עה : (לא) וילך וגו׳ ׳ ולוט נטפל לו ׳ כלומר בדבר ה׳ (וע״ל מו) ׳ רק מעצמו נטפל לאברהם ׳ (ומזה זכה שנטפלה רות לנעמי מעצמה) : (לב) א״ר אלעזר בשם ר׳ יוסי בן זמרא ׳ כצ״ל וכ״ה לקמן ר״פ פ״ד ׳ ועיין המאמר בספרי ״ר פי״ד ופסיקתא דתנה : (לג) אברם בארץ וגו׳ ׳ והכנעני אז בארץ עד עכשיו נתבקש כצ״ל וכמ״ש כי לא שלם עון האמרי וגו׳ : (לד) לשעבר היתה נקראת בית אל

חדושי הרש״ש

נוכל לייסב אליבא דכ״ע ע״ש : (ס) רבנן דתמן ׳ עמ״כ בספ׳ דא״י ׳ ועמ״ש עליו לעיל פי״ג : (ו) ע״ה שנה כמנין הדסה ׳ פי׳ עם התיבה עצמה : (ז) לשעבר כו׳ ועכשיו כו׳ בית און ׳ כמו דכתיב ואל תעלו בית און (הושע ד׳) וע״ש ברש״י ורד״ק וכתיב ובית אל יהיה לאון (עמוס ה׳) :
נע״ל

רש״י

ממנו כיון למכור לו : תני אלו ברכות ששוחה בהן ראשונה תחלה וסוף ובמודים תחלה וסוף ׳ לפי שכן דרך בני אדם בנוהג שבעולם אדם בא לפני מלך בשר ודם מיד הוא כורע ומשתחוה בא לפרוש הימנו משתחוה והולך לו אבל כל זמן שמדבר עמו אין משתחוה לו על כל דבור ודבור שנראה כיוהרא וכ״ש לפני הקב״ה לפיכך בברכה ראשונה שוחה תחלה וסוף ובמודים שהיא אחרונה שוחה תחלה וסוף ולא אחרונה לגמרי שעדיין הוא פורש ופוסע לאחוריו כבשר ודם שפורש מן המלך אבל אחרונה היא שלא כל זמן שמתפלל אין כבוד להשתחוות בכל פעם ופעם בכל ברכה וברכה הוא שאמרו כאן ומי ששוחה על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה : כהן גדול ׳ סוף כל ברכה שוחה והמלך תחלת כל ברכה וסוף כל ברכה : כל משפחות האדמה ׳ הדא הוא דכתיב ויודע הדבר למרדכי ויגד וגו׳ מרדכי מהול אחשורוש ערל וכי מה איכפת ליה אם מבקשים לשלוח בו יד ולמה חס עליו אלא אמר כלום יעקב לא בירך את פרעה כלום יוסף לא גילה את חלומו כלום דניאל לא גילה לנבוכדנצר את חלומו אף אני אעשה כן : הם נשאלין לנו ואנו מגלין להן ׳ ויגד לאסתר המלכה : רבי נחמיה אומר ׳ לכך הגיד שאמר מרדכי בעצמו אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובאיזה דבר הן צריכים לנו אם לעשר הן צריכים לנו לעושר והלא הן עשירים ממנו אלא לשאלה כשהן נכנסין לצרה הן שואלין מכאן שמגלה לגלות מיד ויגד : גואל שאני מעמיד ממך ׳ יהיה [...] כמנין הדס״ה זו אסתר שנשאת למלך בת חמשה ושבעים שנה כמנין הדס״ה : ויעבור אברם בארץ וגו׳ ׳ והכנעני והפרזי אז יושב בארץ עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ כי לא שלם בארץ עונם עד עכשיו להתגרש משם : לזרעך ׳ אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח זה שיכן לבשורת הארץ מזבח זה שבנה לא בנה כי לבשורת הארץ שכן מפורש לפנינו ג׳ מזבחות בנה וכו׳ : מקדם לבית אל ׳ מהו מקדם לבית אל לשעבר מקדם היתה נקראת בית אל ועכשיו בימי ירבעם היא נקראת בית

מתנות כהונה

מפני שהיה מתברך באותה פרועה : [כבר כתיב ואברכהו גרסינן] : ולמאן דחזי כו׳ ׳ ולמי שראוי והגון בעיניך להתברך ברכהו : יקלו ׳ הקו״ף פתוחה פי׳ יהיו נקלים ע״י אחרים ולא כתיב אקללם : אנא ׳ אני בעצמי : תניא כו׳ ׳ על והיה ברכה קאי : בר סיסי ׳ הוא לוי בר סיסי : ונפסח ׳ לשון פסח וצולע ועיין סוף מסכת סוכה : וחס עליו ׳ מרדכי היה חס על אחשורוש הרי נתקיים ונברכו בך כל משפחות האדמה ׳ וכדמפרש ואזיל אמר מרדכי יעקב בירך כו׳ : גלה לו ׳ פתרון חלומות אמר [הקב״ה] ׳ כן אמר מרדכי : אין תימר כו׳ ׳ א״ת שיתברכו שיהיו עשירים הרי כבר הם עשירים בלא ברכותינו יותר ממנו : בשם רבנן דתמן אמר גרסינן ׳ פירוש רבי ברכיה אמר כן בשם רבנן של א״י : בן שבעים וחמשה כו׳ ׳ בברית בין הבתרים היה בן שבעים כדאיתא בסדר עולם ובפרשת נח והלך אל חרן ונתעכב שם ה׳ שנים ואח״כ הלך לארץ כנען כדאיתא בסדר עולם וכמו שכתבתי למעלה בשם רש״י : כאלו בראו ׳ כד״א ויעש אלהים : ויאמר אשר כו׳ ׳ הכתוב יאמר אשר עשה כלומר אברהם למה כתב עשו : נתבקש להם ׳ לאומות היושבים בה שלא נתמלא סאתם עדיין : ה״ג לא בנה כו׳ וכדלקמן ג׳ מזבחות בנה הראשון על בשורת הארץ וכו׳ ובילקוט ורש״י גרס זה שיכון לבשורת הארץ ועיין פירושו לעיל בפרשת נח סוף פרשה ל״א : לשעבר כו׳ ׳ מקדם דייק מקודם היתה נקראת כן ולא אח״כ : ועכשיו ׳ פירש״י מימות ירבעם ואילך :
תמן

יפה תואר

סס ואמרו אלהי אברהם עננו ניצלו וע׳ ביבמות דף ס״ג כל גויי אספמיא כו׳ : [ומוצא הדרש הזה הוא כי מפרש ונברכו מלשון) ויתפרש שכתוב כי כל גויי הארץ גם הרחוקים זה מזה יתערבו ברכה במעשיהם ׳ וגליא ואספמיא היו רחוקות מאד זה מזה ׳ ולכן היותר רחוקים ג״כ יתברכו ולכן יתערבו ונברכו בך ובזכותך כל דרש ׳ והדבר הזה נוגע גם לאברהם כי אם ילמוד אמונת האחדות תתפשט אמונה זו גם בקצות הארץ ׳ כי איש לרעהו יודיע ׳ וזה ע״י התקרבות העמים תתפשט גם אמונת עובדי כוכבים עד קצות אמונה ודת ׳ ומשני אלא מזיל אמרה כו׳ הכוונה הוא ע״ד מליצה כי ספירה כלה ׳ כי הכופרים יריקו כל טוב ורגש מלב ואם יש אמונה מכירים לאמונה ישרה אם ישמעו ממנה ׳ אבל הכופרים יאטמו ברכות שאדם שוחה בהם כו׳ ׳ פי׳ והיינו והיה ברכה כי ישחו : מזקנים אתבונן וגו׳ ׳ כלומר דהתבונן מזקנים אשר ראוי להיטיב עמו שעשה יעקב יוסף ודניאל ׳ לכן גלה מרדכי גם לאחשורוש את אשר לנו ׳ וזה היה בזמן הנביאים וכן בלשצר לדניאל ׳ וכיון דאם שאל ׳ לכן גלם לו עתה גם בלי שאלתו : ולוט טפל לו ׳ יתורא דאתו מפני אברהם [ואולי בא לדרוש למה כתיב ויעל אברם ממצרים) וכאן כתיב אתו ולא כתיב וילך עמו לוט ׳ משום דאת הוא מסעיו נטפל לוט לאברהם ׳ אמנם בעלותם ממצרים מצא לוט חפץ עיקר אל העיקר כשני דברים דומים זה לזה ׳ וע׳ לקמן בפ׳ אברם בן חמש ושבעים שנה הה״ד כו׳ ׳ דק״ל למה הודיע לנו הכתוב לו לזכות כי כבר בא לימי הזקנה נסע במצות ה׳ וזכות זה עמד ׳ ולא על הקמת זרע כי ע״ז כבר נתבשר באמור ה׳ אליו ואעשך לגוי

ועי׳ לקמן פ׳ פ״ה סימן י׳ מש״ש על זה שהוא שייך כאן ׳

פירוש מהרז״ו

ידו כששלחה על הנביא ולא יבשה כשהקריב על המזבח : תניא אלו ברכות ׳ ברכות דף ל״ה וכל הענין ירושלמי ברכות קרוב לסופו ע״ש השינויים : איזה כריעה ואיזה בריכה ׳ ע׳ שבועות דף ט״ז ב׳ וש״נ וקידה היינו בריכה וכאן דורש ונברכו בך שכולם יהיו כורעים ובורכים לך ע״פ מדת ממעל ואגב זה הביא כל המאמר מהירושלמי : בר סיסי ׳ היינו ר׳ לוי בר סיסי שם ולא נתרפא על שהטיח דברים כלפי מעלה כמ״ש בגמרא דף ל״ו : הגשמים בזכותך ׳ שהיה הברכה בכל העולם בזכותך : הה״ד ויודע ׳ הוא ד״א על פסוק ונברכו בך ודורש ע״פ דברי ר״נ : ונברכו וכו׳ ובזרעך ׳ תיבת ובזרעך אינו כתוב כאן וכוונת המדרש על פסוק שבסוף עקידה והתברכו בזרעך כל גויי הארץ על שהיו משיבים ומגלים להם שאלות אלהיות בנבואה ורוה״ק : יג וילך אברם ׳ וס״ד וילך אתו לוט משמע שהוא טפל לו שגם הוא רצה להתקרב אל ה׳ ולקיים דיבורו לאברהם וזהו שבחו מבחירתו הטובה שהרי בפסוק הסמוך ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם כי היה הכל ביד אברהם : בת ארבעים ׳ במדרש רות פסוק ותאמר רות המואביה ואין קורין בת אלא לבת ארבעים שנה ע״ש ובאסתר כתוב לקחה מרדכי לו לבת ׳ ושמואל דסובר בת פ׳ שנה סובר כרבנן שבשעה שנשאה אחשורוש היתה בת ע״ה אלא שלא נקראת גואל רק בעת שנהרג המן ובטלה הגזירה וזה היה אחר חמשה שנים שנשאת לו בשנה השביעית והמן נהרג בשנת י״ב ורבנן דסברי בת ע״ה החשבון מלומלם שהרי מרדכי גלה עם יכניה והיה שם ל״ז שנה עד תחלת מלכות אויל מרודך כמ״ש בסוף ירמיה אויל מרודך מלך כ״ג שנה כמ״ש במסכת מגילה ׳ בלשצר ג׳ שנה כמ״ש דניאל ריש ה׳ ׳ ה׳ של כורש ז׳ של אחשורוש עד שנשאה וסוברים שגם אסתר גלתה עם מרדכי שמ״ש ויהי אומן ולא פירש באיזה זמן ילמוד סתום מן המפורש בפסוק הקודם שהיה בעת אשר הגלה׳ ואז מתו אביה ואמה ואז ומרומז במ״ש אשר הגלה עם הגולה אשר הגלתה על אסתר ע״פ מדה ל״א שמקומו בפסוק בת דודו אשר הגלתה : אתה יצאת ׳ שזהו התחלת צמיחת מלכות שמים בעולם אשר זהו הישועה האמיתית וגאולת אברהם ׳ ומעשה אבות סימן לבנים שעזב אברם אביו ואמו לפנות לעבודת ה׳ כן אסתר תהיה בלא אב ואם וכמ״ש כי אבי ואמי עזבוני וה׳ יאספני ותהיה בת ע״ה שנה ותבא הישועה הדסה בגימטריא ע״ד שאז נלקחה מבית מרדכי אל בית הגי שומר הנשים ׳ וי״ב חודש היתה בתמרוקיה הרי ע״ה ועי׳ בילקוט אסתר כל המאמר : פ״ד סימן ד׳ ודורש ג״כ כפי מה שכתוב עשו כאילו עשו ובראו ׳ וע׳ במ״ר פר׳ י״ד סימן ה׳ : טו עד עכשיו נתבקש ׳ מסיפא דקרא והכנעני בארץ עד שהתמלא סאתם כשיצאו ישראל ממצרים לקמן פ׳ מ״א סימן ה׳ : ויאמר לזרעך ׳ אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה׳ ׳ ועל זה אמר ארץ ויתבאר בריש סימן הסמוך עי׳ במ״ר פר׳ יו״ד בסי׳ ח׳ ושם נסמן לכאן : לשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו נקראת בית און ׳

ידי משה

אינו נתברך לזה אמר כיצד היה הברכה ואמר אברהם היה מתפלל מות ונתרפאו לפ״ז לא די שהספרותם נתברך אלא מי שקנה ממנו כמו שנאמר לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך והסיר ה׳ ממך מינים לפיכך אמר המדרש אותן ב׳ דברים עקרות וחולים לזה

יכוין מאמר המדרש שאמר לא שמה לו עד שנתברך מאברהם ר״ל לא מכר לו אדם בהמה עד שבירך אותו אברהם בטיין הבהמות לזה אמר המדרש כיצד בירך אותו אמר בזה הענין שלא יהיו עקרות וחולים בבהמות של המוכר וק״ל כנ״ל אבל לפי׳ מ״כ לא משמע כן : ונברכו בך וגו׳ הה״ד ויודע הדבר למרדכי ויגד

וגו׳

להקראות בית העמד הרי היא נקראת בית העמל · תמן קריין לפועלא טבא עמידא ולהרהון של מימי רגלים עמילה · ויט אהלה אהלה כתיב מלמד (לה) שנטע אהל שרה תחלה ואח"כ נטע אהלו : **טז** ויבן שם מזבח לה' · אר"א ג' מזבחות בנה אחד לבשורת א"י · וא' לקנינה · וא' שלא יפלו בניו · הה"ד (יהושע ז) ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם · [א]אר"א בן שמוע התחילו מזכירים זכותו של אברהם אבינו שנאמר (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר · כלום בנה אברהם מזבח בעי [ב]אלא שלא יפלו בניו בעי · ויקרא בשם ה' · [ג]מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה · ד"א ויקרא התחיל מגייר גרים ולהכניסם תחת כנפי השכינה · ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה (לו) מחקה והולך ומכוין כנגד ביהמ"ק :

פרשה מ א ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור · כתיב (תהלים לג) הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו · [ד]הנה עין ה' אל יראיו זה אברהם שנאמר (בראשית כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה · למיחלים לחסדו שנאמר (מיכה ז) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם וגו' · להציל ממות נפשם ממיתתו של נמרוד · ולחיותם ברעב ויהי רעב בארץ : **ב** ויהי רעב בארץ רבי פנחס בשם רבי חנין דציפורין [ה]פתח (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה · (א) ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדנו מה כתיב באברהם ואברכך ואגדלה שמך כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא קרא תגר ולא הקפיד אלא וירד אברם מצרימה לגור שם · ויהי רעב בארץ · רבי יהושע בן לוי פתח (שם קיא) טרף נתן ליראיו · טירוף נתן ליראיו בעולם הזה · אבל (א) (ב) לעתיד לבא יזכור לעולם · מה כתיב באברהם ואברכך ואגדלה שמך · כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא תגר אלא ויהי רעב בארץ : **ג** וירד אברם מצרימה לגור שם · [ו]י' רעבון באו לעולם · אחד בימי אדם הראשון וכוליה עניינא עד ואחד לעתיד לבא (עמוס ח) לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' כדלעיל · [ז]מן האדמה אשר ארה כו' · ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר רבי יצחק עיקר אוותנטיאה שלו לא היתה אלא בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול אלא ע"י שהיה שאול גרופות של שקמה וגלגלו הקב"ה והביאו בימי דוד · שילו חטייה · ויוחנה משתלמא · (ג) לפיכך כלם לא באו אלא בימי בני אדם גבורים

מסורת המדרש א ילקוט יהושע רמז י"ז · ב עיין סנהדרין דף מ"ו · ג עיין סוטה דף י' · ד ילקוט כאן רמז ס"ז · וילקוט תהלים רמז תש"כ · ה לקמן פרק נ"ב · ילקוט כאן רמז ס"ז · וילקוט תהלים רמז תש"כ · ו לעיל פרשה כ"ה · רות רבה פ' א' · אגדת שמואל פרשה כ"ח · ילקוט סדר בראשית רמז מ"ג · ז פ' כ"ה :

חדושי הרש"ש

(א) לע"ל יזכור לעולם · נראה דנסתרסו התיבות וכצ"ל יזכור לעולם לע"ל : (ב) לפיכך כו' עד לעמוד כאן

חדושי הרד"ל

ועכשיו כו' · נראה שזה נאמר על מקרא (יהושע ז') אשר עם בית און מקדם לבית אל · וכ"ה בירושלמי שבת שהביאו סמ"כ · גם בילקוט יהושע הובא על מקרא זה : (לה) שנטע אהל שרה תחלה · שהשכינה היתה שרויה עמה כמש"ל פ"ס שהיה ענן (סימן שהראת שכינה) · קשור עליה ועיין זוהר כאן : (לו) מחקה כו' · כנגד בהמ"ק · כדא' (יחזקאל מ') ועליו כמבנה עיר מנגב (וז"ש ג"כ (שם כ"א) הטף אל דרום · (כדכתיב אח"כ הטף אל מקדשים) וכדתנן במדות פ"ב רובו מן הדרום · וע"ש בפי' הרא"ש ז"ל · ופי' מחקה מצייר · וכ"כ בת"כ רי"פ קדושים · וכתנם נדחק שם הק"א בפי' וע"ש בפי' הגר"א ז"ל כו' : (א) ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדנו · קרי ביה תלמדנו כתיר"ק הטי"ו וכדדרשינן ליה נמי בברכות (ה' ·) : (ב) לע"ל יזכור לעולם בריתו · וכדכתיב בתריה לתת להם נחלת גוים וגו' נאמנים כל פקודיו · שאלו

מתנות כהונה

תמן קריין כו' · שם קורין לפועל טוב עמידה : להרהון · עביט של מי רגלים עמילה והערוך מהפך עמידה לעמילה ועמילה לעמידה וכש"י פי' עמידה לשון חוזק וקיום כד"א יקח מכם עמדתו (מיכה א') ובירושלמי פרק רבי עקיבא גרס תמן צווחין לפעלא טבא עמדה וצווחין להרהון של מי רגלים עמידה ובסמוך גרסינן ג"כ לא רצה להקרות עמדה קורין אותו עמידה והרמב"ן בפרשת כי תצא בפסוק לא תתעמר בה הביא גירסת הירושלמי לפעלא טבא עמידה : אהל שרה תחלה · משום כבודה בת מלך פנימה : ואחד לקניינה · שזכה בה שנאמר קום התהלך וגו' וכמו שאמרו חז"ל מכי דיים אמגרא קנה ועיין עוד לקמן סוף פ"מ תניינא : ה"ג אלא שלא יפלו בניו בעי : שהקריא כו' · הרגיל אותו בפי הכל עד שכולם קראו בשם ה' וקרי ביה והקרא או ויקריא : ולהכניסם ויקרא דרש שקרא אותם להביאם בשם ה' יתברך : מחקה · לשון חיקוי ודמיון :

פרשה מ להקפיד · להרהר אחר מדותיו יתברך : ומתורתך תלמדנו · למדנו מתורתך שאין להרהר אחריו : טירוף · טלטול ונדנוד בלי שלום כדלעיל פרשה כ"ה : אוותנטיאה כו' · חוזק וממשלה של אותו רעב שהיה בימי דוד לא היה ראוי לבא

רש"י

און אמר רבי אלעזר לא זכתה שתהא נקראת בית העומד הרי היא נקראת בית עמל תמן קריין לפעלא טבא עמידא ולהרהון של מי רגלים עמילא בית העומד בית החומה כמו יקח מכם עמדתו : ויט אהלה · א"ר חנינא אהלה כתיב נטה אהלה של שרה ואח"כ אהלו : אחד לבשורת הארץ זה הראשון · ואחד · שלא יפלו בניו בעי זה שני : ואחד לקנינה · זה שלישי · ראשון ויראה ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לבשורתה · שני ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח התחיל מתפלל שלא יפלו בניו בעי : לקנינה · דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה וסמוך ליה ויאהל אברם וישב באלוני ממרא אשר בחברון ויבן שם מזבח לה' : ס"א ובגמרא לא נקט בנין המזבחות כסדרן כי אותו שבנה בעי לא היה שלישי כי אם שני והכתוב מוכיח כי שניהם כתובים כאחד זה אחר זה ומזבח של בשורה ראשון ומזבח של הקנין לאחרון ואיידי דבעי לפרש מעשה דיהושע קודם נקט ועשאו אחרון : ויקרא בשם ה' · מקום שהיה רגיל להתפלל שם ע"כ : התחיל מגייר את הגרים · הקריא שמו בפי הכל התחיל קובע חק :

פרשה מ שנים וארבעים מדות ונעשו אחד וארבעים · שנים וארבעים מדות היו נותנים בדינר זהב עד שלא בא רעב ומשבא רעב לא חסר אלא אחת משנים וארבעים מדות בדינר אחד ולכך יצא אלימלך משם ולכך נענש : ס"א טרף · כמו

פירוש מהרז"ו

פי' שכתוב ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלו בית אל מים והעי מקדם וא"כ מ"ש תחלה מקדם לבית אל מיותר · והיינו יודעים שההר מקדם לבית אל שהרי בית אל מים להר · על כן דורש שמ"ש מקדם על קדמת הזמן · וזהו שאמר שלשעבר היתה נקראת בית אל ולא עתה שעתה נקראת בית און · וכוונתו בזה להוכיח על מ"ש בסימן הסמוך שכאן מרמז על צרת העי · שהנה ביהושע ז' פסוק ב' וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מקדם לבית אל · הרי שבית און הוא מקדם לבית אל וכאן שכתוב מקדם לבית אל כאלו מפורש בית און מקדם לבית אל · ע"פ מדה י"ז · הרי משמע מכאן ומיהושע שם שבית און ובית אל הם שני מקומות · ובמלכים א' י"ב כתוב אצל עגלים של ירבעם וישם את האחד בבית אל · ועל זה כתוב בהושע י"ד לעגלות בית און הרי שקורא לבית אל בית און שהם עיר אחת · והם שני כתובים מכחישים · על כן דורש ומכריע כצ"ל שמ"ש ביהושע מקדם לבית אל שלשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו נקראת בית און על שם העון והאון שנעשה בה בחרם עכן · ועל שם העונש שפקד עליהם בעי · וכן בימי מלכי ישראל שתחלה היתה נקראת בית אל עד שלא פקד עליהם עון העגל · אך בעת שפקד עליהם עון ועונש העגל נקראת בית און · (וכמ"ש בעמוס ה' פסוק ה' ואל תדרשו בית אל וכו' עד ובית אל יהיה לאון שמעתי) · וכאן שכתוב מקדם לבית אל שפירושו כמ"ש ביהושע בית און מקדם לבית אל שפי' ג"כ שלשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו נקראת בית און שגם אברהם ראה כאן צרת ישראל בעי ובית אל וכמ"ש ברים סימן הסמוך שבנה מזבח שלא יפלו בניו בעי ובכל הענין ביהושע מזכיר בית אל אצל עי שם ח' פסוק י"ב וי"ז ועי' יהושע י"ח בגבול בנימין והדרשה ע"פ המדות תדרוש · כי זהו באמת כוונת המדרש : ויט אהלו · הקרי אהלו בחול"ם כאלו כתוב בי"ו והכתיב אהלה בה"א ותחלה דורש המדרש כפי המסורת והכתיב אהלה וכמ"ש מנשים באוהל תבורך ואח"כ אהלו כפי הקרי : **טז** ג' מזבחות · הראשון כמ"ש בסימן הקודם · והב' הוא מ"ש כאן בפסוק ח' בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' וזה היה שלא יפלו בניו בעי שעל כן כתוב אצל מזבח זה ויקרא בשם ה' · והג' הוא לקנינה של הארץ · היינו מ"ש להלן אחר שנפרד לוט מעמו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וכמ"ש לקמן סוף פרשה מ"א · והמדרש חושב כסדר שהי' המעשים א' בשורת הארץ ואח"כ קנין הארץ ע"י אברהם ואח"כ שלא יפלו בניו בעי : ויעלו עפר על ראשם · שהיל"ל ויתנו עפר · על כן דורש שמ"ש ויעלו עפר על ראשיהם פירושו שהעלו על זכרונם מי שנקרא עפר על פי גז"ש ונראה שעד הערב נפלו לארץ בשתיקה ולעת ערב התחילו להתפלל ולהזכיר זכות אברהם וכמ"ש עזרא ט' ע"ש וע' לקמן פר' מ"ט סימן י"א וס"כ : שלא יפלו בניו בעי · הגי' בילקוט כאן שלא יפלו בניו בעי · ויקרא בשם ה' צלי ד"א ויקרא בשם ה' התחיל וכו' · תחילה פירש מ"ש ויקרא צלי שהתפלל שלא יפלו בניו בעי אך לפי זה היל"ל ויקרא אל ה' ע"כ דורש שהקרא שם ה' בפי אנשי דורו ודרש להם : הלוך ונסוע הנגבה · שתמיד היה עושה כן וזה היה די בב' וג' ימים עד שיעבור נגד הדרום על כן דורש על ביהמ"ק שתמיד היה חושב ומחקה בדעתו ענין עבודתו בבית מקדשו ושכינתו וכדלעיל פר' י"ט סימן ז' שאברהם התחיל להוריד השכינה משמים ובית המקדש נקרא נגב וכמ"ש יחזקאל רים כ"א אל יער שדה נגב והנמשל והסף אל מקדשים עי"ש :

פרשה מ סימן א כתיב הנה עין ה' · הוקשה לו מ"ש ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה וכו' מאחר שצוהו הש"י תחלה שילך לארץ כנען איך היה ראוי לצאת ממנה ברעב · גם בפסוק זה הנה עין ה' אל יראיו הוקשה לו למה פרט דווקא שני דברים אלו להצילם ממות ולהחיותם ברעב · על כן דורש שפסוק זה הנה עין ה' ע"פ גז"ש מדבר באברהם שכמו שהיתה עין השגחתו עליו בדיבור מאתו יתברך להצילו ממות מיד נמרוד וכמ"ש אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ואח"כ אמר לו לך לך מארצך וכו' כן בשעת הרעב אמר לו ג"כ שילך למצרים להנצל מהרעב ע"כ פרט להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב וגם בכוונה להביאו לנסיון עם שרה · ומ"ש יראיו לשון רבים שכולל גם שרה עמו : למיחלים לחסדו · תיקון הלשון למיחלים לחסדו זה אברהם שנאמר חסד לאברהם : **ב** אשרי הגבר אשר תיסרנו · עי' לקמן רים פ' נ"ב בביאור : אם בא להקפיד · הוקשה לו שהיל"ל ותורתך תלמדנו · והי' לו להקדים התורה ליסורים · על כן דורש שכל הפסוק אינו מדבר אלא ביסורים לבד שהגבר אשר הש"י מיסרו אשרי לו · ובאיזה אופן הוא באשרי כשמתגבר כנגד יצרו ולומד מן התורה איך לקבל יסורים באהבה והיינו כאברהם שקבל נסיונותיו ויסוריו באהבה ולא הקפיד כנגד הש"י בגזירתו ולא הרהר אחר מדותיו ועי' ברים ברכות באופן אחר : טרף נתן ליראיו · לפי הפשט שהיל"ל מזון או לחם ולמה אמר בלשון עבר נתן והיל"ל נותן וכמ"ש נותן לחם לכל בשר שתמיד הוא נותן ע"כ דורש ע"פ מדה כ' ומדת ממעל א"ת טרף אלא טירוף שפירושו נדנוד ומחסור ורעב על שיזכור לעולם בריתו לעולם הבא כי אין הבטחה לצדיק בעולם הזה כמ"ש לקמן פר' ע"ו סימן ב' על כן לא הקפיד ולא קרא תגר · ועי' ילקוט תהלים קי"א וילקוט כאן : **ג** יו"ד רעבון ·

יפה תואר

לגוי גדול : מלמד שנטע אהל שרה תחלה · כי האדם צריך לכבד את אשתו יותר מגופו כדאיתא בפ' כסוי הדם · ולכן כתיב אהלה בה"א ומקרי בוי"ו למדרש מקודם את הה"א בכינוי לנקבה ואח"ז הקרי אהלו · וכן דריש לעיל על ויתגל בתוך אהלו גבי נח · וגם ביעקב מצינו ויט אהלה מהלאה (בראשית ל"ה) וגם שם מדרים כן אף כי המדרש לא פירש שם ואף כי מצינו כמה פעמים הה"א במקום וי"ו כמו את קול בשעם ברעה · כי פרעה אהרן · מ"מ היכי דמצינו למדרש דרשינן : מלמד שהקריא שמו של הקב"ה כו' · כי באמת כבר קרא בשם ה' כאשר השליכוהו לכבשן באור כשדים · וכן בשכם כאשר בנה את המזבח אך שמה לא היו לו שומעים · ולכן לא פירש הכתוב שם ויקרא בשם ה' ורק כאן מצא שומעים ולכן דריש ויקרא כמו ויקריא · ולפי הד"א אין אנו צריכים להחליף הקל של ויקרא להפעיל ויקרא אך הוא כפשוטו ויקרא לכל העם כי ילכו בשם ה' : מחקה והולך כו' · ופי' הלוך ונסוע הנגבה לדרומה של א"י · והוא נגד ירושלים שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של א"י נגד המוריה שהיא נחלתו :

כתיב הנה עין ה' אל יראיו זה אברהם · משום דמצינו שם בקרא יראה וחסד אשר הם שני תארי אברהם לכן דורש את הכתוב באברהם · והנה בשלשי חזית איתא אם עושים רצונו של מקום הקב"ה מביט עליהם בשתי עינים דכתיב עיני ה' אל צדיקים · ואם אין עושין רצונו של מקום הקב"ה מביט עליהם בעין אחת דכתיב הנה עין ה' אל יראיו · ואברהם שלא עשה רצונו של מקום · ומי צדיק כמוהו אמנם הרב ר' שלמה אלקבץ ז"ל פירש שהצדיקים המושגחים עושים לעולם רצונו של מקום · אבל פירש המדרש שם אם רוב העולם עושים רצונו של מקום אז הקב"ה משגיח על הצדיקים בשתי עינים ואם רוב העולם אין עושים כש"מ כיון דהעולם נידון אחר רובו אז גם על הצדיקים אינו משגיח רק בעין אחת ובזה א"ש כי בדורו של אברהם רוב העולם לא עשו רצונו של מקום ובזה א"ש נמי מה שהביא הכתוב הזה כאן · משום דקשה להמדרש למה לא עשה הקב"ה גם בזכות אברהם ולהעביר הרעב מן הארץ · או היה ה' תקצר לתת לו לחם לשובע גם במקום הרעב · ולמה היה מוכרח אברהם לרדת מצרימה מפני הרעב · אבל כיון דרוב העולם סרו מאת ה' לא יעשה ה' נסים בגלוי · ולא ישפיע על הארץ רב טובה בשתי עינים ורק בעין אחת · וזה היתה גם הסבה אשר הביא ה' רעב על הארץ : קפץ עליו רעבון ולא קרא תגר כו' · ולכן הביא הקב"ה עליו הרעב לנסותו אם יהרהר אחר מדותיו של הקב"ה · וזה שהביא את הכתוב ומתורתך תלמדנו · כי מה שנכתב בתורה היסורים שהביא הקב"ה על אברהם ולא הרהר אחר מדותיו של הקב"ה זה יהיה ללמוד לכל גבר אשר ה' ייסרהו ויוכיחהו וזה הוא ג"כ כוונת ריב"ל כי הקב"ה יביא טירוף ונדנוד ליראיו בעוה"ז לנכותם ולהפרע מהם מהחטאים הקלים אשר בידיהם כדי שישבו בשלום לעתיד לבוא · וכן היה המדה לעד וכמו שמביא מאברהם · אף שברכו ה' מ"מ היה לו טרוף ונדנוד : י' רעבון באו לעולם כו' · עי' בדברינו לעיל פכ"ה מ"ש על סימן זה :

ידי משה

וגו' מרדכי מהול אחשורוש ערל וכי מה איכפת ליה אם ישלחו יד באחשורוש אלא אמר כלום יעקב לא בירך את פרעה וכו' רבי נחמיה אמר לכך גילה לאחשורוש כו' : בימי אברהם נ"ל בימי אדם גם שיטה באמר זה בימי אברהם נ"ל בימי אדם וכן בפ' כ"ה צריך לפרש כן כי כך משמע בהדיא במדרש רות ומוכח שם שכן הוא ע"ש א"א :

שהם יכולים לעמוד בהן · ולא בימי בני אדם שפופים · שאינן יכולים לעמוד בהן · א"ר חייא רבה משל לזוג שהיה בידו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין ובשעה שהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח"כ היה תולה את קופתו · לפיכך לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שהן יכולים לעמוד בהם · רבי ברכיה הוי קרי עליהון (ישעיה מ) נותן ליעף כח · רבי ברכיה בשם ר' חלבו אמר שנים באו בימי אברהם · רבי הונא בשם ר' אחא א' בימי למך וא' בימי אברהם רעב שבא בימי אליהו רעב של בצורת היה · רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היה · רעב שבא בימי שפוט השופטים · רבי הונא בשם רבי דוסא מ"ב סאין היו ונעשו מ"א והא תני [א] לא יצא אדם לח"ל אא"כ סאתים של חטים הולכות בסלע · אר"ש בן יוחאי אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח · אבל אם היה מוצא ליקח אפי' סאה בסלע לא יצא לח"ל: ד ויהי כאשר הקריב לבא מצרימה · [ב] כל השנים הללו הוא עמה ועכשיו הוא אומר לה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את · אלא שע"י הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביפיה · ר' זעירא בשם רבי סימון אמר הלכנו בארם נהרים ובארם נחור · ולא מצאנו אשה נאה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ושחורים אמרי נא אחותי את וגו': ג [ג] ר' פנחס בשם רבי אבון אמר ב' בני אדם היו עיקר (ג) ועשו עצמן טפילה ונעשו טפילה אברהם וברק · ברק (שופטים ד) ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה ה' אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים וגו' ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך · רבי יהודה ורבי נחמיה · ר"י א (ג) אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור ואם לא תלכי עמי לקדש לא אלך עמך לחצור · רבי נחמיה אמר אם תלכי עמי לשירה אלך עמך למלחמה ואם לא תלכי עמי לשירה לא אלך עמך למלחמה · ותאמר הלוך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך · (ד) א"ר ראובן לשון יוני היא אפס אמרה לו מה את סבור שתפארתה של שירה נמסרה לך לבדך · אתמהא · ונעשה טפילה · ותשר דבורה וברק בן אבינועם · אברהם היה עיקר ויקח אברהם את שרי אשתו · עשה עצמו טפילה · אמרי נא אחותי את [ד] ונעשה טפילה לה ולאברם היטיב בעבורה: ה ויהי כבא אברם מצרימה ויראו המצרים · [ה] ושרה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה כיון דמטא למכסא אמרין ליה הב מכסא אמר אנא יהיב מכסא · אמרין ליה מאנין את טעין אמר אנא יהיב דמאנין ·

מסורת המדרש א בבא בתרא דף צ"א · ב ילקוט כאן רמז ס"ז · ג ילקוט שופטים רמז מ"ג · ד תנחומא סדר ויחי סימן ו' · ה תנחומא כאן סימן ס' · ילקוט כאן רמז ס"ח כל הענין :

חדושי הרד"ל

שאז יאמנו דבריו והבטחותיו : (ג) אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור · ס"ל שאחר שנלחמו עם סיסרא (שהיה יושב בחרושת הגוים ורדפו מחנהו עד שם) נלחמו בחצור · והיינו עם יבין מלך כנען · וז"ש עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען ובע"כ היינו שהכריתוהו ממקום מלכותו בחצור · (שגם היא מערי א"י וכמ"ש ביהושע י"א) · והבר ר"י שברק היה צריך להליכתה של דבורה עמו בקדש שהיתה המלחמה הראשונה · ולא היה עדיין לב העם כ"כ אמיץ למלחמה עליו · וע"י היות דבורה הנביאה שם נתחזקו · אבל במלחמת חצור שכבר נפל סיסרא והמונו בידם · לא היה צריך לה עוד ברק · לכן א"ל אם תלכי עמי לקדש · אז אחלוק לך כבוד ואלך עמך לחצור · פי' אקרא לך שתלך עמי גם לחצור (אבל לפרש כפשטי' שלחצור היתה מיועדת דבורה לבדה בלא ברק · הוא דבר קשה · שאף שהיא היתה שופטה את ישראל ונביאה · בכל זה לענין מלחמה אשה לאו בת מלחמה היא כמ"ש ביבמות ובעבודת כוכבים ועוד כדב"ר נחמיה א"א לפרש כן לומר והלכתי עמך למלחמה שהיתה מיועדת דבורה לבדה לילך והיינו לקדש · דהא בפי' נלטווה ברק על המלחמה · ובע"כ צ"ל כמ"ש שלשון אלך עמך לחצור (וכן אלך עמך למלחמה לרבי נחמיה פירושו שתקרא לך שתלך עמי) ור"נ מפרש אם תלכי עמי לשירה · שהיה פשוט בעיני ברק שהשירה מיוחדת לו ולא לאשה שקול שיר באשה ערוה (ועמ"ש בפי' לפר"א פמ"ב בס"ד שלכן נאמר במרים ותצאנה כל הנשים אחריה שיצאו חוץ למחנה לומר שירה שלא ישמע קולם מן האנשים) · ולכן א"ל מה אתה סבור שתפארתה של שירה נמסרה לך לבדך כו' · ותרווייהו ר"י ור"נ לא ניחא להו לפרש כפשטא אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך על המלחמה שבקדש · שהיאך ס"ד שיאמר ברק שלא ילך אחרי שנלטווה ע"פ ה' ע"י נבואה : (ד) א"ר ראובן לשון כו' · פי' במ"ע עזוב בלשון גריקו"ם כלומר כלך מדבריך ועיין שמ"ר פמ"ה ואיכה רבה פ"א אות ג':

חדושי הרש"ש

כבן · כ"ז מיותר וכן לעיל פכ"ה ליתא : (ג) ועשו עצמן טפל כו' אם תלכי עמי כו' · נ"ל דמתפרש עפ"י מש"כ הר"ש בפ"ז דטהרות מ"ד בסופה דמצינו עם שהוא טפל כמו יפה תורה עם ד"א וידוע שהתורה עקר ע"כ · ועוד מצינו כה"ג בקדושין (כ' א') כי טוב לו עמך במאכל כו' וכ' התוס' שם בשם הירושלמי דאם אין לו אלא כר אחת כו' צריך למסור לעבדו והיינו אדון לעצמו · אמת דק"ל ע"ז מהא דב"מ (ס"ב א') וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך · ובזה יובן פירש"י במגילה (י"ג א') ד"ה שגלה מעצמו · ועיין תוס' ישנים יומא (פ"ה ב') ד"ה תשובה (ופי' המ"כ בכאן אינו מתוור) אולם מה שפירש"י בסוף סדר נח בפסוק ויצאו אתם תרח ואברם עם לוט ושרי · קשה כי בכל מקום מנה את מורה טפילת הראשון אל השני כמו וילך אתו לוט (בהס"ם) ואת כל הבהמה אשר אתו בתיבה ולקמן בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו ופירש"י לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה ועוד רבות כמוהם : באברהם

רש"י

נטפים ע"כ: שעל ידי הדרך · אדם מתבזה מפני טרחות הדרך ונמצא כעור · לשון אחר שאינו מלובש בבגדים הנאים הוא מתבזה לך שרה על ידי הדרך היתה מתבזת ואפי' כן לא נמצא אשה יפה כמותה : עכשיו שאנו נכנסין למקום כעורין · במצרים לפי שהם סמוכים למזרח כולן מפוחמים ה"א ל' אחר מפני שמצרים יצאו מחם שהיה אביהם כדכתיב ובני חם כוש ומצרים וגו' ע"כ: ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי · עשה עצמו טפלה · ברק היה עיקר דכתיב ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם אם תלכי עמי לקדם ותהיה ידך עמי להזעיק לי בני נפתלי ובני זבולון אלך עמך לחצור : למלחמה · לפי שהיו משועבדים לחצור · דכתיב · וימכור אותם ביד סיסרא שר צבא חצור ואם לא תלכי עמי לא אלך שלא יאמינו לי אבל לפי שאת נביאה כך יאמינו : ה"א ונעשה טפלה · מכל וכל אפילו על השירה דכתיב ותשר דבורה וברק מלמד שדבורה עיקר לשירה וברק טפל לה והוא שדבורה אומרת לו מה את סבור כו' ע"כ: מה את סבור שתפארתה של שירה נמסרת לך לבדך · שאתה אומר עמי שאת עיקר חייך אינו כן אלא כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא ומפורש בתני דבי אליהו וכי מה טיבה של דבורה אצל ברק והלא דבורה במקומה וברק במקומו אלא אמרה לא כך כתוב בתורה ודרשו השופטים היטב וסמוך ליה כי תצא למלחמה מה ענין זה לזה אלא רמז לשופטים שמנהיגים בישראל שיצאו עמהם למלחמה ועוד לפי שברק שמש את הזקנים בחייו של יהושע ושמשן לאחר מיתתו לפיכך הביאוהו ונתנוהו אצל דבורה באותה שעה הראוהו לדבורה במה שהקב"ה מושיע את ישראל מבין האומות בבני אדם שמשכימין ומעריבין לבית המדרש ולבית הכנסת ועוסקים בכל יום בדברי תורה תמיד הן ומשמשיהן ומה נשתנה זבולון ונפתלי מכל השבטים ניעשות תשועה גדולה זאת על ידן אמרה נפתלי שמש את יעקב אביו ומצא ממנו קורת רוח זבולון שמש יששכר ועשה לו אכסניא ס"א: מאנין · בגדים:

מתנות כהונה

לבא אלא בימי שאול וע"ל פרשה כ"ה הטעם ושם נתבאר כל מאמר זה: [כולם לא באו גרסינן] : בימי למך · האי דכתיב הראשון היה בימי למך: של בצורת · פירש' לעיל פרשה כ"ה שנה עבדה שנה לא עבדה : של מהומה · ראש חמור (בחמשים) שקל [צ"ל כפ'] : מ"ב סאין היו · בסלע או בשקל · והא תני בניתותא : הולכת בסלע · במתלת מגילת רות גרס בשקל: ה"ג לא יצא לח"ל ואלימלך יצא ולפיכך נענש ויהי כו' ועיין ריש רות [ולעיל פכ"ה ולקמן בפרשת תולדות ובס"פ המוכר את הספינה והכי מסיים ג"כ רפ"י ז"ל ובילקוט] : ה"ג הנה נא ידעתי · ביפיה · ולכן החליט לאמת ויציב שיפיה יופי אמתי ומצריים גם המה יתמהו על זה : הלכנו · כך אמר אברהם : בארם נהרים כו' · ושם אינם שחורים כל כך ואפ"ה אין נאה כמותך ואף כי אם נבא למקום כעורים כו' : ה"ג טפילה ונעשו טפילה אברהם וברק : ומשכת וגו' · הרי שהוא היה העיקר ויאמר אליה וגו' עשה עצמו טפל לה וכדמפרש ואזיל : ה"ג אם תלכי עמי לקדש · לקדש שם היה דר ברק : אלך עמך לחצור · מקום האויב יבין מלך חצור וכתיב סיסרא שר צבא מלך חצור · הרי שאמר אלך עמך לחצור היא עיקר והוא טפל לה וכן למ"ד אלך עמך למלחמה : אפס וגו' · סיפיה דקרא כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא הרי שהיא נשארה עיקר אצל המלחמה וגם לענין השירה שעשה עצמו בה עיקר נעשה טפל לה וכדמפרש ואזיל : לשון יווני הוא אפס · בילקוט לא גרס ליה ונראה שהוא לשון מיעוט כמו כי אפס כסף וממעט את ברק מן השירה וכן הוא באיכה רבה בפסוק בכה תבכה וע"ש : [לך לבדך גרסינן] : שרה היכן כו' · שאמר כבוא אברם והל"ל כבואם שיפול אחריו שוב ויראו אותה וגו' ועוד שבכר עשה אותה עיקר: נתנה · אברהם נתנה בתיבה : כיון דמטא כו' · כיון שהגיע לתת המכס אמרו לו תן מכס: אנא יהיב כו' · אני נותן מכס מה שתתבעו : א"ל מאנין כו' · כלים אתה נושא בתיבה אמר אתן מכס הבא מן הכלים

יפה תואר

כל השנים הללו כו' · ומולק על הא דאמרינן כפ"ק דב"ב אברהם אפילו בדידיה לא איסתכל · ושנה מדברי שמדרש נראה כי מלת נא תבוא על דבר מחודש ולכן דורש הנה נא ידעתי כי עתה מחדש נודע לי · ומ"ש הנה נא עצרני ה' מלדת בא נא אל שפחתי · שמחודש הוא בקרא בא נא אל שפחתי וכפל המלה נא נמצא פעמים במקרא כמו אל נא רפא נא לה · וכן הנה נא לי שתי בנות וגו' נמשך על הוציאה נא אתהן · ושם בכתוב הזה לא נוכל למשוך הנה נא ידעתי וגו' אל אמרי נא אחותי את כי מרוחקים המה זה מזה · וגם י"ל כי הפעל ידעתי דרים כי ידיעה הוא על דבר המחודש · וע"ע בזה ברמב"ן ובראב"ע ובכריסם דחוקים גם בפשט הכתובים : עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ושחורים על אחת כמה וכמה · ופי' כי תתחשב לאשה יפת מראה · ואמרי נא אחתי את הוא תחלת המאמר של ר' פנחס בשם רבי אבון : ב' בני אדם היו עיקר · זו תוכחת מגולה שלא יקטין אדם עצמו במקום שאינו ראוי וכמ"ש בפ' חלק אל יפנה אדם עצמו מן הרבנות · והוכיח ממה שעשו עצמם טפלים וכן נעשו ובדרך אל יפתח אדם פיו לשטן · ולא דמי למה דאמרינן לא מינה ולא מקצתה · דזה נאמר שלא להתגאות ולהתיהר · אבל להשפיל נפשו גם זה לא נכון הוא : ברק ותשלח ותקרא וגו' · הרי שהוא היה העיקר כי אותו צוה ה' · ואע"ג שהיא לא הלכה אלו הרי אמרינן בפ"ק דמגילה לא יאה יהירותא לנשי : אפס לשון יוני הוא · פי' במקום הזה · ואין פלא למה נכתבה לשון יוני בתורה כי כן אמרו בפכ"ו שהיו דברי תורה נאמרים בלשון יפת · ובפע"ד אל יהי לשון סורסי קל בעיניך : נתנה בתיבה כו' · כדי שלא יראוה ומה שדבר עמה כי תאמר אחותי היא היינו אם יקרה שיפתחו התיבה · או נאמר ישיבתם שקשה

פירוש מהרז"ו

לעיל פר' כ"ה סימן ג' וש"נ ומבואר כל הסימן : ד כל השנים הללו · ע' מ"ש לעיל פר' ל"ח סי' ו' אברהם פרדה עקרה · שעל דרך הסברא נשא אברהם אשה בילדותו כמו הכן אחיו וכמ"ש לעיל בסוף פר' ל"ח : וזו עמדה · שאם היו כפי הטבע היה מתנוה מפני הדרך ולא היה חושש שיחמדו אותה המצריים · אך מאחר שלא נשתנה על כן יש לחשוש : הלכנו בארם · שעד עתה היה יכול לחשוב שיש הרבה כמותה עד שהלך בארם ונודע לו שאין כמותה · ודורש ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב הנה ידעתי פי' מכבר שאשה יפת מראה את · והיה נא כי יראו אותך המצרים שהם שחורים ושם ניכר יותר היופי · וזהו מ"ש עכשיו שאנו נכנסים למקום שחורים · שתיבת נא שייך כאן : ר' פנחס בשם ר"א · בא לדרוש ס"ד מ"ש למען ייטב לי בעבורך וגו' ועל זה אמר שעשה עצמו טפילה שעיקר הטובה שייך לה · ולו בעבורה ובגללה : אברהם וברק · תחלה הושב כסדר · אך כשבא לדרוש בהם דורש תחלה מברק ואח"כ מאברהם כדרך המדרשים שהדבר שהוא עקרי בדרוש חושב בסוף : אם תלכי עמי לקדש · הוקשה לו מ"ש ואם לא תלכי עמי לא אלך · שלא היא אמרה לו בנבואה בציווי מהש"י ועוד שהיה די שיאמר אם תלכי עמי ותיבת והלכתי מיותר ע"כ דורש מ"ש והלכתי פי' והלכתי עמך וכמ"ש בריש דקרא אם תלכי עמי א"כ מ"ש והלכתי פי' והלכתי עמך ע"פ מדה ס' הרי יש כאן שתי הליכות אחת הליכה שעמה אותו לקדש ועל זה ביקש שתלך עמו והב' הוא לחצור והוא עמה וכ"ע שלא כתוב כלל שהלכה לחצור · אך הענין בזה שאחר מפלת סיסרא כתיב ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען · וגו' עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען והנה להכניע מלך גדול כזה לא יתכן בלא מלחמה ובפסוק הנ"ל וכפי המבואר שתיבת והלכתי שפירושו והלכתי עמך היינו הליכה למלחמה אחרת היינו מלחמת יבין מלך כנען אשר מלך בחצור כמ"ש ברים הענין · ובמלחמת חצור היתה דבורה העיקר והוא עמה : אם תלכי עמי לשירה : דעת ר' נחמיה שאחר שאמרה בנבואה לא יתכן שיסרב בזה ולגרף את דבורה עמו גם יקשה מ"ש דבורה כי לא תהיה תפארתך משמע שכל הענין שיתפאר שהוא הכניע לסיסרא ולתפארתו וכשתלך עמו הנביאה בעצמה לא יהיה לתפארתו חלילה לומר כן · ע"כ דורש שמ"ש תפארתך פירושו מלשון פאר ושירה כמ"ש ימלא פי תהלתך כל היום [illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

אמרין ליה דהב את טעין אמר אנא יהיב מן דדהב · אמרו ליה מטכסין את טעין אמר דמטכסי אנא יהיב · מרגלין את טעון אמר אנא יהיב דמרגלין · אמרין ליה לא אפשר אלא דפתחת וחמית לן מה בגוה · כיון שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה · ר' עזריה ור' יונתן בר חגי משם רבי יצחק אמרי א איקונין של חוה נמסרו לראשי הדורות להלן כתיב והנערה יפה עד מאד מגעת עד איקונין של חוה ברם הכא כי יפה היא מאד · (ה) מאד (ו) מאיקונין של חוה · ויראו אותה שרי פרעה · רבי יוחנן אמר (ז) ב מתעלה והולכת חד אמר אנא יהיב מאה דינרין ואיעלל עמה · וחד אמר אנא יהיב מאתן ואיעלל עמה : אין לי אלא בעליתן בירידתן מניין · תלמוד לומר (ירמיה לח) וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו אותו מן הבור · מעלין אותו · אין לי אלא בעולם הזה · בעולם הבא מנין · תלמוד לומר (ישעיה יד) ולקחום עמים והביאום אל מקומם : ך ולאברם היטיב בעבורה · ויהי לו צאן ובקר וגו' ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו · ר' פנחס בשם רבי הושעיא רבה אמר · אמר הקב"ה לאברהם אבינו ג צא וכבוש את הדרך לפני בניך · את מוצא כל מה שכתוב באברהם · כתיב בבניו · באברהם כתיב (שם יב) ויהי רעב בארץ · בישראל כתיב (שם מה) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ · באברהם כתיב (שם יב) וירד אברם מצרימה לגור שם · ובישראל כתיב (במדבר כ) וירדו אבותינו מצרימה · באברהם כתיב לגור שם · ובישראל כתיב לגור בארץ באנו · (ד) באברהם כתיב כי כבד הרעב בארץ כנען · בישראל כתיב והרעב כבד בארץ · באברהם כתיב ויהי כאשר הקריב · בישראל כתיב ופרעה הקריב · באברהם כתיב (בראשית יב) והרגו אותי ואותך יחיו · ובישראל כתיב (שמות א) כל הבן הילוד היאורה (ה) תשליכוהו · באברהם כתיב אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וגו' · ובישראל (ח) כתיב וייטב אלהים למילדות · באברהם כתיב ויהי כבוא אברם מצרימה · ובישראל כתיב (שם) אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה · באברהם כתיב (בראשית יג) ואברם כבד מאד (ו) במקנה · ובישראל כתיב (תהלים קה) ויוציאם בכסף וזהב · באברהם כתיב (ז) ויצו עליו פרעה · ובישראל כתיב ותחזק מצרים (ח) על העם · באברהם כתיב וילך למסעיו · ובישראל כתיב אלה מסעי בני ישראל :

פרשה מא

א וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים וגו' · ד כתיב (שם צב) צדיק כתמר יפרח · מה התמרה הזו וארז · אין בהם (א) לא עקומים ולא סיקוסים כך הצדיקים אין בהם לא עקומים ולא סיקוסים · מה התמרה וארז צילן רחוק כך (א) מתן שכרן של צדיקים רחוק · מה התמרה וארז לבן מכוון למעלן כך הצדיקים לבן מכוון להקב"ה · הה"ד (שם כה) עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי · (ב) מה תמרה וארז יש להן תאוה אף צדיקים יש להן תאוה · (ג) ומה היא תאותן הקב"ה שנאמר (שם מ) קוה קויתי ה' · א"ר תנחומא מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן (ב) ולא היתה עושה פירות עבר דקלי אחד וראה אותה · אמר תמרה זו צופה מיריחו · כיון שהרכיבו אותה עשתה פירות · אי מה התמרה הזו אין עושין ממנה כלים · יכול אף הצדיקים כן · אתמהא · תלמוד לומר כארז · א"ר הונא (ד) תמן עבדין מיניה מאנין · ה אי מה הארז אינו עושה פירות · כך הן צדיקים

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ט · ילקוט מלכים א' רמז קס"ז · ב אסתר רבה פרשה ו' · ילקוט כאן רמז ס"ז · ג עיין בבא בתרא דף ק' · ד במדבר רבה פרשה ג' · מדרש תהלים מזמור נ"ב · ילקוט תהלים רמז תתמ"ה · ועיין פדר"א פרק י"ט · ה עיין תענית דף כ"ה · ב"ב דף פ' :

חדושי הרש"ש

(ד) באברהם כתיב כי כבד הרעב בארץ ישראל כו' כצ"ל ותיבת כנען למחקה : (ה) תשליכוהו כצ"ל : (ו) במקנה וגו' כצ"ל : (ז) ויצו עליו פרעה וגו' כצ"ל : (ח) על העם וגו' כצ"ל :

(א) מתן שכרן של צדיקים רחוק · עמ"כ וכ"ה בבמ"ר רפ"ג · אבל בשוח"ט מביא ג"כ קרא ולשומרי מצותיו לאלף דור : (ב) מה תמרה וארז יש להן תאוה · בבמ"ר שם ובשוח"ט ליתא וארז וכן המעשה שהביא בכאן נראה אינה אלא בתמרה : (ג) ומה היא תאותן הקב"ה שנאמר קוה כו' · בבמ"ר שם מביא קרא דנפשי אויתיך בלילה והוא יותר נאות : (ד) תמן כו' · עמ"כ · וכ"ה להדיא בבמ"ר ובשוח"ט בבבל · וזה ראיה למש"כ לעיל פי"ג ובבבל היו מצויין דקלים הרבה כדאיתא בפסחים ריש דף פ"ח :

חדושי הרד"ל

(ה) מאד מאיקונין של חוה · אפשר כמש"ל ספ"ט מאד הוא אדם · ורומז על חוה שלוקחה מאדם (ונקראת עמו אדם כמ"ש ויקרא את שמם אדם) : (ו) מאיקונין של חוה · עיין ב"ב (נח ·) שרה בפני חוה כו' : (ז) מתעלה והולכת · עמ"כ ופי' השני בשם רש"י עיקר שכ"ה באסתר רבה פ"ו על ותלקח אסתר ושם א"א לפרש בפי' א' של המ"כ : (ח) וכתיב וייטב אלהים למילדות ויעש להם בתים · וכמ"ש שם שהיו יוכבד ומרים עשה להם בתים שיצאו מהם משה שגאל ישראל וזהו כמו וייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (וכן אמרו בזכות נשים צדקניות שבאותו דור נגאלו) :

(א) לא עקומים · גי' הערוך עומקים : (ב) ולא היתה עושה פירות · בבמ"ר פ"ג ובשוח"ט שם שנים

מתנות כהונה

דהב כו' · זהב אתה נושא כו' : מטכסין · משי מובחר : מרגלין · מרגליות : אנא יהיב כו' · הכל כדי שלא יפתחו התיבה ויראוה בתוכה : לא אפשר כו' · אי אפשר שתפטר אלא תפתח התיבה ותראה לנו מה שבתוכה : איקונין · תואר : נמסרו כו' · בה היו מטעימין היופי : מתעלה כו' · דרים ויהללו כמו ויעללו בחילוף אותיות אחה"ע ורש"י פירש דייק ותוקח כד"א ולקחום עמים רבים כדלקמן וכן דרשו לעיל פרשה י"ו ויקח את האדם העלה אותו כד"א ולקחום עמים : אנא יהיב כו' · אני אתן מאה דינרין : ואיעלל כו' · ואכנס או י"ל אתעולל בה : בעלייתן כו' · בעלייתן של הצדיקים הם מתעלין והולכין כשהם בירידה ובשפלות מניין שהם מתעלין והולכין : מעלין כו' · ויעלו דרש לשון עלייה : בעולם הבא · לימות המשיח וכן תמצא בהדיא סוף מסכת כתובות ועיין לקמן פרשה פ"ג : ולקחום כו' · פסוק הוא בישעיה סימן י"ד ומדבר בעלייתן של ישראל : [וירד אברם מצרימה ובישראל וגו' ה"ג לגור בארץ באנו באברהם כתיב כי כבד] : [תשליכוהו וגו' גרסינן] : על העם וגו' גרסינן :

פרשה מא סיקוסים · קשרים [ועי' בערוך] : מתן שכרן כו' · דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא אלא לעולם הבא [וכ"ה בהדיא בשו"ט ובמד"ר פ"ג ושם כל המאמר הזה והותר] : מכוון למעלה · מפני שאין בו עקמומית כדלעיל : יש להן תאוה · כדלקמן : בחמתן · שם מקום : דקלי · אומן בקי בנטיעות דקלים כדאמרינן חמר גמל גנן : צופה מריחו · זכר אחד עומד ביריחו והיא מתאוה לקבל הרכבה ממנו : ה"ג כיון שהרכיבוה אותה ממנו [ועי' במד"ר פ"ג ובס' בחיי פ' תזריע] : תמן כו' · בבבל עושין

רש"י

מטכסין · מעילין : מתעלה והולכת · דכתיב ותקח האשה וגו' כמה דאת אמר ויקח את האדם אמרינן עילה אותו ע"כ :

פרשה מא לא עקומים ולא פקוסים · פ"א סיקוסים · לא עיקום ולא קשר : מעשה בתמרה אחת בחמתן · שם מקום : ולא היתה עושה פירות עבר אדם אחד וראה אותה ואמר תמרה זו צופה מיריחו · תמר צופה מיריחו והיא מתאוה להרכיב אותה ממנו · ובשוחר טוב מפורש מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן והיו מרכיבין אותה ולא היתה עושה פירות אמר להן דקלי אחד תמר היא רואה מיריחו

פירוש מהרז"ו

מ"ש בתחלת הענין וכן כאן היה די שיאמר כבואו או כבואם · ובהכרח שבא לדייק שאברהם בא ולא שרה והיכן היתה שלא באה והרי מפורש ויראו המצרים את האשה · על כן דורש שתחלה הטמינה ובא אברם לבדו ומרומז גם בפסוק והיה כי יראו אותך המצרים משמע שיתכן שלא יראו אותך כי אטמינך : הבהיקה כל ארץ מצרים · היינו שאותם שראו אותה התפלאו מאד ופרסמו עד שנתפרסמה בכל ארץ מצרים : לראשי הדורות · כמו יוכבד ומרים וצפורה ובת שבע ושאר נשי דוד והשונמית שמפורש בדברי חז"ל מן הפסוק : עד מאד · עד גבול של חוה ולא מאד בכלל · אך בשרה לא כתיב עד · ומ"ש במדרש מאד מאקונין של חוה פירושו בהכרח שהיה בה מעין איקונין של חוה · ורמז על כאן בתיבת מאד כי תיבת מאד הוא אדם כמ"ש לעיל פר' ח' סימן ה' וחוה נקראת אדם כמ"ש לעיל פר' כ"א סימן ב' : ויראו אותה · וס"ד ותקח וגו' ועל זה דורש מתעלה והולכת וכמ"ש לעיל פר' ע"ז סימן ה' ושם נסמן ומבואר · ועי' במ"ר ריש פר' י"ח · וכן במדרש אסתר פסוק ותלקח · ומ"ש ואעילל פי' ואכנס עמה לפרעה : אלא בעלייתן · בעת שהיו במעלה והצלחה אשר מזה יש סימן להצלחת צדיקים שיתעלו כמ"ש בסי' הסמוך : ויעלו אותו מן הבור · וזה היה בעת ירידתו ושפלותו וכתוב שם בפסוק הסמוך וישלח המלך צדקיה ויקח את ירמיה כי כל הדרשה מתיבות ויקח ותקח ותלקח ולקחום וכדומה · ופסוק זה הוא בירמיה ל"ח : ך ויהי כאשר הקריב · פסוק זה מדבר בפרעה וזה צ"ע · שהרי עיקר הכוונה לדמות מעשה ישראל למעשה אברהם אך לא למעשה פרעה · אך לשון חכמים מרפא ומלמדנו דעת עומק הענינים · שהוקשה לחז"ל שהיל"ל כאשר קרב · על כן דורש אח"ע על קרבת המקום ת"ע על קרבת הלב שהרי לקיחת שרה לפרעה הוא אחד מיו"ד נסיונות · שאברהם הבין וידע שתלקח שרה והקריב לבו ולבה להש"י על ידי פרעה ומצרים לבטוח בה' לעמוד בנסיון וזה סימן לישראל שנתקרבו ג"כ אל הש"י ע"י פרעה ומצרים אל הים כמ"ש ופרעה הקריב ודרשו בשמ"ר פר' כ"א סימן ד' שהקריב לבן של ישראל לתשובה וזהו באמת הדמיון שאצל ישראל כתוב ופרעה הקריב ואצל אברהם כתוב כאשר הקריב · אחר זמן רב מצאתי כל זה מפורש בזוהר על פסוק זה כאשר הקריב ושמחתי כי כוונתי בדעת המדרש לאמתה של תורה · וז"ל הזוהר אר"א כאשר הקריב כאשר קרב מבעי ליה מאי כאשר הקריב אלא כדכתיב ופרעה הקריב דאיהו אקריב להו לישראל לתיובתא אוף הכי דאקריב גרמיה להקב"ה וכו' : ובישראל כתוב כל הבן · וס"ד וכל הבת תחיון : וייטב אלהים למילדות · והטובה היה מ"ש בסיפא וירב העם ויעצמו מאד הרי שהטובה לישראל : ואברם כבד מאד במקנה · בכסף ובזהב לקמן פר' מ"א סוף סימן ב' : ויצו עליו פרעה · אנשים וישלחו אותו ובישראל כתיב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ ואין שילוח אלא לשון לויה כמ"ש במכילתא ריש בשלח ובשמ"ר פרשה כ' :

פרשה מא סימן א צדיק כתמר יפרח · במ"ר ריש פרשה ג' באריכות ושם מפורש ומבואר ועי' תענית דף כ"ה ב"ב דף פ' מדרש תהלים צ"א בריית"א דל"ב מדות מדה ל"א שדרשה זו על פי מדה זו מדבר שהוקש לשתי מדות אתה נותן לו כח היפה שבשתיהם · וכאן הוקש לשתי מדות לתמר ולארז וחושב מעלות של שניהם :

סיקוסים · פירושו סוף וקץ ויש עלים קשורים הנקראים גם בלעז שלנו סוקעס שהעלים החלקים הולכים גידי העץ מהשורש עד ראש העץ · אך העלים הקשורים הגידים כלים ונפסקים אצל הקשרים ושם נסבכים והולכים בסיבובים ועקומים כך הצדיקים כל מעשיהם לשם הש"י ואין מחזיקים לעצמם והם ישרים וכמ"ש והאלהים עשה את האדם ישר שאין לו אלא תכלית אחד לעשות רצון אביו שבשמים והרשעים דומים לקישורי העץ שלהם תכליתים רבים כמספר תאוותיהם ורעותיהם · ואצל כל רצון משולח שם סוף תכליתו : צילן רחוק · פירושו שהוא ארוך ורחוק משרשו לפי גבות השמש ועי' בספרי מדרש תנאים מענין זה ההפרש בין תמרה וארז לענין הנ"ל וכאן חושב תחלה מעלות שוה בשניהם ואח"כ חושב מעלות שיש בזה ואין בזה : תמרה היא צופה מיריחו · ויריחו נקראת עיר התמרים עי' זוהר על פסוק ויצו עליו פרעה אנשים ובמדרש תהלים שם הגי' התמרה היא צופה ומריחה · ופירושו שהיא רואה וצופה תמרה פלונית ומריחה ריחה ולא תגדל פירות עד שירכיבו אותה ממנה · וכן הארז יש בו תאוה שהרי נמצא בו זכר ונקבה וכמ"ש

יפה תואר

שקשה שדבר להפתר תמיד : בעולם הבא מנין · פי' בימות המשיח שגם הם יקראו עולם הבא : כל מה שכתוב באברהם כתיב בבניו · יען כי נפלאים הדברים למה הביא הקב"ה על אברהם והוצרך לירד במצרים ולבוא במצור ובמצוק בגלל אשתו לבקש עלה להמלט כי תאמר אחותו היא ולא הועילה לו · וכן מ"ש למען ייטב לי בעבורך אשר זה מגונה היא לצדיק יסוד עולם כאברהם לבקש עושר מצרת אשתו · והספור כי בא לו עושר בגללה גם זה מגונה מאד שקצור קצרה יד ה' לתת לו הון ועושר באופן נאה · וגם הפרטים המסופרים בכתובים ממנו למותר הוא לנו ואין לנו חפץ לדעת אותם לכן אמר ר"פ בשם ר"ה רבה תשובה אחת על כל אלה כי הקב"ה המסבב כל הסבות ומגיד מראשית אחרית דבר בא להודיע לו במקריו ופגעיו גם המקרים והפגעים אשר יקרו ויאתיו לבניו אחריו · והוא יכבוש הדרך לפני בניו שרשומה להם מאת הבורא ית' ללכת בו : באברהם כתיב ויהי כאשר הקריב כו' · אע"ג דלא דמי כי כאן הקריב אברהם לבוא מצרימה · ושמה הקריב פרעה · מ"מ הענין אחד הוא כי כמו כאשר קרבו אברהם ומצרים זה לזה היו אחז לאברהם · כן שם כאשר נקרבו פרעה וישראל יחד · פחד ומגור היה לישראל · ומה לי אם אלו הם המקרבים לבוא או אלו :

לא עקומים ולא סיקוסים · הנכון כגרסת הילקוט והערוך לא עומקי ולא סקוסים · ופי' כי עומקי הוא כנגד השרשים מתחת וסקוסים הוא כנגד ראשו ממעל · והשיווי לשרשים הוא כי שרשיהם רבים מתחת ולכן קיומם לעד ורבוי נטעי נטמניהם שהם בניהם וצאצאיהם · והכוונה בגובה הקומה לקמן במ"ר פ"ג הוא גדולת מעלה וכמו גדולת מרדכי · ויתכן עוד כי בא לרמז · כי כמו שהתמדה כארז ותמרה רבה מאד משני הצדדים מלמטה ולמעלה · כן מתן שכר הצדיקים אין להם סוף מב' הצדדים לא באיכות ולא בזמן : אי מה התמרה הזו אין עושין ממנו כלים כו' ת"ל כארז · והכוונה בצדיקים

ידי משה

צא וכבוש וכו' · נראה שהמדרש מיישב מה שקשה שאיך עשה אברהם זה ומסר את שרה לתאמיש ערל שהוא מכלל יהרג ואל יעבור ואף שהיא קרקע עולם מכל מקום אם מסירת נפשות קדוש יאמר לו וכמ"ש נמוקי יוסף שאם הדור פרוץ בזנות אז קידוש השם מצוה למסור נפשו ע"כ מיישב המדרש שאמר ה' סימן זאת שהאבות סימן לבנים שלולי זאת לא היה תקומה ח"ו לישראל בגלות מצרים כנ"ל :

עלו

אתמהא · תלמוד לומר יפרח · מה תמרה זו אין בה פסולת · אלא תמריה לאכילה ולולביה להלל · חריות לסכוך · סיבים לחבלים · סנסנים לכברה · שפעת קורות להקרות בהם את הבית כך הם ישראל אין בהם פסולת · אלא מהם בעלי מקרא · מהם בעלי משנה · מהם בעלי תלמוד · מהם בעלי הגדה · א מה תמרה זו וארז כל מי (ג) שהוא עולה לראשן ואינו משמר את עצמו הוא נופל ומת · כך כל מי שהוא בא להזדווג לישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם · תדע לך שכן שהרי שרה על ידי שמשכה פרעה לילה אחת · לקה הוא וביתו בנגעים · הה"ד (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים וגו' : ב ריש לקיש בשם בר קפרא אמר פרעה בראתן לקה · אמר רשב"ג ב מצאני זקן אחד מוכה שחין בציפורין · ואמר לי כ"ד מיני שחין הם · ואין לך קשה מכולם שהאשה רעה לו אלא ראתן בלבד · ובו לקה פרעה · אמר רבי אחא אפילו קורות ביתו לקו · (ד) והכל היו אומרין על דבר שרי אשת אברם · אמר רבי ברכיה עלו דטולמוסין למקרב למסאנא דמטרונא · ג וכל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון העולמים אברהם יצא בהבטחה ואני יצאתי באמונה · אברהם יצא חוץ לסירה · ואני בתוך הסירה · אמר לה הקב"ה כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה והכל אומרים על דבר שרי אשת אברם · אמר רבי לוי כל אותו הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו · הוה אמר לה אין אמרת מחי מחינא · אין אמרת נישבק שביקנא · (ה) וכל כך למה (ס) שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש · רבי אלעזר תני לה בשם ר"א בן יעקב שמענו בפרעה שלקה בצרעת ובאבימלך בעיצור · מנין ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה ת"ל על דבר שרה · על דבר על דבר לגזירה שוה : ג ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב · ד הה"ד (תהלים קה) ויוציאם בכסף וזהב וגו' · וילך למסעיו · במסעות שהלך בהן חזר · אמר רבי אלעזר ברבי מנחם הלך לפרוע הקפותיו · וגם ללוט ההולך את אברם וגו' ה ד' דברים טובים היו ללוט בעבור אברם · וילך אברם וגו' · וילך אתו לוט · וגם ללוט ההולך את אברם · וישב את כל הרכוש וגם את לוט · ויהי בשחת אלהים וגו' · ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך וגו' · וכנגדו היו בניו צריכים לפרוע לנו טובות · לא דיין שלא פרעו לנו טובות אלא רעות · הה"ד (במדבר כב) וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור וגו' ועתה לכה נא ארה לי את העם · (שופטים ז) ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך ויך את ישראל ויירשו את עיר התמרים · (ד"ה ב כ) ויהי אחרי כן באו (ו) בני מואב ובני עמון ועמהם מן העמונים על יהושפט · ועוד כתיב (איכה א) ידו פרש צר על כל מחמדיה · (ז) ונכתב חטא שלהם בארבעה מקומות (דברים כג) לא יבוא עמוני ומואבי על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים · וכתיב (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה וגו' · (ח) עמדו ד' נביאים וחתמו גזר דינם אלו הם ישעיה וירמיה צפניה ויחזקאל · ישעיה אמר

מסורת המדרש א עיין תנחומא כאן סי' ס' · וסדר במדבר סימן ע"ו · ילקוט במדבר רמז תר"נ · וילקוט תהלים רמז תתמ"ס · ב כתובות ע"ז · ירושלמי כתובות פרק ז' · תוספתא כתובות פרק ו' · ויק"ר פ' ע"ז · ילקוט כאן רמז ס"ט · ג לקמן פרשה נ"ב · תנחומא כאן סי' ס' · ילקוט כאן רמז ס"ט · ד לעיל סוף פרשה מ' · ה עיין איכה רבתי פ' א' · ילקוט כאן רמז ע' כה"ע:

חדושי הרד"ל

וסרכיבו אותה ולא עשתה פירות עבר דקלי כו' : (ג) כל מי שהוא עולה לראשן ואינו משמר כו' · מפני שהן גבוהים מאד כדתנן בב"ב דפאה בדלית ובדקל כו' · וארזים כתוב במקרא כ"פ שהן גבוהים · כך כל מי שהוא בא להזדווג כו' נוטל את שלו כו' · י"ל דדרש ליה מקרא דצדיק כתמר כו' דקאי אדלקמיה בקמים עלי מרעים תשמענה אזני · דסופו לדיק כתמר יפרח · והקמים עליו יפלו אחור ויזוקו בקימתם ועלייתם עליו (ורישי' ותבט עיני בשורי · יש לדרשו על פרעה ומצרים שבראותם יפיה קמו עליו ללקחה ואח"כ ראו עיניו בנקמה ממנו כדמפו' להלן) : (ד) והכל היו אומרים ע"ד שרי כו' · אפשר על קורות ביתו דסמוך ליה קאי עיקרי' · מפני שנגעי בתים אין מצויין (וכמ"ש בסנהדרין (ע"א ·) בית המנוגע לא היה ולא עתיד כו') ואמרו כלם שדבר זה וודאי על דבר שרי : (ה) וכל כך למה · היתה אומרת שרה למלאך מתי מפני שא"ל א"א כו' · (ובזוהר תזריע (נ"ב ·) אמרו שעשר פעמים הכהו המלאך ע"פ

חדושי הרש"ש

(ס) שהיתה א"ל א"א כו' · זה יליף ממה דכתיב ע"ד שרי אשת אברם דאלו לא הוה ידעינן לה בשמה לבד : (ו) בני מואב ובני עמון ועמהם כו' · כצ"ל : (ז) ונכתב חטא שלהם בד"מ לא יבא כו' וכתיב עמי כו' · כאן חסר עוד שתי מקראות · וכמו שהגיה המ"כ כ"ה בהדיא במדרש איכה בפסוק ידו פרש צר : (ח) ועמדו ד' נביאים וחתמו גז"ד כו' · ק"ל מדוע לא חשיב לעמוס אשר ניבא על שניהם בקאפי' א' וב' : ויגא

רש"י

מיריתו ומתאוה לו והביאו לה ומיד עשתה פירות כך כל תאותן של ישראל והיכוין להקדוש ברוך הוא : בראתן לקה · ואדם חלש ממנו מאד עד שכמעט נופל בכל מקום שהולך ואין לך מכולן שהאשה רעה לו אלא ראתן בלבד שקשה לתשמיש המטה מפני שמחולי זה אדם חלש ותשמיש המטה מחליש : טולמוסין · אנשי חמס דולמי בלע"ז תרגום אדם בליעל גברא טלומא : ס"א נכנסו הגבלים · למנעלה של שרה : טולמוסין · גלוטוס בלע"ז : לשון אחר נכנסו הגבלים להתגרות ולגרז את פרעה ואומרים לו למה לא תקרב למסאנה לתשמיש : חוץ לסירה · חוץ מן הצרה סירה כמו קוץ ודרדר : ומגלב בידו · רצועה בידו ולועזין קודייר : וכל כך למה · רוצעו המקום והלא בהיתר גמור לקחה דכתיב הנה הוא אמר לי אחותי היא וגם היא אמרה לי אחי הוא אלא שהיתה אומרת לו וכו' ע"כ : למסעותיו · שהלך בהם חזר להתפלל שם : הקפותיו · מה שנטל באמנה :

אס

מתנות כהונה

עושין כליס אף מן התמרה [וכ"ה בהדיא בשו"ע ובמד"ר] : להלל · לשבח להקב"ה בחג הסוכות : חריות · הענפים של דקל קורין חריות : סיבים · סיב הגדל סביבו עושין ממנו חבלים ובשוחר טוב גרס בהדיא הסיב שלה : סנסנים · כמין חוטין תולין ממנו כמו בגפן : שפעת קורות · פירש הערוך קורות גדולות : להקרות · לעשות ממנה תקרה על הבית ובשוחר טוב גרס וקירות לסוכה : נופל כו' · מפני שכל הענפים הם למעלה בראשו : להזדווג כו' · להרע להם : בראתן · מכת ראתן : שהאשה רעה לו · תשמיש אשה ובפירוש רש"י מצא הטעם שהחולי ההוא מחליש האדם מאד עד שכמעט נופל ותשמיש מחליש ג"כ לפיכך חולי זה קשה לו מאד : קורות ביתו · דייק מדכתיב ואת ביתו ביתו ממש : עלו דטולמוסן כו' · הערוך פירש טולמוס איש בליעל ורשע ולפי זה יכול להיות שפירושו שהדיוטים בקשו לנעול מנעל של המטרונא שודאי אינו יוצא נקי וכן כאן ע"ד כלי שנשתמש בו קדש כו' וכה"ג אמרינן משאלה דרב מכרעי לא בעינא וכל זה בפל"ב ועיין שם פירושו בשם רש"י ולפי פירוש דהתם לא גרס ליה כאן ובירושלמי סוף פרק המדיר גרס עד דטולמסון דנגע בפונסא דמטרונא : אברהם יצא בהבטחה · שאמר הבטחתו שלא יוזק שנאמר ואברכה וגו' : ואני יצאתי · ע"ש דברו שהאמנתי ושמתי בטחוני בך אע"ג שלא הבטחתני : סירה · בית הסוהר שנלקחה בע"כ : ואני בתוך הסירה · בתמיה וכי תצא זאת מלפניו : מגלב · רצועה ומקל : אין אמרת כו' · אם תאמר שאלקה פרעה ובני ביתו אלקה אותם ואם תאמר שאניחם אניחם : וכל כך למה · הרי היה סבור פרעה שבהיתר לקחה : בעיצור · עצירת נקבים שנאמר כי עצור עצר ה' בעד כל רחם וכמו שפירש"י שם : הה"ד ויוציאם כדלעיל שאברהם היה סימן לבניו : הקפותיו · מה שנטל באמנה : [ארבעה דברים כו' · ג"ז באיכה רבתי פ' ידו פרש צר אפם קאהו] : וילך אתו לוט · סיפיה דקרא ואת כל רכושם משמע שגם רכושו היה לו בעבור אברהם או י"ל מה שהלך עמו בטוח בדבר ה' ונחשב לו לדבר טוב : ועתה לכה נא וכו' · כל אלו מקראות מדברים בעמון ומואב ובני לוט : ויהי אחרי כן · פסוק הוא בד"ה ב' סימן כ' : ידו פרש צר · מדבר בעמון ומואב [וע"ש במדרש איכה ובפירש"י] : חטא שלהם · ששכרו את בלעם לקלל ישראל : ובמים וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ואשר שכר עליך את בלעם נראה דה"ג ומה ענה וגו' · כי לא קדמו ישראל בלחם וישכור עליו את בלעם לקלל (נחמיה י' ג') וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם (יהושע כ"ד) והמדקדק ימצא כי נכון הוא [ואח"כ לתקופת השנה מצאתי בספר א"א שכתב כן בשם נ"א באיכה רבה פר' הנ"ל וברוך האל שכוונתי דעת הגדולים] : עמדו כו' · והכי הם ד' לא יבא עמוני כו' עד אשר לא קדמו כו' הרי אחד ·

יפה תואר

דעושים מהם כליס שהם משפיעים טובה על כל הארץ כמו הכלים דמתהנים בהם בני אדם : תלמוד לומר כתמר יפרח כנ"ל · ופי' כי בניהם אשר הם פירותיהם ישוו להם וכדכתיב תחת אבותיך יהיו בניך · וכ"ה בחזית · ואע"ג דמצינו ג"כ כי תחת חטה יצא חוח · מ"מ על הרוב ידבר וזה שאמר עוד מה תמרה זו אין בה פסולת כו' בא להשוות בני הצדיקים אשר הם פרים גם בזה כי אין בהם פסולת · ואע"ג דלא ישוו במעלתם · כי יש מהם בעלי מקרא כו' מ"מ בכולם יש תועלת · וזה שמדמה לדיק כתמר יפרח · מדמה גם פרחי הצדיקים לפרחי התמר · ומ"ש במדרש כך ישראל כו' הכוונה על הצדיקים אשר בקרב ישראל · אבל במ"ר פ"ג משום · כי דמיון הפירות והפסולת יליף מכתובים שונים ולפ"ז קאי הדמיון מפסולת על כלל ישראל : והכל היו אומרים כו' · זה ע"ד כי אבן מקיר תזעק ולכן גם קורות ביתו אמרו על דבר שרי · ודריש מסמיכות הכתוב ואת ביתו על דבר שרי · ולא כתיב וינגע ה' על דבר שרי אשת אברם את פרעה וגו' ואת ביתו · וכן דריש לקמן פנ"ב ע"ש : עלו דטולמוסין כו' · מדברי רש"י בכתובות פ' האשה שנתארמלה דף י"ז ע"א גבי לה מן טורמיסין נראה דגרס גם פה טורמיסין שכתב י"מ כהסיא דאמר בב"ר (פ' מ"א) על טורמיסין למקרב למסאנא דמטרוניתא אנשים רקים עכ"ל ומפרש שעבדי פרעה הריקים נכנסו בשליחותו לחלוץ מנעלה · ובערוך הגירסא למקרב למסאנא ופי' כי פרעה המוכה נכנס בגדר שרה ומסאנא הוא מלשון סוג וגדר וכמו בויק"ר פכ"ג אבל גירסתנו יותר נכונה שבא פרעה המוכה להתקרב למנעלה וכן הוא בתנחומא ירד מלאך מן השמים והשרביט בידו בא פרעה לשלוף מנעלה היה מכהו · וכן מפרש רש"י את פירושו לפי גרסתנו · ור"ב מפרש על דבר שרי משום שחפץ להזדקק לשרה ולהתעסק בה גם אחרי אשר כבר הוכה : אין אמרת מחי מחינא · וזה על דבר שרי כי בפקודתה נגע אותו בנגעים ובמכות · וכן דריש על דבר שרי אשת אברם כי באחרונה דברה לו ואמרה אליו אשת אברם אנכי ולא אחותו : וילך למסעיו במסעות שהלך כו' · מסע נקרא גם המקום אשר יחנה שם וכמ"ש רש"י ז"ל על פסוק בכל מסעיהם · ודורש פה למסעיו כמו במסעיו הלמ"ד במקום בית כמו כי איש הרגתי לפצעי יתפרש כמו בפצעי · ויודע כי אותיות בכל"ם מתחלפות לפעמים זו בזו : עמדו ד' נביאים וחתמו גזר דינם כו' · פי' כי נגד הארבעה חטאים אשר חטאו לישראל באו הארבעה נביאים

פירוש מהרז"ו

וכמ"ש ויקח תרזה ואלון תרזה ארז נקבה ואלון מלשון איל זכר דכר כמו איילונית וכמ"ש כאלה וכאלון אלה נקבה כמ"ש תחת האלה הגדולה ואלון זכר כנ"ל וכן כי ארזה ערה בלא מפיק ג"כ ארז נקבה : מהם בעלי אגדה · מהם בעלי מצות מהם בעלי צדקות כן הוא במ"ר שם ע' עוד שם : להזדווג · פי' ואינו משמר עצמו שלא יוסיף על רצון הש"י וכמ"ש אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ולומד מפרעה שהיה לו רשות ליקח מס מאברהם אך לא למשול באשתו ועל כן נענש פרעה · ואגב דרשה זו הובא כל מאמר זה לכאן : ב ארשב"ג · ויק"ר פר' ע"ז סוף סימן א' וש"נ : ובו לקה פרעה · על פי מדת מנגד על שרצה לבא אצלה לקה באופן שלא יוכל ע' תנחומא כאן : אפילו קורות ביתו · כמ"ש ואת ביתו ודורש כמשמעות התיבה בית ממש וכמפורש בתורה שהבית לוקה בנגעים ולשון רש"י בחומש ואת ביתו כתרגומו וית אנש ביתיה ומדרשו להכות כותליו ועמודיו וכליו ברש"י ישן ונכון להגיה במדרש קירות ביתו וכמ"ש ברש"י כותלי ולא קורות : והכל אומרים על דבר · שאם כפשוטו שלקה על אודות שרה היה די שיאמר וינגע וכו' בעבורה וכמ"ש לאברהם היטיב בעבורה · ע"כ דורש על דבר כמשמעותו מלשון דיבור ואמירה וכמ"ש וזה דבר השמיטה דרשו שיאמר משמט אני וכן וזה דבר הרוצח צריך שיאמר רוצח אני · ומאחר שלא פירש מה היה הדיבור הרי הוא מפורש כאן · על דבר שרי אשת אברם שאינו יוצא מפשוטו וכמ"ש בתרגום על עסק שרי : עלו דטולמוסין · לקמן פר' נ"ב סימן י"ג ע"ש בשם הירושלמי · ופי' רש"י במדרש דטולמסין בלשון יוני דוחקין שאנשי ביתו דחקו בו שיקרב אליה ויגע בה ובכל אשר לה לכן לקו אנשי ביתו וכתרגומו ואת ביתו וית אינש ביתיה : היתה שרה שטוחה · דורש ג"כ מ"ש על דבר שרה על דיבורה של שרה ותפלתה : יצא בהבטחה · שהש"י מבטיחו ואברככה ואגדלה שמך · ולשרה לא הבטיח אלא האמינה ובטחה בנבואתו · ואם היה אברהם ג"כ בתוך הצרה היתה שרה בוטחת ומאמינה על הבטחת הש"י לאברהם · והיתה גם היא נצלת על ידי הבטחתו · ולא כן עתה שאברהם חוץ לצרה והשיב לה הקב"ה לא בעבור הבטחה אני עושה אלא תפלה אני שומע וגדול שכר המאמין משכר המובטח ויתקדש שם שמים על ידך : א"ר לוי · ע' תנחומא כאן ובשמ"ר פר' כ' סימן א' : ג ואברם כבד מאוד · עי' לעיל סוף פ' מ' שאברהם בכל עניניו סי' לבניו : וילך למסעיו · איך הם שלו ודרש על שכבר הלך בהם בנסעו למצרים : שפרע הקפותיו · הוקשה לחז"ל שכאשר יצא מחרן כתוב · ויקח אברם וכו' ואת כל רכושם אשר רכשו וכשהלך למצרים ברעב לא נזכר רכוש ויתכן שבעת הרעב פיזר כל אוצרותיו לצדקה ועשה חסד עם כל באי עולם על כן הוכרח בלכתו למצרים ליקח בהקפה על בטחון הש"י · ובחזירתו ממצרים כתיב ואברם כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב ועל כן פרע הקפותיו · מה עמקו דברי חז"ל : ד' דברים טובים · איכה רבתי פסוק ידו פרש צר כל הענין : וילך אברם וילך אתו לוט · ברים לך לך בראשית י"ב ד' ועי' מ"כ · וגם ללוט וס"ד ההולך את אברם היה צאן ובקר ואהלים · שם י"ג ה' · וישב את כל הרכוש וגם את לוט ורכושו השיב · שם י"ד ט"ז ויהי בשחת אלהים שם י"ט כ"ט · הרי כתוב ד' פעמים טובות שהיו לו ע"י אברהם : וישלח מלאכים · וכמ"ש שבלק היה מלך מואב וכן בסוף בלק ויחל העם אל בנות מואב וגם אל בנות עמון · כמ"ש ספרי סוף בלק עי' במ"ר פר' כ' סימן כ"ב מש"ש בביאור : ויאסף אליו · היינו עגלון מלך מואב כמפורש שם הרי מואב ועמון : ויהי אחרי כן ויבואו בני מואב ובני עמון · ד"ה ב' כ' : ידו פרש צר · וס"ד אשר צויתה לא יבואו בקהל לך היינו בני מואב ובני עמון כמפורש בתורה סדר תצא : ונכתב חטא שלהם בד' מקומות · כאן לא הובא אלא שתים וחסר עוד שתים הובא

ידי משה

עלו דטולמסין כו' ראיתי פה כמה פירושים אבל הנכון ראיתי ביפה מראה ירושלמי פרק שביעי דכתובות שבאו המוכים דהיינו פרעה ואבימלך להתקרב למנעלה דהכי אמרינן בתנחומא ירד מלאך מן השמים וה"ל טולמס פירוש מוכה מלשון טלמון ליה ולא ידע שאמרו בויקרא פרשה י"ב וכך הם דברי המדרש והשרביט בידו בא פרעה לשלוף מנעלה היה מכהו עד כאן לשונו : בשבילך אני עושה פירוש כמו שכתבתי

(ישעיה טו) משא מואב כי בליל שודד ער מואב נדמה כי בליל שודד קיר מואב נדמה · ירמיה אמר (ירמיה מט) לכן הנה ימים באים נאם ה' והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה והיתה לתל שממה ובנותיה באש תצתנה וירש ישראל את יורשיו אמר ה' · יחזקאל אמר (יחזקאל כה) לבני קדם על בני עמון ונתתיה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים ובמואב אעשה שפטים וידעו כי אני ה' · צפניה אמר (צפניה ב) לכן חי אני נאם ה' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה וגו' : ד היה צאן ובקר ואהלים · א רבי טוביה בר יצחק אמר שני אהלים רות המואביה ונעמה העמונית · דכוותה קום קח את אשתך ואת שתי בנותיך וגו' · רבי טוביה בר רבי יצחק אמר ב' אוהלים · רבי יוסי ברבי יצחק אמר שתי מציאות רות המואביה ונעמה העמונית · א"ר יצחק (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי היכן (ו) מצאתיו בסדום :

ה ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט · רבי ברכיה בשם רבי יהודה ב"ר סימון אמר ב בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאה זמומה ובהמתו של לוט לא היתה יוצאה זמומה · היו אומרים להם רועי אברהם · הותר הגזל · היו אומרים להם רועי לוט כך אמר הקב"ה לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת · ואברהם פרדה עקרה ואינו מוליד · למחר הוא מת ולוט בן אחיו יורשו ואין אכלין מדידהון אינון אכלין · אמר להם הקב"ה כך (ז) אמרתי לו לזרעך נתתי · אימתי לכשיעקרו שבעה עממים מתוכה · והכנעני והפרזי אז יושב בארץ · עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ :

ו ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו' ג רבי עזריה בשם ר"י ב"ר סימון אמר כשם שהיה ריב בין רועי אברם ובין רועי לוט כך היה ריב בין אברם ללוט · הדא הוא דכתיב ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני (ח) ובינך וגו' · וכי אחים היו אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו · הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי · אמר רבי חלבו הבדל נא אין כתיב כאן אלא הפרד מה הפרדה הזו אינה קולטת זרע כך א"א לאותו האיש להתערב בזרעו של אברהם · אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה · אמר ליה אם את לשמאלה אנא לדרומה ואם אנא לדרומה את לשמאלה · אמר רבי יוחנן לשני בני אדם שהיו להם שתי כורים אחד של חטים ואחד של שעורים אמר ליה אם חטייא דידי שערי דידך · ואם שערי דידך חטייא דידי · מן כל אתר חטייא דידי · כך אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה · ד אמר רבי חנינא בר יצחק ואשמאלה אין כתיב כאן אלא ואשמאילה מן כל אתר אנא משמאיל לההוא גברא :

ז וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן · ה אמר רבי נחמן בר חנין כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילים אותו מבשרו · א"ר יוסי בר חנינא ו כל הפסוק הזה (ט) לשון ערוה הוא · היך מה דאת אמר (בראשית לט) ותשא אשת אדוניו את עיניה וגו' · וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה היך מה דאת אמר (משלי ו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם · (י) כי כולה משקה · היך מה דאת אמר (במדבר ה) והשקה את האשה את מי המרים · לפני

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ע' · וילקוט וירא רמז פ"ד · לקמן פרשה נ' · יבמות ע"ז · ב לקמן פרשה ס' · פסיקתא רבתי פ' ג' · ילקוט כאן רמז ע' · ג פסיקתא רבתי פ' ג' · ילקוט כאן רמז ע' · ד קה"ר פ' ו' · ה פסיקתא רבתי פ' ג' · תנחומא סדר וירא סימן י"ב · ו נזיר דף כ"ג :

חדושי הרד"ל

דבר נגד עשר מכות · ורמז לדבר · שרי אשת אברם עשרה אותיות) : (ו) מצאתיו בסדום · עי' יבמות (ע"ט) : (ז) א"ל לזרעך נתתי · פירוש בתמיה · לא אמרתי לו נתתי לשון עבר · אלא אתן כשיעקרו כנענים כו' · אבל לזרעך כאמר נתתי וכדלקמן פמ"ד : (ח) ביני ובינך כי אנשים אחים אנחנו · וכי אחים כו' כנ"ל : (ט) לשון ערוה · עיין נזיר (כ"ג) : (י) כי כלה משקה · שהיו כולן זונות וראוין לבדק כסוטה כדל"ל :

מתנות כהונה

מור נא מה יעץ וגו' הרי שנים · כי לא קדמו ישראל בלחם הרי שלש · וישכור עליו את בלעם לקלל הרי ד' : ה"ג בנותיך וגו' ר' טוביה בר יצחק אמר ב' מציאות והכי מוכח בילקוט ולקמן פר' וארא : זמומה · זמם היה נותן בפיהם כדי שלא ירעו בשדות אחרים : הותר הגזל · בתמיה : פרדה כו' · פרד אינו מוליד לכן קורין לכל עקר פרד : ואין אוכלין כו' · לכן אף אם אוכלין בשדות אחרים משלהן הם אוכלין ואין בו גזל : עד עכשיו כו' · כלומר עדיין יש להם זכות בארץ שלא נתמלא סאתם עדיין : קלסתר · תואר ומראה פנים : הפרד · לשון כמום כפרד : ואם אנא לדרומא כו' · בין כך ובין כך אני לדרום ואתה לצפון וכדמפרש לקמן ועיין זה במדרש בפסוק לב חכם לימינו : מן כל אתר · מכל מקום יהיו החטין שלי : ואשמאלה · בסגו"ל תחת אל"ף ראשונה פירושו ואני אלך אל השמאל : ואשמאילה · לשון מפעיל לאחרים : מן כל אתר כו' · מ"מ תרגה או לא תרגה אשמאיל אני אותך וכן הוא במדרש קהלת בפסוק לב חכם לימינו : בולמוס · רעב ותאוה של עריות ועיין בערוך ערך בולמוס : שמאכילין כו' · פירש רש"י סוף שנכשל בקרוביו : ה"ג בילקוט לשון ערוה הוא וישא היאך מה דאת אמר ותשא אשת אדוניו וגו' את עיניה · כי היא ישרה בעיני : וירא · וירא אותה שכם : את כל ככר הירדן · היאך מה דאת אמר כי בעד כו' : והשקה את האשה · בילקוט גרס עוד

רש"י

אם השמאל ואימינה · א"ל אם את לשמאל הוא צפון ואנא לדרום ואם הימין אם אנא לדרומא ואת לשמאלא מן כל אתר מכל מקום אנא לדרומא כלומר אי אפשר שלא אלך לדרום לפיכך תדע אם אתה תלך לצפון מוטב ואם אין אתה הולך לצפון בעל כרחך אני אלך לדרום : ואשמאיל אותך · דמשמע אני הולך ימין אמר רבי יוחנן לשני בני אדם שהיה להם ב' כורים אחד של חטים ואחד של שעורים אמר אם חטיא דידי שעריא דידך ואם שעריא דידך חטייא דידי מכל מקום חטייא דידי : אין כתיב כאן אלא ואשמאילה אותך · מכל מקום אנא משמאיל לההוא גברא : כל מי שלהוט אחר בולמוס של עריות · רעב כאדם שאוכל ואינו שבע בלשון יון קורין לאדם שיש לו אותו חולי בולמס"א : סוף שמאכילין אותו מבשרו · סוף

פירוש מהרז"ו

באיכה רבתי שם פסוק ידו פרש צר הנ"ל ביהושע כ"ד ויקם בלק בן צפור מלך מואב ויקרא לבלעם וגו' והנ' בנחמיה י"ג וישכור את בלעם לקלל · כן הוא בהדיא שם וכנ"ל בספרי · שגם עמון היה עמהם וכל דרשה זו ע"פ מדה י"ז ומדת מנגד : משא מואב · ועמון בכלל ואע"פ שאינו מפורש כאן מפורש הוא ביחזקאל ובצפניה ומאחר שכולם נתנבאו על לעתיד הרי כולם נבאו על זמן אחד : ד צאן ובקר ואהלים · וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואוהלים ואצל אברם לא כתב אהלים · ודורש גז"ש מנשים באהל תבורך וכתיב וישב חוץ לאהלו שבעת ימים ודרשו אהלו זו אשתו · על שהם נמצאו תמיד באהליהן וכמ"ש כל כבודה בת מלך פנימה וכן כאן הכוונה על נשים צנועות העתידות לצאת מלוט · ומיעוט אהלים שנים · ובזה יתישב שייכות פסוק וגם ללוט היה לפסוק ויקרא שם אברם בשם ה' · שגם לוט אף שהוא עצמו לא קרא בשם ה' ונפרד מאברהם לסדום הרי עתידין לצאת ממנו שתי בנות שתקראנה בשם ה' : ואת שתי בנותיך הנמצאות · תיבת הנמצאות מיותרת ודורש שהן נמצאות ורמוזות בתורה כבר בתיבת ואהלים ב' אהלים אך לקמן פר' נ' סוף סימן יו"ד ליתא למאמר זה של ר' טוביה ב"ר יצחק פעם ב' וכן בילקוט כאן ליתא ועם כל זה אין למחקו שיש ליישבו כנ"ל : שתי מציאות · דורש הנמצאות כי בדבר שבא בהיסח הדעת ושלא במקומו ובמקום שאינו נשמר נקרא מציאה וכן כאן על שעתידים לצאת מבנות לוט כל זרע מלכות בית דוד ומשיח צדקנו · ועל כן כתב בהם לשון מציאה · וכן מצאתי דוד עבדי בסדום הנמצאות כנ"ל ע"פ מדת גז"ש : ה בהמתו של א"א · כל הענין בפסיקתא רבתי פר' ג' סימן ג' ביתר ביאור וכל דרשה זו הוכיחו ממ"ש כאן וכו' והכנעני והפרזי אז יושב בארץ שהוא מיותר וכפול בריש הפרשה ויושב משמע שיש להם ישיבה ואחוזה בארץ ודורש ע"פ מדה ע"ז ומדה ע' שזהו סבת המריבה וכמ"ש בסוף הסי' · ומ"ש זמומה כמ"ש לקמן פר' נ"ט סימן י"א ע"ש ובפרשה ס' סימן ח' ויפתח הגמלים ע"ש : עד עכשיו מתבקש · עי' לעיל פר' ל"ט סימן ט"ו : אברהם פרדה עקרה · עיין לעיל פר' ל"ח סימן ו' מש"ש : ו אלא הפרד · מדה ע"ז ומדת ממעל : ואשמאלה אב"ב · ועי' לקמן פר' נ"ט סימן ב' בשמאלה עושר וכבוד דורש ג"כ אע"פ שהוא בא להשמאל לאדם וכו' · כי שם דברי משל וכאן כפשוטו ודוק · וכתב כן שלא יתכן שיתן אברהם את הברירה ללוט לבחור לו צד הימין כי הימין לעולם לאברהם כמ"ש הלוך ונסוע הנגבה וכמ"ש נאם ה' לאדוני שב לימיני · ונדרש על אברהם וימין הוא חסד לאברהם · ואם פי' שהברירה ללוט היה די כמ"ש שאם הפרד נא מעלי אלא בהכרח שאמר לו שאני לעולם לימין ואתה לשמאל : ושמאלה איב"ב · צ"ל ואשמאולה איכ"כ · וכ"ה בילקוט וכן הוא במדרשים אחרים : מן כל אתר · כמו מכל מקום בלשון חז"ל שפירושו באיזה אופן שיהיה : ז אמר רב נחמן · לקמן פר' נ"א סימן ט' · פסיקתא פר' ג' סימן ג' ומ"ש בולמוס וכו' פירושו תאוה בלא גבול כמו בולמוס של רעבון הגוף · ועריות שהן אשת איש וכלתו ואשת אחיו וכדומה · אך בתו ואחותו אין דרך אדם להתאוות להם אלא מי שהוא משולח בתאוותו · ועל דרך המוסר שעבירה גוררת עבירה מזמינים לו לאדם : כל הפסוק הזה · עי' נזיר דף כ"ג א' ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף וכאן וישא לוט את עיניו · כי הוקשה לחז"ל שלא יתכן שיהיה כפשוטו שנשא את עיניו וראה את כל מדינת סדום · והיה בארץ כנען במקום רחוק מסדום ובהכרח שהלך ברגליו וראה ובחר וכמ"ש בסוף הסימן כאן שחזר על כל ערי הככר וכו' · ועי' עוד ויק"ר פר' ה' בסימן א' נתיב לא ידעו עיט שלא יתכן לראות בסדום מרחוק ואיך כתב כאן וירא · וזה ע"פ מדה פ"ו שכאן כתוב וירא את כל ככר והכריע שמ"ש וישא וכו' וירא וכו' הוא הכל על ראית הלב לתור אחר הזנות כנ"ל · כמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וסופו מוכיח המעשה של בנותיו שידעו בנותיו שלא יקפיד ומה שהוצרך לדרוש כל הפסוק על שכולל הרבה מיני עברות של ג"ע · בולמוס וכו' ובערוך הובא מאמר זה וכתב בלשון יוני גרונו של שור זה החולי אוכל הרבה כלחוך השור וי"א לשון לעז שאוכל הרבה קורין לו בולימו · והמ"ע כתב בלשון יוני

יפה תואר

נביאים לחתום גזר דינ"ם · וכל אחד מהנביאים חותם את גז"ד נגד אחד מהחטאים · ישעיה האומר כי בליל שודד ער מואב זה רמז על חטא הראשון וכדאיתא בילמ"ד כי בליל שודד שסכרו את בלעם לקלל את ישראל וכתיב ליני פה הלילה · וירמיה אמר וירש ישראל את יורשיו זה נגד חטא השני שהכו את ישראל וירשו את עיר התמרים כדכתיב בשופטים ג' י"ג ובעונש זה יהיו ישראל שובים לשוביהם ויירשו את יורשיו · ויחזקאל שאמר ונתתיה למורשה זה נגד חטא השלישי שהשבאו על יהושפט היתה כוונתם לגרש את ישראל מארצם ולשבת בה כדכתיב בדה"ב כ' י"א · וצפניה אשר אמר כי מואב כסדום תהיה הוא נגד חטא הרביעי של ידו פרש צר על כל מחמדיה · כי לצפניה אמר שמעתי חרפת מואב וגו' ובבואם אל בית ה' חרפו וגדפו את ישראל כדאיתא בפתיחתא דאיכה רבתי שנטלו הכרובים והיו מחזירין אותן בכל חוצות ירושלים והיו אומרים לא היו ישראל אומרים אין אנו עובדי עבודת כוכבים כו' · ובזה מתורץ שפיר למה לא מביא עוד נבואות הנאמרות בתנ"ך על עמון ומואב · כי לא חפץ להביא רק הארבע העומדות נגד ארבעה הפשעים : שני אהלים כו' · מדכתיב אהלים דייק דאין דרך להזכיר באחרי העושר אלא בקר וצאן עבד ושפחה ולא אהלים · א"נ דדייק מדכתיב אהלים לשון ר"ר ולא אהל לשם המין כדכתיב בקר וצאן · שגם באהלים נמצא שיחיד בשם המין כמו ויט אהלה ואהל ישרים וזולתם · לכן דרש על רות המואביה ונעמה העמונית אשר היתה אמו של רחבעם בן שלמה והנשים נקראות אהל כמו כי שלום אהלך שובו לכם לאהליכם וזולתם · וטעם הדרש הוא שבזכות אברהם היה ללוט ההולך ברגליו זכות שיצאו ממנו ב' פרידות טובות לסדק בזרעו : היכן מצאתיו בסדום · פי' שמצא שם ה' עינו עליו שנתן פליטה בעבורו לבת לוט · והטעם דתלה מציאותו בסדום ולא באנשי דורו כי אז היו לו אחים הגונים וגם בין בני ישראל בזמנו היו רבים הגונים ולא יקרא מציאה אלא לגבי אנשי סדום שלא נמצא בכלם זרע כשר רק דוד שעתיד לצאת מלוט : בהמתו של אברהם אבינו כו' · עיקר הוכחת ריב"ם הוא אשר המריבה היתה באופן זה כדי למצוא טעם למה כתוב פה והכנעני והפרזי אז יושב בארץ אשר אין ענין כלל למריבתם · רק שזה הוא תשובה על טענת רועי לוט כי עוד להם שמשפט לשבת בארץ : אמר להם הקב"ה כו' · אין הכוונה כי הקב"ה אמר להם ע"י נביא · כי ע"י איזה נביא אמר להם · אבל הכוונה שהכתוב מקנטרן שאין הדין עמהם · ומ"ש אמר להם הוא ליישנא קלילא · ועי' בזה ברש"י על הכתובים אלה : וכי אחים היו · אף כי גם קרובים נקראו אחים כמו הכי אחי אתה · על פני כל אחיו נפל · וכן רעים נקראו אחים כמו ושרת את אחיו ועוד רבים · מ"מ עיקר לשון אחוה הוא על ההדמות וההשוות אשר בין זה לזה וכמו"ש הרב במו"נ פ"ז ח"א · ולכן נקראו האחים בשם אחים מפני שע"פ רוב דומים ושוים הם בעניניהם · וכן הרעים אע"פ שאינם קרובים מפני שיש דבר המשוה זה לזה · אבל באברהם אשר היה צדיק גמור ולוט שהיה רשע שלא היה מקפיד על הגזל ורעה את בהמותיו בשדות אחרים ובחר משכנו את אישים ופועלי און כדלקמן שפיר מקשה וכי אחים היו כיון שאין דמיון ביניהם כלל · ולכן משני שהדמיון ביניהם היה בקלסתר פניו ועי' לקמן פ' ע"ד על הכתוב ויאמר יעקב אל אחיו : להתערב בזרעו של אברהם · כי לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' : לשני בני אדם שהיו להם שתי כורים כו' · פי' המשל כי הוא אומר לו מאיזה צד שתחקור תמצא כי החטים שלי כי אם תחקור מהחטים אז תחזה כי החטים שלי וממילא השעורים שלך · ואם תחקור מהשעורים אז תחזה כי השעורים שלך וממילא החטים שלי · וכן אמר אברהם ללוט · אם תחקור מהשמאל תדע כי דרכך הוא לשמאל · לסדום שעושי זמה כמוך · וממילא ישאר לי הימין · ואם תחקור מהימין שלא תדע כי הימין שלי הוא כי דרכי הוא הדרך הימין וממילא ישאר לך דרך השמאל : סוף שמאכילים אותו מבשרו · זה ע"ד ונהמת באחריתך בכלות בשרך וגו' כי מרוב זנותו יכלו לחמו בשרו ושארו : כל הפסוק הזה לשון ערוה · אף כי פשט הכתוב בוודאי לא כן הוא מ"מ דריש כיון דהאריך הכתוב לפרוש כל הפרטים ע"כ יש בו גם רמז וכוונה שניה לזה :

ידי משה

שכתבתי שאלות סימן לבנים של דרך נא וכבוש את הדרך לפני בניך וא"כ מצאתי פי' זה בספר בית אלהים : שני אהלים · פי' אב"א שהוציאו זה מזה שאמר בלוט ואהלים מה שלא נזכר באברהם אלא רוח וכו'

שחת ה׳ · היך מד״א (בראשית לח) והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה · כגן ה׳ · (יא) לאילנות · כארץ מצרים · לזרעים · ויבחר לו לוט · א״ר יוסי בר זימרא כאינש דבהר פורנא דאימיה · ויסע לוט מקדם · הסיע עצמו מקדמונו של עולם · אמר אי אפשי לא באברם ולא באלוהו · ויפרדו איש מעל אחיו · אברם ישב · (יב) ר״מ אומר אין לך בכרכים רע כסדום (יג) כשאדם רע קורין אותו סדומי · ואין לך בעממים (יד) קשה מאמורי · כשאדם קשה הן קוראין אותו אמורי · א״ר יוסי אין לך בכרכים יפה מסדום שחזר לוט על כל ערי הככר ולא מצא מקום יפה כסדום (טו) ואלו היו החשובין שבהן · ואנשי סדום רעים וחטאים לה׳ מאד · א רעים אלו לאלו · חטאים בגילוי עריות · לה׳ בעבודת כוכבים · מאד · בשפיכות דמים:

ח וה׳ אמר אל אברם וגו׳ · ב ר׳ יודה אומר כעס היה לאבינו אברהם בשעה שפירש לוט בן אחיו מעמו · אמר הקב״ה לכל הוא מדבק · וללוט אחיו אינו מדבק · רבי נחמיה אמר ג כעס היה לו להקב״ה בשעה שהיה מהלך לוט עם אברהם אבינו · אמר הקב״ה אני אמרתי לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת · והוא מדביק את לוט בן אחיו כדי לירשו · א״כ ילך ויביא לו שני פרסתקין מן השוק · ויורישם את שלו · כמו שהוא רוצה בן אחיו · הה״ד (משלי כב) גרש לץ ויצא מדון · ד גרש לץ זה לוט · (ט) ויצא מדון · ויהי ריב בין רועי אברם וגו׳ · (י) וישבות דין וקלון · ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה וגו׳ · (שם) אהב טהר לב וחן שפתיו רעהו מלך · הקב״ה אוהב כל מי שהוא טהר לב · ומי שיש לו חן בשפתיו מלך הוא רעהו · זה אברהם שהיה תמים וטהר לבב ונעשה אוהבו של מקום · שנאמר זרע אברהם אוהבו · ולפי שהיה לו חן בשפתיו שנאמר (איוב מא) ודבר גבורות וחין ערכו · נעשה לו (טז) הקב״ה כריע · שמתוך אהבה שאהבו · אמר לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת:

ט וה׳ אמר אל אברם אחרי הפרד לוט כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה גו׳ ושמתי את זרעך כעפר הארץ · ה מה עפר הארץ מסוף העולם ועד סופו · כך בניך יהיו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו · ומה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים אף ישראל ו אינן מתברכין אלא בזכות התורה שנמשלה למים · ומה עפר מבלה את כלי מתכות והוא קיים לעולם כך ישראל כל עובדי כוכבים בטלים והם קיימים · ומה עפר עשויה דייש · אף בניך עשוין דייש לעובדי כוכבים · הדא הוא דכתיב (ישעיה נא) ושמתיה ביד מוגיך וגו׳ ז מה הוא מוגיך אילן דממיגין מכתיך דמלחלחין

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק״ז וק״ט · ירושלמי סנהדרין פרק י״א · תוספתא שם · אדר״נ פרק ל״ו · תנחומא סדר וירא סימן ז׳ · אגדת בראשית פרק כ״ה · ב ילקוט כאן רמז ע׳ · ג תנחומא סדר וירא סימן י׳ · ד ילקוט משלי רמז תתק״ס · ה ילקוט כאן רמז ע״א · ו תענית דף ז׳ · לקמן פרשה ס״ט · ז ילקוט ישעיה רמז תל״ז:

חדושי הרד״ל

והפסק כו׳ · כ״ה הגי׳ בפסיק׳ דחנוכה ס״ד וכצ״ל: (יא) לאילנות · ברייתא בספרי פ׳ עקב פסקא ל״ח: (יב) רמ״א אין לך כו׳ · תוספתא ספ״ת דסכת: (יג) כשאדם רע כו׳ סדומי · כמש״ל פמ״ג רעי גוים אלו אנשי סדום: (יד) קשה מאמורי · כמ״ש את האמורי וגו׳ וחסון הוא כאלונים (עמוס ב׳): (טו) ואלו היו החשובין שבהם · כצ״ל · בכ״ף · והן הרשעים הגדולים (שהן חושך): (טז) הקב״ה כריע ·

חדושי הרש״ש

(ט) ויצא מדון ויהי ריב כו׳ · נ״ל דפי׳ דויצא מדון הוא ג״כ מגושא המשפט · ויל״פ נמי מדון כמו איש מדון: (י) וישבות דין וקלון ויאמר אברם כו׳ · וסופיה כי אנשים אחים אנחנו ור״ל ודי בזיון וקלון אשר בין אחים תפול מריבה ומצה:

ויהי

רש״י

סוף שנכשל בקרובתו שאסרה לו תורה: כגן ה׳ לאילנות · שהיתה נטועה מכל אילנות מובחרין כאותן שבגן עדן · ע״כ: ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן · כאיניש דבהר פורנא דאימיה · כאדם שבוחר כתובת אמו: ס״א · שבוחר כתובת אמו כלומר לוט היה להוט אחר הזנות כמו שבאה לו בירושה כזה שהוא רודף אחר ירושתו מכתובת אמו · ע״כ: פכן זה מוכר כאילו היה בא לו בירושה: אין לך בברכים הללו רע באנשי סדום · תדע שכשאדם רע קורין אותו סדומי ואין לך קשה כאמורי תדע שכשאדם קשה קורין אותו אמורי: ס״א · וזה גנותו של לוט שלא נתישב אלא אצל הרשעים שבכולן ור׳ יוסי חולק ואמר דלא בא הכתוב אלא לספר בשבחו של לוט וללמדך גנותן של חמשה כרכים הללו דאין לך בכרכים יפה מסדום שחזר לוט על כל ערי הככר ולא מצא מקום נאה כסדום אנשים טובים במדתם ואלו הן החשובין שבהם החשובים והטובים שבהם ובא וראה מה נאמר בהם ואנשי סדום רעים וחטאים ומפרש והולך רעים אלו לאלו · ע״כ · ואלו היו החשובים שבהם הגרועים שבהם עאכ״ו דכתיב ואנשי סדום רעים וחטאים לה׳:

כעס היה לאברהם אבינו · בשעה שפירש לוט מעמו מן השמים היו כועסין עליו אמר הקב״ה לכל הוא מדבק ומקרב אותן תחת כנפי השכינה ולוט בן אחיו אינו מדבק: ר׳ נחמיה אמר · כעס היה לאברהם אבינו בשעה שהיה לוט בן אחיו מהלך עמו אמר הקב״ה כך אמרתי לו לזרעך נתתי את הארץ הזאת והוא מדבק ללוט בן אחיו אם כן פריסטקין הוא עושה ילך כמו כן ויביא לו שני פריסטקין מן השוק שני אסופים ויורישם את שלו כמו שהוא רוצה להוריש את בן אחיו ועובר על דברי: הדא הוא דכתיב גרש לץ ויצא מדון וישבות דין וקלון מיד ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה: אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך · הקב״ה אוהב כל מי שהוא טהר לב · ומי שיש לו חן בשפתיו · מלך הוא רעהו · כמו אברהם שהיה תמים וטהר לב ומצאת את לבבו נאמן לפניך ונעשה אוהבו של מקום שנאמר זרע אברהם אוהבי ולפי שהיה לו חן בשפתותיו שנאמר ודבר גבורות וחין ערכו נעשה לו הקב״ה כריע שמתוך אהבה שהיה אוהבו אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת: ושמתיה ביד מוגיך · דמגיין מכתיך:

מתנות כהונה

עד ד״א אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי שמני ושיקויי: כאינש דבהר פורנא כו׳ · כזה שבוחר בחבה לירש כתובת אמו בשמחה כן היה בוחר בערים הללו לאהבת הזנות וכן מצאתי טוב בפירוש רש״י: אברם ישב וגו׳ גרסינן: אין לך בברכים רע כסדום · ובא הכתוב ומספר בגנותו שבחר בהיותר רעים שבכולם ורבי יוסי סבר שבשבחו ספר הכתוב שלא מצא בכולם מקום יפה באנשים כשרים והגונים ומעתה בא וראה אלו שהיו החשובים והמובחרים שבכלם שעליהם נאמר ואנשי סדום כו׳: חטאים בגילוי עריות · כד״א וחטאתי לאלהים: לה׳ בעבודת כוכבים · כד״א בלתי לה׳ לבדו: בשפיכות דמים · מצאתי שנאמר וגם דם נקי שפך הרבה מאד: כעס היה כו׳ · הקב״ה היה כועס עליו: [ולוט בן אחיו גרסינן]: כדי לירשו · להוריש את אשר לו כאילו ח״ו אינו מאמין בהבטחתו ית׳: פרסתקין · פירש רש״י אסופי מן השוק: ויהי ריב · אותו מדון הלך לו: מלך · הקב״ה נעשה לו חבר: דייש · הכל דשין עליה: דממיגין · דממיגין

יפה תואר

לוט: כאינש דבהר פורנא דאימיה · דריש מה דכתיב ויבחר לו לוט · אשר מלת לו נראה כמיותרת · לכן דרש דבחר חלקו הראוי לו: וללוט אחיו אינו מדבק · ואע״ג דלא נשא הארץ אותם לשבת מ״מ אם היה שלום ואהבה ביניהם היו יכלו לשבת יחד ולנמצא את מקומם וכדאמרינן כד רחמתין עזיזא אפותיא דספסירא שכיבן וזה אין קושיא כיון דהוה גזלן ובחר בזנות וכפר בה׳ איך יקרבהו אברהם כי לא היה לדחותו מפניו בב׳ ידים ולהרחיקו מאליו אבל היה לו לקרב אליו ולהשיבו בתשובה · ובלי ספק בהכרת אברהם נרפא לוט מחטאיו: גרש לץ זה לוט · ונקרא לוט לץ משום זד יהיר לץ שמו והוא היה מתיהר לאמר שהארץ שלו היא · ונכון עוד לומר שהיה מתלונן על אברהם במה שבטח להוליד לעת זקנותו: ומי שיש לו חן בשפתיו כו׳ · מפרש חן שפתיו כמו איש חן שפתיו: נעשה לו הקב״ה כרע · פי׳ כי מלבד האהבה עוד נחשב כריע ושותף להקב״ה במעשה בראשית וכדאמרינן בהבראם בזכות אברהם נברא העולם · וכן אחז״ל בשבת פ״ק כל הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב״ה ואברהם שלא עשה משפט וצדקה בארץ: מה עפר הארץ כו׳ · ולכן משלו אותם לעפר ולא לחול או לכוכבי השמים · וע׳ במ״ר פ״ב למס״ד למי שיודע ג׳ אומניות כו׳ וכיון שהקב״ה הוא אוהבם לכן דריש כי המשילם לעפר לשבח ומה״כ בלעם שלא חפץ בברכת ישראל ע״כ לרעה נתכוין במה שאמר מי מנה עפר יעקב: יהיו מפוזרים מסוף העולם כו׳ · אפשר דבא לרמוז על הגליות או ע״ש הכתוב וזרעו יהיה אלא הגוים וע״ע בע״ז פ״ק על הפסוק כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם מה שדרשו שם: דממגיגין מכתיך · ומפרש את דבריו דמלחלחין מכתיך · וזה דרך משל שמנערין אותה תמיד כמי שמתעסק במכת אדם

פירוש מהרז״ו

יומי ודומי פוגת נפש מפני רעב עד שידיו ורגליו קרים ופניו ירוקים ומותניו נחלשים עד שכמעט לא נותרה בו נשמה ונעתק המלה זו לחשק חזק של דברים אחרים · ולוט נתפתה בכולם כשנפרד מעל אברהם · וכענין ערפה בהפרדה מנעמי לכוונה זאת · וכמ״ש בסמוך שהסיע עצמו מקדמונו של עולם · ועי׳ עוד במ״כ בשם ילקוט והוא בהוריות דף י׳ · אך מה שדורש פסוק לפני שחת ה׳ זה צ״ע איך דורש תיבות שכתובים אצל הש״י על לוט · אך האמת יורה דרכו שדורש מדת מנגד · למה שחת אותם וזרעם על שהשחיתו את דרכם והיינו מ״ש ושחת ארצה · וכמ״ש אצל דור המבול כי השחית כל בשר את דרכו וכן בסדום · וע׳ נדרים דף ל״ב כי לא נחם ע״ש ותבין כאן: כגן ה׳ לאילנות וכו׳ · דורש מדה כ״א מדבר שהוקש לשתי מדות אתה נותן לכל אחד כח היפה שבשתיהם · וכאן הוקש לשני דברים שאמר כגן ה׳ כארץ מצרים · ואצל הגן כתוב ויצמח ה׳ אלהים מן האדמה כל עץ נחמד ובארץ מצרים כתיב בדברים י״א כארץ מצרים אשר תזרע וגו׳ כגן הירק הרי שארץ מצרים מיוחד לזרעים ובסדום היו שתי מעלות אלו וכמ״ש איוב כ״ח ארץ ממנה יצא לחם וגו׳ נתיב לא ידעו עיט מחמת אילנות כמ״ש ויק״ר פרשה ה׳ בסימן א׳ שם: כאינש דבהר פורנא · פורנא עי׳ ערוך ערך פרן שהוא מלשון כתובה ונדוניא · כי הארץ היא אם כל חי ונתקללה כמ״ש ארורה האדמה בעבורך · ולוט בארמית הוא קללה כמ״ש לעיל פר׳ ל״ז סימן ד׳ לוט ללווט וכן לקמן פר׳ מ״ד סימן י״א לוט לוטא וכו׳ וסדום חטאה יותר מכולם ואחר כך נתקללה יותר מכולם · והפסוק מתמיה על לוט איך בחר לוט בסדום ולא ירא מהקללה שכבר הובטחה עלי׳ כאשה שיש לה כתובה ובנה יורש כתובת אמו: ויסע לוט מקדם · משמע שנסע משם לצד מערב · והרי אברם היה הלוך ונסוע הנגבה · וסדום הוא בדרום ארץ ישראל כמ״ש יחזקאל סימן ט״ז פסוק מ״ו · ואחותיך וגו׳ על ימינך סדום ובנותיה · והיה משוך לצד מזרח כמ״ש במסעי והיה לכם גבול נגבה מקצה ים המלח קדמה · וים המלח הוא מקום סדום כמ״ש אל עמק השדים הוא ים המלח ומקום אברם ולוט בין בית אל ובין העי עיירות של בנימין אצל יהודה בדרום ארץ ישראל ולא״כ נסע לוט לצד קדם היינו מזרחית דרומית · ע״כ בהכרח לדרוש ע״פ מדה כ׳ · אא״ע של תיבת קדם על צד מקום מזרח ה״ע על קדמונו של עולם כמו כל אנשי סדום שלא היו מודים בקדמונו של עולם וכמ״ש וחטאים לה׳ מאד · וכמ״ש לעיל פר׳ ל״ח סימן ז׳ ויהי בנסעם מקדם: רבי אומר · כמ״ש ברים הסי׳ שעל שידע שאנשי סדום רעים מכולם בחר לדור שם לעשות כמנהגם · ודעת ר׳ יוסי כפשוטו ע״פ מדה ט׳ שמ״ש ויבחר שבקש מקום יפה שיהיה מטוי שם ממוב הארץ שסדום מובחר מכל המקומות · על כן דרו שם חשובי המדינה וכמ״ש שמעו דבר ה׳ קציני סדום: רעים אלו לאלו · בעניני ממון בגזל וחמס וכיוצא בזה וחטאים בג״ע כמ״ש יוסף ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים הרעה כנגד אדוניו כנ״ל · וחטאתי לה׳ בג״ע ועי׳ סנהדרין דף ק״ח ולקמן פר׳ פ״ח סימן ב׳: לה׳ בעבודת כוכבים · שהיה החטא בעניינים המיוחדים לה׳: מאד זה ש״ד · עי׳ מ״כ גם יתכן כי מאד הוא אדם כמ״ש לעיל פר׳ ט׳ סי׳ י״ב ובתרגום ירושלמי דם הוא אדם ובלשון אונקלוס דמא ואדם תלד אותיות דמא ואדם: ח ר׳ יודה · הוא ר׳ יהודה ועל שהמדרש הוא אגדות ירושלמי גם מעתיק לפעמים מאמריו מהירושלמי עצמו על כן מדבר בלישנא קלילא ומבליע אות · ודעת ר״י ממ״ש וה׳ הוא וכית דינו כמ״ש ויק״ר פר׳ כ״ד סוף סימן ב׳ הרי שישב עליו בדין על שהפריד את לוט ממנו · ודעת ר״נ שאחר שהפריד את לוט דיבר וברך אותו ולא כן בעת שהלך עמו כי דעת אברהם היה בטעות שלוט יהיה יורש אותו על שהוא בן אחיו ואחר שהפרידו ממנו על רשעתו נתגלה לו הש״י ואמר לו שאין לוט יורשו: א״כ ילך ויביא לו · מאחר שאתה סבור לעשות כן מדעתך בלא דעת הש״י כביכול א״כ יתכן שיעשה גם בשאר אופנים שאפשר · גרש לץ · דעת חז״ל ע״פ מדה י״ז שכל פסוקים סתומים של נביאים וכתובים באו לפרש סתרי התורה · ודרש ר״נ שפסוק גרש לץ בא לגלות לנו שיפה עשה אברהם שהפריד את לוט ממנו וזהו שסמך פסוק אוהב טהר לב לפסוק גרש לץ · שהרי אברהם קבל שכר על שהתפלל על סדום ולמד עליהם זכות כמ״ש לעיל פרשה ל״ט סימן ו׳ · ולמה כאן קיבל שכר על הרחקת לוט · לזה דרש אוהב טהר לב וגו׳ · שע״פ מדה י״ז בא ג״כ לפרש על אברם ולוט שהקב״ה אוהב למי שהוא טהר לב שעושה מעשיו בתמימות ובטוהר לב שאברם אע״פ שחבב את לוט בן אחיו · אך כשבא לוט לכלל גזל · ע״פ טענתו שהוא יורש את אברם ולא היה כהוי וגם ידע שהש״י אמר לאברם לזרעך נתתי את הארץ הזאת הרי שלא האמין לוט בנבואה של אברם ולכך קרא אותו לץ ועליו אמר גרש לץ ולא פנה אברם להאבתו וכחקו וגרשו מאהבתו וזה נכלל בכלל מ״ש טהר לב ומ״ש חן שפתיו רעהו מלך שעל ידי חן של שפתיו שהתפלל על סדום נעשה המלך הקב״ה רעהו וכן אברהם להקב״ה · ומ״ש לפי שהיה לו חן בשפתיו היינו על תפלותיו עבור סדום · כמ״ש לקמן פר׳ מ״ט סוף סימן י׳ על פסוק ודבר גבורות וחין ערכו · ולקמן פר׳ נ״ה סימן ד׳ הולק חן בשפתותיך עי׳ מש״ם · וכן הוא בתנחומא סדר זה בענין המילה: ומתוך אהבתו שאהבו · חוזר לתחלת הדרשה השייך כאן אוהב טהר לב: ט מה עפר הארץ · לקמן פר׳ ס״ט סימן ה׳ ועי׳ ילקוט שם ובמ״כ פר׳ ב׳ סימן י״ב · שאם כפשוטו לענין הריבוי לבד הול״ל והרביתי את זרעך ע״כ דורש על שישים אותם כעפר כמשמעותו: מבלים כל כלי

ידי משה

וכו׳: ואלו היו החשובים שבהם · ר״ל אלו הסדומים היו החשובים שבחמשה הכרכים והיה בהם המדות כמו שמפרש והולך · הגרועים עאכ״ו והקשה א״מ ז״ל והלא לקמן בפ׳ חיי שרה אמר אברהם גר ותושב אם תרצו גר ואם לאו תושב שאמר לי הקב״ה לך ולזרעך אתן את הארץ ותירץ ע״ד דאי׳ שהומר

משנת דרבי אליעזר

ויבחר לו לוט א״ר יוסי כאינש דבהר פורנא דאימיה · פי׳ שבחר בזנות כמו שכתובת אשה בזנות כן בחר לוט הערים הללו שאין לך רע בכרכים בעולם כסדום וכדמסיים לקמן ואנשי סדום: מאד בשפיכות דמים · י״ל דמאד אותיות אדם כד״א שופך דם האדם וגו׳:

דמלחלחין מתחיך אפילו כן לטובתיך משקשקין ליך מן חוביך · היך מה דאת אמר (תהלים סה) ברביבים תמוגגנה · (ישעיה נא) אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה · מה היו עושים להם מרביצים אותן בפלטריות (יז) ומעבירין רדיה עליהם · רבי עזריה משם ר' אחא סימן דא סימן טב מה פלטייא זו מבלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם כך בניך מבלים את כל העובדי כוכבים והן קיימים לעולם: י קום התהלך בארץ · [א] תני (יח) הלך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה עד מקום שהלך כדברי רבי אליעזר · שהיה ר"א אומר הילוך קנה · וחכ"א לא קנה עד שיהלך לארכה ולרחבה · א"ר יעקב בן זבדי טעמיה דר"א קום התהלך בארץ וגו':

פרשה מב

א ויהי בימי אמרפל מלך שנער · ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח (תהלים לז) חרב פתחו רשעים וגו' חרבם תבא בלבם וגו' · [ב] מעשה בר"א בן הורקנוס שהיו אחיו חורשים במישור והוא חורש בהר ונפלה פרתו ונשברה אמר לטובתי נשברה פרתי ברח והלך לו אצל רבן יוחנן בן זכאי והיה אוכל קוזזות אדמה עד שעשה פיו ריח רע · הלכו ואמרו לרבי יוחנן בן זכאי ריח פיו של ר"א קשה לו א"ל כשם שהבאיש ריח פיך על התורה כך יהיה ריח תלמודך הולך מסוף העולם ועד סופו לאחר ימים עלה אביו לנדותו מנכסיו ומצאו יושב ודורש וגדולי מדינתו יושבים לפניו · בן ציצית הכסת ונקדימון בן גוריון · ובן כלבא שבוע · (א) ומצאו יושב ודורש הפסוק הזה חרב פתחו רשעים וגו' · [ג] זה אמרפל וחביריו · (ב) להפיל עני ואביון זה לוט · לטבות ישרי דרך זה אברהם · חרבם תבא בלבם · ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם · א"ל אביו בני לא עליתי לכאן אלא לנדותך מנכסי עכשיו הרי כל נכסי נתונים לך מתנה · אמר הרי הם עלי חרם ואיני אלא שוה בם כאחי · ד"א חרב פתחו רשעים ודרכו זה אמרפל וחביריו: **ב** ויהי בימי אמרפל · ר' שמואל בר שילת פתח (קהלת ה) וגם זו רעה חולה כל עומת שבא כן ילך · [ד] א"ר שמואל בר שילת כמה דאתא בחליטין כן הוא אזיל בחליטין א"ר אבון כשם שפתח בד' מלכיות כך אינו חותם אלא בד' מלכיות · את כדרלעומר מלך עילם · ותדעל מלך גוים · ואמרפל מלך שנער · ואריוך מלך אלסר · כך אינו חותם אלא בד' מלכיות · מלכות בבל ומלכות מדי · ומלכות יון ומלכות אדום · רבי פנחס בשם רבי אייבו פתח (מיכה ד) [ה] והמה לא ידעו מחשבות ה' ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה · למה כל אלה חברו אל עמק השדים כדי שיבואו ויפלו ביד אברהםהה"ד ויהי בימי אמרפל וגו': **ג** ד"א ויהי בימי אמרפל ר' תנחומא בשם ר' חייא רבה ור' ברכיה בשם ר"א [ו] זה המדרש עלה בידינו מהגולה · בכל מקום שנאמר (א) ויהי בימי צרה · ויהי בימי אמרפל ומה צרה היתה שם עשו מלחמה · א"ר שמואל בר נחמן וחמשה הן · משל לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו נזקק המלך למדינה וכיון שבאו בדברים ליזקק לו אמרו אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה כמו שהוא למוד אם נהרוג את אוהבו

מסורת המדרש א רות רבה פרשה ז' · ב פדר"א פרק א' · אדר"נ פרק ו' · ילקוט כאן רמז ע"ב · ג תנחומא כאן סימן ז' · ילקוט תהלים רמז תר"ל · ד קה"ר פרשה ה' · ילקוט כאן רמז ע"ב · ה ילקוט מיכה רמז תקנ"ב · ו מגילה י' · ויק"ר פ' י"א · רות רבה פרשה א' · פתיחתא דאסתר רבה פ' י"א · פסיקתא רבתי פ' ה' · תנחומא סדר שמיני סי' ט' · ילקוט אסתר רמז אל"ף מ"ד · וילקוט רות רמז אל"ף תקצ"ו :

חדושי הרש"ש

(ה) ויהי בימי צרה ארשב"ג ותמצא כן ויהי בימי אמרפל כו' מלחמה משל לאוהבו של כו' כנ"ל, וכ"ה בספר

חדושי הרד"ל

ולא היה צריך לאחוה ורעות של לוט שמיד שנפרד לוט ממנו נגלה עליו הקב"ה : (יז) ומעבירין רדיה · לקמן פס"ט הגי' מעבירים כריה . (יח) הלך בשדה · ע' ב"ב (ק"י) :

(א) ומצאו יושב ודורש הפסוק הזה · אפשר הקרה ה' לפניו דרשת הפסוק הזה · שישמע אביו שהוא רומז על ענין אחיו של ר"א שרצו להפיל עני ואביון זה ר"א שירדהו אביו מנכסיו · והפך ה' לבבו שחרבם תבא בלבם שאדרבה אמר אביו כל נכסי נתונים לך במתנה : (ב) להפיל עני ואביון זה לוט · שלא רצו להרגו רק לקחתו בשבי ולקחו רכושו והשאירוהו עני ואביון · ולאברהם ישרי דרך חשבו לטבחו ולהרגו

מתנות כהונה

[הערוך לא פירשו ועניינו] לשון מיסמוס ומירוק כד"א נמוגו כל יושבי כנען : דמלחלחין כו' · [לקמן פס"ט ל"ג ליה ובפירש"י כתוב] ס"א דמלחלחין מכתיך : משקשקין · ממרחין וממרקין ועי"ל פרשה ד' : מן חובתיך · מעונותיך : רדיה · כלי מחרישה לא תחרוש תרגום אונקלוס לא תרדי : ה"ג ר' אחא הא סימן טוב · בירושלמי דקדושין ובתוספתא פרק שני דב"ב וחכמים אומרים לא קנה עד שיחזיק א"ר יעקב וה"ג בילקוט ועי' במדרש רות בפסוק וזאת לפנים [התהלך בארץ וגו' גרסינן] :

פרשה מב ה"ג אמר לטובתו ולעצמו אמר בלבו כן : קוזזות · פירש רש"י כמו קילות חתיכות ובערוך פי' מין אדמה אדומה ומפני שלא היה לו מה לאכול ועי' כל המעשה מפלס באבות דר' נתן פ"ו : לנדותו · פירש רש"י אחיו קטרגו עליו ואמרו לאביו הרי הניחך לעת זקנתך ולאחר מותך יטול בנכסך עמנו שוה בשוה ועלה לפני ר' יוחנן בן זכאי לנדותו בהסכמתו : בן ציצית הכסת כו' · כולם שמות גדולי ירושלים כדאמרינן בפרק הניזקין : הרי הם עלי חרם · כדי שלא יהנה מד"ת ואיני רוצה ליטול אלא שוה כו' · ובילקוט גרס הרי הם עלי חרם אלא שוה כו' : זה אמרפל וחבריו כו' גרסינן · ועיין בתנחומא פרשה זו מסיים עד שלא בא אמרפל וחביריו לא היה חרב בעולם באו ופתחו בחרב אמר הקב"ה אתם פותחים בחרב להפיל כו' חרבם תבא בלבם ויחלק עליהם לילה וגו' : בחליטין · הערוך הביאו ערך חלט ומשמע פירושו כשם שהאדם בא לעולם רך וחלש וצריך למאכלות דקים כן לעת זקנתו נעשה רך וחלש וצריך למיני חלוטין ומאכלים דקים : כשם שפתח כו' · כשם שפתח לצרו של אברהם אבינו בד' מלכים שבאו עליו להרגו כדלעיל לטבות ישרי דרך וכדמפרש שוב לקמן ואח"כ ניצול מהם והיתה לו לפליטה גדולה כך אינו חותם לעתיד אלא בד' מלכים שכל מה שאירע לאברהם הוא סימן לבניו כדלעיל פ"מ [ועי' בהרמב"ן פ' זו] : למה כל אלה כו' · למה נתן ה' בלבם ככה כדי כו' : הברברים גרסינן פי' אומה בזויה מלומדת מלחמה : (ובלשון יוני הוא שם אומר לאנשים אכזרים ובעלי מדות רעות) : ליזקק לו · להרגו : גלגל עיניו כו' · עיין לקמן פ' זו : אמרו · כל יושבי הארץ [ועי' מאמר זה ריש פ' שמיני ור"פ רות ור"פ אסתר ובמד"ר פי"ג] : אם נהרוג את אוהבו גרסינן · שמוב לא יהיה לו שייכות וקירוב דעת לארץ הזאת :

עין

רש"י

ס"א ומלחלחין מכתיך· ע"כ : אפילו הן לטובתיך משקשקין ליך מן חוביך · כמה דקימא כמשק גביס שוקק בו כלומר מדיחין אותך מעונותיך : ס"א · רדיה מחרישה · ע"כ : קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה · תני בברייתא הקונה שדה והולך בה הלך בשדה בין לארכה בין לרחבה קנה עד מקום שהלך כדברי רבי אליעזר שהיה ר"א אומר הלוך בשדה קנה מקום הלוכו וחכמים אומרים עד שיחזיק אמר רבי יעקב בר זבדי טעמא דרבי אליעזר מהכא קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה הלך בה וקנאה בהלוך אלמא קנה עד מקום שהלך ובבבא בתרא מפרש ולרבנן התם משום חביבותא דאברהם אבינו כדי שתהא נוחה לפני יהושע :

פרשה מב קוזזות אדמה · חתיכות כמו קיצות : עלה אביו לנדותו · שאחיו קטרגו עליו ואמרו לו ראית אליעזר בנך שהניחך לעת זקנותך שאינו משמשך היום ולמחר לאחר פטירתך יחלוק עמנו בנכסיך : באבות דר' נתן מפרש ציצית הכסף וכן כתוב שם ציצת הכסף ומפרש לפי שהיה מיסב על מטות של זהב וכסף נקרא ציצת הכסף ומפרש בגיטין : נקדימון · שנקדה לו חמה בעבורו : בן כלבא שבוע · שכל הנכנס לביתו רעב ככלב יוצא שבע : מפרש בתנחומא חרבם תבא בלבם · אלו ארבעה מלכים שעד עכשיו לא היה חרב בעולם ובאו הם ופתחו בחרב כדכתיב חרב פתחו רשעים לפיכך חרבם תבא בלבם · ס"א · כמה שהוא אתי בחליטין · בחטיפה · כמו שחטפו הדבר במהרה כמו וימהרו ויחלטו הממנו · ס"א · ושבו אל שדה העמלקי · וגם את שדי האמורי ואף כל רכוש סדום ועמורה ואת לוט ואת רכושו לקחו והלכו להם כך הלך בחטיפה שבא אברהם והציל את כל השביה וחטפה מידם : אמר רבי אבין · פליג על ר' שמואל בר שילת ע"כ · והוא כמו דבר אחר מהו כל עומה שבא כן ילך רמז כשם שבאו ארבע מלכיות להזדווג ולהשתעבד בהם והנה אימה חשכה גדולה אלו ארבעה מלכיות כמו שמפרש לפנינו : ויהי בימי אמרפל · מה צרה היתה שם עשו מלחמה : לאוהבו של מלך · שהיה שרוי במדינה ובשבילו היה המלך נזקק למדינה עושה להם טובה ונושא להם פנים בשבילו וכיון שבאו בדברים ונזדווגו לו לאוהב להלחם בו אמרו אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה מעכשיו כמו שהוא למוד עד עכשיו שאם נהרוג את אוהבו של מלך מה טיבו אצלנו · כך אברהם היה אוהבו של הקב"ה · שנאמר זרע אברהם אוהבי ובשבילו היה הקב"ה

פירוש מהרז"ו

מתבות · שהמתכות שיתן בעפר מעלה חלודה והוא מתעכל ומתקלקל : דמלחלחין · והמ"כ כתב ס"א מחלחלים והעניים קרובים כי כשהמטר יורד על התלמים מלחלחו ומתמוגג ממקומו ומ"ש משקשקין מענין כיבוס ומירוק : ומעבירים רדיה · הם כלי מחרישה וזהו פירוש של כעפר הארץ שעשוי דייש : תני הלך בשדה · ב"ב דף ק' ירושלמי קדושין פרק א' הלכה ה' · ועי' מ"כ :

פרשה מב סימן **א** מעשה בר' אליעזר · פרקי ר"א פרק א' אבות דר"נ פרק ו' בא"א ובילקוט כאן כמו במדרש כאן : והוא חורש בהר · שבהר יקשה יותר לחרוש ור"ל לחוזק כחו חרש בהר ועי' בריש פר"א שם : לטובתי נשברה רגל פרתי · וכן הלשון בויק"ר פר' ה' ריש סימן ב' אלא אבא יודן ושם הכוונה על שמצא אוצר רב ע"י נפילת הפרה · וכאן הכוונה על שהיה בדעתו לעזוב מלאכתו ובית אביו לילך ללמוד תורה וכשנשברה רגל פרתו ולא היה לו במה לחרוש עוד אמר הרי הגיע העת לילך וזהו טובתו שזהו רצונו · ורגיל בדברי חז"ל למשל על רעה שהיא לטובה : קוזזות אדמה · עי' ערוך ערך קזז והוא עפר אדום · ועי' שבת דף קי"ג שאסור לאכול אדמה מפני שהוא מלקה : בשם שהבאיש · ע"פ מדת מנגד · והוקשה לו לשון פתחו · ודורש ע"פ מדה י"ז על מלחמת אמרפל הראשונה שנזכרה בתורה שהיתה בעולם וזהו לשון פתחו וכן מצאתי בילקוט תהלים ל"ז וז"ל עד עכשיו לא היה מלחמה בעולם ועמדו ופתחו שנאמר עשו מלחמה פי' שהם עשו ותקנו ענין המלחמה : זה אברהם · כדלקמן סימן ג' שעיקר כוונתו היה על אברהם : **ב** גם זו רעה חולה · קהלת רבה : כמה דאתא בחליטין · חפשתי ולא מצאתי פירושו ועי' מ"כ בקה"ר שם שפירושו מלשון רקיקין דקין כמ"ש ברכות חלוט שמלשו ברותחין ואולי הכוונה על הילד אחר שנה שמאכילין אותו מאכלים דקים וכן הזקנים : כשם שפתח · היינו מאברהם שהיה תחלת בנין עולמו של הקב"ה בעולם כמ"ש במ"ר פר' ט"ו סימן ז' בהדיא : את כדרלעומר · הביא פסוק פ' שמונה שמות הד' מלכים פעם שני · ודורש מדה יו"ד מדבר שהוא שוי שני מיני מלכים ועילם היינו מדי כמ"ש במ"ר פרשה ט"ז סימן ט"ו בהדיא · מלך גוים זו אדום · מלך שנער הוא בבל · ואריוך מלך אלסר זה יון · כמ"ש ובני יון אלישה הוא אלסר וכמ"ש לקמן פר' זו סימן ד' ועי' לעיל ריש פר' ל"ז אלישה אליסטורוס ומ"ש : והמה לא ידעו · ובפסוק הקודם ועתה נאספו אליך וכו' והמה לא ידעו וכו' קומו ודושי וכו' ומעשה אבות סימן לבנים · שכך יהיה בסוף אצל גוג : **ג** זה מדרש עלה בידינו · ויק"ר פר' י"א סי'

יפה תואר

אדם ומלחלחה תמיד או פירושו כמו החיה שלא ינית למכה שתתרפא כן לא יניחו להשכית צרתם · ובא לנחמו בזה כי משקשקין ליה כי זה הוא טובתם · אשר ע"י זה נמסים עונותיהם והולכים להם ע"י היסורין : ומעבירין רדיה · בערוך גורס ומכירין רדיה וזה ע"ד על גבי חרשו חורשים · אבל ממה דמביא את הכתוב שחי ונעבורה נראה דגרסינן ומעבירין ורדיה הוא מענין מרכבות כדתרגם בירושלמי אופן מרכבותיו כדוותיה וענינו שהיו מעבירים עליהם פעמי מרכבותם בעברם בשוק : זה אמרפל · [ע' במ"ע ערך רפל כי זה הוא שר חיל נושא חרב] : כמה דאתא בחליטין כו' · פי' כי הממון הבא לאדם בחטיפה וגזל כן ילך מידו · וחליטין הוא חטיפה כמו ויחלטוה ממנו · או פירושו חליטה ורותחין והמשל הוא על כלל האדם כמו שבא לעולם בצער וחבלי לידה כן ילך ממנו בצער ומכאוב ולא יועילנו לו כל קנינו ומ"ש ר"א כשם שפתח הוא מלאה אחריתי · ועי"ע בזה ברמב"ן סוף פ' בלק : עלה בידינו מהגולה · קבלנו מחכמי גלות בבל · ובויק"ר הגירסא ר' ברכיה בש"ר אליעזר המודעי ור"א המודעי היה בבית שני ובביתר שעשה ג' שנה אחר החורבן כדאיתא באיכה רבתי והוא לבדו לא עלה מבבל · אלא ע"כ הוא קבל מרבותיו שקבלו מחכמי הגולה וחכמי הגולה קבלוהו מאנשי כנסת הגדולה · וכ"כ בפ"ק דמגילה : בכ"מ שנאמר ויהי בימי כו' · אבל ויהי לבד יש מהם צרה ויש מהם שמחה · והחלוק ביניהם דבמקום אשר כתיב ויהי בימי היה די לכתוב בימי או ובימי ומייתר לנו

ידי משה

נכסי לך ואתריך לפלוני ראשון יש לו פירות והאחרון יש לו קרקע וא"כ כאן היה כנען הראשון שמגיע לו הפירות והאחרון היה אברהם וא"כ שייך הפירות לכנען והקרקע שייך לאברהם ואם כן בשלמא כאן היו מבקשים רועי לוט ליקח הפירות אמר שהיר עד עכשיו וכו' משא"כ שם ביקש רק קרקע וזה כוון המדרש שם תנו לי אחוזת קבר קרקע לבית הקברות פי' קרקע שאינה ראויה לזרוע עליה וקרקע כזו שייך לי ודוק כי נכון הוא : בפלטריות · ר"ל פלטיות והוא רחובה גדולה שהכל עוברים בה וכן משמע בסוף פסוק ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעוברים ופירש"י כשוק שהכל עוברים בה וע"ז א"ר עזריה סי' טב וכו' וק"ל : ד"א

הדא הוא דכתיב וישובו אל עין משפט היא קדש · אמר רבי אחא לא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם · עין (ג) שעשתה מדת הדין בעולם הם מבקשים לסמותה · הוא קדש · א"ר אחא הוא כתיב · הוא שקדש שמו של הקב"ה בכבשן האש וכיון שבאו ברברים להזדווג לו התחילו הכל צווחים ווי · הה"ד ויהי בימי אמרפל · (ישעיה ז) ויהי בימי אחז · מה צרה היתה שם · (שם ט) ארם מקדם ופלשתים מאחור · משל לבן שרים שנזדווג לו פדגוגו להמיתו אמר אם אני הורגו עכשיו אתחייב מיתה לשר אלא הריני מושך מניקתו ממנו ומעצמו הוא מת · כך אמר אחז אם אין גדיים אין תישים · אם אין תישים אין צאן · אם אין צאן אין רועה · אם אין רועה אין עולם · כך היה סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין תלמידים · אם אין תלמידים אין חכמים · אם אין חכמים אין זקנים · אם אין זקנים אין נביאים · אם אין נביאים אין הקב"ה משרה שכינתו עליהם · הה"ד (שם ח) צור תעודה חתום תורה בלמודי · רבי חוניא בר אלעזר אמר למה נקרא שמו אחז [א] שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות · ר' יעקב בר אבא בשם ר' אחא · אמר ישעיה (שם) וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב אין לך שעה קשה כאותה שעה שכתב בה (דברים לא) ואנכי הסתר (ב) אסתיר פני בעת ההיא · ומאותה שעה קויתי לו שאמר כי לא תשכח מפי זרעו · ומה הועיל לו (ישעיה ח) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים וכי ילדיו היו והלא תלמידיו היו אלא מלמד שהיו חביבים עליו כבניו וכיון שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות התחילו צווחים ווי · ויהי בימי אחז · ויהי בימי יהויקים · ומה צרה היתה שם (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו · משל לשר ששלח פרסטגמא שלו במדינה מה עשו לה בני המדינה נטלו אותה וקרעו אותה ושרפו אותה באש שנאמר (שם לו) ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה [ב] תלת ארבע פסוקי · כיון שהגיע לפסוק (איכה א) היו צריה לראש קרעה בתער הסופר והשלך אל האש עד תום כל המגלה על האש אשר על האח כיון שראו הכל כן התחילו הכל צווחים ווי · ויהי בימי יהויקים · (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים · ומה צרה היתה שם ויהי רעב בארץ · למדינה שהיתה חייבת ליפס לשר שלח השר גבאי טימיון לגבותה מה עשו לו בני המדינה נטלו אותו והכו אותו ואח"כ אמרו אוי לנו כשירגיש השר בדברים הללו מה שבקש לעשות לנו עשינו לו כך בימי שפוט השופטים היה אדם מישראל עובד עבודת כוכבים והיה הדיין מבקש להעביר עליו מדת הדין והיה הוא בא ומלקה את הדיין אמר מה שבקש לעשות לי עשיתי לו אמרו [ג] אוי לו לדור ששפטו את שופטיהם · הה"ד ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ ·

(אסתר א) ויהי בימי אחשורוש · ומה צרה היתה שם להשמיד להרוג ולאבד · משל לשר שהיה לו כרם אחד ונזדווגו לו ג' שונאים הראשון מתחיל מקטף בעוללות · והב' מזנב באשכולות · והג' מעקר בגפנים · כך פרעה (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו · נבוכדנצר (ירמיה כט) החרש והמסגר אלף · [ד] ר' ברכיה אמר (ג) החרש אלף והמסגר אלף · רבנן אמרין כלם אלף · המן ביקש לעקור הגפן כלה שנאמר (אסתר ג) להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים וגו' · וכיון שראו הכל כן התחילו צווחים ווי הה"ד ויהי בימי אחשורוש [ה] ר"ש בר אבא משום ר' יוחנן בכל מקום שנאמר ויהי משמש צרה ושמחה · אם צרה אין צרה כיוצא בה · ואם שמחה אין שמחה כיוצא בה · אתא רבי שמואל ב"נ ועבד פלגא בכל מקום שנאמר ויהי משמש צרה · והיה שמחה · מתיבין ליה והכתיב (בראשית א) ויהי אור · עוד היא אינה שמחה שלימה שלא זכה העולם להשתמש באותה האורה · אמר רבי יהודה בר סימון [ו] אותה האורה שנבראת ביום הראשון היה אדם מביט בה מסוף העולם ועד סופו · כיון שצפה הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה גנזה לצדיקים לעתיד לבא · הה"ד (משלי ד) ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום · מתיבין ליה והכתיב (בראשית א) ויהי ערב ויהי בוקר אמר להם עוד אינה שמחה שלימה שכל מה שנברא ביום ראשון עתידין לבלות שנאמר (ישעיה נא) כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה · [ז] אתיבין ליה והכתיב ויהי ערב ויהי בוקר (ד) יום ב' יום ג' יום ד' יום ה' יום ו' · אמר להם עוד אינה שלימה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשייה כגון החרדל צריך למתוק החטים צריכים להטחן · התורמוסין צריכין לימתק · מתיבין ליה והכתיב (בראשית מ) ויהי ה' את יוסף · אמר להם עוד אינה שמחה שלימה (ה) שנזדווגה לו אותה הדוב · מתיבין ליה והכתיב (ויקרא ט) ויהי ביום השמיני קרא משה · אמר להם עוד אינה שמחה שלימה שמתו נדב ואביהוא · מתיבין ליה והא כתיב (במדבר ז) ויהי ביום כלות משה · אמר להם עוד אינה שמחה [ח] שנגנזה בבנין הבית · מתיבין ליה והכתיב (יהושע ו) ויהי ה' את יהושע · אמר להם עוד אינה שמחה (ו) שהצריך לקרוע בגדיו · מתיבין ליה והכתיב (שמואל ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו וגו' אמר להם עוד אינה שמחה שלמה שבא נתן ואמר לו (מלכים א ח) רק אתה לא תבנה בית לשמי · אמרין ליה אמרן דידן דידך · אמר להם והכתיב (זכריה יד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים וגו' (ישעיה ז) והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר וגו' (שם יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' וגו' (שם כח) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים (שם יח) והיה ביום ההוא יתקע

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ב' ומזמור כ' · ב עיין מועד קטן דף כ"ו · ג עיין ב"ב דף ט"ו ובתוספת שם · ד גיטין דף פ"ח · סנהדרין דף ל"ח · סדר עולם רבה פ' כ"ה · ספרי האזינו פיסקא שכ"א · ילקוט מלכים ב' רמז רמ"ט · ה ויק"ר פ' י"א רות רבה פרשה א' · פתיחתא דאסתר רבה פ' י"א · פסיקתא רבתי פ' ה' ופ' ז' · תנחומא שמיני סימן ט' · ו חגיגה י"ב · לעיל פר' י"א · ופ' י"ב וש"נ · ילקוט איוב רמז תתקכ"ד · ז עיין מגילה דף ט' · ח מכילתא יתרו · אדר"ן פ' ט':

חדושי הרד"ל

ולהרגו : (ג) שעשתה מדה"ד · עמ"כ וידי"מ · ובספרי האזינו פסקא פי"א עד שלא בא אברהם היה המקום דן העולם באכזר משבא אברהם זכה לקבל יסורים · ועיין תדא"ז פכ"ה · וזהו עין משפט שהוא פתח עין המשפט לעולם לשראות כי משפטי ה' צדקו יחדו : (ד) יום ב' יום ג' כו' · וקשה כיון שתי' על יום א' שעתידין לבלות · א"כ מאמר ימים נמי לק"מ דבההוא קרא גופיה כתיב ויושביה כמו כן ימותו · אלא י"ל דניחא ליה למצוא בהם טעם אחר : (ה) שנזדווגה לו אותה הדוב · בשאר מקומות שיש מאמר זה (ויק"ר פ"א רות רבה פ"א אסתר רבה פ"א פסיקתא דכלות משה) הלשון שמתוך כך נזדווגה לו · והיינו שע"י כן שהיה ה' עמו והיה שמח נתאווה יפה תואר ויפה מראה ששכח אבל אביו כמש"ל פר' פ"א שלכן נתגרה בו הדוב עכ"ל : (ו) שהצריך לקרוע בגדיו · שע"י שהיה ה' עם יהושע · והסכים עמו על

חדושי הרש"ש

כפרשה שמיני ופה נסתרסו התיבות : (ב) אסתיר פני ביום ההוא ומאותה שעה כו' כצ"ל : (ג) [עמ"כ עמק

רש"י

הקב"ה נזקק לעולמו להיטיב להם שאפילו ספינות שהיו מפרישות בים הגדול ניצולות בזכותו של אברהם אבינו וכיון שבאו ברבריים להזדווג לו התחילו הכל צווחין ווי ומניין שלא באו להזדווג אלא על אברהם שנאמר וישובו ויבואו אל עין משפט היא קדש ואמר רבי אחא לא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם והן מבקשין לסמותה : אם אין זקנים אין נביאים · ואם אין נביאים אין הקב"ה משרה שכינתו בישראל מה עשה נעל בתי כנסיות ובתי מדרשות הה"ד צור תעודה חתום תורה ובויקרא רבה אם אין תנם אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אין שכינה שורה בישראל מה עשה נעל בתי כנסיות ובתי מדרשות : פרוסטוגמא · פירוש אגרת פתשגן כתב הדת מתרגמינן פי כתיבא ודיוטגמא : ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה · מפורש במקרא כיון שהגיע לפסוק החמישי היו צריה לראש מיד יקרעה בתער הסופר והשלך אל האש אשר על האח : נטלו אותו והכו אותו והגבו אותו · פירש הענישוהו קנס תרגום וענשו אותו ויגבון מניה : ליפס · מס המלך : אוי לדור ששפטו את שופטיהן : ויהי בימי שפוט השופטים · מה היו עושין כשהיה אחד מהם עושה דבר שלא כהוגן היו מוליכין אותו אצל הדיין מה שהדיין צריך לעשות לנשפט הנשפט עושה לדיין · אמר להם הקדוש ברוך הוא · אתם מאבדים את שופטיכם חייכם שאני מעמיד עליכם שופט שאין אתם יכולים לעמוד בו ואי זה זה מכת רעב שנקרא שופט שנאמר אף כי ארבעת שפטי וגו' : הא כתיב ויהי ביום השמיני ושמחה היתה שם שהוקם המשכן ושניתנה כהונה · והא כתיב ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו : אף היא אינה שמחה · שבו ביום בא נתן הנביא וא"ל רק אתה לא תבנה הבית :

מתנות כהונה

עין שעשתה · שכבשה כד"א גט מעושה גדול שכר המעשה מן העושה ואברהם כבש מהם מדת דין שכל טובה וברכה באת בשבילו שנאמר ונברכו בך וגו' וכדלעיל שאפילו ספינות שבים נתברכו בשבילו : פדגוג · אומן המגדלו : אין זקנים · [עי' ריש שמיני הגירסא נשתנה קצת וכן ריש מגילת רות ואסתר] · ובירושלמי דפ' חלק גרס אם אין קטנים אין גדולים ואם אין גדולים אין תלמידים כו' · וכן הוא במגילת רות : פרסטגמא · פי' הערוך אגרת *) : לפסוק היו צריה · שהוא פסוק החמישי : ליפס · פירש הערוך מס : גבאי טמיון גרסי' · פי' גובה מס לאוצר המלך : החרש והמסגר · ואמרו חז"ל אלו סנהדרין : ה"ג והמסגר אלף ר' ברכיה אמר החרש אלף והמסגר אלף ורבנן אמרו ועיין במקומות הנ"ל : ה"ג וכיון שראו כן התחילו הכל צווחין כו' : אם צרה · אם מדבר בצרה : ועבד פלגא · ועשה מחלוקת ופלוגתא וחלק עליו : עוד הוא · עדיין אינה שמחה שלימה · דאמר ר' יהודה גרסינן : תורמסין · מין קטנית מרה ונתבשלת ז' פעמים ואח"כ היא מתוקה ע"י תיקון כדאיתא במסכת ביצה פר' אין צדין : הדוב · אשת פוטיפר : שנגנזה בבנין הבית גרסינן · ופי' המשכן שנאמר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' ועיין פרשת שמיני וריש רות דאיתא הכי בהדיא : אמרן דידן · כבר אמרנו

*) ובעל מוסף הערוך פירש גזירת דת :

יפה תואר

לכן ויהי לדרשא · אבל ויהי לבד אינטריך לגופא ולא אייתר לדרשא : לא באו להזדווג כו' · פי' במה שבאו אל עין משפט זה היתה כוונתם להלחם עם אברהם ומפרש עין העושה משפט שעשתה מדת הדין בענין סדום שהפך בזכותם ואמר השופט כל הארץ וכן דרכו תמיד כדכתיב כי ידעתיו וגו' : מה צרה היתה שם כו' · הנה באמת הצרה מפורשת שם בקרא · אבל בא לדרוש כי ויהי מרמז על צרה שאינה מפורשת בקרא : שנזדווג לו פדגוגו כו' · פי' כי אחז חפץ לסלק הנבואה מישראל · אך ירא לנגוע ידו בנביאי ה' מפני חמת העם ולכן בקש תחבולה לבטל הקטנים מלמוד התורה ובזה אם אין גדיים אין תישים והעם לא ירגישו בתחבולה זו ולא יקומו כנגדו וכמו שיען הפדגוג בערמה למשוך את המינקת מהיונק כדי שלא ירגישו בזדונו : אין לך שעה קשה כו' · כי בסור השגחת ה' מהם אז מעותדים הם לכל מקרה וכדרך שאמר קין ומפניך אסתר והיה כל מוצאי יהרגני · אבל בהיותם נענשים מאתו ית' שלא בהסתר פנים לא יראו מעונש אחר וגם הקב"ה ברוגז רחם יזכור : ומה הועיל לו כו' פי' כי לא תועיל לו כוונתו שסבר לא עלה בידו לבטל אותנו מהלמוד : שהיו חביבים עליו כבניו · הנה על בנים מצינו שהתלמידים נקראו בנים וכמו בני הנביאים אבל צריך טעם למה נקראו ילדים משום שהיו חביבים עליו כאלו ילדם : למדינה שהיתה חייבת ליפס כו' · ולפ"ז היה העון בעם ולא בהשופטים ובפ"ק דב"ב אמרו דור ששפט את שופטיו משמע שהיה העון בהשופטים : ועבד פלגא · פי' שעשה

ידי משה

ד"א כו' עד וחביריו כולו יתר א"מ: עין שעשתה כו' · פי' מ"כ עין שעשתה שכבשה כד"א גט מעושה והרבה פרושים ראיתי פה בא"ב"א ונלאיתי לכתוב אותן ול"נ דדברים כפשטן דאמרינן באבות עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים כו' עשרה דורות מנח עד אברהם להודיע כמה ארך אפים כו' עד שבא אברהם וקיבל

פירוש מהרז"ו

סימן ג' וש"נ ומבואר ומוגה היטב : אמר ר' אחא · לקמן פר' זו ריש סימן ז' : וישובו ויבואו אל עין משפט · כפי הפשט משמע שמתחלה היו שם והלכו ושבו אח"כ לשם · וזה אינו נזכר גם לא מצינו שנקרא קדש עין משפט · על כן בהכרח לדרוש ע"פ מדה כ' על אברהם · שעליו היה עיקר הכוונה כמ"ש לעיל בסימן א' · והיינו שמתחלה באו על אברהם לשרפו באש באור כשדים היינו נמרוד שהוא אמרפל וחביריו כדלקמן סימן ד' והצילו הש"י מידם כמ"ש אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ואח"כ וישובו ויבואו וגו' להרגו וזה ע"פ מדה ט' · וכמ"ש כי ידעתיו וגו' לעשות צדקה ומשפט ומאחר שאמר אל עין הרי בהכרח פירושו שרצו לעשות רעה לעין ולסמותה · ע"פ מדה ט' שעד עתה היו סומים ומועים ואברהם האיר עיניהם להכיר את הקב"ה ויהיה העולם בלא עין : היא קדש אר"א הוא שקדש · וכמ"ש לקמן ריש סימן ז' הוא כתיב וזהו שאמר הוא שקדש הקב"ה והצילו כבר ממות מיד נמרוד שהשליכו וכן עתה יצילנו ג"כ מאמרפל שהוא נמרוד ועל רצון הרשעים

משנת דרבי אליעזר

וישובו אל עין משפט וכו' · עין שעשתה מדה"ד בעולם הם מבקשים וכו' פירושו פשוט כדלקמן סדר וירא פרשה נ"ה על פסוק מפני קושט סלה בשביל שמתקשט מדה"ד בעולם שאם יאמר לך אדם וכו' וזהו עין משפט שעל ידו נראה בעין שהקב"ה עושה הכל במשפט ובחנם נתקשו מ"כ וי"מ בזה וע"ש

בשופר גדול וגו' · מתיבין ליה והכתיב (ירמיה לח) והיה כאשר נלכדה ירושלים · אמר להם עוד היא שמחה שבו ביום נטלו ישראל אופכי על עונותיהם דאמר רבי שמואל ב"נ ·ופכי גדולה נטלו ישראל על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש שנאמר תם עונך בת ציון וגו' : ד ויהי בימי אמרפל · א ג' שמות נקראו לו · כוש ונמרוד ואמרפל · כוש שהיה כושי ודאי · ב נמרוד שהעמיד מרד בעולם · אמרפל שהיתה (ז) אמירתו אפילה דאמרי ואפלי בעלמא דאמרי ואפלי באברהם (ח) שאמר שירד לכבשן האש · ואריוך מלך אלסר א"ר יוסי ממלחייא תמן תנינן איסרין לשם אלסר · כדרלעומר מלך עילם (ט) ותדעל מלך גוים א"ר לוי אתר הוא תמן מצטוות ברומי ונטלו אדם אחד והמליכו אותו עליהם א"ר יוחנן ותדעל הוה שמוי ד"א ויהי בימי אמרפל מלך שנער · זו בבל · ואריוך מלך אלסר זה אנטיוכס · כדרלעומר מלך עילם · זה מדי · ותדעל מלך גוים · זו מלכות אדום · שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם · אמר רבי אלעזר בר אבינא אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח תדע שכן שהרי בימי אברהם · על ידי שנתגרו המלכיות אלו באלו באה הגאולה לאברהם : ה עשו מלחמה את ברע וגו' · ג רבי מאיר היה דורש שמות · רבי יהושע בן קרחה היה דורש שמות · ד ברע · שהיה בן רע · ברשע · שהיה בן רשע · שנאב שהיה שואב ממון · ושמאבר · שהיה פורח ומביא ממון · ומלך בלע היא צוער · שנתבלעו דיוריה · כל אלה חברו אל עמק השדים ג' שמות נקראו לו · עמק השדים · עמק שוה · עמק סוכות · עמק השדים · שהוא מגדל סדנים · ד"א שהוא עשוי שדים שדים תלמים · ד"א שהוא מניק את בנו כשדים · עמק שוה · רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן ה ששם השוו כל עובדי כוכבים וקיצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואומרים שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו אמרו לו מלך את עלינו · נשיא את עלינו · אלוה את עלינו · אמר להם אל יחסר העולם מלכו · ואל יחסר העולם אלוהו · (י) עמק סוכות

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ע"ב · ב עירובין דף נ"ג · ג עיין יומא דף פ"ג · ד תנחומא כאן סי' ח' · ילקוט כאן רמז ע"ב · ה לקמן פ' מ"ג ופ' נ"ה · במד"ר פ' פ"ו · קה"ר פרשה ד' פסוק י"ג · תנחומא סדר בהעלותך סימן ט' · ילקוט כאן רמז ע"ב :

חדושי הרש"ש

ולא ראיתי מי שביאר טעם פלוגתתם בזה · ונ"ל דר"ב מפרש החרש והמסגר כפי' ת"י אמניא ותרעיא ולפ"ז הוקשה לו מדוע זיווג הכתוב שניהם יחד ולא פרט כמה היה מספר האומנים וכמה היו מספר השוערים וגם אם אנשים שונים הם הכתי לא ידעינן כמה היו מהחרש וכמה מהמסגר ואם בא להגיד רק סך הכולל למה לא אמר ואת כל אנשי החיל והחרש והמסגר שמונת אלפים · ויכללם עם אנשי החיל · לכן

חדושי הרד"ל

הרס יריחו שגזר · לכן בא הדבר שנענשו עליו ישראל על מעל עכן בחרם והוצרך יהושע לקרוע בגדיו : (ז) אמירתו אפילה · בערוך ערך אספרון מפרש אמירה בל"י חשך : (ח) שאמר שירד לכבשן האש · אפשר הוא דרשא אחרת על אמרפל שאמר כדדרש בש"ס (בעירובין נ"ג) : (ט) ותדעל מלך גוים · אמר ר' יוחנן נתקבצו ונטלו אדם והמליכו אותו עליהם ותדעל הוי שמי' ד"א ויהי בימי כו' וכל עובדי כוכבים א"ר

מתנות כהונה

אמרנו את שלנו מה שיש להשיב על דבריך מעתה אמור אתה מה שיש בידך לומר : אופכי כו' · פירש הערוך הנחה וקורת רוח : אמירתו אפלה · אמרפל נוטריקון אמירה אפל : הכעים · והיה מתעולל ושחק בכל העולם : דאמרי · הכעים כדאמרינן פרק קמא דסוטה מאן אמרייך דאמרת פירוש מי הכריחך : ואפלי · לשון שחוק ולחוק כדאמרינן להוה מפלי בבני ירושלים והוא ידוע ובערוך ערך אספרין גרס אמר אפלה ופי' כמו חושך ואופל אמרה לשון חושך וכולן לשון נוטריקון של אמרפל : מלחייא · שם מקום : איסרון · מטבע שקורין אותה איסרן על שם אלסר שהוא תיקן אותו מטבע : ה"ג מצטוות גוים : אתר הוא כו' · מקום יש ברומי שקורין אותו גוים : זה אנטיוכס · מלך אלסר נוטריקון מלך אל אסר שאסר אל עליון על ישראל שכל אחד מישראל יכתוב על קרן שורו שאין לו חלק באלהי ישראל : מצאתי ברמב"ן ז"ל דגרס אלסר זו מלכות מדי עילם זו אנטיוכס ופי' רבינו בחיי אלסר הוא עיר בארץ מדי או בפרס עילם זו אנטיוכס כמו שדרשו חז"ל שם שנים מלך אנטיוכס בעילם עכ"ל : עילם היא במדי · שנאמר ואני הייתי בשושן הבירה אשר בעילם המדינה וכדאיתא בפרק האיש מקדש : טירוניא · הערוך פי' ענין מס ולי נראה לשון שררה ואדנות בכח ובעלילה ועיין ערך טרן הראשון ושלישי : מכל עובדי כוכבים · ולפיכך נקראת גוים : ה"ג בילקוט באה גדולה לאברהם וכדלקמן : דורש שמות · לשון נוטריקון : ברע · בן רע : ברשע · בן רשע : שנאב · שואב ממון : שמאבר · שם אבר לפרוח לקבץ הון רב : אבר · כנפים כד"א מי יתן לי אבר כיונה ופי' : שנתבלעו כו' · נטבעו ונבלעו בהפכת סדום ועמורה ובלע דרש לשון בלוע (ומביא ממון בגזל ועולה) וכן משמע בפירש"י בחומש · שנאב שונא אביו שבשמים שמאבר שם אבר לעוף ולמרוד בהקב"ה : ה"ג בילקוט ובפירוש רש"י מגדל סדינים פי' שהיו מגדלים אילנות גדולות שעושין מהן סדן לקצב עליו בשר ודרש השדים לשון סדנים : שהוא עשוי שרים שדות גרסינן · ואולי תפס לשון המקרא ויאכל תנובות שדי כמו שדה : כשדים · דרש השדים לשון שדים כד"א יונק שדי אמו וי"ל שהיה ארץ טובה ושמנה : ועשו לו בימה · לאברהם כשחזר מן המלחמה ונצח אותם]וע"ל פמ"ג[: אל יחסר כו' · שלא רצה לקבל עליו אפילו שם המלוכה ואף כי שם האלהות שהשם שנפרעין מן העובדין כך

רש"י

איפופסין · פירעון בלשון יוני : כוש · שהיה כושי ודאי : ס"א · שילא מנמרוד שנאמר וכוש ילד את נמרוד · ע"כ : נמרוד · שהעמיד מרד בעולם : אמרפל שהיתה אמירתו אפלה · שהיה גוזר גזרות רעות · אמרפל דאמר ואפלי בעלמא כל העולם משתחוים לו : ס"א · שמחק בבריות · כדאמרינן לד את הבריות בפיהם · ע"כ : דאפלי באברהם · שחק בו שהשליכו לכבשן האש שאין אפלי אלא שחוק כדאמרינן חד היה מפלי בבני ירושלים : א"ר יוסי ממלחייא · שם מקום : תמן תנינן איסרין לשם אלסר · מטבע שאנו קורין איסרין לשון אלסר אנו קורין אותן איסרים לפי שהוא שתיקן מטבע זו : א"ר לוי אתר הוא תמן ברומי מצטוות גוים · מקום הוא ונקרא כן : שנתבלעו דיוריה · בהפיכת סדום : עמק השדים · שהיה מגדל סדנין · עצים גדולין שהיו ראוין לעשות סדין מהם שהיו גדלין בו אילנות שהיו עושין מהן סדנים לטבחים ס"א של פחם ע"כ : ד"א שהיה עשוי שדים שדים תלמים · כמה דתימא תלמי שדי וכתיב יפתח וישדד אדמתו אף הוא לשון תלם שכשהאדם חורש עושה תלמים בשוה : דבר אחר שדים · שהוא מניק את בניו כשדים הללו שממנין את התינוק כך היא מוציאה פירות שהיו כחלב ודבש והיו משתמנין בהם : ששם הושוו כל אומות העולם ועשו לו בימה גדולה · לאברהם כשחזר

פירוש מהרז"ו

להכנו היו טוחים כל החכמים שידעו ענין אברהם ווי וזהו ויהי בימי אמרפל : ד שלשה שמות · וכן הוא לעיל פר' ל"ז בסימן ב' שנמרוד הוא כוש שאמר שם וכי כושי היה כו' אלא שעשה כמעשה נמרוד וזה צ"ע שהרי כתוב בבראשית י"ד וכוש ילד את נמרוד והאמת יורה דרכו כי שם כתוב ובני כוש סבא וחוילה וסבתא ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן הרי שחשב כל בני כוש ובני בניו משמע שלא היה לו בן אחר ואח"כ אמר וכוש ילד את נמרוד הוא החל הרי שהיה לו עוד בן אחר והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו · על כן בהכרח שנמרוד לא היה בנו של כוש ודורש והכריע שמ"ש ילד פי' העמיד והמציא · ונמרוד מלשון מרד שהעמיד והוליד מרד בעולם · וכמ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ד' וש"נ ומבואר · ומ"ש שנקרא אמרפל שהרי כתוב על נמרוד ותהי ראשית ממלכתו בבל וכו' בארץ שנער וכאן אמר אמרפל מלך שנער הרי שנקרא כוש ונמרוד ואמרפל : שהיה כושי וודאי · פי' כפשוטו שהיה שמו כוש וכמו היום שקורין לשחור כושי כך היה כוש בעצמו שחור ומפוחם : אמירתו אפילה · עי' בערוך ערך אספרון וז"ל וכן בבראשית רבה אמרפל לשון חושך · אמרה אפילה כמו חושך ואופל עכ"ל ויתכן שהוא מלשון אמירה ופירושו שהיתה אמירתו חושך דבר רע ע"פ מדת ממעל ונוטריקון : דאמרי ואפלי בעלמא · פי' מ"כ שהכעים להקב"ה ולצדיקים והתלוצץ בב"א שהטעה אותם אחר עבודת כוכבים שהוא בעצמו היה יודע שאין בדברים ממש אלא על שרצה להתחזק ממלכתו במרד שמרד בהקב"ה וכן התלוצץ באברהם : שאמר שירד · זהו דרשה אחרת על אמרפל שאמר פול : ותדעל מלך גוים · ולא פי' איזה גוים · על כן דרש שיש מקום שקורין אותו גוים והיה מלך עליהם וכמ"ש בדרשה הסמוכה וכן לעיל בסימן ב' כנגד כו' ומ"ש ונטלו אדם אחד והמליכו עליהם עיין לקמן ריש פרשה ל"ג ותבין כאן : ותדעל היה שמו · שהרי נזכר בפסוק רביעי וקראו ותדעל וכן בפסוק ט' בשניה קראו ג"כ ותדעל הרי שהיה שמו ותדעל : שנער זו בבל · וכמ"ש ותהי ראשית ממלכתו בבל בארץ שנער וכדומה הרבה : ואריוך מלך אלסר · עי' מ"ש על זה לעיל בסימן ב' : מכתבת טרוניא · עי' לעיל פר' ט"ז בסימן ד' ולקמן פר' ע' בסימן ח' כל העדרים · עי' מש"ש על תיבת טירוניא בשם מ"ע ועי' לקמן סוף פר' ס"ח : הגאולה לאברהם · שהרי נמרוד היה מעולם מבקש נפשו וכאן הביא עליו כל מלכים אלו כדלעיל בסימן א' וריש סימן ג' וכשהרגם זהו הגאולה שלו לעולם : ה דורש שמות · דאל"כ למה נכתבו שמותיהם בתורה שהיה די בזכירה שהיה מלך סדום ומלך עמורה וכו' אלא לדרוש מהות האדם · שנאב אותיות שאב והנו"ן נוטריקון של ממון · ופי' שואב כמו שואף מתאוה בהון · וכמ"ש באות נפשה שאפה רוח וכן שמאבר נוטריקון שם מ' אבר שם אבר וכנפים לעוף ולהביא ממון בדרכי הכישוף שהיה מנהג בדורות ראשונים כידוע מענין בלעם ומלכי מדין כמ"ש במ"ר פר' כ"ב סימן ה' גם יתכן שפירושו שהיה פורח ונוסע מרחוק ובספינות כדי להרבות ממון : שנתבלעו דיורין · כמ"ש אבל צוער לבלתי הפכי את העיר הרי שהיתה ראויה להיות נהפך ולא יתכן לומר שנצלה לגמרי שהרי כתוב כי ירא לשבת בצוער הרי שהיה העונש מעותד לבא עליה על כן דרש שלא נהפכה עם סדום אבל אח"כ נתבלעו דיורי' ולא העיר עצמה כמ"ש לבלתי הפכי את העיר : ג' שמות · שמ"ש ויצא מלך סדום לקראתו אל עמק שוה הוא עמק המלך פי' שיצא מלך סדום מבארות החמר · שבעמק השדים שנפל שם כמפורש הרי שיצא אל עמק השדים · וכאן כתוב ויצא מלך סדום לקראתו אל עמק שוה · וכמו שכתוב לקמן פר' זו סימן ז' כדעת רבי נחמיה וכן הוא לקמן פר' מ"ג סימן ה' · הרי שעמק שוה הוא עמק השדים · (ונקרא גם כן עמק המלך כמו שכתוב הוא עמק המלך על שם המליכו את אברהם · תנחומא סדר זה ועי' במ"ר פר' ט' בסימן כ"ד קרוב לסופו עלה עמוקה של מלכו של עולם) · ומ"ש עמק סוכות כוונתו למ"ש תהלים ס' אלהים דבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד · וכמ"ש בהדיא במ"ר פר' ט"ו סוף סימן ח' שפסוק זה אברהם אמרו · ומ"ש אחלקה שכם נדרש שם · וכאן דרשו מ"ש ועמק סוכות אמדד · והיינו כשנצח המלחמה ושבה ובזז כל הביזה · וחלק ומדד הביזה בעמק סוכות ועמק השדים ששם היה מקום המלחמה : שדים תלמים · ארץ עבודה ונחרשה תמיד ועשויה תלמים תלמים בולטים כמו שדים : שהוא מניק את בנו · לשון התנחומא שהיתה מניקה אותם כשם שהשדים מניקה את התינוק : ששם השוו · שעד עתה חלקו על אברהם כל המלכות ורצו להרגו וכנ"ל בסימן א' ובריש סימן ג' ואחר שראו כאן שה' עמו ועזרו לנצח כל המלכים הגדולים הנ"ל הסכימו כל הנשארים להשלים עמו ולהסכים לדעתו עי' לקמן פר' מ"ג סימן ה' ולקמן פר' ל"ה בסימן ו' במ"ר פר' ט"ו סוף סימן י"ד ורמוז בד"ר בפרשה ב' בסימן ז' וסימן ל"ג : ועשו לו בימה גדולה · וכמ"ש לקמן פר' פ"א סימן ב' וש"נ אצל ר' לוי בר סיסי כלשון שכתוב כאן · ומאחר שדרשו שהסכימו לגדלו כדלקמן אמר שעשו לו בימה : ואמרו שמענו אדוני נשיא וכו' · כשאמר אברהם תנו לי אחוזת קבר עמכם השיבו לו שמענו אדוני וכו' · משמע שהם מבקשים ממנו דבר שישמע להם הנה הוא היה מבקש מהם והיה להם להשיב במבחר קברינו קבור · על כן דרשו שהבקשה היתה שיקבל עליו שיהיה

יפה תואר

פשרה ותלוקה דמודה דויסי משמע גרה ופליג את"ש דמשמע שמחה ותדע כי והיה הוא שמחה ומ"ש והיה הוא לשון שמחה אולי מפני שיש בו אותיות הויה ב"ה ובשאר דברי הסימן הזה ע' בויק"ר פי"ג מ"ש שם : כוש ונמרוד · פי' שנקרא גם בשם כוש כשם אביו וכמ"ש בפל"ז על שכתוב על דברי כוש בן ימיני : איסרין לשם אלסר · פי' דנקרא המטבע בשם איסרין על שם המקום אלסר · כי אלסר הוא שם מקום · ומוכח פה להוכיח כי גם מלך גוים הוא המקום שנקרא גוים וזה שאמר אתר הוא תמן · כן הוא שם המקום · ואמר הטעם למה נקרא המקום גוים משום דשם נתקבצו אנשים רבים מכמה גוים להמליך עליהם מלך · וכמו דמצינו כן ברומי : מלך שנער זו בבל כו' · ובא פה לרמוז הד' מלכיות כמו דאיתא לעיל כשם שפתח בד' מלכיות כך חתם בד' מלכיות · וכל מה שאירע לאבות יקרה לבניו · וז"ש אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח כו' : ברע שהיה בן רע · וכמו בן בליעל אבל אינו פירושו שאביו היה רע כי מה טעם פה לגנות את אביו : שנאב שהיה שואב ממון · והנו"ן נוסף וכן דריש ושמאבר כמו שם אבר בשי"ן שמאלית שהיה פורח ומביא ממון · ואע"ג דממון לא נרמז בשמם · מ"מ סתם תאות האדם ועמלו הוא לקבוץ ממון [ואולי דריש גם שם מקומם · ודריש אדמה מלשון דם ודמים תרתי משמע · וכן צבוים מלשון צבי ותמיד הנרדף עם כסף בהוראתו · ודריש שנאב שהיה שואב לדמים אשר שם מלך ושמאבר פרח להביא דבר אשר צבי ותמיד הוא כי שם מלך] :

משנת דרבי אליעזר

ועי"ש : בי"ט ד"ה א"ל יוחנן וכו' · ומפרש שהוי"ו לא פעולה אלא שמו היה כך עכ"ל ורפ"י בחומש מפרש בהדיא שתדעל היה שמו בלא וי"ו ובל"ה אי אפשר לפרש כן בפ' י"ד פסוק ט' כתיב כולם בוי"ו

ידי משה

וקיבל שכר כולם · ופי' שם הרמב"ן ז"ל היסורים של אותן עשרה דורות קיבל על עצמו נמצא כל אותן עשרים דורות מאדם היה ארך אפים עד אברהם שהתחילו יסורין בעולם כמו שמצינו כמה פעמים שאברהם בחר לעצמו יסורין לזה אמר מדת הדין בעולם דייקא והם היסורין שהתחילו מאברהם כנ"ל וק"ל · או

י"ל דהכי קאמר עין שעשתה מדת הדין ר"ל כי עד אברהם לא היה דינא ודיינא כמו שאמר בזה הפרשה והיה הדיין מעבר עליו מדת הדין לזה אמרו שבקשו למותה כי אצל דין שייך שמיית עינים כי השוחד יעור עיני חכמים וק"ל : אתר הוא ברומי מצטוות גוים כנ"ל · ר"ל מקום יש ברומי ושמו גוים וכו' : א"ר יוחנן ותדעל היה שמו · נ"ל שהוקשה לר' יוחנן למה לא כתיב אריוך בוי"ו או כדרלעומר בוי"ו ואצל תדעל כתיב וי"ו לזה אמר רבי יוחנן ותדעל היה שמו ר"ל שהוי"ו לא פעולה אלא שמו היה כך אבל האבי"א פי' לא נקרא כך להורות על ענין המאורע כמו אמרפל אלא כך היה שמו וגם

סוכות · שהוא מסוכך באילנות · א"ר תנחומא (י) גפן ותאנה ורמון אגוז ושקד תפוח ופרסק · הוא ים המלח · א"ר אייבו (יא) לא היה שם אלא צנורות היאורים ונתבקעו ונעשו ים הה"ד (איוב כח) בצורות יאורים בקע : ו שתים עשרה שנה עבדו וגו' · רבי יוסי ורשב"ג · [א] רבי יוסי אומר שנים עשר ושלש עשרה הרי עשרים וחמשה · אמר רבי שמעון בן גמליאל כולהון שלש עשרה שנה היו · (יב) מה מקיים רבי שמעון בן גמליאל ובארבע עשרה שנה אלא בארבע עשר למרדן · ובי"ד שנה בא כדרלעומר · [ב] (יג) בעל קורה טעין בעוביה · והמלכים אשר אתו ויכו את רפאים בעשתרות קרנים · בעשתרא דקרנא · ואת הזוזים בהם · ית זיותנה דבהון · ואת האמים בשוה קריתים · (יד) תרתין קריין אינון · (טו) ואת החורי · זו מטרפולין · ולמה הוא קורא אותו חורי שברכו אותה ויצאת להם לחירות בדור הפלגה · עד איל פארן אשר על המדבר · עד משריא דפארן : ז וישובו ויבואו אל עין וגו' · א"ר אחא [ג] לא באו ליזדווג אלא בתוך גלגל עינו של עולם · עין שעשתה מדת הדין בעולם הן מבקשים לסמותה · אתמהא · היא קדש · אמר רבי אחא הוא כתיב הוא שקדש שמו של הקב"ה בכבשן האש · ויכו את כל שדה העמלקי עדיין לא נולד עמלק ואת אמרת ויכו את כל שדה העמלקי אלא (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית · וגם את האמורי היושב (ס) בחצצון תמר (טז) ובעין גדי דתמריה · ויצא מלך סדום ומלך עמורה · את כדרלעומר מלך עילם וגו' ד' מלכים עשו מלחמה כנגד חמשה ויכלו להם · ועמק השדים בארות בארות חמר בירין בירין מסקן חמרי ·

מסורת המדרש א סדר עולם רבה פרק א' · שבת י"א · ילקוט כאן רמז ע"ב כה"ע · ב ברכות ס"ד · ג ויק"ר פ' י"א · רות רבה פרשה א' · אסתר רבה פתיחתא י"א · תנחומא שמיני סי' ט' · פסיקתא רבתי פ' ה' · ילקוט רות רמז תקנ"ו · ילקוט אסתר רמז אל"ף מ"ד :

חדושי הרד"ל

א"ר לוי אתר הוא תמן מלטוות · כרומי א"ר אלעזר בר אבינא כנ"ל · ולגי' הספר י"ל שנתכוונו למ"ש לקמן פפ"ג אלופים מכאן כו' שהיו מעמידין מושלים ממקומות אחרים (והוא בזיון להם שאין מעמידין מלך בן מלך כמ"ש בויק"ר (י"ז) שדבר נאה והגון שתהיה המלכות בירושה שעל ידי כן שלום במדינה ואין מחלוקת על העמדת מלך חדש · גם ע"י כן המלך גדל והולך מנעוריו בטכסיסי מלכות ויגלה למלוכה : (י) גפן ותאנה וכו' · עיין בילקוט אמור רמז תרכ"ג בשם פסיקתא שהן ג' מיני סוכות שיעשה הקב"ה לצדיקים לע"ל : (יא) לא היו שם אלא צנורות היאורים · אפשר צ"ל נורות היאורים וכדכתיב האי קרא בנורות יאורים בקע ור"ל אבנים של קרקע היאורים. וכענין נהרא מכיפי' מיברך פי' מסלעו נתבקע ונעשה הים והאי קרא נדרש בסדום לקמן פנ"א רישא דבחלמיש שלח ידו הפך כו' ואפשר צ"ל צורות היעלים וכלשון המקרא (ש"א כד) ע"פ צורי היעלים והיה זה במדבר עין גדי וכן כאן שמשמע שבהיות המלכים בחצצון תמר שהיא עין גדי שמה נלחמו ד' המלכים עמהם (שסדום ועמורה היו סמוכים לשם) · שכן אמרו שהיו שם סלעים וצורי היעלים ונתבקעו ונעשו ים : (יב) מה מקיים ר' יוסי ובארבעה עשר כו' · כן נראה הגי' הנכונה יותר דלרשב"ג אתיא כפשטיה שהיא שנת י"ד לכל החשבון רק לר' יוסי שהוא כ"ה לכל החשבון · צריך לפרש למרדן ועי' ס"ע רבתא פ"א : (יג) בעל קורה טעין כו' · מפני שלעיל הקדים אמרפל לכולם · וכאן כתיב בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו דמשמע שכולן טפלים לו ואף אמרפל בכללן · לזה אמר שבענין מלחמה זו הוא היה עיקר בעל הקורה שבו · הוא שמרדו מלעבדו : (יד) תרתין קריין אינון · העיר הזה היתה מחוברת משתי עירות כאחת לכן נקראת בשם קריתים : (טו) ואת החורי בהררם שעיר זו מטרפולין כנ"ל · ודרש חורי לשון חורין ומלכות גם לשון הררם דרש שזו היתה הר ומטרפולין של כלם : (טז) ובעין גדי דתמרייא · כמ"ש (בד"ה ב' כ') בחצצון תמר הוא עין

עין

חדושי הרש"ש

יפרש ר"ב כי לא זיווגם במספרם אלא שתיבת אלף עומדת במקום שתים ושיעורו והחרש אלף והמסגר אלף · אבל רבנן יפרשו כפי' הספרי האזינו פי' שכ"א וס"ע כי החרש והמסגר הם דבר אחד והם שני תוארים על חכמי התורה אשר היו אלף · ומצאתי און לי בבבלי גיטין פ"ח א' וסנהדרין ל"ח א' החרש והמסגר אלף חרש כיון שפותחין הכל נעשין כחרשין מסגר כיון שסוגרים בהלכה שוב אין פותחין וכמה היו אלף ע"כ לשון הגמ' · ולכאורה הסיום וכמה היו אלף הוא מיותר כי הוא מפורש בקרא · והמהרש"א בח"א סנהדרין דחק א"ע בזה אבל לפי מ"ש הוא מובן היטב · בשם בנו הרב הגאון מופרמ"ש נ"י] : (ד) עמק סוכות כו' · אר"ת גפן כו' · חשיב כאן ז' מיני אילנות · אולי יליף סוכות מן כי בסוכות הושבתי את בנ"י ששם ענני כבוד לדעת ר"א בסוכה (י"א ב') והיו ז' כדאיתא בתנחומא פ' בשלח : (ס) בחצצון תמר בעין גדי כו' כצ"ל בלא וי"ו :

שאמר

רש"י

כשחזר מן המלחמה והושיבוהו למעלה : שהוא מסוכך באילנות · ואלו הן שבעה מיני אילנות שהיו שם זה למעלה מזה : א"ר תנחומא גפן תאנה ורמון וגו' · ומפרש דמדרש הרנינו שאין לך כל שביל ושביל בסדום שלא היו בו שבעה מיני אילנות זה למעלה מזה שהיה כל השביל מסוכך לקיים. מה שנאמר נתיב לא ידעו עיט : ס"א · צורת היאורים · סלעים ע"כ : רבי יוסי אומר שתים עשרה שנה עבדו ושלש עשרה שנה מרדו : רשב"ג אומר כולהון שלש עשרה שנה הוו · דבין עבודה ובין מרד לא היו כי אם שלש עשרה וה"ק שתים עשרה עבדו ובשלש עשרה מרדו מה מקיים רשב"ג ובארבע עשרה שנה בא וגו' אלא בארבע עשרה למרדן כלומר חשוב שנת מרד שלהן עם עבודתן ועם שנה זו הרי ארבע עשרה : והמלכים אשר אתו · בעל הקורה טוען בעביה · שבו תלה הכתוב המרדות והעבדות דכתיב שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעומר וגו' לפיכך התחיל הוא במלחמה תחלה ונכנס הוא בעובי הקורה ושאר המלכים נעשו טפלין לו דכתיב את כדרלעומר תחילה ואחר כך המלכים אשר אתו : ס"א · ואת הזוזים · בעלי כחות היו ע"כ : בשוה קריתים · שתי עיירות היו שסמן שוה היינו דכתיב קריתים שתי קריות היו : ואת החורי זה טרופולים · מטרופוליס מסביר די"ל פורטא · פולו הוא שער ס"א מטרופולי שומר השער ולשון יוני הוא ובלע"ז וכו' · ע"כ : ולמה קורא אותה חורי שבירכו אותה ויצאת להם לחרות בדור הפלגה כלומר שנתקיימה בידם לפי שמצינו כתוב וימצאו בקעה בארץ שנער וכתיב ויפץ אותם משם אבל אלו ברכו להם את החורי ונתקיימה בידם לעולם : בחצצון תמר בעין גדי דתמריא · מקום תמרים היה מקום

שמסובך

מתנות כהונה

נפרעין מן הנעבדין : [והיאורים נתבקעו גרסינן] : ה"ג מה מקיים רשב"ג ובארבע עשרה כו' · וה"ג רש"י וילקוט פי' כיון שבין הכל היו י"ג שנים שנות העבודה ושנות המרד מה אני מקיים ובארבע עשרה כו' · דמשמע שבשנת י"ד למרדן בא כדרלעומר ומשני י"ד למרדן : ה"ג למרדן · והוא לשון רדוי ומלכות כד"א והוא היה רודה שכדרלעומר היה כובש אותם בחזקה עד שעבדו אותו בעל כרחם וכן משמע לשון הכתוב י"ב שנה עבדו משמע שלא בטובתם ומצאתי בפירש"י חשיב שנות המרד עם שנות העבודה ועם שנה שבא כדרלעומר ויהיו י"ד : בא כדרלעומר וגו' · גרסינן וסיפיה דקרא קדייק והמלכים אשר אתו הרי שהיה הוא עיקר והם טפלים לו : בעל הקורה כו' · מי שהקורה שלו אף על פי שאחרים טוענים עמו הוא נכנס בעוביה וסובל עיקר משאו כן היה הוא העיקר שכבשם ראשונה וגו היה עיקר המרד : נראה דה"ג בעשתרות קרנים גיבריא דבעשתרות כו' · כי כן תרגום בתרגום ירושלמי וכן ת"י זיוותנא דבהון ודרש זוזים לשון זיו · בהם בקמ"ן כמו בשגו"ל : תרתין קריין כו' · ב' מקומות היו שבהם יושבים האימים ודרש קריתים לשון קריה : מטרפולין · פירש הערוך העיר והאם בלשון יון מטרא אם פולין עיירות כלומר האם ועיקר של העיירות וכאן גרס אליותרו פולים ופירש אליותרו חירות פולים עיר בלשון יון : לחירות כו' · פירש"י לפי שכתוב ויפץ ה' אותם משם אבל אלו בירכו להם העיר הזאת ונתקיימה בידם ולא נפוצו משם : משריא דפארן · איל פירושו מישור ועי' בפירוש רש"י ורמב"ן : גלגל עין כו' · זה אברהם שהאיר עיני כל העולם בענין האמונה ועין משפט קדים עין שכבשה המשפט והדין ועיין לעיל בראש הפרשה : שעשתה · שכבשה כד"א גע מעושה : מגיד מראשית כו' · הכתוב קראו ע"ש סופו ועי' ברמב"ן : בעין גדי בחצצון תמר · תרגום אונקלוס בעין גדי ופירש"י מקרא מלא הוא בדברי הימים ביהושפט : דתמרייא · ששם גדלים תמרים הרבה כמה שנאמר בכרמי עין גדי : ויכלו להם · לכן חזר ואמר שארבעה עשו מלחמה עם החמשה לומר שיכלו המועטים למרובים דאם לא כן כבר ידענו שהם ד' וה' : בירין בירין כו' · כן תרגום אונקלוס ופירש

בורות

יפה תואר

שנים עשרה ושלש עשרה הרי עשרים וחמשה · כי אם תפרש ושלש עשרה בשנת השלש עשרה היה צ"ל ובשנת עשרה · ורשב"ג דמפרש כולהון שלש עשרה סובר דחסר פה הבי"ת וכאלו כתיב ובשלש עשרה וכמו כי ששת ימים עשה ה' וגו' יתפרש בששת ימים · וע"ע בביאור הרי"פ גרסת היפ"ת על מה מקיים רשב"ג : תרתין קריין אינון · ופי' שוה קריתים שתי עירות הנקראות שוה · או שוה יאמר על השדה שבגבול שתיהן · ולא מפרש כי שוה קריתים הוא שם המרכב לעיר אחת דרחוק דאיתרמי להיות שם מקום אחד בשתי מלות בלה"ק · ואף על גב דמצינו כמו כן בעשתרות קרנים אבל היכא דאפשר לא אמרינן הכי [וגם עשתרות קרנים באו שתי המלות המרכבות בלשון רבים אבל כאן בא שוה בל"י וקריתים בל"ר ע"כ יתפרש כמו קריות שוה פי' העיירות אשר שמות שתיהן הוא שוה] : ואת החורי זו מטרופולין · ולפ"ז מ"ש בהררם שעיר פי' כי מחוזם נקרא הר שעיר ובמחוז הזה היה מדינה הנקראת חורי · וכן מ"ש בני שעיר החורי (בראשית ל"ו) פי' בני יושבי ארץ שעיר הנקראים ג"כ חורי ע"ש המדינה אשר בארץ זו : בדור הפלגה · והנה למ"ד בפל"ת כי בני נור הלכו לצידון יתפרש בפשיטות כי כל העמים נתערבו בארצות שזה נטל ארץ של עם זו וזה נטל ארץ של עם זה יתפרש כי המה שבו אז לארצם הראשונה · ולמ"ד שם כל אחד תפס ארצו יתפרש כי על ארץ זו נחלקו בראשונה · זה אומר שלי היא וזה אומר שלי היא ואח"ז נתברר שהיא לאלה היושבים בה : עדיין לא נולד עמלק · שהרי בן בנו של עשו הוא : עין גדי דתמרייה · משום שהיה עין גדי של ענבים כדכתיב בכרמי עין גדי מפרש שזה היה עין גדי של תמרים :

ויש

פירוש מהרז"ו

עליהם לנשיא ולמלך ולאלוה · ועיקר הדבר היה בעמק שוה שהשוו כל האומות דעותיהם לדבר הזה שהמליכוהו אלא שהוא לא קבל עליו על כן בכל פעם שנצטרך הוא להם לאיזה דבר חזרו ובקשו ממנו שמענו אדוני וכו' ומ"ש שאמרו לו ג' דברים מלך ונשיא ואלהים · היינו ממ"ש שמענו אדוני שיהיה להם אדון ומלך · ונשיא אלהים והיל"ל נשיא מאלהים · ע"כ דרשו שאינו סמוך אלא הם שני ענינים נשיא ואלהים · ובסוף תד"א יליף שמ"ש נשיא הוא מלך וכמ"ש אשר נשיא יחטא · ומ"ש שמענו פירושו קבל ממנו כתרגומו · אך אברהם לא שמע להם לכלום : שהיה מסוכך באילנות · וכמ"ש ויק"ר פר' ה' סימן א' מפסוק נתיב לא ידעו עיט מחמת רוב האילנות וגובהם ע"ש ועי' בתנחומא ולשון רש"י ומפרש במדרש הרנינו שאין לך שביל ושביל בסדום שלא היה בו שבעה מיני אילנות זה למעלה מזה שהיה כל השביל מסוכך בו לקיים מ"ש נתיב לא ידעו עיט עכ"ל ובילד"ת הביא בשם מדרש האזינו שפסוק הרנינו הוא בסדר האזינו : לא היה שם אלא צינורות · ובילקוט הגי' לא היה שם אלא נורות ופירושו נורים ואבנים כלשון הפסוק שמביא בנורות יאורים בקע ובפסוק הקודם בחלמיש שלח ידו הפך משורש הרים · וכמ"ש לקמן פר' נ"א סימן ד' שהפסוקים מדברים בסדום ע"פ מדה י"ז שבתורה מפורש בהפוך את הערים · וכשנהפכה סדום נתבקעו היאורים זה לזה ונעשה ים המלח · וכמ"ש בתנחומא כאן הוא ים המלח שבעונם נעשה אותו מקום למים מלוחים · וכן הוא אומר ארץ פרי למליחה מרעת יושבי בה · וא"כ יש לסדום עוד ה' שמות · עמק השדים · ים המלח · עמק שוה · עמק המלך · עמק סוכות · אלא שהם כלולים בג' מקומות שאצל עמק השדים כתוב ים המלח ואצל עמק שוה כתוב עמק המלך : ו ר' יוסי ורשב"ג · דעת ר' יוסי שי"ג שנה החזיקו במרדן אחר שעבדו י"ב שנה · ומ"ש ובארבע עשרה שנה היינו י"ד למרדן בשנת כ"ו לתחלת עבודתם ועי' ריש ס"ע וכן הוא ברש"י בחומש · ודעת רשב"ג י"ב עבדו ובשנת י"ג מרדו ובשנת י"ד לעבדם בא כדרלעומר והכל ביחד י"ד שנה · כצ"ל במדרש מה מקיים רשב"ג ובארבע עשרה שנה לעבדם ומה מקיים ר' יוסי ובארבע עשרה שנה למרדן וכמ"ש בס"ע וברש"י לדעת ר' יוסי · וטעם פלוגתתם דר' יוסי סובר דמ"ש ושלש עשרה שנה מרדו דומה לרישא דקרא שתים עשרה שנה עבדו היינו שנה אחר שנה · וכן מ"ש מרדו ג"כ שנה אחר שנה · ומ"ש ובארבע עשרה שנה סובר ר"י שאם היה כתוב וארבע עשרה שנה היינו מפרשים ג"כ שנה אחר שנה ומאחר שכתוב ובארבע על כרחך פירושו בשנת הי"ד מוסיף על ענין הי"ג של מרידה הי"ד למרדן · ורשב"ג סובר שא"כ היל"ל ובשנת הארבע עשרה ומאחר שכתוב ובארבע עשרה שנה ואנו מפרשים על כרחנו שנת הי"ד א"כ גם מ"ש שלש עשרה ג"כ פירושו שנת הי"ג : בעל הקורה טעין בעובי' · שבפסוק א' אמרפל תחלה וכדרלעומר שלישי ובפסוק ט' כדרלעומר ראשון · ותירץ שבמלחמת המלכים עם סדום ועמורה וכו' היה כדרלעומר העיקר וכמ"ש עבדו את כדרלעומר ע"כ חושבו ראשון · אך בפ' א' שהקיבוץ היה בעבור אברהם והיה אמרפל העיקר וכמ"ש סימן א' וברש"ם ג' וד' ע"כ חושבו ראשון : בעשתרות דקרניא · כי בכל מקום נקראת רק עשתרות לבד לז"א בעשתרות דקרניא פי' שהיא בין שני הרים (עי' ריש סוכה) כעין קרנים · ועי' חשמונאים א' ה' וב' י"ב משמע שקרנים שמה ועשתרות הוא על שם בית האליל שבה וי"ל גם דעת המדרש כן · וכן בשוה קריתים בכ"מ שמה קריתים לבד · לז"א ב' עירות הן ושוה הוא המישור שביניהם פ' יפ"ת ורב"א ודו"ק · מהרי"ב : זיותני דבהון · כי לא מצינו אומה זוזים ולא מקום ששמו הם על כן דורש א"ת הזוזים בהם אלא זיותני שבהם והיינו האנשים הגדולים המאירים שלהם בעשתרות קרנים הנ"ל ויש להביא ראיה שזיז מלשון זיו כמ"ש ישעיה ס"ו למען תמוצו והתענגתם מזיז כבודה שפירושו מזיו : זו מטרפולין · עיין מ"כ והוא בערוך ערך מטרפלין אך בערך אליותרו פולים הביא מאמר זה וז"ל ואת החורי אליותרו פולים ולמה קורא אותה אליותרו פולים שברכו אותה ויצאו להם לחירות בדור הפלגה · פי' בלשון יון אליותרו חירות פולים עיר · ודורש חורי מלשון חירות ומ"ש בהררם שעיר שהיל"ל בהר שעיר על כן דורש בהררם בבררם שברכו אותה והיינו שנמרוד מלך שנער היה תחלה מושל בכל העולם קודם ההפלגה אך אחר ההפלגה יצאו האומות מתחת ידו ונעשה כדרלעומר מלך על הרבה אומות · והחורי יצא לחירות לגמרי ושם האומה שעיר כמ"ש בסדר וישלח תחלה וסוף והארץ ארץ שעיר והר שעיר : משריא פארן · וכן תרגם אונקלוס : ז א"ר אחא · לעיל ריש סי' ג' וש"נ ומבואר : ובעין גדי לתמריא · כן תרגם אונקלוס על בחצצון תמר עין גדי והוא פסוק מפורש בד"ה ב' כ' פסוק ב' והנם בחצצון תמר היא עין גדי ומ"ש דתמריא ששם גדלים התמרים : בירין בירין מסקן חמר · כן תרגם אונקלוס · כי ששם

בהר

ידי משה

ינם במלא גוים נשארו מזה שלא בא לדרשה כמו במלכי סדום עכ"ל : גפן ותאנה כו' · מפרש במדרש האזינו אין לך כל שביל ושביל בסדום שלא היה בו שבעה מיני אילנות לקיים מה שנאמר נתיב לא ידעו וגו' עכ"ל המדרש :

וינוסו מלך סדום ועמורה ויפלו שמה · רבי יהודה ור' נחמיה · רבי יהודה אומר ויפלו שמה אלו האוכלוסין · והנשארים הרה נסו אלו המלכים · ורבי נחמיה אמר ויפלו שמה · אלו המלכים · והנשארים הרה נסו אלו האוכלוסין · על דעתיה דרבי יהודה ניחא · ועל דעתיה דרבי נחמיה קשיא · רבי עזריה ורבי יונתן בן חגי בשם רבי יצחק אמרו בשעה שירד אברהם אבינו לכבשן האש וניצול יש מעובדי כוכבים שהיו מאמינים ויש שלא היו מאמינים וכיון שירד מלך סדום לחמר וניצול התחילו מאמינים באברהם למפרע · ויקחו את כל רכוש סדום ועמורה ואת כל אכלם · ר"י אומר (יז) זו עבודה · ורבי נחמיה אמר (יח) אלו הכותבות · א ויקחו את לוט וגו' כך עשו ללוט נתנו אותו בסירה ונטלו אותו עמהם · כל כך למה והוא יושב בסדום לקיים מה שנאמר (משלי יג) הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע: ח ויבא הפליט · ריש לקיש בשם בר קפרא ב הוא עוג הוא פליט ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברם יושב ועוסק במצות עוגות · הוא לא נתכוון לשם שמים אלא אמר אברהם זה קוניון הוא ועכשיו אני אומר לו נשבה בן אחיך והוא יוצא למלחמה ונהרג ואני נוטל את שרי אשתו · א"ל הקב"ה חייך שכר פסיעותיך אתה נוטל שאת מאריך ימים בעולם ועל שחשבת להרוג את הצדיק חייך (ו) שאתה רואה אלף אלפים ורבי רבבות מבני בניו · ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידן שנאמר (דברים ג) ויאמר ה' אלי אל תירא אותו כי בידך וגו' · ויגד לאברם העברי · רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן · ג רבי יהודה אומר כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד · ר' נחמיה אמר שהוא מבני בניו של עבר · ורבנן אמרי שהוא מעבר הנהר ושהוא משיח בלשון עברי · והוא שוכן באלוני ממרא · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר במשריא דממרא ורבי נחמיה אמר בפלטין דממרא · על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא · על דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא · ולמה נקרא שמו ממרא · ר' עזריה בשם רבי יהודה בשם ר' סימון שהמרה פנים באברהם ד בשעה שאמר הקב"ה לאברהם לימול הלך ונמלך בג' אוהביו · אמר לו ענר כבר בן ק' שנה אתה (יט) ואתה הולך ומצער את עצמך · אמר לו אשכול (ז) מה את (כ) הולך ומסיים את עצמך בין שונאיך · אמר לו ממרא אלהיך שעמד לך בכבשן האש ובמלכים וברעבון והדבר הזה שאמר לך למול אין אתה שומע לו · אמר לו הקב"ה אתה נתתה לו עצה למול חייך שאיני נגלה עליו לא בפלטין של ענר · ולא בפלטין של אשכול · אלא בפלטין שלך הה"ד (בראשית יח) וירא אליו ה' באלוני ממרא:

פרשה מג א

וישמע אברם כי נשבה אחיו · (תהלים קיב) משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה' סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו · ה משמועה רעה

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תתק"נ · ב נדה דף ס"א · במ"ר פ' י"ט · ד"ר פרשה א' · תנחומא סוף סדר חוקת סימן כ"ס · ילקוט כאן רמז ע"ב כס"ע · ילקוט סוף סדר חוקת רמז תשס"ה · ג פסיקתא רבתי פ' ל"ג · ילקוט כאן רמז ע"ג כס"ע · ד תנחומא סדר וירא סימן ג' · אגדת בראשית פרק י"ט · ה ילקוט תהלים רמז תתנ"א :

חדושי הרש"ש

(ו) שאתה רואה אלפים ורבבות כו' כ"ה בסוף פ' דברים והוא יותר נכון כי לא היה כ"כ אז כמו דכתיב כאן וכה"ג הגיהו התוס' בב"ק (פ"ג א') ד"ה שני : (ז) מה אתה הולך ומסיים א"ע · עמ"כ ול"נ

חדושי הרד"ל

עין גדי · ומלא בתמרייא אולי בא לפרש אגלון תמר · שהיו מתגלין ומתחכין שם סתמרים שם הרבה וכמו יריחו וצוער עיר התמרים שסמוכים שם : (יז) זו עבודה · עמ"כ ולאפשר פירושו כלי עבודת האדמה · דכלים שעושין אוכל נפש קרויין בלשון כל אכלם : (יח) אלו הכותבות

ערכה כמש"ל · והיה זה עיקר מאכלם דתמרי זיינו ומשבען : (יט) ואתה הולך ומצער עצמך · כמדומה של"ל ומנער עצמך כענין נועד ותעוק · אשכול שכול מבנים [ושמש ענר ואשכול קא דריש] : (כ) הולך

מתנות כהונה

בורות שממנו היו מעלים חמר לחומר : ניחא · שהרי מצינו אח"כ שמלך סדום יצא לקראתו : בשעה שירד כו' · ולעולם המלכים נפלו שמה ומלך סדום ניצל דרך נס למען יאמינו נסו של אברהם : עבודה · בקשתי ולא מצאתי פירושו ואולי הוא מין פרי שהיה עיקר מאכלם והאב"א כתב דצ"ל לגרוס עבורה פירוש את כל דגנם : הכותבות · תמרים : בסירא · בבית הסוהר : וכל כך למה · למה אנה הקב"ה לידו כך ומשני והוא יושב בסדום לפי שנתיישב במקום רשעים דאם לא כן והוא יושב בסדום למה לי · וכבר ידענו אותו : הוא לא נתכוון כו' · עוג לא נתכוון לשם שמים במה שבשר לאברהם שנשבה לוט : אמר עוג בלבו אברהם קוניון קנאי כלומר נוקם כמה דאת אמר בקנאו את קנאתי : [להרוג את הצדיק גרסינן] : והוא מעבר אחד לצד אחד · כלומר שקול כנגד כולם : משיח · מדבר : [במשריא דממרא · עי' בפירש"י וברמב"ן בפ' זו] : באיל פארן אתרא כו' · מקום יש ששמו ממרא ולכן אמר אלוני ממרא כלומר מישור של ממרא כמו איל פארן ודומיהם שכל המישור נקרא על שם העיר שהמגרש נוכח העיר : גברא הוא · ולכן אמר אלוני ממרא היכל ופלטין של מלך : שהמרה · לשון מרי ורוגז שהעיז פניו נגדו ואמר לו שימול כדמפרש ואזיל כן מצאתי בפירש"י : ומסיים וכו' · לשון סוף וקץ כלומר שתשאר ביד אויביך שישמעו כי חולה אתה ויבאו עליך ויהרגוך ובילקוט גרס וסרס עצמך · והיה סבור שיסתרס מזה ויהיה לו לקלון בין אויביו והרב ר' אליה מזרחי גרס הולך וממאים עצמך בין שונאים : אין אתה שומע כו' · בתמיה :

רש"י

שמסובך בתמרים : ס"א · מסקן חמר · בורות מלאים חומר כדי שיפלו בהם שונאיהם העולים כנגדם · ע"כ : ר' יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר ויפלו שמה אלו האוכלוסין והנשארים הרה נסו אלו המלכים ר' נחמיה אמר ויפלו שמה אלו המלכים והנשארים הרה נסו אלו האוכלוסים : על דעתיה דרבי יהודה · דאמר הנשארים אלו המלכים ניחא לפי שמצינו לאחר מכאן שכתב ויצא מלך סדום לקראתו ואלמלא שניצל היאך היה יוצא לר' נחמיה דאמר ויפלו שמה אלו המלכים קשיא ומשני ודאי נפלו כי הא דרבי יונתן דאמר שהוצל מן החומר שנפל : ואת כל אכלם · רבי יהודה אמר זה עבודה ר' נחמיה אמר אלו הכותבות : ויקחו את לוט ואת רכושו · מה עשו ללוט נתנו אותו בסוהר : ויבא הפליט · שנפלט מאותם שכתוב בהן ויכו את רפאים בעשתרות קרנים הדא הוא דכתיב כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים : המרה פנים לאברהם · העיז פנים לנגדו והחזיקו למול : ס"א החליפו לענין טוב שלא אמר לאברהם מה שאמרו לו חביריו אלא אמר לו לימול · ע"כ :

פרשה מג משמועה רעה לא יירא זה אברהם · וישמע אברם כי נשבה אחיו :

פירוש מהרז"ו

באר שכתוב בתורה פירושו באר נובע מים חיים וכאן הי"ל בורות בורות חמר על כן תרגם מסקן חמר שבענין זה היו דומים לבאר שכך היה טבעם לנבוע חמר : ויפלו שמה אלו האוכלסין · דורשים מדה ע"ו כאן אמר ויפלו שמה · שמשמע שהמלכים נפלו שמה וטבעו שם · והרי כתוב אח"כ ויצא מלך סדום ויאמר מלך סדום ע"כ דורש ר"י ומכריע ע"פ מדה ל"א וממעל וינוסו מלך סדום ועמורה הרה נסו שאותם שכתוב בהם וינוסו כתוב בהם הרה נסו · והנשארים ויפלו שמה הם האוכלסים הנשארים · ומ"ש ויצא מלך סדום והוא כפשוטו שיצא מביתו השדה לקראת אברהם · ור' נחמיה סובר שהפסוק וינוסו מלך סדום כפשוטו וסדרו שמלך סדום ועמורה נפלו בבארות החמר והנשארים האוכלסים הרה נסו אלא שמ"ש ויצא מלך סדום אינו כפשוטו · שפירושו שיצא מבארות החמר לקראת אברהם ע"פ נס בזכות אברהם כמו שהציל כל נפש ורכוש סדום וכמ"ש לעיל סימן ה' ולקמן פר' מ"ג סימן ה' : עבודה · צ"ל עבורה כמ"ש מ"כ בשם אב"א ופי' דגנה ולחמה וכמ"ש איוב ארץ ממנה יצא לחם : אלו הכותבות · הם התמרים · לעיל פרשה ל"א ריש סימן י"ד על פסוק מכל מאכל אשר יאכל דורש ר"ג על הדבלה · (ובברכות פ' כיצד מברכין איתא שהתמרים משביעים והתאנים אינם משביעים · וא"כ יתכן שבתיבות כל אכלם מרמז על התמרים על שמשביעים באכילה אחת ובתיבות מכל מאכל אשר יאכל משמע שאוכלים ואוכלים עוד הפעם שאינם משביעים היינו דבילה של תאנים) : ויקחו את לוט וכו' כך עשו וכו' · פ' כמו שכתוב אצל סדום ויקחו את כל רכוש סדום וכו' וילכו לוט בפסוק הסמוך ויקחו את לוט וכו' וילכו והוא יושב בסדום וע"פ מדה ע' שבא לפרש איך נדמה לסדום והשיב והוא יושב בסדום על כן נדמה להם : הולך את כשהלך את אברהם ולמד מדרכיו התחכם ממנו והגליה כמ"ש לעיל פר' מ"א ריש סימן ג' וכאן על שישב בסדום ולמד מדרכיהם נשבר · ופירוש הפסוק על פי מדה ממעל הולך את חכמים יחכם ויבנה ורועה כסילים יסכל וירועע : ח הוא עוג · נדה דף ס"א א' שהפליט הוא עוג על שפלט מדור המבול הובא ילקוט כאן · ד"ר ל"ה וכאן מפורש כפשוטו שנקרא פליט על שפלט מהמלחמה : ונקרא עוג על שם עוגות מצות וכדלקמן פר' מ"ג ריש סימן ג' שזה היה בליל פסח ועוג הוא הפליט ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ובריש דברים כתיב ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות · ובדברים ג' י"א כתוב כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים · שהכו ד' כל הרפאים שבעשתרות ונשאר עוג והוא הפליט ומלך בעשתרות · וכן הוא בהדיא בתנחומא בסוף פרשת חוקת ובמ"ר פר' י"ט סימן ל"ב ג"כ בהדיא · וצ"ע איך נקרא שמצא את אברהם יושב ועוסק במצות עוגות · ויתכן שהראה לבריות שבא ללמוד המצוה ולקבלה עליו · אך המדרש אומר שהאמת שעשה זאת כדי שיהרג אברהם ויקח את שרה וגו' · נתתי אותו נתתי כבר והיינו מימות אברהם ופסוק זה כתוב אצל עוג מלך הבשן וכנ"ל : מעבר אחד וכו' · כי כל בני תבל לא ידעו אז את ה' כי עבדו כולם לכוכבים אברהם הכיר בורא עולם והוא לבדו היה לעבר אחד בעולם לעבוד אלהי אמת וכל בני תבל לצד אחר לצד חוץ : מבני בניו של עבר · שהיה צדיק ונביא גדול כמ"ש בריש ס"ד · הלך בדרכיו · אף שהיה אחר ז' דורות עבר פלג רעו שרוג נחור תרח אברם נקרא על שמו ועבר חי עד שנת ע"ז ליעקב ואברהם יצחק ויעקב היו בית דינו של עבר : מעבר הנהר יהושע בעבר הנהר ישבו אבותיכם וכו' ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר : ולמה נקרא שמו ממרא · כי ממרא מלשון מרי כמ"ש ממרים הייתם והרי היה תלמידו כן דרש לטובה שהמרה פנים באברם : ואתה מצער עצמך · פי' שתכנים בסכנת מות ותהיה שופך דמים שהרגת עצמך : ומסייף עצמך · עי' מ"כ ובאגדת בראשית הגי' רוצה לעשותך · ואברהם ששאל אותם · יתכן שהיתה כוונתו לנסותם מה דעתם ומה יאמרו וכדרך שמנסים התלמידים · והדרשה בדברי ר"נ בפלטין דממרא ע"פ מדת סמוכי שסמוך מיד אחר המילה כתוב וירא אליו ה' באלוני ממרא · אנו לומדים שממרא היה לו חלק טוב זאת של אברם · וכל זה רמוז במ"ש כאן והם בעלי ברית אברם · והי"ל כרותי ועוד שתיבת והם מיותר על כן דורש בעלי ברית מסלקי וכובשי ברית אברם כמ"ש נוקם ה' ובעל חמה ודרשו חז"ל ב"ו חמה כובשתו אבל הקב"ה כובש את החמה וכן בעל קנאה הקנאה וכן כאן בעלי ברית מסלקי וכובשי ברית אברם ותיבת והם חוזר על מ"ש אחי ענר ואחי אשכול · ויתכן שהכוונה והם בעלי ברית אברם שהיו לו בעלי עצה בענין זה רואים שכן באילוני ממרא ושם נראה לו השכינה הרי אנו לומדים שהוא יעצו לטובה והם לרעה · ואחרי כתבי זאת מצאתי כן בהדיא באגדת בראשית סוף פר' י"ט וז"ל לו הקב"ה מול עצמך נטל מהם עצה אמר ענר כו' א"ל ממרא כו' ומנין שנטל מהם עצה לימול שנאמר והם בעלי ברית אברם עכ"ל ע"ש (ועי' רש"י וצ"ע) :

פרשה מג סימן א משמועה רעה לא יירא · המזמור מדבר באברהם כמ"ש במדרש תהלים ריש מזמור זה שבאברהם כתוב כי עתה ידעתי כי ירא אלהים שעל שכתוב בו כי ירא וכו' מדה כנגד מדה לא יצטרך לירא משמועה רעה · גם יתכן שפירושו על שהיה ירא את אלהים באמת לא היה

יפה תואר

ויש שלא היו מאמינים · משום שלא ראו בעיניהם · וע"ע בזה ברמב"ן על ספורים דברים נכונים : הוא עוג הוא פליט · פי' כי שמו העצמי היה פליט כדלקמן בד"ר פ"א ונקרא עוג על שם מעוגות שאפה אברהם לפסח או משום ששחק עליהם ומה שכתבו במדרשות שפליט מדור המבול הוא לתת טעם למה נקרא בשם פליט · ולכן בא הפליט בה"א הידיעה אשר לא יבא הוא ג"כ הטעם כי שמו הפליט נהפך לשם תאר : שכר פסיעותיך כו' · לפי שע"י זה ולע"פ שהוא לרעה נתכוין מ"מ המצוה מצד הטוב אשר בה א"א שלא תפעל את פעולת בגלל · ולכן כיון דכוונתו היתה לרעה לא פעלה את פעולתה רק על זמן קצוב · והטע הנגלה : משיח בלשון עברי · היינו של בני עבר הנהר ואיננו לשון הקודש כדמשמע ב גדול : הלך ונמלך בג' אוהביו · כבר תמהו המפרשים ע"ז איך ישאל אברהם עצה ל דבר ה' · ועי' בחזקוני וברא"ם שתירצו בדוחק · והנכון כדעת האומרים שנמלך אם בפרהסיא ולא יירא מפני ליצני הדור וממרא יעצהו לימול א"ע בפרהסיא ומ"ש לו ענר אתה כו' הוסיף ליעצו עצה רעה ולהדיחו ממצות ה' את אשר לא שאל אבל עצת אשכול א"ע בפרהסיא וקרוב לומר עוד כי ענר הגיד לו אשר הברית אשר צוהו ה' לשמור ה הצעירים בימים ולא עליו · אך אברהם ידע את דבר ה' כי גם עליו צוהו : מה את עצמך · ופי' מלשון סייף או כי אתה תתלים את גופך לפני אויביך ובילקוט גרים ומסר גרים וממאים עצמך · והכל הולך לענין אחד שיבזוהו בהמולו ויקראוהו ס משמועה רעה לא יירא וגו' · דק"ל איך הסתכן אברהם עצמו לעמוד נגד מלכים ה וגם את פי ה' לא שאל לכן אמר כיון שאברהם היה נכון לבו בטוח בה' ש

משנת דרבי אליעזר

ולפ"ד סוה לכתוב כב' ווי"ן : ואת כל אכלם רבי יהודה אומר זו עבודה · דיוקא מדכתיב ואת כל רכוי גם ק"ל לשון אכלם דס"ל למיכתב כל אוכל או מאכל אלא בא למעט שלקחו רק חשוב הנמצא בעת ההיא ולא במקום אחר :

לא יירא · (א) זה אברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה · נכון לבו בטוח בה' · ומצאת את לבבו נאמן לפניך · סמוך לבו לא יירא שנאמר (בראשית טו) אל תירא אברם · עד אשר יראה בצריו · ויחלק עליהם לילה: ב וישמע אברם כי נשבה אחיו (ב) הה"ד (ישעיה לג) אוטם אזנו משמוע דמים · וירק את חניכיו · א רבי יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר הן הוריקו פנים כנגד אברהם אמרו ה' מלכים לא יכלו לעמוד בהם ואנו יכולים לעמוד בהם · רבי נחמיה אמר אברהם הוריק פנים כנגדן אמר אצא ואפול על קדוש שמו של מקום · אבא בר זבדא אמר ב בכלי זיין הוריקן היך מה דאת אמר (תהלים לה) והרק חנית וסגור לקראת רודפי · אמר רבי שמעון בן לקיש (א) באבנים טובות ומרגליות הוריקן היך מה דאת אמר (תהלים סח) ואברותיה בירקרק חרוץ · רבי לוי אמר בפרשת שוטרים הוריקן היך מד"א (דברים כ) מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו · חניכיו · בעלי חניכתו שמם אברם כשמו · שמנה עשר ושלש מאות ריש לקיש בשם בר קפרא ג אליעזר לבדו היה · ד מנין אליעזר י"ח וג' מאות · וירדוף (ב) עד דן ה שם עבודת כוכבים היא ומכה מלפניה ומאחריה · מכה מלפניה וירדוף עד דן (ג) ומכה מאחריה (ירמיה ח) מדן נשמע נחרת סוסיו: ג ויחלק עליהם לילה · רבי בנימין בר יפת משם ר' יונתן (ד) הלילה נחלק מאליו · ורבנן אמרי ו יוצרו חלקו · אמר הקב"ה אביהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה · ואימתי במצרים שנאמר (שמות יב) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וגו' אמר רבי תנחומא אית דמפקין לישנא אחרינא אמר הקב"ה אביהם יצא בחצי הלילה אף אני אצא עם בניו בחצי הלילה שנאמר (שם) כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא · ויכם וירדפם · וכי יש אדם רודף הרוגים · אמר רבי פנחס רודפיו של אבינו אברהם הרוגים היו שנאמר (תהלים סט) כי אתה אשר הכית רדפו · הה"ד (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו · ז מי הוא זה שהעיר לבם של מזרחיים שיבואו ויפלו ביד

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ע"ג כה"ע · ב עיין נדרים דף ל"ב · תנחומא כאן סימן י"ג · אגדת בראשית פרק י"ג · ג לקמן פ' מ"ד · סדר"א פ' כ"ז · במד"ר פ' י"ח · תנחומא כאן סימן י"ג · שוח"ט מזמור ק"י · ד נדרים דף ל"ב · ה ע' שבת דף ס"ז · תוספתא שם פרק ח' · ו תנחומא סדר בא סימן ז' · מכילתא פ' בא · ילקוט שם רמז כ"ח · ז ילקוט ישעיה רמז ס"א :

חדושי הרד"ל

ומסרם · כ"ה עיקר הגי' כמ"ש סמ"כ בשם ילקוט וכ"ה באג"ב פ"ח י"ט ולשון אשכול דרש שכול מבנים ועי' אג"ב שם :
(א) באבנים טובות · (ע' נדרים ל"ב) : (ב) עד דן שם עבודת כוכבים · כמ"ש חי אלהיך דן : (ג) ומכה מאחריה מדן נשמע כו' · כשבא סנחריב על חזקיה · אע"פ שכבר גלו עשרת השבטים ועמהם גלה עגל מדן · מ"מ אף לאחר זמן היה מכה וגרם שמשם נשמע פחד נחרת סוסי סנחריב · וכן לפניו בימי אברהם פירשו בזמן קודם היותו הרגים בו אברהם : (ד) הלילה נחלק מאליו · מדלא כתיב ויחלק עליהם בלילה · ומפני שא"א לכוון חצות הלילה כדאיתא פ"ק דברכות · אמר שהלילה נחלק וכן מוכח בפסיקתא

חדושי הרש"ש

ול"נ שהוא לשון סימן כמו לקמן פמ"ד מה איש הללו מסויימין כו' כך היו אברהם ושם מסויימים כו' · וכן בב"ב (ס"ב א') סיים לו את הקרנות ופירש רשב"ם לשון סימן :
(א) זה אברהם כו' כי ירא אלהים אתה · עיד"מ · ול"נ דמפרש דאינו רק ירא אלהים ולא מד"א :
(ב) הה"ד אוטם אזנו מזעקת דל וגו' (משלי כ"א) כן ה"נ לכאורה להגיה וכן לעיל בר"פ מ"ב קרא

רש"י

אוטם אזנו משמוע דמים · לא רצה לשמוע על דם ריעו אלא הלך ועזר אותו : רבי יהודה אומר · ילידי ביתו הוריקו כנגד אברהם אמרו חמשה מלכים לא יכלו לעמוד כנגד אלו ד' מלכים ואיך נעמוד אנחנו : ס"א · הלילה נחלק מאליו · כך אירע המעשה מעצמו שכשהגיע חצות כבר גמר מהכותם וכשהגיע חצות כבר הוכו כולם : יוצרו חלקו · שנתכוון להכותם בחצות לילה : אמר הקדוש ברוך הוא אברהם יצא · לישנא דקרא נקט דכתיב אני יוצא בתוך מצרים : ויכם וירדפם · היה לו לומר וירדפם ויכם
ויחלק על פי כולא לא קרי ביה ויחלק היו"ד בסגו"ל : אית דמפקין כו' · יש שמוציאין אותו בלשון אחר :

מתנות כהונה

פרשה מג הוריקו פניהם · היו משנים פניהם מליך עמו ולשון וירק קדרים: הוריקן · זיין כדמפרש ואזיל : אבנים טובות · כדי שלא יפנו אל השלל כי אם אל הצלת נפשות כ"כ התוספות פרק לולב הגזול ובפרק אלו טריפות ודרים וירק לשון ירקרק חרוץ : בפרשת שופטים · בדין פרשת שופטים עשה אותם ריק · כלומר שהיה ממעט אותם ותוספות פרק לולב הגזול פירשו שעשה אותם ריקן מעבירות שבידן במה שנתביישו שהוזקקו לחזור מחמת עבירות שבידם : חניכתו · כינויו כד"א וכל שום וחניכא דאית ליה וכולם היו גרים ונקראו אברם על שמו : יוצרו חלקו · ופירושו בלשון אחר : ה"ג הרוגים היו שנאמר כו' ופי' הרוגים היו על ידי הקב"ה על דרך שאמר

יפה תואר

נפשו בכפיו ולא פחד כלל · ואין זה ענין למה שאמרו רז"ל בשבת לא יעמוד אדם במקום סכנה שמא אין עושין לו נס · כי אברהם שהיה מלומד בנסים וצדיק גמור היה בטוח לבו בה' שיעשה לו נס : הן הוריקו פנים כנגד אברהם · ופי' וירק את חניכיו בהפעיל שאברהם הסב להם להוריק פניהם · ור"נ מפרש וירק את חניכיו כי אברהם הוריק פניו יחד עם חניכיו : אליעזר לבדו היה · בתנחומא דייק מדכתיב וירדוף עד דן ולא כתיב וירדפו בל"ר ע"כ אחד היה · ואע"ג דגם אברהם היה עמו מ"מ כיון שאברהם היה מסופק במלחמה לא נחשב בין הרודפים · ומ"ש הוא ועבדיו ויכם פי' כי אליעזר לבדו היה מזוין למלחמה · אבל עוד עבדים רבים היו עמו לשמשו · ועליהם נאמר ג"כ וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא · ובספר הזוהר הקשה איך סכן אברהם את עצמו ללכת במתי מעט הלא אין סומכין על הנס במקום דקביע היזקא ומתרץ כי אברהם הלך רק לפדות את לוט בממון וכשראה מלאכי ה' שבאו עמם לעזרתו התאמץ להלחם עמהם : ומכה מלפניה כו' · ע' בביאור הרי"פ ז"ל בשם היפ"ת: הלילה נחלק מאליו · מדכתיב ויחלק בל"י ולא כתיב ויחלקו בל"ר ע"כ דריש דלא קאי על הוא ועבדיו · רק על לילה שעד חצי הלילה הספיק בידו לרדוף אויביו · ונשאר חצי לילה השני סימן לבניו שכמו שהוא נצח בחצי הא' כן יהיו הם נוצחים בחצי השני ורבנן אמרי שאברהם היה חפץ לרדפם כל הלילה אך הקב"ה חלקו כדי שישאר חציו הב' לבניו וכמו דאיתא בשמ"ר פי"ז אמר לו הקב"ה דייך עד חצי הלילה בוא ונחלוק הלילה אני ואתה : וכי יש אדם רודף הרוגים · דאקדים הכאה לרדיפה · ואע"ג דאשכחן קראי טובי מסורסים זה רק במעשה אחד אבל בשני מעשים אין דרך להקדים את המאוחר ועל הכתוב וירום תולעים ויבאש כבר דרשו לקמן דהכי הוה עובדא דרך נס · והא דקיי"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה זה דוקא בב' פרשיות אבל בפ' אחת המוקדם מוקדם דאל"כ לא משכחת פרט וכלל וכיוצא בנודע : הה"ד מי העיר ממזרח וגו' זה ראיה לדבר כי כבר מסרם ה' בידו כי הוא העירם לבוא ליפול בידו

פירוש מהרז"ו

ליראה מפני שום דבר וכמ"ש אצל ר' חנינא שלא היה ירא מפני כישוף אין עוד מלבדו כתיב · וכן רחב"ד שלא ירא מן הנחש · וכמעשה שהובא בחובת הלבבות בחסיד א' שהיה לן ביער במקום חיות רעות · ושאלו אותו איך אין אתה מתירא והשיב אני מתירא לירא מפני אחר מפני יראת אלהים · והענין בזה כמ"ש לעיל פ' מ"ב סימן א' וריש סימן ג' וש"כ שעיקר כוונת המלכים היתה להרוג את אברהם על כן באו תחלה על לוט וכששבו את לוט נתנו דעתם לבוא על אברהם · זהו משמועה רעה שהיה לו לירא ולא נתירא מפני יראת ה' משמועה רעה לא יירא זה אברהם : סמוך לבו לא יירא · שסמך עצמו על אמר הש"י שאמר לו אל תירא אברם · עד אשר יראה בצריו והיינו על לעתיד במצרים ובגאולה אחרונה ב"ב וזהו ויחלק עליהם לילה שנחלק על שתי ישועות החצי הא' על ישועת עצמו מהשמועה כנ"ל · ועל הישועה העתידה בחצי' הב' כמ"ש לקמן סימן ג' : ב הה"ד אוטם אזנו · עי' לקמן פר' מ"ח סימן ו' שפסוקים אלו מדברים באברהם וכאן קיצר וסמך על דרשה דשם · ושם חסר דרשה זאת וסמך על מ"ש כאן · וכוונת הדרשה שהיה אוטם אזנו מלשמוע שפיכת דם נקי אלא נזדרז לרדוף ולהציל · ועל כן הוא מרומים ישכון · וע' לקמן פ' ל"ג סי' י"ב על הפסוק הסמוך שם בישעיה ל"ג עוצם עיניו מראות ברע · ועל פי ג' מקומות אלו תהיה הדרשה בשלימות וכל אחד צריך לחבירו : הוריקו פנים · לכל פירושים אלו פי' וירק מלשון זיון ותימות וזירוז · ודעת ר' יהודה שאברהם גרם שאנשיו הוריקו וזיינו פניהם נגד רצונו וכמ"ש ריש לקיש סוף סי' זה שאליעזר לבדו הלך והם לא רצו לילך · ור"נ סובר שאברהם זיין ותימם פניו ואמץ רוחו כנגד רצונם שגלה להם דעתו שהם באים עליו וכמו שכתוב לעיל · שעל שהוא עובד השם יתברך רוצים להרגו על כן מחויב למסור נפשו על קדושת שמו · ולמדם אברהם שגם הם חייבים לעשות כן · ודעת ר"י ור"ל שלא הוריקן בכלי זיין · וכדלקמן שאברהם נלחם עמהם בקש ועפר · ודעת ר' אבא ב"ז אף על פי כן היו עושים בכלי זיין בדרך הטבע וזהו פשוטו של מקרא : באבנים טובות ומרגליות · משמע שמ"ש בירקרק חרוץ פירושו אבנים טובות ומרגליות ולא משמע כן במדרשים ובפשוטי הכתובים · שחרוץ משמע שהוא זהב בהרבה מקומות וכמ"ש טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (ואצל כסף שייך זהב) אך בנדרים ל"ב איתא רב אמר בתורה הוריקן היינו בפרשת שוטרים ושמואל אמר בזהב הוריקן · ובאגדת בראשית פרק י"ג ובתנחומא כאן וירק את חניכיו · מכאן אתה למד שנטל אברהם כסף וזהב ותיפה אותן ואמר להם וכו' שנאמר וירק את חניכיו ואין וירק אלא שחיפה אותן בכסף וזהב שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ וקיצור לשון הוא וכאלו אמר שחיפן בכסף והוריקן בזהב ולשון הגמרא שם · ומ"ש בירקרק חרוץ פירושו בהורקת זהב · ומה שם כסף עם הזהב אף כאן כסף עם ההורקה גז"ש ויתכן שהגמרא סובר שמ"ש וירק פירושו לשון זירוז וכמ"ש בפרשת שוטרים הוריקן וכן פי' בזהב הוריקן · אך המדרשים הנ"ל שאמרו שחיפה אותן בכסף וזהב וכמ"ש נחפה בכסף וא"כ מ"ש בירקרק חרוץ פירושו שחיפן בירקרק חרוץ שתיבת נחפה נמשך ג"כ למ"ש בירקרק חרוץ שהוי"ו של ואברותיה מושך תיבת נחפה והכוונה על שהזהב ירוק מראה (נעל) : בפרשת שוטרים הוריקם · כמ"ש שם באגדת בראשית פרק י"ג הנ"ל · ד"א וירק שהוריקן בדברים שכתוב בתורה מי האיש הירא ורך הלבב וגו' א"ל למלחמה אתם יוצאים מי שיש בידו עבירות ומתירא מן מעשיו לא יצא עמנו · כיון ששמעו כך וכו' וחזרו להם כולם ולא נשתייר עם אברהם אלא אליעזר בלבד שהיה כשר אמר לו הקב"ה לאברהם הוא ילך עמך שאני נותן בו כח של שי"ח וכאלו אף הם יוצאים עמך וכן את מוצא שאליעזר בגימטריא שי"ח · וזהו מ"ש כאן ר"ל בשם ב"ק וכו' וכן הוא בתנחומא כאן ועי' פר"א פרק כ"ז בברייתא דל"ב מדות מדה כ"ט לקמן פר' מ"ד סי' ע' במ"ר פר' י"ח סימן כ"א כלשון הנ"ל : שם עבודת כוכבים · סנהדרין נ"ו ביתר ביאור וכמ"ש הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן וכמ"ש וישם את האחד בדן · וכמ"ש באגדת בראשית פרק י"ג הנ"ל וז"ל ומכה מלפניה וכו' ואיך לפני' עד עכשיו שעתיד ירבעם ב"נ שמעמיד עגל בדן שנאמר וישם את האחד בדן וכבר הגיע אברהם עד אותו מקום ולא רדף עוד שנאמר וירדוף עד דן ע"פ מדה י"ז : מדן נשמע נחרת · והיינו בימי ירמיה והכוונה שכבר גלו עשרת השבטים שעבדו העגלים והעגל עמהם · ואיך ניבא ירמיה על יהודה מדן נשמע נחרת סוסיו · אלא שהמקום של חטא העגל גורם גם אחר קבלת העונש ללקות אחריו אף למי שלא חטא בחטא : ג הלילה נחלק · עיין שמ"ר פר' י"ח בסוף סימן א' · ועי' לעיל פר' מ"ב ריש סימן א' · פסיקתא רבתי פר' י"ז סי' ג' · מכילתא בא פסוק ויהי בחצי הלילה פר"א פרק כ"ז שמואל הקטן · ועי' בדומה לזה בויק"ר פרשה ו' סי' ו' שכן הוטבע מטבע ימי בראשית שיהיה חלוק בעת פלוני וכשהגיע העת עשתה הלילה פקודתה שמבראשית ונחלקה · וזהו וַיֵּחָלֵק משמע מעצמו : יוצרו חלקו · קרי ביה וַיְחַלֵּק שאין הנס בהלילה אלא בהקב"ה שחלקו עתה לשני חצאים ממש מה שאי אפשר לב"ו לעשות כן : אביהם פעל עמי · פי' שמסר נפשו על קדושת שמי בחצי הלילה וממ"ש ויחלק וע"פ מדת מנגד דורש שאמר הקב"ה: אית דמפקין · כי לפי לשון הראשון יקשה מ"ש אביהם פעל עמי בחצי הלילה שבאמת אברהם לא עשה כלום ומרומז בתיבת בחצות כמו כהחצות שמפסוק ויחלק שכתוב כאן · על כן אמרו בלשון אחר שאברהם יצא ברגע חצי הלילה וכן שילם לו הקב"ה · והיציאה היה עיקר הנסיון · ובשמ"ר פר' י"ח הנ"ל ע' אחרת: הרוגים · שתחלה הכה נילם וכאלו מתו ואברהם גמר הריגתם · ועל דרך שכתוב על ישראל כי אתה אשר הכית רדפו · ועי' ויק"ר פר' ב' סימן ד' בביאור : מי העיר ממזרח · עי' לעיל פר' ב' סימן ג' שמ"ר פר' ע"ו סימן כ"ו ומדרש תהלים מזמור ק"י באריכות: מזרחיים · שנער ועילם במזרח העולם וכמ"ש לעיל פר' ל"ח ריש סימן ז' למיזל

ידי משה

זה אברהם שנאמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ר"ל שלא ירא משמועה רעה שישחט את בנו אלא הלך בשמחה להקריב אותו : וישמע אברם וגו' הה"ד אוטם אזנו וגו' לשון רש"י לא רצה לשמוע על דם רעהו אלא הלך ועזר אותו · ול"נ דהכי קאמר אוטם אזנו משמוע דמים · ר"ל שאטם אזנו מה ששמע שעשו דמי' שהכו ארבעה מלכים את החמשה ולא פחד אלא עשה עמם מלחמה ואטם אזנו משמוע של עשיית דמי' החמשה מלכים אבל עבדיו פחדו והוריקו פניהם כנגד אברהם כו' ואמרו ה' מלכים כו' כנ"ל וק"ל: באבנים טובות ומרגליות הוריקן · עיין מ"כ ול"נ דר' שמעון פליג אהני תנאי דסברי שהוריקו פניהם ואמרו ה' מלכים כו' אלא בע"כ הלכו ור"ש אמר שהילם להם שילכו ודרש וירק לשון אבנים טובות כמו שמביא ראיה : בפ' שוטרים הוריקן · עיין מ"כ בשם תוס' ול"נ שהוריקו פניהם כשחזרו מחמת עבירות ונתביישו : שם ע"ז היא ומכה לפניה ולאחריה · וכן הוא בתנחומא שני דברים מכין לפניהם ולאחריהם עבודה זרה ושביעית · שביעית הנוטע ערב שביעית חייב והנוטע מוצאי שביעית חייב כך ע"ז ר"ל שעדיין בימי אברהם לא היה עונש ע"ז בידן מ"מ חומר העבירה מכה לפני' ולפיכך לא רדף אותם אלא עד דן ושם תשש כחו והניח מלרדופם : הלילה נחלק מאליו · פרש"י שאירע הדבר כן בלא מתכוין שגמר להכותם בחצי הלילה ממש עכ"ל ולזה אמר מאליו כי אברהם בעצמו לא היה יכול לכוון ולגמור בחצות לזה אמר מאליו היה נחלק שכך אירע שגמר להכות בחצי הלילה ורבנן אמרי יוצרו חלקו לשון זה אפשר לפרש בשני פנים · הא' שהקב"ה כיון שגמר להכותם בחצי הלילה דווקא כדי להתחיל במצרים מחצות ואילך · השני שהקב"ה בעצמו אמר בפי' לאברהם אני ואתה נחלק הלילה כמו שאמרו בפ' בא שאמר לו הקב"ה עד חצי הלילה בא · אני ואתה נחלק הלילה וכן פי' רש"י בחומש שם : לישנא אחרינא אמר הקב"ה כו' ר"ל דלישנא אחרינא סברי שהמלחמה היתה מחצות ולמעלה וכמו שיצא אברהם להלחם

אברהם · (ג) צדק יקראהו לרגלו חי העולמים שהיה מאיר לו בכל מקום שהיה הולך · אמר רבי ברכיה מזל צדק היה מאיר לו · אמר ר' ראובן צדקה היתה צווחת ואומרת אם אין אברהם אין מי יעשה אותי · הה"ד (שם) יתן לפניו גוים ומלכים ירד · רבי יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אמר א אברהם היה משליך עליהם עפר והוא נעשה חרבות · קש ונעשה חצים · ורבי נחמיה אמר יתן עפר לא נאמר אלא כעפר הן היו משליכים חרבות על אברהם ונעשין עפר · חצים והן נעשים קש · הה"ד (שם מא) ירדפם יעבור שלום · רבי לוי בשם רבי יוסי בר זמרא פסיעותיו של אבינו אברהם היו שלש מילין · ר' יודן בר רבי סימון אמר (ד) (ה) מיל שנאמר (שם) אורח ברגליו לא יבא · ר' נחמיה אמר בשם רבי אבהו (ו) לא נתאבקו רגליהן אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת : ד וישב את כל הרכוש וגם את לוט וגו' · ב רבי יודן אמר אנשים ונשים השיב · וטף לא החזיר · עמדו ונתגיירו וגדרו ערות אבותיהם · הה"ד (יחזקאל ז) והבאתי רעי גוים · מי הם רועי גוים · ר"ל בר רבי סימון אלו אנשי סדום · שנאמר ואנשי סדום : ה ויצא מלך סדום לקראתו וגו' · רבי אבא בר כהנא אמר התחיל לקשקש לו בזנבו א"ל מה אתה ירדת לכבשן האש וניצלת · אף אני ירדתי לחמר וניצלתי · אל עמק שוה · רבי ברכיה ורבי חנינא בשם רבי שמואל בר נחמן ג ששם השוו כל עובדי כוכבים וקצצו ארזים ועשו בימה גדולה והושיבו אותו בתוכו למעלה והיו מקלסין לפניו ואומרים לו שמענו אדוני וגו' · אמרו לו מלך את עלינו · נשיא את עלינו · אלוה את עלינו · אמר להם אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר אלוהו : ו ומלכי צדק מלך שלם וגו' · (ז) ד הה"ד (תהלים מה) ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי עם · ומלכי צדק מלך שלם המקום הזה מצדיק את יושביו · מלכי צדק · אדוני צדק · צדק נקראת ירושלים שנאמר (ישעיה א)

מסורת המדרש א תענית דף כ"א · סנהדרין דף ק"ח · מדרש תהלים מזמור ק"י · תנחומא כאן סי' ט"ו · ילקוט כאן רמז ע"ג · וילקוט ישעיה רמז מ"א · ב ילקוט כאן רמז ע"ג · ג לעיל פרשה מ' וש"נ · ד עיין ילקוט תהלים רמז תמ"ב :

חדושי הרש"ש

קרא המדרש ללוט עני ואביון · ור"ל לכן אברהם לא אטם אזנו מזעקתו · אמנם לקמן פמ"ח דריש כולי ענינא דהאי קרא שלפנינו באברהם ע"ש · וכן סופיה דהאי קרא לקמן פנ"ג ועיד"מ : (ג) צדק יקראהו לרגלו כו' · שהיה מאיר לו כו' · א"ר ב מזל צדק היה מאיר לו · ויתכן דדריש יקראהו מלשון יקר שהוא נופל על האור כמו אור יקרות (זכריה י"ד) וירח יקר הולך (איוב ל"א) וכן לעיל פי"א דריש ואדם ביקר בל ילין על האור ואולי מזה נקראו אבנים טובות שמאירות יקרות בקרא בכ"מ : (ד) מיל שנאמר אורח

חדושי הרד"ל

בפסיקתא דוייכי בחצי הלילה ובשמ"ר פי"ח : (ה) מיל שנאמר אורח ברגליו לא יבא · איסור הליכה בשבת : (ו) לא נתאבקו כו' · לבהכנ"ס · עמ"כ ומ"ש שלא היו מטונפות בעפר · שאין זה אסור כ"א לצר הבית ולא בהכנ"ס · אלא פירושו כפשוטו שאינם כ"א דרך מועט (ועיין בס"ח חסד לאברהם דרוש הרמ"ו ע"ש ותראה נפלאות) : (ז) הה"ד ובת צור במנחה · דמלכי צדק מלך שלם מנחה מכנה

רש"י

ויכס · ע"כ : א"ר ראובן · מהו צדק יקראהו לרגלו צדקה היתה הולכת וצווחת ואומרת אם אין אברהם עושה אותי מי יעשה אותי : פסיעותיו של אברהם אבינו · שלשה מילין שנאמר ארח ברגליו ארח שלשה אותיות : רבי יהודה בר סימון אמר מיל שנאמר ארח ברגליו לא יבא · לומר שאין אורח פחות ממיל : אנשים ונשים השיב · וטף לא החזיר · דכתיב וגם את הנשים ואת העם וטף לא נאמר : ס"א · ועי"ל לא החזירם כדי שלא ישאלם מלך סדום ממנו · והניחן במקומם אחר שהרג האוכלוסים ע"כ : עמדו · הטף במקומם ונתגיירו וגדרו ערות אביהם הה"ד והבאתי רעי וגו' : ס"א והבאתי · להתגייר : התחיל לקשקש בזנבו · התחיל להתניים כנגדו יען שגלו מן המלחמה ע"כ : ומלכי צדק · א ירושלים שנקראת עיר הצדק שנאמר צדק ילין בה המקום

מתנות כהונה

שאמר הכתוב הר צלם מעליהם וזהו ויכם וירדפם שקודם הרדיפה היו מוכים על ידי הקב"ה [ועי' בויק"ר פ"ח] : ה"ג בילקוט ישעיה צדיק חי העולמים כו' צדקה היתה צווחת וזהו צדק יקראהו · ומלכים ירד וגו' גרסינן וסיפיה דקרא יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו · אלא כקש כעפר גרסינן וכן הוא בשוחר טוב שמשמע החרבות ממש היה עושה הקב"ה כמו עפר וכן החצים : יעבור שלום וגו' גרסינן וסיפיה דקרא אורח ברגליו לא יבא : שלשה מילין · פירש אב"א שלוש נוטריקון שלש מיל : מיל · שאין אורח פחות ממיל ועוד כתב האב"א "לא "יבא "מי ל"ת למפרע מיל והביא ראיה מן הילקוט אבל בשוחר טוב גרס שנים : לבית הכנסת · שנאמר שמור רגליך כאשר תלך אל בית האלהים שלא יהיו מטונפות בעפר ואבק : לא החזיר · אלא הניחם שם כיון שהרג כל האוכלוסין והטעם כדי שלא יצטרך להחזירם אל אבותם ויחזרו לסורם ודייק מדכתיב הנשים ואת העם ואילו הטף לא קאמר : וגדרו ערות אבותיהם גרסינן ופי' חרפת אבותיהם ופרצותם שהיו רעים וחטאים [מאד] גדרו המה ונתגיירו : [רועי גוים מי הם] רעי גוים · הבאתי תחת כנפי השכינה : ה"ג ואנשי סדום וגו' וסיפיה דקרא רעים וחטאים : לקשקש לו כו' · כלומר החניף והחליף לו דברים ככלב הזה שמחניף להתרצות אל אדונו : ונצלת גרסינן : ונצלתי גרסינן והראה פנים שראוי לו שישא את פניו שכחו יפה ככחו ודייק מדכתיב לקראתו ולא כתיב אליו משמעותיה שהלך לנגדו להיות כמותו ויקרוב? מצאתי באב"א : אל יחסר בו' · ע"ל פמ"א] : ה"ג בילקוט בפרשה זו ובספר תהלים עשירי עם בת צר זה אברהם בן שהכיר למלכים והכירו לו מלכים במנחה גו' המקום כו' · ודרש צר חסר וי"ו לשון צרה · המקום הזה שנקראת צדק על שם שמצדיק את יושביו וצדק זה היא ירושלים דכתיב צדק ילין בה ודרשו חז"ל מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון כיצד תמיד של שחר היה מכפר על עבירות שבלילה ושבין הערביים על עבירות שביום ולכן מפרש ואזיל מלכי צדק פירוש אדני צדק האדון של מקום צדק ולא

פירוש מהרז"ו

למיזל למדינחא והיינו שנער כי שאל מי העיר ממזרח ולא פי' למי העיר והיל"ל מי קרא ודורש ע"פ מדה ט' מי העיר לבם של מזרחיים ודורש עוד א"ת העיר אלא האיר והשיב צדק קרא והאיר לרגלו בכל מקום שהיה הולך וכמ"ש לעיל פר' ל"ב סימן ג' והיינו צדקתו של חי עולמים עשתה כן · וכמ"ש מ"כ בשם ילקוט ישעיה מ"א : מזל צדק · וכמ"ש שבת קנ"ו שצדק הוא מזלו של אברהם · ומ"ש יקראהו דורש שהצדקה קראה עליו זכות שראוי להגאל מאויביו · ומאחר שאמר שהצדקה קראה ולא פירש מה קראה הכי פירש ע"פ מדת ממעל ודרך קריה צדק יקראהו צדק · שהצדק למדה עליו זכות הצדקה שעשה : יתן לפניו וגו' · סמוך לפסוק הנ"ל צדק יקראהו וס"ד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו · ודעת ר' יהודה שתחלה אמר יתן לפניו גוים היינו שהקב"ה נתן לפני אברהם גוים המפורסים ואחר כך אמר יתן כעפר חרבו לשון יחיד וע"כ פירושו של אברהם שאם על הגוים הנ"ל היל"ל חרבם קשתם · וא"כ יקשה איך אמר שנתן חרבו כעפר שהוא דבר בטל בלא כח וכן כקש נדף קשתו · וסותר למ"ש תחלה יתן לפניו גוים על כן דורש ומכריע ע"פ מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד שהקש והעפר באו ללמד על החרב והקשת ונמצאו למדים מהם שהעפר היה חרב והקש היה קשת שבזה נלחם אברהם להגוים · ועי' סנהדרין ק"ח ילקוט ישעיה מ"א · ודעת ר"נ כמ"ש במדרש תהלים ק"י אמר לו ר"נ א"כ עקרת את המקרא · פי' אימתי אנו יכולים לדרוש מדה זו כשאין הדרש עוקר את הפשט · אבל כאן הדרש עוקר את הפשט שפשט התיבות שהחרב נעשה בטל כעפר ואתה דורש מזה ההיפך ממש שהעפר נעשה כחרב ועל כרחנו כאן אי אפשר לדרוש כן · ומ"ש כאן במדרש עפר לא נאמר וכו' · פי' שאם היה כתוב יתן עפר חרבו היינו יכולים לפרש כר' יהודה שנתן עפר כחרב אך מאחר שכתוב כעפר ע"כ פירושו שהחרב בטל כעפר ע"כ דורש ר"נ שחרב השונאים של אברהם נעשו כעפר וכן קשתם כקש · ומ"ש בלשון יחיד חרבו קשתו · מבואר במדרש תהלים שהכוונה על אמרפל שחרבו נעשה כעפר וקשתו כקש נדף שאמרפל הוא העיקר במלחמה זו כמ"ש לעיל פר' מ"ב סי' ו' · ועם כל זה גם ר"נ אינו חולק על המדה שאם אינו ענין למדה זו על אמרפל תנהו ענין על אברהם · ועי' כן בסנהדרין שם גם ר"נ מודה ודו"ק : ירדפם יעבור שלום · פסוק זה סמוך לפסוק יתן לפניו וס"ד ירדפם יעבור שלום אורח ברגליו לא יבוא · ואם כפשוטו שאורח אשר לא בא בו מעולם אעפי"כ נצח בהם המלכים היל"ל לא בא · ע"כ דרש לא יבא שאסור לבא אסור לרכוב אלא הלך ברגליו בליל יו"ט של פסח כנ"ל אורח שאסור לבא ביו"ט שב' מילין אפשר לבא בעירוב וג' מילין אפילו ע"י עירוב אסור לבא בו · וא"כ יקשה שהרי עד דמשק מהלך י"ב מיל ע"כ דרש שהכוונה שכל הליכתו היה של ג' מילין היינו כל פסיעה וכמ"ש במדרש תהלים ק"י כשבא לרדוף אחריהם נקפלה הארץ לפניו ג' מילין פר' נ"ט סימן י"א הרעשת ארץ בימי אברהם וצ"ל שכל פסיעה היתה של ג' מילין שלא יתכן לומר שלא הלך אלא פסיעה אחת : ר"י ברס"א מיל · שמאחר שעירוב אין כאן ללמוד אלא על אורח של מיל ופי' שביו"ט אסור לילך חוץ לתחום אפילו פסיעה אחת · ובמדרש תהלים שם הגירסא בדברי ר"י בר"ס שני מילין ערוב אסור יותר מב' מילין : לא נתאבקו רגליהם · כוונתו כמ"ש בפר"א פרק כ"ז · הלל הזקן אומר וכו' והיה אברהם מתפחד ואומר אפשר שהרגתי כל האומות נמצא בהם צדיק · א"ל הקב"ה אל תירא אברם ועל זה אמר אורח ברגליו לא יבא לא בא ברגליך לכלוך בדבר זה עכ"ל פי' לא נכשלת בעבירה ואהו שאמר כאן לא נתאבקו ועי' בפירושי שם · ומבואר עוד שם בחלק המדות בסוף מדה י"ז · ומ"ש כהולך מביתו לביהכ"נ · והגמשל פי' שלא נכשל בעבירה אלא שהלך בזה כהולך מביתו לביהכ"נ שלא נתאבקו רגליו אלא כהולך דרך קרובה · וא"כ היה יכול לומר מביתו לבית חבירו על כן רמזתי במדרש כוונה שניה : ד וגם את לוט וגו' · ורכושו השיב וגם העם וזהו שדרש אנשים ונשים השיב וטף לא השיב וכוונתו היתה להדריכם שילכו בדרכיו כי לקטנים יועיל הלימוד אך לא לגדולים שכבר נשחתו ובנדרים דף ל"ב א' על שהשיב את הנפש שהיה לו להחזירם למוטב : והבאתי רעי גוים · וס"ד וירשו את בתיהם והשבתי גאון עזים · פי' שהוכיח את ישראל שהם בני אבות צדיקים בדרכיהם שיבוא עליהם בני סדום שהם הלכו בדרכי אברהם וקבלו ממנו שיבואו וירשו את בתי ישראל : ה התחיל לקשקש לו · הוקשה להמדרש שלא פירש מה עשה ביציאתו לקראתו ע' יל"מ · על כן דרש שמ"ש ויצא מלך סדום היינו שיצא מבארות החמר ובשם הרמב"ן שמ"ש לקראתו פירוש שכשקרב אברהם אל בארות החמר יצא לעיל פר' מ"ב סימן ה' וש"כ · ומבואר ומלך סדום לא הבין שזה היה בזכות אברהם וע"כ יצא לקראתו בעזות לאמר שגם הוא כמוהו · ועל כן אמר המדרש דרך גנאי לקראת אדומו ומקשקש לו ומתקרב אליו · בלא יראה והכנעה : ו ומלכי צדק · עי' לקמן פר' ל"ו סי' יו"ד : אדוני צדק · יהושע יו"ד ויהי כשמוע אדוני צדק מלך ירושלים : ובת

יפה תואר

בידו : צדק יקראהו לרגלו חי העולמים כו' · אין פירושו כי חי העולמים הוא מה שיתפרש בדרך שאלה מי העיר וגו' מי הוא צדק אשר יקראהו לרגלו · "מי הוא אשר י ועוד השאלות בכתוב זה ותשובת הכל הוא אני ה' ראשון וגו' כמו שמסיים הכתוב כי כל זה כן אעשה מכאן ואילך : שהיה מאיר לו · שהיה משגיח עליו תמיד ודריש מקרה כ' ומשום דכתיב לרגלו אמר שהיה מאיר לו שהאור נופל על רגל כמו נר לרגלי : צדקה היתה צווחת כו' · ולפ"ז יתפרש הכתוב מי העיר ממזרח זה המזרחיים לבוא וכח התשובה וזה צדק יקראהו לרגלו : פסיעותיו של אברהם אבינו ג' מילין · כי מה שנאמר לא יבוא משמע שלא הלך בטבע ההליכה ברגליו אלא בדרך נס · ומדכתיב עוד ירדפם ג' גבולי הליכה ומסתמא כל אחת היתה מיל · וקאמר שכלן לא הלך אותן ברגל אלא לג' מילין · ומ"ד מיל לא דייק אלא ארח שהוא שם למהלך ובילקוט יהושע בסי' כ"ג איתא מיל סופי תיבות · ובשוח"ט מז' ק"י איתא י"א שנים ונראה דלא דייק רק ירדפם יעבור פירושא קמפרש דרדיפה והעברה זו לא הלך בדרך ברגליו · ור"נ בשם ר"א דאמר לא דקפלה לו הדרך וכדאיתא בשוח"ט ולכן לא הלך ברגליו כלל בדרך זו או הכוונה כי בקפיצה ותולקין בזה כי לאחד נראה בקפיצה זו כמהלך ג' מילין · והשני אומר כמהלך שלא נראה כלל כמהלך מביתו לבית הכנסת ומהר"ר שמואל סבע ז"ל אמר שהאומר מיל אברהם בהליכתו רק להשבת לוט · והאומר ג' מילין רצה שנתכוון לשלשה דברים · הב' הכנסת השבויים תחת כנפי השכינה · והג' קנין הרכוש : וגזרו ערות אבותיהם בספרים שונים · ופי' שמלו את בשר ערלתם · אך מוצא הדרש הזה לא נודע לי וכיון כלל : והבאתי רעי גוים · נראה דמפרש מלשון רעות ותברה כי התרועעו עם אבל צריך טעם למה מזכיר את אנשי סדום יותר מכל הנפשות אשר גייר אברהם : הה פי' לסתגאות ולהתדמות אליו וכמשמעות הכתוב ויצא מלך סדום לקראתו : מצדיק כי א"י הוא בקו השוה ולכן גם הנולדים שמה המה ממזג ממוצע · כי תכונת הא בתכונותם ובמדותם לפי טבע הארץ אשר בה נולדו וע"ע בעקידה בשער ז' שמעלת

משנת דרבי אליעזר

ויצא מלך סדום וכו' · א"ל מה אתה ירדת וכו' · עיין במתנות כהונה ובי"מ פירושם דחוק מאד למה ליה למדרש לכתוב תיבת וגו' בספר לפ"ד נלמד מויצא לקראתו ולי נראה דנלמד מדכתיב אחרי שובו מהכות את וכו' דהא מיותר ועוד למה הפסיק במלכי צדק מלך שלם והי"ל לכתוב מיד ויאמר מלך סדום סן

ידי משה

לשלחם מתלות כן יצא הקב"ה להכות בכורי מצרים בחצי הלילה ע"כ : א"ר ברכיה מזל צדק היה מאיר לו · ר"ל דר' ברכיה סובר דמי העיר ממזרח לא קאי אהקב"ה אלא על אברהם ופי' מי העיר אברהם על דרך שאמרו בגמ' בשבת מה דעתך דקאי מזל צדק במערב מהדרנא ליה יקראהו לרגלו ר"ל בשבילו נפסק המזל : פסיעותיו של אברהם אבינו כו' · ר"ל ברדיפה היו פסיעותיו כך גדולים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה אבל רבי נחמיה אמר לא נתאבקו רגליו ע"ד ויאבק איש עמו ר"ל לא נתפרקו רגליו באותו פעם יותר מדאי אלא הליכה ולא קטנה אלא כאדם ההולך לבה"כ שהולך הליכה בינונית : התחיל לקשקש כו' פי' האב"א שהוציאו זה מדקאמר לקראתו ולא כתיב אליו · ול"נ שהוציאו זה מדקאמר ויצא מלך סדום לקראתו שום דבור מה היה יציאתו אם במתנה או איזה בקשה או דבור לנ"א התחיל כו' שזה היה יציאתו ר"ל שהראה את עצמו ביציאתו שגם אני בעולם ומצאתי מהומר · אבל במלכי צדק כתיב הוציא ומפורש ענין יציאתו כנ"ל וק"ל : הה"ד ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי עם · ר"ל באברהם שנקרא בת צור בקשו לו עשירי עם פניו במנחה · ונקרא אברהם צור ע"ד שאמרו חז"ל הביטו אל צור זה אברהם לפי שהיה טומטום ולכך היה נקרא צור : המקום הזה מצדיק את יושביו · נראה לי דהכי פירושו המקום הזה שנקרא ירושלים שנקרא צדק מצדיק את יושביו · רצה לומר המלכים והשרים של ירושלים.

צדק ילין בה · (ט) מלך שלם · רבי יצחק הבבלי אומר א שנולד מהול · הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון · רבי שמואל בר נחמן ורבנן · רבי שמואל אמר ב הלכות כהונה גדולה גילה לו · לחם · זה לחם הפנים · ויין אלו הנסכים · ורבנן אמרי תורה גילה לו שנאמר (משלי ט) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי · והוא כהן לאל עליון · רבי אבא בר כהנא אמר כל יין שכתוב בתורה עושה רושם חוץ מזה · (י) א"ר לוי אף זה לא יצאנו מידו שמשם קרא עליו ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה : ך ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ ג ממי קנאן רבי אבא בשם רב כהנא ור' יצחק · רבי אבא אמר כאינש דאמר פלן (ח) עינוהי יאי · שעריה יאי · א"ר יצחק ד היה מקבל את העוברים ואת השבים ומשהיו אוכלים ושותין היה אומר להן ברכו והן אומרים לו מה נאמר והוא אומר להם אמרו ברוך אל עולם שאכלנו משלו א"ל הקב"ה אני לא היה שמי ניכר לבריותי והכרת אותי בבריותי מעלה אני עליך כאילו אתה שותף עמי בברייתו של עולם · הה"ד (בראשית יד) קונה שמים וארץ : ה וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך · ה רבי הונא אמר (ט) שהופך מנגנון שלך על צריך · רבי יודן אמר כמה מנגנאות עשיתי להביאן תחת ידיך · אוהבים היו זה לזה (י) זה משלח לזה כתבים וזה משלח לזה דורונות והמרדתי אותם אלו על אלו כדי שיבואו ויפלו תחת ידיך · ויתן לו מעשר מכל · רבי יהודה בר סימון אמר מכח אותה ברכה אכלו ג' יתידות גדולות בעולם · אברהם יצחק ויעקב · באברהם כתיב (בראשית כד) וה' ברך את אברהם בכל · בזכות ויתן לו מעשר מכל · ביצחק כתיב (שם כז) ואוכל מכל · בזכות ויתן לו מעשר מכל · ביעקב כתיב (שם לג) כי חנני אלהים וכי יש לי כל · בזכות ויתן לו מעשר מכל · (יא) מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים · רבי יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר"י אמר מאברהם כה יהיה זרעך · כה תברכו את בני ישראל · ר' נחמיה אמר מיצחק שנאמר (בראשית כב) ואני והנער נלכה עד כה · לפיכך אמר המקום כה תברכו את בני ישראל · ורבנן אמרי מיעקב שנאמר (שמות יט) כה תאמר לבית יעקב וכנגדו

מסורת המדרש א אדר"ן פרק ב' · עיין מדרש תהלים מזמור ע' · ותנחומא סדר נח סימן ס' · ילקוט בראשית רמז ע"ג · וילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ג · ב עיין נדרים דף ל"ב · ג ילקוט כאן רמז ע"ד · ד סוטה דף י' ע"ב · לקמן פרשה מ"ט · תנחומא כאן סימן י"ב · ילקוט כאן רמז ע"ד :

חדושי הרד"ל

מכנה בת צור כי צור המטרופולין היתה מושלת במדינות הסמוכה וכולן נקראים בנותיה : (ח) עינוסי יאי · שעריה יאי · עמ"כ גי' רבי' בחיי ופירושו · וכ"ה בתשובת הרשב"א חלק חמישי סי' קט"ו ע"ש : (ט) שהופך מנגנון שלך · נראה דצ"ל שלו ועל הקב"ה קאי ופי' מנגנין הוא כלי התבולה עמוקה והוא לשון סיפוך פ"ד לישנא דקרא והוא מסבות מתהפך בתחבולותיו (איוב ל"ז) עיין ערוך ערך מגנין ותוס' (עבודת כוכבים דף ד') ד"ה בניגני כו' : (י) זה משלח לזה כתבים אפשר הוא כותבת פי' תמרים שהיו רבים שם בסדום כדלעיל פמ"ב : (יא) מהיכן זכו ישראל לב"כ · אין שייכות מאמר זה לכאן (אם לא שנאמר דמשום שדומה קצת לענין ג' יתדות שאמר בסמוך ודחוק) לכן כמדומני שצ"ל מכאן זכו ישראל לב"כ וע"ל פ"ס ורבנן אמרי מהיכן יצא כו' · שפירושו מכאן יצא · ור"ל מברכת שם שהיה כהן לאברהם וקבלו אברהם בהסכה ונתן לו מעשר מכל זכה לבניו אחריו להתברך בב"כ ודר"י ור"נ ורבנן פליגי על סתמא

רש"י

המקום הזה מצדיק את יושביו שנקראת על שמו : כל יין שבתורה עושה רושם · בנח · בבנות לוט · בבני אהרן · כולן אירע להן דבר תקלה חוץ מזה שנתן מלכי צדק לאברהם : ס"א המקום הזה מצדיק את יושביו · כלומר כל אדם העומד בירושלים המקום עושה אותו צדיק ומגופיה דקרא נפקא : אף מזה לא יצאנו · לא ידענו שמשם קרא לו ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה דכתיב בסמוך אחר הדברים האלה נגזר הדבר הזה : קונה שמים וארץ · עושה שמים כדמתרגמינן עשה לי את החיל הזה קנה לי · ורבי יצחק פליג על ר' אבא בר כהנא דאמר ר' יצחק קנאם ממש ע"כ : ממי קנאם · בתמיה לאו לשון קניה הוא אלא לשון תיקון : מנגנון שלך · לשון ערמות ובלע"ז אינגיניות כלומר מחשבתם שחשבו עליך נהפך עליהם לשון אחר לשון גלגל קורין בלע"ז מאנגאגילו הגלגל שהיה מורה דם עליך נהפך ששפכת דמם :

יפה תואר

בספוק וההגלה בשיעור ולא יטרידנו מהשלמות וע"ע בדברינו בפנ"ה : ממי קנאן והיה לו לומר יוצר או עושה אבל על קונה צריך טעם · והנה דברי ר"א בתירוצו כאינש דאמר פלן כו' חסר ביאור ודברי המפרשים דחוקים בזה · ואפשר לפרש כי קושיתו ממי קנאן הוא דלשון קונה שמים משמע דהיה אומר קדוש ומהאומר הזה ברא את השמים ואת הארץ וזה שקר בתק האמונה כי הקב"ה ברא יש מאין · וזה הוא קושיתו ממי קנאן · ובאה התשובה ע"ז מר"א כי לא בא פה לשבח את הקב"ה שברא הכל מאין המוחלט כי זה פשוט ונודע הוא · אבל בא פה לשבחו עוד כי תקן הכל וסדר בערך יפה מאד · וז"ש כאינש דאמר פלן עינוהי יאי שעריה יאי · פי' כי לפעמים מהללים את האדם בכללו ואומרים כי יפה הוא בכלל ופעמים משבחים אותו רק באחד מאבריו כמו העינים והשערות · כמו כן משבח פה את היוצר בפרטי מעשיו כי תקן הכל בסדר וערך יפה · וע"פ רוב אנחנו מפארים אותו בכלל מעשיו שהוציא את הכל מאין המוחלט : כאלו אתה שותף עמי כו' · כי הקב"ה ברא הכל לכבודו וכיון שלא היו מכירין את כבודו עד אברהם היתה בריאתו לא הועיל ורק עתה כאשר הכיר אברהם את שמו בין בריות הקב"ה נשתתף עמו אברהם בתכלית הבריאה ומקרי כמו שנתחדשה הבריאה עתה וזה שמסיים הה"ד קונה שמים וארץ כי עתה מקרי קונה כאלו קנאה אותם מידי אברהם : בזכות ויתן לו מעשר מכל · ומפרש את הכתוב כמו שפירש החזקוני כי מלכי צדק נתן לאברהם מעשר מכל · והדורש דורש פה מעשר מלשון עושר שנתן לו עושר ממדת כל אשר היא מדה השמינית בי"ג מדות וכמו שכתב הרמב"ן על הכתוב וה' ברך את אברהם בכל · ויש לפרש כלל הדברים כי זה ידוע אשר שלשה ראשי מעלות הצדקה הן · הא' שנותנת אריכת ימים וכמ"ש וצדקה תציל ממות · ואמרו רז"ל בשבת אפילו ממיתה עצמה מצלת וכנגד זה אמר באברהם שנתברך בזקנה ושיבה כדכתיב ואברהם זקן בשביל המעשר מכל · הב' המעלה הנפשית לראות פני השכינה וכדאיתא בויק"ר ובשוח"ט גבי אני בצדק אחזה פניך · וכנגד זה מביא ביצחק ואוכל מכל שברתה עליו אז רוח הנבואה וידע כל מה שעתיד להיות כדאיתא לקמן בפס"ז רנ"א מכל טוב שהוא מתוקן לעתיד לבוא · הג' הצלחת הממון כדאמרינן עשר בשביל שתתעשר ואותא ע"ז כמה מעשים בגמ' ובמדרשים וכנגד זה אמר ביעקב וכי יש לי כל : מהיכן זכו ישראל לב"כ · בא לדרוש את הכתוב כה תברכו את ב"י משמע דעיקר הברכה כבר זכו ישראל בה ועתה בא להודיע להם רק סגנון הברכה ונוסחתה · ומתרץ כי במלת כה מרומז אשר עיקר הברכה כבר מסור בידיהם בזכות האבות ור"י האומר מאברהם כי הוא ראש האבות · ור"נ דאמר מיצחק כיון דמאברהם יצא ישמעאל לכן דריש על העקידה של יצחק אשר בזכותם נתברכו זרעו הנקרא רק ישראל · ורבנן סוברים כיון דבכל זה יצא ממנו עשו

לכן

חדושי הרש"ש

ברגליו לא יבא · עמ"כ · ופי' אורח שהוא דרך מיל ברגליו לא יבוא שהיה פוסעו בפסיעה אחת ולא נגעו רגליו בארץ : (ט) מלך שלם ריהב"א שנולד מהול · כמו שאמר הקב"ה לאברהם קודם מילתו והיה תמים · ופי' בשתמול : (י) אר"ל אף זה ל"י מידו שמשם קרא ועבדום וענו כו' · עיין תוס' ברכות (ז' ב') דהוכיחו דמלחמת המלכים היה אחר ברית בה"ב לבה"פ ג' שנים ולפ"ז לכאורה דברי ר"ל בכאן תמוהים · וכ"ל ליישב דר"ל אזיל בשיטת רשב"ג לעיל פמ"ב דכולהון י"ג שנה היו ואזלא לה הוכחת התוס' דשם ואיכא למימר דהיתה בשלוה ט' שנים קודם ויהיה החשבון מכוון · (עיין שבת (יו"ד ב') ד"ה ושל סדום) ודו"ק · ודע שדבריהם שמה בברכות · אשר פרשת אחר הדברים כו' עד סיומה היינו עד ויחשבה לו צדקה היתה מאוחרת לפ' בה"ב הכתובה אחריה · נשמטו מהגאון מוהרש"י עמדין בביאורו לס"ע פ"א אות ג' שהניח שם דברי רש"י כפי' התורה בנ"ע שדבריו סותרין זה את זה מפרשת לך לפרשת בא ע"ש :

עשאן

מתנות כהונה

ששמו היה צדק דא"כ הל"ל וצדק מלך שלם : שנולד מהול · ושלם פי' לשון שלימות · כי הערלה מום באדם ובהסרתו נשאר האדם שלם : רושם שיצא ממנו דבר תקלה נח ובני אהרן וכן כלם : לא יצאנו ריק מתחת ידו · שמשם כלומר מיד אחר זה נאמר לו ועבדום וענו אותם : ה"ג רבינו בחיי כאינש דאמר פלן עינוהי יאי שעריה לא יאי אתמהא וע"פ פירושו ולפי גירסת הספר יש לפרש כזה שאומר פלוני עיניו יפים ושערו יפה כלומר מתוקנים היטב על מלאותם כן פי' קונה כמו תקן ועשה כמו שפירש"י ורמב"ן ז"ל בסדר זה : מעלה אני עליך כו' · ומלת קונה חוזר על אברהם אבינו : מנגנין · בערוך משמע ענין מכה ומיתה : שהופך כו' · שהרי לא באו המלכים אלא להזג לאברהם כדלעיל פרשה מ"א ונהפך עליהם שהוא הרג אותם : מנגנאות · [הערוך פירשו לשון תחבולות וערמות : יתידות · האבות קרא כן כיתד הזה התקוע במקום נאמן : [כה

תברכו

פירוש מהרז"ו

צור · כל המזמור נדרש על אברהם כמ"ש לעיל ריש פר' ל"ט שמעי בת וגו' ותזכה שמדינות יקדימו פניך במנחה · ומ"ש בת צור לאו דווקא אלא פירושו כל המדינות וכמ"ש ומלכי צדק וגו' ועי' מ"כ וידי"מ : שנולד מהול · עי' ילקוט בראשית ע"ז בשם אבות דר"נ והוא בפ' ב' שם · וכן במדרש תהלים מזמור ט' חושב י"ג שנולדו מהולים · שכל שנכפל שמו נולד מהול ושם נכפל שמו · ובתנחומא סדר נח סימן ה' חושב ז' שנולדו ולא חשיב מלכי צדק ומדרשים חלוקים הם · וכאן דורש מ"ש מלך שלם ולא אמר ירושלים לדרוש שהוא בעצמו היה שלם בגופו מתולדתו ועי' מה שכתבתי שמ"כ פר' א' סימן כ' אצל משה וכן כאן : והוא כהן · למה הודיע שהוא כהן אלא בשביל מ"ש ויתן לו מעשר מכל א"כ היה לו לכתוב אצל ויתן לו מעשר למה כתבו אצל הוציא לחם ויין על כן דורש ע"פ מדה ע"ז שמ"ש והוא כהן שייך למ"ש הוציא לחם ויין שגלה לו הלכות כה"ג וכו' ועי' לקמן פר' מ"ו סי' ה' אברהם כה"ג ולכך גלה לו ומסר לו הכהונה : תורה גלה לו · שאם כדעת ר"ש שרמז לו על כהונה היה לו לרמוז על קרבנות וקטורת שהם עקרי הכהונה ולמה דווקא לחם ויין על כן דורש על התורה שנקראת לחם ויין · ועיין לקמן ריש פר' ס"א רב לא למדו · עי' מש"ם : עושה רושם · עי' ויק"ר ריש פר' י"ב סוף סימן א' וכלפעוני יפרים וכדמיון שהיה אלא נח שעל ידי יין נתקלל חם ובניו וכדמיון לוט ובנותיו : לא יצאנו מידו · עי' מ"כ דורש סמוכים : ך ממי קנאן · כי קונה שמים וארץ משמע כאדם שקונה חפץ מחבירו ועל זה שואל ממי קנאן מי הוא המוכר ועוד יקשה שהקדים ברכת אברם לברכת הש"י אל עליון · ומלכי צדק חטא בזה כמ"ש מדרש תהלים ק"י ורמוז לקמן פר' מ"ו סי' ב' על פסוק נשבע ה' וגו' על דברתי מלכי צדק על דיבורו של מלכי צדק · ועל זה בא רא"ב"כ במשל כאינש דאמר פלן עינוהי יאי וכו' · פי' כשבא אדם לשבח לאדם כמוהו דרכו להזכיר את האדם תחלה שהוא הכל ואח"כ הוא משבח החלק האבר היפה שלו וכ"ש וקל וחומר שהיל"ל תחלה שבח האל שהוא הכל ואח"כ שבח אברם שהוא החלק · כי אברהם נקרא עין כמ"ש לעיל פר' מ"ב סימן ז' אל עין משפט עמש"ם · ור' יצחק בא לתרץ קושיא הא' ממי קנאן כל"ל ובמה קנאן והענין בזה שהקונה דבר מוציאו מרשות האחר לרשותו · ומתחלה היה שם האחר נקרא עליו ועתה שמו נקרא עליו וכן ענין אברהם עם העולם שמתחלה היו כל בני תבל סבורים שהעולם הוא של כוכבים ומזלות ובא אברהם והודיע לבאי עולם שהעולם הוא של בורא יחיד וכל הבריאה שלו הרי קנה אברהם שמים וארץ מידי אחרים והקנה אותם להקב"ה : שותף עמי · שמ"ש קונה שמים וארץ פירושו על אל עליון הנ"ל ועל אברהם הנ"ל שאברהם יש לו שותפות בקנית שמים וארץ : ה מגנן וכו' מגנאות · בערוך ובמוסף ערוך פירושו מלשון ענה ותחבולה ומלאכת ערמה ולפי זה יהיה פירוש הפסוק והמדרש שהענה והתחבולה אשר חשבו לצוד ולתפוס בו את אברהם נהפך על שונאיו לצודם ולתופסם בו · אך בשמות רבה פרשה י"ח סימן ה' ובאיכה רבתי פסוק כבה אבכה וז"ל שם ואין נגינתי אלא מל' שבר שנאמר אני מנגינתם · אשר מגן צריך בידך עכ"ל ועי' מ"כ ורש"י · ועוד ברש"י ל' אחר : זה משלח לזה כתבים · כדרלעומר והמלכים אשר אתו היו משלחים למלכי סדום כתבי שלום וברית שיעבדום באמת ומלכי סדום שעבדו לכדרלעומר היו משלחים להם דורונות ומתנות : מכח אותה ברכה · המעשר והמנחה שנתן אברם למלכי צדק קורא אותה ברכה כמ"ש יעקב לעשו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך וכמ"ש ויקח בידו מנחה לעשו אחיו · וכמ"ש פר"א פרק ל"ז שהמנחה היתה מעשר קניינו וקראה ברכה וכן כאן קרא המעשר ברכה והדרשה ע"פ מדת ממעל ומנגד : מהיכן זכו ישראל · הובא מאמר זה אגב מאמר הראשון שדומה לו ודורש גז"ש עי' במ"ר פר' י"א סי' ב' וש"נ ושם לא נזכר אלא מאברהם : נלכה עד כה · הרי שגם יצחק כתוב בו כה שתיבת כה קאי על שניהם : כה תאמר לבית יעקב · עם ומשפחה הבאים מיעקב

וזה

ידי משה

נקראין מלכי צדק וכן מצינו כיוצא בזה אדוני צדק והשומע סבר שמלכי צדק או אדוני צדק שהם עצמם צדיקים ואינו כן אלא על שם המקום נקראו כך ונמצא שהמקום מצדיק את יושביו ואחר זה אמר ירושלים נקראת צדק על שם צדק ילין בה ודרשו חז"ל שלא לן אדם בעבירה שם כי הקרבנות היו מכפרין לזה דרש מלך שלם שנולד מהול שלא תאמר מלך צדק שהיה צדיק ומלך שלם היא העיר לכך פי' מלך צדק היא ירושלים ומלך שלם שנולד מהול לפ"ז מתורץ מה שאמר צדק נקראת ירושלים ולא אמר ירושלים נקראת צדק אלא רצונו לומר שצדק נקרא גם כן ירושלים ולמה לא כתיב מלכי ירושלים או אדוני ירושלים אלא בשביל שנקרא המקום צדק מיחסים עצמם בשם זה שהשומע סבר שהם צדיקים לז"א המקום מצדיק כו' : ממי קנאן כו' כאינש דאמר כו' ר"ל שרוצה לפרש דמלת קונה קאי על אברהם והוא לשון תיקון שאברהם תיקן בחסידתו שמים וארץ כאינש דאמר איש זה תיקן שערו ועיניו כך אברהם תיקן שמים וארץ · כמו שמפרש אחר זה ר' יצחק שהיה מכניס אורחים ונעשה שותף כו' הדא הוא דכתיב קונה שמים וארץ ול'

קונה

משנת דרבי אליעזר

תן לי הנפש והרכוש קח כו' ומה שייכות דרש עמק שוה לכאן וכן הקשה בספר פענח רזא לכך דרש המדרש שפירוש אחרי שובו וכו' וקאי אמלך סדומי דהיינו אחר שנעשה לו שנה שבב ואי לאחר שהלך להכות את כדרלעומר וחבריו ואם כן היה בא בעלילה עם אברהם ורצה שיחזיר לו הכל ומסיים המדרש שבאמת טעה בזה כדכתיב במקום אחר אל עמק שוה ששם השוו כל אומות העולם והמליכו לאברהם אם כן אין לדמותו למלך סדום והנה שנעשה למלך סדום היה רק כדי שיאמינו שיצא אברהם מכבשן אש כדאיתא במדרש ומלכי צדק מלך שלם וגו' ויתן לו מעשר מכל שבאמת קנה הכל כדין המציל מגיים לכן אחרי כך התחיל לבקש תן לי הנפש במתנה והרכוש קח לך דשלך היה והשיב אברהם שבאמת הכל שלי רק שלא תאמר וגו' : שבתורה עושה רושם וכו' · פירוש לפי שפירוש לחם ויין היינו הלכות כהונה גדולה גילה לו כדבסמוך במדרש לכן נתן לו הקב"ה מעשר אות ה"א ועל זה שלקה בו עי"ן ר"ע בגימטריא ת' להיות בגלות ארבע מאות שנה כדאיתא במדרש לקמן : ממי קנאן · פי' דאין לומר דקונה שמים וארץ קאי אאל עליון דאם כן קשה ממי קנאן אלא על כרחך קאי אאברהם שבמעשיו הטובים קנה שמים וארץ אם כן קשה דהול"ל ברוך לאל עליון קונה שמים וארץ אברהם ומתרץ רבי אבא דלעולם קאי אאברהם וכאינש דאמר פלן וכו' ולא אמר עינוהי יאי פלן וא' רבי יצחק פירוש דלעולם קאי אהקדוש ברוך הוא ואין להקשות ממי קנאן כנ"ל דהכי פירושו ברוך אברהם ולמה דמפרש אל עליון קונה שמים וארץ שהוא הקנה להקדוש ברוך הוא שמים וארץ שלא היה נודע לבריות מי בראם והיה אמר להם ברכו ועל ידי זה קנה שמים וארץ דלאחר ברכה הארץ ניתן לבני אדם כדאיתא בברכות :

כה תברכו את בני ישראל · רבי אליעזר ור' יוסי בר חנינא ר"א אמר אימתי אני מגדל את בניך ככוכבים כשאגלה עליהם בכה · כה תאמר לבית יעקב · ור' יוסי ב"ר חנינא אמר כשאגלה על מנהיגם בכה · שנאמר (שם ד) כה אמר ה' בני בכורי ישראל: [ט] ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש וגו' · ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי וגו' · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר"י אמר (ז) א עשאן תרומה היך מד"א (במדבר יח) והרמותם ממנו תרומת ה' · ורבי נחמיה אמר עשאן שבועה · היך מה דאת אמר (דניאל יב) וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם · ורבנן אמרי עשאן שירה · היך מה דאת אמר (שמות טו) זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו · רבי ברכיה ור' חלבו ור' אמי בשם ר"א אמרו אמר משה בל' שאמר אבא שירה הרימותי ידי אל ה' בו בלשון אני אומר שירה שנאמר אלהי אבי וארוממנהו · אם מחוט · א"ר אבא בר ממל א"ל הקב"ה ב את אמרת אם מחוט חייך שאני נותן לבניך מצות ציצית · היך מה דאת אמר (במדבר טו) ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת ומתרגמינן חוטא דתכלתא · ועד שרוך נעל · חייך שאני נותן לבניך מצות יבמה היך מה דאת אמר (דברים כה) וחלצה נעלו מעל רגלו · ד"א אם מחוט זה המשכן שהוא מצוייר בתכלת וארגמן · ועד שרוך נעל · (יב) אלו עורות התחשים · ד"א אם מחוט אלו הקרבנות כההיא דתנן ג וחוט של סקרא חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים · ועד שרוך נעל · אלו פעמי רגלים היך מה דאת אמר (שיר ז) מה יפו פעמיך בנעלים · בלעדי רק אשר אכלו הנערים · הה"ד (שמואל א ל) ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו · ויאמר דוד לא תעשון כן אחי את אשר נתן ה' לנו וישמור אותנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידינו ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו · ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה דוד לחוק ולמשפט לישראל עד היום הזה · ד אמר רבי יודן והלאה אין כתיב כאן אלא ומעלה וממי למד מאברהם זקינו שאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים וגו':

פרשה מד א אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר וגו' (תהלים יח) האל תמים

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' י"ג · אגדת בראשית פ' י"ג · ילקוט כאן רמז ע"ה · ב סוטה דף י"ז · חולין דף פ"ט · במ"ר פ' מ"א · תנחומא כאן סימן י"ג · אגדת בראשית פרק י"ג · ילקוט כאן רמז ע"ו כס"ע · ג מדות פרק ג' משנה א' · ד ילקוט שמואל א' סוף רמז קמ"א:

חדושי הרש"ש

(ז) עשאן תרומה · פמ"כ שכתב שאסורה בהנאה לזרים · הן בפסחים (כ"ג א') מבואר דמותרת בהנאה לזרים · ועיין ע"א (ס"ו ב') ברש"י ותוס' זולת בהנאה של כלוי אכורה עיין יבמות (ס"ו ב') תד"ה לא · גבר מן דין קשה שלא אברהם היה כהן כדלקמן פמ"ו · וזה יש ליישב דאולי עדיין לא נתנה לו הכהונה כי עתה הוא זוכה בה על דברת מלכי צדק ולא מצינו שנתייחד לו סדכור כיתמיים · אבל קשה עוד דהמתפיס בתרומה אסרן אינו כלום כדאיתא בריש"ב דנדרים · ויתכן לומר שט"ס במדרש הקרא שלפנינו אלא דיליף מתרומת שקלים או מתרומת הדשן וכדומה שהמה קודש ואסורים בהנאה לכל:

חדושי הרד"ל

דהכא: (יב) אלו עורות התחשים · כד"א (יחזקאל ט"ז) ואנעלך תחש ולשון נעל דרשוהו (ביבמות ק"ב): נצרך

כמרתיך

מתנות כהונה

תברכו · כלומר לפיכך כתיב כה תברכו וכדלקמן] : ה"ג ר' אליעזר ורבי יוסי ב"ר חנינא ר' אליעזר אמר אימתי אני מגדל את בניך ככוכבים כשאגלה עליהם בכה כו' וזה היה במ"ת שעלו למעלה עליונה : עשאן כו' · אברהם עשה רכוש מלך סדום עליו כתרומה שאסורה בהנאה לזרים : שבועה · אסרן עליו באיסור שבועה : עשאן שירה · כלומר קודש קדשים : [כהם ר"א אמרו גרסינן] : אבא · אבי כלומר אברהם אב לכולם : זה המשכן · מכאן זכו לעשיית המשכן : כההוא דתנן · במסכת מדות פ"ג : פעמי רגלים · זכות הולכי לרגל ולישנא דקרא נקיט כדמפרש ואזיל : ומעלה : משמע מכאן קדמוניות וכן פירש רש"י בסדר זה :

יפה תואר

לכן טוב יותר לאמר מיעקב אשר היתה מטתו שלמה : עשאן תרומה · בפסיקתא איתא אבות הראשונים הפרישו תרומות ומעשרות אברהם הפריש תרומה גדולה הרימותי ידי אל ה' ויתפרש שכתוב הרימותי ידי כבר הרימותי ממנו תרומה לה' אבל מלבד זה אם מחוט ועד שרוך נעל לא אקח מכל אשר לך רק אשר אכלו הנערים וגו' · וכן יתפרש גם דברי המדרש והפירוש של עשאן תרומה הוא כי עשה בהן תרומה וכמו שיתפרש ג"כ עשאן שירה עשה בהן : עשאן שבועת · וצורך השבועה היה כדי שיאמין מלך סדום שמה שנהנה מרכושו היה רק לאכילת הנערים ולא לנפשו · א"נ לזרוזי נפשיה נשבע כענין דוד וכמו בויק"ר פכ"ג והכי איתא בספרי בהדיא מצינו בכל הצדיקים שמשביעים יצרם שלא לעשות · כאברהם הוא אומר הרימותי וכו' : עשאן שירה · שבחה לה' שזיכה לו שמן הדין הוא שלו ומ"מ מסר ונתנם למלך סדום שלא יאמר שהוא העשירו ויתפרש הקרא הרימותי ידי אל ה' כמו הרימותי בידי כי תרומם אני בכל יכלתי אל ה' : שאמר בלעדי רק אשר אכלו וגו' · ופגר אשכול וממרא לא נכנסו למלחמה עמו דכתיב וירק את חניכיו וירדוף עד דן וכן הוא ועבדיו ויכם תזינן כי רק עבדיו נכנסו למלחמה · וכ"ש לפי מה דאמרינן לעיל דרק אליעזר לבדו נלחם עמהם וא"כ מה שנתן להם חלק טוב הוא רק מה שהלכו אתו היינו לשמור את הכלים :

פירוש מהרז"ו

וזה דוחק ויותר נראה שצ"ל פסוק שקודם לו ברים ויאלה כה אמר עבדך יעקב ונמשך פסוק כה תאמר לבית יעקב מדברי ר"א בסמוך כן צ"ל ותוכן מאמר זה ששאל מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים כי בברכת כהנים מבואר שנהיה רק מבורכים מאת הש"י בעצמו בלא אמצעי כמו צבא השמים כי כמו שנקרא הש"י ה' צבאות כך נקרא אלהי ישראל · וזהו יברכך ה' יאר ה' ישא ה' וזכו לזה על ידי האבות · לאברהם אמר כה יהיה זרעך כמו הכוכבים וצבא השמים וכמ"ש לקמן סי' זה אימתי אני מגדל את בניך · וכן ממ"ש ואני והנער נלכה עד כה היינו בהר המוריה הר ה' · ששם השכינה נגלית ושם מקור הברכה כמ"ש יברכך ה' מציון וכמ"ש כי שם צוה ה' את הברכה וכן מיעקב שנתברך ג"כ מציון בחלום הסולם שכתוב אצלו כה כנ"ל : אימתי אני מגדל · וכמ"ש במ"ר פר' ב' בסי' י"ב שהכוכבים יש להם ב' סגולות · הא' בריבויים והב' בגדלם · שהם קרובים אל אור כבודו ית"ש יותר מהתחתונים · ובמ"ש כה יהיה זרעך כוון לשתי הכוונות יחד · ור"א וריב"ח באו לפרש הדימוי של גדלם וכבודם כמו הכוכבים וזהו שאמר אימתי אני מגדל וכו' וע' מ"כ : על מנהיגם בכה · אלא מכת בכורות כתוב כמש"ה הנה אנכי הורג את בנך בכורך שזהו עיקר גדולתם של יציאת מצרים · וקראם בני בכורי · ומאמר זה הובא דרך אגב · שהזכיר במאמר הקודם כה יהיה זרעך : [ט] הרימותי ידי · הל"ל הגבהתי ידי · ומה הכוונה בהגבהה זו · ע"כ דרש ר"י שע"פ מדת ממעל נכלל בתיבה זו ענין התרומה · כמ"ש והרמותם וכו' והתרומה אסור לזרים ואסר אברהם שלא יהנה משלל סדום כמו מתרומה · ודעת ר"נ שאם הוא מלשון תרומה א"כ היה אסור גם לאחרים · ומאחר שחלקם לאחרים לסדום ולאנשים שהלכו אתו אין כאן ענין תרומה · ע"כ דורש שאסרם על עצמו באיסור שבועה · ולאחרים מותר ודעת רבנן שאין בענין ההרמה עצמו שבועה אלא שעם השבועה עצמה לפעמים מרימים הידים · וא"כ היל"ל העיקר שנשבע לה' שלא יקח · על כן דרשו שעשאן שירה · פי' שאברהם התבונן בגודל הנס שעשה לו הקב"ה ית"ש למעלה מן הטבע · והוא לא עשה כלום ואין לו חלק בכל השלל רק לשורר ולזמר לה' ולקדש שמו יתברך וכל דרשות אלו ע"פ מדת ממעל וגז"ש : אתה אמרת אם מחוט · סוטה י"ז ושם נסמן במ"ר פרשה מ"א סימן ב' אגדת בראשית סוף פרק י"ג על פי מדת ממעל ומנגד : זה המשכן · שנאמרו היריעות מחוטי שש וארגמן ותולעת שני : עורות תחשים · שנקרא בלשון נעל כמ"ש ביחזקאל ט"ז י"ב ואנעלך תחש וכן מצאתי בהדיא בפסיקתא רבתי פר' ל"ג סי' פ' ובילקוט יחזקאל ט"ז והוא מפסיקתא ולא מאיכה ועיין עוד בשם תנחומא שם · וזה על פי גז"ש : הה"ד ויען כל איש רע · נ"ע איך למד דוד מאברהם שיהיו שוים וכו' · אך המאמר הזה נסמך על פ"ש בפר"א פרק כ"ז וז"ל שם לקח אברהם את ג' תלמידיו ואת אליעזר עבדו עמו ורדף אחריהם עד דן וכו' ושם הניח תלמידיו זנשיהם עמהם · (כמ"ש פסוק י"ד ילידי ביתו י"ח וג' מאות וירדוף עד דן ויחלק עליהם וגו' הוא ועבדיו · ואח"כ וירדפם עד חובה לבדו עם אליעזר ודו"ק) ולקח אליעזר עבדו עמו וכו' ורדף אחריהם עד משמאל לדמשק עכ"ל · הרי שתלמידיו ענר אשכל וממרא נשארו בדן וישבו שם על הכלים והמתינו עד שחזר אברהם · ואברהם עם אליעזר רדפו אחריהם והצילו הרכוש ועכ"ז מפורש בתורה שנתן להם חלקם · ומזה למד דוד ג"כ וכו' שכאן משמע שגם אליעזר לקח חלקו והוא בכלל מ"ש וחלק האנשים אשר הלכו אתי : ויהי מהיום ההוא ומעלה · ומעלה משמע בדורות שקודם לו · על כן בהכרח לדרוש על פי מדה ע' כאלו כתוב ויהי מהיום ההוא והלאה · ומעלה · ובכח הכתוב ויהי מהיום ההוא משמע שמדבר לעתיד ובהכרח שכונתו על תיבת והלאה שמשמעו לעתיד וכמ"ש במדבר ט"ו כ"ג מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם · בישעיה י"ח מן היום והלאה · ותיבת ומעלה בא ללמדנו שלא תיקן דוד החוק הזה מדעתו ולבו אלא שכן היה החוק מעולם והיינו על פי מדה י"ז שכן היה באברהם :

פרשה מד סימן א האל תמים דרכו · מאחר שכתוב האל תחלה הרי שמדבר מהאל עצמו · אלא שאין אנו מכירים את האל רק מצד דרכיו וכל שלימות ומעלה שאנו

ידי משה

קונה כמו עשה לי החיל הזה ומתרגמינן קנה החיל הזה וכו' : ר' נחמיה אמר עשאן שבועה כו' ורבנן אמרי עשאן שירה · פי' כמו שאומרים שירה על הנס ולכך לא רצה ליהנות מן הרכוש ויהיה קידוש השם וקלוס להקב"ה וכ"ל דפליגי בפלוגתא דאיתא בנדרים דף ל"ב וז"ל וירק את חניכיו שמונה עשר ושלש מאות א"ר אמי ב"א ואליעזר כנגד כולם א"ד אליעזר בחושבנא הכי הוא שי"ח עבדים היו כפשטא דקרא וא"כ לא היה נס כ"כ כמש"ה איכה ירדוף אחד אלף כפי' ת"י כד הוה מנטרן ישראל פקודי דאורייתא הוה רדיף חד אלפא משא"כ למ"ד שע"י אליעזר לבד היה נס פרטי ע"כ ה"ל שעשאן שירה וכ"ל שזה יהיה כוונת הגמ' דסוכה דף ל"א האי הכתא דאתי' לקמי' דר"ג א"ל ריש גלותא וכולהו רבנן דבי ר"ג בסוכה גזולה הוו יתבי צוותא ולא אשגח בה ר"ג א"ל אתתא דהוה לה לאבוה תלת מאה ותמני הרי עבדא צוותא קמייכו ולא אשגחיתו בה א"ל ר"ג פעיתא דא ואין לה אלא דמי עצים בלבד · גמ' ואת אין לה שחר למאי נ"מ אמרה ר"ג וכולהו רבנן ועי"ק להבין מה שאמרה בזה שהיה לאברהם שי"ח עבדים מה ענין זה לכאן · ועוד למה דחה אותה וגער בה וקרא אותה פעיתא וכ"ל דה"פ לפי דאיתא בדף כ"ד ע"ב וז"ל אמר ר"א כשם שאין אדם יוצא בלולב של חבירו כך אינו יוצא בסוכה של חבירו דכתיב חג הסוכות תעשה לך ז' ימים וחכ"א יוצא אדם בסוכה של חבירו דכתיב כל האזרח בישראל ישבו בסוכות מלמד שכל ישראל ראויים לישב בסוכה אחת ומקשה הגמרא ורבי אליעזר האי כל אזרח מאי עביד ליה מבעיא ליה לגר שנתגייר בנתיים ולקטן שנתגדל וחכמים סבירי להו לא צריך קרא לגר שנתגייר כיון שאמרו עושים סוכה בחה"מ לא צריך קרא עד כאן לשון הגמרא · ואיתא לעיל גזל עצים וסיכך בהם יוצא בו פירש רש"י לפי שקנה ביאוש ושינוי השם ועוד מפני תקנת השבים אין צריך לסתור בנינו אלא מחזיר הדמים ולא אמרי' אין כאן הפסד מרובה ויסתר סוכתו דמצוה מבוה כל שבעה כבנין קבוע עכ"ל רש"י וכשלטי גבורים מסיק דזה קאי אליבא דמאן דאמר אין עושין סוכה בחה"מ אבל למאן דאמר עושין סוכה בחה"מ לא חשיב כבנין קבוע הואיל שיכול לעשות סוכה אחרת בחה"מ וז"ש הסבתא לר"ג וכולהו רבנן וכו' פירוש בשלמא אם היה יושב בסוכת ר"ג לחוד לא היתה צווחת לפי שא"נ להחזיר רק דמי העצים מפני תקנת השבים דמצוה מבוי' לה כבנין קבוע לפי שאין עושין סוכה בחה"מ משא"כ הואיל וכולהו רבנן יתבי בחד סוכה והלא אין יוצאים בסוכה של חבירו אלא ע"כ כל האזרח אתא ללמוד שיוצאים בסוכה של חבירו קשה והא מבעיא ליה כל האזרח לגר שנתגייר בחה"מ ולקטן שנתגדל אלא ע"כ שלא צריך קרא לזה לפי שעושין בחה"מ סוכה וא"כ אין הפסד כ"כ לסתור הסוכה ולהחזיר העצים גופא ולא אשגח בה דאף שאינו צייך תקנת השבים מ"מ קנאה אני בשינוי רשות רק שתוס' מקשה דשינוי שם החוזר רק לברייתו הוא רק שבב"ק פ' הגוזל גבי גזילת הקדש פסקו התוספות דשינוי השם החוזר לברייתו הוא למ"ד יש שאלה בהקדש והוא שינוי השם גמור ואם אמרינן הרמותי שעשאן תרומה ע"כ לאו שינוי השם הוא דאל"כ האי שעשה אברהם תרומה הואיל ואחז"ל קשה גזל הנאכל ש"מ שס"ל שהוא גזל רק הים לומר הרמותי שעשאן שירה ולא תרומה לזה אמרה אמתא דהוה לה לאבוה לאכול שמונה עשר וג' מאות עבדים וכו' פי' שאברהם קיים כל התורה כולה והאיך הרבה כ"כ בעבדים והלא אחז"ל מרבה עבדים מרבה גזל אלא ע"כ שהיה אליעזר לבד וא"כ היה מעשה נסים והרמותי פירושו שעשאן שירה ולא שעשאן תרומה לפי שמחזיר אברהם לגזל ולא הוה תרומה שהינוי החוזר לברייתו הוא למ"ד יש שאלה בהקדש וא"כ מכת זה צווחה הסבתא להחזיר לה העצים גופא והשיב ר"ג התי' זה שי"ל לעולם שעשה תרומה וא"ת שינוי החוזר לברייתו הוא לאו כלום שהרי עשאן תרומה ונתן לשם שהיה כהן כמש"ה אח"כ ויתן לו מעשר מכל כפירש"י שנתן אברם לשם שהיה כהן רק שהרא"ם ס"ל שקאי על אברהם כמש"ה אח"כ והוא כהן לאל עליון ושם לא היה כהן ואיתא ויאמר אך נא מלמד שהכישו ארי ונעשה בעל מום ושימש שם בנו פתחיו ובתדושי הרשב"א מקשה למ"ד במ"ר ויקח אחת מצלעותיו צלע ממש ולא כמ"ד מסטרוסי שברא אותו דו פרצופין ונטלן וקי"ל ניטל צלע מעיקרו טריפה וא"כ היה אדה"ר בעל מום והאיך הקריב פר ומשני שקודם מ"ת היה בע"מ כשר לעבוד עבודה ואי' במ"ר מכח שנבראת חוה מן הצלע היא קולנית וז"ש ר"ג פעיתא דא פי' מכח שהיא קולנית ע"כ שנבראת מצלע וא"כ ע"כ בע"מ היה ראוי להקריב קודם מ"ת וא"כ שם נמי כהן היה וא"כ הוכחה נמי כלום ודוק היטב : [שייך לדף פ"ז ע"א סי' ג'] ויכם וירדפם · וכי יש אדם רודף הרוגים אלא שהיה הקב"ה הורגם ואברהם רודפם יש להקשות מ"מ האיך מיושב דהל"ל מתחלה וירדפם ואח"כ ויכם ונראה דלא קשה כלום שכיון שקאי ויכם על הקב"ה ראוי להקדים ויכם משום כבודו של הקב"ה ובזה מיושב ג"כ גבי בועז שאמר לקוצרים ה' עמכם והלא אחז"ל לא יאמר אדם לה' עולה לה' מנחה אלא מנחה לה' חטאת לה' דאסור להזכיר את השם בתחלה חיישינן שמא ימות ונמצא הוציא ש"ש לבטלה ע"כ יאמר מנחה לה' וא"כ האיך אמר בועז לקוצרים ה' עמכם ופתח בתחלה בשם · אלא ע"כ שבועז אמר עמכם ה' כדין רק שהתורה כתבה בהיפך משום כבוד הקב"ה וק"ל ז"ש הגמ' ביומא פרק טרף בקלפי במשנה היה אומר לה' חטאת ר"י אומר לא היה צריך לומר חטאת וקשה לי במאי קמפלגי כי בודאי דלא פליגי בזה שבאמת אמר לה' חטאת רק שקשה לר"י האיך אמר הכהן שהוא נגד הדין שאסור לפתוח בשם כנ"ל לזה מיישב ר"י שבדיעבד אף אם אינו אומר חטאת די בכך שהכל יודעים שקאי על הקרבן וא"כ שפיר עביד ולא חיישינן שמא ימות א"כ לא הזכיר ש"ש לבטלה שאף אם לא הי' אומר חטאת כלל יודעים כוונתו וק"ל · ובשם הגאון מהור"ר יעקב אב"ד דק"ק לובלין ז"ל שמעתי בפסוק זה צדק ילין בה ועתה מרצחים לפי שאחז"ל מעולם לא לן אדם בירושלים ועבירה בידו שתמיד של שחר היה מכפר על עבירות שבלילה ותמיד של ערבים היה מכפר על עבירות היום וידוע מאחז"ל לא נחרבה ירושלים עד שנעשית עיר הנדחת וגבי דין עיר הנדחת אי' שיירה שלנה בה נדחת עמה זה שהיה הנביא מקונן שמתחלה צדק ילין בה מי שהיה לן בירושלים היה לזכותו ועתה מרצחים מי שלן בה חייב מיתה כמו הדין של עיר הנדחת שנדחת עמה וק"ל ע"כ דפת"ח וש"י :

דרכו אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו אם דרכיו תמימים הוא על אחת כמה וכמה · [א]רב אמר לא נתנו המצות אלא (א) לצרף בהן את הבריות · וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצואר · או מי ששוחט מן העורף · (ב) הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות · ד"א [ב]האל (ג) תמים דרכו זה אברהם שנאמר (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך · אמרת ה' צרופה · (ד) שצרפו הקב"ה בכבשן האש · מגן הוא לכל החוסים בו · אל תירא אברם אנכי מגן לך : ב ד"א אחר הדברים וגו' · כתיב (משלי יד) חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח · חכם ירא · אל תירא אברם · (ה) [ג]אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסר מרע · אל תהי חכם בעיניך · במה שאת רואה בעיניך תאמר שאני מוליד תאמר שאין אני מוליד ירא את ה' · אל תירא אברם · רבי אבין בשם רבי חנינא פתח (משלי יא) רשע עושה פעולת שקר וגו' [ד]רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד שהיו פעולותיו על שקר · וזורע צדקה · זה אברהם שנאמר (בראשית יח) ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט · שכר אמת אל תירא אברם וגו' : ג ד"א אל תירא אברם הה"ד (ישעיה מא) ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי · אשר החזקתיך מקצות הארץ ממספוטמיא ומחברותיה · ומאציליה קראתיך ממפולשין שבה · קראתיך זמנתיך · בחרתיך ולא מאסתיך · (א) (ו) בחרתיך באברם · (ב) ולא מאסתיך באברהם · אל תירא כי עמך אני · אל תשתע כי אני אלהיך · אמר רבי הושעיא בשעה שאמר יצחק ליעקב · גשה נא ואמושך בני · (ז)[ה]נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה וזימן לו הקב"ה שני מלאכים אחד מימינו ואחד משמאלו והיו אוחזין אותו במרפקו כדי שלא יפול · הה"ד אל תשתע כי אני אלהיך לא תשוע · אמצתיך אף עזרתיך וגו' הן יבושו ויכלמו וגו' אלו שהם שוטנים בך · יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך · אלו שהן עושין עמך מריבה · תבקשם (ח) ולא תמצאם · אלו שהן עושין עמך מצות · כי אני ה' אלהיך האומר לך אל תירא שנאמר אל תירא אברם : ד אנכי מגן לך · (ט) רבי לוי אמר תרתין · ורבנן אמרי חדא · ר' לוי אמר [ו]לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן אוכלסין שהרגתי שהיה בהם צדיק אחד וירא שמים אחד · משל לאחד שהי' עובר לפני פרדסו של מלך ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה והציץ המלך וראה אותו התחיל מטמן מפניו א"ל מפני מה אתה מטמן כמה פועלים הייתי צריך (ג) שיקושו אותה עכשיו שקששת אותה בא וטול שכר כך אמר הקב"ה לאברהם אותן אוכלסין

מסורת המדרש א ויק"ר פרשה י"ג · מדרש תהלים מזמור י"ח · תנחומא סדר שמיני סימן ז' וסימן ח' · אגדת שמואל פרשה ד' · ילקוט סדר שמיני רמז תקל"ה · וילקוט שמואל ב' רמז קס"א · ועי' תנחומא סדר תזריע סימן ה' · ב ילקוט כאן רמז ע"ו · ג ילקוט משלי ריש סימן ג' ברמז תתקל"ב · ד תנחומא כאן סי' י"ב · אגדת בראשית פרק י"ג · ילקוט כאן רמז ע"ו · וילקוט משלי רמז תתקמ"ז · ה לקמן פ' ס"ה · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · וילקוט ישעיה רמז ש"ג · ו פדר"א פ' כ"ז · תנחומא כאן סימן ט"ו · ילקוט כאן רמז ע"ו · וילקוט ישעיה רמז ש"ג :

חדושי הרד"ל

(א) לצרף · כלומר לא לתועלת עצמו כ"א לטוב לנו לזכך הנפש וכך כתב בעבודת הקודש (בהשגתו על המורה) חלק העבודה פרק ג' : (ב) הוי כו' · הבריות מסיים בתנחומא שמיני ומה שהוא מגן עליך שנאמר מגן הוא לכל החוסים בו ועיין בויק"ר פי"ג שמאמר בקצרה : (ג) תמים דרכו זה אברהם שנאמר התהלך כו' · כגי' המ"כ · ומפרש דרכו של הקב"ה שצוה לאוהביו להלך בה היא תמימה · וגם י"ל דרכו שמהלך בה קרא להתמים להלך לפניו בה וכמש"ל ספ"ל ע"ש : (ד) שצרפו הקב"ה בכבשן · בשוח"ט הלשון שצרפו בעשרה נסיונות · וכאן ניחא ליה למינקט בכבשן דשייך בה לשון צריפה כל' הש"ס בכ"מ משיצרפנו בכבשן : (ה) אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסר מרע · הוא מקרא אחר (משלי ג') ובילקוט שם הלשון אמר הקב"ה לאברהם אל תהי חכם בעיניך במה שאתה כו' וכנ"ל : (ו) בחרתיך באברהם · ולא מאסתיך באברם כצ"ל : (ז) נשפכו מים על שוקיו · מן שפחד וכדא' (יחזקאל ז') כל ברכים תלכנה מים · ועי' סוטה (מ"ד) שמע קול כו' ומים שותתין על ברכיו : (ח) ולא תמצאם · אנשי מלוחך אלו שהן כו' מלות יהיו כאין גו' מלחמתך אלו המלכים שעשו עמך מלחמה כנ"ל : (ט) רל"א תרתין ורבנן כו' · ר'

חדושי הרש"ש

(א) בחרתיך באברם · הוא עפ"י הכתוב (נחמיה ט') אשר בחרת באברם וכמו דאמרינן בספ"ק דברכות ולקמן פמ"ו : (ב) ולא מאסתיך באברהם · זה עולה יפה לגי' הרא"ש שהביא המ"כ לעיל שסמ"ב מה אתה הולך וממאיס עצמך כו' לכן אמר ולא מאסתיך באברהם שנקרא כן אז בעת שנצטוה על המילה : (ג) שיקושו כו' שקששת כו' · עמ"כ ויותר נראה לפרש מלשון לקושש קש (שמות ה') וכפי' רש"י שם :

כל

מתנות כהונה

פרשה מד לצרף כו' · לזקקם ולזכותם שהש"י אמר ועשה לגונו [ועיין בעקדה פרשת מילה ובמו"נ ח"ג פכ"ו ובספר עבודת הקודש ח"ב פ"ג] : הכי גרסינן זה אברהם שנאמר התהלך לפני והיה תמים וכן הוא בילקוט סדר זה ובילקוט תהלים : אל תירא · מכלל שהיה מתירא : תאמר שאני כו' · שדעתך תלויה ומסופקת : ממספוטמיא · ארץ מארצות הרחוקים מן הגיים ובערוך הביאו ולא פירשו : ממפולשין · מהמפורסמים הארצות הידועים בשם ותהלה מהם קראתיך לי לשמי : זמנתיך · קראתיך פירושו זמנתיך ובלשון חז"ל המזומנים לסעודה נקראים קרואים : בחרתיך באברם גרסינן · פי' בעוד שהיה שמך אברם כמו שנאמר אשר בחרת באברם : ה"ג אל תירא כי עמך אני : אל תשתע כשעוה · דרש תשתע לשון שעוה וכן פירשו שם רש"י ז"ל : מרפקו · אצילי ידיו [בערוך] : לא תשוע · לא תהיה כשעוה [כ"פ בערוך] : ה"ג בילקוט ישעיה אמצתיך במיכאל עזרתיך בגבריאל הן יבושו כו' : מצות · לשון מצה ומריבה : ולא תמצאם וגו' גרסינן : ה"ג האומר לך אל תירא וכן לאברהם שנאמר אל תירא וגו' : וירא שמים אחד · ויהיה נעגם עליו : שיקושו · פירש הערוך לעדרו קישקוש זהו עידור אלא שעידור בגפנים וקישקוש בזיתים

יפה תואר

אם דרכיו תמימים כו' · בא לתת סמך וקישור אל הכתוב הזה · ומפרש האל תמים דרכו · כי דרכי התורה אשר שם לפנינו תמימים הם · וכל אמרת ה' צרופה מכ"ש שאין עול חלילה בו לבדו · ולכן יבינו הכל שהוא מגן לכל החוסים בו · ורב מפרש את המקרא האל תמים דרכו ואין חסרון בעניני מצותיו · ואם תראה מצות אשר אין טעם להם כמו לשחיטה מן הצואר ולא מן העורף · ידוע תדע כי אמרת אלוה צרופה לצרף את הבריות בהן ולנסותם הישמעו בקולו אם לא · ולתת שכר טוב לשומרים את דברו כדי שיהיה עי"ז מגן לכל החוסים בו · כי גם המצות אשר אין טעם בהן · טעמם בצדן כי הקב"ה צוה אותם למען ידבקו בו ויזכרו תמיד כי ה' הוא המפקד · ומצוה אותם לעשותם · ובאמרם הוא עקב רב · אמנם יש מהמתקרים המאנים בזה ואמרו כי לא דבר ריק הוא ובוודאי לכל מצוה יש טעם מועיל לבני אדם השומרים אותם ורק להקב"ה הנשגב ומרומם על כל מפעל ומעשה אין תועלת בהם ומפרשים הדברים כפשוטם וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצואר כו' אלא לצרף בהם את הבריות לתת רחמים בלבם על כל חי ולהרגיל נפשותינו לחמלה · וכן הוא בכל המצות יש בהן תועלת לבני אדם להדריכם בדרך טובים וישרים · ולפ"ז יתפרש הכתוב האל תמים דרכו · ומסתפק בעצמותו ולא יפלס בזולתו · ואמרת אלוה הוא צרופה רק לצרף את הבריות להיות מגן להם : זה אברהם · ומפרש האל הוא עם איש אשר תמים דרכו · ואמרת אלה אשר אמר אנכי מגן לך כי מגן הוא לכל החוסים בו הוא לזה התמים אשר נפשו כבר צרופה ובתוכה לאיש כזה הוא מגן ומושיע : חכם ירא אל תירא אברם · ודורש את הכתוב חכם וסר מרע זה אברהם ירא בחכמתו כי יראה באיצטגנוניתו דבר הרע אליו כמו אברהם שראה שאינו מוליד · אבל באמת אל תהי חכם בעיניך וירא את ה' וסור מרע [ויתפרש כי ירא וסר מרע הוא עומד במקום שנים · ויראה האחד הוא מפעל עבר ויראה השני הוא במקום צווי · ולפ"ז ערך הכתוב כ"ה · חכם וסר מרע ירא כי חכמתו תביא מורך בלבבו · אבל טוב לחכם להיות ירא את ה' וסר מרע · ופחד ומורך לא יעלו בלבבו] : זה נמרוד כו' · ולפ"ז יתחבר הכתוב הזה אל הכתוב הבא אחריו כן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו · כמו באברהם שזרע צדקה היה לו שכר אמת כן יהיה לכל כי צדקתו תוליכנו לחיים · וכמו בנמרוד שעשה פעולת שקר ונהרג ע"י אברהם כן יהיה כל מרדף רעה למותו : שני מלכים · זה דריש מכופל לשון אמצתיך אף עזרתיך · ובילקוט הביא אמצתיך במיכאל אף עזרתיך בגבריאל · אך קשה כיון דה' תומך ידו כדמסיים אף תמכתיך בימין צדקי מלאכים ל"ל : צדיק אחד צדיק הוא בין בלא"ת ובין בעשה ויראת שמים בל"ת לבד · או צדיק הוא גם בין אדם לחבירו ויראת שמים

פירוש מהרז"ו

רואים מדרכיו אנו לומדים קל וחומר שהשלמות והמעלה נמצא בעצם ובאמונה באל עצמו כ"י · והוא ק"ו הפוס · שאנו רואים ב"א יודעים עתידות עושי פלאות מחים מתים אף כי יוצר בראשית · כזה וכיוצא בזה לאין שיעור עלינו ללמוד מדרכיו ק"ו על תמימות מעשה האל · ועיקר הדרשה השייך כאן הוא הדרשה השניה שדורש על אברהם והדרשה הראשונה דרך אגב : אלא לצרף בהם · עי' דרשה זו ויק"ר פרשה י"ג סימן ג' על פסוק בדומה לזה כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לכל החוסים בו משלי ל' ולפי פשוטו שאמרת ה' בעצמה צרופה · איך הוא שייך למ"ש מגן הוא לכל החוסים בו · אלא הכוונה שהיא מצרפת למי ששומע האמירה ועושה אותה · וכשעומד בנסיונות נעשה לו הקב"ה מגן שאם לא נצרף לא היה נעשה לו מגן · ועיקר הכוונה בזה שאין הקב"ה צ"י צריך בענין מעשה כל המצות לצורך שלימות עצמו אלא לזכות אותנו לצרפנו ולעשות מגן לנו וכמ"ש ר"ח בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות וכו' · ובתנחומא סוף שמיני הגי' וכי מה איכפת להקב"ה בין שוחט או וכו' מה איכפת לי' בין אוכל טהרות לאוכל נבילות ע"ש וכאן קיצר וא"כ ה"ה לכל שאר המצות כמ"ש איוב ל"ה אם חטאת מה תפעל לו וגו' אם צדקת וגו' : את לבבו נאמן לפניך · וזהו התמימות האמתי · אך במדרש תהלים י"ח שם הגי' שנאמר התהלך לפני והיה תמים · ופי' הפסוק ע"פ גז"ש ומדה ט' האל רוצה ואוהב למי שתמים דרכו · וכן הוא שם ע"ו על פסוק · הולך תמים זה אברהם שנאמר התהלך לפני והיה תמים : בכבשן האש · ושם במדרש תהלים הגי' שנצרפו ביו"ד נסיונות · ועל שהוא תמים ונצרף זכה שנעשה לו מגן וזהו מגן הוא לכל וגו' · וקיים כן לאברהם וזרעו כמ"ש אנכי מגן לך : ב כתיב חכם ירא · כבר הודעתי נאמנה בהקדמה הב' שדעת חז"ל שפסוקי נביאים וכתובים שכתובים סתם · הכוונה על ענינים מפורשים בתורה · וכן פסוק חכם ירא שפירושו לפי פשוטו על שהם חכם וחז"ל דורשים ע"פ מדה ז' וי"ו על אברהם שהוא היה ירא כמ"ש אל תירא אברם הרי שהיה מתיירא · על פי מדה ט' וכמ"ש לקמן ריש פ' ע"ו אינו אומר אל תירא אלא שהיה מתירא · וענין יראתו היתה על פי חכמתו וכמ"ש לקמן סימן ד' ענין הפחד שלו עד שאמר לו אל תירא אנכי מגן לך שלא תלכד בדבר עבירה וכמ"ש לעיל פ' א' סימן י"ד · שלא יתכן לפרש שהיה מתירא מסוגאים ומיסורים שהרי מפורש שרדף המלכים והרגם ומסר עצמו ליסורי מות על יחוד שמו · ובתנחומא כאן הגי' אל תהי קורא אלא חכם וסר מרע ירא כמ"ש בסימן ז' פ"א ע"ש ובתנחומא דורש על פי מדה ל"א : אל תהי חכם בעיניך · היה לו לומר בדעתך או בלבך ומה ענין עינים אל החכמה · על כן דורש בעיניך במה שאתה רואה בעיניך · וכמ"ש בפסוקים הקודמים (במשלי ג') בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען וגו' · ופסוקים אלו מתקיימים באברהם וכמ"ש ומצאת את לבבו נאמן לפניך וזהו בכל לבך וכמ"ש שבת דף קנ"ו מה דעתך דקאי צדק במערב · מסדרנא ליה · ועי' לקמן פר' זו סימן י"ב ועל זה אמר ירא את ה' לבדו ולא תירא מן המזל כלל · ועי' ילקוט משלי ג' : רשע עושה פעולת שקר · עי' אגדת בראשית פרק י"ג ובתנחומא כאן שמ"ש שהיו פעולותיו של שקר על עבודת כוכבים שהיה עושה להטעות הבריות וכמ"ש כי שקר נסכם : שכר אמת וכו' · עד שכרך וגו' ולא פירש כאן למה ובפסוק זה מבואר שהשכר הוא על הצדקה שזרע ועשה ע"פ מדה י"ז : ג ממספוטמיא · פירשתי לעיל סוף פר' ל' · ודעת המדרש שפירוש הפסוק על אברהם אע"פ שהתחיל ואתה ישראל עבדי אך מאחר שאמר בס"ד זרע אברהם אוהבי דורש מ"ש אשר החזקתיך מקצות הארץ שלא יתפרש ביעקב שהרי תחלתו היתה בארץ ישראל ודיבר עמו והחזיקו במקום הקודם · אך אברהם החזיק בו מקצות הארץ מבבל שהיא רחוקה · ומ"ש מאציליה קראתיך פירש מגדולי הארץ כמ"ש ואל אצילי בני ישראל · כמ"ש פדר"א פרק ע"ז רבקה בת מלכים · וכמו שכתב בספר הישר שתרח היה שר צבאו של נמרוד וכמ"ש אל עיר נחור : קראתיך זמנתיך · שאמר תחלה החזקתיך · ואחר כך קראתיך מתחלה קוראים ואח"כ מחזיקים · על כן דרש זמנתיך · שאחר שמחזיקים באדם מזמינים אותו לסעודה כמ"ש ותחזק בו לאכל לחם : בחרתיך באברם · כמ"ש אשר בחרת באברם וכמ"ש ברכות סוף פרק א' שבתר בו בעת שהיה שמו אברם · ולא מאסתיך באברהם · שאז כבר היה זקן ועכ"ז לא מאס בו אבל עוד ינובון בשיבה וכמ"ש אל תבוז כי זקנה וגו' : אל תירא וכו' אל תשתע · חוזר לדרוש על יעקב מכופל לשון · אל תירא וכו' האומר לך אל תירא ופסוק אל תירא על יעקב · ופסוק האומר לך על תירא על אברהם שמפורש בו שא"ל הש"י אל תירא אברם ולא אל יעקב · וא"כ נאמרה נבואה זו בימי אברהם ובימי יעקב · ויותר נראה שכל הפסוק מדבר ביעקב כי מאחר שכל כוונת הש"י באברהם הוא על יעקב וזרעו אמר אשר החזקתיך מקצות הארץ פירוש שכל מה שהחזקתי באברהם הוא למענך · וכן פסוק האומר לך אל תירא כאלו אמר ליעקב כי למענו ועליו אמר לאברהם · וכל הענין בילקוט ישעיה מ"א בגירסא מתוקנת וכאן חסר כמ"ש במ"כ : נשפכו מים על שוקיו · מאמר זה לקמן פר' ס"ה סימן י"ט ושם פירשתי : הן יבושו ויכלמו · וס"ד כל הנחרים בך · ועל זה פירש אלו שהם סוטנים בך וזה במעשה · אנשי ריבך · בדברי ריבות : ולא תמצאם · וס"ד אנשי מלוחך · וזה שאמר אלו שהם עושים עמך מצות · היינו ריב דברים עם מעשה מות כמ"ש במ"כ פר' א' סוף סימן כ"ט בהדיא וכמ"ש בפסוק אנשי מלחמתך : אף עזרתיך · גירסת הילקוט אמצתיך במיכאל אף עזרתיך בגבריאל · והוא בעצמו אומר לך אל תירא עכ"ל · כמ"ש כאן אל תירא אברם : ד מתפחד · לא די שאין לו לירא אבל עוד יקבל על זה שכר טוב וכדברי המשל ודורש סמוכים לפי הסדר שכתוב בלא סידום הפרשיות · ועיין לקמן סימן ה' לפי הסירום : שיקושו אותו וכו' שקששת · מלשון לקיטה כמ"ש לקושש קש מקושש עצים וכדומה : (וקשקום הוא לשון עידור כמ"ש בערוך אך כאן קישוש הוא

ידי משה

אם דרכיו תמימים כו' · נ"ל שהוקשה להם שאמר הכתוב האל תמים וגו' אמרת ה' לשון נגלה ואחר זה אמר מגן הוא לשון נסתר לזה תירצו שהפסוק רוצה להראות ק"ו לפיכך אמר הכתוב מגן הוא ר"ל הוא על אחת כמה וכמה ורב מתרץ באופן אחר שכוונת הכתוב באומרו מגן הוא קאי על הדיבור של הקב"ה ר"ל הדיבור מגן הוא לכל החוסים בו כי מה איכפת כו' אלא לצרף כו' וזה מגן הוא רצה לומר שתיבת הוא קאי על הדיבור ולא על הקב"ה כנ"ל : שכר אמת אל תירא אברם וגו' שכרך הרבה מאד : פועלים הייתי צריך כו' · רצה לומר שהמלך אמר למה אתה מתירא ממני שאתה לקחת הקוצים אדרבה הייתי צריך לשכור פועלים שיבערו הקוצים מן הכרם שלא יפסידו הכרם והנה מאחר שלקחת הקוצים לא די שיהיו לך הקוצים להסיק בהם את התנור אלא אפילו טול שכרך על שבערת אותן מן הכרם

שהרגת קוצים כסוחים היו · הדא הוא דכתיב (ישעיה לג) והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים · רבי לוי אמר תרתי לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן המלכים שהרגתי שבניהם מכנסין אוכלסין ובאים ועושים עמי מלחמה · אמר לו הקב"ה אל תירא אנכי מגן לך · מה המגן הזה אפילו כל החרבות באות עליה היא עומדת כנגדן כך את אפי' כל עובדי כוכבים מתכנסין עליך נלחם אני כנגדן · ורבנן אמרי חדא לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי · ירדתי למלחמת המלכים ונצלתי : תאמר שנתקבלתי שכרי בעולם הזה ואין לי כלום לעתיד לבא · אמר הקב"ה אל תירא אנכי מגן לך (ד) וכל מה שעשיתי עמך בעולם הזה חנם עשיתי עמך אבל שכרך מתוקן לעתיד לבא · שכרך הרבה מאד היך מה דאת אמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך : ה רבי יודן ורבי הונא תרויהון בשם רבי יוסי בן זימרא · רבי יודן אמר [א] בכל מקום שנאמר אחרי סמוך אחר מופלג · ור' הונא אמר בכל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג אחר הדברים האלה אחר הירהורי דברים שהיו שם : מי הרהר אברהם הרהר אמר לפני הקב"ה רבון העולמים כרת ברית עם נח שאינך מכלה את בניו · עמדתי וסיגלתי מצות ומעשים טובים יותר ממנו ודחתה בריתי לבריתו תאמר שאחר עומד ומסגל מצות ומעשים טובים יותר ממני ותדחה בריתו לבריתי · א"ל הקב"ה מנח לא העמדתי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד (י) מגינים של צדיקים ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם ומכריעו עליהם שהוא (יא) יכול לומר למדת הדין די אני נוטלו ומכפר עליהם : ו היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר · [ב] עשרה לשונות נקראת · נבואה · חזון · הטפה · דבור · אמירה · (יב) צווי · משא · משל · מליצה · חידה · ואיזו היא קשה שבכולן רבי אליעזר אמר חזון שנאמר (ישעיה כא) חזות קשה הוגד לי · רבי יוחנן אמר [ג] דבור שנאמר (בראשית מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות · רבנן אמרי משא כמשמעו · שנאמר (תהלים לח) כמשא כבד יכבדו ממני · גדול כחו של אברם שנדבר עמו בדיבור ובחזון · שנאמר (בראשית טו) היה דבר ה' אל אברם במחזה : ז אל תירא אברם ממי נתירא · [ד] ר' ברכיה אמר משם נתירא · הה"ד (ישעיה מא) ראו איים וייראו קצות הארץ ויחרדו וגו' · מה איים הללו מסויימים בים כך היו אברהם ושם מסויימים בעולם וייראו · זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה · זה נתיירא מזה לומר שמא תאמר שם שיש בלבו עלי שהרגתי את בניו · וזה נתיירא מזה לומר שמא תאמר

מסורת המדרש א עיין סוטה ל"ג וברש"י ד"ה אחרי · ובגיטין דף ס' תוס' ד"ה ופרשת · אסתר רבה פרשה ה' · ילקוט כאן רמז ע"ו · ב אדר"נ פרק ל"ד · אגדת בראשית פרק י"ד · שה"ש פרשה ג' פיסקא ד' · ג מכות דף י"א · פדר"א פ' כ"ו · ויק"ר פ' א' · ספרי סדר בהעלותך פיסקא נ"ט · ד ילקוט כאן רמז ע"ו · וילקוט ישעיה רמז ש"ג :

חדושי הרש"ש

(ד) כל מה שעשיתי כו' כצ"ל בלא ו' :

חדושי הרד"ל

לוי בראשונה דרש אל תירא אנכי מגן לך כאחת · ורבנן דרשי אל תירא אנכי מגן לך שכרך הרבה כאחת : (י) מגינים של צדיקים · שיהיו יכולים להגן על הרעה כדא' וגנותי על העיר הזאת וגו' למען דוד עבדי : (יא) יכול לומר למדה"ד דיי כו' · ומכפר עליהם לשון הוה ילא ממ"ש בשה"ר פ"א פ"ך מאמר זה על אשכל הכופר ע"ש (ולשון יכול לומר די הוא על מ"ש שם צרור המור דודי לי בין שדי כו' שדרשו בשעה שאמר ומילר בין שדי כיון שיכול לומר די ע"י אשכל הכופר כו') · ואולי אפשר גם כאן רוצה לדרוש זה על שכרך הרבה מאד · שיצאו ממך צדיקים שיהיה שכרם הרבה · עד שיהיה יכול לומר למדה"ד די לך כמ"ש באותה שעה מת אביהו בן צרויה ואמרו למלאך המשחית רב לך רב משכונא גבך : (יב) צווי משא משל כו' · מידה נבואה ואיזו כו' וכ"ה בשה"ר פ"ג פ"ד וכצ"ל · ובאדר"נ אפיק הטפה ומעייל קריאה ע"ש :

מתנות כהונה

בזיזים : שהרגתי · ברשעתם : כך אמר הקב"ה כו' · וזהו שנאמר אל תירא וגו' : חנם עשיתי כו' · שגן בלשון ארמי חנם והוא ידוע בלשון חז"ל : ודחתה בריתי כו' · שהרי הרגתי הרבה אוכלסין מבניו : ה"ג בילקוט צדיק אחד שבהם שהוא יכול כו' · אני נוטלו מן העולם ומיתתו מכפרת עליהם [ועי' במדרש חזית בפסוק דודי ירד לגנו] : [ס"א וזה

פירוש מהרז"ו

לקיפה) : משרפות סיד · מדבר באברהם לפניו כתיב הן אראלם כמ"ש לקמן פרשה ל"ו סי' ה' ולאחריו כתיב פחדו בציון וגו' הולך צדקות וכמ"ש לקמן פר' מ"ח סימן ו' · וכתיב אחריו שמעו רחוקים אשר עשיתי ודעו קרובים גבורתי · פירוש כשתתבוננו את אשר עשיתי כבר בימי אברהם תדעו מה שאעשה להבא כמ"ש לעיל פר' מ"ב סי' ב' בהדיא שכל ענין הד' מלכים שבאו על אברהם סימן הוא שכן יהיה לעתיד בגוג וכאן שכתוב משרפות סיד הרי שכן היה בימי אברהם · ולפי זה פירוש הפסוק אל תירא וגו' שכרך וגו' אנכי מגן לך ע"פ מדה ל"א פירוש לא די שלא תירא אלא תקבל שכר · ולפי פירוש הב' הפסוק כסדר ואינו שייך למ"ש שכרך וגו' ולרבנן יפורש כל הפסוק אלא שמ"ש מגן ולא אמר צנה וסוחרה וכדומה · דורשים מלשון חנם בארמית ע"פ מדת ממעל : מתוקן לעתיד · מאחר שאמר בלשון שכר ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא ע"כ שפירושו על לעתיד לבא · וכמ"ש עין לא ראתה וגו' : ה בכל מקום שנאמר אחרי · הדבר נראה לעין שכל אחד מן הדעות ידע כל המקומות שכתוב בהם אחר ואחרי ופירש כל אחד לפי שיטתו כל המקומות הנ"ל ומאחר שאין לנו המדרשים של כל התנ"ך על כן נעלם ממנו ידיעת מאמר זה וה' יראנו נפלאות מתורתו : אחר הרהורי דברים · עיין לקמן פ' נ"ה סימן ד' ופרשה נ"ז סימן ג' ופר' פ"ז ריש סי' ד' · ומדרש אסתר פסוק אחר הדברים כשוך · שהוקשה לחז"ל מ"ש אחר הדברים שפי' שדברי פר' המאוחרת מסובב ממ"ש בפרשה הקודמת ושייכת לה ובאמת אינו כן על כן דרשו תיבת הדברים שאות ה' מיותר לדרוש נוטריקון הרהורי דברים ועל פי מדה ל"ב ומדת סמוכים אנו יודעים מה שהרהר אברהם · וכמ"ש בריש סדר עולם ובברייתא דל"ב מדות ברכות דף ז' שבת דף י"א ברש"י ותוספות שם שפרשת בין הבתרים לא נאמרה על הסדר ע"פ מדה ל"ב שמתחלת אחר הדברים עד ויחשבה לו צדקה נאמר בשנת ע"ג לאברם או בשנת ע"ה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ומפסוק זה עד סוף הפרשה נאמרה בשנת ע' לאברם הרי שפרשת בין הבתרים שמסיימת בפסוק ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית נאמרה קודם פסוק אחר הדברים האלה ועל זה אמר אחר הרהורי דברים שהיו שם על כריתת ברית של אברם שהיה קודם לכן שעל זה אמר אל תירא אברם שהיה מתירא מכריתת בריתו שלא יודחה ועי' לעיל פר' ל"ד סימן י"א ותבין ענין הדחיה והקודם היה על דברים גשמים והראים אך ברית אברם על ארץ הקדושה ועל בית המקדש השראת השכינה ומ"ת והגאולה ותח"מ · והוקשה לחז"ל שעל יראתו שיעמוד צדיק אחר מה השיבו אנכי מגן ע"כ דורש שמ"ש מגן פירושו מגין ופי' שאני נותן לך מתנת המגינות שלא היה עד עתה שממך יעמדו צדיקים מגינים על דורם ועל דורות הבאים שלא יודחה הברית · וכמ"ש לקמן פר' מ"ט סימן ג' שיעמוד ממנו בכל דור צדיק ע"ש ומה נפלאו הדברים לפי מ"ש שה"ר סוף פסוק כמגדל דוד ר"ב בשם ר"י אמר אברהם לי נעשית מגן ולבני אי אתה נעשה מגן אמר ליה הקב"ה לך נעשיתי מגן אחד שנאמר אנכי מגן לך אבל לבניך אני נעשה מגינים הרבה : ולא עוד אלא בשעה · נ"ע מגין לו · אך כאן חסר עיקר הענין וכוונתו על מ"ש בשה"ר פסוק צרור המור דודי לי וגו' צרור המור זה אברהם וכו' ע"ש בין שדי ילין שיכול לומר למדת הדין די אשכול הכופר איש שהכל בו יכפר על ישראל וכו' ע"ש ומכריע עליהם עכ"ל · פי' שכשיבואו לידי עבירות ויכריע המאזנים לצד הדין ולקיחת הצדיק יכריע המאזנים לצד החסד : ו עשרה לשונות · כאן יתפרש בדוחק שתיבת נבואה עצמה ג"כ מהעשרה לשונות וחושב עוד ט' ובאגדת בראשית פרק י"ד חושב נבואה בתוך הי"ד לשונות כמו שהוא בילקוט כאן ב' פעמים תיבת נבואה : נבואה · כמ"ש בתורה כי נביא הוא וכמוהו הרבה · חזון כמ"ש חזון ישעיהו וכדומה וכמ"ש כאן במחזה · הטפה כמ"ש מיכה ב' אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה · דיבור כמ"ש וידבר ה' · אמירה ויאמר ה' · צווי כאשר צוה ה' והיה להם דבר ה' צו לצו · משא · משא בבל משא צור משא דבר ה' ביד מלאכי · משל מליצה חידה כמ"ש בריש משלי להבין משל ומליצה וגו' וחידותם שהכל ברוה"ק · וביחזקאל י"ז חוד חידה ומשל משל · ובאגדת בראשית אינו חושב ציוי וחושב אגדה · וכמ"ש חזות קשה הוגד לי · ולפי מ"ש כאן חושב י"ד לשונות אלו כדי לסיים גדול כחו של אברהם וכו' · וכמ"ש ויק"ר פרשה א' ריש סימן ד' מדבר באברהם שנדבר עמו בדיבור ובחזון · אך באגדת בראשית הנ"ל מסיים וכשנגלה הקב"ה אל אברהם בחזיון וכו' אל תירא שנגליתי לך בחזיון אל תירא אברם : ז ממי נתירא · עיין לעיל ריש סי' ב' : ראו איים וייראו · ילקוט כאן וישעיה מ"א וברש"י שם בישעיה מ"א בפסוקים שם לפניו ולאחריו מדברים באברהם וכמ"ש לעיל פרשה מ"ג סי' ב' ובפרשה זו לעיל סי' ב' ואמר שם מי פעל ועשה קורא הדורות מראש וגו' ראו איים וייראו וגו' ויחזק חרש את וגו' ויחזקהו במסמרים לא ימוט · שאינו מבואר מה ענין להאיים כאן שמדבר באברהם · ועוד שמ"ש ויחזק חרש את צורף וגו' ויחזקהו במסמרים לא ימוט זה נוטה לצד עבודת כוכבים וכמ"ש ירמיה י"ד פסוק ג' ד' ה' בהדיא · ואע"כ הם שני כתובים מכחישים · שמ"ש ראו איים וייראו היינו שראו גודל הנס וגבורת ה' וייראו מה' והיה ראוי שישליכו עבו"ח כוכבים שלהם וכמ"ש בריש ישעיה ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו וגו' מפני פחד ה' על כן דרש והכריע על פי מדה ממשל ועל פי מדה י"ז שהפסוקים האמצעיים גם כן מדברים באברהם והדבר למוד מענינו : מסויימים בים · שעוברי ימים מצפים ומקוים להגיע להם מהים · והוא משל שהעולם עם הרשעים נמשלו לים זועף וכמ"ש והרשעים כים נגרש · וכתיב כהמות ימים יהמיון · והצדיקים נדמים ביניהם כאיים בים · אשר אליהם ינוסו יגיעי כח מיד הרשעים · ואז לא היו בעולם כי אם שני צדיקים אלו

שם

יפה תואר

שמים הוא טוב לשמים לבד : מה המגן הזה אפילו כל החרבות כו' · יתורא דקרא קדריש דכיון דאמר אל תירא פשיטא שיגן בעדו ולמה אמר עוד אנכי מגן לך ומשני כי לרבותא קאמר דלא מבעיא שלא יירא מפני אלו המלכים אלא אפילו מכל האומות לא ירך לבבו · כי הוא מגן לו שעומד כנגד כל החרבות : מה רב טובך אשר צפנת וגו' וזה הטוב הצפון לעוה"ב · וה"נ דכתיב הרבה מאד היינו אותו הטוב שהוא רב מאד : בכל מקום שנאמר אחרי סמוך · פי' סמוך לענין של מעלה וכ"מ שנאמר אחר הוא מופלג מענין שלמעלה · ולא קאי על מלת אחר ואחרי דהא מצינו במלת אחרי סמוך ומופלג וכמו ואחרי כן יצאו וגו' · ואחרי כן קבר אברהם · ואחרי כן יצא אחיו וזולתם והם סמוכים · אחרי מות שני בני אהרן וזולתם והם מופלגים · וג"כ שנויים אחר המבול מופלג אחר תעבורו ואחר נגש יוסף אחר תאסף הם סמוכים אבל החילוק זה נאמר רק על אחר הדברים ואחרי הדברים האלה [ועי' בגיטין דף ס' תוד"ה ופרשת אחרי מות דלא נתני לחלק כזה] וטעם מחלוקתם כיון דמצינו ויהי אחרי הדברים ויוגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וגו' ובענינא דלפני זה כתיב ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה וגו' לכן מבקש טעם על שנוי הלשון ומנא כי אחרי סמוך ואחר מופלג וכמו דאיתא ג"כ לקמן בפנ"ז ע"ש · ועפ"י דעה זו מפרש ג"כ כאן אחר הדברים האלה · ור"ה מפרש להיפך כי אחר הוא סמוך ויתפרש כאן אחר הדברים האלה אחר הריגת המלכים · וכן אחר הדברים ותשא אשת אדוניו וגו' דריש אחרי השקטו בבית אדוניו כדלקמן וכן אחר הדברים חטאו משקה וגו' אירע כדי שלא ידברו ביוסף · ולכן דריש כל אחרי מופלג : אחר הרהורי דברים · אף דכתיב ויאמר אברם לא דבר בפיו אך הוא הרהר בלבו וה' חוקר לב ידע את הרהורי לבו · ודריש על הרהורי דברים מדכתיב אחרי הדברים ולא כתיב אחרי כן : ממך אני מעמיד מגינים · ומה דאמר ואנכי הולך ערירי אע"ג דהכבר הובטח בבנים מגינים · אבל ירא פן על אלעזר ולוט נאמרו זה דתשיבי כבניו : ה"ג ואני נוטלו ומכריעו עליהם ומכפר עליהם · ופי' שזה שקול ככולם דכיון שזה ניטל הוה כאלו לקו כולם כי כל ישראל כגוף אחד · ואם לקתה קצתו מרגיש כל הגוף וכמו"ש העקרים בספ"ג וזה אינו עול לצדיקים כי זה שלמות גדול לו לזכות את הרבים ושכרו הרבה מאד בעוה"ב · וגם בעוה"ז דרך הצדיקים לסבול מרעין בישין לכפר בהם על הדור וכמ"ש ישעיה נ"ג והוא מחולל מפשעינו וגו' ובחבורתו נרפא לנו · ועי' לעיל בפל"ג גבי יסורי דרבינו הקדוש · ובפ"ד דסנהדרין על שכתוב שכב על צדך · וזה שאמר ישעיה שם מעמל נפשו יראה ישבע בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים ועונותם הוא יסבול · כי גם הצדיק ירון וישמח במה שזכה לסבול עונותם שעי"ז מצדיק הרבים ומכפר עליהם · עוד יש טעם אחר בכפרת הדור במות הצדיק שיתקדש ש"ש בו ויקחו מוסר מק"ו כדאכתוב לקמן ויק"ר סוף פ"ב · עוד טעם אחר בזה כי מיתת הקהל הוא תלוי בהם למה לא הוכיחום על עונם · והוא בדרך עונש לגדולים · ועוד טעם בזה כדי שיתבוננו הם על האבדה הגדולה אשר אבדו ובזה ישימו אל לבם וישובו אל ה' · וכדגרסינן בפרק אחד דיני ממונות כי נח נפשיה דר' זירא אמרו עד הוידנא הוה תרוכא קטין שקא דהוה בעי רחמי השתא מאן בעי עלן רחמי הרהרו בלבייהו ועבדי תשובה : עשרה לשונות נקראת נבואה · כי י"ב מדרגות נבואה הן ובשתי מדרגות הראשונות לא נקרא עוד נביא · וכמ"ש הרב במו"נ ח"ב פמ"ה · ונשארו רק עשר · אבל ככד לכוין כל אחד מלשונות הנבואה לאחת אחת מהמדרגות ההן · ואין לנו לתת טעם לשמות הנרדפים שאלה בנבואה · כאשר אין לנו לבקש טעם על כל שמות הנרדפים אשר רבים הם בעברית ובשפת כל עם ועם · ורק רז"ל מפני דמצאו קצת מהלשונות הנבואה דמורה על קשה הודיענו לנו בזה · אבל אין כוונתם כלל לתת טעם לשמות הנרדפים : גדול כחה של אברהם כו' · בא לתרץ בזה למה אמר לו הקב"ה אל תירא אברם · כי ירא מהנבואה אשר באה עליו בדבור ובחזון אשר שניהם מורים על קשה · דהמה לא פליגי רק איזו נבואה קשה מכולן · אבל זה הכל מודים שיש בדבור ובחזון לשון קשה : משם נתירא שהרג את בניו · את בני עילם שהם משם ויירא שמא יקללנו כדאיתא בתנחומא כי קללת ת"ח אפילו על חנם כו' לכן ירא אף כי צדיק היה אברהם בריבו · ולפ"ז אנכי מגן לך הוא מלתא באנפי נפשה · ולא נוכל לפרש אנכי מגן לך מקללתו שלא תחלום בך · דהא ידע הקב"ה כי מלבד שלא קללו

עוד

ידי משה

ז אברהם כו' : אחר הרהורי דברים · והוציאו זה מדכתיב אחר הדברים ובין לר' יוסי ובין לר' יודן משמע שלא היה תיכף ועיינו בפרק ר"א שהיה זה הדבר באותו הלילה שהכה המלכים וע"א שמלת הדברים פירושו הרהורי דברים וכן מצינו כמה פעמים שדרשו כן הדברים הרהורי דברים : ודחתה בריתי לבריתו · לשון אבה"א לא שנדחה לגמרי שלא אברהם יצא ג"כ ממנו ושרי נתקיים בו אלא שנדחה על אשר הבנים

אברהם שיש בלבו עלי שהעמדתי רשעים · קצות הארץ · זה שרוי בקיצו של עולם · וזה שרוי בקיצו של עולם · (שם) קרבו ויאתיון · זה קרב אצל זה · וזה קרב אצל זה · (שם) איש את רעהו יעזורו · זה עוזר לזה בברכות · וזה עוזר לזה במתנות · זה עוזר לזה בברכות · ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון וגו' וזה עוזר לזה במתנות · ויתן לו מעשר מכל · (שם) ויחזק חרש זה שם שעשה את התיבה · את צורף · זה אברהם שצרפו הקב"ה בכבשן האש · מחליק פטיש (ה) את (יג) הולם פעם שהחליק פטישו והלם את כל באי עולם בדרך אחת למקום · אומר לדבק טוב הוא אלו אומות העולם שהן אומרין מוטב להדבק באלוה של אברהם ולא נדבק בעבודת כוכבים של נמרוד · ויחזקהו במסמרים · (ו) (יד) החזיק אברהם את שם במצות ומעשים טובים · (טו) ולא ימוט אברהם : ח ויאמר אברם ה' אלהים מה תתן לי · [א] אמר רבי יונתן ג' הן שנאמר בהם שאל ואלו הן · שלמה · ואחז · ומלך המשיח · שלמה דכתיב (מלכים א ג) בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך · אחז דכתיב (ישעיה ז) שאל לך אות מעם ה' · מלך המשיח · דכתיב ביה (תהלים ב) שאל ממני ואתנה גוים נחלתך · רבי ברכיה ורבי אחא בשם רבי שמואל אומר אנו מביאים עוד שנים מן ההגדה · אברהם · ויעקב · אברהם דכתיב ביה ה' אלהים מה תתן לי אינו אומר מה תתן לי אלא שאמר לו שאל · (טז) יעקב דכתיב (בראשית כח) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך אינו אומר כן אלא שאמר לו שאל : ט (יז) רבי יודן ורבי איבו בשם רבי יוחנן [ב] ב' בני אדם אמרו דבר אחד · אברהם ודוד · אברהם כתיב ביה ה' אלהים מה תתן לי · אמר לפניו רבש"ע אם עתיד אני להעמיד (יח) בנים ולהכעיסך מוטב לי ואני הולך ערירי · דוד אמר (תהלים קלט) חקרני אל ודע לבבי · (יט) דע הפורשים ממני וראה אם דרך עצב בי ונחני בדרך עולם · אמר לפניו רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים להעציבך מוטב לי ונחני בדרך עולם · ובן משק ביתי · ר"א אומר בן משק ביתי זה לוט שנפשו שוקקת עליו לירשני · הוא דמשק אליעזר · שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני האל · ריש לקיש בשם בר קפרא אמר בן משק ביתי · בר ביתי הוא אליעזר שעל ידו רדפתי מלכים עד דמשק · ואליעזר היה שמו שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלש מאות · [ג] מנין אליעזר הוה י"ח וג' מאות : [ד] ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע · אמר רב שמואל בר רב יצחק [ד] המזל דוחקני ואומר לי אברם אין את מוליד · א"ל הקב"ה הן כדבריך [ה] אברם לא מוליד אברהם מוליד · שרי אשתך לא

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ב' ומזמור כ"א · ילקוט כאן רמז ע"ו · ילקוט מלכים א' רמז קע"ג · ילקוט תהלים רמז תרכ"א ורמז תרפ"ג · ב ילקוט כאן רמז ע"ו · וילקוט תהלים רמז תתפ"ח · ג נדרים דף ל"ב · לעיל פרשה מ"ג · מדרש תהלים מזמור ק"י · פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ז · ד שבת דף קנ"ו · נדרים דף ל"ב · פדר"א פרק כ"ז · פסיקתא רבתי פ' מ"ג · ילקוט כאן רמז ע"ו · ה תנחומא סדר שופטים סימן י"א :

חדושי הרד"ל

(יג) הולם פעם כו' · כל באי עולם בדרך א' · דרש פעם לשון פעמי רגל וכתיב לפעם כלומר פסיעה ודרך אחד · ומ"כ הגיה ע"פ הילקוט פעם אחת אך אין לסמוך על הילקוט · כי אולי שינה מדעתו במקום שהיה קשה לו לשון המדרש : (יד) החזיק אברהם את שם · וז"ש לעיל מיניה ולאחיו יאמר חזק ולא כתיב ואיש לאחיו יאמר · משום דעל אברהם ושם לחודיה קאי : (טו) לא ימוט אברהם · עי' יד"מ דדריש וי"ו דכתב אתוספתא · דבמקרא לא כתיב בלא וי"ו · ובטעות נדפס בב"ר ולא בוי"ו · ונראה משום שבאותו יום נטלה כהונה משם ונתנה לאברהם · לכן דרש לא ימוט אברהם : (טז) יעקב דכתיב וכל אשר תתן לי כו' · (כשו"ט מ"ז) הגיר' ביעקב דכתיב אם יהיה אלהים עמדי ושמרני : (יז) ר' יודן ור' אלעזר ר' הונא ור' אלעזר כו' · כצ"ל דר"י ור"ה פליגי משמיה דר"א : (יח) בנים ולהכעיסך מוטב לי ואני הולך ערירי · אפשר לפה ברוה"ק על ישמעאל שיוצא לתרבות רעה : (יט) דע הפורשים ממני · אפשר

חדושי הרש"ש

(ה) את הולם פעם כו' והלם בדרך אחת · עיד"מ · וכ"ל דדריש פעם מלשון מה יפו פעמיך בנעלים : (ו) שהחזיק אברהם את שם במצות ומע"ט · אולי יכוין שמפני שראה שם אשר בניו שהיו רשעים נפלו בידי אברהם

מתנות כהונה

וזה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה] : ה"ג ויחזק חרש זה שם שעשה את התיבה וכן הוא בילקוט פרשה א ובילקוט ישעיה : פטישו · רמז לתוכחות והוכחות שהיה לו עם בני דורו : ה"ג כל באי עולם פעם אחת : ולא להדבק בעבודת כוכבים גרסינן · מוטב לי ואני כו' · כלומר מוטב לי ליפטר כמו עכשיו ובוחר אני להיות הולך ערירי : הפורשים ממני · כלומר בנים שיצאו ממני : שוקקת · חפץ ומתאוקק ומשק דרש לשון תשוקה : עזרני אל · אליעזר קדרים : בר ביתי · כן תרגומו בתרגום ירושלמי כלומר בן הממונה על ביתי ממנה לירש אותי : על ידו · שהוא הלך עמו למלחמה לבדו כדמפרש לעיל פרשה מ"ב : ואליעזר היה שמו · ולא כדדרש אליעזר בלשון נוטריקון : המזל דוחקני כו' · מדהדר ואמר ויאמר אברם ומניה קסליק והוה ליה לכוללו במאמר אחד דייק יתורא דקרא הכי ויאמר לו עוד מגד שפמי אברם הן לי לא נתת זרע כי כן אני רואה באצטגנינות שלי : ה"ג אמר לו הקב"ה יהי כדבריך :
אליו

יפה תואר

עוד ברכו ע"ז כדאיתא בתנחומא : ג' הן שנאמר בהן שאל · גם ר"י סובר כשמואל דאברהם ויעקב אמר להם הקב"ה · אך שלא יקשה איך יתן הקב"ה הבחירה לאדם לשאול פן ישאל דבר שאינו כהוגן · וזה קרוב למ"ש בשוח"ט על הכתוב יתן לך כלבבך שאין מתפללין כן על כל אדם שמא יש בלבו עבירה · לז"א דאל תתמה כי בג' מצינו בהדיא דהקב"ה אמר להם שאל אף שאחד מהם היה רשע מ"מ הקב"ה היודע מצפוני לב ידע שישאלו דברים הגונים ומכ"ש באברהם ויעקב · ויש לתת טעם לאלה החמשה · כי מצינו חמש סבות אשר יטה האדם חסדו לרעהו ויפתח ידו לזולתו · הא' מצד אהבתו אליו או לאבותיו ולא מטעם אחר וכנגד זו מביא את שלמה כי הקב"ה הטה אליו חסד מצד אהבתו אליו כי קרא לו ידידיה כי ה' אהבו ומצד אהבתו לדוד אביו · הב' הוא להראות לכל את נדיבותו ואת עשרו וכמו שמצינו באחשורוש בהראותו את עשרו לעשות כרצון איש ואיש · וכנגד זו מביא את אחז שניתן לו רשות לשאול אפילו להחיות מתים כדי לקדש שם שמים כמ"ש רז"ל · והוא אחז הטובה ומנע שלא רצה לשאול ע"ז · ולכן נקרא אחז כדאיתא בשוח"ט מז' ב' · הג' לשלמות המקבל כמו שימלאו החכמים חן בעיני הגדולים ויעניקום מטובם ויפיקו שאלתם · וכנגד זו מביא את מלך המשיח שמצד שלמותו הגיע אליו לתת לו את שאלתו וכמ"ש הכתוב ואני נסכתי מלכי וגו' · הן אלה שלש סבות גדולות ונכבדות · ויש עוד שתי סבות אשר הן למטה מאלה · וכן הד' מצד הגמול והשכר כי עבד לו עבודתו וכדומה לזה · ואע"ג דאין זה נטיית חסד רק הוא חלף עבודתו · מ"מ אם ירבה שכרו מהמגיע לו מקרי חסד וכנגד זה מביא את אברהם דאמר לו הקב"ה שכרך הרבה מאד · ואע"ג דמצד שהיה אברהם עובד את ה' היה מגיע לו שכר מ"מ הרבה לו שכר יותר מהמגיע · והה' היא בשביל רחמנות לבד · כי יראה את עניו ומצוקו · ועיניו תלויות עליו לרחמים · לכן יהמו מעיו בו וירחמנו · וכנגד זה מביא את יעקב כי הקב"ה ראה בעניו בגלותו מבית אביו · ואנחתו עלתה השמים · לכן חס הקב"ה עליו והבטיחו לו בעושר : מוטב לי ואני הולך ערירי · דריש מיתורא דקרא כיון דאמר הן לי לא נתתה זרע · ולמה הקדים לאמר ואנכי הולך ערירי · לכן דריש כי הכתוב ואנכי הולך ערירי נאמר אחר הן לי לא נתתה זרע והכתובים יתפרשו כן ואנכי הולך ערירי אם יהיו רשעים טוב לי ללכת ערירי · וכבר אמר אברהם הן לי לא נתתה זרע · וכן מצינו בכתובים אשר הנאמר מקודם כתיב באחרונה וכמ"ש הראב"ע גבי ויגד יעקב לרחל · וי"ל עוד דאמר מה תתן לי ודריש מה תפני במתנה זו שתתן לי בהיות אנכי הולך ערירי · אם יהיו רשעים · וטוב לי שאשאר ערירי כמו עתה מהוליד בנים שאינם הגונים : דע הפורשים ממנו כו' · כי לפני זה מדבר בגנות הרשעים אם תקטול אלוה רשע וגו' ואמר אם כמקרה הזה יקרה גם בזרעי ודרך עוצב בי והוא זרע רע [ואולי דריש דרך עוצב כמו ארחי ורבעי זרית בראש המזמור דדרשינן בנדה על לידת הולד כי דרך ואורח נרדפים הם בהוראתם] מוטב לי ונחני בדרך עולם כלומר שימות ואורח לא ישוב יהלוך כדפי' הראב"ע ועי"ז הם לא יוליד : המזל דוחקני · ואמר מראש ואנכי הולך ערירי והא"ז מפרש את דבריו למה אנכי הולך כי כן לי מתחלת ברייתי אשר אז ינתן לכל אדם חלקו כפי מזלו והוא לא נתת לי זרע : אברם לא מוליד · ע' בזה ברמב"ן על התורה כי כל דבריו צדקו יחדו : אני ושלשה מלאכים

פירוש מהרז"ו

שם ואברהם · כי שם היה אז בן תל"ד שנה לערך ואברהם בן ע"ג : שהרגתי את בניו · כמ"ש כדרלעומר מלך עילם · וכתיב בני שם עילם · ועילם הוא מדי · כמ"ש לעיל פר' מ"ב סימן ד' : שהעמדתי רשעים · שעמדו להכעיס להקב"ה ולהרוג אברהם : בקיצו של עולם · אצל אברהם כתיב אשר החזקתיך מקצות הארץ עי' לעיל סי' ג' ועי' יד"מ · קיצו של עולם ועל שמתחלה היו דרים רחוקים זה מזה זה בבבל וזה בירושלים נקראים קצות הארץ ואח"כ קרבו ויאתיון שרצו להתקרב באהבה : ויחזק חרש זה שם · רש"י בישעיה הביא מדרש זה בלשון אחר ע"ש · ובילקוט כאן ובילקוט ישעיה מ"א הגי' שהחליק פטישו והלם כל באי עולם פעם אחת והוא משל על שכלו הטוב שבו הוכיח כל באי עולם ובדרך שהתחיל פעם הא' לא שינה ותיבת אחת ע"פ מדה ט' וזה מ"ש כאן בדרך אחת והחלקת פטיש נערך להיטיב המלאכה והוא משל על חידוד שכלו וגי' הילקוט נכונה מאד : את צורף · כמ"ש לעיל פר' ז' סוף סימן א' : ולא ימוט זה אברהם · כמ"ש תהלים ט"ו עושה אלה לא ימוט לעולם ודרשו במדרש תהלים כל המזמור על אברהם : ח עוד שנים מן ההגדה · ע"פ מדרש המדות · שהוקשה לו מ"ש ה' אלהים מה תתן לי איך ידע שיתן לו דבר בעוה"ז שהרי מ"ש שכרך הרבה מאד דרשו לעיל פר' זו סי' ד' לעוה"ב ע"כ דורש ע"פ מדה ט' ומדת ממעל שהקב"ה אמר לו שאל מה אתן לך והשיב לו תן לי כך וכך והשיב אתן והשיב מה תתן לי וכן אצל יעקב שאמר וכל אשר תתן לי וגו' · איך ידע בוודאי שיתן לו אלא שאמר לו שאל מה אתן לך והשיב לו תן לי כך וכך ואמר לו אתן לך ועל זה אמר וכל אשר תתן לי וכמ"ש אצל שלמה שהש"י אמר לו שאל מה אתן לך והשיב לו ונתת לעבדך לב וכו' והשיב לו הנה נתתי לך וכו' : ט אם עתיד אני להעמיד בנים · הוקשה לו מ"ש ואנכי הולך ערירי דלך וודאי הרי עדיין יש תקוה · על כן דורש שיש אופן שיבקש אברהם לילך ערירי שימות בלא בנים שהרי כל חפץ וחפץ אברהם ותפלתו להעמיד מזרעו עם ומשפחה בעולם שיעבדו הש"י שילמדם וידריכם מקטנותם · אך אם יהיו זרעו רעים וחטאים מוטב שלא יעמיד בנים : אם דרך עצב · ודאגה בי · ונחני בדרך עולם הסר ביאור ועוד איך אמר אם דרך עוצב בי בספק הלא דוד עצמו ידע את לבבו אם הוא בעצב אם לא אלא פירושו אם יתכן שיצא ממנו עצב להקב"ה כ"י וכמ"ש ויתעצב אל לבו והיינו על ידי רשעים מתעצב כו' ועל כן טוב שינחני בדרך עולם וכמ"ש דוד לשלמה אנכי הולך בדרך כל הארץ · ומ"ש דע הפורשים ממני · שתיבת סרעפי ותי' סעיפי פירוש שניסים על המחשבות והוא שם משאל מסעיפי וענפי אילנות שפורשים לכמה צדדים כן מחשבות אדם פונים לכל צד · וכמו שדורש לקמן פר' ל"ב סימן ד' על פסוק בשעיפים מחזיונות לילה בשעה שדרך בני אדם לפרוש זה מזה · וכן כאן סרעפי מלשון פרישה · והכוונה על הבנים שהם ענפי האדם : ר' אליעזר · בילקוט כאן הגי' ר"א בשם ר' יוסי בן זמרא שמ"ש ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר אשר לפי הפשט שדמשק אליעזר הוא שם אדם שהיה בן ביתו · וא"כ יקשה מ"ש הוא דמשק אליעזר משמע הוא הידוע · ועדיין לא נזכר שמו בתורה · ואינו ידוע לנו כלל לא כאן ולא במקום אחר · ע"כ דורשו על לוט וכמ"ש לעיל פר' מ"א סימן ח' ודעת ר"א כדעת ר"י שם שהכעס היה על אברהם בעת שהפרידו ממנו · ולוט היה רוצה ליורשו כמ"ש שם סי' ה' וסי' ו' · ומשק פירושו מלשון תשוקה ע"פ מדת ממעל וזה עפ"י מדה י"ז שמפורש בתורה במקום אחר · ומ"ש דמשק אליעזר ראוי לדבר שעל כן רוצה לירשיני שהרי ראה שבשבילו רדפתי האומות עד דמשק כמפורש בפסוק וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק וכמו שם דמשק שם עיר כך כאן דמשק שם עיר · ע"פ מדת ממעל ועל כן אמר הוא דמשק שכבר הוא ידוע שנזכר לעיל וא"כ מ"ש אליעזר אינו שם אדם אלא נוטריקון עזר אל · ודעת ריש לקיש שאליעזר הוא שם בן ביתו של אברהם כפשוטו כמו שם משה וכדומה הרבה בתנ"ך · ומ"ש בן משק ביתי פי' כתרגומו ובר פרנסא הדין דבביתי · ומ"ש הוא דמשק אליעזר שמשמעו שכבר הוא ידוע בתורה דורש ע"פ מדה י"ז שהכוונה על מ"ש לעיל וירק את חניכיו ילידי ביתו שלש מאות ושמונה עשר שעפ"י מדת גימטריא הכוונה על אליעזר כמ"ש לעיל פר' מ"ג סוף סימן ב' וש"נ להרבה מקומות הרי כבר נזכר שמו בתורה · ועפ"י מדה ל"א כאלו כתוב הוא אליעזר ומ"ש דמשק פירושו ג"כ כנ"ל שרדף עמו מלכים עד דמשק · ע"פ מדה הנ"ל הרי ראיה שרצונו של הקב"ה על אליעזר שהוא יהיה היורש שהרי עשה נסים לאברהם עמו · והנה דעת ר"א הוא דעת יחיד אך דעת ריש לקיש הוא כל המקומות שציינתי ועוד בהרבה מקומות · ומכמה שנים הוקשה לי בברייתא דל"ב מדות מדה כ"ט גימטריא שאומר שם מנין משמע שמפורש בתורה כמו מדת ממעל ומגד ונוטריקון שמפורשים בתורה ע"ש ולא מצאתי מפורש · וכאן נודע לי שדורש מדה ע"ו דשם כתוב ג' מאות וי"ח שרדפו עד דמשק וכאן כתיב הוא דמשק אליעזר הוא הידוע שרדף עד דמשק ולא אחר ואם פי' שרדף עם אחרים תיבת הוא מיותר והם ב' כ"מ כנ"ל · והכריע ע"פ מדת גימטריא שהכל אחד · והבן זה כי הוא פלאי לאמתה של תורה : ד המזל דוחקני · שתיבת הן מיותר ודורש גז"ש הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים פירושו מהן אני יודע שלא נתת לי זרע היינו מהמזל שבשמים · וכמ"ש שבת קנ"ו מאי דעתך דקאי צדק וכו' · וכמ"ש בפסוק הסמוך ויוצא אותו החוצה · דרשו על זה בסמוך בריש סי' י"ב · שהוציא אותו למעלה מן המזל : הן כדבריך אברם לא וכו' · דורש גז"ש מ"ש והנה דבר ה' אליו · ממ"ש בסדר זה הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים · ולא יקרא שמך אברם והיה שמך אברהם וכאלו כתוב כאן שנוי שמו. ושנוי

ידי משה

הבנים שיצאו ממנו · או אפשר לפרש שברית אברהם היה יותר חשוב שלקח את בניו לעם סגולה ונמצא ברית נח דחוי ואינו נחשב לכלום עכ"ל : זה שרוי בקץ העולם · נ"ל ע"ד מה שדרשו לעיל בפ' זו פסוק זה על אברהם אשר החזקתיך מקצות הארץ זו מסופוטמיא משמע שהיה דירתו בקץ הארץ ואגב זה נקט · ג"כ שם בן נח ונמצא שהיו רחוקים זה מזה ואפילו הכי קרבו ויאתיו : מחליק פטיש את הולם פעם · פסוק הוא בישעיה ופי' שם אילה שלותה בל"א הולם פעם דער שלאגט אויף איין מאל · מלשון והלמה רקתו דסיסרא : בדרך אחת · צריך לומר בפעם אחת : ולא ימוט · רצה לומר מה שאמר הכתוב שם כזה הפסוק ולא ימוט זה אברהם רצה לומר שהוי"ו של ולא ימוט קאי על מה שלמעלה ויחזקהו במסמרים שהחזיק לשם במצות וגם ראה אברהם שלא ימוט שם אלא נתן לו מעשר ע"ד שאמרו למעלה זה עוזר לו במתנות ויתן לו מעשר מכל או י"ל דקאי על אברהם ממש דכתיב ויתן לו מעשר על דרך עשר בשביל שתתעשר וק"ל : המזל דוחקני · פי' שהוציאו זה מדקאמר הן לי לא נתת וגו' שלא עוד בשמש במזלות ואיך אמר ובן משק ביתי יורש וגו' לזה אמרו כו' כמו הן קרבו ימיך דרשו ג"כ כך · כן פי' בא"ת : א"ל הקב"ה הן כדבריך · ר"ל אפילו יהיה כדבריך שראית היטב יש לזה תקנה אברם

משנת דרבי אליעזר

המזל דוחקני : י"ל לא נתת זרע ר"ת בגמטריא מזלי :

תקרא שמה שרי · שרי לא תלד שרה תלד : יא והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך · רבי יודן ורבי אלעזר בשם ר' יוסי בר זימרא ה' אליו · א דבר ה' אליו והנה דבר ה' אליו · מלאך אחר מלאך · דבור אחר דבור (כ) אני ושלשה מלאכים נגלים עליך ואומרים לך לוט לוטא לא ירית לאברם · ר' הונא ורבי אלעזר בשם רבי יוסי בר זימרא כתיב והנה דבר ה' אליו והנה ה' בא ודבור עמו : יב ויוצא אותו החוצה · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי וכי מחוץ לעולם הוציאו שאמר הכתוב ויוצא אותו החוצה אלא אחוי ליה (כא) שוקקי שמיא המד"א עד לא עשה ארץ וחוצות · אמר רבי יהודה בשם ר' יוחנן (כב) ב העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע · הוא דאמר ליה הבט נא השמימה אין הבטה אלא מלמעלה למטה · רבנן אמרי נביא את ואין את אסטרולוגוס שנאמר (בראשית כ) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא · ג בימי ירמיה בקשו ישראל לבא לידי מדה זו ולא הניח להם הקב"ה · הה"ד (ירמיה י) כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו וגו' כבר אברהם אביכם בקש לבא לידי מדה זו ולא הנחתי אותו · וא"ר לוי (כג) עד דסנדלא ברגליך דרים כובא וכל מי שהוא נתון למטה מהם הוא מתירא מהם (כד) אבל את שאת נתון למעלה מהם דיישם · ר' יודן בשם ר"א אמר (כה) ד שלשה דברים מבטלים גזירות רעות ואלו הם תפלה וצדקה ותשובה ושלשתן נאמרו בפסוק אחד הה"ד (ד"ה ב ז) ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו זו תפלה ויבקשו פני הרי צדקה · כמד"א (תהלים יז) אני בצדק אחזה פניך · (ז) וישובו מדרכם הרעה זו תשובה · ואח"כ (ד"ה ב ז) ואסלח לחטאם וארפא את ארצם · ר' הונא בר רב יוסף אמר אף שנוי שם ומעשה טוב · שנוי השם · מאברהם ולא יקרא עוד שמך אברם · מעשה טוב · מאנשי נינוה שנאמר (יונה ג) וירא אלהים את מעשיהם כי שבו וגו' · וי"א אף שנוי מקום שנאמר (בראשית יב) ויאמר ה' אל אברם לך לך · ר' מונא אמר אף התענית · שנאמר (תהלים כ) יענך ה' ביום צרה וגו' ה רבא בר מחסיא ורבי חמא בן גריון בשם רב אמר יפה תענית לחלום כאש בנעורת · א"ר יוסף ובו ביום ואפילו בשבת : יג ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו' · ר"א בן יעקב ורבנן (כו) ר"א בן יעקב אמר · ו מיכאל ירד והצילו מכבשן האש · ורבנן אמרי הקב"ה הצילו הה"ד (בראשית טו) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים · ואימתי ירד מיכאל · בחנניה מישאל ועזריה : יד ויאמר ה' אלהים במה אדע · ר' חייא ברבי חנינא אמר ז לא כקורא תגר אלא אמר לו באיזו זכות א"ל בכפרות שאני נותן לפניך · ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת · הראה לו ג' מיני פרים וג' מיני שעירים וג' מיני אילים · ג' מיני פרים · פר

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ע"ו כס"ע · ב לקמן פרשה מ"ח · שמ"ר פ' מ"ח · במד"ר פרשה ב' · תנחומא סדר חיי שרה סימן ו' · ותנחומא סדר שופטים סי' י"א · ג ילקוט ירמיה רמז רפ"ט · ד כאן הש"ס דף ע"ז · ירושלמי פרק חלק · תנחומא סדר נח סימן ח' · קה"ר פרשה ז' פסוק י"ד · ילקוט קהלת רמז תתקע"ח · ה שבת דף י"א · ו פסחים קי"ח · שמ"ר פ' י"ח · פ' כ' · פס"ש פ' א' וש"ב · ז מגילה דף ל"א :

חדושי הרש"ש

אברהם הצדיק לכן הוסיף אלו במצות ומע"ע בשופע : (ז) וישובו מדרכיהם הרעים כו' ואסלח לחטאתם כו'

וכמ"ש הרשב"ם בפ' וירא : (כא) שוקקי שמיא כו' · ארץ וחוצות דרש חוצות על שמים · דכיון דכתיב ארץ הכולל כל העולם לא שייך לכתוב אח"כ חוצות ממש · ובתנחומא שם מביא מקרא שאראלים צעקו חוצה : (כב) העלהו למעלה מכפת הרקיע · פירש בספר אמונת חכמים שגם הוא שראה שאין מספר לכוכבים שבנתיב השלביי מאח"כ כאן בארץ כוכבים הנראים לעין יש להם מספר כמ"ש הראב"ע : (כג) עד דסנדלא ברגליך דרוס כובא · כשהסנדל ברגליך דרוס הקוצים בכדי שאף אח"כ אם תלך יחף לא יזיקון · והוא משל על אברהם · עתה שהגבהתיך למעלה מכיפת הרקיע · הבט וספור הכוכבים · חשוב ועמוד על כל כתותיהם · ותראה שאתה למעלה מהם · ואין בהם ממש · בכדי שאח"כ כשיהיו בניך למטה מהם · לא ינזקו מהם לטעות אחריהם : (כד) אבל את כו' דיישם · ואפשר גרסינן כאן גייזם · ודרש וספור לשון גזיזה וגילוח דמתרגמינן גייז : (כה) ג' דברים מבטלים גזרות כו' · קה"ר פ"ה ירושלמי פ"ב דתענית ה"א ועיין יפ"מ ס"פ בכר (קי"א :) (ופ"ש דמשמע שם דכלהו דווקא כסדדי בעינן ועיין יד"מ · אבל מקראי דמייתים בש"ס בר"ה משמע שפי דלאו כהדדי קאמר) : (כו) ר"א בן יעקב אמר · מיכאל ירד והצילו · כ"ה בשי"ר פ"א פ"כ אבל בפסחים (קיח) אמרינן שגבריאל נקט להצילו ובשמ"ר פר' י"ח איתא שניהם

חדושי הרד"ל

דרש סיפיה ודע שרעפי שהוא לשון סעיפי אילן וממשילו על בנים השורשים וצומחים ממנו : (כ) אני וג' מלאכים · אולי הרמז על המלאך הג' במלת אני כמ"ש בשמ"ר פ"ב שכל מקום שהוא נראה שכינה עמו

מתנות כהונה

ה' אליו · שהל"ל ה' אליו לאמר שהיה משמע אמירת ה' היתה אליו וכתב והנה הנה והנה דבר הרי ג' ואח"כ ה' בעצמו ובכבודו : לוט לוטא · אלא זה קדרש המורה על הנוכח כמו שדרשו לעיל פרשה ל"ח וזה התילם קיפח על ראשו של נמרוד כו' : לוט לוטא · אליבא דר"א קאי דדרים לעיל בסמוך בן משק ביתי וגו' מדבר בלוט וגם בר קפרא דאמר שמדבר באליעזר גם הוא היה לוטא כמו שדרשו בפ' חיי שרה אולי אלי כתיב אמר אברהם אני ברוך ואתה ארור שהיה מזרע כנען המקולל : אחוי ליה כו' · הראה לו שוקים ורחובות השמים : אסטרולוגוס · חוזה בכוכבים כלומר כאך למעלה מהאסטרולוגין ואין אתה תולה בכוכבים ומזלות : לידי מדה זו · שסמכו ותלו עצמם בהוראות המזלות : כובא קוצים וה"ג בילקוט וספר אות אמת ודרש הכוכבים לשון כוכא כלומר דרוך על במתי הוראות הכוכבים שאין הוראתן וממשלתן רק על העובדי כוכבים הנמשלים כקוצים כדלעיל ודרש הבט כמו חבט לשון חבטה ודריסה · ובאב"א משמע דגרס דרוס בככביא כלומר הכוכבים : דיישם · לשון דישה כלומר דרוס עליהם : [תשובה תפלה כו' · בירושלמי דפ' תעניות אלו ובמדרש קהלת בפסוק ביום טובה וגו'] : לא כקורא תגר · ואינו מאמין ח"ו בהבטחת הש"י : בכפרות · הקרבנות שמכפרים עונותיהם [ועי' בבאורי הרא"ת בס']

פירוש מהרז"ו

שם אשתו : יא ה' אליו · עי' מ"כ ודבר ה' פירושו על ידי מלאך · שאינו דומה למ"ש ויאמר ה' וידבר ה' לרבות ד' דיבורים · א' ה' אליו לאמר ב' דבר ג' הנה ד' והנה הרי דבור אחר דיבור ומלאך אחר מלאך להודיע שהיה הדבר בהסכם כל ב"ד של מעלה וכמ"ש בהדיא ד"ר פר' ב' סימן ז' עמש"ש והבין כאן · ומ"ש ה' אליו לאמר · משמע שהש"י בעצמו דיבר וזהו אני וג' מלאכים : ר"ה ור"א בשם ריב"ז · אולי הכוונה שיש שונים שר"י ור"א אמרו כך בשם ריב"ז ויש שונים שר"ה ור"א אמרו כך בשם ריב"ז : והנה ה' בא ודיבר עמו · דורש שאין לרבות דיבור מלאכים במקום דיבור ה' כדרך שאמרו את ה' אלהיך תירא מה את מרבה ובהכרח שהש"י בעצמו דיבר עמו ולמוד מעינו כמ"ש אני ה' אשר הוצאתיך מאור וגו' · ובהכרח שמ"ש והנה דבר ה' ג"כ הש"י וכאלו כתוב והנה דיבר ה' אליו · ומ"ש בא · כי תחלה כתיב · היה דבר ה' אל אברהם במחזה ואחר כך אומר שהש"י דיבר עמו הוסיף תיבת בא ע"פ מדה ס' : יב וכי חוץ לעולם · עדיין לא זכר שהיה בבית · והי' די שיאמר הבט נא השמימה ע"כ דורש החוצה על חוצות השמים עפ"י גז"ש שכתיב ארץ וחוצות הרי מדבר בענין הבריאה ואיך הזכיר חוצות שנעשו ע"י בני אדם אחר שבנו עירים ע"כ בהכרח שחוצות היינו שמים שנבראו בסדרים סדרים של כוכבים ומזלות כמו חוצות · וכמ"ש לקמן פר' נ"ו סי' ה' על פסוק הן אראלם צעקו חוצה · ועיין שמ"ר פ' ל"ח סימן ו' · ובמ"ר פ' ב' סימן י"ב ע"ש דבר חדש ונראה דשם המאמר בשלימות בגי' מהוקנת ודו"ק ובא להוסיף על דברי ר"י דסכנין בסיפא דקרא · ועי' לקמן פ' מ"ח סימן ו' : למעלה מכיפת הרקיע · אין פירושו שהעלה את אברהם בגופו למעלה מן השמים · שהרי אמרו ריש סוכה מעולם לא עלו משה ואליהו למרום אלא פירושו שהעלה הנהגתו ומדרגתו · שלא יהיה תחת ממשלתם אלא תחת השגחת הש"י : אלא שלמעלה למטה · כמ"ש הבט משמים וראה · במ"ר שם : נביא את · פי' שהנביא השגתו במראה הנבואה מראות אלהים : כי נביא הוא · וס"ד ויתפלל בעדך וחי' · פי' האסטרולוגים משיג במזלות שאין ביכלתו לשנות דבר · אבל הנביא היה קרוב אל הש"י · וע"י תפלה היה יכול לבטל המזל : בימי ירמיהו · שניבא על גלות ישראל · סברו שיחזרו להיות תחת המזל ולהביט באותות השמים ולירא מהם עד שאמר להם ומאותות השמים אל תחתו וכמ"ש לקמן פר' נ"ו סי' ה' כיון שהפליגו ישראל עצמן בימי ירמי' ועי' כל זה ילקוט ירמיה י' : שהוא נתון למטה מהם · מי שעובד למזלות צריך לירא מהם · ולא בעבור ידיעתם בעובדי' חלילה · אלא שלא ישנה הש"י המזל בשבילו אבל אתה בהכרח שתעבוד לעולם ליוצר הכל ית"ש · אני מכניסך שאין אתה צריך לירא מהם שמעלתך גדולה ממעלתם : עד דסנדלא ברגליך דרוך כובא · עי' מ"כ ופי' שמי שאין רגלו יחף אלא לבוש סנדלים יכול לדרום על הקוצים והוא משל והנמשל שהוראת מערכת השמים הם מתנגדים להוראת השפעה שעל פי התורה ומע"ע והוראת המערכת כקוצים ואברם בזכותו יכול לדייסם וכו' ודו"ק : שלשה דברים מבטלים · עי' ירושלמי ריש פרק ב' דתענית קהלת רבה פסוק כי ברוב חלומות ובפסוק ברבות הטובה : ויבקשו פני זו צדקה · שאם פירושו על התפלה הרי כבר כתיב ויתפללו על כן דורש ויבקשו להשיב פני על ידי הצדקה : אף שינוי השם · על ידי התשובה אינו אותו איש שהיה וצריך שם חדש · והגזירה הרעה לא עליו נגזרה מדברי הרמב"ם : לך לך מארצך · שצוה לו שישנה מקום ארצו · וישנה גזירתו : אף התענית שנאמר יענך · נ"ע איך מרומז כאן תענית אך בקהלת רבה פסוק ביום טובה מסיים יענך ה' ביום צרה למה כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים · ופי' אם תתענה ותקרא יענך כי אין עניה בלא קריאה : יפה התענית · שבת דף י"א א' · וה"ג שם א"ר חסדא ובו ביום א"ר יוסף אפילו בשבת : יג מיכאל ירד והצילו · שאברהם נקרא אחד היה אברהם ומיכאל אחד השרים הראשונים עי' כל זה שמ"ר פר' י"ח סי' ה' · פסחים קי"ח · ועי' ד"ר פר' ב' סימן כ"ט · שהש"ר פסוק עד שהמלך ושם פסוק אם חומה היא : יד כקורא תגר · כמסתפק ומבקש אות שיעמיד דבריו · אלא הספק היה על שמו איך יזכה לזה ואיך יזכו בניו לדורות אולי יחטאו ויאבדו הכל · והשיב לו שיתן לבניו מצות הקרבנות ובזכות זה ישארו בירושתם : עגלה משולשת · פי' ג' מינים עגלים · והם

יפה תואר

מלאכים כו' · משום דאיכא כאן ג' דבורים · אמירה ודבור ומלת והנה לרבויי עוד דבור וככל דבור שיוצאת מפי הקב"ה נברא ממנו מלאך נמצא שנגלה עליו ה' בג' מלאכים : לוט לוטא לא ירית · פי' כיון דעיקר ירושת אברהם באה לו מצד הברכה שנמסרה לו והיה ברכה · א"כ הוא בהכרח שתעבור הירושה מלוט המקולל : וכי מחוץ לעולם הוציאו · כי בכ"מ הוא מזכיר מקום הוצאתו כמו מן הבית חוצה מתוך לעיר מתוך למחנה · וכיון דלא הזכיר פה מאיזה מקום הוציאו א"כ נראה שהוציאו מכל העולם ומכל המקומות · ולכן מפרש החוצה לא מלשון חיצונית רק מלשון רחוב ושוק שהראה לו כל שבילי שמיא כדי שיראה רבוי הכוכבים אם יוכל לספור אותם ומ"ש ויוצא מפרש שהוציאו מהבית להראות לו שבילי דרקיע · ור' יוחנן מפרש באמת החוצה מחוץ לעולם שהעלה אותו למעלה מכיפת הרקיע · ורבנן דאמרי נביא את כו' י"ל דפליגי בזה כי ר"י סובר אשר כל האדם מצד נפשו השכלית הוא למעלה מהמערכה וז"ש העלה אותו למעלה וכו' להודיעו כי אין האדם נכנע תחת מערכות השמים ורבנן אמרי כי האדם בכלל באשר הוא טבעי הוא נכנע תחת המערכה השולטת על כל פגעי הארץ ומקריה · ורק האנשים רמי המעלה עושי צדקה ויראי אלהים תשתנה להם המערכה בשביל רצונם כאשר כי ה' יעשה את רצון יראיו · וז"ש נביא אתה ואין את איסטרולוגוס להכנע כמוהם תחת המערכה : עד דסנדלא ברגליך כו' · הכוונה אם תראה כי העת היא לך עת נלחה או התרומם עוד ולא תירא · וזה עד דסנדלא ברגליך ואתה הולך לפנים דרוס ורמוס על כל דבר ואל תחת · ויסבור כדעת הרב וסייעתו כי האדם מצד שכלו והשתדלותו יוכל להנצל מהמערכה הרעה · וזה שיעץ לו לראות ולהתבונן על העת ולעשות ולפעול ולא לחבוק את ידיו : בימי ירמיה בקשו ישראל כו' · כי או בעונותיהם נמכרו ביד המזל · כי בחדש אב שמזלו אריה נאחם נבוכדנאצר שנמשל לאריה כדכתיב עלה אריה מסבכו · ולעומתו זה מזל דלי אשר היה לישראל היה בתכלית השפלות וכמ"ש הרמ"ע באגרת יסורי הצדיקים לכן חשבו ישראל כי יד המזל תקיפה תמיד ובקשו ללמוד מתקות הגוים המשכים להורדת השפעות הכוכבים בהבליהם וזה ענין עבודת כוכבים והודיעם ה' ע"י ירמיהו כי כבר הודעתי לאברהם אשר אין עוז וכח ביד המערכה · כי הקב"ה לבד הוא השולט ומנהיג על כל · וכל הדבק באמונת אברהם אל יחת מאותות השמים : ושלשתן נאמרו בפסוק אחד · הנה באמת כל אחת מהשלש מועלת לבטל הגזרה · ולא בעינן שלשתן יחד · ומ"ש ושלשתן נאמרו בפסוק אחד פי' אף כי אנכי יכולתי להוכיח זאת מכתובים שונים · אבל אנכי אביא לך ראיה מפסוק אחד על כל השלשה · אבל קשה איך תועיל צדקה לבדה או תפלה לבדה בלי תשובה הלא זה מקרי כטובל ושרץ בידו י"ל או דמיירי בצדיקים אשר הם נלקים לפעמים עם הכלל כאשר נגזרה גזרה על עם אחד או על מדינה אחת · ובמה יבטלו הגזרה בצדקה או בתפלה כי לא תשלוט גם עליהם · או דמיירי גם מהרשעים ובצדקה או בתפלה יאריך ה' אפו להם עד אשר ישימו על לב וישובו מדרכם הרעה : מיכאל ירד כו' · כי מיכאל הוא שר של שלג כדאיתא במ"ר פי"ב ומסתמא להצלת הכבשן תהיה הכח הפסוכה מאש · ואפשר ג"כ דטעמא משום דמיכאל שר ישראל ולו נאוה להצילם : שלשה מיני פרים כו' · ומפרש עגלה משולשת לשם המספר שלשה עגלים וכן ועז משולשת ג' שעירים ואיל משולש שלשה אילים · ואע"ג דעגלה שם המין ולא יפול עליו שם המספר וכן משולשת הוא שם התאר לא שם המספר כבר נתן הרא"ם ז"ל טעם על זה ע"ש כדבריו ופי' עוד דמונה פה רק הפרים הבאים לכפרה ולא שאר פרים · והא דלא מנה פר כהן משיח דבא לכפרה משום דלא הוי כפרה לכלל ישראל רק למשיח לבד · והא דלא מנה פר העלם דבר של צבור דהוא נכלל בפר הבא על כל מצות ובכלל מאתים מנה ולא יחשבו לשני מינים · ורש"י בחומש מונה פר העלם דבר ולא פר הבא על כל מצות והיינו הא דחד מינא נינהו וכדכתיבנא :

שעירי

משנת דרבי אליעזר

ברגליך וכו' · הוא משל בעלמא כמו שמפרש מי שהוא נתון למעלה וכו' והכא פירושו מלמעלה אסבר דדרש

ידי משה

אינו מוליד כו' : והנה דבר ה' אליו והנה ה' בא ודיבר עמו · נ"ל דהכי פירושו שאמר אני וג' מלאכים כו' והוקשה להם מנ"ל הא שהקב"ה בעצמו היה הלא לא יש רק שלשה דקדוקים לג' מלאכים דהיינו ה' אליו דיבר ה' אליו והנה דבר ה' אליו · כמו זמן זמנים ומניהם אבל להקב"ה בעצמו לא יש שום פסוק לזה א"ר הונא שהוציאו זה מדכתיב והנה · ר"ל והנה בא וכבר הדיבור היה ע"י המלאכים והוציא הקב"ה אותו החוצה ואמר כה יהיה זרעך זה היה אמירת הקב"ה לזה מתורץ שאמר המדרש ודיבר עמו ולא אמר ודיבר אליו כלשון הפסוק אלא שרצון המדרש לומר כשבא הקב"ה כבר היה דיבור של הקב"ה עמו מפי המלאכים כנ"ל ודו"ק : וכי חוץ לעולם הוציאו · וא"ל שהוציא אותו מביתו · החוצה ל"ל ומארץ החוצה קאי על חוצות השמים שהראה לו שוקקי שמיא ר"ל שיאך הולכין הכוכבים והגלגלים · ומ"ת היה עומד אברהם על הארץ לדברי ר' לוי אבל ר' יהודה סבר שהעלה אותו למעלה מהכיפה : ג' דברים מבטלין כו' · קשה בעל י"מ בירושלמי פ"ב דתענית דצריך דוקא תלתא לבטל הגזירה דאל"כ האיך מביא ראיה

יוה"כ · ופר הבא על כל המצות · ועגלה ערופה · וג' מיני שעירים (ח) שעירי רגלים · שעירי ראשי חדשים · (כז) ושעירה של יחיד: וג' מיני אילים · אשם ודאי · ואשם תלוי · וכבשה של יחיד · ותור וגוזל · תור ובר יונה · ויקח לו את כל אלה רשב"י ורבנן · רשב"י אומר א כל הכפרות הראה לו (כח) ועשירית האיפה לא הראה לו · ורבנן אמרי אף עשירית האיפה הראה לו נאמר כאן ויקח לו את כל אלה · ונאמר להלן (ויקרא ב) והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה' · ואת הצפור לא בתר · הראה לו הקב"ה ב שמבדילים בעולת העוף ואין מבדילים בחטאת העוף: ט ד"א קחה לי עגלה משולשת · ג זו בבל שהעמידה ג' מלכים · נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר · (כט) ועז משולשת · זו מדי שהיתה מעמידה ג' מלכים · כורש ודריוש ואחשורוש · ואיל משולש זו יון · ר' אלעזר ור' יוחנן ר"א אמר כל הרוחות כבשו בני יון ורוח מזרחית לא כבשו (ט) א"ל רבי יוחנן והכתיב (דניאל ח) ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצונו והגדיל · הוא דעתיה דר"א דלא אמר מזרחית · ותור וגוזל זו מלכות אדום · תור הוא אלא שגזלן הוא · ד"א ויקח לו את כל אלה ר"י ור' נחמיה ר"י אמר שרי עובדי כוכבים הראה לו · רבי נחמיה אמר שרי ישראל הראה לו · על דעתיה דר"י (ל) קתדרין דדין לקבל קתדרין דדין · על דעתיה דר"נ ששם היו סנהדרי גדולה של ישראל יושבת וחותמת דיניהם של ישראל · ואת הצפור לא בתר · ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי אמר הראה לו הקב"ה ד כל מי שהוא מעמיד פנים בגל הגל שוטפו וכל מי שאינו מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו: יא וירד העיט על הפגרים · א"ר אסי נסב אברהם מכישה והוה מכיש להון ולא היו מכתשין אעפ"כ וישב אברם בתשובה · אמר רבי עזריה לכשיעשו בניך פגרים בלא גידים ועצמות זכותך עומדת להן: יב ויהי השמש לבא · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר תחלת מפלה שינה · דמיך ליה ולא לעי באורייתא · דמיך ליה ולא עביד עבודה · רב אמר ה שלשה תרדמות הן · תרדמת שינה · ותרדמת נבואה · ותרדמת מרמיטה · תרדמת שינה (בראשית ב) ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן · תרדמת נבואה (בראשית טו) ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם ותרדמת מרמיטה שנאמר (שמואל א כו) ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת ה' נפלה עליהם · ורבנן אמרי

מסורת המדרש א ויק"ר פרשה ג' ע"ש · ב זבחים דף ס"ד ע"ב · ג ילקוט כאן רמז ע"ז · ד עיין יבמות דף קכ"א · ה לעיל פרשה י"ז · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ג · ילקוט כאן רמז ע"ז · יל קוט שמואל א' רמז קל"ט:

חדושי הרד"ל

שניהם ירדו ובקשו להצילו ע"ש: (כז) ושעירה של יחיד · חטאת יחיד בעבודת כוכבים · ובתוספתא שם תני שעיר נשיא (בעבודת כוכבים) ועדיף טפי שכולן זכרים (ולהלן בכבשה של יחיד דנקט באילים · משום דשארי אילי אשם כולל בלשון אשם וודאי באחד · שאם באין לחשוב כל איל אשם לעצמו · א"כ יהיו יותר משלשה): (כח) ועשירית האיפה לא הראה לו · ולא כרת עליו בריתו על כפרתה · וז"ש בויקרא פ"ג שהיא וויתור מהקב"ה סליחה אחת משלו: (כט) ועז משולשת זה מדי כו' זה אנטיוכוס המוקדני כו' · והכתיב סכ"א דרש עז משולשת מוקדון ואיל פרס ומדי · וכאן נשתבשו לכתוב כסדר זמן מלכותם מדי ואח"כ מוקדון · ועי' והכתיב ראיתי כו' כרצונו והגדיל וכתיב וצפיר העזים הגדיל עד מאד · (כלומר הרי הצפיר הגדיל מן האיל · והאיל שמשל מדי) הא דעתיה דר"א דלא אמר מזרחית · פי' במדי · שלא נאמר מזרחית אבל האיל בפירוש (ועיין מ"ש אבל האיל · אך כ"ז דחוק · וכמדומני שראיתי נוסחא אחריתא לשון הב"ר בזה · דגרס כאן הראיה דמייתי ר"י במקרא ד שלא השלים מחשבתו שחשב לבא על פני כל הארץ · שמת קודם כיבושו רוח מזרחית כהודו וכיבושיה ככתוב ביו בכיפה · שהרי מזרחית לא כבש) ודברי ר"י כפי' משולש במוקדון חסרים בב"ר לפנינו · ואפשר הוו גרס כדלקמן פנ"ט

חדושי הרש"ש

כו' כנ"ל: (ח) שעירי רגלים שעירי ר"ח · וברש"י בפי' התורה כתוב שעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד כו' והיא גי' נכונה מאד: (ט) א"ל ר"י והכתיב ראיתי את האיל מנגח כו' · תמוה דשם בדניאל ח' מפורש (בפסוק כ') פתרונו על מדי ופרס · וצפיר העזים הוא יון (בפסוק כ"א) אשר ע"כ נראה מוקדני כו' · והכתיב ראיתי את האיל · מקרא זה שמדי נאמר שהוא האיל · והצפיר הוא מוקדון · ובפר"א מוקדון · ועיקר הגירסא נראה נ"ל כאן גם כן ועז משולשת זו מוקדון ר"א ור"י כו' לא כבשו א"ל ר"י מן האיל · והאיל משל בכל העולם שהרי ר"א לא אמר כן על מדי · ואם כן כ"ש שהצפיר שהגדיל משל בכל מה בפירוש (ועיין מ"ש שם המפרשים ע"ז ·) לכן י"ל דהגדיל עד מאד שנאמר אצל הצפיר · לא קאי רק על מ"ש בפי' דמייתי ר"י במקרא דבא מן המערב על פני כל הארץ · ומשני היא דעתיה דר"א דכתיב ואין נוגע בארץ · שמפני שביבותיה ככתוב ביוסיפון (ולפ"ד הב"ר י"ל קושיא תוספות במגלה (י"א ·) מ"ט לא חשב אלכסנדר מוקדון שמלך ו גרס כדלקמן פנ"ט שאותיותיו משולשות: (ל) קתדרין דדין לקבל קתדרין דדין · אפשר ירמוז למ"ש במגלה (ו:)

מתנות כהונה

אה]: על כל המצות · אשר לא תעשינה והוא פר העלם דבר: ואין מבדילין כו' · ולא יבדיל בפרשת ויקרא סימן ה': היא דעתיה דר"א · עיקר ראייתו מזה הכתוב דכתיב ימה צפונה ונגבה ואלו מזרח לא אמר: תור הוא · כלומר סימן כשרות יש לו שהוא בנו של יצחק אבינו או י"ל שמראה עצמו עניו וכשר כיונה ולכן המשילהו ג"כ לחזיר הפושט טלפיו להראות כשרותו ובקרבו ישים ארבו כמו שדרשו על ויהי עשו בן ארבעים שנה וגו': ה"ג שגזלן הוא ויקח כו' · וכן הוא בילקוט: קתדרון כו' · כסאות ששם ישבו כסאות למשפט זה לקראת זה כך פירש הערוך וזהו איש בחברו לקראת רעהו והצפור ירמוז לישראל שלא יאבדו בדיניהם או כמו שפירש"י בסדר זה [וע"ש]: ששם היו סנהדרי כו' · בתוך דרש על לשכת הגזית שנקראת כך כדכתיב (בירמיהו ל"ט) וישבו בשער התוך דדרשוהו חז"ל על לשכת הגזית בקה"ל וביק"ר פ"ד: מחתכת דיניהם גרסינן · ודרש ויבתר לשון חתיכת דין: ואת הצפור כו' · ע"ד דר"נ צריך לפרש מאי היא הרי הכל איירי בישראל ומפרש רבי אבא וכו': כל שהוא מעמיד כו' · כלומר שאינו נדחה מפני השעה השעה דוחקתו וכל הנדחה מפני השעה השעה נדחקת מפניו וכהאי עובדא דר"ע סוף מס' יבמות דאמר כל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי מכאן אמרו חז"ל אם יבואו רשעים על אדם ינענע להם ראשו וכדמפרש רש"י שם ולכן אמר מי שנדחה מפני השעה כצפור זה שפורח ונמלט כשמרגיש דחייה מועטת לא בא לכלל חילוק וביתור וכריתה: מכישה · פירש הערוך מקל והעיט רמז אל האומות והגליות כד"א העיט צבוע היתה לי נחלתי (ירמיה י"ב) והפגרים רמז לישראל שהן ביניהן כפגרים מתים ואעפ"כ וישב לשון תשובה שבזכות התשובה נגאלו כמו שנאמר בשובה ונחת תושעון ודייק מדנקט ההפרחה וההכאה בלשון וישב: ור' עזריה סבר שהקב"ה רמז לו אע"פ שהיו ערומים בלא מצות וזכיות זכות אברהם ישב ויפריח אותם מבניו ככתוב בפרשת בחוקותי וזכרתי את בריתי וגו': תחלת מפלה · היא השינה: דמיך כו' · שכשישן אינו עוסק בתורה ואינו עושה מלאכתו ועיין כל זה לעיל פרשה י"ז ושם נתבאר:

יפה תואר

שעירי רגלים · וכשם נכללו גם שעירי יוהכ"פ כי גם יוה"כ רגל הוא · אע"פ שכפרתן חלוקה · ור"ח לא חשיב רגל לכן נחשב למין אחר · ומה דמונה שעירת יחיד אע"ג דהוא לא לכפרת כל ישראל בא · מ"מ כיון דכל חוטא וחוטא מישראל צריך לכפרה זו מקרי כפרת כל ישראל משא"כ פר כהן משיח דהוא רק לאדם אחד מיוחד · והיינו טעמא דקחשיב אשם וודאי ואשם תלוי וכבשה של יחיד · הרא"ם ז"ל ודבריו ברורים וע"ע שם בדבריו: זו בבל כו' · ידוע תדע אף כי אין המקרא יוצא מידי פשוטו וכמ"ש גם רש"י ז"ל מ"מ מן רבוי הסימנים דרשו שרמז בזה לאברהם את מקרי הדורות אשר יבואו וע"ד כל מה שאירע לאבות סימן לבנים · ויסוד דרשא זו על מה ששאל במה אדע כאיזה זכות כדלעיל ותהיה זו תשובה לשאלתו שע"י הגליות יתכפרו עונותיהם לשוב להם שארית בארץ ואולי השאלה במה אדע כי אירשנה תתפרש על ארץ החיים לעתיד לבוא · ואמר לו שע"י הגלות יכופרו עונותיהם וינצלו מדינה של גיהנם לאור באור החיים וכדאמר לקמן על הכתוב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית · ומה שדרש עגלה משולשת על בבל משום דכתיב בה כי תפושי כעגלי מרבק: כורש ודריוש ואחשורוש · הגאון ר' סעדיה כתב שהיו ארבעה דריוש המדי וכורש הפרסי גם אחשורוש ודריוש הפרסי ור"מ הכהן אמר ששה מלכים היו · והאב"ע אמר חמשה וכל אחד מפרש שם את הכתובים בדניאל ע"פ דבריו · אך פה במדרש איננו מונה רק שלשה אשר גדלה מלכותם כי כורש ודריוש נמי קרובים למלכים אשר מלכו בכיפה כדמשמע בפ"ק דמגילה: ותור וגוזל זו מלכות אדם · וקרי ליה תור משום שהוא רך וטוב כתור ולא הכביד עולו על ישראל כשאר האומות וכמ"ש בגיטין בטולך או בטולא דבר עשו ושכנת תחת אדם ולא תחת ישמעאל אלא שהיה גוזל את ממונם: ויקח לו ר"י ור"נ כו' · ולא גרסינן דבר אחר והכי איתא בילקוט: קתדרין דדין לקבל כו' · כי הראה לו כמה שרים יעמדו מהם לדעת זמן ממשלתם וכמ"ש בדניאל · והראהו ג"כ השפלת אלו לפני אלו כי זה יטול המלכות מזה וזה קתדרין דדין לקבל קתדרין דדין שזה כנגד זה: סנהדרי גדולה · שישבו כחצי גורן עגולה זה כנגד זה: כל מי שהוא מעמיד פנים בגל כו' · ובא לרמז לו כי שישראל הנמשל לצפור יכנעו תחת העמים המושלים עליהם · ולא יעיזו פנים כנגדם למרוד בהם: נסיב אברהם מכושא כו' · אע"ג דהבעלי חיים מרמזים על האומות אשר מנה למעלה אך הפגרים רומזים על ישראל בגלותם בין קצת העמים הנתנים שם למרמס כפגרים והעיט הם שונאיהם הפורחים עליהם לאכלם ואברהם התפלל על הדבר להכניעם לפני ישראל ולא הועילה לו תפלתו כדאי בפר"א ורק ע"י תשובה ומעשים טובים ימלטו: לכשיעשו בניך פגרים · באפס עצור ועזוב אז יעמוד להם זכותך להנצל מהכליון · או ירצה באחרית הזעם שאז יהיו בתכלית השפלות אז יעמוד זכות אברהם להושיעם ולגאלם: תחלת מפלה שינה · כי לא נתנה הפיל ה' תרדמה על אברהם · ובפרט כי כל הנבואה שלפני

פירוש מהרז"ו

פרים בני בקר · ועגל הוא בן שנה ופר הוא בן ג' שנה רומז לפר משולש בשנים ומשולש בעגלים לרומז על פר יוה"כ ופר בא על המצות ועגלה ערופה · וגם זה מרומז בעגלה משולשת שהשלישית היא עגלה · ושנים פרים ועז ואיל הוא כפשוטו שים ג' מיני עזים וכמ"ש שעיר עזים וגם איל כפשוטו: וכבשה של יחיד · אעפ"י שאינו איל הוא ממין אחד · וצ"ע למה לא חשיב פר ואיל עצרת · ואולי הוא בכלל מ"ש ויקח לו את כל אלה כמ"ש אלה תעשו לה' במועדיכם ובילקוט כאן גורס עוד ותור וגוזל אלו תורים ובני יונה: רשב"י ורבנן · עי' ויק"ר פרשה ג' סימן ג' בהיפך: ועשירית האיפה · של מנחת עני וכל המנחות אין כאן רמז · ורבנן דורשים גז"ש גם על כל המנחות: שמבדילים ואין מבדילים · פי' שכתב שצוהו ליקח שנים תור וגוזל וכתיב ואת הצפור לא בתר שאחד בתר ואחד לא בתר רמז בזה על שני מיני קרבנות עוף שאחד מבדילין ראשו ממנו ואחד אין מבדילין: ט עז משולשת זו מדי ואיל משולש זו יון · נע"ג שסותר הפסוקים המפורשים בדניאל ח' פסוק כ' וכ"א · האיל אשר ראית וגו' מלכי מדי וגו' · והצפיר והשעיר מלך יון וגו' · והיל"ל כאן בהיפך עז על מוקדון ואיל על מדי ואם על שמדי היה קודם מוקדון · אין הטעם של הסידור כדאי להפוך הכתובים המפורשים כל אחד בשמו ובהכרח שמ"ש בדניאל כנ"ל היינו שבעת גדולת מדי היה מוקדון קטן עדיין ואח"כ נתגדל השעיר כמפורש שם וצפיר העזים הגדיל עד מאד יותר מהאיל על כן כאן שמדבר ממלכות מוקדן בגדולתו מדמה מלכות מדי לעז ומלכות מוקדון לאיל: כל הרוחות כבשו · פי' שעל מדי הטעם שנקראו משולשת על ג' מלכים · אך מוקדון שלא העמידה אלא מלך אחד הוא אלכסנדר שמלך על כל העולם ולמה אמר משולש · ע"כ דרש על אשר כבש שלשה רוחות העולם: והכתיב ראיתי את האיל · צ"ע שהרי מפורש בדניאל שם שהאיל הוא מדי ואיך מקשה על מוקדון · ויתכן שדעת ר' אליעזר שגם מלכי מדי לא כבשו אלא ג' רוחות וכן מוקדון · ואצל מדי יש שני טעמים שנקראו משולשת ואצל מוקדן טעם אחד · ועל זה מקשה לו ר' יוחנן · ממשמעות לשון הפסוק ראיתי את האיל וכו' וכל חיות לא יעמדו לפניו ועשה כרצונו והגדיל משמע בכל · רוחות העולם כרצונו · ודעת ר"א מאחר שכתוב ימה וצפונה ונגבה וכו' ולא פרט מזרח מכאן הוכיח שלא כבשו שניהם רוח מזרח ובילקוט שלא גרס מוקדון אלא כבשו שהם א"כ יתפרש על מדי ועל מוקדון: אלא שגזלן הוא · שהיל"ל בן יונה כמ"ש כ"פ בספר ויקרא תור עם בן יונה ודורש ע"פ מדת ממעל שכתב וגוזל על שדרך העוף לאכול מן הגזילות שעל כן צווה שלא להקריבם וכן בנמשל: שרי כו' הראה · כמ"ש שהעז והאיל והעגלה רומזים על המלכיות הקדומות שמשלו על ישראל ועל זה אמר ויקח לו את כל אלה · כמ"ש זכריה ב' אלה הקרנות וכו' ועל זה אמר ויתן איש בתרו לקראת רעהו איך קורא לתנאי הבהמות והעוף איש ולמה אמר בתרו שהיל"ל חציו · על כן דורש בתרו על פי גמטריא של חלופי אותיות תי"ו רפה בשי"ן שמאליה ודומים במבטא ואיש פירושו על האומה כמו איש ישראל וכאלו כתוב ויתן אומה בְּשָׂרָה לקראת רעהו · ופליגי ר"י ור"נ דר"י סובר על שרי אומות וכמ"ש בסוף דניאל שר פרס שר יון מיכאל שרכם · ומ"ש לקראת רעהו שרמז בזה איך שם נלחמים זה כנגד זה וכמ"ש דניאל סוף י' להלחם עם שר פרס: קתדרין כו' · כסאו של זה שכל אחד מבקש להגדיל כסאו · ור"נ סובר שמרמז על שרי ישראל הם הסנהדרין וכמ"ש במ"כ · ומ"ש את כל אלה כמ"ש אלה שמות בני ישראל: מעמיד פנים בגל · שהעגלה והעז והאיל על שהם קשים הוצרך לבתר אותם ואת הצפור לא בתר שאינו עומד בעזות כי הצפור חרד מאמר בעל החיים כמ"ש יחרדו כצפור ועי' רות רבה ריש פר' ה' חצות לילה חרדת אדם ומש"ש ועי' מ"כ כאן: יא נסב אברהם מכישא · בערוך ערך מכוש לא פירש מהו מכושא רק הביא המקומות שנזכר תיבה זו אך במוסף ערוך פי' פטיש או מגרופי ובערוך כש פירוש לשון חפירה או הכאה והכוונה בדבר שחופרין ומכין ודייק שהיל"ל ויפריחם או ויגרשם והיה משמע שהיה עליהם במקל ופרחו וכמ"ש בתרגום ואפרח יתהון אברם וזהו נכלל בלשון וישב על פי מדת ממעל וישב בתשובה · ומ"ש וירד העיט משל על השונאים כמ"ש ירמיה י"ב פסוק ט' העיט סביב עליה ובתשובה הפריחם: כשיעשו בניך פגרים · הגופות המתים נקראים פגרים והעופות יורדים על הגופות לאכול הבשר והגידים · ולגרור העצמות ונעשו הפגרים עפר אז יחיו וישובו לקדמותם בזכות אברהם: יב ויהי השמש לבא · וס"ד ותרדמה נפלה על אברם · והיל"ל וירדם אברם ודורש שהכוונה שהפילה באדם

פ"י

ידי משה

ראיה דילמא כתם הוי תלתא אלא דצריך דוקא תלתא: כל מי שהוא מעמיד פנים כו' · עיין מ"כ והם דברי אב"א וגם הבנתי מתוך דברי אב"א מה שאמר בגל הוליאו זה מדכתיב ואת הצפור וגו' ולעיל קיא אותו גוזל רי"ל נוטריקון זו גל כך הבנתי מתוך דברי אב"א הגם שלא כתב כפי' אבל מ"כ הבין

כענין

משנת דרבי אליעזר

דרש וסמור מל' לעדי תספור איוב י"ד לכן אמר דייהם ובהנם טרח המ"כ לרמז המשל בפ' וכו' : כל הכפרות הראה לו ועשירית האיפה לא הראה לו ורבנן אמרי אף עשירית האיפה הראה לו : נ"ל על פי מה דאיתא לפנן ר' חנינא כ"פ אמר אברהם בירר לו מלכיות ורתב"א אמר אברהם בירר גיהנם והקב"ה

וכו'

אף תרדמה של שטות דכתיב (ישעיה כט) כי נסך ה' עליכם רוח תרדמה וגו' · ר' חנינה בר יצחק אמר [א] שלש נובלות הן · נובלות מיתה שינה · נובלות נבואה · חלום · נובלות העוה"ב · שבת · ר' אבין מוסיף תרתין נובלות אורה של מעלה גלגל חמה · נובלות חכמה של מעלה · תורה · והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו · אימה · [ב] זו בבל דכתיב (דניאל ג) באדין נבוכדנצר התמלי חמא · חשיכה זו מדי · (לא) שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית · גדולה · זו יון · ר' סימון ורבנן · רבי סימון אמר מאה ועשרים דוכסים · מאה ועשרים אפרכון מאה ועשרים אסטרטליטין · ורבנן אמרי מס' ס' · דכתיב (דברים ח) נחש שרף ועקרב · נחש זו בבל · שרף זו מדי · עקרב זה יון · מה עקרב זו יולדת לס' ס' כך העמידה מלכות יון מס' ס' · נופלת עליו זו אדום שנאמר מקול נפלם רעשה הארץ · ויש שמחלפין נופלת עליו · זו בבל דכתיב בה (ישעיה כא) נפלה נפלה בבל · גדולה זו מדי · דכתיב (אסתר ג) אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש חשיכה זו יון · [ג] שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה שהיתה אומרת לישראל (לב) כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל · אימה זו אדום דכתיב (דניאל ז) וארו חיוא רביעאה דחילה ואמתני ותקיפא יתירה : **יג** ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך · ידוע שאני (לג) מפזרן · תדע שאני מכנסן · ידוע שאני ממשכנן · תדע שאני פורקן · ידוע שאני משעבדן תדע שאני גואלן · כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם · משיראה לך זרע · א"ר יודן (לד) גירות בארץ לא להם עבדות עינוי לאספטיא שלהם : **יד** וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי היה לומר גם · מאי וגם אלא גם הוא מצרים · וגם · לרבות ארבעה גליות · אשר יעבודו דן אנכי · ר"א בשם ר' יוסי בר זמרא (לה) [ד] בשתי אותיות הללו הבטיח הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו ושאם יעשו תשובה גואלן בשבעים ושתים אותיות · (י) דא"ר יודן (דברים ד) מלבא לקחת לו גוי מקרב גוי עד מוראים גדולים אתה מוצא שבעים ושתים אותיות של הקב"ה ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה הם · אמור לו צא מהם גוי שני שאינו מן המנין · ר' אבין אמר בשמו גאלן ששמו של הקדוש ב"ה שבעים ושתים אותיות : **ב** ואחרי כן יצאו ברכוש גדול א"ר אחא אחר כן אין כתיב כאן אלא אחרי משאביא עליהם עשר מכות ולאח"כ יצאו ברכוש גדול א"ל (יא) אף אני בשיעבוד א"ל (בראשית טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום וגו' · אמר ריש לקיש [ה] ג' הם שנאמר בהם בשיבה טובה · אברהם היה שוה לו · דוד שוה לו · גדעון לא שוה לו · למה (שופטים ח) ויעש אותו גדעון לאפוד לעבודת כוכבים : **בא** ויהי השמש באה ועלטה היה · אמיטתא הות · והנה תנור עשן ולפיד · שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר (לו) ארבעה דברים הראה לו · [ו] גיהנם · ומלכיות · ומתן תורה · ובית המקדש · א"ל כל זמן שבניך

מסורת המדרש א ברכות דף נ"ז · לעיל פרשה י"ז · ילקוט בראשית רמז כ"ג · ילקוט כאן רמז ע"ז · ילקוט שמואל א' רמז קל"ט · ב שמות רבה פרשה נ"א · ויקרא רבה פרשה י"ג · מדרש תהלים מזמור כ"ב · מכילתא יתרו מסכתא דבחדש פרשה ט' · פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ח · ג לעיל פ' ב' וש"נ · ד שיר השירים רבה פרשה ב' וש"נ · ה לקמן פרשה ס"ב · ילקוט שופטים רמז ס"ד · ו מכילתא יתרו פ' ט' · מדרש תהלים מזמור כ"ב · שמות רבה פרשה נ"א · פסיקתא רבתי פ' ט"ו · ילקוט תהלים רמז תשנ"ז :

חדושי הרש"ש

נראה דטעות ולהפוך הגי' שם : (י) דאר"י מלבא כו' : ע"ב אותיות כו' לא משם גוי כו' · עיין ידי"מ שמביא ראיה בדרך רחוקה על המצרים שהיו גאים ויש קרא מפורש דנקראו רהב (ישעיה ל"ד) בפירש"י · ועוד שם נ"א · וממ"כ עוד דהג' מן גוי הראשון ג"כ אינו מן המנין כו' · הן לספרים שלפנינו מכוון ע"ב אותיות אם תחסיר גוי השני לבד · וכ"מ מלשון המדרש גופיה : (יא) אף אני בשעבוד · מפני
דפי'

חדושי הרד"ל

כל יומא נפקו סני לגבי סני כו' ומטרדי כו' וזהו איש בתרו לקראת רעהו : (לא) שהחשיכה עיניהם כו' בצום · שמחמת הצום מאור עיניהם כהה כמ"ש בירושלמי פ"ד דתענית · ובשמ"ר פנ"א ויק"ר פי"ג הלשון החשיכה עיניהם בגזרותיהם · שמרוב הצרות עולם חשך בעדם : (לב) כתבו על קרן השור · עפ"ל פע"ן בהגהותיי בס"ד : (לג) מפזרן כו' ממשכנן כו' משעבדן כו' · אפשר דרש כי גר יהיה זרעך דגר יחידי בארץ לא להם זהו מפזרן ועבדום זה ממשכנן כעבד שאינו יוצא בלא פדיון · וענו זהו משעבדם · ועל כלם קאי ידע תדע : (לד) גירות כו' · גי' המ"כ בשם הילקוט וערוך גרות ועבדות ועינוי בארץ לא להם ל"ו שנה לאיספטיא שלהם · כ"ה בשה"ר רפ"ב ובפסיקתא דפ' החדש (ובשה"ר יש חסרון בלשון ע"ש) ופי' במוסף ערוך שהוא מלשון גר ואושפיזא בלשון לטי"ן · ובערך פלטייא ב' הביא הערוך גי' הפסיקתא לפלטייא שלהם ופי' במוסף עבודה ושירות בעולמא שאינם דרך עבדות · והיה לפ"ז פי' כי העבדות והעינוי הוא דווקא בארץ לא להם דהיינו במצרים · אבל לחשבון ת' שנה נחשב להם אף מה שהיה כגר מתלונן בארץ · והיינו מלידת יצחק : (לה) בשתי אותיות כו' בע"ב כו' · עמ"כ ובתנס נדחק · כי בשם ע"ב עצמו בשם החמשים מהשמות יש אותיות ד"ן (והוא בגי' מטה · שבו נעשו המכות וקריעת י"ס · ואח"כ גאלם בכל הע"ב אותיות · ובכל המקומות שיש מאמר זה בויק"ר פכ"ג ודב"ר פ"א ושה"ר פ"ב פ"ב ותנחומא וירא ואדר"ן פי"ג משמעותו כמ"ש בס"ד שאותיות ד"ן הן משם ע"ב עצמו : (לו) ד' דברים הראה לו כו' · קרבנות וגליות מצרים ובכל נתבאר לעיל · ועל גיהנם ובסמ"ק עיין במכילתא יתרו
שם

מתנות כהונה

והנה אימה כו' · דרש אימה כמו חימה בחילוף אותיות אחה"ע ועיין בשמות רבה פר' כ"ח גירסא אחרת : גדולה זו יון · כדמפרש ואזיל גדולתו מאי היא : דוכסין וכו' · מיני ממשלות הם כ"פ הערוך : משישים ששים · כל אחד מאלו ממשלות היו ששים : משיראה לך זרע · וזהו משנולד יצחק כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע ואז התחילו ד' מאות שנה של השיעבוד ועיין בביאורי מהר"ר אליהו מזרחי בסדר זה : ה"ג בערוך ובילקוט א"ר יודן גירות עבדות · עינוי בארץ לא להם ארבע מאות שנה לאספטיא שלהם : לאספטיא שלהם · פי' הערוך בעיר המוכן להם וזהו במצרים והכל יחד יהיו ארבע מאות שנה · ויותר נראה פירוש המבאר בגליון הילקוט שפירש לאספטיא להשלמת החשבונ מעת שנדבר עמו בין הבתרים ויהיה אספטיא כמו אפטיא דריש פר' במדבר רבה שפירש בו הערוך מעט שמתחילין החשבון לדבר המאורע כגון מיציאת מצרים או ממלכות המלך יקרא אפטיא : וגם לרבות כו' · הרמוזים באימה חשכה גדולה כדלעיל וכולהו אתרבאי שידין אותם הקב"ה כך פירש מהר"ר אליהו מזרחי ז"ל : בשתי אותיות כו' · דן רמז לדן שמות מרובעים היוצאים מחילוף צירוף שם של ארבע : בשבעים ושתים אותיות · ע"ב שמות היוצאים מויסע ויבא ויט וגם שם של ד' מתגלגל בצירופו שבעים ושתים ועיין באורח חיים בהלכות ראש השנה : הכי גרס אתה מוצא שבעים ושתים אותיות ואם יאמר כו' · וכן הוא גירסת הילקוט וכן הביאו בתניא בהלכות פסח : אחרי · היו"ד רמז לעשר מכות : אף אני בשיעבוד · לשון שאלה ואמר לו הקב"ה לא אלא ואתה תבא כו' : שווה לו · ראוי והגון : אמיטתא · תרגום של ועלטה : בית המקדש · כלומר זכות הקרבנות
וכן

פירוש מהרז"ו

עי' הפיוס · והאמת שעיקר מאמר זה הוא לעיל פר' י"ז סי' ה' על פ' ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן שמדבר בשתם אדם ושתם שינה אך כאן בתרדמת נבואה מדבר : שלש נובלות · גם מאמר זה לעיל שם : אימה זו בבל · ספרי סדר האזינו · שמות רבה פר' ל"א סימן ז' · מדכתיב אים ונורא הוא ע"ש · וכאן דורש אימה לשון חימה על פי מדת ממעל · והאמת נותן אימה גם אל"ף וחי"ת מתחלפין באחה"ע וע' לעיל פר' ב' סימן ד' · ויק"ר פר' י"ג סימן ה' וע"ש השנויים : נחש זו בבל · עי' מ"ש בויק"ר שם : ויש שמחלפין · פר"א בסוף פרק כ"ח ע"ש : **יג** ידוע תדע · על פי מדה י' על שני ידיעות ידוע בהוה מיד ביצחק ועל הגלות היינו מ"ש כי גר וכו' ועל הגאולה תדע בעתיד במ"ש וגם את הגוי וכו' ומ"ש מפזרן מכנסן ממשכנן מפרקן צ"ע מה דורש וכו' : אמר ר' יודן · עי' מ"כ פסיקתא רבתי פר' ט"ו סי' ז' שי"ר פסוק עד שיפוח היום ובמוסף ערוך פי' אספטיה ענין גירות בלשון רומי · ואין בירור לדברים : **יד** היל"ל גם · ויהיה פירושו כשם שדנתי את זרעך כך אני דן את הגוי והוי"ו מיותר · וצ"ע שהרי גם הוא לרבות ואיך אומר היל"ל גם מה היה מרבה · ונראה שבאמת יש כאן ריבוים הרבה שהיה די שיאמר גוי אשר יעבודו על מצרים וכתב הגוי הרי ריבוי א' את ריבוי ב' גם הרי ג' וגם הרי ד' ריבוים · הרי מצרים וד' מלכיות הקדומות · ועי' בל"ב מדות מדה ג' ריבוי אחר ריבוי ומש"ש בהכרח שחסר במדרש ונ"ל גוי הגוי את גם וגם · גוי זה מצרים וגם את הגוי לרבות ד' מלכיות הקדומות : ר"א בשם ר' יוסי בן זמרא · עי' ד"ר פר' א' סי' י"ז גירסא אחרת : דאמר רבי יודן · ויק"ר פר' כ"ג סימן א' ש"ל פסוק כשושנה : מלבוא לקחת לו גוי · מתחלת תיבת לבא עד סוף תיבת גדולים · וג' תיבות או הנסה אלהים אינם בחשבון כי ג' תיבות אלו הוא שאלה הנסה לעשות מעשה זו לבוא לקחת לו גוי · ומ"ש שאם יעשו תשובה · ליתא שם : גוי שני · שכתוב גוי מקרב גוי ופירושו ישראל ממצרים ואין תיבת מצרים עולה בשמו של הקב"ה · ומאמרים אלו עומדים ברומו של עולם בסוד שם של ע"ב ואני בער ולא אדע : **ב** אף אני בשיעבוד · הוכיח כן שהיה לו לסמוך פסוק ודור רביעי לפסוק וגם את הגוי וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שאחר הגלות יגאלנו ואחר הגאולה ישובו הנה ולמה הפסיק במ"ש ואתה תבא וגו' · אלא שאחר שבישר לו הגלות והגאולה ושיותחל הגלות מיד כשיהיה לו זרע שאל אם גם הוא בכלל ועבדום וגו' כמו שהוא בכלל כי גר וגו' · והשיב לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום שלא שהיה בכלל העינוי וכל האבות והשבטים לא היו בכלל העינוי כמפורש שמ"ר פר' א' סימן ח' ויתכן שהם רמוזים במ"ש ואתה בוי"ו : ג' שנאמר בהן בשיבה טובה · לקמן פר' ס"ב סוף סי' ב' · אברהם כאן ולקמן סוף סדר חיי שרה · דוד בסוף דה"י א' · גדעון בשופטים ח' ל"ב · ומוסב שלא היה לו שיבה טובה על מ"ש ויעש אותו גדעון לאפוד ויזנו וגו' וזהו שאמרו ולא שוה לו שלא היה ראוי לו : **בא** אמיטתא הות · ובתרגום כאן מתורגם וקיבלא הות · ובדברים ה' י"ם הענן והערפל מתורגם שם ענגא ואמיטתא : ארבעה דברים · מכילתא יתרו פסוק וכל העם רואים · מדרש תהלים מזמור מ' ומזמור ל"ב עיין לעיל סוף פר' כ"א חרב תורה וכו' · שמ"ר פר' נ"א סימן ז' פסיקתא פר' ט"ו סימן ב' · תורה לפיד אש (וכמ"ש ואת הלפידים) קרבנות קחה לי עגלה (כמ"ש לעיל סימן י"ד) · גיהנם תנור עשן (כמ"ש הנה היום בא בוער כתנור · גליות והנה אימה חשיכה ·
כמ"ש

יפה תואר

שלפני זה היה בהקיץ · ורק בבואו לספר לו ממפלת בניו ומשעבודם במצרים התחיל בתרדמה שהיא אימת מפלה ובשאר דברי אגדה זו עמ"ש לעיל בפי"ז וע"ע בזה ברמב"ן על התורה : ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן כו' · פי' ממה שאני מודיע לך שאני מפזרן ולא יד שמקרה עשתה זאת מזה תדע כי אני מכנסן ולא יאבדו בגלותם · וע"ד דאמרינן בסוף מכות גבי ואעידה לי עדים נאמנים וגו' כיון שנתקיימה נבואה זו מתקיים גם נבואה זו · וכנגד הג' גליות אמר ג' שלשונות כנגד גלות הפליטי אשר בני ישראל מפוזרים בכל קצות הארץ אמר ידוע שאני מפזרן אל כל פאה ואני מכנסן שנית לארצם · וכנגד גלות בבל אשר היה זמן קצוב על שבעים שנה כמשכון הניתן על זמן אמר ידוע שאני ממשכנן ואני פורקן וכנגד גלות מצרים אמר ידוע שאני משעבדן ואני גואלם כי בנבואה זו רמזה לו על כל הגליות וכדאיתא במדרש : לאספטיא · עיין בביאור הרי"פ בשם היפ"ת : אלא גם הוא מצרים · בחזית הגירסא הגוי וגם את הגוי זה מצרים וד' מלכיות · וזה נכון יותר כי גם לבד הוא רבוי : ושאם יעשו תשובה גואלן בשבעים ושתים אותיות · ולפ"ז עשו ישראל תשובה שלמה במצרים וזכו להגאל בע"ב אותיות · אך בתנחומא וירא איתא שלפני שאברהם אמר מעט ועשה הרבה בסעודת המלאכים ג"כ הקב"ה אמר מעט ועשה הרבה עם בניו שגאלם בע"ב אותיות ע"כ ולפ"ז לא גלה לו הקב"ה מתחלה רק ב' אותיות דן ונ"ל שיש יתרון לגאולתנו בהיותה בשם זה מבשם זה : א"ל אף אני בשעבוד · משום דאיהו בכלל הגירות שהרי משנולד יצחק נמנה כי גר יהיה זרעך כדלעיל לכן נסתפק אם גם הוא בכלל השעבוד והשיבו שאינו לפי שהשעבוד לא בא עד בני יעקב במצרים וגזרת ועבדום וענו אותם אינה דבקה לארבע מאות שנה · אך הוא כמאמר המוסגר ויתפרש הכתוב כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם נאמר בלי זמן קצוב : ארבעה דברים הראה לו כו' · גיהנם הוא העונש בעוה"ב וגליות הוא העונש בעוה"ז ולהנצל משתי אלה הרעות נתן להם התורה לזכך את הנפש · והעוסקים בה ינקו מעונש הרוחני · והקרבנות הם לזכך את החומר ולהכניע את הגוף אל אל אלהי הרוחות לכל בשר והעוסקים בהם ינצלו מעונש הגופני
בעוה"ז

משנת דרבי אליעזר

וכו' · א"כ הני תנאי כהני תנאי דמ"ד דס"ל חוץ מעשירית האיפה ס"ל דבירר לו מלכות להנצל מגיהנם וא"כ אין צורך לקרבן עשירית האיפה שהוא קרבן עני דכיון דאין גיהנם אין עניות כדאיתא ביבמות ס"ג בשכר עניות ינצלנו מדינה של גיהנם ומ"ד דס"ל אף עשירית שאיפה הראה לו ס"ל דבירר גיהנם וק"ל :

ידי משה

בענין אחר ע"ש : אמר ר' יודן כו' · עיין מ"כ הגירסא אבל גירסת הספרים אמת : לאספטיא שלהם וכו' · פי' מדמתנקי' קרא ואמר כי גר יהיה זרעך וסדר כתיב ועבדום וענו ולא ערבינהו קרא כי גר ועבדו וענו אלא להורות שהעינוי הוא רק במצרים משא"כ הגירות היה בגרר ובשאר מקומות וק"ל שמעתי מדודי ז"ל פי' האכ"א הגירות ויש לומר מה שהיו גרים בשאר ארצות זולת ארץ מצרים אבל השיעבוד והעינוי יהיה לאספטיא פי' בעיר המיוחדת לגלות היא מצרים ומלת אספטיא פי' בעג מ"ע בלשון רומי הוא גירות וכמלה אכסניא הוא כמו אושפיזא שעניינא כמו מלון גר · ובמדרש שיר השירים פסוק עד שיפוח היום גרס לאושפיזא ובכל אחד : בשתי אותיות כו' · עיין מ"כ ול"נ שאמר בשתי אותיות ר"ל ד' היא רומז דם שהיא מכה ראשונה והנו"ן היא מכה אחרונה שנאמר עוד נגע אחד כנ"ל וקרוב לזה מצאתי בהכ"א : א"ר יודן מלבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' אתה מוצא שבעים ושתים · פ' במפרשים ואני אומר לפי דאי' בזוהר שהם של ע"ב הוא יוצא מפסוק ויסע ויבא ויט וישובו כל האל"ף בי"ת חוץ מן הגימ"ל לפי שהוא גאוה לפיכך גוי השני אינו מן המנין לפי שהוא מדבר במצרים שהיו גאים ביותר כי נמשלו לסוס דכתיב וזרמת סוסים וגו' וסוס גיא שבחיות ובבהמות לפיכך מלת גוי אינו מן המנין כי גוי אותיות גאוה וגם האות הגימ"ל מן הגוי הראשון ג"כ אינו עולה מן המנין כי גימ"ל אינו בשם של ע"ב נמצא חסירים ד' אותיות ונשארו ע"ב כנ"ל וכו' : ר' אבין אומר בשמו גאלן · פר' אבין מפרש דברי ר"י שהוקשה לו שעדיין הם ע"ג לזה אמר בשמו גאלן דהיינו שם ע"ב סיולא מן ויסע ויבא ויט ושם לא נזכר גימ"ל לפיכך צריך אתה להסיר ג"כ הגימ"ל מן גוי הראשון והוא ע"ב כמגולו ודו"ק :
פס"ד

עסוקים בשתים · הם ניצולים משתים · פירשו משתים (לז) הם נידונין בשתים · א"ל במה אתה רוצה שירדו בניך · בגיהנם · או במלכיות (לח) ר' חנינא בר פפא אמר [א] אברהם ברר לו את המלכיות · רבי יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא אמרו אברהם ברר גיהנם והקב"ה ברר לו את המלכיות · הה"ד (דברים לב) אם לא כי צורם מכרם זה אברהם · וה' הסגירם · מלמד שהסכים הקב"ה לדבריו · ר' הונא בשם ר' אחא אמר כך היה אבינו אברהם יושב ותמה כל אותו היום אמר במה אברר · בגיהנם או במלכיות א"ל הקב"ה אברהם (לט) קטע הדין מוניטא מן כדו · ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר · מהו לאמר · באנו למחלוקת רבי חנינא בר פפא ור' יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא · רבי חנינא בר פפא אמר אברהם ברר לו את המלכיות · הה"ד (תהלים סו) הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים · ר' יהושע בן לוי אמר אף קריעת ים סוף הראה לו · דכתיב אשר עבר בין הגזרים האלה המד"א (שם קל"ו) לגוזר ים סוף לגזרים · **כב** ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר · (מ) ר' יודן ורבי יוחנן בן זכאי ור"ע · חד אמר העולם הזה גלה לו אבל העולם הבא לא גלה לו · ואוחרנא אמר אחד העולם הזה ואחד העוה"ב גלה לו · ר' ברכיה אר"א ור' יוסי בר חנינא חד אמר עד היום הזה גלה לו ואוחרנא אמר עד היום ההוא גלה לו · לזרעך נתתי וגו' · ר' הונא ור' דוסתאי בשם רשב"נ [ב] אף מאמרו של הקב"ה מעשה שנא' לזרעך נתתי · אתן את הארץ הזאת אין כתיב כאן אלא נתתי את הארץ הזאת · רבי יודן בשם רבי אבא בר כהנא אמר (שם קז) יאמרו גאולי ה' (יב) אשר הוא גואלם לא נאמר אלא אשר גאלם א"ר אבון כי פודה ה' את יעקב אין כתיב כאן אלא (ירמיה לא) כי פדה ה' את יעקב · רבנן אמרי (זכריה י) אשרקה להם ואקבצם · כי אפדם אין כתיב כאן אלא כי פדיתים · אמר רבי יהושע (ישעיה ד) ויברא ה' על כל מכון הר ציון אין כתיב כאן אלא [*] ברא כבר היא ברואה ומתוקנת : **כג** רבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר לפי שאינו מזכיר כאן החוי · לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם · רבי חלבו בשם רבי אבא בשם רבי יוחנן [ג] כך עלה בדעתו של מקום להנחיל להם לישראל ארץ עשרה עממים · את הקיני ואת הקנזי · ואת הקדמוני · ולא נתן להם אלא ז' · את החתי · ואת הפרזי · ואת הרפאים · ואת האמורי · ואת הכנעני · ואת הגרגשי · ואת היבוסי · (מא) הרי שבעה · ולמה נתן להם שבעה (פירושן לעיל) · ואיזה הם

מסורת המדרש א שוח"ט מזמור מ' וע"כ · תנחומא סדר פקודי סימן ח' · ילקוט תהלים רמז תשל"ז · פסיקתא רבתי פ' ט"ו · ב ילקוט כאן רמז ע"ת · ג ירושלמי שביעית פרק ו' · ילקוט כאן רמז ע"ח :

חדושי הרד"ל

הם וסמ"ר פנ"א ופסיקתא שם ושו"ט סוף מז' כ"ב דדרש לשון לפיד אש זו תורה כדאמר ואת הלפידים וקנור עשן זו גיהנם כדא' יום בא בוער כתנור : (לז) הן נדונין בשתים · שם מפיים ועתיד בהמ"ק ליחרב והקרבנות לבטל · ואף שהתורה לא תבטל ח"ו · מכל מקום נגד הקרבנות שבטלו · ע"כ ישתעבדו בא' מהן ואמר לו לבחור איזו מהן · ובזוהר יתרו (פ"ג :) הלשון כזה אם לא יתעסקון באורייתא ע"ש : (לח) ר"ח בר פפא אמר אברהם ברר לו כו' אם לא כי צורם כו' · שהסכים הקדוש ברוך הוא לדבריו ר' יודן ור' אידי כו' והקב"ה בירר לו את הגליות הה"ד הרכבת אנוש לראשנו · כצ"ל · ולקמן גרסינן מהו לאמר באנו למחלוקת ר"ח בר פפא ור"א ור"ח ב"ח ריב"ל אמר אף קריעת י"ס כו' כצ"ל ע"פ השמ"ר ופסיקתא · ועיין בזוהר יתרו שם · ועמ"כ ויד"מ : (לט) קטע הדין מוניטא · בפסיקתא הדין מולכו פי' ענש וכן פי' גי' הילקוט שהביא השמ"כ (ולא כפי' הגליון שהביא לשון נער) : ואם הדברים כהוויתן נאמר בלשון ארמי בלשון ארמי לאברהם · י"ל שרמז לו ה' בלשון מולכו שיברור לו הגליות (וכמו שדרשו כעין זה כדברי גד החוזה שאמר לדוד מה אשיב שולחי דבר שרמז לו שיברור לו דבר) : (מ) ר' יודן א' ריב"ז ור"ע כצ"ל : (מא) הרי ז' · ואיזהו הן ז' שנתן להם פירושן לעיל כצ"ל ור"ל בסדר נח פ"ל ל"ז נתפרש :

חדושי הרש"ש

דפי' כי גר יהיה זרעך היינו מעירא לך זרע כדלעיל : (יב) אשר הוא גואלם ל"נ · בשוח"ט הגי' יגאלם

מתנות כהונה

וכן בשמות רבה פרשה נ"א : מוניטא · נער וחרדה ואין מחריד הרגוש וליא דמניע ועי' ערך מנים ובשוחר טוב גרס קטע הדא מיליא וכדומה לו גורס בילקוט דגרס מלכיא ופי' המבאר בגליון בלשון לועז הוא נער [וכן בילקוט תהלים מ' רמז תשל"ז] : הכי גרסינן אברהם בירר · את המלכיות הדא הוא דכתיב אם לא וגו' : זה אברהם כדאמרינן הביטו אל צור חוצבתם [וכ"ה בהדיא בשמ"ר פנ"א] : [בשם ר' אחא אמר כך היה גרסינן] : מן כדו · פירוש מכאן ובילקוט גרס מלכך ור"ל שיברור לו המלכיות [וכ"ה בהדיא בשמ"ר ובילקוט] : מהו לאמר · באנו למחלוקת דלמאן דאמר אברהם בירר לו המלכיות והקב"ה הסכים על ידו אמר לאמר על ההסכמה על ידו ולמאן דאמר הקב"ה בירר המלכיות אמר לאמר על העצה : ה"ג והקב"ה בירר לו את המלכיות הה"ד הרכבת אנוש וגו' [ועיין בשמ"ר ובילקוט תהלים] : באנו באש ובמים · עי' בשמ"ר : העולם הזה גלה לו דרש ביום ההוא כרת וגו' ביום ההוא שנעשה המאורע וזהו עולם הזה וכתוב אמר ביום ההוא שנעשה לו כל אלה כרת ה' עמו וגו' · ואידך דרש מדלא קאמר ביום הזה אלא ביום ההוא רמז לימות המשיח כד"א ועלו מושיעים וגו' ביום ההוא יהיה ה' אחד : העולם הבא וכו' · פירש ימות המשיח דאי שכר עולם הנשמות הא אמרו חז"ל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל עוה"ב עין לא ראתה אלהים זולתך וימות המשיח נקראו עולם הבא כדאיתא בהדיא סוף פרק בתרא דכתובות וכן כתבו בתוספות ועי' במדבר רבה דף קל"ה סוף ע"ג ובמדרש קהלת בפסוק אמרתי אני בלבי (ב' א') : עד היום הזה גלה לו · עד היום הנזכר בפסוק ואחר כך יצאו ברכוש גדול עד כאן גילה לו מה שיעבור על בניו ותו לא ואידך סבר מדכתיב ביום ההוא שרמז לביום ההוא וגו' שהכל גלה לו עד ימות המשיח ותרוייהו אמוראי פליגא אליבא דמאן דאמר לעיל עולם הבא לא גלה לו : מעשה · כלומר כאלו כבר עשוי וכדמפרש רש"י בסדר זה : גואלם · משמע להבא · גאלם משמע כבר : כבר היא ברואה גרסינן : רפאים תחתיהם · פירש רש"י בסדר זה והוא ארץ עוג שנאמר ההוא יקרא ארץ רפאים והחוי הוא בכלל הכנעני כי בן כנען היה וזה מבואר בפירוש אבן עזרא בפרשה זו ופירש מהר"ר אליהו מזרחי שרפאים האמור כאן הוא החוי ומיושב ג"כ פירש"י שפירש שהוא ארץ עוג ועיין שם : ולמה נתן להם שבעה · כלומר למה לא נתן רק אלו שבעה ושלשה הנשארים לא נתן והכי מוכח גירסת הילקוט וגרס הוא כלה לדבר הבית מחלוקת בשמות ואחר כך מפיק הטעם שאלו ג' נשארו לימות המשיח : הכי גרסינן ולמה נתן להם שבעה ואיזה הם כו' אבן מהר"ר אליהו מזרחי גורס הרי שבעה ואיזה הם השלשה שלא נתן להם :

(* ונראה כצ"ל · (רש"ש) · ערביה

יפה תואר

בעוה"ז : בגיהנם או בגליות · לכאורה קשה עם זה שאלה · היתכן שיבחר עונש הנפשי במקום עונש הגופני והתירוץ ע"ז כיון דהגיהנם הוא רק י"ב חודש אף שהוא עונש נפשי מ"מ יבחר יותר מהגליות אשר הן לשנים רבות ולדורות רבים הם כל משך ימי חייהם · וגם הגליות מעיקות את שלמות הנפש · אך קשה האם אלה אשר יעמדו בגלות יפטרו מן עונש הגיהנם א"כ הותרה הרצועה · וי"ל דלא קאמר שיפטרו מכל עונש הגיהנם אך יתכפרו מקצתו בעוה"ז וע"ד שנאמר לקמן בפס"פ יצחק תבע יסורין כו' · ואע"ג דבש"ר פנ"א קאמר באיזן יורדין לגיהנם פירושו דעונש גמור קרי ירידה · או שלא יענש אלא מי שהגיע לרובת דעונות : קטע הדין מוניטא · לפי לשון זו משמע שהוא ד"מ על אחוך הדברים והסכמת אחד מחלקי הסותר כחותך גזרת המטבע ברצונו ובערוך גרים קטע חד פטטיא מן כדו וכפסקא דהתודם פסק הדא מילי מן לכך והכל עולה לענין אחד : ואוחרנא אמר כו' · לפי גירסתנו דפתח בשלשה ומסיים בתרתי נ"ל דמספקא ליה באיזו סברת עמדו השנים לכן לא אמר רק מילתא דפסיקא דחד אומר כן וחד אומר כן · אבל נראה דדלוג סופר יש כאן ונ"ל תו וחד אמר העולם הבא גלה לו והעוה"ז לא גלה לו · וס"ל דלא גלה לו רק מה שידיעתו שלמות : עד היום הזה כו' ופליגי אדאמר לעיל שהראה לו המלכיות : ויברא ה' על כל מכון הר ציון אכ"ב כו' · תימה כי גם וברא כמו ויברא שהוי"ו תהפך לעתיד כמו ובא והתפלל ובאו ורננו · ואם מצא במשקל הזה לשון עבר דינו כשקדם פעל עבר כמו פעל ועשה · ואין טעם לומר שה היכא דאיכא למדרש דרשינן כי עצמו מספר [מדבריו נראה כי רמז על הכלל של ר' אליהו בחור אם יקדם לפניה פעל עבר הוא וי"ו החבור כמו וישראל אהב את יוסף וגו' ועשה לו כתונת פסים ואם יקדם לפניה עתיד או צווי הוא וי"ו ההיפך כמו וכי יגור אתך גר ועשה פסח וע' בתל"ע פי' רכ"ה אבל מלבד כי רבים מהמדקדקים חולקים על כלל הזה · אבל איפה מצא לפני זה פעל עתיד כי אם רחץ ה' את צואת בנות ציון הוא פעל עבר · ומ"ש ואת דמי ירושלים ידיח מקרבה ע"כ הוא כמו רחץ פתיד במקום עבר · ומלבד זה הפסוק וברא אינגו מקושר עם מה שלפניו אבל הוא אחרית השכר מן התליים והפעולות שאמר לפני זה אם רחץ וידיח אז וברא ה' וגו' וסוכה תהיה וגו' ולפ"ז נ"ל ויגלה ה' אם לא כאשר זה נבדא מכבר ומתוקנת מלפנים וכדדרש המדרש] : לפי שאינו מזכיר כאן החוי כו' ·

ביאור

פירוש מהרז"ו

(כמ"ש לעיל סימן ט"ו) : עסוקים בשתים · בתורה וקרבנות · וכשפירשו מתורה וקרבנות נידונים בגיהנם וגלות : רוצה שירדו בניך · לפי מ"ש כאן קאי על מ"ש פירשו משתים · ועל זה שאלו במה אתה רוצה שירדו בניך · ופי' מלשון ירידה גם יתכן מלשון הרודה את בנו · ובמדרש תהלים מ' ובילקוט שם הגי' ועתידה תורה לבטל ועתיד ביהמ"ק ליחרב במה אתה רוצה וכו' : אברהם בירר לו גיהנם וכו' · לפי גירסא זו לא יתכן ליישב הפסוק שהביא אם לא כי צורם וגו' · אלא כאן צ"ל פסוק הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים הוא הגיהנם · וכמ"ש בהדיא שמ"ר פר' נ"א סי' ז' ובפסיקתא פר' ט"ו סימן ב' שם · ותוציאנו לרויה על ידי גליות ע"פ מדה י"ז · ופסוק אם לא כי צורם מכרם · מקומו על דברי רבי חנינא בר פפא שלפני זה · שסובר שאברהם בירר גליות ור"ד איכה ירדוף אחד אלף היינו גליות · וצורם הוא אברהם שנקרא צור כמ"ש הביטו אל צור הביטו אל אברהם אביכם הוא במדרש תהלים ל"ב : כל אותו היום · כמ"ש ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית כדלקמן בסמוך : פסוק הדין מוניטא מן כדו · פי' חתוך לך מטבע זו של גליות מכאן שם ושם גי' אחרת : הה"ד הרכבת · כאן חסר וכצ"ל ר"י ור"א ור"ח אמרי אברהם בירר לו גיהנם והקב"ה בירר לו גלות כצ"ל · ומ"ש באנו למחלוקת באו לפרש תיבת לאמר דלר"ח ב"פ תיבת לאמר שהברית היה כמו שאמר אברהם · ולר"י ור"א ור"ח שאברהם בירר לו גיהנם וכו' קאי תיבת לאמר על הקב"ה שהוא אמר על הגליות וכרת ברית · ולפי זה סוברים שפסוק ביום ההוא וגו' שייך על הפסוק הקודם והנה תנור עשן ולפיד אש וכמבואר לעיל בפרשה פירושם · ובמדרש תהלים סוף מזמור מ' איתא אמר ר' ברכיה היה אברהם אותו היום יושב ודומם וכו' התחיל הקב"ה מותך את הדבר שנאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית על"ל הרי מפורש שדורש מ"ש כרת ברית על חיתוך הפסק ומ"ש ביום ההוא משמע שכל היום היה כן ועל פי מדה ל"א כאלו כתוב ביום ההוא אברם וע"פ מדה פ' שישב כל היום דומם וחושב כרת הש"י הברית וחתך הפסק ברגע א' ועל שתיבת לאמר כאן אינו אחר אמירה ודיבור בהכרח לפרשו על הענין של מעלה ואא"ע של הפסק בענין של מטה לזרעך נתתי את הארץ שכבר מבואר הוא בכמה מקומות א"ע בענין של מעלה מה שיברור לו שהיה בספק ודרשה זו על פי מדה כ' ומדה פ' ומדה י"א · שמ"ש לזרעך וכו' ענין אחר הוא · והנה בתהלים ק"ה י"א ובד"ה א' ט"ז י"א מפורש שתיבת לאמר שייך למ"ש לזרעך וכו' כמ"ש שם לאמר לך אתן את ארץ כנען ובפסוק כתוב ברית עולם · ואחר כך מתחיל לאמר לך אתן וכאן המתנה אחר תיבת לאמר · כאן לפי הדרש · ושם לפי הפשט · ועי' עוד כל זה תנחומא פקודי סימן ח' : באנו באש ובמים · הוא הגיהנם שמגיו אש ומגיו מים (היינו שלג) כן הוא בשמ"ר פר' נ"א סימן ז' ובמדרש תהלים סוף מזמור מ' · וע"י אברם שבחר בגיהנם באנו שם · ותוציאנו לרויה · פי' שע"י גליות יצאנו לרויה מן הגיהנם : בין הגזרים · הול"ל בין הבתרים האלה כמ"ש ויבתר אותו וכמ"ש ואת הצפור לא בתר ואמר גזרים לדרוש גז"ש על גזרים של ים סוף : **כב** ר' יודן וריב"ז ור"ע · צ"ע דהתחיל בתלת וסיים בתרתי שלא הביא אלא ב' דעות · ועוד שמקדים ר' יודן שהוא אמורא לריב"ז ור"ע שהיו תנאי קדמאי על כן בהכרח לומר שהכוונה שר' יודן היה שונה שריב"ז ור"ע פליגי בזה וצ"ל ר' יודן אמר · ריב"ז ור"ע · (וכמ"ש לקמן ר"ב אמר ר"א וריב"ח) וכאן פליגי במ"ש ביום ההוא כרת ה' את וכו' היינו ככל המבואר בסימן הקודם על הד' גליות וזהו בעוה"ז עד ימות המשיח ומר סבר דמ"ש ביום ההוא ע"פ גז"ש כמ"ש ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד היינו לעוה"ב · והפלוגתא שהביא ר' יודן בשם תנאי הביא ר' ברכיה בשם אמוראי : **כג** החוי לפיכך מביא רפאים · עי' לעיל פרשה ל"ז סי' ז' שעוים ורפאים שם אחד ושם מפור' שעל כן נקראו עוים על שמריחים את הארץ כחוויא וזהו החוי · ועי' ברמב"ן דברים ב' באריכות : ולמה ניתן להם שבעה פירושן לעיל · מאמר זה צ"ע ילא מצאתיו ובמקום אחר מפורש שבעולם הזה ירשו כבת שנוטלת מיסור נכסים

ידי משה

הה"ד אם לא כי צורם וגו' · לשון אכ"א נראה כי פסוק זה סיוע למאן דאמר שאברהם בירר לו המלכיות והקדוש ברוך הוא הסכים על ידו ופסוק הרכבת אנוש וגו' סיוע למאן דאמר שהקב"ה בירר לו המלכיות וכן איתא בהדיא בילקוט מזמור מ' בפסוק רבות עשית וגו' : קטע דין מוגשים מן כדו כו' באנו למחלוקת · עיין מתנות כהונה כמה גירסות ולא נתקררה דעתו · אבל גירסת אות אמת מוסניא אך לא הבנתי הטלה וגם פירושו אך מצאתי במ"ע שמלת מוסניא היא תני ואמצע ותוך וכן הוא במגילת איכה קטן בסימן דתנואה וכילמדנו אמר לרקיע בא ועמוד אמצע כסימון לפ"ז נ"ל דה"פ שהקב"ה אמר קטע הדין מיסני ר"ל מאחר שזה אמר מלכיות וזה אמר גיהנם ואמר הקב"ה שיקטע הדברים לאמצע שלא יאבדו בגיהנם ובמלכיות אלא זה תני וזה תני דהיינו תני גיהנם ותני מלכיות וכו' באנו למחלוקת של ר"ח בר פפא ור' יודן ור' אידי ור' חמא בר' חנינא כמו שפי' מ"כ דהיינו הני תנאי פליגי לעיל שהיה הקב"ה מתווכח עם אברהם אודות גיהנם ומלכיות והוציאו זה מתיבת לאמר : ר"ח בר פפא כו' עד באש ובמים יתר וטעות הוא כאשר כתבתי לעיל כי זה הפסוק הרכבת אנוש וגו' ראיה לזה שאמר הקב"ה יברר המלכיות וכן הי' בהדיא בילקוט כאשר כתבתי לעיל או ירצה לומר שצריך לגרוס מיד אחר קטע מוסניא הה"ד הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ר"ל שהרכבת אנוש זה מלכיות וגם באש ובמים זה גיהנם שנתן לנו התליה מזה והתליה מזה וכו' :

משנת דרבי אליעזר

א"ל הקדוש ברוך הוא לאברהם קטע הדין מוניטא מן כדו · פי' השלך מטבע הזאת מכאן והוא דרך משל כמי שרוצה ליקח מטבע מזויפת אומרים לו שלא יקחנה כך א"ל שלא יביאום בגיהנם :

לאברם

הג׳ שלא ניתן להם ׳ רבי אומר א ערביה שלמייה ׳ נוטייה ׳ רבי שמעון בן יוחאי אומר דרמוסקוס ׳ ואסייא ׳ (מב) ואספמייא ׳ ר"א בן יעקב אמר ׳ אסיא ותרקי וקרטגינה ׳ רבנן אמרי (יג) אדום ומואב וראשית בני עמון ׳ הם הג׳ שלא נתן להם בעוה"ז ׳ אדום שנאמר (דברים ב) כי לא אתן לך מארצו ירושה כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ׳ ובמואב כתיב (שם) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה ׳ קנזי הוא מעשו ׳ קיני וקדמוני הוא מעמון ומואב (יד) אבל לימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב"ה אבל עכשיו שבעה נתן להם שנאמר (שם ז) שבעה גוים רבים ועצומים ממך ׳ אמר רבי יצחק חזירתא (טו) רעיא בעשרה ואימרתא ולא בחד ׳ כל אילין אמר הקב"ה לאברהם דיהב ליה את הקיני ואת הקנזי וגו׳ ׳ ועדיין ושרי אשת אברם לא ילדה לו :

פרשה מה א ושרי אשת אברם לא ילדה לו וגו׳ (משלי לא) ב אשת חיל מי ימצא וגו׳ ורחוק מפנינים

מכרה מהו מכרה ׳ ר׳ אבא בר כהנא אמר עיבורה ׳ הה"ד (יחזקאל טז) מכורותיך ומולדותיך ׳ ג אברם היה גדול מנחור שנה ונחור היה גדול מהרן שנה ׳ נמצא אברם גדול מהרן ב׳ שנים שנה לעיבורה של מלכה ושנה לעיבורה של יסכה ׳ ד והרן מוליד לשש שנים ואברם אינו מוליד ׳ ושרי אשת אברם לא ילדה לו ׳ ר"י ור׳ נחמיה ׳ (א) ר׳ יהודה אמר ׳ לו לאברם לא ילדה אבל אילו נשאת (א) לאחר ילדה ׳ ורבי נחמיה אמר לא לו ולא לאחר ׳ ומה דכתיב לא ילדה לו ׳ לו ולה ׳ ולה שפחה מצרית ושמה הגר ׳ שפחת מלוג היתה והיה חייב במזונותיה ולא היה רשאי למכרה ׳ ה בעון קומי ריש לקיש מהו דתנא עבדי מלוג אמר להון כמה דתימא מלוג ׳ אמר ר"ש בן יוחאי הגר בתו של פרעה היתה וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה בביתו נטל בתו ונתנה לו ׳ אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ׳ ולא גבירה בבית אחר ׳ הה"ד (בראשית טז) ולה שפחה מצרית ושמה הגר ׳ (ב) הא אגריך ׳ אף אבימלך כיון שראה נסים שנעשו לשרה בביתו נטל בתו ונתנה לו אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית הזה ולא גבירה בבית אחרת ׳ (ג) הה"ד (תהלים מה) בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר :

ב ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה׳ מלדת ׳ אמרה ידעת אנא מהיכן היא סבתי ׳ לא כשם שהיו אומרים לי קמיע היא צריכה (ד) הימוס היא צריכה אלא הנה נא עצרני ה׳ מלדת ׳ תני כל מי שאין לו בן ׳ כאלו הוא מת ׳ כאלו הוא הרוס ׳ כאלו מת ׳ ותאמר רחל אל יעקב הבה לי בנים וגו׳ ׳ כאלו הרוס שנאמר אולי אבנה ממנה ואין בונין אלא את ההרוס ׳ וישמע אברם לקול שרי ׳ רבי יוסי אמר לקול רוח הקדש היך מה דאת אמר (ו) ואתה תשמע לקול דברי ה׳ : ג ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה ׳ לקחתה בדברים אמרה לה אשריך שאת מדבקת לגוף הקדוש הזה ׳ מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ׳ רבי אמי בשם ריש לקיש מנין תנינן ח נשא אשה ושהה עמה י׳ שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל מפריה ורביה אלא יוציא וישא אשה אחרת ׳ מהכא מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען הדא אמרת אין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין ׳ ותתן אותה (ח) לאברם אישה ולא לאחר ׳ לאשה ולא לפילגש : ד ויבא

מסורת המדרש א כ"כ נ"ו ע"ש ׳ ב ילקוט כאן רמז ע"ח ׳ ילקוט משלי רמז תתקס"ד ׳ ג סנהדרין ס"ט ׳ לעיל פרשה ל"ט ׳ סדר עולם רבה פ׳ ב׳ ׳ ד ירושלמי יבמות פרק ו׳ ׳ ה יבמות ס"ד ׳
ו ילקוט כאן רמז ע"ט ׳ ז נדרים דף ס"ד ׳ עבודת כוכבים דף ה׳ ׳ לקמן פ׳ ע"א וס"כ ׳ ילקוט סדר ויצא רמז קכ"ז וסדר בהעלותך רמז תשמ"ב ׳ איכ"ר פ׳ ג׳ ׳ ח

חדושי הרש"ש

יהאלס ע"ש : (יג) אדום ומואב וראשית בני עמון ׳ הוא לישנא דקרא בדניאל (י"א פמ"א) : (יד) אבל לימהמ"ש יחזרו ויהיו לישראל ׳ רש"י בפיה"ת הביא ע"ז קרא מואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם : (טו) רעיא בעשרה כצ"ל וכ"ה בד"י : (א) רי"א לו לאברהם לא ילדה כו׳ ׳ נראה דהיינו משום דלא זכה לסבבות ממנה דהא חזינן דהגר ילדה לו ׳ ולפ"ז הא דקאמר לעיל ואברהם אינו מוליד ושרה כו׳ אתיא אפילו לר"י ודלא כמ"כ וכ"כ הטבעיים דיתכן שאיש ואשה לא יולידו יחד והוא מאחרת והיא מאחר מולידים [והיפ"ת הוסיף ע"ז מן ז׳ סיני בה"ג אופן כ"א מ"א פ"ב בסבות העקרות] : (ג) ועתה שמע לקול כו׳

חדושי הרד"ל

איזהו מכן במותם ע"ש : (מב) ואספמיא ׳ קרוב בעיני דגרסינן לאספמיא שהיא מסוריא כדתנן
תלה וע"ש בפי׳ הרא"ש אבל אספמיא היא שאנו קורין ספרד היא רחוקה מאד מא"י ו
רחוק (ובפ"ג דב"ב ל"ח) משמע שהוא רחוק שנה מא"י ולא מסתבר שיהו בכלל ג׳
קרובים לארץ ישראל וכמו אידך דרמסקוס שהוא דמשק וכן אסיא היא אסיא הקט
(א) לאחר ילדה ׳ ואפילו למ"ד לקמן פרשה מ"ז עיקר מטרין לא היה לה י"ל ג"
להנשא לאברהם ׳ הוא שהיה שנה שנולדה כך עקרה בלא עיקר מטרון ׳
להנשא לאחר היתה נולדת ראויה לסוליד : (ב) הא אגריך ׳ וכמו שנתן אבימלך
הנה נתתי לאחיך גו׳ כסות עינים ותרגומו שם : (ג) הה"ד בנות מלכים ׳ תרתי משמע בת פרעה ואבימלך : (ד) הימוס ׳ היא צריכה אפשר צ"ל חמום ׳ שהיא מגוננת בטבעה וצריכה
ונגי׳ חימום הוא אפשר מין בושם חימום הנזכר בעוקצין : (ה) לאברם אישה ולא לאחר ׳ מפני שהיתה בת מלכים לא היתה רוצה להנשא לאחר ׳ (גם י"ל שהכתוב מעיד עליה ׳ שלא היתה

מתנות כהונה

ערביה שלמיה כו׳ ׳ כולם שמות ארצות הם וקאם פירשם הערוך ע"ש : ה"ג ואל תתגר בם מלחמה וכן בעמון קנזי הוא מסעיר קיני וקדמוני הוא מעמון ומואב אבל לימות כו׳:מאמרו של הקב"ה שהבטיחו במעשה עממין:חזירתא כו׳ ימשל הוא בפי הבריות החזירה הממאה היא רועה על פני השדה בי׳ חזירים בניה והכבשה רועה יחידה ואפי׳ בן א׳ אין עמה וכן כל האומות האלה אמר הקב"ה לאברהם שיתנסלו וכבר היו בעולם ואברהם שהטהור והקדוש כתיב ביה ושרי אשת וגו׳:

פרשה מה ומכורותיך ׳ מדכתיב קודם מולדותיך פירושו לשון הריון או י"ל מכורותיך כמו מגוריך וכ"פ רש"י ורד"ק ור"ל ממקום שהיה גר בו קודם הלידה : אברם גדול מנחור וכו׳ ׳ נתבאר לעיל סוף פרשה ל"ט : ואברם אינו מוליד בחמיה אלא ושרי כו׳ עקרה ולא מלדו כדמפרש ואזיל אליבא דרבי נחמיה : לו ולה ׳ סמיכות קדרים דסמיך ליה ולה שפחה כלומר לא לו היתה מולדת ולה כלומר מלדה (ג"כ) אינה מולדת אפילו מאיש אחר : שפחת מלוג ׳ ודייק מדכתיב ולה דמשמע ולא לו [וכ"פ רבינו בחיי] ולכן אמר ולא היה רשאי למוכרה דאל"כ היה גם לו חלק בה : מלוג מלוג ׳ פירש הערוך כעין מלינת הרלאה שתולשין השער ומניחין הרלאה קך הבעל אוכל פירות ומניחין הקרן ואין לו רשות בהם : בתו של פרעה כו׳ ׳ דייק מדכתיב שפחה מצרית שלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש וגם שם הגר נוטריקון הא אגריך היתה ועיין בביאורים מהר"ר אליהו מזרחי : מעשים ׳ מעשה נסים הכי שכך ודרש הגר בלשון נוטריקון הא אגריך : אף אבימלך כו׳ ׳ דייק מדכתיב בנות מלכים לשון רבים כדלקמן : הימוס ׳ ענין רפואה ובעקידה פירש ואולי הוא לשון מומו כלומר הסבעה ולחש ובערוך גרס הימוס לשון מום ורפואה : רוח הקודש דאל"כ לקול למה לי : לקחתה בדברים ׳ פירש המזרחי שאין לשון לקיחה נופל כי אם על קנין והיא היתה קנויה כבר ועי"ל שאין לשון לקיחה נופל על בן אדם לפי שאין לוקחין אותו בידים ולכן בכל מקום פירש"י ז"ל לקיחה והמשכה בדברים : מנין הא דתנינן והוא משנה בפרק הבא על יבמתו : אין ישיבת חוצה לארץ עולה ׳ שעון חוצה לארץ גורם ואולי אינה עקרה ודייק מדכתיב לשבת אברם בארץ כנען ועיין שם ׳ ולא לאחר ׳ אע"פ שתועלת הבנין שאמרה אולי אבנה היה גם לה אם היתה נותנת לו : ולא לפילגש ׳ כדי שיהא הזרע הנולד מאישות

פירוש מהרז"ו

ועיקור של שבעים הוא שבעה אך לעתיד ירשו ככן ומ"ש פירושו לעיל ׳ ולעיל לא אמר טעם על זה בהכרח שהוא העתקה ממקום אחר ושם אינו חסר : ערביה שלמיי׳ נוטייה ׳ ירושלמי שביעית פרק ו׳ הלכה א׳ ׳ ירושלמי קדושין פרק א׳ הלכה ח׳ בחילוף שמות תנאים ׳ וטעם דעות אלו נעלם ממני לבד דעת רבנן שיש להם ראיה ברורה מן הפסוקים ׳ ועיין לקמן פר׳ ס"ד סימן ג׳ בסוף ׳ ושלמיי׳ הוא שלמאה שתרגום אם יהיה לבער קין שלמאה וכן כאן את הקיני הוא שלמאה ׳ וערביי ונוטיי הובא ג"כ לקמן פ׳ מ"ח סימן ט׳ ׳ א׳ בדמות נוטי ואחד בדמות ערבי וכו׳ ע"ש : כי ירושה ׳ מדהוצרך לומר טעם למה אינו נותן להם את ארץ שעיר וכן אמר טעם למה אינו נותן להם ארץ מואב וארץ בני עמון אלא שהם ג׳ אומות קיני וקנזי והקדמוני שהבטיח להם : ומואב וראשית בני עמון ׳ פסוק הוא בדניאל י"א מ"א ואלה ימלטו מידו ומואב וראשית בני עמון וכטעם המפורש בתורה אבל ג׳ אלו כי ירושה וכו׳ מטעם זה עצמו ימלטו גם אז ׳ ול"ד ובא בארץ הצבי הרי שגם ג׳ אלו הם בארץ הצבי היינו ארץ ישראל : קנזי הוא משעיר ׳ כמ"ש בסוף סדר וישלח אלוף קנז : אבל לימות המשיח ׳ כמ"ש ישעיה י"א י"ד ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם ׳ בענין יוסף ה׳ שנית ידו לקנות שאר עמו וגו׳ ׳ ומצאתי כן בהדיא בילקוט כאן ׳ ומ"ש יחזרו כי עתה גם הם גלו ואינם במקומם אלא לימות המשיח יחזרו למקומם וירשו אותם ישראל : ועדיין ושרה וכו׳ ׳ דורש סמוכים ׳ שאחר שכתב העשרה האומות כתיב ושרה אשת אברם וכו׳ משל החזירה ואמרה שכן דרך ומנהג שיהיו ב׳ מינים אלו רועים יחד :

פרשה מה סימן א אשת חיל ׳ לקמן ריש פר׳ מ"ז דורש אשת חיל זו שרה ׳ וכן במדרש משלי למ"ד ׳ וכן קיצר וסומך עצמו על מקומות הנ"ל ׳ ורא"כ דורש סיפא דקרא ורחוק מפנינים מכרה ׳ ועיין לקמן פר׳ מ"ז סי׳ ב׳ ׳ ופר׳ ל"ג סי׳ ה׳ ג"כ ראב"כ שלא היה לה עיקר מטרין וכו׳ ׳ זהי עיבורה עיקר ועי׳ יבמות דף ס"ד וסובר כר׳ נחמיה בסמוך ׳ ומ"ש מפנינים פירושו מלשון פנים ולפנים ומקודם ׳ וכמ"ש בהדיא במ"ר פר׳ ו׳ סוף סימן א׳ ׳ ופירושו שמכו מאבותיה שהיו לפניה ׳ ועיין לעיל סוף פר׳ ל"ח והביאור שם : לאברם לא ילדה ׳ שאברהם שהיה במזל שלא יוליד כדלעיל פר׳ מ"ג סימן י׳ ולא שרה ש היתה יולדת דלא כר׳ אב"כ אך ר"נ סובר כר׳ אב"כ : בעון קומי ריש לקיש ׳ ירושלמי יבמות פרק ז׳ סוף הלכה א׳ ושם הגי׳ קומי ר׳ מנא : בתה של פרעה כתיב וגו׳ ׳ ועבדים ושפחות א"כ מ"ש ולה שפחה מצרית היה ג"כ מפרעה וממ"ש ולה שפחה משמע ולא לאחרים שפחה כי לאחרים היתה גבירה כצ"ל ׳ ול לאברם לשפחה אלא שאמר לה בתי מוטב וכו׳ ועל כן נקראת הגר נוטריקון הא אגריך בשעה שנתן לה פרעה בתו אמר לה לשרה הא אגריך על שלקחתי אותך ל ועיקר ההוכחה שהיתה בת פרעה ממ"ש בנות מלכים ביקרותיך ׳ כדלקמן בסמוך על פי מדה י"ז ובתורה מרומז כצ"ל : אף אבימלך ׳ וכמ"ש פר"א פרק כ"ו לאברהם נתן אבימלך לאברהם כמ"ש ויקח אבימלך וגו׳ ושפחות ויתן לאברהם : בנות מלכים ביקרותיך ׳ כמ"ש לעיל פר׳ ל"ט סימן א׳ וסימן ו׳ שכל המז ולשון ביקרותיך שייך על השפחות כמ"ש בסדר קדושים והיא שפחה וכו׳ בקורת תהיה ולשון הילקוט כאן בנות מלכים בנותיהם של מלכים ׳ נצבה שגל לימינך זו שרה סבתי ׳ זקנתי ׳ שזקנתי בלא לידה ׳ ויותר נראה שהוא מלשון סיבה יודע אני הסיבה שלי וגירסת הילקוט כאן מהיכן הוא מכתי וכו׳ : וכל מי שאין לו בן ׳ ל ו׳ וס"ג : הבה לי בנים ׳ וס"ד ואם אין מתה אנכי : אלא ההרוס ׳ כמ"ש אני ה׳ בניתי הנהרסות ׳ יחזקאל ל"ו ׳ וכמ"ש ריש מלאכי ׳ המה יבנו ואני אהרוס : ואתה תשמע לקול דברי ה׳ ׳ לא נמצא פסוק בלשון זה ׳ ויתכן הכוונה על פסוק בסוף נצבים ואתה תשוב ושמעת בקול ה׳ ׳ וכמוהו הרבה : ג ולקחתה בדברים ׳ עיין לעיל סופו וס"ג ומבואר : מנין תנינן ׳ יבמות ס"ד ׳ ירושלמי יבמות פרק ו׳ הלכה ו׳ : ולא לאחר ולא לפילגש ׳ מדכתיב לאברהם אישה לו לאשה ׳ ותיבת א

יפה תואר

ביאור הדברים כי בדברים ז׳ כתיב ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי ׳ וכלם נזכרו פה זולת החוי לכן אמר שהוא הרפאים ומה שלא אמר דהא כל ז׳ עממיא היו כנענים ׳ וכן מקשה ולמה נתן להם שבעה המנויים שם ואת הקנזי ואת הקדמוני ומשני שלא זכו בהן עד לעתיד ׳ ומ"ש ערביה שלמיה להם בשמות אחרים ע"כ גמרא גמירי להם כי אלה שלשה העמים נקראו בשמות בעשרה ׳ זה ד"מ כי הרע רבה בארץ מהטוב ׳ וה"נ הוי עשר משפחות מבני כנען כי הראב"ע ׳ ואברם ושרי גם בן אחד לא היה להם וזה שסמך ליה ושרי אשת אברם לא ילדה תוכחת מוסר שלא יקשה ענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו כי כן הוא דרך העולם להיות ברעים מבטוחים: כל אלין אמר הקב"ה כו׳ ׳ נראה שהוא הסברה שנלמוד מזה כי זה שקודם המגלה בעולם מכין להם הטובה כמו שיעד כאן י׳ העמים לזרע אברהם אשת חיל מי ימצא ׳ ודרים לה בשרה כדדריש בתנחומא כל האלפא ביתא על לצדקניות מהשגת הפנינים כמו בשרה : קמיע היא צריכה ׳ בספר אור ה׳ כתבו שאין ממש בקמיעין אחרי ששם הון מהיקש הטבעי ׳ אך מדברי רז"ל בכ"מ שיש בהם סגולה להועיל וע"ע שם בדברי אור ה׳ כי הודה בדבר ונאמן להתיר ובדעת ׳ כי בטחון החולי במרפא מועיל הרבה לרפא את מחלתו או כי תקותו שלא תביא עליו רחמים מאת ה׳ הנותן חיים ושלום לכל בריה : כאלו מת בחייו ליה תוטרא לידו ומרא לקבורה וגם לעוה"ב שאינו מניח אליפסו לזכותו בעוה"ב וגם בהשאיר מינו ׳ כי האדם ראוי להיות קיים במין כמו שהמלאך קיים באיש ו ראה תרגה אם אני מן העליונים לא אמות ואם מן התחתונים אני אפרה וארבה בבחינת הגוף הבנוי מד׳ יסודותיו שבמותו כלה השאלות מינו הממלא מקומו לקול רוח הקדש ׳ פי׳ ששרה שנביאה היתה דבר לו ברוה"ק לעשות כן ׳ דאל"כ למצרית מזרע כנען וגם אברהם לא שמע בקולה : מנין תנינן ׳ כלומר היכא רמיזא על יבמתו ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר וכתבו שם התו׳ דראיה גמורה ליכא הסוגיא : ולא לאחר ׳ פי׳ כי רק מאברהם ילדה כדרך נס ולא מאחר ׳ או דם

* צ"ל בעשרה. (רש"ש)

ידי משה

לאברם אישה ולא לאחר ׳ פי׳ שהיה לאברהם שמונה עשר ושלש מאות שמשם אברם כשמו כמו שאמרו נע"ל פ׳ מ"ג ואם היתה נותנת הגר לאברם אחר היתה נסנס בן ממנה

אל הגר ותהר · רבי לוי בר חייתא אמר מביאה ראשונה נתעברה אמר רבי אלעזר [א]לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה · והכתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהן · א"ר תנחומא (ו) שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שניה · א"ר חנינא בן פזי הקוצין הללו אינן לא מתנכשין ולא נזרעים · מאיליהן הן יוצאים ומתמרים ועולים · החטים הללו כמה צער וכמה יגיע עד שלא יעלו · [ב] ולמה נתעקרו האמהות ר' לוי משם רבי שילא דכפר תמרתא ורבי חלבו בשם ר' יוחנן שהקב"ה מתאוה לתפלתן ומתאוה לשיחתן שנאמר (שיר ב) (ז) יונתי בחגוי הסלע יונתי בחגוי למה עקרתי אתכם בשביל הראיני את מראיך השמיעיני את קולך · רבי עזריה משום ר' יוחנן בר פפא כדי שיהיו (ח) מתרפקות על בעליהן בנויין · רבי הונא משם רבי חייא בר אבא [ג]כדי שיצאו רוב השנים (ט) בלא שיעבוד · רבי הונא ורבי אבון בשם רבי מאיר אמר כדי שיהנו בעליהן מהן שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא (י) מתכערת ומתעזבת שכל תשעים שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בתוך חופתה והיו מטרוניות באות לשאול בשלומה של שרה והיתה שרה אומרת להם צאו ושאלו בשלומה של עלובה · והיתה הגר אומרת להם שרי גבירתי אין סיתרה כגלויה נראית צדקת ואינה צדקת אילו היתה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברה ואני בלילה אחד נתעברתי והיתה אומרת עם דא אנא מיסב ומיתן הלואי מיסב ומיתן עם מרה : ה ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך · [ד] רבי יודן בשם ר' יהודה בר סימון חומסני אתה בדברים למה שאתה שומע בקלוני ושותק · רבי ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר בעי דיני גבך · משל לשני בני אדם חבושים בבית האסורים נמצא המלך עובר · א"ל חד · תבע דקיון דידי אמר אפקוהו · אמר ליה חבריה יבעי דיני גבך : אילו אמרת תבוע דקיון דידן · כמה דאפקך כן אפקני · וכדו דאמרת תבע דקיון דידי · לך אפיק לי לא אפיק · כך (יא) אילו אמרת ואנו הולכים ערירים כמה דיהב לך כן יהב לי וכדו דאמרת אנכי הולך עריר לך יהיב ולי לא יהיב · משל לשני בני אדם שהלכו ללוות זרע מן המלך א"ל תשאיל לי זרע אמר ויהבון ליה א"ל חבריה יבעי דיני גבך אילו אמרת תשאיל לנו ־

מסורת המדרש א יבמות דף ל"ד · לקמן פ' נ"א · ילקוט כאן רמז ע"ט · ב יבמות דף ס"ד · שה"ש רבה פ' ב' פסוק י"ד · תנחומא סדר תולדות סימן ט' · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ז כל הענין · ג תנחומא סדר ויצא סימן ג' · ד ילקוט כאן רמז ע"ט :

חדושי הרד"ל

לנות · ולפ"פ שהם שפתות תעודות כוונות · זו השרה כיתה · וע"ל פס"א בקטורה) : (ו) שלטו · ע' ערוך ערך עד ג' בסופו: וכן בהסיא דלקמן פס"א ע"ש ובתוס' על התורה ס' וירא הביאו דוגמא לזה : (ז) יונתי גו' · למה עקרתי כו' ודרש לשון בחגוי הסלע שהם קשין כסלע מלקבל עיבורן : (ח) מתרפקות על בעליהן · מלשון מתרפקת על דודה · ובהגה דתק המ"כ וע' תנחומא ויצא ס"ד : (ט) בלא שעבוד · עמ"כ בשה"ר פ"ב פי"ב · ופי' סיפ"ת כאן שהשעבוד התחיל אחר מיתת כל השבטים · וכשנתאחרה לידתן ממילא מיתתן והשעבוד נתאחר · והוא הנכון : (י) היא מתכערת ומתעבת · כ"ה בש"ר שם וכנ"ל וע' אדר"ן פ"א : (יא) אלו אמרת ואנחנו הולכים ערירים כו' · אלו אמרת הן לנו לא נתת זרע כו' · לשון ראשון לרבנן דאין אשה מצווה על פריה ורביה · לכן נקט רק ערירים (והוא כענין חוטרא לידה ומרא לקבורה שאף

מתנות כהונה

גבירה כמוה ותהיה לצרה באמת וזכותה יעמוד לה : מביאה ראשונה · פירש המזרחי דאל"כ ויבא אל הגר למה לי הל"ל ותתן אותה לאברם אישה לאשה ותהר כדכתיב בזלפה ותתן אותה ליעקב לאשה ותהר וגו' : מתנכשין · גרסינן לשון ניכוש ועידור [ומאיליהן] גרסינן : החטים כו' · בנות לוט שעשו מעשה קוץ ומעשים רעים עלתה בידם והגר הכשרה ודומיה הוצרכו לצרות ולמשול בעצמם ולהוציא ערותן החוצה : [צער וכמה יגיע גרסינן] : ה"ג יונתי למה כו' · ופי' אמר להם הקב"ה אני אומר לכם למה העקרתי ט' · וכן הוא בהדיא במדרש חזית ובערוך : מתרפקות · כלומר גוייהון חביב ודופק על לב בעליהן ובמדרש חזית גורס שלא יהא מתרפקות ובערוך ערך פרקד גרס מתפרקדות ולא פירשו : ומתעזבת · כלומר הבעל מרחיקה ממנו כד"א לא יאמר לך עוד עזובה פירושו מרוחקת ושוממה : ככלה בתוך חופתה · כלומר יושבת בביתה מקושטת ככלה והכי איתא במדרש חזית : עלובה · על הגר אומרת כן והוא לשון כבוד העלובה והענוה בדעתה עם עני ודל הגנוס עם ענותן ומקבל עולבן ובאת להודיע שהיא גבירה כמותה וטובה הימנה : אין סתרה כו' · דייק מוקל גברתה שהיתה קלה וחשודה בעיניה שהיפוך ככד הוא קל : והיתה אומרת שרה · וה"ג בילקוט בהדיא : עם דא כו' · וכי עם זאת השפלה אני נושא ונותן להתקוטט עמה בתמיה והכי מוכח גירסת הילקוט טוב לי לישא וליתן להתקוטט עם אדוניה אברהם מיד ותאמר אל אברם כו' : חמסני אתה בדברים · כלומר מונע וגוזל ממני הדבור הראוי לך לדבר בעדי : יבעי דיני גבך גרסינן וה"ג בילקוט ובערוך ופי' דיני וחמס הנעשה לי הוא נתבע אצלך ועליך : תבע דקיון כו' · היה אתה תובע עלבוני להוציאני מכאן : דקיון · פי' הערוך עלבון : אמר · המלך : אפקוהו · הוציאוהו לזה מבית האסורין : א"ל חבריה · חבר של זה היושב בבית האסורין : בעי דיני כו' · דיני ועלבוני עליך הוא אילו אמרת אל המלך היה תובע עלבון שינו כשם שהוציאוך כך הוציאוני ועתה שאמרת תבעו עלבוני הוציאוך לבד ולא הוציאוני : תבע · גרסינן : כמה דיהב לך כו' · כשם שנתן לך זרע כך היה נותן לי ולא הייתי צריך למסור לך שפחתי : ה"ג א"ל חד תשאיל לי זרע אמר יהבון ליה פי' אחד מאלו שנים

יפה תואר

הקב"ה לקחת אשה מבנות כנען ולא לאחר לא הותר זרע כנען ולכן נזהר אברהם בזה בנשואי יצחק : אין האשה מתעברת כו' · דכיון דטרידא בצער פירוק הבתולים לא יקלוט הזרע אבל אם נשרו יקלוט הזרע מיד וכדמסיים : שלטו בעצמן והוציאו עדותן כ"ה גירסת הערוך ועדותן פי' בתולים : הקוצים הללו · עמ"ש בסוף פמ"ד וכן יתפרש כאן שהטוב ימצא מעט ובטורח משא"כ הגרוע והפחות ולכן הגר נתעברה מיד משא"כ שרה גם אחר כמה שנים לא נתעברה ומה דבקש טעם למצוא ולמה נתעקרו האמהות ולא הסתפק בטעם כי הטוב הוא מעט ובטורח · כי זה לא דמי שהטובה ראויה היא שלא תבוא לאדם רק אחר היגיעה והעמל כי אדם לעמל יולד אבל לא בהולדה · א"נ שהטעם הזה לא יסתפק רק למה שתאחרו לגדת אבל לא לעקרות כמו באברהם ושרה : שהקב"ה מתאוה לתפלתן כו' · כי ע"י התפלה פונה האדם את לבו לה' ולכן לא ייטיב ה' לטובים רק בתפלה שעל ידה יפנה האדם לבו אליו · ומה שכפל עוד ומתאוה לשיחתן מפני שהתפלה היא בלב ותוכל להיות במחשבה לבד · לכן הוסיף לאמר בשיחתן כי גם לדבור יש סגולה מועלת וכנגד המחשבה והתפלה אמר הראיני את מראיך שהוא הראותו את פני ה' בלבו ולא יאמר כי מקרה קרה לו או כחו ועוצם ידו כו' וכנגד הדבור אמר השמיעיני את קולך : כדי שיהיו מתרפקות על בעליהן בנויין · משום שע"י העבור הן מתכערות כדר"מ ולכן נעקרו כדי שיפארו בנויין ויהיה להן געגועין על בעליהן והם קרובים לדברי ר"מ · רק ר"מ אומר מצד הנאת הבעלים ור"י קאמר מצד הנשים · אבל יותר נראה גירסת החזית כדי שלא יהיו מתרפקות · ופי' שיתבזו ע"י שהן עקרות ולא יהיו להן עוד געגועים על בעליהן מצד נויין · ולפ"ז חולק על דברי ר"מ · והטעם בזה כיון שלא יבטחו עוד באהבת בעליהן מצד שהן עקרות לכן תהיינה עיניהם תמיד נשואות לשמים : רוב השנים בלא שעבוד · פי' רוב השנים שנגזר גירות על זרע אברהם יצאו בלא שעבוד דגירות נתקיים מטעם שנולד יצחק כדלעיל פמ"ד · ועגוי ושעבוד היינו במצרים לבד וארבע מאות דכתב בקרא לא קאי רק על הגירות ולא על השעבוד וכמ"ש למעלה · ולפי שהשעבוד לא התחיל עד מות יוסף וכל אחיו נמצא שרוב השנים היו בלא שעבוד שמשנולד יצחק עד בואם למצרים ק"ץ שנה וי"ז שחי יעקב במצרים הרי ר"ן שנה בלא שעבוד ואלו לא נתעקרו האמהות היו השבטים שע"י נתגלגלה ביאתם למצרים קודמים בעולם והיו יורדים למצרים קודם הזמן הזה · ויעקב והשבטים מתים מקמי הכי והיה השעבוד ג"כ קודם ואע"פ שלאה נפקדה מיד מ"מ כיון שרחל אשר ילדה את יוסף נתעקרה ועיקר ביאתן למצרים נתגלגלה ע"י יוסף · ואע"ג דאין זה טעם מספיק על שרה למה נתעקרה מ"מ כיון דגזרת ת' שנה לא היתה מצד עצמם רק מצד כי לא שלם עון האמורי עד זמן שבו יצאו ישראל ממצרים · ואלו נולד יצחק מקמי הכי והיה מתחיל הגירות מלידתו יהיה זמן יותר מת' שנה עד שישלם עון האמורי · והיה אפשר שיהיו רוב השנים בשעבוד : כדי שיהנו בעליהן · עמ"ש בזה בחזית : משל לשני בני אדם כו' · לפי שעכוב הולדתם אפשר מהקב"ה ואפשר מסבה טבעית וכדאיתא בפ' הבא על יבמתו טומטמין היו · וס"ל שבמאמר אנכי הולך ערירי רמז למין הא' כענין ערירים ימותו שהוא בהשגחה ולזה המשיל לחבושים שנחבשו מחמת איזה סבה והיתה בקשתם כי די להם בצער התולף ויראה בעלבונן · ובמאמר הן לי לא נתת זרע רמז למין הב' והמשל בזה למבקש זרע לפי שאין לו מעצמו : אלו אמרת תבע דקיון דידן כו' · והא דלא בקש גם הוא על נפשו משום דהדא עביד והדא אפשר דלא עביד · ואם בקש על שניהם כאחד אז היתה בקשה

פירוש מהרז"ו

אישה לבד ועתה נעשה איש לאשה אחרת ברצונה הטוב · אך חיבת לו וודאי מיותר ודייק לו ולא לאחר אפילו לאשה כי הגר היתה בת מלך כמ"ש לעיל סימן א' והיתה נדקנית : ד מביאה ראשונה · שמ"ש ויבא אל הגר מיותר על כן דורש דאשמעינן שמיד שבא אליה הרתה · ועוד דייק מ"ש ותרא כי הרתה שכבר כתב ותהר ומה ראתה · אלא פירושו שראתה והתבוננה דבר אדם בהריונה : והכתיב ותהרין · כל אחת בלילה אחד ומשכיבה אחת כמפורש בתורה ובתולות היו כמ"ש לוט שתי בנות אשר לא ידעו איש · והן עשו מעשה רשע ולא היו ראויות לנס : הקוצים הללו · בנות לוט · והגר · שהן כקוצים נגד שרה רבקה רחל שהן בדמיון החטים : מתאוה לתפלתן · עי' מ"ש לקמן ריש פרשה ע"א · וביבמות דף ס"ד : יונתי בחגוי הסלע · שי"ר פסוק זה בסופו · כל הענין · וכמ"ש יבמות שם שאברהם ושרה טומטמים היו · שנאמר הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נוקרתם אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם · ואיתא שם שגם שאר האבות נתעקרו וזהו יונתי בחגוי הסלע דומים לסלע וצור וסיפא דקרא השמיעני את קולך כי קולך ערב זו התפלה על כן העקרתי אתכם והייתם כסלע וצור : בשם ר' יוחנן בר פפא · נ"ל ר' חנינא בר פפא כ"ה בשי"ר שם ובערוך : מתדפקות · ובערוך ערך פרקד הגירסא כדי שתהיינה מתפרקדות וכו' וכתב המוסף ערוך בנוסחאות כתיב מתדפקות וכו' · ולא פירשו · אך למוד מענינו שהוא מלשון נגעגעים מאהבה וכמ"ש מתרפקת על דודה · וגירסא זו אינה מחוורת שהרי כתיב באברהם הנה נא ידעתי וגו' ודרשו חז"ל שלא ידע בה עד עתה שהיא יפ"ת · שהאבות היו אנשים אלקיים ולא הרגישו במראה עינים ואיך יתרפקו עליהם ואיך עשה להם העיקר טפל והטפל עיקר · ויותר נכונה גירסת מדרש שיר רבה שלא יהיו מתרפקות על בעליהן בנויהן · שלא יתפארו ויתגעגעו על בעליהן לכך נתעקרו שיהיו נכאות רוח ולא יתגדלו על האבות : רוב שנים בלא שעבוד פי' שהתחלת הגלות מפיהיה לו זרע כמ"ש לעיל פרשה מ"ד סוף סימן י"ח ומיד שנולדו יהיה בכלל השעבוד והגזירה · ומ"ש רוב שנים פירושו הרבה שנים · שאם היה יצחק נולד עשרים שנה מקודם היה מתחיל אז השעבוד · וצ"ע מאי נפקא מינה מאחר שימי הגלות קצובים ת' שנה ומלידת יצחק · הרי בשנה שהיה יצחק נולד היה מתחיל הת' שנה · והשיב לי בני המופלא מו"ה אברהם ישראל פי' שהכוונה על האבות והאמהות שהם היו מקדימים לראות בניהם בגלות ושעבוד · אברהם ושרה היו רואים את יצחק בגלות הרבה שנים וכן יצחק ורבקה ביעקב ושבטים · ויעקב ורחל בבני רחל ושבטים : שבל תשעים שנה · כאן חסר · אך גירסת מדרש שי"ר פסוק יונתי הנ"ל · שכל השנים וכו' כיון שעברה נשתנה זיוה כד"א בעצב תלדי בנים עכ"ל ועי' מ"ש על פסוק זה לעיל פר' כ' סוף סי' ו' : והיו מטרוניות · חוזר למ"ש ותקל גברתה בעיניה ולא אמר ותקל שרי וכמ"ש בפסוק שלפניו ותקח שרי ובפסוק שלאחריו ותאמר שרי על כן דרש על פי מדה ט"ז מיוחד במקומו ועפ"י מדה ט' מעם הדברים · ששרי היתה גבירה ונוהגה כדרך הגבירות שהמטרונות הן נשים של שרים גדולים באות אליה לבקרה · ועל שהיתה הגר בת מלך פרעה כדלעיל סי' א' · והיתה נדקנית ועלובה וגרה בבית אברהם · בקשה שרי פני המטרונות · שישאלו גם שלום הגר · וסיפרה להן הגר מחשבות לבה ומהן נודע לשרה · וכל זה רק במחשבה · וזהו בעיניה שאם היה במעשה שלא היתה שומעת לקול שרי ואינה מכבדה אותה כמו מקודם א"כ הול"ל ותקל את גבירתה : עם דא אנא מיסב · שאין כבוד הגבירה לשאול לשפחתה למה את מקלת בכבודי אלא אומרת לאדונה שהוא יתקן זה אם ירצה וחשדה לאברם שהראה לה חיבה יתירה וע"כ מקלת ולא יועיל מה שתאמר לה : ה חומסני אתה בדברים · דורש חמסי עלך על חמס דברים שהיה ראוי שידבר אברהם עבור שרה להגר שתכבדנה תמם וגזל ממנה שלא דיבר עבורה · וזה ע"פ מדה ט' · ואברם עשה כן לכבודה של שרה שלא היתה שפחתו אלא שפחתה · ואולי אם יגער בה ירע בעיניה של שרי וע"כ שתק וכמ"ש הנה שפחתך בידך וכך הדבר תלוי : בעי דיני גבך · דורש שהחמס הוא שנגזל ממנה תפלתו · והדין שנעשה לי שלא ילדתי אני תובע ממך · וא"כ התרעמה עליו בבני דברים · א' שלא התפלל בעדה כנ"ל והב' על הקלת הגר : חבושים בבית האסורים · והנמשל כמ"ש לקמן ריש פרשה ע"א ואת אסוריו לא בזה אלו העקרות שהן אסורות · גם יתכן על שסבר אברהם שהמזל גורם שלא ילדו וזהו הבית האסורים כמ"ש לעיל פרק מ"ד סימן יו"ד והקב"ה הוציאו מהמזל וכמ"ש ויוצא אותו החוצה כמ"ש שם סימן י"ב ואם היה אומר בלשון רבים היה מוציא אותה ג"כ מבית האסורים . ומשל זה בהסרת הגזירה הרעה . אך אינו די בזה . שצריך עוד פקידה על גזירה טובה ועל זה אמר המשל השני של נתינת הזרע : ואנכי הולך ערירי . ועפ"י מדה ט' הכוונה הוסיפני שלא אלך ערירי ותן לי בנים . וכן בפסוק הן לי לא נתת זרע פי' על פי מדה ט' תן לי זרע והשיב לו כה יהיה

ידי משה

שפחתה לאיזו אדם וילדה על ברכה כאילו היתה יולדת בעצמה לזה הראה הכתוב חסידתה שנתנה [illegible]

ועקרות זמן רב עד שילדו ורבי חנינא בר פפא מתרץ הקושיא ולא סבר התירוץ של רבי תנחומא שבלטו [illegible]

לנו זרע כמה דיהיב לך כן הוה יהיב לי · ה"ג אילו אמרת הן לנו לא נתת זרע כמה דיהיב לך הוה יהיב לי וכדו דאמרת הן לי לא נתת זרע · לך יהיב לי לא יהיב · ר' נחמיה בשם ר' אבון אמר (יב) חימסה בפניו · ורבנן אמרי [א] ד' מדות נאמרו בנשים · גרגרניות צייתניות עצלניות קנאניות · גרגרניות מחוה (בראשית ג) ותקח מפריו ותאכל · צייתניות (שם יח) ושרה שומעת · עצלניות (שם) מהרי שלש סאים קמח סולת · קנאניות דכתיב (שם ל) ותקנא רחל באחותה · רבי יהודה בר נחמיה אמר אף (יג) איסטטניות · ודברניות · איסטטניות (שם טז) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך · ודברניות (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה · רבי לוי אמר אף גנביות שנאמר (בראשית לא) ותגנוב רחל את התרפים · יוצאניות (שם לד) ותצא דינה · רבי תנחומא אמר בשם רבי חייא רבה ורבי ברכיה אמר בשם רבי חייא [ב] כל מי (יד) שהרתיק אחר מדת הדין לא יצא שפוי מתחת ידיה · (ג) ראויה היתה שרה להגיע לשניו של אברהם · ועל ידי שאמרה (שם טז) ישפוט ה' ביני וביניך נמנעו מחייה שלשים ושמנה שנה · כתיב ויבא אל הגר ותהר ומה ת"ל הנך הרה וילדת בן אלא מלמד שהכניסה בה שרה עין רעה והפילה עוברה · א"ר יוחנן ביני ובינך · ובנך כתיב · א"ר חנינא (טו) אילו אלישע הנביא אמר כן ברוח הקודש דיי אלא שזכתה לדבר עמה המלאך: ך ויאמר אברם אל שרי עשי לה הטוב בעיניך [ג] א"ל מה איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה · כתיב (דברים כא) לא תתעמר בה תחת אשר עניתה וזו מאחר שציערנו אותה אנו משתעבדין בה (טז) לא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה · כתיב (שמות כא) לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה וזו מאחר שעשינו אותה גבירה אנו עושין אותה שפחה לא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה · ותעניה שרי ותברח מפניה · רבי אבא בר כהנא אמר מנעתה מתשמיש המטה · רבי ברכיה אמר טפחתה בקורדקייסון על פניה · ר' ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא דליים (ד) (יז) ופנדיות הוליכה לה למרחץ: ך וימצאה מלאך ה' על עין המים וגו' · באורחא דחלוצה · ויאמר הגר שפחת שרי · [ד] מתלא אמר אם אמר לך חד אוניך דחמר לא תיחוש (יח) תרין עביד לך פרוכי · כך אברם אמר הנה שפחתך בידך · המלאך אמר הגר שפחת שרי · ותאמר מפני שרי גברתי אנכי

מסורת המדרש א לעיל פרשה י"ח · דברים רבה פרשה ו' · תנחומא סדר וישב סימן ו' · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ד · ילקוט ישעיה רמז רס"ה · ב ראש השנה דף ט"ז · בבא קמא דף נ"י · ילקוט כאן רמז ע"ט · ג ילקוט כאן רמז ע"ט כה"ע · ד בבא קמא דף נ"ב ע"ב :

חדושי הרש"ש

כו' · כצ"ל והוא בשמואל א' (ע"ו) וכ"ה כד"י : (ג) ראויה היתה שרה להגיע לשניו ש"א כו' · ר"ל שימותו שניהם ביום אחד · ובכתבי הגי' נמנעו כו' מ"ח שנה : (ד) ופנדיות הוליכה לה למרחץ · נראה דהוא

חדושי הרד"ל

לרבנן מאי טעמא כדאיתא ביבמות (ס) ולשון שני לריב"ב דמצווה על פריה ורביה לכן נקט שאמרה לא נתת לנו זרע : (יב) חמסה בפניו · קשה בעיני לומר על שרה שחמסה בפניו של אברהם ואולי גרסינן חמסה בפני' והיא בפני שרה עצמה וי"ל הענין כמש"ל פי"א וכסה חמס על לבושו אחר שגזלת וחמסת יפים כו' כן אמרה שרה שחמסה בפניה : (יג) איסטטניות · פי' כהסיא דספ"ק דמכות וע' יד"מ בשם מוסף ערוך : (יד) שהרתיק · פירוש כתתה ודופק על דלת חבירו · כן הקורא למה"ד לעוררם על חבירו והיינו מוסר דין על חבירו : (טו) אלו אלישע כו' · נראה מאמר זה צ"ל לקמן אקרא דויאמר לה מלאך ה' הנך הרה קודם א"ר יצחק ג' הן כו' דלהלן · ופירושו כעין מ"ש היפ"ת שהיה די לה להגר שיודיעוה נביא (ונקט אלישע שמצינו שבישר לשונמית) או אפשר ט"ס הוא וצ"ל אלו אותה שעה נביא אמרה כו' והאותיות קרובות לטעות המעתיק ולכתוב במקומו אלישע : (טז) לא איכפת לי לא בטובתה כו' · כלומר מצדי איני חושש לה כלום · רק אתה הוא שהסבות תחלה טובתה ועתה אתה רואה ברעתה · והסביר לה שאין זה טוב ויושר · וז"ש כטוב בעיניך כלומר הסתכל בחכמתך הטוב הוא לעשות כן (ומ"ש לשון רבים שצערנו כו' שעשינו כו' והוא דרך כבוד לשרה) : (יז) ופנדיות · עיקר הגי' בלנריות והן מטפחות של נשים לבית המרחץ עי' מוסף הערוך ע' בלנרי וע' בלנריות : (יח) תרין עבד לך (פי' הכן לך) פרומביא כ"ה בילקוט

מתנות כהונה

אמר למלך השאילני זרע אמר המלך למשרתיו תנו לו: חימסה בפניו · בערוך פי' משלטת והוטטת פניו והביא גירסת הילמדנו מהו חמסי שמטעה אותו וחימסה פניו כנמייא והוא מלשון דאמרינן בפרק האשה שנתארמלה לא תסמכו לנא לא מן סרמוסין ולא מן סרמוטין ואמרי לה לא מן חמוסין ולא מן מטרמוסין שפירושו מאלה שתלמודם קרוע ובלוע ואינו מיושב ומיוסר בהלכתו: [ד' מדות וכו' · נתבאר לעיל פי"ח ובפ' כי תצא]: שהרתיק · לשון הכאה כלומר שממרים אחר מדת הדין או באגרוף תרגום ירושלמי במרתיקא ורבינו בחיי גרס שמרתיע לשון נענוע וחזרה והשב אחור תרגום נרתעת לאחורא ובעירובין בפרק הדר רב ששת נרתע מפלפולא דרב חסדא: ועל שאמרה ישפוט כו' · שמסרה דינה לשמים וכדאמרינן בפרק החובל: ובנך כתיב · חסר היודי"ן קרי ביה בנך פי' בן שלך שהיא הרה ממך ולפי פירש"י בסדר זה ובביאור מהר"א מזרחי ז"ל גרס ובניך כתיב כלומר קרי ביה ובניך הנו"ן נקודה בציר"י והכ"ף בשו"א כמשפט הנוכח לנקבה והפכה פניה כלפי הגר ואמרה ובניך ובבמדבר רבה פרשה ג' איתא הכי בהדיא וכן באבות דר' נתן פרשה ל"ג וז"ל על יו"ד שביניך נקוד מלמד שלא אמרה לו [אלא להגר ועי' בבאורי מהר"ר אליהו מזרחי ורבינו בחיי כתב שתי הדעות וע"ש]: אלא שזכתה לדבר עמה המלאך · בילקוט ובספר רבינו בחיי לא גרס ליה וי"ל שאעפ"כ מתוך הרעה הזאת יצאה לה טובה שזכתה לדבר המלאך עמה ולבשרה שהר עוד: אמר לה לא איכפת גרסי': לא איכפת כו' · כלומר אין בידך להרע לה וכדמפרש ואזיל: מנעתה מתשמיש · מניעות תשמיש נקרא עינוי כמו שנאמר אם תענה את בנותי וכדאיתא במסכת יומא לענין ענוי יוה"כ: בקורדקייסון · פי' מנעל וכן הוא במדרש אסתר בפסוק ויאמר ממוכן · והערוך גורס בקורדקיא ולא פירשו: דליים · לשון דלי שמשאבים בו מים בבית המרחץ ופנדיות גם הוא מין כלי שמשתמשין בו בבית המרחץ ובערוך גרס כנריות ולא פירשו ור' ברכיה לא סבירא ליה ההוא דאמר לעיל שאמרה שרה מה איכפת ליה כו': ה"ג באורחא דחלוצה כן תרגום ירושלמי [על בדרך שור]: חד אוניך וכו' · אם יאמר לך אדם אזנך האחד הוא של חמור לא תשגיח ואם יאמרו לך כן שני בני אדם שים רסן בפיך כחמור ובספר תולדות יצחק לא גרס אודניך אלא חמור והוא ממש כמו שאחז"ל חברך קריך חמור אוכף לגבך מום בפרק החובל: ה"ג הילקוט תרין עבד לך פרומו פי' עשי לך רסן כדאמרינן בפרק במה בהמה חמור שעסקיו רעים מהו שילא בפרומביא אכן בערוך ערך עתר גרס ככתוב כאן הנה שפחתך וגו' · והגר שמעה ולא השגיחה ולא דברה מאומה אע"פ

פירוש מהרז"ו

זרעך · ואם היה אומר הן לנו לא נתת זרע תן לנו זרע היה משיב לו כה יהיה זרעכם: חימסה בפניו · דורש התיבות כמשמעותם חמסי עליך חמסי על גופך ופניך · וגירסת הערוך ר' מנחמא אמר בשם רבי אבין חימסה פניו · ובילמדנו ותדבר מרים ואהרן אסטטניות שנאמר חמסי עליך מהו חמסי שחיטטה אותו וחימסה פניו כנמיה: אסטטניות · בערוך הביאו ולא פירש ואולי הוא מלשון אסתניס ע"ש בערוך: ד' מדות · לעיל פר' י"ח סימן ב' וש"נ: ושרה שומעת · ואין אדם צריך לשמוע אלא דבר שנאמר לו ולא מה שנאמר לאחר · אולי דבר סוד וסתר הוא ומזה הגיע לה שצחקה: ותצא דינה · בד"ל פר' ו' סי' י"א איתא והגא לאה עי' לקמן ריש פר' פ': שהרתיק · מלשון רתוקות זהב מלכים א' ו' כ"א וכן ביחזקאל עשה הרתוק · שהתחבר והתקשר עי' מוסף ערוך ערך רתק ב' ועי' ב"ק דף נ"ג א' ופי' מי שמבקש מדת הדין על אחרים: שפוי · בנחת ושתיקה: שלשים ושמונה שנה · נ"ע שהרי אברהם היה קע"ה שנה ושרה קכ"ז הרי מ"ח שנה · וי"ל שהכוונה שהיה ראוי לשרה שתגיע לשנות אברהם ולמות עמו יחד · שנמנעו משנותיו ה' שנים שלא לראות את עשו שיצא לתרבות רעה כמ"ש לקמן פר' ס"ג סי' י"א וגם שרה היתה ראויה לחיות עד שיחיה אברהם ולא יותר מטעם זה עצמו · ואברהם היה קע"ה והיה גדול משרה יו"ד שנים · וכמ"ש הלבן מאה שנה יולד ושרה הבת תשעים שנה הרי כשהיה אברהם בן קע"ה שנה היתה שרה ראויה להיות קס"ה ומתה בת קכ"ז הרי ל"ח בצמצום וכ"כ היפ"ת: כתיב ויבא אל הגר · וגירסת הילקוט כבר כתיב ויבא אל הגר ותהר · והיינו פסוק ד' ולמה כתב עוד בפסוק י"א הנך הרה: עין רעה · אע"פ שלא קללה בפירוש · ור"י דורש שקללה בפירוש באומרה וביניך כאלו כתוב ובנך · וצ"ע שבספרים שלנו כתיב וביניך בשני יודי"ן אך במ"ר פר' ג' סימן י"ג וש"נ ושם איתא שתיבת וביניך נקוד והיינו על יו"ד השני · ואף שלא נזכר שם שנקוד · על שמביא שם כל הענין הרבה דברים של ניקוד ואמר שם ודכוותי' הרי שדומה לכל השאר וכמ"ש מפורש במקומות שציינתי שם שהוא נקוד: אלו אלישע אמר · פי' שאלישע אמר להשונמית ברוח הקודש למועד הזה כעת חיה את חובקת בן והשונמית שמעה מהנביא והיה אצלה זכיה גדולה ששמעה בשורה טובה מפי נביא אמת · אף כי הגר שזכתה בעצמה לשמוע בשורה טובה זו מפי מלאך ה' ולראות המלאך ודיברה היא לו והוא השיבה וזה מדרגה גדולה מאד בנבואה · והמדרש הזכיר אלישע על כי אצלו מצינו שבישר להשונמית כנ"ל וכאן הכוונה על הנביא שהיה בימי הגר היינו שם בן נח וכמ"ש לקמן סוף פרשה זו · וי"ל שבא לדרוש פסוק וימצאה מלאך ה' שנחשב לה למציאה שהיה די אלו שמעה בשורה טובה זו מפי נביא כנ"ל · וא"כ דרשה זו אין כאן מקומה אלא בריש סי' ז' וימצאה מלאך ה' כנ"ל ברור: ך מה איכפת לי וכו' · פי' איני חושש לטובתה על שהיא אשתי ולא ברעתה על שהקלה בכבודך אך אני אומר שאני איני יכול להרע לה שאף שהדין עמך מאחר שניערנו אותה פי' שעניסי אותה שבאתי אליה אבל את עשי לה כטוב בעיניך כי היא שפחתך וברשותך היא · ודורש שלמד כן מדין התורה שכתיב אבל יפ"ת שלא תמצא חן בעיניו אחר שבא אליה וזה על פי מדה י"ז · ודורש עוד ע"פ מדה הל"ל שיש בו עוד ק"ו שכתוב באמה עבריה שהיה ראוי שייעד אותה ואם לא יחפוץ ליעדה אמרה תורה לעם נכרי לא ימשול למכרה וק"ו כאן שכבר היתה אשתו גבירה כמ"ש לעיל סוף סימן ג': מנעתה וכו' · כמ"ש לכן אם תענה את בנותי ופי' רש"י מעונה וכן כאן ותענה ועי' מ"כ ועל פי מדה ממעל ותעניה בענוי בדבר שנקרא ענוי והבינה שאינה עוד אשתו של אברהם ולא יתקרב אליה · ודרש מדלא כתיב ותיסרה שרי: טפחה בקורדקיסין · דייק מ"ש ותענה שרי ותברח מפניה שתיבת מפניה מיותר שהרי אגל משה כתוב וינס משה מפניו ודרשו במ"ר פר' ג' סימן י"ב שהיא בריחה מועטת רק מאת פניו לבד וכאן ברחה מרחוק למדבר · על כן דרש ע"פ מדה ל"א וכאלו כתוב ותענה שרי מפניה ותברח ועשתה דכך בזיון שהכתה במנעלה שאבין שהיא מחזקת אותה לשפחה גמורה · ודרשו ע"פ מדת ממעל ותעניה מפניה היינו בחליצת הסנדל שנקרא עינוי כמפורש ביומא ריש פרק יוה"כ: הוליכה לה למרחץ · שהיא מלאכת עבד ושפחה כנענית שאסור לעשות כן בעבד עברי: ך באורחא דחלוצה · זהו פי' על מ"ש בדרך שור וכן הוא בתרגום אונקלוס כאן אך בסדר בשלח ויצאו אל מדבר שור למדברא דחגרא וכן ה"ה דחגרא רק בתרגום ירושלמי כאן וביונתן שם דחלוצה והוא שם מקום בא"י: חד אוניך · אם יאמר לך אדם אחד שאזנך של חמור אל תחוש לדברי יחיד אך אם יאמרו לך שנים שאזניך של

יפה תואר

בקשה אחת על שניהם ועביד משא"כ זה אחר זה דהם ב' שאלות אפשר דלא עביד וכן הוא בנמשל על שרה · ובפרט מה שנעתר הקב"ה לאברהם אפשר הטעם משום שהוא מצווה על פריה ורביה משא"כ שרה · ולכן אם בקש אברהם על שניהם יחד היה נעתר גם עליה אבל שרה לבדה לא יכלה להעתיר לה' על בנים כיון שהיא איננה מצווה על פריה ורביה: ורבנן אמרי כו' · כלומר דאין אנחנו צריכין לבקש טעם למה הטרעמה שרה · כי כן הוא דרך נשים להתרעם גם בלי סבה וזה שמביאים דברי ריב"ן אף איסטטניות והכוונה שהן חושדות ומתרעמות בלא דבר: ה"ג ביני ובינך וביניך כתיב · ופי' שנשתנה כי בכ"מ כתיב ובינך חסר יו"ד בין נו"ן לכ"ף וכאן כתיב יו"ד ג"כ בין הנו"ן לכ"ף ללמד שהכניסה עין בעיבורה כי נקרא וביניך וכן ובניך · ועי' ברש"י על החומש: אלו אלישע אמר כן ברוה"ק · פי' כי דברי ר"י משגבים ונעלים מאד עד שהיו די גם לאלישע אשר היו פי שנים ברוחו לאמר כן ברוה"ק ולפי שיקשה למה נתקיים זרע לאברהם מהגר ולא שלטה בו עין שרה שהכניסה בבני אברהם ממנה · ע"ז אמר אלא שזכתה וכו' שע"י המלאך שדבר עמה הצילה זרעה ונסתלקה קללת שרה במלאכות ה': אמרה לו מה איכפת לי כו' · לפי שאברהם נתן לה עליה כח בשני דברים · הא' לשעבד בה באמרו הנה שפחתי בידך · הב' לעשות בה כרצונה ואפילו למכרה באמרו עשי לה הטוב בעיניך · ע"ז השיבה לו שרה מאי איכפת לי ברשיון זה הלא לשעבד בה לא נוכל דכתיב לא תתעמר בה תחת אשר עניתה ואנחנו כבר ניערנוה · ולמכרה לא נוכל כיון שעשינו אותה גבירה ולכן דרשי ותעניה מנעתה מתשמיש אבל לא בשעבוד וגם שאומר

ידי משה

מחמת הריון תאלו בשלומה כלומר כן מצינו לעיל בבראשית רבה פכ"ג מה היו עושין היו לוקחין שתי נשים אחת לתשמיש ואחת לפריה ורביה זו שהיתה לתשמיש היתה מקושטת וזו של פריה ורביה היתה יושבת גלמודה כאילו אלמנה בחיות לפיכך קלה שרה להגר עלובה לפי שהיתה מעוברת · והגר כששמעה אותן הדברים דברי שרה שקראה אותה עלובה אמרה שרה גברתי אין סתרה כגלויה כו' כנ"ל: גרגרניות · לשון זוללת: צייתנית בפ' כי תצא הגירסא צוותנית ר"ל שמבקשים לידע כל דבר סתר: עצלניות · דכתיב מהרי מכלל שהיתה מתעצלת: אוסטטניות · בפ' כי תצא הגירסא איסטנים ופי' שם מ"כ דמדה היא ר"ל שדעתה קצרה ואינה יכולה לסבול שום דבר נגד רצונה תמיד וכן אמרה מיד חמסי עליך ובעל מ"ע פי' אוסטנים בלשון יון מחלוקת ערעור וקטטה: שפוי · פי' פשוט ר"ל שאין כח לסגל מן הרוגז של הקב"ה כפשוטה מחמת שמסרה דין לשמים כי עבירה גדולה היא מי שמוסר על חבירו דין לשמים: אמר רבי יוחנן · פי' דקאי על מה שלמעלה שאחר הפילה עוברה · והוציא זה רבי יוחנן מפסוק ביני וביניך אבל לי נראה שרבי חנינא פליג אדלעיל דרשה לדייק מיתוריה דקרא של הנך הרה שהפילה עוברה אבל רבי חנינא אמר שדי היה להגר שיבשר לה אלישע שתלד בן כמו שבישר לשונמית ר"ל די היה לה הבשורה ע"י נביא אלא שזכתה ר"ל לפיכך דיבר הכתוב הנך הרה ללא צורך להראות זכותה שדיבר עמה המלאך: אמר רבי חנינא אילו אלישע הנביא אמרה כן ברוח הקודש די · עי' ביפ"ת וכ"ה בא"א · ומה שאמר אלא שזכתה זה לא גרים בבחיי וכו': מאי איכפת ליה כו' · במדרש תנחומא מכתיבת יד מפרש זה הענין יותר מרווח וה"ג התם מלמד שאמרה לו נחזירנה לשפחה ואברהם אמר אפשר מאחר שעשינו אותה גבירה אנו חוזרין ומשעבדין בה עכ"ל התנחומא לפי זה מתרץ כפל לשון המדרש שמתחלה רצתה שרה לענות אותה בעוד שהיא אשתו וכשראתה שהוא נגד רצונו אמרה שיחזירנה לשפחה · וג"כ לא רצה אברהם אלא אמר עשי לה הטוב בעיניך וגו': מנעתה מתשמיש · רבי ברכיה סבר טפחה בקורדק' על פניה פי' מנעל ורב כהנא סבר הוליכה אחר [illegible] כלים

בורחת · ויאמר לה מלאך ה' שובי אל גברתך והתעני וגו' ויאמר לה מלאך ה' הרבה וגו' [א] כמה מלאכים נזדווגו לה ר' יוסי בר חנינא אמר חמשה בכל מקום שנאמר אמירה מלאך · רבנן אמרי [ב] ארבעה בכל מקום שנאמר מלאך א"ר חייא בוא וראה כמה בין ראשונים לאחרונים · מנוח אמר לאשתו (שופטים יג) מות נמות כי אלהים ראינו והגר שפחת שרי רואה ה' מלאכים בזה אחר זה ולא נתיראה מהם · [ג] אמר רבי חייא ציפרנן של אבות ולא כריסן של בנים · א"ר יצחק (משלי לא) (יט) צופיה הליכות ביתה · בני ביתו של אבינו אברהם צופים היו והיתה רגילה לראות בהם : ח ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה וגו' · א"ר יצחק (ס) [ד] שלשה הן שנקראו בשמם לפני הקב"ה עד שלא נוצרו ואלו הן יצחק ושלמה ויאשיהו · ביצחק כתיב (בראשית יז) אבל שרה אשתך יולדת לך בן וגו' · בשלמה מה הוא אומר (דה"א כב) הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו שלמה יהיה שמו · ביאשיהו כתיב (מ"א יג) ויקרא אל המזבח בדבר ה' ויאמר מזבח כה אמר ה' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו · וי"א אף ישמעאל באומות הנך הרה וילדת בן וקראת את שמו ישמעאל : ט והוא יהיה פרא אדם · [ה] רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש · רבי יוחנן אמר שהכל יהיו גדלים ביישוב (כ) והוא יהיה גדל במדבר · רבי שמעון בן לקיש אמר פרא אדם וודאי שהכל בוזזים ממון והוא בוזז נפשות · ידו בכל ויד כל בו · קרי בו כלבו · הוא והכלב שוים · מה הכלב אוכל נבלות אף הוא אוכל נבלות : אמר רבי אלעזר מתי ידו בכל ויד כל בו לכשיבא אותו שכתוב בו (דניאל ב) ובכל די דארין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכלהון · הה"ד (ירמיה מט) לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל · נבוכד ראצר כתיב · (כא) שאצרן במדבר והרגן · על פני כל אחיו ישכון · [ו] הכא את אמר ישכון והתם כתיב נפל · אלא כל זמן שהיה אברהם אבינו קיים ישכון · וכשמת אברהם נפל · עד שלא פשט ידו בבית המקדש ישכון · כיון שפשט ידו בבית המקדש נפל · בעולם הזה ישכון אבל לעתיד לבא נפל : י ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי · רבי יהודה בר סימון ורבי יוחנן בשם ר' אלעזר בר שמעון [ז] מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם האשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע"י עילה · רבי אבא בשם רבי בירי כמה כרכורים כרכר בשביל להשיח עמה · ויאמר לא כי צחקת · והכתיב ותקרא שם ה' הדובר אליה רבי יהושע בר נחמיה אמר על ידי מלאך · והכתיב ויאמר ה' לה · רבי לוי בשם רבי חנינא בר חמא אמר על ידי מלאך · רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמר ע"י שם · אתה אל ראי אמר רבי אייבו אתה הוא (כב) רואה בעלבון של עלובין · כי אמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי · אמרה לא דיי שנזקקתי לדיבור (כג) [ח] אלא למלכות · היך מה דאת אמר (שמואל ב ז) כי הביאותני עד הלום · ראיתי (כד) אחרי רואי · לא דיי שנזקקתי עם גברתי לראות המלאך אלא שאפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה · ד"א לא דיי שנזקקתי עם גברתי אלא ביני לבין עצמי · אר"ש בר נחמן משל למטרונה שא"ל

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ע"ט · וילקוט משלי רמז תתקס"ד · ב מגילה דף י"ז · ג יומא דף ט' · ד ירושלמי ברכות סוף פרק א' · מכילתא בא פרשה ט"ז · פדר"א פרק ל"ב · אגדת בראשית פרשה ס"ה · ילקוט סדר בראשית רמז מ"ס · ילקוט מלכים א' רמז ר' · ה ילקוט כאן רמז ע"ט · ו לקמן סוף פרשה ס"ב · ז ירושלמי סוטה ריש פ' ז' · לעיל פרשה כ' · לקמן פרשה מ"א ופרשה ס"ג · מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט כאן רמז פ' כס"ע · ובסדר ויקרא רמז פ"ב · ח ע' זבחים דף ק"ב :

חדושי הרד"ל

בילקוט הגירסא הה"ג וכצ"ל : (יט) צופיה הליכות ביתה כו' · אותן שהיו מהלכין בביתה ומשמשין לה גם הם זכו לטינת צופים על ידה : (כ) והוא יהיה גדל במדבר · כד"א (ירמיה ב') פרא למוד מדבר : (כא) שאצרן במדבר · אספן למקום אחד כבאוצר ושם הרגן · ומפני שהן שוכנים באהלים מפוזרים במדבר קשה לכונסן · לכן אמר שאצרן יחד והרגן : (כב) רואה בעלבון כו' · שאמר לה כי שמע ה' אל עניך · וכד"א אם עניי ויגיע כפי ראה אלהים : (כג) אלא למלכות · ע"ש על פני כל אחיו ישכון : (כד) אחרי רואי · אפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה אמר רבי שמעון ב"ר

חדושי הרש"ש

דסוא מין כגד מלבוש ואפונדתו דפ' הרואה · ועיין ערוך ערך פנדא : (ס) שלשה הן שנקראו בשמם כו' עד שלא נוצרו כו' · פי' טרם שנוצרו בבטן · ולהכי לא חשיב את ישמעאל שכבר היתה הרה ממנו · וסי"א סברי כדלעיל שהכניסה בה שרה עה"ר והפילה עוברה ובזה שרה תמיהת מדר"א (שמעתי בזכ"ר ביפ"ת):

(כד) אחרי רואי · לא די שנזדקקתי עם גברתי לראות המלאך אלא ביני לבין עצמי · ד"א לא די כו' אלא רבי שמעון ב"ר נחמני כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

אע"פ שהיתה גבירה ואחר שהמלאך אמר גם הוא הגר שפחת שרי ענתה ואמרה מפני שרי גברתי וגו' : ציפורנן כו' · טוב היה הציפורן של אבות שהוא הטפל והמותר שבהם מכרס של בנים אע"פ שהוא העיקר ורוב שבו : צופים נביאים כד"א צופה נתתיך וכמו אנכי הרואה : פרא · הוא מדבר כד"א והוא בין אחים יפריא [ועי' בספר השרשים להרד"ק ז"ל] : בוזז נפשות · פרא אדם פירושו ירדוף בני אדם פרא בלשון ירושלמי לשון רדיפה וריצה : אצרן · כמו ועצרן וכו' · גירסת הילקוט עכב אותם או הוא כמו עצרן לשון בי מעצרתא כלומר דרכן כמו בגת : והתם כתיב נפל סוף פרשת חיי שרה : [לא נזקק הקב"ה כו' נתבאר לעיל פ' ך' : בילקוט ובבאורי מהר"א מזרחי מוכיח דה"ג] אלא שאפילו גברתי לא היתה עמי ראיתי לא די כו' · ופי' מהר"ר אליהו מזרחי הייתי סבורה שלא ראיתיו אלא באמצעות גברתי וזכותה עכשיו ראיתי שהוא נראה אף אלי

יפה תואר

שאומר דליים ופנדיות הוליכה לה למרחץ אינכו שעבוד גמור רק דרך בזיון הוא : וכשמת אברהם נפל · שלא היה לו זכות האב אבל זו איננה נפילה ממש אלא שלא היה בארץ כבתחלה ומשו"ה אמר ד"א עד שלא פשט ידו כו' דבזה תהיה נפילה ממש שבאה לו כעונו · אבל גם זו איננה נפילה גמורה רק לעתיד תהיה לגמרי : וכשמת אברהם נפל · ונפילה זו אינה לישמעאל לבדו כי גם לכל בני קטורה כי מה נפתה ישמעאל שיפסד יותר כמות אביו משאר אחיו בני קטורה · וכן נפילתו כשפשט ידו כביהמ"ק ג"כ היא לכל אחיו כי נועצו לב יחדו וגו' וכ"ה לעתיד · ופי' על פני כל אחיו נפל שנפל עמהם שאחיו כנזכרים פה הם בני קטורה לבדם · וכן בישכון כי זרע יצחק לבדד ישכון ואין לו חלק ונחלה עמו : מעולם לא נזקק כו' עמ"ש בזה לעיל פ' כ' : לא די שנזקקתי עם גברתי כו' · ומפרש את הכתוב הגם הלום ראיתי אחרי רואי כי הגר אמרה כי גם פה במדבר ראיתי אחרי רואי בבית גברתי · והיתה תמהה אם בבית גברתי ראיתי בזכותה אבל במדבר מ"ט ראיתי ומדויקא דרואי מדייק כי אפילו גברתי שהיתה עמי בבית לפעמים היה לא ראתה והגר ראתה : משל למטרונה כו' · בא לפרש כי מה שראתה הגר ולא שרה איננה בשביל שלימות הגר אך שרה מיראת האלהים אשר בקרבה הסתירה ונצנעה פנים ע"ד כי ירא מהביט אל האלהים משא"כ הגר שפרצה לראות ע"ד ויחזו את האלהים ונענשו ע"ז :

פירוש מהרז"ו

של חמור צריך אתה לחוש · וכוונת המשל שאמר שהבריות מחזיקים מעשיך למעשה חמור צריך אתה להודות להם ולתקן מעשיך שיהיו שוים למעשה בני אדם ישרים והנמשל על שאמר אברם וכן המלאך שהיא שפחה הודה הגר לדבריהם · ומ"ש עתיר לך וכן גורס בערוך עתר · ואולי הוא מלשון עתר המהפך תבואה בגורן וכאן פי' הפך לו פרומבי' · ובמוסף ערוך כתב וז"ל ובנוסחאות כתיב עתיד לך (והוא בילקוט) ואולי יש לגרוס עתד ולשון מקרא הוא ועתדה בשדה לך עכ"ל : ריב"ח אמר חמשה · לקמן פר' ע"ה סימן ד' שמ"ר פר' ג' סי' פ"ז : בכל מקום שנאמר אמירה מלאך · שתחלה אמר וימצאה מלאך ה' ויאמר הגר שפחת · ואח"כ כתיב עוד ג' פעמים ויאמר מלאך ה' והם מיותרים שהרי כבר אמר ויאמר ולא אמר מלאך ה' כי הוא סמוך על מ"ש בפעם הא' · על כן דורש על פי מדה יו"ד מדבר שהוא שנוי · וכאן יש ד' פעמים ויאמר מלאך ה' · ועל זה אין חולקים שהם ד' מלאכים ועל שאלו ויאמר הב' לא נזכר בו מלאך · ריב"ח סובר שמאחר שעפ"י מדה ט' פירושו ויאמר ה' ומלאך אחד אמרם ואין כאן אלא ד' מלאכים : כי אלהים ראינו · היינו המלאך שנראה ... וכאן דרשו אך האמת כן שהרי מפורש היטב שלא היה אלא מלאך אחד כמ"ש האתה האיש ... מלאך ה' הוא היינו הראשון · ועל שהפסיק בין המאמרים של המלאך הוצרך לומר אחר כל הפסק

[illegible]

גירסת הילקוט כמה דברים וכמה כרכורים : הרואה בעלבון של עלובים · שמ"ש אל ראי שפירושו אל ראי שפירושו אל בעל הראי' מ"א אלה דחזי כולא · והמדרש הוסיף ביאור שהוא רואה בעלבון עלובים · פירוש שרואה בצרתם ועונה אותם שזהו עיקר אמונת ההשגחה וכמ"ש בתפלה סומך נופלים ורופא חולים וכו' : אלא למלכות · דייק מ"ש הגם הלום שהיל"ל הגם פה · ותיבת הגם מיותר · על כן דורש הגם מלכות מוסף על הראיה שיאמר אותי שיהי' בני ישמעאל גדול בעולם · ועי' לקמן פר' כ"ה סימן ו' : לא די שנזדקקתי עם גברתי · הוא ד"א על מ"ש הגם הלום · שמה שראיתי הנבואה אינו בזכותי אלא בזכות שרה שהיא מלכה כי אברהם מלך כמ"ש לעיל פר' מ"ג סימן ה' · וזהו הגם הלום אע"פ שבזכות גברתי ראיתי עכ"ז אני ראיתי ולא היא · ורש"ן בסמוך בא לגמור פירוש זה אלא שהפסיקו בד"א : ד"א לא דיו · פי' הלום כצ"ל ולא די שזכיתי לראות המלאך כשהייתי עם גברתי ביחד בביתה · אלא אפילו כאן שאני לבדי ראיתי ג"כ אחרי רואי עמה : עברי לפני · שתעבור

ידי משה

כלים לבית המרחץ נ"ל דבהא קא מפלגי לפי שראתה שרה לעשות אותה שפחה כנענית כבראשונה לפיכך רבי בר כהנא סבר שמנעתה מתשמיש ולא תהיה עוד אשתו כשלא ישמש עמה ורבי ברכיה ורב כהנא פליגי בהא דאמרינן בגמרא כל מה שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהתרת המנעל והליכת כליו לבית המרחץ · ופי' שם רש"י כי שני דברים אלו הם עבודת עבד כנעני ולפיכך שרה רצתה לעשות אותה שפחה כנענית ועשתה עמה עבודת שפחה כנענית רבי ברכיה אמר הרצת מנעלים ורבי אבא בר כהנא אמר הליכת בגדים למרחץ כנ"ל וק"ל · באורחא דתלולה כן פירש תרגום ירושלמי על מדבר שור אבל מצ' שיא מלאך אחי וימצאה אלא שהיתה הלובה מסורת הדרך לכן נתגלה אליה המלאך וזהו שכתב וימצאה : וי"א אף ישמעאל יוניתו כמו הצדיקים אלא ודאי בעשה תשובה : רבי יוחנן ור"ש ב"ל · כתב האב"א נראה שר"י דרש מלת פראי ור"ל דרש מלת אדם עכ"ל · הקדר בני ישמעאל כמו שמפרש וסולך שאצרן במדבר והרגן

משנת דרבי אליעזר

יש אומרים אף ישמעאל באומות · תימה האיך שייך לשון פלוגתא במה שמפורש בקרא : לא די שנזדקקתי וכו' · ת"ק סבר שגרה לא ראתה כלל שום מלאך שלא מצינו מפו' שראתה והגר ע"כ ראתה גם בבית אברהם כמו שפירש"י וז"ל ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי וכ"ב אחרי רואי וד"א סבר שבאמת גם שרה ראתה ורשב"נ וכו' ס"ל כת"ק ודו"ק :

שלא

דבר שור אבל מצאתי בספרים ישנים הגירסא באורחא דחלוצה וכתב האב"א שהיא לו לומר ותמצא וי"א אף ישמעאל כו' · כתב האב"א די"א סברי שישמעאל עשה תשובה דאל"כ למה נקרא כשמו קודם ... דרש מלת אדם עכ"ל : מתי ידו בכל יפה וצ"ל מתי יד כל בו לכשיבא נ"נ וכו' שיכה את ... במדבר והרגן וכן היא גירסת בעל א"א :

ויירא

שא"ל המלך עברי לפני עברה לפניו והיתה מסתמכת על שפחתה וצמצמה פניה ולא ראתה המלך והשפחה ראתה :

פרשה מו

א **ויהי** אברם בן תשעים ותשע שנים (הושע ט) כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה וגו' · א אמר רבי יודן התאינה הזו בתחלה אורים אותה אחת אחת · ואח"כ שתים ואח"כ שלשה עד שאורים אותה בסלים ובמגריפות (א) כך (א) בתחלה אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואח"כ שנים אברהם ויצחק · ואח"כ שלשה · עד אברהם יצחק ויעקב · ואח"כ ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד אמר ר' יודן מה התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד העבר אותו ובטל המום · כך אמר הקב"ה לאברהם אין בך פסולת אלא הערלה העבר אותה ובטל המום התהלך לפני והיה תמים : ב (קהלת ג) לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים · ב זמן היה לו לאברהם אימתי שניתנה לו מילה שנאמר (בראשית יז) בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו · זמן היה להם לבניו (ב) שנמולו שתי פעמים אחד במצרים ואחד במדבר שנאמר (יהושע ה) כי מולים היו כל העם היוצאים וגו' · וימול ג בן ארבעים ושמונה שנה כשהכיר את בוראו ד אלא שלא לנעול דלת בפני הגרים · ואם תאמר (ג) היה לו לימול בן שמונים וחמשה שנה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים · אלא כדי שיצא יצחק מטפה קדושה · וימול בן שמונים וששה שנים בשעה שנולד ישמעאל אמר ריש לקיש קנמון אני מעמיד בעולם מה קנמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות כך משנצרר דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו (ב) משנקשר דמו · ה אמר אם חביבה היא המילה מפני מה לא נתנה לאדם הראשון : ג אמר לו הקדוש ב"ה לאברהם דייך אני ואתה בעולם ואם אין את מקבל עליך לימול דיי לעולמי עד כאן ודייה לערלה עד כאן · ודייה למילה שתהא עגומה עד כאן · אמר עד שלא מלתי היו באים ומזדווגים לי תאמר משמלתי הן באין ומזדווגים לי · אמר לו הקב"ה אברהם דייך שאני אלוהך · דייך שאני פטרונך · ולא לך לעצמך אלא דיי לעולמי שאני אלוהו · דיו לעולמי שאני פטרונו · רבי נתן ורבי אחא ורבי ברכיה בשם רבי יצחק אני אל שדי · אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים דיי לארץ דיי שאלולי שאמרתי להם דיי עד עכשיו היו נמתחים והולכים · תני משום רבי אלעזר בן יעקב אני הוא (ד) שאין העולם ומלואו כדי לאלהותי · תרגום עקילוס אכסיום ואנקום : ד אמר רבי לוי ז למטרונא שאמר המלך עברי לפני ועברה לפניו ונתכרכמו פניה · (ה) אמרה תאמר שנמצא בי פסולת · אמר לה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ' כה"ע · ילקוט הושע רמז תקכ"ה · ב קה"ר ריש פרשה ג' · ילקוט קהלת רמז תתקס"ח · ג עיין מש"כ לעיל פ' ל' · ד תנחומא כאן סימן י"ז · מכילתא סדר משפטים מסכת דנזיקין פרשה י"ח · ילקוט ישעיה רמז ש"כ · ה לעיל פרשה י"א · ו חגיגה דף י"ב · לעיל פרשה ה' · פדר"א פ' ג' · ילקוט כאן רמז פ"א · ז ילקוט כאן רמז פ"א :

חדושי הרש"ש

(א) כך בתחלה אחד היה אברהם ויירש את"ה · הוא לשון הכתוב ביחזקאל ל"ג והשמיט מבעל יד"מ : (ב) שנימולו ב"פ כו' ואחד במדבר כו' · בילקוט כאן ובקהלת הגי' זמן היה שימולו בניו שנאמר כי מולים כו' · ולכאורה גי' שלפנינו תמוה דהיכן מצינו שנימולו במדבר · ואין לומר שכיוונו למה שהביאו התוס' ביבמות (ע"א ב') בשם פדר"א דמלו במדבר רק שלא פרעו · דהא משמע שם דכל משך הילוכן במדבר מ' שנה עשו כן ולא שייך לומר ואחד במדבר · ואולי פרש שעשו אה"פ במדבר בשנה שניה ליצ"מ מלו את בניהם משום דמלת זכריו מעכבת ע"ש בתוס' ריש דף ע"ב ובקדושין (ל"ז ב') ד"ה הואיל · ואז לא היה להם חולשא דאורחא כי נתו שם מן חדש השלישי עד כ' לחדש השני · וגם טעמא דלא נשיב להו רוח צפונית משום דנזופים הוו לא היה אז לפי' התוס' דהיינו ממרגלים · ועיין לקמן בפסוק ויפול אברם ע"פ ר"פ מ"ז : (ג) היה לו לימול בן פ"ה שנה · או בשעה כו' כצ"ל · כי בן ע' היה בברית בה"ב · עיין לעיל בריש הסדר אם לענין החשבון כו' · וכן איתא להדיא בסדר נשא פר' י"ד בפרשת קרבנות נשיא נפתלי ביום הי"ב · וטעם קושיית שימול בן פ"ה הוא כדי שזרע הראשון שלו יצא בקדושה וע"ז משני דמילתו לא היה רק בשביל יצחק שיצא מט"ק · ופריך וימול בן פ"ו ויוליד אז את יצחק ומשני ר"ל קנמון כו' : (ד) שאין העולם ומלואו כדי לאלהותי · נראה דדריש שדי ע"ד וככל תבואתי אשרם וכמש"כ לעיל פל"ד · ואולי דריש אל לפי המסורת בפתח : (ה) אמרה תאמר שנמצא בי פסולת · פי' מפני שאמר לה שתעבור לפניו והיינו ע"כ כדי לבודקה · וכן בנמשל שא"ל הקב"ה לאברהם התהלך לפני

חדושי הרד"ל

(א) בתחלה אחד היה אברהם ויירש את הארץ · לשון המקרא (יחזקאל ל"ג) נקטיה · ועי' יד"מ : (ב) משיקרש דמו · כצ"ל כי דמי הזקנים עכור ועב ואינו סובב במרוצה כדם הבחורים ולכן גופם קר ובטלה התאוה הבאה

מתנות כהונה

לכדי כי הוא רואה בעלבון הנעלבים : [עברי לפני גרסינן] : וצמצמה · כלומר הסתירה פניה שלא לזון עיניה בפני המלך מפני מורא מלכות והערוך פי' כסתה פניה והראשון עיקר דא"כ למה אמר לה שתעבור בפניו : והשפחה ראתה · וזה מפני שגבירתה נסמכה עליה דאם לא כן מי הביאה לראות פני המלך כך ע"י זכות שרה נזקקה הגר לראות פני המלאך והמשל הוא על הראיות הראשונות שבבית אברהם [ועי' בעקדה סוף שער י"ז ויתבאר לך יותר] :

פרשה מו אורים · מלקטים כד"א בבא בתרא כמלא אורה וסלו [זמן היה לו ע"ל פי"א] : [היוצאים וגו' גרסינן] : ה"ג בן מ"ח שנה כשהכיר כו' וכן מצאתי בא"א ומקשה אליביה דמ"ד לקמן בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו] : שלא לנעול דלת כו' · ולכן נימול בן צ"ט שנה שיראו הזקנים שאין מצות המילה מחלשת כח האדם שהרי זה שהיה כמעט כעבר ובטל מן העולם והיה נימול והבחורים ישאו קל וחומר בעצמם : בן שמונים וכו' · שכבר הגיע לימי הגבורות והלמוד במקומו עומד : כדי שיצא יצחק וכו' · ולפיכך המתין עד זמן ההוא ויבא הלימוד לגרים ותועלת יצחק כאחד : אמר אברהם אם חביבה כו' : דייך כו' די לך גדולה וכבוד שדמיתיך לי ור"ל שמעתה יהיו רמ"ח איבריך שלמים כמניין שמך אברהם כדאיתא בפרק ד' נדרים שזה מורה שבשבילך נברא העולם וכמו שאתה שותף עמי בבריאותו וכמו שדרשו בהבראם באברהם וזה היה אחר מצות המילה שאז נקרא אברהם ודורש שדי לשון דיי : דיו לעולמי וכו' · לשון שדי דרש : דיו לעולמי כו' שטוב לא יהיה לו קיום ודיי לערלה שתלפה בעולם ע"כ ודיי למצות מילה שהיתה עגומה עד עתה ולא תהיה עגומה מעתה או יחרב העולם : עגומה · כמו עגונה מלשון עגמת נפש : ומזדווגים לי · כל בני העולם חברו אלי ומבקרים אותי תאמר משמלתי הן באין ג"כ בתמיה וא"ל הקב"ה אף אם ימנעו ממך כל באי עולם דיי לך בצוותא דידי או י"ל מזדווגים לי לבא עלי למלחמה וכן מצאתי טוב בא"א : [נמתחין והולכין · עי' לעיל בפ' בראשית : אכסיום · הערוך גרס אקיום ואקנום ופי' שכן לועזין בל"י

פירוש מהרז"ו

לפניו לבדקה שאין בה מום כמ"ש לקמן פר' מ"ו סי' ד' בהדיא ודרך המלכה לסמוך על שפחתה בהליכתה · והמלכה מפחדה מהמלך שמא לא ימצא אותה כתיקונה לא ראתה את המלך אך השפחה לא פחדה והסתכלה במלך · וכן כאן עיקר המראה בשביל שרה ולא ראתה :

פרשה מו סימן א אחת ואח"כ שתים · עי' במ"ר פר' ב' סימן י"ב אצל כוכבים · ועי' לקמן פר' ל"ג סימן ג' על פסוק כענבים ועי' לעיל פר' י"ב סי' ד' וכמ"ש פאה פרק א' משנה ד' : עד אברהם יצחק ויעקב ואח"כ · בילקוט הושע ט' הגי' ואח"כ שלשה אברהם יצחק ויעקב עד ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וכו' וכן צריך להגיה כאן : אלא עוקצה בלבד · כי כל הפירות יש להן קליפה מבחוץ וגרעינים מבפנים ובראשם פיקם של שער והכל פסולת אבל התאנה אין לה רק עוקץ בלבד שהוא תלוי בו באילן שעל ידו עיקר גידול הפרי : אחד היה אברהם · פסוק הוא ביחזקאל ל"ג סימן כ"ד שאחד היה שבא תחת כנפי השכינה במ"ר פר' ב' שם בהדיא : ובטל המום · וזהו והיה תמים : **ב** לכל זמן · קהלת רבה פסוק זה : שנתנה לו המילה · שתגלה סוד ה' שתהיה תחת השמים עי' לעיל פר' כ"ח סימן ד' קהלת רבה פסוק אחד מאלף וכמ"ש מדרש תהלים ק"ה על פסוק דבר צוה לאלף דור זו מילה : בעצם היום הזה · ולא פירש באיזה יום ע"כ דורש יום שהוא מוכן ובא מששת י"ב לא קודם ולא אחר כן : זמן היה לבניו · לקמן סימן ו' · ולקמן פר' מ"ז סימן ג' : שנמולו שתי פעמים · פי' שנמולו כל ישראל ביחד ביום אחד · וזה לא היה בעולם אלא ב' פעמים · וזה מרומז במ"ש זמן ועת על שני עתים · עי' שמ"ר פר' י"ט סימן ה' וש"נ · וזמן אחד היה על ידי משה והשני ע"י יהושע : כמ"ש ושוב מול את בני ישראל שנית עד כי מולים וגו' ופירושו כמו שנמולו בראשונה כל העם היוצאים יחד כך בשניה : בן מ"ח שנה · כמ"ש לעיל פרשה למ"ד סימן ח' וש"נ ומבואר בביכור · ואז היה לו למול ולמה לא ציוה לו אז · וזה לדעת ר' יוחנן ור' חנינא שם · אך לדעת ר"ל שסובר שבן ג' שנה הכיר ולא היה עדיין ברשות עצמו · ולא בכחו ומי ימול אותו : בן שמונים וחמשה כשנדבר עמו בין הבתרים · הנה כשנדבר עמו בין הבתרים היה בן ע' שנה כמ"ש בסדר עולם ריש פרק ג' ובברייתא דל"ב מדות מדה ל"ב ושם מבואר באריכות · וכאן על כרחנו פירושו שהם ב' זמנים כשהיה בן פ"ה קודם לידת ישמעאל שנולד כשהיה בן פ"ו או כשהיה בן שבעים כשנדבר עמו בין הבתרים · וגי' הילקוט וימול בן ע"ה שנה כשנדבר עמו בין הבתרים הם ג"כ ב' זמנים בן ע"ה וכמ"ש מפורש ואברם בן ע"ה בצאתו או כשדיבר עמו בין הבתרים כצ"ל והקשה עוד שהיה לו לצות אותו בלידת ישמעאל כשהיה בן פ"ו וימול אתו יחד : מזבלו ומעדרו · וכל מי שעובד בהכנה הפרי יותר טוב וכאן הקינמון הוא יצחק וההכנה שיהיה צדיק מתולדתו הוא צריכת הדם וכו' · וכמ"ש אבות סוף פרק ה' בן מאה כאלו מת וכו' : אמר אם חביבה · עי' מאמר זה בשלימות לעיל פר' י"א סימן ו' שפילוסוף שאל את ריב"ח והובא כאן דרך אגב ענין המילה בקיצור וצ"ל וכו' · וחלילה לומר שהם דברי אברהם שהקשה קושיות על מצות ה' ויהרהר אחריו : **ג** דייך אני ואתה · בא לדרוש פסוק ויאמר אליו אני אל שדי וגו' ומתחלת התורה ועד כאן עדיין לא נזכר שם שדי · וגם תיבת אליו מיותר · ע"כ דורש מדה ט"ז שכאן צריך לומר שם זה · והדבר למד מעניינו שמדבר באברהם והמילה · ועל דברים אלו אמר די עד כאן כמ"ש ריש סימן הקודם · ומ"ש אליו פי' שהדיבור של די מיוחד אליו וממנו · שדי לעולם אני ואתה · שאין אחר מכיר ומודיע אלהותי רק אתה · ואם לא תכרות עמי ברית די לעולם וכו' ויחרב · ודי למצוה זו שהיתה מצפה ומיחלת עליך · וכמ"ש בסימן הקודם דבר צוה לאלף דור וכמ"ש אם לא בריתי וגו' · וזה ע"פ מדת ממעל : היו באים ומזדווגים · מזדווגו המלכים להלחם אתי ולשון הזדווג משמעו על המלחמה כמ"ש לעיל פר' מ"ב ריש סי' ג' וש"נ ושאל מה יעשה אם יבואו להזדווג לו בעת שימול ויהיה חלש וכטענת אשכול לעיל סוף פרשה מ"ב וזה מרומז במ"ש ויפול אברם על פניו אחר שציוהו על המילה · ודורש שהכוונה שאז התפלל שלא יכשל · וזה על פי מדה ס' ולמוד מעניינו שמהתשובה שהשיב לו אחר נפילתו וידבר אתו אלהים לאמר אני הנה בריתי וכו' שתיבת אני מיותר · וגם תחלה אמר וירא אליו ה' וגו' · אני אל שדי ואח"כ אמר אלהים · על כן דורש שעל תפלתו השיב לו אלהים · שהכוונה שאלהותי יעמד לך · ואהיה פטרונך · ואם אמר אלהיך היה הכוונה על אברם בלבד אך מאחר שאמר אלהים משמע לכל · וזהו שאמר ולא לך בעצמך אלא דיו לעולמי שאני אלוהו ועיין לקמן סימן ס' · ובכים מדרש רות פסוק אלהיך אלהי · דייך אני פטרונך ומ"ש דייך וכו' דעת המדרש שמ"ש אני נלמד מפסוק הקודם אני אל שדי וכאלו כתוב גם כאן אני אל שדי ועל כן יתכן לדרוש דייך דיו : שאמרתי לעולמי די · הוקשה לו איך קורא להקב"ה שדי הרי הוא באמת אין די ואין סוף ע"כ דורש נוטריקון שדי שאמר די וע"פ מדה פ' שאמר לעולמו היינו לכל המציאות שהמציא · וכמ"ש לעיל פר' יו"ד סימן ה' שהיו מותחים וכו' וכמ"ש לעיל פר' ה' סימן ח' בביאור ע"ש השינוי · ור"א בן יעקב דורש על הקדוש ברוך הוא בעצמו והנוטריקון שדי שאין די · ועל פי מדה פ' שאין העולם ומלואו כדאי וכמ"ש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך : אכסיום ואנקום · בערוך ערך אקיום גורס אקיום ואקנום וכתב המוסף ערוך פירושו בלשון יוני בלתי נפסד · ופי' אקנום מספיק בעצמו · פי' שעצמותו מספיק הכל : **ד** למטרונה שאמר לה · בא לפרש מ"ש התהלך לפני וגו' · איך

יפה תואר

התאנה הזו בתחלה אורים אותה כו' · כי התאנים אינן מתבשלות הכל יחד כשאר הפירות אלא מעט מעט כן יאמר ה' מצאתי את ישראל שנתבשלו מעט מעט : התהלך לפני והיה תמים · כי באמת היה אברהם תמים גם לפני המילה · אך הפירוש כי עתה תהיה תמים בלי כל מום ומגרעת : זמן היה לו לאברהם כו' · משום דק"ל למה נתאחרה מצות מילה לאברהם עד זקנותו כיון שהיא באה לתיקון המדות והדעות כמ"ש בפי"א · וגם אברהם שקיים כל התורה כולה למה לא קיים מצות מילה לפני זה · לכן מביא את הכתוב לכל זמן כי הכל תלוי בזמן גם המצות תבוא בזמנם הראוי וזמן הראוי לאברהם היה בזקנותו לפני לידת יצחק כדמפרש · והזמנים לבניו היו אחד במצרים כדי שיקריבו את הפסח ויגאלו והשני אחר שעברו את הירדן ונשבה להם רוח צפונית : אלא כדי שיצא יצחק בקדושה · והפך בזה להראות כי נבדל יצחק בקדושתו מישמעאל : קנמון אני מעמיד בעולם · כי הצדיקים נמשלו לבושם כמו דאיתא בפ"ק דמגילה והקנמון הזה גם אם יזקין ויתם ליחו אם מזבלין ומעדרין אותו יפרח ויעשה פרי וכן רצה הקב"ה באברהם גם כשהזקין שינוב בשיבה טובה ויעשה פרי · לכן צוהו על המילה שע"י תתוסף לו זכות וחיל גם בימי זקנותו · אחרי שנצרר דמו ובטלו כל תאותיו : אלא צפורן של אצבע קטנה כו' · בא לדמות לצפורן כי באמת אברהם שלם ותמים היה במדות ובדעות גם לפני זה · והקב"ה אמר

משנת דרבי אליעזר

שלא לנעול דלת בפני הגרים · פי' לסורו : אף שחטא כל ימיו ולעת זקנתו בא להתגייר ולמול שמקבלים אותו ול"א כיון שעברו כל ימיו בעבירה שוב אין לו תקנה אלא תשוב אנוש עד דכא ועיין במ"כ ועיין

ידי משה

ויירש את הארץ · יתר : משנקשר דמו יתר או' אמת : אם חביבה המילה למה לא נתם לאדם הראשון · רוצה לומר אם היית נותן לאדם הראשון היו מולין כל אותם האומות בני אדם הראשון והשיב לו הקב"ה דייך אני ואתה בעולם כלומר : אין לי חפץ כשאר האומות אם ימולו את עצמם אם לאו אלא אתה חביב לי ודי לבנינו בעולם ודרש זה מלשון שדי והשיב לו הקב"ה על קושיא למה לא נתתי לאדם די לעולמי עד כאן או דייך לערלה עד כאן או דייך למילה ע"כ · כל זה דברי המדרש שרוצה לדרוש מתיבת שדי או זה או זה לא שדיבר הקב"ה הכל כי מאין להמדרש זה הויכוח של אברהם עם הקב"ה : תרגום עקילוס אכסיום ואנקיום · מצאתי בספר מ"ע שהוא בלשון

המלך אין בך פסולת אלא ציפורן של אצבע קטנה שלך גדולה קימעה העבירי אותו ובטל המום · כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו אין בך פסולת אלא הערלה הזאת העבר אותה ובטל המום · התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובינך וגו' · א"ר הונא בשם בר קפרא [א] ישב אברהם ודן גזירה שוה נאמרה ערלה באילן ונאמרה ערלה באדם מה ערלה שנאמרה באילן מקום שהוא עושה פירות · אף ערלה שנאמר באדם מקום שהוא עושה פירות · אמר ליה רבי חנינא בר פזי וכי נתנו גזירות שוות לאברהם · אתמהא · אלא רמז רמזה לו · ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד · ואתנה בריתי ביני ובינך · במקום שהוא פרה ורבה: ה ר' ישמעאל ור' עקיבא · ר' ישמעאל אומר [ב] אברהם כהן גדול היה שנאמר (תהלים קי) נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם וגו' ונאמר להלן (בראשית יז) ונמלתם את בשר ערלתכם מהיכן ימול אם ימול מן האוזן אינו כשר להקריב · מן הפה אינו כשר להקריב · מן הלב אינו כשר להקריב · מהיכן ימול ויהיה כשר להקריב · הוי אומר זו ערלת הגוף · [ג] ר' עקיבא אומר ד' ערלות הן נאמרה ערלה באוזן (ירמיה ו) הנה ערלה אזנם · ונאמרה ערלה בפה · (שמות ו) הן אני ערל שפתים · ונאמר ערלה בלב · (ירמיה ט) וכל בית ישראל ערלי לב · (ו) ונאמר ערלה בגוף · וערל זכר · ונאמר לו התהלך לפני והיה תמים אם ימול מן האוזן אינו תמים · מן הפה אינו תמים · מן הלב · אינו תמים ומהיכן ימול ויהיה תמים · הוי אומר זו ערלת הגוף · (ז) מקרא אמר ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם אם ימול מן האוזן אינו שומע · מן הפה אינו מדבר · מן הלב אינו חושב · מהיכן ימול ויהיה יכול לחשוב · זו ערלת הגוף · א"ר תנחומא מיסתברא הדא מקרא (ח) וערל זכר וכי יש ערל נקיבה אלא [ד] ממקום שהוא ניכר אם זכר אם נקבה משם מוהלים אותו ו ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלהים לאמר · ר' פנחס בשם רבי לוי שתי פעמים כתיב באברהם נפילה על פניו · כנגדן נטלה מילה מבניו שתי פעמים אחד במצרים ואחד במדבר · במצרים בא משה ומלן · במדבר בא יהושע ומלן : ז (ט) ואני הנה בריתי אתך רבי אבא ורבי ברכיה ורבי שמואל בר אמי הוין יתבין ומקשין [ה] מנין נוטריקון מן התורה שנאמר והיית לאב המון גוים לאבהם דהוה חסר רי"ש: ח ולא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם [ו] בר קפרא אמר כל מי שהוא קורא לאברהם אברם (י) עובר בלא תעשה · ר' לוי אמר בעשה ולא תעשה · ולא יקרא עוד שמך אברם בל"ת · והיה שמך אברהם בעשה · והרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו אברם שנאמר (נחמיה ט) אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם · (יא) דלמא שנייה היא שעד שהוא אברם בחרת בו · (יב) דכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה אלא שנצטוה עליה · דכוותה הקורא לישראל יעקב עובר בעשה · [ז] תני לא שיעקר שם יעקב ממקומו אלא כי אם ישראל יהיה שמך ישראל עיקר ויעקב טפילה · ר' זבדא בשם ר' אחא מכל מקום שמך יעקב כי אם ישראל · יעקב עיקר וישראל מוסיף עליו : ט ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך · (יג) [ח] רבי יודן אמר חמש אם מקבלים בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה ולפטרון · ואם לאו לא אהיה להם לאלוה

מסורת המדרש א שבת ק"ח · ויק"ר פרשה כ"ה · פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ט · תנחומא סדר זה סוף סימן י"ח · ילקוט כאן רמז פ"א · ב נדרים דף ל"ב · ג פדר"א פ' כ"ט · ילקוט כאן רמז פ"א · ד שבת דף ק"ח · ה ע' שבת דף ק"ס · ו ברכות דף י"ג כה"ע · ירושלמי ברכות פרק א' · לקמן פרשה ע"ח · ז תוספתא ברכות פרק א' · ח ילקוט כאן רמז פ"ב כה"ע :

חדושי הרש"ש

לפני : (ו) ונאמר ערלה בגוף וערל זכר : נראה דר"ע ס"ל נמי דרשה דלקמן מוערל זכר וכי יש כו' אלא דמ"מ י"ל דבאמת מהני ערלות דחשיב הגי אם ימולם · וערל זכר אתי לאפוקי דנולד מהול או א"ח כרת : (ז) מקרא אמר ובן ח"י כו' · לקמן סוף קדושים הגי' נגדא ופי' המ"כ שם חכם : (ח) וערל זכר וכי יש ערל נקבה · פי' דהא כבר אמר המול לכם כל זכר · ולקמן בסוף הפרשה איתא דרשה זו בשם ר' חגי · ובסוף קדושים בשם אחרים ע"ש · ובשבת (ק"ח א') בשם ר' נתן (ונראה דשם צ"ל ר' יונתן דהוא בר פלוגתיה דר' יאשיה הנזכר שם מקודם בכל מקום בש"ס) : (ט) אני הנה בריתי אתך כצ"ל בלא וי"ו : (י) עובר בל"ת · לקמן פע"ח הגי' בעשה וכן בגמרת בבלי וירושלמי ספ"ק דברכות וסמי חדא מקמי תלת : (יא) דילמא שנייה כו' · בירושלמי שם ל"ג תיבת דלמא · ולקמן פרשה ע"ח גירסא אחרת עיין שם : (יב) דכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה · דהל"ת גם המקשן ידע דלא קאי רק על אברהם כיון דכתיב לא תקרא אבל העשה הוה ס"ד דהוה לכולם · וע"ז משני אלא שנצטוה כו' ר"ל דהעשה לא קאי ג"כ רק על מי שנצטוה עליה בל"ת · ולקמן פע"ח הגי' אלא הוא שנצטוה עליה והוא יותר נאות לפירושי : (יג) רי"א חמש אם מקבלין כו' · כאן חסר עוד תנאי אחד ועיין בילקוט

מתנות כהונה

בלי : אתה כהן לעולם · עי' בויק"ר פכ"ה : ה"ג ערלת הגוף נגדא אמר וכ"ה פ' קדושים ובעקדה גרס בן נגדא : ה"ג ויהיה יכול לחשוב ולדבר ולשמוע : ה"ג בפ' קדושים אר"ת מסתברא דנגדא וערל זכר כו' : נטלה מילה גרסינן ועי' בעקדה טעם לזה : יתבין ומקשין · יושבין ושואלין : לאבהם כו' · כלומר הרי שדרשינן אבהם אברהם חסר רי"ש וזהו נוטריקון ועי' בפ' הבונה : [דהא חסר רי"ש גרס' · ה"ג בירושלמי ספ"ק דברכות ולא יקרא וגו' הרי בל"ת והיה שמך אברהם הרי בעשה] : ה"ג ושמת שמו אברהם : שניה היא · שניה כמו שאני בלשון תלמוד בבלי : שעד שהוא כו' · בעוד שהוא שמו אברם קודם שנקרא אברהם : דכוותה הקורא לשרה כו' · לשון קושיא הוא [ופי' ספ"ק דברכות בתלמוד בבלי וירושלמי] : תני כו' · פירוקא הוא : ה"ג אלא הוא נצטוה עליה והכי איתא בהדיא סוף פ"ק דברכות ופירושו אברהם לבדו נצטוה לקרותה שרה דכתיב אל תקרא ואילו גבי אברהם כתיב לא יקרא וכן גבי יעקב לא יאמר ולקמן פרשה ע"ח גרסינן ג"כ שנצטוה ויש לייסבו וק"ל : דכוותה הקורא לישראל כו' · גם הוא לשון קושיא והכי איתא בהדיא בירושלמי ובבבלי · מ"מ שמך יעקב דאל"כ שמך יעקב למה ליה והא דאמר אח"כ כי אם ישראל ע"כ יעקב עיקר כו' : פטרון · לאב לפרעה תרגומו

יפה תואר

לו לכרות רק את המותר בטבע וכמו הצפורן שאיננו רק מותרת : שנאמר נשבע ה' וגו' והאי קרא מדרים לקמן בויק"ר פכ"ה שנטלה הכהונה ממלכי צדק ונתנה לאברהם : מן הלב כו' · לאו מלבו ממש דא"כ ימות אלא פירוש מכנגד לבו או מאיזה עורק המחובר אליו : וכל בית ישראל ערלי לב · קשה למה לא הביא המקרא מס"ת ומלתם את ערלת לבבכם [ואולי כי משם נראה דדרך מליצה היא וכמו אני הכתוב בשני וערפכם לא תקשו עוד משא"כ התם דכתיב כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב משמע באמת דיש דבר המאטים את לבם] : ונאמר ערלה בגוף וערל זכר כו' הך וערל זכר לא גרסינן הכא דבל יליף ערלה בגוף מן והיה תמים : אינו שומע · ודרכיה דרכי נועם : ממקום שהוא ניכר · פי' בקטנותו כי בגדלותו יש עוד סימנים המבדילים בין זכר לנקבה כמו הזקן והשדים ויש לתת טעם על מחלוקת הדרשות בין השלמים האלה · כי הראשון האומר מקום שעושה פירות סובר כי טעם המילה הוא כמו שיפרישו מעשר מן התבואה כן יפרישו מעיקר אבריו ממקום הולדתו ממקום שעושה פירות חלק לה' והוא כענין בכורים וכמ"ש הרמב"ן ז"ל ע"ש ור' ישמעאל ראה שטעם המילה הוא כמו קרבן ולכן אמר אברהם כהן היה וראה שלא תכון העבודה ע"י מום · ור"ע ראה שהטעם תיקון מותר הטבע ולכן דקדק מן והיה תמים · ונגדא ראה הטעם מפני הכנת המדע ולכן הרחיק את המילה מאברים המזיקים את השומעים כי אם יפקד אחד מהחושים תפקד גם ידיעה מידיעותיו · ור' תנחומא סובר הטעם להכין ולאמן אל עבודת ה' אשר בזה הוא יתרון האדם על הבהמה כי רבות הן המצות הנאמרות לאיש ולא לאשה ובויק"ר יליף ר"ל מגדלי בשר ראה הטעם להחליש את תאות המשגל אשר גדלי בשר נאמר על רבוי הזנות ובכלל זה הוא גם לתיקון כל המדות · ומי שלמד שם מגבעת הערלות סובר הטעם להסיר את הנגעים והחולי ושם [וכ"ה דעת קצת מחכמי הרופאים החדשים] ולז"א שהערלה עושה גבעה ותוספת ניכר וכן ענין המתים והנגעים · וכל טעמים אלו אמתיים בעצמם ועמ"ש בזה בפי"א : שתי פעמים כתיב באברהם כו' · זה ע"ד מ"ש למעלה בפ"מ כי כל מה שאירע לאבות סימן לבנים וב' פעמים נפילה שכתיב באברהם מרמז ב' פעמים שעתידה מילה לינטל מזרעו · ופליג על הא דאיתא בשמ"ר פי"ב דאמר עד שלא מל היה נופל שלא היה לו כח לעמוד בפני השכינה · ועי' בעקרים פי"ח מ"ש שם כי לדבריו אין כאן מחלוקת בין המדרשים : כנגדן נטלה כו' · אע"ג שהנפילה השניה היתה על בשורת זרע שרה · אך מאחר שהכל היה בנבואה הראשונה שעל המילה שהרי אח"כ כתיב ויקח אברהם את ישמעאל בנו וגו' וימל את בשר ערלתם לכן נחשבה הכל בענין המילה : לא שיעקר שם יעקב ממקומו כו' · והטעם למה שם אברם נעקר ממקומו עד שעובר עליהם בל"ת · ושם יעקב לא נעקר ממקומו · כי השם יעקב קרא לו הקב"ה ועי' ברש"י

פירוש מהרז"ו

איך שייך זה אל המילה ודורש ע"פ משל שאמר המלך להמטרונה שלו שתעבור לפניו לבדקה אם היא שלמה בגופה ונתכרכמה פניה פירוש הוריקו פניה ככרכום ממוראו אולי ימצא בה איזה חסרון וכן אברהם א"ל התהלך לפני והיה תמים נתירא · ונפל על פניו מהמורא שהרגיש בו איזה חסרון והשיב לו ואתנה בריתי ע"פ מדה ל"א · ויתכן עוד שתחלה אמר לו והיה תמים ונתכרכמו פניו ופירש לו ואתנה בריתי · וזה ע"פ מדה ט' · וענין הנפילה מבואר בסי' ו' ולעיל סימן ג' : ישב אברהם ודן · פי' שהתישב בדעתו וחקר מהו טונת הש"י במ"ש ואתנה בריתי וכמ"ש המול לכם כל זכר וכדומה · ולא פירש לו מהיכן ימול · ודרש בעצמו שכאן כתוב בפרשה כמה פעמים ערלה · ובאילן כתוב בפרשת קדושים וערלתם ערלתו את פריו · ועיין כל הענין בויק"ר פר' כ"ה סימן ו' · ודעת ר"ה כמ"ש לקמן פר' מ"ט סימן ב' שאברהם ידע את כל התורה וא"כ גם מדת גז"ש ידע לדרוש · והשיב לו רחב"פ שאף ע"פ שידע כל התורה וכל המצות אך לא נתנה לו בתיבותיה שידע לדרשה אלא שרמז לו כאן בפסוק ואתנה בריתי וארבה אותך · ולמוד מעניינו שענין הריבוי אצל נתינת הברית : ה אברהם כה"ג היה · ועי' לקמן פר' נ"ה סימן ו' ובויק"ר פר' כ"ה סימן ו' : מן האוזן וכו' מן הפה וכו' מן הלב וכו' · בכל אלו כתוב ערלה וכדלקמן בדברי ר"ע · ומ"ש מן הלב אגב שזכר כל הערלות זכר ג"כ ערלת הלב · אע"פ שאין שייך בו תיקון כי הלב בנקיבה דקה ימות : זו ערלת הגוף : שאין שייך מום בעור יתר : התהלך לפני והיה תמים · וסמיך ליה ואתנה בריתי ביני ובינך · שאע"פ שימול אעפ"כ יהיה תמים : מקרא אמר · וכן בסוף הדרשה מסתברא הדא מקרא · אם הוא שם חכם נ"ל הדא דמקרא · ויתכן הכוונה במ"ש מקרא אמר · הכתוב אומר · ופי' מקרא זה אומר · וכן מ"ש מסתברא הדא מקרא · שהפסוק זה כדאי להוכיח ממנו · ובויק"ר שם הגי' נגדא אמר וכן בסוף הדרשא מסתברא דנגדא · וענין דרשה זו שמאחר שהקב"ה צוה כן על כל ילדי ישראל לעולם בהכרח הוא במקום שאין בו מום : וערל זכר · דרשה אחרת היא · ועי' בויק"ר פר' כ"ה שם שמות הדורשים · ועי' סוף הפרשה : ו ב' פעמים · בפרשה זו של צווי המילה א' בפסוק ג' וא' בפסוק י"ז · שלשה שיבטלו בג' זמנים אלו ונפל על פניו שהתפלל שלא יבטלו לגמרי · על דרך מ"ש לעיל פר' ל"ט סימן י"ז שלא יפלו בעי : אחד במצרים ואחד במדבר · עי' לעיל פר' ז' ריש סימן ב' ולקמן פר' מ"ז סימן ג' · ולפי מ"ש בסימן ד' שהנפילה מחמת יראה או כמו שכתוב בסי' ו' גם כן בעבור חששא אם כן הוא סימן לכשלון בניו במילה : ז דהוה חסר רי"ש · פי' מאמר זה כתבתי באריכות בספרי מדרש תנאים במדת נוטריקון והעתקתיו בהקדמה לפני המדות שמתחיל הקב"ה דרש ע"ש ושם והפירוש עמוק ואמתי : ח ב"ק אמר · ברכות סוף פרק א' בבלי וירושלמי שם ושם השמות בהיפוך וחילוף לב"ק בעשה ול"ת ולר' לוי בל"ת לחוד · וכן הוא לקמן פר' ע"ח בסימן ג' כמ"ש בגמרא וירושלמי · וטעם פלוגתתם שמי שסובר בל"ת לחוד כמ"ש ולא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם שאם כתב ויהיה יקרא שמך אברהם היינו אומרים שהוא מצות עשה · אך מאחר שלא כתב כן אין כאן אלא הבטחה לאברהם · ודעת מי שסובר בעשה ול"ת · היינו שדורש מ"ש והיה שמך אברהם ע"פ מדה ט' כאלו כתוב והיה שמך נקרא אברהם וכמ"ש בריש דקרא ולא יקרא על אחרים שלא יקראו כן מ"ש והיה שמך ג"כ על אחרים: דכוותה הקורא לשרי · כר' לוי כאן בעשה ול"ת שמ"ש כי שרה שמה פי' לא תקרא שמה שרי כי שרה תקרא שמה על פי מדה כ"ב · ולב"ק בל"ת לבד שמ"ש כי שרה שמה אינה מצוה אלא הבטחה כנ"ל · ולדברי הכל אינו עובר על שרה אלא אברהם בלבד כמ"ש אל תקרא ולא אמר ולא תקרא כמ"ש אצל אברהם וגם כאן הפלוגתא בעשה ול"ת כנ"ל · ומקשה למה אינם חולקים כך אצל יעקב שכתוב בו לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך · לא יקרא לאו כ"א ישראל וכו' עשה וכנ"ל אצל אברהם למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ועל זה תירץ תני לא שיעקר כו' אלא כי אם ישראל שתיבת אם מיותר ומשמע מיעוט כמו רק שבא למעט שלא יקרא שם ישראל לבד · ואצל אברהם כתיב והיה שמך אברהם בלא מיעוט ועל כן אצל אברהם לא נזכר עוד בכל התורה שיקרא בשם אברם ואצל יעקב נקרא בכל התנ"ך בשני שמות יעקב וישראל וגם באותה פרשה עצמה ויצב יעקב מצבה ויקרא יעקב : דלמא שנייה · דלמא לשון ירושלמי מעשה שמספר שכן היה המעשה שבחר בו כשהיה שמו אברם כמו שכתוב בגמרא הנ"ל : ט רבי יודן אמר חמשה · הוקשה לו כופל לשון שבפסוק ז' אצל המילה ואם להיות לך לאלהים ובפסוק ח' שאצל הארץ חוזר והייתי להם לאלהים על כן דורש בזה חמש דרשות · א' שמ"ש להיות לך לאלהים פי' אם מקבלים אלהותי אז והייתי להם לאלהים והיינו לפטרון ולמליץ טוב וכמ"ש לעיל בסימן ג' וש"נ · ב' כי אם בניך נכנסים לארץ · היינו מ"ש בפסוק ח' ונתתי לך ולזרעך את ארץ מגוריך וגו' אז והייתי להם וגו'

ידי משה

לשון יון כלומר נפסד שדי שהקב"ה כלומר נפסד וצ"ל קודם תרגום עקילס אני אל שדי : ויהיה יכול לחשוב · צ"ל עוד ולדבר ולשמוע · א"א : וכי יש ערל נקבה · ר"ל דהוה ליה למכתב וערל ואם ולכן ידעינן שהוא זכר ולא נקבה ולמה לי מלת זכר אלא ממקום שהוא ניכר ודו"ק : כנגדן נטלה מילה מבניו כו' · כ"ל לפי שמצינו אצל בלעם נופל וגלוי עינים ופירש"י לפי שהיה בלעם ערל ולא היה בו כח לדבר מעומד עם הקב"ה מחמת הערלה המאוסה לפיכך נפל לנ"א בשביל שנפל אברהם ב' פעמים קודם שמל עצמו ג"כ מחמת הערלה זכה שימולו בניו בתי פעמים ויהיה לו כח לסבול דברי השכינה מעומד וק"ל : חסר רי"ש כו' · עיין בפי' רש"י ז"ל בחומש : רבי יודן אמר

משנת דרבי אליעזר

ועיין מה שכתבתי סדר וירא פרשה נ"ו : ה"ג נגדא אמר כתיב ובן שמנת ימים גו' אם ימול מן האוזן כו' · פי' דאי לא כתיב מנין ח' ימים י"ל דלמא באמת אין הפי' שיחתוך וימול כפועל רק קאי אערלת

חמש

לאלוה ולפטרון · אם נכנסין בניך לארץ הן מקבלין אלהותי ואם לאו אינם מקבלים · אם מקיימין בניך את המילה הן נכנסים לארץ ואם לאו אין נכנסים לארץ · אם מקבלים בניך (ג) את השבת הם נכנסין לארץ ואם לאו אינם נכנסין · ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבון ב"ר יוסי כתיב (יהושע ה) וזה הדבר אשר מל יהושע · דבר אמר להם יהושע ומלן · אמר להם מה אתם סבורין שאתם נכנסין לארץ ערלים כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו' על מנת ואתה את בריתי תשמור · ואתה את בריתי תשמור ר' הונא ור' יוחנן · א ר' הונא אמר ואתה מכאן למוהל שיהא מהול ורבי יוחנן אמר המול ימול מכאן למוהל שיהא מהול · תניא ישראל ערל אינו מוהל ק"ו עובד כוכבים ערל : י ונמלתם את בשר ערלתכם כנומי היא תלויה בגוף · ומעשה במונבז המלך ובזוטוס בניו של תלמי המלך שהיו יושבין וקורין ספר בראשית כיון שהגיעו לפסוק הזה ונמלתם את בשר ערלתכם הפך זה פניו לכותל והתחיל בוכה וזה הפך פניו לכותל והתחיל בוכה · הלכו שניהם ונימולו · לאחר ימים היו יושבין וקורין בספר בראשית כיון שהגיעו לפסוק הזה ונמלתם את בשר ערלתכם · אמר אחד לחבירו אי לך אחי א"ל את אי לך · לי לא אוי · גלו את הדבר זה לזה כיון שהרגישה בהן אמן הלכה ואמרה לאביהן בניך עלתה נומא בבשרן וגזר הרופא שימולו · אמר לה ימולו · מה פרע לו הקב"ה אמר רבי פנחס בשעה שיצא למלחמה עשו לו סיעה של פסטון וירד מלאך והצילו : יא ובן שמונת ימים ימול לכם · תניא הלוקח עובר שפחתו של עובד כוכבים · רבי יוחנן אמר ימול לשמונה · ותני ר' חמא בר יוסי ימול לשמונה ותני שמואל כן מה דאמר שמואל (ד) לבן או לבת מכ"מ : יב (יד) ב המול ימול : מילה · ופריעה · מילה · וציצין · המול ימול · מיכן למוהל שיהא מהול · המול ימול להביא את שנולד מהול · ג תני ר"ש ב"א אומר לא נחלקו בית שמאי ובית הילל על שנולד מהול שהוא צריך להטיף ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה · ועל מה נחלקו על גר שנתגייר מהול שבש"א שהוא צריך להטיף ממנו דם וב"ה אומרים אינו צריך · ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי אומר ב"ש ובית הילל לא נחלקו על זה ועל זה שהוא צריך להטיף ממנו דם ברית · ועל מה נחלקו על מי שנולד מהול וכשחל יום שמיני שלו להיות בשבת · שבית שמאי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית · ובית הילל אומרים אינו צריך · רבי יצחק בר נחמן בשם רבי הושעיא אמר הלכה כדברי התלמיד : יג וערל זכר רבי חגי אמר וכי יש ערל נקבה ד אלא ממקום שהוא ניכר אם זכר אם נקבה מוהלים אותו · את בריתי ה הפר זה המשוך · תני המשוך אינו צריך לימול רי"א לא ימול מפני שהיא ערלה כבושה אמרו לפני ר"י והלא הרבה היו (טו) בימי בן כוזיבא לכולהון בנין חוזרין ומולין הה"ד המול ימול אפילו ד' וה' פעמים · את בריתי הפר זה המשוך :

פרשה מז

א ויאמר אלהים שרי אשתך וגו' כתיב (משלי יב) אשת חיל עטרת בעלה · אמר רבי אחא (א) בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה · רבנן אמרי

מסורת המדרש א עבודת כוכבים דף כ"ז · ב שבת קל"ה · יבמות דף ע"א · ירושלמי פרק י"ט · וירושלמי שבת יבמות פרק ח' · תוספתא שבת פרק ט"ז · דברים רבה ריש פרשה ו' · ג עבודת כוכבים דף כ"ז · ד שבת דף ק"ח · ויקרא רבה פרשה כ"ה · ה יבמות דף ע"ב :

חדושי הרש"ש

ותמצאנו : (יד) המול ימול מילה ופריעה כו' · הן דרים כאן ד' דרשות מן המול ימול ובסוה"פ מסיק עוד דרשה חמשית לרבות את המשוך · ובע"א (כ"ז א') איתא ואידך (כ"ל ר' יהודה) כו' המול ימול דברה תורה כלשון ב"א · והנה הא דלא מוקי לה על מילה ופריעה י"ל משום דאמרינן ביבמות (ע"א ב') ל"נ פריעת מילה לאברהם · וכן דרשת דהמוהל יהיה מהול ע"כ ל"ל לר' יהודה מדמסקינן שם דר"י מכשיר עובדי כוכבים · וכן דרשה דלהביא את שנולד מהול · י"ל דס"ל להש"ס דהלכה כת"ק בשבת (קל"ה א') דלב"ה א"צ להטיף דם ברית וכרב שם וכו' ; בה"ג ע"ש בתוס' · או דאפילו למ"ד דצריך אינו אלא משום ערלה כבושה כדאיתא שם (וכן פה בסמוך) ול"צ קרא ותדע דהגמרא שם לא הזכיר הקרא לזה · וכן משוך ס"ל להגמרא ביבמות (ע"ב א') דאינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא · אבל הא קשיא מדוע לא מ"ל לציצין · וביבמות שם משמע דר' יהודה עצמו א"ל כך דרשא ע"ש · וצ"ל דדרשה דציצין אינה מלשון כפול אלא ממלת המול לחוד וראיה ברורה לזה מדדרים ליה תחלה שם למשוך ואמר לשון אפילו מאה פעמים · ודרשת מ"פ מסקינן בב"מ (נ"א) דידעינן לה מהמקור לתודיה · ובע"א שם איירי מכפל לשון מדכתיב המול ימול והראיה מדמשני לרי"ה ד"ת כלשון בני אדם והוא על כפילת הלשון בכ"מ בש"ס · אמנם בירושלמי בפר"א דמילה הל' ב' משמע דדרשה דציצין הוא גם כן מכפולא · דאמר שהביא שם דרשה זו דציצין מהמול ימול פריך עד כדון כר"ע כו' כרי"ה דו אמר לשונות כפולות התורה דברה כדרכה הלוך הלכת כו' מנ"ל · ונ"ל דהיה ק"ל להגמרא דרי"ה נ"ל לציצין מן אתן דמים למולות כדמסיים בירושלמי שם אליבא דרי"ה : (טו) בימי כוזיבא ומזרו ומלו ולכולהון בנין הה"ד כו' פעמים ואומר את בריתי כו' כנ"ל ועיין יבמות (ע"ב ב') :

חדושי הרד"ל

הכאה ממרוצת הדם : (ג) את השבת · דרש זאת בריתי על שבת שהיא אות בין המקום לישראל ובמכילתא יתרו פ' בחדש השלישי פ"ב אר"א ושמרתם את בריתי זו שבת וע' אג"ב ספי"ז : (ד) לבן או לבת מ"מ · כך דרשה מייתי בש"ס רפ"ה (דנדה מ) לרבות טומטום ואנדרוגינוס לטומאת לידה · וכאן אולי יש לדקדק דמייתי לה אדלעיל לרבות עובר שפחתו של עובד כוכבים שהטבילה ואח"כ ילדה שאמו טמאה לידה וממילא נימול נמי לשמונה כדאמר בש"ס שם אבל באמת הלשון עובר שפחתו של עובד כוכבים משמע שלא הטבילה כלל :

(א) בעלה נתעטר בה והיא כו' · אפשר בא לדרוש לא תקרא שמה שרי שלא תדמה בנפשך כי אתה הוא הקורא שמה שרי כלומר שררותה ונסיכותה באה ממך · אלא שרה שמה היא בעצמה שרה ותשובה · ואדרבה

מתנות כהונה

לפטרון ודרש לאלהים לשון אלוה ולשון אדנות ומנהיג : אם מקבלין את השבת כו' · דרש הא דכתיב ואתה את בריתי תשמור על ברית שבת דאילו ברית מילה כתיב אח"כ זאת בריתי וגו' אבל בילקוט לא גרס ליה וגרס במקומו שאם מקבלין בניך את המילה הם מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי : מכאן למוהל כו' · מואתה קדייק [כדאיתא בפ"ב דע"א ובירושלמי פ' ר"א דמילה וביבמות פ' הערל] : המול ימול קרי ביה המל ימול יהא נמול : ישראל ערל · לא שמתו אחיו מחמת מילה אלא המתכוין להפר ברית ועיין בפרק אין מעמידין : בנומי · כמו יבלת שהוא מותר ועומד ליקצן ודייק מדכתיב בשר כלומר בשר בעלמא ללא צורך רק לחותכו [שהיא תלויה גרסינן וכ"ג הילקוט] : אי לך · שאתה אינך נימול ודוגמת מעשה כזה עי' בשמות רבה פרשה ל' : נומי בבשרן · בבשר ערלתן · ואם יגזרו אותו יהיו נימולים כיהודים : עשו לו כו' · האויבים עמו לו מארב : פסטון · פירש הערוך וזה לשונו לפי הענין הוא מארב : [לבן או לבת הוא ר"פ תזריע] הכי גרסינן בילקוט לבן מ"מ לבת מ"מ ונראה דדרים לבן כל דיני הבן הכתובים באותה פרשה הם נוהגין מכל מקום ובאותה פ' כתיב וביום השמיני וגו' וכן לבת מ"מ שאמה טמאה עליה שבועיים מ"מ : [המול ימול וכו' · כ"ז הוא בירושלמי פ' הערל ופר"א דמילה ובתו"כ פ' תזריע ובתלמודא דידן פר"א דמילה : ה"ג בילקוט ר"א בנו של ר"א הקפר אומר ב"ש כו']: ובשחל כו' · כלומר ושחל וה"ג בילקוט: [וראיתי בירושלמי בפ' הערל ובפ' ר"א דמילה הגירסא בסגנון אחר וע"ש] : ה"ג תני המשוך צריך למול וכן הוא בפרק ר"א דמילה בירושלמי ובבבלי המשוך פירש"י פרק ר"א דמילה מהול שנמשכה ערלתו וכסתה את העטרה : ה"ג ר' יודא אומר לא ימול כו' · מפני שהיא ערלה כבושה ואם ימול יעשנה כרות שפכה ובפרק ר"א דמילה בירושלמי ובבבלי גרס לא ימול מפני שסכנה היא לו וכן עיקר : והא הרבה וכו' · הרבה מולים היו שמשכום עובדי כוכבים באונס בככך ביתר וגברה יד בן כוזיבא ונלחם בהם ונצחם ומלך על ישראל ב' שנים ומחצה וחזרו ומלו בימיו כן פירש"י בפרק ר"א דמילה : [ה"ג בירושלמי הרבה משוכין היו בימי בן כוזיבא חוזרין ומולין והוא לכולהון בנין הה"ד כו']: זה המשוך · שנימול כבר והוא הפר הברית :

פרשה מז בעלה נתעטר בה · דריש האי קרא על שרה מדכתיב אשה והיא בעולת בעל כדלקמן פרשה נ"ב לשון עילוי מעלתו ועטרתו של בעלה ונתעטר בה אברהם שנאמר וייטב לי בעבורך וגו' ונתעטר ממנה בכבוד וגדולה ורש"י פי' פרשה נ"ב שיו"ד של שרי חלק החציה לאברהם וחציה לשרה הרי שנתעטר בה ובדמפרש

פירוש מהרז"ו

וכמ"ש חז"ל כל הסדר באכן ישראל דומה וכו' ג' אם מקיימים בניך את הברית וכו' היינו מ"ש בפסוק ז' והקימותי את בריתי וגו' וסמך לו ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך וגו' שזה תלוי בזה · ד' אם מקבלים בניך את השבת כי כאן כתוב והקימותי את בריתי ביני ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם · וכן כתוב אצל שבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם · הרי שכאן מרומז שבת בפסוק ז' וסמך ליה ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך היינו בזכות שבת והנה התחיל בחמשה דברים ולא פירש אלא ד' דברים · אך בילקוט כאן אינו חושב שבת ומוסב אם בניך מקיימין את הברית אהיה להם לאלוה ולפטרון · ואם לאו וכו' היינו פסוק ז' אם בניך מקיימין הברית הם מקבלים אלהותי ואם לאו וכו' · הרי ה' דברים לבד שבת : דבר אמר להם · כמ"ש וזה דבר הכונה · וזה דבר המימעה שדרשו שצריך לומר רוצה אני · משמע אני וכן כאן : על מנת ואתה את בריתי · ובפסוק הקודם · ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך · אם ישמרו בריתי יירשו הארץ : מכאן למוהל · ממ"ש ואתה וגו' אתה וזרעך · ולשון הירושלמי · כל שכיוצא בך ימול אחרים · ודורש כופל תיבת אתה שתיבת אתה הב' מורה כמו אתה כך זרעך כיוצא בך · ולפי דברי הירושלמי שבת פרק ר"א דמילה מובא כאן לקמן פליגי בפלוגתא דר' ישמעאל ור"ע · וכן מצאתי בהדיא בירושלמי יבמות פרק הערל דר' עקיבא סובר לשונות כפולים רבוים הם המול ימול המל ימול · וכן דעת ר' יוחנן · ור' ישמעאל סובר דברה תורה כלשון בני אדם לשונות כפולים ועל כן דורש מפסוק ואתה את בריתי תשמור וכל"ל : י כנומי היא תלויה בגוף · דייק ונמלתם שהיל"ל ומלתם כמ"ש ומלתם את ערלת לבבכם · נוטריקון נומי מלתם [יפ"ת] : ומעשה במונבז · מעשה זה הובא בדברי הימים של קדמוניות באריכות : סיעה של פסטון · עי' ערוך ערך פסט וכתב המ"ע אנשי צבא רגלים : יא תניא הלוקח עובר · היינו שעדיין הוא במעי אמו ולכשיולד יהיה שלו : לבן או לבת · ברים תזריע ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת · וזה לע"ג שהרי פסוק זה מדבר בטהרת יולדת מטומאת לידה והיך יליף מכאן על שפחה · והיפ"ת מגיהה מדעתו מה דאמר שמואל מכל בן נכר מל"ע ועי' מ"כ · ואולי שעל שפסוק זה מיותר שהרי דיבר לעיל בטומאת זכר ונקבה ועל זה אמר ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת · וא"ע לטהרה ת"ע למילת בן שכתוב למעלה וביום השמיני ימול · ודורש לבן מכל מקום · ומאמר זה לא מצאתי לא בירושלמי שבת ולא ביבמות · רק בילקוט כאן הביאו · וצ"ע : יב מילה ופריעה · ד"ר ריש פרשה ו' שבת דף קל"ה · יבמות ע"ב תוספ' שבת פרק ט"ז · וירושלמי שבת פרק ר"א דמילה וירושלמי יבמות פרק הערל : שחל יום ח' שלו · והפלוגתא לענין חילול שבת דלב"ש חייב לחלל ולב"ה אסור לחלל : הלכה כדברי התלמיד · היינו כדברי ר"ש בן אלעזר שהוא תלמיד של ר"מ · תלמיד של ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי ובירושלמי גורס זה אל' דברי ר"ש ב"א · אך צ"ע דבירושלמי שם ושם אינו מביא דברי ר"א בנו של ריה"ג · ובהכרח שצריך להגיהה שם מכאן להביא דברי ר"א בנו של ריה"ג : יג אלא ממקום שהוא ניכר · לעיל פר' ז סוף סימן ה' ויק"ר פר' כ"ה סוף סימן ו' :

פרשה מז סים, א אשת חיל עטרת בעלה · עי' לעיל ריש פר' מ"ה · לקמן פרשה ל"ב סוף סימן ה' ילקוט כאן וילקוט משלי י"ב · ובמדרש משלי ל"א שהרה נקראת

יפה תואר

ברש"י בראשית כ"ה פסוק כ"ו · ולכן אף כי ניתוסף לו שם ישראל שזה הוא עיקר מעלתו אבל השם יעקב אשר השם קראהו ג"כ לא נעקר ממקומו משא"כ באברהם שאביו קרא לו אברם וה' קרא אותו אברהם · לכן הקורא אותו בשם שקראהו אביו ולא בשם שקרא אותו הקב"ה עובר בעשה · ובשרי אף כי השם שרי נתן לה מאת אביה ושרה מאת ה' מ"מ אין בזה אלוף גדול כי גם האומר שרי בכנוי למדבר בעדו אינגו שולל בזה שררותה מאת האחרים · וכאשר אין הבדל בין אם יאמר האדם מלכי או המלך · משא"כ באברם אב לארם לבד הוא שולל בזה את הדבר אשר דבר ה' אב המון גוים נתתיך : ותני שמואל כן מה דאמר שמואל מכל בן נכר מכ"מ כנ"ל ופי' דשמואל נמי תני הכי וטעמא מרבויי דכל בן נכר דכתיב בקרא דשמונה דרבי אפילו בבה"ג כיון דהא לכם קרינן ביה שיש קנין בגופו : לכלהון בנין · ולא ניזוקו מחמת המילה · ומ"ש אפילו ד' וה' פעמים פי' אם נשארו ציצין המעכבין את המילה : בעלה נתעטר בה כו' · פי' כי האשה היא חלק וקנין הבעל לכן מתעטר הבעל בחלקו וקנינו · אבל הבעל אינגו חלק וקנות מהאשה ולא קנינה לכן היא לא נתעטרה בבעלה · ועוד י"ל לפי שהכל מהאשה

משנת דרבי אליעזר

אפרנא לבבכם וכן שימולו ערלת אזנם ויקשיבו נד"ת מש"כ השתא דכתיב וכן א' ימים וגו' גבי תינוק לא שייך כלל אזהרה זו וכן לזה אין זמן וככל יומא זמניה אא"כ קאי אמילה ממש · ואם ימול מן האזן שינו שומע כו' א"כ תנחומא מסתברא כדא פי' שיותר מסתברא לימוד זה דנגדא מקרא דוערל זכר וגו' דאם הפי' כנ"ל א"כ למה כתיב וערל זכר כו' ונכרתה והלא שהוא אשה לאיש לכל עונשין ואם היא לא תהא אזנה נד"ת ויהיה לה ערלת לב גם היא חייבת ע"כ הפי' מילה ממש וכן סני' מסדר קדושים פרשה כ"ה : אם יקבלו בניך את השבת · עיין במ"כ ול"נ דנלמד מדכתיב וכן שמונת ימים ובשבת כדי שיראו שני מצוות תלה שאין א' בלא שבת :

ידי משה

חמש · לכאורה לא קא חשיב אלא ד' אלא כ"ל שבחמישי הוא הברית שנצטוה לו לבד חוץ מה שאמר לזרעך אחריך וכל אותן ד' עיין בפ' והמנא אותן מרומז שיטב : סיעה של פסטון · פי' בעל פ"ע חבורתה של הולכי רגלים דהיינו בעלי מלחמות בלא סוסים נקראין פסטין בלשון יון : הלכה כדברי התלמיד · כ"ל פר' אליעזר תלמיד של ר' שמעון ב"א רבו החולק עליו כאן ואמר ר' יצחק שהלכה כתלמיד : תני המשוך אינו צריך למול · כן הגירסא בירושלמי במסכת שבת פרק י"ט תני המשוך אינו צריך לימול מפני שהיא ערלה כבושה וסכנה היא דברי רבי יהודה וכן צריך לגרוס פה : אמר רבי אחאי בעלה נתעטר בה כו' · קושיא היא בפניה ומתרצי רבנן דמלא עטרת פירושו תרתא

מרתא לבעלה · בכל מקום האיש גוזר ברם הכא (בראשית כא) כל אשר תאמר אליך שרה (ב) שמע בקולה · א"ר יהושע בן קרחה א יו"ד שנטל הקב"ה משרי נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם · אמר רבי שמעון בן יוחאי יו"ד שנטל הקב"ה משרי היה טס ופורח לפני כסאו של הקב"ה אמר לפניו רבש"ע בשביל שאני קטנה שבאותיות הוצאתני משרה הצדקת · א"ל הקב"ה לשעבר היית משמה של נקבה ובסופן של אותיות עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשן של אותיות שנאמר (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע · א"ר מנא (א) לשעבר היתה שרי לעצמה ב עכשיו תהא היא שרה לכל באי העולם: ב וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן · רבי יהודה ורבי נחמיה · ג רי"א וברכתי אותה ליתן לה בן · וברכתיה לברכת החלב · א"ל רבי נחמיה (ג) וכי כבר נתבשרה בחלב והלא עדיין לא נתעברה אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותיה · רבי אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא (ד) נותן אני יראתה על כל עובדי כוכבים דלא יהון מונין לה וצווחין דא עקרתא · ר' יודן בשם ריש לקיש ד עיקר מיטרין לא הוה לה · וגלף לה הקב"ה עיקר מיטרין · (ב) מלכי עמים ממנה יהיו א"ר חמא בר' חנינא מיכן דרש אברהם והחזיר את קטורה: ג ויפול אברהם על פניו ויצחק ה שתי פעמים נפל אברהם על פניו וכנגדן ניטלה מילה מבניו ב' פעמים · אחד במצרים ואחד במדבר · במצרים בא משה ומלן · במדבר בא יהושע ומלן · ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד וגו' · רבי יודן ורבי עזריה · רבי יודן אמר הלבן מאה שנה יולד · למה ששרה הבת תשעים שנה תלד האיש אינו מזקין והאשה מזקנת · (ג) רבי עזריה אמר אף לזאת לא נצרך שהרי שרה בת תשעים שנה (ה) לא הזקינה · (ו) ו אי זו היא זקנה כל שקורין אותה אימא פלנית ואינה מקפדת: ד לו ישמעאל יחיה לפניך · ר' יודן בשם רבי יהודה בר סימון אמר משל לאוהבו של מלך שהיה המלך מעלה לו אנונה · א"ל המלך אני מבקש לכפול אנונה שלך · א"ל לא תמלא רוחי קריר הלואי קדמייתא לא תמנע · כך לו ישמעאל יחיה לפניך · ויאמר אלהים אבל שרה אשתך: ה ולישמעאל שמעתיך רבי יוחנן בשם רבי יהושע בר חנינא בן הגבירה למד מבן האמה · הנה ברכתי אותו · זה יצחק · והפרתי אותו זה יצחק · והרביתי אותו זה יצחק · ולישמעאל כבר שמעתי אותו (ז) ע"י מלאך · רבי אבא בר כהנא בשם רבי בירי כאן בן האמה למד מבן הגבירה · הנה ברכתי אותו זה ישמעאל · והפרתי אותו זה ישמעאל · והרביתי אותו זה ישמעאל · ק"ו וזאת בריתי

מסורת המדרש א סנהדרין ק"ז · ירושלמי סנהדרין פ"ב · שמות רבה פרשה ו' · ויק"ר פי"ט · במד"ר פרשה י"ח · שי"ר פרשה ה' פסוק ראשו כתם פז · תנחומא סדר קרח סי' י"ב · ילקוט סדר זה רמז פ"ב · ב ברכות דף י"ג · ג פסיקתא רבתי פרשה מ"ב · לקמן פ' נ"ג · ילקוט כאן רמז פ"ב · ד עי' יבמות דף ס"ד · ה לעיל פ' מ"ו · וילקוט כאן רמז פ"ב · ו נדה דף ט':

חדושי הרד"ל

והדרכה שרכתה על אחרים שבעלה מתעטר בה: (ב) שמע בקולה · א"ר מנא לשעבר כו' לבאי עולם · א"ר בן קרחה כו' בן נון יהושע וברכתי אותה כנ"ל: (ג) וכי כבר נתברכה בחלב והלא עדיין כו' כנ"ל: (ד) נותן אני יראתה כו' · כאן אין שייכות ג"כ למאמר זה · ולהלן שם מקומו לפרש לשון ויעם כמ"ש א"ס · וכאן שמביא המאמר דר"י ור"ן מייתי לה ג"כ: (ה) לא הזקינה · כמ"ש הרמב"ן שלא נשתנית ביופיה שהיו המלכים צופין ומתאוין ליפיה ע"ש: (ו) איזהו זקנה כו' · ירושלמי נדה פ"ד ה"ד ומביא גם כאן לראיה · שאף שהיא זקנה בשנים · כל שאין זקנה ניכרת בפניה ואין קורין אותה (אנשים שאין יודעין שנותיה) אימא אינה חשובה זקנה (עי' לבאורה שם לענין דיה שעתה לאוי להיות פלוי בשנים): (ז) ע"י מלאך · ואין כאן עוד בפרשה ברכה אמורה לו:

מעוברת

חדושי הרש"ש

(א) לשעבר היתה שרה לעצמה כצ"ל וכ"ה בילקוט · ובגמרא סוף פרק קמא דברכות הגי' לאומתה: (ב) מלכי עמים ממנה יהיו כו' מכאן דרש אברהם והחזיר את קטורה · נראה דדריש ממנה מסגר מדלא אמר ומלכי בוי"ו העטוף: (ג) רע"א אף לזאת ל"נ כו' · הן במקרא מלאנו מלת אף משמשת לק"ו כמו הן בעודני חי כו' ואף כו' בס"פ וילך וכן רבות (עיין לקמן ס"פ מקץ) וכ"ה הכוונה כאן · ולית בלור אמר עוד לזאת לא נצרך והוא ממש כלשון הגמרא בכ"מ זו ואצ"ל זו · ועיין ב"מ פ"ז א' ועדיין

סיו

מתנות כהונה

וא"ל: [וברכתיה לחלב · פי' כ"ז לקמן פנ"ג]: מרתא · גבירתה: נותן אני כו' · סיפיה דקרא קדריש והיתה לגוים וגו': דלא יהוון כו' · שלא יהיו מקנטרים אותה ויקראו אותה עקרה: עיקר מטרן · פי' הערוך בלשון רומי הרחם נקרא מוטרא: וגלף · פתוחי חותם תרגום אונקלוס כגלף עזקא: מיכן דרש כו' · ממה שאמר הקב"ה מלכי עמים משמע מלכים של עמים ולכן החזיר קטורה והזרע ההוא נקרא ע"ש שרה ולקמן פרשה ל"ג כתבתי בשם רש"י מניין להא וע"ש שהיא היתה הגורם וכן אמרה אולי אבנה ממנה: ב' פעמים נפל כו' · עיין לעיל פרשה מ"ו: ששרה כו' · דייק הכי מדלא כתיב השרה בת תשעים וגו' · ועוד כתיב יולד ולא כתיב יוליד: אינו מזקין · זקנותו אינו מזיק לו מלהוליד: אף לזאת לא נצרך כו' · דריש ה"א של הבת תשעים שנה תמיהה קיימת וכן רבים: כל שקורין כו' · מפני זקנותה ואינה מקפדת: אנונא · פי' הערוך מנות פרנסה מבית המלך: לא תמלא רוחי כו' · קריר · לשון קורת רוח לא תקרר רוחי כ"כ מלא וגדוש הלוואי שלא תמנע ממני קצבה הקודמת: [ה"ג בילקוט וכן עיקר ר"י בן חנינא אמר בן האמה למד מבן הגבירה הנה ברכתי כו' עד בשם ר' בירי בן הגבירה למד מבן האמה

הנה

יפה תואר

מהאשה כדלעיל פי"ז לכן יתסדר שוא באשתו שהיא מעטרתו אבל היא לא תתהלל אלא במעשיה לא בבעלה שאינה מעטרה · כי ממנה הכל: מרתא לבעלה · ועטרת בעלה פאר לממשלה ומביא ע"ז כל אשר תאמר שרה וגו' כי שמה שרה הוא מלשון שררה · ולכן אמר הכתוב כי שרה שמה שתהיה עתה שוררת בביתו · וריב"ק דורש את הכתוב כי שרה שמה הוא לנתינת טעם על שם אברהם כי ניתוסף לו ה"א אשר נחלק היו"ד מן שרי ונקראת שרה וה"א השני זה שנוסף לאברהם ודרש עטרת בעלה כי נחלק משמה נעטר בעלה אברהם והכי משמע במ"ר פי"ח · והטעם מה שנצרך לקחת הה"א דוקא משם שרי ולא נוסף לאברהם ה"א מבלי לקחת משם שרי הוא כדי שיהיו כגוף אחד ויהיה זווגם עולה יפה לסוליד בנים כדכתיב בפמ"ר אברם אינו מוליד להכי ניטל הה"א משמה ונתנה לו כדי שיהיו כגוף אחד ויהיה זווגם עולה יפה · ורשב"י חולק ע"ז וסובר כי סוברה הה"א ממנה לגמרי ולא נתנה לאברהם והיה עם ופורח כו' · ור' מנא סובר כי השם שרה מורה על שררה אבל לא על בעלה וכדעת רבנן אך שרה לכל באי העולם: והא עדיין לא נתעברה · פי' כיון דהעבור היה עדנה מסופק בידיהם · כי אברהם אמר לו ישמעאל יחיה ושרה אמרה האף אומנם אלד וגו' ולמה נתבשרה עתה בחלב בטרם נתאמת להם העיבור לכן אמר שהחזירה הקב"ה לימי נערותיה וזה מענין העיבור שבתחלה היה לה עדנה: למה ששרה הבת תשעים שנה וכו' · פי' כי מה שיוליד אברהם מאשה לעירה בימים איננו פלא וכמ"ש הראב"ע והרמב"ן · אבל הפלא הוא איך יוליד מאשה זקנה · וגם ר' עזריה סובר כי עיקר התמיה הוא מגד · אבל חולק בזה על ר"י דמשמע מדבריו כי גם אם אברהם היה לעיר לימים לא הולידה שרה כיון דהאשה מזקנת וע"ז אומר ר"ע כי התמיה הוא רק מגד שניהם שהם תלושים וכבר באו בימים · אבל אם אברהם היה לעיר לימים היה אפשר לשרה להוליד כי לא הזקינה: משל לאוהבו כו' · כי לא נוכל לפרש דברי אברהם במה שאמר לו ישמעאל יחיה כמספק בדבר ה' אשר דבר אליו כי יוליד את יצחק · אבל אמר לו אחרי כי גם לידת ישמעאל היתה בחסד דבר אברהם בענות רוח כי אינני כדאי להרבות עוד שכרי ולהוליד את יצחק ולוואי שלא יחסר לי חלקי אשר בידי · וכן נראה מדברי רש"י בחומש ע"ש: לא תמלא רוחי קריר וכו' · כלומר לא תשלם אותי בדברים שאינם ראויים לי ומה שמסיים פה בכתוב ויאמר אלהים אבל שרה אשתך · כי הקב"ה השיבו על ענותו שהוא איננו כדאי כי מגד שרה שהיא אשתך כדאי אתה להוליד עוד בן את יצחק: בן הגבירה למד מבן האמה · כ"ה בנוסחאות המדרש שלפנינו · ולפ"ז יתפרש הכתוב והמדרש עד"ז · דק"ל למה שתערב פה בכתובים המדברים ביצחק את הכתוב ולישמעאל שמעתיך · ולכן מפרש את הכתוב בק"ו · הן ולישמעאל שמעתיך ע"י המלאך אשר אמר להגר הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרוב ובלי ספק שמע אברהם מזה · ומבן האמה הזה אתה תלמד ליצחק כי הנה ברכתי גם אותו את יצחק והפריתי גם אותו את יצחק והרביתי גם אותו את יצחק · ומ"ש שנים עשר יוליד זה קאי ע"כ על ישמעאל לבד כי הוא לבדו הוליד נשיאים ואח"ז אמר הכתוב ואת בריתי אקים את יצחק להוליד י"ב שבטים תחת י"ב הנשיאים אשר לישמעאל · ור"א לא ניחא ליה לפרש ולישמעאל שמעתיך ע"י המלאך · ומפרש אחרי אשר כבר הבטיח הקב"ה לאברהם ואעשך לגוי גדול · כה יהיה זרעך וכן כרת עמו הברית לזרעך נתתי את הארץ · וחשב אברהם עד כה שכן תתקיימו הברכות האלה ע"י ישמעאל וכשנתבשר בלידת יצחק נודע לו כי הברכות האלה נאמרו על יצחק וחשב כי לישמעאל לא יהיה מאומה · לכן אמר לו הקב"ה ולישמעאל שמעתיך גם לתפלתך בעד ישמעאל שמעתי ותהיה גם לו ברכה כמו ליצחק · ומטעם זה הובא הכתוב הזה לאמר לו אף כי הברכות הנאמרות מכבר נאמרו ליצחק אבל גם ישמעאל יהיה מבורך ולפ"ז מה שאמר המלאך להגר לא ידע אברהם מזה · ומפרש את כל הכתוב על ישמעאל אשר היה צריך לברכה וברכו בתוספת ברכה אשר לא נזכרה לפני זה כי שנים עשר נשיאים יוליד ועז"א ואת בריתי אקים את יצחק ק"ו ליצחק כי יוליד י"ב שבטים ותהיה גם לו הברכה החדשה [ולפי נוסחת הילקוט ורש"י ז"ל בחומש אין אנחנו צריכים לביאור

כי

פירוש מהרז"ו

אשת חיל ובעלה נתעטר בה ועי' מ"כ בשם רש"י · כמ"ש לעיל פר' מ"ו סימן ז' עי' מש"ש · וכן הוא במדבר רבה פרשה י"ח סימן כ"א עיין שם: בכל מקום האיש גוזר · כמ"ש להיות כל איש שורר בביתו: יו"ד שנטל · שמ"ר פרשה ו' סימן א' וש"נ: שאני קטנה שבאותיות · ואין זה כבודה של שרה · אך מאחר שכבר זכיתי מקימי מעלין בקודש ואין מורידין · והשיב לה שכן יעשה שיעלה אותה להיות בראש שם של זכר של גדול העולם: שרה לעצמה · בגמרא סוף פרק א' דברכות הגי' שרה לאומתה וכנ"ל ומאחר שאברהם היה תחלה אב לארם וכן שרה · וכן הגירסא במדרש שעם יפ"ת: ב וברכתי וכו' וברכתיה וכו' · וסובר ר"י שכופל לשון ברכה ע"פ מדה יו"ד על שני מיני ברכות · הראשון של ברכת הבן כמ"ש וברכתי אותה וגם נתתי לך ממנה בן וכמ"ש ר' יודן · וזהו וברכתי אותה במטרין · ומ"ש וברכתיה היינו אחר שיהיה לה בן אברך אותה בחלב שתהיה כמו בריכה של חלב ועל ידי כן מלכי עמים ממנה יהיו וכמ"ש מפורש לקמן פר' נ"ג סי' פ' בדברי ר' אחא · והקשה לו ר"נ שמאחר שיש לנו לדרוש על דברים של קודם העיבור אין לדלג לדרוש על אחר לידה ומ"ש שהחזירה לנערותה כמ"ש לקמן פר' נ"ג סימן ה' נתפשטו הקמטין ונתעדן הבשר: מונין לה · מחרפין אותה וקורין אותה עקרה מלשון לא תונו: נותן אני יראתה · שמ"ש והיתה לגוים שהיתה שרה לגוים כמו אברהם והיית לאב המון גוים כך כי שרה שמה והיתה שרה ודו"ק · ודברי רש"י בחומש אולי היה לו גי' אחרת במדרש וצ"ע: ר' יודן בשם ר"ל · לפרש מ"ש וברכתי אותה וגם נתתי לך ממנה בן וכנ"ל בדברי ר' יודן: מכאן דרש אברהם · צ"ע איך דורש הברכה המפורשת לשרה על קטורה · וצ"ל שדורש רישא דקרא וגם נתתי לך ממנה בן משמע שכבר נתן ואחר כך ממנה יהיו בעתיד שמ"ש נתתי היינו ישמעאל מלכי עמים ממנה יהיו בעתיד שאותה שכבר היה ממנה בן יהיו ממנה מלכי עמים י"ד משפחות ועל כן החזיר את קטורה היא הגר · ופשוטו על שרה · ומ"ש נתתי עבר במקום עתיד · ומרמז בתיבת גם לרבות אותה שכבר נתתי וגו' · עי' לקמן פר' ס' סימן י"ד ופר' ס"א סימן ד': ג ב' פעמים נפל · לעיל פר' מ"ו סימן ו' וש"נ ומבואר: למה ששרה וכו' · שלעצמו לא אמר בלשון אם בספק אלא אמר בניחותא הלבן מאה שנה יולד אך אם שרה בזה יש ספק ופלא: אף לזאת לא נצרך · פירושו לכאורה שלא היה צריך להסתפק שהרי באמת ילדה בת צ' שנה · ולפי זה סובר ג"כ כר' יודן · אך באמת נראה לי שמ"ש לא נצרך פירושו לא הסתפק ולשון ירושלמי הוא וכמ"ש לקמן פרשה נ"א בסימן ג' תמן צריכא ליה והכא פשיטא ליה · ורבי עזריה חולק על ר' יודן שכמו שכתוב אצל אברהם הלבן מאה שנה יולד שהוא לשון ודאי ולא בפלא וספק כך כתוב אצל שרה הבת תשעים שנה תלד בוודאי ומ"ש ואם שרה ע"פ מדה ע' שרבים לא יאמינו כי זה אידוש אך גם בזאת אני מאמין באין ספק הבת תשעים שנה תלד · ומ"ש הלבן הבת הן תמיהות מתקיימות כמ"ש רש"י בחומש: איזה זקנה · הובא מאמר זה לכאן דרך אגב: ד אנונה · מנה ומתנה והיה נותן לו תמיד בקצבה די מחסורו: לא תמלא רוחי וכו' · לא תטרח למלאות לי כל כך כי יש לי קורת רוח ונחת ממה שנתת לי והלואי שלא תקח ותחסיר לי מהקודם: ה בן הגבירה · עי' מתנות כהונה גירס' הילקוט וכ"ג רש"י בחומש · וז"ל הראב"כ מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב הנה ברכתי אותו והפרתי אותו והרביתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק עכ"ל ומ"ש ואת בריתי אקים את יצחק שהוא מיותר שהרי כבר כתב בפסוק י"ט והקימותי את בריתי אתו ע"כ דורש שהוא ק"ו מפורש ע"פ מדה ע' אם לישמעאל אני מברך כל כך בי"ב נשיאים וזה מרמה בעיניך ק"ו שאעשה כך ליצחק אע"פ שלא תראה כחייך בעיניך · שהרי אברהם מת כשהיו יעקב ועשו בני ט"ו שנה ולא נשאו עדיין נשים · אך ר"י בשם ר"י ב"ח סובר שמאחר שעיקר פרשה זאת על שרה ועל יצחק ולא הוזכר ישמעאל רק בעבור שאמר אברהם לו ישמעאל יחיה לפניך היה די שישיב לו מה שביקש שיחיה לפניו ואיך יתכן לומר שקבע עיקר הברכה לישמעאל ואת יצחק הזכיר מן הגד ללמדו מישמעאל · גם למה הפסיק בברכת ישמעאל באמצע ברכת יצחק על כן בהברכת ע"פ מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין · שמ"ש ולישמעאל שמעתיך מקומו בסוף אחר ברכת יצחק וא"כ ממילא יסוב כל הברכה שייך ליצחק ואחר שגמר ברכת יצחק אמר ולישמעאל שמעתיך ככר שמעתי אותך קודם שהתפללת בעבורו היינו מ"ש המלאך להגר כבר הרבה ארבה את זרעך וגו' וכן אקיים וא"כ מ"ש שנים עשר נשיאים יוליד וכו' קאי על יצחק · ועל שישמעאל הוליד ג"כ שנים עשר נשיאים כמ"ש בסוף פרשת חיי שרה על זה אמר שבן האמה למד מבן הגבירה שכתוב ולישמעאל בוי"ו המוסיף על ענין ראשון הרי למד ממנו שיתברך כמו יצחק שכל הברכה עליו לבד · דוק והתבונן בכתובים איך אלו ואלו דברי אלהים חיים ומה דאתי מדרשא

הכתוב

ידי משה

וקאי על ש"ס שמציע בסדיא שהיתה מרתא לבעלה דכתיב כל אשר תאמר וגו' כנ"ל: וברכתיה לברכת החלב · מיתורא דקרא דכתיב שתי פעמים וברכתיה קא דריש ומה שאמר לברכת החלב כ"ל שהיתה צריכה לברכה זאת לפי שהיו אומרים בלקחה אסופי מן השוק והוציאה דדיה והיתה מניקה לכל הילדים שהיו כמו שמצינו במדרש: איזו היא זקנה · הוא מדרש בפני עצמו ואינו שייך לשלפניו:

רבי

אקים את יצחק · א"ר יצחק כתיב (בראשית מט) א כל אלה שבטי ישראל שנים עשר אלו בני גבירה · וישמעאל אינו מעמיד י"ב · ב אלא אותן נשיאים · היך מה דאת אמר (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין · אבל אלו מטות · כמה דאת אמר (חבקוק ג) שבעות מטות אומר סלה · ואת בריתי אקים את יצחק · ר' הונא בשם ר' אידי ג אותה השנה (ח) מעוברת היתה: ו ויכל לדבר אתו · ד תני הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות · ממי את למד מאברהם (ד) (ט) פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מלאכי השרת לדבר עמו · אמר להן נפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם תחלה אח"כ אני מדבר עמכם · כיון שדבר עם הקב"ה כל צרכו · אמר לפניו רבון העולמים צריך אני לדבר · א"ל הפטר בשלום · הה"ד ויעל אלהים מעל אברהם · אר"ל האבות הן הן המרכבה שנא' ויעל אלהים מעל אברהם · ויעל מעליו אלהים (בראשית כה) והנה ה' נצב עליו: ז ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו · ה א"ר אייבו (י) בשעה שמל אברהם אותן ילידי ביתו העמידן גבעה ערלות וזרחה עליהם חמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב"ה כקטורת סמים וכעולה שהיא כליל לאישים אמר הקב"ה בשעה שיהיו בניו של זה באים לידי עבירות ולידי מעשים רעים אני נזכר להם הריח הזה ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם: ח ואברהם בן תשעים ותשע וגו' · (ס) הכא את אמר בשר ערלתו ולהלן כתיב את בשר ערלתו אלא אברהם ע"י שנתמעך ע"י אשה כתיב בשר ערלתו · (יא) ישמעאל שלא נתמעך ע"י אשה כתיב את בשר ערלתו: ט בעצם היום הזה נמול אברהם · ו א"ר ברכיה (ישעיה מח) לא מראש בסתר דברתי (אלא) אמר הקב"ה אלו מל אברהם בלילה היו כל בני דורו אומרים בכך וכך אלו היינו רואים אותו לא היינו מניחים אותו לימול אלא בעצם היום הזה דרגש ליה ימלל · (ו) נמול אברהם · א"ר אבא בר כהנא הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו · א"ר לוי מל אברהם אין כתיב כאן אלא נימול · ז בדק את עצמו (יב) ומצא עצמו מהול · א"ר ברכיה (יג) בההיא עיתא אקיל רבי אבא בר כהנא לרבי לוי א"ל שקרנא כזבנא את · אלא הרגיש ונצטער כדי שיכפול הקב"ה שכרו: י וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף תניא ח הולכים ליריד של עובדי כוכבים בחולו של מועד ליקח מהם בתים שדות וכרמים ועבדים ושפחות · ר' אמי בשם ריש לקיש אמר לא סוף דבר עבדים מהולים הן לו · אלא אפילו ערלים מפני שהוא מכניסן תחת כנפי

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ב · תנחומא סדר ויחי סימן ט"ו · ועי' לעיל פרשה י"ב · ב ילקוט חבקוק רמז תקס"ד · ג ר"ה דף י"א · ד מס' דרך ארץ רבה ריש פרק ס' · ילקוט כאן רמז פ"ב · ה עי' כ"ז בשי"ר פ"ד פסוק עד שיפוח היום · ובאגדת בראשית פרק י"ט · ובילקוט כאן רמז פ"ב · ובילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו · תנחומא סדר וירא סימן ב' · ו ילקוט ישעיה רמז שכ"ה · ז תנחומא כאן סי' י"ז . ח עבודת כוכבים דף י"ג :

חדושי הרש"ש

היו מרננין כו' אם שרה כו' (ר"ל דזה יכול להיות) אברהם כו' יוליד מיד כו' והוא כדעת ר"ע בכאן : (ד) פ"א היה אברהם כו' · היינו הא דר"פ וירא ומשם נלמד הא דהנפטר מגדול צריך כו' · ומה דמסיים המדרש הה"ד ויעל אלהים כו' הוא לראיה על הנפטר מקטן דמשמע דאלהים נפטר מאברהם כביכול בנט"ר : (ה) הכא את אמר כו' אלא אברהם כו' · ישמעאל כו' כתיב את כו' · עמ"כ בשם רש"י דהכוונה שם על הפריעה · ואל המדרש הזה כוונו התוס' ביבמות (ע"א ב') ד"ה לא במש"כ ומ"מ אברהם פרע מילתו (פי' שמל את ישמעאל) כו' כדאמר בב"ר (היינו המדרש שלפנינו) דאפילו ע"ת קיים (הוא טעם למה פרע אם לא נצטוה ע"ז) והמרשים שם בתוס' לפע"ד טעה והטעה שני גאוני תורה את הגרי"פ בהגהותיו שמה ואת הגאון מוהר"א פלעקלס בתשובה מאהבה חלק שני רנ"ד · אך ק"ק דילמא המדרש לשיטתו דדרש לעיל פמ"ו המול ימול מילה ופריעה · וי"ל דבשלמא המול כו' מוקי לה הגמרא לדרשא אחרינא לניזין המעכבין אה"נ כדאיתא ביבמות (ע"ב א') ודלא בעינן לשמה ולמוהל שיהא מהול כדאיתא בעבודת כוכבים (כ"ז א') (ועיין מש"כ לעיל ס"פ מ"ו) אבל את בשר כו' לא מצינו דרשה אחרת זולת דרשה דהכא · ולכן משמע להו להתוס' דל"פ ע"ז הגמרא : (ו) נימול אברהם ארא"כ הרגיש ונצטער כו' · נראה דדייק מדלא כתיב נמול בשר אברהם · אלא משמע דכל גופו הרגיש לו ונצטער כאלו כולו כרות וחתוך :

חדושי הרד"ל

(ח) מעוברת היתה · עיין תוס' פ"ק (דר"ה י"א) שהביאו מהמדרש שפרש לו הריטה בכותל · ודרש למועד הזה לשנה האחרת · ולכן אמר שהיתה מעוברת · שאם כפשוטה לא תגיע תמה לסריטה לשנה האחרת כדלעיל ס"פ נ"ב · מיהו אף במעוברת לא תגיע ואפשר לשון בשנה האחרת דריש ששנה הבאה תהיה אחרת ומשונה משנה זו דהיינו שתהא שנה זו מעוברת : (ט) פ"א היה אברהם מדבר כו' · מלה"ש כו' כמס' ד"א רבה ספ"ד תני לה בשעה שבאו המלאכים לבשרו ע"ש : (י) בשעה שמל כו' בשי"ר פ"ד פ"ה דרש לה מקרא אלך לי אל הר המור : (יא) ישמעאל כו' · את בשר ערלתו · לומר שעור הפריעה היה דבוק וטפל לבשר הערלה : (יב) ומצא עצמו מהול · נ"ל שר' לוי דרך רמז אמר שמצא והרגיש בעצמו שסרה מאתו לגמרי שנהפך לבבו להאיר באור ה' והיה יכול לקבל גלוי שכינה ועומד על רגליו · רק מדאמר ר' לוי ל' סתום כעס ראב"כ וא"ל שקרנא כו' (אולי פירושו בלשון בתמיה וכי שקרנא וכזבנא את) שאומר אתה בציבור בלשון סתום · אלא אדרבה ראוי לפרש בציבור שהרגיש ונצטער כדי לכפול כו' : (יג) בההיא עיתא אקיל כו' · מפני שבשאר מקומות מצינו תמיד שהיה מחבבו ונשקו על ראשו כדאיתא

מתנות כהונה

הנה ברכתי כו'] : בני גבירה · בני שרה אמנו · וישמעאל אינו מעמיד בתמיה וא"כ מאי רבותא דבני הגבירה שהכתוב משבח ואומר כל אלה שבטי ישראל י"ב : נשיאים · ענגים כענן כלה וילך : מטות · כלומר חזקים כמטה הזה : מעוברת היתה · בפ"ק דמסכת ר"ה דריש דהא דכתיב שוב אשוב אליך כעת חיה שהמלאך היה עומד בתשרי ומבשר על ניסן ומקשה ואכתי בשת חדשים מי ילדה ומשני אותה שנה מעוברת היתה ושרה אמנו ילדה לשבעה חדשים ע"כ והכי נמי דייק מדכתיב בשנה האחרת שלא מצינו שתלד למועד הסמוך ליום הבשורה שנאמר למועד אשוב אליך וגו' ויהיה בשנה האחרת אלא מתשרי לניסן והשנה תהיה מעוברת : ה"ג נפטר אני מן וכו' : ה"ג צריך אני לדבר למלאכים א"ל הפטר בשלום הה"ד ויעל אלהים כו' · ופירוש הכתוב כאשר כלה אברהם לדבר עם ה' ית' ויעל וגו' ומדכתיב אתו דייק אתו כלה לדבר אבל עם המלאכים לא דבר עדיין ומדכתיב מעל אברהם דייק שנפטר ממנו ברשותו : העמידן כו' · ר"ל הערלות [ובמדרש חזית בפ' עד שיפוח הגיר' יותר ברורה] : ולהלן · בסמוך אצל ישמעאל : את בשר ערלתו · את לרבות את עור הפריעה ואברהם שכבר נתמעך מפני דרך ארץ לא הוצרך לזה כך פירש"י סוף סדר זה : דרגש ליה · מי שכואב לו ומרגיש צער בעצמו ידבר ויעכב וע"ל בפרשה ל"ב : הרגיש ונצטער מדכתיב נימול בלשון נפעל משמע שנצטער מחמת המילה ור' לוי דרש נימול מעצמו : בההוא עיתא כו' · באותו עת וזמן קלל וזלזל ר' אבא לר' לוי וא"ל שקרן וכזבן כו' : [א"ל שקרנא גרסינן] : ותני הולכים גרסינן · ה"ג בילקוט לא סוף דבר עבדים

פירוש מהרז"ו

חביבא ולר"י החידוש הדרשא של מדה ל"א · ולראב"כ החידוש דרשא של ק"ו מפורש ושניהם יחד לא יתכן כאן : כל אלה שבטי ישראל · ע' לעיל פר' י"ב סוף סימן א' שתיבת אלה מורה התפארות ושבח · ומהו ההתפארות בזה הלא גם בן האמה היו י"ב נשיאים · ולמה קורא לבני האמה נשיאים ולבני הגבירה שבטים · על כן דורש ר' יצחק · שמ"ש נשיאים על שם נשיאים ורוח הם הענגים הנישאים על כנפי רוח ורומז למ"ש דניאל ונשא הימון רוחא וכמ"ש פר"א פרק שלשים בסופו ע"ש ותבין כאן : אבל אלו מטות · ושבט ומטה ענין אחד הוא וכמ"ש ישעיה י' הוי אשור שבט וגו' ומטה הוא וגו' וכן שם פסוק ט"ו כהניף שבט · כהרים מטה · והשבטים יקראו גם בתורה בשם מטה ומטות · אך ניחא ליה להביא פסוק מחבקוק ששם מבואר שבשם שנשבע לאבות בשמו הגדול כך נשבע לשבטים וכמ"ש שמ"כ בפר' מ"ד בסי' ע' : ואת בריתי וכו' מעוברת היתה · הכוונה על מ"ש בס"ד אשר תלד לך שרה למועד הזה לשנה האחרת וכמ"ש במ"כ וזה נע"ג דבשלמא הגמרא דסובר שהמילה היתה ביהכ"פ כמ"ש פר"א פרק כ"ט וביום הג' אחר המילה באו המלאכים לבקרו וא"כ בהכרח לומר שהיתה השנה מעוברת שילדה לז' חדשים אך המדרש שסובר שהמלאכים באו בפסח כמ"ש לקמן פר' מ"ח סימן י"ב וכמ"ש שם סימן ח' וסימן ע' שהחימוס יפה למכה וכו' ואני ופמליא שלי וכו' · וא"כ למה צריך לומר שהשנה היתה מעוברת שהרי מ"ש למועד הזה לשנה האחרת יתפרש כפשוטו בפסח של שנה האחרת כי בתשרי בר"ה נתחדשה השנה ולמ"ד בניסן נברא העולם נתחדשה השנה בניסן וליתב זה נ"ל בהכרח לומר דבזה כולם מודים שהציווי על המילה היה בפסח כמ"ש כאן אשר תלד לך שרה למועד הזה לשנה האחרת ומאחר שנולד בפסח היה ההבטחה והציווי על המילה ג"כ בפסח וגם בזה מודו לדעת הגמרא בפסוק למועד הזה כעת חיה דקאי בסוכות וקאמר שבפסח יולד יצחק אלא דבזה פליגי שהגמרא בשיטת הספר"א הנ"ל שהמילה היתה חצי שנה אחר הציווי היינו ביום הכפורים ע"פ גז"ש עצם עצם ומה שלא קיים המצוה מיד כמ"ש לעיל פ' ל"ע בסי' ח' משהורשה וילך אברם כאשר דיבר אליו ה' · וכן כתוב כאן בפסוק כ"ג וימל את בשר וגו' כאשר דיבר אתו אלהים היינו משהורשה כנ"ל וכל התורה היה באופן זה כמ"ש ויק"ר פר' א' ריש סימן א' אע"פ שנתנה בסיני לא נענשו עליה עד שנשנית באוה"מ · וזהו דעת הגמ' והספר"א · ודעת המדרש שדורש גז"ש של ועצי עוגות כמ"ש עוגות מלות הרי שבאו המלאכים בפסח ובאו לבקרו אחר המילה שדורשים סמוכים תחלת וירא לסוף לך לך הרי שהכל היה בפסח רק שסוברים שמ"ש ויאמר ה' למה זה צחקה שרה ופסוק היפלא מה' דבר למועד אשוב היה חצי שנה אחר ביאת המלאכים כפשטא דגמרא דקאי בחג וקאמר למועד שבפסח ישוב ויולד יצחק · וא"כ בהכרח שגם המדרש סובר שאותה שנה מעוברת היתה · ע"ש בגמרא ותוספות ובהגהה שם ויתוודע ויתברר איך נתיישבו על פי דברי בראיות ולפי זה נ"ע ברש"י בחומש ריש וירא שאינו לא כדעת הגמרא ולא כדעת המדרש וע' לקמן פר' נ"ג סימן ו' גם יתכן לומר שר' הונא בר רבי אידי כדעת הגמרא אך המדרש אינו סובר כן · והקושיא מעיקרא ליתא : הנפטר מחבירו וכו' · וכן הגירסא בילקוט כאן ואם יכוון למלאכים שבר"פ וירא היה לו לדרוש שם ולא כאן · גם לא הביא ראיה להפך על גדול מקטן וגם לא נטל רשות כלל לפטור שמפורש ואברהם עודנו עומד לפני ה' עד אחר התפלה על סדום · ונראה דכאן כתוב ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם · וכן אחר שהתפלל על סדום כתוב · וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם · ושני הפסוקים מיותרים דמן הסתם כן הוא · ודורשים על נטילת רשות ומפסוק ויכל למדו על קטן מגדול כנ"ל ומפסוק וילך ה' על גדול מקטן · וכמ"ש בזה"ק בשם התנחומא הובא לשונו בביאור הרי"פ וכאן דרשו מ"ש ויכל לדבר משמע שהיה לו לדבר וכלה דבורו ודרשו שבאו מלאכים באמצע הדבור והבין אברהם שרצון ה' שידבר עם המלאכים · ועדיין עמדה מראה השכינה ואינה מדברת · וכן המלאכים · מזה למד אברהם שצריך לפטור מהשכינה בנטילת רשות · כי גם הוא לא היה לו מה לדבר שדבר כל צרכו עם ה' · ואח"כ ידבר עם המלאכים · וכמ"ש ברים ערבי פסחים משל למלך יוצא ואפרכוס נכנס מלוים את המלך ומקבלים האפרכוס · וזהו מ"ש כאן פעם אחת פי' שעל קטן מגדול ראיה מהפעם הב' כנ"ל מהתנחומא ומ"ש עוד בזה"ק בשם מסכת ד"א פרק ד' · ושם איתא לא שהדרשה ע"פ של כאן ויכל לדבר אתו ולגרסא זו אין ראיה ממאמר זה כי הועתק ממדרש זה לשם דרך אגב : הה"ד ויעל · וכן הוא בילקוט דדורש ממ"ש מעל אברהם שהוא נטל רשות · וגם דרשת ר"ל מפסוק ויעל כאלו כתב ד"א ויעל אר"ל והדבר מובן : המרכבה · לקמן פרשה פ"ב סימן ו' · והכוונה כמו המרכבה שראה יחזקאל שעליהם נישא הכ"כ בשמים ועל הצדיקים בארץ : ז בשעה שמל · תנחומא כאן ועי' כל זה בשי"ר פסוק עד שיפוח היום ושם יתבאר וע' עוד באגדת בראשית פרק י"ט ומ"ש כאן ר' אייבו יתכן שהכוונה על ר' אבהו הנזכר בשי"ר שם ע"ש ותבין : ח ואברהם בן תשעים · עי' מ"כ וז"ל רש"י בחומש סוף לך לך באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חיתוך בשר כו' אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ולפרוע לכך נאמר בו את ב"ר עכ"ל : ט לא מראש בסתר דברתי · מעת שהתחלתי לעשות אתכם לעם היינו מאברהם שצויתיו למול התחלה זאת לא היה בסתר אלא בעצם היום הזה · וגם מאמר זה בשי"ר שם ויותר נראה שמ"ש לא ברא הוא אברהם שנקרא ראש אמנה כמ"ש בשי"ר פסוק אתי מלבנון תשורי מראש אמנה זה אברהם : דרגיש ליה · פי' שירגיש במילה אברהם ויחרה לו ידבר נגדו וימחה ולא יוכל לומר אח"כ לא הייתי יודע ואם הייתי יודע הייתי מוחה וכן הוא לעיל פר' ל"ב סימן ח' אצל נח : הרגיש ונצטער · דורש מ"ש נימול משמע מעצמו כמ"ש נמולו אתו ע"כ פירושו ע"י שאברהם מל אותם כמפורש בפסוק כ"ג וימל את וגו' א"כ מ"ש אצל אברהם נימול ג"כ פירושו ע"י שמל

יפה תואר

כי כבר מבוארים הם בדברי המפרשים · ורק כדי שלא לשבש הספרים אשר בידינו העתקנו אותם פה] : אותה השנה מעוברת היתה · ולפ"ז סובר דהמילה והבשורה היו בתשרי וכמ"ש רש"י ותוס' בר"ה ולקמן בפמ"ח נחזה כי הרבה מדרשות חולקים ע"ז וסוברים דהמילה והבשורה היו בניסן : הן הן המרכבה · ודריש מדלא כתיב מאברהם וכתיב מעל אברהם והשכינה כמו שהיא למעלה מעל חיות הקודש והיא הנקראת מרכבה וכן היא למעלה מעל הצדיקים : העמידן גבעה כו' ודריש מדכתיב ויקח אברהם את ישמעאל בנו וגו' ואת כל זכר ולא כתיב סתמא וימל אברהם כאשר צוהו ה' כי כן נצטוה עליהם לפני זה אך לדרוש כי העמידן גבעה : הכא את אמר בשר ערלתו כו' ומה דלא מקשה מהכתוב וימל את בשר ערלתם שנאמר לפני זה · כי זה בא לרבות שמל גם ליזין שאינן מעכבין את המילה כל זמן שלא פירש : אלו היינו רואים אותו לא היינו מניחים אותו · משום דבמילה יבדל מהם לבלי להיות עמהם כעם אחד · או משום שחובל בעצמו · אבל רש"י בחומש כתב שלא היו מניחים אותו לקיים מצותו של מקום ולדבריו יקשה למה חפצו למנעו דוקא ממילה ולא משאר מצות אשר שמר אברהם : ומצאו עצמו מהול · ולפני זה לא הסתכל במילתו כדאשכחן בירושלמי שאמר רבי לאנטונינוס בדידי לא אסכלית וכו' : בחולו של מועד ל"ג · כי משום לתא דעבודת כוכבים מתניא זאת בתוספתא ובפ"ק דע"א · ועיין בירושלמי שם :

ידי משה

רבי הונא בשם רבי אידי אותה השנה מעוברת היתה · כתב בעל א"מ צריך לעיין מאי נפקותא מזה פכ"ל · ול"נ דגבי נח כתיב והקימותי את בריתי אתך שלא יזיקו החיות לבני דורו לכך הוצרך לבריתות בריות וגם גבי דגים לפי שמתוסרים בלידה הוצרך לברית ומצינו בשנת עיבור מסוכן כל עוברות ומיניקות לכן הוצרכה שרה לבריתות בריות לפי שהיתה שנה מעוברת שלא תפיל ותוליד את יצחק כנ"ל וק"ל : מפני שהוא מכניסן תחת כנפי השכינה · והוציאו זה מדכתיב אנשי ביתו וגו' מקנת כסף משמע

השכינה · רבי יהושע בן לוי בעי קומי דריש לקיש א״ל מהו [א] ליקח עבדים מן עובדי כוכבים א״ל אימתי את שואלני ביום טוב · תנא אפילו בשבת · וכן הקונה חצר בא״י א״ל הרי למחר בכך וכך (יד) משום דחביבה א״י יש לו רשות לומר כך : [ב] תני חזקיה עד רדתה אפילו בשבת · [ג] שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת [ד] שלשה ירידים הם יריד עזה · יריד עכו · יריד בטנן · ואין לך מחוור מכולם אלא יריד בטנן · [ה] אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי תאמר משמלתי אינן באים אצלי · אמר לו הקב״ה עד שלא מלת היו בני אדם באים אצלך עכשיו אני בכבודי בא ונגלה עליך הה״ד וירא אליו ה׳ באלוני ממרא :

סדר וירא

פרשה מח א וירא אליו ה׳ באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל כתיב (תהלים יח) ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני וענותך תרבני · [ו] ותתן לי (א) (א) מגן ישעך זה אברהם · (ב) וימינך תסעדני בכבשן האש ברעבון ובמלכים · וענותך תרבני : מה ענוה הרבה הקב״ה לאברהם · שהיה יושב והשכינה עומדת · הה״ד וירא אליו ה׳ : **ב** (איוב יט) ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה׳ [ז] אמר אברהם (ג) אחר שמלתי עצמי (ג) (ד) הרבה גרים באו להדבק בזאת הברית · ומבשרי אחזה אלוה׳ (ה) אילולי שעשיתי כן מהיכן היה הקב״ה נגלה עלי · וירא אליו ה׳ : **ג** ר׳ איסי פתח (שם לא) אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי מה אעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה אשיבנו · אתתיה דרבי יוסי הוה מכתשא עם אמתיה אכחשה קדמא · א״ל מפני מה אתה מכחישני לפני שפחתי א״ל לא כך אמר איוב (שם) אם אמאס משפט עבדי (ו) ד״א אם אמאס משפט זה אברהם (ז) ויקח אברם את ישמעאל בנו וגו׳ · אמר אילולי שעשיתי כן מהיכן היה הקב״ה נגלה עלי וירא אליו ה׳ באלוני ממרא והוא יושב : **ד** [ח] רבי יצחק פתח מזבח אדמה תעשה לי וגו׳ · א״ר יצחק מה אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו · אברהם שמל עצמו לשמי על אחת כמה וכמה · וירא אליו ה׳ באלוני ממרא : **ה** רבי לוי פתח (ויקרא ט) ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה׳ · אמר מה אם זה שהקריב שור ואיל לשמי הריני נגלה עליו ומברכו · (ח) אברהם שמל עצמו לשמי עאכ״ו · וירא אליו ה׳ באלוני ממרא : **ו** כתיב (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים · [ט] אמר רבי ירמיה בן אלעזר משל לשני תינוקות שברחו מבית הספר היה (ט) זה לוקה וזה מירתת · א״ר יונתן כל חנופה שנאמר במקרא במינות הכתוב מדבר (י) ובנין

מסורת המדרש א ירושלמי שבת פרק א׳ · וירושלמי עבודת כוכבים פ׳ א׳ · ב שבת י״ט · ג ירושלמי שבת פ׳ א׳ · סדר עולם רבה פ׳ א׳ · במד״ר פרשה י״ד ופרשה כ״ג · תנחומא סדר מסעי סי׳ ה׳ · ילקוט יהושע רמז ט״ו · עי׳ במד״ר פרשה כ׳ · ועי׳ תנחומא במדבר סי׳ ט׳ · ד ירושלמי עבודת כוכבים פרק א׳ · ה לקמן פרשה מ״ח · מדרש תהלים מזמור י״ח · אגדת בראשית פרק י״ט · תנחומא כאן סי׳ ב׳ · ילקוט שמואל ב׳ רמז קס״ב · ז ילקוט איוב רמז תתק״ז · ילקוט כאן רמז י״ח · ח תנחומא כאן סי׳ ב׳ · ט ילקוט ישעיה רמז ש״ד :

חדושי הרד״ל

כדאיתא בירושלמי לכן פירש שרק בהסית עתה כו׳ : (יד) משום דחביבה כו׳ לומר כך · סוף פי׳ וגליון ואינו לשון הב״ר :

(א) מגן ישעך זה אברהם · כד״א אנכי מגן לך · כ״ה באג״ב פי״ט · ועיין יד״מ : (ב) וימינך תסעדני בכבשן האש · בפר״א פכ״ו פשט הקב״ה יד ימינו והצילו מכבשן והא דרעבון אפשר דלשון תסעדני קדרים : (ג) אחר שמלתי א״ע · דרש אחר עורי · אחר שהסירותי עור הערלה : (ד) הרבה כו׳ להדבק בזאת כו׳ דרש נקפו שהקיפו וסבבו הרבה לזאת הברית · או י״ל נקפו לשון מכה · שהיא המילה : (ה) אלולי שעשיתי כן מהיכן כו׳ עלי · אף שכבר נגלה לו מקודם גם כן · מ״מ אחר המילה זכה לגלוי מדרגה גדולה יותר כמ״ש בזוהר כאן · ובפרשת לך לך (נ״ד) ע״ש : (ו) ד״א אם אמאס משפט עבדי ואמתי זה אברהם כו׳ · כנ״ל · ועבדי זה ישמעאל בן האמה ואמתי זה הגר (ועלה קאי בריבם עמדי · כשהיתה מריבת שרה עבור הגר עמדו כדלעיל פמ״ה · וכן כשאמרה שרה גרש האמה ואת בנה) : (ז) ויקח אברהם את ישמעאל בנו וגו׳ אמר אלולי כו׳ · י״ל שע״י המילה הוא שזכה שיהיה הוא יושב ושכינה עע״ג כדלקמן · וז״ש מה אעשה כי יקום אל · ר״ל אלמלא עשיתי זאת למול עבדי ובני אמתי · מה הייתי עושה כשקמה שכינה ע״ג : (ח) אברהם שמל עצמו לשמי · דמילה אקרי קרבן כדאמר כורתי בריתי עלי זבח · ועי׳ פר״א ספ״י ובזוהר בכ״מ קרי ליה קורבנא דרבית · וע״ל פכ״ב ומדרש שמואל פ״א : (ט) זה לוקה וזה כו׳ · כן פחדו בציון חטאים ישראל כשראו מפלתן של עובדי כוכבים : (י) ובנין אב כו׳ רעדה חנפים

חדושי הרש״ש

(א) מגן ישעך זה אברהם · עיד״מ · ול״נ לפי שמצינו שא״ל הקב״ה אנכי מגן לך · או שנאמר לו אשר מגן עזרך כו׳ וכ״ה לקמן בש״ר פל״ח · אח״ז ראיתי בילקוט שמביא פסוק אנכי מגן לך : (ג) הרבה גרים

רש״י

פרשה מח איתתיה דרבי יוסי הוות מכתשא עם אמתה · היתה עושה מריבה עם שפחתה וכשהה רבי יוסי שאמר הדין עם שפחתה אמרה ליה למה את מכחישני בפני שפחתי א״ל לא כך אמר איוב אם אמאס משפט עבדי ואמתי (איוב ל״א) : הריני נגלה עליו ומברכו · דכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך (שמות כ׳) : שהקריב שור ואיל לשמי הריני נגלה עליו ומברכו · דכתיב כי היום ה׳ נראה עליכם (ויקרא ט׳) וכתיב וישא אהרן את ידיו ויברכם : לשני תינוקות · שברחו מבית הספר זה לוקה וזה מרתת כך פחדו בציון חטאים אלו השוגגין

ים

מתנות כהונה

עבדים מהולים הוא לוקח אלא : הרי למחר · למחר כו׳ אתן לך כך וכך בירושלמי איתא שמראה לו כיסין של דינרין כדי שיהא לו על מה לסמוך : עד רדתה · בפרשת שופטים ובנית מצור על העיר אשר היא עושה עמך מלחמה עד רדתה : אפילו בשבת יכול לעשות עמה מלחמה כדי לכבוש משום ישוב ארץ ישראל : שלא נכבשה יריחו כו׳ · בירושלמי יליף ליה מדכתיב וביום השביעי תסובו את העיר ז׳ פעמים ודייק ה״א של השביעי השביעי הידוע וזהו שבת : שלשה ירידין כו׳ · בירושלמי דפ״ק דמסכת עבודת כוכבים לענין שאסור לישראל לילך ליריד של עובדי כוכבים ביום עבודת כוכבים שלהם גרם התם וז״ל ר׳ יוסי ב״ר בון ב״ר חנה בשם ר׳ יוחנן לא אסרו אלא כגון ירידה של בוטנה ותני ג׳ ירידים הם יריד עזה יריד עכו יריד של בוטנה והמחוור שבכולם יריד בוטנה עכ״ל :

פרשה מח הוות מכתשא כו׳ · מריבה ומתקוטטת : אכחשה · היה מוכיח אותה ומכחישה לאמר שהדין עם האמה : מפני מה כו׳ · מפני כבודה לא היה לו להוכיח ולהכחישה בפניה : זה אברהם · שלא מאס לימול ישמעאל בן האמה וילידי ביתו בני השפחות ומקנת כספו העבדים כדי להוציא לאור משפטיהם להכניס תחת כנפי השכינה : מזבח אדמה וגו׳ · אבא אליך וברכתיך : ושור ואיל וגו׳ · ריש פ׳ שמיני · ובסוף כתיב ויצאו ויברכו את העם וירד כבוד ה׳ אל כל העם הרי שהסכים הקב״ה על הברכה : זה לוקה כו׳ · וכן כתיב בישעיה שמעו רחוקים אשר עשיתי ודעו קרובים גבורתי ואח״כ כתיב פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים : [ה״ג במקרא במינות הכתוב

יפה תואר

אלא בשבת עי׳ במ״ר פי״ד דיליף זה מקראי : אלא יריד בטנן · שלא היו אדוקים כ״כ בעבודת כוכבים שלהם : אמר אברהם · בא לדרוש סמיכות למה נראה אליו ה׳ אחר שנימול משום שהעוברים ושבים נמנעו לבוא אצלו משום שנבדל מהם והיה לעם אחר · אבל בפ׳ הפועלים איתא שבאו לבקרו בחליו ממילתו : זה אברהם · עיקר המזמור הזה קאי על דוד · אבל רמוז בו ג״כ שדוד משתבח במה שעשה ה׳ לאבותינו או כי הוא ע״ד כל מה שאירע לאבות אירע לבנים · והיה אברהם סימן לו : בכבשן האש כו׳ · כי תסעדני משמע מהמתקוממים עליו וזה בכבשן שאם שנמרוד קם עליו להשליכו בכבשן וה׳ סעדהו כי לא הזיק לו האש · ועל רעבון דריש מהמתקלא ולחם לבב אנוש יסעד · ועל המלכים דריש מדכתיב וימינך תסעדני וימין ה׳ עושה חיל : מהיכן היה הקב״ה נגלה עלי · אע״ג דמצינו שגם קודם לזה נגלה אליו ה׳ מ״מ לא היתה מדרגת נבואתו כמו עכשיו אחרי שנמול · וזה שמסיים וירא אליו ה׳ שבזכות המילה נראה אליו במדרגה זו : ד״א אם אמאס משפט זה אברהם שמל בעצמו את עבדיו לזכותם במצוה (וע׳ ביאור הרי״פ) ועיקר הכתוב לפי פשוטו ע״כ באיוב מדבר ורק המדרש באשר מצא כי אברהם אהב משפט עבדיו לכן תלה את מעשיו בהמקרא הזה : מה אם זה שבנה מזבח לשמי כו׳ · יש לתת טעם למה ר׳ יצחק יליף ממזבח ור׳ לוי מקרבן שור ואיל · דר״י סובר אשר המילה היא כמזבח מוכן תמיד לכפרה · והיא תיקון כולל לכל המדות · ור״ל סובר שהיא מסירת נפש על קדוש ה׳ בהתקרב להשחט כשור ואיל וכמ״ש לעיל שאחד מטעמי המילה הוא שהיא כקרבן : משל לשני תינוקות כו׳ · משום דק״ל מ״ש כי דוקא החוטאים

פירוש מהרז״ו

עצמו וכן מ״ש בהמולו אל אברהם ואל ישמעאל · ואפשר דר׳ לוי סובר כמ״ש לקמן פרשה מ״ט סימן ב׳ בביאור ובאגדת בראשית פרק י״ט · וזהו נימול ואף ר״ל אינו סובר כן אלא אל אברהם אך ילידי ביתו שכתוב נמולו אתו פירושו כפשוטו כמ״ש וימל את בשר וכו׳ : ו אמר אברהם · לקמן פר׳ מ״ח ריש סי׳ ט׳ וע״ש סי׳ ג׳ : אני בכבודי · ולקמן שם הגירסא אני ופמליא שלי היינו המלאכים וזהו כבודו : הה״ד וירא · דורש סמוכין פרשה זו עם ריש פרשת וירא :

פרשה מח סימן א והוא יושב פתח האהל · למה לא עמד מפני מראה השכינה · ותירץ שלא הניחו לעמוד וזה מפורש בתהלים · מדה י״ז ע״פ גז״ש : ותתן לי מגן ישעך · מדרש תהלים י״ח ילקוט שמואל כ״ב · ודורש גז״ש ממ״ש אל אברהם אנכי מגן לך · וכן מ״ש וימינך תסעדני כמ״ש תהלים ק״י נאם ה׳ לאדוני שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגליך · כמ״ש במדרש תהלים שם י״ט ופר״א פרק ח׳ נדרים ל״ב שכל המזמור מדבר באברהם · שסעדו בימינו מאויביו כמ״ש ימינך ה׳ תרעץ אויב ומ״ש ברעבון מתיבת תסעדני · כמ״ש ולחם לבב אנוש יסעד · וסעדו לבכם · סעד לבך פת לחם ועי׳ לעיל ריש פר׳ מ׳ · ועי׳ רד״ל : בכבשן האש · וכמ״ש פר״א פרק כ״ו והמלך הכבוד פשט ימינו והצילו מתוך כבשן האש שנאמר ויאמר אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים : שהיה יושב והשכינה עומדת · כמ״ש והוא יושב · משמע שהשכינה שנגלית עליו עומדת כביכול וכמ״ש בהדיא לקמן פרשה מ״ט סימן ז׳ ואברהם עודנו עומד לפני ה׳ תיקון סופרים הוא והכוונה שה׳ עודנו עומד לפני אברהם ע״ד והנה ה׳ נצב עליו שכך נדמה לו במראה הנבואה וכמ״ש באגדת בראשית פרק י״ט וז״ל כיון שנגלה לו הקב״ה היה יושב שנאמר והוא יושב פתח האהל בא אברהם לעמוד כשראה את השכינה · אמר לו הקב״ה אל תצטער שנאמר נאם ה׳ לאדני שב לימיני התחיל אברהם לקלס ותתן לי מגן ישעך כשרדף את המלכים וימינך תסעדני כשאחזת בימיני לכרות וכו׳ · וענותך תרבני שאני יושב ואתה עומד עכ״ל : **ב** ואחר עורי וגו׳ · על אברהם על פי גז״ש של תיבת זאת · ואחר עורי פירושו ואחר שחתך עור המילה נקפו ונקוו עליו ונתכנסו רבים להדבק בזאת אות הברית · ונקפו כמו נקוו בחילוף בומ״ף · ועי׳ סוף פר׳ דלעיל ומבשרי וגו׳ · כמ״ש וירא אליו ה׳ סמוך לפרשת המילה ודורש סמוכים · ועי׳ יד״מ : **ג** אם אמאס משפט עבדי · שמ״ש ומה אעשה כי יקום אל הוא מיותר ומה ענין קימה זו · ע״כ דורש מדה כ׳ שא״ע על איוב שאינו מפורש שקם עליו האל ת״ע על אברהם שמפורש עליו שקם עליו האל · כמ״ש בסוף סימן א׳ · וכך פירוש הפסוק אם אמאס לקיים משפט ומצוה שנצטויתי על עבדי למול אותו וכן ילידי ביתו אף שרבו עליו שלא רצו לעשות כן · אם כן מה יעשה איזה שבח יעשה שיקום עליו האל ועוד וכי יפקוד וגו׳ · וזהו אמיתות דרך התורה · שמשמעות התיבות מודיעים ענין אחר לבד הפשט · כמבואר בהקדמה באריכות : ויקח אברהם את ישמעאל בנו · וס״ד ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו וכו׳ וגם ישמעאל נקרא בן האמה וזהו ואמתי : לא כך אמר איוב · שמ״ש בריבם עמדי · היינו אשתו שקרא לאשתו עמדי שהיא עמו תמיד או על שם הכתוב היא האשה אשר נתתה עמדי · וכמ״ש לעיל פר׳ י״ט סימן ג׳ שאמר איוב לא כן אנכי עמדי ע״ש ותבין כאן · וכפשט הכתוב שאיוב אמרו על עצמו : **ד** מזבח אדמה תעשה לי · וס״ד וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך וגו׳ בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך · ועי׳ במ״ר פר׳ י״א סימן ד׳ שהמקרא מסורס ע״פ מדה ל״א · שמ״ש אבוא אליך וברכתיך שייך למ״ש וזבחת ואחר כך בכל המקום אשר אזכיר את שמי · שהבטיח הקב״ה שעל שיקריב מעט דם של בהמה על המזבח שיבא אליו ויברכנו · אברהם שמל עצמו וכל ילידי ביתו והקריב של דם יוצא מביתו (כן הוא באגדת בראשית פרק י״ט) עאכ״ו שיבא ויברכנו וזהו מ״ש וירא אליו ה׳ ולא כ׳ כלל מה עשה בהראותו ומה דבר לו על כן דרש ק״ו על פי מדה י״ז שברכו · שביאתו של הקב״ה לצדיק היא לברכה · וכאלו כתוב כאן מפורש וירא אליו ה׳ ויברך אותו : **ה** ושור ואיל לשלמים · וס״ד כי היום ה׳ נראה אליכם · והיינו שיברכם וכמ״ש אבא אליך וברכתיך וכמבואר בסימן הקודם : **ו** לשני תינוקות · והמשל על שבפסוק הקודם כתיב והיו משרפות סיד קוצים כסוחים באש יצתו · ואח״כ כתיב פחדו בציון חטאים שאותם שעדיין לא לקו פחדו על ידי אותם שכבר לקו : הכתוב מדבר · היינו מכחישי התורה מן השמים · ולא על שאר חנפים בני אדם בשביל האנשים שמדבר מסוף ענש הרשעים : ופחדו אל ה׳ ואל

ידי משה

משמע אפילו מקנת כסף דהיינו ערלים הם כאנשי ביתו : שלשה ירידים הם · ר״ל דקאי אלמעלה שהולכים לירידים של גויים לקנות עבדים להכניסן תחת כנפי השכינה ומותר לחלל עליהם חולו של מועד לזה אמר רק לשלשה ירידים האלו מותר לילך בחולו של מועד כי שם ימצא בודאי אבל לשאר ירידים אסור לילך מפני הספק שמא ימצא או שמא לא ימצא :

ותתן לי מגן ישעך . זה אברהם · ר״ל שאומרים מגן אברהם : ואחר עורי נקפו זאת וגו׳ אמר אברהם אחר שמלתי את עצמי כו׳ · ר״ל אחר שמלתי את עורי כי אברהם לא היה מל אלא עור כי היה נתמעך בתשמיש כמו שאמרינן לעיל גבי את ישמעאל . נקפו זאת הרבה גרים נדבקו בזאת הברית ר״ל ע״ד דאמרינן לעיל (דף פ״ד ע״א) שלא ננעול דלת מפני הגרים ר״ל לפיכך מל אברהם עצמו לעת זקנתו שלא יאמרו הגרים הזקנים אין חפץ ה׳ בנו לפיכך אמר אחר שמלתי את עורי דהיינו לעת זקנה שלא היה כי אלא עור בזה הרבה גרים ידבקו בזאת הברית ר״ל עכשיו אפילו זקנים יתגיירו · נקפו פי׳ אילה שלוחה כמו נקבו : אילולי שעשיתי כן וכו׳ · כ״ל דסמיכות הפרשה קא דריש וכן אילולי שבית נ״כ סמיכות קא דריש : כתיב פחדו בציון חטאים וגו׳ : כל הדרשות האלו אינם שייכים כלל

אב שבכולן פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים · אר"י בר רבי סימון לארכיליסטוס שמרד במלך אמר המלך כל מי שהוא תופשו אני נותן לו פרוקופי · עמד אחד ותפשו אמר המלך שמרו שניהם עד הבוקר והיה זה מתפחד וזה מתפחד זה מתפחד לומר איזו פרוקופי המלך נותן לי · וזה מתפחד ואומר אי זה דין המלך דן אותי כך לעתיד לבא ישראל מתפחדים ועובדי כוכבים מתפחדים ישראל מתפחדים (הושע ג) ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים · ועובדי כוכבים מתפחדים (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים · אר"י ב"ר סימון למה הוא קורא אותן מוקדי עולם שאילו ניתן להם רשות היו מוקדים כל העולם כולו על יושביו לשעה קלה · (שם) א הולך צדקות זה אברהם · ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט · (שם) דובר מישרים · מישרים אהבוך · (שם) מואס בבצע מעשקות שנאמר אם מחוט ועד שרוך נעל · (שם) נוער כפיו מתמוך בשוחד · הרימותי ידי אל ה' אל עליון · (יא) הוא מרומים ישכון ר"י בר רבי סימון בשם רבי חנין בשם רבי יוחנן העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע הדא דהוא א"ל הבט נא השמימה ב אינו שייך לומר הבט אלא מלמעלה למטה · (שם) מצדות סלעים משגבו (יב) אלו ענני כבוד לחמו ניתן מימיו נאמנים יקח נא מעט מים · (שם) (יג) מלך ביפיו תחזינה עיניך וירא אליו ה' באלוני ממרא : ז והוא יושב פתח האהל כחום היום · רבי ברכיה משום ר' לוי אמר ג ישב כתיב · בקש לעמוד · א"ל הקב"ה שב אתה סימן לבניך · מה אתה יושב ושכינה עומדת · כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן : ד כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (יד) וקורין קריאת שמע והן יושבים (טו) לכבודי ואני על גבן שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל : א"ר חגי בשם ר' יצחק עומד אין כתיב כאן אלא נצב (טז) אטימוס · כמה דתימא ונצבת על הצור · כתיב (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה · ר' שמואל בר חייא ורבי יודן בשם רבי חנינא · על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב"ה משרה שכינתו עליהם · מה טעם (תהלים כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל : ח פתח האהל · פתח טוב פתחת לעוברים ולשבים · פתח טוב פתחת לגרים שאלולי את לא בראתי שמים וארץ שנאמר (ישעיה מ) וימתחם כאהל לשבת · שאלולי את לא בראתי גלגל חמה שנאמר (תהלים יט) לשמש שם אהל בהם · שאלולי את לא בראתי את הירח שנאמר (איוב כה) הן עד ירח ולא יאהיל · א"ר לוי (יז) לעתיד לבא ה אברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח אדם מהול מישראל לירד לתוכה ואותן שחטאו יותר מדאי מה עושה להם מעביר את הערלה מעל גבי תינוקות שמתו עד שלא מלו ונותנה עליהם ומורידן לגיהנם ההד (תהלים נה) שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו · כחום היום ·

מסורת המדרש א מכות דף כ"ד · ילקוט ישעיה רמז ש"ד · ב עיין מה שנרשם לעיל פרשה מ"ד · ג במד"ר פרשה י"א · שיר רבה פרשה ב' פסוק ט' · מדרש תהלים מזמור כ"ב · פסיקתא רבתי פ' ט"ו · אגדת בראשית פרק י"ט · תנחומא כאן סימן ב' · ילקוט כאן רמז פ"ב · ילקוט תהלים רמז תתל"א · ד ע' ברכות דף ו' · ה ילקוט תהלים רמז תתפ"ג :

חדושי הרד"ל

חנפים · שא"א לפרש חניפה ממש · מדכתיב כחטאים פחד וכחנפים רעדה שהיא גדולה מן פחד דמשמע שעון תנופה גדול ביותר : (יא) הוא מרומים ישכון · דל"ג הב"ר מלדרוש מקרא שבנתיים אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע ודרש לרישיה לעיל ר"פ מ"ג ולסיפא לקמן פנ"ג ע"ש וסופו דעוצם עיניו מראות ברע שדרשוהו ספ"ג דב"ב על הסתכלות בנשים ודאי מדרים כפשטיה באברהם כדאמרינן ספ"ק דב"ב דאפילו בדידיה לא איסתכל : (יב) אלו ענני כבוד · אם לא נראה לדחוק לפרשו על עתיד לישראל · י"ל בא"ח וכדאיתא בתנחומא חיי שרה עוז והדר לבושה אלו ענני כבוד שהיו באהל שרה · ועל"ל פ"ט : (יג) מלך ביפיו תחזינה וירא אליו כו' · כמש"ל בשם הזוהר שעתה ראה במדרגה גדולה ויופי יותר : (יד) וקורין ק"ש והן יושבין · משמע דק"ש בישיבה דוקא וכשיטת בני בבל במחלוקת ב"ב ובני א"י · וע' זוהר חיי שרה (קל"ב) בזה : (טו) לכבודי ואני על גבן · נראה דגרסינן והן יושבין ואני בכבודי עומד על גבן וכיוצא בו שגירסא בשה"ר ובמ"ר שם פרשה י"א : (טז) איטימוס · עיין ע"כ · וסיינו בשבת דבר שבקדושה שבעשרה (כדלקמן מואתה קדוש) דקדמא שכינה ואתיא כמ"ש (בברכות ו' ·) : (יז) לע"ל אברהם כו' · ערש"ב (דעירובין י"ט) ובשמ"ר פ"ט ותנחומא סוף פרשת לך לך :
נקב

מתנות כהונה

מדבר] : ארכיליסטום · פי' הערוך שר על הלסטים : ארכי · פירושו שר ומושל : פרוקופי · פי' הערוך שכר טוב וכבוד : מוקדי עולם · סיפיה דהאי קרא מי יגור לנו מוקדי עולם : ניתן להם · לעובדי כוכבים : מישרים אהבוך · מדבר באבות העולם כמו שפירש שם רש"י : [לחמו נתן גרסינן] : [שב כו' · עי' בבאורי המזרחי ובמד"ר פי"א ובמדרש חזית בפ' דומה דודי המאמר יותר שלם] : אתה סימן כו' · יו"ד האיתן מורה על העתיד שישבו בניו והוא יעמוד : אטימום · פי' הערוך מוכן ומזומן שם טרם בואם וכן פירש"י : [שלח ידיו בשלומיו קרי בי' בשלמיו אותם הראוין לתשלום להפרע מהם רוב עוונותיהם שלח בהם ידיו ומחלל ברית מילתן במה שמכסה עליהם ערלה וע"ע ס"פ נא] : כחום היום · משמע שהיום חם אפילו במקום שאין החמה זורחת וזהו בשעה ששית כתני היום הא מה אני מקיים ואם השמש ונמס דמשמע שלא נמס אלא במקום זריחת החמה בארבע שעות שלא נתחמם היום

רש"י

יש להם להתפחד : חנפים · רשעים מזידין שעתידין ליתן את הדין פירש המקרא מי יגורם לנו לגור בציון עם הקב"ה שהוא אש אוכלה ועם משרתיו שהן מוקדי עולם ולפי שפסוק זה הולך לדקות בסמוך לו התחיל ודורש למעלה הימנו עד שמגיע לו : אטימם · מזומן בלשון יוני : שלח ידיו בשלומיו · שלח ידו באותן שהיה להם להיות שלמים כנגד הקב"ה ומחלל ברית שלהם ומורידן לגיהנם ונותן ערלה במקום מילה : כחום היום · הרי שש שעות אמורות הא מה אני מקיים וחם השמש ונמס בארבע שעות או חילוף הדברים כחום היום בארבע שעות והא בד' שעות אין חום אלא במקום שהחמה זורחת שבד'

פירוש מהרז"ו

טובו · אותם שלא הורגלו בטובה וכבר שכחו אותה · מתפחדים מרוב טובה פתאומית ושני הפחדים יהיו באחרית הימים וכאן כתוב ואל טובו באחרית הימים וביחזקאל ל"ט ח' אצל גוג כתוב ג"כ באחרית הימים : מוקדי עולם · ר"ד פחדו בציון וגו' מי יגור לנו אש אוכלה וגו' מוקדי עולם · ולא פירש כן המדרש ברישא מ"ש אש אוכלה שכוונתו על הש"י כמ"ש כי ה' אלהיך אש אוכלה אל קנא · שהרשעים מתפחדים לגור בציון אשר שם שוכן הש"י שהוא אש אוכלה · וס"ד על פי מדה ט' שהצדיקים אומרים מי יגור לנו מוקדי עולם ודרשה זו דרך אגב שדרש הפסוק השני הולך צדקות על אברהם : ושמרו דרך ה' · ורישא דקרא כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' ושמרו פירושו כמו שהוא עצמו היה עושה כך יצוה שיעשו בניו וזהו אחריו : מישרים אהבוך · בשה"ש פסוק זה וכן הוא לקמן פר' מ"ט בסי' ב' ע"ש · עי' קהלת רבה והאלהים עשה את האדם ישר והאבות היו ישרים כמדרגת אדם קודם החטא כמ"ש לעיל פר' ו' סימן ט' ספר הישר : אם מחוט · וממון של סדום היה מעושק וגזל על כן מאס בבצע של עושק : נוער כפיו · בהרמת ונעירת כפיו הראה שידיו נקיות וכמ"ש נשא לבבנו אל כפים · וכמ"ש ובכפי דבק מאום שלא לקח שוחד · על כן לא רצה לקבל ממלך סדום כלום שהיה ממון של שוחד · וכאן לא דרש על מ"ש אוטם אזנו משמוע דמים שסמך על מ"ש לעיל ריש פר' מ"ג ע"ש · ומ"ש ועוצם עיניו מראות ברע סמך על מ"ש לקמן פר' נ"ג סימן י"ב וש"נ · על כן לא דרשה כאן : העלה אותו למעלה · לעיל פר' מ"ד סימן י"ב ושם מבואר שמ"ר פר' ל"א סימן ו' במ"ר פר' ב' סימן י"ב בריש הסי' : אלו ענני הכבוד · כי מאחר שדורש מרומים ישכון על למעלה מן השמים · א"כ מ"ש מצדות סלעים משגבו הוא דרך משל על ענני הכבוד כמ"ש לקמן פרשה זו סימן י' ועי' ויק"ר פר' כ' סימן ד' על שם סלע ומגודה על מקום הארון כמ"ש כי בענן וגו' · ועל שאמר רחצו נותן להם מים במדבר · ועל שאמר ואקחה פת לחם נתן להם מן במדבר כמ"ש לקמן סימן יו"ד באריכות ובשמ"ר פר' כ"ה סימן ה' ע"ש ותבין כאן וכל"ל לחמו ניתן ואקחה פת לחם מימיו נאמנים יוקח נא מעט מים · ועי' ב"מ דף פ"ו ב' : ז ישב כתיב וגו' · עי' במ"ר פר' י"א בסימן ב' שי"ר פסוק דומה דודי לצבי פסיקתא רבתי פר' ט"ו סימן ט' מדרש תהלים י"ח · וכמ"ש לעיל בריש הפרשה · ובשם אגדת בראשית · והכתיב ישב חסר ו' וכאלו כתב יָשַׁב כשנראה לו היה יושב כשי הקרי ביקש לעמוד ואמר לו שישב וכאלו עתה ישב בפניו : אתה סימן לבניך · כמ"ש לעיל פ' מ"א סימן ו' וכן כאן במעשה זו : נכנסין לב"כ · ומרומז במ"ש פתח האהל וכמ"ש מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל שפירושו ב"כ וב"מ · ובמקומות שציינתי הוא כתוב אצל מ"ש בסימן א' שישב ושם מקומו · וכאן הפסיק בכמה דרשות · ושם הגי' אתה סימן טוב לבניך : בעדת אל · כשנועדים ומתאספים לשם אל לקרות שמע ולהתפלל ולהלל : אטימום · עי' מ"כ וזהו שהביא ראיה מפסוק ונצבת על הצור שמשה עמד מוכן ומזומן קודם שיבא הקב"ה כמ"ש שם והיה בעבור כבודי וגו' ומ"ש כתיב והיה טרם יקראו שם במ"כ הגי' כמה דתימא והיה טרם יקראו וכאן נ"ל וכתיב · וזהו ניצב עומד וממתין ומתמתין על תפלות ישראל : על כל שבח · כל מה שמוסיפין לשבח מוסיף להשרות שכינתו ביניהם ובא לדרוש שמאחר שמ"ש אלהים נצב הוא בדקדוק ניצב ולא יושב · וע"כ סותר למ"ש ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ע"כ דורש ומכריע שמ"ש יושב פירושו שוכן ומתעכב וכמ"ש ושבו בקדש וכדומה · ומ"ש נצב בעדת אל כל"ל ולא יושב שבשעת תפלה כ"י עומד מוכן ומזומן לקבל תפלה : ח פתח האהל · לפי מה שדורש שמ"ש והוא יושב שאמר לו שישב יושב א"כ מ"ש פתח האהל הוא ענין בפני עצמו · ודורש ע"פ מדה ט' שמאחר שאמר וירא אליו ה' ולא פירש מה אמר לו · הרי פירש פתח האהל · וכאלו מפורש ויאמר לו פתחת פתח האהל · לכל עובר ושב להכניסם להאכילם ולהשקותם · ודורש עוד האהל על ב"כ וב"מ שהם לומדים תורה וחכמה ומתפללים וכאלו אמר ד"א פתח טוב פתחת וכו' ד"א אלולי את וכו' : לא בראתי · כמ"ש לעיל פר' י"ב סימן ט' · בהבראם באברהם · ודורש פתח האהל גז"ש ממ"ש כאהל לשבת · השמים כיריעה פרוסה והארץ מתחת לשבת [illegible]

יפה תואר

שתוטאים יפחדו היפך מ"ש אשרי אדם מפחד תמיד · ומשני כי פחדו בציון חטאים הוא שהחטא גורם שפחד ברצותו שהשני כבר נלקה על חטא · אבל אם אין חטא בידו אין פחד לנגד עיניו וכן אמרינן בפרק הרואה כי הפחד מורה על חטא · ומה שנאמר אשרי אדם מפחד תמיד קאי על דברי תורה · שיפחד אדם תמיד פן ישכח את תורתו ולכן יחזור עליה תמיד : מצדות סלעים משגבו אלו ענני כבוד ומניינו ענני כבוד באברהם מה שראה ענן קשור על ההר כדלקמן פנ"ו ומה שענן קשור באהל שרה כדלקמן פס"ו : ישב כתיב כו' · פי' הרא"ש שאלו היה בוי"ו שהוא פועל בינוני היה מתפרש שכשנראה לו ה' היה יושב אבל כשראהו קם · אבל השתא דכתיב ישב בלא וי"ו שהוא פעל עבר משמע שכשנראה לו ה' ישב במקום שהיה לו לעמוד אם היה יושב לפיכך דרשו שא"ל הקב"ה שב ולפיכך ישב ודבריו נכונים וכן דרשו על ולוט ישב בשער סדום וכן ועפרון ישב בתוך בני חת · וצריך טעם איך יתפרשו הרבה כתובים אשר נאמר בהם ישב חסר וי"ו · וכמו כיושב אהל ומקנה והכנעני והפרזי אז יושב בארץ והוא יושב בסדום וכן והוא ישב ממולי (במדבר כ"ב) ועוד רבים : והן יושבין וכבודי שם כנ"ל : על כל שבח ושבח כו' · פי' לא מיבעי בק"ש אלא אפילו בכל שבח בעלמא משרה שכינה עליהם לשמוע בקולם · ולהגן בעדם : פתח טוב פתחת כו' · כי בלא"ז יקשה למה יספר הכתוב איפה היה יושב אם לאשמעינן כי ישב בפתח האהל לקבץ אליו עוברים ושבים והלא כתיב אח"ז וירא וירץ וגו' לכן מפרש כי ה' אמר לו פתח טוב פתחת ובזכותך נבראו הדברים שנקראים אהל : אברהם יושב על פתח גיהנם כו' · ומפרש כי

ידי משה

[illegible]

לכשיבוא אותו היום שכתוב בו (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור · כחום היום · א תני ר' ישמעאל כחום היום הרי שש שעות אמורות הא מה אני מקיים (שמות טז) ב וחם השמש ונמס בד' שעות אתה אומר ד' שעות או אינו אלא בו' שעות כשהוא אומר כחום היום הרי ו' שעות אמורות · או חילוף כחום היום בארבע שעות וחם השמש ונמס בששה שעות · אמרת היך אתה יכול לקיים כחום היום בארבע שעות והלא בארבע שעות אין חום אלא במקום שהחמה זורחת שם · בארבע שעות טולא קריר ושמשא שריב · בשש שעות טולא ושמשא שריבין כחדא · הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון · כחום היום בששה שעות וחם השמש ונמס בד' שעות · שבמקום שהחמה זורחת בלבד שם נמס א"ר תנחומא בשעה שאין לבריות צל תחתיו · א"ר ינאי ג ניקב (יח) נקב מגיהנם והרתיח כל העולם כולו על יושביו לשעה קלה אמר הקב"ה צדיקים בצער והעולם ברווח הדא אמרת (יט) שהחימום יפה למכה: [ט] ד אמר עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי · א"ל הקב"ה עד שלא מלתה היו בני אדם ערלים באים · עכשיו אני ובני פמליא שלי נגלים עליך · הה"ד וישא עיניו ה וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו · (כ) וירא בשכינה וירא במלאכים · ו א"ר חנינא שמות חדשים עלו מבבל · ריש לקיש אמר אף שמות מלאכים מיכאל רפאל וגבריאל · אמר רבי לוי · אחד נדמה לו בדמות סדקי · ואחד נדמה לו בדמות נווטי · ואחד בדמות ערבי · אמר אם רואה אני ששכינה (כא) ממתנת עליהם אני יודע שהן בני אדם גדולים · ואם אני רואה אותן (ג) חולקים כבוד אלו לאלו אני יודע שהן בני אדם מהוגנין וכיון שראה אותן חולקין כבוד אלו לאלו ידע שהן בני אדם מהוגנין · א"ר אבהו (כב) אהל (ד) פלן של אבינו אברהם מפולש היה · רבי יודן אמר כהדין דרומילום · אמר אם אני רואה אותן שהפליגו את דרכם להתקרב דרך כאן אני יודע שהן באים אצלי כיון שראה אותן שהפליגו מיד וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה: [י] ויאמר אדני אם נא מצאתי חן ז תני ר' חייא לגדול

מסורת המדרש א ברכות דף כ"ז · ירושלמי ברכות פרק ד' · ילקוט כאן רמז פ"ב · ילקוט בשלח רמז רס"א · ב מכילתא בשלח מסכת דויסע פרשה ד' · ג פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ט · ד לעיל סוף פרשה ז' · ילקוט כאן רמז פ"ב · ה שיר רבה פרשה א' פסוק י"ג · ו ירושלמי ראש השנה פרק א' · ז שבועות דף ל"ה ע"ב:

חדושי הרד"ל

(יח) נקב מגיהנם · בפר"א פכ"ט שלשון והרתיח היום כיומן של רשעים · ר"ל כדכתיב יום בא בוער כתנור וע"ל פ"י: (יט) שהחימום יפה · בילקוט הגי' שהחמין · ואף שהאמת חמין יפה למכה כדאיתא בשבת (קל"ד) מ"מ כאן שהענין מדבר בחום היום וגו' דהכא עיקר: (כ) וירא בשכינה וירץ במלאכים · כ"ה הגי' בשה"ש רבה פ"א פי"ט וכצ"ל: (כא) ממתנת עליהן · יודעני שהן בני אדם מהוגנין ואם כו' כבוד אל"ו יודעני שהן מהוגנין · כ"ה הגי' בערוך ע' הגן השני: (כב) אהל פלן · עמ"כ דגרס פילון · ותיבת אהל

חדושי הרש"ש

גריס כאן לסדק כו' · דריס נקפו מלשון אין מקיפין שתי חביות (ביצה פ"ד): (ג) חולקים כבוד אלו לאלו · בילקוט הגי' זה לזה וכצ"ל וכן בסמוך: (ד) פלן של א"א מפולש היה כו' · נ"ל שפי' כאן גדול כמו לקמן פ"ע כשני קורות מפולשות מסוה"ע וע"ס · וכנוי דעליו דבקרא שב על האהל הנזכר וכמו והוא אחריו דלקמן בפר' דמפרש הא"ע דאחריו שב על האהל · והוא ישב בפתחו רחוק מקצהו שאמר אשר עמדו עליו המלאכים (עיין לעיל פל"א ד"ה כו' עושה פתחו מן הצד ופי' שמ"כ בקרן זוית) וכא לייסב

רש"י

שבד' שעות טולא קריר ושמשא שריב בו' שעות טולא ושמשא שריבין כחדא אם היום חם בכל מקום לפי שחמה זורחת בחצי יום בכל מקום הא אין לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון כחום היום בו' שעות וחם השמש ונמס בד' שעות שבמקום שהחמה זורחת נמס: אמר ר' ינאי נקב ניקב בגיהנם והרתיח כל העולם כולו על יושביו בשעה קלה · אמר לדיק זה בצער מחמת מכת מילתו והעולם בריוח מוטב יהא כל העולם בצער שאני מיחם היום ויהא הוא בריוח שהחמה יפה לו ואחר כך והנה שלשה אנשים נצבים עליו: שמות חדשים עלו בידן מבבל · כמו שמצינו במגלת אסתר רובן של שמות הי"ב חדשים וקודם לכן לא נתגלו וכן שמות מלאכים דכתיב מיכאל שרכם (דניאל י' כ"א) והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון (שם ט' כ"א) וקודם לכן לא נתגלו לפי שכתוב והנה שלשה אנשים ולא נתפרשו שמותן: אמר רבי לוי · אחד מן המלאכים נדמה לו בדמות נווטי שכן קורין לספן בלשון יוני נווטי וכן מצינו בספר ישעיה בורא השמים ונוטיהם מנהיגיהם: ואחד נדמה בדמות סדקי · מוכר פת: בדמות ערבי · ישמעאלי: מפולש היה · לפי שנאמר וירא וירץ אהלו מפולש היה כדי שיראה מכאן ומכאן העוברים והשבים והיינו דגרסינן ביתו פתוח לרוחה היה: אם רואה אני אותם מפליגין בדברים אני יודע שהן באין לדור אצלי: ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו' · תני ר' חייא למלאך הגדול שביניהן זה מיכאל כדגרסינן במסכת שבועות כל שמות האמורים באברהם קדש חוץ מזה שנאמר

מתנות כהונה

היום עדיין בפירוש רש"י: טולא קריר כו' · הצל קר ובמקום השמש לבד הוא חם בו' שעות השמש והצל חמומים כאחד: ה"ג בירושלמי פרק תפלת השחר ופרק תמיד נשחט במס' פסחים א"ר תנחומא מהו כחם היום שאין לבריה צל ול"ג תחתיו וזהו בו' שעות בשני היום ממש: בילקוט ורש"י גרס לדיק זה בצער: בצער פירש"י שמכתו כואבת לו והחום רפואה לו מוטב שיהא כל העולם בצער והוא בריוח כדי שתתרפא מכתו ועוד שלא יטריחו אותו עוברים ושבים: ה"ג באים אצלי כלומר משמלתי אינן באין אצלי א"ל הקב"ה כו' · עד ערלים באים אצלך עכשיו כו': פמליא · פירש הערוך חיל · נצבים עליו וגו' גרסינן ודריש וירא וירא ב' פעמים: [שמות חדשים · פירש"י כמו שמצינו במגלת אסתר]: מיכאל כו' · שמות אלו נזכרים בספר דניאל מיכאל שרכם והאיש גבריאל וקודם לכן לא נתפרשו דכתיב ג' אנשים ולא נתפרשו שמותם: סדקי · פירש"י מוכר פת ועיין ריש רות: נוטי · מנהיג הספינה: ערבי · ישמעאל והערוך פירש · סרקי · נווטי · שמות מקומות הן וכפירוש הראשון מצאתי בספר קה"ף ישן נושן ומסיים שכן בלשון יון קורין לרב החובל ניוותן: ה"ג שראה אותן חולקין כבוד אלו לאלו ושכינה ממתנת להם ידע שהן בני אדם: ה"ג א"ר אבהו פלון של אבינו כו' פלן פי' הערוך מקומו כלומר אהלו: מפולש · פירש"י פתוח משני צדדיו ולפיכך וירא וירץ וגו' וזהו שאחז"ל ביתו פתוחה לרווחה היתה ואולי היה ביתו פתוח לרוחה · לד' רוחות העולם כמו שכתוב באבות דרבי נתן פ"ו שכך עשה איוב את ביתו: דורמילום · פירש הערוך רחבה גדולה: לגדול

יפה תואר

כי הקב"ה רמז לו אשר הוא בזכות המילה יציל את זרעו מגיהנם: וירא בשכינה · ואע"ג דכבר נאמר וירא אליו ה' · משמיע הכתוב שנית וירא אברהם השכינה בתוספת נבואה ונוגה · ונסנה יותר מזיו השכינה: אף שמות המלאכים · וכא לתרץ בזה למה לא הוזכר פה שמותם · כי עוד לא נקראו בשמות ידועים: אם רואה אני השכינה ממתנת כו' · ומפרש וישא עיניו וירא מלשון ולבי ראה וגו' מסורתא

פירוש מהרז"ו

כל שליחות יד פירושו להחסיר ועי"ז חלל בריתו עם אותם הרשעים ויחליפם מדה כ"מ: כי הנה היום בא · וס"ד והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא · וזהו כחום היום: תני רבי ישמעאל · ברכות כ"ז וס"ג וע' עוד במ"כ: שאין לבריה צל תחתיו · לפרש מ"ש כחום היום · היינו באמצע וחצות היום וחסר כאן תיבת אלא וצ"ל שאין לבריה צל אלא תחתיו · כי באחר עמות היום השמש נוטה לצדדי העולם ועושה צל לשכנגדו אך באמצע היום השמש למעלה נגד הראש: ועושה צל עכ"פ תחתיו: ניקב נקב בגיהנם · עי' ברים הסימן כמ"ש פר"א פרק כ"ט ר"ג בשרי"ם אומר · ביום שנמול אברהם ביום השלישי כאב גדול היה לו מאד · כדי לנסותו מה עשה לו הקב"ה נקב חור אחד בגיהנם והרתיח את היום כיומו של רשעים ויצא וישב לו בפתח האהל לרוח היום · ומ"ש כיומו של רשעים כוונתו לפסוק שהובא לעיל ריש סימן זה: צדיקים בצער · אברהם וכל אותם שנמולו אתו שקורא לכולם צדיקים · והעולם בריוח כמנהגו התמידית: [ט] אמר עד שלא · לעיל סוף פר' מ"ז וכאן בשינוי לשון וחסר ושם המאמר בשלימות ובביאור ויתכן שהועתק ממקום אחר: וירא בשכינה כו' · כפל לשון · וירא והנה שלשה אנשים: וירא וירץ לקראתם דורש ע"פ מדה יו"ד מדבר שהוא שנוי על שני ראיות ודורש עוד מדה י"א מסדור שנחק · שמ"ש וישא עיניו וירא שייך לפסוק הקודם וירא אליו ה' ועל זה אמר וישא עיניו וירא בשכינה · ואח"כ כתוב והנה שלשה אנשים נצבים עליו הם המלאכים ועי"ז אמר וירא במלאכים · עי' לקמן פ' ע"ז סי' ג' וירא בשכינה: שמות חדשים · ירושלמי ר"ה פ"א ריש הלכה ב' · ובתנ"ך נמצאו שמות ז' חדשים ניסן סיון אלול כסליו טבת שבט אדר · שהמה בספרים שאחר גלות בבל כמו אסתר זכריה נחמיה · וגם שמות שאר ה' החדשים שלא באו בתנ"ך מבבל הביאו: אף שמות מלאכים · מיכאל וגבריאל נמצאים בסוף דניאל (ע' מ"כ) אבל רפאל לא נמצא ואולי חשיב ליה על שנמצא בספר טוביה שהוא אחד מח' ספרים הנוספים על התנ"ך והמעשה היה בימי חזקיהו המלך · ובדחז"ל נמצאים עוד שמות מלאכים כמו נוריאל יורקמי שר הברד דומה ועוד רבים · ומפורש כתוב שיש להמלאכים שמות כמ"ש לכולם שמות יקרא וכתיב לכולם בשם יקרא וכמ"ש לקמן פר' ע"ח סי' ד' · וצ"ל שגם שמות שאר המלאכים העלו מבבל כמו אלו השנים שנזכרו בדניאל · וכמו בחדשים לפני זה · ואין כוונת ר"ל לפרש פסוק זה והנה שלשה אנשים והובא דרך אגב של פסוק הנ"ל · ומאמר ר' חנינא אגב מאמר ר"ל · ור"ל לא הזכיר שמות מלאכים כלל · וכמ"ש בירושלמי שם שמאמר ר"ת ור"ל בעלמא אתמר · וכאן חסר · ונ"ל כמ"ש ב"מ דף פ"ו ב' והנה ג' אנשים מאן נינהו ג' אנשים מיכאל וגבריאל ורפאל ויתכן שדורש גז"ש והנה שלשה אנשים · והנה מיכאל וגו' בדניאל · וגם כתוב שם והנה כדמות בני אדם וגו' · שם מלאכים שכבר נדמו בדמות בני אדם כמ"ש והנה שלשה אנשים · ועי' לעיל סוף פרשה מ' וממ"ש · ועל שנראו לו המלאכים עם השכינה מן הסתם שהם המלאכים היותר גדולים · וכמ"ש במ"כ פר' ב' סוף סי' יו"ד · וזהו שאמר המדרש אני ופמליא שלי · וע' יומא דף ל"ז מיכאל באמצע גבריאל מימין ורפאל משמאל מסכת ד"א פרק ד': בדמות סדקי כו' · וע' לעיל פר' מ"ד סימן כ"ג ערביה שלמיי נוטיה ובילקוט כאן הגי' אחד בדמות סרקי ואחד בדמות נווטי · וכתוב בצד הילקוט סירקי תרגום מיד הישמעאלים מיד סירקיי · נווטי ספן כמ"ש לעיל פר' י"ב סי' י"ב ונווטיהם וכ"ג הערוך ופירושו אבל רש"י במדרש במקום סרקי גורס סדקי ופירש מוכר פת בלשון משנה ועי' במוסף ערוך מידושי דברים · ונ"ע מנא ליה כל זה · ולפי גירסת רש"י שדורש סדקי ולפי מ"ש רש"י בחומש על מ"ש ורחצו רגליכם שהיה סבור שהם אורחים ערביים · וא"כ הרמז על ערבי במ"ש ורחצו רגליכם אף שאחד היה ערבי אמר כן לשלשתם בשביל אחד וא"כ יתכן שמ"ש ואחד היה נווטי כמ"ש והשענו תחת העץ על שכל חייהם של מנהיגי הספינות על ידי עץ התורן והתחיו · ואחד סדקי כמ"ש ואקחה פת לחם אך לפי גירסת הילקוט והערוך צע"ג מנא להו: שכינה ממתנת עליהם · וירא אליו ה' ואח"כ כתוב וישא עיניו וירא והנה וגו' היינו בעוד שהשכינה נגלית לו ראה אותם · והתבונן אברהם שצריך לקבל האורחים · ע"כ אמר אם אבין שרצון השכינה להמתין עליהם כל זמן קבלתם כדאי לקבל אותם ולהפסיק ממראה הנבואה וזה ראיה שהם אנשים נביאים וצדיקים גדולים אצל הקב"ה · ואם לא יחפוץ להמתין אמתין עד שיסתלק מראה הנבואה ואח"כ אקבל אותם · ואע"פ שאינם גדולים עכ"פ אם אראה אותם חולקים כבוד זה לזה הם בני אדם מהוגנים בעלי דרך ארץ אין בהם ואם לאו אפילו דרך ארץ אין בהם ולא אמן דעתי עליהם עתה · וכמ"ש ריש סימן יו"ד לגדול שבהם אמר [illegible]

[illegible]

ידי משה

[illegible]

לגדול שבהן אמר א זה מיכאל · יקח נא מעט מים · ר"א בשם ר' סימאי אמר · ב אמר הקב"ה לאברהם אתה אמרת יקח נא מעט מים חייך שאני פורע לבניך במדבר ובישוב ולע"ל הה"ד (במדבר כא) אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה הרי במדבר : בארץ כנען מנין (דברים ח) ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר · לע"ל מנין ת"ל (זכריה יד) ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם · אתה אמרת ורחצו רגליכם חייך שאני פורע לבניך במדבר ובישוב ולע"ל · במדבר מנין שנאמר (יחזקאל טז) וארחצך במים · בישוב מנין · שנאמר (ישעיה א) רחצו הזכו · לע"ל מנין שנאמר (שם ד) אם רחץ ה' את צואת בנות ציון · אתה אמרת והשענו תחת העץ חייך שאני פורע לבניך וכו' (תהלים קה) פרש ענן למסך הרי במדבר · בארץ מנין · (ויקרא כג) בסוכות תשבו שבעת ימים · לע"ל מנין שנא' (ישעיה ד) וסוכה תהיה לצל יומם מחורב · אתה אמרת ואקחה פת לחם · חייך שאני פורע לבניך וכו' (שמות טז) ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · הרי במדבר · בארץ מנין שנ' (דברים ח) ארץ חטה ושעורה · לע"ל מנין (תהלי' עב) יהי פסת בר בארץ · כך כתיב ואל הבקר רץ אברהם חייך שאני פורע לבניך וכו' (במדבר יא) ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים מן הים · הרי במדבר · בארץ מנין · (שם לב) ומקנה רב היה לבני ראובן · לע"ל מנין שנא' (ישעיה ז) והיה ביום ההוא יחיה איש וגו' · כך כתיב והוא עומד עליהם חייך שאני פורע לבניך וכו' (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך הרי במדבר · בארץ מנין שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל · לע"ל מנין שנאמר (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם : יא ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעבורו ג א"ר יצחק בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו דהדא פיתא מזוניתא דליבא בתורה מנין ואקחה פת לחם וסעדו לבכם בנביאים (שופטים יט) סעד לבך פת לחם · בכתובים (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד א"ר אחא (ס) (כג) וסעדו לבבכם אין כתיב כאן · אלא וסעדו לבכם הדא אמרת ד אין יצר הרע שולט במלאכים הוא דעתיה דר' חייא · דא"ר חייא שיתו לבבכם לחילה אין כתיב כאן אלא לבכם · הדא אמרת ה שאין יצר הרע שולט לעתיד לבא · (ו) כי על כן עברתם על עבדכם · א"ר יהושע (כד) ו מיום שברא הקב"ה את עולמו הייתם מזומנים לבא אצלי · כי על כן עברתם · היך מד"א יהי כן ה' עמכם · ויאמרו כן תעשה כאשר דברת · אמרו אנו אין לפנינו אכילה ושתיה · אבל אתה שיש לפניך אכילה ושתיה כן תעשה לעצמך · כאשר דברת (ז) יהי רצון שתזכה לעשות עוד סעודה אחרת לבר דכר דיתיליד לך : יב וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי · (ח) ר' אביתר אמר (כה) ז תשע סאין אפתה · שלש לעוגות · שלש לחביץ · ושלש למיני מילוטמיה ·

מסורת המדרש א עי' יומא ל"ז · מסכת דרך ארץ פרק ד' · ב בבא מציעא דף פ"ו · שמ"ר פרשה כ"ה · במד"ר פרשה י"ד · קה"ר פרשה י"א פסוק א' · פסיקתא רבתי פ' י"ד · מכילתא סדר בשלח מסכת דויסע ריש פרשה ב' · תוספתא סוטה פרק ד' · תנחומא כאן סימן ד' · ילקוט כאן רמז פ"ב · וע' בהדא"ר פרק י"ב · ג שוח"ט מזמור ק"ד · ילקוט כאן וילקוט שופטים · ילקוט תהלים רמז תתס"ב · ד עיין שבת פ"ט · ה ע' סוכה נ"ב · ו ילקוט כאן רמז פ"ב · ז אדר"נ פ' י"ג · תנחומא כאן סי' ד' :

חדושי הרש"ש

לייתב בזה קושיית הגמרא (ב"מ פ"ו ב') מעיקרא כתיב נצבים עליו ולבסוף כתיב וירץ לקראתם הביא רש"י בנימוקיו : (ס) וסעדו לבבכם אכ"כ כו' · פי' כיון דהיו שלשה הל"ל לבבכם · ועו"ז אמר אין יצה"ר שולט בו' לכן כולן שוין לטובה בלב אחת · ע"ד שאמרו (סוכה מ"ה ב') אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים · וכן במקרא מצאנו לתת להם לב אחד וגו' (ד"ה ב' ל"ד) משא"כ בבני אדם שיש להם יצה"ר חלק לבם שזה מתאוה לד"ז וזה לד"א וכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו (שם נ"ב) וכה"ג אמרו בויק"ר פ"ד בעשיו כתיב כו' נפשות הרבה וביעקב ע' נפש וכתיב ביה נפש א' כו' אלא זה שהיה עובד לאלוהות הרבה כתיב ביה נפשות אבל יעקב שהיה עובד לאלוה א' כתיב בו נפש א' · אבל באחד מצינו אף באדם סעד לבך ועוד רבות ודלא כמ"כ · ומה שמצינו אחרי שרירות לבם וכיוצא דעת לנבון נקל לייתבם : (ו) כי ע"כ עברתם כו' מיום שברא הקב"ה כו' · ר"ל שהשם הביאכם אלי כי לתום הגדול שהוא עתה (כדלעיל ובב"מ פ"ו ב') נמנע להיות עוברי דרך ע"פ הטבע · ועו"ז כו' דהם כתיב בהם אלא כן וכן כן דהכא הוא ע"פ השם : (ז) יה"ר שתזכה לעשות כו' · נ"ל דדריש מדלא כתיב עשה כאשר כו' בלשון צווי שהוא משמע על עשיית הפעולה תיכף ואמרו סמורה על עשיית הפעולה לאחר זמן : (ח) רא"א תשע סאין כו' ורב"א שלש כו' · נראה דפליגי בפלוגתת ר"י ורבנן בירושלמי אשר הביאו התוס' בחגיגה (ג' א') ד"ה חרש וע"ש בע"א · וכו'

חדושי הרד"ל

אהל הוא פי' למלת פילון וכי"ב בב"מ · ובילקוט הגי' אנפיליון ועיין פרש"י ספ"ב דברכות : (כג) וסעדו לבכם אכ"כ · אע"ג דבקרא דשופטים שהביא בסמוך כתיב ג"כ לבך · שם מדרש קודם שאכל יש לו ב' לבבות ואחר שאכל אין לו אלא לב א' · אבל במלאכים ידע שכן מלאכים מ"מ התורה יש לה לכתוב הלשון לפי האמת מידי דשייך במלאכים להם יצ"ה · ועיין אג"ב פכ"ג : (כד) מיום שברא כו' · עברתם הד"א ויהי כן ויאמרו ומקרא דויהי כן דמעשה בראשית מביא לדרוש על כן מיום שנברא העולם · וכ"ה דע"כ לא יקומו : (כה) תשע סאין אפתה · דרש שלש סאין כמו מסולת שלש של

מתנות כהונה

שבהן וכו' · מדלא כתיב אדני הנו"ן בפת"ח כדלקמן גבי לוט דהוה משמע לשון רבים אלא בקמ"ץ בניקוד שם יחידו של עולם ש"מ דלא אמר אלא לאחד מהם לגדול שבכולם וזהו מיכאל וכן משמע לי בפירוש רש"י בפרק שבועת העדות אע"פ שבחומש לא פירש כן : אמר הקב"ה כו' · עיין זה במדרש קהלת בפסוק שלח לחמך : עלה הפורץ וגו' גרסינן · סיפיה דקרא ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם : לבבכם · משמע שני לבבות יצר טוב ויצר הרע לבכם משמע לב אחד : שיתו לבבכם לחילה · קרי ביה לחולה לשון מחול ודרשו חז"ל עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים ואז אין יצר הרע שולט בעולם ועי' בויקרא רבה סוף פרשה י"א : יהי כן ה' וגו' · ויהיה כי על כן בניחותא שבודאי על כן עברתם : יהי כן ה' · פירש לשון אמת וכן יהיה פירושו כאן : אין לפנינו כו' · דייק מדהוה ליה למכתב כן נעשה כאשר דברת להתעכב פה אתך וכתב כן תעשה משמע לעצמך תעשה כן : יהי רצון כו' · דייק הכי מכאשר דברת שהוא מיותר לומר שעוד יעשה כן לעתיד כשיולד לו בן זכר : לחביץ · מין מאכל מפרורי לחם ונילוש יחד ודייק מדכתיב לושי : מלוטמיה · גם הוא מין מאכל ודייק מדכתיב ועשי שהיה לו לומר לושי

רש"י

שנאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו' : כך כתיב ואל הבקר רץ אברהם חייך שאני פורע לבניך שנאמר ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים וגו' (במדבר י"א) · בשר כנגד בשר רץ כנגד רץ הוא רץ ושליו רץ זה כנגד זה : א"ר יצחק · בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו דהאי פיתא מזוניתא דלבא : וסעדו לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם · לב אחד שאין להם אלא לב אחד : שיתו לבבכם לחילה אין כתיב כאן אלא לבכם · שעתיד הקדוש ברוך הוא לעשות ראש מחול לצדיקים שנאמר שיתו לבכם לחילה (תהלים מ"ח) לחולה קרי לשון מחול לומר לך אף על פי שעסוקין בדברי שמחה אין יצר הרע שולט בהן : אנו אין לפנינו אכילה ושתיה אתה שיש לפניך אכילה ושתיה תעשה כאשר דברת כמו שאמרת תעשה לעצמך : ותני יומא לבר דכר · כשם שעשית לנו משתה יזמן אותך הקב"ה לעשות משתה יום חנוך בבן זכר סימן לך הקב"ה : שלש לחביץ · קדרה · ושלש למיני

פירוש מהרז"ו

י לגדול שבהם אמר · הוא מי שהשנים חולקים לו כבוד וממצעים אותו באמצע · ומ"ש זה מיכאל על שהוא הגדול שבמלאכים כמ"ש והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני דניאל י"א י"ג · ועליו כתוב ויעף אלי אחד מן השרפים · עי' שבועות דף ל"ה ב' פלוגתא דהגאי בזה · דמאן דאמר לגדול שבהם סובר שמ"ש אדני הוא חול מלשון אדנות ומ"ד להקב"ה אמר סובר שהוא קודש ורש"י בחומש אמר שתי הלשונות מב"ר וכאן לא נמצא אלא לשון אחד : אתה אמרת יוקח נא · עי' שמ"ר פ' כ"ה סי' ה' · במ"ר פ' י"ד סי' ב' · ויק"ר פ' ל"ד סי' ח' קה"ר פ' שלח לחמך · ושם הגירסא מתוקנת חייך שאני פורע לבניך במדבר ובישוב ולעתיד לבא · וכאן חסר על תיבת יוקח ואיתא במ"ר שם · עי' פסיקתא רבתי פ' י"ד סי' ג' ועי' ב"מ דף פ"ו ב' : אז ישיר ישראל · וס"ד באר וגו' כרוה נדיבי העם בזכות אברהם שנקרא נדיב כמ"ש בת נדיב : ורחצו רגליכם · כמ"ש רש"י בחומש כאן · ולקמן פ' נ' סי' ד' שהיה חושדן שהם ערביים · שהיו משתחוים לאבק שברגליהם · ולזה היה השכר במ"ש רחצו הזכו · אם רחץ ה' וגו' · וארחצך במים · כינוי לטהרת הטומאה · וסובר שמ"ש יוקח נא מעט מים היה לשתיה וגם לרחיצה : והשענו תחת העץ · ושען היה סוכך עליהם מחום השמש לצל : ארץ חטה ושעורה · וס"ד אשר לא במסכנות תאכל בה לחם : כך כתיב ואל הבקר · היינו בשר והשלוים ג"כ בשר ומלבד שנתן בשר כנגד בשר אלא גם שאגל הבשר ניתן ברוח במרוצה : בד' חלוקות ראשונות אמר המדרש בלשון אתה אמרת שד' אלו סובבים למ"ש ויאמר בב' האחרונות לא היה שם אמירת אברהם · על כן החליף המדרש הלשון לכתוב כך כתיב : והוא עומד עליהם · לשמש אותם · ועמוד כנגד עומד וכן נצב בעדת לשמוע תפלתם לעיל סי' ז' · וכן עלה הפורץ וגו' וה' בראשם לשמרם ולהגן עליהם : יא שיתו לבבכם לחילה · עי' ויק"ר סוף פ' י"א שהענין מדבר לעתיד וכן במדרש תהלים סוף מזמור מ"ח · ירושלמי מגילה פ"ב ה"ד · שי"ר פסוק לריח שמניך ובפסוק שובי שובי ובקה"ר פסוק אין זכרון : מיום שברא הקב"ה את עולמו · צ"ע מה לענין בריאת עולם כאן ולמה ה' עמכם · ונ"ל ליישב שהוקשה לחז"ל מ"ש ואקחה פת לחם וגו' כי על כן עברתם משמע בשביל פת לחם שלא יתכן שיאמר אברהם כן לאורחים הגונים ע"כ בראשית כתוב ויהי כן שפירושו מלשון אמת וברור וקיים · וכשברא הש"י את העולם · נתן בו כח הקיום שיתנהג בהנהגה ישרה · וכל דבר טוב · הכל מאמר ויהי כן שנאמר במעשה כל יום · שכתוב שש פעמים ויהי כן כנגד ו' ימי בראשית ובתיבת כן ג' משמעות · א' הודאת דברים כמ"ש כדבריכם כן הוא · בנות צלפחד כן בני יוסף · כנים אנחנו · ג' מלשון בן וכסים מלשון כונן שמים · ותלוים זה בזה שעל שמודה באמת ומתנהג באמת יש קיום כך קיום העולם · וזהו מ"ש כאן כי על כן עברתם על כן של בריאת עולם שהייתם ראוים לזה מיום שנברא העולם · וכן יהי כן ה' עמכם · הטוב של כן ה' · עולם יהיה עמכם אם אשלח · ומכלל הן וכו' שהרי לא אשלח ולא יהיה כן ה' עמכם כך חשב פרעה · והאמת שלח והיה כן ה' עמהם · וכמ"ש מפורש במדרש תהלים א' פסוק לא כן הרשעים וז"ל א"ר יודן אמר הקב"ה לרשעים אני בראתי העולם בכן שנאמר ויהי כן · אתם אומרים לא כן שנאמר ולב כסילים לא כן חייכם על כן לא יקומו רשעים · ומבואר מדבריו הנ"ל דוק והבן : יהי רצון שתזכה · שהיל"ל כן עשה אשר דברת אך תעשה משמע בעתיד וכן כאשר דברת דבר אחר בדומה לזה : יב תשע סאין · שהיה די שיאמר מהרי שלש סאים סולת לעוגות ומ"ש קמח לושי ועשי מיותר · ע"כ דורש ע"פ מדה כ"ב שמ"ש סולת נמשך אל לושי ואל עשי ואל עוגות וכמ"ש בשמואל ב' י"ג · ועשי לו הבריה כן מ"ש עשי כאן פירש ג"כ הבריה מיני מלוטמיה ופירש בערוך היינו מאכל ועוד

יפה תואר

מהוראת עיון והתבוננות · כי התבונן עליהם לדעת מי ומה המה ולפ"ז תולק בשכינה : לגדול שבהן כו' · וסובר כמ"ד בשבועות העדות כי אדני הוא חול · וקאי על הקב"ה היה לו לכתוב לאמר זה לפני וירא וירץ לקראתם : חייך שאני עיקר הדרש הזה הוא לתרץ למה פרט הכתוב כל הפרטים ולא אמר דרך כלל כי הזמינם לכן אמר כי פרט את מעשיו להכפיל שכרו לבניו על כל אחד ואחד · ואין זה סותר מקומות כי המן היה בזכות משה והענן בזכות אהרן והבאר בזכות מרים וכאן בזכות אברהם · כי עיקר ביאתם היה בזכות משה אהרן ומרים · אבל אם לאו זכות בישוב ובזכות אברהם הגדיל הקב"ה את הנס להביאם במדבר · וזה שמדייק בלישנא במדבר · ומה דהביא פה בשביל יוקח נא מעט מים נתן להם את הבאר ולא אמר אל המים · כי הנס הזה היה רק פעם אחת ולא תמידי כמו הבאר : ורוח נסע מן הים · הנה השליו הזה היה להם לקללה והיה להם לזרא ואיך יבוא הוא בזכות על הכתוב ומעל השליו בשמות ט"ז · והמביא הביא פה את הכתוב ויגז שלוים רק להוכיח בדבר ה' כדכתיב ורוח נסע מאת ה' · ואם זה השליו אשר היה לקללה בא מאת ה' לברכה כי מרובה מדה טובה כו' : וסעדו לבבכם אין כתיב כאן כו' · הנה באמת לב ולא דייקינן למה לא כתיב לבב · אבל כיון דידוע הוא אשר הכופל בא לחזק וכיון דאברהם היה טוב עין ונתן להם די שובע וגם להותיר היה לו לכתוב לבבכם נתן להם ולא לבכם כאשר מורה כי הוא היה צר עין · וכן קשה ליה בשיתו לבכם כל מתשבותם לה' למה לא אמר שיתו לבבכם · ומתרץ כי לבבכם נאמר רק על בעלי מלאכים וכן לעתיד אשר יהיה להם רק לב אחד : תשע סאין אפתה · כי קמח ולא נוכל לפרש בסמיכות קמח של סולת · ולכן מפרש מהרי שלש סאים קמח לעשות ושלש סאים סלת לעשות דבר הנעשה מסלת · ואחרי דמצינו כי מסולת נעשה שני מיני ע"כ דורש כי לכל מין היה ג' סאין כדי שלא יגרע האוכל העשוי מסולת מהאוכל מוכית פי היה תשע סאין · ורבנן חולקין עליו וטעם רבוי שמאכל לג' אנשים ע' אבל לפי פשוטו י"ל כי נוח לו להכין אוכל למרבה שאמר בלבו שמא יבואו עוד אורחים

ידי משה

כו' הוליא זה מדאמר אברהם לאחד מהם אדוני כדמפרש ואזיל : לגדול שבהם אמר ומניין היה יודע את אברהם אלא שראה שכבדו אותו וכל זה מה שאמר רבי לוי שתי פעמים אם אני רואה שהשכינה ממתנת כו' ואם אני רואה שמכבדים אלו לאלו · הוליאו זה מדכתיב וירא וירא שתי פעמים : כי על כן עברתם על עבדכם · א"ר יהושע מיום שברא הקב"ה כו' · נ"ל דקשה לרבי יהושע וכי דרך בני אדם כשבא אורח לביתו יאמר לו בא ואכול כי אתה באת עבור אכילה לז"א ר"י מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו הייתם מזומנים לבא אצלי · והכי קאמר אברהם וסעדו לבכם כי על כן אתם כאתם אלי בשביל האכילה אלא אתם הייתם מזומנים לבא אצלי מששת ימי תסעדו אצלי ומביא רבי יהושע ראיה כמו שאמר פרעה יהי כן ה' עמכם אם אשלח לשלוח וממילא לא יהי' ה' עמכם כך הכא כי על כן וגו' ר"ל לא על כן באתם מזומנים הייתם לבא אצלי מששת ימי בראשית כנ"ל אבל לפי מ"כ אין צריך לר"י שום

ורבנן אמרין שלש · אחד לעוגות · ואחד לחביץ · ואחד למלוטמיה · לושי ועשי עוגות · הדא אמרת [א] פרם הפסח הוה · רבי יונה בשם ר' חמא בר חנינא היא מדבר סין היא מדבר אלוש מאיזו זכות זכו ישראל שניתן להם מן במדבר · בזכות של אברהם שאמר לושי ועשי עוגות : יג ואל הבקר רץ אברהם · א"ר לוי רץ לקדם אותה אומה שכתוב בה (הושע י"א) אפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש · ויקח בן בקר · יכול גדול ת"ל רך · אי רך יכול חסר ת"ל וטוב · ויתן אל (ט) הנער [ב] זה ישמעאל בשביל לזרזו במצות : יד ויקח חמאה וחלב [ג] א"ר חנינא (כו) המעולה אחד מששים בחלב · והבינוני אחד מארבעים · והקיבר אחד מעשרים · רבי יונה אמר (כז) המעולה אחד ממאה · בינוני אחד מששים · והקיבר א' מעשרים · ופת היכן היא · [ד] אפרים מקשאה תלמידו דרבי מאיר משום ר"מ אמר פירסה נדה ונטמאת העיסה · רבנן אמרי אפילו פת [ה] הביא לפניהם מה אם דברים שלא אמר הביא לפניהם · דברים שאמר להם על אחת כמה וכמה · והוא עומד עליהם · הכא את אמר והוא עומד עליהם ולהלן אמר נצבים עליו אלא עד שלא יצא ידיהם נצבים עליו · כיון שיצא ידיהם והוא עומד עליהם · אימתו מוטלת עליהם מיכאל מירתת גבריאל מירתת · רבי תנחומא משום ר' אלעזר ור' אבון בשם רבי מאיר מתלא אמר · [ו] עלת לקרתא הלך בנימוסה למעלה שאין אכילה ושתיה עלה משה למרום ולא אכל שנאמר (דברים ט) ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי · אבל למטה שיש אכילה ושתיה · [ז] והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו · וכי אוכלין היו · אלא (כח) נראין כאוכלין ראשון ראשון מסתלק : טו ויאמרו אליו איה שרה אשתך וגו' · אל"ף יו"ד וי"ו נקוד למ"ד אינו נקוד אמר ר"ש בן אלעזר [ח] בכל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב · נקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה · כאן שהנקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה · איו אברהם · א"ר עזריה כשם שאמרו איה שרה כך אמרו לשרה איו אברהם · ויאמר הנה באהל · הה"ד (שופטים ה) תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תבורך · רבי אלעזר ורבי שמואל בר נחמן · רבי אלעזר אמר מנשי דור המדבר שהן יושבות באהלים · שנאמר (במדבר י"א) איש לפתח אהלו · ולמה תבורך מהם · הן ילדו וקיימו את העולם ומה היה מועיל להם שאלמלא היא כבר היו אבודין · רבי שמואל בר נחמן אמר [ט] מן האמהות · הן ילדו וכו' שאלולי היא כבר היו אבודין : טז ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה וגו' והוא אחריו · [י] זה ישמעאל · והוא אחריו · מפני היחוד · והוא אחריו זה המלאך (י) שהביט לאחריו והרגיש שבאת אורה מאחריו · ואברהם ושרה

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פ' ו' · ב אדר"נ פ' י"ג · ג ילקוט כאן רמז פ"ב · ד ב"מ דף פ"ז · פדר"א פרק ל"ו · ה תנחומא כאן סי' ד' · ו ב"מ דף פ"ו ע"ב · שמ"ר פרשה מ"ז · ויק"ר פ' ל"ד · במד"ר פרשה י' · תנחומא כאן סי' י"א · ז קה"ר פ' ג' · ח ירושלמי פסחים פרק ט' · לקמן פרשה ע"ח · במד"ר פ' ג' · שה"ר פרשה ז' · ט יבמות ע"ו · נזיר כ"ג · ילקוט שופטים רמז נ"ד · י ילקוט כאן רמז פ"ב :

חדושי הרד"ל

ג' סאין) · וכאדר"נ פי"ג ותנחומא כאן דרשו ג' סאין כמשמעו קמח הרי שם סלת הרי ט' : (כו) המעולה א' מששים · רמז לדבר ומאה גי' ס' : (כז) המעולה אחד ממאה · רמז לדבר חלב ומאה גי' ק' (גם י"ל ממאה דרשינן חד ממאה) : (כח) נראין כאוכלין · בתוס' ב"מ שם הביאו בשם תדא"ר (פי"ב)

חדושי הרש"ש

אחר למ"ד ט' סאין ע"ש : (ט) הנער זה ישמעאל · נראה דיליף נער נער מן אל ירע בעיניך על הנער דכתיב גבי ישמעאל : (י) שהביט לאחריו והרגיש כו' : נ"ל דצ"ל שהרגיש כו' ור"ל מפני שהרגיש שבאת אורה מאחוריו לכן נוסף להסתכל מאחריו מאין באה האורה :

רש"י

למיני מלוטמיא · למיני מתיקה : הוא מדבר סין הוא אלוש · ולמה שינה הכתוב לקרותו אלוש בזכות מי שאמר לושי · מאיזו זכות זכו ישראל שניתן להם מן במדבר בזכות של אברהם שאמר לושי ועשי עוגות : אמר ר' חנינא · המעולה בחמאה אחד מששים בחלב והבינוני אחד מארבעים והקיבר כלומר הגרועים אחד מכ' : ואל הבקר רץ אברהם אמר ר' לוי לקדם אותה אומה שנאמר בהם אפרים עגלה מלומדה · להקדים להם דבר שיהיו מתכפרין בו : אי רך יכול חסר · פירוש כחוש ת"ל וטוב : אפרים מקשאה מוכר קשואין ואמרי לה מקש' הלכות : עד שלא יצא ידיהן נצבים · עד שלא יצא ידי אוכלן נצבים עליו משיצא ידי אוכלן והוא עומד עליהם : ס"א ד"א אימתו היתה עומדת עליהם מיכאל מירתת וגבריאל מירתת · מפחדו של א"א כלו' אימתו היתה עומדת עליהם : כ"מ שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה · כגון או בדרך רחוקה נקוד על ה' : נקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה · כגון כאן שהנקודה רבה על הכתב שבאליו א"ו נקוד למ"ד אין נקוד אתה דורש את הנקודה דורש איו איו אברהם שכשם ששאלו לאברהם איה שרה אשתך כך שאלו לשרה איו אברהם : רבי אלעזר ורבי שמואל בר נחמן · ר"א אומר תבורך מנשים זה דור המדבר שהיו יושבים באהלים דכתיב איש לפתח אהלו (במדבר י"א) ולמה תבורך מהן לפי שהן ילדו ומה היה מועיל להם שאלמלא היא שהרגה את סיסרא כבר היו אבודין אותן שהן ילדו : רבי שמואל בר נחמן אמר · תבורך מן האמהות שהיו יושבות באהל דכתיב ושרה שומעת פתח האהל וכתיב ויביאה יצחק האהלה וכתיב ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות וגו' (פ' ויצא) שאלמלא היא כבר היו אבודין : פתח האהל והוא אחריו זה ישמעאל מפני היחוד שהיה ישמעאל ממוצע בין שרה למלאכים כתרגום ירושלמי וישמעאל קאים ליה מאחורוהי מאחריו של מלאך : ד"א והוא אחריו · הרגיש שבאת אורה · שהמלאכים היו יושבים

מתנות כהונה

עוגות : [אלוש · הוא לשון לושי וכ"ה בהדיא בש"ר פכ"ה] : לקדם אותה אומה כו' · פירש"י להקדים להם דבר שיהיו מתכפרין בו : זה ישמעאל · ה"א הידיעה של הנער קדייק : אחד בס' · מן החלב : והקיבר · פי' הערוך דבר פסולת נקרא קיבר : ופת היכן היא · כלומר לא הוזכר שהביאתו : אפילו פת הביא · אע"פ שלא הוזכר בפסוק : עד שלא יצא ידיהם · קודם שיצא י"ח עמהם להכניסם ולהאכילם ולהשקותם : [ר' תנחומא גרסינן] : מתלא כו' · המשל אמר אם נכנסת לעיר לך במנהגם : [נראין כאוכלין כו' · עי' בזה בפרשת נשא : איה אברהם · וכדמפרש ר' עזריה ועי' בתוספת פרק השוכר את הפועלים] : מנשי דור המדבר · תבורך יעל יותר מהם ונשי דור המדבר צדקניות היו ועיין במדרש חזית בפסוק יפה את כתרצה : מן האמהות · שנכתב בכולן אהל · בשרה הנה באהל · ברבקה האהלה שרה אמו · רחל ולאה ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל : זה ישמעאל · פירש רש"י היה עומד אחר המלאך מפני היחוד שלא תתייחד שרה עם המלאך וכן הוא בתרגום ירושלמי : שבאת אורה · משרה אמנו : וכי תחדל וגו' · פירושו

יפה תואר

לפניהם : פרם הפסח היה · הרא"ם ז"ל מביא אגדה זו וגרס ערב פסח וע"ש בדבריו והתוס' בר"ה גרס פסח היה · והנה לקמן בפ"ב איתא כי ביום ט"ו בניסן נהפכה סדום · ולפ"ז באו המלאכים ג"כ בט"ו · ויש לפרש עפ"ז פרם הפסח מלשון פלגא כי ביום ד' אחר אגות מתחיל איסור חמץ : רץ לקדם כו' · דהיה מדלא כתיב ואל רפת הבקר כמשמעו פשוט : יכול גדול ת"ל רך כו' · וחולק על הא דאמרינן בפ' הפועלים כי שלשה היו : יכול חסר פי' חסר אבר ת"ל וטוב משמע שהוא שלם · ובילקוט הגירסא חסול ופירוש כחוש · ותרגום ויגמל ואתחסל : אחד מששים בחלב · בא להשמיענו שבח אברהם כי לא שם לפניהם חלב כמות שהוא ולכן מפרש שהוציא לפניהם החלב השמן אשר ממנו נעשה חמאה המעולה וזה אחד מששים · אשר בו עוד טעם חלב : פירסה נדה · ומ"ש שרה אח"ז אחרי בלותי היתה לי עדנה הוא בגימותא שכבר בא לה הוסת ולא ירחק העבור מלדת רק מאברהם וכדאמרינן לקמן בפ' זו : מיכאל מירתת כו' · ולא הזכיר את רפאל דאתי בכח מכ"ש דהמה גדולים ממנו כדאיתא בפע"ח : מתלא אמר כו' · ובא לתרץ בזה למה כתיב והוא עומד עליהם מלשון ממעלה שהכניע אותם לשנות ממנהגם ולהיות כאוכלים לפי שהיו אצלו : עלה משה למרום ולא אכל · דכיון שנדבק במלאכים היה כאחד מהם ליזון מזיו השכינה וכן כל הולך למקום אחר יתנהג במנהגם מפני כבודם : וכי אוכלים היו · קושטא דמלתא קאמר ואפ"ה שאם אכלו ממש יש להוכיח טפי שאין לשנות מהמנהג : כאן שהנקודה רבה כו' · ע' בזה מ"ש בשי"ר פ"ז והנה המפרשים מקשים למה נקד על איו והרבה בנקודות הלא טוב היה לנקד את הל' והוה דרשינן את הכתב איו וע' בנמוקי יוסף בפרק הפועלים ובחזקוני מה שתירצו על זה אבל באמת הטעם לזה משום די"א אשר הנקודות באו על האותיות אשר היו מסופקות אם לכתבן או לא · ולכן אם נקד את הלמ"ד באמת היינו יכולים לספק בזה פן נמצאו ספרים בלי הל' · אבל כאשר נקד את אותיות איו נראה כי לא כדעתם כן הוא · דהא הל' לבד במקרא זה בלי אותיות איו אין לו הוראה כלל · ועוי"ל דכל היכא דהכתב רבה דרשינן להוראה הסותרת את פי' המלה · כמו רחוקה דהה"א מנוקד לדרוש על סדרך ולא על האיש וכן תמצא בכל המקומות אשר הכתב נדרש · אבל אם הנקודה מרובה נדרשות כמו שתי מלות ואין האחת סותרת את רעותה וכמו דדרשינן הכי ויאמר אליו איו וע' בזה : מפני היחוד · ואע"ג דאהל אברהם היה מפולש ואם פתח פתוח נר"ם אין כאן יחוד · י"ל דאהל שרה לא היה

פירוש מהרז"ו

ועוד שם ותלש והלבב לעיניו ותבשל את הלביבות · וכן כאן לושי על חבין קדרה ולביבות · ומ"ש במדרש ט' סאין אפתה צ"ע · שהרי דורש לושי בפני עצמו ועשי בפ"ע ואפשר שגם החבין והמלוטמיה נעשים על ידי אפייה ואח"כ מחזירם לקמח ועושים מהם מאכלים · ודעת רבנן שלשתם אנשים די בסאה אחת לכל מין שגם זה וויתור גדול מאד · ותחלה אמר דרך כלל · שהרי ג' סאין קמח סולת סאה אחת לושי וסאה אחת ועשי וסאה אחת עוגות ע"פ מדה ע' : מדבר סין הוא אלוש · שמ"ר פר' כ"ה סוף סימן ה' ד"ר פר' ב' סימן א' סדר עולם סוף פרק ה' ודורש מדה ע"ו שבפרשת בשלח כתוב שבמדבר סין נתן להם המן וכתוב שם ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים · ובפרשת מסעי כתוב ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה ויסעו מדפקה ויחנו באלוש ויסעו מאלוש ויחנו ברפידים · הרי שמאלוש נסעו לרפידים וקודם רפידים ניתן להם המן הרי שבאלוש ניתן להם המן והכריע שמדבר סין כולל דפקה ואלוש וסין ובאלוש ניתן להם המן ע"פ מדת ממעל ומנגד שעל שנתן להם פת ניתן להם המן כדלעיל סימן יו"ד ועל שאמר בלשון לושי ניתן להם באלוש · ועי' מ"ש בשמ"ר שם דברים של טעם : פרום הפסח · פירושו זמן הפסח והוא ל' משנה בשקלים בג' פרקים תורמין את הלשכה בפרום הפסח וכו' ועי' בערוך ערך פרום א' בארוכות שהוא מלשון חצי על שהוא בחצי החודש · וע"ש במוסף ערוך : יג רץ לקדם אותה אומה · שהיה לו לומר · וימהר ויקח בן בקר וגו' על כן דרש שרץ במכוון אל הבקר אומה שנקראת עגלה ובקר ועי' לקמן פר' ל"ג סימן ג' ואין בקר ברפתים ועגל הוא בן בקר כמ"ש עגל בן בקר : יכול גדול · שכבר הוזקן ונתקשה הבשר ת"ל רך · אם רך יכול חסר פירוש חסר זמן שאין בו טעם בשר גמור ת"ל וטוב שהגיע לטעמו במלואו וטובו :

זה ישמעאל · הוקשה לו מ"ש אל הנער הידוע והלא היו לו נערים הרבה כמ"ש בלעדי רק אשר אכלו הנערים · על כן דורש שהכוונה על ישמעאל · שנקרא הנער כמ"ש בסדר זה אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך וכאן הוא הפעם הראשון שנזכר תיבת הנער בתורה והפעם השני הוא הפסוק אל ירע בעיניך על הנער כדי לחנכו במצות ומ"ש לזרזו היינו שמ"ש וימהר לעשות אותו : יד המעולה אחד בששים · אם אינו לוקח מהחלב רק אחד מששים הוא המעולה וכו' עי' ידי"מ לפי שהחמאה הוא שומן של החלב : ופת היכן · שאמר ואקחה פת לחם : ונטמאת · כמ"ש לקמן סימן י"ז היתה לי עדנה · וכן הוא בבבא מציעא דף פ"ו ב' וכן הוא בפדר"א פרק ל"ו ראתה דם נידה לפיכך לא הביא מן העוגות עכ"ל : רבנן אמרי · יתכן שאינם חולקים על אפרים מקשאה שלא הביא עוגות של שרה אלא פת לחם כדי לקיים דברו : נצבים עליו · משמע שהם גדולים ממנו ומושלים עליו · וכמ"ש שמושל עומד נצב עליהם · ואח"כ אמר והוא עומד עליהם · משמע שהוא מושל עליהם · מאחר שנהנו ממנו נכנעו לו ועמד עליהם · ומ"ש מיכאל גבריאל כמ"ש לעיל סי' ט' : עלת לקרתא · שמ"ר פר' מ"ז סימן ה' · ועי' במ"ר פר' י' סוף סימן ה' · ויק"ר פר' ל"ד סי' ח' : טו ארשב"א · לקמן פר' ע"ח סימן ט' עי' במ"ר פר' ג' סימן י"ג וש"נ · ועיין ב"מ דף פ"ז : כתב רבה · שהאותיות הבלתי מנוקדות רבים על המנוקדות · וניקוד אות אחת לרמוז על איזה דבר ודורש התיבה כולה כאלו לא היתה מנוקדת · אך כשרבו המנוקדות אז מורה שעיקר התיבה כפי הניקוד · וכמו שפירש ר' עזריה ששאל לשניהם שאלו לאברהם על שרה כפי הפשט ושאלו לשרה על אברהם כפי הניקוד · ועי' ידי"מ : אבודין · ע"י סיסרא : טז זה ישמעאל · צ"ע שהרי ישמעאל לא נזכר כאן כלל רק ברמז בפסוק ויתן אל הנער · ויתכן שדורש ע"פ מדה ל"א מוקדם ומאוחר בענין שאמר המלאך שוב אשוב

ידי משה

יפי רצון כו' הוא"ו זה מדכתיב כאשר דברת ללא צורך אלא שאמר לו שתעשה עוד סעודה אחרת לבן זכר כאשר דברת עכשיו ותלת כאשר דברת תחלת דברי המדרש : מיכאל מירתת כו' אבל רפאל לא מירתת לפי שבא עבורו לרפואתו · וכדמפרש ר"ת הולא לקרתא מאח"כ מיכאל וגבריאל שהלכו לסדום היה האכילה נגד רצונם ע"כ הוו מרתתים : וכל מקום שנקודה רבה על הכתב כו' כאן מקשים המפרשים למה מרבה נקודות וטוב שינקוד המיעוט והיינו דורשין האותיות המרובות שלא נקדו · הנמוקי יוסף מתרץ בשני פנים וגם החזקוני ובעל יפ"ת כל אחד מתרץ לפי שכלו ואין רצוני להאריך · ול"נ לפי דאמרינן בירושלמי דפסחים פרק מי שהיה טמא ר' סבר אע"פ שאין שם אלא נקודה אחת מלמעלה אתה דורש הנקודה לפיכך היו אנשי כנסת הגדולה מנקדים את המרובה שיהיה אליבא דכולי עלמא כנ"ל : שאף לשרה שאלו איו אברהם ואין להקשות שלא היה אברהם עמהם תחת העץ ויאכלו ככר אמרו בהשוכר את הפועלים אפילו שהיו יודעים היו שואלים למדך תורה דרך ארץ כו' וכן פרש"י בחומש : והוא אחריו זה המלאך · יאון רש"י לפי שהמלאכים היו יושבים לחוץ תחת העץ והיה האהל מאחריהם · שאחוריהם אל אהל שרה ומפני שהיו אומרים לאברהם שוב אשוב אליך וגו' באתה שרה לראות ולשמוע דבריהם הבהיקה שהתב

מיוסה

משנת דרבי אליעזר

ויאמרו אליו וכו' אתה דורש הנקודה בי"ת כ"מ שהנקודה רבה וכו' וכו' ול"ג וכו' אליבא דכ"ע עכ"ל · דבריו תמוהים דוכי אנשי כנה"ג היו מסופקים אדרבה הי"ל להוכיח מכאן שדורשים את המרובה כמו שפסקו אנשי כנה"ג דהנקודה הם הלמ"מ ודומיא דאיתא כמה פעמים בגמרא וכי אתי קרא לאפוקי מספיקא :

זקנים אמר רבי יוחנן כבר כתיב ואברהם ושרה זקנים מה ת"ל ואברהם זקן · אלא שהחזירו הקב"ה לימי נערותיו צריך לכתוב פעם שנייה ואברהם זקן · רבי אמי אמר כאן זקנה שיש בה להלוחית ולהלן בזקנה שאין בה לחלוחית · חדל להיות לשרה אורח כנשים היך מה דאת אמר (דברים כג) וכי תחדל לנדור · פסק · המד"א (במדבר ט) וחדל לעשות הפסח: יז ותצחק שרה בקרבה לאמר [א] זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך ותצחק שרה בקרוביה לאמר ואדני זקן · אמרה האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה תכשיטים נאים · ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה · תכשיטים · היך מה דאת אמר (יחזקאל ט) ואעדך עדי · האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה (כט) וסתות ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עידונים · האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה עידויין ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה · זמני · אלא ואדני זקן · רב יהודה אמר (ל) טוחן ולא פולט · אמר רבי יהודה בר' סימון אמר הקב"ה אתם מילדים עצמכם ומזקינים את חבריכם ואני זקנתי מלעשות נסים: יח ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר · בר קפרא אמר [ב] גדול השלום שאף הכתובים דברו בדאית בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה · ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדני זקן · לאברהם אינו אומר כן אלא למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי · לא דיבר הכתוב כמו שאמרה שרה ואדוני זקן אלא ואני זקנתי: יט היפלא מה' דבר וגו' · רבי יודן בר' סימון אמר משל לאחד שהיה בידו שתי קפליות הוליכן אצל נפח אמר לו יכול אתה לתקנם לי · אמר לו לבראתן כבתחלה אני יכול · לתקנם לך איני יכול · כן הכא (להחזירם) לבראתן כבתחלה אני יכול · להחזירם לימי נערותן איני יכול: כ ותכחש שרה לאמר לא וגו' · רבי יהודה בר' סימון אמר [ג] מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא על ידי עילה · ר' אבא בר כהנא בשם רבי אידי אמר כמה כירכורים כירכר בשביל להשיח עמה ויאמר לא כי צחקת · רבי אליעזר אומר והכתיב (בראשית טז) ותקרא שם ה' הדובר אליה · רבי יהושע בשם רבי נחמיה בשם רבי אידי אמר על ידי מלאך · והכתיב ויאמר ה' לה · רבי לוי אמר על ידי מלאך · רבי אלעזר בשם רבי יוסי בר זימרא אמר ע"י שם בן נח · ויקומו משם האנשים וישקיפו על פני סדום ואברהם הולך עמם לשלחם מתלא אמר · (לא) אכלית · אשקית · לוית · כך ואברהם הולך עמם לשלחם:

פרשה מט

א וה' אמר המכסה אני מאברהם · רבי יצחק פתח (משלי י) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב · אמר רבי יצחק [ד] כל מי שהוא מזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה · מה טעמיה זכר צדיק לברכה · וכל מי

מסורת המדרש א מגילה ט' · ירושלמי מגילה פרק א' · ילקוט בראשית רמז ג' · וילקוט כאן רמז פ"ב · ב יבמות ס"ה · ב"מ דף פ"ז · ירושלמי פאה פ' א' · ויק"ר פרשה ט' · במד"ר פרשה י"א · ד"ר פרשה ה' · לקמן פרשה ק' · מסכת דרך ארץ פרק י"א · תנחומא סדר תולדות סימן א' · וסוף סדר ויחי · וסדר צו סימן ז' · וסדר שופטים סימן י"ח · וע' ספרי נשא פסקא מ"ב · ילקוט תורה רמז קס"ב ורמז תשי"א · וילקוט נ"ך רמז תשי"ב · ג לעיל פרשה מ"ה וש"נ · ד יומא דף ל"ח · אגדת שמואל פ' א' · פסיקתא רבתי פ י"ב · מדרש תהלים מזמור קי"ח · ילקוט משלי רמז תתקמ"ג:

חדושי הרד"ל

שלכבודו של אברהם אכלו · וכ"ה בקה"ר פ"ג פי"ג (אבל בלוט דכתיב ומצות אפה ויאכלו · וודאי מתפרש כראין כאוכלין) ועיין ויק"ר פל"ד: (כט) וסתות ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה · זמני (היינו וסתות) האשה הזו כ"ז שהיא ילדה יש לה עדוין (פי' עיבורים בל' תרגום) ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עדויין וכ"ה בילקוט וכ"מ שהיה הגי' לפני המ"כ וכנ"ל: (ל) טוחן · כד"א תטחן לאחר אשתי: (לא) אכלת אשקת לוית · עיין סוטה (י"ז):
אר"ס

מתנות כהונה

פירושו שלא ידור נדר כלל וכן פירושו כאן לא היה לה אורח כנשים מעולם ואח"כ אמר או יהיה פירושו פסק אבל מקודם זה היה לה אורח כנשים כמו וחדל לעשות הפסח אין פירושו שלא עשה פסח מעולם שאפילו עשה פסח כל ימיו ופסק ולא עשה פעם אחת הרי הוא בכרת: [ששינו לתלמי המלך · גופא דעובדא בפ"ק דמגילה]: בקרוביה · פירש"י בפ"ק דמגלה שצחקה וספרה דברי הצחוק בתוך קרוביה אבל אברהם צחק בלבו ולפיכך הקפיד הקב"ה עליה ולא עליו: [ה"ג ואדוני זקן אחרי בלותי וגו' אמרה האשה כו']: עידונין · זמן ווסת נדתה: עדויין · הריון בלשון תרגום וכלם דייק מלשון עדנה: אלא ואדני כו' · כלומר אין כאן חסרון רק שאדוני זקן: טוחן כו' · דייק מדאמרה אדוני משמע שאדנותו וגבורתו במקומו עומד אצל המעשה ואם כן מה שאמרה זקן הוא על סוף המעשה: מילדים עצמכם · עשיתם עצמכם ילדים בילקוט גרס ומזקינים את אדניכם: ואני זקנתי מלעשות נסים · בתמיה ודרש ואני זקנתי על הקב"ה: [ה"ג בין אברהם לשרה דכתיב ותצחק וגו']: קפליות · בערוך משמע שלשלאות: לתקנם לך כו' · בתמיה: ה"ג כן הכא לבראתן כו': לא נזקק הקב"ה · עי' לעיל פ"ך: ה"ג להשיח עמה ויאמר לא כי צחקת: אבלית אשקית כו' · האכלת האורחים והשקיתם שלוה אותם גם כן:

רש"י

יושבים בחוץ תחת העץ והיה האהל מאחוריהם שאחוריהם אל אהל שרה ובשעה שהיו אומרים לאברהם שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך באת שרה לגיית לשמוע מה הם מדברים וכיון שקרבה לשמוע מה הם מדברים הבהיקה האצל מהוד יופיה כמו שדרשו בספר הזה שהבהיק ארץ מגרים מאורה וכיון שבאת אותה אורה מאחרי המלאך הרגיש המלאך וכן נוהג בעולם כל זמן שאדם יושב באפלה אם יש נר או אבוקה לפניו אינו מרגיש מאורה אבל אם האור בא מאחריו הוא מרגיש: א"ר יוחנן כבר כתיב ואברהם ושרה זקנים מה ת"ל ואברהם זקן אלא כשנולד יצחק החזירן הקב"ה לימי נערות: א"ר אמי כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן זקנה שאין בה לחלוחית: חדל להיות לשרה אורח כנשים כמה דתימא כי תחדל לנדור · נמנע ממנה לבא ווסתה כדרך הבחורים אלא כדרך זקנות שווסתן לחוקה אחת לג' חדשים: בקרבה לאמר · זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך שכתבו לו בקרוביה לאמר: אתם מיילדין עצמכם ומזקינים אדוניכם · עושים עצמכם כבחורים ואומרים שזקן אדוניכם כלומר שאתם תולין הדבר בכן · שאף שאת תולה הדבר באברהם · הייך שאף בך הדבר תלוי: ואני זקנתי מלעשות נסים · שיהא לו ילד: ואדני זקן אין כתיב כאן אלא ואני זקנתי כדי להטיל שלום בינו לבינה: לאחד שהיו בידו שתי קפליות · פותחות כעין שעושין למנעולים ויש ספר שכתב שפליות שפלים הוליכם אצל נפח אומרים לו יכול אתה לתקנם וכו':

כלי

מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת · שרה: כמה כרכורים כרכר · כמה היזורים חזר להשיח עמה: מתלא אמר · אכלית אשקית לווית האכלת אורח מלך והשקית מלך עשה לו לוויה:

פירוש מהרז"ו

אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך והוא אחריו שמ"ש והנה בן היינו יצחק והוא ישמעאל יהיה אחר יצחק שיצחק יהיה קודם לו במעלה ובגדולה כמ"ש ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו · ויתכן שישמעאל היה עומד ליד אברהם לשמשו שהרי רצה אברהם לזרזו במצות כמ"ש לעיל סימן י"ג · ועל זה אמר והוא אחריו כנ"ל ואפשר לפרש והוא על יצחק שיהיה אחר ישמעאל כמ"ש פר"א סוף פרק ל' · גם יתכן שדורש גז"ש כמ"ש והוא יהיה פרא אדם · ומ"ש מפני היחוד דרשה אחרת היא על מ"ש והוא אחריו שהמלאך עמד אחר אברהם שלא יתיחד עם שרה · היינו כשאמר לה איו אברהם כנ"ל · והפירוש הג' והוא אחריו המלאך היה פונה אחריו שבאתה לו הוראה מאחריו מאהל שרה ודורש אהל מלשון אור כמ"ש לעיל סימן ח' וכמ"ש לקמן סוף פר' ס' שכל זמן שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה: כבר כתיב · היינו כאן ולמה כתוב עוד הפעם ואברהם זקן בסדר חיי שרה: כאן לזקנה שיש בה לחלוחית · פי' שמ"ש תחלה כאן ואברהם ושרה זקנים הוא זקנה שיש לה עדיין לחלוחית בטבע ומ"ש ואברהם זקן הוא זקנה שאין בה לחלוחית בטבע אבל נתקיים באברהם עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו שהרי אח"כ לקח אשה וילדה לו ששה בנים: יז ששינו לתלמי · מגילה דף ט' ע"ש: ילדה יש לה תכשיטין · כך נתן הש"י טבע לנשים ילדות להתקשט ולהתיפות בפני בעלה · ואני צריך לדבר זה לעת זקנה אחרי בלותי היתה לי עדנה · ודורש ע"פ מדת נוטריקון עדי נאה: זמני · על שלרוב הנשים יש קביעות זמן לנדתן: אלא ואדוני זקן · ולא עוד אלא שאדוני זקן ואינו ראוי להוליד: ר' יהודה אומר כו' · נ"ע דלעיל פר' מ"ז סימן ג' אמר ר' יודן שהאיש אינו מזקין ויתכן דר' יהודה דכאן אינו ר' יודן וחולק עליו גם חולק על מ"ש בסימן הקודם שזקנה של כאן הוא זקנה שיש בה לחלוחית ומ"ש טוחן כמ"ש איוב תטחן לאחר וגו' וכן ויהי טוחן בבית האסורים · ומ"ש ואינו כו' כמ"ש לקמן פר' ל"ג סימן ס' מי מלל ע"ש ותבין · ואח"כ עוד ינובון בשיבה: מילדים עצמכם · שאמרה שרה שאחרי בלותה היתה לה עדנה שחזרה לנערותה אלא ואדוני זקן על אברהם שאחר הזקנה לא יתכן שאלד · וזה מ"ש שאף אמנם אלד · ואני זקנתי מלעשות נסים · לפרש למה זה צחקה וגו' כנ"ל: יח גדול השלום · ספרי נשא פסוק וישם לך שלום במ"ר פר' י"א סימן ז' ויק"ר פר' ט' בסימן ה' וס"כ: אלא ואני זקנתי · שסרה אמרה על עצמה ואני זקנתי · גם יש לפרש כמ"ש בסוף סימן הקודם ואני זקנתי מלעשות נסים על הקב"ה כ"י: יט שתי קפליות של ברזל · חתיכות ברזל והביאם לנפח שהוא האומן של ברזל לחברם יחד · וכמ"ש ויק"ר פר' כ"א סימן א' כמ"ח קופליות של ברזל · השיב להם הש"י היפלא מה' דבר: ודורש היפלא מה' דבר כמו שדרשו לעיל פר' כ"ח ריש סימן ג' ע"ש · ד"ר פר' ה' סימן י"ג על מ"ש אכנו בדבר בְּדָבָר בראתי העולם כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו דבר אני מוצא · וכן כאן היפלא מה' דבר לברא אותן כבתחלה: כ מעולם לא נזקק · ירושלמי סוטה ריש פרק ז' · לעיל פר' כ' סימן ו' ופר' מ"ה סימן י' ולקמן פר' ס"ג סימן ז': כמה ברבורים · כמה דבורים וצעקות · שתחלה דבר המלאך באופן שתשמע שרה וצחקה ואמר ה' לאברהם ואברהם אמר לשרה עד שהשיב לה הש"י כו' לא כי צחקת · ומ"ש ע"י עילה פי' על ידי שהכחישה · ועי' לעיל פר' כ' סימן ו' ושם מבואר: שם בן נח · וכמ"ש בחד"א סוף פרק כ"ח שם בן נח נתנבא ד' מאות שנה: לשלחם · ללות אותם כמ"ש מכילתא ריש בשלח · שמ"ר פר' כ' סוף סימן ב' וס"כ ומאחר שהתחיל במצוה של הכנסת אורחים היה מחויב לגמור והגמר הוא הלויה:

פרשה מט סימן א המכסה אני מאברהם · ובפסוק הסמוך ואברהם היה יהיה והיל"ל מיד זעקת סדום ולמה הפסיק בברכתו לאברהם ואגב זה הביא כל הדרשה כמ"ש בסוף הסימן · ובריש מדרש שמואל כל הענין ע"ש: עובר בעשה · זה מ"ע מדברי קבלה · ומרומז בתורה כאן אגל אברהם שמי שאינו עושה כן הוא עובר

יפה תואר

מפולא והיה סגור מכל צד וע' לעיל בפל"ט: כאן זקנה שיש בה לחלוחית · ויתפרש באים בימים שקרובים ונכונים לבוא בימים וכמו בירמיה ז' הבאים בשערים האלה ומה דכתיב ואברהם בא בימים הוא כי כבר הזקין ובא בימים וכמו בא אחיך במרמה שכבר בא: חדל להיות לשרה · כי שפרש חדל מורה לפעמים למניעה בזמן מה וכמו וכי תחדל לנדור אע"פ שיש בידו לנדור אח"ז · ולפעמים מורה על מניעה עולמית וכמו וחדל לעשות הפסח דאם עבר זמנו בטל קרבנו · ושתי ההוראות האלה נכונות לפרש בכתוב הזה · כי מניעה על זמן יתפרש חדל להיות לשרה אחרי שחזרה בדרך גם לנערותה · ומניעה עולמית כי מצד זקנותה חדל לעולם · ויש דגרסי שורי המד"א וכי תחדל לנדור כו' ויתפרש שורי מלשון דלוג ופירושו שוסתה לא פסקה לגמרי אלא לשעה כי דלגה מזמן לזמן: עדנה עדבין כנ"ל ופי' בעות שוסתות כי פירסה נדה וכדאיתא לעיל ותבנה שבטבע היה לה וע"כ הרחיקה את הלידה רק מצד טבע בעלה · ובפי' הג' גרסינן עדוונין ופי' לתאות הבשר בלשון מעדנים ומעדן את הבשר וכן פירש"י ז"ל בחומש וכן הוא בפ' הפועלים שמעדן הבשר · וע' בערוך ערך עד דהיה לו גרסא אחרת במדרש · ודרך כלל הם אמת ודבריהם אמת כי אח"ז הלא תשק אבימלך ביפיה: לאברהם אינו אומר כן · המדרש הוצרך פה בלשונו דלא נפרש כי אחרי בלותי היתה לי עדנה אשר אמרה שרה הוא בתמיה · והקב"ה אמר תחת זה ואני זקנתי כי כוונה אחת לשניהם ומה שלא הזכיר ואדני זקן כי קיצר בדבריו וגם לא נפרש ואני זקנתי על הקב"ה שאומר שאם אני זקנתי מלעשות נסים וכמ"ש לפני זה · לכן הוצרך המדרש בלשונו באר שיתב כי פה שינוי בלשון מפני דרכי שלום: מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח כו' עמ"ש לעיל בפ' כ': אבלית אשקית לוית · כי לא נוכל לפרש לשלחם שילכו מעל פניו דהא האורחים היו חביבים לו מאד · אבל פירושו ללותם והטעם בזה לשמרם מנזקי הדרך [ואולי בא לדרוש למה כתיב ואברהם הולך עמם לשלחם ולא כתיב וילך אברהם לשלחם · אבל המלאכים לא הצריכו את לויתו כי הדרך כבר נודע להם וגם אין פחד הדרך לנגד עיניהם · אבל כמו שנהגו המלאכים בביתו ואכלו משום דמתלא אמר עלת לקרתא הלך בנימוסה כמ"ש לעיל כן הלך אברהם עמם והתנהג בדרך העולם לשלחם וכמו שמתלא אומר אכלית אשקית לויה]:
כל מי שהוא מזכיר את הצדיק כו' · והטעם בזה כדי שיקנאו רבים בכבודו ויעשו כמעשיו: וכל מי

ידי משה

שיופיה וכיון שבא האורה מאחרי המלאך הרגיש המלאך וכן מנהג העולם שמרגיש באור מאחוריו יותר משלפניו עכ"ל רש"י ז"ל ולפירושו מנ"ל לאמר' זה שהכיע מאחוריו והרגיש אור וגם אינו שייך במלאכים [illegible]

שהיה אחורי ישמעאל אך שקשה לאמר' למה כנים ישמעאל את המלאך לאחוריו ולא היה מהפך את פניו למלאך כדרך בני אדם שמקבלין פני אורחים לא כנגד האור אלא פנים אל פנים לזה אמר המדרש שהכניס [illegible]

שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה · מה טעמיה ושם רשעים ירקב · א"ר שמואל בר נחמן שמותן של רשעים דומים לכלי קוריים · מה כלי קוריים כל מה שאת משתמש בהם הם עומדים הנחתם הם מתרפים · כך שמעת מימיך אדם קורא שם בנו פרעה · סיסרא · סנחריב · אלא אברהם יצחק יעקב · ראובן שמעון · רבי ברכיה ורבי חלבו משום רבי שמואל בר נחמן ור' יונתן א כשהיה מגיע לפסוק הזה · אשר הגלה מירושלים עם הגולה וגו' הוה אמר נבוכדנצר שחיק עצמות ולמה לא הוה אמר כן בירמיה אלא שכל נ"נ שכתוב בירמיה חי הוי · ברם הכא מת הוי · רב כי הוי מטי להמן בפורים אמר ארור המן וארורים בניו לקיים מה שנאמר ושם רשעים ירקב · (א) א"ר פנחס חרבונה זכור לטוב · א"ר שמואל בר נחמן ג מצינו שהקב"ה מזכיר שמן של ישראל ומברכן שנאמר (תהלים קטו) ה' זכרנו יברך · ר' הונא בשם רבי אחא אמר אין לי אלא ס' רבוא מנין שכל אחד ואחד מישראל ד שהקב"ה מזכיר שמו ומברכו שנאמר וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום · לא היה צריך קרא למימר אלא ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה אלא אמר הקב"ה הזכרתי את הצדיק ואיני מברכו ואברהם היו יהיה לגוי גדול :

ב כתיב (תהלים כה) (ב) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם ה איזהו סוד ה' זו מילה שלא גלה אותה מאדם ועד עשרים דור עד שעמד אברהם ונתנה לו שנאמר ואתנה בריתי (ג) ביני ובינך · א"ל הקב"ה אם תמול תטול סוד ה' · מה סוד ה' · ס' ששים · ו' ששה · ד' · ארבעה · הרי שבעים · שבעים אני מעמיד ממך בזכות המילה שנאמר (דברים י) בשבעים נפש ירדו אבותיך · מעמיד אני מהן שבעים זקנים שנא' (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ומעמיד אני מהן משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון · שנאמר (דברים א) הואיל משה באר וגו' · בזכות מי בזכות המילה שנאמר סוד ה' ליראיו · א"ל הקב"ה לאברהם (ד) ו דיו לעבד שיהא כרבו · אמר לפניו ומי ימול אותי · אמר אתה בעצמך · מיד נטל אברהם סכין והיה אוחז בערלתו ובא לחתוך והיה מתירא שהיה זקן · מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו והיה אברהם חותך שנ' (נחמיה ט) אתה ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו' · וכרות לו הברית אין כתיב כאן אלא וכרות עמו מלמד שהיה הקב"ה אוחז בו · ח ד"א סוד ה' ליראיו · בתחלה היה סוד ה' ליראיו · (א) (ה) ואח"כ לישרים · ולישרים סודו ·

מסורת המדרש א ירושלמי מגילה פרק ג' · מסכת סופרים פרק י"ד · אסתר רבה פ' ו' · מדרש שמואל פרשה א' · ב מגילה ז' · מסכת סופרים פרק י"ד · אסתר רבה פרשה י' · ילקוט משלי רמז תתקמ"ו · ג ילקוט תהלים רמז תתע"ג · ד פסיקתא רבתי פ' י"ב · ה ילקוט תהלים רמז תש"ב · ו ברכות דף כ"ח · ז ילקוט נחמיה רמז אלף ע"א · ח מדרש תהלים מזמור כ"ה · תנחומא ס"ז סי' ו' · וסדר ויהי סימן י"ד · ילקוט כאן רמז פ"ב · ילקוט עמוס רמז תקמ"א · וילקוט תהלים רמז תש"ב :

חדושי הרד"ל

(א) אר"פ · צריך לומר חרבונה זכור לטוב · כ"ה בירושלמי ספ"ג דמגילה וכצ"ל : (ב) סוד ה' ליראיו כו' עד שעמד אברהם כו' · שנקרא ירא כד"א כי ירא אלהים אתה כדלקמן וכ"ה בתנחומא ס"פ לך לך ובאג"ב פט"ז : (ג) ביני ובינך · כדבר סוד שאין ידוע כ"א בין איש לרעהו : (ד) דיו לעבד שיהא כרבו · באג"ב שם משל למלך שהיה לו אוהב עשיר · א"ל מה אתן לך כסף וזהב יש לך אלא הריני חוגרך אזון שלי ואתנה בריתי ביני ובינך · ע"כ · ופי' אזון חגורה שחוגרין בה המלכים · והוא משל למילה שכתוב בה חגור חרבך על ירך גבור [רכס] שהיא כחרב על ירך לאות מפחד של יצה"ר דג"ע וסוף כענין אזון של מלכות שחוגרים לסימן ממשלה וגבורה ועיין בילקוט בשם אבכיר : (ה) ואח"כ וכו' · בתנחומא גרס קרא בסוד ישרים ועדה :

חדושי הרש"ש

(ה) ואח"כ לישרים ואת ישרים סודו כצ"ל :

רש"י

פרשה מט שמותן של רשעים דומים לכלי קוריים · כלי אריגה יתדות והמסכת כל זמן שאתה משתמש בהן עומדים בחוזק וכל זמן שאין אתה משתמש בהן וכו' : רב כד מטי להמן אמר ארור המן וארורים בניו לקיים מה שנאמר שם רשעים ירקב · רבי פנחס כי מטי לחרבונה אמר חרבונה זכור לטוב :

הוסיף

מתנות כהונה

פרשה מט כלי קוריים · פירש רש"י כלי אורגים ובמדרש תהלת בפסוק ושנאתי אני את החיים משמע שהם בגדים הטובים [וכ"ז הוא במדרש חזית בפ' נופת תטופנה] : הנחתם הם מתרפים · כך שמות הרשעים לאחר מותם אבד זכרם ושם רשעים ירקב : [שחיק עצמות · כלומר ימחו וישחקו עצמותיו ובמסכת סופרים פי"ד גרס נבוכדנאצר רשיעא שחיק שמיה למזגי לטבא טבתיה ולבים ביעתיה שנאמר זכר צדיק וגו'] : [וגי' הספר הוא ממש כנוסחת ריש מדרש שמואל : בירמיה · בשמות נ"נ הכתובים בס' ירמיה] : חי הוה · וכתיב גם במדעך מלך אל תקלל : א"ר פנחס · ר' פנחס אמר חרבונה כו' בפורים כשהגיע לפסוק ויאמר חרבונה : זכרנו · דרש לשון זכרון : הואיל משה באר וכו' · ודרשו חז"ל בע' לשון פירש להם : ה"ג ליראיו וכו' · סיפיה דקרא ובריתו להודיעם : דיו לעבד שיהיה בסוד רבו · כדכתיב סוד ה' וגו' וזה ובריתו להודיעם או ר"ל כדאיתא לעיל פרשה מ"ו שאמר לו הקב"ה דייך אני ואתה בעולם והראשון עיקר : [נטל אברהם סכין גרסינן] : [ה"ג אח"כ לישרים ואת ישרים סודו (משלי ג')] :

יפה תואר

שהוא מזכיר את הרשע כו' · והא דאמרינן בפ"ק דברכות בהנהו בריוני דהוו בשיבבותיה דר"מ · מי כתיב יתמו חוטאים חטאים כתיב אלמא דאסור לקלל את הרשעים · שם איירי בחייהם וזה אסור פן ישובו מדרכם הרעה והכתוב ושם רשעים ירקב איירי ברשעים שכבר מתו : הנחתם הם מתרפים · וכן הוא ברשעים ששמם מעלמם ירקב · וימחה זכרם מן הארץ · ולא כן הצדיקים זכרם יקום לעד וכזה ימצאו קורת רוח גם בעולם : כי הוי מטי להמן בפורים כו' · ולא מפליג בין המן דקודם תליה להמן דלאחר תליה ולפ"ז חולק הוא על רשב"ן שאמרו בירמיה חי הוי ברם הכא מת הוי : ואינו מברכו ואברהם היו יהיה וגו' · והא דמצינו כמה פעמים דמזכיר שם אברהם יצחק ויעקב בלא ברכה ושמא כיון דמזכירים אשר בזכותם יקומו גם זרעם לעד או שמדבר בשבחם הם מתברכים מן הענין המדובר בהם ואינם צריכים עוד לברכה : איזהו סוד ה' כו' · פי' איזהו סוד ה' הנזכר כאן כיון שכל המצות הן סוד ה' דלא נתגלו אלא ע"י משה ומפרש דסוד ה' זה קאי על המילה דהיה סוד עד כ' דורות וכדמסיים ובריתו להודיעם ויתכן מה דקרא את המילה בשם סוד ה' · משום שהוא ענין נעלם מהסברא · שהערלה מצורך יצירת הגוף · כי לא ברא הטבע דבר לבטלה אפילו השערות והצפרנים ותועלתם מבוארת בשמירות האבר וכריתתה דבר זר וכמ"ש הרב שחשבו רבים כי לזה לא נמולו אדם ונח ואברהם עד שצוהו ה' שהיה אללם כחטא לתת גנות במעשה הטבע וה' גלה לאברהם שעמד בסודו טעמי המצוה מכמה פנים וכמו"ש לעיל · ולכן נקראת המילה סוד כי רק אברהם שעמד בסוד ה' ידע טעמה ולא זולתו והראיה כי הראשונים אשר היו לפניו לא קיימו אותה · וכן הוא לא קיימה עד שגלה לו ה' : וכרות לו הברית אין כתיב כאן כו' · כי בכל מקום אשר שמירת הברית מוטלת על שני הצדדים כתיב הכריתה בברית בלשון עם · כלומר זה עם זה · אבל אם שמירת הברית מוטלת רק על צד אחד כתיב בל' וכמו לא תכרות להם ברית ועוד רבים ולכן דריש ממה דכתיב עמו שהיה הקב"ה כו' והיתה שמירת הברית משני הצדדים ואע"ג דהאי קרא מדבר בירושת הארץ וכדכתיב לתת את ארץ הכנעני · אבל הירושה באה לו מאת ה' בברית המילה · והבאים בברית המה יורשיו : בתחלה היה סוד ה' ליראיו כו' · פי' הדברים כי בתחלת יצירת

פירוש מהרז"ו

על מצות עשה · וכן אצל רשעים להפך · כי עומק פשוטו של מקרא כאלו כתוב זכר צדיק לברכה וזכר רשע לקללה · ושם צדיקים יעמוד לעד ושם רשעים ירקב · שמברכת הצדיק אנו לומדים קללת הרשע · ומקללת הרשע בסיפא דקרא אנו לומדים ברכת הצדיק · וזה על פי מדה ע' · וזהו שאמר ירקב פי' שבזה גלה הכתוב ללמוד הצדיק מן הרשע והרשע מן הצדיק ודוק · ועוד יתכן שכוונתו שכמו בכ"ד תיבת לברכה שמ"ע לומר ברכה : כלי קוריים · לשון משנה הוא פרק ר"א אומר האורג בנירין בקירוס · ובירושלמי שם איתא קירוס הוא קירומה תרגום הטובות אטון מצרים תרגם ומקרמא מצראי וזהו מ"ש במסכת כלה ועיטרה בקרמים · ועיין ד"ר פר' ז' סימן י"א ומש"ש ועי' מוסף ערוך ערך קרומא · וכלים אלו צריכים לאויר העולם · ואם מסגירים אותם בתיבות זמן רב הם כלים והולכים : פרעה סיסרא סנחריב · שמאחר שנהרגו ולא מתו כשאר כל אדם · אין שום אדם רוצה לקרא שם בנו בשמם וכמ"ש חז"ל דלא מסקי בשמייהו של רשעי ישראל כדואג ואחיתופל : ומ"ש פרעה סיסרא סנחריב צ"ע שהרי פרעה שם המלוכה שכל מלכי מצרים היו נקראים פרעה וגם בדור ירמיה ובדור יחזקאל היו נקראים כן · ואיך יקרא אדם שם בנו פרעה · וגם על סנחריב יקשה שהרי איתא בפרק חלק שהיו לו שמונה שמות · חוץ מסנחריב שאינו שם כלל ע"ש · ועל סיסרא יקשה שמפורש בעזרא ובנחמיה בני ברקוס בני סיסרא עי' במ"ר פר' פ"ז סימן י' ושם תמצא ישוב נכון על ענין סיסרא · ובפרעה וסנחריב צ"ל שתפס אותם למשל בעלמא ובדברי משל אין לדקדק בכל חלקיו ודיבר כפי הנראה מפשוטי הדברים שהם שמות בני אדם ובימי הנביאים היו השמות האלו ידועים ואח"כ נשתכחו לגמרי ובימי חז"ל לא היה עוד זכר לשמות אלו : ור' יונתן · צ"ל בלא וי"ו ופירושו שר"ב ור"ח בשם ר' שמואל ב"ר נחמן העידו על ר' יונתן שעשה כן · וכ"ה בירושלמי פרק ג' דמגילה ובמס' סופרים פרק י"ד וכ"ה מדרש שמואל ועי' ג"כ במדרש אסתר פסוק אשר הגלה מירושלים כי כן הוא : אשר הגלה מירושלים · וס"ד אשר הגלה נבוכד נצר : בפורים · לרבותא אף שמברכים אין זה הפסק כנ"ל אך במס' סופרים איתא בהדיא שרב אמר כן אחר קריאת המגילה · ואפשר שהטעם משום הפסק הברכה והמ"ע יקיים אחר הקריאה · ועיין ביפ"מ וקרבן העדה · וגי' המדרש כאן ראיה לפירוש היפ"מ · וגי' המ"ס ראיה לבעל קרבן העדה : חרבונה זכור לטוב · במדרש אסתר פסוק והמלך קם בחמתו הגי' דאמר ר' פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב · וגירסת רש"י כאן כי הוה מטי לחרבונה אמר חרבונה זכור לטוב ולענין אי הוי הפסק כמ"ש בדברי רב וז"ל המדרש שם מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ דאמר ר' פנחס וכו' כנ"ל · ואין הכוונה שצריך לברך את חרבונה כמו ברוך מרדכי היפך ארור המן · דא"כ הי"ל ברוך חרבונה אלא הכוונה על שנדמה אליהו ז"ל בדמות חרבונה ואליהו נקרא בכל מקום זכור לטוב וכשמזכיר את חרבונה צריך להזכירו בשם זכור לטוב לרמז שמו של אליהו עליו על שנדמה בשעה זו בצורתו · וכדומה לזה לעיל פר' ל"ג בסימן ג' ע"ש : זכרנו יברך · כשמזכיר אותנו יברכנו : אשר אני עושה · היינו עונש סדום על רעתם והיה צריך לומר מיד זעקת סדום וכו' : ב כתיב סוד ה' · ד"א המכסה אני מאברהם · עי' אגדת בראשית פרק ע"ז תנחומא פרשת לך לך · ועיין לעיל פר' מ"ו סי' ב' ומש"ש וש"נ : איזה סוד ה' · עיקר הראיה מס"ד ובריתו להודיעם · אלא שבא ליתן טעם למה נקרא המילה סוד ה' · על שלא גלה עד ך' דור : עד שעמד אברהם · וז"ל אגדת בראשית שם עד שעמד אברהם ונתנה לו · שנאמר סוד ה' ליראיו זה אברהם שנאמר בו כי ירא אלהים אתה · וכאן הוכיח שמדבר באברהם ממ"ש ובריתו להודיעם כמ"ש ואתנה בריתי ביני וביניך : אם תמול תטול סוד · פירוש אחר הוא שסוד אינו המילה אלא שכר המילה שמ"ש ובריתו להודיעם הוא המילה שעל כך תיטול סוד ה' שבעים נפש · וענין השבעים נפש שאז נפלו בגורלו של הקב"ה · ועל זה נאמר יצב גבולות למספר בני ישראל · וכמ"ש בהדיא בפר"א פ' כ"ד וז"ל ומנין שהפיל גורלות ביניהם · שנא' בהנחל וגו' · בהפרידו בני אדם יצב וגו' למספר בני ישראל · כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו עכ"ל · וזה דווקא על ידי הברית שאז יזכה לזה · וכן ע' זקנים שהם סנהדרין שיהיה בכל דור שהם כנגד ע' נפש וע' לשונות הנ"ל : הואיל משה באר · משמע שבא לבאר שכל באי עולם ידעו אותה והיינו בכל לשון שבעולם · וכמ"ש בספרי ריש דברים · וכמ"ש אצל אבנים של הר עיבל וכתבת על האבנים וגו' באר היטב · ודרשו · בשבעים לשון · ובאגדת בראשית פ' ע"ז הנ"ל איתא ז"ל · ומעמיד אני מבניך את משה שהוא הוגה בשבעים לשון שנאמר וגו' הואיל משה באר וכו' בזכות מה בזכות הברית שנא' ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב וכו' שמ"ש ברים דברים הואיל משה באר וגו' בחורב וגו' ומ"ש בדברים ה' כרת עמנו ברית בחורב דבר אחד הוא : דיו לעבד שיהיה כרבו · אין למאמר זה שום ביאור ושייכות כאן · אך הוא לקוח מאגדת בראשית וכאן לא כתב אלא ריש מילין · וז"ל האג"ב אחר מאמר הנ"ל · א"ל הקב"ה לאברהם דיו לעבד שהוא לו קונו ובריתו להודיעם · משל לשר שהיה לו אוהב והיה עשיר יותר מדאי אמר כו' ומה אתן לו זהב וכסף יש לו עבדים ושפחות יש לו אלא הריני חוגרו זונין שלי · כך אמר הקב"ה לאברהם מה אתן לך ואתנה בריתי ביני וביניך וגו' ויפול אברהם על פניו וגו' הנה בריתי אתך סוד ה' ליראיו · הרי מבואר הכוונה שבמשל שבזה שחגרו זונין שלו נתן לו מתנה גדולה שידומה לו · ובנמשל בזה שגלה לו סודו והודיעו בריתו נדמה לו וזהו זונין שלו · ורומז לדברים העומדים ברומו ש"ע בסודות הזוהר ופשוטו כמו שאני תמיד בלא חסרון כן אתה וכן מאמר הסמוך הוא משם · עד אוחז כו' : בתחלה סוד ה' וכו' · תנחומא וירא סי' ו' מדרש תהלים כ"ה בילקוט : ולישרים סודו · אין פסוק כזה בתנ"ך · ובתנחומא שם הגי' בסוד ישרים ועדה תהלים קי"א ·

ידי משה

מה בלי קוריים כל מה שאתה משתמש בהן הן עומדין ר"ל הם חזקים · הנחתם הם רפויים כמו הכיות כל זמן שאתה עוסק בו הוא חזק וכשאתה מניח אותו מלהשתמש הוא מתיבש כך הרשעים כשמתים לא משתמש שום אדם בשמותם כמו הכלי קוריים כשמניח אותו אין לו עוד צורך בו כך משמע הפי' מתוך לשון רש"י וק"ל : אלא שכל נבוכדנצר שבירמיה חי הוה זה ראייה למעלה שרשעים נמשלו לכלי קוריים שבהיותם חיים אין אומרים שם רשעים ירקב אלא אחר מותם : רב כי הוה מטי להמן בפורים אמר ארור המן וארורים בניו · כל זה הוא בירושלמי פ"ג דמגילה ופי' שם בעל י"מ ולא מפליג בין המן דקודם תליה להמן דאחר תליה ופליג אר' יונתן דלעיל דמפליג אצל נבוכדנצר בין חי למת עכ"ל · ול"נ דלא פליג כי אם תעיין היטב למה אמר כי הוה מטי להמן אמר ארור המן וארורים בניו · בניו מאן דכר שמיה אלא שרצונו להראות דווקא כשמטי לזה ההמן דאצל בניו דהיינו אחר תליה כנ"ל וק"ל : אמר לו הקב"ה לאברהם דיו לעבד שיהא כרבו · לא ראיתי ולא שמעתי פה שום פי' וגם מה שאמר אמר לו הקב"ה ושלא עד כאן כל דברי הקב"ה ומה זה שאמר שיטה אחרת אמר לו הקב"ה וגם מה שאמר דיו לעבד שיהא כרבו לא שמעתי פירושו · ול"נ שצ"ל אמר אברהם להקב"ה דיו וכו' וקאי על מה שאמר הקב"ה ומעמיד אני ממך משה שילמוד תורה בשבעים לשון לזה אמר אברהם דיו לעבד שיהא כרבו ר"ל די למשה שיהיה כמטטרון רבו שלא מבין בלשון ארמי והוא יבין בשבעים לשון כנ"ל : עוד שמעתי מתלמידי וג"כ נכון דברים כפשטן שאמר הקב"ה לאברהם אל ירע בעיניך שלא יהא רק שבעים נפש או שבעים זקנים ולא יותר כי די לעבד שיהא כרבו ר"ל שמו"ד שלי רק בגימטריא שבעים : אמר לפניו ומי ימול אותי · פי' הא"א לפי שצריך שיהא המוהל מהול כדכתיב המול ימול ועדיין לא

משנת דרבי אליעזר

דיו לעבד וכו' · פי' שמה שהבטחתי ואברהם היו יהיה וגו' לפי שהקב"ה רצה לגלות לו שיוסף את שעיר ויצר לו לפי שנקראו בניו כדלקמן·לכך הקדים שעתיד אני להעמיד ממך וכו' ואף שאמר אתה עכשיו שמה לאחר זמן ודייך להיות כמוני שגם לי צער באבדן מעשי ידי: אמר ומי ימול אותי·מאחר שלפי דבריך אין עכשיו שום צדיק אף שהייתי סבור שיש צדיקים באמת הם נגלו כדלקמן אם כן ומי ימול אותי

ואח"כ לנביאים · (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים · אמר הקב"ה אברהם זה ירא אלהים שנאמר (בראשית כב) עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה · אברהם זה ישר מן הישרים שנא' (שיר א) מישרים אהבוך · אברהם זה נביא שנאמר (בראשית כ) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ואיני מגלה לו · אמר רבי יהושע בן לוי [א] משל למלך שנתן אוסיא לאוהבו לאחר זמן בקש המלך לקוץ מתוכה חמשה אילני סרק אמר המלך אילו מן פטריקון שלו הייתי מבקש לא היה מעכב ומה בכך ונמלך בו · כך אמר הקב"ה כבר נתתי את הארץ מתנה לאברהם שנאמר לזרעך נתתי את הארץ וחמשה כרכים הללו בתוך שלו הם ואילו מפטריקון שלו הייתי מבקש לא היה מעכב בידי ומה בכך ונמלך בו · אר"י בר' סימון למלך שהיו לו שלשה אוהבים ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן פעם אחת בקש המלך לעשות דבר חוץ מדעתן נטל את הראשון וטרדו והוציאו חוץ לפלטין · שני חבשו בבית האסורים ; ונתן ספרגים שלו עליו · שלישי שהיה לו חביב יותר מדאי אמר איני עושה דבר חוץ מדעתו כך אדם הראשון ויגרש את האדם · נח ויסגר ה' בעדו · אברהם שהיה חביב עליו יותר מדאי · אמר מה אני עושה דבר חוץ מדעתו · א"ר שמואל בר נחמן משל למלך שהיה לו סנקתדרים אחד ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו · פעם אחת בקש המלך לעשות דבר חוץ מדעתו אמר המלך כלום עשיתי אותו סנקתדרים שלי אלא שלא לעשות דבר חוץ מדעתו · א"ר יודן אמר הקב"ה הרי יש שם לוט בן אחיו ואיני מגלה לו · ורבנן אמרי כבר קראתי אותו אביהם · שנאמר (בראשית יז) כי אב המון גוים נתתיך דנים את הבן חוץ מן האב · [ב] מתן תורה גליתי לו · גיהנם גליתי לו · דינה של סדום למחר · ואיני מגלה לו · רבי אחא בשם רבי שמואל בר נחמן בשם רבי נתן אמר [ג] אפי' הלכות ערובי חצרות היה אברהם יודע · רבי פנחס בשם רבי שמואל אמר אפילו שם חדש שהקב"ה עתיד לקרוא לירושלים שנא' (ירמיה ג) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' היה אברהם יודע · רבי ברכיה ור' חייא ורבנן דתמן בשם ר' יהודה [ד] אין יום ויום שאין הקב"ה מחדש הלכה בב"ד של מעלה · מאי טעמיה (איוב לז) שמעו שמוע ברגז קלו והגה מפיו יצא ואין הגה אלא תורה שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה אפי' אותן הלכות היה אברהם יודע : **ג** ואברהם היו יהיה · ר' תנחום בשם רבי ברכיה בשרו שאין העולם חסר [ה] משלשים צדיקים כאברהם : רבי יודן ור' אחא בשם רבי אלכסנדרי מייתי לה מהכא ואברהם היו יהיה יו"ד עשר וה' חמש וי"ד עשר וה' חמש : **ד** כי ידעתיו למען אשר יצוה · רבי יודן בשם רבי אלכסנדרי (ו) זו הובריא · ורבנן אמרי זו ביקור חולים · ר' עזריה בשם ר"י מתחלה צדק לבסוף משפט · הא כיצד אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים · [ו] משהיו אוכלים ושותים אמר להם ברכו · אמרו ליה מה נאמר · א"ל אמרו ברוך אל עולם שאכלנו משלו · אם מקבל עליו ובריך הוה אכיל ושתי ואזיל · ואי לא הוה מקבל עליה ובריך · הוה א"ל הב מה דלעך ואמר מה אית לך עלי · הוה א"ל חד קסיט דחמר בעשרה פולרין וחד ליטרא דקופר בי' פולרין · וחד עיגול דריפתא בי' פולרין מאן יהיב לך חמרא במדברא · מאן יהיב לך קופר במדברא · מאן יהיב לך עיגולא במדברא · מן דהוה חמי ההיא עקתא דהוה עקי ליה הוה אמר ברוך אל עולם שאכלנו משלו הה"ד לכתחלה צדקה ולבסוף משפט · למען הביא ה' על אברהם וגו' · תני ר"ש בן יוחאי אומר [ז] כל מי שיש לו בן יגע בתורה כאילו לא מת · שנאמר למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר אליו לא נאמר אלא את אשר דבר ה' עליו : **ה** ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה ·

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ה' · ב לעיל פרשה מ"ד · שמ"ר פרשה כ"א · שוח"ט מזמור מ' ומזמור כ"ב · פסיקתא רבתי פ' ט"ו · מכילתא יתרו ריש פ' ט' · ילקוט סדר לך רמז ע"ו · ילקוט תהלים רמז תשל"ז · ג לקמן פרשה ס"ד · תנחומא סדר לך סי' א' וסי' י"א וסדר בהר סימן א' · אגדת בראשית פרק י"ג · שוח"ט מזמור א' · עיין יומא כ"ח · קדושין דף פ"ב · ילקוט תולדות רמז קי"א · וע' מ"ש לקמן פרשה נ"ס · ד ילקוט איוב רמז תתקכ"א · ה לעיל פ' ל"ס וש"נ · ו לעיל פ' מ"ג וש"נ · ז ע' ב"ב קט"ז :

חדושי הרד"ל

(ו) זו הובריא · עמ"כ וכמ"ע גרים סוכריא ופי' זריזות ותרילות :

מתנות כהונה

ואיני מגלה לו · בתמיה : אוסיא · פירש"י והערוך שדות וכרמים : פטריקון · פירש הערוך הפטרון והתשובים שיש לו מנחלת אבותיו : אילו מן פטריקון כו' · אילו הייתי מבקש ממנו שיתן לי ה' אילנות טובות וחשובות מתוך שדהו לא היה מעכב וא"כ אין צריך לאמלוכי ביה ומ"מ מה בכך אפ"ה נמלך בו : ספרגום · פירש הערוך חותם עושה · בלשון תימה וכי אני עושה כו' [ובילקוט פ' בראשית גורס אמר אין אני עושה דבר] : סנקתדרים · פי' הערוך שר יועץ יושב על כסאו לפני המלך : א אלו חתם עיירות : דנים את הבן · בתמיה : מ"ת וגיהנם בברית בין הבתרים וע"ל פרשה מ"ג : אפילו עירובי חצרות · כך דרשו חז"ל לקמן בפרשה ס"ד אשר שמע אברהם בקולי וגו' · והביאו רש"י ז"ל בפרשת תולדות : אפילו שם חדש כו' · עיין לקמן בפרשה ס"ד ויתבאר לך : אשר יצוה וגו' גרסינן · ולדקה : הובריא · סעודת הבראה שמברין את האבל וזהו לדקה : [מתחלה לדיק גרסי'] : הוה אכיל ושתי ואזיל · כלומר אחר אכילה ושתיה הלך לו ולא פרע לו אומר כו' · אברהם היה אומר לאותו אורח תן לי מה שיש עליך בעד המזונות שאכלת ואמר האורח אמור אתה כמה יש לך עלי : קסיט · פירש הערוך כלי של חרס או מכל דבר : פולרין · מין מטבע : ליטרא דקופר · ליטרא בשר : ריפתא · לחם : מאן יהיב לך כו' · מי נתן לך מטעם במדבר בשר ולחם ויין : מן משהיה רואה האורח הצרה הוא שהיה אומר לו היה מברך : את אשר דבר אליו · בילקוט [ובהרא"מ גרסי דבר לו לא נאמר] : עליו משמע על עצמו יבוא ואבר

רש"י

אוסיא · נחלות שדות וכרמים : מנחם רגלאה נגם קטן הרגלים : [נראה דקאי על מה שמובא מירושלמי]

פירוש מהרז"ו

ובמדרש תהלים שם ובילקוט עמוס ג' מביא פסוק ואת ישרים סודו (ע' מ"כ) · ומ"ש בתחלה וכו' ואח"כ הבליע בנעימת לשונו הכרעת הכתובים הנראים סותרים זא"ז · שתחלה כתב בתהלים כך ואח"כ במשלי כך ואח"כ בעמוס כך · והסדר לאו דווקא שלכל ג' אלו ראוי הסוד · ואברהם ראוי לו הסוד מג' טעמים הנ"ל וסימנך נכנס יי"ן יצא סוד שעל ידי יראים ישרים נביאים נגלה הסוד · וכן שמעתי בשם הגאון דווילנא : מישרים אהבוך · לעיל פרשה מ"ח בסימן ו' וש"נ ומבואר : פטריקון שלו · אלו הייתי מבקש משל ירושתו שהיא חביבה עליו ביותר · וכמ"ש חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבותי לך · לא היה משיב דברי ריקם : מה בבך · מה אפסיד אם אבקש רשותו · מאחר שהוא אוהבי : וחמשה כרכים הללו בתוך שלו · כמ"ש מפורש בראשית יו"ד י"ט ויהי גבול הכנעני וגו' בואכה סדומה ועמורה וגו' וכן מצאתי בתנחומא כאן · והם דומים לאילני סרק : כך אדה"ר · שהקב"ה קללו עם העולם כולו בלא דעתו ורצונו והיה בג"ע בתוך הפלטין וקרוב לו גרשו ורחקו מג"ע שלא יבקש לעכב · וכן נח רצה הקב"ה לקלל העולם ולקלקלו בזמנו · ובכדי שלא יעכב סגרו הקב"ה בתיבה : אלא שלא לעשות · כאן חסר הנמשל ובילקוט כאן מפורש כך אמר הקב"ה כלום קראתי לאברהם מארץ מרחק איש עצתי אלא שלא לעשות דבר חוץ מדעתו · ומדאמר המכסה אני מאברהם משמע שהיו מקטרגים לכסות ממנו · ומ"ש שלא היה עושה דבר חוץ מדעתם · כמ"ש מפורש כל שתה תחת רגליו והכוונה הצדיק שמובחר שבדור כמ"ש כי זה כל האדם · אדם בזמנו נח בזמנו אברהם בזמנו : יש שם לוט בן אחיו · ואם אודיענו יתפלל עליו ויציל אותו ואם לא אודיע לו יצטער על אבדונו : מתן תורה גליתי לו וכו' · לעיל פר' מ"ד סימן כ"א וש"נ ומבואר · ש וביתו אחריו שישמרו התורה ואם לאו ידונו בדין הגיהנם · ודינה של סדום באש וגפרית שהוא בעצם דינו של גיהנם · כמ"ש מפורש לקמן פר' נ"א סימן ג' וטוב שיוכיח ותלמידיו שידעו שעל שחטאו נגדו נדונו בדין הגיהנם ולא יאמרו מקרה היה : ערובי חצרות · לקמן פר' ס"ד סימן ד' ע"ש וגם זה מרומז כאן בפסוק זה שאם עושה בסדום המכסה אני לא היה כוונתו אלא על ענין סדום בלבד אך מאחר שאמר תחלה מכסה אני מאברהם משמעותו שאינו מכסה ממנו שום דבר מהתורה ומכל ושל עתידות · וכן מה שאני עושה עתה בסדום איני מכסה ממנו · וכמ"ש שמ"ר פר' י"ב סימן ב' אשר לא היה כמוהו במצרים ע"ש : שם חדש · עיין מ"ש על ס"ד שם במדרש ובביאורי וכאן קיצר המדרש וקצרתי ועי' לקמן פר' כ"ו סימן יו"ד : מחדש הלכה · שהנהגת העולם ע"פ החכמה והתורה העליונה כמ"ש בהקדמה וזהו מ"ש בתד"א שהקב"ה עוסק בתורה בכל יום ואיתא שם שבשבעת הימים של המבול לא עסק בתורה שהיה כ"י בלול מהנהגת העולם · וחידוש הלכה היינו לעשות עתידות ואברהם שכתוב בו קונה שמים וארץ וכתוב בו וישמור משמרתי וכו' ותורותי ידע הכל · והבן זה : אפילו אותן הלכות · לפי מ"ש כאן צ"ע מנין לו על הר צ"ל שדורש מפסוק ובתורתו יהגה שדורש לקמן ברים פרשה ס"א על אברהם וכן ברים מדרש תהלים שבמקום פסוק והגית וגו' צ"ל פסוק ובתורתו יהגה ודורש גז"ש ממ יצא ויצא משמע דבר של חידוש ועי' ויק"ר פר' י"ג סימן ג' חידוש תורה מאתי תצא : **ג** שלשים צדיקים כאברהם · לעיל פר' ל"ה סוף סימן ב' · עי' חולין ילקוט זכריה י"א מפסוק ותשקלו את שכרי שלשים כסף · ובתנחומא מקץ ריש סימן ו' · ובירושלמי ע"א ריש פרק ב' ובמדרש תהלים ריש מזמור ה' : ואברהם שהיל"ל יהי ואמר יהיה לגמטריא של שלשים · ולא אמר ואברהם יהיה שהוא עצמו יהיה לז"א ל' צדיקים כאברהם ומשמע דר' תנחום יש לו דרשה אחרת היינו מ שהלמ"ד מיותר לרמוז על ל' צדיקים : **ד** זו הובריא · בערוך ערך הווכריא גורס וואתוכריא ופי' המ"ע בל"י זריזות והריצות עכ"ל ואח"כ דורש למען אשר יצוה וגו' · ואין שלא זריזות כמ"ש וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו · במ"ר פר' ז' סי' ז' : זו בקור חולים · כמ"ש חז"ל על פסוק והודעת להם את הדרך ילכו בה · ב"ק דף נ"ט וש"נ ב"מ אשר ילכו זה ביקור חולים · ופי' כמ"ש והלכת בדרכיו שפי' מה הוא רחום וכו' וזהו מ"ש את הדרך זו ג"ח · אשר ילכו זו ביקור חולים שהמצוה בהכרח ע"י הליכה וכן צ"ל כאן ושמרו את דרך ה' זו ג"ח · וכאילו כתוב ושמרו את דרך ה' אשר ילכו בה ככ"ל · וזה על פי מדה ט' : חמרא במדברא · עי' ד"ר פר' י"א בסימן שאמר לו משה את היית זן בישוב וכו' וצ"ע ועי' מש"ש לישב שיתכן שהכוונה מ"ש בישוב באופן שזנים בישוב בלחם טבעי ובשר טבעי : מתחלה צדקה כו' · דורש וגו' לעשות לדקה ומשפט משמע שיעשו הם אחר מותו מה שעשה הוא בחייו לדקה ומשפט · וזהו מ"ש אחריו ולא מצאנו לאברהם שהיה שופט כ"א שעשה לדקה · ע"כ לדקה ולבסוף משפט · ואצל דוד כתוב ויהי דוד עושה משפט ולדקה · ודרשו ד"ר פר' ה' סוף סי' ג' · ודרשו תחלה משפט ואח"כ לדקה כי דוד עיקר ענינו לענין הה שימה לנו מלך לשפטנו על כן כתב תחלה משפט ובסוף לדקה : אליו לא נאמר אלא עליו · מדקאמר למען אשר יצוה וגו' אחריו היינו אחר שימות אברהם · ואח"כ אם

יפה תואר

יצירת האדם היו ישרים ונביאים מעטים מאד ונמצאו רק יראים מספר לא מעט לכן ליראים · ואח"כ בימי אברהם נתרבו הישרים ורק הנביאים היו מעטים ולכן נפסק אז הסוד ובא אל הישרים אשר היו כבר מספר לא מעט ואח"כ כאשר פרצה הנבואה בישראל והיו ג לא מעט נפסק הסוד גם מהישרים ובא לנביאים והנה מה שקרא בדרש הזה סוד ה' כת ויתי זה לדעת העתידות אבל לפי ענין הכתובים אשר בהם נזכר סוד ה' נראה כי הוא לו ולדיק ורע לו וכדומה על מעללי ה' הנעלמים וזרים ממחשבות בני אדם · ולכן כאשר את סדום אמר המכסה אני מאברהם ולא אגלה לו סודי פן יהרהר אחר מדותי וכיוצא בזה לפי שהיה אברהם אבינו מהרהר אחר דור המבול אפשר שלא היו בהם צדיקים : שהיו לו ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו כו' · עיקר המשל הזה בא לפרש את הכתוב המכסה משמע דמאחרים כבר כסה · ואברהם חביב עלי ביותר · לכן הביא את אדה"ר וזה המ לא גלה לו הקב"ה מראש את טיב האילן אשר בעבורו נטרד מג"ע · וכן נח אפשר המזלות שלא שמשו בהיותו בתיבה וכדלעיל או על שאר השנויים אשר באו על הארץ במבול כשיצא וראה העולם חרב התחיל בוכה ורק סגר אותו בתיבה ולא ידע אבל באברהם כשבא אמר המכסה אני זאת מאברהם אשר הוא חביב עלי יותר מאדה"ר ונח וז"ש הכתוב כי אותו אהבתי · וזה ג"כ כוונת רשב"נ במשלו מן סנקתדרים אשר הוא יועצו ואין בזה ונח שלא באו למעלת אברהם לעמוד בסוד ה' : זו בקור חולים · וה"ה קובר מתים כולם בכלל דרך ה' כדאיתא לעיל בסוף פ"ח · ור"ע בשם ר"י בא לדרוש את אני הכתוב לדקה ומשפט ומלתא באנפי נפשה היא ומפרש כמו ולעשות לדקה ומשפט · אבל גרסת בש"ר אלכסנדרי לעשות לדקה ומשפט זו ג"ח רבנן אמרי זו ב"ח ולפ"ז כלהו דרשי את ה מן דהוה חמי הסיא עקתא כו' · אף כי יכול להיות שהם מכזבים לו וכאונס דבר

משנת דרבי אליעזר

אפי' : קראתי אותו אביהם וכו' · פי' ואברהם אמר כשיחטאו בני שמא אתה עושה להם כדור המבול ואי' היינו דמיון מבול דהכי כבר נשבע שלא יביא מבול וכדור הפלגה ואמר לאו והיינו שהתורה גליתי לו וגיהנם שבידו גיהנם רק שהתורה תבלין ודינה של סדום למחר קודם מ"ת וצריך לגלות מ"ו שלא שמרתי לו הבטחתי :

ר' חנינא אמר רבה והולכת · רבי ברכיה משם רבי יוחנן א שמענו בדור המבול שנדונו במים · והסדומים שנדונו באש מנין ליתן את האמור בזה בזה · ת"ל (ו) רבה רבה · לגזירה שוה : ך ארדה נא · תני ר"ש בן יוחאי ב זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה · א"ר אבא בר כהנא מלמד שפתח להם המקום (ז) פתח של תשובה · שנאמר ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה כלייה הן חייבין · ואם לא אדעה · אודיע בהן מדת הדין בעולם · א"ר לוי אפי' אני מבקש לשתוק · ג דינה של ריבה איני מניח אותי לשתוק · מעשה בשתי נערות שירדו לשתות ולמלאות מים · אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות · אמרה לה כלו מזונותיה וכבר היא נטויה למות · ד מה עשתה מלאה את הכד קמח והחליפו נטלה זו מה שביד זו · וכיון שהרגישו בה נטלוה ושרפו אותה · אמר הקב"ה אפי' אני מבקש לשתוק · דינה של נערה אינו מניח אותי לשתוק · הה"ד הכצעקתה · הכצעקתם אינו אומר אלא הכצעקתה ואיזו זו דינה של נערה · א"ר ירמיה בן אלעזר ה עיקר שלוותה של סדום לא היתה אלא חמשים ושתים שנה · ומהם עשרים וחמש שנה היה הקב"ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זועות כדי שיעשו תשובה · ולא עשו · הה"ד (איוב ט) המעתיק הרים ולא ידעו · ובסוף אשר הפכם באפו : ז ויפנו משם האנשים · ו הדא אמרת אין עורף למלאכים · וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני ה' · א"ר סימון ז תיקון סופרים הוא זה שהשכינה היתה ממתנת לאברהם : ח ויגש אברהם ויאמר וגו' · ר"י ורבי נחמיה ורבנן רי"א ח הגשה למלחמה (ד"ה א יט) ויגש יואב והעם אשר עמו לפני ארם למלחמה · ר' נחמיה אמר (ג) הגשה לפיוס היך מד"א (יהושע יד) ויגשו בני יהודה אל יהושע · רבנן אמרי ט הגשה לתפלה · המד"א (מלכים א יח) ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל וגו' · ר"א פשט לה אם למלחמה אני בא · אם לפיוס אני בא · אם לתפלה אני בא · רבי פנחס ורבי לוי ורבי יוחנן · י זה שהוא עובר לפני התיבה אין אומרים לו בוא ועשה בוא קרב · בוא ועשה קרבן של ציבור · אלא (ח) בוא וקרב להתפלל · א"ר תנחומא למה התקינו ברכות חמש עשרה עד שומע תפלה · כ כנגד ט"ו אזכרות שבהבו לה' בני

מסורת המדרש א לעיל פ' כ"ז וש"כ · ב לעיל פרשה ל"ח · פדר"א פרק י"ד · אדר"ן פרק ל"ד · ספרי בהעלותך פסקא נ"ג · ילקוט בראשית רמז כ"ז · ג סנהדרין דף ק"ט · ד עי' פדר"א פ' כ"ה · ילקוט כאן רמז פ"ג · ה שבת י' · סדר עולם רבה פרק א' · תנחומא כאן סי' י' · ילקוט כאן רמז פ"ג · ילקוט איוב רמז תתק"ד · ו ע' חגיגה ט"ו · ז שמ"ר פרשה מ"א · ויק"ר פ' י"א · מכילתא בשלח פרשה ו' · תנחומא סדר בשלח סימן ט"ז · מדרש תהלים מזמור י"ח · ספרי בהעלותך פסקא פ"ד · ילקוט כאן רמז פ"ג · ילקוט בשלח רמז רמ"ז · ילקוט שמואל ב' רמז קס"א · ח לקמן פ' נ"ג · ילקוט כאן רמז פ"ג · וילקוט יהושע רמז כ"ב · ט תנחומא כאן סי' ח' · י ירושלמי ברכות פרק ד' · כ ע' ברכות כ"ח :

חדושי הרד"ל

(ז) פתח של תשובה שנאמר ארדה נא ואראה · לשון ראייה והוא לטובה ובתשובה כדאמר (ישעיה נ"ז) דרכיו ראיתי וארפאהו : (ח) אלא בא וקרב · עמ"כ · ומביא זה כאן אגב דהגשה לתפלה

חדושי הרש"ש

(ו) רבה רבה לגז"ש · כי גם בדור המבול כתיב כי רבה רעת כו' כ"ה להדיא לעיל פכ"ז וזה איסתמיט ממ"כ : (ג) הגשה לפיוס המד"א ויגשו בני יהודה כו' · וברש"י בפי' התורה מביא ע"ז פסוק ויגש אליו

רש"י

מירושלמי במ"כ בסי' מ'] זה שהוא עובר לפני התיבה א"א לו בא ועשה בא והתפלל אלא בא קרב בא ועשה תפלה של ציבור : א"ר תנחומא למה התקינו שומע תפלה בברכת ט"ו כנגד ט"ו אזכרות שבהבו לה' בני אלים עד ה' למבול ישב לפיכך תקנוה ברכת ט"ו שהם ט"ו ה' :

מתנות כהונה

בימים ההם ורש"י בסדר זה בפירוש החומש יש לו דרך אחרת ועיין במזרחי : רבה והולכת · ואינם חוזרים בתשובה ורש"י ז"ל כתב בפירוש החומש שפירושו כבר רבתה והוא על פי הדקדוק : רבה רבה · בדור המבול כתיב מעינות תהום רבה : פתח של תשובה · במה שאמר ואראה שאם יחזרו בתשובה לא יראה בהם כלום או י"ל דדייק מדקא עשו כלה ואם לא אדעה כמו שפירש"י בחומש ודייק מדכתיב עשו ולא עשו ובוודאי שכבר עשו שהרי כבר כתיב וחטאתם כי כבדה מאד וכן פי' המזרחי : ריבה · נערה ודרים רבה קרי ביה ריבה : [עשרים וחמש וכו' ה"ג ג"כ בילקוט איוב] : אין עורף כו' · דייק מדכתיב משם דהוה ליה למימר ויפנו האנשים וילכו כמו ויפן פרעה [ויבא אל ביתו ויפן ויצא מעם פרעה] ויפנו אל המדבר ומדכתיב משם דרים ויפנו לשון פנים לומר שאף משם היה להם פנים ולא עורף : השכינה כו' · כן היה האמת שהשכינה היתה ממתנת שהרי כתיב וירא ה' אל אברהם הרי שהשכינה באת אצלו ואמרה לו זעקת סדום וגו' והל"ל וה' עודנו וגו' אלא שהכתוב תיקן הדבר מפני הכבוד כסופר זה שמתקן דבר מה כך קבלתי וכן כתב המזרחי ובחבורים רבים זולתו ונקרא תיקון סופרים ופירשו שהכתוב מדבר דרך כינוי ועיין זה במזרחי בסדר זה ובפרשת בהעלותך אבל מצאתי בתנחומא בפרשת בשלח שאנשי כנסת הגדולה תקנו ושינו הדיבור ממה שהיה כתוב מקודם וז"ל כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו אלא שכינהו הכתוב כביכול כלפי מעלה וכנהו הכתוב שהוא תיקון סופרים אנשי כנסת הגדולה ושוב הביא שם כל תקוני סופרים כו' עד אלא שכינו פסוקים אלו אנשי כנסת הגדולה ולכן נקראו סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה ודורשין אותם וכן הנם שולחים הזמורה אל אפי והם תקנו אל אפם ואף כאן כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו עכ"ל וכן כתב הערוך בערך כבד וז"ל הנוגע בכם נוגע בבבת עיני עכ"ל וכ"מ בפרשת במדבר רבה וז"ל וי"א למה נקוד אלא כך אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר למה כתבת אומר כבר נקדתי עליהם ואם יאמר יפה כתבת כבר אמחוק נקודותיהן מעליהם עכ"ל וכן הוא באבות דר' נתן הרי שאם יאמר לו אליהו למה כתבת אגלי מילתא למפרע שהיה מיותר בתורה ואף על פי כן נמסר הדבר לו ולחכמי הדורות כפי חכמתם ע"ד לא תסור מן הדבר אשר יורוך וגו' : הגשה למלחמה · הגשה זו היתה למלחמה וכן כולם : פשט · ויגש דהכא מדכתיב סתם פירושו על כולם : [ה"ג רש"י ז"ל וכ"ה בירושלמי פרק תפלת השחר ר"ל ור"י בשם מנחם דגלייא זה שהוא כו'] : בא ועשה · משמע עשה צרכי צבור : בא וקרב · כדמפרש ואזיל עשה קרבן של צבור פי' מלחמתן של צבור אלא בוא וקרב להתפלל כלומר שירד למלחמה ולהתפלל הכולל פיוס ותפלה ובירושלמי פרק תפלת השחר מצאתי הגירסא אין אומרים לו בא והתפלל אלא בא וקרב [עשה קרבנותינו עשה צרכנו עשה מלחמתנו פייס בעדנו · ובס' יוחסין הביא גירסת]

יפה תואר

לאברהם עשה זאת · רק לצאת ידי חובתו נגד ה' · ואם שמה רמוהו שעון תלוי בהם ולא בו : רבה והולכת · זה הדרש שייך רק על הכתוב כי רבה רעת האדם דהנגינה היא מלרע והוא בינוני וכ"כ רש"י לעיל בפ' כ"ז · אבל פה הנגינה היא מלרע והוא פעל עבר · ודברי המדרש זה נעתקים מדברי המדרש שם רק ללמד הגז"ש שהסדומים נידונו גם במים : זו אחת מעשר ירידות כו' בא לתרץ איך שייך לשון ארדה על הקב"ה אשר רואה הכל ממרום שבתו לכן אמר כי כן הוא דרך לשון עברית · ור"א מתרץ שפתח להם פתח של תשובה ומפרש ארדה לסוף מעשיהם היוסיפו לעשות עוד כמעשיהם או ישובו מהם : הדא אמרת אין עורף למלאכים · דייק מדכתיב ויפנו משם האנשים וגו' משם הוא מיותר לכן דריש כי פניהם היו עדנה נגד שם ובכ"ז הלכו סדומה וזה א"א אם לא שאין להם עורף וארבעה פנים להם מכל עבריהם · והכוונה בזה כי לאדם בכל מעשיו יש ג"כ צד ההפך ... יבחר באחד · ולמלאכים אין בחירה ואין להם עורף זה הוא צד ההפך : תיקון סופרים הוא ... בעקרים במ"ג פכ"ב וברא"ם וכדברי הרא"ם כתב הרשב"א והביאו בעל הליכות עולם וכן נמצא ... שהיה כתוב בו וז"ל תיקון סופרים דברים סתורים בתורה ובמקרא ואינן כתובים כתיקונן וחכמי ... אותן תיקון סופרים ולא שתיקנו אותם שמתקן וכתבו מה שכתב מרע"ה בתורה ומה שכתוב ... ובשאר הספרים · ומתחלה שכתבוהו על כינוי כתבוהו הסופרים לא חסרו ולא הותירו וכך היו ... להקרות כנוי כתובים ואלו הן ואברהם עודנו עומד לפני ה' היה נ"ל וה' עודנו עומד על אברהם ... הכתוב · וכן נראה מרש"י גבי ואל אראה ברעתי וגבי אשר נאתו מרחם אמו יראה שאין ... הסופרים רק שהכתוב עצמו כתב כן · ומ"ש בספריו גבי ואברהם עודנו עומד תיקון סופרים הוא ... הפסוק רז"ל לכתוב כן יראה ששבוש הוא ואחד מן התלמידים כתבו כי ברוב הנוסחאות לא נמצא ... תיקון סופרים הוא זה · וגם דברי התנחומא שכתב תקנו יתפרש שהם בחכמתם דקדקו ופירשו שהם ... וכדברי הרשב"א : ר"י ור' נחמיה ורבנן כו' · משום דבכר אמר לו הקב"ה זעקת סדום ועמורה ... ולמה נגש אברהם עוד הפעם · לכן מפרש ר"י הגשה למלחמה כלומר שדבר קשות להצילם כדין ... אמר דהגשה דפיוס הוא שבפיוס בקש הצלתם · ורבנן אמרי בתפלה ובתחנונים · ור"א מפרש דנגש ... כיון דהגשה משמע כולן לכן מפרשינן על כלן · וע"ע מ"ש הרא"ם ז"ל על זה וע"ע בביאור הרי"פ

פירוש מהרז"ו

ה' על אברהם ועוד שאליו היה משמע שהדיבור לאברהם בשביל בניו · אך עליו משמע שהדיבור היה על עצמו · וכן מצאתי ברש"י בחומש שמדקדק גם ממ"ש על אברהם · וכן הוא דרך המדרש אחת דבר ושתים שמענו · עי' ב"ב קט"ז על פסוק כי שכב דוד וכי מת יואב דוד שהניח בן כמותו וכו' עי' לעיל פר' יו"ד סימן ה' : ה רבה והולכת · וכן לעיל פר' כ"ז סימן ג' ועי' רש"י בחומש על פסוק זה זעקת סדום ועמורה כי רבה · שכתב היפך דברי המדרש כאן · וצ"ל שעיקר דרשה של רבה והולכת אמרה ר' חנינא לעיל על פסוק כי רבה רעת האדם בארץ ושם הטעם למטה בב' כדברי רש"י ופי' גדלה והולכת · והובא כאן דרך אגב של מאמר ר' יוחנן שדורש גז"ש של רבה ויועיל גם לזה דשם פי' רבה והולכת וכן כאן · וכאן פירש שכבר גדלה וכן שם נמצא דבשניהם כבר גדלה ועל כל זה גדלה והולכת : רבה רבה לגז"ש · וכמ"ש לעיל פרשה כ"ח סימן ט' וכמ"ש שם סי' ז' ע"ש הרי שבאיוב מפורש ע"פ מדה י"ז ובתורה מרומז ע"פ גז"ש · ואצל סדום היה מים ג"כ · ומרומז בתורה בגז"ש ובאיוב מפורש בצורות יאורים בקע כמ"ש לעיל פר' מ"ב סוף סי' ה' ע"ש · גם מרומז בתורה במ"ש המטיר על סדום ע"פ מדת ממעל המטיר מטר וסתם מטר הוא מים : ך אחת מעשר ירידות · עי' פר"א ריש פרק י"ד וחושב שם תשעה בתורה ואחד בנביאים לעתיד · ואף שמבואר בכמה פסוקים הירידה של עתיד הכל רומזים על ירידה אחת : א"ר אבא ב"כ · עי' לעיל פר' ל"ח סוף סימן ט' וש"נ לכמה מקומות ג"כ בשם ר"א ב"כ · והנה במקומות הנ"ל הדרשה על שהכתוב בלשון ספק על הש"י · ע"כ דרשו שהספק הוא על האדם · וכן כאן שאמר ארדה ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה משמע שצריך לירד ולידע ואם לאו לא ידע חלילה ומי איכא ספיקא קמי שמיא · ע"כ דורש שתלה הדבר בתנאי התשובה על להבא אם לא יעשו תשובה אז הם חייבים כליה ואם לאו ... שיעשו תשובה אז לא אעשה כלה אלא אדעה בהם מדת הדין · ואם אינו ענין על ידיעת עצמו כ"י ת"ע שיודיע לאחרים · וכמ"ש שמ"ר סוף פר' א' וידע אלהים הודיע דרך ... · וכמ"ש בכל העונשים וידעו כי אני ה' וזהו אדעה שיודע בעולם כחו וגבורתו ומדת משפטו אך בלא כליה שאע"פ שיעשו תשובה לא יועיל להם לסלוח להם לגמרי : ... עיקר שלותה · עיין שבת דף יו"ד ושם איתא ישיבתה של סדום נ"ב שנה ושלותה כ"ו שנה · וצ"ע מנין לו שכ"ה שנה היה מרעיש עליהם · וגירסת התנחומא וירא סימן י' כ"ב שנה היה מעיד בהם באנשי סדום · ומזעזע עליהם את ההרים · כדי שיעשו תשובה אמר רשב"י מקרא מפורש הוא המעתיק הרים וגו' · והחשבון של נ"ב שנה בסדר עולם פרק א' מ"ש מ"ח לאברהם עד שנת מאה היינו מעת ההפלגה עד שנהפכה · וצריך לומר שבשנת המאה של אברהם יעלה לכאן ולכאן ולא היו נ"ב שלימות וכמ"ש מפורש בסוף לך לך הלבן מאה שנה יולד ואח"כ כתיב ואברהם בן תשעים ותשע שנה והם ב' כ"מ והכרעה כנ"ל : המעתיק הרים ולא ידעו · ובפסוק הקודם מי הקשה אליו וישלם המעתיק הרים ולא ידעו וגו' אשר הפכם באפו · פי' מי הקשה אליו שלא לשוב בתשובה וישלם שישלים חטאו שהרי אנשי סדום חטאו והעיד בהם שישובו על ידי שהעתיק הרים ולא ידעו פי' לא נתנו לשוב בתשובה וכמ"ש גם שיבה זרקה בו ולא ידע עד אשר הפכם באפו כמ"ש ויהפוך את הערים וגו' על פי מדה י"ז · וזה בהכרח על פי זוועות גדולות · ורוחות וסערות וכמ"ש אצל אליהו ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' ע"פ מדה הנ"ל : ך תיקון סופרים · עי' שמ"ר פר' מ"א סימן ד' כי לפי פשוטו ואברהם עודנו עומד לפני ה' כמו שהיה עומד תחלה יקשה שהרי הלך ללוות המלאכים ואיך אמר עודנו עומד אלא אא"ע לאברהם ת"ע למי שעמד היינו השכינה וזה עודנו עומד · וסיפר הכתוב שלא נפסק מדרש הנבואה עד שהלכם והתחיל הש"י לדבר עם אברהם אחר שהלכם · וכאלו כתוב וה' עודנו עומד לפני אברהם : ח ר"י ור"נ ורבנן · הוא לקמן פר' נ"ג סימן ו' ושם פירושו שגנש יהודה להלחם נגד יוסף כמ"ש שם ובספר הישר · ולפיוס כמ"ש ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ואל יחר אפך בעבדך וגו' · ולתפלה כמ"ש ועתה ישב נא עבדך תחת הנער וגו' · ובכאן פירושו למלחמה להתווכח בטענות חלילה לך ולפיוס כמ"ש אולי יש חמשים צדיקים וגו' · ולתפלה כמ"ש הנה נא הואלתי לדבר וגו' · והובא המאמר בשינוי ברש"י בחומש · ובסדר ויגש לא הביא רש"י המאמר · משמע שעיקר המאמר מקומו כאן שהרי רש"י הביא ראיה על מ"ש הגשה לפיוס מפסוק ויגש אליו יהודה · הרי שסובר שפירושו לפיוס · ולשון רש"י מצאתי באגדת בראשית פרק כ"ב · אך גירסת המדרש הגשה לפיוס מפסוק ויגשו בני יהודה אל יהושע ומבואר שם שכלב ביקש ממנו שיתן לו נחלתו המפורשת וזה תפלה אלא פיום על שמטריחו : זה שהוא עובר לפני התיבה · שייכות המאמר לכאן על שאמר בא וקרב שלשון הגשה שייך לתפלה כנ"ל : חמש עשרה ברכות · עם ברכת המינים וברכת שומע תפלה היא ברכה ט"ז וכן האזכרות שבמזמור הבו לה' בני אלים הם ט"ו לבד ה' למבול ישב וחושב וחושב גם אל הכבוד נ"ש · ואז נשבע שלא יביא מבול לעולם שהעביר הפורענות מלבא לעולם · וכן ברכת שומע תפלה גורמת לבטל האף והפורענות · ושייכות המאמר לכאן למ"ש האף תספה כמ"ש בסמוך שמבטל האף : ר' פנחס · ה"ג

ידי משה

אדם מהול בעולם עכ"ל : אלא בוא וקרב להתפלל · ר"ל שמביא לר"א ראיה דאמר אם למלחמה בא היאך שייך מלחמה נגד הקב"ה לזה מביא ראיה מה שאומרים אבל תפלה לשון בא וקרב והוא נ' מלחמה ולשון המדרש כן אין אומרים בא ועשה אלא אומרים בא וקרב · ואחר זה מפרש המדרש לעצמו בא ועשה זה עשיית קרבן ציבור זה אין אומרים אלא בא וקרב ר"ל להתפלל ממילא משמע דשייך מלחמה אצל

אלים עד ה' למבול ישב (ט) שהוא מכלה את הפורעניות מלבא לעולם · רב הונא בשם רבי אחא · האף תספה · אתה גודר את האף והאף לא יגדרך · א"ר יהושע בר נחמיה [א] אף שאתה מביא לעולמך · אתה מכלה בו את הצדיקים ואת הרשעים · ולא דייך שאתה תולה הרשעים בשביל הצדיקים · אלא שאתה מכלה את הצדיקים עם הרשעים · רבי ורבי יונתן · [ב] רבי אומר ב"ו חימה כובשתו · אבל הקב"ה כובש את החימה · שנאמר (נחום א) נוקם ה' ובעל חימה · רבי יונתן אמר ב"ו קנאה כובשתו אבל הקב"ה כובש את הקנאה · שנאמר אל קנוא ונוקם ה' · [ג] רבי שמלאי שאל לרבי יונתן מאי דכתיב (משלי יג) ויש נספה בלא משפט · אמר לו בלא משפט מקומו · מעשה באחד שנשתלח לגבות בני טבריא ובני ציפורי · כשהיה גובה בטבריא · ראה אחד מציפורי · עמד ותפשו · א"ל מציפורי אני · א"ל יש בידי כתבים מציפורי לגבותה ולא הספיק לגבות בני טבריא עד שבאת רווחה לציפורי ונמצא נספה בלא משפט מקומו · ר' לוי אמר לדובה שהיתה משכלת בחיה · ולא מצאת לשכל בחיה · ושכלה בבניה · רבי סימון אמר למגל כוסחת כובין ולא שלם לה · שושנה ולא שלם לה : [ט] חלילה לך · א"ר יודן [ד] חלילה הוא לך ברייה הוא לך · א"ר אחא חלילה חלילה שתי פעמים · חלול שם שמים יש בדבר · א"ר אבא מעשות דבר אין כתיב כאן אלא מעשות כדבר · לא היא ולא דכוותה ולא דפחותה מינה · [ה] א"ר לוי שני בני אדם אמרו דבר אחד אברהם ואיוב · אברהם חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע · איוב אמר (איוב ט) אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה · אברהם נטל עליה שכר · איוב נענש עליה · אברהם אמר בישולה · איוב אמר פגה · אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה · ר' חייא בר אבא אמר עירבובי שאילות יש כאן · אברהם אמר חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע · והקב"ה אומר והיה כצדיק כרשע · יתלה לרשעים בשביל צדיקים · הלואי צדיקים דהא אינם אלא צדיקים ניבלי · דאמר רבי יוחנן כל צדיקים שנאמרו בסדום צדיקם כתיב · היא דעתיה דר' יוחנן דא"ר יוחנן (יהושע ט) [ו] ויאמרו אלינו זקננו וכל יושבי ארצנו זקננו כתיב · זקני אשמה · היינו סבא דבהתא · (ז) א"ר יהושע בן לוי אמר אברהם צרף מעשי ויעלו למנין חמשים · א"ר יהודה בר' סימון לא את הוא צדיקו של עולם צרף עצמך עמהם ויעלו למנין חמשים

מסורת המדרש א עיין בבא קמא דף ס' · ב מדרש תהלים מזמור נ"ד · תנחומא כאן סי' ס' · ג ילקוט כאן רמז פ"ג · ילקוט משלי רמז תתקל"ג · ד ע' תנחומא כאן סימן ח' · ה תנחומא כאן סי' ס' · ילקוט איוב רמז תתק"ד · ו ילקוט יהושע רמז י"ט :

חדושי הרש"ש

יסודם · ונראה דט"ס הוא כי שם במדרש מביא גם כן על פסוק זה פלוגתא זו וככל האמור כאן : (ד) אריב"ל א"א צרף מעשי כו' · הן לפי סדור המדרש משמע דזה תשובה למה דא"ל הקב"ה דאינם אלא צדיקים ניבלי · וע"ז אמר צרף מעשי ר"ל לכל צדיק מהן ויהיו נקראים צדיקים שלמים (ולכן לא אמר צרפני) ואגב זאת מביא ג"כ מימרא דריב"ם דקאי על שאלת מ"ש כפירש"י בחומש · וכזה א"ש גם שלא

חדושי הרד"ל

דמתרגמינן ויגש וקריב : (ט) שהוא מכלה את הפורעניות · ע"י תפלות ישראל · וע"ש אח"כ

מתנות כהונה

הספר קך אין אומרים לו בא והתפלל אלא בא וקרב קרבנות לבור עשה צרכינו ופיים בעדינו ע"כ ושם משמע שזה שאמר עשה קרבן הוא לשון פיום וקריבה [וגירסת רש"י נוטה לגי' הספר] : שהוא מכלה כו' · התפלה מכלה כו' · אתה תשלול ותגדור את האף ואתה תמשל בו והאף לא יגדור אותך למשול בך כביכול ודרש תספה מלשון אסיפה : ה"ג ולא דייך שאין אתה תולה : ובעל חימה פירושו האדון המושל על החימה : אל קנא · אל גם הוא לשון אדנות ואיילות : לגבות · מס המלך : שבאת רווחה · עמדה להם ריוח והצלה והנחה מאת המלך לרוב כו' : וכן הכא תספה צדיק עם רשע : בילקוט גרס ושכלה בבהמות : כוסחת · קוצרת : כובין · קוצים : ברייה · פירש רש"י דבר חיצון הוא לך · וגירסת הספר בדיה הוא לך י"ל כזב ודבר שקר : שם שמים · עי' בפירוש רש"י בחומש : ולא דפחותה · ולא דבר קטן מזה : ה"ג אברהם אמר בישולה כלומר מבושל בטוב טעם ודעת שאמר חלילה : פגה · בלתי מבושל בלי דעת שאמר תם ורשע כו' : יתלה לרשעים כו' · כלומר לא זו שלא אכלה הצדיקים אלא רצוני להתלות אף לרשעים בשביל הצדיקים הלואי שיהיו צדיקים אבל אינם אלא צדיקים נבלי כו' : נבלי · לשון נבלה שמראים את עצמם צדיקים ובתוכם ישימו ארבם ובילקוט גרס נכלי מלאים נכלי ערמומיות : זקני אשמה · כמו זקני אשמאי רקים ופוטים וכדמפרש סבי דבהתא פירוש זקנים של בושה וחרפה · במבושיו תרגום בהתתיה : צרף מעשי כו' · להשלים

רש"י

ה' למבול ישב לפיכך ישאל אדם צרכיו בשומע תפלה ונענה : מהו למבול ישב · הפורענות מלבא לעולם : רבי הונא בשם רבי אחא האף תספה · אתה גודר את האף · אתה מפסיק את האף והאף לא יגדרך · באף בעולמך אתה מכלה את הצדיקים עם הרשעים ולא די שאתה תולה מעשיהם הזה אלא שאתה מכלה אותם מן העולם ותולה מעשיהם של רשעים בצדיקים לגבות מבני טבריא ומבני צפורי · שהיו חייבין למלכות : רבי סימון כוסחת כובין ולא שלם לה שושנה (לצדיקים) ולא שלם לה לא מספיק לה אלא לחייב רשעים ונוטל צדיקים לא די ברשעים עד שהשלים בצדיקים : אמר רבי יודן ברייה הוא לך דבר חיצון חולין הוא לך חילול הוא לך מכבוד אחא חלילה חלילה שתי פעמים חילול שם שמים · חילול שם שמים יש בדבר באי עולם כך הוא אומנתו שמאבד את הדורות במכת אכזריות איבד המבול ודור הפלגה אינו מניח אומנתו לכך כפול חלילה לך בתנחומא מפרש מעשות דבר זה אין כתיב כאן אלא מעשות כדבר הזה : לא היא ולא כיוצא בה : ולא דפחיתא מינה · ולא שפחותה ממנה : אברהם נטל עליה שכר איוב נענש · לפי שאברהם אמרה ביישוב הדעת בלשון יפה נטל עליה שכר : אמרה פגה · בוסר · כמו פני תמרה שפיניו של אדם קהות בהן שאמרה והקב"ה אמר והיה כצדיק כרשע · כך היכן יתלה לרשעים בשביל

הייתי תולה לרשעים בשביל הצדיקים אלא אינם צדיקים אלא נבלי רמאים הם כמו בנכליהם : זקני אשמה היו · שבין דבהתא חרפה כמו מבושיו תרגומו בהתתיה : צרף מעשיהם :
אם יחסרון מעשה הצדיקים צרף מעשיהם הטובים אי אפשר שלא יהא בהם שנים ושלשה דברים טובים : לא אתה הוא צדיקו של עולם · צרף זכותך עמהם ויעלו למנין :

פירוש מהרז"ו

בירושלמי ברכות פרק ד' בהלכה ד' ר' פנחס ר"ל ר"י בשם מנחם דגליא · זה שעובר לפני התיבה אין אומרים לו בא והתפלל אלא בא וקרב · עשה קרבינו עשה צרכנו עשה מלחמותינו פיים בעדנו · והיא הפוכה מגירסת המדרש ומי יבחר איזה מהם אמתית ובגירסת הירושלמי יש פיום ותפלה ומלחמה · ומה שכתוב בירושלמי אין אומרים לו בא והתפלל פירושו שאין צריך לדקדק בכך לומר לו דוקא בלשון תפלה אלא יכול לומר לו לשונות אלו שכולם כוללים התפלה ובזה נגלנו שלא לעשות פלוגתא רחוקה והפוכה בין הירושלמי והמדרש : האף תספה · דקשה למה פתח באף וכמ"ש לעיל פר' י"ט סימן ב' ד' הן שפתחו באף וכו' וא"כ חמשה הם · והיל"ל הגם · או התספה וגו' · על כן דורש שאמר בזה שבח להש"י וכן ת"א הברגז ותיבת תספה אין פירושו על סדום כתרגומו תשיצי אלא פירושו על האף שאתה תספה ותגדור את האף שלא יתפשט ואתה מושל בו · ופירושו האף תספה ואיך תספה צדיק עם רשע ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה : אף שאתה מביא · ומה שפתח באף אין קפידא שהרי הש"י כבר בשרו והודיעו שרוצה להביאו לעולם ועל זה אמר האף שאתה רוצה להביאו שתספה צדיק עם רשע · ואין זה לפי מדת טובך ולדקתך וצ"ל ולא דייך שאין אתה תולה לרשעים כו' וכ"ה בילקוט · ומ"ש אתה מכלה בו · לפרש תיבת תספה על הש"י נוכח לזכר ולא על האף נסתר לנקבה שהאף ביד הש"י כמטה ביד המכה וזהו ג"כ בדרך האונקלוס שתרגם הברגז תשיצי וזה על פי מדה ס' הגם שאינו דומה ממש ודו"ק : ר' ור' יונתן · הובא כאן אגב דברי רבי אחא : אל קנא · שהרי הקנאה היא מדה רעה ואיך מיחסה להקב"ה · על כן דורש שהוא האל על הקנאה והוא במכילתא יתרו פסוק זה : ר' שמלאי · הובא אגב מ"ש האף תספה וכמ"ש בילקוט האף תספה אמר רבי שמלאי · ועל זה הביא לפרש פסוק ויש נספה ור"ד רב אוכל ניר ראשים יתכן שיעשה דבר בעולם בלא משפט · והלא כתוב כי כל דרכיו משפט : בלא משפט מקומו · וגם זה במשפט וכאלו כתוב ויש נספה במשפט בלא משפט מקומו כמ"ש ר"ד רב אוכל ניר ראשים הוא הגבאי : משכלת בחיה · שמ"ש ויש נספה בלא משפט הוא כפשוטו שבעת הכעס שניתן רשות למשחית אינו מבחין וכו' וכמשל וכמ"ש דוב אורב הוא לי ויש עת שנעשה כן במשפט : [ט] א"ר יודן חלילה וכו' ברייה וכו' · לפי גירסא זו פירוש שחלילה לך מלהחזיק דבר כזה אצלך אלא תוציאהו אצלך מלבר וזהו ברייה הוא לך ואולי בא ג"כ לפרש מ"ש ב' פעמים חלילה ובמדרש אחר מצאתי הגירסא חלילה לך חלולה לך דורש חלילה מלשון חלל היינו על חלל וא בבית בפנים אלא בחוץ וזהו ברייה הוא לך שכל דבר שיש בו צורך הוא בפנים בבית וכל דבר בטל והפקר הוא בחוץ בחלל העולם · וכמ"ש לקמן פר' ל"ו סימן ה' הוא לך וכו' ע"ש : חלילה חלילה · חלילה הראשון מלשון ברייה כרש"י · והשני מלשון חילול · ורש"י בחומש כתב על חלילה השני שהוא בעוה"ב וא"כ הראשון ואולי היה גירסתו כן במדרש : ולא פחות מינה · כי כל כ"ף הדמיון בא להפחית הדבר · כמ"ש מדרש איכה פסוק היה ה' כאויב · וכדומה : אברהם ואיוב · אברהם וגו' והיה כצדיק כרשע · ואיוב אמר תם ורשע הוא מכלה · וההפרש ביניהם דומה לשנים שאוכלים מין פרי אחד זה אוכל וטוב לו כי אוכלם אחר שנתבשלה · וזה אכלה קודם שנתבשלה וכן כאן אברהם אמר והיה כצדיק כרשע דרך תפלה אמר אבל איוב אמר כן דרך החלט : ערבובי שאילות · שתחלה אמר חלילה לך וכו' רשע שלא ידמו ואח"כ אמר והיה כצדיק כרשע שידמו ע"כ דרש ע"פ מדה כ' שאמ"ע לאברהם ת"ע להקב"ה שהוא אמר והיה כצדיק כרשע ופי' אני הבוחן לב יודע שג צדיקים : ויתלה לרשעים · פי' אתה רוצה שאתלה : כל צדיקים וכו' · ד' פעמים כתוב צדיקם בענין זה וכולם חסרים יו"ד בתרא : זקננו · זקני אשמה בילקוט כ אשמאי של שממה וחורבן · אך בספרים שלנו כתוב זקינינו מלא בשני יודי"ן : צרף מעשי ויעלו למנין חמשים · שסיל"ל הנה אנכי עפר ואפר הואלתי לדבר וגו' על פי מדה י"א מסדור שנחלק וע"פ מדה פ' · ואנכי עפר ואפר אולי יחסרון צרף אותי ולא יחסרו : צרף עצמך עמהם · היינו מ"ש התשחית בחמשה את כל בצירוף הסך וחשוב כאלו הם חמשים ויותר נראה שדורש מ"ש הנה נא הואלתי לדבר אל ה' שאתה תמלא החסרון לפ' של כל עיר כמ"ש רש"י בחומש ומ"ש ואנכי
לקמן

יפה תואר

סרי"פ בשם היפ"ת : אתה גודר את האף כו' ודרים את הכתוב כי אברהם אמר ל טובך נכון הוא האף תספה שתספה האף מצדיק ומרשע · וכעין מ"ש רבי ור' יונתן · מן האף ה"א הידיעה כלומר שתספה את האף המכלה את הכל · ולא ה"א השאלה : וב כי הוא האדון והמושל על החמה · ומה דכתיב במשלי כ"ט ובעל חמה רב פשע יפרש עוד לכבוש את החמה · אשר גם בכו"ד יקרה לפעמים כי יכבוש את חמתו · ורק על ב"ו חימה כובשתו : בלא משפט מקומו · ואלו היה בביתו היה ניצול ועתה נספה בא שמה · וכמעשה שהביא יהיה ג"כ לפעמים בגזירת המקום דיגזור גזרה על ב' על מקום אחד ברתאונה ויספו שם יושביו ועמהם נספה גם האיש הבא בתוכם אחרי יצאה הגזרה · ואח"ז שבו בני מקומו לה' ונסלח להם ובטלה הגזירה ואלו היה בביתו הרעה · ועתה נספה בלא משפט : לדובה שהיתה משכלת כו' · ולפ"ז מפרש ר"ל כי ה האם מדת האף תספה צדיק עם רשע ומדמה לדובה אשר בטבעה לשכל · ואם לא תמצא בבנים · כן תהיה מדת האף אשר תשלח כי אם תכלה לכלות את הרשעים ולא תמצא ע גם את הצדיקים · ור"ס מדמה מדת האף למגל אשר אין בו מטבעו לשחת · ולא יצמא לה יפלה בין קוצים לשושנים · ולא ישלם ולא ינוח רק עד בואו אל הגבול כן יהיה במדת ה אנדרלומוסיא סורגת רעים וטובים : חלול שם שמים יש בדבר · שיהרהרו אחריך הוא מכלה · וע"ע בתנחומא כזה : לא היא זה מיתה · ולא דכוותה זה סדומם למיתה וע' לקמן פע"א · ולא דפחותה מינה זה יסורין קשין הקרובים למיתה כי בשום צד עם רשע · ויען כי יש בכתוב שני יתורים דהיה לו לכתוב חלילה לך להמית צדיק עם חלילה לך מעשות דבר הזה להמית וגו' או אמרינן ולא דכוותה · ומדכתיב כדבר ומרבינן גם דפחותה מינה : אברהם נטל עליה שכר · וכדאמר בסוף סימן הזה ואיוב נענש עליה כדאמרינן בפ"ק דב"ב שניתן שכרו בעוה"ז כדי לטרדו מהעוה"ב : פי' גרועים כמו פירות הנובלות · ומה שהוסיף אברהם לדבר אל ה' חלילה לך הש

ידי משה

אבל תפלה וק"ל : ולא דייך שאתה נ"ל שאין אתה · א"א : רבי אומר בשר ודם חימה כובשתו כו' · הרשעים כמו זה של ציפורי שנתן מס בטבריא ואנשי ציפורי לא היו חייבין כלום אלא
פלוגתא ר' ור' יונתן שמדת הקב"ה אינה כבשר ודם הוציאו זה מפסוק חלילה לך דייקא שאין אתה כבשר בטבריא כך כאן וק"ל : למגל כוסחת כובין · פי' כמגל זה שכורת קוצים ואינו מש
ודם וק"ל : ונמצא נספה בלא משפט מקומו כך הצדיקים שאין חייבין כלום יאבדו בשביל שהם במקום שושנים ואינו משלים לכרות כי טבעו הוא לכרות והכל שוה לו קוצים ושושנים כך אם

אר"י בר' סימון א כך אמר ליה אברהם מלך ב"ו תולין לו אנקליטון מדוכוס לאפרכוס · מאפרכוס לאסטרליטוס · ואת בשביל שאין לך מי שיתלה לך אנקליטון · לא תעשה משפט · אר"י בר' סימון כשבקשת לדון את עולמך מסרת אותו ביד שנים רומוס ורומילוס · שאם בקש אחד מהם לעשות דבר · חבירו מעכב על ידו · ואת בשביל שאין לך מי שיעכב על ידך לא תעשה משפט · אמר ר' אדא ב נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם מה את מערים על השבועה ג מבול של מים אין אתה מביא · מבול של אש את מביא אם כן לא יצאת ידי שבועה · אמר רבי לוי השופט כל הארץ לא יעשה משפט : אם עולם אתה מבקש אין דין · ואם דין אתה מבקש לית עולם : את תפיס חבלא בתרין ראשין · בעי עלמא ובעי דינא · אם לית את מוותר ציבחר · לית עלמא יכיל קאים · א"ל הקב"ה אברהם (תהלים מה) אהבת צדק ותשנא רשע · אהבת לצדק את בריותי ותשנא רשע · מאנת לחייבן · ע"כ משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך · מהו מחבריך מנח ועד אצלך י' דורות ומכלם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך · ויאמר ה' אל אברם לך לך : י ויאמר ה' אם אמצא בסדום · רבי יודן ורבי יהודה בר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמרו (איוב לד) (ה) כי אל אל האמור נשאתי לא אחבול · היינו דכתיב ונשאתי לכל המקום בעבורם · לא אחבול איני ממשכנם היך מה דכתיב (שמות כ) אם חבול תחבול והן חובלים עלי דברים ואומרים אינו דן כשורה · בלעדי אחזה בר מיני זיל פשפש דינא · ואם טעיתי אתה הוריני · (ו) ואם און פעלתי עם הראשונים לא אוסיף עם האחרונים · (איוב מא) (ז) לא אחריש בדיו · (י) ד לך אני מחריש ולבדים היוצאים ממך · לאברהם שהוא אומר חלילה לך מעשות כדבר הזה · ולמשה שהוא אומר (שמות לב) למה ה' יחרה אפך בעמך וליהושע שהוא אומר (יהושע ז) למה העברת העבר את העם · ולדוד שהוא אומר (תהלים י) למה ה' תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה · (איוב מא) ודבר גבורות וחין ערכו חן ניתן בעריכות שפתים · בשעה שבקש רחמים על הסדומיים : יא ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי · ה אמר אלו הרגני אמרפל לא הייתי עפר ואי שרפני נמרוד לא הייתי אפר · אמר לו הקב"ה חייך ו אתה אמרת ואנכי עפר ואפר חייך שאני נותן לבניך כפרה בהם שנאמר (במדבר יט) ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת · ואסף איש טהור את אפר הפרה · ז תנינן סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה ברחוב העיר וכו' ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה · רבי יודן בר מנשה ור' שמואל בר נחמן ח חד אמר זכותו של אברהם וחד אמר זכותו של יצחק מאן דאמר זכותו של אברהם אנכי עפר ואפר · מאן דאמר זכותו של יצחק אפר בלבד · (יא) מילתא דרבי יודן פליגא אהא דרבי יהודה בן פזי דהוה מכריז בציבורא ואמר כל מאן דלא מטא שליתא דציבורא לגביה למיתן קיטמא

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ג · ב לעיל פרשה ל"ט · ג עיין סוטה דף י"א · וזבחים דף קט"ז · ויקרא רבה פרשה י' · ילקוט תהלים רמז תמ"ב · ד ילקוט איוב רמז תתקכ"ז · ה ילקוט כאן רמז פ"ג · ו עיין סוטה י"ז · וחולין פ"ח · ז תענית דף ט"ו · ח שם ע"ז · ירושלמי שם פ' ב' :

חדושי הרד"ל

לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום : (י) לך אני מחריש · דרש הקרי לו אחריש בוי"ו · ובתנס דתק המ"כ : (יא) מילתא דרבי יודן פליגא אהא דרבי יהודה בן פזי כו' · האי ר' יודן היינו בר מנשיא דלעיל דאמר זכותו של אברהם (ואע"ג דנשנה ששם · וחד אמר · צ"ל דמסיימי · והראשון אמר הראשונים) ·

חדושי הרש"ש

הביא רש"י דברי ריב"ל משום דלא קאי על שאלת מ"ס : (ה) כי אל אל האמר כ"ה במקרא וכצ"ל · ור"ל שאמר נשאתי כו' וכן נכון לפי דקדוק הלשון כמו השלכות אתו (יהושע יו"ד) דפי' שהלכו עיין רד"ק שם : (ו) ואם עול פעלתי כו' כצ"ל : (ז) לא אחריש בדיו לך אני מחריש כו' · פי' כי הקרי הוא לו בוי"ו · וגם"ז

רש"י

חמישים : בשר ודם תולין לו אנקליטים ויועצים · אומרים לו אי אפשר לעשות מפני דוכוס מפני איפרכוס : לא אחריש בדיו לך אני מחריש ולבדים הבאים ממך : ולא לאחרים ששתק כשאמרתי לו קח נא את בנך שהיה לו להשיב תשובה ולא השיב : תמן תנינן · סדר תענית כיצד מוציאים את התיבה לרחובה של עיר ונותנים אפר מקלה על גבי התיבה ובראש כל אדם : מ"ד זכותו של אברהם ואנכי עפר ואפר · בתלמוד ירושלמי כלה עפר רצה אפר מ"ד זכותו של יצחק אפר בלבד היו נותנים על גביהן ולא עפר וביצחק כתוב אפר ולא עפר דכתיב ועולתך ידשנה סלה : מילתא דרב יודן פליגא אדרבי יהודה בן פזי דהוה מכריז בצבורא ואמר · בשעה שהיו מתענין ונותנין

מתנות כהונה

להפליס למנין עשרה לכל כרך וכרך · ועיין בפירש"י בחומש : אנקליטון · לפי הענין פירושו פסק דינו שילא בפני הדוכס אם אינו רוצה בכך הולך לו לפני האפרכוס שהוא יותר חשוב מהדוכס וכן מן האפרכס לאסטרליטוס : שאין לך כו' · וזה שאמר השופט כל הארץ וגו' : רומוס ורומילוס גרם ושני מלכי אומות היו [ועי' במדרש אסתר בפ' גם ושתי המלכה ובמדרש תהלים מז' י' ובמז' י"ז כתב שנשתיירו מאספסיינוס קיסר ובס' הקבלה להראב"ד ז"ל כתב וז"ל כרך גדול של רומי נבנה בימי יחזקיהו מלך יהודה בנוהו ב' אחים מלכים גדולים שם האחד רומוס ושם הב' רומילוס כו'] והרב שם טוב כתב בדרשותיו בפ' וישב שחלם אביהם בעת לידתם שהיו יוצאות מנחיריו שני אודים ושורפים עירו אשר הוא מושל וכאשר הקיץ הגידו לו שכבר ילדה אשתו תאומים ושפט כי הם האודים אשר חלם וצוה להשליכם ביער וכן עשו ומזדמנה להם דובה והניקה אותם וכו' עד ומהם המשפחות גדולות שברומי והם הדוכיים עכ"ל והפליג בגדולתן בספר יוסיפון : אם עולם אתה מבקש כו' · ויהיה ה"א של השופט תמיהה קיימת כמו הנגלה נגליתי וכהנה רבות : אתה תפיס כו' · אתה רוצה לאחוז החבל בשני ראשיו חפץ אתה בעולם וגם חפץ אתה בדין אמת אם אין אתה מוותר מעט אין העולם יכול להתקיים אם לית את גרסינן [וכ"ה בויק"ר פר' י' ובילקוט] : ויאמר ה' אל אברם לך לך · ה"ג ג"כ בילקוט תהלים והוא היה תחלת דבר ה' באברהם ובויק"ר פרשה יו"ד גרס אחר הדברים האלה היה דבר ה' וגו' ואולי טעות סופר הוא שהרי קודם זה דבר עמו פעמים רבות : [אל אל האמר גרסינן] : בר מיני וכו' · חוץ ממני ובלעדי לך אתה חקור דיני אם טעיתי באחד מהם ואם טעיתי וכו' : לך אני מחריש גרסינן · ויהיה פירוש הכתוב בלשון תימה וכי לך ולבדים היוצאים ממך לא אחריש ובילקוט איוב יש גירסא אחרת ועל פי אותה גירסא יהיה פירוש הכתוב בניחותא וגלאיתי לכותבו : חן ניתן · דרש וחין כמו וחן : הואלתי וגו' · גרסינן וסיפיה דקרא עפר ואפר קדייק : לא הייתי אפר · כלומר ואותו זכות יעמוד לי עכשיו שמקבל תחנוני : ה"ג בירושלמי פרק סדר תענית כיצד מ"ד זכותו של אברהם בין עפר בין אפר ואנכי עפר ואפר ופירוש בין עפר ובין אפר נותנין ע"ג התיבה : כל מאן דלא מטא כו' · ביום התענית היה מכריז מי שלא הגיע אליו שליח הצבור ליתן אפר על ראשו

יפה תואר

יעשה משפט · משום דבקש כי יצרף מעשיו או צדקת ה' כדכתמוך ויהיו נחשבים כצדיקים גמורים · ה' התעשת לדברו אך לא הועילו כי לא נמצא עשרה צדיקים גם גובלים לכל כרך : כי אל אל האמור נשאתי לא אחבול · משום דק"ל בקרא למה אמר מקודם ונשאתי לכל המקום בעבורם · ובשתי פעמים האחרונים אמר לא אשחית · לא אעשה והתשובה ע"ז היא דהיכי דהוה חמשים צדיקים הספיק זכותם להעביר מדת הדין מהם לגמרי לעת כזאת · ולפקוד ביום פקדו · אבל אם ימעטו ממספר חמשים לא מספיק זכותם רק שלא ישחיתם ולא יעשה בהם כליה · אבל איזה פורענות יביא עליהם מיד או ימשכן קצת מהם כמדתו · והכי מייתי כי לפעמים יאמר אל אל נשאתי ולא יחבול כלל : אם עול פעלתי עם הראשונים · וכמו דאיתא בתנחומא שאף תפסה אמר אברהם שלא יאמרו כך היא אומנתו לאבד הדורות כו' דור אנוש דור המבול דור הפלגה · אמר הקב"ה אני מעביר לפניך כל הדורות ואם עשיתי שלא כהוגן למדני שנאמר בלעדי אחזה אתה הורני : ניתן בעריכות שפתיו · ודרש ודבר גבורות אע"פ שהי"ל דבר גבורות וקינטור מ"מ וחין ערכו · חן היה בעריכתו : כפרה בהם · שהפרה באה לכפר על העגל כדאיתא במ"ר פי"ט וכן פי' התו' בסוף מו"ק גבי מה פרה מכפרת : חד אמר זכותו של אברהם · פלוגתהם קאי על הא דאיתא שם ובראש הנשיא ובראש אב"ד ובראש כל אחד אבל מה שנותנין על גבי התיבה הוא משום עמו אנכי בצרה כדאמר ר"י בן פזי בסדר תעניות : ה"ג מאן דאמר כדי להזכיר זכותו של אברהם בין עפר בין אפר על שם ואנכי עפר ואפר והכי איתא בירושלמי והא דנקט בתנא אפר מקלה אפשר לומר דעל ראש התיבה כ"ע לא פליגי דבעינן אפר ממש משום עמו אנכי בצרה · ואפר הנא משריפה מורה על צרה · אבל על סיפא דמתניתין סובר דבין אפר ובין עפר : מילתא דר' יודן פליגא אהא · פי' ר' יודן בן פזי חולק על האי עובדא וסובר דבין בעפר ובין באפר הוא · ומביא ע"ז

פירוש מהרז"ו

לקמן סימן י"א ורש"י בחומש : אנקליטון · עי' ד"ר פר' ע' סוף סימן ג' והובא בערוך ערך אנקליטין ועי' ברי"פ בשם מ"ע : מדוכוס לאפרכוס · כאן למדנו סדר ממשלתם שאפרכוס גדול מדוכוס וכו' : ביד שנים כו' · המדרש לקח ראיה משנים אלו שהיו בדורות אחרונים וכן אגוסטוס ואנטנינוס שבילו קסרי רומי בימי הורדוס כמבואר ביוסיפון ומן השתים גם בימי אברהם בדוגמאות אלו ולפי מה שכתבתי בויק"ר פרשה כ' סימן ה' בשם תנחומא אחרי מות סימן ח' על ענין בדומה לזה שבעלי רוח הקודש צפו ברוה"ק מה שיהיה בדורות אחרונים · ועשו מזה טענה על מה שהיה בזמנם ויתכן גם כאן כן שצפה אברהם ברוה"ק שכן יהיה וכן הוא בהדיא באגדת בראשית פרק כ"ב צפה אברהם ברוה"ק וכו' ע"ש וכן כאן ומרומז במ"ש השופט כל הארץ שאתה שופט לבדך כל הארץ : נשבעת כו' · לעיל פר' ל"ט סי' ו' וש"נ ומבואר היטב · וזהו מ"ש השופט כל הארץ (אתה שמשפטת את כל הארץ היינו בדור המבול) לא יעשה (עוד) משפט (כזה) למה שהרי נשבעת וזה על פי מדה ט' ווי"ו · והשבועה היתה שלא לחבל לעשות כליה ואין הפרש בין אם עושה כן בכל הארץ או במדינה אחת כדמיון המבול לכלות מדינה כולה היום תעשה במדינה זו ולמחר במדינה אחרת והעולם כלה וזה הערמה על השבועה · ודעת המדרש לפרש שמ"ש לא יעשה משפט אינו בתמיה אלא בניחותא : אהבת צדק כו' · הנה ענין לך לך היה הרבה

שנים קודם ענין סדום · אך הכוונה שמענין סדום אנו לומדים מדתו של אברהם על פי מדה מ' בנין אב שהיה אוהב תמיד להצדיק הבריות על כן זכה לנבואה יותר מכולם · והנה אברהם ראה את כל העשרה דורות וראה את נח כי נח מת יו"ד שנה אחר הפלגה · לפי חשבון שנותיהם המפורשים בתורה וכל היו"ד ראשי דורות מתו אחר הפלגה רק פלג ועל כן נקראו כולם חביריו · ומהם היו צדיקים שכל מי שנאמר בו חי היה צדיק כמ"ש והרפכשד חי ושלח חי · ונח ושם היו נביאים וכן עבר דרשו חז"ל שהיה נביא אלא שאברהם גדול מהם שדיבר עמו יותר מכולם וציוהו מצות יותר מכולם : שמן ששון · שעל ידי דיבוק ודיבור אלהי נעשה עליון על כולם כשמן שעומד עליון על כל המשקים : י כי אל אל האמור נשאתי · כל הענין באגדת בראשית פרק כ"ב ובילקוט כאן ופי' שהאל כשאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם ע"פ מדה י"ז · לא אחבול ולא אמשכן אותם ביד מלאכי אפי וזעמי לכלותם ובפסוק השני בלעדי אחזה אתה הוריני ואם עול פעלתי לא אוסיף · ומדאמר אתה הוריני הרי משמע שמי שמדבר אליו אמר שטעה בדין ומכל · ע"פ מדה ט' · ואיך תאמר טעיתי הרי אמרתי ונשאתי אם אמצא וגו' הרי שלא מצאתי · וא"כ מחויב אני לכלותם שכולם רשעים · בלעדי אחזה לבד מה שאני רואה בענין זה ויודע שלא טעיתי · אתה הוריני · ראה אתה וחפוש וחקור בדין זה והשג האמת והוריני אם עול פעלתי בסדום וכו' ומ"ש והם חובלים עלי דברים הוא פירוש שני · שמ"ש לא אחבול פירוש לא חבלתי ולא קלקלתי מלשון לאחד קראתי חובלים · ובאגדת בראשית הנ"ל וכן בילקוט איוב מ"א והוא מאג"ב הנ"ל מבואר שאמר כל זה נגד אברהם שהוא חשב שקלקל ועיות הדין ודיבר קשות כנגד הש"י"ת ובאיוב פי' ע"פ רוה"ק מה שאמר הש"י כנגדו : לא אחריש בדיו · לא כתיב לו קרי שפירושו לפי הקרי לו אני מחריש ולבדיו וכפי הכתיב אבל לא לאחרים כמפורש באגדת בראשית הנ"ל · והנה המדרש חבר שני פסוקים יחד וכפי מ"ש כאן אין פירוש לדברים · אך כפי מה שמבואר באגדת בראשית הדבר מבואר בטוב טעם שכתוב שם ל"ד המעמך ישלמנה וכתיב שם מ"א מי הקדמני ואשלם שם כתוב אתה הוריני וכאן כתוב ומה ידעת דבר ולו אחרים בדיו שאע"פ שאמר לי דברים קשים ודבר גבורות · וחין ערכו ערב לי ומה גבורות דיבר ויגש אברהם וכו' (וכמ"ש לעיל סי' ח' כל הענין) · עוד שם לו אחרים בדיו לאברהם בלבד אני שותק למה שהוא שתק לי וכו' ואני כחרש לא אשמע אף אני מחריש לו ע"ש ובהכרח שכוונתו כמ"ש כאן במדרש לו אחרים ולבדים היוצאים ממנו פי' שהם כיוצא בו ראשי הדורות אבל לא לאחרים · וכאן במדרש ג"כ כוונתו שלאחרים לא יחריש : וחין ערכו · לעיל פר' מ"א סי' ט' חן בשפתיו ולקמן פר' ל"ט סימן ד' הוצק חן בשפתותיך שמדבר באברהם וכן כאן ע"פ גז"ש · והמבין בדברים והמעיין בשני המקומות באיוב ל"ד ושם מ"א יראה שכוונה אחת להם שם ולכל זה כוון המדרש בלי ספק : יא הנה נא הואלתי · ואנכי עפר ואפר ואיך היה עפר והלא היה חי · ואפר אינו שייך אלא בדבר הנשרף ודורש שאברהם חשב עצמו שהיה ראוי להיות עפר ואפר אלא שניצל ע"פ נס · והנה סדר הנסים היו תחלה אפר ואח"כ עפר והמדרש חושב כסדר הכתוב עפר ואפר · כפי פשט הכתוב שנמרוד ואמרפל הם שני מלכים אך לעיל פר' מ"ב סי' ד' איתא שאמרפל הוא נמרוד הוא כוש וכוונתו כאשר גמלת אתי חסד זה כך תעשה עם סדום : חייך שאני נותן · במ"ר פר' ט' סי' ט"ו : תנינן כיצד סדר תעניות · תענית ריש פרק ב' וירושלמי שם ברים הפרק והובא בילקוט כאן : זכותו של אברהם · בירושלמי שם הגי' כדי להזכיר זכותו של אברהם וכו' בין עפר ובין אפר ע"ש ואנכי עפר ואפר ומ"ד כדי להזכיר זכותו של יצחק וכו' אפר בלבד רואים אפרו של יצחק צבור על גבי המזבח ועיין מ"כ וכאן חסר : מלתא דר' יודן פליגא אהא דר"י ב"פ · גירסא זו צ"ע שעדיין לא נזכר כאן ר' יהודה ב"פ שיאמר פליג על ריב"פ ולהלן

ס"ט

ידי משה

הדין האף תספה צדיק עם רשע · לשון אב"א : ציבחר · פי' מעט מזער :

ברישיה יסב איהו קימטא ויהיב ברישיה · מילתיה דרבי יהודה בן פזי אמר הוא עפר והוא אפר : **יב** אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה · א אמר רבי חייא בר אבא (יב) בקש אברהם לירד לו מחמשים לחמשה · אמר לו הקב"ה חזור בך למפרע · א"ר לוי לחלף סרדה מלאה מים כל זמן שהיא מלאה מים הסניגור מלמד פעמים שהדיין מבקש שילמד סניגוריא הוא אומר הוסיפו בתוכה מים : **יג** ויאמר אל נא יחר לה' אולי ימצאון שם עשרה · ב ולמה עשרה כדי כניסה לכולם · ד"א למה עשרה (ח) כבר נשתייר בדור המבול שמונה ולא נתלה לעולם בזכותן · ד"א למה עשרה שהיה סבור שיש שם עשרה לוט ואשתו (יג) וד' בנותיו וד' חתניו · רבי יהודה בר' סימון ורבי חנין בשם ר' יוחנן כאן עשרה ובירושלים אפי' אחד הה"ד (ירמיה ה) שוטטו בחוצות ירושלים (ט) וכאן הוא אומר (קהלת ז) אחת לאחת למצוא חשבון · ג א"ר יצחק עד כמה הוא מצוי חשבון לעיר אחת · עד אחד · אם נמצא אחד בכל העיר תולין לה בזכותו : **יד** וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם · ד הדיין הזה כל זמן שהסניגור מלמד הוא ממתין · נשתתק הסניגור עמד לו הדיין · כך וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם · הסניגור הזה כל זמן שהדיין מסביר לו פנים הוא מלמד · עמד לו הדיין נשתתק הסניגור · כך וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם · וכתיב ואברהם שב למקומו · הקטיגור הזה כל זמן שהסניגור מלמד והדיין מסביר לו פנים ממתין (י) עמד לו הדיין נשתתק הסניגור והמקטרג הולך לעשות שליחותו : כך וילך ה' וכתיב ויבואו שני המלאכים סדומה בערב :

פרשה נ א ויבאו שני המלאכים סדומה בערב וגו' (יחזקאל א) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק · ה א"ר אייבו (א) רצות אין כתיב כאן · אלא רצוא רצין לעשות שליחותן כמראה הבזק · ר"י בשם רבי סימון בשם רבי לוי בר פרטא כזה שהוא בוזק גפת בכירה · רבי חייא בר אבא אמר ברוחא לזיקא רבנן אמרי כזיקא לעננא · (ב) נפטרים מאברהם ו בשש שעות · ובאין סדומה בערב · אלא מלאכי רחמים היו והיו ממתינים

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ג · ב ילקוט כאן רמז פ"ג · ג קהלת רבה סוף פ' ז' · ד ילקוט כאן רמז פ"ד · ועיין תנחומא כאן סי' ח' · ה ילקוט יחזקאל רמז של"ז · ו לעיל פרשה מ"ח :

חדושי הרש"ש

ונ"ל לא נצטרך לפי' המ"כ שהוא בלשון תימה · וע"ש במ"ש · וע"ע מש"כ בס"ד לקמן סוף פרשה מ"ד : (ח) כבר נשתייר בדוה"מ שמונה כו' · ועל תשעה כבר פעל במה שהשכים הקב"ה ע"י במ"ה והוא ע"י צירוף צדיקו ש"ע כדלעיל וה"ה לט' כיון שעל עשרה כבר נענה ועיין ברא"ם : (ט) וכאן הוא אומר אחת לאחת כו' · נראה דצ"ל וכן הוא אומר כו' : (י) עמד לו הדיין ונשתתק הסניגור המקטרג כו' כ"ה בילקוט :

(א) רצות אכ"כ כו' · כי שורש ריצה הוא מנע"ו והבינוני הוא רצות · אבל רצוא הוא מקור מנל"ה (והא' במקום ה') והוא לשון רצון : (ב) נפטרין מאברהם בשש שעות לאו דוקא דהא ביאתם אלין היה כחום היום דהיינו בש"ש כדלעיל · ושחיטת בן הבקר ותקונו ובשולו אף דכתיב וימהר מכל מקום ודאי

חדושי הרד"ל

דלדידיה הוא עפר הוא אפר ובסיפיה גרסינן נמי מלתיה דר' יודן אמר הוא עפר כו' ול"ג שם בן פזי · ובירושלמי דתענית ליתא כ"ז : (יב) בקש אברהם לירד לו מחמשים לחמשה כו' חזור למפרע · אפשר דרש מ"ש התשחית בחמשה את כל העיר דרש שהיתה כלבו של אברהם לומר אם ימצאון שם חמשה צדיקים · אך כשהשיב לו ה' לא אשחית בעבור מ"ה · רמז לו שלא יתחיל לבקש מחמשה בשביל קטרוג מדה"ד רק יחזור למפרע : (יג) וד' בנותיו וד' חתניו · עיין לקמן דדרש חתניו לוקחי בנותיו ד' בנות היו לו :

לביתי

מתנות כהונה

יקח הוא בעצמו אפר ויתן על ראשו משמע דוקא אפר כירה דהיינו קיטמא ור' יודא בן פזי סבר שעפר ג"כ מותר ליקח דהיא היא [ובירושלמי בפ' סדר תעניות ישנו דברי ר"י בן פזי לחוד ומילתיה דר"י ב"פ כו' גרסינן] : לחלף סרדא · בערוך ערך סרד פירש עריבה של מתומים : ה"ג הסניגור מלמד זכות פעמים שהדיין מבקש כו' · והענין שכלי של מים ניתן על גבי האש וכל זמן שיש עוד בכלי מים ניתן רשות לסניגור ללמוד סניגוריא פעמים שהדיין חפץ שהסניגור ילמוד סניגוריא כי חפץ בו לדבר בו הרבה ואומר להוסיף עוד מים לתוך הכלי כדי שיהא שהות לסניגור ללמוד סניגוריא כך אמר אברהם אם יחסרון החמשים עד שיהיו רק חמשה והקב"ה השיבו אם ימצאון מ"ה וגו' והיה אברהם מוכרח לבקש עוד על ארבעים ושלשים וכו' דאל"כ היה לו להקב"ה להשיב אם יחסרון כל כך לא אסלח בעבורם וכך מצאתי בפירש"י : כדי כניסה · עשרה שראויין לקרות בתורה ולהתפלל בבית הכנסת וכן בפ"ק דמגילה קורא ליום שמתפללין בעשרה יום הכניסה : ולא נתלה כו' · לפיכך לא בקש על פחות מי' : וד' חתניו · והם לא היו כשרים שנאמר ויהי כמצחק בעיני חתניו : [בחוצות ירושלים וגו' גרסינן · וס"ד אם תמצאו איש : וכן הוא אומר גרסינן] : לעיר אחת כו' · וזהו אחת לאחת פי' צדיק אחד לעיר אחת : מלמד · זכות :

פרשה נ רצות כינוי לנקבות רבות נופל על חיות ואמר רצוא לפיכך דרש בו לשון רצון : רצין לעשות גרסינן · וכ"ה בילקוט יחזקאל : בוהק · פי' הערוך מפזר כזה שהוא מפזר גפת שהוא פסולת של זיתים בתוך התנור שהאש נאחז בהן מיד ודו"ק : ברוחא לזיקא · ברוח המגלגל הנוד · ורבנן אמרי כזיקא ברוח החזק המפזר העננים ותרווייהו לשון בזק קא דרשי : [בשש שעות · כדלעיל כחום היום בפ' מ"ח] : ובאים בערב · בתמיה כיון שרצים כבזק למה שהו כ"כ :

שמא

רש"י

וגותנין אפר מקלה בראש כל אדם והוה מכריז ואמר כל דלא מטא שלוחא דצבורא לגביה למתן קיטמא ברישיה יסב איהו גופיה קיטמא ברישיה והיינו פליגי דלמ"ד להזכיר זכותו של אברהם דכתיב ביה עפר דקסבר עפר נמי נותנין פליגי אהא דר' יודן דאמר קיטמא ולא עפרא וכו' בגמרא דתענית ירושלמי ומשני מילתא דרבי יודן בן פזי אמרה ולא פליגי אלא הא אתא לאשמועינן הוא אפר הוא עפר : חזור בך למפרע · שיחסרון מחמשים חמשה ולא שיחסרון מנ' מ"ה שהחמשה אינן כדאי להגן על כולן : פעמים שהדיין מבקש שילמוד זכות הסניגור והוא אומר הוסיפו לתוכה מים · כך כל זמן שהשכינה פותחת לו בזכותו היה הוא מוסיף ואמר אולי אולי : למה עשרה כדי כניסה לכולם · עדה לכולם שעדה ראויה שתשרה שכינה ביניהם דכתיב אלהים נצב בעדת אל ויש לומר שלפיכך אמר בתחלה חמשים צדיקים כדי כניסה לכל כרך וכרך מחמשה כרכים הללו : ד"א למה עשרה שכבר נשתייר בדור המבול ח' ולא נתלה לעולם בזכותן · נח ושלשה בניו ונשותיהם : ובירושלים אפילו אחד הה"ד שוטטו בחוצות ירושלים · ולאו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם יש איש אפילו אחד כלומר כאן בקש הקב"ה לתלות אם נמצא בם עשרה ובירושלים בקש לתלות אפילו באחד ולא נמצא : עד כמה הוא מצוי חשבון לעיר אחת עד אחד אם נמצא אחד תולין בזכותו לכל העיר :

פרשה נ רצות אין כתיב כאן אלא רצוא · לשון רצוי ולא לשון מרוצה שהן רוצין לעשות שליחותן : כמראה הבזק כזה שהוא בוזק גפת בבירה · מפזר פסולת של זיתים בבירה לדולקן ומסיק אש באחד מהן מיד הן נדלקים כולם מריח השמן שבהן כך קלין לעשות שליחותן : נפטרין מאברהם בשש שעות ובאין סדומה בערב · ומניין שבאו אצל אברהם בשש שעות דכתיב כחום היום והיינו בשש שעות כמו שאמרנו

יפה תואר

שמעשה דסוף מכריז יסב איהו קיטמא וריב"פ הוא עפר והוא אפר : לחלף סרדה כו' זה קאי על ויוסף עוד לדבר אליו כלומר שהקב"ה רמז לו שידבר עוד וכמו שיאמר שהדיין החפץ שילמד עוד סנגוריא הוא אומר ברמז הוסיפו בתוכה מים : בדור המבול שמונה · נח ושלשה בניו ונשיהם דמסתמא גם הנשים היו צדיקות כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ואע"ג דברים סוטה מוקי שמקרא הזה על זווג שני אבל על הרוב גם זווג ראשון הכי הוו ועוד כיון דניצולו מסתמא כשרות היו ואע"ג דחם רע הוה כדלעיל פ"ל מ"מ יסבור דהיה כשר והחמיץ בסופו והכי משמע מפס"ט דאמר שם דבזכות תולדותיו נצל נח ומ"ש ולא נתלה לעולם אין הכוונה דאם היו עשרה היו מצילין את כל העולם דא"כ יקשה הא אברהם חניכיו וילידי ביתו הלא היו יותר מעשרה ולמה לא הצילו את סדום · אבל פירושו כי אם היו עשרה היו מצילים את הארץ אשר גרו בה ואז היתה קצת פליטה לכל העולם : עד כמה הוא מצוי חשבון · פי' תמצית ודרים למצות חשבון כמו למילוי חשבון ואמר כי אחד לעיר אחת · ומה דכתיב בקרא אחת לאחת ולא אחד לאחת משום דשם קאי הקרא על נשים והמדרש יליף מזה על האנשים :

רצין לעשות שליחותן · מזה נראה כי רז"ל מפרשי והחיות על המלאכים ולא כדעת הרב בס' המורה שהם גלגלי השמים ומייתי ליה הכא לומר שדרך המלאכים למהר בשליחותם ולמה נתאחרו לבוא בשש שעות כדמסיק : שהוא בוזק גפת בבירה · וקרוב לזה אמרו כאן דורשין כאור היוצא מפי הכבשן ופירש"י ז"ל בירה ושיבה של להב · ועוד שם כאור היוצא מבין החרסים ופירש"י שהלהב יוצא ונכנס דרך הנקבים ומפרש כמראה הבזק כמראה הנעשה ע"י הבזק : ברוחא לזיקא · קרוב לפרש זיקא מלשון ובזיקות בערתם ופי' ברוח שמוליך סביב האש במהירות · ויתכן שיקרא אור הברק היוצא מהרעם זיקא · פי' רצוא ושוב שיוצא ומיד יעלם : ובאין סדומה בערב · ואע"ג דאחר ו' שעות נקרא ערב · לא נוכל

פירוש מהרז"ו

אינו מזכיר רק ריב"פ ולא ר' יודן · וגירסת הילקוט כאן ג"כ צ"ע ובירושלמי הגירסא ר' יודן ב"פ כד הוה נפיק בתעניתא הוה אמר קומיהון אחינן כל מאן דלא מטי שמשא לגביה יסב עפר ויתן גו רישא · פי' שהשמש היה מכין אפר ליתן כי באפר יוצא לכ"ע · אך הרחוקים שלא היה אפשר להגיע שם ולהספיק להם אפר היה מכריז שיקח כל אחד עפר ויוצא ידי חובתו שעפר נמצא אצל כל אחד וזהו מ"ש כאן בסוף המאמר מלתא דר' כו' אמרה הוא עפר והוא אפר שמ"ש במשנה אפר מקלה ה"ה לעפר שסובר כמ"ד כדי להזכיר זכותו של אברהם כנ"ל : **יב** חזור בך למפרע · שדעת אברהם היה להיות הולך ומבקש מחמשים עד שיהיה די בחמשה וזהו שאמר אולי יחסרון החמשים הצדיקים חמשה שיחסרו כל החמשים עד שיהיו חמשה · התשחית בחמשה כשלא יהיו אלא חמשה · והקב"ה ביכר לו במחשבתו לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה · וע"כ גם אברהם אמר עוד בלשון שאמר לו הקב"ה אולי ימצאון שם ארבעים שלשים עשרים · וזהו חזור בך למפרע ולך כסדר לפחות מעט מעט : חלף סרדא · במוסף ערוך ערך חלף אחרון והוא בלשון יונ' כלי שעות מלא מים ובתחתיתו נקב שיורד המים לארץ יכלה בתוך שעה ונותנים רשות לסניגור ללמד זכות כל זמן שיש מים בכלי · וכשכלה כל המים אין לו עוד רשות לדבר · וכשהדיין חפץ בסנגוריא שלו · מצוה להוסיף מים בכלי כך על שחפץ הקב"ה בסנגוריא של אברהם לא הלך מאתו עד שגמר כל דבריו אף שידע השם יתברך שאין בסדום צדיקים וכדלקמן בסימן י"ד מסביר לו פנים : **יג** כדי כניסה לכולם · פי' שתחלה ביקש על חמשים שיהיו עשרה לכל עיר כדי כניסה שיתקבצו עשרה צדיקים בכל עיר שיתפללו אל הש"י בעת צרה ויצילו כולם בזכותם · ואח"כ ביקש על מ' לד' ערים · כי בזכותם של כ' לא היה מקום לחרון אף לשלוט · אך כמ' שעל כרחך ניתן מקום לחרון אף לשלוט בעיר אחת ע"כ הוצרך לבקש על ארבעים וביותר על שלשים של ג' עירות · ועל כ' ועל יו"ד לפ"ד רש"י ז"ל בחומש אך אין ראיה מהמדרש שכוון לכך כי לפי פשט הכתוב והמדרש משמע שאמר כדי כניסה לכולם שביקש על כל מדינת סדום שישא להם בשביל עשרה · וע' ד"ר פרשה ג' סי' ט"ו משמע ג"כ יו"ד כמו החמשים דו"ק בסוף סי' זה וצ"ע : לוט ואשתו וכו' · עי' לקמן פ' נ' סי' ט' : שוטטו בחוצות · וס"ד אם תמצאו איש אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה : וכאן הוא אומר · צ"ל וכן הוא אומר : אחת לאחת · פי' זכות צדיק אחד לעיר אחת · וחשבון עונות של העיר מתמצה וע' קה"ר פסוק זה וש"נ וע' לקמן פר' נ"ב סוף סי' ב' וכמ"ש על רבא מסתייך דמגנת על כולה כרכא : **יד** הדיין הזה · כי כל פסוק זה מיותר להורות לדרשה זו ה' הוא הדיין אברהם הוא הסניגור שני המלאכים שלוחים לגמור הדין של הדיין · ובזה שהדיין מקבל סנגוריא מהסניגור · מתחזק ללמד סנגוריא והקטיגור מתחלש מלגמור הדין והדיין כשמרגיש שטענותיו מתחלשים וכלים הולך לו ואז הקטיגור מתחזק וגומר הדין :

פרשה נ סימן א רצין לעשות · פי' שמחמת גודל הרצון הם רצים וגירסת הילקוט כאן כמו במדרש וביחזקאל א' הגי' רצים הכל מלשון ריצה : בוזק גפת בבירה · בוזק פירושו מפזר ולשון משנה הוא עירובין ק"ד בוזקין את המלח · וכמ"ש בפסוק הקודם מראיהם כגחלי אש · א"כ מ"ש כמראה הבזק הוא ג"כ לענין האש והדבר למוד מעניינו ודרשו שמרומז בתיבת בזק בדבר פיזור שמרבה אש והיינו כשמפזר גפת בבירה פסולת של זיתים שיש בהם שמנונית השמן הם מתלהבים כרגע ופוסק מיד · וזהו רצוא ושוב : ברוחא לזיקא · זיקא בלשון ארמית נאד כמ"ש ערוך ערך זק ג' וגם מלשון רוח כמ"ש בערך זק ד' שהרוח רצוא ושוב כנגד הפתות · הרי בתיבת בזק רוח ונאד וזהו רצוא ושוב כמראה הבזק · ודעת רבנן כרוחא לעננא · ברוח שמביא ומפזר העננים הנה והנה ומרומז הכל בתיבת הבזק מלשון רוח כנ"ל ומלשון פיזור כנ"ל והעננים הם כנודות כמ"ש יזוקו מטר לאדו לעיל פר' י"ג סי' יו"ד ע' מ"כ שם וזהו רצוא ושוב כמראה הבזק ודרשה זו ע"פ מדת ממעל בארמית ולשון משנה כנ"ל וע"פ דבר הלמד מעניינו : נפטרים מאברהם בשש שעות · כמ"ש והוא יושב פתח האהל כחום היום ודרשו לעיל פר' מ"ח בסי' ח' שהיה בשש שעות ועל שעשה הכל במרוצה ומהירות כמ"ש וימהר אברהם האהלה · ואל הבקר רץ וימהר לעשות · בודאי נעשה הכל בשעה מועטת · ויכלו לעוף לסדום כרגע אחר חצות היום · אלא המתינו בשליחותם מאחר שראו שאברהם מלמדו סנגוריא · ויש להם רשות להמתין אולי ימצא זכות כמ"ש חז"ל בגבריאל שהיו הגחלים

עמומות

ידי משה

בקש אברהם לירד לו מחמשים לחמשה · שהיה תפס לומר מיד אולי יהיה בסדום חמשה אמר ליה הקדוש ברוך הוא חזור בך למפרע שיחסרון החמשים חמשה ולא ארבעים וחמשה כי חמשה אינם כדאי להגין על כולם : כן צ"ל ולא כאן הוא אומר שטעות הוא זה : [עיין בחידושי רש"ש אות ט' ותבין את דבריו] :

וסבורים שמא ימצא להם זכות · וכיון שלא מצא להם זכות · ויבואו שני המלאכים סדומה בערב : ב (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש · א תנא אין מלאך אחד עושה שתי שליחות · ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת · ואת אמרת שני · אלא מיכאל אמר בשורתו ונסתלק · ב גבריאל נשתלח להפוך את סדום · ורפאל להציל את לוט · ויבואו שני המלאכים סדומה · הכא את אמר מלאכים · ולהלן קורא אותן אנשים · אלא להלן שהיתה שכינה על גביהן קראם אנשים · כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות · אמר רבי תנחומא א"ר לוי אברהם שהיה כחו יפה נדמו לו בדמות אנשים · אבל לוט על ידי שהיה כחו רע נדמו לו בדמות מלאכים · אמר רבי הנינא עד שלא עשו שליחותן קראן אנשים משעשו שליחותן מלאכים · ג א"ר תנחומא לאחד שנטל הגמוניא מן המלך עד שלא הגיע לבית אוריין שלו היה מהלך כפגן כיון שהגיע לבית אוריין שלו היה מהלך כקאלמין כך עד שלא עשו שליחותן קראן אנשים כיון שעשו שליחותן קראן מלאכים : ג סדומה · תני משום ר' נחמיה ד כל דבר שצריך למ"ד בתחלתו תן לה ה"א בסופו סדומה שעירה מצרימה חרנה · אתיבון והכתיב (תהלים ט) ישובו רשעים לשאולה ר' אבא בר זבדא אמר (א) לביטי התחתונה שבשאול · בערב · בא ערבה של סדום ושקע שמשה ונחתם גזר דינה · ה אמר רבי לוי אין הקב"ה דן את אומות העולם אלא בלילה בשעה (ב) שהן ישנים · ואינו דן את ישראל אלא ביום בשעה שהם עסוקים במצות · הה"ד (תהלים ט) והוא ישפוט (ג) תבל בצדק · ולוט יושב · (ג) ו ישב כתיב אותו היום (ד) מינוהו ארכי דיינים · ז חמשה ראשי דיינים היו בסדום · קץ שקר · ורב שקר · רב מסטידין · רב נבל · וקלא פנדר · לוט היה ארכי הדיינים שבכולן · (ד) ח בשעה שהיה אומר להם דברים שהם ערבים להם הן אומרים לו גש הלאה סק לעיל · ובשעה שהיה אומר להם דברים שאין ערבים להם היו אומרים לו האחד בא לגור וישפוט שפוט : ד וירא לוט ויקם לקראתם וגו' ויאמר הנה נא אדוני · רבי יודן ורבי הונא · רבי יודן אמר סורו נא אפילו איני כדאי עקמו עלי את הדרך · רבי הונא אמר עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי · אל בית עבדכם ולינו ורחצו · (ה) ט אברהם מקדים רחיצה ללינה ולוט מקדים לינה לרחיצה אלא אברהם מקפיד על טינופת עבודת כוכבים לפיכך הקדים רחיצה · ולוט אינו מקפיד על טינופת עבודת כוכבים · י ויש אומרים אף זה עשה כשורה כדי שיצאו ויראו אבק על רגליהם שלא יאמרו היכן לנו ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ד · ילקוט איוב רמז תתק"ח · ב ב"מ פ"ו · ג ויק"ר פ' כ"ו · ד יבמות י"ג · ירושלמי יבמות פרק א' · לקמן פרשה ס"ח ופרשה פ"ו · מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט כאן רמז פ"ד · סדר וילא רמז קי"ז · וסדר וישב רמז קמ"ס · ילקוט תהלים רמז תרמ"ס : ה ירושלמי ר"ה פרק א' · מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט תהלים רמז תרמ"ב · ו פדר"א פרק כ"ה · ז עיין סנהדרין דף ק"ט · ח תדא"ר פ' ל"א · ט בבא מציעא דף פ"ו · י מסכת דרך ארץ פרק ד':

חדושי הרד"ל

(א) לביטי התחתונה · בשו"ט בתהלים שם הגירסא דיוטא התחתונה וכן הביאו הרשב"א והריטב"א בחי' ביבמות שם בלשון הירושלמי : (ב) שהן ישנים מן העבירות · עמ"ש וכ"ה בילקוט כאן ובשו"ט שם ופסיקתא דבאחד לחדש השביעי · וכן הגי' המפרש בירושלמי דר"ה פ"ק ה"ג : (ג) תבל בצדק · ידין עמים במישרים דן אותן בישרות כ"ה בפסיקתא : (ד) מינוהו ארכי דיינים · עמ"ש · ונראה דיושב בשער סדום דרש שער מקום המשפט · כמו ועלתה השערה · (וכן עוד היום על שם זה נקרא

חדושי הרש"ש

ודאי נשפט איזה זמן : (ג) ישב כתיב אותו היום מנוהו כו' · אולי הכוונה דלפי המסורה חסר וי"ו נוכל לנקדו בנקודות פתיד יֵשֵב ור"ל שאז הסכימו עליו שישב בשער שהוא מקום המשפט · עיין ברא"ם על פסוק והוא יושב וכמ"כ שם : (ד) בשעה כו' ובשעה כו' אומרין כו' אומרין כו' · זה דריש מדכתיב ויאמרו כו' ויאמרו כו' ב' פעמים : (ה) אברהם מקדים רחיצה ללינה · לאו דוקא כי לא לנו אצלו · ואף הוא לא בקשם על ככה שהרי א"ל אחר תעבורו · אך י"ל שאמר מעט ואחר לעשות הרבה כדאיתא בב"מ (פ"ז א') : ויסורו

רש"י

שאמרנו ובאין לסדומה בערב והרי הכתוב מתמיה עליהם כיון שהן קלין בשליחותן היאך עכבו כל כך שבאו לסדום בערב בתמיהה אלא מלאכי רחמים היו וממתינים כל הדרך הזה כסבורין שמא אברהם מוצא להם זכות : והוא באחד ומי ישיבנו · נעשה שליחותו באחד : ויבאו שני המלאכים סדומה · כתיב ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים כלומר כל א' וא' לשליחותו ואת אמרת שני אתמהא : להלן על ידי שהיתה שכינה על גביהן אנשים · לגבי שכינה לא נחשבו כי אם כאנשים · כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות · ממשלה : אברהם שהיה לו כחו יפה נדמו לו כדמות אנשים · שלא היה מתיירא מהם : לוט שכחו רע נדמו לו כדמות מלאכים · שהיה מתיירא מהם ובמדרש רבי תנחומא מפרש אברהם שהיו מצויים אצלו כל שעה לא הרגיש בהם כי אם כאנשים אבל לוט שלא היו מצויים אצלו הרגיש בהם כמלאכים : אמר ר' תנחום לאחד שנטל ממשלה מן המלך עד שלא הגיע לבית אודיין שלו מהלך כפגן · אודיין מקום גדולתו ויסובו כדגרסינן במשקין אודייני ופירשו הגאונים שהוא מקום ישוב ומדרש רבי תנחומא מעיד עליו דאמר כל הימים שהיה מהלך בדרך היה מהלך כפגן משנכנס וישב במקומו התחילו מכבדין אותו ואית דגרסי לבית אודן שלו ואומרים שהוא לשון יון : ובשעה שהוא דן את העולם בלילה דן אותם · בשעה שהם ישנים מן העבירות להטותן לכף זכות משום דכתיב ורחמיו על כל מעשיו (תהלים קמ"ה) : ישפוט תבל בצדק · אלו ישראל שמתובלין במצות : ארכי דייניך · גדול הדיינין : ה' ראשי דיינין היו בסדום קו שקר ורב שקר רב נבל ורב מסטי דין וקלא פנדא · קו שקר מדת שקר : סורו נא אפילו איני כדאי סורו נא עקמו עלי את הדרך · היה לו לומר בואו נא מהו סורו נא מדרך הישרה ועשו שלא כדין אע"פ שאיני כדאי לכם : אברהם מקפיד על טינופת עבודת כוכבים לפיכך הקדים רחיצה · שהיו משתחוים לאבק רגליהם : ויש אומרים אף זה עשה כשורה · שהקדים לינה : כדי שיצאו ויראו אבק שעל רגליהם ולא יאמרו אנשי סדום אלו לנו · אבל לכשיראו אבק שעל רגליהם יאמרו לא לנו אלא עכשיו באו ומה שכתוב ורחצו רגליכם למחר רחצו רגליכם כשתלכו

מתנות כהונה

שמא ימצא · אברהם להם זכות : ואין שני מלאכים כו' · דכתיב ומי באחד עושה שליחותו ע"י מלאך אחד וכן הוא בילקוט איוב בהדיא ואע"ג דכתיב להלן ויחזיקו האנשים בידו ויוציאוהו ככר תירצו התוספות פרק השוכר את הפועלים שניהם הוציאוהו חוץ לעיר ורפאל הלך עמו עד צוער וגבריאל היה מגוה אותו למהר ועיין טוב שם : ורפאל להציל כו' · ואע"ג דאמרינן בפרק השוכר שרפאל רפא נמי אברהם תירצו התוספות שם דרפואה והצלה חדא מילתא היא : ולהלן · ברא"ם הפרשה קורא אותן אנשים והנה ג' אנשים ויפנו משם האנשים : לבית אוריין · פירש הערוך ענין מדינה וממשלה ורש"י ז"ל גורס אודיין ופי' בו מקום גדולתו ויסובו : כפגן · פי' הערוך אדם הדיוט : בקאלמין · פירש הערוך אדם חשוב : והא כתיב כו' · ואם ה"א בסוף התיבה משמשת כמו למ"ד ברא"ם תרתי למה לי : לביטי · פירש הערוך אמבטי או אסטיבא בלע"ז והוא חדר ודייק לשאולה כאילו כתיב להשאול בה"א הידיעה השאול המיוחדת והברורה : בא ערבה · דייק מדכתיב בערב הב' קמוצה כאילו הוא ב' תיבות בא ערב : ה"ג כשהן ישנים מן העבירות : תבל בצדק · פירש"י תבל אלו ישראל המתובלין במצות דן אותן בשעה שעוסקין לדקות שהוא ביום : ישב כתיב · פי' מהר"ר אליהו מזרחי בפרשת חיי שרה אילו כתיב יושב היה בינוני ופירושו היה יושב כמו פרעה חולם עכשיו כתיב בלא וי"ו ישב הוא עבר ופירושו ישב בעת ההיא ולכן דרשו שאותו היום מינוהו ומה שאמרו שהיה ראש הדיינים קבלה היא בידם ולא למדוהו מן המקרא : קץ שקר · י"ל שהוא מלשון קלין ורש"י והערוך גרס קו שקר : רב שקר ה"ג גם כן ברש"י ז"ל : מסטדין · מטה דין וי"ת ויטע : קלא פנדר · הערוך הביאו ולא נתן בו טעם : ארכי הדיינין · הראש והאדון : סק לעיל · עלה ושב למעלה : עקמו עלי כו' כלומר תעברו על מדת כבודכם ודרככם : אמר רב הונא עקמו עלי את הדרך עלי כמו ממני : על טינופת עבודת כוכבים · עיין בפירש"י בחומש : כדי שיצאו למחר ויראו סדומיים

יפה תואר

לפרש פה בערב אחר ו' שעות דא"כ בערב למ"ל כיון שנפטרו מאברהם אחר ו' שעות · וע"כ מדפרים בערב הוא בערב ממש : והוא באחד וגו' עיקר הדרש מהכתוב הוא שאין שני מלאכים עושים שליחות אחת וכדכתיב בקרא והוא באחד כי יעשה מעשהו ע"י מלאך אחד · ומסברא יליף שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות כיון שהוא פשוט ופועל שלא ברצונו לכן הוא מן הנמנע שיהיו בו רבוי ענינים : גבריאל נשתלח להפוך את סדום · ואע"ג דכתיב התם כי משחיתים אנחנו וכן ויחזיקו הכל בל"ר אפשר דדרך כבוד מדבר על היחיד בל"ר : ולהלן קורא אותם אנשים · פי' גבי אברהם ואע"ג דגם בלוט קורא אותם פעמים רבות אנשים היינו משום דנדמה להם כאנשים אבל ברא"ם הפרשה קוראם מלאכים להודיע קושטא דמלתא · ומ"ש אבל לוט ע"י שהיה כחו רע נדמו לו כדמות מלאכים אין פירושו מלאכים ממש רק אנשים של צורה וכדכתיב ומראהו כמראה האלהים נורא מאד : כל דבר שהוא צריך למ"ד בתחלתו כו' כן הוא בפ"ק דיבמות בלשון יותר מדוקדק ע"ש ואע"ג דשם מסקינן בין לב"ש ובין לב"ה מתפרש לא תהיה אשת המת החוצה כמו החיצונה ולא מפרשי במקום למ"ד בתחלתה שם הוא הטעם מדכתיב בה"א הידיעה בראשו יתפרש יותר כמו החיצונה אבל בכלל הזה דכל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה כו' הכל מודים וע"ש עוד בסוגיא : לביטי התחתונה שבשאול · ומה דמצינו שחט ברבלתה (ירמיה נ"ב י') ושם העיר היה רבלה · ושמא נקראת בין רבלה ובין רבלתה : בערב בא ערבה כו' · בא לתרץ למה כתיב בערב בקרא אחר הוא למותר וחולק על דרשא דלעיל שהתאחרו בשביל שמלאכי רחמים היו אבל בערב יתפרש אחר ו' שעות וכמו"ש לעיל · ור"ל דורש בערב בשביל הערב שאז הוא זמן דינם : סורו נא אפילו איני כדאי · משום דק"ל למה אמר סורו ולא גשו נא · ולכן מפרש סורו נא מכבודכם הראוי שלא תבואו אלי כי אנכי איני כדאי · אבל אתם תבאו ותסורו מהדרך הראוי לכבודכם ובואו אלי · ור"ה מפרש סורו מהדרך המוליכת אל ביתי פן יראו אתכם אנשי סדום ויזיקו אתכם אבל בדרך עקומה תבואו אלי · ואע"ג דמצינו לפעמים הסרה להוראת הגבהה אבל זה הוא רק אם הוא לא התכוון לקרב פה והלך לו לדרכו והשני יבקשהו לסור מהאורח אשר חשב ללכת ולבוא אליו · אבל אנה הנה באו לעיר למצוא מקום לנות לא תקרא ביאתם אל בית הסרה ממחשבתם : אברהם מקפיד כו' שהיו משתחוים לאבק רגליהם ואלו נדמו לו כערביים כדלעיל פמ"ח · והנה הרא"ם ז"ל בקש לתת טעם לעבודה גרועה כזו · ובאמת אין לנו לבקש טעם ודעת במעשה הכסילים · אבל אפשר לומר שהמה חשבו אשר הצלחות הזמניות אינן אלא מהשתדלות האנושי ע"ד כחי ועוצם ידי וגו' · ולפי שעיקר ההשתדלות ברגלים ללכת בימים ומדברות ממוצא וממערב לכן היו משתחוים לאבק שברגליהם שהיו מיחסים כל הצלחתם לאבק העולה ברגליהם מתרוצתם ומהשתדלותם אבל

פירוש מהרז"ו

עמומות בידו ו' שנים · וכיון שלא מצא זכות באו סדומה בערב שהעונש דומה לערב וחושך כמ"ש לקמן סי' ג' · וכמש"ל פ"ב סימן ג' ויהי ערב : ב והוא באחד · הול"ל והוא אחד לכן פי' ע"פ מדה ט' באחד במלאך א' עושה שליחתו ולא בשנים (וגם משמע שלכל שליחות מלאך אחד ולא שתי שליחות ע"י אחד) : אלא מיכאל · וכמש"ל פמ"ח סי' ט' שהג' אנשים המה מיכאל גבריאל רפאל : בשורתו · על שהוא השר של ישראל וכמ"ש בדניאל מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך ועל גבריאל ע' לקמן פ' נ"א סי' ב' : ורפאל להציל · כמ"ש לקמן סי' י"א וב"מ פ"ו בא"א : הכא את אמר · ע' פר' נ"א סי' ט' · ועיין שמ"ר פ' כ"ה סי' ב' וכאן ע"פ מדה ט"ו ב' כ"מ · הכריע שם כתיב וירא אליו ה' וגו' וכן בפסוק ואברהם עודנו עומד לפני ה' · קראם אנשים · ואחר שכתוב וילך ה' וגו' אז ויבאו שני המלאכים : שהיה כחו יפה · להשגת מראות אלהים וכמ"ש ר"פ כ"ז גדול כח הנביאים שמדמים הצורה ליוצרה · וכ"ש למלאכים · משא"כ לוט · וכמ"ש במנוח מות נמות כי אלהים ראינו · או שהיה כחו יפה במע"ט כמ"ש פ' נ"א סי' י' : הגמוניא · עיין ויק"ר פ' כ"ו סי' ב' ופי' שנטל הפקידות להיות הגמון ושר : ג תני משום ר"נ · לקמן פס"ח סי' ח' וש"נ : בא ערבה · ע"פ נוטריקון · כי לא אמר לעת ערב כמו באליעזר · ולילה ממש הרי לא היה דהא כתיב ולוט יושב וגו' וירא לוט וגו' : א"ר לוי · מדרש תהלים ט' : שהם ישנים · ואינם חוטאים וזהו במישרים · ותבל הוא ארץ ישראל כמ"ש ילקוט משלי ח' בשם ספרי · והכוונה על הדרים בה : אותו היום מינוהו · כן דרש גם לקמן פנ"ה סי' ז' · ובמדרש שמואל ס"פ א' : ועיין במ"ר פ"ג סי' ח' מש"ש שתיבת יושב מורה על המשפט ע"פ גז"ש מן וישב משה לשפוט את העם וכן מדוע אתה יושב לבדך · והחסר מורה על שאותו היום מנוהו · גם בשער מורה על מקום המשפט בכמה מקומות וע' במ"ר פ' י"ג ר"ס ט"ז מש"ש : רב מסטורין · בערוך הגי' מסטה דין ועיין מ"כ : סק לעיל · כי גם משמע התקרבות והלאה משמע התרחקות גם ויאמרו ויאמרו ב"פ ע"כ פי' שהם שני דברים · ובשעה כו' : ד עקמו עלי · של' הסרה משמע מדרך הישר כמ"ש וסרתם מן הדרך וכדומה · עז"א אפי' איני כדאי ואין זה דרך ישר שתבואו אצלי עקמו כו' ור"ה פי' לשון הסרה שילכו דרך עקומה כו' : רחיצה ללינה כמ"ש ורחצו רגליכם וגו' ואקחה פת לחם ולשון ללינה לאו דוקא · ונקטה אגב שנקט בלוט לינה לרחיצה : אף זה · פי' אף דבר זה וכה"ס : ממאנין · עיין ב"מ דף פ"ז ושם איתא מסרבין : הכנים בם אף וצרה · כך פי' תיבת ויפצר בכל מקום · שעל שמעביר את חבירו מרצונו מכעיסו ומצרת נפשו מתרצה : מסייע כו' · דאי כר' יודן היה די שיאמר ויבורו אליו : בביתו של א"א היה · פי' אף שדר בסדום · ולא הקפיד על עבודת האבק ונתאוה

ידי משה

לביטה התחתונה שבשאול · כתב הרמ"מ ז"ל כאילו אמר שלשאול שפרושו לשאול של שאול וכוונתו שדרך לדרוש המלה עם הרבוי והוא מבואר לדיוטה התחתונה : אותו היום מינוהו ארכי דיינים · פי' ראש הדיינים עיין מ"כ שכתב אולי קבלה היא בידם ולא למדוהו מן המקרא עכ"ל ול"נ דברים כפשטן ודברי המדרש שכל א' עד וישפוט שפוט והוציאו זה ממה שאמרו לו וישפוט שפוט כפל מלמד שהיה ראש הדיינים ר"ל וישפוט הוא את השופט כמו ויהי בימי שפוט השופטים דרשינן במדרש אוי לדור שופטים את שופטיהם לכן כשלא היו דבריו ערבים להם ר"ל להשופטים אמרו לו השופטים איש אחד בא לגור וישפוט אף השופט כי משפטינו לא כך והוא ישפוט כרצונו בתמיה כנ"ל וק"ל וכו' : קלא פנדר פי' כפל

ויאמרו לא כי ברחוב נלין · [א] ממאנין בקטן ואין ממאנין בגדול · ויפצר בם מאד · הכנים בם אף וצרה · (ו) ויסורו אליו ויבאו אל ביתו · הדא מסייעא לההוא דאמר רב הונא עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי · ויעש להם משתה [ב] בביתו של אברהם אבינו היה · שהיה מקבל את העוברים ואת השבים · א"ר יצחק (ו) (ה) מצות גדולה עמדה על המלח · דהוא אמר לה הב לאלין אכסניא קליל מלח והות אמרה ליה אף (ח) הדא (ו) סוניתא בישא את בעי מילפא הכא : ה (ט) (ז) טרם ישכבו : [ג] התחילו שואלים אותו אמרו לו אנשי העיר מה הם אמר להון כל אתר אית טבין ובישין ברם הכא (ח) סוגייה בישין · ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית אין אחד מהם מעכב : ויקראו אל לוט ויאמרו לו · רבי יהושע בן לוי בשם ר' פדייה אמר [ד] כל אותו הלילה היה לוט מבקש עליהם רחמים והיו מקבלין ממנו כיון שאמרו לו הוציאם אלינו ונדעה אותם [ה] לתשמיש אמרו לו עד מי לך פה קרי ביה עוד מי לך פה · ע"כ היה לך רשות ללמד סניגוריא עליהם מכאן ואילך אין לך רשות ללמד סניגוריא עליהם : ו ויצא אליהם לוט הפתחה אל נא אחי הנה נא לי שתי בנות וגו' רק לאנשים האל' [ו] הקשות · ד"א אלהות הם · אלו חזקים · (י) כי על כן באו בצל קורתי · לא בזכותי (ט) אלא בזכותו של אברהם · ד"א כי על כן באו בצל קורתי (י) מלמד שהטתה את הבית עליהם · א"ל אם בעית מקבלתון קבל בחלקך : ז ויאמרו גש הלאה קרב להלן · ויאמרו האחד בא לגור וישפוט שפוט דין שדנו ראשונים אתה בא להרוס · רבי מנחמא משם רבי ביבי כך התנו אנשי סדום ביניהם אמרו כל אכסניא שהוא בא לכאן יהו (יא) בועלים אותו ונוטלים את ממונו אפילו (יב) אותו שכתוב בו ושמרו דרך ה' אנו בועלים אותו ונוטלים את ממונו : ח וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם וגו' · ואת האנשים אשר פתח הבית · [ז] מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות שנאמר ואנשי סדום וגו' · לפיכך הוכו בסנורים מקטן ועד גדול · דכוותה (בראשית ז) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה · מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורעניות · (יא) דכוותה (במדבר ג) ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים · מי שהתחיל

מסורת המדרש א פסחים פ"ו ע"ב · בבא מציעא פ"ז ע"א · תנחומא סדר זה סי' י"א · ב פדר"א פרק כ"ה · תנחומא כאן סימן י"א · ג ילקוט כאן רמז פ"ד · ד לעיל פרשה כ"ו · ויק"ר פרשה כ"ו · ילקוט סדר בראשית רמז מ"ד · ה במד"ר פ' כ' · תנחומא סדר בלק סי' י"ז · ו פ' יבמות כ"א · וב"ב פ"ח · ז סוטה ח' וי"א · שמ"ר פרשה א' ס' י' ופ' י"א · במד"ר פרשה ט' :

חדושי הרש"ש

(ו) ויסורו אליו כו' הדא מסייע כו' · עמ"כ · וכאנתו פשוטה דבשלמא הוא דסבר שהמה אנשים שפיר אמר תעברו על כבודכם · אבל אי' שייך לספר עליהם שמחלו על כבודם כיון שבאמת היו מלאכים · והוא נכון מאד בפשט המדרש · והיד"מ במ"כ לא הבינו : (ז) מצות גדולה עמדה על המלח · עמ"כ ולפירושו היה סמך גדול מכאן להנוהגים שלא לתת מלח במלה עיין שו"ע או"ח סי' תנ"ה ס"ה · אבל פירושו אינו מוכרח עיין לקמן פנ"א על ותהי נציב מלח : (ח) הדא סוניתא בישא · בערוך פי' שהוא בלשון יון מנהג · ורש"י בפי' התורה לקמן בפסוק ותהי נציב מלח כתב ג"כ אף המנהג הרע כו' : (ט) טרם ישכבו התחילו שואלים כו' אנשי העיר כו' · מפירש"י בחומש משמע דדייק מכפל לשון ואנשי העיר אנשי סדום · לכן פירשו טרם ישכבו ואנשי העיר (היו בפיהם כו' עודם מדברים) · ואנשי סדום נסבו על הבית כו' : (י) כי על כן באו בצל קורתי לא בזכותי אלא בזכותו של אברהם · כי הוא נמשל לקורה לעיל פי"ד אדם יש לו קורה כו' וכן לקמן ר"פ נ"ב דרשו קרית עוז על אברהם : (יא) דכוותה ביום

חדושי הרד"ל

מלכות ישמעאל השער שגבוה בלשון העמים) וכ"ה להדיא בפדר"א פכ"ה ודרש יושב בשער שמנוהו ראש על השער · וזהו ג"כ שכתוב וישפוט שפוט שנעשה שופט ראש לשופטיהם : (ה) מצוה גדולה עמדה על המלח · עמ"כ · ומ"ש עגות מצות הוא בלי מלח · שהם דבריו כדברי האומרים מלח מחמיץ · מה שרוב הפוסקים חולקים ע"ז · גם פשט הלשון משמע שעל המלח לסעודה לטבול הפת היה מצות ולא שבתוך העיסה · ועיקר ענין המלח · נראה כלמד במדה כנגד מדה · שלכן נעשה נציב מלח וכדלקמן פנ"א וי"ל עוד דלשון נציב מלח · דרש כמו נצב לריב · (יצאו נצבים שדרשוהו לחרף ולגדף) · שעשתה מריבה על המלח · וזהו לשון עמדה דנקט כאן · כלשון נציב שהוא לשון יציבה ועמידה : (ו) סוניתא · פי' בערוך מנהיג : (ז) טרם ישכבו · התחילו שואלין כו' · אפשר יליף האי טרם ישכבו מן טרם ישכבו האמור במרגלים ביהושע שכתוב שם והיא עלתה עליהם על הגג · שדברה עמהם שם · כן כאן טרם ישכבו היו מדברים עם לוט מענין אנשי העיר : (ח) סוגייה בישין · ז"ש אנשי העיר אנשי סדום · כלם אנשים רעים כמש"ל שמ"א כשאדם רע קורין אותו סדומי : (ט) אלא בזכותו של אברהם · כדא' כי על כן עברתם על עבדכם · וכדא' כן תעשה וגו' : (י) מלמד שהטו הבית עליהם · עיין ידי"מ · וי"ל דדרש מ"ש ויאהל עד סדום שנטה אהלו עד גבול סדום (יתפרש כפשוטו יושב בשער סדום שהיה יושב לפתחי שער) · באופן שקורות ביתו לא היו בגבול סדום · וז"ש כי על כן באו בצל קורתי · והסדומים אמרו קבלינן בחלקך ורצו לסתור צד האהל שנטה בגבולם : (יא) בועלים ונוטלין את ממונו · דרש וישפוט שפוט ב' משפטים בגופו ובממונו לשון שפוט דרש שפוטין שפי' ענין תאוות ג"ע כמ"ש בתנחומא פ' וארא ע"ש · ובמוסף הערוך : (יב) אפילו אותו כו' · גם ל' האחד יש לדרוש על אברהם כמ"ש א' היה אברהם וכ"ה במדרשות :

מתנות כהונה

הסדומיים האבק ולא ירגישו שלנו בתוך הבית ופי' ורחצו רגליכם לאחר שתלאו מזה : ואין ממאנין בגדול · ולפיכך לאברהם אמרו כן תעשה : ויפצר · נוטריקון ווי אף וצרה : הדא מסייע כו' · דאי כר' יודן היאך אמר הכתוב שהמלאכים עברו על מדתם ובאו אליו [כאלו] אין דרכם להתאכסן אלא עם אנשים חשובים וק"ל : בביתו של אברהם כו' · וממנו למד · ובילקוט גרס גידל בבית אברהם כו' · כלומר מגודל בביתו היה : ה"ג השבים ומצות אפה וגו' א"ר יצחק מצות גדולה וכן הוא בילקוט : מצות · ריב וקטטה ודייק מדלא אמר עוגות כמו גבי אברהם ועל כל פנים היו עוגות מצות בלי מלח מפני שחסה על המלח ולא ס"ל כהאי תנא דאמר פסח היה : דהוה אמר לה · לוט לאשתו : הב כו' · תן לאורחים הללו מעט מלח והיתה אומרת לו אף המנהג הרע אתה רוצה ללמדו פה · סוניתא · פירש"י כעור ובזוי כדאמרינן סניא הדא דר' פירוש כעורה זו ששנה רבי : כל אתר וכו' · כל עיר ועיר יש בה אנשים טובים ורעים אבל פה כלם רעים : סוגיה · הסוב והכלל : ה"ג על הבית וגו' · וסיפיה דקרא מקטן ועד גדול : והיו המלאכים מקבלים סניגוריא שלו : ה"ג אלהות הם אלו כי על כן : בזכות של אברהם · דרש צל קורתי לשון צילי ומגיני דהל"ל בביתי · כך פירש"י ז"ל : שהטתה הבית וכו' · ופירושו אשתו נטתה הבית ומנעה אותם מלהכנים לתוך הבית ולנו בצל קורה אחת משלו והביא ראיה מתנחומא : להלן · ולא כמו שדרשו לעיל · למעלה וכבוד : דין שדנו · וזהו וישפוט שפוט ישפוט לצד אחד המשפט והנימוס הקדוש : ה"ג דרך ה' וגו' וסיפיה דקרא לעשות צדקה ומשפט : [פתח הבית וגו' גרסינן וס"ד מקטן ועד גדול : ע"פ האדמה וגו' · גרסינן וס"ד מאדם עד בהמה שהאדם התחיל בעבירה] : בארץ מצרים וגו' גרסינן ·

רש"י

ולא כשבאו : ממאנין בקטן · זה לוט : ואין ממאנין בגדול · שאמרו לו כן תעשה כאשר דברת : ויפצר בהם הכנים בהם אף וצרה ויסורו אליו הדא אמרה סייעתא להיא דאמר רב הונא עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באין אצלי · והם עשו כמו כן דכתיב ויסורו ולא כתיב ויבאו : מצוה גדולה עמדה על המלח · מצות דורש : דהוה אמר · לוט לאתתיה הב לאלין אכסנאין קלי מלח : אף הדא סוניתא בישתא את בעי מלפת הכא · מנהג כעור כדאמרינן סניא הדא דר' כעורה זו ששנה ר' : טרם ישכבו התחילו המלאכים שואלין אותו ללוט שאלות : ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית · אנשי העיר שבאו ממקום אחר לדור שם ואנשי סדום שנולדו שם : רק לאנשים האל · לשון קשות לשון קושי : ד"א אלהות הן אלו כלומר חזקים הם אלו כמו את אלי הארץ : בצל קורתי מלמד שהטו עליהן צל · כההיא דתנינן אגלי ודוך · לא תטה · לא תגלי : אמרה ליה ללוט בעלה אין בעית למיקבלהון קבילהון בחולקך · ומפרש בתנחומא מלמד שבקש להכניסן לתוך ביתו ולא הניחה לו אשתו מה עשה הכניסן תחת קורה שלו הדא הוא דכתיב בצל קורתי שהטתה הבית עליהן כלומר שלא רצתה לקבלם בחלקה אלא הטתה הבית לצד אחד כלומר חלקה לשני חלקים ואמרה לא לקבלם בחלקה : וישפט שפט · דין שדנו ראשונים אתה בא לעות · וישפוט שפט · לדין דינך ולעות דין אחרים : מקטן ועד גדול · מי שהתחיל בעבירה תחלה בו התחילה הפורענות כמו שנאמר ואנשי העיר אנשי סדום

פירוש מהרז"ו

ונתאוה לבנותיו כמ"ש לקמן פ' נ"א · עכ"ז נמצאו בו דברים טובים יען גדל בבית אברהם : מצות גדולה · כי אברהם אמר לשרה לושי ועשי עוגות אבל בלוט ומצות אפה בעצמו · שאשתו היתה סדומית ולא רצתה · וממ"ש מצות אין צורך להוכיח שהיה בפסח שכבר ידענו כן מאברהם כמ"ש לעיל פ' מ"ח סי' י"ב · ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ריב ומצה · ומרומז גם בתיבת מצות שהמצה היה על המלח כי דרך המצות לאפות בלא מלח · וצריך לאכלם עם מלח · וע"פ מדת מנגד שהרי היתה לבסוף נציב מלח על שחטאה במלח · ועיין לקמן פ' נ"א סי' ה' · ובכל המאמר שם ר' יצחק כמו כאן : סוניתא · אולי צ"ל סוגיתא מלשון סוגית דעלמא בדחז"ל לשון דרך ומנהג : ה טרם ישכבו · וס"ד ואנשי העיר אנשי סדום וגו' שמלות אנשי סדום מיותר לכן דרשו וי"ו ואנשי הסך הקודם פי' אבל אנשי העיר הם אנשי סדום פי' רעים כמ"ש פ' מ"א ס"ס ז' כשאדם רע קורין אותו סדומי · וא"כ בהכרח ששאלו אותו ע"ז טרם השכיבה כדרך האורחים לחקור אז מהבע"ב על מנהג העיר והוא השיב להם כן : (ועיין פרש"י בחומש) : כל אותו הלילה · לעיל פ' כ"ו סי' ה' · ויק"ר פר' כ"ג סימן ד' : עוד מי לך פה · שתיבת עוד משמע שדברו כבר עמו על מה שנמצא לו והוסיפו לשאול עוד מי לך והרי לא דברו עדיין מזה · ע"כ דרשו קרי ביה פה בסגול מי לך עוד פה כמו שהיה לך עד עתה ומזה שעד עתה היה מלמד עליהם סנגוריא על פי מדה ע' : ו האל הקשות · שתיבת האל מיותר שבהם מדבר · ע"כ פי' שהם קשים וגבורים (כמו שכתב היפ"ת מפ"ב דיבמות מאי משמע דהאל לישנא דקשה הוא דכתיב ואת אילי הארץ) : חזקים · (המ"כ מוחקו) ויתכן שמקומו אצל הקשות לפני זה : של אברהם · דייק בצל קורתי לרמז על אברהם שמגין עליו בזכותו כקורה · עי' שמ"ר פר' א' סימן ו' מקורתי : שהטתה את הבית · פרש"י במדרש בצל לשון הטיה כי תרגום לא תטה לא תצלי וזהו בצל קורתי בנטית קורתי · וגם יתכן שדורש ממ"ש ימי כצל נטוי · ופי' שהטתה אשתו את האורחים מהבית אל פנה של קורה אחת שהיה ללוט · עי' במ"ר פר' יו"ד סימן ה' הצללפונית : ז כל אכסנאי כו' · וזהו האחד בא לגור וישפוט שפוט כל גר שבא לכאן יהיה נשפט בשני משפטים ומלת וישפוט כמו וישפט בנפעל ליטול ממונו כדין שלנו · ומ"ש שפוט הוא על הזנות כמ"ש ונדעה · כמ"ש שמ"ר פר' ח' סימן ב' וביואש עשו שפטים א"ת שפטים אלא שפוטים והעתקתי שם מהמכילתא ששפוטים הוא זנות ע"ש וכמ"ש קה"ר פסוק ונתתי את לבי זה שפוטו ענין תאוה : אפילו אותו כו' · אפילו אברהם שכתוב בו ושמרו וגו' לעשות צדקה ומשפט · ואברהם נקרא אחד כמ"ש לעיל פר' ל"ח סימן ו' אחד היה אברהם וזהו האחד בא לגור ג"כ וישפט שפוט בב' משפטים הנ"ל : ח מי שהתחיל · שמ"ר פר' א' סי' ט' וש"נ · ועי' במ"ר פר' ט' סימן י"ח באריכות וש"נ · ועי' בירושלמי קדושין פ"א ה"ז · וכאן כתוב מנער ועד זקן וזה ע"פ מדת מנגד : וימח וגו' · וס"ד מאדם עד בהמה היינו לענין המיחוי שזה עיקר הגזירה כמ"ש אמחה את האדם · אך לענין הגויעה בהיפך כמ"ש בפסוק הקודם ודו"ק · וגם הבהמות חטאו כמ"ש כי השחית כל בשר וגו' : ביום הכותי כל בכור · וס"ד הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה וכאלו מפורש גם בכ"ד מאדם ועד בהמה · והטא הבהמות שנעבדו כי היו מצרים עובדים

יפה תואר

אבל באמת זה כפירה גמורה כי הכל בידי שמים · ומה' מצעדי גבר כוננו : הכנים בהם אף וצרה · אולי דרים מדכתיב מאד · כי הראה להם אשר חמתו בוערה בו למה מאנו לסור אליו : ברם הכא סוגייה בישין · ואע"ג דאמרינן לקמן שלא היה גם אחד טוב בהם אבל לוט טעה בזה וחשב שברוב עם אי אפשר שלא יהיה ביניהם צדיקים מעט · או שאמר להם בלשון הזה כדי שלא יתפשו אותו · למה הוא למושב לו מקום אשר גם צדיק אחד אין בו : אין אחד מהם מעכב · כדכתיב כל העם מקצה משמע כלם נסבו על הבית אי נקי · ויען דזה אי אפשר שכמה אלפים אנשים יסובבו בית אחד לכן אמר שאין אחד בהם אשר מיחה אותם והפך לעכבם : אין לך רשות כו' שעל הכל מאריך ה' אפו חוץ מן הזנות כדלעיל פכ"ו וכ"ש בענין רע כזה ובפרהסיא כלם כאחד : אלו חזקים · פי' בין לפי לשון הראשון האל הקשות ובין לפי לשון הב' אלהות הם יתפרש מלשון חזקים וגדולה · ופי' שהיו בעלי צורה וחזקים במעלה ע"ד כהררי אל : לא בזכותי כו' · פי' שאמר להם כי המה נכבדים וחשובים כ"כ עד שאני איני כדאי שיתאכסנו בביתי רק בזכות דודי אברהם באו אלי אשר הוא הקורה המגין עלינו וכדאמר בפי"ד לקורה שופעת כו' : דכוותה ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים · והטאת בבהמה היתה שנעבדו המצריים במרעה מקניהם וכדאיתא בתד"א במכת הדבר · ומתו הבהמות בעון הבעלים · במכילתא מייתי

ידי משה

בשל מ"ע כל' יוני נוגב אדם : הכנים בם אף וצרה · פי' האכ"א כרבוי הפצרה הכנים במלאכים אף וצרה לפי שלא היה כדאי ולא הלכו אלא על כרחם שלא בטובתם אך פירושו קצת דחוק דאיך שייך במלאכים אף וצרה ול"נ דה"ק הכנים לוט לעצמו אף כם כו' ר"ל ע"י המלאכים מה שלקח אותם לביתו היה לו ללוט אחר זה אף וצרה לפי שזה המדרש סובר כרב הונא דאמר שלא הפציר בהם לגמרי אלא סורו בא שלא יהיו נראים וא"כ מה שאמר הכתוב ויסורו ג"כ פירושו כדשהיו עושין כך שהיו מעקמין הדרך שלא נראים ולא היה שם שום הפצרה וא"כ קשה מאי ויפצר בם אלא לזה אמר המדרש שמלת ויפצר נוטריקון שהכנים לוט לעצמו אף וצרה ולא לשון הפצרה לזה אמר המד' הדא מסייע לר' הונא אבל לר' יודן דאמר סורו עלי לפי שאינו כדאי והוצרך להפציר בהם ממילא מלת ויפצר כם כפשוטה לשון הפצרה וא"צ לנוטריקון לז"א הדא מסייע לרב הונא כנ"ל ודוק ופי' מ"כ לא הבנתי כאן : רק לאנשים האל הקשות ר"ל דברי לוט היה כך שלא תעשו דבר קשות לאנשים ודורש מלת האל דברי קשות וקאי אלמטה לא על אנשים אלא על לא תעשו להם דברי קשות אבל ד"א סבר אלהות הם דקאי מלת האל על אנשים שהאנשים הם חזקים לזה מתורץ באמר בלשון ראשון קשות לפי דקאי על דברים ושייך לשון קשות כמו גבי יהודה שפרש"י דיבר עמו קשות אבל לד"א דקאי על אנשים שייך לשון חוזק כמו החזק או הרפה כנ"ל וק"ל : לא בזכותי · ר"ל שהיה לוט אומר לאנשי סדום מה שאני מבקש אתכם עבור האנשים אם לא תעשו זה בזכותי תעשו זה בשביל אברהם לפי שהאנשים האלו באו בצל קורתי ר"ל שבאו מבית אברהם אשר הוא מגין עלי כצל קורה ותעשו זה בשביל זכות אברהם ולא תעשו להם שום דבר רע אם לא תעשו בזכותי והם השיבו לו אתה מבקש בשביל אברהם אפילו יבא אברהם בעצמו אנו בועלים אותו ונוטלים את ממונו כדברי רבי מנחם בשם רבי ביבי לזה אמרו האחד בא לגור ר"ל אפילו יבא כאן האחד זה אברהם דכתיב אחד היה אברהם וישפוט שפוט בתמיה ר"ל וכי ישפוט אותנו בדבר זה כנגד משפטינו כנ"ל וק"ל : מלמד שהטו עליהם הבית כו' · עיין מ"כ פירושו כפרש"י ז"ל אבל האכ"א פי' כענין אחר וז"ל שהטו אנשי סדום עליהם הבית באמרם שהקרקע שלהם אינם רוצים שבחלקם יקבלו אורחים והוא ביקש ואמר כי באו בצל קורתי הגם שקרקע שלכם על כרחך הבית שלי ובאו בצל קורתי עכ"ל : קרב להלן · עיין מ"כ והאכ"א פי' שהכונה למה שאמרה לו אית בעית מקבלון קבלינהו בחלקך לזה אמרו לו קרב לסלן ר"ל לך מאתנו והם תקבל אורחים עכ"ל : אפילו אותו שכתוב · ר"ל זה אברהם כתנתי לעיל פירושו :

שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות · דכוותה (שם ה) (יב) וצבתה בטנה ונפלה ירכה · אבר שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות · דכוותה (דברים יג) הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב · מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפורענות · וילאו למצא הפתח · א אלאון · היך מה דאת אמר (ישעיה טז) והיה כי נראה כי נלאה מואב · אינסון · היך מד"א (שם א) נלאיתי נשוא · אישתטון · היך מה דאת אמר (ירמיה ד) כי אויל עמי : טו כי משחיתים אנחנו · ר' לוי בשם רב נחמן ב מלאכי השרת על ידי שגילו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן מאה ושלשים ושמונה שנה : ורבי תנחומא הוה מפיק (יג) לישנא קלה · א"ר חמא בר חנינא על שנתגאו ואמרו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה · וידבר אל חתניו וגו' · ארבע בנות היו לו (יד) שתים ארוסות ושתים נשואות לקוחי בנותיו אין כתיב כאן אלא לוקחי בנותיו · ויהי כמצחק בעיני חתניו אמרו לו אדרכולין וכרבלין במדינה ומדינה נהפכת : ו וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר · ג א"ר חנינא משיעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ארבעת מילין · משהאיר המזרח עד שתנץ החמה ארבע מילין שנאמר וכמו השחר עלה וכתיב השמש יצא על הארץ · ומסדום לצוער · ארבע מילין · א"ר זעירא המלאך היה מקדר לפניהם את הדרך · ומנין משהאיר המזרח עד שתנץ החמה אדם מהלך ארבע מילין · כמו · וכמו · מילתא דמיא למילתא · אמר רבי יוסי בר אבין אם יאמר לך אדם הדא כוכבתא דצפרא איילתא דשחרא · שקרן הוא פעמים פוחתת ופעמים שהיא מוספת · אלא (טו) כמין תרתין קרנין דנהורא סלקין ממדינחא ומנהרין לעלמא · ואת שתי בנותיך הנמצאות וגו' · א"ר טוביה בר רבי יצחק ד שתי מציאות · רות המואביה · ונעמה העמונית · אמר רבי יצחק (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי · היכן מצאתי אותו בסדום : יא ויתמהמה תמהון אחר תמהון · אמר (טז) כמה אבוד בכסף וזהב אבנים טובות ומרגליות הדא הוא דכתיב (קהלת ה) ה עושר שמור לבעליו לרעתו · רבי יהושע בן לוי אמר (יז) זה לוט · רבי שמואל בר נחמן אמר ו זה קרח · רבי

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ד · ב לקמן פרשה ס"ח · ילקוט כאן רמז פ"ד · וסדר ויצא רמז קי"ט · ג פסחים דף צ"ג · ירושלמי יומא פרק ג' הלכה ב' · וירושלמי ברכות פרק א' · ילקוט כאן רמז פ"ד · ד יבמות ע"ז · לעיל פ' מ"א · ילקוט כאן רמז פ"ד · ה קהלת רבה פ' ה' · ו פסחים דף קי"ט :

חדושי הרד"ל

(יג) לישנא קלה · כמדומה דקל"ה] שנה קאמר דר"נ נקט קל"ח · וכ"ה החשבון שחורבן סדום היה שנה אחת קודם שנולד יצחק וס' שנה עד לידת יעקב וס"ג שהיה יעקב כשברח · וי"ד שנטמן בבית שם ועבר הרי קל"ח · ור"ת אפשר ס"ל שהיו בהם שנים מקוטעות מובלעות זו בזו ולא היו כ"א קל"ה שנה

חדושי הרש"ש

(כיום הכותי) כל בכור כו' · מפי' המ"כ נראה דגורס הכה כל בכור והוא משמות (י"ב) : (יב) ונכנס בטנה ונפלה ירכה אבר שהתחיל כו' · הן בסוטה (ח' ב') במשנה איתא בירך התחילה בעבירה תחלה ואח"כ

וזהו היה מפיק לישנא קלה וכלומר היה אומרו דרך סימן בלשון קלה כלומר על דבר קל כזה נדחו קל"ה שנים : (יד) ב' ארוסות וב' נשואות · דרש חתניו שנשאו כבר · ולוקחי בנותיו הארוסים שהיו עתידין ליקח (ולכן יש פסיק בין חתניו ללוקחי בנותיו · לרמוז ע"ז שהן נדרשין בפני עצמם) · והנשואות כבר היו בבית בעליהן (כדרכן להוציא הבנות החוצה כלשון הכנסת כלה בלשון חז"ל ואמרו קל מסוכין חתן סדר בבית חמיו) · ושתי בנותיו הנמצאות אתו שניצולו מן הארוסות : (טו) כמין תרתין קרנין דנהורא · כמש"ל פ"ג בס"ד שלשון עליית השחר הוא שמסתלק השחרות המאפלת פני הרקיע ומתחיל להלבין פניו כאור היום · ואילת השחר הוא שבתוך השחרות מתפצלין כמין קרני אילה של נהור : (טז) כמה אבור · ברי"ם גרסינן עמ"כ וידה"מ · וכ"ה בילקוט : (יז) זה לוט · שע"י שהיה עשיר גדול · והיה יושב ומחשב

רש"י

סדום נסבו על הבית מנער ועד זקן לפיכך הכו בסנורים למקטן ועד גדול : וילאו למצוא הפתח אלאין · כמא דתימר ונלאו מצרים ומה שכתוב בספרים כי אויל עמי טעות הוא : מסטורין · סוד ורבי תנחומא הוה מפיק לישנא קלה שדבר קלות לא בשביל מסטורין אלא בשביל דבורן שתלו בכח הגדולה : ויהי כמצחק בעיני חתניו · אמרו כל העיר מלאה שמחה וצחוק וכולן יושבין בשמחה ובשלוה ואתה אומר שהמדינה נהפכת : הדרבלין וכרבלין במדינה והמדינה נהפכת · אתמהא הדרבלין כהדא דתנינן בערכין הדרבלין לא היה במקדש שלא לערבב את הנעימה · כרבלין אף הוא מיני זמר דכתיב בספר שמואל ודוד מכרכר בכל עוז לומר לך מנגן בכל עוז : אמר ר' חנינא משיעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ארבע מילין ומשהאיר המזרח עד שתנץ החמה ד' מילין שנאמר וכמו השחר עלה וכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה ומסדום לצוער ד' מילין והא יתר הווין א"ר חנינא המלאך קצר לפניהם הדרך שנאמר ויאיצו אבל אדם אחר אינו הולך אלא ד' מילין ומה דאותיב והא יתר הויי' כדגרסינן בפסחים לדידי חזי לי האי אתרא והוה ה' מילין ומנ"ל משיאור המזרח עד שתנץ החמה ד' מילין כמו וכמו מילה דמיא למילא מאי כמו וכמו דבר זה דומה לחבירתה כמו משיעלה עמוד השחר עד שיאור המזרח ד' מילין כך משיאור המזרח עד שתנץ החמה ד' מילין מילה מדמיא למילה : הדא איילתא דשחרא כוכבתא דצפרא היא שקרן הוא ובירושלמי בברכות האי איילתא דשחרא מאן דאמר כוכבתא היא טעי נגה שפעמים פוחתת פעמים מוספת פירוש פעמים מקדמת כוכב לאילה פעמים מאחרת אלא כמין דוקרנין דנהור סלקין מן מדינחא ומנהרין לעלמא · בברכות ירושלמי בתחלת המסכתא מאילת השחר עד שיאור המזרח אדם מהלך ד' מילין ומשיאור המזרח עד שתנץ החמה ד' מילין : תרין דוקרנין · שני עמודים של אורה דנהרין ברקיע ויוצאין : א"ר יצחק כתיב בתהלים מצאתי דוד עבדי היכן מצאתיו בסדום : במה אברור

מתנות כהונה

וסיפיה דקרא מבכור פרעה וכו' : וצבתה בטנה כו' · בטן וירך התחילו בעבירה ואח"כ כל הגוף כמו שפירש"י שם : לפי חרב וגו' גרסינן : אילאון · לשון לאות ועייפות : אינסון · לשון קץ ומאוס כד"א והנה זועפים תרגום אונקלוס נסיסין כך פי' הא"ב"א : אשתטון · לשון שטות ושיגעון : אויל · וילאו לשון אולת : מסטורין · סודותיו וסתריו שאמרו שנשתלחו להשחית העיר והקב"ה לא גילהו אפילו לאברהם : מאה ושלשה ושמונה שנה · עד שנאמר אלא יעקב מלאכי אלהים עולים ויורדים בו : [וכ"פ הראב"ד בספר יצירה ועי' בס' בחיי ר"פ ויצא] : לישנא קלה · היה מוצא לשון קל דרך כבוד כלפי המלאכים שלא גילו מסטורין אלא שתלו הגדולה בעצמם באמרם אנחנו : לקוחי משמע לקוחין כבר · לוקחי משמע שעדיין היו לוקחים והולכים שעדיין היו ארוסות ומדכתיב חתניו משמע ששתי בנות היו לקוחות להם : אדרבלין וכרבלין במדינה · פירש"י והערוך מיני זמר כלומר העיר צהלה ושמחה והיא נהפכת בתמיה ודייק מדכתיב כמצחק : שנאמר וכמו וכו' · הביא ראיה על שאמר שמעלות השחר עד שהאיר פני המזרח ארבע מילין וה"ג בירושלמי פרק אמר להם הממונה בהדיא וזה לשונו ומניין מעלות השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ד' מילין שנאמר וכמו וגו' וכו' · עד ומניין משהאיר המזרח עד שתנץ החמה ד' מילין וכמו מלתא כו' עכ"ל וכך מצאתי שוב הגירסא בספר ישן מאד ומה שקרא שם אילת השחר קרא כאן עליית השחר וכן משמע בספר ישן וז"ל מלשון ב"ר דקאמר משיעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ארבע מילין ומירושלמי דקאמר מאילת השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ארבע מילין שמעינן דעמוד השחר הוא אילת השחר עכ"ל : וכתיב השמש יצא כו' · וכשעלה עמוד השחר יצא מסדום דכתיב וכמו השחר עלה ויאיצו וגו' וכשהשמש יצא על הארץ דהיינו משהאיר פני המזרח והשמש יצא להוציא אורה על הארץ אז בא צוער ופריך ומסדום לצוער ארבע מילין הם בתמיה והלא יותר הם וה"ב בהדיא בפ"ק דברכות בירושלמי והא יתר הווין ורש"י ז"ל פי' שהוא חמש מילין כדגרסינן בפסחים בפרק מי שהיה לדידי חזי לי ההוא אתרא והוה ה' מילין ומשני המלאך היה מקדר כו' · מקדר גרסינן בירושלמי פ"ק דברכות וביומא פרק אמר להם הממונה ופי' נוקב ומשוה הגבוה והנמוך ומקצר לפניהם הדרך כדאמרינן בעירובין מקדרין בהרים כדי שימהרו אורחותם ודייק מדכתיב ויאיצו כד"א ולא אץ לבא ומניין משהאיר כו' עד שתתפשט השמש על כל פני הארץ דהיינו הנץ החמה גם הוא ד' מילין ומשני מדכתיב וכמו והוה ליה למימר כמו · וי"ו התוספת לאורויי אתא שיש עוד שיעור כשיעור שיש מעלות השחר עד יציאת השמש להוציא אורה דהיינו משהאיר פני המזרח וזהו מיציאת השמש להאיר פני המזרח עד שתנץ החמה על פני כל הארץ כך י"ל לפי הגירסא שלפנינו וכן הוא הגירסא בירושלמי בפרק אמר להם הממונה אות באות [וגירסת הירושלמי בפ"ק דברכות אמנם כך היא א"ר חנינא מאילת השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ד' מילין ומשיאיר המזרח עד שתנץ החמה אדם מהלך ד' מילין · ומנין משיאיר המזרח עד שתנץ החמה אדם מהלך ד' מילין וכמו השחר עלה וגו' וכתיב השמש יצא וגו' מן סדום לצוער ד' מילין הא יתר הוון א"ר זעירא המלאך היה מקדר לפניהם את הדרך · ומנין מאילת השחר עד שיאיר המזרח מהלך אדם ד' מילין וכמו · מלה דמיא לחבירתה · ולפ"ז צ"ל מקדר לפניהם את הדרך ומנין משעלה עמוד השחר עד שהאיר פני המזרח אדם מהלך וכו' · ומאי דכתיב בקרא וכמו השחר עלה יהיה פירושו שהשחר הלך ונסתלק והאיר פני המזרח כד"א כעלות גדיש בעתו · וכהעלות הענן וכן רבים · ובילקוט וכפירש"י גרסי גם הם כגיר' ירושלמי דמסכת ברכות · ומאד אפלא על רש"י ז"ל למה לא הביא גירסת הירושלמי דמסכת יומא · ויועמד חי וקיים טוב ויפה גי' הספר · וגם הא"ב לא זכרו : כוכבתא דצפרא כו' · כוכב הנראה בשחר זה אילת השחר שקרן הוא : פעמים פוחתת כו' · פעמים שהוא פוחת ומקדים כוכב הבוקר ופעמים שמוסף עליו כך פירש"י ז"ל] : אלא כמין כו' · כמו שני קרניים של אור עולים מן המזרח ומאירים לעולם וזהו אילת השחר ובירושלמי גרס שני דוקרנין ופירש"י עמודים : רות ונעמה · יוצאים מבמות לוט : מצאתי דוד כו' · שיצא מרות המואביה : כמה אבוד כו' · והיה חפץ ליטול הכל או היס

יפה תואר

עוד והכבדה בפרעה שהתחיל בעבירה כו' · ובשמ"ר פ"א איתא פרעה התחיל בעצה תחלה לפיכך לקה תחלה · וי"ל דהמדרש לא מנה אותו משום דנוכל לומר דאורחיה דקרא להזכיר הראש תחלה · ובמ"ר מונה עוד מרגלים ושכיני א"י ונביאי א"י · ופה לא נמנו משום דשם היו הנענשים תחלה העיקר בעבירה ולכן ראוי ללקות תחלה : אילאון · משום דכתיב וילאו לשנא דמשמע לתלתא אנפי לכן מפרשינן לכל אורחם · [ולמאי דדריש ישתטון ע"כ יהי' שרצו יצא ובא הכל לפני הא' כאשר יקרה פעמים רבות בעברית] : ר' יהושע בן לוי אמר זה לוט כו' · אף שיש לנו למצוא טעם למה בחר כל אחד בדרש חדש ובמקום אחר · ולא נסיר לו כמה שלפניו מ"מ קרוב לומר כי כל אחד בא ללמד לנו הרעות המתרגשות

פירוש מהרז"ו

להלן · ובמכילתא ובילקוט גורס פסוק של שמות י"ב והכיתי כל בכור · וכן מ"ש דכוותי' הכה תכה כו' ג"כ הכוונה על מ"ש אח"כ ואת בהמתה · והמ"כ גורס פסוק וה' הכה כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה וגו' כי פרעה התחיל בעבירה כמ"ש שם בשמ"ר : נלאה מואב · וס"ד ולא יוכל וכל אלו נלאו למצא ולא יכלו : אינסון · ל' אונס ביסורין הסגורים ונלאו נשוא : טו שגילו מסטורין · כמ"ש המכסה אני מאברהם וגו' הרי שמאחרים כסה (קל"ח שנים) שהפיכת סדום בשנת צ"ט לאברהם וחי קע"ה הרי ע"ו שנה עד שמת ויעקב כשראה החלום היה בן ע"ז לא מהם ע"ו שנה שנולד קודם שמת אברהם הרי ס"א מאברהם וע"ז מיעקב הרי קל"ח עד שראה המלאכים עולים כמ"ש לקמן פר' ס"ח סימן י"ב שעלו כשנפתח שער השמים : לישנא קלה · שהקלו בלשונם במ"ש אנחנו כרחב"ה · פי' אחר שר"ת היה אומר בלשונו קל"ה שנה ולא קל"ח דלא תנהו אלא קל"ה שלמים פ"כ היפ"ת (וע"ע בהגהות רד"ל כי החשבון אחד הוא) : ארבע בנות · עי' לעיל פר' מ"ט סימן י"ב ודורש כפל לשון חתניו לוקחי בנותיו · חתניו שנים · לוקחי בנותיו שנים · דהיל"ל שלקחו בנותיו בעבר · אך לוקחי משמע שעתה לוקחים שהיו ארוסות (וכ"כ יפ"ת) ונפקי מינה של דרשה זו שמזה אנו יודעים שהיו בתולות וכמ"ש לקמן פר' נ"א ריש סימן ט' וש"נ : הדרבולין · ע' לעיל פר' כ"ב סי' ג' כל תופש כנור ועוגב · עי' ערוך ערך הרדולים שע"כ כתוב כמצחק לרמוז שלא האמינו על שראו שהעיר מלאה שחוק : י משיעלה עמוד השחר · שכאן כתוב כמו השחר עלה וגו' וכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה הרי שכל דבריהם עם לוט אודות ההצלה היה מע"ה עד הנץ החמה ואנו רואים שיש מסדום לצוער ד' מילין הרי הליכת לוט ובנותיו ד' מילין · א"כ באיזה זמן היה עסק המלאכים עם לוט ומפורש כתוב ויתמהמה ואח"כ הוציאוהו מחוץ לעיר ובהכרח שהיה בזה שיהוי זמן מה · ע"כ דרש שמעלות השחר עד הנץ יותר מד' מילין · ובזה זמן היתר היה עסק המלאכים עם לוט וכמה זמן היתר היה דורש מ"ש וכמו השחר עלה שתיבת וכמו מיותר ללמדנו · מה זמן המפורש הליכת לוט מסדום לצוער ד' מילין וזה היה משהאיר המזרח עד שיצאה השמש וזמן הדומה לו היינו מעלות השחר עד שהאיר המזרח · שמאחר שמרבה זמן ע"כ שהם דומים · והם ג' זמנים · עלות השחר · והאיר המזרח · והנץ החמה · וכצ"ל במדרש מעלות השחר עד שהאיר המזרח ד' מילין ומשהאיר המזרח עד הנץ החמה ד' מילין וכו' · ומנין שמשהאיר המזרח עד הנץ החמה ד' מילין שנאמר וכמו השחר עלה וגו' השמש יצא על הארץ וגו' זהו לפי שיטת הירושלמי ריש ברכות והיא העיקר וכן הגיה רש"י במדרש · וכ"ה בילקוט וגירסת ירושלמי יומא פ"ג ה"ב אין להולמה : ומסדום לצוער · עי' מ"כ · וכמ"ש יומא ל"ג שהם ה' מילין ותירץ שזהו שכתוב ויאיצו ע"ש וכאן מתרץ שקידר לפניהם הדרך : כמו וכמו מילתא וכו' · פירוש שמתיבת וכמו אנו דורשים שהזמנים שוים · כמו משהאיר המזרח עד יציאת השמש · וכמו מעלות השחר עד שהאיר המזרח : תרין קרנין · זהו האיר המזרח שני קרני אור יוצאים מן המזרח ומאירים לעולם · ועיין בקרבן העדה שם : הנמצאות · שהוא מיותר שהרי כהן מדבר · ועי' לעיל פרשה מ"א סי' ד' יבמות ע"ז א' · וענין המציאה שאם מוצא אבן טובה במקום שגולתו אין זה מציאה · אך אם מוצא באשפה זהו מציאה וכן כאן : יא תמהון כו' · שהיה מלא מחשבות ותמהון על הבנות והעושר :

ידי משה

נדחו ממחיצתן קל"ח שנה · שמעתי מפי הגאון אב"ד מפראג רמז לזה שנדחו ממחיצה דאיתא אראלים צעקו חוצה חיצה כתיב פי' אותן מלאכים שהם חוצה פי' חוץ למחנה שנדחו והם מיכאל וגבריאל ודפח"ח וש"י :

כמה אבד כו' גירסת רש"י אמר כמה אברר וגרסא אמתית היא : זה לוט · שאלמלא לא החזיקו כחמנא ב'

יהודה בר סימון אמר זה נבות · רבי לוי אמר זה המן רבי יצחק אמר זה שבט ראובן וגד · רבנן אמרי (יח) זה איוב דהוה עתיר ונתמסכן וחזר למה דהוה · (יג) ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו וגו' : מי היה זה · א זה רפאל · אתיבון והא כתיב ויוציאוהו ויניחוהו וכתיב ויהי כהוציאם אותם החוצה · א"ל קרון דבתריה ויאמרו המלט על נפשך אין כתיב אלא ויאמר המלט על נפשך · ההרה המלט פן תספה · בזכות אברהם ב שנקרא הר (ש"ה ב) מדלג על ההרים ואומר (מיכה ו) שמעו הרים וגו' · ואנכי לא אוכל להמלט ההרה וגו' · ויאמר לוט אליהם אל נא אדני · הנה מצא עבדך חן בעיניך וגו' ר' ברכיה ורבי לוי בשם רבי חמא בר חנינה ג שני בני אדם אמרו דבר אחד לוט וצרפית · צרפית אמרה עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה אנשי עירי והיו מעשי רבים על אנשי בני עירי והייתי צדקת ביניהם · עכשיו שבאת אצלי באת להזכיר את עוני ולהמית את בני · לוט אמר עד שלא הלכתי אצל אברהם היה הקב"ה רואה מעשי ומעשי בני עירי ואני צדיק ביניהם עכשיו שאני הולך אצל אברהם שמעשיו רבים על שלי (יט) איני יכול לעמוד בנחלתו · ואנכי לא אוכל · ר' ברכיה בשם ר' לוי מן הן תנינן ד כשם שהנוה הרעה בודק כך הנוה היפה בודק · מן הכא ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני · וסדום בעומקא היא · לפום כך הוא אומר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה שרי בעומקא (כ) ואינון אמרו ליה פוק לטורא והוא אמר הכין · הדא אמרה אפילו מנוה הרעה לנוה היפה · הרי שהנוה היפה בודק · ה הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה · א"ר חלפתא קסרייא · ומה אם לוט על ידי שכבד את המלאך נשא לו פנים · לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך · (במדבר ו) ישא ה' פניו אליך : יב מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה וגו' · א"ר לוי משל למדינה שהיו לה שני פיטרונין אחד עירוני ואחד בן המדינה וכעס עליהם המלך ובקש לרדותן · אמר המלך אם רודה אני אותם בפני בני המדינה עכשיו הן אומרים אלו היה עירוני כאן היה מתקיים עלינו ואילו היה בפני עירוני עכשיו הן אומרין אילו בן המדינה שם היה מתקיים עלינו · כך לפי שהיו סדומים מהם עובדים לחמה ומהם עובדים ללבנה · אמר הקב"ה אם אני רודה אותן ביום עכשיו הם אומרין אילו היתה לבנה שם היתה מקיימת עלינו אם אני רודה אותם בלילה עכשיו הם אומרין אילו היתה החמה שם היתה מקיימת עלינו אלא נקם מהם בששה עשר בניסן בשעה שהחמה ולבנה עומדים ברקיע · הה"ד השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה וגו' :

פרשה נא

א וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש וגו' · ו כתיב (תהלים נח) כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש וגו' · כהדין כיליי סיליי לימצא כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה כאישית זו שאינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת לעפר · כאשת איש שזינתה והיא מתביישת שלא תראה עוברה והיא משליכתו בלילה קודם שלא תחזנה שמש ·

מסורת המדרש א ככא מציעא דף פ"ו · ב ראש השנה דף י"א · אגדת בראשית פ' כ"ט · פסיקתא רבתי פ' ג' · ג ילקוט כאן רמז פ"ד · ילקוט מלכים א' רמז כ"ט · פסיקתא רבתי פ' ג' · ד כתובות דף ק"ו · ירושלמי שם · ה ילקוט כאן רמז פ"ד כל הענין · ועיין במדבר רבה פרשה י"א · ו ילקוט תהלים רמז תשע"ו :

חדושי הרש"ש

ואח"כ הבטן כו' וכ"ה לקמן בנשא פ"ט · וצ"ל דכאן הכוונה להקדמת בטן וירך לאחר הגוף וכ"מ בספרי נשא פ"י פיסקא י"ח ע"ש בפי' ז"א : (יג) ויחזיקו האנשים כו' מי היה זה זה רפאל · עמ"כ דהכוונה על בחמלת ה' וכן לקמן וה' המטיר כו' זה גבריאל · ומזה נראה לכאורה סתירה למש"כ הכ"מ בשם הריטב"א בפ"ו מהלכות יסוה"ת ה"ט (וכ"כ המהרש"א בח"א שבועות (ל"ה ב') ע"ש שנעלם ממנו דברי הריטב"א הנזכרים) וכ"נ ממה שפסק הרמב"ם שם דכל שמות האמורות בתיבה חול ואף בשם ה' כמש"כ הכ"מ שם :

נא

חדושי הרד"ל

במה נברור · שתמהמה ובזה אבד את הכל בענין רע (כפשיה דקרא) ולקחו המלאכים והוציאהו לבדו נקי מכל נכסיו : (יח) זה איוב · עיין יד"מ שפי' דהעושר שמור היה לבעליו אף בעת רעתו לחזור אליו אח"כ למשנה (בשביל הרעה שסבל נכפל לו) · וי"ל רמז לדבר דבאיוב נדרש דכתיב כאשר יצא מבטן אמו ערום · וכתיב באיוב ערום יצאתי מבטן אמי : (יט) איני יכול לעמוד בנחלתו · מפרש בפסיקתא שם הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שכבר נכוה לוט כשהלך עם אברהם והיה מריבה ביניהם ונגזר עליו להפרד ונתיירא עתה שלא יכוה עוד הפעם : (כ) ואינון אמרין ליה פוק לטורא · שאויר ההר יפה יותר וכמ"ש בכתובות (ק"ד) כציפורי דמדליא ובסים אוירא :

מתנות כהונה

היה יושב ותוהה במה יברור או בזה או בזה כ"פ רש"י : זה איוב כו' · שאבד עושרו לכפר עונותיו וא"כ העושר ההוא היה שמור לימי רעתו : זה לוט · ששהה על עשרו וע"י זה מתה אשתו שאילו הלך לו מיד לא הוה נאסר מהביט אחריו שלא התחילה פורענותם עדיין : שבט ראובן וגד · שע"י שהיה להם מקנה רב בחרו להם בעבר הירדן ולא נכנסו לארץ וגם אחר כך הם היו גולים תחלה כמו שדרשו חז"ל נחלה מבוהלת בראשונה וגו' : מי היה זה · שנאמר עליו בחמלת ה' שכל השמות האמורים בלוט חול חוץ מזה ויאמר לוט אליהם אל נא אדני כדאיתא בפרק שבועות העדות ובמס' סופרים : זה רפאל · ונקרא השליח בשם משלחו וכן רבים [ועיין ברמב"ן בספר זה] והא דכתיב ויחזיקו וגו' על רפאל וגבריאל וכפירש"י בחומש : קרון דבתריה · קראו המקרא הכתוב אחריו ויאמר המלט הרי שעיקר ההצלה ע"י אחד שגבריאל לא היה רשאי להפוך את סדום אלא אחר יציאתו מן המקום ולכן החזיק גם הוא בידו להוציאו ולא בשביל להצילו : צרפית אמרה לאליהו הנביא מה לי ולך איש האלהים כי באתה להזכיר עוני : מן הן · מהיכן כלומר מניין : הנוה הרעה בודק כו' · כשיוצא אדם מנוה יפה לנוה רעה בודק את הגוף ובא לידי חולי כדאמר שמואל סוף מסכת כתובות שנוי וסת תחלת חולי מעיים אפילו מרעה לטובה : לפום כו' · לפיכך הוא אומר לא אוכל להמלט ההרה שמע מיניה סדום בעמק היה : ואינון אמרו כו' · והם אמרו לו לא לך אל ההר ששם האויר טוב ויפה מן העמק והוא אמר הכי לא אוכל בתמיה : רב חלפתא קסרייא · ממקום קסריא : ומה אם לוט וכו' · כך אמר הקב"ה לישראל : מפניך · כלומר מפני מעשיך הטובים : פיטרונין · אדונים מלשון פטרון : [בפני בן המדינה גרסינן] : וחד עירוני גרסינן · עירוני מכפר : מדינה · כרך גדול : וכעס המלך · על בני המדינה : היה מתקיים · מתקומם עלינו להצילנו : [ואלו בפני העירוני גרסינן] : בט"ז בניסן · כמ"ד פסח היה : השמש יצא · ואז הלבנה עדיין עומדת ברקיע :

פרשה נא כהדין כיליי סיליי לימצא · שלשתם מיני שרצים הם ופירש"י בחומש התומט לימצא [וכן בפ"ק דמו"ק במשנה לדין את האשות ודרים שבלול נוטריקון סיליי כיליי לימצא והרד"ק ורש"י במו"ק שם שבלול זהו לימצא] : בשלשול · הוא שרץ קטן ומצאתי בהב"א שיוצאין ממנו ריכין ונוצה עד שהוא נמחה ונמס ומת ורש"י פירש בפ"ק דמו"ק כי כן מנהג התומט כשהיא יוצאה חוץ מנרתיקה וא"כ הוא ג"כ מין שבלול דהיינו חומט : אישות · בריה שאין לה עינים ודרש אשת כמו אישות ועי' בפירוש רש"י בתהלים : כאשת איש · דרש נפל של אשת כך הסדומיים נמוחו מן העולם עד שלא יצא השמש על הארץ דכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה וסדום

רש"י

אברור בכסף ובזהב או באבנים טובות ומרגליות : זה שבט ראובן · דכתיב בהו ומקנה רב היה לבני ראובן : ויחזיקו האנשים · זה מיכאל ורפאל : בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו וגו' בחמלת ה' עליו זה רפאל שכל שמות האמורות בלוט חול חוץ מזה · ויאמר לוט אליהם אל נא אדוני תחלה אמר להם ואח"כ התחיל להתפלל לפני הקב"ה : להמלט ההרה · רבי ברכיה בשם ר' לוי מן הן תנינן כשם שנוה הרע בודק כך נוה היפה בודק מהכא ואנכי לא אוכל להמלט ההרה אתמהא שרי בעומקא ואינון אמרי ליה סק לטורא והוא אמר כן לא אוכל להמלט ההרה אתמהא עד עכשיו היה שוכן בעמק בככר והמלאכים אומרים לו שיעלה להר והוא מסרב ואמר לא אוכל להמלט ההרה אתמהא אלא הדא אמרה אפילו מנוה הרע לנוה היפה כהר שהנוה יפה בודק : שני פטרונין · אדונים : אחד בן המדינה ואחד עירוני בן כפר וכעס המלך עליהם וביקש לרדותן לבני המדינה אמר המלך אם אני רודה אותה בפני בן המדינה עכשיו יהו אומרים אילו היה עירוני כאן היה מתקיים עלינו וכו' : השמש יצא על הארץ ועדיין לבנה קיימת וכתיב וה' המטיר על סדום שכן בכל אדם באמצעיתו שניהם עומדים כאחד כשהחמה יוצאה עדיין לבנה נראית וה' המטיר על סדום :

פרשה נא כמו שבלול תמס יהלוך נפל אשת בל חזו שמש כהדין סיליי כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה כאשת הזו שאינה מספקת לראות השמש עד שחוזרת לעפרה : אשת · זו התנשמת שתרגום חומט והתנשמת חומטא ואשותא : ד"א כאשת איש · שהיא יוצאת ומתביישת שלא יראה עוברה לחוץ והיא מחנקתו בלילה קודם שתחזה שמש כך סדומיים לא הספיקו לראות השמש ונמחו מן העולם דכתיב השמש יצא על הארץ וסמיך

פירוש מהרז"ו

עושר שמור · ועיין כ"ז בקה"ר פסוק זה : זה שבט ראובן וגד · עיין במ"ר סוף פר' כ"ב באריכות : למה דהוה · דורש מ"ש שמור לבעליו לרעתו · שאף בעת רעתו שמור הוא לבעליו וחוזר אליו : זה רפאל · כמ"ש לעיל סי' ב' · ועל שכתוב בלשון יחיד וגם בלשון רבים ב' כ"מ הכריע שאחד היה עיקר בדבר זה · והשני עיקר בדבר אחר · ומ"ש אל נא אדוני וכל התפלה שהתפלל היתה לה' · וכמ"ש רש"י בחומש בשם חז"ל שהוא קודש : בזכות אברהם · ע' פסיקתא רבתי פר' ג' סימן ג' כל הענין · ובאג"ב פרק כ"ה וז"ל מה כתיב למעלה אל תבט אחריך לא כשם שאתה תולה עיניך בחטא שנאמר כי בעד אשה וגו' · (עד ככר לחם וזהו מ"ש כאן ואל תעמוד בכל הככר) אמר להם מה אעשה · אמרו לו לך אצל אברהם שנאמר ההרה המלט וגו' אלא הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס · כל הדברים הללו עשה כדי שילך למערה לעסוק בחטא וכו' ע"ש כל הפרק · ועי' רש"י בחומש : לעמוד בנחלתו · יתכן שצ"ל בגחלתו וכלשון המשנה הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה וכמ"ש לקמן פר' ל"ב סימן ד' : ומה אם לוט · ע' במ"ר פר' י"א ריש סי' ז' בשינוי ושם מבואר שהנשיאות פנים הוא לתפלה וע' מש"ש : לך לא אשא פנים · לישראל שיש להם זכות אבות והם מכבדים ה' · ספרי פסוק זה ודורש מדה ו' ק"ו שהוא ע"פ מדה י"ז שמפורש בהם נשיאות פנים במקום אחר : יב פטרונין · שרים מלמדים זכות וסניגוריא · עי' לעיל פר' מ"ו סימן ג' פטרונך · ועי' ד"ר פר' ב' סי' כ"ט ועי' ריש רות : בי"ו בניסן · שאצל אברהם היו בט"ו בניסן ובאו ללוט בערב ליל ט"ז בניסן כמ"ש לעיל פר' מ"ח סימן י"ב שרום הפסח היה :

פרשה נא סימן א שלשול · כמ"ש חולין דף מ' שילשול קטן שבים · וכתב המ"ע שהתולעים נקראים שלשול על שמשלשלים עצמם · תרגום והתנשמת ואישותא · ובמ"ק דף ו' אישות בריה שאין לה עינים וזהו בל חזו שמש · והערוך כתב שהשבלול הוא אשה וא"כ הוא כפול כמו שבלול נפל אשת · ויתכן דשבלול כולל כל מינים אלו (ומ"ש כשלשול כו' כתב היפ"ת שקרוב שצ"ל כשבלול הזה שהוא נמחה ביציאה ע"ש) : באשת איש · ד"א הוא כמ"ש בספרי על פסוק אשת יפ"ת אשת אפילו אשת איש · וכתב

יפה תואר

לבוא על האדם בשביל עשרו · כי בכללן שש הנה · הא' הדאגה בשמירתו וכמו"ש רז"ל מרבה נכסים מרבה דאגה וע"ז מביא את לוט ששהינו התמהון והדאגה באבדן את עשרו · הב' כי ישבע בה' וכתורתו ע"ד וישמן ישורון ויבעט וכן כתיב ורם לבבך וגו' וע"ז מביא את קרח שבשביל עשרו רם לבבו ופרק ממנו עול תורה · הג' שיאבד גם חייו בסבת עשרו וע"ז מביא את נבות · הד' שיבזה את כל בני אדם כגובה לבו ולכן ישנאו גם אותו בני אדם ואף כי יקנאו בו · וע"ז מביא את המן שבז למרדכי וחפץ לשלוח יד בכל עמו וישנאוהו ויקנאו בו השרים וכמו"ש רז"ל ויאמר תכונה משנאת המן · הה' כי ברב תשוקתו אל הכסף לא ינוח ולא יישן ע"ד והשובע לעשיר איננו מניח לו לישון · וגם בטנו תחסר כי יפחד פן יחסר כספו ומכ"ש שלא ישים לבו לתת אוכל הרוחני לנפשו בתורה ובמצות וכמ"ש לא מעבר לים היא לא תמצא בסוחרים וע"ז מביא זה שבט ראובן וגד שבתשוקתם לקנינם עשו עיקר ממנו ולא חשו לנפשם וכדאיתא במ"ר פכ"ב שעשו את הטפל עיקר ע"ש · הו' מה שלפעמים יאכל עולמו בחייו ע"ד ומשלם לשונאיו אל פניו · וע"ז מביא את איוב וכדאיתא בפ"ק דב"ב שנתן לו ה' שכרו בעוה"ז וטרדו מעוה"ב : מי היה זה · לא קאי אקרא דבקרא כתיב בל"ר אך שואל מי היה המציל · ומייתי לה הכא משום דמהאי קרא מוכחינן עליה דמתרץ והרא"ם מביא הגירסא מי היה המציל : איני יכול לעמוד בנחלתו · והע"ג דמתחילה גר עם אברהם ואברהם הוא שהפרידו ממנו · וי"ל כי בשבתו בסדום החמיץ מעט : ה"ג ר' לוי בש"ר חמא בר חנינא וככי איתא בירושלמי · ולעיל גרסינן ר' ברכיה ור"ל בש"ר חמא בר חנינא ר"ב אמר שני בני אדם כו' ור"ל בש"ר חמא בר חנינא כו' : משל לשני פטרונין כו' · מהמשל הזה נראה כי גם אנשי סדום שאמינו בסבה הראשונה אך הלכו בטעות דור אנוש שרצון ה' לחלוק כבוד לכוכבים ומזלות אחר שהם משמשים לפניו וזה דוגמת ב' פטרונים הממונים מהמלך ומדמה את השמש לעירוני ואת הירח הקטן ממנו לבן המדינה : בשעה שהחמה והלבנה כו' · ומה דאיתא במ"ר פי"ח ויהי בהני הגליה כשם שנפסק סדום בלילה כו' פי' מה שנגמר דינן בלילה :

כתיב כמו שבלול תמס יהלוך וגו' · בא לתת טעם למה היתה הפיכת סדום קודם זריחת השמש · משום שכן הוא דרך הרשעים שיאבד כנפל אשת אשר איננו רואה השמש ובא לרמוז לנו בזה כי דרך רשעים כאפילה : כאשת איש שזינתה כו' · גירסת הילקוט כאשת איש שהיא יוצאה (פי' שמתגרשת מבית בעלה) והיא מתביישת לחזור ביום הסוף ומחזירה בלילה שלא תחזנה השמש · והכוונה שהרשע עצמו

ידי משה

ה' עליו היה נאבד בשביל ממונו · לשון הכ"א : זה איוב דהוי עתיר ונתמסכן . חזר לעושרו ר"ל דרבנן עוד פעם אחת לבעליו אחר רעתו כמו איוב שנתמסכן וחזר אח"כ לעושרו כנ"ל וקל"ל : בפני בני מפרשי הפסוק כענין אחר ר"ל עושר שמור לבעליו לרעתו ר"ל שיש מין עשירות שמלפה ועומד ביבא ההדינה · נ"ל בפני בן המדינה : באשת איש · נ"ל ד"א כאשת איש : והיא כו' צ"ל והיא חונקתו

תה"ד השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה: **ב** וה' המטיר על סדום וגו' · [א]משל לשני מדינות שמרדו במלך אמר המלך תשרף אחת משלה · וא' תשרף מטמיון · כך להלן (ישעיה לד) ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית · ברם הכא וה' המטיר על סדום ועל עמורה וגו' · אמר ר' אבון לשפחה שהיתה רודה פת בתנור (א) בא (א) בן גברתה ורדת פת ונתנה לו · בא בן בנה ורדת גחלים ונתנה לו · כך להלן ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ברם הכא וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש · ר' חלבו בן ר' חילפי בר סמקאיי בשם ר"י בר ר' סימון · וה' המטיר על סדום זה גבריאל · מאת ה' מן השמים · זה הקב"ה · [ב]אר"א (ב) כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו · [ג]א"ר יצחק בתורה בנביאים וכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו ב' פעמים בפסוק אחד · בתורה (בראשית ד) ויאמר למך לנשיו נשיי אין כתיב כאן אלא נשי למך האזנה וגו' · בנביאים (מלכים א א) ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי וגו' · את בן המלך אין כתיב כאן אלא את שלמה בני · בכתובים דכתיב (אסתר ח) כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך · ואת תמיה שהקב"ה מזכיר שמו שני פעמים בפסוק אחד: **ג** גפרית ואש · [ד]הה"ד (תהלים יא) ימטר על רשעים פחים אש וגפרית וגו' · פחים · גומרים ומצדין · אש וגפרית א"ר יודן מפני מה אדם מריח ריח גפרית ונפשו (ג) סולדת עליו למה שהיא יודעת שהיא נידונת בה לע"ל שנאמר מנת כוסם · ר' ישמעאל בר נחמן משום ר' יונתן (ד) כפיילי פיטרין לאחר המרחץ · (ה) א"ר חנינא אין דבר רע יורד מלמעלה · אתיבון (ב) והכתיב (תהלים קמח) אש וברד שלג וקיטור · אמר להם (ו) רוח סערה היא שהיא עושה דברו · [ה]מילתא דר"ש בן לקיש פליגא אהא דא"ר חנינא בן פזי · (דברים כח) יפתח ה' לך (ג) את אוצרו הטוב מכאן שיש לו אוצרות אחרים · מאת ה' מן השמים (ז) כמרתק מן גבר: **ד** ויהפוך את הערים האל · רבי לוי

מסורת המדרש א ילקוט כאן סוף רמז פ"ד · ב שמ"ר פרשה י"ב · ויק"ר פרשה כ"ד · במד"ר פ' ג' · ירושלמי ברכות פרק ט' · ירושלמי סנהדרין פרק א' · תנחומא סדר וארא סי' ט"ז · שי"ר פ' א' · ילקוט כאן רמז פ"ה · ילקוט מלכים א' רמז רכ"ב · וילקוט איוב רמז תתנ"ג · ג ילקוט סדר בראשית רמז ל"ט · ילקוט מלכים א' רמז קס"ז · וילקוט אסתר רמז תנ"ף נ"ט · ד מדרש תהלים מזמור י"א · ילקוט תהלים רמז תרנ"ס · ה חגיגה דף י"ב:

חדושי הרד"ל

(א) בן גברתה ורדת פת כו' · מפרש מ"ש תחלה שעל ירושלים לא ירד מן השמים גפרית ואש כ"א פת כי שוכן שמים משמים יביע עליהם לטובה ולא רעה · והרעה תצא מעצמה וכמו שכתב (ישעיה נ') · לכו באור אשכם וגו': (ב) כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו כו' · בא לפרש ג"כ לשון וה' שמטיר כו' מאת ה' כו' · לומר דהיינו ב"ד · מדה"ד בהסכם מדת הרחמים: (ג) סולדת · דריש סיפא דקרא ורוח זלעפות (שהוא ענין רעדה ובהלה) והוא סולדות דקאמר ועיין ערוך ובשו"ט שם הגי' כוללת וט"ס הוא: (ד) כפיילי פיטרין לאחר כו' · ירושלמי פסחים פ"י ה"א · ואפשר היינו אלונתית (שבת ק"מ) · דעבדי אחר שמרחץ למיקר ואמרו שם דחם ומרגים בה מביניתא דרישא עד טופרא דכרעא · וכנגד זה הרשעים אחר שממטיר עליהם פחים גומרין ישתו מנת כוסם אש וגפרית רוח זלעפות המרעיד ומבהיל כל גופם: (ה) א"ר חנינא בן פזי אין דבר רע כו' · דרשב"ל פליגא כו' בן פזי דאמר רשב"ל יפתח כו' כ"ה בילקוט וכצ"ל: (ו) רוח סערה שהוא שעושה דברו · לפ"ז יש לקיים הגירסא ישנה בחגיגה (י"ב) וסערה של קיטור שהגיהו הגר"א והגרי"פ ז"ל מערה של קיטור ע"ש · מיהו סוגיא דהתם פליגא אדהכא דמשני שם דוד בקש עליהם רחמים והורידם לארץ: (ז) כמרתק מן גבר · בא ליישב לר"ח כ"ש שאין דבר רע

חדושי הרש"ש

(א) בא בן גבירתה כו' בא בנה כו' · והנמשל הוא שהיו תחת מערכות השמים ככתוב אשר חלק ה' אלהיך אותם וכו' ואתכם לקח ה': (ב) והכתיב אש וברד כו' · עיין נז"ס שהביא ג"א והוא והכתיב גפרית ואש כו' מן השמים א"ל כתיב אש וברד שלג וקיטור רוח סערה כו' והוא נכון · וכן בקרא דימטר על רשעים כו' כתיב ג"כ ורוח זלעפות כו': (ג) את אוצרו הטוב מכאן כו' · לכאורה אדרבה דהא סקרא גופיה מפרש מהו אוצרו הטוב את השמים · וי"ל דא"כ את אוצרו הטוב מיותר · ואת דהשמים

רש"י

וסמיך ליה וה' המטיר על סדום: לשני מדינות שמרדו · במלך אמר המלך אחת תשרף בעצמה משלה ואחת תשרף מטמיון מאוצר המלך כך להלן באדום ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית מעצמה: ברם הכא וה' המטיר על סדום וגו' · מאת ה' · מאוצרו של מקום: לשפחה שהיתה רודה פת בתנור בא בן גברתה ורדת פת ונתנה לו ובא בן בנה ורדת גחלים ונתנה לו כך להלן ויאמר ה' אל משה וגו' · בן גברתה · ישראל קרויים בנים למקום והוא אדון לשמים · בא בנה · לפי שסדומיים עובדין לשמש ולירח קרויין בניהם · שמים קרויין שפחה לפי שנבראו להשמישם של בריות ובא בנה ורדת גחלים ונתנה לו וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש: והרכבתם את בן המלך אין כתיב כאן · דאי הוה כתיב כן הייתי אומר ויאמר להם קחו עבדי אדוניכם שהזכיר בראש המקרא ומ"ש והרכבתם את בן המלך דבר אחד הוא הואיל ושניהם נשמע כאלו מאדם אחר היה מדבר · עכשיו שכתב בתחלה קחו עמכם עבדי אדוניכם שמשמע על בני אדם אחרים היה אומר אדוניכם ולא על עצמו · שהדבר מקול הוא · בהכרע הוא עומד כלומר אלו אמרו אחר שלא אמרו דוד הייתי אומר מבני אדם אחרים מדבר השתא שאמרו דוד שאין לומר מבני אדם אחרים אמר קחו עמכם עבדי אדוניכם שהרי לצדוק הכהן שלא היה לזה אדון אחר חוץ מדוד ואח"כ שינה הלשון שאמר והרכבתם את שלמה בני ולא אמר את בן המלך את למד שהזכיר שמו ב' פעמים בפסוק אחד ומפורש בתנחומא לא היה צריך לומר אלא עבדי ושלמה בני שאפילו יאמר אדם בדברים הרבה דבר זה שלי וזה שלו עד ק' פעמים בכולן אין נשמע שמזכיר עצמו אלא פעם אחת או מאחר שאמר עבדי אדוניכם לא הוצרך לומר אלא והרכבתם את בן המלך ממשמע שאמר והרכבתם את שלמה בני אתה למד שהזכיר שמו שתי פעמים בפסוק אחד: בכתובים · כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך ומפורש בתנחומא אפשר לומר ונחתום בטבעת המלך אחר שנאמר נכתב בשם המלך אלא כדי להזכיר שמו שתי פעמים בפסוק: גפרית ואש הה"ד ימטר על רשעים פחים מהו פחים גומרים ומצדן · יש לפרש פחים שהוא גחלים כמ"ד נגים פחים ומפרש בברייתא דשמואל נגים שני מיני זינה שהאדם נכשל בהן · פחים שנים · אף שני מיני תמימות הן שהאדם נכשל בהם וגם מפורש במקום אחר נגים פחים קורא ותימנא ועוד ראיה לדבר פיח הכבשן לו גחלים · ויש לפרש שהוא לשון מצודות כמה דתימא התפול צפור על פח הארץ: א"ר יוחנן אדם מריח גפרית ונפשו סולדת שהנפש יודעת שנדון בה להבא: רוח זלעפות מנת כוסם · כפילי פטירין לאחר המרחץ · כוס משקה של בשמים ששותין אותו לאחר המרחץ לרפואה: אין דבר רע יורד מלמעלה אתיבון אש וברד שלג וקיטור רוח סערה אלמא דברקיע איתנהו כלומר הללוהו בארץ בגבורותיו שהוא עושה מן השמים · ברד מניין · דכתיב וירעם בשמים ה' ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש · שלג מניין · כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · סערה מניין דכתיב ה' בסופה ובסערה דרכו · ומשיב להם תשובה לעולם בארעא איתנהו שהרי דוד הורידן דכתיב לא יגור במגורך רע ומה שהוא אומר כאן ורוח סערה רוח סערה הוא שעושה דברו של הקדוש ברוך הוא שכשבני אדם חוטאים והמטר יורד הקב"ה מעלה רוח סערה מן הארץ ומערב בהן אש וברד וקיטור כדי לערבב המטר ומדסלקי לשמיא ויורדין כיורדין מן שמיא דמי וכן הכתוב אומר יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים ירד עליך מאחר באבק עולה מן הארץ היאך יורד מן השמים אלא מדסלקי לשמיא ונחתי וכו': מלתא דריש לקיש פליגא אהא דרבי חנינא בן פזי דאמר שאין דבר רע יורד מלמעלה דאמר ריש לקיש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים ממשמע שנאמר אוצרו הטוב מכלל שיש לו אוצרות אחרים בשמים: מאת ה' מן השמים · מכאן אתה למד כח גבורתו של הקב"ה שאע"פ שהיה יורד ומהלך כמו מן השמים לארץ אינו כהה: כמרתק מן גבר · כאגרוף מן גבור · באבן

מתנות כהונה

ובנותיה לי כבר נימוחו: משלה · מאת שלהם: מטמיון · מתוך אוצר המלך: להלן · גבי מחריבי ביהמ"ק: ה"ג בא בנה · והסדומיים היו עובדים לחמה וללבנה ולכל צבא השמים ומשמים המטיר עליהם אש וגפרית ועל בני ישראל שעובדים לרוכב השמים ב"ה המטיר לחם מן השמים: זה גבריאל · והשליח נקרא בשם שולחו וכן פירש הרמב"ן ז"ל: [ה"ג ב' פעמים בתורה כו' ובילקוט מלכים גרס ככתוב פה]: ויאמר למך כו' · הרי שכתוב מזכיר שם ההדיוט ב' פעמים והיה יכול לומר נשיי: עבדי אדוניכם · וכבר כתיב ויאמר המלך והל"ל מעבדי: את בן המלך אין כתיב כאן · בא לומר שלא יקשה שיאמר ג"כ את בן המלך כיון שדבר בלשון נסתר עבדי אדוניכם ואמר שהוא משום שלא יובן שעל בן מלך אחר ולא יפול טעות וערעור במלכות שלמה לומר שאביו לא צוה להמליכו כך יש ליישבו: [ובפירש"י מאריך בו מאד ופי' האב"א נוטה לפירושי]: גומרין · תרגום של פחים: ומצדין · מצודות כד"א הפח נשבר ובילקוט תהלים גרס גומרין כד"א פחם לגחלים ועצים לאש: מצדין · כד"א כמהר צפור אל פח: סולדת · נשרף ונבהל מפניו: [ה"ג לע"ל שנאמר גפרית ואת מנת כוסם]: כפיילי פיטרין · פירש"י והערוך כוס משקה של בשמים ששותין לאחר המרחץ כן ישקם ה' יתברך בלגמא פורענותם לכך כתיב מנת ,כוסם: [אין דבר רע כו' · רש"י וילקוט בסדר זה גרסי ככתוב פה · ובילקוט תהלים גרס אין דבר רע יורד מלמעלה אלא הוריד מטר ונעשה גפרית]: איתיבון כו' כמרתק וכו' · כאבן המושלך בכח מן הגבור: מרתק · פירש הערוך

יפה תואר

עצמו יבוש ממעשיו הרעים ע"ד תיסרך רעתך וגו' שהם יבקשו להעלים רשעתם: אמר ר' אבון לשפחה שהיתה רודה פת בתנור כו' · כי זה ידוע אשר מה' שוכן ערבות יצא רק טוב · ואם יבוא רע מהשמים על הארץ אין השינוי תלוי בהקב"ה · רק השינוי הוא מצד המקבלים · כי לפי מעלליהם יהפך הטוב לרע · וז"ש כי פה בסדום נהפך המטר היורד מן השמים מאת ה' לגפרית ואש בשביל רוע מעלליהם · אבל בישרים ירד המטר ויהפך ללחם מן השמים · כי הלחם והגחלים קרובים שם בתנור אשר בו נאפה ורק זה יחזיק בגחלים וזה בלחם: זה גבריאל · והוא שר של אש · ובצדיקים הוא עושה שליחותו לטוב להם וכמו דאיתא בפסחים דף קי"ח ע"א גבי הצלת חנניה מישאל ועזריה · וברשעים להפרע מהם עושה שליחותו לאבדם באש: וה' הוא וב"ד ע' בזה ברש"י בחומש ובחזקוני · וכן מ"ש אר"י בתורה בנביאים ובכתובים כו' ע' בזה ברש"י וברמב"ן וברא"ם ז"ל: שההדיוט מזכיר שמו ב' פעמים · גבי למך לא הזכירו שמם ב' פעמים · אבל פעם אחת הוא הכינוי הבא במקום השם וע': אין דבר רע יורד מלמעלה · וזה ע"ד הכתוב לא יגורך רע · כי הקב"ה יחסוך רק בטוב והרעות נמשכות רק ממעשה התחתונים וע' לעיל בפ"ג אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה ומפרש מה דכתיב וה' המטיר וגו' כי מן השמים ירד מטר ולמטה נהפך לגפרית ואש וכמו"ש רש"י ז"ל: מילתא דרשב"ל פליגא אהא דארחב"פ

פירוש מהרז"ו

בפסיקתא זוטרתי פסוק זה כי אשת הוא סמוך וחסר הנסמך · וכן כאן ע"פ מדה ט' · ופי' נפל של אשת איש והוא משל על הרשעים שמדבר שם בפסוקים הקודמים: **ב** ברם הבא · פי' סדום שחטאה על עצמה כמ"ש יחזקאל ט"ז מ"ט · הנה זה היה עון סדום וגו' כל הענין ע"ש ותבין · ונתן עליה עונש שריפה מן השמים בעולם הזה והובטחה שתשובנה לקדמותה כמ"ש יחזקאל ט"ז נ"ה · אך אותה שהחריבה בהמ"ק עונשה אש של עצמה ועל דרך שכתוב לעיל פר' ו' סי' ו' שאש יוצא מגופן של רשעים ומכלתן ולא כן בעוה"ז שיש לכל נמצא ברית הבטחת קיומו שלא יהפך ליבטל מעצמו · ועיין לעיל פר' ל"ד סי' י"א: רודה פת · ע' תנחומא כאן · שמ"ר פר' כ"ה סי' א': זה גבריאל · כמ"ש לעיל פר' נ' סי' ב' וכמ"ש ר"א והיינו גבריאל משמאל מלאך של הדין · וע' ויק"ר פר' כ"ד סי' ב' וש"כ ומבואר · ודעת ר"א הוא ובית דינו לא בגבריאל לבדו · ומ"ש מאת ה' ולא אמר מאתו ע"ז אר"י מצינו כו' · ומ"ש שההדיוט מזכיר כו' פירושו שהכתוב מזכיר שמו ב' פעמים · שמ"ש ויאמר למך אין זה דברי למך אלא דברי הכתוב · וכן ויאמר המלך ותיבת אדוניכם אמר דוד על עצמו שהוא אדונם · והיה צ"ל את עבדיי · ומ"ש את בן המלך אכ"כ ע' מ"כ ודרשה אחרת היא אגב שהזכיר הפסוק: **ג** פחים וגו' · פסוק זה מדבר בסדום כמ"ש כאן המטיר וגו' גפרית ואש וע"פ מדה ז' · וי"ז אנו דורשים שהיה שם גם פחים ורוח זלעפות · ודורש פחים ע"פ מדת ממעל בבני משמעות כמ"ש במדרש תהלים י"א פחים גומרין כמ"ש פחם לגחלים · פחים מצדן כמ"ש כמהר צפור אל פח: פיילי פוטירין · ככוס של יין שמתוקן לשתות אחר המרחץ כך מתוקן אש וגפרית לרשעים · ובמדרש תהלים שם והובא בילקוט כאן ובילקוט תהלים י"א בשינוי נוסחאות וגם שם בילקוט מפורש דקאי על מ"ש ורוח זלעפות על לעתיד כמ"ש ברות קדים אפילם · וכצ"ל כאן שהיא נידונית בה לע"ל · ורוח זלעפות מנת כוסם ל"י ב"ב בשם ר"י כפיילי וכו' שנאמר ברות קדים אפילם · ומ"ש מנת כוסם קאי על אש וגפרית ועל רוח וכן תיבת זלעפות שפירושו פלצות ובעתה שייך גם כן על כל הנ"ל: אין דבר רע · רמוז כמ"ש המטיר שהיל"ל הוריד אלא לדרוש מדת ממעל ודכך קראה המטיר מטר ונעשה גפרית ואש: אש וברד · נ"ע שהרי מפורש הללו את ה' מן הארץ וגו' ואיך אמר מן השמים · ויש לומר שסמך על הפסוק כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים · ואגל הברד כתיב גם כן נטה ידך על השמים ויהי ברד וכדעת רבי יהושע לעיל פר' י"ב סימן י"א וש"כ ומבואר · (ואח"כ מצאתי ביפ"ת) ומ"ש רוח סערה שהוא עושה דברו פירוש שמן השמים יורדים דברים טובים · וכשבאים לאויר העולם הרוח סערה גומרת דברו ושליחותו של הקב"ה · וכן כאן שכתוב אש וגפרית מן השמים היה ע"י רוח סערה כמ"ש לעיל פר' מ"ט סימן ו' וזהו מ"ש ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם ימטר מטר ונעשה אש וגפרית ע"י רוח זלעפות וכנ"ל: מלתא דרשב"ל כו' · שמ"ש ר"ח אין דבר רע יורד מלמעלה הוא ר' חנינא ב"ר פזי · ורשב"ל שדורש פסוק יפתח ה' וגו' שיש לו בשמים ג"כ

ידי משה

בגולה רש"י: תשרף אחת משלה ר"ל שגזר על אנשי המדינה בעצמם שישרפו המדינה ועל מדינה אחת גזר שישרפו אותן חילי המלך שנפרעין מאוצר המלך על איזו מדינה קשה לא אותו מדינה ששורפין חילי המלך כי אינן הסין על שום דבר ועושין את המדינה כלה אבל אותו המדינה ששורפין בני המדינה עצמן הם אינן עושין את המדינה כלה · כך להלן לא ירד האש מן ה' ונשתייר מה אבל כאן היתה השיבה מאת ה' לפיכך שרופה כל אדמת' ולא נשתייר כלום כצ"ל וק"ל: בא בן בנה צ"ל בא בנה (א"א): שפחה

משנת דרבי אליעזר

בן המלך אין כ"כ וכו' · פי' דהו"ל את שלמה בן המלך כמ"ש מעבדי אדוניכם דודאי צריך להזכיר שם שלמה לידע איזהו וכתיב בני ואח"כ אמר הפרדה אשר לי הרי הזכיר ב' פעמים את עצמו דודאי אשר

בשם רבי שמואל בר נחמן א חמשת הכרכים הללו היו יושבות על צור אחד שלח מלאך את ידו והפכן · הה"ד (איוב כח) בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים · תרין אמוראי פליגי חד אמר בחלמיש של יד · וחד אמר בחלמיש של אצבע קטנה · (ד) אמר רבי יהושע וצמח האדמה אפילו צמחי האדמה לקו · א"ר יהושע בן לוי עד עכשיו אם יקלוט אדם מטר מאוירו של סדום ויתן בערוגה אינה מצמחת: ה ותבט אשתו מאחריו · ר' יצחק אמר ב שחטאה במלח · באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט מה היא עושה הולכת אל כל שכינותיה ואומרת להן תנו לי מלח שיש לנו אורחים והיא מכוונת שיכירו בהן אנשי העיר על כן ותהי נציב מלח: ו ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט · מה זכירה נזכר לו שתיקה (ח) ששתק לאברהם בשעה שאמר אברהם על שרה אשתו אחותי היא היה יודע ושותק · מתוך ההפכה · ר' שמואל בר נחמן אמר (ט) שהיה שרוי בהן · רבנן אמרי שהיה מלוה להן ברבית: ז ויעל לוט מצוער וישב בהר · הה"ד (תהלים נז) למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה ג אמר לפניו רבון העולמים עד שלא נכנסתי למערה עשית חסד עם אחרים בשבילי · עכשיו שאני נתון במערה יהי רצון מלפניך אל תשחת: ח ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן וגו' · ד שהיו סבורות שנתכלה העולם כדור המבול · לכה נשקה את אבינו יין וגו' · ר' תנחומא משום רבי שמואל ונחיה מאבינו זרע · ונחיה מאבינו (ס) בן אין כתיב כאן אלא ונחיה מאבינו זרע ה אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח · ותשקן את אביהן יין וגו' · ו נקוד על וי"ו של ובקומה · שבשכבה לא ידע בקומה ידע · ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל הצעירה וגו' מנין היה להם יין במערה · אלא ממה שהיין מרובה להן היו מחביאין אותו במערות · א"ר יהודה בר סימון נעשה להם (י) מעין דוגמא של עולם הבא · היך מה דאת אמר (יואל ג) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים: ט ותהרין שתי בנות לוט מאביהן · אמר ר"א ז לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה · אתיבין והא כתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהן · אמר ר' תנחומא שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שניה · א"ר נחמן בר חנין ח כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילין אותו מבשרו · רבי יודן דמן גלוי ורבי שמואל בר נחמן תרויהון אמרי משום רבי אליהועיני · ט אין אנו יודעים אם לוט (יא) נתאוה לבנותיו אם בנותיו נתאוו לו מן מה דכתיב (משלי יח) (ו) לתאוה יבקש נפרד הוי

מסורת המדרש א ילקוט איוב רמז תתקט"ו · וילקוט כאן רמז פ"ה כה"ע · ב עיין לעיל פרשה כ' · ג ילקוט תהלים רמז תשע"ה · ד פסיקתא רבתי פ' מ"ב · ה לעיל פ' כ"ג וס"נ · ו נזיר כ"ג · הוריות י' · במד"ר פרשה ג' · ספרי בהעלותך פסקא ס"ט · אדר"נ פ' ל"ד · מסכת סופרים פרק ו' הלכה ג' · ז לעיל פרשה מ"ה וס"נ · יבמות ל"ד · ח פסיקתא רבתי פ' מ"ב · ט נזיר כ"ג · אגדת בראשית פרק כ"ה · מדרש משלי פרשה י"ח · ילקוט משלי רמז תתקנ"ו :

חדושי הרש"ש

דהשמים משמש שם במקום מן כמו כלאתי את העיר : (ד) אר"י וצמח האדמה אפילו צמחי האדמה לקו · נראה דר"ל דבר המצמיח האדמה דהיינו הגשמים כדכתיב כי כאשר ירד הגשם כו' והצמיחה · ולכן שפיר מייתי ע"ז אם יקלוט אדם מטר כו' : (ס) בן אכ"כ אלא כו' זרע · עיד"מ · וכ"כ התוס' ביבמות (כ"ב ב') דזרע משמע אפילו בני בנים ובן לא משמע אלא בן לבדו : (ו) לתאוה יבקש נפרד זה לוט כו' · דהוא נקרא נפרד דכתיב גביה ויפרדו איש מעל אחיו ועיין רש"י ותוס' בנזיר (כ"ג ב') :

ז'

חדושי הרד"ל

יורד מלמעלה · ופי' דהיינו שנשלח בציווי מן השמים · אבל מציאותו למטה מהשמים באויר בארץ ? (ח) ששתק לאברהם · דרש את אברהם · שזכר לו איזו דבר טוב שעשה כשהיה (את) עם אברהם : (ט) שהיה שרוי בהן · שהיה רכושו רב · והיו לו בתי אוצרות לקנינו בכל הערים (ויתפרש מ"ש לוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדום · גם כן שהיה רכושו וקנינו בכל ערי הככר ואהלו היה בגבול סדום) · ואפשר גרסינן שהיה שורר בהם (מלשון שורר בביתו) וכדדרש לעיל שמינוהו ארכי דיינין ודרש כן ישב דהתם : (י) מעין דוגמא שעוה"ב · בספרי עקב פרשה מ"ג · הלשון שנזדמן להם יין לשעה וכה"א והיה ביום ההוא יטפו גו' ע"ש : (יא) נתאוה לבנותיו · ואולי זה לתאוה יבקש נפרד שלכן ביקש להיות נפרד במערה וכמ"ש עם הזונות יפרדו וע' באג"ב שם :

בל

מתנות כהונה

הערוך אגרוף : חמשת הכרכים כו' · עם צוער היו חמשה : שלח מלאך ידו והפכן · אותן ארבע הנהפכים והמזרחי תמה על הגירסא : בחלמיש של יד · זהו אצבע אחד : בחלמיש של אצבע · פירש"י · בחומש של אצבע ובילקוט איוב גרסינן חד אמר בחלמיש שלח ידו וחד אמר בחלמיש שלא אצבע ובילקוט סדר זה מסיים בו אפיק למ"ד מחלמיש והוא מחומש כלומר אחת מחמש אצבעות : [אפילו צמחי האדמה כדמפרש ואזיל] : ה"ג נזכר לי ללוט שתיקה ששתק לאברהם כו' והמזרחי ז"ל האריך בביאור מאמר זה ע"ש : מתוך ההפכה וגו' גרסינן · ודייק סיפיה דקרא אשר ישב בהן לוט והיאך אפשר לו לישב בכולן ומשני שרוי בכולן פעמים פה ופעמים פה : מלוה להם ברבית · ויושיבהו וקיומו היה מן כל הערים האלו : עד שלא נכנסתי כו' · דייק מדכתיב אל תשחת כלומר אל תשחת דרך הגלה הקדומה שעשית לאחרים בשבילי : שהוא בא ממקום אחר כו' · דדריש זרע מלשון זרות וזהו מלך המשיח שבא מפסול משפחה ממואב וכן משמע בפירש"י בזות [והערוך הביאו ערך בזות ולא פירשו] : ובקומה ידע · פירש"י בחומש ואעפ"כ לא נמנע למחרת מלשתות : מרובה להן · לאנשי סדום ועמורה : נעשה להם מעין כו' · פירש"י בחומש כדי שיצאו שתי אומות מהן עמון ומואב : והוציאו ערותן · בתוליהן כדי שיתעברו מיד : בולמוס · רבוי תאוה ורעבון : מאכילין אותו מבשרו · פירש רש"י כלומר סוף שמזנה עם קרובותיו ובנותיו שהם בשר מבשרו ולוט היה להוט אחר הזנות כדמפרש ואזיל ועוד יש לפרש שבנותיו היו להוטים אחר הזנות ולפיכך הוצרכו לשלוט בעצמן להסיר בתוליהן וכן

רש"י

באבן או באגרוף מתרגמינן תרגום ירושלמי באבנא או במרתקא : יושבות בצור אחד · על צור אחד זו בצד חבירתה שהיו יושבות כולן על צור אחד אלא שהיו חתוכין בצור כל אחד בפני עצמה הה"ד משרש הרים · שלח המלאך ידו והפכן הדא הוא דכתיב בחלמיש שלח ידו הפך וגו' : תרין אמוראין חד אמר בחלמיש של יד · כלומר באצבע אחד · וחד אמר בחלמיש של אצבע · בחומש של אצבע : וישלח את לוט מתוך ההפכה בהפוך את הערים אשר ישב בהן לוט רבי שמואל בר נחמן אומר שהיה שרוי בכולן : ויעל לוט מצוער וישב בהר וישב במערה הוא ושתי בנותיו הה"ד למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה אמר לפניו רבון העולמים עד שלא נולדתי עשית חסד עם אחרים בשבילי שעשית חסד עם לוט בשביל שהייתי עתיד לצאת ממנו עכשיו שאני נתון במערה יהי רצון מלפניך אל תשחת : ואיש אין בארץ שהיו סבורות כמו שנכלה בדור המבול כן היו סבורות עכשיו שאין איש בארץ : אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח · שבא מיהודה ומרות · נקוד על וי"ו שבובקומה שבשכבה לא ידע אבל בקומה ידע : שלטו בעצמן והוציאו ערותן · כלומר פתחו פתח והוציאו ערותן דהיינו בתוליהן ועברו מביאה ראשונה : כל מי שהוא להוט אחר בולמוס · לשון יון הוא שמזנה ואינו שבע סוף מאכילין אותו מבשרו שמזנה עם קרובותיו כמו שהיה לוט שזינה עם בנותיו לבסוף והיינו דגרסינן מי שאחזו בולמוס שאוכל ואינו שבע ומתוך כך מאבד מאור עיניו מאכילין

אותו

פירוש מהרז"ו

אוצרות רעים חולק על ר"א ב"ר פזי · ובילקוט תהלים י"א הגי' מלתא דרשב"ל פליגא דאמר רשב"ל יפתח ה' : ד חמשה כרכים הללו · הם סדום ועמורה אדמה וצביים ובלע היא צוער · ועל בלע אמר כאן לבלתי הפכי את העיר אשר דברת על כל זה לבסוף חרבה · כמ"ש כי ירא לשבת בצוער · וכמ"ש לעיל פר' מ"ב סימן ה' בלע שנתבלעו : בחלמיש של אצבע · כמ"ש ילקוט כאן הובא במ"כ · ויתכן דפלוגתהם דמ"ד באבן של יד שהפך כל עיר באצבע אחת · וצוער שהיתה קטנה מכולם באצבע קטנה · ומ"ד באצבע קטנה שאף שכתוב ידו עכ"ז הפך כל אחת כמו באצבע קטנה ולכך כתיב ידו וכתיב בחלמיש · ורש"י בחומש היה לו גירסא אחרת ע"ש · ופסוק זה וכל הפסוקים שלפניו מדבר בסדום כמ"ש ויק"ר פר' ה' סימן א' מפסוק פרץ נחל מעם גר עד בצורות יאורים בקע · כמ"ש לעיל פר' מ"ב סוף סימן ה' ודרשה זו ע"פ מדה י"ז : אפילו צמחי אדמה · כ' המ"כ כדמפרש ואזיל · יתכן שכוונתו כמ"ש ריב"ל שאם יקח ממטר סדום ליתן באדמה אחרת לא יצמח כי מ"ש וצמח האדמה הוא מיותר שהרי כתב ויהפוך וגו' וצמחי האדמה בכלל ע"כ דורש על כל האדמה (ועי' יפ"ת) : ה מאחריו · ותהי נציב מלח · ולא של גפרית : מה היא עושה · וכ"ה בילקוט ופי' שכך היתה עושה שהלכה כו' וע"כ ותהי נציב שלא תוכל ללכת · ועי' לעיל פ"כ סוף סימן ד' ושם מבואר : ו מה זכירה · פירש במה זכה לזכור לו זכות אברהם על ששתיקתו הגיל הוא לאברהם וע' לעיל פל"ג ס"ס ג' ולקמן פע"ג סי' ד' וס"נ : ז אל תשחת כו' · למה דווקא במערה אמר אל תשחת לפי שנאמר ויהי בשחת אלהים וגו' שעשה חסד עם לוט ובנותיו בזכות דוד כמ"ש לעיל פ"נ סי' י' ונמלטו במערה כמ"ש וישב במערה וע' ילקוט תהלים נ"ז עכשיו שדוד עצמו יושב במערה כ"ש שיציל אותו וק"ו זה ע"פ מדת ממעל של תיבת בשחת ומדה ט' וי"ז : ח זרע הבא ממקום אחר · ע"פ גז"ש כמ"ש חוה כי שת לי אלהים זרע אחר כמ"ש פכ"ג סי' ה' זרע שהוא בא ממ"א כו' ע' מש"ש (ול"כ יפ"ת) ושם וכאן בעל המאמר ר' תנחומא בר"ש שעיקר כוונתו מתיבת אחר וכמש"ש ובסוף מדרש רות איתא ר' הונא אלא שמביא ג"כ להדיא פסוק זרע אחר הנ"ל ע"ש : נקוד על וי"ו · עי' במ"ר פ"ג סימן י"ג וס"נ · ושם מפורש על וי"ו שבאמצע של ובקומה כו' ול"ע שהרי כתיב ובקומה בוי"ו החבור ומוסב על ולא ידע ואילו היה נקוד וי"ו החבור היה בא לרמוז שאינו מוסף אליו התיבות וכמ"ש במ"ר שם ע"פ אשר פקד משה ואהרן נקוד על וי"ו של ואהרן שלא היה מן המנין ע"ש · ועוד דלעיל פמ"ח סימן ט"ו איתא ל"מ שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב ואיך עוקר כאן נקודה אחת את הכתב כולו · ע"כ ל"ל שהכתוב כפשוטו שלא ידע בשכבה ובקומה ומ"ש ובקמה ידע דורש הכתב והכוונה ע"ד שדרשו ע"פ ולא קמה רוח באיש זבחים ק"ג דאפילו כו' · וכן בפסיקתא פמ"ד סימן ג' על פסוק תן להם וגו' ע' מש"ש · וכן לקמן פנ"ג סימן פ' של א"א ע"ש : ויטפו ההרים עסים · ועסים הוא יין כמ"ש ריש יואל והילילו כל שותי יין על עסים וגו' · ואיתא בויק"ר פכ"ז סי' ד' וס"נ שכל מה שעתיד הקב"ה לעשות בעוה"ב עשה מקצתו ע"י נביא בעוה"ז ולוט היה נביא שדיבר עמו המלאך וכמ"ש לעיל פר' מ"ה סוף סי' ז' בני ביתו של אברהם אבינו צופים היו ולוט היה בן ביתו · והמערה היה תחת ההר כמ"ש וישב בהר וגו' וישב במערה וכשהטיף ההר עסים בא למערה שתחתיו : ט לעולם אין האשה · פסיקתא פמ"ב סי' ג' לעיל פמ"ה סימן ד' ושם מבואר : כל מי שהוא להוט · לעיל פמ"א ריש סימן ז' ושם מבואר : א"א יודעים · ע"פ מדה י"ז : יבקש נפרד · זהו לוט כמ"ש הפרד נא מעלי וכתיב אחרי הפרד לוט מעמו שהוא בקש תאוה כמ"ש לעיל פמ"א סי' ז' וישא לוט וגו' שבקש להפרד מאברהם בעבור התאוה · א"כ

יפה תואר

דאמר רשב"ל יפתח ה' לך וגו' כצ"ל : חמשת הכרכים כו' נראה דגרסינן ארבע דהא צוער נמלטה · ואולי דעת רז"ל שגם צוער נהפכה אחר שיצא לוט ממנה ומה דאמר והפכן לאו בבת אחת היה · ואולי הכוונה דחמשת הכרכים היו יושבות על צור אחד ומ"ש והפכן לא קאי אלא על ארבע מהן : בחלמיש של אצבע קטנה · קרוב הדבר כי באו לתרץ בזה דהא כתיב (איכה ד') גבי סדום ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים וזה סותר למה שמפרש בחלמיש שלח ידו על סדום ולכן מפרשי כי לא נתיחד כל כחו לרע רק באצבע קטנה : אפילו צמחי אדמה · פי' עשבים הקטנים הגדלים בתוך אדמה בלא זריעה גם הם נשחתו · או דבא לכלול גם כמהין ופטריות · ומפרש וצמח האדמה כח הצמיחה הנתן לאדמה · וכדמסיים אם יקלוט אדם מטר מאוירו כו' אינה מצמחת · יען דחדל ממנה כח המצמיח : מה זכירה נזכר לו · ע' בזה בהרא"ם · אבל הפשוט הוא כי ויזכור משמע שלא היה לו רק זכות אחת המיוחדת להצילו וכ"ה לעיל בפל"ג גבי ויזכור אלהים את נח מה זכירה נזכר לו וכן לקמן בפע"ג גבי ויזכור אלהים את רחל מה זכירה כו' כי מבקש בהם למצוא זכות מיוחד אשר בה זכו להזכר · ויותר נכון כי הוא מפרש הנה נשאתי פניך וגו' כי זה הוא בזכות לוט ולא בזכות אברהם כמו שמפרש בפ' הקודמת או בזכות שנשא פני המלאך ושפיר מקשה מה זכירה נזכר לו לזכות לנשיאות פנים · ומפרש נשאתי פניך בזכות שתיקתך : שהיה שרוי בהן · וכדכתיב גם אשר ישב בהן לוט · והאומר שהיה מלוה להן ברבית מפרש אשר ישב בהן בהרותה · ועסק הלואה ברבית הוא בהרותה ובלי נער וכמו שאמרו פניך דומים למלוי ברבית · [ואולי סובר המדרש כדעת הרמב"ם על לנכרי תשיך ויזכר בזה זכותו] : עד שלא נכנסתי למערה כו' · פי' הדברים כי הצלת את לוט ושתי בנותיו אשר ישבו במערה רק בשביל רות שאנכי עתיד לצאת ממנה וכמו דדריש רבא בפרק הערל על הכתוב הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי · וע"ש ברש"י · ועתה שאני נתון במערה יהי רצון שאל תשחת · ולכן הזכיר שם הכתוב במערה אשר בלעדי דרש הזה אין טעם לזה : שנתכלה העולם כו' · והמה חשבו כי גם צוער נהפכה אחרי אשר יצאו ממנה · ועמ"ש הרמב"ן ע"ז המאמר : בקומה ידע · פי' שהרגיש קצת במעשה שנעשה עמדו ולא חקר ולא דרש להשיג ידיעה גמורה אבל ידיעה גמורה לא היה לו : היו מחביאין אותו במערות · ולא חששו משום גזל כיון שחשבו שנתכלה העולם : אין האשה מתעברת כו' · עמ"ש לעיל בפמ"ה בזה המאמר : אין אנו יודעים אם לוט כו' · בא לתרץ בזה למה כתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהן · ומאביהן הוא מיותר

משנת דרבי אליעזר

אשר לי צריך למכתב שפי' המיוחדת לי שזה סי' שימלך שאין הדיוט רוכב על סוס של מלך כפי' רש"י : מתוך ההפכה ר' שמואל בר"נ אמר שהיה שרוי בהן רבנן אמרי שהיה מלוה להם ברבית · פי' דקשה להו יתורא דקרא דל"ל למכתב אשר ישב בהן לוט לכך מתרץ רשב"נ דהכי פירושו דקרא מתוך ההפכה בהפך דהיינו שנהפכו כ"א לפי שהיו יושבות על צור א' כדלעיל הוה כאילו ישב בכולן דמ"מ לא היה ניצול ורבנן מתרצים לפי שהיה מלוה וכו' כדאי' במ"כ וי"ל דנרמז בס"ת את הערים אשר ישב ס"ת תרבית : ויהי ממחרת וגו' מניין היה להם יין · דבלילה ראשונה היה יודע שיש לתרץ שזימן הקב"ה יין כדי שיוליד זרע שבא ממ"א זה משיח וכדאי' בגמ' לפי דרכם להוציא ב' אומות כדאיתא קודם לזה

ידי משה

שהיה שרוי בהן גרסת רש"י שרוי בכולן · לפ"ז באו רבנן ומפרשי דברי ר"ש בר נחמן ואמרו לפי שהיה מלוה להם ברבית והיה פעם פה ופעם פה כצ"ל : עד שלא נכנסתי למערה עשית חסד עם אחרים בשבילי · גירסת רש"י ז"ל שעשית חסד עם לוט במערה כדי שאצא ממנו כי דוד יצא מבנות המואבים ועכשיו תעשה עמי חסד שלא יהרוג אותי בשביל אחרים שיצאו ממני כמה שעשית עם לוט והוציאו זה ממלט במערה דקא יתיר : אותו זרע הבא ממקום אחר עיין מ"כ ובתנס דחק ול"נ אילו היה אומר בן היה משמע דקאי על זה הבן שיולד להם מאביהם עכשיו וכיון שאמרו לשון זרע הוא אותו זרע שיבא להם ממקום אחר כמו לאחר זמן רב והוא מלך המשיח שיצא מיהודה ומרות כנ"ל וק"ל : ר' אליהועיני שם

חכם

לוט נתאוה לבנותיו ובנותיו לא נתאוו לו · ר׳ תנחומא בר רבי חייא משם ר׳ הושעיא תורגמנא אין (יב) כל שבת ושבת שאין קורין בה פרשתו של לוט מאי טעמיה (שם) בכל תושיה יתגלע · א״ר אחא יתגלעו אין כתיב כאן אלא יתגלע א האנשים נתרחקו · והנשים נתקרבו: ו הה״ד (ירמיה מח) אני ידעתי נאום ה׳ עברתו ולא כן בדיו · ר׳ הונא בר פפא ורבי סימון · ב רבי הונא אמר מתחלת עיבורו של מואב לא היה לשם זנות (יג) אלא לש״ש שנא׳ לא כן בדיו עשו לש״ש אלא לשם זנות · שנאמר (במדבר כה) וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות וגו׳ · ר׳ סימון אמר מתחלת עיבורו של מואב לא היה לש״ש אלא לשם זנות שנאמר ועברתו לא כן בדיו לא עשה כן בדיו לשם זנות אלא לש״ש שנאמר (רות ג) ותרד הגורן ותעש ככל אשר צותה חמותה · א״ר לוי ג אם תחלתו של מואב לשם זנות גם סופו היה לשם זנות · בדיו לא כן עשו וישב ישראל בשטים וגו׳ · ואם מתחלת עיבורו לשם שמים אף סופו לש״ש · בדיו לא כן עשו · ותרד הגורן: יא ותלד הבכירה בן וגו׳ · רבי יודן משם ר׳ אייבו ד הבכירה ע״י שביזת כבוד אביה ואמרה שמו מואב מאב אמר הכתוב (דברים ד) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה אי אתה עושה עמהן · אבל אתה (יד) מפתק הנהרות שלהן שורף גדישים שלהן באש · אבל הצעירה ע״י שחסתה על כבוד אביה ואמרה ותקרא שמו בן עמי בן מי שהיה עמי · אמר הכתוב (שם) אל תצורם ואל תתגר בם כל עיקר:

אמר ר״י ב״ר סימון ורבי חנין בשם ר׳ יוחנן בנותיו של לוט הולכות לעבור עבירה ונתפקדו · באיזה זכות בזכות מואב מי אב שנאמר באברהם (בראשית יז) כי אב המון גוים נתתיך:

פרשה נב

א ויסע משם אברהם ארצה הנגב · רבי אבון פתח (איוב יד) ה ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו · ואולם (א) הר נופל זה לוט שנפל מהר · וצור זה אברהם יעתק ממקומו פנה ממקומו · ו לפי שחרב מקומה של סדום פסקו העוברים והשבים ואמר מה אני מפסיק צדקה מביתי הלך ונטה לו אהל בגרר · הדא הוא דכתיב ויסע משם אברהם: **ב** (משלי יח) אח נפשע מקרית עוז · ז אח (ב) זה לוט שהיה בן אחיו של אברהם · נפשע מקרית עוז · פשעת באברהם · כפרת ביה · שקרת ביה · ומה גרם לך ומדינים כבריח ארמון · הביא עליו מדינים כבריחי בה״מ · מה להלן לא יבא טמא אף כאן לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ עד עולם: **ג** ד״א ויסע משם אברהם · (שם) חכם לב יקח מצות · ח חכם לב זה אברהם · יקח מצות לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר קלורין שלו כלום אמר מה אני מפסיק צדקה מביתי הלך ונטה לו אהל בגרר · ואויל שפתים ילבט · זה לוט שהיה אויל בשפתיו שהיה צריך לומר לבנותיו דבר שלקה בו העולם אנו באים לעשות · אלא ילבט מה גרם לו ילבט הביא עליו (ג) לבטי לבוטים: מה להלן לא יבא טמא לכל דבר אף כאן לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳: **ד** ויסע משם

מסורת המדרש א עיין יבמות ע״ו · ב רות רבה סוף פרשה ה׳ · ילקוט כאן רמז פ״ו · ילקוט ירמיה רמז של״ח · ג במד״ר פ׳ כ׳ · תנחומא בלק סי׳ י״ז · ילקוט בלק רמז תשע״א · ד נזיר כ״ג · בבא קמא ל״ח · הוריות דף י׳ · ילקוט כאן רמז פ״ו · וילקוט דברים רמז תת״ח · ה אגדת בראשית פ׳ כ״ה · ילקוט כאן רמז פ״ז · וילקוט איוב רמז תתקנ״ז · ו פסיקתא רבתי פ׳ מ״ב · ז נזיר דף כ״ג · הוריות י׳ · ילקוט משלי רמז תתקנ״ז · ח ילקוט כאן רמז פ״ז · וילקוט משלי רמז תתקמ״ז:

חדושי הרד״ל

(יב) כל שבת ושבת · באג״ב שם הגי׳ כל שנה ושנה · וכן הנכון דהיינו כשמשלימין את התורה בכל שנה ובכל תושיה בכל גמר התושיה: (יג) אלא לש״ש שנאמר לא כן בדיו כו׳ · אלא לשם זנות · כצ״ל · ודייק מעברתו לשון עבירה וכן לשון עברה וכעס לפני המקום: (יד) מפתק הנהרות · (כמדומני שעיקר הגי׳ מפסק כלומר פוסק מעיינם · אבל מפתק ענייננו להיפך ברוב המקומות) ואפשר מרמז לזה שאיום אלישע (מלכים ב׳ ג׳) וכל מעייני מים תסתמו ועיין במדרש רבה סוף פרשה פנחס:

(א) הר נופל זה לוט · יש לפרש שנפל ונפרד מאברהם שנקרא הר · ובשו״ט מז׳ י״ג ובאג״ב פרשה כ״ה הגי׳ זו סדום שנאמר המעתיק הרים וגו׳ אשר הפכם באפו (מיהו לעיל פרשה נ׳ אמרו דסדום בעומקא): (ב) זה לוט שהיה בן אחיו · וקראו אברהם בלשון אנשים אחים · ועיין פר״א פל״ו: (ג) לבטי לבטים · סות

רש״י

אותו דכם: בשם רב אושעיה תורגמנא · מתורגמן: בבכל תושיה יתגלע · בכל מקום שהבריות דורשין יתגלה קלונו יתגלעו אין כתיב כאן אלא יתגלע האנשים נתרחקו והנשים נתקרבו אילו נאמר יתגלעו הייתי אומר אנשים ונשים עכשיו שנאמר יתגלע אנשים ולא נשים הה״ד אני ידעתי נאם ה׳ עברתו ולא כן בדיו עברתו עיבורו לא היה כן לשם זנות אלא לשם שמים אלא בדיו זרעו לשם זנות היה הה״ד וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות את בנות מואב: אבל אתה מפתק · נהרות שלהם כהא דתנינן פותקין מים לגנה שסותם מגד אחד כדי שיבאו המים לגנה: ותהרין שתי בנות לוט מאביהן בנותיו של לוט הולכות לעבור עבירה ונפקדות באיזה זכות מאביהן אברהם שנקרא אב דכתיב כי אב המון גוים נתתיך היה לו לומר ותהרינה שתי בנות לוט ממנו מהו מאביהן בזכות אברהם:

פרשה נב ואולם הר נופל יבול זה לוט שנפל מהר · כלומר שנחסר מהר · כלומר על ידי הר · שנתרחק מישראל על עסק שעשה בהר · נופל לשון חסר כד״א לא נופל אנכי מכם · וצור יעתק ממקומו זה אברהם · שנקרא צור דכתיב הביטו אל צור חוצבתם · שגרם לו לוט שפינה מקומו שהיו עוברים ושבים אומרים כך

מתנות כהונה

הוא בילקוט בהדיא: לא נתאוו לו · וכל עצמן לא היה אלא משום ייסוב העולם שסברו שנתכלה העולם כולו כדלעיל: אין כל שבת כו׳ · אולי היה כך מנהגם כדי להפריש העם מעריות ודוגמתו זה פירש הא״א: יתגלע גרסינן · יתגלע כינוי ליחיד נסתר רמז שהוא ודוגמתו שהם הזכרים נתרחקו ולא נקיבות כמו שדרשו חז״ל עמוני ולא עמונית: ועברתו · לשון הריון ועיבור ובערוך ערך עבר פירשו לשון זמורות: [עברתו לא כן בדיו גרסינן]: א״ר לוי כו׳ · בדיו לא כן עשו בתמיה והכתיב וישב ישראל וגו׳ וכן בדיו לא כן עשו בתמיה והכתיב ותרד הגורן: מפתק · מקלקל יד הנהר והמים הולכים להם כדאמרינן בפ״ק דשבת פותקין מים לגנה: בן מי שהיה עמי · העיי״ן בחיר״ק: ונתפקדו · בהריון ולידה: מי אב · מי שנקרא אב:

פרשה נב שנפל מהר · פירש״י נפילתו וחסרונו בא לו ממה שעשה בהר: זה אברהם שנקרא צור שנאמר הביטו אל צור חצבתם: ה״ג בילקוט סדר זה יעתק ממקומו שגרם לו שפנה ממקומו ד״א לפי כו׳ · [ובילקוט איוב גורס כמו כאן] שגרם לו שנתביים ממנו על אודותיו עם בנותיו: פשעת כו׳ · נפשע דרש בלשון נוטריקון: קלורין · פירש הערוך אוצר ועיין לקמן פרשה ל״ד: שלקה בו העולם בימי דור המבול שנאמר כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ: לבטי לבוטים · ענין כשלון ויגיעה כך פירשו רש״י ורא״ב״ע בספר משלי [ה״ג בילקוט משלי לבוטים לא יבא עמוני כו׳]:

יפה תואר

דרשו שהוא היה הגורם הראשון · וכ״ה בילמדנו כמו שמובא בדבור שאח״ז: אין כל שבת ושבת כו׳: כן היו נוהגים לשנים ואנחנו אין נוהגים כן וכמו שאנחנו אינם נוהגים ללמוד תורת כהנים בתחלה עם התינוקות אף כי הוא מוזכר לקמן בויק״ר · והכי איתא בילמדנו ותהרין שתי בנות לוט מאביהן מהו מאביהן אלא שמאביהן היה הדבר · ראה מה כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה ובקומה נקוד למה שהיה שכור מאמש · אבל בלילה שני יינו והרגיש בה לפיכך ובקומה נקוד · מפני כך הוא מתפרסם בכל שבת הרי הוא חייב לעצמו ע״כ: מתחלת עבורו של מואב כו׳ · [עיקר דברי היפ״ת בזה שוים הם עם דברי מהרז״ו ולכן לא העתקנום ומוסיף ע״ז וז״ל ובילקוט גריס בר׳ הונא ור׳ סימון בדיו לא עשו כן ול״ג שנאמר · ואם הייתי סומך על גירסתו הייתי אומר דתרווייהו מפרשי ולא כן דבק עם עברתו ולא עם בדיו כבעל הטעמים ומפרשים דה״ק ולא כן ענין עיבורו כענין גאותו לר״ה לא היה לשם זנות כמו שיורה משך זרעם הרע הזה רק לש״ש · ולר׳ סימון פי׳ לא כן היה לש״ש כמו שנראה מגאותם רק לשם זנות ופחיתות ולכן התחילו בבנלים · אלא שאין לסמוך על הילקוט דמשבש ותני בכמה דוכתי ובמדרש רות בא זה המאמר בענין רע שאי אפשר להולמו עכ״ל]: בנותיו של לוט הולכות לעבור עבירה כו׳ · דאע״ג דאשכחן רבים מבני זנונים כי השי״ת לא ישנה הטבע מפני החוטא מ״מ פקודות אלו שהן ב׳ מאביהן זקן בב׳ לילות תכופים זה אחר זה הוא דבר זר · ועוד שזרע השכור אינו מוליד וכמ״ש הטבעיים: ר׳ אבון פתח כו׳ · משום דקי״ל למה נסע עתה מאילוני ממרא אשר היה אוהבו כדלעיל · לכן מביא את הכתוב ואולם הר נופל יבול ודרש על לוט אשר שכן בהר כדכתיב לפני זה ויעל לוט מצוער וישב בהר ומפרש נופל אלשון ועל פני כל אחיו נפל · וזה לוט השוכן בהר יבול עשה נבלה ומפני כית רע הזה פנה ממקומו וכמו שמפרש בסימן ד׳ · ונראה דיש לגרוס פה זה לוט שנפל בהר פי׳ ששכן בהר: לפי שחרב מקומה של סדום · זה הוא שיטה אחרת למה נסע אברהם ממקומו ובילקוט הגירסא דבר אחר לפי שחרב מקום של סדום וכו׳ · וכל הדרשות האלה א״א להלום בסדר הכתובים שמה אך הם על דרך אסמכתא לבד: כפרת ביה שקרת ביה · שעיקר הפשיעה היא הכפירה בו שפורק עולו מעליו כאלו לא ידע ומשקר באמונתו וכן אמר לקמן בפרשה פ״ה בגדה יהודה כפרת יהודה שקרת יהודה · ואפשר שהכפירה היא בבחינת האמונה שכפר באמונת אברהם וכמ״ש בפמ״א ויסע לוט מקדם מקדמונו של עולם · והשקרות היא בבחינת המעשה במשא ומתן ולוט כאשר נמשך למעשי סדום כמ״ש לעיל ממעשי אברהם: הביא עליו מדינים · כלומר שהם מרוחקים מלהתחתן והמחלוקת וכמ״ש באיכה רבתי בפסוק כי אתה עשית: ד״א ויסע משם אברהם טעם זה שהובא בסי׳ א׳ רק דורש מפסוק אחר: לבטי לבוטים · פי׳ שנכשל ובעטירה

פירוש מהרז״ו

גם כאן במערה הוא נתאוה לבנותיו: שאין כל שבת ושבת · ע׳ בהגהות רד״ל גם בילקוט כאן נכתב בגלדו ל״א בכל שנה ושנה: התגלעו אב״ב · בילקוט משלי י״ח הגי׳ יתגלעו אכ״כ · ופי׳ בכל תושיה בכל מקום שקורין התורה בבכ״נ ובבמ״ד יתגלע ויתרחק גלע כמו געל בהפוך אותיות: י עברתו ולא כן · ר״ד שמענו גאון מואב וגו׳ עברתו ולא כן בדיו לא כן עשו · ודורש עברתו לשון עבור ולא כן פי׳ לא כמו מעשיו עתה ע״פ דרך קריה · כי תחלת עבורו לש״ש ובדיו לא כן עשו היינו בנות מואב בשטים · ולר״ס עברתו ולא כן שלא היה תחלת עבורו כן ונכון מל׳ כן בנות צלפחד דוברות אבל בדיו לא כן עשו כמעשה האמהות אלא לש״ש היינו רות ור״ל ישוה המדות א״כ הא׳ לשבח גם הב׳ לשבח ואם הא׳ לגנאי גם הב׳ כן · וע׳ מדרש רות פסוק ותרד הגורן ודו״ק: יא אל תצר כו׳ · ב״ק דף ל״ח: מפתק · סותם כדלעיל ר״פ ע״ז ד׳ ראשי נהרות פותק: שהיה עמי · וע״ד מ״ש האמינון אחיך היה עמך: מואב מי אב · הענין כי מאברהם יצאו הרבה גוים בחייו ישמעאל ובניו · יצחק ובניו · ובני קטורה ויעקב ועשו היו בני ט״ו שנה כשמת אברהם · וכל מי שנולד בימיו ממשפחתו היה לעם וגוי בפני עצמו · וזהו מ״ש ויוגד לאברהם לאמר · הנה ילדה מלכה וגו׳ וכל השמונה שילדה היו גוים ולאומים כמ״ש קמואל אבי ארם · וכן עוץ כמ״ש ארץ עוץ · וכן כשד הוא כשדים · וכן כולם · וכן בלוט שנצול במערה בזכות אברהם הגין זכותו ג״כ שס״ל זרע ללוט שהיה לגוי ועם וז״ס הוא אבי מואב שנעשה לעם בזכות מי אב ור״י בר״ס ור״ח חולקים על ר׳ יודן שלא ביזתה אביה וכן יש לדרוש בן עמי שיהיה לגוי ועם בזכות מי שהוא אבי עמים וגוים · ועיין לקמן פרשה ס״א סי׳ ה׳ ראשי אומין · ודו״ק:

פרשה נב סימן א שנפל מהר · שאמר לא אוכל להמלט ההרה · וכמ״ש לעיל פ״נ ס״ס י״א וע״כ נכשל בבנותיו שזה היתה כוונתו כמ״ש שם מאג״ב וזהו מ״ש יפול שנכשל בבנותיו · וע״כ וצור יעתק ממקומו זה אברהם · ובאג״ב פר׳ כ״ה הר נופל זה סדום שנקרא הר שנאמר המעתיק הרים · (וכמ״ש לעיל פר׳ מ״ט ס״ו) וצור יעתק ממקומו זה אברהם שנאמר הביטו אל צור חצבתם עכ״ל: שחרב מקומו של סדום עפ״ל: כי סדום היתה מדינה של חמש ערים ובעבור שלא היו מקבלים אורחים ע״כ ישב אברהם בגדס וקיבלם · והעניים של סדום שלא רצו לפרנסם · כמ״ש ויד עני ואביון לא החזיקה היה אברהם מפרנסם · וכשחרבה סדום לא היו עוברים ושבים ולא עניים לפרנס וכמ״ש כ״ז בהדיא באג״ב שם: **ב** אח נפשע · נזיר כ״ג ואין פשע אלא מרידה כמ״ש מלך מואב פשע בי · במ״ר ר״פ י״ח מקרית עוז הוא אברהם שהיה מגין בזכותו כמו קרית עוז ועיר מבצר: כבריח בהמ״ק · כבריח ארמונו של הקב״ה זה בהמ״ק · לשון ילקוט כאן · וכמ״ש ישעיה ל״ב כי ארמון נוטש וכו׳ והבריח הוא משל על האיסור: לא יבא טמא · לכל דבר (פסוק הוא בד״ה ב׳ כ״ג יפ״ח) ומה בריח ארמון גורם שלא יבא בו טמא מחמת קדושת בהמ״ק כך המדינים של לוט כמ״ש ויהי ריב וגו׳ כמ״ש לעיל פ׳ מ״א סי׳ ו׳ גרם לו שנתרחק זרעו לדורות עולם: **ג** לפי שחרב · לעיל סוף סי׳ א׳ לקמן פר׳ נ״ד סי׳ ב׳ · וע׳ עוד לקמן פר׳ נ״ט סימן ז׳ · וקילורין פי׳ אוצר של מיני מאכל: יקח מצות · עיין ד״ר פר׳ ח׳ סי׳ ה׳ וש״כ ברכות · שהצדקה נקרא בלשון חז״ל מצות וכמ״ש בנחמיה י״ד והעמדנו עלינו מצות · שלא יחסר האיברות: שהיה צריך לומר כו׳ · שהרי ידע בקומה של בכירה · כמ״ש לעיל פר׳ נ״א סי׳ ח׳: שלקה בו העולם · כאן בסדום כמ״ש לעיל פר׳ נ׳ סימן ה׳ וש״כ · או שהכוונה על דור המבול כמ״ש המ״כ לקמן וכ״ה פר׳ ע׳ סוף סימן י״ב: אנו באים · שיהיה קיום העולם בתמיה: מה להלן לא יבא טמא ·

ידי משה

חגס: מ״ש בבכל תושיה יתגלע · בפרק מי שהיה נזיר בכל תושיה יתגלע שנתגלה קלונו בכל בתי כנסיות עמוני ולא עמונית כו׳: עברתו ולא כן בדיו · פי׳ בעל אילה שלוחה גבוריו ופסוק הוא בירמיה וקא פליגי הנהו תנאי למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ר״ל או כויתותא או לשון בתמיה ופירושו של פסוק הוא שאמר ועברתו ר״ל העיבור של עמון לא כך היתה עוד שעם כדמפרשי ואולי למר ר״ל שמרמז מעשי שטים שנכתב בתורה · ולמר מרמז מעשה רות וק״ל: ממקומה · צ״ל מקומה דמ״ש יתר הוא: שמינית

משנת דרבי אליעזר

לזה מסא״כ עתה שנתעברה בבר ממואב שילר ממנו משיח קשה וכי עביד נס בהגס ועיין בס׳ כוונת האר״י סוכה פ׳ לך לך וז״ל מרות יצא דוד וכל שורש המלוכה עד משיח מסא״כ בנעמי כו׳ ע״ש: ותסר

אברהם · א פנה מפני ריח רע שהיו אומרים לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו · ארצה הנגב (א) (ד) שבעה שמות נקראו לו · דרום נגב · תימן · ים וימין · וסנינים · [נ"א וסינים] היתיבון והכתיב (תהלים עה) (ה) ולא ממדבר הרים · אמר להם אף הוא דרום הוא · אמר רבי חייא בר אבא ב עבר הוית קמיה כנישתא דצפורין שמעית מינוקא יתיבין וקריין ויסע משם אברהם אמרתי ג גדולים דברי חכמים שאמרו ד הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש שמשעה שפירש אבינו אברהם מלוט היתה פרישתו פרישת עולם · ויגר בגרר · בגרדיקי · ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא ע"כ שלא בטובתה: ה ויבא אלהים וגו' בחלום הלילה · א"ר יוסי ה אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בשעה שדרך בני אדם לפרוש זה מזה הה"ד (איוב ד) בשעיפים מחזיונות לילה ואלי דבר יגונב וגו' מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם רבי חנינא בר פפא ורבנן · רבי חנינא בר פפא אמר משל למלך שהיה נתון הוא ואוהבו בטרקלין ווילון מונח ביניהם כל זמן שהיה רוצה לדבר עם אוהבו היה קופל את הוילון ומדבר עמו אבל לנביאי אומות העולם אינו מקפל אותו אלא מדבר עמהם מאחרי הוילון · ורבנן אמרי למלך שהיה לו אשה ופלגש כשהוא הולך אצל אשתו הוא הולך בפרהסיא וכשהוא הולך אצל שפחתו הולך במטמוניות · כך אין הקב"ה נגלה על אומות העולם אלא בלילה (במדבר כב) ויבא אלהים אל בלעם לילה (בראשית לא) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה · (שם כ) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה · מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם · רבי חמא ב"ר חנינא ור' יששכר מכפר מנדי · ר' חמא אמר אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בחצי דבור היך מה דאת אמר (במדבר כג) ויקר אלהים אל בלעם · א"ר יששכר דכפר מנדי אין הלשון הזה ויקר אלא לשון טומאה היך מד"א (דברים כג) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה אבל נביאי ישראל בדבור שלם בלשון חיבה בלשון קדושה בלשון שמלאכי השרת מקלסין אותו · שנאמר (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו' · א"ר יוסי בן ביבה (משלי טו) רחוק ה' מרשעים אלו נביאי אומות העולם · ותפלת צדיקים ישמע אלו נביאי ישראל · ויבא אלהים אל אבימלך ויאמר לו הנך מת על האשה וגו' · ו מכאן שאין התראה בבני נח · והיא בעולת בעל · אמר רבי אחא ז בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה · רבנן אמרי מרתא דבעלה · בכל מקום האיש גוזר ברם הכא כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה: ו ואבימלך לא קרב אליה וגו' · הגוי גם צדיק תהרוג · אמר אם כך דנת לדור המבול ולדור הפלגה צדיקים היו · א"ר ברכיה (ו) אי גוי זה תהרוג צדיק תהרוג · הלא הוא אמר לי וגו' והיא גם היא: היא וחמריה וגמליה ובני ביתא ואנשי ביתה כולם אמרו כן · (ב) בתם לבבי הדא אמרת משמוש ידים היה: ז ויאמר אליו האלהים בחלום גם אנכי ידעתי וגו' ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי ר"י אומר מחטוא לי (ז) מחטונך לי על כן לא נתתיך משל לגבור רוכב

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז פ"ז · ב פסיקתא רבתי פ' ג' · ג שבת דף י"ב · חגיגה דף כ' · יבמות דף קכ"א · ד אבות פרק ב' · אדר"נ סוף פרק ט"ו · ה לקמן פרשה ע"ד · ויק"ר פ' א' · ילקוט משלי רמז תתקנ"ג · וילקוט איוב רמז תתנ"ו · ו סנהדרין נ"ז · ז לעיל פרשה מ"ז · ילקוט משלי רמז תתקמ"ז :

חדושי הרש"ש

(א) ז' שמות כו' · וסינים דכתיב אלה מרחוק יבואו כו' (והוא מזרח כדכתיב קורא ממזרח עיט מארץ מרחק כו' והוא כפשוטו במ"ש) : (ב) בתם לבבי · אולי צ"ל וגו' ודייק לה מדאמר ובנקיון כפי כו'

חדושי הרד"ל

הוא כמו לווטי לווטים · קללות · וכמו לוט עצמו שדרשוהו בז"ח וכמדרש הנעלם לשון לווט : (ד) ז' שמות כו' · (ומרחוק תרגום מדינחא (ועיין רד"ק שם) כ"ל כד"א (שם מ"ו) קורא ממזרח עיט מארץ מרחק) וכ' היפ"ת עד ודרום ימין · וכד"א צפון וימין אתה בראתם : (ה) ולא ממדבר הרים · כ' היפ"ת דמפרש וממונא דהיינו מזרח · דמונא תרגומו מדינחא לשון מקום יציאת השמש כמו מזרח מקום זריחתו : (ו) אי גוי זה תהרוג גם צדיק תהרוג · כ"ה בפסיקתא דוס' פקד את שרה · ומסיים שם אם הורג אתה לאבימלך הרוג גם לאברהם למה שאלתי אותו ואותה · ויתפרש מ"ש כאן הלא הוא גו' נמשך למעלה שלכן גם צדיק תהרוג : (ז) מחטונך לי · מדלא מפרש כאן בדר' ינאק הא דילכך המסור כו' כדמפרש

מתנות כהונה

תימן · חדרי תימן · ולא ממדבר הרים · וזהו רוח דרומית כדפירש שם הראב"ע : אף הוא דרום הוא · דרום לשון רום וכן הרים : עבר הוינא גרסינן · פירוש עובר הייתי לפני בית הכנסת של ציפורי ושמעתי תינוקות של בית רבן יושבים וקורים ויסע כו' : פרישת עולם · שלא זכה זרעו לידבק בזרע אברהם שנאמר לא יבא עמוני וגו' : בגרדיקי · פירש הערוך תרגום ירושלמי מן גרר הוא גרדקי ולאיתי בתרגום ירושלמי שלפנינו וכתוב בו מלך גרר מלכא דערד ואולי צ"ל דגרר : [שרה אשתי גרסינן] : ע"ב שלא בטובתה · פירש רש"י בחומש שהרי לא נטל ממנה רשות כמו בבואם למצרים : [ווילון מונח ביניהן גרסינן] : ומדבר עמו · פנים אל פנים וכן הוא בויקרא רבה פרשה א' בהדיא : אלא בלילה · אבל לנביאי ישראל ביום ועיין בויק"ר פרשה א' : אלא לשון טומאה · פירש"י שהיה דומה לפני הקב"ה כאילו מדבר עם טמא : [רחוק ה' מרשעים · ע"ע בויק"ר פ"א] : שאין התראה כו' · אינם צריכים התראה שהרי אמר ליה מת אתה אע"פ שלא הותרה : [נתעטר בה · נתבאר לעיל פמ"ז] : אם כן דנתה · על חטאים כאילו צדיקים היו ולא כדין דנתה ודייק מדכתיב גוי שהרי לא אמר לו המלאך כי אם הנך מת וכן משמע בביאורי מהר"ר אליהו מזרחי : אם גוי זה תהרוג על עצמו אמר כן : וחמריה כו' · בני אדם מוליכי החמורים והגמלים ודייק מדכתיב גם : ה"ג בתם לבבי וגו' · וסיפיה דקרא ובנקיון כפי קדריש על משמוש ידים ובפירש"י בשם תנחומא דייק ליה מדכתיב לבסוף גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואילו נקיון כפים לא קאמר שמע מיניה שהיה משמוש ידים בשרה : מחטונך לי · ינכך המחטיא אותך לי וברשותי הוא כדמפרש ואזיל :

פירוש מהרז"ו

זהו באנ"ב שאמר כן לעיל ס"ס נ' והמ"כ מ"ז : ד מפני ריח רע · שם רע של לוט · ושם טוב נקרא ריח טוב כמ"ש טוב שם משמן טוב · וכמ"ש שמן תורק שמך ושם רע נקרא ריח רע · כמ"ש נרדי נתן ריחו (ע"ש במדרש שה"ש) שהם שני דברים א' ריח רע של גפרית · והב' שהיו אומרים וכו' : שבע שמות · (מ"ש בזה הוא בכי"פ בשם יפ"ת) : אף הוא דרום · שנקרא דרום ע"ש שהם ההרים הרמים וכמ"ש בתרגום שם אתר טוריא ומ"מ קשה שהיל"ל לחשב הרים לשם בפ"ע ועי' במ"ר פר' כ"ב סימן א' א"ר אבא סרגונית ולא ממדבר הרים כל הרים שבמקרא הרים חוץ מזה שהוא לשון התרוממות שאין אדם מתרומם וכו' ע"ש ואפשר שג"כ צ"ל כן שהשיב לו שאינו לשון דרום ואין לחשוב אותו · ומ"ש אמר להם חסר שם האומר ואם כוון למ"ש במ"ר שם א"כ הוא ר"א סרגונית הנ"ל וצ"ע : א"ר חייא · פסיקתא רבתי פר' ג' סי' ג' באריכות ובאור : הוי זהיר בגחלתן · אבות פרק ב' משנה יו"ד : פרישתו פרישת עולם · שנתיירא ללכת אצל אברהם כמ"ש לעיל פר' נ' סי' י"א וכמ"ש בפסיקתא שם · וז"ל שם מה אמרו לו ההרה המלט בזכותו של אותו ההר הגדול נמלטת לך אצלו אמר להם איני יכול שכבר אמר לי להפרד לא אוכל להמלט ההרה ע"ש : ע"ב שלא בטובתה · עיין מ"כ וסיים רש"י לפי שכבר לוקחה לבית פרעה עי"כ אך צ"ע שהרי מפורש ואומר לה זה חסדך וגו' אל כל המקום וגו' אמרי לי אחי הוא · הרי זה כלל על כל המקומות כמו במצרים וכ"כ והיא גם היא אמרה אחי הוא · אך בילקוט כאן הגי' וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה אפשר שהולכת ברצונה אלא בעל כרחה שלא בטובתה וגו' זו עיקר וכ"מ ביפ"ת [א"ה היפ"ת אחר שהביא את דברי הילקוט כתב בזה"ל ואם אמת הי' לשון זה במדרש הייתי אומר למדרש דילן נמי אויקח את שרה קאי אלא שודאי שיבוש הוא דמאי ק' לי' כי מנא לי' שהי' ברצונה דקא מתמה אפשר מה שלא הוקשה לגבי פרעה ואי משום דהתם כתיב ותוקח דמשמע בע"כ והכי שני וכתיב ויקח א"כ מאי משני על כרחה אלא ודאי שיבוש הוא שעלה על לב איזה תלמיד לפרש כך ונכתב בספר ודברי רש"י ז"ל דלעיל יוכיחו עכ"ל ותימה על מהרז"ו דכתב בשם היפ"ת כי גירסת הילקוט עיקר] ולפי שאצל פרעה כתיב ותוקח האשה משמע בע"כ וכאן כתוב ויקח ויש לטעות שהי' שלא בע"כ ע"כ הוצרכו חז"ל לפרש שג"כ כאן בע"כ · ומ"ש ותוקח וכן ויקח פי' חז"ל לקיחת דברים כמ"ש לעיל פ' מ' סי' ה' ע' מש"ם אלא דשם שכתוב ותוקח היינו ע"י שרים לא שלח ללקחה וכאן כתיב וישלח ויקח: ה א"ר יוסי וכו' · לקמן פר' ע"ד סי' ז' ושם איתא ר"י ב"ר חנינא ויק"ר פ' א' סי' י"ב ובשנוים ע"ש : לפרוש זה מזה · תיבת סעיפים מלשון פרישה · וכן לעיל פ' מ"ד סי' פ' מול תיבת סרעפי הפורשים ממני : הוילון ומדבר עמו · וכאן חסר חצי המשל השני · וחצי נמשל הראשון והוא מובן ובויק"ר פ"א הוא מפורש וגם שם חסר כל המקומות שנראה לנביאים ביום והכוונה גם ביום : אצל שפחתו · שם הגי' פלגשו · וכמו שהתחיל · שאין הפילגש שפחה : לשון טומאה · רות רבה פסוק ויקר מקרה : בדיבור שלם · בסנה ובסיני ובאוה"מ כתוב ויקרא : רחוק ה' מרשעים · מאי קמ"ל שהוא רחוק מרשעים אלא קמ"ל אפילו בשעה שנראה קרוב להם בנבואה גם אז רחוק ה' מהם · וא"כ עד"ז גם ס"ד : מכאן שאין התראה · לעיל פל"ד סי' י"ד וש"נ ואין לומר שמ"ש הנך מת זו התראה שאם יקרב ימות דממ"ש ואבימלך לא קרב אליה משמע שאם קרב היה מת אע"פ שלא התרו בו וכ"מ ממ"ש ויתפלל בעדך וחיה (וכ"כ היפ"ת) ועיין מכות דף ט' והטעם שא"צ התראה כי מצווים רק במצות שכליות שהיל"ל לדעת גם בלא התראה וע"ד שאמרו חז"ל חבר א"צ התראה) : בעולת בעל · והיל"ל והיא א"א וכמ"ש השב אשת האיש · ע"ד דורש בעולת מלשון בעל ואדון · ובא להחשיבה בעיניו ולהגדילה שיתירא ליגע בה · שאברהם כבר היה במעלה וכבוד בעולם כמ"ש פר' מ"ב סימן ה' והיא גדולה ממנו · ועיין לעיל ר"פ מ"ז : ו אם כך דנת · פסיקתא רבתי פר' מ"ב סי' ג' ושם הגירסא אם כך דנת בלא התראה וכו' : לדור המבול · כי גוי משמע אומה ואחד לא נקרא גוי וע"פ מדה י"ז הכוונה על דור המבול ודור הפלגה וסדום · וכמ"ש לעיל פר' ל"ו ס"ס א' ויק"ר ר"פ ה' על גוי זה דור המבול : אם גוי זה תהרוג · דורש גוי על אבימלך שהוא שקול ככל הגוי (וכמ"ש כי הבאת עלי ועל ממלכתי וגו' יפ"ת) ומ"ש המדרש תהרוג שתי פעמים על פי מדה כ"ב שתיבת תהרוג נמשך גם לתיבת גוי וכ"מ ממ"ש גם צדיק תהרוג שמ"ש הגוי פי' גם כן הגוי שהרוג : ואנשי ביתה · בני ביתה · עבדיה · ושפחותיה · ואנשי ביתה · הבאים תמיד לביתה מן החוץ · ויש כאן ג' רבויים שתיבת גם היא מיותרים והוי"ו של והיא ע"כ מרבה ג' כתות אלו (ובילקוט ל"ג ואנשי ביתה יפ"ת) : ז משל לגבור · שמ"ר פר' כ' בסימן א' ופסיקתא רבתי פר' מ"ב סי' ג' : מחטונך לי · פעם הדרשה

יפה תואר

ובנעורים · וגרם לו עוד מכשלה שלא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' : גדולים דברי חכמים שאמרו הוי זהיר כו' · כי דברי אברהם אשר אמר הפרד נא מעלי היו כגחלי אש בוערה ואין מכבה ויתר דברי היפ"ת בזה הסימן הנה הם מועתקים בביאור הרי"פ ז"ל בשמו : בגרר בגרדיקי ובא לאפוקי כי אין זה נחל גרר אשר יצחק גר שם : ע"ב שלא בטובתה · ודריש ויאמר אברהם אל שרה אשתו כמו על שרה אשר רבים שם בתנ"ך כי אל בא במקום על · והיא לא חפצה בזה · ומ"ש את"ז והיא גם היא אמרה אחי הוא זה היה בעל כרחה כי לא חפצה לכחש בו : אין הקב"ה נגלה על נביאי עובדי כוכבים כו' · בא לתרץ למה הודיענו הכתוב בזה שהיה בלילה ולא הסתפק לאמר בחלום לבד · ומאי נ"מ אם היה החלום ביום או בלילה · ומה דכתיב בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה הוא רק לדקדק שלא היה חלום נבואי רק חזיון לילה שהוא למטה ממי שנאמר עליו בחלום אדבר בו וכמ"ש הרב במורה ח"ב פמ"ה ע"ש דמדקדק בזה למה מסיים וייקץ שלמה והנה חלום · ופה לא שייך זה · לכן אמר כי בגנותם הוא מדבר שאין הקב"ה מתדבק להם רק בלילה משא"כ נביאי ישראל שיתנבאו גם ביום ומה שמצינו גבי בלעם ויקר אלהים אל בלעם וזה היה בבקר ע"ש ברש"י ופירוש דבריו כדי להראות חבתן של ישראל שלא שעה אל מזבחות בלק וקרבנותיו התנבא פעם אחת גם ביום · או כדי שיאמר ברכת ישראל ביום ובפרהסיא : מה בין נביאי ישראל כו' · אף כי כבר אמר ר' יוסי ההבדל ביניהם · וצ"ל דבא להוסיף עוד הבדלים בין הנבואות דהא רבנן האומרים במטמוניות והביאו ראיה מן בלילה לא הוסיפו כלום · אבל באמת כי אלה המאמרים לא ביחד ובהדדי נתנו · ובעל המדרש חברם יחד ממדרשים שונים וכן משמע לקמן פע"ד ובויק"ר · וי"ל גם לגירסתנו כי ר"י אמר אשר בגנותם הכתוב מדבר כמו"ש לעיל · ולא פירש מה היא גנותם · ובמה גדלה נבואת ישראל מנבואות עובדי כוכבים · ועז"א רחב"פ שהוא מגיד האהבה והאשר יגיד במשלו ורבנן אמרי מגיד הקדושה · והואיל דאתי לידי המדרש מה בין נביאי ישראל כו' ומבדיל מגיד מעלות הנביאים שואל עוד מה בין נביאי ישראל כו' כלומר ההבדל בנבואה עצמה מאי היא · ואמר ר' חמא כי ההבדל הוא באריכות וקיצור בלשון · ור' יששכר אומר דההבדל הוא בין לשון טומאה וטהרה · ואגב זה הביא דברי ר"י בן ביבה שאע"פ שאין הבדל בנבואה עצמה מ"מ יש הבדל בתכליתן כי תפלת נביאי עובדי כוכבים רחקה ממנו · ותפלת נביאי ישראל ישמע · וע"ע בויק"ר את מונא אין הקב"ה נגלה על עובדי כוכבים אלא כהדם שבא מארץ רחוקה · ובזה נמצא הבדל גם בנבואה עצמה כי לנביאי עובדי כוכבים לא יגלה אלא לעתים רחוקות ובבא מארץ רחוקה ולפעמים רק פעם אחת ולא יותר וכמו באבימלך ולכן משא"כ בנביאי ישראל מלבד שרבו ביניהם הנביאים אבל נגלה להם פעם אחר פעם ולפעמים התנבאו בכל עת שירצו וע"ע מ"ש לקמן פנ"ו ובויק"ר וע"ע ההבדלים בין הנביאים בבמ"ר פי"ד אשר לא נמנו פה ובקל נוכל למצוא טעם ע"ז : בתם לבבי הדא אמרת כו' · בילקוט הגירסא יותר נכונה דגריס

ידי משה

שמעית מינוקא · נ"ל דצריך לגרוס כך שמעתי מינוקא דיתבן וקריין ויסע משם אברהם שמשעה שפי' אברהם מלוט היתה פרישתו פרישת עולם כל זה היה שמע רבי חייא מינוקא בבית המדרש אך שהוקשה לרבי חייא מנלן זה הדרש ואמר לעצמו לא אהרהר אחריהם בודאי מצאו איזו סמך לדבריהם : בגחלי אש וצריכין אנו ליזהר בהם שלא נכוה כנ"ל וק"ל ועוד שמעתי מפי תלמידי שהדברים כפשטן שאמר ר"ח גדולים ד"ח שדבריהם כגחלי אש כי מיד כשאמר אברהם ללוט הפרד נא מעלי קודם מעשה סדום ועכשיו היה לוט צריך לאברהם לא רצה אברהם לדור עמו אלא ויסע אברהם משם פרידת עולם לכן הוא כדבריהם שלא תכוה וק"ל אבל הראשון עיקר : אמר רב אחאי כו' נ"ל קודם רב אחאי מאי דכתיב אשת חיל מי ימצא וכן גירסת רש"י בהדיא לעיל פר' מ"ז ושם כתבתי פירושו ומביא מדרש זה כאן על מלת בעולת דכתיב חסר בלא וי"ו ר"ל שהיא היתה בעלה של בעל שהיתה מרתא לאברהם דכתיב כל אשר תאמר אליך שרה וגו' לשון רש"י שם : והיא גם היא · מלת היא כפולה קא דריש וכן גם :

על הסוס והסוס רץ וראה תינוק אחד מושלך ומשך הסוס ולא הזיק את התינוק למי הכל מקלסים לסוס או לרוכב · לא לרוכב · כך על כן לא נתתיך לנגוע אליה מחטונך לי יצרך המחטיאך בידי הוא מסור · ואני מנעתיך מלחטוא משכתיך מן החטא · והשבח שלי הוא ולא שלך: **ח** ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא · [א] א"ל מי מפייסו שלא נגעתי בה · א"ל כי נביא הוא א"ל מי מודיע לכל א"ל ויתפלל בעדך וחיה: ואם אינך משיב דע כי מות תמות · [ב] מיכן שאין התראה בבני נח: **ט** וישכם אבימלך בבקר וגו' · א"ר חנין (ח) לפי שהיו רואים עשנה של סדום עולה ככבשן האש אמרו תאמר אותן המלאכים שנשתלחו לסדום באו לכאן לפיכך וייראו האנשים מאד: **י** ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה חטאתי לך ומה עשית לנו · המד"א הנך מת על האשה אשר לקחת וגו' · ומה חטאתי לך · אם אינך משיב דע כי מות תמות · כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה · כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך · מעשים אשר לא יעשו א"ר חלבו בכל מקום היתה רווחה מקדמתך · וכאן (ט) קדמך רעבון · מעשים אשר לא יעשו ויאמר אבימלך לאברהם מה ראית כי עשית את הדבר וגו': **יא** ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים וגם אמנה אחותי בת אבי היא · (י) [ג] בשיטתן השיבן · ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי וגו' · א"ר חנין הלואי נדרוש הדין קריא תלת אפין וניפוק ידוי · בשעה שבקשו אומות העולם ליזדווג לי (יא) עד שאני בבית אבי נתקיים עלי הקב"ה · ובשעה שבקשו אומות העולם להתעות אותי נגלה עלי הקב"ה ואמר לי לך לך · ובשעה שבקשו אומות העולם (יב) לתעות מדרכיו של הקב"ה העמיד להם שני גדולים משל בית אבא שם ועבר והיו מתרים בהן: **יב** ויקח אבימלך צאן ובקר · ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך · א"ר יהודה בר רבי אלעאי אזלת למצרים סחרת בה · אתית להכא וסחרת בה · אם ממון את בעי הא לך ממון וכסי מינה עינה · הנה הוא לך כסות עינים · א"ר יוחנן [ד] עשה לה כסות שיהיו הכל מביטין בה ולא בנויה · כסות עינים כסות שהיא עשויה עינים עינים · רבי ברכיה אמר (יג) עשאה מטרונה כסות שהיא מכוסה מן העין · ר"ל אמר בקש להקנותה בפני בעלה לומר כל השנים הללו היא עמו ולא עשה לה דבר וזה לילה אחת עשה לה את כל הכבוד הזה · ד"א א"ל (ג) אתם כסיתם מני את העין [ה] בן שאתם מעמידים (יד) יהא כסוי עינים · ואת כל ונכחת · אמר לה (טו) כבר תוכחתיה דההוא גברא גביה · דתנן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז נ' · ב סנהדרין דף נ"ז · ג ילקוט כאן רמז נ"א כל הענין · ד אגדת בראשית פרק כ"ו · ה מגילה דף ט"ו ודף כ"ח · בבא קמא דף צ"ג:

חדושי הרד"ל · חדושי הרש"ש

לכאן אפשר דכאן הוא גרסא אחרת · ואולי יש לכוונו למ"ש בזוהר ויקרא (ח') · שסרו של אבימלך היה ואמר לו שחטאו זה של אבימלך עלוי דידיה הדר שיעברוהו מםלטנותו בחטא זה ע"ש : (ח) לפי שהיו רואים עשנה כו' · אפשר יליף האי וישכם אבימלך בבקר מן וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום והנה עלה קיטור הארץ וגו' (מפני שבבקר ניכר יותר הקיטור שעולה מן הארץ · לכן נרמז בלשון וישכם בבקר) : (ט) קדמך רעבון · עמ"כ · ולא נמנה בעשר רעבון רק אחד בימי אברהם · ובסדר תולדות כתיב ביצחק מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם · משמע שאחד לבד היה בימי אברהם · ואפשר נ"ל דאכון פי' לער היפך רווחה: (י) בשיטתן השיבן · עמ"כ בשם רש"י · וכ"ה לעיל פ"ח ובירושלמי יבמות שהביא המ"כ שם : (יא) עד שאני בבית אבא נתקיים עלי הקב"ה · ללשון זה (וכן ללשון שני) האי אלהים קדש · ודרש אותי (הכ"ל) אלהים מבית אבי · וללשון שני דרש כאשר התעו שרצו להתעני אז הוציאני אלהים מבית אבי וא"ל לך לך : (יב) לתעות מדרכיו של הקב"ה העמיד להם ב' גדולים משל אבא · כמדומה שללשון זה אלהים חול · ומפרש ליה גדולים · כמו עד האלהים יבא דבר שניהם · ולא נתבאר ללשון זה כיצד מפרשים מלת אותי ואפשר נ"ל שם ועבר ואותי והיינו מתרים בהם · ועמ"כ בשם רש"י מפר"א (וליתיה בפר"א שלנו) דגרס לענות · ונראה דמפרש כן לשון התעו אותי כמו לעשות לו תועה (נחמיה ד') : (יג) עשאה מטרונא · כסות עינים שהיא מכוסה מן העין כנ"ל · כלומר שתהא יושבת כבת מלך כבודה פנימה ועין לא תשופתנה ועמ"כ בשם רש"י וכ"ה באג"כ פכ"ו : (יד) יהא כסוי עינים · פי' תכסין עינו כ"ה בהדיא פר' החובל ופ"ד דמגילה : (טו) כבר תוכחתיה דההוא גברא גביה · כו' דפירושו מה שעשו כפי שיש בנקיון כי שניהם אמרו לי שהיא אחות : (ג) אתם כסית מני את שעין כן

רש"י · מתנות כהונה

כך וכך עשה לוט והיה אברהם וכו' (כאן נחסר כמה שורות מן רש"י ז"ל): דבר אחר הנה הוא לך כסות עינים עשי ליך כסות שיהו הכל מביטין בה ולא בנוייך: כסות עינים כסות שהיא עושה עינים · שהכל מביטין בה: רבי ברכיה אמר · נטל לבוש מלכות והלבישה ועשאה מטרונה למה כדי שלא יתבע אותה אדם אלא יהו שומעים שהיא מלכה ומתיראין לתבוע אותה: ריש לקיש אמר בקש להקנותה בפני בעלה · להכניס קנאה ביניהם כדמפרש ואזיל: דבר אחר הנה הוא לך כסות עינים אמר להן אתם כסיתם ממני את העין · שאברהם אמר אחותי היא והיא אמרה אחי הוא חייכם בן שאתם מעמידים יהא כסוי עינים: ואת כל ונוכחת אמר לה כבר תוכחתיה דההוא גברא גביה · כלומר מפני מה אין לה כסות והלא האיש מצווה לעשות לאשתו ג' דברים שארה כסותה ועונתה: מפני

מי מפייסו לאברהם · שיאמין שלא נגעתי בה: ויתפלל בעדך · פירש רש"י ויתפרסם הדבר לכל: ה"ג ויאמר לו מה עשית לנו היך כו' · בכל מקום שבאת שמה היתה רוחה וכל טוב וכאן רעבון קדמך ונראה דדריש עצור יתירה כד"א ועצר את השמים וזהו מעשים שלא היו רגילין ליעשות על ידיך עשית עמדי: בשיטתן השיבן · פירש"י והערוך ערך את שבני נח לא היו נוהגים איסור באשת האב רק באשת האם [ועיין מזה לעיל פי"ח מאריך בזה]: הלואי כו' · מי יתן שנדרוש אותו בג' פנים ונצא ידי חובתו לכוון האמת: להזדווג לי · פירש"י בשם פרקי ר"א שנחבא עשר שנים בשעוד שהיה קטן בקשו כל גדולי מלכות והקוסמים להרגו: ה"ג בפירש"י על הקב"ה ובשעה שבקשו העובדי כוכבים לענות אותי העמיד להם שני גדולי הדור שם ועבר והיו מתרים בהם ובשעה שבקשו להתעות אותי נגלה עלי הקב"ה ואמר לי לך לך: לענות אותי ·

פירש"י בשם פרקי ר"א אלמלא שהתרו בהם שם ועבר היו מייסרים אותי ביסורים קשים: אזלת למצרים כו' · כשהלכת למצרים עשית סחורה עמה שנאמר ולאברם היטיב בעבורה וגו' עכשיו באת לכאן ועשית גם פה סחורה עמה ופירש"י וז"ל כתיב ויקח אבימלך צאן ובקר נתן לו ולא מצינו שנתן לו כסף וזהב ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך והלא לא נתן לו אלא בקר וצאן ולא כסף וזהב אלא כך אמר הלכת למצרים ונתן לך פרעה כסף וזהב ובאת לכאן וסחרת בה ג"כ ואי ממון אתה רוצה הי לך כו': ה"ג בילקוט הא לך ממון וכסי עיניך מנאי: דבר אחר הנה וגו' מביטין בה · כסות יפה מגוייר שיהו כל עינים מביטין בו ולא בה כדי שלא תבא עוד לידי תקלה וכדמפרש ואזיל כסות כו': ה"ג רש"י ז"ל כסות שהיא עושה עינים ופירש שהיא עושה עינים שיהו הכל מביטין בו והרד"ק בספר השרשים מביא גירסת הכתוב פה ופירש בו הנה נתתי אלף כסף לאחיך שיקנה לך בו כסות נאה שהיא עשויה עינים עינים וכן פירש בשם ר' סעדיה כתנות תשבץ מעשה רקמה עשוי עינים עינים וכן בלשון ערבי נקרא עין: עשאה מטרונה · אבימלך הלבישה לבוש מלכות כמטרונה כדי שיראו ממנה מלשלוח בה עוד יד ובילקוט וכן גירסת רש"י בהדיא רבי ברכיה אמר נטל לבוש מלכות והלבישה ועשאה מטרונה למה כדי שלא יתבע אדם אותה אלא יהו שומעין שהיא מלכה ומתיראין לתבוע אותה ע"כ וזהו שאמר כסות שהיא מכוסה כו' כלומר שמעתה לא יתן אדם עינו בה: להקנותה · לשון קנאה: כסיתם מיני את העין שלא גליתם לי שלא את ואחות אתם והכי איתא בפרק החובל בהדיא: ה"ג בילקוט ורש"י אמר להם כבר תוכחתי כו' · ופירש"י כלומר מפני מה אין לה כסות והלא

יפה תואר · פירוש מהרז"ו

בתם לבבי כו' אמר לו אמת באמת תום יש לך נקיון כפים אין לך ממה שהסיבו גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת שלא אמרת מתמות ידים היה שם · וה"פ כי אבימלך התפאר בשנים בתום לבב ובנקיון כפים והקב"ה הודה לו רק על תום לבב ולא על נקיון כפים וכ"כ רש"י ז"ל: ויתפלל בעדך וחיה · וכיון דתחים ידעו הכל כי נקית מפשע: שהיו רואים עשנה של סדום · שמקום היה רחוק מהם ורא ע"כ בדרך נס · אבל קרוב לפרש כי רואים זו ראיה שכלית שידעו והתבוננו במה שנעשה בסדום וירא גם המה פן ישפוט ה' גם אותם כאלה: ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך המד"א הנך מת על האשה אשר לקחת וגו' ומה עשית לנו ואם אינך משיב וגו' כנ"ל · וה"פ דמה חטאתי לך אמר על מ"ש לו הנך מת וגו' שהיית גורם לי למות אלו נגעתי בה · ומה עשית לנו אמר על מ"ש לו ואם אינך משיב וגו' דמשמע לאבימלך דאלו נגע בה היו מתים אבימלך וכל עמו · ופי' ומה כמו ולמה וכמו ומה לא תאא לפשעי · והקדים המדרש לפרש ומה חטאתי לך קודם ומה עשית לנו מפום דבו מסיים ומה דתלה העון באברהם ובמכות בפרק הגולין תלו העון באבימלך מפום דאלכסנאי שבא לעיר אין שואלין לו על עסקי אשתו · י"ל דהמדרש חולק בזה על הגמ' · [ולדברי הגמ' מה שאמר אבימלך מה עשית לנו ותלה העון באברהם ע"כ יתפרש כי טענתו היתה למה באת אלינו להזכיר עונינו כי ע"י ביאתך אלינו הבאת עלינו החטאה הגדולה · ואח"ז עשית עמנו מעשים אשר לא יעשו לדבר דברים אשר לא כן הוא] : אזלת למצרים סחרת בה כו' · קשה לאמר כי אבימלך יאמר לאברהם נביא ה' בפניו דברים יורדים חדרי בטן כאלה · וגם הכתוב הנה הוא לך כסות עינים לשרה אמר ולא לאברהם · אבל באמת להתלונן באברהם אמר לשרה דברים כאלה וכ"ה בפות"ע ובמושב לצים זה אבימלך · וכ"ה לקמן פס"א וקרוב לומר כי סמכו ג"כ על המדרש הזה ועמ"ש שם · ומה דאמר המדרש בלשון כמו שדבר הוא לאברהם יען דדבריו סובבים על אברהם נקט האי לישנא כאלו מדבר עם אברהם: שהיא עשויה עינים עינים · פי' מעשה אורג המלא נקבים ותולים על הפנים ויהא רואה את הכל ואין איש יוכל לראותה · ולפי פי' הראשון שיהיו הכל מביטין בה כו' יתפרש כסות אשר היא תאוה לעינים: עשאה מטרונה כו' ע' בזה ברמב"ן בפשט הכתוב · וגירסת הילקוט נטל לבוש מלכות והלבישה ועשאה מטרונה למה שלא יתבע אדם אותה אלא יהו שומעין שהיא מלכה ומתיראין לתבוע אותה שהיא מכוסה מהעין ולפ"ז נ"ל דאלף כסף היינו מלבוש שוה אלף כסף שנתן לו בעבורה: תוכחתיה דההוא גברא גביה · פי' כיון דהדין של המורד והמורדת הוא להענש בכסף ואנכי מנעתיך מתשמיש לכן אנכי אקבל עלי את העונש

לחסרון אל"ף מחטוא (וכ"כ ביפ"ת) לז"א שמלת מחטו הוא שם היצר המחטיאו: **ח** מי מפייסו · מלשון פיוס ועיין ב"ק דף צ"ב א' · כי השב אשת האיש הוא מטעם שהיא א"א ומ"ש כי נביא הוא ע"כ הוא טעם אחר שידע שלא נגעת בה וזה ע"פ מדה ט' · וע' מכות דף ט' : שאין התראה · לעיל ס"ס ה' על עצמו שהיה גדול וחכם שא"צ התראה וכאן אף על ב"ב: **ט** עשנה וגו' · כי לעיל כתיב וישכם אברהם בבוקר וגו' והנה כקיטור הכבשן וכן כאן וישכם אבימלך בבקר וגו' וייראו האנשים מאד למה נתיראו והלא א"ל השב אשת האיש וחיה אלא יראו שהעונש מוכן ובא גם עליהם על שנלכדו בעון סדום שבגדו באורחים כמוהם: **י** מה עשית לנו · ד' לשונות שאמר אבימלך א' · מה עשית לנו · ב' · ומה חטאתי לך · ג' · כי הבאת עלי וגו' · ד' · מעשים אשר לא יעשו וגו' · שהם כנגד ד' דברים · א' הנך מת · ב' דע כי מות תמות · ג' כי עצור עצר ה' · ד' כמ"ש ר' חלבו קדמתך רעבון וזהו מ"ש מעשים אשר לא יעשו · ויקשה הרי כבר נעשה במצרים אלא פירש שבכל מקום הבאת ברכה וכמ"ש והיה ברכה וכאן הבאת קללה: **יא** בשיטתן השיבן · לעיל פר' י"ח סי' ה' ושם מבואר הענין באריכות ע"ש ותבין כאן וע' בערוך ערך את א' : הלואי כו' · דקשה התעו ל' רבים · ועוד איך יאמר שאלהים התעו אותי הלא ישרים דרכי ה' ואינו מתעה · ע"כ דורש בג' אופנים הא' כאשר התעו העובדי כוכבים שהיו שונאיו על שמאס בפסיליהם ורצו להזדווג לו להרגו · ולשון להזדווג לרעה כמו לעיל פמ"ב סי' ג' לא רצו להזדווג אלא וכו' ומזדווגו לו ג' שונאים · והתעו לשון רבים על שונאיו התועים · ובעבור זה רצו להרגו · שע"כ אותי הציל אלהים מבית אבי · שהיו ג"כ עובדי כוכבים ומסרו אביו תרח ביד נמרוד כמ"ש לעיל פר' ל"ח סי' י"ג שאז השליכו אותו לכבשן האש והצילו הקב"ה כמ"ש פר"א פרק כ"ו נסיון א' וב' · והפירוש הב' ויהי כאשר התעו אותי שבקשו התועים להטעותו שיעבוד

כוכבים כמותם · אלהים מבית אבי · אלהים אמר לי שאלך מבית אבי · וכמ"ש לך לך מבית אביך · ופי' זה בח"א והוה כד טעו עממיא וכו' ע"ש · וכ"ה בת"י · והפירוש הב' ויהי כאשר התעו הכשדים אז מדרכיו של הקב"ה · אותי אלהים העמיד אותי לעמוד כנגדם להוכיחם · וגם מבית אבי העמיד להוכיחם · כי תרח היה מזרע שם דור ט' לנח ושם חי עד שנת נ' ליעקב · ועבר חי עד שנת ע"ט ליעקב · וג' פירושים אלו ע"פ מדה ט' : **יב** הנה נתתי אלף כסף · ומ"ד הנה הוא לך כסות עינים · ואיך האלף כסף כסות · ודורש שהוא מלשון כסוי שיכסה אברהם את עינו ממנה שלא יעשה בה עוד סחורה: עינים עינים · כסות מלא נצעים יפים ע"ד ועינו כעין הבדולח שפירושו ומראיתו · וכן כעין חשמל וכו' : עשאה מטרונה · כמ"ש באג"ב פר' כ"ו · וכמ"ש המ"כ בשם רש"י · ויתכן שרש"י העתיק מאג"ב · ועי' עוד במ"כ : ביקש להקנותה · וע"י הקנאה תתרצה להפטר מאברהם ויקחנה הוא מרומז במ"ש הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך · שע"י זה תכסה עיניך מאנשי ביתך וכל אשר אתך ותפנה לבך מהם והרמז על אברהם: בן שאתם מעמידים · מרומז במ"ש הנה הוא לך כסות עינים פירושו ע"פ מדה ט' שילא מכם כסות עינים הנה ובינחק והנה בן לשרה · וע' מגילה כ"ח · ב"ק דף צ"ג : כבר תוכחתיה · דברי ר"ל שאמר שרצה להקנותה על בעלה · והשיבה לו שרה שאם אמרוד עליו כבר הדין פסוק

ידי משה

[illegible]

בלשון רבים · לז"א ר' חנין הלואי נדרש תלת אפין · ועדיין לא יצאנו ידי חובתן ,כי כל הדרשות הם · אמר לה כבר תוכחתו דהאי גברא גביה · פי' שאם ימרוד עליך תוכחתו אצלו ויתן לך ב' דינרין ע"פ לשת

א המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת ולמה שבעה דינרין כנגד ב שבעה מלאכות שהאשה עושה לבעלה · טוחנת · ואופה · ומבשלת · ומכבסת · ומניקה את בנה · ומצעת לו את המטה · ועושה בצמר · לפיכך שבעה · וכן המורד על אשתו מוסיפין לה על כתובתה שלשה דינרין בשבת למה שלשה כנגד שלשה דברים שהוא מתחייב לה שאר כסות ועונה לפיכך שלשה · אמור שהכניסה לו עבדים ושפחות אינה מתחייבת לו כלום אמור שלא נתן לה לא שאר לא כסות לא עונה אינה מתחייבת לו כלום · אמר רבי יוחנן ג צערו של איש מרובה מצערה של אשה הדא הוא דכתיב (שופטים יו) ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ד שהיתה שומטת עצמה מתחתיו ותקצר נפשו למות (טז) אבל היא לא קצרה נפשה שהיתה עושה צרכיה ממקום אחר: יז ויתפלל אברהם אל האלהים · אמר רבי חמא בר רבי חנינא מתחלת הספר ועד כאן (יז) לא נאמר בלשון הזה כיון שהתפלל אבינו אברהם הותר הקשר הזה · כי עצור עצר ה נאמר עצירה בפה עצירה בגרון עצירה באוזן · עצירה מלמעלה · עצירה מלמטה · (יח) (ד) והכל אומרים על דבר שרי אשת אברם · ו א"ר ברכיה עלו דטולמיסין למקרב למסאנא דמטרונה · כל אותה הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון העולמים אברהם יצא בהבטחה ואני יצאתי באמנה אברהם חוץ לסירה ואני נתונה בסירה · אמר לה הקב"ה כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה והכל אומרין על דבר שרי אשת אברם · א"ר לוי כל אותה הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו והיה מתיעץ בשרה אם אמרה ליה מחי מחי ואם אמרה ליה שבוק הוה שביק · כל כך למה שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש · רבי אלעזר תני לה משום רבי אליעזר שמענו בפרעה שלקה בצרעת ואבימלך שלקה בעיצור מנין שהכל לקו בזה ובזה · תללמוד לומר על דבר שרי אשת אברם גזירה שוה :

פרשה נג

א וה' פקד את שרה כאשר אמר זהו שאמר הכתוב (יחזקאל יז) וידעו כל עצי השדה כי אני ה' השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל · ז אמר רבי יודן לא כדין דאמרין ולא עבדין · אלא אני ה' דברתי ועשיתי · אמר רבי ברכיה אני ה' דברתי ועשיתי · והיכן דבר (שם כב) למועד אשוב אליך ולשרה בן ועשה · (א) וידעו כל עצי השדה אלו הבריות היך מד"א (דברים כ) כי האדם עץ השדה · כי אני ה' השפלתי עץ גבוה זה אבימלך · הגבהתי עץ שפל זה אברהם · הובשתי עץ לח · אלו נשי אבימלך · דכתיב כי עצור עצר ה' · הפרחתי עץ יבש · זו שרה · אני ה' דברתי היכן דבר · למועד אשוב אליך ועשיתי · הה"ד ויעש ה' לשרה כאשר דבר: ב (איוב ד) האנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר · ח וכי אפשר לאדם להיות צדיק יותר מבוראו · אם מעושהו יטהר גבר · וכי אפשר לאדם להיות טהור יותר מבוראו · מה אלישע אומר לשונמית (מלכים ב ד) למועד הזה כעת חיה את חובקת בן אמרה לו אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך · (ה) ט אותן המלאכים שבשרו את שרה כך אמרו לה למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן · אמר לה אותן המלאכים היו יודעים שהם חיים וקיימין לעולם · אמרו למועד אשוב אליך · אבל אני שאני בשר ודם · קיים היום מת למחר · בין חי בין מת למועד הזה את חובקת בן · מה כתוב שם ותהר

מסורת המדרש א כתובות ס"ג · ירושלמי כתובות פרק ה' הלכה ח' · ב כתובות נ"ט · ג שם ס"ד · ירושלמי כתובות פ' ה' · ד סוטה ט' · ילקוט שופטים רמז ע' · ה בבא קמא דף צ"ג · פסיקתא רבתי פ' מ"ב · ו לעיל פ' מ"ה · תנחומא סדר לך לך סימן ה' · ילקוט סדר לך לך רמז ס"ט · ז אגדת בראשית פ' כ"ט · תנחומא כאן סי' ט"ו · פדר"א פרק כ"ב · וילקוט יחזקאל רמז שנ"ו · ח ילקוט איוב רמז תתצ"ז · ט ילקוט מלכים ב' רמז רכ"ח :

חדושי הרש"ש

בן שאתם מעמידים יהא כסוי עינים · ר"ל שיהא סומא וכן נתקיים ביצחק כדכתיב ותכהין עיניו · וכ"ה להדיא בס"פ החובל וש"נ : (ד) והכל אומרים ע"ד שרה אשת אברהם כצ"ל וכן לקמן : (ה) אותן המלאכים כו' כך א"ל שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך כצ"ל וכן להלן :

חדושי הרד"ל

דתנן כו' · שהמורדת על בעלה נותנת לבעלה עבור צערו שבעה דינרין בשבוע · ואני אחיך אלף כסף שזה די לו על כל צערו שהיה לו כבר הוכחתי ונענשתי (אני שגר... : (טז) אבל היא לא קצרה נפשה · שצערו מרובה משלה : (יז) לא נאמר בלשון זה · ... התפלל אדם ונענה לבטל הגזרה עד אברהם שפתח הפתח הזה (ולכן פותחת תפלת י"ח במגן אברהם) הסדים ממנו נפתחו שערי חסד לשמוע תפלה · וז"ש דניאל בתפלתו למען אברהם שקראך אדון כמ"ש בברכות ו') : (יח) והכל אומרים ע"ד שרה אשת אברם · מפרש בפסיקתא כדי לנקות את שרה כו' ביתו ומה אנו שהיינו תוך ממנה כך לקינו אותו שהיתה ישנה אצלו במטה מה נעשה בו כי עצר וגו' על דבר שרי אשת אברהם : (א) וידעו כל עצי השדה כו' · ע' גי' הממ"כ וכ"ה בילקוט ישעיה ·

מתנות כהונה

האיש מצווה לעשות לאשתו אלו ג' דברים : [ה"ג לפיכך שלשה] : ה"ג בירושלמי דפרק אע"פ ועל המעיין ליישב היא ע"י שנתחייבה לו ז' הוא פוחת ממנה ז' הוא ע"י שהוא חייב לה ג' מוסיף לה ג' הגע עצמך שהכניסה לו עבדים הרי אינה חייבת כלום הגע עצמך שהתנה עמה שאין לה עליו שאר כסות ועונה הרי אינו חייב לה כלום מאי כדון כדא"ר יוחנן צערו של איש וכו' מאי כדון כלומר [הציקה לו בדברים גרסי'] : למה כשהוא מורדת עליו מן התשמיש פוחתין לה שבעה וכשהוא מורד עליה אינו מוסיף לה כי אם שלשה ומשני כשהוא מונע ממנה התשמיש אין לה כ"כ צער כמו שיש לו כשהיא מונעת ממנו : ה"ג בירו' והיא לא קצרה נפשה וי"א כו' : לא נאמר בלשון הזה פירש"י שיהא אדם מתפלל על אחרים : ה"ג [וכן מוכח בפירש"י ז"ל] עצור עצירה בפה וכו' · בפה מלדבר · בגרון מלאכול : בעין מלראות · באוזן משמוע · מלמעלה קטנים · מלמטה גדולים כ"פ רש"י : עלו דטולמיסין כו' · מצאתי בשם רש"י ז"ל טולמסין בלשון יון דוחקין ורבי ברכיה נתן טעם למה לקו בני ביתו ואמר על שאמרו זה את זה בפני המלך לאמר נראה שיוכל המלך לנגוע במנעלה של שרה כדאמרינן גבי פרעה בשעה שבא לשלוף מנעלה פרחה עליו צרעת ועל שדחקו את המלך בדברים אלו לקו אבל בפ"ב דכתובות הביא רש"י ז"ל גירסת הספר טולמיסין ופירש בו אנשים רקים כמו שכתבתי לעיל בפר' מ"א בשם הערוך : ה"ג מחי הוה מחי וכל זה כפול לעיל פ' מ"א :

פרשה נג ה"ג בילקוט סדר זה ובספר יחזקאל הגבהתי עץ שפל וגו' וידעו כל עצי השדה: [אלו הבריות וכו' עד זו שרה אני ה' דברתי ועשיתי א"ר יודן ולא עבדין אלא אני ה' דברתי ועשיתי א"ר ברכיה אני ה' דברתי והיכן דיבר כו'] : דאמרין כו' · שאומרין ומבטיחין דבר מה ואינם עושין בדבר מה אשוב אליך · ואלישע לא דבר אשוב אליך: בין חי כו' · בין שיהיה חי או מת ואלישע על עצמו אמר כן :

רש"י

צערו של איש מרובה משל אשה · אם מורדת עליו בתשמיש : שהיתה נשמטת מתחתיו · בשעת גמר ביאה ומניין שצערו של איש מרובה משל נערה דכתיב ותקצר נפשו ולא נפשה : אמר רבי חמא ברבי חנינא מתחלת הספר ועד כאן לא נאמר בלשון הזה שיהא אדם מתפלל על אחרים : כי עצור עצר ה' · עצירה בכל דבר עצירה בגרון מלאכול עצירה בעין מלראות עצירה באזן משמוע עצירה מלמעלה קטנים עצירה מלמטה גדולים : ור' ברכיה אמר למה לקו בני ביתו לפי שהיו נראה היכול אבימלך ליקרב למנעלה של שרה כדרך שכתב בפרעה שבשעה שבא לשלוף מנעלה באת עליו צרעת ואף איפרכין שלו לכך לקו עמו והוא שכתוב כאן עצירה מלמטה וסמוך לו אמר רבי ברכיה עלו דטולמוסין למקרב למסאנא דמטרונה שדוחקין באבימלך ואומרים לו הנראה עכשיו אם אתה יכול ליגע בשרה אין כל אנשי ביתו שהיו אומרים. כך דטולמוסין בלשון יון דוחקין :

פירוש מהרז"ו

אלו שיפחות מכתובתו · דתנן המורדת על בעלה וכו' · וע' ירושלמי כתובות פרק ה' ה"ח · (וכן מצאתי ביד"מ בשם אב"א) וזהו ואת כל שנתן לה אבימלך ופיתה אותה עם כ"ז ונוכחת נגדו : לפיכך שבעה · לפיכך פוחתין לה מכתובתה ז' דינרים : אמור שהכניסה לו · קושיא היא וע' מ"כ · ומ"ש שצערו של איש מרובה על שדרכו של בעל אבדה לחזר אחר אבידתו · וע' כתובות דף ס"ד : אבל היא לא קצרה נפשה · מכאן שצערו יותר גדול · ע' מ"כ גי' הירושלמי וע"ש שדוחה טעם זה : יז בלשון זה · לשון תפלה לא נאמר עד פרשה זו ויתפלל בעדך · ואח"כ ויתפלל אברהם · ומ"ש הותר הקשר הזה · נראה שדעת המדרש שלשון תפלה הוא מלשון נפתולי אלהים נפתלתי · שפירש רש"י ז"ל שם מלשון עקש ופתלתל · ואונקלוס תרגם שם מל' תפלה בעותי באתחננותי ושניהם אמת · שאלהים עשה את העולם ואת האדם ישר · אך בחטא האדם נעקם היושר ונעשה פתלתול בעולם · והתפלה ליישר העקש ולהסיר הפתלתל וזהו נפתולי אלהים שתחלה נעקשתי ונתפתלתי בהשגחה ואח"כ ע"י התפלה הותר הפתלתל וע"ד סירותיו לדשנו · ובכל תבואתי תשרש · וזה ע"פ מדה ע"ש שאמר כי עצור כתוב ויתפלל : נאמר עצירה · עי' מ"כ ועי' ב"ק דף צ"ג ב' : והכל אומרים כו' · לעיל פרשה מ"א סימן ב' ושם מבואר : דטולמוסין · ובירושלמי כתובות פרק ז' ה' ג' על דטלמסין למגע למסאנה דמטרונה ופי' בעל פני משה דטלמין מלשון עלמין יחיה אים מוכה ומנוגע · ועל · פירושו נכנס · כך בכל אשר לשרה המטרונה · וזהו על דבר שרי וכו' : כל אותו הלילה · לעיל שם מבואר בס"ד :

פרשה נג סימן א וידעו כל עצי השדה · אג"ב פ' כ"ט ותנחומא וע' מ"כ : אלו הבריות · כי איך שייך ידיעה בעצי השדה ע"כ מפרש ע"פ מדה כ"ו ממשל כמ"ש חוד חידה ומשול משל וגו' והמשל מפורש בתורה כי האדם עץ השדה וכמ"ש פדר"א פ' כ"ח: זה אבימלך · ע' באג"ב בשינוי לשון ובתנחומא חסר ריש הדרוש סמוכין שכאן סמך פסוק כי עצור עצר ה' וכו' לפסוק וה' פקד את שרה · ואין כאן מקומו אלא למעלה פסוק ט' · וכמ"ש לעיל פ' נ"ב סוף סי' י' כי הבאת עלי ועל ממלכתי וגו' כי נכתב כאן לדרוש ענין זה שהנהגת הש"י בעולם זה ישפיל וזה ירים וגו' וכמ"ש במ"ר פ' כ"ב סי' ח' וש"נ · ובתנחומא משל נפלא אר"ל כשתקופת תמוז נכנסת מיבשת העשבים ומפרחת האילנות · כך יבשו העשבים כי עצור עצר ה' ונפרחת האילנות וה' פקד את שרה : והיכן דבר · שמ"ש דברתי הכוונה על דבור שמפורש בתורה ובמכילתא הספוקים שכתוב שם כי ה' דיבר או דברתי שבכל התנ"ך ודורש היכן דבר ומ"ש למועד אשוב אליך · אף שיש כמה פסוקים קודמים · בסוף לך לך · ובריש וירא שכתוב בפסוק זה היפלא מה' דבר שיקרא בפירוש דבור · וכן מ"ש ועשיתי הה"ד ויעש ה' לשרה כאשר דבר כוונתו ג"כ לפסוק זה וכמ"ש לקמן סימן ה' בדברי לה הוא ע"ש : ב אותן המלאכים · אף שאחד היה המבשר על שבאו ג' ביחד אמר לשון רבים : למועד אשוב · כ"ה ג"כ בילקוט מ"ב ד' · אבל בתנחומא איתא

יפה תואר

שעונש הוא בסכום רב והנה נתתי אלף כסף לאחיך וגו' ואת כל ונכחת ויראו שכל במוסר הראוי לו : צערו של איש מרובה · והא דאמרינן בכמה מקומות יותר שהאשה רוצה להנשא זה הוא רק לענין רצון אבל לצער המניעה באיש מרובה : מתחלת כו' · [עיקר דברי היפ"ת הם מה שכתב גם הרד"ל בזה ורק הוסיף דמה שנאמר בפרשת החולים ומתפלל על החולים זה היה אחר אבימלך כי כאשר אמר לו הקב"ה מאז ושלא התחיל להתפלל על החולים] : והכל אומרים על דבר שרי כו' עמ"ש והיכן דבר למועד וגו' · נראה דזה ט"ס כי בעוד אשר לא דרש המקרא וידעו על אבימלך ואברהם איך יבוא לפרש את סוף הכתוב על שרה · אבל מקומו אם לא דנאמר כי ר' ברכיה לא דרש רק את סוף הכתוב על שרה · ובעל המדרש דבריו יותר כי גם ראש הכתוב מדרים בענין זה : כי האדם עץ השדה · נראה שם האדם הם עץ השדה ופריו ולכן יקראו הבריות עצי השדה · משום שחיותם תלויה כו' · והא דלא מביא המקרא ויאמר אלהים אבל שרה אשתך יולדת לך בן הנאמר

ידי משה

לשון אב"א ולא עמדתי על פירושו וטעמו שמביא המדרש שיטה ירושלמי תמיה גדולה דלא מובן ול"נ דאבימלך אמר לשרה הנה לך דייקא כסות עינים ר"ל שנתן לה אבימלך כסות כדלעיל ואמר לה עכשיו כל התוכחות הן של מורדת והן של מורד הכל עכשיו בידך לזה מביא כל השיטה עד גמירא בראש מה יעשה לך אברהם אם אין אתה עושה לו ז' מלאכות לא יתן לך ז' דינרין לזה מביא המדרש אמור אם הכניסה לו עבדים ושפחות לא מתחייבת לו כלום ושרה הכניסה הגר לאברהם כידוע גם כל מה שנתן אבימלך לאברהם היה בעבורה · עוד יש איזו דבר שהוא יכול לצער אותך עם התשמיש דהיינו עונה לזה מביא המדרש דברי רבי יוחנן שצערו מרובה מצלה דכתיב גבי שמשון ותקצר נפשו למות ולא לה אמור מעתה אין יכול להוכיח אותך בשום דבר אלא שלא יעשה לך כסות יפה הנה כל התוכחות בידך ואין לאברהם בידו ליסר אותך בשום דבר לזה כוון הפסוק באומרו הנה לך כסות עינים ואת כל אבימלך כבר תוכחה דהוות גברא בידך נ"ל · ר"ל עם שהיה להוכיח אותך כבר בידך כצ"ל ודוק : לפיכך שלשה נ"ל : לא נאמר בלשון הזה ר"ל לשון ויתפלל שהוא גבי פינחס ויפלל פינחס דרשינן שעשה פלילים לזה אמר שהולך לדבר גדול ר"ל לא הקשר כי כל האיברים היו נסתמים פה ואזן וגיד ורעי וכדמפרש ואזיל כצ"ל וק"ל : תיבת נאמר וכוונת המדרש לדרוש עצור עצר כפל שהיה לאבימלך עצירות הרבה פה דטולמוסין · כתבתי פירושו לעיל פ' מ"א באר היטב וכו' : לסירה · סגורה : ו רצועה ומקל וכן הוא בהדיא לעיל פר' מ"א :

ותלד בן למועד הזה כעת חיה אשר דבר אליה אלישע · (ב) [א] דבריו של בשר ודם מתקיימים ודבריו של הקב"ה אין מתקיימין · וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו' : ג (חבקוק ג) כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים · כחש מעשה זית ושדמות לא עשה וגו' · [ב] כי תאנה לא תפרח זה אברהם · היך מה דאת אמר (הושע ט) כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם · ואין יבול בגפנים · זו שרה המד"א (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה וגו' · כחש מעשה זית · אותן המלאכים שבישרו את שרה האירו פניה כזית · כוחשים היו אלא שדמות לא עשו אוכל אותן (ג) השדים המתים לא עשו אוכל · גזר ממכלה צאן · היך מה דאת אמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אלא ואין בקר ברפתים · היך מד"א (הושע י) אפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש · חזרה שרה ואמרה מה אני מובדה סברי מן בריי אלא (חבקוק ג) ואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעי · אמר לה הקב"ה את לא אובדית סיברך · אף אנא איני מובדית סיברך אלא וה' פקד את שרה וגו' · וה' פקד את שרה (ישעיה מ) יבש חציר נבל ציץ · [ג] יבש חצירו של אבימלך · (ד) ונבל ציצו · ודבר אלהינו יקום לעולם · וה' פקד את שרה כאשר אמר: ד (תהלים קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים · הא בארץ לא אלא מה שאמרת לאברהם בשמים · למועד אשוב אליך כעת חיה · ר' נחמן דיפו משם ר' יעקב דקיסרין פתח (תהלים פ) אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת · [ד] שוב ועשה מה שאמרת לאברהם · הבט נא השמימה וספור הכוכבים · ופקוד גפן זאת · וה' פקד את שרה · ר' שמואל בר נחמן פתח (במדבר כג) לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם · [ה] א"ר שמואל הפסוק הזה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו לא איש אל ויכזב וגו' · ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה · אלא [ו] בשעה שהקב"ה גוזר להביא טובה לעולם · לא איש אל ויכזב · ובשעה שהוא גוזר להביא רעה · ההוא אמר ולא יעשה · בשעה שאמר לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע · לא איש אל ויכזב · ובשעה שאמר לו קח נא את בנך את יחידך · ההוא אמר ולא יעשה · בשעה שאמר הקב"ה למשה (שמות ג) פקוד פקדתי אתכם · לא איש אל ויכזב · בשעה שאמר לו הקב"ה (דברים ט) הרף ממני ואשמידם · ההוא אמר ולא יעשה · בשעה שאמר הקב"ה לאברהם וגם את הגוי לא איש אל ויכזב · ובשעה שאמר לו ועבדום וענו אותם ההוא אמר ולא יעשה · בשעה שאמר לו הקב"ה שוב אשוב אליך לא איש אל ויכזב · אלא וה' פקד את שרה: ה וה' פקד את שרה · (מלכים א ח) אשר שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו · אשר שמרת (ג) לעבדך זה אברהם · את אשר דברת לו · למועד אשוב אליך · ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה · וה' פקד את שרה · (תהלים קיג) מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה · [ז] מושיבי עקרת הבית · זו שרה · ותהי שרי עקרה · אם הבנים שמחה שנאמר הניקה בנים שרה: וה' פקד את שרה כאשר אמר · [ח] מה שאמר לה הוא באמירה · ויעש ה' כאשר דבר · מה שדבר לה על ידי מלאך · רבי נחמיה אמר וה' פקד את שרה כאשר אמר · מה שאמר לה על ידי מלאך ·

מסורת המדרש א אגדת בראשית פרק כ"ז · ב פסיקתא רבתי פ' מ"ב · ילקוט כאן רמז נ"א כל הענין · ילקוט חבקוק רמז תקס"ה · ג ילקוט ישעיה רמז ש"ט · ד מדרש תהלים מזמור פ' · ילקוט תהלים רמז תתכ"ט · ה ירושלמי תענית פרק ב'. סוף הלכה א' · במד"ר פרשה כ"ג · מדרש תהלים מזמור י"ג · תנחומא כאן סי' י"ג · וסדר מסעי סי' ז' · ו ע' שבת דף נ"ה · וילקוט יחזקאל רמז שמ"ט · ז פסיקתא רבתי פ' מ"ג · אגדת שמואל פרשה ו' · ילקוט תהלים רמז תתע"ג · ח מכילתא בא פ' י"ב · ילקוט סדר בא רמז ר"ג :

חדושי הרד"ל

(ב) דבריו של ב"ו כו' אין מתקיימין · ר"ל ז"ש כאשר דבר · לאוי היה שיתקיים הדיבור · ורומז לדורות שכל דברי הנביאים חיים וקיימים ועי"ל פע"ת : (ג) השדים המתים · דרש שדמות ב' מלות שד מות : (ד) ונבל ציץ של אבימלך · וכן הוא בילקוט והפשר נ"ל אלו נשי אבימלך וכדלעיל בריש הפרשה :

חדושי הרש"ש

(ג) השדים המתים לא עשו אוכל · כמו שפירש"י בחומש בפסוק ותצחק שרה בקרבה מסתכלת בו' השדים הללו שנמקו מושכין חלב : (ג) לעבדך זה אברהם · כי מצינו עליו זה התואר בעבור אברהם עבדי

רש"י

פרשה נג דבריו של בשר ודם · מה שאמר אלישע מתקיימים מה שאמר הקב"ה לא מתקיים בתמיה הוי האנוש מאלוה יצדק דבר שאי אפשר: כי תאנה לא תפרח זה אברהם · קודם שיוליד: ואין יבול בגפנים זו שרה · קודם שילדה אמר הקב"ה וכי אפשר שתאנה לא תפרח ולא יהא יבול בגפנים: כחש מעשה זית אותן מלאכים שבשרו את שרה האירו פניה כזית: כחשים היו · בתמיה אלא ושדמות לא עשה אוכל השדים המתים לא עשו אוכל אתמהא: גזר ממכלה צאן · ישראל שקרויין צאן גזורים ממנה: ויעש ה' לשרה מה שאמר לה · היפלא מה' דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן: רבי יהודה ורבי נחמיה ר' יהודה אומר וה' פקד את שרה כאשר אמר שקודם שנגלה אליו על הארץ אמר למלאך שיבשרנו שיהיה לשרה בן למועד: שוב ועשה כו' · ותפלת המשורר היתה כאילו עמד בימי אברהם והא"א פירש שהתפלל שיהיה כן לנצח כמה שנתקיים בימי משה שנאמר והנכם היום ככוכבי השמים לרוב: לא סופו ראשו כו' · בראשונה אמר שלא יכזב ומסיים שאמר דבר ולא יקימנו: ועבדום ועינו אותם · סיפיה דקרא ד' מאות שנה וחשב את הקץ לחשוב ד' מאות שנה מיום שנולד יצחק ולא באו לכלל ועבדום ועינו עד אחר מיתת יוסף רק גירות נתקיים בהם ועיין לעיל פרשה מ"ג: אשר שמרת וגו' · פסוק הוא (במלכים א ח) ודרש לעבדך על אברהם שבאותה פרשה עצמו הזכירו בנסתר פעמים רבות ולא הזכיר אגלו עבד ה': מה שאמר לה הוא באמירה · דכתיב ויאמר ה' לאברהם למה זה צחקה וגו': בדיבור ע"י מלאך · כיון שבשורה הראשונה היתה ע"י מלאך וכל התחלה הוא העיקר קרא אותה דיבור וסימן לדבר

מתנות כהונה

ודבריו של הקדוש ברוך הוא כו' · בתמיה וכי יצדק אנוש יותר מאלוה: לא תפרח · זה אברהם קודם שנתבשר: ואין יבול כו' · זו שרה קודם שנתבשרה: [והאירו פניה גרסינן]: כוחשים היו · בתמיה [ה"ג בילקוט סדר זה ובמ"ע כוחשים היו שדמות כו' אבל א"צ למוחקו שלשון ס' זה כ"ה בהרבה מקומות] השדים ושדמות דרש לשון שדים לא עשו אוכל: גזר ממכלה צאן כו' · ישראל שנקראו צאן היו גזורים ממנה שהשפה שרה שלא יעמדו ממנה: ואין בקר · ישראל שנקראו בקר כדמפרש ואזיל נתייאשה שלא יעמדו ממנה: [ה"ג בילקוט אדם אתם ואין בקר כו']: מה אני מובדה · כלומר למה זה מה הוא זה שאני מאבד תקותי מן בוראי: חצירו של אבימלך כו' · שנאמר כי עצור עצר ה' וגו' [וה"ג בילקוט ס' זה בהדיא]: מה שאמרת לאברהם בשמים ·

יפה תואר

י"ל משום דכתב שם אלהים אשר הוא מדת הדין ועפ"י מדה"ד אחרי אשר לקחה שרה והחטא מבטל לפעמים הייעוד הטוב ורק ה' ברחמיו נשא לעונה ופקד אותה · ולכן אמר הכתוב פה אני ה' במדת הרחמים דברתי ומביא את הכתוב למועד אשוב אליך אשר נזכר שם בפרשה רק שם ה': דבריו של בשר ודם מתקיים כו' · הנה באמת כי דבר אלהינו יקום לעולם זה לא צריך ללמוד · אבל יען כי מצינו לפעמים אשר החטא יגרום כי הבטחת ה' לא תקום כן תוכל שנה אחרת לעכבה · ופה הסבה ידועה כי ליצני הדור אמרו שמאבימלך נתעברה שרה · ולבטל את דבריהם עשה הקב"ה וצר קלסתר פני יצחק כפני אברהם ואמרו הכל אברהם הוליד את יצחק כידוע · ולמעט בנסים טוב היה כי שרה תתעבר ימים או עשור אחרי מעשה אבימלך ולא היה עוד פתחון פה לליצני הדור · ולכן מביא מאלישע אשר דברו מתקיים לעמוד הזה את חובקת בן · וזה גרם שהילד מת כדאיתא בספר הזוהר · ואלו לא נפקדה למועד הזה אז לא מת הילד ולא היה צריך לתחיותו בנס · ומכ"ש שדבריו של הקב"ה אשר אמר לשרה למועד אשוב אליך וגו' ולשרה בן כי יתקיימו במועד הזה דוקא · ולא תקצר יד ה' לעשות פלא כי יסכרו פי דוברי לגון : כי תאנה לא תפרח זה אברהם · אע"ג דאברהם הוליד בנים גם אחרי לידת יצחק מ"מ קרי ליה תאנה לא תפרח לענין שרה וכמו"ש לעיל בפמ"ז על פסוק הלבן מאה שנה וזה שדרש כי תאנה לא תפרח בשביל ואין יבול בגפנים זו שרה אשר היא כבר זקנה · ואיך יולידו זקן וזקנה יחד ובזה יש לתת טעם למה אמר כי תאנה לא תפרח תלה העדר הפעולה בסבה חיצונית ובגפנים אמר ואין יבול בגפנים גרע את היבול מגוף הגפנים · כי אברהם יכול להוליד ורק חסרון הכלי מנעהו משא"כ שרה היה החסרון בה גופה ובפרט לפי מה דאמרינן לקמן שאפילו עיקר מטרין לא היה לה : האירו פניה כזית משמחת הבשורה · וי"ל עוד כי אחרי הבשורה נתעדן בשרה ונתפשטו הקמטים כדאיתא בפ' הפועלים ולכן האירו גם פניה : אלא מה שאמרת לאברהם בשמים כו' כי מלאכים העליונים נקראים שמים וכמו"ש בעל העקידה בשער כ' גבי את השמים · וזה לעולם ה' דברך נצב בשמים פי' דברך בשמים וזה אשר דברת ע"י המלאך נצב לעולם ולפ"ז מפרש כי למועד אשוב אליך אמר המלאך ובשם הקב"ה דברו וכמו"ש רש"י בחומש ויותר נראה לפרש דקאי על הקב"ה ודרים אף כי אמר הקב"ה למועד אשוב אליך ולא מצינו עתה ששב ה' אליו · אבל דברו נצב בשמים כי בשמים ממכון שבתו השגיח לפוקדה · ובפקידה זו נתקיים דברי ה' אשר אמר למועד אשוב אליך כי יתפרש כמו אשיב בהפעיל וכאשר מצינו ושב ה' אלהיך את שבותך במקום והשיב · ופי' למועד אשיב אליך את חפצך כעת חיה ולשרה בן : שוב ועשה מה שאמרת לאברהם כו' · ודרש שוב לא להקים את דברך אשר דברת לאברהם הבט משמים לספור הכוכבים · וראה ופקוד גפן זאת גם היום כמו שפקדת את שרה וכן הוא באגדת שמואל פרק ט"ז : לא ראשו סופו כו' · דבריש' כתיב שלא יכזב · ואח"ז אמר ההוא אמר ולא יעשה כי לא יעשה · ואע"ג דלפי פשוטו הוא בתמיה · היוכל להיות כי הוא אמר ולא יעשה · אבל לפ"ז יהיה חלי הכתוב השני מיותר כי כבר אמר אשר לא יכזב ולא יתנחם · ולכן מצא לדרוש את כל הכתוב בלי תמיה ומפרש כי לא יכזב אם יגזור להביא טובה לעולם · ואם יגזור להביא רעה וימצא סבה לחזור מהרעה כגון שעשו תשובה · אז אף כי הוא אמר בכ"ז לא יעשה והטעם בזה שזה ממדת טובו ורחמיו יתברך · שמדה טובה מרובה על מדת פורענות · ולכן אם יש טעם לבטל היעוד הרע כגון שעשו תשובה אז הגון ורחום ה' יתנחם על הרע · אבל יעוד הטוב לא יתבטל אף כי יחטאו · אבל יענשו על החטא והטוב יקויים · וע' בזה בפתיחת המשנה להרמב"ם ז"ל : ומה דאמר ירמיה בקאפי' י"ח ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני וגו' ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו וכן מצינו פעמים רבות בדברי רז"ל שגרם החטא לבטל הטוב · כבר תירץ הרב ז"ל ע"ז כי הטוב אשר דבר ה' לנביא להביא על העם ולא הגיד לו לבשר בשורה זו לעם על הדברים האלה יתנחם ה' אם ירעו את מעשיהם · אבל אם צוהו ה' לבשר זאת בעם והמה יודעים את הטוב אשר יעד ה' להם ע"י הנביא · היעוד הזה יקום לעולם : אשר שמרת לעבדך זה אברהם · אע"ג דמפורש בקרא לעבדך דוד אבי מ"מ כיון שאמר לפני זה שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם · ואינו נכון להביא ראיה מיחיד כי לדור אחד לא יבשר את האביב לכ"א שכבר ילדק ענין הזה באברהם שנקרא עבד ה' כאמור בעבור אברהם עבדי ואמר לו ה' את הברית אשר הבטיחו בפיו על בשורת הזרע וקיים לו · וא"כ יפה שומר הברית לעבדיך בלשון רבים · [ובפרט דהם אמר ההולכים לפניך וגו' ומצינו באברהם התהלך לפני וע"] : מושיבי עקרת הבית זו שרה · אע"ג דמצינו כמה עקרות אשר פקד ה' וכמו רבקה רחל וחנה · מ"מ דרים ליה על שרה שהיא היתה עיקר בית ישראל : מה שאמר לה הוא באמירה · כי בשורת הזרע שנאמר בפר' מילה כתיב ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך וגו' וכאשר דבר הוא ע"י מלאך דכתיב היפלא מה' דבר ופירושו הדבר שדבר המלאך

פירוש מהרז"ו

וגו' וכצ"ל · וגם רש"י הביא זה ע"פ שוב אשוב וגו' ועכ"ז הועתק גם שם פסוק למועד אשוב בטעות כמו כאן · ובילקוט איוב ד' הגי' הקב"ה שבישר את שרה למועד אשוב כו' : דבריו של ב"ו כו' · דעת המדרש שאלישע לא דבר אליה בשליחות ה' אלא מעצמו דרך ברכה ותפלה ובטח בה' שיקים דבר עבדו ע"ד ותגזר אומר וע"כ אמרה אל תכזב בשפחתך ואם בנבואה לא איש אל ויכזב וגו' ולזה ילדק הק"ו שכ"ש יתקיים דבר ה' בנבואה (וכ"כ יפ"ת) אך קשה דל"ל ק"ו על שרה הלא מפורש בה שנתקיים · ונראה שעיקר הק"ו על נבואות שלעתיד על ציון שיתקיימו וכמו שדורש בתנחומא מהבטחת שרה על הבטחת ציון ע"ש · והסיום וה' פקד את שרה וגו' מוסב למ"ש אחר זה כי תאנה גו' · אמנם בילקוט איוב ד' מפורש הקב"ה בישר את שרה לא כ"ש וצ"ע : ג כי תאנה לא תפרח · עיין פסיקתא רבתי פמ"ב בסימן ה' בא"א מעט · ובילקוט סוף חבקוק : בבכורה בתאנה · עי' לעיל ר"פ מ"ו למה נמשלו לתאנה וש"נ ומבואר : אותן המלאכים · גירסת הילקוט וכי אותן המלאכים שבשרו את שרה כחשים היו : בזית · שמאיר ע"י נר דלוק : אלא ושדמות · פי' שהוי"ו של ושדמות הוא להפך הקודם שאע"פ ששמחה עכ"ז תמהה על עצמה אותן השדים וכו' וכמ"ש רש"י בחומש בשם תנחומא ע"פ ותצחק שרה בקרבה ע"ש : השדים המתים · (דרש שדמות שדי מות כדדרשינן עלמות על מות יפ"ת) : ואפרים עגלה · עי' לעיל פר' מ"ח סימן י"ג ואל הבקר : מה אני מובדה סברי · כלשון הזה הוא גם כן לקמן פר' ס"ח סימן ב' גבי יעקב : יבש חציר · כמ"ש שם כל הבשר חציר וגו' משל על הרשעים וכמ"ש בפרוח רשעים כמו עשב וגו' אבל בצדיקים כתיב צדיק כתמר יפרח וגו' : וכן שרה שנמשלה לגפן כו' ועיין סימן א' : ד לעולם ה' דברך · עי' שמ"ר פר' ל"ח סימן ו' בארוך וש"נ · ומ"ש שאמר לאברהם בשמים · מבואר שם דהיינו שא"ל ויאמר הבט נא השמימה וגו' · וכמ"ש אח"ז כאן · ומ"ש המדרש למועד אשוב אליך דורש תיבת דברך ממ"ש היפלא מה' דבר וגו' : ההוא אמר וגו' · שהיל"ל הוא אמר ויעשה דיבר ויקימנה אלא משמע תמיה המתקיימת שלא יעשה כו' והם ב' כ"מ ומכריע זה לטובה וזה לרעה שאינו מקיים אם ישובו וע"ד שכתוב כי לא אחפוץ במות המת וגו' ועי' במ"ר פר' כ' סימן כ' ופ' כ"ג סימן ח' תנחומא סימן י"ג ירושלמי פ"ב דתענית סוף ה' א' : וגם את הגוי · דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול קיים · ועבדום וענו אותם ת' שנה לא קיים שלא עבדו רק מנין רד"ו שנה : ה זה אברהם · כי היל"ל לדוד עבדך · ואמר לעבדך דוד כוון תהלה על אברהם שהוא הראשון שקראו הקב"ה עבדי כמ"ש בראשית כ"ו כ"ד בעבור אברהם עבדי (וע"כ שזה היה קודם מ"ש בראשית כ"ד י"ד) וכמ"ש שמ"ר פי"ב סימן ב' מכמה מקומות · את אשר דברת לו כמ"ש היפלא מה' דבר וגו' ותדבר בפיך ובידך מלאת ויעש ה' לשרה כאשר דבר וכמו שעשה לאברהם כך עשה לדוד אבי : עקרת הבית · וכמ"ש לקמן ר"פ ע"א אלו עקרות שהן אסורות כו' : אם הבנים שמחה · כמ"ש פר' ז' סימן ט' וכ"ה בפסיקתא פר' מ"ג סימן ד' וזהו בנים לשון רבים : מה שא"ל כו' · כאן חסר

ידי משה

בחש מעשה זית אותן מלאכים שבשרו לשרה כוחשים היו בתמיה אלא מעשי זית האירו פניה כזית כצ"ל (א"א) : אלא כו' יתר · מה שאמר לאברהם בשמים עיין מ"כ פירושו ול"נ מה שאמר לאברהם

הבט נא השמימה וספור הכוכבים כן יהיה זרעך וכן תמצא מיד אחר זה כנ"ל וק"ל : ליתן לה בן וסו'. ע"ד דהיתה לקמן וה' פקד את שרה אמר הקב"ה כתיב ואם טהורה וגו' ונקתה ונזרעה זרע רק שקשה

ויעש ה' לשרה כאשר דבר · א מה שאמר לה הוא · רבי יהודה אמר כאשר אמר ליתן לה בן · כאשר דבר · לברכה בחלב · א"ל רבי נחמיה ב והלא כבר נתבשרה בחלב אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותיה · (ה) רבי אבהו אמר נותן אני יראתה על כל אומות העולם דלא יהון מונין לה וצווחין לה עקרתא · ר' יהודה בשם ריש לקיש ג עיקר מטרין לא היה לה · וגלף לה הקב"ה עיקר מטרין · אמר רבי אדא ד בעל פקדונות אני · עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים והחזיר לו הקב"ה חבילות של קוצים שנאמר (שמואל א טו) פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל · שרה הפקידה אצלי מצות ומעשים טובים · החזיר לה הקב"ה מצות ומעשים טובים וה' פקד את שרה: ו וה' פקד את שרה אמר רבי יצחק כתיב (במדבר ה) ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע · זו שנכנסה לביתו של פרעה ולביתו של אבימלך ה ויצאת טהורה (ו) אינו דין שתפקד · אמר רבי יהודה ברבי סימון אע"ג (ד) דאמר רבי הונא מלאך הוא שהוא ממונה על התאוה אבל שרה לא נצרכה לדברים הללו אלא הוא בכבודו וה' פקד את שרה · ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו מלמד שלא גנבה זרע ממקום אחר · בן לזקוניו · ו מלמד שהיה (ז) זיו איקונין שלו דומה לו · למועד אשר דבר אתו אלהים · רבי יודן ור' חמא · רבי יודן אמר לט' חדשים נולד שלא יהיו אומרין גרוף מביתו של אבימלך · רבי חמא אמר (ס) לשבעה שהם תשעה מקוטעים · רבי הונא בשם רבי חזקיה בחצות היום נולד נאמר כאן מועד ונאמר להלן (דברים יז) כבוא השמש מועד צאתך ממצרים : ז ויקרא אברהם את שם בנו יצחק · ז יצא (ח) חוק לעולם (ו) ניתן דורייה לעולם · אמר רבי יצחק חפושית יו"ד עשרה כנגד עשרת הדברות · צד"י תשעים · ואם שרה הבת תשעים שנה תלד · קו"ף מאה הלבן מאה שנה · חי"ת כנגד המילה שניתנה לשמונה · וימל אברהם את יצחק וגו' · הדא הוא דכתיב (בראשית יז) ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם : ח ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים · ר' ברכיה בר' יהודה ברבי סימון בשם רבי שמואל ברבי יצחק ראובן בשמחה שמעון מה איכפת ליה כך שרה נפקדה אחרים מה איכפת להם · ח אלא בשעה שנפקדה אמנו שרה · הרבה עקרות נפקדו עמה · הרבה חרשים נתפקחו · הרבה סומים נפתחו · הרבה שוטים נשתפו · נאמר כאן עשייה ונאמר להלן (אסתר ב) והנחה למדינות עשה · מה עשייה שנא' להלן ניתן דורייה לעולם · אף עשייה שנא' כאן דורייה לעולם · ור' לוי אמר הוסיפו (ט) על המאורות · נאמר כאן עשייה עשה לי ונאמר להלן ויעש אלהים את שני המאורות : ט ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה · ר' פנחס משום רבי חלקיה מי אמר מי דבר אין כתיב כאן · אלא מי מלל רמזו שהוא מוליד למאה שנה מנין מל"ל

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פ' מ"ב · לעיל פרשה מ"ז · ילקוט סדר לך רמז פ"ב · ב בבא מציעא דף פ"ז · ג ע' יבמות דף ס"ד · ד מדרש שמואל פרשה י"ח · פסיקתא רבתי פ' מ"ג · ה ע' ברכות דף ל"א · ו ב"מ דף פ"ז · ז ילקוט כאן רמז נ"ב כס"ע · ח פסיקתא רבתי פ' מ"ב :

חדושי הרש"ש

עבדי ועיין לקמן ר"פ סמ"ך : (ד) דאמר ר"ה מלאך כו' · עיין לקמן פ' פ"ס בפסוק ויראה יסודה : (ס) לשבעה שהם ט' מקוטעים · פי' למעשה דאבימלך דהשתא לא יאמרו גרוף מביתו דסבר כמ"ד (נדה ל"ח) דיולדת לט' אינה יולדת למקוטעין : (ו) ניתן דוריה לעולם · דרים תאק כמו כי חק לכהנים מאת

חדושי הרד"ל

(ה) רא"ה נותן אני כו' · ר"ל בשר"ל עיקר מטרון כו' ותרווייהו לפרושי ויעש לשרה באו · וכ"ה מבואר בפסיקתא דוס' פקד את שרה כדר"ל (ודר"א ליתא שם) וע"ל פס"ג דרש לה ר"ל ברבקה מלשון עקרה : (ו) אינו דין שתפקד · ודרש כאשר אמר בתורה וטהורה היא כו' : (ז) זיו איקונין שלו דומה לו · מלמד שלא גנבה כו' כצ"ל : (ח) חוק לעולם · כ"ל חוק ברית מילה לשמונה קאמר ביצחק תחלה ביצחק וכפי' ר"ת בתוס' ס"ס ר"א דמילה דחוק בשארו שם קאי על יצחק : (ט) על המאורות · מפורש בפסיקתא שאותו היום שנולד יצחק הוסיף הקב"ה על גלגל חמה מ"ח פעמים כאור ז' הימים :

מתנות כהונה

כל התחלות קשות ור' נחמיה סבר שעיקר ההבטחה היתה בדיבורו של הקב"ה בעצמו ולפיכך ייחס אליה לשון דיבור לשון חוזק וקיום ובילקוט גרס בדברי ת"ק כאשר דבר מה שאמר לה בדיבור ופירש האב"א בשם מכלתין בפרשה כ"א היכן אמר אבל שרה אשתך וגו' · והיכן דבר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו' שהיה ע"י דיבור שנאמר היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר : ה"ג לעיל פרשה מ"ז א"ל ר' נחמיה וכי כבר נתבשרה בחלב פירוש בשעת ההבטחה בפרשת מילה הלא עדיין לא נתבשרה בחלב שהרי עדיין לא נתעברה ה"ג התם בהדיא והיאך אמר כאן שקיים לה ברכת חלב כאשר דבר בשעת ההבטחה וההבטחה לא היתה על ברכת חלב אלא מלמד שהחזירה וזהו וברכתיה דכתיב התם: יראתה · ובשעת ההבטחה נקראת על שם יראה זו : מונין · מלעיגין עליה: עיקר מטרין · פירש הערוך רחם ואם שלה וכן בלשון יון קורין לאם מטרא: וגלף וחקק · פי' רש"י דכתיב וגם נתתי לך ממנה בן וכתיב הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם : בעל פקדונות אני · וה' פקד דרש מלשון פקדון : חבילות של קוצים · שהיה קוץ מכאיב לישראל : שלא גנבה כו' כהאי דאמרינן באמבטי נתעברה שהזרע היורה כחץ מתחלתו ונקלט מוליד אח"כ : זיו איקונין · תואר פניו ודרים לזקוניו נוטריקון: גרוף מביתו כו' שאילו ילדתו פחות מט' חדשים היו אומרים מאבימלך נתעברה ומאז נשלמו תשעה אבל עכשיו שילדתו לט' חדשים אם מאבימלך נתעברה היאך שהה הריון כל כך וק"ל : גרף · לישנא בזיון קא נקט כזה שגורף את האשפה : לז' · שהם תשעה מקוטעין יום אחד מחדש ראשון וכן יום אחד מחדש אחרון ונחשב לב' חדשים שלמים · וטעמא דרבי חמא איתא בפ"ק דר"ה וכתבתי לעיל פרשה מ"ז ע"ש : מועד צאתך ממצרים · וכתיב סוף פרשת בא ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' וגו' וע"ש בפירוש הרמב"ן : יצא חוק לעולם · פירש"י ישראל שקבלו התורה שנאמר כי חוק לישראל הוא : דורייה · פירש"י מתנה ודורון כמו שנאמר ונברכו בך כל משפחות האדמה : ה"ג רש"י ז"ל ד"א ניתן דורייה : חפושית גרסינן · ונראה שמפרש דורייה לשון דרור וחירות וה"ג בילקוט דרוייה ולא גרס חפושית : יצחק יו"ד עשרה כו' · עשה לי אלהים וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא כל השומע יצחק לי ועליה קאי רבי ברכיה : נשתפו · חזרו לדעתן להיות בשופי שקט ושלוו ברעיוניהם : הוסיפו על המאורות · יש לפרש כפשוטה כהאי דאמרינן גבי משה בשעת

רש"י

אמר ליתן לה בן דכתיב וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן ויעש ה' לשרה כאשר דבר לברכה בחלב: אמר ליה ר' נחמיה וכי כבר נתבשרה בחלב שאמרת כאשר דבר והיכן דבר לה בכך אלא מהו כאשר דבר אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותה כאשר דבר והיכן דבר אלא מתוך דבריה שאמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה מכלל שבכך נתבשרה שעתיד הקב"ה להחזירה לימי נערותה ועל כך השיבה הקב"ה היפלא מה' דבר: נותן אני יראתה על א"ה דלא יהו מונין לה וכו' · כאשר דבר והיכן דבר כי שרה שמה עד עכשיו שרי לאומתה מכאן ואילך שרה לכל באי עולם שיהו הכל מתייראין ממנה: רבי יהודה בשם ריש לקיש אמר עיקר מטרין לא היה לה · בית הרחם בית הוולד: וגלף לה הקב"ה עיקר מטרין · כאשר דבר והיכן דבר וגם נתתי ממנה לך בן וכתיב הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם שעשה לה בית וולד: רבי הונא אמר לז' שלמים שהן ט' מקוטעין · יום אחד לחדש שעבר ויום א' להבא חשוב כב' חדשים שהן חדשים מקוטעים יום לחדש: יצא חוק לעולם · ישראל שקבלו התורה כי חוק לישראל הוא: דבר אחר יצא דורייה לעולם · מתנה ודורון דכתיב ונברכו בך וגו': כאשר דבר אתו אלהים והיכן דבר ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם: הרבה שוטים נשתפו · חזר דעתן בשופי: נאמר כאן עשייה · צחוק עשה לי אלהים: ונאמר להלן והנחה למדינות עשה מה עשייה שנאמר להלן נותן דורייא חרות כדמפורש במגלה דלי כרגא מה גולגלתא: אף עשייה שנאמר כאן נותן דורייא · שבאת רווחה לעולם כדמפורש למעלה בדברים הרבה: ותאמר מי מלל לאברהם מי אמר מי דבר אין כתיב כאן אלא מי מלל רמזו שהוא מוליד

סדום

יפה תואר

שמלאך לא נפלא מאת ה' לסקימו כי למועד וגו' ור"ל שובר כי כאשר אמר הוא ע"י מלאך כדכתיב ויאמר ה' אל אברהם (וזה היה ע"י מלאך וכמו"ש למעלה וכן כתבו המפרשים) וכאשר דבר הוא בשורת הזרע בברית בין הבתרים דכתיב לזרעך נתתי את הארץ ושם היה בדבור כדכתיב היה דבר ה' אל אברם והנה דבר ה' אליו לאמר והכי איתא במכילתא דהחודש פי"ב ע"ש · ואע"ג דשם לא נזכרה שרה מ"מ כיון דביצחק יקרא לך זרע וגם כי גר יהיה זרעך נתקיים ביצחק ע"כ קאי לזרעך על זרע שרה : בעל פקדונות הוא · כי זה נודע אשר השכר והעונש הנתונים מאתו ית' דבקים הם במעשים של המקבלים · כי מפי העליון לא תצא הרעות והטוב ומה בלע לו אם יחטא איש דרכיו · או מה יפעל לו אם ירשע אבל כל גמול נמשך לפי המעשה בטבע · ולכן מדמה המעשים לפקדון אשר יחזיר רק מה שהופקד אצלו : כתיב ואם לא נטמאה וגו' · ודרים וה' פקד הוא ובית דינו שבדין נפקדה בהסכמת ב"ד של מעלה · כיון שאשה הגורמת לבעלה לקנאה כי הסתירה עצמה עם איש אחר נפקדת אם טהורה היא מכ"ש שרה שלוקחה בע"כ פשיטא שראויה היא להפקד : מלאך הוא שהוא ממונה על התאוה · לפי פשט דבריהם ז"ל בכמה דוכתי יראה כי מלאכיו יצוה ה' ועל כל דבר ימנה מלאך אחד ממנו יושפע הכח ההוא כאו' מלאך ממונה על ההריון והוא קרוב למ"ש לעיל פ"י שכל עשב מלמטה יש לו מזל מלמעלה · ולפ"ז יראה שפקידת שרה לא היתה ע"י מלאך כי מאתו ית' נאצל לה כח זה · אמנם הרב בח"ב פ"ו הרחיב מאד היות המלאך כפשוטו ופירש שכל כח מן הכחות הגופניות יקרא מלאך שענין מלאך שליח עושה רצונו ית' ופי' שהמלאך הממונה על התאוה הוא כח כו' · ולפי דבריו יתפרש כי פקידת שרה היתה בנס גמור מבלי מבוא ענין טבעי ונפקדה שלא מדרך הפקידה הטבעית : גרוף מביתו · פי' משוך מלשון נחל קישון גרפם · או פי' נגוע מלשון גרופית של זית : לשבעה שהם מקוטעים כצ"ל וכ"ה בקצת נוסחאות של חידושי רש"י בחומש · וגירסא שהם תשעה מקוטעים משובשת היא וע' בפ"ק דר"ה : בחצות היום נולד · ורמזה התורה לידתו בחצות היום ע"ש הכתוב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו בהיות השמש בגובה האופק וכן וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום · וי"ל עוד שכוונתו אשר לידתו היתה ברורה כשמש שנתברר לכל בברורו בלי שום חשד ולזות שפתים · וע"ע בפ' מילה דכתיב אשר תלד לך שרה למועד הזה ודרשינן שהרע לו סריטה בכותל ואמר לו כשתגיע חמה לכאן בשנה האחרת כו' וכן בתנחומא פ' וירא בשעה שחמה בעולם : יצא חוק לעולם · ומפרש מה הוא חוק דוריה וזה דורון דגילה אחר גילה בזמן שהצדיק נולד וכדלקמן פ' ס"ג דעל ידו יזכה כל הדור · א"נ שע"י לידתו נפקדו כמה עקרות כדאיתא בסמוך · ופי' חוק הוא כמו חק לכהנים שהוא ענין מתנה : ראובן בשמחה כו' · כלומר למה אמרה כל השומע יצחק לי מה לאחרים בשמחתה ולכן אמר כי אז היתה שמחה כוללת לכל ע"י לידת יצחק : רמזו שהוא מוליד

פירוש מהרז"ו

שם האומר · ופלוגתתן בכפל כאשר אמר כאשר דבר לת"ק הראשון על הש"י כמ"ש ויאמר ה' עד למועד אשוב והב' לרבות דברי המלאך שאמר שוב אשוב אע"פ שאינו כסדר ור"נ דורש כסדר הא' על דברי המלאך והב' ע"ד הש"י · וגירסת הילקוט בת"ק מה שא"ל בדיבור היינו מ"ש היפלא מה' דבר ע"ש והכל על הש"י שיש בהבטחה זו אמירה ודיבור כמ"ש בפסוק י"ג וי"ד : ר"י אמר כו' · בפסיקתא פמ"ב סימן ד' ר"י אומר וכו' ר"נ אמר פקד את שרה כאשר אמר בבן כאשר דבר שהחזירה לנערותה ועי' פמ"ז סימן ו' ושם מבואר גם דעת ר"א · ועי' מ"כ ונ"ע וע"ש בפסיקתא הוספת דברים בדברי רשב"ל ועי' פר' ס"ג סימן ה' אצל רבקה ג"כ מרשב"ל דרשה זו : בעל פקדונות · בפסיקתא פר' מ"ג סימן ה' הגי' אברהם ושרה הפקידו נפשות אצלי כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן ואני מחזיר להם נפשות : ו לאברהם בן לזקוניו · שתיבות לאברהם ולזקוניו מיותר · והרי הוליד אח"כ כמה בנים מקטורה · וכמ"ש לעיל פר' מ"ז סימן ג' האיש אינו מזקין : זיו איקונין · ועי"ז ידעו הכל שמאברהם נולד וכמ"ש ב"מ דף פ"ז : לט' חדשים · שהי"ל לפרש המועד ע"כ דורש למועד אשר דיבר בבריאת עולם חק קבוע להריון ולידת רוב נשים ט' חדשים והיכן דיבר הרבה ארבה עצבונך והרונך וכמ"ש לעיל בפר' כ' סימן ו' כמנין הריון ע"ש · ואותו · פירושו הזמן שדיבר · וכן למ"ד לז' חדשים ג"כ כנ"ל וכמפורש שם הרבה בגי' רי"ב · וכמ"ש לעיל פמ"ז סימן ו' · וכמ"ש ר"ה דף י"א ע"פ למועד אשוב אליך דקאי בסוכות ואמר על פסח ואותה השנה מעוברת היתה הרי ז' חדשים : מועד צאתך · וכמ"ש במכילתא בעצם היום הזה יצאו וגו' מו' שעות ולמעלה וכמ"ש פר"א פל"ט ע"פ בעצם היום הזה נמול אברהם בגבורת השמש בחצי היום : ז יצא חוק · היינו חוק מילה שיצחק היה הראשון שנמול לח' · עי' שמ"ר פ"ל סימן ט' · שי"ל פסוק ישקני בסוף · וכמ"ש אשר כרת וגו' ויעמידה ליעקב לחוק וגו' · ומ"ש ניתן דוריה (עי' מ"כ) פי' חיפושית לילידי ביתו וכמ"ש בצד הילקוט · ועי' סי' שאח"ז : יו"ד עשרה כו' · טעם אחר ע"ש יצחק ע"פ נוטריקון · ועי' במ"ר פי"ח סימן כ"א · פר"א ר"פ ל"ב · שהגי' שם יו"ד י' נסיונות · ולפי"ז גם היו"ד רומז לענין של יצחק כמו אותיות נח"ק · שהנסיון העשירי היה בעקידת יצחק (וכ"כ יפ"ת) : וימל אברהם וגו' · כאשר צוה אותו אלהים והיכן צוה ובן שמנת ימים וגו' : ח ראובן בשמחה · פסיקתא פמ"ב סי' ד' : נאמר כאן עשייה · צחוק עשה לי וגו' ובפסיקתא שם הגי' ממ"ש ויעש אברהם משתה גדול ובאמאורות ויעש משתה מה שם והנחה וכו': הוסיפו על המאורות · שם הגי' הוסיף הקב"ה על המאורות והענין אחד · וכמפורש שם שנתרבה אורם מ"ח פעמים · וכמו בעת הבריאה · שבחטא אדם חסרו ועתידין להיות כמבראשונה כמ"ש והיה אור וגו' ואור החמה יהיה שבעתים וגו' · ועי' לעיל פ"י סי' ד' · וכל שעתיד להיות · נעשה בעוה"ז ע"י צדיקים וכמ"ש ויק"ר פכ"ז סימן ד' · והכוונה על כל המבואר לעיל פי"ב סי' ו' ע"ש · ובתנחומא תולדות סימן ב' שבשעה שנולד יצחק היו הכל שמחים שמים וארץ וכו' שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכתיב ואת בריתי אקים את יצחק : ט היניקה בנים · לעיל פמ"ז סימן ב' ובפ' זו סי' ה' לברכת חלב ·

משנת דרבי אליעזר

ותהר ותלד שרה לאברהם בן וגו' מלמד שלא גנבה זרע ממקום אחר · כ"ל דסל"ל ותהר שרה ותלד בן אלא בא לסורות דוסר ותלד מכח שהרתה לאברהם בן ושלא נכנס זרע ממ"א היינו מאבימלך כדלקמן בר' יודן שילדה לתשעה שלמים והזרע נקלט ליום ג' ואברהם בא עליה יום אחד אחר שיצאה מבית אבימלך וא"כ ילדה לאחר שעברו ימים כמנין זר"ע וא"כ אין מקום לטעות ובזה מתורץ קושית יפ"ת : ניתן דורייה בעולם חפושית · פי' כמו שמביים לקמן דנלמד ג"ש מוכנחה למדינות עשה משנולד

ידי משה

ע"ז והלא קודם שאירע לה מעשה אבימלך נתבשרה שיהיה לה זרע דכתיב אבל שרה אשתך וגו' רק דאיתא ונקתה ונזרעה שאם היתה יולדת נקבות יולדת אח"כ זכרים ואותו ולד הוא מסטרא דנוקבא ולית ליה חיין כדאיתא בזוהר לזה אמר ליתן לה בן פי' בר קיימא שקודם שאירע לה מעשה היא יולדת בן שהוא מסטרא דנוקבא ועכשיו יהיה לה בן מסטרא דדוכרא ודוק היטב : וה' פקד וגו' אר"י כתיב ואם לא נטמאה וגו' · וקשה מאי בעי ר"י בדרש זה ונ"ל לפי שקשה לר"י מאי דאי' בירושלמי ה' נתן וה' לקח

מל"ל · ר' פנחס אמר (י) קומתו של אברהם אבינו היתה יבשה ונעשה מלילות · היניקה בנים שרה · היניקה בן אין כתיב כאן אמנו שרה היתה צנועה יותר מדאי אמר לה אבינו אברהם אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך · כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה לעשות נסים · א גלתה את דדיה והיו נובעות חלב כשני מעינות והיו מטרוניות באות ומניקות את בניהם ממנה · והיו אומרות אין אנו כדי להניק את בנינו מחלבה של צדקת · רבנן ורבי אחא · רבנן אמרי (יא) כל מי שבא לשם שמים (יב) נעשה ירא שמים · רבי אחא אמר אף מי שלא בא לשם שמים ניתן לו ממשלה בעוה"ז · כיון שהפליגו עצמן בסיני ולא קבלו את התורה נטלה מהם אותה הממשלה: ר ויגדל הילד ויגמל · ר' הושעיה רבה אמר נגמל מיצר הרע · רבנן אמרי נגמל מחלבו · ויעש אברהם משתה גדול · רבי יודא ב"ר סימון אמר גדול עולמים היה שם · (יג) רבי יודן בר מספרתא אמר (אסתר ב) (ז) ויעש המלך משתה גדול · גדולי עולם היו שם · הדא הוא דכתיב (דברים ל) כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב בימי מרדכי ואסתר · כאשר שש (ח) על אבותיך · בימי אברהם יצחק ויעקב · (ט) אמר רבי יהודה בר' סימון ב משתה גדול משתה גדולים · (יג) עוג וכל גדולים עמו היו שם · אמרו לעוג לא היית אומר אברהם פרדה עקרה ואינו מוליד · אמר להם עכשיו מתנתו מה היא · לא שפופה אין יהיב אנא אצבעי עליה אנא פחיש ליה אמר ליה הקב"ה מה אתה מבזה על מתנתו · חייך שאת רואה (י) אלף אלפים ורבי רבבות יוצאים מבני בניו · ואין סופו של אותו האיש ליפול (יא) אלא בידו · שנא' (במדבר כא) ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו כי בידך נתתי וגו' · דאמר רבי לוי לא נדנדה עריסה תחלה אלא בביתו של אברהם אבינו · דאמר רבי יהושע בן מנחמה ג אותן (יד) ששים ושנים מלכים שהרג יהושע כולם היו במשתה של אברהם אבינו · ולא שלשים ואחד היו אלא כי ההיא דאמר רבי ברכיה ורבי חלבו ורבי פרנך משום רבי יוחנן · מלך יריחו אחד מה תלמוד לומר אחד אלא (יב) הוא ואנטקיסור שלו: יא ותרא שרה את בן הגר המצרית · ד אמר רבי שמעון בן יוחאי רבי עקיבא היה אומר בו דבר לגנאי · ואני אומר בו דבר לשבח · דרש רבי עקיבא (בראשית כא) ותרא שרה וגו' · אין מצחק אלא גלוי עריות · היך מד"א (שם לט) בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי · מלמד שהיתה אמנו שרה רואה אותו לישמעאל (טו) מכביש גנות וצד נשי אנשים ומענה אותן · תני רבי ישמעאל אומר ה אין הלשון הזה של צחוק אלא עבודת כוכבים שנאמר

מסורת המדרש א בבא מציעא פ"ו · פדר"א פ' כ"ב · תנחומא תולדות סי' ג' · ילקוט כאן רמז נ"ג · ב דברים רבה סוף פרשה א' · ילקוט דברים רמז תת"י · ג ילקוט יהושע רמז כ"ב · ועיין בבמד"ר פ' כ"ג · ובתנחומא סדר מסעי סי' ו' · ד ספרי ואתחנן פסקא ל"ב · תוספתא סוטה פרק ו' · ילקוט כאן רמז נ"ד · ה שמ"ר פ' א' · תנחומא סדר שמות סימן א' :

חדושי הרד"ל

(י) קומתו של א"א היתה יבשה ונעשה מלולות · כצ"ל וכ"ה בפסיקתא דוס' פקד את חנה : (יא) כל מי שבא לש"ש כו' · אף מי שלא בא לש"ש כו' · בפסיקתא שם יש מהן שהביאו את בניהם שתניק אותם באמת (שרצו שיזכו לינק מחלב הצדקת שיוליד החלב בטבעם לבב טוב) · ויש מהן שהיו מביאים רק לבדוק (שלא היו מאמינים בנס) : (יב) נעשה י"ש · בפסיקתא מסיים הניקה בנים נתגנו בישראל וכל י"ש שיש בהם מאותם שינקו מחלב שרה : (יג) ר"י בר מספרתא אמר גדולי עולם היו שם · ודכוותה ויעש המלך משתה גדול (אסתר ב') גדול עולמים היה שם כלומר רצון הקב"ה היה שם במשתה אסתר ע"ש במ"כ הה"ד כי ישוב כו' ויעקב (כשם שהיה הקב"ה במשתה שמחת אבות כן היה במשתה אסתר) · ור"י בר מספרתא אמר גדולי עולם היו שם משתה גדול ביום הגמל וגו' משתה גדולים (פי' ענקים גדולים כעוג וחבריו והיו מלעיגים על יצחק שנולד קטן כדמפ"ו) : (יג) עוג וכל גדולים כו' כצ"ל · וע"ל פ"ק ומש"ש בהגהותי בס"ד : (יד) ס"ב מלכים שהרג יהושע כו' · ע"ל במ"ר פכ"ג · (ושם אמר שנהרגו ל"א בימי סיסרא · דדרש מ"ש באו מלכים נלחמו כו' מלכי כנען כו' · ולא פורש מי הן המלכים · לומר שהן המלכים הידועים הנזכרים בס' יהושע ל"א מלכים · וכתוב אצל כלם אחד · שהיינו אנטקיסר שלו · הן הן המלכים שהיו עם סיסרא · ואין זה כמאמר הכא דאמר ס"ב מלכים הרג יהושע) : (טו) מכבש גנות · שדרך נשים לעבוד בגנות · והיה

חדושי הרש"ש

מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן כו' : (ז) ויעש המלך משתה גדול גדולי עולם היו שם · בילקוט הגי' גם הכא גדול עולמים וע"ש וכצ"ל : (ח) על אבותיך בימי אברהם אריב"ס כו' כצ"ל וכן בילקוט ליתא ליצחק ויעקב : (ט) אריב"ס כו' כצ"ל וכ"א שם וע"ש : (י) אלף אלפים ורבי רבבות · עמ"ש לעיל פמ"ב בסופה : (יא) אלא בידם כצ"ל וכ"ה שם ובילקוט הכא : (יב) ואנטקיסר שלו עיין לקמן ס"פ פ"ה ותבין

רש"י

לק' מנין מלל : רבי תנחומא בשם ר' חלקיה אמר חורי קומתו של אברהם אבינו היתה יבשה ונעשית מלילות · ליחה כמה דתימא וקטפת מלילות : אמרו לו לעוג לא היית אומר לאברהם פרדה עקרה אינו מוליד אמר להם עכשיו מתנתיה מה הוא לא שפופה אם אני נותן אצבעי עליו אני הורגו : ויאמר ה' אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו · כבר פסקתי דינו מימי יצחק : לא נדנדה עריסה אלא בימי אברהם תחלה · הה"ד ביום הגמל את יצחק יום שנתנוהו בעריסה עשה משתה גדול ובאו וגמלו עמו חסד : הוא ואנטיקסר שלו · שר צבא שלו ועמו היה ל"ב ואני אומר טעות יש בספרים שכתוב בהם ל"ב מלך ואין ראוי להיות אלא ס"ב מלך שהיה דורש אחד שאין ת"ל אחד ומה ת"ל אחד הוא ואנטיקסר שלו כלומר כל מלך ומלך ואנטיקסר שלו שבכל מלך ומלך של ל"א מלכים כתיב אחד

מתנות כהונה

לידתו נתמלא הבית כלו אורה או י"ל שיצחק הוא הנימול ראשון לשמונה ולולי ברית מילה המאורות אספו נגהם : קומתו של א"א גרסינן · מלשון קמה או גדיש : [מהלבה של צדקת גרסינן · וגירסת הילקוט בספר זה ובאיוב מחלבו של יצחק] ה"ג בילקוט אותה ממשלה שנאמר מוסר מלכים פתח וגו' (איוב י"ב) : נגמל מיצר הרע · כלומר בן י"ג שנה שאז בא יצר טוב : גדול עולמים · זה הקדוש ב"ה וכדמפרש ואזיל ויעש המלך משתה גדול [גדול עולמים היה שם גרסינן וה"ג בילקוט וכדמפרש ואזיל : ה"ג בימי אברהם · אר"י וכו' וה"ג בילקוט] : שפופה · שפלה ונמוכה : אין יהיב כו' · אם אתן אנכי אצבעי עליו אנא פחיס כו' : ה"ג אצבעי עליה אנא פחיס : פחיש · פירש הערוך פוחס צורתו חרוס או שרוע תרגם יונתן פחים או פסיע : כי בידך נתתי אותו · נתתי משמע כבר בימי אברהם : דא"ר לוי לא נדנדה כו' · בפירש"י מצאתי שנאמר ביום הגמל את יצחק יום שנתנוהו בעריסה עשו משתה גדול והאב"א מסיים שיצחק אבינו נולד קטן אבל שאר בני האדם היו גדולים ולא הוצרכו לעריסה ע"כ וקאי אדלעיל שאמר עוג מתנתו מה היא וכו' · ואם שאר בני האדם היו גם המה בכמותו מה היה מתמה עליו : עריסה · מטה קטנה שמנענעין בהם הילדים · ואי לאו דמיסתפינא אמינא דהכי פירושו לא באת ניענוע ושברון נדנד לעריסה של עוג ושאר מלכי האומות אלא בביתו כו' וכדמפרש ואזיל : [ה"ג רש"י ז"ל אותן ס"ב מלכים] : ואנטקיסור שלו · פירש"י שר צבאו היה ג"כ שמה ועמהם היו ס"ב וע"כ כתיב מלך יריחו אחד וכן אצל כולם כתיב אחד לרבות הממונה תחתיו לעשות כל צרכי המלוכה וכו נגמר כסא מלכותו בשלמות : מכביש · היה כובש

יפה תואר

מוליד למאה שנה ע' ברש"י בחומש וברמב"ן ובבעל עקידה : קומתו של אברהם אבינו כו' · פי' כי גם הוא יבש היה כעץ ואינו מוליד לרוע מזלו וכדלעיל פמ"ד וה' הוא שהוציאו מתחת יד מזלו מאז הוליד את ישמעאל · ועתה הודית לה' כי כשם שעשתה קומתו של אברהם מלילות כן גם הניקה בנים שרה · פ"א אע"פ שהיה לו בן מהגר קמתו היתה יבשה כי לא היתה הזרע מיוחס אחריו וכמאן דליתא דמי : גדול עולמים כו' · כי גם השכינה באה לכבדו ולכן נקרא משתה גדול שהיה בו גדול העולם · או הוא ע"ד שאמרו בפ"ק דברכות כל הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בתוכה כאלו נהנה מזיו השכינה · ועיקר הדרש הוא דס"ל למכתב משתה רב כמו ויין מלכות רב שזה הלשון יצדק על רבוי המאכלים · ולא גדול : אמרו לעוג כו' · כמדומה שהוא היה מתגאה לאמר שהוא יירש את אברהם מאחר שאין לו יורשים והוא היה הגבור בארץ או לפי שהוא אליעזר עבדו כדעת קצת מבעלי המדרש והוא אמר והנה בן ביתי יורש אותי ולכן הקהו את שניו בלידת יצחק אשר היה יורשו משא"כ לידת ישמעאל אשר היה בן האמה לא היה מיוחס אחריו · ולכן השיבם מתנתו מה היא כו' שאין בזה חשש שהוא חלש והולך למות לדעתו עד שאלו יתן אצבעו קטנה עליו ימות · ומ"ש פרדה עקרה מפני שבמה שנים עברו מלידת ישמעאל עד לידת יצחק ולא הוליד מהגר סבר שבוד נתעקר : ששים ושנים מלכים כו' · לא הם בעצמם כי איך חיו יותר מת' שנה · ורק עוג מיתר הרפאים האריך ימים כ"כ · אלא פי' מלכי ארץ כנען באו למשתה אברהם ומלכי הארצות האלה נפלו בידי יהושע : היה אומר בו דבר לגנאי · כי על משחק הניסוג בנערים לא

פירוש מהרז"ו

וכמ"ש בפסיקתא פמ"ג סי' ד' באריכות : אין זו שעת הצניעות · כאן חסר התחלת המאמר וז"ל בפסיקתא שם וכי בנים רבים הי"ל לשרה וכו' אלא בשעה שילדה את יצחק היו אמורייס אומרים בנה של שפחה הוא ועושה עצמה כאלו היא מניקה אותו באותה שעה אמר לה כו' אין זו שעה של צניעות אלא עמדי והפריעי עצמך בשביל קדושת השם וכו' ע"כ ועי' ב"מ דף פ"ז : נעשה י"ש · שע"כ קראה אותם בנים כמו יצחק בנה · ובפסיקתא בנים שנתגנו בישראל וזה ע"ד א"ת בניך אלא בוניך : ממשלה · ירמוז במ"ש וברכתיה מלכי עמים ממנה יהיו · ודרשו לעיל פמ"ז סימן ב' וברכתיה לברכת חלב · שע"י מלכי עמים ממנה יהיו : נטלה כו' · בילקוט מסיים הה"ד מוסר מלכים פתח · ועי' בויק"ר פי"ג סימן ב' שדורש שם פסוק זה עם הפסוקים עמד וימודד ארץ ראה וגו' המדברים במ"ת וע"ש וילקוט חבקוק ג' · ותבין ג"כ לכאן ויתכן שדורש ס"ד ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם שנתפוצץ ושח מהם אז זכות אברהם ושרה שאין הרים אלא אבות וגבעות אמהות ועי' מכילתא ע"פ על ראש הגבעה ראיה לזה [עי' ויק"ר ס"פ ל"ו ותבין כאן] : ר נגמל מיצה"ר · שמ"ש ויגדל ויגמל סותרים זה"ז כי ויגדל משמע שנעשה גדול ויגמל משמע שנגמל מחלבו כמ"ש גמולי מחלב וכמ"ש רים ש"א והנק את בנה עד גמלה אותו וע"כ פי' ויגדל כפשוטו · ומ"ש ויגמל שנגמל מיצה"ר בן י"ג שאז נקרא גדול וכמ"ש לקמן פ' ס"ג סימן י' ויגדלו הנערים שהיו בני י"ג שנה ע"ש וש"כ ומבואר · ולרבנן ויגמל כפשוטו מחלבו · ומ"ש ויגדל שלא נתפרש כאן · יתכן כמ"ש ויגדל משה וכמ"ש שמ"ר פ"א ר"ס כ"ז שגדל שלא כדרך כל הארץ וכ"מ בפי' מדר"א · שהרי אברהם היה האדם הגדול בענקים · עי' ילקוט יהושע י"ד · שע"ז מביא שם מ"ש בב"ר פמ"ט פסיעותיו שהיו גדולות עיי"ש · ועל יצחק דרש שהיה זיו איקונין דומה לאברהם לעיל פר' זו סימן ו' וזהו ויגדל: גדול העולמים · עי' לקמן פר' ק' ס"ס ה' מספד גדול כנ"ל ועי' מס"ס: ריב"מ אמר כו' משתה גדול · דהא משתה שלו גדול משל אסתר והיתה ק"פ יום ובהראותו את עושרו וגו' ולכל שרי המדינות וגו' · ובכ"ז לא קראה גדול אלא שבאסתר שהיתה צדקת היה שם רצון גדול העולמים הקב"ה שנקרא גדול ה' · וכתיב כי ישוב ה' וגו' על אבותיך הם האבות א"ו שהיה ברצונו אתם גם כן בשמחתם במשתה גדול ועי' לעיל פל"ט סימן ג' · ומ"ש בדברי ריב"מ גדולי עולם נ"ל גדול העולמים וכ"ה בילקוט (עי' מ"כ) · ומ"ש ויעקב אע"ג שלא מצינו כן ביעקב אולי מאחר שכתוב אבותיך שכולל כל הג' א"ו · ואצל אברהם ויצחק מפורש · וביעקב אולי יכוון על הדרש מספד גדול כנ"ל וכמ"ש חז"ל במ"ק רוכב ערבות שם ושמח בבא אליו נפש נקי צדיק: עוג וכל ג"ע · עיין קה"ר פ' טוב ללכת וגו': אמרו לעוג · ד"ר פ"א סי' כ"ה: דאמר ר' לוי · הוא טעם על מ"ש עוג מתנתו שפופה · שעל שנולד מאבות זקנים · ומה גם למ"ד שנולד לז' חדשים שהוא חלוש בטבעו · והוצרך לעריסה משא"כ הראשונים היו בריאים מתולדותם (עיין לעיל פל"ו כאן עויליהם ולא היו צריכים לעריסה) : דאמר ר"י · פירש למ"ש גדולי עולם · וצ"ע מנין לו ואפשר שכוונתו כמ"ש בסימן ט' שאותן שינקו חלב שרה נתן להם ממשלה ורמוז במ"ש מלכי עמים ממנה יהיו בגי' ל"א · ולמ"ד שהמשתה עשה כשהיה בן י"ג א"כ היו אז בני י"ג וי"ד ואברהם שידע שעתידים להיות מושלים זימן את כולם לסעודתו ואותם הרג יהושע · וגם רמוז בפסוקים של חבקוק שרמזתי לעיל בס"ס ט' · קרנים מידו לו הוא יהושע שכתוב אלו וקרני ראם קרניו בהם וגו' · וזהו עמד וימודד וגו' ויתפוצצו הררי וגו' שבימי יהושע נטלה ממשלתם שירשו מאברהם והרגם : ל"ב מלכים · כ"ה ג"כ בילקוט כאן ויהושע י"ג · אך רש"י הגיה ס"ב (עי' מ"כ) ובמ"ר פ' כ"ג סימן ז' איתא ס"ב מלכים ל"א בימי יהושע ול"א בימי סיסרא · ועי' לקמן ס"פ פ"ה מלך בבל אנטיקיסר שלו היה יושב ביריחו · ועיין ילקוט יהושע שם בשם ספרי אר"י וכי ל"א מלכים היו בא"י אלא כל שלא קנה לו פלטריות בארץ לא עשה כלום · ומרומז בשמ"ר פל"ב סימן ב' : יא ארשב"י · תוספתא סוטה פרק ה' ופרק ז' · ועי' שמ"ר רפ"א כל הענין וס"פ מ"ב כל הדעות ביחד : דבר לגנאי · שחטא ישמעאל : מכבש גנות · פי' כובש גנות של אחרים וצד נשים לתוכן · או גנות מל' גן נעול ע"ש בשי"ר

ידי משה

כשובה הקב"ה נותן בעצמו וברעה הוא שואל בית דינו וכאן שהיא טובה קשה למה צריך ב"ד לזה אמר ר"י כתיב ואם לא נטמאה וגו' ונקתה ונזרעה זרע ויש בזה ב' דעות אם עקרה נפקדת או לא רק שאם ילדה נקבות כו' וא"כ הוצרך הקב"ה לקביעות הלכה אז מצרף ב"ד שלו כדאיתא בירושלמי דסנהדרין שבכל מקום שצריך הקב"ה להלכה מצרף לב"ד שלו ודוק כנ"ל בן המחבר : והיו אומרות אין אנו כדאי כו' · לכאורה אינו מובן מנא לן שהיו אומרות כן ונ"ל שהוקשה מה שאמר הכתוב היניקה בנים ולא כתיב מניקה לז"א שבקשה שרה להניק אותם רק שאמרו אין אנו כדאי כנ"ל וק"ל : רבי יודא כו' · פלוגתא

משנת דרבי אליעזר

יצחק התחיל לתקון ת' שנה של השיעבוד ועבדום ועי"ז עושה חירות והנאה כפי' מ"כ והדר דרש יצחק : קומתו של א"א יבשה היתה ונעשה מלילות · פי' שהיתה כקמה שאין דשין אותה ועתה נעשית כמלילות שדש וזורה וכדאי' לעיל טוחן ואינו פולט ועיין לקמן סדר ויצא פרשה ס"ו פסוק ויתן לך אמר איוב היו הכל קוראים יבשות ואני קורא מלילות : והיו מטרוניות באות ומניקות את בניהם כו' · י"ל דדקדק מדל"ק הניקה שרה בנים אלא בא לרמז בנים של שרות וא"ת ומאי נ"מ אם היו של שרות או של הדיוטות הנה היה רק להראות שאין זה אסופי אלא בא להורות שאף שהיו מטרוניות אמר בל' תמים שזכינו למה שאין אנו כדאי וי"מ כתב שביקשה להניק וכו' וז"א דמפרש במדרש באות ומניקות דכיון שבאו ונתנו בניהם לינק רק שאמרו שזכו לדבר גדול מה שאינם כדאי וש"ת איזה טובה באה להם ממה שהניקה שרה בניהם לכך רבנן אמרו שמי שבא לש"ש נראות הנס של שרה נעשה אותו תינוק שינק ממנה ירא שמים ור' אחא אמר אף שלא באו לש"ש רק שלא היה מאמין וסבר שלקחו אסופי אעפ"כ זכו לממשלה בעוה"ז לפי שינק מהצדקת רס שקשה והיכי רמיזי וכמאי קמפלגי : ויגמל רבי הושעיא אמר נגמל

(שמות לב) וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק · מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל בונה בימוסיות (טו) וצד חגבים ומקריב עליהם רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אין הלשון הזה צחוק אלא לשון שפיכות דמים · היך מה דאת אמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו · רבי עזריה משום רבי לוי אמר · אמר ליה ישמעאל ליצחק נלך ונראה חלקינו בשדה והיה א ישמעאל נוטל קשת וחצים ומורה כלפי יצחק · ועושה עצמו כאילו מצחק · הדא הוא דכתיב (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים וגו' · כן איש רמה את רעהו ואומר הלא מצחק אני · ב ואומר אני בו דבר לשבח אין לשון הזה של צחוק אלא לשון ירושה · שבשעה שנולד אבינו יצחק היו הכל שמחים אמר להם ישמעאל שוטים אתם אני בכור ואני נוטל פי שנים · שמתשובת אמנו שרה לאברהם כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני אתה למד · כי לא יירש עם בני אפי' שאינו יצחק · ועם יצחק אע"פ שאינו בני · קל וחומר עם בני עם יצחק : יב וירע הדבר מאד בעיני אברהם · הדא הוא דכתיב (ישעיה לג) עוצם עיניו מראות ברע · ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך וגו' · א"ר יודן יצחק אין כתיב כאן אלא ביצחק · ר' עזריה בשם בר חטיא בי"ת תרין · במי שהוא מודה בשני עולמות · ג א"ר יודן ברבי שלום כתיב (תהלים קה) זכרו נפלאותיו אשר עשה (יג) מופתיו (יז) ומשפטי פיו · מופת נתת למי שהוא מוציא מתוך פיו · כל מי שהוא מודה בב' עולמות יקרא לך זרע · וכל מי שאינו מודה בשני עולמות לא יקרא לך זרע : יג וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר · ד ביתו של אבינו אברהם (יח) ותרנים היו שנאמר וישכם אברהם בבקר · ויתן אל הגר · שכן דרך עבדים שיהיו ממלאים כדים על שכמם · על שכמה ואת הילד · בן כ"ז שנים · ואת אמרת שם על שכמה · אלא מלמד שהכניסה בו [שרה] עין רעה ונכנסה בו חמה ואכאבית · תדע לך שכן · דכתיב ויכלו המים מן החמת · שכן דרך החולה להיות שותה הרבה ובכל שעה · ה ותשלך את הילד תחת אחד השיחם · (יד) אמר ר' מאיר (יט) שכן דרך הרתמים להיות גדלים במדבר · א"ר אמי תחת אחד השיחם ששם השיחו עמה מלאכי השרת · ותלך ותשב לה מנגד · ו נאמר כאן ותשב לה מנגד · ולהלן הוא אומר (במדבר ב) מנגד סביב לאהל מועד · הרחק הכא את אומר הרחק כמטחוי קשת · ולהלן את אמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה הא למדנו נגד מנגד · ורחוק מרחוק · א"ר יצחק כמטחוי קשת שני

טווחים

מסורת המדרש א פדר"א ריש פרק ל' · ב ספרי פרשה ותתחנן פיסקא ל"ב · תוספתא סוטה פרק ו' · ג מדרש תהלים מזמור ק"ה · ילקוט תהלים רמז תתס"ב · ד ילקוט כאן רמז צ"ד · ה תנחומא סדר וירא סימן ה' · ו במדבר רבה פרשה ב' · ילקוט יהושע רמז י"ג :

חדושי הרש"ש

ותכין ביותר : (יג) מופתיו ומשפטי פיו מופת כו' כל מי שהוא מודה כו' · וגאות מאד לפ"ז קרא דבתריה זרע אברהם עבדו בני יעקב בחיריו : (יד) אר"מ רותם היה שכן כו' כ"ה בילקוט וע"ש וכצ"ל :

חדושי הרד"ל

והיה מכבש הגנות ולד הכנסים הטוכדות בו ומענה אותן (ועיין בהגהות הגר"א בתוספתא שם) וע"ל פס"ת : (טז) ולד חגבים · שברי' גדולה בהמה וחיה לא היה יכול עדיין לצוד ולהקריב בהיותו קטן · רק היה צד חגבים שדרך התינוקות לשחוק בהם · ועי"ל למאי דקי"ל כחכמים בעבודת כוכבים ג"א · דפטור על הקרבת החגב לעבודת כוכבים : לכן היה עושה זה כמצחק · אבל קרבן אחר היה מתיירא להקריב שלא יוודע לאברהם : נוטל קשת ומורה כו' : (יז) ומשפטי פיו · פי' זרע אברהם עבדו מופת נתתים כצ"ל · והוא קרא דתהלים ק"ה · ודרש מי שמוציא בפיו משפטיו כלומר מאמין בשכר ועונש של עולם הבא אחר הוא יקרא זרע אברהם · וע"ז נמשך מקרא דלהלן אשר כרת כו' לך אתן · והמ"כ וידי"מ נדחקו : (יח) וותרנין היו שנאמר וישכם גו' אל הגר שם על שכמה · אלא שכן דרך עבדים וכצ"ל · כלומר ולכן לא נתן לה כ"א לחם וחמת מים · לקיים דבריו שקראה אמה · ובפדר"א פ"ל נקט הדרדור (פי' נוד גדול) וקשר במתניה שיהא סוחף אחריה לידע שהיא שפחה : (יט) זה רותם · שכן דרך הרתמים כצ"ל וכ"ה בתנחומא פ' וירא :

מתוקנת

מתנות כהונה

ודוכך על הגדירות בתוך הגנות ובביאורי מהר"ר אליהו מזרחי גרס מכבש גנים : במסיאות · במות כהסיא שפינו אבן שחצבה מתחלה לבימוס וכן פירש הערוך : שמתשובה כו' · הרי לך שעל עסקי הנחלה היה מדבר : ועם יצחק אף אם היה בן אמה אחרת והיה כשר כמו שהוא עכשיו לא היה ראוי שירש עמו : אלא ביצחק · מקצתו ולא כולו להוציא את עשו מכלל זרע : בשני עולמות · לאפוקי עשו שכפר בתחיית המתים שאמר הנה אנכי הולך למות : זכרו נפלאותיו כו' · מתוך פירש"י וילקוט תהלים משמע פירושו הנפלאות שעשיתי עם יצחק ומופת נתתי למי שמוציא מפיו אמונת ב' עולמות : ביתו · כלומר בני ביתו : וותרנים · שהרי וויתר אצלה הלחם וחמת מים אשר לא נוה עליו אלהים ומדמושל מקפיד על הויתור כל בני ביתו כך היו : ממלאים כדים · שלמים וה"ג בילקוט : בן כ"ז שנים · פירש"י שהרי נימול בן י"ג שנה וכשנולד יצחק בן י"ד שנה היה וכשעשה אברהם משתה גדול ביום שנגמל מיצר הרע ליצר טוב כדלעיל היה יצחק י"ג שנים ולישמעאל כ"ז שנים : ואכבית · מין חולי ועיין לעיל ריש פ' י"ט [ה"ג רש"י וילקוט אר"מ רותם היה שכן דרך כו'] : השיחו · דברו : הרחק · מרחוק : מה להלן אלפים אמה שכן כתיב אך רחוק יהיה ביניכם אלפים אמה הכא נמי אלפים אמה ור' יצחק אמר אינו צריך ללמוד

משם

רש"י

אחד שאין ת"ל אלא לרבות אנטיקסר שלו פירוש אותו שהוא ממונה תחתיו של מלך לעשות כל צרכי המלך כמו שהיה המלך ראוי לעשות : שמתוך תשובה שאמרה שרה אמנו לאברהם את למד כי לא יירש בן האמה מכלל שלא היו מדיינין אלא לענין ירושה : עם בני עם יצחק · אפשר לומר עם בני יצחק מהו עם בני עם יצחק אפילו לא היה אהוב ויקר כיצחק לא היה יורש עמו שנולד בכמה תפלות ובכמה בקשות עם יצחק אף על פי שאינו בני אלא בנו של אברהם מאשה אחרת בכתובה וקידושין לא היה ראוי זה לירש עמו ק"ו עם בני אהובי עם יצחק שלי : ר' יודן בר שלום כי יצחק אין כתיב כאן אלא כי ביצחק · אילו נאמר כי יצחק יקרא לך זרע היית אומר יצחק וכל זרעו יקרא לך זרע עכשיו שנאמר כי ביצחק לומר לך ביצחק ולא כל יצחק במקצת מזרעו כגון יעקב יקרא לך זרע ולא כל זרעו כגון עשו : בי"ת תרין לומר לך במי שהוא מודה בשני עולמות · שהיה יכול לומר כי יצחק מהו כי ביצחק כלומר במי שהוא מודה בשני עולמות בו יקרא לך זרע כגון יעקב ולא עשו שכפר בתחיית המתים : זכרו נפלאותיו אשר עשה · ביצחק · מופתיו ומשפטי פיהו מופת נתתי לו למי שמוציא דבר מתוך פיו שכל מי שמודה בשני עולמות יקרא לך זרע : בן כ"ז שנים היה ישמעאל · כששלחו אברהם ולהגר אמו ואת אמרת ואת הילד והלא גדול היה שהרי כשנימול היה בן י"ג שנה וכשנולד יצחק היה בן י"ד וכשנגמל יצחק מילד רע ליצר טוב היה יצחק בן י"ג שנה וישמעאל בן כ"ז שנים ובאותו הפרק גירש אברהם את הגר אלא מלמד שהכניסה בו שרה עין הרע ומתוך כך חלה ונכנס בו חמה ואכבית ונתמעטו איבריו ונתכחש הבשר עד שלא היה אלא כילד של ג' שנים תדע לך שכן כתיב ויכלו המים מן החמת ותשלך את הילד תחת אחד השיחים : רותם היה · דברי ר' מאיר שכן דרך הרתמים להיות גדלים במדבר : אמר ר' אמי שיחים ששם השיחו עמה מלאכי השרת : למדנו נגד מנגד הרחק מרחוק · נאמר כאן

ותשב

פירוש מהרז"ו

(וכ"פ יפ"ת ופי' עוד גנות מל' גניא דלעיל פי"ח שפי' נשים) ואגב שהביא רשב"י דעת ר"ע הביא המדרש דעות אחרות והפסיק באמצע דברי רשב"י עד דבר לשבח : וישחקו לפנינו · פי' שילחמו יחד ונהרגו עי"ז : ר' עזרי' בשם ר"ל · עיין בפר"א פ"ל וכ"ז ליתא מ"ש שרה גרש וגו' ואת בנה בעבור מצחק לכך : כמתלהלה וגו' · כמ"ש ויהי רובה קשת וכמ"ש ואמר משחק אני כן כאן מצחק : לשבח · שאין בענין זה דבר עבירה ובתוספתא וז"ל ואני אומר ח"ו כו' אותו שכתוב בו למען אשר יצוה יהיה בביתו עבודת כוכבים וג"ע וש"ד אלא אין צחוק האמור כאן אלא לשון ירושה : יב הה"ד ועוצם עיניו · לעיל פר' מ"ח סימן ו' דורש הולך צדקות וכו' הוא מרומים וכו' הכל על אברהם ולעיל ר"פ מ"ג דורש מ"ש אוטם אזנו עי' מש"ם · וכאן דורש מ"ש ועוצם עיניו מראות ברע של ישמעאל שרע בעיניו · וכמ"ש בשמ"ר ר"פ א' ע"ש : אלא ביצחק · צ"ל כמ"ש בילקוט ביצחק ולא כל יצחק (וכ"ה בשוח"ט מזמור ק"ה יפ"ת) : ב' תרין · וכמ"ש לעיל פר' מ' סימן יו"ד בראשית ב' ראשית על ב' עולמות נוטריקון וגימטריא : מופתיו ומשפטי פיו · ופסוק הסמוך זרע אברהם עבדו · שענין המופת הוא לאות לברר דבר אמונה כמ"ש תנו לכם מופת · ונתן אליך אות או מופת · ואם ר"ל המופתים שעשה לזרע אברהם הול"ל לזרע אברהם · ע"כ דורש זכרו נפלאותיו לאברהם ושרה בלדת יצחק לזקנתם · מופתיו שנתת מופת ואות לאברהם שיאמר בפיו משפטי שהם ב' משפטים שהכל במשפט כפי המעשים ומשפט בעוה"ב ועי' שמ"ר פע"ו סימן כ"ב : יג וותרנים · כמ"ש שלש סאים קמח ושלשה פרים וכמ"ש שמ"ר ר"פ א' שאברהם שכתוב בו ואברם כבד מאד בכסף ובזהב היה משלח את אשתו ובנו ריקם בלא כסות ומחיה אלא כו' וע' פר"א פ"ל ומש"ם : ויתן אל הגר · וה"ד שם על שכמה ולא בידה אלא להורות לכל שמחזיקם לעבדים : שם על שכמה · שגם הילד שם על שכמה : כ"ז שנה · וכ"ה בפר"א שם · ועי' במ"כ · אך בילקוט הגי' בן י"ז שנה כמ"ש בספר הישר שהיה אז יצחק בן ה' · ועי' בפר"א שם מש"ש ג' שיטות · ועי' שמ"ר ר"פ א' סימן ד' : שכן דרך הרתמים · עי' מ"כ ודורש אחד השיחים מיוחד שבשיחים הוא הרותם שגחליו מחזיקים חום יותר מכל עץ · מדרש תהלים ק"כ וערכין ט"ו שנמשל בו גיהנם · ויתכן שהכוונה ע"פ מ"ש ומה יוסף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים כו' שכנתי עם אהלי קדר שהם היו בעלי רמיה וקדר היה בן ישמעאל · וכמ"ש לעיל סימן י"א רמה את רעהו ע"י קשת וחצים וע"כ הושלך תחת רותם · והיה לו חולי החום וזהו גחלי רותם · ושיחים הם אילנות כמ"ש וכל שיח השדה כמ"ש ב"ר רפי"ג סימן ב' כל האילנות כאלו משיחים [והרד"י בעהאק נר"ו אמר כי דרשות ר"מ אחד השיחים על רתמים י"ל ע"פ הכ' באיוב ל' ד' מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם · והנה שם כתיב בחסר ובכפן גלמוד הערקים ציה וגו' (ע"פ מדה"י"ז על הגר וישמעאל ואליהו) הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם · ע"כ דורש אחד השיחים על שיח הרותם · והגר הטיחה דברים ואצל אליהו כתיב שם רצפים רוץ פה וכו' וכאן פי' שהרצפים הי' רותם · וכ"כ שם אח"כ מן גו יגורשו ע"ש רש"י ודו"ק] : השיחו עמה מה"ש · ויתכן שמ"ש אחד כמ"ש ויעף אלי אחד מן השרפים וכמ"ש מיכאל אחד השרים הראשונים · ובתנחומא הגי' מקום שהשיח עמה אחד ממלאכים פי' כצ"ל : נאמר כאן כו' · יליף מנגד סביב לאוה"מ · ממנגד שכתוב כאן מנגד הרחק והרחק דכאן

ממ"ש

יפה תואר

לא קנאה שרה והקב"ה לא הסכים על ידה לגרש את בן האמה הזאת · ולכן מפרש על ג"ע אשר נפשו של אדם חמדתן · ור"י דורש על עבודת כוכבים כי זרוק מוטרא לאוירא כו' ואף באמו כתיב ותלך ותתע ודרשינן שחזרה לגילולי אביה · ור"א דורש על ש"ד כיון דהוא חשש בירושת אברהם לכן חפץ להרוג את יצחק כדלקמן ועל כן בערה האמה בשרה ואמרה כי לא יירש בן האמה הזאת וגו' · ומדברי רש"י בחומש משמע דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי · כיון דפקולים שם יבואו כולם : רבי עזריה משום ר"ל אמר כו' · הוא בא לפרש דברי ר"א כי הש"ד שיתה בזה שחשך להרוג את יצחק וכמ"ש לפני זה : ונראה חלקנו בשדה · פי' נראה חלוקת השדה אשר לאבינו דרך טיול · או פי' נראה כחנו בשדה כדרך הבחורים בהתאבקות ויריית החצים מי בקי יותר · והנה מזה נראה כי יצחק כבר היה גדול והיה זה ימים רבים אחרי הגמל · או שמפרש ויגמל מיצר הרע והיה יותר מי"ג שנה ופליגא אפר"א דאמר שהיה ישמעאל בן י"ז שנה כשגורש שהרי משנגמל יצחק היה בן י"ו שנה · ואף שיקשה קצת דא"כ היה ישמעאל גדול מאד משאת אותו על שכמה וכמו שטען הרמב"ן על רש"י ז"ל לא קשה כ"כ דאולי בחליתו נשאה אותו כדלקמן אף שהטורח מרובה : אלא לשון ירושה · באמת אין בתורה צחק לשון ירושה אבל פי' שהיה מצחק ומלעיג על המשתה ועל שמחת יצחק ואמר שלו משפט הבכורה וכ"כ הרמב"ן : שבשעה שנולד כו' · ונ"ל כי עד הגמל את יצחק סבלה שרה והחרישה ואח"ז נתמלאה חמתו ואמרה לאברהם : הה"ד ועוצם עיניו מראות ברע ולכן היה רע בעיני אברהם לראות ברעת ישמעאל · כי הוא עצם עיניו לראות גם ברעת רשעים וחרה לו לגרש את בנו מפניו אף כי רשע הוא · ומצאתי שאמרו שגרשו כמה ימים הנך לבקרו כו' שעד עכשיו רחמיו עליו כרחם אב על בנים וע' בילקוט נ"ש : ביתו של אברהם אבינו וותרנים היו · מדלא כתיב ויקח לחם וחמת מים וישם על שכמה וכתיב ויתן אל הגר דריש כי מלבד זה עוד נתן לה מתנות בוותרנותו ויען דלא עשה מאומה עתה שלא ברצון שרה וכאשר אמר לו ה' כל אשר תאמר לך שרה וגו' לכן מוכיח כי ביתו של א"א וותרנים היו : שכן דרך עבדים וכו' · ולכן לא נתן לה גמלים וחמורים כי ישאו את המשא למען ידעו הכל כי הוא בן שפחה ולא יתיחס אחריו כי ביצחק לבד יקרא לו זרע ובילקוט סי' צ"ה איתא לקח הרדיד וקשר במתניה לידע שהיא שפחה · והטעם הוא כמו שכתבנו : הא למדנו נגד מנגד כו' · כי ק"ל למה אמר מנגד הרחק שלא בחד סגי ואמר כי הוא מופנה לגז"ש · וחולק על ר' יצחק דיליף מן כמטחוי קשת דהוא מיל · ואולי

משנת דרבי אליעזר

מילפ"ר רבנן אמרי נגמל מחלבו · דקשה וכי לא נגמל עד שגדול היה גם למה קראו ילד כיון שכבר גדול לכ"א מילפ"ר אף כי קטן היה ניכר במעללו ורבנן אמרי נגמל מחלבו דבשעה שנגמל היה גדול שלא צרך האכן ועיין סדר שמות פרשה א' : וותרנים היו פי' לכן הולרך לכתוב שלא נתן גם רק לחם

וחמת

כו' וק"ל : בלמי שהוא מוציא שני עולמות מתוך פיו כצ"ל · והוציאו זה מדכתיב משפטי לשון רבים ר"ל שני עולמות : כל מי כו' עד וישכם אברהם יתר : ביתו של אברהם אבינו וותרנים היו · עיין מ"כ ושמעתי תירוצים של הכל לפי שאמר שכתוב וישכם אברהם לפי שהיה ירא מבני ביתו שהיו וותרנים ביותר ויתנו לה הרבה לפיכך השכים אברהם בעצמו ונתן לה רק לחם וחמת מים כך שמעתי ושיבוש הוא שעושין לבני ביתו וותרנים ואברהם עושין לקמצן ול"נ מתוך שהיה מוצא מוכן כל כך בבוקר אלא ע"כ וותרנים היו תמיד מכינים מפני האורחים : בן עשרים ושבע שנים כו' עד ותשלך את הילד · פ"כ סוף כמאמר

ידי משה

פלוגתא דרבי יודא ורבי יודן כו' · ואין להקשות דלמא משתה גדול כפשוטה שעשה סעודה גדולה וס"א שע דסל"ל משתה גדולה לשון נקבה [אינו ע"פ דקדוק] לזה פליגי ואמרו שגדול לא קאי על משתה אלא גדולי הדור וק"ל : ונראה חלקנו כו' · פי' כמו את חלקת השדה אשר לאלימלך : יהיו הכל שמחים · ר"ל עבדים ושפחות בני ביתו של אברהם היו שמחים שיפולו אחר מיתת אברהם לגורלו של יצחק והוא א"ל שוטים

שווחים בקשת מיל · א"ר ברכיה [א] כמטחת דברים כלפי מעלה · אמרה אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך וגו' · עכשיו הוא מת בצמא : **יד** הה"ד (תהלים נו) נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך · [ב] כאותה בעלת נוד · כשם שכתוב בספר תהלים (שם לט) שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה וגו' אל דמעתי אל תחרש · של הגר לא החרשת אל דמעתי אתה מחריש · ואם תאמר ע"י שהיתה גיורת היתה חביבה אף אנכי כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי · ויקרא מלאך אלהים אל הגר · בזכותו של אברהם · באשר הוא שם בזכות עצמו · יפה תפלת החולה לעצמו יותר מכל · באשר הוא שם · [ג] אמר רבי סימון קפצו מלאכי השרת לקטרגו · אמרו לפניו רבון העולמים [ד] אדם שהוא עתיד להמית את בניך בצמא אתה מעלה לו באר · אמר להם עכשיו מה הוא · צדיק או רשע · אמרו לו צדיק · אמר להם איני דן את האדם אלא בשעתו · קומי שאי את הנער · ויפקח את עיניה אמר רבי בנימין (טו) הכל בחזקת סומין עד שהקב"ה מאיר את עיניהם · מן הכא ויפקח אלהים את עיניה · ותלך ותמלא את החמת · הדא אמרת (כ) מחוסרת אמנה היתה : **טן** ויהי אלהים את הנער ויגדל · [ה] רבי ישמעאל שאל את ר"ע א"ל בשביל ששימשת נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה אכים ורקים מיעוטים · אתין וגמין ריבוים · הדין את דכתיב הכא מהו · א"ל אילו נאמר ויהי אלהים הנער היה הדבר קשה · אלא את הנער · א"ל כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק מכם · שאין אתם יודעים לדרוש אלא את הנער הוא וחמריו וגמליו ובני ביתו · ויהי רובה קשת · (כא) רבה וקשיותו עמו · [נ"א רבה וקשיותו אמו] רבה מתלמד בקשת · רבה על כל המורים בקשת · וישב במדבר פארן · אמר רבי יצחק [ו] זרוק חוטרא לאוירא · (כב) ועל עיקריה הוא קאים · כך לפי שכתוב ולה שפחה מצרית ושמה הגר · לפיכך ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים :

פרשה נד א ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו · (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם איביו ישלים אתו · [ז] רבי יוחנן אמר זו אשתו שנאמר (מיכה ז) אויבי איש אנשי ביתו · מעשה באשה שקבלה על בעלה לשלטון · והתיז את ראשו וי"א אף התיז את ראשה · רבי שמואל אמר זה הנחש · [ח] תנא ר' חלפתא אומר הנחש הזה להוט אחר השום · ומעשה בנחש אחד שירד מן ההר לבית · ומצא קערה של שום ואכלה (א) והקיא בתוכה · וראה נחש שבבית ולא הוה יכול לעמוד לו · כיון שיצא אותו הנחש יצא הנחש של בית ומילא אותה עפר · רבי יהושע בן לוי אמר זה יצר הרע · בנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו (ב) שתים ג' שנים בכרך והוא קושר לו אהבה · וזה גדל עם אדם

מסורת המדרש א שמ"ר פ' ג' · תנחומא וילא סי' ה' · ב ילקוט תהלים רמז תשע"ד · ג ר"ה ט"ז · ירושלמי ר"ה פרק א' · שוח"ט מזמור ה' · תנחומא וילא סי' ה' · ילקוט כאן רמז נ"ד · ד ירושלמי תענית פרק ד' סוף הלכה ה' · שמ"ר ריש פרשה כ"ז · איכה רבתי פרשה ב' · תנחומא יתרו סי' ה' · ילקוט ישעיה רמז רפ"ט · ה חגיגה י"ב · לעיל פרשה א' וש"נ · ו לקמן סוף פרשה פ"ו · במד"ר פרשה כ' · תנחומא סדר בלק סימן י"ז · ז ילקוט כאן רמז נ"ה · ילקוט משלי רמז תתקנ"ד · ח ירושלמי תרומות פרק ח' הלכה ג' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' :

חדושי הרד"ל

(כ) מחוסרת אמנה היתה · שהמלאך א"ל תחלה קומי שאי את הנער ולא האמינה ולא עשתה כן · עד שנפקחו עיניה וראתה באר מים · וגם אז הלכה תחלה למלאת החמת ואח"כ לקחתו · כי חששה שמא הבור רק אין בו מים : (כא) רובה וקשיותו עמו · פי' נער ועכ"ז קשיותו ועזותו עמו כגדול וכ"ה בתוספ' עה"ת · כ"א רבה וקשיותו עמו כצ"ל פי' שהיה רבה וגדל והולך וכן קושייתו היה עמו גדל ועולה במעלה : (כב) ועל עיקרו הוא קאים · בבמ"ר פ"כ הלשון על עיקרו נופל · ועי"ל ס"פ פ"ו :
(א) והקיא · ארס שלו · ועיין ידי"מ בשם פסיקתא · וליתא בפסיקתא · והוא בירושלמי תרומות פ"ח שציין גם המ"כ : (ב) ב' וג' שנים בכרך · פי' בחבורה והתקשרות כלשון בנה כרוך אחריה :

חדושי הרש"ש

(טו) הכל בחזקת סומין כו' מן הכא ויפקח כו' · כי הבאר היה שם מכבר לפי דרשת ר"א לעיל שהם הפיהו עמה מה"ש ושם כתיב על עין המים · ע"כ קרא לבאר כו' :
אים

רש"י

ומסב לה מנגד ולהלן הוא אומר מנגד סביב לאהל מועד יחנו · נאמר כאן הרחק כמטחוי קשת ונאמר להלן רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה מה נגד ורחוק האמור להלן אלפים אף כאן מטחוי קשת אלפים : שתי טיחות בקשת מיל · כשאדם מושך בקשת שתי טיחות לסוף הראשונה מתחיל האחרת יכול לירות מיל וזהו אומן לירות בקשת ופחות מכאן לאו אומן לירות מיקרי : אמר רבי ברכיה כמטחוי כמטחת דברים : ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן השמים בזכותו של אברהם · שנאמר בו ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים : באשר הוא שם בזכות עצמו · שניצול בזכות קול תפלתו וכבר אמרנו חולה היה מכאן אמרו יפה תפלת החולה לעצמו יותר מכל תפלות אחרים דכתיב וישמע אלהים את קול הנער : אדם שהוא עתיד להמית בניך בצמא · כשהולכין בגולה דכתיב משא בערב ביער בערב תלינו ארחות דדנים לקראת צמא התיו מים : הדא אמרה מחוסרת אמנה היתה · דכתיב ותמלא את החמת שהיתה יראה שמא יחסרו לה המים ולא יתן לה עוד : אילו נאמר ויהי אלהים הנער היה הדבר קשה להטעות הבריות אלא את הנער עמו בגרתו : הוא וחמרוהי וגמלוהי ובני ביתיה · שבכל דבר היה מצליח שלא תאמר בגרתו בלבד היה מתקיים עליו אלא לרבות הצלחה בכל מעשיו : וישב במדבר ויהי רובה קשת רבה וקשיותו עמו ד"א רבה ומתלמד בקשת דבר אחר רבה אומן על כל המורים בקשת : זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאים · כשהוא נופל הוא ננעץ בארץ ועומד על עיקרו זקוף :

פרשה נד אויבי איש אנשי ביתו זו אשתו מעשה באשה אחת שקבלה על בעלה לדיין והתיז את ראשו ויש אומרים אף לאחר כן התיז את ראשה ומפרש בפסיקת' לאחר זמן מצא הדיין עילה עליה והרגה לפי שלא חמלה על בעלה : א"ר שמואל בר

מתנות כהונה

משם מדכתיב כמטחוי שתי טיחות וכשיורה פעם שניה ממקום שכלה היריה הראשונה היא אלפים אמה : בעלת נוד · זו הגר ששם אברהם חמת על שכמה : בזכות אברהם · פירש"י דכתיב אצלו ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים : [והמית בניך בצמא · עיין בשמ"ר פ"ג] : מחוסרת אמנה · פרש"י דכתיב ותמלא את החמת שהיתה מתיראה שלא יתן לה עוד : הדבר קשה · מפני המינות אלא את הנער פירושו עם הנער : [ה"ג כי לא דבר רק הוא · ואם רק מכם הוא שאין אתם כו'] : וחמריו כו' · כלומר כל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו ואולי צ"ל חמריו בחי"ת בפתח וכו' וגמליו הגימ"ל בפתח · ועל שומרי החמורים וגמלים אמר כן כדלעיל אבל והיא גם היא וגו' : רבה · מלשון רביא כלומר נער ואע"פ כן קשיותו עמו ודרשו כן מדלא כתיב רובה קשת בסגו"ל וכתב קשת שם תואר על שם קושי ערפו ואמוץ לבבו : וקשיותו אמו שעזרה לו לרעה ולכך סמך ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים שהיה לה ליקח ממשפחת אברהם ושרה : [ה"ג רש"י ד"א רבה ומתלמד בקשת · ודייק התואר של קשת על ההתלמדות] : ה"ג ד"א רבה על כל כו' : רבה רב ואומן : המורים · ישוב על כל המורים זולתו : [במדבר פארן וגו' גרסינן] : על עיקריה קאי גרסינן · פירש"י כשתזרוק מטה למעלה לתוך האויר לצד מעלה חוזר ונופל על הארץ למקום שרשו לצד מטה :

פרשה נד אנשי ביתו ואין ביתו אלא אשתו כמו שדרשו חז"ל בהרבה מקומות : אף התיז כו' · בפי' רש"י כתב בשם פסיקתא לאחר זמן מצא הדיין עילה עליה והרגה לפי שלא חמלה על בעלה : זה הנחש · שנקרא אויב שנאמר ואיבה אשית בין זרעך וגו' : ומילא אותו עפר · כדי שלא יאכלו ממנה בני האדם הרי שגם הנחש
עמד

יפה תואר

גם ר"י מוכיח מן כמטחוי קשת דהוא מיל רק בשביל הגז"ש · כי בלי הגז"ש י"ל כמטחוי קשת טובא גם הרבה ממיל · א"נ ב' טווחים הכל לפי מה שהוא רובה קשת · יש שהוא רובה אך למרחוק ויש לקרוב : כמטחת דברים כלפי מעלה · לא בא להוציא התיבה מהוראתה הפשוטה דמורה על המרחק · אך דריש מדאפקי הכתוב בלשון כמטחוי ולא אמר כיריית הקשת דבא לרמז כי הטיחה דברים כלפי מעלה : כאותה בעלת נוד · ודריש הבי"ת של בנאדך כמו כ"ף וכמו"ש בשמ"ר פל"ח אל תאמר בשמים אלא כשמים והכינוי של בנאדך דקאי על ה' הוא משום שהקב"ה קרב אותה : בזכות עצמו · שנמול בן י"ג שנה ולא עכב שע"ז התפאר כדאיתא לקמן פנ"ה · ועוד שצעק לבו אל ה' ונעתר לו שהיה צדיק בשעתו כדאיתא בסמוך · ואע"ג דעבר על ג"ע ושפיכות דמים ועבודת כוכבים כדלעיל י"ל דעתה שב בכל לבו ונחם על רעתו · וכן אמרו לעיל פ"ל שישמעאל עשה תשובה : יפה תפלת החולה · כי הוא מתפלל מתוך צרתו וקרוב ה' לנשברי לב : אדם שהוא עתיד להמית בניך בצמא · כדאיתא באיכה רבתי כי פי' אלף פרקי כהונה בקעו בחיילותיו של נ"נ והלכו להם אצל הישמעאלים אמרו להם בני דודנו אתם השקונו מים כו' הוציאו להם נאדות נפוחות כו' והיה הרוח נכנס לתוך מעיו והיה מפרפר ומת כו' · ואע"ג שאין זה מדרך התורה שילכד האב בעון הבנים אשר יצאו מחלציו אחרי ימים רבים מ"מ כיון דהבאר הזה דרך נס היה וכמו שמשמע ממה שאמרו אתה מעלה לו באר וכן איתא בפר"א לכן טענו כיון שעתידה תקלה לצאת מזרעו איננו ראוי לנס הזה והשיב ה' שמאחר שלא ידין את האדם רק לפי שעה הזאת לא ימנע ממנו גם הנס הזה ועי' ברא"ם מה שתירץ למה נהרג בן סורר על שם סופו : הכל בחזקת סומים כו' · מדכתיב ויפקח אלהים את עיניה ולא כתיב ותפקח את עיניה : הדין את דכתיב הכא מהו · פה א"א כלל להחסיר את מלת את ואין טעם כלל לאמר ויהי אלהים הנער · ולמה קנף על ר"ע שאמר אלו נאמר ויהי אלהים הנער היה הדבר קשה · אם לא דנאמר כי ר"י אשר שאלהו כוונתו היתה כיון דכתיב לפני זה ותשק את הנער היה לו לכתוב ויהי אלהים עמו ויגדל אחרי דהנושא המאמר הנער כבר נזכר בקרא · ולמה כתב שנית הנער אם לא להגיע גביה את לדרשא · ור"ע לא הבין מראש את שאלתו עד שרמז לו כי הדבר הוא ריק מכם : לפיכך ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים · כלומר דהכתוב הזכיר זאת אשר הוא למותר · ללמד לנו כי כאשר גורשה מאברהם שבה לרעתה ולפרשה · ולפ"ז יראה האדם להדבק בטובים כל הימים · ולא יסור מהם ובא הכתוב ללמד לנו בזה דרך חיים ותוכחת מוסר :
רי"א זו אשתו · ואע"פ שאהבת האשה לבעלה גדולה כדכתיב ואל אישך תשוקתך · ואמר לעיל אין תשוקת אשה אלא לבעלה וכן אמרו בסנהדרין אין איש מת אלא לאשתו מ"מ היא אויבת לו ואין אהבתה אלא לתועלתה ואם יחסר חוקה תשנאהו וכמ"ש אין מריבה מצויה בביתו של אשה אלא על עסקי תבואתה · וכמה צרות יסבבו לבעליהן ע"י בקשת המותרות וכדאיתא בויק"ר פכ"ה בעובדא דההיא

פירוש מהרז"ו

ממ"ש שם אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה א"כ מנגד דכאן הרי אלפים אמה אף מנגד דשם אלפים אמה · עיין במ"ר פר' ב' סימן ט' בהדיא (עיין יפ"ת) שמ"ר פר' מ"ה סי' ג' ולר"י א"נ לגז"ש של רחוק כרחוק אלא נגד דשם מנגד דכאן וכאן מגופא דקרא דבשני טווחים ויריית קשת הוא מיל · ומ"ש שמ"ר פר' י"א סימן ה' שהקשת אינו יכול להלוך אפילו מאה אמה היינו בגובה : **יד** הה"ד נודי ספרת · בא לדרוש מ"ש ותשא קולה ותבך וישמע אלהים את קול הנער שמשמע ג"כ קול בכית הגר וזה ממ"ש נודי ספרת אתה וגו' שמשמע שכבר ספר הדמעות והכניסם בנאד ואח"כ אמר שימה דמעתי בנאדך שעדיין אינם בנאד : לזה דרש נודי בעלת נאד (וכמו נודית ע"ד בית הנשים שני שפירש שנית ויו"ד נודי ליחם) עי' מ"כ · ויתכן עוד כמ"ש בתנחומא סוף פ' חיי שרה קטורה זו הגר שהיתה קשורה בנאד וזהו בעלת נוד · ומ"ש במדרש כשם שכתוב בספר היינו בספר תורה · וכן הגי' בילקוט הלא בספרתך כשם שכתוב בספר שלך ע"כ וזה ע"פ מדה ל"ת נודי ספרת הלא בספרתך · ופי' שבעלת נוד אשר בכתה ספרת דמעתה · הלא בספרתך שם בתורתך מפורש ששמת דמעתה בנאדך וקבלת אותה · כן ספור ושימה דמעתי בנאדך כי כמו ברישא דקרא ספרת כך בסיפא ספור · וכמו בסיפא שימה דמעתי כך ברישא ושמת דמעתה כשנגרשה מאברהם · ומלת תהלים במדרש ט"ס הוא · ופסוק שמעה ה' הוא דרשה אחרת · וכמ"ש בסמוך (וכ"כ היפ"ת) : ויקרא מלאך וגו' · וס"ד מן השמים ואברהם נקרא שמים כמ"ש שמ"ר פל"ח סימן ו' בביאור · וכמ"ש לעיל פמ"ה ס"ס ז' : באשר הוא שם · במעמד שעומד בו עתה הרי שהיה עליו קטרוג ממה שיהיה לעתיד וזה ע"פ מדה ט' וי"ז שמפורש במקום אחר שהמיתו בניו את ישראל בצמא וכמ"ש שמ"ר פ"ג סימן ב' וס"כ ועי' תנחומא וילא סי' ה' ושם הגי' מיד רמז הקב"ה למלאך להראות לו הבאר כו' ע"ש בשינוי : אתה מעלה לו באר · כמ"ש פר"א פ"ל נפתח לו הבאר שנברא ביה"ש כו' ע"ש : בחזקת סומים · שאף שנזדמן לה באר דבר גשמי הנראה לא הרגישה עד שהקב"ה האיר עיניה : מחוסרת אמנה · שהיה לה לעשות בהיפך תחלה להשקות הילד שהיה בסכנה ואח"כ למלאות החמת אלא שחששה שעד שתלך אל הנער להשקותו ותחזור אל הבאר הרחוק ממנה מיל לא תמצא עוד למלאות · והיה לה להאמין בהשי"ת שהבטיחה שיהיה לגוי גדול (וכ"כ היפ"ת) : **טן** ר' ישמעאל שאל · לעיל פר' א' סימן י"ד וש"נ ומבואר : רבה וקשיותו · כל. מה שרבה בגידולו והולך רבה וגדלה קשיותו עמו (יפ"ת) : זרוק חוטרא · עיין לקמן ס"פ פ"ו :

פרשה נד סימן א זו אשתו · כמ"ש לעיל פרשה כ' ר"ס ג' · זכה עזר לא זכה כנגדו : **זה** יצר הרע · עיין כל הענין במדרש תהלים מזמור ל"ד :

ידי משה

ואחר זה מתחיל המדרש לדרוש ענין אחר ומתחיל תחת אחד הפיתים אמר רבי מאיר כו' : הכל בחזקת סומין כו' · הכוונה שאין העין יכולה לראות אלא במה שניתן לה רשות אע"פ שיהיה הדבר לפניה וכן אירע להגר שלא נראה לה הבאר ההוא מתחלה אלא גם היה ולא היה לה רשות לראותו עד שפקח אלהים את עיניה עכ"ל אב"א : מחוסרת אמנה היתה · עיין מ"כ בשם רש"י אבל האכ"א פירש בהוציאו זה לפי שבתחלה מלאתה את החמת ואח"כ השקתו לפי שהיתה יראה שלא יתעלם ממנה הבאר ויחזור למות בצמא עכ"ל אב"א : רבה וקשיותו עמו · עיין מ"כ ול"נ דהכי פי' רובה וקשיותו עמו ע"ד כאשר הוא שם ביתו כך כאן שהיה רובה וקשתו עמו כל מקום שהיה הולך לא עשה שום דבר עד שיהיה לו קשתו בלדו לפי זה צריך להיות בפירוש ראשון וקשתו עמו · כ"א רבה וקשיותו אמו באל"ף ר"ל שבכל מקום שהלך לא הלך בלא אמו ולפי זה קורא הכתוב להגר קשת שהיתה קשת עורף כנ"ל וכ"א אמר וקשיותו אמו צ"ל ד"א : מעשה בנחש אחר כו' · בפסיקתא ראיתי גוף המעשה וגופא דעובדא הכי הוי שהיה בקערה שום

משנת דרבי אליעזר

והמת מים ולא כסף וזהב לדרך ביתו לפי שילא לתרבות רעה כדפירש"י להגיד שבחו של אברהם דאל"כ למה נכתב מה שנתן לה : ויהי רובה קשת רבה וקשיותו עמו כ"א רבה וקשיותו אמו · פי' קמץ תחת הרי"ש כל מה שהיה רבה גדול והולך היה קשיותו גדל עמו ובתרגום ויגדל ורבה ולנ"א מפרש רבה מלשון מרביתו פי' ע"י שגדלתו אמו וס"ל שחזרה לגלולים וכו' לכך גם הוא נעשה קשה עורף ויצא לתרבות רעה :
אמר

מנעורותו עד זקנותו · א אם מצא בתוך שבעים הוא מפילו · בתוך שמונים הוא מפילו · הוא שדוד אומר (תהלים לה) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו · אמר רבי אחא וכי יש גזלן גדול מזה · ואמר שלמה (משלי כה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא (ג) השקהו מים · ב מלחמה של תורה היך מה דאת אמר (שם ט) לכו לחמו בלחמי · ומימה של תורה היך מה דאת אמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים · א"ר ברכיה אויביו גם אויביו · לרבות מזיקי ביתו · כגון יתושים ופרעושים וזבובים · ד"א (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש · ג זה אברהם שנקרא איש · דכתיב ביה (ישעיה מו) מארץ מרחק (א) איש עצתי · גם אויביו זה אבימלך: ב ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכול · ד רבי יהודה אמר פיכול שמו · רבי נחמיה אמר פה (ד) שכל צבאותיו נושקים לו על פיו · אלהים עמך · לפי שהיו אומות העולם אומרין אילו היה צדיק לא היה מוליד · אתמהא · כיון שהוליד אמרו לו אלהים עמך · ואילו היה צדיק (ה) לא היה שומע לקול אשתו · וכיון שנאמר לו כל אשר תאמר אליך שרה (ו) שמע בקולה · אמרו לו אלהים עמך · ואילו היה צדיק לא היה דוחה את בנו בכורו · כיון שראו את מעשיו אמרו לו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה · ד"א לפי שחרבו מקומות של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר (ז) קלרין שלו כלום · לפיכך אלהים עמך · בכל אשר אתה עושה · הואיל והאלהים עמך · ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי ולניני ולנכדי · עד כאן רחמי האב על הבן · א"ר אבא (ח) עד כאן לאחים השותפין · א"ר יוסי בר חנינא כתיב (תהלים לח) ואויבי חיים עצמו · מה שניתן לאברהם לשבע דורות ניתן לאבימלך לשלשה · ה למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שעדיין נכדו קיים · כחסד אשר עשיתי עמך · מה חסד עשה לו אלא שאמר לו הנה ארצי לפניך · (ט) ואעפ"כ לא קבל עליו : ג והוכיח אברהם את אבימלך וגו' · א"ר יוסי בר חנינא ו התוכחת מביאה לידי אהבה · שנאמר (משלי ט) הוכח לחכם ויאהבך · היא דעתיה דרבי יוסי בר חנינא דאמר כל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה · אמר ריש לקיש תוכחה מביאה לידי שלום · והוכיח אברהם את אבימלך · היא דעתיה דאמר כל שלום שאין עמו תוכחה אינו שלום · על אודות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך · ז ואי זהו גזלן בר קפרא אמר זה שהוא גוזל בפרהסיא · היך מה דאת אמר

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ל"ד. ילקוט תהלים רמז תשכ"ג. ב עיין חגיגה י"ד. סוכה נ"ב. ג עיין ע"ז י"ט. ד ילקוט כאן רמז נ"ה כל הענין. ה שמות רבה פרשה כ' מכילתא ריש פרשה בשלח. תנחומא בשלח סימן א'. ילקוט סדר בשלח רמז רכ"ז. ו ערכין דף ט"ז. ז בבא קמא דף ע"ט. ילקוט שופטים רמז ס"ו:

חדושי הרש"ש

(א) איש עצתי. עמ"כ ועוד י"ל ע"פ דרשתם לעיל פמ"ב והמה כו' לא הבינו עצתו כו' למה כו' כדי שיבואו ויפלו בידי אברהם. ולכן שפיר יקרא איש עצתו שהשלים עצת המקום. וגם י"ל"פ עוד ע"פ מה שאמרו בש"ר רפי"ח שעשה עצה עם אברהם לחלוק הלילה שרדף אחרי המלכים ודרשו ע"ז קרא דועצת מלאכיו

חדושי הרד"ל

(ג) השקהו מים וגו'. וה' ישלם לך כצ"ל. ור"ל כמ"ש בסוכה (נ"ב.) וה' ישלימנו לך. והוא לראיה שברצות ה' דרכי איש גם אויביו זה יצה"ר ישלים אתו ע"י עסקו במלחמה ומימה של תורה: (ד) שכל צבאותיו נושקים לו על פיו. כענין על פיך ישק כל עמי האמור ביוסף דמשמע לקמן פ"צ דאמר פה שלא נשק לעבירה על פיך ישק דמפרש ליה נשיקה על פיו ממש (ועיין ראב"ע שם). ועיל פס"ד: (ה) לא היה שומע לקול אשתו. כשאמר לה הנה שפחתך בידך עשי לה כטוב בעיניך. ובילקוט כאן הגירסא ג"כ לדחות את בנו. והתוק לפ"ז דהיינו בתרייתא: (ו) שמע בקולה אמרו לו אלהים עמך בכל אשר וגו' כצ"ל ובראשונה דרש מלות אלהים עמך. והשתא דרש בכל אשר דיליף לה מן כל אשר תאמר אליך שרה. ובדרש' שנייה דישמעאל דרש אתה עושה. שזה עשה אברהם בעצמו כמ"ש וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וגו' שם על שכמה וגו': (ז) קלורין שלו כלום. עיין יד"מ שנ"ל כאן תשלום המאמר כדלעיל פנ"ב. וכ"מ בערוך ערך קלר ב' שהיה כתוב לפניו כאן כן: (ח) ע"כ לאחין השותפין. ירושלמי ב"ב פ"ט ה"ג ע"ש במפרש בשם הראב"ד והרמב"ן: (ט) ואעפ"כ לא קבל עליו. עמ"כ ועיל ר"פ ס"א. ואף שכתיב אח"ז ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים. לא בגרר עיר המלוכה היה (שעליו כיון אבימלך

מתנות כהונה

עמד לעזרה בעת שהיה עליו הרצון מאת ה' ועיין כל זה בירושלמי במסכת תרומות: **בתוך שבעים שנה** · אע"פ שהוא סוף ימיו שנאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה: **בתוך שמונים** · פירש"י בשם פסיקתא שהרי יוחנן שמש בכהונה גדולה שמונים שנה לסוף נעשה צדוקי: **מחזק ממנו** · מיצר הרע החזק ממנו: **וכי יש גזלן וכו'** · שגוזל נשמתו של אדם: **שונאך** · זה יצר הרע שהוא רעב להסטין אותך מדרך טובה לדרך רעה: [ואם צמא גרסינן]: אויביו [היל"ל ואמר גם אויביו] לרבות: **איש עצתו** · שבזכותו ובעצתו נברא העולם שנאמר בהבראם קרי ביה באברהם וזהו שאמרו חז"ל נתייעץ באבות העולם וברא את העולם גם דרשו לעיל פרשה ע"ז אמר אדם באיזה זכות יעלה לבראי בזכות אותו שבא מרחוק: **פיכול** · נוטריקון פה כל כלומר כל הפיות היו נושקין אותו: **לקול אשתו** · לדחות את בנו וה"ג בילקוט בהדיא: **אלהים עמך** גרסינן כיון שראו את מעשיו של ישמעאל שהיה רשע: **ולא חסר קלרין כו'** · קלרין פירש הערוך אוצר כלומר אף על פי שנתמעטו העוברים והשבים עליו אשר עמהן היה משאו ומתנו ומהם כנס אוצרותיו ועכשיו לא נתמעט אוצרו בשביל כך ראה והבין כי ברכת אלהים בכל אשר יש לו וראיתי פירושים ולא ישרו בעיני: **לאחים השותפין** · פירש"י עד ג' דורות יכולין האחים לעמוד בשותפות ולא יותר וכן כאן שלשה דורות עמדו ישראל בשותפותן ואח"כ נתרחקו מהן: **לשבעה דורות** · שכשנכנסו ישראל לארץ ישראל כבר עברו שבעה דורות אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה ומזרע אבימלך לא עברו שלשה ודור רביעי ישוב הנה שהרי בעוד שדור שלישי היה קיים לא נחם אלהים דרך ארץ כי הקורבה עדיין קיימת כן פירש"י: **לא קבל עליו** · אברהם והלך לו חוץ לגרר אף על פי שבחר בישיבת גרר בראשונה שהרי כתיב בסוף הפרשה ויקם אבימלך ופיכול שר צבאו וישובו אל ארץ פלשתים ופירש הרמב"ן למקום המיוחד שבארץ פלשתים והיא גרר דכתיב מלך גרר מכלל שאברהם לא היה דר שמה בעת ההיא: [מביאה לידי שלום והוכיח וכו' · ועי"ז כרתו ברית שלום · ובילקוט לא גרס והוכיח וכו': היא דעתיה דר"ל · איזהו גזלן גרס]:

רש"י

נחמן מעשה בנחש אחד שירד בבית ומצא קערה של שום ואכלה והקיא בתוכה ארס וראה נחש שבבית ולא היה יכול לעמוד בו שאותו שהקיא ארס בקערה נחש חריף היה כמו שמפורש שם בפסיקתא וכיון שיצא לו אותו נחש ירד נחש הבית ומילא את הקערה עפר כדי שלא יאכלו ממנו בני הבית ומפורש בפסיקתא ולא איתרגים לסוף זרק גרמיה לגויה כדי שלא יאכלו הוי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו שאף הנחש מסייע לו בזמן שהוא עת רצון: **בתוך שמונים מפילו** · ומפרש בפסיקתא כדרך שעלה ליוחנן כהן גדול ששמש פ' שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי: **יש לך גזלן גדול מזה** · שנוטל נשמתו של אדם: **דבר אחר ברצות ה' דרכי איש** זה אברהם. שנקרא איש דכתיב מארץ מרחק איש עצתי: **גם אויביו** ישלים. אתו זה אבימלך: **אילו היה צדיק לא היה שומע לקול אשתו** · לדחות את בנו וכיון שנאמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה אמרו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה ראו שעל פי הדבור הוא שעשה הכל: **ולא חסר קילורין שלו** · אוצר שלו: **שכל צבאותיו נושקין לו על פיו** · שהיה אהוב בעיני עבדי אבימלך: **עד כאן רחמי האב על הבן** · לי ולניני ולנכדי: **עד כאן לאחים השותפין** · עד ג' דורות יכולין האחים השותפין לעמוד בשותפותן ולא יותר כמו כן דורות שעמדו ישראל בשותפותן עמהן לסוף נתרחקו מהם: **אמר רבי יוסי כתיב ואויבי חיים עצמו וגו'** · וזהו ואויבי חיים עצמו שהאריכו שנים שמה שניתן לאברהם

פירוש מהרז"ו

בתוך שמונים · וכמ"ש באבות ואל תאמין בעצמך עד יום מותך · ועי' מ"כ בשם רש"י: **ועני ואביון מגוזלו** · במדרש תהלים הגי' א"ר אחא מציל יצה"ט מיצה"ר: **אם רעב** · ובמ"ת שם אם רעב אם עמד עליך יצה"ר האכילהו בלחם התורה שנאמר האכילהו לחם · כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך ישלימנו לך: **מזיקי ביתו** · עיין לעיל פר' כ' ס"ס פ' וש"נ ומבואר: **מארץ מרחק** · עיין לעיל פר' פ"ו סימן ד' שדורש על אברהם ושם מבואר: **זה אבימלך** · וכמש"ל פר' נ"ב סימן י"ב ביקש להקנותה בפני בעלה שהי"ל שנאה בלבו על שעשה עמו · וכמ"ש מעשים אשר לא יעשו וגו': **ב ר"י אומר פיכול** · שעם פלוגתתן שאצל יצחק נזכר גם כן אבימלך ופיכול ושם על פסוק תהי נא אלה בינותינו כו' ת"א תתקיים כען מומתא דהוה בין אבהתנא כו' הרי אבימלך שהיה בימי יצחק היה בנו של אבימלך שהיה בימי אברהם · שכל מלכי פלשתים נקראו כן כידוע ובפיכול נר"י פיכול שמו העצם הוא עצמו שהיה בימי אברהם ובימי יצחק שרחוק שיקרא שני שרי צבאות של שני מלכים בשם אחד · ולר"נ אחר היה וסובר שפיכול שם כולל לשרי צבאות · וכמ"ש אצל יוסף שהיה משנה של פרעה ועל פיך ישק כל עמי (יפ"ת) [ומוסיף עוד כי כן מנהג בארץ קדם אשר כל המקבל משרה ושררה מידי השר הממונה לחלק את השררות לעבדי המלך נושק את ידי המלך ועי' לקמן פ"צ]: **לא היה שומע כו'** · הכוונה על טעם הראשון שמסרה בידה ותעניה שרה ותברח מפניה וכמ"ש בפרשת לך וכשנאמר לו בפעם הב' כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ידעו שגם בפעם הא' היה הדין עמו · וגירסת הילקוט הובאה במ"כ צ"ע שהרי לא דחה את בנו עד שנאמר לו כל אשר תאמר כו': **לא היה דוחה בנו בכורו** · צ"ע שהרי א"ל הסי"ת אל ירע בעיניך על הנער כו' כי ביצחק יקרא לך זרע · ויש ליישב: **שחרבו מקומות של סדום** . עיין לעיל פר' נ"ב סימן ג' מש"ש ותבין כאן; **הואיל והאלהים עמך** · שהוא קרוב אליך אני בטוח שתקיים שבועתך בשמו (מיפ"ת): **למה לא נחם** · כמ"ש מכילתא ריש בשלח ולא נחם וגו' כי קרוב הוא שקרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך השבעה לי באלהים: **ואעפ"ב לא קיבל** · וכמ"ש לקמן ר"פ ס"א ובמושב לצים לא ישב וכו' ע"ש מ"כ · ועיין ס"פ זו וצ"ע: **ג תוכחה** · שהתוכחה תלחה

יפה תואר

דקרטילא דתלי וסיא מג' כפויי טובה כדאיתא בויק"ר פ"ד · ואנ"ל אם היא רעה בתכונתה שעליה נאמר ומוצא אני מר ממות את האשה והיא האויב הטעמי שלא יוכל להמלט ממנה · שהוא בביתו ויודעת מסתריו: **אם מצא בתוך שבעים הוא מפילו כו'** · והא דאמרינן ביומא כיון שעברו רוב שנותיו ולא חטא שוב לא יחטא היינו דהוא יתגבר על יצרו אבל מלחמת היצה"ר בקרבו לא תשקוט עד יומו האחרון: **מציל עני מחזק ממנו** · זה היצה"ר החזק מיצה"ט לפי שהוא קדם לו י"ג שנה · וגם היצה"ט נקרא ילד מסכן ויצה"ר זקן · כי כל אברי האדם מסייעים ליצה"ר · והיצה"ט אין לו משען רק בתבונה ובשכל · ואמר עליו וכי יש גזלן גדול מזה כי הגזלן לא יגזול רק קניינים המדומים · ויש ביד הנגזל להוסיף אומץ ולקנות אחרים והיצה"ר גם את נפשו יטול עד בלי השאיר לו תקומה: **מלחמה של תורה** · כי ע"י התורה יכנע לבו וילמד ליראה את ה' וכדלעיל פכ"ב אם בא יצרך להשיאך דחהו בד"ת וכן פירש"י ז"ל בפ' החליל · ואולי הפירוש עפ"י מה שאמרו ז"ל משביעו רעב מרעיבו שבע ואם יאכילהו מלחמה של תורה ויפרשנו מהאיסור יהיה שבע מרעבונו: **גם אויביו זה אבימלך** · כוונת האגדה זו לומר שמה שספרה לנו התורה ענין ויכוח של אבימלך לומר שרצה ה' דרכי אברהם והגלית מעשיו שאויביו דרשו שלומו ונעשו אוהבים ע"י התוכחה כדלקמן סי' ג': **ואעפ"כ לא קבל עליו** · וכא בזה נלמדנו פה · כי אם יקדים אדם לעשות טובה לרעהו אע"פ שהטובה לא תתקיים · ראוי להחזיק לו טובה · ומה שלא קבל אולי לא חפץ לסיות נגד פניו ולהזכיר לו את הצער והעצב אשר בא לו בגללו · ועי' לקמן פרשה ס"א על הפסוק ובמושב לצים לא ישב: **התוכחה מביאה לידי אהבה כו'** · משום דק"ל בקרא כיון דאברהם אמר אנכי אשבע · שלא כבר כרת עמו ברית שלום ואהבה למה יספר הכתוב עתה כי אברהם הוכיח את אבימלך ולא מבל לאמר כי אברהם בא להזכיר לו עון עבדיו ולהגיד לו כי בכל זאת אנכי אשבע ואשכח את העון הזה · שלא ע"ז נותה התורה לא תטור · כי לא יאמר לרעו אנכי אינני כמוך · וחלילה לאברהם להכשל במדה מגונה כזו מנטירת שנאה · ולכן מפרש המדרש כי לחזק את האהבה בא להוכיחו וכדעת ריב"ח דאמר כל אהבה שאין עמה תוכחה כו' פי' אם יש לו לאוהב דבר להוכיח את רעו · והוא מחריש · שלא בזה נראה כי לא יבקש להיטיב ולהישיר דרכיו · ולכן איננה אהבה רק חנף ושפת חלקות אבל המוכיח ומבקש להסיר ממנו כל נפתל ועקש · אות הוא כי אהבתו נאמנה היא · וע"ד הכתוב נאמנים פצעי אוהב וגו' · ומה שהביאו פה הפסוק הוכח לחכם ויאהבך מפרשי כי המוכיח לחכם עוד תתוסף לך אהבה חדשה ותתחזק מאשר היתה: **תוכחה מביאה לידי שלום** · לא פליג על ריב"ח · רק ריב"ח מיירי מאנשים חכמי לב · שמה יבינו מחשבת המוכיח כי את טובתם ידרוש ולכן יוסיפו לו אהבה · ור"ל מיירי בסתם בני אדם אשר לא יעמיקו להבין משפט · ולכן לא יוסיפו אהבה למוכיחם אבל שלום יהיה להם · כי אם לא יוכיחם ויחשוב עון עלימו כלא ישנאם ויבוז בלבו · אבל אם יוכיחם קרוב הדבר כי ישובו מדרכם או יתנצלו לפניו · ושלום יהיה ביניהם: **אי זהו גזלן כו'** · משום דקשה בקרא למה הוכיח

ידי משה

כשתקת והנחש ירד מן ההר והקיא ארס לתוכה וראה הנחש של הבית והיה רוצה לגרש את הנחש הבא מן ההר ולא היה יכול לעמוד כנגדו ר"ל שהנחש הבא מן ההר היה יותר חריף וחזק מן אותו שבבית והנחש שבבית היה אוהב לבעל הבית והיה להנחש צער שיאכלו בני הבית וכיון שיצא הנחש ירד נחש הבית ומלא את האוכל עפר כדי שלא יאכלו בני הבית שד מפורש שם ולא איתרגשו בני הבית לסוף זרק גרמי' לגביה כדי שלא יאכלו ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו שאף הנחש היה מסייע לו בשעת עת רצון עכ"ל הפסיקתא: ואמר שלמה כו' עד אמר רבי ברכיה . הוצרך לכל זה כדי שתבין הפסוק ברצות ה' וגו' ר"ל ברצות ה' דרכי איש דהיינו למי שעוסק בתורה גם אויביו ישלים אתו דהיינו יצה"ר אינו יכול לעשות לו מאומה כמאמר הכתוב אם רעב שונאך וגו': **ולא חסר קילורין כו'** . לשון אנ"א נראה שזהו מה שדרשו לעיל בפרשה נ"ב שהלך אברהם לגרר מפני שחרב מקומו של סדום ופסקו עוברים ולא חסר קילורין שלו כלום פי' האוצר של כל מינים מאכל שהיה לאברהם עבור עוברים ושבים לא היה חסר כלום לפי שלא היה לו לעשות עם מי צדקה לפיכך נשאר האוצר מלא לזה אמר אברהם מה אני מספיק כו' כמו שמבואר שם פ' נ"ב וכיון שראה אבימלך טוב כוונתו והיותו רודף צדקה וחסד עד שמפני זה נסע והלך לו לגרר אמר בודאי ימצא צדקה וחיים וכבוד והאלהים עמך ועתה השבעה לי ע"כ לשון אנ"א: ע"כ רחמי אב על הבן . דהיינו ג' דורות עם האב וכן תרגם אונקלוס בחומש דלא תשקר לי ולברי ולבר ברי: ע"כ לאחים השותפים . פי' אחים היורשים מאביהן איזו בית או שדה יכולין הם לדור או לזרוע בשותפות בלי חלוקה עד תלתא דרא ואין מדקדקין זה עם זה אבל אחר תלתא דרא הם כמו נכרים ואין דעתן סובלתן לדור ביחד ומתקנאין זה בזה ומוכרחין לעשות חלוקה ביניהן: **מה שניתן לאברהם כו'** . פי' כמה שנים שניתן לז' דורות של אברהם לחיות ניתן לשלשה דורות של אבימלך כמ"ש הפ' ואויבי חיים עצמו שהיו מאריכים ימים והראיה כשנכנסו לארץ כבר עברו ז' דורות ודורות אבימלך לא עברו רק ג' כמו שכתוב בפ' לך לך ודור רביעי ישובו הנה כמו שפי' הרמב"ן ודור רביעי של אמוריים ישובו בני אברהם הנה כשאמר שכתוב כי לא שלם עון האמורי והקדוש ב"ה פוקד עון אבות על שלשים ורבעים נמצא שהיו ג' דורות של אבימלך חיים כל כך הרבה כמו ז' של אברהם אבל רש"י בחומש פ' לך לך פי' שם שדור רביעי קאי על יורדי מצרים מיום ירידתם למצרים ע"ש קשה אהדדי לפי' מ"כ בשם רש"י והו"ק וצ"ע: **מה חסד עשה לו כו' עד והוכיח אברהם**. אתה כמעיין לבאורו

(שופטים ט) ויגזלו את כל אשר יעבור עליהם בדרך · מה דרך בפרהסיא אף גזלן בפרהסיא · ר' שמעון בן יוחאי מייתי לה מהכא (מלאכי א) והבאתם גזול את הפסח ואת החולה · מה פסח וחולה מומין בגלוי אף גזלן בגלוי · רבי אבהו בשם ריש לקיש אמר לפני ט' גנב ולפני עשרה גזלן · רבי תנחומא בשם ר' הונא לעולם אינו גזלן עד שיגזלה מידו שנאמר (שמואל ב כג) ויגזול את החנית מיד המצרי · ויאמר אבימלך לא ידעתי וגם אתה (י) לא הגדת לי על ידי מלאך וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום : ד ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויאמר אבימלך לאברהם מה הנה שבע כבשות · א אמר לו הקב"ה אתה נתת שבע כבשות בלי רצוני · חייך שאני משהה בשמחת בניך ז' דורות : אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני חייך כנגד כן הורגים מבניך שבעה צדיקים ואלו הן · חפני · ופנחס · ושמשון · ושאול וג' בניו · אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני · כנגד כן בניו מחריבין מבניך (יא) ז' משכנות ואלו הן · אוהל מועד וגלגל · נוב · וגבעון · ושילה · ובית עולמים תרין · אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני כנגד כן ארוני חוזר בשדה פלשתים ז' חדשים הה"ד (תהלים עח) ב ויתן לשבי עוזו זה ארון ברית · וכתיב (ש"א ו) ויהי ארון ה' בשדה פלשתים ז' חדשים · ג ותפארתו ביד צר · אלו בגדי כהונה כמה דאת אמר (שמות כח) ועשית בגדי קדש לאהרן וגו' ולתפארת · רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק בשם ר' אבא ד למה לקו אנשי בית שמש על ידי שהיו מליזין בארון · אמר הקב"ה אילו תרנגולתו של אחד מהם אבדה היה מחזיר עליה כמה פתחים להביאה וארוני בשדה פלשתים שבעה חדשים ואין אתם משגיחים בו · אם אין אתם משגיחים עליו אני אשגיח עליו (תהלים צח) הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו · הה"ד (שמואל א ו) וישרנה הפרות בדרך מהלכות בישרות ה הפכו פניהם כלפי ארון ואמרו שירה · והיינו דכתיב (ג) וישרנה אמרו שירה בפה · אי זו שירה אמרו · רבי מאיר אומר שירת הים אמרו נאמר כאן הלכו הלוך וגעו ונאמר להלן כי גאה גאה · (ד) רבי יוחנן אמר שירו לה' שיר חדש · (ה) רבי אליעזר אמר הודו לה' קראו בשמו · (יב) רבנן אמרי ה' מלך תגל הארץ · רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק אמר תלת שירו לה' שיר חדש · שירו לה' כל הארץ · ה' מלך ירגזו עמים · תני אליהו ו רומי השיטה התנופפי ברוב הדרך · המחושקת ברקמי זהב · המהוללה בדביר ארמון · המעולפת מבין שני כרובים · אמר רבי שמואל בר נחמן (יג) כמה יגיעות יגע בו בן עמרם עד שלימד שירה ללוים ואתם אומרות שירה מאליכם יישר חילכם : ה ויאמר כי את שבע כבשות וגו' · רבנן ורבי יצחק בן חקורה · רבנן אמרי

מסורת המדרש א מדרש שמואל פרשה י"ב · תנא דבי אליהו רבא סוף פ' ז' · ילקוט שמואל א' רמז ק"ג · ילקוט כאן רמז צ"ה כל הענין · ב עי' ירושלמי מגילה פרק א' · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ילקוט תהלים רמז תתכ"ב · ג מגילה דף י"ב · ד סוטה דף ל"ד · במדבר רבה סוף פרשה ה' · ה מדרש שמואל פרשה י"ב · תנחומא סדר ויקהל סימן ז' · ילקוט שמואל א' רמז ק"ג · ו עבודת כוכבים דף כ"ד · תנא דבי אליהו רבה פרק י"א ·

חדושי הרד"ל

כשא"ל הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך וגו') אלא כבאר שבע וכמ"ש הרמב"ן : (י) לא הגדת לי ע"י מלאך · פי' שלית להודיעני לגרר שאני שרוי בה : (יא) ז' משכנות ואלו הן אוה"מ כו' · צ"ע שאוה"מ שבמדבר לא חרב כלל · רק כשבאו לארץ קבעוהו בגלגל · גם שאחרי דחשיב לא ע"י פלשתים חרבו כולם : (יב) רבנן אמרי ה' מלך תגל הארץ · עמ"כ שכתב דבמדרש שמואל גרסינן ה' מלך ירגזו · אבל במדרש שמואל שלנו פי"ב הגי' כרבנן כדהכא · רק בדר"א גרסינן שם ה' מלך ירגזו עמים וכ"ה בש"ס בעבודת כוכבים (כ"ד :) משמיה דר"א · ובאמת במזמור תגל הארץ איכא למדרש טפי מענין גם הארון בפלשתים · דכתיב יבשו כל עובדי פסל השתחוו לו כל אלהים · והיינו כדכתיב והנה דגון נופל ארצה לפני ארון ה' : (יג) כמה יגיעות כו' שלמד שירה ללוים · לא נמצא זה בכתוב שלימד משה שירה ללוים · ובערכין (יא·) ובמ"ר נשא פ"ו טרחו תנאי ואמוראי למצוא סמך לשירה מן התורה ע"ש (ואולי אפשר לדרש' דהתם מן עבודת עבודה שמעינן שהיא קרויה עבודה · ויגיעה היה בה ללמדה) וכמדומני שצ"ל עד שלימד שירה לישראל · והיינו שירת הים דכתיב אז ישיר משה ובני ישראל · וע' סוף פרק ז' בסוטה ובמכילתא דשירה · ובילקוט ס"פ חוקת בשם ילמדנו שבשירת הים לא הניחם משה שיאמרו לעצמו אלא כשם שרבו של נער אומר עמו פרשתו כך אמר משה עמהם ע"ש :

חדושי הרש"ש

מלאכיו ושלים : (ג) וישרנה אמרו שירה בפה · מסמ"כ נראה שהיה לפניו הגי' שירה נאה [וכ"ה הגירסא מפורשת במדרש עם היפ"ת] : (ד) ריו"א שירו לה' שיר חדש · נראה דהיינו מזמור צ"ח דמתחיל במזמור ובתריה כי נפלאות עשה · ובע"ז ק"ל מזמורא יתמא וע"ש · ואולי כוון הס למזמור קמ"ט דכתיב שם לעשות נקמה כו' והוא ע"ש נקמת ה' בפלשתים וכן כל המזמור דעת לכוון נקל להשיבו על ענין הארון · וגם איננו רחוק שיכוון הס על פסוקי דישעיה (מ"ב) מן פסוק יו"ד שמתחיל שירו לה' שיר חדש · דאלו מזמור צ"ו הא ק"ל ר"י בשם רשב"י להלן שירו לה' כל הארץ · וטעמא כ"ל משום דמזמור זה כתיב ג"כ בד"ה (א' ט"ז) (בתוך מזמור דהודו בחלופי איזה תיבות) ושמה אין כתיב בראשו שירו לה' שיר חדש · ואולי רק עליו (ר"ל על הכתוב בד"ה) כוון ר"י בשם רשב"י : (ה) רא"א הודו לה' כו' · בעבודת כוכבים איתא

אף

רש"י

לז' דורות ניתן לאבימלך לד' שכשנכנסו ישראל לארץ כבר עברו ז' דורות מאברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם ומשה ומזרעו של אבימלך לא עברו אלא ג' דורות שכשיצאו ממצרים לא היו כי אם ג' דורות אבל לא נכנסו עד ארבעה דורות דכתיב ודור רביעי ישובו הנה : שעל ידי הוכחה שהוכיח אברהם באבימלך בא שלום · שכרתו ברית בבאר שבע : וגם אתה לא הגדת לי על ידי מלאך · שכן היו האבות רגילים לעשות שליחותן על ידי מלאך : רבי יוחנן אמר · מה אמרו שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו : כמה יגע בן עמרם עד שלמד שירה ואתם אומרים מעצמכם יישר חילכם : רני רני השיטה · הארון שהיה עשוי מעצי שטים :

מתנות כהונה

[מה דרך בפרהסיא עי' זה בב"ק בפ' מרובה] : הכי גרסי' בילקוט לא ידעתי וגם אתה לא הגדת לי על ידך וגם אנכי לא שמעתי ע"י מלאך ובפירש"י גורס כגירסת הספר ופי' שכך היו האבות רגילים לעשות שליחותן ע"י מלאך : על שהיו מליזין · עי' זה בפרק אלו נאמרין ובבמ"ר פרשה ה' : בישרות · בדרך ישר ויראה לכבוד הארון הפכו פניהם : וישרנה · נוטריקון שירה נאה : וגעו כו' · בחלוף אל"ף בעיי"ן באותיות אחה"ע : תגל הארץ · במדרש שמואל גרס ה' מלך ירגזו עמים וכן נראה ודו"ק : רומי השטה וכו' · עיין כל זה בפ' אין מעמידין : המעולפת · במדר"ש גרס המפוארה בין שני הכרובים : הכי גרסינן ואתם אומרות שירה מאליכם : יישר חילכם · ויפרנה קדרים לשון ברכה להם מעם הקב"ה :

יפה תואר

אברהם את אבימלך על הגזילה בטרם גלה את אזנו מזה · דהא אבימלך אמר לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה · לכן אמר ב"ק כי גזלן הוא זה שגוזל בפרהסיא וחשב אברהם כי בוודאי יודע מזה · אבל אבימלך אמר לו כי בכל זאת לא ידעתי · ואולי כתב לו : לא הגדת לי ע"י מלאך · כפי גירסת הילקוט (כאשר הובא במ"כ) ליכא יתורא בקרא · ואמר לא ידעתי מעצמי וגם אתה לא הגדת לי על ידך ובפיך וגם אנכי לא שמעתי מפי שלוחך · ולפי גירסת המדרש יתפרש לא ידעתי אז בשעת הגזילה וגם אתה לא הגדת לי אז ע"י שלוחך · וגם אחר הזמן הזה לא שמעתי בלתי היום : שבע כבשות בלי רצוני · גם בתנא דבי אליהו חושב זאת לחטא ומלאכי השרת קטרגו למה כרת ברית עם אבימלך · ואע"ג דהוא בקש את שלומו ולא ראוי לדחותו מ"מ שבועה זו למה · די היה לו להשבע בלי כריתת ברית אחים · וקרוב יותר לומר כי הקטרוג היה למה לא שאל את פי ה' על זה : שבעה דורות · ואע"ג דעיכ וגם במצרים לא בא להם מהפלשתים · אפשר לומר עפ"י מה דאיתא במכילתא בשלח כי בני אפרים יצאו שלשים שנה לפני זמנם ממצרים ונפלו בידי הפלשתים על שלא שמרו את הקץ · ובשביל ז' כבשות נגזר שיפלו בידי פלשתים אם לא ישהו ז' דורות · ואע"ג דהדבר נגזר עליהם שעבוד ארבע מאות שנה בברית בין הבתרים י"ל דעתה נמנו השנים מלידת יצחק · אבל בלא זה נמנו מקודם מברית בין הבתרים · וכן איתא במדרש אכביר שבזה טעו בני אפרים · וי"ל עוד כי בלא זה הוליכם ה' מיד ממצרים לארץ כנען · ולא נכשלו בעון המרגלים ובשביל זה נגזר עליהם כי יהיו במדבר ארבעים שנה עד אשר יתם הדור השביעי אשר יצא ממצרים וקם דור השמיני : ואין אתם משגיחים בו · אע"ג דיד פלשתים היתה תקיפה ומה יכלו לעשות · מ"מ יכלו לפדותו בכלי כסף · ובפרט אחר אשר כבדה יד ה' באשדודים ויכם בתחלואי בלי ספק אם בקשו ישראל מהם להשיב את הארון אז השיבו בשמחה : הושיעה לו ימינו וגו' · דמשמע שהוא עצמו הושיע לו בימינו במה שהכניע אויביו · וזה היה בהצלת ארון ה' מידם ע"י מכת הטחורים : ה' מלך תגל הארץ · וכתיב שם אש לפניו תלך וגו' [וזה היה בארון כדאיתא בדברים רבה פרשה ז' והיו שני זקוקין של אש יוצאין מבין שני בדי הארון והיו שורפין לפניהם את הנחשים ואת העקרבים] ועוד כתיב ובאו כל העמים כבודו יבושו כל עובדי פסל וגו' וזה נראה בארון שעשה ה' משפטים בפלשתים ובאלהיהם · וזה הוא גם הטעם של רשב"י שאמר שירו לה' כל הארץ דכתיב ביה ספרו בגוים וגו' נורא הוא וגו' כי כל אלהי העמים וגו' במה שעשה שפטים בפלשתים ובאלהיהם · ונוסף ע"ז מ"ש עוז ותפארת במקדשו הבו לה' כבוד ועוז · ועוז זה הארון כמו שדרש לעיל לשבי עוזו זה ארון הברית : ברוב הדרך · שמעשהו מהודר מעשה ידי חרש : בדביר ארמון פירש"י ז"ל שס"ת של משה בתוכו והארון מהולל ומפאר במה שבתוכו ופי' לפי' שדביר היינו ספר כדאמרינן התם דקרו פרסאי לספרא דביר · ופי' בדביר ארמון בס"ת שהיה בארמון בהיכל · ובקצת נוסחאות במדרש יש ברביד וכ"ה בא"מ וזה ט"ס ואתי כרבנן בירושלמי שקלים פ"ו דאמרו ארון אחד פעם אחת יצא בימי עלי ונשבה דאלו לר"י בר"א שם דאמר שני ארונות היו · והארון אשר הס"ת בתוכו היה עומד באוה"מ וזה שהיו שברי לוחות בו היה יוצא ונכנס עמהם איך יקראהו דביר ארמון · כי לשברי לוחות לא יקרא דביר · ויתכן ששבח השיר הזה הוא על ד' הסבות · מצד החומר אמר רומי השיטה כי חומר הארון היו עצי שטים מובחר ברושים · ומצד הפועל אמר ברב הדרך שמעשהו מהודר · ומצד הצורה אמר המחושקה ברקמי זהב · ומצד התכלית אמר המהוללה בדביר ארמון שתכלית הכל היא למוד התורה · ולפי שהתורה ממנה נימוסית וממנה אלהית אמר שתורתנו היא אלהית הנאמרת למשה בנבואה מבין שני הכרובים · שע"כ היה שם הארון והתורה :

רועין

פירוש מהרז"ו

דברי שטנה ותקיים האהבה והשלום : ע"י מלאך · לפי מ"ש כאן משמע שבא לרבות מתיבת וגם על המלאך · ועי' מ"כ גי' הילקוט ושם אי' למה לא הגדת לי כו' דרך שאלה למה לא הגדת לי בעצמך · וגם לא שמעתי ע"י מלאך ושליח · ואפשר שפירושו ע"י מלאך ממש · שאם הייתי חוטא לך בזה היה המלאך מעיד בי ומענים אותי כמו שהיה הענין כשלקח את שרה שמ"ש שם ויבא אלהים פי' ע"י מלאך וכמ"ש בפר"א פר' כ"ו · ובזוהר במקומו : ד ז' דורות · כמ"ש בסימן ב' ועי' במדרש שמואל פר' י"ב ילקוט שמואל א' ו' : אתה נתת · שם במד"ש הגי' ד"א אתה נתת אצל כל אחד : בלי רצוני · אבימלך היה ראש אומות הפלשתים ואברהם אב המון גוים · וכריתת ברית שלהם הוא כריתת ברית האומות כנענים עובדי כוכבים עם המאמינים בה' ובאחדותו כי גם פלשתים לכנעני יחשבו כמ"ש יהושע י"ג · וה' לא רצה שיכרתו המאמינים בו ברית עם הכנענים עובדי כוכבים כמ"ש אח"ז לא תכרות להם ולאלהיהם ברית · כי גם את בניהם ישרפו באש וכדומה ע"כ נענש אברהם על כרתו ברית על ידי הכבשות שלא ברצון ה' : חפני ופנחס ושמשון · שם ושם מקדים שמשון לחפני ופנחס כי שמשון היה קודם להם · והיו צדיקים כמו שכתוב במסכת שבת · וכל אלו נהרגו על ידי פלשתים : ז' משכנות · מה שצ"ע בזה מצאתי גם ביפ"ת הובא בביאור הרי"פ · וצ"ל בישוב זה שפי' שבניו ירמו העתקת השכינה ז' פעמים וכמ"ש ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן וזה נקרא כאן חורבן · ומ"ש חז"ל עשר גליות גלתה שכינה זה היה במראה נבואה · אך ז' אלו ידעו הכל · ומה שחושב שילה אחר גבעון לסמוך לבית עולמים כמ"ש אל המנוחה ואל הנחלה · מנוחה זה שילה · נחלה זו ירושלים : עוזו זה ארון הברית · כמ"ש במזמור שתקן דוד לפני הארון דרשו ה' ועוזו · ועי' מדרש תהלים ע"ח · וכמ"ש שם ויתן לשבי עוזו ובפסוק הקודם ויטש משכן שילה ואין עוז אלא תורה כמ"ש ה' עוז לעמו יתן · ומ"ש אלו בגדי כהונה על שנהרגו הכהנים חפני ופנחס ונשבו בגדיהם ועי' שמ"ר פר' ע' סי' ז' וש"כ : חוזר · שהלך מעיר לעיר ולא עמד במקום א' בז' החדשים וזהו חוזר (יפ"ת) : מליזין בארון · עי' במ"ר ס"פ ה' ובסוטה ד' ל"ה ובמד"ש פר' י"ב שאמרו מאן אמריך לאמריית ומאן פייסיך דאיפייסת ע"ש · והי"ל לחזור אחרי הארון וליתן נפשם על חזרתו ולא עשו כן וע"כ נענשו (עיין ביפ"ת) וכמ"ש תהלים ע"ח ויך צריו אחור הם הפלשתים ואעפ"כ וימאס באהל יוסף פי' שהוצרך לעשות מעצמו ולא בהתעוררות ישראל וכן מרומז במ"ש הושיעה לו ימינו וגו' : וישרנה · שהתיישרו פניהם כלפי הארון · ובמד"ש שם הגי' וישרנה הפרות שרון ואזלין מהלכין ביופי וכו' פי' שהתירו עצמן מקשרי העגלה והפכו עצמן · או מלשון שירה כצ"ל : ר"א אמר הודו לה' · שמזמור זה אמר דוד והלוים לפני הארון וזה ג"כ וישרנה אצל ארון שאמרו שירת הארון דרשו ה' ועוזו · ובמדרש שם הגי' בשינוים ע"ש : תלת · ג' מזמורים אמרו שמרמזים על נס זה : תני אליהו · תד"א ס"פ י"א · רומי השטה הארון של עצי שטים · התרוממי · התנופפי התגבהי ברוב הדרך · המחופקה ברקמי זהב · מלבון וחשוקיהם כסף · שהיתה חגורה ומסובבת ברקמי זהב · ודביר ארמון הוא ק"ק המעולפה מאוחזת ומסובבת בין שני בדי ארון עיין ברש"י : יישר חילכם · שהיל"ל ותשרנה · אך ושרנה ל"ז ול"כ ע"כ דורש יישר כחו · וכ"ז הובא כאן דרך אגב שהזכיר

שהיה

ידי משה

שדברים מגומגמים בלי מובן כלל · ול"נ שאין בדברי המדרש כאן לא קושיא ולא תירוץ אלא שהמדרש תירץ לעיל למה לא בקש אבימלך כריתות ברית יותר מג' דורות ואמר לעיל לפי שע"כ רחמי האב וכו' ורב אחאי תירץ לעיל ע"כ האמין השותפים וכאן תירץ המד' עוד תירוץ שליפי המשל בזה וכי דרך שיאמר אדם לחבירו תן לי במתנה ליטרא זהב הלא נתתי לך ליטרא נחשת כך הם דברי המדרש · מבוס זה לא ביקש אבימלך רק ג' דורות כחסד אשר עשיתי עמך · ואמר המדרש מה חסד עשה לו ר"ל שלא עשה אבימלך לאברהם שום חסד רק באמירה בעלמא ואברהם לא קיבל עליו והוא לא הפציר בו משום זה לא בקש מאברהם דבר גדול דהיינו יותר מג' דורות כי גם הוא לא עשה לו שום דבר חסד אלא אמירה בעלמא לפי זה דברי המדרש מן מה חסד עשה לו עד לא קיבל עליו מאמר אחד שרצון המדרש רק לומר שלא עשה לו שום חסד גדול שיבקש ממנו כריתות ברית יותר משלשה דורות כנ"ל וק"ל : חייך שאני משהה

בשמחת

אמרי רועיו של אברהם היו מדיינים עם רועיו של אבימלך · רועי אברהם אומרים לנו הבאר ואלו אומרים לנו הבאר · אמרו להם רועי אברהם כל מי שהמים עולים להשקות את צאנו שלו היא הבאר · כיון שראו המים צאנו של אברהם אבינו מיד עלו · אמר לו הקב"ה את סימן לבניך · מה את כיון שראו המים את צאנך מיד עלו (יד) אף בניך כיון שהבאר רואה אותן מיד יהא עולה · הה"ד (במדבר כא) אז ישיר ישראל את השירה הזאת וגו' · אמר להם ר' יצחק בר חקורה עוד מן אתרה לית היא חסירה · (ו) בעבור היתה לי לעדה אין כתיב כאן אלא בעבור (טו) תהיה לי לעדה :

ך ויטע אשל בבאר שבע וגו' · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר אשל [א]פרדס · שאל מה תשאל תאנים וענבים ורמונים · ר' נחמיה אמר אשל פונדיק שאל מה תשאל · עיגולא · קופר · חמר · ביעין · רבי עזריה בשם ר' יהודה בר סימון אשל סנהדרין · היך מה דאת אמר (שמואל א כב) ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה · על דעתיה דרבי נחמיה דאמר אשל פונדיק אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים ומשהיו אוכלין ושותין אמר לון בריכו והן אמרין מה נימור ואמר להון ברוך אל עולם שאכלנו משלו · הה"ד (בראשית כא) ויקרא בשם ה' אל עולם · ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים · רבים מאותן שעשה בחברון · בחברון עשה עשרים וחמש שנה וכאן עשה עשרים ושש שנים :

פרשה נה

א ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם · [ב]כתיב (תהלים ס) נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה · נסיון אחר נסיון וגידולין אחר גידולין בשביל לנסותן בעולם · בשביל לגדלן בעולם כנס הזה של ספינה וכל כך למה מפני קושט בשביל שתתקשט מדת הדין בעולם שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר · למי שהוא רוצה מעני · ולמי שהוא רוצה הוא עושה מלך · אברהם כשרצה עשאו מלך · כשרצה עשאו עשיר · יכול את להשיבו ולומר לו יכול את לעשות כמו שעשה אברהם אבינו · והוא אומר מה עשה · ואת אומר לו ואברהם בן מאת שנה בהולד לו · ואחר כל הצער הזה נאמר לו קח נא את בנך את יחידך ולא עיכב · הרי נתת ליראיך נס להתנוסס : ב (שם יא) ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו · [ג]א"ר יונתן הפשתני הזה כשפשתנו לוקה אינו מקיש עליו ביותר מפני שהיא פוקעת וכשפשתנו יפה הוא מקיש עליו ביותר למה שהיא משתבחת והולכת · כך הקב"ה אינו מנסה את הרשעים למה שאין יכולין לעמוד דכתיב (ישעיה נז) והרשעים כים נגרש · ואת מי מנסה את הצדיקים שנא' (תהלים יא) ה' צדיק יבחן (בראשית לט) ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו וגו' · ויהי אחר הדברים האלה · [ד]אמר רבי יונתן היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים למה שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד שהוא שוברו · ומה הוא בודק בקנקנים ברורים שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו · כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן · [ה]א"ר אלעזר לבעל הבית שהיה לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע על מי הוא נותן את העול לא על אותה שכחה יפה · כך אין הקב"ה מנסה אלא הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן : ג ד"א ה' צדיק יבחן זה אברהם · ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם : רבי אבון פתח (קהלת ח) באשר דבר מלך שלטון ומי

מסורת המדרש א סוטה דף י' · אדר"נ פרק ו' · עי' לעיל פרשה מ"ג ופרשה מ"ט וש"נ · תנחומא סדר לך לך סימן י"ב · ועיין מדרש תהלים מזמור ל"ז ומזמור ק"י · ב ילקוט כאן רמז צ"ט · ילקוט תהלים רמז תשע"ז · ג לעיל פרשה ל"ב ופר' ל"ד · שיר רבה סוף פ' ב' · תנחומא כאן סימן כ' · ילקוט כאן רמז צ"ט · ילקוט ישעיה רמז ש"כ · וילקוט תהלים רמז תרנ"ד · ועי' שמ"ר פר' ב' · ובמד"ר פ' ט"ו · ובתנחומא סדר בהעלותך סימן ח' · ד ילקוט ישעיה רמז שמ"ע · ה ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו ·

חדושי הרש"ש

איתא בשם ריו"ת ואמרתם ביום ההוא הודו לה' כו' הכתוב בישעיה ואולי עליו כיוונו גם כן פה : (ו) בעבור היתה לי לעדה אכ"ב כי באמת כבר היתה לו לעדה במה שעלו לקראתם המים בעודם ברשות אברהם ולזכרון בעלמא נתנם לו עתה · ואנכי שמעתי דבר נאות בזה והוא כי למעלה כתיב ויצב אברהם את שבע כו' לבדהן ור"ל שהוליכם עד הבאר ועלו המים לקראתם · ואח"ז אמר אברהם לתתם לאבימלך וכאשר לא יעלו המים מעתה לקראתם יהיה מופת ברור שהבאר שייך אליו ולכן אמר שפיר כי את שבע כו' תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה :

שלשה

חדושי הרד"ל

(יד) אף בניך כו' · השירה הזאת עלי באר ענו לה כנ"ל : (טו) תהיה לי לעדה · כר"א (במדבר כ') להשקות את העדה וגו' ותשת העדה :

מתנות כהונה

עוד מן אתרה כו' · עוד ממקומה עצמה אין חסר כלום והביא ראיה דכתיב תהיה לשון עתיד : שאל · אשל הוא אותיות שאל וכך אמר אברהם לאורחים שאל מה שתרצה ואתן לך : עיגולא כו' · לחם : קופר · בשר : חמר · יין : ביעין · ביצים : עשרים וחמש שנים כו' · עיין בפירש"י בחומש בסדר זה :

פרשה נה נסיון אחר נסיון כו' · להתנוסס דרש לשון נסיון ולשון גדולה והתרוממות כנס הזה : לנסותן · לרומם אותן כנס : שתתקשט · שתתאמת תרגום אמת קשוט : למי שהוא רוצה כו' · לא לפי הגמול כי אם לפי רצון הש"י ואין יתרון לעובד ללא עובד : כפשתני כו' · נתבאר לעיל פרשה ל"ב ופרשה ל"ד : ותשא אשת אדוניו וכו' · הרי שהקב"ה מנסה יוסף בשביל שהיה צדיק ובילקוט סדר זה ובתהלים לא גרס

וכפל

רש"י

עוד מן אתרה לית היא חסירה · אין צריך להביא ראיה ממקום אחר שבאותו המקום אינה חסירה הראיה דכתיב בעבור תהיה היתה אין כתיב כאן אלא בעבור תהיה לי לעדה · לעדת ישראל מגיד הבאר כמו כן במדבר : שאל מה תשאל · היה אברהם אומר לאכסנאי מה תרצה תרצה ענבים תאנים ורמונים : קופר · בשר צלי :

פרשה נה נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קשט סלה נסיון אחר נסיון דבר אחר גדולין אחר גדולין מה טעם נתתה ליראיך נס בשביל להתנוסס בעולם דבר אחר להתנוסס לגדלן בעולם שידעו העולם שנתנסו ועמדו בנסיון ומפורש בתנחומא מהרהור יצחק שהיה ישמעאל מתרעם לומר ואני גדול להקדוש ברוך הוא יותר ממך ואני שיורש את העולם שאני בכור לאבי א"ל יצחק אמור מה יש להקדוש ברוך הוא ממך אמר ליה שמלתי עצמי לי"ג שנה והייתי יכול לומר אי אפשי למול מסרתי עצמו וקבלתי עלי אבל אתה לא היה בידך למחות אמר ליה יצחק כל מה שהלוית להקב"ה ג' טיפי דם ואני יודע שאם יבקש הקב"ה אותי לשחוט עכשיו אני בן ל"ז שנה ואיני מעכב. אמר ליה הקב"ה למלאכי השרת הרי השעה מיד והאלהים נסה את אברהם מכאן אמרו שהרהורי

פירוש מהרז"ו

שהיה הארון בשדה פלשתים ז' חדשים : ה עולים · שעל האמן היל"ל תהיינה לי לעדה · ע"כ פי' תהיה על הבאר ועיין לעיל פנ"ג סימן י"ד אתה מעלה לו את הבאר · וכמ"ש פר"א פ"ל וכן בארות של האבות מפורש ג"כ בפר"א כנ"ל · וכן הציב אברהם ז' כבשות האמן אצל הבאר. ואז עלו המים : את השירה הזאת · וס"ד באר חפרוה שרים וגו' היינו האבות וכנ"ל בשם הפר"א : לי לעדה · פי' לעדת ישראל כי חפרתי להם הבאר כמ"ש חפרוה שרים : ך אשל פרדס · סוטה דף י' · לקמן פנ"ד סימן ד' · ד"ר פי"א סימן ג' · כי ויטע שייך באילנות : פונדק · ולשון ויטע כדכתיב ויטע אהלי אפדנו · בגמ' שם : אשל סנהדרין · ואולי היה ביתו בית ועד לב"ד של שם ועבר · וכמ"ש ויען דואג האדומי והוא נצב על עבדי שאול ודואג האדומי אביר הרועים אשר לשאול · היינו ראש לסנהדרין א"כ מ"ש נצב על עבדי שאול פי' ג"כ שהיה ראש לסנהדרין · ואשל סנהדרין · ג"כ מטעם שאל ע"ד שאל אביך וגו' ויותר נראה ע"פ מ"ש חז"ל האשל ברמה בזכות שמואל שיושב ברמה ושמואל היה עם ב"ד תמיד · וכמ"ש אצל נוית ברמה אצל הנביאים תלמידיו ושמואל עומד עליהם (וכ"כ היפ"ת) : הה"ד ויקרא בשם ה' · שהיל"ל ויקרא אל ה' · אלא פי' שהקריא לבני אדם בשם ה' שיברכו (ע' פ"ק דסוטה) : רבים כו' · עיין רש"י בחומש והנה אבימלך ופיכול שבאו אליו לבאר שבע שהיתה ליהודה שהרי כתוב וישובו אל ארץ פלשתים וכמ"ש לעיל ס"ס ב' וא"כ מ"ש ויגר מקומו קודם מעשה אבימלך הנ"ל ע"פ מדה ל"ב וצ"ע · ועי' ברמב"ן שכתב שבאר שבע היתה ג"כ בארץ פלשתים · ומ"ש וישובו אל ארץ פלשתים פי' למקומם הראשון שבארץ פלשתים ושני באר שבע היו כו' וא"כ מ"ש לעיל ס"ס ב' שלא קבל עליו היינו לשבת אתו יחד אך הלך אל עיר אחרת ג"כ בארץ פלשתים · וע"ע בביאור הרמ"ד באורך · וע' לקמן פ' ס"ד סימן ח' מש"ש ביתר ביאור :

פרשה נה סימן א נס להתנוסס · שלכך נסה אותם בנסיונות כדי לגדלם הרבה · ומ"ש כנס הזה של ספינה כן הלשון לקמן סימן ו' ושם פירשתי · ועיין בילקוט תהלים ס' גי' אחרת : אברהם כו' · ומ"ש ליראיך זה אברהם כמ"ש עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה כמ"ש לעיל ריש פ' מ' וכמ"ש שם למען יחלצון ידידיך היינו אברהם שהוא ידידו ואוהבו כמ"ש זרע אברהם אוהבי וכמ"ש מה לידידי בביתי · וכן פסוק הסמוך אלהים דבר בקדשו כמ"ש לעיל פר' מ"ב סימן ה' עמק סוכות : עשאו מלך · כמ"ש לעיל פר' מ"ב סימן ה' מלך את עלינו וש"נ : ב ר' יונתן · לעיל פל"ב סימן ג' וש"נ ומבואר · ועי' מדרש תהלים מזמור י"א : כים נגרש · וס"ד השקט לא יוכל · ועיקר הנסיון להיות שקט וסובל ושותק וממתין וע"כ אין הרשעים יכולים לעמוד בנסיון : ויהי אחר הדברים · והאלהים נסה וגו' : את הכבשן · פי' כשלוקח הכל מן הכבשן בודק איזה נשאר שלם ואיזה נשבר : ד"א ה' צדיק יבחן · תחלה דורש על כלל צדיקים ורשעים ואח"כ דרך פרט כדרך המדרש ע"פ מדה י"ז שכל הפסוקים שמדברים בסתימות

יפה תואר

רועיו של אברהם כו' · עיקר הוכחת הדרש הזה למה באר לעדה ולמזכרת כי הוא חפר את הבאר הזאת את שבע הכבשות · ולא הציבו לעד גל אבנים או מצבה ע"ד עד הגל הזה ועדה המצבה הזאת אשר הם דברים המתקיימים על מקום אחד לאלף ימים · לכן דריש שע"י הכבשות נתברר לרועים מתחלה שהבאר היא של אברהם · ועם כל זה לא נמנעו מגזילתם ועכשיו נתינת הכבשות תהיה למזכרת עליו לזכותו את הבאר · כי יזכרו מה שנתוודע להם באמן לפני זה : את סימן לבניך · כי כל מה שאירע לאבות סימן לבנים כדלעיל ומביא את הכתוב אז ישיר ישראל וגו' וסיפא דקרא עלי באר משמע שעלו המים לקראתם : על דעתיה דר' נחמיה כו' · גם לדעת דאמר פרדס נוכל לאמר אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים כו' אמר לון בריכו כו' · רק ע"ד ר"נ דמפרש פונדק יכונו הדברים יפה · וכמ"ש לעיל בפמ"ד מאן יהיב לך עיגולא במדבר · תדע לך דכן הוא דהא בפ"ק דסוטה אמכתן דריש לקיש מפרש אשל פרדס והוא גופיה מפרש שם ויקרא ויקריא כיצד לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו כו' · ורק לריב"ש דאמר סנהדרין ופי' שהיה עושה משפט וצדקה בארץ ע"י הב"ד שהושיב · וע"י זה נודע שם אלהי המשפט והצדק בעולם · לדבריו לא שייכים הדברים האלה : רבים מאותן שעשה בחברון · כי לפי סדר הפרשיות משמע שבזמן העקידה היה גר בארץ פלשתים · וזה א"א שהרי בבשורת העקידה מתה שרה כידוע · ושרה הלא מתה בחברון כדכתיב ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון · לכן אמר שגר בארץ פלשתים רק שנה אחת יותר מאשר גר בחברון · ואחר זמן זה יצא מארץ פלשתים :

כתיב נתתה ליראיך נס להתנוסס וגו' · עיקר אגדה זו בא לתת טעם על נסיון העקידה כי ה' נסהו רק להראות לבני תבל כי לא לחנם ברך ה' את אברהם בכל והרימהו מכל בני דורו · כי לא יאמרו למה נתוב צדיקים רבים עשוקים ורצוצים מתהלכים בארץ · ויאמרו כי רק בחפץ ורצון לבד תבוא הברכה לאנשים · וכן המארה לאנשים אחרים · לכן הראה הקב"ה בנסיון הזה כי בצדק ובמשפט ברך ה' את אברהם והרימהו על כל : הפשתני הזה כו' · משום דק"ל בקרא שאמר ה' צדיק יבחן אשר הוא איננו ההפך מן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו · והיה לו לומר ה' צדיק יאהב אשר האהבה הוא ההפך מן שנאה · לכן מפרש כי את הרשע ישנא לבחון ולנסות · ור' יונתן נותן טעם ע"ז כמו הפשתני הוא מקיש רק על פשתן יפה מפני שהיא משתבחת ע"י זה · ולא על פשתן רע מפני שהיא פוקעת · כן הקב"ה לא ינסה רק את הצדיקים מפני שיעמדו בנסיונם ולא את הרשעים · והנה שלש סבות הנה המביאות יסורין על הצדיקים · הסבה הא' היא לנקותם מהחטאים המעטים אשר בידיהם · כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ולזה הביא ר' יונתן המשל מהפשתני המקיש על הפשתן לנקותו ולהשביחו · הסבה השנית היא כדי לפרסם צדקתם בעולם כי ישאו ויסבלו היסורין ולא ילינו על ה' ובזה יקדש שם ה' בארץ וכבודו יתגלה · ולזה הביא המשל השני מהיוצר הבודק בקנקנים ברורים שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו ובזה יתפאר במלאכתו · והסבה השלישית היא שנתפסים על הדור · והמה ביסוריהם יגינו על הדור וכמו שמצינו ברבינו הקדוש · וע"ז אמר ר"א המשל משתי פרות שהטובה תסבול יותר יען כי השניה כחה רע ואינה יכולה לשאת את העול · ומטעם שלש הסבות האלה לא יתיסרו הרשעים · כי מסבה הא' הלא הם לא ינקו ע"י היסורים ואדרבה יוסיפו לחטוא ויטיחו דברים כלפי מעלה · ובסבה השנית בוודאי אין להם חלק בזה כי כבוד ה' לא ירומם ע"ז · וכן בסבה הג' כי הם אינם כדאים לסבול על עון הדור · ואדרבה הם הגורמים : והרשעים כים נגרש · לפי מה שביארנו כי במשל הזה יבאר לנו כי הנה היסורין לצדיקים הם לנקותם הלא יקשה למה לא ינקם גם את הרשעים · לכן מביא את הפסוק והרשעים כים נגרש כי המה עוד יבעטו ביסורין ויוסיפו לחטוא וכמו שפירשנו : באשר דבר מלך שלטון וגו' · טעם אגדה זו דק"ל כיון דכלל התורה הוא למוד דרכיו ית' ללכת בהם כמ"ש בפ"ק דסוטה אחרי ה' תלכו הלך אחר מדותיו של הקב"ה הוא הלביש ערומים כו' הוא בקר חולים כו' ובויק"ר פ' בחקותי אמרו מלך ב"ו גוזר גזירה על אחרים רצה הוא מקיימה רצה אינה מקיימה אבל הקב"ה אינו כן וכו' וע"ז הדרש

ידי משה

בשמחת בניך שבעה דורות · ר"ל שלא יכנסו לארץ עד אחר שבעה דורות כדלעיל : וכיון וכו' פירוש לפי שצאנו של אברהם לא היו אוכלים מדבר שאינו שלהם ויצאו בלי זמומים כדאיתא כמה פעמים ואם כן לסימן זה נתן לו שבע כבשות שבזה יהיה ניכר למי שייך הבאר שאם יהיה של אבימלך הבאר אזי לא ישתו הכבשות מן הבאר מה שאין כן אם ירצו לשתות ע"כ הבאר הוא של אברהם וזה שאמר אברהם ואת שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת וכיון שראו המים צאנו של כו' ·
אמר

יאמר לו מה תעשה · א א"ר אבין לרב שהיה מצוה לתלמידו ואומר לו (דברים טז) לא תטה משפט · והוא מטה משפט · לא תכיר פנים והוא מכיר פנים · לא תקח שוחד והוא לוקח שוחד · לא תלוה בריבית והוא מלוה בריבית · א"ל תלמידו רבי אתה אומר לי לא תלוה בריבית ואת מלוה בריבית לך שרי ולי אסירא א"ל אני אומר לך אל תלוה בריבית לישראל · אבל תלוה ברבית לעובד כוכבים דכתיב (דברים כג) לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך · כך אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים כתבת בתורתך (ויקרא יט) לא תקום ולא תטור ואת נוקם ונוטר שנאמר (נחום א) נוקם ה' (א) ובעל חימה · נוקם הוא לצריו ונוטר הוא לאויביו · א"ל הקב"ה אני כתבתי בתורה לא תקום ולא תטור את בני עמך ב אבל נוקם ונוטר אני לעובדי כוכבים · נקום נקמת בני ישראל כתיב (דברים ו) לא תנסו את ה' והאלהים נסה את אברהם : ד אחר הדברים האלה אחר הרהורי דברים שהיו שם מי הרהר אברהם הרהר ואמר שמחתי ושמחתי את הכל ולא הפרשתי להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד · אמר לו הקב"ה (ב) ע"מ שנאמר לך שתקריב לי את בנך ולא תעכב · על דעתיה דר"א דאמר · אלהים והאלהים · הוא ובית דינו · מלאכי השרת אמרו · ג אברהם זה שמח ושימח את הכל ולא הפריש להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד · אמר להן הקב"ה על מנת שנאמר לו שיקריב את בנו ולא יעכב · ד יצחק וישמעאל היו מדיינים זה עם זה · זה אומר אני חביב ממך שנמלתי לשלש עשרה שנה וזה אמר חביב אני ממך שנמלתי לח' ימים · אמר ליה ישמעאל אני חביב ממך למה שהיה ספק בידי למחות ולא מחיתי · באותה שעה אמר יצחק הלואי היה נגלה עלי הקב"ה ואומר לי שאחתך אחד מאיברי ולא אעכב · מיד והאלהים נסה את אברהם · [נ"א א"ל ישמעאל אני חביב ממך שנמלתי לשלש עשרה שנה אבל אתה נמלת בקטנך ואי אפשר למחות א"ל יצחק כל מה שהלויתה להקב"ה (א) שלשה טפים דם הם אלא ה הריני עכשיו בן ל"ז שנה אילו מבקש לי הקב"ה להשחט איני מעכב אמר הקב"ה הרי השעה מיד והאלהים נסה את אברהם] : ה (מיכה ו) במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום · ו רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אף על פי שהדברים אמורין במישע מלך מואב שעשה מעשה והעלה את בנו לעולה אבל אינו מדבר אלא ביצחק שנאמר במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום וגו' הירצה ה' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי · (ב) ביצחק אע"פ שלא נעשה מעשה קבלו כגומר מעשה ובמישע לא נתקבל לפניו: ו והאלהים נסה את אברהם · ז ר' יוסי הגלילי אומר גדלו כנס הזה של ספינה · ח רבי עקיבא אומר נסה אותו בוודאי שלא יהיו אומרין הממו ערבבו ולא היה יודע מה לעשות · ויאמר הנני · אמר רבי יהושע בן קרחה ט בשני מקומות דימה משה עצמו לאברהם · א"ל הקב"ה

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה ח' · ילקוט כאן רמז צ"ס · ב עבודת כוכבים דף ד' · ג סנהדרין דף פ"ט · ד תנחומא כאן סימן י"ח · עיין פרקי דרבי אליעזר ריש פרק ל"א · ה לקמן פ' נ"ו וש"נ · ו ילקוט מיכה רמז תקנ"ה · ז ילקוט כאן רמז צ"ו · כל הענין · ח פסיקתא רבתי פרשה מ"ב · אגדת בראשית פרשה ל"א · ט זבחים דף ק"ב · שמות רבה סוף פרשה ב' · דברים רבה פרשה ב' · תנחומא סדר שמות סימן י"ט ·

חדושי הרד"ל

(א) שלשה טפי דם · אפשר רומז למ"ש בר"מ ותקונים כ"פ מילה ופריעה ואטיפו דדמא : (ב) ביצחק אע"פ שלא נעשה מעשה קבלו כו' · כי לא רצה ה' רק שיתרצה אברהם לעשותו והעלה עליו כאלו עשאו כדלקמן · ויתפרש כאן מקרא זה הירצה כו' האתן כו' · כלומר באם ירצה שאתן הנני מוכן לעשותו · ומפרש במקרא שלאחריו · מה ה' דורש ממך עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת וגו' · הדברים הללו אני דורש בפועל (וקיים אברהם כלם · עשות משפט כד"א למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט · ואחד כמה דאת אמר ואחד לאברהם וע"ל פ"ס אפילו אברהם שהחסד מתגלגל בעבורו כו' · והצנע לכת כמ"ש הנה נא ידעתי כי אשה יפ"מ את וכמ"ש רש"י שם בשם אגדה שמתוך צניעותו לא הכיר בה ועיין ב"ב (טז) · מכלל דמעיקרא לא הוי ידע) · אבל מה שצויתי להעלות את יצחק לא בקשתי

חדושי הרש"ש

(א) ובעל חמה נוקם ה' לצריו כו' כצ"ל : (ב) ע"מ שאומר לך כו' כ"ה בילקוט וכצ"ל : המד"א

רש"י

דברים היו שם : ר"ע אומר נסה אותו ודאי שלא יהיו אומרים הממו ערבבו ולא היה יודע מה לעשות · כלומר בפתע פתאום ובערבוב בא עליו ואמר ליה קח נא ומה היה לו להשיב אלא הנני לכך נאמר נסה שנתן לו זמן כדי לנסותו אם יקיים אם לאו ותדע שלא מטירוף

מתנות כהונה

גרס ליה : והוא מטה משפט · הרב בעצמו : ולי אסור בתמיה · ה"ג במדרש קהלת נוקם ובעל חמה אמר להם לישראל לא תטור שנאמר לא לנצח יריב ולא לעולם יטור אבל לעובדי כוכבים נוקם הוא וכו' : לא תנסון [כו' במדרש קהלת מסיים הוי באשר דבר מלך שלטון] : אמר אלהים כו' · כלומר הכתוב היה יכול לומר אלהים נסה ואמר והאלהים נסה הוא ובית דינו כמו שדרשו בכל מקום · וה' הוא ובית דינו · ובילקוט גרס על דעתיה דר"מ דאמר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו והאלהים הוא ובית דינו : שנאמר לו הנו"ן בתול"ם כמדבר בעד הרבים כמו נעשה אדם כו' : ובילקוט גרס שאומר לו : [ה"ג ד"א יצחק וישמעאל והכי מוכח בפרש"י בחומש : הרי השעה עומדת לנסות אברהם ויעמוד בנסיון שהרי יצחק לא יעכב : ואע"פ שהדברים אמורים במישע וכו' · כלומר אף על גב שפשט הכתוב משמע שמדבר באותו שהקריב בנו בפועל כמישע מלך מואב מכל מקום אינו כך שהרי הכתוב אומר במה אקדם ה' ואתרצה לפניו ואם יעשה כמישע לא יתרצה כמו שאמרו חז"ל אשר לא דברתי זה מישע מלך מואב הא אינו מדבר אלא במי שנתרצה לאל ונתקבל באהבה זה יצחק ואע"פ שלא נתקרב בפועל הקדוש ברוך הוא מצרף המחשבה למעשה כדמפרש ואזיל : נסה אותו בודאי · פירש"י נתן לו זמן כדי לנסותו אם יקיים אם לאו

יפה תואר

אמרו בירושלמי בפ"ג דבכורים מפני שיבה תקום אני הוא שקיימתי מצות זקן תחלה כו' · ולכן יקשה למה נסה ה' את אברהם הלא הוא צוה לנו לא תנסו וגו' · ואע"פ שאין זה דומה לזה כי לנסות את ה' מורה על רפיון האמונה והקב"ה מנסה את הצדיקים לחזק בלבבם את האמונה בו · מ"מ אחרי שיש לאדם לטעות ולאמר כי הקב"ה יצוה לאחרים והוא לבדו לא יקיים ויקשה למה נכתב הנסיון הזה בתורה להשגות בזה את בני אדם אנושי הדעת · לכן מביא את הכתוב באשר דבר מלך שלטון וגו' ואמר לפני זה אל תעמוד בדבר רע לסור ממצות התורה אף כי לפעמים הוא לא כן יעשה כי כל אשר יחפוץ יעשה · וז"ש באשר דבר מלך שלטון לפקד על הכל ומי יאמר לו מה תעשה כחפצך · ומבאר את דבריו בטעם שומר מצוה את אשר צוה השלטון לא ידע דבר רע · ואם תתמה כי כל אשר יחפוץ יעשה עליך לדעת כי עת ומשפט ידע לב חכם · אחרי אשר כל הדברים הנעשים בתבל יש להם עת ומשפט · מתי להקימם ומתי להפירם · והחכם יבין כי השלטון אשר עשה כחפצו הוא בשביל שהעת והמשפט דרש לעשות כן אז · ומביא את המשל מרב שהיה מצוה לתלמידיו שלא יטו משפט · ולפי ראות עיניהם ראו פעם אחת שהוא הטה משפט וכדומה לחטאים כאלה והמה יתמהו עליו ועל מעשיו · הלא יאמר להם כי אתם לא תבינו משפט · אנכי בצדק עשיתי כל אלה לפי העת והמשפט · או שהשעה היתה צריכה לכך או הכרתי פנים לת"ח ולקחתי שוחד לדעת את האמת והחזרתי מיד או לויתי בריבית ללמוד תורה ולגדל יתומים · וכדומה מדברים הנסתרים מנגד עיניכם · ואין עול בכפי ואתם לא תבינו על מעשי הבאים רק לפי העת והמשפט דרך מקרה · אבל שמרו לעשות את מצות התורה אשר אנכי מלמד אתכם · כן הוא בהקב"ה אם יתמה איש על החפץ · למה הוא נוקם ונוטר והתורה אמרה לא תקום ולא תטור · הלא התשובה בלדה כי העת והמשפט דורשים מידו הנקימה לרשעים שלא יהרסו את התבל · ככה דרשו אז העת והמשפט לנסות את אברהם · אבל אין לבני אדם ללמוד מזה רק לשמור את מצות ה' לא תקום ולא תטור ולא תנסו · ואת"ז בא המדרש לתת טעם ולמצוא העת והמשפט אשר דרשו את הנסיון הזה · ולמה נכתב בתורה · להגדיל את שם אברהם ולחזק האמונה בלב בני האדם : אחר הרהורי דברים כו' אברהם הרהר כו' · דעתו שהנסיון בא לתכלית המנוסה · כי אברהם הצטער בנפשו שקצרה ידו בעבודת ה' כי ביום שמחתו לא הפריש להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד · ואמר לו הקב"ה פי' שהודיעהו ע"י הנסיון כי מקובל ומרוצה הוא לפניו אחרי שידוע לו כי גם את בנו לא ימנעו ממנו והאומר כי מלאכי השרת אמרו · או כי יצחק וישמעאל היו מדיינים זה עם זה סוברים כי הנסיון בא לתכלית הרואים להראות לכל את תוקף אמונת המנוסה כו' · ומחלוקתם הוא בזה · למ"ד כי מה"ש אמרו בא להראות תוקף אמונת אברהם כי אברהם היה המנוסה · ולמ"ד יצחק וישמעאל בא להראות תוקף אמונת יצחק כי יצחק היה המנוסה : מלאכי השרת אמרו כו' · הנה השם אמרו בלי ספק תיכף אחר המשתה · ויקשה לכאורה למה התאחרה העקידה עד כה · וי"ל כי זה בא להגדיל הנסיון אף כי יצחק כבר היה גבר כגוברין ונתחזקה האהבה מאד בלבב אביו אשר הזקין יותר ונואש מלהוליד עוד בנים · בכ"ז לא מנעהו מהמות · וכן למ"ד יצחק וישמעאל היו מדיינים זה עם זה · טעם אחד הוא אף כי יצחק כבר גדול בשנים · והיה בחור כארזים וידי אביו כבדו מזוקן ויכול למחות כו' · בכל זאת הכריע נפשו לטבח למען ה' · ובזה א"ש למה לא אמר המדרש ד"א יצחק וישמעאל היו מדיינים כו' · אחרי כי הוא חולק על מה שלפניו · אבל באמת אין כאן מחלוקת כי תרוויהו איתנייהו בנסיון הזה בין לנסות את אברהם ובין לנסות את יצחק ושניהם היו מנוסים · וטעם אחד לשניהם למה התאחרה העקידה : יצחק וישמעאל היו מדיינים כו' · אע"ג דכבר גורש ישמעאל מבית אברהם אשר יצחק היה שם וישב במדבר פארן ואיך נגשו יחד להתקוטט יחד · וכן קשה לקמן סי' ז' דאמר אברהם תרין אית לי הלא ישמעאל כבר איננו ברשותו ואיך יספק עליו · וי"ל כי המדרש סובר כמו דאיתא בפר"א דישמעאל בא באותו הלילה ממדבר פארן לראות את אברהם : חביב אני ממך שנמלתי לח' ימים · ומצוה בשעתה עדיף וישמעאל אמר שאני חביב ממך כיון שכבשתי את יצרי ולא מחיתי ולכן אמר יצחק כי גם בכבישת יצרי טוב אנכי ממך · כי גם עתה לא אעכב אם יאמר לי הקב"ה להתוך אחד מאיברי או להשחט ולתת את נפשי : כל מה שהלויתה להקב"ה כו' · כי העושה מצוה בעוה"ז הלואה אלוה יתי' לשלמו וע"ד הכתוב מלוה ה' חונן דל : במישע מלך מואב שעשה מעשה כו' · פי' הדברים כי בכתוב הזה אשר לא ירצה ה' לא באלפי אילים ואין חפצו בקרבן פרי בטן · רק בעשות משפט ואהבת חסד וגו' · ולכן מפרש על יצחק כי הקב"ה הורה בזה לאברהם אשר אין חפצו בקרבן בנו כי תיכף כאשר שלח ידו לשחטו אמר לו המלאך אל תשלח ידך אל הנער · ודי להקב"ה לנסות את לבך כי נכון אתה לעשות הכל למענו · אבל המעשה בפועל כמו במישע מלך מואב תועבה היא לפניו : שלא יהיו אומרים כו' · ומפרש והאלהים נסה מלשון בריחה וכמו וינס ויצא החוצה · ופירושו שהקב"ה הניס אותו ולא נזהו לעשות זאת במקומו · רק לתת לו זמן במשפט להתבונן ולהתאמץ בדעתו שלא יאמרו כי בבהלה ובלי דעת עשה הדברים · וע' בזה בעל העקידה בשער כ"א בדברים נכוחים : וכן האריך בזה בתנחומא טעם למה גוהו הקב"ה להקריבו אחר ג' ימים · א"ל הקב"ה אל תסדר לפני

פירוש מהרז"ו

כוונתם על דבר מפורש בתורה · ומ"ש יבחן פירושו נסיון כמ"ש בחנני ה' ונסני : ג לא תטה משפט · צ"ע שדורש באשר כו' ומי יאמר לו מה תעשה · שהוא עצמו עושה בהיפך ממה שמצוה לאחרים וזה סותר למ"ש ויק"ר פל"ה סי' ד' את חוקותי שאמרו חוקים שאני משמר · וכמ"ש שמ"ר פ' ל' סי' ט' ע"כ נראה שהפסוק הראשון הוא דרך קושיא באשר דבר הקדוש ברוך הוא שלטון על כ"א לעשות · והוא מי יאמר לו מה תעשה ע"ז אמר אחר כך שומר מצוה של הקב"ה לא ידע דבר רע שהוא עצמו אין עושה כן כי לכל מצוה יש עת וחוק ומשפט כפי הזמן והמקום ואין זה נמסר להמון העם רק ועת ומשפט ידע לב חכם · כמ"ש אצל הלואה · נקימה ונטירה · ותופס דברים מפורשים בתורה וה"ה להשאר : ואת נוטר · עיין הגי' בקה"ר וכאן חסר ועיקר הדרשה הוא מ"ש בסוף כתיב לא תנסו את ה' · והאלהים נסה · והתירוץ ע"ז שומר מצוה וגו' וכצ"ל שהקב"ה שהוא אל נאמן ואל אמונה אסור לנסותו אך האדם שכתוב בו הן בעבדיו לא יאמין וכמ"ש אל תאמין בעצמך · יש לנסותו · ובתנחומא חסר הרבה : לרשעים · אשר מקשים ערפם וזונים תמיד אחרי לבם הרע : ד הרהורי דברים · לעיל פ' מ"ד ס"ס ה' וש"נ ומבואר · דק"ל שבפר' הקודמת אין שם אומר ודברים השייכים לכאן ע"כ דורש נוטריקון הרהורי דברים כו' : ולפ"ז ס"ל שאחר הוא מופלג (ולמ"ד אחר סמוך מצאתי ברשב"ם שעל שכרת אברהם ברית שלא ברצון ה' ע"כ נסהו · וכ"מ את"כ בתד"א ס"פ ז') : הוא וב"ד · ויק"ר פר' כ' ס"ס ב' וש"נ וב"ד הוא גבריאל וחביריו וכמ"ש לעיל פל"א סימן ב' : יצחק וישמעאל · תנחומא כאן : עכשיו בן ל"ז שנה · עיין פר"א פל"ב החשבון ע"פ מש"ש · וע' לקמן פר' נ"ז ס"ס ב' · שבשעת עקידה נתבשר על לידת רבקה ונשאה בת ג' שנה והיה בן מ' כשלקחה · ולא כן דעת הס"ע עמ"ש ס"פ ל"ד : ה במה אקדם ה' וגו' · עד האתן בכורי פשעי וגו' · ודרך זה ארוכה ורחבה במדרשי חז"ל שכל דבר שכתוב סתם כן היה המעשה ככר פ"א ופי' אם אעשה כמו שעשה מלך מואב שהקריב בכורו · וז"ש אע"פ שהדברים מראים שהכתוב כוון על מלך מואב שהרי עשה מעשה אבל מרמז עוד על אברהם ויצחק כמ"ש הירצה עי' מ"כ : ו כנס של ספינה · כי יש נס של הרים כמ"ש כנשא נס הרים וכמ"ש כתורן בראש ההר וכנס על הגבעה · ויש נס של ספינה כמ"ש שש ברקמה היה מפרשך להיות לך לנס · וכדומה · והנס של הרים אינו אלא לסימן שיתקבצו שם אך נס של ספינה הוא עיקר קיום הספינה שאם ישבר הנס כל הספינה אבודה והעולם כים זועף והרשעים כים נגרש והצדיק עם הגלויים אליו דומים לספינה בלב ים והצדיק של הדור הוא הנס להציל כל אשר בספינה וכמ"ש חז"ל שבשמת אברהם אמרו אוי לספינה שאבדה קברניטה וע"כ לא אמר כנס של הרים : בוודאי · פי' כפשוטו לשון נסיון עיין לקמן ס"פ נ"ז ופר' נ"ח סימן ד' : הממו · בפסיקתא פר' מ"ב סימן ו' ובאג"ב פל"א ובתנחומא וכן ברש"י בחומש שלכך לא גלה לו ביום א' מיד ושהה ג' ימים וע' סנהדרין דף פ"ט · ולגי' הילקוט (עי' מ"כ) דייק ממ"ש ויאמר הנני שהתרצה בדעת מיושבת שלא בבהילות : אר"י ב"ק · שמ"ר ס"פ ב' ד"ר פ"ב סימן ז' · ועי' מש"ש · ומ"ש בשני מקומות לא הביא אלא

ידי משה

אמר לו תלמידו רבי כו' · פי' הגם שהיה קשה לתלמידו גם על שוחד ועל הטות משפט אלא שאין דרך התלמיד לשאול על כל דבר ודבר ובפרט כיון ששמעו תירוץ הגון על דבר אחד שוב לא הרהר אחריו כי מסתמא כדין עשה הקב"ה מי יאמר לו מה תעשה כמו שמסיים המדרש והולך וקל להבין (פירוש אג"א בקהלת שיטה גאון) : בשני מקומות דימה משה כו' : הדמיון האחד במה שאמר משה הנני

משנת דרבי אליעזר

אמר לו ישמעאל אני חביב ממך וכו' אמר הקב"ה הרי השעה מיד כו' · פי' הגיע העת שאני צריך להראות צדקות האב והבן שלא יאמר ישמעאל שהיה גדול מיצחק וכצ"ל לעיל שלא יאמרו וכו' ואל"כ לא היה הקדוש ברוך הוא מצערן חנם לנסותן ודלא כפי' מ"כ שהקב"ה ידע שאברהם יעמוד בנסיון

(משלי כה) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד · אברהם אמר הנני הנני לכהונה · הנני למלכות · [א]זכה לכהונה · וזכה למלכות · זכה לכהונה (תהלים קי) נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם · למלכות · נשיא אלהים אתה · משה אמר הנני · הנני לכהונה · הנני למלכות · א"ל הקב"ה אל תקרב הלום · אין קרב אלא כהונה · (ג) היאך מד"א (במדבר א) והזר הקרב יומת ואין הלום אלא מלכות המד"א (שמואל ב ז) כי הביאותני עד הלום :

ז ויאמר קח נא את בנך וגו' אמר לו בבקשה ממך קח נא את בנך : א"ל תרין בנין אית לי אי זה בן א"ל את יחידך [ב]א"ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו · א"ל אשר אהבת · א"ל אית תחומין במעיא א"ל את יצחק · ולמה לא גלה לו מיד כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור · היא דעתיה דר' יוחנן דא"ר יוחנן (ד) לך לך · [ג]זו אפרכיה שלך · וממולדתך זו שכונתך · מבית אביך · זו בית אביך · אל הארץ אשר אראך · ולמה לא גלה לו מיד כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור ועל כל פסיעה ופסיעה · א"ר לוי בר חיתא שני פעמים כתיב לך לך ואין אנו יודעים אי זה חביבה אם הראשונה אם השניה · מן מה דכתיב ולך לך אל ארץ המוריה הוי שניה חביבה מן הראשונה · ולך לך אל ארץ המוריה · [ד]רבי חייא רבה ורבי ינאי חד אמר למקום שהוראה יצאה לעולם · ואוחרנא אמר למקום שיראה יצאה לעולם · דכוותה דביר · ר' חייא ורבי ינאי חד אמר ממקום שהדיברות יוצאות לעולם וחד אמר ממקום שהדיבור יוצא לעולם · דכוותה ארון · ר' חייא ור' ינאי חד אמר למקום שהאורה יוצאה לעולם · וחד אמר מקום שיראה יוצא לעולם · אמר ריב"ל שמשם הקב"ה מורה לאומות העולם ומורידם לגיהנם · (ג) ר"ש בן יוחאי אמר למקום שהוא ראוי כנגד בה"מ למעלה · רבי יודן אמר למקום שיהא מראה לך · ר' פנחס אמר לאתר מרוותא דעלמא · רבנן אמרי למקום שהקטורת קריבין · המד"א אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה · והעלהו שם לעולה · (ד) ר' יודן בר סימון אמר · אמר לפניו רבון העולמים יש קרבן בלא כהן [ה]א"ל הקב"ה כבר מניתיך שתהא כהן · הה"ד (תהלים קי) אתה כהן לעולם : על אחד ההרים אשר אומר אליך · א"ר הונא משום ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי [ו]הקב"ה מתהא ומתלה בעיניהם של צדיקים ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר · אל הארץ אשר אראך על אחד ההרים וגו' : דכוותה (יונה ג) וקרא אליה את הקריאה אשר וגו' · דכוותה (יחזקאל ג) קום צא אל הבקעה ושם אדבר אתך :

ח וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו · אר"ש בן יוחאי [ז]אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה · אהבה מקלקלת את השורה דכתיב וישכם אברהם בבוקר וגו' ולא היה לו כמה עבדים אלא אהבה מקלקלת את השורה · ושנאה מקלקלת את השורה · שנא' (במדבר כב) ויקם בלעם בבוקר ויחבוש את אתונו ולא היה לו כמה עבדים אלא שנאה מקלקלת את השורה · אהבה מקלקלת את השורה שנאמר (בראשית מו) ויאסור יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו וכי לא היה ליוסף כמה עבדים אלא אהבה מקלקלת את השורה · שנאה מקלקלת את השורה דכתיב (שמות יד) ויאסור את רכבו ולא היה לו כמה עבדים אלא שנאה מקלקלת השורה · אר"ש בן יוחאי תבא חבשה ותעמוד על חבשה · תבוא חבשה שחבש אברהם אבינו לילך ולעשות רצונו של מקום של מי שאמר והיה העולם שנאמר וישלח אברהם את ידו וגו' · ותעמוד על חבשה שחבש בלעם לילך ולקלל את ישראל · תבא אסרה שאסר יוסף לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה שהיה הולך לרדוף את ישראל · תני רבי ישמעאל תבא חרב יד שעשה אברהם אבינו שנאמר וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו ותעמוד (ה) על חרב יד שאמר פרעה (שם טו) (ס) אריק חרבי · ויקח

מסורת המדרש א עי' לעיל פ' מ"ו מש"ס · ב סנהדרין דף פ"ט · לעיל פרשה ל"ט · פרקי דרבי אליעזר פרק ל"א · תנחומא כאן סימן כ"ב · מדרש תהלים מזמור כ"ט · פסיקתא רבתי פרשה מ' · ילקוט כאן רמז צ"ו · וילקוט סדר לך לך רמז ס"ב · ג לעיל פרשה ל"ט · ד תענית דף ט"ז · ירושלמי ברכות פרק ד' · שה"ש רבה פרשה ד' פסוק ד' · פסיקתא רבתי פ' מ' · ה לעיל פרשה מ"ו וש"נ · ו לעיל פרשה ל"ט · ילקוט יחזקאל רמז שמ"ג · ז סנהדרין דף ק"ה · במד"ר פ' כ' וש"נ · מכילתא בשלח פ' א' · עי' תנחומא סדר בלק סימן ח' ·

חדושי הרש"ש

(ג) המד"א והזר הקרב יומת · עמש"כ לקמן בפ' ואתחנן : (ד) לך לך מארצך זו אפרכיה כו' כצ"ל : (ס) אריק חרבי תוריקמו ידו כצ"ל :

חדושי הרד"ל

בקשתי ממנו שמעשה בפועל : (ג) השבי"א למקום שהוא ראוי נגד בהמ"ק שלמעלה · בפסיקתא הגי' בארץ שהיתה מקטרת (פי' מורה אלים אני אהבת ישראל ועבודתם שם) כנגד מזבח שלמעלה כד"א או ירה יירה · ועיין ילקוט שה"ר : (ד) ר"י ב"ר סימון כו' כבר מניתיך שתהא כהן · בפסיקתא דא' מוריה חנס פ"ע ובי כשר אני להקריב כהן אני (או יש) פה כה"ג שיבא ויקבלו ממני א"ל הקב"ה כשתגיע לשם אני מקדשך · ועושה אותך כה"ג מהו מוריה תמורתו של שם (כצ"ל וע"ש שם) חליפים כד"א לא יחליפנו ולא ימיר : (ה) חרב יד · חרב שנלקחה ביד כדכתיב כאן ויקח המאכלת בידו · ושם כתיב אריק חרבי תורישמו ידי :

מתנות כהונה

לאו · [ה"ג הילקוט מה לעשות שנאמר ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני וכן מצאתי בפרש"י ז"ל] : לכהונה ולמלכות · דייק מדכתיב הנני בשני נוני"ן דהוה ליה למימר הנה כד"א והנה נצב על עולתו וכן מצאתי בפירש"י ז"ל [עד הלום · עיין עוד בש"ר ס"פ ב' ובפר' ואתחנן דף רל"ד ע"ד] : בבקשה ממך · נא פירושו במקום הזה לשון בקשה וה"ג בילקוט בהדיא ועיין במה"כ אליהו מזרחי וענין הבקשה עיין בפירש"י בחומש : אית תחומין במעיא · וכי יש תחומין בבני מעיים שניהם יוצאי חלצי הם ושניהם אהובים לפני · [ולמה לא גלה לו כו' עיין כ"ז פל"ט] : הוראה · היתה יוצאת מלשכת הגזית שהיתה בירושלים כמו שאמרו כי מציון תצא תורה : שיראה · מורא הש"י היה יוצא משם לעובדי כוכבים : דכוותה דביר גרסינן · שהדברות · כלומר דברי תורה : ה"ג בירושלמי דפרק תפלת השחר וחד אמר מקום שהדבר יוצא לעולם ופירש הדבר [וקנאת ה' צבאות יוצא משם כו'] עיין במדרש חזית סוף פסוק כמגדל דויד : שהאור · התורה נקראת אור שנאמר ותורה אור : [ה"ג בירושלמי ובמדרש חזית חד אמר מקום שהארורה יוצאים משם לעולם ופי' ג"כ לאומות העולם] : מורה · לשון מורה חצים והכי גרסינן בילקוט מורה כאן כו' ע"ש כדאמרינן פתחו של גיהנם הוא בירושלים שנאמר אשר אור לו בציון ותנור בירושלים : ראוי · כלומר מכוון כמה שאחז"ל בהמ"ק של מטה מכוון נגד ביהמ"ק של מעלה : שאני מראה לך · כדלקמן פרשה ל"ו ויראה את המקום מרחוק שראה ענן קשור בהר : [ה"ג שאהא מראה והכי מוכח בילקוט] : מרותא · לשון מרות ורבנות כל מיני שררות וחשיבות היה יוצא משם כמה שנאמר שרתי במדינות : שהקטורת קריבה · מוריה על שם המר דמור שהיה בתוך סממני הקטורת וכד"א אלך לי אל הר המור הרי שירושלים נקראת ע"ש שמורים לבונה : [ה"ג ולעשות רצונו של מי שאמר כו'] : וישלח אברהם כו' · הכי זה רצונו של הקב"ה ובילקוט לא גרס ליה : ותעמוד על חבשה כו' · בזכות העקידה ביטל

רש"י

מטירוף דעת השיבו : הנני לכהונה הנני למלכות · שתי פעמים כתיב בפרשה הנני ויש לומר הנני שני נוני"ן דריש שהיה יכול לומר הני כמו והנו נצב על עולתו : אית תחומים במעיא · כלומר יש תחום בבני מעים ממקום שזה יוצא זה יוצא וכל הבנים אהובים בשוה : ולמה לא גלה לו בדיבור ראשון היה מאריך לו את הדברים : א"ר לוי בר חיתא שתי פעמים כתיב לך לך · בנסיון ראשון ובנסיון אחרון ואין אנו יודעים איזה מהם חביבה אם הראשונה או השנייה ממה דכתיב אל ארץ המוריה אמור מעתה שהיתה חביבה מן הראשונה שפי' לו המקרא מה שלא עשה לו בתחלה אלא אל הארץ אשר אראך ולא פירש לו מקום ובהרגינו מפורש ממה דכתיב בשנייה בי נשבעתי נאם ה' הוי שנייה חביבה : חד אמר למקום שהאורה יצאה לעולם · מסנהדרין שיושבין בלשכת הגזית שנאמר כי מציון תצא תורה : דכוותה ארון · חד אמר למקום שהאורה יוצאת לעולם תורה אור : דביר למקום שהדבור יוצא לעולם · דבור של הקב"ה : שמשם מורה לרשעים ומורידן לגיהנם : למקום שהוא ראוי כנגד בית המקדש של מעלה · ראוי מכוון כדמתרגמינן נורא אלהים ממקדשיך ומפורש בתנחומא ובפרקי ר"א וייראו ויאמר מה נורא המקום הזה שהוא מכוון כנגד כסא הכבוד של מעלה : ומתהא · תוהא : ומתלה · כלומר

פירוש מהרז"ו

מה שייך כאן · ושם המאמר בשלימות : הנני לכהונה כו' · נ"ע דהנני הכתוב כאן וכן בפ' י"א צריכין לגופא ומהיכן דורש זה ונ"ל שסומך על מ"ש בפ' י"א אברהם ואולי דורש בנין אב שכל הקריאות היו ב"פ אברהם · כמ"ש במ"ר פי"ד ס"ס כ"א אבל משה משה ע"ש וע"פ מדה יו"ד שקראו לשני דברים לכהונה ולמלכות · וכמ"ש שמעו כי נגידים אדבר שהקריאה האלהית לאנוש להעלותו אל המעלות היותר גדולות שבארץ היינו כהונה ומלכות · וכמ"ש לעיל פר' ל"ט סימן ו' וש"נ · ע"כ משחך וגו' שמן ששון מחבריך לא דברתי עם אדם אלא עמך ע"ש וכמ"ש במ"ר פר' י"ד סימן י"ב אלה שני בני יצהר זה דוד ואהרן · ועל ב' דברים אלו השיב הנני וכן במשה והבן : נשבע ה' ולא ינחם · עי' מדרש תהלים ק"י ובדברים רבה שם ופ' זו סי' ז' בסוף ועי' לעיל פר' מ"ו סי' ה' · ועיקר הכוונה על מ"ש לעולם לדורותם : נשיא אלהים · לעיל פר' מ"ב סימן ה' וש"נ · אך לעצמו גם משה זכה לכהונה שמ"ר פר' ל"ז ס"ס א' ולמלכות כמ"ש ויהי בישורון מלך במ"ר פר' ע"ו סי' י"ב ומבואר בזבחים ק"ב שאברהם זכה לו ולזרעו ולא משה (יפ"ת) : משה אמר הנני הנני · פ"ם שלא אמר אלא פעם אחת הנני ועל ב' קריאות כנ"ל : ז א"ל איזה בן · לעיל פל"ט סימן פ' ועיין פסיקתא פ"מ סימן ו' : תחומין במעיא · בתנחומא הגי' אשר אהבת א"ל שניהם אני אוהב א"ל אשר אהבת הרבה א"ל וכי יש גבול במעים : שתי פעמים · עיין לעיל שם סימן ח' : הרי השניה חביבה · שראשונה מארם לא"י ובשני' מא"י למקום המוריה המקודש ביותר : ר"ח ור' ינאי · ירושלמי ברכות פ' ד' במשנה היה רוכב ש"ר ס"פ כמגדל דויד · פסיקתא פ"מ סימן ח' ובשי"ר שם על מ"ש בדה"י הר המוריה וגם הארץ נקרא ע"ש ההר המובחר הזה : שיראה יוצאה · כמ"ש מה נורא המקום הזה · וכמ"ש נורא אלהים ממקדשיך פסיקתא שם : דביר · מלכים א' ו' י"ט ודביר בתוך הבית וגו' · את ארון ברית ה' · ועי' מ"כ : אמר ריב"ל · עי' הגי' בפסיקתא שם : ראוי כנגד · בפסיקתא הגי' מקודשת כנגד כו' · ודורש מוריה מל' מורה באצבע · וגי' ראוי פי' מל' ראיה שמראה למזבח של מעלה: לאתר מרוותא · מקום שהארון שם וכמ"ש ארון הברית אדון כל הארץ ומוריה מלשון מרות ואדנות : שתהא כהן · לעיל סי' ו' כוונת המאמר כמ"ש בפסיקתא שם ד"א המוריה וכי כו' כהן אני שם כה"ג יבא ויקבל ממני א"ל הקב"ה כשתגיע למקום אני מקדשך ועושה כהן אותך שהו תמורתו של שם חלופו כד"א ולא ימיר אותו: מתהא ומתלה · ע"ל פל"ט ס"ס והכוונה שיקוו וייחלו להקב"ה כמ"ש עיני תמיד אל ה' כן עינינו וגו' : ח אהבה מקלקלת השורה ·

יפה תואר

לפני מלך וגו' וכן דרשו בויק"ר פ"א את סוף הכתוב כי טוב אמר לך עלה הנה במשה : הנני לכהונה כו' · קשה לאמר על אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר ומשה אשר היה עניו מכל האדם כי בקשו גדולה לנפשם · אבל פשט הדברים כי הנני הוא לשון הזמנה לדבר בכל לב ונפש · והעבודה המופלגת היא כהונה גדולה אשר יש בה טורח גדול · וכן שרה דרשינן בפ' כהן משיח על הכתוב וישב בבית החפשית מכלל דעד השתא עבד היה ואמרינן שם עוד כמדומים אתם ששררה אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם · ומ"מ באמת יש מעלה גדולה בכהן · ואברהם זכה לכך ומשה לא זכה לכך כי יהיה לזרעו אחריו · והטעם בזה משום שבניו לא עשו בתורה כדאמרינן במ"ר פ"כ על פסוק נוצר תאנה יאכל פריה לכך נתנה המלכות ליהושע וכן י"ל לענין כהונה והכי משמע בשמ"ר פ"ב במה שנאמר שם שכבר היא מתוקנת לאהרן · או שלא יאמרו שנטל הכל לעצמו שהרי אפילו מה שנתנה לאהרן אחיו חלקו עליו קרח ועדתו : אין קרב אלא כהונה · פי' קרב האמור כאן קאי על כהונה ודריש מדכתיב אל תקרב ולא כלשון אל תסור וכמ"ש לפני זה אסורה נא · אבל יש קרב שנאמר לא על כהונה · אבל מה שאמר אין הלום אלא מלכות כ"ה בכ"מ וכמו שדרשו לעיל בפמ"ה גבי הגר הגם הלום ראיתי לא די שנזקקתי לדבור אלא למלכות · וכן בנער הלוי דכתיב מי הביאך הלום דרשו בפ' יש נוחלין לאו ממשה קאתית כו' וכן במדרש רות על פסוק גושי הלום ובפ' י"ב דזבחים בשמואל דכתיב הבא עוד הלום איש היינו למלכות שאול ועי' בשמ"ר פ"ב וכן תרגם המתרגם לכך ישיב עמו הלום בכן תאיב על עמיה דה' למלכותהון וכן בפילגש בגבעה דכתיב הבו לכם דבר ועצה הלום יתפרש משום שאז לא היה מלך בישראל לכן בקשו המה סוד ועצת מלך איך לגור על בנימין · ורק מה דכתיב במלחמת שאול שהמון נמוג וילך הלום יתפרש מלשון והלמה סיסרא כמ"ש המפרשים : בבקשה ממך כו' · בפרק סנהדרין גרסינן אר"ש בר אבא אין נא אלא לשון בקשה ועמ"ש בזה לעיל פל"ט : חד אמר למקום שהוראה יצאה לישראל · יען דלא מצינו ארץ שנקראת מוריה כמו ארץ כנען ארץ פלשתים וכדומה שנקראות על שם בוניהן · ולא מצינו איש שנקראת מוריה אשר בנה עיר ומדינה לכן דרשו שנקראת על שם העתיד ופ"ע ביפה קול בשי"ר בסוף פסוק כמגדל דויד מ"ש על זה : אהבה מקלקלת את השורה כו' · פי' מהאהבה או משנאה אשר לאדם אל איזה דבר ימסר בנפשו או לרע או להטיב · ולא יתאפק להמתין על עבדיו · או כי לא יתבונן על גנות הדבר · כי האהבה או השנאה תעור עיניו ולא יראה · לכן לא יבוש האדון לעשות מעשה עבד : תבוא חבשה ותעמוד על חבשה · פי' כי בלעם זרז את עצמו לכוון את השעה אשר ה' זועם כדאיתא

משנת דרבי אליעזר

בנסיון ובילקוט היה מסופק זה קשה לאמרו : הוי השניה חביבה כיון שהוליך למקום מקודש טוב הוא · כלמפרש ואזיל למה נקרא מוריה :

את שני נעריו אתו · א"ר אבהו א שני בני אדם נהגו בדרך ארץ · אברהם · ושאול · אברהם · שנאמר ויקח את שני נעריו · שאול · (ש"א כ"ח) וילך הוא ושני אנשים עמו · ויבקע עצי עולה · ר' חייא בר יוסי בשם ר' מיאשא ותני לה בשם ר' בניה ב בשכר ב' בקיעות שבקע אברהם אבינו עצי עולה זכה להבקע הים לפני בני ישראל שנא' ויבקע עצי עולה · ונאמר להלן (שם יד) ויבקעו המים · (ו) אמר ר' לוי דייך עד כה אלא אברהם לפי כחו והקב"ה לפי כחו ויקם וילך אל המקום ניתן לו שכר קימה ושכר הליכה :

פרשה נו

א ביום השלישי וישא אברהם את עיניו כתיב (הושע ו) ג יחיינו מיומים (א) ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו · ביום השלישי של שבטים כתיב (בראשית מב) ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי · ביום השלישי של מרגלים · שנאמר (יהושע ב) ונחבתם שמה שלשת ימים · ביום השלישי של מתן תורה · שנאמר (שמות יט) ויהי ביום השלישי · ביום השלישי של יונה · דכתיב (יונה ב) ויהי יונה במעי הדגה שלשה ימים ושלשה לילות · ביום השלישי של עולי גולה דכתיב (עזרא ח) ונשב שם ימים שלשה · ביום השלישי של תחיית המתים · דכתיב יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו · ביום הג' של אסתר (אסתר ה) ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות (ב) לבשה מלכות בית אביה · באיזה זכות · רבנן ורבי לוי רבנן אמרי בזכות יום השלישי של מתן תורה שנאמר ויהי ביום השלישי בהיות הבקר · ור' לוי אמר בזכות של יום שלישי של אברהם אבינו שנאמר ביום השלישי וירא את המקום מרחוק · ד מה ראה (ג) ראה ענן קשור בהר · אמר דומה (ד) שאותו מקום שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם :

ב אמר ליצחק בני רואה את מה שאני רואה א"ל הין · אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה אמרו לו לאו · אמר הואיל והמור אינו רואה ואתם אין אתם רואים ה שבו לכם פה עם החמור ומניין שהעבדים דומין לבהמה מהכא שבו לכם פה עם החמור רבנן מייתי ליה מהכא ממתן תורה שנאמר (שמות כ) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וגו' אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ובהמתך · א"ר יצחק עתיד המקום (ה) לירחק מבעליו · ולעולם · תלמוד לומר (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד פה אשב (ו) לכשיבא אותו שכתוב בו (זכריה ט) עני ורוכב על חמור · ואני והנער נלכה עד כה · א"ר יהושע בן לוי נלך ונראה מה יהיה בסופו של כה · ונשתחוה ונשובה אליכם בשרו שהוא חוזר מהר המוריה בשלום · א"ר יצחק ו הכל בזכות השתחויה · ואברהם לא חזר מהר המוריה בשלום אלא בזכות השתחויה · ונשתחוה ונשובה אליכם · ישראל לא נגאלו אלא בזכות השתחויה · שנאמר (שמות ד) ויאמן העם

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה כ"ו · מדרש שמואל פרשה כ"ד · תנחומא סדר אמור סימן כ' · ילקוט כאן רמז צ"ז · ילקוט שמואל רמז קל"ט · ב שמות רבה סוף פרשה כ"א · קהלת רבה פרשה ו' פסוק ט' · ג לקמן פרשה צ"א · אסתר רבה פרשה ט' · ועיין במדרש תהלים מזמור כ"ב · ילקוט כאן צ"ט · עי' ילקוט סדר מקץ רמז קמ"ח · ילקוט יהושע רמז י"ב · ילקוט אסתר רמז תנ"ז כ"ו · ד תנחומא כאן סימן כ"ג · ה יבמות דף ס"ב · כתובות קי"א · קדושין ס"ח · ב"ק מ"ט · נדה י"ז · ו אגדת שמואל סוף פרשה ג' · ילקוט שמואל רמז פ' ·

חדושי הרד"ל

(ו) א"ר לוי דייך עד כה · (רבי' בחיי גרס במקום ר' בניי' ר' ברכיה וגרס כאן א"ר לוי דייך ברכיה · אבל באמת הגי' ר' בניי' נכונה · דבמכילתא בשלח פ"ג תנא ליה משמיה דר' בנאה · אבל ר' ברכיה אמורא הוא ואינו נזכר במכילתא) · עמ"כ · ובקה"ר פ"י פ"ט נראה דמשום שהיה נבקע לי"ב גזרים לפני י"ב שבטים וכאן רק ב' בקיעות לכן קאמר עד כה ומשני שאברהם לפי כחו והקב"ה לפי כחו עשה לו מרובה מדה טובה :

(א) ביום השלישי · עמ"כ שאין הקב"ה מניח לצדיקים בצרה יותר מג' ימים · וי"ל מפני שיום השלישי הוא יום גבוליי בכל החליים וכמ"ש הר"ן בשבת (ק"ל) לענין יום ג' למילה · לכן גם לענין צרה קשה יום שלישי · וה' כרחמיו מרוית לשם כו : (ב) לבשה מלכות בית אבי · מלכות שאול זקינה שנפסקה ממנו · לבשתה עתה · ונופל לשון לבישה כמליצת הש"ס (בברכות כח) דלבש מדא ילבש מדא כו' · ויותר נכון לגרוס מלבוש בית אביה · כלומר שלבוש מלכות אינה חדש לה : (ג) ראה ענן קשור · כ"ה גם בקה"ר פ"ט ובויק"ר פ"ך ובפסיקתא · אבל בפר"א פל"א אי' עמוד אש מהארץ עד לשמים : (ד) שאותו מקום הוא שאמר לי הקב"ה כו' · כצ"ל · וכ"ה בקה"ר פ"ט פ"ד : (ה) לירחק מבעליו · עמ"כ · וי"ל מבעליו משכינה כדמייתי עלה קרא זאת מנוחתי : (ו) לכשיבא אותו שכתוב בו עני כו' · לפמ"ש בפר"א שנעריו אלו אליעזר וישמעאל היו · י"ל שרמזו שא"י תהיה ביד ישמעאל

רש"י

כלומר עיף כמה דתימא ותלה שמייגען בדברים ארוכים כדי שיקבלו עליהם שכר : אמר רבי אבהו שני בני אדם נהגו כדרך בני הארץ אברהם ושאול אברהם דכתיב ויקח את שני נעריו · שאול וילך הוא ושני אנשים עמו : בשכר שני בקיעות שבקע אברהם לעצי עולה זכה שיבקע הים לפניהם שנאמר ויבקעו המים : א"ר לוי דייך · עד כאן מלדרוש לדמות בקיעת אברהם לבקיעת שכינה :

פרשה נו א"ר יצחק · מהו מלחוק עתיד המקום לירחק מבעליו משכינה יכול לעולם ת"ל זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה · שבו לכם פה עם החמור לכשיבא אותו שכתוב בו עני ורוכב על חמור יחזור המקום לבעליו : בשרו שהוא חוזר מהר המוריה בשלום · אשובה לא נאמר אלא נשובה · הכניס את יצחק בכלל אברהם : לא חזר את יצחק מהר המוריה אלא בזכות השתחואה דכתיב ונשתחוה ונשובה אליכם : אבותינו לא נגאלו אלא בזכות השתחואה שנאמר ויאמן העם וישמעו וגו' ויקדו וישתחוו : ויקח

לשפתים וה"ג בילקוט בהדיא : אברהם לא חזר גרסינן פירוש לא חזר יצחק עמו וזהו לי הכרע כל ברך זה יום המיתה ואח"כ כתיב נברכה לפני ה' הרי שעומדים בחיים : מבשרת את האוכלים · שבלי שחיטה אסורה באכילה ודייק ממאכלת אחרים משמע :

מתנות כהונה

מחשבות בלעם הרשע : [בדרך ארץ עיין בפירש"י בחומש] : שתי בקיעות · דכתיב עצי לשון רבים ומיעוט רבים שנים : דייך כו' · פירש"י די לך עד כאן מלדרוש לדמות בקיעת אברהם לבקיעת השכינה שתי הבקיעות אין להם דמיון זה לזה : שכר קימה ושכר הליכה · דאם לא כן ויקם למה לי :

פרשה נו ביום הג' של שבטים · באת לנו תחייה וקורת רוח וכן כולם והענין שאין הקב"ה מניח הצדיקים בצרה יותר מג' ימים וכל זה הביאו בילקוט אסתר ולקמן בפרשה צ"א : מלכות בית אביה · כלומר זכות אבותיה עמדה לה : ה"ג עם החמור עם הדומה לחמור וכן הוא בקהלת בפסוק לך אכול בשמחה (ס' ג') ובקדושין בפרק האומר : עתיד המקום כו' · המקום הזה ירושלים תהיה מרוחקת מן בעליו אלו ישראל וזה בזמן הגליות : ולעולם · בתמיה ודרך שאלה : פה וגו' · שבו לכם פה רמז למה שנאמר פה אשב עם החמור רמז לעני ורוכב על החמור : בסופו של כה · כלומר שהבטיחני הקב"ה לאמר כה יהיה זרעך : בשרו כו' · הנבואה נזרקה בפיו ונשובה שניהו ובריה כרותה שאמר בשלום : ונברעה וגו' · סבירא ליה דבתחיית המתים איירי כמו שדרשו חז"ל כי צלובו גרסינן · פירוש עץ לתלותו עליו כן היה טוען יצחק עצי העולה לישרף כו' : אלא בזכות כו' · שהקב"ה מצרף מחשבה טובה כאילו כבר עשויה לישחט ואע"ג שאל

יפה תואר

כדאיתא בפ"ק דברכות ולקלל את ישראל · אך זכות הזריזות למצוה בחבשה אשר לאברהם עמדה לישראל כי לא זעם ה' אז · וזריזות בלעם לא הועילה לו : בשכר ב' בקיעות כו' · עיין בביאור הרי"פ בשם היפ"ת · ויתכן שר' בניה סובר כי עיקר העקידה עמדה לישראל להגאל אבל הפלגת הנס כי נצבו כמו נד נוזלים ונבקעו לי"ב דרכים לי"ב שבטים כדאיתא במדרש קהלת על פסוק וחוקע עצים זה היה בזכות בקיעת העצים מה שבקע הוא בעצמו · ור' לוי אמר דייך עד כה · פי' אף כי עיקר הנס היה בזכות אברהם להציל את ישראל · אבל הפלגת הנס בענין כזה היה מכחו ית' להפליא להראות עולם נפלאותיו כפי מה שאפשר וז"ש אלא אברהם לפי כחו והקב"ה לפי כחו :

לבשה מלכות בית אביה · זה שאול שהיתה ממשפחתו · וכיון שראתה נמשך עליה חוט של חסד ונשאה חן בעיניה ודריש מדכתיב ותלבש אסתר מלכות ולא כתיב ותלבש בגדי מלכות ומזה דרשו רז"ל במגילה שלבשתה רוח הקדש · ואפשר שגם לזה רמזו פה כי כן היה מלכות בית אביה ע"י רוה"ק דכתיב ויתנבא בתוכם : ראה ענן קשור בהר · וידע כי ענן כבוד ה' הוא · ואולי דרשו וירא את המקום זו השכינה שנקראת מקום ובכל זאת לא סמך ע"ז וחשב אולי מקרה הוא או סבה נעלמת ממנו · אך כאשר ראה כי עבדיו לא ירא(ו) הבין כי כבוד ה' הוא : ועבדך ואמתך ובהמתך · ואח"ז כתיב וגרך אשר בשעריך ולמה לא כתיב ועבדך ואמתך וגרך אשר בשעריך לסמיך אדם לאדם ובסופו לכתוב ובהמתך ומזה יליף כי הקיש הכתוב עבדים כנענים כו' : עתיד המקום לירחק מבעליו · ורמז לו פה בעקידה שאע"ג שירחקו ישראל מארצם עוד ישובו לגבולם בזכות העקידה וזה שמסיים ולעולם ת"ל זאת מנוחתי עדי עד וגו' · וגירסת הילקוט עתיד לירחק שכינה מבעליו וזה אין לו הבנה [ועמ"ש בסימן שלפני זה דמפרש וירא את המקום על השכינה] : ולעולם ת"ל שבו לכם פה כמד"א זאת מנוחתי עדי עד פה אשב לכשיבוא וכו' כצ"ל · ופי' כי באמרו שבו לכם פה רמז בזה כי עוד ישובו בנים לגבולם ומביא ע"ז הכתוב פה אשב דמורה על ישיבת א"י · ומתי יהיה זה לכשיבוא אותו שכתוב עני ורוכב על החמור אז תשבו פה : הכל בזכות השתחוים · פי' כמה שמכניע האדם לפני הקב"ה ומקבל עליו עול מלכות שמים · זכות הוה גדול כל כך כי רבים נושעו בשביל זה · ואולי הכוונה של השתחויה הוא התפלה וכן באגדת שמואל למדו שהתפלה גדולה מקרבנות מדכתיב להשתחוות · ומעלת התפלה גדולה מאד כדאמרינן בברכות גדולה תפלה יותר ממעשים טובים : ישראל לא נגאלו אלא בזכות השתחויה · והא דאמרינן בחזית על פסוק קול דודי כי בזכות האבות או בזכות התורה נגאלו י"ל דהא והא גרמו · והנה פה מונה שבעה אשר נענו בזכות התפלה והשתחויה · וי"ל הטעם למה מנה את כל אלה השבעה · משום שיש שבע סבות הגורמות כי לא יעתר ה' לתפלתו אבל אינן מכריחות · ולפעמים למרות הסבות האלה יקשב ה' וישמע תפלתו ויענהו וכא המדרש ללמדנו כי אל יתיאש אדם מהרחמים ומתפלה גם אם יש לפניו אחת מהסבות המניעות את תפלתו · הסבה הא' היא אם כבר קדמה הגזירה וכא להתפלל לבטל הגזירה אז קשה לבטלה וכדאמרינן במ"ר פי"א כתוב א' אומר שומע תפלה וכתוב אחד אומר סכותה בענן לך עד שלא נחתם גזר דין שומע תפלה משנחתם גזר דין סכות בענן לך · אמנם עם כל זה תועיל התפלה לפעמים גם לקרוע הגזירה וכחזקיהו בחלותו וכן אמרו בפ"ק דר"ה יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין וע' בעקרים מ"ד פכ"ח · וכנגד זה אמר שאברהם חזר בשלום בזכות השתחויה ותפלה אף שכבר נגזרה השחיטה על יצחק וכמ"ש לעיל על והוא אמר ולא יעשה · הסבה הב' היא אם המתפלל אינו הגון וכמ"ש גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו · ומטעם זה יש ליזהר ולהתפלל בצבור כי הן אל כביר לא ימאס כדאיתא בפ"ק דברכות ואמרו פנה אל תפלת הערער וגו' · אמנם לפעמים יעתר הקב"ה לאדם בלי זכיות מאחרים כי יחון אע"פ שאינו כדאי · ועז"א שישראל נגאלו בזכות תפלתם אע"פ שלא היו ראוים לכך וכדאמרינן בשמ"ר פ"א · הסבה הג' היא אם יחסרו התנאים והסבות הנאותים לתפלה · כמו טהרת הגוף וטהרת המקום אשר המתפלל בלי טהרה תפלתו תועבה · וכן תקון המלבושים וכמ"ש בפ"ק דשבת על פסוק הכון לקראת אלהיך ישראל · והשויה הקול ועריכת הדברים וכמו שכתב הא"ע בקהלת על פסוק אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים · וע"ע בעקרים מ"ד פכ"ג כללי התפלה והעיקר הוא כוונת הלב · כי תפלה בלא כוונה כגוף

פירוש מהרז"ו

סנהדרין ק"ה ב' בקיצור ועי' מכילתא פסוק ויאסור את רכבו בשנוי : שני ב"א · ויק"ר פ' כ"ו סימן ג' ועיין במ"ר פר' כ' סימן י"ג אצל בלעם · וא"כ היה לו לחשוב ג' ב"א · ונראה כמ"ש היפ"ת שאברהם לא הי"ן להוליך ב' נערים אחר שהולך לעקוד את בנו ולא רצה שידעו בו כמ"ש שבו לכם פה וגו' ודי הי"ל בנער א' ולשמשו · וכן שאול אחר שהולך אצל בעלת אוב בהחבא הי"ל למעט ודי לו באחד אלא שנהגו בד"א שאין לפחות מב' ולכן לא חשב לבלעם שעשה כהוגן גם אם הי"ל יותר משנים ע"ש : שתי בקיעות · שמ"ר פכ"א סי' ח' ודורש מ"ש ויבקע עצי עולה הרי שבקע שני עצים לד' חתיכות וצ"ע למה הזכיר שתי בקיעות שדי במ"ש ויבקע · ואולי אחת לים ואחת לירדן : דייך עד כה · פי' שכל הדרשה שדרש תחילה תבא חבשה תבא אסרה וכו' דומה ממש דבר נגד דבר בהשגחה אך בקיעת הים לא ידמה לבקיעת עצים ועכ"ז דרש ע"פ מדת ממעל ומנגד שאברהם עשה לפי כחו וזכה בזה שהקב"ה עשה כנגדו לפי כחו כביכול · ועי' שמ"ר פ' כ"א ס"ס ו' ומכילתא שם איך רמוקים ענין בקיעת הים מבקיעת העצים :

פרשה נו סימן א יחיינו מיומים · דורש מדה י"ז שמ"ש ביום השלישי יקימנו וגו' על המפורש בכמה מקומות שהתשועה באה לצדיקים ביום השלישי לצרתם : של מ"ת · שכל שלשה ימי הכנה היו בפחד מות וביום הג' אמרו היום ראינו כי ידבר וגו' וחי : ונחנה שם ימים שלשה · כצ"ל והוא בעזרא ח' ע"ו ואקבצם אל הנהר וגו' ונחנה שם וגו' · (וכ"ה בדפוס פראנקפורט דאדר) והיו בצרה מחיתיתו של דרך וכמ"ש שם פכ"א ואגקרא שם צום וגו' לבקש ממנו דרך ישרה וגו' עד ויעתר לנו וס"ל שמ"ש ויעתר היה ביום ג' שע"כ התחילו לנסוע : מלכות בית אביה · שהיל"ל ותלבש בגדי מלכות (עיין יפ"ת) ע"כ דורש על שעד כה לא גלתה שהיא מזרע מלוכה ועתה בסעודת היום חשבה לגלות רק שלא הגליחה עד יום ג' · ועז"א שלבשה כו' : באיזה זכות · השאלה על כל המבואר שנושעו ביום ג' · וגם יום ג' של שבטים לדעה שהיה בזכות יום ג' של מ"ת פי' בזכות שבניהם עתידים לקבל התורה · ועיין פנ"א סס"ז ומש"ש : את המקום מרחוק · ויק"ר פר' י"ד סימן ב' ופר' כ' סימן ב' · איכה רבתי פ' זכור ה' · קה"ר פ' לך אכול בשמחה : שאמר לי הקב"ה · כמ"ש אשר אומר אליך · פסיקתא פר' מ' סימן ו' : ב עם החמור · עיין ב"ק דף מ"ט קדושין דף ס"ח · ועי' בתנחומא : עתיד המקום כו' · שהיל"ל וירא מרחוק את המקום אבל את המקום מרחוק משמע שהמקום הוא מרחוק ומ"ש וירא פי' שראה ברוה"ק בעתיד : פה אשב · עי' מ"כ ובילקוט · ועיין לקמן פר' ע"ה סימן ו' וש"נ : אריב"ל כו' · בפסיקתא פר' מ' סימן ו' עד פה אינו אומר אלא עד כה אריב"ל כו' ורומז למ"ש כה יהיה זרעך : בשרו שהוא חוזר · עיין מ"ק דף י"ח ברית כרותה

ידי משה

כאברהם והדמיון · השני מה שאמר אחם השלות עיין בסדר ואתחנן ותמצא מפורש : דא"ר אבהו שני בני אדם נהגו בדרך ארץ · בפרשת אמור א"ר איבו למדך תורה דרך ארץ שלא יצא אדם יוצא לדרך בפחות משנים כו' ע"ש הטעם ועל זה אמר ג"כ ר' איבו בעצמו כאן זה שמאמר : ב' בקיעות · פי' בשכר שבקע הענן לב' בקיעות פי' שמעץ אחד נעשה שנים זכה לבקיעת הים שנחלק הים לשנים ודלא כפי' מ"כ : קודם אמר רבי יצחק צריך לסיות פסו מרחוק ·

בשר

וגו' ויקדו וישתחוו · התורה לא נתנה אלא בזכות השתחויה · שנאמר (שם כד) והשתחויתם מרחוק · (ה) חנה לא נפקדה אלא בזכות השתחויה שנאמר (שמואל א) וישתחו שם לה' · הגליות אינן מתכנסות אלא בזכות השתחויה שנאמר (ישעיה כז) והיה ביום ההוא (ז) יתקע בשופר גדול וגו' והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים · בהמ"ק לא נבנה אלא בזכות השתחויה שנאמר (תהלים צט) (ח) רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו · (ט) המתים אינן חיין אלא בזכות השתחויה שנאמר (שם צה) באו ונשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו: ג ויקח אברהם את עצי עולה כזה שהוא טוען צלובו בכתפו · ויקח בידו את האש ואת המאכלת · אמר ר' חנינא למה נקראת סכין מאכלת לפי (י) שמכשר אוכלים · ורבנן אמרי כל אכילות שישראל אוכלים בעוה"ז אינם אוכלים אלא בזכות אותה המאכלת וילכו שניהם יחדו זה לעקוד וזה ליעקד · זה לשחוט וזה לישחט: ד ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי · א בא לו סמאל אצל אבינו אברהם אמר ליה סבא סבא אובדת לבך · בן שניתן לך לק' שנה אתה הולך לשחטו · א"ל ע"מ כן · א"ל ואם מנסה אותך יותר מיכן את יכול לעמוד (איוב ד) הנסה דבר אליך תלאה א"ל ויתר על דין · א"ל למחר אומר לך שופך דם את חייב ששפכת דמו של בנך א"ל ע"מ כן וכיון שלא הועיל ממנו כלום בא לו אצל יצחק אמר לו ב ברא דעלובתא הולך הוא לשוחטך · א"ל ע"מ כן א"ל א"כ כל אותן הפרגזיות שעשת אמך לישמעאל שנאיה דביתה ירותא ואתה אינך מכנים בלבך · כד לא תיעול מילא תיעול פלגא הה"ד ויאמר יצחק אל אברהם אביו אבי · למה אבי אבי פ' פעמים כדי שיתמלא עליו רחמים · ויאמר הנה האש והעצים · (יא) א"ל יצף להההוא גברא דיגער ביה · מכל מקום אלהים יראה לו השה בני ואם לאו אתה השה לעולה בני · וילכו שניהם יחדו זה לעקוד וזה ליעקד זה לשחוט וזה לישחט: ה ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ג ויצחק היכן היה אמר רבי לוי נטלו והצניעו · אמר דלא יזרוק ההוא דיגער ביה אבן ויפסלנו מן הקרבן · ויבן שם אברהם את המזבח וגו' ויעקד את יצחק בנו · (יב) רבי חפני בר יצחק אמר ד כל מה שהיה אבינו אברהם עוקד את יצחק בנו מלמטן היה הקב"ה כובש שריהם של עובדי כוכבים מלמעלן · ולא עשה · אלא כיון שהפליגו ישראל עצמן בימי ירמיהו אמר להם הקב"ה מה אתם סבורים דאלין

מסורת המדרש א סנהדרין דף פ"ט · תנחומא כאן סי' כ"ב · ילקוט כאן רמז ק' · ב פסיקתא רבתי פיסקא מ' · ג תנחומא כאן סימן כ"ג · פסיקתא רבתי פיסקא מ' · עי' תדא"ר פרק כ"ז ותדא"ז פרק כ' · ד ילקוט נחום רמז תקס"ח ·

חדושי הרש"ש

(א) חנה ל"נ אלא בזכות השתחויה שנאמר וישתחוו לפני ה' כצ"ל והוא שם בפסוק י"ט : (ג) המתים אינן חיין כו' בואו ונשתחוה כו' עושנו · עמ"כ · ול"נ דדייק עושנו כמו שדרשו לעיל פל"ט ואעשך מאתני עושה

חדושי הרד"ל

ישמעאל עד בא עני ורוכב על החמור · ועיין זוהר ואח"ר (ל"ב) ופר"א ס"פ כ"ח : (ז) יתקע בשופר גדול · ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו וכו' כצ"ל : (ח) שנאמר רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו · במדרש שמואל פ"ג הגי' שנאמר רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו · וכן עיקר דדרש בשביל השתחויה זו יזכו אח"כ שיבנה בהמ"ק וירוממו לה' והשתחוו לו בהר קדשו שנבנה כבר : (י) שמכשרת את האוכלים · כ"ה בערוך ע' מאכלת : (יא) א"ר יצחק לההוא גברא דיגער ביה · בפסיקתא דבא' לחדש השביעי גרסינן אמר הוא בא ליצר לך הקב"ה יראה לו גם כאן נראה פי' כן · ודיגער ביה הוא השטן כמ"ש המ"כ לקמן : (יב) חפני בר יצחק · צ"ל ר' חנינא בר יצחק · ובילקוט נחום

מתנות כהונה

אח"כ איה השה לעולה זה היה אחד דבריו של שטן וכדמפרש ואזיל: אובדת לבך · וכי לבך אובדת שהלך לשחוט את בנך: ויותר על דין · ועוד יותר מזה אעמוד בנסיון ולא אהיה לאה ועיף: שופך דם את חייב · כלומר דין שופך דם אתה חייב: [ובילקוט גרס למחר יאמר לך שופך דם את א"ל כו']: ברא דעלובתא · בן העניה והדלה כך פי' הערוך ועל שרה אמר כן הולך הוא אברהם לשוחטך: הפרגזיות פירש רש"י דברים החמודים ומיני קשוטין ומצאתי בערוך שפירש ענין כעסים ונראה דצ"ל עכסים והוא מיני תכשיטים כד"א תפארת העכסים בישעיה סימן ג': שעשת אמך גרסינן · כלומר אותן התכשיטין שעשתה לך אמך לישמעאל שנוא הבית יהיו לירושה ואתה אינך מכנים את זאת בלבבך ושוב אמר הספר כד לא תיעול מילא כו' · כלומר משל הוא בפי הבריות דבור לשון הרע אע"פ שאינה נכנסת כולה בלב המקבל מ"מ נכנסת החציה ובילקוט גרס כד לא תועיל מלה כולה תיעול פלגא · ולפיכך כתיב מיד ויאמר יצחק אל אברהם כו' הרי שנכנסה הסתת השטן בלבו קצת אע"פ שקודם לזה הולך לישחט בלב שלם: ה"ג רש"י והערוך יצף לההוא דגער ביה מ"מ אלהים יראה לו השה ואם לאו וכו' · ופירש יצף יגער וינער לאותו שגער בך והסיתך לשאול בדברים אלה מ"מ אלהים כו' יצף פי' רש"י לשון צער ודאגה כמו שנאמר יהושע כ"ב ואם לא מדאגה ומתרגמין ואם לא מיולפא: ויצחק היכן היה · שהיה לו לזרז במצוה ולבנות גם הוא את המזבח: דלא יזרוק ההוא דיגער ביה אותו שגער בו והוא השטן וי"ל שקורא לשטן יגער ביה על דרך שנאמר יגער ה' בך השטן : ולא עשה ולא עכב ונשאר כך אלא כו': שהפליגו עצמן · הרחיקו עצמן מן הקב"ה לעבוד עבודת כוכבים וה"ג בילקוט בהדיא: דאלין כו' · שאלו קשורים והאגודות עדיין קיימין בתמיה

רש"י

ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו כזה שהוא נושא צליבו על כתיפו · קורה לתלותו · כך היה טעון עצי מערכתו : בא סמאל אצל אברהם אבינו אמר ליה מה סבא אובדת לבך כלומר נשתטית וכו' למחר אומר לך שופך דם אתה ששפכת דם אמר לו על מנת כן וכיון שלא הועיל כלום בא לו אצל יצחק אמר ליה אי ברא דעלובתא הוא הולך לשוחטך אמר ליה על מנת כן: אמר ליה אם כן כל אותן הפרגזיות שעשתה אמך · כל אותן דברים החמודים שקנתה אמך למי קנתה אותן לישמעאל שנאיה דביתיה ירותא לישמעאל שנוא הבית יפלו בירושה : כד לא תיעול מילה כולא תיעול פלגא · כשאומרים לו לאדם דבר אחד של לשון הרע אף על פי שאינו מאמין בכולה מאמין בחציה שאם לא יכנס הדבר באזניו כולו יכנס חציו · וממה שיצחק שואל את אביו ואומר איה השה לעולה את למד שנכנס מקצת הדבר באזניו : למה אבי אבי שתי פעמים · שיתמלא עליו רחמים · כאדם שהוא מיצר על עצמו ואמר ווי ווי : ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה א"ל יצף לההוא דגער · הקב"ה יגער בו וינער אותו למי שהזקיקך לשאול בדברים הללו : ומכל מקום אלהים יראה לו השה · הוא יזמין לידינו השה לעולה · ואם לאו · השה לעולה בני · אתה לעולה · בני בלשון יוני אישי לומר אם לא תמצא שה תעלה אותך במקום שה · ובתנחומא מפרש בא השטן מימינו של יצחק והיה אומר לו אי עלוב ברה של עלובה כמה תעניות נתענית אמך עד שהיה לה בן והזקן משתטה מזקנותו והרי הוא הולך לשוחטך חזר יצחק ואמר לאביו ראה מה אומר אלי זה · אמר ליה הוא בא ליצף לך הקדוש ברוך הוא יציף לו לשון צער ודאגה כמה דתימא ואם לא מדאגה מדבר ומתרגמינן ואם לא מיולפא (יהושע כ"ב) כלומר הוא בא להדאיג אותך הקדוש ברוך הוא ידאיג אותו ויצערנו : כל מה שהיה אברהם עוקד את יצחק מלמטה היה הקדוש ברוך הוא כופת שריהם של עובדי כוכבים מלמעלה · שאם יבא הקדוש ברוך הוא להזכיר עקידתו של יצחק ומבקש להושיע את זרעו מן העובדי כוכבים שלא יהו יכולין שריהם להרשיען : אלא כיון שהרשיעו ישראל · עצמן לעבודת כוכבים בימי ירמיהו אמר להם הקב"ה מה אתם סבורים דאינון כפתייא קיימין שנאמר כי עד סירים סבוכים כי עד שרים סבוכין סבורין אתם כי עדיין שרי עובדי כוכבים כפותים מלמעלה אלא וכסבאם סבואים אשתרון יתהון כפתייה דכתיב אוכלו וגו' הותרו אותן הקשרים ואוכלו כקש יבש ומעכשיו הם שולטים בכם כמו שהם

פירוש מהרז"ו

לשפתים · והראיה מכאן (ובתנחומא פיו בשרו ופי' ברות נבואה נוססה בו עיין רש"י בחומש יפ"ת) : בזכות השתחויה · פר"א ס"פ ל"א ילקוט שמואל א' א' : והשתחויתם ברחוק · ל"כ בסוף משפטים אך מקום הפרשה בסדר יתרו קודם מתן תורה ע"פ מדה ל"ב כמ"ש במכילתא יתרו פרשה ג' וכן הוא ברש"י בחומש : בשופר גדול · ובאו האובדים בארץ אשור וגו' והשתחוו לה' וגו' וז"ש מתכנסות : להר קדשו · ע"י השתחוואה תזכו להר קדשו : לפני ה' עושנו · עי' הגהות מהרש"ש (וכ"ה ביפ"ת) עי' ויק"ר ס"פ כ"ט ועשיתם עולה גו' כאלו היום נעשיתם בריה חדשה וע"ש : ג שמכשרת אוכלים · ע"פ מדה ע"ז שכאן קורא מאכלת ולא חרב או סכין : שניהם יחדו · דיחדו ל"ל אלא פי' בדבר שמיחד את שניהם והיינו זה לעקוד כו' : ד הנסה דבר וגו' · עיין סנהדרין פ"ט שנדרש ג"כ על אברהם הנסה דבר כמ"ש והאלהים נסה את אברהם גז"ש · ואפילו אם תעמוד בנסיון זה ינסה אותך עוד עד שתלאה ואמר עוד הלא יראתך כמ"ש באברהם כי ירא אלהים אתה · כסלתך · וכן מ"ש תקותך ותום דרכיך כמ"ש באברהם והיה תמים וכמ"ש עם גבר תמים תתמם שנדרש על אברהם · ואמר לו הנה אתה יסרת רבים וגו' שאברהם היה מוכיח לבני דורו שהיו עובדים כוכבים ומקריבים להם בניהם וכמ"ש כי גם את בניהם ישרפו באש לאלהיהם. ואיך תעשה בעצמך כן וזהו מ"ש למחר אומר לך שופך דם אתה כפי שהיה מוכיח אברהם לבני דורו : הה"ד ויאמר יצחק · שהוא מיותר שהרי כתוב ויאמר אבי ע"כ דורש מדה יו"ד שמ"ש ויאמר יצחק וגו' · שא"ל דברי השטן ואח"כ ויאמר אבי לעורר רחמיו · ואח"כ ויאמר הנה האש וגו' : יצף בההוא גברא · מלשון והמצפה אשר אמר יצף ה' היינו שיראה ויעניש את העובר ופי' אלהים יראה לו היינו להשטן ויגער בו וכמ"ש יגער ה' בך השטן וכן אלהים יראני בשוררי תראה בשונאי מלשון עונש ועי' מ"כ : מכל מקום כו' · פי' מ"מ יהיה כאן עולה או שאלהים יראה לו השה או שיהיה לעולה בני וא"כ תיבת בני מיותר : זה לעקוד וכו' · עיין ס"ס ג' וכאן אף שנודע לו בבירור הלך בלב שלם : ה דיגער ביה · וכשהיה יצחק עוסק בבנין האבנים ימצא לו עילה להכשילו באבן : כובש שריהם · וזהו ויעקד את יצחק עם יצחק ועיין פרקי רבי אליעזר פרק כ"ד : כיון שהפליגו · כמ"ש לעיל פרשה מ"ד סימן ב' בימי ירמיה בקשו לבוא למדה זו עיין

יפה תואר

בלא נשמה · ובכל זאת מצינו לפעמים כי תועיל התפלה בלא כוונה · אם מסגולת התפלה כמו ברכת כהנים וכמו שהאריך בזה בספר אור ה' או שלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם וכמו שהאריך בזה בעל נוה שלום במ"ב פ"ז · ואם מסגולת המתפללים כדגרסינן בפ"ק דתענית ויפתוהו בפיהם וגו' ולבם לא נכון עמו ואעפ"כ והוא רחום יכפר עון ומוקמינן שם בתפלת הצבור · ולזה הביא ממתן תורה שאע"פ שהיה שם רוע הכוונה וכדאיתא בתנחומא כענבים במדבר מצאתי ישראל בשעה שעמדו על הר סיני נמשלו כענבים מה הענבים מבחוץ נאות ובעורות מבפנים כך היו ישראל בשעה שעמדו על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע הרי בפיהם אבל לבם לא היה נכון שנאמר ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו · ואעפ"י כן נענו בזכות השתחויה ותפלה · הסבה הד' היא אימור התפלה וכדאמרינן בפ' נגמר הדין לעולם יקדים אדם תפלה לצרה כו' ולפחות בשעת הצרה · והמתאחר ראוי שלא יענה וזה הטעם שלא נענה משה כדאיתא בד"ר בפ' וזאת הברכה · אמנם לפעמים יעתר אל אלוה וירצהו גם אפילו אם התאחר בתפלתו · ולזה מביא חנה שאעפ"י שמתחלה לא בקשה דבר מאז שהיתה חביבה על בעלה עד שהוצרכה צרתה להכעיסה כדי שתתפלל כדאיתא בפ"ק דב"ב · ובכ"ז שמע ה' בקול תפלתה וראה את השתחויתה · הסבה הה' היא אם העת היא איננה עת רצון מצד עצמה וכן אם המקום לא נרצה לה' · ואמרו רז"ל בפ"ק דברכות אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבהכ"נ · וכן כל הקובע מקום לתפלתו כו' שלא חזינן כי יש רצון בעת ובמקום · ולזה מביא הגליות כי לפעמים ישמע ה' התפלה אף כי העת לישראל איננה עת רצון כי צרה וצוקה בעתותיהם וגם מגורתם הוא בחו"ל ובכ"ז יענה ה' אותם ויושיבם למקומם להשתחוות במקום הראוי בהר הקודש · הסבה הו' היא כשישאל שלא כהוגן וכ"ש במקום שהב' נאחרים הו בשאר אופנים כאשר פרט אותם העקרים במ"ד פכ"ד ע"ש · ובכ"ז לפעמים ישמע ה' ויענה · ולזה מביא את ביהמ"ק אף כי זו היא שאלה שלא כהוגן וכמ"ש שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה וגו' ובכ"ז נבנה בזכות השתחויה ובתפלה · הסבה הז' היא אם המתפלל יבקש גדולות ונפלאות ע"ד שנאמר לברוך בן נריה כי תבקש לך גדולות וגו' או שמבקש שיעשה לו נס והוא אינו ראוי לכך · ובפ' הרואה איתא הרי שהיתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא ומקשי הגמ' מדינה שנהפכה מזכר לנקבה ומשני אין מזכירין מעשה נסים · אך לפעמים יעשה ה' ברחמיו וברוב חסדיו לשמוע גם תפלה כזו · ולזה מביא תחיית המתים שהיא מהנסים הגדולים והנפלאים · מ"מ יעשה ה' בזכות השתחויה ותפלה · סוף דבר כי אין לאדם ליאש עצמו מרחמים וישפוך שיחו לפני ה' · כי אל שומע תפלה בחסדו ישמע תפלתו באיזה אופן שיהיה : לפי שמכשר אוכלים · ולפ"ז לא יפול שם מאכלת רק על הסכין העומד לשחיטה · והעומד לשאר דברים נקרא סכין או חרב : בן שניתן לך לק' שנה כו' · הנה השטן בא להסיתו ולהטעותו כי לא מאת ה' יצאה הנבואה הזאת · אך דמיון כוזב הטעהו · כי הקב"ה אשר עשה פלא לתת לך בן לק' שנה לא יצוה לך לשחטו · ולכן א"ל סבא סבא אובדת לבך ובלא דעת ולב אתה הולך · אבל אברהם ידע כי זו היתה נבואה ברורה ואמיתית לכן א"ל ע"מ כן ואמר לו השטן ואם מנסה אותך יותר מיכן פי' לשחטך את עצמך התוכל ג"כ לעמוד בנסיון · וע"ד מליצה הובא הכתוב הנסה דבר אליך פי' לנפשך · התלאה לעשות כזה · א"ל כי נכון לעשות גם יותר מזה · ואע"ג דבנו היה יקר לו מחיי עצמו · מ"מ לפי דברי השטן אמר לו ויותר על כן · וכן בא עליו עוד בטענה להטעותו כי דמיונו יטעהו ולא הועיל · כי אברהם ידע אשר דבר ה' היה נו · ולכן בא אל יצחק להוכיחו כי אביו נתעה הוא והזכיר לו את יגון אמו אחרי אשר ישחט ולמה ילך בעצת אביו · אך יצחק בטח בנבואת אביו ולא שנה אליו וא"ל ע"מ כן · ואז בא בטענה אחרת כי ה' הלא הסכים לדברי אמך אשר אמר גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת וגו' ואמר כל אשר תאמר אליך שרה ואיך יכתור הקב"ה את דבריו ויצוה לשחטך וישמעאל יירש את הכל ועל טענה זו נפתה לב יצחק ובקש מאביו שיתמלא עליו רחמים וישאל שנית בה' האם לוה כן · אבל אביו השיבו כי אין לספק בנבואה זו · ובתנחומא הדברים האלה מבוארים יותר עיי"ש : הפרגזיות · כלומר התרדות שעשתה אמך לישמעאל לגרשו היו לבטלה : יצף להההוא גברא · בילקוט הגירסא יזעף והכל פירוש אחד הוא מלשון דאגה וכמ"ש רש"י ז"ל : כובש שריהם כו' · פי' הדברים כי בזכות העקידה אלכו ימי ממשלת ישראל ואויביהם

ידי משה

השה בני · מלת בני יתר (א"א) : השה יתר :

כפתיא קיימין שנא' (נחום א) כי עד סירים סבוכים (ג) וכסבאם סבואים
כי עד שרים סבוכים אלא כסבאם סבואים אשתרון יתהון כפתיא ·
דכתיב (שם) אכלו כקש יבש מלא · א בשעה ששלח אבינו אברהם
את ידו ליקח את המאכלת לשחוט את בנו · ב בכו מלאכי השרת
ההד (ישעיה לג) הן אראלם צעקו חוצה · מהו חוצה רבי עזריה אמר
חוצה (יג) חיצה הוא בריה למיכס ית בריה · ומה היו אומרים
(שם) נשמו מסלות אין אברהם מקבל את העוברים ואת השבים ·
שבת עובר אורח · היך מה דאת אמר חדל להיות לשרה · הפר
ברית · ואת בריתי אקים את יצחק · מאס ערים · וישב בין קדש ·
לא חשב אנוש · לא עמדה זכות לאברהם · אתמהא (ד) ומי יאמר
לך שאין הפסוק מדבר אלא במלאכי השרת נאמר כאן ממעל
ונאמר להלן ממעל · (שם ו) שרפים עומדים ממעל לו: ו וישלח
אברהם את ידו ויקח את המאכלת · (יד) ג רב בעא קומי רבי חייא
רבה מנין לשחיטה שהיא בדבר המטלטל · מן הכא וישלח אברהם
את ידו · א"ל אין מן ההגדה אמר לך חזר הוא ביה · ואין מן
אולפן אמר לך לית הוא חזר ביה · דתני לוי היו נעוצים מתחלתן
הרי אלו פסולים · תלושין ונעצן הרי אלו כשרים דתנן ד השוחט
(ה) במגל יד במגל קציר ובצור ובקנה שחיטתו כשרה · אמר רבי
יוסי חמשה דברים נאמרו בקרומיות של קנה אין שוחטין בה ואין
מוהלין בה · ואין חותכין בה בשר (ו) ואין מקנחין בה את הידים
ולא מחצין בה את השנים מפני (ז) שרוח רעה שוכנת עליו: ז ויקרא
אליו מלאך ה' מן השמים (טו) אברהם אברהם · ה תני רבי חייא לשון
חיבה לשון זירוז · ר' אליעזר בן יעקב אמר לו ולדורות · ו אין דור
שאין בו כאברהם ואין דור שאין בו כיעקב ואין דור שאין בו
כמשה ואין דור שאין בו כשמואל · ויאמר אל תשלח ידך · וסכין
היכן היה נשרו שלש דמעות ממלאכי השרת (טז) ושחת הסכין · א"ל
אחנקנו אמר לו אל תשלח ידך אל הנער · א"ל אוציא ממנו טפת דם
אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש לו מומה · כי עתה ידעתי
(ח) הודעתי לכל שאת אוהבני ולא חשכת וגו' · שלא תאמר כל
החלאים שחוץ לגוף אינן חלאים אלא מעלה אני עליך כאילו
אמרתי לך הקרב עצמך לי ולא עיכבת: ח ד"א א"ר יצחק ז בשעה
שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו אמר לו אבא בחור אני וחוששני

מסורת המדרש א פרקי דרבי אליעזר פרק ל"א · פסיקתא רבתי פ' מ' · ילקוט כאן רמז ק"א · וילקוט ישעיה רמז ש"ג · איכה רבתי פרשה א' פסוק ב' · ג זבחים דף נ"ז · מנחות פ"ב · חולין ט"ז · ד קדושין כ"ו · בב"ק מ"א · חולין ט"ו ודף ט"ז · ה תו"כ סדר ויקרא פ' א' · שמו"ר פרשה ב' · תוספתא ברכות פרק א' · מדרש שמואל סוף פרשה ט' · ילקוט כאן רמז ק"א · ילקוט סדר שמות רמז ק"ע · ילקוט סדר ויקרא רמז תכ"ט · ו לקמן פ' ע"ד · במד"ר פ' י' · ילקוט ויצא רמז ק"ל · ז סדר"א פרק ל"א · תנחומא כאן סימן כ"ג · פדא"ל פרק כ"ז ותדא"ז פרק כ' ·

חדושי הרד"ל

נחום הגי' ר"ח בר פפא: (יג) חיצה הוא בריה למיכס ית בריה · באיכה רבה פ"א פ"ב הגי' חוצה היא גביה דינכסני' פי' דבר חיצון ותוצין הוא לפני ה' שישחטנו (ועיין בפסיקתא שם דנראה דצ"ל ג"כ רק שנשתבש בדפוס): (יד) רב בעי קומי רבי והוי יתיב קומי ר"ח רבה כו' א"ל מן הכא וישלח כו' (ורבי השיב כן לרב) א"ל ר"ח אין מההגדה כו' כצ"ל ע"פ הש"ס דחולין ע"ב · ומפני שאמרו בירושלמי אין למדין מההגדות · עמש"ל סס"א בס"ד (ואפשר ז"ש בחולין שם דא"ל ר"ח וי"ו דכתב אאושפא קאמר ע"ש בפירש"י): (טו) אברהם אברהם · יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל תני ר"ח לשון חיבה כצ"ל · וכ"ה בת"כ ויקרא ספ"א ובמדרש שמואל ספ"ט: (טז) ושחת הסכין · קהה הברזל ולא היה חותך ·

חדושי הרש"ש

עושה אותך בריה חדשה: (ג) וכסבאם (כצ"ל) כו' אלא כסבאם כו' · פי' כשהתחילו (ר"ל ישראל) לעסוק במשתאות (מלשון זולל וסובא) וכפי' שמפרשים אז אשתרון כו' · וכדכתיב הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וגו' לכן גלה עמי (ישעיה ה') וכתיב השותים במזרקי יין וגו' לכן עתה יגלו (עמוס ו') ועיין לעיל פל"ו בפסוק ויתגל בתוך אהלה (ובפירש"י שם בפיה"ת) ובויק"ר פי"ב ובנשא פ"י: (ד) ומי יאמר לך שאין הפסוק כו' כצ"ל: (ה) במגל יד ובצור כו' כצ"ל ותיבות במגל קציר ט"ס וצריך למחקם עיין חולין (ט"ו ב') במתניתין: (ו) ואין מקנחין בה ולא כו' כצ"ל ותיבות את הידים ט"ס עיין חולין (ט"ז ב') וברש"י שם: (ז) שר"ר שוכנת עליו · עיין שם בגמרא ובפירש"י · ועי' ב"י יו"ד רס"ו בשם בעל העיטור: (ח) ידעתי

רש"י

סבואים כשכור הזה שהוא משתגע ומזיק את הכל: צעקו חוצה · מהו חוצה ר' עזריה אומר חיצה כתיב חיצה הוא בריה למיכוס ית בריה · לשון מהירות כמה דאת אמר דבר המלך נחוץ דבר כרות ומופסק כמה דאת אמר מספר חדשיו חוצצו ומה היו אומרים נשמו מסלות וכי אין אברהם מקבל את העוברים והשבים: שבת עובר אורח · בתמיה · ודמתרגמינן חדל להיות לשרה אורח כנשים: הפר ברית · ואת בריתי אקים את יצחק: מאס ערים · לפי שחרבה סדום וחברותיה ופסקו עוברים ושבים משם מלישב שם והלך לו לדור במקום עוברים ושבים: לא חשב זכות לאברהם אתמהא · ומי יאמר לך שאין הפסוק הזה מדבר אלא במלאכי השרת נאמר כאן ממעל לעצים ונאמר להלן שרפים עומדים ממעל לו ומפרש במדרש הרנינו מה היו צועקים נשמו מסלות היכן הוא מתן שכרן של עוברים ושבים שהיה אברהם מודיעך בעולם שבת עובר אורח בטל מתן שכרן של אורחים שהיו באים מכל מקום ולנין אצל אברהם לאכול ולשתות ולעשות אותם שיברכו לבורא עולם אלא הפר ברית שאמרת לאברהם ואת בריתי אקים את יצחק הרי המאכלת על צוארו עד מתי אתה ממתין: ומניין לשחיטה שהיא בדבר המטלטל · כמו בסכין ולא בדבר המחובר מהכא וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת מכלל דתלוש הוה: א"ל אם מן הגדה אמר לך רבי חזר הוא ביה · דאפילו במחובר שרי: ואם מן אולפן · מן הלכה: דתני לוי · דברים שהוא שוחט בהן היו נעוצין מתחלתן הרי הן פסולין תלושין ונעוצין הרי אלו כשרים דתנינן השוחט במגל יד ובצור ובקנה כו': אברהם אברהם · רבי אליעזר בן יעקב אומר לו ולדורות שבועה שנשבע לו · לו נשבע ולכל העתידין לבא אחריו ודומין לו וכן לכל הצדיקים שנכפלו שמותן כמותו אברהם אברהם משה משה שמואל שמואל: אל תשלח ידך אל הנער וסכין היכן היא נשרו ג' דמעות ממלאכי השרת עליה: ונשרית · ונשחת כמגופת חבית שנשרית והיא נשחתת: כי עתה ידעתי הודעתי לכל שאתה אוהבני ולא חשכת את בנך את יחידך ממני · מעלה אני עליך כאלו נפשך שנקראת יחידה

מתנות כהונה

בתמיה: [סירים סבוכים · קרי ביה שרים סבוכים וכי סבורין אתם שאותן עובדי כוכבים בזמן אברהם עדיין נאחזים בסבוכים וקשורים אלא כסבאם כו' פרש"י הרי הם כשכור ומשוגע שהוא מטלטל והולך ומזיק לכל אשר ימצא]: משתרין כו' · מותרים הם הקשורים: [אכלו כו' נאכלים ונשרפים הקשורים והאגודות]: חיצה הוא · דבר חיצוני הוא סברי' אתא ישחוט את בנו והכי מוכח בילקוט ישעיה דגרס חוצה הוא לך חיצה הוא לאבא למיכס ית בריה · ובילקוט סדר זה גרס חוצה הוא בידיה למיכס ית בריה פי' חוץ למטבע האנושי הוא שבידיו ישחט את בנו ובשם פי' רש"י מצאתי חוצה חצה כתיב לשון נחיצה ומהירות דבר מהיר וכרות ומופסק שישחט איש את בנו: אם אין אברהם גרסינן פירושו אם אברהם לא יקבל העוברים והשבים יהיו שממים וחרבים המסלות והכי גרס בילקוט בהדיא אם אברהם אינו מקבל עוברים ושבים ורש"י פירש בלשון תימה וכי אברהם אינו מקבל וכו': שבת כו' · כלומר פירושו פסק כד"א חדל להיות כו' ומתרגמינן פסק וכן שבת תרגומו פסק כלומר שפסק אותו זכות של עוברי אורחים ושוב מצאתי בפירוש רש"י בשם מדרש הרנינו נשמו מסלות היכן הוא מתן שכרן של עוברים ושבים שהיה אברהם מודיעך בעולם שבת עובר אורח בטל מתן שכרן של אורחים שהיו באין מכל מקום לכוין אצל אברהם לאכול ולשתות ולעשות אותם שיברכו לבורא עולם אלא הפר ברית שאמרת לאברהם ואת בריתי אקים את יצחק הרי המאכלת על צוארו עד מתי אתה ממתין: הכי גרסינן וישלח אברהם וגו' ויקח המאכלת ודייק מדכתיב ויקח משמע שהוא תלוש ולא היה חסר אלא לקיחה · ומוכח בפ"ק דחולין דר' חייא שמעה מרבי וא"ל רב אם מתוך ההגדה אמר לך רבי כן חוזר הוא בו לענין הדין דאפילו במחובר מעיקרו נמי כשר והא דכתיב ויקח זריזותיה דאברהם קא משמע לן כדאיתא בפ"ק דחולין אבל אם אמר לך כן מתוך ההלכה ולענין הדין שמע מיניה דרב כהנא שפיר קאמר משמו שהשוחט במחובר לקרקע רבי פוסל כדאיתא התם בפ"ק דחולין בוודאי לא יחזור בו והא דפוסל במחובר היינו במחובר מעיקרו אבל תלוש ולבסוף חברו כשר: [ה"ג דתנן השוחט במגל יד ובצור

ועיין בפ"ק דחולין]: שחיטתו כשרה · משמע בדיעבד ומוקי לה התם כרבי ורמי עליה בפ"ק דחולין רב כהנא אמר השוחט במחובר לקרקע רבי פוסל אפילו בדיעבד ומשני הא במחובר מעיקרו פוסל אפילו בדיעבד הא בתלוש ולבסוף חברו כשר בדיעבד: [ה' דברים בירושלמי פרק המוציא יין]: מחצין · חוצצין: כאברהם כיעקב כשמואל כו' כל אלו נכפלו שמותם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל: נשרו ג' דמעות · מבכיתן כדאיתא הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון: ושחתה · נפחתת: הודעתי · קרי ביה ידעתי היו"ד בחיר"ק: כל החלאים וכו' · כן יאמר אלו א"ל לשחוט את עצמו לא עשה · ועל בנו שהוא חוץ ממנו לא היה חס: אלא מעלה אני כו' · פרש"י דהאי

יפה תואר

ואויביהם לא יכלו להכניעם ולשלוט עליהם וגם אם לפעמים בימי השופטים כמו בסיסרא ועגלון מלך כי חזקה ידם על ישראל אבל זה היה רק באקראי בעלמא · וזה הפי' ולא עשה כי לא עשה כן לאורך ימיו וגירסת הילקוט היא ולא עשו וקאי על השרים שלא התמידו להיות כשותים ועד ימי ירמיה כאשר הפליגו מאד והרחיקו עצמן מהקב"ה אז גורשו מארצם וידי אויביהם גברו עליהם: כי עד סירים סבוכים ומפרש סירים על נבוכדנאצר וסנחריב וכדומה אשר המה שרים וכסירים הם לישראל וסבוכים כי היו כמו אסורים בכבלים · והכתוב מתמה כי עד סירים סבוכים הלעד יאחרו הסירים סבוכים · הלא וכסבאם סבואים כאשר ישראל יהיו בסובאי יין וירבו לחטוא אז החבלים ינתקו כפתיל הנעורת בהריחו אש · וז"ש אכלו כקש יבש מלא: בריה למיכס ית בריה · הלשון הוא מלשון ברא בדותא או בדותא · ופי' דבר שהוא חוץ לדעת לשחוט את בנו: המד"א חדל להיות לשרה · פי' איך שבת אברהם שזכותו עמדה לו להעביר האורח לשרה לבוא שלא בטבעו · ומזה נעשה הנס ללידת יצחק ועתה לא עמדה לו זכותו ויצחק ישבת מן העולם שלא הנס היה לבטלה · וגירסת הילקוט אם אברהם אינו מקבל עוברים ושבים שבת עובר אורח · ד"א חדל להיות לשרה · ולפ"ז מפרש לה בתרי אנפי ברישא מפרש שבת עובר אורח דקאי לנשמו מסלות ובפי' השני מפרש לה באנפי נפשיה: מאס ערים וישב בין קדש · שנסע שמה אברהם להתעסק בהכנסת אורחים כדלעיל ריש פנ"ב ונמצא עכשיו שמואס ה' ביושב ערים אשר כל עמלו היה לגמול חסד: אין דור שאין בו כאברהם כו' · כי לקיום העולם שתל הקב"ה בכל דור ודור צדיקים אשר יש בהם המדות אשר עליהם העולם עומד · והנה באברהם נמצאת המדה של גמילות חסדים חזקה מאד · וכמו דאיתא לעיל פמ"ד ופנ"ד וזה ידוע כי על גמ"ח העולם עומד וכמו שאמר שמעון הצדיק על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח · וביעקב היתה מדת העבודה כי נתן נפשו על הבכורה כדי לעבוד העבודה כדאיתא לקמן פס"ג · ומצינו כמה פעמים שבנה מזבחות ויזבח זבחים ומדת התורה נמצאת במשה כי תורה צוה לנו משה והיא נקראת על שמו תורת משה · ועוד מצינו כי ע' הדין העולם קיים וכמ"ש רשב"ג בפ"א דאבות על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום וכו' וזו היתה מדת שמואל שסבב בית אל והגלגל לשפוט את ישראל ובשמאל הדין ימצא גם האמת והשלום כמובן לכל · ומהשגחת ה' ומחסדו שתל הקב"ה לצדיקים אשר יש בהם המדות האלה בכל דור ודור כדי להעמיד העולם · וע"ע לקמן במ"ר פ"ג אין ישראל חסרים מג' צדיקים בעולם כאברהם יצחק ויעקב חנניה מישאל ועזריה · והם נאמר לענין אחר · ואין זה סותר את דברינו: שלש דמעות מלאכי השרת וכו' · הנה אף שיתיחס הצער למלאכי השרת וכמ"ש הן אראלם צעקו חוצה · אבל הדמעות אשר הוא במקרי בעלי הגופים קשה ליחס אליהם · וגם אין מטבע הדמעות לפגום הסכין · אבל הכוונה הוא רק כדרך משל שמגודל הצער שבכו שיפגום הסכין כדי שלא ימהר אברהם לשחטו · ואולי כיוני כיוני יראה ה' ורע בעיניו · ואינם בזה משנים הכוונה האלהית כי בזה הם כמבקשים פני ה' יתב' לבטל הגזירה · ושלש הדמעות האלה הוא כנגד שלש בחינות הצער אשר בזה · הא' הוא מפלת אברהם · והב' מפלת יצחק · והג' מפלת שרה: ד"א א"ר יצחק בשעה שבקש כו' · קשה שלא נזכר לעיל שום טעם בצורך הקשירה

פירוש מהרז"ו

עיין מ"ש: סירים סבוכים · תיבת עד אין לה ביאור על כן דורש ע"פ מדה כ' וכ"ח א"ת סירים כו' · ומ"ש עד פי' ע"פ מדה ט' עד כאן · ומ"ש בפסוק הקודם מה תחשבון על ה' שייך גם לפסוק זה ע"פ מדה כ"ב פי' מה אתם סבורים כמ"ש מה תחשבון כי עד כאן הם סבוכים וקשורים לא כן הוא אלא וכסבאם סבואים שכאשר נמשכו ישראל אחר היין כמ"ש השותים במזרקי יין וכמ"ש זולל וסובא ות"א זולל בשר וסובא חמר אז אוכלו הקשורים: בכו מלאכי השרת · לקמן פר' זו סימן ח' וכמ"ש בס"ד מלאכי שלום מר יבכיון עיין פר"א פר' א' ג"כ כנ"ל: חוצה היא בריה · עיין לעיל פר' מ"ט ריש סימן ט' ושם ביארתי · וע"א הוא כי לפי מ"ש בכו מלה"ש פי' צעקו חוצה שבכו בשמים עיין לעיל פמ"ד סימן י"ב · או פי' צעקו על מי שנאמר בו ויוצא אותו החוצה · וכמ"ש באיכה רבתי פסוק בכה תבכה · אר"ז חוצה כתיב (פי' חסר וי"ו) חוצה היא דגבי דנכסיני' · א"כ ברכי' כד"א ויוצא אותו החוצה וכן בפסיקתא פר' מ' סימן ו' ע"ש בא"א א"כ דעת ר' עזריה כאן כר' זעירא שם · ואולי צ"ל בשניהם ר' עזריה או ר"ז · ומ"ש ומה היו אומרים היינו לדעת הראשון שחוצה הוא השמים או כר' ברכיה כי לר' עזריה גם חוצה הוא דברי המלאכים: המד"א חדל להיות · דרשה אחרת הוא שבת עובר אורח לרמוז על שרה שתמות ותשבות כשתשמע שנשחט יצחק · ותיבת ברית מדבר ביצחק · ועיין מ"כ בשם רש"י וכן הלשון בפסיקתא שם: ו א"ר יוסי ה' דברים · בירושלמי ר' יוסי ב"ר בון בשם ר' הונא: ז אברהם אברהם · מדרש שמואל ס"פ ט' במ"ר פרשה י"ד ס"ס כ"א וש"כ: ראב"י · לקמן פע"ד סימן ג' שע"ז מורה כופל השם שינאו ממנו עוד כיוצא בו: שלש דמעות · היינו מג' מה"ש הן אראלם חסר משמע אחד וכמו שדרשו פלגשם חסר היא אחת ומלאכי שלום הם שנים הרי ג' וכמ"ש לעיל בסימן ה' ומר יבכיון מלשון כמר מדלי לשון טיפה ועיין לקמן פר' ה' סימן י' ועיין פסיקתא פר' מ' שאחר שאמר הנני הפך פניו אל המלאך אז א"ל המלאך מה אתה עושה כו' ע"ש: מאומה · ע' דניאל א' פסוק ד' ילדים אשר אין בהם כל מאום כו' שפירושו מום וכן דרשו בויק"ר פי"ז סי' ב' · והכוונה שבזה שתוציא ממנו דם לא תועיל כלום ולא יחשב לך לקרבן שהרי יפסל לקרבן: הודעתי · דא"כ מאי עתה ידעתי דמשמע חידוש ידיעה והלא הכל צפוי וגלוי לפניו מני קדם: ולא חשכת: את בנך את יחידך · והא כאן לא שייך הדרשה דלעיל פ' כ"ה סי' ז' איזה בן כו' ע"כ דורש יחידך על הנשמה כמ"ש לעיל פ' י"ז סי' ט' במ"ר י"ז סי' ב': חלאים שחוץ לגוף · כמ"ש איוב ב' וכל אשר לו יתן בעד נפשו: ח בשעה שביקש · ע' פסיקתא פר' מ' סי' ו' ובתנחומא:

ידי משה

שבת עובר אורח היאך מה דאת אמר חדל להיות לשרה עיין מ"כ פירושו ובעיני פירש דחוק קרי בי רב · ול"נ שהמלאכים כשראו שרוצה לשחוט את בנו אמרו שבת עובר אורח ר"ל שהמלאכים קראו הוא משני טעמים · האחד כי לפי פירושו הא' שבת עובר אורח על האורחים אלא כבר היו אומרים נשמו ליצחק עובר אורח לפי שנולד לשרה אחר שעבר עליה אורח כנשים וגם לזה אמרו עובר לשון יחיד אבל מסלות ועוד האיך מביא המדרש ראיה מן תיבת חדל על תיבת שבת וגם אין צריך לפרש מלת שבת ז"ל לפי' מ"כ היה להם לומר עוברי אורח וכן הפר ברית קאי ג"כ על יצחק כנ"ל וק"ל: ומי יאמר לך פי'

שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה · מיד ויעקד את יצחק · כלום יכול אדם לכפות בן א שלשים ושבע (ט) [נ"א בן עשרים ושש שנה] אלא לדעתו · מיד וישלח אברהם את ידו · ב הוא שולח יד ליטול את הסכין ועיניו מורידות דמעות ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא · ואעפ"כ הלב שמח לעשות רצון יוצרו והיו ג המלאכים מתקבצין כתות כתות מלמעלן · מה הוון צווחין · (שם לג) נשמו מסלות שבת עובר אורח הפר ברית מאס ערים · (יז) אין רצונו בירושלים ובבית המקדש שהיה בדעתו להוריש לבניו של יצחק · לא חשב אנוש · לא עמדה זכות לאברהם לית לכל בריה חשיבות קדמוי · א"ר אחא התחיל אברהם תמיה אין הדברים הללו אלא דברים של תימה · אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע · חזרת ואמרת קח נא את בנך ועכשיו את אמר לי אל תשלח ידך אל הנער אתמהא · אמר לו הקב"ה אברהם (תהלים פט) לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה · ד כשאמרתי לך קח נא את בנך לא אמרתי שחטהו אלא והעלהו לשם חיבה אמרתי לך אסיקתיה וקיימת דברי · ועתה אחתיניה: [נ"א משלו משל למלך שאמר לאוהבו העלה את בנך על שלחני הביאו אותו אוהבו וסכינו בידו אמר המלך וכי העלהו לאכלו אמרתי לך העלהו אמרתי לך מפני חיבתו] · הדא הוא דכתיב (ירמיה יט) ה ולא עלתה על לבי זה יצחק: ט וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר (יח) מהו אחר אמר רבי יודן ו אחר כל המעשים ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות וסופן ליגאל בקרנו של איל שנאמר (זכריה ט) וה' אלהים בשופר יתקע וגו' · אמר רבי יהודה בר סימון אחר כל הדורות ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות וסופן ליגאל בקרנו של איל הה"ד וה' אלהים בשופר יתקע · א"ר חנינא ב"ר יצחק כל ימות השנה ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות ובראש השנה הן נוטלין שופר ותוקעין בו ונזכרים לפני הקב"ה והוא מוחל להם · וסופן ליגאל בקרנו של איל שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע · רבי לוי אמר לפי שהיה אברהם אבינו רואה את האיל (יט) ניתוש מן החורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר · אמר לו הקב"ה כך עתידין בניך להסתבך למלכיות מבבל למדי מן מדי ליון ומיון לאדום וסופן ליגאל בקרנו של איל הה"ד וה' אלהים בשופר יתקע · וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו · רבי בנאי אמר · ז אמר לפניו רבון העולם הוי רואה דמיו של איל זה כאילו דמו של יצחק בני · אימוריו כאילו אימוריו דיצחק ברי · כהדא דתנן ח הרי זו תחת זו הרי זו תמורת זו · הרי זו חלופי זו · הרי זו תמורה · רבי פנחס אמר · אמר לפניו רבון העולמים הוי רואה כאלו הקרבתי את יצחק בני תחלה ואח"כ הקרבתי את האיל הזה תחתיו · היך מה דאת אמר (מלכים ב טו) וימלוך יותם בנו תחתיו · כהדא דתנן (י) ט כאימרא כדירים רבי יוחנן אמר כאימרא תמידא · ריש לקיש אמר כאילו של יצחק · תמן אמרי כולד החטאת · תני בר קפרא כאימור דלא ינק מן יומוי: י ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה · ר' יוחנן אמר · אמר לפניו רבון העולמים בשעה שאמרת לי קח נא את בנך את יחידך היה לי מה להשיב · אתמול אמרת כי ביצחק וגו' ועכשיו קח נא את בנך וגו' וחס ושלום לא עשיתי כן אלא (כ) כבשתי רחמי לעשות רצונך · יהי רצון מלפניך ה' אלהינו בשעה שיהיו בניו של יצחק

מסורת המדרש א פדר"א פ' ל"א · לעיל פ' כ"ה · תנחומא סדר שמות סימן א' · תדא"ר פ' כ"ז · ותדא"ז פ' ב' · סע"ר פ' א' · ב ילקוט כאן רמז ק"א · ג ילקוט ישעיה רמז ש"ג · ד ילקוט תהלים רמז תש"מ · ה תענית דף ד' · אגדת בראשית פ' ל"א · ו ירושלמי תענית פרק ב' הלכה ד' · ויק"ר פ' כ"ט · פסיקתא רבתי פ' מ' · פסיקתא דר"כ פ' כ"ג · ילקוט כאן רמז ק"א · וילקוט סדר אמור רמז תרמ"ה · וסדר פינחס רמז תשפ"ב כל הענין · ז במד"ר פ' י"ז · תנחומא סדר שלח סימן י"ד · ח תמורה דף כ"ז · ט נדרים דף י' · ירושלמי נדרים פ' א' · י ירושלמי תענית פ' ב' · ויק"ר פ' כ"ט · מדרש תהלים מזמור כ"ט ומזמור ע"ו · תנחומא כאן סוף סימן כ"ג · פסיקתא רבתי פ' מ' · ילקוט תהלים רמז תש"מ ·

חדושי הרש"ש

לכל שאת אוסבני · עיין סוטה ס"פ כשם: (ט) בן כ"ו שנה · היינו ע"פ דאיתא לעיל ס"פ כ"ד דבארץ פלשתים עשה כ"ו שנים וע"ש ברש"י בפיה"ת וכתיב אח"ז ויהי אחר הדברים כו' והאלהים נסה כו' וכמ"ד אחר סמוך לעיל פמ"ד · וזה אתיא כמ"ד דרבקה בת י"ד שנה היתה כשנשאה יצחק וכן סובר המדרש לקמן בסוף סדר ויחי וכמו שהעירותי שם לעיין בתוס' יבמות (ס"א ב') · ולקמן בריש שמות רבה ליתא רק נוסחת שבן ל"ז שנה היה: (י) כאימרא כו' · עי' מ"כ ופי' תמוה דלמ"ד כולד חטאת מאי יביא אם כוונתו שיביא בן יומו דמסתמא תיכף כשנולד נועל דלת בפניו והוא מת · הלא מחוסר זמן הוא · אבל באמת הפי' שהתפיס בהם ואמר על הככר וכיוצא ה"ה עלי כאימרא כו' ול"פ אלא בפירושא דמתניתין ועיין בירושלמי שם · אך ק"ק דתנן כ"פ ולד חטאת דאין מועלין בו ודעת התוס' שם (י"א ב') ד"ה תורים דאפילו מדרבנן לית בהו מעילה וכ"כ המפרש שם (ג' א') וא"כ אין שייך ביה התפסה · וזה אינו דומה לבעי' דרב"א בנדרים (י"א ב') אי בעקרו קמתפיס כו' ונימא דקסבר ולדות קדשים ממעי אמן הן

חדושי הרד"ל

ובתנחומא אי' שנדחף ידו ונפל הסכין: (יז) אין רצונו בירושלים ובהמ"ק · דרש נשמו מסלות שבת עובר אורח · על המסלות העולים לבית ה' להולכי ארחות עולי רגלים כל אלה יבוטלו כי הפר ברית אשר אמר אקים את יצחק (ועיין אג"ב פל"א) מאס ערים ציון וירושלים ערי קדשו: (יח) מהו אחר א"ר יודן כו' א"ר יודא בר סימון כו' · והוא הכל מימרא א' ושתי נוסחאות הן דבירושלמי פ"ב דתענית ה"ד בילקוט מביא אחד מהלשונות · וכתבן המעתיק כאן בשני מימרות · ועיין בויק"ר פכ"ט: (יט) ניתוש מן החורש כו' · כ"ה גם בויק"ר שם · אבל בירושלמי שם הגי' ניתר · פי' ניתר ממאסרו בסבך בקרניו: (כ) כבשתי רחמי ועשיתי כו' · בירושלמי שם הגי' כבשתי יצרי · והיינו שכבש מחשבתו מלהרהר בלבבו אחר

מתנות כהונה

יחידך פירש נפשך כדאמרינן בעלמא הנשמה יש לה חמשה שמות נפש רוח נשמה חיה יחידה וכן הוא בבמדבר רבה פרשה י"ז: ולא תעלה · השחיטה וההקרבה לא תעלה לרצון לה': כלום יכול כו' · בתמיה אלא ברצונו כפתהו: מרחמנותו של אבא · כלומר מגד הרחמנות הטבעי מן האב על בנו: נשמו מסילות כדדרים לעיל בפרשה זו: אחתיה גרסינן · פירש הורידהו שלפיכך אמרתי העלהו לראות לפני מפני החבה שיש לי עליו: וסכינו בידו · שהרי א"ל העלהו על השולחן משמע לאוכלו: [ומסתבכין כו' כ"ז הוא בירושלמי תעניות פרק כילד]: הוי רואה כו' · מדכתיב תחת בנו קדייק הכי: וימלוך יותם בנו תחתיו · כמו אחריו שהרי אביו מלך ג"כ: ה"ג יותם בנו תחתיו תנינא כאמרא כו' · משנה היא פ"ק דנדרים ופי' האומר הרי עלי נדר כאמרא פירש ככבש או כדירים כזה שמביא מן הדיר של בהמה ופליג ר' יוחנן ור"ל בההוא האומר כאמרא מה יביא ר' יוחנן אמר יביא כבשה כאמרא תמידא ככבש של קרבן תמיד היתה כוונתו · ור"ל אמר יביא איל שכוונתו היתה כאמרא של יצחק ותמן אמרינן כוונתו היתה כולד חטאת: [תני ב"ק כו' סיעתא לר"ל והכי איתא בירושלמי בהדיא: כאמר דלא יניק כו'] · ככבש שלא ינק חלב מימיו וזה אילו של יצחק: א"ר יוחנן גרסינן יהי רצון כו' ה' יראה כלומר יראה ויזכיר את אשר כבשתי רחמי לעשות רצונו בלבב שלם:

רש"י

יחידה הקרבת לפני שאין יחידך האמור כאן אלא נפשך שלא תאמר כל חולין כלו' הואיל ולא עשית לעצמך כי אם לבנך אינו קשה לך אלא מעלה אני עליך כאילו אמרתי שתקריב עצמך ולא עיכבת: אמר ר' אחא · אמר אברהם כביכול יש לפניך שיחות כבני אדם שמחליפין דבורן אתמול אמרת לי כי ביצחק וגו': ומוצא שפתי לא אשנה · וכי אמרתי שחטהו · העלהו אמרתי לך · אסיקתיה · אחתיניה · העלית אותו · קיימת דברי · עכשיו הורידהו: כאימרא כדירים · הרי עלי להביא כמביא מן הדיר של בהמה: ר' יוחנן אמר מהו כאימרא

פירוש מהרז"ו

בן ל"ז · כי יצחק נולד כשהיתה שרה בת צ' ונעקד שהיתה בת קכ"ז שסמוך לעקידה כתיב ויהיו חיי שרה וכו' וכמ"ש לקמן פרשה נ"ח סימן ה' בהדיא · ולפי דעת זו היתה רבקה כשנשאה יצחק בת ג' שנה שדורש סמוכין שמיד אחר העקידה כתיב לידת רבקה ומיתת שרה · וכתיב ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וכ"ה בפדר"א פרק ט"ז ול"ב: נ"א כ"ו שנה · היא דעת הס"ע פ"א ודורש ג"כ סמוכין שקודם העקידה כתוב ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים משל חברון שהיו כ"ה שנים כמ"ש ואברהם בן שבעים וחמש שנים בצאתו מחרן ודר שם עד שנת צ"ט שנתבשר על לידת יצחק שאז היתה הפיכת סדום ויצא מחברון לפלשתים ודר שם כ"ו שנה וכמפורש לעיל ס"פ ל"ד וסמוך ליה והאלהים נסה את אברהם הרי שהיה אז יצחק כ"ו שנה גם סובר שרבקה נולדה בעת עקידה שמיד אח"ז כתוב ובתואל ילד את רבקה · ואינו דורש הסמוכין של ויהיו חיי שרה שמתה שרה אחר העקידה שהרי הפסיק בלידת רבקה ועי' רש"י בחומש פסוק ויגר אברהם בארץ פלשתים · ואם כן היתה שרה בעת עקידה קי"ו שנה: מתקבצין · עי' לעיל סימן ה': בירושלים וביהמ"ק · ציון וירושלים כמ"ש ערי קדשך · (ומוהרי"ב העיר שמ"ש מאס ערים כו' על ירושלים ובית המקדש ע"ד שכתוב מ"ב כ"ג כ"ז ומאסתי את העיר הזאת וגו' את ירושלים ואת הבית וגו' וסתם עיר ירושלים וכמ"ש כתובות דף קי"א ב' אין עיר אלא ירושלים כו' ועי' תענית דף ה' א' ולא אבא בעיר כו' בירושלים כו' וכן עוד · ובקה"ר עיר קטנה זה בהכ"נ כו' ובהכ"נ נקרא מקדש מעט · וא"כ י"ל עיר סתם רומז לביהמ"ק וז"ש ערים ירושלים ובית המקדש · ע"כ): לכל בריה · שאפילו זכות אברהם לא יחשוב: לא אחלל בריתי · כמ"ש ואת בריתי אקים את יצחק וכמ"ש לעיל בסימן ה' הפר ברית · ועי' כ"ז באג"ב ר"פ ל"א באריכות: ולא עלתה על לבי · ר"ד ובנו וגו' לשרוף את בניהם וגו' אשר לא צויתי וגו' ולא עלתה על לבי שאפילו לאותם שעשו כמו מישע ויפתח לא צויתי · וגם לאברהם צויתי אך לא עלתה על לבי · ועי' לעיל פר' ל"ה סימן ה': ט בשופר יתקע · עיקר הכוונה על פסוק והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור וגו' והשתחוו לה' בהר הקודש וכ"מ בילקוט ועי' ויק"ר פר' כ"ט סימן יו"ד · ועי' מ"ש להלן בסימן יו"ד: ליגאל · בשובם אל ה': בחורש אחר · וזהו אחר נאחז בסבך על פי מדה ל"א כמו נאחז בסבך אחר משמע תחלה בסבך זה ואח"כ נכנס בסבך אחר ורמז הסבך כמ"ש ירמיה ה' על כן הכם אריה מיער וגו' וכמ"ש ויק"ר פר' י"ג סימן ה' סלקא מן הורשא: בולד חטאת · פי' בולד חטאת שמתה ג"כ נדר בקרבן וכ"פ פני משה בירושלמי פ"ק דנדרים · וע"ש: י ר' יוחנן אמר · ירושלמי תענית פ"ב ה"ד · ויק"ר פר' כ"ט סימן פ' · פסיקתא פ"מ סימן ו' · תנחומא כאן מדרש תהלים ע"ו · ובתנחומא הוא על פסוק בי נשבעתי · וז"ל אתה נשבעת ואני נשבעתי וכו' ע"ש עד חזור לאחוריך מיד ויפח אברהם

יפה תואר

הקשירה דקאמר השתא ד"א · דאין סברא דלפי מ"ש לעיל (סי' ה') כל מה שאברהם אבינו היה עוקד את יצחק בנו כו' זה היה טעם קשירתו · דהא מנא הוה ידע לה אברהם · וע"ק למה נכתב מאמר זה לכאן אחר כי עתה ידעתי דלעיל גבי וישלח אברהם את ידו ה"ל לסדרו וצ"ע [ואולי אחר שדרש אלא מעלה אני עליך כאלו אמרתי לך הקרב עצמך לי ולא עיכבת ודריש את בנך את יחידך על נשמתו וכמ"ש במ"כ י"ז וכ"כ היפ"ת והרז"ו · לכן דריש כי פה בא לפרש את בנך את יחידך שניהם על יצחק כי גם בו נראה הנסיון כי ירא אלהים הוא כמה שבקש לעקדו שמא תפסל השחיטה ויתפרש מלת את כמו עם כי אתם עם בנך עם יחידך לא חשכו ממני לעשות את אשר צויתי]: התחיל אברהם תמיה כו' · טעם הדברים להגדיל הנסיון של אבינו הזקן · אע"ג שהיה תמים בלבו · לא הרס לשפוט בדעתו דבר לומר שיש שנוי ח"ו בחוקי השי"ת · אלא שפט שהדברים תמוהים אצלו וקצרה דעתו מהבין · וע"ע ברש"י על התורה ובא"ע · ובקצת נוסחאות ברש"י גביה והנה איל אחר איתא ולפי ההגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טענותיו של אברהם ע"כ · ולפ"ז נראה שדרשו ממלת אחר שהיו כאן טענות שטען אברהם ותשובות הקב"ה שלא נתפרשו בהדיא בקרא: אחר כל המעשים שעשה ה' לישראל דהיינו יציאת מצרים וירושת א"י ובנין ביהמ"ק · ומרומז בזה דכיון דע"י העקידה היה ה' פוקד שרה כו' כדלעיל סי' ה' ה"ל כאלו רמיז הכא טובת ה' לישראל וריב"ס סובר כיון דלא נזכרו המעשים האלה בקרא לכן דריש אחר כל הדורות וכמו באחרית הימים · ודרשו את הכתוב וירא כי אברהם ראה בנבואה והנה איל בקרניו כי זכות האיל בקרניו יעמוד לישראל אחר שנאחז ישראל בסבך הצרות · כי אז יגאלו בזכות הזה: כך עתידין בניך להסתבך כו' · בא להבטיחו שאע"פ שיארכו ימי הגלות וילכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר · תעמוד הגאולה לבסוף · ויתכן שזה סימן להבטחה · כי הנה ראינו אשר עמון ומואב ושאר עמים הקדמונים אשר בהלכם בגולה כבר נבלעו בין העמים אשר בקרבם באו · וישראל אף שידחו מעם לעם אחר ומדחי אל דחי ובכל זאת הם קיימים ועומדים לעם כמו לפנים · וזו ראיה גדולה שהקב"ה שומר את ישראל לעת מועד להחזיר העטרה ליושנה · וכמ"ש לקמן בפע"ת חדשים לבקרים רבה אמונתך ממה שאתה מחדשנו בבקרן של מלכיות אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו: הוי רואה דמיו כו' · עי' רש"י בחומש וכ"ה במ"ר פי"ז: ה"ג במקומו כהדא דתנן כאימרא כו' · ומילתא באפי נפשה היא דדריש תחת בנו במקום

ידי משה

לשון אב"א ומי יאמר לך שא ן הפסוק של וישם אותו על המזבח ממעל מדבר אלא כמה שאמרו מלאכי השרת דלמא לגופא איצטריך כתיב הכא ממעל לעצים וכתיב התם ממעל לו מה התם במלאכים אף כאן רמז כמה שאמרו מלאכי השרת עכ"ל: ר' בנאי אמר כו' עד רבי פנחס אמר כו' · משמעות דורשים איכא בינייהו ר' בנאי סבר מלת תחתיו לא שייך אלא לשון תמורה או חליפין ור' פנחס סבר הגם שאם היה נקרב יצחק ואח"כ היה קרב האיל שייך ג"כ תחתיו כמו ביותם שמלך בחיי עוזיהו שנצטרע ונחשב כאילו מלך עוזיהו ואח"כ מלך יותם אחר מיתת אביו עם היות שמלך בחייו כן האיל הזה כשהיותו נקרב בחיי יצחק נחשב כאילו נקרב יצחק כבר ואח"כ האיל (עכ"ל אב"א): כהדא דתנן כאימרא כדירים עד סוף המאמר משנה היא בירושלמי פ"ק דנדרים ולא ראיתי שום פי' נפקותא מזה הא דתנן ול"נ שהוקשה להם הלא כל דברי אברהם ויצחק היה שם כמו שכתוב בפסוק ואיה השה לעולה וכן אלהים יראה לו השה כל מקום דכתיב שם הוא דבר כך והיאך הביא איל נאחז בסבך בקרניו וכל מקום שנאמר איל לא פחות משנים לזה מביא ראיה מהא דתנן כו' האומר כאימרא דהיינו כשה סבר ריש לקיש ובר קפרא כאילו של יצחק דלא יניק כי לא היה לו אם · כי היה נברא ערב שבת בין השמשות · לכך הגם שהאיל היה גדול מתור

באים לידי עבירות ומעשים רעים תהא נזכר להם אותה העקידה ותתמלא עליהם רחמים · [א] אברהם קרא אותו יראה שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה · שם קרא אותו שלם שנאמר (בראשית יד) ומלכי צדק מלך שלם אמר הקב"ה אם קורא אני אותו יראה כשם שקרא אותו אברהם · שם אדם צדיק מתרעם · ואם קורא אני אותו שלם אברהם אדם צדיק מתרעם · אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם יראה שלם ירושלים · ר' ברכיה בשם רבי חלבו אמר עד שהוא שלם עשה לו הקב"ה סוכה והיה מתפלל בתוכה שנאמר (תהלים עו) ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון · ומה היה אומר יהי רצון שאראה בבנין ביתי · ד"א [ב] מלמד שהראה לו הקב"ה בית המקדש חרב ובנוי חרב ובנוי · שנא' שם המקום ההוא ה' יראה הרי בנוי · היך מה דאת אמר (דברים טז) שלש פעמים בשנה יראה אשר יאמר היום בהר ה' · הרי חרב · שנאמר (איכה ה) על הר ציון ששמם · ה' יראה · בנוי ומשוכלל לעתיד לבא · כענין שנאמר (תהלים קב) כי בנה ה' ציון נראה בכבודו : יא ויקרא מלאך ה' שנית ויאמר בי נשבעתי · מה צורך לשבועה זו · [ג] א"ל השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה (כא) ולא את יצחק בני · משל (כב) לאחד ששמר את אגינו שבולת נהר והקפיץ גם בנו עמו · ד"א מה צורך לשבועה זו רבי חמא ב"ר חנינא א"ל השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה · משל למלך שהיה נשוי למטרונה ילדה ממנו בן ראשון וגרשה · שני וגרשה · שלישי וגרשה · וכיון שילדה ממנו בן עשירי נתכנסו כולם ואמרו לו השבע לנו שאין אתה מגרש את אמנו מעתה · כך כיון שנתנסה אברהם אבינו נסיון עשירי א"ל השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה · א"ר חנין כי יען אשר עשית את הדבר הזה · נסיון עשירי הוא · ואתה אומר כי יען אשר עשית הדבר הזה אלא זה נסיון האחרון שהוא שקול כנגד הכל שאילולי לא קבלו עליו אבד את הכל · [נ"א כל מה שעשה] : כי ברך אברכך וגו' · [ד] ברכה לאב · ברכה לבן · והרבה ארבה · רבות לאב · רבות לבן · ויירש זרעך את שער שונאיו · רבי אומר (כג) זו תרמוד · [ה] אשריו כל מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד שהיתה שותפת בשני חרבנות · רבי יודן ורבי חנינא חד מנהון אמר [ו] בחרבן בית ראשון העמידה פ' אלף קשתים [נ"א קשטים] ובחרבן בית שני העמידה ח' אלפים קשתים · וישב אברהם אל נעריו · ויצחק היכן הוא · רבי ברכיה בשם רבנן דתמן שלחו אצל שם ללמוד ממנו תורה · משל לאשה שנתעשרה מפלכה · אמרה הואיל ומן הפלך הזה התעשרתי עוד אינו זז מתחת ידי לעולם · כך אמר אברהם כל שבא לידי אינו אלא בשביל שעסקתי בתורה ובמצות לפיכך אינו רוצה שתזוז מזרעי לעולם · רבי חנינא אמר שלחו בלילה מפני העין [ז] שמשעה שעלו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש עוד לא נזכרו שמותן · ולהיכן הלכו · ר"א אמר מתו ברוק · ר' יוסי אמר מתו בעין · ר' יהושע בן לוי אמר שינו את מקומם והלכו להם אצל יהושע בן יהוצדק ללמוד ממנו תורה · ההד

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ע"ו · ילקוט תהלים רמז תתי"ד · ב עיין ספרי סדר וזאת הברכה פיסקא שכ"ז · ועיין ילקוט סדר וזאת הברכה רמז תתקס"ג · ג במדבר רבה פרשה י"ז · תנחומא סדר שלח סימן י"ד · ילקוט כאן רמז ק"ב · ד במדבר רבה פרשה ב' · ה ירושלמי תענית פרק ד' הלכה ה' · איכה רבתי פרשה ב' פסוק ב' · ו יבמות דף ט"ז · ז סנהדרין דף צ"ג · ילקוט זכריה רמז תק"ע · ילקוט דניאל רמז אלף ס' ·

חדושי הרד"ל

אחר דבר ה' בזה · וז"ש ה' יראה כד"א (שמואל א' ט"ז) : (כא) ולא את יצחק בני · אפשר דרש שהשבועה ולשון יען אשר עשית כו' נמשך גם על את בנך את יחידך : (כב) לאחד ששמר את אגינו · בנ"ל וכ"ה במשנת דר"א ע"ש : (כג) זו תרמוד · היא תדמור במדבר בערים שבנה שלמה · והיא על פתחה של מדבר ערב ששורין בו בני ערב וישמעאל · וז"ש עליהן שער אויביו · וכמ"ש בפר"א ס"פ כ"ח ופמ"ח אויביו על ישמעאל :

כשיב

רש"י

כאימרא כאימרי תמידא : הרי אני קורא אותו כמו שקראוהו שניהם ירושלם יראה שלם ירו גימטרי' יראה : והוא שנאמר ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון · ועל מדרש זה יסד רבי אלעזר הפייט בקרובץ ומן בשלם סוכו : אשר עשית את הדבר הזה · וכי לא נתנסה אלא בדבר זה והלא זה אחרון היה אלא זה גם אחרון שהוא שקול כנגד כולם שאלולי שקבל עליו הנס האחרון אבד כל מה שעשה בתחלה : כי ברך אברכך · בלשון כפול ברכה לאב ברכה לבן : טבעו ברוק · שהיו אומות העולם רוקקים בפניהם ואומרים להם

מתנות כהונה

יראה שלום · יראה גימטריא שלו היא ירו : עד שהיא שלם · כלומר קודם שבאו ישראל לתוכה ולא נקראת עדיין ירושלים אלא שלם עשה לו בו סוכה של כבוד : [ומתפלל כו' · המקובלים ז"ל דברו מענין תפילות מה שיש בו די ועיין במ"ש הרשב"א באגדת ישמעאל בני ברכני · והביאו הר"י ן' חביב בפי' ע"י ועוד הוסיף וע"ש : ה"ג שהראה לו הקב"ה בנוי וחרב ובנוי] : ה"ג נראה וגו' וסיפיה דקרא במקום אשר יבחר : ה"ג יאמר היום בהר הרי חרב : [מלאך ה' וגו' גרסינן : מגאתי בה' אות אמת שגורם משל לאחד ששטף את אגינו : אגינו נ"ל לשון גינה] : והקפיץ · לשון קפיצה שהגילו במהירות וקפילה עמו

[ה"ג וגרשה וחזר ונשאה שניה וכ"ה גי' הילקוט] : שני ואח"כ ילדה ממנו בן שני וגרשה : שמונים אלף קשתים · פי' הערוך מורים בקשת : ה"ג בילקוט ובחורבן בית שני העמידה מ' אלף קשתים וחד אמר בחורבן ראשון העמידה ארבעה אלף קשתים ובשני אלפים קשתים ועיין מזה באיכה רבתי סוף פסוק בלע ה' : שלחו לביתו בלילה · כדי שלא תשלוט בו עין הרע על שניצל מן המיתה וה"ג בילקוט בהדיא : לא נזכרו שמותן מפני עין הרע שפלט בהם מתו כדברי רבי יוסי לקמן : ה"ג מתו ברוק · ברוק מתו שהיו העובדי כוכבים רוקקים בהם ואומרים יש לכם אלוה כזה ואתם עבדתם עבודת כוכבים בארצכם : היושבים לפניך וגו' גרסינן וסיפיה דקרא כי אנשי מופת המה אנשים שנעשה להם מופת

יפה תואר

בט · אלא דלא מפרש כר' בנאי אלא שאמר שיהיה האיל קדוש ככנו כסא דתנן כאימרא שאוסר הדבר על עצמו כאימרא כדירים ואיידי דמייתי לה מייתי פלוגתא דאמוראי בפי' אימרא וע' בזה בירושלמי פ"ק דנדרים : יראה שלם ירושלים · והקדים שם של אברהם לשל שם משום דאברהם היה צדיק טפי משם · וגם כי הכהונה נטלה משם ונתנה לאברהם כדאיתא בויק"ר פל"ה וכהן קודם לכל דבר שבקדושה : עשה הקב"ה סוכה · זה דרך משל כי בהטאת אדם היתה עיקר שכינה בעליונים כדלעיל פי"ט אמר שעם כל זה היתה שכינה בביהמ"ק אלא שהיתה כדירת ערא' כיושב בסוכה : ד"א מלמד שהראה לו כו' · וטעם בשורה זו אף שיהיה חרב יהיה בעות בבנינו כמו שנבנה מתחלה אף שלא היה בעולם ומונה רק הבנין הראשון והבנין שבסוף ולא חש לבנין בית השני באמצעי · וכ"ה לקמן סוף פס"ה שהראה הקב"ה ליצחק בנוי וחרב ובנוי וכן ליעקב כדלקמן פס"ט · ודורש את הכתוב ויקרא אברהם שם המקום ההוא כשלשה פנים · הא' ה' יראה וזה בנין הראשון · הב' אשר יאמר היום בהר ה' כי יחרב · והג' פ' יראה על הבנין העתיד · ויהיה שם ה' עומד במקום שנים למעלה ולמטה : נסיון עשירי · כי עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו · ונסיון העקידה היה אחרון לכולם · ובשוח"ט מז' ל"ה מפרש להו ואלו הן · א' באור כשדים ולך לך מארצך ויציאתו מחרן (וס"ל שמאמר לך לך היה טרם בואם לחרן כפי' הראב"ע ז"ל ומונה יציאתו מאור כשדים א' · ויציאתו שוב מחרן והניח שם משפחתו נסיון ב') ויהי רעב · ושניהם בשרה בפרעה ובאבימלך · ושל מילה · ושל בין הבתרים ושל יצחק ושל ישמעאל ובפר"א מונה באופן אחר · א' כשנולד אברהם בקשו כל גדולי המלכות להרגו ונחבא בבית · הב' נחבש בבית האסורים והושלך לכבשן האש · הג' טלטולו מבית אביו · הד' הרעב שבא בימיו בא"י ונצרך לבוא במצרים · הה' שנלקחה שרה אשתו לפרעה ולאבימלך · הו' מלחמת המלכים · הז' מראה בין הבתרים · הח' ברית מילה · הט' גירוש ישמעאל · הי' עקידת יצחק · ובאבות דר"נ נמנו באופן אחר ואמרו ב' מלך לך (פי' יציאתו מבית אביו והרעב שמצא בא"י בבואו מארצו) וב' בב' נשיו (פי' לקיחת שרה לפרעה ולאבימלך וגירושי הגר אחר שהיתה לו לאשה) וב' בבניו (גירוש ישמעאל ועקידת יצחק) וא' בין המלכים · וא' בין הבתרים · וא' באור כשדים וא' בברית מילה · והרמב"ם ז"ל מנאן בענין אחר · הא' לך לך מארצך · הב' ויהי רעב בארץ · הג' לקיחת אשתו במצרים · הד' המלחמה עם המלכים להציל את לוט השבוי · הה' לקחת את הגר השפחה לאשה · הו' מצות המילה · הז' לקיחת אשתו בגרר · הח' גירושי הגר · הט' גירושי ישמעאל · הי' עקידת יצחק · והמאירי מנאן בענין אחר · הא' בימי נמרוד שבקש להרגו ונטמן והשליכו לכבשן האש וניצל · הב' שצוהו לצאת מארצו · הג' שהביא רעב על הארץ והזקיקו לרדת מצרים · הד' שנלקחה שם שרה לפרעה · הה' שהגלו המלכים את לוט והוצרך להלחם עמהם · הו' שהראהו בין הבתרים גלות בניו · הז' שלקח אבימלך את שרה · הח' שצוהו למול לעת זקנתו · הט' שהזקיקו לגרש את הגר ואת בנה · הי' עקידת יצחק · ובדרך זה בחר בנחלת אבות : שאילולי לא קבלו עליו אבד את הכל · לא נוכל לפרש כי זכות נסיונות הראשונים וכל צדקות אשר עשה אבד · כי צדיק אם יספך גם לרשע כשאינו תוהא על הראשונות אינו מפסיד הראשונות כדאיתא בסוף"ק דקדושין · אבל אבד את הכל אינו פירושו את שכרם · רק את מעלתם בעיני הרואים ואמרו כי כל אשר עשה לפני זה היה רק מיראה ולא מאהבה · ועתה נודע כי גם מעשיו הראשונים גדלו ורמו מאד והכל עשו

פירוש מהרז"ו

אברהם את עיניו וגו' הרי שדורשים שפסוק י"ג מקומו אחר פסוק ט"ז וכ"מ בירושלמי שם שתחלה דורש פסוק י"ז ויקרא אברהם וגו' ה' יראה ואמר שם מה כתיב בתריה וישא אברהם את עיניו וגו' והמעיין במקומות הנ"ל יראה שדברי ר"י שברים סימן ט' מקומם כאן אחר דברי ר' יוחנן שר' יוחנן דורש על פסוק ה' יראה ור' יודן דורש על פסוק וירא והנה איל ובמדרש כסדר הפסוקים · ונ"ל טעם ההיפוך שהירושלמי דורש מ"ש אחר שהוא קשה לפי פשוטו שפירושו אחר מ"ש ה' יראה היה ענין מ"ש וישא אברהם שאז הראהו ענין האיל וקרניו וגם מ"ש בתנחומא חזור לאחוריך דורש ג"כ אחר : נזכר להם כו' · בשופם אל ה' בכל לבם : מלך שלם · במדרש תהלים יליף שהוא שם כמ"ש והוא כהן לאל עליון וכתיב וישכון באהלי שם ששוכן באהלו והיה משמשו · ועי' לעיל פר' מ"ג סי' ו' במ"א : עד שהוא שלם · פי' בעת שהיה שמה שלם לבד קודם שקראה אברהם יראה ובמדרש תהלים מתחילת בריתו של עולם היה לשכינה סוכה כו' עד כדי שלא יחרב ביתי ומקדשי שנאמר ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון כיון שגרם החטא מה כתיב ויחמוס כגן שוכו שיחת מועדו שהיה מתוועד כו' : חרב ובנוי · עי' מ"כ וכ"ה בילקוט ובספרי פסוק בכך ה' חילו ולעיל ס"פ ב' ולקמן פר' ס"ט סימן ז' : בהר ה' · שמ"ר פ"ב סי' ב' מהר קדשו ע"ש : יא מה צורך לשבועה זו · שלפי פשוטו שהשבועה הוא על מ"ש כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך והלא כבר נתבשר בברית בין הבתרים וברית היינו שבועה וכן במילה · ע"כ דרש שהשבועה על הנסיון · ומרומז במ"ש כי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה פי' הנסיון הזה ראוי אתה לכל הברכות ואיני מנסה אותך עוד מעתה · ומ"ש ולא את יצחק בני · כי מהתשובה אנו יודעים השאלה ממ"ש ולא חשכת את בנך וכן ברך אברכך לאב ולבן כמ"ש לקמן בס"ם זה : אגינו שבולת נהר · פי' שפת נהר מלשון אוגני כלים פי' שהמתין בשיבולת נהר לקפוץ בו וע"י כחו הקפיץ עמו גם את בנו · והנה העולם ומקריו עם היצה"ר דומים כמו שיבולת מים לפני האדם שמעכבים אותו לבוא לתכליתו רק מי שיש בו כח גדול כאברהם שקפץ עליו ונפטר ממנו אחר נסיון עשירי יצחק היה אגלו הנסיון הראשון וע"י הכנת וכח אברהם קפץ גם הוא עמו : בן ראשון וגרשה · ובנמשל שענין הנסיון שהשי"ת עוזב את האדם לרצונו ובחירתו ואינו עוזר לו ודומה לענין הגירושין ועי' לקמן פר' ס"א סי' ב' אם יכרת · ומש"ש : אבד את הכל · ולכן בשאר נסיונות לא כתב נסה את אברהם רק בעשירי שהכל תלוי בזה : כי ברך אברכך והרבה ארבה ודורש מדה יו"ד · ועי' במ"ר פר' ב' סימן ב' : זו תרמוד · שהיה לו לומר את שערי אויביו או שער אויבו ע"כ דרש על תרמוד שהיה שער לעיר אחת ושני אויבים במקדש ראשון ושני · ועי' ירושלמי תענית פ"ד ה"ה · ואולי הוא תדמור הנזכר במלכים א' ט' · ובד"ה ב' ח' · אך נמצא בדברי חז"ל שם אומה שנקראת תרמוד כמ"ש שבת דף כ"א ב' רגלא דתרמודאי ושם דף ל"א עיניהם של תרמודיים הרי שנקראים תרמוד ולא תדמור · (ומ"מ אחת הם ע"ש בס' מנחת שי וע"ד תמנת חרס תמנת סרח וכיו"ב) : נ"א קשטים · כ"ה גם בירושלמי שם והוא ג"כ מלשון יריית חצים ע' ערוך ערך קשט ב' ובמ"ע שם דאיות לזה : יב שלחו אצל שם · עי' לעיל פר' מ"ג סימן ו' תורה גלה לו כו' ובספר הישר איתא שאברהם אמר לשרה קודם העקידה שרוצה לילך עם יצחק למקום שלומדים שם תורה וחכמה וכשניצל מהעקידה לא רצה לשנות · ועי' לקמן פר' ס"ז סימן ח' שם ועבר יושבים עלי בדין עי' מש"ש וכן יעקב למד בבית שם ועבר : מתו ברוק · סנהדרין דף צ"ג

ידי משה

מתוך שלא היה יונק תופס אותו לשון שם כנ"ל וק"ל : משל לאחד ששמר את אגינו · שבולת נהר והקפיץ גם בנו עמו הנה לפי פי' מ"כ צריך למחוק הספר הרבה במקום ששמר נ"ל ששטף במקום אגינו נ"ל גינה · אבל לי נראה שצ"ל אנונה רק במקום והקפיץ נ"ל והקבין של בנו עמו רק אקדים לך פי' של שלם אנונא פי' הערוך כלל מזון הנומא מן הארץ נקרא אנונא ובעל מוסיף ערוך פי' בלשון רומי סיפוק ומזון ומדא היא וכן בבראשית רבה פ' מ"ז משל לאוהבו של מלך שהיה מעלה לו אנונה וכן בפ' פ"ח ותשא אשת אדוניו היתה אומרת לו אני חותכת אנונא לך א"ל ה' נותן לחם לרעבים ובסוף ויקרא רבה פ' בהר סיני ואף הוא אנונא גבי דוד וכ"ד מתנות אנונים איתנסב ובריש ויקרא רבה יהיב אנונה ושתק וכן הרבה והכי פירושו משל למלך ששמר את אנונה שבולת מים ר"ל שהיה למלך סביב אוצר ואוספיו שקורין בל"א שפייכע"ר והיה סביב זה האוצר נהר גדול לשמירה מפני הגנבים או החיילות הבאים למלחמה והקבין גם את של בנו עמו שהיו גם אוצרות בנו בתוך זה השמירה מעולה לשון והקבין

משנת דרבי אליעזר

לאחר ששמר את אגינו שבולת הנהר והקפיץ בנו עמו נ"ל שהוא ט"ס וצ"ל ששור פי' קפץ את שבולת הנהר כדאיתא בגמרא דערכין פ"ו ע"א בימה של טבריה שיש לה אוגני' והקפיץ פי' והציל גם בנו עמו בקפיצה אחת :

מה

פיין

(זכריה ג) (יא) שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך ר' חנינא אמר על מנת כן ירדו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש על מנת שיעשה בהן מופת :

פרשה נז

א ויהי אחרי הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וגו' בנים·(א) כתיב (משלי יד) חיי בשרים לב מרפא ורקב עצמות קנאה · שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולד זוגתו של בנו שנאמר הנה ילדה מלכה · (שם יג) (ב) רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך · שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולדה זוגתו של בנו · שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא בנים : ב (שם כה) (ג) מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק · תמן תנינן ב על הגשמים ועל בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב · מה ראו לסמוך בשורות טובות לירידת גשמים · רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר על שם מים קרים על נפש עיפה · שמועה טובה מארץ מרחק · מה שמועה טובה ברוך הטוב והמטיב אף מים קרים ברוך הטוב והמטיב · ד"א כמים קרים על נפש עיפה · כן שמועה טובה מארץ מרחק זה אברהם · שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולדה זוגתו של בנו הה"ד הנה ילדה מלכה וגו' : ג ויהי אחרי הדברים האלה אחר הרהורי דברים שהיו שם מי מהרהר אברהם הרהר אמר אילו מת בהר המוריה לא היה מת בלא בנים עכשיו מה אעשה אשיאנו מבנות ענר אשכול וממרא שהן צדקניות וכי מה איכפת לי מיוחסים א"ל הקב"ה אין אתה צריך כבר נולד זוגו של יצחק הנה ילדה מלכה גם היא · היא גם היא (א) (ד) מה זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה אף זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה : ד ד"א (ה) ג נתירא מן היסורין א"ל הקב"ה אין אתה צריך כבר נולד מי שיקבלם · את עוץ בכורו ואת בוז אחיו · ד איוב אימתי היה · ריש לקיש בשם בר קפרא אמר בימי אברהם היה שנאמר את עוץ בכורו · וכתיב (איוב א) איש היה בארץ עוץ · רבי אבא בר כהנא אמר בימי יעקב היה דאמר רבי אבא בר כהנא דינה אשתו של איוב היתה דכתיב באשת איוב (שם ב) כדבר אחת הנבלות · וכתיב בדינה (בראשית לד) כי נבלה עשה בישראל · ר' לוי אמר בימי שבטים היה הה"ד (איוב טו) ה אשר חכמים יגידו ולא כיחדו מאבותם · זה ראובן ויהודה · ומה שכר נטלו על כך להם לבדם נתנה הארץ · רבי לוי בשם ר' יוסי בר חלפתא אמר ו בירידתן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"ב כל הענין · ילקוט משלי רמז תתקנ"א · ב ברכות דף נ"ד · ירושלמי ברכות פרק ט' · ירושלמי תענית פרק א' הלכה ג' · לעיל פרשה י"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ג במדבר רבה פרשה י"ז · תנחומא סדר שלח סוף סימן י"ד · ד בבא בתרא דף ט"ו כל הענין · ירושלמי סוטה פרק ה' · ילקוט איוב רמז תתנ"ב כל הענין · ה סוטה דף ז' · ירושלמי מגילה פרק ד' · במדבר רבה פרשה י"ג · ילקוט איוב רמז תתק"ז · ו סדר עולם רבה פרק ג' ·

חדושי הרש"ש

קדושים · דזה דמיא לאומר בפירוש הרי עלי כבשר זבחי שלמים לאחר זריקת דמים דודאי בהתירא קמתפים כדאיתא שם · וצ"ל כיון דמדרבנן לא נהגין לכתחלה הוי כמו דבר האסור ע"י נדר : (יא) הה"ד שמע נא כו' ורעיך כו' · וכ"ה בחלק (נ"ג א') וכן דרשו לקמן בש"ר פ"ט על חמו"ע · וק"ל דברים נשא וכן בסוף הוריות דרשו מזה דכה"ג קודם לנביא · ואינהו לא הוו נביאי :

(א) מה זו בני גבירה שמונה כו' · עמ"כ · הן לפירושו נקרא ישמעאל בן הגבירה · ולקמן פס"ב בפסוק ויקברו אותו יצחק וישמעאל קאמר המדרש כאן בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה וכן הקב"ה אמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו ועיין לעיל פרשה מ"ה בפסוק עשי לה הטוב בעיניך דאמר אברהם מאחר שעשינו אותה גבירה אנו עושין אותה שפחה · אך עיין לקמן פרשה ס"א מש"ש סתירה מפורשת לפירושו לכן

חדושי הרד"ל

(א) כתיב חיי בשרים · אפשר דדריש בשרים לשון בשורה · כלומר בשורה טובה והוא חיים ומרפא ללב שמצטער כאברהם ויצחק שנצטערו בעקדה ונתרפא לבבם בבשורה טובה שנולדה בת זוגו של יצחק : (ב) רפאות תהי לשרך · אפשר דרש כמ"ש בילקוט בשם ילמדנו לשרך כמו לשארך ע"ש · ולומר שבזכות העקדה נתרפאה מלכה שארן של אברהם והולידה זווגו של יצחק : (ג) מים קרים על נפש עיפה · שהיו עייפים מהעקדה והדרך ושמועה טובה זו היה להם כמים קרים · וי"ל מארץ מרחק כד"א ויראו את המקום מרחוק · וז"ש שעד שהוא בהר המוריה : (ד) מה בני גבירה ח' כו' · עמ"כ : ומלשון רבינו בחיי נראה שמפרשו על יעקב (שיצא ממנו ובו נתקיים עיקר זרע אברהם) וכמ"ש יעקב אשר פדה את אברהם שבני לאה ורחל הגבירות ח' ובני בלהה וזלפה השפחות ד' וכ"ה בליקוטי תורה פ"א ע"ש : (ה) נתיירא מהיסורין · כמ"ש בספרי שהבאתי לעיל שאברהם זכה לקבל יסורים :

מתנות כהונה

ונסים [ועיין בפ' חלק] : על מנת שיעשה בהם מופת : פירושו שעל ידם יעשה מופת ויתקדש שם שמים על ידם אם יגלו או אם לא יגלו מ"מ הוא קידוש שם שמים ברבים כ"כ נימוקי יוסף בפרק בן סורר ומורה אבל לא אמר על מנת שיעשה להם הקדוש ברוך הוא נס שהרי אמז"ל כל האומר על מנת שיעשה לי נס אין הקב"ה עושה לו נס והם לקדוש שם שמים נתכוונו וחכמתם עמדה להם ועיין מזה במדרש חזית בפסוק זאת קומתך ותמלא נחת :

פרשה נז [מה שמועה טובה · בירושלמי דברכות פרק הרואה : הרהורי דברים · עיין זה במדרש קהלת בפסוק לך אכול בשמחה : עכשיו שלא מת שנעשה לו נס וה"ג בילקוט בהדיא] : צדקניות · ואע"פ שאינם מיוחסים וה"ג בילקוט בהדיא : [ומאי איכפת ליה גרסי'] : היא גם היא · כלומר היה יכול לכתוב ילדה היא וכתב גם היא לרבות היא כשרה מה שרה בני הגבירות שהן שרה והגר שהרי הגר גבירה היתה ג"כ כדלעיל פרשה מ"ה דכתיב ותתן אותה לאברם אישה לאשה ולא לפילגש וכתיב בסוף פרשת חיי שרה ויוסף אברהם ויקח לו אשה ושמה קטורה · לשם אישות לקחה ולא לשם פילגש ושם כתיב ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת מדן ואת מדין ואת ישבק ואת שוח הא ששה ויצחק וישמעאל הרי שמונה וכתיב ולבני הפילגשים נתן וגו' פלגשים תרתי ובני תרתי לכל פילגש משמע ליה הרי ארבע וכן גבי מלכה עוץ בוז קמואל כשד חזו פלדש ידלף בתואל ופילגשו ושמה ראומה וגו' את טבח גחם תחש מעכה · ובפי' רש"י מצאתי כתוב ולבני הפילגשים · ולא ידענו כמה היו וילפינן ליה מפילגש מלכה מה התם ארבעה כו' ע"כ וא"כ יהיה בא ללמד ונמצא למד : כבר נולד כו' · מדכתיב הנה קדייק : [את עוץ בכורו וזה הוא איוב כדמפרש ואזיל : אשתו של איוב כו' · מבואר עוד לעיל פרשה מ"ט ולקמן פרשה ע"ז ובפ"ק דב"ב ובירושלמי דסוטה פרק כשם] : זה ראובן ויהודה שהגידו סרחונם ולא יתבוששו כדאיתא בפ"ק דסוטה : להם לבדם נתנה הארץ · פי' רש"י בפ"ק דסוטה.

ר ש " י

להם יודעים הייתם שהוא אלהים חיים ויכול לעשות לכם נסים ונפלאות והייתם עובדים עבודת כוכבים בארצכם : אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה · אלו חנניה מישאל ועזריה :

פרשה נז חיי בשרים לב מרפא · זה אברהם שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולד זוגתו של בנו : מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק תמן תנינן על הגשמים ועל בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב מה ראו לסמוך בשורות טובות לירידת גשמים ר' ברכיה בשם ר' לוי על שם מים קרים על נפש עיפה כשמועה טובה מארץ מרחק מה שמועה טובה הטוב והמטיב כך מים קרים הטוב והמטיב וכמים קרים על נפש עיפה כך שמועה טובה מארץ מרחק : דבר אחר זה אברהם שעד שהוא בהר המוריה וכו' : אשיאנו מבנות ענר אשכול וממרא : מה זו בני גבירה · הן בני מלכה דכתיב את עוץ בכורו וגו' עד שמנה ובני פלגשים טבח גחם תחש מעכה : אף זו בני גבירה · הם ח' לפי שכתב ותתן אותה לאברם אשה לו לאשה וכתיב ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה זו הגר לומר שלא נשאה לפלגש אלא לאשה ממש ותלד לו את זמרן ואת יקשן וגו' ויצחק וישמעאל הרי שמנה : ובני הפלגשים ארבעה · לפי שנאמר ולבני הפלגשים אשר לאברהם ואין אנו יודעים כמה היו אלא אנו למדין מכאן מה כאן בני הפלגש ארבעה אף בני הפלגשים של אברהם ד' : דינה אשתו של איוב היתה · כדבר אחת הנבלות תדברי וכתיב כי נבלה עשה בישראל · בדינה : זה ראובן ויהודה · ומפרש

פירוש מהרז"ו

נ"ג א' : שיעשה בהם מופת · בא לפרש מ"ש כי אנשי מופת המה שהיה כחם יפה ובטחו שיקודש בהם ש"ש ולא ישרפו בכבשן האש כי זה היה אצלם דבר קטן שישרפו באש על קדושת שמו · ועי' שמ"ר פ"ט ס"ס א' מש"ש :

פרשה נז סימן א חיי בשרים · שעל בריות לא נמצא בשר בלשון רבים והיל"ל בשר ע"כ פי' מלשון בשורה · וענין הבשורה כמ"ש לקמן סי' ג' שהיה במבוכה ע"ז ועי' לקמן פר' ע' סימן א' · ומ"ש שעד שהוא כו' דורש סמוכין וכמ"ש סימן ג' · ועי' מ"ש לעיל פר' נ"ו סימן א' : ילדה מלכה גם היא · ס"ד ובתואל ילד את רבקה וכ"ה בילקוט : ושקוי לעצמותיך · כמ"ש ושמועה טובה תדשן עצם · ואהו שמחם עוד הפעם שהוא וכו' לפרש פסוק ושיקוי וגו' : ב תמן תנינן · עי' לעיל פר' י"ג סימן ט"ו וש"נ : מה ראו · חכמי המשנה לסמוך שני דברים אלו יחד · ועיין בדמיון זה שדורשים סמיכות חכמים במשנה בשמ"ר פ"ט סימן ג' : מארץ מרחק זה אברהם · כמ"ש מארץ מרחק איש עצתי כמ"ש לעיל פר' ל"ד ס"ס א' ועיין לעיל פרשה ל"ה ס"ס ד' בן ל"ז שנה וכן בפר' ל"ו סימן א' : ג אחר הרהורי דברים · עי' לעיל פר' מ"ד סימן ה' ומש"ש ופנ"ה סי' ד' ולקמן פר' פ"ז סימן ד' : מי מהרהר · נ"ל מי הרהר : שאינן מיוחסות · כדכתיב ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר וזרע כנען מקולל מפי נח וזרע שם הם המבורכים כי שם כהן לאל עליון ומלך שלם · ותרח עשירי לשם · ואנו רואים שאברהם יצחק ויעקב לקחו נשיהם ממשפחתם כי שרה ומלכה אחיות היו בנות הרן כמ"ש לעיל ס"פ ל"ח ויצחק לקח רבקה בת בתואל בן מלכה ונחור אחי אברהם היה בעל מלכה ויעקב לקח בנות לבן בן בתואל בן נחור : א"ל הקב"ה וכו' כבר נולד · ואהו ויוגד לאברהם בנבואה כמ"ש לקמן פר' ס' סי' יו"ד מה' יצא הדבר מהר המוריה יצא וכמ"ש פרשה ס"ז סי' ט' פסוק ויוגד לרבקה שהי' בנבואה : מה זו בני גבירה · שמלכה היתה הגבירה אשת נחור וילדה ח' כמפורש כאן מזה נלמוד שגם משרה יצאו ח' בני גבירה היינו מיעקב שרחל ולאה היו הגבירות ילדו ח' ו' מלאה ב' מרחל ופילגש של נחור ילדה ד' · וכתיב ג"כ ופלגשו ושמה ראומה ילדה גם היא את טבח לרבות שגם מפלגש יעקב יצאו ד' · (וכ"כ ביפ"ת) : ד ד"א נתירא · גי' הילקוט מי הרהר · עי' במ"ר פר' י"ז ס"ס ב' שהיה ראוי שיבואו עליו נסיונות ויסורים אחרים ועל נסיונות כבר נשבע לו כמ"ש לעיל פר' נ"ו סימן י"א ונתירא מן היסורים · ומ"ש את עוץ בכורו כמ"ש אח"ז ריש לקיש · ומ"ש ואת בוז אחיו הכוונה על אליהוא בן ברכאל הבוזי : את עוץ בבורו · הרי עוץ שם איש הוא וכן בארץ עוץ איוב שמו שכך היה שמו עוץ איוב : ר"א בר כהנא · עיין לעיל ס"פ י"ט · ועי' לקמן ס"פ ע"ו ר"ה בשם ר' אבא כהן ברדלא וכו' : אשר חכמים יגידו · סוטה דף ז' ב' · ירושלמי מגילה פ"ד ה"א ובמ"ר פי"ג ר"ס ד' · ומ"ש ולא כיחדו מאבותם הם יצחק ויעקב · ומ"ש במ"ר שם שם ויעקב ע"ם כי שם כבר מת:

יפה תואר

עשו מאהבה · וכן נראה בחזית על פסוק מישרים אהבוך · וכן נראה במדרש אביר ובילקוט סי' נ"ו כי הנסיון הזה נודע אשר אברהם עבד את ה' מאהבה : הה"ד שמע נא יהושע וגו' · והא דדרשינן במ"ר פ"ו כי אנשי מופת היו ואין מופת אלא נבואה וכו' ומוכיח מזה דכה"ג קודם לנביא: אתיא כר"א ור"י דסוברים שחמו"ע לא הלכו לא"י :

כתיב חיי בשרים וגו' · דורש חיי הקרובים ואחרי בשר שמה מרפא ללב כי ישמח האדם בקרוביו · וגם אברהם מצא מרפא לנערו אשר היה לו בעקידה בקרוביו אשר נולדו וכן סדרש רפאות תהי לשריך דריש בילמדנו כמו לשאריך ואין שאר אלא אשתו · ויתכן עוד דדריש מסוף הכתוב ושקוי לעצמותיך על בת זוגו של יצחק שהיא עצם מעצמות שלים: ד"א כמים קרים וגו' זה אברהם · ומובא פה שלשה פסוקים על הבשורה מלידת רבקה · הא' חיי בשרים וגו' · הב' רפאות תהי לשריך · והג' כמים קרים וגו' · והטעם בזה כי יש ג' כוונות כוללות בזווג · הא' ההכרה והשיתוף · וכנגד זה הביא הכתוב חיי בשרים (שהכתוב בל"ר אשר פירושו אם ידבק בשר לבשר והיו לבשר אחד) הוא מרפא ללב · הב' קיום המין וכנגד זה הביא הכתוב רפאות תהי לשריך כי רבקה אשר היתה היותר מיוחסת בכל בנות העמים אשר היו אז תהי רפאות לשריך להוליד בנים (כי האשה נקראת שאר יען שעל ידה יהיה לאדם אחרית אחרי מותו בבניו שמולדים לו · וכבר אמרנו כי דריש לשריך כמו לשאריך) · והשלישי הוא שלמות הנפש כי האשה תצילנו מהרהור עון ויוכל האדם להשלים את נפשו ולזה מביא הכתוב כמים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק כי בבשורה זו היה בטוח אברהם אשר נפש בנו תשלם : אלו מת בהר המוריה כו' · כלומר כי כשנוה על העקידה ראה שטעה במה שלא השיא לו אשה בבחרותו שימהר להוליד ולא הלך ערירי · ולכן ראה עתה להשיאו אשה מיד גם מבנות אשכול ענר וממרא ואעפ"י שהם כנענים ואינם מיוחסים אבל צדיקים הם שהם היו בעלי בריתו ומסתמא גם בנותיהם צדקניות הן : הנה ילדה מלכה גם היא מהו גם היא כצ"ל וכ"ה גירסת הילקוט ול"ג היא גם היא : מה זו בני גבירה כו' · כלומר כשם שמזרע שרה היו ח' בני גבירה וד' בני שפחות שהם י"ב בני יעקב כן עמדו ממלכה ואעפ"י שעדיין לא היו של זרע שרה בעולם נתבשר בעתיד · ומה שהוצרך לפרש ח' בני גבירה וד' בני שפחות ולא הספיק לו לומר מה א בניה י"ב אף זו · משום דהכי ניחא ליה מ"ש בפילגשו ותלד גם היא שיתפרש כמו שפילגשו זו ילדה ד' כן פילגש זו · ואין טענה ממה שהיתה לזו בת בין הבנים ולא לזו דבת לא חשיבא : ד"א נתירא מן היסורין · יתכן משום שלפעמים הצדיק מדוכא ביסורין לכפרת הדור כדלעיל פמ"ד לכן פחד אברהם עתה שנאמר לו כי ירא אלהים אתה פן יוכח במכאוב על הדור · ואעפ"י שזה טובה לצדיקים כאשר כתבנו שם אמר אברהם לא כן ולא שכרן · והיינו דקאמר אין אתה צריך כי כבר נולד מי שיבא עליו את עון הדור : בימי אברהם היה · והא דאמר הקב"ה כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע · הטוב הוא מאברהם · וכן יקשה למ"ד בימי יעקב היה או בימי שבטים וכן לר"י דאמר מעולי גולה היה

משנת דרבי אליעזר

מה זו בני גבירה שמונה וכו' · הפ"כ צלל במים אדירים בהנם שזה קאי אבני יעקב השבטים שבאו מאברהם

ידי משה

שייך אצל אוצרות מזון כמו שנאמר ביוסף ויקבצו כל אוכל השנים וגו' כך ביקש אברהם גם על בנו שלא יבא לנסיון כנ"ל וק"ל: ר"ת אומר ע"מ כן וכו' · פי' דפליג על רבי יהושע ב"ל דאמר שהינו את מקומן והלכו להם ע"ד שאחז"ל משנה מקום משנה מזלו מאילא משמע שלא היה רצונם בנסיון זה · לז"א ר"ת אדרבה ע"מ כן ירדו וכו' והיה זה להם לרצון ולמה יברחו משם וכו' :

חיי בשרים לב מרפא שעד שהוא בהר המוריה נתבשר וכו' · דלעיל מיניה (ג) כתיב אל תהי חכם בעיניך שמדבר באברהם כמו שדרשו לעיל פ' מ"ג ואח"כ אמר שבזכות זה שאינו מהרהר אחר מדותיו של הקב"ה רפאות תהיה לשרך דהיינו בנך ואז תהיה לך בשורה טובה ותהיה שקוי לעצמותיך ע"ד שאמרו שמועה טובה תדשן עצם : ושקוי לעצמותיך · ול"נ על דרך ושמועה טובה תדשן עצם או יש לומר

למצרים נולד ובעלייתן מת אתה מוצא עיקר שניו של איוב לא היו אלא מאתים ועשר שנים ועשו ישראל במצרים מאתים ועשר שנים ובא שטן לקטרג (ב) וגירה אותו באיוב · רבי חנניא בריה דרבי אחא אמר א לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו בא זאב אחד נזדווג לו אמר תנו לו תיש אחד שיתגרה בו · ורבי חמא אמר לאחד שהיה יושב בסעודה בא כלב אחד ונזדווג לו אמר תנו לו ככר א' שיתגרה בו · כך בא שטן לקטרג גירה אותו באיוב · הה"ד (איוב יח) יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירטני והלואי בני אדם צדיקים אלא בני אדם רשעים · ר' יוסי בר יהודה אומר בימי שפוט השופטים היה · הה"ד (שם כז) הן אתם כולכם חזיתם · ולמה זה הבל תהבלו · חזיתם מעשי ומעשי דורי · חזיתם מעשי · מצות ומעשים טובים · (ג) ב מעשה דורי · שהן מבקשין ליתן שכר לזונות מן הגרנות · ואין דרכן של צדיקים להיות נותנין שכר לזונות מן הגרנות · הה"ד (הושע ט) אהבת אתנן על כל גרנות דגן · ר' שמואל בר נחמן אמר בימי כשדים היה שנאמר (איוב א) כשדים שמו שלשה ראשים · ר' נתן אמר בימי מלכות שבא היה שנאמר (שם) ותפול שבא ותקחם · ור' יהושע בן קרחה אמר בימי אחשורוש היה דכתיב ביה (אסתר ב) יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה · וכתיב (איוב מב) ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב · ריש לקיש אמר איוב לא היה ולא נהיה · מחלפיה שיטתיה דריש לקיש דתמן אמר ריש לקיש בשם בר קפרא בימי אברהם היה · והכא אמר איוב לא היה ולא נהיה · מאי לא היה ולא נהיה ביסורים שנכתבו עליו ד ולמה נכתבו עליו אלא שאילו באו עליו היה יכול לעמוד בהן · ר' יוחנן אמר מעולי גולה היה וישראלי היה ומדרשו בטבריה לפיכך היו למדים ממנו (ו) קריעה וברכת אבלים הה"ד (שם א) ויקם איוב ויקרע את מעילו מכאן שצריך אדם לקרוע מעומד · ה ר' חנינא אמר עובד כוכבים היה תני ר' חייא עובד כוכבים צדיק אחד עמד לי באומות העולם ונתתי לו שכרו ופטרתי ואיזה זה איוב · את עוץ בכורו ר' יהושע בן לוי אמר הוא (ז) ו לבן הוא קמואל · ולמה נקרא שמו קמואל שקם כנגד אומתו של אל · ופילגשו ושמה ראומה א"ר יצחק כולהון לשם מרדות הן · טבח טבחון · גחם גמחון · תחש תחשון · מעכה מעכון :

סדר חיי שרה

פרשה נח א ויהיו חיי שרה מאה שנה (תהלים לז) ז יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה כשם

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה ב"א · ילקוט איוב רמז תתל"ב · ב ירושלמי סוטה פרק ה' · עיין בבא בתרא דף ט"ו · ובילקוט איוב רמז תתקט"ו · ג בבא בתרא דף ט"ו · ירושלמי סוטה פרק ה' · ילקוט איוב רמז תתל"ב · ד ע' תוספות ב"ב דף ט"ו ד"ה איוב · ה מ"ק דף כ"א · ו עי' סנהדרין דף ק"ה · ילקוט סדר בלק סימן כ"ב · ז ילקוט כאן רמז ק"ב · ילקוט תהלים רמז תר"ל ·

חדושי הרד"ל

(ו) וקריעה וברכת אבלים · בירושלמי שם ל"ג לה כלל ונראה שצ"ל הלכות אבלים : (ז) הוא בלעם הוא קמואל · כ"ה בילקוט וכצ"ל וכן הובא בתוס' על התורה :
כך
וכדדרשו לקמן בב"ר פ"ח ואת יואש עשו שפטים

חדושי הרש"ש

לכן נראה עיקר כפירש"י בחומש דהכוונה על בני יעקב ע"ש : (ב) וגירה אותו באיוב · היינו בעת מיתתו והא דמביא לקמן פסוק דיסגירני כו' ר"ל דנתנבא על העתיד עיין יפ"ת פרק ה' דסוטה : (ג) מעשה דורי שהן מבקשין כו' לזונות כו' · ונ"ל עוד סמך שדור הזה היה שטוף בזמה מדכתיב שפוט השופטים שפטים א"ת קורא שפטים אלא שפוטים :
זרתה

רש"י

ומפרש בתנחומא אימתי לא עבר זר בתוכם כשבא משה לברכן אמר יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה שלא נתברך אחד מן השבטים ביניהם : ר"י שנים היו ישראל במצרים · ובא שטן לקטרג · שהיה אומר הן עובדי עבודת כוכבים ומגלי עריות ומה ראית לגאלן וגירה אותו באיוב וכו' : ועל ידי רשעים ירטני והלואי בני אדם צדיקים אלא בני אדם רשעים · של חבריו היה אומר : הן אתם כולכם חזיתם · אמר להם לחביריו חזיתם מעשי ומעשי דורי וכו' :
כשם

מתנות כהונה

יהודה זכה למלכות ראובן נטל בעבר הירדן תחלה וסוף ע"ש : ר"י שנים · פירש"י פ"ק דבבא בתרא דכתיב ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה למדנו שאף שנותיו הוכפלו וכתיב ויחי איוב אחר זאת מאה וארבעים שנה למדנו כשבאו עליו יסורין היה בן שבעים שנה וכן הוא בסדר עולם בהדיא הביאו בילקוט בפ' לך לך : [ובא שטן לקטרג על ישראל לאמר הללו עובדי עבודת כוכבים. והללו עובדי עבודת כוכבים למה אלו יגאלו ואלו ישקעו וה"ג בב"ר פרשה כ"ח · ובילקוט איוב בהדיא : אלא ב"א רשעים · שהרי הללו עובדי עבודת כוכבים כמו אלו] · ורש"י ז"ל פירש אלו חביריו : בימי אחשורוש בפ"ק דב"ב : לא היה ולא נהיה אלא משל היה ללמוד סניגוריא על המהרהרים ומקנטרים על מדת הדין שאין אדם נתפס על נערו כדאיתא בפרק קמא דמסכת ב"ב : ולמה נכתבו · דוקא עליו ולא על אחר : מרדות · מכה וקללה כדמפרש ואזיל : [היו למדין · בירושלמי. סוטה פרק כשם גרס נרכו ללמוד ממנו] : טבחן · לשון וטבוח טבח כלומר שחוט אותם : גמחון · י"ל מלשון גמם. שפירושו כריתה ועיין ערך גם או לשון נימוח ובילקוט גרס נחמן : תחש · תחשון לשון כחש ותשות : מעכון · לשון מעוך וכתות ושמם מורה על תגמולם וגבי צדיקים זכר צדיק לברכה :

יפה תואר

שטוב היה מאנשי כנסת הגדולה · ומי עדיף ממרדכי אשר אמרו עליו רז"ל בפ"ק דמגילה שהיה רצה לצדיקים · ע"כ נאמר כי הדברים נאמרו רק כדי שיתקנא בו השטן יותר · שיחשוב אשר הקב"ה מחזיק אותו לצדיק מיוחד בעולם · ומיהו הדברים שאלה אמיתים הם · כי יתפרשו כי אין כמוהו ממש אלא קטנים או גדולים ממנו· [ואולי הכוונה כי אין כמוהו בארץ בין יושבי הארץ השוקטים על שמריהם ויושבים במקום אחד כמו איוב אשר היה לו עבודה רבה ורכושו היה רב מאד וישב במנוחה ולכן תומתו ויראתו יקרו מאד · משא"כ אברהם ויעקב והשבטים אף כי גדלו ממנו בכל מדות הטובות מ"מ כיון שהיו מעולם נודדים ממקום למקום כי רועי צאן היו · ולא ישבו בשלוה ובוודאי גדול הנסיון מאיש היושב בשלוה וכל טוב הארץ בידו השומר צדק והאמונה מאיש המורדף בלי חשך ולבו נשבר ונדכה · ומש"ה שלא יקשה מאנשי כנה"ג כי מי יגיד לנו כי רכושם היה רב בארץ וע'] · ולדעה זו ע"כ כשדים דנפלו על איוב לאו מכשד הם וכן שבא איננו הנזכר בבני קטורה · דהא בימי איוב לא היו עדיין בעולם : לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו כו' · מה שבחר ר"א בריה דר"א במשל לזאב שנזדווג לצאנו · ור' חמא במשל לכלב שנזדווג ליושב בסעודה · י"ל משום שהשטן קטרג בשני אופנים או משום שישראל אינם ראויים לגאלה כי הללו עובדי עבודת כוכבים וכו' · ולהשקיט הקטרוג מדמה הראשון לזאב הבא בעדר הרועה לטרוף את הצאן · ולהרגיעו אמר הרועה לתת לו תיש להתגרות בו · וקטרוג השני הוא שלא שלמו עדנה ת' שנים שעבוד כמו שנראה פשט גזרת כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם · ולהשקיט הקטרוג הזה מדמה השני לכלב המזדווג בסעודה ומערב בזה המשתה ומפריע השמחה · ולהרגיעו צוה לתת לו ככר אחד לטפל בו ולא יערבב המשתה : והלואי בני אדם צדיקים · פי' הדברים הלואי היה מתגרה השטן להציל את הצדיקים ולא את ישראל אשר היו אז רשעים : הה"ד אהבת אתנן וגו'· עי' בביאור הרי"פ וע"ע במדרש רות על פסוק ויבוא לשכב בקצה הערמה דהכתוב הזה מדרש על השופטים · ועמ"ש ביפה ענף : לא היה ולא נהיה · משום דק"ל איך שמע הקב"ה לעצת השטן לבלע צדיק חנם · ומ"ש שאילו באו עליו היה יכול לעמוד בהן ע"כ יחלוק על האומרים דכפר בתח"מ ובהשגחה וכדומה מדברי גנות אשר דרשו עליו ואמרו עפרה לפומיה דאיוב ומפרש את הכתובים באופן אחר : וברכת אבלים · כלומר הודאה גם על הרעה כשם שמברך על הטובה וילפינן זה בפ' הרואה מהמקרא באיוב ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך [ואולי קאי על סעודת הבראה אשר אז יאמרו ברכת אבלים וילף מסוף ספר איוב דכתיב ויבאו אליו כל אחיו וגו' וכל יודעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינודו לו וינחמו אותו על כל הרעה וגו' ואולי גם הקשיטה והנזם אשר נתנו לו הוא המנהג אשר נזכר בסוף מו"ק גבי נשי דשכנציב ואמעברא זיפותא יזיף · וע"ע בכתובות דף ס"ט מנין לאבל שמיסב בראש ויליף ממקרא דאיוב דכתיב אבחר דרכם וגו' כאשר אבלים ינחם] :
כך

פירוש מהרז"ו

בשנת ל' ליעקב ועבר מת בשנת ע"ט ליעקב והכוונה על בית דינו של שם ועבר וכמ"ש לקמן פר' פ"ה סימן י"ב ב"ד של שם וכמ"ש במ"ר פ"ל סימן י"ע יצחק ויעקב וכל אחיו יושבים שם וכו' וזהו ולא כיחדו מאבותם והודו ולפי שכתוב לפני זה וזה חזיתי ואספרה אשר חכמים יגידו וגו' משמע שראה כן בעיניו הרי היה זה בימי השבטים · וכ"כ ביפ"ת : בירידתן נולד ובעליתן מת · וכ"ה לקמן פר' ס"א סימן ד' ובס"ע פ"ג ובירושלמי סוטה ספ"ה · וא"כ יקשה מאד מ"ש וגירה אותו באיוב שהרי הגילוי באיוב לא היה בשעה שמת אלא כשהיה בן ע' שנה ובאו עליו היסורים · ואם נאמר שהכוונה שבעליתן ממצרים נתגרה בו אז ומת זה מנין לו · והנה במ"ר פר' כ"א סימן ו' מפורש שבעת שישראל היו בים מסרו לאיוב שיתגרה בו עד שיעברו הים וא"כ יציל את איוב הרי שלא מת אז וא"כ אין ראיה על מספר שניו דו"ק · ומדרשים חלוקים הם וצ"ע · ועי' ב"ב שם בא"ס שהיה ר"י שנה כמספר שהיו ישראל במצרים אך לא נולד בירידתם ולא מת בעליתם : הבל תהבלו · איזה דור שכולו הבל הוי אומר זה דורו של שפוט השופטים כ"ה בב"ר דף ט"ו · וע' עוד בקה"ר פסוק גם כל ימיו בחושך ילך · וצ"ע איך דרשו מכאן · והאיר ה' עיני בשי"ר פסוק שובי שובי ונחזה בך כו' ואתון אינון מחזייתא דעלמא הה"ד ואתה תחזה מכל העם וגו' וכן כאן למדו שאיוב בימי שפוט השופטים ממ"ש כולכם חזיתם ואין חזיתם אלא שופטים כנ"ל · ומ"ש כאן ליתן שכר כו' מן הגרנות ג"כ ממ"ש חזיתם וכמ"ש ב"ב שם דורו של איוב שטוף בזמה היה שנאמר הן אתם כולכם חזיתם וכתיב שובי וגו' ונחזה בך · ומ"ש שכר מן הגרנות כוונתו למ"ש במדרש רות פסוק ויבא לשכב בקצה הערמה וז"ל ר"י נשיאה כו' א"ל לפי שהיו אותו הדור שטוף בזמה והיו נותנים שכר כו' מן הגרנות הה"ד אל תשמח ישראל וגו' אהבת אתנן על כל גרנות דגן ואין דרכן של צדיקים לעשות כן ולשון אין דרכם של צדיקים כאן לוקח ממדרש רות הנ"ל ע"ש · ובירושלמי הגי' מעשה דורי שהיו נוטלים מעשר מן הגרנות פי' שהשופטים היו נוטלים כו' (עי' יפ"ת) : בימי כשדים · שהתחילו כשדים למשול בעולם בימי נ"נ : בימי מלכות שבא · שהיה בימי שלמה ועי' ב"ב שם : נשים יפות · כמ"ש ב"ב שם איזה דור שנתבקשו נשים יפות הוי אומר בימי אחשורוש : ברכת אבלים · היינו מ"ש ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך (עי' יפ"ת) : את עוץ בכורו · ואת בוז אחיו ואת קמואל אבי ארם : הוא לבן הוא קמואל · עי' יפ"ת הובא ברי"ף : שקם כנגד · היינו כמ"ש בסנהדרין הוא לבן הוא כושן רשעתים שעמד על ישראל : לשם מרדות · כלשון זה לעיל פר' כ"ג ריש סימן ב' ופירוש שהיו כולם רשעים ראוים לטביחה וכו' וגמחון לשון גחון שצריך להכניעם ולכוף בשטם לארץ · תחשון מלשון תשאי שראוי לסתום פיהם ולהשתיקם :

ידי משה

על דרך מה שאמרו לעיל פרשה י"ח כל הנושא אשה מקרובותיו עליו הכתוב אומר ועצם מעצמי וכאן נתבשר שילדה מלכה לנחור אחיו שתהא לאשה ליצחק לזה אמר ושקוי לעצמותיך כנ"ל וק"ל : ר' חנינא בריה דר' אחא כו' · משל של רבי חנינא ור' חמא נראה לי דאיכא בינייהו משל של רבי חנינא שנתן לזאב תיש אחד והוא מעדרי הצאן והדרבה התיש הולך ברצון הצאן סבר שאיוב היה חסיד מישראל ונתן הקב"ה איוב להשטן שיתגרה בו ויניח כלל ישראל · אבל רבי חמא סבר שהיה מן אומות העולם לכן אמר משל לכלב כו' ונתן לו המלך ככר אחד דבר חוץ ולא דבר מאכל הסעודה כך כשקטרג השטן על ישראל נתן לו הקב"ה חסיד אומות העולם להתגרות בו ולא מישראל והנפקותא מזה אם יהיה מישראל או מאו"ה כבר כתבתי לעיל לענין אבילות : אל עויל כו' · ר"ל זה שטן וע"י רשעים ירטני זה חבריו כך פירש"י אבל יפה מראה פי' וע"י רשעים ירטני והלואי בני אדם צדיקים אלא בני אדם רשעים [עי' רש"י ודבריו צ"ע] : בימי שפוט השופטים היה כו' · לא מצאתי שום טעם והוכחה מפסוק שמביא שיהא בו רמז של שופטים אבל בירושלמי במס' סוטה פרק כשם יש ג"כ זה אבל לא הזכיר שם להיות נותנים שכר לזונות אלא אמר שם שהיו נוטלין מעשר מן הגרנות והנה לפי גרסת הירושלמי מצאתי שם פירושו ביפה מראה וז"ל מדכתיב ולמה זה הבל תהבלו יליף דבימי שפוט השופטים היה כדאמר בפ"ק דב"ב איזו דור שכולו הבל הוי אומר זה דור של שפוט השופטים ופי' רש"י שכולו הבל הטובים שבהם לא היו כלום שהיו צריכין לשפוט את שופטיהם וכיון שלא דנו יפה היו מדמין אותם לכהן המחזר על הגרנות וכדאמרינן בפ' שני דייני גזירות אם דומה דיין לכהן שמחזיר על הגרנות יהרסנו עכ"ל בקצת שנוי אבל לקיים גירסת הספר שהם מבקשים ליתן שכר לזונות מן הגרנות זונות מאן דכר שמיה כ"ל דהכי פירושו ונקדים מדרש רות פרש' ה' בפסוק ויאכל בועז וזה לשון המדרש ר' יודא בשם רבי קומי ר' פנחס ב"ר המא בועז גדול הדור היה ואת אמר בקצה הערמה ר"ל למה שמר בעצמו את הגורן כי לא נכון לגדול הדור לשמור גורנו בעצמו אמר לו לפי שהיו הדור שטופין בזמה והיו נותנין שכר לזונות מן הגרנות כו' והוא לא היה רוצה שיעשו מגרנותיו שיהיה ממונו ולא עוד אלא שהצדיקים רחוקים מגזל וע"כ ממונם חביב עליהם ע"כ לשון המדרש · לכן נ"ל שגם פה מוכח שאיוב בימי שפוט השופטים היה מדקאמר ולמה זה הבל תהבלו ולשון הבל ושטות הוא ושטות שייך אצל זנות ע"ד כי תשטה אשתו ואמרינן אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות נמצא מדקאמר הבל תהבלו משמע שהיה זנות בדורותיו ואיזו דור שהיה דור כולו זמה הוי אומר זה דור של שפוט השופטים לכן מביא המדרש ראיה שהיו שטופים בזמה מהמדרש עצמו של בקצה הערמה כבמגילת רות אות באות כנ"ל וק"ל : בימי כשדים היה כו' · נ"ל מדקאמר כשדים שמו שלשה ראשים רמז לג' חבריו כדאמרינן בגמ' שהיו חבריו משלשה קצות העולם כנ"ל וק"ל : בימי אחשורוש היה כו' · בפ"ק דב"ב מדכתיב ולא נמצא משמע שהיו מבקשים ולא מצאו ואיזו דור שנתבקשו נשים יפות ולא מצאו הוי אומר זה דורו של אחשורוש וא"ת בימי דוד דכתיב יבקשו למלך נערה יפה הא מתרץ בכל גבול ישראל ע"כ וכו' : וברכת אבלים · ר"ל שיש לברך על הרעה כו' והוא הדין דילפינן שאין המנחמין רשאין לומר עד שיפתח האבל ולישב על גבי קרקע כדיליף בפרק אלו מגלחין ולא חש להזכיר כאן אלא חדא : גוי צדיק אחד כו' · לאו למימרא שלא היה צדיק באומות אלא זה והרי קטיעה בר שלום וקלסטנר של רבי חנינא בן תרדיון זכו לעה"ב כדאיתא בפ"ק דע"ז אלא ס"ק גוי צדיק אחד היה שאכל את עולמו בחייו ומה שלא זכה לעה"ב אפשר מפני שגדף באחרונה וכן איתא בהדיא בפ"ק דב"ב וק"ל :
ושמואל

משנת דרבי אליעזר

מאברהם שבני הגבירה היו שמונה וארבע בני השפחות ועיין ברש"י סוף הסדרה :
עיקר

שהן תמימים (א) כך שנותם תמימים · בת כ' (ב) כבת ז' לנוי · א בת ק' כבת עשרים שנה לחטא · ד"א יודע ה' ימי תמימים זו שרה שהיתה תמימה במעשיה · א"ר יוחנן (ג) כהדא עגלתא תמימה · ונחלתם לעולם תהיה שנאמר ויהיו חיי שרה · מה צורך לומר שני חיי שרה באחרונה לומר לך שחביב חייהם של צדיקים לפני המקום בעולם הזה ולעולם הבא : ב (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש · א"ר אבא בר כהנא ב וכי אין אנו יודעין שזרח השמש ובא השמש אלא עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק הוא מזריח שמשו של צדיק חבירו · יום שמת ר"ע נולד רבינו וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש · יום שמת רבינו נולד רב אדא בר אהבה וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש · יום שמת רב אדא בר אהבה נולד רבי אבון וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש · יום שמת ר' אבון נולד ר' אבון בריה · יום שמת ר' אבון נולד (ד) אבא הושעיא איש טריא · יום שמת אבא הושעיא נולד רבי הושעיה וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש · עד שלא השקיע שמשו של משה הזריח שמשו של יהושע שנאמר (במדבר כז) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון · עד שלא שקעה שמשו של יהושע (א) זרחה שמשו של עתניאל בן קנז שנאמר (שופטים א) וילכדה עתניאל בן קנז · עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל (שמואל א ג) ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' · א"ר יוחנן כהדא עגלתא תמימתא · עד שלא השקיע הקב"ה שמשה של שרה הזריח שמשה של רבקה · בתחלה הנה ילדה מלכה גם היא בנים ואח"כ ויהיו חיי שרה מאה שנה : ג ג רבי עקיבא היה יושב ודורש והצבור מתנמנם בקש לעורן אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה אלא תבא אסתר שהיתה בת בתה של שרה שחיתה ק' וכ' וז' ותמלוך על ק' וכ' וז' מדינות : ד ותמת שרה בקרית ארבע · ד' שמות נקראו לה · אשכול · וממרא · קרית ארבע · חברון · ולמה הוא קורא אותה קרית ארבע שדרו בה ד' צדיקים ענר אשכול וממרא אברהם · ונמולו בה ד' צדיקים אברהם ענר אשכול וממרא · ד"א קרית ארבע ד שנקברו בה ד' צדיקים אבות העולם · אדם הראשון · אברהם · יצחק ויעקב · ד"א שנקברו בה ד' אמהות חוה ושרה ורבקה ולאה ·

מסורת המדרש א שבת פ"ט · ב קהלת רבה פרשה א' פסוק ה' · מדרש שמואל פרשה ח' · יומא דף ל"ח · קידושין דף ע"ב · ילקוט כאן רמז ק"ב · ילקוט שמואל א' רמז צ"ז · ג אסתר רבה פרשה א' · ילקוט כאן רמז ק"ב · ילקוט אסתר רמז תנ"ף מ"ס · ד עירובין דף נ"ג · סוטה דף י"ג · פרקי דרבי אליעזר סוף פרק כ' ·

חדושי הרש"ש

(א) זרחה שמשו של עתניאל כו' שנאמר וילכדה כו' · דדרשו בתמורה (ט"ז א) על ההלכות שהחזיר בפלפולו

חדושי הרד"ל

(א) כך שנותן תמימים · כמו תמים יהדו מותאמים ושקולים זל"ז · כדמפ' ובת כ' כו' : (ב) כבת ז' לנוי · עמ"כ · ומ"ש דבז' מתחיל עדנה · ליתא דבנדה (ס' ·) מפורש דמשיגיעו ימי הנעורים סגיע זמנה לראות (גם מ"ש שקודם מ"ת לא היו עונשין עד בן ק' · נראה ע"ס דזה היה קודם המבול כדלעיל פכ"ו · גם באמת כאן דמדמה בת ק' כבת כ' לחטא · א"ל לומר רק שלא היו עונשין עד כ' וכמו בב"ד של מעלה בשבת (פ"ט :) ובכ"מ · וכל"ל במ"כ כ' במקום ק') · והעיקר נראה כגי' רש"י שהביא ביד"מ בת ק' כבת כ' לנוי · ומשום שכ' שנה סוף ימי עיקר של ימות גדול האדם פר' י"ד באדם וחוה כבני כ' שנה נבראו בשלמותן ע"ש ועיין ר' בחיי כאן · ובת כ' כבת ז' לחטא (ותלה שחטא בז' · שמשבע ואילך הוא זמן חינוך קטן למצות · ולא קודם לכן · ובפי' הגר"א אסתר ע"ד הרמז כתוב דבשנת ז' מתחיל יצה"ר להסות האדם ע"ש) : (ג) כהדא עגלתא תמימתא · אפשר פירושו כעגלה הנמשכת בתמימותה אחר רצון בעליה · כן שרה נמשכה אחר רצון אברהם ושמעה לקולו לומר אחותו היא · ואף שכבר לקחה ע"י כן במצרים חזרה לעשות רצונו לומר כן בגרר : (ד) אבא הושעיה איש טריא · משמע שהיה בימי האמוראים · ולפ"ז צ"ל דאותו שנזכר בתוס' ב'

מתנות כהונה

פרשה נח עשרים וכו' · דייק מדלא כתיב שבע ועשרים ומאה שנה וכתב שנה בכל כלל וכלל כפי' רש"י בחומש מב"ר בהדיא והרמב"ן פי' בפרשה זו שהוניאו זה משני חיי שרה : כבת עשרים לחטא · גרסינן שהרי אינה בת עונשין עדיין שקודם מתן תורה לא היו נענשין עד מאה שנה · בת שבע עדיין לא הוכחש יפיה מחמת דם וסהה : עגלתה תמימה כו' · עגלה תמימה בלי מום אשר לא עלה עליה עול וכל מום לא יהיה בו : שנאמר ויהיו כו' · שכתב הקב"ה שנות הצדיקים וכותבם בתורה כדי שיהיו נחלת ימיהם זכורה לעד וכן הוא לקמן ריש פרשה ס"ב : מה צורך לומר שני חיי שרה · שהרי כבר אמר חיי שרה אלא רמז לשני מיני החיים חיי עולם הזה וחיי עולם הבא כן פי' רש"י : עתניאל כו' · הוא יעבץ שהיה שופט הדור ורבץ תורה בישראל כדאיתא פ' ג' דתמורה : [בהיכל ה' וגו' גרסינן : ה"ג בהיכל ה' וגו' עד שלא השקיע כו'] : אשכל וממרא כו' · אשכל נקרא כן על שם המעשה על אודות האשכל אשר כרתו משם בני ישראל · ממרא כי אלוני ממרא היה · מתוך פי' רש"י משמע שנקרא כן על שם המרגלים שהמרו שם את פי ה' כי כרתו משם האשכול להמרות רוח קדשו לאמר כשם שפריה משונה כך עמה משונה : חברון על שם חברות הזוגות שנקברו שם ובפירוש רש"י מצאתי על שם אברהם חבר · נאה למקום שהיה דר שם וקרית ארבע לא נתנו טעם : ולמה

רש"י

פרשה נח כשם שהם תמימים כן שנותן תמימות · היה לו לומר מאה ועשרים ושבע שנה אלא כך הוא אומר בת מאה כבת עשרים לנוי בת עשרים כבת ז' לחטא : יודע ה' ימי תמימים זו שרה אמר רבי יוחנן כהדא עגלתא תמימתא : נחלתם לעולם תהיה שני חיי שרה לאחר שנאמר ויהיו חיי שרה מה צורך לומר שני חיי שרה באחרונה אלא לומר לך שחביב חייהן של צדיקים לפני הקדוש ברוך הוא בעולם הזה ולעולם הבא · ולפיכך הזכיר במקרא שתי פעמים חיי שרה לומר שזכתה לחיי העולם הבא הדא הוא דכתיב יודע ה' ימי תמימים ויהיו חיי שרה בעולם הזה ונחלתם לעולם תהיה לעולם הבא : עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנז דכתיב וילכדה עתניאל בן קנז ועדיין יהושע קיים וכבר יוצא ובא : ותמת שרה בקרית ארבע ד' שמות נקרא אשכול וממרא קרית ארבע חברון · אשכול וממרא שניהם על שם מעשה אבל על שם ענר לא נקראת שלא מצינו מעשה וחברון נקראת על שם שדר בה ומצינו באברהם שנקרא חבר דכתיב אהבת צדק ותשנא רשע וגו' שמן ששון מחבריך

פירוש מהרז"ו

סדר חיי שרה פרשה נח סימן **א** בת כ' כו' · בילקוט תהלים ל"ז הגי' בת ק' כבת כ' לנוי ובת כ' כבת ז' לחטא · וגי' זו עיקר · ויופי האדם בבן כ' כמ"ש לעיל פר' י"ד ר"ס ז' אדם וחוה כבני כ' שנה נבראו · והנה שרה בת צ' נלקחה מאבימלך ומה גם אחרי שחזרה לנערותה · ומ"ש ימי פי' השנים כמו ימים תהיה גאולתו וכדומה · ומ"ש תמימים כמ"ש את מספר ימיך אמלא · ונראה שמ"ש בת כ' כבת ז' כו' צ"ל אחר מ"ש ד"א זו שרה · ותחלה דרש יודע ה' על סתם צדיקים ואח"כ ביחוד על שרה (וכ"כ היפ"ת) ועי' לקמן ריש פר' ס"ב ור"פ ס"ד בא"מ : כהדא עגלתא · כפול לקמן סי' ב' · וכאן אין לו באור וצ"ע : **ב** וכי א"א יודעין · עי' קה"ר פסוק זה · ומד"ש ספ"ח : של צדיק · וכמ"ש לפני זה דור הולך ודור בא וגו' · ועי' בזוהר ע"פ הנך שוכב עם אבותיך וקם קם לה זיהרא לאחרא וז"ש זורח הוא שם ע"ש : נולד רבי · רבינו הקדוש : נולד ר' אבין · בקה"ר ומד"ש שם הגירסא ר' המנונא : ר' אבין בריה · בילקוט ר' הושעיא בריה : שלא השקיע · אין הכוונה בזה למיתה ולידה אלא לענין גדולה והנהגה כמ"ש כסאו כשמש : וילכדה עתניאל · עיקר הכוונה כמ"ש שופטים ג' ט' ויקם ה' מושיע וגו' את עתניאל בן קנז והיה שופט מ' שנה אחרי מות יהושע וגם בחייו זרחה שמשו שהתחיל בלכידת עיר · וגם מ"ש (שופטים א') ויהי אחרי מות יהושע וגו' ויאמר ה' יהודה יעלה וגו' ויאמר יהודה לשמעון אחיו וגו' פירש"י שם בשם י"מ שיהודה הוא עתניאל הוא יעבץ שאמרו בתמורה דף ט"ז מה שמו יהודה אחי שמעון שמו כו' ע"ש · ולענין החכמה דרשו בתמורה שם אלף ות"ש ק"ו כו' נשתכחו באבלו של משה והחזירן עתניאל בן קנז מפלפולו שנאמר וילכדה עתניאל וגו' ע"ש (וכ"מ ביפ"ת) : שמשו של עלי · בקה"ר שם היים וכן בכל דור ודור : ושמואל שוכב · וס"ד ויקרא ה' אל שמואל ועלי היה קיים : עגלתא תמימתא · צ"ל שפי' עיגול שלם וכמו שת"י ככף רגל עגל רגלין סגלגלין וכ"פ רש"י שם והוא הגלגל הסובב שכאן הוא שוקע וכאן עולה וז"ש וזרח השמש וגו' הוא גלגל השמש (ופי' זה כמדומה שמעתי או ראיתי) וכ"מ בילקוט יהושע ושמואל א' ג' · ועי' מד"ש בפ"ע ושם בטעות : ילדה מלכה · עד ובתואל ילד את רבקה : **ג** מה ראתה · למה זכתה וכ"ה באסתר : של שרה · וע"ד מ"ש לעיל פר' ל"ט סימן י"ג לרבנן שהיתה אסתר בת ע"ה שנה דומה לאברהם כשיצא מבית אביו ע"ש : **ד** ד' שמות · ילקוט יהושע י"ד סי' ח' · אשכול כמ"ש למקום ההוא קרא נחל אשכול והיינו חברון · וכמ"ש במ"כ פמ"ז סימן י"ד על פסוק אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך אתנה היא חברון ע"ש · וממרא כמ"ש ממרא קרית הארבע היא חברון : שדרו בה ד' צדיקים · כמ"ש והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר ומאחר שהיו אחים מן הסתם דרו יחד · וכתיב שם והם בעלי ברית אברם שמלו אתו שם : אדם הראשון · כדלקמן סי' ח' ועל אדה"ר אינו מפורש במקרא אך בדברי חז"ל מפורש בפדר"א ס"פ כ' ופר' ל"ו · וכן בגמרא איתא שאמוראים ראו לאדה"ר במערה וכ"ה בזוהר ריש פר' חיי שרה [וגם חוה איתא בפרק חזקת הבתים בר' בנאה דהוה מציין מערתא דהיא נקברת שם · יפ"ת] : בעליה שהן ד' · כמ"ש ביהושע י"ד וט"ו קרית ארבע אבי הענק היא חברון

יפה תואר

כך שנותם תמימים · פי' כי הקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש וכמ"ש רז"ל בפ"ק דקדושין על הכתוב את מספר ימיך אמלא · וכן אמרו באגדת שמואל פכ"ו כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני מונה לך איני מונה חסרים · ופי' הדברים כי שנות הצדיקים אינם מקוטעות אשר לפעמים חדש אחד בשנה נחשב לשנה · אבל מספר השנים אשר יקצוב הקב"ה לצדיקים תהיינה שלמות מיום ליום ומחדש לחדש · וזה שמפרש ימי תמימים כי התמימים גם שנותיהם תמימות ומ"ש ימי תהיה גאולתו דקאי על השנים · ויודע הוא על השגחת ה' כי השגחה הפרטית תכונה בשם ידיעה · וזה שאמר הכתוב יודע ה' ימי תמימים כי הקב"ה משגיח אשר שנות התמימים תהיינה תמימות ולא יחסר גם יום אחד מהן [וטוב יותר לומר כי הפעל ידע מורה לפעמים על יעד בהיפוך אתוון כמו בירמיה א' בטרם אצרך בבטן ידעתיך הוא כמו יעדתיך וכמ"ש ובטרם תצא מרחם הקדשתיך וגו' ויהיה פי' יודע וקוצב ימי תמימים וכמ"ש] ויתכן כי בא בזה לתרץ למה אמר על כל אחד שנה שנים לומר שהיו שלמות ולא חסר מהם גם יום אחד : בת כ' כבת ז' לנוי · עי' כזה בחזקוני ובראב"ם · ובט שמשמע שבדורות הראשונים היתה האשה נגמרת ליופי לז' שנים כמו שמצינו ברבקה ש שנים וכן דורות הראשונים היו מולידים לז' שנים : כהדא עגלתא תמימה · דמה וכמ"ש עגלה יפיפיה מצרים · וכן איתא בפרק כהן גדול עגלה זו מיכל ולמה קורא לה על בעלה כעגלה וכה"א לולי חרשתם בעגלתי ופה מדמה אותה גם לענין תמימותה ולדקד וגו' עד שלא ישקיע הקב"ה כו' · אע"ג דאין הנמשל דומה אל המשל · כי במשל זה הזורח שנית · והצדיק אשר יגוע יבוא אחר במקומו · אבל זה כלל גדול שאין לנו ישוה אל המשל בכל פרטיו וכל זה הוא מהשגחת השי"ת שלא ישאר הדור אלמן מצדיק להועיל · ועמ"ש לעיל בפכ"ו גבי אין דור שאין בו כאברהם : יום שמת ר"ע כו' לפני יהושע עתניאל ושמואל משום דזריחת השמש ושקיעתו משל על שני ענינים · הא' המאירים כאור ע"ד חכמת אדם תאיר פניו · והב' על התועלת והזכות להגן על הדור עיקר התועלת הנמצאים בעולם השפל והשמש הוא המצמיח כל צמח · ולענין הגנה על גם אם לא נתפרסמה חכמתו בעולם כי מקטנותו הוא מזכה לדור · ולענין זה הוא נולד רבינו כו' · אשר לידת צדיק השני היתה תכופה למות הצדיק שלפניו · ולענין ה אשר השני אשר יקום תחת אשר שלפניו כבר יהיה גבר בגוברין ויוכל להאיר עיני ה הוא מביא מיהושע עתניאל ושמואל · אשר כבר נתפרסמו בעולם בבואם למלא את מקו ויען כי הענין הראשון הוא קרוב יותר אל פשט הכתוב אשר הלידה ישוה לזריחה שקעה · והשקיעה תשוה למיתה לכן הקדים ר"ע וחבריו מראש אשר בהם היו המיתה אחר זו ועי' לקמן פנ"ה מ"ש שם על המאמר ת"ח שמת אין אנו מוצאים תמורתו : יכבה וגו' ומפרש ונר אלהים זו נבואת עלי טרם נכבה · ושמואל שוכב בהיכל ה' כי קרא אליו ה' ויאמר הנני : אר"י כהדא עגלתא תמימתא · נראה דהכי ל"ג ליה ס"ע גרסינן ליה גבי ויבך אל עלי ויאמר הנני : ולמה הוא קורא אותה קרית א נוכל לפרש דנקרא קרית ארבע בשביל ארבע שמות שהיו לה · דהא קרית ארבע לא השמות לפ"ז · ועוד דמדכתיב ושם חברון לפנים קרית ארבע משמע דנקראת קרית לה השם חברון : שדרו בה ד' צדיקים כו' · הנה כל המחוז נקרא בשם חברון · מסוים לאשכול ומקום מסוים לממרא · ולכן אמרינן לעיל שפמ"ב שנגלה ה' בחלקו פנים כנגד אברהם וזהו וירא אליו ה' באלוני ממרא כי זה היה מקום מיוחד לממרא נקרא כל המחוז בשם אשכול וממרא · אבל לענר לא היה שם מקום מיוחד ולכן לא חברון · [אבל נמצא שם עיר ענר בד"ה א' ו' נ"ה וממחצית מטה מנשה את ענר וגו' נקראת בשם תענך ועיר זו היתה רחוקה מחברון · ויש להאריך בזה אך אין כאן מקו ויבא עד חברון ויבואו עד נחל אשכול כי בתוך חברון היה מקום מסוים שנקרא א שנקברו בה ד' אמהות כו' · קשה למה בחר יותר בשם האמהות ולא בשם האבות · אמר ד' זוגות ויכלול האבות והאמהות יחד וכן איתא בפ' כיצד מעברין בעירובין זוגות [ואולי משום שהאמהות מתו ונקברו שמה לפני האבות · כי לא מצינו שחוה האריכה מפורש בקרא ורבקה מתה בת קל"ג וגם לפי הדעת שילתה היה בן ל"ז בזמן העקידה והוא חי בן ק"פ מת גם כן אחר רבקה · ולאה לא מצינו שבאה למצרים עם יעקב במספר השבעים נפש

ידי משה

ושמואל שוכב בהיכל ה' כו' אמר רבי יוחנן כהדא עגלתא תמימתא יתר וכן צריך לגרוס ושמואל שוכב בהיכל ה' עד שלא השקיע כו' : בקש לעוררן וכו' · שמעתי שרמז למאמר זה תבא בתה של שרה וכו' לז"א בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו שאם תקח מן שנות אברהם מ"ח והוא שאמרו חז"ל בן מ"ח שנה הכיר אברהם וכו' לפי שבמ"ח דברים התורה נקנית ואח

ועל שם בעליה שהן ד' (ב) ענק וג' בניו · אמר רבי עזריה שמשם יצא אבינו אברהם (ה) שרדף אחרי ארבע מלכיות קוזמוקרטורין שהוא עולה בקרנסין של ד' · בתחלה ליהודה ואח"כ לכלב (ו) ואח"כ ללוים (ג) (ז) ואח"כ לכהנים והוא אחד מד' מקומות מגונים שבא"י ואלו הן · ר' יצחק ורבנן · רבי יצחק אמר דור ונפת דור (ד) (ח) תמנת סרח א וחברון · ורבנן אמרי (ט) דנה וקרית סנה ותמנת סרח וחברון :

ה ויבא אברהם לספוד לשרה · מהיכן בא · רבי לוי אמר מקבורתו של תרח לשרה בא · א"ל ר' יוסי ב והלא קבורתו של תרח קדמה לקבורתו של שרה שתי שנים אלא מהיכן (ה) בא ג מהר המוריה ומתה שרה מאותו צער לפיכך נסמכה עקידה לויהיו חיי שרה :

ו ויקם אברהם מעל פני מתו · מלמד שהיה רואה (י) מלאך המות מתרים כנגדו · א"ר יוחנן מן הן תנינן ד מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין וכל מצות שבתורה (יא) מן הכא ויקם וידבר · גר ותושב · גר דייר · תושב מארי ביתא · אם רציתם גר · ואם לאו מארי ביתא · שכך אמר לי הקב"ה לזרעך נתתי את הארץ הזאת · תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני · איני מבקש מכם אלא מת אחד שנאמר תנו לי אחזת קבר · ויענו בני חת את אברהם וגו' שמענו אדוני וגו' ה · מלך את עלינו · נשיא את עלינו · אלוה את עלינו · אמר להם אל יחסר העולם מלכו · ואל יחסר העולם אלוהו · במבחר קברינו (יב) במבחר שבקברינו · קבור את מתיך · מתים הרבה · (ו) וישתחו אברהם לפני עם הארץ · מיכן שמודים על בשורה טובה :

ז וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם (יג) פגעוני לי · סרסרוני לי · ואם לאו צלו לי עילוי' · ועפרון יושב בתוך בני חת · רבי יצחק אמר (ז) ו ישב כתיב אותו

מסורת המדרש א עיין כתובות דף קי"ב · וסוטה דף ל"ד · ובספרי פרשה עקב פיסקא ל"ז · ב סדר עולם פרק א' · ג ויקרא רבה פרשה כ' · פדר"א פרק ל"ב · ד ברכות דף י"ז · מסכת שמחות ריש פר י' · ה לעיל פרשה מ"ב ומ"ג · קהלת רבה פרשה ד' פסוק י"ג · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ב · ועיין במדבר רבה פרשה ט"ו · ובתנחומא סדר בהעלותך סימן ט' · ו שמ"ר פרשה ל"א.

חדושי הרד"ל

כ"ק ישעיה איש עוריה · הוא אחר שהיה תנא : (ה) שרדף אחר ד' מלכים · וזהו קרית ארבע · קרית עוז שנגבה מן ד' מלכים (ומ"ש ביהושע (ט"ו) קרית ארבע אבי הענק · י"ל דדרש ליה על אברהם וכמו שדרשו בת"כ קרא דהתם (יד) האדם הגדול בענקים על אברהם) : (ו) ואח"כ ללוים · במכות (ו' ·) מפרש פרוודהא נתנו לכלב והעיר עיר מקלט ללוים : (ז) ואח"כ לכהנים · כן כתוב (ד"ה א' ו') : (ח) ותמנת סרח · כמ"ש בב"ב (קכ"ב ·) שנקראת תמנת חרס שפירותיה כחרס והוא לגנאי · גם פשט לשון חרס שהיתה עפרה מעלה חרסין · וזה סימן לרזון הפירות · כמ"ש בבמ"ר פ' שלח לך אם של חרס היא פירותיה רזין : (ט) דנה וקרית סנה · שם ערים ביהודה (יהושע ט"ו) וכתיב שם היא דביר · וכתיב (שם ושופטים א') לדביר לפנים יקרא קרית ספר והיא קרית ספר אשר לכדה עתניאל שכתוב בה ארץ הנגב נתתני · הרי שהיתה ארץ נגב בלא מים (ואפשר לכן עשאוה קרית ספר שת"י קרית ארכי אולר ספריהם · מפני שלא היה ראוי למקום זרע מיבשותו) · ומדכתיב דנה וקרית סנה בהדדי דרשי' שניהם היה שוין לגנאי ובספרי ריש פרשת עקב אמרו פסולת של א"י כו' כ"א אומרת תקרא על שמי מייתי כי"ב ודנה וקרית סנה היא דביר ובמקום אחר הוא אומר ושם דביר לפנים קרית ספר נמצא קרוי' ד' שמות ומה פסולת כו' · ולפ"ז כמדומני שי"ל גם על דור ונפת דור דהכא · דהיינו מ"ש (יהושע י"ז) ואת יושבי דאר וכנותיה ויושבי עין דור וגו' תענך ומגדו וכנותיה שלשת הנפת · דג' נפות הן שלשה פלכי דור כמ"ש בת"י שם · וכן עין דאר תענך ומגדו · והוא דור ונפת דור דכאן כלומר ג' נופת שלה (וז"ש בסיסרא (שופטים ו') בתענך על מי מגדו · וכתיב (תהלים פ"ג) נשמדו בעין דאר · שכלם במקום א' נפות של דור היו) והיו במקום אחד ד' מלכים (אף שלא נחשבו בל"א מלכים רק תענך ומגדו ומלך דור לנפת דור) ואף שהיו פסולת א"י · שלכן הודיעו בנביאים ד' שמות של מקומות אלו להורות הדרשא של ספרי דאף על הפסולת היו קורין ד' שמות · ומזה נלמד שהן פסולת מגונים שבא"י : (י) מה"מ מתרים כנגדו · אפשר הוא כמ"ש שלפי מ"ק המתקשה ע"מ על מת אחר הוא בוכה · ולכן כשהרבה בכי ומספד על שרה ראה מה"מ מתרים כנגדו · ומיד קם מעל פני מתו מלספוד ולבכות : (יא) מן הכא ויקם וידבר · אפשר י"ל מיד שקם עסק בדברי המת וצרכיו בזרוז ולא בד"א : (יב) במבחר שבקברינו · בני חת שהיו יושבין בשער עירם · היו שופטי העיר ושריהם · והיה להם קברות מכובדים מיוחדים להם לבדם · כעין קברי המלכים · ובהם הוא שא"ל אף במבחר שבקברינו קבור מתך כי נשיא אתה בתוכנו · וראוי לך לקבור מתך בקברי הנשיאים והשרים : (יג) שמעוני ופגעו לי סרסוני וא"ל צלו לי עלותי · כצ"ל · ומפרש שמעוני לשון שמעא דרבנן סרסוני לסרסר לי וא"ל פגעו לי צלו כו' :

חדושי הרש"ש

בפלפולו : (ב) ענק וג' בניו · כדכתיב ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק (במדב' שלח) וכתיב ויורש משם כלב את שלשה בני ענק גו' (יהושע ט"ו) : (ג) ואח"כ לכהנים · כדכתיב ביהושע כ"א : (ד) תמנת סרח · עיין ב"ב (קכ"ב ב'): (ה) בא מהר המוריה ומתה שרה מאותו צער · עמש"כ בב"ר פנ"ו : (ו) וישתחו לעם הארץ כצ"ל : (ז) ישב כתיב אותו היום מינו אותו כו' · עמש"כ לעיל פ"כ · ובתוך ב"ח פי' באמצע כמו שתרגם אונקלוס בתוך הגן במציעות גינתא וכ"פ רש"י שם · וכן תרגם על יהי רקיע בתוך המים במציעות מיא וכפירש"י שם · וכ"ה לעיל במדרש (פ"ד) בשעה שאמר כו' בתוך המים כו' האמצעית · ועי"ש בתוך המים ביניים ובנתיים וע"ש במ"כ · וכפירש"י בפר' קרח על בתוך מטותם הניחו באמצע · וק"ק

רש"י

מתביריך והמלאה שהיה חבר הולך יהו נביאים חבירים לו : אמר רבי עזריה · לכך נקראת ארבע שמשם יצא אברהם אבינו שרדף ד' מלכים : קוזמו קולטורון · קוזמו לשון יון עולם קולטורין שלטון : שהוא עולה בקינסרון של ארבעה · קונסרון מזלות הדין קונסרא דשם בן נח : בתחלה לאברהם ואחר כך לכלב ואחר כך ללוים ואחר כך לכהנים · לשבט יהודה נפלה בגורל ובחלוקה ונתנוה לכלב דכתיב ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה · ללוים לערי מקלט ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה באחוזתו · ובעזרא לכהנים : ד"א שהוא מד' מקומות מגונים שבארץ ישראל · שהוא מקום טרשים ואלו הן רבי יצחק ורבנן רבי יצחק אמר דור ונפות ותמנת סרח וחברון ורבנן אמרי דנה וקרית סנה ותמנת סרח וחברון : מהיכן בא ר' לוי אמר מקבורתו של תרח · כלומר אותה שעה קברו אותו : א"ל רבי יוסי והלא קבורתו של תרח קדמה לקבורתה של שרה שתי שנים · שהרי היה תרח בן ע' שנה כשהוליד את אברהם ואברהם בן ע"ה שנה בצאתו מחרן נמצא תרח בן קמ"ה בצאתו מחרן עדיין נשתיירו משנותיו ס' שנה שחיה ר"ה ושרה בצאתה עמו מחרן היתה בת ס"ה שנה שהרי אברהם גדול הימנה י' שנה דכתיב הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד עדיין נשתיירו משנותיה של שרה ס"ב שנה שהרי חיתה קכ"ז שנה ומשנותיו של תרח לא נשתיירו כי אם ס' נמצא שמת קודם שרה שתי שנים : אלא מהיכן בא מהר המוריה · מן העקידה ודאי ומתה שרה מאותו צער תדע שכן שהרי בת תשעים שנה ילדה את יצחק ומתה בת קכ"ז נמצא יצחק כשמתה שרה בן ל"ז שנים וקי"ל דבשעת העקידה היה יצחק בן ל"ז שנה : אמר רבי יוחנן מן הן תנינן מי שמתו מוטל לפניו פטור מן הקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה מהכא ויקם אברהם מעל פני מתו וכי מעל פני מתו קם בכל שעה אלא שכל זמן שמתו מוטל לפניו ועליו לקברו כמוטל לפניו דמי : גר ותושב אנכי עמכם · גר · דייר · דרך ערלאי · ותושב · מארי ביתא אם רציתם הריני כגר עמכם ואם לאו הריני מארי בית בעל כרחכם שכך אמר לי הקב"ה לזרעך נתתי את הארץ : ואקברה את מתי · חד · איני מבקש מכם אלא מת אחד : קבור את מתך · אפילו מתים הרבה שאת מתך לשון רבים משמע : וישתחו אברהם · מכאן שמודים על בשורה טובה שאין וישתחו אלא לשון הודאה כמא דתימא ויאמר ניבא השתחויתי מתרגמינן ואמר ניבא ואודת : וידבר אתם לאמר וגו' שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צוחר פגעוני לי סרסוני לי ואם לאו צלו לי עלויה אין פגיעה אלא בקשה כמא דתימא ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי פגעוניה לי · בקשו עלי ממנו : סרסוני · עשו לי שליחות כאדם שנעשה סרסור בסחורה : ועפרון יושב בתוך בני חת ר' יצחק בר אמי אמר ישב כתיב חסר וי"ו אותו היום מינוהו ארכיטרטיגוס · גדול שביניהם דלא יהא בר נש רב זבין מבר נש זעיר · הדיוט : וישתחו אברהם לפני עם הארץ מכאן שמודים על בשורה טובה · שאין וישתחו האמור כאן אלא לשון הודאה כמו שפירשנו ולפיכך משתחוים בהודאה תחלה וסוף שהודאה היא השתחואה וכן בברכת אבות לפי שהיא כעין ברכת הודאה לפי שכתוב אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים

ארכוסמרטיגום

מתנות כהונה

נקרא וכו' : על שם בעליה · שרי העיר : קוזמוקרטרון פירש"י קוזמו בלשון יון עולם קורטרין שלטון והערוך פירש תופשי העולם קוזמי עולם קרטרין תופש : היה עולה · חברון היה עולה בארבע גורלות כדמפרש ואזיל : בקרנסין · לפי הענין פירושו גורלות וכן משמע פירושו בערוך ורש"י גרס בקנסרין ופירש בו מזלות : בתחלה ליהודה · נפלו בגורל : לכלב · ככתוב בספר יהושע ויתנו לכלב את חברון : ללוים · לערי מקלט ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב : [לכהנים · בימי עזרא כן פירש"י] : מגונים · וחברון היה מקום טרשין כמו שפי' רש"י בפרשת שלח לך : [שתי שנים כו' · בפירש"י קחשיב ליה וגלאיתי לכותבו · והשמטה דידיה ניקוד ונסמך : ומתה שרה · עיין זה בקהלת בפ' לך אכול] : מתרים · פי' הערוך התרסה הוא ענין מלחמה והתגרות · והגירוי היה לאמר על ידך מתה שרה אילו לא עקדת בנך לא היתה מתה עדיין וכדי שיתהרש על מעשה העקידה אמר כן ולכך אמר ויקם לשון זירוז או דייק על פני מתו על מלאך המות וק"ל : מה הן · מהיכן למדו הא דתנן ויקם וידבר משמע שלא עשה שום דבר רק צורך קבורתה וכל זמן שלא נקבר מוטל לפניו קרינן ליה כיון שמוטל עליו לקברו כדיליף בפרק מי שמתו מואקברה מתי מלפני אמו ההיא שעתא קמיה הויא רמיא והכתיב ויקם אברהם מעל פני מתו אלא מלמד כל זמן שמוטל עליו לקברו כמוטל לפניו דמי : דייר · לשון דירת ערלאי : מארי ביתא · אדון הבית וכמו שפי' רש"י בחומש : [ס"נ בילקוט ואקברה מתי חד מית ד"א איני מבקש כו' ודייק מתי משמע מת אחד] : אחוזת קבר · משמע קבר אחד : אלוה את עלינו · דאם לא כן למה אמרו אלהים וגם על ידי פיסוק הטעמים הוא נחלק לשנים : [אל יחסר העולם כו' · נתבאר לעיל פרשה מ"א : במבחר קברינו · משמע בקבר אחד המובחר שבכל קברינו ולא המובחר שבכל קבר וקבר] : מתים הרבה · דייק מדכתיב מתיך ולא מתך : [את נפשכם וגו' גרסינן] : פגעוני לי · בקשו עלי ממנו וכן פירש רש"י ויש לפרשו מלשון כפייה כלומר שיכפו אותו בדברים כד"א פגע בו : סרסרוני לי · עשו בין שנינו סרסרות כדי שנעמוד שנינו על המקח ולשון פגיעה יש לומר שנופל עליו על שהולך ובא ופוגע בזה ובזה עד שיתפייסו יחד : צלו לי עילוי · התפללו לו בשבילי כד"א אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי : [ישב כתיב · נתבאר לעיל פרשה כ'] :

יפה תואר

כי תקרא פ"ש האמהות הנקברות שם לפני בעליהם · וגם לא תפן לאמר על שם ד' זוגות דא"כ היתה נקראת קרית שמונה · ואז היה השם יותר מבורר ועדיין צ"ע] : והוא אחד מד' מקומות מגונים · ופי' קרית ארבע קריה אחת מארבע עיירות המגונות שבא"י ויען שחברון היתה היותר מגונה מאחר שלש עיירות לכן נקראת חברון לבדה בשם הזה : מהיכן בא · קרוב לומר דהוא סובר אחרי מופלג ולפ"ז ויהי אחרי הדברים האלה ויוגד לאברהם וגו' והיה מופלג אחר העקידה · לכן ק"ל האיך עזב את שרה ימים רבים לבדה · ומשני שהלך לחרן לקבור את אביו והתאחר שם ובדרך · ואע"ג שלא נזכרה פה בכתוב קבורת תרח אפשר דדריש מדכתיב לספוד לשרה ולא כתיב לספדה ולבכותה · דבא מהספד אביו להספד שרה : ומתה שרה מאותו צער · בפר"א מבואר סדר בארוכה ע"ש · ואע"ג דאמר לעיל בריש פרשה זו שסנותיה היו תמימות · ופה משמע שמתה בלא זמנה · זה אין קושיא שאעפ"י שאז בא קצה היתה הסבה קרובה למיתתה זה הצער כי כן נגזר עליה · וגם י"ל שמלאך המות סבב למצוא מקום ליטול נשמתה ואי לאו דבא קצה לא הוה יכול לה וכהיא עובדא דדוד דבפרק במה מדליקין דאתא שטן וכתש באילני וכו' : מתרים כנגדו · שע"י שניתן לו רשות בשרה היה מתרים כלפי אברהם לפי שמדת הדין מתוחה כנגדו · וכמו דאיתא בפ' ואלו מגלחין אבל כל ג' ימים הראשונים יראה כאלו חרב מונחת לו כו' · ודריש מעל פני מתו כמו שדרשו בברכה לפני מותו מה עשה משה נטל את מה"מ והשליכו לפניו : שנאמר תנו לי אחוזת קבר · עיקר ההוכחה הוא מסיפא דקרא דכתיב ואקברה מתי מלפני דמשמע מת אחד הוא · כי קבר הוא שם הקבוץ הנמצא בין על יחיד ובין על רבים ומ"ש אח"ז ויתן לי את מערת המכפלה הלא חפץ לקנות כל המערה י"ל שאחר שהשיבו איש ממנו את קברו לא יכלה ממך · ראה כי בעד קבר אחד לא יחפצו לקחת כסף ממנו · ואברהם היה שונא מתנות לכן בקש את כל המערה בכסף מלא · כי מערה שלמה לאו בת מתנה היא : מתים הרבה · דריש מהניקוד שמנוקד כאלו היה יו"ד אחר התי"ו · וזה על מתים

פירוש מהרז"ו

חברון וגרש משם את שלשה בני ענק : בקרנסין · פירש במ"ע לשון סררה ומעלה : בתחלה ליהודה · כמ"ש ביהושע ט"ו ל"ד שהושב שם חברון בנחלת יהודה ואח"כ לכלב כמ"ש שם י"ד י"ג ואח"כ ללוים כמ"ש שם ויתנו בני ישראל ללוים וגו' ושם בפסוק י"א י"ב י"ג מבואר שחברון נתנה לכהנים : דנה וקרית סנה · מ"ש בזה מצאתי להרד"ל ע"ש : ה מקבורתו של תרח · כי ימי תרח ר"ה שנה ובן ע' הוליד לאברהם וחיה עוד קל"ה שנה וכשמת תרח היה אברהם בן קל"ה שנה ושרה קכ"ה כי כששרה היתה בת צ' היה אברהם בן ק' הרי מיתת תרח קודם בשתי שנים : נסמכה עקדה · עי' מ"ש לעיל פר' נ"ו ר"ס ח' : ו מתרים כנגדו · שהיל"ל מעל מתו ומאי על פני מתו ואולי דורש פני על הכעס ומתא פי' מת שלו שהוא גרם לה שתמות · וע"ד מ"ש בפר"א פל"ב כשבא א"א מהר המוריה חרה אפו של שטן וכו' עד בא א"א ומצאה שמתה שנאמר ויבא וגו' ושטן הוא מלאך המות כמ"ש ד"ר פר' י"א בסימן ג' והחרים כנגדו מכעיסו שהוא גרם לה שתמות : מן הן תנינן · ברכות דף י"ח : שמענו אדוני · עי' לעיל פמ"ב סימן ה' וש"נ ומבואר · ועיין תד"א בסופו שדורש בז"ש כאן כתיב נשיא אלהים אתה ושם כתיב אשר נשיא מה שם מלך דכתיב ה' אלהיו שאין על גביו אלא ה' אלהיו אף כאן מלך ועי' לקמן פר' נ"ט סימן ד' : במבחר שבקברינו · כי קברים שלהם היו במערות שכל קבר היה כולל הרבה קברים כמ"ש בב"ב מענין הכוכין והיו מכינים המערות לפי המשפחות : לפני עם הארץ · כאן עומד בפסוק ז' וישתחוו לעם הארץ די"ל להם ממש שהודה על שבשרו אותו שלא ימנעו ממנו חפצו והביא פסוק י"ב וישתחו אברהם לפני עם הארץ ופי' שהשתחוה לה' לפני עם הארץ ולפניהם · וכמ"ש לקמן פרשה פ' ס"ס ו' ושם ההודאה לה' (יפ"ת) : וא"כ מקום דרשה זו לקמן בסימן ז' וצ"ע : ז ישב כתיב · עי' לעיל פר' נ' סימן ג' ושם מבואר וכ"ז

ידי משה

שינה וכזה עורכן ודוק : שהיא עולה · צריך להיות ושהיא עולה פי' עוד טעם וכו' : דור ונופת דור ותמנת סרח · דור שני יתר : לשרה בא · מלת לשרה יתר · א"א : מן הכא ויקם וידבר וכו' · פי' כשמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי וראיה לזה מדכתיב ויקם אברהם מעל פני מתו ואברהם כהן גדול היה דכתב ביה ומן המקדש לא יצא מקדושתו לא יצא ואינו יוצא אחרי המטה גזרה שלא יגע במטה וא"כ

היום מינו אותו ארכוסטרטיגוס דלא יהא בר נש רב זבין מן בר נש זעיר · ויען עפרון החתי את אברהם (יד) באזני בני חת · אמר ר' פנחס מלמד שנעלו דלתותיהן והלכו לגמול חסדים לאברהם · לא אדוני שמעני השדה נתתי לך והמערה וגו' אדוני שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף · א"ר חנינא [א] כל שקלים האמורים בתורה סלעים ובנביאים ליטרין בכתובים קנטרין · ר' יודן אמר חוץ משקלי עפרון שהיו קנטרין · הה"ד (משלי כח) נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו · נבהל להון איש רע עין · זה עפרון שהכנים עין רע בממונו של צדיק · ולא ידע כי חסר יבואנו · (טו) שחסרתו התורה וא"ו הדא הוא דכתיב וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרן · עפרן כתיב חסר וא"ו · ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר · רבי אבא בר ביזנא אמר פרגמטיא נפק : ח ויקם (ח) שדה עפרון · דהות נפילה וקמת · דהות דבר אינש זעיר · ואיתעבידת לבר נש רב · שדה עפרון אשר במכפלה מלמד שנכפלו בעיני כל אחד ואחד שכל מי שהוא קבור בתוכה בטוח ששכרו כפול ומכופל · אמר רבי אבהו שכפף הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה · השדה והמערה אשר בו וגו' · אמר רבי מנין תנינן [ב] המוכר את שדהו צריך לכתוב את שדהו ואת סימניה · מהכא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב לאברהם למקנה לעיני בני חת · אר"א [ג] כמה דיות משתפכות כמה קולמוסין משתברין כדי לכתוב בני חת · עשרה פעמי' כתיב בני חת · בני חת · עשרה כנגד עשרת הדברות ללמדך (טז) שכל מי שהוא מברר מקחו של צדיק · כאילו מקיים עשרת הדברות · א"ר יודן חמשה פעמים כתוב בני ברזילי כנגד חמשה ספרי תורה ללמדך שכל מי שהוא מאכיל פרוסה לצדיק · כאילו הוא מקיים חמשה ספרי תורה : ט ואחרי כן קבר אברהם · [ד] הה"ד (משלי כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד · רודף צדקה זה אברהם שנאמר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה · וחסד שגמל חסד לשרה · ימצא חיים · ושני חיי אברהם מאת שנה ושבעים שנה וחמשה שנים · צדקה וכבוד · אמר רבי שמואל בר יצחק אמר לו הקב"ה אני אומנותי גומל חסדים · תפסת אומנותי : (יז) בא (יח) לבוש לבושי · ואברהם זקן בא בימים :

פרשה נט

א ואברהם זקן בא בימים · [ה] כתיב (שם טז) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא ·

ר"מ אזל לממלא ראה אותן כולן שחורי ראש אמר להם תאמר ממשפחת בית עלי אתם · דכתיב (שמואל ב א) וכל מרבית ביתך ימותו אנשים · אמרו ליה רבי התפלל עלינו אמר להם לכו וטפלו בצדקה · ואתם זוכים לזקנה · מה טעמיה עטרת תפארת שיבה [ו] והיכן היא מצויה בדרך צדקה תמצא · ממי אתה למד מאברהם שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט · [ז] זכה לזקנה ואברהם זקן בא בימים : **ב** [ח] עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון (משלי לא) עוז והדר לבושה של תורה · ותשחק ליום אחרון · [ח] אימתי היא (א) שוחקת מתן שכרה לעתיד לבא · ממי אתה למד מאברהם ע"י שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה · זכה לזקנה ואברהם

מסורת המדרש א בבא מציעא דף פ"ז · בכורות דף נ' · ירושלמי קדושין פרק א' ריש הלכה ג' · שמות רבה פרשה ל"א · רות רבה פרשה ז' · תנחומא סדר ויראה סימן ד' סדר בהר סימן א' וסדר ראה סימן י' · פסיקתא רבתי פיסקא א' · פסיקתא דר"כ פ' י"א · ילקוט כאן רמז ק"ב · ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ב בבא בתרא דף ס"ט · ג מדרש שמואל סוף פרשה כ"ז · ילקוט כאן רמז ק"ב · ילקוט מלכים רמז ק"ע · ד ילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ה מדרש שמואל פרשה א' · ילקוט כאן רמז ק"ג · ילקוט שמואל א' רמז נ"ו · ילקוט משלי רמז תתקנ"ו · ו ילקוט מלכים א' רמז קס"ו · ז עי' בבא מציעא דף פ"ז · ח עיין תנחומא כאן סימן ד' ·

חדושי הרש"ש

(וק"ק דבעיר הנדחת כתיב ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה נימא נמי דבעינן דוקא באמצע הרחוב וזה לא מצינו לא במשנה ולא בגמרא · רק דמשמע בחלק (קי"ב) דיליף מזה דבעינן שיהיה הרחוב בתוך העיר ולא חוצה לה · ועיין בלח"מ פ"ד מהלכות ע"א הל' וי"ו) · ובמנחות (ל"ח ב') אמרינן מכאן שאמצעי מובחר וע"ש בתוס' · ובתוספתא דסנהדרין רפ"ח תניא · סנהדרין כו' הנשיא יושב באמצע וזקנים יושבים מימינו ומשמאלו · וכזה מתורץ מה שטען הרמב"ן על רש"י בר"פ ויצא במש"כ בחלום הסולם דאמצע שיפועו היה נגד בהמ"ק · דהאמצע אינו מורה על דבר יותר כו' ע"ש · וגם הרא"ם לא מצא בזה מענה : (ח) שדה עפרון אשר במכפלה מלמד שנכפלה כו' (כצ"ל) כי המערה היתה נקראת מכפלה מטעמים האמורים בעירובין ר"פ כילד הכיאה גם רש"י ז"ל · אבל משום זה לא יתכן לומר על השדה (יען שהמערה בתוכה) אשר במכפלה וכמו שטען הרמב"ן ז"ל לכן הוצרך לט"א :

חדושי הרד"ל

(יד) באזני בני חת לכל באי שער עירו · א"ר פנחס כצ"ל : (טו) שחסרתו התורה ו' · עמ"כ · גם עפרן חסר ו' עולה ת' לרמוז על ת' שקלי כסף שלקח : (טז) שכל מי שמברר מקחו של צדיק כו' · כמ"ש בשמ"ר שם שא"ל בני חת לעפרן אם לא תמכור אנו מעבירין אותך כו' · גם מ"ש איש ממנו לא יכלה כו' הוא לשון פקידה לקיים רצונו : (יז) בא לבוש לבושי ואברהם זקן כו' · זהו וכבוד כמ"ש ונגד זקניו כבוד (ישעיה כ"ד) · ואין מפרש כאן מהו ימצא צדקה · ונראה שדרש' דריש פרשה שלאחריה עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא שייך לכאן · ופרשה שניה צריכה להתחיל מדרשא דעוז והדר דלהלן : (יח) לבוש לבושי · מסיים בילקוט דכתיב עתיק יומין יתיב ובתנחומא מסיים בה שער רישי' כעמר נקא · ולפי הלשון דכאן נראה מכוון למקרא דלבושי' כתלג חיור :

(א) שותקת מתן שכרה · משפעת שכרה בפנים שוחקות · וע"ל סס"ב [ובילקוט גריס אימתי משחקת

מתנות כהונה

ארכוסטרטיגום · פירש הערוך גדול שבגליבים : דלא יהא כו' · שלא יהא בן אדם חשוב קונה מאדם שפל וקטן : [ה"ג בילקוט ובפירש"י בחומש לגמול חסדים לשרה] : ה"ג שהכנים עין רעה כו' : [ועיין בשמ"ר פר' ל"א] : חסר וי"ו ונשאר עפרן גימטריא ר"ע עי"ן : פרגמטיא נפיק · שקלים המתקבלים בסחורה בכל מקום : דהיתה נפולה · השדה היתה נפולה ושפלה ועכשיו עמדה וכדמפרש ואזיל שהיתה של אדם שפל ונעשית של בן אדם חשוב וגדול : מלמד שנכפלה כו' · היתה נראית כפולה בשויה ממה שקנאה אברהם : [ה"ג ד"א שכל מי וכו' וכ"מ טוב גירסת רש"י ז"ל : ה"ג א"ר תמן תנינן : ה"ג לכתוב בני חת עשרה פעמים כנגד עשרה דברות וכ"מ במדרש שמואל : עשרה פעמים · ט' פעמים בפרשה זו ואחד בסוף הספר] : מברר כו' · מבררו מכל ערעור ופקפוק : הכי גרסינן חמשה פעמים כתיב ברזילי בפרשה אחת והוא הקדים המלך דוד בלחם ויין ככתוב שם : לבוש לבושי כו' · זה הקדוש ברוך הוא נקרא עתיק יומין :

פרשה נט לממלא גרסינן והוא שם מקום : שחורי ראש · שערות ראשם שחור ולא הלבינו מזוקן ועיין מזה ביבמות בפרק מצות חליצה : וטפלו · דבקו כד"א וטפלו בבלק נטפל אליו פלוני : ממי אתה למד מאברהם וכו' · פי' רש"י שנותנת עוז והדר בעולם הזה הדר זו זקנה כמה דכתיב והדרת פני זקן אבל הקר' קיימת

רש"י

שמי השמים וכל צבאם הארץ וגו' וצבא השמים לך משתחוים וכתיב אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם ומפורש בספר הזה כל אנכי הזה אינו אלא בשביל אברהם לפיכך נעשה סמוך מעשה אברהם למעשה שמים וארץ לומר שבזכותו נברא העולם ומצינו כתיב שם השתחואה דכתיב וצבא השמים לך משתחוים לפיכך הקדים הקב"ה ברכת אבות לברכת תחיית המתים שדין הוא מי שגרם לבריאות כל בריות שלנו האמור בענין הזה שכולן משתחוים לפניו דין הוא שיוקדם ברכת שלו לשלהם והואיל ומצינו בה השתחואה במעשה אבות לפיכך משתחוים בברכת אבות תחלה וסוף : עובר לסוחר רבי אבא בר ביזנא אמר פרגמטיא נפקת · בסחורה יוצאת ובאה : אשר במכפלה · מלמד שנכפלה לעיני כל אחד ואחד · שכולן היו סבורים שעדיין כפלים היא שוה ממה שנתן בה אברהם : ויקם דהות נפולה וקמת · עד עכשיו היתה נפולה ולא היתה חשובה בעיניהם משתבעה אברהם נתייקרה בעיניהם : דבר אחר ויקם דהות דבר גם זעיר · עפרון · ואיתעבידת דבר גם רב אברהם : דבר אחר אשר במכפלה · שכל מי שקבור בה ידוע ששכרו כפול ומכופל לעתיד לבא : אמר רבי אבהו · לכך נקראת מכפלה שכפף הקדוש ברוך הוא קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה : השדה והמערה אשר בו · אמר רבי מן הן תנינא · המוכר צריך שיכתוב סימנים מן הכא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בכל גבולו מצרים שהיו לו מכאן למצרים מן התורה : ללמדך שכל מי שמברר מקחו של צדיק כאילו קיים עשרת הדברות · שמשים דעתו ומסייע לקנותו בשוה : בא ולבוש לבושי · ועתיק יומין יתיב :

פרשה נט רבי מאיר אזל לממלא · שם מקום : ראה אותם כולם שחורי ראש · כולם בחורים שלא היה בהם זקן : עוז והדר לבושה של תורה ותשחק ליום אחרון אימתי היא נותנת שכרו לאדם כו' : ממי את למד מאברהם · כלומר ממי אתה למד שהיא נותנת עוז והדר בעוה"ז : הדר זו זקנה · כמא דתימא והדרת

פירוש מהרז"ו

בשמ"ר פל"א סימן י"ז ושם מבואר : באזני בני חת · וס"ד לכל באי שער עירו · משמע שהיו שם כל בני העיר שסגרו דלתי ביתם וחנותם ובאו כו' : כל שקלים כו' · כמ"ש מחצית השקל ובבכורות דף נ' א' הגי' כל כסף האמור בתורה סתם סלעים ועי' רש"י שם · ואצל המשכן ואצל קטורת · ואצל ערכין הכל סלעים לבד כאן שכתוב עובר לסוחר · ואיתא שם בבכורות איכא דוכתא דקרי לקנטרי תקלי : פרקמטיא נפיק · כמו שה"א מתקבל סחורתא בכל מדינתא : ח אשר במכפלה · שתחלה כתוב מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו שמערת המכפלה היתה בשדה · וכאן אמר שהשדה היה במכפלה ע"כ דורש שהשדה נתכפלה במקחה בעיני כולם ע"י שנכנסה תחת יד אברהם : שכפף · מל' וכפלת את היריעה עי' לעיל סימן ד' : מנין תנינן · ב"ב דף ס"ט : בני ברזילי · צ"ל ברזילי וכמ"ש במ"כ וכ"ה במד"ש ס"פ כ"ז א"ר יודן חמשה פעמים כתוב ברזילי וברזילי לברזילי כנגד כו' והוא בשמואל ב' י"ט · וצ"ע שהרי נמצא עוד הפעם שם סוף י"ז ואם בשביל שכתוב בפרשה אחרת הרי יו"ד בני חת כתוב בג' פרשיות והפסר על שפם ביחד עם שובי בן נחש ועם מכיר בן עמיאל מלא דבר ע"כ לא חשיב ליה : ט ושמרו דרך ה' · ור"ד כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' אחריו משמע שיעשו אחריו מה שעשה הוא בחייו · ועיין ר"פ הסמוכה : ושני חיי · ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי וגו' בראשית כ"ה ז' : צדקה וכבוד · צדקה שמביאה לידי כבוד כמ"ש לקמן פס"ה סימן ט' מתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי מכבד והלובן סימן החסד והרחמים כמ"ש מכילתא יתרו פ' אנכי שנגלה בסיני כזקן מלא רחמים שנאמר כמעשה לבנת הספיר וכן לבושיה כתלג חיור וגו' וז"ש תפסת אומנתי היא הצדקה והרחמים · לבוש לבושי היינו מ"ש לבושיה כתלג חיור :

פרשה נט סימן א לממלא · במדרש שמואל פ"ח לאתר דאקרי ממלא · עיין ילקוט משלי ע"ז ושמואל א' ב' : ושמרו דרך ה' · כמ"ש לעיל סוף פרשה ל"ח : ב עוז והדר · בתורה מדבר כמ"ש שם פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה · וז"ש לבושה של תורה [ובמדרש משלי דרים אשת חיל מי ימצא זו היא התורה כו' · וכן בפ' הפועלים דרים היתה כאניות סוחר על לומדי תורה ובויק"ר פי' ותקם בעוד

יפה תואר

הרבה · דאי על מת אחד היה לו לינקד הת"ו בקמץ כמשפט הפסק מאמר : והלכו לגמול חסדים לאברהם · דרים מדכתיב לכל באי שער עירו ולא כתיב לכל יוצאי שער כמו בכ"מ משמע שבאו כולם לגמול חסד לאברהם : כל שקלים האמורים בתורה כו' · זה קאי רק על כסף שקלים וה"ג בגמ' כל כסף כו' ופי' בילקוט סי' קכ"ו אה"ח ס' קינטרין היה לבוש כו' · אבל סתם שקלים בנביאים ע"כ אינו ליטרין וכן מוכח בכמה מקומות : הה"ד נבהל להון וגו' · זה סוף מילתא באפי נפשה וקאי על המקרא וישקול אברהם לעפרן מה דכתיב חסר וי"ו · אבל מקרא זה לא מוכח כלל שהיה קנטרין · ושהיה קנטרין מוכח ממה דכתיב עובר לסוחר וכמ"ש רש"י בפ' יש בכור והכתוב נבהל להון קאי ע"כ על כלל בני אדם ויען דמצינו כזה גם בעפרון לכן מביא את הכתוב הזה גם עליו ומ"ש שהכנים עין רע כו' ע' הגירסא בילקוט ובשמ"ר פ' ל"א : דהות נפילת וקיימת · ע' רש"י בחומש וברא"ם ודרשת חז"ל הוא מדכתיב שדה עפרון מה שבא ליתם עתה השדה לעפרון אשר הוא למותר ולא היה לו לאמר רק ויקם השדה והמערה לאברהם · אם לא לרמוז כי גם השדה אשר היה לפני זה בידי עפרון בידי איש שפל הוקם והורם כי היו' לאברהם : כמה דיות משתפכין כו' · זה סוף דרך מליצה על קושי הייתור ומכ"ם בתורה אשר אין שפת יתר כלל · והנה פה בפ' זו לא נמצא רק ח' פעמים בני חת וי"ל דלפני עם הארץ ובאזני עם הארץ ה' י כבני חת · אבל וישתחו לעם הארץ אינו מן המנין · דאיצטריך לאשמעינן שהשתחוה להמון עם ולא לגדוליהם : כאלו מקיים עשרת הדברות · כ"פ דרך רז"ל בכמה מקומות כי העוזר לת"ח נחשב לו כאלו קיים כל התורה כי ע"י יעסוק הת"ח בתורה · וזה אין קושיא למה רמזה התורה בבני חת של י' ובבני ברזילי על חמשה כי אין מקשין על רמזים : תפסת אומנתי כו' כי עולם חסד יבנה ולכן זכה לזקנה אשר עד ימיו לא היתה כדלקמן בפס"ה ובפ' הפועלים · ודרש את המקרא רודף צדקה זה עם החיים · וחסד עם המתים ויהיה שכרו מדה כנגד מדה תחת מדת הצדקה שהחיה את העניים ימצא חיים וגם צדקה זה עושר לעשות צדקה · ותחת חסד ימצא כבוד אחרי כי חסד הוא מדת הקב"ה לכן ילבש לבושי ואברהם זקן :

אזל לממלא · נראה דהמקום הזה נקרא בשם ממלא על שם יושביו שנכרתו בימי בחרותם · כי בארמית הסרס מלא מורה על כרת כדאמרינן בפ' הכותב משום דאתיתו ממלאי אמריתו מילי מוליאתא ופירש"י דברים כרותים וע' בערוך ערך ממלא : התפלל עלינו ע' כזה בירושלמי פ"ק דסנהדרין דקאמר

ידי משה

וא"כ ע"כ לא היה שמת בחדרו ואמר ויקם מעל פני מתו אלא ע"כ שפי' לפניו הוא שמוטל עליו לקברו מפא"כ לפי פי' מ"כ היה למדרש לשבית הפסוק ולקברה מתי מלפני · כה דברי הקצין המפורסם בק"ק פרנקפורט דאדרא מוהר"ר ברוך בן מהור"ר פנחס זצ"ל ודברי פי' חכם חן : דלא יהא בר נש רב כו' · ר"ל לפיכך עשה הקב"ה שנעשה עפרון כזה היום לראש כדי שלא יהיה בזיון לאברהם שהוא גדול וצריך לבזות עצמו לאדם שפל עבור הקבר לכן נעשה חשוב היום וק"ל : הרץ משקלי עפרון שהיו קנטרין · גרסת ירושלמי פרק קמא דקידושין חוץ משקלי עפרון שהן קנטרין מאי טעמא בכסף מלא יתננה ע"כ לשון ירושלמי :

לא היא זקנה ולא היא שיבה ר"ל לא דבר אחד הוא אלא כ"א דבר בפני עצמו :

זקן בא בימים· (שם ג) (א) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד· א אורך ימים בימינה לע"ל· בשמאלה (ב) עושר וכבוד בעוה"ז· אפילו שהוא בא להשמאיל לאדם עושר וכבוד· ממי אתה למד מאברהם· ע"י שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט· זכה לזקנה· ואברהם זקן: ג ר' יצחק פתח (תהלים עא) וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני ב א"ר אחא (ג) לא היא זקנה ולא היא שיבה· אלא שאם נתת לי זקנה תן לי שיבה עמה ממי אתה למד מאברהם· ע"י שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט· ג זכה לזקנה ואברהם זקן: ד רבי שמואל בר רב יצחק פתח (משלי כא) רודף צדקה וחסד וגו' ד כד דמך ר' שמואל בר רב יצחק דהוה מרקד אתלת שבשין· נפקין רוחין ועלעולין ה ועקרון כל אילניא טבייא דארעא דישראל· למה כן דהוה לקיט מנהון שבשין ומהלך קדם כלה· והוו רבנן אמרין למה עביד כדין· למה הוא מבזה את אוריתא· אמר רבי זעירא שבקותיה דהוא ידע מה הוא עביד· כד דמך נפקו למיגמל ליה חסד ונחתה שבשבה דנור· ואיתעבידת כמו שבשבה דהדס ואפסיקת בין ערסא לציבורא אמרין חמון דהדין סבא דקאי ולעי דקמה ליה שבשתיה· ד"א רודף צדקה זה אברהם ושמרו דרך ה' והחסד וגו' כדלעיל: ה (תהלים מה) יפיפית מבני אדם הוצק חן וגו'· ו נתייפית בעליונים שנא' (ישעיה לג) הן אראלם צעקו חוצה· נתייפית בתחתונים נשיא אלהים אתה בתוכנו· על כן ברכך אלהים (ד) לעולם· וה' ברך את אברהם בכל· (תהלים כד) (ב) ז מי יעלה בהר ה'· זה אברהם· עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה· ומי יקום במקום קדשו זה אברהם· על שם שנאמר (ג) וישכם אברהם בבוקר אל המקום· נקי כפים ובר לבב אם מחוט ועד שרוך נעל· (ד) ובר לבב חלילה לך מעשות כדבר הזה· אשר לא נשא לשוא נפשו· (ה) זה נפשו של נמרוד· ולא נשבע למרמה· הרימותי ידי אל ה' אל עליון· ישא ברכה מאת ה' וצדקה· ואברהם זקן וה' ברך את אברהם· אברהם היה מברך את הכל שנאמר ונברכו בך· מי ברך את אברהם הקב"ה מברכו וה' ברך את אברהם בכל· משה (עשה) ניסן של ישראל דכתיב (דברים לד) לכל האותות והמופתים אשר עשה משה ומי הוא ניסו של משה הקב"ה· שנאמר (שמות יז) ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי· דוד רוען של ישראל שנאמר (ד"ה א יא) אתה תרעה את עמי ישראל· מי הוא רועה של דוד הקב"ה שנאמר (תהלים כג) ה' רועי לא אחסר· ירושלים אורו של עולם שנאמר (ישעיה ס) והלכו גוים לאורך ומי הוא אורה של ירושלים הקב"ה דכתיב והיה לך ה' לאור עולם: ו ואברהם זקן· ח זקן זה קנה שני עולמות· שלשה נכתרים בזקנה· ובימים· ושלשתן היו (ה) ראש לנסיון· אברהם יהושע ודוד· אברהם ראש לאבות יהושע ראש למלכות משבט אפרים שנאמר (שופטים ה) מני אפרים שרשם בעמלק זה יהושע· דוד ראש למלכות משבט יהודה· א"ר אחא יש לך אדם שהוא בזקנה ואינו בימים· בימים ואינו בזקנה אבל כאן זקנה כנגד

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"ג · ב ילקוט תהלים רמז תת"ד · ג עיין בבא מציעא דף פ"ז · ד כתובות דף י"ז · ירושלמי פאה פרק א' · וירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' · ה עיין מועד קטן דף כ"ה · ו ילקוט כאן רמז ק"ג כל הענין · ילקוט תהלים רמז תשמ"ט · ז מדרש תהלים מזמור כ"ד · ילקוט תהלים רמז תרל"ז · ח עי' קידושין דף ל"ב ·

חדושי הרד"ל

ליום אחרון אימת נותן שכרה לע"ל · יפה תואר] : (ב) עשר וכבוד · אפילו בעולם הזה שהוא בא להשמאיל כנ"ל : (ג) לא היא זקנה לא היא שיבה · עיד"מ · ופשוטו פירושו בכל מקום לשון בתמיה שהכל אחד · ואף על פי ששנינו פ"ה דאבות בן ס' לזקנה בן ע' לשיבה · מ"מ כאן כיון שבקש עד שיבה ל"ל להזכיר זקנה כלל · אלא וודאי דבר אחד הן וא"כ תרתי ל"ל אלא שאם נתת לי כו' : (ד) לעולם ואברהם זקן וה' ברך את אברהם בכל · כלומר לעולם אף בזקנותו ולאחר מיתת שרה ברכו (עיין תנחומא) : (ה) נפשו של נמרוד · עמ"ש בשם רש"י · וא"כ הו"ל למנקט אמרפל · ומדנקט נמרוד אפשר

חדושי הרש"ש

(א) אורך ימים בימינה לע"ל · כמ"ש בקדושין (ל"ט ב') לעולם שכולו ארוך : (ב) מי יעלה בהר ה' כו' עתה כו' · בשוח"ט מביא ע"ז קרא דולך לך אל ארץ המוריה · ור"ל דסופי' והעלהו כו' על אחד ההרים : (ג) וישכם כו' (אל המקום) שם ליתא תיבות אל המקום · ונראה דהכוונה על וישכם כו' הכתוב ג"כ בעקידה דסופי' ויקם כו' אל המקום : (ד) ובר לבב חלילה כו' · שם מביא קרא דומצאת את לבבו נאמן לפניך ואומר והאמין בה' : (ה) ראש לנסיון בס"א מצאתי הגי' לגנסין ופי' משפחה עיין ערוך [וכן גרס ביפ"ת ובמדרש אגדה עם סיפ"ת הגירסא לגייסין ופי' שרי הצבא] :

רש"י

פני זקן מאברהם אבל קרן קיימת לעולם הבא: אורך ימים בימינה לעתיד לבוא · בימינה · למיימינים בה כמא דתימא והארכת ימים בעולם שכולו ארוך : ובשמאלה עושר וכבוד בעולם הזה · שהוא גרוע כנגד העולם הבא כשמאל כנגד ימין נותנת לו עושר וכבוד: ד"א אפילו כשהיא באה להשמאיל לאדם · למי שמשמאיל לה · עושר וכבוד: אמר ר' אחא · והיא זקנה והיא שיבה אלא שאם נתת לי זקנה בימים תן לי שיבה בהדרת פנים: כד דמך ר"ש בר רב יצחק דהוה מרקד אתלת שבשין ומהלך קומי קליא כלות וכו' כד דמך נפקו למגמל עמיה חסדא ונחתת שובשיא דנורא ואיתעבידת כמו שיבשא דהדס ואיפסיק בין ערסי' לצבורא · אמרין חמון דהדין סבא דקאי ולעי טרח לפני הכלות דאהנית ליה שבשתיה: נתייפית בעליונים דכתיב הן אראלם צעקו חוצה · וסמוך ליה נשמו מסלות שבת וגו' המלאכים אומרים מה הועילה זכות שהיה מכניס אורחין שבת אותו זכות: מי יעלה בהר ה' זה אברהם · שנאמר בו בהר ה' יראה: נקי כפים · שנאמר אם מחוט ועד שרוך נעל: ובר לבב · ומצאת את לבבו נאמן: אשר לא נשא לשוא נפשו זו נפשו של נמרוד · שלא הרגו בחנם שהוא בקש להרגו תחלה: ולא נשבע למרמה שנאמר הרמותי ידי אל ה': ומי הוא רועה של דוד שנאמר ה' רועי לא

מתנות כהונה

קיימת לעולם הבא ועוד יש לומר דדייק סיפיה דקרא וה' ברך את אברהם בכל להביא עולם הבא שכלול מכל טוב: בימינה · כמו שדרשו חכמים ז"ל למיימינים בה שעוסקים בה לשמה נותנת לו שכר מיומן וטוב לעולם הבא שהיא כנגד עולם הזה כימין נגד השמאל: שהוא בא להשמאיל לאדם · ניתן שכרו שלא בעין יפה שכר שאין לו עיקר נותנת לו עושר וכבוד בעולם הזה · ועיקר שכרו שמור לעולם הבא: זכה לזקנה · הרי בעולם הזה וכתיב ונגד זקניו כבוד הרי זקנה וכבוד וכתיב וה' ברך את אברהם בכל הרי עושר: לא היא שיבה · פי' רש"י שיבה היא הדרת פנים: ואברהם זקן · וכתיב וימת אברהם בשיבה טובה: כד דמך · כלומר כשמת מיתת הצדיקים דומה לאדם הישן בנחת רוח וסימן לדבר ישנתי אז ינוח לי: דהוה מרקד כו' · שהיה מרקד לפני הכלה בשלשה בדי הדס כדאיתא רים פ"ב דמסכת כתובות: נפקין כו' [זהו בירושלמי דעבודת כוכבים פרק כ"ה ובפ"ק דמסכת פאה] היו יוצאין רוחות ועלעולין פירוש רוח סערה ועקרו כל אילנות טובות שבכל ארץ ישראל: שבישין · שריגין ובדי הדס: והוו רבנן כו' · והיו רבנן אומרים למה עושה כן שמבזה תורתו בכך כדאיתא רים כתובות קא מכסף לן האי סבא: שבקתיה כו' · הניחו שהוא יודע מה הוא עושה: נפקו למיגמל כו' · יצא כל העם לגמול עמו חסדים וירדה שריג ובד של אש מן השמים ונעשה כמו בדי הדס והיתה מפסקת בין מטתו ובין הצבור אמרו ראיתם זקן הזה שהיה עומד ומטריח את עצמו לרקד לפני הכלה ועכשיו עומדת לו שבשתיה: שבשתיה · שבוש שלו שהיה מרקד דרך שטות או פירושו לשון בדי הדס ושתי הלשונות בגמרא רים כתובות ולשון אחרון הוא גירסת הירושלמי בפ"ק דמסכת פאה: הן אראלם צעקו כו' · בשעת העקידה ועי' לעיל בפ' נ"ו: מי יעלה כו' · משם נתעלה להקרא ירא אלהים: [ה"ג נקי כפים אם מחוט כו']: נפשו של נמרוד · פירש"י שרדף אברהם אחריו והרגו עם שלשה מלכים חבריו ולא שלא כדין עשה שהרי אמרפל הוא נמרוד אמר שול והשלך אברהם לכבשן האש הבא להרגך השכם והרגו: ניסן · העושה להם כל הנסים: זה קנה · זקן נוטריקון זה קנה

יפה תואר

בזכות ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתפלה ושם יש פלוגתא בין האמוראים אם מסני גם ד"ת או ג"ח : רבי שמואל בר רבי יצחק כו' · בר רבי יצחק ל"ג כי הוא דרים לעיל בסוף נ"ח כפי' הד"א · וגם הוא לא ידרוש הכתוב על המעשה מה שהיה עמו : וה' ברך את אברהם בכל · לפי שנתיפה גם מהעליונים לכן לא יאות לו להתברך ע"י מלאך · וה' לבדו ברך אותו וכדכתיב על כן ברכך אלהים : מי יעלה בהר ה' זה אברהם · פשט הכתוב הוא ע"כ על כל אדם אשר יהיו בו השלימות האלה · והמדרש מביא רק כי האנשים אשר בהם המעלות הנשגבות זכה לעלות בהר ה' והנחיל טובו לבניו אחריו וכמ"ש שם זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה · כ"ה בכל איש כמוהו · וי"ל עוד כי ששה דברים הם המביאים ברכה נאמנה לאדם · הא' אם הוא צדיק בשתם דרכיו וכמ"ש וגוה צדיק יבורך · ברכות לראש צדיק · וע"ז אמרו מי יעלה בהר ה' זה אברהם וכו' כי שם נודע אשר הוא ירא שמים באמת · והב' המהנה לאחרים וכמ"ש וברכה לראש משביר · ולמוכיחים ינעם ותבא עליהם ברכת טוב וע"ז אמר ומי יקום במקום קדשו זה אברהם שנאמר וישכם אברהם בבוקר אל המקום ונראה שהיה המקום מקודש במקום שהתפלל לה' על כל איש כאשר התפלל על אנשי סדום להצילם · והג' אם הוא יתרחק מהגזל כי לא יתרוך רמיה לידו ומתרחק מזה הוא מתברך וע"ז"א נקי כפים זה אברהם שאעפ"י שהיה שלו הרחיק ממנו לפי שהיה דומה קצת לממון אחרים · והד' רוח נדיבה וטוב עין הוא יבורך וכה"א ונפש ברכה תדושן וע"ז"א ובר לבב זה אברהם · והה' בטחון העלום בה' כאומרו ברוך הגבר אשר יבטח בה' וע"ז"א אשר לא נשא לשוא נפשו זה אברהם שמסר נפשו על קדושת ה' לגודל הבטחון · והו' הנאמנות והתמימות אפילו בדבריו וכמ"ש איש אמונות רב ברכות ופי' בשמ"ר פנ"א כי מי שהוא נאמן מתברך ע"ש וע"ז"א ולא נשבע למרמה זה אברהם שהיה נאמן בדבריו וע"ע בד"ר כמו זה בפ' וזאת הברכה דרשו כמו כן על משה · וגם שם ידרשו הדברים כמו שדרשנו פה : ולא נשבע למרמה הרימותי ידי וגו' · באמת זה אין מעלה לעלות בהר ה' כמה שלא נשבע למרמה כי גם הקל שבקלים לא נשבע למרמה וגם אם פי' שקיים שבועתו כלא זה כבר נאמר לעיל אם מחוט ועד שרוך נעל · אבל פי' לא שלא נשבע לשקר אלא שאעפ"י שהיה יכול גומר ואם אקח מכל אשר לך ותו לא · שלא היה צ"ל בלעדי רק אשר אכלו הנערים דאם אקח מכל אשר לך לא משמע אלא מה שיקח ממה שבעין השתא · מ"מ מפני שלא יראה כנשבע במרמה ובתחבולה פי' ואמר בלעדי רק אשר אכלו הנערים לאפוקי מכל אחד : שנאמר ונברכו בך · ומה שדרשו לעיל בפ' ל"ט והיה ברכה שהברכות מסורות לך כו' אגדה זו סוברת ע"כ כאינך דרשות שם ופי' ונברכו בך שיהיו מבורכים [illegible]

פירוש מהרז"ו

לילה ברנתה של תורה ובפסיקתא ואת עלית על כולנה בתורת משה שנתעלתה על תורת אדם ונח · יפ"ת] · ומ"ש הדר כמ"ש הדר זקנים שיבה : אורך ימים בימינה · דורש שמ"ש זקן בא בימים שזכה לאורך ימים של ימינה לעוה"ב ושל שמאלה בעוה"ז (עי' מ"כ) ומ"ש זכה לזקנה כו' כמ"ש לקמן בסימן ו' זקן בעוה"ז ובא בימים לעוה"ב ע"ש : ג אל תעזבני · ס"ד עד אגיד זרועך לדור וגו' · ועל שרוצה לצות לבאים אחריו דרך ה' ע"כ רוצה שיאריך ה' ימיו ויתן לו זקנה ושיבה : לא היא זקנה · ובילקוט תהלים ע"א גורס היא זקנה והיא שיבה שכוונת שיהיה ימים ארוכים : תן לי שיבה · היינו לובן השער וכמ"ש והדר זקנים שיבה וכמ"ש אצל ראב"ע · ועי"ז דבריו נשמעים · וכן באברהם שגוה לדורות אחריו זכה לזקנה ושיבה : ד ר"ש בר"י פתח · פי' שפתח בפסוק זה לדרוש ענין אברהם כמ"ש בס"פ נ"ח וכמ"ש בס"ם זה ואגב הביא המעשה שהיה אצל ר"ש בעצמו שבו נתקיים : כדלעיל · ס"פ נ"ח : ה הוצק חן · כאן לא פי' ועיין לעיל פמ"א סי' פ' חן בשפתיו · ופמ"ע סימן י' חין ערכו שנדרשו על אברהם על שהתפלל על סדום וכאן סמך עצמו על שמבואר שם · ומזה דרש שהפסוק מדבר באברהם : נתיפית בעליונים · שהיל"ל יפית ואמר יפיפית כופל היופי בעליונים · וכמ"ש לעיל פרשה נ"ו סימן ה' וכן בתחתונים כמ"ש לעיל פרשה נ"ח סימן ו' וס"ל ומבואר : ע"כ ברכך · יתכן שפי' על אשר ברכך אלהים לעולם ע"כ נתיפית בעליונים ובתחתונים · וכמו כי ע"כ באו בצל קורתי ע"ש רש"י : עתה ידעתי · במדרש תהלים ל"ד וילקוט שם הגי' זה אברהם שכתוב בו ולך לך אל ארץ המוריה וס"ד על אחד ההרים אשר אומר אליך וזהו בהר ה' : אל המקום · וס"ד אשר עמד שם שקבע שם מקום לתפלתו וזהו מקום קדשו מקדם מעט (יפ"ת וע"ע ברש"ם) : ועד שרוך הנעל · ואם אקח מכל אשר לך : ובר לבב חלילה לך · שלא היה יכול [illegible]

[illegible]

ימים וימים כנגד זקנה · בא בימים · רבי יהודה אמר [א] בא בדיופלין ר' אבא אמר בא בכפלון מפולש לחיי העולם הבא · א"ר יצחק באותן הימים שכתוב בהן (קהלת יב) עד אשר לא יבאו ימי הרעה : ז וה' ברך את אברהם בכל · ר' יודן ורבי נחמיה · רבי יודן אמר שנתן לו נקבה (ו) אמר לו רבי נחמיה עיקר ביתו של מלך אין כתוב בה ברכה אלא וה' ברך את אברהם בכל שלא נתן לו בת כל עיקר · ר' לוי אמר תלת · [ג] בכל · שהשליטו ביצרו · בכל · שעשה ישמעאל תשובה בחייו · בכל שלא חסר קלרין שלו כלום · ר' לוי בשם ר' חמא אמר בכל שלא חזר ונסה אותו : ח ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו · [ד] שהיה זיו איקונין שלו דומה לו · המושל בכל אשר לו · שהיה שליט ביצרו כמותו · שים נא ידך תחת ירכי · א"ר ברכיה לפי שנתנה להם בצער לפיכך היא חביבה ואין נשבעין אלא בה · ואשביעך בה' אלהי השמים א"ר פינחס [ה] עד שלא הודעתי אותו לבריותיו אלהי השמים · וכיון שהודעתי אותו לבריותיו אלהי הארץ · אשר לא תקח · הזהירו שלא ילך אל בנות ענר אשכל וממרא · כי אל ארצי ואל מולדתי · א"ר יצחק חטיא דקרתך זונין זרע מנהון : ט ויאמר אליו העבד הה"ד (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב · [ו] כנען זה אליעזר · בידו מאזני מרמה · שהיה יושב ומשקיל את בתו ראויה היא או אינה ראויה · לעשוק אהב · לעשוק אהובו של עולם זה יצחק (ז) אמר אולי לא תאבה ואתן לו את בתי · א"ל אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מתדבק בברוך : י ויאמר אליו אברהם השמר לך וגו' ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי · [ז] זה ביתו של אביו · ומארץ מולדתי זה שכונתו · ואשר נשבע לי בחרן · ואשר דבר לי בין הבתרים · הוא ישלח מלאכו לפניך · ר' דוסא אומר (ח) ה"ז מלאך מסויים · בשעה שאמר אברהם אבינו הוא ישלח מלאכו לפניך זימן לו הקב"ה ב' מלאכים (ו) אחד להוציא את רבקה ואחד ללוות את אליעזר · ואם לא תאבה האשה וגו' רק את בני לא תשב שמה · רק מיעוט בני אינו חוזר בן בני חוזר : יא ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וגו' · גמליו של אברהם אבינו היה ניכרים

מסורת המדרש א מדה"ג פרק ס' · ילקוט כאן רמז ק"ג · ב בבא בתרא דף ט"ז ודף קמ"א · תוספתא קידושין סוף פרק ה' · ג לעיל ריש פרשה ל' ושם נרשם · ד בבא בתרא דף י"ז ילקוט כאן רמז ק"ו · ה ספרי פרשה האזינו פיסקא ש"ג · ילקוט סדר האזינו רמז תתקמ"ג · ו ילקוט הושע רמז תקכ"ט · ז ילקוט כאן רמז ק"ז ·

חדושי הרש"ש

(ו) א"ל ר"נ עיקר ביתו ש"מ א"כ נה ברכה · פי' לדבריך א"כ היא (ר"ל הבת) עיקר כיון דברך כו' קאי עלה · ומדוע אין כתובה בה ברכה ר"ל שאין כתוב אודותיה שום ספור ברכותי בתורה : (ז) אמר אולי לא תאבה ואתן לו את בתי · והס"א דהשבא כו' שכתוב אחריו הוא לתמיה לא לשאלה : (ח) ה"ז מלאך מסויים · נראה דר"ל שלא תפרש מלאך שכתוב כאן ע"ד שאלה לשכות ביסכב שסם שתלך אחריך כמו שפירושו כן במקומות הרבה · אלא מלאך ממש :

חדושי הרד"ל

ר"ל כדלעיל פנ"ה שאלו נמרוד למתן כנגוד כו' ולא נשא אברהם לשוא נפשו של נמרוד לשטינו שוא נתעה רק א"ל אמרי אמת : (ו) א' להוציא את רבקה · דרש לפניך · קודם שתבא לשם · כבר ישלח מלאכו שמה

מתנות כהונה

קנה ודוגמת זה דרשו בפ"ק דקדושין והדרת פני זקן זה שקנה חכמה : בדיופלין · פירש הערוך בלע"ז בכפל פירוש בשני עולמים בעולם הזה ובעולם הבא ודייק מדכתיב בא בביאה גמורה וכפולה : ה"ג בערוך ר' אבא אמר בא בפילין ופי' בו מקום ושער מפולש ואורח ישר : באותו הימים כו' · בא לו בשלום וטובה : עיקר ביתו של מלך · שרה שהיתה עיקרת של ביתו ומה' אשה משכלת והוא היה עפל לה בנבואה ונתברך בגללה ולא כתיב בה ברכה ואתה אומר שעל ביתו נכתב ברכה ומצאתי בפירש"י שגרס עקר בתו ופירוש על חוה שלא נאמר בה ברכה כו' · ועוי"ל עיקר ביתו זה יצחק ולא נאמר בו ברכה בחיי אברהם וכן מצאתי שוב באב"א אבל קשה קצת שהרי כתוב כי ברך אברכך ודרשו חז"ל אחת לאב ואחת לבן : שעשה ישמעאל תשובה · דאל"כ לא היה מת בשיבה טובה וכתיב תקבר בשיבה טובה : קלרין · פי' הערוך אוצרותיו : זקן · נוטריקון זיו איקונין ר"ל קלסתר פנים : שנתנה להם · המילה שהיא תחת הירך ואליעזר ג"כ נימול בכלל ילידי ביתו ומקנת כספו : עד שלא הודעתי כו' · עיין בפירש"י בחומש : הכי גרסינן אלהי הארץ אשר לא תקח אשה וגו' : הזהירו כו' · חטיא דקרתיך זונין כו' פירש הערוך זרעונים שחורים הנמצאים בין החטין אף על פ שכל חטים שבשדה אין כך לא תזרע אלא מהם כי שאר החטים שמא לא יצליחו כלל וכן עשה אברהם שאמר אל ארצי ואל מולדתי כו' שהם קרובים להצליח לזרע קדש : מסויים · מיוחד ומסומן ודייק מדכתיב מלאכו מלאך המיוחד והמסויים : להוציא את רבקה חוץ לעיר על הבאר אשר אליעזר עמד שם : בן בני כו' · זה יעקב שהלך ללבן :

רש"י

לא אחסר : ברך את אברהם בכל ר' יהודה אומר שנתן לו נקבה · בכל לרבות אפילו בת ובקידושין מפרש בת ששמה בכל : אמר ר' נחמיה והלא עיקר בתו של מלך אין כתיב ברכה · כלומר בתחלת בריאת האשה שהיתה ראשונה לכל הנשים ועיקר בעולמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא לא מצינו שכתוב בה ברכה שלא ייחד לה הקדוש ברוך הוא ברכה בפני עצמה אלא עם אדם נתברכה דכתיב ויאמר להם אלהים פרו ורבו ואת אמר הכא ברך את אברהם בכל בנקבה · וכי לא היה לו ברכה אלא בנקבה : רבי לוי אמר תלת בכל שהשליטו ביצרו בכל שעשה ישמעאל תשובה בחייו בכל שלא חסר קילורין שלו כלום · קילורין מרתף אוצר שלו דלא חסר כלום : בכל שלא חזר ונסה אותו : זקן שהיה זיו איקונין שלו דומה לו : לפי שנתנה להם מילה בצער · שנימולו גדולים לפיכך לא היו נשבעין אלא בה : לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני הזהירו על בנות ענר אשכול וממרא : כי אל ארצי ואל מולדתי תלך משל דאמרי בני אדם חיטיא דקרתא זונין זרע מנהון · חטים שבמקומך רעים אף על פי כן זרע מהן אפשר שיהפכו ויהיו טובים כך אמר אברהם כי אל ארצי ואל מולדתי תלך מוטב אתערב בהן ולא באחרים אפשר יצא מהן בן צדיק ומפרש בתלמוד ירושלמי זונין מין חטין הן אלא שהפירות מזנין משתנין לרעה היך מד"א ולא תזנה הארץ : כנען זה אליעזר : בידו מאזני מרמה לעשוק אהב שהיה יושב ומשקל אם בתו ראויה ליצחק או אינה ראויה אמר ליה אליעזר אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי ואתן לו את בתי וכו' : מארץ מולדתי · משכונתי : ואשר דבר לי · לך לך במתן : בני אין חוזר · יצחק : בן בני חוזר · יעקב שחזר לחרן :

יפה תואר

לפעל עבר אך לבינוני כי היה מוכנת שבוא יבוא לעוה"ב : שנתן לו נקבה · וכזה קיים מצות פריה ורביה וע' כזה ברמב"ן [ואולי לפי מ"ש לעיל פנ"ז ג' מה זו בני גבירה א' כו' · ושמה הוזכרו גם נקיבות אשר לא נזכר באברהם ועמ"ש שם · לכן מרבה פה בכל אשר לא נתרבה שם מן גם וע'] : עיקר בתו כנ"ל בלי יו"ד · ופי' כי הבת איננה טובה לאברהם וכמ"ש בבן סירא בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא יישן בלילה וע' כזה בסנהדרין דף ק' ע"ב · ובעל עולת שבת גרים עיקר ברייתו של עולם · ויתפרש כי גם כשנבראת לאדם הראשון לא כתיב בה ברכה אלא ע"י אדם : שהיו זיו איקונין כו' · ובא הכתוב פה להודיע בשביל מ"ש לקמן פ"ס סי' ז' בא ברוך ה' שדרשו שהיה סבור בו שהוא אברהם : שהיה יושב ומשקיל כו' · והנה הרמז מן אלי הוא כדברי העבד לפני בתואל ולא בדברי העבד לאברהם · והטעם בזה כתב מהר"י קניזל שכוונת העבד היתה לומר ללבן ולבתואל שהם חשובים בעיני אברהם יותר ממנו ויקפצו לתת לו בתם · ולאברהם רמז במה שהאריך לומר לו אולי לא תאבה וגו' השבב אשיב וגו' כי כוון בזה למצוא מקום לשמוע מפי אברהם · אולי יאבה אברהם לקחת את בתו ליצחק · ואברהם השיב לו השמר לך וגו' פי' כי השמר גם מאשר לך אחרי שאתה ארור ואין ראוי לך להדבק בברוך · ופי' ארור אתה ממולדתך כי אליעזר בעצמו יצא מכלל ארור כדלקמן בפ"ס : זה ביתו של אביו כו' · כלומר בשב מבית אביו לא יכלול רק ביתו של אביו לכן כתיב עוד ומארץ מולדתי על הארץ אשר הרן שכן כה וע' כזה ברש"י דכתיב באופן אחר וברמב"ן שדחה את דבריו : בשעה שאמר אברהם אבינו כו' · זה הוא מילתא באנפי נפשה · כי אברהם לא בקש רק על מלאך אחד ללוות את אליעזר והקב"ה עשה עמדו חסד לשלוח עוד מלאך בעד רבקה משום שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות : רק מיעוט · אע"ג דשוא בא לצורך הענין מ"מ פי' יכול לכתוב אבל או אמנם · והטעם בזה כי יצחק היה עולה תמימה ולכן אין לו להוציא

פירוש מהרז"ו

ויש בני אדם שזקנה קופצת עליהם בלא זמנם · אך לאברהם היה הזקנה לפי הימים שהרי היה אז בן קל"ז שנה : בפילון מפולש · עיין מ"כ וכלשון זה בויק"ר פ"ל רס"ב · ופי' במ"ע בל"י אולם קצר ושער · ור"י אמר בדופלון ודו פי' שנים ופילון מקום שער שבא בשני מיני ימים בעוה"ז ובעוה"ב ומ"ש ר"א בכפלון אולי בא לפרש דברי ר"י וכ"מ בילקוט שהביא דברי ר"י בדופלין ונ"ב שם בכפלון ועיין מ"כ : א"ר יצחק · עיין ויק"ר ר"פ י"ח : ז עיקר ביתו · נ"ע פירושו ועיין ב"ב דף ט"ז ב' : שהשליטו ביצרו · שעי"ז ברכתו שלמה שהוא בטוח שלא יחטא עוד ולא יאבד ברכתו וזהו בכל : ישמעאל · כי רק זה היה חסר לו שהוא וכל ב"ב צדיקים זולת ישמעאל כמ"ש לעיל פרשה ל"ג סימן י"א וש"נ : קילורין · עיין לעיל פרשה ל"ב סימן ג' שהיו אוצרותיו מלאים תמיד בזכות הצדקה שעשה : שלא חזר ונסה · כי פן לא יעמוד בנסיון ויאבד ברכותיו עד הנה אבל מעתה הכל שלו וזהו בכל : ח זיו אקונים · שהיל"ל משק ביתו או גדול רב ונאמן ביתו ע"כ דורש זקן נוטריקון וכמ"ש לקמן פרשה כ' סימן ז' · ואינו דורש זה קנה כדלעיל ר"ס ו' · כי כאן זקן סמוך לתיבת ביתו והיינו ביתו של אברהם ע"כ דורש שהיה מתדמה לאברהם שהיה ג"כ גבור כמוהו · וכמ"ש לעיל פרשה מ"ג ס"ב שעמו לבדו רדף המלכים : שליט ביצרו · שמאחר שהיה עבדו לא היה מושל · אלא מ"ש אשר לו אין פירושו של אברהם אלא על אליעזר עצמו · והוכר כר' לוי שמ"ש בכל השליטו ביצרו : בצער · שמלו שניהם לעת זקנותם ויעקב שאמר ליוסף למד מאברהם : ברוך ה' אלהי השמים · ואלהי הארץ ובפסוק א' כתוב אלהי השמים לבד כב"מ והכריע פסוק אשר לקחני מבית אבי שאז היה עדיין אלהי השמים לבד וזהו עד שלא הודעתי אותו וכו' וכ"ה ברש"י בחומש : הזהירו שלא ילך · שמ"ש אשר אנכי יושב בקרבו מיותר ע"כ דורש שהכוונה על ענר אשכול וממרא שאברהם יושב בקרבם כמ"ש לעיל פרשה נ"ח ס"ד וכדי שלא יטעה אליעזר שהם יצאו מכלל כנען על שהיו צדיקים כמ"ש לעיל פרשה ל"ז ס"ג שכן חשב אברהם מתחלה ע"כ נוה לו גם עליהם (וכ"כ ביפ"ת) : ט ויאמר אליו העבד · אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי והוקשה לחז"ל שמאחר שקראו כבר בתוארים של כבוד עבדו זקן ביתו המושל וכו' איך קראו אח"כ העבד משמע עבד ככל העבדים ע"כ דרש שהוא כנען כמ"ש ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו · וזהו העבד הידוע שהתחיל במרמה לטובת עצמו : כנען זה אליעזר · הנה בפרשה זאת אינו מפורש מה שמו · אך חז"ל דורשים כן ע"פ מדה י"ז שמ"ש כאן זקן ביתו הוא אליעזר וכמ"ש ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר · וז"ל הספר"א פט"ו זקן ביתו היה עבדו אליעזר וכו' ועמד נמרוד וכתב את עבדו אליעזר לאברהם וכשגמל חסד עם יצחק בנו הוציאו לחפשי והוא עוג מלך הבשן וכ"ה בתענית דף ד' סנהדרין דף נ"ה · ועיין לעיל פמ"ב ס"ח בא"ת · ויתכן שהכוונה על כנען בן חם עצמו שהיה עדיין כמו כל היו"ד דורות שמנח עד אברהם כמפורש בתורה שנתאחר שיהיה עבד עבדים לאחיו ויתכן שהיה עבד לשם אחיו הבכור וכשם הוא נמרוד כמ"ש לעיל פמ"ב רס"ד · ונתן אותו נמרוד לאברהם וכמ"ש ג"כ לק' פ"ס ס"ז ע"ש ועי' פר"א : לעשוק אהב · ומשמע שלא עשק אלא אהב לעשוק ע"כ דורש אליעזר שרצה לעשוק האהוב האהוב כמ"ש אשר אהבת ידיד מבטן · ומ"ש מאזני מרמה כמ"ש בפר"א שם שרבקה היתה ראויה ליצחק ממעי אמה שנאמר במאזנים לעלות המה מהבל יחד ופי' כמ"ש בירושלמי ביצה פ"ה ה"ב · ובירושלמי ריש כתובות ובויק"ר פכ"ט ס"ח שעד שהן עשוין הבל במעי אמן מזווגן יחד (לבד מה חז"ל בחדש שמזלו מאזנים) וכנען ביקש לעשות המאזנים מרמה שיקח בתו · עיין ויק"ר פי"ז ס"ד · ובזוהר פרשת שלח לך שהיה אליעזר מבני כנען ע"ש : אולי לא תאבה · הגיר' בילקוט יהושע י"ב · אלי כתיב וכאן כתיב אולי בוי"ו אך לקמן כשספר הענין לפני בתואל ולבן כתוב חסר לרמוז על דרשה זו וכ"ה ברש"י בחומש · ויתכן שלכך רמז בפסוק הב' לזרז ללבן אם לא תרצו ליתן את רבקה הרי אלי גם לי יש בת : אתה ארור · כמ"ש ארור כנען · ובני ברוך כמ"ש לעיל פל"ו סימן י"א ברכה לבן · ועי' לעיל פמ"ז סימן ה' ברכתי אותו זה יצחק עי' מש"ש : י אשר נשבע לי בחרן · ה"ג ואשר דיבר לי בחרן ואשר נשבע לי בין הבתרים כפי סדר הכתוב ואח"כ בה"ב וכ"ה בילקוט וכ"כ ביפ"ת וברית בה"ב הוא השבועה וכמ"ש פר"א פ' ל"ו : המסויים · זה מיכאל וכמ"ש והנה מיכאל אחד השרים הראשונים : ב' מלאכים · כי בפסוק ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה וזהו להוציא את רבקה ובפסוק מ' ישלח מלאכו אתך והצליח דרכיך · וזהו ללות את אליעזר · (הערת מוהרזל"ל וע"פ מדה יו"ד) ועי' לקמן פר' ע"ה סימן ד' אליעזר נזדווגו לו כמה מלאכים עי' מש"ש · ומ"ש ללות את אליעזר כמ"ש בפר"א ספ"ו · נטלה אל מלאך לפני אליעזר וקפצה לו הדרך כו' וכמ"ש בסימן הסמוך : רק מיעוט · מדה ב' ועי' לקמן פס"ד סימן ג' :

משנת דרבי אליעזר

עיקר ביתו של מלך וכו' · עיין מ"כ וי"ס פירושים ול"ל דס"ל דכתיב בשמואל ב' סימן ו' גבי דוד [illegible]

ידי משה

אמר לו רבי נחמי' עיקר ביתו של מלך אין כתוב בה ברכה [illegible]

בכל מקום שהיו יוצאים זמומים • וכל טוב אדוניו בידו • רבי חלבו אמר [א] זו דיאתיקי • ויקם וילך אל ארם נהרים • ר' יצחק אמר בן יומו • הוא דעתיה דר' יצחק ואבא היום אל העין • היום יצאתי והיום באתי • (תהלים ס) הרעשתה ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה • הרעשתה ארץ בימי אברהם • פצמתה בימי אליעזר • רפה שבריה בימי יעקב • כי מטה • בימי ישבי בנוב • [ב] הה"ד (שמואל ב כב) ישבי בנוב אשר. בילידי הרפה • אניף במגיניה • וקפץ דוד לאחוריו תמניא עשר אמין • זה נתיירא מזה • וזה נתיירא מזה • זה נתיירא לומר אם לאחוריו קפץ כדין לקמוי מה • וזה נתיירא מזה • לומר אין במגינא אניפי כדין איך אנא יכול למוקמיה ביה • באותה שעה אמר דוד הלואי הוה לי חד מן בני אחתי דייתי ויסייעני • מיד ויעזר לו אבישי בן צרויה • לאחורי תרעא הוה קאים • אתמהא • רבנן אמרי אפי' היה בסוף העולם הטיסו הקב"ה והביאו בהרף עין שלא יהיה אותו צדיק עומד ומצטער הה"ד (שם) ויעזר לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימיתהו אז נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל • ויברך הגמלים מחוץ לעיר • ארבעינון: יב לעת ערב לעת צאת השואבות • א"ר הונא בשעה שאדם הולך ליקח אשה (ז) ושמע קל כלביא מנבחים הוא מצית מה אינון אמרין לעת ערב לעת צאת השואבות:

פרשה ס א ויאמר ה' אלהי אברהם הקרה נא לפני היום וגו' (ישעיה נ) [ג] מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אמר מי בכם ירא ה' זה אברהם: שומע בקול עבדו וגו' אשר שמע הקב"ה בקולו של עבדו • אשר הלך חשכים • (ח) שבא מאספמיא ומחברותיה ולא היה יודע היכן • כאדם שהוא שרוי בחושך • ואין נוגה לו • ומי היה מאיר לו הקב"ה היה מאיר לו בכל מקום שהיה הולך • יבטח בשם ה' וישען באלהיו • ומצאת את לבבו נאמן לפניך • ד"א מי בכם ירא ה' זה אליעזר • שומע בקול עבדו • בקול אברהם שהיה עבד להקב"ה שנא' (בראשית כו) בעבור אברהם עבדי • אשר הלך חשכים • בשעה שהלך להביא את רבקה ואין נוגה לו• ומי היה מאיר לו הקב"ה היה מאיר לו בזיקים ובברקים • יבטח בשם ה' וישען באלהיו • ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום: ב כתיב (משלי יז) עבד משכיל ימשול בבן מביש ובתוך אחים יחלק נחלה • [ד] עבד משכיל זה אליעזר • ומה השכלתו • אמר כבר קללתו של אותו האיש בידו שמא יבוא כושי אחד או ברבר אחד וישתעבד בי מוטב לי להשתעבד בבית הזה

מסורת המדרש א פרקי דרבי אליעזר פרק ט"ז • אגדת בראשית פ' מ"ס • ב עיין סנהדרין דף צ"ס • ילקוט שמואל ב' רמז קנ"ס וקנ"ו • ילקוט כאן רמז ק"ז כל הענין • ג ילקוט ישעיה רמז של"ס • ד ילקוט משלי רמז תתקנ"ו •

חדושי הרד"ל

שמה • והיינו להוציאה לפניך: (ז) ושמע קל כלביא מנבחין הוא מצית כו' • כמדומה לי שצ"ל קל קלתייא שהוא תרגום כד קולתא • ור"ל כששומע קול הכדים ששואבין בהן מים מנבחין במים (ושייך בזה לשון קול כד"א מקול מחצצים בין משאבים) • ונבות הוא כמו נפות קול הבעבוע שמנפחין הכדים בשעת שאיבה (ועי' בויק"ר פל"ב נפח בקולתא) • והכוונה כששומע קול הכדים מנפחים שיוצאות הנערות השואבות לשאוב בהן • הוא מצית מה שנערות השואבות אומרין שמתוך כך הוא עומד על ענייניהן • וכמ"ש בכתובות (ס"ב:) בר"ח בן חכינאי אזל יתיב אגודא דנהרא ושמע דאמרי בת חכינאי מלי קולתך • (ועי' בפר"א פרק ל"ו מי שנכנס ומוצא נערות יוצאות לפניו דרכו מצלחת מניין מאליעזר כו'):

חדושי הרש"ש

(ח) שבא ממיספוטמים כצ"ל וכדלעיל בפרשה מ"ד • והוראת השם הזה עיין בבאור לפרשה זו פסוק יו"ד

רש"י

דיאתיקי • שטר מתנה: ר' ברכיה אמר בן יומא • בו ביום שיצא משם בו ביום בא לעין: הרעשת ארץ בימי אברהם • כשרדף ארבעה מלכים נקפצה לו הארץ: פצמתה בימי אליעזר • שאף לו נקפצה: רפה שבריה בימי יעקב • כשהלך לחרן: כי מטה • בימי ישבי בנוב: אניף במגיניה • הניפו לדוד במגינו: זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה • ישבי מדוד ודוד מישבי אמר ישבי אם לאחורוהי קפץ כדין לקמוהי כמה אם לאחוריו קפץ דוד כל כך לפניו לא כל שכן וזה דוד נתיירא מזה אין במגיניה אניפי כדין היך אנא יכול למיקם ביה באותה שעה אמר דוד הלואי היה לי חד מבני אחותי מסייעני הה"ד ויעזור לו אבשי בן צרויה: ובי לאחורי תרעא הוי קאים • כלומר והיכן היה שם שסייענו והלא בירושלים היה אתמהא • רבנן אמרי אפילו היה בסוף העולם הטיסו הקב"ה והביאו כדי שלא יהא אותו צדיק מצטער הא למדת שנקפצה לו הארץ תחתיו ובא לעזרו: ויברך הגמלים ארבעתהון • הרביצם: לעת ערב לעת צאת השואבות אמר רב הונא בשעה שאדם הולך ליקח אשה ושמע קל כלביא מנבחין הוא נאית מבין מה אינון אמרין • כלומר אפילו על ידי כלבים יכול אדם לנחש כדרך שהיה אליעזר מנחש בעת צאת השואבות:

פרשה ס אשר הלך חשכים שבא מאספמיא ומחברותיה שלא היה יודע כאדם שהולך בחשך: ד"א שומע בקול עבדו בקול אברהם אדונו שהיה עבד להקדוש ברוך הוא שנאמר אברהם עבדי: והלך חשכים שלא היה יודע להיכן הולך בשעה שהלך להביא את רבקה: כבר קללתו של אותו האיש בידו • שנתקלל לעולם בעבד: שמא יבוא ברברי אחד מן בני ברברא וישתעבד בו. מוטב ישתעבד בבית זה

מתנות כהונה

יוצאים זמומים • דייק מדכתיב מגמלי אדוניו שהיו נכרים לכל שהם גמלי אברהם: דייתיקי • שטר מתנה נוטריקון דא תהא קיים למיקם ולהיות: בן יומו • שבאותו יום שיצא בא לו לחרן: ה"ג הה"ד הרעשת ארץ בימי אברהם שלאברהם בעצמו קפצה הארץ כדאיתא לעיל פרשה מ"ב שכל פסיעה ופסיעה נעשה שלשה מילין ובילקוט שמואל הגירסא קצת באופן אחר ואין להאריך פה: בימי יעקב • שנאמר ויפגע במקום שקפצה לו הארץ כדאיתא בפרק גיד הנשה (דף צ"א): בימי ישבי • קפצה לאבישי בן צרויה כדאיתא בפרק חלק (דף צ"ה): אניף כו' • הניד והרים במגן שבידו: אם לאחוריו כו' • אם לאחוריו הוא קופץ כך לפניו על אחת כמה וכמה שיקפוץ יותר ויותר: אין במגניא כו' • אם במגן הוא מניף כזה היאך אני יכול לקום לפניו: אניפי כדין גרס הילקוט: הלואי היה לי כו' מי יתן שיהיה לי אחד מבני אחותי שיבא ויסייעני: לאחורי תרעא כו' • וכי אחורי הדלת היה עומד אבישי שמיד שנצטרך לו דוד נזדמן שמה ועיין כל זה בפרק חלק: הטיסו • הפריחו לבא הנה • הרי שקפצה לו הארץ: ארבעינון • הרבינם על ברכם כדי שיוכלו לשתות מן הבאר: קל כלביא כו' • קול הכלבים מנבחים הוא מאזין שאומרים דבר מה ומשם יוכל להבין אם טובה היא אם רעה וזהו דוקא לעת ערב כן פירש"י ז"ל: אינון אמרין גרסינן:

פרשה ס הקרה נא גרסינן • ה"ג בקול עבדו מי בכם • אשר שמע הקב"ה בקולו של עבדו של אברהם: זה אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה • שלא ידע להיכן ילך: כבר קללתו כו' • שהיה מזרע כנען המקולל לעבדות שנאמר ארור כנען עבד עבדים וגו': ברבר • פירש הערוך אומה משוקצת • מעם לועז ת"י ברבריה: בבית

יפה תואר

להוציא לחו"ל וכמו"ש החזקוני • משא"כ יעקב: זו דיאתיקי • ומה דאמרינן לא תהוי באעבורא אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא • ועמ"ש ע"ז החזקוני והרא"ם ואין דבריהם נכונים • אבל האמת כי זה נאמר רק בשכיב מרע ולא בבריא: היום יצאתי והיום באתי • וספר להם זאת להראותם כי ה' מצליח דרכו • ומ"ש את"ז אם ישך נא מצליח דרכי פי' אם תצליח הצלחתי כאשר התילות: הרעשת ארץ בימי אברהם • כי קפיצת הדרך הוא מחבר שני מקומות הרחוקים זה מזה ולכן הוא כמו רעש אשר ברעישתה מקרבת מקומות רחוקים • ולכן נקראת פצמתה שבריה • כי ברעידת הארץ יבוא פצמים ושברים ואת"ז יתקרבו זה לזה: ויברך הגמלים וגו' ארבעינון • פי' הרביצם ולא כמו בכ"מ שפי' ויברך להעמיד על הברכים וכ"כ רש"י • ויען כי שמרכין את גמליו יעמידם מראש על הברכים לכן כתיב בלשון ויברך: ושמע קל כלביא מנבחין כו' • זה הוא רק כעין סימן אשר אין בו משום ניחוש כדאמרינן בפ' בני העיר והוא דאמרה הן הן לאו לאו ע"ש ברש"י ובירושלמי דפ' במה אשה • ופי' הדברים לכן אמר לעת ערב לעת צאת השואבות לשמוע מה שידברו ומזה יקח לו לסימן על דרכו • והוא מצית מה אינון אמרין קאי על השואבות: מי בכם ירא ה' וגו' • משום דק"ל איך שאל דבר שלא כהוגן וכמ"ש לקמן סי' ג' לכן מביא את הכתוב שבטח בשם ה' כי יקרה לפניו כהוגן ודריש מקודם על אברהם אשר הוא קרוב יותר לפשט הכתוב ואח"ז דורש על אלעזר: ירא ה' זה אברהם • וכן נאמר אח"ז הביטו אל אברהם אביכם • והכתוב אומר כלפי מה שאמרה ציון כי עזבני ה' ושכחני כי מי בכם ירא ה' כאברהם אשר שמע הקב"ה גם בקול עבדו אליעזר • אשר הלך חשכים ואין נגה לו • היוכל לאמר כי הלך חשכים ולא יגה עליו אור ה' • כי ה' האיר לו כוודאי כמו שהאיר לאברהם • והיה לו לבטוח בשם ה' ולהיות נאמן לפניו להשען בו ואז היתה ישועתו קרובה אבל אתם לא כן עשיתם הן כלכם קדחי אש וגו' ולכן עונותיכם מנעו הטוב מכם: ומי היה מאיר לו הקב"ה • ומ"ש לעיל פ"ל שאברהם היה מאיר להקב"ה זה וזה אמת • כי בבחינת מה שהודיע אברהם את שמו ית' בגוים היה אברהם מאיר להקב"ה • ופה מדבר במה שהאיר הקב"ה את דרכי אברהם: עבד ימשול וגו' • משום דק"ל בקרא למה אמר בתפלתו להקב"ה אלהי אדני אברהם ולא אמר אלהי

פירוש מהרז"ו

יא יוצאין זמומין • לעיל פמ"א סימן ה' וש"נ • וכמ"ש לקמן פ"ס ר"ס ח' ויפתח הגמלים התיר זממיהם: זו דיאתיקי • כמ"ש פסוק ל"ה ול"ו ויתן לו כל אשר לו והיינו ע"י שטר וכ"ה בפר"א פט"ז וכמ"ש רש"י בחומש שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: בן יומו • כמ"ש בפר"א שם • וז"ל מקרית ארבע עד חרן מהלך י"ז יום • ובג' שעות בא העבד לחרן • והיה תמיה בלבו ואומר היום יצאתי והיום באתי שנאמר ואבא היום אל העין כי תיבת היום מיותר אלא שהיה מתמיה ומתפלא ואבא היום ביום שיצאתי • וכל הענין הובא בילקוט על פסוק וישבי בנוב אחר שהביא גמרא סנהדרין דף צ"ה וז"ל דר' אושעיא עביד פליגא דכתיב הרעשתה ארץ וגו' וכוונת הילקוט דר' אושעיא רבה מחבר המדרש פליג על הגמרא שאינו חושב אלא ג' כי אינו חושב בימי אברהם: בימי אברהם • כמ"ש מדרש תהלים ק"י ולעיל פר' מ"ג סימן ג' בימי אליעזר כמ"ש כאן • בימי יעקב לקמן פס"ח ר"ס ח' רבנן אמרי בן יומו: ויעזר לו אבישי • בילקוט גורס שאמר ישבי לאבישי תרי על חד א"ל אנן קטלינן לך עול אימא בקרתא עשרה קטלין לך:

פרשה ס סימן א זה אברהם • כמ"ש כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה • כן הוא מדרש תהלים קי"ב: ומי היה מאיר לו • דעת המדרש שכל מקום שכתוב אין לה הוה לה וכמ"ש לעיל ס"פ ל"ח וש"נ וכן כאן ואין נוגה ובהכרח שאח"כ היה לו נוגה ואור וע"ז שואל ומי האיר לו: זה אליעזר • כמ"ש פל"ע רס"ח שפלט ביצרו כמותו: בזיקים וברקים • עי' ויק"ר ר"פ כ"א אצל דוד בזיקים וברקים: ב עבד משכיל • עי' ילקוט משלי י"ז: כבר קללתו • כמ"ש לעיל פר' ל"ע סימן ע' ועי' מש"ם: שמא יבא כושי • הנה כוש הוא בן חם כמ"ש ובני חם כוש ומצרים פוט וכנען וכתב ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו ואיתא בפסיקתא ס"פ כ"א ומנין שכל משפחותיו של חם קרויים עבדים שנאמר מארץ מצרים מבית עבדים וגו' לשעבר היו ישראל עבדים לעבדים וכו' א"כ מ"ש עבד עבדים יהיה לאחיו פירש שכנען יהיה עבד לאחיו שהם עבדים ע"פ מדה י"ז שמפורש אצל מצרים שהם עבדים ונידון ע"פ מדה כ"ה דבר שהיה בכלל וכו' שמצרים בכלל בני חם ויצא מן הכלל שקראו עבדים לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא שכולם נקראו עבדים • ועי' מכילתא סוף פסוק אנכי עבדים לשרים ואין זה סותר להנ"ל כי גם אומה כנען היו להם שרים וכן מצרים היו עבדים והיו להם שרים וכמ"ש פר"א פרק כ"ד שקורא את נמרוד עבד בן עבד שכל בני חם קרויים עבדים • ועי' מ"ש בזה פל"ע סימן ע' • ודעת הספר"א כפשוטו שכוש הוליד את נמרוד והיה עבד בן עבד שכוש בן חם הוא עבד • ועי' שמ"ר פ"ג סימן י"ד ועי' מכילתא בא

ידי משה

אר"כ שלא נתן לו בת כל עיקר ואין לך ברכה גדולה מזה כנ"ל: ר"י אמר בן יומו • היה שקפצה לו הארץ שמעתי בשם הגאון אב"ד דק"ק כ"ם ידוע שיצחק נעקד ביוה"כ ודרך ג' ימים היה מהר המוריה לביתו נמצא שבא לביתו מן העקדה בי"ג תשרי ונתבשרה לו שמתה שרה ואותו יום נתבשר לו שנולד בת זוגו ואיתא במסכת סופרים שבאותו יום שבא אליעזר היתה רבקה בת ג' שנים ושלשה ימים נמצא לפ"ז היה אותו יום כ' של סוכות וידוע שאין תחומין למעלה מעשרה והיכא משכחת לה מסיק בגמרא ע"י קפיצת הדרך והשתא א"ש דה"ק היום יצאתי והיום באתי קשה והלא היה י"ט לז"א שנקפצה לו הדרך וע"י קפיצה שפיר דמי: אמר ר"ה בשעה שאדם הולך ליקח אשה כו' • עי' מ"כ פי' בשם רש"י ז"ל אבל לא מכוון יפה למה שאמר המדרש עוד לעת ערב לעת צאת השואבות הלא קודם אמר ר"ה גרסם הפסוק וגם מי יודע לשון הכלבים וגם למה דוקא לעת ערב ול"נ דברי אליעזר היה עניני ניחוש כמו והיה הנערה אשר אומר הטי נא כדך וגו' וגם שאמר הכתוב לעת ערב וגו' לזה הוציא ר"ה לומר שאין בדברי ניחוש כלום אלא מה שאמר בשעה שאדם הולך ליקח אשה ושמע כלבים מנבחין הוא מצית מה איגון אמרין בתמיה וכי מי יבין נביחת הכלבים כן הכא לעת ערב לעת צאת השואבות אין בסימנים כלום אלא דברי הבאי היה אותן הסימנים אלא מה' היתה לו הזיווג כנ"ל וק"ל • או י"ל שהוקשה להם למה לי ב' סימנים לעת ערב לעת צאת השואבות אלא שרוצה לרמז בזה שיש בכלבים גם כן איזו סימן ורוצה לפרש צאת השואבות הם כלבים ששואבין המים בלשונם ולא כמו שאר בעלי חיים ששותיתן כדרך בני אדם כמו שמצינו גבי גדעון ועובדי הבעל ובספר יפה מצאתי נכתב במקום מצית נכתב נאית (וכ"ה ברש"י ז"ל) ר"ל מבין ור"ל צאת השואבות פירוש הנביחת הכלבים כנ"ל: אמר מי בכם • מלת אמר יתר: אשר שמע הקב"ה בקולו של עבדי • אליעזר כשאמר הקרה נא לי וגו' (א"א): בקול אברהם אדונו צ"ל: ימשול בבן מביש זה יצחק כו' • שהיה אליעזר מוצל

משנת דרבי אליעזר

בתי • זה נלמד מדכתיב אח"כ כשספר הדברים לפניהם אני חסר כדפירש רש"י בחומש ומה שלא נרמז באמת כאן י"ל לפי שהשיב לו אברהם אתה ארור כו' ואח"כ כשסיפר הדברים כבר יצא מכלל ארור כשאמר לו בא ברוך ה' כדאיתא שם במדרש עיין שם לכך רמזו שם שאמר האמת ודאי אני תשוב שנדחה תשובת אדוני ובזה מתורץ מה שהביא רש"י תשובת אברהם בלא צורך דהרי בא רק לתרץ למה תיבת אני חסר אלא לתרץ זה מה שלא חסר תיבת אני לעיל:

ולא בבית אחר · ימשול בבן מביש זה יצחק שבייש את כל עובדי כוכבים בשעה שנעקד על גבי המזבח · ובתוך אחים יחלק נחלה בתוך ישראל · מה אלו מזכירין זכות אבות אף זה מזכיר זכות אבות ויאמר ה' אלהי אדני אברהם וגו' · (א) ועשה חסד עם אדוני אברהם · התחלת גמור : רבי חגי בשם ר' יצחק אמר הכל צריכין לחסד א אפי' אברהם שהחסד מתגלגל בעולם בשבילו נצרך לחסד · שנאמר ועשה חסד עם אדוני אברהם התחלת גמור : ג הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר והיה הנערה אשר אומר אליה הטי וגו' · ב ד' הן שתבעו שלא כהוגן · לג' ניתן כהוגן · לאחד ניתן שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם · כלב · שאול · יפתח · אליעזר אמר והיה הנערה אשר אומר אליה וגו' הא אלו יצאה אמה אחת והשקתו היה משיאה לבן אדונו · אתמהא · וזימן לו הקב"ה כהוגן · ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת וגו' · וכלב אמר (שופטים א) אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי את עכסה בתי לאשה אילו לכדו עבד אחד היה נותן לו בתו וזימן לו הקב"ה כהוגן שנאמר (שם) וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב ויתן לו את עכסה בתו לאשה · שאול אמר (שמואל א יז) והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו לאשה · הא אילו יצא כושי אחד או עובד כוכבים אחד או עבד והכהו היה נותן לו בתו וזימן לו הקב"ה כהוגן דכתיב ודוד בן איש אפרתי · יפתח (שופטים יא) והיה היוצא אשר יצא וגו' והעליתיהו עולה לה' · הא אילו יצא חמור או כלב אחד או חתול אחת · היה מעלהו עולה וזימן לו הקב"ה שלא כהוגן · הה"ד (שם) ויבא יפתח וגו' והנה בתו יוצאת לקראתו · ר"י ור"ל · ג (ג) ר' יוחנן אמר הקדש דמים היה חייב ור"ל אמר אפילו הקדש דמים לא היה חייב · דתנן ד אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום · אמר הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהם עולה · ה ולא היה שם פנחס שיתיר לו את נדרו · אלא פנחס אמר הוא צריך לי ואני אלך אצלו · ויפתח אמר אני ראש קציני ישראל ואני הולך לי אצל פנחס · בין דין לדין אבדה הנערה ההיא · הדא דברייתא אמרה בין חייתא למחבלתא אזל ברא דעלובתא · ושניהם נענשו בדמיה של נערה · יפתח מת בנשילת אברים בכל מקום שהיה הולך בו היה אבר נישול הימנו והיו קוברין אותו שם · הה"ד (שם יב) וימת יפתח ויקבר בערי גלעד בעיר גלעד לא נאמר אלא בערי גלעד · פנחס (ב) נטלה ממנו רוח הקדש · הה"ד (ד"ה א ט) פנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם · הוא נגיד עליהם אין כתיב כאן · אלא נגיד היה · לפנים ה' עמו : ד ויהי הוא טרם כלה לדבר וגו' · ו תני ר"ש בן יוחאי ג' הם נענו במענה פיהם אליעזר עבדו של אברהם · ומשה · ושלמה · אליעזר ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת · משה דכתיב (במדבר יז) ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה וגו' · שלמה דכתיב (ד"ה ב ז) וככלות שלמה להתפלל אל ה' והאש ירדה מן השמים וגו' : ה והנערה טובת מראה מאד בתולה · ז תנינן מוכת עץ כתובתה מאתים · דברי רבי מאיר וחכמים אומרים מוכת עץ כתובתה מנה · רבי חנינא משם רבי אליעזר טעמיה דרבי מאיר ואיש לא ידעה הא אם נבעלה מעץ בתולה · טעמייהו דרבנן בתולה הא אם נבעלה מעץ אינה בתולה · אמר רבי יוחנן לא נבעלה אשה ממהול לשמונה תחלה אלא רבקה · אר"ל לפי שבנותן של עובדי כוכבים משמרות עצמן ממקום ערותן ומפקירות עצמן ממקום אחר אבל זאת בתולה ממקום בתולים ואיש לא ידעה ממקום אחר · ח א"ר יוחנן ממשמע שנאמר בתולה אין אנו יודעים ואיש לא ידעה · אלא אפי' אדם לא תבע בה על שם (תהלים קכה) לא ינוח שבט הרשע וגו' · ותרד העינה ותמלא כדה ותעל · כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו · אמר לה הקב"ה את סימן לבניך · מה את כיון

מסורת המדרש א ערכין דף י"ז · ב תענית דף ד' · ויקרא רבה פרשה ל"ז · תנחומא סדר בחקותי סימן ה' · ילקוט כאן רמז ק"ז כל הענין · ילקוט יהושע רמז כ"ה · ג ילקוט שופטים רמז ס"ח · ד תמורה דף כ"ז · ה קהלת רבה פרשה י' פסוק ט"ו · ו ילקוט כאן רמז ק"ח · ז כתובות דף י"א · ירושלמי כתובות פרק א' · ח מדרש תהלים מזמור קכ"ה · ילקוט תהלים רמז תת"פ ·

חדושי הרש"ש

יו"ד : (ג) ר"י אמר הקדש דמים היה חייב · בתנחומא ס"פ בחוקותי מסיים כענין שכתוב בערכין ובזה נראה ליישב המתניתין (דמייתי ר"ל נראים) אליביה דהחלוק דאדם שאני דמצינו בו קדושת דמים בערכין · או יאמר דדוקא כשיאמר בפירוש על בה"ט או בע"מ · אבל בסתמא כמעשה דיפתח אמרינן דדעתו כל חד למאי דחזי' ליה דחזי לגופיה יקדש גופו · ודל"ת לגופיה יקדש לדמי וזה דומה להא דתנן בפ"ד דשקלים מ"ז במקדיש סתם דלר' יהושע זכרים יקרבו עצמן עולות נקבות ימכרו כו' ויביאו בדמיהן עולות וש"נ יפלו לנדבה · ועוד כ"ל דהא תנן בנדרים (כ"ח א') הרי נטיעות האלו קרבן כו' יש להם פדיון ופי' הרא"ש (וכן הרע"ב אחריו) דהיינו שיביא בדמיהן קרבן · וע"כ צריך לחלק דדוקא כבע"מ וכה"ט

חדושי הרד"ל

(א) ועשה חסד התחלת גמור · איפכא אסיפיה דקרא וכה אדע כי עשית חסד עם אדוני קאי · ומפרש כי בלשון דהא · הואיל וכבר התחלת ועשית חסד עם אדוני גם עתה גמור ועשה חסד : (ב) נטלה ממנו

מתנות כהונה

זה · של אברהם שהוא נשיא אלהים : התחלת גמור · משל הוא בפי הבריות שאומרים לאחד שהתחיל דבר טוב התחלת אותה עליך לגומרה כך אמר אליעזר לפני הקב"ה רבונו של עולם אתה התחלת לעשות נסים בשביל אברהם שכבר קפצה לו הארץ גמור אותה : אמה · שפחה : והשקתו · כדרך כל התנאים שהתנה : היה נותן לו בתו · בתמיה : לעולה · משמע לצורך עולה לימכר ויקנו בדמיהם עולות ויפתח אמר והעליתיהו עולה הוא בעצמו ולא אמר כלום : ואני אלך אצלו · בתמיה : הדא היא דברייתא כו' · זהו שהבריות אומרים בין המילדת שנקראת חיה כד"א כי חיות הנה ובין היולדת הכואבת בחבליה וכל"א שמה חבלתך אמך אינה בקיאה לשמור את עצמה נאבד בן העלובה כ"ל היולדת כלומר הבן ההוא שנולד עתה נאבד ומת : פנחס ניטלה ממנו גרסינן : היה נגיד · משמע כבר היה אבל עכשיו לא היה נגיד [ועי' זה בויק"ר פר' ז' ובקה"ר פ' עמל הכסילים] : במענה פיהם · בעוד שהמענה בפיהם היו נענים : הא אם נבעלה מעץ כו' · כלומר עדיין בתולה נקראת לזה שיהיה כתובתה מאתים : אינה בתולה · ואין לה אלא מנה : אלא רבקה שנבעלה ליצחק שהיה נימול לשמונה ימים · וצ"ל שילידי ביתו ומקנת כספו של אברהם לא היה אחד מהם פחות משמונה ימים וי"ל דדייק ואיש לא ידעה שום איש לא ידע אותה מעולם כמו שנבעלה זו וזהו שנימל לשמונה : כיון שראו אותה

רש"י

לאברהם ולא ישתעבד בבית אחר : ימשול בבן מביש זה יצחק שבייש את כל העולם בשעה שנעקד על גבי המזבח · ובסוטה ירושלמי שביזה כל בתי עבודת כוכבים : ובתוך אחים יחלק נחלה מה אלו יצחק ויעקב מזכירין זכות אבות אף אליעזר מזכיר זכות אבות : התחלת גמור · התחלת לעשות חסד שהיום יצאתי והיום באתי : אפילו הקדש דמים לא היה חייב דתנינן תמן אמר על בהמה בעלת מום ועל בהמה טמאה לא אמר כלום אמר הרי אלו לעולה משמע בדמיהם וימכרו ויביא בדמיהם עולה אבל זה שאמר והעליתיהו כמו שאמר על בהמה טמאה הרי זו עולה ולא אמר כלום ואפילו הקדש דמים לא היה חייב הדא היא דברייתא אמרין בין חייתא למחבלתא אזלא ברא דעלובתא · חייתא מילדת מחבלתא יולדת כמה דאת אמר שמה חבלתך אמך : במענה פיהם · בעוד שהמענה בפיהם נענו : בתולה ואיש לא ידעה · תמן תנינן מוכת עץ כתובתה מאתים טעמא דר"מ ואיש לא ידעה הא אם נבעלה מעץ שהיתה מוכת עץ עדיין היא בתולה : וכתובתה מאתים · טעמא דרבנן בתולה הא אם נבעלה מעץ אינה בתולה וכתובתה מנה : לא נבעלה אשה ממהול לשמונה אלא רבקה · שנבעלה ליצחק שנימול לשמונה : מה את כיון שראו אותך המים מיד עלו דכתיב ותרד העינה ותמלא שאר נשים היו שואבות מלמטה למעלה וגם ברבקה נאמר אחר כך ותשאב לכל גמליו וכאן נאמר ותמלא כדה ותעל

יפה תואר

אלהי עבדך אברהם וכמ"ש בעבור דוד עבדך · לכן מפרש דמזכיר בזה זכותו מה שאברהם הוא אדוניו ולא בחר לו אדון אחר לכן צדקת אדוניו תעמוד לו והקרה נא לפני וגו' : ד' הן שתבעו שלא כהוגן כו' · והנה יש לתת טעם למה כלתה הרעה דוקא על יפתח · ולאינך שלשה ניתן כהוגן מפני דאליעזר בטח בזכות אברהם ויצחק כי לא תצא לפניו אמה ושפחה · וכן כלב ושאול בטחו כי הקב"ה לא יעשה תשועה לישראל ולא יפן נצחון לאיש שאינו הגון · ומ"מ אמר שאלו שלא כהוגן כי הן יקרה על צד הרחוק שתצא עלמה שאינה הגונה או שילכוד אדם שאינו הגון · אבל יפתח באמרו אשר יצא מדלתי ביתי וזה מדברים שאינם מושגחים מאת ה' · אך מדברים המקריים והיה לו לומר והיה היוצא [אשר יצא מדלתי ביתי · ולכן כאשר לא נזהר בלשונו זימן לו הקב"ה שלא כהוגן : ג' הם נענו במענה פיהם כו' · לא ניחא למה כתיב טרם כלה לדבר להודיע לנו בשבחו כי הוא נענה טרם קרא וכמו משה ושלמה ג"כ : אלא אפילו אדם לא תבע בה כו' · וזה הוא בשבח רבקה כי האדם לא יאהב רק בדומה לו · הרשע יאהב להתחבר עם הרשעים כמותו · והצדיק עם צדיקים כמותו וז"ש הכתוב כי לא ינוח שבט הרשע כי שבט הרשע לא ימצא נחת רוח על גורל הצדיקים · יען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם והרשעים מבקשים רק עול ואון · ולכן לא תבע אחד מהם לרבקה ולא חפץ לדבק בה · כי המה היו רשעים והיא היתה צדיקת · [ומפרש ואיש לא ידעה כי אין איש אשר אהב אותה ובחר בה · וכמו כי יודע ה' דרך צדיקים (תהלים א') דיתפרש כי ה' אוהב ובוחר בדרך צדיקים] : המים מיד עלו · עי' ברש"י דדרים לקראתם על המים · וע' בזה בהא"ס : את סימן לבניך כו' · כי כל מה שאירע לאבות אירע לבנים וכמ"ש כמה פעמים

פירוש מהרז"ו

בא פר' י"ב ומ"ש או ברבר אחד ע"כ שהכוונה שהברברים מבני חם כמו כושים · ואף אם נאמר שהיו ברברים מזרע שם ויפת · כבר ידוע שהאומה ברברים גרועים מאד אכזרים ופראים כמ"ש לעיל פר' מ"ב כיון שבאו ברברים ונזדווגו להם : בשעה שנעקד · כמ"ש לעיל פל"ו סי' ה' שבעת שנעקד יצחק בפני הקב"ה כו' ע"ש : התחלת גמור · דורש מ"ש ב' פעמים אלהי אדוני אברהם וגו' ועשה חסד עם אדוני אברהם גם מ"ש היום ופי' כמו שמעולם אתה אלהי אברהם ועשית עמו חסד כן גם היום כו' וכ"כ היפ"ת : בשבילו · שהחסד הוא מדתו של אברהם וכמ"ש חסד לאברהם : ג ד' הן שתבעו · ויק"ר ס"פ ל"ז תענית דף ד' ושם אינו חושב רק ג' ולא חשיב כלב עי' תוספות שם : אלו יצאה אמה אחת · כן הגירסא גם בילקוט כאן ובגמרא ובילקוט יהושע ע"ו הגירסא יכול אפילו תגרית ואפילו סומא : שאול אמר · צ"ע שהרי בפסוק כ"ד וכ"ה מבואר ויאמר איש ישראל · ולא שאול · ועוד דלא ע"י הריגת גלית · נתן בתו לדוד כ"א אח"ז במאה ערלות פלשתים · גם קרא ודוד בן איש אפרתי הוא פסוק י"ב קודם לפסוקים ויאמר איש ישראל · אך הענין בזה שבפ' י"ח כתיב וישמע שאול וכל ישראל וגו' ויראו וגו' מאד והוא עצמו מ"ש בפסוק כ"ד וכ"ה עד ויראו מאד · וע"פ מדה ל"א מקום הפסוקים אבל פסוק י"א כאשר שאול והעם שמעו ויראו אז אמרו העם כן במצות שאול · כי מ"ש איש ישראל כאלו מפורש שאול ואיש ישראל שבלעדו לא יעשו דבר · אולם דוד לא התרצה לעשות בעבור העשר רק בעבור קנאת ה' צבאות כמ"ש כי מי הפלשתי חרף מערכות אלהים וגו' ה' וגו' הוא יצילני וגו' · ואשר נתן לו שאול בתו ע"י מאה ערלות פלשתים היה זה תחבולה מאתו לקיים דברו במעמד כל ישראל מחירוף גלית · ובצירוף טעם שנתחדש לו להפילו ביד פלשתים · וזהו עומק כוונת המדרש שאול אמר והיה האיש אשר יכנו יתן לו בתו · וזמן הקב"ה את דוד · דוק בפסוקים ותבין ובכתבי הארכתי : יפתח · עי' ויק"ר ס"פ ל"ז קה"ר פסוק עמל הכסילים ובתד"א פרק י"א : ר' יוחנן ור"ל · עיין ילקוט שופטים י"א סי' ס"ח : רוה"ק · מאתים שנה קה"ר שם והחשבון צ"ע : ד אליעזר כו' · הנה אבל משה ושלמה כתיב ככלות אך אבל אליעזר כתיב טרם כלה לדבר שאז והנה רבקה יוצאת פי' היינו יציאתה מהבית אך הוא לא ראה אותה עד שבאה וזה היה ככלותו לדבר וכן כל הג' שוים (וכ"מ ביפ"ת) : ה כל הנשים כו' · ל' קושיא היא כי ותרד העינה וגו' מיותר אלא שזו כו' וכאילו כ' ותרד העינה ותעל ותמלא גו' שהעינה עלה : את סימן לבניך · דורש גז"ש ותעל עם עלי באר · ועיל פל"ד ס"ס ה' :

לקראת

ידי משה

גם בילקוט דכתיב המושל בכל אשר לו לפי שהיה זקן ביתו של אברהם ואמרו חז"ל זקן ויושב בישיבה והיה כאפטרופא ליצחק (אב"א) : אף זה מזכיר זכות אבות שנאמר ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם נמצא שהזכיר זכות אברהם הגם שלא היה אביו ע"כ : ועשה חסד וגו' התחלת גמור כמו דאמרינן כמה פעמים מי שמתחיל אומרים לו גמור כן אמר אליעזר לפני הקב"ה ואמות ויו"ן של ועשה מפיק התחלת גמור פי' מ"כ התחלת לעשות לו נסים בקפיצת הארץ גמור · או התחלת לתת לו בן לזקוניו כן תגמור ותתן לו אשה הגונה (אב"א) התחלת גמור יתר : ד' הן שתבעו שלא כהוגן כו' · מה שאמרו ד' הן הוא לחלק על תלמוד שלנו בפ"ק דתענית שלא מנו אלא ג' לפי שסובר שמה שאמר כלב אשר יכה וגו' אינו כמשמעו אלא כוונתו על המלכים שנשכחו בימי אבלו של משה מי שיחזור אותן יתן לו את עכסה בתו והחזירן עתניאל בן קנז כשלפולו וזה ודאי לא יעשה אלא אדם גדול ומיוחס אבל המדרש הזה סובר שהוא כמשמעו לזה מנה ד' ע"כ · ומה שאמרו כאן אילו יצא אמה אחת ולא אמרו תגרית או סומא דהוא דבר הנראה לעינים ואם יראה שהיא תגרית וסומא לא ישאל לה כלום ומה שלא אמר ממזרת מפני שעדיין לא נתנה התורה ואין ממזר בבני נח ע"כ · ומה שהשיבו לאלו כהוגן וליפתח שלא כהוגן כי כולם בטחו בהקב"ה שישיב להם כהוגן וכוונו לש"ש ומיעטו בכבוד עצמם ונתרבו כבודם וכבוד שמים נתגדלו על ידם אבל יפתח מיעט בכבוד שמים שהיה אפשר שיצא דבר טמא מפתח ביתו לכך נתמעט כבודו וכבוד שמים עמד במקומו כל זה לשון (אב"א) : והנערה טובת מראה מאד בתולה צ"ל עוד וגו' דהיינו ואיש לא ידעה וגו' : אלא אפילו אדם לא תבע בה שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ר"ל אפילו גורל

לא

שראו אותך המים מיד עלו אף בניך כיון שהבאר רואה אותן מיד תהיה עולה · הה"ד (במדבר כא) אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר : ו וירץ העבד לקראתה · לקראת מעשיה הטובים · ויאמר הגמיאני נא מעט מים מכדך [א] גמייה אחת · והאיש (ד) משתאה לה · ר"י דציפורין אמר ממצמץ ומביט בה ההצליח ה' · ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח וגו' · רב הונא בשם רבי יוסף (ג) אבן יקרה היה בו והיה משקלה בקע · ושני צמידים על ידיה כנגד שני לוחות · עשרה זהב משקלם · כנגד עשרת הדברות · ויאמר בת מי את הגידי נא לי וגו' · לינה אחת · ותאמר בת בתואל אנכי בן מלכה · גם מקום ללון לינות הרבה · ויקד האיש וישתחו לה' · מכאן שמודים על בשורה טובה · ויאמר ברוך ה' אלהי אדוני אברהם אשר לא עזב חסדו וגו' · ממה [ב] שקפצה הדרך לפני הייתי יודע · שבדרך נחני ה' בית אחי אדוני : ז ותרץ הנערה ותגד לבית אמה · א"ר יוחנן אין האשה רגילה אלא לבית אמה · אתיבון ליה והכתיב ותגד לאביה אמר להם שמתה אמה ולמי היה לה להגיד לא לאביה · ולרבקה אח ושמו לבן (ד) [ג] רבי יצחק אמר לשבח פרדוכוס · ר' ברכיה אמר לגנאי מלובן ברשע · וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין · מעייניה ליה : עומד על הגמלים (ה) על העין · מעיין גרמיה · ויאמר (ו) בא ברוך ה' · שהיה סבור בו שהוא אברהם · שהיה קלסתר פניו דומה לו · א"ר יוסי ב"ר דוסא כנען הוא אליעזר [ד] ועל ידי ששרת אותו צדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך · ויאמר בא ברוך ה' (ז) א"ר יעקב בשם ר' יוחנן דבית גוברין עבד ליה אפטרה · ומה אם אליעזר ע"י ששרת את הצדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך ישראל שעושין חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם ורגליהם עאכ"ו · למה תעמוד בחוץ · אין כבודך שתשב בחוץ · [ה] ואנכי פניתי הבית · מטינופת של עבודת כוכבים : ח ויבא האיש הביתה וגו' התיר זמומיהם · ר' הונא ור' ירמיה שאל לר' חייא בר רבה לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר' פנחס בן יאיר · [ו] חמרתיה דר' פנחס בן יאיר נסבוה לסטאי עבדת גבון תלתא יומין ולא טעמת כלום · אמרין סופה מייתה ותסרי מערתא עלינו · נמסרה לרבונה · שלחוה ועלת בביתא דמרה · כיון דעלתה נהקת וחכים קלה · אמר פתחו לאותה העניה ויהבו לה דתיכול · דאית לה תלתא יומין דלא טעמה מידי · [ז] יהבין לה שעורין לא טעמתון אמרין ליה רבי יהבינן לה שערין ולא טעמתון · (ח) א"ל תקנתיהו אמרון ליה אין · אפיקתון דמאי אמרו לא כן אלפין רבי [ח] הלוקח זרע לבהמה וקמח לעורות ושמן לנר ושמן לסוך בו את הכלים פטורין מן הדמאי · א"ל מאי נעביד לה והיא מחמרה על גרמה ·

מסורת המדרש א במד"ר פ' כ"א · [תנחומא סדר פנחס סי' י"ג · מדרש משלי פרשה י"ג · פסיקתא רבתי פסקא ט"ו · ילקוט כאן רמז ק"ט · ילקוט משלי רמז תתק"נ · ב סנהדרין צ"ה · ע' לעיל סוף פ' נ"ט · ג כו"ר פ' ד' · ד ויק"ר פ' י"ז · ה אדר"נ פ' ח' · אגדת בראשית פ' ע"ז · ו ירושלמי דמאי פ' א' · וירושלמי שקלים פרק ה' · ע' אדר"נ סוף פרק ח' · ז חולין ז' · ח דמאי פ' א' משנה ג' :

חדושי הרד"ל

ממנו רוה"ק · כמ"ש בפסחים (ס"ו·) כל המתייהר אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו כו' : (ג) אבן יקרה כו' והיה משקלה בקע · מדלא כתיב נזם זהב משקלו בקע · רמז הכתוב שהמשקל לא קאי על הזהב אלא על האבן טובה וע' מדרש שמואל פכ"ז : (ד) רבי יצחק אומר לשבח כו' רב"א לגנאי כו' · תרווייהו ליישב הא דשמו קודם לו · אע"ג דבעלמא רשעים הן קודמין לשמן · כן מבואר ברות רבה פ"ד ובמדרש שמואל

חדושי הרש"ש

וכה"ט דא"ל דטעי וסבר שהן עצמן יקרבו לכן לא אמר כלום אבל נטיעות ועלית דליכא למטעי בהו אמרינן דלדמי קמכוון · ואדם נמי כוותייהו · ועיין בתמורה (ז' א') ובתוס' שם ד"ה אפילו : (ד) משתאה לה ר"י דצפורין אמר ממצמץ ומביט בה · אולי מפרש משתאה · דהאל"ף במקום עיי"ן בחילוף אחה"ע ושורש שעה עינינו לשון השגחה שנפנה מכל עסקיו להסתכל בה · ויתכן שלזה כוון אונקלוס שתרגם שהי בה מסתכל · ורש"י בפי' התורה הבין בו כוונה אחרת · וכהבנתו בו מבואר בתרגום יונתן : (ה) על העין מעיין גרמי' · פי' מחשב בעצמו מה לעשות עתה : (ו) בא ברוך ה' שהיה סבור כו' · ולפי פשוטו קראו ברוך ה' שהיה סבור שהוא מבורך ברוב עושר (על שראה שבזבז כל כך לאחותו בעד אשר השקתו מים) על שם ברכת ה' היא תעשיר : (ז) א"ר יעקב ר"י דבית גוברין כו' כצ"ל ותיבת בשם מחק הידי"מ : (ח) א"ל תקנתיהו כו' · פי' אם תקנתם אותם מן הפסולת עיין בגמרא חולין (ז' ב') ופי' המתנות כהונה תמוה :

רש"י

אלא המים עלו לנגדה על שפת הבור ומלאת כאדם שממלא מכלי מלא ואין שם שאיבה : ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות וגו' · וכי מה חשיבות היה בנזם הזהב בקע משקלו אלא שקל אלא נזם היה גדול ואבן יקרה בו : עשרה זהב משקלם כנגד עשרה דברות · שהיו בניה עתידין לקבלם : גם מקום ללון לינות הרבה : ויאמר ברוך ה' אלהי אדוני אברהם מפעה שקפצה הארץ לפני הייתי יודע שבדרך נחני ה' וכו' : אתיבון ליה והכתיב ברחל ותרץ ותגד לאביה אמר להן שמתה אמה וכו' : ושמו לבן ר' יצחק אמר לשבח פרדוכוס · לבן דורש שני לדוכוס מושל היה והיה תבע דיקיון על בריות ומלבן מעשיהם ועושה דין בין אדם לחבירו ומלבין את הדין : לגנאי · מלובן ברשעו : וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין מעיין ליה : מהו אל העין מעיין גרמיה תחלה נסתכל בגמליו בממונו ובעשרו ואח"כ בעצמו היאך הוא דומה חשוב לאדם חשוב : עבד לה אפטרה · להפטיר את העם הבאים לדרשה בפסוק זה : ואני פניתי הבית · מטינופת עבודת כוכבים שהיה סבור בו שהוא אברהם : לא היו גמליו של אברהם אבינו דומין לחמורו של רבי פנחס בן יאיר שתימה גדול בדבר זה : חמרתיה דר' פנחס בן יאיר נסבו יתה לסטאין בליליא : עבדת גביהון · ששה גביהון : תלתא יומין ולא טעמא כלום אמרי סופא מייתא ותסרי מערתא עלינו · תסריח מנבלתה המערה עלינו : שלחו יתה ועלתהן לביתה דמרא מאליה כיון דעאלא ונהקת חכמין לה הבית שהיא היתה אמר רבי פנחס פתחין לאותה עניה ויהבין לה דתיכול דאית לה תלתא יומין דלא טעמת כלום שהיה יודע שלא אכלה משלהם יהבון לה שערין לא טעמתינון אמרין ליה יהבין לה שערין ולא טעמה להון אמר לאון תקונתינהון תקנתם אתם שהפרשתם ממנו מעשר אמרין ליה אין : אמר להון אפיקתון דמאי מעשר דמאי וכו' : מה נעבד לה דהיא מחמר' על גרמ' · אבל גמלים של אברהם היו יוצאין זמומין שלא ליהנות מן הגזל אבל לא היו חסידים כחמורו

מתנות כהונה

כו' · פירש"י והרמב"ן ז"ל דא"כ הוה ליה למימר ותשאב : לקראת מעשיה הטובים · דא"כ מהו לקראתה והלא אליעזר על העין היה נצב וכן פירש מהר"ר אליהו מזרחי ז"ל : גמייה אחת · דאם לא כן לא היה מספיק לו מעט מים ועוד דא"כ הוה ליה למימר הלעיטני כמו גבי עשו והכי מוכח בילקוט : ממצמץ כו' · מאמץ עיניו להביט בה היטב כההיא דפרק אע"פ (דף ס') בכי מצילי עינא כלומר היה משתומם על המראה ומפנה עצמו מכל מחשבה להביט בה ההצליח ה' וגו' : אבן יקרה כו' · דא"כ מה מתנה זו של בקע משקלו : ממה שקפצה כו' · דא"כ אנכי למה לי הל"ל נחני אלא ממה שקרה לי בדרך ידעתי וכו' : שבדרך נחני ה' כו' · דייק מדכתיב בדרך הבי"ת פתוחה המורה על הדרך המבורר והמבוקש : ותרץ ותגד לאביה גבי רחל : פרדוכוס · פירש הערוך לבן ביותר וגרס פרדכסוס : מעייניה ליה · היה מעיין עליו אולי יוכל להוציא ממון ממנו כד"א ויהי שאול עוין את דוד ודייק מדכתיב אל העין : מעיין גרמיה · היה מעיין על עצמו אם הוא חכם או תם אם יכול הוא לרמהו או לא : היה סבור שהוא אברהם שנקרא ברוך ה' כד"א ברוך אברם לאל עליון · וזיו איקונין שלו היה דומה לו כדלעיל בפ' נ"ט : רבי יעקב גרסינן · אפטרה · סיום הדרשה : לא היו גמליו כו' · הרמב"ן ז"ל פירש שהוא תמיה קיימא ובא לסתור דברי מי שאמר שיצאו זמומין שא"כ יהיה החסידות יותר גדול בבית רבי פנחס מביתו של אברהם ודעתו שלא היה להם זמם כלל והאי דכתיב ויפתח קאי על קשרי האוכף כדברי ר' אב"ן עזרא : חמרתיה דר' פנחס גרסינן : נסבוה כו' · לקחוה לסטים : ועשתה · כלומר עכבוה אצלם שלשה ימים ולא טעמה כלום אוכל אמרו הלסטים סוף תמות ותסרח עלינו את המערה שהיו דרים בתוכה נשוב ונמסור אותה לבעליה שלחוה ונכנסה בבית אדוניה כיון שנכנסה היתה נועקת ונוערת כמנהג החמורים : והחכים · והכיר ר' פנחס את קולה ואמר פתחו לה ותנו לה מה שתאכל שים לה זה שלשה ימים שלא טעמה כלום מאכל ונתנו לה שעורים ולא היתה טועמת אותם : תקנתיה · התקנתם אותם בתרומה ומעשר : אפיקתון דמאי · הוצאתם מעשר דמאי שמא אותם שעורים לקחתם מעם הארץ וצריך לעשר אותם מספק : [לא כן אלפין כו' · לא כך למדתנו רבינו ועי' מעשה זה בירושלמי פ"ק דדמאי ובמס' שקלים פר' אלו הן הממונים] : מאי נעביד כו' · מה נעשה לה מאחר שהיא מחמרת' על

יפה תואר

פעמים : ממצמץ ומביט בה · ומפרשי' משתאה כמו משתהה מלשון שהייה והמתנה · ופי' שהיה שוהה ומתבונן בזה : אבן יקרה כו' · כי נזם זהב בקע אין רבותא לאיש אשר כל טוב אדוניו היה בידו : כנגד שני לוחות כו' · ובא לרמוז להם כי תכלית הזיווג היא לעבודת ה' ולא להנאת גופני : לינה אחת · ע' רש"י ובמפרשיו · והר"י קני"זל כתב כי דעת המדרש הוא יען כי ללין הוא מבנין הפעיל והרצון בו שזולתו ילין אותו שם · והדבר שהוא בזה שאמר לא יקח ממנו האדם כי אם מעט · וללון הוא מבנין קל והרצון בו שיהיה משלה מעצמו ללון שם ולזה לקח אם ירצה כמה לינות וזה שלא לדעת רש"י עכ"ל והנה מזה נראה שמגיהים דברו בלה"ק · אבל יותר טוב לאמר כי משה כתב כוונתם באלו ההוראות : מכאן שמודים על בשורה טובה · רש"י ז"ל בחומש הביא המאמר הזה על פסוק כ"ב : מעייניה ליה · ודריש אל העין לתת עינו עליו · והנה מדברי המדרש אין הכרע אם הוא לשבח שרץ לעיין בו שמא הוא אברהם שהיה קלסתר פניו דומה לו וכדלקמן · או לגנאי שנתן עיניו בממונו וכמ"ש רש"י ז"ל בחומש · אמנם הילקוט בשם מדרש אבכיר כתב שרץ להורגו אלא שנעשה לו נס · ולפ"ז יתפרש וירץ לבן אל העין שרץ לעיין איך יוכל לו ואליעזר עומד על העין מעיין גרמיה שהיה מעיין בעצמו איך להנצל מידי לבן אשר קם להורגו : ועל ידי ששרת אותו צדיק באמונה כו' · כי ההשתעבדות לגדולים הוא ענף החירות והחפשיות וכמ"ש בעל העקידה בשנ"ח לז"א שבמה ששרת את אברהם באמונה יצא מכלל העבדות שהוא הארור ונכנס לחירות שהוא ברוך : בידיהם ורגליהם · בידיהם הוא מה שנותנים צדקה ורגליהם מה שירוצו לעשות טוב · והק"ו זה מעבד אברהם הוא כעין הק"ו בפ"ק דברכות דיליף שיסורין מכפרין מק"ו דשן ועין שעבד יוצא בהם לחירות · וכאן יליף מק"ו מעבד שחסד ואמת פודים את האדם מכל צרה וצוקה : ואנכי פניתי את הבית · כי רבקה כבר אמרה לו כי יש שם מקום ללון · ומה זה בא להוסיף בדברו ואנכי פניתי את הבית אם לא לדרש זה : לא היו גמליו של אברהם אבינו כו' · ובכל זאת לא נדחו דברי האומר שיצאו זמומים כי אין סומכין על הנס היכא דשכיחא היזיקא · ולכן יצאו זמומים כי פחד פן יאכלו בשדות אחרים · אך הוא לא הם להשיב ע"ז כדאשכחן גם בפ"ק דב"כ שפיר עביד דלא אהדר ליה מידי וכו' : והיא מחמרת על גרמה · [פי' הדברים מפני שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים גם ע"י

פירוש מהרז"ו

ו לקראת מעשיה הטובים · דבלא"ה אין זה כבודו שירוץ לקראת נערה : גמיעה אחת · ע' במ"ר פכ"א סי' כ' וש"נ · ושם הגי' כדי גמיעה כמדת צדיק אוכל לשובע נפשו ע"ש : לינה אחת · כמ"ש מקום לנו ללין משמע לנו לבד ולא לאחרים והיא השיבה מקום ללון לא דווקא להם אלא לכל מי שיבא · גם הוא אמר ללין ביו"ד וחיר"ק והיא אמרה בשור"ק ללון שפירושו הרבה לינות ע' רש"י בחומש ובמפרשים : מכאן שמודים · לעיל פנ"ח ס"ס ו' · עמש"ש : אשר לא עזב חסדו · עד אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני · וכי בדרך הוא בית אחי אדוני · והיל"ל בדרך נחני לבית אחי אדוני · ע"כ דורש שעד שהוא בדרך היה לו סימן שדרכו מצלחת שיבא למקום חפצו : ז לשבח פרדוכוס · ע' במ"ר פרשה יו"ד סי' ה' · וברות פסוק ושמו בועז שאצל צדיקים שמו קודם להם כו' · והרשעים הם קודמין לשמן וקשה כאן שהיל"ל לבן שמו ע"כ דרשו ר"י ור"ב שעם לבן הוא תואר על שהיה לבן ביותר (ע' מ"כ) · ובמ"ע פי' בל"י ורומי דבר מופלא אשר רואיו ושומעיו תמהו עליו · ולר"ב מלובן ברשע פי' מובחר וברור ברשעתו אבל שמו העצמי היה קמואל או בלעם כמ"ש במ"א (יפ"ת) : על העין וגו' · דלפשוטו על העין מיותר שהרי כבר כתיב אנכי נצב על עין המים · ע"כ דרש על העיון והמחקר למה בא ואיך בא : שהיה קלסתר פניו וכו' · כמ"ש לעיל פרשה נ"ט סי' ח' זקן ביתו · וקראו ברוך ה' משמע שהשי"ת בעצמו ברך אותו כמ"ש בריש לך לך ואברכך והיה ברכה · ואצל העקדה כי ברך אברכך ולפי זה אמר ברוך ה' בטעות · ודעת ריב"ד שידע שהוא אליעזר ואעפ"כ קראו ברוך ה' : כנען הוא אליעזר · לעיל פר' נ"ט סי' ט' אמר כן על פסוק כנען בידו מאזני מרמה והוצרך לומר כנען הוא אליעזר אך כאן שמדבר באליעזר היה צ"ל אליעזר הוא כנען וכ"מ אח"ז בויק"ר פי"ז סי' ד' אליעזר הוא כנען אלא שמעתיק הדרשה דלעיל כלשון שנאמר שם ואין זה תימה שהיה חי עדיין ומכנען עד אברהם ח' דורות שהרי שם בן נח מפורש שחי שם מאות שנה עד שנת נ' ליעקב : ר' יעקב בשם ר' יוחנן עי' לקמן ס"פ ס"ט · ופירושו שר' יעקב אומר אשר ר' יוחנן דבית גוברין היה דורש מכאן אפטרה · ואפטרה פירש המ"ע ראיה מופתית · והיינו ראיה מאליעזר על ישראל · ויותר נראה מלשון פטור ונפטר וכמ"ש ש"ר פסוק שמכוני באסיפות כשהגיע זמנן להפטר היינו מהאכסניא שלהם שקבלום לכבוד התורה דרשו דרשות כאלו לברך את האכסניא והביא שם גם דרשה זו של אליעזר וכ"פ יפ"ת · וע' במ"ר פ"ד סי' כ' ר' יוסי עביד לה אפטרה וכן כאן ובויק"ר פר' י"ז ס"ד ר' יעקב בשם ר' יהודה בשם רבי נתן דבית גוברין עביד לה הפטרה נטילת רשות וכו' וכ"פ יפ"ת והוא לשון הפסוק · לא פטר יהוידע את המחלקות : ח ויבא האיש · וס"ד ויפתח הגמלים ואם הכוונה על היתר קישורי המשאות מה מלמדנו ע"כ דורש ולמדנו שמשמרם מגזל : לא היו גמליו · והתירוץ פשוט שהחמור שהיה

משנת דרבי אליעזר

אבן יקרה היה בו כו' · עיין מתנות כהונה ורש"י בחומש פי' רמז לשקלים בקע לגלגולת ונראה שהי"ל ... הגירסא במדרש כשת"י ולפ"ד י"ל דבא לרמוז אף בעתידים בני' לחטא ולעבור על י' דברות ויכפרו בעדם

ר' א ירמיה שלח לרבי זעירא חד קרטיל דתאינין · רבי ירמיה אמר אפשר רבי זעירא אכילהון דלא מתקנן · רבי זעירא אמר אפשר לרבי ירמיה דלא משלח להון מתקנן : בין דין לדין איתאכלון תאנים בטיבלייהו · למחר קם ר' ירמיה עם רבי זעירא אמר ליה תקנת אילין תאנייא אמר ליה לא אמר רבי אבא בר ימינא לרבי זעירא ב אין הוון קדמאין מלאכין אנן בני נש · ואין הוון בני נשי אנן חמרין ולית אנן כחמרתיה דר' פנחס בן יאיר · חמרתיה דר' פנחס בן יאיר יהבון לה שערי דטיבלא לא אכלת יתהון ואנן אכלינן תאנייא דטבילין : ויתן תבן ומספוא לגמלים · ג א"ר אחא יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים · פרשתו של אליעזר שנים וג' דפים הוא אומרה ושונה · ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא · (ה) רשב"י אומר טמא הטמא ר"א בן יוסי אומר זה וזה · ומים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו · א"ר אחא יפה רחיצת רגלי עבדי בתי אבות מתורתן של בנים שאפילו רחיצת רגלים צריך לכתוב · והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא · רשב"י אומר טמא הטמא ר"א בר"י אמר זה וזה : ט ויושם לפניו לאכול ויאמר עבד אברהם אנכי · א"ר יצחק ד מילתא דאית בך מגניא · קדים ואמרה : ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת את אדוני הגידו לי וגו' ואפנה על ימין או על שמאל · (ו) על ימין זה ישמעאל · על שמאל זה לוט · היך מד"א (בראשית יג) אם השמאל ואימינה אם הימין ואשמאילה : י ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר ה מהיכן יצא · רבי יהושע בר נחמיה בשם ר' חנינא בר יצחק מהר המוריה יצא · ורבנן אמרי (ז) מהיכן יצא ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' : יא ויוצא העבד כלי כסף · ו ר' הונא אמר קונבי רבנן אמרי קליות ואגוזים · וקליות היו חביבין מכל · אלא ללמדך שאם יוצא אדם לדרך ואין אצטרכיא עמו מסתגף הוא · ודכוותה (שמות ג) ושאלה אשה משכנתה וגו' ושמלות היו חביבות מן הכל אלא ללמדך שאם יצא אדם לדרך ואין כסותו עמו מסתגף · ודכוותה (עזרא א) וכל סביבותיהן חזקו בידיהם וגו' : יב ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה אתנו ובתואל היכן הוא ביקש לעכב וניגף בלילה · הה"ד (משלי יא) צדקת תמים תיישר דרכו · (ט) צדקת תמים זה יצחק תיישר דרכו של אליעזר · וברעתו ידחה רשע זה בתואל שניגף בלילה · תשב הנערה אתנו ימים · אלו שבעת ימי אבלו · או עשור אלו ח י"ב חודש שנותנין לבתולה לפרנס את עצמה · ויאמרו נקרא לנערה · מכאן שאין משיאין את היתומה אלא על פיה · ויקראו לרבקה ויאמרו לה · (י) רבי יצחק אמר מרמזים בה התלכי התלכי ותאמר אלך הולכת אני על כרחכם שלא בטובתכם : יג וישלחו את רבקה וגו' ויברכו את רבקה · א"ר אייבו (ח) דווין ושפופין היו ולא היו מפרינין אלא בפה · אחותנו את היי לאלפי

מסורת המדרש א ירושלמי דמאי פרק א' · ב שבת דף קי"ב · חולין דף ז' · ירושלמי שקלים פרק ה' · ג ילקוט כאן רמז ק"ט · ד בבא קמא דף נ"ב · ח עיין מועד קטן דף י"ח · ו ילקוט כאן רמז ק"ט כל הענין · ז ילקוט משלי רמז תתקמ"ז · ה כתובות דף נ"ז :

חדושי הרש"ש

(ט) צדקת תמים כו' וברשעתו יפול רשע כצ"ל כי כן הוא סיפיה דהאי קרא · ופסוק דברעתו כו' הוא שם י"ד : (י) רי"א מרמזים בה התלכי · עיד"מ שדבריו תמוהים כי היו"ד הוא סימן לנקבה כידוע למתחילים בחכמת דקדוק הלשון · ול"נ דדריש מדכתיב ויאמרו ולא כתיב וישאלו כמו שאמרו שקודם ונשאלה

חדושי הרד"ל

שמואל ס"י"א : (ה) רשב"י אומר טמא כו' · עיין מעילה (י"ז ·) ותוס' מנחות (כ"א :) ד"ה שכשא כו' ושו"ת פני אריה סימן כ"ב : (ו) על ימין זה ישמעאל · עמ"כ · וי"ל שהיה שרוי במדבר פארן שהוא בדרומה של א"י : (ז) מכאן יצא · כ"ה בילקוט : (ח) דווין ושפופין כו' · אפשר וישלחו כו' ויברכו וגו'

מתנות כהונה

עצמה : קרטיל · פי' הערוך טנא ובירושלמי [פ"ק דדמאי] גרס מטנה : אפשר ר' זעירא כו' · אפשר שיאכל אותם ר' זעירא ולא יתקן אותם במעשר קודם שיאכלם : [ה"ג בילקוט אפשר לר' ירמיה משלח להון דלא מתקנן] : ה"ג בין דין לדין אתאכלין · פירוש בין כך ובין כך שהיו נושאים ונותנים בדבר נאכלו התאנים בעוד שהיו טבל : תקנת אלין כו' · דרך שאלה אמר לו תקנת אותם תאנים ששלחת לי : אין הוו כו' · אם היו הדורות הראשונים שלפנינו כמלאכים אנחנו כנגדם כבני אדם ואם היו הראשונים כבני אדם אנחנו חשובים כנגדם כחמורים ואין אנו אפילו כחמורו של ר' פנחס כו' אלא כחמורים בעלמא שהכי חמרתיה כו' · נתנו לה שעורים בעוקץ טבל שלא היו מעושרים ולא אכלה אותם ואנחנו אכלנו אותם תאנים בעודם טבל : טמא · הוה ליה למימר ואמר הטמא לרבות את דמו וכן זה וזה : דאית בך מגניא · שיש בך והוא מגונה וגנאי לך תקדם אתה ותאמרנה כדאיתא בפ' החובל : זה לוט וכו' · וכדלעיל בפ' מ' תניינא שאמר ליה אברהם בין כך ובין כך אשאר על השמאל : על הימין זה ישמעאל · פירש"י שיצא מאברהם שנסע הנגבה שנקרא ימין : מהר המוריה כו' · ששם נגזר הזיווג הזה כדכתיב אחר הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וגו' [כדלעיל פנ"ז] : ותהי אשה כו' · ואז נגזר הגזרה מאת ה' אשר עד כה היתה בכח ובבחירת הזיווג והאב"א כתב שעכשיו נגזרה הגזרה ולא קודם שאין דרך הזיווג בת שלש שנים לבן ארבעים : קונבי · גרס הערוך ופירש בו כלי שטווין בו הנשים או שרוחצין בו : רבנן אמרי כו' · לא פליגי על רב הונא אלא רב הונא מפרש כלי כסף ורבנן מפרשי מגדנות : וקליות היו חביבין כו' · בתמיה דקא חשיב להו באחרונה ואחרון אחרון חביב : אצטרכא · פי' הערוך צורך מזונותיו [ודוגמתו תמצא בקה"ר בפ' שלח לחמך] : מסתגף לשון עינוי וצער ומגדנות אלו לקח לו לפרנסה על הדרך : היו חביבין וכו' · בתמיה : וכל סביבותיהן וגו' גרסינן וסיפיה דקרא ומגדנות חשיב ליה באחרונה מפני שחביב מן הכל : [זה בתואל שנגוף גרסינן] : י"ב חדשים · פירש"י או לרבות עוד ב' חדשים והיינו י"ב שנותנין לבתולה כו' · מיום שתבעה הארוס להנשא כדאיתא בפ' אע"פ : [ויאמרו לה וגו' גרסינן] : התלכי כו' · בלשון תימה כדי שתאמר לא אלך : על כרחכם כו' · דלא"כ ותאמר כן מבעיא ליה : דווים · לשון כל לבב דוי : ושפופים · שפלים ויורדים שהלכה בעל כרחם : מפרינין · לשון נדוניא כמו פורנא כלומר לא היו נותנין לה נדוניא אך דבר שפתים וכ"פ הרמב"ן בפרשת ויחי והערוך פי' לא היו מפייסים אלא בפה ולא בלב

רש"י

כחמורו של רבי פנחס בן יאיר שלא רצה לאכול טבלים : קרטיל דתאנים · של גרסי' התם בפ' הספינה בקרטלותא : אמר ר' ירמיה · אפשר ר' זעירא אכיל להון דלא מתקנין ודאי תקנם בין דין לדין אתאכיל תאינייא בטבלהון מחר קם ר' ירמיה עם ר' זעירא וכו' עד ר' זעירא אכיל דלא מתקנין אמר ליה אף אנא אמרית אפשר ר' ירמיה משדר לי מידי דלא מתקנין : ר' אבא בר ימינא משום דר' זעירא אמר אין היו קדמאי מלאכים אנן בני נש ואין היו בני נש אנן חמרין אמר רבי אפילו חמרא לית אנן דהמרתיה דר' פנחס בן יאיר יהבין להון שערין טבלין ולא טעמינתון ואנא אכלי תאני בטבליהון : ר' שמעון בן יוחאי אמר טמא הטמא אפשר לומר וזה לכם טמא הטמא לרבות דמו כבשרו : אפשר לומר זה לכם הטמא ומה וזה לכם לרבות דמו כבשרו : יפה רחיצת רגלי בתי אבות מתורתן של בנים · שאפילו רחיצת רגלים שלו הוצרך לכתוב וכו' : כך דרך ארץ לבני אדם מילתא דאתבהית בהיתה אמור קדמאי · דבר שאתה מתבייש בה הקדם אתה ואמרה בפני אחרים קודם שיקדימוך ויכלימוך כדרך שעשה אליעזר שפתח ואמר עבד אברהם אנכי : מהיכן יצא מהר המוריה יצא לפי ענינו שבו בפרק שנעקד יצחק נולדה רבקה לומר שבהר המוריה היתה גזרה שתהא בת זוגתו : ואפנה על ימין · לישמעאל הבא מכח אברהם שנסע הנגבה דקרוי ימין ואקח מבנותיו או על שמאל ואקח מבנותיו של לוט שדחה אותו אברהם לשמאל דכתיב אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה : קונבי · אדרת עבה ודומה לו והכסהו בשמיכה חפתיה בגונבא וקו"ף וגימ"ל מתחלפות · כלומר מיני בגדים או כלים : קליות · ואגוזים היו חביבין מן הכל ללמדך שאם אדם יוצא לדרך ואין אצטרכיא עמו אצטרכיא כל מה שהוא צריך : מסתגף הוא · מתענה הוא כדמתרגמינן לענות נפש לסגפא נפש : ימים אלו שבעת ימי אבלו · של בתואל : או עשור אלו י"ב חדש שנותנין לבתולה לפרנס עצמה : עשור · אלו עשרה חדשים או לרבות ב' חדשים : הולכת אני ע"כ שלא בטובתכם · ממשמע שאמרה אלך ולא אמרה אם בדעתכם אלך : ויברכו את רבקה · ויאמרו בשפה רפה ולא בלב : דוויין ושפופין · ולא היו מברכין אלא בפה : שלא

פירוש מהרז"ו

א"א רוכב עליו בוודאי היה כחמורו של רפב"י מק"ו אך שאר בהמותיו היה צריך לזממם וכמ"ש בהדיא לעיל פמ"א סי' ה' והמעשה בירושלמי דמאי פרק א' : טמא הטמא · ויקרא י"א ס' וזה לכם הטמא בשרץ ובת"כ פסוק זה דורש שסם וזה לכם הטמא בכל השרץ לרבות שדמו כבשרו · ובמס' מעילה דף י"ז מפורש כמו כאן : ט על ימין זה ישמעאל · כי ישמעאל היה דר במדבר פארן והוא בדרום של א"י · ומ"ש על שמאל זה לוט דורש גז"ש שאצל לוט כתוב ואשמאילה כמ"ש לעיל פמ"א סי' ו' מכל מקום אנא משמאיל להוא גברא : י מהר המוריה יצא · ע' לעיל פר' נ"ז סי' ג' אמר לו הקב"ה שמ"ש שם ויוגד לאברהם היה בנבואה : כאשר דבר ה' · ע' במכילתא סדר בא שהביא שם כ' מקומות שכתוב בהם כאשר דיבר ה' והיכן דיבר אך פסוק זה לא הביא כלל · אך לפי מ"ש בזה בפר"א פרק ע"ז הזכרתיו לעיל פנ"ט סי' ח' ניחא · והיינו דמ"ש מה' יצא הדבר הכוונה על שמ' יום קודם יצירת הוולד גוזל בת פלוני לפלוני וכ"ה בפר"א שם בהדיא · וכן כוונת המכילתא כמ"ש כאן כאשר דבר ה' ואינו דומה לשאר הפסוקים שהביא שם שצריכים פסוק מפורש וזה אינו צריך וכנ"ל : יא יוצא לדרך · חושב בגדים בסוף הרי שבגדים חביבים מכלי כסף וזהב ואח"כ אמר עוד ומגדנות נתן לאחיה ולאמה הרי חושב מגדנות בסוף הכל · וגתן הטעם בכל זה בעבור שרכס לדרך ולא מחמת חביבות : יב צדקת תמים זה יצחק · וס"ד וברעתו יפול רשע וקשה שאין זה דבר והיפוכו שאין יפול היפך תישר אבל יתפרש על פי מ"ש בתורה שמ"ש תמים הכוונה על יצחק שהוא עולה תמימה וכמ"ש לקמן פס"ד סי' ג' וע' לעיל פר' נ"ו סימן ג' ואל תעש לו מאומה מומה · תישר דרכו זהו הדרך שהלך אליעזר לצרכו שכתוב בו אנכי בדרך נחני ה' וכתוב וה' הצליח דרכי וזה היה בזכות יצחק ולצרכו · גם מרומז בזה בתיבת דרכו דרך חתנים כמ"ש פר"א פרק י"ב וע' מש"ש · ואז על ידי כן וברעתו יפול רשע אלא שהרשע היה רוצה לעקם דרכו ע"כ נפל וצ"ע למה לא שאל המדרש על הפסוק ל"ג ומגדנות נתן לאחיה ולאמה. הנה במדרש אמר וברעתו ידחה רשע והוא במשלי י"ד אבל ס"ד דצדקת תמים וברעתו יפול רשע וכ"ה בילקוט משלי י"א וברעתו יפול רשע זה בתואל : אלו שבעת ימי אבלות ומרומז במ"ש תשב הנערה אתנו שתשב אתם יחד להתאבל וליתב על הארץ כמ"ש ישבו לארץ ידמו וגו' וכן אצל איוב וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת ימי אבילות למדו מן התורה · עיין לקמן פר' ק' סי' ז' : אלו י"ב חודש · רש"י בחומש כתב ימים אלו י"ב חודש כמ"ש ימים תהיה גאולתו או עשור עשרה חדשים · ובלי ספק שכן היה גירסתו במדרש וכנ"ל תשב הנערה אתנו אלו שבעת ימי אבילות (כמו שכתבתי) · ימים אלו י"ב חודש · וי"ב חודש על שתפרנס עצמה כמ"ש במגילת אסתר ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים · ומ"ש או עשור על שאתה ממהר : יג וישלחו וגו' · ויברכו וגו' · שהיה לו להקדים הברכה להשילוח וכמ"ש יהושע כ"ב ו' ויברכם יהושע

יפה תואר

ע"י בהמתם לכן עכבו בידה לאכול גם מן הדברים המותרים מן הדין והאסורים רק בשביל חומרא כדרך הצדיקים שמחמירים במעשיהם : איתאכלון תאנים בטבלייהו · וזה אין קושיא שלא אין הקב"ה מביא תקלה ע"י הצדיקים · י"ל דזה רק בשוגג ישמור ה' את חסידיו · אבל הכא הוא קרוב לפשיעה דהוה ליה לשיולים ולא למסמך אדעתיה ואיהו דאפסיד אנפשיה : מילתא דאית בך מגניא כו' · כי אם יסתיר הדבר פן יבוא חבירו לחרפו בה : מהיכן יצא · ולא נוכל לומר כי ידעו זאת מספורי אליעזר וכמו שמשמע מפשט הכתוב · שהיה להם לספק פן בדה את הספור מלבו · ולכן אמר האחד מהר המוריה יצא · כי כאשר נולדה רבקה נודע להם מה שהיה לפני זה עם יצחק בהר המוריה · ומזה הבינו כי מה' יצא הדבר · ורבנן סברי מיכן (וכ"ה הגירסא בספר ישן) יצא · פי' שהאמינו בספור אליעזר ולא חשדוהו בשקר : קונבי · אולי הוא מין מרקחת שקורין קונפיטי (קאנפעקט) ובספר א"א פירש שהוא מיני בגדים : בקש לעכב וניגף · ואע"ג שבכך אמר לא נוכל דבר אליך רע או טוב · אפשר דהיינו לעכב הזווג אבל אולי יעכב מביאת האשה אחריו ויאמר שיבוא יצחק אצלה : ימים אלו שבעת ימי אבלו כו' · ואע"ג דאין דרך

משנת דרבי אליעזר

בעדם כדאיתא בירושלמי ולכך הקדים ונתן לה הנזם קודם שלמידים להקדים רפואה למכה : מהר המוריה יצא וכו' ורבנן אמרי ותהי אשה לבן אדוניך · פי' ע"פ מה דאיתא בזוהר טעם שלא הסיא אשה ליצחק קודם העקידה לפי שהיה לו נשמה מסיטרא דנוקבא כדכתיב ולשרה בן ובשעת העקידה פרחה נשמה זו וניתן לו נשמה סיטרא דדכורא ומר א"ת ומר א"ח ולא פליגי דר"י סבר מהר המוריה כנ"ל ולכ"א לבן אדוניך וזה פי' שמסורה ב' דסמיכין אברהם אברהם וגו' אלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם וגו' מכח ויקרא מלאך בשעת העקידה וניתן לו נשמה אחרת לכך אלה תולדות יצחק בן אברהם שהיה לו תולדות לפי שאז אברהם הוליד יצחק : ולא היו מפרינים וכו' · נלמד מדפרע דשלח מניקתה ואליעזר והגביו דל"ל למפרע כזה אלא בא להורות שאין בכלל אלא מה שבפרט אלא כפי' מ"כ בשם ערוך ולא בלב נמד מדכתיב ויברכו ויאמרו לה דויאמרו לה מיותר אלא בא להורות שלא ברכו ממש בלב אלא רק פי

ידי משה

לא יפול הרשע על צדקת כמו שדרך העולם שמטילים גורלות על איזה זיווג אם יעלה לגורלו וכן הכא שאפילו שום אדם לא תבעה שיקח אותה לפי דברי ר"י צריך לפ' מלת ידע לשון ידיעה ולא לשון בעילה וראיה לזה בפ' אע"פ נותנין י"ב חדש מיום שתבעה להנשא : מחר קם רבי ירמיה עם רבי זעירא אמר ליה תקנת אילין תאנייה אמר ליה לא ואף על גב דמעיקרא הוה קים ליה ברבי ירמיה שמעשרן מכל מקום אחר אכילתו נקפה לבו אותו דלאו שפיר עביד ושאל עליהן · י"מ : ולית אנן כחמרתא דרבי פנחס בן יאיר אלא פחותים מחמורו של רבי פנחס בן יאיר וא"ת א"כ איך אמר שאם הראשונים כמלאכים שמה כאנשים וי"ל דמה שאמר ולא כחמורו של רבי פנחס בן יאיר קאי נמי אם אנן בני נש כי עם היותם אנשים מ"מ הם פחותים מחמורו של רבי פנחס בן יאיר ע"כ · י"מ : קונבי · פי' א"א כלי שרוחצין בו ידיו ורגליו וכן בלשון רוסיא : ר' יצחק אמר שהיו מרמזים התלכי כו' נ"ל דהכי פירושו ונ"ל שתלך

רבבה · רבי ברכיה ור' לוי בשם ר' חמא בר חנינה [א] מפני מה לא נפקדה רבקה עד שנתפלל עליה יצחק · שלא יהיו עובדי כוכבים אומרים תפלתנו עשתה פירות אלא ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו · רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר (איוב כט) [ב] ברכת אובד עלי תבא · ברכת אובד זה לבן הארמי שנאמר ארמי אובד אבי · (יא) עלי תבא זו רבקה · אחותנו את היי לאלפי רבבה ועמדו ממנה אלופים מעשו ורבבה מיעקב · אלופים מעשו אלוף תימן אלוף קנז · מיעקב רבבה · דכתיב (יחזקאל יז) רבבה כצמח השדה נתתיך · וי"א אף אלו ואלו עמדו מישראל דכתיב (במדבר י) ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל: **יד** ותקם רבקה ונערותיה וגו' א"ר לוי שכן דרך הגמלים גדלים במזרח · רבנן אמרי מה גמל זה יש בו סימן טומאה וסימן טהרה כך העמידה רבקה צדיק ורשע · ותלכנה אחרי האיש · [ג] שבעור לאיש להיות מהלך אחר האשה · ויצחק בא מבוא · אתא ממיתא · ולהיכן הלך · באר לחי רואי · הלך להביא את הגר אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני · ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב [ד] אין שיחה אלא תפלה שנאמר (תהלים קב) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו וכן הוא אומר (שם נה) ערב ובוקר וצהרים אשיחה וגו': **טו** ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק · א"ר הונא צפת שידו שטוחה בתפלה אמרה ודאי אדם גדול הוא לכך שאלה עליו · ותפול מעל הגמל · איתרכינת · היך מה דאת אמר (תהלים לז) כי יפול לא יוטל · ותאמר אל העבד · ר' חייא אמר [ה] ראתה אותו הדור ותוהא מפניו · המד"א הנה בעל החלומות הלזה בא · רבנן אמרי הוא ופלסונו · הלזה · אלון זה · ויאמר העבד הוא אדוני · [ו] שתים הם שנתכסו בצעיף וילדו תאומים · רבקה ותמר · רבקה · ותקח הצעיף · תמר · ותכס בצעיף ותתעלף · ויספר העבד ליצחק · אמר רבי אלעזר כללה של תורה מרובים מפרטיה שאלו בא לכתוב שנים וג' דפין היה כותב · (ט) ורבנן אמרי דברי שבח גלה לו · [ז] מה שקפצה הארץ לפניו: **טז** ויביאה יצחק האהלה שרה אמו כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה · כיון שמתה פסק אותו ענן · וכיון שבאת רבקה חזר אותו ענן · כל ימים שהיתה שרה קיימת היו דלתות פתוחות לרוחה · וכיון שמתה שרה פסקה אותה הרוחה · וכיון שבאת רבקה חזרה אותה הרוחה · וכל ימים שהיתה שרה קיימת היה ברכה משולחת בעיסה וכיון שמתה שרה פסקה אותה הברכה · כיון שבאת רבקה חזרה · כל ימים שהיתה שרה קיימת היה נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת וכיון שמתה פסק אותו הנר · וכיון שבאת רבקה חזר · וכיון שראה אותה שהיא עושה כמעשה אמו (יג) קוצה חלתה בטהרה [ח] וקוצה עיסתה בטהרה · מיד ויביאה יצחק האהלה · אמר רבי יודן [ט] למדתך תורה שאם יהיה לאדם בנים גדולים יהיה (י) משיאן

מסורת המדרש א פס"ט רבה פרשה כ' פסוק י"ד · ב ילקוט איוב רמז תתקי"ז · ג עיין ברכות ס"א · עירובין י"ח · ילקוט שופטים רמז ס"ח · ד ברכות כ"ו · עבודת כוכבים ז' · ירושלמי ברכות פ' ד' · פדר"א פרק ט"ז · לקמן פ' ס"ח · במד"ר ריש פרשה ב' · תנחומא כאן סימן ה' · וסדר מקץ סי' ט' · מדרש תהלים מזמור נ"ה ומזמור ק"ב · מדרש משלי פרשה כ"ב · ילקוט וירא רמז פ"ו · ילק"ט כאן רמז ק"ט · ילקוט תהלים רמז תתע"ב ותתנ"ה · ילקוט משלי רמז תתק"ס · ה שוח"ט מז' נ' · ו לקמן פ' פ"ה · ילקוט דה"י רמז אל"ף ע"ה · ז סנהדרין נ"ה · ח ב"מ פ"ז · ט תנחומא כאן סי' א':

חדושי הרד"ל

גו' דרים היה נהם בשלוח ובברכה וע"ל פע"ד: (ט) ורבנן אמרי · לא לפלוגי אדר"א קאתי · אלא לדרוש סיפיה דקרא אשר עשה קאתי דעל הנס שעשה לו הקב"ה קאי: (י) משיאן תחלה כו' · בתוספתא דבכורות פ"ו תניא הוא נושא אשה ובנו נושא אשה הוא קודם לבנו (וע' קדושין (כ"ט:) דהך בבא ליתא שם) ואפשר לחלק דהתם בשלא קיים עדיין האב פו"ר וודאי מצוה דגופיה עדיף והכא בשקיים דומיא דאברהם שכבר נולדו לו יצחק וישמעאל (ובת אתא למ"ד שהיה לו בת) וכ"מ אחר כך שכתב בס' חסידים מסברא דנפשיה:

חדושי הרש"ש

וכשאלה את פיה ע"כ שהה"א אינה לשאלה רק לתמיהה: (יא) עלי תבא זו רבקה · כדכתיב גבה עלי קללתך בני: (יג) קוצה חלתה בטהרה וקוצה עיסתה בטהרה · לפי שחלה נפסלת בטבו"י ושני לטומאה משא"כ עיסת חולין לכן אצטרך לשניהם:

ועלהו

רש"י

שלא יאמרו תפלתנו עשתה פירות · שאמרו את היי לאלפי רבבה אלא ויעתר יצחק ואחר כך ויעתר לו: ויצחק בא מבא אתא ממיתי · ממקום שהלך: ותרא את יצחק ותפול · אמר ר' הונא צפת שידו שטוחה · ראתה ידו שטוחה ונדמה לה כיד אדם הגון וחשוב: ותפול מעל הגמל ואתרכינת · נשתחוית מעט כדמתרגמינן כי יפול לא יוטל כי ה' וגו' שאינו נופל ממש כך היא לא נפלה אלא בקשה ליפול וסמכה הקב"ה: מי האיש הלזה · ראתה אותו הדור כמא דאת אמר הנה בעל החלומות הלזה ביוסף שהוא יפה תאר: ורבנן אמרי הוא ופלסונו · הוא והמלוה אותו המלאך שהיה מלוה אותו כמה דאת אמר פלס מעגל רגליך: הלזה אלון זה · אחר הוא זה שהולך עמו · אלון בלשון יון אחר: כלליה של תורה מרובין מפרטיה · כל מקום שבתורה כולל דברים אלו נאמר בא לכתבן היה מרובה מפרטיה ממה שמפורש בה שאילו בא לכתוב ג' דפין היה כותב אלא כללן יחד כל הדברים אשר עשה:

מתנות כהונה

בלב: [ונערותיה וגו' גרסינן]: שכן דרך הגמלים · דאל"כ היאך למדה לרכוב על הגמלים: שבעור כו' · שיצרו של איש גדול ומהרהר כמו שאחז"ל אחר ארי ולא אחר אשה: אתא מלמיתא גרס בילקוט · ופי' בא מלהביא את הגר שהלך שם בשביל זה ורש"י גרס ממיתי ופירש ממקום שהלך: ראה בעלבוני · לשון תפלה: צפת · הביטה: איתרכינת כך ה"א ופי' נטתה את עצמה לצדדין מדרך המוסר: ופלסונו · הערוך הביאו ולא פירשו ורש"י פי' המלאך המלוה אותו כדאמרינן פלס מעגל וגו': אלון זה · הלזה נוטריקון אלון זה ופירוש רש"י אחר הוא זה כלומר אינו מבני אדם כדאמרינן אלון בכות אלון בל"י אחר: [הוא אדוני וגו' גרסינן]: היה כותב · סיפור דברים איך ומה וכתב בכלל ויספר העבד כו': וכיון שבאת רבקה חזר · וזהו שרה אמו כלומר הרי היא כשרה אמו:

כ"נ

יפה תואר

דרך לבקש מקודם המועט · ואם לא יעשה לו המועט יבקש את המרובה · ואיך אמרו אח"ז או עשור · ומזה מוכיח הגמ' בפ' אע"פ כי ימים הוא שנה · אבל לדברי המדרש דמפרש ימים כפשוטו יקשה איך בקשו אח"ז על המרובה או עשור · וי"ל דלדברי המדרש יתפרש הכתוב לא מדרך בקשה רק מדרך הבטחה · כי גם אם תשב הנערה אתנו אלו שבעת ימי האבילות · וגם אם תוסיף לשבת עמנו עשור יהיה לנך נכות כי אחר תלך ולא נחליף את דברינו: תפלתנו עשתה פירות [ויכחשו בהבטחת הקב"ה לאברהם לעשות את ישראל לרבות אלפים · אבל בלא טעם זה גם ברכת עובד כוכבים מועלת וכמו דאיתא בירושלמי סוף פ' אלו דברים ולקמן בפס"ו א"ר תנחום אם ברכך עובד כוכבים ענה אמן אחריו דכתיב ברוך תהיה מכל העמים]: ברכת אובד זה לבן הארמי · ופליג על ר"ב ור"ל שאמרו שלא יהיו אומרים תפלתנו עשתה פירות: הלך להביא את הגר · כי אחרי מות שרה לקחה שנית לאשה וכדכתיב אח"ז ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה וקטורה זו הגר · ועוד אחרי שיצחק עומד לינשא בקש אברהם ג"כ להנשא וכדאמרינן בפ' החובל מנא הא מילתא דאמרי אינשי שיתין תכלי כו' ויליף מהכא ויקח את רבקה וגו' וכתיב אח"ז ויוסף אברהם ויקח אשה ופירש"י נתקנא ביצחק ע"ש: שתים הם שנתכסו בצעיף וילדו תאומים · פי' בשכר צניעותם זכו להוליד תאומים: כלליה של תורה מרובים כו' · פי' אע"ג דלמעלה האריכה התורה בספור אליעזר וכפרטיו כשהיא דשיחת בתי אבות דלעיל מ"מ ברוב המקומות מקצר ועולה ואינו כותב רק כללות הדברים · ומ"ש רבנן דברי שבח גלה לו עי' ברש"י על התורה וברא"ם שם: כל ימים שהיתה שרה קיימת כו' · דק"ל בקרא דהיה לו לכתוב האהלה של שרה אמו · לכן פירשו כי כאשר הביאוה האהלה ראו הכל כי הוא אהל שרה אמו ולא היה שינוי ביניהם · והנה הד' מעלות שמונה פה כתב מוהר"ר שמואל ששע ז"ל שהוא כנגד ד' מעלות הראויות לאשה · הא' שתהיה בעלת שכל ולא כדרך רוב נשים שדעתן קלות ולזה אמר שהיה ענן קשור כו' אשר פי' ענן השכינה והנבואה · וזה כי שרה ורבקה השתכלו לא לבד בעניני הגופניים אך גם בעניני הרוחניים נתעלו בשכלם עד שזכו לענן השכינה · הב' שתהיה טובת עין ולא כדרך רוב נשים שעיניהן צרות באורחים ולזה אמר שהיו הדלתות פתוחות לרוחה · והג' שתהיה משגחת בנכסי בעלה ומתקנת צרכי הבית וע"ד שאמר הכתוב צופיה הליכות ביתה · ולא כשאר נשים האומרות הב הב · ואינן משגיחות בהפסד הבית · ולזה אמר ברכה משולחת בעיסה

פירוש מהרז"ו

וישלחם וכאן ברכו אותה אחר השילוח כשהיתה על הדרך בחוץ וזה מוכיח שלא היה הברכה ברצון טוב גם מקים הברכה להשילוח כמו שהשילוח היה בעל כרחם כנ"ל כן הברכה ג"כ בע"כ: **יד** דרך הגמלים · שאין דרך האשה לרכוב כמ"ש ריש פסחים אלא על שבמזרח עיקר גידול הגמלים ובהכרח גם לנשים לרכוב מפני גובה הגמלים ולמודים בכך · ורבנן דורשים שזה מיותר אלא שיש בו סימן על בנים שתוליד (וכ"כ היפ"ת): שבעור לאיש · שלפי השמירה היה ראוי שילך הוא אחריה · וע' ברכות דף ס"א אחורי הארי ולא אחורי אשה: אתא ממיתא · קושיא היא שהיל"ל בא מדרכו · ודורש שבא ללמוד סתום מן המפורש כמו כאן מפורש שבא נגד זיווגו כך הביאה שבא ממנה ג"כ מזיווג של הגר לאברהם וע' לקמן פס"א סי' ד' · וע' לעיל פר' מ"ה סי' יו"ד: אין שיחה · ע"א ז' וש"כ: **טו** לכך שאלה · דאל"כ וכי דרכה של רבקה לשאול על אנשים · וכמ"ש מדרש שמואל פר' י"ג אבל בנות העיר עם שאול · ומ"ש ידו שטוחה שדורש מ"ש לשוח מענין תפלה וכמ"ש ובפריסכם כפיכם וכדומה: אתרכינת · שפי' הטיה לצד ולא נפילה ממש מעל הגמל הגבוה והראיה מפסוק כי יפול לא יוטל שפי' ג"כ שאפילו יטה לפול לא יוטל ויושלך לארץ · כי ה' סומך ידו · והמדרש פי' תחלה למה שאלה עליו ואח"כ על פסוק ותפול שדורש ע"פ מדה ל"א שתחלה שאלה וכשהודיע לה אז נפלה לכבוד יצחק ולא להיפך וכ"ה בהפי' אב"ע ותאמר וכבר אמרה קודם שנפלה: הדור · שהיה יפה תואר כיוסף ע"פ גז"ש שכאן כתוב מי האיש הלזה וגו' כמ"ש כאן וע' באג"ב פרק מ' באריכות וכמ"ש מדרש תהלים סוף מזמור נ' והדרך על בניהם זה יצחק ורבקה בשעה שעקדו נגלה עליו מזיו השכינה וכו': הלזה אלון זה · שהיל"ל מי זה ע"כ דורש נוטריקון הלזה ובחילוף ה' בא' בההס"ע כאלו כתוב אל זה פי' לא זה כ"א אחר וכמ"ש מ"כ בשם רש"י · וכמ"ש לקמן סוף פר' פ"א: דברי שבח · וזהו אשר עשה אשר הקן ולא גלה לו מה שרצו לעכב וסניגף בתואל וכדומה: **טז** האוהלה שרה אמו · ותוסב כאן ד' דברים א' ענן קשור ב' נר דלוק והסרוחה שבאהל וברכת העיסה · ותיבת האהלה כמ"ש לשמש שם אהל · וכן עד ירח ולא יאהיל וזה רמז על האור והנר · והענן ע"פ גז"ש שמות ל"ג ט' · עמוד הענן עומד פתח האהל והסרוחה כמ"ש וימהר אברהם האהלה שרה אשתו ויאמר מהרי שלש סאים קמח הרי שהאהל פתוח לרוחה והברכה במעשה ידיה כמ"ש בראשית י"ז פסוק ט"ז וברכתי אותה וברכתיה ומצות העיסה והנר הם מצות שהייכים באשה לבד. ובה היה הברכה · ועי' לעיל פר' י"א סי' ב' ברכו בנר אך מ"ש שהיה דולק מע"ש לע"ש צ"ע מנין לו · אך מאחר שהיה כן אצל צדיקים שבדורות אחרונים וכנמצא בדברי חז"ל קל וחומר שהיה כן אצל האבות והאמהות: למדתך תורה · דורש סמוכין שסמוך לו מיד ויוסף אברהם ויקח אשה:

ידי משה

התלכי ר"ל שהיה לומר התלך וכתיב התלכי מזה למד רבי יצחק שהיו מרמזים לה ואמרו לה התלכי בתמיה כלא אין אנו מניחים לך כן פי' התלכי כל"א (ווירסט דוא דען מיט געהען) והיא אמרה אלך על כרחכם שלא בטובתכם וכן לשון המדרש ונמצא בכל מקום כמו לעיל טמא הטמא נערה הנערה זמן זמניהם וכן הכי צריך לגרוס התלך התלכי: שלא יאמרו א"ה תפלתנו עשתה פירות ר"ל במה שברכה אחיה אחותנו את היי לאלפי רבבה: בא מבוא אתא ממיתא ר"ל שהוקשה להם כפל הלשון לכן מפרש שהמלה מבא לא לשון ביאה אלא לשון הבאה ואמר ממיתא כמו לשון הגמרא מייתי ר"ל שבא להביא את הגר וכו': שידו שטוחה בתפלה אמרה ודאי אדם גדול הוא זה פירש"י שראתה אותו הדור מתוך שהיתה ידו שטוחה הכירה בצורת היד שהוא אדם חשוב כי אינו דומה יד של מלך ליד הכפרי ורש"י לשיטתו כמו שפי' בפי' החומש וכמו שאמר רבי חייא בסמוך שמתוך יפיו השטה עצמה מתוך הגמל וק"ל: איתרכינת כמה דאת אמר כי יפול לא יוטל וגו' כי ה' יסעדנו רצה לומר אם ישה לארץ האדם לא יגיע לקרקע כי ה' יסעדנו כך כאן מה שאמר ותפול לא נפילה ממש אלא לשון הטיה מדרך המוסר רש"י: ותאמר אל העבד נ"ל עוד מי האיש הלזה ורוצה רבי חייא ללמוד ג"ש מן הלזה של יוסף יפה תואר כך כאן ראתה אותו הדור ותוהא מפניו: רבנן אמרי הוא ופלסונו נראה לי שהוי"ו של ופלסונו טעות הוא ונ"ל פלסונו פלסין הוא שומר בלשון רומי כן מצאתי בספר מוסיף ערוך: אלון בלשון רומי אחר · לפ"ז נ"ל שרצון המדרש לומר שהיא סברה כדעתה שאין זה יצחק כי איך יעלה על הדעת שילך יצחק יחידי לשדה אלא זה הוא שומר שלו עומד בשדה ויראה מתי יבא אליעזר עם רבקה ויבשר לו ואז ילך לקראתה בכבוד גדול במרכבת המשנה כמו גבי יוסף לפיכך שאלה לאליעזר מי השומר הזה ואליעזר השיב ואמר הוא אדוני ולא שומר לפ"ז המשך המדרש רבנן אמרי הלזה הוא פלסונו דהיינו שומר והוקשה להמדרש האיך ירמוז במלת הלזה פלסונו לז"א המדרש הלזה נוטריקון אלון זה ר"ל אחר זה כי אלון פירושו אחר כנ"ל וק"ל · וכן מצאתי בספר מוסיף ערוך שמביא פלסונו בלא וי"ו אך שלא מביא שום פי' על המדרש אבל רש"י גורס אלון ר"ל אחר הוא זה והיא היא: ר' אליעזר אמר כלליה של תורה כו' מחלוקת רבי אליעזר ורבנן נ"ל דר"א סובר שסיפר לו כל אשר קרהו בדרך אלא שבתורה קצרה ורבנן סברי לא סיפר לו אלא דבר אחד קפיצת הדרך ומה שלא ספרה התורה כפי' מה שאמר לו שקפצה לו הדרך כי גם לעיל לא כתיב כפי' אלא מרומז בפסוק ואבא היום לכך גם פה לא גילה הכתוב כנ"ל וק"ל: ויביאה יצחק האהלה שרה אמו עד אמר רבי יודן למדתך תורה כו' · נראה קשה להם שלא היה לו לומר אלא אוהלה שרה או לאהל אמו האהלה אלא מדר[ש]

משנת דרבי אליעזר

הששה ולחון: שכן דרך הגמלים גדלים במזרח ורב"א וכו' · פירוש שקשה הגמלים ה"א מיותרת כמו שדקדק רש"י גבי וירכיבם על החמור לכן מתרץ ופירש שגדלים שם וה"א מורה על הידוע דאל"כ אין דרך אשה לרכוב על גמלים כדכתיב וירכיבם על החמור וגו' ורב"א דבא להורות ע"ד אחר הידוע: ראתה אותו הדור כו' כד"א הנה הנו וגו' · פירש בי"מ לפי שהיה יפ"ת כמו יוסף לכך היתה שאלה הלזה ע"ז רמזה שמסרש מי האיש הלזה הנה בעל החלומות הלזה: הלזה אלון זה · דייק מדכתיב הוא אדני דמלת הוא מיותר אלא ע"כ שהיתה אומרת שהוא אחר:

ששת

מתחלה · ואח"כ הוא נושא לו אשה ממי אתה למד מאברהם · בתחלה ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ואח"כ ויוסף אברהם ויקח אשה:

פרשה סא

א ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה · כתיב (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו' אשר לא הלך בעצת רשעים · א זה דור הפלגה · ובדרך חטאים לא עמד · אלו אנשי סדום · שנאמר (בראשית יג) ואנשי סדום רעים וחטאים · ובמושב לצים לא ישב זה אבימלך שנאמר (שם כ) (א) הנה ארצי לפניך וגו' · כי אם בתורת ה' חפצו · כי ידעתיו למען אשר יצוה · ובתורתו (ב) יהגה אר"ש ב אב לא למדו ורב לא היה לו · ומהיכן למד את התורה · אלא זימן לו הקב"ה שתי כליותיו כמין שני רבנים והיו נובעות (ג) ומלמדות אותו תורה וחכמה · הה"ד (תהלים טז) אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי · (שם א) והיה (ד) כעץ שתול ששתלו הקב"ה בארץ ישראל · אשר פריו יתן בעתו זה ישמעאל (א) ועלהו לא יבול זה יצחק · וכל אשר יעשה יצליח אלו בני קטורה שנאמר ויוסף אברהם ויקח אשה: **ב** (שם צב) ג שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו עוד (ה) ינובון בשיבה זה אברהם אבינו · דשנים ורעננים יהיו · ויוסף אברהם · (איוב יד) ד כי יש (ו) לעץ תקוה יש לאבינו אברהם תקוה · אם יכרת ועוד יחליף (ז) אם יאמר עליו כרות הברית ועוד יחליף מצות ומעשים טובים · וינקתו לא תחדל · זו לחלוחות שלו · אם יזקין בארץ שרשו · ואברהם זקן · ובעפר ימות גזעו · ותמת שרה · מריח מים יפריח · מריח מצות ומעשים טובים (ח) יפריח · ועשה קציר נטע אין כתיב כאן · אלא כמו נטע התוספת מרובה על העיקר · ויוסף אברהם וגו': **ג** (קהלת יא) בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך · רבי אליעזר ורבי יהושע ה רבי אליעזר אמר אם זרעת בבכיר זרע באפיל שאין אתה יודע איזהו יכשר אם של אפיל אם של בכיר ואם שניהם כאחד טובים · רבי יהושע אמר (ט) אם בא עני אצלך בשחרית תן לו · בערבית תן לו · שאין אתה יודע איזה מהן הקב"ה כותב עליך הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים · רבי ישמעאל ורבי עקיבא רבי ישמעאל אומר ו אם למדת תורה בנערותך למוד תורה בזקנותך שאין את יודע איזה מהן מתקיים לך הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים · ר' עקיבא אומר אם היו לך תלמידים בנערותך עשה לך תלמידים בזקנותך שאין אתה יודע איזה מהם מתקיים לך זה או זה ואם שניהם כאחד טובים · י"ב אלף תלמידים היו לר"ע מעכו ועד אנטפרים וכולם בפרק אחד

מסורת המדרש א עבודת כוכבים דף י"ט · מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט כאן רמז ק"ט כל הענין · ילקוט תהלים רמז תרי"ד · ב מדרש תהלים מזמור א' ומזמור ט"ז · אבות דרבי נתן פרק ל"ג · תנחומא סדר ויגש סימן י"א · ילקוט תהלים רמז תרי"ג ורמז תרס"ז · ג ילקוט תהלים רמז תתמ"ס · ד ילקוט איוב רמז תתק"ו · ה תנחומא כאן סי' ו' · קהלת רבה פרשה י"א כס"ע · אבות דרבי נתן פרק ג' · מדרש משלי פרשה כ"ח · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט · ו יבמות דף ס"ב כל הענין:

חדושי הרש"ש

(א) ועלהו לא יבול זה יצחק · עמ"כ גי' אחרת · ולגי' שלפנינו י"ל דרך רמז ועלהו ר"ל על שלו (כפי' שהיה בן ק' שנה בגימט' על וכיוצא בזה כתב הטור או"ח סימן מ"ו בשם ר"ב נטרונאי הוקש על בגימט' ק') והוא מהמדרש לקמן בפ' קרח) לא יבול (מלשון אחרי בלותי) ר"ל שלא נזדקן אז אלא שחזר לנערותו

חדושי הרד"ל

(א) ארצי לפניך בטוב בעיניך שב · והוא לא רצה לישב עמו בגרר וכמש"ל פנ"ד וז"ש לא ישב (וקראו לצים כמ"ש בע"א (י"ט ·) שפלטתים ליצנים הם ע"ש): (ב) יהגה יומם ולילה אר"ש כו' · וכצ"ל וכדמסיים אף לילות יסרוני כו': (ג) ומלמדות אותו תורה וחכמה · באדר"נ פל"ג ובשוח"ט ט"ז איתא הגי' מלמדות אותו תורה כל הלילה וכדמייתי מקרא דאף לילות: (ד) כעץ שתול על פלגי מים ששתלו הקדוש ברוך הוא בארץ ישראל כנ"ל · והיינו דכתיב בא"י ארץ נחלי מים עיינות ותהומות וגו' (דברים ח') ובשוח"ט שם ששתלו הקב"ה בג"ע · והיינו נמי כדכתיב ונהר יוצא מעדן: (ה) ינובון בשיבה שתולים בבית ה' זה אברהם ששתלו הקב"ה בא"י · בחצרות אלהינו יפריחו זה ישמעאל עוד ינובון בשיבה זה יצחק · דשנים ורעננים יהיו אלו בני קטורה · ויוסף אברהם כו' כנ"ל ע"פ הילקוט תהלים ועי' שוח"ט שם: (ו) יש לעץ תקוה כו' אברהם תקוה · אע"פ שהיה כעץ יבש כדלעיל פנ"ג יהיה לו תקוה טובה להוליד את ישמעאל ועי' לעיל פר' מ"ח: (ז) אם יאמר אליו כו' · ע' מ"כ וכ"ה בילקוט כאן ורומז שאחר שנימול חליף והוליד יצחק (ואח"כ דרש ועוד יחליף מצות ומע"ט): (ח) יפריח ועשה נטע כמו קציר אכ"כ · כ"ה בילקוט כאן ובאיוב וכצ"ל ופירש שהקציר שהן כענפים מרובים מן הנטע עצמו: (ט) אם בא עני כו' · דרש

מתנות כהונה

פרשה סא [ה"ג בשוח"ט אשרי האיש זה אברהם וה"ג בילקוט סדר זה ובילקוט תהלים]: דור הפלגה · שנאמר הבה נבנה שהוא לשון הזמנה וכתיב בעצת רשעים והכי גרסינן בהדיא במדרש תהלים הנה ארצי לפניך כו' ואברהם לא קבל עליו כדלעיל בפרשה נ"ד ואחר כך אמר לו כחסד אשר עשיתי וזהו ליצנות ועיין לעיל פ"כ ובילקוט תהלים: שני כליותיו כו' · ומעצמו אזן וחקר ועמד על העיקר וזהו לשון יהגה המד"א והגיון לבי: [שתול גרסינן] [ה"ג במדרש תהלים ובילקוט סדר זה ובא"א]: בעתו זה יצחק · ועלהו לא יבול זה ישמעאל וכל אשר כו' · וכן הדעת נותנת שהעלים הם כינוי לדבר שאינו עיקר וכמו שדרשו חז"ל ועלהו לא יבול אפי' שיחת חולין של תלמיד חכם צריכים תלמוד [ובילקוט תהלים גרס כמו כאן: ה"ג אם יאמר עליו כרות הברית והוא כורת כו']: אם יאמר עליו · הקב"ה כרות הברית: ה"ג רש"י ז"ל קציר בנטע אין כתיב: קציר בנטע · משמע הקציר שהם הסעיפים כמו שפירשו המפרשים שם והל"ל הקציר יהיה כנטיעה עצמו ואמר כמו נטע משמע יותר הרבה מן הנטיעה · [ובילקוט איוב יש הגירסא כא"א] וע"ש · וכן היה ברכת אברהם שהעמיד תולדות מפלגש שלקח בהוספה וטפל יותר מהעיקר שמתחלה לא ילד מפילגש אלא ישמעאל ועכשיו העמיד ששה בנים וכולם עשו משפחות בחייו והכי איתא לקמן בפרשה זו: בבכיר · לשון בכור כלומר ברביעה ראשונה: באפילה · ברביעה שניה המאוחרה כד"א כי אפילות הנה: איזה הקב"ה כותב עליך · י"ל שמא בבקר לא היה צריך לו וברמאות שאל ממך ובערב צריך לו ובאמת מצאתי בא"א שפירש שמא בבקר היה העני רשע ולא נחשב לך לזכות וכמה שאמר הכתוב יהיו מוכשלים לפניך ודרשו חז"ל הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהם שכר או י"ל שמא בבקר לא היתה כוונתך טובה ורצויה כמו בערב: בפרק אחד · בין

רש"י

פרשה סא אשרי האיש אשר לא הלך · זה אברהם דכתיב ביה השב אשת האיש כי נביא הוא: שתולים בבית ה' · זה אברהם ששתלו הקב"ה בארץ ישראל: כי יש לעץ תקוה · זה אברהם אבינו שהיה סבור שלא יצא ממנו בן צדיק ואף על פי כן היה לו תקוה: אם יכרת ועוד יחליף · אם יאמר עליו הקב"ה כרות הברית והוא כורת: ויונקתו לא תחדל · זה לחלוחית שבו: ועשה קציר כנטע אין כתיב כאן אלא כמו נטע כנטועה עכשיו מחדש: ותוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר יצחק מרובה על ישמעאל: כולם מתו בפרק אחד · בין פסח לעצרת:
ר"י

פירוש מהרז"ו

פרשה סא סימן א אשרי האיש · מדרש תהלים א' ובילקוט כאן ושם וה"ג שם אשרי האיש זה אברהם שנאמר ועתה השב את אשת האיש וכמ"ש מארץ מרחק איש עצתי: זה דור הפלגה · שם במ"ת הגי' שנאמר הבה נבנה לנו עיר ואין הבה אלא לשון עצה שנאמר הבו לכם דבר ועצה אצל אבשלום: הנה ארצי לפניך · בטוב בעיניך שב · ואעפ"כ לא קבל עליו · כן הוא במ"ת שם ועי' לעיל פר' נ"ה סי' ב' איך לא קיבל עליו: כי ידעתיו למען אשר יצוה · וסיפא דקרא לעשות צדקה ומשפט · הרי שחפץ בזה: אב לא למדו · ומ"ש לעיל פרשה מ"ג סי' ו' תורה גלה לו שם בן נח למדו תורה · הרי שהיה לו רב · היינו על שבע מצות ב"נ · אך כאן הכוונה על כל התורה כולה כמ"ש במד' תהלים שאפילו עירובי תבשילין היה אברהם יודע וכמש"ל פמ"ט סי' ב' מפסוק וישמור משמרתי וגו' וע"ז לא היה לו רב · ובמ"ת שם דורש פסוקים אלו תחלה על נח על ז' מצות · ואח"כ על אברהם כו' על כל התורה: אשר יעצני · פסוקים אלו אברהם אמרם כמ"ש פר"א פכ"ד · שכתוב בתהלים ט"ז בלע ה' פלג לשונם וגו' · שאברהם קלל אנשי ההפלגה כו' ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם ע"ש · וזהו ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי וגו' אברך את ה' אשר יעצני שיען אותו ולמדו תורה וחכמה: זה ישמעאל · שנולד קודם יצחק לכך דורשו תחלה: **ב** שתולים בבית ה' · ור"ד צדיק כתמר יפרח וגו' וכאן חסר ותשלומו בילקוט תהלים צ"ב שתולים בבית ה' זה אברהם ששתלו הקב"ה בא"י · בחצרות אלהינו יפריחו זה ישמעאל · עוד ינובון בשיבה זה יצחק · דשנים ורעננים יהיו אלו בני קטורה ויוסף אברהם וגו' · כל אלה בני קטורה: כי יש לעץ תקוה · ילקוט כאן ואיוב י"ד · ואברם נקרא עץ כמ"ש בסי' א' כעץ שתול · וכן שתולים וכו' · וע"ל רפנ"ג · וכתיב בצדיקים ותקותך לא תכרת · ולמה אמר כאן אם יכרת · ע"כ דורש על מ"ש כרת ה' את אברהם ברית: מריח מים · כמ"ש והריחו ביראת ה' ומים היא התורה · וזהו מריח מצות ומע"ט וכו': נטע · שאם היה כתוב כנטע היה משמעו פחות מהנטע כמ"ש באיכה רבתי בפ' היה ה' כאויב וגו' · ואם היה כתוב נטע היה משמעו · שהקציר יעשה להנטע העיקר לבד · אך כמו נטע מרבה הרבה קצירים וענפים נוספים על העיקר · וכמ"ש סי' ד' · וע"ל פר' כ' סי' ט' ונ"ע וי"ל: **ג** בבקר זרע וגו' · קה"ר: אם בא עני כו' · ומ"ש זרע את זרעך משל על הצדקה · כמ"ש וזורע צדקה שכר אמת · עיין ב"ק סוף פ"א ופר"א ר"פ ל"א · וכן לר"י ור"ע על התורה ב"ק שם: הקב"ה כותב עליך · כמ"ש מלאכי ג' ויכתב ספר זכרון לפניו וכמ"ש

יפה תואר

בעיסה · והד' שתהיה שלוה ושקטה ותשנא מדנים · ולא כשאר נשים שממהרות לריב ומצה · ולזה אמר היה נר דולק כו' והנר הוא משל על שלום בית וכדאיתא בפ"ב דשבת נר חנוכה ונר שבת נר שבת קודם מפני שלום הבית · ויתכן לומר עוד כי על ארבע מעלות יביט האיש בבואו לבחר לו אשה · הא' היחוס · הב' החן והיופי · הג' העושר · והד' טובות לב בעצמה ושכלה · ובשתי הנשים האלה נקבצו כל הד' מעלות · כי היו מהיותר מיוחסות בזמניהן · ולזה אמר שהיה ענן קשור וידוע שאין השכינה שורה אלא על המיוחסים שבעם · וכנגד היופי אמר שהיה נר דלוק כי פניהן היו מאירות כנר · וכנגד העושר אמר ברכה מושלחת בעיסה כי ברכה ועושר בא עמה · וכנגד טובת לבן אמר שהיו הדלתות פתוחות אשר זה מורה על טובת לבן ונדיבותן:

כתיב אשרי האיש וגו' · עיקר הדרש הובא הנה משום דק"ל כיון שידע אברהם כי ביצחק לבד יקרא לו זרע למה הוסיף לקחת אשה בזקנותו · לכן דורש את הכתובים האלה על אברהם וסוף הכתוב הוא וכל אשר יעשה יצליח לאמר כי אברהם אף בזקנותו היה כעץ שתול על פלגי מים ונשא פרי והצליח במעשיו · וניחא בזה גם שלשון הכתוב ויוסף אברהם להודיע לנו כי זקנותו הביאה לו תוספת ברכה שהוליד בנים למרבה אף כי בנערותו לא הוליד · וזה הוא גם טעם הדרש של עוד ינובון בשיבה ושל כי יש לעץ תקוה המובאים בסי' שאח"ז: זה דור הפלגה · כי אז היה אברהם בן מ"ח שנה וכבר הכיר את בוראו ולא היה בעצתם: אלו אנשי סדום · כי לא חפץ לשבת גם בשכונתם כשנפרד מלוט וישב בערי הנגב · אף שאמרו לו אנשי סדום מלך את עלינו כדלעיל פמ"ג מ"מ לא חפץ לגור בדרך ארצם · מפני שהיו רעים וחטאים: זה אבימלך · שאנשי עירו היו ליצנים ואלה ליצני הדור שאמרו מאבימלך נתעברה שרה · כי מוציאי דבה זו בלי ספק היו אנשי עירו · שראו לקיחת שרה · ועמ"ש לעיל בפנ"ב: שתי כליותיו כו' · והא דלא אמר לבו או שכלו · כי אע"פ שהלב מבין אבל בחינת האמת ובירורה תתיחס לכליות ולהכי מייתי הכתוב אברך את ה' אשר יעצני וגו' וכן איתא בויק"ר פ"ד לב מבין וכליות יועצות: אשר פריו יתן בעתו זה ישמעאל · כי אולי ילד בן פ"ד שנים אשר היה בעת הראוי לפי זמניהם · ויש שאמרו משום שלקח את הגר מקץ עשר שנים עד שעת אשר ראוי לשבת עם אשה אשר לא תוליד · ויען כי אברהם חשב מקודם אשר ישמעאל הוא עיקר פריו ואמר לו ישמעאל יחיה לפניך לכן נאמר עליו אשר פריו וגו': דשנים ורעננים כו' · דריש מכפל לשון של דשנים ורעננים על ויוסף אברהם כי בזקנותו עוד הוסיף בתולדתו ובלחלוחו על נעוריו: יש לאבינו אברהם תקוה · והצדיק נמשל לעץ בכמה מקומות · והנה לפי הדרש יהיו הרעיון הפוך מענין הכתוב שם דנאמר כציץ יצא וימל וגו' · שלא מונה הכתוב שם כי האדם הוא גוע ואין לו תקוה · אבל מדרים כי גם אם יש לעץ זה לצדיק תקוה זה הוא רק לאחד מני רבבה אבל בסתם בני אדם גבר ימות ויחלש ונמשל כציץ השדה אשר יצא וימל: גזעו ותמת שרה · וקרא לאשתו גזעו משום שהיא אחת מצלעותיו וגם כי שניהם משרש אחד תוצבו כי היא היתה אחותו בת אביו: אם למדת תורה בנערותך כו' · הנה זה פשוט שמחויב ללמוד גם בזקנתו כי והגית בו יומם ולילה כתיב · והתורה אשר למד בנערותו לא תפטרהו · אבל פי' כי אם למד תורה בנערותו ובזקנותו בא הדין לידו אל ימהר לחתוך הדין ע"פ התורה אשר למד בנערותו · כי פן טעה אז בעיונו · ועיון הזקנים יותר מכוון ומקיים את הדין · וי"ל עוד ע"פ מה דאמרו רז"ל בפ' במה אשה דליג מר איגא והדר ניסבר · ולפ"ז הבקיאות תבוא לאדם מנערותו · והחריפות מימי זקנותו · וליפסק הדין לפעמים נתונה

משנת דרבי אליעזר

ששת לו הקב"ה בארץ ישראל · עיין בידי משה ול"נ מה היה לו שקצץ הנטיעות דשתול נטיעה והוא תיבה

אשרי האיש כו' צ"ל אשרי האיש זה אברהם דכתיב השב אשת האיש וגו' אשר לא הלך בעצת רשעים שאברהם לא היה רוצה להשתתף לא בהפלגה כמו שאמרו חז"ל שראה אותם וקללם בשם אלהיו וכן לא רצה לישב עם סדום ואבימלך וכו': למען אשר יצוה צ"ל וגו' וכו': ששתלו צ"ל ששת לו דהיינו שתי תיבות: אשר פריו יתן בעתו זה ישמעאל כו' ר"ל שדרך העץ שנופל ממנו בתחלה הפרי ואח"כ נופל ממנו העלים כך אברהם מתחלה היה לו ישמעאל וזה המדרש סבר שעשה תשובה ולבסוף יצחק אבל מ"כ מהפך הגירסא ע"ש: כי יש לעץ תקוה כו' אם יזקין בארץ וגו' · לא ראיתי פה שום פי' · ול"נ שהמדרש מספר עד כאן מעלת אברהם וגם סבר המדרש שישמעאל עשה תשובה אך שהוקשה להמדרש אדם גדול כאברהם שכרת ברית עם הקב"ה בין הבתרים אינו מן הראוי שיהיו לו בנים שאינם מהוגנים כמ"ש כאן ויוסף אברהם ויקח את קטורה ויולד את זמרן ואת יקשן וכמו שדרשו אח"כ שהיו רשעים גמורים זמרן שהיו מזמרין לע"א כו' לזה דרשו הפסוק אם יאמר עליו כרות הברית ועוד יחליף ר"ל שהקב"ה צוה לו עוד מצות ומעשים טובים או אברהם בעצמו יעשה מצות ומע"ט לא סגי בלאו הכי שלא יהיו לו בנים רשעים מצד הזוהמא של נחש וכן יצחק היה לו עשו לצ"א וינקתו לא תחדל ר"ל הלחלוחיה אלו רשעים לא תדל ממנו כנ"ל: אם בא עני אצלך בשחרית תן לו ג"כ בערבית וכ"ל דקאי על עני אחד וכמו שמפרש ג"כ כי אי אפשר לומר על ב' עניים מאי רבותא כל הפושט יד נותנין לו אלא בעני אחד ולא תאמר

ידי משה

בה"א היתירה תמצא דברים מסובבים שהיה לשרה והיה ג"כ ברבקה ושמת בה לסמנים אותה לאהל של אמו עכ"ל (א"א):

מתו · למה שהיתה עיניהם צרה אלו באלו ובסוף העמיד שבעה · רבי מאיר · ורבי יהודה · רבי יוסי · ור' שמעון · ורבי אלעזר בן שמוע · ורבי יוחנן הסנדלר · ור' אליעזר בן יעקב · ואית דאמרי ר' יהודה · ור' נחמיה · ורבי מאיר · רבי יוסי · ורשב"י · ור' חנינא בן חכינאי · ורבי יוחנן הסנדלר · א"ל בניי · הראשונים לא מתו אלא שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם · עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה · ר' דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן אם היו לך בנים בנערותך קח לך אשה בזקנותך והעמיד בנים · וממי אתה למד מאברהם שהיו לו בנים בנערותו ולקח אשה בזקנותו והעמיד בנים · הה"ד ויוסף אברהם וגו': ד ושמה קטורה · [א]רב אמר זו הגר · אמר ליה רבי נחמיה והכתיב ויוסף · א"ל על פי הדבור נשאה · היך מד"א (ישעיה ח) (י) ויוסף ה' דבר אלי עוד · א"ל והכתיב ושמה קטורה א"ל [ב]שמקוטרת מצות ומעשים טובים · א"ל (ג) והכתיב ולבני הפילגשים אשר לאברהם (ג) א"ל פלגשם כתיב · (יא) בעודנו חי · אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני · א"ר ברכיה (יב) אע"ג דאת אמר ותלך ותתע במדבר וגו' תאמר שנחשד עליה בריה ת"ל (יג) ושמה קטורה מן קטר · כזה שהוא חותם גנזכה ומוציאה בחותמת קשורה וחתומה · בר קפרא אמר תוספתו של הקדוש ב"ה מרובה על העיקר · קין עיקר והבל על ידי שהוא תוספת דכתיב (בראשית ד) ותוסף ללדת · [ג]נולד הוא ושתי תאומותיו · יוסף עיקר · ובנימין על ידי שכתוב בו תוספת הוא מעמיד עשרה · דכתיב ובני בנימין בלע ובכר וגו' · ער עיקר ושלה על ידי שהוא לשון תוספת הוא מעמיד (ד) (יד) [ד]עשרה בתי דינים · הדא הוא דכתיב בדברי הימים (ד"ה א ד) בני שלה בן יהודה ער אבי לכה ולעדן אבי מרשה ומשפחות בית עבודת הבוץ לבית אשבע וגו' · עיקר שניו של איוב לא היו אלא ע' שנה ניתוסף לו מאה וארבעים שנה · דכתיב (איוב מב) ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה · עיקר מלכותו של יחזקיהו לא היו אלא ארבע עשרה שנה וניתוסף לו חמש עשרה שנה שנאמר (ישעיה לח) הנני מוסיף על ימיך חמש עשרה שנה · ישמעאל עיקר ובני קטורה ע"י שהן לשון תוספת ותלד לו את זמרן וגו': ה רמי בר יחזקאל אמר [ה]זמרן שהיו מזמרין בעולם · יקשן · שהן מתקשין בעולם · ורבנן אמרי זמרן שהיו מזמרין לעבודת כוכבים · יקשן שהיו מקשין בתוף לעבודת כוכבים ויקשן ילד את שבא ואת דדן · רבי שמואל בר נחמן אמר אע"ג דאינון מתורגמין אימרין תגרי (טו) לופרין וראשי אומין · כולהון ראשי אומות הן: ו ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק · [ו]רבי יהודה · ורבי נחמיה · ורבנן · (טז) רבי יהודה אמר בכורה · רבי נחמיה אמר ברכה · ורבנן אמרי קבורה · ודאתיקי · רבי חמא אמר לא ברכות אלא מתנות נתן לו · [ז]משל למלך שהיה לו פרדס מסרו לאריס והיה בו שתי אילנות כרוכים זה לזה בברך אחד · אחד של סם חיים ואחד של סם המות · אמר אותו אריס אם משקה אני זה של סם חיים זה של סם המות שותה עמו · ואם איני משקה זה של סם המות היך זה של סם חיים חי · (יז) חזר ואמר אנא אריס עביד אנא אריסותי ומאי דאהני למארי דפרדיסא למיעבד יעביד ליה · כך אמר אברהם אם מברך אני את יצחק · עכשיו בני ישמעאל ובני קטורה בכלל · ואם אין אני מברך בני ישמעאל

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"ס · ילקוט דה"י רמז אלף ע"ד · ב פדר"א פרק ו' · תנחומא כאן סימן ח' · ג לעיל פרשה כ"ב · ילקוט בראשית רמז ל"ס · וע' סנהדרין ל"ח · ד עיין רות רבה פ' ב' · ובילקוט דה"י רמז אלף ע"ס · ה ילקוט דה"י רמז אלף ע"ד · ו דברים רבה פרשה י"א · מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט תהלים רמז תרי"ב · ז תנחומא סדר לך לך סימן ד' · וסדר וזאת הברכה סי' א' · פסיקתא דר"כ פסקא ל"א · במדבר רבה פרשה י"א :

חדושי הרד"ל

דרש זריעה על צדקה כדאמר זרעו לכם לצדקה וכמ"ש ספ"ק דב"ק : (י) ויוסף ה' דבר אל אחז · (ישעיה ז) אמר ליה והכתיב כו' כצ"ל : (יא) בעודנו חי אותה שישבה כו' · אליבא דמייתי קרא דולבני הפילגשים · מפרש ליה לומר דמסיפיה בעודנו חי איכא לסיועי לר"י דאמר היא הגר · ובתנחומא מביא כאן קרא דבא מבא באר לחי רואי ודרש ליה כדלעיל פ"ס שהלך להחזיר אותה שאמרה כו' : (יב) אע"ג דאת אמר ותלך ותתע כו' · דדרשינן ליה בפדר"א פ"ל וז"ת רות (ס"ד א') שתעת אחרי גלולים (וי"ל על זנות ג"כ כד"א (הושע ד) רוח זנונים התעה) מ"מ לא נחשדה : (יג) ושמה קטורה · כזה שהוא חותם כנ"ל · ותיבת מן קטר הוא פי' איזו מפרש : (יד) עשרה בתי דינין · מכאן נראה כפי' הגר"א ז"ל בד"ה שם בקרא דהמה היוצרים יושבי נטעים וגדרה שפי' דנטעים וגדרה הן ערים בפני עצמן ולפ"ז תמלא שם עשרה משפחות ע"ש · אבל לפי המפרש המיוחס לרש"י והרד"ק דיושבי נטעים וגדרה קאי ג"כ על אותן שהושב תחלה שהן היו נוטעים וגודרים במלאכת המלך שא"כ לא תמלא רק שמונה משפחות : (טו) לופרין · הרמב"ן גורס לופדין בדל"ת ע"ש אבל אין לו ענין למלת לטושים לכן גי' שלנו לופרין נכונה ע"ע ערך לפר : (טז) רי"א בכורה · כדב"ר שם כמד"א וימכור את בכורתו ליעקב וע"ש במ"כ שנדחק · ויותר נראה דל"ל כד"א נתנה בכורתו ליוסף (ד"ה א' ה') : (יז) חזר ואמר אנא אריס כו' · בתנחומא לך לך מסיים אנית אותם עד שיבא בעל הפרדס · וצ"ל לענין המשל כשב ואל תעשה עדיף ליה ולכן עשה כן ·

חדושי הרש"ש

לנערותו והוליד את יצחק : (ב) והכתיב ולבני הפילגשים כו' · הן לפי' המ"כ לעיל פרשה נ"ז גבי דרשה דהיא גם היא מה זו כו' ובני הפילגשים ארבעה לא הוה מקשה כאן מידי · וכזוהר כאן איתא כדברי המ"כ דשם דהיה לאברהם תרי פלגשים לבד מקטורה שהיא הגר ע"ש : (ג) א"ל פלגשם כתיב אותה שישבה על הבאר כו' · כ"ה גי' המזרחי ול"ג כינתיים הכי"ת בעודנו חי שהם' שלפנינו ופי' דדרים פלגשם בפתי תיבות פלגש שם ע"ש : (ד) עשרה בתי דינין כו' ומשפחות כו' לבית אשבע וגו' · נראה דפי' זה

רש"י

ר"י אומר קטורה זו הגר · א"ל רבי נחמיה והכתיב ויוסף אברהם לומר אחרת היתה ומשיבו לכך נאמר ויוסף לומר ע"פ הדבור נשאה כמא דאת אמר ויוסף ה' דבר אלי עוד לאמר : מצות ומעשים טובים א"ל והכתיב ולבני הפילגשים אשר לאברהם · אחרת משמע אמר ליה פלגשם כתיב : בעודנו חי אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני · בעודנו חי דריש : תאמר שנחשד עליה שום בריה · לפי שנאמר ותתע · ת"ל קטורה : קטורה וחתומה · כזה שחותם גנזכה ומוציאה בחותמה שלא נבעלה לשום אדם : והבל על ידי שהוא תוספת דכתיב ותוסף ללדת את אחיו את הבל נולד הוא ושתי תאומותיו כמו שפירש בסדר בראשית : ער אבי לכה · אב ב"ד של לכה : אבי מרשה אב ב"ד של מרשה ומשפחות בית עבודת הבוץ לבית אשבע וגו' ומונה עד עשרה : שנותיו של איוב · היו ר"י שנים ועיקר שנותיו לא היו אלא ע' שנה דכתיב ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה ונתוספו לו ק"מ שנה דכתיב ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה מכלל שקודם ע' שנה היה עיקרו : שהיו מתקשין בעולם · שהיו מוחזקין בעולם ובשוחר טוב מפרש שהיו בני אדם קשים : אע"ג דאינון מתרגמין עברין ולופרין עברין תגרין ולופרין אומנין וריש אומין ולא אותם הנזכרים למעלה · כולם ראשי אומות הן · בתרגום ירושלמי מפרש בני דדן היו אשורים ולטושים ולאומים · אשורים · מאושרים היו בדרכים · לטושים · לוטשי נחושת ובני דדן היו תגרים ואומנין וראשי אומין ואנן מתרגמינן אשורים · משירייתא חיילות · לטושים כמו נטושים כמא דאת אמר וינטשו בעמק רפאים · ולאומים נוכנין באהלים : אם אברך אני את יצחק בני עכשיו ישמעאל ובני קטורה

מתנות כהונה

בין פסח לעצרת [ועי' במדרש קהלת בפ' בבקר זרע את זרעך] : ה"ג רבי יהודה אמר זו הגר: והכתיב ויוסף · משמע שאחרת היתה : ע"פ הדבור וכו' · ולכן כתיב ויוסף : שמקוטרת גרסינן · הפילגשים · משמע רבים ומיעוט רבים שנים הרי אחרת לבד מהגר : פלגשם חסר ור"ל הגר לבדה : ראה בעלבוני · דרך תפלה אמרה כך על שנעלבה מפני שרה גבירתה שגלתה מעל פניה : שנחשד עליה כו' · בזנות : מן קטר · כלומר מלשון קטר פירוש קשר : גנזכה גרסינן פירוש אוצר גנוז וחתום : ושתי תאומותיו · לעיל פרשה כ"ב דייק כן מדכתיב את אחיו את הבל : בבנימין כתיב תוספת · יוסף לי ה' בן אחר וכן הוא בפרשת דברים בהדיא : בשלה · כתיב ותוסף עוד ותלד בן : אבי לכה · אב בית דין של לכה [ועי' במדרש רות רפ"ב] : שבעים שנה · דכתיב ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה וכתיב ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה מכלל שקודם זה היה בן שבעים שנה וכל שנותיו שתי מאות ועשר שנים : מתקשין · פירש רש"י שהיו חזקים ובשוחר טוב מפרש בני אדם קשים : דאינון מתורגמינן אומרים · גרסינן ופירש הרמב"ן ז"ל אף על גב שהמתרגמין מפרשין אשורים מלשון ותמך אשוריו כלומר סוחרים הולכי אורח ולטושים מלשון לוטשי ברזל · מ"מ אינן אלא ראשי אומות : בבורה · להיות בכור לנחלה אף על פי שישמעאל היה ראשית אונו : ברכה · שהיו הברכות נתונות בידו לברך מי שירצה ועיין ריש פרשת הברכה דילפי להו מויתן · וגבי קבורה נמי כתיב נתתי כסף השדה : קבורה · שהוא יקבר במערת המכפלה ולא ישמעאל : דאיתיקי · שטר מתנה על כל אשר לו : אלא מתנות · אבל לא ברכות משל כו' · ובשוחר טוב גורס בהדיא ולמה לא ברכו משל כו' : אנא ארים כו' · כלומר אין אני בתוכו אלא אריס אשים אני מלאכת אריסות בשנה זו ושוב מה שהנאה וטוב בעיני בעל הפרדס לעשות יעשה אח"כ ועי' כל זה במ"ר פרשה י"א : ה"ג עכשיו ישמעאל כו' · ופירש רש"י שגם המה יבקשו

יפה תואר

סבקיאות ולפעמים התריסות · ולפעמים שתיהן כאחת טובות · ולענין זה אמר כאן אם למדת תורה בנערותך כו' ועיין היטב : שהיתה עיניהם צרה כו' · פי' שהיו שונאים זה לזה · ולא היו רוצים להועיל זה את זה בלמוד · ולכן האחרונים שהועילו זה את זה מלאו את כל א"י בתורה · ובפ' התולן איתא שלא נהגו כבוד זה לזה : זו הגר · וכדדרשינן ויצחק בא מבוא באר לחי רואי שהלך להביא את הגר · וכן בסמוך אותה שישבה על הבאר וכו' : פילגשם כתיב · כתב הרא"ם לא ידעתי המ"ם של פילגשם במה הוא משמש כשלמא גבי ויברא אלהים את התנינים אמרו תנינם כתיב חסר יו"ד שלא נשאר אלא תנין אחד בא המ"ם להורות שהיו שנים מתחלה ונחסר היו"ד להורות שלא נשאר אלא אחד אלא הכא שלעולם לא היתה אלא אחת המ"ם למה בא · אבל בב"ר אמרו פילגשם כתיב חסר יו"ד אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני שפירושו פילגש שם להורות עם השי"ן הקודם על מלת שם ויהיה השי"ן משמש לפניו ולאחריו בב' ירושלמי וירושלמי ע"כ · ואמת הוא כי בנוסחת הילקוט כתוב כן · ולגירסא דידן י"ל כיון שגירשה ואח"כ לקחה נחשבת כשתים אבל לא שתים ממש וכמשפט החסר הבא להורות כי הוא ממוצע בין יחיד לרבים ומביא את הכתוב בעודנו חי אותה שישבה על הבאר כו' להחזיק את דבריו כי קאי על הגר : תוספתו של הקב"ה מרובה כו' · ולא כמדת בו"ד אשר איננו מוותר רק מעט על המדה אבל ותרנות של הקב"ה היא התוספת מרובה על העיקר : זמרן שהיו מזמרין בעולם · מלשון לא תזמור כרמך כלומר שורגין ומאבדין אנשים וכן יקשן שמתקשין בעולם שהן מקשין ומזיקין לכל העולם : כולהון ראשי אומות הן · ונקראו אשורים ולטושים ולאומים בב"ר בשביל שהיו ראש לאשורים · ראש ללטושים וראש ללאומים : ודאתיקי · ואע"ג דזה כבר נתן בידו וכדדרשינן לעיל וכל טוב אדניו בידו אפשר שכתבו ולא מסרו בידו עד הנה א"נ לנכסים שקנה בתר הכי עבד השתא ואע"ג דשלא בני הפילגשים מעל יצחק בנו ס"ל לרבנן דעבד הכי שמא יבואו עליו · ומ"מ שלחם מעליו כדי להרחיקו ממחלוקת על צד היותר טוב : אלא מתנות משל · והיה ההבדל בין מתנות בני הפילגשים ומתנות יצחק רק בפחות ויתר

פירוש מהרז"ו

במשנה וכל מעשיך בספר נכתבים · ועמ"ש ויק"ר פל"ד ס"ס ח' : ד ורב אמר · בתנחומא הגירסא רבי אומר ובילקוט ר' יהודה אומר · ור"ג בר פלוגתיה דר' יהודה וע"ל פ"ס סי' י"ד מנין לו : מקוטרת מצות ומע"ט · כמ"ש סי' ב' מריח מים : בעודנו חי · וכמ"ש פ"ס ס"ס י"ד · שעיקר ראיות ר' יהודה ממ"ש ויצחק בא מבא באר לחי · וכן רמוז כאן במ"ש בעודנו חי ע"פ גז"ש מן לחי רואי : חותם גנזכה · ע' לשון התנחומא ורמוז לעיל פנ"ג סי' י"ד כודי ספרת : בר קפרא · ע' ד"ר פ"א סי' י"ג · ומ"ש ושתי תאומותיו · לעיל פכ"ב סי' ב' ופ"ג : ער עיקר · שהיה בכור · ומת בלא בנים : עשרה ב"ד · נ"ע מנ"ל על עשרה ב"ד ובכתוב יש ראיה על ב' ב"ד כמ"ש ער אבי לכה ולעדן אבי מרשה · ודרשו ברות רפ"ב אב"ד של לכה ואב"ד של מרשה · וע' מש"ש : ה מזמרין בעולם · מגליחין ושמחין בזמרה : ואת דדן · וס"ד ובני דדן היו אשורים וגו' : דאנן מתרגמינן · בתרגום ירושלמי · תגרן ואמנן וביב"ע ואמפורן וריש אומין וע"ש ביאור רמ"ד : כולהון כו' · וכמ"ש בתנחומא ג"כ בשם רמב"ן שבעת הפלגה הגיף היה ל' משפחות מב"כ ונתמלאו מזרע אברהם · וע"ל ס"ס יו"ד שר' לוי דורש כן וע' במ"ר פי"ד סי' יו"ד שהיה המה מלכות שחושב מהם ע"ו בני קטורה ועמש"ל ס"פ ל"א שכל מי שנולד בימי אברהם ממשפחתו כולם היו ראשי אומות וראשי משפחות בארץ ועיין רמב"ן : ו בבורה וכו' · עי' פר"א פ"ח שהבכורה והכהונה ועבור שנים וברכה הכל ענין א' והיה תחילה הכל ביד שם והוא מסר לאברהם ואברהם ליצחק וכו' וכ"ה במ"ר פ"ד סי' ח' ועמש"ש ועי"ל פמ"ג סי' ו' כהונה גדולה מסר לו : קבורה · כמ"ש בראשית ל"ה שיצחק לבדו נקבר במערה · הרי שנתן לו והוא ליעקב : ודייתיקי · עי"ל פנ"ט סימן י"א ע"ש וכל טוב וגו' שנתן לו דייתיקי והעבד אמר להם ויתן לו את כל אשר לו ופירש"י בחותם שטר מתנה הראה להם · וא"כ מ"ש כאן ויתן כל אשר לו ליצחק אין מקומו כאן אלא כבר נתן קודם שנשא את קטורה · וכן כל הדברים שחושב כאן היה הכל אז ע"פ מדה ל"ב · ומוסב הכל על מ"ש בעודנו חי שדרשו לעיל סי' ד' על אותו הזמן עמש"ש : משל כו' · מדרש תהלים

ידי משה

תאמר לא אתן לו עוד כי נתתי לו בתחלה כתן תתן לו מ"מ אפילו כמה פעמים כי לא תדע איזה יכשר איזה הקב"ה כותב וכמו שכתב מ"כ בשם אב"א וכו' : ישמעאל עיקר כו' כי גם ישמעאל היה מקוטרת כי קטורה זו הגר כדלעיל : לא ברכות הן אלא מתנות · ר"ל כמו המשל של אריס שלא השקה את שתי האילנות החיים והמית אלא שהשקה השאר אילנות בפרדס ועל אותן שתי אילנות אמר האריס אנא אריס

משנת דרבי אליעזר

שינה אחת : עיקר שניו של איוב וכו' · אע"ג דכתיב ויוסף ה' וגו' למשנה זה היה דרך שכר רק כפל כדמפרש קרא לאן י"ד אלף וגו' משא"כ שניו ניתוסף ב' חלקים כי כבר חי ע' שנים וניתן לו עוד ק"מ שנה ה"ה ר"י שנה ולאן היה לו ז' אלף וניתן לו עוד ז' אלף ולא יותר : ויתן אברהם וגו' רבי יהודה אומר בכורה עיין מ"כ פ' וזאת הברכה :

ישמעאל ובני קטורה · היך אני מברך את יצחק חזר ואמר ב"ו אני אני היום כאן ומחר בקבר כבר עבידת אנא דידי מכאן ואילך מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה כיון שמת אברהם אבינו גלה הקב"ה על יצחק וברכו · הדא הוא דכתיב (בראשית כה) ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו: ז ולבני הפלגשים וגו' · א בימי אלכסנדרוס מוקדון באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה ובאו עמהם שתי משפחות רעות כנענים ומצרים אמרו מי הולך ודן עמהם אמר גביעה בן קוסם אני הולך ודן עמהם אמרו לו הזהר שלא תחליט להם את הארץ · אמר אני הולך ודן עמהם אם נצחתי אותם הרי מוטב ואם לאו אתם אומרים מה הגרוע הזה שיעמיד עלינו · הלך ודן עמהם · אמר להם אלכסנדרוס מוקדון מי תובע מיד מי · אמרו ישמעאלים אנו תובעים מידן ומתורתן אנו באים עליהם כתיב (דברים כא) כי את הבכור בן השנואה יכיר וישמעאל בדין שיטול פי שנים · א"ל גביעה בן קוסם אדוני המלך · אין אדם עושה מה שהוא רוצה לבניו · א"ל הין וא"ל והכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק · אמרו לו והיכן שטר שילוח שחילק בין בניו · א"ל ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות · ונסתלקו משם בבושת פנים · אמרו כנעניים מתורתן אנו באים עליהם בכל מקום כתיב ארצה כנען ארץ כנען יתנו לנו את ארצנו · א"ל גביעה בן קוסם אדוני המלך אין אדם עושה לעבדו מה שהוא רוצה א"ל הין · אמר מה כתיב (בראשית ט) ארור כנען עבד עבדים וגו' · הרי הארץ שלנו והם עבדים לאדוני המלך ונסתלקו משם בבושת פנים · אמרו מצרים מתורתן אנו באים עליהם ששים רבוא יצאו מאצלנו טעונים כלי כסף וכלי זהב דכתיב (שמות יב) וינצלו את מצרים · יתנו לנו את כספינו ואת זהבינו · א"ל גביעה בן קוסם אדוני המלך ס' ריבוא בני אדם עשו אצלם רד"ו שנים מהם כספים ומהם זהבים שנוטלים בשכרן דינר ליום · ישבו פילוסופים וחשבו ולא הגיעו לק' שנה עד שנמצאת ארץ מצרים לטמיון ונסתלקו משם בבושת פנים · בקש לעלות לירושלים אזלון כותאי ואמרו ליה הזהר שאינן מניחין אותך להיכנס לבית קודש הקדשים שלהם · וכיון שהרגיש גביעה בן קוסם הלך ועשה לו שתי (יח) אנפלאות ונתן בהם שתי אבנים טובות שוות שתי רבאות של כסף וכיון שהגיע להר הבית א"ל אדוני המלך שלוף מנעלך ונעול לך שתי אנפלאות שהרצפה חלקה שלא תחליק רגליך וכיון שהגיע לבית קדש הקדשים אמרו לו (יט) עד כאן יש לנו רשות ליכנס מכאן ואילך אין לנו רשות ליכנס · א"ל לכשאצא אני משוה לך פרחתך [נ"א גביעתך] א"ל אם כה תעשה רופא אומן תקרא (כ) ושכר הרבה תיטול · וישלחם (כא) מעל יצחק בנו אמר להם כל מה שאתם יכולים להזריח תזריחו שלא תיכוו בגחלתו של יצחק · אבל עשו ע"י שבא ונזדווג ליעקב נטל את שלו מתחת ידו הה"ד (ישעיה כג) הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה יובילוה רגליה מרחוק לגור · מי יעץ זאת על צור המעטירה וגו' ב אר"א כל צור שכתוב במקרא מלא · בצור מדינה הכתוב מדבר · חסר ברומי הכתוב מדבר · המעטירה · רבי אבא אמר (כב) הקיפוה בעטרה ורבי ינאי אמר בשם רבי שמעון בריה דרבי ינאי (כג) הקיפוה כובין:

פרשה סב

א ואלה ימי שני חיי אברהם · כתיב (תהלים לז) ג יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה · יודע ה' ימי תמימים זה אברהם · שנאמר והיה תמים · ונחלתם לעולם תהיה · ואלה ימי שני חיי אברהם · שחבב הקב"ה שנותן של צדיקים וכתבם בתורה כדי שתהא נחלת ימיהם (א) זכורה לעולם · בשיבה טובה זקן ושבע: ב ויגוע · (ב) אר"י בר אלעי · ד החסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים (ג) בעשרה ועשרים יום לאמר (ד) שהחולי ממרק · ר"י אמר (ה) כל מי שנאמר בו גויעה

מסורת המדרש א סנהדרין דף צ"א · מגילת תענית פרק ג' · ילקוט כאן רמז ק"י · ב שמות רבה סוף פרשה ע' · תנחומא סדר נח סימן ד' · ילקוט ישעיה רמז רל"א · ג לעיל פרשה נ"ח · ד עיין שבת דף קי"ח:

חדושי הרש"ש

ומשפחות ל' מיעוט רבים שנים והלמ"ד דלבית אשבע יתירה כמו שפירש"י על לכל חיל פרעה (שמות י"ד) וע"ש ברא"ם שפי' לשיטתו שהוא כמו וכל חיל פרעה · וכן הכא הוא ג"כ כמו ובית אשבע ויהיה מכוון עשרה : ויהי

חדושי הרד"ל

ולא תשא שאם אינו משקה האיך של שם חיים מתקיים כמו שאמר אתלה : (יח) אנפליאות · של בגד שאין בהם משום מנעל ומפני שאסור בנעילת הסנדל בהר הבית (אלא שצ"ע כיון שאיסור זה משום מורא מקדש הוא · ואין הכנענים מצווין ע"כ · א"כ לכאורה לא היו חייבין ישראל למנעו מזה) : (יט) ע"כ יש לנו רשות ליכנס · משמע שבהיכל היה לו רשות לכנוס · ובאמת אף שגביעה כהן היה וכדאי' במג"ת שם · מ"מ ביאה ריקנית להיכל בלא עבודה אסור · וצ"ע : (כ) ושכר הרבה תטול · במג"ת שם מסיים | לא זזו משם עד שהכישו נחש · (ואף שמבואר ביוסיפון ואחרי חיבורים שהלך משם לבלן ומת בהודו · י"ל שנתרפא מן הנשיכה שהרי לא קאמר ומת) : (כא) מעל יצחק בנו קדמה אל ארץ קדם · א"ל כל מה שאתם יכולים כו' כצ"ל ודרש קדמה אל ארץ קדם · דהיינו שהרות מזרחית עצמה יבחרו להם המזרח שבה וקרוב הדבר לומר שהן יושבי ארץ אינ"א שיושבין במזרחו ש"ע ולכן חשבו הקדמונים התחלת היום משם כמ"ש בעל המאור פרק ב' דר"ה השנה וזה שאמר בשלהי מסכת סופרים שאברהם הכניס בני קטורה בכרך גדול מוקף חומת ברזל · שהיא החומה שסביב מדינת אינ"א : (כב) הקיפוה כעטרה · כצ"ל · ורצה לומר הקיפוה במצור סביב סביב כעטרה לכבשה · ולשון כעטרה הוא ככתר המקיף הראש · ומזה לשון המקרא כתרו את בנימן · ועיין אסתר רבה פרשה א' פ' ב' : (כג) הקיפוה כובין · כמדומני דדרש מעטירה בריש כמו מעטידה בדל"ת לשון העדין (בחילוף עי' בא') שהן קוצים :

(א) זכורה לעולם ויגוע א"ר בר אלעי כו' · מת בחולי מעיים בשיבה טובה זקן ושבע כתיב עוז והדר כו' כצ"ל : (ב) אריב"א החסידים כו' · שמחות פ"ג · וכמ"ש בשבת (קי"ח :) ובכתובות (ק"ג :) שרובן של צדיקים מתים בחולי מעיים : (ג) בעשרה ובעשרים יום · כ"ה הגירסא גם בפירוש להרמב"ן וגם בתורת האדם להרמב"ן שער הפטירה ט"ו ע"ד · והגר"א בשמחות שם הגיה בשנים ושלשה ימים · ועי' בפירש"י פ"ק דיומא דמרוק אכילה שבמעיו די לה שנה ימים וע' מש"ל בס"ד : (ד) לומר שהחולי ממרק · פירש"י בשבת שם ממרק עונות וכ"מ בשמחות שם דמסיים כדי שיהיו זכאין לע"ל שנאמר מצרף לכסף וגו' (ומפני שחולי מעיים קשה ביותר כמ"ש בשבת (יא ·) כל חולי ולא חולי מעיים וכ"ה פי' לשון החולי ממרק בירושלמי ברכות פ"ב לענין תפילין שמביא קרא דהרופא לכל תחלואיכי הסולח לכל עונכי (אלא ששם נאמר חולי סתם ולא פרט חולי מעיים והתוס' בשבת שם פי' בשם המדרש למרק אכילה שבמעיו) וכהסוגיא דיומא שהבאתי לעיל : (ה) כל מי שנאמר בו גויעה כו' · פי' הרמב"ן שהיא מיתה בלי חולי ומכאוב כגבר יחלש וימות

מתנות כהונה

ממני שאברכם היאך אני יכול לברך אחד ולהניח אחד : חזר ואמר כו' · עכ"ל : [ובפי' רש"י בחומש גרס לפי שצפה את עשו יוצא ממנו · במדרש שוחר טוב גרס כמו כאן ובמדבר רבה גרס ישמעאל מבקש להתברך והיא ממש כפירוש רש"י] : היאך אני מברך את יצחק · כלומר היאך אברכנו בכל הברכות כרצוני אם תחלה אברך קאתם ליסמעאל ובני קטורה : כבר עבידית כו' · כבר עשיתי מה שעלי לעשות ופי' רש"י שכבר הולדתים : גביעה בן קוסם · חכם גדול בישראל היה ובעל חטוטרות היה כפירוש רש"י בפרק חלק ומצאתי בספר יוחסין שמחמת זקנה נתעקם מגבו : שלא תחליט כו' · כלומר שלא ינצחוך ויפסק ארץ בידם לחלוטין מן הדין : שיעיד עלינו גרסינן והכי גרס רש"י ז"ל וגירסת הספר יש לקיים ולפרשו שיתקוטט בעדינו ויריב ריבנו כמו דאת אמר שילא עליו עוררין ואם תעירו ואם תעוררו : [יכיר וגו' גרסינן] : שטר שילוח כו' · כלומר שחלק גם כן לבני קטורה הרי הכל נתן ליצחק ולא שייר במתנתו כלום ואין המתנה מתנה והכי מוכח גירסת הילקוט דגרס והיכן הוא נותן לבני קטורה : כספים זהבים · אומנים עושי מלאכה של כסף וזהב : פילוסופיא · חכמים : לטמיון · פי' הערוך לאוצר כלומר לאוצר שכר העבדות : ביקש לעלות אלכסנדרוס מוקדון : אזלן כו' · שלוף מנעלך שהיה מתירא לומר לו שלא יכנוס שם יחף שמיד יאמר אמת אמרו הכותיים שלא יניחוני לילך : גביעתך · כמו גבהותך וה"ג בילקוט ובמגילת תענית פרק שלישי ועל שם כך נקרא גביהא על שם החטוטרות שהיתה על גבו ובלשון ירושלמי רגיל הוא לבא עי"ן תחת ה"א : אם כה תעשה כו' · גביהא קבל דבר המלך בסבר פנים לאמר מי יתן שיעשה אדוני המלך ככה להשוות עקמימותי ולהניח רוגז המלך אמר כן וכן מצאתי בפי' רש"י ובמגילת תענית מסיים אמרו לא זזו משם עד שהכישו נחש : להזריח תזריחו · כלומר להרחיק לצד מזרח הרחיקו שמלחם לארץ קדם ובילקוט גרס להרחיק הרחיקו : מי יעץ כו' · כלומר הקב"ה יעץ לך מימי קדם שלא תזדווג ליעקב ונבואה זו נאמרה על אדום כדמפרש ואזיל [צר המעטירה גרסינן וכ"כ צר חסר בכל אותה פרשה (ישעיה כ"ג)] : בעטרה · כפשט הכתוב על מעלתה וגדולתה : כובין · קוצים ועל מפלתם המעותדת אמר כן ורש"י גרס כמו כובין ופירוש שהקיפוה ישוב כאדם שמסבב כרמו בקוצים : פרשה סב [בעשרה ועשרים גרסינן] : ממרק · עונות · ה"ג בילקוט בחולי מעיים ושבע הה"ד עוז כו'

רש"י

קטורה בכלל שאף הם יבקשו ממני שאברכם היאך אני יכול לברך אחד ולהניח אותם : חזר ואמר אני בשר ודם היום כאן ומחר בקבר כבר אנא עבד דידי כלומר כבר הולדתים מה שהקדוש ברוך הוא רוצה לעשות בעולם יעשה : גביעא בן קיסם · חכם היה והיה בעל חטוטרות ובתלמוד שלנו גביהא בן קיסם לפי שהיה גבוה מאחריו כמו גבן ובתלמוד ירושלמי בחטרתו במגבעתיה · ודבשת גמלים תרגומו חטרת גמלין : הזהר שלא תחליט להם את ארץ ישראל · מאמת שאין אתה יודע להשיב להם תשובה : מה בן גביעה זה · שיעיד עלינו · שידון עלינו : אדוני המלך אין אדם עושה מה שהוא רוצה בין בניו · א"ל הין · והא כתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק א"ל והיכן הוא שילוח שחלק בין בניו · א"ל ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות : מהם כספים מהם זהבים שנתנין בשכרן דינר ליום : ונתן בהם ב' אבנים טובות שוות ב' רבבות כסף שהיה ירא לומר לו שלוף נעלך ולא תכנס במנעליך שאם היה אומר לו כן היה מעלי עליהם ואומר לא הניחו לי ליכנס כמו שהלשינו כותיים : כיון שהגיע להר הבית אמר לו שלוף מנעליך שהר הבית חלקה שלא תחליק את רגליך ונעול ב' אנפלאות הללו : כיון שהגיע לבית קדשי הקדשים א"ל ע"כ יש לנו רשות ליכנס מכאן ואילך אין לנו רשות ליכנס א"ל לכשאצא אני משוה גבעתך גבהותך שכעס עליו · התחיל גביעא בן קיסם מחליק בדברים · א"ל אם אתה עושה כן רופא תקרא ושכר הרבה תטול : הקיפוה כמו כובין שהקיפוה ישוב כאדם שמסבב כרמו בקוצים :

פרשה סב יודע ה' ימי תמימים זה אברהם שנאמר בו התהלך לפני והיה תמים ונחלתם לעולם תהיה שחיבב הקב"ה שנותיהן של צדיקים שכתבם בתורה כדי

פירוש מהרז"ו

מ' א' במ"ר פר' י"א ס"ס ב' תנחומא לך לך סי' ד' וכרים ברכה : ז בימי אלכסנדרוס סנהדרין צ"א באופן אחר : שלוף מנעליך · שאסור לכנס להר הבית במנעלו · ובאנפילאות מותר · ולפיים אותו באנפילאות חשובים : מעל יצחק בנו · קדמה אל ארץ קדם וכפול הלשון ע"כ דורש להתרחק הרבה לצד מזרח של ארץ קדם (יפ"ת) : כל צור כו' · יחזקאל כ"ז וכדומה ע' במ"ר ספ"ט וכאן כתיב חסר :

פרשה סב סימן א זה אברהם · ע"ל ר"פ נ"ח וכשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים וכן כאן שכתוב ג"כ ב"פ שנה שממלא שנותיהם שלא יחסרו ומחבבם וכמ"ש רש"י בחומש בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' לחטא : ב שהחולי

יפה תואר

ויתר : וישמעאל בדין שיטול פי שנים · ואע"ג דכמה פעמים כתיב בתורה אשר לבני ישראל נתנה אותה לנחלה · מ"מ אם באה הירושה לבני ישמעאל מכח אברהם טענו כי אין ביד ה' לאעבורי אחסנתא והכתיב ויתן אברהם ליצחק וגו' · וכיון דנתן בתורת מתנה וגם בחייו אין זה בכלל לא יוכל לבכר האמור רק על תורת ירושה כדתנן בים נותנין : שלא תכוו בגחלתו של יצחק · כלומר שלא תסיגו גבולו אשר שלא תבואו להתקוטט עמדו : חסר ברומי הכתוב מדבר · כי חסר הוא מלשון צר ואויב : הקיפוה בעטרה לפי שאין העטרה נופל אלא באדם הוצרך לומר שהוא מושאל על ההיקף ע"ד כצנה רצון תעטרנו והיקף הזה יתכן שהוא למעלה והיינו בשלותה שהיתה מוקפת שותרים ושרים · א"נ לגריעותא שהקיפוה אויבים ולגיונות כבשלונה · וכן הקיפוה כובין היינו בחורבנה שעלתה כלה קמשונים · וע' רש"י : כתיב יודע ה' ימי תמימים · עמ"ש לעיל ריש פ' נ"ח וכן דריש הכא יתורא דשנה שנה בחיי אברהם שבשנותיו היו שלמות ולא מקוטעות · רק שם האריך יותר ופה סמך על מה שלמעלה : חסידים הראשונים · היו מתיסרין כו' · מפום דק"ל כיון דכתיב בשיבה טובה זקן · למה כתיב עוד ושבע

ומירק דמתים בחולי מעים ומפרש ושבע שבע יסורים ורוגז · ור"א במשלו מפרש ושבע שבע עונג לראות את מתן שכרו : לאמר שהחולי ממרק · אפשר ממרק כח הגוף · וזה טוב לנפש כי כשהגוף בכחו לגמרי

משנת דרבי אליעזר

שהחולי ממרק · פי' חולי מעים ממרק ומנקה הבני מעים וכמ"ש גבי ז' דפריסה דמשה כדי למרק אכילה שבמעיו ולפי פי' קשה למה דוקא חולי מעיים כל היסורין ממרקין עונות · כד

ידי משה

עשיתי את שלי והשקיתי את הפרדס ועם אותן ב' אילנות מה שירצה בעל הפרדס לעשות עמם יעשה כי לא מפסיד בכך כלום שלא אשקה אותם זמן מועט עד שאודיע לו והוא יעשה עמהם מה שירצה כך אברהם אמר אני היום כאן ומחר בקבר לא אפסיד אם לא אברכם לזמן מועט ואחר מותי מה שפקדו

ברוך הוא רוצה לעשות בעולמו יעשה כצ"ל אבל בס' במדבר פר' י"א המשל בסגנון אחר ע"ש : הה"ד הזאת לכם עליזה וגו' פי' כזאת לכם נהיה בני הפלגשים אלא לעולם היית עליזה לפי שמימי קדם קדמתה יובילוה רגליה מרחוק לגור כמו שאמר הכתוב וישלחם מעל יצחק וגו' מי יעץ זאת על צר המעטירה דהיינו עשו וגו' ה' צבאות ע"י שנזדווג ליעקב ע"כ לשון אב"א :

כל מי שנאמר בו גויעה [illegible]

מת בחולי מעיים · כתיב (משלי לא) עוז והדר לבושה · [א] כל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעתיד לבא ומראה להם הקב"ה עד שהם בעולם הזה מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא ונפשן שבעה (ו) והם ישנים · א"ר אלעזר משל לסעודה שעשה אותה המלך וזימן את האורחים והראה להם מה שהם אוכלים ושותין ושבעה נפשן וישנו להם · כך הקב"ה מראה להם לצדיקים עד שהם בעוה"ז מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא והם ישנים שנאמר (איוב ג) כי עתה (ז) שכבתי ואשקוט · הוי בשעת סילוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרן · כד דמך רבי אבהו אחזו ליה [ב] תלת עשרי נהרי אפרסמון אמר להון אלין דמן אמרו ליה דידך (ח) אמר אלין דאבהו (ישעיה מט) ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי אכן (ט) משפטי את ה' · [ג] זבדי בן לוי ורבי יהושע בן לוי (י) ורבי יוסי בן פרטא תלתיהון אמרין אלין קרייה כד דמיכי · חד מנהון אמר (תהלים לב) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא · כי בו ישמח לבנו וגו' · ואוחרנא אמר (שם כג) תערוך לפני שולחן נגד צוררי · וישמחו כל חוסי בך · ואוחרנא אמר (שם פד) כי טוב יום בחצריך מאלף · ורבנן אמרי (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך הוי בשעת סילוקן של צדיקים מהעולם הקב"ה מראה להן מתן שכרן · בן עזאי אומר (שם קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו · ואימתי הקב"ה מראה להם (יא) שכרן שהוא מתוקן להם סמוך למיתתן הה"ד המותה לחסידיו לפיכך (משלי לא) ותשחק ליום אחרון · מה בין מיתת נערים למיתת זקנים

רי"א [ד] הנר הזה בשעה שהוא כבה מאליו יפה לו (יב) ויפה לפתילה ובשעה שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה · רבי אבהו אמר התאינה הזו בשעה שהיא נלקטת בעונתה יפה לה ויפה לתאינה · ובשעה שהיא מתלקטת שלא בעונתה רע לה ורע לתאינה · ר' חייא רבה ותלמידוי · ואית דאמרי ר"ע ותלמידוי · ואית דאמרי ר' יוסי בן חלפתא ותלמידוי היו למודים להיות משכימין ויושבין ושונין תחת תאינה אחת · והיה בעל התאינה משכים ולוקטה אמרו שמא הוא חושדינו · מה עבדון חלפון אתרון · אזל לגבייהו ואמר להון רבותי חדא מצוה דהויתון יתבין זכיין בי יושבין ושונין תחת תאינתי ביטלתם · אמרו ליה אמרנו שמא את חושדינו פייסן וחזרו למקומן מה עשה השכים בשחרית ולא ליקטה וזרחה עליה החמה והתליעו אמרו בעל התאינה יודע אימת היא עונתה של תאינה ללקוט ולוקטה · כך הקב"ה יודע אימתי היא עונתן של צדיקים להסתלק מן העולם ומסלקן הה"ד (שיר ו) דודי ירד לגנו לערוגת הבושם · בשיבה טובה · [ה] אר"ל ג' הם שנאמר בהם שיבה · אברהם ושוה לו · דוד ושוה לו · גדעון ולא שוה לו · למה (שופטים ח) ויעש אותו גדעון לאפוד לעבודת כוכבים: ג ויקברו אותו יצחק וישמעאל אל מערת המכפלה · (יג) כאן בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה · השדה אשר קנה אברהם · אמר רבי תנחומא והלא מקבורתה של שרה לקבורתו של אברהם ל"ח שנה והכא את אמר שמה קבר אברהם ושרה אשתו · אלא בא ללמדך שכל מי שגמל חסד לשרה זכה לגמול חסד לאברהם · א"ר שמואל בר נחמן שם ועבר היו

מסורת המדרש א ירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' · שמ"ר פרשה נ"ב · תנחומא סדר בראשית סי' א' וסדר ויחי סימן ד' · ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט ישעיה רמז ש"ל · ילקוט תהלים רמז תשי"ט · ב עיין תענית דף כ"ה · ג ירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' · לקמן פרשה צ"ב · שמות רבה פרשה נ"ב · מדרש תהלים סוף מזמור ס' · ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט ישעיה רמז ש"ל · ילקוט תהלים רמז תשי"ט · ד ירושלמי ברכות פ' ב' · שה"ש רבה פרשה ו' פסוק ב' · קה"ר פ' ה' פסוק י"א · ה לעיל פרשה מ"ד וס"ג :

חדושי הרד"ל

וימות · ולכן אמרו כאן בחולי מעיים שאמרו בכפ"ד דערובין שמתים כשהם מספרים : (ו) והם ישנים · כאדם שהוא שבע ומתוך כך המאכל מביא את השינה לגוף כן הם שבעים בראיית הטוב והצפון ונפשם שבעה וישנה במנוחה · ועי' רמב"ן · וזהו שמכנים בב"ר ובירושלמי מיתת צדיקים בהם דמך שהוא שינה ועי' פר"א פל"ד : (ז) שכבתי ואשקוט · ישנתי אז ינוח לי הוי בשעת סילוקן כו' כצ"ל : (ח) אמר כל אלין דאבהו · כ"ה בשמ"ר פנ"ב וכצ"ל : (ט) משפטי את ה' · ופעולתי את אלהי כצ"ל : (י) ור' יוסי בן פטרוס כצ"ל · וכ"ה בשמ"ר וע"ש נ"א בפסוקים אלו : (יא) שכרן · בשמ"ר שם הלשון היקר שהוא מתוקן להם וכלשון המקרא יקר כו' : (יב) יפה לפתילה כו' יפה לתאנה כו' · ובדרוש הספד פרשתי שהנמשל על בני דורו · שהן חיבור לאכה הדור כפתילה עם הנר (ופי' נר הוא נר ממש לא כהיד"מ) וכתאנה עם הפירות · רבי חייא רבה ותלמידוי כו' : (יג) כאן בן האמה חולק כבוד כו' · אפשר הייגו כמ"ש

רש"י

כדי שתהא נחלת ימיהם זכורה לעולם : הקב"ה יודע עונתן של צדיקים ומסלקם · מה טעם דודי ירד לגנו וללקוט שושנים אלו צדיקים שנפטרין בזמנם לרעות בג"ע · בירושלמי במסכת ברכות פרק ב' : בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה · שמזכיר יצחק תחלה אע"פ שישמעאל גדול ממנו : והלא מקבורתה של שרה לקבורתו של אברהם ל"ח שנה · שהיה אברהם גדול משרה י' שנים וכשנפטרה שרה בת קכ"ז שנים היה אברהם קל"ז עד קע"ה שחיה אברהם תמצא ל"ח והכא את אמר שמה קובר אברהם ושרה אשתו לומר שנקברו ביחד

מתנות כהונה

לבושה וגו' גר' וסיפיה דקרא ותשחק ליום אחרון : ונפשם שבעה · בשבע רצון ונחת רוח מקבלים הפירוד מעולם הזה : מה שהם אוכלים כו' · כלומר מה שיאכלו וישתו לעת הסעודה : כד דמך · ר"ל כשמת ומיתת הצדיקים נוחה להם וכישן נדמה : אחזו ליה · הראו לו מן השמים : אלין דמן · כל אלו של מי הם : אלין דאבהו · בלשון תמיה וכו' אלו להיות לי ואני וכו' : תלתיהון כו' · שלשתן אמרו פסוקים אלו כשמתו כלומר בשעת מיתתן קודם צאת נשמתן ראו שכרן המוכן להם לעוה"ב : ורבנן אמרו · שזה האחרון אמר פסוק זה מה רב טובך והכי מוכח לקמן פרשה צ"ב [ועי' בשמ"ר פנ"ב : אימתי הקב"ה גרסי' : ה"ג הה"ד יקר בעיני ה' המותה כו'] : שהוא כבה מאליו כו' · וכן הוא הזקנים שמתים בזמנם ונוח להם : למודים · רגילים : חושדינו · חושד אותנו שנקח כלום מתאינתו ולפיכך הוא משכים כל כך ומלקטן : מה עבדו כו' · מה עשו החליפו ושינו מקומם והלכו משם למקום אחר : [אתריהון גרסינן] : ה"ג דהויתון נהיגין זכיין כו' : [וה"מ בירושלמי פ' היה קורא ובמדרש חזית פ' דודי ירד לגנו] · ופירושו שהייתם נוהגים לזכות עמדי שהייתם יושבים תחת תאנתי ולשנות ביטלתוה ממני : פייסן · היה מפיים אותם בדברים ואמר להם שעשה כן בשביל שהם מתליעים בזריחת השמש עליהם : השכים ולא לקטה כו' · עשה כן כדי שיראו שכן הוא כדבריו והכי איתא בירושלמי בהדיא : ושוה לו · השיבה היתה ענוגה וראויה לו : בן האמה · ישמעאל היה נוהג כבוד בבן הגבירה זה יצחק שהיה מוליכו לפניו אף על פי שהיה גדול ממנו : שמה קובר אברהם ושרה גרסינן דמשמע שניהם נקברו כאחד : ה"ג בילקוט שם ועבר היו מהלכין לפני מטתו וראו איזה מקום מופנה לאבינו אברהם וקברו אותו כו' · ואם היה ראוי ע"

יפה תואר

תקשה מאד פרידת הנפש ממנו וכשהגוף תש כחו הפרידה קלה לנפש · והוא מ"ש ז"ל במיתת רשעים ע"י אסכרה כתיזרא אגבבא דעמרא וכפיטורי בפי וושט ובמיתת צדיקים כמשחל בניתא מחלבא · ומ"מ מלת לאמר לא הונחה לי וקרוב דגרסי למה במקומה : מתוקן להם לע"ל ומראה להם כו' · ודריש ותשחק ליום אחרון לשני דרשות · הא' שהיא מתוקנת וכמ"ש לעיל פנ"ט ותשחק ליום אחרון אימתי היא מתוקנת מתן שכרה לע"ל · והב' על יום המיתה שמראה להם וזה מדרים מדכתיב ליום אחרון וזה יום המיתה אבל בשמ"ר פנ"ב א"א לפרש כן ע"ש היטב · ומשם נראה כי שניהם הוא דבר אחד · שמראה להם שכרן ביום המיתה מתוקן ומוכן הכל ולא מעט מעט : אחזו לו תלת עשרי נהרי אפרסמון · הנה שכר הנצחי הוא שכר הרוחני ומדמי ליה לנהרי אפרסמון הנותנים ריח טוב והריח הוא עונג הרוחני ומה שתפס במספר י"ג משום שדבק בי"ג מדותיו של הקב"ה · אבל טוב יותר לומר כי המספר הזה הוא גוזמא וכדרך רז"ל : אלין דאבוה ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' · רבים תמהים היתשוב ר"א כי יגע לריק ויספק במתן שכר לצדיקים · אבל באמת עיקר כוונתו כי חשב מראה אשר שכרו מועט · ומ"ש לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי תפס לשון הכתוב בדרך מליצה · ועכשיו ראה כי שכרו מרובה · וגם י"ל כי ר"א היה עובד מאהבה שלא ע"מ לקבל פרס ואמר כי בדעתו לא היה לו תקות שכר כלל : תלתיהון אמרין אלין קרייה כו' · הראשון האומר על זאת יתפלל וגו' אמר כי אין לאדם לדאג על הגלות הזמניות · אחרי כי עיקר חלקו הוא בעוה"ב ואין לו לבקש מאת ה' רק כי שטף הצרות לא יגיעו אליו לטרדו מתורה ומצות · וז"ש על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו לטרדו מעבודת ה' אבל הגלות התבל הבל הוא ואין לנו לשום לב ע"ז כי בו לבד ישמח לבנו · וחלק הנצחי לבד ישעשע נפשנו ותשוקה אחרת אין לנו · והשני אמר כי גם אם האדם נרדף הוא מאויביו בעולם הזה לא ירע לנו כי תערוך לפני שולחן נגד צוררי · וישמחו כל חוסי בך ולמה יחת מפני אויביו אם ה' לו למחסה · והשלישי מוסיף כי גם אם יקצרו ימי האדם בעוה"ז אין דבר · אחרי כי טוב יום בחצריך מאלף · ורבנן אמרי כי הכתוב הזה אמר מה רב טובך אשר צפנת וגו' ולמה ירע לו על חיי העוה"ז הקצרים · והנה א"ש על שלשה אלה כד דמיכי לא קאי על כל השלשה כי ריב"ל נכנס חי לג"ע · אך קאי על השנים וריב"ל אמר כאשר נפרד מן העולם : רי"א הנר הזה בשעה שהוא כבה כו' · כי כאשר יכבה הנר בתום שמנו יפה לנר כי לא נשחת ויפה לפתילה שהיא נושאת האור שאינה נשחתת · אבל אם נכבה דרך מקרה רע שנפל אז רע לנר כי ישבר וגם הפתילה נפסדת · כן אם ימות הזקן בתום לחותו מקרבו אז טוב לגוף אשר הוא בבחינת הכלי ולא יצטער במותו וגם הנפש אשר היא בבחינת הפתילה תעלה למעלה כעלות גדיש בעתו · אבל אם ימות בנעוריו יצטער הגוף מאד וגם הנפש לא תמלא לכן אמר הכתוב על אברהם וימת בשיבה טובה זקן ושבע שכבר שבע מהחיים · והנה מצינו בבעל העקידה בשער מ"ד שדימה את הגוף לנר הנושא את הנפש בקרבו · ואת הנפש לפתילה הדולקת · או כהפך שהנר רמז אל הנפש ע"ד נר אלהים נשמת אדם והפתילה רמז לגוף עד"ש המלין גוו פתילה נפתלת ולפ"ז אפשר שבאו לפרש מ"ש ויאסף אל עמיו כי במותו בזמנו תשוב הנפש אל עמה ואל אלהים משא"כ במת בכרת שאין נפשו עולם למקומה אלא נכרתת ממקורה כנודע · ור"א מוסיף כי גם הנפש לא תשיג שלמותה במות האדם בנעוריו ומשום לתאנה שנלקטת שלא בעונתה כי אז לא תגלה לאוכל וגם רע לאילן שנחלש כחו ולפעמים ייבש · אבל באת זקנותו כבר תשלם הנפש וכדמיון התאנה הנלקטת בעונתה הטובה למאכל וגם האילן לא יכחש : ר' חייא רבה ותלמידוי כו' · עמ"ש בזה בשי"ר על פסוק דודי ירד לגנו וגו': כאן בן האמה חולק כבוד כו' · דלא"ג דמתחלה היה מתגבא ואמר אני בכור ונוטל פי שנים כדלעיל פנ"ג ואני חביב ממך שנמלתי לי"ג שנה כדלעיל פנ"ה עתה הוא חולק כבוד משום שעשה תשובה : והלא מקבורתה של שרה כו' · עיקר קושיתו היא

פירוש מהרז"ו

ממרק · פי' ממרק אכילה ושתיה מן הגוף להיות קדוש ונקי : עוז והדר לבושה · וס"ד ותשחק ליום אחרון · וכמ"ש לעיל פל"ב סי' ב' שהשמחה של השכר היא לעוה"ב : ונפשם שבעה · וזהו מ"ש כאן זקן ושבע כמש"ל פנ"ט זקן זה קנה ב' עולמות : שכבתי ואשקוט · ישנתי אז ינוח לי פי' שע"כ אני ישן בהשקט ושביעה כי אז ינוח לי לעוה"ב והשינה משל על המיתה כמ"ש ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו · והמנוחה היא בעוה"ב כמ"ש ושם ינוחו יגיעי כח : ר' אבהו · שמ"ר פנ"ב סי' ג' עמש"ש וע"ל פל"ב סי' א' : לריק יגעתי · כמ"ש באבות אל תאמין בעצמך עד יום מותך שמא יגרום החטא · אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי · ופעולה היא השכר כמ"ש פעולת שכיר · וכן ברעא יעבוד חנם ופועלו לא יתן לו : זבדי בן לוי · מדרש תהלים מז' ה' : יפה לה ויפה לתאנה · טוב לפרי שנגמר וטוב לאילן שלא נשחת יבולו · ובנמשל יפה לגוף ויפה לנפשו : דודי ירד לגנו וגו' · וללקוט שושנים · כי כמו שהענין בתאנים כן הענין בשושנים וכאן קיצר · ובשי"ר פסוק זה ובירושלמי מאריך בזה וע"ל פמ"ד סי' כ' · ופמ"ט סי' ו' ומש"ש : ג כאן בן האמה · כמ"ש ב"ב ט"ז שמכאן שעשה ישמעאל תשובה וכמש"ל פ"ל סי' ד' וכמ"ש רש"י בחומש כאן אבל ביצחק כתוב ויקברו אותו עשו ויעקב בניו · גם יתכן לומר שסובר שלא עשה ישמעאל תשובה וכמש"ל ר"ס ה' שקוראו רשע · אך ישמעאל שהיה בן האמה חלק כבוד לבן הגבירה · ועשו שהיה ג"כ בן הגבירה לא חלק לו כבוד : ל"ח שנה · עמ"ש בזה לעיל פמ"ה ס"ס ה' בירור החשבון ואיך הקדים כאן אברהם לשרה · ותירץ שהיו שם כל האנשים שנמצאו בקבורת שרה והיה בעיניהם כאלו קברום יחד · והקדימו אברהם לשרה : שם ועבר · כי שם חי עד שהיה יעקב בן נ' שנה · ועבר חי עד ע"ט ליעקב לפי חשבון שנותיהם וכ"ה בס"ע ספ"א ורפ"ב והם היו נביאים וצדיקי הדור ואברהם למד אצלם כמש"ל ס"פ ס"א עמש"ש והדעת נותנת שהיו בקבורת אברהם ונהגו בו כבוד : חזר

ידי משה

גויפה שנגוע כל יום ויום מעט עד תומו אבל שאר חולי שמת בפעם אחת לא שייך לשון גויעה אלא מיתה כנ"ל : י"ג נהרי אפרסמון לפי הקבלה הראו לו זה כנגד י"ג עקרים או י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן · אבל הנכון הוא שהמספר הזה הוא לשון גוזמא כמ"ש רבי יוסף הלוי גבי תליסר גמלי ספיקי טריפות ותליסר עבדי י"מ : ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' תימה איך חשב לריק יגיעו הלא אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה · וי"ל מה שאמר זה הלשון לריק יגעתי ע"ד הגלה תפס לשון הכתוב ועיקרו כוונתו שהיה שכרו מעט מזעיר עד שחשוב לתוהו והבל לגבי השכר הגדול אשר ראה · א"נ שחשב שמא לקוצר זכותו היה אוכל שכרו בעוה"ז כאשר שרבי אבהו היה עשיר גדול וקרוב למלכות כמו שמצינו בגמ' ונמצא יגע לתוהו וריק כי העוה"ז הוא הבל וריק א"נ לפי שהיה עובד מאהבה שלא על מנת לקבל פרס אמר כאילו היה בדעתו שאין לו תקות שכר עכ"ל י"מ וקצת מזה פירוש גם כן הר"ר שנ"י ובגרדים : ר' יהודה אומר הנר הזה · פי' הנר שקורין לאמפ"ע בל"א שהוא כבה מאליו יפה לו ויפה לפתילה לפי שאינו נוגע בו יד בני אדם ואין מכבין אותו וגם להפתילה הוא עושה פחם כמו שאמרו בבמה מדליקין לפי שהוא עושה פחם אבל בשעה שאינו כבה מאליו אלא ב"א מכבין אותו אזי מפחיתין בנגיעה הכלי והפתילה כן האדם זקן כשמת מאליו אין לו שום צער אלא מעצמו יצא הנשמה ממנו אבל אדם נער יוצאת הנשמה ממנו כפיטורא בפי ושט וקשה לגוף ולהנשמה וכן משל ר' אבהו דרך המדרש שכל אחד מביא המשל לעצמו ותדא היא : כך הקב"ה יודע אימת עונתן של צדיקים להסתלק מן העולם ומסלקן הה"ד דודי ירד לגנו לערוגת הבושם כל זה הוא בירושלמי ברכות פ"ב ובמדרש חזית פסוק דודי ירד לגנו ובקהלת פסוק מתוקה שנת העובד ע"ש ותמצא כפי' איך מרומז בזה הפסוק שהקב"ה מסלק את הצדיקים שלא בעונתן ע"ש : השדה אשר קנה אברהם ז"ל וגו' : א"ר תנחומא והלא כו' ר"ל שקושה לרבי תנחומא יתורא דקרא של ושרי אשתו הלא זה ל"ח שנים שנקברה ולמה הזכיר קבורתה עוד כאן ולא כמו

משנת דרבי אליעזר

כד דמך כו' כתב מ"כ ומיתת הצדיקים כו' · עיין מ"ש סדר תולדות פרשה ס"ה : אמר רבי תנחומא והלא וכו' והכא א"ת שמה קבר וגו' כו' דהל"ל שרה ואברהם כיון שהיא נקברה קודם וכהנס כדחקו סמ"כ וי"מ ותלך

מהלכין לפני מטתו (יד) וראו גבה מקום מופנה לאבינו אברהם וקברו אותו בדיוטרין שלו במקום המוכן ומזומן לו: ד ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו · א א"ר סימון בכל מקום שנאמר ויהי אחרי · חזר העולם לאחוריו · ויהי אחרי מות אברהם מיד וכל הבארות וגו' · ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם (יהושע א) ויהי אחרי מות משה עבד ה' · ב מיד פסק הבאר · וענני כבוד · והמן · (שופטים א) ויהי אחרי מות יהושע מיד נתגרו בהן (טו) יתידות הארץ · (שמואל ב ג) (א) ויהי אחרי מות שאול ופלשתים נלחמים בישראל · מתיבין חברייא לר' סימון והכתיב (ד"ה ב כד) ואחרי מות יהוידע הכהן באו שרי יהודה וישתחוו למלך · א"ר תנחומא (ב) לא אתא ר' סימון למימר אלא ויהי אחרי · אמר רבי יודן אילולי שהעמיד הקב"ה אחרים תחתיהם כבר חזר העולם לאחוריו דכתיב ויהי אחרי מות אברהם וכתיב וישב יצחק ויחפור · ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' אל יהושע בן נון משרת משה לאמר וכתיב (שופטים א) ויהי אחרי מות יהושע ויאמר ה' יהודה יעלה · כתיב (שמואל ב א) ויהי אחרי מות שאול ודוד שב מהכות את העמלקי וישב דוד בצקלג ימים וגו' (ג) וכתיב למעלה מן הענין קודם מיתת שמואל (שם א יז) ודוד בן איש אפרתי: ה ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם · ר' חמא בר עוקבא ורבנן הוו יתבין ומתקשין מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של רשע כאן · עבר ר' לוי · אמרי הא אתא מרה דשמעתה נשאלוניה · א"ר לוי בשם ר' חמא ג להודיעך בן כמה שנין נתברך זקנך · ואלה שני חיי ישמעאל · ד מה ראה הכתוב לייחס שניו של רשע כאן ע"י שבא (טז) מקדקדה של מדבר לגמול חסד לאביו · וישכנו מחוילה וגו' הכא את אמר נפל ולהלן את אמר ישכון אלא ה כל ימים שהיה אבינו אברהם קיים ישכון · כיון שמת אבינו אברהם נפל · עד שלא פשט ידו בבהמ"ק ישכון · כיון שפשט בו ידו נפל · בעולם הזה ישכון · אבל לעתיד לבא נפל:

סדר תולדות יצחק

פרשה סג א ואלה תולדות יצחק בן אברהם (משלי כג) ו גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם (א) ישמח בו · גילה אחר גילה · בזמן שהצדיק נולד · (ישעיה ז) ז ויהי בימי אחז וגו' אמר רבי הושעיא אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ב"ה רבון כל העולמים ווי שמלך אחז אמר להן בן יותם הוא ואביו צדיק ואיני יכול לפשוט את ידי בו · ויולד חכם ישמח בו · ח ר' לוי אמר מנין אתה אומר שכל מי שיש לו בן יגע בתורה (ב) שהוא

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט יהושע רמז א' · ב תענית דף ט' · ילקוט זכריה רמז תקע"ט · ג עיין מגילה דף י"א · ד ילקוט דס"י רמז אל"ף ע"ג · ה לעיל פרשה מ"ה · ו תנחומא כאן סי' ב' · ילקוט כאן רמז ק"י · ז ילקוט ישעיה רמז ע"ו · ח ילקוט משלי רמז תתקנ"ט:

חדושי הרש"ש

(א) ויהי אחרי מות שאול ופלשתים נלחמים בישראל · נקיט לישנא דקרא (שם א' ל"א): (ב) לא אתא ר"ס למימר אלא ויהי אחרי · דויהי משמע שהיה דבר אחרי כו' וכיו"ב דרשו בנשא פי"ב על ויהי ביום כלות משה דבר שלא היה כו' נעשה באותו היום כו' לכך נאמר ויהי דבר · אדום הוא וגם ל' אחרי מצינו דמשמש לפעמים במקום בעבור כמו אחרי אשר בא אדוני המלך גו' (ש"ב י"ט): (ג) וכתיב כו' קודם מיתת שמואל כו' · אולי צ"ל שאול · וכיוונו בהבאת פסוק זה שכתוב בהאי ענינא דמפלת פלשתים על ידו:

חדושי הרד"ל

כמ"ש בב"ב (ט"ז:) שעשה ישמעאל תשובה מדאדבריה ליצחק ברישא: (יד) וראו גבה מקום מופנה · וז"ש אברהם ושרה · לומר שבשעת מיתת שרה הניחו מקום מופנה לאברהם והערוך ע' הומר וע' בית גרס איזו בית (פי' תפירה וכוך כמו בית:) מופנה לאברהם: (טו) יתידות הארץ · עמ"כ והוא כענין יתידות הדרכים ששנינו בפ"ע דמקואות שהן גבשושיות עפר קשים כיתידות נהלך עליהם וכן הנשארים בארץ היו קשין להם כיתידות: (טז) מקדקדה של מדבר · מפני שכתוב בו וישב במדבר פארן ומדבר פארן גדול הוא וכולל חלק מדרום א"י כמ"ש הרמב"ן בפי' התורה והיינו סבורים לומר שהיה סמוך מקומו למקום מיתת אברהם · לכן אמר שבא מקדקדה ורצו במזרחית דרומית של א"י (ואפשר הוא הר שעיר גדגד

הבאים

שבמסעות שהיא סמוכה לעציון גבר וארץ אדום שבמזרחית דרומית א"י נקראת כן ע"ש שהיא בקדקד המדבר בחילוף ג' בקו"ף ומצאתי בס' ברית מנוחה שכתב גדגדה הוא הראש ע"ש ואולי ירמוז ג"כ ללשון שמקרא (תהלים סח) אלהים ימחץ ראש אויביו קדקד שער מתהלך באשמיו · דאויביו הוא ישמעאל כמש"ל פס"ו בהגהותי בס"ד בשם ספר"א) למקום מיתת אברהם בבאר שבע לכן נחשב לו גמילות חסד:

(א) ישמח בו · גילה בזמן שהצדיק נולד גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק ויהי בימי אחז כו' כצ"ל וכעין זה בילקוט משלי: (ב) שהוא מתמלא עליו רחמים · פ"ל ויולד חכם ישמח בו ר"ל בן מנשיא

מתנות כהונה

המקום אשר שרה שוכבת עליו היו מפנין אותה ממקומה ואולי שכן עשו ולפיכך נחשבו כאלו נקברו שניהם בפעם אחת: בדיוטרון · הערוך הביאו ולא פירשו ומה שכתב בספר מקום מוכן ומזומן נכתב כן לביאור כפי הענין: יתידות הארץ · העובדי כוכבים שהניח הקב"ה לנסות בהם את ישראל ויהיו לשיכים בעיניהם והיינו יתידות [ולקמן (במ"א) גרס יתירות ע"ש הנותר מן האמורי כד"א כי אם מיתר האמורי]: [ישמעאל בן אברהם גרסינן]: ומתקשיין · היו מקשין ושואלין: הא אתא מרא כו' · הרי בא בעל ההלכה כלומר רב מובהק ונשאלנו: נתברך זקנך · יעקב כדאיתא סוף פ"ק דמגילה: מקדקדה · כלומר מעיקר המדבר ככתוב וישב במדבר הבי"ת פתוחה מורה על העקרית והידוע · ולעיל בפרשת לך לך אמר ישכון ולעתיד לבא נפל וישראל ישכנו לבטח דכתיב סומך ה' לכל הנופלים וכי"ר:

רש"י

ביחד: נתגרו בהן יושבי הארץ · שהיו יתד תקועה לישראל · דבר אחר יתירות שהותירו מהן: מתיבין חברייא לרבי סימון והכתיב ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך ולא חזר העולם לאחוריו: אמר רבי תנחומא לא אתא רבי סימון למימר אלא ויהי אחרי · וכאן כתיב ואחרי מות יהוידע: מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של ישמעאל כאן להודיעך בן כמה שנים נתברך זקנך · ובמסכת מגלה מפורש למה נמנו שנותיו של ישמעאל לייחס בהן שנותיו של יעקב: מקדקדו של מדבר · ממקום רחוק בא כדי לכבדו:

מילתא

פירוש מהרז"ו

ד חזר העולם לאחוריו · היינו כשכתוב אחרי אבל מות שהיל"ל וכמות אברהם וגו' ע"כ דורש לשון אחרי שחזר העולם לאחוריו כי קודם שבא אברהם היו בני אדם חושבים כי העולם מתנהג ע"פ הטבע כי לא הכירו ההשפעה העליונה ההשגחה הפרטית · ואברהם הוריד השכינה לארץ כמש"ל פי"ט סי' ז' שהראה לכל ענין ההשגחה העליונה והשפעת החסד · ועי"ז רמז ענין הבארות וכשמת נסתרה השגחה העליונה ונסתמו הבארות ומקורות השפע העליונה · וחזרו בזכות יצחק ודורש כן ע"פ מדה י"ז שכאן כתיב אחרי מות אברהם ובפ' תולדות כתיב וכל הבארות וגו' וישב יצחק ויחפור וגו' אחרי מות אברהם · וכאלו כתוב כאן ויהי אחרי מות אברהם ויסתמו פלשתים את הבארות וגו': יתידות הארץ · כן הלשון לקמן פרשה נ"ח סי' י"ב הניחו יתידות ע"ש וכמ"ש בשופטים מפ' א' עד פ"ז: ופלשתים נלחמו בישראל · זה כתוב קודם ויהי אחרי מות שאול אלא הכוונה על שבפרשה ופלשתים נלחמים בישראל כתיב ג"כ ויראו אנשי ישראל כו' וכי מתו שאול ובניו ויעזבו את הערים וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהם עיין יפ"ת: יהודה יעלה · עמש"ל פר' נ"ח סי' ב': ודוד שב · דורש שגם כאן רמז על תשועת כלל ישראל שמיד אחרי מיתת שאול עמד דוד והושיע אותם ולא חזר העולם לאחוריו · ומ"ש וכתיב למעלה ודוד בן וגו' · יתבאר יותר ע"פ מ"ש לעיל פ"ס ריש סי' ג' שמ"ש ודוד בן איש אפרתי חוזר למ"ש תחלה לענין שאול וכן כאן מ"ש ודוד שב וגו': ה תולדותיו · לא הל"ל שישמעאל עשה תשובה יפ"ת ועמש"ל ר"ס ג': בן כמה שנים נתברך · במגילה ספ"א מבואר החשבון מפסוק י"ז ואלה שני חיי ישמעאל אך אין שייך התולדות לזה · והיפ"ת מהפך הגירסא כאן שעל פסוק ואלה תולדות ישמעאל · אר"ל בשם ר"ח על שבא לגמול חסד כו' · ופסוק ואלה שני חיי ישמעאל להודיעך החשבון כמ"ש בגמ' הנ"ל · וי"ל הגירסא שלפנינו שכ"ה גם בילקוט והענין שעיקר החשבון הוא מפסוק ואלה שני חיי ישמעאל אך מאחר שעיקר ההוכחה ממ"ש אחות נביות · וע"כ קודם פ' ואלה וגו' הוצרך להקדים · שהיה לו בן שמו נביות · ואגב הזכיר לכל בני ישמעאל · וכמ"ש בפסוק וחם הוא אבי כנען · ועל פסוק ואנשי סדום רעים וחטאים וכדומה · ומ"ש מה ראה לייחס שניו אף שעיקר הכתוב בשביל החשבון · אך למה נכתבו כאן במקום זה הול"ל אצל ברכת יעקב שם ע"ז היה סמך למיתת אברהם שזכה לזה ע"י שגמל חסד לאברהם · וע"ש ברש"י במגילה וכח"א וכמו"א שם וצ"ע: מקדקדו של מדבר · כמ"ש וישב במדבר פארן ודורש סמוכים: ו הבא א"א נפל · ע"ל פמ"ה סי' ט' וש"נ ומבואר:

פרשה סג סימן **א** גילה אחר גילה · דורש גיל יגיל ע"פ מדה יו"ד גילה כפולה וס"ד ויולד חכם ישמח בו שמחה אחת היינו כשהבן לבדו חכם וצדיק · ואם גם האב חכם וצדיק הרי גילה כפולה · ואמר ברישא צדיק וה"ה חכם ובסיפא חכם וה"ה צדיק ע"פ מדה י"ט שאם אינו צדיק אין שמחה · וכ"ה בילקוט משלי כ"ג גילה בזמן שהצדיק נולד גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק · ותיקון לשון המדרש גילה בזמן שהצדיק נולד וכשהרשע נולד וי שנאמר ויהי בימי וגו' עד סוף המאמר גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צ"צ · ואלה תולדות יצחק בן אברהם שמ"ש בן אברהם מיותר אלא לרמוז שכאן היתה שמחה כפולה · והשמחה נרמזה בתיבת ואלה כמ"ש ר"פ י"ב [illegible] מה הם מוסיף כו' שנאמר אלה תולדות השמים · וכן כאן ואלה · וכוונת השמחה כמ"ש בתנחומא שבשעה שנולד יצחק היו הכל שמחים שאלמלא לא נולד לא נתקיים העולם [illegible] כמ"ש לקמן פ' [illegible] ויהי בימי אחז [illegible] למה זכרם כאן · ודורש [illegible]

יפה תואר

היא למה הזכיר פה קבורת שרה אשר אין כאן מקומה ומשני אלא בא ללמדך כו' · כי רודף צדקה וחסד ימצא חיים כדלעיל פנ"ח באברהם · א"נ משום דמצוה גוררת מצוה: וראו גבה מקום מופנה (כ"ה הגירסא במדרש עם היפ"ת) · קבר אברהם נקרא גבה מלשון חופה כמ"ש באתי לגני לגנוני ומ"ש דיוטרין אולי צ"ל דיוסטר וזה מקום המחובר וקרוב וכמו דאיתא בפ"ב דמסכת כלים ושני הקברים היו מחוברים כאחד כמו דאיתא בחזקת הבתים דר' בנאה הוה מציין מערתא אשכחיה לאברהם דגני בכנפיה דשרה: ויהי אחרי מות שאול ופלשתים נלחמים בישראל · הנה זה היה קודם מותו כי במלחמה ההיא מת · ואין טעם לומר שאמר אחרי מות שאול מפני שנגזר למיתה כמ"ש לו שמואל מחר אתה ובניך עמי · ואולי יש כאן ט"ס וצ"ל ויעזבו את הערים וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהן · והנה הכוונה במה שאמר שחזר העולם לאחוריו ונתקן אח"ז הכוונה מבוארת · כי תועלת הצדיקים בעולם רבה מאד · ובסלוקן יחסר העולם את התועלת ותשוב בקום צדיק אחר תחתיו · התועלת האחת מהצדיקים היא התורה וטוב ההנהגה הנמשכת לדור מהשלמים · וכמ"ש בפ"ק דב"ב כי כשנפטר אברהם היו אומרים אוי לדור שאבד פרנס ואוי לספינה שאבדה קברניטה · וכנגד זה היה סתימת הבארות במותו שהם רמז להנהגת הדגלים ולמאור התורה כדלקמן פס"ד · התועלת השנית היא בברכה ושובע שהעולם ניזון בזכות הצדיקים ותפלתם וכנגד זה היה הפסק הבאר והמן וענני כבוד במות משה · התועלת השלישית הצלה והשקט אשר באר בזכות הצדיקים וכנגד זה מביא כי במות יהושע נתגרו בהם האויבים · התועלת הרביעית היא ברבוי הגבול והנכסים וכנגד זה מביא כי במות שאול נלקחו ערים מישראל · וכל הטובות האלה שבו כאשר העמיד הקב"ה צדיקים אחרים תחתיהם: מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של רשע כאן · אין הקושיא למה במקום זה דוקא הלא זה מקומו כיון דמתחיל מיד אח"ז למנות תולדות יצחק וכדעבד בתולדות עשו ויעקב שאמר ע"ז לעיל פל"ט משל למרגלית · אך הקושיא היא לאיזה תועלת מייחס כלל תולדותיו של רשע · כי בכ"מ שמייחס תולדות הרשעים יש איזה תועלת מזה · אם לענין הפרשה או דדרשו ע"ז במדרש וע' לקמן פפ"ב: ה"ג א"ר לוי בשם ר' חמא ע"י שבא מקדקדו של מדבר לגמול חסד לאביו · ובסמוך גבי שאלת מה ראה ליחס שניו גרסינן להודיעך בן כמה שנים נתברך דמשני ישמעאל למדנו שהיה יעקב כשנתברך בן ס"ג · כיצד ישמעאל גדול מיצחק י"ד שנה דכתיב ואברם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם · וכשנולד לו את יצחק היה בן מאה שנה · ויצחק גדול מיעקב ס' שנה דכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם · נמצא ישמעאל בן ע"ד כשנולד יעקב וכל חיי ישמעאל קל"ז שנה · דל מינייהו ע"ד נמצא יעקב במות ישמעאל היה בן ס"ג שנה וכו בפרק נתברך כדיליף בברייתא בסופ"ק דמגילה: גילה אחר גילה כו' · לא קאמר גילה רבה ועצומה וכמשפט הכפול שבא לחזק את ההוראה · כי גילה עצומה והזקה לא טובה היא לאדם · והלב לא יוכל שאתה וכמ"ש ויפג לבו ומזה הטעם אמר

קמרבו

ידי משה

שם פ"ב: אמר רבי לוי בשם רבי חמא · זה אינו ר"ח בר עוקבא [illegible] והוא היה פשוט: להודיעך בן כמה שנים נתברך זקנך [illegible] שנה היה יעקב כשנתברך [illegible] ישמעאל כו' ושם מבואר באריכות:

אמר רבי הושעיא אמרו מלאכי השרת כו' בן יותם הוא ואביו צדיק כו' [illegible] דזה שאמר גילה אחר גילה [illegible] צדיק בן צדיק [illegible] אחר גילה [illegible] צדיקים

מתמלא עליו רחמים ת"ל (משלי כג) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני · ר"ש בן מנסיא אומר אין לי אלא לב אביו של בשר ודם · מניין (ג) שאפילו הקב"ה מתמלא רחמים עליו בשעה שהוא יגע בתורה · תלמוד לומר ישמח לבי גם אני גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק · ואלה תולדות יצחק בן אברהם: **ב** (שם יז) [א]עטרת זקנים בני בנים · האבות עטרה לבנים · והבנים עטרת לאבות · האבות עטרה לבנים · שנאמר ותפארת בנים אבותם · הבנים עטרה לאבות · דכתיב עטרת זקנים בני בנים · רבי שמואל בר רב יצחק אמר [ב] אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכות של יעקב · משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו מלפני השלטון לישרף · וצפה אותו השלטון באסטרולוגיאה שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך · אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד · והיא נשאת למלך · כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לישרף · וצפה הקב"ה שיעקב עתיד לעמוד ממנו · אמר כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו של יעקב הה"ד (ישעיה כט) לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם · יעקב פדה את אברהם · דבר אחר עטרת זקנים בני בנים · ואלה תולדות יצחק בן אברהם: **ג** (ד) [ג] אברם נקרא אברהם · יצחק נקרא אברהם · דכתיב (בראשית כה) ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם · יעקב נקרא שמו ישראל דכתיב (שם לב) לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל · יצחק נקרא שמו ישראל · דכתיב (שמות א) ואלה שמות בני ישראל (א) הבאים מצרימה את יעקב · אברהם נקרא ישראל · רבי נתן אמר מילתא עמיקתא היא (שם יב) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן שלשים שנה וארבע מאות שנה: **ד** ויהי יצחק בן ארבעים שנה וגו' · א"ר יצחק אם ללמד שהיא מארם נהרים והלא כבר נאמר מפדן ארם · (ה) מה ת"ל ארמי בת בתואל הארמי מה ת"ל אחות לבן הארמי אלא בא ללמדך (ו) אביה רמאי ואחיה רמאי ואף אנשי מקומה כן · והצדקת הזו שהיא יוצאה מביניהם למה היא דומה לשושנה בין החוחים · ר' פנחס אמר כתיב וילך פדנה ארם · מה תלמוד לומר אל לבן הארמי · מלמד שכולן כללן ברמאות: **ה** ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו · רבי יוחנן וריש לקיש · רבי יוחנן אמר ששפך תפלות בעושר · ר"ל אמר [ד] שהיפך את הגזירה ולפום כן קריין ליה עתרא דאפיך אידרא · לנכח אשתו · [ה] מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן ואומר רבש"ע כל בנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדקת הזו אף היא אמרה כן כל בנים שאת עתיד ליתן לי יהיו מן הצדיק הזה · כי עקרה היא · רבי יודן בשם רבי לקיש [ו] עיקר מטרין לא הוה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מטרין · ויעתר לו ה' · רבי לוי אמר משל לבן מלכים שהיה חותר על אביו ליטול ליטרא של זהב והיה זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ שכן בערביא קורין

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ד' · ילקוט כאן רמז ק"י · ב סנהדרין דף י"ט · ויקרא רבה פרשה ל"ו · תנחומא כאן סימן ד' · וסדר שמות סימן ד' · אגדת בראשית פרק ל"ז ופרק פ"ד · ג ילקוט כאן רמז ק"י · ד עיין סוכה דף י"ד · וביבמות דף ס"ד · ה רות רבה סוף פרשה ז' · אגדת שמואל פרשה ו' · ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט שמואל א' רמז פ"ז · ילקוט רות רמז תר"ח · ו לעיל פרשה נ"ג וש"נ :

חדושי הרד"ל

מנסיא כו' כ"ה בילקוט כאן וכצ"ל: (ג) שאפילו הקב"ה כו' ת"ל ישמח לבי גם אני · ורוה"ק היא המדברת כן · ועיין זוהר במדבר (קי"ט): (ד) אברם נקרא אברהם · אם הגי' מדוקדקת דגרס תחלה אברם · נראה וודאי שכיון לקרא דריש ד"ה אברם הוא אברהם וגו' (וכיוצא דסיפא דיעקב נקרא ישראל): פ"ב וילקוט כאן הגי' בע"א ע"כ: (ו) אביה רמאי · עמ"ש בויק"ר ר"פ כ"ג שפי' דארמי דרש רמאי כפסוק אתון:

חדושי הרש"ש

(א) הבאים מצרימה (את יעקב) בס' ל"א פרשת ויחי העתיק יעקב ובניו והוא בויגש והיא גי' נכונה מאד

(ה) מת"ל · ארמי ארמי בת בתואל הארמי אחות לבן הארמי כצ"ל לפי נוסחא דהכא ובויק"ר פל"ו ושה"ר

רש"י

פרשה סג מילתא עמיקתא · עמוק הוא טעם זה ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן שהיאך אפשר לומר שבארץ מצרים ישבו כל אותן השנים כולן אלא מאברהם אבינו חשב משעה שנדבר עמו בין הבתרים שהיה אברהם בן ע' שנה בין הבתרים · ואומר בעצם היום הזה אותו היום שנגאלו ישראל ממצרים כבר היה להם שלשים שנה וארבע מאות שנה שנגזר עליהם גלות זה שנגאלו ממנו עכשיו ומדקא חשיב מאברהם וקרי ליה ישראל אלמא אברהם נקרא ישראל: וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי · לאחר שנאמר וילך פדנה ארם מה ת"ל אל לבן בן בתואל הארמי אלא ללמד שכלל כולן ברמאות · לבן ואנשי מקומו: ששפך תפלות בעושר · ויעתר דורש כלומר תפלות הרבה · עותר עושר: ולפום כן קריין ליה עותרא דמהפך אודרא · עתרא כלי שמהפכין בו: מטרין · רחם בלשון ערב ולכן נקרא אם בתלמוד: ויעתר יצחק ויעתר לו לבן מלכים שהיה חותר וכו' בערביא קורין לחתירתא עתירתא

מתנות כהונה

פרשה סג גם אני · לרבות אביו שבשמים: צדיק בן צדיק · ולהכי כ' בן אברהם: ה"ג האבות עטרה לבנים שנא' ותפארת בנים אבותם: באיסטרולוגיא · בחכמת החוזים בכוכבים: הכי גרסינן והיא נשאת למלך אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד והיא נשאת כו': ה"ג אברהם נקרא אברהם שנאמר אברם הוא אברהם: יצחק כו' שמו ישראל גרסי': את יעקב · משמע יעקב גם הוא אחד מבני ישראל הרי שיצחק ע"כ נקרא ישראל: מלתא עמיקתא · דבר עמוק וסוד מוסד הוא שבזה נתיישב קושיא חזקה דכתיב ומושב בני ישראל וגו' · ויושראל לא שהו במצרים אלא מאתים ועשר שנים ומשנולד יצחק הוא ארבע מאות שנה שמע מיניה שאברהם נקרא בשם ישראל והאי דכתיב אשר ישבו בארץ מצרים הלך אחר היחוס ועיקר הגרות והגלות היה במצרים ושאר ארצות כנען וארץ גושן וארם נהרים הכל בכלל וכמו ששינו לתלמי המלך כדאיתא בפ"ק דמגילה: ומה ת"ל אחות גרסינן: בעושר · בלשון ארמי העושר קורין עותרא והכי גרסינן בילקוט בעותר ור"ל בשפע ובמלוי: ולפום כן כו' · ולפיכך קורין התפלה עתר כעתר זה שקורין פאל"א שמהפכין בו התבואה בקשיה בגורן כן התפלה מהפכת את הגזירה כדאיתא בפ"ק דמסכת סוכה: עקרה היא · משמע בתולדתה היתה עקרה ונעקר בית רחמה: עיקר מטרין · פירש הערוך אם ורחם מקום שנקלט בה זרע להיות ולד ובלשון יון קורין לאם מטריא: ליטול ליטרא כו' · וגם אביו חפץ ליתנו והיה חותר כנגדו כדי שימהר לקחתו: לחתירתא

יפה תואר

בירושלמי פ' היה קורא גאולתן של צדיקים קימעא קימעא כו' ומפורש יותר בשוח"ט בפ' מגדול ישועות מלכו · לז"א גילה אחר גילה שתבוא במדרגה זו אחר זו · א"נ משום שדרך העולם אחר גילה אנחה ואחר אנחה גילה · לכ"א כי בצדיק תבוא גילה אחר גילה ולא תבוא אנחה ביניהן: מתמלא עליו רחמים · רחמים הוא אהבה וכמו ארחמך ה' · א"נ לשון שמחה שכמו שהוגה לשון חמלה על שמחה כמ"ש פרד"ק גבי ויחמול דוד על מפיבושת · כן הושאל לשון רחמים שעניהם לשונות נרדפים: גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק · נראה דאדסליק מיניה סמיך · והשתא דריש גם אני בענין אחר והוא גם אני חכם כמותך ואז השמחה שלמה · ואע"ג דגילה אחר גילה בוודאי קאי על גיל יגיל כדלעיל · אפשר דה"ק דהשתא גילה אחר גילה דאמרינן לעיל תצדק טפי בצדיק בן צדיק: אברהם לא ניצל מכבשן האש כו' · ודריש עטרת זקנים בני בנים כי הבני בנים מצילים את זקניהם · ועטרת הוא מלשון כצנה רצון תעטרנו שנאמר על הצלה והגנה · והא דלא ניצל בזכות עצמו משום שכן הוא משפטי ה' אשר המוסרים נפשם על קידוש השם לא ינצלו · כי טוב השלמות הגדול הזה · וכמ"ש בעל העקידה בשע"ג · ולכן לא ניצלו ר"ע וחביריו · ומה שהציל ה' את חמו"ע טעם היה בזה כדי לשבר מתלעות עול וכדאיתא שם בכתוב · וכן יהושע הכהן הגדול כדי שלא יספה בעדת העתים וגם דניאל ניצל להשיב תמורתו גבורת דיהכל קרצוסי · וכן יש טעם בכל הניצולים · ולכן אברהם מצד עצמו הדין היה שישרף כי זה הטוב האמיתי לפניו · ורק בשביל יעקב שיצא ממנו שהוא שלשלת היחס ומטתו היתה שלמה · כדי שלא יבטל לכן ניצל ועי' בתנחומא הגירסא בנוסחא אחרת: יעקב פדה את אברהם · דלא נוכל לפרש אשר פדה על הקב"ה דא"כ למה מזכיר את שם אברהם שלא ביעקב משתעי קרא והיה לו לומר אשר פדה אותו מכל צרה כי יעקב נמצא בצרות יותר מאברהם וכדדרשינן לקמן פס"ד את הכתוב לא שלותי ולא שקטתי · וע"ע בסנהדרין פ' כהן גדול שדרש שזה באופן אחר: ובארץ כנען ובארץ גשן · גשן הוא ע"ס כי הנה זה הוא ארץ מצרים וצ"ל ובארץ גרר שהוא ארץ פלשתים אשר ישב שם יצחק: למה היא דומה לשושנה בין החוחים · עיין מה שכתבנו בויקרא רבה פרשה כ"ג: ששפך תפלות בעושר כלומר ברבוי כי כל לשון עתר נופל על רבוי וכמו שכתוב רש"י בחומש על הפצרה ורבוי · וכן עתר ענן הקטורת הוא הרבוי · וכן ונעתרות נשיקות שונא הוא הרבוי והמותר · וכן העתרתם עלי דבריכם · וגם לר"ל דמפרש מלשון הפוך וגלגול תצדק הוראה זו בכולן [וכפרש ונעתרות נשיקות שונא יתבאר שכתוב בהוראה זו ע"ד דבר והפוכו כי אמר מראה נאמנים פצעי אוהב שהמה קיימים ויפעלו פעולתם כי הנפצע ייטיב דרכו אבל נשיקות שונא המה נעתרות יתהפכו ולא יקומו · כי יעבורו ולא יפעלו מאומה] ומ"ש ר"ל שהיפך את הגזירה כי מטבעה לא יכלה להוליד וכדלקמן עיקר מטרין לא היה לה: עיקר מטרין לא הוה לה · ויליף זה מדכתיב כי עקרה היא ומאין ידע יצחק שהיא עקרה · אולי מניעת הלידה היתה ממנו לבד אם לא כי הוא הכיר בה

פירוש מהרז"ו

קטרגו כ"ד של מעלה וכמ"ש פמ"ב שם ויהי בימי ומה צרה היתה שם אחז מקדם כו' ועכ"ז ניצל בזכות אבותיו כמ"ש השמר והשקט: רחמים · אפשר שפי' אהבה וכמ"ש ארחמך ה' · רחם ארחמנו שפי' אהבה ועי' שמ"ר פ"א סי' א' · ול"ע שהתחיל בפ' ויולד חכם וגו' ומביא ע"ז פסוק אחר · ע"כ נ"ל שכצ"ל מנין כו' רחמים ת"ל ויולד חכם וגו' רשב"א אומר מניין שאפילו הקב"ה וכו' ת"ל בני אם חכם לבך וגו' וכ"ה בילקוט והיינו שרוה"ק אומר כן שהקב"ה ישמח בו וכמוז כמ"ש גם אני על הקב"ה ע"ד אני והו הושיעה נא: **ב** עטרת זקנים · ע' אג"ב פל"ז בהורך · וכאן דורש כפל לשון יצחק בן אברהם אברהם הוליד וגו' שניהם מתעטרים זה בזה · יצחק במה שהוא בן אברהם ואברהם במה שהוליד את יצחק · ומ"ש בני בנים · ק"ו לבנים · ופשט הכתוב עטרת וה"ה תפארת ובסיפא תפארת וה"ה לעטרת ע"פ מדה י"ע ע"כ אמר בשניהם עטרת · גם עטרת ותפארת ענין אחד הם כמ"ש עטרת תפארת תמגנך · והפארים ת"י כליליא וכן ופארך חבוש עליך: יעקב פדה · דאם מ"ש פדה מוסב על ה' היל"ל ה' אשר פדה את אברהם ע"כ דורש כי פדה מוסב על יעקב · ובויק"ר פל"ו סי' ד' איתא ורבנן אמרי אברהם עצמו לא נברא אלא בזכותו של יעקב: **ג** נקרא אברהם · ע' מ"כ וכ"ה בילקוט והוא פסוק בדה"א א' ופי' שאפי' מה שנעשה לאברם אנו אומרים לאברהם לפי שאברם הוא אברהם: מלתא עמיקתא היא · דבר שנקראת עמיקא כמש"ל פר' פ"ד ס"ס י"ג מעמק חברון מעלה עמוקה וכו' ובתנחומא וישב ס"ס ג' מאד עמקו מחשבותיך מחשבה עמוקה נטלת עם אברהם בין הבתרים כמו שא"ל ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכמ"ש ס"ע רפ"א · ובמכילתא בא ובמגילה ט' ובשמ"ר פי"ח שמברית בין הבתרים שהיה אז אברהם בן ע' שנה אז א"ל ידוע תדע ומאז עד שיצאו ישראל ממצרים ת"ל שנה ואמר ומושב בני ישראל הרי שאברהם ויצחק נקראו ג"כ ישראל: **ד** ויהי יצחק · וס"ד בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי · וע' ויק"ר ר"פ כ"ג כשושנה בין החוחים וש"נ ומבואר · ובסוף סדר זה כתוב וילך פדנה ארם אל לבן ב"ב הארמי ותיבת הארמי חוזר על לבן ובתואל וכמ"ש בריש תולדות לבן הארמי · וכאן ללמד על רבקה כשושנה וכו' ושם לכלול כלם ברמאות: **ה** ויעתר · הי"ל ויחל או ויתפלל וכדומה: לנכח אשתו · הי"ל על אשתו · ולנכח פירש שכוונת תפלתם היה זה כנגד זו וזו כנגד זה: עיקר מטרין · ע"ל פנ"ג סימן ה' ג"כ בשם ר"ל ועיקר הדרשה שם על מ"ש ותהי שרי עקרה אין לה ולד · וכאן אצל רבקה אולי דורש גז"ש מטרה ועי' יפ"ת: משל לבן כו' · ע' ויק"ר פ"ל סי' ג' וש"נ · ודורש שהתפלל

משה

צדיקים או רשעים וכו': גילה אחר גילה צ"ל ד"א כי לעיל דרש גילה אחר גילה אצל בנו רשע כאן אבל פה רצה לומר דוקא צדיק בן צדיק ומשמעות הכתוב כך הוא גיל יגיל אבי צדיק אימתי וכן חכם ישמח בו דוקא כשיהיה גם בנו חכם לעיל מוכרח רבי לוי לדרוש סיפיה דקרא דהיינו ויולד חכם וגו' על ענין אחר כי רבי הושעיא לא דריש סיפא דקרא אלא רישא דקרא אבל פה דדרשי שיהיה דוקא צדיק בן צדיק והוצרך להם כל הפסוק כדכתבתי לכן לא דרשו סיפא דקרא לענין אחר כנ"ל וק"ל ואותן שתי מלות דהיינו דבר אחר מה שחסר כאן יתר בסמוך בסימן שאח"ז: עטרת זקנים וגו' · האבות עטרה לבנים והבנים עטרה לאבות · מה שמביא פסוק על זה אינו מן הצורך ז"ל קרי כי רב שזכות אביהם מסייעתם נ"ל שהוקשה להם חדא לשון כפל בפסוק יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק ועוד למה הקדים יצחק קודם לאברהם ואח"כ אמר אברהם הוליד את יצחק והקדים אברהם קודם ליצחק לזה הביא ראיה מפסוק אחר ג"כ עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם נמצא בפסוק אחר כפול ומהופך כמו כאן להורות כשהאב עטרה הקדים האב וכשהבן עטרה הקדים את הבן: אבל רבי ישמעאל ב"ר יצחק רוצה לתרץ אותן ב' קושיות דהיינו כפל הלשון והיפך וגם קושיא ג' מה שאמר בפסוק בני בנים ולא אמר בנים לזה מביא המשל לאחד וכו' כן אברהם כו' · אלמלא לא היה זכות יעקב בן בנו כבר היה נשרף · לז"א הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם ר"ל תולדות של יצחק דהיינו יעקב זה עשה שאברהם הוליד את יצחק כי אלמלא לא היה יעקב כבר היה אברהם נשרף אצל נמרוד ולא היה מוליד את יצחק כמו שמביא המשל לכן צ"ע במקום ד"א הדא הוא דכתיב עטרת זקנים בני בנים והוא יעקב וכו' ואלה תולדות יצחק בן אברהם צ"ע עוד אברהם וכמפרש והולך וכו': א"ר יצחק כו' פי' שר' יצחק מקשה ב' קושיות הא' מלת הארמי קא יתיר מדכתיב מפדן אדם ול"ל עוד ב"פ ארמי ועוד אחות לבן יתיר מדכתיב בת בתואל וכי עדיין לא ידענו שהיה לבן בן בתואל ול"ל אחות לבן אלא כו': ר"פ אמר כתיב וילך יעקב פדנה ארם כו' מלמד שכולן כללן ברמאות · פי' יעקב היה יותר רמאי מכולן כמו שמצינו שאמר יעקב ללבן אני אחיך ברמאות וכן עשה לו לסוף על דבר הצאן וכיוצא בזה ע"ד עם עקש תתעקש ועם נבר תתברר וע"ד אני חכמה שכנתי ערמה ויש זה שבח ליעקב שיוכל לרמות ג"כ את הרשע כן דרש ר' פנחס התם פסוק וילך פדנה ארם סוף תולדות כן הכא גבי יצחק יתכן שאמר הכתוב כן לספר בשבחו של יצחק שלקח אשתו מחמיו היה רמאי ואנשי מקומו ולא יכלו לו וזהו שאמר הכתוב ויהי יצחק בן ארבעים שנה והיה לו זמן קצוב לשכין לה

לתתירתא עתירתא : ן ויתרוצצו הבנים בקרבה · ר' יוחנן ור"ל · ר"י אמר (ז) זה רץ להרוג את זה וזה רץ להרוג את זה · ר"ל אמר זה מתיר ציוויו של זה וזה מתיר ציוויו של זה · רבי ברכיה בשם רבי לוי שלא תאמר משיצא ממעי אמו נזדווג לו · א אלא עד שהוא במעי אמו זירתיה מתוחה לקבליה · הה"ד (תהלים נח) זורו רשעים מרחם · ויתרוצצו הבנים בקרבה · בשעה שהיתה עומדת על בתי כנסיות ובתי מדרשות יעקב מפרכס לצאת הה"ד (ירמיה א) בטרם אצרך בבטן ידעתיך · ובשעה שהיתה עוברת על בתי עבודת כוכבים עשו רץ ומפרכס לצאת הה"ד זורו רשעים מרחם · ותאמר אם כן למה זה אנכי · רבי יצחק אמר מלמד שהיתה אמנו רבקה מחזרת על פתחיהן של נשים ואומרת להן הגיע לכם הצער הזה בימיכם אם כך הוא צערו של בנים והלואי לא עיברתי · רבי הונא אמר אם כך אני עתיד להעמיד שנים עשר שבטים הלואי לא עיברתי · מנין ז"ה · תני בשם רבי נחמיה ב ראויה היתה רבקה שיעמדו ממנה י"ב שבטים · הה"ד ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך דא תרין · ושני לאומים הא ארבעה · ולאום מלאום יאמץ הא שיתא · ורב יעבוד צעיר הא תמניא · (ג) וימלאו ימיה ללדת הא עשרה · ויצא הראשון אדמוני הא חד עשר · ואחרי כן יצא אחיו הא תרין עשר · ואית דמייתין ליה מן הדין קרא · ותאמר אם כן למה זה אנכי · זיין שבעה ה"א חמשה הא תרין עשר · מנין זה : ותלך לדרוש את ה' · וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים · והלא לא הלכה אלא למדרש של שם ועבר · אלא ללמדך שכל מי שהוא מקביל פני זקן כמקביל פני שכינה : ז ויאמר ה' לה רבי יהודה בר רבי סימון ורבי יוחנן בשם רבי אליעזר ב"ר שמעון ג מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא על ידי עילה · רבי אבא בר כהנא אומר כמה כרכורין כרכר בשביל להשיח עמה שנאמר ויאמר לא כי צחקת · (ג) והכתיב ותקרא שם ה' הדובר אליה · רבי לוי בשם רבי אבא [חמא] בר חנינא אמר ע"י מלאך · רבי אלעזר אמר ד על ידי שם בן נח · שני גוים בבטנך שני גיאי גוים בבטנך (ח) זה מתגאה בעולמו וזה מתגאה במלכותו · ה שני גיאי גוים בבטנך אדריאנוס בעובדי כוכבים · שלמה בישראל · ד"א שני שונאי גוים בבטנך · כל העובדי כוכבים · שונאים את עשו · וכל העובדי כוכבים שונאים את ישראל · סנאיהון דבניא במעיך דכתיב (מלאכי א) ואת עשו שנאתי · ושני לאומים ממעיך יפרדו · אמר רבי ברכיה מכאן שנולד מהול · ולאום מלאום יאמץ · ר' חלבו אמר עד כאן קריין (ט) סבתא ורעמה וסבתכה · מינך יקומון יהודאין וארמאין · ורב יעבוד צעיר · אמר רבי הונא אם זכה יעבוד ואם לאו ייעבד : ח וימלאו ימיה ללדת · (ד) להלן חסרים וכאן מלאים · להלן כתיב תאומים · פרץ וזרח שניהם צדיקים · וכאן תומים יעקב צדיק ועשו רשע · ויצא הראשון אדמוני · א"ר חגי בשם ר' יצחק בזכות (ויקרא כג) ולקחתם לכם ביום הראשון אני נגלה לכם ראשון שנאמר (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון · ופורע לכם מן הראשון זה עשו דכתיב ויצא

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור נ"ח · תנחומא סדר תולדות סימן ד' · ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט תהלים רמז תשע"ו · ב פסיקתא פרשה זכור · תנחומא סדר ויחי סימן ט"ו · וסדר [illegible] ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט תהלים רמז תתס"ח · ועיין אגדת בראשית פרק ע"ב · ג לעיל פרשה כ' ופרשה מ"ה ומ"ח · ירושלמי סוטה פ' ז' · מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט [illegible] רמז פ' וסדר ויחי סימן י"ח · ד אגדת בראשית פרק ע"ב · ה ע' ברכות נ"ז · ו פסחים ה' · שמ"ר פרשה ט"ו · ויק"ר פ' ל' · פסיקתא דר"כ פ' כ"ח · ילקוט כאן רמז ק"י · ילקוט ירמיה [illegible]

חדושי הרש"ש

מאד [וכ"כ היפ"ת]: (ב) וימלאו ימיה ללדת והנה תומים וגו' הא עשרה כצ"ל:(ג) והכתיב ותקרא שם ה' כו'· כאן חסר ועיין לעיל פרשה כ' וסוף פרשה מ"ה ומ"ח · בשלימות : (ד) להלן חסרים · רש"י בפי' התורה פי'

חדושי הרד"ל

(ז) זה רץ להרוג כו'·· דרש לשון רץ ולשון רצון · ועיין זוהר (קל"ו:) : (ח) זה מתגאה בעולמו · פירש בעוה"ב (ויש לסמכו ללשון המקרא (ישעיה ס') ושמתיך לגאון עולם) : (ט) סבתא ורעמה כו'

מתנות כהונה

לתתירתא · למתתרת : זה מתיר כו' · מה שנאסר לישראל מותר לאומות העולם ומקומיהם שנאסרו להם מותרים לישראל ודרש ויתרוצצו נוטריקון ויתור ציווי : זירתיה כו' · פי' הערוך אגרופו מסוך כנגדו : זורו · דרש מלשון זרת שפירושו אגרוף : הכי גרסינן ויתרוצצו הבנים בקרבה בשעה שהיתה כו' · זורו לשון זרות והסרה : מנין זה · זה שאמרה למה זה אנכי רומזת לשנים עשר שבטים מנין ז"ה : דמייתין לה כו' · שמביאין ראיה אותו ממקרא זה ור' נחמיה בעצמו אמר כן : ואית דמייתי כו' · והוא רבי הונא דלעיל ובילקוט לא גרס מנין זה לעיל בדברי רבי הונא : וכי בתי כנסיות שנאמר ליה למימר ותדרוש את ה' : הכי גרסינן בילקוט אלא לא הלכה אלא למדרשו של שם ועבר ולמדך כו' : עם אותה צדקת · ר"ל עם שרה ועיין לעיל פרשה כ' ומ"ח : ה"ג על ידי מלאך והכתיב ויאמר ה' לה רבי לוי אמר על ידי מלאך ר"א בשם רבי יוסי בן זמרא אמר על ידי שם כו' : גיאי גוים · גיים כתיב דרש ביה לשון שני גוים שנואי גוים · ודהם שני כמו שנואי : הכי גרסינן סנאי דברייהון במעיך · פי' שונאו של הקב"ה במעייך וזה עשו וכדמפרש ואזיל ופירוש הכתוב הגוי השנוי ובמדרש תהלים במזמור ט' משמע דגרסינן דבנייך ופירוש שניהם שונאים זה את זה ולפי זה לא גרסינן דכתיב ואת עשו כו' וגם בשוחר טוב לא גרס ליה : שנולד מהול · יעקב אבינו ומיד בצאתו מן הבטן היה ניכר שהוא קדוש לה : סבתא כו' · כולם אינם אלא שם משפחות וממך יעמדו אומות שלימות חלוקות כל העולם נגד א' ארמאין נגד אחד נפרדים באמונתם : יעבד · חסר וי"ו כתיב קרי ביה יעבד ועיין סוף סדר זה : להלן · גבי תמר : תומים · חסר אל"ף : הכי גרסינן ביום הראשון סם

רש"י

עתירתא : זה מתיר נווי של זה וזה מתיר נווי של זה · ויתרוצצו דרש : אלא עם אותה צדקת · שרה : אף היא ע"י עילה · שאמר לה למה זה לחקה שרה : כהדין

פירוש מהרז"ו

שהיל"ל וישמע ה' תפלתו ואמר ויעתר מלשון עתירה וכן ויעתר יצחק גם כן מלשון עתירה שהתפלל שיעשה לו נס למעלה מדרך הטבע · וכדמיון עתירה לבא לבית שלא בדרך הפתח וכן ענה לו הש"י דרך נס : ן נזדווג · לשון זה רגיל במדרש על המתחבר להרע : עומדת על ב"כ וב"מ · אבל ב"כ וב"מ אמר עומדת משמע שעשתה כן תמיד שזה היה עיקר פעולתה לעבוד ה' ואצל בתי אלילים אמר עוברת שעברה דרך הילוכה במרוצה · והנה אז היה העולם מלא מבתי אלילים אבל ב"כ וב"מ לא היה אז וכמ"ש בסוף הסי' וכי ב"כ וב"מ היה אז · אך הענין כמ"ש חז"ל שמעולם לא פסקה ישיבה מאבותינו ובבית אברהם ויצחק היה בית קבוע לעבודת הש"י ולהתפלל וגם האמהות היו עומדות שם תמיד · וזולת האבות לא היה אז בעולם רק בית שם ועבר · וכתיב ותלך לדרוש את ה' משמע למקום אחר וע"ז אמר וכי ב"כ וב"מ כו' והלא לא הלכה כו' : מחזרת · מדאמרה למה זה אנכי משמע ולא אצל אחרות ואיך ידעה אלא ששאלה והגידו לה שאצלן לא כן · וזה ע"פ דרך קצרה : מנין זה · כי תיבת זה מיותר ע"כ דורש ע"פ גימטריא וכמ"ש בסמוך וכמש"ל פכ"ד סי' ה' זה ספר · שהיה ראוי אדם להעמיד י"ב שבטים ע"ש · וע' שמ"ר פל"ח סי' ח' וזה הדבר : שני גוים · ע"פ מדה יו"ד שכפל הלשונות מורה על כפל הבנים · ומ"ש וימלאו ימיה כוונתו לס"ד והנה תומים בבטנה הא עשרה · והטעם שלא העמידה אולי שהפסידה במ"ש למה זה אנכי מנין זה · וה' אמר לה שני גוים שהיתה ראויה להעמיד י"ב אי לא היתה אומרת למה זה · ואא"כ האיר ה' עיני] בתנחומא תלא סי' ד' ר"י כדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו רחמו כתיב · רנ"א גרס לה שלא העמיד י"ב שבטים דאר"ה ראויה היתה רבקה שתעמיד י"ב כו' הרי מבואר דעת ר"ה ור"נ ול"ה ב"כ כו' · פי' אלו היה ב"כ וב"מ שמתקבצים שם עשרה וכל בי עשרה שכינתא שריא ושייך לדרוש את ה' · אבל כיון שלא היה אז רק בית האבות ובית שם ועבר וממ"ש ו[illegible] למקום אחר · הרי מה שהלכה לבית שם ועבר כאלו אל ה' וכמ"ש באליהו חי ה' אשר עמדתי לפניו על שעמד לפני אחיה השילוני · ועי' לקמן סימן יו"ד כי שם ח[illegible] יעקב בן ל' שנה · ועבר עד ע"ס ליעקב · וכמש"ל פס"ב ס"ס ג' בשם ס"ע · ועי' לעיל ס"פ מ"ח בשם סד"א כי שם בן נח נתנבא ת' שנה (ויתכן שחשבון ת' שנה מהמבול אברהם בן ק' שנה ונימול ונעשה כה"ג תחת שם · ע' לעיל פמ"ו סי' ה' · כי מהמבול עד הפלגה ש"מ שנה אותיות שם כמפורש במדרש שם · ואז היה אברהם בן מ"ח ש[illegible] שנה עד שמל וזהו ערך ת' שנה) ולעיל פל"ז סי' ז' נביא גדול היה עבר ע"כ הלכה לדרוש מהם : ן סנאיהון · ד"א הוא · ועי' מ"כ : שנולד מהול · וזהו ממעיך י[illegible] שנולד ויצא ממעי אמו כפרד מאחיו וניכר ע' ילקוט בראשית סי' ט"ז בשם אדר"ן · ובתנחומא נח סי' ה' ובמדרש תהלים ט' ממ"ש ממעיך יפרדו מכאן אנו לומדים שנולד יעקב גזיר וחד לא גזיר · עוד שם מפסוק ויעקב איש תם · ועוד שם ממ"ש יעקב יעקב שכל מי שנכפל שמו נולד מהול : קריין סבתא ורעמה · ע' שמ"ר פמ"ז סס"ג ובריש שהן מן ע' בני נח הכתובים בסוף סדר נח אחר המבול שנעשו לאומות מיוחדות בעולם · והנולדים מהם נחשבו ע"ש אבותיהם · וממך יצאו שני גוים שלא יחשבו ע"ש ב"[illegible] בס"ע · וכ"מ במדרש תהלים ט' מנח העמדתי ע' אומות ואת שני גוים וע"ל פל"ח ס"ם יו"ד וס"נ ובהפלגה נחסרו מן ע' ב"נ ל' משפחות ונתמלאו מאברהם י"ב מישמעאל ט[illegible] וב' מרבקה · ול"ע למה מבני קטורה חושב בני בנים וברבקה לא חשיב רק בנים ולא י"ב שבטים ואלופי עשו וזה ראיה למש"ל ס"פ ל"א שכל מי שנולד ממשפחת א[illegible] נעשו לאומות מיוחדות וע"כ בני לוט ונחור נעשו אומות · רק שבמספר ע' אומות לא נחשבו רק זרע אברהם לבד שנולדו בחייו לא כן השבטים ואלופי עשו שנולדו א[illegible] שהרי מת כשהיו יעקב ועשו בני ט"ו שנה · כי אברהם לבדו הוא אב המון גוים ובני לוט ונחור אינם זרע אברהם ע"כ אינם מחשבון הע' כן נ"ל : ח להלן · אבל תמ[illegible] וימלאו ימיה שלא מלאו ט' חדשים וכאן וימלאו ט' שלמים ע"פ מדה ט"ז וע' לקמן פר' פ"ה סי' י"ג : בזכות ולקחתם · עיין ויקרא רבה סוף פ"ל וש"נ :

יפה תואר

בה סימני איילונית : זה רץ להרוג את זה כו' · והא דלא דרשו ויתרוצצו כפשוטו מהורא[illegible] דא"כ למה נאמר לה שני גויים בבטנך אבל היה לה לאמר שני ילדים בבטנך אלא מש[illegible] להרוג זה את זה או מכעיסים זה את זה · לכן אמר שהם ב' גוים מתחלפים ומרחם א[illegible] והרא"ם ז"ל תירץ שאם היתה הרציצה הנהוגה למעוברות למה אמרה א"כ למה זה אנכי · [illegible] מענין משונה : שלא תאמר משיצא ממעי אמו כו' · הוא בא לחלוק בזה על מה שאמ[illegible] להרוג את זה כו' זה מתיר צוויו של זה כו' משמע דהרציצה היתה זה כזה בשניהם יחד · [illegible] אמר מדכתיב בקרבה משמע כי שם נעשה דבר זה וזה שלא תאמר משיצא רצון הרשע את [illegible] בקרבה נכר ברשעתו כי זורו רשעים מרחם · ולפ"ז הרציצה היתה רק מצד עשו לבד : [illegible] לה שני גוים בבטנך דא תרין כו' · אין הכוונה כי ה' אמר לה שהיא הרה בי"ב שבט[illegible] אמר לה כי בבטנה ימצאו רק שנים · ורמז רמז לה כי ראויה היתה במשך הזמן להוליד ע[illegible] אך במה שאמרה למה זה אנכי לא תוליד רק שנים : זה מתגאה בעולמו שאומר כי העולם [illegible] בשבילו וזוכה לעוה"ב ועשו מתגאה במלכותו בעוה"ז ולכן יתרוצצו בבטן ויתקוטטו · כי כל [illegible] לאמר חלקי טוב מחלקך ומביא עוד שני מלכים גדולים אדריאנוס ושלמה לאמר כי התרוצצו [illegible] לב' מלכים שישמשו בכתר אחד : שני שנואי גוים · דריש שני כמו שנואי גוים · ונ[illegible] בזה כי תוליד בנים חשובים אשר יהיו שנואים בשביל שיתקנאו בהם · ולפי' שאח"ז סנאיהון ד[illegible] הגיד ה' לה לכן יתרוצצו כי בבטנך יש שנוא ה' והרשעים כיס נגרם השקט לא יוכל · ובפ[illegible] אל הצדיק : בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון אני נגלה כו' · יש לתת טעם למה בזכו[illegible] לכל אלה · ואשר אני אחזה בזה כי הוא מנפלאות כוונות מצות לולב · כי אחת מכוונת [illegible]

משנת דרבי אליעזר

ותלך לדרוש את ה' וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו וכו' · פירוש דכתיב את ה' דלא לרכות פ"ת דפי' לדרוש את ה' היינו שהלכה לבהכ"נ להתפלל ואת לרבות בא אך מאחר שלא היה ב"מ רק ב"מ של שם ועבר וע"כ לא הלכה אלא לב"ש ותירץ דאת בא לרבות שמי שמקבל וכו' : תומים חסר לפי שהיו שניהם צדיקים · פי' קרי תומים במלאפו"ם שהיו שניהם תמימים ובכל הספרים הגי' איפכא כ"ה ברש"י בחומש : בזכות ולקחתם לכם ביום וכו' · י"ל ע"ד דאיתא במפרשים דהדס"ר בתעלו פנם בג' אלפין

ידי משה

את עצמו על הרמאים כי בן ארבעים לבינה וממה שלא א"ר פנחס דרשתו על זה הפסוק שדברי רבי יצחק הם נכונים יותר אבל שם אי אפשר לפרש זה שמדבר ביעקב שהלך עקביו [illegible] שייך כשונה בין התוהים ואין להקשות למה לא מביא המדרש דברי ר' פנחס שם במק[illegible] ויעקב דבמא הפה הייתי אומר שהפסוק אומר פדן ארם אל לבן הארמי להורות שלבן היה יותר [illegible] דהיינו מבני עירו אבל הכא הכא כתיב גם בתואל הארמי וא"כ אין אנו יודעים אם בתואל היה [illegible] מלבן או לבן יותר מבתואל כמו גבי בינה וכלה ועוד מאי נפקותא מי היה יותר רמאי או [illegible]

אלא ודאי דקאי על יצחק ויעקב שהיו בקיאים ברמאותם ונתן להם ה' לב בינה והשכל נגד הרמאים שלא לרמות אותן כנ"ל שמה שאמר וכללו ברמאות קאי על יעקב ויצחק ולא על לבן כמו שכתבתי [illegible] פי' שמביא דברי ר' פנחס מיזוק לדברי רבי יצחק שאנשי מקומה רמאים היו ולכן כוללן כולם שהיה לבן רמאי יותר מכולם שלא תאמר כו' ר"ל שלא תאמר שלא היה עשו שונא ליעקב קודם שנולד [illegible] מתחיל לשנוא אותו לא תאמר כך אלא אפילו במעי אמו זירתיה מתוחה לנגדו : נזדווג · לשון מריבה וכן לעיל פר' י"ד נזדווג לו כלב נזדווג לו זאב וכן רבה לקבליה פי' כנגדו מול בית פעור [illegible] בית פעור וכן פרכס : וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים אלא למדרשו של עבר הלכה והיה לו לומר ותלך אל עבר ולמה אמר את ה' אלא ללמדך כו' ובמקום עבר צ"ל שם וכן [illegible] בחומש : צ"ל אלא למדרשו של שם כו' עיין לעיל : סנאיהון דבניא צ"ל דבריא : ע"ב קריין סבתא ורעמה כו' מכאן ואילך יהודאין וארמאין · ר"ל ע"כ משפחות קטנות כגון סבתא כו' [illegible]

ויצא הראשון · ובונה לכם ראשון זה בית המקדש דכתיב ביה (ירמיה יז) כסא כבוד (ס) מרום מראשון · ואביא לכם ראשון זה מלך המשיח דכתיב ביה (ישעיה מא) ראשון לציון הנה הנם · א ד"א ויצא הראשון אדמוני · למה יצא עשו תחלה כדי שיצא הוא ותצא סריותו עמו א"ר אבהו כהדין פרביטא שהוא משטף את בית המרחץ ואח"כ מרחץ בנו של מלך · כך למה יצא עשו תחלה כדי שיצא הוא ותצא סריותו עמו · מטרונא שאלה את רבי יוסי בן חלפתא אמרה ליה למה יצא עשו תחלה אמר לה טיפה ראשונה של יעקב היתה אמר לה משל אם תניחו שתי מרגליות בשפופרת אחת לא זו שאת נותנה ראשונה יוצאה אחרונה · כך טיפה ראשונה של יעקב היתה · אדמוני · אמר רבי אבא בר כהנא כאלו שופך דמים · ב וכיון שראה שמואל את דוד אדמוני דכתיב (שמואל א יז) וישלח ויביאהו והוא אדמוני נתיירא ואמר אף זה שופך דמים כעשו · אמר לו הקב"ה עם יפה עינים · עשו מדעת עצמו הוא הורג אבל זה מדעת סנהדרין הוא הורג · ג דקלייטינוס מלכא הוה רעי חזירין בהדא טבריה וכיון דהוה מטי סדריה דרבי הווי מינוקא נפקין ומחיין ליה לבתר יומין איתעביד מלך נחת ויתיב ליה בהדא פניים · [נ"א פמיים] · ושלח כתבים לטבריא מפני רמשא דערובתה · אמר אנא יהיב קילוון דיהוון רברבני דיהודאי קיימין קודמי בצפרא דחד בשבא · פקדיה לשליחא אמר ליה לא תתן יתהון להון אלא עם מטמעי יומא דערובתא · נחת רבי שמואל בר נחמן למיסחי · חמתי לרבי דהוה קאים קומי סדרא רבה ראה פניו חולניות אמר לו למה פניך חולניות · אמר כן וכן אשתדר לי כתבין מן מלכותא אמר ליה איתא סחי דברייך עביד לנא נסין · עלון למסחי ואתא הדין ארגיניטון מגחיך ומרקד קדמיהון · בעא רבי דיזעוף ביה אמר ליה רבי שמואל בר נחמן רבי שבקיה דזמנין על נסין הוא מתחמא אמר ליה מריך בעקא ואת קאים גחיך ומרקד · אמר להון אזלון ואכלון ושתון ועבדון שבא טבא דמריכון עביד לכון נסין ואנא מקים לכון קודמוי בצפרא דחד בשבתא · באפוקי שבתא בתר סידרא נסבון ואקימון קדם פיילי דפניים · עלון ואמרין ליה הא קיימין קדם פיילי · אמר סגרון פיילי נסבוהון ועקמון על מטכסא דמדינתא · עלון ואמרין ליה אמר אנא קלוון דיתזון בי בני תלתא יומי ויעלון ויסחון ויאתין לגבאי אזלון ואתזון בי בני תלתא יומין ואעל חד ארגיניטון ומוזגה קדמיהון ועלו וסחון ואתון לגביה · אמר להון בגין דאתון ידעין דאלהיכון עביד לכון נסין אתון מקילין למלכא אמרין לי' לדיקליטיינוס רעי חזירין אקילינן ברם לדיקליטיינוס מלכא אנן משועבדים אמר להון אפילו כן (י) ד לא תבזון לא ברומי זעיר ולא בגולייר זעיר · כלו כאדרת שער אמר רבי חנינה (יא) כולו ראוי לאדרת · (יב) רבנן דרומאי בשם ר' אלכסנדרי ורחבה בשם ר' אבא בר כהנא אמר יצא כולו מפוזר ומפורד כאדרת לזרותו כמוץ ובקש מאדרא · הה"ד (דניאל ב) באדיין דקו כחדא פרזלא וגו' והוו כעור מן אידרי קיט · רבי חנינא בר יצחק אמר מי גרם להם

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"י · ב ילקוט שמואל א' רמז קכ"ד · ג ירושלמי תרומות פרק ח' · ד עיין פסחים דף קי"ג ·

חדושי הרד"ל

כו' · עמ"ש בהגהותיו ריש רות רבה בס"ד בזה : (י) לא תבזון לא ברומי זעיר ולא בגולייר זעיר · רומי הוא מילדי עיר רומי שהיו חשובין אצלם להתמנות מהן שרים אף שלא היו מחיל המלחמה וגולייר הוא איש מלחמה אף שאינו מבני רומי יוכל לעלות למלוכה וכדקלטיאנוס דמייתי וע' בפסחים קי"ג : (יא) כולו ראוי לאדרת · נ"ל עיקר הפי' שכולן ראוין לגדולה ואדלעיל דלא תבזון ברומי זעיר קאי · וכמה שכתב בפסחים דאחורי אודנא קיימא · וגם מפני שלא היו מעמידין כו' כדאיתא פ"ק (דעבודה זרה י') ואדרת הוא אדרת שרים כמ"ש במלך נינוה (יונה ג) ויעבר אדרתו מעליו : (יב) רבנן דרומאי כו' · יצא כלו כאדרת שער לזרותו כמוץ וקש מאדרא כצ"ל לפי גיר' ערוך ערך סער · ומשמע

חדושי הרש"ש

פי' דהכוונה דילדה לזיי"ן · אמנם בנדה (ת' ב') משמע דילדה לט' דאל"כ ראיה גדולה היא ע"ש לכן נלע"ד שהכוונה דילדה לט' מקוטעין : (ס) מרום מראשון מקום מקדשינו כצ"ל ועיין בויק"ר ספ"ל : יודע

רש"י

כהדין פרביטא · כלן : דקלטיאנוס מלכא הוה רעי חזירים בהדא טבריה וכיון דהוה מטי סדרא דרבי · מקום בית המדרש מקום שהיו עומדין שם שורות שורות : הוון מינקייא נפקין ובזיין ליה לבתר יומין איתעביד מלך ויתיב ליה בהדא פמיים ושלא כתבין לטבריה בעת רמשא ואמר ליה לא תתן כתבין להון אלא מטמועי יומא דערובתא · כדי שלא יהו מספיקין לבא ויבא עילה ולהרוג אותם : נחת · רבי שמואל בר נחמן למסחי חזייה לרבי דקאים קומי סדרא רבה · לפני בית המדרש הגדול ופניו חולניות : א"ל למה פניך חולניות אמר כך וכך אישתדר לי כתבין מן מלכותא אמר ליה איתא סחי דברייך עביד לך נסין עיילין למסחי ואתא הדין ארגינטין מגחיך ומרקיד קומיהון : מגחיך · משחק : בעי רבי דיזעוף · ליגער בו ולנזף ביה : אמר רבי שמואל בר נחמן שבקיה דזמנין על נסין מתחמי אמר ליה מריך בעקא ואת מגחיך ומרקיד אמר לון אזלון אכלון ושתון ועבדון שבא טבא דבריכון עביד לכון נסין ואנא מוקים לכון קדמוהי בחד בשבא בצפרא : באפוקי שבתא בתר סדרא · לאחר שהשלימו סדר היום שהבדילו : נסבתון ואוקמינון קדם פיילי דפניים · לפני שער פמיים מקום שהמלך עומד : עלון השומרים ואמרו ליה למלכא הא קיימין יהודאי קדם פילי אמר סגרון פילי ונסבתהון שידה ואוקמינון על מיטכסא דמדינתא · ברחוב העיר : עאלין ואמרון ליה אמר אנא יהיבי קלוון דיתזון בי בני תלתא יומין ויעלון ויסחון וייתון לגבאי · שיחמו מרחץ כל שלשה ימים ולאחר כן יכנסו לתוכו עד שהוא חם וירחצו ויבאו לפני שהיה רוצה שישרפו שם מחמת חמימות המרחץ : אזלון ואתזון בי בני תלתא יומין · ונכנסו לתוכו בגזירת המלך בעוד שהוא חם : ועאל ארגינטין מזגא קודמיהון · ומזג מים קרים ולכן אותם : ועאלון וסחון ואתו לגביה אמר להון בגין דאתון ידעין דאלהכון עביד לכון נסין אתון מקילין למלכא · מבזין את המלך : אמרין ליה לדקלטיאנוס רעי חזירים אקילינן לדקלטיאנוס מלכא אנן משתעבדין אמר להון אפי' כן לא תבזון ברומי זעיר ולא בגולייר זעיר · לא במשרת קטן ולא בגדול · ובירושלמי כתוב בחבר זעיר בפרסי קטן : מי גרם להן להעשות כעור מן אדרי קיט · כמוץ יסוער מגורן פסולת התבואה

מתנות כהונה

סריותו · הסרחון ודם של לידה וכן פירש החזקוני ובערוך גרס סרכתו : פרביטא כו' · בעל המרחץ ובערוך גרס פרפוטא של יעקב ולפיכך יצא באחרונה כמפורש ואזיל : ה"ג של יעקב היתה משל אם תניחו שתי כו' : שאת נותנת גרסינן : מדעת סנהדרין · שנקראו עינים כמא דאת אמר עיניך כיונים : דיקליטיינוס כו' · פירושו דיקליטיינוס היה רועה חזירים קודם שמלך : בהדא טבריא גרסינן · פירוש קרוב לעיר טבריא וכיון שהגיע זמן הדרשה של רבי או זמן בית המדרש הלכו התלמידים הקטנים והכו אותו : פרקיה דר' · הוא ר' יהודה הנשיא והכי איתא בירושל' דמסכת תרומות : לבתר כו'. לאחר ימים נעשה מלך וזכר אשר הכו אותו התלמידים וירד וישב לו אצל מקום פמייס ובירושלמי גרס בהדיא נחית ליה פמיים והערוך פירש מערה היא בראש הירדן ושלח כתבים לעיר טבריא לפנות ערב של ערב שבת שהערב פנה לבא : אנא כו' · אנכי נותן גזירות שיהו הרבנים של היהודים וגדוליהם עומדים לפני בבוקר של אחד בשבת : קילון · גזירה וצווי : פקדיה כו' · צוה לשליח שלא ליתן האיגרת ליד היהודים אלא עם הערב שמש של ערב שבת כדי שלא יוכלו לבא קודם שבת וגם במוצאי שבת לא יוכלו לבא בלילה אחת ויעליל עליהם לאמר לא השגחתם על גזרתי : נחת כו' · ירד ר' שמואל בר נחמן אל היאור לרחוץ לכבוד שבת וראה את רבי שהיה עומד לפני בית המדרש הגדול וראה אותו בפנים זועפים ומוריקות : אשתדר לי · נשתלח לי מאת המלך : איתא סחי כו' · בא ורחץ לכבוד שבת ובורלך יעשה לנו נסים : עלון למסחי גרסינן · ירדו לרחוץ ובא אותו ארגיניטון פירש הערוך שד של בית המרחץ ובירושלמי גרס אנגיסטרים : מגחיך כו' · היה צוחק ומרקד לפניהם ורצה רבי לגעור בו ואמר לו רבי שמואל הנח אותו שלפעמים נתגלה על נס שיעשה על ידו ואמר לו ר' שמואל לאותו שד אדוניך ר' יהודה נשיא הוא שורה בצער ואתה עומד ושוחק ומרקד אמר לו לכו אכלו ושתו בטוב לב ועשו לכם שבת טוב שאדוניכם הקב"ה יעשה לכם נסים : ושתון גרסינן · ובירושלמי מפרש שאל להם מהו הצער ואמרו לו ואמר לא תיראו שאני מעמיד אתכם כו' : ואני מקים כו' · אני מעמיד אתכם לפני המלך בבוקר של יום ראשון ובירושלמי מפרש שהיה נושא אותם באויר עד אגר המלך : באפוקי שבתא כו' · במוצאי שבת אחר שהשלימו סדר קדושה לקח אותם אותו הארגיניטון ונשא אותם והעמידם לפני שער אגר המלך לפני שער פניים : פיילי · פירש הערוך שער : עלון כו' · נכנסו משרתי המלך ואמרו לו הרי היהודים עומדים לפני השער : קודם פיילי גרסינן : סגרו השער כדי שלא יכנסו מעצמם ואמר כן שאחר כך יעליל עליהם לאמר הלא לא באתם בבוקר כאשר צויתי ואף אם יאמרו היינו לפני השער בבוקר והשער היה סגור יכחישם ומי ידין עם להתנקם ממנו : נסביהון כו' · לקח אותם הארגיניטון והעמידם באמצע של עיר פניים : מטכסא · לפי הענין פירושו באמצע והערוך הביאו ולא פירשו : עלון כו' · נכנסו משרתיו ואמרו למלך שעומדים באמצע העיר אמר אני גוזר ומצוה אני שיחממו המרחץ שלשה ימים ואחר כך יכנסו וירחצו שמה ואחר כך יבואו לפני וכוונתו היתה שימותו מחומו ובירושלמי גרס שהמרחץ היה מחומם שבעה ימים : הכי גרסינן קלוון אנא דיתזון בי בני והכי גרס רש"י ז"ל והערוך ערך שבעה והכי מוכח בירושלמי דגרס מזייה שבעה יומין : עאל חד כו' · נכנס שמה הארגיניטון והיה מוזג מים קרים ומקרר המרחץ ונכנסו והרחיצו ובאו לפניו אמר להם וכי בשביל שאתם יודעים שאלהיכם עושה לכם נסים אתם מקילין בכבוד המלך ועל שהכו אותו התלמידים אמר כן והם לא מיחו בידם וא"ל בעוד שהיית רועה חזירים לא השגחנו בידם אבל עכשיו שהגעת למלכות אין אנו מקילין בכבודך : וא"ל אפילו כן לא תהיו בוזים לאדם חשוב אפילו בעוד שהוא קטן ולא באדם שפל שמא יעלה לגדולה : רומי · פי' הערוך לשון התרוממות כלומר אדם חשוב : וגולייר · אדם שפל ובירושלמי גרס ולא בחבר זעיר ופירש"י בפרסי קטן : ראוי לאדרת · כלומר להפשיט עורו מעליו לעשות ממנו אדרת ועל סופו שהיה רשע אמר כן והערוך יש לו גירסא אחרת : מפוזר כו' · דרש כאדרת מלשון אדרא פירוש גורן וכדמפרש ואזיל : אידרי קיט גרסינן : אדירי

יפה תואר

הוא להתדבק בס' יתברך וכמו שכתוב בויקרא רבה פ"ל פרי עץ הדר זה הקדוש ברוך הוא שכתוב בו הוד והדר לבשת וכנגד זה אמר אני נגלה לכם ראשון · אחרי שאנחנו מתדבקים בו לכן גם הוא יגלה וירחם להשרות שכינתו עלינו · גם אמרו שם מכוונות שלולב זכר זכות אבות ויוסף והזכות הזה תעמוד לנו לפרוע מן הראשון · ואף שגם הוא בן אברהם ויצחק לא יועילהו · כי לנו תצטרף גם זכות יוסף אשר הוא שטנו וכמ"ש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וכדאמר לקמן פע"ג כיון שנולד יוסף כו' · וגם הוא מכוונות שלולב הכנסת עצמנו לתורה ולתעודה ככל אשר יורונו הכהנים והשופטים וכמו שאמרו שם פרי עץ הדר זה סנהדרי גדולה של ישראל וכנגד זה אמר ובונה לכם ראשון ואשיב שופטינו כבראשונה · וגם מכוונות שלולב כי העם יתאחדו יחד כמו שיתאחדו המינים האלה השונים · ועוד הוא מכוונות הלולב לכוון בכל אבריו וכחותיו לעבודת שמים וכמ"ש שם כל עצמותי תאמרנה לא נאמר פסוק זה אלא בשביל לולב וכנגד זה אמר ומביא לכם ראשון זה משיח לדקנו כי אז יתקבצו כל הנפוצים והנדחים למקום אחד · לכבוד את ה' בכל אבריו ובכל לבבו · וע"ע בביאור הדברים האלה בדברינו בויק"ר שם : למה יצא עשו תחלה כו' · כיון שיעקב הוא הבכור שנולד מטפה ראשונה כדבסמוך · למה יצא עשו תחלה ולא היה צריך יעקב להצטער לקנות ממנו הבכורה משום לזות שפתים : אדמוני ארא"ב כאלו שופך דמים · דריש מדלא אמר ויצא הראשון אדום או אדמון ואמר אדמוני משמע שזה מעשיו וכמו שנקרא שולחני ולכן נכתב ביו"ד היתה לנסוף על מעשהו · והטעם דחזותו מוכחת עליו כי יהיה אכזרי ושופך דמים ועמ"ש בזה הרא"ש : מדעת סנהדרין · והיינו יפה עינים כי הסנהדרין נקראו עינים · עיני העדה · כתוב עם יפה עינים ולא אמר ויפה עינים לפרש אף כי אדמוני הוא אבל לא ישתמש באדמוניתו רק עם יפה עינים והוא הסנהדרין : דקליטיינוס מלכא הוי רעי חזירין כו' · הובא המעשה זו כאן בשביל

פירוש מהרז"ו

מרום מראשון · וס"ד מקום מקדשנו: דקליטיינוס · ירושלמי תרומות ס"פ ח': ארגיניטון · פי' בעל מ"ע בל"י ורומי מלאך או רוח העוזר להולכים באניות ובאמת אלהי הרוחות הוא העוזר ועושה מלאכיו רוחות : לא ברומי זעיר · לא באיש קטן מאנשי רומי וגולייר פירש במ"ע משרת אנשי המלחמה · והובאה המעשה כאן לפרש מ"ש כולו כאדרת שער שכולם היו ראוים ברומי להיות מלובשים אדרת פירש בגדי שרים וזאת היתה לרעה נגד פניהם כמ"ש אדר היקר : באדרא · ודורש כאדרת מלשון אדרא פי' תבואה ומ"ש שער מלשון סער ורוח וכמ"ש כמוץ יסוער

ידי משה

יהודאין ואדמאין שכוללין הרבה אומות כגון ליעקב היו י"ב שבטים וכולן בשם יהודה יכונה וכן לעשו היו ג"כ אלופים הרבה וכולן יכונה בשם ארמים והוציא זה מדכתיב ולאום מלאום יאמץ לשון אומה או לשון לאום יהודאין ואדמאין ע"ד מה שאמרו חז"ל לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים ופירשו המפרשים זה בנחסר מירושלים שלקחו בשבי לרומי מזה נתמלאה רומי לזה רמז הכתוב ולאום מלאום יאמץ שיתמלא ויתאמץ זה האומה מחסרון האומה השניה דהיינו יהודאין ואדמאין כדכתבתי וע"ד אמלאה החרבה כנ"ל : כלו באדרת שער אמר ר"ח כולו ראוי לאדרת עיין פי' מ"כ ובערוך כולו אידרי פי' פסולת

משנת דרבי אליעזר

אלפין מאדנ"י נשאר דיי"ן ומאלהים להים ותאמת מת ואילן שאכל אדה"ר אתרוג היה וד' מינים נגד ד' אותיות השם ולכך נרמז במלת ראשון לרמז שיתקנו שאלפי"ן אני נגלה ראשון שיתקן השם אדני ופורע וכו' שנאמר ויצא אדמוני שמורה על ס"ד כדלקמן זה יתוקן ויקראו אד"ם ובונה ב"ה ומביא משיח שאז בלע

להעשות כעור מן אדרי קיט על שפשטו ידיהם באדירים • [א] ויקראו שמו עשו • הא שוא שבראתי בעולמי • אמר ר' יצחק אתון קריתון לחזירתכון שם אף אנא קורא לבני בכורי שם • כה אמר ה' בני בכורי ישראל : ט ואחרי כן יצא אחיו • הגמון אחד שאל לחד מן אילין דבית סלוני אמר לו מי תופס המלכות אחרינו הביא נייר חלק ונטל קולמוס וכתב עליו ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב • אמרו ראו דברים ישנים מפי זקן חדש • להודיעך כמה צער נצטער אותו צדיק : י ויגדלו הנערים • רבי לוי אמר [ב] משל להדס ועצבונית שהיו גדילים זה על גבי זה וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה חוחו כך כל י"ג שנה שניהם הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר • לאחר י"ג שנה זה היה הולך לבתי מדרשות וזה היה הולך לבתי עבודת כוכבים • א"ר אלעזר (יג) צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה מיכן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה • ויהי עשו איש (ו) יודע ציד • [ג] צד את הבריות בפיו • לא גנבת מאן גנב עמך • ולא קטלית מאן קטל עמך אמר רבי אבהו • שודני • צידני • צד בבית • צד בשדה • בבית היך מתקנין מילחא • בשדה היך מתקנין תבנא • רבי חייא אמר הפקיר עצמו בשדה • אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון כל העולמים לא דיינו שנשתעבדנו לשבעים אומות אלא אף לא זו שנבעלת כנשים אמר להם הקב"ה אף אני בו בלשון אני פורע הימנו • (ז) הה"ד (ירמיה מח) והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מצרה • ויעקב איש תם יושב אהלים • שני אהלים בית מדרשו של שם ובית מדרשו של עבר • ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו • קופרא טבא לפומיה • וכסא טבא לפומיה • ורבקה אוהבת את יעקב • כל שהיתה שומעת קולו היתה מוספת לו אהבה על אהבתו : יא ויזד יעקב נזיד • אמר לו [ד] מה טיבו של נזיד זה אמר לו שמת אותו זקן אמר באותו הזקן פגעה מדת הדין אמר לו הין • אמר אם כן לא מתן שכר ולא תחיית המתים • ורוח הקדש צווחת (שם כב) אל תבכו למת ואל תנידו לו • זה אברהם • בכו בכה להולך זה עשו : יב ויבא עשו מן השדה • רבי יודן בשם רבי איבו ורבי פנחס בשם רבי לוי ורבנן בשם רבי סימון • [ה] את מוצא אברהם חיה קע"ה שנה ויצחק ק"פ אלא אותן ה' שנים שמנע הקב"ה מחייו מפני שעבר עשו [ו] שתי עבירות שבא עשו על נערה המאורסה שנא' (דברים כב) כי בשדה מצאה • והוא עיף שהרג את הנפש • היך מה ד"א (ירמיה ד) כי עיפה נפשי להורגים • ר' אמר אף (ח) גנב • היך מה דאת אמר (עובדיה א) אם גנבים באו לך אם שודדי לילה • אמר הקב"ה כך הבטחתי את אברהם ואמרתי לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום • זו היא שיבה טובה (ט) והוא רואה לבן בנו עובד עבודת כוכבים ומגלה עריות ושופך דמים • מוטב לו שיפטר בשלום • זה הוא שכתוב (תהלים סג) כי טוב חסדך מחיים • ויאמר עשו הלעיטני נא

מסורת המדרש א ילקוט דה"י רמז תל"ף ע"ג • ילקוט כאן רמז ק"י • ב תנחומא סדר כי תצא סימן ד' • ג לעיל ס' ל"ז • דברים רבה פרשה א' • רות רבה פ"א • ילקוט משלי רמז תתקנ"ט • ד עיין בבא בתרא דף ט"ז • פסיקתא רבתי פסקא י"ב • ועיין פדר"א פרק ל"ה • ה אגדת בראשית פרק מ' • ילקוט סדר תצא רמז תתקל"ח • ו עי' בבא בתרא דף ט"ז • שמ"ר פ' א' • תנחומא סדר שמות סי' א' וסדר תצא סימן ד' • מדרש תהלים מזמור ט' • פסיקתא רבתי פ' י"ב •

חדושי הרש"ש

(ו) יודע ציד לד' אם"ב בפיו • דריש כן להיות תם דיעקב נגד יודע ציד דעשו כמו דיושב אהלים מתנגד לאיש שדה [וכ"כ הרא"ש]: (ז) הה"ד והיה לב גבורי כו' כצ"ל והוא בירמיה (מ"ט כ"ב) וכן במ"כ ע"ש : (ח) אף גנב כו' אם שודדי לילה • נ"ל דדריש שדה מלשון שודד עיין רד"ק ישעיה (כ"א כ"ד) על תיבת וישדד : (ט) והוא רואה לב"ב עובד כוכבים ומזלות • כדלעיל וזה הולך לבתי עבודת כוכבים • ולקמן למה זה לי שכפר

חדושי הרד"ל

ומשמע שם דדרש אדרת שער כמו סער בסמ"ך וכד"א (הושע יג) כמוץ יסוער מגורן • ומ"ש בספרים מפוזר ומפורד הוא פי' בגליון : (יג) צריך אדם להטפל בבנו כו' ברוך שפטרני כו' • משמע דווקא בנו אבל בתו לא • ולפ"ז אין הטעם בשביל שעד עתה היה אביו נענש על מה שעובר הקטן כאשר השבו האחרונים ז"ל • שא"כ גם בבתו כן • אלא עיקר הכוונה על חייב ללמד תורה לבנו • ובארתי בס"ד בארוכה בדרוש

מתנות כהונה

באדירים • ישראל שנקראו אדירים שנאמר ואדירי כל חפצי בם ודרש אדירי לשון אדירים : הא שוא • דרש עשו נוטריקון הא שוא בחילוף עי"ן בה"א באותיות אהח"ע : [לחזירתכון כו' • עשו נקרא חזיר מיער] : לחד מן אלין כו' • לאחד מן החכמים שבבית שלוה ובעל העקידה גרס שאל לר' מאיר בבית שלוה ובילקוט גרס רבי גמליאל : בעקב עשו גרסינן • ורמז שישראל יעמדו לעתיד ויקחו המלכות מתחת ידי עשו כמו שדרשו חז"ל ולאום מלאום יאמץ : מפני זקן חדש • פירש"י אע"פ שמקרא זה הוא ישן נושן לא ידעו אדם עד שגילהו זקן זה : אותו צדיק • שמיד בצאתו מרחם אמו הרגיש בצער הגלות שלא יעמוד שררתו עד שיקחנו מיד עשו: עיצבונותי פי' הערוך מין קוצים : כך כל שלש עשרה שנים • דכתיב ויגדלו וקודם שלש עשרה שנה לא נקרא גדול וכדמפרש ואזיל : להטפל כו' • לטפל עמו ללמדו תורה ומצות : לא גנבת כו' • נתבאר לעיל פר' ל"ז : שודני • סיפא דקרא אים שדה קדרים שדני כלומר בקי בשדה ודרש צדני בחילוף אותיות זסשר"ץ צדני כלומר רמאי וצודה שהם אף בקי ברמאות בבית ומפרש והולך היאך : היך מתקנין כו' • היך מתקנין במעשר וכדי לרמאות אביו מיניה אמר כן שיחשוב שהוא מדקדק במצות שהמלח פטור ממעשר וכדפי' רש"י בחומש וכן התבן פטור : בשדה • פירש"י כשדה זה שהכל זורעין בתוכו כך הפקיר עצמו להזנות עם הכל וכל"א אם בשדה מצאה : הכי גרסינן לב גבורי מואב ביום ההוא (ירמיה מ"ח) : קופרא • בלשון ירושלמי בשר ויש"ג קופרא וגם הוא לשון שומן ועיין בערוך ערך קפרן : קופרא כו' • אם היה מוצא בשר טוב היה ממציאו לאביו : וכסא • כוס של משקה טוב : כל שהיתה כו' • י"ל דדייק אוהבת בלשון בינוני ולא אמר ותאהב כמ"ש ויאהב יצחק משמע שתמיד היתה מוספת אהבה על אהבתה הקדומה : אותו זקן • אברהם ולפיכך בישלתי עדשים להברות את האבל אמר עשו באותו זקן פגעה כו' בתמיה : להולך • יש לבכות לאותו שהלך שנאמר וילך ויבז : קע"ה שנה • והיה ראוי שיחיה ק"פ שנה כמו יצחק : מפני שעבר כו' • ואם יראה אברהם כך בבן בנו יצטער הרבה וימות בלי שיבה טובה : שתי עבירות • גירסת הספר היא אות באות בתנחומא בפ' כי תצא וכפ"ק דב"ב ובילקוט וריש שמות רבה תמצא גירסא אחרת ומאמרים חלוקים הם ורבי יהושע בן שועב מביא גם הוא עוד גירסות שונות וכתב גם כן שגירסות חלוקות הן ועיין שם : כי בשדה וגו' • וכתיב ויבא עשו מן השדה : אם גנבים באו לך • וכתיב

רש"י

התבואה הדשין בגורן : נטל קולמוס וכתב עליו ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו • ידו של יעקב אוחזת מלכות בעקב עשו : ראו דברים ישנים מפי זקן חדש • הדברים ישנים הם מיום שנאמר המקרא הזה וידו אוחזת נותן הטעם הזה עמו אבל עכשיו חדש הוא שלא ידעו אדם עד עכשיו שאמרו זה : עצבונית • קוצים : צריך אדם ליטפל בבנו • ללמדו תורה ומצות : צד את הבריות בפיהם אמר ליה גנבת והוא אומר לא גנבתי ומשיבו א"כ מאן גנב עמך קטלת והוא אומר לא קטלית אם כן מאן קטל עמך : רבי אבהו אמר צדני שדני צד בבית צד בשדה : הפקיר עצמו בשדה • שכל מי שרוצה לזרוע בו זורע כמה דאת אמר כי בשדה מצאה אמר הקדוש ברוך הוא הואיל והפקיר עצמו לכך אף אני בו בלשון אני נפרע ממנו הדא הוא דכתיב והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מצרה (ירמיה מח) שנבעלה והרתה : מה טיבו של תבשיל זה א"ל שמת אותו זקן • ותבשיל אבל היא : בכו בכה להולך לעשו • שכתוב בו הנה אנכי הולך למות :

פירוש מהרז"ו

מגורן • כמוץ אשר תדפנו רוח וכמ"ש תזרם ורוח תשאם וקיצר כאן תיבת מוץ שנזרה ומובן ע"פ מדה י"ז וזהו כוונת דניאל והנה כעור מן אדרי קיט ונשא המון רוחא וע"ל ס"פ פ"ג : אתון קריתון • ע' ויק"ר פי"ג • וע"ל ר"פ ס"ה ובמדרש תהלים פ' : אני קורא • וזהו מ"ש ויקרא שמו יעקב פירוש הקב"ה קרא שמו : י ויגדלו הנערים • ויהי עשו איש יודע ציד ויעקב איש תם וגו' : י"ג שנה • כמ"ש איש יודע ציד ויעקב איש תם וכמ"ש חז"ל איש פרט לקטן • וכמש"ל פל"ג ויגדל הילד וגו' שנגמל מילדו והיינו בן י"ג שנה וכן לקמן פר' פ' סי' י' איש חרבו בני י"ג שנה ע' מש"ם ובתנחומא תצא סי' ד' סובר שהיו בני ט"ו שנה שסמוך לו ויזד יעקב נזיד על אבל אברהם שמת אז כמ"ש פר' זו סי' י"א : לב"ם • כמ"ש בסמוך לאהלים של שם ועבר וכמש"ל סי' ו' : שפטרני מעונשו • שעד עתה קטן ועומד ברשות אביו ונענש על מעשיו וכשנעשה י"ג שנה בר חיוב במצות יצא לרשות עצמו : צד כו' בפיו • ממ"ש בסמוך כי ציד בפיו ע' ד"ר פ"א סי' י"ז ביתר באור וע' לקמן פס"ו סי' ה' : לב גבורי מואב • צ"ל פסוק של ירמיה מ"ט כ"ב ע"ש : שני אהלים • כמ"ש וישכון באהלי שם היינו של שם ושל עבר נכדו : יא שמת אותו זקן • ע' כ"ז כ"ב ז' ב' פסיקתא פי"ב סי' ה' פר"א פל"ה וע"ש שהמנהג לאכול עדשים בעת אבל היה מעולם אצל אדם וחוה וכל גדולי ארץ ע"ש : להולך כו' • כמ"ש כאן הנה אנכי הולך • וע"ל סי' י"ג וי"ד : יב אתה מוצא אברהם • ע' כ"ז תנחומא תצא סי' ד' ופסיקתא שם : ויצחק חי ק"פ • פי' שהדורות היו פוחתים והולכים מנח עד האבות ולמה נתקצרו שנות אברהם משנות יצחק : ב' עבירות • ע' שמ"ר רפ"א ה' עבירות ויתוכן בדברי התנחומא שמעתיק בסמוך : אם גנבים וגו' • וס"ד איך נדמתה פי' שדימוהו לגנבים שגנב כמוהם • וז"ל התנחומא תצא ובתוך ה' שנים אלו שנמנעו מחיי אברהם עבר ב' עבירות קשות כו' ע"ש • ובפסיקתא פמ"ב סי' ד' איתא שביום שעבר מת אברהם ע"ש : בשלום • תקבר בשיבה טובה ע"ל פ"ל סי' ד' בישרו שישמעאל יעשה תשובה וז"ש כאן זהו שיבה טובה והוא רואה לבן בנו כו' • אבל יצחק ורבקה לא הובטחו בזה • ומ"ש עובד כוכבים כמש"ל סי' יו"ד וזה הולך לבתי עבודת כוכבים : כי טוב חסדך מחיים • כמ"ש רבקה קצתי בחיי וגו' למה לי חיים • והיינו החסד שימות ולא יראה ברעה וע' תנחומא • וע"ל

יפה תואר

בשביל שדרש שא"ז כולו כאדרת שער שכונן לאויין לגדולה ודריש כאדרת מלשון אדירים : הביא נייר חלק ונטל קולמוס כו' • מה שלא קרא לפניו הכתוב הזה בתורה • ולמה לו הטעם לקחת נייר וקולמוס ודיו להראותו כי לא בדרך מקרה נפלו הדברים בתורה • ואין ספק יתר בה • אחרי כי הכתיבה עמל רב היא לאדם • ואם גם הבליעט יזהר לכתוב דברים לא מועילים • מכ"ש התורה הקדושה שלא תכתב דבר שאין בו ממש : ראוי דברים ישנים מפיק זקן אדם כן גרס בעל העקידה : להודיעך כמה צער כו' • כלומר כמה צער נצטער יעקב אבינו באחיזת העקב כדי שעי"ז תתקיים המלכות באחרונה לזרעו ואולי הוא שנצער בזכרו את השעבוד אשר יהיה לבניו עד הזמן הזה : כך כל י"ג שנה שניהם הולכים כו' • ומש"כ לעיל כי בבטן אמם כבר נפרדו זה לרשע וזה לצדק • ע' ברא"ם מ"ם ע"ז • וי"ל עוד כי כאשר יצאו מבטן אמם ובא המלאך וסטר על פיהם כדאיתא במסכת נדה שכחו מדעם ולא היו בוחנים בין טוב לרע עד אחר י"ג שנה ומה דמצינו בפ' שלשה שאכלו שהכיר רבה באביי ורבא בקטנותם שיהיו ת"ח ואמר בוצין בוצין מקטפין ידיע • ולעיל בפ"א איתא שאמר על ר"א ור"י ור"ע גם במעלליו יתנכר נער • ובשמ"ר פ"א על מרים בשעה שהיתה בת ה' שנים ופה אמר המדרש כי עד י"ג שנים לא ניכרו • שם מדבר מעניני חכמה ודעת וזה ניכר בנערותו אבל לא לענין חסידות וצדקות : צד את הבריות בפיו • עמ"ש הרא"ם ע"ז וי"ל עוד כיון דעד י"ג שנים לא נכרו במעשיהם הרעים והטובים משמע דהכתוב מספר כי כאשר גדלו נכר זה ברמתו וזה בתמימותו : קופרא טבא לפומיה כו' • פי' כשנזדמן לעשו בשר טוב היה מאכיל לפי יצחק וכן אם נזדמן לו יין טוב • ולפ"ז קאי בפיו על פה של יצחק ולא כמו שדרים לעיל צד את הבריות בפיו וקאי בפיו על עשו : כל שהיתה שומעת קולו כו' • דריש מדכתיב ורבקה אוהבת בבינוני ולא כתיב אהבה בפעל עבר : שהוסיפה לו אהבה על אהבתו • וכמשפט הבינוני המורה על פעולה נמשכת : מה טיבו של נזיד זה כו' • כי אין דרך ליעקב לעשות נזיד ואמר לו שמבשל עדשים בשביל סעודת הבראה שמת אברהם • ובאבל אכלו עדשים כדאיתא בפ"ק דב"ב • ותמה איך פגעה מדת הדין באברהם ולא האריך ימים כמו אדם ונח ודורות הראשונים ולכן בא לכפירה בעולם הנשמות ולא הבין כי עיקר אריכות ימים הוא בעוה"ב ליום שכלו ארוך ולזה מביא את הכתוב אל תבכו למת וגו' זה אברהם כי הוא הולך למנוחה ואין לבכות על מותו • בכו בכה להולך זה עשו שהולך מעולמו ונאבד וכמ"ש לקמן על ויקם וילך מעולמו יצא : שתי עבירות • ובספ"ק דב"ב מונה ה' עבירות הנך שתים וכפר בעיקר וכפר בתחיית המתים ושט את הבכורה אך פה לא חשיב רק את העבירות שעבר קודם שמת אברהם שלא

משנת דרבי אליעזר

שלש שמות ואמ"ת מארץ תצמח ודייק מלת ראשון שיתקן חטא אדם הראשון : א"ר יצחק אתון קריתון לחזירתכון שם וכו' • פי' שקראתם שמו עשו על שם עושה רצון אביו שבשמים כחזיר שפושט טלפיו ובאמת אף שמו נאה מעשיו כעורים אף אני קורא וכו' ישראל ר"ל שררה לא יעקב יאמר שהוא ע"ש עקב כפירש"י שם : ויהי עשו וגו' א"ר אבהו צדוני צד בבית וכו' • דכתיב יודע ציד ר"ל שודדים לומר

ידי משה

פסולת שבגורן : ויקראו שמו עשו וגו' עד בני בכורי ישראל • המדרש תמוה מאד שקשה והלא העולם קראו אותו עשו כפי פי' רש"י בחומש מפני שהיה עשוי ונגמר בשערו כאדם גדול וגם קשה הלשון הוא שבראתי משמע למדבר בעדו והיה לו לומר שבראת לשון נוכח ועוד מה זה שאמר אף אני אקרא לבני בכורי שם וכי מה היה להם לעשות שלא יקראו לו שם וכי יהיה בן אדם בלי שם ומה תלאו בזה קריאת השם ול"נ דה"פ שהם קראו אותו עשו כפירש"י לעיל לפי שהיה עשוי ונגמר כאדם גדול ורצונם היה בזה קריאת השם להורות שהיה גדול ונגמר בשעת לידתו וידעו כולם שהוא בכור ובאמת לא היה בכור לנ"א שהקב"ה בתמיה הא שוא שבראתי בעולמי כי יש לי כוונה אחרת בבריאתו שנבראת כך עשוי ונגמר ולא מפני שהוא בכור אך שאתם רוצים להראות בקריאת שמו שהוא בכור וקריתון לחזירתכון בכור אף אני אקרא לבני שם להורות שיעקב הוא הבכור ולכן מביא המדרש פסוק זה ולא הביא הפסוק שבתורה שאמר כי ישראל יקרא שמך אלא ע"כ שאתא להורות על הבכורה ודוק : להודיעך כמה צער נצטער אותו צדיק עיין פירוש מ"כ ול"נ לפי שיש גרסאות חלוקות מי היה אותו ת"ח שדרש זה ובירושלמי גורס ר"מ ובילקוט גרס ר"ג וכאן גורס סתם לחד מן אלין ת"ח דבית סלוני ולכ"ע היה אדם גדול וצדיק שעמד על נפשו ואמר להגמון שיהודים יקחו המלכות ולא אמר איני יודע מי יקח המלכות ולא נביא אני ולא בן נביא לידע עתידות והוא לא עשה כן אלא מסר נפשו וכתב להם זה שיהודים יטלו המלכות ואם היה הגמון הורגו מי היה תובע את דמו מידו וגם התלוצצו עליו ואמרו דברים ישנים מפי זקן חדש כלומר שהוא ע"פ והיה חרה להם על דרש זה שדרש אותו הצדיק לז"א המדרש להודיעך כמה צער נצטער אותו הצדיק באותו זמן עם ההגמון לז"א סתם אותו צדיק כי לא ידענו מי היה ר"ג או ר"מ וטכ"פ צדיק היה וק"ל : בו בלשון אני וכו' • תיבת אני טעות הוא ול"נ אשה במקום אני הה"ד וגו' כלב אשה וגו' : כל שהיתה שומעת קולו היתה מוספת לו אהבה וכו' עיין מ"כ ול"נ לפי שקשה למדרש למה נתן הכתוב טעם לסבת

מן האדום · א"ר זעירא [א] פער פיו אותו הרשע כגמל א"ל אנא פתח פומי תהי משתדר ואזיל · כהדא דתנינן [ב] אין אובסין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין · מן האדום האדום · רבי יוחנן וריש לקיש ר"י אמר (יד) מיניה ומן פטרוניה · ר"ל אמר מיניה ומן דכוותיה · [ג] הוא אדום ותבשילו אדום · ארצו אדומה · גבוריו אדומים · לבושיו אדומים · פורע ממנו אדום · בלבוש אדום · הוא אדום · ויצא הראשון אדמוני · תבשילו אדום · הלעיטני נא מן האדום · ארצו אדומה · ארצה שעיר שדה אדום · גבוריו אדומים · (נחום ב) מגן גבוריהו מאדם · (י) לבושיו אדומים · שנאמר (שם) אנשי חיל מתולעים · פורע ממנו אדום · (שיר ה) דודי צח ואדום · בלבוש אדום · (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושיך : יג ויאמר יעקב מכרה כיום · אמר לו זבין לי חד יום מן דידך · אמר רבי אחא כל מי שהוא יודע לחשב ימי הגלות ימצא שיום אחד ישב יעקב בשלוה בצלו של עשו · ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות · ריש לקיש אמר התחיל מחרף ומגדף למה לי אין כתיב כאן אלא למה זה לי · [ד] מלמד שכפר בזה אלי ד"א הנה אנכי הולך למות שהיה נמרוד מבקש להמית אותו בשביל אותו הבגד שהיה לאדם הראשון שבשעה שהיה לובשו ויוצא לשדה היו באים כל חיה ועוף שבעולם ומתקבצין אצלו · ויאמר השבעה לי · מה ראה אבינו יעקב שנתן נפשו על הבכורה · [ה] דתנינן עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורים · משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים אמר יהי' רשע זה עומד ומקריב לפיכך נתן נפשו על הבכורה · הה"ד (יחזקאל לה) כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך · ועשו הוא שונא את הדם (טו) ר' שמואל בר נחמן אמר זה (יא) דם בכורה וקרבנות · ר' לוי אמר זה דם של מילה ירבנן אמרי שנאת דמו של אדם בגופו הה"ד (תהלים קט) ויאהב קללה ותבואהו · רבי לוי בשם רבי חמא אמר לא חפץ בברכה ולא חפץ בבכורה · רבי הונא אמר זה דם הקרבנות שהוא קרוי ברכה · היך מה ד"א (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי : יד ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים · [ו] מה עדשה זו עשויה כגלגל כך העולם עשוי כגלגל · מה עדשה זו אין לה פה כך אבל אסור לו לדבר · מה עדשה זו יש בה אבל (טז) ויש בה שמחה כך אבל · שמת אבינו אברהם · שמחה · שנטל יעקב את הבכורה · ויאכל וישת [ז] הכנים עמו כת של פריצים אמרין ניכול דידיה וניחוך עליו ורוח הקודש אומרת (ישעיה כא) [ח] ערוך השולחן סדר פתורא · צפה הצפית סדר מנרתא · א"ר אבא בר כהנא אית אתרא דקרין למנרתא צפיתא · קומו (יז) השרים זה מיכאל וגבריאל · משחו מגן · כתבו שהבכורה ליעקב · תני בר קפרא ולפי שהיו (יח) כמשחקים הסכים הקב"ה ושחק עמהם וקיים הבכורה ליעקב מנין דכתיב (שמות ד) כה אמר ה' בני בכורי ישראל · ויקם וילך · רבי לוי אמר (יט) [ט] מעולמו יצא · ויבז עשו את הבכורה ומה בזה עמה א"ר לוי תחיית המתים בזה עמה · הה"ד (משלי יח) בבוא רשע בא גם בוז · בבוא רשע זה עשו · שנ' (מלאכי א) וקראו להם גבול רשעה · בא גם בוז · שבא בזיונו עמו ·

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה כ"א · תנחומא סדר פינחס סימן י"ג · פסיקתא רבתי פיסקא ע"ז · מדרש משלי פרשה י"ג · ילקוט משלי רמז תתק"כ · ב שבת דף קנ"ה · ג לקמן פרשה ע"ה · ילקוט ישעיה רמז שס"ז · ילקוט נחום רמז תקס"א · ד בבא בתרא דף ט"ז · ה זבחים דף קי"ב · בכורות דף ד' · במדבר רבה פרשה ד' · אגדת בראשית פ' מ"ב · ו בבא בתרא דף ט"ז · ז ילקוט ישעיה רמז רפ"ח · ח שיר השירים רבה פרשה ג' · ט פסיקתא רבתי פסקא י"ב ·

חדושי הרד"ל

בדרוש לבר מצוה של בני המנוח החריף ירא וחרד מוהר"ר חיים יונה לוריא ז"ל אחרון של פסח תקנ"ו : (יד) מיניה ומן פטרוניה · אפשר פירושו כוס ע' ערוך פטר התמישי · ור"ל מנת כוס של פורעניות יין חמר מלא מסך : (טו) רשב"ן אמר · זה בכורה ודם הקרבנות כצ"ל לגי' ספרים דהכא · ובילקוט הגי' זה דם הקרבנות וע' תדא"ר פכ"ד : (טז) ויש בה שמחה · עמ"כ בשם רש"י · ובפר"א פל"ד אית' שהוא מאכל אבלה · והטעם מפני שאמרו בברכות (מ"ו) שהרגיל בו א' לשלשים יום מונע אסכרה מביתו לכן קראו מאכל שמחה ג"כ · וקצת משמע ממ"ש בפסחים (ג:) דהול"ל עדשים נעשים יפות · שאינן מיוחד למאכל אבלה דווקא : (יז) השרים זה מיכאל וגבריאל · שרים של המלאכים וכדדרש עליה שנוי שה"ר מלכי צבאות מלכון דמלאכיא : (יח) כמשחקים · מניין שהשכים הקדוש ברוך הוא כו' ליעקב דכתיב כה אמר כו' כן הוא בילקוט וכצ"ל : (יט) מעולמו יצא · עי' פי' המ"כ · וכן מפרש עלתיה דרבי לוי גופיה בויק"ר פל"ב ע"ש :

חדושי הרש"ש

שכפר בזה אלי : (י) לבושיו אדומים כו' מתולעים · כי תולע הוא צבע אדום כדכתיב אם יאדימו כתולע : (יא) דם בכורה וקרבנות · ילקוט יחזקאל הגי' בקרבנות ור"ל שגנא את הבכורה אשר ע"י זורקים דם בקרבנות: ר"א

רש"י

מיניה ומן פטרוניה · ממה שאתה אדון ממה שהיא שלך ומן פטרוניה כלומר הלעיטני נא מן האדום ממה שהיא של אדונך משל שכינה כגון נוב ושילה ובית עולמים לכך כתיב האדום האדום ב' פעמים הה"ד כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו : מנך ומן דכוותך · צדיקים שכמותך כגון ר' ישמעאל וחביריו הרוגי מלכות · האדום עושה לשון דומה כלומר בדומין לך : התחיל מחרף ומגדף למה זה לי זה אלי ואנוהו : מה עדשה זו עשויה כגלגל כך כל העולם עשוי כגלגל · שאבילות מתגלגלת על כל באי עולם במועד קטן : מה עדשה זו יש בה אבל ויש בה שמחה · שאוכלין אותה במשתה ושמחה ואוכלין אותה באבילות כך מפורש בתנחומא אף אותה היינו שאכל אבל ושמחה : לפי שהיו כמשחקין שהיו סבורים לעשות שחוק ביעקב : השכים הקדוש ברוך הוא ושחק בהם וקיים הבכורה ביעקב · לפי שכתוב בני בכורי ישראל :

גרופית

מתנות כהונה

ויבא עשו מן השדה : משתדר · כלומר שופך ומשלח מאכל הרבה לתוכו : ומן פטרוניה · מפטרון ואדון על התבשיל כלומר מכח מאדים ומדת הדין האדומה שהוא פטרון על כל דבר אדום ולכן כפל ואמר האדום האדום וכן משמע בספר רבינו בחיי ובפירש"י ז"ל משמע שכינוי פטרוניה חוזר אל יעקב כלומר שגם מחלק פטרון של יעקב מחלקו של שכינה כגון נוב וגבעון ובית עולמים : ומן דכוותיה · שכל עניניו וקניניו היו אדומים וכדמפרש ואזיל : [ה"ג גבוריהו מאדם לבושיה אדומים שנאמר אנשי חיל מתולעים והכי גרסינן בילקוט ובקה"ע ובבחיי : לחשוב גרסינן : למות וגו' גרסינן : מבקש להמית גרסינן : הכי גרסינן באים כל חיה ועוף] : ומתקבצין כו' · שהיו מצויירים על אותו בגד כל דמות חיה ועוף שבעולם וכל א' וא' בא לשכון אצל חבירו : דתנינן · בפרק בתרא דמסכת זבחים : ועשו הוא שונא כו' · בתמיה : דמו של אדם בגופו · הוא שונא דם האדם שהוא בגוף האדם בחיים והוא ממהר לשופכו : בברכה · בהיפוך אותיות בכורה או כפשוטו שהבכור לעולם מיומן ומזומן לברכה : תעשה לי וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא אבא אליך וברכתיך : העולם עשוי בגלגל · פגעי העולם מתגלגלים היום על זה ומחר על אחר וכן פירש"י ז"ל : יש בה אבל · סימני אבל במה שהיא עשויה כגלגל ואין לה פה : ויש בה שמחה · שמשביע הרעב ובפירש"י מצאתי שמחה שאוכלין אותה במשתה ושמחה ואבל שאוכלין אותה בסעודת האבל : ניכול כו' · נאכל את של יעקב ונשחוק בו ונקנטר אותו על הבכורה שקנה שבעיניו לא נחשבה כלום : מעולמו יצא · שכפר בעיקר כדלעיל או במה שכפר בתחיית המתים ואבד עולמו לעתיד וכדמפרש ואזיל : בילקוט גרס בני בכורי ישראל ויקם וילך : [יצא הוא ובזיונו עמו ויקם וילך ר' לוי כו'] : ומה בזה עמה · דכתיב ויבז עשו את הבכורה את לרבות בא :

יפה תואר

יראה כהן · ושלש העבירות המנויות שמה עוד היו אחרי הנזיד כאשר כבר מת אברהם · והלימודים מן הכתובים הם רק אסמכתות בעלמא · ועיקר הדברים היה מקובל בידם : מיניה ומן פטרוניה · פטרון הוא כלחם שהוא עיקר הסעודה והתבשיל הוא טפל לגביה · ור"ל שבקש מהנזיד גם מהלחם שהיה ג"כ אדום · ורוצה לקיים אמר שאל עוד תבשיל או יין הדומה לו במראה : הוא אדום ותבשילו אדום · ומפרש האדום הזה על עשו כי הוא לבדו קרא את נפשו אדום ולכן נקרא בשם אדום · אמנם מ"ש ארצו אדומה גבוריו אדומים כו' יתפרש שהוא מחלק מאדים ולכן כל דרכיו עד"ז · ולכן יפרע ממנו מדה כנגד מדה : ארצה שעיר שדה אדום · מפרש שדה אדום שדה של האדום : מגן גבוריהו מאדם עמ"ש בזה דון רי"א בפירושו על הכתוב הזה : מלמד שכפר בזה אלי · ע"י שהיה רעב ע"ד והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו · ולפי' זה מפרש הנה אנכי הולך למות בשביל הרעבון : קומו השרים זה מיכאל וגבריאל · שכל המלאכים מתחלפים והם קיימים כדלקמן פע"ח לכן המה שרי המלאכים · ויתכן עוד שלהיות שע"י הבכורה זכה לברכה כמ"ש בה"ע דהא בהא תליא ולכ"א את בכורתי לקח והנה עתה לקח את ברכתי לכ"א למיכאל וגבריאל שהם משרתי עליון היושבים ראשונה להשפיע על התחתונים שיכתבו הבכורה ליעקב שיהיו משפיעים עליו הברכה שברכו יצחק : שבא בזיונו עמו · ודרים מדכתיב ויבז עשו את הבכורה ולא כתיב ויבז את הבכורה דהא בעשו קמישתעי · אלא לרמז שגם הוא היה נבזה בכל דרכיו וע' במדרש אסתר מה שדרשו ויבז בעיניו בזוי בן בזוי :

פירוש מהרז"ו

פס"ה סי' יו"ד ותכהין עיניו : פער פיו · במד"ר פס"א סי' כ' ופסיקתא פט"ז ובתנחומא פינחס סי' י"ג ושם הגי' ר' יצחק בר זעירא : אין אובסין · שבת קנ"ה דהלעטה שייך בגמל ולא בב"א : מיניה ומן פטרוניה · שמ"ר פע"ו וש"נ : יג מכרה כיום · תיבת כיום מיותר ע"כ דרש מכור בכורתך כשם שאתה מוכר לי יום והרי יום בא ללמד על מכירת הבכורה ונמצא למד ממנו שביקש שימכור לו יום משלו : הבגד שהיה לאדה"ר · בפר"א פרק כ"ד איתא שהרג לנמרוד ולקח ממנו הבגדים והכתונת של אדה"ר וכ"ה לקמן פס"ה ריש סי' ע"ז ועי' ספר הישר ומדרשים חלוקים הם : תנינן · ע' במ"ר פר' ד' סי' ח' וש"נ : דם בכורה וקרבנות · שהבכור היה מקריב קרבנות ושופך דם בהמות ועי' שמ"ר ר"פ כ"ז · ביטל קרבנות : דם של מילה · שביטל מבניו פר"א פכ"ט שהרי הוא נימול לשמונה : ויאהב קללה · וה"ד ולא חפץ בברכה וכמ"ש לפני זה · יזכר עון אבותיו ודרשו בפסיקתא פי"ב סי' ד' על שחטא לאבותיו וכ"ה בתנחומא תצא סי' ד' וע"ז אמר ויאהב קללה כו' וזה שייך לדרשת רשב"ן הנ"ל : יד מה עדשה · ב"ב ע"ז ב' וע' פר"א פל"ה : ויש בה שמחה · ע' פר"א פל"ה וצ"ע · ועמ"כ בשם רש"י וע' ספ"א דבילה של

יודע

בית ר"ג שהיו מביאים דלי מלא עדשים בי"ע: אמרין ניכל דידיה כו' · נרמוז במ"ש בעובדיה עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך (כמש"ל מעולמו יצא וזהו עד הגבול) השיאוך יכלו לך וגו' לחמך ישימו מזור · ופסוק זה סמוך לפסוק אם גנבים כמ"ש לעיל סימן י"ב: ערוך השולחן · עי' גירסת הילקוט ישעיה כ"א ודורש גז"ש ויאכל וישת ושם כתיב נפה הנפית אכול שתה: השרים זה מיכאל · כמ"ש והנה מיכאל אחד השרים · ושני לו גבריאל שגם הוא נזכר בדניאל ולא אחר : משחו מגן · פירוש שימשחו ויחזקו מ"ש אנכי מגן לך כמש"ל פמ"ד ממך אני מעמיד מגינים וצדיקים · וע"כ ראוי לו הבכורה ליעקב · וענין המשיחה דוגמת הכ"ג שנמשח להקריב קרבנות וכן הבכור שמקריב קרבנות כמש"ל :

ידי משה

לסבת אהבת עשו ואמר כי ציד בפיו ולאהבת יעקב לא נתנה התורה טעם לז"א שהטעם הנכתב כי ציד בפיו מספיק גם לאהבת יעקב שכל שהיתה שומעת בקולו ר"ל בקולו של עשו שאמר בכל פעם לאביו קופרא טבא וכו' והיא היתה מכירה תחבולותיו וערמימותיו ובכל פעם זכרה שבנה יעקב איש תם ומכח קולו היתה מוספת אהבה ליעקב לפי שתם הוא שאינו יודע לרמאות את הבריות וקל להבין : רבי יוחנן אמר מיניה ומן פטרוניה · ראיתי פה כמה פירושים ולא נתקררה דעתי ונראה לי לפרש שהוקשה לר"י ולר"ל מה שאמר כפל האדום האדום ועוד שהלא לא בקש ממנו אלא הלעטת נזיד עדשים ואחר כך אמר ויעקב נתן לעשו לחם וכי לא היה לעשו לחם וגם למה נתן לו מה שלא בקש ממנו לזה אמר ר"י כי עשו לא לבד בקש מיעקב נזיד עדשים אלא כפל לו בלשונו שהלה ממנו נזיד עדשים וגם לחם של עדשים לזה אמר מיניה ר"ל תבשיל עדשים בעצמם ומן פטרוניה פי' מן הפתות של עדשים כי התרגום של מצות הוא פטירן לפיכך נתן לו לחם ונזיד עדשים ומלת עדשים קאי על נזיד ועל הלחם שהניהם היה מין עדשים כרגונו עשה ור"ל אמר לא לבד לחם ונזיד היה הסנדביי' אדום אלא כל עסקיו ומאכליו וכל מלבושיו ושעריו הכל היה אדום ונמצא דומה לו כמה שאמר האדום האדום מיניה רצה לומר המאכל יהיה אדום וגם שאר דברים כגון בשתיה ומלבושים וכל דכוותיה כמו שמפרש והולך : זבין לי חד יום מדידך עד ויאמר עשו · כ"ל דה"פ כי לעיל אמר שהיה להם חלוקה ולקח עשו עוה"ז ויעקב עוה"ב ורצה יעקב לקנות מן עשו יום אחד עכ"פ מן חלקו והא שבקש רק יום אחד ולא יותר לז"א אמר ר' אחא שכל מי שיודע לחשב וכו' ונמצא שהתורה כתבה יום אחד על שם עתיד אבל באמת יעקב בקש כפשוטה ולא עלתה בידו לישב בשלום רק יום אחד וכדי לרמז הענין שבקש לקנות עוה"ז כתבה התורה זאת מכרה לי כיום ודוק : הכנים עמו כת של פריצים אמרין ניכול דידיה וניחוך עליו · הוציאו זה מיתורא דקרא דארבע מלות מיותרים בקרא ויאכל וישת ויקם וילך דלא הל"ל אלא ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויבז עשו וגו' ולמה קם ולמה הלך אלא שקם והלך והביא עמו כת של פריצים וכתבה התורה זאת להורות גנותו של עשו שאכל את שלו וביזה אותו בפניו ואין לך דבר מגונה מזה שיאכל אצל חבירו ויבזה אותו ע"ד אוכל לחמי הגדיל עלי עקב : סדר מנרתא שמעתי בשם גדול אחד לפי שהמכירה היתה בלילה מדכתיב מכרה כיום וגו' ואמרינן אין דנין בלילה ואין קונין בלילה רק דאיתא בקובץ ישן שאם מדליקין נרות בלילה אז הוי כיום ורשאים לקנות בשלם לז"א ניכול דידיה וניחוך עליו פי' שהסעודה והקנין לאו כלום הוא לפי שהוא בלילה אבל רוח הקדש אומר סדר פתורא סדר מנרתא ומשום כן מפרש המדרש הפסוק של ערוך השלחן צפה הצפית והביא דברי ר"א בר כהנא וכו' וק"ל : מעולמו יצא · פירוש לפי שמכר ליעקב גם עוה"ז שהוא עולם של עשו לפי החלוקה שהיה להם כדאיתא לעיל מכרה כיום וגו' :

משנת דרבי אליעזר

לומר שלד ושולד בבית ובשדה ומ"כ דרש לגנות משפטו ולקמן איתא שגנב ונלמד משודדי לילה וזהו שדוי שגונב דעת אביו בבית וגונב בשדה : ומן פטרונו · פי' מגין היינו מזלו שהוא מאדים או השר שלו ס"ם שהוא אדום רומז למס"ד ולכך כשינקום הש"י ממנו לעתיד ילבוש כמוהו כ"י כמש"ה מדוע אדום ללבושיך : זבין לי חד יומא מדידך כו' בגלו של עשו · דאיתא בזוהר שמות וסובא בזוהר פ' בראשית ובפ' ויצא וז"ל דישתעבדון בגלותא עד דיסתיימו אותו יומו של מעלות עשו שנאמר נתנני ה' וגו' כל היום דוה והיינו יומו של הקב"ה שהוא אלף שנים ולא יתיר א"ר"י אי יותר ישתעבדון לא ע"ם גזירת מלכא הוא אלא דלא בעיין למסדר כו' ע"ש ואיתא בגמרא דגיטין דף י"ז או בטולא דידך או בטולא דבר עשו ופירש"י שהם מכבדין אותנו וזש"ה זבין לי חד יומא מדידך היינו היום של מעלת עשו כנ"ל · אר"א מי שיודע לחשב יום הגלות ימצא יום א' היינו אלף שנים ישבו בשלום בצלו ש"ע היינו בגמרא כנ"ל בטולא דבר עשו משא"כ אחר אלף שנים שהיו בגליות מאחר דלא בעיין למיסדר כנ"ל או גזירת רומיית קשים מפרסיים דיעקב לא קנה רק יום א' וא"ל לתירוץ הגמרא הא מקמי דאתו פרסיים כו' ודו"ק : ויאמר השבעה לי וגו' מה ראה אבינו יעקב וכו' · ר"ל שבאמת לא נתן נפשו רק קנה שסבר שעשו מכר ברצון הטוב

ועם קלון חרפה · שנתלוה לו קלונו של רעב ואין חרפה אלא רעב המד"א (יחזקאל לו) אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים :

פרשה סד א ויהי רעב בארץ (תהלים לז) [א] יודע ה' ימי תמימים זה יצחק · ונחלתם לעולם תהיה גור בארץ הזאת · לא יבשו בעת רעה · ברעתו של אבימלך · ובימי רעבון ישבעו · ויהי רעב בארץ : **ב** (משלי י) [ב] לא ירעיב ה' נפש צדיק זה יצחק גור בארץ הזאת · והות רשעים יהדוף זה אבימלך · ויהי רעב י' רעבון באו לעולם · אחד בימי אדם הראשון (בראשית ג) [ג] ארורה האדמה בעבורך · אחד בימי למך (שם ה) מן האדמה אשר אררה ה' · אחד בימי אברהם (שם יב) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה · ואחד בימי יצחק ויהי רעב בארץ · ואחד בימי יעקב (שם מה) כי זה שנתים הרעב · ואחד בימי שפוט השופטים שנאמר (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ · ואחד בימי דוד (ש"ב כ"א) ויהי רעב בימי דוד · ואחד בימי אליהו (מ"א יז) חי ה' אלהים וגו' · ואחד בימי אלישע (מ"ב ו) ויהי רעב גדול בשומרון · ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם ואחד לעתיד שנ' (עמוס ח) והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים וגו' · ר' שמואל בר נחמן אמר עיקר אוותנטיאה שלו היה בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול · אלא ע"י שהיה שאול גרופית של שקמה גילגלו הקב"ה והביאו בימי דוד · שילא חטא ויוחנא משתלמא · א"ר חייא רבה משל לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודיטרוטין ובשעה שמבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח"כ היה תולה את קופתו · לפיכך כולם לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שיכולים לעמוד · ר' ברכיה הוה קרי עליהן (ישעיה מ) נותן ליעף כח · ר' חלבו אמר שנים באו בימי אברהם · ר' אחא אמר אחד בימי אברהם · ואחד בימי למך · ורעב שבא בימי אליהו רעב של בצורת היה שנה עבדא ושנה לא עבדא · רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היה (מלכים ב ו) עד היות ראש חמור בשמונים כסף · רעב שבא בימי שפוט השופטים רבי הונא בשם רבי אחא אמר מ' ושתים סאין היו ונעשים מ"א והא [ד] תני לא יצא אדם לחוץ לארץ אא"כ היו סאתים של חטים הולכים בסלע · אר"ש אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל מוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא לח"ל · ולפי שיצא אלימלך לח"ל נענש שמת הוא ובניו : **ג** וילך יצחק אל אבימלך גררה · לגרדיקי · רבי דוסתאי בשם ר' שמואל בר נחמן (א) מפני מה גזרו על הנוה שבגרדיקי מפני שהוא נוה רע · ועד היכן רבי חנין אמר עד נחל מצרים · וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכון בארץ · עשה שכונה בארץ ישראל הוי נוטע הוי זורע (ב) הוי נציב · (א) ד"א שכון בארץ שכן את השכינה בארץ · גור בארץ הזאת א"ר הושעיה את עולה תמימה מה עולה אם יצאת חוץ לקלעים היא נפסלת אף את אם יצאת חוץ לארץ נפסלת · כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל קשות כד"א (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח · ד"א למה לא נאמר האלה אלא האל לומר מקצתן אני נותן לך ואימתי אני נותן את השאר לעתיד לבא : **ד** עקב אשר שמע אברהם בקולי [ה] רבי יוחנן ורבי חנינא תרויהון אמרי בן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו · ריש לקיש אמר בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו מנין ע"ק"ב שמע אברהם בקול בוראו · וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי · ר' יונתן משם ר' יוחנן אמר [ו] אפי' הלכות עירובי חצרות היה אברהם יודע · [ז] תורותי · שתי תורות שקיים אפילו מצוה קלה שבעל פה · ר' סימון אמר אפילו שם חדש שעתיד הקב"ה לקרוא לירושלים היה אברהם יודע · דכתיב (בראשית כב) ויקרא שם המקום ה' יראה · (ג) וכתיב (יחזקאל מח) ושם העיר מיום ה' שמה · וכתיב (ירמיה ג) ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה' · רבי ברכיה אמר בשם ר' יהודה אין כל יום ויום שאין הקב"ה מחדש הלכה בבית דין של מעלה · (ד) מ"ט טעמיה (איוב לז) שמעו שמוע ברוגז קולו והגה מפיו יצא · ואין הגה אלא תורה כענין שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה : **ה** ויהי כי ארכו לו שם הימים · א"ר יוחנן חלום קשה ונבואה קשה (ה) אבל שוטה אריכות ימים מבטלת ·

מסורת המדרש א ילקוט תהלים רמז תש"ל · ב ילקוט משלי רמז תתקמ"ה · ג לעיל פרשה כ"ה פרשה מ' · רות רבה פרשה א' · אגדת שמואל פרשה כ"ח · כל הענין · ד בבא בתרא דף נ"א · ה נדרים דף ל"ב · לעיל פ' ל' · לקמן פרשה נ"ה · במד"ר פ' י"א · אסתר רבה פרשה ו' · שיר רבה סוף פרשה ה' ופרשה ז' פסוק י' · פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · תנחומא סדר לך לך סימן ג' · וסדר בהר סימן א' · ילקוט נח רמז מ"ח · ילקוט כאן רמז קי"א · ו לעיל פ' מ"ט · וס"ב · ז יומא דף כ"ח · קדושין דף פ"ב :

חדושי הרש"ש

(א) ד"א שכון בארץ שכן את השכינה בארץ דשכן מ"ו כתיב :

חדושי הרד"ל

(א) מפני מה לא גזרו על הנוה שבגרדיקי · מפני שנוה רע כ"ה בירושלמי פרק ו' דשביעית ופי' שמפרש שנביאים שלכן לא הוצרכו לגזור טומאה עליו שבלא"ה לא ידורו שם : (ב) הוי נציב · היינו נוטע דקאמר תהלים · ובילקוט ל"ג ליה · ואפשר צ"ל הוי אגוב פי' אוצב בורות : (ג) וכתיב ושם העיר מיום ה' שמה · ודרשינן (ב"ב ע"ה) שיהיה שמה כשם ה' וזה שקרא אברהם ה' יראה : (ד) מ"ט שמעו שמוע ברגז קולו והגה כו' · וכתיב כאן אשר שמע אברהם בקולי והיינו קול זה : (ה) אבל שוטה · נראה דצ"ל שומה · ור"ל אבל המאריך באכלו יותר על מה שהוא [illegible] וכמ"ש בפר"א פל"ב שג' שנים נאכל

מתנות כהונה

פרשה סד זה יצחק · שעלה לעולה תמימה להקב"ה : ברעתו של אבימלך · שבאו עליו לשטים כדלקמן : [עשרה רעבון כו' · נתבאר לעיל בפרשת בראשית ולך לך] : [ה"ג ובא לעולם לעתיד] : שילא · שם אדם וכן יוחנא ומשל היה בפיהם לאמר שילא חטא ויוחנא משלם תשלומי החטאת כעין טוביה חטא וזיגוד מנגיד : [הכי גרסינן ולמה יצא אלימלך לחוץ לארץ לכך נענש כו' · ועיין לעיל פר' לך לך ורים מגילת רות] : גרדיקי · פי' הערוך ת"י גררה גרדקי וגזרו טומאה עליו שיהיה כארץ העמים : נציב · אילנות בהרכבה או עקרן במקום זה ושתלן במקום אחר : שבן · שכון קרי ביה שכן : מקצתן כו' · שהרי עשרה עממין ניתנו לאברהם וישראל לא כבשו אלא שבעה עממין : בן מ"ח · מצאתי בפירש"י ז"ל חשוב אותיות פסוק עקב ותמצא מ"ה אותיות וג' הברית מצותי חקותי ותורותי הרי מ"ח ל"א שבדור הפלגה היה אברהם בן מ"ח ולא נשתתף בעצתם : [עירובי חצירות כו' · עי' לעיל פר' מ"ט ולקמן פ' נ"ה] : תורתי · הי"ו בתרא קמוצה כינוי לרבים : מיום · משמע מימים קדמוניות : מחדש הלכה כו' · ואפילו אותן הלכות היה יודע שנאמר אורתי מדבר בעדו אותן שאני בעצמי מחדש ולעיל פרשה מ"ט מסיים בהדיא אפילו אותן הלכות היה יודע : חלום קשה כו' · נראה אבל שאין בו ממש כההיא דיצחק שפירש מאשתו על לא דבר כמנהג האבלים ובסוף הימים נשכח מלבו דכתיב כי ארכו וגו' : חלום קשה · מיוסף שאר המשקה שכא חלומו אשר בעבורו נתקשה ופניו היו זועפים או מנבוכדנצר או י"ל חלום הוא ג' יודין יתרין דמצותי חוקותי ותורותי הוא השם שעתיד לחדש : חלום קשה ונבואה שהיא קשה · ומאחרין לבא שבורים בני אדם שאריכות ימים מבטלתן ואינו כן · וכן

רש"י

פרשה סד גרופית של שקמה · כלומר דורו לא היו חזקים לסבול כגרופית של שקמה שנכנעת מפני הרוח והביאו בימי דוד שנמשל לארז שהוא קשה : שילא חטא ויוחנא משתלמא · מושלים בני אדם משל ואומרים זה חוטא וזה לוקה שאול חטא ודוד מה טיבו : שפופים · חלשים : שנת בצורת · שלא היו יורדין גשמים : שנה עבדת ושנה לא עבדת · שנה זו היתה עושה תבואה ושנה זו לא היתה עושה תבואה : רעב של מהומה · אוכלין ואינן שבעין : שכון בארץ תעשה שכונה בארץ הוי זורע והוי נוטע דבר אחר שכון בארץ שכן שכינה בארץ · בזכותך : כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל הקשות כמא דאת אמר ואת אילי הארץ לקח : דבר אחר למה לא נאמר האלה אלא האל לומר מקצתן · איני נותן לזרעך כל הארצות של עשרה עממין שהבטחתי לאברהם אביך מיד אלא ארץ של שבעה עממין : אימתי אני נותן לך את השאר · קיני וקנזי וקדמוני לעתיד לבא : בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו לא וחשוב אותיות פסוק עקב אתה מוצא מ"ה הוסיף עליהם ג' הברית מצותי חוקותי ותורותי הרי מ"ח · ליפנא אחרינא שהרי בדור הפלגה היה אברהם בן מ"ח ולא מצינו שנשתתף בעצתם : רבי לוי בשם ריש לקיש בן שלש שנים מנין עק"ב אשר שמע אברהם בקול בוראו · שהרי אברהם חיה קע"ה שנה לא מהם ג' למפרע נשתיירו קע"ב : תורותי שתי תורות קיים אפילו מצוה קלה שבעל פה : אפילו שם חדש שעתיד הקדוש ברוך הוא לקרות לירושלים היה אברהם יודע דכתיב ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה · לומר עתיד הקב"ה לקרות המקום הזה ה' שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה וסמך מכאן

פירוש מהרז"ו

מעולמו יצא · כמש"ל סי' י"א בכו בכה להולך וכמ"ש ר"ל בויק"ר פל"ב סי' ג' ע"ש : קלונו של רעב · כמ"ש והוא עיף כו' הלעיטני שאחזתו בולמס ורעב וגרם שנתקלל גם העולם ברעב ודורם סמוכין ויבז את הבכורה ויהי רעב (יפ"ת) :

פרשה סד סימן א ונחלתם לעולם תהיה · ע"ל ר"פ ל"ח שדרש שנחלת ימיהם לעוה"ב ובר"פ ס"ב שנחלת ימיהם זכורה בתורה וב' אלו שייכים ג"כ אצל יצחק · וכאן דרש עוד על נחלתם בעוה"ז שא"ל גור בארץ הזאת היינו בארץ פלשתים שהיא ג"כ מא"י כמ"ש יהושע י"ג · זאת הארץ הנשארת כל גלילות הפלשתי וכמש"ל פ"א סי' ב' ומ"ש תמימים זה יצחק כמש"ל סי' ג' עולה תמימה וכמש"ל פר' ס' סי' י"ב לדקת תמים : בארץ הזאת · ואהיה עמך ואברכך : **ג** מ"מ גזרו · בירושל' שביעית פ"ז הגי' מ"מ לא גזרו · וי"ל דמ"ש כאן שגזרו היינו לענין הטומאה ומ"ש שם לא גזרו היינו על המעשרות ועל השביעית · ולפי דעת המדרש ארץ פלשתים היא מא"י כנ"ל ע"כ גזרו בה שתתחייב במעשרות · ולמה גזרו עליה על הטומאה · מפני שהיא נוה רעה כדי שלא יגור אדם שם · ולגי' הירושלמי הוא מחמת שהוא נוה רעה ולא שכיחי לגור שם ע"כ לא גזרו עליה על המעשרות ושביעיה ועיין יפ"ת : שכון בארץ · ואח"כ אמר גור דמשמע דירת ארעי · ע"כ דורש שבארץ שיאמר לו שידור שם ישכון דרך קביעות זורע ונוטע ונציב תרגום ויטע ונצב · אך בארץ פלשתים אינו רק דירת ארעי לשעה יפ"ת [אבל היפ"ה בתר יוסף בדבריו שכתבנו בביאורו] : את השכינה · כמ"ש פי"ט סימן ז' לדיקים ישכנו ארץ ישכינו השכינה בארץ עי' מש"ש : קשות · פי' שהיו ערים בצורות ויושביה גבורים · מקצתן כו' והשאר לע"ל · יתכן שדורש כן ממ"ש עוד בפ' הסמוך ונתתי לזרעך את כל הארצות האל ועפ"י מדה יו"ד שתי נתיבות וע"ל פמ"ד סי' כ"ג איזה שלא נתן : **ד** רבי יוחנן ור"ח · לעיל פ"ל סי' ח' וש"נ ומבואר : ריש לקיש · ע' במ"ר פי"ח סי' כ"א : ר' יונתן · לעיל פמ"ט סי' ב' וש"נ ומבואר : אפילו מצוה קלה · קורא לע"מ מצוה קלה · כי במקום שתופי מבואות א"ל ע"מ : שם חדש · כוונתו על מ"ש ישעיה ס"ב ב' וקורא לך שם חדש אשר פי ה' יקבנו · ור"ל אשר פי ה' יקבנו ה' · שיהיה שמה ה' ע"פ מדה ל"א · וממ"ש ושם העיר מיום ה' שמה · הרי שנקראת כן · גם דורש א"ת שָׁמָּה אלא שְׁמָהּ : שנא' והגית · ע"ל פמ"ט ס"ב ושם באתי : **ה** חלום קשה וכו' · אם לא נתקיימו

יפה תואר

יודע ה' ימי תמימים זה יצחק · משום דק"ל למה באמת לא הרשה הקב"ה ליצחק לרדת מצרימה לכן אמר יודע ה' ימי תמימים · משום שהיה עולה תמימה · וכדלקמן סי' ג' ולכן ונחלתם לעולם תהיה · כי הארץ אשר גר בה היתה לו לנחלה לעולם · וכמ"ש גור בארץ הזאת · והביא ה' שלא יבוש מרעת אבימלך · וגם שישבע ברעבון : י' רעבון באו לעולם · עמ"ש בזה לעיל פכ"ח והובא פה לפרש את הכתוב מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם · כי לא תפרש אשר בימי אברהם היה הרעב הראשון בארץ כי כבר קודם לו בימי אדם ולמך היה רעב בארץ · אבל פי' כמ"ש הרמב"ן כי עוד זכרו יושבי הארץ את הרעב אשר היה בימי אברהם · וספרו כי בעבורו ירד מצרימה : גררה לגרדיקי · והודיענו הכתוב אע"פ שהמקום רע שוא מ"מ ברכו ה' : מ"מ גזרו · בירושלמי פ"ז גרסינן מפני מה לא גזרו על אותה הרוח שבגרדיקי · ויש לפרש שאותה הרוח שוא מגבול א"י ג"כ אלא שהיא לצד ח"ל ובעי למה לא גזרו עליה טומאה כארץ העמים כחו"ל שאנלה · שלא יטעו בין זו לזו · ויש לפרש דמחו"ל היא ובעי למה לא גזרו עליה שתתחייב במעשרות כא"י שלא יטעו בין זה לזה · ומשני מפני שהוא נוה רע ואין דרך לדור שם לכן לא חששו לגזור על יושבים : עשה שכונה בא"י · ולכן כתיב שכון ולא כתיב גור כמו בתר הכי · לכן אמר משום דגור מורה על סדירה לבד ושכון מורה על מעשה הישוב במה שיזרע ויטע כי בזה ירבה הישוב והשכונה מאנשים : עולה תמימה · כתב הרא"ם ז"ל שהיא קדש קדשים וכל הארץ חשובה אצלו כמו העזרה והו"ל חשובה כחוץ לעזרה ואין ק"ק יוצא חוץ לעזרה ואם יצא נפסל ונאסר לעולם אע"פ שחזר למקומו : אפילו הלכות עירובי חצירות כו' · ויליף מדכתיב וישמור משמרתי ורז"ל

משנת דרבי אליעזר

שמח כדכתיב ויבז עשו את הבכורה ובאם יתחרט ויחזור מהמכירה יחזור מאה"כ עתה באמר יעקב השבעה לי א"כ ע"כ טעמו שאף אם יתחרט לא יוכל לחזור מחמת השבועה והרי עי"ז יארוב להמיתו כאשר באמת אמר אם בכורתי לקח וגו' ולר"נה את יעקב אחי א"כ קשה למה נתן נפשו ועיין בים"ת : ואבימלך

ידי משה

גרופית של שקמה · כלומר דורו לא היו חזקים לסבול כגרופית של שקמה שנכנעת מפני הרוח והביאו בימי דוד שנמשל לארז שהוא קשה שאף שהרוחות מנשבים בו יש לו קיום : חלום קשה ונבואה קשה כו' מכיון שכך היו אומרים לנביא וכו' ואבד כל חזון · פירוש לפי שנבואת יחזקאל היה כחזון כמו חלום

ובואה קשה מנין שכך היו ישראל אומרים לנביא (יחזקאל יב) יארכו הימים ואבד כל חזון · אבל שוטה אריכות ימים מבטלת · מיצחק דכתיב ויהי כי ארכו לו שם הימים מיד והנה יצחק מצחק · רבי חייא בר אבא אמר בשביל שהעלו לך ימים רבים היית עושה את הדבר הזה לא כך א"ר יוחנן המשמש מטתו ביום הרי זה מגונה · [א] דאר"י אין תשמיש המטה אלא בלילה שנא' (אסתר ב) בערב היא באה ובבקר היא שבה · איוב מקלל יום לידתו וליל עיבורו הה"ד (איוב ג) יאבד יום אולד בו והלילה אמר וגו' · א"ר מרינוס בר הושעיה אמר איוב הלואי היתה אמי נדה בשעה שבא להזדקק לה שתאמר לו הורה גבר אין עכשיו עת הריון מגבר · ירמיה מקלל יום לידתו ויום עיבורו שנאמר (ירמיה כ) ארור היום אשר יולדתי בו · זה יום לידה · (שם) יום אשר ילדתני אמי · זה יום העיבור · אפשר חלקיהו אדם צדיק והיה משמש מטתו ביום אלא לפי שהיתה איזבל הורגת (ב) הנביאים בא ושמש מטתו ביום וברח : ן ויזרע יצחק בארץ ההיא · א"ר חלבו בארץ ההיא · בשנה ההיא · הארץ קשה והשנה קשה ואלו היתה יפה על אחת כמה וכמה · וימצא בשנה ההוא מאה שערים · מאה כורים מאה שערים מאה מנינים · מאה שערים מלמד שהאמידו אותה ועשת מאה כמה שהאמידוה והלא [ב] אין הברכה שורה על דבר שהוא במשקל ובמדה ובמנין · מפני מה מדד אותה מפני המעשרות : ז ויצו אבימלך את כל העם · א"ר אייבו אפילו צרור אל יזרוק בהם אדם · הה"ד (תהלים נו) יגורו יצפנו המה עקבי ישמורו כאשר קוו נפשי · ויגדל האיש וילך הלוך וגדל · א"ר חנין [ג] עד שהיו אומרים (ו) זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך · ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה · דניאל חייטא אמר ועבדה כתיב [ד] אם אין אדם עושה עצמו כמו עבד לעבדו אינו קונה אותו כענין שנא' (משלי יב) טוב נקלה ועבד לו · בנוהג שבעולם אדם צריך לטרוח ולבקש יציאות ביתו והם יושבים בביתו · ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו · אמר לו כל אותן עצמות שעצמת לא ממנו היה לך · לשעבר היה לך חדא קוקיא וכדון אית לך קוקיא סגין : ח וישב יצחק ויחפור וגו' כמה בארות חפר אבינו יצחק בבאר שבע · ר' יהודה אמר ד' כנגד כן נעשו בניו ארבעה דגלים במדבר · ורבנן אמרי חמש כנגד חמשה ספרי תורה · ויקרא שם הבאר עשק · כנגד ספר בראשית · שבו נתעסק הקב"ה וברא את העולם · ויקרא שמה שטנה · כנגד ספר ואלה שמות על שם וימררו את חייהם בעבודה קשה · וימצאו שם (ג) באר מים חיים · כנגד ספר ויקרא · שהוא מלא הלכות רבות · ויקרא אותה שבעה כנגד ספר וידבר · [ה] שהוא משלים שבעה ספרי תורה · והלא ה' הן (ז) אלא בן קפרא עביד וידבר תלתא ספרים מן וידבר עד ויהי בנסוע הארון ספר בפני עצמו · מן ויהי בנסוע ודבתריה ספר בפני עצמו · ומן סופיה דפסקא ועד סופיה דספרא ספר בפני עצמו · ויקרא שמה רחובות · כנגד

מסורת המדרש א שבת פ"ו · כתובות דף ס"ה · נדה ע"ז · ב תענית דף ח' · בבא מציעא דף מ"ב · ילקוט סדר תבא רמז תתקל"ח · במדבר רבה פרשה י"ב · פסיקתא רבתי פיסקא כ"ה · ג עיין תוספות בבא מציעא דף פ"ה ד"ה הוה · ד סנהדרין דף כ"ח · ילקוט משלי רמז תתקמ"ח · ה שבת דף קט"ז . ויקרא רבה פרשה י"א . אבות דרבי נתן פרק ל"ד . מסכת סופרים פרק ו' ·

חדושי הרד"ל

יצחק על אמו · ולשון שומם רומז לקרא אל תהי צדיק הרבה וגו' למה תשומם ואמר כאן אף יצחק שהאריך באבל שומם עכ"ז אח"כ כי ארכו לו הימים נשכח אבלם מלבו וינחם אחרי אמו · או אפשר צ"ל אבל שוטה פירש מתעכב הרבה באבלו · (ולגי' הס' שוטה אפשר פי' כמו הדם שוטה בכור שוטה · שאינו בעיקר הדין · כן כאן היה האבילות יתירה שלא מן הדין) : (ו) זבל פרדותיו · אפשר דרש ויהי לו מקנה וגו ויקנאו אותו לומר שע"ד המקנה קנאוהו : וכתיב ועבודה רבה כלומר עבודה בשדה שהיתה ע"י המקנה ע"י זבל המקנה היה הצלחת עבודה בשדה ולזה קנאוהו : (ז) אלא כדבר קפרא · דבר קפרא עביד כו

חדושי הרש"ש

(ב) הנביאים · ואלקיהו היה נביא כדאיתא במגילה (י"ד ב') : (ג) באר מים חיים · לבאורה תמוה שלא הוא

רש"י

אבל שוטה ששוכח מתו במהרה סבור הוא שאריכות ימים מבטלין : נבואה קשה מניין שכך היו ישראל אומרים יארכו הימים ואבד כל חזון : אבל שוטה מיצחק דכתיב ויהי כי ארכו לו שם הימים מיד והנה יצחק מצחק ושכח אבל אביו : בשביל שהעלו לך הימים ארוכים היית עושה הדבר הזה בתמיה לא כן אמר רבי יוחנן וכו' ויצחק היה משחק משמש מטתו ביום : הלואי אימא היתה נדה בשעה שבא אבא ליזקק לה שתאמר לו הורה גבר בתמיה לומר אין עכשיו עת הריון מגבר · כלומר וכי אשה נדה כמותי גורמין לה הריון מגבר בעוד שהיא נדה ואבא היה פורש ממנה ולא נתעברה : ירמיהו מקלל יום לידתו ויום עיבורו דכתיב ארור היום אשר יולדתי בו זה יום העיבור יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך זה יום הלידה אפשר חלקיהו אדם צדיק היה עושה הדבר הזה שהיה משמש מטתו ביום אלא לפי שהיתה איזבל הורגת וכו' : ויזרע יצחק בארץ ההיא וגו' · הארץ שזרע בה יצחק קשה שנאמר בה בארץ ההיא והשנה קשה שהיתה שנת רעב שנאמר בשנה ההיא ואילו היתה ארץ יפה והשנה טובה על אחת כמה וכמה : וימצא בשנה ההיא מאה שערים כו' מאה מניינים · כנגד מדה אחת שזרע מצא מאה מדות : מאה כורים · מאה כרי · מאה שעורים · מלמד שהאמידו אותה ששיערו אותה ועשתה מאה חלקים יותר ממה שהאמידו אותה : והלא אין הברכה שורה בדבר שבמשקל ובמנין ובמדה מפני מה אמדו אותה מפני מעשרותיו · ליתן ממאה ב' ומעשר א' : הה"ד יגורו יצפונו

העבדים יושבים בביתו : קוקיא · פי' הערוך עדר : וכדון · ועכשיו יש לך עדרים רבים : ודבתריה · ופסוק של אחריו : סיפיה דפסקא · סוף פרשת ויהי בנסוע :

מתנות כהונה

הוא בכלל נבואה כמו שאמרו חז"ל חלום א' מס' בנבואה ומצאתי בפירש"י ז"ל חלום קשה וכן נבואה שהיא קשה ומאחרין לבא סבורין בני אדם שהאריכת ימים מבטלתן ואינו כן וכן אבל של שוטה ששוכח מתו במהרה סבור הוא שאריכת ימים מבטלת אותה וכן עשה יצחק ששכח אבל אביו ושמש מטתו ביום עד כאן מצאתי בפירש"י : [הכי גרסינן רבי חייא בר אבא שמר הקב"ה בשביל כו' : אמה נדה גרסינן] : שתאמר לו הורה גבר · פירש"י בלשון תימה וכי עכשיו עת לקבל הריון מגבר והלא נדה אני : הכי גרס רש"י ז"ל וילקוט איוב יולדתי בו זה יום העיבור · יום אשר ילדתני וגו' · זה יום הלידה : חלקיהו · אביו של ירמיהו : בא ושמש מטתו ביום כו' · שחייב אדם לפקוד את אשתו ביום שיצא לדרך : הארץ קשה · שלא היתה יפה כשאר חלוקי אדמה במלכות ההיא : מאה מניינים · פי' שבכל עיר ועיר יש להם מנין ידוע שמונין בה התבואה כגון ביש מקומות עשר עמרים קורין אחת · ועשרים עמרים שנים כו' · וביש מקומות ס' עמרין קורין לו אחת ודייק שערים מלשון שיעור ומנין : שהאמידו כו' · דרש שערים לשון שיעור ואומדנא : מפני המעשרות · שלא יעשר באומד : [כל העם וגו' גרסינן] : אפילו צרור כו' · כך הכריז אבימלך : [עד שהיו אומרים גרסינן] : זבל פרדותיו כו' · כך היו הבריות אומרים רוצה אני בזבל פרדותיו כו' : כמו עבד לעבדו כו' · אינו קונה הנכסים ואינו רואה בהם סימן ברכה וכמו שאמרו חז"ל בפ' אלו מציאות דף כ"ט מי שהניח לו אביו מעות ומבקש לאבדם ישכור פועלים ולא ישב עמהם ודייק מדכתיב ועבדה חסר קרי ביה ואבדה : והם

יפה תואר

ותז"ל דרשו ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרת וזה על הגדרים וסייגים שהם מדרבנן לשמור את דיני דאורייתא · ולכן אמרו על ע"ת שהוא לסייג שלא להוציא מר"ה לרה"י ומרה"י לר"ה · ומרבויא דתורותי דרשו אפילו מצוה קלה שבע"ס וזה עירובי תבשילין וכדאיתא בפ' הממונה : בשביל שהעלו לך ימים רבים כו' · פי' דקרא אתמוהי קא מתמה · כי למה שארכו לו הימים עשה כן ולא היה ראוי מדר"י שאין לשמש המטה ביום · וע' בפירש"י בחומש ובר"א"ס ע"ז : מאה שערים מאה כורים כו' · דריש שערים משלש הוראות · האחת מלשון שער שבשוק ור"ל מאה שערים מאה מדות הנמכרות בשוק · ושם מדה הנמכרת בשוק היא כור שהיא גדולה שבמדות · השנית מלשון שיעור וז"ש מאה מנינים · ר"ל שמצא מאה מהזרע שהוציא לתבואה וכפי' הראב"ע בשם רז"ל · והשלישית מלשון השערה ואומדן דעת וז"ש מלמד שהאמידו אותה וכו' : ויצו אבימלך וגו' · דריש את הכתוב הזה אחר ויזרע יצחק שלא כסדר הפסוקים · משום דאזהרת אבימלך היתה בשביל הקנאה שקנאו בו אנשי ארצו שראו שהצליח מאד · ולכן אמר כי לא יבזוהו גם בזריקת צרור · ולכן דריש מקודם את רב הברכה אשר היה ליצחק ואח"ז באה האזהרה · ואף שהכתוב הקדים הצווי של אבימלך אפשר הטעם בזה כדי לסמוך ויזרע לויגדל ומספר והולך מצלחתו להכי הקדים האזהרה שלא כסדר המעשה : הה"ד יגורו יצפונו וגו' · פי' שהוא צוה שלא יזרקו בו גם צרור כדי שלא יגרמו לו מיתתו ויתנכרו לאמר אך צרור קל זרקנו בו · וז"ש יגורו יצפונו ולא יגלו את מזמתם · אבל המה עקבי ישמרו כאשר קוו נפשי · ויחפצו בערמה לקחת את נפשי : לשעבר היה לך חד קוקית כו' · כי על מה שברכו ה' במאה שערים והרבה כסף וזהב לא היה מקפיד כי ידע אשר

פירוש מהרז"ו

מהרה יתכן שיתבטלו על ידי תשובה ותפלה שכל מה שהקב"ה גוזר לרעה חוזר בו כמש"ל פל"ג ס"ד ופ"כ : יארכו הימים · והנביא השיב קרבו הימים ודבר כל חזון אבל אם יארכו הימים אפשר שיתבטלו : אבל שוטה · פי' אבילות חלושה כמו אבילות שעל הזקן · ופירושו כמו הדם שוטה · ודורש סמיכות הפרשיות נזיד עדשים שהיא אבילות אברהם כמש"ל פס"ג סי' י"א וסמוך לו ויהי רעב בארץ וירד יצחק לגרר והיו אלו ימים של צער וכמ"ש כי ירא לאמר אשתי ושכח בעבור זה אבל אברהם שהיה מקרוב · וזהו מ"ש כי ארכו לו שם הימים שאלו נחשבו ימים רבים וארוכים ע"ש שהיו של צער וכמ"ש ויק"ר פי"ט סס"ג ע"ש · וכ"מ בס' הישר שבשנת מות אברהם היה שנת הרעב וישב יצחק בגרר כו' ומ"ש כי ארכו לו כו' היו ג' חדשים ואחר עבור שנת אבל אברהם נראה ה' אל יצחק וגוהו לשוב לארץ כנען · וא"כ צ"ל שמ"ש ארכו לו כו' הם ג' חדשים וארכו לו ולא לאחרים : אמר ר"י · נדה ע"ז ב' : והלילה אמר הורה גבר · וכי זכר יש לו הריון ע"כ דורש והלילה אמר נוטריקון והלואי אמרה שגורע אות ה' מוהלילה ומוסיף על אמר וכאלו כתיב אמרה · וע"פ דרך קצרה אמרה אמי ובתיבת והלילה יש אותיות הלוי · ומ"ש הורה גבר הוא בתמיה : חלקיהו אדם צדיק · כמ"ש ירמיהו בן חלקיהו וכל נביא שהוזכר שמו ושם אביו היה נביא בן נביא כמ"ש רות רבה רפ"ב : שהיתה איזבל · נע"ג הרי איזבל היתה בימי יהושפט · וירמיה היה בימי צדקיה דור י"א ליהושפט וא"כ חי ירמיה י"א דורות וצריך לומר שלא התחיל להתנבאות עד סוף ימיו בימי יאשיה בן אמון וכמ"ש ריש ירמיה ושם כתיב לא ידעתי דבר כי נער אנכי · והראני המופלג מהרל"ל ברש"י בירמיה פסוק זה שגורס בהרוג מנשה בנביאי ה' ויתכן שכאשר הרג מנשה את ישעיה הרג גם שאר הנביאים ועדיין נ"ע שהרי מנשה מלך נ"ה שנה ובן נ"ד עשה תשובה כ"ב למלכותו · נשאר ל"ג שנה ואחריו אמון ב' שנה וי"ג ליאשיה שאז התחיל להתנבאות הרי מ"ח שנה ואיך אמר נער אנכי · אך דוגמא לזה מצאנו בדה"ב י"ג ורחבעם היה נער כו' ורחבעם היה במלכו בן מ"ב שנה · וביהושע ו' ויבואו הנערים המרגלים כו' ואמרו חז"ל שהיה פנחס וכלב וכלב היה אז בן פ' שנה · עכ"ז אינו דומה למ"ש לא ידעתי דבר כי נער אנכי משמע שהיה נער בשנים ממש וצ"ע : ן הארץ קשה · כמש"ל ס"ג שגרדיקי היא גוה רעה והשנה קשה שנת רעב : שמדדם לעשרם · במ"ר פי"ב ס"ם י"א וכ"ה צפר"א ר"פ ל"ג ויזרע יצחק שזרע לצדקה ועשר כל ממונו וכמ"ש באברהם יתן לו מעשר וביעקב עשר אעשרנו לך : ז ויצו אבימלך · פסוק זה קודם לפסוק ויזרע יצחק והמדרש היפך הפסוקים לפי שמעתיק ממדרשים אחרים הקודמים מכה וכה וע' יפ"ת : שעצמת לא ממנו · ומ"ש ממנו אין פירושו יותר ממנו אלא מאשר לנו ובתוכנו עצמת וכאשר שלחוהו ולא נחסר השפע ממנו אז הודו לו שגם לשעבר היה ברכת ה' עליו · ולא משלהם · וז"ש ראו ראינו כי היה ה' עמך לשעבר עתה אתה ברוך ה' : קוקיא · שיא לבך לעדרים משלי כ"ז ח"י לקוקיא ועי' במ"ע : ח ארבע · שד' פעמים נזכר חפירה בפרשה · א' בפ' י"ט עשק · ב' בפ' כ"א שטנה · ג' בפ' כ"ב רחובות · ד' בפ' ל"ב · ורומזים לבארה של מרים שנמשכו מימיו לד' דגלים כמ"ש בפר"א פל"ה שבארות האבות היא בארה של מרים · וזהו באר חפרוה שרים כו' הם האבות : חמש · שאלו באר עשק כתיב ב"פ באר · כי הול"ל ויקרא שמה עשק כמו ויקרא שמה שטנה · וע"פ מדה יו"ד פירושו שני בארות הרי חמש כנגד ה' חומשי תורה שנמשלו לבאר מים חיים כמ"ש ונוזלים מן בארך · יפוצו מעינותיך חוצה וכו' וכמ"ש במ"ר פי"ט סי' כ"ו שבאר מרים רומז על התורה : שבו נתעסק · עי' שמ"ר פ"ו סי"ב כי העוסק כו' : כנגד ס' ואלה שמות · ע"ל פ"ג ס"ה : ויקרא אותה שבעה · היינו הבאר של פסוק ל"ב הנ"ל והוא כולל ג' ספרים : משלים כו' · כמ"ש ויק"ר פי"א ס"א חצבה עמודיה

ידי משה

חלום וכן המרכבה שראה יחזקאל כתיב ואראה מראות · חלום ע"ש שלא ראה באספקלריא המאירה אלא בחלום ממש נקרא מראות אלהים וכן פי' בכלי פז כמלא שאמר חלום קשה ונבואה קשה למדו כל זה מיחזקאל כנ"ל : אבל שוטה · עיין מ"כ שפי' שקורא ליצחק אבל שוטה ומאד דחוק פירושו בעיני ולי נראה דס"פ וה"ג אבל בפת"ח כי שני מיני אריכות זמן יש האחד הנכתב בתורה ובצדיקים למען יאריכון ימיך וכיוצא בהם זה אריכות זמן של אמת וכמו שדרשו חז"ל ליום שכולו ארוך אבל אריכות ימים שלנו קורין חז"ל אריכות ימים של הבל וכן בגמרא קורא את הזמן בלשון הבלי זמן לז"א חלום ונבואה דברים קשים הם אבל שוטה אריכות ימים מבטלים המונה ר"ל הבלי אריכות ימים ר"ל מאחר שלא בא הנבואה אבי אבל שכרם ח"ו כמו ביחזקאל כמה שנאמר יארכו לנו הימים ואבד כל חזון וכן ביצחק כאן שאמר הפסוק שלפניו וירא אליו ה' גור בארץ הזאת כי לזרעך אתן את הארץ והוא סבר שיהיה לזמן קרוב ואמר הכתוב ויגר יצחק בגרר שהיה רק גר ולא נתקיימה הנבואה מיד אלא ארכו שם הימים ורצה לילך משם ושמש מטתו ביום כמו שעשה חלקיהו שהולך לברוח מפני איזבל ושמש מטתו ביום לקיים מצות עונה כמו שמביא אח"כ מעשה ע"ז ולז"א אמר ר"ח ב"א לפי שארכו לך הימים היית עושה הדבר הזה וכו' וסבר אתה שלא יתקיים הנבואה ורצית לילך מכאן ושמשת מטתך ביום כדרך שעשה חלקיהו כי יתקיים הנבואה לאחר זמן ודייק ושמש מטתו כדי שימסר ויחוש שיהיה לו זרע שיותן לו הארץ כנ"ל : ומפני מה מדד אותה מפני המעשרות כ"ל בן המחבר ע"ד דאי' בזוהר בפ' ויצא בפ' כי מעט אשר היה לפני ויפרוץ לרוב ברכתו של הקב"ה הוא לא פחות מאלף ומביא ראיה ע"ז וא"כ קשה למה היה כאן גבי יצחק רק מאה

(מדרש רבה בראשית)

כנגד משנה תורה · על שם כי ירחיב · (ח) כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ: ט ואבימלך הלך אליו מגרר · (ז) מגורר ^א^מלמד שנכנסו לסטים לתוך ביתו והיו מקרקרים בו כל הלילה · (ט) דבר אחר מגרר · מגורר מלמד שעלו בו צמחים · כמד"א (איוב ג) להתגרד בו · ואחוזת מרעהו · רבי יהודה אמר אחוזת מרעהו היה שמו · רבי נחמיה אמר סיעת מרחמוהי · ופיכול שר צבאו · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר פיכול שמו · רבי נחמיה אמר פה שכל צבאותיו נושקים לו על פיו: י ויאמרו ראו ראינו · ראינו מעשיך ומעשה אבותיך · ונאמר תהי נא אלה אם תעשה עמנו וגו' · רק מיעוט שלא עשו עמו טובה שלימה · בימי רבי יהושע בן חנניה גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפיזין מעכו עד אנטוכיא והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם · אזלין אלין כותאי ואמרין ידיע להוי למלכא דהדין קרתא מרדתא תתבנא ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך לא יתנון · ^ב^מנדה · זו מדת הארץ · בלו · זו פרובגירון · והלך · אנגרוטינה · ואמר להון (י) מה נעביד וגזרית · אמרין ליה שלח ואמר להון או ישנון יתיה מאתריה או יוספון עליה חמש אמין או יפצרון מיניה חמש אמין מן גרמיהון אנון חזרין בהון · (יא) והוו קהליא מצתין בהדא בקעתא דבית רמון כיון דאתון כתיבא שרון בכיין · בעיין למימרד על מלכותא אמרין יעול חד בר נש חכימא וישדך צבורא · אמרין יעול רבי יהושע בן חנניא דהוא אסכולוסטקיא דאורייתא · עאל ודרש ארי טרף טרף ועמד עצם בגרונו אמר כל דאתי מפיק ליה אנא יהיב ליה אגריה אתא הדין קורא מיצראה דמקוריה אריך יהיב מקוריה ואפקיה אמר ליה הב לי אגרי א"ל זיל תהא מלגלג ואומר דעילת לפומא דאריה בשלם ונפקת בשלם · כך דיינו שנכנסנו לאומה זו בשלום (יב) ויצאנו בשלום · ויבואו עבדי יצחק · (ה) (יג) אין אנו יודעים אם מצאו אם לא מצאו · מן מה דכתיב וימצאו שם באר מים חיים הוי שמצאו מים חיים:

פרשה סה א ויהי בן ארבעים שנה · הה"ד (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער ר' פנחס בשם רבי

סימון ^ג^מכל הנביאים לא פירסמוה אלא שנים משה ואסף · משה אמר (דברים יד) ואת החזיר כי מפרים פרסה הוא · אסף אמר יכרסמנה חזיר מיער · למה הוא מושלה בחזיר · אלא ימה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור כך מלכות הזאת הרשעה גוזלת וחומסת נראת כאילו (א) מצעת את הבימה · כך עשו כל ארבעים שנה צד נשי אנשים ומענה אותם וכיון שהגיע לארבעים שנה דימה עצמו לאביו · אמר מה אבא נשא אשה בן ארבעים שנה אף אני נושא אשה בן ארבעים שנה הה"ד ויהי עשו בן ארבעים שנה: ב ויקח אשה את יהודית · ר' יודן פתח (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה וגו' · היא דעתיה דר' יהודה דאמר רבי יהודה ^ד^אפי' ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן זה לזה · מאי טעמיה אלהים מושיב יחידים ביתה · כך לפי שכתוב (דברים כ) החרם תחרימם החתי והאמורי · ייתי הדין מחיק שמא ויסב להדא מחיקת שמא: ג ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח וגו' · (ויקרא יא) את כל עורב למינו · ^ה^בימי רבי חייא רבה עלה זרזיר אחד לארץ ישראל אתון טעינין ליה לגביה אמרו ליה מהו דניכליניה · אמר לון אזלון יהבו יתיה על איגרא וכל עוף דשכן על גביה מן מיניה הוא ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קי"א. ב נדרים דף ס"ב. בבא בתרא דף ח'. אסתר רבה פתיחתא ס'. ג ויקרא רבה פרשה י"ג. מדרש תהלים מזמור פ'. ילקוט כאן רמז קי"ב. ילקוט תהלים רמז תת"ל. ד אבות דרבי נתן פרק ל"ד. ה ירושלמי קדושין פרק ג'. ילקוט כאן רמז קי"ב. ילקוט תהלים רמז תשנ"ד.

חדושי הרש"ש

הוא הבאר עשק שכבר חפרו. אבל לפי' הרמב"ן יבוא על נכון. כי אמר ויחפרו כו' בנחל היינו כדי להמשיך מי הנחל לתוכו. ואשר ע"כ אמרו מריביו לנו המים כי מי תמצית הנחל הם אך הכתוב אומר שמצאו שם באר מים חיים לבד מי הנחל אשר ג"כ נתמצו שם. ולכן שפיר חשבו המדרש לשנים ע"ש מי הנחל. ובאר מים חיים: (ד) מגורר מלמד כו' והיו מקרקרים כו'. כי קרקר הוא משרש קרר כמו שיאמר מן גלל גלגל ומן חלל ותחלחל וסג' מן מגרר שהוא במקום ק' בחלוף גיכ"ק: (ה) אין אנו יודעין אם מצאו אם לא מצאו. כ"ל פירושו דפעמים לו בוי"ו משמש במקום לא באל"ף עי' סוטה ס"פ כשם (ועי' לקמן פע"ג מה שדרשו בפסוק ויאמר לבן הן לו כו' וכמ"ש. וע"ע פרי' פ"ב בפסוק ויהי בשכון כו' כמ"ש בשם רש"י) ובפי' הרמב"ם שם. ולכן היה אפשר לפרש כאן ויאמרו לו מצאנו מים כמו לא מצאנו מים באל"ף:

(א) מצעת כו'. עיין במ"כ ויק"ר ספי"ג. וכן יש לפרש הא דתנן בעבודת כוכבים (ע"ז א') אין בונים כו' ובימה. כמו דתנן שם גרדום ופירש"י לדון ד"נ כמו שניא שעלו לגרדום. ורש"י פי' שם בימה

חדושי הרד"ל

כנ"ל וכא דב"ק הוא בויק"ר ר"פ י"א וע' שבת קט"ז: (ח) כי עתה הרחיב וכו'. ג"ז נדרש נגד מ"ת שנאמר בערבות מואב שכבר כבשו עבר הירדן והרחיב ה' לנס (וכד"א ברוך מרחיב גד שהיה בעבר הירדן) והיו סמוכים ליכנס לארץ: (ט) ד"א מגרר כו' להתגרד בו. כנ"ל. ודרש ד' במקום ר' על שקרובים בתמונה וכמש"ל ס"פ ס"א ע"ש בהגהותי בס"ד: (י) מה נעבוד וגזרית. כנ"ל פי' כבר גזרתי: (יא) והוון קהליא מלמתין בהדא כו'. כנ"ל: (יב) ויצאנו בשלום. כמו בילחק שלא עשו לו טובה שלמה וכל טובתו היה שלא נגעו בו ושלחוהו בשלום: (יג) א"א יודעין כו'. כי בבאר הראשון שאמרו לנו המים היינו שאמרו שהמים אינן נובעין מים חיים אלא שבאין מתמצית נחל גרר ולא רבו עליה מפני הבריית והשבועה. או כיון שכתוב מצאנו מים הוא מציאה של הפקר מים חיים לכן דרש לה בגז"ש מציאה מציאה מהתם של מציאה הוא מים חיים ולכן לא רבו עליה. אבל אלמלי היו תמצית מי נחל גרר לא היו חוששין על השבועה והיו מריבין (ואף בראשונה כשחפרו בנחל מעיד הכתוב שהיה באר מים חיים ולא תמצית נחל גרר ובעלילה רבו עליה):

מתנות כהונה

מגורר כו' · דאל"כ מגרר נ"ל: צמחים · של שחין: להתגרד בו · איוב ב': סיעת מרחמוהי · כ"ת אונקלוס: פה שכל כו' · פיכל נוטריקון פה כל: פפוס ולוליאנוס · שני אחים היו והן הן הרוגי לוד שמסרו נפשם בשביל כל ישראל כדאיתא בפסחים פרק אלו עוברין דף נ' ובערוך ערך הרג מביא המעשה: טרפיזין · פי' הערוך שולחנות בלשון יון: אזלין כו' · הלכו הכותים ואמרו למלך ידיע להוי כו' כל אלו פסוקים הם בספר עזרא: מדת הארץ · הכי גרסינן ג"כ בערוך ופי' בו מדה ושיעור מס מן הקרקע: ברובגירון ה"ג רש"י ופי' בו כסף גולגולת · אנגרוטינה · ג"כ מין מס הוא. ואמר להם או שישנו ביהמ"ק ממקומו הראשון או יוסיפו כו': ומן גרמיהון כו' · ומעצמם הם יחזרו בם והיה כל קהל ישראל מחוברים ומקובצים בזאת הבקעה של בית רימון כיון שבאו הכתבים מאת המלך התחילו בוכים ורצו למרוד במלך ולבנותו בלא רשותו אמרו חכמי ישראל ילך חכם אחד וישקיט הצבור ואמרו ילך ר' יהושע: דהוא אסכולוסטקיא · פירוש אדון של בית המדרש ובקי לסדר דברי אגדה המתישבים על לב יודעיהם · בית המדרש נקרא בלשון יון סכולא כ"פ הערוך: עאל כו' · נכנס ודרש מעשה היה בארי שטרף בהמה או חיה אמר הארי כל מי שיבא ויוציא אותו העצם מתוך גרוני אני נותן לו שכרו בא אותו קורא מגראי מין עוף דמוקריה ארוך פי' הערוך שצוארו ארוך: יהב מוקריה · פי' הערוך צוארו ופיו שמנקר בו ובילקוט גרס קונכיה ופי' ג"כ צוארו: ואפקיה · והוציאו לעצם ההוא וא"ל העוף אל הארי תן לי שכרי וא"ל לך תהא מספר ומשתבח ואומר שנכנסת לפי הארי בשלום ויצאת בשלום ג"כ: דעלית גרסינן: ויצאנו בשלום · ולא נתגרה בהם לעשות מאומה נגד רצונם: אין אנו יודעים כו' · יש לפרש מה שכתוב ויגידו לו על אודות הבאר הוא הבאר שכתוב בראש הפרשה ויכרו שם עבדי יצחק באר כמו שפירש הרמב"ן ז"ל ושם לא כתיב מים ויש לומר ששם לא מצאו מים שבכל הפרשה לא מצינו הבאר בלא מים כתוב בלדו והאי דכתיב מצאנו מים על כן באר אחרת היא ואם כן יקשה עלינו למה כתב לנו ויכרו שם עבדי יצחק כו' או מה שהגידו לו מלאכתם הבטלה כיון שהיתה מלאכה בטלה ועל כן אמר דיליף בג"ש באר מבאר מוימצאו שם באר מים חיים או מצאנו מוימצאו דלעיל ללמד על הבאר ההיא שהיתה גם כן מים חיים או באם אינו ענין לגופו שהרי כתיב מצאנו מים:

פרשה סה לא פירסמוה · מנהג מלכות הרביעית הזאת: מצעת את הבימה · עשתה עצמה כאילו היא לדקה עשתה והצדיקה את הדין לאמתו ועשה מצעות נאות על בימה שבב"ס [ועיין זה בויקרא רבה פי"ג]: הה"ד כו' · דאל"כ מה בא הכתוב להשמיענו: היא דעתיה כו' · האי דלקמן היא דעתו של ר"י: אפילו ממזר כו' · יחידים משמע ממזרים שהם יחידים בלא אח ואחות וחבר ואסורים לבא בקהל: ה"ג החתי והאמורי וכתיב ולא יהיה שריד וגו': ייתי כו' · יבא זה ימחה שמו ששמו כתוב לימחה ויקח את זאת שמחה כתוב לימחה: זרזיר · מין עוף: אתון כו' · באו והביאו אצל ר' חייא וא"ל מהו שנאכל אותו טהור הוא או לא: אמר לון גרסינן אמר להו לכו ותנו אותו על הגג וכל עוף שיבא וישכון אצלו הוא מין שלו: עורבא מצראית · עוף טמא הוא: מסאב · תרגומו של טמא מסאב:

ה"ג

רש"י

ילפונו המה עקבי ישמורו: ואבימלך הלך אליו מגרר מלמד שנכנסו לסטים לתוך ביתו והיו מקרקרים בו כל הלילה · שלא הלך כדרך מלך אלא כגר מגורר: ד"א מגרר מגורר מלמד שעלו בו למחים · שפרחו בו למחים כד"א להתגרד בו: רבי נחמיה אמר סיעת מן רחמוהי. מן אוהביו: כל צבאותיו · של אבימלך היו פוסקין על פיו של פיטל: ראה ראינו · כך פי' ראינו מעשיך ומעשי אבותיך · כאשר עשינו עמך · רק טוב מיעוט שלא עשו טובה שלימה שאמרו לו לך מעמנו: טרפיזות · שולחנות בלשון יון והיו מספקים לבני גולה כסף וזהב וכל צרכן · מטבעות · לחלוף · ומזונות למכור: מנדה זו מדת הארץ · מס של בתים: בלו זו פרובגירון · כסף גולגולת: או ישנוניה מן אתריה · ישנו העיר ממקומה או יוסיפון עליה חמש אמין או יבצרון מיניה חמש אמין ומן גרמיהון איעון חוזרים מיניהון: הוו קהליא מלמתין מקובצים בהדא בקעתא דבית רמון כיון דאתו כתבייא שחזר בו שריין בכיין: בעיין ממרוד · על מלכותא: אמרי יעול בר נש חכים וישדל לבורא · ישדל יפתה: אמרין ייעול רבי יהושע בן חנינא דהוא אסקולוסטיקא דאורייתא · מקבץ התורה בלשון יון: עאל ודרש ארי טרף טרף ועלה עצם בגרונו ואמר כל דאתי אפיק ליה אנא יהב ליה אגרא אתא הדין קורא מגראה דמוקריה אריך ויהיב מוקריה ואפקיה ראשו והרטומו של אותו עוף ארוך א"ל הב לי אגרי א"ל זיל תהא מלגלג משתבח · ואמר דעאלית לפומיה דאריה לשלם ונפקית לשלם ואין לך שכר גדול מזה כך אולי נשכון ביניהם בשלום ואין אנו רוצים מאומה מהם:

אדם

פירוש מהרז"ו

שבעה: בנגד משנה תורה · שכשיקיים את התורה ירחיב ה' את גבולו · והנה המדרש חשב הפסוקים כסדר ה' ח"ת ולא כסדר שכתובים כאן: ט ופיכול שר צבאו · לעיל פנ"ד סי' ב' וש"נ ועי' רמב"ן ע"פ וילך יצחק אל אבימלך: י ראו ראינו · כופל הראיות ע"פ מדה יו"ד: אינון חזרין בהון · וכמ"ש הכל בכתב גו' כל מלאכת התבנית: ויצאנו בשלום · ואף שלא עשו טובה על כל פנים לא עשו רעה שהיה בידם לעשות · וכן באבימלך היה יכול לעשות רעה ולא עשה:

פרשה סה סימן א רבי פינחס · לעיל פר' ס"ג סס"ח · מדרש תהלים ס"פ פ': מה אבא · שלא מצאנו בתורה שמפורש אצל אחרים כמה היו

מכל הנביאים כו'. פי' כל הנביאים שהזכירו אימת ארם הרשעה לא הזכירו פרסום זיופה אלא שנים במה שהמשילוה לחזיר וכדמפרש ואזיל: מה אבא נשא בן ארבעים שנה · משום דלעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך ישא אשה ולכן לא נשא אשה עד ארבעים עד שיהיה בן ארבעים לבינה · והתחפש גם הוא בזה כאילו נפשו דבקה בתורה · אבל באמת התמהמה מפני שהיה צד נשי אנשים שהיה מרמה ומפתה אותן

יפה תואר

אשר מאת ה' היו לו אבל על המקנה שקנה מהם בכספו ונחסרו מהם הקפיד אבימלך. א"נ דלא מקרי עצמות אלא המקנה שזה עלם העושר וכמ"ש ז"ל למה נקרא עשתרות שמעשרות את בעליהן. ולכן לא הקפיד רק בזה שהיה להם הפסד גדול במה שנסבו עדרי הבהמות אליו: שנכנסו לסטים כו'. ומגורר מלשון אל תתגר בם. וטעם הגדה זו נראה לומר שמפני זה הרגים בתשאו שגרש את יצחק ונתן לב להתרפס לפניו: פיכול שמו. עמ"ש בזה לעיל בפנ"ד: בימי ר' יהושע בן חנניה כו'. משום דק"ל כיון שלא עשו עמו טובה שלמה מאי רבותא שישלחוהו בשלום לכן מפרש שהטובה היא במה שלא הזיקוהו וזכה לצאת מן המקום הזה בשלום וכמשל מן הארי שאמר כך דיינו שנכנסנו לאומה וכו': אנגרוטינה. זו היא ארנונא שאמרו שם בגמ' דהיינו עישור תבואות ובהמות: אין אנו יודעים כו'. פי' אי הוה מציאה טובה דהיינו מים חיים אי הוו מים דעלמא דלא מקרי מציאה אבל מדכתיב וימצאו באר מים חיים ילפינן דהך מציאה נמי מים חיים. ומהר"ל שמואל שבע ז"ל אומר דמדכתיב התם באר יתירא דהוה סגי דלכתוב מים חיים אתא לאשמעינן דכל היכא דכתיב באר הוי מים חיים ומכיון דכתיב הכא ויכרו עבדי יצחק באר ש"מ דהוה מים חיים:

ידי משה

מאה לו"א זה היה למעשרות פי' שהברכה היה אלף רק שהמעשר היה רק מאה וא"כ הברכה היה אלף ודו"ק: אמרין ליה מהו דניכליניה · ואין להקשות דמאי מספקא ליה והלא יכול לבדוק בסימנים וי"ל ע"ד דאיתא בחו' דבר':

משנת דרבי אליעזר

ואבימלך הלך אליו מגרר מלמד שנכנסו ליסטים לתוך ביתו וכו' · י"ל דנלמד בג"ש דכאן כתיב מדוע באתם אלי וגו' וכן כתיב גבי יפתח בשופטים ואמר מדוע באתם אלי כאשר צר לכם כאשר גזלו אותם הגלעדים הגרגשים: ד"א מגרר וכו' כד"א להתגרד בו. דרך מלעגו כמו בעיר דלינו :

ויבאו עבדי יצחק אין אנו יודעין אם מצאו · פי' אם מצאו שם מים חיים ע"ד ויגידו לו שם מים חיים ויבני באר בזאת כתיב ויכרו שם עבדי יצחק באר דקאי אבאר שלפני כמו שפירש הרמב"ן שהרי שמצאו מים חיים :

אזלין יהבו יתיה על איגרא ואתא הדין עורבא מיצראה שכן על גביה · אמר מסאב הוא דמן מיניה הוא דכתיב ואת כל עורב למינו · אמרו א לא הלך עורב אצל זרזיר אלא שהוא מינו · כך לפי שכתוב בו כי החרם תחרימם יתי הדין מחיק שמא · ויסב להדא מחיקת שמא · ויהי עשו בן ארבעים שנה: ד ותהיינה מורת רוח למה ליצחק תחלה · אלא ע"י שהיתה רבקה בת כומרים לא היתה מקפדת על טנופת עבודת כוכבים · וזה על ידי שהיה בן קדושים היה מקפיד על טנופת עבודת כוכבים לפיכך ליצחק תחלה · ד"א למה ליצחק תחלה אלא לפי שהדבר תלוי בה · שנאמר ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך לפיכך ליצחק תחלה · ד"א למה ליצחק תחלה אלא דרכה של אשה להיות יושבת בתוך ביתה ודרכו של איש (א) להיות יוצא לדרך ולמד בינה מבני אדם · וזה ע"י שכהו עיניו והוא יושב בתוך הבית · לפיכך ליצחק תחלה · אמר ריב"ל גרם להורו לסלק ממנו רוח הקדש: ה ויהי כי זקן יצחק ר' יצחק פתח (ישעיה ה) מצדיקי רשע עקב שחד · ב כל מי שנוטל שוחד ומצדיק את הרשע בעקב וצדקת צדיקים יסורו ממנו · (ב) וצדקת צדיקים זה משה · (ג) יסורו ממנו זה יצחק ע"י שהצדיק את הרשע כהו עיניו · ויהי כי זקן יצחק וגו': ו (משלי יז) מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם · א"ר יהושע בן לוי לולא ממה שהיתה רבקה אוהבת את יעקב יותר מעשו עשתה את הדבר הזה אלא אמרה לא יעול ויטעי בההוא סבא על שם תועבת ה' גם שניהם ועל ידי שהצדיק את הרשע כהו עיניו · ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו: ז ר' יצחק פתח (שמות כג) ושוחד לא תקח וגו' · אמר ר"י ומה אם מי שנטל שוחד ממי שהיה חייב לו כהו עיניו · הלוקח שוחד ממי שאינו חייב לו עאכ"ו · ויהי כי זקן יצחק וגו': ח רבי חנינא בר פפא פתח (תהלים מ) רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך וגו' · א"ר חנינא ג כל פעולות ומחשבות שפעלת אלינו בשבילנו · למה כהו עיניו של יצחק כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות · ויהי כי זקן יצחק: ט א"ר יהודה בר סימון ד אברהם תבע זקנה אמר לפניו רבון העולמים אדם ובנו נכנסין למקום ואין אדם יודע למי מכבד מתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי מכבד · א"ל הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל · מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב זקנה וכיון שעמד אברהם נתן לו זקנה · ואברהם זקן בא בימים · יצחק תבע יסורין אמר לפניו רבון כל העולמים אדם מת בלא יסורים מדת הדין מתוחה כנגדו מתוך שאתה מביא עליו יסורים אין מדת הדין מתוחה כנגדו · אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל · מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב יסורין וכיון שעמד יצחק נתן לו יסורים ויהי כי זקן יצחק ותכהין · יעקב תבע את החולי אמר לפניו רבון העולמים אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו · מתוך שהוא חולה שנים או שלשה ימים הוא מיישב בין בניו · אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל (בראשית מח) ויאמר ליוסף הנה אביך חולה · א"ר לוי אברהם חידש זקנה · יצחק חידש יסורים · יעקב חידש חולי · (ד) חזקיהו חידש חולי · (ה) שיתרפא · אמר לו העמדת אותו עד יום מותו אלא מתוך שאדם חולה ועומד חולה ועומד הוא עושה תשובה · אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל · הה"ד (ישעיה לח) מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלותו ויחי מחליו · א"ר שמואל בר נחמן מכאן שהיה בין חולי לחולי חולי כבד משניהם: י ותכהין עיניו מראות · ה א"ר אלעזר בן עזריה מראות ברע' מראות ברעתו של רשע · אמר הקב"ה יהיה יצחק יוצא לשוק ויהון ברייתא אמרין דין אבוה דההוא רשיעא אלא הריני מכהה את עיניו והוא יושב בתוך ביתו · הה"ד (משלי כח) בקום רשעים יסתר אדם · מכאן אמרו ו כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות · תלמיד רשע מאחיה השילוני (מלכים א יד) ואחיה לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו · שהעמיד את ירבעם תלמיד רשע · בן רשע מיצחק · ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו · ד"א מראות מכח אותה ראיה ז שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת · הה"ד (ישעיה לג) הן אראלם (ו) צעקו חוצה וגו' · ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו והיו רשומות בתוך עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו הה"ד ויהי כי זקן יצחק וגו' · ד"א מראות מכח אותה הראיה ח שבשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גבי המזבח תלה עיניו במרום והביט בשכינה ·

מסורת המדרש א בבא קמא דף צ"ב · חולין דף ס"ה · ב ילקוט ישעיה רמז רע"א · ג ילקוט תהלים רמז תשל"ז · ד בבא מציעא דף פ"ז · סנהדרין דף ק"ז · תנחומא כאן סי' ו' וסדר חיי שרה סי' א' · ילקוט סדר חיי רמז ק"ס · ה תנחומא סדר תצא סי' ד' ילקוט כאן רמז קי"ד · ו סנהדרין ק"ב · תנחומא כי תצא סי' ד' · אגדת שמואל פ' ח' · ילקוט מלכים רמז ר"ב · ז לעיל פר' נ"ו · ילקוט ישעיה רמז ש"ג · ח דברים רבה פרשה י"א · ילקוט כאן רמז קי"ד ·

חדושי הרד"ל

(א) להיות יוצא לדרך ולמד בינה כו' · נקט ל'זה משום שהמאמר שנוי לעיל פי"ח לענין ויבן בינה יתירה בענין אחר ·

חדושי הרש"ש

ולשון מצעות כו' היינו נמי כמו שנהגו היום שמציעין בגד למר על השולחן אשר ישבו השופטים

[illegible] יושב בתוך הבית כו' כדלקמן דראב"ע יהא יוצא לשוק כו' אלא הריני [illegible] משה · שנאמר בו לא כהתה עינו וכ"מ ברבינו בחיי : (ג) יסורו ממנו זה יצחק כו' כהו עיניו · שלא זכה לצדקה זו של משה וכהו עיניו בזקנותו וזהו בעקב ר"ל בסוף [illegible] שיתרפא · כ"ה גם בפר"א פנ"ב ובזוהר תרומה קע"ד · אבל בב"מ ובחלק אמר עד אלישע · ועי' תוס' ספ"ק דב"ב ט"ז · ובביאורי לפר"א שם באורתי : (ה) שיתרפא · אמר לא [illegible] מותו כו' · כ"ה בילקוט חיי שרה רמז ק"ס וכצ"ל · ור"ל שאז בשעת מותו פעמים אין בו כח לשוב עוד בתשובה שלימה לעשות לשמור ולקיים בפועל המצות אחרי התשובה : (ו) צעקו חוצה וגו' · מר יבכיון · ונשרו דמעות כצ"ל :

רש"י

פרשה סה אדם מת בלא חולי אינו מיישב בין בניו · שאינו מחלק להם נכסיו [illegible] : בחלותו ויחי מחליו הכי מכאן שהיה בין חולי לחולי [illegible] אמר בחלותו ויחי מהו ויחי מחליו לומר שחוליו שני היה כבד מראשון

מתנות כהונה

ה"ג תחרימם כתיב : לא יהיה שריד וגו' ייתי הדין כו' : תלוי בה כו' : דכתיב בבטנה משמע שהיא גרמה שהיתה בת רשעים דאל"כ בבטנך למה לי בידוע שהיו בבטן לפיכך היתה סובלת וכ"מ שוב באב"א : להיות יושבת בתוך ביתה · והיא רגילה בקטטות ובדברים העציבים לה כמנהג בבני בית : ולמד בינה כו' · כלומר אעפ"י שאינו יוצא להרויח כיצחק שהיה עובד אדמה וגם [illegible] צריך לצאת ולסחור הארץ מ"מ דרך האיש לצאת חוצה בין בני אדם לראות מנהגם ולהבין בינה בכל ענייהם : שכהו עיניו יושב גרסינן : יושב בתוך הבית · [illegible] אונה כי לא הורגל : גרם · עשו : להורו · לאביו וזהו מורת רוח שהעביר והמרה ממנו רוח קדשו ולפיכך ליצחק תחלה משמע מגירסת הילקוט שגרם [illegible] רוח הקדש ממנו : ה"ג בעקב נדרש וצדקת כו' : זה משה · שלא הצדיק הרשע שנאמר רשע למה תכה רעך : הדבר הזה · שסבבה הברכות ליעקב : לא [illegible] מטעה את אביו ויהיה יצחק נקרא תועבה על שם וגו' : ומה אם מי גרסינן : ממי שהוא חייב לו · כיצחק שלקח מעשו בנו שחייב לכלכל את [illegible] מתוחה כו' · שהיסורין ממרקין עונותיו : ואינו מיישב · אינו יכול לצוות אותם ולסדר ולייסב ענין ירושתם : אמר לו · חזקיה לפני הקב"ה העמדת [illegible] בשעת נאת נפשו ואינו זוכר לשוב בתשובה אלא כו' : בין חולי לחולי כו' · דייק מדאמר ויחי ולא אמר ויקם משמע שכבר בא עד שערי מות ויחי דרך [illegible] כתיב עוד מחליו משמע עוד חולי ג' : הכי גרסינן בילקוט מראות מראות ברעתו כו' דאם לא כן מראות למה לי אלא על דרך שאמר הכתוב עולם [illegible] כדי שלא יראה ברשעתו של אותו רשע : ויהון ברייתא כו' · ויהיו הבריות אומרים זהו אביו של אותו רשע : צעקו חוצה וגו' גרסינן :

יפה תואר

[illegible] : למה ליצחק תחלה · ואין לומר שמרו שניהם יחד והכתוב מונה ליצחק תחלה מפני חשיבותו · [illegible] רוח ליצחק ורבקה · ומדאמר לרבקה משמע לרבקה אחר זמן : לא היתה מקפדת על עבודת כוכבים גופה · חלילה לאמר כן על צדקת זו · [illegible] ניתוח ועוגנות אשר הם אסורים משום לתא דעבודת כוכבים · משום [illegible] עבודת כוכבים · משא"כ יצחק הקפיד ג"כ על זה : בעקב וצדקת צדיקים [illegible] וצדקת הוא נוסף וכוי"ו והיה וענה · ודורש על יצחק בשביל שהצדיק את [illegible] צדקת צדיקים זה משה דכתיב גביה לא כהתה עינו יסורו ממנו · [illegible] שפירושו שנבזה בעיני המאכילו השוחד עד"ש בסנהדרין שהדי שקרי [illegible] טעה היה שהיה מרמה בפיו כדדרים לעיל ואיך נקרא זה מצדיק רשע [illegible] מאכילו איבעי ליה ליצחק לעיוני דפסול לדוניה · ולכן אפשר שטעה [illegible] יותר : לא ממה שהיתה רבקה אוהבת כו' · כלומר מסבת אהבתה [illegible] קפחה את הברכות מעשו · אך בקשה תחבולה כי יברך את שניהם · [illegible] מוכרחת לעשות כן : ומה אם מי שנטל שוחד כו' · ואע"ג דבהדיא [illegible] ק"ו · אך מהכתוב אפשר לפרש יעור את עיני הדעת ועורון השכל כי [illegible] ק"ו יליף כי הוא עורון עינים ממש : ממי שהיה חייב לו כו' · [illegible] שכבוד אב ואם הוא משל בן א"ש כפשטיה · ואי סבר כמ"ד משל אב [illegible] לעשות לו מטעמים להאכילו ולהשקותו כעבד לאדוניו : אין כתיב [illegible] פרעה זה היה יסורין לפי שעה והכא מיירי ביסורים קיימים : מתוך [illegible] · בשלהי מו"ק אמרינן הטעם שלא יפגעו מלאך המות בשוק כבהמה · [illegible] אחד אבל לצוות לביתו בייסוב הדעת צריך ב' וג' ימים · והא דל"ק [illegible] · כי למרק לבד היה די ביסורין · אבל כיון שנתחדש החולי מטעם [illegible] מרק : חזקיה חדש חולי שיתרפא · והא דמצינו וירפא ה' את אבימלך [illegible] לה · זה הוא בחולי המחודש לפי שעה בהשגחה לתוכחת מוסר · [illegible] רבו ימיו למות · ומה דכתיב בתורה ורפא ירפא · ובפרק מקום שנהגו [illegible]

פירוש מהרז"ו

כשנשאו נשים רק אלהם לדרשה : ג כי החרם וגו' · עמ"כ ויותר מפורש בישעיה ל"ד רותה בשמים חרבי וגו' · וכן בסי' הקודם ג"כ מתיבת חרמי : ד למה ליצחק תחלה . ל"ע שהרי מן הדין להקדים האיש להאשה והאב להאם · ויתכן שבקלקלה מתחילין מן הקטן כמש"ל פ"כ סי' ג' וגם היל"ל לאבותיו או להוריו : לסלק ממנו רוה"ק · כמ"ש בפ' הסמוך ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות פי' ברוה"ק · ועי' פסיקתא פר"ג סי' ד' והעתקתי לשונו לעיל פס"ד סי' ה' : ה בעקב וצדקת צדיקים · עמ"כ וה"ג בילקוט ישעיה ה' ודברי חז"ל סמוכים על המפורש במ"ר רפי"ד וש"נ · וז"ל אשליך נעלי מה אני עושה שולף מנעלי ורומסן בעקיבי וכ"ה בד"ר פ"ג סי' ב' וש"נ · וכאן דורש מ"ש עקב שוחד על מי שסוף עונשו שיהיה נרמס בעקב וע"כ המצדיקו עונשו כמוהו והוא מדה כנגד מדה · שכתוב בו כשהיה בן ק"כ שנה לא כהתה עינו · ויצחק היה עתה בן קכ"ג שנה ואפשר שכהו עיניו איזה שנים קודם הברכה · ומ"ש וצדקת כמו זכות כי תרגומו זכו שזכות משה ניטל מיצחק : ח רבות עשית · וס"ד נפלאותיך ומחשבותיך אלינו וז"ש כל פעולות כמ"ש עשית · ומחשבות כמ"ש ומחשבותיך · ותיבת אלינו נמשך גם לרישא · וע"ל פל"ב סי' ה' כהות עינים כו' וזהו בשבילנו ועי' מדרש תהלים מ' שדורש הפסוק על אברהם : ט אברהם תבע זקנה · ע"ל ס"פ נ"ח ור"פ נ"ט · והוא ע"פ מדה ע"ז שמיוחד במקומו שכאן התחילה הזקנה · ומ"ש עד כאן פי' עד אברהם וכמ"ש ואברהם ושרה זקנים ואדוני זקן ואברהם זקן : וכ"ה בפר"א פנ"ב ע"ש כל הענין באורך : חולה שיתרפא · ומ"ש חז"ל על אלישע שחלה ג' חולאים ואלישע היה הרבה שנים קודם חזקיהו נ"ל שאלישע לא חידש שיהיה המנהג בעולם כן עד חזקיה · וצ"ע מנין לחז"ל כזה : י כל המעמיד תלמיד · [illegible]

מושלים אותו משל למה הדבר דומה למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו ותלה עיניו וראה בנו של אוהבו מציץ עליו בעד החלון אמר אם הורגו אני עכשיו מכריע אני את אוהבי אלא גוזרני שיסתמו חלונותיו · כך בשעה שהעקיד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח תלה עיניו והביט בשכינה · אמר הקב"ה אם הורגו אני עכשיו אני מכריע את אברהם אוהבי אלא גוזר אני שיכהו עיניו · וכיון שהזקין כהו עיניו · ויהי כי זקן יצחק וגו' :

יא ויקרא את עשו בנו הגדול · [א] אמר ר"א בר שמעון למדינה שהיתה מכתבת (ז) ענקמון למלך והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס והיתה קוראה אותו מקרוא לפרוס אמרה בני מקרוא לפרוס אין אתם מכתיבין אותו · אמרו אם בעיניך מקרוא לפרוס בעינינו הוא ננס שבננסים · כך אביו קורא אותו גדול ויקרא את עשו בנו הגדול · אמו קראת אותו גדול ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות · אמר להם הקב"ה אם בעיניכם הוא גדול בעיני הוא קטן (עובדיה א) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד [ב] א"ר ברכיה לקבל תורא טבחא הה"ד (ישעיה לד) כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום · ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני הה"ד (משלי כו) כי יחנן קולו אל תאמן בו וגו' [ג] חזקיהו תורגמינא אמר (שם) כי שבע תועבות בלבו · את מוצא תועבה אחת כתיב בתורה וכתוב בה עשר (דברים יח) לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' וחובר חבר ושואל אוב וידעוני וגו' · כאן שכתוב שבע עאכ"ו · הוי כי שבע תועבות כי שבעים תועבות בלבו · ויאמר אליו הנני :

יב א"ר יהושע בן קרחה הגיע אדם לפרק אבותיו קודם לה' שנים ולאחר חמש שנים ידאג מן המיתה שכן יצחק אמר אם לשניו של אבא אני מגיע עד עכשיו מתבקש לי אם לשנים (ח) של אמי אני מגיע · ויאמר אליו הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי · [ד] תני שבעה דברים מכוסים מבני אדם ואלו הן · יום המיתה · ויום הנחמה · ועומק הדין · ואין אדם יודע במה הוא משתכר · ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו · ואין אדם יודע מה בעיבורה של אשה · ומלכות הרשעה אימתי נופלת · יום המיתה מנין · דכתיב (קהלת ט) כי גם לא ידע האדם את עתו · יום הנחמה מנין · דכתיב (ישעיה ס) אני ה' בעתה אחישנה · ואין אדם יודע מה בעומקו של דין · שנאמר (דברים א) כי המשפט לאלהים הוא · ואין אדם יודע במה הוא משתכר · דכתיב (קהלת ג) מתת אלהים הוא · ואין אדם יודע מה בלבו של חברו · דכתיב (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב · ואין אדם יודע מה בעיבורה של אשה · דכתיב (קהלת יא) כעצמים בבטן המלאה · [ה] ומלכות הרשעה אימתי נופלת · דכתיב (ישעיה סג) כי יום נקם בלבי:

יג ועתה שא נא כליך · (ט) שחוז מאני זינך שלא תאכילני נבילות וטריפות · סב מאני זינך שלא תאכילני גזילות וחמסים · תליך · אמר לו הרי הברכות תלויות למאן דחמי ליה למתברכא הוא מתבריך · ד"א שא נא כליך · זו בבל (דניאל א) ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו · תליך זו מדי (אסתר ו) ויתלו את המן על העץ · קשתך זו יון · שנאמר (זכריה ט) כי דרכתי לי יהודה קשת · וצא השדה · זו אדום · ארצה שעיר שדה אדום · ועשה לי מטעמים · ר' אליעזר בשם רבי יוסי בר זימרא אמר [ו] שלשה דברים נאמרו בו בעץ שאכל אדה"ר טוב למאכל ויפה לעינים ומוסיף חכמה · ושלשתן נאמרו בפסוק א' שנאמר (בראשית ג) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל · מכאן שהוא טוב למאכל · וכי תאוה הוא לעינים · מכאן שהוא יפה לעינים · להשכיל · מכאן שהוא מוסיף חכמה · המד"א (תהלים פט) משכיל לאיתן · (י) [ז] וכן יצחק אמר ועשה לי מטעמים אמר לו בתחלה הייתי נהנה מן הראייה ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם · וכן שלמה אומר (קהלת ה) ברבות הטובה (יא) רבו אוכליה · [ח] מכאן לסומין שאינם שבעים לא דמי ההוא דחמי סולגיתא פניא וכפן להההוא דחמי סולגיתא מליא ושבע · וילך עשו השדה לצוד ציד להביא · [ט] אם מצא הרי מוטב ואם לאו להביא מן הגזילות ומן החמסין :

יד ורבקה אמרה אל יעקב · הביאה לי ציד ועתה בני שמע בקולי לך נא אל הצאן · א"ר לוי לך וקדם את האומה שמשולה לצאן · המד"א (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי · ולקח

מסורת המדרש א סי"ר פ"בי אגדת בראשית פ"מ · ילקוט כאן רמז קי"ד · וילקוט ירמיה רמז של"ב · ב פסיקתא רבתי פרשה י"ד ופ' ע"ו · ג ילקוט כאן רמז קי"ד · וילקוט משלי רמז תתקס"א · ד פסחים דף נ"ד · קהלת רבה פי"א · מכילתא בשלח פ"ו · ילקוט כאן · ילקוט ירמיה רמז רצ"ו · ה ילקוט ישעיה רמז שס"ו · ו ילקוט כאן רמז קי"ד · ז ב"ר פרשה י"ט · קה"ר פ' ה' פסוק ברבות הטובה · ילקוט בראשית רמז כ"ז · ח ילקוט קהלת רמז תתקע"ב · ילקוט כאן רמז קט"ו · ט יומא ע"ד · י לקמן פ' נ"ח · ילקוט כאן רמז קט"ו ·

חדושי הרד"ל

(ז) ענקמון · בשה"ר פ"ב פי"ג הגירסא אספטרון · פי' בעלי חרבות והיו בוחרין גדוד שומרי ראש המלך גבורים ענקים אחוזי חרב ע' מו"ע ע' אספטי : (ח) של אמי אני מגיע הנה נא זקנתי לא ידעתי יצ"ל : (ט) שחוז מאני זינך כו' · כמ"ש (בחולין ל:) דבדק גירא ושחט בהדי דפרת : (י) וכן יצחק אמר · ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי וקרא כאן המאכלים בשם מטעמים דרך נער שעכשיו אינו נהנה אלא מן הטעם : (יא) רבו אוכליה כו' · כי אם ראות עיניו כנ"ל :

מתנות כהונה

כי זקן יצחק וגו' גרסינן : מציץ עליו · בן אוהב מציץ על המלך דרך גאוה בלי יראה : מכריע את אוהבי · מכריע אותו חוץ מדעתו ומצערו וכהות עיני יצחק עמדו לו במקום מיתה שנאמר כי לא יראני האדם וחי וכמו שאמרו חכמינו ז"ל הסומא חשוב כמת וכן מצאתי בפירקי ר"א : ענקמון · לפי הענין פירושו אנשים גבורים בני חיל כענקים : מקרוא לפרום · פירש"י והערוך בלשון יון הוא ארוך וקל כלומר אדם גדול הקומה וקל ברגליו : לקבל תורא ט' · כנגד גדול השור צריך טבח גדול כן עשו נקרא גדול ולכן טבחו גדול : כי יחנן קולו · כעשו שענה את אביו דרך ענוה וזריזות הנני כמו שפירש"י בפרשת וישב : וידעוני וגו' גרס' · וקחשיב ואזיל עד עשרה : עאכ"ו · שלפי רוב התועבות הכתובים יהיו הרשעים כלולים בתוכם לפי ערך מניינם ויעלו השבע לשבעים : ה"ג ויאמר אליו הנה נא לא ידעתי וגו' : מתבקש לי · עדיין יבוקשו לי שני חיים ואצפה לחיות עוד אבל אם לפרק אמי לא ידעתי כו' שהרי יצחק באותו פרק היה בן קכ"ג ושרה היתה בת קכ"ז : יום הנחמה · שינחם ה' ציון בבנים : אני ה' בעתה וגו' · משמע אין הדבר גלוי אלא לי וכמו שאחז"ל אפי' לבא לפומא לא גלי : שחוז · שלא יהא בו אחד מב' מדות שפוסלים הסכין לשחיטה ולשון שא נא קא דריש כמא דאת אמר אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה בפ' ב' דמס' ביצה : סב מאני זייניך · כך גרסינן פי' קח כלי זיין שלך ודרש שא כמו ונשא את ראש : למאן דחזי ליה גרסינן · פי' למי שהוא ראוי אליהם ונבואה נזרקה בפיו ולא ידע מה ניבא : נאמרו בו גרסינן · ופי' בעץ שאכל ממנו אדם הראשון ועיין לעיל פר' בראשית ובקהלת בפסוק ברבות הטובה : וכן יצחק כו' · כשם שהקפידה חוה על טוב טעם כך הקפיד יצחק : רבו אוכליה וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ומה כשרון לבעליו כ"א ראות עיניו : לא דמי כו' · פירש"י והערוך אינו דומה מי שרואה לפניו סל והוא ריק מלחם ולפיכך נשאר רעב למי שרואה סל מלא פת אע"פ שאינו אוכל ממנו נעשה שבע וע"ד שאמרו חז"ל בפ' יום הכפורים אינו דומה למי שיש לו פת בסלו כו' : וקדם את האומה כו' · כלומר תקדם אתה לקבל הברכות כדי שתצא ממך אותו אומה כו' :

רש"י

מראשון ומשני שמה בו : למדינה שהיתה מכתבת ענקמין למלך · כמה חוליא למלך : מקרו לפרום · ארוך וקל בלשון יון : א"ר יהושע בן קרחה הגיע אדם לפרק אבותיו קודם ה' שנים או לאחר ה' שנים ידאג מן המיתה שכן אמר יצחק הנה נא זקנתי : אם לשנים של אבא אני מגיע · שגזרו עלי שאחיה כשנים שחיה אבא עד עכשיו מתבקש לי עדיין יש לי שנים הרבה לחיות שלא הגעתי לשנותיו : ואם לשנות אמי אני מגיע · הנה נא זקנתי שיצחק היה באותו הפרק פחות מאמו ה' שנים שכן מצינו שאותה שעה שנטל יעקב את הברכות היה בן ס"ג שנים וכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם הא למדנו שהיה יצחק אותה שעה בן קכ"ב שנה ושרה חייתה קכ"ז הא למדנו שהגיע לימי אמו קרוב ה' שנים : שא נא כליך · שחוז מאני זייניך שלא תאכילני נבלות וטריפות · אין שא אלא לשון שחיזה כהדא דתניא אבל משיאה ע"ג חברתה ביו"ט ודבר זה שמעתי מקרובי ר"מ בר יצחק : וכן שלמה אמר ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו מכאן לסומין שאינן שבעים : לא דמי ההוא דחמי סולגיתא פניא וכפין : סל הלחם ריקן ורעב : למאן דחמי סולגיתא מליא ושבע · מן הראייה בלבד : הביאה לי ציד · וילך עשו השדה לצוד ציד להביא מצא טוב ואם לאו להביא מן הגזל ומן החמס : לך נא אל הצאן לך וקדם אותה כמא דאת אמר ואתן צאני צאן מרעיתי · עשה דבר

פירוש מהרז"ו

וכמש"ל פנ"ו סי' ה' וס"כ ודורש נוטריקון מראות מר אות · ומר פי' טיפה כמ"ש מר מדלי יאות הוא רוטס · וז"ם נשרו דמעות והיו רשומות כו' : יא ענקמון · בערוך ע' אנקמון וכתב המ"ע בל"י אים חזק ובריא : א"ר ברכיה · לקמן פ' פ"ב סי' ג' פסיקתא ס"פ ש"ו : כי יחנן קולו · כי תיבת הנני מורה שהוא מוכן לעשות רצונו תמיד כמ"ש באברהם ומשה וכמש"ל פנ"ח ולקמן פ' פ"ד סי' י"ג אצל יוסף שתיבת הנני נותן חן ורצון : וכתוב בה עשר · מעביר בנו ובתו באש הרי ב' · קוסם קסמים ג' · מעונן ומנחש ומכשף הרי ו' · חובר חבר ז' · אוב וידעוני ט' · ודורש אל המתים הרי יו"ד וכתיב אחריו כי תועבת ה' כל עושה אלה הרי תועבה אחת וכולל עשרה עבירות וכאן שכתוב שבע תועבות וכל תועבה כולל עשרה עבירות · ועי' תהלים מזמור י"ד אמר נבל בלבו כו' · וע"ע בתנחומא : יב תני ז' דברים · קה"ר פסוק כי אינך יודע וע' פסחים פרק מ"ם : זו מתת אלהים · זר"ל גם כל האדם אשר נתן לו אלהים עושר וגו' ולשמוח בעמלו זו מתת אלהים היא : יג ואת הכלים הביא · בנבוכדנצר כתיב · ומ"ם שא נא רמז למ"ש בעזרא ה' י"ד ואף מאניא די בית אלהא וגו' ואמר ליה אל מאניא שא אחת המו בהיכלא די בירושלם : יהודה קשת וגו' גרס ועי' ילקוט : ארצה שעיר · רמז למ"ם עד אשר אבא אל אדוני שעירה וכמ"ש בסוף עובדיה ע"ש היטב : ג' דברים · ע"ל פי"ט סי' ה' וס"כ ומבואר · ומ"ם ומוסיף חכמה פי' רוה"ק : לצוד ציד · משמע כדרך הצודים פעם משיגים ופעם אין משיגים · ולהביא משמע שבאה וודאית והם ב"כ מכחישים · וע"ל פ' נ"ח סי' ד' : יד לך נא אל הצאן · והוא מיותר ואלא היכן ילך לקחת שני גדיי עזים · ע"כ דורש שהוא

יפה תואר

והיה ראוי לו להסתיר פניו כשראה אותה כמשה שהסתיר פניו · ולכן נענש וכמו שמצינו גבי ויחזו את האלהים · ובפר"א אמרו שתחת המיתה כהו עיניו דסומא חשיב כמת : וכתוב בה עשר · בקרא לא נמנה רק ט' · כי קשה למנות מעביר בנו ובתו בתרתי · וקרי לט' עשר דאין להקפיד על האחד שחסר במנין ולכן אמר כאן שכתב שבע עאכו"כ · כי נוכל לפרש שבע עבירות כי שבע הוא מספר רבוי וגוזמא אשר לא קצוב : ידאג מן המיתה · ונ"מ למיבעי רחמי ולחזק מאד בתשובה ומעשים טובים ולצות לביתו : אלו דברים מכוסים מבני אדם כו' · פי' מה שאמר יצחק לא ידעתי יום מותי · לא היה זה מקוצר דעתו · ומה גם כי הוא היה נביא ואיך לא ידע בנבואה · אבל כי לטובת בני אדם העלים הקב"ה שבעה אלה מבני אדם · כי אם ידע את יום מותו אז גם ימי החיים לא מתקו לו · וגם היה מהרהר בישובו של עולם בראותו כי קרב קצו · או כי שתמהמה לשוב בתשובה ואמר עוד שיום גדול ויום הנחמה לפירש"י בפרק מקום שנהגו דזה הוא היום אשר יתנחם האדם מדאגתו טוב הוא לאדם שלא ידע למען לא ישב ברפיון ידים ויצפה על היום ההוא · אבל טוב לאדם לעבוד ולעמול ולבקש הצלה לנפשו וה' יביא לו הישועה והנחמה בעתו ובמועדו · ולפי הפי' שם שהוא קץ הגאולה ונחמת ציון (וכאשר נראה מפשט דברי המדרש אף כי י"ל גם לפי' הראשון כי שמדרש הביא ראיה מנחמת ציון על שהם נחמה) כי אם ידעו אשר הקץ רחק מאד · אז יצאו רבים מהכלל וזה הוא ג"כ הטעם ממלכות אדם כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה · ועומק הדין אם ידעו לא העמיקו שמה בדעת ובתבונה לבוא עד העומק · ואם ידע במה ישתכר אז עזב החריצות והסתכלות ותפש את העסק אשר ישתכר בה · ואלו ידע מה שבלב חבירו אז רבתה הקנאה והמשטמה בין איש לרעהו · וכן אם ידע מה בבטן שאשה אז תצטער האב והאם בימי הריונה אם תתעבר בוולד שלא כרצונם · וגם אם ידעו מראש כי היא הרה ללדת זכר אשר זה תפלם אז תקטן השמחה בלדתה · ולא יהיה לה גמול על שהבלי לידה · ועוד נוכל למצוא טעמים נכונים מדוע כסה הקב"ה את כל אלה מבני אדם : שלא תאכילני נבילות וטרפות כו' · ואע"ג דיצחק חשב את עשו לצדיק · ואיך יחשדהו שיאכילהו נבלות ויביא לו מן הגזל · ושמא י"ל כי בא להזהירו אשר בשביל כבוד אביו ולמלא את רצונו · לא יאמר בלבו כי הותרו גם האסורים · לכן אמר לו אף כי זריז אתה בכבוד אביך מ"מ כיבוד אב איננו דוחה לאיסור נבלה וגזלה : ועשה לי מטעמים ר' אליעזר בשם ריב"ז כו' ·

ידי משה

בפרק אלו טריפות למינהו ר"א אומר להביא את הזרזיר אמרו לר"א והלא כפר תמרתא שביהודה היו אוכלין אותו מפני שיש לו זפק אמר להן עתידין ליתן את הדין וקל להבין : אם הורגו אני · צריך להיות נקודה אחר מלת אני ומלת עכשיו קאי אלמטה ר"ל עכשיו אני מצער את אוהבי אלא מה עשה שתם חלונותיו וכן להלן גבי יצחק גם כן כך שמלת עכשיו קאי אלמטה ר"ל עכשיו יצטער אברהם אם אני הורגו אלא אסתום חלונותיו ר"ל שיכהו עיניו ודו"ק דאל"כ לא היה המשל דומה לנמשל : חזקיהו תורגמינה אמר כי שבעים וכו' והוכיח כן בתורה תועבה אחת וכתיב בה עשרה עבירות לא וחשוב שם מעביר בנו ובתו קוסם קסמים וגו' וא"כ ע"כ שבע תועבות הם שבעים שכל א' חשוב עשרה וק"ל : שא נא כליך שלא תאכילני נבלות וטרפות וכו' · נ"א לו תליך הברכות תלויות למאן דחמי ר"ל למי שהוא ראוי לברכה ע"כ תראה שלא תהיה גזלן וחמסן : שא נא כליך זו בבל וכו' עד ולא השדה זו אדום · פי' שרמז לו שימתין עד אחר ג' מלכיות ואז יצא השדה זו אדום שיהיה לו המלוכה אחר ג' מלכיות

לי משם שני גדיי עזים טובים · א"ר לוי [א] אם מצאת הרי מוטב ואם לאו הבא לי מפרפורנין שלי · שכך כתב לה שהוא מעלה לה שני גדיים בכל יום · טובים · ר' חלבו אמר [ב] טובים לך שעל ידן את נוטל את הברכות · וטובים לבניך שעל ידן הוא מתכפר להם ביום הכפורים · דכתיב (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר וגו': **יא** ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שעיר · גבר שידין כמד"א (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם · ואנכי איש חלק · כמד"א (דברים לב) כי חלק ה' עמו · רבי לוי אמר משל לקווץ וקרח שהיו עומדין על שפת הגורן ועלה המוץ בקווץ ונסתבך בשערו עלה המוץ בקרח ונתן ידו על ראשו והעבירו · כך עשו הרשע מתלכלך בעונות כל ימות השנה ואין לו במה יכפר אבל יעקב מתלכלך בעונות כל ימות השנה ובא יום הכפורים ויש לו במה יכפר · שנא' (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר · רבי יצחק אמר לא שאול הוא לה ולא שאולה היא ליה אלא [ג] ונשא השעיר עליו זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר · את כל עונותם עונות תם · שנאמר (שם כה) ויעקב איש תם · אולי ימושני אבי [ד] והייתי בעיניו כמתעתע · כמת וכתועה וכעובד עבודת כוכבים · והבאתי עלי קללה וגו' · אפילו ברכה אחת שהוא עתיד ליתן בסוף אינו נותנה לי · ותאמר לו אמו עלי קללתך בני · רבי אבא בר כהנא אמר אדם שחטא לא (יב) אמו נתקללה · שנאמר (בראשית ג) ארורה האדמה בעבורך · אף אתה עלי קללתך בני · אמר ר' יצחק עלי ליכנס ולומר לאביך יעקב צדיק ועשו רשע · וילך ויקח ויבא לאמו · (יג) אנוס וכפוף ובוכה:

טו ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות · [ה] מה שחמד מנמרוד והרגו ונטלן · הה"ד (משלי יב) חמד רשע (ב) מצוד רעים · אשר אתה בבית · שבהן היה משמש את אביו · [ו] אר"ש בן גמליאל כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ששמש עשו את אביו · אני בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין · ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים · אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות · אמר אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות · הה"ד אשר אתה בבית · כמה נשים היו לו ואת אמרת אשר אתה בבית אלא דהוה ידע מאי עובדיהון: א"ר אבא בר כהנא עובדא הוה בהדא סיעא דפריצין בהדה כפר חטיאה דהוון נהיגין אכלין ושתין בכנישתא כל פתי רמשא דשבא מן דהוון אכלין הוו נסבין גרמיא ומסלקי יתהון על ספרא · חד מנהון דמך אמרו ליה למאן את מפקיד על בנך לשמרו · אמר להון לספרא · והלא כמה רחימין היו לו והוא אומר לספרא אלא דהוה ידע מה עובדיהון ודספרא היך מנהון טב · כך כמה נשים היו לו ואת אמרת אשר אתה בבית אלא דהוה ידע מה עובדיהון: **יז** ואת עורות גדיי העזים · א"ר יוחנן תרי אדרעין דאבונן יעקב כתרין עמודין (ג) דיפרא סופא ואת אמרת הלבישה על ידיו אלא חייטתהון · ר' הונא בשם ר' יוסי אמר [ז] שני תמידים שהיו ישראל מקריבין בחג היו מרכיבין אותן על שני הוגנין והיו רגליהם שפופות בארץ · ר' הונא בשם ר' יוסי אמר (יד) [ח] קינמון הזה היה

מסורת המדרש א לקמן פ' ג"ח · ב . ויקרא רבה פרשה כ"א ופר' כ"ז · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ז תנחומא כאן סי' י' וסדר אמור סימן סימן י"ב · ילקוט כאן רמז קי"ד ועי' תורת כהנים סדר אמור סימן קכ"ה · ג תדא"ז פרק י"ט · ילקוט כאן רמז קט"ו כל הענין · ד עיין סנהדרין דף נ"ב ע"א ובמסכת כלה · ה פדר"א פרק כ"ד · ילקוט משלי רמז תתקמ"א · ו דברים רבה פר' א' וש"נ · ז ירושלמי פאה פרק ז' · אסתר רבה פרשה ג' · פתיחתא י' דאיכה רבתי · שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק י"ד · ילקוט ישעיה רמז ש"ח ·

חדושי הרד"ל

(יב) אמו נתקללה · שנאמר ארורה האדמה כו' שהאדמה נקראת אמו שהיא החומר המקבלת הצורה מן השמים כמ"ש ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה (הגר"א בפי' אבות פרק א' משנה י"ג): (יג) אנוס וכפוף ובוכה · אפשר דרש וילך ויקח ויבא ג"פ וי על ג' דברים אלו: (יד) קינמון כו' ·

חדושי הרש"ש

השופטים סביביו למשפט: (ב) מצוד רעים · שעל ידי הבגדים היה צד בנקל כדאיתא לעיל פ' ס"ג שהיו מתקבצין אצלו כל עוף שבעולם: (ג) דיפרא סופא · בערוך ערך פרספא הגירסא דיפרוסופא מלא תדא

ר ש"

כר שעתיד להיות לתקנה כדמפרש: טובים לך טובים לבניך אם מצאת מוטב ואם לאו בא לי מפרא פורנין מתוספת כתובה שכך כתב לה בכתובה שהוא מעלה לה כך בכל יום: קווץ · בעל שער כמא דאת אמר קווצותיו תלתלים: אמר רבי יצחק לא שאיל הוא לה א שאילה היא לו · לא המשל הזה שאול הוא לדבר הזה ולא דבר זה שאול הוא למשל י שהרבה משלות הן שאינן אלא זכר לדבר ולא עיקר הדבר אבל זה עיקר הדבר הוא הרי מצינו מעשה ביום הכפורים מעניינו של דבר דכתיב ונשא השעיר עליו את כל עונותם ו': ואין תם · אלא יעקב: אנוס וכפוף ובוכה · בעל כרחו אלא שלא רצה לעבור על ת אמו: ותקח רבקה את בגדי עשו וגו' · והלא כמה נשים היו לו לעשו · ולא נתן ס בגדיו להצניע אלא לאמו לבדה ואת אמר אשר אתה בבית אלא דהוה ידע מה ידתיהון מה מעשיהן של נשיו ושל רבקה איזה מהן יפין: עובדא הוה · בחדא עא דפריצין · בכת אחת של פריצים: בהדא כפר חטייא והוו נהיגין אכלין בבי שתא כל פתי רמשא דשבא מן דהוו אכלין נסבין גרמייא ומקלקין יתהון על ספרא מקלקין ולקין לשון אחד בירושל' כך היו נוהגין בשעה שהיו אוכלין היו נוטלין העצמות ומשליכין ן על הסופר מלמד תינוקות אחד והיו מכין אותו בהן · והשליך אל תוך שריפת הפרה לוק לגו יוקדת תורתא · בתרגום ירושלמי: חד מנהון דמך · אחד מן הפריצים מת ין ליה למאן את מפקד על בנך לשמרו: אמר להון לספרא והלא כמה רחימין אוהבים לו והוא אמר לספרא אלא דהוה ידע מה עובדיהון ודספרא הידין מנהון טב: ואת ות גדיי העזים וגו' תרין אדרעייא דאבונא יעקב כתרין עמודין · דיאפר שם מקום: ת אמרת הלבישה על ידיו אלא חייטתיגון: היו מרכיבין אותן על ב' הוגנין והיו יהם שפופות בארץ · כל כך היו גדולים: הוגנין · גמלים בחורים · בכרי מדין ועיפה גמינן הוגני מדין וחוולד · ומאחר שהיו הבהמות שבא"י גדולות מה צורך לומר שאפרתן א אפשר שהיו מחזיקות ידיו אף על פי שהיו ידיו גדולות כשני עמודים אף העזים היו לות כנגדן: קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים גדולים כל כך שהיו מגיעין

גין · עיירים קטנים כדאמרינן בפרק ד' מיתות נפישי גמלי סבי דטעינן משכא דהוגנין

מתנות כהונה

אם מצאת · לקנות מן השוק ואם לא קח משלי מכתובה שלי וזהו לך נא אל הצאן היכן שמצויין למכור או קח משלי: מפרפורין · פירש הערוך לשון מוהר ומתן וגרסינן מפרא פורנין: שכך כתב לה · יצחק לרבקה: ה"ג איש שעיר גבר שידין · שעיר היינו שד כד"א ושעירים ירקדו שם: חלק · קרי ביה חלק חלק ה' ונחלתו: לקווץ · בעל שער כד"א קווצותיו תלתלים: ביום הזה יכפר · לשון קינוח כד"א אכפרה פניו בעי לכפוריה ידיה דפ' הניזקין: לא שאיל וכו' · כלומר אין הנדון דומה לראיה ולא שאילה ליה וכן אין הראיה דומה לנדון אלא מכאן אני למד בפירוש ומצאתי בפירש"י אין הדבר הזה שאול ליה דרך משל ורמז אלא בהדיא כתיב: כמתעתע · דרשו נוטריקון ג' מלות מת ותועה ועיי"ן יתירה עובד עבודת כוכבים הבל המה מעשה תעתועים ובילקוט לא גרס כמת: אפילו ברכה אחת כו' · דאל"כ ולא ברכה למה לי: אדם הראשון שחטא כו' אמו · האדמה היא אמו כי משם לוקח: אנוס כו' · דייק מדכתיב לאמו משמע שאם לא מפני מורא לא היה עושה: הה"ד אשר אתה בבית · הרי שלא יצא בהם לדרך וכתיב החמודות שהיו יפים ונחמדים: מאי עובדיהון · מה מעשיהם רעים וחטאים והיו חשודות בעיניו: עובדא הוה כו' · מעשה היה בכת אחת של פריצים שהיו רגילין לאכול בבה"כ כל ליל ערב שבת כי כן היה מנהגם ללון בבה"כ ולכן מקדשין בליל שבת בבה"כ בשביל האורחין שלנין שם ומשהיו אוכלין היו לוקחין העצמות והיו משליכין ומשברים אותם על ראש הסופר החכם שהיה דר בבהכ"נ: הכי גרסינן ומקלקלי יתהון · בת"י משליכין: חד מנהון כו' · אחד מהן מן הפריצים מת אמרו לו חביריו הפריצים למי אתה מצוה על בניך שישמור אותם: והלא כמה כו' · דברי הספר הם והלא כמה אוהבים היו לו ולא היה מצוה על בניו אלא הסופר אלא בשביל שידע מה מעשיהם ומעשה הסופר איזה מהם טוב: הכי גרס רש"י ודספרא הידין מנהון כו' · פי' איזה מהם: תרין אדרעין כו' · שני זרעותיו של יעקב אבינו כשני עמודי שיש: עמודין דיפרא סופא · ופי' הערוך עמודי שיש ורש"י פי' שם מקום ובתנחומא פר' ויחי בפסוק ויתמוך יד אביו גרס כשני עמודין שבתוך דימוסין שבטבריא: חייטיתנון · היתה תופרת אחד אל אחד עד שהספיקו על ידיו: דהוגנין ובילקוט פרשת פינחס גרס על שני גמלים: והיו רגליהם שפופות · עררים

פירוש מהרז"ו

משל · ועי"ל פע"ח סי' י"ג: וקח לי משם · קח משמעו שיקנה בכסף מאחרים כמ"ש ולקחתם לכם ודרשו בויק"ר פל"ע במקח ולא בגזל וכמ"ש ריש קדושין אין קיחה אלא בכסף ולי משמע משלי כמ"ש בויק"ר שם לכם משלכם עשה לך משלך · ע"כ הכריעו אם ימצא ליקח טוב וא"ל יקח משלה מכתובתה · כי בל"ז מה שקנתה אשה קנה בעלה: **יא** משל לקווץ וקרח · ושעיר וחלק כפשוטו בעל שער וחלק משער: ואפי' ברכה אחת · אותה ברכה הראויה לי שיתן לי עכ"פ בסוף היינו מ"ש כשהלך אל לבן ואל שדי גו' ויתן לך את ברכת אברהם · שברכות הראשונות בעוה"ז והאחרונות לעוה"ב כמ"ש בפר"א ס' ל"ה והנה הסכים יצחק שברכת אברהם יהיו שייכים ליעקב היינו התורה והעוה"ב · אך ברכת דגן וטל רצה ליתן לאחיו וז"ש אם אקח ברכת העוה"ז חוששני שבסוף לא יתן לי כלום גם אותה ברכה שהאציל לי: אדם שחטא · ע"ל פ"ס ס"ס י"ג ברכת אובר עלי חבוא: עלי ליכנם · עלי להסיר קללתך ובאיזה אופן אלא שתכנס ליצחק להודיעו שיעקב ראוי לברכה ע' פס"ג סי' יו"ד: **טו** מצוד רעים · היינו מצודו של נמרוד שנקרא גבור ציד כמש"ל פ' ל"ז סי' ב' כנמרוד גבור ציד · וכמ"ש בפר"א פכ"ד וז"ל ר"י אומר הכתונת שעשה הקב"ה לאדם ולאשתו היתה עמהם בתיבה וכשיצאו מן התיבה לקחה חם והוציאה עמו והנחילה לנמרוד · ר' אומר כו' ומנין שהיו חמודות בעיניו שנאמר החמודות וכשלובש אותם נעשה ג"כ גבור נשם עתה אפשר שזהו שצוהו יצחק כליך תליך וקשתך ולא הבגדים: אר"ש ב"ג · עיין ה עובדיהון · ובהג"ב פמ"ב איתא שיצחק מסר הבגדים לעשו וכשראה יצחק שנשיו עובדות כוכבים

משנת דרבי אליעזר

ר' יצחק אמר לא שאול הוא לה וכו' · פי' לפ"ד שדרשת איש שעיר שמתלכלך בעונות וחלק שלא נשאר שום עון א"כ מה שאלה ששאל יעקב לאמו הן עשו אחי איש שעיר וגו' שלא זה לטוב לו וכן מה היתה צריכה להשיב על שאלתו אלא שעיר וחלק כפשוטו אלא נלמד מוכשא השעיר גם דרשה שלך: וילך ויקח ויבא אנוס וכפוף ובוכה · דרש וילך ויקח כולן מל' וי כמו וימלך אחז וי מלך: חד מנהון דמך - מכאן

יפה תואר

מ"ש יצחק ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי משמע דיצחק היה בזולני בשר ואיננו מדרך השלמים כן · לכן אמר דכוונתו ועשה לי מטעמים להתענג על הטעם לבד אחרי אשר חוש הראות חסר עתה · וז"ש כאשר אהבתי עתה כי קמו עיני מלראות: שעל ידן הוא מתכפר להן כו' · כלומר ואתה לבניך שיזכרו לכפרת ב' השדיים: גבר שידין · פי' כעסן ומזיק כשד ולפי הדרש הזה אמר יעקב קם אחרי כי אחי נכון להשחית ולהזיק כשד · ואנכי תם וישר חלק ה' · ואיך אביא נפשי בסכנה ית עלי תמסו · וגם איך אחזיק בערמה · ומ"ש אולי ימושני אבי וגו' הוא עוד טעם למה ימאן אמו: והייתי בעיניו כמתעתע כמתעה וכעובד עבודת כוכבים כנ"ל · ודריש מן כמתעתע תרתי מתעה את אביו וגם מן הבל המה מעשה תעתועים · והנה מה ענין חטאת עבודת כוכבים לכאן · קוט איתא כל המחליף בדבורו כאלו עובד עבודת כוכבים כתיב הכא והייתי בעיניו כמתעתע וכתיב הבל המה מעשה תעתועים · וזה יותר קשה ואולי לפי שבא כגנב ועושה עין של מעלה כאלו איננה וכדאמרינן במרובה מטעם זה שהחמירה התורה בגנב יותר מגזלן · וכן המחליף בדבורו יכחיש שלמעלה השומעות בכזביו · לכן ישוה הטאו לחטאת שיותר חמורה המכחיש באלהי השמים והארץ: שחמד מנמרוד כו' · וצ"ל דלפעמים שלך לצוד בלי הבגדים וזה שהניח עתה הבגדים בבית אמה לצוד · (ויתר דברי היפ"ת מובאים בפירוש מהרז"ו): ומסלקין יתהון · צ"ל ומטלקין כי טלק נים סוא השלכה וזריקה: שני תמידים שהיו ישראל כו' · פי' כי בא"י היה הכל גדולים מבחו"ל גדיים והעגלים ועלי הזית והעפר שבהרים שהיה מרובה ורך היפך בשאר ארצות שהם קשים כטרסים אלא

נה שהיה לובש אותם היה כל בהמה חיה ועוף באים ונופלים לפניו · ובסוף הפרק ר' אומר נר איש יודע ציד · וע"ל פס"ב מעט בשינוי ומדרשים חלוקים הם (יפ"ת) ומה שלא לבשם עתה פ"א סי' ע"ו באריכות · שמ"ר פמ"ו סי' ד' · פסיקתא ס"פ כ"ג: אלא דהוה ידע מה עובדיהון

ידי משה

יסיה פירוש שא כמו תמתין כמו כי לא ישא לפשעכם שפירושו כי לא ימתין לפשעכם או לא ימחול כם כך אתה תמתין והמחול לאותן ג' מלכיות עד בא זמנך למלכות הרביעי וק"ל: החמודות מה מנמרוד והרגו ונטלם · וקשה למאי נ"מ הורה תורה בזה ובמ"ת פ' ויחי שנמרוד חמדן מאדה"ר בידו ג"כ בגזל מן אדה"ר וקשה פשיטא מאי בעי בזה וכ"ל בן המחבר לייסב ע"ד דאי' בגדי ע"כ לפרושין שגזרו חז"ל שמא ישב עליו ונטמא בטומאת מדרס וא"כ קשה כאן היאך הלבישם ליעקב עשו לנ"א שחמדן מן נמרוד לפי דאיתא בפ' הגוזל משכבו כתיב גבי יב ולא הגזול שמשכב שהוא גזול בידו אינו מטמא מדרס וא"כ הואיל והיה ביד עשו בגזלה לא נטמא רק שקשה הואיל ועכ"ם נטמא

גדול בא"י והיו עזים וצבאים מגיעים לראשו של אילן ואוכלים ממנו · א"ר חנינא (טו) והלא עגלים נשחטים בארץ ישראל וזיתים נקצצים ועפר שבהרים מעשה נסים הם א"ר מונא הכל מעשי נסים · ותתן את המטעמים (טז) ואת הלחם · לותה אותו עד הפתח אמרה ע"כ הייתי חייבת לך מכאן ואילך ברייך יקום לך: יח ויבא אל אביו ויאמר אביו וגו' · אנכי עשו בכורך · [א] א"ר לוי אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות אבל עשו בכורך · קום נא שבה · א"ל הקב"ה ליעקב אתה אמרת קום נא שבה · חייך בו בלשון אני פורע לך · (ד) שנאמר (במדבר י) קומה ה' ויפוצו אויביך · (משלי יג) ויש נספה בלא משפט · זה עשו · אמר הקב"ה לעשו אתה אמרת יקום אבי · [ב] גדא דעבודת כוכבים דאת קאים · חייך בו אף אני בו בלשון אני פורע לך (תהלים סח) יקום אלהים יפוצו אויביו: יט ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני · מהרת למצא את הברכה בני · אביך נתברך בן שבעים וחמש שנים (ס) ואתה בן ששים ושלש שנים ·

(ו) ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני · רבי יוחנן וריש לקיש חד מנהון אמר (יז) אם לקורבנך המציא לך הקדוש ברוך הוא שנאמר (בראשית כב) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל · למאכלך על אחת כמה וכמה · ואוחרנא אמר אם לזווגך המציא לך דכתיב (שם כד) הקרה נא לפני היום · וכתיב (שם) וירא והנה גמלים באים · למאכלך על אחת כמה וכמה · כי הקרה ה' אלהיך לפני · רבי יוחנן אמר לעורבא דאייתי נורא על קניה בשעה שאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני · אמר יצחק יודע אני שאין עשו מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא זה מזכיר אין זה עשו אלא יעקב · כיון שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמושך בני (ז) (יח) [ג] נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה וזימן לו הקדוש ברוך הוא שני מלאכים אחד מימינו ואחד משמאלו והיו אוחזין אותו במרפקו כדי שלא יפול · הה"ד (ישעיה מא) אל תשתע כי אני אלהיך · אל תשוע: כב ויגש יעקב אל יצחק וגו' הקול קול יעקב · (יט) הא קול דקל חכים וידיה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קט"ו כל הענין · ב עיין יבמות דף מ"ח · ג לעיל פרשה מ"ד · ילקוט ישעיה רמז ש"ג ·

חדושי הרש"ש

חדא: (ד) שנאמר קומה ה' כו' · ובקרא דבתרים כתיב שובה ה': (ס) ואתה בן ששים ושלש · כדאיתא בספ"ק דמגילה ולקמן פס"ח: (ו) ויאמר כי הקרה כו' ר"י ור"ל כו' · טעם דרשות אלו כדי להרחיק דבר שקר מאבינו יעקב וכמו שדרשו למעלה באנכי עשו בכורך (ועי' ברש"י בפי' החומש): (ז) נשפכו מים על

חדושי הרד"ל

והיו עזים וצבאים כו' לראשו של אילן · והוא אילן גבוה וכיון שהיו מגיעים לראשו הרי שהיו גבוהים וגדולים מאד · ואין זו פלא שהיו מספיקין עורות גדיי העזים לידיו של יעקב: (טו) והלא עגלים נשחטים בא"י · ועזים וצבאים ועפר שבהרים מעשה נסים כנ"ל · כלומר והלא גם עתה יום יום נשחטים טלאים ואין אצלנו גדולים ככבשי התמידים וגם עזים וצבאים אין נמצאים גדולים כ"כ עד שיגיעו לראשי האילנות ועפר שבהרים קיים ואין מצמיח כעת עצי קנמון (וכדאי' בשבת ס"ג שנגנזו מתחרבה ירושלים) אלא מעשה נסים היה כשהיה ביהמ"ק קיים: (טז) ואת הלחם ביד יעקב בנה · ויבא אל אביו וליוותה אותו כנ"ל · ומדלא כתיב וילך ויבא אל אביו · משמע שנתנה לו תיכף לביאתו והיינו שלוותה אותו עד הפתח ושם נתנה לו: (יז) אם לקורבניך המציא כו' · מדכתיב ה' אלהיך ולא כתיב אלהינו או אלהים סתם דרש ליה ע"ד מקרה שהזמין לו בשבילו בהשגחה פרטית כמו האיל והאשה: (יח) נשפכו מים כו' · עמש"ל פמ"ד אות ו': (יט) הא קל דחכים כו' · היה זה למשל על ת"ח העוסק בתורה בקולו ואין מעשה ידיו

מתנות כהונה

נגררים על הארץ מרוב גדלם ולכן היו עורות העזים מספיקים לכסות ידי יעקב: ואוכלים ממנו · הרי העזים היו גדולים הרבה ולכן היו מספיקים עורותיהם לכסות ידי יעקב ואי אתה צריך לומר שתפרש: והלא עגלים נשחטין כו' · פירש"י בשם רבו מאחר שהעזים כל כך גדולים העגלים לא כ"ש ואף על פי כן היו נשחטין וכן הזיתים היו נקצצים אף על פי שהיו קשים ביותר ועפר היה נמצא בהרים שהיו זורעים שם אף על פי שראשם בשמים ומה אתה מתמה על אלו גדיי עזים שהיו מספיקים לכסות ידי יעקב שכשם שכל אלו היו מעשה נסים גם אלו עזים היו מעשה נסים ואין אתה צ"ל שתפרש אותם: לותה אותה כו' · דייק כן מדכתיב ותתן את המטעמים וגו' · ויבא וגו' · משמע שלא היה מן נתינת המטעמים עד ההבאה של יעקב שהייה כלום וזהו משום שלותה אותו עד הפתח: עשרת הדברות כו' · דייק מדלא כתיב אני כדכתיב גבי עשו לקמן כמוזי קרמז ליה עשרת הדברות שהתחיל בהם אנכי: בלא משפט · שיעקב הקדימו בברכה: גדא דעבודת כוכבים כו' · פירש הערוך מזל וכן פירש"י תפסת בלשוק שם עבודת כוכבים שאתה מעמיד חייך כו': אבי · כנוי לעבודת כוכבים כד"א האומר לעץ אבי אתה: למצוא את הברכה · דייק כן מדלא אמר מהרת לצוד או להביא כמו שאמר לו בראשונה וצודה לי ציד ואמר לצוד ציד להביא ואמר למצוא כזה שמוצא מציאה שלא בזמנו שלא כיון אליו ונבואה נזרקה בפיו: בן ע"ה כו' · כן היה יצחק כשמת אברהם שהרי בן קע"ה שנה מת ובן ק' הוליד ליצחק: ה' אלהיך גרסינן: לקורבניך כו' · דייק לשון הקרה רמז לאותו איל שבא במקרה ובהזדמן כמ"ש והנה איל והכי מוכח לקמן: למאכלך · שבו תלוי קיום גוף ונפש על אחת כמה וכמה: והנה איל · והנה גמלים לשון מקרה והזדמן הוא: לעורבא כו' · משל לעורב שהביא אור על קנו כדי להתחמם בו וקנו נשרף בו כן יעקב אבינו הזכיר שם שמים מפני יראת שמים ונכווה בו שבעבור זאת חשב יצחק כי איננו עשו: נשפכה מים כו' · כלומר נבהל ואזלא סומקא כאילו מים קרים נשפכו על שוקיו ונרעד בשברון מתנים: במרפקו · תחת אצילי ידיו אצל הגוף: אל תשוע · לשון שעוה ובילקוט מסיים ביה אל תהא לבך כשעוה: הא קול כו' · הרי זה קול של עקיבה ומרמה שהעריס לשנות קולו לקול עשו וכמ"ש בעל העקידה בפר' זו ודרש יעקב מלשון עקיבה ורמיה וז"ש חכים והידים המשולחים לצוד ציד יבואו במהרה ונבואה נזרקה בפיו ודרש עשו כמו עשו במלאפו"ס כלומר הידים המשולחין לצוד כבר עשו מה שעליהם לעשות או פירוש וידים שהפשיטו עורות עזים והלבישו עליהם הם באים לפני ודרשו עשו מלשון עשייה כלומר עשוות הם מעורות עזים ובפירש"י מצאתי הגירסא וז"ל הא קול דחכים וידיא משלחין מתים מפשיטים מתים אינו שולט אלא בידיו דכתיב והידים ידי עשו עכ"ל:

רש"י

מגיעין לראשו של אילן ואוכלין ממנו אף אתה אל תתמה אם היו מחזיקין עורות גדיי העזים ידיו של יעקב שבהמות של ארץ ישראל גדולות היו מאד בהמות: אמר רבי חנינא ומה אתה תמה והלא עגלים נשחטים בארץ ישראל וזיתים נקצצין שהן קשין מאד אילנות ועפר שבהרים הגבוהים מכל אלא מעשה נסים היו אף כאן ביעקב מעשה נסים וכאן עלה בדעתו של רבי חנינא לומר עד שאתה תמה על דבר זה היאך הלבישה רבקה ליעקב עורות גדיי עזים לפי שהיו ידיו גדולות למה לא יפלא ממך דבר זה איך היו עגלים נשחטים בארץ ישראל שאם היו עזים כל כך גדולות כשמרכיבין אותן על ב' הוגנין היו רגליהם נוגעות בארץ עגלים לא כל שכן שהיו גדולים יותר ויותר והיאך היו נשחטין וכמו כן זיתים היאך היו נקצצים שהן קשין יותר מאד אילנות ועפר שבהרים שבארץ ישראל היאך מלוי שם עפר והיאך היו נזרעים והלא ארץ ישראל גבוה מכל הארצות וכולה הרים דכתיב ארץ הרים ובקעות והיאך היה אדם יכול לזרוע שם ועוד פליאה אחרת איך נמצא שם עפר בהר גבוה אלא מעשה נסים היו אף אתה אל תתמה ביעקב שהיו עורות גדיי העזים מחזיקות ידיו שמעשה נסים היו ויש גמגם בדבר זה אלא שכך קבלתי · אבל יש לפי דעתי לפי שלמעלה בענין מספר בשבחה של ארץ ישראל לפיכך הולך ומספר בשבחה · עגלים נשחטין וזיתים נקצצין · שהיו מוצאין זיתים בתוך מעיהם וכן בעפר שבהרים לקיים מה שנאמר ארץ זית שמן ודבש: אמר רבי מונא · מעשה נסים היו שכל כך היתה ברכה משתלחת בה שאפילו בהמות היו אוכלים זיתים כדי שבען · אלא רבי לא פירש כן: א"ר לוי אנכי אני עתיד לקבל י' הדברות אבל עשו הוא בכורך: אתה אמרת קום נא שבה חייך בו בלשון אני פורע לך ממנו שנאמר קומה ה' ויפוצו אויביך: יש נספה בלא משפט זה עשו · שנתכוין לכבוד ואחר כך לא עלה בידו כלום: אמר הקב"ה אתה אמרת יקום אבי גדא דעבודת כוכבים דלא קאים · מזל של עבודת כוכבים שאתה מעמיד אומרים לעץ אבי אף אני בו בלשון אני פורע לך דכתיב יקום אלהים יפוצו אויביו: מה זה מהרת למצא ברכה בני · אביך נתברך בן ע"ה שנה שכן היה כשנפטר אברהם אבינו שהיה קע"ה וכתיב ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו נמצא בן ע"ה שנים כשנפטר אברהם דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו ואתה בן ס"ג מפורש בהרבה מקומות: לעורבא דאייתי נורא על קיניה · משל לעורב שמביא האש לשרוף את קינו כך יעקב תפש והביא לשון שנתפש בו שכיון שאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני אמר יצחק אני יודע שאין בני מזכיר שמו של הקב"ה וזה מזכיר שמו של הקב"ה אין זה אלא יעקב מיד אמר ליה גשה נא ואמושך בני: והיו אוחזין אותו במפרקיו · אצילי ידיו מפרקי ידוסי: אל תשתע · אל יהי לבך עליך כשעוה: הא קל דחכים

פירוש מהרז"ו

כוכבים מסרה לרבקה והיא ליעקב: יד והיו עזים וצבאים · עי' ירושלמי פיאה פ"ז: עגלים נשחטים · הם כמו התמידים הנ"ל · וזיתים נקצצים כמובא בירושלמי שם חד חרוב והיה הדבש זב ממנו וכן היה אצל זיתים זב שמן · ועפר שבהרים צ"ל דהיינו זכוכית לבנה כמ"ש בזבולן ושפוני טמוני חול זו זכוכית לבנה שנגנז בחורבן הבית · ושם נרמזו ב' דברים אלו אילים נשחטים ועפר שבהרים · כמ"ש כי שם יזבחו זבחי צדק כו' ושפוני טמוני חול: יח עשרת הדברות · דקשה איך הוציא שקר מפיו · ע"כ דרש שרמז במלת אנכי מה שעתידין בניו לקבל י' דברות · ועוד שהיה סבור בעצמו לקבל התורה כמש"ל פכ"ד שהיה אדה"ר ראוי לקבלה וכמ"ש שמ"ר פל"ד העתקתיו לעיל פל"ב ר"ס ה' שגם לדור המבול רצה ליתן התורה היינו ע"י נח · וכן לאבות · וכמ"ש בפיוט יום א' לשבועות וביום ב' לולי נער גדול בניס ומיפולס ע"ש · וזה מ"ש המדרש אנכי עתיד לקבל י' הדברות היינו הוא בעצמו וכוון בזה שהוא ראוי ע"ז להברכות: קום נא שבה · עי' לשון התנחומא: ויש נספה בלא משפט · ור"ד רב אוכל ניר רשים · וכמ"ש במדרש משלי אמר רשב"י העשיר אוכל את העני בעוה"ז אבל לעוה"ב הקב"ה תובע ממנו שנאמר משוד עניים וגו' עתה אקום וגו' ריה"ג אומר לא כי אע"פ שאדם גוזל וחומס בעוה"ז אינו יוצא מעולמו עד שאחרים בוזזין להן ממנו ומהיכן אנו לומדים מסוף הפסוק ויש נספה בלא משפט כך עושים לו בלא משפט עכ"ל פי' שכשם שעשה בלא משפט כך יעשו לו בלא משפט וכן הכוונה כאן: יט כיון שאמר יצחק כו' · לעיל פמ"ד סי' ג' ועי' בויק"ר פ"א סימן י"א מש"ש במ"ש ונתרזיס · ומ"ש והיה לבו רפה כשעוה פי' שלבו נמס מפחד כשעוה הנמס מחמת האור: אל תשתע כו' · אמצתיך אף עזרתיך בימין צדקי · וביעקב מדבר שם כמ"ש ואתה

יפה תואר

אלא שבכל זה מעשה נסים הם · שה' משגיח בעניני א"י · ור' מונא מוסיף כי לא לבד אלו אבל כל מעשי א"י מעשי נסים היו: לותה אותו כו' פי' כי היא סייעה אותו בכל מה דאפשר ואמרה ע"כ הייתי חייבת לך מכח הסכתי אליך · ואני עזרתיך יותר אך לא אוכל לבוא עמך בחדר אביך ולכן הקב"ה יקום לך לעזר: אתה אמרת קום נא שבה · פי' בלשון פיוס ותחנונים לכן תזכה כי הקב"ה יעתר לתפלתך כאמרך קומה ה' אבל יקום הוא לשון גזירה ולכן בלשון זה יפרע הקב"ה · ומה שמביא את הכתוב ויש נספה בלא משפט מפרשו כל' תמיהה הימצא איש כי יספה בלא משפט · ולכן ענשו בא בוודאי במשפט כמה שחטא בלשונו: גדא דעבודת כוכבים דלא קאים · עי' רש"י ופירוש הדברים האם אביך עץ הוא כי תדבר אליו בלשון חולפא · ולהתל בו נאמרו הדברים: מהרת למצוא הברכה · מפרש את שאלת יצחק מה זה מהרת וגו' באיזה זכות מסרת למצוא הציד ולזכות בברכה · ויעקב בענותנותו ענה לו כי לא זכותי גרמה לי אך זכותך כי ה' אמר הקרה לקורבנך ולזווגך אשר כ"ש שימסר להמציא למאכלך אשר הקב"ה מפרנס כל חי מקרני ראמים ועד ביצי כנים כדאי' בפ"ק דעבודת כוכבים ולקמן פע"ג דמפתח של פרנסה לא נמסרה לשליח: שאין עשו מזכיר שמו כו' · אע"ג דהוא חשב שעשו הוא צדיק · מ"מ הצדיקו במה שלא יזכיר ש"ש כי חשב שהוא נזהר שלא להוציא ש"ש לבטלה: הא קול דקל חכים כו' זה הוא משל

משנת דרבי אליעזר

מכאן נסתר מה שפי' המ"כ בסדר חיי שרה פרשה ס"ב שלשון דמיך שייך בצדיקים דוקא שהוא רק כמו ישן עיין סדר מקץ פרשה צ"א כמ"כ דמך מת ל' נקי כלפי גוף קודם: אם לקורבנך המציא לך וכו' · פירש דמלת לפני מיותר לכ"א ר' יוחנן דרומז על מה שהיו לפניו שהקרה לו איל וריש לקיש ס"ל לזיווג כו' דכתיב הקרה לפני: הקול וכו' וידיה דמשלחין מיתי · פי' הידים מלובשים מעורות מופשטים מבהמות מתות ושפיר דרש עשו ר"ל כאן עשוות א"כ ידי עשו הרשע שבחייו קרוי מת ודייק מיותרא הקול

ידי משה

כיד נמרוד לזה דרש כמ"ת שגם נמרוד חמדן וגזלן מן אדה"ר ואח"כ לא נטמא מעולם: אמר ר"ח והלא עגלים נשחטים בא"י וכו' · פי' לפי שלמעלה מספר בשבחה של א"י לפיכך הולך ומספר עוד בשבחה · עגלים נשחטים וזיתים נקצצין שהם מוצאים זיתים בתוך מעיהם וכן בעפר שבהרים ע"כ לשון רש"י אבל נ"ל שר"ח בא להקשות על תירוצים של ר"ה שתירץ שהיו שתי עורות מספיקין כי היו ג"כ גדולים והקשה ר"ח ומה בכך שהיו גדולים באותו זמן מ"מ היו באותו זמן גם כן בני אדם גדולים מעכשיו שהיו ידי יעקב כשני עמודים מה שלא נמצא בזמנינו ותדע לך שכן הוא אומר והלא עגלים שהם יותר גדולים מעזים האיך היו נשחטים וגם זיתים איך היו נקצצים וכן עפר שבראשי ההרים גבוהים בשמים שא"א לאדם לילך לשם ולזרוע וניכר שם שהיו זורעים שם מימים קדמונים כי היו באותו פעם כגון בימי יעקב וביוצא בהם אנשים גדולים עד מאד לכן הדרא קושיא לדוכתיה ומה שמתרץ ר"ח שעזים היו באותו פעם ג"כ גדולים הלא גם בני אדם גדולים מאוד חוץ לטבע ואיך יספיקו שני גדיים לז"א והלא עגלים נשחטים וכו' כמו שאמר במדרש לעיל בזה הפרשה. לקבל תורה עבתא פי' אם השור גדול צריך להיות הטבח יותר גדול ומתר גדול ומשני ר"ת לעצמו מעשה נסים היה פי' מה שהספיקו השתי עורות לידיו של יעקב היה על פי הנס ע"ד וילבש דוד מדין של שאול ושאול היה גבוה מכל עם ואמרינן בגמרא שמעשה נסים היו וכן מצינו בלוחות וארון שהחזיק מועט את המרובה ורבי מונא אמר לא לבד זה הדבר היה מעשה נסים אלא הכל היה מעשה נסים פי' כל המעשה של רבקה ויעקב איך לא הכיר אותו וכיוצא בו ואיך לא הרג אותו אחיו הכל היה מעשה נסים כנ"ל: ויש נספה בלא משפט זה עשו · עיין פי' מ"כ ול"נ דה"פ לפי שיעקב אמר בלשון קימה ואנו דנין אותו לזכות ואומרים אף אני פורע בלשון הזה דכתיב קומה ה' וגו' ועשו אמר ג"כ בלשון קימה ואנו מהפכין לו לתוכה ע"ש עבודת כוכבים וכו' אלא שנספה בלא משפט. אם לקרבנך וכו' למאכלך עאכ"ו ובמעשי דה"פ דאיתא בגמרא חולין בפתח בשמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים עאכ"ו פירשו שם התוספת דוקא בדבר מאכל שייך זה משא"כ בשאר עבירות כמו שמצינו כמה פעמים ואח"כ ה"ק מה לקרבנך וכו' ואותרנא אמר אם לזווגך למאכלך עאכ"ו פי' הואיל והקב"ה אינו מזמין דבר איסור למאכל צדיקים ודו"ק: הא קול דקל חכים וכו' עיין מ"כ שפי' ג' פירושים ול"נ דה"פ שהוקשה למדרש אם יהיה

דמשלחין מיתין · ד"א הקול קול יעקב אין יעקב שולט אלא בקולו הקול קול יעקב והידים ידי עשו אין עשו שולט אלא בידים · ד"א הקול קול יעקב · א"ר פנחס קולו של יעקב מכנים והידים ידי עשו מרמיז ליה והוא אתי · ד"א הקול קול יעקב · א"ר ברכיה בשעה שיעקב מרכין בקולו ידי עשו שולטות · דכתיב (שמות טו) וילונו כל העדה ויבא עמלק · ובשעה שהוא מצפצף בקולו אין הידים ידי עשו אין ידי עשו שולטות · [א] א"ר אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי · נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו אמרו לו תאמר שאנו יכולים ליזדווג לאומה זו · אמר לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם שכך הבטיחן אביהן ואמר להם הקול קול יעקב בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו · ואם לאו הידים ידי עשו · אתם יכולים להם הקול קול יעקב בפילגש בגבעה (שופטים כא) ארור נותן אשה לבנימין · הקול קול יעקב בימי ירבעם קול בכי שהרגו מהם חמש מאות אלף · הה"ד (ד"ה ב יג) ולא עצר כח ירבעם · [ב] א"ר שמואל בר נחמן מה את סבור שירבעם ניגף · והלא לא ניגף אלא אביה · ולמה ניגף ר' אבא בר כהנא אמר ע"י שהעביר הכרת פנים של ישראל דכתיב (ישעיה ג) הכרת פניהם (כ) ענתה בם · ורבי לוי אמר ע"י שהעמיד עליהם שומרים שלשה ימים עד שנתקלקלה צורתן דתנן [ג] אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אע"פ שיש סימנין בגופו ובכליו · ואין מעידים אלא עד שלשה ימים · עליהם הוא אומר (ירמיה טו) עצמו לי אלמנותיו מחול ימים · רבי יוחנן וריש לקיש ורבנן · ר"י אמר על שבזה לאחיה השילוני · (ח) שנא' (מ"א כא) ועמכם אנשים בני בליעל · קרא לאחיה השילוני בליעל · ר"ל אמר על שחסדם ברבים · שנאמר ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב · ורבנן אמרי על שבאת עבודת כוכבים לידו ולא בטלה · שנא' (שם) וירדוף אביה אחרי ירבעם וכתיב וילכוד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה · וכתיב וישם את האחד בבית אל · והרי דברים קל וחומר ומה אם מלך ע"י שהונה מלך כמוהו ענשו הכתוב וניגף · הדיוט שהוא מונה הדיוט על אחת כמה וכמה: **כא** ד"א הקול קול יעקב הא (כא) קולו משתק את העליונים ואת התחתונים · רבי ראובן אמר כתיב (יחזקאל א) בעמדם (כב) תרפינה כנפיהם · בעמדם וכי יש ישיבה למעלה · לא כן [ד] א"ר שמואל אין ישיבה למעלה · שנאמר (שם) ורגליהם רגל ישרה · אין להם קפיצים (דניאל ז) קרבית אל חד מן קאמיא מה הוא דין לשון קאמיא קיימיא · (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו · וכל צבא השמים עומדים · ואת אמרת בעמדם אתמהא · ומה היא בעמדם בא עם דם · בשעה שישראל אומרין שמע ישראל המלאכים שותקין ואחר כך תרפינה כנפיהן ומה הן אומרין ברוך כבוד ה' ממקומו וברוך שם כבוד מלכותו · רבי לוי

מסורת המדרש א פתיחתא ב' דאיכה רבתי · וילקוט כאן רמז קט"ו · ב ירושלמי יבמות פרק ט"ו · לקמן פר' ע"ג · ויקרא רבה פרשה ל"ג · רות רבה פ' ז' · סדר עולם פרק י"ז · מדרש שמואל פרשה י"ח · ילקוט מלכים רמז ר"ס · ג במות דף ק"כ וש"נ : ד חגיגה ד' ט"ו · ירושלמי ברכות פ' א' · שמות רבה פ' ע"ג · רות רבה ריש פ' א' · מדרש תהלים מזמור א' · תנחומא קדושים סי' ו' · ילקוט כאן רמז קט"ו · ילקוט יחזקאל רמז ש"מ ·

חדושי הרד"ל

ידיו מסובכים : (כ) ענתה בם · העידה בם · וע"י שהעביר הכרת פניו לא היו יכולין להעיד עליהם · עצמו לי אלמנותיו · שנאלמו עגונות : (כא) קולו משתק את העליונים והתחתונים · דרש כשקול יעקב נשמע אז אין כ"א קול אחד קולו ושאר כל הקולות נשתקין מפני קולו וכדמפורש (וכן במשה שאמר האזינו וכן בישעיהו) : (כב) תרפינה כנפיהן · ומה הן אומרין בשכמל"ו כנ"ל וכדלקמן וכ"ה בילקוט

חדושי הרש"ש

על שוקיו · שוא ע"ד הכתוב וכל ברכים תלכנה מים (יחזקאל ז' כ"א) וע"ש בפירש"י : (ח) שנאמר ויקבצו עליו

רש"י

וידיא משלחין מתין · מפשיטין מתים : אין שולט אלא בידיו דכתיב והידים ידי עשו : מרמיז ליה והוא אתי · בשעה שהנביאים מוכיחין קול על יעקב ומתנבאין עליהם פורענות להביא עליהם אומות מיד והידים ידי עשו מוכנין לשעבד בהן : בשעה שיעקב מרכין בקולו ידי עשו שולטות · הקל חסר הוא אם יעקב הקל קולו מיד הידים ידי עשו : פילוסופין · חכמים : כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי · אבנימוס זה נכנסו אצלו כל אומות העולם וכו' וכן בשעת מתן תורה נתכנסו כל האומות אצל בלעם שהיו אומרים ה' למבול ישב ומחזיר את העולם וכו' והחזיר להם תשובה : הקול קול יעקב בימי ירבעם קול בכי שהרגו מהן ת"ק אלף הדא הוא דכתיב ולא עצר כח ירבעם בימי אביה ויגפהו ה' וימת : את סבור שירבעם ניגף והלא לא ניגף אלא אביה · וכן בחשבון המלכים מצינו שאביה היה ולמה ניגף על שביזה לאחיה השילוני שנאמר ועמכם אנשים ריקים בני בליעל והכנים לאחיה השלוני בכללן : על שחסדם ברבים · שחרפו ברבים : על ידי שבאת עבודת כוכבים לידו ולא ביטלה דכתיב וירדוף אביה אחרי ירבעם וילכוד ממנו את בית אל ואת בנותיה וכיון שכבשה היה לו לבטל עבודת כוכבים שבה : קל וחומר · אם אביה שהיה מלך על שהונה מלך כמוהו ענשו הקב"ה שניגף כו' : אין להם קפצים · שאין להם חוליות שיהו יכולין לקפץ וכו' : ואת אמר בעמדם · מכלל שיש להם ישיבה : אתה

מתנות כהונה

ה"ג אלא בקולו שנאמר הקול וגו' : מכנים · שמכניס ואוסף את קולו מלעסוק בתורה ותפלה מרמז הקב"ה לעשו ומיד הוא בא ופי' הר"י בן חביב בפירוש עין יעקב כשיעקב מיקל וממיך קולו בתורה ותפלה הרי כבר הידים מוכנים ברמז בעלמא שרמז ליה הקב"ה ודריש הקול חסר כתיב הקל לשון קלות כלומר אם קל ונמוך הוא קולו של יעקב הרי הידים כו' · ורש"י ז"ל היתה לפניו גירסא אחרת : מרכין · משפיל ולוחש בלשון הרע שדרכו לספרה נמוך כדי שלא ישמע לבעליהם ודרש הקול חסר לשון קלות פירש"י : פילוסופין · חכמים : ואם לאו הידים כו' · פי' שהקול ניתן ליעקב ואם ישלטו עליו ידי עשו מה יועיל קול הרי שא"א לו לשלוט עליו כ"א כשאינו משמיע קולו ופי' הר"י בן חביב בספר עין יעקב איתא דדייק הקל חסר לשון קלות : בפלגש בגבעה · דרש הקל מלשון קללה כדאמרינן בירושלמי דמסכת תענית דאגלי ומיקל פירוש מקלל : את סבור שירבעם כו' · ע"כ א"א לומר שניגוף אלא אביה שהרי אביה לא מלך רק ג' שנים ומלך בשנת י"ח לירבעם ואסא בן אביה מלך בשנת כ' לירבעם נמצא כשמת אביה ומלך בנו אסא עדיין ירבעם קיים וכ"כ רש"י ז"ל שלפי חשבון המלכים מצינו שאביה ניגוף : ע"י שהעביר הכרת פניהם · איתא בירושלמי פר' בתרא דיבמות ובויקרא רבה פרשה ל"ג דיליף ליה מדכתיב ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה ומפרש בירושלמי שהעבירו מהם החוטם שהוא עיקר הכרת פנים וכל זה הוא לקמן פרשה ע"ג ובמדרש רות פ' ז' : ור' לוי · פליג כדמפרש ואזיל : עצמו לי אלמנותיו · וזהו דכתיב מכה רבה כי רבה ועלוס חדא מילתא היא : על שחסדם הכי גרס רש"י ז"ל ופי' שחרפום ברבים כן הוא לקמן בסדר משפטים פ' ל' ובירו' דמס' יבמות גרס שביזה אותם וגיר' שחסדם לא נהירא כי על דבר אמת לא יפול לשון חסד ובמדרש שמואל ובילקוט מלכים גרס ליה ואולי סר"ל כמו שחסדם ופי' ג"כ ל' ביוש וחרפה כמו פן יחסדך שומע : רגל ישרה · שיושב רגליו עקומות ולא ישרות : קפיצין · הליכה ממקום למקום ופירש"י שאין להם חוליות : ה"ג קרבת על חד כו' דניאל ז' : בעמדם: דרש נוטריקון בא עם דם פי' בא עם ה' לייחד שמו של הקב"ה

יפה תואר

של הגבוע כי בקולו ידבר כחכים ובידיו יפשיט את המתים · כלומר צדיק הוא בפיו ורשע במעשיו וכל הדרשות האלה אינם רק דרך רמז ואסמכתא ורחוקים ממה מפשט הכתוב : ובשעה שהוא מצפצף כו' · נקט לשון צפצוף משום תינוקות של בית רבן שהעולם מתקיים בהבל פיהם ואע"פ שאין בהם תבונה רק כמצפצף עופות וכמ"ש בחזית ודגלו עלי אהבה ולגלוגו עלי אהבה [ועמ"ש ביפה קול נגד הש"כ] · ודייק לה מלשון הקול דמשמע קול בעלמא: אין הידים ידי עשו · ודריש הוי"ו של והידים ידי עשו כמו או · ופי' או הקול קול יעקב או הידים ידי עשו וכדמשמע מדרש על דבר והיפוכו : נתכנסו כל או"ה אצלו · לכאורה היה נראה דאצל בלעם קאמר וכדאי' בפ' פרת חטאת כששמעו במת"ת והוא דבר בענין ישראל · ולא הזכיר פה אבנימוס הגרדי אלא אגב בלעם שניהם היו חכמים שבאומות · אבל בילקוט גרס אבנימוס הגרדי נתכנסו אצלו · ובס' א"א כתב בשם רש"י נתכנסו אצלו וכן אצל בלעם בשעת מ"ת שהיו אומרים שמא מבול רוצה להביא והחזיר להם תשובה נראה שמפרש שאלה זו לאבנימוס ואגב מזכיר את בלעם שגם אותו שאלו בשעת מ"ת · ועם שכבת פה את אלו כדי שנדע שדבריהם אמת : הקול קול יעקב בימי ירבעם · ודריש והידים כי ידי יעקב היו כידי עשו · ששפכו דם אחיהם : שהעביר הכרת פניהם כו' · שלא יעידו בבעליהם שמתו ויתעגנו נשותיהם · וכ"ה שדרש מן עצמו לי אלמנותיו וגו' שכבד עלי שבר האלמנות היושבות ידודה וגלמודה : וכי יש ישיבה למעלה כו' · אבל עמידה יש למעלה והא דאיתא בפ"ב דחגיגה גמירי דאין למעלה לא עמידה כו' כתב רש"י שם דל"ג לא עמידה · אבל לדעת הרמב"ם בהל' יסודי התורה שאמר כי אין למעלה לא עמידה ולא ישיבה משום שאינם בעלי חומר · ע"כ צריכים אנו לפרש כי פה מדבר לענין מראה הנביאים בנבואה · שהם אינם רואים את המלאכים בישיבה מפני כבוד ה' · רק בעמידה · כעבדים לפני המלך : מהו דין לשון קאמיא קיימיא · פי' כי לא תפרש קאמיא מסורגת ראשונים רק מסורגת קיימא וזה עומדים : ואת אמרת בעמדם · משמע כי עמדו אחר הישיבה · ואע"ג דמקרא זה י"ל כי עמדו אחר הליכתם וכדכתיב בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו י"ל דהוכחתו היא מקרא אחריתי דכתיב ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשיהם בעמדם תרפינה כנפיהם דההוא יתורא הוא דלמ"ל או בעמדם תרפינה כנפיהם אלא משמע לאפוקי כשהן יושבין : ומה הן אומרים כו' · משום דקאמר שהם שותקים הוצרך לומר דלא שתקי לגמרי אלא אומרים אחריהם ברוך כבוד ה' ובשכמל"ו וטעמו מדכתיב ואשמע

פירוש מהרז"ו

ואתה ישראל עבדי יעקב גו' ואיתא שם בילקוט אמלאתיך במיכאל עזרתיך בגבריאל והוא בעצמו אומר לו אל תירא וגו' עכ"ל היינו מש"ש בפר' הסמוך כי אני ה' אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא · וז"ש כאן זימן לו ב' מלאכים כו' : **ב** אלא בקולו · עיין בשמ"ר ר"פ כ"א ומכילתא ובאיכה רבתי בפתיחתא ג' : קולו של יעקב מכנים · לשון תפלה הוא כמש"ל ר"פ פ"ד כנוסו וכנוס בניו ע' מש"ש ומ"ש מרמיז ליה ע' מ"ש בשי"ר פ' שובי שובי השולמית : מרכין בקולו · שמנמיך ומשפיל בקולו תרגום ותפול מעל הגמל ואיתרכינת · וזהו קול שאינו של תורה ותפלה אלא של תלונה וחטא · וע' בפתיחה ג' דאיכה רבתי : וילונו כל העדה · נ"ל וילן העם על משה כו' ויבא עמלק וכ"כ יפ"ת או כוונתו ע"פ וילונו כל עדת בני ישראל וחושב התלונה הראשונה ואח"כ תלונת המים וילן העם על משה וסמיך ליה ויבא עמלק : לא עמדו פילוסופים · איכה רבתי פתיחתא ג' ומ"ש וכאבנימוס הגרדי עי' שמ"ר ר"פ י"ג · רות רבה פסוק אשה לבית אמה : ג' ימים · ע"ל פ"ק סי' ז' בתר ג' ימים דאשתני זיוא דאפוהי : ויקבצו עליו אנשים ריקים וגו' · משמע שעיקר ממשלתו ע"י בני בליעל ובאמת היתה ע"י אחיה השלוני והיו בדבריו כפירה בדברי הנביא אחיה : בבית אל · שהרי מפורש בהושע י"ד לעגלות בית און גו' גם אותו לאשור יובל ובית און הוא בית אל ומפורש עוד במלכים ב' רק חטאי ירבעם גו' עגלי הזהב אשר בבית אל ואשר בדן הרי שלא בערם : והרי דברים ק"ו · עיקר מאמר זה שייך בויק"ר פל"ג שדורש כן ע"פ ולא תונו והק"ו הוא לפ"ד ר"ל וכאן הוא דרך אגב : **כא** קולו משתק וכו' · עי' בפר"א פל"ב : בעמדם · תנחומא קדושים סי' ו' : קפיצים · פי' הערוך פרקים : ואחר כך תרפינה כנפיהם · נ"ע שהרי השירה שאומרים המלאכים הם בכנפים שמעופפים וכמ"ש ובשתים יעופף ודרשו שבהם אומרים שירה ואיך אומר כאן כשמרפים כו' · ולשון התנחומא בקדושים ומהו בעמדם תרפינה כנפיהם כשמאמיני ה' מקלסין מלאכי השרת מרפים כנפיהם ועומדים מלומר שירה שבכנפיהם הם אומרים שירה וכה"א ברן יחד כוכבי בוקר וגו' הרי להיפוך ממ"ש כאן · והנה בפר"א ספ"ד איתא שש כנפים כו' בשתים יכסה פניו שלא יראה פני השכינה כו' ובשתים מעופפים ומעריצים ומקדישים כו' זה עונה וזה קורא ואומרים ק' ק' ק' כו' והחיות עומדות וכו' ואומרות ברוך כו' והמאמינים בה' עונים ואומרים שמע גו' ע"ש · ועפ"ז יתכן לבא אל כוונת המדרש אלא שנשתבש מאד ולקה בחסר ובחלוף וכצ"ל בעמדם בא עם דום בשעה שאומרים ברוך כו' המלאכים שותקים ותרפינה כנפיהם ואח"כ אומרים ברוך כבוד כי המדרש מדבר ממ"ש מפורש ביחזקאל ג' י"ב שהמלאכים אומרים ברוך כבוד אלא שדורש שתחלה מאמיני ה' אומרים ואז המלאכים שותקים ומרפים כנפיהם ואח"כ אומרים גם כן ברוך כבוד ואח"כ מאמינים מיחדים שמו של הקב"ה והמלאכים שותקים ואח"כ אומרים ברוך שכ"מ · וכמש"ל בהדיא בדברי רשב"ן מפקלסתי אני ותבירי וכו' ברוך כבוד · ובזה נבוא לביאור המדרש מהו בעמדם בא עם דום דורש מ"ש ביחזקאל א' כ"ד ואשמע את קול כנפיהם וגו' עד בעמדם תרפינה · שלא יהכן לפרש

ידי משה

יקשה הפי' כפשוטיה דקרא שיצחק היה סובר שקולו של יעקב ממש והידים היו של עשו ממש ויצחק היה חכם גדול איך לא הבין זה או למה לא שאל עוד איזו דבר וכי יהיה עשו ויעקב גוף אחד לזה פירשו ואמרו שהדברים אינן כמשמען אלא כל הפסוק קאי על עשו כי מתחלה שאל אותו ואמר למה זה מהרת בני ואמר ה' הקרה לפני דרך מקרה אם לקרבנך הקרה והנה איל נאחז נאכילנו עאכ"ו כדלעיל ויצחק א"ל יפה דברת לז"א הא קול דקל חכים כי מלת יעקב הוא לשון ערמה וחכמה ע"ד אני חכמה שכנתי ערמה אבל יותר פשוט לי שידיך הזריזין הם הביאו כ"כ מהרה לז"א ידיה דמשלחין מיתין ר"ל הנה שאני מאמין דבריך מה שאמרת כי ה' הקרה לפניך אבל יותר פשוט לי ידים דמשלחין מיתין פי' ידי משלחין הביאו דהיינו ידיך הם הביאו ולא דרך מקרה כנ"ל ודו"ק : הקול קול יעקב בפלגש בגבעה וכו' כי שם כל אחד עשר שבטי יעקב היו כאיש א' והרגו מבנימין כמה אלפים וכן בירבעם שעשה להם אכזריות יותר ממה שעשה להם עשו לז"א הקול קול יעקב פי' קול בכי זו הגיע להם מיעקב : והלא דברים ק"ו ומה אם מלך שהונה מלך ר"ל שאביה הונה לירבעם כי מסוף מעשהו שלא ביטל עבודת כוכבים ניכר שגם לנ"ש הוכים אותו אלא אונאה · הדיוט שמונה את הדיוט עאכ"ו והנה לכאורה אין זה ק"ו ותומר כי מה חילוק יש בין מלך

משנת דרבי אליעזר

הקול קול והידים ידי וכן כל הדרשות דלקמן מדויק זה : ע"י שהונה מלך וכו' · עיין מ"ר סדר נשא פרשה

אמר (איוב לח) ברן יחד ככבי בקר ויריעו כל בני אלהים מה שזרעו של יעקב שנמשל לכוכבים מקלסין דכתיב בהון (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים · [א]ואח"כ ויריעו כל בני אלהים אלו מלאכי השרת מה הן אומרין ברוך שם כבוד מלכותו · ר' שמואל בר נחמן אמר כתיב (יחזקאל ג) ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול וגו' · [ב]רעש גדול אתמהא אלא משקילסתי אני וחבירי ואח"כ ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו · ומה הם אומרים ברוך שם · [ג]רבי יהודה בר אלעי היה דורש הקול קולו של יעקב מצווחת ממה שעשו לו הידים ידי עשו · א"ר יוחנן [ד]קולו של אדריינוס קיסר שהרג בביתר פ' אלף רבוא בני אדם : כב ולא הכירו : [ה]בשעה שהיו רשעים עומדים ממנו לא הכירו · ויאמר גשה נא ושקה לי · אמר לו (כג) את נושקני בקבורה ואין אחר נושקני בקבורה · ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו · א"ר יוחנן [ו]אין לך דבר שריחו קשה מן השטף הזה של עזים ואת אמרת וירח את ריח בגדיו ויברכהו · אלא בשעה שנכנס אבינו יעקב אצל אביו נכנסה עמו גן עדן · הדא הוא דא"ל ראה ריח בני כריח שדה · [ז]ובשעה שנכנס עשו אצל אביו נכנסה עמו גיהנם המד"א (משלי כ) בא זדון ויבא קלון · ד"א וירח את ריח בגדיו ויברכהו כגון יוסף משיתא ויקום איש צרורות · יוסף משיתא · בשעה שבקשו שונאים להכנס להר הבית אמרו (כד) יכנס מהם ובהם תחלה · אמרין ליה עול ומה דאת מפיק דידך · נכנס והוציא מנורה של זהב · אמרו לו אין דרכו של הדיוט להשתמש בזו אלא עול זמן תנינות ומה דאת מפיק דידך ולא קיבל עליו · א"ר פנחס נתנו לו מכס ג' שנים ולא קיבל עליו · אמר לא דיי שהכעסתי לאלהי פעם אחת אלא שאכעיסנו פעם שניה · מה עשו לו נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו · היה מצווח ואומר ווי אוי אוי שהכעסתי לבוראי · [ח]ויקום איש צרורות היה בן אחותו של ר' יוסי בן יועזר איש צרידה והוה רכיב סוסיא בשבתא אזל קומי שריתא למצטבלא · א"ל חמי סוסי דארכבי מרי וחמי סוסך דארכבך מרך · [ט]א"ל אם כך למכעיסיו ק"ו לעושי רצונו · א"ל עשה אדם רצונו יותר ממך · אמר לו ואם כך לעושי רצונו קל וחומר למכעיסיו · נכנס בו הדבר כארס של עכנא (ט) הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין סקילה שריפה הרג וחנק · מה עשה הביא קורה נעצה בארץ וקשר בה נימא וערך העצים והקיפן גדר של אבנים ועשה מדורה לפניה ונעץ את החרב באמצע והצית האור תחת העצים מתחת האבנים ונתלה בקורה (כה) ונחנק קדמתו האש נפסקה הנימה נפל לאש קדמתו חרב ונפל עליו גדר ונשרף · נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרידה וראה מטתו פרחה באויר אמר בשעה קלה קדמני זה לגן עדן : כג ד"א מלמד שהראה לו הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי · ראה ריח בני הרי בנוי המד"א (במדבר כח) ריח ניחוחי תשמרו · כריח שדה הרי חרב · כמד"א (מיכה ג) ציון שדה תחרש · אשר ברכו ה' · בנוי ומשוכלל לעתיד לבא כענין שנאמר (תהלים קלג) כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם :

מסורת המדרש א · חולין דף צ"א · ב ילקוט יחזקאל רמז שמ"א · ג ירושלמי תענית פרק ד' : שיר השירים רבה סוף פ' ב' · ד גיטין דף נ"ז · ילקוט כאן רמז קט"ו כל הענין · ו שיר השירים פרשה ד' פסוק י"א · ז לקמן פרשה ס"ז · ח מדרש תהלים מזמור י"א · ט נדרים דף כ' · מכות דף כ"ד ·

חדושי הרש"ש

עליו אנשים רקים בני כו' (כצ"ל והוא כד"ה שם) קרא לאחיה השילוני בליעל · נ"ל משום דטעה ותחס לירבעם למשלה עבודת כוכבים כדאי' בחלק ד' ק"ב : (ט) הלך וקיים בעצמו ד"מ ב"ד כו' שריפה כו' וערך העצים כו' ועשה מדורה כו' נפל לאש כו' ונשרף אע"ג דשריפת ב"ד בזמן הבית היה ע"י פתילה של אבר כדאיתא בסנהדרין (נ"ב) הא לא הוה אלא משום ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה כדאיתא שם בגמרא · וכה"כ בשריפה ממש קיים המצוה · וכ"כ רש"י (שם ק"ו רע"ב) גבי בלעם שקיימו בו ד"מ · כתב ז"ל שריפה ממש · ודלא כרש"א שם בח"א שנדחק לפרש שריפה דהם על ידי פתילה של אבר דוקא :

חדושי הרד"ל

יחזקאל וכאן ותנחומא קדושים ס"ו ע"ש : (כג) אתה נושקי בקבורה : אפשר פי' נשיקה ממש וכמ"ש ביוסף ליעקב ויפול ע"פ אביו וגו' וישק לו : (כד) יכנסו מהם ובהם תחלה : שהם יודעים לחפש אחרי המטמוניות כמ"ש בת"כ פרשת בחקותי פ"ד פ"ה וע' ביוסיפון : (כה) ונחנק · נפסקה הנימא ונפל לאש · כ"ה בשוח"ט מזמור י"א :

על

מתנות כהונה

הקב"ה וצריכין אנו לידום ולשתוק כד"א האנק דום : ה"ג בני אלהים מה זרעו : ה"ג קול רעש גדול וגו' אחרי אתמהא · פי' וכי אחריו היו המלאכים והכי מוכח בילקוט יחזקאל ובסדר זה : הכי גרסינן ואח"כ ואשמע קול רעש גדול ומה הן אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו וברוך שם כו' : הכי גרסינן קולו של יעקב צווח ממה כו' : קולו של אנדריינוס · קול צווחה ובכי עולה מיעקב על מה שעשה אנדריינוס כן פירש"י ז"ל בפרק הניזקין : הכירו וגו' גרסינן ודייק מסיפיה דקרא כי היו ידיו שעירות כלומר כשעומדים מיעקב רשעים עושה מעשה שעיר אז אינו מכיר אותו בשם יעקב : נושקני בקבורה · פירש"י שיקבר אצלו במערת המכפלה ודייק מדהוה ליה למכתב ושקה אותי ואמר לי והוא אמר לו וק"ל : בריח שדה · הוא שדה של תפוחים : יוסף משיתא ויקום איש וכו' גרסינן והם שמות בני אדם עבריינים מישראל ולבסוף קדשו שמו של הקב"ה כדמפרש ואזיל : ודרש בגדיו כמו בוגדיו : מהם ובהם כו' · אחד מישראל יכנס בראשונה ויפשוט יד בכלי ב"ה וא"ל לאותו יוסף משיתא שיכנס ומה שאתה מוציא יהא שלך : עול זמן כו' · לך שם עוד פעם שנייה : ולא קבל כו' · לא היה רוצה ליכנס עוד : נתנו לו מכס כו' · בשביל שיכנס עוד פעם שנית : בחמור של חרשין · פירש"י ספסל של דף עבה שמגררין בו הנסרים וכן משמע בערוך : והוה רכיב כו' · היה רוכב על סוס בשבת : הכי גרס רש"י ובילקוט אזל קמיה שריתא כו' · ופירש"י היו מוליכין לפניו קורה שיהא נתלה עליו יוסי בן יועזר אמר ליה יקום ליוסי ראה הסוס שהרכיבני עליו אדוני וראה גם סוסך שהרכיבך עליו אדונך ר"ל הקורה שיהא נתלה עליו כלומר הלכתי בתאוות לבי ועלתה לי ואתה עמלת בתורה ובמצות כל ימיך וסופך תהא נתלה וכן הוא בספר יוחסין דארכבי מרי גרסינן : אם כך · טובה ושלוה נותן הקב"ה למכעיסיו כ"ש שיהיה כן לעושי רצונו · א"ל וכי עשה אדם רצונו יותר ממה שעשית אתה וראה מה פרע לך וא"ל אם כך רעה מגיע לעושי רצונו על עונותיהם מועטים כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כ"ש שיגיע כך לעתיד לבא לעוברי רצונו : נכנס כו' · דברי ר' יוסי נכנס בו ביקום כארס הזה של נחש שבוער בו ולבש חרטה ונבהל : נימא · חבל קטן ובערוך גרס גנית ועיין שם ובויקרא רבה פרשה כ"ב : והקיפן גדר כו' · הקיף על העצים גדר של אבנים וכן פירש"י ז"ל ובשוחר טוב גורס בהדיא וערך עצים והקיף עליהם גדר של אבנים : ונתלה בקורה · באותו נימא שקשר · הכי גרסינן ונתלה בקורה ונחנק נפסקה הנימא נפל קדמתו חרב והכי מוכח בפירש"י ובערוך : מטתו · של יקום בן אחותו :

פתוח

רש"י

אתה נושק לי בקבורה ואין אחר נושק לי בקבורה · שלא נקבר במערת המכפלה אלא יעקב : ריח בגדיו · בוגדיו כגון יוסי משיתא שם מקום · ויקום איש צרורות שם מקום : יכנס מהם ובהם · הלאשון ישראלי יכנס : עול וכל דאת מפיק דידך · הכנס וכל מה שאתה מוציא יהא שלך : אין דרכו של הדיוט להשתמש בכלי זה : בחמור של חרשים · ספסל של דף עבה המגררין בו את הנסרים : יקום איש צרורות היה בן אחותו של יוסי בן יועזר איש צרידה והיה רכיב סוסיא בשבתא אזיל קמי שריתא למצטבלה · שריתא היא קורה שנאמר ויהי האחד מפיל הקורה ומתרגמינן והוה חד מחי בשרותא · קורה שהיו מוליכין אותה לתלות את דודו יוסי בן יועזר א"ל יקום ליוסי חמי סוסי דארכבי מארי וחמי סוסך דארכבך מארך קורה שאת עתיד לתלות אמר ליה יוסי אם למכעיסיו משיב גמול טוב ק"ו לעושי רצונו א"ל יקום ועשה אדם רצונו יותר ממך והשיב לך גמול רע א"ל יוסי אם כן לעושי רצונו שנפרע מהן ק"ו למכעיסיו כמותך שמע ונבהל נכנס בו הדבר כארס של עכינא הלך וקיים בעצמו ד' מיתות ב"ד סקילה שריפה הרג וחנק מה עשה הביא קורה ונעצה בארץ וקשר בה נימא וערך עצים והקיף עליהם גדר אבנים ועשה מדורה לפניו ונעץ את החרב באמצע והצית את האש תחת העצים מתחת האבנים ונתלה בקורה ונפסק הנימא ונפל לאש וקדמתו החרב והפך עליו הגדר ונשרף : נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרידה וראה מטתו פורחת באויר ואמר אוי לי שבשעה קלה קדמני זה לגן עדן :

אומה

פירוש מהרז"ו

בעמדם אחר שישבו שהרי אין להם ישיבה · גם לא יתכן בעמדם מן ההליכה וכמ"ש בפסוק כ"א בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו שא"כ הל"ל כן בפסוק כ"א ובעמדם יעמודו תרפינה כנפיהם אך כאן בפר' כ"ד כתוב ואשמע את קול כנפיהם וגו' שפי' שאומרים שירה וכמ"ש בשתים יעופף (וע"ל רפ"א ע"פ מקולות מים רבים אדירים וגו' ע"ש) · הרי מ"ש בעמדם פי' מן הקול (ע"ד ובפתחו עמדו כל העם שפי' שתקו) והנה כתיב ב"פ בעמדם תרפינה כנפיהם בפ' כ"ד ובפ' כ"ה ובהכרח שדורש כאן פסוק השני שהוא מיותר (כמ"ש היפ"ת) ובזה נבין כוונת הפסוקים שכאן מרומז כל הקדושה ע"פ מדה יו"ד וי"ו והיינו שתחלה המאמינים אומרים קדוש והמלאכים שותקים ואח"כ אומרים המלאכים קדוש כמ"ש בישעיה וזה מרומז בפ' כ"ד בעמדם תרפינה כנפיהם · ואח"כ המאמינים אומרים ברוך והמלאכים שותקים ואח"כ אומרים המלאכים ברוך כמ"ש ביחזקאל ג' וע"ז מורה בפסוק כ"ה עוד הפעם בעמדם תרפינה באמירת ברוך וז"ש המדרש כאן ומה הן אומרים ברוך כבוד · ומ"ש עוד וברוך שם היינו אחר שהמאמינים אומרים שמע (אחר ברוך כבוד) אז אומרים ברוך שם · ואין המלאכים אומרים ביחד אלא כמבואר וכן יתפרשו דברי ר"ל שהמאמינים אומרים תחלה קדוש וברוך ואחר כך המלאכים ואח"כ אומרים שמע והמלאכים ברוך שם · וכן יתפרשו דברי רשב"ן אלא שבאו בשבוש וקצור : כב לא הכירו · פי' מלשון רחמים וחמלה כמ"ש מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני · וכמ"ש ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו ודרשו לקמן פצ"א רס"ז כשנפלו בידו ויכר יוסף כו' ע"ש וכן וישראל לא יכירנו : בריח שדה · אשר ברכו ה' והיינו ג"ע וכמש"ל ר"פ ס"ו ישבעו עצי ה' הוא השדה המבורך : ריח בגדיו ויברכהו · שהרי אמר שבבגדיו לא היה ריח טוב ע"כ דורש א"ת בגדיו אלא בוגדיו וכמ"ש מור ואהלות קציעות כל בגדותיך אג"ב פמ"ב במ"ר פ"י סי' ה' שאפילו בוגדיו כשבאים בצרה נותנים ריח טוב שעושים תשובה : אזל קומי שריתא למצטבלי · לפי מ"ש כאן משמע שיקום רכב בשבת על הסוס והולך אל הקורה שתלו שם שומרי שבת וא"צ לפרש לתלות ליוסי אך בסה"ד מצאתי שיוסי נהרג בגזרת אנטיוכוס וז"ל מד' תהלים י"א והוה רכיב על סוסיא אזל קמיה מלכא ונפק למיטלייה פי' לטייל עמו או פי' ג"כ כמ"ש כאן למצטבלא ופי' למקום שתולים שם וכגליון הילקוט למצטבלא פי' לטייל : כג ד"א מלמד · ספרי פ' ברך ה' חילו ולעיל פר' ל"ו סס"י וש"נ : כי שם צוה ה' את הברכה · ור"ד כטל חרמון שיורד על הררי ציון :

יפה תואר

ואשמע אחרי קול רעש דמשמע אחרי קלוסי שמעתי קול רעש שאמרו ברוך כבוד ה' ממקומו ובשכמל"ו הוא שבח מיוחד למלאכים ומהם לקח מרע"ה : מה שזרעו של יעקב · בעל אות אמת הגיה מהו בכן יחד מאחר שזרעו של יעקב וכו' · ויש לגרוס משזרעו של יעקב · ופי' אחר שזרעו של יעקב : אין לך דבר שריחו קשה כו' · פי' ואיך לא הרגיש את ריח העזים · הלא אין ריח בעולם אשר יגרש את הריח הזה · ומשני כי ריח ג"ע נכנס עמו והוא בחזקו יגרש גם את הריח הזה : נכנסה עמו גיהנם · כדיליף לקמן פס"ו סי' ב' מהכתוב מי איפה הצד ציד · ופה יליף מן בא זדון ויבוא קלון ודרים קלון מלשון קלי ושריפה : נתנמנם יוסי בן יועזר · פי' כשהיה גוסס נראתה לו מעלת בן אחותו · כי אז משיגים הצדיקים השגה גדולה ע"ד תוסף רוחם יגועון · וכן בפ"ק דמ"ק רב שעורים אחוה דרבא חזייה דהוה קמנמנם פירש"י גוסס וליסנא מעליא נקט : מלמד שהראה לו הקב"ה ביהמ"ק כו' · והראה לו עתה כל זה כדי שלא יאמרו מה הועילו הברכות ליעקב שלא ביהמ"ק חרב ובניו פזורים אל כל פאה · לכן רמז לו כי עוד יש תקוה לו · אשר לעת קץ יבנה שנית · ועמ"ש לעיל פנ"ו :

כתיב

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

[illegible]

פרשה סו א ויתן לך האלהים מטל השמים כתיב (איוב כט) [א] שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי · אמר איוב (א) על ידי (א) שהיו דלתי פתוחות לרוחה היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מלילות · מה טעם שרשי פתוח אלי מים · אמר יעקב ע"י שהייתי עוסק בתורה [ב] שנמשלה כמים זכיתי להתברך בטל שנאמר ויתן לך האלהים מטל השמים : **ב** ר' ברכיה פתח (שיר ז) שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך · [ג] ארבעה פעמים כתיב שובי · כנגד ארבע מלכיות שישראל נכנסין לתוכן לשלום ויוצאין בשלום · השולמית · אומה ששלום חי העולמים (ב) מתנהג בה מאהל לאהל · השולמית · אומה שהכהנים משימין לה שלום בכל יום · שנאמר (במדבר ו) ושמו את שמי · וכתיב וישם לך שלום · השולמית אומה (ג) ששלום העולמים דר בתוכה · שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · השולמית · אומה שאני עתיד ליתן בה שלום · שנאמר (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ · השולמית · אומה שאני עתיד לנטות אליה שלום · הה"ד (ישעיה סו) כה אמר ה' הנני נוטה אליה כנהר שלום · ר' שמואל בר תנחום · ור' חנא בשם ר' אידי אומה שעשת שלום ביני ובין עולמי · שאלולי היא הייתי מחריב את עולמי · ר' הונא בשם ר' אחא פתח (תהלים עה) [ד] נמוגים ארץ וכל יושביה · המד"א (שמות טו) נמוגו כל יושבי כנען · אנכי תכנתי · אנכי כיון שקיבלו עליהם אנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה סלה ונתבשם העולם · ר' אלעזר בן מרון אומר אומה שהיא משלמה אישטטיונו של עולם הן הן בעוה"ז הן הן בעוה"ב · רבי לוי אמר אומה [ה] שכל טובה שהיא באה לעולם אינה באה אלא בזכותה · הגשמים אינם יורדין אלא בזכותה · הטללים אינם יורדין אלא בזכותה שנאמר ויתן לך האלהים מטל השמים לך בזכותך ובך הדבר תלוי : **ג** ויתן לך יתן ויחזור ויתן לך · יתן לך ברכות ויתן לך כבישן · יתן לך שלך ויתן לך (ד) של אביך יתן לך שלך ויתן לך של אחיך · רבי אחא אמר יתן לך ויתן לך אלהותא אימתי לכשתצטרך לה · הה"ד (שופטים טז) ויאמר ה' אלהים זכרני נא (ה) וחזקני נא · [ו] אמר לפניו רבון העולמים הוי זוכר לי אותה הברכה שברכני אבא יתן לך ויתן לך אלהותא · [ז] מטל השמים · זה המן שנאמר (שמות טז) ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · ומשמני הארץ · זה הבאר שהיתה מעלה להם מיני דגים שמנים יותר מדאי · (ב) ומשמני הארץ אלו הקרבנות כדכתיב (תהלים סו) עולות מחים אעלה לך · ורב דגן · אלו הבחורים דכתיב (זכריה ט) כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים · ותירוש · אלו הבתולות : דכתיב (שם) ותירוש ינובב בתולות · ד"א מטל השמים זו ציון שנאמר (תהלים קלג) כטל חרמון שיורד על הררי ציון · (ג) ומשמני הארץ אלו הקרבנות · (ו) דגן אלו הבכורים · תירוש אלו הנסכים : ד"א מטל השמים זו מקרא · ומשמני הארץ זו משנה · דגן זו תלמוד · תירוש זה אגדה : **ד** יעבדוך עמים אלו שבעים אומות · וישתחוו לך לאומים אלו בני ישמעאל ובני קטורה דכתיב בהון אשורים ולטושים ולאומים · הוי גביר לאחיך · זה עשו

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קט"ו · ילקוט איוב רמז תתקי"ז · ב שבת ל"א · קדושין דף מ' · בבא קמא דף י"ז · סנהדרין דף ז' · ג שיר השירים רבה פרשה ז' · ילקוט שם רמז תתקנ"ב · כל הענין · ד שבת דף פ"ח · שיר השירים רבה פרשה א' ופרשה ז' וש"נ · ה יבמות דף ס"ג · דברים רבה פ' ז' · ו ילקוט שופטים רמז ע"א · ז אגדת בראשית פרק מ"ב ·

חדושי הרד"ל

(א) על ידי שהיו דלתי פתוחות לרוחה · דרש שרשי על הדלת שהוא תחלת הבית כמו השרש לאילן · ושיה פתוח לכל (וכמ"ש באדר"ן פ"ז מקרא (איוב ל"א) דלתי לאורח אפתח כהספקר כמים שהן חנם לעולם : (ב) מתנהג בה · מאהל אל אהל וממשכן (דה"א י"ז) כצ"ל לנוסחת הספרים כאן וע' בשה"ר שם דמייתי קרא דשמואל ואהיה מתהלך באהל ובמשכן ומייתי לה הכא על לשון שובי שובי השולמית ששלום חי העולמים היה הולך ושב בישראל מאהל לאהל : (ג) ששלום העולמים בתוכה · שנאמר ועשו לי מקדש כ"ה גם בילקוט שה"ר · אך לגמרא הוא ד"א עם רישא דשלום חי העולמים מתנהג בה · אך בשה"ר גי' אחרת ע"ש : (ד) של אביך · כד"א ויתן לך את ברכת אברהם וגו' · וכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק · ונתונים ג"כ לך כמש"ל פס"ז : (ה) וחזקני נא · אך הפעם הזה האלהים כצ"ל ומלת האלהים שבי' הוא מיותר ודרש ליה שתזכור לי הפעם ברכת יעקב ויתן לך האלהים לחזקני בכח אלהי : (ו) דגן אלו הבכורים · בכורים היו באים מכל ז' המינים שבח הארץ · וכמו יותר לגרוס אלו המנחות שהן אינן באין אלא מן החטים

חדושי הרש"ש

(א) שהיו דלתי פתוחות לרווחה · ואלי מים היינו כמו המים שהן הפקר וכתנם לכל : (ב) ומשמני כו' עד אעלה לך · כ"ז מיותר כאן וכן בילקוט ליתא : (ג) ומשמני הארץ אלו הקרבנות · דכתיב עולות מחים וגו' כצ"ל :

ואת

רש"י

פרשה סו אומה שמשימין כהנים שלום לה בכל יום דכתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואומר וישם לך שלום : אומה שהיא אסטטיונו של עולם · העמדתו של עולם : הגשמים · אינן יורדין אלא בזכותך : ויתן לך · דורש ויתן לך ויחזור ויתן לך היה לו לומר יתן לך מהו ויתן לך אלא תוספת לומר יתן ויחזור ויתן יתן לך ברכות : ויתן לך כיבושיהו · יש מקום לסולת ויש מקום ליין מקום להתקיים שם הברכות : ויתן לך את שלך · הראויות לך : ויתן לך של אביך · שנתנו לי : יתן לך שלך ויתן לך של אחיך · יתן לך האלהים יתן לך אלהותו אילות וכח אימתי שתצטרך לו : ה' אלהים זכרני נא · למה הזכיר השם הזה ה' אלהים אלא כך אמר רבש"ע זכור אותה ברכה שברכני אבא ואמר ויתן לך אלהותא : מטל השמים זה המן שנאמר בו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים : ורוב דגן אלו בחורים דכתיב כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים וגו' : ורוב דגן זה תלמוד · שהוא עיקר וכן מפורש יהיו דגן בתלמוד יפרחו כגפן באגדה שמושכת לבו של אדם כיין : הוה גביר לאחיך · הרבה אחים כמשמעו :

אלא

מתנות כהונה

פרשה סו פתוח · פרשו ודרשו פתוח שרשי בשביל שהיתה ביתי פתוחה כו' שיו שרשי אלי מים : שלום העולמים · הקדוש ברוך הוא : היך מה ד"א כו' · כלומר האי נמוגים פירושו נמסו כד"א נמוגו וגו' · כמ"ש חז"ל שהקב"ה התנה עם מעשה בראשית שאם לא יקבלו ישראל את התורה יחזרו לתהו ובהו : נתבשם · במדרש בפרשת אגור בן יקא גרס ג"כ נתבסס ויותר נראה שצ"ל נתבסם לשון בסים וכן עיקר ועיין במדרש חזית סוף פסוק לסוסתי : אישטטיונו · פירש"י והערוך עמידתו של עולם כלומר שהן קיימין בעולם הזה ובעולם הבא : יתן ויחזור כו' · וי"ו יתירה דויתן קדרים שהיה לו לומר יתן לך ולפיכך דרשו שיתן הברכות ויחזור עליהם ויתנם לך באופן חזק וקיים וכדמפרש ואזיל וכמו שדרשו בפרק הזהב ויסף יוסף ויחזור ויוסף עליהם ב' הוספות : כבושהון הכי גרסינן בילקוט ריש פרשה וזאת הברכה ופירש"י מקום להתקיים שם הברכות והילקוט גרס כיבושין הראויות לך פירושו ג"כ מקום להתקיים שם כל ברכה וברכה לשון רש"י יש מקום ליין ויש מקום לסולת : אלהותא · כח ועוז כד"א ואת אילי הארץ לקח וכן פי' הערוך ערך אלה : הוי זוכר לי כו' · דאל"כ למה אמר ה' אלהים : ה"ג בילקוט ובעקידת יצחק יתיר מדאי ורוב דגן כו' : הקרבנות · כאן ראוי להגיה דכתיב עולות מחים אעלה וגו' :

יפה תואר

כתיב שרשי פתוח אלי מים · בא לדרוש מה דכתיב ויתן לך פי' בזכותך במה שאתה עוסק בתורה לכן תתברך בטל השמים : הכל קוצרין יבשות · פי' למוקות ומלילות הן מלאות וטובות : ארבע גליות · בבל ומדי ויון ואדום · ולא חשיב מצרים כי כשנאמר הכתוב הזה כבר יצאו ממצרים · ומ"ש נכנסין לתוכן לשלום לכאורה איך נכנסו שמה בשלום הלא במלחמה ובמכת חרב באו שמה · אבל פי' כי נכנסו לשלום ולא אבדו שם ישראל מעליהם · כן יצאו בשלום ולא יוזקו : ששלום העולמים דר בתוכם · ר"ל דירת קבע · ואין זה בכלל מ"ש מתנהג בה מאהל לאהל דהוא אפשר אע"פ שבכל מקום שהיה המשכן נוסע שכינה נוסעת עמו · לא היה נקבע כל ימי היותו קבוע במקום אחד · ובכלל דר בתוכם איננו מ"ש מתנהג בה דהוא אפשר שבעוד המשכן קבוע במקומו היתה שכינה דרה בו ולא בנסעו ממקום למקום : אומה שכל טובה כו' · ודריש השולמית שמשלמת צרכי העולם ומפרש ויתן לך בשבילך בשביל תורתך ותפלתך : ויתן לך של אחיך · כי ברכת יעקב הוא הרוחניות וברכת אחיו הוא הגשמיות וז"ש כי תתברך בשניהם : מטל השמים זה המן · כי הטל איננו נעצר לעולם כדאיתא במסכת תענית לכן דריש על המן שהיה בא מן השמים בשכבת הטל · ולמען יהיה דמיון עם הברכות משמני הארץ לכן דריש בבאר ובקרבנות · וי"ל עוד דבא להבדיל מברכת עשו אשר ברכו ג"כ מטל השמים מעל · כי ברכת יעקב כולל ג"כ ענינים נסיים משא"כ בברכת עשו הוא רק טבעי לבד : ורב דגן אלו הבחורים · צ"ע מה ענין לזה עם המן והבאר · [ע' ביומא ע"ה ע"א תניא אידך גד שמגיד לישראל אי בן תשעה לראשון ואי

בן

פירוש מהרז"ו

פרשה סו סימן א דלתי פתוחים לרוחה · וכמ"ש באיוב שם צדק לבשתי וילבישני וגו' ואצלו שמפורש צדקה דורש על מעשה הצדקה ואצל יעקב מפורש שהיה יושב אהלים היינו באהלי שם ועבר באהלי תורה דורש על התורה ע"פ גז"ש מתיבת שרשי וכמ"ש הבאים ישרש יעקב וכמ"ש שרש יעקב וגו' וכן מתיבת טל · והקדיר משל לשכר כמ"ש ברנה יקצורו והשכר שלו הוא טל כמ"ש מטל השמים ונמשלו אהלים לנחלים של מים והתורה נמשלה למים וכמ"ש בפר"א ס"פ ל"ב וכשיצא יעקב מאת יצחק אביו יצא מעוטר כחתן כו' וירד עליו תחית טל מן השמים ונעשה גם הוא גבור חיל וכח ועי' כ"ז אג"ב פר' מ"ג : **ב** שובי שובי · שי"ר פסוק זה ע"פ מדה י' : מאהל לאהל · לשון שי"ר שם שנאמר ש"ב ז' ואהיה מתהלך באהל ובמשכן · וממ"ש מאהל לאהל נראה לגרוס פסוק שבדה"א י"ז ואהיה מאהל אל אהל וממשכן שפי' ע"פ מדה ע' וממשכן אל משכן וע"פ מדה יו"ד ב' אהלים וב' משכנות גלגל ושילה ונוב וגבעון שנקראו אהלים ומשכנות ולא ביהמ"ק · וע"ז כתוב ד' פעמים שובי שבכל פעם התפללו ישראל שלא תסתלק השכינה אלא תשוב לאהל החדש · וכן בפסוק ואהיה מתהלך מרומז ג"כ שהתהלך מאהל לאהל ד"פ · וכן תיבת השולמית כאלו כתיב ד"פ אלא ד"פ שובי : ושמו את שמי · ושמו של הקב"ה שלום ובשי"ר שם איתא רק פסוק וישם לך שלום : ששלום העולמים · הכוונה חי העולמים וכמש"ל מקודם ששלום חי העולמים מתנהג ובשי"ר שם חסר דרשה זו · ובתחלה דרש מתנהג באהל ובמשכן שלא היה דירה קבוע וכאן אמר דר היינו במקדש וע"כ הביא ועשו לי מקדש שהכוונה על ביהמ"ק וכמ"ש דה"ב כ' א' ויבנו לך בה מקדש : ונתתי שלום · עי' ת"כ ריש בחקותי : נמוגים ארץ · ע"א דף ג' שי"ר פ' לסוסתי ובריש רות : נתבשם · שם הגי' ומי בישם העולם מלשון כן ובסים עי' מ"כ וזהו לשון תכנתי : **ג** ברכות כו' · מקום להחזיק בו הברכות שיהיו כבושים ולא יצאו כמ"ש חז"ל לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום · וכן כוונתו כאן שיתן לו שלום כמ"ש במ"ר פי"ח סי' ז' : ויתן לך אלהותו · שהרי מלא ויתן מוסב על ה' הנזכר בס"פ הקודם · ואצ"ל עוד האלהים ע"כ דורש שיתן לו אלהותו · פי' כח אלהי והיינו כמש"ל אצל שמשון פנ"ח ונ"ע כיחידו ש"ע שכל מלחמותיו היה לבדו ביחידי : זכרני נא · וס"ד אך הפעם הזה האלהים וכבר זכר ה' ה' · ע"כ דורש כוונתו שיחזקהו באלהותו · ומ"ש במדרש ה' אלהים בפסוק כתיב ה' ה' בד' אותיות ועי' במ"ר פ"ע סי' כ"ד זכירה זו באופן אחר · וכאן דורש שהזכירה היא ברכת יצחק ויעקב · דן ידין עמו כאחד וגו' : זה המן · שירד עם הטל כמ"ש וברדת הטל ירד המן עליו · וכ"מ באג"ב ס"פ מ"ב : ועי' שמ"ר פל"ח סימן ד' ארשב"ג ומש"ש ודורש השמים לגז"ש · ומשמני הארץ אלו הקרבנות וכו' · שיזכו להקריב עולות שמנים · מחים פי' שמנים · ויתכן שמקום דרשה זו בסמיך כשדורש על ציון ששם שייך קרבנות · וכאן הוא מיותר · וכ"מ בברייתא דאגדות בס"ם אג"ב שדורש דרשה זו אצל ציון ולא בכאן : אלו הבחורים · שירבו בנים ובנות : אלו הבכורים · כמ"ש ראשית דגנך ותירושך : אלו הנסכים · שבאו מיין ותירוש : זה מקרא · שנתנה מן השמים כמו שהיא : ואין מי מחכמי ארץ חולקים לשנות מהכתוב · ומשמני ארץ זו משנה שנמסרה ביד חכמי ארץ ע"פ · ועי' במ"ר פי"ג סי' ע"ז מ"ס רמז למשנה שמתחלת במ' ומסיימת במ' וזה נרמז בתיבת משמני פי' מ' שני : דגן זה תלמוד · כמו שהדגן עיקר התבואה כך התלמוד עיקר להלכה ולמעשה וע' ויק"ר פ"א סי' ב' · ותירוש זה אגדה כמ"ש ויין ישמח לבב אנוש כן האגדה משמחת הלב : **ד** ע' אומות · הם ע' משפחות הקדומות בני בניו של נח · וכמו אברהם כתוב בו כי אב המון גוים · היינו לכל בני נח הנ"ל · ואצל יעקב כתיב ונתתי לך את ברכת אברהם : בני ישמעאל · י"ב בניו המפורשים בסוף פ' חיי · ובני קטורה ג"כ שם בפרשה · י"ד בני קטורה בנים וב"ב · וכמש"ל פס"א סי' ה' שמ"ש לאומים קאי אכולהו כולם ראשי אומות הרי לאומים טלל כל בני קטורה וכולל גם בני ישמעאל דסובר שקטורה זו הגר · וכמ"ש שם ס"ם ג' והרי ישמעאל בכלל בני קטורה והם לבד ע' בני נח הנ"ל : גביר לאחיך · לשון רבים :

אמר

ידי משה

אמר יעקב · וקשה מנליה שאמר יעקב כך וגם מה שאמר מה טעם שרשי פתוח הלשון הזה מגומגם · וצ"ל שהגירסא בו היא שמתחלה דרש מלת שרשי פתוח ביתי פתוחה ואח"ז רוצה לפרש מ"ט אלי [illegible] גדול הדור היה ומדרשו בטבריא היה ומשם למדו הלכות אבל וקריעה · ע"ז אמר שרשי פתוח אלי מים ר"ל שהייתי ג"כ עוסק בתורה שנמשלה למים ומן הדין טל ילין בקצירי כמו יעקב כנ"ל אך שצריך להגיה [illegible]

ואלופיו • וישתחוו לך בני אמך • הכא את אמר וישתחוו לך בני אמך ולהלן את אמר (בראשית מט) וישתחוו לך בני אביך • אלא יעקב ע"י שנטל ד' נשים לאה ורחל זלפה ובלהה הוא אומר בני אביך • יצחק נטל רבקה אמר בני אמך • אורריך ארור וגו' • ולהלן אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור • אלא בלעם ע"י שהיה שונא פתח בברכה וסיים בקללה • ויצחק שהיה אוהב פתח בקללה וסיים בברכה: רבי יצחק בר רבי חייא אמר (ז) הרשעים ע"י שתחלתן שלוה וסופן יסורין פותחין בברכה וחותמין בקללה מברכיך ברוך ואורריך ארור • הצדיקים ע"י שתחלתן יסורין וסופן שלוה הם פותחין בקללה וחותמין בברכה אורריך ארור ומברכיך ברוך: ה ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב • א א"ר אייבו פוליונו של אבינו יצחק מפולש היה • זה בא מכאן וזה בא מכאן • רבנן אמרי (ח) כמין איסטריפומיטא הדלתות היו נכפלין לאחוריהם עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו • הה"ד אך יצא יצא יעקב נראה כיוצא ואינו יוצא • ועשו אחיו בא מצידו (ט) מזוין לצוד נפשו כמד"א (שמות כא) ואשר לא צדה: ו ד"א מברכיך ברוך • ב תני עובד כוכבים המברך את השם (י) עונים אחריו אמן • בשם אין עונין אחריו אמן • א"ר תנחומא אם ברכך עובד כוכבים אחד ענה אחריו אמן דכתיב (דברים ז) ברוך תהיה מכל העמים • ג עובד כוכבים אחד פגע ברבי ישמעאל ברכו • א"ל כבר מלתך אמורה • פגע בו אחד וקללו • א"ל כבר מלתך אמורה • א"ל כמה דאמרת לדין אמרת לדין • א"ל כן כתיב מברכיך ברוך אורריך ארור: ז ויעש גם הוא מטעמים ויאמר לאביו יקום אבי הה"ד (משלי ל) ד שממית בידים תתפש • א"ר חמא בר חנינא באיזו זכות השממית מתפשת בזכות אותן הידים • ויעש גם הוא מטעמים וגו' יקום אבי • ע"י שא"ל יקום אני נפרע לו בו בלשון (תהלים סח) יקום אלהים וגו':

פרשה סז א ויחרד יצחק חרדה גדולה • ה כתיב (משלי כט) חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב

חרדה שחרדה רות לבועז • שנאמר (רות ג) ויחרד האיש וילפת • יתן מוקש (א) בדין היה לקללה אלא ובוטח בה' ישוגב נתן בלבו וברכה ויאמר ברוכה את לה' בתי • חרדה שהחריד יעקב ליצחק שנאמר ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד • יתן מוקש • בדין היה לקללו אלא ובוטח בה' ישוגב שברכו ואמר גם ברוך יהיה: ב ויחרד יצחק חרדה גדולה וגו' • א"ר חמא בר"ח מאד מחרדה שחרד על גבי המזבח • אמר מי הוא זה שנעשה (ב) סרסור ביני לבין המקום שיטול יעקב את הברכות • כלפי רבקה אמרו • א"ר יוחנן מי שיש לו שני בנים אחד יוצא ואחד נכנס חריד אתמהא • ו אלא בשעה שנכנס עשו אצל אביו נכנסה עמו גיהנם • רבי אחא אמר התחילו כתלי הבית מרתיתים • הדא הוא דהוא אמר מי אפוא מי הוא זה שהוא עתיד ליאפות כאן אני או בני יעקב • אמר לו הקב"ה לא את ולא בנך אלא הוא הצד ציד הוא • הצד ציד א"ר אלעזר בר שמעון ציירא היך צדוך • פכור תרעיא היך תרעך פכור ומקולקל הה"ד (משלי יב) לא יחרוך רמיה צידו • ז רבנן אמרי (ג) לא יאחר ולא יאריך הקב"ה לרמאי ולצידו • ר"א בנו של ר' יוסי אומר מהו לא יחרוך לא יאריך הקב"ה לרמאי ולצידו • דא"ר יהושע בן לוי ח כל אותו היום היה עשו צד צבאים וכפתן ומלאך בא ומתירן (ד) ועופות

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קט"ו • ב ברכות דף נ"א • ירושלמי ברכות פרק ח' • ירושלמי סוכה ריש פרק ג' • ומגילה פרק א' • ג חולין דף מ"ט • ד ילקוט משלי רמז תתקס"ג • ה תנחומא כאן סי' י"ג רות רבה פרשה ו' ילקוט משלי רמז תתקס"א • ילקוט רות רמז תר"ו • ו תנחומא כאן סימן י"א • וסדר ברכה סימן א' • לעיל פרשה ס"ב • ז עיין עירובין דף נ"ד • ילקוט משלי רמז תתקמ"ט • ח תנחומא כאן סימן י"א •

חדושי הרד"ל

חטים ושעורים • וגם שייכי שפי לקרבנות ונסכים דסכא: (ז) הרשעים תחלתן שלוה כו' והצדיקים כו' • שהכל הולך אחר החיתום וע' תדא"ז פ' י"א: (ח) כמין איסטריפומיטא • עיין משנה רפ"ד דמדות: (ט) מזוין • לצוד נפשות כצ"ל: (י) עונים אחריו אמן • ירוש' ספ"ח דברכות ופ"ג דמגילה: (א) בדין וגו' • אפשר מדכתיב לקמיה אלא ישמע וגו' דרש סמוכים: (ב) סרסור ביני לבין המקום • עמ"ש • וי"ל דלשון הוא דורש על הקב"ה שנקרא הוא לשון נסתר: (ג) לא יאחר ולא יאריך כו' • ר"א בנו של ריהב"א מהו לא יחרך כו' • לגי' הספרים צ"ל דלרבנן פי' לא יאריך ימיו • וכן לא יאחר לשלמו גמולו • ולר"א בנו שריהב"ג פי' כלשון בתמיה • וכי לא יאריך לרמאי לעכב זמן צידו (כדריב"ל דמייתי) וכדפירש"י בערובין (נ"ד:) לרב ששת ע"ש • אבל כמדומה שהנכון לגרוס כדרבנן לא יאחר לאודים ור"א כריה"ג דרש לא יאריך • ולפ"ז תחוייב כוונתם כדריב"ל: (ד) ועופות ומשכשכן • כצ"ל: שמעיקר

מתנות כהונה

בני אם. והיפי דהאסר נקט האם כי היא אמו ודאי: וסיים בברכה • שהקללות יהיה להם קץ וסוף והברכות יעמדו עד עולמי עד ובלעם כוונתו להפך קללה תחשב לו: תחלתן שלוה • שהבא לטמא פותחים לו וכתיב משגיא לגוים ויאבדם והצדיקים הקב"ה גובה מהם מיד אל יד מיעוט עונותיהם כדי שיהיו בסוף בשלום תמיד עד עולם: פוליונו • פי' הערוך מקומו והאלו שהוא שוכן בו: וזה בא מכאן • בפתח שכנגדו וזהו שנאמר ויהי אך יצא יצא וגו' דמשמע דעד שלא נגמרה יציאתו של יעקב בא עשו ועם בפתח א' היאך אפשר. כן משמע לי בביאורי מהר"ר אליהו מזרחי והערוך פי' דדייק יצא יתירה: ואסטרופומיטא • פירש הערוך מהופך וכפול לאחוריהם וציר הדלת היה באמצע הפתח למטה ובאמצע המשקוף למעלה ופותח וסוגר לימין ולשמאל ובצד שמאל נכנס עשו ונפתח גם צד ימין ודרך שם יצא יעקב: נראה כיוצא • אך לשון מיעוט קדריש ובערוך פי' דדריש יצא יתירה: לצוד נפשו כו' • דייק מדאמר צידו והל"ל מן הציד: בשם • מברך שם בשם אחר יברך יוסי את אין עונים אחריו אמן והטעם ק"ל: ברכו • הגוי לרבי ישמעאל: כבר מילתך כו' • דבר הראוי להושיבך כבר היא אמורה ואיני צריך להשיבך: הכי גרסינן בירושלמי פ"ק דמגילה ובמסכת ברכות ס"פ אלו דברים: אמרין ליה • תלמידיו כו' • פירוש אמרו לו תלמידיו לרבי ישמעאל כמו שאמרת לזה שברכך אמרת ג"כ לזה שקילל אותך: השממית מתפשת כו' • מצאתי בילקוט משלי אין לך בכל השרצים שנוי כשממית ולכן קורא למלכות הרביעית שממית שהיא הרעה לנו מכל המלכיות: והיא תופסת ושולחה יד בהיכלי מלך בבית המקדש: בזכות הידים • שעשו מטעמים לאביו שעל ידי כן ברכו אביו ואמר והיה כאשר תריד ופרקת עולו וגו' וכן מצאתי שוב בפירש"י ואב"א ז"ל:

פרשה סז מחרדה • פי' מאותו חרדה שחרד כשנעקד על גבי המזבח: שנעשה סרסור כו' • דרש מי אפוא מי היה פה ומליץ כד"א והוא יהיה לך לפה: שיטול יעקב גרסינן: כלפי רבקה אמרו • יצחק אמר דבור זה על רבקה שהרגיש כי היא היתה המליץ ביניהם: מרתיתין • מחום הגיהנם ובילקוט גרס מרתתין: ליאפות כו' • להיות נאפה ונשרף בגיהנם: ה"ג בילקוט או בני יעקב • שלא היה מחזיקו לצדיק כעשו וכן אמר למעלה הקול קול יעקב על שהוציא שם שמים מפיו וחשב מה שעשו לא כן עשה עשה מפני כבוד שמים וכמו שפי' מהר"ר אליהו מזרחי ז"ל: ה"ג ולא בנך יעקב: הצד ציד • צד ציד דרש כמו צד הצייד: ציידא כו' • כך אמרה רוח הקדש כלפי עשו אתה הוא הצד ומרמה את הכל היאך רמאוך עתה אתה הוא הרגיל לשבור דלתות אחרים ליקח ממון אחרים היאך שברו אחרים דלתך ולקחו כל כלי המדקך ודייק הצד ציד ניצוד הצד וכ"ה בתנחומא בהדיא: לא יחרוך • נוטריקון לא יאחר ולא יאריך • לא יאריך • לא יחרוך דריש לא יאריך בחילוף ח' בא': בילקוט משלי ובפירש"י גרס שפות

רש"י

אלא בלעם • ע"י שהיה שונא פתח בברכה וסיים בקללה: פליונו של יצחק אבינו • פליון • אוהל: כמין אינפראסמיטא היו הדלתות נקפלות לאחוריהן: ועשו אחיו בא מצידו מזוין לצוד נפשו כמה דאת אמר ואשר לא צדה מדוע אתה צודה את נפשי לקחתה: שממית בידים תתפש כו' באי זו זכות השממית מתפשת • באי זו זכות עשו תופש מלכות בזכות אותן הידים שברכו אביו ועל חרבך תחיה: שממית • שומם • שמשם בית אלהינו • שממית • סם המות:

פרשה סז ובוטח בה' ישוגב • שנתן בלבו וברכו: עד מאד • מאד מאותה חרדה שחרד על המזבח: ציד היך ציידוך פכור תרעא • שוער היך תרעך פכור ומקולקל • כי הרס תהרסם תרגומו פכרא תפכרינון • בירושלמי משל שבני אדם אומרים לצייד צייד היאך נשמטה צידה שלך מידך וכן לשוער לחרש הבונה שער לבני אדם אומר לו שוער והלא אתה מתקן שער של אחרים והיאך שער שלך שבור ומקולקל כך עשו לא נתקיימה צידתו בידו: רבנין אמרין • מאי לא יחרוך לא יאריך לרמאי הקב"ה שהוא נפרע ממנו מיד: מהו לא יחרוך לא יאריך • כלומר לא יחיה ולא יאריך ימים ולא יאחר הקב"ה לרמאי ולצידו: דאמר ר' יהושע בן לוי כל אותו היום היה צד צבאים וכופתן ומלאך בא ומתירן עופות וקושרן ומשכשכן משכשך כנפיהם ומלאך בא ומתירן ומפריחן וכל כך למה והון אדם יקר חרוץ כדי שיבא יעקב שהוא יקרו של עולם ויטול את הברכות

פירוש מהרז"ו

אמר בני אמך • ומה שלא אמר יצחק בני אביך נראה על שרבקה גרמה ליעקב כל הברכות ע"כ הזכירה: ולהלן כו' • בלעם במדבר כ"ד ט': ה פוליונו • עיין לעיל פר' מ"ח סימן ט' אוהל פלן של אברהם אבינו ופי' הערוך פלן מקום • והמו"ע פי' אולם שער וחצר ואהלי אברהם ויצחק היו מפולשים שלא יצטרכו האורחים לסבב: מזוין • כמ"ש פה נא כליך וגו' ות"א סב כען מאני זינך • וכ"ז היה לצוד עצמו כמש"ל פס"ז סי' ב' מי עתיד וכו' האיך לצוד וכו': ו מברכיך ברוך כו' • פסוק זה הוא של בלעם וכאן הי"ל פסוק של יצחק וכמ"ש בירו' אורריך ארור וכו' • ואולי על שכאן פגעו המברך תחלה ע"כ הביא פסוק הנזכר ברכה תחלה: ז שממית וגו' • מפורש במדרש משלי שם והובא ביפ"ת ע"ש: יקום אבי • לעיל פס"ה סי' י"ח:

פרשה סז סימן א חרדת אדם • מדרש רות פסוק ויחרד האיש: שחרדה • נ"ל שהחרידה וכ"ה שם: בדין היה לקללה • פי' כפי הטבע הי"ל לבועז לקללה • אלא נתן ה' בלבו לברכה • וכן כפי הטבע היה ליצחק לקלל את יעקב שרמהו אלא על שבטח בה' גמר בעדו לטובה וכ"ה בתנחומא סי' י"ג: ב חרדה גדולה וכו' • כמ"ש בתנחומא שם א"ר בשם רחב"א שתי חרדות חרד יצחק אחד ע"ג המזבח וא' כשנכנס עשו • מן מה דכתיב חרדה גדולה עד מאוד אתה יודע שזו גדולה • וכמש"ל פל"ה סי' ו' שמא הזדעזע מפחדה של סכין ובפר"א פל"א כיון שהגיע הסכין על צוארו פרחה נשמתו • וממ"ש חרדה גדולה דייק שהיתה לו חרדה אחרת קטנה ממנה: או אני • דמ"ש מי אפוא משמע שמסופק • ואח"כ אמר הוא הצד ציד • משמע שידוע לו מי הוא • בכ"מ אלא יצחק היה מסופק כו': פכור תרעיא • ורמוז בעובדיה א' ואל תבוא בשער וגו' כאשר עשית וגו': לא יאחר • הפ"י לרמאי ולצידו אלא ישלם לו מיד כמ"ש לא יאחר לשונאו וגו' וכן לא יאריך וכמ"ש אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם • וזה פ"ס נוטריקון ולר"א

יפה תואר

בן שבעה לאחרון ולפ"ז רב המון גלה על הבחורים למי המה וע"ע בזה] : ויצחק שהיה אוהב פתח בקללה כו' • ואע"ג דכתיב ואברכה מברכיך ומקללך אאור מסיים בקללה • שם אמר עוד אח"ז ונברכו בך וכ"כ הרמב"ן: זה בא מכאן כו' • ולכן לא ראה את יעקב בצאתו • ולרבנן לא ראהו בשביל שנגלב אחורי הדלת: בשם פי' דמברך את ישראל בשם אין עונין אחריו אמן • כי פן יברך בפיו ובקרבו יקלל ור"ת חולק ע"ז מן הכתוב ברוך תהיה מכל העמים כי הקב"ה שומע מה שאמר בפיו ולא יפנה אל מה שבלבו: שממית בידים תתפש • דשממית זו ארם כמ"ש במדרש ד' הם קטני ארץ כנגד ד' מלכיות ושממית זו ארם כי שנואה זאת כדכתיב ואת עשו שנאתי והיא בהיכלי מלך שהחריבה מקדש של מלך מלכי המלכים:

מחרדה שחרד על גבי המזבח • כי בעקידה חרד רק על גופו ועכשיו הרגיש שנכנס אתו חרדת הנפש • אף כי צדיק היה • אבל האדם יחוש לנפשו גם בספק היותר רחוק: ביני לבין המקום • שמאחר שפרחה עליו רוח הקדש לברך את יעקב ידע כי מה' היה הדבר להיות סרסור ביניהם • והביאה דרבקה היתה שהיתה נביאה ועליה יערה רוח ממרום להיות הרסור לא על אולתם: ואחד נכנס חריד כו' • פי' למה יחרד אם הברכה תעבור מבן אחד לשני כלא שניהם בניו: אני או בני יעקב • כי חשב אולי ע"י שנתנה ברכת עשו ליעקב בא הפוגע או עליו או על יעקב והוא גיהנם שנזדמן לו • וקרוב לשמוע שגיהנם הוא רמז על הפוגע הראוי לעושה שלא כדין עד"ש בגמ' לעולם ירא אדם שדיין כאלו גיהנם פתוח

משנת דרבי אליעזר

אמרת לדין א"ל כ"כ מברכיך ברוך וגו' • הא דלא הביא מפ' זו הקודמת לפי פרושו י"ל לפי שגוי שברכו פגע בו קודם ואח"כ פגע בו שקללו לכך הביא זה הפסוק שמוקדם בו ברכה וגם האומרו היה בלעם שהוא גוי • ועי"ד שכל י"ל דפירושו שקללתן וברכתן לא ישובו ריקם שמי שמברך יהיה מבורך ולא שקאי אמי שיברך אותו מאח"כ בבלעם שרצה לקללו אלא שהקב"ה הפכו לברכה וא"כ היה כוונתו לומר מברכיך ארור ומקלליך ברוך ואי הפי' כצ"ל מה הועיל בקללתו כי, שידוע זה א"כ יהפכו שמי שירצה לברך יקללו ויהיה מבורך וכן איפכא אע"כ הפי' דקאי אמי שמברך לא ישראל שיהיה מקולל דשוב לא יברך שום אדם לישראל והקב"ה שיהפך שאמר מברכיך ברוך שיהיו מי שיברך אותך ולכך שפיר מילתך אמורה

ידי משה

בשעה שנכנס עשו נכנס גיהנם עמו עד סוף מאמרם הס"ד לא יחרוך רמיה צידו • ביאור המדרש בברכה שעשו בא עם הגיהנם היה יצחק סבר שהביא עשו הגיהנם או בשבילו או בשביל יעקב כמו ליידן שמביא מלודה לא מביא מלודה לצוד את עצמו אלא אחרים • כן עשו בודאי לא הביא את הגיהנם לעצמו אלא או לי או לבני והקדוש ברוך הוא השיב לו לא כן אלא לעצמו הביא • ולזה מביא ר"א בר' שמעון משל אומרים לציידן אתה מרא דעובדא ואיך צדך וכן לשוער הבונה שער לבני אדם כשהבנים שער נכנס עשו גיהנם • הורה לו הש"י בזה שאברהם בירך לו מלכיות כמו שיעד לו הש"י כדאמיל ואם לא יברך שום אדם לישראל והקב"ה שיהפך שאמר מברכיך ברוך שיהיו מי שיברך אותך ולכך שפיר מילתך אמורה יברך

ומסכסכן ומלאך בא ומפריחן · וכל כך למה (משלי יב) והון אדם יקר חרוץ · כדי שיבא יעקב שהוא יקרו של עולם ויטול את הברכות (ה) שמעיקר העולם חרוצות לו · א ר' חנינא בר פפא שאל את רבי אחא א"ל מהו דכתיב הון אדם יקר חרוץ · א"ל חרוצה היא ביד הצדיקים שאינם נוטלים מן יקרם של עתיד לבא בעולם הזה · ואוכל מכל · ב רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אומר מכל מה שנברא בששת ימי בראשית · ר' נחמיה אומר ג מכל טוב שהוא מתוקן לעתיד לבא · אמר לו עיקרו של דבר מה האכילך אמר לו איני יודע אלא טועם הייתי טעם פת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל מעדנים שבעולם · א"ר ברכיה כיון שהזכיר בשר מיד בכה אמר אני קערה אחת של עדשים האכילני ונטל את בכורתי אתה שהאכילך בשר על אחת כמה וכמה · א"ר לוי לפי שהיה אבינו יצחק מתפחד ואומר תאמר שלא עשיתי כשורה שעשיתי את שאינו בכור בכור כיון שאמר את בכורתי לקח אמר יאות ברכתי · אמר ר"א ד אין קיום הגט אלא בחותמיו שלא תאמר אלולי שרימה יעקב באביו לא נטל את הברכות ת"ל גם ברוך יהיה: ג א"ר יצחק ה בא לקללו אמר לו הקב"ה הזהר שאם את מקללו לנפשך את מקלל דאמרת אורריך ארור · ו א"ר לוי ששה דברים משמשין את האדם שלשה ברשותו ושלשה אינן ברשותו · (ו) העין והאוזן והחוטם שלא ברשותו · חמי מה דלא בעי · שמע מה דלא בעי · מריח מה דלא בעי · הפה והיד והרגל ברשותו · הפה אין בעי הוא לעי באורייתא · אין בעי לישנא בישא · אין בעי מחרף ומגדף · היד אין בעי הוא עביד מצוותא · אין בעי הוא גניב · ואי בעי הוא קטיל · הרגל אי בעי הוא אזיל לבתי טרטסיאות ולבתי קרקסיאות ואין בעי הוא אזיל לבתי כנסיות ובתי מדרשות · ובשעה שהוא זוכה הקב"ה עושה אותן שברשותו שלא ברשותו · היד (מלכים א יג) ותיבש ידו אשר שלח עליו · הפה גם ברוך יהיה · הרגל (משלי א) בני אל תלך בדרך אתם כי (ז) רגליהם לרע ירוצו: ד כשמוע עשו את דברי אביו · א"ר חנינא ז כל מי שהוא אומר שהקב"ה וותרן הוא יתוותרון בני מעוהי · אלא מאריך אפיה וגבי דיליה · זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו דכתיב כשמוע עשו את דברי אביו ויזעק זעקה והיכן נפרע לו בשושן הבירה שנאמר (אסתר ד) ויזעק זעקה גדולה ומרה עד מאד · בא אחיך במרמה · ר' יוחנן אמר בא (ח) בחכמת תורתו · ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני ריש לקיש אמר ח התחיל מחכך בגרונו כמאן דמחייך וזורק רוק מפיו · ויאמר הכי · ויעקבני את בכורתי לקח ושתקתי לו · והנה עתה לקח ברכתי ושתקתי לו · הלא אצלת לי ברכה מן הניצולת: ה ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר · א"ר ברכיה הן גביר שמתיו לך ברכה שביעית ולמה הוא אומרה לו תחלה אלא א"ל מלך עשיתיהו עליך וברכותיך שלו הן · ט עבדא דמאן נכסיה דמאן עבדא כל מה דיליה למרא (ט) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים · ולכה איפוא ברם לך פיתך אפויה · ר' יוחנן ור"ל ר' יוחנן אמר (י) הרף ממני שפורניתה אפויה לך בכל מקום · ר"ל אמר הרף ממני (כ) שאף וחמה מסורין לו · ר' שמלאי ואמרי לה בשם רבי אבהו אמר לו הקב"ה כך היית אומר ולכה איפוא · אמר לו (ישעיה כו) י יוחן אמר לו רשע הוא · א"ל בל למד צדק · לא כיבד את הוריו · אמר לו הקב"ה בארץ נכוחות יעול ·

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תתק"כ · ב תנחומא כאן סוף סימן י"א · ילקוט כאן רמז קט"ו כל הענין · ג עיין בבא בתרא דף י"ז ע"א · ד גיטין דף כ"ב · ה תנחומא כאן סוף סימן י"א וי"ב כל הענין · ו ילקוט מלכים רמז ר"כ · ז ב"ק דף כ' · ירושלמי שקלים פרק ה' · ירושלמי תענית פרק ב' · מדרש תהלים מזמור ו' · תנחומא סדר תשא סימן כ"ו · אסתר רבה סוף פרשה ז' וריש פרשה ח' · ילקוט כאן רמז קט"ו · ילקוט תהלים רמז תרמ"ח · ילקוט אסתר רמז תנ"ף כ"ו · ח תנחומא סדר תשא סימן ז' · ט מגילה דף ט"ז · סנהדרין דף נ' וק"ס · י מגילה דף ו' · פרקי דרבי אליעזר סוף פרק מ"ט ·

חדושי הרד"ל

(ה) שמעיקר העולם חרוצות לו · כמדומני שצ"ל שמיקרו של עולם כו' · ובלישנא דקרא יקר חרוץ · ור"ל התורה שנקראת יקר כדאיתא בויק"ר רפ"ב חרוצות: (ו) העין והאוזן כו' · שלא ברשותו · ע' נדרים [illegible] וכר"ן שם: (ז) רגליהם לרע ירוצו · עמ"כ ולגי' הש' אפשר דרש רגליהם ליפול ברעה [illegible] שלא ברצונם · וכדאמרינן רגלוהי דבר נש אינון ערבין ביה: (ח) בחכמתא · כמ"ש (משלי ח') אני חכמה שכנתי ערמה וכמו שדרשוהו בסוטה (כ"א ב'): (ט) שאף וחמה · מסורין לך כצ"ל

חדושי הרש"ש

(א) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים כו' · נראה פירושו ע"פ המדרש לעיל פס"ד אדם צריך לטרוח ולבקש יציאות ביתו והם יושבים בביתם וע"ש במ"כ: (ב) הרף ממנו שפורניתא כו' · דרים ולכה לשון הליכה

רש"י

הברכות שהן חרוצות פסוקות לו: חרוצה · היא ביד הצדיקים שאינן נוטלין מן יקר שלעתיד לבא בעולם הזה: ואוכל מכל · מכל מה שנברא בששת ימי בראשית שנראה לו כאילו טעם מתוקן: שעשיתי את שאינו בכור בכור · הוי גביר לאחיך · כיון שאמר לו עשו את בכורתי לקח אמר יאות ברכתי: א"ר אלעזר אין קיום הגט אלא בחותמיו שלא תאמר אלולי שרימה אבינו יעקב לא נטל את הברכות ת"ל גם ברוך יהיה שברכו בזאת תדע שגם הראשונות היו ראויות לו: אין בעי הוא מפליג מגוו' · אם רוצה הוא מחלק מעות לצדקה: תיאטריות · חצר המלך שמשחקין שם לפניו: כל האומר הקב"ה וותרן · שמוותר עונות בני אדם ואני עושה רצון יצרי והוא מוחל יתוותרון בני מעוי · מן הנצולות · אפילו מן הריקנות: הן גביר שמתיו לך והלא ברכה שביעית שברכו ליעקב ולמה הוא אומרה תחלה לעשו כאילו היא ראשונה אלא אמר לו מלך שמתיו לכל ומה מועיל לך אם אברכך שלו הן עבדא למי נכסי למי ברם לך פיתא אפיא מזונותיך מזומנין לך: אפוא אף וחימה מסורים לך · כלומר הממשלה בידך להרע: כך היית אומר לו ולך אפוא · כלומר כעס עליו שהפליטו: אמר יצחק לפני הקב"ה · יוחן זה · א"ל לא יוחן · א"ל בל למד צדק בתמיה כלומר לא כיבד את הוריו · א"ל בארץ נכוחות יעול

עתיד

מתנות כהונה

ומסכסכן כו' · סכסך אותם זה בזה שלא יפריחו: ה"ג בילקוט סדר זה ובמשלי ויטול את הברכות שהם יקרות העולם חרוצות לו וגירסת הספר גם היא נכונה: חרוצה · חלוש ובמות: אמר לו · עשו ליצחק עיקר כו': יאות ברכתי · סיפיה דקרא קדייק באמר גם ברוך יהיה כמו שפירש"י בחומש: שאם אתה מקלל גרסינן: לנפשך כו' · שככל אמרת אורריך ארור: חמי מה דלא בעי · רואה אפילו מה שאינו חפץ לראותו: אין בעי כו' · אם רוצה הוא עוסק בתורה ואם רוצה עוסק בפיו בלשון הרע: עביד מצוותא · נותן צדקות בידו שהם מצוותא שבלשון ירושלמי הוא צדקה: טרטסאות · שמשחקין שם במיני שחוק והתול וכן קרקסאות: ותיבש וגו' · וזה היה לזכות הנביא שלא ירבעם את ידו לתפשו ולמעטו היה מהפך את שברשות האדם שלא היה ברשותו: הפה · של יצחק שבקש לקלל את יעקב והפכו מקללה לברכה ועיין בתנחומא פר' זו שמאריך בענין הזה מאד: אל תלך וגו' · נ"ל ע"כ תעשה שלא תלך בדרך אתם ובתנחומא פר' זו מסיים מקרא מלא הוא מה' מצעדי גבר כוננו ואדם מה יבין דרכו והוא כפתור ופרח: כל מי שהוא וכו' · שהקב"ה מוותר העונות ולפיכך אני עושה רצון יצרי לילך בדרכי לבי: יתוותרון בני מעיים שלו · וה"ג בפר' שור שנגח את הפרה ובערוך גרס יתוותרון מעוהי ויומוהי אלא הקב"ה מאריך אפים לעוברי רצונו וגובה אח"כ את שלו לשלם לו גמול הראוי לו: הזעיק כו' · יעקב גרם לעשו שזעק זעקה אחת: בחכמת תורתו · במרמה תרגום אונקלוס חוכמתא: מחכך · מנענע ונוחר בגרונו ועושה הכי כמנהג בני אדם שעושין כן בקלפה על חבריהם אחד ומבקשין לבזותו: כמאן דמחייך · מחכך וה"ג בערוך: ברכתי ושתקתי · בתמיה: מן הנצולות · מן הריקנות והגרועות: ברכה שביעית היא · עבדא דמאן כו' · אם אתה יודע של מי העבד גם תדע של מי נכסיו וכדמפרש ואזיל: עבדא כו' · העבד כל אשר לו הוא לאדונו ובילקוט גרס עבדא ומה דיליה למאריה: פיתך אפויה: כלומר מזונותיך יהיו מזומנים לך כדלקמן משמני הארץ מושבך: פורניתא אפויה לך גרסינן · כלומר מוכן הוא ליקח נקמתו ממך ולפי' הרף ממנו: ואף וחמה כו' · אפוא דרש נוטריקון אף חימה: מסורין לו · ולא תוכל ובפירש"י יש גירסא אחרת: אמר לו הקב"ה · ליצחק: כך היית אומר אפוא · חזרת לו למצא תקנה וכן אמר למעלה מזונותיך יהיו מצוין לך: יוחן · יהיה לו חן מה: לא כיבד את הוריו כו' · בתמיה כדלעיל בבגדיו החמודות: הספיק לו

יפה תואר

פתוח לו מתחתיו: שמעיקר העולם כו' · פי' כי משפת ימי בראשית פסוקות לו: שאינם נוטלים מן יקרם שלעתיד כו' · ודרים לא יחרוך מלשון לא יאריך וע"ז אמר והון אדם יקר חרוץ על יום שכולו ארוך · ולא יטול חלק מזה בעוה"ז: מכל מה שנברא בששת ימי בראשית · זה רק דרך הפלגה כי לא טעם יצחק טעם הטמאים אשר גם המה נבראו בששת ימי בראשית · וכיוצא בזה יתפרש במדרש אסתר ר' חייא הוה ליה חד רחים עביד ליה סעודתא שאכילו מכל מה שנברא בששת ימי בראשית ובוודאי לא האכילו דברים טמאים: ששה דברים משמשין את האדם כו' · במדרש קהלת על פסוק מעשרה שליטים מונה י' דברים שמשמשין את הגוף ואת הנפש · אך שמה מונה משלימי צרכי הגוף וצרכי הנפש כדעה ושכל · ופה לא ימנה רק בשמוש האדם לבקש צרכיו · להקריב המועיל ולהרחיק המזיק: כל מי שהוא אומר שהקב"ה וותרן כו' · פי' אפילו לצדיקים שבים כי בהם הוא מאריך אפיה וגבי דיליה · אבל לשבים כתיב נושא עון ופשע וחטאה וגו': התחיל מחכך בגרונו כו' · כי מלת הכי תבוא רק על תמיהא כמו הכי אחי אתה ועבדתני חנם וכאן לא יצדק זה יפה · לכן דרש שהיה מכוח כמחכך בגרונו: עתיד

הוא

פירוש מהרז"ו

ולר"א בפרש"י ע"פ גמטריא אופן ב' של חלופי אותיות לא יאריך ומחליף הא' בח' · ועיין ילקוט משלי י"ב ושם חסר דברי ר"א בפרש"י: ומסכסכן · מלשון וסכסכתי מצרים · ואולי צ"ל ומכסכסן לשון שייך אצל העופות ע' ערוך ע' כסכס שהוא מלשון קפול שכפל וקמט הכנפים זו ע"ז שלא יפרחו · ומ"ש כל אותו היום הוא גוזמא · והכוונה כמה שעות מאותו היום וכמ"ש בתנחומא היה רץ וצד צבי וקושרו ומניחו וכו' והשטן מתירו כו' וכן עשה ב' או ג' פעמים · וכה"א לא יאריך רמיה צידו כו' עד שבא יעקב ונטל הברכות ע"כ: אדם יקר · הוא יעקב שנקרא יקר כמ"ש בויק"ר רפ"ב וקאי על ר"ד למה לא יאריך הרמיה צידו כדי שיהיה ההון של העולם על השמים ומשמני ארץ של יעקב · ע' מש"ל פס"ו ס"ס ב': מכל מה שנברא · כמ"ש מכל מלאכתו · ודעת ר"נ כמ"ש ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב הוא טוב העוה"ב עולם שכולו טוב וזה מכל: שאינו בכור בכור · כמ"ש הוה גביר לאחיך: יאות ברכתי · ע' ברש"י בחומש שהביא זה הדרשה בשם התנחומא בשינוי: א"ר אלעזר · נ"ל ר' אליעזר וכן לקמן סי' י"ה ולקמן פע"ח ס"ס י"א · וכל שאר קרוי גם: ג בני אל תלך וגו'. ע' מ"כ וי"ל גי' המדרש ע"פ מה שפי' בס' חשק שלמה במשלי שם אם יפתוך חטאים וגו' נארבה לדם נצפנה לנקי חנם · בני אל תלך בדרך אתם וגו' כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם דהכוונה שהחטאים יפתוהו שיארבו ויצפנו לדם ולא יתוודע רעתם כלל ולא יגיע להם שום נזק ועונש גופני מזה · וע"ז אמר בני אל תלך וגו' כי למען הציל הנקיים מידיהם יעשה הקב"ה שלא יהיו רגליהם ברשותם · ומיד כשיראו את העוברי דרך יקומו מן המארב וימהרו לשפוך דם ולא יחושו אם יש אנשים רואים אותם · ומיד יתוודע רעתם ויבערו אותם מן העולם · ולזה כוון המדרש במ"ש שהרגל אינו ברשותו שנאמר כי רגליהם וגו': ד א"ר חנינא · ירושלמי תענית פ"ב הל' א': ויזעק זעקה · וזה היה לו לזכות שהחשיב ברכת אביו ונצטער עליה: עד מאד · ותגל מרדכי לא כתוב עד מאד וצ"ע: כמאן דמחייך · דורש תיבת הכי בחילוף ה' בח' לשון מחכך כדרך המוציא כיח מגרונו דרך שיעול משמיע קול חכוך · וע' במ"ר פ' י"ג סימן ג' ומש"ש בשם תנחומא תשא · וז"ל שם הכי קרא שמו יעקב חיכך בגרונו והוציא כו' ע"ש: ושתקתי לו. הראשון בניחותא והשני בתמיה: מן הניצולת · פי' ליחת המת נקרא נצל ע' נזיר נ' וע' ערוך וע"ל פע"ד ס"ס ג' ומש"ש: ה ברכה שביעית · דיו"ד ברכות יש · מטל השמים א' · ומשמני הארץ ב' · רוב דגן ג' · ותירוש ד' · יעבדוך עמים ה' · וישתחוו כו' ו' · הוה גביר ז' · וישתחוו לך ב"א ח' · אורריך ארור ט' · ומברכיך ברוך יו"ד: שפורניתא כו' · פורנא הוא תנור גדול בבבלית ל"ג וע"ל פס"ה סי' י"א: שאף וחמה · דמ"ש איפוא מה נוטריקון אף חמה ובחילוף א' בח' וכמש"ל פמ"ד סי' י"ז אימה זו בבל כמ"ש התמלי חימה:

צו

ידי משה

[illegible] בן עשו בא עם הגיהנם [illegible] אבל מ"מ פי' בכאן אחר: ברם לך פיתך אפויה · כי ליעקב נתן הברכה ויתן לך מטל השמים ומשמני הארץ וכמה יגיעות יגע עד שיאכל לחם · אבל לעשו נתן הברכה משמני הארץ ומטל השמים מעל ופי' המדרש מטל [illegible] לו

משנת דרבי אליעזר

יברכך את עשו ברכת כאשר תריד וגו' [illegible]: עשיתיהו עליך וגו' ואפ"ה לא פיתך אפויה [illegible] ואח"כ אמר לו כאשר תריד וגו' ומ"ש פתך היה אפויה [illegible] לו בפידום הזה [illegible] בלשון אפיה שייך בפת [illegible]

עתיד הוא לפשוט ידו בבה"ה · אמר לו א"כ השפיע לו שלוה בעולם
הזה ובל יראה גאות ה' לעתיד לבא : ז ויען יצחק ויאמר הנה
משמני הארץ יהיה מושבך · א זו איטאליאה · ומטל השמים מעל ·
זו בית גוברין · ד"א הנה משמני הארץ (י) מן שמיניא דארעא מן
הן מתעבדא ארעא שמניא שמינין מן טלא · ומטל השמים מעל ·
אנטונינוס שלח לרבינו א"ל בגין דתסוורתא חסרין מה נעביד ונמלא
יתהון · נסביה לשלוחא ועייליה לגו פרדסא שרי עקר פוגלין רברבין
ושתיל דקיקין · א"ל הב לי אנטוגרפא · א"ל לית את צריך · סליק
לגביה · א"ל דין הן אנטוגרפא א"ל לא יהיב לי כלום · א"ל ומה
אמר לך אמר לו לא אמר לי כלום · א"ל ולא עבד קודמיך כלום
א"ל נסבני ואעלני לגו פרדסא שרי עקר פוגלין רברבין ושתיל
דקיקין תרדין רברבין ושתיל דקיקין חסין רברבין ושתיל דקיקין : מיד
הבין שרי מפיק דוכסין ומעייל דוכסין עד זמן דאתמליין תסוורתא :
ז ועל חרבך תחיה · ר' לוי אמר עול חרבך ואת חיי · ואת אחיך
תעבוד · א"ר הונא אם זכה תעבוד ואם לאו תאבד · והיה כאשר
תריד · את יש לך ירידים שווקים והוא יש לו שווקים · את יש
לך נימוסות והוא יש לו נימוסות · א"ר יוסי בר חלפתא אם ראית
אחיך פורק עולה של תורה מעליו גזור עליו שמדים ואתה שולט
בו · הה"ד (שם סג) ב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא
יכירנו (יא) ויצחק היכן הוא מי שהוא אומר לו גזור עליו שמדים את
מתכיפו לאבות : ח וישטום עשו · ג אמר ר"א בר יוסי סנטירו

ונעשה לו שונא ונוקם ונוטר עד כדין קריין סנטרי' דרומי · ויאמר
עשו בלבו · ד הרשעים ברשות לבן (תהלים יד) אמר נבל בלבו · ויאמר
עשו בלבו · (מלכים א יב) ויאמר ירבעם בלבו · (אסתר ו) ויאמר המן
בלבו · אבל הצדיקים לבן ברשותן (שמואל א כז) וחנה היא מדברת
על לבה · ויאמר דוד אל לבו · (דניאל א) וישם דניאל אל לבו · דומין
לבוראן (בראשית יח) ויאמר ה' אל לבו · יקרבו ימי אבל אבי · ר'
יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אומר בא לו עשו במתינה אמר מה
אני (יב) מכריע את אבא אלא יקרבו ימי אבל אבי ואהרגהו · רבי
נחמיה אומר (יב) ב"ק ה אומרת הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהם
ע"ג אמותיהן · רבנן אמרי ו אם הורגו אני (ג) יש שם ועבר יושבין
עלי בדין ואומרים לי למה הרגת את אחיך אלא הריני הולך
ומתחתן לישמעאל והוא בא ועורר עמו על הבכורה והורגו ואני
עומד עליו כגואל הדם והורגו ויורש אני שתי משפחות · הה"ד
(יחזקאל לה) יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה
וירשנוה וה' שם היה · מאן אמר דאמר כן אמר ר' יודן אמר הקב"ה וה'
שם היה · א"ר ברכיה כפר עשו ואמר (יג) לא אמרת הדא מילתא אמר לו
הקב"ה לית את ידע דאנא הוא בודקיהון דלבביא (ירמיה יז) אני ה' חוקר
לב : ט ויוגד לרבקה וגו' · ז (יד) מי הגיד לה · רבי חגי בשם רבי יצחק ·
אמהות נביאות היו ורבקה היתה מן האמהות · רבי יצחק אמר אפילו
(תלם) הדיוט אינו חורש תלם בתוך תלם ונביאים חורשים תלם
בתוך תלם · ואת אמר (תהלים קה) אל תגעו במשיחי ולנביאי אל

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קט"ו · ב עיין ילקוט ישעיה רמז שס"ת · ג ירושלמי עבודת כוכבים פרק א' · ד לעיל פרשה ל"ד · אסתר רבה פרשה ו' · קהלת רבה פרשה ה' · מדרש תהלים מזמור י"ד · ילקוט סדר נח רמז ס"א · ילקוט שמואל א' רמז ע"ת · ה סנהדרין דף נ"ב · ויקרא רבה פרשה כ' · במד"ר פ"ב · תנחומא סדר אחרי סימן ו' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ו · ילקוט משפטים רמז שס"א · ילקוט שמיני רמז תקכ"ד · ו מדרש תהלים מזמור י"ד · אגדת בראשית פ' מ"ו · תדא"ר פ' כ"ד · ילקוט תהלים רמז תרס"ב · ט' ילקוט משלי רמז תתקל"ת · ז מדרש תהלים מזמור ק"ה ·

חדושי הרש"ש

הליכה כמו לכה אתנו (במדבר י') ופורניתא לשון פת פורני : (ג) יש שם ועבר כו' · שם לאו דוקא כי כבר שמ"כ · ומ"ש מן הן מתעבדא כו' והוא איזה פי' וגליון : (יא) ויצחק היכן הוא עי' שבת (פט :) : דעתו כד"א עכרתם אותי (בראשית ל"ד) : (יב) ב"ק אומרת כו' · אין לדברי ר"נ שייכות אל המקרא · אלא דברי ר"נ ור"י : (יג) לא אמרית כו' · אני ה' חוקר לב · לקמיה כתיב עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו · כו' : (יד) מי הגיד לה · ר"ח בשרי"א אמהות נביאות כו' מן האמהות כד"א אל תגעו במשיחי וגו' תרעו (וע' מ"כ בשם ילקוט תהלים) :

חדושי הרד"ל

כנ"ל · ר"ל אתה תהיה תלית עברתו שבט אפו וחמתו של הקב"ה לנקום מעוברי רצונו : (י) מן שמניא דארעא · ומטל השמים מעל · אנטונינוס כו' כצ"ל כ"ה בילקוט · ולזה נתכוון הערוך ע' שמן ב' שהביא (יב) מכריע את אבא · לשון הכרע הכרעתני (שופטים י"א) ובילקוט הגירסא מעכיר את אבא פי' מבלבל וגם לא הוזכר תחלה אלא ר"י ור"נ ולא הוזכר ורבנן · ע"כ כמדומני שורבנן הוא ט"ס ואין כאן שהתנהג בעקבה ובמרמה וכפר ואמר מי ידענו · ובא ע"ז התשובה מאת ה' אני ה' חוקר לב

כמה

מתנות כהונה

לו גרסינן : זו בית גוברין · פירש"י שכל האפרכיות של איטליא היו לשרים ואין כל המקומות משועבדים אלא למס ולא יותר אלא כל מקום ומקום לשר שלו ולאלוף שלו : מן שמיניא · פי' הערוך העשירים וכדלקמן מאנטונינוס : מן הן מתעבדא כו' · מסיכן נעשה הארץ שמינה שמגדל שמינים אלו מן הטל שמן הטל נתברך הכל וכן מצאתי שוב פירושו בא"ב"א ובילקוט לא גרס ליה : בגין דטסוורתא כו' · בשביל שאוצרות המלך חסרים תרגום של מזוינו מלאים תיסבריא פי' אוצרות המונחים בזוית כן פי' הערוך : מה נעביד כו' · מה נעשה שנמלא האוצרות : נסביה כו' · לקח ר' את השליח והכניסו לתוך הפרדס והתחיל לעקור נטיעות גדולות ונטע במקומם נטיעות קטנות : ה"ג בילקוט ובפי' רש"י וכן מוכח לקמן ושתול דקיקין תרדין רברבין ושתול דקיקין חסין רברבין ושתול דקיקין אמר ליה הב כו' : תרדין · פירש רש"י סילקא : חסא · חזרת : אמר ליה השליח לרבינו תן לי איגרת וכתוב בתוכה תשובה למלך : אנטיגרפא · פירש הערוך כתב איגרת וע"ש הקולמוס שנכתב בו נקרא כן : סלק לגביה כו' · עלה השליח אל המלך וא"ל המלך היכן כתב איגרת א"ל לא נתן לי כלום : ולא עבד כו' · ולא עשה לפניך כלום : ה"ג א"ל נסבני כו' · לקחני והכניסני לתוך הפרדס והתחיל עקר כו' : מיד הבין · המלך הבין מה שרמז לו רבי והתחיל והוציא והעביר דוכסין הישנים ונטל את שלהם והכנים חדשים תחתיהם ונותנין לו ממון הרבה שחד עד שנתמלאו האוצרות כ"פ הערוך ערך שמן : עול הרבך · פירש"י הכנים לתוך נדנה שלא תרצח ואתה תחיה אבל בילקוט גרס תטול חרבך ואת חיי ועיין ברמב"ן פר' ז : אם זכה · האח יעקב תעבוד לו ואם לא יזכה תאבד אותו קרי ביה תאבד בחילוף אל"ף בעיי"ן באותיות אחה"ע ובילקוט גרס תעבד כלומר תשעבד בו : ירידים · יום השוק קרוי יריד ושווקים הכתוב בפנים הוא פירושו של ירידים וכ"ה בילקוט ופירש"י כלומר אתה יש לך עת שעתך יעמוד וכן יעקב ואם תראה שיעמוד לך שעתך ופרקת וגו' · א"ר יוסי · פירש"י כך אמר יצחק לעשו אם ראית אחיך כו' ודרים תריד שתרד מעליו עול תורה או הוא מלשון אריד בשיחי וכדמפרש רש"י בפירוש החומש : היכן הוא · כלומר למה אינו מזכירו שם והשיב מי שהוא כו' : מתכיפו · מצרף ומחבר אותו כדאמרת ב' תכיפות או ג' תכיפות : סנטרוי נעשה גרסינן ובערוך ובילקוט לא גרס סנטרוי : סנטרוי נוטריקון שונא נוקם ונוטר : עד כדין כו' · עד עתה עוד היום קורים ליהודים שונאים של רומיים ועיין ערוך ערך סנטר : ברשות לבן · ברשות יצרן הרע : במתינה · במתון וביישוב הדעת : מכריע כו' · ומכריע ומעביר אותו חוץ מרצונו הטוב שהצער אותו בהריגת אחי אלא יקרבו כלומר אמתין עד שימות אבי : הכי גרסינן עורותיהן שטוחין על גב אמותיהון : סייחים · סוסים וחמורים קטנים וכדאמרינן בפרק ד' מיתות על נדב ואביהוא נפישי גמלי סבי דטעונין משכי דהוגנין . ועורר עמו · עם אחי יעקב : והורגו · ישמעאל יהרוג את יעקב ואני אח"כ אעמוד על ישמעאל לנקום נקמת אחי ואהרגנו וכן יקרבו ימי אבל יצחק על יעקב בנו ועל ישמעאל אחיו ודייק מדכתיב ימי אבל לשון רבים : שתי משפחות · יצחק כי הוא אביו וישמעאל מחמת אשתו או מחמת קורבה שהוא אחי אביו : מאן אמר כו' · מי הגיד שעשו אמר כן : לא אמרית כו' · לא אמרתי דבר זה : בודקיהון כו' · הבודק ובוחן כל הלבבות : ה"ג בילקוט אפילו הדיוט כו' : אפילו הדיוט כו' · לכך הוגד לרבקה בנבואה מחשבת עשו מפני שהיא הזקיקה את יעקב לקבל הברכות ואיך יחרוש אח"כ התלם להיפוך שיהרג בשביל הברכות שקיבל והכתוב אמר אל תגעו וגו' · שלא יארע רעה וקילקול ע"י הצדיקים ולפיכך נתגלה לה ע"פ הנבואה ובילקוט לא גרס ואת אמר משמע שכל אלה דברי רוח הקדש והיא היא : מצאתי בילקוט תהלים שגרס האבות והאמהות נביאים היו שנאמר ויתהלכו וגו' ולפ"ז טוב להגיה נביאות היו כד"א אל תגעו וגו' וסמך

לזה

רש"י

עתיד לפשוט ידיו בבית המקדש א"ל אם כן השפע לו טובה בעולם הזה וכל יראה גאות ה' וגו' : זו בית גוברין · שכל הפרכיות של איטליא היו לשרים ואין כל המקומות משועבדין אלא למס ולא יותר אלא כל מקום ומקום לשר שלו ולאלוף שלו : בגין דתסוורתא · אוצרות חסרין : עוקר פוגלין רברבין · היה עוקר נטעות גדולים : ושתיל דקיקין · ושותל במקומן נטעות קטנים : תרדין · סילקי : חסין · חזרת : אנטיגרפא · כתב : שרי · התחיל : עול חרבך ואת חיי · הכנס חרבך לנדנה שלא תרצח ואתה תחיה : את יש לך ירידים שווקים · תריד דורש כלומר עת שיהא הוא שולט וכשתראה שעתך עומדת בהן אז ופרקת עולו : אמר רבי יוסי בן אלעזר כך אמר יצחק לעשו אם ראית יעקב אחיך פורק עולה של תורה מעל צוארו גזור עליו גזירות ואת שולט בו : תריד דורש כלומר בשעה שמניח דתו של הקב"ה אתה יכול לו הדא הוא דכתיב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו יצחק לא נאמר בו לפי שלא די לו שלא ביקש עלינו רחמים אלא שאמר לגזור עלינו גזירות מי שהוא אומר גזור עליו גזרות אתה מתכיפו לאבות בתמיה לפיכך לא הזכירו : סנטרוי · נוטריקון שונא נוקם ונוטר : בא לו במתינה ·

שלא

פירוש מהרז"ו

ז זו איטליא · היינו רומי וכמ"ש ביוסיפון שצפו בן אליפז נעשה מלך באיטליא ונשאר הוא וזרעו שם וע"כ תחשב רומי לאדום : מן שמניא דארעא · בילקוט הגיר' שמניא דארעא · אנטונינוס וכו' ופי' שמניא דארעא הם העשירים שרי הארץ ומהם יתישב ויתעשר וכ"ה ג"כ בערוך ע' שמן ג' משמניא דארעא הם העשירים מפיק דוכסין כו' : דתסוורתא חסרין · ע"ל פ' פ"ג ס"ס ד' הכוונה בזה : אנתגריפא · כתב במו"ע תרגום פתשגן הכתב אנטרופין דאגרתא וכן בל"י ורומי : ז אם זכה תעבוד · שהקרי תעבוד משמע לאחר והכתיב תעבד משמע שאחרים יעבדוהו · וע"ל פס"ג ס"ס ז' ורב יעבוד ג"כ באופן זה : ח הרשעים ברשות לבם · לעיל פמ"ד סי' יו"ד וש"נ : הרבה סייחין · פי' מאחר שיתכן שהנער ימות קודם הזקן ואיך אתה בטוח שתחיה בוודאי אחרי מות אביך וע' סנהדרין נ"ב : יש שם ועבר · נ"ע שהרי שם מת כשהיו יעקב ועשו בני נ' שנה שאז כלו ת"ר שנה ימי חייו וכמפורש בס"ע רפ"א · ועבר מת בשנת ע"ט ליעקב וכאן בשעת הברכה היו בני ס"ג שנה כמש"ל פס"ב סי' ה' ע"ש ואולי הכוונה על ב"ד של שם כמש"ל פ' פ"ה סי' י"ב · ושם היה מלך בירושלים וכ"ג ונביא · וכן עבר היה נביא גדול והם היו הב"ד הגדול בעולם · ודנו דיני ז' מצות ב"נ · וש"ד הוא אחד מהז' מצות כמש"ל ס"פ ע"ז : ועורר עמו על הבכורה · פי' ישמעאל עם יצחק על שנתן אברהם כל אשר לו ליצחק ויהרוג ישמעאל ליצחק · וכאן חסר וצ"ל ואני אהרוג את יעקב אחי · וז"ש את שני הגוים היינו יעקב וישמעאל וכ"ה בהדיא במדרש תהלים ריש מז' י"ד וילקוט תהלים שם וליה באג"ב פ"ב ופמ"ו ע"ש : וה' היה שם · במקומות הנ"ל איתא פסוק כי אני ה' חפצתי וגו' גליתי · את מסתריו ירמיה מ"ט ובעובדיה א' : ט מי הגיד לה · שהרי בלבו אמר במ"ש ויאמר בלבו : אפי' הדיוט · שאחר שעשה תלם א' למה יחזור ויעשה שם תלם לבטלה · ואיך אפשר שהנביאים חורשים תלם בתוך תלם ר"ל שכופלים דבריהם ואיך אמר

יפה תואר

הוא לפשוט ידו בבהמ"ק · ואע"ג דאין אדם נידון אלא לפי מעשיו שבאותה שעה כמו גבי ישמעאל · היינו שלא להענישו ולהזיקו · אבל למנוע ממנו הברכה והטובה שעתידה ראוי הוא גם בשביל העתיד : הנה משמני הארץ יהיה מושבך זו איטליאה · לא פירשו כן על ומשמני הארץ כי זו איטליאה משום דשם מונה הפירות והתבואות השמנות כפי סדר הכתוב ופה מורה על המקומות השמנות כי אחריו נאמר יהיה מושבך · במושבך לא נאמר אלא מושבך : את יש לך ירידים כו' · דריש תריד מלשון יריד וזה השוק שמתקבלים בו הסוחרים למכור סחורתם ויש ממנו הכנסה למושל העיר ופי' שמ"ש ואת אחיך תעבוד איננו עבודת עבד ממש אלא שכמו שיש לו ירידים ונמוסות שנוטל מהם מכס כנמוס המלך כן יש ליעקב ופעמים יהיה זה נותן מכס לזה ופעמים איפכא : אמר ר"א בר' יוסי נעשה לו שונא כנ"ל · ופי' דוישטום הוא לשון נוטריקון שונא ונוקם ונוטר ומייתי סמך ממה שקורין גם היום לאויב הרומי סנטרי שהוא ג"כ לשון נוטריקון : רי"א בא לו עשו במתינה כו' · ר"י ור"נ פליגי בזה · דלר"י גם אם יאריך יצחק ימים על הארץ יאריך עשו גם אפו על יעקב ולא יהרגהו כדי שלא לצער את אביו · ולר"נ התנחם עשו כי יצחק זקן הוא וקרב יום מותו לכן יקח נקם מהר ממנו · ובשביל זמן מועט לא חפץ לצער את אביו ודייק מלשון יקרבו · ולכן אומר כי ב"ק אומרת הרבה סייחים וכו' שזה המשל נישא על הבחור הממתין על מיתת הזקנים כמ"ש לקמן גבי נדב ואביהוא : מאן אמר דאמר כן כו' · פי' דלא מקשה בקרא דאמר וה' שם היה שלא בכל מקום עיני ה' · דס"פ לא גלה דבר זה רק הקב"ה שהיה שם לפי שלא אמר אותו בפני אדם · ור"ב אמר שמפני שכפר עשו ואמר כנגד שגביא כי לא אמר כן . לזה השיבו כי ה' שם היה שהוא חוקר לב אע"פ שלא בטא בשפתיו : אמהות נביאות היו · ופליגי אהא דאיתא בפ"ק דמגילה ח' נביאים נתנבאו להם לישראל ולא חשיב שם אלא שרה · וכן פליג אהא דפ"ב

ידי משה

לו פתך אפויה בלי טורח וכן דברי ר"י א"נ ע"ר דאים' במשנה שנודר מן הדגן מותר בפת והוא אמר ודגן יתירות שמכתיו ולכה אפוא בני ולזה אמר פתך אפויים בכל מקום · מפי הגאון מו"ר"ם קויידנור :

ויען יצחק עד אחר מעשה אנטונינוס נ"ל שהוקשה להם איך נתן לו הברכה משמני ארץ יהיה מושבך ומטל השמים הלא כבר נתן הברכה זו ליעקב לז"א שברכת עשו אינה כמשמעה אלא זה איטליא ובית גוברין

תרעו · ותשלח ותקרא ליעקב · אמרה לו הרשע הזה (טו) כמה הוא תוהא עליך כמה הוא מתנחם עליך וכבר שתה עליך כוס תנחומין : י ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך · וישבת עמו ימים אחדים · כתיב (בראשית כט) ויעבוד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים · [א] א"ר חנינא בר פזי נאמר כאן אחדים ונאמר להלן אחדים מה להלן אחדים שבע שנים אף אחדים שנאמר כאן שבע שנים · עד אשר תשוב חמת אחיך אמו בצדקתה אמרה עד אשר תשוב חמת אחיך והוא לא עשה כן אלא (עמוס א) ויטרוף לעד אפו ועברתו שמרה נצח · ריש לקיש אמר עוברתי' (טז) ונחרתיה לא זייע מפומיה · למה אשכל גם שניכם : יא ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי · א"ר הונא התחילה גורפת מחוטמה ומשלכת · אם לקח יעקב מבנות חת כאלה · קופחת זו לזו וזו לזו : יב ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו · ר' אבהו אמר לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו בידו כאן ויקרא יצחק אל יעקב · אמר ר"א [ב] אין קיום הגט אלא בחותמיו שלא תאמר אלולי שרימה יעקב באביו לא נטל ברכותיו ת"ל ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו · א"ר ברכיה משל לבן מלכים שהיה הותר לאביו ליטול ליטרא אחת של זהב אמר לו למה במטמוניות בא וטול לך בפרהסיא · ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו · הזהירו (יז) על בנות ענר אשכול וממרא · וישמע יעקב אל אביו ואל אמו (ד) הה"ד (משלי כא) [ג] כל דרך איש ישר בעיניו · (יח) כל דרך איש ישר בעיניו זה שמשון (שופטים יד) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני · (משלי יב) ושומע לעצה חכם זה יעקב · וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך : יג וירא עשו כי רעות בנות כנען וילך עשו אל ישמעאל · רבי יהושע בן לוי אמר (יט) נתן דעתו להתגייר · מחלת · [ד] שמחל לו הקב"ה על כל עונותיו (בראשית לו) בשמת (כ) שנתבסמה דעתו עליו · אמר ר"א אלו הוציא את הראשונות יפה היה אלא על נשיו כאב על כאב · ד"א כוב על כוב תוספת על בית מלא · ר' יודן בשם ר' אייבו אמר (משלי יב) בפשע שפתים מוקש רע ויצא מצרה צדיק · [ה] בפשע שפתים מוקש רע ממרד שמרדו עשו וישמעאל בהקדוש ברוך הוא והכעיסו אותו · וכן נשיו שהכעיסו אותו באת להם תקלה ויצא מצרה צדיק זה יעקב · ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה :

סדר ויצא

פרשה סח

א ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה· [ו] רבי פנחס בשם רבי הונא בר פפא פתח (משלי ג) (א) אז תלך לבטח דרכך (וגו') אם תשכב לא תפחד · אז תלך לבטח זה יעקב דכתיב ויצא יעקב · אם תשכב לא תפחד מעשו ומלבן · ושכבת וערבה שנתך · וישכב במקום ההוא : ב [ז] רבי שמואל בר נחמן פתח (תהלים קכא) שיר למעלות אשא עיני אל ההרים · אשא עיני אל ההורים למלפני ולמעבדני · (א) מאין יבוא עזרי · [ח] אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים וגו' ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד · רבי חנינא אמר גדוד שלחו · רבי יהושע בן לוי אמר שילח עמו אלא שעמד עשו ונטלה ממנו · חזר ואמר מה אנא מובד סברי מן בריי חס ושלום לית אנא מובד סברי מן בריי אלא עזרי מעם ה' · (שם) אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך · הנה לא ינום ולא יישן וגו' ה' ישמרך מכל רע מעשו ומלבן · ישמור את נפשך ממלאך

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קט"ז כל הענין · ב גיטין דף כ"ב · לעיל סוף סימן ב' · ג ילקוט משלי רמז קי"ז · ה ילקוט משלי רמז תתקמ"ח · ו ילקוט כאן כל הענין · וילקוט משלי רמז תתקל"ס · ג ילקוט משלי רמז תתקמ"ט · ד ירושלמי בכורים פרק ג' · אגדת שמואל פרשה י"ז · ילקוט בשמואל רמ' · ז ילקוט תהלים רמז תתע"ח · ח לקמן פרשה ע' ·

חדושי הרד"ל

(טו) כמה הוא תוהא עליך · דרש מתנחם · ונחם לשון תווהות ע"ל פכ"ז · הוא מתנחם עליך · מתנחם בזה שחושבך כאילו כבר אתה מת : (טז) ונחרתיה · הוא פי' אפו שעלה עשן בנחירת אפו : (יז) על בנות ענר כו' · על שאר בנות כנען לא הוצרך להזהירו כי רעות הן · ויעקב הצדיק בעצמו יפרוש מהן · רק על אלו שהן צדיקים הוצרך להזהירו : (יח) כל דרך איש כו' · זה שמשון · דרך נדרש על נשואין (משלי כ"ט) · עיין ריש קדושין : (יט) נתן דעתו כו' · נ"ע דתחלה כמי חוטא הוא כמ"ש בקדושין (י"ח) והול"ל נתן דעתו לשוב בתשובה : (כ) שנתבסמה · דעתו עליה כנ"ל : (א) אז תלך לבטח דרכך · זה יעקב שנאמר וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך כו' כ"ה בילקוט משלי וכצ"ל ור"ל אז בשביל ששמע למצות אביו ואמו הגינה עליו שהלך לבטח דרכו :

חדושי הרש"ש

ככר מת עמש"כ בס"ד בנשא פי"ג בס"ד : (ד) הה"ד כל דרך איש כו' · נ"ל דט"ס הוא וצ"ל דרך אויל כו' כי הוא רישא דקרא ושומע לעצה חכם : (א) מאין יבא עזרי אליעזר כו' · דריש עזרי על האשה מלשון אעשה לו עזר :

אבא

רש"י

שלא אהרגנו בחיי אבי : עוברתיה ונחרתיה · עברתו ואפו : כאלה · נשי עשו · קופחת על ראשיהן זו בזו : היו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו בידו כאן · דכתיב ויברך אותו : שנתבשמה דעתו עליו · נתיישבה עליו לטובה : אלו הוציא את הנשים הראשונות · יפה היית אומר שנתגייר אלא על נשיו כאב על כאב שפות הרוה את הצמאה ראשונות היו רעות והשניות כמו כן : כוב על כוב · קוצים על קוצים : תוספת על בית מלא · בימו היתה מלאה נשים נכריות והוא הוסיף לקחת עליהן :

בתורה

מתנות כהונה

לזה מצאתי בא"ח בשם זקני קשטיל"ייאה : כמה היא גרסינן : תוהא כו' · לשון חרטה ושינוי מחשבה מאחוה אל השנאה החלוטה כדאמרינן בנדרים כדו תהית ולשון מתנחם קדריש ודרש לך כמו עליך כמה דאת אמר אמרי לי ודומיהן : כימים אחדים וגו' · דאל"כ שימים אחדים שאמרה לו אמו הם ז' שנים היאך אמר שהיו בעיניו כימים אחדים הרי שבע שנים רבות הם כמ"ש שם מהר"ר אליהו מזרחי ועוד מכח אהבתו אותו יהיו בעיניו רבים מאד כמ"ש בעל העקידה אבל מפני שאמו צוהה עליו וישב עמו ז' שנים היו בעיניו כימים אחדים אע"פ שהיתה אהבתה עליה : עוברתיה כו' · הערוך הביאו ולא פירשו ופירושו עברתו ואפו אינה זזה מפיו ושמורה לנצח : ונחרתי' · לשון ניחר גרוני שע"י הכעס הוא נוחר בגרונו וחמתו בערה בו וכן מצאתי סוב בפירש"י וז"ל עוברתיה ונחרתיה · עברתו ואפו : גורפת כו' · היתה גורפת ומוצאת הרעי מן האף ומשלכת שהוא דבר הנמאס וקץ על האדם להראות כי נמאסו בעיניה ולשון קצתי קדרים : קופחת כו' · היתה מכה את ראשי נשי עשו זה ע"ז דכתיב כאלה ודוגמתו לעיל בפר' כ"ז אצל נמרוד : מפוקפקת · חלשות בלי חוזק ועתה נתחזקו בידו דאל"כ ויברך למה לי הרי כבר ברכו בכל ומכל : ענר אשכול כו' · דאל"כ מבנות כנען למה לי הרי כתיב אח"כ קום לך פדנה ארם וגו' · אלא שלא יאמר יעקב ענר אשכול וממרא גם המה בני ברית אברהם ויצחק ואנשים אחים הם וכן מצינו שאברהם הזהיר אליעזר עבדו בפירוש על ענר אשכול וממרא מטעם זה כדלעיל בפר' חיי שרה : שנתבשמה · נתיישבה דעתו לטובה כבושם הזה : יפה היה · הדבר הזה שאמרת שנתן דעתו להתגייר : כוב על כוב · קוץ על קוץ עוד היה מוסיף נשים ארורות על בית מלא שהיה לו כבר :

פרשה סח למלפני · למלמדי : למעבדני · לעושי כלומר להוריי ודרש ההרים לשון הוראה לשון הריון : גדוד · מלשון לא תתגודדו גדוד וקרא שלחו כדי שלא ירדוף עשו אחריו לאהבת הממון : מה אנא מוביד כו' · וכי אאביד ומייאש סברי ותקותי מבוראי : ה"ג מן בריי חס ושלום והכי מוכח בילקוט סדר זה ובתהלים :

ממונו

יפה תואר

לא נזקק הקב"ה להשית אלא עם שרה ועמ"ש שם : ת"ל ויקרא יצחק אל יעקב · ואע"ג דר"א גופיה אמר לעיל שבאומרו גם ברוך יהיה קיים הברכות · י"ל דהתם אמר לפני עשו אשר שמע את הדברים והכא איצטריך ליעקב שלא שמע הדברים אז : נתן דעתו להתגייר · כי מקודם כתיב וילך עשו אל ישמעאל ולא מייחסו בן אברהם וגבי ויקח את מחלת בת ישמעאל כתיב בן אברהם · לכן דריש כי בעת החיתון חפץ עשו להתגייר להדמות לאברהם שהיה ראשון לגרים וישמעאל עשה תשובה ותהיה בתו ראויה לו · אבל לא נתגייר כיון שלא גירש את נשיו הראשונות : בפשע שפתים מוקש רע וגו' · משום דכבר כתיב וילך פדנה ארם ולמה כתיב עוד הפעם ויצא יעקב מבאר שבע וגו' וע' ברש"י שדחק בזה לכן מביא את מדרש הזה · ונראה כי מדרש הזה מיוסד ע"פ מ"ש במדרש והובא בילקוט בקונטרס אחרון רמז י"ח משל לצייד שהיה בידו ב' מיני עופות ולא נודע איזה טמא ואיזה טהור מה עשה נטל שניהם והפריח באויר והלך לו עוף טמא אצל הטמאים והטהור אצל הטהורים · כך עשו ויעקב לא היו הבריות יודעים איזה צדיק ואיזה רשע · מה עשה הקב"ה הפריח שניהם בעולם הלך לו עשו אל ישמעאל ויעקב הלך לו לחרן אצל לאה ורחל צדקניות וכו' · וז"ש בפשע שפתים מוקש רע שכל הפושעים נוקשו ונלכדו וצדיק מצרה נחלץ ודבק בכיוצא בו · ולכן זכר הכתוב מחברת עשו וישמעאל ונשיו שכולם רשעים כי דבק מין במינו · ומסכים לזה זכר יציאת יעקב מביניהם ללכת לחרן להדבק במינו ויצא מצרה מפחד עשו ומלמוד דרכי עשו וישמעאל · ויתכן שבפשע עשו וישמעאל באו עליהם יסורין בעוד היה יעקב בחרן ועז"א ויצא מצרה צדיק כי כדי שלא יצטער ברעה אשר ימצא את עמו שלחו הקב"ה לחרן · ולכ"א עוד ויצא יעקב לאמר שיצא מתוך צרה אשר תבוא לעשו וישמעאל :

אז תלך לבטח דרכך זה יעקב · משום דק"ל למה נאמר ויצא יעקב מבאר שבע שלא כבר כתיב למעלה וילך פדנה ארם לכן דריש כי הקב"ה הבטיח פה אשר ילך לבטח דרכו והכתוב מספר כי יצא בשלום והלך לבטח דרכו ואין מכלים וכן מספר הכתוב וישכב במקום ההוא אע"ג דכבר כתיב וילן שם לספר לנו כי שכב וערבה שנתו : מעשו ומלבן · הנה מה שאמר מעשו פליג על הא דריב"ל בסמוך דאמר שנטל

ממונו

פירוש מהרז"ו

הכתוב אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו דמשמע כפל דברים משיחי ונביאי · א"ו משיחי היינו אבות · ונביאי היינו אמהות (יפ"ת) וכ"א במדרש תהלים ק"ה אל תגעו במשיחי אלו אבות ובנביאי אל תרעו אלו אמהות · ויתכן שדרש תרעו מלשון ריעות והתחברות וכמ"ש שם ויוכח עליהם מלכים הם פרעה ואבימלך שרצו להתחבר בשרה ורבקה : י עוברתי' ונחרתיה · דורש ויטרוף מלשון טרף בפיה שהיה אפו ועברתו תמיד בפיו · ומ"ש ונחרתיה פי' מלשון מנחיריו יצא עשן (איוב מ"א) ואינו מלשון ניחר גרוני : יב כל דרך איש וגו' · נ"ל דרך אויל ישר בעיניו ושומע לעצה חכם משלי י"ב (רש"ש) ומצאתי בילקוט משלי י"ב שהעתיק דרך איש ישר בעיניו והוא פסוק במשלי כ"א ע"כ אני אומר לקיים גירסא שלפנינו כל דרך איש ישר בעיניו וס"ד ותוכן לבות ה' כמפורש בשמשון ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא הרי אע"פ שכתוב כי היא ישרה בעיני עכ"ז תוכן לבות ה' שנתן כן בלבו אלא שבמדרש חסר וצ"ל עוד דרך אויל ישר בעיניו כו' הוסיף כאב על כאב · ושומע לעצה חכם זה יעקב שנאמר וישמע יעקב וגו' כ"ה בילקוט משלי י"ב : יג בשמת · שכאן נקראת מחלת בת ישמעאל ובסוף וישלח כתיב ואת בשמת בת ישמעאל אחות נביות הרי שם לה ב' שמות ע' רש"י סוף וישלח בשם מדרש שמואל וכ"כ יפ"ת : ממרד שמרדו · שפשע הוא מרד כמ"ש במ"ר כ"פ י"ח והמרד הוא מש"ל סי' ח' שהתקשר על יצחק ויעקב ועל ב"ד של שם ועבר וסובר כמ"ד פס"ב סי' ה' לא עשה ישמעאל תשובה · ומ"ש באת להם תקלה היינו שמת ישמעאל באותו פרק ולא זכה לנשואי בתו והשיאה נביות אחיה וכמ"ש מגילה דף י"ז וע"ל פס"ה סי' ט"ז שדורש עליו פסוק הקודש · והש"י הפיר עצתם ומת ישמעאל ויעקב נמלט · ודורש סמוכים שסמך ויצא יעקב אל וילך עשו · וכן מצאתי באגדת בראשית פמ"ו :

פרשה סח סימן א אז תלך · כמ"ש שם מקודם נצור תושיה ומזמה אז תלך וגו' · ויעקב נטמן בבית עבר י"ד שנה ולמד שם תורה כמש"ל סימן ה' ואחר כך הלך לחרן : ב שיר למעלות · עיין לעיל ס"ס י"א שהט"ו שיר המעלות יעקב אמרן : ההורים · להתבונן איך בא עזרם ואיך תבוא עזרתי · ע"פ מדה ט' · ועזר [illegible]

[illegible]

ידי משה

[illegible]

המות · ה' ישמר צאתך ובואך · ויצא יעקב: ג ר' אבהו פתח (משלי יט) בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת · רבי פנחס בשם ר' אבהו א מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שאין זיווגו של איש אלא מן הקב"ה · בתורה מנין (בראשית כד) ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר · בנביאים (שופטים יד) ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא · בכתובים היינו דכתיב (משלי יט) ומה' אשה משכלת · יש שהוא הולך אצל זיווגו ויש שזיווגו בא אצלו · יצחק זיווגו בא אצלו וירא והנה גמלים באים · יעקב הלך אצל זיווגו דכתיב ויצא יעקב: ד רבי יהודה בר סימון פתח (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה · ב מטרונה שאלה את ר' יוסי בר חלפתא אמרה לו לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו אמר לה לששת ימים כדכתיב (שמות כ) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ · אמרה לו (ב) מה הוא עושה מאותה שעה ועד עכשיו · אמר לה הקב"ה יושב ומזווג זיווגים בתו של פלוני לפלוני · אשתו של פלוני לפלוני · ממונו של פלוני לפלוני · אמרה לו ודא הוא אומנתיה אף אני יכולה לעשות כן כמה עבדים כמה שפחות יש לי לשעה קלה אני יכולה לזווגן · אמר לה אם קלה היא בעיניך קשה היא לפני הקב"ה כקריעת ים סוף · הלך לו ר' יוסי בר חלפתא מה עשתה נטלה אלף עבדים ואלף שפחות והעמידה אותן שורות שורות אמרה פלן יסב לפלונית ופלונית תיסב לפלוני · וזיווגה אותן בלילה אחת · למחר אתון לגבה דין מוחיה פציעא · דין עינו שמיטא · דין רגליה תבירא · אמרה להון מה לכון · דא אמרה לית אנא בעי לדין · ודין אמר לית אנא בעי לדא · מיד שלחה והביאה את ר' יוסי בר חלפתא אמרה לו לית אלוה כאלהכון אמת היא תורתכון נאה ומשובחת יפה אמרת · אמר לא כך אמרתי לך אם קלה היא בעיניך קשה היא לפני הקב"ה כקריעת ים סוף · הקב"ה מה עושה להן מזווגן בעל כרחן שלא בטובתן · הה"ד (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות · מהו בכושרות ג בכי ושירות · מאן דבעי אומר שירה ומאן דלא בעי בכי · א"ר ברכיה בלשון הזה השיבה ר' יוסי בר חלפתא הקב"ה יושב ועושה סולמות משפיל לזה ומרים לזה ומוריד לזה ומעלה לזה · הוי אומר (תהלים עה) אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · יש שהוא הולך אצל זיווגו ויש שזיווגו בא אצלו · יצחק בא זיווגו אצלו שנאמר (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה · יעקב הלך אצל זיווגו שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע: ה חזקיה אמר ד בן ס"ג שנים היה אבינו יעקב בעת שנטל את הברכות עשה עוד י"ד שנה שנטמן בבית עבר עשה עוד שבעה שנים שעבד ברחל · ונמצא נושא אשה בן פ"ד שנים ועשו בן ארבעים שנה · הא למדנו שהקב"ה משהה לצדיקים ומקדים לרשעים: א"ר הושעיא (ג) כבר כתיב וישמע אל אביו ואל אמו ומה ת"ל ויצא יעקב מבאר שבע · אלא אמר (ג) (ד) אבא בשעה שבקש לצאת לחוץ לארץ מהיכן הורשה לא מבאר שבע · (ה) אף אני הריני הולך לבאר שבע · אם נותן לי רשות הרי אני יוצא ואם לאו איני יוצא לפיכך צריך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע: ו ויצא ה וכי לא יצא משם אלא הוא והרי כמה חמרים

מסורת המדרש א מועד קטן דף י"ח · מדרש תהלים מזמור נ"ט · ילקוט שופטים רמז ע' · ב ויקרא רבה פ' ח' · במד"ר פ' ג' ופכ"ב · מדרש שמואל פ' ה' · תנחומא סדר ויצא סימן יו"ד · וסדר כי תשא סימן ה' · וסדר מטות סימן ו' · ילקוט תהלים רמז תשנ"ד ורמז תתי"ב · ג סוטה דף ב' · סנהדרין כ"ב · ד מגילה דף י"ז · סדר עולם פרק ב' · ה רות רבה פרשה ב' · ילקוט רות רמז תר"א ·

חדושי הרש"ש

(ג) אבא כו' מהיכן הורשה לא מבא"ש אף אני הולך לבא"ש · אף דלכאורה משמע דיצחק היה ג"כ גר עתה בבא"ש כדכתיב לעיל (כ"ו כ"ג) ויעל משם באר שבע וכתיב שם (ל"ג) ע"כ שם העיר באר שבע מ"מ מצינו לקמן (ל"ה כ"ז) ויבא יעקב כו' הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק הרי דבחברון היה דר וכ"כ הרמב"ן ז"ל וכן ראיתי בילקוט כאן וז"ל ויצא יעקב מבא"ש והלא בחברון היה שנאמר הוא חברון כו' · אבל מה שאמר אבא כו' מבא"ש קשה דהא בגרר נאמר לו גור בארץ הזאת · בשלמא לדעת הרמב"ן בפסוק וישובו אל ארץ פלשתים (כ"א ל"ב) והרים חיי שרה שבא"ש היא בארץ פלשתים וכמ"ק דעת רש"י בפסוק וישב אברהם בבא"ש (כ"ב י"ט) י"ל קצת · אבל לדעת הכתוב שבא"ש היא בא"י סמוך לחברון וכ"מ לקמן שאמר אלא הכא דהוה

חדושי הרד"ל

(ב) מה הוא עושה כו' · היתה מכחשת בהשגחה פרטית בעולם השפל והראה לה ר"י מהזווגים ראיה: (ג) כבר כתיב כו' · פשוטו מפני שיצחק היה שרוי אז בבאר שבע אחר שהעתיק עצמו מנחל גרר וחפר הבאר שבעה שכתוב שם על כן קרא שם העיר באר שבע לכן מקשה שהרי כבר כתיב שיצא משם ודרש שהלך להתפלל במקום המסוגל שם לתפלה לאבותינו · וע' רמב"ן שפי' שכבר היה שרוי בחברון כמ"ש בפ' וישלח ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא וגו' · וצ"ל לדבריו דמקשה כיון שכבר יצא ממקום יצחק מחברון שהיא בצפונה של יהודה והלך פדנה ארם שהיא במזרחית צפונית של א"י האיך הגיע לב"ש שהיא בדרומה של ארץ יהודה כמ"ש רש"י בחומש · א"ו שהלך לשם ליטול רשות: (ד) אבא בשעה שבקש כו' לא מב"ש · לא נתפרש זה במקרא והדרכה כתיב וילך יצחק גררה וירא כו' שכון בארץ הזאת כו' וישב יצחק בגרר · ולפ"ד רש"י והרמב"ן ר"פ חיי שרה שאברהם וכ"כ היו דרים בב"ש (רק קודם פטירת שרה היתה נסבה מאת ה' שבאה לחברון ומתה שם כדי שתקבר שם במערת המכפלה · ולכן יצחק בזקנותו סמוך לפטירתו קבע מקומו שם בחברון) וכן יצחק היה שם אחרי מות אברהם ומשם הוא שרצה לילך לחו"ל ושם הוזהר · אלא מלשון וילך יצחק גררה הכתוב שם · משמע שתחלה לא היה בגרר · ואולי היה בסמוך לה ועתה הלך אל אבימלך גררה מפני הרעב או ליטול רשות ממנו קודם יציאתו מארצו לחו"ל כמו שהיה בדעתו: (ה) אף אני כו' · וזהו שקודם ירידת יעקב למצרים בא ג"כ לב"ש לזבוח זבחים והיינו ליטול רשות · וי"ל שנ"ם שם

מתנות כהונה

ממונו של פלוני לפלוני · נראה שאין כאן מקומו אע"ג דבויקרא רבה פ' ח' נמי גרס ליה ועיין לקמן ובמדבר רבה פ"ג ותמצא כי כן הוא: פלן כו' · ופלוני זה ישא פלונית זו: ופלונית תיכנס לפלוני גרסינן וה"נ ג"כ בבמדבר רבה פרשה ג' · ופי' אותה פלונית שזוגה בראשונה לפלוני ואמר שהוא יקח אותה גזרה עכשיו גם עליה שהיא תיכנס לו ולא תמאן בדבר: אתון לגבה גרסינן · פי' ומחר באו כל אותן עבדים ושפחות אצלה זה מוחו נפצע וזה נסמא עינו וזה נשבר רגלו אמרה להם מה אירע לכם: דא אמרה כו' · זאת אומרה איני רוצה בזה: לית אלוה כו' · אין אלוה כאלהיכם: מאן דבעי כו' · מי שרוצה ונהנה בזיווגו אמר שירה ומי שאינו רוצה הוא בוכה: יש שהוא כו' · וגם זה בכלל זה ישפיל וזה ירים: לשוח בשדה וגו' גרסינן: משהה לצדיקים · טובתן משהה להם כדאמרינן לעיל בפר' ע"ז הצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה: הורשה · ניטל ממנו הרשות כד"א ודשנו שפירושו הסרת הדשן וכן רבים שהרי בבאר שבע ניטל ממנו הרשות שנאמר שכון בארץ הזאת ונאמר להלן ויעל מבאר שבע וכן מצאתי פירושו בא"ב

רש"י

פרשה סח בתורה בנביאים ובכתובים · מצינו שהקב"ה מייחד שמו על ישראל: נמצאתי

פירוש מהרז"ו

ישמר צאתך · ויצא יעקב · ובואך · ויבא יעקב שלם: כ"ה לקמן פע"ט ס"ב: ג ומה' אשה משכלת · עיין מדרש תהלים מזמור ע': היינו דכתיב · בילקוט שופטים י"ד איתא בכתובים מנין ומה' אשה משכלת וכאן שהתחיל ר"א בפס' הזה הוצרך לומר היינו דכתיב: גמלים באים · עם רבקה: ד מטרונה כו' · מד"ש ספ"ה ויק"ר רפ"ח במ"ר פ"ג סי' ו' ופכ"ב סי' ח' תנחומא מטות סי' ו': קשה היא כו' · סוטה ב' א' סנהדרין כ"ב מפסוק מוציא אסירים היינו ממצרים · ע' מו"ק י"ח ואצל הים בכו ואח"כ אמרו שירה וזהו בכי ושירות ע"כ אמר קשה לזווגם כקריעת י"ס: ה בן ס"ג · מגילה י"ז א' · ע' מת"ל פס"ב סי' ה' החשבון: י"ד שנה · מפורש ברש"י ס"פ תולדות ע"ש: מהיכן הורשה לא מבא"ש · עמ"כ שיצחק לא היה לו רשות לצאת מבאר שבע כמ"ש שכון בארץ כו' · אך כשבא יעקב מפדן ארם לבית אביו נאמר בראשית ל"ה ויבא יעקב אל יצחק אביו וגו' חברון וגו' הרי שיצחק היה דר בחברון וכן הקשה בילקוט כאן · וע"כ צ"ל שנאמר לו בבא"ש שילך לחברון · והנה כאן שכתוב ויצא יעקב מב"ש · קשה ממ"נ אם היה יצחק דר אז בב"ש מה"ל שיצא מב"ש הלא כבר כתיב וישמע יעקב וגו' ואם נאמר שאז יצא יצחק כבר מב"ש לחברון א"כ לא יצא יעקב מב"ש רק מחברון ע"כ דורש שבאמת היה יצחק דר אז בחברון ע"פ רשיון שניתן לו בב"ש אף שאין מפורש בכתוב · וכ"מ בסה"י שהיה יצחק אז בחברון עם בניו ואחר הברכה ברח יעקב לבית עבר · ובא עוד הפעם לחברון ואז צוהו יצחק ורבקה לצאת לפדן ארם (וע"ש עוד שסותר עצמו וצ"ע) · והוצרך יעקב ליטול רשות לצאת לח"ל · שהצווי גור בארץ ושכון בארץ נאמרו וודאי על יצחק ועל בניו · ע"כ הלך לב"ש ששם הורשה גם יצחק · וכן מצינו כשירד מחברון למצרים נסע מקודם לב"ש כמ"ש בפ' ויגש: ו וכי לא יצא כו' · דק"ל ל"ל למימר ויצא והל"ל וילך מבאר שבע חרנה וכל ההולך יוצא ממקום שהוא

יפה תואר

ממונו · וה"ל כר"א דאמר גדול שלמו ומ"ש מלבן אף שלא היה נרדף עדיין מלבן מ"מ נודע היה לרמאי והוא הלך אליו הבטיחו הקב"ה כי ישמרהו ולא יפחד ממנו: ה' ישמר צאתך ובואך ויצא יעקב · פי' כי גם ממקרי הדרכים אשר רבים הם לאדם גם מזה ישמרך ה' · וכל הדרש הזה הוא בא רק לתרץ יתורא של ויצא יעקב וכמ"ש לפני זה ומתרץ ג"כ שיצא בשלום וכדלעיל: ר' אבהו פתח כו' · פי' ר"א הביא הכתוב ממשלי כי הזווג הוא מה' · ור"פ מפרש דבריו יותר בשמו כי מן התורה ונביאים וכתובים מוכח כן · והנה רבים שמו לבם ע"ז למה לנו שלש ראיות אלה · האין די באחת · ויש שאמרו כי הזווג הוא מארבעה פנים · או שהאיש והאשה שניהם כשרים וראויים הם זה לזו · או ששניהם רעים או שהאיש הגון והאשה רעה או בהפך · והנה אם שניהם רעים אין להקב"ה עסק בהם וכמ"ש אך סוררים שכנו צחיחה · אבל גם בג' פנים האחרונים שהאחד מהם רע הלא יאמר האומר כי אין דבר רע יורד משמים ולכ"א שנלפתם הם מן השמים ויש סבה לזה · והנה אם שניהם כשרים מביא לראיה מיצחק ורבקה כי מה' יצא הדבר · ואם הוא כשר והאשה פסולה מביא לראיה משמשון ודלילה שיצאה זאת מאת ה' להנקם מפלשתים · ואם הוא איננו הגון והאשה הגונה מביא לראיה מהכתוב בית והון נחלת אבות שתתחלק בין הבנים גם לצדיק ולרשע כן מה' אשה משכלת אף כי הוא אין ראוי לה · והסבה לזה אולי שתחזירהו למוטב וכמו און בן פלת שאשתו הצילתו כדאיתא בפ' חלק · וי"א עוד כי הזווג בא לג' מינים או לשם לקיום המין וע"ז מביא מיצחק ורבקה · או לשם נוי והשק וכמו בשמשון ודלילה שנפשו חשקה בה · או לשם ממון ולזה מביא את הכתוב בית והון וגו' כי כל אלה מיני הזווג הם מה' ודרשי ומה' אשה משכלת אשה נלחה כמו בית והון המביא הנלחה כי הפרש שבל מורה בכ"מ גם על הנלחה: יושב ומזווג זווגים · קשה לאמר כי ריב"ח ייחס רק פעולה זו להקב"ה שלא הוא זן את כל העולם כלו ולא יעשה דבר בלעדו וע' בע"א פרק א' א"ר אמר רב י"ב שעות הוי היום כו' · ונראה כי המטרונא האמינה בהשגחה אבל רק בהשגחה כללית ולא פרטית · ואמרה אחרי כי בששת ימים ברא הקב"ה את עולמו · והפעולות הבאות אחר הבריאה נמשכות הנה מששת ימי המעשה · וכל מין יוליד כמינו והשמים והארץ וכל צבאם שומרים את תפקידם הלא אין להקב"ה רק להשגיח על הכללי ולא על הפרטי · והוכיח לה מעבדים אף שכולם היו משועבדים לה ושומעים בקולה · מ"מ בלעדי השגחת ה' לא יעשה דבר · וכן הוא בכל מפעל ומעשה בתבל אף בפרטיהם לא יעשו בלתי השגחת ה' · ויתכן עוד כי שאלה אחרי אשר הקב"ה בלתי בעל תכלית מהראוי היה כי גם לפעולותיו לא יהיה תכלית · ולמה כלה את מעשיו בששת הימים · ופנה לה כי מעשיו עוד לא כלו · וכל העולם והמעשים אשר נעשו בקרבו לא יכלו כל זמן שהקב"ה יזווג הזווגים ויחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית: בתו של פלוני לפלוני כו' · כתב בספר המוסר וז"ל ומה שמצינו כמה צדיקים נתנסו בנשים רעות זהו כמו היסורים הבאים על הצדיקים למרק מהם מעוט עונות שעשו כדי שיזכו לחיי העוה"ב · ומה שמצינו כמה רשעים שזכו בנשים חסידות והוא לג' דרכים · הא' כדי שתוכיחנו ותחזירנו למוטב · הב' אם אינו שומע לה לחזור בתשובה נזדמנה לו לקבל שכרו בעוה"ז על מיעוט זכיות שבידו · והג' למרק מן הצדקת מיעוט עונות שבידה ויתכפרו לה בהתחברה לרשע עכ"ל · ופשוט הדבר כי ג' טעמים אלו היה יכול לומר גם בנשואי הצדיק לרשעת · ומ"מ תורף דבריו מוכיח כי מה שאמרו רז"ל אין מזווגין לאדם אלא לפי מעשיו איננו כלל כולל · וגם הרמב"ם בתשובותיו הגביל הדברים · וע' בר"ן במו"ק גבי מ' יום קודם יצירת הולד שהאריך בזה: קשה היא לפני הקב"ה כקריעת י"ס · הנה הקושי לפני הקב"ה הוא מב' פנים · הא' להיטיב למי שאינו ראוי · והב' להזיק אפילו לחוטא · כי הקב"ה אל טוב הוא ולא יחפוץ בהשחתת כל נברא · רק הדין והמשפט גוזר להענישו · ומב' פנים אלו יתיחס אלו קושי כקריעת ים סוף · אם כמה שהיטיב לישראל שלא היו ראויים לנס כזה להיות ביניהם עובדי עבודת כוכבים כמ"ש ז"ל ולענין זה אמרו קשים מזונותיו של אדם כקריעת י"ס · ואם כמה שהזיק למצרים וכמ"ש ז"ל מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה · ומב' צדדים אלו יתיחס קושי אלו בזווג שני · אם כמה שיזווג לאיש אשה שאינה בת זוגו במזלו ונמצא נוטל את האיש הראשון שעלתה במזלו לפי שלא זכה אליה וכמ"ש המפרשים · ואם כמה שמטיב בצד מה למי שאינו ראוי · וזה שימצאהו ב' פנים במעשה הטוב והצדק בהמצאו הוא מן הנמנע כמו שא"א להמצא ב' הוים במראה וקול ממש · ולכן עכ"פ צריך להיטיב לאחד מהמזדווגים יותר מהראוי שיתן לאשה איש יושר הגון ממנה או בהפך · וז"ש בסמוך הקב"ה מזווגן בע"כ · שאע"פ שאין זה ראוי לזה בהחלט ה' מזווגן בע"כ: הקב"ה יושב ועושה סולמות כו' · פי' כי מעשה ה' לעולם להעמיד הכל בצדק ולזה משפיל לזה ומרים לזה כפי מעשיהם ואין מעשה תשוב מזה · ולפ"ז צריכין השגחה פרטית לגמול לכל איש כמעשהו וגם מעשה ה' שמה בלי תכלית כי לעולם צריך להשגיח בזה · וא"ש לפי ב' הפירושים שפרשנו למעלה: בן ס"ג שנים כו' · עמ"ש בסוף פס"ב: שהקב"ה משהה לצדיקים כו' · נראה הטעם כי זה הוא לטובתם כדי שיוכלו לעסוק בתורה בעת אשר אין עליהם עול אשה ובנים · והא דאמרו רז"ל בן י"ח לחופה זה הוא מתובת האדם כי לא ידע את עתו לכן חייב לקיים מצות פריה ורביה מהרה · אבל הקב"ה הרואה שנות הצדיק רבות הנה ויוכל לקיים פו"ר אח"ז לא יצטער בהתרותם בגידול בנים והא דלא השיא ליצחק ונשא בן מ' שנה זה היה מפני אברהם שחפץ לראות לו זרע ואם השהה עד פ' שנה כבר היה אברהם מת · ועוד מפני שאברהם חפץ לקחת אשה והדרך ארץ לישא תחלה אשה לבנו הגדול כדלעיל בסוף פ"ס · ומובא פה דברי הזקים משום שאמר לפ"ז שה' מזווג זווגים וק"ל א"כ זווג יעקב מה' היה ולמה אחרו: מהיכן הורשה לא מבאר שבע · בקרא איתא שהיה בגרר כאשר אמר לו ה' שכון בארץ וגרר לאו היינו באר שבע דהא גורש מגרר ויחן בנחל גרר וזה המקום קרא באר שבע · וי"ל דנחל גרר נמי מגבול גרר ולכן יחשב גרר נמי מתחום באר שבע והטעם שנצטווה בבאר שבע משום ששם בנה אברהם מזבח וקרא בשם ה' והיה המקום הזה מוכן לשיגלה עליהם ה' לצוותם · א"נ דבאר שבע היה על הגבול ולכן אין לו רשות לצאת משם בלי נטילת רשות: והרי כמה חמרים כו' · פי' הדברים כמו שהוא למותר להזכיר יציאת החמרין והגמלין כן הוא למותר להזכיר יציאת יעקב מבאר

ידי משה

וכי לא יצא משם אלא הוא · פירש רש"י מדכתיב ויצא שלא לצורך שלא היה לו לכתוב אלא וילך חרנה · ול"נ לפי שתיבת יעקב כתיב שלא לצורך וכן גבי רות מדכתיב אשר היתה שמה קדרים · א"נ משמע לא

וכמה גמלים יצאו ואת אמר ויצא יעקב · רבי (זעירא) עזריה בשם ר' יהודה בר סימון אמר בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה זיוה פנה הדרה · ודכוותה (רות א) ותצא מן המקום אשר היתה שמה וגו' · ותצא וכי לא יצא מן המקום אלא היא והרי כמה חמרים כמה גמלים יצאו ואומר ותצא · רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון ור' חנין בשם ר' שמואל בר ר' יצחק אמר כשהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה זיוה פנה הדרה · ניחא דתמן לא היתה שם אלא אותה הצדקת בלבד אלא הכא דהוי יצחק ורבקה · רבי עזריה בשם רבי סימון אמר לא דומה זכותו של צדיק אחד לזכותו של שני צדיקים: ז מבאר שבע · ר' יודן ור"ה · ר' יודן אמר א מבארה של שבועה אמר שלא יעמוד עלי אבימלך ויאמר השבעה לי כשם שנשבע לי זקינך נמצאתי משהה בשמחת בני שבעה דורות · ר"ה אמר מבארה של בכורה אמר שלא יעמוד עלי עשו ויערער על הבכורה ויאמר לי כך היית מרמה בי ונוטל את בכורתי ונמצאתי מאבד אותה שבועה שנאמר (בראשית כה) השבעה לי כיום · מבאר שבע · רבי ברכיה אמר (ג) (ו) מבארה של ברכות אמר שלא יעמוד עלי עשו ויאמר לי כך היית מרמה בי ונוטל את הברכות ונמצאתי מאבד אותה יגיעה שיגעה בי אמי: ח וילך חרנה · רבנן אמרי ב בן יומו ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר כלישנהון דברייתא הוא פלן אזיל לקסרין ועד כדון הוא על זוודיא · חרנה · תנא ג בשם רבי נחמיה כל דבר שהוא צריך למ"ד בתחלתו ניתן לה ה"א בסופה סדומה שעירה מצרימה חרנה · איתיביה והכתיב (תהלים ט) ישובו רשעים לשאולה · ר' אבא בן זבדא אמר לאמבטי התחתונה שבשאול: ט ויפגע במקום · ר"ה בשם ר' אמי אמר ד מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום שהוא מקומו של עולם (ד) ואין עולמו מקומו · מן מה דכתיב (שמות לג) הנה מקום אתי · הוי הקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו · א"ר יצחק כתיב (דברים לג) מעונה אלהי קדם אין אנו יודעים אם הקב"ה מעונו של עולמו ואם עולמו מעונו מן מה דכתיב (תהלים צ) ה' מעון אתה · הוי הקב"ה מעונו של עולמו ואין עולמו מעונו · א"ר אבא בר יודן לגבור שהוא רוכב על הסוס וכליו משופעים אילך ואילך הסוס טפילה לרוכב ואין הרוכב טפילה לסוס שנאמר (חבקוק ג) כי תרכב על סוסך · ד"א מהו ויפגע צלי · במקום צלי בבית המקדש · א"ר יהושע בן לוי ה אבות הראשונים התקינו שלש תפלות · אברהם תקן תפלת שחרית · שנאמר (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם וגו' · ואין עמידה אלא תפלה · שנאמר (תהלים קו) ויעמוד פנחס ויפלל · יצחק תקן תפלת מנחה · שנאמר (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה · ואין שיחה אלא תפלה שנאמר (תהלים קמב) אשפוך לפניו שיחי · יעקב תקן תפלת ערבית · שנאמר ויפגע במקום · ו ואין פגיעה אלא תפלה · שנאמר (ירמיה ז) ואל תשא בעדם וגו' ואל תפגע בי · וכן הוא אומר (שם כז) ואם נביאים הם ואם יש דבר ה' אתם יפגעו נא בה' צבאות · א"ר שמואל בר נחמן כנגד ג' פעמים שהיום משתנה · בערבית צריך אדם לומר יה"ר מלפניך ה' אלהי שתוציאני מאפילה לאורה · בשחרית צ"ל מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מאפילה לאורה · במנחה צריך אדם לומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שכשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה כך תזכני לראותה בשקיעתה · ד"א ויפגע במקום רבנן אמרי כנגד תמידים תקנום · תפלת השחר כנגד תמיד של שחר · תפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים · תפלת הערב אין לה קבע · א"ר תנחומא אפילו תפלת הערב יש לה קבע כנגד אברים ופדרים שהיו מתאכלים באור על המזבח: י ויפגע במקום · בקש לעבור נעשה העולם כולו כמין כותל לפניו: כי בא השמש · רבנן אמרי כיבא השמש · ז מלמד שהשקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעה · משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים אמר המלך כיבו את הנרות כיבו הפנסין שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצינעה · כך השקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעה · ר' פנחס בשם רבי חנין דציפורן אמר שמע קולן של מלאכי השרת אומרים בא השמש · אתא שימשא ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קי"ז כל הענין · ב סנהדרין דף נ"ה · תנחומא כאן סימן ג' · ג יבמות דף י"ג · ירושלמי יבמות פ' א' · מדרש תהלים מזמור ט' · לעיל פ' כ' · לקמן פ' פ"ו · ילקוט תהלים רמז תרמ"ה · ד שמ"ר פ' מ"ה · מדרש תהלים מזמור ל' · פסיקתא רבתי פ' כ"א · תנחומא תשא סימן כ"ז · ילקוט סדר תשא רמז שנ"ה · ילקוט חבקוק רמז תקס"ב · וילקוט תהלים רמז תתמ"א · ה ברכות דף כ"ו · עבודת כוכבים דף ז' · ירושלמי ברכות פ' ד' · לעיל פ' ס' · במד"ר ריש פ' ב' · תנחומא חיי שרה סימן ה' · וסדר מקץ סימן ט' · שוח"ט מז' נ"ה · וק"ב · מדרש משלי פ' כ"ב · ילקוט ויצא רמז פ"ז וק"ט · ילקוט תהלים רמז תשע"ב ותתנ"ה ילקוט משלי רמז תתק"ס · ו סנהדרין דף נ"ה וצ"ב · אג"ב פ' מ"ה · ז חולין נ"א וצ"ב ·

חדושי הרד"ל

לאלהי אביו יצחק (ע"ל פנ"ד) כדהכא שהלך יצחק לשם ליטול רשות: (ו) מבארה של ברכות · עי' ידי"מ · ולכאורה היה נראה שהב"ר מונה ברכות יצחק ליעקב לז' · שהוסב על השמים ומשמני הארץ לא' · וכן ירנן ותירוש וכו' · אלא שבאמת בויק"ר ס"פ ל"ד ודב"ר פ"א איתא' שעשר ברכות נתברך וכן לקמן פפ"ד כמש"ש

חדושי הרש"ש

דהוה יצחק ורבקה וכמ"ק דעת רש"י בפסוק כי אם בית אלהים (ולכאורה סותר א"ע) קשה: (ג) מבארה של ברכות כו' שיגעה בי אמי עמ"כ · ואולי יכוון ג"כ לפרש באר שבע למספר שבעה והוא כי הברכה העקרית היתה הוה גביר לאחיך שהיא השביעית ע' לעיל פס"ז בפסוק הן גביר שמתיו לך וכעין זה פי' הידי"מ: (ד) ואין עולמו מקומו מן מה כו' · עמ"כ הגי' מילקוט ויש בו ס"ם ונ"ל א"ר' בן חלפתא

רש"י

נמצאתי משהה בשמחת בני ז' דורות · אברהם עכבן ג' דורות: לגבור רוכב על הסוס וכליו משופעין אילך ואילך הסוס טפלה לרוכב ואין הרוכב טפלה לסוס וכו': ויפגע במקום צלי במקום צלויי בבית המקדש: אתא שמשא · יעקב שנקרא שמש:

עשאן

מתנות כהונה

כאב"א: חמרים וגמלים · מוליכי חמורים וגמלים: ניחא דתמן · הניחא ותנא דהתם גבי רות שלא היתה שם אלא אותה הצדקת נעמי ואף היא יצאה ופנה הדרה וזיוה של עיר: מבארה של שבועה · מפרש ומקור מטעם השבועה כו' · דרש שבע ל' שבועה: ויאמר השבעה גרסינן: שבעה דורות כו' · שבעה דורות היו מאברהם עד יהושע שאז חלקו עיקר הארץ אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה ואם ישבע יעקב גם הוא יעכבם עוד ז' דורות ויצחק לא נשבע מחדש רק אמר לו השבועה הקדומה שהיא בינותינו מאביך תהא בינותינו ואל תפר אותה וגם י"ל שמשבועת אברהם עד כבוש ארץ סיחון ועוג שגם הם בכלל כנען כדפי' רש"י בפר' בא אל פרעה ז' דורות משבועת יצחק עד כבוש יהושע גם המה ז' דורות: יגיע שיגעה גרסינן: שיגעה בו' · ואמרה עלי קללתך בני וארור יש בו שבועה וכד"א בשבועת האלה: בן יומו כו' · בו ביום שיצא בו ביום בא לחרן ודוגמתו דרשו לעיל גבי אליעזר: כלישנהון דברייתא כו' · כלשון הבריות שאומרין פלוני זה הלך למקום קסרין ועדיין יש בידו הצידה שלקח לדרכו: ה"ג זודיא: חרנה שצריך למ"ד כו' · כמו כאן שהיה לו לכתוב לחרן: לאמבטי · לעיל בפר' מ"ח גרס לביטי ובשוחר טוב ובכמה מקומות גרס דיוטא וכולם ענין דירות וחדרים הם ועיין בערוך ערך אמבטי וערך אבט: ה"ג בילקוט ואין עולמו מקומו א"ר יוסי בן חלפתא אין אנו יודעין אם הקב"ה מקומו של עולם או אם העולם מקומו מן מה כו' וגירסת הירושלמי במסכת מכות סוף פר' אלו הן הגולין נוטה לגירסת הספר: מן מה כו' · כלומר מדכתיב הנה מקום אתי משמע המקום יש לו שכונה אתו ולא הוא במקום: שהוא רוכב כו' · וכתיב ורוכב בערבות רוכב שמים: משופעים כו' · רמז לקערורות העולם וכל אשר בו טפילה לו · ובירושלמי גרס לא הסוס סובל את הגבור אלא הגבור סובל את הסוס ועיין מזה במדרש חזית בפסוק לסוסתי: ה"ג מהו ויפגע וגו': צלי כו' · התפלל במקום המיוחד לתפלה · יפגע דרש לשון תפלה כמו ואל תפגע בי ובמקום הבית פתוחה מורה על המקום הידוע והמיוחד לתפלה וזהו בב"ה ה"ג בפר' תפלת השחר ולקמן בפר' במדבר רבה פרשה ב' שנאמר תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו: אין לה קבע · כלומר לא מצינו דבר שהוקבע כנגדו: שהיו מתאכלים · וזמן היה כל הלילה וכן תפלת ערבית זמנו כל הלילה: פנסין · פירש הערוך לנטירנא: אתא שמשא · בא

יפה תואר

שבע · ולא היה לו לומר רק וילך חרנה · ומשני דמשמיע לנו ביציאת יעקב כי עמו יצא גם הזיו וההדר והנה מה שכפל לאמר זיו והדר נראה כי זיו הוא על אור תורה וחכמה כי חכמת אדם תאיר פניו · והדר הוא מה שמכבד את בני אדם ובני אדם מתכבדים בו כענין והדרת פני זקן · ובמדרש רות מוסיף עוד הוד ושבח · ונראה שהוד הוא הטלת מוראו על פניהם לשמוע לעצתו והנהגתו ע"ד ונתתה מהודך עליו למען ישמעון וגו' ושבח הוא שבח מעשיו הטובים שילמדו הכל ממנו: מבארה של שבועה · אף דהיה מוכרח לצאת מפני עשו ובשביל מצות אביו ואמו · אמר הכתוב כי אגב זה ירוויח עוד כי נמלט מבארה של שבועה: ונמצאתי מאבד אותה שבועה · פי' שמאבד הבכורה שקנה ע"י שבועה: מבארה של ברכות · וקרי לברכות באר שבע מפני שהברכות מביאות שובע ושלום: בן יומו · משום דק"ל בקרא למה ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה · משמע תיכף בצאתו מבאר שבע הלך חרנה ולא קאמר וילך עד חרן כמו ויבואו עד נחל אשכול · ומשני רבנן כי קפצה לו הדרך ותיכף באותו יום בא לחרן · ור"ב בשם ר"י אומר כי כן הוא לשון בני אדם אשר האיש המכין עצמו ללכת לקסרין ועושה צידה לדרכו אומרים כי הוא כבר הלך לקסרין כן אמר הכתוב וילך חרנה אף כי עדיין לא בא שמה: מפני מה מכנין שמו של הקב"ה כו' · ומפרש ויפגע במקום כי התפלל אל הקב"ה הנקרא מקום: מן מה דכתיב הנה מקום אתי · ולא קאמר הנה אני במקום נראה שהוא מקומו של עולם לפי שהמקום טפל לו ואין הוא טפל למקום וכדאיתא בשמ"ר פמ"ה: ואין עולמו מעונו · פי' כי יש שחשבו אשר הקב"ה הוא רוח בגלגל והוא נסמך על הגשם ח"ו · לזה אומר כי זה שקר · אבל כל המציאות תלוי בו ואין לו קיום בזולתו · וז"ש הוי הקב"ה מעונו של עולמו אבל אין העולם מעונו שהוא ית' אינו נסמך על הגשם ואינו נח בו ועי' במורה ח"א פ"ע בשם טוב וכן תמצא שם הביאור כמ"ש. על הפסוק רוכב שמים ויתבארו לך הדברים שאמורים פה הסוס טפילה לרוכב: בערבית צריך אדם לאמר כו' · וע"י שצריך להודות בזה תקנו תפלת י"ח בעת זו: בקש לעבור כו' · ולפ"ז מפרש ויפגע מלשון פגישה · ומדל"ק דבר אחר משמע דמפרש ויפגע לשתי הוראות בין לתפלה ובין לפגישה · ומוכיח זה כי אם היה לו רק הוראת תפלה היה לו לומר ויתפלל ואם להוראת פגישה לבד היה לו לומר ויפגש ומדכתיב ויפגע לכן דורש לשתי הוראות כ"כ הרא"ם · ומה שפי' לשון פגישה שנעשה העולם ככותל לפניו ולא ע"ד ופגע בירחו ופגע בדבשת שהוא לשון חניה · מפני שלא הזכיר שם המקום · ולמ"ש שהעולם כלו נעשה ככותל ניחא דקאמר סתם מקום לכלול כל העולם: כי בא השמש · פי' כיון דבעבור יעקב שקעה השמש שלא

בעונתה

פירוש מהרז"ו

שהוא · וכ"ה ברות רבה פ' ותצא: דהוי יצחק · אף שהיו בחברון כנ"ל צ"ל שאמר ויצא לפי שעיקר יציאתו ממקום שדר בקבע עם אבותיו בחברון היה ניכר יציאתו ולא בב"ש שלא הלך שם רק לשעה: ז ר"י ור"ה · ס"ל שיצחק היה דר בחברון כמש"ל בסי' ה' ומ"ש מבא"ש לדרשא וכ"ה בילקוט · ומ"ש ז' דורות ע"ל פנ"ד סי' ד': ח בן יומו · ע' חולין ר"פ גיד הנשה ע"פ כי בא השמש והובא ברש"י וצ"ע: תני בשם ר"נ · לעיל פ"ל סי' ב' סדומה · לקמן פ' פ"ו סס"ב מצרימה: ט מקום · כמו בדרז"ל המקום יהיה בעזרו וכדומה ופירש ויפגע במקום התפלל להקב"ה וע' שמ"ר פמ"ה סי' ו' הנה מקום אתי ובשו"ט מז' נ' מעון כו': י כולו כמין כותל · לפי שלא הזכיר שם המקום ע"כ דורש שכל העולם נעשה ככותל לפניו ולא יוכל לעבור ע"כ וילן שם: כי בא השמש · שהיל"ל ויבא השמש וילן שם · כי בא משמע דבר חדוש: אתא שמשא · כמש"ל פ"ב סי' ג' לאור יום זה

ידי משה

יצא יחידי לדרך כי לא היתה אמו מניחתו לילך יחידי אלא להורות שעושה רושם וק"ל: ונמצאתי משהה בשמחת בני ז' דורות · פי' שהיה ירא שלא ישהה הקדוש ברוך הוא עוד ז' דורות כמו שאמר לעיל פרשה נ"ד אמר הקב"ה אתה נתת שבע כבשות חייך שאני משהה לבניך ז' דורות: מבארה של ברכות · עיין מ"כ שפי' שבע לשון אלה ולי נראה דה"פ לפי שפירש רש"י בפסוק הן גביר שמתיו לך והקשה רש"י והלא זו ברכה שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא א"ל מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך וכו': נמצא כל היום הוא זמן תפלה משא"כ בלילה אומרים שירה אף שתפלת ערבית כל הלילה מכל מקום הואיל ותפלת ערבית רשות היא ושירה של מה"ש חובה משא"כ למאן דאמר שתפלת ערבית חוב היא א"כ אינם יכולים לומר שירה אף בלילה ולפיכך אומרים שירה בעליית השחר ואית' בירושלמי ובמדרש רבה פרשת וירא גבי ויאיצו המלאכים בלוט שמן עליית השחר עד זמן זריחת השמש הוא ח' מילין והוא ב' שעות נמצא זכינו לדין שבכל יום זמן שיכולים מלאכי השרת לומר שירה הוא שיעור ב' שעות רק הואיל ואותן ב' שעות שקעה חמה שלא בעונתה בשביל יעקב ורחה כאן קודם

זמנם

משנת דרבי אליעזר

מבאר שבע ר"ה אמר מבארה של בכורה שלא יעמוד עלי עשו ויערער על הבכורה · היינו לפי שכתיב לעיל מיניה וילך עשו ויקח את מחלת וגו' לכך נתיירא יעקב שיחזור עשו ממכירת הבכורה דבל"נ בוודאי יבחר עשו שיעקב יהיה בכור כדי שיגיע על חלקו ב' חלקים משעבוד ת' שנה של מצרים שנתחייבו זרעו של אברהם מחמת שגרש את הגר משא"כ לאחר שלקח את מחלת דנקרא כך ע"ש שמחל לו הקב"ה על עונותיו כדאית' כה"ג בספר אהבת ציון ע"כ נתיירא שיחזור עשו ממכירת הבכורה לכך ויצא יעקב מבארה של בכורה: ר' פנחס בשם ר' חנין אמר שמע קולן של מלאכי השרת אומרים בא השמש וכו' · לפי שעולים תרין היינו הם שליוו אותו כמ"ל שיפרו בל' ארמי ואמרו כל א' אתא שמשא ושיורדים הם של א"י אמרו כ"א בא השמש רק שהמדרש הזכיר ל' הפסוק בריסא וקצת מזה עיין בס' שמע שלמה:

עולם

אתא שימשא · בשעה שאמר יוסף והנה השמש והירח [א] אמר יעקב מי גלה לו ששמי שמש · [ב] אותן שתי שעות שהשקיע לו הקב"ה חמה בצאתו מבית אביו אימתי החזירן בחזירתו לבית אביו · הה"ד (בראשית לב) ויזרח לו השמש · אמר לו הקב"ה את סימן לבניך מה אתה בצאתך השקעתי חמה ובחזירתך החזרתי לך גלגל חמה כך בניך בצאתם (ירמיה טו) אומללה יולדת השבעה · ובחזירתן (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי וגו': יא ויקח מאבני המקום · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · [ג] ר' יהודה אמר (ז) שנים עשרה אבנים נטל כך גזר הקב"ה שהוא מעמיד שנים עשר שבטים · אמר אברהם לא העמידן · יצחק לא העמידן · אני אם מתאחות הן שנים עשר אבנים זו לזו יודע אני שאני מעמיד י"ב שבטים כיון [ד] שנתאחו י"ב אבנים זו לזו ידע שהוא מעמיד י"ב שבטים · רבי נחמיה אמר נטל ג' אבנים אמר · אברהם יחד הקב"ה שמו עליו · יצחק יחד הקב"ה שמו עליו ואני אם מתאחות הן ג' אבנים זו לזו יודע אני שהקב"ה מיחד שמו עלי · וכיון שנתאחו ידע שהקב"ה מיחד שמו עליו · רבנן אמרי מיעוט (ח) אבנים שנים · אברהם יצא ממנו פסולת ישמעאל וכל בני קטורה · ויצחק יצא עשו וכל אלופיו ואני אם מתאחות ב' אבנים זו לזו יודע אני שאינו יוצא הימני פסולת · ר' לוי ור"א בשם ר' יוסי בר זימרא אמר עשאן כמין מרזב ונתן תחת ראשו שהיה מתיירא מן החיות · ר' ברכיה ור"ל בשם ר' חמא בר חנינא אמר כתיב (מיכה א) כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ וגו' · מי שנגלה עליו הקב"ה עאכ"ו · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר [ה] אותן האבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשו תחתיו (ט) כמטה וכפרנוס מה רטיבה הרטיב (שיר א) (י) קורות בתינו ארזים וגו' · צדיקים וצדיקות נביאים ונביאות שיצאו ממנו · וישכב במקום ההוא · רבי יהודה ור' נחמיה · [ו] ר' יהודה אמר כאן שכב אבל כל י"ד שנה שהיה טמון בבית עבר לא שכב · ור' נחמיה אמר כאן שכב אבל כל כ' שנה שעמד בביתו של לבן לא שכב ומה היה אומר · ר' יהושע בן לוי אמר ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים · מאי טעמיה (תהלים קכד) שיר המעלות לדוד (ס) לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל · ישראל סבא · ר' שמואל בר נחמן אמר כל ספר תהלים היה אומר מה טעם (שם כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל · ישראל סבא: יב ויחלום והנה סולם · אמר ר' אבהו [ז] דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין · חד בר נש אזל לגבי רבי יוסי בר חלפתא · אמר ליה חמית בחלמי אמרין לי אזיל סב פועליא דאבוך מן קפודקיא · [ח] א"ל ואזל אבוך לקפודקיא מן יומיה א"ל לא · א"ל זיל מני (יא) כ' שריי בכרסא דביתך את משכח ליה א"ל לית בהון כ' · א"ל ואי לית בהון כ' מני מן ראשיהון לסופיהון

מסורת המדרש א לקמן פרשה פ"ד · ב סנהדרין דף צ"ה · חולין דף צ"א · אגדת בראשית פרק נ"ה · ג מדרש תהלים מזמור נ"א · פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ה · ילקוט כאן רמז קי"ט · ד חולין דף צ"א · ה שיר השירים רבה סוף פרשה א' · ו לקמן פרשה ע"ד · מדרש תהלים מזמור קכ"ד · ילקוט כאן רמז קי"ט וק"ל · ילקוט תהלים רמז תת"פ · ז גיטין דף נ"ב · סנהדרין דף ל' · הוריות דף י"ג · ח ברכות דף נ"ו ·

חדושי הרש"ש

אין אנו יודעין כו': (ס) לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל ישראל סבא · כי מצינו בו שאמר כעין זה בסוף

(ט) כמטה וכפלומא · כ"ה בשה"ר כמ"ש שמ"כ ופי' כוכות בלשון רומי · וכ"מ אח"כ כמ"ע · והא דכמטה נפק"ל מדכתיב לקמיה דקרא דקורות בתינו דמייתי אף ערשנו רעננה · וכן מלשון רעננה דרש הא דהרטיב דלשון דהיינו רענן ורטוב: (י) קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים לצדיקים וצדיקות וכו' · וכדמפרש בשה"ר שהברות הוא אלום וכסף ואין עושין ממנו קורות בין הארזים רק רהיטי הבית עושין ממנו לכן משל הנקבות בברותים ורהיטים והזכרים בארזים וקורות ועי' יד"מ: (יא) עשרים שריין בקריתא דביתך · כצ"ל פי' בקירוי הבית והגג:

חדושי הרד"ל

כמש"ש בהגהותי בס"ד ועי' פר"א פל"ב מ"ש בבאורי שם בס"ד: (ז) י"ב אבנים נטל · אמר כך גזר כו' כצ"ל · וכ"ה בילקוט ועי' בשו"ט מזמור נ"א: (ח) אבנים שנים אמר אברהם כו' · כצ"ל:

מתנות כהונה

בא לכאן אותו ששמו שמש: השבעה וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא נפחה נפשה באה שמשה: ה"ג נטל אמר כך כו': מתאחות · מתחברות: כמין מרזב · פירש"י א' מכאן וא' מכאן וא' על גביהן ונתנן נגד ראשו שהיה מתיירא מחיות רעות: וירד ודרך גרסינן: עאכ"ו · שימס כדונג ולפיכך נמסו כל י"ב אבנים ונעשו אבן אחת מפני אש השכינה כי ה' נגב עליו כן הוא בתנחומא בפר' זו: וכפורנוס · רש"י גרס פרכוס ופי' בלשון כנען כסא ובמדרש חזית גרס פולמוס ופי' בקעה ואגם ומים ובערוך גרס תרגום ופי' בו כסא ועי' כ"ז במדרש חזית בפסוק קורות בתינו ארזים ובפסוק מי זאת הנשקפה: מה רטיבה הרטיב · מה הכתיב והתפשט מהן: צדיקים כו' · שנקראו ארזים כמו שנאמר צדיק כתמר יפרח וגו': נביאים ונביאות כו' · דכתיב רהיטנו ברותים וכתיב והיא יושבת תחת תומר ותומר הוא רותם כדאיתא בס' הזוהר פר' כי תשא וכתיב נמי וישכב ויישן תחת רותם: ומה היה אומר · בלילה כיון שלא שכב ואמרינן במסכת אבות הניעור בלילה ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו: מאי טעמיה · דריב"ל ומנא ליה דיעקב אמרה: חמית כו' · ראיתי בחלומי שאמרו לי לך וקח פעולות אביך כלומר ממונו ויגיע כפיו מן קפודקיא והוא שם מקום וא"ל ר' יוסי דרך שאלה הלך אביך למקום קפודקיא מימיו: זיל מני כו' · לך ומנה עשרים קורות בתקרת הבית שהרצפה היתה על גביהם ואתה תמצא ממון אביך: בכרסא · הערוך לא פירשו ורש"י פי' בקרן זוית התחיל למנות ובמדרש איכה בפסוק רבתי בגוים לא גרס ליה ובירושלמי דמעשרות גרס גוביתך פירוש תוך ביתך ואולי בכרסא הוא כמו באמצע ובתוך: ואת משכח גרסינן: מן ראשיהון

רש"י

עשאן כמרזב · אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן ונתנן כנגד ראשו שהיה מתיירא מחיה רעה: מי שנגלה עליו הקב"ה על אחת כמה וכמה · ויעקב נגלה עליו ותימר היה יכול לעמוד: עשאן כמטה וכפרכום · פרכום לשון כנען כסא: מה רטיבה הרטיב שם קורות בתינו ארזים: אזיל סב פועלא מן קפודקיא א"ל אזל אבוך לקפודקיא א"ל לא א"ל זיל מני עשרין שרייא בכרסא דביתך ואת משכח א"ל לית ביה עשרין שריין אמר ליה אין לית ביה עשרין מני מן רישיהון לסופיהון ומן סופיהון לרישיהון ואת משכח · וזהו פירושו של דבר אדם אחד היה רואה בחלומו שהיו אומרים לו לך וקח פקדון אביך בקפודקיא למחר בא לפני ר' יוסי בר חלפתא וספר לו החלום א"ל רבי יוסי כלום הלך אביך מימיו לקפודקיא אמר ליה לאו א"ל אם כן לך וספור עשרים קורות מכותל ביתך בכרסא דביתך בקרן זוית שבביתך ואתה מוצא מטמון שהטמין אביך שם אמר ליה והלא כל הכותל אין שם עשרים קורות ואתה אומר לי מני עשרין שריין בכרסא דביתך · שריין הן

פירוש מהרז"ו

יעקב: ויזרח לו · דקשה וכי לו לבדו זרח אלא לו לצרכו ולטובתו חולין צ"א ב': יא ר"י ור"נ ורבנן · פר"א פל"ה כר"י: י"ב שבטים · ע' מ"ש לעיל פמ"ז סי' ה' י"ב נשיאים ועי' פל"ז סי' ג' גם היא · וכמש"ל פס"ג סי' ו' למה זה אנכי · ועי' ג"כ לעיל פל"ד סס"ה זה ספר שהיה ראוי אדם להעמיד י"ב שבטים · ודרשתם ע"פ מדה ע"ו בכ"מ כאן כתיב מאבני משמע רבים ואח"כ ויקח את האבן · וסובר ר"י שהיו תחלה י"ב אבנים סי' לי"ב שבטים וכמ"ש ביהושע ד' ה' שצוה לקחת י"ב אבנים למספר שבטי ב"י · וכן באליהו (מ"א י"ח) ע"ש · וכ"ה בפר"א פל"ה לקח יעקב י"ב אבנים מאבני מזבח שנעקד עליו יצחק כו' ע"ש: יחד הקב"ה שמו · כמ"ש בראשית כ"ו כ"ד אנכי אלהי אברהם אביך · ואליעזר אמר ה' אלהי אדוני אברהם הרי גם בחייו · ויעקב אמר ליצחק כי הקרה ה' אלהיך לפני הרי ידע שייחד הקב"ה שמו על יצחק בחייו · ודעת ר"י ורבנן לענין הבנים עי' אח"ז בדברי ר' ברכיה: יוצא ממקומו · וס"ד ונמסו ההרים תחתיו כאן שכתוב והנה ה' נצב עליו עאכ"ו שנמסו האבנים ועמ"כ: וכפורנם · ע' שי"ר פ' קורות בתינו ארזים ובפ' הקודם אף ערשנו רעננה פי' לחה ורטובה כמ"ש כעץ שתול על פלגי מים וגו' והיה עלהו רענן ובשי"ר הגי' וכפלומא ג"כ לשון לחות וכמו אבנים המפולמות וזהו שאמר ומה הרטיבה הרטיב פי' לאיזה ענין היתה רטובה ורעננה והשיב מס"ד קורות בתינו ארזים הם הישרים (עמ"כ) והכוונה על י"ב השבטים שהם תקרת העולם וכמ"ש שמ"ר פ"א סס"ו וישראל מקורא · ומ"ש נביאים ונביאות מרומז במ"ש רהיטנו רהט לשון רץ שהם שלוחי הש"י כמ"ש שלח נא ביד תשלח · ובישעיה את מי אשלח · באליהו וירץ לפני אחאב · וכן באלישע · בירמיה כתיב כי את רגלים רצתה וכדומה: כאן שכב · דכיון דכתיב וילן שם א"כ וישכב כו' מיותר אלא לדיוקא: ישראל · ע"ל פע"ד סי' י"א שוח"ט מזמור קכ"ד: יב דברי חלומות כו' מורידין · לפמ"ש כאן בחלום של נבואה איך אמר ע"ז שאין מעלים וכו' · ואח"כ הביא מעשים לסתור שמפורש במעשים אלו שהיו מעלים ונתקיימו · אך האמת יורה דרכו שהמדרש הזה לקוח מהירו' מע"ש ספ"ד · וז"ל שם הרי שהיה מצטער על מעות אביו · נראה לו בחלומו כך וכך הם במקום פלוני הם · אתי עובדא קמי רבנן אמרין דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין וכו' ר"י בעי מצטער וחמי ולא אמרת הכין א"כ יוסי מסתבר דלא מצטער וחמי · פי' אימתי אנו אומרים שאין מעלים היכא דלא היה מצטער · ורואה חלום בעצמו · אך אם מצטער ורואה וודאי מעלים · וע"ז הביא ראיה ממעשים אלו וכדומה וכמ"ש במדרש איכה רבתי פ' בגוים וע"ל פפ"ט סס"ח · וכאן העתיק בקצור · ע"כ אינם מובנים: בכרסא דביתך · פי' במו"ע ע' כרס ב' בקרב ביתו · פי'

יפה תואר

בעונתה מקרי כאלו הוא ביבה את השמש · וטעם הדברים · כי לפי שיעקב עדיין לא התנבא ולא יכלה הנבואה לחול עליו כראשונה ביום · ורק בתחלה תחול עליו הנבואה בלילה בחלום ואח"ז יוכל לנבא גם ביום · וכמו במשל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים · וכיון שהמלך עדיין לא רגיל לדבר עמו בפרהסיא אין כבודו של מלך לדבר עמו בגלוי · וכן הנבואה לא תבוא בהקיץ אלא למי שכבר הורגל בהכנתה · והא דלא הפיל ה' עליו תרדמה ביום ולדבר עמו בחלום י"ל לפי שאין דרך תלמידי חכמים לישן ביום אלא שתין נשמי כדאיתא בפ"ק דברכות · לכן לא עשה ה' כן · ולדעת האומר שלא היה החלום זה נבואה ממש אלא מהחלומות הצודקים ולכן היה בספק ואמר אם יהיה אלהים עמדי וגו' וכן כתיב ויחלום ולא אמר שכתוב ויבא אליו ה' בחלום הלילה · י"ל שז"ש לדבר עמו בנגעת שהכוונה שיהיה הדבור באופן נעלם שלא תהיה נבואה ברורה ולכן לא נעשה שנוי ביעקב עצמו כי אז היה מכיר ודאי בנבואה: אותן שתי שעות · הנה מה שקצב המדרש שתי שעות · כי אם היה פחות משתי שעות אז גם יעקב לא חפץ לעבור את המקום ולא היה צריך הקב"ה להשקיע את החמה שלא בעונתה · וגם לא היה יותר מב' שעות כי בקרא שהביא ויזרח לו השמש כתיב לפ"ז שלחני כי עלה השחר ומעלות השחר עד הנץ החמה הוא לפי החשבון בפ' מי שהיה מהלך ה' מילין · ומהלך אדם בינוני ביום הוא י' פרסאות ולפ"ז הוא כערך שתי שעות פחות מעט לכן תפס שתי שעות אף כי הוא פחות מעט · ומה דלא מנה בתענית את יעקב בין אלה שנקדם להם חמה בעבורם יתורץ ע"פ התירוץ שתירצו שם התוס' מה שלא מנה לחזקיה ע"ש: את סימן לבניך כו' · כלומר שיצטערו בגליותם שהוא כעין שקיעת החמה וכמ"ש וקדר עליהם היום וזה הוא כלה שמשה דכתיב התם · אמנם בבואם שמה ושמחה ישיגו וכאלו ליון ברנה והוא כענין זריחת החמה שהוא כנוי אל השמחה והצלחות העולם: אם מתאחות כו' · בפר"א איתא ונעשו כולן אבן אחת להודיענו שכולנו עתידין להיות גוי אחד בארץ ע"כ ומטעם זה לקח י"ב אבנים לראות אם מתאחות יחד · ולא לקח אבן אחת לראות אם תתחלקנה לי"ב אבנים אשר בזה היה הסימן יותר מבורר כי י"ב שבטים יקומו ממנו ויתכן שלהיותו הולך לקחת אשה לכן מסתבר לר"י שלקח י"ב אבנים לדעת אם יעלה בידו מזווג זה להעמיד י"ב שבטים · ולר"נ הטעם כיון שיצא לחו"ל ולבית לבן הרשע חפץ לדעת אם ייחד הקב"ה שמו עליו · ולרבנן כיון שיצא לקחת בת רשע לאשה חפץ לדעת אם יצא ממנו פסולת כמו שיצא מאברהם בקחתו את הגר המצרית · ועשו מרבקה שהיתה בת רשע · והרי"ט הכהן ז"ל אמר שהכוונה שרצה יעקב לנסות אם יתקיימו הברכות השניות שנתנו לו לבדו מלבד הראשונות שנתנו גם לעשו · והנה השניות כוללות ג' דברים · הא' שיקים י"ב שבטים וז"ש והיית לקהל עמים והוא ע"ד שאמרו ז"ל על שכתוב גוי וקהל גוים יצאו ממך שרמז לו על מנשה ואפרים ועז"א ר"י שנטל י"ב אבנים לנסות אם יהיה לקהל עמים ויצאו ממנו י"ב שבטים · והב' שהקב"ה ייחד שמו עליו וכמ"ש שם ויתן לך את ברכת אברהם ועז"א ר"נ ג' אבנים נטל וכו' · והג' שלא יהיה פסולת בבניו וז"ש שם לך ולזרעך אתך ועז"ז אמרו רבנן מיעוט אבנים שנים וכו': ונתן תחת ראשו · נ"ל שהיה ראשו כי בזה היה נשמר מן החיות · אבל תחת ראשו לא היו שומרין אותו וכן נראה הגי' ברש"י בחומש · ולא חשש פן תקרבנה החיות לשאר גופו כי אז ירגיש בהן ויקום כנגדן · אבל אם תבאנה לראשו יוכלו להזיקו בטרם יקום כנגדן: כאן שכב כו' · כי וישכב במקום ההוא מיעוטא הוא מדלא כתיב וישכב שם ולכן דריש שבא למעט בבית עבר שם לא שכב רק שינת עראי כדי שלא יתבטל מלמודו ור"נ דריש שבא למעט בבית לבן כדכתיב ותדד שנתי מעיני: דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין · אין הפירוש כי כל החלומות שוא ידברו והבל המה · כי מצינו בתורה וגם בדברי רז"ל שיש חלומות צודקים · ונתאמתו הדברים ע"י רבים וגדולים

ידי משה

זמנה ב' שעות א"כ לא היה זמן כאן לומר שירה וא"כ היאך אמר הגיע פרקי לומר שירה אלא ע"כ שהשירה של מה"ש הוא רק שיבה אחת כמו שאמר ר"ח שאומרים רק קדוש ולא יותר וא"כ ע"כ שהיה זמן שקיעת השמש קודם זמנה עכ"פ לא פחות מב' שעות דאל"כ היה פנאי לומר שירה ודו"ק היטב: אם מתאחות הן י"ב אבנים וכו' · וקשה למה עשה סי' זה עכשיו ולא קודם לזה ול"נ לפי שאי' שי"ב שעות ביום הוא נגד י"ב שבטים וכיון שראה יעקב ששקעה השמש שלא בזמנה א"כ לא היה י"ב שעות ביום וא"כ עשה סימן אחר וק"ל: ודרך על במתי ארץ וגו' ונמסו ההרים כצ"ל · פי' מה אם נמסו ההרים רק כשיצא ה' ממקומו מכש"כ כאן שהקב"ה היה נצב עליו שנמסו האבנים: ר"ב בשם רבי לוי אמר עד מלא וגו' · זה הוא סוף המאמר וקודם מלת לצדיקים צ"ל ד"א וכן הוא בהדיא בשיר השירים בפסוק קורות בתינו וגו' וקשה מאד להבין פי' המדרש זה ואין לו שחר כלל ונ"ל ליישב שהוקשה למדרש מה שאמר ויקח מאבני המקום היה לו לומר ויקח אבנים וישם וגו' לז"א שהיה צריך לו אבנים ומקום פנוי שהיה תחת אבנים ע"ד שאחז"ל שיודע היה יעקב שעתידין בניו לבנות בה"מ ונטע ארזים ומסתמא היה נוטע אותן במקום ססור לז"א ר"ב מן האבנים עשה מטה ומהרטיבה והוא תיבה אחת פי' מן הרטיבה דהיינו הקרקע שתחת אבנים כמו לשון ברטיבה שדיה גבי בלעם קורות בתינו ארזים פירוש שנטע שם יעקב ארזים למשכן ואח"ז אמר המדרש ד"א לצדיקים ולצדיקות וכו' פי' לפי דברי ר"ב קאי קורות בתינו על המשכן אבל לדברי ר"א אמר שלמה על עצמו וקורא הצדיקים ונביאים שיצאו ממנו עד משיח בן דוד ארזים כצ"ל ועיין פירוש מ"כ אם ייטיב לך: דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין · בירו' מסכת מעשרות פרק המוליך ומקשה יפ"מ והלא מצינו

זמן סופיהון לראשיהון ואת משכח· אזל מנא ואשכח כן· ומנין יליף לה ר' יוסי בר חלפתא (יב) מן קפודקיא· (יג) תני בר קפרא לית חלום שאין לו פתרון· [א] והנה סולם· זה הכבש· מוצב ארצה· זה מזבח (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי· וראשו מגיע השמימה· אלו הקרבנות שריחן עולה לשמים· והנה מלאכי אלהים· אלו כהנים גדולים· עולין ויורדין בו· שהם עולים ויורדים בכבש· והנה ה' נצב עליו· (עמוס ט) ראיתי את ה' נצב על המזבח· רבנן פתרין ליה בסיני· ויחלום (ו) והנה סולם· זה סיני· מוצב ארצה (שמות יט) ויתיצבו בתחתית ההר· וראשו מגיע השמימה· (דברים ד) וההר בוער באש עד לב השמים· (ז) ד"א והנה סולם זה סיני אותיות דדין הוא אותיות דדין· והנה מלאכי אלהים· על שם (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי (יד) שנאן· [ב] ולמדנו לנביאים שנקראו מלאכים· דכתיב (חגי א) ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' לעם· והנה מלאכי אלהים· זה משה ואהרן· עולים (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים· ויורדים· זה משה (שם) וירד משה והנה ה' נצב עליו (שם) וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר· רבי שלמוני בשם ריש לקיש אמר (ח) (טו) תרכוסא של ג' רגלים הראה לו· רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר את הוא רגל שלישי· הוא דעתיה דר"י דסכנין בשם ר' לוי אמר (דברים לב) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו· (ט) מה החבל הזה פחות מג' אין מפקיעין אותו· כך האבות אין פחות מג'· ר' ברכיה אמר [ג] עולם ושליש עולם הראה לו עולים אין פחות משנים ויורדים שנים· ומנין (י) שהמלאך שלישו של עולם שנאמר (דניאל י) וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרועותיו ומרגלותיו כעין נחושת קלל· ר' חייא ורבי ינאי: חד אמר עולים ויורדין בסולם· וחד אמר עולים ויורדים ביעקב· מאן דאמר עולים ויורדים בסולם ניחא· ומאן דאמר עולים ויורדים ביעקב· מעלים ומורידים בו אפזים בו קפזים בו שונטים בו· שנאמר (ישעיה מט) ישראל אשר בך אתפאר· את הוא שאיקונין שלך חקוקה למעלה [ד] עולים למעלה ורואים איקונין שלו ויורדים למטה ומוצאים אותו ישן· משל למלך שהיה יושב ודן עולים לבסילקי ומוצאים אותו דן (טז) ויוצאין בפרווד ומוצאים אותו ישן· ד"א למעלן כל מי שהוא אומר זכותו עולה חובתו יורד· למטן כל מי שהוא אומר זכותו יורד חובתו עולה· ד"א עולים ויורדים בו· עולים אותם שליוו אותו בארץ ישראל· יורדים אלו שליוו אותו בחוצה לארץ· ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר [ה] מלאכי השרת ע"י שגלו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן קל"ח

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ע"ח· ילקוט כאן רמז קי"ט· ב ויקרא רבה פ' א'· במדבר רבה ריש פרשה ט"ז· תנחומא סדר ויקרא סימן א'· וסדר שלח לך סימן א'· מסכת דרך ארץ פרק י"א· ג חולין דף נ"א· ילקוט סוף דניאל רמז תל"ף ס"ו· ד חולין דף נ"א· פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ה· ה לעיל פרשה נ'·

חדושי הרד"ל

(יב) מן קפודקיא· פי' מ"כ עי' ברכות נ"ו· ושם איתא עשרה וכן נכון דעשרה היא דיקו בל"ר: (יג) תני בר קפרא כו'· ספרי פר' קרח פסקא קי"ט מסמיה דר"א הקפר: (יד) שנאן· ד"א והנה מלאכי אלהים זה משה ואהרן כו'· וירד משה ולמדנו לנביאים כו' במלאכות ה' והנה ה' נצב כנ"ל: (טו) תרכוסא של ג"ר שראה לו א"ל את חלק ה' כו'· הוא דעתיה דר"י דסכנין בשם ר' לוי דאר"י דסכנין בשר"ל כי חלק ה' כו' כנ"ל והא דאמר כאן של ג' רגלים אפשר משום דפחות שבסולמים הוא ג' שליבות עיין עירובין ע"ז ובבא בתרא נ"ט: (טז) ויוצאין בפירוורס· כ"ה גירסת הערוך עי' פרוור

חדושי הרש"ש

בסוף הסדר לולי אלהי גו' היה לי גו': (ו) והנה סלם זה סיני הוא אותיות דדין כצ"ל כאן: (ז) ד"א כו' עד דדין הכ' מיותר וצריך למחקם: (ח) תרכוסא של ג"ר הראה לו· פי' המ"כ בשם הערוך ארגז וזה אין ענין לכאן· אבל המ"כ ל"ד במתכ"ת כי זה אמת שבערך תרכוס פי' כן אבל לא על דהכא כי פה היה גירסתו תרכוס והביאו בערך תרכס ופי' בו כסא· וכ"ה לשון הגמרא (ברכות נ"ב א') ומה כסא של ג' רגלים כו' ע"ש: (ט) מה החבל הזה פחות מג' אין מפקיעין אותו· עיין סוכה (י"ג א') אגד שלשה שמיה אגד כו' וכן שם (ל"ב ב') היכי דמי עבות אר"י והוא דקיימי ג' ג' טרפי בקינא· ולקמן בש"ר פ"ב הדס עושה שלש שנקרא עץ עבות ועי' רד"ק במיכה (ז' ג') מה שהביא בשם אביו ז"ל:

והוא"ל דמילי דעבות אתי לידן אעתיק מש"כ בזה בחדושי גמרא דבר נאות בס"ד ואומר עם לשון חז"ל סוכה (דל"ד ע"ב): א"ל שמואל לההוא דמזבני אסא אשוו זביני ואי לא דרישנא לכו כו' ע"ש· והוא· גרסינן בגמרא סוכה (ל"ב ב') תנא עץ עבות כשר ושאינו עבות פסול ה"ד עבות אר"י והוא דקיימי תלתא תלתא טרפי בקינא וכו'· והנה מנהג ישראל מימים ימימה לנאת באותן הדסים המובאים מאיטליא אשר אין בהם רק תרי טרפי בקינא· ומהרי"ק ומהרי"א יצאו דחופים ליישב המנהג הביאם הרמ"א סי' תרמ"ו בקוצר והגר"א ז"ל שם כתב דאין שום סמך כדבריהם וכן הגאון ח"צ בתשובה קס"א פסלם לגמרי· ואנכי מצאתי בעז"ה לדך נכון ליישב המנהג בטוב· והוא דקשה לי איך אר"י כאן דעבות הוא בג' טרפי דוקא והא מעשה עבות (בפר' תצוה) מתרגמינן עובד גדילו ובמנחות (ל"ט ב') אמרינן גדיל שנים ע"ש בפירש"י ולכאורה קושיא עצומה היא· ונלע"ד ליישב דרב יהודה כאן לשיטתיה במנחות (מ"א ב') דפסק דג' חוטין נותן בציצית והוא כב"ה שם לעיל בברייתא· והתוספות שם ד"ה ב"ש הא' כתבו בשם ר"ת דטעמא דב"ה הוא דגדיל הוא תרגום דעבות ועבות ה"ל דהיינו תלתא· והוא כדר"י כאן ע"ש דזהו כוונתם· והא דאמרינן גדיל שנים כו' היינו כב"ש· וכיון דאנן פסקינן כב"ה כמו שאר"פ שם הלכתא ד' כו' וכן שם (מ"ב א') מר בריה דרבינא עביד כדידן ופירש רש"י מכניס ד' חוטין וכסתמא דגמרא גדיל שנים וכ"פ כה"פ אם כן ממילא עבות דמתרגמינן גדילו די ג"כ בתרי טרפי ומר ב"ר אמימר ואביי שם בסוכה ג"כ ס"ל כר"י וכב"ה ולית הל' כוותייהו וכדאמרן כנ"ל נכון· ועוד י"ל דזה תליא נמי בפלוגתת רבי יוסי ורבנן בסוכה (י"ג) בשיעור אגודה דלר"י ג' לעכב ולרבנן ג' למצוה ושנים לעכב והל' כוותייהו וכ"פ הרמב"ם בפי"א מהל' פרה הל' ד'· והר"ן שכתב במשנת חבילי קש כו' ומוכחא בגמרא דלא מקריא חבילה כו' בפחות מג' (וכן הראב"ד בהשגות פ"ה מהל' סוכה ה"י כתב שאפילו אגד ג' שמיה אגד) לכאורה תמוה דזהו אליבא דר"י דווקא אבל לרבנן משמע בגמרא דאפילו בשנים נקרא חבילה והל' כוותייהו דרבים נינהו· (עי' עירובין (פ"ג ב') תוד"ה שבעה· ובבכורות ס"פ כפה"מ פריך סתמא דגמרא על רב דאמר א"ה כר' יוסי פשיטא ימו"ר הל' כרבים)· וי"ל שכן גם דעת הרי"ף שלא הביא פלוגתתן וצ"ל שסמך עמש"כ גבי אפקותא דדיקלא אגד דחד לא"א דמשמע הא תרי הוה אגד ומיושב תמיהת הה"מ שם· וכן י"ל דהרמב"ם סמך ג"כ עמש"כ שהאוגד עץ אחד אינו חבילה דמשמע הא שנים הוה חבילה ודלא כהה"מ שכתב לדעתו דהגמרא מיירי לענין אגודת אזוב: שוב מצאתי בחידושי הרשב"א שכתב ואסיקנא דלרבנן מצות אזוב מה"ת לעכב בג' כו' ע"ש וע"כ גי' אחרת היה לפניו וכן לפני הר"ן והראב"ד· וראיתי להרע"ב שכתב בספ"א דפרה דהלכתא כר"י ותמוה· ונראה דנמשך אחרי הרמב"ם בפירושו אבל הוא ז"ל לא כאשר דפליגי בזה ר"י ורבנן ופסק כוותייהו לענין סיריו וגרדומיו (ע' בחבורו ובכסף משנה) אבל הרע"ב שכתב תחילה דפליגי בזה וע"ז כתב דהל' כר"י ודאי תמוה: (י) שהמלאך שלישו ש"ע שנאמר וגויתו כתרשיש· עמ"כ ועי' פסחים ל"ד א' ובתד"ה כל· ואולי תרשיש נוטריקון תרי שית ר"ל שני ששיות דהיינו א' שליש:

רש"י

הן קורות כמו שריתא ויהי האחד מפיל הקורה מתרגמינן מחי בשריתא· א"ל רבי יוסי בן חלפתא אם אין שם עשרים קורות תתחיל למנות מקורה התחתונה עד קורה העליונה וכשאתה מגיע לעליונה תחזור למנות מלמעלה למטה עד שתגיע לקורה העשרים בקורה העשרים אתה מוצא המטמון: קפא דקיא· קורה עשרים קפא היא קורה דקיא היא במסכת מעשר שני בירוש' וגם לשם הוא מפרש דקיא הוא עשרים: תרבוסא של ג' רגלים· כסא של ג' רגלים: אין עולים פחות משנים ואין יורדים פחות משנים הרי ד' מלאכים ומלאך אחד הוא גדול כשלישו של עולם שנאמר וגויתו כתרשיש כרוס ימא ויש הוא שלישו של עולם: מעלין ומורידין· פעמים מעלין בו: אופזין בו· כמו אופנים בו דוחקין בו אפוגא במסכת כלים: קופצים בו סוטנים בו· מקטרגים אותו כמו שמפרש לפנינו [לקמן פ' ע"א] אפילו הגתיות מאחורי הקוריי' היו סוטנין: בסילקי· חצר המלך שהוא דן שם: פרווד· הוא חצר החיצונה את שדה העיר ואת חצריה מתרגמינן ית חקל קרתא וית פרוודהא: למעלה כל שהוא אומר זכותן של ישראל עולה· עלייה שהיא לו שמלמד סניגוריא על ישראל: חובתו יורד· שכל המקטרג עליהם יורד שמורידין אותו על שמקטרג על ישראל· אבל למטה כל מי שהוא מלמד עליהם זכות יורד אבל מי שמלמד עליהם חובה עולה: עולים· אלו שלוו אותו בארץ ויורדין ללות אותו בחוצה לארץ: מלאכי השרת על ידי שגלו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתם קל"ח שנה· חשוב מאותה שנה שאמרו כי משחיתים אנחנו לשנה אחרת נולד יצחק וכתיב ויצחק בן ששים שנה

מתנות כהונה

ראשיהון כו'· התחיל למנות מראש הקורות עד סופן ותחזיר חלילה עד אותה קורה שישלימו לך מנין עשרים ושם תמצאנו והכי איתא במדרש איכה בהדיא: מן קפודקיא· פי' הערוך קפו הוא בלשון יון קורות דקיא בלשון יון עשרים ובמדרש איכה יש בהיפוך: אותיות דדין כו'· כלומר חשבון אותיות של זה עולה לחשבון אותיות של זה ובילקוט ובעקידה גירסות חלוקות: ולמדנו· כמו ועוד למדנו ובילקוט תמצא הגי' יותר פשוטה וע"ש וכן הוא גי' בעל העקידה: עולם זה משה כו'· וכתיב נמי ועלית אתה ואהרן וה"ג בהדיא בעקידה: תרבוסא· פי' הערוך ארגז: את הוא· כך אמר הקב"ה ליעקב: רגל שלישי גרסינן: ה"ג בשם ר' לוי דר' יהודה דסכנין בשם ר' לוי אמר: אין מפקיעין גרסינן· ופי' אין גודלין חבל בלא שלשה נימין: אין פחות משנים· שני מלאכים וכן יורדים הרי ד' מלאכים וכל א' הוא כשלישו של עולם הרי שליש עולם יותר משלשה שלישי העולם: בתרשיש· פירש"י כרוס ימא ויש הוא שלישו של עולם וכ"פ רבינו סעדיה בפירוש דניאל בעומק וזה תרשים תרי אלפי אמה ועיין שם שוב בפירושו לדניאל: מעלים בו· בו ובעניינו כדמפרש ואזיל: אפזים· לשון שמחה וריקוד: קפזים· גם הוא לשון שמחה וריקוד כך פירש הערוך והוכיח כן בראיות ברורות ורש"י פי' לשון דוחק וכדמפרש ואזיל: סנטים גרס'· כן הוא לקמן פ' ע"א וכן גרס הערוך ופי' לשון נחוק וקינטור וכן לקמן פ' ע"א וכדאמר' בפ' גיד הנשה דבעי לסכוניה: ומוצאים אותו ישן· ולפיכך היו סוטנים בו ולועגים עליו ונראה לפי שהשינה רמז לחולשת הכח המלאכיי ותרדמת השלימות מכח כח ההיולאני העומד לעומתו וכיוצא בזה פי' בעל עקידה במאמר נעשה לו העולם כבותל: ה"ג יושב ודן עולים לבסילקי ומוציאים אותו יושב ודן ויוצאין בפרוה ומוציאים אותו ישן וכן מצאתי בפירש"י ז"ל: בסלקיא· פירש"י והערוך פלטין גדולה ששם יושב המלך ודן: פרווד· פירש"י חצר החיצונה ואת חצריה תרגומו וית פרוודהא והוא כמו פרוזדור: ה"ג ומוצאים אותו ישן למעלה כל מי שהוא אומר זכותו עולה חובתו יורד למטה כל מי שהוא אומר זכותו יורד חובתו עולה ד"א מלאכים שהן (מלוין את האדם בא"י אין מלוין אותו בח"ל עולים אותן) כו' [כ"כ במדרש אשר עם היפ"ת והוא כתב דל"ג לה הכא אלא בתר חובתן עולה]: למעלן· בפמליא של מעלה· מי שמזכיר זכות ישראל הוא עולה וההיפוך יורד לפיכך כתיב עולים ויורדים בו ובשבילו: חובתו עולה· כדאמרינן בעלמא כל המיצר לישראל נעשה ראש: אותן שליוו כו'· ולפיכך כתיב עולים תחלה ואח"כ יורדים: מסטירין· שאמרו כי משחיתים אנחנו ועיין לעיל בפרשה נ' וכן מצאתי בפירוש רש"י ובפירוש הראב"ד לספר יצירה:

יפה תואר

חקרי נב· אבל פי' הדברים כי דברי חלומות לפי מה שהם נראה בחלום לא מעלין ולא מורידין· כי יש חלום רע המורה על דבר טוב והולך אחר הפתרון וכמו שמצינו בפ' הרואה ומוכח דברי ר"א בכאן ללמד לנו כי מה שחלם יעקב והנה סולם וגו' אינו כפי פשט הדברים אבל הפתרון הוא ענין אחר והוא האמת וכמו שמפרש: זה הכבש· שעלו בו למזבח וכוונת המראה זו לבשרו שיזכו בניו לקרב אל ה' ולעבדו בקרבנות: אלו כהנים גדולים· שנקראו מלאכים כדכתיב גבי כה"ג כי מלאך ה' צבאות הוא וי"א דגדולים ע"ש: זה סיני· ע' בזה בעקרים מער כ"ה· ובעל עולת שבת כתב שהכוונה בזה סולם זה סיני שהתורה סולם לעלות בו אל השלימות: רבנן פתרין ליה בסיני ויחלום והנה סולם זה סיני· וחושבניה דדין כחושבניה דדין· מוצב ארצה ויתיצבו בתחתית ההר וראשו מגיע השמימה וההר בוער באש עד לב השמים והנה מלאכי אלהים אלו משה ואהרן· עולים ומשה עלה אל האלהים ויורדים זה משה וירד משה ולמדנו לנביאים שנקראו מלאכים דכתיב ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' לעם· והנה ה' נצב עליו וירד ה' אל הר סיני אל ראש ההר כנ"ל: שהמלאך הוא שלישי של עולם· ע' בזה במורה בח"ב פרק י' ובמפרשיו: מעלים ומורידים בו· פי' שלמדו עליו זכות וחובה והמלמדים זכות נקראים עולים כדלקמן· וע' רש"י דמפרש וסוטנים בו מקטרגים· ואולי היה קטרוגם במה שיצא לחו"ל ומבטל כבוד אב ואם והם לא ידעו כי בפקודתם הוא הולך ומביא ע"ז את הכתוב ישראל אשר בך אתפאר ולכן קנאו בו המלאכים: עולים ואח"כ יורדים· שנתקרבו ושוב שולחו ללוות ליעקב· ואע"ג דאין מלאך אחד

פירוש מהרז"ו

כמו הכרס שהוא באמצע הגוף: כהנים גדולים· בס"א ל"ג גדולים וכ"ה כאן בילקוט· כי כל הכהנים עולים בכבש לעבודה: סלם זה סיני· גימט' של סלם חסר: רכב אלהים· וס"ד ה' בם סיני בקדש ועיין במ"ר רפ"ד: ולמדנו לנביאים· ד"א הוא שמ"ש מלאכי אלהים הם נביאים שנקראו מלאכים כמ"ש ויק"ר רפ"א וש"נ: יעקב חבל נחלתו· כמ"ש בילקוט האזינו בשם ספרי שם על יצחק נאמר טובים השנים· ועל יעקב נאמר והחוט המשולש: עולם ושליש עולם· לקמן פנ"ז ס"ד וש"נ שהעולם כלו שיתא אלפי פרסה כמ"ש בפסחים והסולם שליש יותר מהארץ: וגויתו כתרשיש· עי' חולין נ"א: ר"ח ור"י· לקמן פס"ט ס"ג דאזלי לשיטתייהו בפירוש הפסוק נצב עליו: שנאמר ישראל· ע' שמ"ר פכ"א ס"ד· וע' פר"א פל"ה ולקמן פ' פ"ב ס"ב וע' במ"ר רפ"ד: עולים לבסילקי· גי' הילקוט עולים לבסילקי ומוצאים אותו ישן· יורדים בפרווד יושב ודן· וקרוב לגי' זו בערוך ע' פרווד· ובסילקי פי' הערוך פלטון ובמו"ע בל"י ורומי היכל מלך ובית גדול מוכן לקהלת דיינים ופרווד פי' בו מגרש של הערים וחצריה: נדחו ממחיצתם קל"ח· ע' לקמן פע"ח ס"ב ולעיל פ"נ ס"ט וש"נ ומבואר· והחשבון כי נ"ט

ידי משה

אלינו גבי יוסף וכ"כ שנתקיימו החלומות ותירץ שר"ל כשיחלום לאדם איזו חלום רע אל יצטער את עצמו כי הדברים אינן כפשטן אלא צריך לפתור כמו קפודקיא שהיה לכאורה שם המקום ור"י פתר אותו קורה שכ"ל: רבי שלמוני ורבי יהושע הוציאו דבריהם מן והנה ה' נצב עליו פי' שהיה רק שני רגלים דהיינו אברהם ויצחק והקב"ה היה רגל ג' ור"י אמר שהיה יעקב רגל שלישי והשלים הקדוש ברוך הוא רגל רביעי פי' לפי שדוד יהיה רגל רביעי וביני לביני עד שיבא דוד לעולם הקב"ה נצב עליו: ר"ב אמר עולם ושליש עולם הראה לו· ושמעתי בשם גדול אחד שז"ש יעקב אין זה כי אם בית אלהים לפי שמצינו בב"ש שעומדים

משנת דרבי אליעזר

עולם ושליש כו'· היינו כמ"ד בפרק חלק ואע"ש דבית אלפי שני הוי עלמא ותרי חרוב והקב"ה יעשה לצדיקים

שנה · ר' תנחומא הוה מפיק לישנא קלא · א"ר חמא בר חנינא ע"י שנתגאו ואמרו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה · היכן חזרו כאן עולים ויורדים עולים ואח"כ יורדים : יג א"ר יהושע בן לוי פתר קרייה בגלות · (יז) ויצא יעקב מבאר שבע · המד"א (ירמיה טו) שלח מעל פני ויצאו · וילך חרנה · המד"א (איכה א) אשר הוגה ה' ביום חרון אפו · ויפגע במקום (ישעיה ה) עד אפס מקום · וילן שם כי בא השמש · (ירמיה טו) אומללה יולדת השבעה וגו' · ויקח מאבני המקום · (איכה ד) תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות · וישם מראשותיו · (ירמיה יג) כי ירד מראשותיכם · וישכב במקום ההוא · (שם ג) נשכבה בבשתנו ותכסנו (יח) כלמתנו · ויחלום והנה סולם · זה חלומו של נבוכדנצר והנה סולם זה צלמו של נבוכדנצר · הוא סמל הוא סלם אותוי דדין הוא אותוי דדין · מוצב ארצה · ג (דניאל ג) אקימיה בבקעת דורא · וראשו מגיע השמימה · (שם) רומיה אמין שתין פותיה אמין שית · והנה מלאכי אלהים · זה חנניה מישאל ועזריה · עולים ויורדים בו · מעלים בו ומורידים בו · אפזים בו קפזים בו שונטים בו · (שם) ידיע ליהוי לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקמת לא נסגוד · והנה ה' נצב עליו · אמר להם לחנניה מישאל ועזריה עבדוהי די אלהא עילאה (יט) פוקו ואתו · ד"א והנה מלאכי אלהים · זה דניאל · עולים ויורדים בו · שעלה והוציא את בלעו מתוך פיו · הה"ד (ירמיה נא) ופקדתי על בל בבבל והוצאתי את בלעו מפיו · שהיה לו תנין אחד לנבוכדנצר והיה בולע כל מה שהיו משליכין לפניו · א"ל נבוכדנצר לדניאל כמה כחו גדול שבולע כל מה שמשליכין לפניו · אמר לו דניאל תן לי רשות ואני מתישו · נתן רשות · מה עשה נטל תבן והטמין לתוכו מסמרים השליך לפניו ונקבו מסמרים את בני מעיו · הה"ד והוצאתי את בלעו מפיו : יד (כ) ד"א והנה סולם ג זה חלומו של נבוכדנצר (דניאל ג) ואלו צלם חד שגיא וגו' · מוצב ארצה · וזיויה יתיר קאם לקבלך · וראשו מגיע השמימה · צלמא דכן רב · והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים שנים · אלו שרי ארבע מלכיות ששלטנותן גומרת בהן · עולים ויורדים יורדים ועולים אין כתיב כאן אלא עולים ויורדים עולין הם ועליה תהא להם אלא שכל אחד ירוד מחבירו · כתיב הוא צלמא ראשיה די דהב חדוהי ודרעוהי די כסף וגו' · בבל למעלה מכולם כדכתיב אנת הוא רישא די דהבא · וכתיב ובתרך תקום מלכא אחרי ארע מינך וכתיב ומלכו תליתאה אחרי די נחשא וכתיב בסיפא ואצבעת רגליה מנהון פרזל ומנהון חסף מן קצת מלכוותא תהוי תקיפא ומינה תהוי תבירא · והנה ה' נצב עליו כתיב וביומיהון די מלכיא אינון יקים אלה שמיא מלכא די לעלמין וגו' :

פרשה סט

א והנה ה' נצב עליו ויאמר (א) אני ה' וגו' · ד רבי יוסי בר זמרא פתח (תהלים סג) כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים · ר"א בשם ר' יוסי בר זימרא (שם) צמאה לך נפשי כמה לך · א"ר איבו ככמהות הללו שהן מצפין למים · (א) רבנן אמרי כשם שנפשי צמאה לך כן רמ"ח אברים שיש בי צמאים לך היכן בארץ ציה ועיף בלי מים · (שם) (על) כן בקודש חזיתיך · ע"כ בקדושה חזיתיך · לראות עוזך זו (ב) פמליא שלך וכבודך · והנה ה' נצב עליו : ב רבי חמא בר חנינא פתח (משלי כז) ברזל בברזל יחד אמר רבי חמא בר חנינא ד אין סכין מתחדדת אלא בירך של חבירתה · כך אין תלמיד חכם מתחדד אלא בחבירו · ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו איש זה יעקב (ג) כיון שעמד אבינו יעקב איש יחד פני רעהו שנתיחדה עליו השכינה · והנה ה' נצב עליו : ג א"ר אבהו משל לבן מלכים

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קי"ט כל הענין · ב תנחומא סדר נח סימן יו"ד · עיין תנחומא בהעלותך סימן ט' · ילקוט דניאל רמז אל"ף ס' · ג שיר השירים פרשה ז' פסוק ט' · ד ילקוט כאן רמז קי"ט · ילקוט תהלים רמז תשפ"ו · ד תענית דף ז' · ילקוט משלי רמז תתקס"א ·

חדושי הרש"ש

(א) רבנן אמרי כשם כו' כן רמ"ח כו' צמאים לך · נראה דדרשי כמה למו כמוה ומלת צמאה שנה ג"כ על בשרי : (ג) כיון שעמד אבינו יעקב איש יחד כו' · יתכן שדורש תיבת יחד למעלה ולמטה

חדושי הרד"ל

פרוור (והוא כמו פרבר בבי"ת הכתוב בדה"י דמפרשים ליה פרק קמא דתמיד כלפי בר) פירוש מגרש ותצר החיצונה : (יז) ויצא יעקב · בד"א מעל פני ויצא מבאר שבע הד"א נשבע ה' בגאון יעקב וילך חרנה כו' כ"ה בילקוט וכצ"ל : (יח) כלמתנו · ד"א ויחלום כו' כצ"ל : (יט) פוקו ואתו וגו' · די שלח מלאכיה ושיזיב לעבדוהי וכו' כצ"ל · וזהו נצב עליו עומד ומתקיים עליהם להצילם ע"י מלאכו ששלח להיות עמהם בכבשן : (כ) ד"א ויחלום זה חלומו של נ"נ והנה סלם וארו גו' · שגיא כצ"ל : (א) אני ה' · ר"א בשר"י ב"ז פתח צמאה לך נפשי כמה לך בשרי אמר רבי אייבו ככמהות כו' כצ"ל : (ב) פמליא שלך · והנה מלאכי אלהים וגו' וכבודך כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

לישנא קלא · לשון קנ לנף זכות שלא גילו מסתוריו של הקב"ה רק שתלו הגדולה בעצמם : יולדת השבעה וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא נפחה נפשה באה שמשה : אותוי כו' · אותיות של זה הם אותיות של זה : אפזים כו' · היו מקנטרים ולועגים בנבוכדנצר שאמרו ידיע וגו' : שונטים בו גרסינן : ה"ג אמר להם לחנניה כו' וכן הוא בילקוט : ה"ג פוקו ואתו ד"א והנה מלאכי וגו' : והוציא את בלעו · וזהו ויורדים שהורידו והוציאו את בלעו ועיין עוד מזה במדרש חזית בפסוק אמרתי אעלה בתמר : שבולע כל מה כו' · והיה מאמין שיש בו גד אלהות : ארבעה מלכיות · עיין בויקרא רבה פרשה כ"ט : ירוד · שפל וקטן ממלכות שלפניו : מנהון חסף גרסינן :

פרשה סט בבמהות · שגידולן הוא מליחה המים כדאיתא בפרק כיצד מברכין ובילקוט תהלים גרס כאמבטות ופי' הערוך ערך אבט בריכות מים קטנות שסביב המרחץ וע"ש עוד : כשם שנפשי כו' · רישא דקרא צמאה לך נפשי כמה לך וגו' · כשם שהנפש הנשמה נקראת נפש : רמ"ח אברים כו' · ולכן חזר ואמר בשרי : כיון שעמד אבינו יעקב שמה יחד כו' · ע"כ לשון רש"י : איש · יעקב נקרא איש תם :

רש"י

שנה בלדת אותם ויעקב בן ס"ג כשנתברך עשה עוד מוטמן בבית עבר ושמשו י"ד שנה צרף חשבון זה לאחד הרי קל"ח ושנה אחת קודם נדחו : רבי תנחומא הוה מפיק ליה לישנא קלא · לא ע"י שגילו אלא על ידי שאמרו כי משחיתים אנחנו שלא תלו הגדולה בבעלים : וראשו מגיע השמימה אמין שתין : והנה מלאכי אלהים זה חנניה מישאל ועזריה : עולים ויורדים · הן היו מעלין בו בנבוכדנצר ועבדיו חנניה מישאל ועזריה מורידין בו ואופזין בו קופלין בו וסונטין בו :

פרשה סט כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים אמר רבי איבו ככמהות הללו שהן מצפים למים · ככמהות כמו כמהים ופטריות בול"ן בלע"ז : כשם שנפשי צמאה לך כך רמ"ח אברי צמאים לך היכן בארץ ציה ועיף בלי מים · בהיותו במדבר יהודה וכו' מדבר ביעקב : אין הסכין מתחדדת אלא בירכה של חברתה כך אין תלמיד חכם מחדד אלא בחבירו שנאמר ברזל בברזל יחד ואיש זה יעקב שנאמר ויעקב איש תם : רעהו · השכינה נקרא ריע וחבר של ישראל שנאמר רעך וריע אביך אל תעזוב :

פירוש מהרז"ו

שנה היה אברהם כשנתבשר על לידת יצחק ואז באו המלאכים לסדום ועוד שנה ללידת יצחק כשהיה בן מאה · וששים שנה היה יצחק בלדתו את בניו הרי ס"א ועוד ס"ג כשבירך יצחק את יעקב הרי קכ"ד וי"ד שנה שנטמן בבית עבר הרי קל"ח · ואז הלך לחרן וראה מלאכים עו"ים · והיינו ע"כ אותן המלאכים שהלכו לסדום כי לא מצאנו מלאכים אחרים שירדו משמים הארץ מאז · ואף שכתוב אצל הגר ואצל העקדה מלאכים מפורש שמה מן השמים שלא ירדו להארץ · ולמה לא עלו · מצאו חז"ל שעל שדברו שלא כהוגן ונכשלו נענשו ע"פ מדה ע' וי"ז : יג שלח מעל פני · בילקוט הגי' ויצא מן בת ציון כל הסדרה · מבאר שבע · נשבע ה' בגאון יעקב אם אשכח וגו' : עד אפס מקום · ישעיה ה' ח' ר"ל עד שלא יהיה להם מקום בארץ : יולדת השבעה · וס"ד נפחה נפשה באה שמשה : כי ירד מראשותיכם · עטרת תפארתכם : זה חלומו · ע' בתנחומא ובויק"ר פכ"ט ס"ב : והנה ה' נצב עליו · וכן לחמו"ע עמד להם הש"י והצילם : יד ד"א כו' זה דניאל · שמלאכי אלהים רומז לד' מלאכים · וחשיב ג' חמו"ע ומוסיף הרביעי שהוא דניאל שכולם היו כמלאכי אלהים · וע' בחזית בפ' אמרתי אעלה בתמר · וכ"ה ביפ"ת :

פרשה סט סימן א ר"י ב"ז פתח · כצ"ל ר"א בן ר"י בן זמרא פתח צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים א"ר אייבו וכו' · ומ"ש עוד ר"א בר"י ב"ז וכו' מיותר וטעות ובילקוט ליתא · ובילקוט תהלים ס"ג הגי' פתר קריה ביעקב · פי' אע"פ שאמרו דוד גם יעקב אמר כן שלא בחנם נראו לו השם עם המלאכים אלא כמ"ש לקמן פע"ה סס"ח כי בי חשק וגו' ע"כ בבואו למקום הקדוש המוכן לזה נראה אליו ודבר עמו וכמש"ל פס"ח סי"א שיעקב אמר כל ס' תהלים : ככמהות הללו · כן הגי' כאן בילקוט וכ"ה גי' רש"י במדרש וע' בילקוט תהלים ס"ג ונ"ע · והורש תיבת כמה ע"פ מדת ממעל ככמהות בלשון משנה כמהין ופטריות · ובערוך ע' כמהן שכן קורין בלשון ישמעאל כמהין כמא"ה עכ"ל וזהו כמה לך בשרי · והענין בזה שהכמהין אינם גדלים מהארץ אלא מהאויר כמ"ש ברכות מ"ב · אך אינם גדלים בלי מים (וכמ"ש בתענית) שאחר שירדו גשמים מלאו השדה מלאים כמהות וז"ש ככמהות וכו' בלא יניקה ואחיזה בארץ · כן גר אנכי בארץ · נודד ומטולטל ומצפה רק לרחמיך וחסדיך בארץ ציה ועיף · כן בדוד וכן ביעקב שזכו לראות כבודו במקום הקודש: היכן בארץ ציה · ובגודל חשקו ודביקותו בה אין מחסורי הגוף מטרידים אותו כלל: על כן בקודש · תיבת על אינו בכתוב רק המדרש מפרש מ"ש כן בקודש שע"כ שהיה צמא באהבתו זכה לראות כבודו ועוזו: בקדושה חזיתיך · לפי הפשט שמדבר בדוד שהיה במדבר לא מקום קדוש ניחא שפי' בקדושה ולא כפשוטו במקום הקודש אך ביעקב שהיה במקום קודש יתפרש כפשוטו: עוזך זו פמליא · כמ"ש ועוזו בשחקים היינו מ"ש מלאכי אלהים כו' וה' בעצמו כמ"ש והנה ה' וגו' : ב ברזל בברזל יחד · מל' חידוד כמשפשף הסכין בסכין מתחדד ומשתבח וכן התורה אין ניקנית אלא בחבורה כמ"ש וקנה לך חבר וע' תענית ז' : איש זה יעקב · עמ"כ וגם אברהם ויצחק נקראו איש · וכאן הכוונה שנקרא איש יחד שנתיחד עם השכינה

יפה תואר

עושה שתי שליחות זה הוא רק במקום אחד אבל בב' מקומות עביד וכמ"ש בשם הרא"ם בפ' וירא : פתר קרייה בגלות · כי כל מה שאירע לאבות סימן לבנים לכן מבקש למצוא רמזים במקרים אשר קרה ליעקב ונקרו כעין זה גם לבניו שיצאו בגער ובחרון אף ולבסוף יצאו בשלום מהגלות כדמפרש ואזיל בהנה ה' נצב עליו ודרים מבאר שבע מא"י שהוא שובע העולם : ויפגע במקום עד אפס מקום · נראה דמפרש עד אפס מקום כמו באיכה רבתי הוי מגיעי בית בבית הגעתם חורבן ראשון לחורבן שני כו' עד אפס מקום וכו' מי גרם למקום שיחרב על שלא הניחו מקום שלא עבדו בו עבודת כוכבים · ויהיה פי' ויפגע שעשו פגיעה והשתחוו במקום בהקב"ה : מעלים בו ומורידים בו · מעלים בו קאי על הקב"ה כי על ידי חמו"ע היו משבחים את ה' כדאיתא התם בכתוב : זה חלומו של נבוכדנאצר · והראה הקב"ה ד' מלכיות וביטולם ליעקב כמו שהראה לנ"נ : ששולטנותם גומרת בהם · שבולטנות ד' המלכיות נעשית ע"י השרים : שכל אחד ירוד מחבירו אע"ג דבבל אינו ירוד קאמר יורדים משום רובא : כתיב וביומיהון די מלכיא וגו' · ופי' והנה ה' נצב עליו אצלו כי סמוך לד' מלכיות שסורה עליהם הצלם יקום אלה שמיא מלכות המיוחד לו :

רבי יוסי בר זמרא פתח כו' · נראה דס"ל כמ"ד בסמוך סי' ג' והנה ה' נצב עליו על יעקב · ולפי שלזה יקשה מה טעם התיצבות עליו וכדבעי התם מי מתקיים עלין · להכי מייתי האי קרא דדריש דרמ"ח אברים צמאים לה' וע"כ מבקש מה' שיראהו עוזו וכבודו · והיינו שתתיחד השכינה עליו · כי בזה ירוה צמאון רמ"ח האברים המבקשים פניו · וע"ז הדרך יתפרש והנה ה' נצב עליו כי לתאות יעקב לה' הראה לו פמליא של מעלה וכבודו שוכן עליו וגם ר"ח בר חנינא בא לתקן זה ותשובתו שזה כביכול לתועלת השכינה כי כמו שהחכם משתבח בחבירו כך השכינה משתבחת בהתיחדה על השלמים כי הם המרכבה אשר לו · ועל ידם ינהיג העולם ויעשה נפלאות בעולם · גם ר' אבהו בא לתקן זה ותשובתו שהכי ביאורו שהוא מושגת מה' בעצמו ולא ע"י שרי מעלה ולזה כשראה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו נגלה עליו ה' ונסתלקו המלאכים · וי"ל עוד דפליגי בזה דלריב"ז מה שראה את ה' נצב עליו רוצה לומר שהשיג מציאותו ית' ע"י סבת השתלשלות העולמות ומניעי העולם · כי הכל יכלה אל מציאות מניע הראשון בהשגת החכמים · וע"ז הביא לראות עוזך וכבודך שהכבוד הנראה הוא ע"י ראיית פמליא שלו · ולר' חמא מה שראה ה' הוא השראת השכינה עליו · וז"ש שנתיחדה השכינה עליו · ולר' אבהו היינו שנגלה עליו ה' ממש כמו שנראה לנביאים במראה הנבואה וה' הוא המדבר אליהם : כך אין תלמיד חכם מתחדד [משתבח] כו' · ודורש את הכתוב ברזל זה הוא כנוי על ת"ח וכמו שדרשו בתענית ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה וכמו שישתבחו אם שני ת"ח יתאחדו יחד · וזה ברזל בברזל יחד כן איש זה יעקב יחד פני רעהו משתבח אם יתאחד עם השכינה והשכינה עמו · וזה ע"ד כשישראל עושים רצונו של

משנת דרבי אליעזר

לצדיקים כנפים כנשרים ואיתא במפרשים שיהיה להם אז עונג גדול וזהו שהראה לו עולם שהיינו שית אלפי ושלים שהיינו תרי אלפי שכולו שבת :

ידי משה

לספים ומשתחוים רווחים וא"כ כאן ג"כ אף שהמלאכים היו שלים יותר מן העולם והאיך היו יכולים לעמוד לז"א שעמדו בנס כמו בכ"ס וזה מקום ב"ס הוא עכ"ל דפמ"ח : אומללה יולדת השבעה וגו' באה שמשה : פוקו ואתו · כל זה הוא לשון הפסוק : א"ר איבו כמהות הללו כצ"ל · מלשון כמהין ופטריות וכך גיר' הילקוט ומלשון כמה הוציאו זה :

שהיה ישן על גבי עריסה והיו זבובים שוכנים עליו וכיון שבא מניקתו שחה עליו מניקתו וברחו מעליו · כך בתחלה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו כיון שנתגלה עליו הקב"ה ברחו מעליו · ר' חייא רבה ור' ינאי · חד אמר עליו על סולם · וח"א עליו על יעקב · מאן דאמר עליו על הסולם ניחא · אלא למ"ד עליו על יעקב מי מתקיים עליו · א"ר יוחנן א הרשעים מתקיימין על אלהיהם (בראשית מא) ופרעה חולם והנה עומד (ג) על היאור · אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם שנאמר והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם: ד רבי חנינא בשם רבי פנחס אמר ב שמנה עשרה פעמים מזכיר האבות בתורה וכנגד כן קבעו חכמים י"ח ברכות שבתפלה · ואם יאמר לך אדם תשעה עשר הם · אמור לו והנה ה' נצב עליו לית הוא מן המנין · ואם יאמר לך אדם י"ז הם אמור לו (שם מח) ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק חד מנהון · הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך · רבי שמעון משום בר קפרא אמר ג קפלה כפינקס ונתנה תחת ראשו כאינש דאמר (ד) מן תחות רישא דידך · ר"ה בשם ר"א אמר ובלבד שיהא נקבר עליה: ה והיה זרעך כעפר · ד מה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים · כך בניך אין מתברכין אלא בזכות התורה ה שנמשלה כמים · ומה עפר הארץ מבלה את כל כלי מתכות והוא קיים לעולם כך בניך מבלין את כל העולם והם קיימים לעולם · ומה עפר עשוי דיש לכל · כך בניך עשוים דיש · הה"ד (ישעיה נא) ושמתיה ביד מוגיך · מהו מוגיך אלין דממיגין מחתיך [נ"א מכתיך] ומייסרין אותך ומתישין את כוחך · אפילו כן לטובתך משקשקין וממרקין לך מן חוביך כמה דתימא (תהלים סה) ברביבים תמוגגנה צמחה תברך · (ישעיה נא) אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה · מה היו עושים להם היו מרביצים אותן בפולטריות ומעבירין כרים עליהם · ר' עזריה בשם ר' אחא אמר היא סימן טוב מה פלטירה זו מבלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם · כך בניך מבלים את כל אומות העולם והם קיימים לעולם · ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה · ו א"ר אבא בר כהנא את הוא תרעייא דימה · כמד"א (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם · ז ר' יוסי בר חנינא אמר אף חלוקי יחזקאל הראה לו · והלא לא פירש יחזקאל אלא מן המזרח למערב בא ישעיה ופירש (ישעיה נד) כי ימין ושמאל תפרוצי וגו': ו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך · ח רבנן אמרי על הכל השיבו ועל הפרנסה לא השיבו · אם יהיה אלהים עמדי · אמר לו הנה אנכי עמך · ושמרני בדרך הזה · שנאמר ושמרתיך בכל אשר תלך · ושבתי בשלום אל בית אבי · והשיבותיך אל האדמה הזאת · ועל הפרנסה לא השיבו א"ר איסי אף על הפרנסה השיבו שנאמר כי לא אעזבך · ואין עזיבה אלא פרנסה המד"א (תהלים לז) ולא ראיתי צדיק נעזב וגו': ז ויקץ יעקב משנתו · ר' יוחנן אמר (ה) ממשנתו · ויאמר אכן יש ה' במקום הזה · אכן השכינה שרויה במקום הזה ולא הייתי יודע · ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה · ר"א בשם ר' יוסי בן זימרא אמר

מסורת המדרש א לקמן פ' פ"ט · ילקוט מקץ רמז קמ"ז · ב ירושלמי ברכות פ' ד' · תנחומא וירא סי' א' · ג חולין נ"א · ד תענית ז' · ב"ק י"ז · לעיל פ' מ"א · ילקוט ישעיה רמז של"ז · ה ב"ק ד' י"ז וס"ב · עבודת כוכבים ה' · לעיל פ' ס"ו · ו ילקוט מיכה רמז תקנ"א · ז ילקוט ישעיה רמז פל"ח · ח ויק"ר פ' ל"ה · תנחומא כאן סי' ג' · ילקוט תהלים רמז תשל"א ·

חדושי הרד"ל

(ג) על היאור · עי' לקמן ר"פ מקץ: (ד) מן תחות רישא דידך · שזה שתחת ראשו של אדם ודאי שלו כן קפלה תחת ראשו להחזיקה שהיא שלו · ולפי ל' הילקוט משמע דגרסינן מאי דתחותא דידך: (ה) ממשנתו · לומר שהיה ישן מתוך ד"ת ששנה (ורחוק בעיני לפרש שבשינה היה שונה בחלומו כדברי וכעין מש"ל פס"א באברהם שהיו כליותיו מלמדות אותו תורה בלילה דמשמע שהוא בחלום): יבנך

רש"י

איש תם כיון שעמד יעקב שמה איש יחד פני רעהו שנתייחדה עליו השכינה: ואם יאמר לך אדם י"ט הם א"ל והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק לית הוא מנהון ואם יאמר לך אדם י"ז הן אמור לו ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק מנהון: מקשקשין לך כמו מקשקשת עיסתה במים: מעבירין רודי' עליה · מחרישה מעבירין עליהן: פלטריות · רחבה · מה פלטיה זו מבלה עוברים ושבים מה רחבה זו מבלה וכו': ופרצת ימה · את הוא תרועיי' דימא הוא קורע הים לפני ישראל · בזכותו של יעקב נקרע הים לבני ישראל הה"ד מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור · מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב · ונתץ את הבית מתרגמינן ותרע ית ביתא: חלוקי יחזקאל הראה לו · מפאת קדים עד פאת ימה יהודה אחד והלא לא פי' יחזקאל אלא

מתנות כהונה

עולים ויורדים · וקטרגו עליו ואתקו בו כדלעיל ועיין בעקידה בפ' זו ותנוה דעתך: על סולם ניחא · והוא כלשון בני אדם: מי מתקיים עליו · איך יפול על לשון בני אדם לומר שיתקומם עליו: אלהיהם מתקיימין עליהם · ע"ד שאמרו חז"ל בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה והפך כתיב צור ילדך תשי מלשון תשות כח כביכול ועיין זה פירשו בעקידה פרשה זו: מי מתקיים · בעקידה ואב"א גרס שהוא מתקיים בניחותא ולא בלשון תמיה והכוונה אחת היא: תשעה עשר הם · י"ט פעמים נזכרו האבות בתורה: ה"ג נצב עליו וגו' לית הוא כו' והטעם שלא נזכר רק אברהם ויצחק: חד מנהון · אחד מן אותן י"ט פעמים והטעם כיון דכתיב שמי כאילו כתיב יעקב בהדיא דמי: מן תחות רישך כו' · כלומר שיעור מה שתחת ראשך ומה שמונח תחתיו: ובלבד שיהא כו' · שיעקב יהא נקבר בארץ ולכן כתיב שוכב לשון שכיבה עם אבותיו וכאן הזהיר אותו שלא יקבר בח"ל: דממיגין כו' · נתבאר לעיל סוף פרשה מ"א: מן תוביך · שעושין אותך ריקם מעונותיך: כרים · ליסב עליהם ולעיל פרשה מ"א גרס רדים פירוש כלי מחרישה לא תחרוש תרגומו לא תרדי וכן מצאתי כאן באב"א ופירש כן: תרעייא · לשון שבירה וקריעה שנאמר מלפני אלוה יעקב הרי שבזכות יעקב נקרע וכן פירש רש"י ועיין בערוך ערך תרע: מן המזרח למערב · פירש רש"י שנאמר מפאת קדים עד פאת ימה יהודה א': ימין ושמאל · הרי צפון ודרום: בדרך · כלומר מה שאמר יעקב בדרך הזה א"ל הקב"ה בכל אשר תלך ועיין ריש פרשת בחוקותי הגירסא יותר נכונה וצ"ל דאתיא כמאן דאמר לקמן פרשה ע' מסורסת היא פרשה זו ויעקב אמר בראשונה אם יהיה אלהים עמדי וגו' והקב"ה השיבו עליהם הנה אנכי עמך וגו': ממשנתו · מלימודו היה עולה למדרגת הנבואה להביא בהקיץ תמונת

יפה תואר

מקום מוסיפים כח בגבורה של מעלה: והיו זבובים שוכנים עליו כו' · מה שדמה שהמלאכים לזבובים משום דאמרינן בפ' שלפני זה עולים ויורדים שהיו מקטריגים עליו ומבקשים להזיקו ולכן נדמו לזבובים המצערים את התינוק וכיון שהמינקת באה להניקו המה בורחים ממנו · כן כאשר ראו המקטריגים שה' נצב עליו להושיעו מטובו ולשמרו · שרו המקטריגים ולא פתחו פיהם עוד · כי מי זה אשר ימלא לבו לקטרג ברצותו כי ה' יאהבהו ויסוכך עליו: הרשעים מתקיימין על אלהיהם כו' · פי' הם צריכים לעמוד ולשמור את אליליהם אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם לשמרם · ולפ"ז פירושו והנה ה' נצב עליו לשמרו ולהשגיח עליו: וכנגד כן קבעו חכמים י"ח ברכות · הר"ר אבודרהם בסוף שער ג' כתב שלפי שתפלות למדו אותן מן האבות שאברהם תיקן תפלת שחרית כו'. לכ"א שנתקנו י"ח ברכות כנגד י"ח פעמים שנזכרו · וי"ל עוד שלפי שמתחילין הברכות אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וגם ג' ברכות הראשונות הן כנגד ג' אבות · לכן אמר כי גם מספר הי"ח הוא כנגדן · א"נ כדי שתעמוד זכותם לקבל התפלה · אך צ"ע מה צריך לתת טעם אל מנין הברכות · כי המנין בכל מקום נמשך אל הנושאים ובוודאי שמפני שראו צורך ברכות אלו תקנום ואין טעם שבדי לכוין החשבון לי"ח פחתו או הוסיפו על הצריך [ואולי מפני שיכלו לכלול ברכות שונות בתוך ברכה אחת וכמו שמצינו בירושלמי שכללו ברכת ולירושלים עירך וכו' עם את צמח דוד בברכה אחת וכן יכלו לכלול ברכת גואל ישראל עם מקבץ נדחי עמו ישראל · ובפרט כי הביננו כולל כל הברכות באחת ולמה לנו להזכיר ברכות שאינן צריכות · אם לא משום טעם זה]: ובלבד שיהא נקבר עליה · פי' של ובלבד הוא כמו ולא עוד · וכן מצינו להוראה זו במדרש אסתר על פסוק שמונים ומאת יום ובלבד בקדרות מפוחמות · וטעם המאמר כי מלבד אשר הבטיחו ה' כי זרעו יירשו את הארץ ולא עוד אלא שהבטיח ליעקב ג"כ שיקבר בארץ שם ולכן א"ל הארץ אשר אתה שוכב: את הוא תרעיא דימה · פי' פורץ הים כי בזכות יעקב יעברו הגאולים שם כדאיתא בשמ"ר פכ"א · ואע"ג דימה דכתיב בקרא הוא על צד מערב ולא על הים נאמר וכמ"ש וקדמה צפונה ונגבה מ"מ הוי ליה לאקדומי בקרא קדמה לפני ימה כי המזרח הוא מוקדם ונקרא קדם או כמ"ש באברהם צפונה ונגבה וקדמה וימה לכן דריש ימה גם ים ממש · והא דמצינו במשה ימה וצפונה וגו' כתיב ימה מקודם כי לפי ראייתו אותה ממדבר הוא באמת צד המערב בראשונה: בא ישעיה ופי' · אע"ג דישעיה קדים ליחזקאל · אבל זה הוא מדרך פיקדים למלאות מה שיחסיר השני באחרונה · ולכן קדם ואמר כי ימין ושמאל תפרוצי: ועל הפרנסה לא השיבו · הטעם שלא השיבו על הפרנסה עי' בתנחומא (והובא בפי' מהרז"ו) ובעל מגלה עמוקות כתב שאין מדרך השלמים לבקש צרכי הגופות אלא הנפשיים ולכן לא השיבו ה' כי שאלתו היתה שלא כהוגן ור"א סובר כי גם צרכי הגוף הם הכרחיים לקיום הגוף ולהשגת השלימות ולכן השיבו ה' ומביא את הכתוב ולא ראיתי צדיק נעזב שצדיק אוכל לשובע נפשו שלא יהיה נעזב כח הגוף · ולפ"ז י"ל גם לר"א שלכן לא השיב עליה בהדיא ושבקה לבסוף · דמ"מ אינה שאלה הגונה כאחרות: השכינה שרויה במקום הזה כו' · כי עיני ה' צופות בכל מקום ומלא כל הארץ כבודו · ומה בא יעקב

פירוש מהרז"ו

וכמש"ל פס"ח סי"ג יעקב חבל נחלתו והחוט המשולש וכו' וכמ"ש תחדהו בשמחה את פניך וכמ"ש שנקרא הקב"ה רעך ורע אביך ע' שמ"ר ר"פ כ"ז: ג כך בתחלה והנה מלאכי · ע"ל ס"פ ס"ח ויק"ר פכ"ט ריש ס"ב פר"א פל"ה וע' חולין נ"ב שמ"ר פל"ב ס"ז: ר"ח ור' ינאי · וכמש"ל פס"ח סי' י"ב עולים ויורדים בו דאזלי לשיטתייהו: על הסולם ניחא · כמ"ש וראשו מגיע השמימה וע"ז אמר והנה ה' נצב עליו על הסולם שעל השמים כבודו · אך למ"ד על יעקב עניינו שהוא מתקיים עליו להצילו מרעתו וכמ"ש ר' יוחנן · ותיקון לשון המדרש אלא למ"ד על יעקב מ"ש והנה ה' נצב עליו מתקיים עליו כצ"ל: הרשעים מתקיימין · לקמן פ' פ"ט ס"ד: ד י"ח פעמים · הוצא דרך אגב הזכרת שם האבות אף שאין שייך כאן כי אין זה מן המנין כדלקמן בסמוך ולשון הירושלמי ברכות פ"ד כנגד י"ח פעמים שהאבות כתובים בתורה אברהם יצחק ויעקב וע"פ מדת מנגד על שמצאו זכרון האבות שהם סימן רחמים על ישראל כנגד זה תקנו ח"י ברכות של תפלה ורחמים · והנה הראו לי בתנחומא ריש פ' וירא וז"ל שנו רבותינו בכל יום אדם מתפלל י"ח ברכות ולמה י"ח אר"ש ב"נ כנגד י"ח פעמים שהאבות כתובים בתורה · הראשון בסוף ויחי ואלהים פקוד וגו' אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב · והאחרון דברים ל"ד זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב · ואם יאמר לך אדם הרי י"ט הם שכ"כ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק אין זה מן המנין שאין יעקב נמנה עמהם ע"כ פי' שלא נזכר בשמו אלא בתיבת אתה · וע' בס' שנות אליהו מהגר"א שמגיה בהירושלמי כמו בתנחומא · וא"כ מ"ש כאן ואם יאמר לך אדם י"ז הם אמור לו ויקרא בהם שמי וגו' חד מנהון דברי תימה הם כי יש ח"י פעמים מפורשים אוי"י וע' בס"א שם · ע"כ צריך להגיה כאן כמו שמגיה הגר"א בירושל': ונתנה תחת ראשו · וכן מ"ש מן תחות רישא דידך מלמדנו שמ"ש קפלה כפנקס פירושו שהודיעו שמות כל מקומות הארץ העירים והנהרות וההרים והעמקים ושם אותם בכח זכרונו · ובכח מראה האלהית השיג את הכל כאלו היה שם וראה את הכל בעיניו וכמ"ש אצל משה ויראהו ה' את כל הארץ כמפורש בספרי שם ובמכילתא סוף בשלח על משה ועל אברהם · וזהו כפנקס שהכל כתוב עליו ולא אמר שקפלה כבגד שהיה משמעו על גוף הארץ: נקבר עליה · פי' פי' בו רמז גם כפשוטו שיותן לו שם מקום קבר וז"ש לך אתננה מקום קברו: ה מה עפר הארץ · לעיל פמ"א ס"ע במ"ר פ"ב סי"ב: ברים עליהם · כמ"ש יחזקאל כ"ג לשום כרים אל שערים · או מיני בע"ח כמ"ש כרים מצאן (וע' מ"כ) וע' מדרש תהלים קמ"ז ה' זוקף כפופים כו' כמ"ש שחי ונעבורה: תרעיה דימא · שובר הים · וכמ"ש דניאל ב' מדוק ותרע וע' לקמן פל"ב סי' ב' שמ"ר פכ"א ס"ח וש"כ וע' לקמן פע"ג סי"א · וממ"ש ופרצת ולא וחזקת כמ"א ותתקף דריש מענין פריצה ושבירה ומ"ש ימה דורש על הים דעל רוח מערב הול"ל כמ"ש בראשית י"ד לפונה ונגבה קדמה וימה אלא כמיך ימה אל ופרצת שיפרון גדרו של ים: חלוקי יחזקאל · יחזקאל מ"ח שאמר מפאת קדמה עד פאת ימה אבל כל הי"ב שבטים וזהו שהתחיל כאן ימה וקדמה וישעיה פי' לפון ודרום הם ימין ושמאל ככ"ל כמ"ש איוב כ"ג ח' ט' (וכ"כ היפ"ת) · ע' לעיל פל"ב ס"ד: ו על הכל השיבו · לקמן פ"ע רס"ד ויק"ר פל"ה סימן ב' והוקשה להם כמש"ל פ"ע הקב"ה א"ל והנה אנכי עמך והוא אמר אם יהיה אלהים עמדי ודורש עפ"מ ל"ב מוקדם שהוא מאוחר בפרשיות שהקב"ה השיב לו על נדרו שהיה קודם ההבטחה: ועל הפרנסה · על מ"ש ונתן לי לחם לאכול וגו' וכמש"ל פ"כ ס"ע וש"כ קשה היא הפרנסה כו' · ול' התנחומא כאן ולא השיבו של הפרנסה אמר הקב"ה אם אני מבטיחו על הפרנסה מה מבקש ממני עוד כו': צדיק נעזב · עי' ויק"ר פל"ה הדרשה ביתר ביאור: ז ממשנתו · כי תיבת משנתו מיותר וכמ"ש ויקץ

ידי משה

מי מתקיים עליו · נ"ל פירושו כי לעיל ב' פליגי נמי אותן ב' אמוראי דהיינו רבי חייא ורבי ינאי עיין שם וגם שם הקשו זה הקושיא באמרם שאין שייך עלייה וירידה ביעקב כי כל חלום דרך הטבע כמו שאחז"ל שאין מראין לאדם אלא בקופא דמחטא משום זה פירשו לעיל למ"ד עולים ויורדים ביעקב לא ניחא וכן כאן הוקשה להם זה בשלמא שהקב"ה ברוך הוא נצב על הסולם ניחא שיוכל להיות לשבר את האוזן כמו יושב על כסא אבל שיעמוד על יעקב זה דבר מסולל ומניעה אפילו אדם על אדם וא"כ אין בזה משום כדי לשבר את האוזן לז"א מי מתקיים עליו ואיך אפשר שיחלום זה והוא פילא בקופא דמחטא לזה מתרץ ר"י ואמר שהכתוב משנה חלומו של יעקב מחלומו של פרעה ששם נאמר והוא עומד וכו' לפ"ז מספך הכתוב כאן והנה ה' נצב עליו אבל לעולם אין פירושו עליו ממש על גביו אלא אצלו ומשום זה לא היה ה' נצב עליו מן המנין של י"ח פעמים שהוזכרו האבות בתורה כי אין פירושו עליו ממש לפיכך מייתי בתר הכי ר"ח בשם ר"פ ודוק היטב: פלטרין כמו פלטיא במסכת שבת והיא רחבה גדולה מקום שעוברים שם בני אדם ומלת ונעבורה קא דריש: אף חלוקי יחזקאל וכו' · פי' חלוקי תחומין שחלק יחזקאל לעתיד לבא לשבטים: ולא הייתי יודע · פי' שאילו הייתי יודע לא ישנתי דאיפ' כזו-

(ז) הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש׳ מ"ט ויצא יעקב מבאר שבע׳ ויחלום והנה סולם׳ ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה׳ א"ר יהודה בר׳ סימון הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל מ"ט ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה ויקרא שם המקום ההוא בית אל׳ אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים׳ א"ר אחא עתיד השער הזה להפתח להרבה צדיקים כיוצא בך׳ א"ר שמעון בן יוחאי אין בית המקדש של מעלן גבוה מבית המקדש של מטן אלא י"ח מיל מ"ט וזה שער השמים מנין וז"ה׳ ד"א (ז) מלמד שהראה הקב"ה ליעקב בית המקדש בנוי וחרב ובנוי׳ ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה זה בנוי׳ המד"א (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך׳ ואין זה׳ הרי חרב כמד"א (איכה ה) על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו׳ כי אם בית אלהים׳ בנוי ומשוכלל לעתיד לבא׳ כמד"א (תהלים קמז) כי חזק בריחי שעריך: ח וישכם יעקב בבקר׳ ויקח את האבן וגו׳׳ ויצק שמן על ראשה׳ שופע לו מן השמים כמלא פי הפך׳ ואולם לוז׳ [ב] היא לוז שצובעין בה את התכלת׳ היא לוז שעלה סנחריב ולא בלבלה נבוכדנצר ולא החריבה׳ היא לוז שלא שלט בה מלאך המות מעולם׳ הזקנים שבה מה עושין להם כיון שהם זקנים הרבה מוציאין אותם חוץ להומה והם מתים׳ א"ר אבא בר כהנא למה נקרא שמה לוז כל מי שנכנס בה (ג) [ג] הטריף מצות ומעשים טובים כלוז׳ ורבנן אמרי מה לוז אין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר׳ א"ר סימון לוז היה עומד על פתחה של עיר׳ ר׳ אלעזר בשם ר׳ פנחס בר חמא אמר לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה דרך המערה לעיר׳ הה"ד (שופטים א) ויראו השומרים והנה איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר (וגו׳) ויכו את העיר לפי חרב ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו׳ ר׳ ינאי ור׳ ישמעאל עבד לה הפטרת מה אם זה שלא הלך לא בידיו ולא ברגליו אלא על שהראה להם באצבע ניצול מן הפורעניות ישראל שעושים חסד עם גדוליהם בידיהם וברגליהם על אחת כמה וכמה:

פרשה ע

א וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וגו׳ ונתן לי לחם לאכול׳ (א) כתיב (תהלים סו) אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי׳ [ד] א"ר יצחק הבבלי ודבר פי בצר לי שנדר מצוה בעת צרתו׳ מהו לאמר [ה] לאמר לדורות כדי שיהיו נודרים בעת צרתן׳ יעקב פתח בנדר תחלה לפיכך כל מי שהוא נודר לא יהיה תולה את הנדר אלא בו׳ א"ר אבהו כתיב (שם קלב) אשר נשבע לה׳ נדר לאביר יעקב׳ לאביר אברהם ולאביר יצחק אין כתיב כאן אלא נדר לאביר יעקב תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה: ב ר׳ הונא בשם ר׳ אידי אמר כתיב (ד"ה א כט) וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה׳ וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה ולפי שהיו עסוקים במצות נדבה ועלה בידן לפיכך שמחו׳ לפיכך מהו אומר (שם) ויברך דויד את ה׳ לעיני כל הקהל וגו׳ אלהי אברהם יצחק וישראל אינו אומר כאן אלא אלהי ישראל אבינו תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה׳ א"ר יהודה עוד מן אתרא לית היא חסירה וידרו ישראל אין כתיב כאן (ב) אלא (במדבר כא) וידר ישראל׳ ישראל סבא: ג [ו] ד׳ הן שנדרו׳ שנים נדרו והפסידו ושנים נדרו ונשתכרו׳ יעקב נדר והפסיד׳

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"כ כל הענין׳ ב סוטה דף מ"ו׳ תדא"ז פ׳ ע"ז׳ ילקוט שופטים רמז ל"ח כל הענין׳ ג לקמן פרשה פ"א׳ ד אגדת שמואל רבתי פרשה כ׳׳ ילקוט כאן רמז קכ"ב׳ ילקוט שמואל רמז ע"ח׳ ילקוט תהלים רמז תס"ג׳ ה עיין תוספות חולין דף ב׳ ד"ה אבל׳ ו אגדת שמואל רבתי פרשה כ׳׳ ילקוט שופטים רמז ס"ח׳

חדושי הרש"ש

(שמש"כ לעיל פכ"ב אות ג׳) ופי׳ ואיש יחד י"ל יחידי או יחד פני רעהו שנתייחדו כו׳: (ג) הטריף מצות כו׳׳ ובילקוט שופטים הגי׳ הפרים:

חדושי הרד"ל

(ו) הסלם הזה וכו׳׳ נראה דדרש מוצב ארצה אל הארץ שיצא ממנו המוזכר תחלה שהוא ב"ש (ולכן הוא מקום לתפלה וכדלעיל ר"פ ס"ח) והאי וזה שער השמים דהכא שנאמר על מקום שכיבת יעקב בלת הוצרך רש"י לפרשו דראשו השני המגיע בשער השמימה הוא כאן ושיפועו נגד בהמ"ק הוא אמצע שיפועו. ומעלים עי׳ רמב"ן שפי׳ שיעקב שכב בבאר שבע׳ ובית אלהים שהקים בה המצבה היא ירושלים׳ ודחוק מאד דקראי משמע דמה נורא המקום הזה על מקום השכיבה אמר׳ וגם האבן שהם מראשותיו משמע שהם הקימו׳ ולדברי רמב"ן ז"ל צ"ל שנשאו לירושלים׳ ועמ"ש בפי׳ לפר"א פל"ה בס"ד: (ז) מלמד שהראה כו׳׳ עי׳ ספרי ברכה פסקא שנ"ב: (א) כתיב ואשלם לך נדרי׳ אשר פצו שפתי כצ"ל: (ב) אלא׳ וידר ישראל (במדבר כ"א):

מתנות כהונה

ה׳: ושיפועו מגיע עד בית המקדש׳ סוף שיפועו של הסולם דהיינו ראשו כך משמע פירושו ומייתי ראייה מדכתיב ויצא יעקב מבאר שבע מכלל שרגלי הסולם שם היו ומשם ירדו אליו מלאכי א"י לשמרו: ומה נורא וגו׳׳ משמע שהיה מכוון נגד ב"ה שהוא בית אלהים וזה שער השמים מכוון כנגדו ור׳ יהודה סבר מדקרא למקום לוז בית אל שמע מיניה ששער השמים שהם ראש הסולם מכוון כנגדו ומדייחד המורא למקום ב"ה שהם היה שוכב שמע מיניה שלמפתות רגלי הסולם היה שמה אבן רש"י פי׳ בפי׳ החומש שיפועו אמצע שיפועו וראיתי למהר"ר אליהו המזרחי שגם הוא היה חוכך בו ונקיתי אך הספק: עתיד שער זה כו׳׳ וזה שער השמים הוא דברי הקב"ה שיעקב אמר שאינו כ"א בית מיוחד לאלהים ואמר הקב"ה שהוא וכל הצדיקים כיוצא בו יש להם ממעלה על שער זה שיהא נפתח בשבילם ולשמירתם: ה"ג בית אלהים וגו׳ בנוי ומשוכלל ודייק מסיפיה דקרא דכתיב וזה שער השמים וכתיב התם כי חזק בריחי שעריך והכי מוכח בילקוט בהדיא: הטריף׳ לקמן פרשה פ"א גרס הרטיב ושם גרסינן ליה מאמר זה רש"י וערוך: לוז היה עומד׳ אילן לוז היה עומד על פתחה ולפיכך לא ידע איש את מבוא העיר: הפטרה׳ סיום וסילוק הדרשה לכבוד האכסניא:

רש"י

אלא מן המערב למזרח כא ישעיהו ופירש כי ימין ושמאל תפרוצי צפון ודרום: הרטיב מצות ומעשים טובים כלוז: אין

פרשה ע הכי גרסינן יצחק איננו אומר כאן: מן אתרא לית כו׳׳ כלומר ממקום שכתוב בו נדר ישראל בהדיא. אין חסר להביא ראיה ממנו: יעקב נדר והפסיד׳ כדלקמן

פירוש מהרז"ו

פרשה׳ ויקן שלמה׳ ולא כתוב משנתו: עומד בבאר שבע׳ שכאן מפורש ב׳ מקומות בא"ש ובהמ"ק היינו ויפגע במקום כמ"ש חולין צ"א שנעקר הר המוריה ובא לבית אל׳ ועל ראשו שבשמים אמר מה נורא המקום הזה היינו מ"ש ויפגע במקום א"כ תחתיתו בבאר שבע׳ וז"ש המדרש מ"ט ויצא יעקב מב"ש וכו׳ המקום הזה׳ ור"י בר"ס סובר שיש בענין החלום עצמו ב׳ מקומות לבד באר שבע שאינו בחלום׳ א׳ ויפגע במקום׳ בהמ"ק׳ כמ"ש מה נורא המקום הזה׳ ומ"ש אין זה כ"א ב"א שעש"ז קרא למקום בית אל׳ ואין זה מקום בהמ"ק הרי ב׳ מקומות מקודשים לדורות לבד בא"ש שאינו מקודש לדורות׳ שבית אל היה ג"כ מקום קדוש כמ"ש (ש"א י׳) אל האלהים בית אל וע"כ הגיע ראשו עד שם ועי׳ רש"י בחומש גרסא אחרת: כיוצא בך׳ שיעקב אמר אין זה כ"א כו׳ משמע ולא ד"א ואיך אמר וזה שער השמים׳ ע"כ דורש שהקב"ה השיב כן וזה שער וגו׳: בנוי וחרב ובנוי׳ לעיל פנ"ו סס"י: דוה לבנו׳ וס"ד על הר ציון ששמם הרי אף בחורבנו מקודש וכמ"ש אין לי אלא בבנינו בחורבנו מנין וכו׳׳ כ"א בית אלהים מורה על הבית שלעתיד כמ"ש ישעיה ב׳ מיכה ד׳ נכון יהיה הר בית ה׳ וגו׳: ח שופע לו מן השמים׳ שמנין היה ליעקב שמן במדבר ושהלך ברגליו כמ"ש וישא יעקב רגליו וילך׳ וכמש"ל פס"ח ס"ב גדוד שלחו׳ אלא ששפע לו מן השמים׳ ומרומז בפסוקים שדרש לעיל ס"ב ושמן ימינו יקרא׳ כשהיה את פני רעהו יחד ודו"ק׳ ומ"ש כמלא הפך כמ"ש (ש"א י׳) ויקח שמואל את פך השמן וגו׳ וכן במ"ב ט׳ ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו׳ כן מ"ש כאן ויצק שמן על ראשה היה מן הפך וע"ל פ"ב ס"ו ג"כ כמו כאן: היא לוז וכו׳׳ בתדב"א ח"ב פט"ז ושם הגי׳ שצובעין בה תכלת לכל ישראל והנה לפמ"ש כ"ז כאן על לוז שנקראת בית אל נע"ג שלא יתכן כלל שהרי עתה היא חרבה ככל ערי יהודה׳ אך בסוטה ד׳ מ"ו ב׳ מפורש דכ"ז שייך בשופטים (א׳ כ"ו) וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז היא שמה עד היום הזה והיא רחוקה מאוד ועליה ספרו כל דברים אלו׳ וע"כ לא העתיק הילקוט מאמר זה כאן רק בשופטים שם׳ והנה כאן בסה"פ הה"ד ויראו השומרים כו׳ הרי שכונת המדרש ע"פ הנ"ל׳ ולעיקר פשט הכתוב כאן ואולם לוז שייך מ"ש א"ר אבא ב"כ וכו׳ ורבנן אמרי וכו׳ עד ואת כל משפחתו שלחו ואח"כ צ"ל היא לוז שצובעין בה כו׳׳ ומ"ש שלא החריבה היינו מ"ש עד היום הזה משמע שקיימת גם עתה׳ ועי׳ בסוכה דנ"ג מעשה דאליחורף ואחיה סופרים ששלחם שלמה אל לוז כו׳ ע"ש: למה נקרא שמה לוז׳ לקמן פ׳ פ"א׳ ומ"ש הרטיב פי׳ לחלוחית היניקה של הגרעין שממלא הקליפה הקשה׳ וגירסת הטריף בק"ס אולי מל׳ טרף ומזון: אפטרה׳ לעיל פ"ס ס"ז וש"נ ומבואר: שלא הלך לא בידיו כו׳׳ פי׳ שלא עשה מעשה בידיו ולא הלך ברגליו רק הראה ברמיזה׳ וגיר׳ הגמר׳ שם שלא דבר בפיו ולא הלך ברגליו: מן הפורעניות׳ בתדב"א שם נרם לו ולזרעו ולכל משפחתו הצלה עד סוף כל הדורות׳ וכעין זה בסוטה שם:

פרשה ע סימן א וידר יעקב נדר כצ"ל׳ כל מ"ש בג׳ סימנים אלו הוא במדרש שמואל רפ"כ: אשר פצו שפתי׳ ולפני זה אשלם לך נדרי׳ ואצל דוד איננו מפורש שנדר בעת צרתו ואצל יעקב מפורש וכמש"ל פס"ח ס"א שיעקב אמר כל ס׳ תהלים: שנדר מצוה בעת צרתו׳ כ"ה גם בילקוט והלשון דחוק וכמד"ש וילקוט שם ותהלים ס"ו הגי׳ כתיב וידר יעקב נדר לאמר כל מאן דנדר עבד מצוה׳ מהו לאמר לאמר לדורות שיהיו נודרין בעת צרה׳ ומ"ש מאן דנדר היינו בעת צרה׳ אבל בלא"ה אסור כמ"ש טוב אשר לא תדור: לאביר יעקב׳ עפ"מ ע"ז מיוחד במקומו דכאן יזכיר יעקב: ב אלהי ישראל׳ וכמפורש שם בדה"א כ"ט שנדרו ושלמו: וידר ישראל׳ במדבר כ"א ולא אמר וידרו בני ישראל לרמוז שלמדו מישראל סבא: ג יעקב נדר והפסיד׳ שמחה רחל כמש"ל ר"פ פ"א:

יפה תואר

לאדם כידיעתו אבן יש ה׳ במקום הזה׳ וגם כמ"ש ואנכי לא ידעתי איך לא ידע יעקב מזה׳ לכן פיקן המדרש בלשונו כי אמר יש ה׳ על השראת השכינה ופה ימצא ישועת ה׳ והשגחתו יותר מבשאר מקומות וזה לא היה יודע: הסולם הזה עומד בבאר שבע כו׳׳ ע׳ בזה ברש"י וברמב"ן על התורה: אין ביהמ"ק של מעלה גבוה כו׳׳ אין פירוש כי ביהמ"ק של מעלה רחוק מביהמ"ק של מטה י"ח מיל כי זה לא כן הוא׳ שלא מהלך השמים מן הארץ הוא ת"ק שנה׳ אבל פירושו כי ביהמ"ק של מטה גבוה ל׳ אמה וביהמ"ק של מעלה גבוה ל׳ אמה וי"ח מיל׳ ודרים וזה שער השמים כי שער השמים שעומד בשמים גבוה יותר מביהמ"ק של מטה כמנין וזה אשר הוא למותר אם לא לרמוז על המנין׳ והד"א מפרש כי בא לרמוז שהראה הקב"ה ליעקב ביהמ"ק בנוי וחרב ובנוי: שלא שלט בה מלאך המות מעולם׳ זה א"א לקחת הדברים ע"פ פשוטם ולכן ראוי לפרש זה ע"ד דרש׳ והכוונה בו לספר בשבח א"י ובפרט במקום הזה ועל היותו מסוגל להיות הגרים בן טובי המדות אמר שצובעים בו תכלת׳ כי זה המראה רומז על מילוא המדות כמ"ש בעל העקידה בפ׳ ציצית׳ ועל טוב העיון והדעת אמר בא סנחריב ולא בלבלה כו׳׳ פי׳ שעם היות הגלות היא סבת אבוד החכמה בישראל׳ הנה לא הספיק בלבול סנחריב ונ"ל לאבד חכמת יושבי הארץ ההיא דאוירא דא"י מחכים׳ ועל היותם נקיים מכל עון אמר שלא שלט בה מה"מ׳ כי המה"מ הוא הוא יצר הרע׳ וע"ד הפלגה אומר הזקנים שבה מה עושין כו׳׳ פי׳ מי שגדל ותי ימים רבים בצדקתו ובפרישותו׳ ואם רצה להשתמש בכחותיו אל דבר חמרי׳ אשר זה נקרא מיתה לנפש׳ כבר היה לו להנזר במקום הזה מהרגלו והיה מוכרח לצאת חוץ מחומה: שלא הלך לא בידו׳ צ"ל שלא יגע לא בידיו: כתיב אשר פצו שפתי וגו׳׳ משום דק"ל למה כתיב וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וגו׳ ולא כתיב ויאמר אם יהיה אלהים עמדי דומיא דוידר ישראל נדר לה׳ ויאמר אם נתן תתן וגו׳ לכן מפרש לאמור לאחרים שיהיו נודרין בעת צרתן׳ אבל שלא בעת צרה טוב אשר לא תדור כדאיתא בריש חולין ובפ"ג דנדרים כי כל הנודר נקרא חוטא אע"פ שמקיימו: שנדר מצוה בעת צרתו׳ ביאור הדברים שהנדר בעת צרה הוא מצוה׳ כי שלא בעת צרה אם יאבה לקיים מצוה כגון לתת צדקה וכדומה שלא יוכל לקיים בעת שהיא בידו׳ ולמה ידור לבוא לידי תקלה׳ אבל בעת צרה וחפץ שהמצוה תגן עליו ולא יוכל עתה לקיים המצוה טוב לאסור נפשו בנדר למצוה זו: תולה את הנדר אלא בו׳ וזה שבח הוא לו כי נקראת המצוה על שמו שהוא היה הראשון ולא על דוד וכמ"ש בפ׳ הממונה על מוכני המלך וזולתו רבים שמזכירם אותם לשבח על מע"ש שחדשו משום זכר צדיק לברכה: נדר לאביר יעקב׳ וזה היה ע"כ בעת צרה וכדכתיב לפני זה את כל ענותו׳ וקרוב לומר כי היה מצטער מאד למצוא מקום לבנין ביהמ"ק וכן מה שמביא את"ז את הכתוב וישמחו העם על התנדבם ג"כ נדרו בעת צרה שהיו מצטערים על בנין ביהמ"ק והתנדבו לה׳ אם יזכו לראות את בנינו: שנים שנדרו והפסידו׳ נראה שזה נאמר לתוכחת

ידי משה

מדוד היה נוסר שלא היה ישן שיתין נשמי בשביל שהיה רגל ד׳ של מרכבה ותמן היא אתרים דחיו ולעיל אית שהראה לו הקב"ה שהוא רגלא של מרכבה וא"כ אילו הייתי יודע שאני רגל שלישי של מרכבה לא
ישנתי שאסור לישן כמו שהיה דוד נוהר ודו"ק: יעקב נדר והפסיד׳ פירש שמתה רחל אמשו עפ סנדר שאיחר סנדר חגה נשתכרה לשמואל׳ ישראל נשתכרו שכבשו מלך ערד שנאמר וידר ישראל נדר וגו׳ ופסק

יפתח נדר והפסידי חנה נדרה ונשתכרה ישראל נדרו ונשתכרו שנא' (במדבר כא) וידר ישראל נדר וגו': ד [א] רבי אבהו ור' יונתן חד אמר מסורסת היא הפרשה ואחרינא אמר על הסדר נאמרה · מ"ד מסורסת היא הפרשה שכבר הבטיחו הקב"ה שנאמר והנה אנכי עמך · והוא אומר אם יהיה אלהים עמדי אתמהא · מ"ד על הסדר נאמרה מה אני מקיים אם יהיה אלהים עמדי אלא כך אמר יעקב אם יתקיימו לי התנאים שאמר לי להיות עמי ולשמרני אני אקיים את נדרי · רבי אבהו ורבנן · רבי אבהו אמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך · מלשון הרע היך מה דאת אמר (ירמיה ט) וידרכו את לשונם קשתם שקר · ונתן לי לחם לאכול · [ב] מגילוי עריות המד"א (בראשית לט) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי · ושבתי בשלום אל בית אבי · משפיכות דמים · והיה ה' לי לאלהים · מעבודת כוכבים · רבנן פתרין לה בכל עניינא · אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך · מעבודת כוכבים מגילוי עריות משפיכות דמים מלה"ר · אין דרך אלא עבודת כוכבים · כמד"א (עמוס ח) הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע · ואין דרך אלא גילוי עריות שנאמר (משלי ל) כן דרך אשה מנאפת וגו' · ואין דרך אלא שפיכות דמים שנאמר (שם א) בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם וגו' · ואין דרך (ג) אלא לשון הרע שנא' (בראשית לא) וישמע יעקב את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב: ה ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש · [ג] עקילס הגר נכנס אצל ר"א אמר לו הרי כל שבחו של גר שנאמר (דברים י) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · אמר לו וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט עליו אותו זקן שנאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ובא זה והושיטו לו בקנה · נכנס אצל רבי יהושע (נ"א עקילס הגר בא ושאל את ר"א אמר לו הרי חיבה שחיבב הקב"ה את הגר דכתיב ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה כמה טווסין אית לי כמה פוסייני אית לי אפילו על עבדי לא משגיחין נזף ביה ואזיל לגבי ר' יהושע) אמרו לו תלמידיו רבי דבר שנתחבט עליו אותו זקן את (ד) מושיטו לזה בקנה (אזל לגבי רבי יהושע) התחיל מפייסו בדברים · לחם · זו תורה דכתיב (משלי ט) לכו לחמו בלחמי · שמלה · זו טלית · זכה אדם לתורה זכה לטלית · ולא עוד אלא שהן משיאין את בנותיהם לכהונה והיו בניהם כהנים גדולים (א) ומעלים עולות על גבי המזבח · ד"א לחם זה לחם הפנים · ושמלה · אלו בגדי כהונה · הרי במקדש · אבל בגבולים לחם זו חלה · ושמלה זו ראשית הגז · אמרו אלולי אריכות פנים שהאריך ר' יהושע עם עקילס היה חוזר לסורו וקרא עליו (שם טז) טוב ארך אפים מגבור: ו ושבתי בשלום אל בית אבי · [ד] ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי נטל הקב"ה שיחתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים · אמר לו הקב"ה אתה אמרת והיה ה' לי לאלהים חייך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותנן אלא בלשון הזה · שנאמר (זכריה יד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים · (ישעיה יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו · (יואל ד) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו': ז והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך · חד עובד כוכבים שאליה לר' מאיר א"ל פטר חמורך במה הוא נפדה א"ל בשה דכתיב (שמות לד) ופטר חמור תפדה בשה · אמר לו [ה] אין לו שה · א"ל בגדי · א"ל מנא לך הא א"ל (ב) דכתיב (שם יב) מן הכבשים ומן העזים תקחו · א"ל אלו לפסח · א"ל אף גדי נקרא שה · מנא לך הא א"ל דכתיב (דברים יד) וזאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כבשים ושה עזים · עמד ונשקו על ראשו · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר [ו] כותי אחד שאל את ר' מאיר אמר לו אין אתם אומרים יעקב אמתי דכתיב (מיכה ז) תתן אמת ליעקב · אמר לו הין · א"ל ולא כך אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך · א"ל הין · אמר לו הפריש שבטו של לוי אחד מעשרה למה לא הפריש א' מי' לשנים

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קכ"ב כל הענין · ב עיין סנהדרין דף ע"ס וברש"י · לקמן סוף פרשה פ"ו · ג שמות רבה פרשה י"ט · במדבר רבה סוף פרשה ח' · קהלת רבה פרשה ז' פסוק ח' · תנחומא סדר לך לך סימן ו' · ילקוט כאן רמז קכ"ג כל הענין · ד ילקוט זכריה רמז תקפ"ה · ה עיין בכורות דף ט' ודף י"ב · ו פסיקתא דרב כהנא פסקא י"א תנחומא סדר ראה סימן י"ד ·

חדושי הרד"ל

(ג) אלא לשון הרע · כמה דאת אמר וידרכו את לשונם כצ"ל ואחר כך נ"ל אהרש"ן כל מי שמשהא נדרו בא לידי כו' כל המאמר כדאיתא בויקרא רבה שם ריש הפרשה עד לידי לשון הרע שנאמר וישמע את דברי בני לבן · והשמיטוהו המעתיקים וסמכו על מה שכתב בויקרא רבה והניחו רק הפסוק האחרון דוישמע: (ד) מושיטו לזה בקנה · (ע"כ הג"א) · התחיל ר"י מפייסו כצ"ל:

חדושי הרש"ש

(א) ומעלים עולות ע"ג המזבח לחם זה לחה"פ כו' כצ"ל ותיבות ד"א מיותרים וכן בילקוט ליתנייהו: (ב) דכתיב מן הכבשים ומן העזים תקחו · ר"ל ולעיל מינה כתיב שה תמים:

ונאספו

מתנות כהונה

כדלקמן פרשה פ"א ובילמדנו פרשת מטות: יפתח הפסיד · בתו: חנה נשכרה · שמואל הנביא: ישראל נשכרו · הכנעני מלך ערד: אתמהא · בתמיה וכי היה מסופק בהבטחת הש"י אלא הוא אמר כן בראשונה והקב"ה השיבו עליו הנה אנכי וגו': אם יתקיימו כו' · שלא יגרום החטא כמו שפירש רש"י בחומש: וידרכו · וכאן הוא אומר בדרך הזה: לשון נקי · הלחם הוא כינוי אל אשתו אלא שהכתוב מדבר בלשון נקיה: זה שפיכות דמים · כמד"א אני שלום וכי אדבר המה למלחמה וכן הוא אומר דמי מלחמה בשלום ובילמדנו בפר' מטות הגירסא באופן אחרת ועיין שם: פתרין לה · האי בדרך הזה פירשוהו על כל הענינים האלו על גילוי עריות ושפיכות דמים ועבודת כוכבים: ה"ג בילקוט ואין דרך אלא לשון הרע שנאמר וידרכו את לשונם קשתם שקר: זקן · אבינו יעקב: בא זה · הגר הזה והושיטה לו הקב"ה בקנה כלומר במתנת חנם ובקל: נ"א עקילס כו' · כן הוא במדרש קהלת בפסוק טוב אחרית דבר ועיין עוד במדבר רבה סוף פ"ח ועיין בשמות רבה פרשה י"ט ותמצא נחת במאמר זה: טווסין · מין עוף שקורין פפאוני: פוסייני · שליו והוא עוף שמן מאד כדאיתא בפרק יום הכפורים: אפילו על עבדים כו' · ופי' העבדים אינם משגיחים עליהם והכתוב לא אמר שיתן לו רק לחם ובגד לבד: נזף ביה · שלחם הוא שם כלל על כל מאכל אשר יאכל כד"א עבד לחם רב ועוד כי כן דרך הצדיקים אומרים מעט ועושין הרבה ואף כי צדיקו של עולם ב"ה ואין להרהר בזה אחר הכתוב: את מושיטו כו' · כלומר וכי זה הוא דבר קטן בעיניו שיהא מובטח כל ימיו בלחם ובגד ואעפ"כ שמצינו מי שיש לו הרבה מזה מ"מ אינו מובטח שלא יהא חוסר לחם ובגד כל ימיו: לחם זו תורה · שאם יתגייר יזכה לתורה שנקרא לחם אבל קודם שנתגייר אמרו חז"ל עובד כוכבים שעוסק בתורה חייב: כהנים גדולים · ובגד אלו בגדי כהונה ולחם אלו מתנות כהונה כד"א לחם אלהיו מקדשי הקדשים: אבל בגבולים כו' · שלא יהיה פתחון פה לגר לומר השינה בב"ה אבל בגבולין מאי רבותיה וכן ראשית הגז נוהג בין בפני הבית ושלא בפני הבית בארץ ובחוץ לארץ וכן כל מתנות כהונה כדאיתא במסכת חולין וכן חלה: לסורו · כלומר לאולתו ולכסלתו ועיין בערוך ערך סאר ועיין עוד במדרש קהלת בפסוק טוב אחרית: אלו לפסח · לענין קרבן פסח כבשים וגדיים שוים אבל לענין פטרי חמורים מנא לן שהם שוים: ה"ג אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים ופסוק הוא בפרשת ראה: אוסיפתא

יפה תואר

מוסר לבני אדם שיזכרו מלידור · שהרי בעת צרה הוא מצוה לנדור כדלעיל · ובכ"ז נראה כי מן הד' שנדרו בעת צרה שנים מהם הפסידו · ומכ"ש שראוי להזהר מנדר שלא בעת צרה: מסורסת היא הפרשה · כלומר מתחלה נדר יעקב נדר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני וגו' ואח"כ חלם ונענה בחלומו והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' · אך אין מוקדם ומאוחר בתורה והנדר כתיב שלא במקומו · אמנם לא נוכל לפרש כי הנדר היה והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים דהא כתיב כאשר קם בבוקר אחרי החלום ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה · וע"כ צריכין אנחנו לפרש כי לפני החלום נדר והיה ה' לי לאלהים · כלומר שיעבוד את ה' בבית אביו ולא יצא עוד לחו"ל · ואחר החלום הוסיף עוד לנדור והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו' · והכתוב חבר את שני הנדרים יחד אף כי אחד היה לפני החלום והשני אחר החלום: מלשון הרע היך מה דאת אמר וכו' · מפום דק"ל בקרא אחר דאמר אם יהיה אלהים עמדי מה הוסיף עוד לאמור ושמרני הלא כל מי שאלהים עמו שמור הוא מכל רע · וגם למה אמר ושמרני בדרך הזה ולא אמר ושמרני בכל אשר אני הולך לכן דרשו ושמרני מעון ע"ד רגלי חסידיו ישמור והדרך דרש מלשון הרע · ואיידי דדרים בדרך הזה אשר אני הולך על לה"ר דריש ג"כ ונתן לי לחם וגו' על ג"ע וש"ד ועבודת כוכבים · וע"כ לא יתפרש כי יעקב פחד לנפשו פן ילכד בתועבות הגדולות האלה אשר גם הקל שבקלים נזהר מהם · אבל דאג לנפשו פן בהתחבר לרשעים ילכד בסעיפים המסתעפים מהתועבות האלה · וכמו אבק לה"ר · וג"ע הוא להסתכל בערוה או לשמוע קול אשה וכדומה · וכן ש"ד הוא הלבנת פנים או כמו מעכב הצדקה ביום התענית דנחשב כש"ד · וכן עבודת כוכבים הוא המעלים עין מן הצדקה דנקרא בליעל או שאר חטאים אשר רז"ל השוו אותם לחטא זה · והנכון שמפני שמשהים נדרו סוף בא לידי עבודת כוכבים ג"ע ש"ד ולה"ר וכמעט יעקב נכשל בהם כדלקמן ויק"ר פל"ז לכן משמע להו שהשמירה היא מהחטאים המתרגשים לבוא נרגל איחור הנדר וע"ז בקש בעת נדרו וע"ש בדברינו: ונתן לי לחם לאכול · פי' אשה בהיתר: הרי כל שבחו של גר כו' · לפי הפשט נראה כי דעה היה בעיני הגר כמה שישתבח הקב"ה באהבתו שנותן לו מזונות מצומצמים לחם ושמלה ולא יתנהו הון ועושר ואמר לו ר"א כי גם זה דבר גדול הוא אחרי שאבינו יעקב נתחבט עליו גם ע"ז פי' שהצטער בתפלתו ולא השיבו ה' ע"ז או השיבו רק ברמז כדלעיל בפ' הקודמת · והגר בקל ישיגם · אבל י"ל ג"כ שרעה היה בעיני הגר למה ישתבח הקב"ה במתן לחם ושמלה שהוא הצלחת גופני ולא יבטיחהו בהצלחת רוחני אשר כל ישראל בטוחים בזה · והשיב לו ר"א אחרי כי הזקן נתחבט ע"ז הלא נחזה כי לחם ושמלה הוא דרך סגולה להשיג הצלחת רוחני · אם אין לו קמח והגיעם על צרכי הגופני · ודי לגר המשיג זאת בקל ויוכל לדאוג בלי מפריע על הצלחת רוחני · ור"י ביאר לו כי הבטחת לחם ושמלה איננה על צרכי הגוף אבל המה נאמרו על צרכי הרוח כי לחם זה תורה וכו': כמה טווסין אית לי כו' · דעקילס עשיר היה כדאיתא בויק"ר פ"ל שהיה בן אחיו של אדריאנוס: נזף בו · שהבטחת המזונות דבר גדול הוא ועוד שנראה כי הוא מבקש להתגייר ע"מ לקבל פרס בעוה"ז ואסור לנו לקבל גר כזה: טובות וברכות ונחמות · טובות היינו כלל כל הצלחות ואפילו בריאות ושלום · וברכות הוא העושר והשפע המזונות ונחמות כמשמעו

פירוש מהרז"ו

ד מסורסת היא הפרשה · על פי מדה ל"ב כמו שכתבתי לעיל פרשה ס"ט ס"ו ויק"ר פ' ל"ה ס"ב: אם יתקיימו · שתלה זמן הנדר בזמן שיקוים ההבטחה שבשעה שיהיה אלהים עמדי ושמרני וגו' אז עלי לקיים והאבן הזאת וגו' וכל אשר תתן לי וגו': ר' אבהו ורבנן · שניהם סוברים שאין הפרשה מסורסת שמ"ש יעקב אם יהיה אלהים עמדי היינו בבחירתו ואין בזה הבטחה: לחם לאכל · מג"ע · ע"ל ס"פ נ"ט מאשר שמנה לחמו: כ"א הלחם אשר הוא אוכל · ע"ל ס"פ פ"ו שמ"ר פ"א סכ"ב ומש"ש וע"י אשה יגלגל מחטא ג"ע: חי אלהיך דן · ושם דורש מה דן עבודת כוכבים אף דרך באר שבע כן: אל תלך בדרך אתם · וכתיב שם נארבה לדם כו' עד וימהרו לשפוך דם: לשה"ר · כמ"ש בדברי ר' אבהו מפ' וידרכו את לשונם וכ"ה בילקוט כאן · ומ"ש מפ' וישמע את דברי בני לבן אין לו שייכות לכאן ועיקר מקומו בויק"ר פל"ז ס"א ושם מביא ראיה שנכשל יעקב בלשה"ר ממ"ש וישמע יעקב את דברי בני לבן · אך נ"ע שדורש סיבת דרך על דרכים רעים ואיך אומר אשר אנכי הולך · והענין שגם מעשה הטוב נקרא דרך כמ"ש והלכת בדרכיו וכדומה ומ"ש ושמרני בדרך הזה פי' בדרך טוב שאני הולך ושמרני מדרך רע: ה עקילס הגר · קה"ר פסוק טוב אחרית דבר · שמ"ר פי"ט ס"ד במ"ר ספ"ח בשינוים: שנתחבט עליו אותו זקן · ולעיל פס"ט ס"ו מפורש שעל הפרנסה לא השיבו וכאן מפורש שיתן לו לחם ושמלה: זו תורה · בשמ"ר פי"ט ס"ד דורש כן על יעקב: זו טלית · שמ"ר פכ"ז ס"ט וש"נ והיינו בגד כבוד של ת"ח: הרי במקדש אבל בגבולין · שמכ"ד מתנות כהונה מהם במקדש ומהם בגבולין היינו בכל א"י ועיין ויק"ר פ"ג ס"ה חלקם בחיים אלו קדשי המזבח · ונפוק ממלא בטנם אלו קדשי הגבול ועיין מפ"ש: טוב ארך אפים · בקה"ר הגי' טוב ארך רוח ע"ש: ו בלשון הזה שנאמר והיה · שתיבת והיה הוא לשון שמחה כמש"ל פי"ב כס"ג וש"נ (יפ"ת): ז חד עובד כוכבים שאליה לר"מ · זה הובא אגב מעשה שניה שייכה בכאן: זאת הבהמה - דברים י"ד ועי' מכילתא בא פרשת פסח: ר"י דסכנין · תנחומא סדר ראה סי"ד:

ידי משה

וסמך ליה כבישת כנענים: וישמע את דברי בני לבן וגו' כולו כתב בטעות וצ"ל וידרכו את לשונם וכן היא הגירסא בילקוט: אלא שהן משיאין בנותיהן לכהונה · וזה אתי' כר"י בפרק עשרה יוחסין כי אם בתולה מזרע ישראל יקח עד דאיתא כל זרע מישראל ר"י אומר אפילו מקצת זרע מישראל מאח"כ איבא דפ"ק שפוסל עד דאיתא דוקא כל זרע מישראל ואם כן אינו רשאי לישא גיורת וק"ל:

שבטים אחרים · אמר לו וכי י"ב הן והלא י"ד הן אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי · א"ל כ"ש אוסיפתא מ"א אוסיף קמחא · אמר לו אין את מודה לי שהם ארבע אמהות א"ל הין · אמר לו צא מהם ד' בכורות לד' אמהות הבכור קודש ואין קודש מוציא קודש אמר לו אשריך ואשרי אומתך שאת שרוי בתוכה: ח וישא יעקב רגליו · [א] א"ר אחא (משלי יד) חיי בשרים לב מרפא · כיון שנתבשר בשורה טובה טעין ליביה ית רגלוהי · הדא אמר הכריסא טענא רגליא · וירא והנה באר בשדה · רבי חמא בר חנינא פתר ביה שית שיטין · והנה באר בשדה זו הבאר · והנה שלשה עדרי צאן · משה ואהרן ומרים · כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים · שמשם [ב] כל אחד ואחד מושך מים לדגלו ולשבטו ולמשפחתו · והאבן גדולה על פי הבאר · [ג] א"ר חנינא כמלא פי כברה קטנה היה בה · ונאספו שמה כל העדרים וגללו · בשעת המחנות · והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה · בשעת מסעות היתה חוזרת לאיתנהי · ד"א והנה באר בשדה זו ציון · והנה שלשה עדרי צאן · אלו שלשה רגלים · כי מן הבאר ההיא ישקו · [ד] שמשם היו שואבים רוח הקודש · והאבן גדולה · זו שמחת בית השואבה · א"ר הושעיא למה היו קוראים אותו בית השואבה שמשם היו שואבים רוח הקודש · (ג) ונאספו שמה כל העדרים · באים מלבוא חמת ועד נחל מצרים · וגללו את האבן וגו' · שמשם היו שואבים רוח הקודש · והשיבו את האבן · מונח לרגל הבא · ד"א וירא והנה באר בשדה · זו ציון · והנה שלשה עדרי צאן · אלו שלשה בתי דינים · דתנן [ה] שלשה בתי דינים היו שם אחד בהר הבית ואחד בפתח העזרה ואחד בלשכת הגזית · כי מן הבאר ההיא וגו' · שמשם היו שומעין את הדין · והאבן גדולה · זה ב"ד הגדול שבלשכת הגזית · ונאספו שמה כל העדרים אלו בתי דינין שבא"י · וגללו את האבן · שמשם היו שומעין את הדין · והשיבו את האבן · שהיו נושאים ונותנין בדין עד שמעמידין אותו על בוריו · ד"א והנה שלשה עדרי צאן וירא והנה באר זו ציון · והנה שם שלשה עדרי צאן · אלו שלשה מלכיות ראשונות · כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים · שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות · והאבן גדולה על פי הבאר · זו זכות אבות · ונאספו שמה כל העדרים · זו מלכות רומי שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם · וגללו את האבן · שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות · והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה · לעתיד לבא זכות אבות עומדת · ד"א והנה באר בשדה · זו סנהדרין · והנה שם שלשה עדרי צאן · אלו [ו] שלשה שורות של תלמידי חכמים שהם יושבים לפניהם · כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים · שמשם היו שומעין את ההלכה · והאבן גדולה ע"פ הבאר · זה מופלא שבבית דין שהוא מסרס את ההלכה · ונאספו שמה כל העדרים אלו תלמידי הכמים שבארץ ישראל · וגללו את האבן · שמשם היו שומעין את ההלכה · והשיבו את האבן על פי הבאר · שהיו נושאים ונותנים בהלכה עד שמעמידים אותה על בוריה · (ד) ד"א וירא והנה באר בשדה · זה בית הכנסת · והנה שם שלשה עדרי צאן · אלו (ה) [ז] שלשה קרואים · כי מן הבאר וגו' · שמשם היו שומעים את התורה · והאבן גדולה · [ח] זה יצר הרע · ונאספו שמה כל העדרים · זה הצבור · וגללו את האבן · שמשם היו שומעין את התורה · והשיבו את האבן וגו' · שכיון שהם יוצאים להם יצר הרע חוזר למקומו: ט ר' יוחנן פתר לה בסיני · וירא והנה באר זה סיני · והנה שם שלשה · כהנים לוים וישראלים · כי מן הבאר ההיא · שמשם שמעו עשרת הדברות · והאבן גדולה זו שכינה · ונאספו שמה כל העדרים · ר' שמעון בן יהודה איש כפר עכו אמר משום ר' שמואל [ט] שאילו היו ישראל חסרים עוד אחד לא היו מקבלים את התורה · וגללו את האבן · שמשם היו שומעים את הקול ושמעו עשרת הדברות · והשיבו את האבן (שמות כ) אתם ראיתם כי מן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קכ"ג כל הענין · ב במדבר רבה פרשה י"ט · תנחומא סדר במדבר סימן ב' · ג שבת דף ל"ה · ירושלמי כלאים פרק ט' · ויקרא רבה פרשה כ"ב · במדבר רבה פר' א' קהלת רבה פרשה ה' פסוק ח' · תוספתא סוכה פרק ג' · תנחומא סדר במדבר סימן ב' · ד ירושלמי סוכה פרק ה' · פסיקתא רבתי פיסקא א' · ה סנהדרין דף פ"ו ע"ב במשנה · ו סנהדרין דף ל"ז · ז בבא קמא דף פ"ב · ח סוכה דף נ"ב · ט דברים רבה פרשה ז' ·

חדושי הרש"ש

(ג) ונאספו שמה כל העדרים באים מלבא חמת ועד נחל מצרים ע"כ וכו' הפ"כ כך היה גבול א"י וכתב ע"ז בני הרב ר' מתתי' נ"י · וז"ל: ומכאן סמך קצת שמ"ל לא היו עולין לרגל עי' תוס' ריש פסחים ד"ג ע"ב ובמל"מ ריש הל' ק"פ · וראיתי זה מקרוב בס' קהלת יעקב ריש פסחים שמביא ג"כ ראיה לזה מירו' פ' כ"ג כבלג דלי' שם אריב"ל נראים הלכו מלבא חמת עד נחל מצרים ר"ה בשר"ת טעמא דריב"ל ויעש שלמה וכל ישראל עמו את החג מלבא חמת עד נחל מצרים פירושו מבואר דמלות ראים אינו רק על היושבים בא"י מדכתיב וכל ישראל עמו מלבא חמת עד נחל מצרים משמע דהכנו מקרי כל ישראל והיושבים בחו"ל לא באו אף שהיו יכולין לבא כולן בימי שלמה וזה כדברי התוס' ושיטתם דפסח תלוי בראיה · ובק"ע דחק לשנים בירושלמי לשורתם הלכו ע"ש ואין מסתורך עכ"ל · ואני תמה מאד על הגאון הזה איך דחה לשגגת הק"ע בשתי ידים והעמיד הגיר' היפנה כדי להביא ראיה לדברי התוס' אשר אמנם באמת הגהת הק"ע היא הנכונה ויגיד על הירושלמי ריעו הבבלי כי כן איתא להדיא בבבלי הוריות (ג' ע"א) א"ר אסי וכשורתם הלך אחר כו' · שנאמר ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבא חמת עד נ"מ כו' מכדי כתיב וכל ישראל עמו קהל גדול מלב"ח עג"מ ל"ל · ש"מ הני הוא דאקרי קהל אבל הכך לא אקרי קהל ע"כ והם אין נכון בוודאי להגיה לראיה · והאמת יעיד על עצמו עכ"ל : (ד) ד"א והנה באר בשדה

חדושי הרד"ל

(ה) ג' קרואים · עי' גי' הערוך (כמ"כ) וע' ירושלמי פ"ג דמגילה ה"ג · ג' מנהכ"נ כבהכ"נ משמע שהיה אצלם ג' ממונים בבהכ"נ :

מתנות כהונה

אוסיפתא מיא כו' · משל הוא אם אוספת מים תוסיף קמח ג"כ כך הוספת להקשות תוסיף להרץ ולייסב: ואין קדש כו' · ונאמרו עשרה והפרים מהם שבט לוי למעשר: טעין לבא כו' · נושא לבו את רגליו וז"ש הבריות במשליהם הכרס נושא את הרגלים אם כריסו מלא ונפשו רחבה עליו קל הוא ברגליו: שיטין · לשון שיטה כלומר דרכים: זו הבאר · שהלכה עם ישראל במדבר: פי כברה כו' · וסביבה היתה מכוסה כולה כמין כוורת הזה כדאיתא בפרשת במדבר והמים לא היו יכולין לזוב דרך אותו נקב כי קטן הוא: וגללו בשעת המחנות · כשחנו היו עומדים עליהם הנשיאים ואומרים עלי באר והיתה עולה כדאיתא בריש פרשת במדבר: זו שמחת כו' · כן הוא ג"כ גירסת הילקוט והרמז לחוזק השמחה וכן לקמן אמר שרמז לב"ד הגדול ולזכות אבות ולמופלא בב"ד ולשכינה: מלבא חמת וגו' · כך היה גבול ארץ ישראל: טירוניא · ממשלה ועלילה וכה כדאמרינן אין הקב"ה בא בטרוניא על בריותיו והערוך פירשו לשון מס והנראה כתבתי: זכות אבות גרסינן: עומדת · והאבן המונח במקומו רמז לזכות אבות המונח וקיים לעדי עד: שלשה קרואים · הנקראים לספר תורה בימות החול והערוך ערך קר גרס קרויים ופי' בו שלשה ארונים שבבית הכנסת עכ"ל: שמשם היו שומעין את התורה ובזה נגלל ונדחה יצה"ר כמו שאמרו חז"ל אי אזיל מושב ואי לא יעסוק בתורה ובעקידה גורם כששומעין את התורה יצה"ר מתגלגל ומתפוגן: ה"ג הבאר ההיא וגו'

פירוש מהרז"ו

ואין קדש מוציא קדשי · ע' במ"ר פ"ד סס"ט שאין קדש צריך להוציא קדש אחר ולא קדם אחר שיוציא אותו שהקדם מוציא עצמו · אך צ"ע שהרי גם מנשה היה בכור וא"כ אינה אלא ט' ואינם חייבים במעשר · ויתכן שיעקב לא הקריב לאפרים ומנשה רק למנין עשרה · אבל לא לבכורת מנשה ויוסף א"ל כי הוא הבכור וגו' וכתיב וימאן יעקב · וכמו שביטל בכורת ראובן וצ"ע : ה חיי בשרים · לעיל ר"פ ל"ז וע' מש"ם ודורש בשרים מלשון בשורה כי בשר ממש לא מצינו בל' רבים : משה א-רן ומרים · שתחלה ניתן הבאר בזכות מרים · מתה חזר בזכות משה ואהרן · את אהרן היה בזכות משה כמ"ש ס"ע פ"י · במ"ר פ"א ס"ב וס"ג · ושלשתם רועים של ישראל היו כמ"ש ואשלח לפניך משה אהרן ומרים · וע"ז כ' בזכריה ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד כמ"ש בס"ע שם ומ"ש העדרים פי' רועי העדרים : לדגלו · שכולל ג' שבטים ואח"כ נשיא השבט מושך לשבטו ואח"כ ראשי בתי אבות של כל משפחה מושך למשפחתו [וע' בתנחומא על פסוק במחוקק במשענותם · יפ"ת] : כברה קטנה · וכמ"ש במ"ר פ"א שהבאר היה סלע כמין כוורת ועל פיה היה סלע קטן כמין כברה תלולה שמשם יורדים המים וכמ"ש באבות פי הבאר: לאיתנה · פי' לטבעו יבש כאבן וע' במ"ר שם: זו ציון · כמ"ש ציון שדה תחרש כמש"ל פכ"ב ס"ז: שלשה רגלים · הנקראים צאן כמ"ש ואתנה נאני באים לתוכה עדרים לעלות לרגל ובזה היו זוכים לרוה"ק: שמחת ביה"ש · ירושלמי סוכה רפ"ה ומ"ש כל העדרים פירוש כל השבטים מכל עריהם והביא מפ' דה"ב ז' ח' : דתנן · סנהדרין פ"ו: ב"ד שבא"י · ובילקוט הגי' שבחו"ל ושניהם אמת ומרבה מתיבת כל : באר זו ציון · כנ"ל ומ"ש תחלה והנה שלשה עדרי צאן ודאי ט"ס ובילקוט ליתא: מן ההקדשות · כמ"ש מ"ב כ"ד אלו ל"נ ויוצא משם את כל אוצרות בית ה' וגו': זו זכות אבות · מלשון אבן ישראל: זו סנהדרין · שהתורה נקראת במשלי באר מים חיים ונוזלים מתוך בארך וכמ"ש במ"ר פי"ט סכ"ו · ושירת הבאר הוא על התורה ע"ש · ועיין שה"ר פ' מעין גנים מ"ח פעמים באר כנגד מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם: ג' שורות · סנהדרין ל"ז במשנה · לקמן ל"ח סימן י"ב : מופלא שבבית דין עיין סנהדרין דף פ"ז א' כי יפליא כו': מסרס את ההלכה · כמו שדרשו ע"פ ומן העיר לקח סרים א' זה מופלא כו' ופי' מהפך ומשנה ומסרסה ע"ד מוחלפת השיטה חסורי מחסרא: זה יצה"ר · שנקרא אבן דכתיב והסירותי את לב האבן · ע"ל ר"פ פ"ט אבן הופל: ט כהנים לוים וישראלים · צ"ע שהרי לא נבחרו כהנים ולוים עד אחר מעשה העגל שהפלו הבכורים כמ"ש במ"ר פ"ד ס"ו וס"ג · ובפ' במדבר מבואר איך לקח הלוים תחת בכורים · אכן ע' פ' זו סי' ז' כי לוי קדשו יעקב לה' בחייו וגם בסיני כתיב הכהנים הנגשים אל ה' הרי שהיו אז כהנים ובמכילתא אית' שהם נדב ואביהוא וכמ"ש ש"א ב' הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים וגו' לי לכהן · ולא נתקיימה הבטחה זו עד הקמת המשכן שאז נתפרש להם במה נתקדשו עבודתם ומשמרתם: חסרים עוד א' · היינו מס' רבוא ע"ל ס"פ ע"ד מחנה אלהים · ובמכילתא יתרו פסוק וירד ה' לעיני כל ישראל ע"ש כל הענין והו כל העדרים: כי מן השמים · וכמ"ש במכילתא וירד ה' על הר סיני וגו' מלמד שהרכין הקב"ה שמים התחתונים וש"ש העליונים על ראש ההר ט' ולזה כוון המדרש

יפה תואר

כמשמעו · ולענין בריאות מביא את הכתוב והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים שנאמר שם לרפואה ולתרופה וכמו שמפורש ביחזקאל בענין המים שיוצאים מבית קה"ק · ולענין שלום ושלוה מביא את הכתוב והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו וגו' דכתיב שם וסרה קנאת אפרים וגו' מדבר משלום ושלוה · ולענין הברכה מביא את הכתוב יעטפו הברים עסים · ולענין הנחמה מביא את הכתוב יתקע בשופר גדול · וע' לעיל בפמ"ב : צא מהן ד' בכורות כו' · ואע"ג דיעקב נטל הבכורה מראובן כדכתיב ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף וא"כ ליכא ד' בכורות מד' האמהות · כי לא נטלה הבכורה אלא לענין פי שנים אבל לעולם ראובן בכור לנוחלין כדאית' בירושלמי ולקמן פפ"ב ומכ"ש קדושת בכורה דמשום פטר רחם דלא פקע מיניה · ואע"ג דגם מנשה היה בכור ולא פשו להו אלא ט' · י"ל דאה"נ ורבותא עבד יעקב שהפריש כאלו היו לו י' ולא דמי למרבה במעשרות דמעשרותיו מקולקלים משום דמאכיל טבל לכהן · אבל להרבות מבניו יותר מהראוי לעבוד את ה' עדיף טפי : פתר ביה שית שיטין · כי כל ספורי התורה אינם ספורים בעלמא אשר אינם נוגעים אל חיי העם ואל חיי הדורות אשר יקומו · אבל הם מלאים למודים יקרים ורעיונות גבוהים ונשגבים לתת דעת ותבונה לכל ההוגים בה · ולמען לא יהיה הספור משלשה עדרי צאן ומן הבאר ומן הרועים כספור בעלמא לכן בקש ומצא ששה אופנים המורים על חיי העם הזה ועל קורותיהם אשר יקרו להם · ובחר בששה אלה מפני שיעקב פחד מששה דברים הנכללים בכלל שאלתו אם יהיה אלהים עמדי · הא' שיהיה נשמר מאויביו בהליכה וחזרה וכמ"ש ושמרני וגו' ושבתי בשלום וגו' · והב' שיהיה נקי מן החטא ולא ילמוד ממעשי לבן וזה נכלל במה שאמר ושבתי בשלום וכמ"ש רש"י ז"ל שלם מן החטא ע"ש · והג' שלא ישכח תלמודו וגם זה נכלל בכלל ושבתי בשלום שלם בתורתו · הד' שלא יקפח לבן את שכרו ויבוא עליו בעקיפין כמו שרצה לעשות אלא ה' ישפוט ביניהם וזה נכלל במה שאמר והיה ה' לי לאלהים ר"ל לדיין · והה' שיזמן לו ה' פרנסתו כמ"ש ונתן לי לחם לאכול · והו' שיחול שמו ית' עליו ולא ימצא פסול בזרעו והיינו והיה ה' לי לאלהים וכמ"ש רש"י בחומש · וכנגד הפרנסה הראהו ה' הבאר שעתיד שממנה אף כברה היה כל אחד משקה שבטו · וזה רמז כי עם היותו עני ורש ה' יברכהו וימציא לו ספוקו בהשגחה · וכנגד השמירה מהאויבים הראהו אלה אשר העשירו מביהמ"ק ועכ"ז זכות אבות עומדת באחרונה · וכן הוא עם היותו נרדף מאויביו בסופו יעמוד בשלום · וכנגד נקיות החטא הראהו ענין ביהכ"נ שע"י קריאת התורה יצה"ר נכנע וכן הוא ע"י תורתו יהיה נשמר מיצה"ר · וכנגד שלמוד הראהו למוד הסנהדרין ומה שמעמידים הלכה על בוריה לומר לו שגם הוא תהיה תורתו ברורה ולא תשכח · וכנגד הדין הראהו ג' בתי דינין · ומה שמעמידין הדין על בוריו · לומר שגם הוא יתברר דינו וזכותו כי עניו ראה אלהים ויוכח · וכנגד הכשר זרעו הראהו שמחת בית השואבה שמשם שואבין רוה"ק לומר כי זרעו מיוחס אחריו שה' משרה שכינתו עליו דאם לא כן לא תשרה עליו שכינה דאין שכינה שורה אלא על משפחות המיוחסות כדאי' ביבמות · ור"י דפתר ליה בסיני ירצה משום שעיקר דרכו אשר יעקב הלך היה להוליד בנים ולהקים י"ב שבטים כדלעיל פס"ח לכן הראה לו סיני וקיבוץ זרעו בס' רבוא שם לבשרו על רבוי זרעו : שלש מלכיות · כשדים ומדי ויון ונקראו עדרי צאן על שהיו תועים כצאן ופי' באר לדרשא זו בהמ"ק שהוא באר מים חיים · ופי' טירוניא עמ"ש לעיל פמ"ב : והנה באר זה

ידי משה

אלו שלש שורות של סנהדרין כדאיתא במשנה במסכת סנהדרין שלש שורות היו שורה אחת של כ"ג ושנים של כ"ד : והאבן גדולה על פי הבאר זה מופלא שבב"ד שהוא מסרס הלכה · פי' שכוון המדרש למה שאמרו התוס' בפרק ד"מ שאליבא דר"י היה ג"כ ע"א רק שהמופלא לא היה בחשבון ולא היה נמנה עמהם רק שהיה מפלפל ונושא ונותן בדין וה"ש והאבן על פי הבאר וכו' פי' שאליבא דכ"ע הם ע"א רק שאליבא דר"י היה ג"כ ע"א רק מסרס ההלכה ודוק היטב : שאלו היו ישראל חסרים עוד א' לא היו מקבלים את התורה · פי' לפי דאיתא שאותיות התורה הם ששים ריבוא נגד ששים ריבוא נשמות ישראל ע"כ היו צריכין להיות דוקא במילואו ששים רבוא וק"ל : והשיבו את האבן · אתם ראיתם וגו' פי' האבן קאי על השכינה כמו שאמר לעיל א"כ הואיל וכתיב בתריה ואם מזבח אבנים תעשה לי וגו'

השמים דברתי וגו' : י ויאמר להם יעקב אחי וגו' • א"ר' יוסי בר חנינא פתר קריא בגלות ויאמר להם יעקב וגו' • מחרן אנחנו • מחרונו של הקב"ה אנו בורחים • ויאמר להם הידעתם את לבן בן נחור • הידעתם את מי שהוא עתיד ללבן עונותיכם (ו) כשלג • ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום : באיזו זכות • והנה רחל בתו באה עם הצאן • הה"ד (ירמיה לא) כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם וגו' כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' ויש תקוה לאחריתך וגו' : יא ויאמר השלום לו • השלום ביניכם לבינו ויאמרו שלום • ואין פוטטין את בעי • והנה רחל בתו באה עם הצאן • ב הדא אמרת שהדבור מצוי בנשים • ויאמר הן עוד וגו' • א"ל אם שומרי שכר אתם הן עוד היום גדול ואם שלכם אתם רועים לא עת האסף המקנה • עודנו מדבר עמם ורחל באה • ג בא וראה כמה בין שכונות לשכונות • להלן ז' היו ובקשו הרועים להזדווגלהן • הה"ד (שמות ב) ויבואו הרועים ויגרשום • ברם הכא אחת היתה ולא נגע בה בריה על שם (תהלים לד) חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם • לסובבים ליראיו : יב ויהי כאשר ראה יעקב ויגש יעקב ויגל את האבן • ד א"ר יוחנן כזה שהוא מעביר פקק מעל פי צלוחית : וישק יעקב לרחל • ה כל נשיקה לתפלות בר מן תלת • נשיקה של גדולה • נשיקה של פרקים • נשיקה של פרישות • נשיקה של גדולה • (ש"א י) ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו וישקהו • נשיקה של פרקים (שמות ד) וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו • נשיקה של פרישות (רות א) ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה • רבי תנחומא אמר ו אף נשיקה של קריבות שנאמר וישק יעקב לרחל שהיתה קרובתו • וישא את קולו ויבך • למה בכה אמר • אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים וגו' ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד • ד"א ז למה בכה שראה שאינה נכנסת עמו לקבורה • (ז) הדא היא דהיא אמרה לה לכן ישכב עמך הלילה אמרה לה עמך הוא דמיך עמי לית הוא דמיך • (ס) ד"א למה בכה שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה בא זה לחדש לנו דבר ערוה • שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו אומות העולם וגדרו עצמן מן הערוה הדא אמרת שאנשי מזרח גדורים מן הערוה : יג ויגד יעקב לרחל כי אחי וגו' וכי בן רבקה • ח אם לרמאות כי אחי אביה הוא • ואם לצדיק • וכי בן רבקה הוא • ותרץ ותגד לאביה • א"ר יוחנן לעולם אין האשה רגילה אלא לבית אמה • אתיביה והא כתיב ותרץ ותגד לאביה • א"ל שמתה אמה ולמי היה לה להגיד לא לאביה • ויהי כשמוע לבן וגו' • אמר אליעזר (ח) פסול הבית היה דכתיב ויקח העבד עשרה גמלים • זה שהוא אהובו של בית עאכ"ו • וכיון דלא חמי אפילו אפיסתיקתיה • ויחבק לו • אמר דינרים אינון ואינון בחרציה וכיון דלא אשכח כלום • וינשק לו • אמר דלמא מרגליות אינון ואינון בפומיה וכיון דלא חמא כלום • א"ל יעקב מה את סבור ממון אתית טעין לא אתית טעין אלא מילין ויספר ללבן : יד ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי וגו' • א"ל מלך הייתי סבור לעשותך עלי וכדין דלית גבך כלום אך עצמי ובשרי אתה כהדין גרמא אנא מחליק לך • וישב עמו חדש ימים • א"ר אמי למדתך תורה דרך ארץ עד היכן צריך אדם להטפל בקרוביו עד חדש ימים • ויאמר לבן ליעקב הכי וגו' (ו) ועבדתני חנם • אפשר כן אלא אין הות פועלא בעשרה פולרין הוה יהיב ליה חמשה פולרין ואם הות מובילותיה בו' פולרין הוה יהיב ליה בג' פולרין א"ל מה את סבור ממון אתית בעי מינך לא אתית אלא בגין תרתין טליתא : טו וללבן שתי (ט) בנות • כב' קורות מפולשות

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קכ"ג • ב ברכות דף מ"ח • ילקוט שמואל רמז ק"ח • לעיל פרשה י"ח ופרשה מ"ה • דברים רבה פ' ו' • תנחומא סדר וישב סימן ו' • ילקוט בראשית רמז כ"ד • ילקוט ישעיה רמז רס"ב • ג ילקוט תהלים רמז תש"כ • ד קהלת רבה פרשה ט' פסוק י"א • ילקוט קהלת רמז תתקע"ט • ה שמות רבה ריש פרשה ה' • רות רבה פרשה ב' • מדרש שמואל פר' י"ד • ילקוט שמואל רמז ק"ח • ילקוט כאן רמז קכ"ד כל הענין • ו עיין שבת דף י"ג • ז לקמן פ' ע"ב • ח מגילה דף י"ג • בבא בתרא דף קכ"ג •

חדושי הרד"ל

(ו) כשלג ויאמר להם השלום • השלום ביניכם לבינו ויאמרו שלום באיזה זכות כו' לאחריתך גו' ויאמרו שלום ואין פטטין כו' כצ"ל : (ז) הדא היא דהיא אמרה ללאה לכן כו' • כצ"ל ור"ל הרי שרחל ידעה שלא תבא עמו לקבורה והיינו מבכיה שבכה יעקב כדהכא : (ח) פסול הבית היה וכתיב כו' • כצ"ל : (ט) בנות • כב' קורות כו' • קרי ביה בונות כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' : מחלקי

חדושי הרש"ש

זה בה"כ כו' • כי בתי כנסיות שלהם היו בשדה כמש"כ התוס' בברכות ב' א' ד"ה מברך ובריש דף ו' : (ס) ד"א למה בכה שראה האנשים מלחשים כו' • עיד"מ ול"נ לפרש עפ"י דאיתא ביומא (י"ט ב') שוא פורש ובוכה שחשדוהו לצדוקי • ועי' לקמן סוף ויחי בפסוק ויבך יוסף בדברם אליו אמר כך אחי חושדין אותי וביד"מ שם : (ו) ועבדתני חנם אפשר כן כו' • יתכן לפרש שמתמה על לבן שהרי הוכיחו יעקב ועלם

רש"י

פרשה ע אין פטטין את בעי • אם דברים אתה רוצה והנה רחל בתו הדא אמרת שהדבור מצוי בנשים : ויגל • את האבן כזה שמעביר את הפקק מעל גב הצלוחית : כיון דלא חמי אפסטיקתיה • פרגמטיא : כהדין גרמא אני מחליק לך • כעצם שהוא חלק שאין בו בשר : אם היה פועלא בעשרה פולרין • אם היה נותן לפועל אחד י' פרוטות היה נותן לו ה' פרוטות : ואם הות מובלתיה בששה פולרין הוה יהיב ג' פולרין • אם היה נותן לבני אדם אחרים ליפא משוי ו' פרוטות מאותה משוי לא היה נותן לו כי אם ג' : אמר ליה יעקב מה את סבור ממון אתיתי בעי ממך לא אתיתי

מתנות כהונה

שמשם שמעו עשרת הדברות : בגלות גרסינן : ה"ג כשלג ויאמר לאומה ויאמרו ידעתם ויאמר ביניכם לבינו ואין פטטין כ' • אם חפץ את במי שירבה דברים עמך והנה רחל וגו' : הדא אמרה כו' מזה למדנו שהדיבור כו' שהרי אמרו לו אין פטטין כו' : פטטין • דברן למי שיש תרגומו למאן פטטין כ"ה הערוך : בין שכונות כו' • בין שכונות שבני אדם הדרים בו טובים וישרים או בין שכונה שבני אדם הדרים שם הם רעים : להלן שבעה • אבל בנות יתרו : הכא אחת גרסינן : לסובבים ליראיו • החונה סביב וקרוב ליראי השם יש גם בו רוח דעת ויראת אל ופי' האבה"א וכן אברהם היה דר בחרן ולמדו ממנו יראת האל : שמעביר פקק • כיסוי מפי הצלוחית ופירש מהר"ר אליהו מזרחי ז"ל דיליף מדכתיב ויגל מלשון גילוי ולא כתיב ויגלגל מלשון גלגול : לתפלות • כלומר דרך פריצות ושוא וטפל : שהיתה קרובתו • ולפיכך לא היה פריצות בדבר זה כי קרוב הוא : הדא היא דהיא אמרה גרסינן : דמיך • מת דרים ישכב לשון שכיבה עם אבותיו דאל"כ ובא אליך מבעי ליה : אמרה גרסינן : אם לרמאות כו' • דאל"כ תרתי למה לי : ה"ג מהר"ר אליהו מזרחי אמר להם שמתה אמה : פסול הבית • כלומר הטפל או הפסול באמת כי כנען היה : אפיסתקתי' • פירש רש"י פרגמטיא והערוך פיר' בלע"ז אפלינליקיו : דינרין הם • שהביא והם בחיקו סביב למתניו ודייק מדהוה ליה למכתב ותבקהו ונשקהו וכתב ויחבק לו וינשק לו משמע להנאת עצמו ומלא לו שב על לבן : ה"ג וכיון דלא חמא כלום א"ל יעקב מה : ממון אתית כו' • ממון באתי וטוען לא באתי ונושא אלא הדברים : וכדון כו' • ועתה שאין בידך מאומה כעצם הזה אני מחליק אותך כעצם הזה שהוא חלק בלי בשר וכן פי' רש"י ובילקוט גרס מהדק לך : אפשר כן • שעבד עמו בחנם לגמרי : פולרין • מין מטבע : אין הוה כו' • אם היה פועל אחר עושה בעשרה פולרין ליום היה יעקב עושה עמו בחמשה ואם היה משא עלים או סוס דבר בששה פולרין היה נותן לו שלשה פולרין : א"ל יעקב מה את סבור שאני באתי אצלך בשביל ממון לא באתי בשבילך אלא בשביל שתי בנותיך : טלייתך • נערותך : מפולשות • פתוחות ומגיעות מסוף העולם ועד סופו ודייק מדכתיב שתי

יפה תואר

[illegible]

פירוש מהרז"ו

במ"ש ששמעו הקול מסיני ומן השמים • וכמ"ש בריש ת"כ הביאו רש"י ס"פ יתרו וז"ל כי מן השמים דברתי וכתוב א' אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב הג' והכריע כו' ד"א הרכין כו' ע"ש : י ויאמרו שלום • כשישובו יתברכו בשלום בזכות ורחל בתו וגו' ע"ש מדה י"ז שמפורש רחל מבכה על בניה כו' ושבו בנים וגו' וזהו עם הצאן שבזכותה ישובו הם [illegible] חמשה • וחנם פי' כמו בחנם בחצי שכר : טו כשתי קורות • שקשה

ידי משה

לסובבים ליראיו • [illegible] דדברים כפשטן לסובבים ליראיו היינו שבנים של רחל שהיו טובים [illegible] נשיקה של פרקים • היינו כשיפגע אדם בחבירו בפתאום : נשיקה של פרישות. [illegible] : שראה אנשים מלחשים וכו' • ר"ל שחשדו אותו בנשיקה זו [illegible] שאינו של זנות : ואינון בחרציה • פי' כי חגור של מתניהם

משנת דרבי אליעזר

ר' תנחומא אמר אף נשיקות של קריבות שנאמר וישק יעקב לרחל • קשה דלמא היא משום של פרקים וגם מתשה קשה איפכא דלמא של קריבות היה וצ"ל להביא של פרקים מיעקב שהוא מוקדם בתורה ועיין במדרש רות בפסוק ותשאנה קולן ותבכינה : למה בכה שראה שאינו נכנס עמה לקבורה • עיין מ"ש לעיל פרשה ס"ס : וללבן שתי בנות כב' קורות מפולשות וכו' • דקשה דלמה לו לומר בנות גם

מסוף העולם ועד סופו · זו (ז) העמידה אלופים וזו העמידה אלופים · זו העמידה מלכים וזו העמידה מלכים · מזו עמדו הורגי אריות ומזו עמדו הורגי אריות · (ח) מזו עמדו נביאים ומזו עמדו נביאים · מזו עמדו שופטים ומזו עמדו שופטים · מזו עמדו מכבשי ארצות ומזו עמדו מכבשי ארצות · מזו עמדו (י) מחלקי ארצות ומזו עמדו מחלקי ארצות · (ט) קרבן בנה של זו דוחה שבת · וקרבן בנה של זו דוחה שבת · (יא) מלחמת בנה של זו דוחה שבת · ומלחמת בנה של זו דוחה את השבת · לזו ניתן שתי לילות ולזו ניתן שתי לילות · לילו של פרעה ולילו של סנחריב ללאה · לילו של גדעון ולילו של מרדכי לרחל · (אסתר ו) בלילה ההוא נדדה שנת המלך · ושם הגדולה לאה · גדולה במתנותיה (י) כהונה לעולם ומלכות לעולם · דכתיב (יואל ד) ויהודה לעולם תשב וגו' · וכתיב (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד · ושם הקטנה רחל · קטנה במתנותיה יוסף לשעה · שאול לשעה · ושילה לשעה · (שם עח) וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר : טז ועיני לאה רכות · א אמוראי דר' יוחנן תרגם קודמוי ועיני לאה הוו רכיכין · א"ל עינוהי דאימך הוו רכיכין ומהו רכות ב רכות מבכיה · שהיו אומרים כך היו התנאים הגדולה לגדול והקטנה לקטן והיתה בוכה ואומרת יהי רצון שלא אפול בגורלו של רשע · א"ר הונא קשה היא ג התפלה שבטלה את הגזירה ולא עוד אלא שקדמה לאחותה · ורחל היתה יפת תואר · עיקר סמניה של רחל לא היתה אלא נאה ורחל היתה וגו' : יז ויאהב יעקב את רחל · בגין דאנא ידע דאנשי מקומך רמאין לפיכך אני מברר עסקי עמך · ויאמר אעבדך ברחל בתך · ברחל ולא בלאה · בתך שלא תביא אחרת מן השוק ושמה רחל · קטנה שלא תחליף שמותן זו בזו · אפילו את נותן את הרשע בחמור של חרשים אין את מועיל ממנו כלום · ויאמר לבן טוב תתי אותה לך וגו' · ויעבוד יעקב ברחל · א"ר חנינא בר פזי ד נאמר כאן אחדים (בראשית כז) וישבת עמו ימים אחדים ונאמר להלן אחדים מה כאן שבע שנים אף להלן שבע שנים : יח ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי · ה א"ר אייבו אפילו אדם פרוץ אין אומר כלשון הזה כך היה יעקב אומר הבה את אשתי ואבואה אליה · אלא כך א"ל · אמר לי הקב"ה שאני מעמיד י"ב שבטים עכשיו הרי אני כבן שמונים וד' שנים ואם אין אני מעמידן עכשיו אימתי אני מעמידן לפיכך הוצרך הכתוב לומר ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי : יט ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה כינס כל אנשי מקומו אמר להם יודעים אתם שהיינו דחוקים למים וכיון שבא הצדיק הזה לכאן נתברכו המים אמרין ליה ומה אהני לך · אמר להון אין בעיין אתון אנא מרמי ביה ויהב ליה לאה דהוא רחים להדא רחל סגי · והוא עבד הכא גבכון שבעה שנין אוחרנין · אמרין ליה עביד מה דהני לך · אמר להון הבו לי משכון דלית חד מנכון מפרסם ויהבון ליה משכונין ואזל ואייתי עליהון חמר משח וקופר · הוי למה נקרא שמו לבן הארמי שרימה באנשי מקומו · וכולי יומא הוו מכללין ביה וכיון דעל ברמשא אמר להון מה הוא כדין אמרין ליה את (יב) גמלת חסד בזכותך והיו מקלסין קודמוי ואמרין הא ליא הא ליא · היא לאה היא לאה · ברמשא אתון (יג) מעלתא וחפון בוציניא · אמר להן מהו כדין · אמרי ליה מה את סבור (יד) דאנן דכרין דכוותכון · וכל ההוא ליליא הוה צווח לה רחל והיא עניא ליה · בצפרא והנה היא לאה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קכ"ט כל הענין · ב בבא בתרא דף קכ"ג · תנחומא כאן סימן ד' · ג ראש השנה דף ט"ז · ד לעיל פרשה ס"ז · ה ילקוט כאן רמז קכ"ט כל הענין ·

חדושי הרש"ש

ופנה בפניו לולי כו' ריקם שלחתני ועתה אומר שאיננו חפץ בעבודת חנם רק שיקצוב לו משכורתו · לזה השיב אלא אי הוה פועלה כו' ור"ל שרצונו היה לשוכרו בשמות ואלו לא התנה עמו היה יכול יעקב לתבעו מה שההנהו או כדרך שאר פועלי העיר עי' בטוש"ע חו"מ סי' של"ב : (ז) העמידה אלופים כו' · עי' לעיל פ"ס בפסוק אחותנו את היי לאלפי רבבה : (ח) מזו עמדו נביאים כו' שופטים כו' · עי' סוכה כ"ז ב' : (ט) קרבן בנה ש"ז דוחה שבת כו' · עיד"מ שפי' זה קרבן יוהכ"פ כו' שהוא תמיד כמו בשבת · וכוונתו על פר ואיל של כה"ג · (והכ"ג מביא הגמרא ראיה (ביומא מ"ו א') מיוה"כ לשבת ע"ש ברש"י ד"ה תיניא) וכן שם ס"ו ב' ז"א עירוב והוצאה לשבת ואין כו' ליוה"כ ע"ש בפירש"י · ויותר נראה דהכוונה כאן על חביתי כה"ג שקריבין בכל יום אפילו בשבת · וגם לפירושו לא היה צריך לומר שהוא תמיד כו' אלא דאף אם יוה"כ בשבת דוחה : (י) כהונה לעולם כו' : נראה דחסר כאן ראיה לזה מהא דכתיב ברית מלח עולם היא כו' בפ' קרח · וחסר עוד ירושלים לעולם וע"ז מביא ראיה לקרא דזאת מנוחתי עדי עד :

חדושי הרד"ל

(י) מחלקי ארצות·משה אלעזר ויהושע מרחל· וע' במ"ר פי"ד קרבן נשיא של אפרים בשבת: (יא) מלחמת כו'· מצינו מלחמת יהושע ביריחו שהיתה בשבת כמ"ש בירו' פ"ק דשבת ה"ז ובבמ"ר ופמ"ד ופ' מסעי אבל מבני לאה לא מצאתי (ובמלחמת קעילה בדוד לס"ד דהש"ס בעירובין מ"ה · היתה בשבת אבל לא קאי במסקנא דהכי ע"ש בתוס' וכמדומה שראיתי שמלחמת עמלק בימי משה היה בשבת (וסמך לדבר יל"מ זכור את אשר עשה לך עמלק מזכור את יום השבת ועד"ז בשבת פ"ו לענין יום מ"ת ע"ש) ומלחמת משה עם עוג דכתיב אל תירא אותו שמן אות שבת שהיה אז נתיירא משה לחללו וצ"ע : (יב) גמלת חסד בזכותך · אנו נגמול חסד והיו מקלסין כו' כ"ה בילקוט : (יג) מעלתא · וטפין בוצינא כצ"ל : (יד) דאנן דכרן דכוותך · אספר

מתנות כהונה

שתי בנות משמע שהיהן שוות : הורגי אריות · דוד מלאה ושמשון מרחל : קרבן בנה של זו כו' · עיין בסדר נשא פרשה י"ד : ה"ג לילו של גדעון ולילו של מרדכי לרחל בלילה כו' : גדולה במתנותיה · דייק דהל"ל הבכירה וכתב הגדולה רמז על מתנותיה הגדולים בלי הפסק : אמוראי כו' · אמורא שהיה עומד לפניו ומפרש הדרשא לרבים והיה מפרש רכות כמשמעו רך שראייה שלה לא היה עזה ובהיר רק רך וכהה וא"ל ר"י עיני אמך היו רכים ודרך רוגז אמר כן על מה שפירשו דרך גנות : התנאים · בין רבקה ללבן : והיתה בוכה · עיין בפ' יש נוחלין : ה"ג אמר בגין כו' · כך אמר יעקב בלבו בשביל שיודע אנכי שאנשי מקומך רמאים אברר עסקי עמך שיהא ברור בלא חלוקים : ה"ג ברחל ולא בלאה : ושמה רחל · כלומר ששמה רחל : אפילו אתה נותן כו' · דברי הספר הם ; בחמור של חרשים · עיין פרשה ל"ה : ה"ג נאמר להלן אחדים וישבת עמו וגו' ונאמר כאן אחדים מה כאן : אף להלן כו' · ולא תאמר שעבר יעקב על צווי אמו ועיין לעיל פס"ז : ה"ג אלא כך א"ל אמר לי הקב"ה : עכשיו אימתי גרסי' : ה"ג את אשתו וגו' : מה אהני לך כו' · מה הנאה יש ברצונך לעשות ואנחנו עצמנו נסייע אותך אמר להם רוצים אתם אני מרמה אותו ונותן לו לאה תחת אחותה שהוא אוהב רחל הזאת מאד והוא יעשה וישהה פה עוד שבעה שנים אחרים ואמרו עשה מה שהוא הנאה והטוב בעיניך אמר להם תנו לי כל אחד מכם משכון שלא יפרסם לו אחד מכם ונתנו לו משכונות והלך והביא עליהם על אותן משכונות יין ושמן ובשר ואחר כך מי שחפץ במשכון שלו היה צריך לפדותו מן התמוי : למה כו' · וכולי יומי כו' · כל אותו יום היו משבחין ומזמרים בשמחה לכבוד חתן וכלה וכיון שנכנס לעתותי ערב ועוד הם מזמרים ומחגגים לפניו אמר להם יעקב מה הוא כזאת כלומר למה אתם גומלים עמי חסד כולי האי ואמרו לו גם אתה גמלת חסד עמנו בזכותך שנתברכו המים לרגלך והיו מקלסין לפניו ואמרו בקול שמחה הא ליא היא לאה לרמוז לו הערמה והוא בתומתו לא הרגיש : אתון מעלתא · פיר' רש"י באו להכניס הכלה ובילקוט גרס אתון מעלייתא · פיר' באו הנערים וכבו כו' : וחפון כו' · וכבו הנרות אמר להם יעקב מהו זאת למה אתם מכבין הנרות ואמרו לו מה אתה רוצה : דאנן דכרנין · ה"ג רש"י ופירש וכי אתה סבור שאנחנו פרוצים כמו אתם בארצכם לשמש לאור הנר : דכרנין · פרוצים כאילים ותיישים אילים ת"א דכרין ובילקוט גרס דאנן בזויין דכוותכון והיא היא : וכל ההוא ליליא · כו' · וכל אותו לילה היה יעקב קורא אותה רחל והיא עונה ולכן כתיב בבוקר והנה היא

רש"י

אמיתי אלא בגין תרתין עלייתא וללבן שתי בנות : אפילו אתה נותן את הרשעים בחמור של חרשים · שמחליקין בו את הנסרים אין אתה מועיל : למה נקרא שמו לבן הארמי שרימה אפילו כל אנשי מקומו : כל ההוא יומא הוו מכללין ביה כיון דעל רמשא אמר להון מהו כדין אמרו ליה את גמיל חסד בזכותך והיו מקלסין קמיה וא"ל לייא היא היא לאה היא לאה : ברמשא אתון מעלתא · באו להכניסה : וטפון · בוצינא אמר להן מהו כדין : א"ל מה את נבי דאנן דיכרנין דכוותכון · וכי סבור אתה שאנו פרוצים כל כך ככם לשמש לנר :

דוגמא

פירוש מהרז"ו

לו מ"ש שתי בנות משמע שוות כמ"ש שני המאורות ואיתא בפר"א רפ"ו לא זה גדול מזה כו' · וכן דרשו על מ"ש שני שעירים שניהם שלאים ביומא ובמ"ר פי"ג ר"ס י"ג · ודרשו כן כי תיבת שני מיותר שהשם מאורות שנים שעירים שנים · וכן בנות שתים אלא להורות ששוות ואח"כ כ' שם הגדולה ושם הקטנה והוי ב"כ מכחישים ע"כ דורש בנות כמו בונות שהן תקרת העולם כמ"ש שמ"ר פ"א סס"ו וכמ"ש יעקב מקוראי : גדולה במתנותיה · ב"ב קכ"ז כהונה ברית מלח עולם וע' דה"ב י"ג ה' : באהל יוסף · היינו שילה בחלקו של יוסף : טז הוו רכיכין · משמע מתולדתה וכמ"ש ברחל יפת תואר בתולדתה וע' שמ"ר פ"א סי' כ"ד והנה נער : שכך היו התנאים · הבריות היו מספרין שכך נגזרו התנאים מהקב"ה מתולדתם · כי גם אברהם נשא ממשפחה זו בת אחיו וכן יצחק ובני יצחק וכמ"ש בתנחומא כאן סי' ד' ביתר באור ע"ש היטב · ואיתא בס"ע פ"ב שרחל ולאה תאומה היו ונולדו בעת שנתברך יעקב מיצחק ולכך נטמן בבית עבר עד שהיו בנות י"ד שנה : יז בחמור של חרשים · ע"ל פס"ה סי' כ"ב וע"ד שכתוב אם תכתוש את האויל במכתש כו' : נאמר כאן אחדים · לעיל פ' ס"ז ס"י וכאן מפורש ושם סתום · ודורש גז"ש וכצ"ל מה להלן אחדים ז"ש אף כאן אחדים ז"ש וכ"ה לעיל כי שם מקומו · וכאן דרך אגב : יח א"ל הקב"ה · כוונת המדרש על מש"ל פס"ח ר"ס י"א · ובכל המקומות שציינתי שם יתבאר שהקב"ה הבטיח ע"ז אלא שע"י האבנים נודע ליעקב שהוא יעמידם לי"ב שבטים : יט שרימה כו' · דרש מדכתיב ויאסוף כו' ואחר כך ויעש משתה והיל"ל בהיפוך : דכרנין דכוותכון · כמש"ל

יפה תואר

זו העמידה אלופים כו'· הנ"ה ביהודה מצינו אלופים עובא כאלפי יהודה כאלוף ביהודה ועוד· וברחל לא מצינו רק הנה אלפי הדל במנשה ומ"מ קאמר אלופים רבים מבניה · וע' לעיל פ"ס שאמר שעמדו אלופים מעשו וצ"ע למה לא אמר ג"כ מיעקב: ה"ג ללאה לילו של פרעה· ולילו של סנחריב ולרחל לילו של גדעון ולילו של מרדכי · וה"פ דמשה שהיה מלאה הכה את פרעה בלילה כדכתיב ויהי בחצי הלילה וגו' וחזקיה שהיה מבניה הכה את סנחריב בלילה כדכתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגדעון שהיה מרחל כתיב ביה ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו וגו' ראש האשמורות התיכונה וכן מרדכי ומונה כאן עשרה דברים אשר המה נצרכים לקיום האומה : הא' כי כל אחד יכיר את מקומו קטן כגדול וכמ"ש אלופינו מסובלים אין פרץ ואין יוצאת ודרשו רז"ל אם הקטנים סובלים את הגדולים אז אין פרץ וכנגד זה אמר כאן אלופים · הב' להעמיד מלך כי בלעדו איש את רעהו חיים בלעו וכנגד זה אמר כאן מלכים · הג' הגבורה ואומץ הלב לקום נגד האויבים וכנגד זה אמר הורגי אריות · הד' האמונה והחכמה וכנגד זה אמר כאן נביאים · הה' המשפט כי בלי משפט לא תקום ארץ וכנגד זה אמר כאן שופטים · הו' להיות להם אחוזת נחלה ולשבת בטח בארצם · וכנגד זה אמר כאן מכבשי ארצות · הז' להיות משאם ומתנם באמונה והאחד לא יעשוק את רעהו וכנגד זה אמר מחלקי ארצות בצדק ובאמונה · הח' ליראה את ה' ולשמור תורתו וכנגד זה אמר כאן קרבן בנה של זו דוחה שבת · הט' האהבה והאחוה ולא יהיו ביניהם פירוד הדעות וע"ז מביא שמלחמה הדוחה את השבת כשישראל בעצה אחת אז יקומו נגד אויביהם · והי' השגחת ה' עליהם ולזה מביא הלילות כי לא ינום ולא יישן שומר ישראל : קשה היא התפלה כו' · מ"ש בלשון קשה ולא אמר מסוגלת היא התפלה וכדומה · מפני שלפעמים מועילה גם במקום שתג לאחרים וקשה לדידהו · וכמו הכא שסר זכות עשו ממנה וקדמה לאחותה : שבטלה את הגזירה · אע"ג שהתנאים היו רק מחמת שהבריות אמרו כן (וע' מהרז"ו וכ"כ היפ"ת) ומנ"ל דגזרת עילאה היתה דאמר דאיכא ביטול גזרה · ושמא י"ל דמכיון דרובא דעלמא אמרו כן נראה שנגזרה כך היתה דקול המון כקול שדי : עיקר סימניה כו' · פי' שהרוצה לרמוז אליה מתוך בנות לבן היה אומר בתו הנאה והיפה שיופיה היה גם לסימן מובהק ודייק מדכתיב יפת מראה אשר די היה לכתוב יפת תואר · ומפרש כי ראו ורמזו עליה כמה שהיא יפה · ועי' לקמן פ' פ"ו גבי יוסף מ"ש שם זרוק תוסלא כו' ובדברינו אי"ה : בגין דאנא ידע כו' · משום דהספריו על התנאים לפרש ברחל בתך הקטנה · ובדסמוך ורחל ולא בלאה וכו' ואין זה מדרך ארץ שנראה שחושדו ברמאי לכ"א שתלה הרמאות באנשי מקומו שהם רמאים · ופן יפיאוהו עלה רעה לבוא עליו במרמה לכן מבאר הדבר היטב : אלא כך א"ל אמר לי הקב"ה כו' פי' מה שאמר ואבואה אליה הוא למהר להקים הי"ב שבטים ולא לתאוות גופני : כבן שמונים וד' שנים כו' · כי בן ס"ג שנים היה כשנתברך · וי"ד שנה ישב בבית עבר כדלעיל פס"ח ושבע שנים שעבד ברחל הרי פ"ד · ועי' רש"י בתומש : לפיכך הוצרך שכתוב כו' · פי' לכן כתבה התורה דברי יעקב ללבן · ללמד לנו כי בדבר מצוה לא יבוש האדם ולא יפחד מפני המלעיגים על דבריו אחרי שכוונתו היא לשמים : אמר להן מב

משנת דרבי אליעזר

קשה הלא בלהה וזלפה היו גם כן בנותיו ולמה מיתם אותן כאומרו שתי אלא שתי בנות לענין כב' קורות וכו' וכדמפרש ואזיל כל המעלות רק של בני שתי האמהות אלו ולא של שאר שבטים שיצאו מבלהה וזלפה : עיקר סימנים של רחל היתה וכו' · דיוקו דמלת היתה מיותר אלא בא להורות שעיקר סימנים בין לאה לרחל לא היתה רק נאה במראה וזולת זה מחובר למעלה ורחל היתה בהוויתה כמו לאה לכך לא הכירה בשינוי בצורות ;דלא כמ"ד שהוצרכה לימסר סימניה ללאה :

ידי משה

שנורין תרגיכם אסורין : קרבן בנה דוחה שבת · זה קרבן חנוכת המזבח שהקריב אפרים בשבת חם דוחה שבת זה קרבן יום כיפורים שדוחה יום כפור שהוא תמיד כמו שבת וק"ל : ולא עוד אלא שקדמה · פי' לכן הקדימה ללאה להשיאה קודם רחל וכל זה עשתה התפלה וק"ל : עיקר סימניה לא היתה אלא נאה פי' עיקר סימנים זו עינים כידוע כל אשה שעיניה יפות כל גופה א"צ בדיקה וזה היפך של עיני לאה רכות ולפ"ז לא קאי מלת היתה על רחל אלא הסימנים ודו"ק :

שענש

אמר לה א מה רמייתא בת רמאה לאו בליליא הוה קרינא רחל ואת ענית לי · אמרה ליה אית ספר דלית ליה תלמידים לא כך היה צווח לך אבוך עשו ואת עני ליה · ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי וגו' · ויאמר לבן לא יעשה כן וגו' · מלא שבוע זאת וגו' · א"ר יעקב בר אחא ב מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה אלא מלא שבוע זאת וגו' : כ ויבא גם אל רחל ויאהב גם את (טו) רחל מלאה וגו' · א"ר יהודה בר סימון ג בנוהג שבעולם פועל עושה מלאכה עם בעל הבית שתים ושלש שעות באמונה ובסוף הוא מתעצל במלאכתו · ברם הכא מה הראשונות שלימות אף האחרונות שלימות מה הראשונות באמונה אף האחרונות באמונה · ד א"ר יוחנן כתיב (הושע יב) ויברח יעקב שדה ארם ויעבוד ישראל באשה וגו' · אמר להם דוגמא שלכם דומה ליעקב אביכם מה יעקב אביכם עד שלא נשא אשה נשתעבד משנשא אשה נשתעבד אף אתם משלא נולד גואל נשתעבדתם משנולד גואל אתם משתעבדים :

פרשה עא

א וירא ה' כי שנואה לאה וגו' · (תהלים סט) כי שומע אל אביונים ה' ואת אסיריו לא בזה · ה א"ר בנימין בן לוי לא ראשו של פסוק הזה סופו ולא סופו ראשו · לא היה צריך קרא למימר (א) אלא כי שומע אל אביונים ואת אסירים לא בזה או כי שומע אל אביוניו ה' ואת אסיריו וגו' אלא כי שומע אל אביונים ה' אלו ישראל דא"ר יוחנן ו בכל מקום שנאמר דל עני ואביון בישראל הכתוב מדבר · ואת אסיריו לא בזה · אלו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהן ועלובות וכיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נזקפות · תדע לך שכן לאה שנואת הבית היתה · וכיון שפקדה הקב"ה נזקפה · הה"ד וירא ה' כי שנואה לאה : ב ד"א (שם קמה) סומך ה' לכל הנופלים · ז אלו העקרות שהם נופלין בתוך בתיהם · וזוקף לכל הכפופים · כיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נזקפות · תדע לך שכן לאה שנואת הבית היתה וכיון שפקדה הקב"ה נזקפה · הה"ד וירא ה' כי שנואה לאה כי שנואה לאה שעשתה כמעשה השנואים שהיתה אומרת להנשא לשונא · (נ"א שהיתה אמודה לשונא) ח שכך היו התנאים שיהא גדול נושא לגדולה והקטן נושא לקטנה והיתה בוכה ואומרת יהי רצון שלא אפול בחלקו של רשע · א"ר הונא ט קשה היא התפלה שביטלה את הגזירה · ולא עוד אלא שקדמה לאחותה · והיו הכל סונטין בה מפרשי ימים היו סונטין בה מהלכי דרכים היו סונטין בה אף הגתיות מאחורי הקורים היו סונטין בה והיו אומרים לאה זו אין סתרה כגלויה נראה צדיקת ואינה צדיקת אילו היתה צדיקת לא היתה מרמה באחותה · ר' חנין בשם ר' שמואל בר ר' יצחק אמר כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר לאמן של אלו אני מגרש ובסוף הוא מודה על הדבר הה"ד (בראשית מז) וישתחו ישראל על ראש המטה · מי היה ראש מטתו של אבינו יעקב לא לאה · ורחל עקרה · א"ר יצחק י רחל היתה עיקרו של בית כמה שנאמר ורחל עקרה · עיקרה רחל · א"ר אבא בר כהנא (א) רוב מסובין עיקר של לאה היו לפיכך עושים רחל עיקר · ורחל עקרה · רחל היתה עיקרו של בית · כ תני רבי שמעון בן יוחאי לפי שכל הדברים תלוין ברחל לפיכך נקראו ישראל על שמה (ירמיה לא) רחל מבכה על בניה ולא סוף דבר לשמה אלא לשם בנה (עמוס ה) אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף · ולא סוף דבר לשם בנה אלא לשם בן בנה · שנאמר (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים : ג ותהר לאה ותלד בן · ל א"ר יוסי בר חנינא ארבע מדות נאמרו בשמות · יש ששמותם נאים ומעשיהם נאים · יש ששמותם כעורים ומעשיהם כעורים · יש ששמותיהן כעורים ומעשיהם נאים · ויש ששמותן נאים ומעשיהם כעורים · שמותיהן נאים ומעשיהם כעורים

מסורת המדרש א אגדת בראשית סוף פרק מ"ח · ב מועד קטן דף ח' · ירושלמי מועד קטן פרק א' · ג ילקוט כאן רמז קכ"ס · ד ילקוט הושע רמז תקכ"ט · ה ילקוט כאן רמז קכ"ס כל הענין · ילקוט תהלים רמז תת"ב · ועיין מדרש תהלים מזמור ע"ה · ו מדרש תהלים מזמור ה' · ז אגדת בראשית פרק מ"ח · ילקוט תהלים מזמור קמ"ס · ח בבא בתרא דף קכ"ג · לעיל פ' ע' · תנחומא כאן סימן ד' · ט לאם הסנה דף ס"ז · י במדבר רבה פרשה י"ד סימן ח' · רות רבה פרשה ז' · כ לקמן פרשה פ"ב · ילקוט ירמיה רמז שע"ו · ילקוט עמוס רמז תקמ"ד · ל ילקוט כאן רמז קכ"ו · ילקוט עזרא רמז תל"ף ס"ז ·

חדושי הרד"ל

אפשר שצ"ל דרכון דכוותך כלומר שאין דרכנו כמנהגכם שלא בצניעות : (טו) רחל מלאה וגו' · ז' שנים אחרות אר"י בר' סימון כצ"ל ומן ז' שנים אחרות דרים מקים אחרונים לראשונים :

(א) רוב מסובין של לאה היו · ואעפ"כ עושין רחל עיקר כ"ה בילקוט וכצ"ל ופי' דקאי אקרא דרות (ואיתיה שם ספ"ז ג"כ עיין שם) כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' והכי רוב מסובין שהיו שם נותו בני וזקנים

חדושי הרש"ש

(א) אלא כי שומע אל אביונים ואת אסירים לא בזה כו' כצ"ל :

רש"י

א"ל יוחנן כתיב ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה אמר להן דוגמא דידכון דומה ליעקב אבוכון מה יעקב עד שלא נשא אשה נשתעבד ומשנשא אשה נשתעבד אף אתם וכו' :

פרשה עא סומך ה' לכל הנופלים אלו עקרות שהן נפולות בבתיהן : וירא ה' כי שנואה שעשתה כמעשה שנואים שהיתה אמודה להנשא לשונא : אף הגתיות מאחורי הקוריים היו סונטין בה · נשים האורגות אחרי קוריהן שדורכות אחרי הגת : כי שנואה

מתנות כהונה

לאה ואמר לה מה זאת רמאיתא בת רמאי כו' ואמרה וכי יש ספר אומן בלא המספר את הבריות ובקל יכול להתל בבריות ולקלקל דמות תבניתם וכן אתה רמאי וממך למדתי : את רחל גרסינן : אמר להם · הנביא לישראל דוגמא כו' :

פרשה עא שהן אסורות כו' · ולכן כתיב אסיריו שאין מי שמתיר אסוריהן אלא הקב"ה שמפתח ההריון אין נמסר לשליח : נופלים · שפלים ונבזים כמו שנאמר לא נופל אנכי מכם : שעשת כמעשה שנואים · ה"ג רש"י ופירושו שלא ילדה במהרה וקרובה היא ליפול בגורלו של עשו : שהיתה אמודה לשונה · כך היא גירסת רש"י וילקוט : סונטים כו' · מליזים אחריה ומקטרגים עליה וכדמפרש ואזיל ועיין לעיל פר' ס"ח : הגתיות כו' · נשים הדורכות בגת אחורי הקורות של בית הבד · ובערוך ערך קר גורס הנשים מאחורי הקוריים ופי' מאחורי כלי האריגה היחד והמסכת ועיין לעיל ריש פרשה מ"ט ודוגמתו איתא בירושלמי דפסחים בפ' אלו דברים וז"ל יוחנן בן שאול אמר אפי' נשים מאחורי הקוריין יודעות שדוד עתיד למלוך : לאמן כו' · וכי לאמם של בני אלו אנכי מגרש בתמיה : ורחל עקרה רחל · דאל"כ ורחל עקרה למה לי לשתוק מיניה : רוב מסובין כו' · פי' הערוך חשובין : לפיכך היו עושין כו' · לפי שכל החשובים היו מלאה כדי שלא לביים את רחל היו עושין אותה עיקר ע"ד והאלהים יבקש את נרדף וה"ג במדרש רות לפי שאמרו דברים כנגד רחל לפיכך נראו ס' · וה"ג ג"כ שם לפיכך היו עושין כו' ובתחלת המחשבה היה נ"ל להגיה אפי' כך היו עושין כו' · וכך מצאתי בספר אות אמת אבל לפי האמת אין צורך וגירסת הערוך אלא שהיו עושין נוטה קצת לזה : תלויין ברחל כו' · שהיא היתה עיקרת הבית וגם היא גרמה שניסאת לאה ליעקב ובסוף מדרש רות יש גירסא אחרת וע"ש : ה"ג על שמה שנא' רחל : ולא סוף דבר · בלשון תלמוד ירושלמי הוא כמו לאו דוקא בתלמודא דידן : שארית יוסף · הרי שכל ישראל נקראו על שם יוסף וכן אפרים : ה"ג ולא סוף דבר

יפה תואר

כדין כו' · פי' כשראה שכבו את הנרות ונשארו האנשים ונשים בחושך היה הדבר לפלא בעיניו פן יבואו לידי זנות · אמרו לי' מה את סבור דאנן דכוויי כוותכון (כן גרס היפ"ת) כי אנחנו בזויים כמוכם ומשודים על העריות והלא אנו גדורין מן העריות כדלעיל · ולכן אין אנו חוששין לזנות ורק משום צניעות אנו עושין כן · שתהיה הכנסת כלה בצינעא : אמרה ליה אית ספר כו' · כלומר כמו שאתה שקרת כדי לקיים מצות אמך כן אנכי שקרתי לקיים מצות אבי · וממך למדתי לעשות כן : מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה · ואע"ג דאין למדין דין מקודם מתן תורה · אבל המה סברי כי אם לא מצינו סתירה לזה בתורה ילפינן · וכ"כ לקמן בפ' ק' דילפינן אבילות ז' ימים מקודם מ"ת : אמר להם דוגמא שלכם כו' · משום שהכתוב ויברח יעקב נאמר בעניני נבואה על הגאולה וכמ"ש לפני זה עוד אושיבך באהלים כימי מועד · ואח"ז כתיב ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים ובנביא נשמר ואיתא בפסיקתא רבתי כמו שהעלה הקב"ה את ישראל ממצרים ע"י משה כן יגאל מישמעאל ע"י אליהו · ולכן דרים כי מה שהזכיר הנביא פה המעשה ויעבוד ישראל באשה ובאשה שמר לרמז להם כמו שנעבד יעקב בטרם לקח לו אשה וגם אח"ז כשלקח לא נח מעבודתו כן במצרים כאשר נולד המושיע וזה משה עוד לא נגאלו וכבדה עליהם העבודה · כך בגאולה העתידה אף שכבר נולד הגואל ביום שנחרב ביהמ"ק וכדאיתא באיכה רבתי עדיין אנחנו הננו משועבדים · וגם כאשר יבוא עוד לא תחדל העבודה זמן מה וכדאיתא בחזית על פסוק דומה דודי לצבי מה צבי נראה וחוזר ונכסה נראה וחוזר ונכסה כך גואל הראשון כו' ע"ש :

וירא ה' כי שנואה לאה וגו' · משום דק"ל איך יעקב בחיר שבאבות ישנא את אשתו · וגם ק"ל דכתיב ויפתח ה' את רחמה נראה דהיתה עקרה מקודם והיה לו להכתוב להזכיר זאת מקודם · לכן דרש כי שנואה לאה שהיא עלובה ואסורה בבית ומשום שדרך העקרות להיות שנואות ועלובות בבית לכן אמר כי שנואה לאה · וכן ללשון השני שהן נופלות בבתיהם נקראת ג"כ שנואה מטעם זה שהיא געולה ונתעבה מצד מה שהיא עקרה והיא נופלת בבית : כל מקום שנאמר דל עני ואביון · בילקוט הגירסא דל דך מך עני ואביון · והכל אחד הוא · והטעם כי בני ישראל לבד המה מדוכאים בעניותם ודלותם · אבל שאר העמים גם ענייהם מתהנים מן העולם · וזה ע"ד דדרשינן באיכה על פסוק גלתה יהודה ע"ש : שעשתה כמעשה השנואים · כי לא נוכל לפרש שהיתה שנואה ליעקב דזה א"א כמ"ש לפני זה · ובפ' יש נוחלין מקשי עוד אפשר בגנות כהמה טמאה לא דבר הכתוב בגנות הצדקת ידבר הכתוב · ולכן דרש כי שנואה שהיתה מרת נפש ושנאה את נפשה · וז"ש כמעשה השנואים ופיר' שבכתה ויללה על מר גורלה · ומ"ש עוד שהיתה אומרת או לנ"א אמודה הוא פי' אחר למה נקראת שנואה מפני מחשבה שתנשא לשונא לכן נקראת היא שנואה פי' אשת השונא · ומ"ש שכך היו התנאים כו' הוא הי' לשני הפירושים למה בכתה וכדמפרש שהיתה בוכה וכן למה אמרה שתנשא לשונא שתנאיהם אמת · ומ"ש אח"ז והיו הכל סונטין בה כו' הוא פירוש שלישי למה נקראת שנואה · ומה שלא אמר המדרש בכל אחד ד"א · כן הוא מדרך המדרש בכמה מקומות להשמיט את הלשון ד"א : לא היתה מרמה באחותה · ובאמת לא היתה מרמה כי אחותה מסרה לה הסימנים · ומ"ש ר' חנין בשם ר"ש בר"י כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימה לאה באחותה כו' אין הכוונה על המרמה אשר היתה בלילה הא' דא"כ היה נתן דעתו לגרשה מיד ואיך נתעברה משמעון · כי חלילה לאמר על אבינו יעקב שיזדקק לאשתו החושב לגרשה ויוליד בני שנואת הלב · אבל פי' כי ראה מעשים אחרים הנראים בעיניו כמרמה נגד אחותה · וכיון שפקדה הקב"ה הבין כי אין בה עון אחרי אשר הקב"ה יעשה עמה נסים : ארבע מדות נאמרו בשמות כו' · המאמר הזה הובא פה לתרץ גם הכתובים · משום דקשה אם טעם השמות הנכתב בתורה אחד הוא ואין שני לו · אם כן יקשה למה נקראת ראובן ראו בל"ר ולא נקרא ראה בן · וכן שמעון משמע דהוא שומע ולטעם הכתוב בכתובים הי"ל להקרא שמע · לכן אמר כי יש ששמותם נאים ומעשיהם נאים ומזה נחזה כי נקרא בשם הנאה לפי מעשיו ולפ"ז א"ש

פירוש מהרז"ו

כמש"ל סימן י"ב שאנשי מזרח היו גדורים מעריות · ויתכן שבאו לרמוז על מש"ל פס"ד ס"ה וזהו הרמז של דברא · ומ"ש למה נקרא שמו לבן הארמי כו' כוונתו למ"ש ריש תולדות בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי שלא הוצרך עוד לומר הארמי אלא כו' · וע"ל פס"ג ס"ה : אית ספר · נ"ל סופר או ספרא ופי' חכם רב ומורה שיש לו תלמידים ובאג"ב ספמ"ח איתא שאמרה לו את לא רמית באבוך כו' מתוך דברים הללו התחיל שונאה אמר הקב"ה אין רפואתה של זו אלא אם יהיו לה בנים כו' ע"ש וזה על פי מדה ט' וי"ז : ב ויבא גם אל רחל · וס"ד ויעבוד עמו עוד ז' שנים אחרות וכמ"ש ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי וגו' ובראשונות אין חידוש דאל"כ לא יתן לו בנותיו אך אפי' אחרונות באמונה :

פרשה עא סימן א כי שומע אל אביונים · בילקוט הגי' רשב"ן פתח כי שומע אל אביונים אר"ב בר יפת לא ראשו כו' ועי' ילקוט תהלים סוף מזמור ס"ט וכדוגמא זה ויק"ר פ"ל ס"ג פנה אל תפלת וגו' : דאמר ר"י · ע' שמ"ר פל"א ס"ם ה' ומי הם עמך כו' וכמ"ש תהלים י"ח עם עני ואביון תושיע ודרשו בשוח"ט שם ע"ש ועי' בילקוט : שכן לאה · שגם היא היתה עקרה בתולדתה כמ"ש ויפתח את רחמה וכמ"ש באג"ב פל"ב ז' עקרות שהיו בעולם כנגד ז' ימים שרה רבקה כו' : נזקפות כו' נזקפה · אמר בלשון הדרשה שאח"ז ע"פ וזוקף לכל הכפופים : ב ד"א סומך ה' · פי' ד"א וירא ה' כי שנואה לאה הה"ד סומך ה' וגו' : כמעשה השנואים · שרימתה את יעקב ודרש מדלא אמר כי שנאה יעקב אלא שנואה סתם : שהיתה אמורה · וכמש"ל פס"ז ס"ז אמורה הייתי להנשא עמש"ם ומ"ש שהיתה אומרת פי' שהיתה חושבת שכן יהיה · וע"ל שם סע"ז שהיו אומרים כך היו התנאים וכן גי' אמודה פי' שאמדו ושיערו כן : מאחורי הקורים · ע' מ"כ וע' מדרש אסתר פסוק ביום השביעי ומש"ם וע"ל ר"פ מ"ט ול"ר פ"ז סי"א ומש"ם בשם מ"ע : רוב מסובין · פי' רוב המסובין בשולחן יעקב וגי' הילקוט אעפ"כ עושין את רחל עיקר : תלויים ברחל · ע' לעיל פ"ע ס"כ לקמן פפ"ב סי' י' מדרש רות פסוק ויאמר כל העם וע' מדרש תהלים פ' פלגי מים מז' קי"ט שהנביאים ג"כ נקראו על שמה : ג ששמותיהם נאים · במ"ר פט"ז ס"י · ותנחומא שמות ס"ב ותנחומא

ידי משה

שעשתה כמעשה השנואים · פי' שרימתה באחותה וע"ז מביא ר"ס דבריו שהיו מפתקים בה ואמרו אינו היתה צדקת לא היתה מרמה באחותה ופירושו כן שלא לפרש שיעקב היה תלונה שונא ללאה · וא"כ יהיה ראובן תלונה בן שנואה כנ"ל וע"ז מביא ראיה רבי חנן שהיה יעקב רוצה לגרשה בשביל מעשה זה

עשו שמו עשו ואינו עושה · ישמעאל שמו שומע ואינו שומע · שמותן כעורים ומעשיהם נאים · אלו בני הגולה (עזרא ב) (ב) בני בקבוק בני חקופא בני חרחור וזכו ועלו ובנו בית המקדש · שמותיהן כעורים ומעשיהן כעורים · אלו המרגלים [א]סתור בן סתורים גדי גרדים ומרדין · א"ר יוסי בר חנינא שמותיהן נאים ומעשיהן נאים אלו השבטים ראובן ראו בן בין הבנים· שמעון שומע בקול אביו שבשמים · (ג) א"ר יוסי בר חנינא אין שמותם של שבטים עבור להם אלא חפות להם : ד ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא את שמו שמעון · [ב] זה עתיד להעמיד שונא ומי מרפא מכתו גם את זה פינחס שהוא עתיד לעמוד מלוי · ותהר ותלד בן וגו' על כן קרא שמו לוי · ר' יודן אמר לוי זה עתיד ללות את הבנים לאביהן שבשמים · ע"כ קרא שמו · בכל מקום שנאמר על כן מרובה באוכלסין · ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את ה' · ר' ברכיה בשם ר' לוי [ג] לכהן שירד לגורן נתן לו א' כור של מעשר ולא החזיק לו טובה ואחד נתן לו קומץ של חולין והחזיק לו טובה אמר ליה אדוני הכהן אני נתתי לך כור וזה לא נתן לך אלא קומץ ואתה מחזיק לו טובה אמר ליה את מחלקי נתת לי אבל זה נותן לי משלו לפיכך אני מחזיק לו טובה · כך לפי שהיו אמהות סבורות שזו מעמדת שלשה

וזו מעמדת שלשה · וכיון שילדה לאה בן ד' אמרה הפעם אודה את ה' : ה ההד"ר (במדבר יז) וקח מאתם מטה מטה לבית אב ר' יצחק אמר מטו מטו בני מטו בעגל מטו במרגלים · ר' לוי אמר עלו בהם שני שבטים שבט כהונה ושבט מלכות · את מוצא שכל מה שכתוב בזה כתוב בזה · בזה משיחה ובזה משיחה · בזה מטה ובזה מטה בזה ברית מלח ובזה ברית מלח · בזה פעם ובזה פעם · בזה נזר ובזה נזר· בזה קריבה ובזה קריבה· בזה שלשלת יוחסין ובזה שלשלת יוחסין·בזה ציץ ובזה ציץ· א"ר לוי (איוב לו) (ד) לא יגרע מצדיק עיניו· עינוהי דוגמת דידיה כאינש דאמר עינוהי דפוריה · (שם) ואת מלכים לכסא · [ד] לאה תפסה פלך הודיה ועמדו הימנה בעלי הודיה · יהודה (בראשית לח) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני · דוד אמר (תהלים קלו) הודו לה' כי טוב · דניאל אמר (דניאל ב) לך אלהא אבהתי מהודא ומשבח אנה · (ה) [ה]רחל תפסה פלך שתיקה ועמדו כל בניה בעלי מסטירין · בנימין ישפה יש פה יודע במכירתו של יוסף ואינו מגיד · שאול (ש"א י) ואת דבר המלוכה לא הגיד לו · אסתר (אסתר ב) אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה · על כן קראה שמו יהודה בכל מקום שנאמר על כן מרובה באוכלסין · ותעמוד מלדת · א"ר אמי מי מעמיד רגלה של אשה בתוך ביתה בניה : ו ותרא רחל כי לא ילדה וגו' · ותקנא רחל באחותה · [ו] א"ר יצחק כתיב (משלי כג) אל יקנא לבך בחטאים

מסורת המדרש א עיין סוטה דף ל"ד · ב ילקוט כאן רמז קכ"ו ג תנחומא כאן סימן ט' · ד מדרש שמואל פרשה כ"ח · תנחומא כאן סימן ו' · ילקוט כאן רמז קכ"ו · ילקוט איוב רמז תתק"כ · ה מגילה דף י"ג · אסתר רבה סוף פרשה ו' · ילקוט שמואל רמז ק"י · ו אגדת בראשית פרק כ"א ·

חדושי הרש"ש

(ב) בני בקבוק עמ"ש יול"פ שהוא שם כלי תרגם בירמיה י"ט והוא לשון ריקות כמו שאמר שם פסוק ז' בפתרונו ובקותי את עצת כו' : (ג) אריב"ח אין שמותם של שבטים עבור להם אלא חפות להם ע"כ · (ז"ל בני הרב ר' מתתיהו נ"י)· עבור · כ"ה הגי' ביפ"ת ובאב"א· אבל במדרש דפוס אמשטרדם (תקל"ז) ראיתי נדפס עבוד בדלי"ת · ונראה לי שהיא גירסא נכונה · והכוונה פשוטה · שהשמות השבטים אלה ראובן שמעון כו' לא חידשו אותם האמהות בעצמן על בניהם לקרוא להם שם חדש מחמת הטעם שכתוב בתורה · שאם הן היו הבודים שמות אלו · שלא בנקל היו יכולין לבדות שמות שמכוונים בצמצום ובדיוק לפי טעם השם · עד"מ בשם ראובן אין מבואר בו רעיון „ה' בעניי" ותניו השני „בן" אין לו שום רמז בטעם הכתוב (ולכן דרשו חז"ל מעצמם טעם אחר „ראו בן" וג"כ לפי הפשט יכולני לומר שהענין נבלע ושיעורו „ראובען" (כמו ר' זירא תחת ר' זעירא) (וכען ירמוז על בעניי) וכן בשם שמעון כו' · וע' לעיל ר"פ כ"ה לא המדרש הוא השם וכו' · אלא באמת שכל אלה השמות היו נהוגים מקודם · ומחמת שהאמהות מצאו אותם מכוונים קצת לפי המאורעות שרצו לעשות להן זכרון · קראו את בניהם בשמות אלה · אף שהם אינם מצומצמים ומכוונים כל כך לפי הטעמים שלהן · לא דקדקו בזה · וזה שאמר ריב"ח אין שמותם של שבטים עבוד להם · ר"ל אין השמות האלה כמו הבגדים שיעשה לכתחלה כפי מדת רחבו וארכו של האיש אשר בעבורו נעבד הבגד שאז יעשה מצומצם בלי יתרון וחסרון כלל · אלא חפות להם (כמו בתרגום חפות פ"ג דשקלים מ"ב ויבמות ק"ב ב' שפי' בבגד רחב שיש בו כפל) · ובמד"ש ר"פ כ"ח נ"ל לא חפותין כמ"ש שמפרש ר"ל כבגד רחב שלובש אדם לפעמים אף שלא כמדתו · ומצאתי כפי' הרע"ם ע"פ ע"כ קראה שמו יהודה · הדברים האלה כהויתם ושמחתי מאד שלפי פירושי מכוונים המה כדברי ריב"ח וז"ל : ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לזה יהודית בת בארי · וכן שמואל בן עמיהוד קודם לשמואל הנביא והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על לשון המאורע עכ"ל : (ד) לא יגרע מצדיק עיניו עינוהי דוגמת דידיה כו' · כאן מבואר כמו שפי' המהרש"א בח"א במגילה (י"ג ריש ע"ב) ושלא כפירש"י שם ותהא עדיף מנביא · ועי' פירש"י בברכה (ל"ג כ"ח) על עין יעקב והוא לשון חז"ל בב"ד מעין סעוס"ב כ"ב (ע"ז א') מעין שופריה כו' (שם כ"ח א') ועוד הרבה : (ה) רחל תפסה פלך שתיקה · פי' שלא גלתה ליעקב שרוצה לבן להחליף את לאה תחתיה · וזהו ג"כ כוונת הגמרא שם בשבח צניעות שהיתה
בה

חדושי הרד"ל

והזקנים מיהודה מאלה היו דזקנים כמו סנהדרין אמרינן בב"ר פנ"ח ורות רבה פ"א דרובן משבט יהודה · וביומא כ"ו אמרינן דלא אשכחן ת"מ דמורי אלא מיהודה ויששכר ושניהם מלאה ואעפ"כ הקדימו רחל ללאה
לומר

מתנות כהונה

לשם בנה כו' : ה"ג בילקוט שמו עושה לשון מעשה ואינו עושה ומעשה רשעים לא מקרי מעשה : ואינו שומע · להקב"ה כדכתיב ישמעאל : בקבוק חקופא חרחור · ל' פקפוק והכאה וגילוי מדון : ה"ג בילקוט סתור בן מסתורין גדי כגידין מרכין : מסתורין · לשון סתירה ופרצה : בגידין · עשב מר שמו גיד : ה"ג גדי כגידין מרכין שמותיהן כו' : חפות · חפוי וכסוי של כבוד בכולן ולאו דוקא בראובן ושמעון לבד : להעמיד שונא · זה זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ודייק מדאמר סיפיה דקרא גם את זה לרבות בן מי שיבא אחריו שירפא שנאתו של זה והוא פנחס שרפא מחלת זמרי : ללות כ' · ללוות אותם להקב"ה וכן עשה במעשה זמרי או ר"ל ע"י העבודה שהיתה ע"י הכהנים והלוים משבט לוי : מרובה באוכלסין · על כן משמע יותר על השיעור הנכון ובמקום אחר אמרינן חוץ משבט לוי שאהרן מכלה בהם : ה"ג נתן לו אחר קומץ : ה"ג לך כור ולא החזקת לי טובה וזה : סבורות · בנבואה כמו שפי' רש"י בחומש : בן ד' · הרי אחד יותר מהראוי לחלקה : מטו · לשון נטייה והטעדת רגל מדרך האמת שבשניהם סרו מאחרי ה' : עלו בהם · נתעלו בשני המעשים בעגל ויאספו אליו כל בני לוי וחגרו איש חרבו על ירכו ומלאו ידיהם קודש ובמרגלים ויהס כלב נשיא לשבט יהודה ודרש מטה לשון מטה עוז וגדולה ולכן כתוב בשניהם הפעם שבניהם היו לאחדים שוים בגדולתם : ברית מלח · כתיב גבי שבט לוי וכתוב בדוד כי ה' נתן הממלכה לדוד ברית מלח : שלשלת יוחסין · יחוס דוד בסוף רות וכתיב ואלה תולדות אהרן ומשה ועי' בסדר במדבר רבה פרשה ב' והאחרים קלים על המעיין : עינוהי · דוגמת שלו ומראיתו כד"א ועינו כעין הבדולח והכי איתא בהדיא ריש פרשת נשא : עינוהי דפוריא · כאדם האומר דוגמא של הפרי הוא דומה לזו מפני שהוא כעין מינה כך נראה ועיין בערוך ערך אפריא וכרים מגילת רות ובב"ר פרשה ל"ה וברמב"ן בפ' הקשת ובמדרש שמואל גרס עינייהו קפיריסי ולא מצאתי פירושו : ה"ג דפוריא לאה תפסה · והכי מוכח בילקוט פ' זו ובאיוב : פלך הודיה · כלומר אומנות ומעשה ההודאה : מסתירין · לשון סתר : בנימין ישפה · לפיכך היה קבוע בחשן אבנו אבן ישפה נוטריקון יש פה שהיה לו פה לגלות מכירת יוסף ולא עשה לפי שראה שהסכים הקב"ה עם מכירתם שהרי הוא יתב' לא גלה ליעקב : אסתר · משבט בנימין היתה : מי מעמיד כו' · שלא יגרשנה בעלה וכן אירע ללאה שקודם שילדה נתן יעקב דעתו לגרשה
ואח"כ

רש"י

שנואה אנכי אמרה שמעון עתיד להעמיד שונא זה זמרי : ומי מרפא מכתו ויתן לי גם את זה זה פנחס העומד מלוי : אתה נתת לי מחלקי לפיכך לא החזקתי לך טובה כך לפי שהיו סבורות שכל אחת מהן מעמדת ג' וכו' : מי מעמיד רגליה של אשה
בתוך

פירוש מהרז"ו

שלא ס"ו : בבקוק חקופה · כמ"ש בקבוק יוצר חרש · חקופה מל' קוף והרחר מל' לחרחר ריב או ובחרחור פ' תבוא : בן סתורים · ע' מ"כ וע' תנחומא ס"פ האזינו כל שמות המרגלים בשם ר"מ הדרשן בא"א : ראובן ראו בן · ברכות פ"ק דאי משום כי ראה בעניי הי"ל לקרותו ראו בען : חפות · הוא בית יד של בגד בלשון ישמעאל כמש"ל פע"ה ס"ה יהבתיה בחפתי ופ"פ ס"ח וע' ערוך ע' חפת וע' מד"ש ר"פ כ"א נמצאו חפותין כו' והוא מענין תכשיט ומ"ש שלא תאמר שהוא עבור היינו על שמזכיר העוני והשנאה אך הוא לשבחם כמ"ש שמ"ר פ"א ס"ה באריכות ע"ש : ד מרובה באוכלסין · בפרשה במדבר מפורש שבט לוי לפחות שבשבטים אך הכוונה על דורות הבאים כמו בימי דוד ושלמה שעשה מהם כ"ד משמרות כהונה ולויה וכמ"ש באיכה רבתי פ' רבתי עם הרבוי המופלג של הכהנים בימי שלמה : לכהן שירד לגורן · ע' תנחומא סס"ט ביתר באור והמשל בא"א · ומ"ש נתן לכהן כור של מעשר הנה בתורה מפורש שהתרומה לכהן והמעשר ללוים אך בנחמיה י' כתיב והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בעשר הלוים פי' שגם הכהן יקח מעשר עם הלוי כי קנסו את הלוים : שהיו אמהות סבורות · כי נביאות היו וידעו שיהיו לו עוד ב' נשים : ה ההד"ר וקח מאתם · הוא ד"א על מ"ש הפעם ילוה ואגב זה מביא מה שדומים בעניניהם והקדים פ' קח מאתם מטה מטה קרי ביה מטו : בלוי משיחה · כמ"ש והכהן המשיח וכן במלכי יהודה דוד ושלמה · בלוי מטה אהרן ביהודה מטה עזך ישלח ה' בכה"ג כתיב נזר שמן משחת אלהיו עליו · בדה"ב כ"ג ויתן עליו את הנזר וכתיב ועליו יציץ נזרו · בזה קריבה ובזה קריבה כמ"ש במ"ר פ"ג ס"ב באורך ובאהרן ואתה הקרב אליך את אהרן וכתיב הקרב את מטה לוי והגל זרע דוד והקרבתיו ונגש אלי · בכה"ג ועשית ציץ ובדוד לא מפורש אך י"ל שהמדרש סמך על מ"ש ועליו יציץ נזרו : עיניהון דפוריה · בערוך ערך דגם בשם ילמדנו פרשת פקודי לא יגרע מצדיק עיניו דגמטרין שלו כאדם המבקש למכור פירות והוא אומר לו הראני את העץ והכוונה שיראה אם ידמה הפרי לשרשו וז"ש עינוהי דפוריא מראה הפירות דומה לעצו · ועי' כל המאמר במד"ש פכ"ח · ועי' במ"ר פ"ו ס"ב : פלך הודיה · לשון פלך שייך באשה וכפילא תמכו פלך : צדקה ממני · הרי שהודה ולא כפר· וא"כ אין ההודאות דומים אלא בלשון ע"פ מדת ממעל ולא בענין · אך במד"ש שם גורס יהודה אתה יודוך אחיך הודו לה' כי טוב ע"ש וא"כ דומה ממש ללאה : בנימין ישפה · שם במד"ש ירושלמי קדושין פ"א ה"ז ופאה פ"א פסיקתא רבתי פכ"ג סי"א שמ"ר פל"ח ס"ח וע' במ"ר פ"ב סס"ז : אין אסתר מגדת · ע' אסתר רבתי פסוק זה : ותעמוד מלדת · ע"ד

יפה תואר

א"ש מה שנקרא בשמות כאלה ובתמונות כאלה · כי אמותינו נביאות היו וידעו את מעשי בניהם ולכן כללו בשמותם גם את המעשים אשר יעשו וזה ראובן ראו בן בין הבנים · שמעון שומע בקול אביו שבשמים ולמען לא נאמר עוד כי השם הוא גוזר על המעשים · לכן אמר כי מצינו ג"כ אשר השמות נאים ומעשיהם כעורים וכן להיפך ומ"ש בגמ' שמא קא גרים זה רק על הרוב נאמר אבל אין לנו לסוגיא איש מחזקת כשרותו בשביל שמו המכוער : עשו שמו עושה רצון עושיו כנ"ל ובישמעאל גרסינן שומע אל וע"ע במ"ר פט"ז · וכן גדי גידין ומרדין וזה ענין נער ויסורין קשים : אין שמותם של שבטים עבור להם · פי' מבולבל וכמו ליעבר מותך בפ' הגוזל עצים · והכוונה כי לא כאשר יראה לכאורה שהשמות השבטים מבולבלים קצת מהוראת עניינם דכיון דראובן נקרא על כי ראה ה' בעניי היה לו להקרא ראה בן וכן שמעון אינו מתישב יפה על הוראת כי שמע ה' וכן דרך השמות להיות בהם קצת מהבלבול ואינם צודקים לגמרי על טעם השם כמו נח מן זה ינחמנו והי"ל להקרא מנחם וכן משה מן משיתהו הי"ל להקרא משוי · ושמואל כי מה' שאלתיו והי"ל להקרא שאול וכאלה שמות רבים · אבל שמות השבטים צודקים לגמרי לפי ענינם דראובן ר"ל ראו בן בין הבנים ושמעון תאר לו ששומע בקול אביו ופי' חפות שלם ומודק בצמצום ותכירו באגדת שמואל וילבש שאול את דוד מדיו נמצאו חפותים לא משולשלין ולא מסולקין או מלשון אימרא של בגד כדפירש"י בר"פ מצות חליצה על הא דתנן אין התורם נכנס בפרגוד חפות פר"ל בבגד שיש לו אימרא · ותכירו ביומא שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו וענינו שכמו שהאימרא מתיחסת יפה לבגד כך היו שמותיהם של שבטים מתיחסים וצודקים יפה לעניינם ואין בהם בלבול הלשון כדפי' : לוי זה עתיד ללוות את הבנים כו' · הנה בכתוב מפורש הטעם דנקרא לוי כי אמרה עתה הפעם ילוה אישי אלי · אבל ק"ל בקרא דכתיב על כן קרא שמו לוי למה לא כתיב ותקרא שמו לוי · ורז"ל דרשו על כן קרא קאי על הקב"ה וכמ"ש רש"י ז"ל וע"ז נתן ר' יודן טעם כי הקב"ה קרא אותו בשם לוי בשביל שילוה את הבנים לאביהם שבשמים · והיא קראה אותו בשם זה בשביל הפעם ילוה אישי וגו' וכמפורש בכתוב · ואולי גם היא כיוונה לזה באמרה הפעם ילוה אישי דזה קאי על הקב"ה ע"ד הכתוב בהושע תקראי אישי · ושבט לוי שמרו תמיד את משמרת ה' כמו בעגל ובעבודת המקדש : בכל מקום שנאמר על כן כו' · כי שום שבט לא עלה סכומו אלא חמשים אלף וביהודה דכתיב על כן היה ששים אלף ובדן כתיב ג"כ על כן והיו שבעים אלף · ואף שגם שבט שמעון היה קרוב לס' אלף אך שמה נתמעטו במעשה זמרי · ואולי דריש על כן מלשון עלוי וחשיבות · ולכן כתיב על כן באלה אשר לא כתוב כן בשאר השבטים · וע' ברש"י מ"ש על שבט לוי דכתיב על כן והיה מעט באוכלסים : ההד"ר וקח מאתם· מילתא באפי נפשה היא לתרץ למה הודית ברביעי משום שזכתה עתה לכהונה ולמלכות · וכן גירסת הילקוט ד"א על שהיו לה שבט כהונה ושבט מלכות ומביא הדרש של ר"י מטו מטו משום דבחטא ישראל בעגל ובמרגלים לוקחה הבכורה מישראל ונבחר שבט לוי תחתם · ואע"ג דבחטא העגל לבד נוקחה הבכורה רבותא קאמר שמשתי הסבות האלה ראויים היו ישראל לדחות · ור"ל סובר דבא לאקושי שבט כהונה לשבט מלכות כי שניהם שוים וכמו שמפרש שכל מה שכתוב בזה כתוב בזה : לאה תפסה פלך כו' · משום דק"ל למה כתיב הפעם אודה בעתיד ולא כתיב אנכי מודה בבינוני · לכן דריש כי אמרה אשר לעולם תהיה נוהגת בהודאה משום שלא יגרע מצדיק עינו ומה שמביא את הכתוב ואת מלכים לכסא לאה תפסה כו' אינו ענין פה ונעתק בשגגה מן במ"ר פ"ו דמייתי ליה לענין שנטלה הבכורה ונתנה להם מלכות ע"ש : מי מעמיד רגלה של אשה בתוך ביתה בניה · פי' כי על ידי בניה לא תלך עוד הנה והנה ותשמור את הבית לשמור את בניה · ודרים דרך אסמכתא ותעמוד בביתה משכבת לידתה : כתיב אל יקנא לבך בחטאים וגו' · הנה מהמקרא הזה אין קושיא על רחל כי בקרא כתיב בחטאים ולאה לא היתה חוטאת וגם
אמרם

ידי משה

זה שרימאה באחותה : ראו בן בין הבנים · פי' ע"ד שאחז"ל ראו מה בין בני לבן חמי :

כי אם ביראת ה' כל היום · ואת אמרת ותקנא רחל באחותה אלא מלמד שקינאתה במעשיה הטובים אמרה אילולי שהיא צדקת לא היתה יולדת · ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי א"ר שמואל [א] ד' חשובים כמתים מצורע וסומא ומי שאין לו בנים ומי שירד מנכסיו · מצורע דכתיב (במדבר יב) אל נא תהי כמת · סומא דכתיב (איכה ג) במחשכים הושיבני כמתי עולם · מי שאין לו בנים מנין שנאמר הבה לי בנים ואם אין מתה וגו' · ומי שירד מנכסיו מנין שנאמר (שמות ד) [ב] כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך · וכי מתים היו והלא דתן ואבירם היו אלא שירדו מנכסיהן : ז ויחר אף יעקב ברחל · [ג] רבנן דרומאה בשם ר' אלכסנדרי בשם ר' יוחנן אמר (איוב טו) החכם יענה דעת רוח · זה אברהם · (בראשית טז) וישמע אברם לקול שרי · וימלא קדים בטנו · זה יעקב · ויחר אף יעקב ברחל ויאמר וגו' · א"ל הקב"ה כך עונים את המעיקות חייך שבניך עתידים לעמוד לפני בנה · ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן · ממך מנע ממני לא מנע · [ד] אמרה לו כך עשה אביך לאמך לא חגר מתניו כנגדה · אמר לה אבי לא היה לו בנים אבל אני יש לי בנים · אמרה לו וזקינך לא היה לו בנים וחגר מתניו כנגד שרה · אמר לה יכולה את לעשות כשם שעשתה זקנתי · אמרה לו מה עשתה אמר לה הכניסה צרתה לתוך ביתה · אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי בלהה בא אליה ואבנה גם אנכי · מה זו נבנית על ידי צרתה אף זו נבנית על ידי צרתה · ותאמר רחל דנני אלהים · דנני וחייבני דנני וזכני · דנני וחייבני שנאמר ורחל עקרה · דנני וזכני שנאמר ויתן לי בן · על כן קראה שמו דן · בכל מקום שנא' על כן מרובה באוכלוסין : ח ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי וגו' · נופתי פתיתי תליתי אחותי עלי · א"ר יוחנן נינפה היה לי לעשות לפני אחותי אילו שלחתי ואמרתי לו תן דעתך שהן מרמים בך לא היה פורש · אלא אמרתי אם אין אני כדאי שיבנה העולם ממני יבנה מאחותי · ד"א נפתולי פיתולייה לא דידי הויין כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשבילי · ד"א נופת עצמו לא שלי היא דברי תורה שנאמר בהם (תהלים יט) ונופת צופים · יהיו נאמרים (ב) בחלקו של נפתלי : ט ותלד זלפה שפחת לאה · בכולם כתיב ותהר וכאן ותלד אלא בחורה היתה ולא היתה ניכרת בעיבורה · [ה] ותאמר לאה בא גד · אתיא גדא דביתא אתא גדא דעלמא · בא מי שעתיד לגדד משתיתן של עובדי כוכבים ומנו אליהו · [ו] אליהו משל מי ר' אליעזר אמר משל בנימין · דכתיב (ד"ה א ח) ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם כל אלה בני בנימין · ר' נהוראי אמר משל גד היה · הה"ד (מלכים א טז) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד · א"ר פליפי בר נהוראי (ו) מאן חזית למימר כן · א"ל דכתיב (יהושע יג) ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד · מה מקיים ר' אלעזר קרא דר' נהוראי מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית הוה · ומה מקיים ר' נהוראי קרא דר' אלעזר ויערשיה ואליהו אלא מדרשות הן · בשעה שהיה הקב"ה מרעיש עולמו היה מזכיר זכות אבות בני ירוחם והקב"ה מתמלא רחמים על עולמו · פעם אחת נחלקו רבותינו בדבר אלו אומרים משל גד ואלו אומרים

מסורת המדרש א נדרים דף ס"ד · עבודת כוכבים דף ה' · ירושלמי נדרים פרק ר"ת · שמות רבה ריש פרשה ה' · איכה רבתי ריש פרשה ג' · תנחומא סדר לו סימן י"ג · ילקוט כאן רמז קכ"ז · וסדר בהעלותך רמז תשמ"ב · עיין בר"ן נדרים דף ז' ע"ב · ב פדר"א פרק מ' · ג ילקוט כאן רמז קכ"ז · ילקוט איוב רמז תתק"ז · ד אגדת בראשית פרק נ"א · ה ילקוט כאן רמז קכ"ח · ו עיין בבא מציעא דף קי"ד ובתוד"ה מסו · תדא"ר פ' י"ח · ותדא"ז פ' ט"ו · ילקוט מלכים רמז ר"ת :

חדושי הרד"ל

לומר שהיא עיקר : (ב) בחלקו של נפתלי · עמ"כ ורמזו לטבריה שבחלקו של נפתלי שבה היו סנהדרין בימיהן : בימי

(ו) מאי חזית למימר כן · נראה דק"ל דהא גם לחצי שבט המנשי ניתן מגלעד לנחלה כדכתיב (במדבר ל"ב מ') (דברים ג' ט"ו) (יהושע י"ג ל"א) לזה השיב לו מדכתיב ויהי להם (פי' למטה גד) כו' ערי הגלעד · ובחלק המנשי כתיב הגלעד סתם (ר"ל בלא מלת ערי) וע"כ פי' דאותו החלק מהגלעד שהיה מיושב בערים היה לבני גד · וכן אצל אליהו כתיב מתושבי גלעד דר"ל מחלק הישובי דגלעד · וע' פענים ג' א' תד"ה ויאמר כוונה אחרת במתושבי גלעד :

חדושי הרש"ש

כס ברחל (ודלא כפירש"י שם) והוה דומיא דלניעות שאול ואסתר דהוויין ג"כ ע"י שתיקה · (וגם קשה לפירש"י דהרי הגמרא שם אומרת טעם מסירתה הסימנים הוא כדי שלא תכסף לאה ולא משום לניעות) :

רש"י

בתוך ביתה בניה · שאין מגרשה עוד : כך עונין את המעיקות חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה · יוסף : פתיתי · לשון פיום כלום נתפיים לבא בכאן אלא בשבילי · ד"א לשון קשר כל הקשרים שקשר יעקב ונתגלגל לבא בכאן לא היה אלא בשבילי כהדא דתנינן אלא עושהו גדול ופותלהו מתוכו ומקרא מלא הוא כמו בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה : נינפי היה לי לעשות לפני אחותי · שכך קורין בכרכי הים לכלה נינפי : אלו שלחתי ואמרתי לו תן דעתך שהן מרמין לך לא היה פורש אלא אמרתי אם איני כדאי שיבנה העולם ממני יבנה מאחותי : פיתולייא לאו דידי הוויין כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשבילי : נפת עצמו · דידי הוא דברי תורה : בא גד אתא גדא דביתא אתא גדא דעלמא ומי שהוא עתיד לגדד משתיתן של אומות העולם ומנו אליהו : מאי חזית למימר כן · עדיין אין אנו יודעין בזה אם הוא משל גד · אמר להם דכתיב ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד :

כי

מתנות כהונה

ואח"כ אמר לאמן של אלו אנכי מגרש כדאיתא רים פרשה זו ודרים ותעמוד מלדת עמידה היתה לה מחמת לידתה : שהיא צדקת · ממני : דתן ואבירם · כמ"ש חז"ל דהאי אנשים דתן ואבירם היו : קדים · שהוא רוח קשה כד"א ברוח קדים עזה הגה ברוחו הקשה ביום קדים : ה"ג בילקוט איוב וכפי' רש"י כך עונים את המעיקות והוא לשון צרה ועקא כלומר העקרות המצירות : לפני בנה · זה יוסף : ממני לא מנע · ולכן אין עלי מה לעשות : כך עשה · בתמיה : לא היו לו בנים · והלא הגר ילדה לו ישמעאל : יכולת את כו' · דייק מדעתה ואמרה ואבנה גם אנכי ממנה וכדלקמן : מה זו כו' · דברי הספר הם ולא דברי רחל והכי מוכח בילקוט : דנני וחייבני · דרש דנני שני דינין : ה"ג בילקוט נסיתי לשון הסתה שהיתה מפתה ומרצה ללאה ומסרה לה הסימנים שמסר לה יעקב ודרים נפתלתי נוטריקון נינפה · תוספי שכן בכרכי הים קורין לכלה נינפי : תן דעתך גרסינן : פותילייה · כל סבות וגלגולי יעקב שנתפתל ונתגלגל לבא לכאן לא היה אלא בשבילי וכפי' רש"י מלאתי פיתולייה לשון חבלים והם הסבות שלהם נמשך בעבותות אהבתה ובא לו ללבן : נופת · זאת התורה שנקראת נופת צופים ודרש נפתלי נוטריקון נופת לי : בחלקו של נפתלי · כמה שנאמר הנותן אמרי שפר : גדא דביתא · גדא דעלמא · פירש הערוך מזל הבית ומזל של כל העולם : לגדד משתיתו גרסינן ופירושו לשון כריתה כד"א גודו אילנא ועי' ערוך ערך גד וכן ת"י דעתיד למיגדע משתייהון : משתיתן · יסודן : ה"ג אליהו אליהו משל מי : מאי חזית כו' · מה ראית ראייה מפסוק זה שהוא משל גד : ויהי להם וגו' · בשבט גד קמיירי בספר יהושע : מלשכת הגזית כו' · גלעד דרש נוטריקון גל עד שלשכת הגזית היה גל ותל שהכל פונים להוראה שיוצאה משם והיא היתה עדות על השכינה ששורה בישראל כדאיתא במדרש חזית : אלא מדרשות כו' · שמות אלו אינן שמות בני אדם אלא נקראו כן על שם זכות אבות וכדמפרש ואזיל : בשעה שהקב"ה גרסינן : ה"ג עולמו אליהו מזכיר כו' · וכ"ה בילקוט פר' זו ובמלכים ועיין בתנחומא בפרשת כי תשא בשעה שהשי"ת בא להרעיש את עולמו אליהו מזכיר זכות אבות בני ירוחם הקב"ה מרחם על עולמו והכי מוכח בילקוט : משל גד · בא אליהו :

מבני

יפה תואר

להקשות על רחל למה תקנא לא היה צריך להקדים המקרא הזה ומי לא ידע כי הקנאה היא מדה רעה והיא מוציאה את האדם מן העולם ונראה דה"ג כתיב אל יקנא וגו' כי אם ביראת ה' וגו' וכן אמר ותקנא רחל באחותה וכי רחל קנתנית היתה אלא מלמד שקנאתה במעשיה הטובים · ומייתי הקרא הזה לראיה כי ביראת ה' מנוה לקנא · וע' לעיל פי"ו ומ"ש בקרא הבה לי בנים ולפי המדרש קנאתה היתה במעשיה הטובים פי' כי היא רצתה בבנים מצד עצמם שהם טובים · ולכן קנאה במעשי אחותה למה אין לה זכות להוליד בנים כמו שיש לאחותה : החכם יענה דעת רוח זה אברהם · כי בלדד אמר לאיוב אם אתה תשחר אל אל וגו' ואיוב לא שת לבו ע"ז והשיב דברים אחרים כאלו לא שמע דבריו הוכיחו אליפז ואמר החכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו · וזה שמוסיף על דבריו ואמר אף אתה תפר יראה וגו' כי לא תתפלל לה' ותגרע שיחה לפני אל ודרך המדרש הוא להשוות את הכתובים עם מעשי הראשונים אף כי לא עליהם יכוונו · ולכן אמר החכם יענה דעת רוח יצדק על אברהם כי תחת אשר היה לו להתפלל על שרה שתתעבר לא התבונן על צערה ושמע לקולה לקחת את הגר · ורעה עוד מזה עשה יעקב כי מלא קדים בטנו וחרה אפה על העצובה ולא התפלל עליה · והמפרשים האומרים כי דעת רוח הוא רוה"ק ונסמכים על המדרש לעיל פמ"ה וישמע אברהם לקול שרי לקול רוה"ק אשר בה שוגים הם כי לא נוכל לכוון את הכתוב החכם יענה דעת רוח על רוה"ק כי זה לא תמיהא היא כמו וימלא קדים בטנו · אבל טוב וישר הוא לענות דעת אשר ברוה"ק יסודתה · וע' ברמב"ן על התורה למה באמת חרה אף יעקב עליה : וחגר מתניו כנגד שרה · הנה לא מצינו שהתפלל אברהם על שרה שתוליד אחרי אשר נולד לו בן · ואדרבה צחק כשנתבשר על לידת יצחק ואמר לו ישמעאל יחיה לפניך · ושמא י"ל אחר שקבלה שרה על הגר ונתנה ברשותה אע"פ שהכנה מתברת ותפיל ואז מסתמא חגר נפשו להתפלל שיפקד משרה ולכן לא חש לזרע הגר : דנני וחייבני וכו' · מדכתיב בקרא וגם שמע בקולי משמע כי שני דינים היו לה האחד לחובה וזה דנני אלהים וחייבני ושני לזכות וזה וגם שמע בקולי : נפת מלשון נפתי משכבי · ופי' שהוכנה להיות כלה ליעקב וכבר תיקנה משכבה ונדחית · ופתיתי פי' שפייסה את אביה לשמוע בקולו · ותליתי אחותי עלי שהגדילה אחותה עליה ששתקה שתכנס תחלה ליעקב : פיתולייה לא דידי הויין · פיתולייה הוא התכשיטין וכמו הפארות הצעדים והקשורים כישעיה וקישורים ופיתולים נרדפים הם בהוראתן כי פתיל הוא לשון קשר כמ"ש רש"י ז"ל · ופירושו שהסבלונות והתכשיטים ששלח יעקב נטל לבן אבי ונתן ללאה כדאיתא בתנחומא : בחורה היתה כו' · פי' זה לפני שלשה חדשים להריונה ולא ניכר העובר רק בשביל סילוק הוסת והיא כיון שהיתה בחורה לא הוכר העובר ע"י זה · כי אולי בשביל בחורתה אין לה ווסת עתה · ויען דבראשית הריונה

פירוש מהרז"ו

מש"ל סס"א ה' זוקף כפופים וזהו ותעמוד מכפיפותה ע"י לידתה וכמש"ל פל"א ס"א ויקם שדה עפרון וכן ס"פ ל"ה ויעמוד השמש : ך ד' חשובים כמתים · נדרים (ד' ס"ד) שמ"ר פ"ה ס"ד וע"ל פמ"ה ס"ב : מתה אנכי · משמע עתה בחייה מתה חשובה : דתן ואבירם · עי' שמ"ר פ"א סכ"ט ופ"ג : ז החכם יענה · הוא מענה אליפז לאיוב וממ"ש אח"כ אף אתה תפר יראה משמע שמתחלה דבר כנגד אחרים זה אברהם הכי ענה דעת רוח אבל יעקב וימלא קדים משל על הכעס בטנו על מ"ש אשר מנע ממך פרי בטן וע"ז אמר אף אתה וגו' וכמו באיוב סוף ג' שדימה עצמו ליעקב עי' מש"ל פפ"ד סס"ג : ויאמר התחת אלהים אנכי · מפורש באג"ב פל"א וז"ל א"ל הקב"ה כך אתה מחסד אותה ואומר לה התחת אלהים חייך שאני מעמיד ממנה בן שיאמר לאחיו כי התחת אלהים אני (והוא מקרא בסוף ויחי) ומ"ש במדרש ויאמר ר"ל שיוסף יאמר ומלת אנכי ע"ס וצ"ל אני · ומ"ש אשר מנע ממך הוא ליון בפ"ע : לא חגר מתניו · כמ"ש לנכח אשתו וכמש"ל פס"ג ס"ה אע"פ שהיא היתה העקרה · וחגורת מתנים משל על התחזקות וכמ"ש שמ"ר פס"ג סס"א התחיל חוגר בתפלה : גם אנכי · ע' באג"ב פל"ב : ח נינפי · כלה כמ"ש שמ"ר פל"ו ס"א וש"נ : נפת עצמי · פי' הנופת העקרי והעצמי ודורש תיבת נפתלי עיין שמ"ר פ"א ס"ה : ט בא מי כו' · כמ"ש מלאכי ג' הנני שולח וגו' הנה בא ואליהו הוא מלאך הברית כמ"ש קנא קנאתי גו' כי עזבו בריתך וכמ"ש בסוף מלאכי הנני שולח וגו' וע' לקמן פצ"ט סי' י"א והוא יגוד וע' במ"ר פע"ז ס"ם י"א : משל מי · שמ"ר פ"מ ס"ד וש"נ : משל גד · בשביל דעה זו הובא המאמר לכאן ע"ל פצ"ט סי"א : לשכת הגזית · ע' במ"ר פי"ג ר"ס ע"ז ליסוב אין ישוב אלא בתי דינין וזהו מתושבי ובשי"ר ס"פ הנך יפה כו' בשם מכילתא וספרי : פ"א נחלקו · תד"א ח"ב פט"ו וילקוט :

בנותיהם

[illegible]

ידי משה

אמרה אלולי שהיא צדקת לא היתה יולדת וכו' וק' והלא אחז"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא ועוד [illegible]

משל בנימין בא ועמד לפניהם · א"ל רבותינו מה אתם נחלקים עלי אני מבני בניה של רחל אני : ו ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות · לומר אשרי מי שזכה לכך · א"ר לוי לא לן אשר באכסניא מימיו ירש גבהי פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות · הה"ד (דה"א ז') בני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם · הוא אבי ברזות · ר' לוי ור' סימון · ר' לוי אמר א שהיו בנותיהם נאים והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן המשחה שמן זית · ר' סימון אמר שהיו נשואות למלכים שנמשחו בשמן זית :

פרשה עב

א וילך ראובן (א) בימי קציר חטים · ב (משלי כב) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה · יותן את הארץ הזאת לעבדיך וגו' · (שמואל א ב) (ב) שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה · ג שבעים בלחם נשכרו · זו לאה שהיתה שבעה בבנים ונשכרה · רעבים חדלו · זו רחל שהיתה רעבה לבנים חדלה · עד עקרה ילדה שבעה · זו לאה שהיתה עיקרה של בית ילדה שבעה · ורבת בנים אומללה · זו רחל שהיתה ראויה שיעמדו ממנה רובן של בנים אומללה · ומי עשה כן (ג) ה' ממית ומחיה : ב וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים · ר' חייא בר אבא אמר ד יברוחין : ר' יצחק אמר שעורין · ר' יהודה בר' סימון אמר מיישין · בין לדברי אלו ובין לדברי אלו הכל מודים שלא הביא אלא מן ההפקר : למאן דאמר שעורים בימי קציר חטים כשדה של הפקר הן לפי שכבר כלה הקציר של שעורים · תדע לך שהלך בשעת הקציר בשעת בכור כל מיני איפוריא ולא הביא אלא דבר שהוא מן המופקר להודיעך שהיו שמורים מגזל הארץ · ואם כך היו שמורים מגזל הארץ על אחת כמה וכמה שהיו שמורים מכל הגזל · ויבא אותם אל לאה אמו · להודיעך עד היכן היתה כבודה של אמו עליו שלא טעמן עד שהביאם אל אמו : ג ותאמר רחל אל לאה תני נא לי מדודאי בנך : המעט קחתך את אישי · הניאת לסבי מן דיקני · תאני ר' שמעון לפי שזלזלה בצדיק לפיכך אינה נכנסת עמו בקבורה · ה הוא דהיא אמרה לה לכן ישכב עמך הלילה אמרה לה · עמך הוא דמיך · עמי לית הוא דמיך · אמר ר"א ו זו הפסידה וזו הפסידה זו נשתכרה וזו נשתכרה · לאה הפסידה דודאים ונשתכרה ב' שבטים ובכורה · ורחל נשתכרה דודאים והפסידה שבטים ובכורה · ר' שמואל בר נחמן אמר זו הפסידה דודאים ונשתכרה שבטים וקבורה עמו · רחל נשתכרה דודאים והפסידה שבטים וקבורה עמו : ד ויבא יעקב מן השדה בערב · תמן תנינן ז השוכר את הפועלים ופסק עמהם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ולהעריב אינו יכול לכופן · א"ר מונא מקום שאין מנהג תנאי בית דין הגדול הוא שתהא הוצאה משל בעל הבית והכנסה משל פועל · הוצאה משל בעל הבית מנין · שנא' (תהלים קד) תזרח השמש יאספון · מכאן ואילך יצא אדם לפעלו · הכנסה משל פועל מנין ולעבודתו עדי ערב · עד ערב לא נאמר אלא עדי ערב · עד חשיכה · כד"א (איוב ז) עדי נשף · ר' אמי בשם ריש לקיש אמר הטריחו על בעל הבית שאם היתה ערב שבת תהא הכנסה משלו · עד היכן עד שיהא כל אחד ואחד ממלא לו חבית של מים וצולה לו דג מבעוד יום משום כבוד שבת ומדליק נר שנאמר ויבא יעקב

מסורת המדרש א לקמן פרשה צ"ט · ב ילקוט כאן רמז קכ"ט · ילקוט משלי רמז תתק"ס · ג מדרש שמואל פרשה ה' · ילקוט שמואל רמז פ"ד · ה לעיל פרשה ע' · ו שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק י"ד · ז בבא מציעא דף פ"ג · ירושלמי בבא מציעא פרק ז' · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט תהלים רמז תתס"ב :

חדושי הרד"ל

(א) בימי קציר חטים וימצא דודאים · נ"ל כאן תחלת הפרשה הא דלהלן רחב"א יברוחין כו' עד שמורים מכל הגזל ואח"כ צ"ל הא דחנוך לנער עד לעבדיך · ור"ל כמ"ש בקה"ר פ"א ס"פ י"ד שבט ראובן וגד שהרחיקו עצמן מן הגזל לפיכך נתן להם הקב"ה נחלה במקום שאין בו גזל · שנאמר והנה המקום מקום מקנה מאסיר שהוא ט"ז מיל על ט"ז מיל והוא שם מדבר בעבר הירדן · ומפני שאין מגדלין בהמה דקה בא"י מפני גזל ויישוב א"י ורק אמרו מרעין בחורשין אמרו בירושלמי ספ"ז דב"ק דכגון מאסיר · וט"ז מיל היינו כמ"ש בבכורות דעד ט"ז מיל שלשה עיניה דרועה ולכן בקשוהו שהוא מקום ראוי למקנה בלא גזל כמו שבילדותו מצא דודאים הרחוק מן הגזל כן נתחנכו בניו אחריו : (ב) שבעים בלחם כו' · ג"ז אין כאן מקומו וצ"ל להלן סוף הפרשה אחר לידת דינה שילדה לאה כבר שבעה ורחל חדלה : (ג) ה' ממית ומחיה · כמ"ש ואם אין מתה אנכי וכדלעיל פע"א שחשוב כמת :

רש"י

כי אשרוני בנות אשרי מי שזכה לכך : לא לן אשר באכסניא מימיו ירש אשר פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות הדא הוא דכתיב ובני אשר ימנה וישוה וגו' הוא אבי ברזות ברזות כתיב וברזית קרי זה דורש את הכתב ברזות כמו פרזות פלטריות הרבה : שהיו בנותיהן נשואות לכהונה שנמשחו בשמן זית · ברזית דורש כמו הקרי :

פרשה עב חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין וגו' יותן את הארץ הזאת וגו' · כלומר דכך שתפס ראובן תפסו בניו אחריו הוא תפס דבר שהיה מצוי לו יותר דודאים · וכן בניו תפסו דבר שהוא מצוי להם יותר בעבר הירדן אע"פ שהיתה א"י טובה הימנה : שבעים בלחם נשכרו · לאה היתה שבעה בבנים ונשתכרה שכר טוב : מישון · פרי אותו אילן שקורין מיים : הכל מודין שלא הביא אלא דבר שהוא מן ההפקר : למאן דאמר שעורין · שעדיין בימי קציר חטים של שדה · ושל הפקר הן שכבר כלה קציר השעורים : איפורייא · בלשון יון פרי : קחתך את אישי · הניית לסבי מן דקני · משל הוא שאומרים מהנה את לזקן שלי מזקן שלי כלומר לא די לך קחתך את אישי אלא שאת רוצה להנאותו משלי ולא משלך : לפי שזלזלה בזקן · שאמרה לכן ישכב עמך הלילה עמך הוא דמיך ולא עמי : רבי אליעזר אמר זו הפסידה וזו הפסידה זו נשתכרה וזו נשתכרה לאה הפסידה דודאים ונשתכרה שני שבטים ורחל נשתכרה דודאים והפסידה שבטים : שתהא הוצאה משל בעל הבית · כלומר משלו הוא נותן לפועל : הכנסה משל פועל · משלו נותן לבעל הבית : הוצאה משל בעל הבית שנאמר תזרח השמש יאספון מכאן ואילך יצא אדם לפעלו : הכנסה משל פועל מנא לן ולעבודתו עדי ערב

מתנות כהונה

בניה של רחל · בילקוט סוף פר' נצבים גורס מזרע של לאה אבל בפ' זו גרס בן של רחל : ה"ג בפירוש רש"י ובילקוט לא לן אשר באכסניא מימיו ירש אשר פלטריאות כו' : ברזית · פירש רש"י ברזות כתיב כלומר פרזות וזהו פלטריאות וקרינן ברזית על שם הזית כדמפרש ואזיל :

פרשה עב יותן את הארץ וגו' · פי' רש"י ראובן תפס דבר שהיה מצוי לו ביותר כך בניו תפסו בעבר הירדן שהיה מצוי להם לאחר שארץ ישראל היתה טובה הימנה : ונשכרה · שכר טוב וכן פי' רש"י : ה"ג בילקוט סדר זה ובספר שמואל לאה שהיתה עקרה ילדה שבעה : שהיתה ראויה כו' · שכל יעקב לא כוון אלא לרחל : יברוחין · כן ה"א מין עשב שנקרא כן : [illegible] פי' רש"י מן אילן שנקרא מיים : איפוריא · פי' רש"י והערוך בלשון יון פרי : מגזל הארץ · ממה שגזל על הארץ : הניאת לסבי כו' · פי' רש"י משל הוא שאומרים מהנה את לזקן שלי מעטרות זקני כלומר לא די לך שלקחת בעלי אלא שאתה רוצה [illegible] ולא משלך : לפי שזלזלה · סיפיה דקרא קדרים לכן ישכב וגו' : הוא דהיא אמרה כו' לכן ישכב גו' שהיה לה לומר לכן יבא כו' ואמרה ישכב [illegible] אבותיו : שני שבטים · יששכר וזבולון : ה"ג מדרש חזית בפסוק הדודאים [illegible] שבטים והפסידה הבכורה ורחל כו' שבטים ונשכרה הבכורה ופי' שבכורה נתנה ליוסף הנולד אח"כ וכתב הר"י בן שועיב כי רחל היתה ראויה לארבעה שבטים אלא שהיא היתה עקרת הבית : הוצאה · יציאתו למלאכתו על בעל הבית [illegible] ולא יצא אלא אחר זריחת השמש ובהכנסתו לבית הפועל יוותר עם בעל בית [illegible] אחר שחשכה ועיין בזה בתוספות בפ' השוכר את הפועלים : הכנסה שלו · שצריך לוותר לפועל למהר ביאתו מפני כבוד השבת : ה"ג מבעוד יום ומדליק נר משום כבוד שבת [illegible]

פירוש מהרז"ו

ו בנותיהם נאות · וע"ל ס"פ נ"ח שעי"כ זכה כו' ע"ש : באכסניא · ובאשרי לשון חניה שת"א ויחנו ושרו וזהו כי אשרוני שהשרו אותי בחניה של בנות מל' אנריה ובנותיה וע"ל פע"ח ס"ס ג' כי שרים : ובני אשר וגו' · כ"ה בדה"א מ"ז י"ז אך כוונת הב"ר על מ"ש בדה"א ז' ל' בני אשר וגו' אבי ברזות והקרי ברזית ולפי הכתיב בחילוף בומ"ף כמו פרזות ע' מ"כ וע' לקמן ס"פ נ"ט :

פרשה עב סימן א חנוך לנער · פי' כמו ראובן בילדותו שמר א"ע מן הגזל כדלקמן וכן בניו שהיה להם מקנה רב ואסור לגדל בהמה דקה בא"י ע"כ בקשו נחלתם במקום מרעה במדבר וע' קהלת רבתי בפ' ונתתי את לבי ובפסוק ראיתי את כל הענין וכ"ה בילקוט כאן (ע' רד"ל) : שבעים בלחם נשכרו · במד"ש פ"ה ר"א בר' יוסי פתר קרייה באמהות וכו' עד עקרה לאה שהיתה עקורה מן בית ילדה שבעה ובילקוט כאן ושם הגי' עקרה וכמש"ל ר"פ ע"א שלאה היתה ג"כ עקרה אבל גי' שבכאן עקרת הבית צ"ע שהרי לעיל פס"א ס"ב שרחל עיקרה של בית וע' מ"כ : ב יברוחין · סנהדרין ד' נ"ט וכ' הערוך שכ"ה בלשון ישמעאל : הפקר · שקציר שעורים הוא בימי פסח וחטים בעצרת והשעורים כבר הפקר הן אז : אפוריא · שארי מיני פירות ג"כ בסיון בזמן קציר חטים וכמ"ש והימים ימי בכורי ענבים וכמ"ש בס"ע פ"ח שהלכו המרגלים בכ"ט בסיון · ואם כך · ע' לקמן פנ"ח סס"ג : ג שזלזלה · ע"ל פ"ע סי"ב : א"ר אלעזר · עיין שי"ר פ' הדודאים : שני שבטים ובכורה · צ"ע איזה בכורה נשתכרה שהרי יששכר וזבולן לא היו בכורים וגם גי' המ"כ צ"ע איך הפסידה עתה בכורה בדודאים · אך מפורש לקמן פצ"ט סס"ו וז"ל כי עלית משכבי אביך והיתה אמך אומרת לאחותה המעט קחתך את אישי את עלית משכבי וחללת יצועי כו' · שראובן נענש ע"י שהיה הגורם בדבר ולכן נטל ממנו הבכורה ורחל נשתכרה הבכירה (כגי' המ"כ) שנתנה ליוסף וגי' שבכאן הפסידה שבטים ובכורה לא יתכן : ד תמן תנינן · ב"מ דף פ"ג : הוצאה משל בעה"ב · עיין מדרש

יפה תואר

בכיה"ק כו' א"ל לאו כהן הוא מר · ואמרינן פנחס זה אליהו ומדרשנו לא הזכיר [illegible] אשר באכסניא מימיו · כי ישב תמיד בביתו ולא היה נודד ממקום למקום לסחורה במקרא אך גמרא גמירי לה · ואולי בשביל שאמר אשרי מי שזכה לכך יליף בזה מן [illegible] וכן מ"ש פלטריות לא נמצא רמז לזה במקרא · וי"ל עוד כי דרש כי אשרוני בנות [illegible] ופי' כי מאושר יהיה בעירות אשר יהיו לו וישכון לבטח בקרבם · ולא יגודד ממקום [illegible] גבהי פלטריות כי בנותיו ועיירותיו תהיינה יפות ונשגבות מאד · ומ"ש אח"ז הה"ד ובני [illegible]

זה הוא פירוש אחר כי אשרוני בנות שיהיה מאושר בבנות ולא קאי על דברי [illegible]

וילך ראובן בימי קציר חטים · משום דהכתוב הזה הוא לכאורה למותר ואין צורך [illegible] מהכתובים אשר היה מנהג מנהג עליהם כדאיתא בפ' חלק לכן אמר כי גם הוא [illegible] יושר ואמונה כי הנזהר מגזל שכרו שמור לעד · ומביא את הכתוב חנוך לנער וגו' [illegible] דכתיבי בנביאים ובכתובים דלא רמיזי באורייתא וכדאיתא בפ"ק דתענית וזה [illegible] רמז למקרא זה כי בשביל שראובן היה נזהר מגזל לכן זכה לארץ מרעה ושבטו היו [illegible] רחוקים מהגזל אחרי שזכו לארץ אשר ירעו בה מקניהם ולא ילכו לרעות עוד בשדה אחר [illegible] למה ספרה התורה מהדודאים אשר לכאורה נראה כדבר מגונה יען כי בזה ילמד לנו [illegible] המנוס ישיגנה · ולאה אשר חפצה להעמיד תולדות מהצדיק אף כי כבר היתה שבעה [illegible] את ה' · בכל זאת נשכרה לבעלה בעד הדודאים וילדה שבעה · ורחל אשר היתה [illegible] אף כי היא היתה ראויה להוליד רב בנים מ"מ אומללה בשביל שלא רדפה אחר [illegible] בזה כרא"ב"ע וכרמב"ן · והאומר כי דודאים הוא שעורים יקשה איך נאמר הדודאים נתנו [illegible] בשעורים : שעורים בימי קציר חטים כו' · ולהאומרים יברוחין או מיישין פשיטא [illegible] שמה הפקר והבעלים מתיאשין מהם אבל למ"ד שעורים דדרך להניחם בשדה צריך [illegible] ואמר שהם הפקר בזמן הזה : להודיעך עד היכן היתה כו' · גם בזה בא לתת טעם [illegible] כל זה ללמד לנו כי יקר היה בעיניו כבוד אמו וכדלעיל ומה שלא הביא לאביו · [illegible] כמוהו ויכל למצוא לבדו כאלה רבים : הניאת לסבי כו' · פי' כי רחל חפצה [illegible] יעקב וכמו נפתי משכבי וכ"כ הרמב"ן · ולזה אמרה לאה לה המעט קחתך את אישי [illegible] את דודאי בני לפתות בהם את יעקב · וז"ש המדרש הניאת לסבי כי דרך [illegible] זקן ואמרה את תסנה ותנעגע את בעלי מן דקני מה שהוא לי לתמם וכמו לעיל [illegible] תמס · כי תתמוס ממני את בעלי או שהוא לשון קנא כי בדודאים תוסיף לו חבה [illegible] יותר : הוא דהיא אמרה לכן ישכב עמך וגו' · משום דהוא לשון מגונה לאמר כ[illegible] על שכיבת המיתה · כי לרחל היה המשפט להקבר עם יעקב משום שהיא עיקר בת זוגו · ורק זה גרמה לה להקבר במקום אחר : תמן תנינן כו' · מייתי הכא לספר סימנותא דיעקב שמן [illegible] עד חשיכה כדמפרש והוא בא בערב וע' לעיל סוף פ"ע : מקום שאין מנהג · פי' כמו בעיר חדשה ומה שאמר תנאי ב"ד הגדול וזהו סנהדרין הגדול שבירושלים נראה מהערוך ערך כנס דהי[illegible] ב"ד כמו בירושלמי : אלא עדי ערב · כי עד ערב י"ל מיד בשקיעת החמה כמו וטמא עד הערב דהיינו בשקיעת החמה ומדכתיב עדי ערב הוא עד חשיכה ממש וכמו עדי נשף דהוא ע[illegible]

ידי משה

צריך לי לעשות תוספת לאחותי וכו' אלא אמרתי וכו' שתיתי · פי' שלאה לא רצתה לרמות את יעקב שלא הבא לידי בזיון ושפכה אותה רחל לש"ם אם לא יצאו השבטים ממני יצאו ממנה : לא לן אשר באכסניא מימיו · פי' שלא היה אחד עם חבירו בבית אחד שכל אחד היה לו פלטרין בפני עצמו כדקא מפרש ואזיל וזה אשרוני בנות מלשון נוה שאנן ואשרוני בנות פירושו בנוה לשון דירה :

חנוך לנער וגו' · פי' רש"י שאמר הכתוב שהיה קציר חטים לא צורך אלא רמז הכתוב שהלך בימי קציר חטים ומצא דודאים קודם כחטים וחזר לביתו כמו כן עשה לסוף שהלך לכבוש א"י ולקח חלקו מעבר הירדן הקודם כן נראה לי : לאה שהיתה עקרת ילדה שבעה · כן גירסת הילקוט [illegible] הבית אלא רחל כדלעיל או נמי י"ל דה"ג שהיתה נעקרת מבית פי' אפילו בית ולד [illegible] שבעה : ומי עשה כן ה' ממית ומחיה · פי' ע"ד שכתבתי לעיל שלפי שלאה היתה [illegible] מוסין את עלו לכך היתה לאה תפושה בבנים ורחל היתה נגד ערבה לכך מתה לפני לאה ממית ומחיה : להודיעך עד היכן היתה כבודה של אמו · והוציאו זה מדכתיב [illegible] שהביאן כשווייתן : ומדליק נר לכבוד שבת כנ"ל ומה שנכתב בספר שנא' ויבא יעקב וגו'

מן השדה בערב · הה"ד (תהלים קד) ולעבודתו עדי ערב : ה ותצא לאה לקראתו · מלמד שלא הניחה אותו לרחוץ רגליו · ותאמר אלי תבא · א"ר אבהו [א] צפה הקב"ה שלא היתה כוונתה אלא לשם שמים להעמיד שבטים לפיכך הוצרך הכתוב לומר וישמע אלהים אל לאה · ותאמר אלי תבא · א"ר לוי [ב] בא וראה מה יפה היתה סרסרותן של דודאים לפני מי שאמר והיה העולם שע"י הדודאים עמדו שני שבטים גדולים בישראל יששכר וזבולן · יששכר יושב ועוסק בתורה · וזבולן יוצא בימים ובא ונותן לתוך פיו של יששכר והתורה רבה בישראל · (שיר ז) והדודאים נתנו ריח · ותאמר לאה נתן אלהים שכרי וגו' · ותקרא שמו יששכר · יששכר תשיעי לשבטים והוא הקריב שני למלך · הה"ד (במדבר ז) ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר · מפני מה מפני שהיה בן תורה · הה"ד (ד"ה א יב) [ג] ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · מה לעתים רבי תנחומא אמר לקורניסין · רבי יוסי בן קיצרי אמר לעבורים (שם) ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם · מאתים ראשי סנהדראות היה יששכר מעמיד וכל אחיהם על פיהם וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם (ד) והוא משיב להם הלכה כהלכה למשה מסיני · וכל השבח הזה מנין היה לו לישכר [ד] משל זבולן שהיה עוסק בפרגמטיא שלו ומאכיל את יששכר שהיה בן תורה הה"ד (בראשית מט) זבולן לחוף ימים ישכון · וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולן לברכת יששכר (דברים לג) שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך · שמח זבולן בצאתך ממה שיששכר באהליך · ויש אומרים יש שכר באהלי זבולן : ו זבדני אלהים אותי (ה) זבד טוב · השדה הזו כל זמן שאתה מזבלה ומעדרה היא עושה פירות · ואחר ילדה בת · תנינא [ה] כיצד היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא · דבי ר' ינאי אמרי ביושבת על המשבר הדא מתניתא : א"ר יהודה בן פזי אף על היושבת על המשבר יכול להשתנות · הה"ד (ירמיה יח) הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל · הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל · מה יוצר הזה לאחר שיצר את הכד שוברו ועושה אחר אף אני עושה כן אפילו על המשבר · איתיביה והכתיב ואחר ילדה בת · [ו] אמר לו עיקר בריתו זכר היתה ומתפלתה של רחל שאמרה יוסף ה' לי בן אחר נעשה נקבה · א"ר חנינא בן פזי אמהות נביאות היו ורחל מן האמהות · יוסף ה' לי בנים אחרים אין כתיב כאן אלא בן אחר אמרה עוד אחד הוא עתיד להעמיד הלואי יהיה ממני · אמר ר' חנינא נתכנסו כל האמהות (א) ואמרו דיינו זכרים (ו) תפקוד עוד זאת :

פרשה עג

א ויזכור אלהים את רחל · (תהלים קו) זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך · [ז] אמר ר' אלעזר בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה : ב ויזכור אלהים את רחל · (שם צח) [ח] זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו · זכר חסדו · זה אברהם שנא' חסד לאברהם · ואמונתו · זה יעקב שנאמר (מיכה ז) תתן אמת ליעקב : לבית ישראל · ישראל סבא · מי היה ביתו של אבינו יעקב לא רחל · בכולם כתיב ובני לאה בכור יעקב ראובן · ובני זלפה שפחת לאה גד ואשר · ובני בלהה שפחת רחל דן ונפתלי · וברחל כתיב בני רחל אשת יעקב · ד"א זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל · ויזכור אלהים את רחל וישמע אליה : ג (תהלים נה) (א) פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי · [ט] זה יעקב · מקרב לי : שלא תקרב לי עצתו של רשע שלא יאמר זו שילדה יטלנה עמו

מסורת המדרש א ירושלמי סוטה פרק ט' · ב שה"ש רבה פרשה ז' פסוק י"ד · ג במדבר רבה פרשה י"ג · אסתר רבה ריש פרשה ד' · שה"ש פרשה ו' פסוק ד' · ילקוט דה"י רמז אלף ע"ט · ועיין מגילה י"ב · ילקוט כאן רמז קס"ט · ד לקמן פרשה צ"ט · ויק"ר פרשה כ"ה · אגדת בראשית פרק פ"ב · ילקוט סדר ויחי רמז קס"א · ילקוט משלי סוף רמז תתקל"ד · ה ברכות נ"ד · ירושלמי ברכות פרק ט' · תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט כאן רמז ק"ל · ילקוט ירמיה רמז רנ"ט · ו ברכות ס' · ז ר"ה י' · ח ילקוט תהלים רמז תתנ"ב · ט מדרש תהלים מזמור נ"ה · ילקוט תהלים רמז תשע"ב :

חדושי הרד"ל

(ד) ובזה מיישב להם ההלכה כהל"מ כו' · כנ"ל ועל פיהם דרשו כמו ע"פ ה' ביד משה : (ה) זבד טוב וגו' · יזבלני איפי השדה הזו כו' כנ"ל ובתנס דחק שמ"כ להחליף האותיות : (ו) תפקד עוד זאת · כאן נ"ל דרשה דשבעים כלאה שבראש הפרשה כמו שכתבתי לעיל בס"ד :

חדושי הרש"ש

(א) ואמרו דיינו זכרים · נראה דדרים זה משם דינה : (א) פדה בשלום נפשי כו' וזו שלא ילדם כו' · נל"פ

רש"י

ערב עד ערב לא נאמר אלא עדי ערב לומר עד שחשכה כמא דלא אמר עדי נשף : ביושבת על המשבר היא מתניתא איתיבון לרבי ינאי והא כתיב ואחר ילדה בת אמר ליה עיקר בריאתה של דינה זכר היה ומתפלתה של רחל שאמרה יוסף ה' לי בן אחר נעשית נקבה כלומר מקודם לכן נהפכה : נתכנסו כל האמהות ואמרו דיינו זכרים תפקד עוד זאת · רחל :

פרשה עג פדה בשלום נפשי · זה יעקב · מקרב לי · שלא תקרב לי עצתו של רשע שלא יאמר זו שילדה יטלנו עמו · וזו שלא ילדה לא יטלנו עמו · כי ברבים היו

מתנות כהונה

ה"ג בירושלמי שנאמר וגו' · אדלעיל קאי שאמר שזמן הכנסת הפועל הוא עד חשכה ודייק מדכתיב בערב בקמץ משמע המבואר שהוא ערב : לפיכך הצריך כו' · אע"פ שלא מצינו שהתפללה : סרסרותן · עיין במדרש חזית הדין גי' ויותר נכונה : והדודאים וגו' · ליסנא מעליא נקט ליסנא דקרא כלומר אותן דודאים נתנו ריח טוב : הקריב · בחנוכת המזבח : שני למלך · שני ליהודה : לקורסין גרסינן · ופי' הערוך לעתים ומועדים ועיין במדרש בפסוק יפה את כתרצה : ממה שיששכר כו' · מפני שישיבת יששכר הוא ע"י יציאתו לסחורה : יש שכר · יששכר נוטריקון קדרים על זבולן : מזבלה כו' · דרש זבדני כמו זבלני לשון זבל בחילוף אותיות דעלנ"ת וכמו שפי' בעל העקידה כלומר לעולם יעשה האדם את אשר ימצא בידו לעשות ועל ה' ישליך יהבו והוא יגמור בעדו כמו שראינו בלאה שזריזותה והשתדלותה עמדה לה : תניינא כו' · בפ' הרואה תנן הצועק על מה שעבר הרי זה תפלת שוא כיצד כו' : תפלת שוא · מפני שיצירת הולד כבר נגמרה למ' יום : ביושבת · אז היא תפלת שוא אבל מקודם לזה אינה תפלת שוא : הדא מתנית' · משנה זו שאמרה כיצד היא תפלת שוא איירי ביושבת על המשבר כן הוא בהדיא בירושלמי דפ' הרואה : ואחר ילדה בת · משמע אחר שנגמר יצירת ובריאת הזכר לגמרי ולא היה חסר אלא יציאתו לעולם וקשה לרבי ינאי שאמר שבשעה שיושבת על המשבר אי אפשר להשתנות ומשני עיקר בריתו זכר היה כמו שאמרה ומתפלתה של רחל נהפך מיד לנקבה וכן פי' רש"י ובסוף פרק הרואה משמע דה"ג והכתיב ואחר ילדה בת ואמר ר' אבא עיקר בריתו כו' · וקשה לכל הני תנאי דלעיל דסברי דלא מהני צלותא אחר ארבעים יום ומשני אמר רבי חנינא האמהות נביאות היו והיה עמהם דלכך נס ושנוי טבע והכי משני נמי בפרק הרואה · והכי סליק שפיר טפי : עוד זאת · רחל עיקר :

פרשה עג ויזכור אלהים · ראש השנה נקרא יום הזכרון : ביתו · עיקר ביתו : הכי גרסינן בילקוט סדר זה ובתהלים אשת יעקב לכך כתיב זכר וגו' : של רשע

יפה תואר

מלמד שלא הניחה אותו לרחוץ רגליו פי' באהל רחל כי יבוא שם ואח"כ לפי התגאי יצא לאהל לאה · אבל היא יצאה לקראתו להביאו באהלה וירחץ שם את רגליו : לפיכך הוצרך הכתוב לומר כו' · בילקוט גרס לפיכך צריך הכתוב לומר אלי תבוא ונראה דיליף משום דדבר מגונה הוא לפי הפשט לכן דרים שהכתוב מספר בשבחה; לא היתה כוונתה אלא לש"ש כו' · ובירושלמי פרק היה נוטל מוכיח זה מסוף הכתוב דכתיב וישכב עמה בלילה הוא דהוא לבד ידע כוונתה שהיתה לש"ש : השדה הזו כל זמן שאתה מזבלה כו' · ולפ"ז השתדלה לאה להוליד עוד בנים · והא דאמרינן בפ' הרואה שכשנתעברה עם דינה הוקשה בעיניה שרחל לא תהיה כאחת השפחות כו' נראה שלא חפצה עוד בבנים · ע"כ אגדות חלוקות הן והמדרש לא ס"ל לדבר הזה : אמר ריב"פ אף על היושבת על המשבר כו' · והא דאמרינן במתני' הרי זו תפלת שוא היינו כמנהגא דעלמא הוא כאמת תפלת שוא וריב"פ מיירי במעשה נסים : איתיביה והכתיב ואחר ילדה בת · הנה כולם מפרשים ואחר הוא אחר התפלה אבל המקשה ס"ד דהוא אחר תפלת לאה · ולאה מסתמא התפללה שתוליד בן כי היא חפצה עוד בבנים כדלעיל · ולפ"ז מקשה לריב"פ דאמר גם ביושבת על המשבר יכול להשתנות והתפלה מועלת ולמה לא הועילה התפלה ללאה · ומשני כי עיקר בריתו זכר היתה ולאה הרגישה כי זכר בבטנה לכן לא התפללה כלל · אבל ואחר התפלה קאי על תפלת רחל ותפלתה הועילה לספוך את הולד לנקבה גם בישבה על המשבר : נתכנסו כל האמהות כו' · פה נאמר אמהות גם על בלהה וזלפה אף כי בכ"מ לא נקראו אמהות רק שרה רבקה רחל ולאה · ולטעם מה שהתכנסו כלן משום דתפלת רבים יותר נשמעת :

זכרני ה' ברצון עמך · משום דק"ל איך שייך אצל הקב"ה ויזכור הלא אין שכחה לפניו · לכן מביא את הכתוב זכרני ה' ברצון עמך וגו' ופי' בעת שירצה ה' את עמו וזה ביום הדין יעלה זכרוני לפני ה' לטובה וכמ"ש כי זכר כל המעשים לפניך בא וכו' · ולכן מפרש גם ויזכור ה' את רחל בהוראה זו כי בר"ה נפקדה בעת שכל בני העולם עוברים לפניו כבני מרון וזכרונם יעלה לפניו אז עלה גם זכר רחל ויפקדה בבן וזה שמסיים גם הכתוב פקדני בישועתך פי' כי בישועת הרבים וזה בר"ה שמובטחים בישועת ה' פקדני וכ"ה בירושלמי דפ"ק דר"ה יזכרהו ה' עמהם דזכות הרבים עדיף ובסימן ב' דרש ויזכור על זכות אבות כי בזה שייך לשון זכירה כמו זכור לאברהם וגו' · ובסימן ג' הביא הכתוב פדה בשלום נפשי ואמר שם בהרבה תפלות נפקדה רחל כי על קבלת התפלות נופל לשון זכירה דע"י התפלה יעלה זכרון המתפלל לטוב וזה שמזכירים עצמם לפני הקב"ה · ובסימן ד' הביא מאמר רשב"ן שזכר לה שתיקתה כו' דענין זכות האדם שייך זכירה כי מעשיו הטובים מזכירים אותו לפני הקב"ה וכמ"ש זכר נא את אשר התהלכתי לפניך וזכרה לי אלהי לטובה : בר"ה נפקדה שרה כו' · פי' בא זכרונן לטובה ונגזר עליהם הריון וכן פירש"י בגמ' : זכר חסדו זה אברהם כו' · לפי גירסת הילקוט דלא גרס אחר אשת יעקב ד"א · וגרס לכך כתיב זכר חסדו נראה דכל הדרש הזה קאי על רחל כי בזכות אברהם ויעקב נפקדה · והא דלא מזכיר את יצחק י"ל משום דיצחק הוא מדת הדין · ואין התפלה נעתרת ע"פ רוב רק במדת הרחמים · אבל לפי נוסחא דידן קאי הדרש הראשון על ישראל וישועתו · ומה דלא הזכיר את יצחק הוא כמו בקרא כי אתה אבינו דדרש על זה לעיל פס"ז הטעם שיצא ממנו עשו ע"ש · ומה שנזכר בישועת ישראל לבית ישראל זה רחל משום שרחל מבכה על בניה · ואח"ז אמר ד"א זכר חסדו וגו' ויזכור אלהים את רחל וגו' מדרים כל הכתוב על רחל וזכר חסדו ואמונתו קאי לפי זה על הקב"ה כי בשביל חסדו ואמונתו זכר את ישראל : שלא יאמר זו שילדה כו' · בילקוט הנביאים גרים שכך היו התנאים שיעקב נוטל ללאה שילדה לו ועשו לרחל · ופי' כיון שרחל לא תוליד למה ישחית זרעו וטוב לו שיגרשנה ותנשא לעשו וכן כתוב רש"י כתומם על הפסוק ויזכור אלהים את רחל אבל לפי גרסתנו במדרש נראה שיעקב היה מפחד פן יתפוס עליו עשו למה נשא שתי אחיות · ואע"ג דבערמה באו לידו מ"מ יוכל לגרשם

פירוש מהרז"ו

תהלים ק"ד : ה לרחוץ רגליו · כמ"ש בשה"ש פשטתי וגו' רחצתי את רגלי וגו' וכתיב באביגיל אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדוני : יששכר יושב · לקמן פצ"ט ס"ט ויק"ר פכ"ה ס"ה א' במ"ר פי"ג ר"ס י"ז ע' שי"ר פ' הדודאים : הקריב שני · כדלעיל פע"א רס"ה ובמ"ר שם נחשון כו' : מאתים כו' · לקמן פ' צ"א סי' י"ב וש"כ : ו שאתה מזבלה · סמיך על ס"ד יזבלני איפי וכ"ה בילקוט · ואשה דומה לשדה כמ"ש פר"א ר"פ כ"א ע"ש : והכתיב ואחר ילדה בת · ומשמע שנהפך בשעת לידה לבת וכמ"ש חז"ל ע"פ אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ולא עיבורה וע"כ לא כתב בדינה ותהר רק ילדה ותירץ שמתפלתה של רחל כו' וז"ש ואחר ממה שאמרה רחל יוסף וגו' בן אחר ילדה לאה בת וע' תנחומא סי' ח' באריכות · וא"כ בהכרח שדינה נולדה אחר לידת יוסף ואף שבכתוב מקדים לידתה לפקידת רחל (והוא ע"פ מדה ל"א) ולפ"ז נ"ל ג"כ שדינה נולדה ממש ביום אחד עם יוסף שלאה ישבה על המשבר עם זכר ואז ילדה רחל את יוסף ואמרה יוסף ה' לי בן אחר ועי"כ ואחר ילדה לאה בת וע"ל פע"ג ס"ט כי לא תדע מה ילד יום ומש"ש ותבין כאן ודוק : אר"ח ב"פ · שייך למטה למ"ש אמרה עוד א' כו' וכמ"ש בירושלמי שם לזה הקדים שהיתה מן האמהות שהרי זה ידוע שהאמהות נביאות היו כמש"ל פס"ז ס"ט והוא בס"ע פכ"א ובמדרש תהלים ק"ד ובנביאי אל תרעו אלו האמהות כו' : נתכנסו · התפללו שהתפלה בל' מדרש כניסה וכמ"ש ר"פ פ"ד כנוסו וכנוס בניו עמש"ש :

פרשה עג סימן א זכרני ה' · ע"ל פ' פ"ט ס"ב : ב ויזכור אלהים את רחל · ושואל לקמן רס"ד מה זכירה זכר לה וז"ש כאן זכר חסדו לבית ישראל וביתו זו אשתו : ד"א זכר חסדו · ע"ש ול"ל הוי זכר חסדו ובילקוט הגי' וכן זכר חסדו סיום הדרשה הנ"ל : ג פדה בשלום נפשי · ע"ל פס"ח סי"א שכל ס' תהלים אמרו יעקב · ולשון הילקוט תהלים ד"א פדה בשלום נפשי על רחל נאמר · ומ"ש כאן זה יעקב ר"ל שהוא אמר זה אודות רחל · והרמז שבכאן על רחל אולי מלשון עמדי · כמש"ל פי"ט סי"ב

ידי משה

לעיל קודם דברי רב אמי וכן הוא בירושלמי : שעל ידי הדודאים עמדו שני שבטים יששכר וזבולן · פי' לפי שע"י יששכר היה קיום לזבולן שהיה מצליח בעסקיו וק"ל לז"א הדודאים נתנו ריח : יששכר הוא ט' לשבטים והוא הקריב שני לשבטים מפני מה מפני שהיה בן תורה וכו' עד וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולן לברכת יששכר וכו' וקשה א"כ היה מן הראוי להקדימו בחנוכת המזבח גם כן מפני טעמיה וי"ל הואיל ע"י ברכת זבולן יששכר עוסק בתורה ולא סגי בלאו הכי ע"כ ברכת זבולן קודם ודוק : זו שילדה יטלנה עמו · קאי על עשו ע"ד שאחז"ל ועיני לאה רכות שהיו אומרים הגדולים לגדול וכו' והיא

עמו וזו שלא ילדה אל יפלגה עמו · דאמר ר׳ יודן בשם ר׳ אייבו בהרבה תפלות נפקדה רחל שנאמר ויזכור אלהים את רחל · רחל בזכותה · את רחל בזכות אחותה · וישמע אליה אלהים · בזכות יעקב · ויפתח בזכות האמהות · א"ר שמואל בר נחמן [א] אוי להם לרשעים שהם מהפכין מדת רחמים למדת הדין · בכל מקום שנא׳ ה׳ מדת רחמים שנאמר (שמות לד) ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד · וכתיב (בראשית ו) וירא ה׳ כי רבה רעת האדם בארץ וינחם ה׳ ויאמר ה׳ אמחה · ואשריהם הצדיקים שהם הופכים מדת הדין למדת הרחמים · בכל מקום שנאמר אלהים הוא מדת הדין (שמות כב) אלהים לא תקלל׳ (שם) עד האלהים יבא דבר שניהם · וישמע אלהים אל לאה׳ (שם ב) וישמע אלהים את נאקתם (בראשית ח) ויזכור אלהים את נח: ד ויזכור אלהים את רחל · [ב] מה זכירה (ב) זכר לה שתיקתה לאחותה בשעה שהיו נותנין לו את לאה היתה יודעת ושותקת · ויזכור אלהים את רחל · והדין נותן (ג) שהכניסה צרתה לביתה · ר"ה ור׳ אחא בשם רבי סימון אמר דן יוסף ובנימין · בזכות דן נפקדה רחל · בזכות דן עמד יוסף ובנימין · ויפתח את רחמה · ר׳ תנחומא בשם ר׳ ביבי אמר [ג] שלשה מפתחות ביד הקב"ה · מפתח של קבורה · ומפתח של גשמים · ומפתח של רחם : (ד) מפתח של קבורה מנין · שנאמר (יחזקאל לו) הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי · מפתח של גשמים מנין · (דברים כח) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב וגו׳ לתת מטר וגו׳ · מפתח של רחם מנין · שנאמר ויפתח את רחמה · ויש אומרים אף מפתח של פרנסה · שנאמר (תהלים קמה) פותח את ידך וגו׳ : ה ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי · א"ר לוי בר זכריה עד שלא תלד האשה הסרחון נתלה בה · לאחר שתלד תלוי בבנה · (א) מאן אכל הדא מקמתא ברך · מאן תבר הדא מקמתא אלא ברך · (ה) אסף אלהים את חרפתי · בפלגש בגבעה (שופטים כא) ארור נותן אשה לבנימין אסף אלהים את חרפתי · בימי ירבעם (ד"ה ב יג) [ד] ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו ה׳ וימת · א"ר שמואל בר נחמן את סבור ירבעם הוא שניגוף לא ניגוף אלא אביה · ולמה ניגוף · ר׳ אבא בר כהנא אמר על שהעביר הכרת פניהם של ישראל · דכתיב (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם · ר׳ לוי אמר שהושיב עליהם שומרים שלשה ימים עד שנשתנה צורתן · דתנן [ה] אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם ואף על פי שיש סימנים בגופו ובכליו ואין מעידים אלא עד ג׳ ימים · (ו) ר׳ יוחנן אמר על שחסדם ברבים · שנאמר (ד"ה ב יג) ועתה אתם אומרים להתחזק לפני ממלכת ה׳ וגו׳ ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים · ריש לקיש אמר על שבזה לאחיה השילוני · שנאמר (שם) ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל קרא לאחיה השילוני בליעל · רבנן אמרין על שבא עבודת כוכבים לתוך ידו ולא בערה · הה"ד (שם) וילכוד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה · וכתיב (מלכים א יב) וישם את האחד בבית אל וגו׳ · והלא דברים קל וחומר ומה אם המלך שהונה את המלך כמוהו ניגף · הדיוט שהוא מונה את הדיוט על אחת כמה וכמה : ו ותקרא שמו יוסף לאמר יוסף ה׳ לי בן אחר · אחר לגלות · א"ר יהודה ב"ר סימון לא למקום שגלו עשרת השבטים גלה שבט יהודה ובנימין · עשרת השבטים גלו לפנים מן נהר סמבטיון · שבט יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארצות · בן אחר · למחלוקת · א"ר פנחס מתפלתה של רחל לא חלק שבט יהודה ובנימין עם עשרת השבטים · אחר שעשה מעשה אחרים כגון ירבעם וחביריו : ז ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף · כיון שנולד יוסף נולד שטנו של עשו · שנאמר (בראשית ל) ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי · דא"ר פנחס בשם ר"ש בר נחמן [ו] מסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל · הה"ד (ירמיה מט) אם לא יסחבום צעירי הצאן · ולמה הוא קורא אותן צעירי הצאן שהם צעירים שבשבטים : ח ויאמר לבן אם נא מצאתי חן (ב) בעיניך וגו׳ · נסיתי ובדקתי ויברכני ה׳ בגללך · ויאמר נקבה שכרך עלי · (ז) סכום קטע פריש (אמור הסכום קצוב ופרש מה שכרך) · ויאמר אליו אתה ידעת וגו׳ כי מעט אשר היה לך וגו׳ ויפרוץ לרוב · ר׳ יהודה בשם ר׳ סימון בשם ר׳ חזקיה אמר (ג) מעט שבעים נפש · נאמר כאן מעט ונאמר להלן מעט במתי מעט · מה

מסורת המדרש א לעיל פ׳ ל"ג · ילקוט סדר נח רמז נ"ז · ב ילקוט כאן רמז ק"ל · ג תענית דף ב׳ · דברים רבה פרשה ז׳ · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ד לעיל פרשה ס"ה · ירושלמי יבמות פרק ט"ז · ויקרא רבה פרשה ל"ג · רות רבה פרשה ז׳ · אגדת שמואל פרשה י"ח · סדר עולם פרק י"ז · ילקוט מלכים רמז כ"ה · ה יבמות דף ק"כ · בבא מציעא דף כ"ז · בכורות דף מ"ו · ו בבא בתרא דף קכ"ג · לקמן פרשה ע"ה ונ"ט · פסיקתא רבתי פסקא י"ב :

חדושי הרש"ש

נל"פ עפ"י הכתוב והאם בנים לבניך שלום וגו׳ : (ב) זכר לה שתיקתה לאחותה · (וז"ל בני הרב ר׳ מתתיהו נ"י : אולי סמיך הדרש על שם רחל עדש"כ (ישעיה נג ז) וכרחל לפני גוזזיה נאלמה ולא יפתח פיו) : (ג) שהכניסה צרתה לביתה · נראה דהכוונה על בלהה : (ד) מפתח של קבורה כו׳ הנה אני פותח כו׳ · ובגמרא ריש תענית מביא קרא דכתיב וידעתם כי אני ה׳ בפתחי את קברותיכם ע"ש · ונ"ל משום דאיתא במכילתא פ׳ בא והכיתי שומע אני ע"י מלאך כו׳ ת"ל וה׳ הכה כל בכור לא ע"י מלאך כו׳ ע"ש במפרש : (ה) אסף אלהים את חרפתי בפלגש בגבעה ארור כו׳ · פי׳ ובסוף נקטו להם נשים מיושבי יבש גלעד אשר אולי היתה מחלק חצי המנשי (ועמש"כ לעיל ספע"א) ומבנות שילה אשר היתה לאפרים : (ו) ריו"ח אמר על שחסדם כו׳ רל"א על שבזה כו׳ · וכ"ה בויק"ר פל"ג · אבל לעיל פס"ה פני׳ לכיסף וע"ש : (ז) סכום קטע פרש אמור הסכום קצוב וכו׳ · (וז"ל בני הרב ר׳ מתתיהו נ"י · נ"ל שצ"ל פרש אגר או אגרך · וכן ת"א פרש אגרך · ויהיה תיבות "הסכום קצוב" ביאור מ"ש "סכום קטע"

חדושי הרד"ל

(א) מאן אכל הדא מקמתא ברך · כ"ה בפירוש רש"י כתומה : (ב) בעיניך נחשתי נסיתי ובדקתי · כן צריך לגרוס ולא מפרש ניחוש ממש שלא היה מזכיר זה ליעקב שהבר ידע כי לא נחש ביעקב : (ג) מעט שבעים נאמר כאן כו׳ · כ"ה בילקוט וכצ"ל וגי׳ דהכא שבעים נפש צ"ל דנפש בהמה במשמע : ראובן

רש"י

היו עמדי · בהרבה תפלות נפקדה : ויזכור אלהים את רחל והדין נותן שהכניסה צרתה לביתה · אלהים דורש : עד שלא תלד האשה הסרחון נתלה בה משתלד הסרחון תלוי בבנה : הדא מקמתא · שום דבר : אסף אלהים את חרפתי · בפלגש בגבעה ארור נותן אשה לבנימין · שהתירו לו החרם : אסף אלהים את חרפתי בימי ירבעם · שניגף אביה : יוסף ה׳ לי בן אחר אחר למחלוקת דאמר רבי פנחס מתפלת רחל לא חלק יהודה ובנימין עם עשרת השבטים : אחר שעשה מעשה אחר · זה ירבעם שעבד לאל

מתנות כהונה

לבן : ה"ג אל יפלגה עמו כי ברבים וגו׳ דאמר : והדין נותן · לכך כתיב אלהים לשון דין : דן יוסף ובנימין · פסוק הוא בד"ה : בזכות דן · בן בלהה צרת רחל : שלשה מפתחות כו׳ · שאינם נמסרים ביד השליח כדאיתא במסכת תענית פ"ק : מקמתא · פי׳ הערוך מלאכה זו : ברך · בכך : מאן תבר כו׳ · מי שבר מלאכה וכלי זה : ה"ג בילקוט מקמתא בכך : ארור נותן וגו׳ · וסוף שאלו על הנדר : ולא עצר וגו׳ · נתבאר לעיל פ׳ ס"ה : ה"ג אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם כו׳ עד ואין מעידין אלא עד שלשה ימים : שחסדם גרס׳ : ה"ג השילוני שנאמר ויקבצו עליו וגו׳ : עם י׳ השבטים · כלומר לא נשתתפו עמהם במחלוקתם על מלכות בית דוד : ואלכה אל מקומי גרסינן : סכום קטע כו׳ · סכום קבוע ונכרת פרש לי ובילקוט גרס סכום קבוע : אמור כו׳ · איט

פירוש מהרז"ו

סי"ב באדם ובאיוב ע"ש : אוי להם · לעיל פל"ג ס"ג ושם ג"כ רשב"ן : ד מה זכירה זכר · וכ"ה לעיל פל"ג ס"ג ופנ"א ס"ה ובמ"ר פ"ט סי׳ כ"ד ובכ"מ שכתיב ויזכור שואל מה זכירה זכר דלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש : והדין נותן · שגם מדת הדין הסכים ע"ז וע׳ במ"ר ר"פ כ"א בדין הוא כו׳ : דן יוסף ובנימין · דה"א ב׳ ב׳ · ואין זה כסדר תולדותן ע"כ דורש ע"ז וכ"כ היפ"ת : ג׳ מפתחות · תענית ד"ב ד"ר פ"ז ס"ו : וי"א : ומי שחושב רק ג׳ ס"ל דגשמים היינו פרנסה : ה בפלגש בגבעה · שמ"ש יוסף ה׳ לי בן אחר היינו בנימין והחרפה שאמרו לכל מי שיתן אשה לבנימין ואח"כ אסף חרפתי כשהתירו הדבר כמ"ש רש"י במדרש : בימי ירבעם · שאביה חרפו וע"ל פס"ה ס"כ ואסף חרפתי במ"ש ויגפהו : ו אחר · שהיל"ל בן שני ע"כ דורש אחר כו׳ · וע"ל פכ"ג ס"ח זרע אחר שיוסף הוא י׳ שבטים ובנימין עם שבט יהודה · ומ"ש לפנים מנהר כו׳ ע׳ במ"ר ספ"ז סי׳ כ"ה וש"כ : למחלוקת · פירוש בשעה שנחלקו ירבעם מיוסף ורחבעם מיהודה לשתי ממלכות ומ"ש לא חלק פי׳ שלא לקח חלקו עם יוסף אלא עם יהודה : מעשה אחרים · ע"ד שנקרא אלישע אחר · אך תימא הרי ירבעם מיוסף וא"כ תיבת אחר על יוסף וזה שלא כפשט הכתוב ואולי הכוונה על בנימין בפלגש בגבעה שנעשו כירבעם וצ"ע : ז מסורת היא · לקמן פע"ה ס"ה ופפ"ד ס"ה ופצ"ע סס"ב פסיקתא רבתי פי"ב סי׳ ו׳ באריכות : הצאן · ע"ל פ׳ ס"ה סי"ד : ח נסיתי ובדקתי · דנחשתי עם ויברכני הוא ב׳ דברים סותרים ע"כ דורש נוטריקון נסיתי וחשתי והחושש בודק וסמך לדבר משנה דאין חוששין

יפה תואר

כיון שלא ילדה לו · ואין קשר הבנים אשר יקשר את רחל אליו · ואחר שיגרשנה יקח אותה עשו אחר שהיא עלתה בגורלו · דא"ר יודן בשם ר׳ אייבו כו׳ · פי׳ מ"ש כי ברבים היו עמדי הכוונה כדר׳ יודן שבזכות תפלות רבות נפדה יעקב כי רחל נפקדה וכדלעיל : וישמע אליה אלהים בזכות יעקב · כי הקרא הוא מיותר לכן דריש על יעקב וכן ויפתח את רחמה הוא מיותר ודריש בזכות האמהות שהתפללו עליה כדלעיל סוף פ׳ ע"ב : אוי להם לרשעים כו׳ · פירשנוהו לעיל בפל"ג : והדין נותן כו׳ פי׳ מדכתיב ויזכור אלהים וזה מדת הדין לכן אמר והדין נותן וע"ל בפ׳ ע"א ובפל"ג : שלש מפתחות ביד הקב"ה · ואין בריה שולטת עליהם לא מלאך ולא שרף · כ"ה בד"ר פ"ז ובפ"ק דתענית גרסינן ג׳ מפתחות לא נמסרו ביד שליח · ובתענית בגמ׳ ובעין יעקב האריכו בזה המפרשים בסתירת הדברים מה שמצינו בנביאים שהחיו את המתים · ובאלישע שנתן בן לשונמית · ובאליהו שעצר את המטר ורבים מחסידים שהביאו מטר ועוד ע"ש · ועיקר הכוונה באומר שלא נמסרו ביד שליח משום שהם מושגחים מאתו ית׳ ונחשבים כענין נסי ולא כשאר הענינים שהם ביד הטבע וגם זה הוא הטעם מה שלא מנה עוד דברים שהם ביד הקב"ה שלשה אלו לא נמסרו ביד שליח · משא"כ בשאר דברים · משום שהשלשה אלה דומים לנסים ונפלאות · ולפעמים שהם גם נגד הטבע לכן ביד ה׳ המה : תלוי בבנה · וז"ש אסף אלהים את חרפתי כי תתלה הסרחון בבנה · ומה שלא פי׳ חרפתי זה חסרון הבנים כי זה לא חרפה היא רק חסרון הטבע : מקמתא · קערה : בפלגש בגבעה · מרבויא דאת קדריש שדברה ג"כ על העתיד בנבואתה ויתכן כי הסרת החרפה הוא משלשה פנים · הא׳ כי ינטדק לאמר לא כי הוא העון · וע"ז אמר עד שלא תלד האשה כו׳ · והב׳ כי יתקן את המעוות וע"ז מביא מפלגש בגבעה שנתקן המעוות והסר החרפה · והג׳ במות המחרף וכמ"ש ואסירה את ראשו והסירותי חרפה מעל ישראל · וע"ז מביא בימי ירבעם שמת אביה · ולכן דרש אסף אלהים את חרפתי בשלש הסבות האלה : בפלגש בגבעה שאמרו ארור נותן אשה לבנימין ונסתלקה החרפה ע"י בנות שילה שחטפו להם לנשים · ושילה ידוע הוא שהיה ליוסף · וכן בימי ירבעם שהיה מיוסף הוסרה החרפה ע"י מות אביה וע׳ לעיל פס"ס : מתפלתה של רחל כו׳ · א"א לפרש כי לולא תפלתה מרדו גם יהודה ובנימין במלכות בית דוד · דהא בתוכחת שלמה כתיב רק את כל הממלכה לא אקרע וגו׳ למען דוד עבדי · וה׳ נשבע לדוד שלא יכבה נרו לעולם · ואיך היתה מלכותו נפסדת לולא תפלת רחל · וגם שתפלתה לא היתה רק על בנימין ולא על יהודה · ואולי אם לא התפללה רחל היה נשאר רחבעם נשיא במתי מעט למען היות ניר לדוד ולא היה לו שבט שלם · ומתפלת רחל שלא ימרוד בנימין ומשל על שבט שלם היתה הסבה כי גם יהודה נשארו נאמן לבית דוד · כי יהודה ובנימין ישבו יחד בירושלים ונחשבו כשבט אחד : כיון שנולד יוסף כו׳ גירסת הילקוט ויהי כאשר ילדה רחל כיון שנולד שטנו של עשו דאמר ר׳ שמואל בר נחמן כו׳ ולפ"ז בא לתת טעם מ"ש השתא דנולד יוסף בעת שבקש ללכת לבית אביו ואמר לפי שנולד שטנו של עשו שיגור מפניו ומייתי ראיה מרשב"ן דהוא שטנו של עשו · אבל לפי גרסת המדרש נראה דמהאי קרא הוא דיליף שיוסף הוא שטנו של עשו · מדחפץ לשוב לביתו אחר שנולד לו יוסף וסר הפחד ממנו מפני עשו · ומייתי דברי רשב"ן לטעם למה הוא יוסף שטנו של עשו יותר מאשר השבטים · משום שהוא מצעירי כאמן כי יפליא ה׳ לעשות אשר עשו הגדול יפול בידי הצעיר והכי איתא בפסיקתא רבתא יוסף היה קטן וזכה לבכורה ועשו היה בכור ואבד בכורתו · יוסף הודה בתחית המתים פקוד יפקוד · ועשו כפר בתה"מ הנה אנכי הולך למות ועוד שם תלופים שונים · וע"ע בתנחומא פ׳ ויחי סי׳ י"ד דברי ר׳ שמואל בר נחמני באריכות : בניה של רחל · זה יוסף ובנימין · כי עמלק נפל ביד שאול וכן המן ביד מרדכי · ועמלק ג"כ נפל ביד יהושע וכן לעתיד וע"ע בפרק יש נוחלין : סכום קטע פר׳ · מ"ש אא"ז פירש אמור הסכום קצוב כו׳ היה כתוב בגליון המדרש לפרש מ"ש סכום קטע פירוש אמור הסכום קצוב ופרש מה שכרך · משום שלשון נקבה הוא לבאר ולפרש היטב ואמר המדרש

ידי משה

והיה מתיירא שלא יפלגה עמו לרחל וה"פ שלא יאמר זו שילדה יפלגה עמו פירש לאה שילדה יפלגנו עמו פירש אף שהיא מזומנת לו וזו שלא ילדה אל יפלגה עמו וישא עשו אותה ודוק אי נמי שלא יאמר זו שילדה יפלגה וכו׳ פירוש שלא יקח לבן את רחל ממנו מתוך שלא ילדה לו וק"ל : בימי ירבעם · שניגף אביה שהיה משבט יוסף וכדאמר ר׳ שמעון בר נחמני וכו׳ ולמה ניגוף עד סוף המאמר עיין לעיל פרשה ס"ה ותמצא כל פי׳ זה המאמר מה שכתבתי שם : ומה אם מלך שהונה את המלך וכו׳ וקשה מאי ק"ו זה וי"ל דס"פ לפי דאיתא כלום מתקנא אלא מלך במלך חכם בחכם וא"כ מלך המקנא במלך.

להלן בע' נפש · אף כאן ע' · ויברך ה' אותך לרגלי · [א] כל מקום שהצדיקים הולכים ברכה משתלחת · ירד יצחק לגרר באת ברכה לרגלו · שנאמר (בראשית כו) ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה וגו' · ירד יעקב אצל לבן ובאת ברכה לרגלו · שנאמר ויברך ה' אותך לרגלי · יוסף ירד אצל פוטיפר באת ברכה לרגלו · שנאמר (שם לט) ויברך ה' את בית המצרי · ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי · (ד) ראובן בעי בי ושמעון בעי בי : **ט** וענתה בי צדקתי ביום מחר · ר' יהודה בר סימון אמר כתיב (משלי כז) [ב] אל תתהלל ביום מחר · אתה אמרת וענתה בי צדקתי ביום מחר · למחר בתך יוצאת (ה) ומתענה · שנאמר (בראשית לד) ותצא דינה בת לאה · ויאמר לבן הן לו יהי כדברך · א"ר חייא רבה כל דבר ודבר שהיה לבן מתנה עם יעקב (ח) היה חוזר בו י' פעמים למפרע שנאמר הן לו · ורבנן אמרי [ג] מאה פעמים שנאמר ואביכן התל בי והחליף את משכורתי עשרת מונים י' פעמים · דאין מנין פחות מעשרה · וישם דרך שלשת ימים וגו' · ויעקב רועה את צאן לבן הנותרות · (ט) ריש לקיש אמר נותרות מנהון בישן מנהון עקרן מנהון קוסרין נתרת כתיב (כמד"א [ד] ונתור כביה וסיניה דקיסר) : **י** ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון · [ה] חוטר חיור דלוז ודדליף · כך היה אבינו יעקב נותן את המקלות בשקתות המים והיתה בהמה באה לשתות ורואה את המקלות ונרתעת לאחוריה והזכר רובעה והיתה יולדת כיוצא בו · א"ר הושעיה נעשו המים זרע בתוך מעיהם ולא היו חסירות אלא צורת הולד בלבד · מעשה בכושי אחד שנשא לכושית אחת והוליד ממנה בן לבן · תפס האב לבן ובא לו אצל ר' א"ל שמא אינו בני א"ל היה לך מראות בתוך ביתך א"ל הן א"ל שחורה או לבנה א"ל לבנה · א"ל מיכן שהיה לך בן לבן · א"ר הונא דבית חורון מלאכי השרת היו טעונים מתוך צאנו של לבן באים ונותנים בתוך צאנו של יעקב · [ו] הה"ד שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן עולים על הצאן אין כתיב כאן אלא העולים מאליהם היו עולים · ר' תנחומא אמר (ו) שטף של גשמים · רבנן אמרי ענני כבוד · ובהעטיף הצאן לא ישים והיו העטופים ללבן · ר' יוחנן וריש לקיש · רבי יוחנן אמר בכירייא דלבן · ריש לקיש אמר לקישיא דלבן : **יא** ויפרוץ האיש · ר' שמעון בר אבא אמר [ז] מלמד שנפרצה לו פרצה מעין דוגמא של עולם הבא · היך מה דאת אמר (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם : רבי אבא בר כהנא אמר מאה ותרתין רבוון שבעה אלפים מאתן עדרין הוו ליה לאבינו יעקב · רבי לוי אמר ששים רבוא כלבים · רבנן אמרי מאה ועשרין רבוא · ולא פליגי מאן דאמר ששים רבוא לכל עדר ועדר חד כלב · מאן דאמר מאה ועשרים רבוא לכל עדר תרין כלבין : **יב** וישמע את דברי בני לבן · חזקיה אמר [ח] עד שלא ירד יעקב אבינו לשם לא נפקד בזכרים · וכיון שירד יעקב אבינו לשם נפקד בזכרים · הה"ד וישמע את דברי בני לבן · את כל הכבוד הזה · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר אין כבוד אלא כסף · המד"א (נחום ב) בוזו כסף בוזו זהב ואין קצה לתכונה כבוד מכל כלי חמדה · וירא יעקב את פני לבן · בר סירא אמר לב אדם ישנה פניו בין לטוב ובין לרע :

מסורת המדרש א עיין ברכות דף מ"ב · סנהדרין ל"ט · ספרי פרשה עקב פסקא ל"ח · ילקוט עקב רמז תתנ"ד · ילקוט שמואל רמז קמ"ג · ילקוט מלכים רמז ר"י · ב ילקוט משלי רמז תתקס"א · לקמן פרשה ע"ד · תנחומא כאן סימן י"א · ג עיין מ"ש בשפתי חכמים שהאריך בפסוק זה · ד חולין דף נ"ט · ילקוט עמוס רמז תקמ"א · ה ילקוט כאן רמז ק"ל כה"ע · ו לקמן פרשה ע"ד · ז בבא בתרא דף ע"ו · קהלת רבה פרשה ט' פסוק י"א · ה לעיל פרשה כ"ז · במדבר רבה פרשה כ' · תנחומא סדר בלק סימן י"ב :

חדושי הרד"ל

(ד) ראובן בעי בי ושמעון בעי בי · ובילקוט הגי' בעי בית וכ"מ קצת בפרש"י בתומס אבל אין נראה שהרי קטנים היו עדיין והגדול שבהן בן ו' שנה כמ"ש הרמב"ן : (ה) ומתענה · כד"א וישכב אותה ויענה והוא נגד ל' וענתה בי ויעקב היה לו גרס בענין דינה כמש"ל פ"פ ע"ש : (ו) שטף של גשמים ע"ל פי"ג כשהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה ע"ש :

אתה כתיב כמד"א כו' · פי' מנ"ש שהוא מלא עפ"י מסורה · ונ"ל דט"ס בכאן וצ"ל נותרות כתיב · והכוונה מדלא כתיב הנשארות נוכל לומר שהוא בינוני פועל מגזרת תס"כ ובא כאן הנה באותיות או"י תלוף הדגוש כמו תיעשה (שמות כ"ס) :

חדושי הרש"ש

קטע" ותיבות „פרש מה שכרך" ביאור למ"ש „פרש אגר") : (ח) היה חוזר בו עשר פעמים למפרע · נ"ל דר"ל דהחלוק בין תנאי הראשון להחזרה היה בעשרה פעמים רצוני דתנאי הראשון היה עולה ליעקב י"פ נגד תנאי החזרה · כי פי' עשר פעמים (בלתי מלת למפרע) מתפרש כפול י"פ · אבל עם מלת למפרע מתפרש בהיפך דהיינו חלק עשיריות · וכן בחלק (קו א') זקינה אומרת בשום וילדה א"ל בפחות ב' וג' פעמים דר"ל החלי או שליש משויו שאמרה הזקנה : (ט) ר"ל א' נותרות מנהון בישין כו' נתרת

רש"י

לאל אחר : רבנן אמרי ק' פעמים דכתיב והחליף את משכורתי י' מונים ואין מנין פחות מי' : נתרת כתיב · מנהון קווסרן חולות קווסר כדקציר ורמי בערסיה קצירי ומריעי : ר' תנחומא אומר ברודים שטף של גשמים · לשון ברד גשמים : ר' יוחנן אמר בכירי' של לבן ר"ל אמר לקישייא דלבן · ר"י דורש העטופים כמו ועמקים יעטפו בר · ריש לקיש דרש כמו בהתעטף עלי נפשי וכמו כי רוח מלפני יעטוף ומתרגמינן מתלהי ולאי כלומר אותן שהיו יגעין ועייפין ולא היה כחן יפה לקבל הריון מהרה כמו הבריאות : ויפרוץ האיש נפרצה לו פרצה מעין העולם הבא ק"כ ריבוא לאן היה לו ליעקב אבינו ומפרש בתנחומא נאמר במצרים וירב העם ויעצמו מאד והיו ס' ריבוא וכאן כתיב מאד מאד ב' פעמים לומר שהיו ק"כ : רבי תנחומא · מאה ותרתין ריבוא ושבעת אלפין ומאה עאנים הוו ליה ליעקב מאד מאד דורש כפלים בדגלים :

תמן לקבל ההריון מהרה : מעין עולם הבא · עיין במדרש קהלת בפסוק שבתי וראה : ושבעת חד כלב · וסבירא ליה שהיו לו עדרים כיוצאי מצרים ודייק ויפרץ האיש מאד מאד וביוצאי מצרים ורחל באה עם הצאן כמו שפי' רש"י בסדר זה : לב אדם ישנה כו' ·

מתנות כהונה

מדברי הספר אלא מבחר א' כתבה בפנים : בעי בי · רוצה בי וחפץ ממני צרכו : הן לו · קרי ביה הן לא כלומר מתחלה הן ואח"כ לא וכתיב ותחלף את משכורתי עשרת מונים או דרש לו לשון מסופק והרעה : מבין · וזהו מונים לשון מנין : נותרות · משמע שנותרו מחמת גריעותן כמו שפירש רש"י בסדר זה : מנהון כו' · מהם רעים מהם עקרים : קווסרים · הערוך הביא ערך קווסר וערך נתר ולא פירשו ולפי הענין פירושו ענין חולי וכן פי' רש"י : נהרת כתיב · הנפולים והגרועים : ונתור כו' · במסכת חולין פרק אלו טרפות ופירש ונפלו שני הגדולים והקטנים : ודדליף · כן א"א ומין אילן הוא : שטף של גשמים · והביאו אותן העתודים מעדר לבן לעדר יעקב כד"א ואד יעלה וכאן כתיב העולים : ענני כבוד · כד"א ובהעלות הענן : בביריא · שנולדו ראשון פי' רש"י דדריש העטופים כמד"א ועמקים יעטפו בר כלומר שנתקשרו ליזקק בזכר ראשונה : לקישיא · המאוחרות כד"א בהתעטף עלי נפשי לשון יגיעה ועייפות ולא היה כח בהן : ושבעת אלפים גרסינן ופי' רש"י שהם כפלים בדגלים ודייק מאד מאד : לכל עדר ועדר וביוצאי מצרים כתיב ויעצמו במאד מאד : הה"ד וישמע את בני לבן · ואנו לפני בואו כתיב לב אדם ישנה כו' · כשלבו שלם עמו גם הסברת פניו ענוה בו וכן בהיפוך :

יפה תואר

קטע מלשון קצירה וקציבה · ואח"ז הביאו את הגליון בפנים המדרש וכן תמצא בסוף פנ"ה שהביאו פירוש המאמר בפנים המדרש : שבעים נפש · פי' מקנהו היה שבעים · כי הכתוב מדבר מבהמותיו ולא מנפש אדם : כל מקום שהצדיקים הולכים כו' · בא לפרש לרגלי לא כמו בגללי אך כפשוטו במקום שרגלי דרכה · וז"ש שהצדיקים הולכים כי הליכתם ודריסת רגלם מביאה ברכה · וכ"ה בפר"א מכאן אתה אומר יש רגל מתרכת בית ויש רגל מברכת בית : ויזרע יצחק בארץ ההיא וגו' · ודריש כי היתה ברכה בכל הארץ בשביל זריעתו ותולק על מה דאמרינן פס"ד שהארץ קשה והשנה קשה כו' : ראובן בעי בי ע' רש"י בתומס וברמב"ן וברא"ם : וענתה בי צדקתי ביום מחר אריב"ם כו' · טעם הדברים הוא לתת טעם למה קרה ליעקב את האסון עם דינה בתו וכמו לקמן פ"ב נותן המדרש טעמים שונים ע"ז · ופה מוצא הטעם מן המקרא וענתה בי צדקתי אשר בטח בצדקתו לאמר ללבן כי בזה שתלדנה כל הצאן נקודים וטלואים רבים וירבה שכרי מזה תכיר כי אלהי אבי בעזרי להרבות שכרי בצדקתי · ולפי שזה התפארות במה שאינו ברור כי אפשר שלא יהיה כן ולא תודע צדקתו אמר שזה הפך אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום · וכנגד זה נתענית בתו ולא נודעה צדקתו : עשרה פעמים למפרע · פי' להפריע לבטל ולהפך את דברו ומפרש ותחלף את משכורתי וגו' כי היה משנה את התנאים אשר היו ביניהם מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים עשר פעמים : ונרתעת לאחוריה כו' וכזה נתחזקה כח הדמיון בצאן וילדו עקודים נקודים וברודים כדמיון המקלות וכמו המעשה שהביא מן הכושי שכח הדמיון פועל בלידה ולר' הושעיה לא היו צריכות לזכרים כלל · אבל מעשה נסים היו · ומ"מ יעקב לא בטח בנס שיעשה לו ועשה תחבולה במקלות : מלאכי השרת היו טעונים כו' גם הוא סובר כר' הושעיה כי דרך נס היו · אבל חולק בזה דסובר כי היו שם זכרים אשר עברו את הצאן מעדרי לבן המובאים ע"י המלאכים · ושניהם באו להסיר התלונה מאבינו יעקב איך נהג בערמה · ואמרו כי הלידה היתה בדרך נס · ויעקב עשה במקלות רק להעלים את הנס : העולים מאליהם היו עולים · ולפ"ז אין הפירוש העולים לעבר את הצאן אך הנוספים והמובאים ע"י המלאכים מעדרי לבן · ור"ת ורבנן מודים בזה שמעדרי לבן עלו אבל חולקים על מ"ש ר"ה כי המלאכים הביאום או כי שטף מים הביאום והוכרים או כי ענני כבוד וע' רש"י ז"ל בתומס : מאה ותרתין רבוון כו' · לפי' הטעם שכתב רש"י ז"ל כי הוא כפלים מאשר היו בדגלים נריך לגרום מאה ועשרין רבוון שבעת אלפים ומאה · כי סכום הדגלים היו תר"ג אלף ותק"ן אנשים : הה"ד וישמע את דברי בני לבן · עיקר הדרש שנתברך בבנים הוא מהמקרא ויברך ה' אותך לרגלי כי ברכו בבנים וכמ"ש הרא"ם ז"ל · וז"ש כי ממקרא וישמע את דברי בני לבן הוא לראיה אל הדרש הזה : אין כבוד אלא כסף · כי לא נוכל לפרש כבוד כמשמעו כי יעקב לא הלך בגדולות ושררות · והטעם שנקרא כסף כבוד · כי בשביל הכסף יתכבד האדם : לב אדם ישנה פניו ולא יוכל להסתיר את רגשות לבו אם לטוב ואם לרע · וזה הטעם שצוה לו הקב"ה לשוב אל ארץ אבותיו ולא יתעכב עוד פה להרבות הון ועושר כמו שעשה לפני זה :

פירוש מהרז"ו

חוששין כו' : כל מקום · סנהדרין ד' ל"ט ב' ולקמן ס"פ פ"ו : **ט** מחר בתך יוצאה · אמיתת הענין בזה שדורש ס"ד כי לא תדע מה ילד יום היינו דינה שנולדה ביום שאמר יעקב וענתה בי צדקתי ביום מחר והשיבה לו רוה"ק איך יודע מה יהיה סוף של אותה שנולדה היום שלא תתהלל בה וכמ"ש לעיל בס"פ ע"ב שביום שנולד יוסף בסוף הז' שנים אז נולדה דינה ע"ש הכרח הלימוד וע' רד"ל שעל שאמר יעקב וענתה נענש במ"ש בשכם ויענה וזה עפ"מ ממעל ומנגד ולזה ג"כ כוון המדרש דממ"ש ילד יום לבד היה אפשר לומר על יוסף שנולד ביום זה · וע"ל פ"פ ס"ד וע' סוף מ' סופרים : עשר פעמים · עשרת מונים ת"א עשר זמנין : פחות מעשרה · כי כל המספרים בנויים על מנין עשרה עד י' יחידות עד י' עשיריות מאות וכו' ע"כ שהם מנין עשרה ותפסת מועט תפסת : קווסרין · במ"ע פי' בל"י ורומי חלשין מפני חולי פנימית : **י** חוטר חיור דדלוז · ומלת לבנה תאר כמו לח ומוסב על לוז וערמון אבל אונקלוס תרגם חוטרין דלבן דפיבין דדלוז ודדלוף ולפי"ד לבנה מין עץ וכן פירוש רש"י וכמו שכתוב אלה ולבנה : המים היו נעשים · וזהו ויחמנה בבואן לשתות : מלאכי השרת כו' · שהכתובים מכחישים זה את זה שכאן כתיב ויחמו הצאן אל המקלות ותלדנה ושם כתיב ויאמר אלי מלאך כו' וראה כל העתודים העולים וכתיב עוד ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי ומכריע שמה"ש כו' ומה שכתוב ויצל אלהים דורש את"ז : העולים מאליהם · וכ"ה לקמן פע"ד סס"ג ובילקוט והעולים משמע שיש חדוש בעלייתן כו' וזה נקרא מאליהן וכמ"ש ריש פי"ר באבני בהמ"ק : שטף של גשמים · לקמן פע"ג סס"ג : לקישיא · כמ"ש בת"א וכמ"ש ויק"ר פ"ל ס"ג ובעבודת כוכבים ד"ז · מדרש תהלים ק"ב שמ"ש תפלה לעני כי יעטוף פי' מתאחר : **יא** פרצה מעין דוגמא · הרס ויולדת ביום א' כתרנגולת יולדת הביצים · וע' ילקוט מיכה ב' ולעיל פס"ע ס"ה : מאה ותרתין רבוא כו' · מצאתי בילקוט שם ע"פ עלה הפורץ מדבר ביעקב שכתוב בו ויפרוץ האיש מאד מאד · ר"ת ב"א אמר ק"כ רבוא שכתוב וירב העם ויעצמו מאד ושם היה ס' רבוא וכאן ב"פ מאד בכפלים (וכ"כ היפ"ת) · וגם היפר איתא שהי"ל ר' עדרי צאן · ובספר"א פל"ז א' שהי"ל ה' אלפים וה' מאות שהמנחה ששלח היה מעשר מכל צאנו : **יב** לא נפקד בזכרים · כמ"ש במ"ר פ"כ סי"ט · וגם' סה"י שהיו צאנו משונים בגידולם ומוכרם ביוקר גדול וכו' ע"ש ובאבות פ"ו ואין כבוד אלא כתיב היפר איתא' שבשנה ד' שבא יעקב ילדה עדינה אשת לבן ג' בנים : אלא כסף · כמ"ש בסה"י

ידי משה

כמלך אינו כ"ב עון ודוק : ויאמר לבן הן לו יהי כדבריך אמר ר"ח וכו' עד היה חוזר י' פעמים שנאמר הן לו · עיין פי' מ"כ אך קשה והלא כתיב בהדיא ותחלף עשרת מונים וי"ל לפי שמצינו שבחמשה [illegible] ושתי פעמים כאן דכתיב אם [illegible] עמו ה' פעמים ובכל פעם [illegible] הכתוב במלת הן דקא יתיר [illegible] נעשה ט"ן נמצא שחזר חמשים [illegible] פליגי ר"ת ורבנן פלוגתא רחוקה כזו שר"ח יאמר י' פעמים ורבנן יאמרו מאה פעמים אבל לפי דרכנו אתי שפיר שר"ח אומר עשרה פעמים עבר על ה' תנאים שהתנה ורבנן אמרי עשרים פעמים דהיינו על ה' תנאים עבר עשרים פעמים סך הכל מאה פעמים ודוק : ונתור כביה ושיפים [illegible] דבי עלאה ושאג האריה ונשמע קולו ש' פרסה [illegible] ושבעה אלפין ומאתן · פי' מדכתיב מאד מאד [illegible] מאות אלף ושלשת אלפים וה' מאות וחמשים והכא [illegible] ובזוהר איתא' בפסוק כי מעט אשר היה לפני ו[illegible]

אמר לו הקב"ה חמיך אינו מסביר לך פנים ואת יושב כאן שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך:

פרשה עד א ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך: כתיב (תהלים קמב) זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים·[א]והלא אין ארץ החיים אלא צור וחברותיה · תמן שובעה תמן זולא · ואת אמרת חלקי בארץ החיים אלא ארץ שמתיה חיים תחלה לימות המשיח · ריש לקיש בשם בר קפרא מייתי לה מהכא (ישעיה מב) נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה · א"ל הקב"ה (א) אתה אמרת חלקי בארץ החיים שוב אל ארץ אבותיך (ב) אביך מצפה לך אמך מצפה לך אני בעצמי מצפה לך · ר' אמי בשם ריש לקיש אמר נכסי חוצה לארץ (ג) אין בהם ברכה אלא משתשוב אל ארץ אבותיך אהיה עמך [ב] הכא את אמר ואהיה עמך ולהלן את אמר (שמואל ב ז) ואהיה עמך בכל אשר הלכת · אלא דוד ע"י שהוא מפרנס את ישראל היה אומר לו ואהיה עמך בכל אשר הלכת · אבל יעקב ע"י שהוא מפרנס את ביתו הוא אומר לו שוב אל ארץ אבותיך וגו': **ב** וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה וגו' · אמר ר' שמעון בן גמליאל (ד) [ג] בג' דברים אני אוהב את בני המזרח שאינן נושכין ואוכלין אלא חותכין ואוכלין · ואין חותכין בשר אלא על גבי השלחן · ואין נושקין אלא ביד · ואין נוטלין עצה אלא במקום רווח כענין שנאמר וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה במקום רווח · מתלא אומר בחקל דאית בה איזגרין לא תימר מלה דמסטירין: **ג** ויאמר להן רואה אנכי וגו' ואביכן התל בי · א"ר חייא רבה [ד] כל דבר ודבר שהיה מתנה עם אבינו יעקב היה חוזר בו י' פעמים למפרע שנאמר הן לו ·

רבנן אמרי ק' פעמים שנאמר ואביכן התל בי והחליף את משכורתי עשרת מונים ואין מונים פחות מעשרה·אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך וילדו כל הצאן · ר' ברכיה בשם ר' חנינא צפה הקב"ה מה לבן עתיד לעשות עם אבינו יעקב והיה צר צורה כיוצא בה · אם כה יאמר · אמר אין כתיב כאן אלא יאמר · רבי יודן ורבי איבו אמרו כי ראיתי את כל אשר עשה לך לבן אין כתיב כאן אלא את כל אשר לבן עושה לך · ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום וגו' · רבי אלעזר בן יעקב אמר לו ולדורותיו · [ה] אין דור שאין בו כאברהם · ואין דור שאין בו כיעקב · ואין דור שאין בו כשמואל · ויאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן נקודים וברודים · א"ר הונא דבית חורון [ו] עולים אין כתיב כאן אלא העולים מאליהן היו עולין · ר' תנחומא אמר שטף של גשמים · רבנן אמרי ענני כבוד · ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי · כזה שהוא מציל (א) מן (ה) הנצולת: **ד** ותען רחל ולאה ותאמרנה לו · למה מתה רחל תחלה · ר' יודן ור' יוסי · ר' יודן אמר שדברה בפני אחותה · א"ל ר' יוסי ראית מימיך אדם קורא ראובן ושמעון עונה אותו (ו) והלא לרחל קרא ורחל ענתה אותו · על דעתיה דר' יהודה ניחא על דעתיה דרבי יוסי לא מתה אלא מקללתו של זקן שנאמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה [ז] והיה כשגגה היוצא מלפני השליט · ותגנוב רחל וגו' ותמת רחל וגו' · הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו וגו' · אפשר כן אלא אם הוה קוקיא טבא הוה נסיב לה · (ז) פטיקלין טב הוה נסיב ליה: **ה** כי כל העושר אשר הציל אלהים מאבינו וגו' · ויקם יעקב וישא את בניו · א"ר יוחנן כתיב (קהלת י) [ח] לב חכם לימינו ולב כסיל

מסורת המדרש א עי' כתובות קי"א · וירושלמי כלאים פרק ט' וירושלמי כתובות פרק י"ב הלכה ג' · וע' שמ"ר פרשה ל"ב · פסיקתא רבתי פסקא א' ס"ד · ותנחומא סדר ויחי סי' ג' · ילקוט כאן רמז קל"ו · ילקוט תהלים רמז תתפ"ח · ועיין ילקוט ישעיה רמז שט"ו · ב מדרש שמואל פרשה כ"ו · ג ברכות דף ח' · קה"ר פרשה ז' פסוק כ"ג · תנחומא סדר חוקת סי' ו' · פסיקתא דרב כהנא פסקא ד' · ילקוט כאן רמז ק"ל · ילקוט מלכים רמז קע"ז · ד לעיל פרשה ע"ג · תנחומא כאן סימן י"א · ה לעיל פרשה כ"ז · ו לעיל פרשה ע"ג · ז מועד קטן דף י"ח וש"נ ·

חדושי הרש"ש

(א) מן הנצלות · יתכן שהכוונה מאותן אשר נצללו במים · והוא נראה לר"ת שאמר שטף של גשמים · ובזה מיושב היטב מה שמסדר דרשה דקרא דויצל כו' הכתוב מוקדם · אחר פלוגתתן בקרא דהעולים כו'

חדושי הרד"ל

(א) אתה אמרת חלקי בארץ החיים · נגי' הספרים נ"ל שזהו מ"ש יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי גם מ"ש אח"כ בעת מיתתו ונשאתני ממצרים · אך לגי' זו אין במקרא זה דזעקתי שום הוכחה · דמה שמסיים א"ל הקב"ה שוב אל ארץ אבותיך אין רמז במקרא · ע"כ כמדומה אמרת אתה מחסי חלקי בארץ החיים שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך ור"ל אתה בטחת בי והיית מתפלל תמיד שאהיה למחסה לך וכמ"ש שם אם יהיה אלהים עמדי ושמרני והשיב לו ע"ז חלקי ב אימתי תהיה לחלקי כשתהיה בארץ החיים והוא כל' המקרא זכריה ב' ונחל ה' את יהודה חלקו על אדמת הקדש ומייתי לי לפרש שוב אל ארץ אבותיך ולא כאן: (ב) אביך מצפה כו' אמך כו' · דרש אל ארץ אבותיך שאביך מצפה ולמולדתך שאמך זו ילדתך מצפה ואהיה עמך שאני מצפה להיות עמך שם: (ג) אין בהם ברכה כו' · אל ארץ אבותיך אהיה עמך ר"ל ואברכך שם ויליף עמך מן ואהיה עמך ואברכך הכתוב ביצחק בר"פ תולדות: (ד) בג"ד · ומונה והולך ד' ובקה"ר פ"ז פי"ט ל"ג נהא דאין חותכין בשר כו' וכ"ה בילקוט כאן · ומן הש"ס דברכות (ט:) (ה) הנצולת · כאן י"ל ל' כמציל מן האחרי שהן שלו ור"ל שלא כמו שאמר לבן הצאן צאני כו' שהיו ראוים לאיבוד כמש"ל בפרשה זו כך גזר הקב"ה לאחרי שיהיה טורף כו' · וא"ת שהיה רוצה ט' רק יעקב כע"ה הנינן · אבל ל' נצולת דלעיל פס"ז ודאי פי' כדברי המ"כ · וכן בערוך הביא שניהם יחדיו ופי' כן: (ו) והלא לרחל קרא תחלה ורחל עונה · כנ"ל: (ז) פטילקין טב · פי' במ

מתנות כהונה

פרשה עד תמן שובעה כו' · שם השובע ושם הזול ועיין זה בירושלמי דסוף כלאים ובפ' הנושא במסכת כתובות ולקמן פרשה נ"ו: במקום רווח · בשדה כדי שיראו שאין שם בני אדם ששומעין סודותיהם כדאיתא בפ"ק דברכות: איזגרין · מצאתי בא"כ שפי' ענין גלים ועיים והביא ראייה לדבר ופירושו בשדה שיש שם גלים ובנפשיות אל תאמר בו דברי סתר פן יש טמון שם שום אדם וישמע קולך: שנאמר הן לו · נתבאר לעיל: מה לבן עתיד כו' · באיזה אופן יקבע לו שכרו: ה"ג אם כה אמר אין כתיב כאן: עושה · משמע עושה עכשיו במחשבתו אשר הוא חושב עליך: ויאמר אלי גרסינן: לו ולדורות · לעיל בפרשה כ"ו דרש כן על אברהם ואע"ג דכאן לא כתיב יעקב כי אם פעם אחת מכל מקום מצינו בפרשת ויגש יעקב שתי פעמים ואולי כי שם עיקר מקומו: ה"ג שא נא עיניך וראה: מא כדלעיל: הניצולות · פי' הערוך הגרועות: ניחא · שמתה תחלה: ותגנוב וגו' · כענין גזירה שוה קדרים: אפשר כן · שיעקב נתן ללבן מאומה בעד בנותיו שאמרו מכרנו: קוקיא · פי' הערוך עדר: ופטיקלין · הערוך הביאו ולא פירשו וגרס פטיליקין ולפי הענין הוא מנה יפה ונחמד וכן מוכח בהדיא באיכה רבה בפסוק ויגרס ובמדרש חזית סוף

רש"י

פרשה עד תמן שובעא · תמן זולא · נכסי חוצה לארץ אינן בכלל ברכה אל ארץ אבותיך ואהיה עמך · ולהלן הוא אומר אנכי עמך ו אשר תלך אפילו בחוצה לארץ: יהיה עמדי · עמודי · סומכי: כל דבר ודבר שהיה מתנה עם יעקב אבינו היה חוזר בו עשרה פעמים למפרע שנאמר הן לו: שנאמר עשרת מונים ואין מנין פחות מעשרה: צפה הקדוש ברוך הוא מה לבן עתיד לעשות ליעקב אבינו והיה צר צורה כיוצא בה: אם כה אמר אין כתיב כאן אלא אם יאמר לעתיד עושה לך לעתיד לו ולדורות: ויצל אלהים · כזה שהוא מציל את הנצולות

פירוש מהרז"ו

תורה · כי כבוד שכתוב בחכמים למוד מעניינו שמדבר בתורה · וכבוד שבבני לבן למוד מענינו שמדבר בכסף וזהב: א"ל הקב"ה · ובריש פרשה הסמוכה אית' שא"ל שוב על שהתפלל וג"ז אמת רק שעתה נתקבלה תפלתו:

פרשה עד סימן א כתיב זעקתי · כמש"ל סי' י"א שיעקב אמר ס' תהלים ובילקוט תהלים קמ"ב מבואר יותר וז"ל מדבר ביעקב זעקתי אליך ה' אם יהיה אלהים עמדי · אמרתי אתה מחסי ושמרני בדרך הזה · חלקי בארץ החיים ושבתי בשלום אל בית אבי · אמר יעקב איני יוצא אלא ברשות א"ל הקב"ה כו' הרי לך רשות שוב וגו' ע"כ: שמתיה חיים · פסיקתא פ"א ס"ד לקמן פצ"ו ס"ו שמ"ר פל"ב ס"ב כתובות קי"א ירושלמי כלאים פ"ט ילקוט כאן ויחז' כ"ה: לעם עליה · וע' ד"ר פ"ה סט"ו בא"ת: אל ארץ אבותיך · שהיל"ל שוב אל חברון ע"כ דרש שאבותיך הם יצחק ורבקה מצפים לך (וע' רד"ל וכ"כ היפ"ת): **ב** איזגרין · יתכן שצ"ל אזגדין פי' שלוחים אע"פ שהולכים בשליחותם ואינם עומדים [הגהתו לא טובה כי המשל בקש לדבר בחרוז · והיפ"ת כתב כי איזגרין הוא מרגלים]: **ג** אר"ח רבה · לעיל פמ"ג ס"ט ולקמן פ' זו סי' י"א: עתיד לעשות · שעתיד לשנות לו שכרו ועשה לו הש"י כאשר יאמר בעת השינוי: כל אשר לבן עושה · ראיתי הוא עבר ועושה הוה · ופי' ראיתי בעת ההבטחה מכבר מה שעושה עתה בעת השינוי: אין דור כו' · בסוף מד"ש תני ר"ח אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל לשון חיבה ל' זירוז ר"ח אומר (וכן כאן ר"ח) אין דור שאין בו כאברהם כו' כיעקב כמשה כשמואל ע"כ (וזה על פי מדה יו"ד) וע' מתנות כהונה · ויתכן שסובר כאן כמו שכתוב במדרש רבה פי"ד ס"ם ל"א במשה שעל שכתוב בסנה שהקריאה היתה משה משה כך בכל הקריאות של משה על פי בנין אב ואם כן גם כאן היה הקריאה יעקב יעקב · ול' הילקוט ויאמר אלי מלאך האלהים יעקב יתכן שכוון לזה: העולים כו' מן הנצולת · ע"ל פע"ג ס"ס פ' וי' · וע"ל פס"ז ס"ד הלא אגלא: **ד** בשגגה · קהלת יו"ד ה' וע"ל סי' ט' · ובאג"כ פנ"ס: אפשר כן · איך אוכלים כסף · ומ"ש קווקיא ע"ל פס"ד סס"ז מהערוך: **ה** לב חכם לימינו · לקמן ספ"ב סי"ג במ"ר ס"פ כ"ב · ומ"ש ואח"כ את בנותיו חיבת ואח"כ

מיותר

יפה תואר

כתיב זעקתי אליך ה' וגו' מפוס דק"ל למה כפל לכתוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ולא אבותיך לבד · ובאברהם דכתיב מארצך וממולדתך כבר מדרים שם · וגם למה לא אביך כמו שאמר יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי · לכן דריש אל ארץ אבותיך אל הארץ כי קדושה היא · עתה נתונה לך הרשות לשוב אליה · ומביא את הפסוק חלקי בארץ החיים ע"ז הפסוק בילקוט בשם התנחומא חלקי בארץ החיים מתאוה אני לחזור לא"י אמר יעקב אף אני איני חוזר אלא ברשות א"ל הקב"ה רשות אתה מבקש שוב אל ארץ אבותיך: תמן זולא · ואע"ג דהכתובים הפליגו בשבח ארץ ישראל ונקראת ארץ זבת חלב ודבש ובשלוי מאד לספר הברכה אשר נוה ה' בא"י בפירותיה ומזונותיה · וכן ביומא פ"ז דריש בארצו מקום שווקים ופירש"י שם שיש בו משא ומתן וזה ידוע כי בא"י היה המסחר פרץ מאד רבתי על פסוק מפוס כל הארץ · מ"מ מקשה כיון דבתורבנה אין שם שובע וזול איך יכנסו בארץ החיים הלא החיים אשר בקרבה איננה לה מגד טבעה כיון שעתה חדלו · ורק שהיתה בקרבה ואיך יתארנה בתואר הזה אשר הוא נכון רק לגור אשר בה השובע והזול לימות המשיח · מזה תשמע כי התחיה תהיה מיד בבוא משיח צדקנו · ולא כשמואל הטוס"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות: אני בעצמי מצפה לך כדי שיעבוד את ה' כדי שיתיחד הדבור אליו שאינו נמצא לו בהתחברו לרשע כמ"ש בתנחומא ועוד שאין כנו"ל: הכא את אמר ואהיה עמך כו' פי' דהשנוי ביניהם דהכא כתיב מקודם שוב אל וגו' ואח"ז כתיב ואהיה עמך משמע בהליכתו שמה לא יהיה עמך דאל"כ היה לו לכתוב אנכי שוב אל ארץ אבותיך ושמה כתיב ואהיה עמך בכל אשר הלכת משמע כי גם בהליכתו כהו"ל ישמרהו ה' ויוליכו · וכ"ה בהגדת שמואל כי השנוי הוא בזה · ומשני דדוד היה מפרנס והיה צריך ללכת גם כהו"ל ללחום מלחמותיו ולהכניע את אויביו לכן היה ה' עמו גם כהו"ל שלא היה מפרנס אלא ביתו לא היה צריך ללכת כהו"ל: שאינן נושכין ואוכלין כו' · הנחשבים לאכילה ולסעודה כמדה תשיבה · וזה כי אין נושכין מן הפרוסה השלמה אבל לנתחים · וגם לא ינתחו בעת שישימו הפרוסה בקערה · כי לא לכבוד הוא אל האורחים חתיכות קטנות אבל ינתחו את הפרוסה על השולחן לעיני המסובין: היה צר צורה כיוצא כשהתנה לבן אם עקודים או נקודים יהיה שכרו · היה מרמה לשנות את תנאו בעת שהיו כי אם התנה על העקודים חשב לבן שהצאן מעוברות עם עקודים והנה את דברו לאמר אך הקב"ה צורת שוולדות נקודים וכן לספך: מן הנצולת פי' מהמנולה וכמו מגולה שאין בברכות · והכוונה כי יעקב הציל כמו אחר הייאוש כמציל מגוליתו של נהר ומזוטו של ים דב"מ כיאוש: שדברה בפני אחותה הגדולה ממנה ולא נהג בה כבוד: ראית מימיך אדם ושמעון עונה אותו כנ"ל · [וכן הכא מן הדין ענתה רחל תחלה אחרי שאליה קרא דמה דברי ר' יודן ועל דעתיה דר"י הוא ענין בפני עצמו]: כשגגה היוצא מלפני השליט שלא מדעתו · וכן יעקב לא כוון רק על אשר לקח בגנבה והיא לקחה לש"ש כדלקמן ואע"ג עם אשר תמצא ולכן הלא לא מנא את התרפים י"ל כיון דמנא קיתוניות במקומן כדלקמן חלב הקללה: קוקיא טבא פי' עדר נחמד אשר אליו נכסף וחמד ולכן אמרו כספנו מהוראת כוסף וח חכם לימינו וע' · ימין הוא העיקר ושמאל הוא הטפל · ויעקב נשא את בניו אשר הם לו לעיקר בראשונה ועשו נשא את הטפל בראשונה · [ואולי כטעמי הבנים הם קטנים וצריכים יותר לעזר אבי

ידי משה

על כל דבר מאה פעמים ואיתא בגמ' דסוטה דף י"א כשם התוספתא שמדה טובה מרובה ממדת פורעניות על אחת חמש מאות נמצא המדה הפשוטה היה ת"ר אלף הואיל והחליף לו תנאי ק' פעמים ועל כל פעם ראוי ליתן לו שכר אלף שברכתו של הקב"ה לא פחות מאלף ומדה טובה מרובה חמש מאות נמצא הוא ת"ר אלף וכתיב מאד מאד א"כ שהיה עוד ת"ר אלף ודוק:

צפה הקב"ה וכו' · והיה צר צורה כיוצא בה · פי' דקאי על ר"ח ורבנן שאמרו שהיה לבן על כל דבר עשרה או מאה פעמים א"כ איך אמר יעקב אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך וילדו כל דלמא בשעת לידה יחזור ויאמר עקודים יהיה שכרך ולא אי אפשר לשנות כי הטלאים יהיו לידה כבר לז"א ר"ב שצפה הקב"ה ר"ל הקב"ה היה יודע מה שיאמר לבן בפעם האחרון וכך הכבשים ולזה מביא ראיה ר' יודן ורבי איבו שהיה הקב"ה עושה מה שיאמר באחרונה ודו לרחל קרא ה"ג לרחל ולאה קרא שנאמר ויקרא לרחל וללאה: ותגנוב רחל ותמת רחל פיר

לשמאלו • [א] לב חכם לימינו • זה יעקב שנאמר ויקם יעקב וישא את בניו ואח"כ ואת נשיו • ולב כסיל לשמאלו • זה עשו ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואח"כ ואת בנותיו: וינהג את מקנהו ואת כל רכושו אשר רכש מקנה קנינו • מה שקנה מקנינו של לבן • הלך לגזוז את צאנו • [ב] בכל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם • ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה • [ג] והיא לא נתכוונה אלא לשם שמים אמרה מה אנא מיזיל לי ונשבוק הדין סבא בקלקוליה • לפיכך הוצרך הכתוב לומר ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה: ו ויגד ללבן ביום השלישי • א"ר אבהו (ג) מה שהלך אבינו יעקב לג' ימים הלך לבן ליום אחד • ויוגד ללבן ביום השלישי • (ג) שלישי לבריחה • א"ר חייא רבה מה שהלך אבינו יעקב לז' ימים הלך לבן ביום אחד • ממה נפשך רוצה ולא רוצה כבר כתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב • וכתיב ויוגד ללבן ביום השלישי שלישי לבריחה שנאמר ויקח את אחיו עמו וירדוף אחריו דרך שבעת ימים יומא דהוו קיימין ביה • הוי מה שהלך יעקב בז' ימים הלך לבן ליום אחד: ז [ד] ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה • מה בין נביאי עובדי כוכבים לנביאי ישראל • ר' חמא בר חנינא ור' יששכר דכפר מגדי • ר' חמא בר חנינא אמר אין הקב"ה נגלה לנביאי עובדי כוכבים אלא בחצי דיבור דכתיב (במדבר כג) ויקר אלהים אל בלעם • ר' יששכר דכפר מגדי אמר אין הלשון הזה ויקר אלא לשון טומאה • המד"א (דברים כג) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה • אבל לנביאי ישראל בדבור שלם בלשון חיבה בלשון קדושה בלשון שמלאכי השרת מקלסין אותו וקרא זה אל זה ואמר קדוש • רבי יוסי בר חנינא אמר אין הקב"ה נגלה לנביאי עובדי כוכבים אלא בשעה שדרך בני אדם לפרוש אלו מאלו דכתיב (איוב ד) בשעיפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים ואלי דבר יגונב וגו' • א"ר אלעזר ב"ר מנחם (משלי טו) רחוק ה' מרשעים • אלו נביאי עובדי כוכבים • ותפלת צדיקים ישמע: אלו נביאי ישראל • מה בין נביאי ישראל לנביאי עובדי כוכבים • ר' חנינא בר פפא ור' סימון: ר' חנינא בר פפא אמר למלך ואהובו שהיו נתונים בטרקלין כל שעה שהוא מבקש הוא מדבר עם אהובו • (נ"א למלך ואוהבו שהיו נתונים בטרקלין וביניהם וילון כל שעה שהוא מבקש לדבר עם אוהבו מקפל את הוילון ומדבר עם אוהבו) • ר' סימון אמר למלך שהיה לו אשה ופילגש בשעה שהוא בא אצל אשתו הוא בא בפרהסיא • ובשעה שהוא בא אצל פילגשו הוא בא במטמוניות • כך אין הקב"ה נגלה על עובדי כוכבים אלא בלילה • (במדבר כב) ויבא אלהים אל בלעם לילה • (בראשית כ) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה • (שם לא) ויבא אלהים אל לבן בחלום הלילה • ויאמר לו השמר לך • [ה] אפי' שאת אומרן לטובתו הוא חושבן לרעתו • השמר (ח) לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע: ח למה נחבאת לברוח ולא הגדת לי ואשלחך וגו' • אמר דלמא חזר ביה: ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי • א"ל עד כדון אית ביה: יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר • אמר לית הוא מיניה • ועתה הלך הלכת כי נכסוף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי • את חמדת לילך אל בית אביך למה גנבת את אלהי • א"ר אייבו כיון ששמעו השבטים כך אמרו בושנו בך אבי אמנו שלעת זקנותך אתה אומר למה גנבת את אלהי: ט עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה • [ו] והוה כן כשגגה היוצאה מלפני השליט • ותגנוב רחל ותמת רחל • ויבא לבן באהל יעקב ובאהל רחל • באהל יעקב

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה יו"ד פסוק ב' • ב לקמן פרשה פ"ה • אגדת שמואל פרשה כ"ג • ילקוט שמואל רמז קל"ד • ג תנחומא כאן סימן י"ב • פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ו • ד לעיל פ' נ"ב • ויקרא רבה פרשה א' • ילקוט סדר וירא רמז פ"ח • ילקוט משלי רמז תתקנ"ג • ילקוט איוב רמז תתנ"ג • ה ע' יבמות דף ק"ג • ו מ"ק דף י"ח וש"נ • סנהדרין דף ק"ב • קהלת רבה פרשה יו"ד • תנחומא כאן סימן י"ב • פדר"א פרק ל"ו • אגדת בראשית פרק נ"ב :

חדושי הרד"ל

(ח) השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע • אפילו שאתה כו' לרעתו למה נחבאת כצ"ל ודריש מטוב עד

חדושי הרש"ש

כו' הכתוב אחריו : (ג) מה שהלך אבינו יעקב לג' ימים כו' • ר"א סובר דביום השלישי היינו בתחילתו ולא מפני שהיה רחוק מעירו דרך ג"י אלא אז (ר"ל בתחלת יום הג') חזר לעירו כגמר גיזתו והוגד לו ומיד רדף אחריו והשיגו בו ביום בערב ומש"כ דרך שבעת ימים היינו בהלוך בינוני אבל יעקב מיהר דרכו כדרך הבורחים והלכן כג"י ולבן מיהר עוד יותר והלכן ביום אחד (וקצת מזה בידי"מ) : (ג) שלישי

רש"י

שהוא מסרים את הריקנות : מה שהלך יעקב לז' ימים הלך לבן ליום אחד : מה נפשך רוצה או אינו רוצה כבר כתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב ויוגד ללבן ביום השלישי שלישי לבריחה : דרך שבעת ימים יומא דהוו קיימין ביה : למה נחבאת לברוח דלמא חזר ביה • לפיכך היה מדבר עמו דברים טובים דלמא חזר ביה ואלהי אביכם אמש אמר אלי וגו' : לית הוא מיניה • כלומר אלהיכם הוא ולא משלי • כי נכסוף נכספתה

מתנות כהונה

פסוק ישקני מנשיקות : ה"ג את נשיו ואח"כ את בניו : מקנינו של לבן • בעד צאנו שלקח מלבן בעבודתו קנה עבדים ושפחות ושאר נכסים : עושה רושם • עיין לקמן פרשה פ"ה וכאן הרושם שע"י זה מתה רחל מקללתו של יעקב כדלקמן : מה אנא כו' • כלומר איך אלך ואניח זקן זה בקלקול עבודת כוכבים ופי' מהר"ר אליהו מזרחי דדייק מדכתיב אשר לאביה : רוצה כו' • כלומר על כרחך צריך אתה להודות בין ברצון בין שלא ברצון : וישם דרך וגו' • ואח"כ אותן מהלך שלשה ימים היו לגד א"י שאח"כ ירגיש בו לבן בעברו דרך עירו ועוד ג' ימים הלך לו משם וביום השלישי הוגד ללבן וביום הד' רדף אחריו והשיגו הרי מהלך כו' • שאותן דרך שלשה ימים שהם היו בינו ובין יעקב לכל הפחות כמהלכו של יעקב ונוסף עליהם דרך ד' ימים או יהיה פי' מה שהלך מה שהיה ראוי לילך ועיין עוד ברמב"ן : דהוו קיימין כו' • באותו יום שהם עומדים בו כלומר באותו יום שרדפו אחריו באותו יום עצמו השיגוהו : לבן יום גרסינן : בחצי דיבור • עיין לעיל פרשה נ"ב ובויקרא רבה פ"א : השמר לך וגו' גרסינן : ה"ג בילקוט לרעתו למה נחבאת : דלמא חזר בו גרסינן • לפיכך דבר עמו דברים טובים אולי יחזיר יעקב עמו : עד כדון כו' • עוד עתה יש כח בידך לנסקן : לית הוא כו' • לפיכך אמר אלהי אביכם ולא לו שכפר בעיקר ובפי' רש"י משמע שגרסינן לית הוא מיני : ה"ג רש"י לבית אביך את חמדת לילך ופירושו של פסוק נכסוף הוא : שלעת זקנתך כו' • כלומר מאחר שהוא נגנב ודאי אין בו ממש : ותגנב רחל ותמת רחל • כעין ג"ש דרש ללמד שע"י הגנבה מתה ועיין לעיל : ה"ג ויבא לבן באהל ויעקב שהוא כו' • שהרי ע"כ היתה קביעות

יפה תואר

הנשים יוכלו לבדן לדאוג לנפשן וזה דלא כהרא"ש] : בכ"מ שנאמר גזיזה עושה רושם • כי הגוזזים היו עושים בשמחה וגיל ושכחו את ה' לכן רקד השטן ביניהם • וזה דומה למ"ש לעיל פל"ח כ"מ שאתה מוצא ישיבה השטן קופץ : אלא לשם שמים • וכא לאפוקי ממה דאיתא בפר"א ובתנחומא שרחל גנבם התרפים כדי שלא יגידו ללבן את בריחתם מפני שהיו מדברים • וע' לעיל פי"ו דאיתא מן היד שלא גנבתים ואפ"ה ותגנוב רחל • וזה צ"ע דהא כאן אמרינן שלא כוונה לגנבה רק לש"ש : מה שהלך אבינו יעקב לג' ימים כו' • כי ביום השלישי לבריחה הוגד ללבן נמצא שכבר הלך יעקב שלשה ימים ודרך שלשה ימים היו רחוקים לבן מיעקב גם מתחלה כדכתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב וכדלקמן שלא היה יעקב רחק ביום הגדתו מלבן דרך ששה ימים • ולמחרת יום הבשורה רדף לבן אחריו והשיגו • דכתיב וירדוף אחריו דרך שבעת ימים פי' ממקום לבן עד הגלעד היה דרך שבעת ימים ליעקב • כי באותו יום אשר לבן רדף אחריו גם יעקב הלך הלאה ולפ"ז היה המרחק בין לבן ליעקב שבעה ימים והוא השיגו ביום אחד נמצא דיעקב הלך רחוק ד' ימים ולבן הלך יום אחד מהלך של יעקב ז' ימים • וז"ש מה שהלך יעקב לג' ימים כי שדרך אשר ארכה ג' ימים נתרחק מלבן הלך לבן ביום אחד והשיגו • וה"ה שיכול לאמר מה שהלך יעקב לד' ימים אלא דחשיב ימים שלמים להליכת יעקב • ומה דלא זכר פה שדרך שהלך לבן ממקומו אל המקום אשר היה יעקב בראשונה • משום דלא פסיקא ליה כי אם נפרש כי המגיד בא ללבן ביום השלישי לבריחת יעקב הלך באמת דרך ז' ימים ביום אחד אבל אולי גם המגיד הלך בב' ימים דרך המרחק אשר בינו ובין לבן והגיד ללבן ביום [הג'] בבוקר נמצא דלבן רדף אחריו ב' ימים • והלך בשני ימים דרך שבעת ימים ליעקב ומגיע יום אחד על שלשה שלמים ועוד מועט יותר והאומר מה שהלך אבינו יעקב לז' ימים ע' בזה ברש"י ובחזקוני • ולדברי רש"י תחת ז' ימים צ"ל ג' ימים והם דברי ר"א וע' ברמב"ן שם : מה בין נביאי כו' • ע' מ"ש בזה לעיל פנ"ב : הוא חושבן לרעתו • כי זה ענשו של בדאי שלא יאמינו בו גם אם יאמר אמת • ולכן יחשוב יעקב כי ערום יערים ולרעה סוף מתכוין : דלמא חזר ביה • כדי שאוכל לשלחו בשמחה וזה שאמר ואשלחך בשמחה בלשון עתיד • ולא אמר ואשלחתיך בשמחה בלשון עבר : אמר לית הוא מינה • פי' אין לו מניעה מהרע לו מפני דבור ה' • רק מלבו לא אחפוץ להרע לו • ומפרש את הכתוב יש לאל ידי לעשות עמכם רע אף כי ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך וגו' ויש לפרש עוד את הכתוב דלבן אמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע והראיה שאלהי אבותיכם להזהיר בי : את חמדת לילך כו' • פי' דלבן לקח זאת לראיה כי

פירוש מהרז"ו

מיותר וט"ס : גזיזה עושה רושם • לקמן פפ"ה ס"ו וכן אצל נבל ש"א כ"ה ואצל אבשלום ש"ב י"ג : ו אמר ר' אבהו לג' ימים וכו' • וצ"ע שהרי מפורש כתוב וירדף אחריו דרך שבעת ימים וכתיב ויוגד ללבן ביום הג' כי ברח הרי כבר הלך ג' ימים קודם שרדפו והיל"ל מה שהלך יעקב לז' ימים הלך לבן לד' ימים • ובילקוט כאן ל"ג בדברי ר' אבהו ויוגד ללבן ביום הג' שלישי לבריחה • כ"א גורסו בדברי ר' חייא ובזה מיושב היטב שיתכן לדעת ר"א שלא הלך יעקב קודם שרדפו לבן • כי מאחר שהיה צאן יעקב הרבה מאד היו מפוזרות והיה צריך לאספם ג' ימים וביום הג' הוגד ללבן שיעקב מאסף צאנו ורכושו שממקום יעקב עד מקום צאן לבן ג' ימים והמבשר התחיל לילך מיד כשהתחיל לאסוף לצורך הבריחה • וע"ז כ' ויוגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב שדרך ג' ימים היה בין יעקב ללבן ואז הלך לבן למקום הבריחה ג' ימים ובאותן ג' הלך יעקב הרי ששה ימים וביום הו' הגיע לבן למקום הבריחה והשיגו ביום הז' הרי מה שהלך יעקב בג"י הלך לבן ביום א' • ור"ח סובר שמ"ש כי ברח כפשוטו שהלך יעקב ג"י מה שהלך המבשר ממקום הבריחה למקום צאן לבן • ולבן הלך ממקומו עד מקום הבריחה ג"י הרי ו' ימים וביום הז' השיגו הרי מה שהלך יעקב לז' ימים הלך לבן ביום א' • ומ"ש כאן ר"ח רבה הוא ט"ס וצ"ל ר"ח בר אבא שהיה בדור א' עם ר' אבהו ושניהם היו תלמידי ר' יוחנן וכן הגי' בילקוט רמב"א : ז מה בין • לעיל פנ"ב סי' ה' וש"נ : חושבן לרעתו • פ' יבמות דק"ג סנהדרין ק"ה : ח עד כדון אית ביה • כשראה לבן שלא חזר בו יעקב אמר שאחר כל פיתוי הוא מחזיק בדעתו וזהו עתה הסכלת עשו היינו אחר דברי [וכן פי' היפ"ת] : לית הוא מיניה • פי' אתה אומר יש לאל ידי לעשות וגו' לא כן הוא • וכ"ה בהדיא בילקוט וכמ"ש בתנחומא וישלח סי' ד' ביתר באור ע"ש : את חמדת • אחרי שאתה חושק לילך לבית אביך שהוא נביא ה' א"כ למה גנבת אלהי שאין לך צורך בו שם ומאחר שגנבת אלהי למה נחבאת לברוח טוב לך בביתי : שלעת זקנותיך • כי רבקה שמתה כשהיה יעקב בדרך זה היתה בת קל"ז שנה ולבן גדול הימנה כמ"ש בנשואיה ויען לבן ובתואל : ט כשגגה •

ידי משה

קדוש וצ"ל שזה לשון מדרש כאמרם שיעקב קילל מי שגנב לא יחיה ורחל גנבה לפיכך ותמת רחל וגו' : בכל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם • פי' שמחמת שהאדם שמח השטן מקטרג או אפשר לפרש מפני שהוא צער בעלי חיים : אמר רבי אבהו מה שהלך יעקב וכו' עד סוף המאמר • פי' בין לרבי אבהו ובין לרבי חייא צריכין אנו לומר שלבן לא רדף אחר יעקב אלא יום אחד ובלילה הגיע לבן אל תחת ההר ורואה את יעקב חונה עליו מרחוק ולן בלילה ההוא למטה ויבא אליו החלום ומסתמא בא לו החלום בו בלילה שיצא מביתו והוא דבק אותו בערב מיד קודם החלום כדכתיב וידבק אותו בהר הגלעד ואח"כ ויבא אלהים בחלום וגו' נמצא בהא פליגי שר' אבהו סבר שיעקב ברח מביתו כי שם היו נשיו ובניו וכל אשר לו אך שלא הרגישו שברח עד יום השלישי בהשכמה ומיד רדף אחריו לבן ביום השלישי ודבק אותו בהר הגלעד נמצא מה שהלך יעקב לג' ימים הלך לבן ליום א' • ור' אבהו סבר מה שאמר הכתוב וישם ג' ימים בינו ובין יעקב פירושו בין צאן יעקב לצאן לבן כגון שצאן לבן היה למזרחו של עיר וצאן יעקב למערבו של עיר אבל הבריחה היה מעיר שלבן היה דר בה ומה שאמר דרך שבעת ימים לר' אבהו צריכין אנו לומר דרך שבעת ימים פי' לאדם בינוני אבל יעקב מכח שברח הלך אותו מהלך בג' ימים ולבן שרדף הלך ליום אחד מה שהלך יעקב לשלשה ימים דהיינו מהלך בינוני ז' ימים אבל ר"ח סבר שהבריחה היה ג' ימים רחוק מהעיר והלך עוד ג' ימים שהם ו' ימים מהעיר וביום השלישי הגידו לו שברח יעקב והמתין עד למחרתו ורדף אחריו ביום הרביעי והשיג אותו בערב וכו ביום הלך ג"כ יעקב ונמצא מה שהלך יעקב בז' ימים הלך לבן ביום אחד כנ"ל ומפי בני מהור"ר ליב שמעתי דה"פ שהפלוגתא כך שרבי אבהו סבר מה שהלך יעקב לג' ימים הלך לבן ליום אחד וכתיב דרך שבעת ימים נמצא שרדף אחריו שני ימים ושליש יום כי כל ג' ימים שהלך יעקב הלך הוא יום אחד ור' אבהו דייק זה מדכתיב ויוגד ביום השלישי נמצא שכבר ברח ג' ימים והוא היה רוצה להשיג אותו והלא ידע שבשבעת שירדוף אחריו יברח ג"כ יעקב עוד אלא שהשיג לבן שכל מה שיברח יעקב לג' ימים ילך הוא ליום אחד אבל ר"ח אמר רוצה ולא רוצה פירוש מה שאמר הכתוב ויוגד לו ביום השלישי באותו פעם היה רחוק מלבן ששה ימים נמצא היה רוצה לרדוף אחריו ביום אחד מה שהלך יעקב לששה ימים אך יומא דהוו קיימין ביה פי' מה שאמר הכתוב דרך שבעת ימים נחשב ג"כ היום דהוו קיימין ביה כדכתיב וישג לבן את יעקב ויעקב תקע אהלו נמצא אותו היום ג"כ היה נחשב אחד ונמצא שרבי אבהו סבר שרדף אחריו שני ימים ורבי חייא סבר שרדף יום אחד ולפ"ז

שהוא אהלה של רחל ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל · למה באהל רחל שתי פעמים שהיה מכיר שהיא משמשנית · ורחל לקחה את התרפים ותשימם בכר הגמל · בעביטא דגמלא · ותשב עליהן ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדוני כי לא אוכל וגו' · א"ר יוחנן תרפים לא מצא (ט) קיתוניות מצא נעשו תרפים קיתוניות שלא לבייש את רחל : י ויחר ליעקב וירב בלבן · רבי עזריה בשם ר' חגי ור' יצחק בר מרון ותני לה בשם ר' חנינא בר יצחק [א] קפדנותן של אבות ולא ענוותנותן של בנים · קפדנותן של אבות מניין · ויחר ליעקב וירב בלבן · ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת · דא את סבור שמא מכות או פצעים יהיו שם אלא דברי פיוסים יעקב מפייס את חמיו · כי משמשת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך · א"ר סימון בנוהג שבעולם חתן שהוא דר אצל חמיו אפשר לו שלא ליהנות אפילו כלי אחד אפילו סכין אחד ברם הכא משמשת את כל כלי אפילו מחט אפילו צינורא לא מצאת · ולא ענוותנותן של בנים מדוד · שנאמר (שמואל א כ) ויברח דוד מניות ברמה ויבא ויאמר לפני יונתן מה עשיתי מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי · מזכיר שפיכות דמים בפיוסו מילי דקטלא · ברם הכא כי דלקת אחרי : יא זה עשרים שנה וגו' טריפה לא הבאתי אליך · דקטילא · אנכי אחטנה מידי תבקשנה אני הייתי חוטא על הארי שכך גזר הקב"ה לארי (י) שיהיה טורף ואוכל מצאנו של לבן בכל יום · ואם תאמר שאם היה רועה אחר היה מצילן ת"ל (ישעיה לא) כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רועים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה · גנובתי יום וגנובתי לילה · קריין לי גנבא בימָמא וגנבא בליליא · מה היה אומר [ב] ר' יהושע בן לוי אמר ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים היה אומר · הה"ד (תהלים קכד) לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל · ישראל סבא · ר' שמואל בר נחמן אמר כל ספר תהלים היה אומר (שם כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל · ישראל סבא · זה לי עשרים שנה · א"ר חייא רבה כל דבר ודבר שהיה לבן מתנה עם אבינו יעקב היה חוזר עשר פעמים למפרע שנאמר הן לו · רבנן אמרי מאה פעמים שנאמר והחלף את משכורתי עשרת מונים ואין מנין פחות מעשרה : יב לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק · זבדי בן לוי ור' יהושע בן לוי · [ג] זבדי בן לוי אמר כל מקום שנ' לולי בא בזכות אבות · אמר לו רבי יהושע והא כתיב (בראשית מג) כי לולי התמהמהנו א"ל כל עצמן לא עלו אלא בזכות אבות שאלולי זכות אבות לא היו עולים משם בשלום · (ד) א"ר תנחומא אית דמפקין לישנא דר' יהושע בן לוי לזבדי בן לוי · ריב"ל אמר בכל מקום שנאמר לולי בא בזכות אבות חוץ מזה · א"ל אף זה בא בזכות אבות · ר' יוחנן אמר בזכות קדושת השם · ר' לוי אמר בזכות אמנה ובזכות תורה · בזכות אמנה (תהלים כז) לולי האמנתי לראות · בזכות התורה (שם קיט) לולי תורתך שעשועי · את עניי ואת יגיע כפי · ר' ירמיה אמר חביבה היא המלאכה מזכות אבות שזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות · זכות אבות הצילה ממון שנאמר לולי אלהי אבי וגו' · ומלאכה הצילה נפשות את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים וגו' : יג ויען לבן ויאמר ליעקב הבנות בנותי והבנים בני · אמר רבי אבין כולהון בנותיו היו · הבנות בנותי הרי שתים · ולבנותי מה אעשה הרי ארבע · רבנן מייתי ליה מהכא אם תענה את בנותי · הרי שתים · ואם תקח נשים על בנותי · הרי ארבע · ויקח יעקב אבן וגו' · אר"י כשן הזה של טבריא היתה · ויאמר יעקב אל אחיו לקטו אבנים · [ד] כמה אחין היו לו חד ולווי קבריה · אלא אלו בניו שהוא קורא אותן בלשון הקודש אחיו · א"ר הונא גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו · א"ר יודן לבש אדם לבושו של אביו הרי הוא כיוצא בו : יד ויקרא לו לבן יגר שהדותא · א"ר שמואל בר נחמן (יא) [ה] אל יהא לשון פרסי הזה קל בעיניך שבתורה בנביאים בכתובים מצינו

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ד · מדרש שמואל סוף פרשה כ"ב · תנחומא כאן סימן י"ג · ילקוט כאן רמז ק"ל · ילקוט שמואל רמז ק"ט · ב לעיל פרשה ס"ח · מדרש תהלים מזמור קכ"ד · ילקוט כאן רמז קי"ט וק"ל · ילקוט תהלים רמז תת"פ ג מדרש תהלים סוף מזמור כ"ז · וסוף מזמור נ"ד · ילקוט כאן רמז ק"ל · ילקוט תהלים רמז תס"ז · ורמז תת"ן · ד קהלת רבה פרשה ט' פסוק י"א · פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ו · ה ירושלמי סוטה פרק ז' · ילקוט ירמיה רמז רס"ו · ילקוט דניאל רמז אל"ף ס' :

חדושי הרש"ש

לבריתה · ר"ל שלא תפרש שליסי כשכת עי' כ"ה ג' א' : (ד) אר"ת אית דמפקין לישנא דזבדי ב"ל לריב"ל כו' כצ"ל :

חדושי הרד"ל

עד רע : (ט) קיתונית מצא · ויחפש במקום שהיה מונח שם ואח נעשה נס ונתהפך לקיתונית : (י) שיהיה טורף ואוכל מצאנו · בילקוט אי' חמשה בכל יום ואפשר אחטנה דרש אחטא ה' : (יא) אל יהיה לשון סורסי

מתנות כהונה

אהלו עם אחת משתי נשיו ורחל היתה עיקרה של ביתו : בעביטא דגמלא · כן ת"א : קותוניות כו' · דייק מדכתיב ולא מצא את התרפים משמע תרפים לא מצא הא קותניות כו' : שלא לבייש · במוצאו התרפים : קפדנותן כו' · כלומר בוחר אני בקפדנותן כו' : ה"ג דלקת מה אתה סובר וכן הוא בילקוט : צינורא · ווים שטווים בו הנשים : בפיוסו מילין דקטלא · בתוך דברי פיוס מזכיר דברי מיתה ובילקוט הגירסא יותר ברורה : כי דלקת וגו' · ולא אמר לסרגני או כה"ג : דקטילא · טרפה פירושו שהומת ע"י חיה כד"א טרוף טרף יוסף וגו' : חוטא על הארי · שקפחתי מזונותיו כדמפרש ואזיל : שיהיה טורף כו' · ומיום שיעקב רועה צאנו לא אכל מהם כלום ודייק מדכתיב אחטנה ל' עון אשר חטא : בימָמא כו' · הבריות קורין אותו כן שחשדוהו שלקח משל אחרים למלאות מספר צאן לבן מפני שראו שלא חסר ממניינו כלום ועוד פרצו לרוב שלא כמנהג : מה היה אומר · דכתיב ותדד שנתי וממילא שמעינן שהיה עוסק בתורה כמ"ש חז"ל הגעור בלילה כו' וכדלעיל פרשה ס"ח : יאמר נא ישראל · זה אחד מט"ו שיר המעלות : הן לו · אע"פ שאמר בתחלה הן חזר בו ואמר לו לשון ספק או ר"ל קרי ביה לא וכתיב עשרת מונים : ה"ג לישנא דריב"ל לזבדי · כלומר מחליפין ובילקוט גרס ל"א : בזכות קדושת השם · דייק מדכתיב לולי ה' שהיה לנו וכ"מ שוב בילקוט תלים : ראה אלהים וגו' · ושם נאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע : כולהון בנותיו · אף בלהה וזלפה : כשן הזה כו' · פי' רש"י כך היתה גבוה כשן הסלע שבטבריה ודייק מדכתיב ויקימה לשון גבוה ורוממות : כמה אחין כו' · כמה אחים היו לו ליעקב אינו אלא אחד ומי יתן שגם אותו קבר ואף גם הוא לא היה שמה ולמה אמר אחיו לשון רבים : גבורים כו' · עיין במדרש קהלת סימן ט' בפסוק שבתי וראה : לבושו כו' · נראה שעל מדותיו ומעשיו

רש"י

נכספתה · איתחמידת : למה באהל רחל ב' פעמים דהוה ידע דהיא משמשנית ויחפש בכר : ולא מצא את התרפים · תרפים לא מצא קיתונות מצא : טריפה לא הבאתי אליך · כמו טרוף טורף : אנכי אחטנה · אנכי הייתי חוטא על שהייתי גוזלה מאתו : יאמר נא ישראל · הוא אחד מהן : כולן בנותיו היו · אף בלהה וזלפה : כשן הזה של טבריה · כך היתה גבוהה : כמה אחים היו לו · אנטיי' חד הוה ליה ולואי קבריה · עז פנים כנגדו ובלשון יון אנטידיקוס עז פנים בעל דין : גבורים היו כיוצא בו · ולפיכך קוראן אחיו :

לבן

פירוש מהרז"ו

עיין פרק ל"ג ס"ו : שהוא אהל רחל · שכתיב ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא זכר את רחל · ואח"כ אמר ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל והול"ל ויבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל רחל · ע"כ דורש שמ"ש באהל יעקב היינו אהל רחל וא"כ היה באהלה ב' פעמים : בעבוטא · פירש"י בחומש מרדעת העשוי כעין כר : נעשו תרפים קיתוניות · ע' מ"כ ולא יתכן לומר שמצא שלו שהרי כ' מה מצאת מכל כלי ביתך אלא של יעקב א"כ מה מצא ובהכרח לומר שהם התרפים שנראו לו לקיתוניות וקיתוניות לאו דוקא · וכמ"ש שחזר יעקב על פכים קטנים לדוגמא בעלמא : י ולא ענותנותן · ובתנחומא סי' י"ב דורש בא"א וז"ל ואלו בדוד כפיוסו שלא אבה לשלוח יד בשאול כתיב כי אם ה' יגפנו הרי שקללו · ויעקב לא כן : יא חוטא על הארי · רמז הארי בכאן בתיבת טרפה וכמ"ש מפסוק כאשר וגו' והארי על טרפו וכמ"ש ארי טורף כו' ומעונותיו טרפה · והנה שמעתי מפי איש אמונים מעה"ק ירושלים שיש שם שער אחד שנקרא בערבי אבב חפא שפירושו שער ארי על שיש בראשו אריות חצובים באבן · ואבב פי' שער · וחפא פי' ארי · ולפ"ז מרומז בתיבת אחטנה חוטא על הארי (מלשון חפא בערבי) וזה פלא : מה היה אומר · דורש ותדד שנתי מה שאני שונה וכמש"ל פס"ט ס"ז ויקץ יעקב משנתו ממשנתו · וכמש"ל פס"ח ס"ס י"א ע"ש ותבין כאן : ישראל סבא · המתבונן בט"ו שיר המעלות יראה שיש לפרש רובם על יעקב בבית לבן וכמש"ל ר"פ ס"ח : זה לי עשרים שנה · וס"ד ותחלף את משכרתי עשרת מונים וע"ל פע"ג ס"ט וס"כ : יב כ"מ שנאמר לולי · כל הענין במדרש תהלים ל"ד · ודורש גז"ש מכאן שכתוב לולי אלהי אברהם ופחד יצחק וזהו זכות אבות אף בכל מקום שכתוב לולי כמ"ש לולי ה' צבאות הותיר לנו · לולי ה' שהיה לנו : חוץ מזה · מפסוק לולי התמהמהנו שבלשון כאשון ריב"ל אמר כן לזבדי בל' קושי' ובל' ב' אמר כן ריב"ל בניחותא : בזכות קדושת ה' · בכ"מ סומך תיבת ה' לתיבת לולי והסמך נלמדים מהם בגז"ש · וכן לענין אמונה ותורה ע"פ גז"ש ע' ילקוט תהלים כ"ז : הצילה ממון · כמ"ש לולי וגו' כי עתה ריקם שלחתני היינו ממון · ומלאכה באמונה הצילה נפשות כמ"ש את עניי וגו' ראה אלהים ויוכח אמש · היינו שהזהירו שלא ירע ליעקב : יג א"ר בון · לקמן ס"ד אי' ר' לאובן וכ"ה בילקוט : בנותיו · וכ"ה בסר"א פל"ו על בלהה וזלפה וכי שפחותיו היו והלא בנותיו היו : של טבריא · וזהו ויכימה שסיל"ל ויקימה או ויסם אותה מצבה כמ"ש כריש ויגל (וכ"כ היפ"ת) וע' מ"כ · ועל שהיה ר"י דר בטבריא אמר של טבריא · וכמ"ש ר"י ג"כ לקמן ס"ס ע"ח לחשוב מי טבריא : יד לשון פרסי ·

יפה תואר

יעקב גנב את התרפים כדי שלא יגלו ללבן שבורח הוא וכמ"ש בתנחומא · וי"ש שמדרש לפרש את הכתוב אתה לכדך תמדת לילך לבית אביך כי הסבות בנותי והן לא תתפונה לספרד ממני · ולכן למה הוספת עוד לגנוב את אלהי ולהסתיר בריחתך : קפדנותן של אבות · כלומר מ"ש שכתוב וירב בלבן לא כגנות יעקב מדבר אבל בשבחו כי גם בקפדנותו דבר דברי פיוסים : וירב בלבן וגו' מה את סבור כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט ולא גרסינן דבר אחר כי הכל דבור אחד הוא : שכך גזר הקב"ה לארי כו' · אין לזה רמז במקרא · ובילקוט גרים שיהיה הארי אוכל ממנו בכל יום חמשה [ואולי דריש רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי כתיב רחליך ועזיך בל"ר ומיעוט רבים שנים · ואילי צאנך כתיב בל"י (כי העיקר הוא הסומך צאנך ולא הנסמך אילי) וזה חמשה · (ואף כי צאן הוא שם המין אשר לא יתרבה אבל בנתמים כמלא בל"ר) ומפרש לא שכלו ולא אכלתי כי לא נגרע מהם ולא נאכלו על ידי ארי · ומה שבחר לומר ארי ולא דוב וחיה אחרת מפום שבארץ ארמי מצויים אריות · ואולי בשביל זה נקראת ארם כמ"ש בסוף כסוף] : גנבא בימָמא פי' בפרסיא וגנבא בליליא פי' בסתר ובערמה ופירוש הזה נראה מהילקוט : כל מקום שנאמר לולי כו' · כי פה בוודאי הוא זכות אבות מדכפל דבריו ואמר אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק ויליף מזה בבנין אב על כל מקום · ומקשה מן כי לולי התמהמהנו ושם לא שייך זכות אבות כי זכות אבות לא שייכי רק במקום אשר ידבר מהגלה שניצלו בזכות אבות · ושם לא ידבר מהגלה ומשני כי גם שם הוא הגלה שלא נלכדו בחטא יוסף ועלו משם בשלום : אית דמפקין לישנא כו' בילקוט שם הגירסא מבוכבת · ובכ"י מצאתי הגירסא כשו"ע בלשון זה · לולי ה' עזרתה לי אריב"ל כ"מ שנאמר לולי בזכות אברהם שנאמר לולי אלהי אבי אברהם · נענה זבדי בן לוי ואמר כי לולי התמהמהנו אף זה בזכות אבות שאם לא היה זכות לא היינו עולים משם לעולם · אר"ל כ"מ שנאמר לולי בזכות התורה שנאמר לולי תורתך שעשועי ובזכות אמנה שנאמר לולי האמנתי לראות בטוב ה' · אר"י כל מקום שנאמר לולי בזכות שמו שנאמר לולי ה' שהיה לנו ע"כ · וגם נוסחא זו משבשתא כי מה דכתיב בזכות אברהם צ"ל בזכות אבות דהא בקרא מפורש גם ופחד יצחק ולא אברהם בלבד : חביבה היא המלאכה מזכות אבות כו' · ובתנחומא מסיים אחר שמאמר הזה לימד שלא יאמר אדם אוכל ואשתה ואראה בטוב ולא אטריח עצמי ומן השמים ירחמו · לכך נאמר מעשה ידיו ברכת צריך לאדם לעמול ולעשות בשתי ידיו והקב"ה שולח את ברכתו ע"כ ופי' שדברים חביבה היא המלאכה כי בזכות שמלאכה אשר בגללה ינצל האדם מגזל ומערמה ומרמה שזכות הזה חביבה היא מזכות אבות : ולבנותי מה אעשה הרי ארבע · דאל"כ היה לו לכתוב ולאלה מה אעשה וכן אידך דדריש מן ואם תקח נשים על בנותי מדלא כתיב עליהן · ושא דבלהה וזלפה נקראות שפחות י"ל דרחל ולאה נולדו מאשתו הגבירה ובלהה וזלפה מפלגש ונתנו לשפחות לבנות הגבירה : כמה אחין היו לו כו' · ולא נוכל לפרש אחיו של לבן כי עליהם לא פקד יעקב ללקוט אבנים כאדון שמפקד על עבדיו ורק על בניו או אחיו ממש נכון לפקד כי הם נשמעים אליו : לבש אדם לבושו של אביו כו' · פי' אם הוא גדול בקומה כמו אביו אף כי לפיר הוא בשנים וכן בני יעקב היו גדולי הקומה וגבורים כמוהו לכן נקראו אחיו : אל יהי לשון סורסי כו' וכ"ה בערוך ובתוס' מרובה · וסורסי היא קרוכס

ידי משה

[illegible]

שהקדוש ב"ה חולק לו כבוד · בתורה ויקרא לו לבן יגר שהדותא · בנביאים (ירמיה י) כדנה תאמרון להום וגו' · בכתובים (דניאל ב) וידברו הכשדים למלך ארמית · והמצפה אשר אמר יצף ה' · א"ר אבהו כי יסתר אין כתיב כאן אלא כי נסתר עד כאן היינו רואין זה את זה מכאן ואילך אין אנו רואים זה את זה · ואם תענה את בנותי · א"ר ראובן כולהון בנותיו היו · (ט) הבנות בנותי · א אם תענה את בנותי · שלא תקח נשים בחייהן · ואם תקח נשים על בנותי · לאחר מיתתן · ראה אלהים עד ביני וביניך : מן ויאמר לבן ליעקב · ב א"ר יוחנן כזה שהוא מורה את החנית · עד הגל הזה וגו' · לרעה · אין אתה עובר אבל אתה עובר עלי בפרגמטיא · ג בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים ולארם צובה פגע באדומיים · בקש לזנבן הוציאו לו אפיסטולי שלהם (דברים ב) רב לכם סוב את ההר הזה וגו' · פגע במואביים בקש לזנבן והוציאו לו אפיסטולי שלהם (שם) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה · באותה שעה שלח יואב אצל דוד א"ל פגעתי באדומיים ובקשתי לזנבן הוציאו לי אפיסטולי שלהם רב לכם · במואביים והוציאו לו אפיסטולי שלהם אל תצר את מואב · באותה שעה לא נהג דוד כבוד מלכות בעצמו אלא עמד והעביר פיפורין מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף בטליתו והלך לו אצל סנהדרין אמר להם רבותי (יב) לא באתי לכאן אלא ללמד אם נותנים אתם לי רשות אני מלמד · שלחתי את יואב לארם נהרים ולארם צובה ופגע באדומיים והוציאו לו אפיסטולי שלהן רב לכם : (יג) והלא הם פרצו את הגדר תחלה (סופרים ד) ויאסוף אליו את בני עמון · פגע במואביים ובקש לזנבן והוציאו לו אפיסטולי שלהן · אל תצר את מואב · והם לא פרצו הגדר תחלה · (במדבר כב) וישלח מלאכים אל בלעם ועתה לכה ארה לי · (ו) הה"ד (תהלים ס) מכתם · כמה אגרות כתב ר' איבו אמר שתים כתב אחד לאדומיים · ואחד למואביים · ר' חנינא אמר איגרת אחד כתב הה"ד וישב יואב וגו' · חזר ולמד אדומיים משל מואביים · הה"ד (שם ס) למנצח על שושן עדות · לעדה שהיא משיחה בלשונו של אלהים · מכתם לדוד ללמד · (יד) ד מכות ותמות (שם) בהצותו את ארם נהרים ויך את אדום בגיא מלח · כתוב אחד אומר י"ח אלף וכתוב אחד אומר י"ב אלף (ח) אלא שתי מלחמות היו · אחת של י"ב אלף ואחת של י"ח אלף : מן ה אלהי אברהם קודש · ואלהי נחור חול · אלהי אביהם משמעו קודש וחול · ויזבח יעקב זבח בהר · וישכם לבן בבוקר וגו' · ויברך אתהם וגו' · א"ר איבו דווים וסגופים היו בעל כרחם ולא היו מפריינים אלא בפה · הה"ד וישכם לבן בבוקר · וילך וישב לבן למקומו לסורו מלמד שנכנסו לסטים בתוך ביתו והיו מקרקרים (נ"א מקרטעים) בו כל הלילה : מן ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים · כמה מלאכים היו (טו) חלים ומרקדים לפני אבינו יעקב בכניסתו לארץ · ר' הונא בשם ר' אייבו אמר ס' רבוא מלאכים היו חלים לפני יעקב אבינו בכניסתו לארץ · הה"ד ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ואין שכינה שורה פחות משִשים רבוא · רבנן אמרי ק"ך רבוא · ויקרא שם המקום

מסורת המדרש א עיין יומא דף ע"ז · ב · ילקוט כאן רמז ק"ל · ג תנחומא סדר דברים סימן ג' · מדרש תהלים מזמור ס' · ילקוט שמואל רמז קמ"ז · ילקוט תהלים רמז תשע"ז · ד סוטה דף יו"ד · ה מסכת סופרים פרק ד' · ו שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק א' ·

חדושי הרד"ל

קל בעיניך · כצ"ל וכ"ה בירושלמי סוטה פ"ז ה"ב ועי' בתוס' ב"ק (דפ"ג ·) ד"ה לשון כו' ע"ש : (יב) לא באתי לכאן אלא ללמוד אם כו' · כצ"ל : (יג) והלא הם פרצו · עי' בתוספת מצות ל"ת שהוסיף הרמב"ן על מנין מצות ל"ת להרמב"ם בסופו : (יד) מכות ותמות · בתנחומא דברים מפרש מן לשון שניות ותמה לשון תמימות : (טו) חלים ומרקדים · בשי"ר רפ"ז דרוש לה ל' הזה על מחולת המחנים ומשם יצא לשון זה בחלים ומרקדים :

חדושי הרש"ש

(ס) הבנות בנותי · נראה דחסר כאן תיבות וכו' · והכוונה לכל הענין המבואר לעיל בפסוק ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות כו' ור' ראובן דהכא הוא ר' אבין דהם : (ו) לא באתי לכאן אלא ללמד · הוא לשון הפסוק (תהלים ס') מכתם לדוד ללמד וכדמסיק : (ז) הה"ד מכתם · שמציין שעה כי הכוונה על ראש פרשה דבהצותו דבתהלים ס' : (ח) אלא שתי מלחמות היה כו' · וראיה לדבר דבתהלים גבי י"ב אלף כתיב וישב יואב ויך כו' ובד"ה (א' י"ח) גבי י"ח אלף כתיב ואבשי בן צרויה הכה וכו' :

רש"י

אשר יריתי ביני וביניך כזה שהוא מורה את החנית · כך ירה לבן את האבן מרוב גבורתו : בקש לזנבן · להרגן כמו ויזנב בך : הוציאו פיסטיליות · ראיות ועדות שלהן : כמה אגרות שלח יואב רבי אייבו אמר שני איגרות כתב אחד לאדומים ואחד למואבים שהן פרצו הגדר תחילה : דוויים וסגופים · כמו לענות נפש לסגפה וכ"ף וגימ"ל מתחלפות רכיל רגל · כלומר עצבים ומעונים היו על כרחם : כמה מלאכים היו

מתנות כהונה

אומר כן : יסתר · משמע שהאחד ישב בסתר במקומו אבל האחר יכול הוא שיבא אצלו נסתר משמע שכל אחד ואחד ישב במקומו ולא יעבור על רעהו : כולהון בנותיו · כדלעיל מדכתיב בנותיו תרי זמני : ה"ג בנותיו היו אם תענה : ויאמר לבן ליעקב גרסי' · סיפיה דקרא קדריש דכתיב יריתי כזה שמורה חנית אחד ובא להודיע גבורותיו : לזנבן · להרגן · כד"א ויזנב בך : באדומיים · בילקוט שמואל גרס בארמיי' כו' עד אפיסטולי שלהם הנה עד הגל הזה וכן לקמן אבן בילקוט תהלים גרס כמו כאן : אפיסטולי · פי' הערוך כתב הנשתוון ובפי' רש"י איגרת עדות וראיה שלהם : פירפורין · בגד חשוב עשויה מלאכת אורג ועיין בערוך ערך ספייר או הוא לשון פורפרון והוא לבוש מלכות וכן היא גירסת הילקוט בהדיא : ה"ג בני עמון פגע במואבים ובקש כו' : וישלח מלאכים אל בלעם · אע"ג דבפ' שור שנגח ד' וה' איתא שבשביל אותו שליחות עדיין לא הותר מואב כבר הקשוהו בתוספות ותרצו שדוד היה סומך על פסוק דשופטים דעגלון מלך מואב אלא שהיה מהדר על פסוק מן התורה מפני חלול השם : מכתם · לשון רושם וכתב תי"ו כד"א נכתם עונך לפני או פירושו בל' נוטריקון כדמפ' ואזיל : איגרת א' · כתב דוד ליואב שדמם מותר מפני שהם פרצו תחלה : וישב יואב וגו' גרסינן בתהלים סימן ס' ודריש מדכתיב וישב משמע ששבו ממלחמת מואב שהתיר לו דוד לבדו מפני שפרצו המה תחלה ולמדו האדומיים ממואבים שגם המה פרצו הגדר תחלה : ה"ג אדומיים משל מואבים : לעדה שהיא כו' · דרש עדות לשון עדה ולשון עדות : לעדה כו' · סנהדרין : בלשונו של אלהים · בלשון התורה שהם דברי אלהים חיים : מכות ותמות · גרס ופירש התירו לו להכותם בתמימות ומן הדין או תמות גם הוא לשון מות והמותה : י"ח אלף · בשמואל ב' סימן ח' : ה"ג אלהי אביהם משמעו קודש וחול · כי תרח אבי אברהם מתחילה היה עובד עבודת כוכבים ולבסוף חזר למוטב כמו שפי' רש"י בפ' לך לך בפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום מלמד שעשה תרח תשובה ופי' רש"י בחומש גרס אלהי אביהם חול וכ"ה במסכ' סופרים שאותו שם נמחק לפי שהוא חול : ה"ג וישכם לבן בבוקר וגו' ויברך אותם וגו' א"ר אייבו : סגופים · לשון עינוי כד"א המסגף עצמו בתענית ולעיל פרשה ס' גרס ושפופים : מפריינין · פירוש הערוך מפייסי' בפה ולא בלב וגרס הוא מפריסין ועיין ערוך ערך מפריש וערך פרן : לסורו · לעבודת כוכבים שלו ולא היה משגיח במה שלקחה רחל את התרפים ובמה שהוכיחו אותו בני יעקב ולפ"ז צ"ל ד"א מלמד כו' · ובילקוט גרס לדוויו כו' : לסורו · למקומו דרש כי הוא מקומו אשר הוא נשען עליה ובוטח בה : מקרקרים · לשון צעקה או הוא כמו מקרקר קיר : מקרטעים · פי' הערוך מדלגים ודייק למקומו למקום מדרגתו שהיה בו קודם בוא יעקב אליו שבשביל יעקב נתברך ובלכתו נטלו הליסטים את הכל וחזר לכמו שהיה בראשונה : חלים · לשון מחול וריקוד : ק"ב רבוא · מחניים המה שתי מחנות של

יפה תואר

קרובה ללשון ארמי כמ"ש רש"י בשלהי סוטה · וכ"מ מזה לדעת כי התרגום הוא מן התורה וגם כי נוכל לבאר כמה מלות בלה"ק מלשון סורסי כמו שמצינו כמה פעמים בגמ' משום שהלשונות אלו קרובות זו לזו : כי יסתר אב"כ · כיון דנאמר איש מרעהו שהוא בנסתר הל"ל גם יסתר בנסתר ולא נסתר דהוא בנמצאים · ולכן דריש דאם היה כתיב יסתר היה במשמע דיסתרו מריחוק המקום לבד לכן כתיב נסתר כי כל אחד בינינו יחפוץ להסתר מאת השני כי לא יפגשו עוד זה את זה ולקמן דנאמר אבל אתה עובר עלי בפרקמטיא נראה דיכלו לראות זה את זה : לאחר מיתתן · וזה נחשב לצער לבניהן כי יראו אשה אחרת תירש כבוד אמן · ולפ"ז מדרים אם תענה את בנותי על בלהה וזלפה ועליהן לא חשש רק בחייהן · ואם תקח נשים על בנותי זה רחל ולאה היקרות לו ולא חפץ כי יהיה להן לצער בזכרן את בניהן אחרי מותן : לרעה אין אתה עובר כו' · בא לפרש כי מה דכתיב את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה · לא יתפרש לרעה לעונש וקאי על גל ומצבה · אבל נמשכת על לא תעבור לרעה ואת הגל הזה וגו' הוא כמו מאמר המוסגר : בשעה ששלח דוד כו' · מובא הנה דלא תקשה איך התגרה דוד מלחמה בארם נהרים ולא זכר את הברית אשר בין לבן ויעקב · משום שהם פרצו תחלה · ומביא פה גם האדומים והמואבים כי מתשובה שהשיב להם נלמוד גם על ארמיים · ובתנחומא פ' דברים ובשוח"ט מז' ס' איתא כשהלך יואב ללחום עם ארם נהרים יצאו לקראתו אמרו לו אתה מבני בניו של יעקב ואנו מבני בניו של לבן והרי תנאי שלהם עד הגל הזה וגו' · כששמע יואב כך חזר אצל דוד א"ל מה אתה אומר הרי תנאי שבועת יעקב מיד הושיב סנהדרין שושן עדות ללמד למדוהו ואמרו לו באמת כך היה התנאי אלא שהם עברו תחלה בלעם הרשע לא אמר מן ארם ינחני בלק גו' כושן רשעתים לא שעבד בבני ישראל שנאמר ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים וגו' הם הרשיעו עלינו שתי רעות כיון שהורו להם סנהדרין כך חזר עליהם והרגם שנאמר בהצותו את ארם נהרים ע"כ · וקרוב לומר כי גם פה במדרש היה כתוב כן והשמיטו מכאן שלא בכוונה · ואיידי דקאמר כן מענין ארם הביא ג"כ ענין אדום ומואבים · ועי' ברד"ק תהלים מזמור ס' וברי"א שנראה מהם דארם ואדום היו מעורבין זה בזה : באותה שעה לא נהג דוד כו' · זה מדרש מקרא מכתם לדוד ללמד מכות ותמות כדלקמן ומך הוא כי התנהג כמך ולא כמלך וכן הדרש לא באתי לכאן אלא ללמד מדריש מדכתיב בקרא ללמד ותשובת הסנהדרין ליתא כאן דמסתמא הודו לו ועי' בתנחומא דברים אשר הבאנו למעלה : ופגע באדומים והוציאו כו' · ויאסוף עליו את בני עמון ל"ג הכא כי האי קרא לא באדום מיירי רק במואב · וכל זה נ"ל אחר פגע במואבים וכן נ"ל שם והלא הם פרצו את התנאי שלא הניחו את יואב עבור בגבולם וכ"ה בתנחומא פ' דברים : לעדה שהיא משיחה כו' · וקרי לסנהדרין שושן עדות · שושן על שם סוגה בשושנים וכדאיתא בסנהדרין ועדות על שם תורה וכ"ה בתנחומא שם : אלהי אביהם משמעו קודש וחול · פי' לכאורה משמע שהוא קודש דקאי על אלהי אברהם · אבל באמת הוא חול דקאי על תרח אשר היה עובד כוכבים והוא חול ונמחק ועי' במסכת סופרים : דווים וסגופים כו' · עי' לעיל פ"ס דנאמר כן גבי רבקה ולכן נעתקו גם פה בל"ר · ופה דקאי על לבן היה צ"ל דוה וסגוף בל"י · ודייק מדכתיב וישכם לבן בבוקר וינשק לבניו ולבנותיו וגו' ואם היה לבו שלם להפרד מהם באהבה למה מהר להשכים בבוקר ולא השתעשע עמהם לפחות עד הצהרים : למקומו לסורו · כי בשבת יעקב עמדו היה פרוש קצת מהתרפים אף שהיו בביתו כי למד מיעקב אבינו להדבק בה' וכן נראה ממה שנאמר למעלה כושנו ממך אבי אמנו שלעת זקנתך אתה אומר למה גנבת את אלהי · הלא כשבתם בביתו לא ראו ממנו עבודה זו · ועתה חזר לסורו הראשונה : חלים ומרקדים · משום שהמלאכים אשר הלכו עמו ללוותו לא היו רק שנים וכדפירש"י בחומש על עולים ויורדים בו ואמרו בגמ' עולים תרי ויורדים תרי וכן אמרינן בשבת ששני מלאכים מלוין לאדם כו' וכאן דכתיב מחנים דמשמע הרבה אינם אלו אבל המה המלאכים השמחים בצדיקים כדאיתא בפס"ג גילה אחר גילה כזמן שהצדיק נולד ואלה המלאכים קדמוהו פה בחדוה ובשמחה בבואו לא"י ועל מחנה זו חולקין כמה הוי : בכניסתו לארץ · פי' כשהיה קרוב ליכנס לא"י יצאו המלאכים כנגדו לחו"ל לכבוד יעקב ועי' בזה ברמב"ן ובראב"ם ומה שבאו כנגדו ס' רבוא הוא להראות ליעקב את מספר בניו אשר יצאו ממנו ואשר ה' ישכון בתוכם לכן

פירוש מהרז"ו

שמדברים בל' ארמית : כי יסתר · ע' מ"כ ומשנת דר"א : מן מורה את החנית · לא מצאתי ל' מורה וירה אלא בחץ ולא בחנית · ולשון רש"י בחומש כזה שהוא יורה חץ : לארם נהרים וכו' · היינו מ"ש בתהלים ס' בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה וישב יואב וגו' ושם כתיב מואב סיר רחצי · ומאחר שעיקר מלחמתו וריבו עם ארם נהרים וארם צובה איך פגע באדום ומואב אך הענין בזה שאדום בצד דרומה של א"י · וסמוך לו מואב לצד מזרחית דרומית כמפורש בדברים ב' ח' ט' וארם בצד מזרח א"י כמ"ש ארם מקדם · וע"כ נקראת ארצה בני קדם וכשרצה לילך להלחם בארם נכנס בסמוך לו מיד לאדום בסופה אצל גבולה · וכן בסוף מואב וגבוליה וזהו בקש לזנבם · ומ"ש וישב יואב וגו' ששב ממואב : ויאסוף אליו את בני עמון · עיין בתו' ב"ק דל"ח ע"ב · אך מצאתי בילקוט מטות בשם ילמדנו לקיים גי' המדרש והגמ' · וז"ל ד"א נקום נקמת א' כנגד מדין וא' כנגד מואב והלא מואב היה תחלה בעצה רעה שנאמר ויאמר מואב אל זקני מדין ומה נשתנה מדין ממואב שנא' נקום נקמת ב"י מאת המדינים ובמואב כתיב אל תצר את מואב אלא שהיה דוב עתיד לצאת מהם א"ל הקב"ה המתינו לי כו' · וכן מצינו שכיון שבא דוד מסרו הקב"ה בידו שנאמר ויך את מואב ע"כ ובזה נתיישבו כל הקושי' מתוס' שם ודו"ק : שתי מלחמות · בא' הכה י"ב אלף ובא' י"ח אלף · ועי' בדברי הימים א' ה"א י"ח י"ב ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגי מלח י"ח אלף · וכן כתב היפ"ת : מן למקומו לסורו : ע"ל פ"ע ס"ס ה' ויתכן שצ"ל לסוריא שארם נקרא סוריא ועי' מ"כ : מקרקרים · ע"ל פס"ד ס"ט מקרטעים פי' הערוך מדלגים והוא שמחה וריקוד של שלל · ונעשה עני כמו שהיה קודם שבא אליו יעקב כמ"ש לעיל פע"ג ס"ח ע' לאן וזהו למקומו וכ"ה בילקוט : מן חלים ומרקדים · דייק מ"ש ויפגעו בו שהיל"ל ויפגע במלאכי אלהים ע"כ דורש שבאו לקבל פניו בשמחה וכמש"ל פס"ח ס"ס י"ב : ס' רבוא · ע' לעיל פ"ע ס"ט ולקמן פע"ה

ידי משה

בסדיא בקבלה בפסוק שנתי ורצה ע"ש וכו' : כמה מלאכים היו חלים וכו' נ"ל דפליגי ר"ה ורבנן אם היו ס' רבוא או ק"כ רבוא כי בא"ל השכינה שורה בפחות מס' רבוא ורבנן ס"ל שע"כ היה ק"כ רבוא

משנת דרבי אליעזר

אמר רבי אבהו כי יסתר אין כתיב וכו' · דלשון נסתר הוא לשון רבים ומדברים בעדם ואיש מרעהו הוא לשון יחיד והיל"ל יסתר כמו אם יסתר איש במסתרים ומ"כ נטה מפשוטו :

ההוא מחנים · מחנה הרי ששים רבוא · מחנים הרי ק"ך רבוא · אמר רבי יודן נטל מאלו ומאלו ושלח פרוזבין לפניו · הה"ד וישלח יעקב מלאכים לפניו :

סדר וישלח

פרשה עה א וישלח יעקב מלאכים לפניו · ר' פנחס בשם ר' ראובן פתח(תהלים יז) קומה ה' קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך · ר' פנחס אמר (א) [א]חמשה פעמים דוד מקים להקב"ה בס' תהלים (שם ג) קומה ה' הושיעני אלהי · (שם ז) קומה ה' באפך · (שם י) קומה ה' אל נשא ידך אל תשכח · (שם ט) קומה ה' אל יעוז אנוש · (שם יז) קומה ה' קדמה פניו · אמר לו הקב"ה דוד בני אפילו את מקימני כמה פעמים איני קם ואימתי אני קם לכשתראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים הה"ד (שם יב) משוד עניים (ב) מאנקת אביונים · ר' שמעון בר יונה אמר עתה אקום כל זמן שהיא מוכפשת (ג) באפר כביכול אלא לכשיגיע אותו היום שכתוב בו (ישעיה נב) התנערי מעפר קומי שבי ירושלים · באותה שעה (זכריה ג) הס כל בשר מפני ה' למה כי נעור ממעון קדשו · א"ר אחא כהדא תרנגולתא דמנענה גרמה · (נ"א דמנערה אגפה) מן קיטמא · קדמה פניו · קדמיה לרשיעא עד לא יקדמינך · הכריעהו · הבריחהו לכף חובה שוברהו · המד"א (תהלים כ) המה כרעו ונפלו וגו' · פלטה נפשי מרשע חרבך · פלטה נפשי מאותו רשע שהוא בא מכחה של אותה החרב · שנאמר (בראשית כז) ועל חרבך תחיה · ד"א פלטה נפשי מאותו הרשע שהוא חרבך שבו אתה רודה את עולמך · רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר פלטה נפשי מאותו הרשע שהוא עתיד ליפול בחרבך · הה"ד (ישעיה לד) כי רותה בשמים חרבי · אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר כה אמר עבדך יעקב : **ב** וישלח יעקב מלאכים לפניו · [ב]רבי יהודה ברבי סימון פתח (משלי כה) מעין נרפש ומקור משחת וגו' · א"ר יהודה בר' סימון כשם שאי אפשר למעין להרפש ולמקור להשחית · כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע · וכמעין נרפש וכמקור משחת כך צדיק ממיט עצמו לפני רשע · אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב : **ג** וישלח יעקב · ר"ה פתח (שם כו) מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו · [ג]שמואל בר נחמן אמר משל לארכי לסטים שהיה ישן בפרשת דרכים עבר חד ושרי מעיר ליה · א"ל קום לך דבישא שכיח הכא · קם ושרי מקפח ביה א"ל ניער בישא א"ל דמיך הוה ועוררתניה · כך אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך ואתה משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב · רבי יהודה ברבי סימון פתח (ירמיה יג) מה תאמרי כי יפקוד עליך ואת למדת אותם עליך אלופים לראש · אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך ואתה משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב : **ד** מלאכים אלו שלוחי בשר ודם · רבנן אמרי מלאכים ממש · א"ר חמא בר חנינא [ד]הגר שפחת שרי היתה ונזדמנו לה חמשה מלאכים זה שהוא אוהבו של בית על אחת כמה וכמה · ומה [ה]אליעזר שהיה עבד ושל בית נזדווגו לו כמה מלאכים זה שהוא אוהבו של בית עאכ"ו · א"ר יוסי [ו]יוסף קטנן של שבטים היה ונזדווגו לו שלשה מלאכים · הדא הוא דכתיב (בראשית לז) וימצאהו איש וישאלהו האיש ויאמר האיש · זה שהוא אביהן של כולן עאכ"ו · לפניו · לזה שבא שעתו ליטול המלכות לפניו · ר' יהושע אמר שלח פורפירא וטלקיה קודמוהי · א"ל אין שני זרזירים ישנים על דף אחד · אל עשו אחיו · אע"פ שהוא עשו הוא אחיו · ארצה שעיר שדה אדום · [ז]הוא אדום · ותבשילו אדום ·

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור י"ז · פסיקתא רבתי פסקא ל"א · ילקוט תהלים רמז תרכ"ס · ילקוט זכריה רמז תקס"ט · ב תנחומא כאן סימן ג' · ילקוט כאן רמז ק"ל · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ג ילקוט משלי רמז תתקס"א · ד לעיל פרשה מ"ה · ה לעיל פרשה נ"ט · ו לקמן פרשה פ"ד · ז לעיל פרשה ס"ג · ילקוט ישעיה רמז שס"ו · ילקוט נחום רמז תקס"א ·

חדושי הרד"ל

(א) ה' פעמים מקים · בשוח"ט מז' י"ד ובילקוט ובפסיקתא דותאמר ציון הגי' כספר ראשון של תהלים וכנ"ל · שבכל ספר תהלים יש כמה פעמים : (ב) מאנקת אביונים עתה אקום · ר"ש בר יונה כו' כצ"ל : (ג) באפר כביכול · ר"ל כביכול אף הוא כן וכ"ה בשי"ר פ"ד פ"ג :

מתנות כהונה

של שכינה : נטל מאלו ומאלו גרס : פרוזבין · פירש רש"י שלוחין בלשון יון :

פרשה עה חמשה פעמים כו' · בשוחר טוב מפרש ד' נגד ד' גליות והחמישית נגד גוג ומגוג : מאנקת אביונים · סיפיה דקרא עתה אקום יאמר ה' · שהיא · כנסת ישראל מוכפשת באפר : ה"ג כביכול איני קם אלא : כהדא כו' · כתרנגולת הזאת שמנערת את עצמה מעפרה : קדמיה כו' · כך אמר דוד להקב"ה אתה תקדמנו לרשע גוג ומגוג עד שלא יקדימך הוא וכן הוא בהדיא בשוחר טוב שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים : יקדימנך גרסינן : הבריחהו · הכריעהו דריש כמו הכריחהו בחילוף ע"ן בחי"ת באותיות אחה"ע : שוברהו · הכריעהו פירושו שוברהו : ה"ג בשוחר טוב אתה רודה את עולמך שנאמר הוי אשור שבט אפי : והיית משלח אצלו · בתמיה כלומר לא יפה עשית וכן פירשו בעל העקידה : למעין להרפש · שמימיו אינם חסרים וחוזרים ועולים כמעין המתגבר ועי' בספר בחיי בפ' זו : כך צדיק ממיט · כלומר רעה הוא בעיני ה' ולא יעזבנו בידו : ארכי לסטים · שר הגזלנים : ארכי · פי' שר ומושל : ושרי כו' · והתחיל לעורר אותו משנתו וא"ל קום לך שרעה שכיח פה ובילקוט משלי גרס חייתא בישא שכיחי הכא קם אותו ארכי לסטים והיה מקפח בו והכה אותו : מקפח בו גרסינן : ה"ג בילקוט משלי א"ל יגער בישא · פי' בתמיה אתה האיש הרע למה תגער אותי וא"ל הרע ואמר ליה לא ניער מעצמו אלא אתה עוררתו ודמך בראשך : לדרכו היה מהלך · שכבר נח רוגזיה שהרי אמו שלחה אחריו שנאמר עד שוב אף אחיך וגו' ובשלחו אליו היה מעורר השנאה : לזה שבא כו' · עשו הוא נוטל המלכות בראשונה ואח"כ ועלו מושיעים וגו' : שלח · פשט והפשיט ת"א וישלח ובערוך גרס חלש כמו חלץ : פורפירא · לבוש מלכות : וטלקיה · והשליכו לפניו כלומר רמז לו שיקח הוא המלוכה ראשונה : אין שני זרזירים · רמז שא"א לשניהם לקבל המלוכה כאחד ואין ב' מלכים משתמשים בכתר אחד :

ה"ג

רש"י

היו חלים · כמו מחולת המחנים : ושלח פרוזבין לפניו · שלוחים בלשון יון :

פרשה עה קדמה פניו להשחיתו · קדמיה לחייבא עד שלא יקדמך להזיק לבניך : לארכיליסטים · שר לסטים : עבר חד ושרי מעורר ביה אמר ליה קום דבישא שכיח הכא קם שרי מקפח ביה ינער בישא אמר ליה דמיך הוה ועוררתיניה כך אמר ליה הקב"ה עדיין לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואמרת ליה כה אמר עבדך יעקב : אמר ליה הקב"ה לדרכו היה מהלך כמה דאת אמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך : מלאכים · אלו היו שלוחי בשר ודם רבנן אמרין מלאכים ממש : מה אם אליעזר שהיה עבדו של ביתו נזדווגו לו כמה מלאכים זה שהוא אוהבו על אחת כמה וכמה : לפניו · לזה שבא שעתו לטול מלכות תחלה : שלח פורפירא · הפשיט פורפירא שלו : וטלקיה קדמוהי · ופרשה לפניו ולפני עשו · וישלח דורש : אין שני זרזירין ישנין על דף אחד · כך אי אפשר לשנינו למלוך בעולם הזה · נכנע אני לפניך עד שהשעה עומדת לי : אל עשו אחיו · אפילו עשו הוא אחיו כלומר שלא היה נוהג בו כראוי אף על פי כן היה אחיו :

עם

פירוש מהרז"ו

פע"ה ס"י ומדרשים חלוקים הם · וע' במ"ר רפ"ד : נטל מאלו ומאלו · דורש סמוכים ויקרא שם המקום מחנים וישלח יעקב וגו' היינו מהמחנים הנ"ל שלח מלאכים · ע' אג"ב פכ"ד באורך :

פרשה עה סימן א חמשה פעמים · ע' רד"ל והפסוקים שהביא כאן שלא כסדרן ובילקוט תהלים ג' כסדרן · וע' שמ"ר פי"ד סס"ד : ר"ש בר יונה · סי"ר פסוק אתי מלבנון : **ב** מעין נרפש · ע' בילקוט כאן ובמשלי כ"א וע' בתנחומא : **ג** שלוחי ב"ו · שאם מלאכים ממש איך אמר ויצו אותם שעליהם לא היה צריך לצוות · ודעת רבנן כמ"ש בס"פ ע"ד שדורש סמוכים : **ד** שפחת שרה היתה · ע"ל פמ"ה ס"ז : אליעזר · לעיל פמ"ט ס"י שני מלאכים וכמה משמע יותר מב' וצ"ע : יוסף קטנם של שבטים · שנולד אחרון לכל השבטים לבד מבנימין · ומ"ש ג' מלאכים ע"ל פפ"ד ס"ד : לזה שבא · לקמן פע"ח סי"ד וכמש"ל פס"ג סי"ט ע"ש · וע' מדרש משלי ס'

זרזיר

יפה תואר

לכן אמר ר"ש ס' רבוא ורבנן סברי כיון דלכל אחד הוא ב' מלאכים לכן היו ק"כ רבוא · פעמים ס' רבוא : נטל מאלו ומאלו · בא לחלוק על רבנן דמוכיחים מן מחנים כי שתי פעמים ס' רבוא היו והוא אומר דלא היו רק ס' רבוא ומ"ש מחנים משום שחלקם לשני מחנות ונטל מהם ומאנשיו לשלוח פרוזבין לפניו : ר"פ בשם ראובן פתח כו' · בפתיחה זו בא לתרץ למה לא אמר לו הקב"ה אל תירא כאשר אמר לאברהם וליצחק וכן ליעקב ברדתו מצרימה · שלא בדבר ה' שב לארצו כמ"ש שוב אל ארץ אבותיך וגו' · והתירוץ ע"ז כי זו השליחות היתה שלא ברצון הקב"ה וכמ"ש לקמן בסי' ב' וג' כי לדרכו היה מהלך ולא יפה עשה ולכן הסתיר פניו ממנו עד שנענש בגופו ובממונו · ולפי שאפשר שהפחד שהיה ליעקב מעשו אחיו היה או בשביל זכיות עשו שהיה מכבד אביו כדלעיל בפס"ה או מפני שהשעה משחקת לו וכמ"ש אל תתחר במרעים ואמרו ע"ז בברכות דמיירי בשעה משחקת לו ובמצלית דרכו · או מפני שנתברך בחרבו לזה הביא זה הכתוב קומה ה' קדמה פניו וגו' כי לא היה לו לפחד מכל זה · כי מפחד זכותו אמר הכתוב הכריעהו לכף חובה כי כבר אכל את זכותו · ומה דאמרינן בד"ר על פסוק רב לכם סוב את ההר כי זכותו קם לו זה רק שלא יוזק מאחרים אבל לא שיוכל בזכותו להזיק לאחרים ומה שהשעה משחקת לו לא היה לו לפחד כי ביד ה' לשבור מטה עוזו והיה לו לבטוח בחסדי ה' · ובפרט כי י"א אשר בצדיק גמור גם השעה משחקת לו לא תועיל לרשע לבלוע צדיק כזה · ואם פחד מחרבו עז"א פלטה נפשי מרשע חרבך כו' שנאמר ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבוד · ולפ"ז לא טוב עשה מה שקדם פניו בשלוחים · ואם נאמר כי יעקב עשה זאת רק לכבדו יען שהוא מושל או בעולם · וכמ"ש בויק"ר פכ"ה גבי אדריאנוס עז"א שבו אתה רודה את עולמך והקב"ה הוא מושל עולם · ואין לך לפחד ממנו ולכבדו ואם חפץ לכבדו יען כי הוא אחיו הגדול אשר מחויב הוא לכבדו לזה אמר שהוא עתיד ליפול בחרבך בשביל רשעו · ואינו עושה מעשה עמך ואין לך לכבדו · וכל זה הוא לפתיחה כמה שמסיים אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך : קדמי' לרשיעא כו' · פי' אם יש לו זכות שלם לו על פניו בעוה"ז קודם שיקדים פני ה' בזכיותיו · וזה נאמר גם על עשו שהיה לו זכות כמה שכבד את אביו ובשביל זה הכריעהו · ומפרש הכריחהו כלומר שיכריע את כף המאזנים לחובה : לדרכו היה מהלך · פי' עשו הלך לדרכו, וכדכתיב וישב עשו ביום ההוא לדרכו שעירה וכיון ששמע שיעקב הולך לקראתו עקם את דרכו והלך לקראת יעקב · ולפ"ז השליחות היתה שלא לצורך : מעיין נרפש וגו' · גם ריב"ם פתח בזה להראות כי לא טוב עשה יעקב לשלוח אליו שלוחים ולכן הסתיר ה' פניו ממנו אך הוא נותן טעם שהרע לעשות לסכנת מפניו כי זה הוא מעין נרפש וגו' · אם צדיק מט לפני רשע · ודורש את הכתוב כי לפי האמת א"א לצדיק למוט לפני רשע כאשר לא ירפש המעין ולא ישחת המקור ורק לפי ראות העין נחזה כי מי המעיין והמקור נרפשו ונשחתו · ואם נחכה מעט או יבדלו חלקי העפר מן המים והמים ישובו להיות זכים כן אם צדיק מט לפני רשע הוא רע רק למראית עין כי גם אם שבע יפול צדיק וקם ולא ימוט לעולם · וגם יעקב בשלחו השלוחים וכפף ראשו לפני הרשע חטא למראית עין כי הבריות יתרעמו על ההשגחה ויאמרו כי יחזו אשר צדיק מט לפני רשע : א"ל ניער בישא · ינער הוא מלשון וינערו רשעים ממנה ופי' כי המוכה קלל ללסטים שינער מן העולם · וי"ג יגער בישא ופי' ע"ד יגער ה' בך השטן · כי יגער ה' בבישא הרעה והוא השיב לו שאתמול ברא ולמה הקיצו משנתו : רבנן אמרי מלאכים ממש · בילקוט איתא וישלח יעקב מלאכים היה מבקש לשלוח שלוחים אצל עשו ולא היה אדם רוצה לילך שהיו מתיראים ממנו ושלח מלאכי השרת : לפניו לזה שבא שעתו כו' · כי לא יוכל לפרש לפניו כפשוטו כי יעקב לא הלך לשעיר במקום מגורת עשו · ולכן מפרש שהלך לו שלוחים בשביל לפניו שהשעה משחקת לו וראוי להחניפו · ור"י מפרש לפניו שהלך פורפירא קדמוי : אע"פ שהוא עשו כו' · כלומר אע"פ שהוא רשע מ"מ צריך אנכי לחלוק לו כבוד

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

וארצו אדומה · גבוריו אדומים · לבושו אדומים · ופורע ממנו אדום בלבוש אדום · הוא אדום (בראשית כה) ויצא הראשון אדמוני · תבשילו אדום · הלעיטני נא מן האדום האדום הזה · ארצו אדומה · (שם) ארצה שעיר שדה אדום · גבוריו אדומים · (נחום ב) אנשי חיל מתולעים וגו' ופורע ממנו אדום · (שיר ה) דודי צח ואדום · בלבוש אדום · (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושך: ה ויצו אותם לאמר כה תאמרון לאדוני לעשו · [א]רבינו אמר לרבי אפס כתוב חד אגרא מן שמי למרן מלכא אנטונינוס · קם וכתב מן יהודה נשיאה למרן מלכא אנטונינוס · נסבה וקרייה וקרעיה · אמר ליה כתוב (ד) [ב]מן עבדך יהודה למרן מלכא אנטונינוס · אמר ליה רבי מפני מה אתה מבזה על כבודך · אמר ליה מה אנא טב מן סבי לא כך אמר כה אמר עבדך יעקב · עם לבן גרתי · לבן דהוא רבהון דרמאי יהיבתיה בחפתי להההוא גברא על אחת כמה וכמה · ולמה עם לבן גרתי ואחר עד עתה · שעדיין לא נולד שטנו של אותו האיש אבל עכשיו נולד שטנו של אותו האיש · דא"ר פנחס בשם רבי שמואל בר נחמן [ג]מסורת הוא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל · הה"ד (ירמיה מט) אם לא יסחבום צעירי הצאן · ולמה קורא אותן צעירי הצאן שהם צעיריהם של שבטים: ו ויהי לי שור וחמור וגו' · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר' יהודה אומר משור אחד יצאו שוורים הרבה · ומחמור אחד יצאו חמורים הרבה · ר' נחמיה אמר לישנהון דברייתא היא חמורתא גמלתא · רבנן אמרי [ד]שור זה משוח מלחמה · שנאמר (דברים לג) בכור שורו הדר לו · חמור · זה מלך המשיח · שנאמר (זכריה ט) עני ורוכב על חמור וגו' · צאן · אלו ישראל · שנאמר (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי · ועבד ושפחה · (תהלים קכג) הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם · (שם) (א) חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז: ז וישובו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו · שאת נוהג בו כאח והוא נוהג בך כעשו · וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו · ריש לקיש אמר עמו כעמו מה הוא שהוא גבור (ה) ויכול לעמוד כנגד ארבע מאות איש כך כל אחד ואחד מהן עשוי על ארבע מאות איש · רבי לוי אמר הלך (ו) ונטל אגרומי ממצרים · אמר אין יכילנא ליה הא טב ואם לאו (ז) אנא אימא ליה איתא מכסא ומגו כן אנא קאים עליו וקטילנא ליה: ח (ח) ד"א וישלח יעקב מלאכים · זהו שנאמרה ברוח הקודש על ידי שלמה מלך ישראל (משלי י) ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס · כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד יעקב ועשו · ברכות לראש צדיק זה יעקב · ופי רשעים יכסה חמס זה עשו הרשע · אשריהם הצדיקים שמתברכין בארץ ומתברכין בשמים · וכך,היא המדה שנאמר (ישעיה סה) [ה]אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן להודיעך שכל הברכות שבירך יצחק את יעקב כנגדו ברכו הקב"ה מלמעלה · יצחק אמר לו (בראשית כז) ויתן לך האלהים מטל השמים וגו' · והקב"ה ברכו בטל ומטר · שנאמר (מיכה ה) והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל וגו' · יצחק אמר לו ומשמני הארץ והקב"ה ברכו בתבואה · שנאמר (ישעיה ל) ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה · יצחק אמר יעבדוך עמים · והקב"ה אמר לו (שם מט) והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך · יצחק אמר לו הוה גביר לאחיך · והקב"ה אמר לו על ידי משה (דברים כו) ולתתך עליון על כל הגוים · הא למדת שכל הברכות שברכו יצחק מלמטה ברכו הקדוש ב"ה מלמעלה · ואף רבקה אמו ברכתו כנגדן · שנאמר (תהלים צא) יושב בסתר עליון · [ו]וכך אמרה לו כי מלאכיו יצוה לך וגו' · כיון שאמרה לו בלשון הזה ברכתו רוח הקודש יקראני ואענהו וגו' · וכי מאחר שברכו הקב"ה אביו למה חזר וברכו · שנאמר (בראשית כח) (ב) ויקרא יצחק את יעקב ויברך אותו · אלא שראה יצחק ברוח הקודש שעתידין בניו להגלות לבין האומות · אמר לו בא ואברכך ברכות של גליות שיחזור עליך הקב"ה ויקבצך מבין הגליות · ומה הן הברכות (איוב ה) בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע · (שם) בשוט לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבא · לשוד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא · לכך נאמר ברכות לראש

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"ל כל הענין · ב תנחומא כאן סימן ג' · ג בבא בתרא דף קכ"ג · לעיל פרשה ע"ג · לקמן פרשה צ"ט · ילקוט ירמיה רמז של"ג · ד תנחומא כאן סימן א' · ועיין לעיל פרשה ס"ח · ה ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · ילקוט מיכה רמז תקנ"ג · ו ועיין סנהדרין דף ק"ג ·

חדושי הרד"ל

(ד) מן עבדך יהודה למרן כו' · בויק"ר ר"פ כ"ו אמרו שנענש אבנר על שכתב מן אבנר לדוד ואפשר היה מנהג א לכתוב תחלה שם הכותב אף שהוא העבד וכלשון המקרא לעבדך ליעקב כו' לאדוני לעשו: (ה) ויכול לעמוד כנגד ת' איש · בילקוט הלשון ועשוי על ת' איש וכדמסיים כאן כאו"א עשוי וכו' : (ו) ונטל אגרומי · נ"ל שמצרים היו אז המושלים בכל א"י ובעברי הנהרות וכ"כ היפ"ת · ואפשר נ"ל אגרומי המצרים ופי' מכס של מצרים ובגבולים : (ז) אנא אימא ליה כו' · אפשר לומר לפמ"ש לקמן ס"פ ע"ו שנטל דינה והטמינה בתיבה לזה היה מבקש מכס והוא לא היה רוצה לפתחה כדלעיל פ"מ באברהם ומתוך כך יעמוד עליו : (ח) ד"א וישלח · ז"ש פ"י שלמה ברכות לראש צדיק אין למאמר שייכות לכאן כלל ולא נקרא דוישלח ומקומו הראוי נראה שהוא בסוף הפרשה אחר יענך ה' ביום צרה ישגבך וכו' ומייתי ע"ז האי דרשה דברכות לראש צדיק דמסיים כס

חדושי הרש"ש

(א) חננו ה' חננו כו' · מביא פסוק זה לפרש הא דמסיים יעקב למצא חן בעיניך : (ב) ויקרא יצחק אל יעקב

רש"י

עם לבן גרתי דהוא רביהון דרמאי יהיבתיה בחפתי · נתתי אותו בחיקי · להוא גברא · שהוא אחי על אחת כמה וכמה : ויאמר

מתנות כהונה

הכי גרסינן ופורע ממנו אדום בלבוש אדום : הכי גרסינן גבוריו אדומים מגן גבוריהו מאדם לבושיו אדומים אנשי כו' · וע"ל פרשה ס"ג : אגרא · איגרת משמי לאדונינו המלך אנטונינוס : נסבה כו' · רבינו לקח האיגרת וקראו וקרעה : מה אנא טב כו' · וכי טוב אנכי מזקיני יעקב : דהוא רבהון כו' · שהוא הרב על כל הרמאים נתתיו בבית ידי כלומר נאחתיו כפי רצוני והוא משל ממי שמגלח חבירו שאומר הכרחתיו עד שנתתיו בבית ידי כ"פ הערוך : להוא גברא · לעשו הרשע : שעדיין כו' · עד עתה קדייק : לישנא דברייתא כו' · לשון הבריות כך הוא שאומרים על חמורים הרבה ועל שוורים הרבה שור : כעמו · כלומר כדומה לו : אגרומי · פירש הערוך רשות להיות מוכסן : אין יכילנא כו' · אם אוכל לגנוב אותו הרי טוב ואם לאו אומר לו הביא מכס ומתוך כך אנכי עומד עליו ואהרגה אותו : כי מלאכיו וגו' · כך אמרה כשהלך אל לבן : בא ואברכך גרסינן :

יפה תואר

כבוד כי הוא אחי והדרש הוא מיתורא דקרא : רבינו אמר לר' אפס כו' · בא לפרש האריכות בכתובים כי השה כאו ללמדנו איך לנהוג כבוד עם מי שגדול ממנו · ואגב זה מייתי המעשה מרבינו כאן · ועי' לקמן פ' ע"ח ר' כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא כו' כי זה כלל גדול בתורתנו הקדושה כי גם בספורים תבוא ללמדנו ארחות חיים ודרכי יושר ואמת : מן שמי למרן מלכא · בא ללמד לנו כי גם שלא בפניו צריך לנהוג בו כבוד ולהזכיר שם המלך בכבוד והדר : ולמה עם לבן גרתי כו' · כלומר דבא להצטדק לפני עשו למה התאחר עד כה לגור עם רמאי כלבן · כי תכף עד עתה עד אשר יולד יוסף שהוא שטנו · ואע"ג דהתאחר שש שנים בבית לבן גם אחר לידת יוסף מ"מ י"ל דלא חפץ לעזוב את בית לבן וללכת עמדו בדרך כראשית ימיו פן ירע לו הדרך לכן המתין עד אשר יגדל מעט : משור אחד כו' · ובא הכתוב לספר לנו איך נתברך יעקב כי משור אחד היו לו העדרים האלה · ור"ל סובר דמדבר בל"י בשביל שהוא שם המין ורבנן דאמרי שור זה משוח מלחמה ע"כ טעם הדברים כי קבלה היתה בידם אשר מזרע אברהם יעמוד משוח מלחמה ומלך המשיח · ויעקב הגיד לו כי הוא זכה לזה וממנו יצאו · והטעם למה אמר לו כזאת · משום דיעקב פחד מפני עשו או פן יבוא עליו בחרב אשר כה נתברך ועל חרבך תחיה · או פן יקום לו הזכות שקיים כבוד אב ואם וכדלעיל · לכן הודיע לו יעקב כי ממנו יצא משוח מלחמה ואל יבטח עוד בחרבו וגם מלך המשיח עני ורוכב על החמור וזכותו יגן עלי [או דהטעם בזה כי יעקב הכין עצמו לדורון ולמלחמה ולתפלה ולענין מלחמה הודיע לו כי ממנו יצא המשוח מלחמה ויש גם לו רב אונים וגבורה למלחמה ואם לתפלה ולהכנע בדורון הודיע לו כי ממנו יצא העני ורוכב על החמור · ויוכל להיות גם שפל ברך ולהקריב שי וע'] : שאתה נוהג בו כאח לכבדו וכדלעיל בסימן ד' : עמו כעמו כתב בספר מנחת יהודה דדרש העיי"ן כאלו כתוב בפת"ח : זהו שנאמרה ברוה"ק ע"י שלמה כו' · הנה לפני זה אמרו כי השליחות היתה שלא כראוי · ועתה דורש כי שלח אליו מלאכים לסתום פיו ולהוכיחהו כי הברכות שלו הנה וגם הקב"ה הסכים על זה כי נתברך גם בשמים בברכות אשר ברכו אביו בארץ · ולכן אין לו לשנוא אותו על זה · וזה ששלח לו המלאכים וכמ"ש לקמן כי מלאכיו יצוה לך אשר גם זה הוא מענין הברכות ודרש את הכתוב ברכות לראש צדיק על יעקב · ופי רשעים הצועקים חמס על הברכות כי לקח אותן במרמה יכסה הקב"ה ויסכר אחרי כי גם הוא מסכים לזה · וכל זה יכון מאד על עשו : והקב"ה מברכו בתבואה כו' · בילקוט גריס עוד יצחק אמר ורוב דגן ותירוש והקב"ה אמר לו ויען ה' ויאמר לו הנה אנכי נתתי לכם את הדגן ואת התירוש ולפ"ז יהיה התירוש יצחק אמר לו ומשמני הארץ כו' זה ברכה באיכות כי התבואה תהיה שמנה · ורב דגן ותירוש קאי על הכמות שתהיה התבואה למרבה : ואף רבקה אמו ברכתו כנגדן כלומר גם הברכות אשר ברכו אמו רבקה היה כנגד ברכת יצחק · והיא היתה נביאה וגם מזה ראיה שמפי ה' ברכתו . כיון שאמרה לו בלשון הזה כו' · גירסת הילקוט כיון שאמר לו בלשון הזה הסכים הקב"ה ובירכו שנאמר יקראני ואענהו וכי מאחר שהלכו של הקב"ה לברכו אביו ואמו למה חזרו ובירכוהו ופי' הדברים דבשלמא אם לא היה מברכו ניחא שהולך לברכו מפני שהברכות הראשונות היה בהן פקפוק והוב נתאששו כדלעיל פס"ז אבל לפי מ"ש הס' בירכו מלמעלה כבר הן מאוששות בלאו הכי · ולפ"ז הך הגדה פליגי על הא דלעיל : ומה הן הברכות בשש צרות וגו' · כלומר עיקר הברכה היא קיבוץ גליות וכבר אמר לה והיינו בשש צרות יצילך וגם בגלות תהיה להם הצלה שורתא בשוט לשון תחבא וגו' · וטעם דברים אלו בגלות כי בשני רבקה עלי קללתך בני אז אמרה ג"כ לא תאונה אליך רעה וכו' · וכשאמרה שילך לפדן ארם ו' פסוקים כנגד שש צרות כדלקמן · והקב"ה א"ל כי בי חשק ואפלטהו עד בישועתו

פירוש מהרז"ו

זרזיר מתנים : הוא כו' · לעיל פס"ג סי"ב : אנשי חיל · אלא נינוה כתיב וע"ל פס"ז ס"ד שנקראות ע"ש נינוה הוא אשור ולעיל פ"ע ס"ח וכמ"ש עובדיה פסוק ט"ו : ה רבינו אמר לר"א · תנחומא כאן סי' ג' · וע' לקמן פע"ח סט"ו וכן כאן : עם לבן גרתי · ע"ל פס"ג ס"י ופס"ז ס"ב : בחפתי · ע"ל ס"פ נ"ו ופ"ק סי' ב' חפותין ולעיל פע"א ס"ג אלא חפות להם ע"ש : שעדיין לא כו' · לעיל פע"ג ס"ז וש"נ · והנה שם שייך לדרוש כן אבל מ"ש ויהי כאשר ילדה וגו' וכאן שכבר עברו ו' שנה משנולד איך שייך לומר ואחר עד עתה · ויתכן שעל שתיבת ואחר מיותר ע"כ דורש שהפסוק מדבר ב' ענינים · עם לבן גרתי הם הי"ד שנה שעבד בעד נשיו וילדיו ואלו לא נחשבו לו לאיחור כי היו בעיניו כימים אחדים וכמ"ש במדרש מה ז' ראשונים אף אחרונים אך כשנולד יוסף ורצה לשוב לבית אביו אז נתאחר וז"ש ואחר כו' : ו רבנן אמרי · שלכך שינה לכתוב בל' יחיד לדרוש גז"ש וכמש"ל ספ"ו בכור שורו ופל"ט ס"ס י"א וע"ל ריש סימן י"ב · וחמור ע"ל פנ"ו ס"ב סנהדרין צ"ח · וכאן כמש"ל פס"ח סי"ד ובהרבה מקומות : בעיני עבדים · וס"ד וכעיני שפחה וגו' כן עינינו כו' עד חננו ה' חננו · הכוונה שמאחר שיהיה כן ע"כ גם עתה חננו ה' וכמ"ש הלא אתה תשוב תחיינו ע"כ גם עתה הראנו ה' חסדך וכו' : ז אגרומי · ע' מ"כ והמ"ע כתב בל"י המון אנשים מקבלים מכס כו' ודורש גז"ש וגם ללמד מה שם ממצרים אף כאן וגם הולך ממצרים : ח ברכות לראש צדיק · הובא כל הענין לכאן אגב ברכת רבקה כי מלאכיו יצוה לך מהם לקח יעקב מלאכים ושלחם · ומ"ש ברכות פי' הרבה מיני ברכות מאביו ואמו והקב"ה : שהמתברכים בארץ · כיעקב מאביו ואמו וכדומה בתורה מתברכים גם מאלהי אמן · וכך היא מדתו של הקב"ה כמ"ש ואני אברכם כמ"ש במ"ר ס"פ י"א : כנגדו ברכו הקב"ה · כל הענין בילקוט מיכה ה' : ונתן מטר זרעך · וס"ד ולחם תבואת האדמה והיה דשן ושמן וזהו ומשמני הארץ וכאן חסר · יצחק אמר ורוב דגן ותירוש והקב"ה א"ל ויען ה' וגו' נתתי לכם את הדגן ואת התירוש (יואל ב') כ"ה בילקוט מיכה ה' : יושב בסתר עליון · שבמזמור זה יש פסוקים מדברים לנכח ויש לנסתר · ע"כ דורש שהענין מדבר ביצחק רבקה ויעקב וזהו יושב בסתר עליון ושמעתי שעל שאיקונין של יעקב חקוקה בכ"כ ועי' כ"ז בסנהדרין דק"ב א' וברש"י שם שלא יתבאר כ"א ע"פ מדרש זה · ופסוק אומר לה' מחסי אמר יעקב כשא"ל יצחק גשה נא ואמושך בני כמש"ל פס"ה ס"ס י"ט · ופסוק כי אתה ה' מחסי אמר כשהיה בבית לבן כמש"ל ר"פ ע"ד אמרתי אתה מחסי ע"ש · וכשאמרה אז אמרה כי מלאכיו יצוה וכו' ויצחק א"ל כי הוא יצילך עד אליך לא יגע שום בהם ע"ל ר"פ ע"ד · ועי' עוד לעיל ר"פ ס"ע נמאה לך נפשי וזהו כי בי חשק : ברכה של וכו' ·

ידי משה

סורה וקל להבין וממלא לפניו קדייק פי' מן אותן מלאכים שנכתבו למעלה : עמו כעמו · פי' מה הוא פשוי על ד' מאות איש וכו' · כך כל אחד מן אותן ד' מאות איש היה ממונה על ד' מאות איש : ר' לוי אמר נטל אגרומי ממצרים · לא יכלתי להבין איזו רמז בפסוק שיסבול דברי רבי לוי ובהם

משנת דרבי אליעזר

ולכך הולכך להביא ראיה מק"ו אע"ג דמפורש בקרא שפגעו בו מלאכי אלהים : על אחת כמה וכמה עם לבן וגו' · פי' כיון דרב חילו שגבר וכ"ש שיועיל לעשות א"כ למה איחר עד עתה וה"ל לשוב לביתו כיון שאינו מתירא מעשו והירך ויהי לי שור שהם נולד לי יוסף שנקרא שור והוא שטנו : וד' מאות איש

צדיק: ט (ט) ד"א וישלח יעקב · (תהלים קמ) אל תתן ה' מאוויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה · א אמר לפניו רבון העולמים אל תתן לעשו הרשע מחשבות לבו · מהו זממו אל תפק אמר לפניו רבונו של עולם עשה לו זמם לעשו הרשע כדי שלא תהא לו נחת רוח שלימה · ומה זמם עשה לו הקב"ה לעשו הרשע · א"ר חמא בר חנינא אלו בני ברבריא ובני גירמאניאה שאדומיים מתייראין מהם · ד"א אל תתן ה' מאויי רשע · אמר לפניו רבון העולמים כשם שהיתה בדעתו של לבן לעשות עמי רעה ולא עזבתו · אף מחשבות של עשו אחי שמחשב עלי להרגני הפר רעתו · זה אחד משלשה בני אדם שחשבו רעות ולא עמדו בידן · עשו וירבעם והמן · עשו שנאמר (בראשית כז) ויאמר עשו בלבו · בירבעם כתיב (מלכים א יב) ויאמר ירבעם בלבו · בהמן כתיב (אסתר ו) ויאמר המן בלבו · מהו ויאמר עשו בלבו אמר (ג) קין הרג את אחיו ולא עשה לו המקום כלום וסוף שהוליד בנים אחרים וירשו עמו את העולם · אבל אני אהרוג את יצחק אבי תחלה ואח"כ אהרוג את יעקב אחי ואירש את העולם לבדי · שנאמר (בראשית כז) יקרבו ימי אבל אבי · אמר אקרב אבלו של אבא קודם ואח"כ ואהרגה את יעקב אחי · ולא הספיק הקב"ה בידו לכך נאמר אל תתן ה' מאויי רשע: י ד"א וישלח יעקב מלאכים · בוא וראה מה כתיב למעלה מן הענין (שם לב) ויאמר יעקב כאשר ראם · ב כמה היה מחנה אלהים שני אלפים רבוא ממלאכי השרת · שנאמר (תהלים סח) רכב אלהים (ד) רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקודש · ויקרא שם המקום ההוא מחנים · שתי מחנות למה מלמד שנתנו לו ליעקב ארבעת אלפים רבוא מלאכי השרת ונדמו לחיילות של מלך · מהן לובשי ברזל ומהן רוכבי סוסים ומהן יושבי קרנות · (ה) פגע בלובשי ברזל אמר להם משל מי אתם אמרו לו של יעקב · פגע ברוכבי סוסים אמר להם משל מי אתם אמרו לו של יעקב · פגע ביושבי קרנות אמר להם משל מי אתם אמרו לו של יעקב · שנא' מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ואף יעקב היה מזכיר לעשו שמו של הקב"ה ליראו ולבהלו · שנא' כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים · ג משל למה הדבר דומה לאחד שזימן את חבירו לסעודה והכיר בו שהיה מבקש להרגו · אמר דומה טעם תבשיל זה כטעם אותו תבשיל שטעמתי בבית המלך · אמר ידע ביה מלכא (י) מסתפי ולא קטליה · אף כך יעקב כיון שאמר לעשו כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים · אמר עשו הרשע הגיעו הקב"ה לכבוד הזה שוב איני יכול לו: יא ד"א וישלח יעקב מלאכים · למה שלח יעקב אצלו שלוחים אלא כך אמר אשלח לו שלוחים אם יחזור בתשובה אמר להם · אמרו לו אל תאמר · יעקב כדרך שיצא מבית אביו הוא עומד שנאמר כי במקלי עברתי וגו' · ויצו אותם לאמר אמרו לו אל תאמר כשיצא מעמך נטל בידו כלום מתפיסת הבית אלא בשכרי קניתי כל הללו בכחי שנאמר ועתה הייתי לשני מחנות · באותה שעה שקרא יעקב לעשו אדוני אמר לו הקב"ה אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדוני ח' פעמים חייך אני מעמיד מבניו שמנה מלכים קודם לבניך · שנאמר (בראשית לו) ואלה המלכים אשר מלכו וגו' · אמר להם אמרו לו אם לשלום אתה מתוקן אני כנגדך ואם למלחמה אני כנגדך יש לי גבורים בעלי גבורה וזרוע שאומרים לפני הקב"ה דבר והוא עושה להם רצונם · שנאמר (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה (ו) (יא) לפיכך בא דוד ליתן שבח וקלוס לפני הקב"ה שעזרו מפני שאול · שנאמר (שם יא) כי הנה הרשעים ידרכון קשת · מה כתיב אחריו (שם) כי השתות יהרסון צדיק מה פעל · ד אמר לפניו רבון העולמים (יב) אם רחקת ונטשת את יעקב שהוא משתיתו ויסודו של עולם · שנאמר (משלי י) וצדיק יסוד עולם · צדיק מה פעל · על אותה שעה נאמרה (תהלים כ) אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר: יב ד"א ויהי לי שור וחמור · ה שור · זה יוסף שנאמר (דברים לג) בכור שורו הדר לו · חמור · זה יששכר דכתיב (בראשית מט) יששכר חמור גרם · ובן בנו של יוסף עומד לכלות את עמלק · שנאמר (שמות יז) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב · ובניו של יששכר (ז) ו יודעין מה הקב"ה עושה בעולמו · שנאמר (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים · וצאן · אלו ישראל

מסורת המדרש א מגילה דף ו' · ילקוט תהלים מזמור ק"מ · ב שמות רבה פרשה כ"ט · במדבר רבה פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה ו' · תנחומא כאן סימן ב' · פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · ועיין ילקוט תהלים רמז תתנ"ו · ילקוט כאן רמז ק"ל · ג סוטה דף מ"א · ד ילקוט תהלים רמז תרנ"ג · ה בבא קמא דף י"ז · ו עיין לעיל פרשה ע"ב · ובילקוט דברי הימים רמז

חדושי הרש"ש

יעקב כו' כצ"ל : (ג) קין הרג את אחיו ולא עשה כלום כ"ה וצ"ל ולמחוק תיבות לו המקום כי הכוונה מה שלא תקן קין כלום בהריגתו את אחיו כי סוף שהוליד אביו עוד בנים : (ד) רבותים אלפי שנאן · פי' שתי רבואות אלפים והוא חשבון אחד עם שני אלפים רבואות · וע' בבמ"ר פ' ב' ובהגהותי שם וצ"ל שמדרשות חלוקות הן : (ה) פגע בלובשי ברזל כו' ברוכבי סוסים כו' ביושבי קרנות כו' שנאמר מי לך כל המחנה כו' · נל"פ דהוכחתו על ג' מיני מחנות ממלת כל דאינו נופל על פחות משלשה כמש"כ התוס' בכתובות ח' א' בסד"ה שהכל על מלת לכולהן · ולזה כוונו ג"כ בב"ק ג"ט ב' בד"ה לגבה כמש"כ וכ"מ ליפנא דכולן ע"ש · ודברי תוס' הללו נשמטו מהגאון בעל סה"ד בסדר תנאים ואמוראים אות יו"ד שהביא יסוד זה מס' ערוגת הבושם · אך מדברי התוס' בבכורות (מ"א ב') בד"ה וקמעטי משמע דלא ס"ל כלל זה · וכן הנ"י בפ' המפקיד במשנת שמפקיד כו' לרבן והפשינן לאחוריו כתב וז"ל ואי כדפירש"י לא שייך למימר כולהו דהא ליכא אלא חדא אלא ע"כ תרתי מילי נינהו כו' · מוכח לכדיא דעכ' למימר כולהו · וכ"מ לי עוד מהא דאיתא בב"ב קמ"ב ב' והלכתא ככל הני ליפנא דאמר מר בריה דר"י כו' והא ליכא אלא שתי לבונות · אולם ע"ש בר"י והמלא ייטב נכון · אבל ק"ק לי מבכורות ע"ש וכן בריש סוכה כולהו כרבה כו' ע"ש רש"י · ובזה תרצה שדברי התוי"ט בפ"ב דתענית מ"ג ד"ה זכרונות במש"כ דריב"ר"י דאמר כל מקום כו' אינו מכוון רק על ר"ה ויוה"כ של יובל (ו) לפיכך בא דוד ליתן שבח כו' שעזרו · נראה דהכינוי שב על יעקב : (ז) יודעין מה הקב"ה עושה כו' שנאמר כו' יודעי בינה כו' לדעת כו' · ר"ל כיון שיודעין מה הקב"ה עושה בעולמו לכ

חדושי הרד"ל

בה כשם לרות כו' אל תירא וכן בכל הפרשה עירבובי דברים והוספות שהדומה אינו מ מילמדנו : (ט) ד"א וישלח אל תתן ה' גו' · ג"ז המאמר אין לו שייכות לכאן ולא נקרא ד הראוי בסוף הפרשה אחר ותבונה כו' : (י) מסתפי ולא קטליה · הוא לשון הש"ס בסוטה מזה שאינו מן הב"ר שהוא אגדה ירושלמית אלא הוא הוספה מהילמדנו שנסדר אחר סידו וכמ"ש בס"ד בהגהותי לס' שמות שהוא ילמדנו כ"פ : (יא) לפיכך בא דוד ליתן · נראה שכ כאן וראוי להיות בסוף הספר' אחר יענך ה' ביום צרה שבא לסיים לדרוש כאן מקרא דאלה מזמור : (יב) אם רחקת ונטשת כו' · וז"ש שם גודי הרכם לפור שינוד למקום רחו

מתנות כהונה

זמם · חכה תוך פיו : מה זמם עשה הקדוש ברוך הוא לעשו : יושבי קרנות · עגלות חשובות כדאמרינן בפרק עשרה יוחסין ויושבין בקרנות של זהב ומהלכין ברחבי גייסות : הכי גרסינן משל למה הדבר דומה לאחד שזמן : ידע ביה מלכא · לשון תימה וחרדה יודע ממנו המלך ומכירו והוא מתיירא ולא הרגו : ויצו אותם · כיון שלכולם צוה כן נקט בלשון קצר : הכי גרסינן כשיצא מעמך נטל כו' · הכי גרסינן אדוני שמונה פעמים : שעזרו · שעזר ליעקב : אם רחקת · באותה שעה שהיה בצרה אם נתרחקת ממנו מה היו מועילים פעולותיו : מה יעשה ישראל · לעמוד בגיוויו של הקדוש ברוך

רש"י

ויאמר עשו בלבו קין הרג את אחיו בחיי אביו ולא הועיל לו כלום ש בנים אחרים וירשו עמו את העולם : כמה היה מחנה שני אלפים וש ממלאכי השרת שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן : מחנים שתי מ מלמד שנשתלחו ליעקב ארבע אלפים וכל מחנה ומחנה שתי אלפים מלאכים כולם לחיילות של מלך : ויהי לי שור יחיד וחמור יחיד ליפנהון דברי חמרתא גמלתא · והם הרבה : באנו אל אחיך אל עשו אשה נוהג בו כא והוא נוהג בך כעשו : הלך ונטל אגרונימון ממצרים · ממונה על השע קנה לו מן המלך אותו מינוי כדי להעליל על יעקב במכסים : כי השתות י

פירוש מהרז"ו

בא לדרוש מ"ש בסוף תולדות ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו וכו' קום לך פדנה ארם וכו' · ולא פי' מה היא הברכה · ודורש על שלחו ללבן לפדן ארם וזה סימן לבניו וכמש"ל ר"פ ע"ש עיין כל ו' ברכות אלו : ט אל תתן ה' · ובריש המזמור חלצני ה' וכמ"ש בריש סי' הקודם יכסה חמס · וע' מד' תהלים ק"מ כל הענין וכמש"ל פע"ד סי"ח שיעקב אמר כל ס' תהלים : בני ברבריא · מגילה ד"ו וע' מ"ת שם ובילקוט שם : שלא עשה כו' · כמש"ל פכ"ג ס"ד כי שבעתים יוקם ומ"ש אני וגו' יקרבו וגו' וכמש"ל פס"ז ס"ח : י כאשר ראם · וס"ד ויאמר מחנה אלהים זה : שני אלפים רבוא · כמ"ש רבותיים אלפי שני רבוא פעמים של אלפים שהם ב' אלפים רבוא ובמספר הזה לא מצאתי · וע' שמ"ר פכ"ט ס"ב וש"כ וע' במ"ר פ"ב ס"ג ולעיל סוף ע"ד ומדרשים חלוקים הם · ובתנחומא כאן כמו בשמ"ר שם : לובשי ברזל · ע' תנחומא בשינוי וכן בשה"ש כל הענין בשינוי ובאריכות ולקמן פע"ח סי"א : לטעם תבשיל · סוטה ד' מ"א ב' דא"ר לוי בלשונו ממש : יא כשיצא מעמך · היינו בבית אביו שאז היה עמו ע"ל פס"ח ס"ב : ח' פעמים · בפרשה ל"ב ול"ג וע' פר"א ס"פ ל"ז : אם לשלום · ע' קה"ר פ' טובה חכמה עם נחלה ביתר באור : גבורים כו' · וזהו ויהי לי שור כמ"ש ורב תבואות בכח שור · וחמור בעל עצמות כמ"ש חמור גרם וחזק בכחו : ועושה להם רצונו · מרומז כמ"ש לאן ועבד ושפחה וכמש"ל סי' ו' מפסוק הנה כעיני עבדים וכו' : ולפיכך בא דוד · דורש על יעקב כמש"ל פע"ד סי"א · ויעקב לוה על השבטים ג"כ שיתפללו כמש"ל ל"פ פ"ד · ומ"ש צדיק מה פעל ע"ד מ"ש לעיל פ"ח סי' ו' א"כ נוה והלסים כולם למה נבראו וכו' ע"ש וזהו שהתחיל המאמר בתיבת לפיכך שייך אל מ"ש כאן ויהי לי שור וחמור · ובמדרש תהלים י"א צדיק מה פעל צדיק העולם מה פעולה הניחו לך כו' · ומ"ש על אותה שעה נא' אלה ברכב וכו' פי' שהשבטים אמרו כן כמ"ש בריש המזמור יענך ה' ביום וכו' ישגבך יעקב עד סופו וכמ"ש במדרש כאן בסוף הפרשה באותה שעה וכו' עד שנאמר יענך ה' וכו' · וא"כ מקום מאמר זה בסוף הפרשה ולא כאן ודו"ק : יב בבור שו

יפה תואר

היפא שוד וכפן ושוט לשון : עשה לו זמם · פירש"י בפ"ק דמגילה אל תוליאנו מנתיריו זמ ברזל שנותנין בחוטמה של אנקה ונמשכת בו ומתוך חוזקה אינה משתמרת כי אם בו : גיר בערוך ערך מגוג ובפירש"י בפ"ק דמגילה : זה אחד משלשה בני אדם כו' · באמת גם ל ועוד רבים · אבל לבן לא בעצה ותחבולה בא על יעקב וכן שאר אויבים יבואו רק ברצח ואלה מזמה ובקשה עצה ותחבולה · לכן כתיב גביהם בלבו פי' העצה אשר בלב ומ"ש ולא עמ דמחשבת ירבעם קמה אבל מניכו בפ' ואלו מגלחין כי בנו בטל הפרדסאות שהעמיד שלא יעלו שנאמר יקרבו ימי אבל אבי · ואמרינן בפנ"ז כל מקום שנאמר קריבה לא הגיע ליומ משמע לשון קריבה מסירות קודם לזמנו ומזה דרים שחפץ לקרב מיתתו : בא וראה מה כת הענין כו' · גם הוא בא לתת טעם לשליחות יעקב כי כפגעו מחנות אלהים הבין כי באו בכם את עשו · כי לולי זאת לא היה צורך בהם וטעם הדרש הזה הוא מסמיכות הפרשה פרשה שלמעלה וכן הוא בתנחומא : שמו של הקב"ה ליראו ולבהלו · מ"ש פני אלהים הוא פני הקב"ה כי למי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש אבל פי' כפני אלהים הוא מלאכים וכ בהזכירו שם אלהים בא הפחד בלבבו : אם יחזור בתשובה · פי' הדברים כי נוה לו ל וכמו שמסיים המדרש ויראה כי גם בארץ נכריה בנים לבן הרמתי ברכו ה' · אז ישים אל ל וישוב בתשובה : שנאמר כי במקלי עברתי וגו' · דברי המדרש מסובכים פה וכצ"ל אל כדרך שיצא מבית אביו הוא עומד שנאמר ויהי לי שור וחמור (ומספר את עשרו) אמרו לו אל מעמך נטל בידו כלום כו' אלא בשכרי קניתי כל הללו בכחי שנאמר כי במקלי עברתי וגו' שלא לקח כלום מתפיסת הבית) ועתה הייתי לשני מחנות (ומזה מוכיח כי בשכרו קנה הכל) ויצו אותם לאמר וגו' באותה שעה שקרא יעקב לעשו אדני כו' · ותמה כמה שהשפיל ע לעיל את הכתוב מעין נפשם וגו' : לפיכך בא דוד כו' · כלומר כמו שיעקב בטח בה' כי ישע שאומרים לפני הקב"ה דבר והוא עושה להם רצונם · לכן בא גם דוד בבה תפלתו לה' בחרבי ובחניתו : וצאן אלו ישראל · היינו זכות השבטים · ואע"ג דבאן כולל כל השב

משנת דרבי אליעזר

עמו כעמו כו' · דיוקו דהי"ל לקח עמו כמו דכתיב ואת עמו לקח עמו אלא שהיו משועבדים תחתיו אלא עמו כדומה לו שכ"א היה אשה וכו' ור"ל מפרש דבא להורות שלא היו עבדיו רק מצרים שעומדים לגבות מכס וצ"ל דבמו בתיבה וגם שהוא מיותר והוא ר"ת ונטל "גרוני" "מצרים שעיקר שם המכס גרוני וה"א נוספת א"ב י"ל דא"ל אמיין א"ל עשו וגם ה"ת בנימוס' מוכח ולכך בא הרמז בה"ת לומר שאם לא יוכל להוסיף כו' :

ידי משה

דמתיבת גם קדרים וגם נוטריקון אגרומי כי כן דרך המדרש בשים תיבה של כמה אותיות של דורש אותה נוטריקון או יכול להיות שדרש תיבת וגם כמו מגו כן וכו' לומר שהלה לבות ע כמה היה מחנה אלהים וכו' : שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם וגו' כוונת דאי' בפ' יתרו שהם של הקדוש ב"ה מקוק על לבם ואף יעקב היה מזכיר לעשו שם הקדוש ב' ולבהלו א"כ גם אותן מלאכים שהלא היו מן אותן רכב שם' כם סי' שהשם של הקב"ה מקוק

היה כדי ליראו ולבהלו וק"ל : אשלח לו שלוחים אם יחזור בתשובה · פי' לפי שהלא ארצה שעיר שדה אדום לפו שסבר יעקב שיבוא עשו עליו בזכות כיבוד אב שקיים עשו כדאי' שלא ירש עשו

שנאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · ועבד · זה דוד שנאמר (תהלים קטז) אני עבדך בן אמתך · ושפחה · (יג) זו אביגיל שנאמר (שמואל א כה) הנה אמתך לשפחה · באותה שעה הלכו אותן השלוחים אצל עשו וראו עמו גבורים מזויינין ובאו ואמרו ליעקב שנאמר וישובו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו · מהו וארבע מאות איש עמו · א"ר שמואל בר נחמני ארבע מאות מלכים קושרי כתרים · ויש אומרים ארבע מאות מיני אפרכין היו עמו · ור' ינאי אמר ארבע מאות ראשי גייסות היו עמו · וכיון שאמרו לו ליעקב כל אותה גדולה היה מתיירא והיה מחלק את נשיו ואת בניו לשתי מחנות · שנאמר ויחץ את העם אשר אתו : יב ויאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו · [א] באותה שעה אמר אבינו יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם כתבת בתורתך (ויקרא כב) ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד אם יבא רשע זה ויאבד את בני ואת אמם כאחת (יד) ספר תורה שאתה עתיד ליתן על הר סיני מי יקרא בו בבקשה ממך הצילני נא מידו שלא יבא והכני אם על בנים שנאמר הצילני נא · מה עשה עמד ושלח לו דורון לסמות את עיניו · שנאמר (דברים טז) כי השוחד יעור עיני חכמים · ואין חכמים אלא אדומים · שנאמר (עובדיה א) והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו · ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו · מהו ורוח תשימו אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותם זו אחר זו אלא הרוח להם מצרותיהם · באותה שעה נשא יעקב את עיניו וראה את עשו שהוא בא מרחוק ותלה עיניו למרום בכה ובקש רחמים מלפני הקב"ה ושמע תפלתו · והבטיחו שהוא מושיעו מכל צרותיו בזכותו של יעקב · שנאמר (תהלים כ) יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב :

פרשה עו א ויירא יעקב מאד ויצר לו · ר' פנחס בשם ר' ראובן (א) [ב] שני בני אדם הבטיחן הקב"ה ונתייראו · הבחור שבאבות והבחור שבנביאים · הבחור שבאבות זה יעקב · שנאמר (שם קלה) כי יעקב בחר לו יה · ואמר לו הקב"ה והנה אנכי עמך · ובסוף נתיירא שנאמר ויירא יעקב · הבחור שבנביאים זה משה · שנאמר (שם קו) לולי משה בחירו · ואמר לו הקב"ה כי אהיה עמך · ולבסוף נתיירא (במדבר כא) [ג] ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו · אינו אומר אל תירא אותו אלא למי שנתיירא · ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן משם ר' נתן [ד] ראוים היו ישראל כלייה בימי המן (ב) אלולי שנסמכה דעתן על דעת הזקן אביהם · אמרו מה אבינו יעקב שהבטיחו הקב"ה ואמר לו והנה אנכי עמך נתיירא אנו על אחת כמה וכמה · הוא שהנביא מקנתר את ישראל (ג) ואומר להם (ישעיה נא) ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ · אמר להון אנשיתון מה אמר לכון (ירמיה לא) כה אמר ה' אם ימדו השמים מלמעלה · אם ראיתם שמים שמטו והארץ מתמוטטה מנטיית שמים וארץ לא היה לכם ללמוד אלא ותפחד תמיד כל היום : **ב** ד"א ויירא יעקב מאד ויצר לו · אמר ר' יהודה בר' עילאי לא היא יראה לא היא צרה אלא [ה] ויירא שלא יהרוג ויצר לו שלא יהרג · אמר אם הוא מתגבר עלי הורגני ואם אני מתגבר עליו אני הורגו. הדא הוא ויירא שלא יהרוג ויצר לו שלא יהרג · אמר כל השנים הללו יושב בארץ ישראל תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת א"י · כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם (א) שהרי כך אמר יקרבו ימי אבל אבי · תאמר שמת אותו זקן ובא עלי להרגני · א"ר יהודה בר' סימון כך אמר לו הקב"ה (בראשית לא) שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך · תאמר עד כאן היו

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"ל · ב מכילתא סוף פרשה בשלח מסכת דעמלק פרשה ב' · עיין ברכות דף ד' וסנהדרין דף צ"ח · ובבמדבר רבה פרשה י"ט · אסתר רבה פרשה ו' · תנחומא סדר בשלח סימן כ"ח · וסדר חוקת סימן כ"ה · ילקוט כאן רמז קל"א · וסדר בשלח רמז רס"ד · ג עיין נדה דף ס"א · ד פסיקתא רבתי פסקא ל"ג · ילקוט ישעיה רמז של"ו · ה תנחומא כאן סי' ד' ·

חדושי הרד"ל

(יג) זו אביגיל · לא נמצא מאביגיל וזרעה מושיע רב לישורון אף שזכתה ויצאה ממנה [כלאב שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה · ובתדב"א הביא הגירסא שפחה זו רות שיצא ממנה דוד · אלא שכאן דקאמר עבד זה דוד אין מתיישב כ"כ לגרוס רות דהיא היא · ושם בתנחומא דרש עבד זה משה :

חדושי הרש"ש

מה יעשה · והוא ע"ד שספרו בברכות (י"ח ב') על ההוא חסיד ששמע שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו והלך הוא וזרע ברביעה שניה כו' שלו לא לקה : (א) שהרי כך אמר כו' · בילקוט ליתא מלת שהרי

(יד) ס"ת שאתה עתיד · אפשר דרש כי ירא אנכי רמז לעשרת הדברות שמתחיל אנכי · או דרש היטב איטיב עמך ואין טוב אלא תורה : (א) שני ב"א הבטיחן · לא חשיב יהושע שא"ל הקב"ה אל תירא יהושע א' מפני שראה שאמר ההבטחה נפלו בעי ולכן נתירא והוצרך לומר לו אל תירא : (ב) אלמלא שנסמכה דעתן כו' · כצ"ל וכ"ה בפסיקתא דאנכי וילקוט ישעיה : (ג) ואומר להם מי את ותיראי וגו' · ותשכח כו' כצ"ל :

רש"י

לפניו רבונו של עולם אם הרסת ונטשת ולא עזבת את יעקב שהוא משתיתו ויסודו של עולם שנאמר וצדיק יסוד עולם :

פרשה עו הבחור שבאבות · מובחר שבאבות : תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת א"י · ומנצחני בזכותו : תאמר שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם · שהוא זכות גדול דכתיב ויירא יעקב כך אמר עשו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי תאמר שמת אותו זקן ובא עלי להרגני רבי יהודה בר סימון אמר כך אמר לו

מתנות כהונה

ב"ה : אפרכין · שלטונין על אפרכיות : ה"ג יעור עיני וגו' : זו אחר זו · תכופים : והבטיחו · חוזר למעלה על תפלת דוד שהזכיר זכות יעקב ושהצילו הקב"ה מיד עשו והבטיחו הקב"ה גם אותו לעזרו בזכות יעקב :

פרשה עו ונתייראו · שמא יגרם החטא כמו שפירש"י בחומש : אלא שנתיירא · כלומר לפי שמתיירא : שנסמכו דעתן כו' · שלמדו מיעקב אבינו וחזרו בתשובה ולא היו סומכין על זכות עצמן ולא על ההבטחה שהבטיחן הקב"ה ואף גם זאת וגו' : אנשיתון · וכי שכחתם מה שאמר לכם כו' : שמטו · דרש ימדו כמו ימעדו

שהוא לשון מייט וענין הקיצור ז"ל שנשתקעו במדת היראה כ"כ עד שנתייאשו מן התשועה לגמרי עד שאפילו לא היה שם מציק היו מתיראים וזהו שמסיים ואיה חמת המציק וקרוב לזה מצאתי שוב בא"ב"א : לא היה יראה כו' · כלומר אינו ענין אחד שיראה היא גדולה מצרה ואין יראה בלא צרה · וכך מצאתי במהר"ר אליהו מזרחי : ה"ג רש"י ומהר"ר אליהו מזרחי ורבינו בחיי ובספר תולדות יצחק אלא ויירא שמא יהרג ויצר שמא יהרוג אכן גירסת הספר היא ג"כ גירסת התנחומא ולפי זה נ"ל שצרה גדולה מיראה שלא יהרוג אחרים ואע"פ שעשו בא עליו ורדף אותו ואמרו חז"ל הבא להרגך השכם להרגו שנאמר אם במחתרת וגו' י"ל שמ"מ גם ענוש לצדיק לא טוב ומהר"ר אליהו מזרחי כתב בשם תנחומא שלא היה מתיירא אלא שמא יהרוג את עשו ויקללנו אביו : הכי גרסינן בילקוט אב ואם כך אמר כו' : יקרבו ימי אבל · כלומר שימות ויתאבלו אחרים עליו :

יפה תואר

נשוך ותמור על יוסף · ויששכר משום שלהם יש סגולות מיוחדות אשר יוכל לבטוח עליהם בפרט : ועבד זה דוד · גם משה נקרא עבד ה' ובחר יותר לרמז על דוד משום דהוא הכניע את אדום · והזכיר פה ושפחה זו אביגיל · משום שהזכיר את דוד שספך דמים הרבה · הזכיר עמו אביגיל שמנעתהו מבוא בדמים לומר שאף שהוא שופך דמים מ"מ מונע גם חרבו מדם אם הוא לא במשפט עד כי ישמע גם בקול אשה ואינו כעשו שהוא שופך דם נקי : וראו עמו גבורים מזויינים · כדר' ינאי דאמר בסמוך ארבע מאות ראשי גייסות כו' : ספר תורה שאתה עתיד ליתן על הר סיני מי יקרא בו · אין פירושו שלא יקראו בו משום דיכלו ישראל ולא יהיה מי שיקבלם · דא"כ למה תפס דוקא המצוה של אותו ואת בנו · ולא כל התורה · אבל פי' גם אם ימצאו מקבלי התורה אחרים · גם אז לא יחפצו לקרות בה בראותם כי גם אתה לא תשמור את מצותיה ותתן לעשו להרוג אם על בנים : מהו וריוח תשימו כו' · הנה באמת הושם הריוח להשביע עינו של עשו וכדלקמן · אבל מבקש למצוא בו גם סימן לקורות בניו בגלותם · משום שכל מה שאירע לאבות אירע לבנים וע' ברמב"ן דהאריך בזה : והבטיחו שהוא מושיעו שנאמר יענך וגו' · כן הוא הגירסא בילקוט ולא גרס בזכותו של יעקב ולפי הגירסא במדרש נ"ל והבטיחו שהוא מושיעו ואת זרעו בזכותו של יעקב · דבכל זמן שיזכירו זכותו של יעקב יושעו ולכן אמר הכתוב ישגבך שם אלהי יעקב ולא אמר שם אלהי אברהם ויצחק :

הבחור שבאבות לפי שהיתה מטתו שלמה כדפי' בספרי על כי יעקב בחר לו יה : ואומר להם ותשכח ה' עושך · ומשמע ליה דקאי על המן מדכתיב ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק דהיינו המן שנתמלא חמה על מרדכי והיה מציק לישראל וכוון להשחית · וכ"ה בפסיקתא : מנטית שמים וארץ לא היה לכם ללמוד · כלומר כיון שראו שהשמים והארץ לא התמוטטו היה לכם ללמוד כי גם אתם תקומו : ד"א ויירא יעקב מאד וגו' · משום דלפי הנאמר בסימן שלפני זה היה יעקב ירא בלי טעם לכן אמר ד"א טעם על מוראו שירא פן יעמוד לו זכות ישיבת א"י וכיבוד אב ואם או מפני שאין הבטחה לצדיקים בעוה"ז · ואגב שהביא דברי ר"י בר' עילאי בשביל סוף דבריו הביא גם ראש דברו לדרוש ההבדל בין ויירא ובין ויצר אף כי לענין דבר אחר לא שייכים כלל : ויצר לו שלא יהרג · ואע"ג דהקב"ה הבטיחו והנה אנכי עמך נתירא מפני זכות עשו או משום דאין הבטחה לצדיקים בעוה"ז וכדלקמן : שהרי כך אמר יקרבו וגו' · ומביא לראיה מזה שאביו היה יקר בעיניו שלא חפץ לצערו בחייו · ויש גורסין שהרי כך

פירוש מהרז"ו

וליוסף אמר ואף שדברי סי' זה כבר נאמרו בסי' ו' ז' כאשר הקדמנו כבר שזהו דרך המדרש שמעתיק מכמה מקומות ע"כ באו הדברים כפולים ובשינויים : את נשיו ואת בניו · שגם הם בכלל מ"ש ויחץ את העם וכ"מ לקמן פע"ע ס"ה לבד מ"ש ויחץ את הילדים על לאה וכו' : יב ויאמר אם יבא · לקמן פע"ו סס"ו ע"ש ומה שחסר כאן מילא כאן · ודורש שמ"ש ואתה אמרת שייך לפסוק הקודם והכני אם על בנים · ואתה אמרת בתורתך הפך זה · וכן הלשון להלן שם ואתה אמרת אותו ואת בנו וכו' ואתה אמרת לא תקח וכו' ומ"ש המדרש כתבת בתורתך הוא פי' של ואתה אמרת · ועמ"ש מפורש באיכה רבתי בפ' טומאתה בשוליה כו' אשר לא כתורתך מ"ש ותבין · ומ"ש שלא יבא כו' כי פן הוא ל' לאו · כמש"ל פכ"א ס"ו : ותלה עיניו למרום · שמ"ש וישא עיניו מיותר אלא שנשאם לשמים לתפלה · וכאן הוא מקום המאמר של סוף סי' י"א אותה שעה וכמש"ש :

פרשה עו סימן א שני ב"א הבטיחן · מכילתא ס"פ בשלח : ובסוף נתירא · אמר שמא יגרום החטא · שם וסנהדרין צ"ח · ומ"ש כי יעקב בחר לו יה · כי אצל אברהם כתיב אשר בחרת באברם שבחרו מדורו של עובדי כוכבים א"כ מ"ש כי יעקב בחר לו יה היינו שבחרו מהאבות · ומ"ש לולי משה בחירו פי' בחור מכל הנביאים כמ"ש אם יהיה נביאכם וכו' לא כן עבדי משה : כי אהיה עמך · כמ"ש שמ"ר פ"ג בס"ד אינו אומר אהיה עמך אלא שנתירא וע"ז הבטיחו כי אהיה עמך ואין לך לירא ואעפ"כ נתירא גם אחר שהבטיחו עד שהוצרך לומר אל תירא אותו · וע' במ"ר פי"ט ס"ס ל"ב : בימי המן · על שנתיראו מגזירתו ולא בטחו בישועה הי"ת כמ"ש תהלים כ"ב במזמור שאמרה אסתר בך בטחו אבותינו וכו' משמע ולא אנחנו · ואמר אח"כ גול על ה' יפלטהו וגו' : ותשכח ה' עושך · ילקוט ישעיה נ"א והוא לקוח מהפסיקתא פל"ג ס"ד

ותשכח ה' עושך בגלות המן הכתוב מדבר שנתיראו לשעה כו' אמרשב"נ ראוים היו ישראל שלא לגאל מגזרת המן על שנתיאשו מן הגאולה אלולי שהסכימו לדעת יעקב וכו' כמו כאן ד"א ותשכח ה' כו' וכ"ז ע"פ מדה י"ז שפסוק מי את וכו' ותשכח וכו' על מעשה מפורשת בתנ"ך :(ג)ותשכח ה' עושך נוטה שמים · הוקשה לו כמ"ש בפסיקתא שם מה ענין זה אצל זה שהי"ל עושך ואוהבך וכדומה ע"כ דורש על פי מדה י"ז ע"פ המפורש בירמיה · ומ"ש שמים שמטו וארץ המתמוטטה כוונתו ע"פ ישעיה נ"ד יו"ד כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט · ועי"ל פל"ב סי"ד ד"ר פ"ג סט"ו · פר"א ס"פ כ"ג ביתר ביאור · שאף אם היו רואים שמטו אין לירא וק"ו שלא מטו אלא נקווין ועומדין · וז"ש נוטה שמים שעדיין נטוין ומיוסדין : **ב** ולא היא צרה · בתמיה הלא הכל ענין אחד : כל השנים הללו וכו' · דורש מ"ש כי ירא אנכי אותו כי פעמים כתיב את ה' אלהיך תירא ואותו תירא · ולפעמים כתיב ויראת מאלהיך · ואמרו המפרשים שיראה שסמוך לתיבת את ואותו מדבר ביראת הרוממות שמקרב ומחבר · והסמוכה לאות מ' מדברת ביראת העונש המרחקת · וכאן הול"ל כי ירא אנכי ממנו ואיך אמר אותו · אלא שירא ממנו ביראה המקרבת בדברי זכות אלו · וראיה לזה במ"ר פר' י"ט סל"ב אלולי שהי"ל זכות לא היה כל השנים הללו · א"ל הקב"ה למשה אל תירא אותו · וכן כאן אלא שחסר הציון פסוק כי ירא אנכי אותו : שוב אל ארץ אבותיך · ולא אמר והייה שם עמך

ידי משה

אלא בשביל שכיבד הוריו ולזה שלא לו לעשו והורה לו שנראי עם · לכן תרי"ג מצות שמרתי ואית' בגמרא דמגילה שגדול ת"ת יותר מכיבוד אב שכל אותן שנים שהיה יעקב בבית שם ועבר ולמד תורה לא נענש עליהם וא"כ שלא לו שיחזור בתשובה שלא יסבור שהוא קיים כיבוד אב ויעקב לא קיים ודוק : ויירא שלא יהרג ויצר לו שלא יהרוג · פי' לפי שהיה ידוע ליעקב נבואת רבקה למה אשכול גם שניכם יום אחד א"כ כשיהרוג א' את עשו ע"כ גם הוא ימות באותו עת וק"ל : תאמר שמת אותו

משנת דרבי אליעזר

לסוסיף וכו' : אם יבא עשו וגו' אם יבא רשע זה וכו' ס"ת שאתה עתיד וכו' מי יקרא כו' · פי' אף שאמר יעקב והיה המחנה הנשאר לפליטה שהיה בטוח שלא יאבדו כולם כדלעיל לז"א אם ס' לא ישמר שלא יכה אם על בנים ועשה כביכול התורה פלסתר א"כ אותן הנשארים לא ירצו לקרות בתורה מאחר שהקב"ה בעצמו אינה מקיימה :

נאנסי

התנאים ושמרני בדרך הזה ולא יותר · א"ר יודן [א] אמר לו המקום שוב אל ארץ אבותיך אעפ"כ ויירא יעקב מאד · אלא [ב] מכאן שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה · ר"ה בשם ר' אחא אמר הנה אנכי עמך אם יהיה אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיק בעוה"ז · ר"ה בשם ר' אחא אמר (שמות ד) ויאמר כי אהיה עמך ואין דבר רע מזיקך · וכתיב (שם ד) ויהי בדרך במלון · אלא שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה · ר' פנחס בשם ר' חנין דציפורן אמר (מלכים א א) ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר · והלא כבר נאמר (ד"ה א כב) הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה אלא אמר הרבה קטיגורין יעמדו מכאן ועד גיחון : ג ויחץ את העם · לימדך תורה דרך ארץ שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית אחד ממי אתה למד מיעקב · שנאמר ויחץ את העם וגו' · [ג] וכן הוא אומר (מלכים א יח) ואחביאם חמשים איש במערה · ויאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו · אלו אחינו שבדרום · והיה המחנה הנשאר לפליטה · אלו אחינו שבגלות · א"ר הושעיה אע"פ שנשארו לפליטה מתענים היו עלינו בשני ובחמישי : ד ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק · הא לעשו לא אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם אני מתקיים עליו · מי שאינו בוחר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם איני מתקיים עליו · ר"ה בשם ר' אחא אמר מי היה קרוב לדוד לא אחז הוא מניח לאחז ואומר לחזקיהו (מ"ב כ) כה אמר ה' אלהי דוד אביך · אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם אני מתקיים עליו · שאינו בוחר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם איני מתקיים עליו : ה קטנתי מכל החסדים · א"ר אבא בר כהנא איני כדאי · ר' לוי אמר כדאי אני אבל קטנתי מכל וגו' · כי במקלי עברתי את הירדן הזה · ר' יהודה בר' סימון בשם ר' יוחנן אמר [ד] בתורה בנביאים בכתובים מצינו (ג) שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב · בתורה כי במקלי עברתי את הירדן הזה · בנביאים (יהושע ד) והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה · ישראל סבא · בכתובים (תהלים קיד) מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור וגו' מלפני אלוה יעקב (ג) א"ר לוי אתר הוא (ד) תמן מצווח [ה] ירדן בחמי טבריה : בבהלה נכנס אבינו יעקב לשם ונעל בפניו עשו והתר לו הקב"ה התירה במקום אחר ויצא : הה"ד (ישעיה מג) כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך : ו הצילני נא מיד אחי מיד עשו · הצל את בני לעתיד לבא מיד בני בניו שבאו עליהן מכחו של עשו · הה"ד (דניאל ז) [ו] מסתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון זה [ז] בן נצר · ותלת מן קרניא קדמייתא איתעקרה מן קדמה זו שנתנו להם מלכותם מקדין וקרוס וקרדידוסי · ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא ופום ממלל רברבן · זו מלכות הרשעה שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם · א"ר יוחנן כתיב על קרניא עשר מינה מלכותא י' מלכין יקומון מן ארעא · כולהון ביוצאי יריכו של עשו הכתוב מדבר אלא (שם) מסתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון · זו מלכות הרשעה · ותלת מן קרניא קדמייתא איתעקרה מן קדמה אלו שלשה מלכיות הראשונות · ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא זו מלכות הרשעה שהיא מכנסת עין רעה בממונו של אדם : פלן עתיר נעבדיניה ארכונונוס · פלן עתיר נעבדיה בליוטוס · פן יבא והכני אם על בנים · ואתה אמרת (דברים כב) לא תקח האם על הבנים · ד"א פן יבא והכני אם על בנים · ואתה אמרת (ויקרא כב) ושור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד : ז ואתה אמרת היטב אטיב עמך · היטב בזכותך אטיב בזכות אבותיך · וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו · עזים מאתים

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קל"א כל הענין · ילקוט מלכים ב' רמז קס"ח · ב ברכות דף ד' · ג סנהדרין דף ל"ט · ילקוט מלכים רמז ר"י · ד מועד קטן דף ח' · שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק א' · ילקוט כאן רמז קל"א · ילקוט יהושע רמז ט"ו · ילקוט ישעיה רמז שט"ו · ה עיין כ"ב דף ע"ד · ו ילקוט דניאל רמז אל"ף ס"ד · ז כתובות דף כ"א ·

חדושי הרש"ש

שהרי ונכון : (ג) שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב · יתבאר עפ"י מש"כ שמפרשים הטעם מדוע ברפידים אמר השם והכית בצור ובקדש אומר ודברתם אל הסלע · והוא יען שהכר ניתן אל הסלע כח להוציא מים שוב אין הנס גדול כ"כ כמו בפעם הראשון ודי לזה בדבור (ונ"ל שהוא ע"ד התשובת גביהה בן פסיסא להשיב לצדוקי בחלק ק"א א') דלא הוו חיי דשוו לא כ"ש · וכן כאן לולא שהכר נקרע הירדן ליעקב לא היו ישראל כדאין ליעשות להם נס גדול כ"כ ליקרע להם בתחלה : (ג) אר"ל אתר הוא תמן מצוות ירדן בחמי טבריה כו' · ונ"ל דפי' מצוות הוא כדלעיל פכ"ו בגלגלא צווחין למוית אויתא · וכפ"ל בשוק שמיא צווחין לטווירא הגי נסור וכן בד"ע · ור"ל דבחמי טבריא יש מקום אחד שנקרא ירדן ג"כ · וכאשר נחפז ונבהל יעקב בברחו לחרן נפל שמה בלי דעת ונעל בפניו כו' והוא שמקיים שם בפסוק דכי תעבור

חדושי הרד"ל

(ד) תמן מצוות ירדן בימא טבריא · עי' בהג"ב פמ"ה שהיה שם מערה מקום מרחץ וכו' עיין שם : מן

מתנות כהונה

שאין הבטחה כו' · אין הצדיקים סומכין על ההבטחה לירא שמא יגרום החטא ועיין מזה ברמב"ן בסדר זה : הנה אנכי עמך · הקב"ה אמר לו הנה אנכי עמך והוא אמר כמסתפק אם יהיה אלהים עמדי ואתי' כמ"ד שהבטחת הנה אנכי נאמר לו קודם שאמר אם יהיה אלהים עמדי כסדר הפרשה : כי אהיה עמך · כך אמר הקב"ה למשה : איש מנוחה וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא והכינותי את כסא מלכותו על ישראל : מכאן וכו' · מכאן ועד נהר גיחון ששם אמר דוד למושחו למלך : יעמדו · יכולים לעמוד : ה"ג בילקוט וכן הרמב"ן ויחץ את העם למדך תורה דרך ארץ שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית א' ממי אתה למד מיעקב שנאמר ויחץ את העם וגו' · וכן הוא אומר ואחביאם חמשים איש במערה : ה"ג אלו אחינו שבגלות שנקראו בכל מקום פלטה הגאולה וה"ג נ"כ בילקוט והרמב"ן ורבינו בחיי : ה"ג בילקוט מתענים היו עליהם כלומר אע"פ שהיו פליטים בארץ אויביהם היו צריכים רחמים : הא לעשו לא · שלא מלך כל העולם ברוך הוא : מתקיים עליו · להצליח בכל דרכיו ולהושיע מכל צרותיו : מניח לאחז · לאמר לו אלהי דוד אביך או לאמר לחזקיה אלהי אחז אביך לפי שהיה רשע : איני כדאי · מעולם הייתי קטן להעשות לי נס: כדאי אני הייתי כדאי אבל נעשיתי קטון מפני כל החסדים : מצוות · נופל שם בחזקה ורוגש מאד : ונעל בפניו · עשו בלכתו לחרן: המלכות· של עשו : טירוניא · הערוך פירשו ענין מס ונראה שהוא ענין ממשלה ועלילה ועיין בערוך ערך טרן הראשון והשלישי: ג' מלכיות הראשונות · בבל יון ומדי וע' מזה בערוך ערך קרן : פלן עתיר כו' · פלוני זה עשיר נעשה אותו מושל או חכם מחכמי העצה ויתן לנו ממון הרבה כדלעיל אצל אנטוניגוס פרשה ס"ז : בזכות אבותיך · ואע"פ שאין לי זכות הכי

רש"י

לו הקב"ה שוב אל ארץ אבותיך שמא תאמר עד כאן היו התנאים ושמרני בדרך הזה ולא יותר : רבי הונא בשם רבי אחא אמר הנה אנכי עמך אעפ"כ אם יהיה אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה : אמר רבי אע"ג דנשאר לפליטה מתענין היו עליהם שני וחמישי : הא לעשו לא · בתמיה כלומר אף עשו (לא) היה בא מכח זכותם כמותו : בנביאים והודעתם את בניכם מחר לאמר וגו' : כי במקלי עברתי את הירדן הזה אמר רבי לוי אתרא כן הוא מצווח ירדן · מקום הוא שנקרא ירדן בחמי טבריה והם מים חמין ובבהלה נכנס יעקב אבינו לשם ונעל עשו בפניו ואתר לו התירה הקדוש ברוך הוא במקום אחר ויצא הדא הוא דכתיב כי תעבור במים אתך אני : הצילני נא בני לעתיד מיד אחי בני בניו שבאין מכחו של עשו הדא הוא דכתיב מסתכל הוית בקרנייא קדמייתא אחרי זעירה סלקא ביניהון זה בן נצר : ותלת מן קרנייא קדמייתא אתעקרו מן קדמה · אלו ג' מלכיות בבל יון ומדי : פלן עתיר נעבדיניה ארכינום · מושל על השרים בלשון יון : פלן עתיר נעבדיניה בלווטום · ונטול ממנו שחד בלווטום כמו בליוטין : עזים מאתים מכאן לעונה האמורה בתורה · והמור' הגיה סימן לעונה האמורה בתורה כלומר כשם שעירה תורה לבהמות כראוי להן כך יש לחטוב

פירוש מהרז"ו

אלא אמר ואהיה עמך היינו בדרך עד שאשוב והרי אני סמוך לארץ · וכבר היה עמדי מלבן : ויהי בדרך במלון · ויפגשהו ה' ויבקש המיתו : אמר כן יאמר ה' · למה הוצרך בניהו לתפלה זו הרי קודם שנולד הובטח ע"ז ועתה צוה דוד לקיים כן ולהמליכו בגיחון והכל מטעם שמא יגרום החטא : ג ואחביאם · כ"כ ויחביא חמשים איש במערה או פסוק זה ואחביא מנביאי ה' מאה איש חמשים איש במערה : ה איני כדאי · דייק מכל החסדים שלא לפי מעשי רק חסד חנם : כדאי אני · דייק מכל האמת שלפי מעשי עשית אלא שעתה קטונתי : אלא בזכותו של יעקב · שמעשה אבות סימן לבנים ולכך כשעברו ב"י את הירדן הזכיר שעבר יעקב ג"כ את הירדן להורות שבזכותו עברו גם בניו וכ"ה בילקוט : בחמי טבריא · נ"ל דצ"ל בים טבריא וכמ"ש לעיל פ"ד ס"ה הדין ירדן עבר בימא טבריא וכן עד היום רואים שהוא כן · ומ"ש מצווח פי' קוראים בל' ירושל' וכ"ה בכ"מ · ומאמר ר' לוי הובא אגב מאמר של ר' יוחנן · ומארם לא"י מפסיק הירדן ובהכרח לעבור בירדן · אך המדרש מוסיף בעבר הירדן שעובר בים · ומ"ש בבהלה נכנס יעקב היינו כשרדפו · ועי' בהג"ב פמ"ה המעשה בא"א : כי תעבור במים · ובפסוק הקודם כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל : ו בן נצר · כתובות (ד' נ"א) הובא בערוך וע' בילקוט דניאל בשינוי : טירוניא · לעיל פ' ע' סי' ח' וש"נ : מקדין וקרוס · פי' ממלכות קטנות מאומות שבימיהם ומ"ש אחרא יקומון מן ארעא הוא ע"ס ונמשך לכאן מפסוק י"ז : ארכנינום · מלשון שר ובערוך גורס ארכוונטוס : בליוטום · בערוך פירש חכמי העצה ול"י הוא וע"ל פע"ז ס"ו : ואתה אמרת לא תקח · עיין כ"ז במדרש (תהלים

יפה תואר

אמר יקרבו ימי אבל אבי אחר וכא עלי לסרגני · וטעם הדברים שהרי כך אמר כו' לפרש מ"ש ויצר לו כי צר לו מיתת אביו וזה וזולת היראה מה שירא לנפשו : שאין הבטחה לצדיקים בעוה"ז שהם יראים שמא יגרום החטא : ואין דבר רע מזיקך · כלומר במה שהבטיח הקב"ה למשה כי אהיה עמך בולל כל הבטחות · לא לבד שלא יפחד מפרעה שלא יזיקנו אבל כי לא יאונה לו כל דבר רע : לימדך תורת דרך ארץ · כלומר שלא תאמר שחלק את עמו לשתי מחנות · כדי שאם תיגע במחנה האחת ותיעף במלחמה תבוא השניה · כי נגד עשו לא תקום גם המחנה השניה כמו הראשונה · אבל פי' כדי שיהיה כונתו מסמחנה האחת אשר יכה בזעפו ויציל את השניה · ואם היו למחנה אחת או הכה כחמתו ולא יחמול · וכן הוא בשמירת הכסף · כי אם ישימם בזוית אחת · או אם יבואו שודדים יקחו הכל ביחד · ואם יחלקם וישימם בבתי זויות או אם השודדים יקחו את המטמון האחד ילכו להם ולא יחפשו עוד : אלו אחינו שבדרום זה י' השבטים אשר בארץ תימן והם היו מתענים כו' וה' על יתר אחיהם שלא יגלו וישארו לפליטה · וכל הדרש הזה הוא ע"פ הכלל הידוע שכל מה שאירע לאבות אירע לבנים · לכן מבקש דמיון למצוא גם לבני יעקב במקרה אשר קרה עם יעקב אביהם : אלא הבוחר בדרכי האבות כו' · נ"ל כתיב אלהי אברהם אביך ועי"ז מקשה למה הזכיר ה' ליעקב שאברהם הוא אביו וע"ז מתרץ משום דהבוחר בדרכיהם כו' · אבל על הכתוב הגרשם שם אין כאן קושיא כלל כי שהיר מתפלל לה' שזכות אבותיו יסייעו לו · וגם התירוץ לא שייך כלל · והיה לו לומר הבוחר בדרכיהם נקרא אביו : כדאי אני · אין זה דרך גאוה כי כן מצינו אשר הצדיקים מזכירים את זכיותיהם וכמו שמצינו בחזקיהו שאמר זכר נא את אשר התהלכתי וגו' ונחמיה אמר זכרה לי אלהי וע"ל פל"ה · ומפרש קטנתי מכל החסדים כי זכיותי נתמעטו מסבת החסדים שעשית עמדי וכמ"ש רז"ל בפ' כמה מדליקין כל שעושין לו נס מנכין לו מזכיותיו מאי קרא קטנתי מכל החסדים ופירש"י ז"ל סוקטנו ונתמעטו זכיותי בשביל החסדים שעשית עמי : שלא עברו ישראל את הירדן כו' · כי באמת הנס הזה נראה כמותר · כי הירדן אינו רחב כ"כ ומצינו כמה גדולים שעברו את הירדן בלי נס · וכן דוד ואנשיו בברחו מפני אבשלום בנו · ורק להזכיר לבניו זכות יעקב אביר שהאבות עברו את הירדן בדרך נס ושלא והטעם בזה כדי לחזק האמונה בלבבם לאלהי יעקב : . שיד בני בניו שבאו עליהן מכחו · בא לדרוש הכפל בקרא מיד אחי מיד עשו נאמר

על זרעו להצילם מיד בני כח עשו: היטב בזכותך כו' · דריש מיתורא דקרא כי היטב הוא מיותר כיון דכתיב אטיב · ולכן דריש שיתור לדבר שיותר חדוש כי גם זכותך יועיל לך ואיטיב אשר הוא נוסף דקרא דריש על זכות אבותיו שאינו חדוש כ"כ דהא כבר אמר לו אני ה' אלהי אברהם אביך ; וגו' ושוב אל ארץ אבותיך · ולכך הדרש הוא לדרוש את החידוש מיתורא דקרא · ואת שאינו חידוש כ"כ מגוף הקרא: השיולים

ידי משה

אך וכו' · פי' ויצר על מיתת אביו וק"ל : ה"ג אם יבא אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבגלות והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבדרום · שהם יהיה למד ר"ע את ר"י ור"ש ור"מ ושם היו חכמים גדולים כמה שאמרו במסכת תמיד עשרה שאלות שאל אלכסנדרוס מוקדן את זקני הנגב ומצא שאותן חכמי הנגב לא גלו גלות גמור והיו מתפללין עליהם ומתענים בשני ובחמישי עכ"ל אבל לשאר הגירסא כל' אף על פי כן מגומגם קלא ומתוך לשון הרמב"ן כתוים הבנתי דס"פ שכתב הרמב"ן שיעקב היה יודע שלא יפול זרעו לגמרי כולה ביד עשו אלא ינצל פכ"פ מחנה אחת וזה נ"ל שקור' למחנה של גלות והכהו והמחנה של פליטה קורא אחינו שבדרום לג"א ואע"פ כן שיהיו ריעותא מכח זה לאנשי דרום כשיגאלו

משנת דרבי אליעזר

אלהי אבי אברהם הא לעשו לא · המ"כ עשה עצמו כאלו לא ידע פירוש המלות דהקושיא כפשוטו של יעקב שהזכיר זכות אבותיו אברהם ויצחק שיגינו להצילו מיד עשו והלא את עשו ליעקב ואבותיו של יעקב הם אבותיו של עשו ג"כ ותירוץ דהבוחר בדרכיהם וכו' כמו דאיתא ג"כ לענין פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין וכו' וה"ה לענין זכות שהבוחר במעשיהם אני מתקיים עליו בזכות אבותיו אף שהוא מזכות עצמו ולכך מסיים המדרש בשם רב הונא מי היה קרוב לדוד וכו' לראיה שזכות אבות אינו מועיל רק לצדיק האוחז מעשיהם וק"ל ואפשר שזהו שסיים קטונתי רא"ת איני כדאי רבי לוי אמר כדאי אני אבל קטונתי:

ותישים עשרים • א א"ר אלעזר מכאן לעונה האמורה בתורה • הטיילים בכל יום • (ד) הפועלים שתים בשבת • הספנין אחת לששה חדשים • עזים מאתים שהן צריכות תיישים עשרים • רחלים מאתים שהן צריכות אילים עשרים • גמלים מיניקות ובניהם שלשים • ובנאיהם שלשים • ר' ברכיה בשם ר' שמעון בן גמליאל אמר לפי שהוא צנוע בתשמישו לפיכך לא פירסמו הכתוב אלא גמלים מיניקות ובניהם שלשים : פרות ארבעים ופרים עשרה • שהן צריכים פרים עשרה • אתונות עשרים • שהן צריכים עיירים עשרה • (ה) ולמה הוא נותן את הגמלים באמצע אלא אמר לו הוי רואה את עצמך כאלו אתה יושב על בימה ודן ואני נידון לפניך ואתה מתמלא עלי רחמים : ח ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו • ב רבי ור' יוסי בר' יהודה היו מהלכין בדרך ראו גוי אחד בא לקראתם • אמרין תלת מילין הוא שאיל לן • מה אתון ומה אומנתכון ולאן אתון אזלין • מה אתון יהודאין • מה אומנתכון פרגמטוטין • ולאן אתון אזלין למזבן חטים (ה) מן אוצרי דיבני • עמד לו רבי כנגד הגוי לראות מה ישאל והמתין לו ר' יוסי בר' יהודה אמר אם אמר מלה אנא אמר אוחרי • א"ל ומנין אית לך הא • א"ל מיעקב אבונא • (ו) והנה גם הוא אחרינו • ויצו את הראשון וגו' גם את השני • רבי פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון במוצאכם אותו בגדולתו • ואמרתם גם הנה עבדך יעקב (ו) אחרינו • הה"ד (איוב ט) ארץ נתנה ביד רשע פני שופטיה יכסה וגו' • ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו למה לא הכניסן לו בערבוביא כדי לתמהו על דורון שלו • ולמה לא הכניסן כולן כאחת כדי להשביע עיניו של רשע • אתי למחסל והוא אמר קביל : אתי למחסל והוא אמר קביל • ותעבור המנחה על פניו וגו' • אף הוא בעקא : ט ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו וגו' • ודינה היכן היא ג נתנה בתיבה ונעל בפניה • אמר הרשע הזה עינו רמה היא שלא יתלה עיניו ויראה אותה ויקח אותה ממני • ר"ה בשם ר' אבא הכהן ברדלא אמר • אמר לו הקב"ה (שם ו) למס מרעהו חסד • מנעת מרעך חסד • מנעת חסדך מן אחוך דאלו איתנסיבת לגברא לא זינתה (נ"א ד דנסבת לאיוב לאו גיירתיה) בתמיה לא בקשת להשיאה למהול הרי היא נשאת לערל • לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי נשאת דרך איסור • הה"ד (בראשית לד) ותצא דינה בת לאה • ויקחם ויעבירם את הנחל • ר"ה בשם ר' אידי עשה עצמו כגשר נסיב מן הכא ויהיב הכא :

ויותר

מסורת המדרש א כתובות דף ס"א • ירושלמי כתובות פרק ה' הלכה ז' • ילקוט כאן רמז קל"א • ב ילקוט כאן רמז קל"א • ג ילקוט איוב רמז תת"ק • ד בבא בתרא דף ט"ו • ירושלמי סוטה פרק ס' • לעיל פרשה כ"ז • לקמן פרשה פ' • ילקוט סדר וירא רמז ק"כ • ילקוט איוב רמז תתנ"ב •

חדושי הרד"ל

(ה) מן אוצרי דיבני • והוא אוצר לתבואת ארנונא מס למלכי רומי שעשו ביבנה והיו מוכרים משם חטים לרבים עי' בתוספתא דמאי פ"א ובתוספתא שלהי מכשירין וכמש"ש בס"ד : (ו) אחרינו הה"ד ארץ כו' פני שופטיה יכסה • שיעקב כיסה והחביא עצמו לבלתי ראות פניו עד שתעבור המנחה ויכפר פניו ואחר כך יראה פניו :

חדושי הרש"ש

תעבור במים כי תלך כמו אם לא תכוס כו' מפני שלא באת ובמים דחמי טבריא רתיחי סובא • ור"ל פליג על ריב"ם וסובר שלא כוון יעקב על הירדן הידוע : (ד) הפועלים שתים בשבת • עיין ברש"י בפיה"ת הובאו בשלימות : (ה) ולמה הוא נותן את הגמלים באמצע אלא כו' ואני נידון לפניך ואתה מתמלא עלי רחמים • עי' ברכות (סוף דף נ"ו) הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו מן השמים ונצולו ממנה כו' : (ו) והנה

רש"י

לחשוב וליתן דעת לשער כמה עונה ראויה לבני אדם לכל אחד ואחד כראוי לו : טיילין • אלו תלמידי חכמים עשירים : הפועלים פעמים בשבת • והספנים שהם מפרישים בים אחד לששה חדשים : עזים מאתים שהן צריכות תיישים עשרים • לזווגן : רחלים מאתים שהן צריכות אילים עשרים : גמלים מיניקות ובניהם שלשים • ובניהם שלשים הכל לפי צרכו : הוי רואה את עצמך כאלו אתה יושב על בימה ואני נדון לפניך • לפי שגמלים גבוהים כבימה זו : ראו גוי אחד בא לקראתם אמר תלת מילין ההוא גוי שאיל לן • מה אתון ומה אומנותכון ולאן אתון אזלין : למזבן חטי מן אוצרא דיבנה : עמד לו רבי • כלומר הלך ועמד לו כנגד הגוי לראות מה ישאל והמתין עצמו רבי יוסי ברבי יהודה לומר אם אמר מלה אנא אמר אוחרי אם יענהו הגוי מאותה תשובה שיאמר לו רבי אני אבוא אחריו ואשיבהו תשובה אחרת : במוצאכם אותו בגדולתו • מלמד היה לדורות הבאים איך יספרו כנגדו דרך בקשות כמו שהוא עושה הדא הוא דכתיב כדבר הזה תדברון אל עשו : כי אמר אכפרה פניו • הדא הוא דכתיב ארץ נתנה ביד וגו' שיעקב היה מתיירא לראות את פניו כי אמר אכפרה פניו : אתי למחסל אמר ליה קביל : לכשחשב שכלה אחת אמר ליה קבל מנחה אחרת עוד להשביע עינו : אף הוא הוה בעקא • אף על פי שהיה נותן לו מנחה היה יעקב שרוי לו בצער שהיה צריך לכל אלה : א"ל הקב"ה למס

מתנות כהונה

זכות אבותי קיים : לעונה האמורה בתורה • כל זה בירושלמי דכתובות בפ' אע"פ ועי' בפירש"י בחומש : בנאיהם • אלו הזכרים הבונים אותם שמי שאין לו בנים נקרא הרוס ומי שיש לו בנים נקרא בנוי שנאמר אולי אבנה : שהוא צנוע בתשמיש • מפרש בגמ' שתשמישו אחור כנגד אחור : ובנאיהם ל' גרסינן : ה"ג שהן צריכין פרים עשרה : ולמה הוא נותן כו' • שהיה לו לסמוך הטהורים לטהורים : ואתה מתמלא כו' • ודרש גמלים לשון גמילות חסד : מה אתון יהודאין • אם ישאל לנו מה אתה כלומר מאיזה אומה אתם אני אומר יהודים אנחנו ואם יאמר מה אומנות שלכם אומר סוחרים כו' : למזבן כו' • לקנות חטים מאוצרות של עיר יבנה : אם אמר מלה כו' • אם יאמר דבר שאלה אחת אני אענה עליו כפי השאלה ורש"י ז"ל פירש רבי יוסי בר יהודה אמר בלבו אם יענהו הגוי מאותה תשובה שיאמר לו רבי אני אבוא אחריו ואשיבהו תשובה אחרת : א"ל ומניין כו' • ר' יוסי א"ל לר' מניין לך זאת להכין דבר תשובה קודם בא השאלה וא"ל מיעקב אבינו שאמר למוליכי המנחה כדבר הזה תדברון וגו' : במוצאכם אותו בגדולתו • ראה שרמז על העתיד שאם נמצא בני עשו בהצלחתן ובגדולתן נהיה נדחים מפניהם עד עת בא הישועה וזהו והנה גם הוא אחרינו : ארץ נתנה וגו' • שיעקב קרא עצמו עבד לו וזהו פני שופטיה יכסה : לתמהו כו' • כלומר שיראה ויבין היאך המה מסודרים כהלכתן וכפירש"י בחומש גרם לתמהו על ריבוי דורון משמע שראה שהמה מינים רבים ומתוך זה יעמיד על מנינים וידע כי רב הוא : כולן כאחת • מיד עדר אחר עדר ולמה רווח תשימו : למיהסל • לסיים שסבור שכבר כלה המנחה ועוד מעט ועוד עדר בא : והוא אומר • מוליך העדר אמר לעשו קבל עוד : אף הוא בעקא • אף על פי שהיה יעקב שולח לו המנחה לא ניחא דעתו והיה שרוי בצער שצריך לכל זה וכן פירש"י בהדיא : ודינה היכן היא • דייק מדכתיב אחד עשר ילדיו וכיילינהו כולהו להדדי ש"מ בשוין דבר הכתוב גם הנקבה נקראת בלשון הקודש ילדה והכינוי ליחיד' ילדותו וכינוי לרבו' ילדותיו כמו נער' נערותיו ודינה נכנסת בכינוי הרבים לזכרים שהוא ילדיו וילד כינוי ליחיד : ברדלא • שתי תיבות הן בר דלא בנו של דלא והוא שם אדם וכן הוא בהרבה מקומות ואם תחפשנה תמצאנו במדרש קהלת ובירושלמי פעמים לא מעטים וכן פירשו בספר יוחסין גם יכול להיות שנקרא כן על שם מקומו כדאיתא בירושלמי בפרק הדר אנשי ברדלא וכן הוא בירושלמי בהרבה מקומות : דאלו אתנסיבת כו' • אלו היתה נישאת לאיש לא באת לכלל זנות שלא היה לקחה שכם : הנסבת לאיוב כו' • כשנשאת לאיוב לא החזירתו למוטב בתמיה וכן אם היתה נשאת לעשו היתה מחזירתו למוטב וכן הוא בילקוט איוב וכן לעיל פרשה י"ט ובפרשה ל"ז ובפ"ק דמסכת בבא בתרא : למהול • זה עשו : לערל • שכם : בגשר • נראה שהגימ"ל נקודה בפת"ח והוא אדם המעביר הספינה לעבר הנהר מעבר השני כד"א חמר גמל ולא שעמד באמצע ושלח ידו ולקח מצד זה ונתן לצד זה דאל"כ למה ויותר לבדו ולמה לא לקח אותם פכים קטנים כדכך שלקח אחר המטלטלים כולם ולא היה נותר לבדו ומהר"ר אליהו מזרחי פירש דדייק מדלא כתיב שחזר ועבר לעבר השני שם הניח נשיו ובניו בראשונה והנראה בעיני כתבתי : נסיב כו' • לוקח מצד זה ונותן בצד זה :

יפה תואר

הטיילים בכל יום • י"מ שטיילין שמה בני אדם המפונקים • וי"מ הבריאים והמעונגים שאין עושין מלאכה • וי"מ אנשים שאין פורעים מס : הספנין המה עוברי ארחות ים הגדול : ראו עובד כוכבים אחד כו' • הנה מה שדרך שעובד כוכבים ישאל שלש שאלות אלה • משום שהם חשודים על גזל ועל שפיכות דמים • ולכן ישאלו בראשונה מאיזה עם הוא • שאם הוא מעם אשר יוכלו לפגוע בו • פן תזק הוא ממנו • ובשנית מה אומנתו לדעת אם הוא בעל ממון • והשלישית לאיזה מקום שילך לדעת אם הדרך או שתקצר • ובזה ידע באיזה מקום יוכל לפגוע בו • ומובא פה המעשה הזה לפרש לנו • כי גם יעקב אשר הגיד להם את השאלות האלה וידע כי ישאל אותם את השאלות האלה משום שחשוד היה עשו בעיניו על גזל ועל ש"ד : במוצאכם אותו בגדולתו • אז תכנעו לפניו • אבל אם תראוהו בשפלותו אל תכנעו מפניו • וזה מדרש מיותרא דקרא דהא כתיב מקודם כי יפגשך עשו אחי וע"ז קאי וגם כי יפגשך משמע שהוא יבוא נגדך ובמוצאכם אותו משמע כי הוא ישב במקומו ואתם תבואו אליו לכן דריש במוצאכם בגדולתו : הה"ד ארץ נתנה ביד רשע וגו' • בא בזה הכתוב לפרש כי אמר אכפרה פניו וגו' ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני • כי הכוונה בזה יען דעשו ברשעו יראה להרחיק ממנו פני צדיק פן יוכיחנו עלי פשעו ופן ייבוש מפניו וכמו דכתיב ארץ נתנה ביד רשע והרשע יראה לכסות פני השופטים כי לא יראוהו ויוכיחוהו • ובזה עמל יעקב לבוא לפניו במנחה לכפר פניו ולהסיר כעסו ממני • ואחרי כן אראה פניו ולא ירחיקני עוד • אולי ישא פני אולי יוכל לשאת ולראות את פני : למה לא הכניסן לו בערבוביא • פי' בערבוב המינים זה בזה • ומשני כדי לתמהו כו' שיראה טוב הסדר שהביא מכל מין כראוי מהעזים והרחלים הרבה • ומהפרות שהן יותר חשובות מעט וכן מספר הזכרים למספר הנקבות • אח"ז מקשה ולמה לא הכניסן כולן כאחת ושם ריוח בין העדרים ומשני כדי להשביע עיניו כו' : אף הוא בעקא • פי' אע"פ שהשגיל לה' ותיקן את המנחה כראוי מ"מ היה יעקב בצער שמא לא יועילנו לו כלום : אמר לו הקב"ה למס מרעהו חסד מביא את המקרא הזה כאן רק לומר שהכתוב הזה ידבק גם על יעקב : מנעת מרעך חסד • מנעת חסדך מן אחוך • כפל לשון הוא ובילקוט הגירסא רק מנעת חסדך מן אחוך • ופי' שאלו נשאת לו אולי שב בתשובה כי הכל מן השמים כדלעיל פי"ז : להשיאה למהול • לעיל פס"ג איתא עשו שונא דם מילה היה ועמ"ש שם : הה"ד ותצא דינה בת לאה • וס"ד אשר ילדה ליעקב דריש דיעקב היה הגורם מה שיצאה ושכם ראה אותה :

פירוש מהרז"ו

כ"ב) למה עזבתני ולעיל ס"פ ע"ה ומה שכתבתי שם : ז מכאן לעונה • בירו' כתובות פ"ה סוף ה"ז שם הגי' ר"א וכמ"ש שם במשנה החמרים א' בשבת הגמלים א' לל' יום דברי ר"א וכמ"ש רש"י בחומש : ובבאיהם • דאם בניהם כפשוטו יקשה למה שינה בגמלים שלא לכתוב הזכרים ע"כ דורש א"ת בניהם אלא בנאיהם וכמ"ש חז"ל א"ת בניך אלא בוניך וע' שמ"ר פ"א סי"ז ואלה בניה בוניה וע' מ"כ : שהם צריכים כו' • לשון הירושלמי דאינון לעיין • וכן אגל העירים דאינון לעיין ופי' שהם עמלים תמיד במלאכה ומשא • אך עזים ורחלים התישים והאילים בטלים ממלאכה וע' רש"י בחומש : גמלים באמצע • שחושב כאן ה' מינים תחלה רחלים ועזים שהם מרובים מאתים מאתים והי"ל לסדר פרות ארבעים גמלים שלשים אתונות עשרים • ע"כ דורש שלכך גמלים באמצע שסידר לפניו המנחה כדמיון בימה שגבוה באמצע ונמוכה מצדדים • כך תחלה האילים והעזים הנמוכים ואח"כ הגמלים הגבוהים ואח"כ הפרות והאתונות וכמ"ש ויק"ר פ"י ר"ס ו' ואת פר החטאת ואת שני האילים ג"כ בדמות בימה • וע"ל פע"ח ס"ס א' ג"כ כלשון הזה : ח ראו אחד • רבי דימה עצמו ליעקב כמש"ל ס"פ ל"ו ויחי יהודה בצפורי י"ז שנה וכל עניניו לומד מיעקב : תלת מילין • כמ"ש ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך • וכן כאן ישאל מה אתון נגד למי אתה שפי' מאיזה עם ומשפחה • ומה אומנתכון כנגד ולמי אלה לפניך פי' במה אתה עוסק • ולאן אתון אזלין כנגד ואנה תלך : פרגמטוטין • סוחרים שלא רצו לומר שהם לומדי תורה שלא יכביד עליהם בשאלות • ולא שקרו כמ"ש כי טוב סחרה מסחר כסף • וזה מ"ש למזבן חיטים מן אוצריא דיבנה פי' ללמוד במקום הוועד : אף הוא בעקא • דורש על פניו על כעסו כמ"ש פני ילכו : ט ויקח את שתי וכו' • ואת אחד עשר ילדיו שהיל"ל ואת שתים עשר ילדיו ודרש שטמנה • כמש"ל פ"ע סי' ס' • ומ"ש ויקח אותה פי' לאשה : דנסבת לאיוב • ע"ל פל"ז ס"ד וס"כ • וע"ל פ"פ סי' ד' אך שם בסי' י"א איתא דשמעון נסבה • ומדרשים חלוקים הם : נסב מן הבא כו' • שמאחר

ידי משה

כי מכח זה יבואו אח"ז הם בגלות מ"מ היו מתענים עליו ודוק : ובניהם שלשים אל תקרא ובניהם אלא ובוניהם • לשון גמ' וכן פירש"י בחומש ושמעתי בשם גאון אחד דה"פ ע"ד המשנה דאמרינן אם מכר אדם לחבירו גמלה ואמר גמלה מניקה אני מוכר לך מחויב ליתן לו גם ולדה אע"פ שלא פרט לפי שחלבה אסור ולמה הזכיר חלבה אלא ע"כ משום ולדה הזכיר חלבה ליתן לו גם הולד כפי' עם הולד לזה הוקשה להם מדקאמר גמלים מיניקות ממילא בכלל גם בניהם ולמה פרט עוד הכתוב ובניהם אלא אל תקרא וכו' : ודינה היכן היתה • שמעתי פי' מדרש זה בשם דודי הגאון מהור"ר מן אשכנזי אב"ד דק"ק קראטשין

לפי

משנת דרבי אליעזר

קטונתי דבא לתרץ מה שתלה בזכות אבותיו ולא בזכות עצמו דהרי הוא פשוטו כדרכיהם : ולמה נותן הגמלים באמצע וכו' • הפי' כפשוטו שהרי מתחיל במספר המרובה עזים מאתים וגו' ובאמצע אומר גמלים שלשים ואחר כך פרות ארבעים וכי כך הוא סדר חשבון ממ"כ לא דק וגם פי' רש"י בחומש מתרץ קושיא הנ"ל דלפי פירושו היו גמלים שלשים ובניהם שלשים ס"ה ששים ונכתב בסדר נכון רק לפי המדרש דדרש בניהם הזכרים דהיינו שכל הגמלים לא היו רק שלשים קשה כנ"ל ומתרץ שבא לרמז שיראה בעינו כאילו עלה למעלה לדונו ונתמלא רחמים ולכך נמשך לכך הזכיר מספר המועט אחר מספר המרובה שאין ברור וכן זה מספר פחות משלשים דאתונות ועירים גם כן שלשים ועיין לקמן פרשה ע"ח ד"א למה שבע וגו'

הוי כותם וכו' ודו"ק : ודינה היכן היתה • דא"ל דחסר א' מהשבטים לא ידענו מי הוא ולא בא לסתום אלא לפרש גם אין טעם למה סתמינו אע"כ דינה היתה דיש למצוא טוב טעם למה הטמינה :

כל

פרשה עז א ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו · (דברים לג) אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך · ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' סימון אמר אין כאל ומי כאל ישורון הנאים והמשובחין שבכם · א אתה מוצא כל מה שהקב"ה עתיד לעשות לעתיד לבא · הקדים ועשה ע"י הצדיקים בעולם הזה · הקב"ה מחיה המתים ואליהו מחיה את המתים · הקדוש ב"ה עוצר גשמים ואליהו עוצר גשמים · הקב"ה מברך את המועט ואליהו מברך את המועט · הקב"ה מחיה את המתים ואלישע מחיה את המתים · הקדוש ב"ה פוקד עקרות ואלישע פוקד עקרות · הקב"ה מברך את המועט ואלישע מברך את המועט · הקב"ה ממתיק את המר ואלישע ממתיק את המר · הקב"ה ממתיק את המר במר ואלישע המתיק את המר במר · ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר אין כאל ומי כאל ישורון ישראל סבא · מה הקב"ה כתוב בו (ישעיה ב) ונשגב ה' לבדו · אף יעקב ויותר יעקב לבדו : ב ר' חוניא אמר · נדמה לו בדמות רועה לזה צאן (א) ולזה צאן · לזה גמלים ולזה גמלים · אמר לו העבר את שלך ואחר כך אני מעביר את שלי · העביר יעקב אבינו שלו אמר נחזור ונחמי דילמא אנשינן כלום מן דחזר ויאבק איש עמו · רבי חייא רבה ורבי שמעון בר רבי נסבין ויהבון בפרגמטיא בהדין מטכסא עלון להדא צור ועבדון עבידיתהון מן דנפקי מן פילי אמרי נלך ונתפוס אומנות אבותינו נחזור ונחמי אי אנשינן כלום חזרון ואשכחן מחיילא דמטקסין · אמרין לון מן הן אית לכון אמרין מן דיעקב סבא דכתיב ויותר יעקב לבדו · ורבנן אמרי לארכילסטים נדמה לו לזה צאן ולזה צאן · לזה גמלים ולזה גמלים (ב) אמר לו העבר את שלי ואני אעביר את שלך : העביר המלאך את של אבינו יעקב כהרף עין והיה אבינו יעקב מעביר וחוזר ומשכח מעביר וחוזר (ג) ומשכח כל הלילה א"ל פרקמוס (נ"א פרמקוס) · א"ר פנחס באותה שעה נטל אבינו יעקב פוקרין ונתן לו בתוך צוארו א"ל פרקמוס פרקמוס · א"ר הונא בסוף אמר המלאך אני מודיעו עם מי הוא עוסק (ה) מה עשה נתן אצבעו (נ"א צור) בארץ התחילה הארץ תוססת אש · אמר לו יעקב מן דא את מדחיל לי אנא כוליה מינה · הה"ד (עובדיה א) והיה בית יעקב אש וגו' : ג ר' חמא בר"ח אמר ג שרו של עשו היה הוא דהוה אמר ליה כי ע"כ ראיתי פניך כראות פני אלהים (ג) ותרצני · משל לאתליטום שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך · תלה עיניו וראה את המלך עומד על גביו והרפיש עצמו לפניו · הה"ד וירא כי לא יכול לו · א"ר לוי וירא בשכינה כי לא יכול לו · אמר ר' ברכיה ד אין אנו יודעים מי נצח אם מלאך אם יעקב ומן מה דכתיב ויאבק איש עמו הוי מי נתמלא אבק האיש שעמו · אמר ר' חנינא בר יצחק אמר לו הקב"ה הוא בא אליך וחמשה קמיעין בידו זכותו וזכות אביו זכות אמו וזכות זקינו וזכות זקינתו · מדוד עצמך אם אתה יכול לעמוד אפילו בזכותו מיד וירא כי לא יכול לו · משל למלך שהיה לו כלב אגריון וארי נמירון והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי שאם יבא הכלב להזדווג לו יאמר לו המלך ארי לא היה יכול לעמוד בו ואתה מבקש להזדווג לו · כך (ג) שאם יבואו אומות

מסורת המדרש א דברים רבה פרשה י' · מדרש שמואל פרשה כ"ט · ילקוט כאן רמז קל"ב כל הענין · ילקוט שמואל רמז קס"ה · ב שיר השירים רבה פרשה ג' פסוק ו' · כל הענין · ג תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט כאן רמז קל"ב · ד חולין דף צ"ב ·

חדושי הרש"ש

גם הוא אחרינו ואלו גם את השני ר"פ כו' כצ"ל והאחר שבינתיים מיותר ול"ג ליה : (ה) מה עשה כו' התחילה הארץ תוססת אש · אולי יליף עלות דהכא מן בעלות הלהב (שופטים י"ג) גבי מלאך דמנוח (וא"ש לפ"ז גי' הנ"א נתן. צור בארץ כי שם היה ג"כ הלהב מהצור) וכמו ששם אחר הונח על אור סיום כן בדרך השאלה נוכל לאמרו על אור האש · או יתכן דדריש ויאבק מלשון אבוקה : (ג) ותרצני · וירא וגו' משל לאתליטום כו' כ"ה הגי' הילקוט ונכון :

חדושי הרד"ל

(א) ולזה צאן כו' א"ל העבר את שלך כו' · דרש ויעבור שהעביר של המלאך : (ב) א"ל העבר את שלי ואני אעביר את שלך · שנדמה לו שצאן המלאך הוא מעבר הנחל וצריך לו להעבירו לצד זה שצאן יעקב שמה ולז"א כשאעבור שלך למעבר הנהר הזה תעבור אתה שלי לכאן : (ג) ומשכח כל הלילה א"ר פנחס כו' · וכ"ה בשה"ר שם: אנו (ג) שאם יבואו כו' יאמר להם כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט :

מתנות כהונה

פרשה עז אין כאל ומי כאל · ופי' הכתוב אין מי שידמה לאל רק מי הוא זה שידמה לו ישורון וכדמפרש ואזיל : הנאים והמשובחים · הצדיקים הישרים : המר במר · שאמרו חז"ל שאותו עץ שהורהו ה' למשה הירדופני היה כדלקמן בשמות רבה פרשה כ"ב : ה"ג אין כאל ומי כאל ישורון : נדמה לו · שרו של עשו ליעקב אבינו : א"ל · המלאך ליעקב אבינו : העבר את שלך · צאן שלך ובילקוט ובמד' חזית בפסוק מי זאת עולה גרס העביר את שלי ואני אעביר את שלך ולפי זה ישוב כינוי של שלו על צאן המלאך אבל אין נראה דא"כ היאך אמר ויותר יעקב לבדו הלא כל המחנה היה שם בעבר ההוא : נחזור ונחמי כו' · נחזור ונראה האם לא שכחנו כלום : מן דחזר · אחר שחזר : נסבין כו' · נושאין ונותנין בסחורה בזאת משי מובחר : מטכסא · פי' הערוך משי מובחר : עלון כו' · נכנסו לזאת העיר צור ועשו מלאכתן כלומר עוסקין בסחורתן מאחר שיצאו מן השער : מחיילא · פי' הערוך משא של משי : אמרין כו' · הבריות שראו זה אמרו להם מניין לכם חכמה זאת לחזור לאחוריכם אע"פ שלא הרגשתם שום שכחה : שאבן גרסינן · פי' זקינו וכן הוא במדרש חזית : דכתיב ויותר וגו' · אלמא שחזר ובדק שמא שכח דבר מה וכדלעיל : ומשכח · ומצא עוד צאן אחרים : פרמקוס · פירש"י והערוך מכשף בלשון יון : פרמקוס · מכשף אתה שכל עוד שאני מעביר אני מוצא יותר : פוקרין · פירש"י והערוך בגד רך של צמר : ה"ג רש"י וילקוט ובמדרש חזית פרמקוס ליה חרשין מגליחין בלילא : מן דא כו' · מזה אתה מירא אני הכל מזה כלומר מן האש : משל לאתליטים · מוסב אדלקמן וירא כי לא יכול וכן הוא במדרש חזית : אתליטים · פירש"י והערוך מפרת המלך : מתגושש · מנענע ומתאבק להפילו ארצה : והרפיש · לשון דריסה כלומר השפיל עצמו לפניו : ויאבק · הוא לשון אבק ואמר ויאבק בלשון מתפעל שנתמלא אבק אותו שנתאבק עמו וזהו מפני שיעקב השליכו ארצה : ה"ג וזכות אביו וזכות אמו וזכות זקינו : מדוד · לשון שיעור ואומד דעת : אפילו בזכותו · דייק מדכתיב כי לא יכול לו : אגריון · פי' הערוך יערי ועיין ערך אגר החמישי : נמירין · פי' הערוך של תרבות : מלבבו · מסיתו בו ומזרזו להחזיק לבו להתאבק עמו :

רש"י

למה מרעהו חסד מנעת חסד מן אחיך שלא נתת לו את בתך לאשה לא גיירתיה אלו היתה ניסאת לעשו לא נעשית זונה :

פרשה עז ומי כאל ישורון · ישרים שבכם : דלמא רבי חייא רבה · פעם אחת : אומנות אבינו יעקב : מחיילא דמיטקסי · משוי כלך אחד של מעילים לשון ישמעאל : פרמקום · מכשף בלשון יון : נטל יעקב פקרן · בגד א' דק ונתנו למלאך על צוארו אמר ליה פרמקום ליה חרשין מגליחין בלילה : אמר המלאך אני מודיע עם מי הוא עוסק נתן אצבעו בארץ התחילה הארץ תוסס' מקום בנעיצת אצבעו : לאיתליטים · אפרת של מלך : שהוא עומד ומתגושש עם בן המלך תלה עיניו וראה המלך עומד על גביו והרפיש עצמו לפניו · לפני בן המלך : מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו · שהשליכו לארץ ונתמלא אבק : כלב אגריות · בלע"ז שלואטיק"ו ולשון יון הוא : ארי נומרין · ארי תרבות : והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי · ומשסיקו

פירוש מהרז"ו

שכתיב ויקח ויעבור את מעבר יבק למה כתב עוד ויקחם ויעבירם את הנחל אלא שבא לפרש איך עבר והעביר ויקחם ויעבירם · עמד באמצע כו' וע"ל פע"ז סימן ב' בא"א :

פרשה עז סימן א ויותר יעקב לבדו · תיבת לבדו מיותר ודורש גז"ש בסוף הסי' : אין כאל ישורון · לפמ"ש לעיל ס"פ ל"ח שכ"מ שנאמר אין לה הוה לה בכמה ראיות וכן כאן וזה ששואל ומי כאל וכו' שמעתי : הקדים ועשה · רומז למ"ש ויק"ר פכ"ז ס"ד קה"ר פסוק מה שהיה כבר הוא ואשר להיות וגו' ולזה צ"ל הקדים ועשה : ואליהו מחיה מתים · מ"א י"ז · ומ"ש עוצר גשמים ג"כ שם י"ז ובויק"ר וקה"ר שם ליתא מ"ש כאן עוצר גשמים · רק כאן צריך לזה ודו"ק · ואליהו מברך המועט ג"כ שם י"ז · ואלישע מחיה מתים מ"ב ד' · וכן פוקד עקרות שם וכן מברך המועט שם · וממתיק המר מ"ב ב' · ומ"ש במר כמ"ש וישלך שם מלח · וכל דברים אלו יעשה הקב"ה לעתיד · מחיה מתים כמ"ש אני אמית ואחיה וכמ"ש יחזקאל ל"ז · יברך את המועט כמ"ש הקטן יהיה לאלף כו' · וכמ"ש וצויתי את ברכתי וכן ישלח לך את הברכה · ומ"ש פוקד עקרות כמ"ש רני עקרה וכו' כי חלה גם ילדה ציון וכו' וכמ"ש הרה ויולדת יחדיו · ממתיק המר כמ"ש יחזקאל מ"ז ונרפאו המים : ישראל סבא · זה ענין הדרשה השייך כאן על תיבת לבדו וכמ"ש בפסוק אין כאל וכו' ה' בדד ינחנו וכמש"ל פס"ו ס"ו ויתן לך כו' · וכמש"ל ס"פ פ"ט אתה וכו' · וכן לקמן פצ"ח ס"ג ע"ש והכוונה בכ"ז שנתן לו הסי"ת כח נשגב לעמוד במלאך כדלקמן ויאבק איש ואין בתנ"ך דוגמא לזה · ומ"ש שמ"ר ר"פ כ"ח נתגוששת במלאכים זהו בטענות וויכוחים ולא בכח וגבורה כמו כאן : ב בדמות רועה · שי"ר פ' מי זאת עולה כל הענין · ודייק שמ"ש ויעבר כל אשר לו מיותר וכפול ועוד דמשמע ולא של אחרים · ע"כ דורש שהיו כאן של אחרים · וכן ויאבק איש עמו כעמו · וכמש"ל פע"ה ס"ז וכן כאן · וזהו מ"ש לזה צאן ולזה צאן · ומ"ש העבר שלך תחלה ואח"כ כו' כמ"ש ויעבר את אשר לו והאחר העביר את אשר לו ואח"כ אמר יעקב להאיש נחזור ונראה ואז ויותר יעקב וכו' : אני אעביר שלך · דורש ויעבר את אשר לו היינו יעקב לצאן של האיש דאל"כ אשר לו מיותר · ומ"ש מעביר וחוזר ומשכח היינו מכפל ההעברה ויעבירם ופו' ויעבר וכו' ע"פ מדה יו"ד על שהיה חוזר ומשכח · ומ"ש נטל פיקרין ונתן לו בצוארו לא ידעתי מנין לו · ובשי"ר שם הגי' וכרכו על צוארו יתכן שסמכו חז"ל על מ"ש ויאבק איש עמו מלשון אבקתא שנזכר אצל רצועה של מלקות עיין ערוך ע' אבקתא (ואולי דורש ויאבק כמו ויחבק בחילוף אחה"ע כדעת רמב"ן ע"ש וחבוק שייך בצואר · מהרי"ב) : נתן אצבעו · בשי"ר הגי' נתן אצבעו בצור התחילה תוססת אש ודורש שם גז"ש : ג שנדמה · לקמן פע"ח ס"ג ודורש מ"ש כראות פני אלהים מלאך כמו שדרשו ויבא אלהים אל אבימלך וכן בלבן ובבלעם : אתליטום · ע' מ"כ ובערוך א' שרים · והמ"ע כתב שפיר' אנשים ריקים ופוחזים שאומנתם להתאבק ערומים לשמח העם בשכר : וירא בשכינה · ע"ל פמ"ח ס"ט ע"פ גז"ש : אין אנו יודעים · שפסוק וירא כי לא יכול איננו מלמדנו שנצחו רק מפסוק ויאבק אנו למדים : חמשה קמיעים · ה' מיני זכות מגינים כמו קמיעים : אגריון נמירין · ע' במ"כ פי"א ס"ג · פסיקתא פס"ו ס"ג שי"ר פ' הנה מטתו · נמירין פי' בנחת · אגריין פי' בזעף בפסיקתא שם · וכאן פי' ארי נמירין בעל תרבות מתנהג בנחת ואגריון כדרך מדברי מתנהג בזעף : מלבבו · מקרבו שיהיה עמו כלב שקם כלא

יפה תואר

ומי כאל ישורון · דריש מדכתיב כאל בכ"ף בקמץ וזה כנפרד אין כאל אמר כנגד כל ישראל ורוצ"ל אומר אל ישורון וכדאיתא בספרי · דאם תפרש כאלהי ישורון היה נ"ל בכ"ף בשוא ובסמיכות : כל מה שהקב"ה עתיד לעשות כו' · ע' בד"ר פ"י בסדר האזינו שם הלשון כל מה שהקב"ה עושה · וטעם הלשון שאמר כאן עתיד לעשות הוא כדי שיאמינו העם בנסים אשר יעשה לעתיד שגם דוגמתן כבר בעוה"ז ע"י הצדיקים · וכמו דאיתא בויק"ר פכ"ז אם יאמר לך אדם שעתיד ה' להחיות לנו מתים אמור לו כבר היה ע"י אליהו כו' ופי' אם יספק אדם באמונה זו תאמר לו כי היא נאמנה מכח אליהו שעשה כבר כן : הקב"ה ממתיק את המר והיינו בים שהמתיק להם המים שיתשו ישראל מהן כדאיתא במכילתא גבי נצבו כמו נד נוזלים וכן אלישע המתיק את המר גבי נזיד פקועות השדה (מ"ב ד') שנזעקו מות בסיר כי היו מרים וגם הקב"ה ממתיק את המר במר כמי מרה (שמות ט"ו) והמתיקם במר כדאיתא בשמ"ר פכ"ג וכן אלישע המתיק את המר במר שהמתיק מי יריחו (מ"ב ב') במלח : אף יעקב ויותר יעקב לבדו · פי' כמו שיכירו לעתיד כי ה' לבדו הוא אל ולא אחר כן יכירו כי יעקב יחיד הוא בתחתונים ואין דומה לו בזכות ובכח · ולכן קנא בו המלאך ויאבק עמו · והודה לו בסוף כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל : ר"ח אמר נדמה לו כדמות רועה כו' · שמאמר הזה לא נקשר עם מה שלפניו אך בא לתת טעם מאיזו עלילה בא המלאך אליו להאבק עמו ועמ"ש בזה בשי"ר : שרו של עשו היה · לא בא לחלוק אדלעיל אלא לפרש בא כי הקב"ה שלח לו שר של עשו להתאבק עמו ויעקב סבריהו ומזה יראה כי אין לו לירא גם מעשו וכמו כמשל מכלב אגריון נמירין לקמן : והרפיש עצמו לפניו כו' · ומה דנגע בכף ירכו ולא ירא מפני השכינה · זה היה שלא בכוונה : אין אנו יודעין מי נצח כו' · כי נוכל לפרש ג"כ וירא כי לא יכל לו כי יעקב לא יכל המלאך ולכן נגע בכף ירכו : וחמשה קמעין בידו עמ"ש

ידי משה

לפי שאמר יוסף לבנימין אלהים יחנך בני לפי שבכל השבטים נאמר חנינה שאמר יעקב הילדים אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא היה בעולם לכך נאמר כאן חנינה בפני עצמו וא"כ ע"כ דינה היתה דאל"כ שפוס שבט אחר קשה למה לא אמר ג"כ גביה חנינה אלא ע"כ דינה היתה ודוק : אין כאל ישורון וגו' · פי' כוונת המדרש שנאמר יעקב לבדו לפי שנשאר יעקב באותה שעה לבדו בלתי מלאכים לפי שבכל פעם היה ליעקב שני מלאכים המלווים אותו מלאכי א"י בא"י ומלאכי חו"ל בחו"ל ונהר יבק היה הפסק בין א"י לחו"ל וכשעבר הנהר נפטרו ממנו מלאכי חו"ל ובאו לו מלאכי א"י ומכח ששכח פכים קטנים חזר ועבר את הנהר לחו"ל וא"כ ע"כ היה באותו פעם בלי שום מלאכים וזה שמסיים המדרש מה הקב"ה כתוב בו ונשגב ה' לבדו אף יעקב ויותר לבדו פי' בלי מלאכים ודוק : מן דחזר ויאבק איש עמו · פי' שעד עכשיו היה ליעקב שני מלאכים בא"י היו לו מלאכי א"י ובחו"ל היו לו מלאכי חו"ל ואותו נהר יבק היה מפסיק בין א"י לחו"ל וכבר נפטרו מלאכי חו"ל ועבר הנהר כבר באו

פי

העולם להזדווג לישראל · יאמר להם הקב"ה שרכם לא היה יכול לעמוד בו ואתם מבקשים להזדווג לבניו · ויגע בכף ירכו · נגע בצדיקים ובצדיקות בנביאים ובנביאות שהן עתידין לעמוד ממנו ואיזה זה · זה דורו של שמד · ותקע כף ירך יעקב · ר' ברכיה ור' אליעזר · ר' אליעזר אמר שעייא · ר' ברכיה בשם רבי אסי אמר סידקה כדג · רב נחמן בר יעקב אמר פירשה ממקומה · כדכתיב (יחזקאל כג) ותקע נפשי וגו' כאשר נקעה נפשי · א"ר חנינא בר יצחק כל אותו הלילה היו שניהן פוגעין זה בזה מגיניה דדין לקבל מגיניה דדין · כיון שעלה עמוד השחר ויאמר שלחני כי עלה השחר :

פרשה עח

א **ויאמר** שלחני כי עלה השחר · כתיב (איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך · (א) [א] א"ר שמעון בר אבא על שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר (א) אנו יודעים שאמונתך רבה להחיות לנו את המתים · אמר רבי אלכסנדרי ממה שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכיות אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו · ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן אמר לעולם אין כת של מעלה מקלסת ושונה אלא [ב] בכל יום בורא הקב"ה כת של מלאכים חדשה והן אומרים שירה חדשה לפניו והולכין להם · א"ר ברכיה השבתי את ר' חלבו והא כתיב ויאמר שלחני כי עלה השחר [ג] והגיע זמני לומר שירה · אמר לי חנוקא סברת למחנקני אמרית מה הוא דין דכתיב ויאמר שלחני כי עלה השחר · אמר לי זה (ב) מיכאל וגבריאל שהן שרים של מעלה דכולא מתחלפין ואינון לא מתחלפין · אנדריינוס שחיק טמיא שאל את ר' יהושע בן חנניה א"ל אתם אומרים אין כת של מעלה מקלסת ושונה אלא בכל יום ויום הקב"ה בורא כת של מלאכים חדשים והן אומרים שירה לפניו והולכין להן א"ל הין א"ל ולאן אינון אזלין אמר מן הן דאיתבריין א"ל ומן אן הן איתבריין א"ל [ד] מן נהר דינור · א"ל ומה עסק דנהר דינור א"ל כהדין ירדנא דלא פסיק לא בימממא ולא בליליא · א"ל ומן אן הוא אתי א"ל [ה] מן זיעתהון דחייתא דאינון מזיעין מן טעינון כורסיא דהקב"ה · א"ל סונקתדרון שלו והא הדין ירדנא מהלך בימממא ולית הוא מהלך בליליא · אמר נטר הוינא (ב) בבית פעור כמה דהוה מהלך בימממא מהלך בליליא · ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון · [ו] ר' מאיר אומר מי גדול השומר או הנשמר מן מה דכתיב (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך · הוי הנשמר גדול מן השומר · ר' יהודה אומר מי גדול הנושא או הנישא · מן מה דכתיב (שם) על כפים ישאונך · הוי הנישא גדול מן הנושא · (ג) רבי שמעון אמר מן מה דכתיב ויאמר שלחני הוי המשלח גדול מן המשתלח : ב ויאמר שלחני [ז] שהגיע זמן קילוסי לקלס להקב"ה · אמר לו יקלסו חביריך אמר

מסורת המדרש א איכה רבתי פרשה ג' · מדרש תהלים מזמור כ"ה · ילקוט כאן רמז קל"ג כל הענין · ילקוט תהלים רמז תש"ב · ב חגיגה דף י"ד · ג חולין דף צ"א · ד חגיגה דף י"ג · שמ"ר פרשה ט"ו · ה חגיגה דף י"ב · פדר"א פרק ד' · ו מדרש תהלים מזמור ל"א ומזמור ק"ד · ילקוט תהלים רמז תתמ"ג · ז חולין דף צ"א · שיר השירים פרשה ג' פסוק ו' :

חדושי הרד"ל

(א) אנו יודעין שאמונתך רבה כו' כמ"ש ואמונתך בלילות · וע' תוס' ברכות י"ב ד"ה להגיד כו' : (ב) בבית פעור כמה דהוה מהלך כו' · כמדומה שהיא מערת פמיים שהירדן יוצא משם כדאי' בבכורות (נ"ה י') · ואפשר שיש שם דמות בית פעור · ואין זה בית פעור שנגד קבורת משה : (ג) רש"א מי גדול המשלח או המשתלח ממ"ד ויאמר שלחני כו' · כ"ה בילקוט כאן ובשוח"ט מז' ז' · וע' עס"ק

חדושי הרש"ש

(א) ארשב"א כו' א"ר אלכסנדרי כו' · במדרש איכה שמות האמוראים מוחלפים מדהכא : (ב) מיכאל וגבריאל

רש"י

ומשחיקו באדי שאם יבא הכלב להזדווג לו ולהזיקו יאמר לו המלך הרי לא היה יכול לעמוד בו וכו' : רבי אלעזר אמר שעייה בשם ר' אסי אמר סידקה · רב נחמן בר יצחק אמר פירשה ממקומה : היו פוגעין זה עם זה · נלחמין זה עם זה : מגיניה דדין לקביל מגיניה דדין · שלא היה אחד מהן יכול לנצח חבירו :

פרשה עח והא כתיב שלחני כי עלה השחר והגיע זמני לומר שירה · וכבר היה נברא מאתמול מכלל שיש כת מקלסת ושונה · אמר ליה חנוקא מי סברת מחנקני · לתפוס אותי בדבריך כאדם שתופס את חבירו לחנקו : מן זיעתהון דאינון מזיעין מן טוענא דכורסייא : סונקתדרין דיליה · יועץ שלו שהיה זקן יושב בקתידרא : והא הדין ירדנא מהלך בימממא ולית הוא הולך בלילה א"ל אדריינוס לא נטר הוינא בבית פעור וכמה דהוא מהלך בימממא מהלך בלילה : ממה דכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך הוי אומר הנשמר זה יעקב גדול מן השומר : מי גדול המשלח או המשתלח הוי המשלח גדול מן

מתנות כהונה

שייעו · החליק הבשר מעל העצם : מגיניה וכו' · מגן של זה כנגד הלוחמים :

פרשה עח על שאתה גרסינן וכן הוא במדרש איכה : בבוקרן של מלכיות · שלהם בקר ואור ולנו חשך הגלות והקב"ה מחדש אותנו ומצילנו מתחת ידם או י"ל מן מה שהצלתנו והוצאתנו משלש גליות הראשונים נדע נאמנה שאף מגלות הד' הזה עתיד אתה לגאלנו : והגיע זמני כו' · וכבר נברא מאתמול הרי שאמר שירה ושנה : אמר לי גרסינן : חנוקא · איש חתוס וחנוק מבקש אתה לחנקני ולקפחני בתשובות הבל או י"ל חנוקא החונק ומקפח הבריות בתשובות הבל כן אתה רוצה לעשות לי : אמרית כו' · אמרתי מה הוא זה דכתיב כו' : מיכאל כו' · הילקוט הביא ממדרש אבכיר שאותו שר מיכאל היה ובא להראות לו שלא יתירא מעשו מק"ו : שחיק טמיא · ישחקו ויטחנו עצמותיו כלומר ימח שמו : ה"ג ולאן כו' · פי' ולהיכן הם הולכים : אלא מן היכן כו' · מהיכן שהם נבראים הם חוזרים ללכת א"ל ומהיכן הם נבראים : כהדין ירדנא כו' · כירדן הזה שאינו פוסק מלכת יום ולילה : ומן הן כו' · ומהיכן הוא בא אותו נהר דינור א"ל מזיעה של חיות הקודש מפני שהם נושאים כסא הכבוד : ה"ג סינקסדרון ופי' הערוך יועץ המלך יושב אצלו על כסא : נטר הוינא כו' · שומר ומצפה הייתי וראיתי כשם כו' : ה"ג רבי שמעון אמר מי גדול המשלח או המשתלח מן מה כו' · וכן הוא בילקוט : מי גדול כו' · שצדיק יסוד עולם הוא וכל העולם אף המלאכים לא נבראו אלא לצוות לו :

יפה תואר

בזה בשי"ר : נגע בצדיקים כו' לפי שכל מעשה שהמלאך הזה הוא רמז למה שעתיד להיות לכן אומר כי בזה מרמז הכתוב מה שעתיד זרעו של עשו לעשות לזרעו של יעקב : שייעא כו' אף כי מחלוקתם הוא בפורתא המלה ותקע לא רחוק לאמר כי כל אחד מרמז על הצרות העתידות לבוא על יוצאי ירך יעקב משמן וכ"כ וכדומה · והאומר שייעא מלשון חלק אומר כי בא לרמז אשר ישללו כספי בני ישראל שיצאו חלק ונקי מנכסיהם · והאומר סידקה כדג אומר כי בא לרמז על מכאובי הגוף אשר ידאבון והאומר פירשה ממקומה אומר כי בא לרמז על צרות הנפש שיבקשו להעתיק את יוצאי ירך יעקב ממקורם כי יתבוללו בעמים : מגיניה דדין לקבל מגיניה דדין · הוא חולק על מה דנאמר לעיל כי יעקב נצח · וסובר כי איש לא נצח את השני וכל אחד היה מסתתר במגינו כל אותו הלילה · וכפשט הכתוב כי לא יכול לו · ועכ"ז כיון שעלה עמוד השחר אמר המלאך שלחני · כי לא היה לו רשות ללכת בלי רשות מיעקב כדאיתא במדרש אבכיר וזה למעלת יעקב :

על שאתה מחדשנו כבוקר כו' · וה"פ כמו שאנו רואים שבני אדם הולכים לישן עיף ויגע מעמל יום ובבוקר יקומו ואילותם תתחדש · וע"ז אנו מברכין בכל יום המחזיר נשמות לפגרים מתים · מזה אנו יודעים כי גם הנרדמים בקבר · יבוא יום אשר יקיצו מתרדמתם לתחיה : אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו · פי' הדברים ממה שאנחנו רואים כי בני ישראל לא כלו מחמת אויביהם בשנות הבינים כדרך נס ופלא אשר כל העמים הראשונים כבר נבלעו · מזה אנו יודעים שהקב"ה יגאלנו לעתיד · כי לא עביד קוב"ה נסא לשקרא · וישמור אותנו על עת קץ · ועמ"ש בזה לעיל בפ' ל"ו : אין כת של מעלה מקלסת ושונה כו' · ומפרש חדשים לבקרים כי בכל בוקר בורא הקב"ה מלאכים חדשים · וז"ש הכתוב חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו · פי' אע"ג דהמלאכים יתמו עכ"ז לא תמו חסדי ה' מאתנו ואנחנו קיימים וע"כ רבה אמונתך אשר אמרת לגאלנו · ועל כן חלקי ה' אמרה נפשי ואוחיל לו שיקיימני ויגאלני וע' בפרק גיד הנשה שמה לא משמע · כי בכל יום יברא הקב"ה מלאכים חדשים : זה מיכאל וגבריאל כו' · המלאך הזה לא היה לא מיכאל אשר הוא שר ישראל ולא גבריאל שמלמד זכות על ישראל כדאיתא בפ' יום הכפורים על פסוק ואני באתי בדבריך · אך הכוונה כמו שהשרים האלה הם מן השרים הראשונים ולא מתחלפין · כן היה המלאך הזה מן השרים הראשונים ולא מתחלף · והנה אם הדברים האלה עומדים ברומו של עולם ואין לנו רק להאמין בדבריהם אשר עמדו בסוד ה' ולא לחקור בהם בדעת אנוש המוגבלת אבל לסכור פיות הלועגים אמרנו לתת דעת בדבריהם כי מה שאמר ר"ח בשם רשב"ן אין כת של מעלה מקלסת ושונה · כי קילוס כל דבר שאינו בעל דבור הוא העמדתו וקיומו כאותו המעמד והתכונה שברא היוצר שממנו תודע חכמת הבורא ית' לאנשים ויהללו את ה' ע"ד הללו ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות וגו' וכ"כ הרמב"ם וז"ש אלא בכל יום בורא הקב"ה כת של מלאכים חדשה כו' פי' כי בכל הנבראים האלה יש שנוי בכל יום · וכאשר אמר שהחכם כי אין ראובן הרמוז היום הוא אשר למחר וכמים המוגרים לא יעמוד יסוד כל הנבראים על מגב אחד · וכל כח וכל יסוד נקרא מלאך וכה"ש סמורה בח"ב פ"ו · ור' ברכיה הבין דברים אלו כפשוטו כי על שכלים הנבדלים מדבר והקשה אליו מן המקרא שלחני כי עלה השחר והשיבהו בדרך בדיחותא חנוקא סברת למחנקני כלומר לדעתך שפיר הקשית אבל הקרא הזה מיירי משכלים הנבדלים כמו מיכאל וגבריאל ואינון לא מתחלפין אבל אנכי מדבר מיסודות המתחלפין ואנדריאנוס שאלהו כי נספרד היסודות בחילופן התמידי לאן אינון אזלי אם הם נפסדים וכלים או פושטים צורה ולובשים צורה ואמר לו מן הן דאתבריין מן נהר דינור · כלומר מתהפכין לחומר הראשון הנקרא בלשון הפילוסופים יולי אשר ממנו נבראו · והוא קורא את החומר הזה נהר דינור יען כי מהות החומר הזה לא נודע כמו מהות האש וביאור לו את הנהר דינור כי לא ינוח לעולם כמו הירדן דלא נח · וכא פה רק בדבר המוחש לבארו קצת את החומר המפשט הזה ועי' לקמן בשמ"ר פט"ו : ר"מ ור"י ור"ש · באו להוכיח מן הכתובים דגדולים צדיקים ממה"ש ובאו לתרץ בזה למה בקש המלאך מיעקב שלחני ומה הצריכו להביא ג' ראיות · משום שיש ג' סבות לאמור אשר המלאך הוא גדול מהאדם הצדיק · הא' משום שהמלאך הוא נצחי וקיים והאדם הוא נפסד ולזה משיב אחרי כי מלאכותו הוא לשמור את האדם שלא יפגעהו אסון · ולכן אף שהמלאך גדול מצד נפשו שהיא נצחית אבל מצד שהאדם הוא הנשמר יגדל הוא משומרו · והב' היא משום שהמלאך רוחני והאדם חמרי · וע"ז אמר הלא הנישא גדול מהנושא ואחרי שהמלאך נושא גוף האדם והאדם למעלה ממנו בזה כי יתנשא ויתרומם במעשיו והמלאך הוא עומד לכן הצדיק חשוב · והג' שהמלאך כאשר הוא שכלי בלתי בעל תכלית וכמ"ש הרב · והאדם הוא רק חלקי ומוכן הוא כי הכלל גדול הוא מהחלק · וע"ז אר"ש אחרי כי המלאך ברשות האדם לכן הוא גדול ממנו ·

פירוש מהרז"ו

ירצה : נגע כו' · ומ"ש בכף ירכו ביוצאי ירכו · ומ"ש ויגע כמ"ש הנוגע באיש וגו' וכמ"ש נגע אל עצמו · ומ"ש שייעא · סדקו כדג נ"ע (ואפשר פי' ותקע מלשון נקעים וסדקים · וז"ש סדקה פי' קרעה כי תרגום ויקרעם לשנים קרעים סדקינון כו' · ובתרגום אונקלוס ותקע כף ירך · וזע פתי ירכא דומה לתרגום ותבקע הארץ (מ"א א') וזעת ארעא · מהרי"ב) : ותקע נפשי · ע' פי' רש"י בחומש :

פרשה עח סימן א חדשים לבקרים · איכה רבתי פסוק זה : שאתה מחדשנו · מחזיר נשמות לפגרים מתים בכל בקר : כת של מלאכים · שמ"ר פט"ו ס"ו ואיכה שם : חנוקה כו' · כלשון הזה ג"כ שי"ר פסוק ישקני וג"כ ר"ב ור' חלבו : מיכאל וגבריאל · ע"ל פמ"ח ס"ע שאלו נזכרים בדניאל ע"כ זכרם · אך גם להם אין שיעור כמ"ש באיוב היש מספר לגדודיו : מי גדול : מדרש תהלים נ"א ביתר באור שהשומר משמש ועובד להנשמר וכן הנושא לנישא · והשליח למשלח : **ב** הגיע זמן קילוסי ·

ידי משה

מלאכי א"י ללוותו וכיון שחזר ועבר הנהר ובא לא"י א"כ נשאר בלי שום מלאכים ע"כ ויאבק איש עמו שלא היה לו עזר ודוק היטב · וז"ש ויותר לבדו פי' בלי מלאכים כנ"ל ב"ה :

חדשים לבקרים וגו' עד ר"א בשם רשב"נ אמר בכל יום בורא הקב"ה כת של מלאכים ואומרים שירה והולכים להם · הנה נדחקו התוספות בגמ' דחגיגה למה נטרדים והולכים תיכף אחר שאמרו השירה ופי' שם זהו שיסד ר"א הקליר ונותנים רשות זה לזה שאומרים שירה על הסדר ואלו מלאכים החדשים אינם אומרים על הסדר ומקדימין עצמן לכך נשרפים אחר אמירת השירה וקשה לי מאד למה נשרפים ולא שום עונש אחר ועוד שלא לא יודעים לומר על הסדר וכ"ל דה"פ לפי דאית' בפ' ג"ה ג' כתות של מ"ה אומרים שירה בכל יום א' אומרת ק' וא' אומרת ק' ק' ואחת אומרת ק"ק"ק ה' צבאות ומקשה הגמרא מיתיבי והתניא גדולים צדיקים ממ"ה שמ"ה אומרים אחר ג' תיבות קק"ק ומשני הכי קתני א' אומרת ק' ואחת אומרת ק"ק ואחת אומרת קק"ק ה' והקשה א"א זקני הגאון מהרש"ל ז"ל למה לא אמר חסורי מחסרי כדרך הגמרא בכל מקום ועוד למה מגיה בכת ב' והלא לא ק' בלום בכת ב' ופי' הכי שאין הפשט שאומרים ג' פעמים ק' לפי ששומע כעונה וא"כ כת ב' ששמעו מכת א' שאמרו ק' הוה כאילו אמרו הם בפיהם וכן כת ג' אומרים רק פעם א' קדוש והוה כאילו אמרו בפיהם ג' פעמים ק' והנה בר"ה ב"ת א"י לפי שהוגה השם באותיות נתחייב שריפה וא"כ ה"פ לפי שאין אומרים על הסדר א"כ אמרו השם אחר ק' ומסתמא הם אומרים ק' ה' צבאות לפי שהם המאוחרים והם שהקדימו עצמם הזכירו את השם באותיותיו אחר ק' אחד א"כ חייבים שריפה ודוק · ובזה מיושב ג"כ תמיהת התוספ' שאמר בגמ' שלחני כי עלה השחר הגיע פרקי לומר שירה מסייע לר"א דאמר ג' כתות של מ"ה וכו' וקשה מאי סייעתיה היא ודחקו שם התוספות בפירושם אמנם לי הקטן נראה דה"פ לפי שצריך ליתן טעם למה באמת אומרים שירה דוקא בשעת עליית השחר נ"ל לפי דאיתא בגמ' דע"ז יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי אלו כתות של מ"ה שאומרים שירה בלילה ושותקות ביום מפני כבודן של ישראל פי' שכל יום זמן תפלה הוא תפלת השחר עד חצות ותיכף מתחיל זמן מנחה משא"כ תפלת ערבית אף שהיא כל הלילה מ"מ היא רק רשות משא"כ למ"ד חובה ע"כ גם בלילה אינם אומרים שירה רק בשעת עליית השחר ואז לא זמן תפלה הי' עד צאת השמש ובמדרש פ' וירא אי' אמר ר"פ מן עלות השחר עד זריחת השמש היא מהלך ה' מילין דכתיב כמו השחר עלה ויאיצו המלאכים והוא ד' מילין וכמו השחר הוא שיעור כמו זה דהיינו מן האיר המזרח הוא ג"כ ד' מילין והוא שיעור ב' שעות וא"כ יש להם זמן לומר שירה בכל יום ב' שעות וכאן שזרחה השמש קודם זמנם ב' שעות כדאיתא אותן שעות שנשקעה חמה בשבילו וא"כ לא נשאר זמן לומר שירה וא"כ היכי אמר שלחני וגו' אלא שאין שיעור כלל לאמירת שירה שלהם והיא רק תיבה אחת ק' ואחר הודיע אלהים אותי את כל הנ"ל ז"ש המדרש כאן שמתחיל שלחני וגו' ומביא המדרש חדשים לבקרים שנבראים מ"ה בכל יום וכו' וכ"ל לפי שרוצה המדרש להביא ראייה שהשירה שלהם רק תיבה אחת לפי שאותן מ"ה החדשים נשרפים בשביל שאמרו השם רק אחר תיבה א' ואם יש רשות להרבות בשירה היו מזכירים השם אחר כמה וכמה תיבות אלא ע"כ אין להם רשות לומר שירה הרבה רק תיבה א' ודוק היטב : ר"י אומר מי גדול הנושא או הנישא מן מה דכתיב על כפים ישאונך הוי הנישא גדול מן הנושא · פירוש לפי שצדיק עדיף ממ"ה וא"כ לדעות שס"ל שמ"ה עדיפים א"כ הנושא עדיף ולפ"ז נ"ל גם טעם ראוי ונכון לאומרו על שהיה הארון נושא את נושאיו שקשה לפום רהיטא למה היה נס זה שלא לצורך לפי שאע"כ לא היו ראוים

ליפה

לו איני יכול למחר אני בא לקלס והן אומרין לי כשם שלא קילסת אתמול כך אין אתה מקלס היום · אמר שייצא סייבת לא אשלחך כי אם ברכתני · אמר לו אותן המלאכים שבאו אצל אברהם לא פירשו ממנו אלא בברכה · אמר לו אותן נשתלחו על מנת כך אבל אני לא נשתלחתי לכך · אמר לו שייצת סייבת לא אשלחך · ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר אמרו לו א מלאכי השרת על ידי שגלו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן מאה ול"ח שנה · אשמע לך ואדחה ממחיצתי · אמר שייצת סייבת לא אשלחך כי אם ברכתני · א"ר הונא בסוף אמר אני מגלה לו אם אומר לי הקב"ה למה גלית לו אני אומר לפניו רבונו של עולם ב נביאיך גוזרין גזירות ואין אתה מבטל גזירתן ואני הייתי יכול לבטל גזירתם · ג אמר לו עתיד הוא להגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמך ואני עומד שם · הה"ד (הושע יב) בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו · עמך אין כתיב כאן אלא ושם ידבר עמנו: ג ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך · (ישעיה מד) ד מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר משהוא מקיים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים · (ד) אין אנו יודעים שהוא אומר (שם) לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה · אלא מלאך אחד שנגלה על אבינו יעקב · הה"ד ויאמרו אליו מה שמך לא יעקב · ועצת מלאכיו ישלים · שנגלה הקב"ה על אבינו יעקב בשביל לקיים גזירתו של אותו מלאך שאמר לו לא יעקב · ואף הקב"ה אמר לו כן הה"ד ויאמר לו אלהים שמך יעקב וגו' · לא יעקב יאמר · ה בר קפרא אמר כל מי שהוא קורא לאברהם אברם עובר בעשה · א"ר לוי בעשה ולא תעשה · ולא יקרא עוד וגו' בלא תעשה · והיה שמך אברהם בעשה · והרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו אברם · דכתיב (נחמיה ט) אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו' · ספור הוא מספר ואומר שעד שהוא אברם בחרת בו · דכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה אלא הוא שנצטווה עליה · דכוותה הקורא לישראל יעקב עובר בעשה · תני לא שיעקר שם יעקב אלא כי אם ישראל יהיה שמך · ישראל יהיה עיקר ויעקב טפילה · ר' זכריה בשם ר' אחא מכל מקום יעקב שמך אלא כי אם ישראל יהיה שמך · יעקב עיקר וישראל מוסיף עליו · כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל · נתגוששת עם העליונים ויכולת להם · ועם התחתונים ויכולת להם · עם העליונים זה המלאך · ר' חמא בר חנינא אמר שרו של עשו היה · הוא דהוא א"ל כי ע"כ ראיתי פניך כראות פני אלהים · מה פני אלהים דין אף פניך דין מה פני אלהים (שמות כג) ולא יראו פני ריקם · (ג) אף את לא יראו פני ריקם · עם התחתונים ויכולת להם · זה עשו ואלופיו · (ד) ד"א כי שרית עם אלהים · ו את הוא שאיקונין שלך חקוקה למעלה: ד וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך · (ה) ז רב אמר בשם רבי יוסי בר דוסתאי כתוב אחד אומר (תהלים קמז) מונה מספר לכוכבים וגו' שמות יקרא · וכתוב אחד אומר (ישעיה מ) המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא · אלא מלמד שיש שם שינוי לא כשם שנקרא עכשיו כך הוא נקרא לאחר זמן · שנאמר (שופטים יג) ויאמר לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי · אינו יודע איזה שם אני מתחלף: ה ויזרח לו השמש וגו' · א"ר ברכיה ולמי לא זרחה השמש אלא לו לרפואתו אבל לאחרים אורה · ר"ה בשם ר' אחא אמר כך היתה השמש מרפא באבינו יעקב ומלהטת בעשו ובאלופיו · אמר לו הקב"ה את סימן לבניך מה את השמש מרפא בך ומלהטת בעשו ובאלופיו כך בניך ח תהא השמש מרפא בהן ומלהטת בעובדי כוכבים · מרפא בהן (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה · ומלהטת בעובדי כוכבים (שם) הנה היום בא בוער כתנור וגו' · והוא צולע על ירכו · ריב"ל הוה סליק לרומי וכיון דאתא לעכו נפק ר' חנינא לקדמותיה אשכחיה מטלע על ירכו · א"ל את דמי לסבך והוא צולע על ירכו: ו על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה · א"ר חנינא ט למה נקרא שמו גיד הנשה שנשה ממקומו · ר"ה אמר האי פקוקלתא דגידא שרי וישראל קדושים אסרו אותו עליהם · ר' יהודה ור' יוסי · י ר"י אמר באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה · (ה) ר' יוסי אמר באחת מהן נגע ושתיהן נאסרו · איתא תנא תני הדעת מכרעת שהוא של ימין

מסורת המדרש א לעיל פרשה נ' ופרשה ס"ח · ב ע' שבת דף ס"ג · מועד קטן דף ט"ז · ב"מ דף פ"ה · ילקוט שמואל רמז קס"ה · ג ילקוט הושע רמז תקכ"ט · ד לקמן פרשה פ"ב · פסיקתא רבתי פסקא י"ז · ילקוט ישעיה רמז שכ"ג · ה ברכות דף י"ג · ירושלמי ברכות פרק א' · לעיל פרשה מ"ו · ילקוט סדר לך לך רמז פ"א · ילקוט נחמיה רמז אלף ע"א · וילקוט דה"י רמז אלף ע"ג · ו חולין צ"א · ז שמ"ר פרשה מ"ח · במדבר רבה פרשה י"א · תנחומא סדר ויקהל סימן ד' · ילקוט ישעיה רמז ש"י · ח נדרים א' · ט חולין צ"א · י פסחים פ"ג · תוספתא חולין פרק ז':

חדושי הרש"ש

ובגבריאל שהן שרים של מעלה · יכוון למה שאמר ר"י בשם ר"א לקמן בנשא פי"א מלכי צבאות מלכיון דמלאכיא אפילו מיכאל אפילו גבריאל: (ג) אף את לא יראו פני ריקם · לקמן בפרשה זו הגי' פניך: (ד) ד"א כי שרית עם אלהים כו' שאיקונין שלך חקוקה למעלה · כי שרש שרה בארמית הוא ענין חניה · או יתכן דדריש שרית כמו נבית (לשון נר גורס) בחלוף זסשר"ץ: (ה) ר' יוסי אומר באחת מהן נגע ושתיהן נאסרו כו' · ובגמ' דחולין (צ"א א') אמרינן דלרבנן דשתיהן נאסרו ספרי דמאחוריו אתי ונשייה

חדושי הרד"ל

נסר"מ גבאי חלק התכלית פ"ד: (ד) אין אנו יודעים כו' · עמ"כ הגי' בשם הילקוט · וכ"ה הגי' בפסיקתא דויהי בחצי הלילה כו' · ונגי' הספרים כאן יש למחוק תיבת אין ולגרוס ישלים · אנו יודעין כו': (ה) רבי אומר

משום

רש"י

מן השאלה וממה דכתיב ויאמר שלחני וגו': אמר ליה שייצת סייבת · גמור מלאכתך וטול שכרך כלומר לכשתברכני ואח"כ אשלחך: אבל אני לא נשתלחתי לכך א"ל שייצת סייבת לא אשלחך כי אם ברכתני: לסוף א"ל המלאך אני מגלה לו · שהקב"ה עתיד לגלות עליו ולהחליף את שמו ואם אומר לי הקב"ה למה גלית לו אני אומר וכו': אמר רבי לוי לא יקרא עוד שמך אברם בלא תעשה אברהם בעשה איתיבון הרי כנסת הגדולה קראוהו אברם שנאמר אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם · שנייה היא כלומר הא לא קשיא מקרא הוא שמספר והולך שעד שהוא אברם בחרת בו ודכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה בתמיה אלא אברהם הוא שנצטוה שלא לקרותה שרי שנאמר לא תקרא דלא יקרא אין כתיב כאן ודכותה הקורא ליעקב יעקב עובר בעשה בתמיה אלא לא שיעקר שם יעקב אלא ישראל עיקר ויעקב טפילה לו שהרי מצינו שחזר הקב"ה וקראו יעקב בירידתו למצרים: וכי שרית עם אלהים נתגוששת · נאבקת: כתוב אחד אומר מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא וכתוב אחד אומר לכולם בשם יקרא שם אחד אלא מלמד שאין שם שנוי בשם שהוא נקרא עכשיו הוא נקרא לאחר זמן: ההוא פקקלתא · שומן שבין הפקוקלות: ר' יהודה אומר באחת · גיד דירך אחת:

והדעת

מתנות כהונה

שייצת · כלית סיימא דבכך כלומר חדל מלדבר עוד כי לא אשלחך ויכל תרגום אונקלוס ושיצי: סייבת · כמו סייפא כלומר סיימת וכן פי' הערוך וה"ג בילקוט סייפא אבל רש"י ז"ל גרס סייבת ופירש משל הוא שאומרין לפועל גמור מלאכתך וקח שכרך כלומר לכשתברכני אשלחך: מלאכי שרת · שאמרו ללוט כי משחיתים אנחנו ועיין לעיל פרשה ס"ח: מסטורין · סודות: אשמע לך כו' · כי לא יברכני כי אם כמה שנגלה לפניו מאחורי הפרגוד: משהוא מקיים גרסינן · והכי מוכח בילקוט ישעיה: ה"ג לא יעקב יאמר: אין אנו יודעין · ומה ראייה היא זו לפסוק של אחריו שנאמר האומר לירושלם תושב וגו' · כך יש לפרש הגירסא' אבל לקמן פרשה פ"ב הגי' נשתנה וכן הוא בילקוט ישעיה ובערוך ובילקוט ישעיה גרס אנו יודעין: ה"ג ואף הקב"ה אמר לו כן הה"ד ויאמר לו אלהים שמך יעקב וגו' לא יעקב וגו' ירושלים שכל הנביאים מתנבאים עליה עאכ"ו שיקיים דברי נביאיו ועיין לקמן פרשה פ"ב ובילקוט ישעיה: ה"ג אלא הוא נצטוה עליה וע"ל פרשה מ"ו נתבאר היטב ולעיל גרסינן ג"כ שנצטוה ויש ליישבו ודוק: נתגוששת · ענין התאבקות ונצחון: הוא דהוא אמר ליה גרסינן: אף אתה דין · פירש רש"י שאתה דן אותי וכדלעיל לא יראו פניך ריקם גרסינן וכן הוא לקמן: שאיקונין שלך · צורת פניך חקוקה למעלה וזהו שרית עם אלהים: שינוי · כמו שפירש"י בחומש שלפי ענין שליחותם הם נקראים ועי' בפרשת נשא פרשה י': מטלע · צולע: פקוקלתא · פי' הערוך הן הקנוקנות שהוזכרו בגמרא ורש"י פירש שומן שבין הפקוקלות וכן הוא

פירוש מהרז"ו

חולין צ"א כל הענין פר"א פל"ב ול"ז שמלאכים נקראים בני אלהים · תדב"א פכ"ה · וזהו מעם כי עלה השחר וכמ"ש באיוב ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל ב"א: שגלו מסתורין · לעיל פס"ח סי"ב ע"ש: אב"ב אלא ימצאנו · זה ראיה למ"ש ואני עומד שם · וע' רש"י בחומש ביתר באור: ג מקים דבר עבדו · פסיקתא רבתי פי"ז ס"ה ולקמן פפ"ב ס"ב · לאברהם אברם · לעיל פע"ז רס"ג ושם מבואר: עם העליונים · וזהו כי שרית עם אלהים וכמש"ש בהושע י"ב וישר אל מלאך וע"ל פע"ז רס"ג: מה פני אלהים כו' · לקמן פרשה זו ר"ס א' וי"ב ע"ש וע"ל פע"ז ס"ס ז': שאיקונין שלך · אולי דורש שרית מל' תני' בארמית · וע"ל אצל באשרי וכו' · וע"ל פס"ח סי"ב שאיקונין כו': ד רב אמר · נ"ל רבי אומר וכ"ה במ"ר פי"א סס"ז והוא מהספרי שלא נזכר שם רב: שיש שם שינוי · ובמ"ר אמר שאין שם שינוי ושניהם אמת שפסוק בשם יקרא מדבר במיכאל וגבריאל שאין שמם משתנה ופסוק שמות יקרא מדבר במלאכים ששמם משתנה וע"ש במ"ר: ה לו לרפואתו · כמ"ש בס"ד והוא צולע על ירכו · וע"ל פס"ח סס"י חולין צ"א: ריב"ל סליק לרומי · לעיל פל"ג סי' א' וש"נ: נפק ר"ח · צ"ע איך מדמהו לגנאי · ועוד שהרי

ר'

יפה תואר

וכמו שהשאלה גדול מן השאלה כי השאלה ברשות השאלה: שייצית סייבת · סייבה הוא לשון זקנה והוא אמר לו גם אם תשב עד שתזקין לא אשלחך וכדרך שאמרו בכתובות בסופו תשב עד שתלבין ראשה: נשתלחו ע"מ כך · פי' בשלשה המלאכים האלה היו שנים ביניהם אשר הלכו לברכה וזה המלאך אשר בא לרפאת את אברהם ולבשר את שרה כי תלד בן ולכן לא פירשו בלי ברכה: הה"ד בית אל ימצאנו · י"ג ימצא אותנו ובא המדרש לפרש כי ימצאנו אימנו לכנוי נסתר אך לנוכחים רבים: אין אנו יודעין כו' · ומפרש הכתוב במה שמקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים אנו יודעים כי ירושלים תבנה ותושב כי כן שהנבאו עליה כמה נביאים ועי' לקמן פס"ב · והדר מפרש היכן מצינו שעצת מלאכיו ישלים · והלא מלאך אחד (כצ"ל ולא אלא) כו' ונגלה אליו הקב"ה לקיים גזירתו של מלאך: לקיים גזירתו של אותו מלאך · פליג על רב הונא דאמר שגלה לו מה שהקב"ה יאמר והוא סובר שלא גלוי שעתידות הוא אך ברכה אשר ברכו המלאך · ומ"ש לקמן פס"ב אמר לו עתיד הקב"ה להגלות עליך לאו גלוי שעתיד הוא אלא ברכה דקיים ליה שהקב"ה יקיים ברכתו: מה פני אלהים ולא יראו פני ריקם · נראה דל"ג כאן כי אין ענין פה ואגב שיטפיה דהמאמר לקמן בפרשה זו הובא כאן: את הוא שאיקונין שלך כו' · ולפי הדרש הזה מפרש כי שרית מלשון שררה שנחשבת כאחד משרי מעלה ונבא מרום: כתוב אחד אומר מונה מספר לכוכבים כו' · עיקר הרומיא הוא מסיפא דקרא דכאן כתיב לכולם שמות יקרא משמע דלכל אחד שם בפני עצמו כי שמות הוא בל"ר · ושם כתיב לכולם בשם יקרא משמע דלכולם רק שם אחד · וכ"ה בתנחומא אם שמות למה בשם ואם בשם למה שמות · ומשני ריב"ד אלא מלמד שיש שם שנוי כו' · פי' לעולם יש לכל אחד שם בפ"ע ומ"ש לכולם בשם יקרא פי' בשם המיוחד לו ומ"מ כתיב בקרא לכולם שמות יקרא אחרי כיון לכל אחד שינוי בשמו · כי לא בשם אשר נקרא היום יקרא למחר לכן אמר לכולם שמות יקרא כי לכל אחד יש שמות רבים לפי הזמנים המתחלפים · והנה הטעם אשר יתחלפו השמות למלאכים הוא · כי המה נקראים בשם לפי שליחותם · וכפי התחלפות השליחות יתחלף גם שמותם · ואע"ג דהכתובים מיירי בכוכבים אפשר דזה קאי על המלאכים הממונים על הכוכבים · או דהכוכב בלשון מקרא הוא שם נרדף למלאך וכמו ברן יחד כוכבי בוקר ואע"ג דמצינו גם במלאכים מיכאל וגבריאל וכדומה שבשמותיהם קבועים בכל הזמנים זה הוא רק בשרי מעלה · והם מדבר משאר צבאות המלאכים: אינו יודע איזה שם ואני מתחלף · ולפ"ז רמז רמז לו כי הוא מלאך אף כי הוא בתמונת איש · אך מנות ע"ה היה ולא הבין רמיזתו: ולמי לא זרחה כו' · פי' כי זריחת השמש אחת היא לכל בעלי האופק כזה ולמה אמר ויזרח לו השמש והל"ל רק ויזרח השמש וכזה פרש מענת האב"ע על דברי רז"ל ע"ש בדבריו: דמי את לסבך · פי' כמו זקנך בבוא לפני שר של עשו איתרע מזליה והוא צולע כן אתה בבואך לרומי

ידי משה

נישא הארון לפי שהנושא עדיף ע"כ היה הארון נושא את נושאיו וא"כ היה במעלות נושא ובמעלות נישא ודוק: למחר אני בא לקלס והן אומרים לי כשם שלא קלסת אתמול וכו' · וקשה וכי מה שהספיד תהלה פעם א' לא יתפלל אח"כ בתמיה וי"ל דה"פ ע"ד שכתבתי למעלה לפי שאמר המלאך שעה זו שנאמר לבדו בלי מלאכים להתאבק עמו והנה איש' בפרשת ויצא והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים שמלאכי א"י הלכו ובאו מלאכי ח"ל ללותו והיה נאמר בשעה זו בלי שמירה וה' נצב עליו לשומרו אמנם הפסוק הוא והנה ה' נצב על הסולם וא"כ לא היה באותה שעה מלאכים ליעקב והיה לו לבא באותו שעה אלא ע"כ שהקב"ה היה שומרו וא"כ גדול השומר וא"כ מ"ה עדיפין וא"כ יאמרו לי חבירי ע"כ הואיל ונזדווגתם אתמול ליעקב זה היה בשביל שלא היה לו מלאכים וקשה למה לא באת באותו פעם אלא ע"כ שס"ל שהקב"ה היה שומרו וא"כ גדול השומר וא"כ מ"ם עדיפין ולמה אתה רוצה עכשיו לומר שירה שלא יכול אתה לומר שירה כל היום לפי שמ"ם עדיפים ודוק: לא יעקב יאמר · צריך להיות עוד ירושלים שכל הנביאים נתנבאו עליה על אחת כמה וכמה שיקיים דברי נביאיו מק"ו ממלאך שקיים הקב"ה דבריו ודו"ק: דכוותה הקורא לשרה שרי עובר בעשה · בתמיה אלא הוא שנצטוה עליה תירוצא היא וכן דכותיה הקורא ליעקב יעקב עובר בעשה והלא מצינו שאח"כ ג"כ נקרא יעקב: מלמד שיש שם שינוי וכו' שנאמר ויאמר לו מלאך למה זה תשאל לשמי והוא פלאי וכו' · נ"ל דה"פ לפי שהשם נקרא על שם השליחות ולזה מביא ראייה במלאך שאמר ענין נזירות דכתיב איש כי יפליא לנדור ולכך שמו נקרא פלאי על שם שליחות שאמר ענין הפלאה ונזירות ודוק: אמר ליה את דמי לסבך והוא צולע על ירכו · לגאורה מאי אמר ליה

כוס

כדברי ר' יהודה * ואית תנא תני הדעת מכרעת שהוא של שמאל כר' יוסי * (ו) מאן דאמר הדעת נוטה שהוא של ימין ויגע בכף ירכו * ומ"ד (ו) הדעת מכרעת שהוא של שמאל שנא' כי נגע בכף ירך יעקב : ז וישא יעקב את עיניו וירא וגו' * א א"ר לוי ארי הוה כעס על הבהמה והחיה : אמרין מאן אזיל ומפייס יתיה אמר להון הדין תעלא אתון להכא דאנא ידע ב תלת מאה מתלין ואנא מפייס יתיה * אמרין ליה אגומין * הלך ציבחר וקם ליה * א"ל מה דין * אמר להון אנשית מאה * אמרין ליה אית במאתן ברכאן * הלך ציבחר וקם ליה אמרין ליה מה דין (ז) א"ל אנשית אף מאה א"ל אף במאה ברכאן * וכיון דמטא תמן אמר אנשית כולהון אלא כל חד וחד יפייס על נפשו * כך יעקב אבינו *, רבי יהודה בר סימון אמר יש בי כח לערוך תפלה * ר' לוי אמר יש בי כח לערוך מלחמה * וכיון דמטא ויחץ את הילדים וגו' * אמר (ח) כל איניש (ז) ואיניש דכוותא תקום ליה : ח וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה * הדא אמרה אחרון אחרון חביב * והוא עבר לפניהם הה"ד (תהלים קג) כרחם אב על בנים * תני ר' חייא ג כרחמן שבאבות ואי זה הוא רחמן שבאבות * ר' יהודה אמר זה אברהם * אמר אברהם (בראשית יח) חלילה לך מעשות כדבר הזה * ר' לוי אמר יעקב והוא עבר לפניהם * ד אמר טב דיגע בי ולא בהון * וישתחו ארצה שבע פעמים * למה שבע על שם (משלי כד) כי שבע יפול צדיק וקם * ד"א למה שבע אמר לו הוי רואה את עצמך כאלו את נתון לפנים משבעה קינקלין ויושב ודן ואני נדון לפניך ואת מתמלא עלי רחמים * א"ר חנינא בר יצחק לא זז משתטח והולך משתטח והולך עד שהכנים מדת הדין למדת רחמים : ט וירץ עשו לקראתו וישקהו * נקוד עליו אר"ש בן אלעזר ה בכל מקום שאתה מוצא הכתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב * הנקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה * כאן לא כתב רבה על הנקודה ולא נקודה רבה על הכתב אלא ו מלמד שנכמרו רחמיו באותה השעה ונשקו בכל לבו * אמר לו ר' ינאי אם כן למה נקוד עליו אלא מלמד שלא בא לנשקו אלא לנשכו ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש וקהו שיניו של אותו רשע ומה ת"ל ויבכו אלא (ח) זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו * ר' אבהו בשם ר' יוחנן מייתי לה מן הכא (שיר ז) צוארך כמגדל השן וגו' : י וישא עיניו * א"ר בנימין בר לוי לפי ששמענו חנינה באחד עשר שבטים ולא שמענו בשבט בנימין * והיכן שמענו להלן (בראשית מג) ויאמר אלהים יחנך בני * ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין * ותגש גם לאה וילדיה וגו' * ז ביוסף כתיב ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו * אלא אמר יוסף * הרשע הזה עינו רמה שלא יתלה עיניו ויביט את אמי (ט) ח וגבהה קומתו וכסה אותה * (ט) הוא דכתיב ביה (שם מט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין * בן פורת רביית עלי עין * בן פרות רביית יוסף * בן פורת עלי עין *

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קל"ג * ב עיין סנהדרין ל"ח * ג מדרש תהלים מזמור ק"ג * ילקוט תהלים רמז תתנ"ע * ד קה"ר סוף פ' ט' * ה כ"מ פ"ו * ירושלמי פסחים פ' ט' * לעיל פרשה מ"ח * במדבר רבה פ' ג' * אדר"נ פרק ל"ד * ילקוט וירא רמז פ"כ * ילקוט כאן רמז קל"ג * ו שמ"ר פ' ס' * פדר"א פ' ל"ז * תנחומא כאן סי' ד' * ז לקמן פ' נ"ח * ח פסיקתא רבתי פיסקא י"ב *

חדושי הרד"ל

משום אבא יוסי בן דוסתאי * כ"ה בספרי נשא ובמדבר רבה ס"פ י"א * וע' ויקרא רבה פרשה ל"א : (ו) הדעת מכרעת של שמאל * שנאמר כי נגע בכף ירך יעקב * לגי' מ"כ שמ"ד של שמאל הוא ג"כ אליבי' דר"י אין מובן הראיה מכי נגע בכף ירך יעקב (וגם בבבלי בחולין שם לא נזכר לר"י רק של ימין וכל הדרשות שם ע"ז) * ולכן כמדומה שעיקר הגי' מ"ד הדעת מכרעת של שמאל (ר"ל אף של שמאל) כר' יוסי * ומייתי ראיה מדכתיב כי נגע בכף ירך יעקב בג"ה * כלומר כשנגע נגע רק בירך א' ומחמת זה נאסרו שתיהם כדהשתא וכתב תחלה ע"כ לא יאכלו ב"י את ג"ה אשר על כף הירך איזו כף שיהיה (ול"ל הדרשות שבש"ס על ימין) : (ז) ואינש זכוותיה תיקום ליה * כ"ה בילקוט ופי' זכותו : (ח) זה בוכה כו' * עיין בתנחומא : (ט) הה"ד בן פורת כו' עלי עין בן פורת רביית יוסף * (פי' דרש

חדושי הרש"ש

בתרווייהו:(ו) מ"ד כו' של ימין ויגע בכף ירכו*אולי צ"ל וגו' ויכונו לסיפיה דקרא בהאבקו עמו וכדדריש לי' ריב"ל בחולין שם כאדם שחובק את חבירו וידו מגעת לכף ימינו של חבירו:(ז) א"ל אנשיית עוד מאה כ"נ ונ"ל: (ח) כל אינש ואינש דכוותא תקום ליה*בילקוט הגי' זכותיה וכן יל"פ הגי' דכאן כי תרגום זכות זכו:(ט) וגבהה קומתו

ר ש" י

והדעת * מכרעת של שמאל שנאסרה ומאן דאמר הדעת מכרעת של ימין ויגע בכף ירכו המזומנת לו זה ירך ימינו ומ"ד של שמאל דכתיב כי נגע בכף ירך יעקב ירך ולא ירכו וזהו שמאל : והנה עשו בא * אמר מאן ניזיל מפייס יתיה אמר לון תעלא אתון להכא דאנא ידע תלת מאה מתלין ואנא מפייס יתיה : א"ל * אגומין * כן יהיה בלשון יון : הלך ציבחר וקם ליה * מעט : אמרו ליה מה דין אמר להו אנשיתי מאה מתלין אמרו ליה אית במאתן ברכאן * יש תקוה : הלך ציבחר וקם ליה אמרו ליה מהו דין אמר להון אנשיתי אוף מאה אמרו ליה אית במאה ברכאן וכו' : את לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים הדא אמרה אחרון אחרון חביב : קנקלים * חדרים : נקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה * שרוב אותיות התיבה נקודות כגון ויאמרו אליו איו נקוד ל' אינו נקוד ומפורש לעיל למה זה : כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב * כגון דרך רחוקה ומפרש במשנה למה נקוד על ה' שברחוקה לא מפני שהיא רחוקה אלא מאסקופת העזרה ולחוץ אלא שהוא רחוק שהיה מאסקופת העזרה ולחוץ : זה בבה על צוארו * שלא ישכנו : וזה בבה על שיניו * שנעשו שעוה ולא היה יכול לנשכו : לפי ששמענו חנינה בי"א שבטים * דכתיב הילדים אשר חנן אלהים : ואת רחל ואת יוסף אחרונים * וביוסף כתיב ואחר נגש יוסף ורחל אלא אמר יוסף דודי זה עינו רמה שלא יתלה את עינו ויביט באמי וגבה קומתו וכסה אותה : הוא דאמר ליה בן פורת יוסף * בפרות רבית יוסף שנתגדלת על ידי פרות על ידי חלום של פרות : בן פורת עלי עין * לשון פריה ורביה : בן פורת רביית יוסף עלי עין * נתגדלת ועמדת בפני אחך עלי עין :

מתנות כהונה

בפרק גיד הנשה : של שמאל כר' יוסי * נ"ל אף של שמאל ולא פליג אר' יהודה דאסר של ימין והכי איתא בפ' גיד הנשה סתם מתניתין דאסרה בשניהם כר' יוסי ואיתא התם בגמ' מתניתין דלא כר' יהודה דלא אסר אלא ירך הימין אבל אם לאו דמיסתפינא אמינא דהאי כרבי יוסי טעות סופר הוא ותרווייהו הני תנאי פליגי אליבא דרבי יהודה וכן מצאתי בפירש"י ז"ל דל"ג ליה : ירכו * משמע המזומנת והמיוחדת לו : מאן אזיל כו' * מי ילך ויפייס אותו : ה"ג אמר להון הדין תעלה אתון להכא דאנא כו' * פי' אמר להם השועל הזה בואו עמי לשם ואני אפייס אותו כי אדע ג' משלים ובהם אני מפייס אותו : אגומין * פירש"י כן יהיה בלשון יון והערוך פי' לכי לך : ציבחר * מעט : אנשית * שכחתי : אית במאתן כו' * יש עוד במאתים די ברכה ופיוס : ה"ג אמרין ליה מה דין א"ל אנשיית אף מאה : יש בי כח כו' * כך אמר יעקב לבניו : דכוותא * כלומר בפני עצמו : טב דיגע כו' * טוב הוא שיגע ויפגע בי ולא בהם : נתון לפנים מזה גרסינן : קינקלין * פי' רש"י והערוך חדרים ור"ל כמלך היושב לפנים חדר בחדר וכדאיתא במדרש חזית סוף פסוק כמעט שעברתי : אם כן למה נקוד עליו * שודאי נדע שנשקו בכל לב אלא לומר לקרוא ויפכהו כדאיתא בפרקי ר"א : וזה בוכה על שיניו * שסיניו נעשו כשעוה כדאיתא במדרש חזית בפסוק צוארך כמגדל השן וכן פירש רש"י ועיין במדרש חזית ותמצא הגירסא נשתנה גם בילקוט סדר זה : ה"ג שלא בא לנשקו * ה"ג רש"י וכן משמע באב"א ובילקוט ועיין לקמן סוף פרשה צ"ח : בן פורת יוסף וגו' * בן פרות רבית יוסף בן פורת עלי עין בן פורת רבית יוסף עלי עין ר' ברכיה וגו' ודרש בן פורת כמו בן פרות ככתיבתו : בן פרות כו' * מבין הפרות נתגדל יוסף ע"י חלומו של פרעה

יפה תואר

איתרע מזלך לסיות נולע : מ"ד הרעת שהוא של ימין ויגע בכף ירכו * וס"ד בהאבקו עמו כאדם שחובק את חבירו ונוגע בכף ימינו של חבירו וכ"ה בגמ' * ומ"ד שהוא של שמאל מוכיח מדכתיב כי נגע בכף ירך יעקב משמע שלא היה אלא דרך נגיעה כאדם העומד נגד חבירו ויגע בידו הימנית לנגד שמאל של חבירו העומד כנגדו : ארי הוה כעס על הבהמה כו' * בא במשל הזה לתרץ כי בראשונה כתיב ויחץ את העם אשר אתו ולא זכר את הילדים ופה אמר גם ויחץ את הילדים * ומתרץ כי בראשונה בטח בתפלתו שתועיל גם לילדיו * ואח"ז כאשר ראה את עשו בא פחד בלבבו * ויחץ אותם שלא יסמכו עליו * ומביא לזה את המשל מהשועל אשר בדרכו שכח מאה מאה ממשליו * והנה במשל מביא כי שלש פעמים שכח * ונראה כי גם יעקב פחד שלש פעמים * בראשונה כאשר שלח את המנחה ואמרינן לעיל על פסוק ותעבור המנחה וגו' אף הוא בעקא * והשנית כאשר התאבק עם שר של עשו * והשלישית כאשר ראה את עשו בקנאו עליו * וירא פן יכו הילדים בנחלתו ולא יעמוד להם זכות אביהם לכן חלקם פן יעמדו בזכות עצמם * או פן יכות רוגזו כאשר יפגע בקנאם ויחמול על האחרים וכדאמרינן לעיל על והיה המחנה הנשאר לפליטה : אגומין * בעל א"ת פירש טוב ויפה * ובערוך פי' בל"י לך * ורש"י פי' אני כי ענה בל"י הוא אני ופי' הגני מוכן לזה : אית במאתן ברכאן * פי' ספוק ודי וכמו בירושלמי ברכות כל ברכיא שכין וברכיא דאורייתא כישין * ופי' כי ההסתפקות בכל צרכי העולם היא הטובה אם יסתפק במעט * ובעניני תורה רע הוא אם יסתפק במעט ומחויב להרבות בלמודם : יש בי כח לערוך תפלה * ואע"ג דכבר התפלל הצילני נא וגו' מ"מ התפלה בהביטו על האויב מועלת יותר * וע"ד נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות ובין למ"ד לערוך תפלה ובין למ"ד לערוך מלחמה בטח כי ה' יהיה בעזרו אבל לא בטח אם יאזרהו ה' חיל להציל גם את הנשאר * ואם יקשיב ה' בקול תפלתו עליהם : ברחמן שבאבות * והא דלא פי' כרחמי כל אב ואם על בניו דא"כ היה לו לומר כרחם אם על בנים דרחמי האם מרובים משל אב וכדכתיב התשכח אשה עולה וגו' * והא דאיתא בפסיקתא דרכו של אב לרחם ודרכה של אם לנחם פי' כי האם גם מנחמת מלבד הרחמים אשר בקרבה : למה שבע * פי' למה הכניע את עצמו יותר מדאי אשר זה כשפלות ליעקב ומשני כי רמז לו בזה גם אם שבע יפול לפניו יבטח בה' כי הוא יקימנו : לא זז משתטח כו' * ולפ"ז השתחוה יעקב לפני ה' ומה דאמר שבע פעמים הוא לשפלגת השתחואותיו וכמו והחזיקו שבע נשים ובשבע לא יגע בך רע * כי דרך הגוזמא הוא לפעמים גם במספר שבע : בכ"מ שאתה מוצא הכתב רבה כו' * עמ"ש בפמ"ח : צוארך כמגדל השן * והכתוב הזה נאמר על כנסת ישראל שלא יוכל איש לגעת בהו וזכות אבותם יעמוד להם כמו המגדל וכל מה שאירע לאבות סימן לבנים ומזה מוכית כי כבר קרה כזה ליעקב בצוארו שנעשה כמו של שיש כו' * ולא יכול עשו לנגוע בו לרעה : לפי ששמענו חנינה באחד עשר שבטים כו' * כי במה שאמר יעקב אשר חנן אלהים ולא אמר אשר נתן הודיע בזה כי המה בהשגחה פרטית מאת ה' כמו הי"ב מזלות המושגחים מאת ה' וע"י יתנהג כל העולם ולכן מקשה איפה מצינו חנינה בבנימין אשר הוא מהשנים עשר שבטים ומשני כי מצינו גם חנינה מאת אלהים על בנימין : בן פורת רביית עלי עין * ודריש בן פורת יוסף שנתגדל והיה למושל

פירוש מהרז"ו

ר' חנינא זקן מריב"ל ואיך יצא כנגדו * ואולי שלחוהו לריב"ל לרומי לבטל איזה ענין רע והצליח בשליחותו ויצאו חכמי ישראל להקביל פניו ולכך יצא גם ר"ח ובזה הוא דומה ליעקב בכל הענין : ז תלת מאה מתלין * ע' ויק"ר פכ"ח ס"א תלת מאה מתלין על הדין תעלא * שהחכמים היו יודעים ג' מאות משלים מערמת השועל וכשמזכיר איזה משל מהם אומר כל הסכום של ג' מאות : אגומין * פי' הערוך גלך בל"י : לערוך תפלה * כמ"ש הצילני נא ולמלחמה כמ"ש והיה המחנה הנשאר לפליטה וכפי' רש"י בחומש : ח וישם את השפחות * שלעיל פע"ד סי' ה' הקדים בנים לנשים הפך מ"ש לקמן פפ"ב סי"ג ולמה כאן הקדים נשים לבנים וע"ז אמר דאחרון אחרון חביב וסדר החביבות שפחות ילדיהן לאה ילדיה רחל ויוסף : כרחם אב על בנים * וס"ד כרחם ה' על יראיו * וע"פ מדה י"ג כוונת הכתוב על ענין שמפורש בתורה ודרש ר"ח כרחמן שבאבות * ובילקוט כאן קיצר בזה אך בילקוט תהלים בשור כרחם אב וכו' באיזה אב תני ר"ח כרחמן שבאבות זה אברהם וכו' * ר"י בר"ל פתר קריא ביעקב אבינו והוא עבר לפניהם * ומי שסובר כאברהם כמ"ש כי אב המון גוים וכ"כ ביפ"ת * וכמש"ל פמ"ט ס"כ : לפנים מז' קנקלים * שי"ר פסוק כמעט שעברתי : ואני נידון כו' * לעיל פע"ו סס"ז : ט נקוד עליו * שי"ר פסוק צוארך כמגדל כל הענין וע' במ"ר פ"ג סי"נ * ספרי פ' בהעלותך פיסקא ס"ט ולעיל פמ"ח סט"ו וש"כ ומבואר וכאן כל תיבת וישקהו מנוקד לחזק הנשיקה : א"כ למה נקוד עליו * שמאחר שמפורש שנעתר לו וכתיב וירץ מן הסתם שנשקו בכל לבו * אלא שהניקוד מורה להיפך * וכמש"ל פע"ה סי"ט * וע' שמ"ר פ"ה ס"י פר"א פל"ז א"ת וישקהו וכו' וכ"ה בשי"ר שם : ומת"ל ויבכו * כי אצל יעקב ורחל כתיב וישק ויבך * וכן בדוד ויהונתן מגודל אהבה אבל כאן לר' ינאי מאי ויבכו : י בי"א שבטים * כמ"ש כאן אשר חנן והיו י"א שלא נולד בנימין עדיין * וכוונתו למ"ש יאר ה' פניו אליך ויחונך וכתיב כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו * וע"כ הוצרכו להתברך בתחלה בחנינה שיזכו לחנינה אחרונה * וע"ל פל"ב סי' ה' : וגבה קומתו * ע"ל פ"נ ס"ד ופר' צ"ח סימן י"ח : בן פורת רביית עלי עין * דורש

ידי משה

בזה ונ"ל לפי שמצינו בגמרא דתענית לוי שהטיח דברים כלפי מעלה ואיטלע וכדמסיק שם הא והא גרמא ליה וכאן היה ריב"ל איטלע ור"ח היה בא לבקר אותו ודיבר לו דברי פיוסים שלא יחשב רבי יהושע בעצמו שאיטלע עבור איזו חטא כמו לוי אביו שהטיח דברים ואחוי קידה לזה אמר את דמי לסבך יעקב שאיטלע בלא שום חטא לזאת אמר ליה לסבך ולא אמר לסבא סתם אלא שרמז לו לסבך ולא לאביך ודוק היטב : מאן דאמר וכו' * עיין מ"כ כי הגירסאות שונות ול"נ דלא צריכין אנחנו לכל זה אלא דנ"ל לגרוס שהיא של ימין כר' יוסי דאמר באמת מהן נגע ובתיכן אסור ולמה השנייה אלא וודאי שהנגיעה היה בשל ימין והשמאלית שהיא מפלה לה הדעת מכרעת שיהי' ג"כ אסור לנ"א הדעת מכרעת ר"ל השכל נוטה שיאסר השמאלית שהוא ימנית ואותו תנא ס"ל הדעת מכרעת שהיא של שמאלית שהנגיעה שיהא בשל שמאל כר' יהודה שאסר רק אחת כי למה יאסר הימנית שהיא עיקר בשביל השמאלית כו' ודו"ק : וקהו שיניו של אותו רשע * ודרשו אם שהנקוד בתיבת וישקהו אותיות קס"ו : ומה תלמוד לומר ויבכו * פירוש הוא"ל ונעשה צוארו של שיש א"כ למה בכו לזה מתרץ אלא זה בוכה על צוארו פי' שפליג ר' ינאי וס"ל שבכה לפי שהיה מתיירא

משנת דרבי אליעזר

כל איניש ואינש דכוותא יקום ליה * פירוש דכוותא כלשון תרגום ועיין במ"כ : ומה ת"ל ויבכו * פירוש למ"ד דנשקו בכל לבו לא ק"מ דכן דרך נשיקה של קריבות כמו וישק יעקב לרחל וגו' וכן יוסף ואביו והשבטים ואף שגם שם הדרשה תדרש מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו משא"כ לר"י שלא בא לנשקו אם כן למה בכה :

כתיב

שלא

בן פורת רביית יוסף · רבי ברכיה בשם ר' סימון אמר (י) עלי לפרוע לך מן אותה העין : יא ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי · כל אותו הלילה נעשו מלאכי השרת כתות וחבורות חבורות והיו פוגעין באלין דעשו והוון אמרין להון מן דמאן אתון והן אומרין מן דעשו והן אומרין הכו הכו יהבון להון · מן דבר בריה דאברהם והן אומרין יהבון להון · מן דבריה דיצחק והן אומרין יהבון להון · כיון דהוו אמרי מן דאחוי דיעקב אנן הוו אמרין שבקון להון מן דידן אינון · בצפרא א"ל מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי וגו' · א"ל אמרין לך כלום · א"ל מיכתת אנא גביהון · ויאמר למצא חן וגו' : ויאמר עשו יש לי רב · מכות · אחי יהי לך וגו' · ד"א ויאמר עשו יש לי רב וגו' · א"ר אייבו לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו לו כאן מן דא"ל אחי יהי לך אשר לך · א"ר אלעזר ב אין קיום הגט אלא בחותמיו שלא תאמר שאלולי שרימה יעקב אבינו את אביו לא נטל הברכות תלמוד לומר אחי יהי לך אשר לך : יב ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן וגו' כראות פני אלהים · מה פני אלהים דין אף פניך דין מה פני אלהים ולא יראו פני ריקם · אף את ולא יראו פניך ריקם : קח נא את ברכתי אשר הובאת לך · ג אמר לו כמה יגיעה יגעתי עד שתבא לידי אבל אתה מאליה היא באה אצלך · אשר הבאתה אין כתיב כאן אלא אשר הובאת מאליה באה לידך · ויפצר בו ויקח · מתחמי חזר וידיה פשטה · יהודה ב"ר סימון אמר (תהלים סח) ד מתרפס ברצי כסף · מתיר את הפס ומתרצה בכסף · ריש לקיש סליק למשאל בשלמיה

דרבינו · א"ל צלי עלי דהדא מלכותא בישא סגין · א"ל לא תסב מן בר אנש כלום ולית את יהיב כלום · מן דיתיב גביה אתא חדא איתתא טעינא ליה (י) חדא דסיקרין וחדא סכין בגווה · קם נסב סכינא והדר לה דיסקרא · אתא חד בלדר מן מלכותא וחמא יתה וחמדה ונסבה · בפתי רמשא סליק ריש לקיש למשאל בשלמיה דרבינו וחמא יתיה שחיק א"ל למה את שחיק א"ל ההיא סכינא דחמיתיה יתיה אתא חד בלדר מן מלכותא וחמא יתיה וחמדה ונסבה · א"ל לא כן אמרית לך לא תיסב מן בר נש כלום ולית את יהיב כלום · ה חד עמא דארעא א"ל לר' הושעיה אין אמרת לך חדא מילתא טבא את אמרת בצבורא מן שמי · א"ל מה היא · א"ל (יא) כל אותן הדורונות שנתן אבינו יעקב לעשו עתידין אומות העולם להחזירן למלך המשיח לעתיד לבא · מאי טעמיה (שם עב) מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו · יביאו אין כתיב כאן אלא ישיבו א"ל חייך מלה טבא אמרת ומן שמך אנא אומר לה : יג ויאמר אליו אדוני יודע כי הילדים רכים וגו' · זה משה ואהרן · והצאן והבקר עלות עלי · אלו ישראל שנא' (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · ר"ה בשם ר' אחא אמר אילולי רחמיו של הקב"ה ודפקום יום אחד כבר מתו כל הצאן בימי אדריינוס · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר אדוני יודע כי הילדים רכים זה דוד ושלמה · והצאן והבקר עלות עלי אלו ישראל · שנאמר ואתנה צאני וגו' · ר"ה בשם ר' אחא אמר אלולי רחמיו של הקב"ה כבר מתו כל הצאן בימי המן : יד יעבר נא אדוני לפני עבדו · ו א"ל מבקש את שנהא שותף עמך בעולמך א"ל יעבר נא אדוני לפני עבדו · א"ל ואין אתה מתיירא מדוכסי

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ג' · ילקוט כאן רמז קל"ג · עיין לעיל פרשה ע"ס · ב גיטין דף כ"ב · לעיל פרשה ס"ז · ג ילקוט כאן רמז קל"ג כל הענין · ד פסחים דף קי"ח · ה ילקוט תהלים רמז תת"ו · ו תנחומא סדר תרומה סימן ט' · תנא דבי אליהו זוטא פרק י"ט ·

חדושי הרש"ש

קומתו כו' · פי' כלכך נס כי בן ששה שנים היה אז : (י) עלי לפרוע כו' · דריש פורת מלשון פרעון : כל וסכינא בתוכה נסב_סכינא ואהדר ליה דסקרא אתא חד כו' · כ"ה בילקוט וכמ"כ :

חדושי הרד"ל

פורת לשון פוריה שהגדיל בקומה) בן פורת עלי עין רביית יוסף עילוי עינא (כדהכא שכיסה על העין) בן פורת עלי עין אר"ב בשם ר"ס רביית יוסף עלי לפרוע לך מן אותה העין כצ"ל : (י) חדא דסקרא (יא) כל אותן כו' · עי' קהלת רבה פר' א' סוף פ"ח ובתשו' בשמים ראש סימן שס"ו :

מתנות כהונה

ואח"כ דרש בן פורת כקריאתו לשון פרייה ורבייה שנתגדל ונתרבב על עינו של עשו : לפרוע לך · שברכו מדה כנגד מדה שלא ישלוט בו עין הרע והוא עולה ושולט על העין ולא העין עליו כדאי' במס' ברכות וזולתו בהרבה מקומות · עיקר פירושו עיין פרשת נשא פרשה י"ד : באלין דעשו כו' · בחיילותיו של עשו והיו אומרים להם משל מי אתם והם אומרים משל עשו והם אומרים המלאכים לחיילותיהם הכו אותם והכו אותם : ה"ג הכו הכו יהבון להון יהבון כו' · פי' היו נותנין להם מכות וכן פי' רש"י : ה"ג יהבון להון מן דבר בריה דאברהם וכן אומרים יהבון להון מן דבריה דיצחק וכן כו' : יהבון כו' · תנו להם מכות : כיון דהוו כו' · שהיו אומרים משל אחיו של יעקב אנחנו היו מלאכי השרת אומרים הניחו להם משלנו הם : מיכתת כו' · מוכה אנכי אצלם : מפוקפקות · שעדיין לא הודה עליהם עשו בנפש חפצה : נתאוששו · נתחזקו על קיומן : הכי גרסינן מה פני אלהים דין אף כו' · ועיין לעיל : יגע יגיעות עד שהבא גרסינן : מאליה כו' · ובלרוף היגיעה שהגיעני בה הרי היא מתנה חשובה ואל תקטן זאת בעיניך : מתחמי כו' · היה נראה כמו שאינו רוצה לקבל וידיו היו פשוטות לקבל : מתיר כו' · מתיר קשרי אצבעותיו ופושט ידו להתרצות בכסף וכן הוא בילקוט תהלים שפושטין היד להתרצות בכסף ודרש מתרפס נוטריקון מתיר הפס : הפס · פיסת ידו : צלי עלי כו' · התפלל עלי שזאת המלכות רעה היא מאד ומצערין אותי א"ל לא תקח משום אדם שום מתנה ואין אתה צריך ליתן כלום למלכות משהיה יושב אצלו באת אשה אחת ונושאה מתנה קערה אחת וסכין מונח בתוכה והיה נוטל את הסכין והחזיר לה הקערה : דיסקרין · פי' הערוך קערה : בלדר · מושל מאגר המלך : וחמא כו' · וראה אותה סכין וחמדה ולקחה : בפתי כו' · לפנות הערב חזר ר"ל והלך לשאול בשלומו של רבינו וראה אותו שוחק : דחמית כו' · שראית אותו אצלי היום : עמא דארעא גרסינן · פי' עם הארץ : ה"ג מלתא טבא את אמרת כו' : את אמרת · שאמר אותו משמי בציבורא : זה משה ואהרן · מצינו במשה ותראהו את הילד וממנו נלמד לאהרן ויגד עליו ריעו : יום אחד וגו' גרסי' : דוד ושלמה ·

רש"י

לפרוע מן אותה העין · שעמדת בפני אמך שלא ישלוט בה עינו של אחי : והיו מגיעין באלין דעשו · באנשיו של עשו והוו אמרין ליה מן דמאן אתון מן עשו והוון מלאכין אמרין יהבון להון תנו להם מכות הזכו ואמרון מן דבריה דיצחק אנן כלומר דעשו והוו אמרין יהבון להון מן בר בריה דאברהם אנן והוו אמרין יהבין להון וכיון דהוו אמרין אחוי דיעקב אמרי שבקון להון דידן אינון בצפרא אמר מי לך כל המחנה הזה אמר ליה אמרי לך כלום אמר ליה מיכתת אנא גביהו וכו' : יש לי רב מכות יהי לך אשר לך : לפי שהיה הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו בידו כאן וכו' : מה פני אלהים דין · שכל מקום שנאמר אלהים דין ועוד לפני הקדוש ברוך הוא יש דין אף פניך דין שאתה דן אותי : מתחמי חזר וידיה פשוטה · נראה כמי שלא רוצה לקבל וידו פשוטה לקבל : מתרפס ברצי כסף התיר את הפס ומתרצה את הכסף : לא תיסב מן בר נש כלום ולית את יהיב כלום · לא תקח מן המלכות ואינו חומד מאלך כלום : מן דיתיב גביה אתא חדא איתתא טעינ' ליה חד דסקרין · קערה גדולה לשון יון : קם רבי שמואל נסב סכינא וחזר לה דסקיר' אתא חד בלדר נסב סכינא אחד מאגר המלך חמא ית סכינא וחמדה ונסבה : בפתי רמשא סליק ריש לקיש למשאל שלמיה דרבינו וחמא יתיה שחיק אמר ליה למה את שחיק וכו' : חד עם דארע · עם הארץ : כל אותן הדורונ' · דורונות : כי הילדים רבים · זה משה ואהרן · כמו שמצינו במשה שנקרא ילד דכתיב ותפתח ותראהו את הילד : כי הילדים רכים זה דוד ושלמה · דוד דכתיב בן מי זה העלם שלמה דכתיב טוב ילד מסכן וחכם : א"ל ואין את מתיירא

פירוש מהרז"ו

הושאל הלשון על כמה מיני גידול · א' מה שרבה ונתגדל על אמו כנ"ל · ב' שנתגדל בחלום הפרות של פרעה וכמש"ל פר' צ"ח סי' י"ח וא"ת פורת אלא פרות · ג' שנתגדל ע"י חלום השבלים והפירות וא"ת פורת אלא פירות · וכאן בשיבוש וכצ"ל הוא דכתיב ביה בן פורת יוסף בן פורת עלי עין רבית עלי עין הוא הגידול הא' · בין פרות רביית יוסף בין פירות רביית יוסף : עלי לפרוע לך אותה העין · פי' מה שכסית העין מאמך והיינו מ"ש בס"ד בנות צעדה עלי שור לשור ולראות גדולתו כמ"ש רש"י בחומש · ויתכן כפירוש המ"כ שלא ישלוט בו עה"ר או כהיד"מ שיהיו קדשים נאכלים בחלקו בשילה במלא העין · ודורש עלי עין עלי לפרוע ע"פ מדה ל"א ופורת מלשון פרעון ע"פ מדת ממעל ותיבה מן ע"ס · וכן הוא פנ"ת שם : יא נעשו מלאכי השרת · לעיל פע"ה ס"י · וזהו אשר פגשתי שרוב הפגישות לרעה הפגשם כדוב שכול ויפגשם על בריכת שומרון · וע' רש"י בחומש בשינוי : אמרין לך כלום · שיעקב לא ידע מה עשו המלאכים עמו ואיך אומר למצוא חן וכו' אלא ששאל איך התנהגו עמו והודיע ליעקב וע"ז השיב למצא חן וכו' יש לי רב · ומ"ש כאן ד"א ויאמר יש לי רב היבת ד"א מיותר שעדיין לא דרש על זה ובילקוט ליתא אלא שדרשת ר' אייבו שייך לדרשה הקודמת ע"כ בהכרח שאודה לך על הברכות וכן הביא רש"י בחומש : אר"א · לעיל פס"ז סוף סי' י"ב ושם סי' י"א וע' מש"ש : יב מה פני אלהים · לעיל פר' ז' סוף סי' ג' וש"נ ומבואר · וא"כ איך הוא שייך אל המנחה ותיבת פני מיותר ודורש גז"ש · וכמ"ש פר"א סוף פרק ל"ז שכל המנחה היתה מעשר כל מקנהו שנדר עשר אעשרנו לך כמו לבכור ולכהן ועל ידו יתקיים מ"ש ולא יראו פני ריקם וע' פר"א פרק ח' ופרק ל"ח שייך כאן · וע' עוד בסוף הפרשה כל ע' שנים · וע' עוד סוטה דף מ"א וילקוט כאן : אשר הבאת איכ"ב · בילקוט הגי' אשר הבאתי אכ"כ אלא אשר הובאת וכמ"ש ברכתי היל"ל הבאתי : מתרפס כו' · ע' שמ"ר סוף פר' ל"ה וש"נ : בשלמא דרבינו · הוא ר' יהודה נשיאה שהיה נכדו של רבינו הקדוש וכמש"ל פר' ס"ג סי' ח' וע' ילקוט : בלדר · הביאו הערוך בערך בלדד · ופי' המ"ע בלדר בלשון רומי רץ וציר ובמלות נכריות רי"ש ולמ"ד מתחלפות וע' לעיל פר' יו"ד סי"ז : דורנות רבים · כמ"ש בסוף הפרשה · וע' ילקוט כאן ותהלים ע"ב : יג כי הילדים רכים · הלא למחר שנים מהם החריבו עיר שכם ושבו כל הנשים והטף · ודורש אא"ע · ומ"ש והבקר כמ"ש לעיל פר' מ"ח סימן י"ג : בימי אנדרינוס · כמ"ש לעיל פר' ס"ה סימן כ"א ומ"ש דוד ושלמה פי' שעדיין צריך אני לבנות ביהמ"ק ע"י דוד ושלמה : יד שנהא שותף · וזהו ואלכה לנגדך פי' בשוה עמך כמ"ש עזר כנגדו : והשיב לו יעבר נא אדוני לפני עבדו · ד"ל פר' א' סימן כ' : דוכסוי ואפרכוי

יפה תואר

בארץ מצרים בשביל שהיה בן פורת עלי עין לכסות את אמו ואח"ז דריש בן פורת בן פרות רביית יוסף בשביל חלום פרעה בפרות נתגדל יוסף · ובתנחומא ס' מקץ איתא שפרעה סיפר החלום וכשיוסף אמר לו לא כך ראית התחיל תמיה א"ל אחרי היית כשחלמתי הה"ד בן פורת יוסף ולדרשא זו דרש בן פורת עלי עין על שלא נתן עיניו באדונתו לכן זכה לגדולה וכדלקמן · ור"ב קאי על דרש הראשון אבל הדורש הראשון דריש עלי עין בשביל שכסה את העין והוא דורש על הקב"ה וקאי עלי לפרוע והנוסחא במדרש כן הוא בן פורת יוסף בן פורת עלי עין בן פורת רביית · בן פרות רביית יוסף בן פורת עלי עין ר"ב בשם ר"ס אומר עלי לפרוע לך מן אותה העין : כל אותו הלילה כו' · כי בלי ספק ששאל עשו לכל ההולכים אחרי העדרים למי המה והמה השיבוהו כאשר צוה להם יעקב מנחה היא שלוחה ולמה שאל ליעקב עוד מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי · וגם ק"ל כפל הלשון יש לי רב אחי יהי לך אשר לך · לכן דרש דשאל מי לך כל המחנה הזה על מחנה מה"ש שפגע בלילה · ויעקב לא ידע מזה והבין כי שאלתו היה על העדרים וא"ל אמרין לך כלום כי תמה איך לא שמרו השלוחים את אשר צוה להם ואמר לו כי למצוא חן המה שלוחים · ואז א"ל עשו יש לי רב כי הכוני פצעוני · ועל המנחה אשר אמר לו יעקב למצוא חן בעיני אדני אמר לו יהי לך אשר לך : מן דא"ל אחי יהי לך וגו' · עיין בזה ברא"ם : מה פני אלהים דין כו' · כי הנותן מתנה לאחר הוא מג' הטעם · הא' אם המקבל נצרך לזה · הב' לדרך היום ועונש על חטא שחטא נגדו · הג' הוא דרך הכנעה ע"ד מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו · ולפי שעשו דחה את המנחה מפניו כי יש לי רב וסרה הסבה הראשונה · אמר לו כי בשביל שתי הסבות האחרונות יקבל · האחת מה פני אלהים דין וכו' שהוא מכיר שהיה לו דין עליו וחפץ לפייסו · וגם מה פני אלהים ולא יראו פני ריקם להראות הכנעתו לפני ה' גם חפצי הוא להכנע מפניך : מאליה בא לידך · ודרש סובלת כמו בשתי מלות הוא באת פי' כי מאליה באת וכמו בגד דיתפרש בא גד · ועוד רבים : מתחמי חזר וידיה פשטה · ודריש ויפצר בו על עשו כי הפציר ביעקב שלא לקבל ואעפ"כ ויקח ומייתי סמך לזה מארס דכתיב גביה מתרפס ברצי כסף דמתיר את הפס ומקבל את הכסף כמו בעשו כי מעשה אבות יחזיקו הבנים : א"ל צלי עלי כו' · רבינו בקש מר"ל שיתפלל עליו יען כי רבים מבני אדם מכבידים אותו בבואם לקחת ממנו מתנות · וא"ל ר"ל אם אתה לא תקח מאחרים לא יאונה לך כל רע ולא יבקשו ממך · ומובא המעשה פה להזק את מה שאמר לפ"ז מתיר את הפס · כי בני אדם מבקשי מתנות המה : חד עמא דארעא כו' · בא פה ללמדנו לבלי לבוז גם לעמי הארץ ולהגיד בשמם את דברי חכמה אשר ישמע מפיהם : זה משה ואהרן · יען כי מקרי האבות ומעשיהם הוא סימן לבנים כמו שכתבנו בכמה מקומות לכן מבקש רמז ודמיון למעשי יעקב ודבריו בקורות בני ישראל יוצאי חלציו : שנהא שותף עמך בעולמך · כלומר שיהיה גם לך חלק בעוה"ז וא"ל יעקב יעבר נא אדני לפני עבדו כלומר העולם הזה שלך הוא וא"ל עשו אין אתה מדוכסי שיצטרך בעוה"ז וענה לו יעקב ואני אתנהלה לאטי כי אלך בנחת ואשא ואסבול ברוח כהה את כל התלאות אשר תעבורנה עלי · או שא"ל כי אלך בפנים כרוכות פי' כי אתנהג מפניהם

ידי משה

שלא ישוך אותו וק"ל : רבי ברכיה בשם ר"ס אמר עלי לפרוע לך מן אותו עין · פי' שאחז"ל בזכותם שנאכלים קדשים בשילה שהיתה בחלקו במלא עין שלו וכו' :

אפשר

ומן אפרכי ומן אסטרטילי (אסטרלטי) אמר לו ואני אתנהלה לאטי להוני להוני אנא מהלך · כמה דתימא (ישעיה ח) את מי השילוח ההולכים לאט · ד"א בפנים כרוכות אני מהלך כמה דתימא (ש"א כא) הנה היא לוטה בשמלה · עד אשר אבא אל אדוני שעירה · א"ר אבהו (יב) א חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב אבינו אצל עשו להר שעיר מימיו · אפשר יעקב אמתי היה ומרמה בו · אלא אימתי הי' הוא בא אצלו לעתיד לבא · הה"ד (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו : טו ויאמר לו עשו אציגה נא עמך וגו' · בקש ללותו ולא קבל עליו · רבינו כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב ארמאה עמיה · חד זמן לא אסתכל בה ונסב עמיה רומאין (ארמאין) ולא הגיע לעכו (יג) עד שמכר הסוס שלו · וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה · ב וד' מאות איש שהיו עמו היכן הם · נשמטו כל אחד ואחד הלך לדרכו · אמרו שלא נכוה בגחלתו של יעקב · אימתי פרע להן הקב"ה להלן (ש"א ל) ולא נותר מהם איש כי אם ד' מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים וינוסו : טז ויעקב נסע סכותה · ג כמה שנים עשה אבינו יעקב בסוכות · ר' אבא אמר י"ח חודש סוכות ובית וסוכות · ובבית אל ששה חדשים · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר (יא) (יד) כל אותן חדשים שעשה בבית אל היה מכבד את עשו באותו דורון · ר' אבין בשם ר' חוניא אומר תשעה שנים היה מכבד את עשו באותו דורון · ר' פנחס בשם ר' אבא אמר (טו) כל אותן השנים שעשה יעקב אבינו בבית אל לא נמנע מלנסך · א"ר חנן כל מי שהוא יודע כמה נסוכים ניסך יעקב אבינו בבית אל יודע לחשב את מי טבריה :

פרשה עט

א ויבא יעקב שלם · (איוב ה) ד בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע · אין שית אינון אנא קאים בהון · ואין שבע אינון אנא קאים בהון · (שם) ברעב פדך ממות · כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ · ובמלחמה מידי חרב · יש לאל ידי לעשות עמכם רע · (שם) (א) בשוט לשון תחבא א"ר אחא קשה לשון הרע שמי שבראו עשה לו מקום שיטמן בתוכו · (שם) ולא תירא משוד כי יבא · זה עשו ואלופיו · (שם) לשוד ולכפן תשחק · זה לבן שבא כפון על ממונו לשודדו · (שם) (ב) כי עם אבני השדה בריתך וגו' · ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו · (שם) וידעת כי שלום אהלך · מעשה ראובן ובלהה · מעשה יהודה ותמר · (שם) ופקדת נוך ולא תחטא · (ג) ה אבינו יעקב בן ארבעה ושמונים שנה היה ולא ראה טפת קרי מימיו · (שם) וידעת כי רב זרעך וצאצאיך (ד) כעשב השדה · אמר ר' יודן לא נפטר אבינו יעקב מן העולם (א) עד שראה ששים רבוא מבני בניו · (שם) תבא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו · ר' יצחק ורבנן · ר' יצחק אמר תבא לח אלי קבר · ורבנן אמרי תבא בכולא אלי קבר · מלא שאינו חס־

מסורת המדרש א עבודת כוכבים דף כ"ס · ירושלמי שם פ' ב' · דברים רבה פ"א · תנחומא סדר תרומה סימן ט' · תנא דבי אליהו זוטא פ' י"ט · ילקוט כאן רמז קל"ג כל הענין · ילקוט עובדיה רמז תקמ"ט · ב ילקוט שמואל א' רמז קמ"א · ג מגילה דף י"ז · סדר עולם פרק ב' · ד אגדת בראשית פרק ס"ח · ילקוט כאן רמז קל"ג · ילקוט איוב רמז תתצ"ט · ה עיין לעיל פרשה ע'

חדושי הרד"ל

(יב) חזרנו על כל המקרא כו' · דב"ר פ"א · תדא"ז פי"ט · תנחומא תרומה ס"ט : (יג) עד שמכר הסוס שלו · בילקוט וברמב"ן הגי' הפיגם פי' מעיל חשוב שלו : (יד) כל אותן חדשים שהיה בבית אל היה מכבד כו' · הרמב"ן הביא הגי' שעשה בסוכות · ונראה פי' כדלקמן פע"ט ויבא יעקב שלם בממונו אע"ג דאר"א ט' שנים היה מכבד כו' ברם הכא שלם בממונו · ולכן קאמר כאן שכל הימים שעשה בסוכות עד בואו אל שלם היה מחסר ממונו ומכבדו וכיון שבא לשלם פסק · וה' שלח ברכתו ומילא חסרונו : (טו) כל אותן שנים שהיה יעקב בבית אל לא נמנע כו' · אפשר לגי' רמב"ן הנ"ל גם כאן הגי' בסוכות · ודרש ליה שעשה סוכות כעין חג הסוכות בכל מצותיו ועשה נסוך המים · וז"ש כל מי שיודע כו' פשוטו דרך גוזמא נקט לומר שמים רבים נסך בי"ח חדש אלו · ולגיר' הס' בבית אל י"ל הא דכתיב במצבה שהקים בב"א ויסך עליה נסך שלא בשעת הקמה לבד אלא כ"ז שהיה שם : (א) עד שראה ס' רבוא · בילקוט איוב משמע דדרש בכלח גימטריא ס' ועי' בירושלמי פ"ב דבכורים · גם י"ל דצאצאיך כעשב השדה דרים כמ"ש רבבה כצמח השדה נתתיך זה ס' רבוא שנגאלו ממצרים

חדושי הרש"ש

(יא) כל אותן חדשים שעשה בבית אל כו' · הרמב"ן ז"ל העתיק בסוכות והוא יותר נכון : (א) בשוט לשון תחבא כו' שמי שברא כו' שיטמן בתוכו · נראה שכוונו בזה למאי דאיתא בערכין (טו ב) כל אבריו ש"א מבחוץ ואתה (ר"ל הלשון) מבפנים ולא עוד אלא שהקפתי לך ב' חומות כו' ולפ"ז מלת תחבא גם הוא מנושא הענין ומלת פדך שבה עליו כמו דשבה על ובמלחמה כו' : (ב) כי עם אבני השדה בריתך וגו' ויקח מאבני המקום · ור"ל שנעשו רכים תחתיו ככרים וכסתות כדאיתא שם במדרש שנעשו כמטה וכפרנוס ע"ש בפי' המ"כ בשם רש"י : (ג) אבינו יעקב בן פ"ד שנה כו' כנ"ל : (ד) כעשב הארץ כנ"ל

רש"י

מתיירא מן דוכסא ומן אפרכיי ומן אסטרטולטי שלא יזיקוך : להוני להוני אנא מהלך בנחת : דבר אחר בפנים כרוכות אנא מהלך כמה דאת אמר הנה היא לוטה בשמלה :
עד שמכר הסוס שלו · לפחדן :
פרשה עט וידעת כי שלום אהלך · זה מעשה ראובן שלא היה הדבר אמת :
ופקדת נוך ולא תחטא · בן פ"ד שנה היה ולא ראה טיפת קרי :
תבא לח לחלוחית אלי קבר שתהא בכחך עד יום מיתתך : רבנן אמרין תבא בכלח אלי קבר

מתנות כהונה

גבי שלמה כתיב טוב ילד מסכן וגבי דוד נמי כתיב בן מי זה העלם וכן פי' רש"י : להוני · פי' רש"י והערוך בנחת : ולא הוה נסיב כו' · לא היה לוקח ארמאי עמו ללותו מבית המלך : עד שמכר כו' · פי' רש"י לפחדן בדמים ועיין ברמב"ן : מי טבריא · כלומר כשם שאי אפשר לשער מי טבריא כך א"א לידע מספר נסכיו : כל אותן השנים כו' · לפי גירסת הספר צ"ל חדשים אבל בילקוט לא גרס לעיל ובבית אל עשה ששה חדשים :
פרשה עט אין שית כו' · אם שש המה אני אוכל לעמוד בהם : כפן · רעב כמו שדרשו על וירץ לקראתו שסבור ממון הוא טוען או על רדפו אחריו אמרו כן שנאמר לולי אלהי אבי וגו' כי אתה ריקם שלחתני : מעשה ראובן · שלא היה בו ממשות של עון : מעשה יהודה ותמר · למצוה ולפלטה גדולה היתה : ולא ראה טפת קרי · שאמר לראובן אתה ראשית אוני : ששים רבוא · שנאמר כי רב ונאמר וירבו ויעצמו והתם ס' רבוא היו והכי מוכח מגירסת הילקוט : תבא לח · בכלח דרש נוטריקון תבא בך לחות וה"ג רש"י וילקוט בהדיא תבא בך לח : בבולא · קרי ביה בכלא בחלוף הא' בא"ל"ף כמשפט אותיות אחה"ע :

יפה תואר

בפניהם ובסתר פניהם אתכם עד יעבור זעם : בקש ללוותו ע"י אנשיו · וז"ש אציגה נא עמך מן העם אשר אתי פי' לנוותך ולא קבל כי חמודים היו בעיניו על הגזל : נשמטו כל אחד ואחד הלך לדרכו · כי כאשר יעקב ועשו נשקו ותבקו זה את זה וראו כי עשו בקש לנפשו · ויראו פן יתגר עמו מלחמה · והמה לא חפצו ללחום עם יעקב לכן נשמטו וקבלו שכרם ע"ז : כל אותן חרשים שעשה בסוכות כנ"ל · ובא לתרץ למה שהה בסוכות י"ח חדשים ולא הלך מיד לא"י משום דהיה עליו חוב לכבד את עשו בדורונות כי היה ירא ממנו פן ישוב עליו שנית · ולסבה זו נתעכב לר' אבין שבע שנים · ושפי' של כל אותן חדשים הוא מדי חודש בחדשו :
אין שית אינון כו' · כלומר דלא תימא שש ושבע הם י"ג כי זה לא משמע בקרא · אבל פי' שקרא כי השבע היא אחת מלבד השש ויתכן דפי' שמדרש כך הוא · בין אם תפרש כי שש צרות נמנו בקרא (כי שוד נמנה שתי פעמים) ולפ"ז מה דאמר ובשבע הוא מספר הגוזמא בלי מוגבל וכמו שכתבנו לעיל · ובין אם תפרש כי שתים הנה · בכל זאת אנא קאים בהון : קשה לשון הרע שמי שבראו כו' · ולפ"ז תחבא כמו לאמר על שוט לשון שהיא נחבאת בשתי חומות · אחת של בשר והיא השפתים ואחת של עצם שהן השינים וכדאיתא בערכין ואתה תנצל מהאויב אשר פרץ שתי החומות ושוט לשון ביעקב היו אלה אשר התגרו מדון לפני עשו לאמר לו כי מברכותיך שנתעשר והתגאה למאד · וז"ש עוד לא תירא משוד כי יבוא זה עשו ואלופיו כלומר גם אם ישמעו לקול מלחשים ויקומו נגדך לא תירא · כי אנכי מגן לך : זה לבן שבא כפון על ממונו כו' · לפני זה דריש ובמלחמה על לבן כי לבן בא בין על נפשות ובין על ממונו : בן פ"ד שנה כו' · ע' לעיל פ"ע ומה דלא חשב כאן צרת דינה וצרת יוסף ע' לקמן פפ"ד דדרש זה מן לא שלותי ולא נחתי ע"ש : זה עשו ואלופיו · משום שהצרות הבאות לאדם הן מגלשה

פירוש מהרז"ו

ועי' ד"ר פר' ב' סימן ג' : ההולכים לאט · בנחת בלא קולות וכמ"ש חז"ל קבלה דיסורי שתיקותא מבעי רחמי : בפנים כרוכות · עיקר הראיה ממ"ש ש"ב י"ט ה' לאט את פניו שכסה וכרך בגד על פניו לסימן אבל וצרה וכמ"ש על שפם יעטה שמכסה פניו עד השפה וכמ"ש לוטה בשמלה פי' מכורכת בשמלה : ולא מצאנו · ומאחר שלא נמצא בתנ"ך אין לנו לומר על פה שמן הסתם הלך אלא לדרוש א"א כו' עיין כל זה בד"ר פ"א ס"כ באריכות : טו רבינו כד הוה סליק · עיין לעיל פע"ה רסי"ה : ד' מאות איש נער · פ"א י"ז אצל מלחמת עמלקים : טז כמה שנים · מגילה י"ד · שהיה בדרך ב' שנים להשלים הכ"ב שפירש מאביו ע"ש בגמרא ורש"י בביאור ע"פ מדת מנגד : סוכות ובית וסוכות · עי' לקמן ס"פ פ"ו בבית ובשדה · וכאן כתיב ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות ע"כ קרא שם המקום סוכות · ואצל אברהם לוט ומשה שנסעו עם עדריהם לא זכר שעשו למקניהם סוכות רק כאן שבא ללמדנו כמה זמן שהה בדרך זה · שבבית דרים בימות החורף ובימות הקיץ יושבים בסוכות · ומ"ש ויעקב נסע סכותה פי' לעשות לו סוכות ועפ"י מדה י' ב"פ סוכות היינו שני זמני חורף · ומ"ש ע"כ קרא שם המקום סוכות אין לחשוב בחשבון שהוא הודעה חדשה על קריאת השם ולגופיה אתי · ובבית אל ששה חדשים מדקרי לו בית · וביחד

סם שתי שנים : כל אותן שנים · כמ"ש לעיל סי"ב שהחזיקו לבכור ולכהן · ויעקב רצה להקריב קרבנות בעצמו ובבית אל היה המזבח לכל מי שירצה להקריב שהיה מביא ליעקב ומקריב לו וכדי שלא יערער עליו היה מכבד תמיד בדורון כזה במעשר : ט' שנים · משבא לחברון שאז היה יוסף בן ח' שנים שם שנה משנולד ועבד בלאן ושתי שנים בדרך וכשנמכר היה בן י"ז שנה באותן ט' שנים כבדו · אך משנמכר היה באבל ונסתלקה ממנו רוה"ק · וגם כשהיה בדרך לא הקריב ולא הוצרך לדורון ומ"ש באותו דורון פי' באותו אופן של דורון ראשון שהיה מעשר מקנהו כך בכל שנה מהנולדים מחדש מעשר בהמה : כל אותן שנים · לפי מ"ש לעיל בדברי ר' אבא ו' חדשים בבית אל נ"ל כאן כל אותן חדשים · ואי גרסינן שנים ע"כ הכוונה שבבית אל ובבית אביו וכמ"ש ר' אבין שהיו ט' שנים · וקרוב לומר שבבית אל היה בית אלהים וכמ"ש ברים ויצא והאבן וגו' יהיה בית אלהים · ואף אחר שבא לחברון היה מקריב בבית אלהים בבית אל עד שנמכר יוסף :

פרשה עט סימן א בשש צרות יצילך · לעיל פע"ה סס"ח דורש על יעקב לדורות וכאן על יעקב עצמו · ועי' ויק"ר ריש פט"ז על פסוק שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו ובמס"ש יתכן דכאן גם ר"מ מודה שפי' השביעית · ומצאתי באגדת בראשית ריש פס"ח בשש צרות יצילך ושלמה מפרש שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו אמר דוד אני קיימתי אותן כו' וכנגד אלו בשש צרות יצילך ובשבע וגו' · ואחר כך מפרש שם כל הענין על יעקב כמ"ש כאן באיזה שינויים : אין שית אינון ואין שבע אינון · שמ"ש ובשבע פי' השביעית בצירוף השש הנ"ל · ומ"ש אנא קאים בהון כוונתו לפסוק כי שבע יפול צדיק וקם : ובמלחמה מידי חרב · מלבן שאמר יש לאל וכו' ובאג"ב בשינוי : בשוט לשון תחבא · מ"ש כאן קשה לשון הרע אין זה פירוש הצרה של יעקב אלא לדרוש למה כתוב אצל הלשון תיבת תחבא והצרה נזכר לעיל פ"ע סס"ד על מ"ש ושמרני בדרך אין דרך אלא לשה"ר כמ"ש וישמע יעקב את דברי בני לבן וזה חסר כאן · וכן מצאתי בהדיא באג"ב פר' ס"ח הנ"ל וז"ל שם בשוט לשון תחבא אימתי וישמע את דברי בני לבן שאין רפואה ממכת הלשון אלא להטמן ולברוח ממנו וכן עשה יעקב וכו' וכמ"ש ילקוט תנא סי' תתקל"ג בשם אלה הדברים זוטא : ולא תירא משוד · ובאג"ב שם אימתי ויסעו ויהי חתת אלהים וגו' : שבא כפון · ובאג"ב בא"ת : ומחית הארץ אל תירא · מ"ש במדרש כאן אין לחשוב לא לצרה ולא להצלה וכאן חסר מ"ש באג"ב פס"ח הנ"ל שכל זמן שהיה רועה היה מתירא תמיד מן החיות והקב"ה שמרו מהם וחית השדה השלמה לך ע"ס כל הענין וכאן חסר · ואע"פ שכבר חשבו בצרה ד' חשבו עוד בצרה שביעית שלא די שלא הזיקו אלא שעוד השלים עמו : כי עם אבני השדה בריתך · כמ"ש לעיל פר' ס"ח ס"א שאבני המקום שעשה מראשותיו נתאחדו לכבודו ועי"ז נודע לו בריתו של הקב"ה עמו כמש"ש בביאור · וממ"ש אבני השדה דורש ומוכיח שכל הענין מדבר ביעקב שכתוב אצלו מאבני המקום : מעשה ראובן ובלהה · כמ"ש באג"ב שם וידעת כי שלום אהלך אימתי ויהי בשכון ישראל מה כתיב אחריו ויהיו בני יעקב שנים עשר עכ"ל וכן יהודה הודה : ופקדת נוך · מלשון ויפקוד שמשון את אשתו ואז עדיין לא חטא והחטא מענין הפקידה : ס' רבוא · כמ"ש יחזקאל ט"ז ז' רבבה כצמח השדה נתתיך מה שם ס' רבוא אף כאן ס' רבוא · וגם תיבת בכלח גי' ס' שהכוונה ס"ר וכן משמע בילקוט איוב ה' עד שראה ס' רבוא שנאמר בכלח ומש"ש ל' רבוא טעות הוא · ובילקוט כאן הגירסא כמו כאן · (וזה לע"ג שלא היה יעקב במצרים אלא י"ז שנה ורבים מהע' נפש היו בני א' וב' שנים ולא יהיה שהולידו בני ז' וא' הדבר נמנע שיולידו ס"ר · ע"כ נ"ל ברור שפירש שראה ברוה"ק שכן יהיה וכ"כ ביפ"ת וזהו מ"ש וידעת כי רב זרעך · וראיה לזה שהתורה סיפרה לפלא בשבעים נפש ירדו אבותיך ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים והיו ס"ר וזה היה בכ' שנה ולא ביו"ד שנה) : בכלח תבא לח · כמ"ש חז"ל יעקב אבינו לא מת וכמ"ש בילקוט כאן בכלח בך לח : בכולא · ומ"ש אלי קבר יתכן שקורא לשכם קבר שעשו בניו אותה ביה"ק · או לחברון בית קבורת אבות :

ידי משה

אפשר יעקב אמיתי היה וכו' · מאמר זה הוא בירושלמי דעבודת כוכבים וז"ל יפ"מ שם שהקשה דילמא עשה יעקב מפני היראה והפליג לו הדרך כמו שאחז"ל נכרי המתלוה עם ישראל בדרך וכו' ומשני מ"מ לא היה יעקב לשנות לפי שמדת יעקב הוא אמת כמ"ש תתן אמת ליעקב אלא שרמז על לעתיד לבוא והמדרש בכאן נשמר מקושית יפ"מ לזה אמר יעקב אמיתי היה ודוק : וידעת כי רב זרעך וצאצאיך

בלום שנאמר ויבא יעקב שלם : ב ויבא יעקב שלם · (תהלים קכט) שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל · [א] אמר לו הקב"ה ויכלו לך אמר לו גם לא יכלו לי · ויבא יעקב שלם · (שם לד) רבות רעות צדיק וגו' · רבות רעות · זה עשו ואלופיו · צדיק · זה יעקב · (ב) ומכולם יצילנו ה' · ויבא יעקב שלם · (שם קכא) ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם · ישמר צאתך · ויצא יעקב · ובואך · ויבא יעקב שלם : ג ר' חייא בר אבא פתח (איוב ח) אם זך וישר אתה וגו' ושלם נות צדקך · אם זך וישר אתה · היית אין כתיב כאן אלא אתה · הא לשעבר לא היה צדיק כי עתה יעיר עליך עתיד הקב"ה להתעורר עליך ולשלם לך כל צדקות שעשית ולפי שכתוב (בראשית כה) ויעקב איש תם יושב אהלים · לפיכך ויבא יעקב שלם · רבי ברכיה פתח (איוב כב) [ב] ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור · ותגזר אומר ויקם לך · זה יעקב · ועל דרכיך נגה אור · על שני דרכיך נגה אור לפי שכתוב (בראשית כח) אם יהיה אלהים עמדי וגו' (שם) והנה אנכי עמך ושמרתיך ושבתי בשלום אל בית אבי וכתיב ויבא יעקב שלם : ד ויבא יעקב שלם · כתיב (תהלים קכו) הזורעים בדמעה ברנה יקצורו · [ג] הזורעים בדמעה זה אבינו יעקב · שזרע את הברכות · בדמעה (בראשית כז) אולי ימושני אבי · ברנה יקצורו · (שם כז) ויתן לך האלהים מטל השמים (ג) ומשמני הארץ · (תהלים קכו) (ה) הלוך ילך (ו) ובכה · (בראשית כז) וישא את קולו ויבך · (תהלים קכו) נושא משך הזרע · שנמשך למקום שעתיד להזרע משם · דכתיב (בראשית כח) וקח לך משם אשה · (שם) וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל בא יבא ברנה נושא אלומותיו · אתא טעון עולימין ועולימיתא:

ה ויבא יעקב שלם · [ד] שלם בגופו לפי שכתוב (שם לג) והוא צולע על ירכו ברם הכא שלם בגופו · שלם בבניו לפי שכתוב בו (שם) אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה ברם הכא שלם בבניו · שלם בממונו · (ז) אף על גב דא"ר אבון בשם ר' אחא תשע שנים היה מכבד אבינו יעקב את עשו באותו הדורון ברם הכא שלם בממונו · ר' יוחנן אמר שלם בתלמודו · אבל יוסף שכח · שנאמר (שם מא) כי נשני אלהים את כל עמלי · ולהלן הוא אומר (משלי טז) נפש עמל עמלה לו : ו ויחן את פני העיר · חנן את הפנים שבעיר התחיל משלח להם דורונות · (ח) ד"א ויחן את פני העיר · התחיל מעמיד הטליסין ומוכר בזול · הדא אמרת שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו · [ה] ר' שמעון בן יוחאי ור' אלעזר בריה הוו טמירין במערתא י"ג שנה ביומי דשמדא והיו אוכלין חרובין של גרודא עד שהעלה גופן חלודה · לסוף שלש עשרה שנין נפק יתיב על תרע מערתא חמא חד צייד קאים וצייד ציפורין · וכד הוה שמע ר' שמעון ברת קלא אמרה מן שמיא דימוס דימוס פסגא · וכד הוה שמע ברת קלא אמרת ספקולא הות מתצדה ונלכדה אמר ציפור מבלעדי שמיא (י) לא מתצדא על אחת כמה וכמה נפש דבר נש · נפק ואשכח מיליא משדכן ונתבטלה הגזירה אתון ואסחון בהדא בי בני דבית מוקד דטבריא (ט) א"ל בריה כל הדא טבתא עבדת לן טבריא ולית אנן מדכן יתה מן קטוליא · אמר צריכים אנו לעשות טובה כדרך שהיו אבותינו עושים איטלוסין ומוכרין בזול אמר צריכין אנו לדכיא טבריא · מה עבד נסב תרמוסא והוה מקצץ תרמוסא ושדי קצוצותיה ומקלק בשוק

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קל"ג כל הענין · ב ילקוט איוב רמז תתק"ח · ג מדרש תהלים מזמור קכ"ו · ילקוט תהלים רמז תתפ"ח · ד שבת דף ל"ג · ה שבת שם · ירושלמי שביעית פ' ט' הלכה א' · אסתר רבה פרשה ג' · קהלת רבה פרשה י' · פסוק ח' · מדרש תהלים מזמור י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' · ילקוט כאן רמז קל"ג ·

חדושי הרש"ש

כנ"ל : (ה) הלוך ילך וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם ובכה כו' כ"ה בילקוט : (ו) ובכה · יתכן דמלת נושא דלהלן נ"ל כאן ודריש ליה על שכתוב בו וישא א"ק ויבך : (ז) אף על גב דא"ר א"ה בשם ר' אחא כו' · לעיל ספע"ח איתא הונא : (ח) ד"א ויחן את פני העיר כו' למקום שיש לו הנאה ממנו · אולי דרש ויחן כמו ויכן בחילוף אחה"ע לשון הנאה · ועד"ז עיין לעיל פרשה ס"ה ויאמר אליו הנני בה"ד כי יחנן קולו וכו' נראה ג"כ שהמליצו יחנן כמו יהנן והוא פעל שנגזר ממלת הנני כמו ותחינו לעלות הסרה מן הנגו ועלינו · וע' במ"ר פי"ז דברים ותחינו לשון הנייה ע"ש מ"כ (בהם בני הרב ר' מתתיהו נ"י) : (ט) א"ל בריה כו' כנ"ל וכ"ה גי' הש"כ :

חדושי הרד"ל

(ב) ומכלם יצילנו ה' · שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה ויבא יעקב שלם כנ"ל · ור"ל אף שנגע בכף ירכו ותקע עכ"ז בא שלם בגופו ולא נשברו עצמותיו : (ג) ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש : כנ"ל וזהו יקצורו דהכא : (ד) לא מתצד · שורה בזה שהשגחה פרטית אף בבע"ח אך אולי מפני שנידם או הוא

מתנות כהונה

ויכלו לך · דרך שאלה ותמיה : לא היה צדיק · איוב אבל יעקב איש תם מנעוריו כדמפרש ואזיל : שני דרכיך · דרכיך תרתי משמע מדלא כתיב דרכך ומשני הדרכים הם אחד בלכתו ואחד בשובו כדמפרש ואזיל : שנמשך · על ידי קבלת הברכות בברחו מפני עשו : עולימין ועולימתא · נערים ונערות ודרש אלומותיו עלומותיו בחילוף עי"ן באל"ף : נפש עמלה · בעמל התורה קאיירי קרא : הטליסין · חנויות היטלים כמו איטלים וכן פירש הערוך : הוו טמירין כו' · היו נחבאים שמה מפני המלכות כדאיתא במדרש אסתר בפסוק גם ושתי ובפרק במה מדליקין ובמדרש קהלת פסוק חופר גומץ : גרידא · פי' הערוך יבשים כלומר גרועים וכן פי' רש"י : נפק כו' · ר"ש יצא לו על פתח המערה ראה צייד עופות אחד שעמד וצד עופות וכששיה ר"ש שמע בת קול אומרת מן השמים דימוס פי' רש"י והערוך רחמים והצלה פסגה היה אותו עוף ניצול וברח לו וכששיה שומע שבת קול אומרת ספקולא והוא לשון מיתה ועונש היה אותו עוף ניצוד ונלכד בפח הצייד ובמדרש קהלת ואסתר הגירסא נהפכת אבל בירושלמי בפרק ט' דמסכת שביעית גרס בהדיא בת קול אמרה דימוס ואשתיזב וכן בפרשת נשא פ"ז מוכח דספקולא הוא עונש מיתה אמר ר"ש צפור אינו ניצוד בלעדי גזירה מן השמים על אחת כמה וכמה נפש בן אדם לפיכך אלך לי אל מקומי ואם אינו נגזר מן השמים לא אמות ואם נגזר חס ושלום לא יועיל בריחותי : נפק כו' · יצא ומצא שדברי הגזירה היו שקטים : אתון כו' · באו ר"ש ובנו והרחיצו עצמן בבית המרחץ של בית מקוד שבטבריא פי' כמי חמין של טבריא א"ל בנו לר"ש כל אלו הטובות עשתה לנו עיר טבריא ואין אנו מטהרין השווקים מן המתים ופי' רש"י שלא להטריח הכהנים להקיף ובפרק במה מדליקין איתא להוא עובדא בסיגנון אחר : שהיו עושין איטלסי · כן דרשו חז"ל בפ' במה מדליקין מויחן פני העיר וכן הוא לקמן במדרש קהלת בפסוק חופר גומץ ובפרק במה מדליקין פי' רש"י שנראה לו דדייק מויקן לשון תקנה : איטלסין · חנויות : ה"ג ומוכרין בזול עשו אטלים ומכרו בזול והכי איתא במדרש קהלת ובמדרש אסתר : תורמסא · לפי שנודע לו שטוק טבריה היה בחזקת טהרה בימים קדמונים על ידי עדות שקינן בן זכאי משם תרמוסא תרומה כדאיתא בפרק במה מדליקין : ושדי קנותיה גרסינן · פירוש והשליך הקליפות ובמדרש חזית לא גרס ליה : ומקלק · השליך :

רש"י

קבר מלא כלומר שאין חסר כלום : אמר ליה הקב"ה ויכלו לך · עשו לך כלום : גם לא יכלו לי · שכן הוא אומר רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי : אם זך וישר היית אין כתיב כאן אלא אם זך וישר אתה הא לשעבר לא היית צדיק כי עתה יעיר עליך עתיד הקב"ה להתעורר עליך ולשלם לך כל צדקות הנאות שעשית : על שני דרכיך נגה אור · בהליכה ובחזרה לפי שהוא אומר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה וכן היה והנה אנכי עמך ושמרתיך ושבתי בשלום והשיבותיך : נושא משך הזרע · שמשך זרעו של אביו לבית לבן · בא יבא ברנה נושא אלומותיו · עולליה משוי כדגרסינן דלי מאביה שחזר טעון כל טוב אתי טעון עולימים ועולימיתה : ויחן את פני העיר · התחיל לחנן פנים שבעיר התחיל משלח להם דורונות התחיל מעמיד להם הטליסין ומוכר בשוק בזול : רבי שמעון בן יוחאי עשה שלש עשרה שנה טמון במערה הוא ובנו : אוכלים חרובין דגרודא · גרועין עד שהעלה גופן חלודה · בסופא נפיק יתיב ליה על פום דמערתא חמא חד צייד צפרין וכד הוה רבי שמעון שמע ברת קלא אמרה מן שמיא דימוס רחמים בלשון יון : הות פסגא · היתה בורחת והולכת ולא היתה נלכדת בפח וכד הוה שמע בת קלא דאמרה ספיקולא לשון הריגה כמו ספקלטור : הות מיתצדא · נלכדה בפח : אמר צפור מבלעדי שמיא לא מיתצדא על חד כמה וכמה נפש בר נש : נפק ואשכח מילייא משדכן · דברי גזרתו שקטים : אמר ליה בריה אבא כל הדא טבתא עבדת לן טבריא ולית אנן מדכין יתה מן קטולים שלא להטריח הכהנים להקיף : מה עבד נסב תורמוסא והוה מקצץ תורמוסיה ושדי קציצתיה · חתיכות שהיה לוחש עליה וקטילא סלוק ואינון מדין ומפקי טמאין ומנילאים וכל מקום שלא היה שם טומאה תורמוס עומד הוא ומציין אי זה מקום טומאה ואי זה מקום טהור

יפה תואר

פנים (וע' במורה ח"ג פי"ד) · הא' הגרות הבאות לאדם מבני אדם אחרים ועז"א זה עשו ואלופיו · והב' ממקרי הטבע ופגעיו · והג' ממעלליו ומעשי ידיו ועז"ז אמרו ה' ישמר נאתך ובואך דכולל ג' מיני הגרות יחד · ממקרי הטבע דכתיב שם יומם השמש לא יככה וגו' · ומפועל ידיו כי ישמור לאתו ובואו שלא ילכד במעלליו ובפועל כפיו : הייתי אין כתיב כאן כו' · פי' כי אמרו לאיוב גם אם לשעבר לא היית צדיק בכל זאת לא יקפח ה' שכרך אם עתה תצדק ושלם נות צדקך ישלם לך כמדתך משלם כל צדקותיך ומכ"ש ביעקב שהיה שלם בצדקותיו מעולם לכן בא שלם גם בהצלחתו ולא קרה לו אסון : הזורעים בדמעה זה אבינו יעקב · ודרים ויבא יעקב שלם בחדות לב אחר כל התלאות שעברו עליו ואע"ג דשאי קרא בגלון כתיב מ"מ מדרים גם על יעקב כי כל מה שאירע לאבות יהיה גם עם בניהם : שלם בגופו כו' · דרים שלם על ארבעה דברים יחד · בגופו בבניו בממונו ובלמודו כי אם יחסר לאדם אחד מהם לא יקרא מאושר בארץ : שלם בבניו · בפרק במה מדליקין לא נמנה שלם בבניו כי עשו בפגשו אותם הסביר להם פנים · ובכר סר פחד מיעקב · ודעת המדרש הוא כדעת הרמב"ן שהזכרנו לעיל כי עד שבא לא"י פחד לבו מפני חמת עשו פן תוקד בו והגים לו דורון כדלעיל : שנאמר כי נשני אלהים וגו' · באמת על שכחת התורה לא נוכל לומר כי נשני אלהים כי לא ה' משכיח התורה מפני הלומדים והוכחים · אבל פי' כי ע"י הגלות והתלאות אשר שת עלי אלהים גרם לי כי נשני את כל עמלי בתורה · [ומביא את הכתוב נפש עמל · ונראה דרז"ל מפרשי נפש מלשון מנוחה ושקט וכמו שבת ויגפש ועוד רבים והכתוב אומר מנוחת ונפש העמל בתורה תעמוד לו כי עמלה לו כי עמלו ישאר בידו ולא ישכח מה שאין כן הלומד מתוך טרדה וצער הוא שוכח] : שאדם צריך להחזיק טובה כו' · ויושבי העיר הטיבו עמדו להגן

פירוש מהרז"ו

ב אמר לו הקב"ה · היינו מ"ש יאמר נא ישראל ולא פירש מי אמר לישראל שיאמר כן ע"פ מדה ט' שתחלה אמר יעקב רבת צררוני מנעורי והשיב לו השי"ת יאמר נא ישראל אם יכלו לך · לזה השיב ותיקן דבריו רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי · ועי' בא"ג"כ שם בביאור : ישמר צאתך · עי' לעיל פס"ח סס"ב ומש"ש : ג אם זך וישר אתה · ס"ד כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך ודורש הפסוק על יעקב כמ"ש בפסוק הסמוך כי שאל נא לדור ראשון וכונן לחקר אבותם היינו יעקב אבותם של שבטים וכמ"ש ולא כחדו מאבותם שדרשו במשנה בסוטה על יעקב · ומ"ש ושלם נות צדקך כמו ביעקב ויבא יעקב שלם : ותגזור אומר ויקם לך · ודורש הפסוק על יעקב כמ"ש בפסוקים הקודמים והיה שדי בצריך כמ"ש ביעקב ואל שדי יתן לכם רחמים · כי אז על שדי תתענג כמ"ש ישעיה נ"ח אז תתענג על ה' וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך הרי שזהו נחלת יעקב שהתענג על ה' · ותשא אל אלוה פניך שאיקונין של יעקב חקוקה בכה"כ כמ"ש לעיל פע"ח סס"ג · תעתיר אליו וישמעך ונדריך תשלם כמפורש כל זה בעקב בפרשיות אלו · ותגזר אומר ויקם לך שאמר אם יהיה אלהים עמדי והשיב לו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וזה היה בהליכתו לחרן ועל חזירתו אמר ושבתי בשלום וכן הבטיחו והשיבותיך אל האדמה ובחזירתו כו' נגה לו אור כמ"ש ויזרח לו השמש כמש"ל פע"ח ובא"ג"כ ס"פ ל"ד שנגה לו אור בדרכיו בלכתו ובשובו וזהו ועל דרכיך וכאשר היה ליעקב יקום גם לך וזהו ויקם לך · עי' ילקוט איוב כ"ב : ד הזורעים בדמעה · מדרש תהלים קכו וילקוט שם שהשתדלות להשיג הברכות היה בצער גדול כמ"ש לעיל פ' ס"ה בארוכות : ובכה נושא משך הזרע · כשראה את רחל שחשב שכל זרעו יהיה ממנה אז בכה ומ"ש נושא אלומותיו לפי המשל על אלומות התבואה והנמשל בנים ובנות וכמ"ש לקמן פר' פ"ב סס"ח וש"נ ומבואר אודות הבנות : ה שלם בגופו · שנתרפא מצלעתו כמ"ש לעיל פע"ח ס"ד : שלם בבנים · כמש"ל פע"ה ססי"ב עי' מש"ש והבין כאן : תשע שנים · וכמו שבא שלם לעיר שכם כך היתה ברכה זו תמיד אצלו וכמ"ש לעיל פ' ל"ב ס"ג אצל אברהם : שלם בתלמודו · כמ"ש לעיל פס"ט רס"ז דברי ר"י וכן כאן ר"י לשיטתו : אבל יוסף שכח · לקמן פר' פ"ו סי"ה : נפש עמל עמלה לו · כמ"ש סנהדרין צ"ט ב' וז"ל כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה אם לעמל מלאכה כשהוא אומר עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין איני יודע אם לעמל תורה ואם לעמל שיחה ת"ל לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא ולזה כוון כאן : ו חנן את הפנים · דורש מדה ט"ו תחלה אמר ויבא יעקב שלם עיר שכם משמע בתוכה ואח"כ אמר ויחן את פני העיר ולא בתוכה ע"כ דורש מלשון חן וחנן · ומ"ש פני העיר פי' עשירי העיר וכמ"ש בסדר מקץ והרעב היה על כל פני הארץ ופי' רש"י הם העשירים : מעמיד הטליסין · שבת ל"ג ב' קהלת רבה פסוק חופר גומץ מדרש אסתר פסוק גם ושתי המלכה ירושלמי ריש פ"ט דשביעית · ומ"ש הטליסין

ידי משה

כעשב השדה אמר ר"י לא נפטר יעקב אבינו מן העולם עד שראה ששים ריבוא מבני בניו תבוא בכלח אלי וגו' · וכ"ל ה"פ דכתיב וחמושים אחד מחמשה לפי שישראל היו פרים ורבים והיו יולדים ששה בכרס אחד ומספר ישראל היה אז מיתת יעקב ש"ר וא"כ היה מספר בני ישראל עכ"פ ששה פעמים ש"ר ומנין ישראל היה במדבר ש"ר א"כ ע"כ חמשה חלקים מתו דהיינו חמשה פעמים ת"ר אלף ונשארו אלף אחד דהיינו ת"ר אלף ודוק · פי' אחד מן החמשה שהוא ששה פעמים ש"ר ונשאר רק אלף אחר ודוקא א"כ י"ל בכל"ח בגימטריא ששים וכו' : ויבא יעקב שלם בממונו שלם בתלמודו אבל יוסף שכח שנאמר

(י) וכל אתרא דהוה קטילא סליק ואינון מפקון · ונפקין וכל מקום שלא היתה שמה טומאה תורמסא עומדת · והוא מציין איזה מקום טומאה ומקום טהרה עד זמן דדכי יתה מן קטיליא · חמתיה חד כותי עם דארע אמר לית אנא אזיל (יא) ומדחך בהדין סבא דיהודאי · אית דאמרי מן הדין שוקא דגרגינא ואית דאמרי מן הדין שוקא דסקאי · נסב קטיל וטמריה בשוקא דהוו מדכי · בצפרא (יב) אזל א"ל אמריתין דדכי בן יוחאי טבריא אתון חמון הדין קטילא (נ"א אזל לגביה) א"ל לא דכיתא שוק פלן א"ל הין א"ל ואין אפיקת לך מיתין מן בתרך א"ל גור חמי ליה · צפה ר' שמעון בן יוחאי ברוח הקודש שהוא נתנו שם אמר גוזר אני על העליון שירד ועל התחתון שיעלה והוה כן וסליק ושבת בביתיה ועבר בהדין מגדלא דצבעיא שמע קלא דנקאי ספרא אמר לא אמריתון דדכי בר יוחאי לטבריה אמרין אשכחון חד קטילא אמר יבא עלי אם אין בידי הלכות כשער ראשי על טבריה שהיא טהורה חוץ מזה ומזה ואתה לא היית במנין עמנו שנטהרה פרצת גדרן של חכמים · ועליך נאמר (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש · מיד נעשה גל של עצמות · [א] עבר בהדא בקעת דבית נטופא חמא חד בר נש קאים ומלקט ספיחי שביעית · אמר לו ולא ספיחי שביעית הן · א"ל ולא אתה הוא שהתרת · לא כך תנינן [ב] רבי שמעון אומר כל הספיחין מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהם בירקות שדה · אמר לו והלא חבירי חולקים עלי · פרצת גדירן של חכמים ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הות ליה ·

ד"א ויחן את פני העיר · [ג] נכנס בערב שבת עם דמדומי חמה מבעוד יום וקבע תחומין מבעוד יום הדא אמרת ששמר יעקב את השבת קודם שניתן : ז ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו וגו' במאה קשיטה · א"ר יודן בר סימון [ד] זה אחד משלשה מקומות שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל לומר גזולים הן בידכם ואלו הן · מערת המכפלה · ובית המקדש · וקבורתו של יוסף · מערת המכפלה · דכתיב (בראשית כג) וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון · בית המקדש · דכתיב (ד"ה א כא) ויתן דוד לארנן במקום וגו' · וקבורתו של יוסף (בראשית לג) ויקן את חלקת השדה · יעקב קנה שכם · ר' חייא רבה ור' שמעון בר ר' ור' שמעון בר חלפתא שכחון (ה) מילין מן התרגום ואתון להדא תגרא דערביא למלפיניה מן תמן · [ה] שמע קליה דאמר לחבריה תלי הדין יהבא עלי · שמעון מיניה יהבא משוי · שנא' (תהלים נה) השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך · ועוד שמע קליה דערבי דאמר לחבריה מה את (יג) מכסה בי והיה רוצה לומר מה את מעשה בי · דכתיב (מלאכי ג) ועסותם רשעים כי יהיו אפר · ועוד שמעון שאמרה איתתא לחברתא אתון סחיא והיא השיבה ואני שכולה גלמודא · [ו] גלמודא אנא נדה · שוב שמע איתתא אחרת אומרת אשאיל לי מבנייך ואמרה שאילי לי מטאטיך · שנאמר (ישעיה יד) וטאטאתיה במטאטא השמד נאם ה' צבאות · אתון מעוררה ללויתך · (איוב ג) העתידים עורר לויתן · (ו) השאילי לי כסיתתך אפיק הדה כסיתא למרעיא ·

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק א' סוף הלכה ב' · וירושלמי שביעית פרק ט' הלכה א' · קהלת רבה פרשה י' פסוק ח' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' · ב שביעית פרק ט' משנה א' · פסחים דף נ"א · ג לעיל פרשה י"א · פסיקתא רבתי פיסקא כ"ג · ד ילקוט כאן רמז קל"ג · ה ראש השנה דף כ"ו כל הענין · ילקוט ישעיה רמז רפ"ו · ילקוט תהלים רמז תשע"ג · ו עי' סוטה דף מ"ב

חדושי הרד"ל

הוא ענין האדם והבוותת הליד בה תלויס : (ה) מלין מן התרגום · מפני שהיו גורסים בע"פ נשכחו דברים אלו מלבם : (ו) השאילי לי מרגליתיך · (סיפא ר"ל) ואמרה השאילי לי קשיטיך · אפיק הדא אימרא

חדושי הרש"ש

(י) וכל אתרא דהוה קטילא סליק · פי' התורמסא : (יא) ומגחיך בהדין סבא כו' כצ"ל : (יב) אזיל אמר להו אמריתון כו' כצ"ל : (יג) מכסה בי והיה ר"ל מעשה בי · ע' מ"כ שהיה לעג לשון כו' אמר בני

רש"י

טהור עד זמן דדכי יתה מן קטולא : בלילה קם חד עם דארע אית דאמרין מן הדין שוקא דרגונא ואית דאמרין מן הדין שוקא דסקאי נסב חד קטולא וטמריה בצפרא אמר להון אמריתו דדכי בר יוחאי טבריה אתון חמון הדין קטילא אתא וקם ליה על גביה אמר גוזר אני על זה שטמנו לשם דקאים דירבע כלומר שירבץ ויפול וימות ועל הדין דרבוע יקום על המת שיקום והוה כך : סלק ושבת בביתיה ועבר בהדין מגדל צבעיא ושמע קליה דנקאי ספרא אמר לא אמרתון דדכי בר יוחאי לטבריה אמרי אשכחן חד קטיל אמר יבא עלי אם אין בידי הלכות כשער ראשי על טבריה שהיא טהורה חוץ מזה ומזה ואלו לא היה בידי תשובה ומסורת מזה ומזה ואתה לא היית עמנו במנין נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות : עבר בהדא בקעתא דבית נטופה חמא חד בר נש קאי ומלקט ספיחי שביעית אמר לאו ספיחי שביעית הן אמר ליה ולא אתה הוא שהתרת אמר ליה ואין חבירי חלוקין עלי בתמיה פרצת גדרן של חכמים ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הות ליה : ויקן את חלקת השדה · זה אחד מג' מקומות שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל ולומר גזולין הן בידכם ואלו הן מערת המכפלה דכתיב וישקול אברהם לעפרון בית המקדש לארנן ויתן דוד לארנן וגו' וקבורתו של יוסף דכתיב ויקן את חלקת השדה יעקב קנאו בשכם ויוסף נקבר בו דכתיב ואת עצמות יוסף קברו בשכם : (דלמא) רבי חייא ורבי שמעון בן חלפתא שכחין מילייא מן הדין תרגומא ואתון בהדין תגרא ערבינה למילפונה מן תמן שמע קליה דערבי דאמר לחבריה אלי הדין טעונא עלי ואמר הכי תלי הדין יהבא עלי מיד הבינו שיהבא הוא משוי שנאמר השלך על ה' יהבך ועוד שמעו חד דאמר לחבריה מה את מכסה בי והיה רוצה לומר מה את מעשה בי שנאמר ועסותם רשעים ועוד שמעו דאמרה איתתא לחברתא אתון סחיא בואו לרחוץ והיא משיבה גלמודה אנא שנאמר ואני שכולה וגלמודה ושוב שמעו אשה אחרת רוצה לומר אתון מעוררה למעקיך ואמרה הכי מעוררה ללויתיך שנאמר העתידים עורר לויתן ואחרת ר"ל אשאיל

מתנות כהונה

וכל אתרא כו' · וכל מקום שהיה שם מת קבור היה עולה וזה היה ע"י לחש שהיה לוחש ר"ש על התורמסין וכן פי' רש"י כאן ובפ' ב"מ : ה"ג בילקוט ואינון מפקין ונפקין · פי' והם היו מוציאין אותו לקוברו בחוץ לעיר ורש"י גרס מדדין ונפקין ופירוש נושאין ומוציאין : עומדת · במקומו ולא היה מת עולה תחתיו : עד זמן כו' · כלומר לא זז מלעשות ככה עד שטהרו מכל וכל : חמתיה כו' : ראה אותו כותי א' עם הארץ אמר וכי לא אלך לשחוק וללעוג בזה זקן היהודים : ומדחך · מלעיג לשון חוכא ואטלולי : אית דאמרי כו' · יש אומרים שנטל מת אחד משוק גרגינא שמוכרין שם עקלים לבית הבד ע"ע גרגי או הוא מין עשב וי"א שמוכרים שם שקים וקבר והחביא אותו בשוק של טבריה שהיה ר"ש מטהרו ולבקר הלך ואמר להם אל העם היהודים לא אמרתם שטיהר ר"ש מקום טבריא : ה"ג רש"י ז"ל אתון חמון הדין כו' · פי' בואו וראו המת הזה : לגביה · אצל ר"ש וא"ל לא טיהרת השוק פלוני ועל אותו שוק שטמן בו אותו מת אמר כן : ואין אפיקית · ואם שאוציא לך מתים מאחריך מה תאמר : גוד · לשון משיכה והוצאה כלומר הוצא המת כאשר אמרת : חמי ליה · הראה אותו כותי לר"ש את הקבר : העליון · אותו כותי : התחתון · המת הטמון : וסליק · ר"ש עלה והיה עושה שבת בביתו והיה עובר לפני מגדל צבעים והיה שומע קול איש דנקאי : ספרא · שאמר לבריות לא אמרתם שטיהר ר"ש את טבריה והלא אמרו שמצאו אחריו מת אחד אמר ר"ש יבא עלי כך וכך אם לא כו' : חוץ מזה כו' · חוץ ממקום זה וזה ועל אותן מקומות היית עמנו במנין שנטהרו : בהדא בקעתא · בבקעה זו של מקום בית נטופ' וראה בן אדם עומד ולוקט ספיחי שביעית : ה"ג במדרש קהלת ובפ"ט דמס' שביעית ר"ש אומר כל הספיחין מותרין חוץ כו' ועיין בתוספות בפ' מקום שנהגו : חבירי · חכמים פליגי התם עלה ואוסרין : וכן הוות ליה · כן היה לו שנשכו נחש : בערב שבת כו' · ויחן דייק לשון מנוחה של שבת : ה"ג רש"י יעקב קנאו בשכם ועצמות יוסף נקברו בשכם כמו שנאמר ואת עצמות יוסף קברו בשכם : שכחון כו' · שכחו תיבות מן התרגום ולא ידעו מה המה : הכי גרסינן רש"י מן התרגום ואתון כו' : ואתון כו' · ובאו לסוחר ערבי ללמוד אותם משם שמעו קולו שאמר לחברו הרם זה יהבא עלי והבינו מתוך שיהבא הוא משוי : שנאמר כו' · כלומר זהו שנאמר השלך על ה' יהבך לא היו יודעין מקודם מהו ועכשיו הבינו שהוא משוי והכי איתא בהדיא בפרק קמא דמסכת ראש השנה : מעשה · לשון דריכה ורמיסה וכן פירש הרד"ק בספר מלאכי והם למדו פירושו מתוך דברי הערבי רק שהיה לעג לשון שאמר מכסה במקום מעשה : אתון כו' · בואי ורחצי : גלמודה כו' · כדמפרש ואזיל : גלמודה נדה שהיתה רגילה לומר נדה ואמרה גלמודה ונמצאו למדין שגלמודה דקרא הוא נדה והוא בלשון נוטריקון גמולה דא מבעלה וכדאיתא בגמרא : ה"ג רש"י ז"ל שנאמר ואני שכולה וגלמודה : אומרת · רצתה לומר השאילני לי מבנייך ופירושו מכבדת כך פי' הערוך ואמרה מטאטיך וש"מ דמטאטא דקרא היינו מכבדת והכי איתא במסכת ראש השנה : ה"ג רש"י אתון מעוררה כו' · פירוש הבית מקוננות להספידך ושמע מיניה דלויתן דקרא פי' קינה : ה"ג השאילי לי כסיתיך · ופירושו מרגליתיך או כבש שלך וכן משמע בערוך דגרס קשיטיך · ועיין שוב שם שקשיטה פירושו מרגליות וכבשים ונמצאו למדים שקשיטה דקרא דכתיב ויתנו לו איש קשיטה אחת וכן קשיטה דכתוב כאן היינו או כבשים או מרגליות ומשום קשיטה דכתיב הכא אייתי כל הני מילי וכדמפרש ואזיל :

יפה תואר

להגן בעדו מפני עשו כמ"ש הרמב"ן · [ומה דדרשי התחיל מעמיד סטליסין כו' וזה חנויות נראה דדרשי ויחן מלשון חנות וחנוני] : וכל אתרא דהוה קטילא סליק · ערש"י ובפ' במה מדליקין כתב שהיה דרך נס וכ"ה בירושלמי ופסיקתא : דימוס פסגא כו' ספקולא · ע' בזה בתוס' פ"ק דע"ז סוף דף י"ז : כל הספיחין אסורין חוץ מספיחי כרוב · כ"ה בברייתא בפ' מקום שנהגו ולפ"ז היה מלקט ספיחי כרוב ובמשנה במסכת שביעית הגירסא כל הספיחין אסורין חוץ מספיחי כרוב ולפ"ז לקט ספיחים לא משל כרוב וע"ש ברמב"ם ור"ש בפירוש המשנה ובתוס' ריש פ"ק דקדושין : זה אחד משלשה מקומות כו' · באמת אין טענה להם על כל א"י כי ה' נתן לאשר ישר בעיניו וכדלעיל בפרשה א' · אבל קצת טענה יש להם כי לא יאות לעבורי אחסנתא אפילו מכרא בישא לברא טבא · לכן אמר כי על שלשה מקומות אלה אשר לא טוב לנו כי תהיה להם גם קצת טענה כמו מקום המקדש וקבורת הצדיקים אין להם טענה כלל גם טענת הבל : שכחון מילין מן תרגומא כו' · הובא הנה לפרש קשיטה מלשון ערבי כסידא וכדמשיים שאיל לנו כסידתיך אפיק הדא כסיתה (פי' קשיטה) למרעייא (פי' לחברתה) ובערוך הובא בנוסחא אחרת : יו"ד

פירוש מהרז"ו

עיין לעיל פר' ע"ז סימן ה' מפירוש הערוך אטליסין שווקים כמו עטלוזא של עזה · והמ"ע כתב פי' בל"י דבר נקי מן המכם והירידים קבועים כל שנה במקומות רבים היו חפשים · וכאן עשה זכר טוב על טובה שקבל בדרך שבא לעיר זו אף שבתוך העיר לא קבל טובה · וכן היה המעשה דרשב"י היה סמוך לטבריא עשו הזכרון בעיר טבריא עצמה ובקהלת רבה שם הגירסא ואתשון בהדה מוקד דטבריא פי' שנתרפאו בחמי טבריא : אם אין בידי הלכות · נ"ע מה שייך כאן הלכות והלא רצה לטהר עתה ע"פ נס להסר ממנה המתים · אך בירושלמי שם הגירסא אם לא שמעתי שטבריא עתידה להטהר ובקה"ר שם הגירסא אם אין בידי שמועות כשער ראשי שטבריא עתידה להטהר · פי' שקבל מרבותיו שעתידה להטהר וכאן יתכן שהחליפו מתיבת שמועות להלכות : עבר בהדה בקעתה · פי' שרשב"י עבר וכאן משמע שמעשה זו אחר מעשה דטבריא אך בירושלמי הובא מעשה זו קודם מעשה דטבריא וז"ל רשב"י עבר בשמיטתא וכו' ועי' עוד בירושלמי ברכות על המשנה מעשה ובאו בניו וכאן אגב שהביא ממנו מעשה דטבריא : נכנס בע"ש · בא ג"כ להכריע ככ"ל ברים הסימן שלעולם שבא בתוך העיר ומ"ש ויחן בהיפוך אותיות וינח שעשה הנחה של שבת בפני העיר שבניו היו עם מקנהו בשדה והולך לעירוב שיוכלו לבא אצלו בשבת : ז אחד מג' מקומות · עיין לעיל פ"א ס"ב על כל א"י ושלשה אלו ביחוד כמבואר בסמוך : ויתן דוד לארנן · שקלי זהב משקל שש מאות : וקבורתו של יוסף · כמ"ש בסוף יהושע ואת עצמות יוסף וגו' קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה · ומ"ש יעקב קנה שכם בילקוט ליתא ועי' מ"כ בשם רש"י וכאן כתוב ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו · משמע ולא שכם אך להלן בסדר ויחי כתוב ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך ופי' רש"י שכם ממש והוא דעת ר' נחמיה לקמן סוף פצ"ז ורש"י נתן בזה טוב טעם שעל שקבל יוסף לעסוק בקבורתו על כן נתן לו מקום קבורה בא"י · ובהכרח לומר שלא קנה שכם במעות אלא כמ"ש ואני נתתי לך שכם וכו' אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי או כפשוטו או כפי התרגום בצלותי ובעותי וכמ"ש במדרש שם : שכחון מילין · פי' ששכחו פירושם של כמה תיבות שבהל"ך שמתבארים מלשונות לועזיות ובאור המלה באיזה לשון שיהיה נקרא תרגום וכמ"ש בסמוך · וכמ"ש ר"ה דף כ"ו מגילה י"ח בקיצור : ועסותם רשעים כי יהיו אפר · תחת כפות רגלכם · הרי מ"ש ועסותם פי' דריכה ורמיסה : והיא השיבה ואני שבולה וגלמודה · בטעות הוא וכצ"ל והיא השיבה גלמודה אנא והמדרש מפרש שפי' נדה ועי"ז אנו יודעים פירוש הפסוק ואני שכולה וגלמודה ישעיה מ"ט כ"א · וכן מצאתי ברש"י במדרש כאן ובירושלמי ברכות ר"פ הרואה : כסיתתך וכו' כסיתא למרעה · בערוך ערך

ידי משה

כי נשני אלהים וגו' · פירוש שמכת שנגר יוסף כל הכסף לא עסק בתורה כל צרכו משא"כ יעקב אף שהיה שלם בממונו מ"מ היה שלם בתורתו וק"ל : נכנס בע"ש עם דמדומי חמה מבעוד יום וקבע תחומין · וכשאחז"ל שאמר יעקב את השבת קודם שניתן ואף שאיתא בגמרא שאבות עולם שמרו כל התורה כולה קודם שניתן להם וי"ל מ"ד שאחז"ל יעקב שמר שבת שלא במדה כתיב ופרצת ימה וגו' פי' שהוסיף יעקב

(יד) במאה קשיטה · א אמר רבי אבא בר כהנא במאה אונקיות במאה טלאים במאה סלעים · א"ר סימון קו"ף קמיליא סמ"ך סלעים טי"ת טריון · יו"ד ה"א מה עבדית הכא · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אלו (ז) חליות ודייקניתא שדרכן להנתן בנזמים · ומי כותב את האונה · א"ר ברכיה יו"ד ה"א כותב את האונה · ומי מעיד על האונה י"ה מעיד על האונה הוא יו"ד ה"א של קשיטה · הה"ד (תהלים קכב) ב ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להודות לשם ה' · י"ה מעיד עליהם שהן בני אבותיהן אף כאן העיד: ח ויצב שם מזבח ויקרא לו אל · אר"ל ויקרא לו אל אלהי ישראל אמר אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים · ר' הונא בשם ריש לקיש אמר אפילו חזן הכנסת (ח) אינו נוטל שררה לעצמו ואתה היית נוטל שררה לעצמך מחר בתך יוצאה ומתענה · הה"ד ותצא דינה בת לאה:

פרשה פ

א ותצא דינה בת לאה · (יחזקאל טז) ג הנה כל המושל עליך ימשול לאמר כאמה בתה · יוסי מעונאה תרגם בכנישתהון דמעונא · (הושע ה) שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו · אמר עתיד הקב"ה ליטול את הכהנים ולהעמידן בדין ולאמר להם למה לא יגעתם בתורה לא הייתם נהנים מארבע ועשרים מתנות כהונה ואינון אמרין ליה לא יהבין לן כלום · והקשיבו בית ישראל למה לא הייתם נותנים לכהנים ארבע ועשרים מתנות כהונה שכתבתי לכם בתורה · ואינון אמרין ליה על אילין דבי נשיאה דהוו נסבין כולא · בית המלך האזינו · (א) כי לכם המשפט שלכם היה וזה יהיה משפט הכהנים לפיכך לכם ועליכם מדת הדין נהפכת · (א) שמע ר' וכעס · בפתי רמשא סליק ר"ל שאיל שלמיה דרבי ופייסי עלוהי דיוסי מעונאה · אמר לו רבי · צריכין אנו להחזיק טובה לאומות העולם ד שהן מכניסין מומסין לבתי טרטייאות ולבתי קרקסאות שלהן ומשחקין בהם כדי שלא יהיו משיחין אלו עם אלו ויבואו לידי קטטה. בטלה · יוסי מעונאה אמר מלה דאורייתא ואקפדת עלוהי · א"ל וידע הוא בדברי תורה כלום א"ל הין · א"ל (ב) ואולפן קביל א"ל אין · ואי שאילנא ליה מגייב · א"ל אין · אם כן יסק להכא · וסליק לגביה · א"ל מהו דכתיב (יחזקאל טז) הנה כל המושל עליך ימשול לאמר כאמה בתה · א"ל ה כבת כן אמה · ו כדור כן נשיא · כמזבח כן כהניו · הכא אמרי לפום גנתא גננא · אמר לו ר"ל עד כדון לא חסלית
מן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קל"ג · ב עיין קדושין דף ע' · ובילקוט תהלים רמז תתע"ע · ג ירושלמי סנהדרין פרק ב' כל הענין · יחזקאל רמז שנ"ז · ד עיין פתיחתא דאיכה רבתי פתיחה י"ז איכה רבתי פרשה ג' · ה כתובות דף ס"ג · ו ערכין דף י"ז ·

חדושי הרש"ש

בני הרב ר' מתתיהו נ"י שא"ל נזה · כי אם מחמת שבלשון ערבי הברת השי"ן הוא כמו כ"ף דגושה · ועי' מדרש איכה בפ' איכה יעיב רשב"ן אמר אית אתרא דצווחין לכייבא עייבא ע"כ : (יד) במאה קשיטה · כתב בני הרב ר' מתתיהו נ"י · וז"ל : עי' במ"כ · ועי' ר"ה (כו א') אר"ע כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטה למאי נ"מ לפרושי מאה קשיטה דאורייתא מאה דנקי ע"כ ולכאורה מש"כ „דאורייתא" הוא אך למותר · ונ"ל כי הנה מלת קשיטה נזכרת ב' פעמים בתנ"ך היינו בפ' וישלח (ובסוף יהושע נכפל הדבר דוישלח) ובסוף איוב · ובאמת מלת קשיטה קרוב יותר לפרש מלשון תכשיט וקישוט · וכמו שאמר להלן במדרש „אלו חליות ודייקנתא" אך מחמת שדוחק לפרש שנתן בעד השדה תכשיטין · לכן כאשר שמע שבאפריקי קורין למעה קשיטה שם לבו לבאר את מלת קשיטה הכתוב בתורה (דאורייתא) כאן אצל יעקב שהוא מעה · שכן המנהג לשלם במטבעות · אבל קשיטה הכתובה אצל איוב אין נכון שם לפרשה מעה · ויותר נכון לפרשה מל' תכשיט אלו חליות ודייקנתא שדרכן להנתן בנזמים ויגיד עליו ריעו שכתב ויתנו לו איש קשיטה אחת ואיש נזם זהב אחד · הנה אונקלוס תרגם חורפן וכ"ה בתרגום איוב וכ"ת השבעים · וכ"כ הראב"ע סוף איוב · וכמ"ש במדרש. כמו שידוע בדה"י שקודם המצאת המטבעות היו משתמשים בשה תמורת מטבע · ומצאנו שמקח השה היה לפי המורגל מעה או דנקא עי' בכורות (יא א') פטרוזא בת דנקא ובזבחים (מ"ת) חטאת בת דנקא עד כאן לשונו :
(א) כי לכם המשפט שלכם היה וזה יהיה משפט הכהנים · עמ"כ ויותר נל"פ שהוא בלשון תמיהה : (ב) ואולפן קביל · לקמן ר"פ פ"א במעשה דר"ל בר סיסי פי' המ"כ אולפן הלכות · ולכן שפיר אמר

חדושי הרד"ל

אימרתא למרעיא (סוגיאי השם הלזו למרעה נשדה היתה רוצה לומר ואמרה) אפיק הדא קשיטא למרעיא וכ"ה בערוך ערך קשיטא וכצ"ל ועי' מ"כ : (ז) חליות ודיקניות · ע' במ"ע ערך הקנטין דגרס והקניטא ע"ש ולפ"ז נראה דצ"ל תליות של הקניתא · כלומר תלוי כתם ונזמים שקבוע בהם אבנים טובות להקניתין : (ח) אינו נוטל גדולה · כלומר שאינו עולה לתורה עד שיקראוהו כדתני בתוספתא דמגילה והובא באו"ח סי' קל"ט ס"ג · וגם י"ל שאינו עובר לפני התיבה עד שימלך בצבור כדאיתא בערכין י"א והראשון עיקר : (א) שמע ר' יהודה נשיאה וכעס · כ"ה בירושלמי וכצ"ל :

מתנות כהונה

אונקיות · מין כלים ועיין בערוך : טלאים כו' · קשיטה נוטריקון קדרים קו"ף אונקיות שי"ן סלעים הטי"ת טלאים : קמיליא כו' · ורבי סימון גם הוא דרש קשיטה נוטריקון קמילייא מצאתי בלשון לטין הוא מין כלי ובפי' רש"י מצאתי פירושו מאה אלפים : טריון · פי' רש"י שם מטבע על שם טרייינוס : חליות · חתיכות קטנות מזהב או אבנים טובות : ודייקניתא · מצאתי פירושו אבנים טובות וכן פי' רש"י : על האונה גרסינן · ופירושו שטר מכירה : יו"ד ה"א · שנאמרו במלת קשיטה : ואני אלוה · אלהי ישראל דרש כאלו אמר אני ישראל גם אנכי נקרא אלוה ועיין מזה בספר עבודת הקודש סוף פרק י"ח מחלק העבודה וברקנ"ט פרשה זו : הה"ד ותצא וגו' · לפיכך סמך לו ותצא דינה וגו' :

פרשה פ בכנישתא דמעון · בבית הכנסת של מעון והוא שם מקום בטבריה הכי איתא בירושלמי פרק כהן גדול ועל שם כך נקרא יוסף מעונא : על אילון כו' · ענו אלו של בית הנשיא הוא התלונה שהם לקחו הכל ובילקוט יחזקאל גרס אילין דבי נשיא נסבו כו' : כי לכם המשפט גרסינן · פי' שלכם היה להזהיר העם על זה ואתם פרצתם הגדר וה"ג בירושלמי לא לכם אמרתי וזה יהיה וגו' : לפיכך לכם כו' · משפט דרש לשון עונש כד"א כן משפטיך אתה חרצת ובירושלמי גרסינן ד"א כי לכם עתיד אני ליישב עליכם בדין ולפסקן ולאבדן מן העולם : נהפכת גרסינן · ר' היה נשיא לפיכך כעס : בפתי כו' · לפנות הערב עלה ר"ל ושאל בשלומו של רבי והיה מפייסו על יוסי מעונאה: מומסין · פירושו מצאתי בערוך שהיא כסוי עשוי בצורת פרצוף אדם מסוה שנקרא בלשון לע"ז מומוס ועיין דוגמתו בפתיחה דאיכה רבה בפתיחה ישיחו בי יושבי שער כו': בתי טרטייאות כו' · מקומות ששוחקין שם מיני שחוק והיתול: מלה דאורייתא כו' · דבר מן התורה ואתה כועס עליו: ואולפן קבל · פי' רש"י ולימודו קבלה בידו שהיה סבור שמעצמו דרש כן : ואי שאילנא כו' · ואם אשאלנו דברי תורה ידע להשיב : יסק · יעלה: וסליק כו' · ועלה רבי יוסי מעונאה אצל רבי: הבא אמרי כו' · כן אמרו המושלים לפי הגנה כן הגנן שעובד אותו וגם דבריו אלו היה דברי קינטור כלפי ר' ועי"כ א"ל ר"ל עד עתה לא סיימתי עדיין לפייסו על האחד ואתה מביא לנו אחרת :

רש"י

אשאיל לי מבניך כלים המכבדים את הבית ואמרה מטאטיך שנאמר וטאטאתיה :
במאה קשיטה · במאה אונקיאות במאה סלעים במאה טלאים · ק' אונקיאות · ס' סלעים · ט' טלאים : קוף קאמילייא · ניגט' מיליא מאה אלפים : ס' סלעים ט' טיראון · טירינא שם מטבע על שם טריינוס : יו"ד ה"א דקשיטה מה את עביד לון אלו חוליות · נזמה ותלייתה · קשר קטן : ודייקינתא ודזמרגדא · טפך אזמירלדא שדרכן להנתן בנזמים : ומי כותב את האונה · השטר : יה כותב · את האונה ומעיד על האונה יה זהו יו"ד ה"א דקשיטה הה"ד ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל יה מעיד עליהן שהן בני אבותיהן אף כאן העיד : נוטל שררה לעצמך · שקרא עצמו אל : למחר בתך יוצאה ומתענה לפיכך סמך ותצא דינה :
פרשה פ כי לכם המשפט · בתמיה כלומר שלכם הוא וזה יהיה משפט הכהנים לפיכך לכם המשפט לקבל הדין : שמע רבי וכעס · משום דהוה הוא נשיא : בפתי רמשא סליק ר"ל שאל בשלמיה דר' למפייס' יתיה עלוהי דיוסי מעונאה : מאסין · כמו שחוק פסיפסין : כדי שלא יהיו בטלין ומסיחין אלו עם אלו ויבאו לידי קטטה : וידע הוא כלום · ויודע הוא כלום בדברי תורה : ואולפן קביל · ולימודו קבלה היא בידו : מגיב · משיב לשון ישמעאל : יסוק הבא · יש לו רשות ליכנס : עד כאן לא חסלית

פירוש מהרז"ו

קשיטה הביא מאמר זה בגירסא יותר ברורה וז"ל בב"ר פר"ס (ואצלנו ע"ט) אשאיל לי מרגליותיך אשאיל לי קשיטיך· אפיק הדא אימרתא למרעיתא אפיק הדא קשיטה למרעיתא' (ופירושו שרצתה לומר השאל לי מרגליותיך ואמרה קשיטיך ורצתה לומר אמרותיך ואמרה קשיטיך הרי שקשיטה פי' מרגליות ופי' שה) ויתנו לו איש קשיטה תרגום מעה וא"ד מרגליתא וא"ד חורפת דעאן ע"כ : אונקיות · ע"ל ר"פ כ"ט · ולפי' הערוך היה כתוב כאן במאה מרגליות במאה טלאים במאה סלעים הם מעות ופי' שיש לפרש כך או כך : א"ר סימון · על שאין פירוש התיבה ידוע על כן דורשה נוטריקון והמ"ע הביא מאמר זה בערך קמיליא ופי' בל"י ורומי כלים חמודים ותכשיטי זהב וכסף : טריון · הביאו בערך טריון בל"י ורומי גוון תכלת ור"י בשם ר"ל בא לפרש שהם חליות ודייקנותא שדרכן להנתן בנזמים וזהו קישט שבתיבת קשיטה ושואל על מה מורה יו"ד וה"א שבתיבת קשיטה ונראה לי ברור שאלה זו יו"ד ה' מה עבדת הכא מקומה אחר דברי ר"י דס' בשם ר' לוי שדורש עוד קשיטה קשט יה ששם יה מקשט ומחזק הענין וראיה ע"פ מדה י"ז : ח אמר ריש לקיש · לקמן פרצ"ח סימן ג' עיין שם ועיין לקמן פר"פ סי"ה ר"ל · והוקשה לו דמ"ש ויקרא לו אל אלהי ישראל הרי שיחד הקב"ה שמו על יעקב בחייו ואין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם כמ"ש לקמן פנ"ד סס"ה ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א ויקרא ישראל לו אל אלהי שהש"י הוא אלהי העליונים והתחתונים : אפילו חזן הכנסת · שכל צרכי ביהכ"נ נעשים על ידו חולק הכבוד לאחרים ולא לעצמו עד שיתנו לו אחרים ואיך חלק יעקב לעצמו כבוד גדול כזה וע"כ נענש בדינה · ועי' שמות רבה פרשה ח' סימן י"ב באריכות אלא שהם פשעו בפועל ונענשו בפועל ובגופם · אך כאן נחשב לו באיזה צד לשמן חטא בקריאת שם שאחרים צריכים לקרותו ע"כ נענש בעונש קל בבתו הפנויה בע"כ ודורש סמוכין שמיד אחר פסוק ויקרא לו כתוב ותצא דינה: ועי' לעיל פע"ג ריש ס"ע:
פרשה פ סימן א שמעו זאת · ולא פי' מאי זאת ועוד שאמר כי לכם המשפט ולא פי' למי מכולם · גם הלא כתיב כי המשפט לאלהים הוא ע"כ דורש על לעתיד שתחלת דינו ש"א על ד"ת וזהו שמעו זאת התורה שנקראת זאת : הכהנים · כמ"ש יורו משפטיך וגו' עד שנתגלגל החטא על הנשיאים · וז"ש לפיכך לכם ועליכם מדת הדין נהפכת אך ממ"ש לכם והיל"ל עליכם המשפט ע"כ דורש ע"פ גז"ש שהנשיאים מבית דוד לקחו לעצמם משפט הכהנים : שמע רבי · הוא ר' יהודה נשיאה:

יפה תואר

יו"ד ה"א מה עבדית הכא · זה נ"ל אחר דברי ר"י דסכנין · וע"ז הוא גם התשובה של ר' ברכיה : ואני אלוה בתחתונים · זה ע"ד מי מושל בי צדיק שהקב"ה גוזר גזרה והצדיק מבטלה בתפלתו · והכתוב מדרים ויקרא לו אל פי' לעצמו קרא אל · וכן ויקרא אלהי ישראל שהתפלל לאלהי עולם אשר הוא אלהי ישראל : הה"ד ותצא דינה בת לאה · והעונש היה מדה כנגד מדה משום שהוא התנשא לקחת שררה לעצמו בלי נטילת רשות · לכן הרשה עצמו שכם לענות את בתו כמו אחת מבנות עבדיו · בלי לשאל את פי יעקב לפני זה · א"כ לפי שהמושגח בצדקתו לא יאונה לו כל רע בנכסיו · וכ"ש בבני ביתו ובשביל חטא זה הסיר ה' השגחתו ממנו ונענש · וכמ"ש בסמוך שענשו היה בשביל שאמר וענתה בי צדקתי : הנה כל המושל עליך וגו' · עיקר הדרשה הוא לתרץ למה כתיב בקרא דינה בת לאה הלא ידענו כי היא בת לאה ודריש כי ביציאתה נמשלת ללאה וכמו דמסיים וכ"כ רש"י בחומש · ומ"ש בת יעקב מדרים לעיל סוף פע"ט ולקמן בפרקין : עתיד הקב"ה כו' · עיקר הדרש הזה בכתוב הוא רק דרך אסמכתא להוכיח העם והכהנים על ד"ת ודבי ריש גלותא שהיו מעמיסים על העם · ולכן דריש שמעו זאת על התורה וכדכתיב וזאת התורה · אבל פשטיה דקרא היא תוכחת מגולה על עבודת כוכבים וביטול עולי רגלים וכדמפורש שם בענין הכתוב ודרש בית המלך על דבי נשיאה משום שהיו ממלכות בית דוד : צריכין אנו להחזיק טובה כו' · פי' אם אנו צריכין להחזיק טובה לאלה העוסקים בדברי בטלה · משום שבזה ימנעו את העם מקטטה ועוד מדברים המתועבים הבאים מן הבטלה · מכ"ש שיש לנו להחזיק טובה לאלה שדורשים דברי תורה שלא לפי פשט הכתוב · אף כי בזה ישפילו כבוד דבי נשיאה שלא כדין · כי מחשבתם טובה היא · להביא מדות טובות בלב העם : כבת כן אמה · ולפ"ז כ"ף הדמיון מן כבת נמשך גם על בהם וכאלו כתיב כאמה כבתה · ופירושו אם נחזה בת פרוצה אנו יודעין כי אמה היתה הגורמת ושתיהן שוות · וכן כדור כן נשיא אם נחזה כי הדור פרוץ אנו יודעים שהנשיא אשם בדבר אבל זה ע"כ רק על הרוב נאמר ולקנתר לדבי נשיאה בא דהא אמרינן בפ' יש בעירובין הא איכא צדקיה דהוה מעלי ודריה לא הוה מעלי · ולהפך יהויקים לא הוה מעלי ודריה הוה מעלי : ולפום גנתא גננא · [יתכן לפרש כי הוא משל לפי שכלה כן הוא השופה · אם כהדר או בקלון · כי גינתא היא אמה וגננה היא חופה וכמו דאיתא

ידי משה

יעקב ע"א ע"כ שיתן לו כלי מדם וק"ל : במאה טלאים · פי' מן המעשר שהיה לו שאמר כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ועזה קנה מקום למזבח כדי להקריב עליו המעשר וכו' : למחר בתך יוצאת ומתענה · שמעתי מפי א"א המחבר. שהגיד בשם הגאון מהור"ר ליב אב"ד דק"ק פינטשב טעם למה נענש יעקב כאן לפי דאיתא לפי שעבר בבל תאחר על שאמר כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך דאיתא
בתוספות בריש פסחים שמי שאין לו קרקע פטור מעליית רגל ומי שאינו חייב לעלות ברגל אינו חייב בבל תאחר כדאית' בריש מסכת ר"ה נשים שאין חייבין בראיות וכו' אם כן הואיל וקנה כאן יעקב מקום אז נתחייב בבל תאחר ותצא דינה בת לאה: שלכם היה · וזה יהיה פירוש בלשון בתמיה וכי שלכם היה אותן כ"ד מתנות כהונה שנקרא וזה משפט הכהנים ועי' מתנ"כ אם ייטיב לך פירושו וק"ל:
אסמכתא

מן מפייסיה על הדא ואתה מייתי לן אותרי · עיקרו של דבר הנה כל המושל מהו א"ל לית תורתא עגישא עד דברתה בעיטא · לית אתתא זניא עד דברתה זניא · אמרו ליה א"כ לאה אמנו זונה היתה · אמר להם ותצא לאה לקראתו וגו' · יצאת (ב) מקושטת בזונה לפיכך ותצא דינה בת לאה: **ב** (הושע ו) וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו · [א] כשם שהלסטים הללו יושבין על הדרך והורגים בני אדם ונוטלים ממונם כך עשו שמעון ולוי (ג) לשכם אלא כחבר כהנים אתמהא · [ב] כשם שהכהנים הללו נחברים על הגורן ליטול את חלקם · כך עשו שמעון ולוי לשכם (ג) שנאמר דרך ירצחו שכמה מדרך ירצחו שמעון ולוי לשכם · הכזונה וגו' · אמרו מה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר ומי גרם ותצא דינה בת לאה: **ג** (מלכים ב יד) [ג] החוח אשר בלבנון שלח אל הארז · החוח אשר בלבנון · זה חמור אבי שכם · שלח (ד) אל (ד) הארז · זה יעקב · תנה את בתך לבני לאשה · שכם בני חשקה נפשו בבתכם · (שם) ותעבור חית השדה ותרמוס · ואת חמור ואת שכם הרגו · מי גרם ותצא דינה בת לאה: **ד** ר' יהודה בר סימון פתח (משלי כז) [ד] אל תתהלל ביום מחר · ואת אמרת (בראשית ל) וענתה בי צדקתי ביום מחר · בתך יוצאת ומתענה · הה"ד ותצא דינה וגו' · ר' חנינא (ה) בשם ר' אבא הכהן בר' אליעזר פתח (איוב ו) למס מרעהו חסד · מנעת חסד מן אחוך [ה] היא נסבת לאיוב שאינו לא גר ולא מהול · לא בקשת להשיאה למהול הרי היא נישאת לערל · לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי נישאת דרך איסור ותצא דינה וגו': **ה** ר' תנחומא פתח (קהלת ז) אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי · ר' יהושע בשם ר' לוי פתח (משלי א) ותפרעו כל עצתי · הה"ד (בראשית ב) ויבן ה' אלהים את הצלע · ויבן התבונן מהיכן לבראה וכו' [ו] · (ס) ר"ל מייתי לה מהכא (ו) ויבן שם מזבח · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר לאחד שהיה בידו ליטרא א' של בשר וכיון שגלה אותה ירד העוף וחטפה ממנו כך ותצא דינה בת לאה מיד וירא אותה שכם בן חמור · ר' שמואל בר נחמן אמר שגלה בה דרועה · [ז] וישכב אותה ויענה וישכב אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה: **ו** ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו והחריש יעקב · (ז) הה"ד (משלי יא) ואיש תבונות יחריש · ובני יעקב באו מן השדה כשמעם · [ח] איסי בן יהודה אמר ארבע מקראות אין להם הכרע ואלו הן · שאת · ארור · וקם · משוקדים · ר' תנחומא מוסיף הדא ובני יעקב באו מן השדה כשמעם או כשמעם ויתעצבו האנשים · וכן לא יעשה · אפילו באומות העולם שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו וגדרו עצמן מן העריות: **ז** וידבר חמור אתם לאמר · [ט] ר"ל אמר בג' לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל · בדביקה · בחשיקה · ובחפיצה · בדביקה (דברים ד) ואתם הדבקים · בחשיקה (שם ז) לא מרובכם מכל העמים חשק ה' ·

מסורת המדרש א ילקוט הושע רמז תקכ"ג · ב מכות דף כ"ד · ג תנחומא כאן סימן ז' · ילקוט כאן רמז קל"ד · ילקוט מלכים ב רמז כל"ג · ד לעיל פרשה ע"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ה בבא בתרא דף ט"ו · ירושלמי סוטה פרק ה' · לעיל פרשה נ"ז וע"ו · ילקוט סדר וירא רמז ק"ב · ילקוט איוב רמז תתנ"ב · ו בראשית רבה פרשה י"ח וש"נ · ז יומא דף ע"ז · קה"ר פרשה י' פסוק ח' · ח יומא דף כ"ב ירושלמי עבודת כוכבים פרק ב' · הלכה ז' · מכילתא בשלח מסכת דעמלק פרשה א' · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ב' · תנחומא בשלח סימן כ"ו · ילקוט בראשית רמז ל"ז · ט מדרש תהלים מזמור כ"ב ·

חדושי הרד"ל

(ב) מקושטת · י"ל שהיתה כוונתה לטובה כמ"ש בתענית כ"ג באשתו של אבא חלקיה: (ג) לשכם כחבר כהנים אתמהא אלא כשם שהכהנים כו' כצ"ל · ופירושו וכי חבר כהנים רוצחים הם: (ד) הארז זה יעקב · כר"א צדיק כו' כארז בלבנון ישגה (ובת"י ס"פ ויחי שספדו על יעקב ארז בלבנון ע"ש): (ה) בשם אבא כהן ברדלא פתח למס מרעהו כצ"ל · כדלעיל ס"פ ע"ו וע"ש הגי' לנכון: (ו) ויבן שם מזבח · אפשר צ"ל ויבן נא מזבח ור"ל דדרשינן ליה לעיל פל"ד נתבונן ומייתי ליה לדרשא דויבן דהכא [וכן גרס היפ"ת בלשנא קמא בדבריו] (אך א"כ הי"ל להביאו במקומו לעיל פי"ח): (ז) הה"ד ואיש תבונות יחריש · ורישיה

חדושי הרש"ש

כאן קביל מפני שהמה מקובלים איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה · ועי' לקמן בויק"ר רפ"ג דמשמע שהוא תלמוד: (ג) שנאמר דרך ירצחו שכמה מדרך ירצחו ע"כ · ז"ל בני הר"מ נ"י · נראה לי שדרשו המ"ם דכהנים שימשה ג"כ על תיבת דרך · ע' לקמן ריש דברים רבה דדריש ג"כ למ"ד דלעיניך מוסב למעלה ולמטה ע"ש כמ"כ שכתב וז"ל כעין שפי' הרא"בע כפ' והנשארים הרה נסו שהוא כמו ההרה נסו עכ"ל (ואנכי לא מצאתי זה לרא"בע כפי' הרא"בע) ועי' בכמ"ר פ"א · ועי' ירושלמי תענית (פ"ב ה"א) ע"פ טובה כחדק ישר ממסוכה שנראה שמפרש שהמ"ם הראשון של ממסוכה מוסב על תיבת ישר · והכ"ף של כחדק מוסף ג"כ את מסוכה עמו · ושיעורו ישרם כמסוכה (ועי' כמ"כ דף ק"ל) (ועי' רש"י (מ"א כ"א ל"ג)

פ"פ ויתלטו הממנו · שכתב וסה' של [הממנו] נוטה במסורת לשתי התיבות כאלו כתיב ויתלטוה הממנו ע"כ ועי' בירושלמי כתובות (פ"ד ה"ח) שדרשו ככד את ה' מהופך כמראשית כל תבואתך היינו הכ' של מסוכך למעלה ולמטה · ועי' בהוריות (ד' א') קרי ביה ונעלם מדבר ופירש"י מ' דונעלם שדיה אדבר · דמ' נדרשת לפניו ולאחריו וקרי ביה ונעלם מדבר · וע"ש בתוס' בשם ירושלמי ועי' שמשתדל ס"פ תולדות ובא"י (ירמיה ב' כה): (ד) אל הארז זה יעקב · על שם הכתוב צדיק כו' כארז בלבנון ישגה ועי' לעיל ר"פ מ"א: (ס) ר"ל מייתי לה מהכא ויבן שם מזבח · לפי' המ"כ בשם רש"י צ"ל ויצב שם מזבח: א"ר

ר ש" י

חסלית מפייסא מן הדא ואת מייתי לן חורי · עדיין לא גמרתי לפייסו מאחר שכעס עליה ואתה מביא אחרת: לית תורתא נגישא עד דברתה מבעטה · אין יולאין בפרה אם היא נגחנית עד שבנה בועט בירושלמי כי יגח שור יגים: א"ב לאה אמנו זונה היתה · שהרי בתה זנתה: מדרך רצחו שמעון ולוי לשכם · כלומר מן הדין עשו ולא בשביל ממון למה כי זמה עשו כבני אדם של הפקר ולא נתנקם: חית השדה אשר בלבנון · זה שמעון ולוי: דנסיבת לאנם · לא גיור' מנעת חסד מן עשו אחיך שלא נשא לו בתך ומוטב שתהא נשואה לאנס ולא תהא מזנה לא תנאף בירושלמי לא תהוון ביזורין ומי גרם לה למס מרעהו חסד בשביל עשו: אל תתהלל ביום מחר · בשביל אותו דבור וענתה בי צדקתי וגו': מייתי לה מן הכא ויבן שם מזבח וגו' ויקרא לו אל על שקרא עצמו אל: וישכב אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה: הנך שוכב עם אבותיך וקם ועמוד לתחיית המתים או וקם העם הזה וזנה: באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים: וכן לא יעשה אפילו באומות העולם שמשעה שלקה העולם וכו': בג' לשונות של

בפסוק ישקני וכן הביא הילקוט בפרשת בראשית וכן ראוי להגיה פה: שאת · אם תטיב שאת והוא לשון סליחה או שאת אי לא תטיב והוא לשון נשיאת עון: ארור אפס כי עז או עקרו שור ארור כלומר שור של שכם שהוא מארור כנען כן פי' רש"י בפ' הוציאו לו ועיין שם בתוספות: וקם · הנך שוכב עם אבותיך וקם לתחיית המתים או וקם העם הזה וזנה: משוקדים · ובמנורה ארבעים גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה: הכי גרסינן כשמעם ויתעצבו האנשים וכן לא יעשה אפי'; ה"ג

מתנות כהונה

ואתה מייתי גרסינן · וכן הוא בילקוט יחזקאל: לית תורתא עגישא גרסינן בערוך פירשו נוגחת ורש"י גרס נגישה ופי' גם בו נגחנית כלומר אין אנו יודעין בפרה שהיא נגחנית עד שרואין בתה נוגחת: לית איתתא כו' · אין האשה מזנה שאין בתה תהא גם היא זונה: ה"ג ותצא לאה לקראתו: ה"ג בילקוט סדר זה ובהושע כשם שהלסטים כו' · עד לשכם חבר כהנים כשם כו' · עד בשכם דרך ירצחו וגירסת הספר יש ליישבו ודוק: מדרך ירצחו כו' · פי' רש"י מן הדין רצחו לשכם כי זמה עשו כמה דאת אמר הכזונה יעשה וגו': היא נסבת גרסינן ועיין לעיל סוף פרשה ע"ו ופרשה נ"ז: התבונן · ויבן דרש לשון תבונה מדלא כתיב ויבנה וכן בכל מקום דכתיב ויבן דרש הכי ועיין לעיל פרשה י"ח: מייתה לה מן הבא · פי' רש"י על אותו עון שקרא עצמו אלוה אירע לו זה וכדאיתא לעיל סוף פרשה ע"ט בשם ר"ל: שגלה בה דרועא · י"ל נתגלה בה זרוע שלה וזהו וירא ובילקוט לא גרס ליה: ארבע כתובים כו' · במסכת יומא בפ' הוציאו לו ובירושלמי בפרק אין מעמידין גרס חמשה פסוקים והוסיף מחר לא והלחם בעמלק מחר או מחר אנכי נצב והיום אין אתה צריך לתפלתי ותלחם היום מיד וכן הביא בעקידה בפרשה זו בשם מדרש חזית והוא

פירוש מהרז"ו

נכד רבינו הקדוש שהיה בימי ר' יוחנן ור"ל וכמש"ל פע"ח סי"ב: מקושטת · אף שהיה כוונתה לשמים וגם הוכרחה לעשות כן וכמש"ל פע"ב סימן ה' · עכ"ז נראה שאינו מדרך המוסר · ועיין לעיל ס"פ ע"ט וש"כ · שע"י חוט המשולש שאמר וענתה בי וגו' לעיל פע"ג רס"ט · ועל שקרא עצמו כו' כמ"ש בס"פ הקודמת · ועל יציאת לאה נתחם עונש זה: עגישא · בילקוט הגירסא נגחא: **ב** וכחכי איש גדודים · ס"ד דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו · ולמה דוקא כהנים ומה טעם כי זמה עשו על ירצחו · ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז על עיר שכם שרצחו אותה על הזמה שעשו · וז"ש הכתוב כחכי איש גדודים כמו גדודים שמחכים לאיש לרצחו כן עשו שמעון ולוי לשכם יען כי זמה עשו באחותם · ובדין עשו שמעון ולוי כמו חבר כהנים שנוטלים בדין התורה · וכמבואר בספ' היסר שהסכימו אנשי חמור ושכם להתאסף להרוג את בני יעקב · ועי' בתנחומא: **ג** זה חמור · כמ"ש בברייתא דל"ב מדות מדה כ"ו כיוצא בו החוח אשר בלבנון וכי מה נשואין יש בחוח כו' אלא כנגד שכם ויעקב אבינו ע"ש בבאורי: זה יעקב · שנמשל בארז שנאמר כארז בלבנון ישגה תנחומא סימן ז' · ומ"ש ותעבור חית השדה כו' זה שמעון ולוי וכמ"ש בתנחומא אלו בני יעקב שנמשלו כחיות גור אריה יהודה דן גור אריה · וכוונת התנחומא למ"ש שם בסדר ויחי סימן ע"ז שכלל כל השבטים בברכת החיות וכמש"ל פצ"ט ס"ד · (וכ"כ היפ"ת): **ד** אל תתהלל ביום מחר · לעיל פע"ג ס"ט וש"כ ומבואר ועי' רש"י במדרש גירסא אחרת: **ה** ותפרעו כל עצתי · לעיל פר' י"ח ס"ב וש"כ · ומ"ש ויבן התבונן ע"ש גם סימן א' ותבין כאן: ויבן שם מזבח · גיר' זו צ"ע (עי' רד"ל) ויותר נראה שצ"ל ויצב שם מזבח · וכמש"ל ס"פ ע"ט ר' הונא בשם ריש לקיש שהלך נכשל בדינה וכן הביא כאן (וכ"כ היפ"ת) ועי' מ"כ בשם רש"י (ומהר"י בהאק ל"י אמר שאולי צ"ל ויבן מזבח לפניו (שמות ל"ב ה) שדרשו עליו בשמ"ר פמ"א ויק"ר פ"י במ"ר פט"ו הבין ממי שזבוח לפניו וכ"ה בסנהדרין דף ז' א' ראה חור כו' ופי' רש"י ויבן מזבח הבין כו' ע"ש ע"כ): **ו** ואיש תבונות · ויעקב נקרא איש תם: ד' מקראות · מכילתא סוף בשלח ע"פ מחר אנכי נצב · ועי' מ"כ: וכן לא יעשה אפי' כו' · שהרי כבר אמר כי נבלה עשה בישראל וגו' א"כ וכן לא יעשה מיותר לדרוש · ועי' לעיל פר' ע' ס"ס י"ב שאנשי מזרח גדורים היו · אך כנען ומצרים מפורש בפ' אחרי מות שלא היו גדורים: **ז** בג' לשונות · דרך

יפה תואר

דאיתא בתוי' על הפסוק דודי ירד לגנו לגינונו]: וכחכי איש גדודים וגו' · עיקר הדרש בא הנה לתרץ · למה הסתיר ה' פניו מבית יעקב ולא שמרם כי לא תעשה התועבה הזאת בדינה · ומשני כי הם נגד אשמים בדבר · למה לא שמרו אותה אחרי שהיא היתה יצאנית · ולכן עזבם ה' אל המקרה · וזה שמביא את הכתוב הזה דכתיב לפני זה והמה כאדם עברו ברית · כי חטאת אבותם שמורה גם בקרבם · וגם כרלת וש"ד הם דומים לשמעון ולוי שהרגו את שכם · אף כי בני שכם היו מחויבים מיתה מ"מ דינה ביציאתה היתה הגורמת ונחשבת כרציחה · וז"ש הכתוב וכחכי איש גדודים · כאשר יתחבר האיש לגדודי לסטים · אף שהם כחבר כהנים הנוטלים חלקם בדין ככה הם אומרים כי בדין יבוזו וישללו · אבל דרך ירצחו שכמה · כי דרך רציחתם הוא כמו בשכם בשמעון ולוי שאמרו כי זמה עשו · ולכן הרגו ובזו את העיר · מ"מ בבית ישראל ראיתי שערוריה כי דינה היתה הגורמת להביא עליהם האשם: אדם אחד מאלף מצאתי · גם הוא דורש למה כתיב בקרא בת לאה ומביא את הכתוב ואשה בכל אלה לא מצאתי לאמר כאמה כבתה · וכן את הכתוב ויבן את הצלע דאמרינן לעיל כפי"ח דאפילו בכשרות שבנשים נמצאת גנות · ולכן לא יקשה לנו לאמר גם על לאה שהיתה יצאנית: הה"ד ואיש תבונות יחריש · כלומר מה שהחרים יעקב לא בשביל היראה או מבלי חשים · אלא מחכמה עשה כזאת שלא ירגישו בלערו ויתנכלו עליו · והמתין עד שיבואו בניו להמתיק סוד עמהם: אין להם הכרע · ע' בתוס' יומא בפ' הוציאו לו וע"ע ברות רבה על פסוק ויהלוף נעלו דנמנו שם כתובים שונים אשר אין להם הכרע בפירושם · אבל שמה שמחלוקת בפירוש הכתובים ופה הוא הספק בטעם הקריאה אם למעלה או למטה · והנה הכתוב שאת אם הוא נמשך למטה יתפרש כן · כי ה' שאל לקין למה חרה לך וגו' הלא אם תטיב · פי' האם הטבת דרכיך כי יחרה לך למה לא שעיתי למנחתך ועתה שאת עליך לשאת העון לעולם ואם לא תטיב ודע כי לפתח חטאת רובץ ועליך לשאת את עון חטאתך · ועל תיבת ארור מוכרחים אנו לומר כי רז"ל חולקים בזה על המסורה שהוא מפסוקי דפסקי משה · אבל יותר טוב לאמר כי הספק הוא פן הוא מסדור שנחלק שלא במקומו כדאיתא בל"ב נתיבות הדרש וע' ברמב"ן על פסוק ותמנע היתה פילגש ולפ"ז אם נמשך למעלה הוא תאר על כנען · ואח"ז מתחיל אפם כי עז וגו' לכן אחלקם ביעקב וגו' · וי"ל עוד דמפרש אחלקם ביעקב על האף והעברה כי קנאת מהם טובים הם · כמו בת"ת ולמוכיחים ינעם: בג' לשונות של חבה כו' · יש שאומרים דק"ל בכתובים דנראה כי הקב"ה פותח והולך בחבת ישראל כי מעיקרא אמר בדביקה אשר זו היא היותר נעלה · ואח"ז אומר בחשיקה הגרועה מדביקה ואח"ז אומר בחפיצה הפחותה עוד מחשיקה · לכן מביא המעשה מדינה דכן היה כי מעיקרא דבק בה והדר חשק ובאחרונה חפץ תזינן כי כן הוא דרך האהבה לנאהב · כי בוודאי בשכם לא נחלשה האהבה · אבל נתחזקה יותר · ויותר נראה דק"ל איך יפול שלש לשונות של תאות אלה על הקב"ה לישראל · כי דביקה הוא בכ"מ ענם בענם ואיך ידבק האיש בה' אשר הוא אש אוכלה וכמו דמקשה בגמ' · ולזה מתרץ מהמקרא דכתיב בדינה ותדבק נפשו וגו' שלא היתה שם רק דביקות הרצון ותאות נפשו · כן יתפרש ואתם הדבקים בה' וגו' · כי הוא יהיה רצונכו ותאות נפשנו וכן יקשה על הלשון חשק · הלא לפי הוראתו הוא רק על הכוסף דבר להשיגו · וכאשר ישיגנו יסור החשק · ועל כן אמר התכם כי החושק עוד אשר לא יבואהו · ולכן מביא משכם דלתיב חשקה נפשו · בבתכם אף שכבר השיגה · תזינן כי יבא הפעל חשק רק להפלגה ולמליצה ולאמר כי הוא עדנה בחשקו הראשון בעת אשר לא השיגה · ולא נחלש החשק בקרבו גם אח"ז · וע"ד זה נופל גם הפעל חשק בהקב"ה להפלגה ומליצה כי חשק ה' בנו גם היום כמו לפני זה בטרם שהיינו קרובים אליו וכן יקשה על הפעל חפץ ורצון הנופל על דבר מתמיד שיחפוץ עתה בזה מה שלא היה מקודם · ולא יפול שם חפץ על דבר שהוא תמידי באופן אחד ויתחייב מזה שבעל הרצון והחפץ משתנה

ידי משה

אתמהא · מלה זו צריך לפיוס קודם אלא כחבר הכהנים ופירש וכי תעלה על דעתך שכשם שהלסטים וכו' כך עשו שמעון ולוי אתמהא אלא כחבר הכהנים פירוש כשם שהכהנים נחברים אל הגורן ליטול חלקם בדין

ובחפיצה (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים וגו' · ואנו למדים אותה מפרשה של רשע הזה · בדביקה · ותדבק נפשו · בחשיקה : שכם בני חשקה נפשו בבתכם · בחפיצה · כי חפץ בבת יעקב · ר' אבא בר אלישע מוסיף אף תרתין באהבה ודיבור · באהבה (שם א) אהבתי אתכם · בדיבור (ישעיה מ) דברו על לב ירושלים · ואנו למדים מפרשתו של רשע הזה · באהבה ויאהב את הנערה · בדיבור וידבר על לב הנערה · וכי יש לך אדם שמדבר על הלב א אלא דברים שמיישבים את הלב אמר לה אביך בשביל שדה אחד ראה כמה בזבז וכמה ממון הבריע אני שיש לי ליתן לך כמה נטעים וכמה שדה בית זרע על אחת כמה וכמה · והתחתנו אותנו · א"ר אלעזר לעולם אין ישראל נותן אצבעו בתוך פיו של עובד כוכבי' תחלה אלא אם כן נתן עובד כוכבים אצבעו תחלה בתוך פיו של ישראל · והתחתנו אותנו לא תתחתן בם הם אמרו והתחתנו אותנו אמרו (ח) הם תבעו תחלה · הרבו עלי מאד מוהר ומתן · מוהר · פרנון · מתן פראפורון : ח ויענו בני יעקב את שכם וגו' · מה את סבור רמיות דברים יש כאן ורוח הקודש אומרת אשר טמא את דינה אחותם וגו' · ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה · ר' נחמיה אמר היכן מצינו שנקראת ערלה חרפה מן הכא שנא' כי חרפה היא · מקניהם וקנינם · סברון למחפת ואתהפתון · וישמעו אל חמור ואל שכם בנו וגו' · הוה חד מנהון נכנס לעיר טעין מובליתיה וא"ל תא גזור והוא אמר (ט) ב שכם נסיב ומגבאי קטע : ט ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים · תמן תנינן ג מרחיצין את הקטן דבי רבי מאיר ד מרחיצין את המילה · (ו) א"ר יוסי את תני מרחיצין את הקטן · א"ר זעירא (ז) בכל שעה הוה רבי יוסי אמר לו תני מתניתך דתנן ה אין מונעים לא שמן ולא חמין מעל גבי המכה בשבת (ח) ולא עוד אלא שמזלפין חמין על גבי המכה בשבת · ואם תאמר מרחיצין את המילה מאי שנא היא מכת קטן ממכת גדול אלא ללמדך מרחיצין את הקטן כל גופו מה שאין כן בגדול אלא ע"ג המכה בלבד · רבי אלעזר בן עזריה אומר מרחיצין את הקטן ביום השלישי של מילה שחל להיות בשבת · א"ר יעקב בר אחא בכל שעה הוה רבי יוחנן ורבי יונתן מפקידין חיתא ואמרי להון כל שקועין שאתון עבדון בחולא הון עבדין בשבתא ביום השלישי שחל להיות בשבת · שמואל אמר מפני הסכנה א"ל ר' יוסי אם מפני הסכנה נעשה לו חמין בשבת · דתנן ו מחמם אדם אלונתית ונותנה ע"ג מכתו בשבת : ולא יטול עריבה מלאה חמין ויתנה על כריסו בשבת אבל חמין לרפואתו מותר · א"ר יהושע בן לוי לית כאן אסור אלא מותר : י ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי · ז ממשמע שנאמר (בראשית מט) שמעון ולוי ידענו שבני יעקב הם · אלא בני יעקב שלא נטלו עצה מיעקב · (ט) שמעון ולוי שלא נטלו עצה זה מזה · אחי דינה · וכי אחות

מסורת המדרש א קס"ר פ"י · ב מכות י"א · ג שבת קל"ד · ירושלמי שבת פרק י"ח · פדר"א פרק כ"ט · ילקוט כאן רמז קל"ס · ד שבת פ"ו · ה שבת דף קל"ד · ו שבת דף מ' · ז ילקוט כאן רמז קל"ס ·

חדושי הרש"ש

(ו) א"ר יוסי את תני כו' · בס"א תא תני · ובילקוט הגי' ע"כ את תני וכן בירושלמי ע"כ את אומר : (ז) בכל שעה היה ר"י א"ל כו' · פי' בכל עת היה רגיל ר' יוסי לומר לפני דב"ר דתני את המילה תני מתניתך ר"ל הא דאין מונעין כו' ומשם תראה דע"כ את הקטן תנן וכדמפרש ואזיל · ודע דהא דאין מונעין כו' לאו מתניתין היא (כדמשמע לכאורה מלשון דתנן דקאמר הכא) אלא מימרא דרב היא בשבת (קל"ד ב') ושמואל פליג עליה שם ותניא כוותיה ע"ש ובירושלמי שם הגי' תני שמואל אין מונעין : (ח) ולא עוד אלא שמזלפין כו' · עי' בבבלי שם דמוכח נהדיא דזילוף קיל מרחיצה וא"כ לא א"ש ליתנא דולא עוד דמשמע דזה הוי רבותא טפי וצ"ל דהאי ולא עוד כו' היא ברייתא אחרת אשר שנו שם קודם איזה דין אחר והביא כאן לראיה משתי ברייתות וכ"נ מהירושלמי שם · וס"ל להמדרש דמתניתין דמרחיצין כו' כיצד תני כאוקימתא דר"י וכדס ב"א בבבלי שם ואין מותר אלא לזלף ולכן שפיר מביא ראיה מן ולא עוד כו' · וא"ל דאפילו לאוקימתא דרבא שם שפיר מביא ראיה מהא דולא עוד כו' דס"ל דלא גרע מכת מילה אפילו ביום הג' ממכת גדול ודו"ק : (ט) שמעון ולוי שלא נטלו עצה זה מזה · ואף שנצרכים לגופיה · י"ל שכוונו ע"ד דאיתא בב"מ (פ"ו ב') מדטוב לדרשה רך נמי לדרשה וכ"כ הרא"ם (ולפי מש"כ בת"א שם אין ראיה משם) וכה"ג כתבו התוס' בבכורות סוף דף ה' דכעין בכור שני ושלישי ים לדרוש מן הא' · (ובזה ישבתי קושיית התוס' בסוכה נ"ד ב' ד"ה ענף) וכן בנזיר (ה' ב') אמרינן ובר פדא כו' מדהשוא למניינא כולהו נמי למניינא · אך ר"מ שם חולק עליו בזה וכן בכריתות (ה' א') פריך הגמרא ואימא קלי דמייתר מיחייב כו' ע"ש · ונ"ל דזה תלוי בפלוגתא אי דורשין תחילות עי' סנהדרין (ג' ב) ובתוס' שם :

חדושי הרד"ל

וריטיס בו לרעסו תסר לב ידרש זה שכם שבו בלבו לבני יעקב ותשכם כהספקר : (ח) הם תבע תחלה · אפשר מפני שכתוב (שופטים ג') ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם · לכן קאמר שהם תבעו תחלה בימי שכם : (ט) שכם נסב ומגבאי גזר · כצ"ל וכ"ה במכות י"א וכ"ה בערוך ערך

מתנות כהונה

ה"ג כל הגוים וגו' ושיפיה דקרא כי תהיו ארץ חפץ וכן הוא בהדיא בשוחר טוב מזמור כ"ב : עאב"ו כו' · שתרצה לי : הם אמרו גרסינן : פרנון · פירש"י והרמב"ן מוהר : ה"ג ברמב"ן פרא פורנן · ופי' בו נכסי מלוג בלשון ירושלמי : רמיות דברים כו' · כלומר אם נפסק לומר שבני יעקב עשו שלא כדין וברמיה כדכתיב במרמה לפי' רוח הקודש כו' · ובמרמה פירושו כתרגומו בחוכמתא וכד"א כל ערום יעשה בדעת ואם אין חכמה אין דעת ודייק מדכתיב ויענו אשר טמא ואם דברי בני יעקב הוא היאך ענו אשר טמא וכי שאל אותם אם טמא אחותם אם לא שענו אותו אשר טמא וגו' : סברון למחפת כו' · כלומר חשבו לתת אותם בבית יד שלהם כלומר לשלוט בהם כרצונם והם נתנו בבית ידם של בני יעקב הם אמרו מקניהם וקנינם הלא לנו הוא ובני יעקב באו על העיר בטח וגו' ועיין דוגמתו לעיל פרשה ע"ה ורש"י גרס למקפא ואתקפתו והוא לשון גזלה וגנות : חד מנהון · אחד מבני העיר היה בא לעיר מן השדה ושמו מגבאי והיה טוען עליו משאו והיו בני העיר אומרין לו בא והמול עצמך וספרו לו מעשה שכם ואמר הוא שכם נשא אשה ומגבאי יקטע ויכרות ערלתו : מרחיצין את הקטן · משמע כל גופו : ה"ג בירושלמי בפ' ר"א דמילה ובפי' רש"י דבי רבי תני מרחיצין את המילה פי' המילה לבדה ולא כל הגוף : בכל שעה · אף בשבת : תני מתניתך · כלומר יפה שנית שבודאי מרחיצין אותו אף בשבת : ה"ג וא"ת מרחיצין את המילה ומ"ש כו' · וכך מצאתי בהדיא בירושלמי ובפי' רש"י : מ"ש היא מכת קטן · ולמה לי לתנא למיתני מרחיצין את מכת מילתו : שקועין · פי' רש"י וז"ל כל תיקונין ועיקר תיבה זו תמצא אותה על עיקרה בתלמוד ירושלמי במס' שבת עכ"ל ומצאתי בירושלמי שגרס כל שלוקים כלומר כל מיני רפואות שאתם שולקים ומתקנין : חייתא · המילדות שעוסקין בתיקון הולד ורפואתו : ה"ג בירושלמי שאתון עבדין בחולא כו' · פי' שאתם עושין בחול עשו גם כן ביום השלישי שחל להיות בשבת : מפני הסכנה · בירושלמי יליף ליה מדכתיב ביום השלישי בהיותם כואבים כואב אינו אומר אלא כואבים בשעה שכל אבריהם כאובים עליהם עכ"ל הירושלמי : נעשה לי חמין · בניחותא וכדמסיק ואזיל : אלונתית · בגד שמספקין בו אחר הרחיצה : וכי אחות שניהם בלבד היתה שנתנו אלו נפשם גרסינן : אחות שניהם ·

רש"י

של חיבה : אין ישראל תובע מן הגוי תחלה אלא אם כן הגוי תובעו תחלה : מוהר פראונין · כתובה : מתן פור פראונין · תוספת כתובה : מה סבר רמיות דברים יש כאן · כלומר שאם נפסק לומר שלא כדין עשו לפיכך רוח הקדש צווחת אשר טמא את דינה אחותם לומר כדין עשו : סברין למקפה ואתקפתון · סברין הוו לגזול את שלהם ונגזלו הן לעצמן : עליל טעין מובילתיה · נכנס לעיר וטוען משאו : תא גזור · בא והמול : שכם נסיב ומבגאי קטע · שכם נושא אשה ואני מה אכפת לי : מבגאי · שם אדם : מרחיצין את הקטן · כל גופו · תני רבי מרחיצין את המילה לבדה ולא כל הגוף ואם תאמר מרחיצין את המילה אם כן מאי שנא מכת קטן ממכת גדול שהרי לגדול עושין כן אלא ללמדך מרחיצין את הקטן כל גופו מה שאין כן בגדול אלא על גבי מכה בלבד והיינו דאמר ר' אסי על כרחך תני מרחיצין את הקטן : חייתא מילדות : כל שקועין · כל תיקונין ועיקר תיבה זו תמצא אותה על עיקרה בתלמוד ירושלמי במסכת שבת : ביום הג' של מילה שחל להיות בשבת · משום דמסוכן טפי : אלונטית · חתיכת בגד : עדשה · כלי של נחושת : על גבי כריסו בשבת מפני הסכנה אבל חמין לרפואתו מותר :
נתנה

פירוש מהרז"ו

דרך חז"ל לדרוש כפל ושינוי לשון בתורה ויש להתבונן בזה וגם מדוע לא חשב ר"ל עוד שתים המפורשים · אך הענין שאם היה כתוב קודם המעשה לשונות אלו לא היו לומדים כלום מזה שהם רק לתאות יצרו וחמרו · אך מתחלה כתיב רק וירא אותה ויקח אותה וכמ"ש לעיל בסימן ה' שהיה דומה לעוף החוטף בשר שרואה · אבל גם אח"ז כאשר התבונן בה ובת מי היא · התגלגל בקרבו החפץ להדבק בה מלבד התאוה הגופנית (הפך הנאמר באמנון ותמר) · וז"ש ותדבק נפשו בדינה בת יעקב · ע"ש שהיא בת יעקב · ואמר קח לי את הילדה הזאת לאשה וכן חמור אמר חשקה נפשו בבתכם וכן תנו לו לאשה · וכן כי חפץ בבת יעקב · ודקדקו חז"ל שעל שאמרה תורה ותדבק נפשו בדינה בת יעקב כי הרגיש ביעקב ענין דביקות כמ"ש ואתם הדבקים וכו' · וז"ש ואנו למדים מפרשתו כו' ולא ממנו אלא מלשון התורה · ור"א מוסיף עוד ויאהב וגו' וידבר וגו' ור"ל לא חשיב זה לפי שלא כתוב בת יעקב או בתכם כאן רק הנערה והבן : מוהר · פי' בערוך וכמ"ע פרנון כתובה ופראפרנון מה שיותן לארוסה לפני המוהר · וזהו מתנה בעלמא : ח ודוה"ק כו' · ולפי"ז מתיבת ויענו עד וידברו כלל לפסוקים הבאים ומ"ש אשר טמא וגו' הוא ספור התורה לתרץ על מ"ש במרמה · וכמש"ל פס"ד סי"ד בא אחיך במרמה : מבגאי · פי' בערוך כי עובד אדמה נקרא מבגאי מל' בגא כמ"ש הני בני בגי · ועי' בויק"ר פל"ז רס"ג משמע שהוא שם פרטי וכאן תפסו שם זה למשל [וכן פירש"י ז"ל במכות י"א · יפ"ת] : ט תמן תנינן · ירושלמי שבת פרק י"ט ה"ג הגירסא בשינוי : בכל שעה · פי' שר' זעירא אמר על ר' יוסי שר' יוסי היה אומר לתלמידיו תמיד כשהיו מגיעין למשנה זו תני מתניתך מרחיצין את הקטן מדתנן אין מונעין כו' היינו מכת גדול וה"ה מכת קטן דמ"ש אלא בהכרח שמרחיצין כל גוף הקטן : ראב"ע · הכי איתא בירוש' שם ר' אבא בשם ר"א הלכה כראב"ע · רבנן בשם ר' אבהו טעמא דראב"ע ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים כואב אין כ"כ אלא כואבים מלמד שכל אבריהם כואבים עליהם · ובשביל מאמר זה הובא כל הענין כאן והעיקר חסר : כל שיקועין · בירושלמי הגירסא כל שקויין דאתון עבדין בחולא עבדין בשבתא אפילו ביום ג' שחל להיות בשבת · ופירש היפ"ת שקויין רפואות מלשון ושקוי לעצמותיך ונדחק אל ר"ד רפאות תהי לשרך : לא יטול עריבה · עי' שבת דף מ' : י שלא נטלו עצה · וכמ"ש בסודם אל תבא נפשי ות"א ברזיהון לא הות נפשי : שמעון ולוי שלא כו' · דמלת שני מיותר להורות שהיו שנים בדרך זה ולא בעצה אחת [וכ"כ היפ"ת · אמנם מצינו בכ"מ דכתיב שני ודרשינן

יפה תואר

מלא רצון וחפץ לרצון וחפץ · וזה הוא מן הנמנע בחקו ית' · ולזה מביא את הכתוב כי חפץ בבת יעקב אף שחפצו לא היה מתודם · כי גם בטרם שנמול חפץ בה · כי החפץ הזה הוא שהניעהו למול את בשרו · והמוסיף אהבה ודבור ג"כ קשה לו כי האהבה נופלת רק על דברים שוים ודומים יחד · ואיך תפול אהבה מהקב"ה לישראל · כי מי ישוה לו ומי ידמה לו · וכן הדבור על לב נראה כי זה הוא להתרפס ולפיים כדי להשיג איזה דבר ואיך יצדק על הקב"ה כי אם יצדק אין מה יתן לו · ולכן מביא משכם דכתיב ויאהב את הנערה אף כי לא היו דומים יחד · ורק אהב אותה ובקש גם אהבתה · וכן הוא אהבת ה' לאדם כי יבקש רק לעבדו באהבה · וכן הדבור על לב לא היה להתרפס ולרצותה שישיגה כי כבר היתה ברשותו · ולא היה רק דרך רצוי לשמחה ולהראות לה הטוב המושג לה ממנו וכדבסמוך · וכן הוא דברו על לב ירושלים לשמח אותה ולספר לה את הטוב המיועד לה : ובחפיצה ואשרו אתכם וגו' · טוב יותר לגרוס הכתוב כי לך יקרא חפצי בה וגו' כי חפץ ה' בך (ישעיה ס"ד) · כי מארץ חפץ שכתוב בקרא זה לא מוכח רק שיהיו נחמדים בעיני כל העמים : נותן אצבעו בתוך פיו · זה הלשון נופל על המשכב לאחר שיזיקנו וכמו דאיתא בפ' המדיר הוא נתן אצבעו בין שניה לפיכך יוציא ויתן כתובה · וטעם הדברים כי דרכי התורה כן דרכי שלום עם כל העמים ולא תצוה לבני ישראל להתרחק מאיש רק אם זה האיש הוא הגורם והמסבב · ולכן צותה התורה לא תתחתן משום שהם נתנו אצבעם תחלה כמה שבאו לקחת אשה מהם בחזקה : סברון למחפת כו' · כלומר חשבו לבלוע נכסי יעקב ונבלעו שלהם · ומפרש כי הכתוב מאריך בספור דברי פתוי חמור לאנשי עירו לאמר כי המה לא מלו את עצמם לשמה רק לרשת את יעקב וביתו · וגם במה שהביא שכם נסיב כו' הוא ג"כ לתת טעם כי המה נמולו שלא ברצונם רק לרשת את יעקב עשו כן : תמן תנינן כו' · פי' דלפי פשטא דקרא משמע כי ביום השלישי לבד יגדל הכאב וכן ת"א · וכן איתא במשנה בפרק ר"ע מנין שמרחיצין את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים אבל לפי דברי הגמ' בפ' ר"א דמילה משמע כי כל אותן הג' ימים קשה הכאב · ובשני ימים הראשונים יותר קשים דתניא התם מרחיצין את הקטן בין לפני המילה ובין לאחר המילה ביום ראשון כדרכן וביום השלישי שחל להיות בשבת מזלפין עליו ביד כו' ולפי"ז מה דכתיב ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים פי' בהיותם עדנה כואבים ולאפוקי יום רביעי דיתדל הכאב · או כמ"ש הר"ן שאע"פ שביום ב' הסכנה גדולה · אבל ביום ג' יחלש יותר ולכן בחרו ביום השלישי כי אז נחלשו מאד ולא יכלו לברוח או לקום כנגדם משא"כ ביום ב' לא תש כחם כל כך ולכן מובא כל זה פה במדרש לפרושי קרא ועי"ש בר"ן שהביא חולקים על זה ועי"ש בסוגיא דגמ' כי יש הרבה שינויים ותוספות שם מאשר פה במדרש : דתנן מחמם אדם אלונטית כו' · אין זה משנה בשום מקום אבל הוא ברייתא בפ' כירה : אריב"ל לית כאן אסור כו' · פי' כי גם אסור דרבנן לית כאן אלא מותר לגמרי וא"צ להדר אחר נכרי לעשות זה · וזה אשר ריב"ל בא להוסיף על מה שלפניו : אלא בני

ידי משה

ומשפט כך שפו שמעון ולוי אמרו מה הם נוסבים בנו וכו' ספקר וכו' : וישמעו אל חמור וגו' כל יוצאי שער עירו וגו' הוי חד מנהון טעון מובילתי' וכו' · לכאורה צריך להמדרש ביאור מי היה שם טעון מובילתי' ושבה אמר ונ"ל שהוקשה להם מה שאמר הפסוק ב' פעמים וישמעו אל חמור וגו' כל יוצאי שער עירו משיגא תיתי שלא ישמעו למלך לז"א המדרש דרך משל הוה אחד טוען משא כבודס על כתפו לעיר והיה לו לשער המשא ובא לו עוד לשער גדול שא"ל תא גזור והיה לו לומר שכם נסיב אלא שלא אמר כן והכתוב מעיד ע"ז באמרו וישמעו וגו' כל יוצאי שער עירו לרבות שאין אחד עסק כנגד רצונו כנ"ל

שניהם היתה והלא אחות כל השבטים היתה אלא לפי שנתנו אלו נפשם עליה נקראת על שמם · ודכוותה (שמות טו) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן · וכי אחות אהרן היתה והלא אחות שניהם היתה · אלא לפי שנתן אהרן נפשו עליה לפיכך נקראת על שמו · ודכוותה (במדבר כה) ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם · וכי אחותם היתה והלא בת אומתן היתה · אלא לפי שנתנה נפשה על אומתה נקראת אומתה לשמה · איש חרבו · ר"א אומר בן שלש עשרה שנה היו · שמואל שאל ללוי בר סיסי א"ל מהו דין דכתיב ויבואו על העיר בטח · א"ל בטוחים היו על כחו של זקן ולא היה אבינו יעקב רוצה שיעשו בניו אותו המעשה וכיון שעשו בניו אותו המעשה אמר מה אני מניח את בני ליפול ביד אוה"ע מה עשה נטל חרבו וקשתו ועמד לו על פתחה של שכם ואמר אם יבואו האוה"ע להזדווג להם לבני אני נלחם כנגדן · הוא דהוא א"ל ליוסף (בראשית מח) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך וגו' · והיכן מצינו שנטל אבינו יעקב חרבו וקשתו בשכם · שנאמר (שם) אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי · ואת חמור ואת שכם בנו : **יא** ויקחו את דינה · ר' יודן אמר גוררין בה ויוצאין · א"ר הונא הנבעלת לערל קשה לפרוש · א"ר הונא אמרה ואני אנה אוליך את חרפתי עד שנשבע לה שמעון שהוא נוטלה · הה"ד (שם מו) ושאול בן הכנענית · בן דינה שנבעלה לכנעני · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אמר (י) [ב] שעשה כמעשה כנענים · ר' נחמיה אמר שנבעלה מחוי שהוא בכלל כנענים · ורבנן אמרין נטלה שמעון (יא) וקברה בארץ כנען : **יב** ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי · רבנן אמרי צלולה היתה החבית ועכרתם אותה · מסורת היא בידי הכנענים שהן עתידין ליפול בידי (י) אלא שאמר הקדוש ברוך הוא עד אשר תפרה בששים רבוא · (יא) אמר רבי יהודה בר סימון עכורה היתה החבית וצללנו אותה · ויאמרו הכנענים אמרו מה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר · מי גרם ותצא דינה :

פרשה פא א ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה וגו' · (משלי כ) מוקש אדם ילע קודש ואחר נדרים לבקר · [ג] תבא מארה לאדם שהוא אוכל קדשים בלועו · תני ר' חייא תבוא מארה לאדם (א) שהוא נהנה מן ההקדש · ואין הקדש אלא ישראל שנאמר (ירמיה ב) קודש ישראל לה' וגו' ואחר נדרים לבקר · [ד] א"ר ינאי איחר אדם את נדרו נתבקרה פנקסו : **ב** ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל · (שם ל) אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה · בן עזאי ור' עקיבא · בן עזאי אומר [ה] אם נבלת עצמך בדברי תורה סופך להתנשא בהם · ואם זמות יד לפה (ב) אם נזדממו אחריך דברים יד לפה · (ג) חד ידע תרין לא ידעין · רבי עקיבא אמר מי גרם לך להתנבל בדברי תורה על ידי שנשאת את עצמך בהון · [ו] רבינו הוה עבר על סימוניא ויצאו אנשי סימוניא לקראתו אמרו לו רבי תן לנו אדם אחד שיהא מקרא אותנו ושונה אותנו ודן את דיננו · נתן להם רבי לוי בר סיסי ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה · נתעלמה דברי תורה מפיו [ז] שאלו אותו שלשה שאלות אמרו לו גדמת יבמה היאך חולצת ולא השיבן · רקקה דם מהו · ולא השיבן כלום · אמרו דלמא דלית בר אולפן

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קל"ה · ב סנהדרין דף פ"ב · ג ילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ד נדרים דף כ"ב · ירושלמי נדרים פרק ה' · תנחומא כאן סימן ח' · ה ברכות דף ס"ג · נדה דף כ"ו · אבות דרבי נתן פרק י"ח · ילקוט משלי רמז תתקס"ד · ו ירושלמי יבמות פרק י"ב הלכה ו' · תנחומא סדר נו סימן ס' · ילקוט משלי רמז תתקס"ד · ז יבמות דף ק"ס ·

חדושי הרד"ל

[illegible] פר' ל"ז : (י) אלא שאמר הקדוש ברוך הוא עד אשר תפרה כו' · [illegible] יעקב אפשר ר"ל שבברכת יצחק נאמר לו יפרך וירבך וגו' ויתן לך [illegible] ה' ליעקב פרה ורבה וגו' · ואת הארץ אשר נתתי · ונלמד מקרא [illegible] שתפרה ותרבה לא תוכל לרשת : (יא) אמר ר' יהודה ב"ר סימון [illegible] · בילקוט הגירסא אמרו עכורה כו' פירוש בני יעקב השיבוהו · והוא ביאור כוונת תשובתם הכוונה גו' על דברת יעקב עכרתם ר"ל שיפה עשו [illegible] רפ"ז : (ב) אם נזדממו דברים אחריך · שנאמרו עוד דברים בלבבך שמפני הבושה נשאלם עשית כמו זמם לפה להוציאם · וסוף יהיה שיהיה יד לפה כפי [illegible] תרין לא ידע כנ"ל · פי' דבר א' ידע ותרי לא ידע · ולגי' לא ידעין נראה שצ"ל לספק חד לא ידע תרין ידעין ור"ל נזדממו דברים אחריך בשביל שמת יד לפה [illegible]

חדושי הרש"ש

(י) שעשה כמעשה כנענים · צ"ל שעשתה וכ"ה בילקוט ועי' סנהדרין (פ"ב ב') : (יא) וקברה בארץ כנען · עמ"כ שפי' כי שם מתה כו' · ודבריו תמוהין שהרי דינה היתה בחשבון שבעים נפש [illegible] כפ' ויגש · וראיתי ברמב"ן שכתב ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה כו' ע"ש (וכ"ה [illegible]

רש"י

שנתנה נפשה על אומתה · שמסרה נפשה לזנות כדי שיכשלו בה ישראל ולנקום אומתה : איש חרבו · איש דורש בן י"ג למצות היו : כך אמרה ואני אנה אוליך חרפתי ולא בקשה לצאת עד שנשבע לה שמעון וכו' : וקברה בארץ כנען · לכך קראה הכנענית : צלולה היתה החבית · ועכרתם אותה ערבבתם אותה מסורת היא ביד כנענים שעתידין לפול בידנו וסי' לכם להמתין עד הזמן שאמר לי הקב"ה עד אשר תפרה ועכשיו אני מתי מספר ויש להם רשות לשלוט בנו לפי שעברנו על הצווי : כך השיבוהו עכורה היתה החבית וצללנו אותה · כלומר מתייסרין בדבר הזה שלא יבאו עלינו :

פרשה פא תבא מארה לאדם הנהנה מן ההקדש · כך תבא מארה לרשעים שנהנין מישראל שהם קדש : סוף נתבקרת פנקסו · לאל הנראה אליך בברחך · כלומר שלם נדרך : אם נזדממו אחריך דברים שאינן מהוגנים יד לפה שתיק : חד ידע תרין לא ידעין · שאם אתה מהפך בהם סוף שאתה מגלה לכל : סימוניא · מקום : רקקה דם · היבמה ולא ירקה רוק מהו ולא היה יודע מה להשיב ועל כולם השיבו

מתנות כהונה

של משה ואהרן : על אומתה · שמסרה עצמה לזנות ולהרוגה בשביל להחטיא את ישראל שלא יבואו על אומתה : בן שלשה עשר · שאז נקרא איש חשוב למצות : [illegible] כחו וגבורתו ממש וכדמפרש ואזיל : ועמד לו גרסינן : על אחיך וגו' גרסי' · [illegible] בחרבי ובקשתי : ואת שכם בנו וגו' גרסינן · ודייק מדכתיב כאן לפי חרב [illegible] בחרבי ובילקוט לא גרס ליה : גוררין בה · היו גוררין אותה בעל כרחה [illegible] ויקחו וגו' והל"ל ותצא דינה מבית שכם שמע מיניה שלקחו אותה שלא בטובתה : [illegible] וגו' · ליכנא דקרא נקט גבי תמר אחות אבשלום : נוטלה · נושא אותה לאשה [illegible] הותרו אח ואחות : וקברה בארץ כנען · כי שם מתה וזולתה לא מת אחד מבני יעקב [illegible] ועל שם כך נקרא הכנענית : אשר תפרה כו' · והם היו יודעין זה ולא היו משגיחים על העתיד לבא : ה"ג בפי' רש"י ובילקוט א"ר יהודה בר סימון אמרו עכורה היתה החבית וצללנו אותה שאמר כל האומות ישמעו ויראו ולא יזידון עוד לנהוג בנו מנהג הפקר וכדמפרש ואזיל :

פרשה פא בלועו · בבית בליעתו כן פי' הרד"ק : ואין הקדש כו' · כלומר כשם שיקולל אם מועל בהקדש ממש כך יקולל הנהנה מישראל : איחר · עכב כד"א לא תאחר לשלמו : ה"ג נתבקרה פנקסו תדע לך שכן יעקב אבינו על ידי שאיחר נדרו נתבקרה פנקסו שנאמר ויאמר וגו' ועיין בילקוט משלי : עלה בית אל וגו' גרסי' · ודייק מסיפיה דקרא ועשה שם מזבח וגו' : נזדממו כו' · שאומרים עליך דברי סרה שאינו מלשון עדים שהוזמו אל תבהל להשיב ולהתקוטט עם מוציא הדבה בדברי ריב ומזה שעכשיו אף אם אחד יודע בו לא ידעו ב' ואח"כ יתגלה לכל ולא ישקט במהרה : מי גרם לך להתנבל · שמתביים בד"ת שלא תדע להשיב אמרי אמת על ידי שנשאת והגבהת עצמך וכהאי דמסיק ואזיל : סימוניא · שם מקום : מקרא · לומד אותנו מקרא : ושונה · לומד אותנו משנה ובירושלמי פ' החולץ הגירסא קלא נשתנת : רקקה דם · היבמה שחלצה וירקה לפני היבם : בר אולפן · בן הלכות :

יפה תואר

יעקב שלא נטלו עצה כו' · ע' בזה ברש"י חומש וברא"ם : והלא בת אומתן היתה · אין הגירסא זו נכונה כי גם בת האומה תקרא אחות וכמו שנקרא אחיך שעברי ואחיכם כל בית ישראל · ובמכילתא הגירסא והלא ראש אומות בית אב היה ופי' כיון דהיה מלך אין נקראת בתו אחותם דמשמע שהיא שוה להם ומתרץ אף שהיתה בת מלך מ"מ הפקירה עצמה לזנות ונתנה נפשה על אומתה וכן נקראת אחותם : א"ל בטוחים על כחו של זקן · דאין לפרש שהיו בטוחים מפני שהם היו כותבים · דהא יש להם לפחוד פן יקומו שכניהם להם לעזרה וכמ"ש יעקב · אבל השמה בטחו בזכות אביהם הזקן שיעשה להם נס : צלולה היתה החבית כו' · ע' בזה ברא"ם : עכורה הותה החבית וצללתם אותה (כ"ה הגירסא במדרשים ישנים וגירסתנו וצללנו כ"ה גם בילקוט) ופי' כי החבית הוא משל על המסורה אשר היתה בידם שהן עתידין ליפול בידי · אבל המסורת הזו היתה עכורה בידם והסתפקו באמיתתה ועתה בראותם את אשר עשיתם תתחזק בידם המסורת כי אמת היא ולכן אמר יעקב כי בזה אשר צללתם את המסורת עכרתם אותי וגו' : מה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר · הרא"ם שאריך בזה בדברים לא נכונים · אבל פשט המדרש כן הוא כי המה השיבו ליעקב ההפך מפחדו פן יקומו עלינו להשמידנו · והמה אמרו כי אם נחריש ירע לנו יותר כי ינהגו בנו כבני אדם של הפקר ויבוזו את נשינו ונכסינו בלי פחד · ועתה בראותם את הנקמה אשר עשינו בשכם יפחדו ממנו : מי גרם ותצא דינה · בזה בא המדרש לפרש הכוונה בפסוקו · ולמען שלא יאמרו שלא באונס נבעלה לו אמר מי גרם שיאמרו שהיא זונה ולא נאנסה ממה שהיתה יצאנית כדכתיב ותצא דינה :

מוקש אדם ילע קודש וגו' · שנה הנדר אשר איחר יעקב היה מ"ש וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך · אשר יעקב נתעצל בזה בחשבו כי טוב יהיה לו לעשר בארץ במקום אשר נדר לשים מצבה מהאבן זאת · ועתה כאשר היה קרוב לבית אל צוהו ה' לעשות שם מזבח · אף שהנדר הזה לא חל עליו עדיין כדי שיפרים שם מעשרותיו ויקח מהם עולה וזבחים לאלהים וסובר כי נדר שמעשרות אינני תלוי בנדר המזבח · וכן נראה מתנחומא דאיתא שם · מה כתיב שם וידר יעקב נדר לאמר וגו' השיבו על כל דבר ודבר הלך והעשיר ובא וישב לו · ולא שלם נדרו הביא עליו לעשו וכו' ועי' לקמן סי' ב' : בן עזאי אומר אם נבלת עצמך בד"ת כו' · באבות דר"נ תניא בן עזאי אומר אם מנבל אדם עצמו ואוכל חרובין ותמרים ולובש בגדים צואים ויושב על פתחיהן של ת"ח והיה כל עובר ושב אומר שוטה הוא זה לסוף נעשה סופר ונמצא בו כל התורה ע"כ · וגם פה זה הוא כוונת בן עזאי והרמז בכתוב זה על ד"ת הוא ממה דכתיב שם כי מיץ חלב יוציא חמאה ומדרים בפרק הרואה על חמאה של תורה : מי גרם לך להתנבל כו' · מעובדא דמייתי נראה דפירושו שיתעלמו ממנו הלכה ויהיה לבוז לפני השואלים מפיו תורה אבל בהלכות

פירוש מהרז"ו

שיהיו דומים זה לזה וכמו בשני השעירים ויש להאריך בזה] ועיין לעיל פר"ע ר"ס ע"ו : אחות כל השבטים · מכילתא בשלח פ' ותקח מרים הנביאה ותנחומא שם ס"י : שנתן אהרן נפשו · כ"ה גם במכילתא שם · אך בברייתא דל"ב מדות מדה ד' ובשמ"ר פ"א סימן כ"ב איתא שהתנבאה כשהיתה אחות אהרן [וכ"ה בפ"ק דסוטה והמדרש חולק ע"ז · יפ"ת] : בן י"ג שנה · ע"ל פס"ג ס"י על יעקב ועשו וש"נ · והחשבון שהרי יעקב היה בבית לבן כ' שנה וראובן נולד בשנה ח' להיותו שם · ז' השניים ושם שעבד בצאן הרי לראובן י"ג שנה לבד ז' חדשי הריון שכל השבטים נולדו לז' חדשים · ועוד י"ח חדש שהיו בסוכות לעיל ס"פ ע"ח הרי י"ג וי"א חדשים · ושמעון לאחר ראובן בז' חדשים הרי שמעון בן י"ג וד' חדשים ולוי אחריו י"ג פחות ג"ח : נטל חרב כו' · בס' הישר ובילקוט מבואר בא"ח · שאחר ז' שנים שנסע יעקב משכם לבית אביו · חזר עוד הפעם לשכם ואז נתאספו מלכי כנען ויצא יעקב להזדווג להם וע"ל ס"פ ל"ז ורומז למ"ש כאן : **יא** שהוא נוטלה · ע"ל ס"פ ע"ו דנסבת לאיוב ומדרשים חלוקים הם : ושאול בן הכנענית · לקמן בפר' ויגש ואיך יקח שמעון כנענית ע"כ דרש על דינה אך הרי כתיב בן חמור החוי ולז"א שעשה מעשה כנען כמ"ש בסדר אחרי מות כמעשה ארץ כנען כו' ובילקוט הגירסא שעשתה כמעשה כנען : **יב** צלולה היתה כו' · מ"ש מסורת היא כו' מרומז בס"ד להבאישני וגו' בכנעני ובפרזי · ע"ד שמפורש בשמ"ר פ"ה סימן כ"א ע"פ הבאשתם את ריחנו בעיני מצרים לתת חרב וגו' כך אמרו כו' ריח היה ביד מצרים שאנחנו עתידים להגאל מהם ובאתם ועכרתם אותו ע"ש ותבין גם כאן שהי"ל ריח טוב בכנעני והבאשתם אותו · ומ"ש עד אשר תפרה כמ"ש בראשית ל"ה פרה ורבה וכו' ואח"כ ואת הארץ גו' לך אתננה ולזרעך · ועי' מדרש תהלים ק"ה ע"פ בהיותכם מתי מספר ושם בשיבוש ובילקוט כאן הגירסא עד אשר תפרה ונחלת את הארץ בס' רבות והוא פסוק בשמות כ"ג :

פרשה פא סימן א מוקש אדם כו' · ירושלמי נדרים פ"א ה"א וילקוט כאן ובמשלי : שהוא נהנה · דרש ילע בהפוך אותיות מלשון מועלת שהכוונה הנאה לא אכילה · או מלשון מועל בקדשים : ואחר נדרים לבקר · שייכות הדרשה לכאן ע"פ קום עלה בית אל וכו' וע"פ מדה י"ז עיקר הכוונה על מ"ש בס"ס ויצא אנכי האל בית אל אשר נדרת לי שם נדר וע"פ מדה ע' הכוונה לך שלם הנדר וכן כאן קום עלה בית אל ועשה שם מזבח ושלם לי הנדר ועל שאיחר נדרו נכשל בדינה ושכם · ובילקוט כאן ומשלי כ' הגי' ואחר נדרים לבקר ל"ח ב"ל אמר היה צריך מלקות בזמן הבית כד"א בקורת תהיה · ומוסיף בילקוט משלי תדע לך שהוא כן יעקב אבינו ע"י שאיחר נדרו נתבקרה פנקסו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב ע"כ · וכ"ז חסר במדרש כאן וכמ"ש בס"ם ב' עד שהוצרך להזכירו וכמש"ל פ"ע ס"ג יעקב נדר והפסיד ועי' בתנחומא : **ב** רבינו עבר על סימוניא · תנחומא סדר נו סי"ה · ירושלמי יבמות פי"ב

ידי משה

כנ"ל אבל לפי פשוטו היה כוונת המדרש נגד כוונת הפסוק ועיין מ"כ : מסורת היא ביד כנענים שעתידין ליפול בידינו · והיה לכם להמתין עד הזמן שאמר לו הקב"ה עד אשר תפרה ועכשיו אני מתי מספר ויש להם רשות לשלוט בנו לפי שעברנו על הציווי וק"ל : איחר וכו' נתבקרה פנקסו · מפרש בתנחומא שמלאכים מלמדין עליו חובה ובירושלמי מביא ע"ז מעשה באחד שאמר הרי עלי עולה ושהה וטבעה

בר אגדה הוא נשאליה קראי • [א] אמרון ליה מהו דין • דכתיב (דניאל י) את הרשום בכתב אמת • אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת • ולא השיבן • (ד) וכיון שראה שצרתו צרה השכים בבקר והלך לו אצל רבינו • א"ל מה עבדון לך אנשי סימוניא אמר לו אל תזכירני צרתי שלשה שאלות שאלו אותי ולא יכולתי להשיבן א"ל ומה אינון א"ל גידמת במה היא חולצת א"ל והא לא היית יודע להשיב • א"ל אין אפילו בשיניה אפילו בגופה • רקקה דם מהו א"ל ולא היית יודע מה להשיב א"ל (א) אם היה בו צחצוחית של רוק הרי הוא כשר ואם לאו הרי זה פסול • [ב] אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת (ה) אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת • אמר לו ולא היית יודע להשיב אמר לו רשום [ג] עד שלא נגזרה גזירה אמת משנגזרה גזירה • ומה הוא (ו) [ד] חותמו של הקב"ה • רבינו בשם ר' ראובן אמר אמת • מהו אמת • אמר ריש לקיש אל"ף בראשן של אותיות (ב) מ"ם באמצע תי"ו בסוף ועל שם (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון וגו' • אמר לו ולמה לא השיבות אותן כשם שהשיבות אותי אמר ליה עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה למעלה הימנה (ז) [ה] וטפת רוחי עלי ונתעלמו ממני דברי תורה וקרא עליו המקרא הזה (משלי ל) אם נבלת בהתנשא • א"ר אבא בר כהנא אם חשבת בלבך דבר מצוה לעשות ולא עשית נוח לך ליתן זמם על פיך (ח) ולא לפסוק • א"ר יודן מה ידך סמוכה לפיך כן יהיה נדריך סמוך לפיך • רבנן אמרי מה ידך קודם לפיך כן יהיה נדריך קודם לפיך • תדע לך שכן שהרי אבינו יעקב ע"י שאיחר נדרו נתבקרה פנקסו • שנאמר (בראשית לה) ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח • א"ר אבא בר כהנא [ו] בשעת עקתא נדרא (ט) בשעת רווחא שיטפא • א"ר לוי מהולתך חרשה אקיש עלה • א"ל הקב"ה יעקב שכחת נדרך קום עלה בית אל לביתו של אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך • ואם אין את עושה כן הרי את כעשו מה עשו נודר ואינו מקיים אף את נודר ואינך מקיים: ג ויאמר יעקב אל ביתו • א"ר כרוספדי א"ר יוחנן אין אנו בקיאים בדקדוקי עבודת כוכבים כיעקב אבינו • דתנן [ז] המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת הדרקון יוליכם לים המלח • א"ר יוחנן (י) כל כסות בכלל עבודת כוכבים • ויתנו אל יעקב • [ח] ר' ישמעאל ב"ר יוסי סליק לצלאה בירושלם עבר בהדין (יא) פלטנוס וחמא יתיה חד שמראי א"ר להיכן את אזיל א"ל מסיק מצלי בהדא ירושלים א"ל ולא טב לך מצלי בהדא טורא בריכא ולא בההיא קלקלתא • א"ל אומר לכם למה אתם דומים לכלב שהיה להוט אחר הנבלה כך לפי שאתם יודעים שעבודת כוכבים טמונה תחתיו דכתיב ויטמן אותם יעקב לפיכך אתם להוטים אחריו • אמרין דין בעי מנסבה (פירוש מאחר שזה יודע שעבודת כוכבים טמונה שם ודאי יקחנה) ונתייעצו עליו להרגו וקם וערק בליליא: ד ויסעו ויהי חתת אלהים • א"ר שמואל [ט] בשלשה מקומות נתכנסו עובדי כוכבים לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניח להם הקב"ה דכתיב ויסעו ויהי חתת אלהים • שנית בימי יהונתן שנאמר (שמואל א יד) ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים • שלישית בימי יהושע בקשו לרדוף ולא הניח הקב"ה להם • והיכן נתכנסו לחצור • דכתיב (יהושע יא) רק כל הערים העומדות על תלם לא

מסורת המדרש א תנחומא סדר לו סימן ה' • ב שה"ש רבה פרשה א' פסוק ט' • ג עי' ראש השנה דף י"ח • ד שבת נ"ה • יומא ס"ט • סנהדרין דף ס"ד • ירושלמי סנהדרין פרק א' • דברים רבה פ"א • שה"ש רבה פרשה א' פסוק ט' • ה עיין פסחים ס"ו • ו תנחומא כאן סימן ח' • ילקוט כאן רמז קל"ה • ז עבודת כוכבים מ"ב • ח ירושלמי עבודת כוכבים פ' ה' • ט ילקוט יהושע רמז כ"ב •

חדושי הרש"ש

(א) אם היה בו צחצוחית של רוק ה"ה כשר כו' • ובגמרא דילן (יבמות ק"ה א') איתא בהאי עובדא מי כתיב וירקה רוק והיינו כפירש"י שם דלא בעינן רוק לבד • והתם איירי במוגלת והכא איירי בשותתת ע"ש בתוס"ע • ומכאן מוכח להדיא שלא כדעת הראב"ד והרא"ש שם ע"ש ברא"ש: (ב) מ"ם באמצע • היינו

חדושי הרד"ל

דיבוק חברים שאלמלי כן טובים השנים מן האחד שהיו חברו מזכירו כמ"ש פ"ק דמגילה (ס') : (ד) וכיון שראה כו' • ע' בירושלמי פי"ב דיבמות • וע' בבלי יבמות ק"ה : (ה) אם אמת למה רשום • כ"ה גם בירושלמי • ופי' דרשום משמע רושם שיכול להשתנו ת ולא יתאמת קיומו • וכתיב אמת משמע דבר אמת וקיים • וע' מ"כ מ"ש בשם התנחומא פ' לו ס"ה • הנה התנחומא שם הועתק מן הבבלי ביבמות • וכאן הוא לשון הירושלמי שם ואין ראיה מזה על זה : (ו) חותמו של הקב"ה • רב ביבי בש"ר ראובן אמר כנ"ל • וכ"ה בשה"ר שם ובירוש' ריש סנהדרין : (ז) וטפת רוחי • רבתה וגדלה והוא תרגום של גסות הרוח • ובירושלמי שלפי יבמות משמע שעמום ובלבול הדעת : (ח) ולא לפסוק • משמע שעל הפסוק צדקה ברבים ותוכו נותן קאי • (או אפשר הוא כמו פוסק שפתיו בשי"ן) ודרש שטוב היה לך נעשות זמם לפה בידך : (ט) בשעת רווחא שיטפא • בתנחומא הגי' שמוטה פי' נשמטת ממקום הנדר • ואפשר עיקר הגי' שבחה : (י) כל כסות כו' • זהו כדעת הרמב"ם שאוסר שיראין ולא כגי' הרמב"ן והר"ן פ"ג דעבודת כוכבים בירושלמי שם כסות כמבוזין • וע' באורי הגר"א יו"ד סי' קמ"א ס"ק י"א : (יא) פלטינום • הוא הר גרזים :

מתנות כהונה

רשום • משמע רשימה בעלמא שאינו אמת וכתיב אחריו אמת ובתנחומא פ' זו גרס וכי יש דבר שקר בתורה שהוא אומר אמת : מה עבדין לך • מה עשו לך שחזרת לבא הנה : ומהו חותמו כו' • כל זה אינו בירוש' ולא בילקוט וגם ביל"ן חביב מביא מאמר זה בס' עין יעקב ול"ג ליה : ה"ג חותמו של הקב"ה רבינו כו' : מהו אמת • מהו הרמז של אמת להיות חותמו של הקב"ה : וטפת רוחי • ונפה רוחי כלומר נתגאה רוחי עלי : וטפת • לשון הגפה כתוב בפ' ויצא דלמא תטיף בירא ולא טפת : נוח לך גרסינן : מה ידך כו' • אם זמות וחשבת לנדור נדר יד לפה מה ידך כו' : יהא נדרך קודם לפיך • פי' רש"י שתפרים ואח"כ תנדור כדי שלא תבא לידי איחור : בשעת עקתא כו' • פי' רש"י אמר כך אמר הקב"ה ליעקב בעת צרה נדרת ובעת הרווחה והצלה שטף ועבר מדעתך לשלמו : מהולתך גרסי' : מהולתך חרשא כו' • פי' רש"י אם הנפה שלך חרשה מלהשמיע קולה הקיש והכה עליה ותשמיע קולה לנפות בה קמח כך יעקב שתק ושכח את נדרו והקים הקב"ה עליו לעורר אותו לשלמו ובכל הספרים גרס טרשא ופי' הערוך טרשא כמו חרשא ועיין ערך טרש : הרי אתה כעשו • דאל"כ מה לו להזכיר זכר עשו שאמר בברחך מפני עשו אחיך : לים המלח • והקשו עליה טובא בפ' כל הצלמים אבל ביעקב כתיב ויטמן אותם : כל כסות • דייק מדכתיב והחליפו שמלותיכם משמע ליה שהיו נתכסות על אלהי הנכר ומצאתי בפירוש רש"י כל אלהי נכר כתיב כל לאתוי אף הכסות : פלטנום • הערוך פי' הר ורש"י פי' פלאטין פאלים בלע"ז : שמראי • אדם אחד מהשמרונים : מסיק מצלי כו' • לעלות ולהתפלל בתוך ירושלים א"ל וכי לא טוב לך להתפלל בהר המבורך הזה ולא בזאת האשפה וברכת ההר ע"ל פ' ל"ב ויתבאר לך : ה"ג קלקלתא : א"ל אומר כו' • רבי ישמעאל אמר לאותו שמראי אומר לכם כו' : ויטמון אותם וגו' • ובאותו הר היו עומדין ומדברין בו : אמרין כו' • השמראים אמרו זה לזה שהירם המבאר בפנים ועמד רבי ישמעאל בלילה וברח ובירושלמי דמסכת ע"ז גרסינן שמע קלון אמרין נקרון ונבדר לאילין כוביא ידע דאינון בעי למקטליניה וקדן ונפק ליה עכ"ל • פי' שמע קולם שהיו אומרים נשכים ונפזר אותם קוליס והבין שרצו להרגו והשכים ויצא לו : ה"ג ולא הניח להם הקב"ה חד דכתיב ויסעו וגו' וה"ג רש"י ז"ל : ה"ג לאחור בעת שלישית

רש"י

הפיהו אין : ולא לפסוק • בפיך שום דבר שלא לקיימו : אם זמות לנדור יד לפה : מה ידך סמוך לפיך כך יהא נדרך סמוך לפיך • לשלמו מיד : כך יהא נדרך קודם לפיך • תפרים ואח"כ תנדור כדי שלא תתאחר : כך אמר ליה הקב"ה עשית כבן אדם האומר לחבירו מפני מה לא קיימת נדרך והוא אומר לו בשעת עקתי נדרי בשעת רווחי שבקי העברתו את הנדר ולא קיימתיו : מהולתך חרשה אקיש עלה • אם נפה שלך חרשת הקיש עליה ותשמיע קולה לנפות בה קמח כמו יעקב שתק ושכח לשלם נדרו ואמר ליה הקב"ה קום עלה בית אל שכחת לשלם נדרך מפני עשו אחיך מה אחיך נודר וכו' : אין אנו בקיאין בדקדוקי ע"ז כיעקוב אבינו • דכתיב ויטמון אותם את כל אלהי הנכר את כל דורש אפילו כסות : פלאטנוס • פלאטנו • פלטיא : שמריי • שומרני : קוקולתא • אשפה : דין בעי מנסבא • מאחר שהוא יודע שע"ז שם ודאי יקחנה ונתייעצו עליו להרגו לר' ישמעאל וקם וברח בלילה וכו' • בע"ז בגמ' ירושלמית : והיכן נתכנסו חד ויסעו ויהי חתת אלהים שנייה בימי יהונתן ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים ג' בימי יהושע : והיכן נתכנסו לחצור

פירוש מהרז"ו

ה"ו כל הענין : אם אמת כו' • ע' בתנחומא שם • ועי' ש"י פסוק לסופתי : אם חשבת כו' ולא עשית כו' זמם וכו' • נראה דדרש זמות ג' משמעות מלשון מחשבה אם חשבת • ומלשון זמה שפי' מחשבה רעה וזהו ולא עשית • ומלשון זמם מוטב שעשית זמם יד לפה ולשתוק : מה ידך סמוכה לפיך • שתחלה יהיה בידו ואח"כ לפה וכמ"ש חז"ל מביא עולתו לעזרה ומקדישה וכמ"ש ויקרא רבה ר"פ ל"ז : מהולתך חרשא • שנסתמו נקבי הנפה כמו החרש שנסתמו נקבי אזנו תקיש עליה ויפתחו נקביה • ועי' בתנחומא שמאריך עד אמר הקב"ה עד מתי יהיה הצדיק לוקה ואינו מרגיש הריני מודיעו וכו' ועי' ויק"ר ר"פ ל"ז מש"ש : שכחת נדרך קום עלה בית אל • וזה היה נדרו כמ"ש והאבן הזאת וגו' יהיה בית אלהים : לביתו של אל • שלא יתכן כפשוטו על שנקרא שם המקום בית אל מכבר שהרי לקמן פסוק ז' ויקרא למקום אל בית אל • וכן עוד שם פט"ו ויקרא יעקב וגו' בית אל • א"כ מ"ש כאן תחלה בית אל אין פי' שם העיר אלא פי' ביתו של אל וכן מ"ש ברים ויצא ויקרא את שם המקום ההוא בית אל הכוונה מ"ש כאן פט"ו שכאן קראו שם זה • וג' פעמים כתיב שקראו בית אל הכל הכוונה על פעם האחרון שאז קרא השם כאן אך מ"ש תחלה בית אל פי' ביתו של אל : ג צורת חמה כו' • עי' במ"כ פי"ב רס"ד מרכבו ארגמן וש"נ ומבואר : ר' ישמעאל בר"י • לעיל פל"ג ס"י ריש המעשה וש"נ ומבואר • אך סופה בא"ח ושם איתא ר' יונתן • ואפשר הם שני מעשים • וכמ"ש כאן כ"ה ג"כ בירושלמי ע"ג פ"ה ה"ד אך ליתא שם ריש המעשה ועוד שם בא"ח : ד והיכן נתכנסו לחצור • כמ"ש יהושע י"א ויהי כשמוע יבין מלך חצור וגו' ויצאו הם וכל מחניהם וגו' ויועדו וגו' ויבאו ויחנו וגו' • והנה אצל ויחנו יחדו מפורש אל מי מרום • אך מ"ש תחלה ויועדו לא פי' להיכן • וזהו ששואל והיכן נתכנסו • ומ"ש לחצור אע"פ שאינו מפורש כן למוד הוא מענינו שתחלה כתיב ויהי כשמוע יבין מלך חצור וישלח וגו' בודאי שאספם אליו לחצור • וממ"ש כי חצור לפנים ראש כל הממלכות האלה • וע"כ שרפה יהושע כי שם נתכנסו • ומ"ש דכתיב רק הערים העומדות

יפה תואר

באבות דר"נ תניא ר"ע אומר אם נבלת בהתנשא כל המגביה עצמו בד"ת ודומה לנבלה שהיא מונחת • והיה כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו עד שהוא עובר ממנה • ולפ"ז פירושו ע"י שמתגאה מבאיש ריח לפני עמו • ואפשר שר"ע נתכוון לב' הענינים : אם אמת למה רשום • כי אמת משמע כתיבה תמה המתקיימת • ורשום ולא כתיב את הכתוב משמע רק רושם בעלמא • והא דכתיב וכתבא דנה רשים (דניאל ה') לשון ארמי לחוד ולשון עברי לחוד : על שם אני ראשון ואני אחרון • בירוש' פ"ק דסנהד' מפרש אני ה' ראשון שלא קבלתי מאחר • ומבלעדי אין אלהים שאין לי שותף • ואת אחרונים אני הוא שאיני עתיד למסרה לאחר ובזה בא לכלול שלשה עקרי אמונה המיוחדים באלהותו ית' • א' קדמותו • ב' אחדותו והג' נצחותו • וע' בעקרים מ"ב פכ"ה • ולפ"ז הא' מורה על קדמותו והתי"ו על נצחותו • והמ' אשר באמצע הוא כנקודה האמצעית אשר לא תתחלק וזה אחדותו וע' שמ"ר ריש פל"ת ובויק"ר פ"י : אם חשבת בלבך דבר מצוה • ודורש את הכתוב אם הסכלת אם נבלת לפסוק צדקה ברבים בהתנשא ע"י גאות רוחך באה לך הסכלות הזאת • ואם זמות והכם לבך שיש יותר יד לפה וכל זה רק בעניני ממון • אבל לזרוזי נפשיה במצות מצוה היא כדאיתא בנדרים מנין שנשבעין לקיים את המצוה שנאמר נשבעתי ואקיימה : מה הוא נודר ואינו מקיים • יתכן דזה נאמר על מה שאמרו יקרבו ימי אבל אבי • ושוב רצה להרגו כתיי אביו : אין אנו בקיאין בדקדוקי כו' • פי' כי אנחנו ממתניתן לא שמעינן אלא הנך צורות ויעקב ידע כי שמלות כל המינים אסורים ולכן צוה ואמר והחליפו שמלותיכם : בשלשה מקומות כו' • בא בזה לפרש ויהי חתת אלהים וגו' לא שפחדו להתקבץ ולקום נגד יעקב • אבל המה התקבצו למלחמה וה' מגפם כי חתת אלהים אחזתם שלא ילחמו וישובו למקומם • וכמו ביהונתן • והנה בספרים ישנים גרסי ביהונתן ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים וירב היער לאכול בעם (ש"ב י"ח) ולפי זה לא גרסינן נתכנסו עובדי כוכבים רק נתכנסו לעשות מלחמה וזה הוא מקום השלישי כי נפרדו מהמלחמה מפני פחד ה' אשר שם עליהם בעבי היער או בחייתו היער • ור"א פליג (כ"ה הגירסא במדרש עם היפ"ת אמר ר"א שלישית בימי יהושע) וסובר שהמקום השלישי הוא בימי יהושע אבל בעל א"א מוחק את הכתוב וירב ומידו היתה לנו הגירסא במדרש כמו שהיא לפנינו : והיכן נתכנסו • זה הוא מדברי המדרש ולא קאי על שלפניו • רק

ידי משה

ושבעה ספינתו היה כן יעקב שאיחר נדרו ובאו לו הצרות ובב"י פי' הכי לפי שכשאדם נודר הקדוש ברוך הוא אומר אדם זה בטוח במעשיו שיקיים על כן אראה מעשיו אם הוא בר הכי וע"כ פנקסו נתבקרה שרואין אחר מעשיו אם הם כשרים וק"ל : קרא עליו המקרא הזה אם נבלת בהתנשא • פירוש ע"ד דאיתא בפרק ב' דחולין גבי נמלא כשר במליקה פסול בשחיטה בגמרא נמלא למעוטי מאי אמר רבב"ח למעוטי שן ולפורן פי' רש"י ע"כ שקאי במחובר ומקשה שם התוספות וא"ת האיך יהיה עדיף שן מן יד שמאל הואיל ומליקה בעי ימין וי"ל זה לאו קושיא היא שהרי גדמת שאין לה ימין ותולצת בשמאל ע"כ שן עדיף מיד שמאלית אמנם מסיק התוספות שם שאין כ"כ ראייה שלמצוה בעלמא אמרינן בחליצה תבעי ימין והנה בגמרא דידן איתא שאלו בבית המדרש גדמת במה חולצת והשיב מי כתיב ותלצה ביד פי' שהוא רק למצוה בעי ימין וא"כ כאן השיב לו שגדמת חולצת בשיניים כהוכחת התוס' אבל לקושטא דמלתא כמו שאמרו בבית המדרש כדאיתא בגמ' מי כתיב ותלצה ביד פי' בתוספות ואע"פ שאמרו בירושלמי שחליצה בעי ימין הוא רק למצוה בעלמא ולא לעכובי ומכח שנתגאה שכח הפירוש כמסקנת דתוספות וז"ש לו ר' למה לא השיבות האמת א"ל בשביל שנתגאה וק"ל :

ברכת

שרפם ישראל זולתי את חצור לבדה שרף יהושע · ר' אלעזר אמר (ג) במסורת שרפה · הקב"ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע · ויבא יעקב לוזה · א שכל מי שנכנס לתוכה הרטיב מצות ומעשים טובים כלוז : ה ותמת דבורה מינקת רבקה וגו' ויקרא שמו אלון בכות · ר' שמואל בר נחמן אמר לשון יונית הוא אלון אחר · עד שהוא משמר אבלה של דבורה באה ליה ב בשורתא שמתה אמו · הה"ד וירא אלהים אל יעקב וגו' ויברך אותו · מהו ברכה ברכו ר' אחא בשם ר' יונתן אמר ברכת אבלים ברכו :

פרשה פב א וירא אלהים אל יעקב · כתיב (תהלים פו) ג עשה עמי אות לטובה · מדבר בדוד ומתקיים ביעקב · (א) אות על שם שנאמר (בראשית לא) אם כה יאמר עקודים יהיה שכרך וגו' · (א) יראו שונאי · זה עשו ואלופיו · (ב) עזרתני · בצרה של שכם דכתיב ויהי חתת אלהים על הערים · ונחמתני בברכת אבלים : ב (ג) כתיב (תהלים כד) מי יעלה בהר ה' ומי יקום וגו' · נקי כפים וגו' ישא ברכה מאת ה' וגו' · (ד) כתיב (ירמיה לא) כה אמר ה' צבאות עוד יאמרו יברכך ה' נוה צדק הר הקדש וגו' · כתיב (משלי כח) איש אמונות רב ברכות · זה יעקב · (שם) ואץ להעשיר לא ינקה · זה עשו · כתיב (שם י) ברכת ה' היא תעשיר ואץ להעשיר לא יעשיר אין כתיב כאן אלא לא ינקה זה עשו הרשע שנתחתן ביהודית ובשמת ומחלת להרבות עושר שאין לו נקוי עולמים · כתיב (יואל ד) ונקיתי דמם לא נקיתי וגו' · הה"ד (עמוס א) על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו · וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו · ר' יצחק פתח (שמות כ) (ג) מזבח אבנים תעשה לי · והרי דברים קל וחומר ומה אם זה שבנה מזבח לשמי הרי אני נגלה עליו ומברכו · ד יעקב שאיקונין שלו קבועה בכסאי על אחת כמה וכמה · וירא אלהים אל יעקב · רבי לוי פתח (ויקרא ט) ושור ואיל לשלמים וגו' · והרי דברים קל וחומר ומה זה שהקריב איל לשמי הרי אני נגלה עליו ומברכו יעקב שאיקונין שלו קבוע בכסאי על אחת כמה וכמה · וירא אלהים (דברים כח) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך · בבואו לבית חמיו נטען ברכות ואל שדי יברך אותך · ובצאתו מבית חמיו נטען ברכות (ה) וירא אלהים אל יעקב · (ישעיה מד) ה מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים · ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר (ו) משמקים דבר עבדו אין אנו יודעין שעצת מלאכיו ישלים אלא מלאך אחד נגלה על יעקב אבינו ואמר לו ו עתיד הקב"ה להגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמך ואני עתיד לעמוד שם · הה"ד (הושע יב) בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו · ידבר עמך אין כתיב כאן אלא ושם ידבר עמנו · ונגלה עליו הקב"ה לקיים דבריו של מלאך · ירושלים שכל הנביאים מתנבאים עליה על אחת כמה וכמה שיקיים דברי נביאיו : ג (ז) וירא אלהים עוד · ר' יוסי בר חנינא אמר עוד כבראשונה מה ראשונה ע"י מלאך אף השניה ע"י

מסורת המדרש א לעיל פ' ס"ט · ב קה"ר פ"ז · פסוק כ' · תנחומא תצא ס"ד · פסיקתא רבתי פיסקא י"ב · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ג' ועמ"ש בהפטרות ותקונים · ילקוט כאן רמז קל"ס · ילקוט סדר תצא רמז תתקל"ז · ג מדרש תהלים סוף מזמור פ"ו · ילקוט תהלים רמז תתל"ו · ד עיין חולין נ"א · ה לעיל פרשה ע"ח · פסיקתא רבתי פיסקא י"ז · ילקוט ישעיה רמז שכ"ג · ו ילקוט הושע רמז תקכ"ט

חדושי הרד"ל

(א) יראו כו' · כמ"ש לעיל ס"פ שהלך אל ארץ מפני הבושה : (ב) עוזרתני במלחמה של שכם · כ"ה בילקוט תהלים · ונחמתני בברכת אבלים כדלעיל ס"פ הקודמת : (ג) כתיב מי יעלה בהר ה' · חסר כאן כל הדרשה וכתובה בשוח"ט ובילקוט תהלים שם ומסיים שם ישא ברכה מאת ה' ויברך אותו : (ד) כתיב כה אמר וגו' · ע' מ"כ ולעיל מייתי כתיב הציבי לך ציונים גו' והוא ציון על המת ותמרורים עליו · ואח"כ כתיב ברכה זו כענין ברכת אבלים : (ה) וירא אלהים אל יעקב · לא יקרא עוד שמך יעקב כ"א ישראל וגו' · מקים דבר עבדו כו' כנ"ל : (ו) משמקים דבר עבדו · ע"ל פע"ח וכמ"כ וכהגהותי שם בס"ד : (ז) וירא אלהים וגו' · עוד כבאו מפדן ארם ריב"ת עוד כבראשונה כו' על ידי

חדושי הרש"ש

היינו בהשכב גם אותיות הכפולות במספר : (ג) במסורת שרפה כו' · כי כן כתיב שם כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע דמשמע דברים בע"פ :

(א) אות ע"ש שנאמר כו' עקודים כו' · מפרש אות לשון ציון וסימן · ור"ל שהיו הצאן מסומנים באותות וציונים אשר כפי התנאי יהיו שייכים ליעקב כ"כ היפ"ת : (ב) מזבח אדמה תעשה לי כצ"ל וכ"ה

רש"י

לחצור הדא הוא דכתיב רק כל הערים העומדות וגו' זולתי חצור לבדה שרף יהושע · לפי שנתכנסו לשם : הרטיב מצות ומעשים טובים · כלומר וכו' : (לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר אמר ר' יהודה לכך נקרא לוז שאילן לוז היה עומד על פתחה של עיר ר' אליעזר אמר לוז היה על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה וכו' : עביד לה אפטרה · בסוף הדרשה :) [ע"כ שייך לפ' ס"ט] : אלון אחר · אליו פלטיא בלשון יון :

פרשה פב זה שבנה מזבח לשמי אני נגלה עליו ומברכו כדכתיב אבא אליך וברכתיך : על דרכיך · על שני דרכיך בביאה וביציאה · מהו עוד עוד איני מייחד שמי

מתנות כהונה

בימי יהושע א"ר אלעזר בקש וכו' : זולתי את חצור · פירש"י לפי שנתכנסו שם והאי דחשב יהונתן שנית והכ"ל יהושע שנית משום דדמי טפי להסיא דיעקב דגבי יעקב כתיב חתת אלהים והתם כתיב חרדת אלהים : הרטיב כו' · מאמר זה תמצא לעיל פרשה ס"ט :

פרשה פב נקי כפים · עיין בילקוט תלים ויתבאר לך היטב : ה"ג ה' צבאות אלהי ישראל עוד כו' ודרים מדכתיב אצל הברכה אלהי ישראל ישראל סבא ושמע מיניה שנתברך ברכה מיוחדת מה' ואיזה זו הה"ד וירא אלהים אל יעקב וגו' ויברך אותו : כתיב ברכת ה' היא תעשיר · לא ידעתי ליישבו יפה והאב"א טרח ליישבו ועלה לו בדוחק : הכי גרס רש"י ז"ל ובילקוט נטען ברכה וירא אלהים אל יעקב וגו' רבי ברכי' הפתח ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור על שני דרכיך בבואו לבית חמיו נטען ברכות ובצאתו מבית חמיו נטען ברכות : מקים כו' · משמקים דבר עבדו כו' נתבאר לעיל פרשה ע"ח : ידבר עמנו · הכי שגם הוא יעמוד שם : מה ראשונה ע"י מלאך · האב"א פי' על יציאה ראשונה

יפה תואר

רק המדרש סובר שרפו בשביל ששם נתכנסו · ור"א חולק ואמר במסורת שרפה ואין לנו לבקש טעם על זה : באה לו בשורתא שמתה אמו · לפי מ"ש בספרי שלשה שנותיהם שוות רבקה קהת ובן עזאי וקהת חי קל"ג שנה א"כ גם רבקה חיה קל"ג שנה · לא יעלה החשבון לנכון כי יעקב היה באותו פרק שנתבשר במיתתה בן צ"ח שנה ואני שהרי בן ס"ג היה כשפירש מאביו וי"ד שנה נטמן בבית עבר וכ' בבית לבן ושנה ואני עד שבא לבית אל · ואם תגרע המספר הזה מן קל"ג ישארו ל"ד ואני · ואם תגרע מזה עוד עשרים שנה אשר המתין לה יצחק עד שילדה ישארו י"ד · ונמצא כשנשאת היתה בת י"ד שנה ואני ובס"ע איתא שנולדה רבקה בשעת העקידה ונשאת ליצחק בת ג' שנה · וע"כ יש מחלוקת בין האגדות ובין הספרי ובין בעל ס"ע :

כתיב עשה עמי אות לטובה · משום דק"ל מה מקום לברכה זו אשר ברכו אלהים שלא בכר נתברך מיצחק אביו ברוה"ק · ומתרץ זה בד' תשובות · הא' שהברכה היתה ברכת אבלים כדלעיל ובירכו שלא יוסיף לדאבה עוד כדרך שמברכין לאבלים ולזה מביא שכתוב עשה עמי אות לטובה דמדבר בנחמה · והב' לפי שהיה עולה לבית אל במצות ה' שאמרו לו קום עלה בית אל וברכו כי יגמור המצוה · כי דרך הוא לברך את העוסקים במצוה שיגמרו וכמ"ש במביאי בכורים תזכה לשנה האחרת כדאיתא בתנחומא ולזה מביא הכתוב מי יעלה בהר ה' דמדבר ביעקב כדאיתא בשוח"ט מי יעלה קום עלה בית אל ע"ש · הג' שהברכה הוא בדרך שבח והודאה למי שהוא שלם במעשים ובמצות וכמו דכתיב ברוך תהיה מכל העמים ולכן אחר שמלא יעקב את דבר ה' ובנה מזבח ברכו בשבח והודאה ומביא ע"ז שכתוב יברכך ה' נוה צדק הר הקדש וגו' כי כאשר תתישב א"י ישבחוה על שלמותה ולדקתה והכל יאמרו יבורך נוה הצדק הזה · והד' לפי שהסיר יעקב חמדת הממון ממנו אשר היה בו ריח איסור לכן ברכו ה' בעושר · כי אין העושר למי שהוא אץ להעשיר אלא למי שבוטח בה' וע"ז מביא את הכתוב איש אמונות וגו' · ודע כי לא נוכל לפרש שהברכה היתה במה שקרא שמו ישראל כי זה אין ברכה וכאשר נראה ג"כ מדברי המלאך אחר שקרא שמו ישראל כתיב ויברך אותו שם משמע שמה שקרא שמו ישראל לא נחשב לו לברכה · וכן לא נוכל לפרש כי הברכה היתה במה שאמר גוי וקהל גוים וגו' · כי הפסק בין מה דכתיב ויברך אותו ובין ויאמר לו אלהים וגו' משמע כי ויברך אותו היא ברכה אחרת : ומתקיים ביעקב · כי בדוד אע"פ שבקש אות לטובה לא ניתנה לו כדאיתא בפ"ב דשבת : ואץ להעשיר לא ינקה זה עשו · עיקר הדרש דקאי על עשו משום דכתיב גביה לא ינקה ולא כתיב לא יעשיר לכן מביא עליו הכתוב ונקיתי דמם לא נקיתי ואגב זה מביא למה נקרא עשו אץ להעשיר משום שנתחתן להרבות עושר כי ע"י החיתון חפץ להרוג את אחיו ולירש שתי משפחות כדאיתא לעיל פס"ז · ואע"ג דלא הרגו ואיך יאמר עליו ונקיתי דמם לא נקיתי מ"מ כיון דחשב להרגו נחשב לו עון דמים כדאיתא בירושלמי פאה על הכתוב מחמס אחיך יעקב : ומה אם זה שבנה מזבח כו' · בא לחלוק על ריב"ח בסי' ג' שאמר מה ראשונה ע"י מלאך כו' · וסובר כי הקב"ה בעצמו ובכבודו נגלה אליו : ומה ראשונה ע"י מלאך כו' · נראה שמ"ש קום

פירוש מהרז"ו

על תלם הוא ראיה על עיקר המאמר שבקשו לרדוף ולא הניחם הקב"ה · ור"ל דדייק המדרש מ"ש הערים העומדות על תלם לא שרפם ומשמע שהערים שאינם עומדות על תלם שרפם והדבר בהפך שאשר שרפם אינם עומדות על תלם ואשר לא שרפם עומדות על תלם · ועוד דמשמע שהרבה ערים שאינם עומדות על תלם שרפם ואח"כ אמר זולתי חצור לבדה שרף יהושע · והם בכ"מ · והכריע שמ"ש העומדות על תלם פירושו שישבו ולא רדפו גם לא באו לחצור · ולמוד מכאן שהיה חתת ה' עליהם · אך חצור שרף על שנתוועדו שם : ומשה אמר ליהושע · שמתחלה אמר לא שרפם ישראל ואח"כ אמר את חצור לבדה שרפה יהושע ע"כ דרש שבמסורת שרפה יהושע כי ישראל לא רצו לשרוף גם את חצור : הרטיב כו' · לעיל פס"ט ס"ח : ה ותמת כו' ל"י · קה"ר פסוק טוב ללכת · תנחומא תצא סימן ד' · פסיקתא רבתי פי"ב סס"ד : בשורתא · כמ"ש בתנחומא שם וילקוט כאן ז"ל את מוצא כשמתה רבקה כו' הוציאוה בלילה כו' לפיכך לא פי' הכתובים מיתתה אלא מן הצד שנאמר ותמת דבורה מינקת רבקה ויקרא שמו אלון בכות שתי בכיות עד שיעקב מתאבל אצל מניקתה באה לו בשורת אמו וכו' · וכמ"ש כאן והרמז מן הצד שמאחר שכתוב אלון בכות בכיה אחרת ולא פי' הבכיה ע"כ שמפורש כאן על מי הבכיה השנית והיינו רבקה שנזכרת בפסוק זה מינקת רבקה · וע"כ לא נזכרה עוד · וענין דבורה לכאן לבית אל יתכן כפי הפשט על שרבקה אמרה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם ע"כ שלחה רבקה את דבורה ליעקב להביאו ומתה בדרך בבית אל · וכ"ה מפורש בספר הישר · ועמש"ל פ"ק ס"י כמה שנותיה : ברכת אבלים · לעיל ספ"א לקמן פפ"ב ס"א וס"ג · ודייק מ"ש בסמוך וירא אלהים וגו' ויברך אותו ואח"כ ויאמר לו אלהים שמך יעקב · ודורש סמוכין שמ"ש ויברך אותו שייך למעלה אלון בכות ויברך אותו על בכית רבקה ברכת אבלים · ומ"ש ויאמר כו' שמך יעקב הוא ענין בפ"ע :

פרשה פב סימן א עשה עמי אות · מדרש תהלים פ"ו · ומ"ש מדבר בדוד כמ"ש בריש המזמור תפלה לדוד · ומתקיים ביעקב כי אצל דוד לא מצינו כל ענינים אלו שניתמו על אבילו ושיהיה הניחום אחר העזר וכ"כ ביפ"ת · ואצל יעקב מצינו ע"פ מדה י"ז · לבד מש"ל פע"ד ס"א שיעקב אמר כל ס' תהלים · ובקש שיהיה האות למזבחו כפי שיאמר לבן בעת הלידה · כמש"ל שם סימן ג' · ואח"כ כשילא מבית לבן בקש ויראו שונאי ויבושו לעיל פע"ח ס"ס ע"ו · וע"ע לקמן פר' צו סי"ב מפני הבושה · ואח"כ עזרו בצרה של שכם ויהי חתת וגו' ולא רדפו אחרי ב"י · ונחמתני וכמ"ש ס"פ הקודמת · והניחום מיוחד אצל אבלים : ב כתיב מי יעלה · כאן קיצר המדרש וסמך עצמו על מ"ש במדרש תהלים מזמור זה הובא שם בילקוט וז"ל מי יעלה זה יעקב קום עלה בית אל ושב שם · ומי יקום במקום קדשו ויפגע במקום נקי כפים אנכי אחטנה מידי תבקשנה · ובר לבב כי משמש את כל כלי (מה מצאת כו') אשר לא נשא לשוא נפשי זה נפשו של לבן (שנתברך בשבילו) ולא נשבע למרמה וישבע יעקב בפחד יצחק אביו · ישא ברכה מאת ה' וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו עכ"ל : כתיב איש אמונות · לפרש מ"ש ויברך אותו שברכו בעושר עי' שמ"ר ר"פ כ"א וכאן פי' על שעבד באמונה ונתברך בית לבן בשבילו ונתברך הוא עצמו בעושר וזהו רב ברכות וכמ"ש ברכת ה' היא תעשיר · וס"ד ואץ להעשיר בלא אמונה ואף אם יעשיר יוסיף עצב ולא ינקה לעולם שלא יצליח : מזבח אדמה · ע"ל פמ"ח ס"ד דרשו ג"כ ר"י ור"ל על אברהם עמש"ש ושבין כאן : ברוך אתה בבואך · הוקשה לו שהיל"ל בהפך שתחלה יוצאים ואח"כ באים ע"כ דורש על יעקב שתחלה בבואו לבית חמיו נטען ברכות מיצחק ורבקה ומהקב"ה : ובשובו לבית אביו ברכו אלהים · והנמשל כמ"ש בריש הסימן יברכך ה' נוה צדק וכו' : מקים דבר עבדו · לעיל פע"ח ס"ג וש"נ ומבואר : לקיים דבר המלאך · היינו נבואה זו שא"ל שמך יעקב וכו' : ג מה ראשונה ע"י מלאך · כי ממ"ש וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם משמע שכבר נראה לו בבואו מפדן ועכשיו נראה עוד · כי מ"ש בפסוק א' ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל לא היה אלא אמירה בלא מראה · וכמ"ש הנראה אליך בברחך כו' וגם כאן · וכ"ה בפסוק ז' כי שם נגלו אליו האלהים בברחו כו' ולא כאן · ע"כ דורש שהכוונה כמ"ש עוד כמ"ש בס"ס הקודם שהמלאך א"ל כבר נבואה א שיגלה עליו הקב"ה ויקרא שמו ישראל בבית אל · ושגם המלאך עתיד לעמוד שם ושם היה כראשונה וכאן קיים לו וזהו עוד · אך המראה והברכה ע"י הקב"ה בעצמו :

ידי משה

ברכת ה' היא תעשיר וגו' · עיין בפי' מ"כ שדחק בפירוש מדרש זה שקשה לו היאך מרומז בכאן ברכת יעקב ונ"ל לפי דאי' בירושלמי פ' היה קורא וז"ל ברכת ה' היא תעשיר זה השבת שנאמר ויברך אלהים את יום השביעי ולא יוסיף עצב עמה זה האבל ופירושו שאין אבילות פרהסיא נוהג בשבת וביעקב היה הברכה של ברכת אבלים ומש"ה מביא פסוק זה ברכת ה' תעשיר על יעקב (א) וממילא סיפא דקרא אץ להעשיר קאי אעשו ודו"ק : להרבות עושר שאין לו נקוי עולמים · פי' דאמרינן לעיל סוף פ' תולדות כשלקח אותן נשים אלו הי' מגרש הראשונים יפה היה עושה אלא הוסיף ע"ז על בית מלא גלולים [illegible] שנתחתן

משנת דרבי אליעזר

(א) כתיב ברכת ה' היא תעשיר ואץ וכו' · בא לפרש הפסוק דאמר רב ברכות ואץ להעשיר וגו' היאך הוא דבר והיפוכו והכי היל"ל איש אמונות יעשיר לכ"פ רב ברכות היינו עשירים כדכתיב ברכת ה' תעשיר וקאי איעקב דכתיב וירא אלהים ויברך אותו · ולי נראה שבחנם נתקשו המפרשים ולמה

מלאך · א"ר ברכיה עוד איני מיחד שמי על בריה אלא עליך ולא על אחר שנאמר (שמות ו) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב · ולא אחר עמם · א"ר יודן (ח) עוד פעם אחרת אני נגלה עליך ויברך אותו א מה ברכה ברכו · ר' אסי בשם ר' יונתן אמר ברכת אבלים ברכו: ד ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה · רבי יודן בשם ר' יצחק אמר הייתי אומר ראובן כבר הוא מבחוץ שמעון כבר הוא מבחוץ ובנימין כבר יצא מחלציו ועדיין הוא במעי אמו · חזרתי ואמרתי ב גוי זה בנימין · וקהל גוים · זה מנשה ואפרים · דכתיב (בראשית מח) וזרעו יהיה מלא הגוים · ר' ברכיה ור' חלבו ור' שמואל בר נחמן ומלכים מחלציך יצאו זה ירבעם ויהוא · רבנן אמרי אפשר אבנר אדם צדיק והוא חולק על מלכות בית דוד · אלא מדרש דריש והמליך את איש בושת · הה"ד (שם לד) ומלכים מחלציך יצאו · ג זה שאול ואיש בושת · ומה ראו לקרב ולרחק בפלגש בגבעה ד אלא מקרא קראו ורחקו אותו מקרא קראו וקרבו אותם מיד · מקרא קראו ורחקו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי · מקרא קראו (ט) וקרבו גוי וקהל גוים יהיה ממך: ה ר' יודן ור' איבו ור' משין בן נגרי (נגדי) בשם ר' יוחנן אמרו עתידין בניך לעשות גוי כקהל עמים מה קהל עמים מקריבין בשעת איסור במות אף בניך מקריבים (י) בשעת איסור במות · ר' חנינא מייתי לה מהכא (מלכים א יח) ויקח אליהו שתים עשרה אבנים וגו' · אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך שמשעה שנתן לו השם הזה נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך · ר' שמלאי מייתי לה מהכא (שופטים יח) ויקרא שם העיר דן כשם דן אביהם אשר יולד לישראל · שמשעה שנאמר לו השם הזה נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך · ר' יוחנן מייתי לה מהכא (דברים לג) עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק · משיעשו בניך כעמים להרו של זבולן שם יזבחו זבחי איסור במות אין כתיב כאן אלא זבחי צדק · צדקה אני עושה עמהם ומקבל את קרבנם · אלא גוי וקהל גוים יהיה ממך ה לחייב על כל שבט ושבט דברי ר"ש (ג) ורבי יהודה אומר לחייב על כל קהל וקהל: ו ויעל מעליו אלהים · אמר ר"ל האבות הן הן המרכבה שנא' (בראשית יג) ויעל אלהים מעל אברהם ויעל מעליו אלהים (שם כח) והנה ה' נצב עליו · ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך · יצק עליה שמן · כמלא פי הפך: ז ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת ארץ · א"ר אליעזר בן יעקב (ד) בשעה (יא) שהארץ חלולה ככברה

מסורת המדרש א לעיל סוף פרשה פ"א · קה"ר פרשה ז' פסוק כ' · תנחומא סדר שלח סימן ד' · פסיקתא רבתי פיסקא י"ב · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ג' · ילקוט כאן רמז קל"ח · ילקוט שלח רמז תתקל"ז · ב פסיקתא רבתי פיסקא ג' · ג עי' סנהדרין כ' תוס' ד"ה שפסלו · ד ירוש' תענית פ' ד' · פתיחתא ל"ג דאיכה רבתי · ילקוט שופטים רמז ע"ו · ה הוריות ה' · ירוש' פסחים פ' ז' · ירוש' הוריות פ"א ה"ו ·

חדושי הרש"ש

וכ"ה בילקוט ור"ל דמסיים שם אבוא אליך וברכתיך : (ג) ורי"א לחייב על כל קהל וקהל · נ"ל דר"י יכוון פה לשיטתו בפ"ק דהוריות דשבט שעשה בהוראת בית דינו אותו השבט חייב וי"ל כיון דכל שבט איקרי קהל לכן מה דכתיב ונעלם דבר מעיני הקהל היינו מב"ד של קהל אחד דהיינו של שבט אחד : (ד) בשעה שהארץ כו' רבנן אמרי כבר הבר מצוי כו' · היינו לפי דבסוכות נשתהה קיץ וחורף וקיץ ואח"ז בבית

חדושי הרד"ל

מלאך כצ"ל ור"ל שהראשונה בעת יצא מפדן ארם שנאמר ויאמר אלי מלאך אלהים בחלום וגו' והשניה בכאן · והכוונה לומר שבמראה זו היה ג"כ המלאך שם כדמפרש לקמן ולעיל שם ושם ידבר עמנו : (ח) עוד פעם אחת · והוא בירידתו למצרים בסדר ויגש : (ט) וקרבו גוי וקהל גוים כו' · ואף שאפרים ומנשה מן המנין אבל לוי אינו מן המנין · וכדהכא כ"ה הגי' בפתיחה דאיכה רבתי (שניין שמ"כ) · אבל בירו' שלהי תענית הנוסחא משובשת ע"ש : (י) בשעת איסור הבמות · ר' יוחנן מייתי לה מהכא עמים הר יקראו כו' · ומקבל את קרבנם · ר"ח מייתי לה מהכא ויקח אליהו וגו' יהיה ממך · ר' שמלאי כו' יהיה ממך תני גוי וקהל גוים יהיה ממך לחייב כו' כצ"ל · ורי"א לחייב על כל שבט כעל כל הקהל כצ"ל · כיון דשבט אחד קרוי גוי וקהל קרוי גוי וקהל סובר ר"י דכל שבט קרוי קהל גוים לענין שגורר שאר שבטים שלא חטאו שיביאו גם כן כדאיתא בירושלמי פ"ק דהוריות וע"ש בבלי ה': (יא) שהארץ חלולה ככברה והבר מצוי · גירסת רש"י הניר מצוי · וכמדומה שבדברי ר"א דדריש כברת לשון כברה מפרש כן בשעת הניר שהארץ מנוקבת ע"י הניר · אבל לרבנן דדרשי כברת לשון בר א"א

מתנות כהונה

מבית אביו ועוד פעם אחרת בפ' ויגש : ורבה וגו' גרסינן וסיפיה גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו : הייתי אומר · כך אמר יעקב וכן פי' רש"י ובכל הנוסחאות גרס לקמן מחלציו משמע דלא דברי יעקב הם : מבחוץ · כלומר כבר נולד וכן שמעון וכל השבטים א"כ על מה אמר לי גוי וקהל גוים ודברים אלו דבר בשעה שברך ליוסף ככתוב ריש פ' ויחי : יצא מחלצי גרסינן ולפי' רש"י : גוי זה בנימין · כיון שעדיין לא נולד בשרו עליו שהכל הולך אחר החתום : זה אפרים ומנשה · גוים תרתי משמע ועי' במהר"ר אליהו מזרחי : ירבעם ויהוא · פי' רש"י אחד מאפרים ואחד ממנשה : והוא חלק על מלכות בית דוד · שהמליך איש בשת בן שאול : מה ראה לרחק ולקרב גרסי' שבתחלה רחקו ונדו אותם לבל יתן אחד מהם בתו לבני בנימין ואח"כ קרבו אותם והתירו הנדר : כראובן ושמעון וגו' · משמע אלו שנים יהיו כראובן ושמעון ולא בנימין ומפני שעל שלשה אלו נאמרה הנבואה דייק הכי ומצאתי בפי' רש"י וזה לשונו אפרים ומנשה יהיה בכלל י"ב שבטים והיה להם להוציא שנים זה לוי שיצא לעבודת המשכן ובנימין שנדוהו ולפיכך רחקוהו ואמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימין עד כאן לשונו והקשה הא"ב ז"ל ואיני מבין דבריו שהרי אחד מהם נמנה על שבט יוסף והאחר משלים במקום בנימין ואם נוציא שנים נמצא מנין שנים עשר שבטים חסר ע"כ לשונו · ואינו קושיא שכן השיב ג"כ רבי מאיר לאותו כותי שארבע עשר שבטים הם כדלעיל פרשה ע' ולפי דבריו לא יהיו אלא שלשה עשר אלא יעקב דבר על אותה שעה שעמד בו שעדיין יוסף בנו חי וא"כ אף אם נוציא לוי לעבודת המקום וגם בנימין אינם ישארו י"ב שלמים ומ"מ חזרו וקרבוהו לפי שבאותה שעה יוסף אינו חי וכדמפרש ואזיל: יהיה ממך · משמע שממך יהיה עוד גוי אחד בארץ וזה נאמר על בנימין ועדיין לא נולד בעת ההיא ולכן הוכרחו להתיר הנדר ומה שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון לא להוציא בנימין לגמרי קאתו אלא שיקראו שניהם שבטים חלוקים כראובן ושמעון ולא יהיו שניהם נכללים לשבט אחד ועיין מזה סוף פתיחתא דאיכה רבה ובילקוט שופטים : מה קהל עמים מקריבים כו' · פירש רש"י הגוים מקריבים כו' וכן עשה אליהו : שמשעה כו' · דאל"כ אשר היה דבר ה' וגו' ל"ל : נאמר לו גוי כו' · וכדדרש רבי יוחנן על הקרבת איסור במות : מייתי ליה גרסי' : בשם דן וגו' · עד גוי וקהל גוים משמע שיצא ממנו גוי שיעבדו ע"ז בקהל הגוים וכן פי' רש"י שבדן הקימו פסל מיכה : משיעשו בניך כעמים · שיקריבו בבמה בשעת איסור במות להר של זבולן יהיו נקראים ושם יזבחו זבחי איסור במות : אין כתיב · אע"פ שהוא בשעת איסור במות אמר זבחי צדק : אלא גוי כו' · כתב הא"ב כלומר שהיתר איסור הבמות לאליהו למדנו מפסוק עמים הר יקראו להר של זבולן שהוא הר הכרמל ופסוק גוי וקהל גוים אתא לחייב על כל שבט כו' כדאיתא בפ"ק דהוריות : כמלא פי

רש"י

שמי על בריה ולא על אחר : הוא שנאמר אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ולא אחר עמהם : כך אמר יעקב · במה אמר לי פרה ורבה והלא כבר נולדו כל בני ראובן כבר מבחוץ כלומר כבר נולד לראובן · ואמר גוי זה בנימין וקהל גוים זה מנשה ואפרים שעדיין לא נולדו הללו שני שבטים : ומלכים מחלציך יצאו זה ירבעם ויהוא · אחד משבט מנשה ואחד משבט אפרים : חולק על מלכות בית דוד · להמליך את איש בושת בן שאול ולעכב מלכות בית דוד : מקרא קראו ורחקוהו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי · נכנסו אפרים ומנשה לכלל י"ב שבטים היה להם להוציא שנים זה לוי שיצא לעבודת המשכן ובנימין שנדוהו ולפיכך רחקוהו ואמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימין : מקרא קראו וקרבוהו גוי וקהל גוים יהיה ממך · איזהו שבט שעדיין עתיד לצאת ממעי אמו זה בנימין ועל זה קרבוהו ודרשו ממנו ולא מבניו : בניך מקריבין בשעת איסור במה · זה אליהו וכן כתב להלן רק הבמות לא סרו ויקח אליהו שתים עשרה אבנים למספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך מה צורך להזכיר כאן ישראל יהיה שמך אלא משעה שנאמר לו הפסוק הזה ישראל נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך לומר עתידין בניך להקריב באיסור במות כגוים : ויקראו לו שם דן בשם דן אביהם אשר יולד לישראל מה צורך להזכיר ישראל כאן אלא משעה שנאמר לו השם הזה וכו' לומר שיהיו עובדי ע"ז ובדן הקימו פסל מיכה: יזבחו זבחי צדק · אני עושה עמהם צדקה ומקבל קרבנות אפי' בשעת איסור הבמות : לחייב · על כל שבט ושבט כדברי ר"ש וכו' בהוריות בגמ' בבלית : ויצק עליה שמן כמפי הפך : כברת ארץ · אותו

פירוש מהרז"ו

עוד איני מיחד שמי · וזהו אל יעקב עוד · שעוד אליו היה המראה ולא על אחר · שאין אבות אלא שלשה : וארא וגו' אל יעקב · והלא נראה גם אל אדם ואל נח · אלא ג' אלו מיוחדים שייחד שמו עליהם שנקרא אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכמש"ל פס"ח סי"א שלשה אבנים והראיה ע"פ מדה י"ז שצרפו ויחד שמו עליו · ור' יודן סובר שתיבת עוד לרבות שיראה אליו עוד הפעם וזהו בסדר ויגש בבאר שבע שכתוב שם במראות הלילה: ברכת אבלים · לעיל ס"פ פ"א וריש פר' זו · והברכה מפורשת בדברי חז"ל : ד זה ירבעם ויהוא · ירבעם תחלה מאפרים ואח"כ יהוא ממנשה · פסיקתא שם · כי כמו שמ"ש קהל גוים על מנשה ואפרים כן מ"ש מחלציך יצאו ג"כ על מנשה ואפרים : והוא חולק · שהמליכו שמואל ע"פ ה' : זה שאול ואיש בושת · שאבנר היה סובר שמ"ש מחלציך יצאו היינו בנימין שעדיין לא יצא לאויר העולם · אך לא כוון יפה וכמ"ש המדרש ובנימין כבר יצא מחלציו : לרחק ולקרב · תחלה רחקו אסור נותן לבנימין אשה · ואחר כך קרבו ויאמרו ירושת פלטה לבנימין ולא ימחה שבט מישראל : ה בקהל עמים · עיין ויקרא רבה פרשה כ"ב ס"ג ומש"ש : לאמר ישראל יהיה שמך · וזה מיותר שהרי כבר כתיב בתורה אלא פי' שבשעה שקרא שמו ישראל רמז לו על הענין הזה : אשר יולד לישראל · והרי כבר ידוע שדן בנו הוא ועוד שדן נולד כשהיה שמו יעקב לא ישראל ע"כ דורש שהענין מדבר בפסל מיכה שהקימו בדן ובשעה שנקרא יעקב ישראל נאמר לו קהל וגו' שרמז שיקריבו לה' בשעת איסור במות ע"פ נביא לשעה · והם טעו בזה שהכוונה גם על פסל מיכה: ר' יוחנן מייתי לה מהכא · כבר דרש בשם ר' יוחנן מפ' קהל עמים · אך בילקוט הגירסא אית דמייתי לה מהכא · ומ"ש צדקה אני עושה עמהם היינו מה שקבל תפלת אליהו וירדה אש מן השמים וגו' : אלא גוי וקהל גוים · תיבת אלא צ"ע שאינו שייך ולא נמשך מדרשה הקודמת · ובילקוט ליתא · ונכון לגרוס ד"א גוי כו' · ומ"ש לחייב על כל שבט או על כל קהל · עי' פירושו הוריות דף ה' ובירושלמי ריש הוריות : ו הן הן המרכבה · כמו שיושב כביכול על כסא כבודו בשמים על שרפים וחיות הקדש · כן יושב בארץ על ידי המאמינים בו ובזכותם המשכינים שכינתו בארץ · וכ"ה לעיל פמ"ז ס"ו ע"פ ויעל מעליו אלהים : ויצק שמן וגו' · בפסוק הוא בהפך ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן וכצ"ל · ועי' לעיל פס"ט ס"ח שיפע לו מן השמים כמלא פי פך כי אז לא הי"ל כלום עמו אך כאן היה בעיר בישוב בעושר וכבוד והי"ל שמן ג"כ אלא דורש ויצק כמלא פי פך כמש"ש : ז כברת הארץ · תיבת כברת זרה ודורש כברה בר · שהארץ חלולה ככברה היינו בעת הקציר שהוא עת שרב ויובש הארץ וגם אז הבר מצוי והם החטים בארץ אז · ובזה אנו יודעין זמן שמתה רחל (ע"פ מדת ממעל) · ורבנן פי' מל' בשכבר הימים הבאים · פי' בעוד כבר הבר זמן שעבר לפני הבר שעבר זמן הגשמים והתבואה קרובה להתבשל · ומ"ש ועדיין השרב לא בא היינו מתיבת לבא · ונמצא בר בין תיבת כבר לתיבת לבא היינו שהגשמים כבר קודם הבר והשרב לבא אחר הבר · וכוונת ידיעת הזמן מפורש בפסיקתא רבתי פ"ג ס"ד וז"ל א"ל (יוסף ליעקב) שמא מה שלא הכנסת אותה לקבורה שמא עונת הגשמים היתה · א"ל לאו בעוד כברת ארץ כו' בין פסח לעצרת בזמן שהארץ מנופה והולכת ובאה ככברה שיכולים לילך · והובא ברש"י ויחי והכוונה אלא שעשה ע"פ הדבור :

יפה תואר

עלה בית אל היה ע"י מלאך מדקאמר שם לאל הנראה אליך ולא קאמר שנראיתי לך או שפי' דאשונה שאמר לו המלאך לא יעקב יאמר עוד שמך : ובנימין כבר יצא מחלציו · ולא נוכל לומר שעדיין לא נתעברה כי הוא ששם כדרך כ"ד חדשים ועשה י"ח בסוכות וששה בבית אל כדלעיל סוף פע"ח ומאחר שנבואה זו היתה בבית אל · ואם לא היה בנימין כבר במעי אמו נמצא שנולד בפחות מששה חדשים · מה שא"א להתקיים : דכתיב וזרעו יהיה מלא הגוים · הנה הוא מפרש וקהל חד וזה על מנשה · וגוים חד וזה על אפרים · וכאלו נכתב בקרא גוי וקהל וגוים וכמו שפירש"י ונתתיך לקהל עמים · וכדי שלא יקשה איך יקרא לאחד בשם רבים גוים לכן מביא את הכתוב וזרעו יהיה מלא הגוים הנאמר על אפרים : זה ירבעם ויהוא · והא דלא נקט עמרי ואחאב ואחזיה ויהורם שהיו ג"כ מאפרים משום שלא מלכו במאמר ה' ע"פ נביא · ולא יבשר ליעקב רק אותם שהם ע"פ מאמרו : זה שאול ואיש בושת · ע' בסנהדרין פ' כ"ג מפני מה נענש אבנר ובתוס' שם : ומה ראו לקרב ולרחק כו' · בפירש"י בחומש בקצת נוסחאות איתא על פסוק ומלכים מחלציך יצאו וז"ל פסוק זה דרש אבנר כשהמליך את איש בשת · ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב איש ממנו לא יתן את בתו את בנימין לאשה חזרו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב"ה אומר ליעקב ומלכים ממך יצאו ע"כ וזה ע"פ דברי רבנן : עתידין בניך כו' · כי גוי וקהל גוים קאי על בנימין ואפרים ומנשה · ואמר כי גוי זה אליהו שהוא מבנימין יעשה כקהל גוים זה העמים המקריבים בשעת איסור הבמות · דהיינו אחר שהוקם המשכן · או דקאי על יהושע בהר עיבל וגדעון בעפרת אבי העזרי ושמואל במצפה ואליהו בכרמל · ור' חנינא בא לחזק את הדרש הזה ממה דכתיב שם ישראל יהיה שמך : משיעשו בניך כעמים להרו של זבולן · הר של זבולן הוא הכרמל כי בנחלת זבולן כתיב ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם · ויקנעם והכרמל לאחדים כדכתיב מלך יקנעם לכרמל אחד · ופי' הר יקראו שיתאספו להר וכמ"ש רש"י בחומש ושם יזבחו זבחי צדק שיעשה להם צדקה ויקבלם אע"פ שהם באיסור הבמות [וביהושע ט"ו נ"ה ובש"א ט"ו י"ב נראה

ידי משה

שנתחתן בהם להרבות עושר שאין לו נקיון כי א"א לנקות ע"ז אלא בשריפה דוקא וכן הוא לשון הגמ' פ"ו אין לו ביטול עולמית אלא בשריפה יק"ל : לחייב על כל שבט ושבט · דברי ר"י ור"ש הוא בפסחים בירושלמי פ"ח אם כל שבט ושבט חייב פר לבדו או שכולם מתכפרים בפר אחד ע"ש : ויהי כברת הארץ אמר ר"א וכו' · פלוגתא ר"א ורבנן שר"א סבר שהיה באמצע הקיץ ורבנן סברי שהיה בין לגרוס

והבר מצ׳ · רבנן אמרי כבר הבר מצוי ועונת הגשמים עברה ועדיין השרב לא בא · ותלד רחל ותקש בלדתה · א שלשה הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו כשהן חיות ואלו הן · רחל · ואשת פינחס · ומיכל בת שאול · רחל · ותלד רחל ותקש בלדתה · אשת פינחס · (שמואל א ד) וכלתו אשת פינחס · מיכל · שנאמר (שמואל ב ו) ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה · א״ר יהודה בר סימון ב עד יום מותה לא היה לה ביום מותה היה לה · הה״ד (ד״ה א ג) הששי יתרעם לעגלה אשתו · ג ולמה הוא קורא אותה עגלה · א״ר יהודה בר סימון שפעת כעגלה ומתה : ח ויהי בהקשותה בלדתה וגו׳ · ד שני תלמידים משל ר׳ יהושע שינו עטיפתן בשעת השמד · פגע בהם סרדיוט אחד אמר להם אם אתם בניה של תורה תנו נפשכם עליה · ואם אין אתם בניה למה אתם נהרגים עליה · אמרו לו בניה אנו ועליה אנו נהרגים אלא שאין דרכו של אדם לאבד את עצמו לדעת · אמר להם שלשה שאלות אני שואל אתכם אם השיבותם לי הרי מוטב ואם לאו הרי אני משמד אתכם · אמר להם כתוב א׳ אומר (ישעיה ג) נצב לריב ה׳ וכתיב (יואל ד) כי שם אשב לשפוט את כל הגוים וגו׳ · אמרין לון בשעה שהקב״ה דן את ישראל דן אותן מעומד מקצר בדין ומפשר בדין · אבל כשהוא דן את אומות העולם דן מיושב ומדקדק בדין ומאריך בדין · אמר להם לא כך דרש ר׳ יהושע רבכם אלא אחד זה ואחד זה באומות העולם הכתוב מדבר משהקב״ה דן את אומות העולם מיושב דן אותם ומדקדק בדין ומאריך בדין ואח״כ הוא נעשה אנטדיקוס כנגדן · אמר להם מה הוא דין דכתיב (משלי כח) עובד אדמתו ישבע לחם וגו׳ · אמרו לו (יב) טוב מי שהוא חוכר שדה אחת ומזבלה ומעדרה ממי שהוא חוכר שדות הרבה ומובירן · אמר להם לא כך דרש ר׳ יהושע רבכם אלא עובד אלהים עד יום מותו · ישבע לחם מלחמו של עולם הבא · ומרדף רקים ישבע ריש אלו עובדי כוכבים שמרדפים אחרי הריק אחר עבודת כוכבים שלהם · א״ל מהו דין דכתיב ויהי בהקשותה בלדתה · אמרו לו כך ממסמסין נפשה של חיה ואומרים לה בשעת הלידה אל תיראי כי בן זכר ילדת · אמר להם לא כך דרש רבי יהושע רבכם אלא כל שבט ושבט נולדה תאומתו עמו כההיא ה דאמר אבא חלפוי בן קורייה (יג) תאומה יתירה נולדה עם בנימין : ט ויהי בצאת נפשה ותקרא שמו בן אוני · (יד) בר צערי בלשון ארמי · ואביו קרא לו בנימין · בלשון הקודש · ותמת רחל ותקבר · (טו) סמוך למיתה קבורה · בדרך אפרת היא בית לחם · רבי ינאי ור׳ יונתן הוו יתבין אתא ההוא מינא שאילנהו מאי דכתיב (שמואל א י) (טז) ו בלכתך היום מעמדי וגו׳ והלא צלצח בגבול בנימין וקבורת רחל בגבול יהודה דכתיב ותקבר בדרך אפרתה וכתיב בית לחם אפרתה · א״ר ינאי (ה) אסוף חרפתי · א״ל הכי אמר (ו) בלכתך היום מעמדי עם קבורת רחל ומצאת ב׳ אנשים בגבול בנימין בצלצח · ואית דאמרי בלכתך היום מעמדי בגבול בנימין בצלצח ומצאת ב׳ אנשים עם קבורת רחל והאי דווקא · וכך אתה למד (ז) שבגבול בנימין הוו וכתיב (שם א ט) ויעבור בארץ ימיני ולא מצאו המה באו בארץ צוף · וכתיב (שם) והנה נא איש אלהים בעיר הזאת : י ויצב יעקב מצבה · תנן התם ז מותר המתים כו׳ · ר׳ נתן אמר מותר המת יבנה לו בית על

מסורת המדרש א מדרש שמואל פרשה י״א · ילקוט כאן רמז קל״ו · ילקוט שמואל רמז ק״ג · ב סנהדרין דף כ״א · במדבר רבה סוף פרשה ד׳ · ג מדרש שמואל פרשה כ״ב · ד ילקוט כאן רמז קל״ו · וילקוט ישעיה רמז רס״ב · ה בבא בתרא דף קכ״ג · ו תוספתא סוטה פרק י״א · מדרש שמואל פרשה י״ד · ילקוט שמואל רמז ק״ט · ז שקלים פרק ב׳ משנה ה׳ · סנהדרין דף מ״ח ·

חדושי הרד״ל

נגרוס ניר · ומ״ש והשרב עדיין לא בא זהו כמש״ל בשם הפסיקתא שהיה בין פסח לעצרת זמן שיפה שהאוירים שבאי׳ כמש״ל פל״ד בה״ד · וכ״ל ענין המאמר כאן לומר שהזמן היה יפה להוליכה רק ע״פ הדיבור קברה שם על הדרך כדאי׳ בפסיקתא שם ופירוש רש״י סדר ויחי : (יב) טוב מי שהוא חוכר שדה כו׳ הרבה ומובירן · היינו ס״ד מרדף ריקים שרודף להשיג שדות הרבה שאין בו כח לעובדן ונשארו בורות וריקות ישבע ריק וכ״כ היפ״ת: (יג) אלא תאומה יתירה נולדה עם בנימין · וכהאי דאמר אבא חלפוי בר קוריי כל שבט ושבט נולדה תאומתו כנ״ל : (יד) בר צערי בלשון ארמי וכו׳ בלה״ק · ע׳ רמב״ן · ונראה מפני שמלת און בלה״ק יתפרש ג״כ לשון כח כמו ראשית אוני לכן מפרש שקראה לו בל׳ ארמי שבל׳ זה אינו משמש רק ל׳ צער · והא דבנימין בלה״ק דקאמר אפשר בא להוציא מפי׳ רשב״ם שפי׳ לשון ימים כמו יומין בל׳ ארמי ולכן אמר שהוא לה״ק ופי׳ ימין ממש : (טו) סמוך למיתה · שאין משהין מטת נשים ובפרט של יולדת כדאמרינן שלהי מ״ק וכ״מ אח״כ להרמב״ן ר״פ ויחי : (טז) בלכתך היום מעמדי מעם קבורת רחל · במד״ש שם הגי׳ הן באין מקבורת רחל אתה הולך והן באין ומוצאין אותך בגבול בנימין בצלצח · וכ״ה בתוספתא פי״א · אבל כאן דמסיים וכך אתה למד שבגבול בנימין היה כו׳ משמע שגי׳

חדושי הרש״ש

בבית אל שהם חדשים כדאיתא ספ״ק דמגילה ולעיל ס״פ ע״ח והוא כל ימות החורף וא״כ יצא משם בתחלת הקיץ שהאויר אז ממוזג יפה כדאיתא לעיל פל״ד ולפ״ז לא אתיא הא דאיתא בילקוט ריש שמות דבנימין נולד במרחשון אליבייהו · והילקוט צ״ל דאזיל בשטת ר״א בשם רב הונא שם דע׳ שנים נשתהה שם : (ה) אסוף חרפתי · הוא לישנא דקרא אסוף חרפתינו (ישעיה ד׳) : (ו) בלכתך היום מעמדי עם קבורת רחל כו׳ · לכאורה ה״כ דהכוונה שהיה שמואל ושאול עתה עם קבורת רחל · וכן לא״ד היו בגבול בנימין ולזה א״ש מה שאמר המדרש והאי דוקא כו׳ · אבל זה דוחק דמה לו לשמואל לומר אנה המה עומדים עתה כי הלא גם שאול יודע זה כמוהו · וכן לא משמע כן במקומות שמציין בסמוך ע״ש · וכן נראה דע״ש הוא לקמן וצ״ל והאי׳ דווקא ור״ל דפירוש הראשון דוקא · והראיה טובה כיון שעתה היו בגבול בנימין ושאול ובית אביו ישבו ג״כ בארץ בנימין א״כ מה לו לילך לביתו דרך קבורת רחל שהיא בארץ יהודה · ונאים לדברי דבתוספתא דסוטה פי״א ובמדרש שמואל ליתא רק פי׳ הראשון וכן הביאו רש״י והרד״ק : (ז) שבגבול בנימין היו דכתיב ויעבור כו׳ כצ״ל · ויתכן שארץ צוף נקרא הכל ארץ אשר היתה בה עיר רמה אשר גר בה שמואל ובית אבותיו מעולם · וע״ש ראש בית אבותם · צוף · כדכתיב בראש הספר · נקרא כן הכל הארץ ההוא · ורמה היא מערי בנימין (יהושע י״ח כ״ה) ומאי דכתיב מהר אפרים אין סתירה כי כן מצינו הר העמלקי בארץ אפרים (שופטים י״ב) וכן בחלק (ק״א ב׳) אמרו הוא מיכה הוא שבע בן בכרי · ובאחרון כתיב איש ימיני (שמואל ב׳ כ׳) ובראשון כתיב איש מהר אפרים (שופטים י״ז) וכן כתיב בשמואל שם על שבע בן בכרי גופיה כי איש מהר אפרים שבע ב״ב שמו · וכן כתיב תולע בן פואה כו׳ איש יששכר כו׳ בהר אפרים שם י׳ · וכן באהוד כתיב בן הימיני (שם ג׳)

רש״י

אותו הזמן היה בשעה שהארץ חלולה ככברה חלולה ונקובה ככברה להוציא תבואה והבר מצוי : שינו עטיפתם · כסותם שלא יכירום : אסטריוט · ממונה : אם בניה של תורה אתם : אנטידיקס · בעל דין : מוטב שהוא חוכר שדה אחת וחורש׳ נרה ומזבלה ומעדרה ממי שחוכר שדות הרבה ומובירן שדה בור : עובד אדמתו · זו תורה : ממסמסין · מסדלין אותה בדברי תנחומין : אל תיראו כי גם זה לך בן · כדי להשיב נפשה : כל שבט ושבט נולדה תאומתו עמו · כי גם זה ריבוי להודיע שתיומתו נולדה עמו : קרא לו בנימין בלשון הקודש · בלשון המקרא אבל בן אוני לשון ארמית אבל רבי׳ סעדיה פירש

מתנות כהונה

הפך · לעיל פרשה ס״ע איתא שהשפע לו מן השמים כמלא פי הפך ואולי הספר חסר כאן : והבר : הדגן היה מצוי מפני שהארץ חלולה להוציא פירותיה וכברת דרש נוטריקון לשון כברה ולשון בר : אשת פנחס · בן עלי הכהן : שפעת · שצעקה : שינו עטיפתם · עטיפת כסותם שלא יכירום שהם יהודים : סרדיוט · ממונה מבית המלך והכיר אותם שהם יהודים : תנו נפשכם · ולמה שניתם כסותכם למה אתם נהרגים · למה לא השמדו עצמכם : אלא שאין דרכן כו׳ · ואם לא נשנה כסות שלנו הרי הכל יכירו אותנו וזהו איבוד לדעת : אנטידיקוס · פירש רש״י והערוך בעל דין לשון רומי ולכן עומד כבעל דין לפני הדיין : ומבירן · הניח אותה בור כד״א אם אוביר ולא אעביד ועיין בויקרא רבה ס״ג ובקהלת בפסוק מלא כף נחת : עד יום מותו · אדמתו דרש עד מותו : וממסמסין · לשון נענוע ומשמוש כלומר מסדלין אותה בדברים טובים כדי להשיב נפשה : תאומתו גרסי׳ כהדיא כו׳ · כלומר ומקרא יתיישב כההיא דאמר אבא כו׳ : שתאומה יתירה נולדה עם בנימין · ולפיכך כתיב כי גם זה גם לרבוי אתא : בר צערי כו׳ · פירש רש״י בנימין בן זעף תהי לא ידך על איש ימינך מוזעף לך ועיין עוד ברמב״ן בפרשה זו : סמוך למיתה כו׳ · שכל עוד שאינו נקבר לא ינוח כמו שאמרו חז״ל המדחה מתו הרי זה מסובת : ה״ג א״ר ינאי לרבי יונתן אסוף כו׳ : חרפתי · שאנכי לא אדע להשיבו : הכי אמר בלכתך כו׳ · פי׳ כלומר עכשיו שאתה מדבר עמי הם בקבורת רחל וכשתפגע בהם תמצאם בצלצח בגבול בנימין וכן פי׳ רש״י ורד״ק בספר שמואל וזה לשון מדרש שמואל למחר הן באין מקבורת רחל את הולך והן באין ואת מוצא אותן בגבול בנימין בצלצח : ואית דאמרי כו׳ · עכשיו בשעת הדיבור היו בגבול בנימין ובעת המציאה היו בקבורת רחל והאי לישנא בתרא דווקא : הוו דכתיב גרסינן : תנן התם · בפרק ב׳ במסכת שקלים : הכי גרסינן יבנה לו נפש על קברו · נפש פירש הערוך בנין כעין שבונין על הקבר ובלשון מקרא שמו ציון :

יפה תואר

נראה שהיתה עיר אחת בשבט יהודה שנקראת כרמל] : והבר מצוי · ע׳ ברש״י בחומש וברא״ם ולפי גירסתנו הבר קאי על קנת השנים אשר לא יזרעו את השדות ומ״מ עושין לסן ניר וכמו דאיתא בריש חזקת הבתים וברשב״ם גבי דמוכרי כאגי : שלש הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו · פי׳ אע״פ שאמרינן על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן כו׳ מ״מ לפעמים בשביל מקרה אחד לצדיק ולרשע יקרה כי גם שמות אשה בלי חטא וכמו שמצינו בשלש הצדיקות האלה : שינו עטיפתן כו׳ · ע׳ בזה בנימוקי יוסף בפרק בתרא דקמא ובב״י ביו״ד סי׳ קנ״ז : בשעה שהקב״ה דן את הצדיקים כו׳ · הטעם בזה כי הטעם גם בשיטתא הוא לא להכעים רק לתוקף יצרם ורצויים הם לנשיאות פנים · משא״כ הרשעים חטאם יבוא להכעיס ולמרות את כבוד ה׳ · ומה דאמרינן בכמה מקומות וסביביו נשערה מאד שהקב״ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה שאינם אמת · כי יקל להם בעונשם משום שחטאם איננו חמור כ״כ · אבל בעונשם שקל שמוטל להם ידקדק הרבה ולא יותר להם : עד יום מותו · פי׳ שלא יחמיץ אלא תמיד יהיה עובד ה׳ · או שפירושו עד יום מותו אע״פ שהוא נוטל את נפשו : בר צערי בלשון ארמי · ע׳ בזה ברמב״ן · ואולי נודע לרז״ל כי השם אוני הבא בעברית על צער הוא נקוח משפת ארמי · כי שם הוא ראשית מקורה ומ״ש ואביו קרא לו בנימין בלה״ק כי לא תפרש בן ימין כמו בן ימים ובא פה הנו״ן במקום מי״ם כדרך לשון הארמי ויתפרש בן אשר יקום ימים רבים · אבל בן ימין הוא בלה״ק מלשון ימין השורה על תוקף ועוז ואולי פירש הדברים כי היא קראה לו בר צערי בל״א והתורה העתיקה את דבריה בלה״ק בן אוני · ויעקב שינה את שמו על בנימין כדי שיהיה שמו בלה״ק כשם כל בניו · ובא המדרש לתרץ בזה למה באמת שינה יעקב את שמו בשם בנימין · כי לא נוכל לאמר שלא חפץ שיזכיר את צער אמו בשמו אדרבה כי זה נכון הוא וכאשר מצינו כשם אי כבוד · אבל מטעם זה שלא יהיה שמו בלשון ארמי · נכון הוא למה שינה את שמו בלה״ק : והלא צלצח בגבול בנימין · זה הוא לישנא יתירה דבקרא כתיב מפורש בגבול בנימין בצלצח · ולא היל״ל רק והלא קבורת רחל בגבול יהודה · אך כן הוא מדרך לישנא דאגדתא וכמו בסוף פ״ק דב״ק וכבוד עשו לו במותו זה חזקיה אף כי הכתוב מיירי בחזקיה · וכ״כ בפ׳ יש נוחלין אבינו מת במדבר זה צלפחד : וכתיב בית לחם אפרתה · וה״ד צעיר להיות באלפי יהודה משמע מיניה דבית לחם מיהודה : א״ל ר׳ ינאי לר׳ יונתן אהי אסוף חרפתי · כ״ה הגירסא באגדת שמואל : א״ל הכי אמר כו׳ · והנה ללישנא קמא היה שמואל ושאול כשמשחו בבית לחם אפרת · והאנשים ימצא בגבול בנימין ולאית דאמרי היו כשמשחם בגבול בנימין והאנשים ימצא עם קבורת רחל · יאמר שזה הלשון דוקא דהא מדכתיב ויעבור בארץ ימיני ולא מצאו שמה באו בארץ צוף משמע שארץ צוף שבה היו שמואל ושאול כשמשחו בגבול בנימין ואלו ללישנא קמא צ״ל שהיו באפרת שהוא גבול יהודה · וע׳ באג״ש שמה הגירסא יותר מרווחת : תנן מותר המתים כו׳ · עיקר הדברים הובאו הנה להקשות למה בנה יעקב לרחל מצבה שלא אין עושין נפשות לצדיקים משום שדבריהם ומעשיהם הטובים הם זכרונם

פירוש מהרז״ו

וכלתו אשת פנחס · וס״ד ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה : לעגלה אשתו · דורש מדה ע״ו · כאן כתיב ולא הי״ל ולד עד יום מותה · וכתיב הששי יתרעם לעגלה אשת דוד (ש״ב ג׳) כן בדה״ב ג׳ · ועל שהיתה בת המלך שאול היתה חביבה מכולן וע״כ קוראה אשת דוד ואשתו והרי היא מיכל וכתיב שהי״ל בן · וההכרעה ע״פ מדה ט׳ · ומ״ש שפעת כעגלה שנענשה על שהתרעמה על דוד כהגלות נגלות כאחד הריקים · וע״ש כך קראו לבנה יתרעם ולה עגלה · ועי׳ במ״כ ספ״ד כל הענין וש״כ · והקשו ע״ז בסנהדרין כ״א והובא בילקוט שמואל · ולפי מ״ש שם ילדה את יתרעם בחברון ומיום שדברה נגד דוד לא ילדה עד יום מותה וביום מותה הי״ל עוד ולד ואינו דורש יתרעם על התרעומות : ח אנטידיקוס · פי׳ הערוך בעל דין ומטה כלפי חובה וזהו נצב לריב וכמ״ש ויק״ר פל״ג ס״ב על חומת אנך כבע״ח שעומד ושטרו בידו : עובד אדמתו · וס״ד ומרדף ריקים וגו׳ · שלשון עבודה נופל בעבד לאדון והאדם לאלהים ע״כ דורש עובד אלהים שע״פ מדה י״ז שמפורש בהרבה מקומות שהעבודה סתם לאלהים פי׳ כאן מדה ט׳ (וכמ״ש איוב ל״ו י״א) כאלו כתיב עובד אלהים וא״כ מ״ש אדמתו בהכרח לדרוש ע״פ נוטריקון וגימטריא חלוף אותיות עד מותו · ומ״ש מלחמו של עוה״ב כמ״ש במשנה והכל מתוקן לסעודה וכמ״ש לכו לחמו בלחמי : ויהי בהקשותה · וס״ד אל תיראי כי גם זה לך בן · ודורש ר״י שתי׳ גם בא לרבות התאומה שנולדה עמו וא״כ יקשה שהרי כל השבטים נולדו עם תאומותיהם וכמ״ש פר״ה פל״ו ול״ע שבנותיו של יעקב נשי בניו היו וכ״ה לקמן פרשה פ״ד שכ״א דעת ר׳ יהודה · ובהכרח לדרוש על תאומה יתירה : ט בר צערי בל״א · מל׳ לא אכלתי באוני ות״א באבלי וכאן תרגם בר דוי · ודעת המדרש שאוני על הצער הוא ל׳ ארמי ולפ״ז קראתו בל׳ צער ובארמית · ויעקב תקן בן ימין ובל׳ הקודש : ר׳ ינאי ור״י · במד״ש פסוק זה בא״ח · ועי׳ ילקוט שמואל פסוק זה בשם תוספתא בא״ח : בלכתך היום מעמדי · וס״ד ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול בנימין בצלצח · והוקשה לו שקבורת רחל בדרך אפרת בבית לחם בגבול יהודה כמ״ש ודוד בן איש אפרתי הזה מבל״י (ובית לחם לזבולן יהושע י״ט לא נקראת אפרתה) ואיך אמר בגבול בנימין

ידי משה

ר״ס לצלם : וכלתו אשת פנחס וגו׳ · פי׳ לפי שכתוב בתריה הרה ללת ופירשו המפרשים הרה ללת הוא לשון קללה שהקשה ללדת : ומרדף רקים ישבע ריש כצ״ל והוא סיפא דקרא של עובד אדמתו ריש הוא

גבי קברו וכו׳ · תני [א] ר׳ שמעון בן גמליאל אין עושין נפשות לצדיקים (יז) דבריהם הן זכרוניהם למדנו (יח) שנקראו ישראל [ב] על שם רחל שנא׳ (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים · ד״א ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת · מה ראה אבינו יעקב לקבור את רחל בדרך אפרת אלא צפה יעקב אבינו [ג] שהגליות עתידות לעבור שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים · הה״ד (שם) קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה: **יא** ויהי בשכון ישראל א״ר יהודה בר סימון [ד] קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב״ה שתעקר ממקומה · הה״ד ויהי בשכון ישראל וכתיב ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו׳ · בני ראובן בכור ישראל · אמור מעתה [ה] בכורת ממון ניטלה ממנו ולא ניטלה ממנו בכורת יוחסין · דכתיב (ד״ה א ה) ובני ראובן בכור ישראל · ר׳ לוי ור׳ סימון חד מנהון אמר (ח) לא לראובן להתייחס · ואוחרנא אמר [ו] אין מיחסין ליוסף אלא לראובן · ר׳ חגי בשם ר׳ יצחק אמר אפי׳ בשעת הקלקלה אין מיחסין אלא לראובן הה״ד ויהי בשכון וגו׳ · בני לאה בכור יעקב ראובן רבי יודן בשם רבי אחא ראובן בכור לעיבור בכור ללידה (ט) בכור לבכורה בכור לנחלה בכור לעבודה בכור לתשובה · ר׳ עזריה אמר אף בכור לנבואה · שנאמר (הושע א) תחלת דבר ה׳ בהושע · **יב** ואהליבמה ילדה וגו׳ · הה״ד (עובדיה א) איך נחפשו עשו · רבי סימון אמר [ז] קליפת בצלים כל כך למה (ירמיה מט) גליתי את מסתריו בשביל לגלות את הממזרים שביניהם · וכמה ממזרים העמיד רב אמר שלשה · ר׳ לוי אמר ארבעה · א״ר בנימין בשם ר׳ לוי קרח דהכא ממזר הוא: **יג** ויקח עשו את נשיו · א״ר יוחנן (קהלת י) [ח] לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו · לב חכם לימינו זה יעקב דכתיב ויקם יעקב וישא את בניו ואח״כ את נשיו · ולב כסיל לשמאלו זה עשו · שנאמר ויקח עשו את נשיו ואח״כ את בניו · וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו · [ט] ר׳ אליעזר אמר מפני שטר חוב (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך · (יט) ר׳ יהושע בן לוי אמר מפני הבושה: **יד** ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו · תני ר׳ שמעון בן יוחאי [י] למה לי לדרוש ולומר ותמנע היתה פילגש לאליפז להודיע שבחו של ביתו של אברהם אבינו עד היכן היו המלכיות ושלטונים רוצים להדבק בו · ומה היה לוטן הוא היה אחד מן השלטונים שנאמר אלוף לוטן וכתיב ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש וגו׳ אמרה הואיל ואיני כדאי להנשא לו לאשה אהא לו לשפחה · והרי הדברים קל וחומר מה אם עשו הרשע שלא היה בידו אלא מצוה אחת ע״י שהיה מכבד את אביו היו מלכיות ושלטוניות רוצות להדבק לו · על אחת כמה וכמה שיהיו רוצין להדבק ביעקב אבינו הצדיק שקיים את כל התורה כולה: **טו** ואלה בני צבעון ואיה וגו׳ ואלה בני צבעון ואיה וענה מה ראה הכתוב לכתוב ענה ענה תרי זמני תרי נינהו לעולם חד הוא [כ] אלא שבא צבעון על אמו והולידה ענה · ונעשה בן ענה

מסורת המדרש א ירושלמי שקלים פרק ב׳ הלכה ז׳ · ב לעיל פרשה ע״א · ילקוט ירמיה רמז שט״ו · ילקוט עמוס רמז תקמ״ד · ג אגדת בראשית סוף פרק נ״א · ד ירושלמי סוכה פרק ה׳ · שיר השירים רבה פרשה ה׳ פסוק ה׳ · ילקוט כאן רמז קל״ו · ילקוט דברי הימים רמז אל״ף ע״ו · ה בבא בתרא דף קכ״ג · ו סוטה דף ל״א · ז ילקוט ירמיה רמז של״ג · ילקוט דברי הימים רמז · ח לעיל פרשה ע״ד · קהלת רבה פרשה י׳ · ט לקמן פרשה פ״ד · קהלת רבה סוף פרשה ט׳ · י עיין סנהדרין דף צ״ט · ספרי האזינו פיסקא של״ו · ילקוט האזינו רמז תתקמ״ח · כ פסחים דף נ״ד · בבא בתרא דף קט״ו · תנחומא סדר וישב סימן א׳ · ילקוט כאן רמז ק״מ ·

חדושי הרש״ש

וכתיב שם ויהי בבואו ויתקע בשופר בהר אפרים : ואמר לי בני הר״מ כי בס׳ תבואות הארץ שנדפס בירושלים (תר״ה) הוכיח כי הר אפרים אינו הר אחד כ״א הרים גדולים מהלך כמה ימים וכולל כמה ערים · והביא ראיות ע״ז ובתוכם ג״כ הראיות שכתבתי אנכי : (ח) לא לראובן להתייחס · עמ״כ בשם פירש״י דדרים כאלו כתיב ולו בוי״ו וכ״ע אבל בספרים שלנו כתיב ולא באל״ף · ולפמש״כ ס״פ ס״ו אין מזה סתירה ע״ש : (ט) בכור לבכורה · עמ״כ ופי׳ המוח דהלא בכר כתיב את נידון בכורו (בפ׳ נח)

חדושי הרד״ל

שגי׳ הספר דייקנית ולא כמ״כ שרוצה להעמים בלשון הב״ר כדברי מד״ש סנ״ל : (יז) זכרונם · ד״א ותמת רחל כו׳ מה ראה אבינו יעקב לקבר כו׳ על בניו למדנו שנקרא ישראל (יח) שנקראו ישראל ע״ש רחל · מפורש לעיל פע״א תני רשב״י כו׳ כאן קלרו בהעתק וכו׳ המאמר לשם בן בנה שנאמר הבן יקיר לי אפרים וענין המאמר לכאן לפרש בדרך אפרת פי׳ ישראל הנקראים ע״ש אפרים בן בנה : (יט) רי״א מפני הבושה · לקמן ר״פ וישב הגי׳ ר

מתנות כהונה

למדנו כו׳ · ונראה שזהו המלבה שהליב יעקב על קברה כלומר זכרון עולם שנקראו ישראל על שמה והאב״א מישבו בדרך אחר : מה ראה כו׳ · עיין בפי׳ רש״י בחומש : קשה היא כו׳ · שאע״פ שחטא ראובן כללו ביחוד אחר שבטים וכן פירש רש״י : ה״ג בני ראובן בכור ישראל וגו׳ ופסוק הוא בד״ה סימן ה׳ וסיפיה דקרא ובחללו יצועי אביו נתנה הבכורה ליוסף ולא להתייחס לבכורה : לא לראובן להתייחס כו׳ · והאי דכתיב ולא להתייחס חוזר על ראובן כלומר לענין זה נטלה ממנו הבכורה שלא להתייחס על הבכורה ואוחרנא אמר שחוזר על יוסף שלזה נתנה לו הבכורה לנחלה ולא להתייחס ובפירוש רש״י ראיתי דמאן דאמר לא לראובן להתייחס דרש כאלו כתוב ולו להתייחס בוי״ו פיר׳ שלו ליוסף להתייחס ולא לראובן אבל בספרים שלנו כתוב ולא באל״ף וכן הוא בכור לעיבור · שלאה אמו לא נתעברה מקודם לזה וכן ללידה ולא אירע לו כמו שאירע ליעקב שהיה בכור לעיבור ולא ללידה : בבכור לבכורה · שלא נכתב בכתוב פלוני עד ראובן כד״א בכור ישראל ראובן ומה שכתב אנכי עשו בכורך אני בנך בכורך הם דברי עצמו ולא שהכתוב קוראו בכור : לנחלה · ליטול פי שנים בנכסי יעקב וליטול חלק ראשון בארץ : לעבודה · להקריב קרבנות שהעבודה היתה בבכורות עד שחטאו בעגל ואולי שכל הקרבנות שהקריב יעקב הוא היה מקריב : לתשובה · שפתח בתשובה על כדאמרינן בכמה דוכתין והביאו הילקוט ריש הושע בשם פסיקתא תחלת דבר ה׳ בהושע מראובן היה ועיין בילקוט ריש הושע : איך נחפשו עשו · פסוק הוא סימן א׳ ולפי גירסא זאת גרסינן בתר הכי למה נבעו מצפוניו והוא סיפיה דקרא בעובדיה וגירסת הילקוט הה״ד כי אני חשפתי את עשו ופסוק הוא בירמיה מ״ט ולפי זה בתר הכי גליתי את מסתורין ואתי שפיר טפי הא דקאמר בתר הכי קליפתא בצליא כקליפת בצלים שנחשף ונגלה קליפה אחר קליפה עד ערמומיותה : שלשה · עי׳ בפי׳ רש״י בחומש : ארבעה · הוסיף קרח כדמפרש ואזיל ועיין מזה פרק יש נוחלין : לימינו · להיישיר לדרך המוסר להקדים הזכרים לנקבות ועשו היה בהול על הנקבות ונואף אשה חסר לב : שטר חוב · לומר אין לי חלק בארץ ולא בפירעון החוב כי גר יהיה זרעך כמו שפי׳ רש״י בסדר זה : הבושה · שמכר את הבכורה : להנשא לו · לעשו לפי שהיה מז נתאוה להדבק בו : תרי נינהו כו׳ · פי׳ האב״א בתמיה הלא כתוב הוא ענה עכ״ל ועיין בפרק י״ג ובפ׳ מקום שנהגו די״ל בניהותא ועי׳ מזה בירושלמי דברכות בפ׳ אלו דברים :

רש״י

פירש בן זעף כמו תהי ידך על איש ימינך מוזעף לך : קשה לפני הקב״ה לעקור שלשלת יוחסים ממקומה · שאע״פ שחטא ראובן יחסו כשאר שבטים הה״ד ויהי בשכון ישראל וגו׳ עד וילך ראובן וישכב וסמיך ליה ויהיו בני יעקב שנים עשר : חד מנהון לא לראובן מייחסין ואין מייחסין לראובן והכי כתיב ולו להתייחס לבכורה ולו ליוסף ולא לראובן להתייחס ואחרינא אמר אין מייחסין ליוסף אלא לראובן : קליפת בצלים · כאדם שקולף בצלים כך גליתי אותו : לב חכם לימינו · ישרו של דבר דכתיב וישא את בניו ואחר כך את נשיו האם

פירוש מהרז״ו

ודורש ע״פ מדה ל״א שעבר לארץ בנימין עד הגבול של נוף שסמוך לגבול בנימין : י למדנו שנקראו כו׳ עד אפרים · מאמר זה נלקה בחסר וחילוף מקום שמקומו בסוף סימן זה וחסר כמ״ש בסמוך : ד״א מה ראה · תיבת ד״א ל״ע ובילקוט ליתא אלא גורס מה ראה כו׳ : צפה יעקב · לעיל פ״ע ס״י ושם מבואר : מבכה על בניה · אין פי׳ על בניה ממש אלא על כל השבטים וכאן מקום מאמר למדנו שנקראו ע״ש רחל שנאמר רחל מבכה על בניה ולא סוף דבר לשמה אלא לשם בנה שנאמר אולי יחנן ה׳ שארית יוסף ולא סוף דבר לשם בנה אלא לשם בן בנה שנאמר הבן יקיר לי אפרים · כ״ה לעיל פע״א סס״ב וכ״ה במדרש רות פ׳ ויאמרו כל העם אשר בשער ילקוט ירמיה ל״א : **יא** בני ראובן בכור ישראל · פסוק בדה״א ה׳ ג׳ הרי שקראו סתם בכור ישראל כמ״ש כאן בני לאה בכור יעקב ראובן · ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל · והם בכ״מ · ובא הכתוב הב׳ והכריע הייתו סוף פר׳ א׳ ולא להתיחס לבכורה פי׳ ליוסף לא להתיחס לבכורה · וז״ש כאן בכורת ממון נטלה ממנו מראובן ולא בכורת יוחסין : לא לראובן להתיחס · שמ״ש ולא להתיחס לבכורה קאי על ראובן · ול״ע איך יפרש פסוק ג׳ בני ראובן בכור ישראל · ואפשר בדקדוק לשון המדרש שראובן עצמו לא יתיחס לבכורה אבל אחרים יחסוהו ול״ע : ר׳ יודן בשם ר״א · חושב ששה מיני מעלות של בכורה כנגד ו׳ פעמים שנזכר בכורת ראובן בתורה וזה ע״פ מדה יו״ד מדבר שהוא שנוי · והם · א׳ כאן בני לאה בכור יעקב ראובן · ב׳ בראשית מ״ו ח׳ בכור יעקב ראובן · ג׳ שם מ״ט ג׳ ראובן בכורי אתה · ד׳ שמות ו׳ י״ד בני ראובן בכור ישראל · ה׳ במדבר א׳ כ׳ כנ״ל שם ו׳ כ״ו ה׳ כנ״ל · ור״ע חושב עוד דבר א׳ כנגד פסוק וישבו לפניו הבכור כבכורתו ור״י לא חשיב ליה שלא נזכר כאן ראובן בפירוש ובזה פליגי : בכור לבכורה · שלאה בכורה היתה כמ״ש לתת הצעירה לפני הבכירה · וליעקב ד׳ בכורים מד׳ אמהות כמש״ל פ״ע סס״ז · וראובן בכור לבכורה ולא יתכן לפרש שהוא הראשון בתורה שנקרא בכור שהרי הכתוב מפורש וימכור את בכורתו : בכור לנחלה · פי׳ שכך היה ראוי לו אם לא בלבל יצועי אביו : לעבודה · הייתו בימי יעקב בבית אל פ׳ שנים כמש״ל ס״פ ע״א וראובן עזר ליעקב ולא שבט אחר : בכור לתשובה · לקמן פפ״ד סימן י״ט אתה פתחת בתשובה תחלה : תחלת דבר ה׳ בהושע · ב״ב ד׳ י״ד ובס״ע ר״פ כ׳ שהתנבא תחלה לד׳ נביאים שבימיו ישעיה עמוס מיכה והושע בן בארי ובארי מראובן דה״א ה׳ ו׳ בארה בנו הוא נשיא לראובני · וס׳ הושע הראשון בתרי עשר : מסתריו · ע׳ בגמ״ב רפ״ט : רב אמר שלשה · כמ״ש ב״ב דקט״ו ובתנחומא ריש וישב ולקמן ר״ס פ״ו על ענה · וכן אהליבמה בת ענה בת צבעון : **יג** לב חכם · לעיל פע״ד ס״ה ופ״ח כאורך : מפני שט״ח · לקמן פפ״ד סימן ב׳ : מפני הבושה · לעיל בריש הפרשה : **יד** תני רשב״י · סנהדרין צ״ט ב׳ וילקוט האזינו כי לא דבר ריק וילקוט תהלים ר וכתיב ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש · וכ״ה בסנהדרין שם והם ב׳ פסוקים · ובא לדרוש מ״ש ותמנע היתה פילגש והרי בפרשה זו עדיין לא נזכרה מי היא ע״כ ע״פ מדה ל״א ול״ב כאלו כתיב אלוף לוטן · וגם בזה כוונתו לפסוק כ׳ שם בפר׳ ולפסוק כ״ב אלה כו׳ לוטן וכו׳ ויהיו בני לוטן וכו׳ ואחות לוטן תמנע · אלא שהמדרש הפסם בקיצור לוטן שהיה אלוף שר וגדול ואחות לוטן תמנע · וע״ז אמר בפר׳ הקודמת ע״פ מדה ל״ב ותמנע הזאת אחות האלוף היתה פילגש לאליפז : לשפחה · שהפלגשים נקראו הגר שפחת שרה וכן נשי יעקב בלהה וזלפה היו פלגשים ונקראו שפחות כ״פ ואנו דורשים ק״ו שהוא על יעקב שהיו הכל רוצים לדבק בו : **טו** ואלה בני צבעון · ע

יפה תואר

ומי לנו גדול במעשים יותר מרחל · ומשני למדנו שנקראו ישראל על שם רחל ומשום כבו… ראויה היא להציב לה מצבה לכבוד ולתפארת מלבד מעשיה הטובים המזכירים את שמה · ועו… שהגליות עתידות לעבור שם · והציב המצבה כדי שידעו העוברים את מקום קבורתה ומ״ש… ע״ש רחל ע׳ לעיל פע״א כי פה חסר מה שנשלם שם : קשה היא שלשלת היוחסין כו׳… אחד הראוי להתמנות לאיזה דבר מפני יחוסו לא נדחה מפני חטאו · אף שהוא יותר… במעשים וכמו דאיתא בחזית בפ׳ קמתי אני אע״פ שהיה עזרא יותר הגון מיהושע בן יהו… שיהושע ישמש בכהונה גדולה מפני שהוא כ״ג בן כ״ג · שלא תעקר שלשלת יוחסין מ… אע״פ שראובן חטא לא נוטל ממנו כבוד בכורתו הראויה לו מיחסו · ומ״מ צריך שיהיה… דאל״כ לא תיישינן לשלשלת היוחסין כדאמרינן בפרק כ״ג מתהתיו מבניו מלמד שהבן ק… שבעולם יכול אע״פ שאין ממלא מקום אביו ת״ל אשר ימלא את ידו · וראובן לא נדחה מכ… ראובן לא חטא כדאיתא בפרק במה אשה : בכור לבכורה · כלומר ליוחסין שהוא סתם ב… ולא להתיחס לבכורה ואתי כמ״ד אין מיחסין ליוסף אלא לראובן · ומ״ש בכור לנבואה פ… בפסחים פרק האשה ובפ״ק דב״ב תחלת דבר ה׳ בהושע וכי עם הושע דבר תחלה והלא מ… היו כמה נביאים אר״י תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו פרק ואלו הן הושע וישעיה… הה״ד כי אני חשפתי את עשו (ירמיה מ״ט) כצ״ל · ומכתוב הזה יש באמת קצת אסמכ… מומי ממזרותיהם אבל איך נחפשו עשו נאמר על גילוי אוצרותיו · ומביא את הכתוב הזה… לדרוש שהוליד ממזרים ועי׳ בבעל העקידה שכתב שכל כוונת התורה בכתיבת יחס עשו… לגלות חרפתן וזה הממזרים שהולידו בסתר : רב אמר שלשה · וזה יעוש יעלם וקרח אשר… בני אהליבמה שהיתה ממזרת מב׳ צדדים כדלעיל שענה אביה ממזר היה וגם ענה בא ע… והולידה · והאומר ד׳ מונה ג״כ את תמנע · וזה שאמר קרח דהכא ממזר היה לא נחית… או ד׳ אבל סובר דכולם בני ממזרות היו ובא רק לאפוקי את קרח הנזכר באלופי עשו… שאין זה קרח דהכא שנים היו ובא לאפוקי ממ״ד שגניהם חד הוא : מפני שטר חוב · פ… חפץ לקבל עליו השעבודות אשר נאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם · לכן… אחיו לבלי להיות גר בארץ אחרת · וכשם שלא יקויים עליו כי גר יהיה זרעך · כן לא תפול ע… למה לו לדרוש ולומר כו׳ · פי׳ למה נכתב זה בקרא לגלא צורך · ובתלק מקשה גם ע… תמנע והמדרש לא מביא את הכתוב הזה משום דנוכל לומר כי חפץ לספר פסלותן וכמ… בעל העקידה : מה ראה הכתוב לכתוב ענה ענה תרי זמני · פי׳ למה כתב וענה בב… בבני צבעון · דליכא למימר דתרי נינהו מדכתיב הוא ענה משמע דחד נינהו אשר כבר נזכר… בגמ׳ הוא ענה דמעיקרא · ומשני לעולם חד נינהו אלא שבא צבעון על אמו כו׳ לכן נק… ומה שנקרא בן שעיר משום דבני בניו הוו כבניו · וע׳ בזה בפ׳ יש נוחלין ובתוס׳ בפרק… ונעשה ענה בן צבעון ובן שעיר כנ״ל :

ידי משה

הוא סגולה : שנקראו ישראל ע״ש רחל שנאמר הבן יקיר לי אפרים וגו׳ · שלכולן ציונים והוצאתו זה מדכתיב היא קבורת רחל עד היום הזה דייק שלא היה ציון ממש אלא שם ישראל הוא ציון וק״ל : אפילו בשעת הקלקלה וכו׳ · דכתיב ויהי בשכון וגו׳ וילך ראובן וישכב וגו׳ והיה הקלקלה מ״מ סמוך לי׳ בכור יעקב ראובן : והולידה ענה ונעשה ענה בן צבעון ובן שעיר כו׳ · [illegible]

ובן צבעון ובן שעיר מ"מ חד הוא · תני [א] האש והכלאים לא נבראו
בששת ימי בראשית אבל עלו במחשבה להבראות · כלאים אימתי
נבראו בימי ענה · הה"ד (בראשית לו) הוא ענה אשר מצא את הימים
במדבר · ר' יהודה בר סימון אמר המיונס · רבנן אמרי המיסו ·
חציו חמור וחציו סוס · [ב] ואלו הן הסימנין א"ר יונה כל שאזניו
קטנות אמו סוסה ואביו חמור · גדולות אמו חמורה ואביו סוס ·
ר' מנא הוה מפקד לאלין דבי נשיאה דיהון זבנין מן אלין דאודניהון
דקיקין מפני שאמו סוסה ואביו חמור · מה עשה ענה הביא חמורה
וזיווג לה סוס זכר יצאת ממנו פרדה · א"ל הקב"ה אני לא בראתי
דבר של היזק ואתה בראת דבר של היזק · חייך שאני בורא לך
דבר של היזק · [ג] מה עשה הביא חכינא וזיווג לה חרדון ויצאת
מהם חברבר · [ד] מעולם לא אמר אדם שנשכו כלב שוטה וחיה ·
(ב) חברבר וחיה · פרדה לבנה וחיה · האש · [ה] ר' לוי בשם ר' נזירא
שלשים וששה שעות שמשה אותה האורה · י"ב של ערב שבת ·
וי"ב של לילי שבת · וי"ב של שבת · [ו] וכיון ששקעה חמה בלילי
שבת בקש הקב"ה לגנוז את האורה וחלק כבוד לשבת · הה"ד (שם ב)
ויברך אלהים את יום השביעי · במה ברכו באורה · וכיון ששקעה
חמה בלילי שבת והתחילה אורה משמשת התחילו הכל מקלסים
להקב"ה · הה"ד (איוב לז) תחת כל השמים ישרהו · מפני מה ואורו
על כנפות הארץ · וכיון ששקעה חמה במוצאי שבת התחיל החשך
ממשמש ובא ונתיירא אדם הראשון · דכתיב (תהלים קלט) ואומר אך
חושך ישופני · מה עשה לו הקב"ה זימן שני רעפים והקישן זה
לזה ויצאה האור ובירך עליה · הה"ד (שם) ולילה אור בעדני ·
אתיא כדשמואל מפני מה מברכים על הנר במוצאי שבת · הואיל
ותחלת ברייתו · ר"ה בשם ר' יוחנן אף מוצאי יום הכפורים
מברכין עליו מפני ששבת האור כל אותו היום :

פרשה פג

א **ואלה** המלכים אשר מלכו וגו' · ר' יצחק פתח
(יחזקאל כז) אלונים מבשן עשו משוטיך ·
א"ר יצחק [ז] נמשלו עובדי כוכבים כספינה · מה ספינה זו עושים
לה תורן ממקום אחד והוגנין (א) ממקום אחר · כך עובדי כוכבים ·
(א) שמלה ממשרקה ושאול מרחובות הנהר · ואלה המלכים ·
(משלי כ) [ח] נחלה מבוהלת בראשונה · ואלה המלכים · ואחריתה לא
תברך (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון : ב א"ר אייבו קודם
שלא עמד מלך בישראל נצב מלך באדום · ואלה המלכים ר'
יוסי בר חנינא בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים ·
ובשעה שזה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים · ר' יהושע בן
לוי אמר זה העמיד שמונה וזה העמיד שמונה · זה העמיד ח' ·
בלע יובב חשם הדד שמלה שאול בעל חנן הדר · וזה העמיד ח' ·
שאול ואיש בושת דוד שלמה רחבעם אביה אסא יהושפט · בא
נבוכדנצר (ב) וערבב אלו באלו ובטל של אלו ושל אלו (ישעיה יד)
שם תבל כמדבר ועריו הרס · בא אויל ונתן גדולה ליהויכין ·
בא אחשורוש ונתן גדולה להמן : ג וימת בלע · א"ר אבהו [ט] לבן
מלכים שהיה לו דין עם אחד וכלו מזונותיו בא אחד וסיפק לו
מזונות · אמר המלך אין לי עסק אלא עם זה שסיפק לו מזונות ·
כך אמר הקב"ה כבר היתה מלכות עקורה מאדום ובאת בצרה
וסיפק להם מלכים · לפיכך אין לי עסק אלא עם בצרה שנאמר
(שם לד) כי זבח לה' בבצרה וגו' · א"ר ברכיה אעפ"כ טבח גדול
בארץ אדום : ד וימת בעל חנן · ר' לוי ור' סימון · ר' לוי אמר
מטיבי אלוהות היו · מהטבאל · שהיו מטיבין עצמן לעבודת
כוכבים · בת מטרד · שהיו מעמידין טוריות לעבודת כוכבים ·
ר' סימון אמר מטיבי נשים היו · מהטבאל · שהיו מטיבין אותה
לבעלה ואחר כך טורדין אותה מבעלה · בת מי זהב · טרודים
היו במזונותם · מן דעתירין מהו דהבא מהו כספא · אלוף מגדיאל
אלוף עירם · יום שמלך לוטיינוס נראה לר' אמי בחלום היום מלך
מגדיאל · אמר עוד מלך אחד נתבקש לאדום · אלוף עירם · א"ר
חנינא ציפוראה למה נקרא עירם שהוא עתיד לערום תסוריות

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ח' כל הענין · פסחים דף נ"ד · ב ירושלמי כלאים פרק א' · חולין דף ע"ט · ג חולין דף קכ"ז · ד יומא דף פ"ד · ה שבת דף קי"ט · לעיל פרשה י"א ופרשה י"ב וס"נ · מדרש תהלים מזמור צ"ב · ו פסחים דף נ"ד · עבודת כוכבים דף ח' · פרקי דרבי אליעזר פרק כ' פסיקתא רבתי פסקא כ"ג · ז ילקוט כאן רמז נ"מ · ילקוט יחזקאל רמז שס"ז · ילקוט ד"ה רמז אלף ע"ג · ח ילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ילקוט דברי הימים רמז אלף ע"ד כס"ע · ט ילקוט ישעיה רמז ד"ש ·

חדושי הרד"ל

ספ"ע הגי' רשב"ן ונכון : (ב) חברבר וחיה · שבעטתו פרדה לבנה וחיה · כ"ה בירושלמי ברכות שם ובערוך ערך חברבר וכצ"ל : (א) ממקום אחר כו' · עי' שמ"ר פל"ו · ועי' דברים (ז' ט"ו) · ועי' חולין נ"ו ע"ב ע"ש : (ב) וערבב אלו ואלו · כצ"ל וכ"ה בילקוט :
לא

חדושי הרש"ש

בכור ישמעאל נביות (ס"פ חיי) ואולי יכוון המדרש שלאה אמו היתה ג"כ בכורה ודכתיב לתת את הצעירה לפני הבכירה · וכמו שהעיר הא"ע על ותאמר הבכירה (וי"ע לא) וזה לתוק קצת · ואפשר שיכוון דהרבה בכורות היו לו ליעקב מד' נשיו כדלעיל פ"ע וראובן היה הבכור ראשון שבהם : (א) שמלה ממשרקה כו' · עי' במ"ר פר' י"ד בקרבן נשיא ועי' גם כן שמ"ר פר' ל"ז :

רש"י

האש וכלאים דבהמה לא נבראו : המיונס · מן חיה : המיסו · הוא כמו אחינו המסו את לבבנו פלגון לבנא לשון חלוקה חציו סוס וחציו חמור : הרכיב סוס על גבי חמור ויצא מהן פרד : סימן זה יהיה מסור בידך כל שאזניו דקות · קטנות אמו סוסיא : אין בעיתו מוליין · מולאות תהוון זבנין מן דאודניהון דקיקין וכו' : מה עשה ענה הביא חמורה וזווג לה סוס ויצא ממנה פרדה · והיינו דכתיב אשר מצא את הימים היינו פרדות : הביא חבינא וזווגה לחרדון · זה הצב ויצא חברבר : מעולם לא אמר אדם וכו' ובלבד שהיא פרדה לבנה : האש · מניין שלא נברא בששת ימי בראשית : ל"ו שעות · משעה שעלה במחשבה להוציא ליצירה לאדם הראשון דתניא בפסיקתא שעה ראשונה עלה במחשבה שנייה נתייעץ עם מלאכי השרת :

פרשה פג עושין לה תורן ממקום אחר ומשוטות ממקום אחר רימום : הוגנין · אותו ברזל שקורין אנק"ר כמו עיגונין ארז מלבנון לקחו לעשות תורן עליך אלונים מבשן עשו משוטיך קרשך עשו שן בת אשורים כמו תדהר ותאשור כך זה ממקום זה וזה ממקום זה שמלה ממשרקה ושאול מרחובות הנהר : נחלה · מבוהלת בראשונה וגו' המלכים שקדמו בבהלה קודם מלכות ישראל אחריתם לא תבורך : הר עשיו שירשו תחלה באדום' : בא נבוכדנצר וביטל של אלו ושל אלו · ובברייתא דר' יוסי דמ"ע מדות מפרש חזון עובדיה כה אמר ה' אימת בימי יהושפט ומלך אין באדום במקום שעיר ובמקום אחר נצב מלך בעיר הגדולה ובס"ע דר' יוסי מפורש משנפלו אדומיים בימי יהושפט שוב לא העמידו מלך במקום עד היום וכו' : ובאת בצרה וסיפק לה מלכים · יובב בן זרח מבצרה : טביחה גדולה בארץ אדום · לפום תורא · שור גדול דכתיב עשו בנו הגדול אף הקב"ה גדול : מהיטבאל מטיבי אלהות היו · מתקני כמו מטיבי נשים מקשטין לנשים : משהיו מטיבין אותה לבעלה · אח"כ היו טורדין אותה מבעלה בזנות ובתרגום ירושלמי מתרגם בת מטרד גברא טרודא דהוה לעולם כמטרידא כל ימי חייו :
שהרי מעמידין טיראות · פלטרין : דבר אחר בת מטרד · בתחלה טרודין היו לעסוק להרויח מזונותם : בת מי זהב · אמר כך משהעשירו לא היו חוששים לכסף וזהב פי'
זהב כלומר מהו זהב : עוד מלך אחד נתבקש לאדום · עדיין עתיד להעמיד מלכים : לערות תסווריות · לגלות אוצרות : בגוופין · ממונה עשיר :

מתנות כהונה

עלו במחשבה להבראות · בע"ש ולא נבראו עד מוצאי שבת ע"י אדם כדאיתא בפרק מקום שנהגו : המיונס · פי' רש"י מין חיה : המיסי · לשון חציה וחלוקה כלומר חצי סוס וחמור כד"א הרמונים משימתו ועיין בפרשת שלח בפסוק אחינו המסו : הוה מפקיד כו' · היה מצוה לאותן הממונים על בית הכנסת שיהו קונין מאותן שאזניהם קטנות ועי' ריש פ' אותו ואת בנו : הביא חכינא גרסינן : חבינא · נחש : חרדון · פי' רש"י צב : האש · מניין שלא נברא בששת ימי בראשית : שלשים וששה כו' · ע"ל פרשה י"א ופרשה י"ב : אך חושך וגו' · לעיל פרשה י"א וי"ב הגירסא יותר נכונה ועיין שם :

פרשה פג הוגנין · פי' רש"י אותו ברזל שקורין אנק"ר כמו אוגנין בפ' המוכר את הספינה וקודם זה כתיב ארז מלבנון לקחו לעשות תורן עליך הרי התורן מלבנון והמשוט מבשן כך אומות העולם הם ממקום זה ובוררים להם מלך ממקום אחר : הכי גרסינן שלא עמד מלך בישראל אבל משמלך מלך בישראל נצב וגו' · ונתבאר היטב בפי' רש"י בחומש ובדברי הימים : וערבב כו' · בילקוט לא גרס ליה : אויל · אויל מרודך : ה"ג וימת בלע אמר רבי אבהו כו' : שהיה לו דין עם אחד גרסי' : כלו מזונותיו · לאותו שהיה מדיין עם בן מלך : ובאת בצרה כו' · פי' רש"י דכתיב וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה : מטיבי כו' · מתקנין היטב אלוהות : טוריות · פי' רש"י היכלות ופלטריות ודרש מטרד לשון טוריות : ואח"כ טורדין כו' · מהיטבאל דרש נוטריקון משהטיבו אותה לבעלה אל כלומר לא שהתה אצלו : טורדין אותה · פרש"י בזנות : ה"ג במזונותם מן דעתירין אמרין מהו דהבא · פירש רש"י בתחלה היו טרודים ואז להעשיר ומשהעשירו אמרו מהו זהב מהו כסף : עוד מלך אחד · אלוף עירם אחר מגדיאל : לערום · לשון ערמת כלומר יצברו צבורים למנחה לו ורש"י גרס לערות ופירש בו לגלות אוצרות מלשון ערות יסוד עד צואר [נ"א אברוה כל עוברי דרך] : תיסווריות · אוצרות :
מלמתין

יפה תואר

ר' יצחק פתח כו' · בא לתרץ למה מנה פה הכתוב את מלכי אדום אשר מלכו לפני מלך מלך בישראל כי בא בזה לספר בגנותם כי לא מלאו להם מלך מקרבם · אבל הקימו להם ממשרקה מארץ אחרת וכן אינך לא היו בני ארצם · ועמ"ש הרמב"ן ע"ז ואין דבריו מוכרחים ועמ"ש לקמן : נחלה מבוהלת בראשונה · כלומר במה שהקימו מלכים לפני מלך מלך בישראל לכן מלכותם לא תקום : זה העמיד שמונה · ע' בזה ברש"י בחומש אך טעות נפלה בדבריו כי מ"ש ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך צ"ל יהושפט במקום שאול : עקורה מאדום · לפי שלא היה להם מלך בן מלך כדאיתא בפ"ק דע"ז ולכן אילולי שהספיקה להם בצרה במלך היתה המלכות עקורה מהם · ולפ"ז סובר המדרש שבצרה איננה מאדום ואולך על הא דאיתא במ"ר פי"ד דסובר שבצרה מאדום ע"ש : יום שמלך לוטיינוס · זה לאטינוס שבימיו

פירוש מהרז"ו

הנכונה ב"ב ד' קט"ו ובתנחומא ריש וישב ועי' לעיל סי' י"ב : האש והכלאים · ירושל' ברכות פ"ח על המשנה בש"א נר ומזון כו' כל הענין עד סוף הפ' היא משם ופי' שנתן בכח הבריאה ולא נבראו בפועל ממש : את הימים · על שתיבה זו זרה דרשה עפ"מ ממעל מל"י המיונס פרד והמיסו פי' חצי וכ"ה במ"ע : דאודנייהו דקיקין · עי' חולין דע"ט ושם אי' דלהוון דמיין להדדי ועיקר הכוונה שיקח תמיד מין א' ונתן סימן לקחת מין שאזניהם קטנים : דבר של היזק · פי' מין של היזק : האש · דאמר לעיל שלא נבראו אלא עלה במחשבה ופי' שנתן בכח הברואים · ואימתי יצא אל הפועל כו' במוצ"ש והמאמר בירושלמי שם ולעיל פי"א בס"ב וס"ג ומבואר :

פרשה פג סימן **א** אלונים מבשן · ועניין הפרשה מחושב שם כל עניני ספינה תורן גם משוט כו' ולא הזכיר העיקר היא הספינה וז"ש שנמשלו לספינה · ועי' במ"ר ר"פ ל"ז ושני המאמרים מלמדים זע"ז · ומה שחסר כאן מילה כאן : **ב** קודם שלא בו' · נ"ע מאי קמ"ל הלא מפורש בקרא לפני כו' ונ"ל באמת שבא לדרוש פסוק שבסוף מ"א (כ"ב מ"ז) שהכונה קודם מלוכת שאול וכמ"ש רש"י בחומש כאן · וע' מ"ב (ח' כ') · וע' פי"ר פסוק אל הראוני ראיה לזה : נשיאים · עי' במ"ר פע"ו סי' ד' : בא אויל כו' · כמ"ש בסוף ירמיה ויתן את כסאו וגו' · בא אחשורוש ונשא את המן שבא מעמלק ואח"כ חזר והשפילו ונשא למרדכי והמדרש קיצר במה שידוע מהמקראות ומכאן ואילך נסתמה הנבואה כי אחסר סוף נביאים : **ג** עי' ירמיה מ"ט כ"ב ומ"ח כ"ד ועי' במ"ר פי"ד ס"ד : עקורה · עי' יפ"ת שפי' ע"פ גמרא דפ"ק דעבודת כוכבים (דף י' ע"א) ונ"ל לפרש מלת עקורה מלשון חז"ל פ"ב דמ"ק (דף י"ב סוף ע"א) הלכות מועד כו' לומר שהן עקורות כו' ופירש רש"י כאשה עקרה כו' ע"ש · מהרי"ב : **ד** וימת בעל חנן · וס"ד ושם אשתו כו' והוקשה לו מ"ש אלו שם אשתו ויאושה ולא אלא כולם ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אח"ע מדה כ"ו וממשל · ומ"ש מטיבים פי' מקשטים וכמש"ל פר' ל"ג סס"ב ופכ"ו ס"ה ודורש ע"פ מדת נוטריקון : טרודים במזונותם · בתחלה שהיו עניים היו מבקשים אוכל לנפשם ואח"כ כשנתעשרו היו מבקשים כסף וזהב : היום כו' · עי' פר"א פל"ח באריכות מענין זה : לערום כו' · מלשון ערימה שפירש

ידי משה

על אמו והולידה ענה ונעשה ענה בן צבעון ובן שעיר כי העולם סברו שהוא בן שעיר והקשה הרא"ם ודילמא שעיר בא על כלתו אשת צבעון והולידה ענה וגמלא נ"כ שהוא בן צבעון ובן שעיר ותירץ לפי שכלתו זה צריך אתה לומר שקלקל צבעון ובא על כלתו אשת ענה והוליד את אהליבמה כמו שפי' רש"י בחומש בד"ה בת ענה בת צבעון ע"ש ואילין שקלקלה במקולקל משנאמר שמעאו שניהם צבעון ושעיר ולא מצינו שחטא שעיר בשום מקום עכ"ל :
נחלה מבוהלת בראשונה וגו' · פי' המלכים שקדמו בבהלה קודם מלכי ישראל אחריתם לא תברך :
א"ר איבו כו' עד בא אחשורוש ונתן גדולה להמן · כל כוונתם רוצים לומר שיעקב ועשו א"א שמלכו כפעם א' אלא ולאום מלאום וגו' ע"ד אמלאה החרבה אמר עוד מלך אחד נתבקש לאדום פי' רבי אמי אמר מאחר שמלך היום לוטיינוס ונראה לי בחלום שהוא מגדיאל נמצא שלא יהיה לאדום עד ביאת משיח אלא מלך אחד שנקרא עירם ועל זה מביא לראיה דברי ר' חנינא וכו' אמר ר' לוי משום וכו' פי' שמביא ראייה לדברי ר"ח שנראה אליהו בחלום להשלטון שלא יבזבז האוצרות כי הם מוכנים למלך משיח וק"ל : טרודים הם במזונותיהם · זה בילקוט ליתא וראיתי עוד גירסא טרודים הם בעתיהם

למלך המשיח · א"ר לוי מעשה בשלטון אחד ברומי שהיה מבזבז תסווריות של אביו · נראה לו אליהו בחלום א"ל אבותיך מצמתין ואת מבזבז ולא זז עד שמלאן : ה [ה] התבן והקש והמוץ מריבים (מדינים) זה עם זה זה אומר בשבילי נזרעה השדה וזה אומר בשבילי נזרעה השדה אמרו החטים המתינו עד שתבואו הגורן ואנו יודעין בשביל מה נזרעה השדה · באו לגורן ויצא בעל הבית לזרותה הלך לו המוץ ברוח · נטל את התבן והשליכו על הארץ ונטל את הקש ושרפו · נטל את החטים ועשה אותן כרי וכל מי שרואה אותן מנשקן · המד"א (תהלים ב) נשקו בר פן יאנף · כך אומות העולם הללו אומרים אנו עיקר ובשבילנו נברא העולם · והללו אומרים בשבילנו נברא העולם · אמרו להם ישראל המתינו עד שיגיע היום ואנו יודעים בשביל מי נברא העולם · הה"ד (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור · ועליהם הוא אומר (ישעיה מא) תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם · אבל ישראל ואתה תגיל בה' קדוש ישראל תתהלל :

סדר וישב

פרשה פד א וישב יעקב · [ב] כתיב (שם נז) בזעקך יצילוך קבוציך · תני כינוסו וכינוס בניו הצילו מיד עשו · ואת כולם ישא רוח יקח הבל זה עשו ואלופיו · והחוסה בי ינחל ארץ · זה יעקב · וישב יעקב : **ב** (משלי כח) נסו ואין רודף רשע וצדיקים ככפיר יבטח · [ג] ערק רשיעא ולא רדיפין ליה דכתיב וילך אל ארץ · [ד] רבי אליעזר אמר מפני שטר חוב · ור' יהושע בן לוי אמר מפני הבושה · וצדיקים ככפיר יבטח · וישב יעקב : **ג** (איוב ט) אם שוט ימית פתאום · [ה] אנטונינוס שאל את רבינו א"ל מהו דכתיב אם שוט ימית פתאום · א"ר גזור דיסב מאה מגלבין והוא יהיבין מאה דינרים דין סכום לדין ודין סכום לדין ולא מפקין מידיה כלום כענין הזה מלעיג על המוכה : (שם) למסת נקיים ילעג · א"ר אחא בשעה שהצדיקים יושבים בשלוה ומבקשים לישב בשלוה בעולם הזה השטן בא ומקטרג אמר לא דיין שהוא מתוקן להם לעולם הבא אלא שהם מבקשים לישב בשלוה בעולם הזה · תדע לך שהוא כן · יעקב אבינו ע"י שבקש לישב בשלוה בעוה"ז נזדווג לו שטנו של יוסף · וישב יעקב · (שם ג) לא שלותי ולא שקטתי · (א) [ו] לא שלותי מעשו ולא שקטתי מלבן ולא נחתי מדינה · ויבא רוגז · בא עלי רגזו של יוסף : **ד** ד"א וישב יעקב וגו' · אברהם גייר גיורים · הה"ד (בראשית יב) ויקח אברם את שרי אשתו · [ז] א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זימרא אם מתכנסין כל באי העולם לבראות אפילו יתוש אחד אינן יכולין ואת אומר ואת הנפש אשר עשו בחרן · אלא אלו הגרים שגייר אותם אברהם ולמה אמר עשו ולא אמר גיירו ללמדך שכל מי שהוא מקרב את הגר · כאלו בראו · תאמר אברהם היה מגייר ושרה לא היתה מגיירת תלמוד לומר ואת הנפש אשר עשו בחרן אשר עשה אין כתיב כאן אלא אשר עשו · (ב) א"ר חוניא אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים · ומה ת"ל אשר עשו אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מכניסן לתוך ביתו ומאכילן ומשקן ומקרבן ומכניסן תחת כנפי השכינה · יעקב גייר גיורים דכתיב ויאמר יעקב אל ביתו וגו' ויתנו אל יעקב וגו' ביצחק לא שמענו והיכן שמענו רבי יצחק ותאני לה משום רבי הושעיא

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק ג' · מדרש תהלים מזמור ב' · אגדת בראשית פרק כ"ג · ילקוט דברי הימים רמז אלף ע"ס · ב אגדת בראשית פרק נ"ז · ילקוט כאן רמז ק"מ · ילקוט ישעיה רמז שמ"ט · ג ילקוט משלי רמז תתקס"א · ד לעיל פרשה פ"ב וש"נ · ה ילקוט איוב רמז תתק"ד · ו ילקוט איוב רמז תתנ"ו · ז לעיל פרשה ל"ט וש"נ ·

חדושי הרד"ל

(א) לא שלותי מלבן ולא שקטתי כו' · כ"ה בילקוט איוב ובזוהר קע"ט וכצ"ל : (ב) א"ר הונא אברהם כו' · כצ"ל :

מתנות כהונה

מצמתין · קבצו ואצרו האוצרות : עד שמלאן · פירש"י בעלילות בא על בני אדם ומלאן בשוחדות שהיו משחדין אותו : לזרותה · כל"א הנה הוא זורה הגורן :

פרשה פד קבוציך · דרש בזעקך לשון קבוץ כד"א ויזעק סיסרא וכן הרבה : כנוסו כו' · שכנסו עצמן לתפלה שנאמר הצילני נא כן הוא בילקוט ישעיה בהדיא : ערק רשיעא ולא רדיפין ליה גרסינן · פי' בורח הרשע ואין רודף אותו : אל ארץ וגו' גרסינן · ונתבאר לעיל פרשה פ"ב : גזור דיסיב כו' · כלומר משל למלך שגוזר על אחד שיקבל מאה מכות ויתנו לו מאה דינרין : מגלבין · רצועות כלומר מכות ברצועה : דין סכום כו' · כלומר מנין המכות מכוונים נגד מנין הדינרים אם יקבל המכות יקח הדינרין ואם לא יקבלם לא יקח כלום והמוכה לא יוכל לסובלם כולם או מת בתוכם ולפיכך לא יקח כלום ונשאר בלעג ובחרפה כענין זה אין כל בריה יכולה לקבל יסורים כפי תגמולו ונשאר בלעג ובחרפה על היסורים שקבל בחנם : בשעה שהצדיקים כו' · דרש למסת כמו מסת נדבת ידך כלומר כשהם בשלוה ודי שלום בהאליהם ילעג להם והשטן מקטרג עליהם כדמפרש ואזיל : שטנו של יוסף · הענין של יוסף היה לו לשטן לטרדו ממנוחתו ודייק מדכתיב וישב יעקב : ה"ג שרי אשתו וגו' · ודייק סיפיה דקרא ואת הנפש אשר עשו וגו' : ר' חוניא משמע ליה אשר עשו עשייה ממש בגוף ונפש וזהו על ידי שמאכילם ומשקה אותם וכדמפרש ואזיל : אלא ביתו וכו' · משמע ליה עבדיו ובני ביתו דאי בניו היה לו לומר אל בניו כמו שאומר בכל מקום ועוד אנשי קודם כמותם ה"ו שימלא בידם אלהי נכר · ורש"י פי' דדייק מדכתיב עמו גרים שגייר היה עמו : ביצחק לא שמענו · מהכתוב שגייר גיורים :

רש"י

אבותיך מקבצין ממון ואתה מבזבז : ולא זז עד שמלאן · העליל על בני אדם ומלאן כסף וזהב משוחדות :

פרשה פד בזעקך · לשון כינוס כמו ויזעק סיסרא : כינוסו וכינוס בניו · שכינס בניו ונשיו למחנות : מפני שטר חוב · של גלות : מפני הבושה · שאבד הבכורה : מגלבין · רצועות : דין סכום לדין · זה מסכים לזה : אבינו יעקב על ידי שביקש לישב וכו' נזדווג לו שטנו של יוסף · דכתיב וישב יעקב וסמיך ליה אלה תולדות יעקב יוסף אירע מעשה יוסף : עמו · גרים שגייר היו עמו : מגוירי

פירוש מהרז"ו

קבוץ ואסיפה וכמש"ל פע"ח ס"ס י"ב מנחה ישיבו : **ג** מעשה כו' · ע"ל פס"ז ס"ו והכוונה שם כמו כאן שזה פעם מילוי האוצרות : **ה** התבן והקש · דורש סמוכין שאח"ז כתיב וישב יעקב · ועי' פסיקתא רבתי פ"ז ס"ד שי"ר ס"פ שרבך בפק : כי הנה · ע"ל פע"ח ע"פ ויזרח לו השמש :

פרשה פד סימן **א** בזעקך יצילוך · גירסת הילקוט (ישעיה נ"ז) יצילוך שנאמר הצילני נא וגו' · ופי' בזעקך הצילני יצילוך דמאמר שלא פי' הזעקה בהכרח שמפורש כאן · שמהתשובה יצילוך הרי שהזעקה היה הצילני · וע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ע' · ויותר מבואר לפי מ"ש לעיל רים פע"ד זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים · בזעקך כמ"ש זעקתי · אמרתי אתה מחסי זהו מ"ש והחוסה בי · חלקי בארץ החיים · זהו ינחל ארץ · וישב יעקב בארץ ושם איתא מה אמרתי חלקי בארץ החיים שוב אל ארץ אבותיך וכן כאן ודוקי' ומ"ש כינוסו וכינוס בניו והיל"ל כינוסו עם בניו· אך הענין שהתפלה נקרא כינוס כי בית התפלה נקרא ביה"כ ולא נקרא כן כל בית שמתכנסין בו כי התפלה עיקרה ההכנעה אסיפת האברים והכחות אל הלב · והגאוה היפך זה כמ"ש לעיל פס"ג ס"ח · וזהו קיבוציך כנוסו וכינוס בניו : **ב** נסו ואין רודף · ילקוט משלי כ"ח : מפני שט"ח · לעיל פפ"ב סי"ג וש"נ · וכן מ"ש מפני הבושה · ועי' פר"א פרק ל"ח באריכות : **ג** אם שוט · וס"ד למסת נקיים ילעג · ופי' לסכום ומנין מעות כנגד סכום של שוט שממית · והסכום מעות שהבטיח המכה בעד שיסבול המוכה · ואם לא יוכל לסבול יהיה ללעג שלקה ואינו מקבל מעות ועי' מ"כ · ויתכן לפרש סכום מעות שהמוכה נותן אחר שאינו יכול לסבול · וכמ"ש במכילתא רים בשלח משל לעבד שקנה דג רע ומבאיש מן השוק וגזר עליו אדונו או שיתן מאה דינרין או שיסבול מאה מכות או שיאכל הדג ובחר לאכול הדג ולא יכול וקבל לסבול המכות ולא יכול ושילם מאה דינרין והיה ללעג : בשעה שהצדיקים · דורש למסת נקיים בא"א השייך לענין הפרשה לסכום הבטחת טובה שנתן לנקיים ילעג שאין קיום לשלותן בעוה"ז : לא שלותי ולא שקטתי · הפסוקים האלה אמרם איוב על צרתו ויסוריו ואיך דורש על יעקב · אך חז"ל דורשים מדה ע"ו שאיך יאמר לא שלותי ולא שקטתי הלא כתיב באיוב כ"ז שאמר שליו הייתי וגו' והם בכ"מ · והכריע מפסוקים שלפני פסוק לא שלותי לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו כי לפני לחמי וגו' והגבר הוא יעקב כמ"ש בישעיה למה תאמר יעקב וגו' נסתרה דרכי מה' והוא אשר כי לפני לחמי אנחתי תבא וגו' כמ"ש ויתאבל על בנו וגו' · כי פחד פחדתי וגו' וכמ"ש ויירא יעקב מאד ויצר לו · והוא אמר לא שלותי ולא שקטתי וגו' · ואמר ד' לשונות של צרות על ד' מיני צרות שהשיגוהו ועי' שמ"ר רים פל"ו ומס"ם · ואחר כתבי זאת מצאתי במג"ב פ' ס"א וז"ל ד"א למה תאמר יעקב וגו' נסתרה דרכי מה' וגו' זש"ה לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו וגו' ואמר איוב שהוא דומה לגבר אשר דרכו נסתרה : בא עלי רוגזו של יוסף · כמ"ש בעל החלומות הלזה בא ויהי כאשר בא יוסף ויפשיטו · וזהו ויבא רוגז : **ד** וישב יעקב · בארץ מגורי אביו והיל"ל וישב יעקב בחברון ע"כ דורש שבא להודיע מה עשה שם וא"ת מגורי כו' : ויקח אברהם · עיין לעיל פל"ט ס"ד וש"נ : ומת"ל אשר עשו · פי' באיזה אופן עשו: ויאמר יעקב · הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם וכן ויתנו ליעקב את אלהי הנכר :

יפה תואר

שתהלם לשון לאטיין ועמ"ש בזה שרב ר"י אברבנאל בישעיה סוף נבואת כ"ג : התבן והקש כו' · מובא הנה לפרש לנו כי עיקר התכלית בארץ היא התורה · ומביא פה שלשה מינים תבן קש ומוץ כי גם בין העמים הקדמונים נחלקו לשלש כתות · יש אשר שמרו ז' מצות בני נח בשביל שהקב"ה צוה להם והמה נמנו בין חסידי או"ה שיש להם חלק לעוה"ב · ויש להם תכלית כמו שיש תכלית לתבן לכמה ענינים . ויש השומרים את המצות האלה בשביל כי הן נמוסיות ושכליות ולא בשביל שה' צוה להם · וגם להם יש תכלית כמו לקש אשר הוא דבר מועיל אבל לא יועיל כמו התבן · ויש שלא היה להם דת כלל והמה נחשבים כמוץ : כתיב בזעקך יצילוך קבוציך · מפוס דק"ל למה כתיב פה וישב יעקב וגו' שלא כבר כתיב למעלה כי יעקב בא אל אביו ועשו הלך לשעיר · לכן דרש כי בא לספר הזכות למה זכה יעקב לגור בארץ כנען ועשו נדחה מפניו · בשביל אלה תולדות יעקב · כי התפלה שהתפללו בקיבוץ עמדה לו וז"ש כינוסו וכינוס בניו כו' פי' התפלה שהתפללו בכינוס וע' לעיל פע"ס כל חד זכותיה תקים ליה : נסו ואין רודף וגו' · ואע"ג דנס מפני השט"ח ועמ"ש לעיל פפ"ב סי' י"ג · אבל טעם בזה כי השוב לא יוכל לפול עליו כי לא יקרא זרע ביצחק אלא ביעקב וכדדרשינן כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק : גזור דיסב מאה מגלבין כו' · כ"ה המנהג גם היום בארץ ישמעאל שהמוכה צריך לשלם סכום הדינרין לפי סכום המכות שיקבל · ואם אין לו לא יוציאו מידו כלום · והמוכה ירוית את הדינרים · וז"ש איוב בדרך לעג כי אתם אומרים אשר ראוי לאדם לסבול יותר ולשלם ג"כ בעד המכות אשר יקבל וזה השוט המת פתאום ילעג למסת (פי' התשלומין וכמו מסת נדבת ידך) אשר יצא נקי מזה ולא ישלם : בשעה שהצדיקים יושבין בשלום · ודרש למסת מלשון נס לסתנוסס ופי' הכתוב אם השוט העובר על העולם נהמית · הוא רק ללעג על הנקיים התפלים לסתנשאות ולזכות בב' עולמות · ולא יספיקו נפשם בחלקם הצפון לעוה"ב · וטעם הקטרוג הזה מפוס שהצדיק צריך לשמור תמיד בלבו כי הוא פה בארץ רק כאורח נטה ללון · ואין לו לדאג יותר מדאי על המלון אשר מהר יעבור ממנו · ולפעמים הדאגה הזאת בעד העוה"ז תסיר לבו מעבודת ה' · לכן נחשבת זאת לחטאה לפניו : נזדווג לו שטנו של יוסף · י"מ דבא לתקן למה כתיב ביעקב וישב ובאביו כתיב לשון גור בארץ מגורי אביו ועוד · וז"ש ע"י שבקש יעקב אבינו לישב בשלוה פי' במקום שאבותיו לא היו רק גרים · לכן נענש וקרה לו המקרה עם יוסף בנו : וישב יעקב לא שלותי וגו' · שנה הצרות שמתרגשות לבוא על האדם הן מד' פנים · אם בגופו ואם בממונו · ואם בכבודו ואם בבניו · ולכן דרשו לעיל ויבוא יעקב שלם בגופו ובממונו ובניו ותלמודו כי תלמודו הוא כבודו הודו והדרו · והנה איוב לקה בארבעתן אלו · בגופו שנלקה בשחין רע ובממונו כדכתיב הבקר היו חורשות וגו' ובבניו והנה רוח גדולה וגו' ובכבודו כדכתיב כשדים שמו שלשה ראשים וזו היתה לו לחרפה כי זה העם לא היה קמו כנגדו וכמ"ש ז"ל על פסוק כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות יחיתני · וע"ז אמר לא שלותי פי' בגופי כי עיקר השלוה הוא בגוף אם שלום ובריא הוא · ולא שקטתי פי' בממוני כי הכסף והזהב מביאים שקט לאדם · וכאומה נשגבה ישב העשיר במשכיתו · ולא נחתי פי' בכבודי כי בכבוד ינוח האדם ע"ד והיתה מנוחתו כבוד · ואמר עוד ויבוא רוגז פי' כי כאשר אבדתי את בני בא הרוגז וזה ע"ד הנה נחלת ה' בנים וגו' כחצים ביד גבור כן בני הנעורים וגו' לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער ועתה יכעיסוהו בני נבל ויכגיזוהו ואין לו תומך ועוזר · וככל הדברים האלה קרה ג"כ עם יעקב · ולכן מביא את הפסוק מאיוב על יעקב · כי גם הוא לקה בארבעתן · צרת עשו היתה בגופו כי ירא פן יפגעהו בחרב והוצרך לנוד ממקומו וע"ז

ידי משה

ולא יכלתי להולמו פירושו ורש"י גורס בתחלה טרודים היו לסרוות טירותם ולא גרס במזונתם וגם מביא אחר זנות מן כסף וזהב שהיו אומרים מה נחשב כסף וזהב נגד תאוות זנות כנ"ל או יכול להיות טרודים רש"י גירסת הירושלמי וז"ל משהיו מטיבין אותה לבעלה היו טורדין אותה מבעלה בזנות ובתרגום היו במזונתם מן דעתירן פי' מן העושר גדול שהיה להם מקדם ובשביל הזנות אבד העושר ההוא ולא ירושלמי איתא מתורגם בש מטרד גברא טרודא דהוה לעולם כמטרידא כל ימי חייו ולא ידעתי פירושו היה להם אפי' מזונות עד שהיו אומרים למי כסף וזהב ע"ד בעד אשה זונה עד ככר להם כנ"ל : של רש"י והתרגום וגם גירסת המדרש מזונות מאי בעי הכא ול"נ לגרוס דקאי הכל על זנות ובמקום ביקש לישב בשלוה נזדווג לו שטנו של יוסף וכו' ד"א שהיה מגייר גרים · פירוש לפי שאין מקבלין במזונתם צ"ל בזנותם וה"פ שהיו טרודין יותר אחר זנותם מן דעתרין פי' מן עשירות יותר היו רודפין גרים בימי שלמה וכו' רק בזמן שישראל טרודים ואינם יושבים בשלוה ויעקב ביקש לישב בשלוה

רבה בשם ר' יהודה בר סימון כאן כתיב וישב יעקב בארץ מגורי אביו מאי מגורי אביו מגיורי אביו : ה מה כתיב למעלה מן הענין ואלה המלכים וגו' וכתיב הכא וישב יעקב • א"ר חוניא [א] משל לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתיירא מהם וישב לו ביניהם • כך כיון שראה אבינו יעקב עשו ואלופיו נתיירא מהם וישב לו ביניהם • א"ר לוי [ב] משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטיא ופתח בנו זהבי פתוח כנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים ונכנסו למדינה אמר אנה יכנסו כל החבילות הללו והיה שם פקח אחד א"ל מאלו אתה מתיירא גץ אחד יוצא משלך וגץ אחד משל בנך ואתה שורפן • כך כיון שראה אבינו יעקב עשו ואלופיו נתיירא • א"ל הקב"ה מאלו אתה מתיירא גץ אחד משלך וגץ א' משל בנך ואתם שורפים אותם כולם • הה"ד (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה • (ג) וישב יעקב • כך אמרו חכמים אלה תולדות יעקב יוסף • התולדות הללו לא באו אלא בזכותו של יוסף ובשבילו • כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל • התולדות הללו היו ממתינות עד שנולד יוסף • הה"ד (בראשית ל) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף • [ג] כיון שנולד שטנו של אותו רשע ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה • מי מורידן למצרים יוסף • מי מכלכלן יוסף • [ד] הים לא נקרע אלא בזכותו של יוסף • הה"ד (תהלים עז) ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו נתן תהום קולו • גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף • א"ר יודן ב"ר שמעון אף הירדן לא נקרע אלא בזכותו של יוסף • ד"א וישב יעקב • כך אמרו חכמים לא נהנה יעקב אבינו ממושב עד שנר במגורי אבותיו ואיזו זו• זו ארץ כנען ששם גר יצחק אביו• ד"א מגורי בגימטריא מאתן וחמשין ותשע מיום שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם ידוע תדע עד שעה שנתיישב יעקב אבינו בארץ מגורי אביו : ו א"ר שמואל בר נחמן [ה] אלה תולדות יעקב יוסף לא היה צריך קרא למימר כן אלא אלה תולדות יעקב ראובן • אלא מה ת"ל יוסף אלא שכל מה שאירע לזה אירע לזה • [ו] מה זה נולד מהול (ה) אף זה נולד מהול • מה זה אמו עקרה אף זה אמו עקרה • מה זה אמו ילדה שנים אף זה אמו ילדה שנים • מה זה בכור אף זה בכור • מה זה נתקשה אמו בלידה אף זה נתקשה אמו בשעת לידה • מה זה אחיו שונא אותו אף זה אחיו שונאים אותו • מה זה אחיו בקש להרגו אף זה בקשו אחיו להרגו • מה זה רועה אף זה רועה • זה נשטם וזה נשטם • זה נגנב שתי פעמים וזה נגנב שתי פעמים • (ד) זה נתברך בעושר וזה נתברך בעושר • זה יצא לחוצה לארץ וזה יצא לחוצה לארץ • זה נשא אשה מחוצה לארץ וזה נשא אשה מחוצה לארץ • זה הוליד בנים בחוצה לארץ וזה הוליד בנים בחוצה לארץ • זה ליווהו מלאכים וזה ליווהו מלאכים • זה נתגדל ע"י חלום וזה נתגדל ע"י חלום • זה נתברך בית חמיו בשבילו וזה נתברך בית חמיו בשבילו • זה ירד למצרים וזה ירד למצרים • זה כלה את הרעב וזה כלה את הרעב • זה משביע וזה משביע • זה מצוה וזה מצוה • זה מת במצרים וזה מת במצרים • זה נחנט וזה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"מ כל הענין • ילקוט עובדיה רמז תקמ"ט • ב תנחומא כאן סימן א' • אגדת בראשית ריש פרק נ"ח • ועיין בבא בתרא דף קכ"ג • ג לעיל פרשה ע"ג • ילקוט ויצא רמז ק"ל • ד לקמן פרשה פ"ז • מכילתא בשלח פרשה ג' • תנחומא כאן סימן ט' וסדר נשא סימן ל' • מדרש תהלים מזמור קי"ד • ילקוט כאן רמז קמ"ו • ילקוט בשלח רמז רל"ג • ילקוט נשא רמז תשט"ז • ילקוט תהלים רמז תתי"ז • ה במ"ר פי"ד סי' ה' וש"נ • ו תנחומא סדר נח סימן ה' וסדר מקץ סי' ג' • אדר"נ פרק ב' • מדרש תהלים מזמור ט' • עיין לעיל פרשה ס"ג •

חדושי הרד"ל

(ג) וישב יעקב וגו' • אלה תולדות יעקב יוסף כך אמרו חכמים שתולדות הללו כו' כצ"ל : (ד) זה נתברך בעשר וזה נתברך בעשר • כצ"ל • וכ"ה לסדיא בבמ"ר שם ובילקוט כאן ובפר"א ס"פ ל"ב שעשר ברכות נתברך יעקב נגד י' מאמרות • וכן יסד הקליר ביוצר יום א' של ר"ה זכר מברך בגיל בעשר וגמנו כאן כ"ד דברים ששוה יעקב ליוסף וסימנך כדכ"ד • (וזהו שמשותף שבניהם נקראו שמם ביוסף

חדושי הרש"ש

(ה) אף זה נולד מהול • נראה דיליף מהא דבלידתו אמרה אמו אסף אלהים וגו' ועפ"מ דאיתא לעיל ס"פ

רש"י

מגויירי אביו• גרים שגייר אביו: הים לא נקרע אלא בזכות יוסף • גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה וסמיך ליה ראוך מים יחילו אלו היו מי הים : אף הירדן לא נקרע אלא בזכותו • דכתיב הים ראה וינס ויצא החוצה ואף הירדן תסוב לאחור בזכותו : זה רועה • את אחיו : וזה רועה • ללבן : זה נשטם • וישטום עשו את יעקב : וזה נשטם • וישטמוהו בעלי חצים : זה נגנב ב' פעמים • גנובתי יום וגנובתי לילה : וזה נגנב ב' פעמים • כי גונב גונבתי : זה נתברך בעושר • ויתן לך : וזה נתברך בעושר • וממגד ארץ ומלואה וגו' : זה נתגדל על ידי חלום • דכתיב ואשא עיני וארא בחלום והנה וגו' : וזה נתגדל על ידי חלום • של פרעה : זה נתברך בית חמיו • לבן דכתיב נחשתי ויברכני ה' בגללך : וזה נתברך בית חמיו • פוטיפר דכתיב ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף : זה מצוה • ויכל יעקב לצוות : וזה מצוה • ויצו יוסף את

מתנות כהונה

מגוריי דייק מלשון גירות דאל"כ בארץ ישיבת אביו מבעי ליה : כלבים כו' וישב לו ביניהם • שאז מניחים אותו ובספרים אחרים גרסי' כת של שונאים ונ"ל שכיון שיושב הוא ביניהם בטוחים הם ממנו שלא יפרסם רשעתם או כיון שמראה עצמו שלבו שלם עמהם ומבקש אהבתם מניחים אותו : פלטיא • רחוב גדול כמו פרטיא ופלטיא דמס' עירובין : ה"ג פלטיא ופתח בנו זהבי כו' : זהבי • צורף הזהב : גץ • ניצוץ כד"א בב"ק בן היוצא מתוך הפטיש : התולדות הללו היו ממתינות • הרי זה כמו ד"א : ויהי כאשר ילדה וגו' • עיין בפירש"י בפרשת ויצא : הים נקרע בזכות יוסף • פי' רש"י מים אלו מי הים מדסמיך ליה גאלת : אף הירדן כו' • כמו שדרשו חז"ל הים ראה וינס בזכות וינס החוצה זה יוסף כדלקמן בפרשה פ"ז וסמיך ליה הירדן יסוב לאחור : מאתים וחמשים ותשע • נ"ל דחשיב כפי מה שכתוב מיתת יצחק קודם ישיבת יעקב אע"ג שהיה י"ב שנה אחר מכירת יוסף כמו שהוכיח רש"י הרי ק"פ של חיי יצחק ובלידת יצחק היה אברהם בן ק' שנה וסבירא ליה שבשעה שא"ל ידוע תדע היה אברהם בן כ"א שנה הרי מאותו יום עד ישיבת יעקב היה מאתים שנה וחמשים ותשעה שנה ובסדר עולם יש שהיה אברהם באותו פרק בן ע' שנה ולפי זה לא אדע לכוון החשבון והאב"א כתב שלא ידע מבוא לחשבון הזה כלל : (אמר המגי"ה ואבא מורי היפים מוהר"ר פנחס נשיא הלוים יצ"ו יגע ומצא החשבון לדק על דרך הכתוב טרם אצרך בבטן וגו' ר"ל משנולד אברהם • ופי' שאמר לאברהם ר"ל על אברהם וכו' היו רל"ט שנים כי בן ק' היה כשנולד יצחק • יצחק בן ס' כשנולד יעקב • ויעקב בן ס"ג כשנתברך • וי"ד שנים נטמן בבית עבר • וכ' שנים בבית לבן • וכ' שנים איחר בדרך ס"ה רל"ט שנים עד שנתיישב • או י"ל שפי' של ידוע תדע קאי מיום שהכיר את בוראו שהיה בן מ"ח שנים לדעת ר"י ור' חנינא וזה היה בעת הפלגה שאז נפרדו איש מעל אחיו ומעת שהכיר את בוראו התחיל הגרות כידוע • לא וחשוב משם עד שנולד יעקב קי"ב שנים וימי שני חיי יעקב קמ"ז שנים ס"ה רל"ט שנים ולפי זה יהיה פי' עד שנתיישב יעקב בארץ עליונה ודוק ותמצא ששניהם כאחד טובים ועולים בקנה אחד) : לא היה צריך קרא גרסינן : נולד מהול • דכתיב איש תם ואמרו חז"ל שנולד מהול ועיין ברכי' בחיי : מה זה בבור • שלקחה מעשו גם היה הראשון בילידה : אף זה בבור • לאמו גם נתנה לו בכורת ראובן : נתקשה אמו • דכתיב ויתרוצצו הבנים בקרבה : נשטם גרסינן ועיין בפרשת נשא פרשה י"ד : זה נגנב שתי פעמים סי' • יעקב כתיב גנובתי יום וגנובתי לילה ופי' גנבתי אני בעצמי ועיין בסוף סדר זה ובפ' נשא וביוסף כתיב כי גנוב גנבתי : מחוצה לארץ גרסינן : זה ליווהו מלאכים • שנאמר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו ופי' רבותינו שמלאכי א"י ליווהו ע"כ ועלו ומלאכי חוץ לארץ ירדו ללוותו לחוץ לארץ : וזה ליווהו • דכתיב וישאלהו איש וכדלקמן : זה נתגדל כו' • שנאמר וארא בחלומי והנה העתודים וגו' • או במראה הסולם שהובטח מפי ה' שנא' הנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' : בית חמיו גרסינן • בית לבן שנאמר נחשתי ויברכני ה' וגו' : וזה כו' • בית פוטיפר שנא' ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף : זה כלה הרעב • כשירד יעקב למצרים פסק הרעב וכדפי' רש"י שם : וזה כלה כו' • שקבץ כל אוכל וכלכלם : משביע ומצוה • על הקבורה שנאמר השבע לי וישבע לו וכתיב בסוף הפרשה ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי וגו' : וזה משביע • שנאמר וישבע יוסף את בני ישראל : וזה מצווה • שנאמר ויצו יוסף

יפה תואר

יכון לאמר לא שלותי במקום אבי • וצרת לבן היתה בממונו כי החליף את משכורתו עשרת מונים • לכן יכון עליו לאמר לא שקטתי • וצרת דינה היתה בכבודו כי נבלה עשה בישראל ולכן יכון לאמר ע"ז ולא נחתי ועל צרת בנו יוסף אמר ויבוא רוגז : ונתיירא מהם כו' • דריש מה דכתיב בארץ מגורי אביו • ולא אמר וישב יעקב בחברון • לכן דריש מגורי מלשון מגור ופחד מאויביו אשר סקיפוהו • ולמען לא יתגרו בו ישב יעקב שם למען יאמרו כי הוא יחשוב אותם לאוהבים ולא יתקוטטו עמדו • ומ"ש ישב לו ביניהם אף כי עשו גר בארץ שעיר והוא בארץ כנען • הכוונה כי הוא אוה למושב לו מקום בארץ כנען הקרוב לסר שעיר ולא התרחק מהם • אף כי ארץ כנען היא רחבת ידים • בחר לשבת בארץ מגורי אביו הקרוב לסר שעיר למען לא יחשבוהו לאויב • וגם ר"ל שהמשיל את המשל מן הכפת דורש ג"כ מגורי אביו מלשון מגור ופחד • אך מוסיף לדרוש כי בטחונו הי' בשביל אלה תולדות יעקב יוסף • וזכות שניהם יעמוד לו לשבת בטח : מי מורידן למצרים יוסף • חשב הורידתן למצרים לטובה כי בשביל זה זכו לפרות ולרבות וכדכתיב וכאשר יענו אותם כן ירבה וכן יפרוץ • וכן ע"י ירידתן למצרים. סוכנו לקבלת התורה לכן נחשבת ירידתן למצרים לטובה : הים לא נקרע כו' • כמ"ש לקמן פפ"ז שבזכות עצמות יוסף שהי' עמהם נקרע ורק שם יליף מדרשא אחרת • והנה המדרש מונה שם טובות אשר באו ע"י יוסף אשר הן ראשית הטובות לאדם • הא' משך הזרע ופריה ורביה וכמו שזכה לבן ע"י יעקב והשונמית ע"י אלישע וז"ש שתולדות הללו לא באו אלא בזכותו של יוסף • הב' להיות בטוח מאויבים • ולהחסות תחת מגן וצנה מהקמים עליו ומהשעות המתרגשות לבוא בעולם ועז"א התולדות היו ממתינות וכו' וכיון שנולד שטנו כו' • הג' למוד התורה והעבודה ולשבת בבית ה' • ועז"א מי מורידן למצרים יוסף וכמ"ש לעיל כי ירידתן למצרים גרמה להם לקבל את התורה ולהתקרב לעבודת ה' • הד' שפע הברכה והמזון ועז"א ומי מכלכלן יוסף • הה' שפע העושר ע"ד ויברך ה' אותך לרגלי • ויברך ה' את בית המצרי • ועז"א הים לא נקרע אלא בזכותו של יוסף וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים כדאיתא בחזית • הו' הכבוד והתפארת ועז"א אף הירדן שהיה לנס ולכבוד ולתפארת לא נקרע אלא בזכותו של יוסף : שכל מה שאירע לזה כו' • ולפ"ז מפרש תולדות מסורא מה ילד יום אשר פי' מקרה וכמ"ש הרמב"ן : מה זה אחיו שונא אותו כו' • מונה את השנאה והבקשה להורגו לשנים כי השנאה היתה לפני הבקשה להרגו וכדכתיב וישנאו אותו ואח"ז כתיב ויתנכלו אותו להמיתו • ומסברא הי' כן גם גבי יעקב ועשו ששנא אותו מקודם ואח"ז בקש להרגו • ומה שמונה עוד זה נשטם וזה נשטם נ"ע שלא השנאה והמשטמה אחת היא ובמ"ר הגירסא זה נטמן וזה נטמן • והטמנה דיעקב הוא מה שנטמן י"ד שנה בבית עבר וכדלעיל פס"ח • והטמנה דיוסף אולי הכוונה מה שנטמן בבור אשר ראובן בקש להצילו בדרך זו • או מה שנטמן בבית הסוהר כי העם חפץ להרגו כדלקמן פפ"ז או מה שנעלם מעיני אביו כל אותו הזמן נקראת הטמנה : זה נגנב שתי פעמים • אין פירושו שיעקב נגנב ב' פעמים כי זה לא נמצא בקרא • אבל פירושו כי מקרי הגניבה הי' ביעקב כמו ביוסף אף שאין דומים זה לזה • וכן נראה מלשון התנחומא : זה מצוה וזה מצוה • במ"ר ליתא כי למותר הוא ואולי הכוונה זה מצוה בכבוד המקום וכמו דאיתא לקמן פצ"ה שיעקב צוה בכבוד המקום וכן יוסף באמרו פקד יפקוד אלהים אתכם צוה כי לא יתם לבבם בגלות • וישפו לאל המושיע • או פי' כי שניהם

פירוש מהרז"ו

מאי ממגורי אביו • שהיל"ל בחברון וכמ"ש ויבא יעקב ממרא קרית הארבע אשר גר שם אברהם ויצחק : ה למעלה מן הענין • כלשון ויק"ר פכ"ט ס"ה שהיל"ל ויגר כמ"ש אצל אברהם : משל בנך • וכמ"ש כאן וישב יעקב וגו' אלה תולדות יעקב יוסף כ"ה באג"ב ר"פ נ"ח • ובתנחומא הגירסא ניצוץ אחד יוצא ממפוח וכו' • וע"ש באריכות עיין ב"ב קכ"ג ובילקוט עובדיה א' : ממתינות כו' • כמש"ל פע"ג ס"ז ובאג"ב שם : ראוך מים • ובפ' הקודם גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה • ומ"ש נתן תהום קולו הוא בחבקוק ג' ראוך יחילו הרים זרם מים עבר נתן תהום קולו רום ידיהו נשא • ואין כאן ראיה על קריעת ים סוף ולא על יוסף ובילקוט כאן ובתהלים ל"ג ליה • אך מצאתי במכילתא בשלח פפ"ד שדורש נתן תהום קולו על קריעת ים סוף • ובהכרח לומר שדורש ראוך גז"ש מה ראוך מים ע"י יוסף כמ"ש לקמן פפ"ז ס"ח וש"נ אף כאן ראוך יחילו הרים על ידי יוסף : אף הירדן • כמ"ש הים ראה וינס הירדן יסוב לאחור וע"פ מדה כ"ב פי' הירדן ראה ויסוב ראה ארונו של יוסף : רנ"ט מיום וכו' • כמ"ש במ"כ בהגהה א' : ו תולדות יעקב ראובן • פיר' וכן כולם כתולדותם ודורש תולדות מלשון ילד יום מה שנקרה היום • ועי' תנחומא כאן סוף סימן א' : זה נולד מהול • כמ"ש לעיל פס"ג סי"ז עי' מס"ש • וכן יוסף כמ"ש בתנחומא מדכתיב אלה תולדות יעקב יוסף כמו שנולד יעקב נולד יוסף ועי' במ"ר פי"ד ס"ה כל הענין ומס"ש ועי' מד"ת מזמור ט' פסוק גערת שחושב שם י"ג שנולדו כך ובתוכם יעקב ויוסף : נתקשה אמו בלידה • פי' שנתקשה אמו בעת עיבורה • וכ"ה במ"ר שם : זה נגנב שתי פעמים • יוסף נגנב תחלה ע"י אחיו שהשליכוהו הבורה ואח"כ גנבוהו הישמעאלים מן הבור כמפורש בספר הישר עי' לקמן פפ"ח ס"ה וביעקב בהכרח יתפרש על שגנבו ממנו מצאן לבן כ"פ • א' ביום והב' בלילה • ולשון התנחומא כאן יוסף אמר גונב גונבתי ויעקב אמר גנובתי וגו' : נתברך בעושר • במ"ר שם הגי' זה נתברך בעשר וזה נתברך בעשר שברכת ויתן לך כולל עשר ברכות וכמפורש בפר"א פל"ב יו"ד ברכות ברך יצחק את יעקב • וכן משה ברך את יוסף בעשר ברכות כוזאת הברכה : לווהו מלאכים • כמ"ש לעיל פס"ח סי"ב ולקמן פר' זו סי"ד : בית חמיו • לקמן פ' פ"ו ס"ג פוטיפרע הוא פוטיפר שנשא בתו : זה משביע • יעקב ליוסף שיקבור אותו בחברון • ויוסף השביע לאחיו להעלות עצמותיו לארץ ישראל במ"ר שם : זה מצוה • בסוף ויחי ויצו אותם קברו אותי במערה וביוסף כתוב שם ויצו יוסף וגו' לחנוט את

ידי משה

ואז לא היה יכול לגייר גרים ע"כ נזדווג לו שטנו של יוסף מדה כנגד מדה שנתגלגל ע"י ונתקיים כי גר יהיה זרעך וגו' : בגמטריא רנ"ט וכו' • שמעתי החשבון במלואם אם לא תחשוב תשפה שנים שלא נקרא

נתנם · זה העלו עצמותיו וזה העלו עצמותיו : ז יוסף (ה) בן שבע עשרה שנה וגו' · א ואת אמר והוא נער אלא שהיה עושה מעשה נערות · ממשמש בעיניו מתלה בעקיבו מתקן בשערו · היה רועה · ויבא יוסף את דבתם רעה · מה אמר · ב ג' מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון · ר' מאיר אומר חשודים הן בניך (ו) על אבר מן החי · ר' שמעון אומר (ז) תולין הן עיניהן בבנות הארץ · רבי יהודה אומר (ח) מזלזלין בבני השפחות וקורין להם עבדים · ר' יהודה בר סימון אמר על תלתיהון לקה (משלי יז) פלס ומאזני משפט לה' · אמר לו הקב"ה אתה אמרת חשודים בניך על אבר מן החי חייך אפילו בשעת הקלקלה אינם אלא שוחטים ואוכלים וישחטו שעיר עזים · אתה אמרת מזלזלים הם בבני השפחות וקורין עבדים (תהלים קה) לעבד נמכר יוסף · אתה אמרת תולין עיניהם בבנות הארץ חייך שאני מגרה בך את הדוב · (בראשית לט) ותשא אשת אדוניו וגו' : ח וישראל אהב את יוסף · רבי יהודה ורבי נחמיה · ר' יהודה אומר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו · ר' נחמיה אמר שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרן לו · ועשה לו כתונת פסים · ר"ל בשם רבי אלעזר בן עזריה אמר ג צריך אדם שלא לשנות בן מבניו שע"י כתונת פסים שעשה אבינו יעקב ליוסף וישנאו אותו וגו' · ד פסים שהיתה מגעת (ט) עד פס ידו · ד"א פסים שהיתה דקה וקלה ביותר ונטמנת בפס יד · פסים שהפיסו עליה איזה מהם יוליכה לאביו ועלת ליהודה · ה פסים על שם צרות שהגיעוהו פ"א פוטיפר (ג) סמ"ך סוחרים יו"ד ישמעאלים מ"ם מדינים · ד"א פסים · רבי שמעון בן לקיש בשם רבי אלעזר בן עזריה (תהלים סו) לכו וראו מפעלות אלהים· וכתיב בתריה (שם) הפך ים ליבשה · (ג) למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם פסים פס ים : ט ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו · א"ר אהבה בר זעירא ו מתוך גנותן של שבטים אתה יודע שבחן · להלן (שמואל ב יג) ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב · די בליביה בליביה · ברם הכא ולא יכלו דברו לשלום די בליבהון בפומהון : י ויחלום יוסף חלום ויאמר אליהם שמעו נא · אמר כך יהיו הנביאים מוכיחין אתכם · (מיכה ו) שמעו נא את אשר ה' אומר · והנה אנחנו מאלמים אלומים · אתם כונסין פירות ואני כונס פירות (י) שלכם רקיבים ושלי עומדין · והנה קמה אלומתי וגם נצבה · ר' לוי ורבי אחא · רבי לוי אמר עתידין אתם לעשות אלילים אלמים לפני עגליו של ירבעם ולאמר אלה אלהיך ישראל ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"מ · ב ירושלמי פאה פרק א' הלכה י"ד · תנחומא כאן סימן ב' · ילקוט משלי רמז תתקנ"ד · ועיין פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ח כל הענין · ג שבת דף י' · מגילה דף ט"ז · תנחומא כאן סימן ד' · ילקוט ויגש רמז קנ"ב · ילקוט אסתר רמז תנ"ף נ"ט · ד במדבר רבה פרשה י"ג · אגדת בראשית פרק ס' · ה תנחומא כאן סימן ד' · ו מדרש תהלים סוף מזמור כ"ח · ילקוט כאן רמז קמ"א · ילקוט שמואל ב' רמז קמ"ט ·

חדושי הרש"ש

ס"פ וע' בתרגום יונתן שם שמפרש גם הפסוק שלאחריו על כוונה זו : (ג) סמ"ך סוחרים כו' מ"ם מדינים · נ"ל דצ"ל מדנים כי מדינים הם הם הסוחרים כדכתיב אנשים מדינים סוחרים · ומ"ם זה נפל ג"כ בספ"ס כמו שהגהתי שם : (ג) למה וישנאו אותו בשביל שנקרע הים כו' · נ"ל שסבב הקב"ה שישנאו אותו ועי"ז יתגלגל הדבר שיבוא למצרים ושם יבוא לידי נסיון מאשת אדוניו וסופו וינס החוצה וזכות עליהם לגנאי היה מביא אל אביהם : (ט) עד פס ידו · באג"ב פס שהיה הארגמן שלו מגיע עד פס

חדושי הרד"ל

פרשה פ"ט סוף סימן ג' רז"ו) : (ה) בן י"ז שנה ואת אמר והוא נער · משמע דנער סתמא הוא פחות מבן י"ז · וע' מדרש משלי פ"א דמשמע דלכ"ע עד כ' נקרא נער · וע' רמב"ן ר"פ שמות : (ו) על אמה"ה · דרש דבתם רעה קאי אדסמיך ליה הוא רועה את אחיו בצאן · ומן רעיית הצאן הביא דבתם שהיו אוכלים אליות כבשים חיים · כמ"ש בפר"א פל"ח ובת"י : (ז) תולין עיניהם כו' · ע' זוהר (קפ"ב) · אשה רעה : (ח) מזלזלין כו' · דרש דבתם של בני בלהה וזלפה שהיו אחיהם מזלזלים בהם ומדברים ידו · וע' גיטין נ"ט א' : (י) שלכם רקיבים · כי אפשר שבמצרים אוצרות כלם הרקיבו ושל יוסף נתקיים :

רש"י

את עבדיו : וזה עלו עצמותיו ממצרים לארץ · דכתיב אל נא תקברני במצרים : וזה עלו עצמותיו ממצרים · דכתיב ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם : ממשמש בעיניו · ליפות ולקשט : על תלתיהון · כנגד אותן ג' דברים לקה בג' : זקונים · נוטריקון זיו איקונין : דבר אחר זקונים · הלכות שמסרו הזקנים שם ועבר ליעקב מסרן לו : שהפיסו עליה גורלות איזה מהן יוליכנה לאביו ועלתה ליהודה : לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה וגו' וסמוך ליה הפך ים ליבשה למה וישנאו אותו שנקרע לפניהם הים : לעשות אלילים אלמים · אלומתי דורש :

דבר

מתנות כהונה

את עבדיו : וזה העלו עצמותיו · שנאמר את עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם : ממשמש בעיניו · תמיד היה ממשמש בהם כדי ליפותן : מתלה בעיקבו · כלומר הולך בנחת ובגיאות והעקב נדמית תלוי למעלה בהליכתו : חשודים בניך כו' · דייק מדלקה בשלשתן וכדמפרש ואזיל ועיין ענין מאמר זה בביאורי מהר"ר אליהו מזרחי בסדר זה : וקורים להם כו' · בירושלמי בפ"ק דפאה גרס ונוהגים בהם כעבדים : פלס ומאזני וגו' · לשלם מדה כנגד מדה במדה ובמשקל : הקלקלה · שהם מקולקלים ומסורים ביד יצרם שמכרו אחיהם : אינם אלא גרסינן : וישחטו · דאל"כ למה לי לכתבו : לעבד נמכר יוסף · למה לי שכבר אנו יודעין שנמכר אלא להגיד שנעשה מדה כנגד מדה : ותשא אשת אדוניו · דאל"כ למה אנה האלהים לידו תקלה זו : אהב את יוסף וגו' גרסינן : זיו איקונין · נוטריקון של זקונים ופי' תמונת מראית פניו : שכל הלכות כו' · דרש זקונים לשון זקן שפירושו בכל מקום זה שקנה חכמה כדאיתא בפרק קמא דקידושין : הכי גרסינן צריך אדם שלא לשנות · פי' כל אדם צריך לנהוג כן שלא לשנות כו' : וישנאו אותו · ונתגלגל הדבר שירדו אבותינו למצרים כדאיתא בפרק קמא דשבת : עד פס ידו · עד כף ידו כשהיד תלויה למטה : שהפיסו · שהטילו גורל עליה והוא ידוע בלשון רז"ל : הכי גרסינן לכו וראו מפעלות · ופסוק זה נדרש על מכירת יוסף א"ר יהושע בן קרחה בשעה שאתה עושה נוראות לי בעלילה באת עלי אספר שבשביל לשון של ארגמן ירדו אבותינו למצרים אלא לקיים גזירת כי גר יהיה זרעך ותלה העלילה בהם הוי נורא עלילה על בני אדם עכ"ל ודרש ר"א ב"ע שתחלת העלילה לא היתה על כתונת הפסים אלא שצפו ברוח הקודש שעתיד שיקרע הים לפניו כמו שדרשו הים ראה וינוס בזכות וינס החוצה ועל זה נתקנאו בו וזהו נורא עלילה הפך ים ליבשה כלומר זה היה תחלת העלילה ודרש פסים לשון חלוקה שנחלק הים לגזרים כן פי' הערוך ועי"ל דרש פסים נוטריקון פס ים פי' חלוק הים : מכל אחיו וגו' גרסי' : להלן · גבי מעשה אמנון ותמר כתיב ולא דבר וגו' : די בליביה בו' · מה שהיה בלבו עליו היה נשאר בלבו ולא הוציא בפיו מאומה ואולי אמנון היה סובר שלבו שלם עמו אבל כאן כתיב ולא יכלו דברו לשלום מכלל שדברו עמו דברי ריב ומצה ולא גנבו את דעתו : מה דבלבהון כו' · השנאה שהיה בלבם לא היו כובשים אותה והיו מוציאים אותה בפיהם : אמר כך עתידים כו' · דאם לא כן שמעו נא למה לו ידבר הוא דבריו לפניהם והם ישמעו בעל כרחם ואולי צריך להיות אמר הקדוש ב"ה כך כו' וכדלקמן על ויגער בו : אלילים אלמים · אלומתי דריש נוטריקון לשון אלילים ולשון אלמים כד"א פה להם ולא ידברו : ירבעם · משבט יוסף היה וזהו והנה קמה אלומתי : ירבעם ולאמר גרסינן :

פירוש מהרז"ו

ישראל : ז ואת אמר והוא נער · ולעיל פ"פ ס"י שמעון ולוי נקראו איש שהיו בני י"ג שנה ויוסף בן י"ז שנה נקרא נער · וע"ל פנ"ג סי"ג ואת הילד : דבתם רעה · עיין לקמן פפ"ז ריש ס"ג : על אבר מן החי · מרומז במ"ש רועה את אחיו בצאן מענין הצאן היה הדיבה · וממ"ש וישחטו ע"פ מדת מנגד שהיה הדיבה מענין השחיטה · וכמ"ש פר"א פל"ח שאמר בני פלגשו אביו אוכלים אליות כבשים חיים : תולים עיניהם · פי' שנותנים דעתם ליקח מהן נשים · ומרומז במ"ש והוא נער וגו' נשי אביו ויבא יוסף את דבתם שהיה בדבה מענין נשי אביו שלא היו כנעניות והם רוצים ליקח · כמ"ש פר"א פרק ל"ו שבלהה וזלפה היו בנות לבן מפלגשו : מזלזלים בבני השפחות · בתנחומא כאן סימן ז' מוכיח ממ"ש והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו שהוא מחזיקן שהם בני נשי אביו ולא הם · ואחר כתבי זאת מצאתי בחיבור של ר"ע מברטנורה על רש"י בתומם ככל מה שכתבתי : את הדוב · וכן לקמן פפ"ו ס"ד דובא קפז ובפפ"ז סימן ג' וד' כלשון זה וצ"ע למה דווקא דובא · ולפי מ"ש לקמן פ' זו ס"ס י"ע חיה רעה זו אשתו של פוטיפר ואיתא בפר"א ריש פל"ז כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב הארי יש לו בושת פנים והדוב אין לו בושת פנים · וכמ"ש לקמן ר"פ פ"ז העיזה פניה כו' ובזה דומה לדוב : ח אהב את יוסף · כי בן זקונים הוא לו · ולשון הפר"א והלא בנימין הוא בן זקונים כו' : שמסרו שם ועבר · כדלעיל פר' ס"ג ס"ו : שלא לשנות · שבת דף י' וש"נ : עד פס יד · כל היד שנקרא פס עיין לעיל פר' ע"ח סי"ב ושמ"ר פל"ה ס"ה מתיר פס יד · והנוטריקון פס יד מגעת · וזה מורה שררות שאינו בעל עבודה · וכן כאורך מגעת עד פיסת רגליהם : נטמנת · פסים נוטריקון פס יד טמונה : שהפיסו עליה · פסים בהיפוך אותיות פס מי הפיסו מי יוליכה יהודה וע"ל סי"פ ועי' באג"ב ס"פ ס' : לכו וראו · וס"ד נורא עלילה על בני אדם הפך ים וגו' ע"י יוסף כמ"ש לעיל בס"ה ועי' תנחומא כאן באריכות : פסים פס ים · כמ"ש לגוזר ים סוף לגזרים וכמ"ש אתה פוררת בעזך ים : ט ויראו אחיו · וס"ד וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום · אפילו אם היו רוצים לא היו יכולים · אבל אבשלום אם היה רוצה היה יכול כמ"ש עליו ויגנב אבשלום את לב : י שמעו נא · מיותר שהיל"ל הנה חלמתי וגו' וכמ"ש בחלום הב' · אלא על שידע שלא ירצו אחיו לשמוע הוצרך לבקש שמעו נא וכן יהיה אצל הנביא לעתיד שלא ירצו לשמוע ויהיה מוכרח לבקש שמעו נא : שלכם רקבים ושלי עומד · שמ"ש תסובינה אלומותיכם מלשון סובין אבל שלי קמה אלומתי :

חיה

יפה תואר

הבטיחו אותם כי יגאלו באחרית הימים : ואת אמר והוא נער · עיין ברא"ם שהאריך בזה עד מתי נקרא נער ומתרץ כל הכתובים הנמצאים בהם נער וקאי על אנשים אשר הם יותר מבני י"ג שנים · אך מקשה ממה דמצינו במדרש משלי בפסוק לנער דעת ומזמה עד כמה שנים נקרא האדם נער ר"מ אומר עד כ"ה רע"א עד שלשים · א"ר לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עד כ' שנה וכא בדוחק לתרץ את דברי המדרש במה שמקשה למה נקרא יוסף נער · אבל אין קושיא כלל מהמדרש משלי · כי הם מדבר רק עד מתי לא נקרא בר עונשין בב"ד של מעלה וכמו והנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה יקולל נראה לפי שלעתיד אינו בר עונשין עד בן מאה שנה לכן נקרא נער · וכן משמע שם מדברי המדרש אבל כאן מקשה שפיר דמדבר מענין מלאכה ואומנות וגבורה · למה נקרא נער אחרי שכבר הוא בן י"ז שנה : אלא שהיה עושה מעשה נערות · ולפ"ז והוא נער הוא מאמר המוסגר · וסדר הכתוב כן הוא הי' רועה את אחיו בצאן את בני בלהה ואת בני זלפה · ומלות והוא נער הוא מאמר המוסגר שעשה בעת המרעה מעשה נערות : ר"מ ור"י ור"ש כו' · פי' הרא"ם כי מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי וכדמוכח ממה דמסיים המדרש כי באמת נלקה על שלשתם · וכולם ילפי ממלת רעה · כי האומר אבר מן החי יליף מן חיה רעה אכלתהו מה להלן אבר מן החי כדרך החיה · אף כאן אבר מן החי והאומר על עריות יליף מן ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת מה להלן עריות אף כאן עריות · והאומר כי הדבה היתה בעבדות יליף מן אם רעה בעיני אדוניה דמיירי בעבדות · אבל באמת כולם סוברים כי רעה כוללת כל השלשה דברים אלו [ואולי דרשו את הכתוב דבתם רעה אל אביהם · הדבה אשר הוא רעה בעיני אביהם · ולכן אמרו כי תולין הן עיניהן בבנות הארץ וכאשר אמרה רבקה אם לקח יעקב אשה וגו' מבנות הארץ למה לי חיים · וכן על מה שקורין אותן בני השפחות ואין להם יחש אחר אביהם בוודאי רעה היתה בעיני יעקב אשר בניו היו שנים עשר · ועל אמ"ה עיין מ"ש הרד"ל] וע"ע ברא"ם שהאריך לבאר במה טעה יוסף שחשדם בזה · אף כי שבטי יה באמת היו נקיים מכל עון : שעל ידי כתונת פסים כו' · בשבת איתא שע"י משקל ב' סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו וכו' · וכתב רש"י משקל ב' סלעים לאו דוקא נקט ע"כ ולפ"ז הגמ' איננו חולק עם המדרש · אבל בתלמידי ר' יצחק הלוי מצאתי כתונת פסים סביב פס ידו נתן מילת ולא כל הכתונת · ולפ"ז חולק הגמ' עם המדרש דמשמע מהמדרש שכל הכתונת היתה פסים : שלא לשנות בן מבניו · ואע"ג דכתיב ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך הלא שינה אותו משאר בניו · תירץ בספר מנחת יהודה שמאחר שאז הי' מלך לא יתקנאו בו אחיו בזה · שראוי לחלוק כבוד למלכות ולא נתקנאו בו רק במה שהרימוהו על כל אחיו בהיותו הדיוט · אבל יותר מתורץ שהשכם אחד אשר נתן לו הי' השכר בשביל שעסק בקבורת אביו · כי הוא הי' העיקר · ולכן לא בשכרו : פסים שהפיסו עליה · להאי טעמא ולטעמא על שם צרותיו שהגיעוהו קשה גבי כתונת הפסים דתמר ואמנון מאי איכא למימר [ובאמת אין לנו לבקש טעם כבדל רק על הראשון למה נהג כן · ואח"ז אין לנו לבקש טעם · כי נהג זה למנהג בעם לנשא בפסים את האהוב לו · ובפרט שחשבו רק להסיר מיעקב האשמה למה שינה את יוסף מכל בניו וגרם רעה להם] : מתוך גנותן של שבטים כו' · כלומר דלא תקשה איך קנאו בו השבטים על דבר מועט כזה · ואיך יספר הכתוב בגנותן של שבטים ומשני כי שבח הוא להם במה שלא החניפו אותו : כך יהיו הנביאים מוכיחין אתכם · כי אמר דכתיב ויוסיפו עוד שנוא אותו אמר להם שמעו נא וגו' ופי' הלא אנכי את אהבתכם אבקש · ולמה תשנאו אותי · ורמז להם בזה כי גם את הנביאים אשר ידרשו טובתם ישנאו · וכמו שמביא את הכתוב שמעו נא ושם כתיב עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ומונה שם החסדים שעשה הקב"ה בהעלותם מארץ מצרים : אתם כונסין פירות כו' · בא לתרץ למה בא החלום דוקא באלומים ולא בענין אחר · ומתרץ כי יש עוד כוונה בחלום זה · וז"ש הכתוב והנה תסובינה אלומותיכם הכוונה שאלומותיכם תהיינה לסובין וע"ל פנ"א : לפני עגליו של ירבעם כו' · וזה שנספרם כי ירבעם העמיד

משנת דרבי אליעזר

למה וישנאו אותו שיקרע הים · דע"י שהוציא דיבה שחשודים על העריות לכך נכשל באדונתו ולא רצה וינס ויצא החוצה ולכך הים ראה וינס א"נ י"ל דה"פ דלפי עיקר שנאתם היה על שסיפר החלום והנה השמש וגו' שרומז על אביו ואמו וי"א אחיו וכאשר באמת גער בו אביו ואמר הבא נבא וגו' ולפי מה דאיתא לקמן פרשה ל"ז אמר יהושע לאו זבינא דאבא את דכתיב והנה השמש וגו' אם כן לפ"ז החלום כפשוטה דצבא של מעלה השתחוו לו ובהנס שנאוהו ולפ"ז האדם גדול מבריאת ש"ו וכל צבא רב שנבראו קודם האדם ונספר טענת הים אני נבראתי תחלה דק"ו הוא מצבא מעלה שהשתחוו לאדם ואין צריך לזכות

ידי משה

נקרא זרע קיימא כך שמעתי מפי דודי וכו' : לפי שקשה לכו והלא בנימין היה צעיר והוא ממש בן זקונים אלא ע"כ לדרשא אתא דרוש נוטריקון ור' נחמיה דרש לשון זקינים דהיינו שם ועבר : וישנאו אותו למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם · ותמוה וצ"ל לפי שראו ברוח הקודש שעתיד הים להקרע לפניהם עיין פ' ע"ד דפירש"י והעליתם את עצמותי מזה אתכם ועצמות כל השבטים העלו ג"כ ואי' כל מי שאין בו קנאה אין עצמותיו מרקיבין והם היה להם קנאה ביוסף וקשה היאך לא נרקב אלא ע"כ שהקנאה והשנאה הי' כדין וק"ל : לפני עגליו של ירבעם · שמעתי פירושו מפי הגאון הגדול

א"ר אחא עתידים אתם להעלים עלי דברים לפני אבא לומר חיה רעה אכלתהו ומאן קאים ליה משתיקותא דאימא · קמה · והנה קמה אלומתי וגם נצבה (ד) והנה (יא) תסובינה אלומותיכם · כנגד ה' פעמים שהן עתידין להשתחוות לו · ויאמרו לו אחיו המלוך תמלוך עלינו · רבי לוי ור' סימון · חד אמר מפני שענו אותו בעין רעה לפיכך מעמיד רשעים וחד אמר מפני שענו אותו בלשון (יב) כפול לפיכך הוא מעמיד מלכים : **יא** ויחלום עוד חלום אחר וגו' · א בשעה שאמר יוסף והנה השמש והירח אמר יעקב מי גילה לו ששמי שמש · א"ר יצחק ב אמר יהושע לשמש עבדא בישא לאו זבינת יתך בכספיה דאבא את · לא כך ראה אבא אותך בחלום והנה השמש והירח אף את דום מלפני · מיד (יהושע י) וידום השמש והירח עמד · ויספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו · ג אמר הקב"ה כך תהיו גוערים בנביאכם · שנאמר (ירמיה כט) ועתה למה לא גערת בירמיה הענתותי · ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת · ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא כך היה אבינו יעקב סבור שתחיית המתים מגעת בימיו שנאמר הבוא נבוא · הבוא נבוא אני ואחיך ניחא שמא אני ואמך והלא אמך כבר מתה ואת אומר אני ואמך ואחיך ולא היה יעקב אבינו יודע שהדברים מגיעים לבלהה שפחת רחל שגדלתו כאמו : **יב** ויקנאו בו אחיו ואביו שמר · א"ר לוי נטל קולמוס וכתב באיזה יום ובאיזה שעה באיזה מקום · א"ר חייא רבה ואביו שמר את הדבר ורוח הקודש אומרת שמור את הדברים שעתידין הדברים ליגע · ר' לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר כך אבינו יעקב סבר וראה דברים ממשמשין ובאין · אמר אם נתבקרה פינקסו מה יכול אני לעשות : **יג** וילכו אחיו לרעות את צאן וגו' · ד נקוד על את לומר שלא הלכו אלא לרעות את עצמן · ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם · ר' תנחומא בשם ר' ברכיה (יג) נהג בו בכבוד כמורא האב על הבן · ויאמר לו הנני · א"ר חמא בר חנינא הדברים הללו היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתכין · יודע היית שאחיך שונאים אותך והיית אומר לי הנני · ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן · את שלום אחיך ניחא אלא מאי ואת שלום הצאן הדא אמר שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנייה ממנו · והשיבני דבר וישלחהו מעמק חברון · והלא אין חברון נתנה אלא בהר וכתיב וישלחהו מעמק חברון · א"ר אחא ה הלך להשלים אותה העצה העמוקה שנתן הקב"ה בינו ובין חבר הנאה

מסורת המדרש א לעיל פרשה ס"ח · ב לעיל פרשה ו' ולקמן פרשה נ"ג · ילקוט יהושע רמז כ"ב · ג ילקוט כאן רמז קמ"א · ד במדבר רבה פרשה ג' · ספרי סדר בהעלותך פיסקא ס"ט · אבות דרבי נתן פרק ל"ד · ילקוט כאן רמז קמ"א כל הענין · ילקוט סדר בהעלותך רמז תשכ"ב · ה סוטה דף י"א · תנחומא כאן סימן ד' ·

חדושי הרד"ל

(יא) תסובינה אלומותיכם · נגד ה' פעמים · בילקוט משמע דדרש קמה · נצבה · וגם נצבה · תסובינה אלומותיכם (שזהו ג"כ ענין הכנעה שהסבובו עומדים עליו סביב) · ותשתחוין לאלומתי · וכאן דלא פרע אפשר דדייק מן הא דתסובינה ולא כתיב תסובו כמו תשתחוין : (יב) כפול לפיכך הוא מעמיד מלכים · כמדומה שצ"ל מלכים ומושלים כמו שאמרו גו' · המשול וגו' · ומושלים היינו גדעון שנאמר בו משול בנו · וכן המשול בכם · או אפשר ז"ל מעמיד מלכים כפולים ור"ל כמ"ש ספ"כ מחלציך יצאו זה ירבעם ויהוא · שהניהם העמידו שלשלת מלכים ירבעם הוא ובנו ויהוא דור רביעי (ועי' מ"כ מ"ש שאחאב מיוסף לא מצאתי מפורש זה) : (יג) נהג בו בכבוד · ולא כמורא האב על הבן כצ"ל · ופי' שיעקב א"ל בל' כבוד ובקשה לך נא · ולא דרך גזרה כמורא האב על הבן ובכ"ז מרוב צדקתו וזהירתו בכבוד אביו מיהר לקיים רצונו · וז"ש ריב"א אח"כ הדבר הזה היה יעקב נזכר כו' והיה מצטער שהוא גרם לזה

חדושי הרש"ש

ובזכות זה היה לאה וינם כדאי' שם במדרש סוח"ע ולקמן פפ"ז : (ד) והנה תסובינה אלומותיכם כנגד ה"פ כו' · עמ"כ ויתכן שדורש מה"פ ל' אלומה דכתיב כאן · מאלמים · אלומים · אלומתי · אלומותיכם

רש"י

ד"א מאלמים מעלמים אל"ף מתחלפת בעי"ן : משתוקיתא דאימא · ששתקה בניסואי אחותה: קמה והנה קמה · היה לו לומר קמה ואמר והנה קמה וכן היה לו לומר נצבה ואמר וגם נצבה הרי ד' לריבוי והנה תסובבנה הרי ה' כנגד כולן : לפי שעיינו אותו בעין רעה לפיכך הוא מעמיד רשעים · כירבעם וחביריו : לפי שענו בלשון כפולה · דכתיב המלוך תמלוך עלינו : כך אמר יהושע לשמש עבדא בישא לאו זבינת כספא דאבא את : שהדברים מגיעין לבלהה · שגדלתו ליוסף כאמו לפיכך אני ואמך : ואביו שמר את הדבר נטל קולמוס וכו' : דברים ממשמשין ובאין · גרות : אם נתבקרה פנקסו · מה שכתוב בפנקסו לפשפש בעונותי : לרעות עצמן · באכילה ושתייה : ויאמר לו הנני · נהג בו כבוד והיית אומר לי הנני שזמנת עצמך לילך אצלן : נלכה דותינה לקיים מדותיו של הקב"ה שהיתה

מתנות כהונה

להעלים · מאלמים דדש לשון העלמה בחילוף עי"ן באל"ף וכן מצאתי בפירוש רש"י : שתיקותא דאימא · שתיקה ששתקה אמי רחל בשעה שהכניסו לאה ליעקב וזהו והנה קמה אלומתי : נראה דהכי גרסינן אלומתי נצבה וגם נצבה והנה תסובינה והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחוין וגו' והכי מוכח בילקוט ופירוש היה יכול לכתוב נצבה וכתב גם נצבה וכן היה יכול לכתוב תסובינה וכתב והנה תסובינה לרבויי אתו והרי הם ארבעה ואח"כ ותשתחוין הרי חמשה וכולם כתובים אחר והנה קמה אלומתי שרומז לעגל ירבעם או לשתיקת אמו וכדדרש לעיל ומצאתי בפירוש רש"י דגרס וז"ל קמה והנה קמה נצבה הרי ארבעה לרבויי והנה תסובינה הרי חמשה עכ"ל וק"ל א"כ ג"כ נדרוש תסובינה והנה תסובינה ויהיו ששה ועוד הרי עוד כתיב ותשתחוין לשון ברור מכולם ולא קא חשיב ליה כלל : רשעים · ירבעם ואחאב משבט יוסף קאתו : מי גילה לו · ליוסף ששמי שמש שנאמר כי בא השמש ודרשו חז"ל שאמרו המלאכים זה לזה אתא שמשא ולפיכך החליט יעקב שחלומו היה חלום אמיתי ולפיכך שמר את הדבר : אמר יהושע · שהיה מבני יוסף : הכי גרס רש"י וילקוט יהושע זבינת כספא דאבא את . וע"ל פרשה ו' ולקמן פרשה נ"ז כלומר עבד נמכר וזהו על ידי ההשתחויה דכתיב והנה השמש והירח וגו' : שתחיית המתים כו' · שהרי האמין כל דברי החלום כמו שנאמר ואביו שמר את הדבר ואף על פי כן אמר הבוא נבוא אני ואמך ולא ידע שהדברים מגיעין לבלהה וכדמפרש ואזיל ועיין במהר"ר אליהו מזרחי בפרשה זו שגדלתו ליוסף כאלו היא אמו : ממשמשין ובאין · שמיום ליום היה יוסף הולך וגדול וכל אשר הוא עושה ה' מצליח אמר אם נתבקרה פנקס עוונותי שאני וכל אחיו ישתחוו לו מה אני יכול לעשות : פנקסו · כלפי יעקב מדבר בלשון כינוי : לרעות את עצמן · שהיו נרעים ע"י הצאן כאלו הצאן רועים אותם מה שלא יהיה כן פי' את לצאן שהרעייה תשוב אל הצאן דוקא וכ"ל שהלכו שמה לאכול ולשתות וכן הוא בהדיא בספר במדבר רבה פ' ג' וכן פי' רש"י כאן : רועים בשכם וגו' גרסינן דייק סיפיה דקרא ויאמר הנני לשון ענוה ויראה כמו שפי' רש"י בפי' החומש ואע"ג דגבי עשו כתיב ג"כ ויאמר הנני בפרשת תולדות לא קשיא שלענין כבוד אב היה נוהג בחסידות כדלקמן בפרשה פ"ה ועוד הרי על זה דרשו חז"ל גם כי יתן קולו וגו' שברמיה ענהו בדרך החסידות : נזכר · לאחר שנמכר : הכי גרסינן יודע היית שאחיך : והיית אומר כו' · שהזמנת עצמך לילך אצלם : הכי גרסינן הנייה ממנו וישלחהו : אלא בהר · פי' רש"י בחומש דכתיב עלו זה בנגב וכתיב ויעלו בנגב ויבא עד חברון : חבר נאה · זה אברהם ודרש חברון נוטריקון חבר נאה :

יפה תואר

אותם רק להחזיק המלכות בידו והמה הכירו אותם לאלהות : חד אמר מפני שענו אותו בעין רעה לאמר לו עוד המשול תמשול בנו ולא הספיקו במה שאמרו המלוך תמלוך לכן שלטה עין רעה במלכים אשר קמו ממנו והיו רשעים אשר היתה להם רק ממשלה לבד ולא מלכות · והשני אמר שכפל הלשון הוא לחזק וזכה בשביל זה להעמיד מלכים : כך תהיו גוערים בנביאכם · דק"ל למה ספר הכתוב כי גער בו אביו · ואף כי יעקב האמין בחלומו ושמר את הדבר · לכן מתרץ דבא לרמז כי מעשה אבות סימן לבנים והמה יגערו ג"כ בנביאים : שהדברים מגיעים לבלהה · הרמב"ן תמה ע"ז שלא בלהה וזלפה כבר מתו בדרתם למצרים דהא מונה שם ע' נפש מלבד נשי בני יעקב · ולא מנה את נשיו · ויש לתרץ קושיתו דהוכר כמ"ד לאחיותיהם נשאו השבטים · ולכך הזכיר נשי הבנים ולא את נשיו כי ביוצאי ירך יעקב לבד הכתוב מדבר : נטל קולמוס כו' · כי הפעל שמר נופל רק על שמירת דבר שעומד חוץ ממנו וגם כי שמירת הדבר בזכרון איננו ביד האדם לכן עשה לו רושם וסימן וכמ"ש בעס"ע בשער ל' וטוב מזה ומזה לכתוב בספר · ולפי שחקירת הזמן והמקום הוא מחקירות העדות כדאיתא בסנהדרין לכ"א שבכלל הכתיבה היה באיזה יום כו' ומכ"ש שכתב השנה והחודש וי"ל עוד כי עד כ"ב שנה יש לצפות על החלום שיתקיים לכן כתב את הזמן לדעת עד מתי יש לו לצפות על קיומו : ורוה"ק אומרת כו' · ודרש ואביו על אבינו שבשמים כי הוא א"ל שמור את הדבר ולא תגער בו · ולפ"ז מפרש ויגער בו אביו לא לפניו ולהרגיע את אחיו · אבל גער בו כי היה מסופק באמיתת הדברים : נקוד על את כו' · פ' ברא"ש והאמת כמ"ש רש"י בפ' השוכר את הפועלים גבי למה נקוד על או' דכל נקודה מורה לרמז לנו שיש דרש לשון בזה מלבד הפשט הנראה לעינים · ומדרים הכתוב כי התקבצו אצל צאן אביהם להסיר מהם את הדבה אשר הביא יוסף עליהם כי תולות עיניהם בבנות הארץ והתיעצו לקחת נשים הראויות להם אשר זה מקרי לרעות את עצמן כמו שנקראו לקמן פפ"ה בואו ונפרנס את עצמנו · ובזה תוסר הדבה מהם : נהג בו בכבוד כו' · פי' במה שהשיב לו יוסף הנני · אף שידע שאחיו שונאים אותו מ"מ הי' זריז למלאת דברי אביו בשביל מורא האב על הבן · וז"ש ר' חמא בר חנינא הדברים הללו הי' יעקב אבינו נזכר כו' : אלא שלום אחיך ניחא אלא מאי את שלום הצאן · פי' מאי נ"מ לדידן לדעת כמה שחפץ יעקב לדעת את שלום רכושו ודי הי' לנו לספר אשר שלחו לדעת את שלום אחיו כי זה עיקר שליחותו · ומשני כי התורה תלמד לנו בזה דרך ארץ · שיהא אדם נזהר בשמירת קנינו כדי שלא יבוא לידי עניות · וכמו שמצינו בתורה כמה פעמים אזהרות על זה : הלך להשלים אותה העצה כו'

פירוש מהרז"ו

חיה רעה אכלתהו · לקמן סי"ע על אשתו של פוטיפר אלא שניצל ממנה ע"פ זכות שתיקת אמו וכמש"ל פנ"ח ס"כ בהדיא : כנגד חמשה פעמים · א' בראשית מ"ב ו' ב' מ"ג כ"ו ג' שם פסוק כ"ח ד' פ' מ"ד י"ד ה' בסוף ויחי כנגד ה' פעמים שכתוב כאן אלומות · א' מאלמים · ב' אלומים · ג' אלומתי · ד' אלומותיכם · ה' לאלומתי : בעין רעה · שפתרונם היה הכרחי לקיום החלום אלא שדבריהם היפך רצונם : בלשון כפול · שהיה די במ"ש המשול תמשול שהיה מורה השתוואה ליהושע וגדעון שהיו שופטים · אלא שאמרו עוד המלוך תמלוך שעל כן העמיד שני בתי אבות של מלכים בית ירבעם מאפרים ובית יהוא ממנשה וכל זה ע"פ מדה י' : **יא** בשעה שאמר יוסף · לעיל ספ"ו ופס"ח ס"י וע"ל פנ"ז ס"ד : לאו זבינת בכספא · לעיל ספ"ו ולקמן פנ"ז הנ"ל · ובילקוט יהושע י' ליתא שם תיבת כספא ולשון גוזמא הוא : **יב** נטל קולמוס וכתב · שהיל"ל זכר את הדבר או האמין ודורש ע"פ מדת ממעל מל' שמיר כמ"ש ירמיה י"ז א' חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפורן שמיר וגו' וכאן פי' שמר את הדבר ע"י שמיר · על שהיה חלום של נבואה ניתן לכתוב ולדרוש · כמו נבואת אדם ונח ושל אבות חלום הסולם ושל פרעה וכמו כל ספר בראשית למ"ד מגילות נכתבה · אך מ"ש באיזה יום לכוונה אחרת · וכמ"ש במ"ר פ"א סס"א אבל משבא לגדלם וכו' מפרסם באיזה יום באיזה מקום וכו' וכן כאן לפרסם גדולת יוסף : ורוה"ק אומרת לו שמור · שהיל"ל שמר את החלום מהו את הדבר שנאמר לו ע"פ רוה"ק כמ"ש פר"א פל"ח מפ' מגיד דבריו ליעקב : כך יעקב וכו' נתבקרה פנקסו וכו' · כמש"ל פפ"א סס"א וסס"ב איחר אדם נדרו נתבקרה פנקסו וכמ"ש שם בשם התנחומא שע"י שאיחר נדרו באו עליו בדרך כל הצרות המפורשות · והיה יעקב סבור שגם זה שישתחוה הוא ובניו ליוסף נגזר עליו ע"י ביקור הנ"ל וא"כ יתקיים מיד ככל הצרות הנ"ל אך באמת לא היה בכלל ביקור הפנקס : **יג** נקוד על את · במ"ר פ"ג סי"ג וע"ש · ואע"ג איך דרשו לרעה על שבטי יה · ול"ל בזה שכיוון למ"ש במ"ר פ"ב סס"ב שמשה ודוד זכו לגדולה על שנבחנו במרעה הצאן בחמלה ורחמים ולמדו כן מיעקב אביהם · וכן יוסף כמ"ש רועה את אחיו בצאן · וכתיב רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף כמו יוסף שנהג צאן בחמלה · אבל השבטים לא נהגו אתו בחמלה ומכרוהו על שלא רעו את הצאן בחמלה ועיין ע"ז יחזקאל ל"ד שנרמז כל זה : יודע הייתי · ובילקוט הגירסא היית פי' שיוסף היה יודע : אלא בהר · כמ"ש יהושע סוף י"ד תנה לי את ההר ויתן לו את חברון ומה שאל נתנו לו · ואיך אמר מעמק חברון ועי' מ"כ בשם רש"י והם בכ"מ והכריע ע"פ מדה י"ז שמ"ש בעמק פירושו מעלה כמ"ש מים עמוקים עצה בלב איש ובתנחומא כאן סס"ג שעל זה נאמר מאד עמקו מחשבותיך · ועי' מש"ל פס"ג ס"ג מלתא עמיקתא ולעיל פ"א ס"ו המעמיקים לסתיר עצה · וא"כ מ"ש חברון בהכרח לדרוש נוטריקון על בעל העצה הוא אברהם כמ"ש זרע אברהם אוהבי (ותיבת עמק גימטריא ר"י של מצרים ע"י עצה זו) · ומ"ש שהיה קבור בחברון פי' שכבר היה קבור ובילקוט כאן גורס עוד כיוצא בדבר את

ידי משה

מ"ו מהורר נפתלי כ"ץ שהיה אב"ד בק"ק לובלין לפי שהם שנאו אותו ובקשו להרגו לפי שעתיד לצאת ממנו ירבעם שעתיד להעמיד שני עגלים כדן לזה אמר יוסף בנבואה עתידין לעשות אלילים אלמים לפני עגליו של ירבעם פי' הנה אתם עתידין לעשות ע"ז קודם עגלי ירבעם פי' שיעשו את העגל וזה שהיה ולאמר אלה אלהיך ודו"ק ולפני פי' קודם לעגלי ירבעם ע"כ דפמ"ח ז"ל וזה שמסיים אלילים אלמים פי' לפי דאי' גמזי הי' חוקק שם כפי עגלי ירבעם והיתה מכרזת אנכי ה' וגו' היה מקום לטעו' מאח"כ שעגל לא היתה מכרזת. ולזה קרא לעגל אלמים ודו"ק היטב וקרוב לאמת דפמ"ח וש"י : משתיקותא דאימא קמה · פי' ע"ד שאחז"ל בשכר צניעות שהיתה בכחל שמסרה סימנים ללאה יצא ממנה שאול דכתיב בי' ואת"ד המלוכה לא הגיד וזה שמסיים המדרש כנגד ה' פעמים שעתידין להשתחוות לו היה פי' שזכיתי למלוכה ע"י משתוקיתא דאימא ודו"ק : היה סבור שתחיית המתים מגעת בימיו · פי' הגאון מהורר"ק לפי דאי' בזוהר ר"י שנים יהיה התחיה לצדיקים קודם שאר העם ובשעת קבלת התורה

משנת דרבי אליעזר

של וינס ויצא החולה וזהו פי' המדרש למה וישנאו אותו על החלום דלמא הפי' כפשוטא כנ"ל לכ"א בשביל שיקרע הוא היה בזכותו וזולת זה לא רצה היה ליקרע מטעם אני גדול ולא קל ותומר כנ"ל משום שהחלום קאי אאב ואם ואחיו לכך וישנאו אותו : מאן קאים ליה משתיקותא דאימי' · פי' דעל ידי ששתקה ובא על לאה ונעשה ראובן בכור ונתיירא פיתלו הסרחון בו כדאיתא במדרש לכן הגילו מידם מלשון אלם כדלעיל שעשתה עצמה כאלם ושתקה : א"ר חייא רבה וכו' ואביו שמר את הדבר · דק"ל הא כתיב ויגער בו אביו והיאך שמר את הדבר אלא ואביו קאי אאביו שבשמים שאמר לו שמור הדבר ולא ס"ל כפי' רש"י שנתכוין להוציא מלב בניו :

ויהי

שהיה קבור בחברון ועבדום וענו אותם : יד וימצאהו איש והנה תועה בשדה · א"ר ינאי א ג' מלאכים נזדווגו לו · וימצאהו איש · וישאלהו האיש · ויאמר האיש · (יד) נסעו מזה · ממדותיו של מקום · ויראו אותו מרחוק · (ס) אמרו בואו ונשסה בו את הכלבים · ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות · רבנן אמרי היידי ליה אתא וטעין חלמיה · א"ר לוי זה עתיד להשיאם לבעלים · ועתה לכו ונהרגהו · אמר הקב"ה (טו) אתם אומרים ונראה ואני אומר נראה · עתה נראה דבר מי יקום או שלי או שלכם : טו וישמע ראובן ויצילהו · ב והיכן היה · ר' יוסי ור' נחמיה ורבנן · ר' יוסי אמר כל אחד ואחד מהם היה משמש את אביו יומו ואותו היום של ראובן היה · ר' נחמיה אמר · אמר ראובן אני (טז) בכור ואין הסרחון תלוי אלא בי · רבנן אמרי אמר ראובן הוא מונה אותי עם אחי ואיני מצילו · אני הייתי סבור שנדחתי מכח אותו מעשה והוא מונה אותי עם אחי שנא' ואחד עשר כוכבים משתחוים לי ואיני מצילו · ג אמר לו הקב"ה אתה פתחת תחלה בהצלת נפשות חייך שאין מפרישין ערי מקלט תחלה אלא בתחומך · הה"ד (דברים ד) את בצר במדבר : טז ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשיטו את יוסף את כתנתו : ד ר' אלעזר אמר בקילוס היה בא · ויפשיטו את יוסף · זה הפינס · את כתנתו · זה חלוק · את כתונת הפסים · זה הפרגוד · אשר עליו · זו פמלניא שלו · ויקחהו כתיב מי היה זה שמעון ואימתי פרע לו להלן (בראשית מג) ויקח מאתם את שמעון · ה וישליכו אותו הבורה והבור רק אין בו מים · מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו · שני בורות היו אחד מלא צרורות ואחד מלא שרפים ועקרבים · א"ר אחא בור רק נתרוקן בורו של יעקב · אין בו מים · אין בו ו דברי תורה שנמשלו למים · היך מה דאת אמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים · כתיב (דברים כד) כי ימצא איש גונב נפש מאחיו · ואתם מוכרים את אחיכם : יז וישבו לאכל לחם · א"ר אחוה בר זעירא עבירתן (יז) של שבטים זכורה היא לעולם תקוה היא לעולם · וישבו לאכול לחם · מאכיל לחם לכל באי העולם · וישאו עיניהם ויראו · א"ר אבא בר כהנא ז והלא אין דרכן של ישמעאלים להיות טעונים אלא עורות ועטרן אלא ראה מה זימן הקב"ה לאותו צדיק באותה שעה שקים מלאים בשמים כדי שתהא הרוח מנשבת בהם מפני (יח) ריחן של ערביים · ויאמר יהודה אל אחיו וגו' · א"ר יהודה בר אילאי · (יט) בשבח יהודה הכתוב מדבר · בג' מקומות דבר יהודה בפני אחיו ועשו אותו מלך עליהם · ויאמר יהודה אל אחיו · (בראשית מד) ויבא יהודה ואחיו ·

מסורות המדרש א לעיל פרשה ע"ט · ב מדרש משלי פרשה א' · ג מכות דף יו"ד · מדרש שמואל פרשה ט' · ילקוט דברים רמז תתכ"ט · ד ילקוט כאן רמז קמ"ב · ה שבת דף כ"ב · תנחומא כאן סימן ב' · ו תענית דף יו"ד · בבא קמא דף נ"ז ודף פ"ב · עבודת כוכבים דף ס' · ז תוספתא ברכות פרק ד' ·

חדושי הרש"ש

אלומותיכם · נאלומתי (וכ"כ ביפ"ת) : (ס) אמרו בואו ונשסה בו את הכלבים · ע' פסחים קי"ח א' כל המספר

חדושי הרד"ל

לזה וז"ש כי ארד אל בני וגו' : (יד) נסעו מזה ממדותיו של מקום · ברש"י בחומש גרס נסעו מן האחוה (וע' בזהר קס"ד · את אחי אני מבקש דהוא תבע אחוה דיליה) ובילקוט גרס הא דממדותיו של מקום על דותינה ע"ש : (טו) אתם אמרתם ונראה ואני כו' · נראה שלשון זה בעצמה אמר על הרשעים שאומרים כן כמ"ש ישעיה ה' למען נראה ותקרב וגו' · וה' אומר ונראה כמ"ש (שם מ"א) ונשמעה ונראה יחדו · ואמר ונראה דבר מי יקום כמ"ש (ירמיה מ"ד) דבר מי יקום וע' ויק"ר פט"ז סוף ותקרב כו' דמאן קיים כו' : (טז) בכור כו' תלוי בי · שהוא הגדול והי"ל למחות בהן וי"ל עוד לפי שנטלה הבכורה ונתנה ליוסף יחשדוהו דאיקני ביה · וע' ברכות ו' ע"ב בזה וז"ש הילד איננו כו' : (יז) של שבטים זכות היא לעולם · כ"ה בפסיקתא דפ' החודש : (יח) ריחן של ערביים · עיין מ"כ ובמכילתא איתא ריח גמלים · ועתה הזמין המקום שהערביים היו נושאים סחורה של מדינים שהיה מסחרם בצרי גלעד הסמוכה למדין כמ"ש הרמב"ן ע"ש : (יט) בשבח יהודה · ר"ל לאפוקי מדר"ש

מתנות כהונה

ג' מלכים כו' · איש דרש לשון מלאכים כדאיתא בפרקי ר"א וימצאהו איש זה גבריאל המלאך שנאמר והאיש גבריאל אשר מועף ביעף ועיין ברמב"ן : מדותיו של הקב"ה · שנקרא זה כד"א זה אלי ואנוהו ומדותיו הם דרכי חסד וחמלה והם נהגו עמו בהפך זה : מרחוק וגו' גרסינן · ודייק סיפיה דקרא ובטרם יבא אליהם ויתנכלו שימות על ידי גרמא קודם שיבא אליהם ויהיו פטורים מדין שמים : היידי ליה כו' · זהו שהחלומות שלו ולאויין לו והוא אדון להם : היידי · שתי תיבות הם היי די כמו האי ובירושלמי תמצא כן הרבה וכן לקמן פר' פ"ה בפסוק הן אדוני ולשון הנה דרש כן הלא אדון החלומות בא וטוען חלומותיו ודאי בא להגיד לנו חלומו ודרך קיטור אמרו כן : להשיאם לבעלים · להשתחות לבעל ובעל קדרים לשון בעלים ורמז לירבעם ואחאב שבאו מיוסף : אתם אומרים ונראה · בפי' רש"י משמע דגרסינן אתם אומרים ונהרגהו וגירסת הילקוט כגירסת הספר : והיכן היה · מדכתיב וישמע משמע שלא היה שם בתחלת מעשה : אני בבור · וזהו וישמע משמע והבין שתקלתו היתה זאת : הוא מונה אותי כו' · וכדמפרש ואזיל וזהו וישמע שהבין כי לא נכון לשלם לו רעה תחת טובה ולפיכך ויצילהו : אותו מעשה · שבלבל יצועי אביו :

ר ש " י

שהיתה גזרה מלפניו שע"י גלגול זה ירדו למצרים : ויתנכלו אותו להמיתו אמרו וכו' : הנה בעל · עתיד לצאת מיוסף שמטעה את ישראל לעבוד בעלים וזה ירבעם בעל דורש : ואותו היום היה של ראובן · והיה לו לחזור לאביו והי' מתיירא אם יעשו לו שום דבר : כך אמר ראובן בכור אני וכו' : הוא מונה אותי עם אחי · דכתיב ואחד עשר כוכבים וגו' : בקילוס היה בא · שמח : ויפשיטו · זה הסטטקיטא : כתנתו · זה חלוק : הפסים זה הפרגוד · קמיס"א : אשר עליו זה פומלניא · מכנסים : שני בורות · הבורה והבור : נתרוקן בורו של יעקב · כלומר בניו שיצאו מחלציו נתרוקנו מדברי תורה שלא היו יודעין עונשו של דבר : עבירתן של שבטים זכורה לעולם תקנה לעולם · שעל ידם הציל יוסף במצרים מזון ובר וכלכל את העולם : וישבו לאכל לחם · גרמו לו ליוסף שיהא מאכיל לחם לכל באי עולם במצרים דכתיב ויכלכל יוסף : מפני שריחן של ערביים רע · מפני העורות והעטרן : בשבח יהודה הכתוב מדבר : ועשאוהו מלך · ששמעו עצתו ודבריו :

כנען

בקילוס כו' · בשבח ושמחה מלובש בבגדים נאים כמקבל פני אוהבו בשמחה ובמרובה בגדים כדמפרש ואזיל : הפינס · פי' הערוך קוט"א בלע"ז : פרגוד · פי' קמיז"א : פמלניא · מכנסיים : ה"ג ויקחהו כתיב זה שמעון וכן הוכיח רש"י ז"ל בפרשת מקץ שמעון היה העיקר במעשה זה : מים אין בו · עיין ברבינו בחיי דיליף ליה שפיר ועיין ברמב"ן ובפ' במה מדליקין : שתי בורות · דייק והבור יתירה : מלא צרורות · ולא השליכוהו אלא לאותו בור שהיו בו נחשים ועקרבים ודייק מים אין בו אבל שאר דברים הממיתים היו בו וזהו הנחשים הממיתים : בורו של יעקב · בניו יוצאי חלציו נקראים בורו ע"ד שאמר הכתוב זכור בוראך ודרשו חז"ל מאין באת מטפה סרוחה וקרי ביה מבורך ונתרוקנו מד"ת שלא היו יודעין עונשו של דבר כן פירש רש"י וכדמפרש ואזיל : זבורה היא · זכורה ופקידה טובה : זכורה היא לעולם גרסינן : תקוה · תקוה ואחרית טובה שעל ידי מכירה זו ירד למצרים והציל כל העולם בבר ולחם ורש"י ז"ל גרס תקנה ובתנחומא פרשת כי תשא מסיים ביה זכותיהן על אחת כמה וכמה : מאכיל · קרי ביה להאכיל לחם : ויראו וגו' גרסינן : מנשבת · ומעלה ריח טוב : מפני ריחן כו' · שריחן רע מפני הסחורות : בשבח יהודה כו' · שלא תאמר שאמר כן שהיה מתיירא פן ישאל מי וישוב אל אביו ולפיכך אמר למכרו · ורש"י פירש השבח היה ששמעו מיד לעצתו שעשאוהו למלך עליהם עד כאן לשונו ומוכח כן קצת לקמן : ויעשו אותו מלך כו' · שקבלו דבריו מיד וכן מוכח גירסת הילקוט : אל אחיו גרסינן · ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף גרסינן :

פירוש מהרז"ו

מצבת אשר בעמק המלך בעלה עמוקה של מלכו של עולם הנני מקים עליך : יד וימצאהו ג' מלאכים · לעיל פע"ה סי"ד ודורש מדה י' שכתוב ג"פ איש ג' מלאכים · וכמ"ש פר"א פר' ל"ח (עי' מ"כ) שאם פי' איש ששם איך שאל אותו איפה הם רועים : נסעו מזה ממדותיו · שיוסף שאל איפה הם רועים והיל"ל בדותן ומ"ש נסעו מזה וגו' מיותר ע"כ דורש ע"פ גז"ש מזה זה אלי וכנ"ל בסימן הקודם שהלכו לרעות עצמן · ונשמרו חז"ל לומר ממדותיו של מקום ולא ממנו חלילה שהיו מאמינים · דלא כמ"ש לעיל פס"ג סי"ג : ונשסה בו את הכלבים · עי' מ"כ ויתכן רמז הכלבים בכאן ממ"ש ויתנכלו אותו ע"פ גז"ש לכלב שליכון אותו · ולא הספיק הש"י בידם : היידי ליה · עי' ויק"ר פכ"ו ס"ד ב"פ וע"ל פפ"ז ס"ה היידי לדקמך ופי' המדרש לכי למותר לך וכאן פי' הולך הוא ונושא וטוען חלומות : זה עתיד להשיאם · אם האחים אמרו כן היל"ל להשיאנו ובהכרח פי' שבשעת סכנתו היה עליו קטרוג גם בשמים · וכמש"ל פ' ל"ג סימן י"ד ע"ש ובילקוט הגירסא להשיאנו : אמר הקב"ה · שהיל"ל ויבטלו חלומותיו אך מה יהיה משמע שיהיה ע"כ דורש שמ"ש ונראה פי' דרך נצוח נגד יוסף מי נוצח הוא או אנו כי סברו שחלום יוסף הוא רק ע"פ רצונו והרהורי לבו · ולפי האמת שהיו חלומות של נבואה א"כ מ"ש ונראה הוא כנגד הש"י · ובהכרח ע"פ מדת ממעל ומנגד שהשיב הש"י כנגדם מי נוצח אתם או אני וכמ"ש ישעיה ה' האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה פי' נראה מי נוצח · הקב"ה דבר מי יקום ממני או מהם · וכן עתה תראה אשר אעשה לפרעה תראה מי נוצח ועי' מ"ש בזה במ"ר פמ"ז סכ"ה ד"ר פ"ה סי"ג ג"כ מתיבת נראה · וכמ"ש במדרש כאן כ"ה גם בילקוט אך רש"י בחומש הביא מאמר זה בשם ר' יצחק בגי' אחרת ע"ש : טו משמש את אביו יומו · צ"ע שא"כ למה הוצרך יעקב לשלוח לראות שלום אחיו · ואולי יומו ר"ל זמנו והיה כמה ימים וכמ"ש ביפ"ת · וכמ"ש בפר"א פל"ח אמר יעקב ליוסף יוסף בני הרי יש לי כמה ימים שלא שמעתי שלום אחיך וגו' · ולר"נ היה אצלם כשדברו אלא וישמע מלשון הבנה · עי' מ"כ : ואחר עשר כוכבים · ואף שכתוב מיד אחר מעשה בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר · זה היה כשכתב משה את התורה · אך ראובן ידע זה מחלום יוסף : את בצר במדבר · בארץ המישור לראובני ומאחר שבכורת נחלת ראובן נתנה ליוסף גם הפרשת ערי מקלט היה לו להתחיל מיוסף את גולן בבשן למנשי : טז ויקחהו כתיב · ואנו קורין ויקחוהו שכולם הסכימו ואחד לקחו : אבל נחשים ועקרבים · שבת דף כ"ב ודייק על דברים שדרכם להיות בבור שמם : שני בורות · ע"פ מדה י' הבורה והבור · ועל זה כתוב שני מעוטים והבור רק אך הבור הב' לא היה רק · שהיה מלא צרורות · ומיעוט הב' אין בו מים כנ"ל כ"א נחשים ועקרבים : שנמשלה למים · במ"ר פ"א ס"ז תענית דף ז' הובא בילקוט ישעיה נ"ה שמ"ר פ"ב ס"ה ופכ"ה ס"ה · וגם התורה נקראת בור ע"פ משל של מים כמ"ש שתה מים מבורך וגו' : יז זבורה היא · שלא יתכן לומר שעל שמחה השלכת יוסף לבור ישבו לאכול לחם שהרי אמרו בסימן הסמוך שעברו אותן הדיינים של יוסף והתחילו להצוב אותו ואף שהמכירה היה לדעתם דבר הכרחי על"ז הצטערו אלא לדרוש זכירה כמ"ש ויזכור אלהים את רחל שהוא לטובה ומ"ש תקוה היא היינו מ"ש וישאו את עיניהם שהיה די במ"ש ויראו ע"כ דורש על התקוה כמ"ש כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו · ובתנחומא הגה ס"ס ג' אמר ר"י בר"ש ישיבה אחת שישבו השבטים בעצה אחת למכור את יוסף כלכל את העולם בשני רעבון אם עבירתם כך זכיותיהם עאכ"ו · והוא ק"ו שהוס : וישאו עיניהם · והנה וגו' וגמליהם נושאים נכאת וצרי וגו' שזה מיותר מה לנו לידע שחורתם אלא להודיענו שכל זה בהשגחה פרטית לטובת יוסף (וכ"כ רש"י בחומש יפ"ת) · והמאמר במכילתא בשלח פסוק ויבואו בני ישראל בתוך הים דרשת ר' טרפון · ויהודה המכונן בזה ע"כ הסכים והשתדל שימכרו אותו להם : בשבח יהודה · כי לפי מ"ש לקמן פפ"ה ס"ג שהיה לו ירידה שהתחיל במצוה ולא גמרה על"ז היה לו שבח בעצה זו שלכך החזיקו

יפה תואר

ולפ"ז יתפרש המ"ש של מעמק חברון לא"ס הסבה בשביל עמק חברון שלאסו : ממדותיו של הקב"ה · ע' בזה ברש"י ורמב"ן וברא"ם : להשיאם לבעלים · י"מ שפירושו כי הוא יוביליהם למצרים אשר בעלים קשים ימשלו בם : הוא מונה אותי עם אחי כו' · ואם החלום אמת הוא אין ראוי לשנוא אותו אחרי כי רוח ה' נוססה בקרבו ואם בדה מלבו · שלא חביב אנכי בעיני שהוא מונה אותי עם שאר אחי : אמר לו הקב"ה אתה פתחת תחלה כו' · נראה דזה הוא ענין בפני עצמו וקאי על הכתוב וישמע ראובן ויצילהו שהוכיר מקודם ויש לדחוק ולומר דקאי לראי' על רבנן נגד ר' נחמיה · כי לר"נ דחפץ להרחיק ממנו לזות שפתים לא נחשבת הצלה זו לזכות · ולמה זכה בערי מקלט · משא"כ לרבנן וכ"ש לר"י א"ש דזכות הוא לו : בקילוס היה בא · מפום דק"ל למה כתיב ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו שלא כבר כתיב הנה בעל החלומות הזה בא · וע' ברמב"ן ע"ז · ולכן דרשו שבא בקילוס כדרכו שהי' מסלסל בשערו ומתגאה על אחיו · או שפירושו שבא בקילוס ושבח וברכה בפיו לאחיו ולא כדרכם עמו שלא יכלו דברו לשלום : ויפשיטו את יוסף זה הפינס · מדלא כתיב ויפשיטו את יוסף את כתונת הפסים לכן דרשו דכל אחד בא לרבוי וכאלו כתיב בקרא ויפשיטו את יוסף · ואת כתנתו · ואת כתונת הפסים · ואת אשר עליו · וכן נראה מדברי רש"י ז"ל בחומש ע"ש · והנה רש"י והערוך גרסי זה הסיגוס ע' בדבריהם · ובעל א"א כתב לפי גרסתנו זה הפנס הוא כמו דאיתא לעיל בגדי אדם הראשון היו דומין לפנס (בפ"כ) ופירש"י מאירים כעששית ע"ש : ויקח מאתם את שמעון · ואפ"ג דמיד הוליאהו והאכילהו והשקהו כדלקמן מ"מ הנער שהי' לו בשעה ששם אותו בבור הי' בשביל שהוא הי' העיקר לקחתו ולהשליך אותו הבורה : מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו · כמו מפרש"י קי"ז דאתיא מגז"ש נאמר כאן אין בו מים ובפ' עקב כתיב במדבר אשר אין בו מים נחש שרף ועקרב מה להלן נחשים ועקרבים יש בו · אף כאן או דדרים אין בנוטריקון אבל יש נחשים · וע' ברא"ם שהאריך בזה וע"ע ברמב"ן מ"ש על עיקר הדבר הזה : נתרוקן בורו של יעקב · ונקרא משך הזרע בשם בור ע"ד שכתוב וממי יהודה יצאו : זבורה היא לעולם · ולא ימחה כי אחרי שמכרו את אחיהם ישבו לאכל לחם · ובמקום תקוה היא לעולם י"ג תקועה היא לעולם והוא כפל הדבר כמ"ש עם זכורה היא לעולם ולפ"ז מה שדרש עוד מאכיל לחם לכל באי העולם הוא ענין אחר · אבל רש"י גרים במקום זכורה זכות היא ותקוה · וכ"ה בתנחומא · ולפ"ז הדרש של מאכיל לחם הוא ענין אחד : זימן הקב"ה לאותו צדיק כו' · שאפי' בשעת כעסן של צדיקים זוכר רחמיו עליהם וכ"ה בת"כ גבי וישאום בכתנותם : ועשו אותו מלך עליהם דכתיב וישתחוו לך בני אביך משמע שמלכוהו עליהם · ואע"ג שבנט יהודה זכה

ידי משה

בכורה היה פ"ה כדאית' בכל דיבור שמעו יצאו נצחם וכו' : ויפשיטו את יוסף זה הפינס וכו' · פי' כדאית' בזוהר ע"ד ארבעה בגדים שכהן הדיוט משמש בו לנ"א וישליכו אותו הבורה והבור רק אין

(סח) ויגש אליו יהודה · לכו ונמכרנו לישמעאלים · אמרו נלך ונתפוס דרכו של עולם כנען שחטא לא לעבד נתקלל · אף זה לכו ונמכרנו לישמעאלים · וישמעו אחיו: ידן ויעברו אנשים מדינים סוחרים · (ג) עברו אותן הדיינים · רבי יהושע בן ביתוס בשם ר' יהודה בר סימון כתיב (ישעיה סג) למה תתענו ה' מדרכיך · כשרצית נתת בלבם לאהוב וכשרצית נתת בלבם (כא) לשנוא · א אמר הקב"ה אתם מכרתם בנה של רחל (ו) בעשרים כסף מעות שהן חמש סלעים לפיכך יהיה כל אחד ואחד מפריש ערך בנו ב חמש סלעים במנה צורי · א"ר יהודה בר סימון אמר הקב"ה לשבטים אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף לפיכך יהיה כל אחד ואחד מגיעו בקע לגלגולת · הה"ד (שמות לח) בקע לגלגולת מחצית השקל: ידן וישב ראובן אל הבור · ג והיכן היה · ר' אליעזר ור' יהושע · רבי אליעזר אומר בשקו ובתעניתו · כשנפנה הלך והציץ לאותו בור הה"ד וישב ראובן אל הבור · אמר לו הקב"ה (ז) מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה ואיזה זה הושע · שנאמר (הושע יד) שובה ישראל עד ה' אלהיך · ויקחו את כתונת הפסים וישחטו שעיר עזים · ולמה שעיר עזים שדמו דומה לשל אדם · וישלחו את כתונת הפסים וגו' · א"ר יוחנן ד אמר הקב"ה ליהודה (ח) אתה אמרת הכר נא חייך שתמר אומרת לך הכר נא · ויכירה ויאמר כתונת בני · אמר לית אנא ידע מה אנא חמי כתונת בני חיה רעה אכלתהו וגו' · א"ר הונא נצנצה בו רוח הקודש חיה רעה אכלתהו · זו אשתו של פוטיפר: ב ויקרע יעקב שמלותיו · ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר ה שבטים גרמו לאביהם לקרוע והיכן נפרע להם במצרים · שנאמר (בראשית מד) ויקרעו שמלותם וגו' · יוסף גרם לשבטים לקרוע · עמד בן בנו ונפרע לו · שנאמר (יהושע ז) ויקרע יהושע שמלותיו · (ט) ו בנימין גרם לשבטים לקרוע והיכן נפרע לו בשושן הבירה שנאמר (אסתר ד) ויקרע מרדכי את בגדיו · מנשה גרם לשבטים לקרוע לפיכך נתקרעה נחלתו חציה בארץ הירדן וחציה בארץ כנען · וישם שק במתניו · א"ר איבו לפי שתפש יעקב אבינו את השק לפיכך אינו זז לא ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות · ואינו נוהג (כב) אלא מבני בניו גדולים · דוד שנאמר (ד"ה א כא) ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים · אחאב (מלכים א כא) וישם שק על בשרו · יורם (שם ב ו) וירא העם והנה השק

מסורת המדרש א ירושלמי שקלים פרק ב' הלכה ד' · במדבר רבה פרשה ד' · פסיקתא דרב כהנא פסקא ב' · תנחומא סדר כי תשא סימן יו"ד · ילקוט כאן רמז קמ"ב · ילקוט כי תשא רמז שפ"ו · ב בכורות מ"ע · ג מדרש משלי פרשה א' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ד וע"ש בהערות ותקונים · ילקוט כאן רמז רמ"ב · ילקוט הושע רמז תק"ל · ד סוטה דף יו"ד · לקמן פרשה פ"ה · אגדת בראשית פרק ס' · ה מדרש תהלים מזמור יו"ד · ילקוט כאן רמז קמ"ג · ילקוט יהושע רמז י"ז · ילקוט אסתר רמז אל"ף נ"ו · ו אסתר רבה ריש פרשה ח' כל הענין ·

חדושי הרד"ל

(סנהדרין ו') דהבוצע ה"ז מנאץ והמברך את יהודה כו' קמ"ל דשבח עדיף כמ"ד מצוה לבצוע (וכ"ה ביפ"ת ומוסיף עוד ממה דאיתא בשמ"ר ובתנחומא ומובא ברש"י גבי וירד מאת אחיו שהורידוהו מגדולתו שלא המה סוברים שעשה שלא כהוגן · והוא סובר שעשה כהוגן ובעבור זה עשו אותו למלך עליהם) · ושאר דבר' מקומות כו' מתחיל ענין בפ"ע דלא כמ"כ: (ב) עברו אותן הדינים · כל"ל · ופי' שכשהסכימו למכרו כבר עברה ונתקיימה הגזרה שהיה נצרך שימכר שיתגלגל הדבר שירד יעקב ובניו מצרימה · ולזה הקשית המקום לבב האחים · ועתה שעברה כבר חזרו רחמיהם והאהבתם על אחיהם ושמעו לדברי יהודה שאמר כי אחינו בשרנו הוא וז"ש למה תתענו כו' כשרצית כו' שבהשגחה פרטית היה הדבר: (כא) לשנוא · וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף אמר הקב"ה אתם מכרתם בכורה של רחל כו' כל"ל וכ"ה בירושלמי פ"ב דשקלים ה"ד ובבמ"ר פ"ד: (כב) אלא מב"א גדולים · עיין

חדושי הרש"ש

שמספר לה"ר כו' ראוי להשליכו לכלבים כו' והוא הביא דבתם רעה: (ו) בעשרים כסף מעות שהן חמש סלעים · ע"כ הכוונה בכאן על דינרים שד' מהם הוא סלע · וכדעת ר"י אר"א בקדושין י"א כל כסף האמור בתורה כסף צורי (וגם להמסקנא שם דדוקא כסף קצוב · הא ג"כ קצוב במספר עשרים) וכפי' רבותינו של רש"י שם שהדינר הוא מטבע הפתוחה שבצורי (אולם בירושלמי ר"פ שבועות הדיינין כיתאו סר"ן שם איתא סוף מטבע כסף מעה ול"ע) וע' ב"ב קס"ה ב' בתד"ה אימא נסכא בסוף דבריהם: (ז) מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה כו' · ע' לעיל פכ"ב דקין עשה תשובה אולם תשובתו לא היתה שלימה כדאיתא שם: אמנם מבואר שם דגם אדם הראשון עשה תשובה · ובעירובין י"ח ב' אדה"ר חסיד גדול היה וכו': (ח) אתה אמרת הכר נא · עמ"כ וכ"כ המהרש"א בסוטה (י' ב') בח"א אבל לעיל איתא שהפיסו עליה כו' ועגה ליהודה: (ט) בנימין גרם לשבטים לקרוע · עמ"כ · ולפלא מדוע לא

רש"י

כנען שחטא לא לעבד נתקלל אף זה שהוציא עלינו דבה נמכרנו לעבד: עברו אותה המדינים · המחלוקת שביניהם ליוסף: אתם מכרתם בנה של רחל בחמש סלעים בכ' כסף וכסף הוא דינר לפיכך יהא כל אחד מכם מפריש ה' סלעים דכתיב איש כי יפליא אחרי יפריש ובערכין הכתוב מדבר וכתיב והיה ערכך הזכר חמשה שקלים כסף לפודה בנו בכורו בכ' כסף לפי שמכרו בכורה של רחל ונפל לכל אחד ואחד בקע יהא כל אחד מכם מגיע בקע לגולגלת מחצית השקל: עסוק היה בשקו ובתעניתו · על מה שפשע בבלהה: כל טורחתו של בית היתה מוטלת עליו על ראובן על שהיה בכור: שדמו דומה לדם האדם · להטעות את יעקב: ימים

מתנות כהונה

אמרו נלך כו' · דאל"כ ל"ל למימר לכו: הדיינים · הקטטות והשנאה שהיו ביניהם ומיד חזרו לאהבתם אותי ואלו היו מוצאים אותו לא היו מניחים אותו בכל מה שיפסקו עליהם ודייק מדכתיב מדינים והלא ישמעאלים היו ורש"י גרס המדינים והיא היא: תתענו · פי' אתה מתעה ומטה לבנו לכל אשר תחפוץ: מעות · מטבע מעה כסף שהם חמשה סלעים ועשרה אחים מגיע השקל לכל אחד ואחד וכן הוא בירושלמי דשקלים בהדיא: הה"ד כו' · השקל כתיב בה"א הידיעה לרמז לאותה מחצית שקל שהגיע לכל אחד במכירת יוסף: בשקו ותעניתו · על שבלבל יצועי כו' אע"פ שדרשו חז"ל סוף פרק החובל יהודה שהודה במעשה תמר גרם לראובן שהודה גם הוא במעשה בלהה כבר תירצו שם התוספות שלא הודה ברבים עד אחר שהודה יהודה ברבים: ה"ג בילקוט וכן מוכח בפי' רש"י בסדר זה ולעיל בפרשה

זו והציץ לאותו בור ר"י אומר כל טרחות של בית היה מוטלך עליו וכיון שנפנה הלך והציץ לאותו בור הה"ד כו' וכן הוא במדרש משלי: לשל אדם · לדמו של אדם: אתה אמרת בו' · שודאי הוא היה המדבר כי הוא מלכם: לית אנא ידע מה כו' · אין אני יודע מה אני רואה וניבא ולא ידע מה ניבא וכדמפרש ואזיל · ודייק מיתורא דחיה רעה אכלתהו שהרי כתיב טרוף טרף: של פוטיפר · וכתונת רמז לותנת בגדו אצלה הכי גרסינן בילקוט של פוטיפר · ד"א זה יהודה שנאמר חיה רעה ואין חיה רעה אלא אריה שנאמר גור אריה יהודה ויקרע וגו': יוסף גרם כו' · שנאמר ויקרעו שמלותם: בנימין כו' · על ידי שעכבו יוסף ונצטערו עליו וקרעו שמלותם: מרדכי · משבט בנימין היה: מנשה גרם כו' · הוא היה שרדף אחריהם על דבר הגביע כדאיתא התם במדרשות: את השק גרסינן:

יפה תואר

זכה למלכות בשביל שקפץ תחלה לים וכמ"ש גבי היתה יהודה לקדשו וכן סובר ריב"א במ"ר פי"ג כנראה מדרשתו שם על הכתוב נודע ביהודה וגו' · אבל סובר שמתחלה זכה יהודה בעצמו למלכות בשביל ג' דברים אלו · ואחיו המליכוהו עליהם · אבל שבטו זכה למלכות בשביל נחשון שקפץ תחלה לים · ונראה שאחר הג' דברים אלו המליכוהו עליהם והטעם בזה שסגולות המלך ותועליותיו שלש הנה · הא' להדריך את העם בדרך ה' וכדכתיב והיתה עמו וקרא בו וגו' וכן בפרשת הקהל · והב' לעשות משפט עמו כי מלך במשפט יעמיד ארץ · והג' לערוך מלחמה נגד אויביהם ולהושיעם · ושלש אלה נמצאו ביהודה כי במה שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו מנעם מבוא בדמים והוליכם בדרך ה' · וכמ"ש מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק דבר אתו משפט · וכמ"ש ז"ל מה נאמר בכסף ראשון כו' · ובגשתו ליוסף בקש לערוך מלחמה ולהציל את בנימין וכמו"ש ז"ל הגשה למלחמה והאריכו בזה בתוספתא · ולכן כאשר מצאו בו שלש התועליות האלה בחרו אותו למלך עליהם: עברו אותן המדיינים · כן גרס רש"י ז"ל וטעם הדרשה דכתיב ויעברו אנשים מדיינים וגו' ולא כתיב מדנים כדכתיב בפסוק ל"ו והמדנים מכרו אותו אל מצרים · כי מדינים ומדנים הם שני עמים שונים כדכתיב את מדן ואת מדין לכ"א שבא לרמז על שעברת מדיניהם וריבותם ואח"ז נספך לבם לטוב לו וכמו שמביא הכתוב למה תתענו ה' מדרכיך: לפיכך יהיה כל אחד מפריש ערך בנו כו' · אין זה טעם על מצות פדיון בכור · כי הטעם כתוב בתורה מפני שהלוים נתנו תמורתם · אבל הטעם הוא על ערך הפדיון · מפני שהבכור נפדה מיד הכהן כעבד · לכן יתן מחירו כמו שהעריכו את יוסף בשעה שנמכר לעבד · וכן גבי מחצית השקל עיקר הטעם של המצוה הוא משום כפר נפש · והטעם הזה במדרש הוא על הסך של מחצית השקל א"כ כדי שתהיה להם כפרה קצב ה' ערך שתי מצות אלו כפי הערך שהשיגו בחטאם ואע"ג שגם שבט יוסף ובנימין שלא חטאו נותנים השיעור · מ"מ כיון שקבע הקב"ה לשאר השבטים השיעור הזה לא פליג עוד בשיעורייהו: בקע לגולגולת · כי המה מכרו אותו בעשרים כסף וזה עשרים דינרים וכל סלע הוא ד' דינרים נמצא שקבלו בעדו ה' סלעים על חמשה אנשים · ומגיע לכל אחד מחצית השקל · וכ"ה מפורש בירושלמי ובתנחומא תשא ואע"ג דראובן לא הי' אז עמהם · מ"מ הניחו חלקו · כי חשבו שלא יחלוק על מעשיהם: כשנפנה הלך והציץ כו' · ודרים וישב מלשון בשובה ונחת · כי מיד כשנח והרגיע משקו ותעניתו הלך אל הבור: ואיזה זה הושע · ואע"ג דגם משה רבינו ע"ה אמר ושבת עד ה' אלהיך וגו' ומזה ילפינן שתשובה היא מ"ע מה"ת · וכן כמה נביאים שהיו לפני הושע הוכיחו על התשובה · מ"מ מעלת התשובה שמגעת עד כסא הכבוד וזדונות נעשו לו כשגגות וכיוצא שילפינן בסוף מסכת יומא · זה הוא שהושע הודיע לנו · והושע הי' משבט ראובן כדאיתא בויק"ר פ"ו דבארה נזכר בבני ראובן בד"ה ובארה ובארי אחד הוא ע"ש: ולמה שעיר עזים שדמו מועט ולא שחטו כבש או איל שדמו מרובה ויכלו לטבול את הכתונת בדם יותר: אתה אמרת הכר נא וניערת בזה את אביך לכן גם אתה תצטער בהכר נא: והיכן נפרע להם כו' · פי' דלא מיבעי שנפרע להם על עיקר הצער במה שהעלילו עליהם מרגלים אתם וכמו שדרשו לקמן וגם דם הזקן · אלא אפילו ענין הקריעה נפרע להם כמדתם · ואע"ג דגם בנימין שלא חטא בקריעה זו קרע שמלותיו · אבל זה הוא משום בגדי הונאה נקי ככנאה: לפי שתפש יעקב אבינו את השק כו' · כי [illegible]

פירוש מהרז"ו

אחיו אותו לראש · ויתכן שמאמר ריב"א חולק על מאמר ר"י בר"ס שלא היתה גדולתו ע"י יעקב אלא מאחיו כמ"ש יהודה אתה יודוך אחיך: נלך ונתפוס · כמ"ש המ"כ שתיבת לכו מיותר · ודורש שלהתנהג במנהג ודרך העולם בין לטוב ובין להיפך נקרא הליכה כמ"ש והלכת בדרכיו וכדומה הרבה לא תלכו אחרי אלהים אחרים וכדומה וזהו לכו וע"פ מדה י"ז שמפורש בקללת כנען לעבד דורש כאן מדה ט' לכו ונתפוס וכו': ידן עברו אותם הדיינים · שתחלה אמר אורחת ישמעאלים באה וגו' ונמכרנו לישמעאלים ואח"כ כתוב וימכרו את יוסף לישמעאלים וא"כ מ"ש ויעברו אנשים מדינים מיותר והיל"ל ויבואו וכמ"ש באה ומאי אנשים ע"כ דורש על השבטים שנקראו אנשים כמ"ש האנשים האלה שלמים וגו' ויקחו האנשים את המנחה ומ"ש ויעברו מלשון עובר על פשע ומדיינים מל' דינים ומדון שהעבירו על המריבות והדינים וכמ"ש במ"כ וכ"ז בהשגחת הש"י וכמ"ש ר"י בסמוך: למה תתענו · וס"ד שוב למען עבדיך שבטי נחלתך כמו שעשית עמהם עשה עמנו ותן בלבנו יראתך: אתם מכרתם · עי' במ"ר פ"ד ס"י: מפריש ערך · לכאורה היינו מ"ש ואם מבן חודש וגו' והיה ערכך הזכר חמשת שקלים ול"ע מ"ש כל אחד מפריש ערך בנו משמע שיש חיוב על כל אחד לעשות כן ואין זה שייך בערכין · אך בירושלמי הגירסא בשקלים פ"ב סה"ד אתם מכרתם בכורה של רחל בעשרים כסף לפיכך יהיה כל אחד פודה בנו בכור בעשרים כסף אתם מכרתם כו' ונפל לכל אחד טבע מחצית השקל שני כסף לפיכך יהיה כל אחד מגיעו מחצית השקל ב' כסף והיינו לעשרת השבטים בצירוף ראובן לבד בנימין · וז"ל הפר"א פל"ח ומכרו אותו לישמעאלים בכ' כסף כ"א נטל ב' כספים לקנות מנעלים לרגליו וכו' מה עשו שתפו למקום וכו' עד שמע ראובן ושתק עכ"ל · ובאופן זה הוכרח גם לקבל המעות לחלקו: ידן בתשובה · ע"ל ספ"ב סי"א בכור לתשובה · וכאן חסר דעת ר"י ועי' מ"כ · ורש"י בחומש כתב וישב ובמכירתו לא היה שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו · וכמ"ש לעיל ספ"ו דעת ר"י · ובפר"א פל"ח שישב באחד ההרים לירד בלילה להעלותו ולא מצאו שם ול"ע לדעת ר"א שהרי מבואר לעיל ס"פ כ"ב שקין עשה תשובה וכן אדה"ר ושמעתי לומר שתשובת אדם וקין אחר שקללם הש"י וענשם אותם אך תשובת ראובן מעצמו וזהו אתה פתחת בתשובה ולכ"כ היפ"ת ומ"ש שב"ב יפתח תחלה כמ"ש לעיל פפ"ב ס"ס י"א: אתה אמרת הכר · לעיל ס"ת סוטה דף י' ולקמן פפ"ה סי"א במ"ר פי"ג סוף סימן י"ד והדרשה בהיפך על שכתוב [illegible]

רוה"ק · והוא עצמו לא ידע מה שאומר [illegible] · ב יוסף גרם לשבטים · [illegible] ויקרעו שמלותם [illegible] · בנימין גרם · וכן מ"ש מנשה גרם [illegible] קריעת בגדים

ידי משה

בו מים אבל נחשים ועקרבים יש בו כו' · לפי שבגדי כהונה מכפרים על לה"ר [illegible]

ויעברו אנשים מדינים סוחרים וכו' · פי' לפי שקשה למדרש שכתיב ב' פעמים אחד מלא ואחד חסר [illegible] אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף וכו' · [illegible] אחד

על בשרו · מרדכי (אסתר ד) וילבש שק ואפר · ויתאבל על בנו ימים רבים · אלו כ"ב שנה: **כא** ויקומו כל בניו וכל בנותיו · [א] כמה בנות היו לו חדא הוות והלואי קברה · אלא אין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו · רבי יהודה אומר לאחיותיהם נשאו השבטים · הה"ד ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו · וימאן להתנחם · מטרונה שאלה את ר' יוסי אמרה לו כתיב (ד"ה א ה) כי יהודה גבר באחיו · וכתיב וינחם יהודה ויעל על גוזזי צאנו · וזה אביהם של כלם וימאן להתנחם · אמר לה [ב] מתנחמים על המתים ואין מתנחמים על החיים · ויבך אותו אביו · זה יצחק · רבי לוי ור' סימון אמרו אצלו היה בוכה וכיון שיצא מאצלו היה הולך ורוחץ וסך ואוכל ושותה · ולמה לא גילה לו · אמר · הקב"ה לא גלה לו ואני מגלה לו · א"ר סימון על שם [ג] כל שמתאבלין עליו מתאבלין עמו : **כב** והמדנים מכרו אותו · [ד] כמה אוניות נכתבו לו ר' יודן אמר ארבעה · אחיו לישמעאלים · וישמעאלים לסוחרים · (י) וסוחרים למדינים · ומדינים מכרו אותו אל מצרים · ר"ה אמר חמש · מדינים מכרו אותו לדמוסיא של מדינה · (כג) בא פוטיפר ולקחו מדמוסיא של מדינה :

פרשה פה א ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו · וגו' · א"ל (מלאכי ב) [ה] בגדה יהודה ותועבה נעשתה וגו' · א"ל כפרת יהודה שקרת יהודה · ותועבה נעשתה בישראל · יהודה נעשה חולין · (שם) כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב · ויהי בעת ההיא · (מיכה א) [ו] עוד היורש אביא לך יושבת מרשה עד עדולם יבא מלכן וקדושן של ישראל · עד עדולם יבא כבודן של ישראל · עד עדולם יבא דכתיב ויט עד איש עדולמי · ויהי בעת ההיא · רבי שמואל בר נחמן פתח (ירמיה כט) כי אנכי ידעתי את המחשבות · שבטים היו עסוקין במכירתו של יוסף · ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו · ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו · ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו · ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה · והקב"ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח · ויהי בעת ההיא וירד יהודה · (ישעיה סו) בטרם תחיל ילדה · [ז] קודם שלא נולד משעבד הראשון נולד גואל האחרון · ויהי בעת ההיא · מה כתיב למעלה מן הענין והמדנים מכרו אותו אל מצרים : **ב** ויהי בעת ההיא · [ח] ולא היה צריך קרייה למימר אלא ויוסף הורד מצרימה · ומפני מה הסמיך

מסורת המדרש א פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ח : ב מסכת ספרים סוף פרק כ"א · ג מועד קטן דף כ' · ד ילקוט כאן רמז קמ"ג · ה ילקוט כאן רמז קמ"ד · ילקוט מלאכי רמז תקפ"ט · ו ילקוט מיכה רמז תקנ"א · ז ילקוט ישעיה רמז שע"א · ח ילקוט כאן רמז קמ"ד · ילקוט דניאל רמז אלף ס"ג · כל הענין ·

חדושי הרש"ש

פי' כפשוטו שע"י שנמצא הגביע באמתחתו קרעו שמלותם · וכפרט לפי המסופר בספר הישר דיוסף הודיע לבנימין מקודם וגלה לו מחשבת עלילת הגביע : (י) וסוחרים למדנים ומדנים כו' רה"א חמש מדנים כו' כנ"ל וכמש"כ לעיל :

חדושי הרד"ל

בירושלמי תענית פ"ב אין אדם חשוב רשאי ללבוש שק אא"כ נענה כיהורם : (כג) בא פוטיפר ולקחו מדימוסי' · והא דכתיב ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים אשר הורידהו ודרש לקמן פפ"ו שהן היו הערבים עבורו ומפני שהן היו הקונים הראשונים וז"ש אשר הורידהו שמה :

מתנות כהונה

אלו עשרים ושנים שנה · שהרי בן שבעה עשר היה כשפירש מאביו ובן שלשים היה כשעמד לפני פרעה הרי שלשה עשר שנה וז' שני השבע ושנתים רעב עד שבא יעקב הרי עשרים ושנים שנה וכל אותן עשרים ושנים שנה היה מתאבל שאין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת : כנעניות היו · נשי השבטים ואדם קורא לכלתו בתו כדמפרש ואזיל : כל בניו וגו' גרסינן : חדא הוית · והלא לא היתה לו אלא בת אחת זו דינה : והלואי קברה · מי יתן שכבר קברה אפילו אותה אחת ופי' רש"י שקשה עליו גלוי עריות שנבעלת לשכם ועיין בילקוט הגירסא נשתנה למעלייתא : ולכלתו בתו · כמה דאת אמר מי את בתי : ולאחיותיהם · וקודם מתן תורה מותרות היו : וזה אביהם · יעקב אב לכל השבטים : זה יצחק · אביו של יעקב הנזכר בפסוק : אצלו כו' · דרש אותו כמו אתו כלומר אצלו וכן מצאתי שוב בפי' רש"י : על שם כל כו' · כדאיתא בפ' אלו מגלחין ופירושו כל אותן שמתאבלין עליו אם מת הוא מתאבלין עמו אם אירע לו אבל וזהו דווקא בפניו ושלא בפניו לא ולכן היה יצחק מתאבל לפניו דוקא : אוניות · שטרי מכירות : לדמוסיא · בערוך משמע ממונה ומנהיג וכן בפי' רש"י ודייק מדכתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים משמע לדמוסיא של מדינה כו' :

פרשה פה ה"ג בילקוט פרשה זו ובספר מלאכי שקרת יהודה כי חלל יהודה יהודה נעשה חולין ובעל בת אל נכר ויהי בעת ההיא וגו' וענין הכפירה והשקר הוא במה שפסל יחוסי אביו המטהרים והמתקדשים מבת אל נכר : מלכן כו' · זה יהודה עד עדולם יבא בתמיה וכי היה לו ליסא כנעניות ול"ל דדריש מרשה נוטריקון מלכן וקדושן ובילקוט סדר זה ובספר מיכה הגי' יותר נכונה דדייק כבוד ישראל והו לא וכן גירסת רש"י ז"ל : כבודן כו' · סיפיה דהאי קרא כבוד ישראל : המחשבות וגו' גרסינן : ויוסף היה עסוק כו' · שהיה שורה בצער על פרידתו מבית אביו וכן הוא בעקידה ריש פרשה זו ובילקוט ל"ג ליה : ובורא אורו כו' · שמפני המכירה ירד יהודה מאת אחיו ונתגלגל מזה שנזקק לתמר ויצא מזרעה מלך המשיח וזהו שמסיים בספר ויהי בעת ההיא וגו' · ובילקוט ל"ג ליה ולא צורך : משעבד הראשון · זה פרעה : גואל האחרון · משיח בן

רש"י

ימים רבים אלו כ"ב שנה · שלא ראה את יוסף : כנעניות היו נשותיהן של שבטים : חדא הוית · דינה : ולואי קברה · שקשה עליו גלוי ערותה : וינחם יהודה · שניחם מבניו שמתו : ואין מתנחמין על החיים · ויוסף עדיין היה קיים : ויבך אתו אביו · קרי ביה אתו מלמד שהיה אביו של יעקב בוכה עמו על יוסף אביו של יעקב דהיינו יצחק בוכה ונוהג עצמו כאבל לכך נאמר ויבך אותו עמו אבל כיון שהיה יוצא מאתו היה רוחץ וסך אוכל ושותה שהיה יודע שהוא חי : למה לא גילה לו · יצחק ליעקב שהוא חי אמר הקדוש ברוך הוא לא גילה לו ואני מגלה לו : על שם כל המתאבלים עליו הוא מתאבל עמו · שאלו ח"ו מת יעקב היה לו ליצחק להתאבל עליו עכשיו כמו כן היה מתאבל עמו על יוסף ובמ"ק גמר לה : כמה אוניות · שטרי מכירה נכתבו עליו : לדימוסי' של מדינה · לממונה על המדינה לעשות צרכיה : ונטלו מדימוסיא של מדינה · שנעשה מלך :

פרשה פה עד עדולם יבא כבוד ישראל · עד עדולם היה לו ליהודה להתחתן שהיה כבודן של ישראל מלך עליהם ונשיא : בורא אורו של מלך המשיח · מבהיק אורו של משיח שעתיד לצאת מתמר : משעבד הראשון · פרעה שעבד בישראל : נולד גואל האחרון · פרץ שהוליד מלך המשיח : לא הוה צריך קרייה למימר

פירוש מהרז"ו

מצאו לו קריעת נחלה מאח"כ בכל השבטים · וכמש"ל פצ"א ס"ד שהוא האים אשר על בית יוסף : אלו כ"ב שנה · הנה בכמה מקומות דרשו ימים שנים רבים שלשה אך כאן לא יתכן לדרוש כן על שמפורש שהתאבל עד שנודע לו שיוסף חי כמ"ש ותחי רוח יעקב שהם כ"ב שנה מי"ז שנמכר עד ל' שעמד לפני פרעה ועוד ז' שני שובע וב' שני רעב הרי כ"ב שהיה אז בן ל"ט וכמ"ש מגילה י"ז ורש"י בחומש וכ"כ היפ"ת : **כא** כמה בנות · עי' ב"פ פ"ה ס"ס א' בשם אג"ב וס"ד בביאורי · וה"ג בילקוט כאן רי"א לאחיותיהן וכו' ר"נ כנעניות וכו' ר"נ אמר על הדא דר"י וצ"ל דר"נ כמה בנות וכו' · ועי' פר"א ר"פ ל"ט ולעיל פר' פ"ב בסוף סימן א' : וזה אביהם · וגירסת הילקוט וזה אביהם של כולם יצרו תקף עליו וימאן להתנחם · וע"ע בילקוט מאמר נפלא ומצויין לתנחומא ואינו בתנחומא : על המתים · שרואה מתו לפניו ומתיאש ממנו וכלתה תקותו וכן בשומע שמת אך אם לא ראה ולא שמע שמת אין תקותו נפסקת מלבו ואינו מתיאש : זה יצחק · עי' מ"כ שאם על יעקב הוא מיותר שבו מדבר · ומ"ש אותו פירוש על יעקב שבכה עליו יצחק כשהיה אתו בפניו : הקב"ה לא גלה · כמ"ש פר"א פל"ח ואף הקב"ה שתק וכו' וכתיב ביה מגיד דבריו ליעקב ואת הדבר הזה לא הגיד ליעקב עכ"ל ומטעם זה לא שאל מיצחק שאם היה צריך לידע היה הקב"ה מגלה לו : **כב** ר"י אמר ד' ר"ה אמר ה' · דורשים מדה פ"ו בכ"מ שכתוב אורחת ישמעאלים באה · לכו ונמכרנו לישמעאלים · ואח"כ כתוב ויעברו אנשים מדינים סוחרים ואח"כ וימכרו את יוסף לישמעאלים ואח"כ והמדנים מכרו אותו אל מצרים. ע"כ דורש ר"י שמכרו אותו ד' פעמים· אחיו לישמעאלים וזהו וימכרו את יוסף לישמעאלים כמ"ש תחלה ונמכרנו לישמעאלים ומ"ש ויעברו אנשים מדינים בהכרח לדרוש מדה ל"א שעברו המדינים אחר שמכרוהו לישמעאלים · ולמה נכתב לגמדינו ע"פ מדה ט' כתוב שהישמעאלים מכרו למדנים · ומאחר שכתוב מדינים סוחרים נדרש ע"פ מדה י' שהיו שתי כתות מדינים וסוחרים שמדינים מכרו עוד לסוחרים · ומאחר שכתב והמדנים מכר אל מצרים בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"א כאלו כתיב סוחרים מדינים · שהמדינים היו אחרונים שמכרו אל מצרים הרי ד' · אחיו לישמעאלים · והם לסוחרים · והם למדנים · והם למצרים · ודעת המדרש שמדנים ומדינים אחד הוא · ורב הונא סובר ה' היינו מ"ש אל מצרים לפוטיפר שמ"ש אל מצרים מיותר שכבר כתיב ויביאו את יוסף מצרימה · ע"כ דורש ע"פ מדה כ"ב ומדה ט' כאלו כתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים ומצרים מכרו אותו לפוטיפר · ומ"ש מיד הישמעאלים אשר הורידהו שמה דורש לקמן פפ"ו סס"ג שהם ערבו בעדו · ועי' בס' הישר עוד בא"ח · ומ"ש דימוסיא של מדינה פי' מקום ששם נעשים עניינים של כלל המדינה עי' ויק"ר פ"א סי"א בשם מ"ע :

פרשה פה סימן א בגדה יהודה · מדלא כתיב בני יהודה דורש על יהודה וכן מ"ש ותועבה נעשתה בישראל על ישראל סבא עצמו בעודנו חי · וע' מ"כ · וכמ"ש לקמן רס"ג · וסובר כר' נחמיה לעיל פפ"ד סכ"א : עוד היורש · ע' אג"ב פס"ג באריכות · ולמה אמר היורש ומרשה דווקא ועדולם היא עיר מח"י · ודורש לטובה ולבשורה וכמ"ש עוד אבנך ונבנית · עוד ישבו זקנים · ומרשה נוטריקון · ועי' מ"כ וילקוט כאן · ובילקוט מיכה קיצר · עד עדולם יבא משיח הנ"ל וכמו כבוד ישראל הוא יהודה שבא עד עדולם : כי אנכי ידעתי · כמ"ש באג"ב ס"פ ס"ג ד"א וירד יהודה וכו' כיון שנטלה אמר הקב"ה המשיח עתיד לעמוד מיהודה והלך ונטל אשה כנענית וכו' תמות כנענית כו' כדי שידבק בתמר שהיא · כהנת בתו של שם בן נח עכ"ל וע"ל ס"י מ"ש בזה : **ב** ומפני מה הסמיך · פרשת נשואי יהודה לפרשת ירידת יוסף

יפה תואר

שק ואפר יוצע לרבים · שלא שכל נהגו כן · מ"מ שאני הנעה מלבישם · וכחזית על פסוק זאת קומתך דמתה לתמר איתא שרוב אותו הדור צדיקים היו · ולפ"ז ניחא טפי : כנעניות היו · ואע"ג שיצחק ויעקב נזהרו מלהדבק בכנען · מ"מ הותרו לשבטים ע"פ הדבור משום שלא יכלו ללכת לעבר הנהר : לאחיותיהם נשאו השבטים · ע' לעיל פפ"ב · והטעם בזה כי דוחק בעיניו לאמר אשר להם הותרו בנות הכנעניות וטמ"ש הרמב"ן על זה ולקמן ספ"ס : אמרה לו כתיב כי יהודה גבר באחיו · כי להתנחם על הצער אפשר לפעמים מקוצר הדעת ותסרון ההרגשה ע"ד אין שוטה נפגע · או מפני אומץ רוחו מקשה לבו · וישא כל תלאה ופגע · וכמו שאמר החכם שהשתגגה על הצער אשר אין בידו להטיבו הוא אות על חכמת האדם · אחרי כי אין תועלת לפניו בתנחם טוב לו לישא ולסבול ברוח שקט ובמנוחת לב · וזה ששאלה אותו כיון שיהודה התנחם מצד גבורתו וחכמתו · למה קצרה רוח יעקב להתנחם · שלא הוא היה חכם וגבור ממנו · וזה שהשיב לה כי מתנחמים על המתים אחרי אשר כדמעתו לא יחיינו עוד · ואין מתנחמים על החיים שיש תקוה להמצאם · ולמה יתיאשו מהם מלבקשם · וגם אבינו יעקב אף שאמר חיה רעה אכלתהו · אמר זאת רק דרך השערה אבל עוד לא אבדה תקוה מלבו למצוא אותו · לכן מאן להתנחם כדי שישאר זכרונו בלבבו · ולא יחדל לבקשו : הקב"ה לא גלה לו כו' · בתנחומא פ' מקץ איתא הטעם שלא גלה לו הקב"ה · כי פן ילך יעקב לפדותו · ולא ירד הוא ובניו לגור במצרים · ולא יקוים בהם ועבדום וענו אותם עיי"ש : וסוחרים למדינים · ע' בזה בא"ע ומה שהשיב עליו הרמב"ן וברא"ם : בא פוטיפר ולקחו מדמוסיא של מדינה · ויתפרש הכתוב והמדנים מכרו אותו אל מצרים ומצרים מכרו אותו לפוטיפר סרים פרעה · ולר' יודן הפירוש אל מצרים כמו במצרים :

בגדה יהודה וגו' · בא לדרוש וירד יהודה שהיא ירידה לפניו מה שלקח לו אשה כנענית · ודורש כי הבוגדים ביהודה דבקו במעשה אביהם · וכן מה שדרש כבודן של ישראל עד עדולם יבוא הוא ג"כ משום שמעשה אבות סימן לבנים · ובעדולמי נתחלל יהודה · ובעדולם יתחלל כבוד ישראל : כפרת יהודה שקרת יהודה · כפירה נקראת במה שכנגדו יודע · וע"ד הכופר בממון של חבירו · ושקר נקרא במה שמרמה בפיו · ואין שכנגדו יודע מזה ולפי שלשון בגדה כולל שתיהם קאמר שביהודה היו כפירה ושקר יחד · ואם יתפרש על יהודה גופא מצינו גם בו שקר וכפירה · כי במה שאמר זאת מצאנו הכתונת בנך היא · כי זה כפירה מצד ושקר מצד · שלפי הפרסום הוא שקר כי לא ידע אביו מהמעשה · ולפי האמת היא כפירה · כי אביו הבין כי תחבולה היא והדרכה הי' חושד שיהודה הרגו כדפי' גבי מטרף בני עלית · או אמר כפרת על מה שאמר ליוסף ואחיו מת · ושקר על מה שאמר לאביו זאת מצאנו : מלכן וקרושן של ישראל · זה הוא הקב"ה קדוש ישראל הוא יבוא עד עדולם להפרע מהם וכדכתיב שם בקרא הנה ה' יוצא ממקומו וגו' · וזה הוא הפירוש לפי פשט הכתוב ובילקוט הגירסא מבוארת יותר דגרס מלכו וקדושו של עולם ואח"ז מפרש המדרש ע"פ דקאי על יהודה ונקרא כבודן של ישראל כי הוא הי' המלך ביניהם וסוף בא עד עדולם לקחת אשה כנענית · והורד מכבודו · וכמ"ש למעלה : ר' שמואל בר נחמן פתח כי אנכי ידעתי וגו' · בא לתרץ סמיכת הפרשיות למה נסמכה פרשת תמר ויהודה לפרשת מכירת יוסף לאמר לנו כי ה' המסבב הסבות הכין הכל בחכמה כי ע"י מכירת יוסף ירדו בני יעקב למצרים ונשתעבדו בהם · אך הקב"ה המכין את הרפואה לפני המכה סבב הדברים כי יולד להם גואל · וזה שמביא את הכתוב כי אנכי ידעתי את המחשבות בעוד שבני אדם עסוקים במחשבותיהם ובמעשיהם הקב"ה לבדו חושב מחשבות לטובתם : קודם שלא נולד משעבד הראשון כו' · ודרים

ידי משה

אחד יותר משני שקלים וצ"ל לייבב דאי' בר"ן טעם על שנתן יוסף לבנימין שלש מאות כסף ולכל השבטים לא נתן כלום לפי שקי"ל המוכר עבדו לבין הנכרים קונסין אותו עד עשרה בדמיו ודמי עבד הוא שלשים שקלים ועשרה פעמים שלשים שקלים הוא שלש מאות שקלים א"כ החשבון מכוון שנתן לבנימין שלש מאות כסף וקנס לשבטים כסף זה ודו"ק והנה ידוע שראובן לא היה בשעת המכירה ויהודה לא הסכים עמהם על המכירה כדאיתא כל המברך את יהודה פי' המגדף לפי שלא היה דעתו מסכמת למכירה ואף שאמר למכרו לא היה רק שנתיירא שמא ימות בבור וא"כ נשתיירו ח' שבטים שלקחו עשרים שקלים לא ותשוב הגיע לכל אחד מן השבטים שני שקלים ומאלה מן הראוי לקנוס עשרה בדמיו הוא כ"ה שקל ואי' בכחיי שכל אחד מן ישראל מביא כ"ה שקל מן עשרים עד שבעים שנה וא"כ החשבון מכוון כ"ה שקל שהוא עשרה בדמיו ודו"ק :

שקרת יהודה וכו' · פי' במה שאמר הכר נא וגו' כדאיתא לעיל פסים שהפילו גורלות ונפל הגורל על

פרשה ז׳ לזו · רבי אלעזר ור׳ יוחנן · רבי אלעזר אמר כדי לסמוך ירידה לירידה · רבי יוחנן אמר כדי לסמוך הכר להכר · ר"ש בר נחמן אמר כדי לסמוך מעשה תמר למעשה אשתו של פוטיפר · מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים · דא"ר יהושע בן לוי רואה היתה באסטרולוגין שלה שהיא עתידה להעמיד ממנו בן ולא היתה יודעת אם ממנה אם מבתה · הה"ד (שם מז) מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך · ר׳ איבו אמר מאשר ולא כל אשר · ודכוותה (בראשית ג) ולא יתבוששו והנחש היה ערום · [א] לא היה צריך קרא למימר אלא (שם) ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו וגו׳ · ר׳ יהושע בן קרחה אמר להודיעך מאיזה חטא קפץ עליהם אותו רשע מתוך שראה אותן מתעסקין בדרך ארץ נתאוה להם · א"ר יעקב דכפר חנין שלא להפסיק בפרשתו של נחש · ודכוותה (דניאל ד) ודי מהלכין בגווה יכיל להשפלה (שם ה) בלשצר מלכא · (שם ו) ודריוש מדאה · והיכן הוא אויל מרודך · ר"א אמר כדי לסמוך רשע אל רשע · קוצץ לקוצץ · גיותן לגיותן · ר׳ שמואל בר נחמן אמר כדי לסמוך הפסק מלכות להפסק מלכות · ודכוותה (שם ה) ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדיא ודריוש מדאה וגו׳ · (א) והן הוא (שם ח) בשנת שלש למלכות בלשצר המלך · ר"ה אמר שלא יאמרו דברי פיוטין הם כדי (א) שידעו הכל שאמרו ברוח הקודש · רבנן אמרי כדי לטרג על הספר כולו שאמרו ברוח הקודש · אף הכא נמי מתבעי מימר ויוסף הורד מצרימה · וכתיב וירד יהודה מאת אחיו אמר בואו ונפזר עצמנו שכל זמן שאנו מכונסין השטר מצוי להגבות · אמר להם הקב"ה [ב] עשרה בני אדם שנמצאו בגניבה אין אחד נתפס ע"י כולם וכיון שנמצאו בגביע אמרו (בראשית מד) האלהים מצא את עון עבדיך · א"ר יצחק מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו · א"ר לוי כזה שהוא ממצה את החבית ומעמיד אותה על שמריה · רבנן אמרי בואו ונפרנס עצמנו · לשעבר היה זקוק להשיאנו נשים ועכשיו הוא עסוק בשקו ובתעניתו אינו בדין שיהא עסוק להשיאנו נשים · אמרו לו ליהודה ולא את הוא הראש של כלנו עמוד אתה ופרנס את עצמך מיד וירד יהודה · ירידה היא לו שנשא לגויה · ירידה היא לו שקבר את אשתו ובניו :

ג ר׳ יהודה בר סימון ורבי חנין בשם ר׳ יוחנן [ג] כל מי שהוא מתחיל במצוה ואינו גומרה קובר את אשתו ואת בניו · ממי אתה למד מיהודה ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו׳ · היה לו להוליכו על כתיפו אצל אביו מה גרם לו קבר אשתו ובניו · רבי הונא בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה ואחר בא וגומרה היא נקראת על שמו של שני · הה"ד (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל · והלא משה העלם שנאמר (שמות יג) ויקח משה את עצמות יוסף עמו · אלא לפי שנגזר עליו שלא יכנס לארץ ואלו נטפלו בהם לפיכך נקראת על שמם · ואת עצמות יוסף וגו׳ · מושלים אותו למה הדבר דומה [ד] לליסטים שנכנסו למרתף אחד של יין נטלו קנקן אחד ושתו הציץ עליהם בעל המרתף אמר להם יערב לכם יבושם לכם ימתק לכם שתיתם את היין החזירו את הקנקן למקומה · כך אמר הקב"ה לשבטים מכרתם את יוסף החזירו עצמותיו למקומן · ד"א אמר להם יוסף למקום שגנבתוני שם תחזירוני · הלוא אחיך רועים בשכם כן עשו בני ישראל שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם :

ד ויט עד איש עדולמי ושמו חירה · [ה] רבנן אמרי חירה הוא חירם שהיה בימי דוד · שנאמר

מסורת המדרש א לעיל פרשה י"ח · ילקוט סדר בראשית · ילקוט כאן רמז קמ"ד · ילקוט דניאל רמז אלף ס"ג · ב לקמן פרשה צ"ב · ילקוט סדר מקץ רמז ק"נ · ג סוטה דף י"ג כל הענין · דברים רבה פרשה ח׳ · תנחומא סדר עקב סימן ו׳ · ילקוט כאן רמז קמ"ד · ילקוט יהושע רמז ל"ה · ד שמות רבה סוף פרשה כ׳ · מכילתא ריש סדר בשלח · ה ילקוט מלכים רמז קע"ט ·

חדושי הרד"ל

(א) שידעו הכל שאמרו ברוה"ק · ע׳ שוה"ט מז׳ ג׳ שאלמלי נתנו על הסדר כל מי שקורא בהן מיד היה יכול

חדושי הרש"ש

(א) והן הוא בשנת שלש למלכות בלשצר · הן קודם זה ואחר ספור דריוש כתיב ג"כ בשנת אחת לבלשצר ואולי

רש"י

למימר אלא ויוסף הורד מצרימה למה נכתבה פרשה זו · וירד יהודה באמצע : כדי לסמוך ירידה · דיהודה לירידה דיוסף : כדי לסמוך הכר נא · דאמר להכר נא דכתונת יוסף : מה זו לשם שמים · אשת פוטיפר כדי שתלד ממנו בן : אף זו לשם שמים · תמר כדי שיצא ממנה המלכות : רואה היתה אשת פוטיפר באסטרולוגיא שלה שעתידה להעמיד מיוסף בן : לא הוה צריך למימר אלא ויעש ה׳ אלהים ואמר והנחש היה ערום שלא להפסיק פרשה במעשה נחש ועכשיו פסק במעשה אדם : ודי מהלכין בגוה יכול להשפלה וסמיך ליה בלשצר מלכה עבד לחם רב והן הוא אויל מרודך שהיה בן נבוכדנצר שמזכיר מיד בלשצר היה לסמוך מעשה אויל למעשה אביו כדי לסמוך רשע לרשע נבוכדנצר ובלשצר שהיו שניהם רשעים אויל לא היה רשע שהרי בטל גזרות אביו : גיותן לגיותן · זה גבה רוח וזה גבה רוח נבוכדנצר אמר ומאן הוא אלה וגו׳ ובלשצר אפיק מאני מקדשא ואשתמש בהו : כדי לסמוך הפסק מלכות נבוכדנצר להפסק מלכות בלשצר ביה בליליא קטיל בלשצר וסמיך ליה ודריוש מדאה קביל מלכותא והן הוא בשנת שלש למלכות בלשצר המלך שאמר לאחר כן היה לו להקדים בשנת שלש ואח"כ ודריוש כדי שלא יאמרו דברי בדאי הן שאם היה כתוב בסדר היו אומרים שמי שכתב דברים בדאן מלבו וכאדם שמספר דברים שהיו בימיו עכשיו שנכתבו שלא כסדר י"ל ברוח הקדש נאמרו כלומר כסדר שנאמר לו בנבואה אמרן וכתבן : כדי לסרוג על הספר כולו שאמרו ברוח הקדש · כלומר לפיכך הרחיק בשנת שלש וכתבן סירוגין שלא תאמר אותן דברים בלבד נאמרו לו בחזון אלא ללמד על הספר כולו שכשם שאותו דבר שאמר נאמר לו בחזון כמו שאמר חזון נראה לי כך כל הספר כולו אינו אלא דברי נבואות ודברי חזון : וירד יהודה מאת אחיו אמר בואו ונפזר עצמנו וכו׳ : השטר מצוי לגבות · ליפרע ממנו עון אחינו : עשרה בני אדם שנמצאו בגניבה אין אחד מהם נתפש ע"י כולן · בתמיהה כלומר למה אתם מתפזרים ומה הוא מועיל מאחר שתפוש אחד מכם כיון שכולכם בעצה אחת כולכם חייבין ויש לומר להיפך אין כולן נתפשין על ידי אחד בתמיהה : כזה שממצה את החבית · אישפירא"ה בלע"ז כך ממצה את חובינו לפרוע : לפי שנגזר עליו שלא ליכנס לארץ ואי אפשר לו להכניסן לארץ ואלו ישראל מטפלים בהן שנכנסו לארץ : קברו בשכם · מקום מכירתו : למד כך אמר הקב"ה וכן הוא לקמן פרשה צ"ב : עצמותיו גרסינן : תחזירוני · ובשכם נמכר

מתנות כהונה

דוד הבא מפרץ בן יהודה : ירידה לירידה · דאל"כ הכי נשואי יהודה היו הרבה קודם מכירתו של יוסף כמה שנים כמו שהוכיח יפה מהר"ר אליהו מזרחי : הכר להכר · להגיד שהקב"ה פורע מדה כנגד מדה : באסטרולוגין · חכמת חוזה בכוכבים : אם מבתה · ויוסף לקח בת פוטיפר ובני בניה הרי הם כבנים : ה"ג למימר אלא ויעש ה׳ אלהים : שלא להפסיק כו׳ · נתבאר לעיל סוף פרשה י"ח : ודי מהלכין בגוה · מדבר בנבוכדנצר ואח"כ מספר והולך מיד עניני בלשצר ואח"כ מספר והולך עניני דריוש והיכן הוא אויל מרודך שהיה ג"כ בן נבוכדנצר ומלך קודם בלשצר : רשע אל רשע · נבוכדנצר היה רשע וכן בלשצר ואויל לא היה רשע שהרי בטל גזירות אביו : גיותן · נבוכדנצר אמר אעלה על במתי עב ובלשצר משתמש בכלי קדש : קוצץ · פירש הערוך קוץ ודרדר : הפסק מלכות · של בלשצר דכתיב ביה בליליא קטיל וגו׳ להפסק מלכות נבוכדנצר : ה"ג כשדאה ודריוש מדאה קבל מלכותא וגו׳ : והן הוא כו׳ · והיכן הוא בשנת שלש וגו׳ דכתיב אח"כ והיה לו לסיים קודם עניני בלשצר : פיוטין · כפייטן הזה שמחבר וכותב דברים מלבו ולא ברוח הקדש ועכשיו שנכתבו שלא כסדר הויתן ידעו הכל כמו שנאמר לו ברוח הקדש כך כתבן הנביא וכ"מ טוב בפי׳ רש"י : לסרג כו׳ · פי׳ רש"י לפיכך הרחיק בשנת שלש דכתיב אבל חזון נראה אלי ללמד על הכלל כולו · לסרג · לחבר ולארוג כמו אין מסרגין המטות : מתבעי מימר · היה צריך לומר : השטר מצוי כו׳ · חוב של החטא שחטאו במכירת יוסף שכולם יחד מכרוהו : אין אחד כו׳ · בתמיה פירש רש"י ומה מועיל לכם הפיזור כיון שכולכם בעצה אחת ועוד פי׳ רש"י ז"ל וי"ל להפך אין כולם נתפסין ע"י אחד עכ"ל : שהוא ממצה גרסינן · פי׳ מריקה וממצה אותה עד גמירא שלא נשאר בה כלום רק השמרים ודרש מצה לשון מיצוי ומירוק : ונפרנס · להשיא לנו נשים כדמפרש ואזיל היה יעקב אבינו זקוק כו׳ · וצ"ל שאתיא כמ"ד וכל בנותיו ממש ותאומות נולדו עם השבטים דאל"כ למה היו צריכין לו : על כתפו כו׳ · מאחר שהיה מלך עליהם לא היו ממרים את דבריו ככל אשר יאמר כמו שפירש רש"י בסדר זה : לפי שנגזר גרסינן : ואלו ישראל נטפלו בהם · מוטלים אותו · ענין עצמות יוסף שקבורים בשכם דומה כו׳ : הציץ · הביט : יערב כו׳ · כלומר אין בלבי עליכם על היין ובנפש חפצה רוצה אני ששתו אותו רק אחר ששתיהם את היין החזירו הקנקן למקומו : ה"ג למקומו כדמפרש ואזיל : בילקוט מוכח דה"ג קברו בשכם ר׳ אליעזר אומר מורידין אותו מגדולתו שנאמר וירד יהודה ויט וגו׳ · וקאי אדלעיל על המתחיל במצוה ואינו גומרה : הוא חירם כו׳ · דייק מדכתיב כל הימים :

יפה תואר

ודריש בטרם תחיל בשעבוד ילדה הגואל · וכל זה הוא לתת טעם לסמיכת הפרשיות : מה זו לשם שמים כו׳ · שבקשה להבנות מבית יעקב ופליג אהך אגדות דלקמן פפ"ז דמשמע דכוונתה לזנות : בואו ונפזר עצמנו כו׳ · זה הוא ענין בפני עצמו ודרש חדש למה כתיב מאת אחיו משום שחפץ כי יתפזרו לכן נבדל הוא תחלה מהם · ורבנן מתרצי כי מאת אחיו הפי׳ כי בשביל אחיו שאמרו לו ולא אתה הוא הראש ירד הוא לקחת אשה תחלה : כזה שהוא ממצה את החבית ומוציא ממנו את כל היין ואינו מניח רק השמרים : כן הקב"ה פקד עונותינו בשלימות ולא נתן לנו תקנה כלל · רק את השמרים השאיר לנו : כל מי שהוא מתחיל במצוה כו׳ · אפשר הטעם בזה כי המתחיל לעשות מצוה נחשב כנודר לעשותה · וכעון נדרים אשתו ובניו מתים כדאיתא בפ"ב דשבת : ממי אתה למד מיהודה · אע"ג שגם ראובן התחיל במצוה ולא גמר · שאני ראובן שנאנס כי אחיו מכרוהו שלא מדעתו · ומה שנתעצל כשעה מדה לא נחשבה פעולות לו לחטא כי עסוק בתעניתו הי׳ כדלעיל וע׳ בפ"ק דסוטה שכעין זה כתב רש"י טעם על מה שלא נענש משה למה לא גמר המצוה · ובזה א"ש מה דאמרינן חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה · כי לענין שכרו יקבל שכרו משלם ואין הקב"ה מקפח שכרו אחרי שבלבו הי׳ לעשותה ורק האונס עכבו · אבל להקרא על שמו לא נקראת רק על מי שגומרה כי אין שני בעלים למצוה אחת אשר ביד האחד לעשותה · והגומר הוא העיקר · אבל אם בלי אונס לא יגמר יקבל גם עונש ע"ז : החזירו את הקנקן למקומה · כדי שישאלו בו עוד הפעם · וכ"ה הנמשל החזירו עצמותיו למקומן כדי שתשובנה לקדמותן לקץ הימין : למקום שגנבתוני שם תחזירוני : פי׳ כדי שיכופר לכם עון הגזלה אם תשיבו את הגזלה למקומה : רבנן אמרי חירה הוא חירם · משום דק"ל למה הזכיר הכתוב את העדולמי ושמו אשר איננו ענין לחיתון יהודה ולזה אמר כי זהו חירם שהי׳ אוהב לשבט זה שהי׳ אוהב את יהודה ואת דוד ושלמה וסייע את שלמה בבנינו לכן זכה להאריך ימים

פירוש מהרז"ו

והכי קדמה לנשואי יהודה כמ"ש ל ס"ו בשם סד"ע · ומה שכתוב ירידה לירידה ירידת יהודה לירידת יוסף למטה והקדים ירידת יהודה שהיא בקיצור ואח"כ ירידת יוסף באריכות · וכמ"ש בסימן הסמוך · ומ"ש הכר להכר היינו שסמוכה לפ׳ שלמעלה ולשיטתיה אזיל לעיל פפ"ד ס"ט · ומ"ש רשב"ן ע"ל פפ"ז ס"ד ותשא : ואם מבתה · לקמן פפ"ט ס"ב עי׳ מש"ם : מודיעים לחדשים · ור"ל הוברי שמים החוזים בכוכבים : מאיזה חטא · לעיל ס"פ י"ח בביאור : אויל מרודך · שהיה איש טוב כמ"ש סוף ירמיה · וכל מעשיו סתומין ופי׳ מעשה אחד לשבח כולם לשבח וע"כ דלגו והסמיך בלשצר לנ"נ · ומ"ש גיותן עי׳ שמ"ר ס"פ י"ב : דברי פיוטין · שנזהרים שיהיו דבריהם בסידור בקדימה ואיחור · אך דברי רוה"ק אינם שומרים הסידור לטעמים עמוקים וע"פ מדת סמוכים וכמ"ש בפ"ק דברכות למה נסמכה פרשת אבשלום כו׳ : אמר בואו ונפזר · ע"ל פל"ב ס"ח וע׳ וזה מ"ש אמר הקב"ה : ומ"ש כיון שנמצאו בגביע אמרו יהודה אמר כן כמפורש · וזהו ראיה שגם כאן אמר יהודה : ממצה את החבית · שאיך שייך לומר האלהים מצא ואין דבר נעלם ממנו · ע"כ דרש מלשון וימץ טל מן הגזה · ובדחז"ל כשתמצי לומר · ופי׳ שמצה הזכות והעמיד על עומק הדין : ירידה היא לו · שמ"ש וירד יהודה וגו׳ משמע שהיה עמם בהר ואח"ע לירידת מקום ת"ע לירידת מעלה : ג שמתחיל במצוה · ד"ר פ"ח ס"ד כה"ע · סוטה די"ג וש"כ : ואת עצמות יוסף : אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם ובסדר בשלח כתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו והם בכ"מ ול׳ הגמרא סוטה שם קשו קראי אהדדי : למקום שנגנבתוני · מה שיקשה הלא בדותן מכרו אותו עי׳ מ"ש בשמ"ר ספ"כ : יערב לכם וכו׳ · ובנמשל שהחיה אותם ואת כל העולם ברעב כמפורש · וכמ"ש בסדר ויחי ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך ופירש"י שעל שקיבל עליו לקבר את יעקב בחברון נתן לו במתנה את שכם שיקבר בה · מצורף לזה עי׳ מש"ל פע"ט ס"ז · וע"פ משל זה מבואר ששייך לכל ישראל להחזיר עכ"פ העצמות לשכם · ומ"ש אמר הקב"ה מאחר שכתוב ברוה"ק שעשו כן כל ישראל מן הסתם שהיה כן מפי הש"י ע"פ משה : א"ל יוסף · כשהשביע את בני ישראל והעליתם את עצמותי וגו׳ אז השביע אותם גם כן שיקברוהו בשכם · וכמ"ש והעליתם כך כתיב העלו בני ישראל וכמו שהעלו מן השבועה כך מ"ש קברו בשכם היא מן השבועה וזה על פי מדה י"ז :

ידי משה

יהודה פ"כ נעשה חולין והזכיר בו לשון ירידה במה שאמר הכתוב וירד יהודה וגומר כי חלל יהודה קודש ה׳ סיפא דקרא של בגדה יהודה ועל שכפל ואמר בגדה יהודה שקרת לרמז על ב׳ מעשים אחד

(מלכים א ה) כי אוהב היה חירם לדוד כל הימים · למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה · רבי יהודה ב"ר סימון אמר חירם אחר היה · על דעתהון דרבנן (ג) חיה קרוב לאלף ומאתים שנה · ועל דעתיה דר' יהודה חיה קרוב לחמש מאות שנה · וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו שוע · א בר גברא תגרא (ג) בוצינא דאתרא · ותהר ותלד בן ותקרא שמו ער · שהוער מן העולם · ותהר עוד וגו' · אונן · שהביא אנינה לעצמו · ותהר עוד וגו' · שלה · (ב) שנשתלשל מן העולם · ותוסף עוד וגו' · כזיב · (ג) פסקת שם מקום · ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' · ב שהיה חורש בגנות (ד) ומערה לאשפות : ה ויאמר יהודה לאונן וגו' · יהודה התחיל במצות יבום תחלה · תני ג כל דבר שהיה בכלל היתר ונאסרה וחזר והותרה לא להתירה הראשון חזר אלא להתירה השני · יבמה לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להתירה הראשון ת"ל יבמה יבא עליה מצוה · ד רבי יוסי בר חלפתא יבם אשת אחיו וחמש בעילות בעל ודרך סדין בעל · ונטע חמש נטיעות בישראל ומאן נינהו · ר' ישמעאל ב"ר יוסי ור' אלעזר ב"ר יוסי ור' מנחם ב"ר יוסי ורבי חלפתא ב"ר יוסי ור' אבדימוס ב"ר יוסי הוין עינוהי זמורן ודמיין לאמיה · וידע אונן · היה דש מפנים וזורה מבחוץ · ויאמר יהודה (ה) לתמר כלתו · א"ר אלעזר ה אע"פ שאין נחש יש סימן כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו · רבנן אמרי בית תינוק ואשה · אע"פ שאין נחש יש סימן : ו וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה · ו וירבו הימים · שנים עשר חדש · על גוזזי צאנו · ז בכל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם · וכן מצינו בנבל ולבן ואבשלום · ויוגד לתמר לאמר וגו' · (ג) רב אמר ח שתי תמניות הם אחת של יהודה ואחת של שמשון · ולמה הוא מזכיר בה עלייה וירידה אלא עלייה ליהודה שהוא מעמיד מלכים וירידה לשמשון שהוא נושא גויה · ר' סימון אמר תמנתה אחת היא ולמה הזכיר בה עלייה וירידה · א"ר אייבו בן אגרי כהדא בת מעון דסלקין

מסורת המדרש א פסחים דף כ' · ילקוט דברי הימים רמז תת"ק ע"ס · ב יבמות דף ל"ד · ג יבמות דף ל"ט · ירושלמי יבמות פרק א' · ד שבת דף קי"ח · ה חולין דף צ"ה · ירושלמי שבת פרק ו' · ו כתובות דף כ"ז · סדר עולם פרק כ' · ז לעיל פרשה ע"ד וס"ג · ח סוטה דף י' · ירושלמי סוטה פרק א' · במד"ר פרשה ט' · ילקוט כאן רמז קמ"ה · ילקוט שופטים רמז ס"ט ·

חדושי הרש"ש

ואולי חסר זה מספר : (ב) בוצינא דאתרא · כ' בני הר"מ נ"י אולי דריש שוע ל' שעוה · ור"ל נר ואבוקה של שעוה שמאירה מאד · וראיתי בפי' רש"י במדרש דגרים אביינם (נ"ל אבגונם) דאתרא ופי' מיוחס וחשוב שבמקום עכ"ל והיא גי' נכונה מאד וכ"ה פי' שוע בכ"מ נכבד וחשוב עכ"ל : (ג) חיה קרוב לת"ק שנה · אמר בני הר"מ נ"י · ע' רש"י ויפ"ת ומ"ע פי"ח · והנה בין לדעת רבנן ובין לדעת ר"י חירם דשלמה הוא חירם דנ"צ · לכן יפלא מאד מ"ש במס' ד"א ז' ספ"א דחירם מלך צור ירד בחיין לג"ע במה זכה לכל הכבוד הזה · דלדעת חז"ל (ב"ב ע"ה ב') עשה א"ע לאלוה ואמר מושב אלהים ישבתי (יחזקאל כ"ח) ונקנסה מיתה על אדה"ר בשבילו · וכ"ה בב"ר פ"ט ועי"ל פנ"ו · וע' חולין (פ"ט א') · והנכי בספר הימים שלחתי את ידי להגיה שצ"ל „חירם מצור" והוא אשר בנה בהמ"ק של שלמה (מ"א ז) ועכ"ז עדיין לא סונה לי · עד שזה מקרוב מצאתי בס' כו"פ (פי"א ס"ס ע"ב) וז"ל : מצ' ר' נתמן ריש מתיבתא דסורא חירם מלך צור עובד כוכבים גמור היה והיינו דא"ר כ"ז שאני משפיע לכם טובה אתם ממעטים עצמכם אבל נתתי גדולה לנמרוד כו' וחירם בכללם כו' וכדאי' ס"פ וחירם שהיה בימי שלמה בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי והוא שנכנס בחייו לג"ע בזכות הבית שסימם בו עכ"ל · ושמחתי מאד שכוונתי לדעת חד מקמאי אשר לפי הנראה דבריו מוסכים אשר הערנו עליו · ע"כ : (ג) רב אמר שתי תמניות הם כו' ולמה הוא מזכיר כו' אלא עלי' כו' · עי' סוטה (י' א') כי זה הוא דעה אחרת וצריך להגיה פה · וכן הגיה היפ"ת ועי' במדבר רבה

חדושי הרד"ל

יכול כו' נלפיכך נתעלם סידורם ע"ש וז"ש שמזה שלא נכתב על הסדר יבינו שהן שעלימו הדברים : (ב) שנשתלשל ממנו העולם · כצ"ל : (ג) פסקת שם מקום · ע' רמב"ן שם מקום אינו מן המדרש (רק אחר פירוש) : (ד) ומערה · לשון המשנה הוא בכתובות (ד' ע"ב א') ואמרו בירושלמי שם עלה כמעשה ער : (ה) לתמר כלתו · וגם כי אמר כו' כאחיו אר"א אע"פ שאין נחש

מתנות כהונה

הכי גרסינן למוד היה האיש כו' · ופירש רש"י שהכי בראשונה אהב יהודה ואחר כך לדוד משבט יהודה : קרוב לאלף כו' · בפירש רש"י ביאר שכך הוא מאותו זמן עד שהרגו נבוכדנצר אחר החורבן והשנים החסרים הם אותם שנים שתי קודם שנדבק ביהודה ולפי שלא נדע בביאור כמה היו אמר קרוב : קרוב לה' מאות שנה · פי' כן היה מימות דוד עד אחר החורבן והשנים החסרים הם אותן שתי קודם שנדבק לאהוב את דוד ולכן אמר קרוב לפי שאין ידוע כמה היו : בוצינא כו' · נר ת"א בוצינא כלומר החשוב שבעיר ומאור עיניהם ושוע קדרים כד"א ולא נכר שוע לפני דל : שהוער · לשון נער בים סוף : נראה דהכי גרסינן שלה שנשתלשל בעולם כלומר העמיד שלשלת של יוחסין ככתוב בדברי הימים ובילקוט ל"ג ליה וכן בפירוש רש"י לא גרס ליה וכל המפרשים ז"ל הביאו מאמר זה ולא גרסו ליה : חורש בגנות · פי' רש"י בדברי הימים שבא עליה שלא כדרכה : פסקת שם מקום · פי' רש"י מקום הוא ששמו פסקא והביא ראיה מירושלמי : יבמה היתה בכלל היתר קודם שנשאת לאחיו היתה מותרת לו ובנשואי אחיו נאסרה עליו משום אשת אחיו וחזרה והותרה לו במיתת אחיו : יכול תחזור להיתרו הראשון שהיתה רשות בידו ליקח אותה לאשה או לא ועכשיו מצוה : וחמש בעילות כו' · הוא סבור שאסור לבעול יבמה כי אם בעילה ראשונה ועי' בתוס' שבת וחמש יבמות נפלו לפניו : ודרך סדין כו' · פירוש סדין בינו לבינה כדי למעט הנאותיו שלא יהנה מגופה : זמורן · נראה דצריך לומר זהורין כדאיתא במס' שבת ולפיכך נקרא וורדימוס לשון וורד כדאיתא במס' שבת ועיקר שמו היה אבדימוס ונקרא וורדימוס על שפניו היו דומין לוורד ורש"י פירש זמורות אדומות כזמורות גפן : וידע אונן וגו' גרסינן : יש סימן כו' · אע"פ שאסר לנחש אבל מותר לסמוך דרך סימן כמו כאן שכבר מתו לה שני אנשים ויש חזקה אליבא דרבי דסבר שתי פעמים הוי חזקה אעפ"י שכאן לא מתו מחמת שהיא קטלנית מכל מקום הכתוב מודיענו טעם יהודה כך הבנתי בפירוש רש"י : שנים עשר חדש · כד"א ימים תהיה גאולתו ודרש המקרא מסורס וירבו הימים אחר שמתה אשתו : לאמר וגו' גרסינן : של יהודה · דכתיב ביה עלייה ואחת של שמשון דכתיב ביה ירידה : ה"ג של שמשון ר' אליעזר אומר תמנה אחת היתה ולמה כו' · כן הוא בפ"ק דסוטה ועיין בפרשת נשא פ' ט"ו ושוב מצאתי בפי' רש"י שגרס רבי סימון אומר תמנה אחת כו' : בית מעון · שם עיר יושבת בשיפולי ההר וכפר שוכתי על גב ראש ההר וטבריה בתחתיתו : דסלקין לה ·

רש"י

למוד היה אותו איש להיות אוהב לשבט הזה · שהרי היה אוהב ליהודה ו אוהב לדוד ושלמה : על דעתהון דרבנן היה קרוב לאלף ושלש מאות שנה דקדק דהיה קרוב לאלף ומאתים שנה לא וחשוב משנמכר יוסף וירד למצרים שהיה בן שיצאו ממצרים ונכנסו לארץ ובנו הבית וגלו והחשבון נמצא ובשנה רביעית נבוכדנצר לצור והרג את חירם כדמפרש בס"ע ומה שחסר מהחשבון הן השני קודם שנדבק עמו יהודה ולפי שאינם ידועים הוא אומר קרוב ועל דעת דר' סימון היה קרוב לת"ק שנה וחשבון שם תמצא ממלכות בית דוד כשמלך חירם עד שנהרג לאחר הגלות והשנים החסרים שהיה קודם שנדבק בדוד הוא שאמר שאין השנים של מעלה ידועים : ושמו שוע בת גבר אביינם דאתרא · מיו שבמקום ושוע זהו ראש וקצין : שהוער מן העולם · שנתרוקן : שהבי לעצמו · דכתיב וירע בעיני ה' אשר עשה וגו' : והיה בכזיב · פסק' וכן בירושלמי והיא בפסק' באותו מקום ששמו כך : ער בכור יהודה רע שהיה ער רע למפרע כגיגית זו שאין יכולין להעמידה מפני שקערה למטה אם לא שהו והיא כלי חרס גדולה וכמו כן לא היה יכול לעמוד מפני רעותיו לפיכך וימיתהו שהיתה בכלל היתר · קודם שנישאה : ונאסרה · משנשאה לאחר וחזרה והו וכו' : תלמוד לומר יבמה יבא עליה למצוה להקים שם המת וגו' · במסכת יבמות דרך הסדין בעל · מפרש בירושלמי שפירש סדין שלא ליהנות מגופה וכו' במ יבמות : ר' אבדימס בר' יוסי הוו עינוהי זמורן דדמיין לאימיה · כז שהיא אדומה ובמסכת שבת תני וורדימס שפניו דומין לורד : ושחת ארצה ד וזורה הזרע מבחוץ : אע"פ שאין נחש יש סימן · כלומר אע"פ שאין הקרה לו סימן רע מאמין בו לאחר ג' פעמים כדכתיב כי אמר פן ימות גם וכבר מתו ב' בניו כרבי דאמר בתרי הוויין חזקה : כל מקום שנאמר גזי רושם · כאבשלום כנבל כלבן : שתי תמנות אחת של יהודה ואחת של שמשון וכאן ירידה : רבי סימון אומר תמנה אחת היא ולמה הוא קורא אותה עליי אלא של יהודה שהיתה לשם שמים היתה לו עלייה שהוא מעמיד מלכים ושל היתה לשם שמים שנשא אשה גויה כתיב בו ירידה : רבי איבו בר נגרי אמר היתה ולמה מזכיר בה עלייה וירידה דהוא כהדא דבית מעון דסלקי לה מן טב

פירוש מהרז"ו

ד כל הימים · ממה שלא אמר כל ימיו משמע שכולל יותר כל זמן יחוסו של דוד · ויכלול מימי יהודה עד צדקיהו בחורבן ביהמ"ק · והחשבון מעת שנמכר יוסף שאז ירד יהודה ועד שירד עם יעקב למצרים כ"ב שנה ור"י במצרים ות"פ שנה מיציאת מצרים עד תחלת בנין הבית ות"י שעמד הבית ואז נהרג ע"י נ"נ כמ"ש ביחזקאל כ"ח אמור לנגיד צור והוא חירם מלך צור הנזכר וכמ"ש בברייתא דל"ב מדות בהדיא הרי אלף ומאה וכ"ב בודאי לבד מה שהיה קודם שבא אליו יהודה הרי קרוב לאלף ור' שנה · ולדעת ר"י בר"ס שחירם אחר הוא א"כ היה מעת שמלך דוד בירושלים ל"ג עד שלמה וד' עד שהתחיל לבנות הבית ות"י של הבית הרי תמ"ז בודאי ולבד מה שהיה קודם שמלך דוד בירושלים הרי קרוב לה' מאות שנה [וכעין זה כתב היפ"ת והוסיף עוד כי באבות דר' נתן חשב לחירם בכלל אותן שנכנסו חיים לג"ע וי"א הוציא חירם והכנס ריב"ל במקומו ואגדה זו אליבא די"א · אבל עכ"פ לדעת שניהם האריך ימים מאד יותר מהנהוג] : בת גברא תגרא · כן ת"א · וכמ"ש פסחים נ' · שלא יתכן לומר כנעני ממש שהרי אברהם אסר על יצחק ויצחק על יעקב ליקח מבנות הכנעני כדעת ר"י בס"פ פ"ד ע"כ דורש מלשון כנעניה נכבדי ארץ · ור"ד אשר שריה סוחרים וכמ"ש ותגור נתנה לכנעני גמרא שם · ומ"ש בדה"א ב' פסוק ג' אלה נולדו לו מבת שוע הכנענית הראה לי מהרי"ב בתרגום רב יוסף שתרגם פרגמטי בוצינא דאתרא עי' מ"כ וחולק על מ"ש ברים הפר' שהיתה כנענית כפשטיה דקרא דד"ה שם וכן מ"ש כאן כנעני והרי הן שתי שיטות דלעיל פר' פ"ד סכ"א עיין שם היטב : מל' ותער כדה : אנינה לעצמו · כמ"ש וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע וגו' ולכן מת : ותהר עוד וגו' שלה · ע"ס וצ"ל ותוסף עוד וגו' שלה : שנשתלשל · וכמפורש לשלה משפחת השלני וע"ל פס"א ס"ד שלה שהעמיד י' ב"ד : כזיב פסקה ש"מ · יתכן פי' שתחלה אמר שמ"ש כזיב פי' פסקה מל' אכזב מים שכזבה ופסקה מ העיר היה כזיב כמ"ש רש"י בחומש וכמ"ש עוד בתי אכזיב לאכזב · גם יתכן כמ"ש במ"כ שפסק' הוא שם מקום וכמ"ש בת' ירושלמי כאן ובאיכה רבתי פסוק ותרד פלאים פסקאה : בגנות · כמ"ש בפר"א ר"פ כ"א בהדיא מפסוק גן נעול וכמש"ל פ"ל ס"ב לא יפנה וגו' · ועיין לעיל פל"ח ס"ד ובלשון הירושלמי בסמוך ס"ה וכמ"ש במ"ר סימן פ"ו : ה יהודה התחיל · עי' פי"ר ס"פ ישקני : תני כל דבר · ירושלמי ריש יבמות ביתר ביאור : של ראשון ת"ל יבמה · צ"ל להיתרה הראשון ולשם ממון כ"ה בירושלמי שם ובילקוט : ר"י בן חלפתא · לפי מ"ש כאן משמע שיבם יבמה אחת ולא ה' יבמות וכ"ה בירושלמי שם וע"ש הגירסא · ועי' שבת ועי' בתוספות שם שהיה להם גירסא אחרת בירושלמי : ו וירבו הימים יב"ח · כוונת המדרש למ"ש בס"ע ספ"ב נמצא שפירש יוסף מאביו שלא שמשו כ"ב שנה השנים נשא יהודה את בת שוע (כך שמה בדה"א ב' ג' בת שוע הכנענית) שנאמר וירא שם יהודה שנה א' לעיבור של ער · הגדיל ז' שנים ונשא אשה הרי ח' · שנה פי' של ושמח את אשתו שנה אחת) וכן שנה א' לאונן מטעם זה · שנה א' לשבי אלמנה כו' · שנה א' לוירבו הימים ותמת בת שוע · שנה אחת לעיבורו של פרץ · ז' שנים ונשא אשה הרי כ' שנה · שנה א' לחצרון שנה א' לחמול הרי כ"ב שנה וירדו עמו למצרים עכ"ל · ושלא נטעה שמ"ש וירבו הימים כולל הרבה שנים או י ממש לכך פרש המדרש שג"ז י"ב חדש להשוות המדות : בכ"מ שנאמר גזיזה · לעיל פע"ד ס"ה וכמ"ש אצל נבל (ש"א כ"ה) ואצל אבשלום (ש"ב י"ג) ובכולם היה שהיה שמחה של רשות, וצ"ל וכן מצינו בלבן ובנבל : ויוגד לתמר · וס"ד לאמר הנה חמיך עולה תמנתה לגוז צאנו ואצל שמשון כתיב וירד תמנתה וכמ"ש סוטה ד

יפה תואר

כל כך אבל ריב"ם לא חש לקושיא זו · ולא משמע לי' דחירה וחירם אחד הוא : בת גב כו' ע' בזה ברמב"ן : שנשתלשל מן העולם · כלומר שנאחז מן העולם כנאחז בשלש דקאמר ער שהוער מן העולם אמר על שלה להפך שנאחז מן העולם · ובעל אות אמת הג יהודה התחיל במצות יבום תחלה · כי באמת גם לפני קבלת התורה נהגו כן עמים רבים לקחת אשת המת הקרוב אליו ממשפחתו וכמ"ש הרמב"ן · שלא תשאר עזובה וגלמודה · ללמדנו כי יהודה הי' הראשון בזה · כי השמלה הוא נחלת אבותינו אברהם יצחק ויעקב · על פסוק ישקני נראה כי יהודה הי' המיסד את היבום בישראל למצוה : יבמה יבא עליה דוקא לשם מצוה מותרת · אבל לשם נוי או לשם ממון הוה כפוגע בערוה · וזה כדעת אבא ומביא ע"ז המעשה מן ר' יוסי ב"ח שיבם אשת אחיו לשם מצוה ולא להנאת גופו וזכה נטיעות בישראל · וזה שמביא אבדימוס הוין עינוהי זמורן (אדומות) ודמיין לאימיה · ועי ביעור הוא לאשה · שלא יבמה לא לשם נוי רק לשם מצוה : אע"פ שאין נחש כו' · ניחוש על הדבר הזה אם לעשות או להמנע · וזה אסור אבל לעשות זה לסימן בעלמא · שאם בענין הזה · ואם לא יצליח לא בשביל זה ימנע לגמרי אלא לא ירגיל עצמו בזה זה דעת רש"י ולא כן הוא דעת הראב"ד וע' ברמב"ם בפ' י"א מהלכות עבודת כוכבים : ואשה · רש"י ז"ל מפרש בנה בית או נולד לו בן או נשא אשה · והרמב"ם מפרש תינוק כ פסוק

ידי משה

אחד שאמר הכר נא ושני שנשא כנענית לז"א בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל וגו' : הוין עינוהי זמורן ודמיין לאסי' · כצ"ל פי' דומי' לשושנה וכן שמעות הירושלמי :

לה מן טבריה ונחתין לה מן כפר שובתי : **ז** ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף · [א] שתים הם שנתכסו בצעיף תמר ורבקה ושתיהם ילדו תאומים · רבקה ותקח הצעיף ותתכס · תמר ותכס בצעיף ותתעלף · [ב] ותשב בפתח עינים · א"ר אמי חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו פתח עינים ומה הוא בפתח עינים אלא [ג] מלמד שתלתה עיניה בפתח שכל העינים תלויות בו ואמרה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אצא מן הבית הזה ריקנית · ד"א בפתח עינים מלמד שפתחה לו את העין אמרה לו טהורה אני (ו) ופנויה אני : **ח** ויראה יהודה · א"ר חייא בר זבדא צריך אדם להזהר עצמו באחות אשתו ובקרובותיו שלא יכשל באחת מהם ממי אתה למד מיהודה ויראה יהודה וגו' · [ד] למה כי כסתה את פניה עד שהיא בבית חמיה · ד"א ויראה יהודה לא השגיח כיון שכסתה פניה אמר אילו היתה זונה היתה מכסה פניה · אמר ר' יוחנן בקש לעבור וזימן לו הקב"ה מלאך שהוא ממונה על התאוה אמר לו יהודה היכן אתה הולך מהיכן מלכים עומדים מהיכן גדולים עומדים · (ד) ויט אליה אל הדרך · בע"כ שלא בטובתו : **ט** ויאמר מה הערבון אשר אתן וגו' · אמר רבי חוניא [ה] נצנצה בה רוה"ק · חותמך · זו מלכות · המד"א (שיר ח) שימני כחותם על לבך · (ירמיה כב) כי אם יהיה יכניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני · ופתילך · (ז) זו סנהדרין (ח) שהן מצויינין בפתיל · (ה) היך מה דאת אמר (שמות לט) פתיל תכלת · ומטך · זה מלך המשיח · המד"א (ישעיה יא) ויצא חוטר מגזע ישי · (תהלים קי) מטה עוזך ישלח ה' מציון · ויתן לה וגו' ותהר לו · גבורים כיוצא בו וצדיקים כיוצא בו · וישלח יהודה וגו' · יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש (משלי ח) (ט) משחקת בתבל ארצו משחקת לפניו בכל עת · התורה שהיא משחקת על הבריות · אמר הקב"ה ליהודה אתה רמית באביך בגדי עזים חייך שתמר מרמה בך בגדי עזים : **י** (ו) [ו] סומכוס אומר בשם רבי מאיר מנין שאין העובר ניכר במעי האשה אלא עד שלשה חדשים מהכא ויהי כמשלש חדשים · ר"ה בשם ר' יוסי לא סוף שלשה של ימים (ז) אלא רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם (ח) ולא סוף דבר ג' שלמים · וגם הנה הרה לזנונים · אלא מלמד שהיתה מטפחת על כריסה ואומרת מלכים אני מעוברת גואלים אני מעוברת : הוציאוה ותשרף · אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר אמר משום רבי מאיר תמר בתו של שם היתה · דכתיב (ויקרא כא) ובת איש כהן · לפיכך הוציאוה ותשרף : **יא** היא מוצאת וגו' · א"ר יודן מכאן שנאבדו והמציא הקב"ה אחרים תחתיהן · המד"א (שם ה) או מצא אבדה וגו' · א"ר הונא הוא מוצאת · היא והוא צריכין לצאת · והיא שלחה (י) אל חמיה לאמר

מסורת המדרש א לעיל פרשה ס' · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ט · ילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ב · ב סוטה דף יו"ד · ירושלמי סוטה פרק א' · מדרש שמואל פרשה ז' · ג ילקוט כאן רמז קמ"ה · ד מגילה דף יו"ד · סוטה דף יו"ד · ה ילקוט כאן רמז קמ"ה כל הענין · ו נדה דף ח' · ירושלמי יבמות פרק ד' · וירושלמי נדה פרק א' · תוספתא נדה פרק א' ·

חדושי הרד"ל

נמוש יש סימן רבנן אמרין בית כו' כצ"ל · ועי' חולין נ"ה : (ו) ופנויה אני · כאן צ"ל מאמר שלהלן בפ' זו בבני עלי ובבני שמואל וכצ"ל ר"ח דריש ג' מקראות לשבח וזה א' מהן בבני עלי מהו אומר כו' ככתוב להלן עד בפתח עינים כדרשתם לעיל כצ"ל וכ"ה בירושלמי פ"ק דסוטה ה"ד ורפי"ג דכתובות ובמדרש שמואל פ"ח : (ז) זו סנהדרין · שרובן היו משבט יהודה כדלקמן פצ"ח : (ח) שהם מצויינים בפתיל · עמ"כ · ואפשר הכוונה שהם לבושי תכלת שהוא כנגד חשובים כמ"ש (יחזקאל כ"ג) לבושי תכלת : (ט) משחקת בתבל ארצו ושעשועי את ב"א התורה היא משחקת כו' כצ"ל : (י) אל חמיה לאמר · לאיש אשר אלה לו וגו' שלך ושל בוראך הן בקש לכפור א"ל הכר נא בוראך הכר נא למי החותמת אר"י כו' כצ"ל

חדושי הרש"ש

הגי' מבוררת יותר ובמש"כ שם : (ד) ויט אליה אה"ד בע"כ שלא בטובתו · הה"ג דריש ר' יודן לעיל פ"כ סורו נא אפי' אינו כדאי כו' : (ה) המד"א פתיל תכלת · שמציין לשמות ל"ט טעה · כי לפי מה שפי' המ"כ שכוונה על פתיל תכלת שכתוב בפ' ציצית · וגם לפי טעותו היה לו לציין מהמוקדם (שמות כח) : (ו) סומכוס כו' מנין שאין העובר ניכר עד ג"ח מהכא · הן בסנהדרין (ס"ט א') ס"ל לר"י מגהר פקוד אפילו יולדת לז' אין עוברה ניכר עד ג' חדשים ואפי' רבינא דדחי ליה שם א"ל דלא בא אלא לדחות ראייתו אבל דבריו לא נדחו · וכ"מ מסתמא דגמרא יבמות (מ"ב א') דפריך ותמתין מעשו ותנסא וכי מלו ג"ח ליבדק ע"ש כפירש"י · וכן ר"ם ורמי ב"ח דמהדר שם לתרוצי קושיא זאת ע"כ ג"כ הכי ס"ל · לזה כוון ג"כ סומכוס כו' בנדה (ח' ב') כמה שאמר זכר לדבר כו' · ותמיהני על רש"י שם בד"ה דילדה לשבעה דנדחק לפרש הטעם דאזלינן בתר רוב נשים ע"ש ודו"ק : (ז) אלא רובו של ראשון ורובו ש"א כו' · הוא כדעת ר"ח הגדול ביבמות (מ"ג א') ואפי' ביולדת לט' כדמוכח שם · ודלא כהרא"ם דמשמע מדבריו משום דתמר ילדה לשבעה דאין חילוק כנ"ל : (ח) ולא סוף דבר כו' · מהמ"כ נראה דל"ג כאן תיבות ג' שלמים וכ"מ בס"א · וגם נ"ל דמלת אלא דלקמי' נ"ל כאן וכר"ל ולא ס"ד אלא וגם

רש"י

לה מן כפר שובתי : לפתח שכל העינים תלויות בו · כלפי מעלה : להרגיל עצמו באחותו ובקרובתו שיכירנה יפה ולא יכשל בה : כי כסתה פניה בבית חמיה · ולא הכיר בה : מהיכן מלכים מהיכן גואלים יוצאין כי אם מכאן : ופתילך זה סנהדרין · שהיו מעוטפין בטליתות שיש בהן ציצית : ותהר לו · מהו לו היה יכול לומר ותהר אלא שהרתה גבורים וצדיקים כמוהו : משחקת · בתבל ארצו זו תורה שהיא משחקת על הבריות אמר הקב"ה ליהודה אתה רמית לאביך וכו' : הנה הרה לזנונים · יהודה אמר הרה לזנונים והיא אמרה לו אלו מלכים וגואלים : אפרים מקשאה · מקשה הלכות ד"א שומר קישואין : היא מוצאת · מוצא קרי לומר שהיתה ראויה לשריפה : אמר ר' יודן לפיכך כתב מוצאת מלמד שאבדו חותמת ופתילים והמטה והמציא הקב"ה אחרים תחתיהם כמא דתימא או מצא אבידה : הוא והיא · יהודה והיא צריכים לצאת אלא אמרו מוטב לאדם

מתנות כהונה

שעולין לה : ונחתין לה · ויורדין לה : בפתח שכל העינים כו' · לשערי שמים ובירושלמי דפרק שני דייני גזירות ובמדרש שמואל פרק ז' גורס מצפות לו : מבית הזה · מבית יהודה : שפתחה לו כו' · כלומר היתה מראה לו פני ההיתר נראה לעינים ועיין בפ"ק דסוטה : להזהיר · פי' רש"י להיות זהיר ובקי להכיר אותם שלא יכשל בהם : היתה מכסה פניה · בחמיה · והכי דריש ויחשבה לזונה ולא השגיח בה אבל כאשר כסתה פניה מיד ויט אליה : ה"ג בילקוט אמר רבי יוחנן : מהיכן כו' · אם תלך מכאן ולא תזקק לה : מהיכן גדולים עומדים · נראה שצ"ל גואלים עומדים והכי איתא לקמן : בעל כרחו שלא בטובתו · דייק מדכתיב ויט דאל"כ וילך מבעי ליה וראיה מאתונו של בלעם : נצנצה בה גרסינן : מצויינין · כלומר מעוטפין בטליתות : התורה · הא דכתיב משחקת מדבר בתורה שהיא משחקת כו' · שמודעת השחוק ששוחק הקב"ה בבריותיו לשלם להם מדה במדה : ה"ג לא סוף דבר שלשה שלמים : אלא רובו כו' · כדאמרינן במסכת נדה שיפורא גרס פירוש שופר של ר"ה : ולא סוף דבר וגם הנה וגו' · כי מי הגיד להם לבריות שהיתה הרה אף ע"פ שהעובר ניכר לשלשה חדשים ה"מ לאשה עצמה שיודעת שהיא הרה ולאחרים אינו ניכר אלא מלמד כו' : מקשאה · פירש רש"י שהיה מקשה קושיות ד"א שומר קישואים : איש כהן וגו' גרסינן : שנאבדו גרסינן · ופי' הסימנים נאבדה ממנה והקב"ה המציאן לידה ודרש מוצאת לשון מציאה ובפ"ק דסוטה יליף ליה מדלא כתיב היא מתוצאת ופירש רש"י מתוצאת פירושו לשון הוצאה בעל כרחה היא מוצאת הוא לשון מציאה : היא והוא כו' · הוא כתיב היא קרי ופי' רש"י משמע ששניהם יהודה ותמר היו צריכין לצאת אלא אמרה מוטב לאדם להפיל עצמו לאש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנלן מתמר שלפי שלא רצתה לגלות היא מוצאת ולא הוא ע"כ לשון רש"י ומה שהיו שניהם ראוים לצאת היינו לפי פסק דינו של יהודה וכדאיתא בהדיא בתרגום ירושלמי שיהודה בעצמו פסק כן על עצמו אח"כ כשהכיר הסימנים אלא שיצאת בת קול שהם פטורים ומותרים : ושלחה אל חמיה לאמר וגו' גרסי' · ודייק מדכתיב הכר נא כמו שפי' בעקידה פרשה זו שבלשי הסימנים

יפה תואר

פסוקיך בגמ' : שכל העינים תלויות בו · נראה דקאי על הקב"ה אשר עיני כל אליו ישברון והוא פותח את ידיו ומשביע לכל חי רצון · אבל בגמ' הגירסא מלמד שהלכה וישבה לה בפתחו של אברהם אבינו מקום שכל העינים מצפות לראותו וע"ש ברש"י ז"ל וברא"ם מביא הגירסא והיא מערת אברהם אבינו ולפ"ז נראה הפירוש שכל עינים מצפות לראותו ולהתפלל שם · כי היו בטוחים אשר שם תקובל תפלתם : צריך אדם להזהר עצמו כו' · פי' כיון שלבו גס בהן נקל לו להכשל בהן ולכן צריך להזהר בזה מאד · ומביא ראיה מיהודה כי הי' נזהר אשר בביתו הנשים אשר שמה תכסינה פניהן כדי שלא יביט בהן · ומהן גם תמר כסתה פניה שלא יסתכל יהודה בפני כלתו · ופירוש רש"י ז"ל רחוק הוא מפשט דברי המדרש : ד"א ויראה יהודה לא השגיח כו' · ומפרש את הכתוב ויראה יהודה מרחוק ויחשבה לזונה ולא חפץ לגשת אליה · כי כסתה פניה אלא שכסתה פניה כאשר קרב אליה כי הוראת כי הוא במקום אלא כדאיתא בסוף גיטין · ומזה הבין כי לא זונה היא · והמדרש מפרש למה קרב אליה משום שהמלאך הטהו אליו בעל כרחו : מהיכן מלכים עומדים זה מלכי בית דוד שעמדו מפרץ ומהיכן גדולים עומדים היינו נביאים שעמדו ג"כ ממנו · כדאמר בפ"ק דסוטה אמוץ ואמציה אחי הוו · ופירש"י אמוץ אביו של ישעיה ואמציה מזרע דוד היה והי' מלך ביהודה והי' אח לאמוץ אבי ישעי' אלמא דגם נביאים נפיק מינה : נצנצה בה רוה"ק להוציא מפיה מה שעתיד להיות ממשך הזרע דהיינו מלכים וגדולים שיעמדו ממנו · ע"ד ניבא ולא ידע מה ניבא וטעם הדרשא כי מה היה צורך לכל כך משכנות בשביל גדי אחד אלא שמאת ה' היה · כי שם בפיה דבר לאמר מה שעתיד להיות : שהן מצויינין בפתיל · טוב יותר לגרוס כפתיל ופי' כמו שהפתיל תכלת מצויין בציצית כן היו הסנהדרין מצויינים בעם · והנה המדרש מונה פה שלש מעלות · מלכות סנהדרין ומלך המשיח אשר יצאו מיהודה ותמר והכוונה בזה לכסות על פשע יהודה ולנקותו מכתם בא · כי מפני שלשה דברים הי' ליהודה להתרחק ממעשה הזה · האחד כי מלך שכמותו יזקק לאשת זנונים · הב' מפני החטא לבוא אל כלתו אשר ענשו במיתה · ובפרט אם יהודה היה מהשופטים וכמ"ש הוציאוה ותשרף · וחרפה הוא לאיש כמוהו שיכשל בדבר אשר ייסר ויענש את אחרים · והשלישית מפני מורא שמים לאוי להתרחק מזנות וכ"ש מדבר שבערוה ולכן אמר המדרש כי מפני שלשה דברים אלו אשר הי' ראוי לו להתרחק ממנה נצנצה בה רוה"ק להתקרב אליו · כי מה' יצא הדבר · כי אדרבה מזה תולד המלכות ותשגא גם המשפט והצדק יגדל בסנהדרין וגם מורא שמים יתגבר ע"י זה במשיח צדקנו · כי בו ישי' רוח דעת ויראת ה' וכמו דאיתא בכתוב : משחקת בתבל · ארצו פי' כי ע"י זה שנעשה דין ומשפט בארץ כתורה וזה מדה כנגד מדה התורה תשעשע את ה' אשר הוא משפט אהב · ושעשוע גם את בני אדם כי שמחה לצדיק עשות משפט · ובא לתרץ בזה למה ספרה התורה את המעשה בגדי עזים · כי אין דבר יתור בתורה · ורק ללמדנו בזה כי משפט ה' הוא מדה כנגד מדה : לא סוף שלשה שלמים · פי' לאו דוקא בשלשה שלמים יוכר העובר אלא אפי' ברובו של א' כו' וע' בזה ברא"ם : ולא סוף דבר וגם הנה הרה לזנונים כצ"ל כלומר לא מיבעי שזינתה אלא שגם היא הרה לזנונים וכדמפרש שהיתה מטפחת ומפרש את הכתוב וגם הנה היא הרה לזנונים שמתפארת עוד בזנוניה · ואולי דריש לזנונים מלשון מזון ומפרנס שיצאו ממנה מלכים וגואלים שיפרנסו ויזונו את העם · ומלכים הוא מלכי בית דוד וגואלים המה עתניאל ואבצן שהיו מושיעים את ישראל : תמר בתו של שם היתה · ע' בזה ברא"ם וברמב"ן :

פירוש מהרז"ו

בכ"מ · אר"א שמשון שנתגנה בה כתיב ביה וירד רשב"ן אמר ב' תמניות הוו וכו' רפ"ח חדא הוי כו' · כמ"ש כאן · ועי' ירושלמי סוטה פ"א ה"ח והמדרש כאן לקוח מהירושלמי ולא מהבבלי ושמות האמוראים יוכיחו וכצ"ל כאן רב"א ב' תמניות היו א' של יהודה כו' ר' סימון אומר תמנה א' היה ולמה הוא מזכיר בה כו' עליה ליהודה כו' ר"א בר גגרי תמנה אחת היה וכו' כהדא בית מעון · וכ"ה במ"ר פ"ט סימן כ"ד עיין שם : **ז** שנתכסו בצעיף · לעיל פ"ס סט"ו : חזרנו על כל המקרא · סוטה דף י' · לקמן סוף סימן י"ב : **ח** ולא השגיח · כמ"ש במשלי הרחק מעליה דרכך וע"פ מדה י"ז במשלי דורש כאן מדה ס' כאלו מפורש ויחשבה לזונה ולא השגיח ורחק ממנה · וכשראה שכסתה פניה שלא כזונה כמ"ש ומלא אשה זונה אז חזר להדרך והוקשה לו מ"ש ויט אליה אל הדרך שהטיה שייך מן הדרך כמ"ש ותט האתון מן הדרך וכמ"ש הטו מני אורח ודורש דרך ע"פ מ"ש ברית קדושין באריכות וכמ"ש פר"א ספ"ב דרך חתנים ועיין לקמן פצ"ח ר"ם י"ד נחש עלי דרך וזהו ויט אליה שזה היה בע"כ שהטה המלאך את דעתו אל הדרך הזה שלא כמדתו ומ"ש כי כסתה פניה דבוק אל ויט וגו' ע"פ מדה י"א : גדולים עומדים · עי' מ"כ וכ"ג הילקוט גואלים וכ"ל שגם זה וזה צ"ל במדרש · וכמו שנזכרו שלשתן בריש סימן ספא"ז : **ט** נצנצה בה רוה"ק · כי למה ג"ד ולמה אלו ע"כ דורש ע"פ נז"ש טעם הדבר למה שייע משמים לפי שאמר מהיכן כו' במ"ש חותמך · ומהיכן גואלים במ"ש מטך · ומהיכן גדולים במ"ש פתילך · כי השם שמלה רומז על ת"ח כמ"ש שמלה לכה וגו' וכמש"ל פ"ע ס"ה שמלה זו טלית זכה לתורה זכה לטלית · אך פתיל התכלת שבטלית רומז לסנהדרין עי' במ"ר פי"ח ס"ג מש"ש ראיה לכאן · ומכאן יש ללמוד הגירסא שבש"ם הקודם : משחקת בתבל · בפסוק איתא משחקת לפניו ואח"כ משחקת בתבל · וע"פ מדה י"ז כמ"ש גם אני באידכם אשחק וכמ"ש יושב בשמים ישחק והיינו כשמראה הקב"ה לאדם איך משלם מדה כ"מ על הרעה שעשה : רמית באביך · כמ"ש לעיל ספ"ד סי"ע ועי' במ"ר פי"ג ס"ם י"ד ביתר ביאור : **י** במשלש חדשים · עי' נדה ח' ב' ועיין רש"י בחומש בהשתלש חדשים שיפול עליהם שם שלשה : מטפחת כו' · שלשון הנה הרה לשון שמחה כמו הנה הוא יוצא וראך ושמח בלבו ועיין לעיל ס"פ ל"ב מתיבת יוצא וכאן מתיבת הנה שמחה והתפארה ותיבת וג"ם נוטריקון לג' אלו שזכר · וכצ"ל כאן כמ"ש לפני זה ברא"ש הסימן : תמר בתו של שם · כמ"ש סס"א בשם אג"ב וכתיב ובת איש כהן כי תחל לזנות וגו' באש תשרף ובשם כתיב והוא כהן לאל עליון וכמ"ש אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק כמ"ש במדרש תהלים שם ובנדרים ל"ב דהיינו מ"ש וישכון באהלי שם · ומפורש כ"ז בפר"א פ"ח שמלכי צדק הוא שם והוא כהן ע"ש באריכות · ולע"נ שהרי שם מת כשהיה יעקב בן נ' שנה כמ"ש בס"ע ספ"א ויעקב היה במכירת יוסף בן ק"ב הרי שבעים שנה מפטירת שם ומעשה תמר אח"ז י"ב שנה כמש"ל ס"ו בשם סד"ע הרי שהיתה זקנה ואיך ישיא יהודה לבנו בן ז' אשה זקנה כ"כ ויתכן שהכוונה שהיתה מזרעו ומ"ש במקומות הא"ל הוא כהן ולא זרעו כהן פירושו על כהונה גדולה ולהקריב אך לענין היחוס גם זרעו כהנים : **יא** והמציא לה הקב"ה · עיין מ"כ מהגמרא ורש"י שם · ומציאה הוא אחר אבידה ואחר שמצאה שלחה לו מביתה ·

וגו' יבקש לכפור אמרה ליה [א] הכר נא את בוראך שלך ושל בוראך הן · הכר נא למי החותמת · א"ר יוחנן [ב] אמר לו הקב"ה ליהודה אתה אמרת לאביך הכר נא חייך שתמר אומרת לך הכר נא : יב ויכר יהודה וגו' · [ג] רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק בשלשה מקומות הופיעה רוח הקודש · בבית דינו של שם · בבית דינו של שמואל · בבית דינו של שלמה · בבית דינו של שם · ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני · מהו ממני · רבי ירמיה בשם ר' יצחק [ד] אמר הקב"ה אתם תהיו מעידים מה שבגלוי ואני מעיד עליו מה שבסתר · בבית דינו של שלמה · (מלכים א ג) היא אמו · מי אמר א"ר שמואל בת קול צווחת ואומרת היא אמו ודאי · בבית דינו של שמואל · (שמואל א יב) הנני ענו בי ויאמר עד ה' בכם ויאמר עד · יצתה בת קול ואמרה עד · [ה] מהו אומר בבני עלי (שם ב) ותהי חטאת הנערים גדולה וגו' · וכתיב (שם) אשר ישכבון את הנשים הצובאות וגו' · אפשר כן בניו של אותו צדיק היו עושין אותו מעשה אמור מעתה (ט) ע"י שהיו משהין את קיניהם לשילו להטהר והן משהין אותן חוץ לבתיהם לילה אחד העלה עליהם הכתוב כאלו שמשו עמהן · ודכוותה (שם ח) ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הבצע · [ו] אפשר בניו של שמואל הצדיק היו עושין אותו המעשה · א"ר ברכיה מברכתא היתה עוברת בבאר שבע והיו מניחין צרכי צבור ועוסקין בצרכי עצמן ומכח אותו מעשה מעלה הכתוב כאלו לקחו שוחד · ודכוותה ותשב בפתח עינים כדכתיב לעיל : יג ויהי בעת לדתה · [ז] כאן חסרים ולהלן מלאים · והנה תאומים בבטנה תאומים מלא כאן שניהם צדיקים · ולהלן כתיב תומים חסר אחד צדיק ואחד רשע · ויהי בלדתה ויתן יד · אמר רבא בר רב חסדא [ח] ג' נאמנין לאלתר ואלו הן החיה והשיירא והמטהרת את חברתה · חיה · דכתיב ותקח המילדת ותקשור על ידו שני לאמר זה יצא ראשונה · שיירא · כדאמר ר' סימון אחוי דר' יהודה בר זבדי בשם רב תינוק כל זמן שמושלך בשוק (יא) אביו ואמו מעידין עליו · נאסף מן השוק צריך שני עדים · והמטהרת את חברתה · כדתנן [ט] שלש נשים ישנות במטה אחת ודם תחת אחת מהן כלן טמאות בדקה אחת ומצאה דם היא בלבד טמאה · (י) אמר רבא בלבד מעת לעת : יד ויהי כמשיב ידו וגו' · זה רבה על כל הפריצים ממך יעמוד · (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם וגו' · רבי בשם רבנן אמרי כל הפורצים ממך עומדין שנאמר עלה הפורץ לפניהם · ואחר יצא אחיו · כמה ידות כתיב כאן · ר' יודן ור"ה · ר' יודן אמר ארבעה כנגד [י] ד' חרמין שהוא עתיד לפשוט את ידיו

מסורת המדרש א סוטה דף יו"ד · ב לעיל פרשה פ"ד · אגדת בראשית פ"ס · ג מכות דף כ"ג · קהלת רבה פ' יו"ד פסוק ט"ז · מדרש תהלים מזמור י"ז ומזמור ע"ב · ילקוט כאן רמז קמ"ה · ילקוט שמואל רמז קי"ב · ד מדרש שמואל סוף פ' י"ד · ה שבת דף נ"ה · יומא ד"ט · ירוש' סוטה פ"א · וירוש' כתובות פ' י"ג · אגדת בראשית פרק מ"ה · אגדת שמואל פ"ו · ילקוט שמואל רמז פ"ט · ו עיין חולין קל"ג · ובתוספתא סוטה פ' י"ד · ילקוט שמואל רמז ק"ס · ז לעיל פ' ס"ג · ח קדושין ע"ג · ירוש' קדושין פ"ד · ט נדה ס"ו · י סנהדרין מ"ג · ירושלמי סנהדרין פ"ו · ילקוט יהושע רמז י"ח ·

חדושי הרש"ש

הנה הרה לזנונים מלמד כו' · ומש"כ המ"כ דהוכחת המדרש הוא משום דלאחרים אינו נכר · עי' יבמות (ל"ז א') דמשמע שם להדיא דרוב היולדות עוברה ניכר לשליש ימיה לכ"ע (ושם מ"ב א') פריך וניבדקה בהילוכה · אבל פה הכוונה דאשה אשר הרה לזנונים ודאי דרכה לחפות א"ע וכדאמרינן שם : (ט) ע"י שהיו משהין את קיניהם כו' · בירושלמי פ"ק דסוטה הגי' מביאין והוא יותר נכון : (י) א"ר ובלבד מעל"ע בקדושין (ע"ג ב') אר"ח שבדקה עצמה כשיעור כו' וע"ש בפירש"י · ויתכן דרבא דכאן ס"ל כר' אושעי' בנדה (ס' ב') ולדידיה לא בעינן שיעור כו' וכמש"כ הרא"ש שם ואשמעינן רבא דמ"מ בעינן תוך מעל"ע והרא"ש פסק שם כוותיה דר' אושעיא :

חדושי הרד"ל

כצ"ל ודרש לאיש על יהודה ואשר אלה לו כלפי הקב"ה (כי הוא יוצר אלה) : (יא) אביו או אמו מעידין כו'

מתנות כהונה

אינו נופל לשון בקשה להכירם אם לא יכירם בשכבר : שלך ושל בוראך הן · יש לפרשו שעל הסימנים אמרה כן על שנאבדו והקדוש ברוך הוא המציא אחרים בדמותן ואם יכפור בהם יכפור בהקב"ה ומצאתי בפי' רש"י שעל העוברים שבמעיה אמרה כן : מה שבגלוי כו' · כלפי יהודה אמר כן שממנו נתעברה ודלמא כי היכי דאזיל איהו אזל נמי אינש אחרינא העיד עליה הקב"ה שלא בא עליה אדם אחר כדאי' בפ' אלו הן הלוקין : מעיד עליו · על מעשה זה : מי אמר · כדאיתא בפ' אלו הן הלוקין דדלמא עילומי קא מערמא : בכם ויאמר עד גרסינן : יצאת בת קול כו' · דאל"כ ויאמרו מבעי ליה כדאי' בפרק אלו הן הלוקין ועיין עוד מזה במדרש קהלת בפסוק אי לך ארץ : משהין את קיניהון כו' · הטעם מפני שלא הגיע מקרבנם לכהנים כלום כדאיתא בפ' במה בהמה וס"ק דיומא : העלה גרסינן : מברבתא · פי' רש"י שיירא סוחרים ועוסקי בסחורה בצרכי עצמם : ולהלן · גבי רבקה ולכן כתיב ויהי בעת לדתה כמו שפי' רש"י בחומש : הכי גרסי' ויתן יד אמר רבא : לאלתר · פירש רש"י בפ' עשרה יוחסין ולא לאחר זמן אבל כל שאר הנאמנים נאמנים אף לאחר זמן : חיה · דכתיב לאמר זה יצא ראשונה ובכור הוא ודוקא לאלתר כדאיתא בפ' עשרה יוחסין שאם יצאת וחזרה אין נאמנת ואיתא התם מ"ד שאם מהדרא אפה טוב אינה נאמנת : שיירא · כן הגירסא בירושלמי בפ' עשרה יוחסין ופירושו דהיינו מה שאמרו בתלמוד דידן אסופי ופירושו שיירא שעוברת ורצה אחד ואמר בני הוא זה נאמן ודוקא לאלתר כדאיתא בפרק עשרה יוחסין שאם נאסף מן השוק אין נאמנין עליו כיון שיצא עליו שם אסופי וכן מצאתי שוב בפירוש רש"י : ג' ישנות כו' · ומוקי לה במסכת נדה במשולבות ודבוקות זו לזו : מעת לעת · פי' רש"י משעה שראתה עד עת שישנה עמהם ולא יותר ועיין בפ' עשרה יוחסין ונתבאר לך יותר בפ' האשה במסכת נדה : זה רבה על כל הפריצים · פירש רש"י משיח שיגלה במהרה שנאמר עליו עלה הפורץ לפניהם : כל הפריצים · המלכים הפורצים דרך לעצמן ובילקוט לא גרס ליה : ואחר יצא אחיו וגו' גרסינן : רבי יודא ורבי הונא פליגי בטעם הארבע ידות : שהוא עתיד כו' · עכן שגנב חרמו

רש"י

לאדם להפיל עצמו לאש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר שלפי שלא רצתה לגלות היא מוצאת ולא הוא : בקש יהודה לכפור אמרה חכים לבורייך עליהון הכר נא לבוראך עליהם · העוברים שלך ושל בוראך הן : בג' מקומות · הכריע בית דינו של מעלה כאן ובבית דינו של שמואל ובבית דינו של שלמה : מברכותא עוברת · שיירא ועוסקין בצרכי עצמן בסחורה : כאן לחסרים · לחדשים חסרים דלא נאמר כאן וימלאו : תאומים מלא · אל"ף שניהם צדיקים : להלן תומים חסרים · בלא אל"ף אחד צדיק ואחד רשע : ג' הן שהן נאמנין על אחר לאלתר · בחזקת שבתים ירושלמי : החיה · בשעה שיושבת על המשבר מן הדא ותקח המילדת ותקשר על ידו שני וגו' : אסופי · כדאמר ר' סימון תינוק כל זמן שמושלך בשוק אביו ואמו מעידין עליו נאסף מן השוק צריך שני עדים · וכן שיירא שהיתה עוברת ורצה אחד ואמר בני הוא זה נאמן : והמטהרת חברותיה · כדתנינן תמן בנדה ג' נשים ישנות במטה אחת ונמצא דם תחת אחת מהן כולן טמאות : בדקה אחת מהן ומצאה טמאה היא טמאה וכולן טהורות : אמר רבי אחא ובלבד מעת לעת · משעה שראתה עד עת שישנה עמהן ולא יותר : מה פרצת עליך פרץ זה רבה על הפריצים ממך יעמוד משיח שנאמר בו עלה הפורץ לפניהם :

פירוש מהרז"ו

ומ"ש שהמציא לה אחרים מדכתיב האלה שהוא מיותר וכמ"ש הז"ל אלה פוסל הראשונים וזה מ"ש שלך ושל בוראך הן אחרים בדמות שלו : ביקש לכפור · הוקשה לו מ"ש והיא שלחה היינו ע"י שליח ואח"כ כתוב ותאמר הכר נא שאמרה בעצמה · אחלה שלחה וביקש לכפור אז אמרה בעצמה הכר נא בלשון בקשה : הכר נא למי וגו' האלה · וכמ"ש מי ברא אלה וכן כאן : הכר נא · עיין לעיל פפ"ד סי"ט : יב בג' מקומות הופיע · מכות כ"ג ב' קה"ר פסוק אי לך ארץ · מד"ת סוף מזמור י"ז וע"ב · ובב"ד של שם היתה השכינה כמ"ש וישכון באהלי שם · סנהדרין הגדול שבעולם אז · וכמש"ל פס"ז ס"ח שם ועבר יושבים עלי בדין עיין ירושלמי סוטה פ"ט הי"א במ"ר פי"ג ס"ד ובכללם גם האבות עד ל' של יעקב בב"ד של שם ועד ע"ז של יעקב בב"ד של עבר · שאז מת עבר ונשאר בבית דינו וסנהדרין שלו יעקב והשבטים וכמ"ש במ"ר פ"ל ס"ט כשהודה יהודה היו יצחק ויעקב וכל השבטים יושבים בדין תמר · ומה שקרוב אסור לדון אולי נתחדש אחר מ"ת : צדקה ממני · עי' רש"י בחומש פשוטו ע"פ מדה ט' ואם כן תיבת ממני מיותר · וכמו שאמרה למי אשר אלה לו אנכי הרה הילו"ל שלי הם · ע"כ דורש שמ"ש דברי רוה"ק הם · ובקה"ר שם הגירסא ורוה"ק צווחת ממני ממני היו כל הדברים וכן הובא ברש"י בחומש בהוספת דברים · ומ"ש אתם מעידים כמ"ש מכות שם שמה תאמר שבא עליה אחר יצתה ב"ק ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים כבושים ע"ש : מהו אומר בבני עלי · לפי הגירסא שלפנינו צ"ע מה שייכות מאמר זה לכאן וכן מ"ש לקמן ודכוותה באיזה ענין הם דכוותה · אך האמת יורה דרכו שכל המאמר לקוח ממדרש שמואל פ"ז רק שכאן חסר ריש המאמר וה"ג ועלי זקן מאד וגו' אמר ר"י בר"ס בשם חזקיה זה אחד מן המקראות שהיה רבינו דורש לשבח · ואת אשר ישכבון את הנשים וגו' ודכוותא ולא הלכו בניו וגו' ודכוותא ותשב בפתח עינים וגו' ואגב פסוק זה הובא כל הדרשה לכאן : משהין את קיניהן · עיין שבת דף נ"ה : בבניו של שמואל · כאן חסר וה"ג במדרש שמואל שם אמור מעתה ע"י שהיו נוטלים את המעשר ודנים (שמואל היה לוי מבני קרח) והם דברי ר"י בר"ס בשם חזקיה הנ"ל בעל המאמר ואגב הביא דברי ר"ב : ודכוותה ותשב · שגם פסוק זה דורש לשבח כמ"ש לעיל פר' זו ס"ז : יג כאן חסרים · שכתוב בעת לדתה לדת שלה ולא של אחרות שלא מלאו ימי הריונה אבל אצל רבקה כתוב וימלאו ימיה ללדת כחוק כל הנשים לט' חדשים ועיין לעיל פס"ג ס"ח ודרשה זו ע"פ מדה ע"ז וכן הדרשה של תאומים : רבה בר רב חסדא · ירושלמי קדושין פ"ד ה"ב כ' בא בשם ר"ח : אביו ואמו מעידין · בירושלמי שם הגירסא אביו או אמו מעידין עליו נאסף מן השוק צריך שני עדים ואביו ואמו כב' עדים דמי · ומ"ש שיירה · דברו בהווה שעוברים ממקום למקום עם נשיהם ובניהם וכשבאים לעיר חונים בשוק עם בניהם וטפם ובעת שהולכים יתכן שישכחו וכו' : יד ויהי כמשיב ידו · והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת עליך פרץ והיל"ל פרצת עליו ע"כ דרש עליך שאחד מזרעך יתגבר על אחיו הנשיאים מזרעך וכמ"ש באג"ב ס"פ ס"ג פרץ זה משיח עלה הפורץ עכ"ל · שיהיה גדול על האבות ועל כל נשיאי דוד כמ"ש בפסיקתא ירום ונשא וגבה מאד ועי' מ"כ : כמה ידות · פי' הרבה ידות · א' ויתן יד · ב' על ידו · ג' כמשיב ידו · ד' אשר על ידו · שע"פ מדה י' על ארבעה ידים ואם אינו ענין לעצמו שלא היו לו ד' ידים ת"ע על מעשה זרעו ולמוד מענינו שהוא לרעה שאם זכה היה הוא יוצא תחלה אלא שקטרגו עליו במה שעתיד לצאת מזרעו מכשול גדול על ידי שליחות ידים וכמ"ש באג"ב ס"פ ס"ג ביקש זרח לצאת תחלה אמר הקב"ה משיח עומד מפרץ ויצא זרח תחלה יחזור זרח ויצא פרץ עכ"ל · והד' חרמות · א' מלחמת עמלק עי' מ"כ מהירושלמי ורש"י · ב' חרם של סיחון ועוג בסוף חוקת עי' מ"כ בשם רש"י וצ"ע שכתוב מפורש הוא בדברים ב' אצל סיחון ונחרם ואצל עוג ג"כ ונחרם · וצ"ע שהרי מפורש אצל סיחון ועוג שהשלל בזזו להם שלא כחרם יריחו ובמה חטא ובהכרח שהכוונה על עבודת הכוכבים שלהם שמפורש בהם כי חרם הוא וכמ"ש בסמוך מהפר"א שעכן לקח מעבודת כוכבים שלהם · ג' חרמו של יריחו · ד' חרמו של מדין · אך בילקוט כאן ובילקוט יהושע ה' גורס של עמלק ושל סיחון ועוג ושל יריחו ושל כנענים · של עמלק · הוא מ"ש בסוף בשלח · וכנענים של חוקת ואינו חושב מדין · ובתד"א באמצע פרק י"ח מצאתי שעכן התוודה שמעל גם בחרמו של מדין שאחיו נתנו חלקם והוא לא נתן חלקו · ועפ"ז יש לפרש גם המדרש שבכל מלחמות שבתורה מעל בחרם שלא מסר לשרי הצבא שיחלקו לאנשי הצבא

יפה תואר

הופיעה רוה"ק כו' · רש"י מפרש הופיעה נגלה והוכיח כשעת שצורך · ובנימוקיו מפרש הופיעה כהשמעת קול גדול · ועדיין קשה למה אמר בלשון הופיעה ולא כמו בכ"מ יצתה בת קול · ובפרט לשמפרש השמעת קול גדול יקשה שקול הזה שגדול צ"ל שלא דברי חכמים בנחת נשמעים · אבל פירוש הדברים של הופיע הוא מלשון זריחה וכמ"ש הרלב"ג על הופיע מהר פארן שראה יפעתו וזהרו · וכן יתפרש כאן · שרוה"ק הופיעה והאירה הדבר באר היטב והוציאה כל ספק מזה · ולכן לא נאמר יצתה ב"ק · כי שם היו הדברים קרובים לוודאי שנקיים הם וכמו שאמר רבא בגמ' ורק להוציא מדי חשש רחוק בא הרוה"ק להאיר פני הדברים · אבל הלשון יצתה ב"ק תבוא במקום שיש ספק עצום בדבר ובלי הבת קול לא ידענו מזה : בבית דינו של שם · אע"ג דשם לא היה חי אז מ"מ נקרא הב"ד על שמו · וכמו דאיתא בשמ"ר פ' ל' ג' דברים נתן משה נפשו עליהן ונקראו על שמו ישראל והתורה והדינין כו' · ולפני משה נקראו הדינין על שם שם · ואח"ז נקראו על שם משה : זה רבה · נ"ל זה רבה שרב על כל הפורצים ממך יעמוד · ובא לדרוש הכפל של פרצת עליך פרץ דאתי לרבוי שממך המשיח שהוא שגדול מכל מלכי יהודה וישראל יהיה מפרץ · וקרא למלכים פורצים משום עלה הפורץ וגו' דהוא הכובש ארצות ופורץ בגבורתו כדכתיב התם ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם · ורבנן מפרשי דלא קרא פורץ רק למלכי בית דוד לבד

ידי משה

הכר נא בוראך שלך ושל בוראך פי' שתפילין : צדקה ממני וגו' מה שבסתר · פי' כדאי' לעיל ויט אליה אל הדרך בע"כ וכו' מכינן מלכים עומדים ובמדרש ש"ט אי' שפי' ב"ק מעיד שלא הוסיף לבא עלי' רק מביאה ראשונה נתעברה וצ"ל בן המחבר לפרש וה"ק לפי דאי' בירושלמי אין משיחין למלכים אלא מכשרי כהונה לפי דדרשינן סמוכים למען יאריך ימים על ממלכתו וכתיב בתריה וזה יהיה משפט הכהנים וגומר וא"כ קשה האיך היה ראוי לצאת מיהודה מלכים כיון שבא על יבמה שהיתה זקוקה ליבום ואסור לכהן לזה היה צריך הבת קול להשיב שלא בא עליה רק ביאה ראשונה לפי דאי' בסימן ז' בא"ע בשם הרמב"ן וז"ל כהן הבא על יבמה פירש שהיתה זקוקה ליבום אם מביאה ראשונה נתעברה הולד כשר לכהונה אמנם אם מביאה שני' נתעברה הולד פסול לכהונה שמביאה ראשונה נעשה זונה וא"כ הוצרך הבת קול להעיד שנתעברה מביאה ראשונה וא"כ הולד כשר לכהונה ראוי להיות מלך : ואני מעיד עליו מה שבסתר · פירש ע"ד שכתבתי שלפי מכח שלא בא עליה רק ביאה ראשונה היה ראוי לצאת בני מלכים מאח"כ אם לא היתה נתעברה מביאה ראשונה אז אינו ראוי לזרע הבא ממנו להיות כהן לפי שכל הולד פסול לכהונה פסול למלכות כדאיתא בתוספתא והואיל והיתה יבמה לשלה כהן הבא על יבמה אם מביאה ראשונה נתעברה

בהן ואלו הן ד' · חרמו של עמלק · (יב) וחרמו של סיחון ועוג · וחרמו של יריחו · וחרמה של כנענים (נ"א מדין) · ר' הונא אמר כנגד ד' דברים שהוא עתיד ליטול מן החרם · הה"ד (יהושע ז) ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה וגו' · ר"ה אמר פורפריא בבליא · (יג) ומה בבל עבדא הכא אלא תני ר' שמעון בן יוחאי א כל מלך ושלטון שלא היה לו שולטן בארץ הוא אמר איני שוה כלום ומלך בבל אנטיקיסר שלו היה יושב ביריחו והיה (יד) זה משלח לו (לזה) כותבת וזה משלח לו (לזה) דוריות :

פרשה פו א ויוסף הורד מצרימה · ב כתיב (הושע יא) בחבלי אדם אמשכם · אלו ישראל · (שיר א) משכני אחריך נרוצה · (א) בעבותות אהבה · דכתיב (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' · (הושע יא) ואהיה להם כמרימי עול שרוממתי צריהם עליהם · כל כך למה על לחיהם בשביל דבר שהוציאו מלחיהם שאמרו אלה אלהיך · וסוף ואט אליו אוכיל אני מטה עליהם אכילות הרבה · (תהלים עב) יהי פסת בר בארץ · ד"א בחבלי אדם אמשכם · זה יוסף · וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור · בעבותות אהבה · וישראל אהב את יוסף מכל בניו · ואהיה להם כמרימי עול · שרוממתי צריו עליו ואיזו זו · זו אשת פוטיפר · כל כך למה על לחיהם בשביל דבר שהוציא מלחייו · ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם · (א) וסוף ואט אליו אוכיל אכילות הרבה : ב ד"א ויוסף הורד מצרימה · ויוסף הוא השליט · ויוסף הורד מצרימה (ב) שלט בהון · המד"א (תהלים עב) וירד מים עד ים · כבש בהון · המד"א (מלכים א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר (ג) נסחון נחת עליהון · המד"א (שופטים יד) וירדהו אל כפיו · הוריד לאבינו יעקב למצרים · ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר סימון אמר ג לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על כרחה שלא בטובתה · כך ד היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין אמר הקב"ה בני בכורי ואני מורידו בבזיון · ואם ליתן בלבו של פרעה איני מורידו פומבי אלא הריני מושך את בנו לפניו והוא יורד אחריו על כרחו (ג) שלא בטובתו ה והוריד את השכינה למצרים עמו · ר' פנחס בשם ר' סימון אמר מנ"ל שירדה השכינה עמו מדכתיב ויהי ה' את יוסף · מצרימה · תני בשם ר' נחמיה ו כל דבר שצריך למ"ד בתחלתו ניתן בו ה"א בסופו סדומה שעירה מצרימה · איתיביה והא כתיב (תהלים ט) ישובו רשעים לשאולה · א"ר אבא בר זבדא לביטי התחתונה שבשאול : ג ויקנהו · (ד) הקנויין קונין

מסורת המדרש א שמות רבה פרשה ל"ב · שה"ש רבה פ' ח' פסוק י"א · תנחומא סדר משפטים סי' י"ז וסדר ראה ס"ח · ספרי פ' עקב פיסקא ל"ז · ילקוט כאן רמז קמ"ה · ילקוט יהושע רמז י"ח · ילקוט ירמיה רמז רע"א · ב ילקוט כאן רמז קמ"ה · כל הענין · ילקוט הושע רמז תקכ"ח · ג תנחומא כאן ס"ד · מדרש תהלים מזמור ק"ה · ילקוט תהלים רמז תתס"ג · ד שבת פ"ט · ה מגילה כ"ט · ו יבמות דף י"ג · ירושלמי יבמות פרק א' · לעיל פרשה נ' ופרשה ס"ח · מדרש תהלים מזמור ט' · ילקוט תהלים רמז תרמ"ה ·

חדושי הרד"ל

כו' · כ"ה בקדושין וכצ"ל : (יב) וחרמו של סיחון ועוג · דכתיב בהו (דברים ג') כאשר עשינו לסיחון החרם כל עיר מתים (ולהמ"כ והפ"מ בירושלמי דסנהדרין שם אשתמיטתייהו) : (יג) ומה בבל עבדא הכא · ע' בתנחומא משפטים סי' י"ז תמצא מבואר · וע' שם פ' ראה ס"ח ובשה"ר פ"ח : (יד) וזה משלח לו כותבות · מיריחו עיר התמרים · ואף שבבבל מצויים תמרים ביותר כמ"ש מלא לגא בזוזא מ"מ היה חביב עליהם פירות הארץ : (א) וסוף ואט אליו אוכיל אכילות הרבה אנכי אכלכל אתכם כו' ד"א ויוסף כו' כצ"ל : (ב) נסחון נחת לשון מאתריהון הד"א וירדהו כו' · כ"ה בילקוט וכצ"ל וכמ"ש בסוטה שהוריד תרעומי פרעה מגדולתם ועיין זוהר קפ"ד : (ג) שלא בטובתו · ד"א הוריד את השכינה כו' כצ"ל : (ד) הקנהו קנין · כצ"ל · ור"ל שיוסף הקנהו לרבו קנין טוב שיצא ממנו זרע כשר וכהנים כדלקמן ובילקוט הגירסא הא קנין

חדושי הרש"ש

(א) בעבותות אהבה דכתיב אהבתי אתכם כו' · גם ברא"ש הפרשה שם בהושע כתיב כי נער ישראל ואהבהו אלא דמשם לא מוכח רק שאהבו בימי נערותו : (ב) שלט בהון כו' כבש בהון כו' · עמ"כ שמספק

רש"י

וחרמו של מדין · שהטף היתה נחרמת : חרמה של יריחו · והיתה העיר חרם : חרמן של כנענים · והחרמתי את עריהם : כנגד ד' דברים שעתיד ליטול מן החרם שנאמר ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב היה לו לומר אדרת אחת שנער ומאתים שקלים מהו אחת טובה כלומר אחרת טובה אחת של שנער ואחרת כמותה שאם לא כן אין כאן ד' דברים : אדרת שנער פורפירא בבלאה ומה בבל עביד הכא ביריחו : אנטיקיסר שלו · משנה למלך : זה משגר לזה כותבת בבבל וזה משגר לזה דוריות מעילים : **פרשה פו** אני מטה עליהם אכילות הרבה · לעתיד לבא אני מטה עליו אכילות הרבה דכתיב ויוסף הוא השליט הוא המשביר : ויוסף הורד כבשון · כבשם תחתיו כמו וירד מים עד ים : שלט בהון · כמו כי הוא רודה : הורד נסחון מאתריהון · טלטלם ממקומם דכתיב ואת העם העביר אותו לערים וירדהו אל כפיו מתרגמינן ונסחיה : דבר אחר הורד שהוריד · לפרה שהיו מושכין אותה למקולין מקום שקונין הטבחים את הבשר למכור : אם אתן בלבו של פרעה להורידו · אני מורידו פופולא · בזיון בלשון יון : כתיב ישובו רשעים לשאולה · דאיכא ל' בתחלה וה"א בסוף לדיוטי התחתונה של גיהנם :

שית

מתנות כהונה

מזרח : עמלק · מצאתי בירושלמי פ' נגמר הדין זה מלחמות כנעני מלך ערד וקראו עמלק כי עמלק היה כמו שפירש רש"י שם בפרשת חקת וכתיב והחרמת את עריהם : סיחון ועוג לא כתוב אצלו לשון חרם ומצאתי בפי' רש"י בפרק נגמר הדין וז"ל כיוצא בזה עשה בערים אחרים ולא נתפרסמו עכ"ל : הכי גרסינן בירוש' וכן מצאתי בפירוש רש"י של יריחו וחרמה של מדין : של מדין · פירש רש"י שהטף היתה נחרמת : הכי גרסינן אחת טובה וגו' וסיפיה דקרא ומאתים שקלים כסף ולשון זהב · ופירש רש"י וז"ל היה לו לומר אדרת אחת שנער ומאתים שקלים מהו אחת טובה כלומר אדרת טובה אחת של שנער ואחרת כמותה שאם לא כן אין כאן ד' דברים עכ"ל ועי"ל מאתים שקלים חשיב להו בתרתי שני מאות : פורפירא כו' · לבוש מלכות מלך בבל : ומה בבל כו' · מה בבל עושה כאן ביריחו ועיין מזה מדרש חזית פסוק כרם היה לשלמה : בארץ · בארץ ישראל : הוא אומר · חשב בדעתו שאינו שוה כלום ובילקוט לא גרס ליה : אנטיקיסר · הערוך לא פי' ועניינו פקיד שלו וכן מצאתי בפירוש רש"י שני למלך : וזה כו' · המשנה היה משלח למלך בבל כותבות : כותבות · תמרים היו גדלים ביריחו · כי ע"כ נקראת עיר התמרים : וזה כו' · מלך בבל היה משלח למשנהו דוריות פי' רש"י מעילים ולכן מצא שם אדרת שנער והערוך פירש דוריות דורנות ואדרת שנער שלח לו לדורון :

פרשה פו מטה עליהן גרס בפירוש רש"י ובילקוט : יוסף כו' · עד בעבותות אהבה בשביל אהבה עזה שאהבו ישראל מכל בניו : הכי גרסינן בילקוט סדר זה ובהושע וכן גירסת רש"י אוכיל אני מטה עליו אכילות הרבה ויוסף הוא השליט וגו' ויוסף הורד וגו' : שלט בהון · בילקוט ורש"י גרס כבש : כבש בהון · בילקוט ורש"י גרס שלט : הכי גרס רש"י וילקוט נסחון מאתריהון היה מה כו' פירוש טלטלם ממקומם שנאמר ואת העם העביר אותו לערים : וירדהו אל כפיו · פירש רש"י מתרגמינן ונסחיה : הכי גרסינן אל כפיו ויוסף הורד הוריד כו' · כלומר קרי ביה הוריד לאחרים משמע : למקולין · פי' הערוך בבית המטבחים : על כרחה · מפני רחמה על בנה : יעקב ראוי כו' · כיון שירד שם לתוך הגלות היה ראוי שירד שמה דרך הגולים : בני בכורי · הוא יעקב שנאמר בני בכורי ישראל : ואני מורידו כו' · בתמיה : ואם ליתן בלבו כו' · פירש רש"י אם אתן בלבו של פרעה להורידו : הכי גרס רש"י מורידו פופילא ופיר' בו בבזיון בלשון יון והערוך ערך פרף גרס אני מורידו פרופי ופי' ג"כ בבזיון ובילקוט לא גרס ליה לא בסדר זה ולא ביהושע : מנן · כמו מניין : לשאולה · הרי שיש בו ה' בסופה ואע"פ כן למ"ד בתחלתה ואם ה"א בסוף תיבה כמו למ"ד בתחלתה תרתי למה לי : לביטי · נתבאר לעיל פרשה נ' ופרשה ס"ח : הקנויין כו' · יוסף הנקנה לעבד הוא היה קונה קניינים וכדמפרש ואזיל ודרים ויקנהו נוטריקון ויקנה הוא והכי קאמר קרא ויוסף

יפה תואר

שהם כבשו ארצות וה' הושיע את ישראל על ידיהם משא"כ מלכי בית ישראל : חרמו של עמלק כו' · קשה דבפ' נגמר הדין איתא מה ת"ל קום לך אתה גרמת לשם ופירש"י שלא היה לך לאסור עליהם בחרם משמע דיהושע חדש ענין זה · דאלו כבר משה עשה כזאת יפה עשה ללמוד ממשה · וכ"ה בירושל' פ"ק דשבת ובמ"כ פי"ד ופכ"ג משמע דיהושע חדש מדעתו משום שכבש יריחו בשבת או מפני שהיתה תחלה לכבוש וע"ע בשוח"ט מזמור כ"ז · וי"ל דיהושע גזר על כל הבזה שתהיה חרם אבל משה לא עשה כן אלא בחלק מה וכמו בענין המכס במדין · ובכנען מלך ערד נדרו לעשות הכל חרם שמתוך צרתם נדרו כן וזה מקרי הנודר בעת צרה ואין זה ענין לחרם יהושע :

ויוסף הורד מצרימה כתיב כו' · משום דק"ל דהא כבר כתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים · ולמה כתב פעם שנית ויוסף הורד מצרימה ועמ"ש רש"י על זה לפי הפשט · ועפ"י הדרש מפרש שנשלט בהון (בסי' ב') וכבשם והעתיקם ממקומם א"נ שהוריד את אביו מצרימה · והכתוב בא להשמיענו פה שגלגול מכירת יוסף מאת ה' הי' להוריד את יעקב ובניו מצרימה וכמו שמביא הכתוב ע"ז בחבלי אדם אמשכם ולא דרך מקרה הי' · וכן דריש זה בתנחומא מהכתוב נורא עלילה על בני אדם : בחבלי אדם אמשכם אלו ישראל שנמשכו במסעיהם ע"י משה ממסע למסע וכמו שמפורש בחזית על פסוק משכני : אכילות הרבה · כי אוכיל הוא שם דבר כמו אוכל הכולל מאכלים רבים : בעבותות אהבה וישראל אהב את יוסף מכל בניו · פי' ע"י אהבה שאהב אותו אביו קנאו בו אחיו ומשכוהו מן הבור למכרו למצרים אחר שהשליכו אותו שם · ורמז הכתוב פה המכירה עם צרת האשה כי שניהם באו עליו בשביל הדבה כדלעיל פפ"ד : שלט בהן כו' כבש בהון כו' · כבש מקרי שמכניע תחתיו שעל פיו ישקו כל העם והוא מפקד עליהם · ושליט הוא רק אם העם יגישו לו מנחה אבל המה ימשלו בארצם ובמשפטיהם · והנך שלש לשונות פליגי במדרגת יוסף · ללישנא קמא כיון שכסא פרעה גדל ממנו אינו רק במדרגת שליט · וללשון השנית כיון שעל פיו ישק כל העם הוא במדרגת כובש · וללשון השלישי נסחון נחת עליהון · הי' במדרגה כמו האדון על עבדיו בנכסיהם שלו שהרי העתיקם ממקומם והעביר אותם לעריהם : הקנויין קונין · ובילקוט הגי' אלא הא קנין קנין טב · ושני הדרשות אמת · משום דק"ל למה כתיב עוד הפעם ויקנהו שלא כבר כתיב והמדנים מכרו אותו וגו' · לכן דריש ויקנהו

פירוש מהרז"ו

כמפורש אצל מדין שכולם עשו כן · וחושב ב' מלחמות עמלק לאחד ושל סיחון ועוג לאחד שהיו סמוכים וחלקו השלל ביחד · והג' מלחמת מדין והד' מלחמת יריחו : כנגד ד' דברים · סובר כמ"ש בסנהדרין אם ג' חרמים או ה' חרמים ואין לדרוש על ד' ובהכרח לדרוש על ד' דברים שלקח מן החרם וצ"ע שבכתוב לא נמצא שלקח רק ג"ד כמ"ש ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד · אך מצאתי בפר"א פל"ח וז"ל עכן ראה את התרפים ואת הכסף שהיו מקריבים לפניו · ואת האדרת שהיתה פרושה לפניו ולשון זהב אחד בפיו וחמד אותם בלבבו כו' עכ"ל וכמ"ש לא תחמוד כסף וזהב עליהם כי בשתם חרם אין החמדה אסורה רק בשעת כיבוש הארץ מעבודת הכנענים אז היתה גם החמדה אסורה · הרי ד' דברים תרפים אדרת ר' שקלים ולשון זהב ועי' רש"י בחומש ואולי היה לפניו גירסא אחרת וכ"כ היפ"ת : אלא כל שלטון · עי' תנחומא סוף משפטים · שמ"ר פל"ב ס"ב · וע"ל פל"ג ס"י : דוריות · דורונות ומתנות וכ"ה בילקוט יהושע דורנות :

פרשה פו סימן א בחבלי אדם · כשאינם זכאים מושכם על ידי יסורין וזהו בחבלי כמו חבלי יולדה וכן בעבותות · ומ"ש כמרימי עול על לחייהם · ומקום העול בצואר ולא בלחי ע"כ דורש ע"י שדברו בלחייהם · ואינו מפורש העונש בעון העגל רק ביחזקאל כ' כ"א כ"ב כ"ג ואומר לשפוך חמתי לכלות אפי בם במדבר היינו בעגל והשיבותי ידי וגו' גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ וגו' · וכ"ז לתכלית העתיד וכמ"ש באבות והכל מתוקן לסעודה ודרשו עתידה א"י שתוציא כו' ת"ש יהי פסת בר בארץ וסוף ואט אליו אוכיל כו' : זה יוסף · שנקרא אדם כמ"ש אהל שכן באדם · אשר היו טמאים לנפש אדם כמ"ש שמ"ר ס"פ כ' עמש"ם · וכ"ה באג"ב פ"ס ולקמן פל"ג ס"ה בחבלי אדם אמשכם כמ"ש ויעלו וימשכו את יוסף מן הבור · ובירמיה וימשכו את ירמיהו בחבלים וכן בעבותות כצ"ל ובסוף ואט אליו אוכיל שעי"כ זכה לכלכל את העולם כולו ברעב וכמ"ש בס"ב : **ב** ד"א ויוסף הורד · לפי גירסה זו הגהתי אצל הסימן תיבת ד"א · ושוב התבוננתי שהגירסא נ"ל כמו בילקוט הושע ד"א בחבלי אדם אמשכם זה יעקב (שע"י יוסף שנקרא אדם כמ"ש בסימן הקודם משכתי את יעקב למצרים · והיל"ל מיד) ויוסף הורד הוריד לאבינו יעקב למצרים אלא אגב שאמר ויוסף הורד הקדים דרשות אחרות על תיבת הורד עד שהגיע לדרשה הוריד · והוא דרשה ג' על פסוק בחבלי אדם אמשכם וכמ"ש באג"ב ומ"ש שם זה יוסף היינו על תיבת אדם וכאן זה יעקב על תיבת אמשכם · וגם באג"ב מ"ש אמשכם על יעקב כמו בילקוט הושע הנ"ל · וגם כאן כוונת הסיום ואט אליו אוכיל כמ"ש בסימן הקודם על יוסף : הוא השליט · יותר נכון שכצ"ל ויוסף הורד שלט בהון כמ"ש ויוסף הוא השליט המד"א וירד כו' כבש בהון בע"כ : נסחון · עיין מ"כ בשם ילקוט וכצ"ל כאן ועיין במ"ר פ"א מדוע אמרו עמי רדנו · ופי' עוד נחת עליהן כפשוטו שירד למצרים ופי' עוד א"ת הורד אלא הוריד כ"ה בתנחומא סס"ד הוא הוריד לאבינו יעקב וזהו עיקר הדרשה שייך למ"ש ד"א בחבלי אדם אמשכם כנ"ל : לפרה שהיו מושכין · מדרש תהלים ק"ה תנחומא סס"ד בא"א : ואם ליתן כו' · עד פומבי · פי' שמן הדין היה ליתן בלבו של פרעה שהוא יוליכהו אך אין רצוני שיוליכהו פומבי בפרהסיא · ודרש עוד הורד שהוריד השכינה למצרים כמ"ש ויהי ה' את יוסף : תני ר"ב · לעיל פ' ס"ח ס"ח וש"נ : **ג** ויקנהו · שתיבת ויקנהו מיותר שכבר כתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר ע"כ דורש שהכתוב

ידי משה

שנתעברה הולד כשר לכהונה ואם מביאה שניה הולד פסול לכהונה ומשום זה הוצרך להעיד על מה שנסתר דו"ק וכו' ודכוותי' בפתח עינים כדלעיל פי' שקשה כמו כאן שהיתה צדקת והיתה יושבת בפתח עינים כאחת מן הזונות אלא בפתח של אברהם וכדלעיל : מכאן שירדה שכינה למצרים מדכתיב ויהי ה' את יוסף · פי' מדלא כתיב ויהי ה' עם יוסף כדכתיב גבי דוד וה' עמו אלא ע"כ שירדה שכינה למצרים

וכל העבדים מחסרין את בית רבן · אבל זה ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף · [א] כל העבדים חשודים על הגזל · (ג) אבל זה וילקט יוסף את כל הכסף · כל העבדים חשודים על הערוה · אבל זה ולא שמע אליה · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר כל העבדים רבן מאכילין תרומה לעבדיהם · אבל זה האכיל את רבו תרומה · דאמר רבי יהושע בן קרחה [ב] מבנות יוסף לקח אלעזר · פוטיפר הוא פוטיפרע · פוטיפר שהיה מפטם עגלים לעבודת כוכבים · פוטיפרע שהיה פורע עצמו לעבודת כוכבים כיון שירד הפר לשם (ה) נעשה פויטנון · סריס פרעה שנסתרס בגופו [ג] מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו · משל לדובה שהיתה משכלת בבני אדוניה אמר פכרון ניביה · כך מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה הה"ד (תהלים לז) כי ה' אוהב משפט וגו' חסידיו · חסידו כתיב ואיזה זה יוסף · לעולם נשמרו · וזרע רשעים נכרת מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה · ויקנהו פוטיפר איש מצרי גבר ערום ומה הוות ערימותיה אמר בכל מקום גרמני מוכר כושי וכאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד אמר להם הביאו לי ערב ואין לשון מיד זה אלא ערב · (ו) המד"א (בראשית מג) אנכי אערבנו וגו' על כן אמר מיד הישמעאלים · א"ר לוי [ד] עבדא זבין ובר אמתא מזבין ובר חורין עבד לתרויהון : ד ויהי ה' את יוסף · [ה] הא עם שאר שבטים לאו · אמר ר' יודן לבהמי שהיה לפניו שתים עשרה בהמות טעונות יין נכנסה אחת מהם לחנותו של עובד כוכבים הניח י"א והלך לו אחריה · אמרו לו מה אתה מניח י"א והולך לך אחרי האחת אמר להם אלו ברשות הרבים הם ואיני חושש להן שמא יעשה יין נסך · כך אלו גדולים וברשות אביהם אבל זה שהוא קטן וברשות עצמו לפיכך ויהי ה' את יוסף · ויהי איש מצליח · רבי ברכיה אמר גבר קפוז כמה דתימא (שמואל ב יט) וצלחו הירדן לפני המלך · משל לדובה שהיתה עומדת בשוק מקושטת באבנים טובות ומרגליות אמרו כל דקפיז לה נסיב ביה מה דעלה · היה שם פקת אחד אמר להם מסתכלין אתון במה דעלה ואנא מסתכל בניביה · א"ר ברכיה (ז) כל אותה דובה קפוז קפז ואת רב מדין · אתמהא : ה רבנן אמרי וירא אדוניו כי ה' אתו ובסוף שכח · דכתיב (בראשית מא) כי נשני אלהים את כל עמלי · [ו] ר"ה בשם ר' אחא אמר מלחש ונכנס מלחש ויוצא · הוה אמר ליה מזוג רותחין והיו רותחין · פושרין והיו פושרין · אמר מה יוסף [ז] תבן לעפרים אתה מכנים · (ד) קדרים בכפר חנינא · גזזין בדמשק · חרשין במצרים באתר דחרשין חרישין · עד היכן א"ר חייא [ח] עד שראה שכינה עומדת על גביו · הה"ד וירא אדוניו כי ה' אתו : ו וימצא יוסף · ויהי מאז תני [ט] רבי שמעון בן יוחאי בכל מקום שהצדיקים הולכים השכינה

מסורת המדרש א פסחים דף קי"ג · אבות פרק ב' · ב סוטה דף מ"ג · סנהדרין דף פ"ב וס"ג · ג סוטה דף יו"ד · ילקוט תהלים רמז תתל"ח · ד קהלת רבה פרשה יו"ד פסוק ז' · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט · ה ילקוט כאן רמז קמ"ה כל הענין · ו תנחומא כאן סימן ח' · ז מנחות דף פ"ה · שמות רבה פרשה ט' · ח במדבר רבה פרשה י"ד · ט מגילה דף כ"ט · ועיין לעיל פרשה פ"ג וס"ג ·

חדושי הרש"ש

שמהפך הגירסא בשם הילקוט ורש"י · וכ"מ באיכה רבתי בפסוק ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה ע"ש : (ג) אבל זה וילקט יוסף כו' · פשוט דכוונת המדרש על הפ"ס ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה · וכ"כ היפ"ת ומש"כ נדחק כתגם : (ד) קדרים בכפר חנינא · עי' ב"מ (ע"ד א') דשם היה מלוי עפר שחור

חדושי הרד"ל

קנין טב : (ה) נעשה פוטינון · פי' במ"ע כריס : (ו) הד"א אנכי אערבנו מידי תבקשנו ע"כ אמר כו' כנ"ל : (ז) כל אותה דובה קפוז קפז ואת רב מדין אתמהא · כלומר כל עיקר אותה דובה הוא שמקפץ היא על האדם ומסרגנו והכל קפצו קפצו ולא עשו דבר · ואם (יוסף) וכי אתה גדול ממנה שיצליח לך אתמהא

מתנות כהונה

הורד מצרימה ויקנה הוא : וילקט וגו' · ואלו היה נחשד לא הניחוהו ללקט : הכי גרסינן כל העבדים רבן מאכילים תרומה ופירושו אם האדון כהן שהרי העבד קנין כספו הוא : מבנות יוסף כו' · ויוסף לקח בת פוטיפרע ובת יוסף נשאת לאלעזר הרי שבת פוטיפרע אכלה בתרומה ובני בניה הרי הם כבנים : הוא פוטיפרע · ומפרש ואזיל למה פעם נקרא פוטיפר ופעם נקרא פוטיפרע : עגלים · היינו פרים וזה פוטיפר : שירד הפר לשם · ה"ג גם כן בערוך ופירושו כיון שירד לשם יוסף הנקרא שור דהיינו פר נעשה אדונו פויטנן פירש רש"י פויטנן עשיר ור"ל בעל מקנה כד"א בכמה דוכתי : אמר · האדון : פכרון ניביה · שברו שיניה ובילקוט גרס הכרון ניביה : מלמד כו' · דייק וזרע רשעים וגו' שנסתרס זרעו כלה ונכרת : גבר ערום · חכם ולכן אמר איש מצרי שהמצריים היו חכמים וערומים ביותר : גרמני · פירש רש"י והערוך לבן ביותר והישמעאלים הם שחורים : ערב · שהוא עבד ושלא יתבענו שום אדם ממנו : מיד זה · דכתיב מיד הישמעאלים : אערבנו וגו' גרסינן : עבדא זבין כו' · פוטיפר היה סריס פרעה ורש"י פי' שפרעה מתן את פוטיפר לשרה לעבד הוא היה קונה את יוסף וכן האמה הישמעאלים בני הגר שפחת שרה היו מוכרים אותו ובן חורין זה יוסף היה עבד לשניהם ובמדרש קהלת בפסוק ראיתי עבדים גרס ובר חורין מזדבן לתרוייהו והיא היא : לבהמי · מוליך בהמות : ה"ג בילקוט יין נסך וזה נכנס בחנותו של גוי ומתיירא אני שמא יעשה יין נסך כך כו' : קטן וברשות גרסינן : גבר קפוז · איש מקפץ כלומר נהל ושמח ולב טוב מדלג על ההרים תרגם מקפז : וצלחו · פי' עברו במהירות ובשמחה ובפי' רש"י מצאתי כדמתרגמינן וצלחו וקפצו ע"כ ובתרגום שלפנינו כתוב ונזר והוא ענין העברה : אמרי כל דקפז בו' · אמרו מי שידלג ויקפוץ עליה יקח מה שעליה : מסתכלין כו' · אתם נותנים עיניכם במה שעליה ואני נתתי עיני בשיניה שלא תשוך אותי כלומר מה יועילני מה שעליה אם תשוך אותי וכן יוסף לא היה חושש לפיתוי אשת פוטיפרע ולהבטחותיה רק אל העונש המעותד לו ממנו ועל זה אמר כל מה שהיא קופצת לפתותו היה הוא מקפץ יותר להנצל ממנה : כל אותה דובה כו' · כלומר כך אמר הקב"ה הוא אותה הדובה אשת פוטיפרע קופצת עליך הלוך וקפוץ ואתה גדול ורב ממנה לבלתי שמוע לה : הכי גרסינן בילקוט וירא אדוניו כי ה' אתו רבי חנינא בשם ר' אחא אמר מלחש ונכנס ומלחש ויצא ובסוף שכח דכתיב כי נשני אלהים את כל עמלי רבנן אמרי הוה אמר ליה כו' : מלחש כו' · פי' רש"י היה חוזר תלמודו שלא ישכח מה שלמד מאביו ואעפ"כ שכח שנאמר כי נשני אלהים את כל עמלי כל מה שעמל בתורה : הוה א"ל · אדונו מזוג רותחין כו' : א"ל · אדונו פוטיפר א"ל ליוסף : מה זה יוסף תבן אתה מכנים לעפריים · עיר שכולה תבן : קדרים · קדרות לכפר חנינא שיש שם קדרות הרבה ובערוך ערך קר"ז גרס קריזים ולא פירשו : גזזין · גיזי צמר ושם יש הרבה צמר שכיח וכן חרשין אתה מכנים למצרים במקום שהחרשין חרשין : עד היכן · היה סבור שיוסף היה מכשף : שכי

פירוש מהרז"ו

כמחמס שהקנויים הם זרע חם שקללו נח לעבדים לזרע שם ויפת ועתה קנה הוא לעבד מזרע שם · ועמש"ל פ"ס ס"ב שמא יבא כושי א' ועיין פר"א פכ"ח · ובפסיקתא ס"פ כ"א שכל יוצאי חם קרוים עבדים וכמ"ש מבית עבדים · ועיין ב"מ דע"א א' דמקני קני כו' ע"ש ועפ"ז יש לפרש הקניים קונין שבכאן : מחסרים · וכמ"ש חז"ל עבדא נהוס כרסא לא שווי · ומ"ש על הגזל כמ"ש מרבה עבדים מרבה גזל : מאכיל לרבו תרומה · עיין מ"ב ועיין סוטה ד' מ"ג א' ובבא בתרא ד' ק"י : פוטיפר הוא פוטיפרע · כמ"ש ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע כהן און וקרא פוטיפר נוטריקון מפטם עגלים והוא בעצמו כהן און מפטמם להקריבם · ומ"ש פורע כו' שהיו עובדים לפעור גם כן וזהו בעל צפון של מצרים וכמ"ש במ"ר פ"כ סכ"ג בביאור ע"ש : פיוטנין · עי' כ"ז סוטה ד' י"ג ב' : הערוך הביאו בע' פוטינון ולא פירשו · וכתב המ"ע אולי מלשון זה במדרש קהלת פסוק כל הדברים יגעים עבד בן אפטוניות עיין שם ועיין בגד הילקוט ובגמרא שם תחלה כתיב פוטיפר ובסוף פוטיפרע בא כו' עיין שם : בבני אדוניה · בילקוט הגירסא בבני המדינה : משל לדוב · עין לעיל פרשה פ"ד סס"ז הריני מגרה בך את הדוב ושם נאמר ומבואר : חסידו כתיב · וכ"ה בילקוט · אבל בספרים שלנו חסידיו מלא ב' יודי"ן · ועיין סיום דברי הילקוט : איש מצרי · הוא מיותר שהרי היה במצרים · ע"כ דורש גבר ערום כמ"ש שי"ר פ' אחזו לנו שועלים ערומים הם המצרים לפיכך מושלן בשועלים וכמ"ש שמ"ר פ"א ס"ט וכמ"ש ותרב חכמת שלמה מכל חכמת מצרים : עבדא זבין · עי' רש"ג · ועיין קה"ר פסוק ראיתי עבדים : גרמני · פי' במ"ע מאנשי גרממיא שאנשיה לבנים · וע"כ כל איש לבן נקרא גרמני : ה ולבסוף שכח · מפורש במ"כ הגירסא והפירוש · וכמש"ל פע"ט ס"ה א"כ מ"ש מלחש על התורה שהזר · וה"נ להחליף שמות האמוראים כי בילקוט לא נזכרו · אלא כנ"ל רבנן אמרי וירא אדוניו כי ה' אתו היה מלחש וכו' · ר"ה בשם ר"א אמר הוה א"ל מזוג כו' : תבן אתה מכנים · עי' שמ"ר פ"ט ס"ו וס"ז : עד שראה וכו' וירא אדוניו וכו' · וככר אמר ויהי ה' את יוסף ואדוניו לא הבין עד וירא אדוניו בעצמו כי ה' אתו כמ"ש במ"ר פי"ד סס"ג ובתנחומא חולק וז"ל וכי פוטיפר היה רואה שהקב"ה עמו ומהו כי ה' אתו שלא היה שמו של הקב"ה זז מפיו כו' · וז"ש ה' מצליח בידו ממה נעשו רותחין ופושרין וכ"ה בתנחומא ס"א אך ענין הלחם ליתא שם ובמ"ר שהיה מתפלל שכן יהיה ונהיה ע"ש : ו ויהי מאז · ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף וע"ז דרש רשב"י עי' סנהדרין דף ל"ט ב' ולעיל פע"ג ס"ח שהוא שולח ברכה על ידיהם וכן הילקוט כאן מביא המדרש דהם :

יפה תואר

שקנה את קוניו וכדאמרינן בשמות רבה פרשה כ' על הכתוב מה נורא מעשיך הגנבין גונבין את גנביהן הנהרגים הורגים את הורגיהם וכן אמר כאן שיוסף שלט במצרים אף על פי שמתחלה היה קנין פוטופר · ודרש עוד שזה היה קנין טב וכמו שמפרש וכל העבדים מחסרין את בית רבן כו' ולפי זה גם דברי הילקוט צריכין לגרוס פה במדרש : אבל זה וילקט יוסף · פי' בהגהות הרש"ש בשם היפ"ת ומוסיף עוד ואע"ג דהאי קרא בפרעה מיירי ולא בזמן עבדות יוסף מ"מ ילפינן מיניה נאמנות יוסף : משל לדובה כו' · כלומר אע"פ שהיא מזקת לא תהרג כי נצרכת היא לשמור את הבית ויסתפקו בזה לשבר את שניה · כן בפוטיפר לא המיתו ה' בשונו ורק סירסו משום שהי' צריך לגדל את בתו בעד יוסף : לעולם נשמרו · בתנחומא נראה דדרים נשמרו מעבירה פ"י שכורת זרע רשעים · ולכן דריש על יוסף שנשמר מעבירה אשר אדוניו חפץ לעשות בו ע"י שורשו. נכרת : אר"ל עבדא זבין כו' · הוא בא לתרץ על דרשה זו דדריש מיד הישמעאלים כי בקש ערב מכן · אבל הכתוב בא לספר מה עמקו מחשבות ה' להוציא כוונתו לפועל כי המצרי שהוא מבני חם והוא עבד לשם ויפת קנה · וישמעאל שהי' בר אמתא בן הגר שפחת שרה מכרהו ויוסף בן חורין הי' עבד לשם למען ירדו יעקב ובניו מצרימה : הא עם שאר שבטים לאו · דלא נוכל לפרש ויהי ה' את יוסף כי הי' בעזרתו וכמו בכ"מ · דהא כבר כתיב ויהי איש מצליח · וגם למה לא כתיב ויהי ה' את יוסף ויצלח · ולכן מדרים ויהי ה' את יוסף כי השכינה ירדה עמו וכדלעיל ומטעם זה מפרש לקמן וירא אדוניו כי ד' אתו שראה שכינה עומדת על גביו · ולכן מקשה למה עזבה השכינה את שאר השבטים הרבים וירדה עם היחיד ומשני מפני שהוא צריך שמירה ביותר לכן ירדה עמו לשומרו : גבר קפוז · משום דק"ל כמו דמקשה בתנחומא סוף פ' נשא למה כתיב איש מצליח ולא כתיב איש צדיק · כי לא נוכל לפרש איש מצליח שהיה מצליח בעסקיו דא"כ למה אמר איש ולא אמר ויהי מצליח · וככ"מ שנאמר איש אבל בתואר מורה על שלימות המעלות כמו איש צדיק איש אמת איש חיל וגם למה אמר עוד ויהי בבית אדוניו המצרי ולא אמר ויהי איש מצליח בבית אדוניו המצרי · ולכן מפרש ויהי איש מצליח כי ה' היה עמו וצלח לו להנצל מכל עון ונמשך אדלעיל דכתיב ויהי ה' את יוסף שה' סמך ידו שלא יפנה משמו כדלעיל וכן קאי אלמטה שהי' איש מצליח בבית אדוניו המצרי וזה שמקשה בתנחומא לפי מה דנמשך אדלעיל הי' לו לומר איש צדיק דלא נמצא השרש צלח בהוראה זו רק בעניני עסקי עוה"ז · וזה שמשנה המדרש כי פה פירושו מצליח קפץ · שהוי' מדלג על השטן כשמיתו לתאוה ועבר עליו (ובתנחומא הלשון שיש מה שלא שוה אה"ר וקשה לכוון הלשון הזה) : מזוג רותחין וכיו רותחין כו' · דייק מדכתיב וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו · משמע כי בידו נעשו מעשיו לכוונתו כפי חפץ השואל : הה"ד וירא אדוניו כי ה' אתו · ואע"ג דלפ"ז דריש כי ה' אתו כי שם שמים הי' שגור בפיו ומפה דורש על השכינה שראה פוטיפר · אבל תרתי שמע מיני' · כי לענין ע"ש בפיו הוי' נ"ל כי ה' בפיו ומדכתיב אתו מוכיח שהשכינה עומדת על גביו : השכינה הולכת עמהם · ואין זה גלוי השכינה כמו לעיל אך הכוונה על השגחת ה' וברכתו וכ"ה

משנת דרבי אליעזר

ויהי ה' את יוסף הא עם שאר וכו' ר' ברכיה אמר גבר קפוז וכו' · נראה דבא לתרץ קרא דויהי בבית אדוניו המצרי דלא צורך ומתרץ ר' יודן דלכך הוצרך שהיה ה' עמו היינו לשמרו לפי שהיה לבדו בבית אדוניו ולא ברשות אביו כמו שאר שבטים ור' ברכיה פירש בפ"א לכ"כ רב"א ב"ל שלוגתא וכו' וה"פ לפי שהיה איש מצליח היינו גבר קפוז זריז ומהיר במלאכת שמים לכך היה ה' עמו ע"ד הבא לטהר וכו' א"ל דויהי איש מצליח פירושו כפשוטו דמה לי בהצלחתו כיון שהוא עדיין עבד מושל מדינה אף שקפץ עליה עדיין אין שלו מה שעליה כיון שלא מסתכל ניבי' וזהו כל אותה דובה קפוץ מלא רב במדבר לאדוניו הרי את רב לדין ומה לי בהצלחתו אתמהה א"כ שמתמיה שהיה זריז במלוך וה' עמו ואעפ"כ ויהי בבית וגו' שאת רב מדין והוא שבלך ואפשר שהיו קורין ליוסף עבד מדין לפי שהיו ממדינים : שהיה

ידי משה

לכך כתיב את פי' בשביל יוסף היה ה' גם כן במצרים וק"ל : ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח ר"ב אמר וכו' עד רבנן אמרי · עיין מ"כ שפירש על אשת פוטיפרע אבל אין זה כוונת המדרש כי אשת פוטיפרע אין כאן מקומה אלא אמר ויהי אחר הדברים האלה וגו' ונראה לי שהוקשה לר"ב שאמר הכתוב ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח כי ההצלחה של אדם והיות ה' עמו שני דברים הם לזה מביא משל לדובה שהיתה עומדת בשוק וכו' אמר פקח אחד רצונו של זה פקח לומר · אתם רוצים לסכן עצמכם בשביל הממון ורוצים אתם לקפוץ אולי יצליח או לא אבל אני ארצה לראות את שיניו ואקח הממון ממילא כדלעיל בזה הפרשה · פכרון ניביה נמצא זה הפקח היה יותר מצוחא מן המקפץ כי לא היה מסכן עצמו בשום דבר אלא ראה בשכלו אם יהיה אפשר לשבור שיניו נו"א ר"ב כל אותה דובה קפוץ קפץ ר"ל מי שקפץ את הדוב קפץ ולקח הממון כי היה מצליח ומי שפגע אותו כדוב בימיו כבר פגע

שמא מי שהיה רוצה לקפוץ היה סומך עצמו על הצלחה או לחיים או למיתה : ואת רב מדין · פירש יוסף רב מדיו דהיינו מן הקפץ כי הוא היה מצליח וה' עמו ודומה להפקה שלא סמך את עצמו על הצלחה [illegible]
[illegible]

הולכת עליהם · (ח) א שתים עשרה שנה עשה שם : שש בבית ושש בשדה · ויעזוב את כל אשר לו ביד יוסף · כי אם הלחם אשר הוא אוכל · לשון נקי · ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה · ב א"ר יצחק זרוק חוטרא לארעא ועל עיקרא נפיק · לפי שכתוב (בראשית כט) ורחל היתה יפת תואר וגו' · לפיכך ויהי יוסף וגו' :

פרשה פז

א ויהי אחר הדברים האלה · (משלי ז) ג וארא בפתאים · אלו השבטים · אמר ר' לוי בערביא ד צווחים לינוקא פתיא · אבינה בבנים (א) נער זה יוסף · חסר לב · שהיה אומר לשון הרע על אחיו היש חסר לב יותר מזה · ומתמן נתגלגלה ירידתן למצרים · והנה אשה לקראתו · זו אשתו של פוטיפר שנזדווגה ליוסף · (שם ז) שית זונה · ליוסף · (ב) (א) ונצורת לב · למצרים · (שם) הומיה היא וסוררת שגשיא וטעיא · בביתה לא ישכנו רגליה אלא פעם בחוץ וגו' · שאלה ואמרה חמיתון ליה ליוסף · והחזיקה בו ונשקה לו · ותתפשהו בבגדו · העיזה פניה · ותאמר לו שכבה עמי : ב ויהי אחר הדברים האלה · כתיב (תהלים קכה) כי לא ינוח שבט הרשע וגו' · ה ר' אבא בר כהנא ור' יצחק · רבי אבא אמר אין לו נייחא בצד חבורה של צדיקים אלא בצד חבורה של רשעים למה למען לא ישלחו וגו' · (ב) ר' יצחק אמר אין לו הנחה בצד חבורה של רשעים אלא בצד חבורה של צדיקים למה למען לא ישלחו וגו' · ד"א כי לא ינוח שבט הרשע · זו אשתו של פוטיפר · על גורל הצדיקים · זה יוסף : ג ותשא אשת אדוניו · (איוב לד) לכן אנשי לבב שמעו לי · ו מה היא אומנתו של הקב"ה כי פועל אדם ישלם לו · ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון · ותשא אשת אדוניו את עיניה · מה כתיב למעלה מן הענין ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה · לגבור שהיה עומד בשוק וממשמש בעיניו ומתקן בשערו ומתלה בעקיבו אמר לי נאה · (ג) לי יאי · נאה גבור · אמרו ליה אי את גבור אי את יאי הא דובא קמך קום קפחינה : ד ויהי אחר הדברים וגו' · הרהורי דברים היו שם מי הרהר יוסף הרהר אמר כשהייתי בבית אבא היה אבא רואה איזה מנה יפה היתה שם והיה נותנה לי והיו אחי מכניסין בי עין רעה · עכשיו שאני כאן מודה אני לך שאני ברווחה · אמר לו הקב"ה הטלים חייך שאני מגרה בך את הדוב · ד"א אמר (ג) אבא נתנסה זקני נתנסה

מסורת המדרש א סדר עולם פרק ב' · ב לעיל פרשה כ"ג · במדבר רבה פרשה כ' · תנחומא סדר בלק סימן י"ז · ילקוט סדר ויצא רמז נ"ס · ילקוט כאן רמז קמ"ס · ילקוט סדר בלק רמז תשע"א · ג ילקוט כאן רמז קמ"ס כל הענין · ילקוט משלי רמז תתק"מ · ד סנהדרין דף ק"ו · ה מדרש תהלים מזמור קכ"ה · ילקוט תהלים רמז תת"פ · ו ילקוט איוב רמז תתק"כ ·

חדושי הרד"ל

אתמהא ור"ל אלא הס' כליותו ולא מכתו · והספר ים להגים ואת רב מדין את תמא · ר"ל עתיד אתה לראות דבר גדול מזה ולהצלית והיינו נסיונו בפוטיפרע : (ח) י"ב חדש עשה שם כצ"ל · כמ"ש המ"כ והוא ברייתא בס"ע פ"ב :

(א) ונצורת לב למצרים · שהיו מחזיקים אותם לנוטה כדאיתא בתנחומא שקוראה בשם לנוטה כו' : (ב) ר"א אין לו הנחה בצד חבורה של רשעים אלא בצד חבורה ש"ל · עמ"כ והדבר קשה שיעקבו את המקרא להוסיף מלת אלא ונראה שט"ס וצ"ל בדר' יצחק ג"כ כמו כדר"א כ"כ אין לו הנחה בצד חבורה ש"ל אלא בצד חבורה של רשעים · ולא פליגי רק בפי' ינוח דמר דרש ליה לשון נייחא שאין לו לשבט הרשע נחת רוח ורצון כלל להיות עם גורל הצדיקים (וכענין דדרים לעיל פ"ס שאפי' בריה לא תבע בה ע"ש לא ינוח שבט כו') ומר דרש לשון הנחה לומר שאפילו נתעורר לבקש לו גורל הצדיק לא ינוח שם פוטיפרע עם יוסף : (ג) לי יאי נאה גבור · בילקוט הגירסא אנא גבור וכו' :

חדושי הרש"ש

שחור שעושין ממנו קדרות : (א) נער זה יוסף · כדכתיב עליו והוא נער ברש"י כן כתב היפ"ת : (ב) ונצורת לב למצרים · נ"ל דמפרש נצורת לב כמו נצור לבך (משלי ד') דהמכוון שישמור לבו מחשוב און כן היא היה לבה שמורה ממחשבת זמה עם המצריים רק אל יוסף נשתה לבה ואליו נשאה עין : (ג) אבא נתנסה זקני נתנסה · עי' בבמ"ר פט"ו דאיתא שם וכן יצחק נסהו כו' וכן יעקב אבינו נסהו כו'

רש"י

פרשה פז שית זונה · מגולה : ונצורת לב · נוצרת איבה לבעלה למצרי : הומיה · בכייה היא בוכה : וסוררת · טעיאה : בביתה · לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחובות ואצל כל פנה תארוב שאלה ואמרה חמיתון ליוסף : אין לו לצדיק הנחה בצד של רשעים · וסרס המקרא לדרשו לא ינוח גורל הצדיקים עם של רשעים : וכאורח איש ימצאנו הוא אמר נושאין עיניהן בבנות הארץ לפיכך ותשא אשת אדוניו ויבא יוסף את דבתם רעה וגו' וכולא ענינא כדלעיל : לגבור יושב בשוק וממשמש בעינו אמר אנא נאה אדם חשוב : אי גבור את הא דובא קמך קפוץ אם גבור אתה קפוץ ע"ז הדוב כך אמר יוסף אמר ליה הקב"ה אם גבור אתה עמוד בנסיון הזה שאמרת על אחיך : אמר ליה הקב"ה איטילים · בטל אתה וחושב דברים הללו אמר ליה

מתנות כהונה

ה"ג הולכות עמהם כו' · ועי' לעיל פרשה ע"ג : ה"ג בבית ובשדה י"ב חדש עשה שם : שש בבית · ששה חדשים כשהבריות מתכנסים לבית וזהו בחורף וששה חדשים של ימות הקיץ כשהבריות מצויין בשדות : לשון נקי · כלפי אשתו אמר כן וכדפי' רש"י בחומש : זרוק חוטרא כו' · י"ל כשזורקין עץ על הארץ דרך גדילתו והוא מוציא משרשו נטיעה כדומה לו אבל רש"י וילקוט גרסו זרוק חוטרא לאוירא אעיקרא קאי פירוש כשזורקין עץ כלפי מעלה הוא יורד ונופל על הארץ למקום שרשו אשר לוקח משם וכן הוא לעיל גבי ישמעאל סוף פ' נ"ז : **פרשה פז** צווחים כו' · קורין לתינוק פתיא : ומתמן כו' · בילקוט זה ובמשלי לא גרס ליה וצריך לומר שהיא נתינת טעם לשהיה לבי חסר שהרי בסוף ירדו בשביל זה למצרים : שית זונה · מלשון השופי פת כלומר גלתה לו ערותה : למצרים · לבעלה המצרי היתה נוצרת איבה שרצתה לזנות תחתיו : שגשיא · הומה היא ונוהגת מנהג שגעון ויהם תרגום ושגים ורש"י וילקוט גרסו בוכה היא וטעיה : חמימין גרסינן : שאלה לכל הרואים את : ה"ג בבגדו העיזה פניה ותאמר לו שכבה עמי הכי גרסו רש"י וילקוט תהלים : אין לו נייחא כו' עד למה כו' · פי' אין לו ליצר הרע הוא שבט הרשע הנחה אלא אצל הרשעים וכמו שאמרו חז"ל אין תשוקתו ליצר הרע אלא לקין וחביריו : למה כו' · מ"מ למען לא ישלחו וגו' : ורבי יצחק כו' · סבר שהנחתו יותר אצל הצדיקים וכמו שאחז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו ומ"מ לא ישלחו וגו' · ויהיה להם שכר טוב בעולם על שנצחו יצרם הרע ובפירוש רש"י מצאתי וז"ל אין לו לצדיק נייחא בצד חבורה של רשעים אלא בצד חבורה של צדיקים וסרס המקרא ודרשו לא ינוח גורל הצדיקים עם של רשעים עכ"ל ונראה שלא היה כתוב בספרו דברי ר' אבא ודוק: הכי גרסינן ור' שמעון כו' · ודבריהם כתובים לעיל פרשה פ"ד בפסוק ויבא יוסף את דבתם רעה ועלייהו קאי הכא ודרש פסוק כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימצאנו שמשלם לו מדה במדה וע"ל : וממשמש בעיניו · כדי ליפותם : ומתלה בעקיבו · הולך בגיאות ובנחת עד שנראות עקיבו תולה למעלה בגובה: לי נאה · לי היופי והנוי : נאה גבור · אנכי : אמרו ליה · הבריות אמרו לו אם אתה גבור נאה הרי דוב לפניך עמוד וגלה אותו : קום קפחיניה גרסינן · והנמשל על יוסף שהיה ממשמש בעיניו כו' · כדכתיב ויהי יוסף יפה תואר וגו' · א"ל הקב"ה הריני מגרה בך את הדוב וראה נא אם תעמוד בנסיון שספרת על אחיך שנתנו עיניהם בבנות הארץ : מודה אני לך · כלפי מעלה אמר כן : שאני ברווחה גרסינן : הטלים · פירש רש"י והערוך אדם יחידי ובטל בלי דאגה :

יפה תואר

בילקוט וכמ"ש לעיל פע"ג כל מקום שהצדיקים הולכים הברכה משתלחת כו' : שש בבית ושש בשדה · פי' ששה חדשים בימות החמה שהיה האדון בשדה מפני החמה הפקיד את יוסף על ביתו · וששה חדשים בחורף שהאדון הי' יושב בביתו הפקיד את יוסף על שדותיו וז"ש הכתוב בבית ובשדה : אשר הוא אוכל לשון נקי · עי' ברא"ב"ע דטען ע"ז הלא סרים הי' וע' ברא"ם מה שתירץ · ואולי הכוונה אשר הוא אוכל על מעשה חדודין :

חסר לב שהיה אומר לה"ר על אחיו · בא לדרוש למה כתיב בקרא ויהי אחרי הדברים האלה ולא אמר ואחר כן ותשא אשת אדניו וגו' ודרים אחרי הדברים ולשון הרע אשר דבר על אחיו זאת היתה הסבה כי אשת אדוניו נשאה עיניה עליו · ואע"ג דכוונת יוסף היתה לש"ש כדי שיוכיחם אביהם · מ"מ נחשב לו לחטא למה לא דן אותם לכף זכות · וקרי ליוסף נער ע"ש הכתוב והוא נער שעשה מעשה נערות · אבל ק"ק למה דרים עליו חסר לב הלא הי' בר חכים : ומתמן נתגלגלה ירידתו למצרים כצ"ל וקאי על יוסף לבד · וזה מ"ש לעיל בפפ"ד אתה אמרת תולין עיניהן בבנות הארץ חייך שאני מגרה בך את הדוב ותשא אשת אדוניו וגו' · וגם כאן יתפרש בשביל הלה"ר ירד יוסף למצרים ואשתו של פוטיפר נזדווגה לו והנה לדרוש את הכתוב וארא בפתאים וגו' על יוסף קשה מאד · מלבד כי מה ענין יוסף לפסוק זה שלא יקשה כי שם כתיב שעתו ברב לקחה וגו' הולך אחריה וגו' עד יפלח חץ כבדו משמע שהנער היה רץ אחריה ונכשל בה · ויוסף הלא נס מפניה ונלט בילרו · וי"ל דהדורש הזה סובר מ"ש הכתוב ויבא הביתה לעשות מלאכתו מלמד ששניהם לדבר עבירה נתכוונו באותה שעה נראה לפניו דיוקנו של אביו וזה הפריעהו מחטאו וכדאיתא בסוטה בארוכה · וע"ז מדרים שפיר הכתוב דנאמר מראש אמור לחכמה אחותי את וגו' לשמרך מאשה זרה וגו' · וע"ז מביא שפיר את המעשה מיוסף איך הי' קרוב להלכד בשחת שכמעט שעתו ברב לקחה שהיה הולך אחריה לאבד נפשו כשור ההולך לטבח · וכמעט הי' קרוב שהחץ יפלח כבדו · ורק חכמתו עמדה לו להנצל · ולכן לשמרך מאשה זרה אין עצה אחרת רק לאמר לחכמה אחותי את : שגשיא וטעיא · פי' שחשקה ביוסף הי' עצום כל כך · שאם יוסף הלך אנה ואנה הביטה אחריו ורצה אחריו לראותו ואמרה כי היא תבקש עבד לשרתה אבל באמת דבקה נפשה באהבתו כי לא יכלה להפרד ממנה : ר' אבא אמר אין לו נייחא כו' · פי' הדברים כי ר"א מפרש כי לא ינוח שבט הרשע פי' סיעת של פריצים לא ימצאו מנוחה אצל חברת הצדיקים אלא עם רשעים מין במינו ע"ד כל עוף למינו ישכון ובן אדם בדומה לו לפי שהצדיקים אינם שולחים בעולתה ידיהם כמותם ור' יצחק מפרש כי לא ינוח שבט הרשע שאין נהנית את הרשע אצל הרשעים לפי שהנום הרשעים רע להם ורע לעולם · ואם יתפרדו טוב להם וטוב לעולם · אבל בחברת הצדיקים טוב להם למען ילמדו ממעשיהם ולא ישלחו בעולתה ידיהם כאשר יראו זאת מן הצדיקים · ומפרש על גורל הצדיקים בצד חבורה כמו ועליו מטה מנשה שפירושו בצדו וסמוך לו : זו אשתו של פוטיפר · ודורש ויהי אחר הדברים האלה כאשר ישב יוסף בבית פוטיפר · והנה רעה נשקפה עליו להלכד בשבט הרשע לכן נתגלגלו הדברים שניתן בבית הסוהר ונמלט מבית רשע הזה · ואח"ז הובא לפרעה ולא ישב עוד בבית פוטיפר : מה היא אומנתו של הקב"ה כו' · דרים את הכתוב דכתיב כי פועל אדם ולא כתיב כפועל אדם וכמו דכתיב וכאורח איש ימצאנו כי המלת פועל עומדת במקום שנים · וכאלו כתיב כי פועל וזה הקב"ה אשר פעולתו ואמונתו היא לגמול לכל איש כמעשהו · פועל אדם ישלם לו גמולו ופעלו · ולפ"ז יתפרש פועל בשתי הוראות · האחת לשם התואר על הקב"ה והשנית לתואר על מעשי בני אדם · וז"ש מה היא אומנתו כו' · ונקרא הקב"ה אומן לשלשה טעמים · האחד יען כי זה מעשהו ואומנתו תמיד כאומן העוסק תמיד במלאכתו · והטעם השני לפי שהשכר והעונש במדה ובצדק היא מלאכה כדאיתא לעיל סוף פי"א · והשלישית להיות הש"ת אדון הצדק והיושר האמיתי · אשר ממנו ילמדו כל עושי צדק כאומן העושה מעשהו ללמד לתלמידיו : לגבור שהי' עומד בשוק כו' · לפי הפשט נראה דמפרש ויהי יוסף יפה תאר שהיה מסלסל בשערו והתיפה עצמו לכן שסה בו את הדוב לנסות את כחו אם יוכל לעמוד נגד הדוב · אבל בנוסחת ילקוט בנביאים איתא ויהי יוסף יפה תאר שהי' מתפאר בשוהר נפשו · ולא ס"ל דקרא מיירי בתפארת גופני כי שקר החן והבל היופי · ולפי זה נותן המשל הוא נבראות לכל כי נפשו מטוהרה באמת ולא יתפאר במתת שקר : אבא נתנסה · אע"ג יותר מהם · אין להקשות א"כ למה א"א אלהי יוסף דהא מאי דלא אמרינן אלהי דוד הוא בשביל שלא עמד בנסיונו כאבות ומה דאין ה' מייחד שמו אלא על האומה שלמה כמו אלהי ישראל ודוקא נקרא ידי

פירוש מהרז"ו

י"ב שנה · ע"ס וצ"ל כמ"ש בילקוט י"ב חדש ודורש ויהי ברכת ה' וגו' בבית ובשדה שהוא מיותר ובכלל מ"ש בכל אשר יש לו וכמש"ל ס"פ ע"ח ראיה לכאן ע"כ דורש על הזמן של בית ושדה ביחד י"ב חדש וכמ"ש בס"ע פ"ב ירד יוסף למצרים ועשה בבית פוטיפר י"ב חדשים · שעל שכתוב יוסף בן שבע עשרה שנה כו' ואז נמכר · ובן שלשים עמד לפני פרעה הרי י"ג שנה ודורש כי בבית אדוניו י"ב חדש ואולי כצ"ל י"ב חדש בבית אדוניו וי"ב שנה בבית הסהר : לשון נקי · כמ"ש אח"ז כי אם אותך באשר את אשתו · וכמ"ש בסוף משלי אכלה וגו' · ע"ל פ"ע ס"ד ומש"ס · ועי' שמ"ר פ"א סי' ל"ב בראיות: א"ר יצחק · לעיל סוף פ' נ"ג ג"כ ר' יצחק וע"ש :

פרשה פז סימן א וארא בפתאים · אבינה בבנים נער חסר לב עובר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעד והנה אשה לקראתו שית זונה ונצורת לב וגו' · קראם פתאים וקראם בנים · גם ממ"ש והנה נער חסר לב משמע שהבנים אינם חסרי לב ולמה קוראם פתאים · ע"כ פי' פתאים נערים בלשון ערבי · וע"פ מדה י"ז בהכרח שמדבר על איזה מעשה מפורש בתורה והם השבטים שכולם בנים צדיקים ואחד מהם חסר לב שדבר לשון הרע · וכמש"ל פפ"ד ס"ס י"ז · ומ"ש ומתמן נתגלגלה ירידתן למצרים ר"ל תחלה ירידתו של יוסף ואח"כ כולם · עובר בשוק שמכרוהו בשוק לדימוסיא של מדינה כמש"ל ס"פ פ"ד ואח"כ ודרך ביתה יצעד שקנהו פוטיפר לביתו · ומ"ש ונצורת לב למצרים · בילקוט איתא לבעלה · וכ"פ רש"י ובמ"כ לבעלה המצרי · ומ"ש החזיקה בו כמ"ש ותתפשהו בעצמו · ומ"ש העיזה פניה ותאמר לו ע"פ מדה י"ז כאלו מפורש ע"פ מדה ע' ותאמר לו שכבה עמי (ומ"ש אח"כ זבחי שלמים עלי יתכן ע"פ מ"ש פרשה זו ס"ז שהיה יום של זבות כו' ע"ש) : ב כי לא ינוח שבט · מדרש וילקוט תהלים קכ"ה דעת ר' אבא לבד ודורש תיבת ינוח הנחת רוח כמ"ש זה יניחנו וכמש"ל פכ"ה ס"ב נייחא וכו' · ושבט הרשע הוא היצה"ר וכמש"ל פ"כ ס"ז אין תשוקתו של יצה"ר כו' · וע"כ אין הצדיקים שולחים בעולתה ידיהם וכמש"ל פכ"ב ס"ו אין יצה"ר מהלך אלא באמצע פלטיא וכו' ע"ש · ור' יצחק דורש ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה כי לא ינוח שבט הרשע על הרשעים כי אם על גורל הצדיקים וצ"ע למה שינה מלשון נייחא ללשון הנחה : ג לכן אנשי לבב וגו' · חלילה לאל מרשע ושדי מעול כי פועל וגו' אף אמנם אל לא ירשיע ושדי וגו' · ודורש אמנם מלשון אומנות וכמו שדרשו ע"פ האומנם אלם מה אומנתו כו' · ומאחר שכתוב בפסוק הב' אף אמנם כו' כוונתו שגם בפסוק הא' כאלו כתיב אמנם פועל אדם ישלם לו וגו' (ע"פ מדה ע') אף אמנם אל לא ירשיע · וז"ש מה אומנתו של הקב"ה כי פועל אדם וגו' לשלם מדה כנגד מדה · ומ"ש ר"מ ור"י ור"ש פירוש שהם באו לפרש איך חטא יוסף ואיך נשתלם מדה כ"מ והמדרש סמך עצמו על מש"ל פפ"ד ס"ז וכאן חסר עי' מ"כ : הא דובא קמך · כמש"ל פפ"ו ס"ד וש"נ וכן יוסף ודורש מדת סמוכים וכמש"ל פכ"ב ס"ו בהדיא : ד ויהי אחר · ע"ל פמ"ד ס"ה ופנ"ב ס"ד ופנ"ז ס"ג · וכאן הוקשה לו שמאחר שאנו דורשים סמוכים א"כ מ"ש ויהי אחר הדברים מיותר · ע"כ דורש הדברים נוטריקון הרהורי דברים · ואינו שייך למעלה : הטלים · לעיל פ"כ ס"ח הטלים אדם בודד : את הדוב · ע"ל פפ"ד ס"ז כלשון הזה ועיין מש"ש :

משה

ואני איני מתנסה · א"ל הקב"ה חייך שאני מנסה אותך יותר מהם · רבי מנחמא בשם רבי ביבי אמר [א] כך היה וסתן של עובדי כוכבים כיון שהיה אחד מהם לוקח עבדים היה הולך לו אצל אסטרלוגוס (ד) וא"ל הנה טבא נחשא טבא אין לשון זה ותשא אלא לשון איסטרולוגין · המד"א (דברים ד) ופן תשא עיניך השמימה וגו' · ותאמר שכבה עמי · [ב] א"ר שמואל בר נחמן ארורים הם הרשעים · להלן (רות ג) ופרשת כנפיך על אמתך · אבל זו כבהמה ותאמר שכבה עמי: ה וימאן ויאמר אל אשת אדוניו וגו' · יהודה ב"ר אמר בדבר מצוה ממאנין · בדבר עבירה אין ממאנין · (ה) בדבר מצוה ממאנין מאן יבמי · בדבר עבירה אין ממאנין וימאן ויאמר הן אדוני וגו' · אמר לה למוד הוא הקב"ה להיות בוחר מאהובי בית אבא לעולה · לאברהם (בראשית כב) קח נא את בנך · אשמע ליך ושמא אבחר לעולה ואפסל מן הקרבן · ד"א ויאמר אל אשת אדוניו · א"ל למוד הקב"ה (ו) להיות נגלה על אוהבי בית אבא בלילה · אברהם (שם טו) אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה · יצחק (שם כו) וירא ה' אליו בלילה ההוא · יעקב (שם כח) ויחלום והנה סולם · אשמע ליך ושמא יגלה עלי הקב"ה וימצא אותי טמא · ד"א הן אדוני · אמר לה מתיירא אני (ז) ומה אדם הראשון על מצוה קלה נצטוה ועבר ונטרד מגן עדן זו שהיא עבירה חמורה גלוי עריות על אחת כמה וכמה · הן אדוני · מתיירא אני מאבא שבארץ כנען · ראובן ע"י שכתוב בו (שם לה) וילך ראובן וישכב את בלהה · ניטלה בכורתו ונתנה לי · אשמע ליך ואדחה מבכורתי · ד"א הן אדוני מתיירא אני מאדוני · [ג] אמרה לו הורגתו אני · א"ל לא דיי שאמנה באסרטין של נואפים אלא באסרטין של רצחנים ואם הדבר הזה את מבקשת הן אדוני הידי לדקמך (פי' לכי למותר לך דהיינו כעליך) א"ר יצחק חלב עזים שחורות וחלב עזים לבנות אחד הוא · ד"א הן אדוני · מתיירא אני מה' · אמרה לו איננו · אמר לה (תהלים קמ"ה) גדול ה' ומהולל מאד · א"ר אבין הכניסה אותו מחדר לחדר ומקיטון לקיטון עד שהעמידה אותו על מטתה והיתה עבודת כוכבים שלה חקוקה למעלה הימנה ונטלה סדין וכסתה פניה · א"ל יאות הדין אפה כסי מי שכתוב בו (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ עאכ"ו · [ד] ר"ה בשם ר' אמי אמר לא שבק קריא כלום · (ד) וחטאתי לה' אין כתיב כאן אלא לאלהים · לאלהים איני עושה את הדבר הרע הזה: ו ויהי כדברה אל יוסף יום יום · ר' יודן בשם ר' בנימין אמר [ה] בניה של רחל (ה) נסן שוה וגדולתן שוה · נסן שוה ויהי כדברה אל יוסף יום יום · (אסתר ג) ויהי

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קמ"ה · ב רות רבה פרשה ו' · ילקוט רות רמז תר"ו · ג תדא"ר פ' כ"ו · ד ויק"ר פ' כ"ג · רות רבה פרשה ו' וש"נ · ה אסתר רבה פ"ז · ילקוט אסתר רמז אנ"ף כ"ד

חדושי הרש"ש

כו' ע"ש · וכן בסנהדרין (ק"ז א') מפני מה אומרים אלהי אברהם כו' יצחק כו' יעקב כו' אינסו מינסו לי ואולי דהנסיונות הם מה שאמרו שם (קי"א א') אמרית לאברהם קום התהלך כו' בקש מקום כו' אמרתי ליצחק כו' אמרתי ליעקב כו' וכ"ה בש"ר ספ"ו : (ד) וחטאתי לה' א"כ · היד"מ בויק"ר פכ"ג הגיה לאדוני א"כ ור"ל לאדון שלי דהוא פוטיפר כמו שאמר בראשית דבריו הן אדוני : (ה) ניסן שוה · כ"ל

חדושי הרד"ל

(ד) וא"ל גדא טבא נחשא טבא כצ"ל · פי' מז"ט כן א"ל האסטרולוגין לפוטיפרע וכדריב"ל לעיל פפ"ה שאמרו לה שעתידה להעמיד ממנו בן ובערוך ערך אסטרולוגוס הגי' סימנא טבא נפשא (זה נראה ט"ס וצ"ל נחשא כנוסחא שלנו) טבא : (ה) בדבר מצוה ממאנין · בלא ג"ע כלל שה"ס ל' מיאון בכ"מ כמו מאן יבמי מכ"ש בדבר עברה יש להשיב בלשון מיאון בלא ג"ע ועי' בפי' הגר"א ריש משלי על אם יפתוך וגו' אל תאבה · אלא הלי וימאן הוא לעצמו מופסק מן ויאמר וכן מורה פסוק הטעמים · והא דהן אדוני הוא ד"א להוכיחה בדברים של טעם כדי שלא תוסיף עוד לפסיתו : (ו) להיות נגלה בלילה כו' · שלא תאמר שהדבור ביום דוקא ופתאום בלילה לנ"א אף בלילה מדבר בחזון עמם וכ"כ היפ"ת : (ז) ומה אדה"ר כו' · אפשר

מתנות כהונה

וסתן · מנהגם : אסטרולוגוס · חוזה בכוכבים : הנה טבא נחשא טבא · פירש רש"י היה מנחש אי זה שעה טובה לקנות בו והוא א"ל הרי שעה זו טובה בנחום טוב לקנותו והיא גם היא עשתה כן לידע באיזה שעה תגלית עמו : להלן · גבי רות אמרה בלשון נקיה ופרשת וגו' : הכי גרסו רש"י וילקוט בדבר מצוה ממאנין ופירושו כך היה יוסף דן ק"ו בדבר מצוה ממאנין מאן יבמי בדבר עבירה אין ממאנין בתמיה ובילקוט מסיים עוד בדבר מצוה ממאנין אם מאן ימאן אביה בדבר עבירה אין ממאנין : אשמע לך · אם אשמע לך : אבחר כו' · ואדוני רמז לאדון העולם: לא ידע אתי · כלומר לא ידע לא ימצא אותי בהכשר: אדם הראשון · הוא היה אדון ואב לכל העולם : מאבא · וכדמפרש ואזיל שמא יענישני : מתיירא אני · מאדוני פוטיפרע : שאמנה כו' · שאהיה נמנה בתוך חבורה של נואפים אלא אף בחבורה של רוצחים שיהרג אדוני על ידי : אסרטין · פירש הערוך לפי הענין פירושו חבורה : הדבר הזה · של שכיבה : הידי לדקמך · הרי זה בהיתר לפניך הודי כמו הלזה וע"ל ורש"י וילקוט גרס הדא לקומיך : חלב עזים כו' · כלומר כך היא שכיבתו כמו שכיבתי כחלב עזים שחורות ולבנות שטעמן שוה : מתירא אני מה' · שהוא אדון הכל הן בלשון יון א' כלומר מה' אחד מתיירא אני : ואיננו · פה אתנו ויוסף אמר גדול ה' וגו' · ואיננו גדול דייק היא אמרה ואיננו והוא אמר גדול ה' וכן דרשו בפסוק ועתה פן ישלח ידו ועיין לעיל פרשה כ"א : מקיטון · חדר קטן פנימי : יאות · יפה יפה עשית שכסית פניה שאתה מתיירא מע"ז שלך : מי כו' · עאכ"ו שאתיירא ממנו ובפי' רש"י ובילקוט לא גרס יאות : לא שבק כו' · כלומר לא היה חסר המקרא כלום אם אמר לה' וכן הוא בהדיא בויקרא רבה פ' כ"ג ובמדרש רות פרשה ה' : לאלהים איני כו' · נשבע ליצרו ואמר בשבועת אלהים אנכי נשבע שאיני עושה כו' · וכן פירש רש"י בפ' אחרי מות ובמדרש רות יש גירסות מתחלפות וגירסא זו פירשה רש"י כן והתנחומא פרשת מקץ גרס נשבע אני לאלהים שאיני עושה הרעה הגדולה הזאת : לאלהים כו' · השבועות שבמקרא ובתלמוד מצינו בלשון אלהים ואולי על שהוא לשון דין ודיין ליפרע ובספרי הקבלה מצינו כיה טעמים לשבת ומי שיש לו חיך יבא ויטעום : ניסן · גם שלהם
ויהי

רש"י

ליה יוסף אנא נתנסה וכו' : כך וסתן של אומות העולם · מנהגן : כיון שרוצה אחד מהם ליקח לו עבד הולך לו אצל אסטרולוגוס חוזה בכוכבים ואומר לו הא טב נחשא טב לנחש איזו שעה טובה לקנות והוא אומר לו הא שעה טובה לקנות : אין לשון ותשא אלא לשון חוזה כמא דתימא ופן תשא עיניך השמימה (דברים ד' ט') והוזים נושאין עיניהם לשמים : להלן · ברות ופרשת כנפיך על אמתך לשון נקייה אבל זו כבהמה שכבה עמי : איך דן יוסף אמר מה בדבר מצוה ממאנין לדבר עבירה אין ממאנין בתמיה : למוד הוא הקב"ה להיות בוחר וכו' אם אשמע לך שמא אהא נבחר לעולה ואהא נפסל לקרבן : אמר לה למוד הוא הקב"ה להיות נגלה על בית אבא אני אשמע לך וכו' : הן אדני אמר הן מצוה אחת נצטוה אדם הראשון ועל שעבר עליה נטרד וכו' : דבר אחר הן אדני אחת שעשה ראובן כנגד אבא נענש ואני אם אשמע לך אחד מבכורתו : אמרה לו אני הורגו לבעלי אמר לה לא דייני להיות מן הסטרטיין של נואפים כלומר מכת של נואפים אלא מאסטרטיין של רוצחים שתהרגהו על ידי איני רוצה להיות מכת נואפים ורוצחין : ואם הדבר הזה את מבקשת הן אדני שכב עמו הא דא לקמיך הנה הוא לפניך : אמר לה חלב עזים שחורות וחלב עזים לבנות חלב אחד הוא · כלומר כמו כן יש טעם לחלב של עז הלבנה כמו השחורה כלומר שכיבה שלו ושלי אחת הן : ד"א הן אדני מתיירא אני מה' אחד : אמרה לו איננו גדול אין הקב"ה כאן שנקרא גדול : מקיטון לקיטון · מחדר לחדר בירושלמי אמר לה הדין אפיא כסית אותו פנים כסית אבל אותו שכתוב בו עיני ה' המה משוטטים מי כסית ולפניו הכל גלוי ואין להסתר מפניו : הניח כל הפסוק כולו וידרוש סופו וחטאתי לאלהים כלומר בשבועת אלהים איני עושה הדבר הרע הזה :
ולא

פירוש מהרז"ו

לשון כו' אסטרולוגין · כמש"ל פפ"ה ס"ב שראתה באסטרולוגין כו' : ארורים הם · מדרש רות ופרשת כנפך : ה בדבר מצוה · שתיבת וימאן מיותר שהרי מפורש מה שטען נגדה ע"כ דורש דכאן מרומז שידע יוסף מצות יבום וחליצה וכמ"ש אצל יהודה לעיל פפ"ה ר"ס ה' ועל שכתוב במצות יבום שיכול למאן דרש ק"ו שלא לחטוא : למוד הוא הקב"ה · שמ"ש הן אדוני שהיל"ל הן אישך וגם תיבת הן מיותר ע"כ דורש הן אדוני אחד אדוני שכן בל"י הן א' (ב"ב קס"ד) ותיבת אדני בטעם זקף המפסיק שהיא מענה מיוחדת לבד פשוטו : אפסול מן הקרבן · ושייך אל מ"ש ולא חשך ממני מאומה היינו מ"ש אצל העקדה ואל תעש לו מאומה פי' מום הפוסל כמו שדרשו אצל גחזי ולקחתי ממנו מאומה מומה ויק"ר פי"ז ס"ב · שלא חשך ממני מה שככר עשה לזקני יצחק · ונכלל בזה שאם אשמע לך אפסל כמו במום : להיות נגלה · דורש הן אדוני כנ"ל על הקב"ה לא ידע אתי שלא יתחבר אתי כמו שרגיל להתחבר על אבותי · ומ"ש לילה נע"ק שכ' ויהי כהיום הזה : ומה אדה"ר · דורש גז"ש מתיבת הן · הן האדם כו' ועי' ד"ר פ"ח ס"ח בהדיא · ומ"ש מצוה קלה בלא מעשה ובלא צורך וחסרון · ומ"ש מתירא אני ג"כ מתיבת הן המיותרת וכמ"ש כ"א ליראה וגו' הן לה' אלהיך וגו' שהן גורם יראה : מתירא אני מאבא · ג"כ מתיבת הן שיצחק אמר עליו הן גביר שמתיו וגו' והאב נקרא אדון כמ"ש רחל ללבן אל יחר בעיני אדוני : הורגתו · שתיבת הזאת מיותרת ודייק שהיה כאן רעה אחרת שע"י שאנכי אעשה זאת את תעשי אחרת ע"פ מדה י"ז ומ' · ועי' ירושלמי תרומות פ"ח · ומפרש הן על היראה כנ"ל ואדוני כפשוטו על פוטיפר : באסרטין · הערוך גורס באסרטיון ופי' כמ"ע בל"י כתב קיום : הידי לדקמך · ע"ל פפ"ד סי"ד היידא לי ע"ש וש"נ : חלב עזים שחורות · שבעלך מצרי שחור ואני לבן : מתירא אני מה' · הן היא היראה כנ"ל ואדני הוא הקב"ה : איננו · א"ל גדול ה' · תיבת איננו פי' שאינו בעולם כמ"ש והאחד איננו ויקשה על מי אמר יוסף כן והיל"ל אין גדול וגו' · ודורש התיבות כמשמען שהוא אמר הן אדוני מתירא אני מה' והיא הכחישה ואמרה איננו שהרי אין רואין אותו כאן והשיב לה גדול ה' ומלא השמים והארץ כבודו וזה ע"פ מדות כ' וכ"א וט' כאלו כתיב כן בהדיא : חדר לפנים מחדר · דורש מלת בית שתי פעמים ע"פ מדה י' · ומ"ש ממני ע"פ מדה ט' שכסית ממני כמ"ש העלים ממני : אלא לאלהים · ל' שבועה וכמ"ש בתד"א פכ"ו וז"ל לא הנאף קיים יוסף שנאמר ואיך אעשה וגו' וחטאתי לאלהים · ומה ת"ל לאלהים אלא מלמד שנשבע ליצרו ואמר האלהים לא אעשה הדבר הזה ע"כ · וכ"ה בויק"ר פכ"ג ס"ה בהדיא וכן בתנחומא כאן ס"ח נשבע אני לאלהים וכו' עי' מ"כ · ועי' בבמ"ר פי"ד ס"ו בא"א : ו בניה של רחל · עי' מדרש אסתר פסוק

יפה תואר

דלא מצינו שיעקב נתנסה אבל זה וודאי שעמד בנסיון במה שהבטיחו ה' ושוב לא עלתה לו ולא הרהר אחר מדותיו כדלקמן בשמ"ר פ"ו : בדבר מצוה אין ממאנין בדבר עבירה ממאנין · כ"ה הגירסא בכל המדרשים ופי' הדברים אם תבוא מצוה לאדם אין לו לומר אינני חפץ בה בלי נתינת טעם לזה · אבל צריך להגיד הטעם למה ישמיט נפשו ממנה · משא"כ בעבירה אין לו לומר הטעם למה ימאן בה · אך בלי כל טעם ישמיט עצמו ממנה ומביא לראי' מיבום דכתיב מאן יבמי להקים וגו' לא אבה יבמי משמע דאיכא תרעומות עליו למה ימאן ביבום כי אין למאן במצוה · אבל בדבר עבירה כתיב מיד וימאן אשר הוא למותר דהא כתיב ויאמר אל אשת אדוניו הן אדוני וגו' ולמה כתיב לפני זה וימאן ללמד כי מיד שבאה העבירה לידו מאן בה מצד החטא לבדו · אבל בילקוט הגירסא כמו שהוא לפנינו במדרש ופי' דיוסף למד ק"ו אם ממאנין במצוה כ"ש שיש למאן בדבר עבירה · אבל קשה למה לן ק"ו שיש למאן בעבירה · ואולי משום שיצרו פתהו שנכון לאדם להתערב עם הבריות · ולעשות רצונה ולא להשית איבה עליו · ולכן אמר לה כי יש לו למאן בזה אחרי דמצינו כי ממאנין גם במצוה לבוא אל יבמתו אף שה' צוהו · מכ"ש שיש לי למאן בשאלתך אף כי גברתי את · ואין לך להתרעם עלי : מאהובי בית אבא לעולה · באמת לא חפץ ד' גם ביצחק כי יקריבנו לעולה · אבל רק לדחותה אמר לה הן בית אבי קרובים לה' · ואת הנאהבים יקריב אליו ואם אחטא שלא ידיחני מעל פניו : לא דיי שאמנה כו' · ודרש הן כמו לק"ו וכמו הן כסף אשר מצאנו וגו' הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' ופי' הן על ג"ע אנכי מקפיד מכ"ש על שפיכות דמים · וגם למה דאמר לעיל ומה אדם הראשון כו' נראה דמפרש הן לק"ו : חלב עזים שחורות כו' · ודרש הן מלשון אחד וכמו שאמרו בפרק הנשרפין על אותו ואתאן שכן בל"י אחד הוא · ופי' הן אחד הוא אנכי ואדני : עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ עאכ"ו · ודרש הן לק"ו וכמ"ש לעיל · והנה המדרש הביא פה שש טענות אשר חפץ יוסף לדחותה ממנו וקרוב לומר כי שש רעות הנה המתרגשות לבוא לרודף זמה · הא' היא חליי הגוף שימיו מתקצרים ועיניו כהות כמ"ש הרמב"ם בה' דעות ונגעים קשים וצרעת באים עליו וכנגד זה אמר לה כי אהי' נפסל מן הקרבן אם אשמע לך כי מומים שונים יבואו בגופי · הב' טומאת הנפש ופגימתה כי הרודף זמה נמשל כבהמה נדמה · וכנגד זה אמר שמא יגלה עלי הקב"ה וימצא אותי טמא כי אטמא את נפשי · הג' העונש הגדול הבא ע"ז אשר כל הנוגע בזה לא ינקה · וכנגד זה הביא העונש מאדם הראשון · הד' הקלון והחרפה כשירגישו בו · וכנגד זה מביא מהעברת הבכורה שהוסר ממנו הכבוד והוזל מאד · הה' הסכנה מהבעל ואנשי משפטו · כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם · וכנגד זה מביא מתירא אני מאדני · והו' שיצטרך לכפור בהקב"ה ובהשגחתו וכנגד זה מביא מתירא אני מה' : לא שבק קריא כלום · עיין בויק"ר פכ"ג כי פה חסר · ושם בא בשלימות · וע"ש מה שכתבנו בביאור המאמר זה : בניה של רחל · זה יוסף ומרדכי הבא מבנימין · ותלה הדברים ברחל כי זכותה גרמה אשר שני בניה יהיו דומים במעלתם וכמו דאמרינן בפ"ק דמגילה בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול : נסן שוה · פי' אף נסיונם או דגלם שוה כי יוסף לא שמע אליה אף שדברה אליו יום יום וכן מרדכי משום לאו דעבודת כוכבים

ידי משה

[illegible]

באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליה · (שם) ולא שמע אליהם · וגדולתן שוה · (בראשית מא) ויסר פרעה את טבעתו · (אסתר ח) ויסר המלך את טבעתו · ויתן אותה על יד יוסף · ויתנה למרדכי · וילבש אותו בגדי שש · (שם ו) ונתון הלבוש והסוס וגו' ויקח המן וגו' · וישם רביד הזהב על צוארו (שם ח) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן · וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו (שם ו) וירכיבהו [על הסוס] ברחוב העיר · ויקרא לפניו אברך · ויקרא לפניו ככה וגו' · [א] ולא שמע אליה לשכב אצלה בעוה"ז · להיות עמה שלא יהיה עמה בגיהנם לעתיד לבא · ד"א ולא שמע אליה · אפילו בשכיבה בלא תשמיש · (ו) מטרונא שאלה את ר' יוסי אמרה לו אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה עומד בכל חומאו והיה עושה הדבר הזה · הוציא לפניה ספר בראשית והתחיל קורא לפניה מעשה ראובן ובלהה · מעשה יהודה ותמר · אמר לה מה אם אלו שהם גדולים וברשות אביהן לא כסה עליהם הכתוב · זה שהוא קטן וברשות עצמו עאכ"ו : ז ויהי כהיום הזה ויבא וגו' ואין איש מאנשי הבית · [ב] אפשר ביתו של אותו האיש משתייר בלא איש · רבי יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אומר (ז) (ח) [ג] יום נבול של נילוס היה והלכו הכל לראות והוא לא הלך · ור' נחמיה אמר יום תיאטירון היה והלכו הכל לראותו והוא לא הלך אלא ויבא הביתה לעשות מלאכתו לחשוב חשבונות של רבו · ר"ש בר נחמן אמר [ד] לעשות מלאכתו ודאי אלא ואין איש בדק את עצמו ולא מצא עצמו איש · ד"א ר"ש אמר [ה] נמתחה הקשת וחזרה הה"ד (בראשית מ"ט) ותשב באיתן קשתו · קשיותו · ר' יצחק אמר נתפזר זרעו ויצא דרך צפרניו שנא' ויפוזו זרועי ידיו · ר"ה בשם רבי מתנא אמר איקונין (ט) של אביו ראה וצנן דמו · דכתיב משם רועה אבן ישראל מי עשה כן מאל אביך ויעזרך וגו' · ברכות שדים ורחם ברכתא דאבוך ודאמך : ח ותתפשהו בבגדו וגו' ויצא החוצה · קפץ בזכות אבות · היך מה דאת אמר (בראשית טו) ויוצא אותו החוצה · שמעון איש קטרון אמר [ו] בזכות עצמותיו של יוסף נקרע הים לישראל · הה"ד (תהלים קיד) הים ראה וינוס · בזכות ויעזוב בגדו בידה וינס ותקרא (י) לאנשי ביתה · נתנה אותו בפיהם של כולם · ותנח אדוני בגדו אצלה · רבי אמי אמר מחבקתו ומנשקתו : ט ויהי אדוניו וגו' כדברים האלה · רבי אבהו אמר בשעת תשמיש · ויקח יוסף אותו · א"ל ידע אנא דלית הוא מנך אלא שלא לערבב כשמוע פסולת בבני (פי' שלא פשעת בדבר אלא היא הטעתך ואפילו לא היה בדין אלא כדי להוציא מלבן של בריות אני מיסרך) : י ויהי ה' את יוסף (יא) ויתן שר בית הסוהר וגו' · רב הונא בשם רבי אחא אמר שמושו היה ערב לרבו והיה יוצא ומדיח את הכוסות ועורך את השלחנות ומציע את המטות והיתה אומרת לו בדבר הזה עשקתיך חייך שאני עושקתך בדברים אחרים · והיה אומר לה (שם קמו) עושה משפט לעשוקים · חותכת אני פרנסה שלך והיה אומר לה נותן לחם לרעבים · [ז] כובלתך אני והיה אומר לה ה' מתיר אסורים · כופפת אני את קומתך · והיה אומר לה ה' זוקף כפופים · מסמא

מסורת המדרש א יומא ל"ה · סוטה ג' · עבודת כוכבים ס' : במדבר רבה פרשה י"ד · תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט ישעיה רמז שנ"ג · ילקוט איוב רמז תת"ק · ב סוטה ל"ו · ג שה"ר ריש פרשה א' · פסיקתא רבתי פיסקא ו' · תנחומא כאן סי' ט' · ילקוט כאן רמז קמ"ה · ד שבת מ"ט · סוטה ל"ו · ה ירושלמי הוריות פרק ב' · לקמן פ' צ"ח · מדרש שמואל סוף פ"ה · פדר"א פרק ל"ט · ו לעיל פרשה פ"ד דברים רבה פ"ג · מכילתא בשלח פ"ג · תנחומא כאן סי"ט וסדר נשא סי"ל · מדרש תהלים מזמור קי"ד · ילקוט כאן רמז קמ"ו · ילקוט בשלח רמז רל"ג · ילקוט נשא רמז תשט"ז · ילקוט תהלים רמז תתע"ג · ז יומא ל"ה · אדר"ן פרשה ע"ז · ילקוט תהלים רמז תתפ"ח ·

חדושי הרד"ל

יליף האי כן אדוני מדכתיב כן האדם היה וגו' וז"ש כאן ונטרד כמ"ש ויגרש את האדם : (ח) יום נבול של נילוס · בגירס' שה"ר ובפסיקתא הגירסא יום זיבול ועי' במ"כ בשה"ר שם : (ט) של אביו ראה וצנן דמו · שנאמר מידי אביר יעקב · ר' אבין אמר איקונין של אמו ראה דכתיב משם רועה אבן ישראל כ"ה שם וכצ"ל (וכינה רחל בשם אבן ישראל כדלעיל פע"א עקרת הבית) וזהו שמסיים מי עשה כן ברכתא דאבוך ודאמך כו' ר"ל כמ"ש ברכת שדים ורחם : (י) לאנשי ביתה וגו' · ותאמר להם נתנה אותו בפיהם כו' כצ"ל · ולשון ותאמר לאמר קדרש · וי"ל ג"כ שרומז למ"ש בילקוט שאמרה להם שיאמרו גם אותו תבע כמ"ש לצחק בנו : (יא) ויתן שר בית הסהר וגו' · ואת כל אשר עושה שם הוא היה עושה ר"ס בשרח"א שימושו כו' כצ"ל · והאי רבו הוא שר בית הסהר · וכ"מ בילקוט ודלא כמ"כ · והא דהיתה אומרת לו הוא ענין בפ"ע שהיתה משדלתו בדברים א"ל כשהיה בבית הסהר · אבל בפ"ס (ביומא ל"ס) ובתנחומא פר' זו אמרי לה קודם שנתנוהו בבית הסהר :

חדושי הרש"ש

נ"ל פירושו לשון נסיון או לשון נס ודגל (יפ"ת) : (ו) מטרונה כו' אפשר יוסף בן י"ז שנה כו' · לעיל ס"פ פ"ו איתא די"ב חדש היה שם שם בבית ושם בשדה וכתיב ויהי אחר הדברים האלה וא"כ כבר היה בן י"ח · אך המטרונא אולי לא קבלה דרשת חז"ל בזה : (ז) יום נבול של נילוס · נ"ל לפרש מלשון מבול ור"ל יום שנילוס עולה ומתפשט להשקות את הארץ · וגי' הילקוט גידול :

כתיב

רש"י

ולא שמע אליה · ביוסף : ולא שמע אליהם · במרדכי : אפשר יוסף בן י"ז שנה עומד על פרקו ועושה את הדבר הזה · שימנע מתשמיש : יום זיבול לנילוס היה · יום זיבות וקרי ליה בלשון גנאי זיבול לפי שהיו משתחוים לנהר כדכתיב לי יאורי וגו' : יום תיטרים היה · תיטור אגר בלשון יון ועושים שם שחוק : לעשות מלאכתו ודאי · לעבירה נתכוון : נמתחה הקשת · האבר ממקומה ונזרה : איקונין של אביו ראה וצנן דמו · ונתמעט כחו שנאמר מידי אביר יעקב : איקונין של אמו ראה וצנן את דמו שנאמר משם רועה אבן ישראל זו אמו : מי עשה כן · שנצטנן : מאל אביך ויעזרך · אבן לשון נקבה כמו ולאבן את ילידתני : בזכות עצמות יוסף · שהיו בארון שהיו מוליכין עמהם ממצרים נקרע הים : נתנה אותו בפי כולן · כלומר שמה הדברים בפיהם : מחבקתו ומנשקתו · לבגד מרוב אהבת יוסף : כדברים האלה עשה לי עבדך בשעת תשמיש אמרה לו כך וכך עשה לי : ידע אנא דלית הוא מנך · שאין הפשיעה שלך אלא לערב בינינו לא נתכוונה אלא לשום קטטה בינינו : בדבר הזה עשקתיך · בתמיה כלומר

מתנות כהונה

ויהי כאמרם · מדבר במרדכי הבא מבנימין בן רחל : וילבש גרסינן : הכי גרסינן בעולם הזה להיות עמה שלא יהיה כו' · וכן הוא בבמדבר רבה פרשה י"ד ובפירוש רש"י בחומש : אליה וגו' · ודייק סיפיה דקרא להיות עמה משמע אפילו בלא שכיבה : חומאו · כמו חומו חום שלו כלומר בבחרותו ותמימותו וכן פי' הערוך : הדבר הזה · שלא שמע אליה בתמיה : לא כסה · וגלה סרחונם : עאב"ו · שאם היה נשמע לה שלא היה מניח הכתוב מלגלותו : אותו האיש · פוטיפרע היאך אפשר שישאר ביתו בלא איש אחד : יום נבול · לשון נבלה ולשון ליצנות הוא כלפי עבודת כוכבים של נילוס שהיו עושין חג ביום שהנילוס עולה ופי' רש"י והיו מצחקים שם במיני שחוק : תיאטרון · שהיו משחקים בבתי תיאטראות שהוא בית שמשחקים בו במיני צחוק של ליצנות : מלאכתו ודאי · לעבירה נתכוון : ולא מצא כו' · נשען על ביתו ולא יעמוד : ויפוזו וגו' · עיין בפי' רש"י פרשת ויחי : הכי גרסינן בילקוט ובפירוש רש"י רבי חייא בשם רבי מתנה אמר איקונין של אביו ראה וצנן את דמו שנאמר מידי אביר יעקב ר' הונא בשם ר' מתנא אומר איקונין של אמו ראה וצנן את דמו שנאמר משם רועה אבן ישראל וגו' · ופירש רש"י אבן הוא לשון נקבה כמה דאת אמר ולאבן את ילידתני : ברכתא דאבוך כו' · שמברכתם זכה לכשיראה לפניו איקונין אבותיו להנצל מן החטא : קפץ בזכות אבות · כלומר זכות אבות עמדה לו שנמלט ממנה : בזכות עצמותיו · שהיו עמהם בעת ההיא כמו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו : מחבקתו ומנשקתו גרסינן · פי' היתה מנשקת הבגד לאהבת יוסף : כשמוע אדוניו וגו' · גרסינן · ודייק סיפיה דקרא כדברים האלה : ידע אנא כו' · פירושו כתוב בפנים ועיקר הכוונה שלא יאמרו כשם שתבעה לזה כך תבעה לאחרים ודייק מדכתיב ויקח אדוני יוסף שלקח אותו בדברים דאל"כ למה לקחו הוא בעצמו שלא כדרך ארץ ואף על פי שהיה סרים ובנים היו לו לאחר שבא יוסף אליו נסתרס כדלעיל פרשה פ"ו אבל קודם לזה היו לו בנים ואסנת יוסף תוכיח : היה ערב לרבו · פוטיפרע והיה יוצא מבית האסורין וכו' : בדבר הזה כו' · בתמיה וכי סבור אתה שביסורין אלו לבד עשקתיך עוד אעשוק אותך בדברים אחרים : כובלתיך · מאסר אותך בכבלי ברזל :

יפה תואר

כוכבים לא שהשתחוה להמן ועמד בנסיונו ובדגלו יום יום : שלא יהיה עמה בגיהנם · ואע"ג דעיקר טענתו הי' יראה מאדוניו או משאר הטענות הנזכרות לעיל · אבל אלה הטענות היו רק לדחות אותה מעל פניו · אבל לנפשו מאן לעשות הדבר מפני יראת ה' : יום גבול של נילוס הי' וי"ג יום זבול ועמ"ש רש"י ע"ז אבל בפ"ק דע"א איתא אין הולכין לאיצטראות ולקרקסאות מפני שמזבלין שם זבול לעבודת כוכבים ופירש"י מסדרים שם צרכיהם להתנדב לה · מזבלין לשון יזבלני אישי ולפ"ז יש לפרש גם זבול דהכא מהוראה זו : תיאטירון · כי ביום שפרץ הנהר נילוס לעלות על כל ארץ מצרים עשו שמה יום שמחה וגיל : בדק את עצמו ולא מצא עצמו איש · ודרים ואין איש למעלה ולמטה · ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש · ואין איש מאנשי הבית וגו' · יש מפרשים שפירושו בדק את עצמו אם יעשה הנבלה הזאת · ואין איש · וראה כי יחדל מלהיות איש אך ירד במדרגת בהמה : בתפזר זרעו כו' · בסוטה פי' רש"י שנעץ צפרניו בקרקע ונסמך עליהם כדי שיסיח דעתו ויטרד ביצרו ויעבור תוקף יצרו · ודרש ויפוזו כמו ויפוצו פי' שנפלו ונתפזרו · כי הז' והצד"י מתחלפים זה בזה : איקונין של אביו · בסוטה איתא שאביו אמר לו אם תשמע אליו ימחה שמך מבין שמות אחיך על אבני אפוד · ובאמת לפ"ז מאי רבותי' דיוסף כי מי פתי יסור לעבירה אחרי זאת · וביותר קשה לפי המדרש אבכיר (והובא במהרז"ו) שיתכן כי אחרי אשר ראה יוסף איקונין של אביו וברח מפני הבושה · נכנס פעם שנייה עד שהזהירו הקב"ה באזהרה קשה כי יחריב את העולם · הלא תחת אשר ירבו הנפלאות יקטינו מעלת יוסף מאד · ובעל מגלה עמוקות כתב · כי הכוונה בזה שהשקיף עליו אור השכל שהוא דיוקנו של אביו וראה שאם יעשה כן ימחה מתוך אחיו וכן רמז בעל תהלה לדוד בח"ג פכ"ו · ולי נראה שהכוונה בזה כי בחלון בית משכיות עינו וחכמתו הציץ ביחסו והיות השכינה שורה בבית אביו וזהו היא כתיבתן על אבני אפוד לזכרון לפני ה' תמיד ובחטא זה יאבד טובה הרבה לכן פירש ולפי דברי מדרש אבכיר בכל זאת לא שב אף תוקף יצרו עד שהציץ עוד כי אם יחטא ואשם ויקלקל סדר העולם אשר הושתת על מוסדות המוסר והמדות הלא יחריב את העולם · ומה נאוה עוד שם מה שאמר לה בת חמור את וחמור אינו רואה ואני מן הרואים שנאמר וירא את המקום מרחוק · אשר פי' כי הרשעים בתאותם נכבה אור שכלם ולא יראו את האחרית אשר תצא ממעשיהם הרעים · ואנכי ממשפחה הרואה את כל דבר מרחוק ואת כל אשר יולד ממנו · וזה הוא ג"כ כוונת המדרש איקונין של אביו ראה · כי זכר את הצור אשר ממנו חוצב · כי הוא נקי וטהור מכל תאוה מורדה · ואל אביו הי' בעזרו כי יגבר עליו כח השכל ויכניע את יצרו הרע : נתנה אותו בפיהם של כולם · פי' שהרגילה את כל בני הבית להלעיז עליו ודרש ותקרא כמו ותקריא לאנשי הבית והזקיקם לדרוש כזה משום דכל אנשי הבית היו אצל שמחת נילוס ולא ישמעו את קולה אם תקרא להם לכן דרשו ותקרא כמו ותקריא ולא קאי על היום הזה רק על כל הימים : ידע אנא דלית הוא מנך כו' · כי אם תאמר את יוסף · ואשתו אמת תדבר · אז צוה אותו להרגו · ולא להשים אותו בבית האסורים · אבל ידע כי נקי הוא מעון ורק להסיר לזות שפתים מבניו שהבריות יאמרו כמו שזנתה עמו כן זנתה עם אחרים · כי כן דרכה · ובמדרש אבכיר איתא שבאמת חפץ להרגו רק אסנת בתו הגידה לו את הדבר לאמתו · ובשביל זה זכתה להנשא ליוסף ושיקומו ממנה ב' שבטים : שמושו הי' ערב לרבו כו' · דריש מדכתיב ואת כל אשר עושים שם הוא הי' עושה שעשה כל מלאכות אשר היו מוטלות עליהם לעשות · ולפ"ז יקשה מה זה שאמר הכתוב ויתן חנו בעיני שר בית הסהר · הזה יקרא חן כי הכביד עליו עולו · לכן מוגה המדרש כי הטיל עליו רק המלאכות הנעשות להנה · מזוגת הכוס · עריכת השולחן והצעת המטה אשר גם האשה עושה לבעלה בשביל חבה : והיתה אומרת לו כו' · כי בכל יום היתה אשת אדוניו הולכת אליו גם בבית האסורים לפתותו פן ישמע אליה וכמ"ש בתנחומא ·

פירוש מהרז"ו

ויהי כאמרם ועי' במ"כ פי"ד ועי' סוטה ג' ב' ומ"ש להיות עמו לע"ל מפורש בתנחומא סס"ח וע"ש : ז ר"י ור"נ · עי' ריש שה"ר פסיקתא פ"ו ס"ב תנחומא ס"פ זו ושם הגי' יום זבחו של נילוס · ובילקוט כאן יום גידול נילוס · ועי' ב"ז סוטה דף ל"ו ב' ועי' מ"ש בריש הפרשה : לחשוב חשבונות · כ"ה בתרגום אונקלוס למבדק בכתבי חושבניה · כי לא היה עבד למלאכות פשוטות שהרי גדול הבית היה וכ"ה בירושלמי שבת פ"ז שזה מן החשבון של מ' פעמים מלאכה שכתוב בתורה ובבבלי דמ"ע בספק וכאן בפלוגתא : מלאכתו ודאי וכו' · עי' ירושלמי הוריות פ"ב סוף ה"ה ובתנחומא כאן ולקמן פצ"ת ס"כ · ועיין בסוטה שם ועי' בפר"א פל"ט : איקונין כו' · עי' מ"כ · וכ"ה לקמן ס"פ צ"ח ר"ה בשם ר' מתנא איקונין של אביו כו' ר"ת בשם ר' אמי איקונין של אמו כו' אבן ישראל ראה כו' · וכ"ה בירושלמי הוריות שם א"ר אבין איקונין של רחל ראה כו' · ומ"ש אבן ישראל על אמו כמ"ש וראיתם על האבנים · ובילקוט בשם מדרש אבכיר ולא שמע אליה א"ר שמע לה אלא שהביא הקב"ה איקונין של אביו ונתביים וברח פעם שניה נכנס נטל הקב"ה אבן שתיה א"ל כו' הריני משליכו ואחריב העולם הה"ד כו' משם רועה אבן ישראל ע"כ ומה שנקרא כן אבן שתיה כמ"ש פר"א פל"ה וז"ל ומצא (יעקב) כלם אבן אחת מה עשה הקב"ה כו' וטבע האבן כו' לפיכך נקראת אבן שתיה כו' ע"ש וזהו אבן ישראל · ועי' בסוטה שם : ברכתא דאבוך ודאמך · כן תרגם אונקלוס וע"ש פירש"י בחומש : ח ויצא החוצה · תיבת החוצה מופנה ודורש גז"ש שבזכות אברהם ניצול · והכוונה שבדרך טבע לא היה ניצול כמש"ל בסימן ד' אלא על שזכה אברהם שהוציא אותו מהנהגת המזלות אל הנהגה למעלה מן הטבע כמש"ל פמ"ד סי"ב · ע"כ זכה יוסף שהלך בדרכיו שניצול ג"כ מן העבירה החוצה למעלה מן הטבע : בזכות עצמותיו · מכילתא בשלח פ"ג · לעיל פפ"ד ס"ה : ט ויקח אדוני יוסף · עי' מ"כ שלקחו בדברים וכמש"ל פפ"ז ס"ה וש"כ ומבואר ע"ש ותבין : י שימושו ערב לרבו · דורש כן שהרי כתיב ויקנהו פוטיפר וגו' שר הטבחים ולקמן כתיב ויתן אותו במשמר בית שר הטבחים וגו' אשר יוסף אסור שם והרי מפורש שהיה יוסף אסור בבית פוטיפר שהוא שר הטבחים ועשה בבית האסורים גם צרכי ביתו ושם דברה אתו עמו וזהו ואת כל וגו' לרבות : עושה משפט לעשוקים · ומפרש כל הפסוקים על יוסף על שכתוב שם בראש המזמור

אשרי

ידי משה

בזכות עצמות יוסף נקרע הים · פירוש לפי שכל מי שאין בו קנאה אין עצמותיו מרקיבין וא"כ ע"כ היה קנאת יוסף לש"ש ולא חטא כלום בקנאתו ולכן עשו שלא כהוגן ע"כ נקרע הים בשביל יוסף ולא בשביל שאר השבטים ודו"ק :

אני את עיניך · והיה אומר לה ה' פוקח עורים · עד היכן ר' הונא בשם ר' אחא אמר א עד שנתנה שרתוע של ברזל תחת צוארו עד שיתלה עיניו ויביט בה · אעפ"כ לא היה מביט בה · הה"ד (תהלים קה) ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו · אין שר בית הסוהר וגו' · ב עד עכשיו בשעת הצרה · ומנין אף בשעת הרווחה ת"ל וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו :

פרשה פח

א ויהי אחר הדברים האלה חטאו · (שם לט) ג מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני ·

ר' חמא ב"ר חנינא ור' שמואל בר נחמן · ר' חמא בר חנינא אמר לא היו ראוין אומות העולם שיהיה בהם ד דווים (א) וסכופין ולמה יש בהם דווים וסכופין אלא שלא יהיו מונים את ישראל ואומרין להם אומה של דווים וסכופין אתם על שם חרפת נבל אל תשימני · ור' שמואל בר נחמן אמר לא היו אומות העולם ראוים שיהיה בהם מעלה חטטים ולמה יש בהם מעלה חטטים · אלא שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם לא אומה של מצורעים אתם על שם חרפת נבל אל תשימני · ד"א מכל פשעי הצילני וגו' · זה יוסף לפי שכתוב בו ותקרא לאנשי ביתה וגו' · נתנה אותו בפיהם של כולם · אמר הקב"ה מוטב שיפנו אלו באלו ואל יפנו לצדיק הזה · הה"ד ויהי אחר הדברים האלה חטאו וגו' : ב רבנן אמרי שר המשקים (ב) זבוב נמצא בתוך פיילי פוטירין שלו · שר האופים צרור נמצא בתוך גלוסקין שלו · הה"ד חטאו משקה מלך מצרים והאופה לאדוניהם · בתשמיש אדוניהם · רבי אביתר אמר בקשו להזדווג לבתו של מלך · נאמר כאן חטאו ונאמר להלן ואיך אעשה וגו' וחטאתי לאלהים : ג ר' יודא בר סימון ורבי חנין בשם רבי יוחנן (א) כתיב (תהלים מו) לכו חזו (ג) מפעלות ה' וגו' · ה הקציף הקב"ה אדונים על עבדיהם ליתן גדולה לצדיקים · פרעה קצף על עבדיו ליתן גדולה ליוסף · עבדים על אדוניהם ליתן גדולה לצדיק · (אסתר ב) קצף בגתן ותרש · ליתן גדולה למרדכי · רבי יודן הוה משתעי אלין עובדא דבגתן ותרש · רב אמר קונדא מכירין נתנו בתוך מנעליהם · ר' חנין אמר מנגנין עשו לו לחנקו · שמואל אמר חכינא עשו לו בתוך ספלו · ויבוקש הדבר וימצא · (ד) רבנן אמרו זבוב נתנו בתוך פיילי פוטירין שלו מיד ויבוקש הדבר וימצא : ד ויתן אותם במשמר · ויפקוד שר הטבחים · ויחלמו חלום שניהם וגו' · רבי חייא בר אבא אמר (ג) ו הלמא ופתרוניה דחלם חבריה · ויבא אליהם יוסף · ויאמרו חלום חלמנו וגו' · הלא לאלהים פתרונים · ז תלה את הגדולה בבעליה : ה ויספר שר המשקים והנה גפן לפני · ח אלו ישראל· שנאמר (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע · ובגפן שלשה שריגים · משה אהרן ומרים · היא כפורחת · הפריחה גאולתן של ישראל · עלתה נצה · הנצה גאולתן של ישראל · הבשילו אשכלותיה ענבים · גפן שהפריחה מיד ענבים שהנצו מיד בשלו · וכוס פרעה בידי · (ה) מכאן קבעו חכמים ד' כוסות של לילי פסח · ט א"ר הונא בשם ר' בנייה כנגד ד' גאולות שנאמרו במצרים · והוצאתי · והצלתי · וגאלתי · ולקחתי · רבי שמואל בר נחמן אמר כנגד ארבע כוסות שנאמרו כאן וכוס פרעה בידי וגו' · ונתת כוס פרעה וגו' · רבי לוי אמר כנגד ד' מלכיות · רבי יהושע בן לוי אמר כנגד ד' כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה את עובדי כוכבים · הה"ד (ירמיה כה) כי כה אמר ה' אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה : (שם נא) כוס זהב

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט תהלים רמז תתס"ג · ב במדבר רבה פרשה י"ד · מדרש תהלים מזמור כ"ד · ילקוט תהלים רמז ת"ס · ג ילקוט כאן רמז קמ"ו כל הענין · ילקוט תהלים רמז תשל"ס · ד עיין יבמות דף מ"ז וברש"י שם · ה מגילה דף י"ג · אסתר רבה סוף פרשה ו' · ילקוט אסתר רמז תל"ף נ"ג · ו ברכות נ"ה · ז לקמן פרשה פ"ט · תנחומא סימן ג' · ח חולין נ"ב · ילקוט כאן רמז קמ"ז כל הענין · ט ירושלמי פסחים פרק יו"ד · שמות רבה סוף פרשה ו' · ילקוט ירמיה רמז ש"ז · וע' במדרש תהלים מזמור ע"ה

חדושי הרש"ש

(א) כתיב לכו וראו מפעלות אלהים וגו' כצ"ל · והוא (שם ס"ו) דהיפי' נורא עלילה על בנ"א וכדרכים ליה לעיל פ' פ"ד דהב"ל בשם דאב"ע לכו וראו כו' למה וישנאו אותו כו' וע"ש במ"כ במש"כ שם וכ"ה גי' הילקוט : (ב) חלמא ופתרוניה דחלם חבריה · רש"י בחומש פי' דהוציא זה מדכתיב חלום שניהם דמשמע דכ"א חלם חלום של שניהם ולפ"ז יל"ה דהכתוב מפ:ש אח"כ שני החלומות של כ"א · איש

חדושי הרד"ל

(א) וסכופים · בילקוט הגי' ושחופים פי' בעלי חולי השחפת : (ב) זבוב כו' צרור כו' · מחל לשר המשקים ולא לשר האופים כענין מ"ש בגיטין (ד' ו' ע"ב) ע"ש אף כאן בלא לבלעו ולחנק בגרונו : (ג) מפעלות ה' נורא עלילה על ב"א הקליף כו' · כצ"ל · והוא קרא (תהלים וכ"ה בילקוט · ור"ל מסבב עלילות על ב"א היקלוף זה על זה · ובאסתר רבה גרס קרא דלו אשר שם שמות בארץ (שם מ"ו) וע"ש הוא : (ד) רבנן אמרי זבוב נתנו תוך פיילי פוטירון · כך כאן ומדלעיל נשתכשו לכתבו כאן · דזבוב מאי שליחות יד איח ביה שאינו אלא מאיסותא : (ה) מכאן קבעו חכמים לד' כוסות · הוא כמו מהיכן (עמש"ל סמ"ג בס"ד) ובירושלמי רפ"י דפסחים הג' ולא

מתנות כהונה

עד היכן · היתה מדברת עמו כך : שרתוע · פירש הערוך ספוד וכן הוא בילמדנו :
עד עכשיו · היה ה' עמו בשעת צרה :

פרשה פח דווים וסכופין · חולים ומעונים : סכופים · כמו סגופים ועיין ערך סגף או הוא כמו סקובים ופירושו גם כן גרוע ולקוי כדאמרינן הקבא דשתא רגלא והטעם שהיסורים ממרקין העונות לזכות האדם לעולם הבא ואומות העולם אינם בני כך לשון רש"י לפי שהעולם הזה שלהן הוא והיא היא : מונים · לשון אונאה : לא אומה של מצורעים · בילקוט תהלים גרס ואומרים להם אומה כו' : הכי גרסינן הצילני וגו' · ודייק סיפיה דקרא חרפת נבל אל תשימני : שכתוב בו גרסינן : אלו באלו · המצריים במצרים יפנו לדבר זה מזה : הכי גרסינן לצדיק הזה הה"ד ויהי אחר : פיילי פוטירין · פירש הערוך כוס של בשמים ששותין אחר המרחץ : קצף בגתן ותרש · בקשו לשלוח יד במלך אחשורוש : קונדרא · פי' הערוך קצר : מבירין · חרב כלומר חרב קצר ורש"י גרס קיטרא מבירין ופירש סכינים חדים : בתוך מנעליהם · כדי שלא ירגישו בהן בני אדם והיו רוצים להרגו בהחבא : מנגנין · פי' הערוך ערמה : הכי גרסינן שמואל אמר חכינא · פירוש נחש הכי גרסינן בילקוט חכינא הטמינו לו בתוך ספלו הה"ד ויבוקש וגו' ספלו שממנו הוא שותה כד"א בספל אדירים : חלמא כו' · חלום שלו ופתרון חלום של חבירו היאך יעלה לחבירו בסוף כן פירש רש"י בחומש : ה"ג כפורחת הפריחה : מכאן קבעו כו' · שד' פעמים כתיב כוס בפרשה : כנגד ארבע גאולות · ארבע לשונות של גאולה · הכי גרסינן בילקוט ורבינו בחיי פרק ערבי פסחים : כוס זהב בבל וגו' · כי כוס ביד ה' מלא מסך · ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם · וכנגדן כו' :

רש"י

כלומר כך אמרה לו סבור אתה שלא אצרך בענין אחר כי אם בעבודה זו שאתה תוחכת אני איננא שלך · פרנסה בלשון יון : באשר ה' אתו עד עכשיו בשעת הצרה :

פרשה פח לא היו ראויין אומות העולם שיהו בהן דווין וסכופים · חולים ומעונים לפי שהעולם הזה שלהן הוא : פיילי פוטירין · בכוס של בשמים שהיה שותה לאחר המרחץ : מוטב שיפנו אלו באלו ולא יפנו בצדיק · הקציף מלך בשביל צדיק זה ליתן לו גדולה : מקציף עבדים על ארוניהם · בגתן ותרש : קיסרא מבירין נתנו בתוך מנעליהן · סכינין חדין בלשון יון לתוך מנעליהן כדי שלא בהן והיו רוצין להורגו בהחבא : מנגנא עשו לו לחנקו · דבר המגלגל כמו מגנגל בלע"ז : חכינא · נחש : איש כפתרון חלומו חלמא ופותרנים : הלא לאלהים פתרונים · תלה את הגדולה בבעליה : כנגד ד' מלכיות · ואקח את הענבים · אלו ישראל לענבים במדבר : ואסחט אותם אל כוס פרעה · כלומר שיהו נסחטין תחת יד פרעה נסחטין

פירוש מהרז"ו

אשרי שאל יעקב בעזרו שברו וגו' וכמ"ש בברכת יוסף מאל אביך ויעזרך וגו' · ועיין לקמן פס"ע ר"ס ג' אשרי הגבר · וכמ"ש בתנחומא מקץ ס"ה שברו על ה' זה יוסף ע"ש אשר שם ה' מבטחו וע"כ דורש כל המזמור על יוסף ומהתשובות של יוסף אנו למדים מה שהיה נשאל והיה מתירא : ענו בכבל רגלו · ובפסוק הקודם לעבד נמכר יוסף : שרתוע · פי' במ"ע בל"י מתג שבו מושכין הבהמה : עד עכשיו בשעת צרה · כ"ה ג"כ גירסת הילקוט ור"ל שמפסוק זה אין אנו יכולים ללמוד שהיה אתו ה' רק בצרכי בית הסהר · מנלן שכן היה אתו ומצליח לו ברוחה כמש"ל פר' זו ס"ד מודה אני לך שאני ברוחה שגם שם כתיב וירא אדוניו כי ה' אתו · וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו · אך במדרש תהלים סוף מזמור כ"ד הגירסא בהפך אין לי אלא בשעת רוחה בשעת צרה מנין ומביא פ' אין שר בית הסהר וגו' :

פרשה פח סימן א ויהי אחר · כל סימן זה בילקוט כאן ותהלים ל"ט · ושם הגירסא ושחופים עי' ערוך ע' שחף · והוא מענין עץ שחוף מקליפתו וכאן פי' ערומים ומעונים · ור"ח בר"ח מדבר לענין העניות ורשב"ן ביסורי הגוף : ואל יפנו לצדיק זה · משמע שזה היה סמוך למעשה יוסף וסובר כמ"ד שכ"מ שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג ואצל פרשת יוסף כתיב אחר הדברים האלה חטאו משקה וגו' וזה צ"ע שהרי יוסף היה במצרים קודם שנתגדל י"ג שנה · שנה בבית אדוניו וי"ב שנה בבית הסהר וב' שנה מאלה הי"ב היו אחר שיצא שר המשקים שאמרו י' שנים ומהם השנה שישבו השרים עמו כמ"ש ויהיו ימים במשמר · הרי היה זה שנה ט' שהיה יוסף בבית האסורים וכמש"ל ס"פ פ"ו עי' מש"ש היתכן שכל הט' שנים דברו רק מיוסף עד מעשה השרים ובהכרח לומר שמ"ש אחר סמוך בא ללמד שגם תיכף אחר מעשה יוסף קרה מעשה כזה מהשרים שידברו מהם אך לא באו לבית הסהר עד שנה זו וצ"ע : ב לאדוניהם · שמ"ש לאדוניהם מיותר ע"כ דורש שחטאו בענין המיוחד לעבודתם לאדוניהם מלבד מה שהוא מלך מצרים : נאמר כאן חטאו · כאן דורש גם סמוכים שפר' זו סמוכה לפר' יוסף מה שם חטא זנות אף כאן · ומ"ש כאן ר' אביתר לפי מ"ש גיטין דף ו' ע"ב הובא ילקוט סוף שופטים דר' אביתר סובר זבוב מצא יתכן דגם כאן סובר כן ונחלפה שיטתו עם רבנן : ג כתיב לבו חזו · מדרש אסתר פ' קצף בגתן ותרש · וכמש"ל פפ"ז ס"ו שגדולתן שוה וכן כאן שגם בזה נתדמו ועי' מגילה י"ג · ומ"ש כתיב לכו חזו מפעלות אלהים משמע פעולות ניכרות ומקוימות בעולם ואח"כ אשר שם שמות בארץ והם השבתת הפעולות ע"כ דרש שע"י השמות בארץ ברשעים ניכר שפעולתו המקויימת בעובדי ה' : משתעי אלין עובדא · משמע שאינם מדרשות הפסוקים אלא דרך סיפור מה ששמעו וקבלו · ואגב שמזכיר ענין בגתן ותרש סיפר אודותם : ד תלה את הגדולה · וע"ל ס"פ פ"ט כמו כאן וכמ"ש דניאל ב' ואנא לא מן חכמתא וגו' : ה אלו כו' · שלא פתר מ"ש והנה גפן לפני ומ"ש והיא כפורחת עלתה נצה וגו' ע"כ דורש שיוסף לא פתר מהחלום רק מה שהייך לשר המשקים ושאר החלום לדרשה : מיד הנצו מיד בשלו · שהתגלו מיד בקטנותם וכשנולד משה נתמלא הבית אורה : מכאן קבעו · ירושלמי ר"פ ע"פ שמ"ר ספ"ו ועיין שם ס"ה · ועי' כל הענין חולין דף נ"ב הובא כאן בילקוט : א"ר הונא · בירושלמי שם הגירסא ר' יוחנן : כנגד ד' כוסות · ג' בדברי שר המשקים וא' בפתרון יוסף ע"פ מדת מנגד וצ"ע שהרי יש עוד הפעם כוס בפסוק (כ"א) ויתן הכוס על כף פרעה · ויתכן שהפתרון להמעשה אין לחשבם יחד אך הפתרון עם החלום יש לחשבם יחד · ועיין מ"ש במ"ר פכ"ב ס"ג ומש"ש ראיה לכאן שמעשה עם כשוי

יפה תואר

אבל ביומא פרק המםונה דרשי שהיא אמרה לו כל אלה טרם שניתן בבית הסהר · אבל מדברי המדרש נראה שדברה אליו כל זה בהיותו בבית האסורים וכמו שמביא ג"כ את הפסוק ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו משמע שהי' זה גם בשבתו בבית האסורים · וע"ע בתנחומא שמוסיף עוד על סדר ת"ל וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו · זה הוא ט"ס וצ"ל ואשר הוא עושה ה' מצליח בהיותו בבית הסהר :

ר' חמא בר חנינא ור' שמואל בר נחמן כו' · רחב"ח דורש חרפת נבל אל תשימני קאי על דכתיב נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וגו' כי הר וזעף אנכי מעלבי ומרגזי · ולכן אמר דנאמר על חסרון הטוב ועל עצב ודוי · ורשב"ן דדורש על הנטים מוסך את הכתוב חרפת שאח"ז הסר מעלי נגעך וגו' ולפי הדרש על יוסף קאי על מכל פשעי הצילני שלא ילעיזו פשע : בקשו להזדווג כו' · ובכל זאת נשא לראש שר המשקים ולא לשר האופים אע"ג משום דעל שר המשקים נמצאו ע"כ מליצי יושר · או משום דמצא חן בעבודתו לכן נשא האופים : לכו וראו מפעלות אלהים כצ"ל וס"ד נורא עלילה על בני אדם ודורש עלילה מ... ועלילה שהקב"ה עושה רצונו ותולה עלילה בבני אדם וכמו שמדרים בתנחומא גבי מכירת אדם · ומה שנמצא בזה המעשה נוראות שאמר נורא עלילה · משום דמנהג העולם אשר ... למצוא חן בעיני אדוניהם · ופה העיר ה' קצף המלך עליהם בהעלם נגדו · וגם נורא הוא המלך על עבדיו ובאחשורוש קצפו העבדים על מלכם : זבוב נתנו כו' · והזבוב היה מסאריס את הבולעים אותם : תלה את הגדולה בבעליה · פי' דלא תפרש כי האלהים יפתור את מה יועיל במה שישמע החלום אבל פירושו כי ה' יתן לו חכמה לפתרו · ותלה את הגדולה וכן נוטה דברי הת"א : והנה גפן לפני אלו ישראל · ע' בפקידם מ"ש בזה לסמוך ענין יש על שר המשקים · והאמת כי ידע אשר לא חפץ הקב"ה לפרשות להם מה שיהיה עמהם ימים · ורק כי ע"י זה יתגלגל כי הוא יצא מבית הסהר ויגיע הדבר לגאולת ישראל בג... הסבות האלה · ולכן הטיבו לדרוש כל הענין על ישראל אשר הם תכלית החלומות האלה · ישראל לגפן ע' בחולין בפרק גיד הנשה ובשוח"ט הרבה דמיונות שיש ביניהם · ובעיקר הדרש שנויים שונים ע"ש : ענבים שהנצו מיד בשלו · ובאו הרמז בשלשה מינים על גאולתן · נצה ענבים · כי נצה הוא הרמז על התחלת הגאולה כאשר נגלה עליהם משה לבשר את גאולתם הוא על יציאתם כי או ראו פרי הגאולה · והענבים הוא על קריעת ים סוף אשר שם נשלמה מהיכן קבעו חכמים כצ"ל ותשני דלמדו מכאן כי בפסח ישתו הכוסות משום חירות ע"ד ישועות

בבל ביד ה' וגו' · (תהלים יא) ימטר על רשעים וגו' · וכנגדן הקב"ה משקה את ישראל ד' כוסות של ישועה לעתיד לבא · שנאמר (שם טו) ה' מנת חלקי וגו' · (שם קטז) כוס ישועות אשא · (שם כג) תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה · כוס ישועות כוס ישועה אין כתיב כאן אלא כוס ישועות אחד לימות המשיח ואחד לימות גוג · אמר לו את בשרתני בשורה טובה אף אני אבשרך בשורה טובה · בעוד שלשת ימים וגו' · כי אם זכרתני אתך · כי גנב גנבתי · א"ר אחא [א] מכאן שנגנב שתי פעמים · וגם פה לא עשיתי וגו' : ך וירא שר האופים · א"ר חמא [ב] ד' הם שפתחו באף ואבדו באף · והנה שלשה סלי חורי · אלו שלשה מלכיות הראשונות · ובסל העליון · זו מלכות הרביעית שהיא מכתבת טרימוסיאה מכל אומות העולם · והעוף אוכל אותם · ומשאכל את העליון אח"כ אוכל את התחתון · א"ל את בשרתני בשורה רעה אף אני מבשרך בשורה רעה · בעוד שלשת ימים וגו' · ויהי ביום השלישי · [ג] יום גנוסיאה של פרעה · ויעש משתה וגו' · וישב את שר המשקים וגו' (ו) ואת שר האופים · אירע לזה מה שנאמר לו ולזה מה שנאמר לו : ך ולא זכר (ז) שר המשקים וגו' · (ג) [ד] כל היום היה מתנה תנאים ומלאך בא והופכן וקושר קשרים ומלאך בא ומתירן · (ד) אמר לו הקב"ה את שוכחו ואני לא אשכחהו · הה"ד ולא זכר שר המשקים · ד"א שר המשקים שכחך (ח) ואני לא אשכחך · מי היה מחכה לאברהם ושרה שהיו זקנים שיולד לחם בן · מי מחכה ליעקב שעבר במקלו הירדן שיפרץ ויעשיר · מי היה מחכה ליוסף שעברו עליו כל הצרות האלו שיהיה מלך · מי היה מחכה למשה שהושלך ליאור שיהיה כמו שנהיה · מי מחכה לרות שהיתה גרה שחזרה למלכות ישראל · מי מחכה לדוד שיהיה מלך עד סוף הדורות · מי מחכה ליהויכין שיצא מבית האסורים · מי מחכה לחנניה מישאל ועזריה שיצאו מתוך האש · מי מחכה לישראל בימי המן שיצילם הקב"ה · מי מחכה לגליות שיהיו לשם ולתהלה · מי מחכה לסוכת דוד הנופלת שיקימנה הקב"ה · שנאמר (עמוס ט) ביום ההוא אקים את סוכת דוד · שיהיו כל העולם אגודה אחת שנאמר (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד :

סדר מקץ

פרשה פט

א ויהי מקץ שנתים ימים · (איוב כח) [ה] קץ שם לחשך · זמן נתן לעולם כמה שנים יעשה באפילה · ומאי טעם קץ שם לחושך (א) שכל זמן שיצר הרע בעולם אופל וצלמות בעולם · דכתיב (שם) אבן אופל וצלמות · נעקר יצר

מסורת המדרש א לעיל פרשה פ"ד · ב לעיל פרשה י"ט · אסתר רבה פרשה ה' · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ו · ילקוט אסתר רמז אל"ף נ"ו · ג ירושלמי עבודת כוכבים פרק א' · ד ילקוט כאן רמז קמ"ז · ילקוט איוב רמז תתקט"ז · עיין תנחומא כאן סימן א' ·

חדושי הרד"ל

(ו) ואת שר האופים וגו' כאשר פתר להם יוסף אירע לזה כו' · כצ"ל · ובא לבאר שהפתרון גרם וכמ"ש בסדר מקץ להלן שכל החלומות הולכין אחר הפה : (ז) שר המשקים · את יוסף וישכחהו כל היום כצ"ל · ופי' היד"מ נכון שעשה שה"מ סימנים רבים לזוכרו באותו יום (שאז היה מוכן לכך יום הולדת ויום שנשא ראשו בו · וכיון שעבר היום לא הי"ל עוד מקום לזוכרו) ואעפ"כ וישכחהו וקרי ביה וישכחהו מן השמים בטלו סימניו ועשו שישכחנו : (ח) ואני לא אשכחך · אלא שבב הדבר ויהי מקץ הכתוב להלן ולמידרש סמוכין קאתי :

אר"ש

חדושי הרש"ש

א) אין חלומו היינו כמו שספרו לקמן כ"א חלומו ליוסף · ב) אין כפתרון חלומו · ור"ל כפתרון חלומו של חבירו : (ג) כל היום היה מתנה כו' · עמ"כ · אבל יותר נראה פי' היד"מ דאדרבה שהיה עושה סמנים כדי להזכירו והוציא זה ממלת וישכחהו דענין שכחה אינו נופל רק כשזכרו תחלה וכמש"כ התוי"ט בפ"ח דעירובין מ"ג ד"ה ששכחו ע"ש : (ד) א"ל הקב"ה כו' ואני לא אשכחך הה"ד ולא כו' · יתכן דדריש מלת ולא שבראש הפסוק מושך עצמו ואחר עמו ושב ג"כ על וישכחהו ור"ל שלא שכחו ומי לא שכחו ע"כ קאי אקב"ה · וזה מצוי במקרא הרבה · וכמו כי לא לנצח ישכח אביון תקות עניים (לא) תאבד לעד (תהלים ט) שוב מצאתי בס' ערוגת הבשם בפכ"ד שפי' כן לפי פשוטו ור"ל שלא שכח אותו ג"כ לאח"ז

בהזדמן לפניו דרך לזכרו דהיינו ע"י חלום פרעה ע"ש · והוא עפ"י מדה כ"ב מלב"מ דר"א בנו של ר"י הגלילי ע"ש ובמפרשיו : (א) שכ"ז שיצה"ר בעולם כו' דכתיב אבן כו' · ר"ל שיצה"ר נקרא אבן כדאי' (סוכה

רש"י

נסחטין תחת ד' מלכיות : מכל מאכל פרעה · זו מלכות הרשעה מכל דורש : יום גינוסיא של פרעה · לידה בלשון יון : בכל יום היה מתנה תנאים · שהיה אומר כך וכך אעשה וקושר קשרים כדי שיהא טרוד שלא להזכיר את יוסף : בכל

מתנות כהונה

ישועות · תרתי משמע הרי שתי כוסות וראיתי ברבינו בחיי שכתב בפרשת וארא וז"ל וכתיב למען תינקו ושבעתם משוד תנחומיה והכוונה בו כוס של תנחומין וכתיב ולא ישקו אותם כוס תנחומין עכ"ל אבל כאשר פרשתי כך מצאתי שוב בהדיא בשוחר טוב מזמור ע"ה ובירושלמי פרק ערבי פסחים וז"ל והיין ישועות תרין : שנגנב שתי פעמים · עיין לעיל פרשה פ"ד : ד' הם שפתחו באף · ע"ל פר' י"ט : הכי גרסינן ובסל העליון זו המלכות הרביעית : טרימוסיאה · במקומות אחרים גרס טירוניא וכן גירסת הערוך ופירושו וכא כד"א אין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא על בריותיו : ומשאכל את העליון · רמז לגדולי ישראל וחשוביהן והתחתון הם הקטנים מהם וכולם ברמז מכל מאכל כי כלחם את ישראל כד"א אכלו שאר עמי עורם מעל ידם הפשיטו : גינוסיא · פירש"י וערוך יום לידת המלך : מתנה תנאים כו' · שר המשקים היה מתנה עליו תנאים המלך וקושר עליו כדי שלא יצא משם שהיה מתירא שלא יעבירהו המלך מעל כנו ויעמוד יוסף תחתיו וראייה לזה מה שדרשו לקמן בפסוק נער עבד עברי ודייק מיתורא דכתיב וישכחהו משמע שמדעת היה משכחו והמלאך היה מהפך תנאיו ומתיר קשריו שלא היו דבריו נשמעים ולא הועילו לו : ד"א שר המשקים שכחך · לנוכח היה מדבר עם יוסף : הכי גרסינן מי היה מחכה · כלומר מי הוא זה שיעלה בדעתו שסוף יבא לידי כך נראה דצריך להיות מי מחכה שיהו כל העולם כו' · וכן מצאתי שוב בספר אות אמת :

פרשה פט באפילה · באפילת יצר הרע וכדמפרש ואזיל : ומה טעם גרסינן :

יפה תואר

ישועות אחת כדאיתא בשמ"ר פ"ו לכן סמכו מספר הכוסות על שמספר אשר נמצא בפרשה זו הרומזות על הגאולה וגם יוסף יצא לחירות בשביל זה : אלו שלשה מלכיות · ודריש ובסל מלשון סלסלה ותרוממך ומלשון חורי יהודה : כל היום הי' מתנה תנאים כו' · מצאתי בשם רש"י וז"ל מתנה תנאים שהי' אומר כך וכך אעשה וקושר קשרים כדי שיהיה טרוד שלא להזכיר את יוסף · ורחוק הוא שיצא מפי רש"י ז"ל כי אם חפץ שלא להזכירו למה יעמול עוד לשכחו וגם למה יעשה כן לשכוח את מטיביו · אבל פשט הדברים הוא להפך כי היה מתנה תנאים להזכיר את יוסף וקושר קשרים לסימן להזכירו מיד והמלאך הפכן כדי שימשך הזמן עוד שנתים ימים : מי הי' מחכה לאברהם כו' · כי אבותינו אברהם יצחק ויעקב ויוסף עמהם מרמזים לכל מקרי העם אשר יקרו עמהם עד אחרית הימים · לכן קבצם יחד לספר לנו כי לעם הזה יעשו נפלאות אשר לא יחכו עליהם בני אדם · ורק האלהים עושה פלא יעשה כזאת עד שיקים גם את סוכת דוד הנופלת · ויען כי הסבות המביאות יאוש בלב ישראל שונות הנה · לכן מביא מקרים נפלאים המורים להפך הסבות האלה · ולא יתיאשו עוד מן הגאולה · הסבה הא' היא כי מעטים אנחנו בארץ · וקטן ויעקב ודל · ואיך יקום עוד לעם · ולזה מביא את אברהם אשר היה עקר כל ימיו ובכ"ז באחרונה הוליד בנים ועמים שונים ממנו יצאו · הסבה הב' היא העוני אשר לישראל כי דלו עד מאד ואיך ירימו ראש וכנגד זה מביא הפלא מה שנעשה ליעקב שעבר את הירדן ופרץ והעשיר · הסבה הג' היא מפני שארכו ימי גלותנו · ומשולחים ונעזבים אנחנו ואין עוד למלוכה ואם הקב"ה לא שמע בקול תפלתנו עד היום מי יודע מתי יקשיב עוד · וכנגד זה מביא את יוסף ששבעה ברעות נפשו ימים רבים · ונשברו רוחו ולבו ומ"מ עלה עוד למלוכה · הסבה הד' כי שה' הסתיר פניו מאתנו לגרשנו מעל ארצו ויתעבנו איך תהיה לנו תקוה עוד לשוב שנית וכמ"ש אמרו בגוים לא יוסיפו לגור פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם · וכנגד זה מביא את משה אשר השליכוהו היאורה · והי' צפון וטמון בסתר מ"מ באחרונה נאסף הביתה ועשה וסגלית · הסבה הה' היא מפני הפסד יחוסנו כי בטלו מגילת יוחסין וכמו שאמרו בגמרא אטו אנן מי ידעינן מאין קאתינן · וכלנא הוא בידינו שאין השכינה שורה אלא על המשפחות מיוחסות בישראל ואיך יתכן עוד כי יאיר ה' פניו אלינו לתוכנו ולקבלנו וכנגד זה מביא את רות שמפקפק ביחוסה אם היה ראויה לבוא בקהל · ומלכי בית דוד ממנה יצאו · הסבה הו' כי שפלים ונבזים אנחנו בארץ יותר מכל העמים אשר על פני האדמה וכמ"ש במדרש על הפסוק כי הייתי זוללה · ואיך משפל מצבנו עוד נרים ראש לנחול כבוד והדר · וכנגד זה מביא את דוד שהי' נבזה בעיני אביו מכל אחיו ומאחרי עלות הובא לרעות בצאן עמו · הסבה הז' כי מפוזרים אנחנו אל כל פאה · ומד' רוחות השמים איך יתקבצו יחד להיות לעם אחד · ובפרט כי בקצת ארצות כמו בארץ תימן וארץ כוש נחשבו בני ישראל כאסירי עני וברזל · וינהגו עמהם כמו במקנת כספם ומי יקבצם יחד וכנגד זה מביא את יהויכין אשר אסור בלי תקוה לצאת כי אסיריו לא פתח ביתה מ"מ פדהו הקב"ה וככה יאמר ג"כ לאסירי התקוה צאו ממאסריכם ושובו לארץ אבותיכם · הסבה הח' היא כי בני ישראל חלשים ורפויים הם מכובד היסורים · ואיך יעשו חיל להיות לעם ככל העמים אשר על פני האדמה ומי יעלה ארוכה למחלתם וכנגד זה מביא את חמו"ע שבאו כאש ומי מלל להם שיקומו עוד בין אנשים ובכל זאת הוציאם ה' ברוחה · הסבה הט' כי כבר נשקענו בחטאים ואין לנו עוד צדקה וחסד לחלות את פני ה' לגאלנו · וכנגד זה מביא את דור מרדכי אשר בחטאם נמכרו להמן מ"מ נגאלו בתשובה · ולכן יש תקוה גם לנו כי הקב"ה יגאלנו בתשובה · ויקימנו לשם ולתהלה ויבנה את סוכת דוד הנופלת :

קץ שם לחשך · משום דבכ"מ דכתיב מקץ הוא כאופן אשר הזמן קצוב מראש מתחלה עד מתי ימשך · והזמן משוער מתחלה מתי יכלה · וכמו מקץ שבע שנים תעשה שמיטה · הזמן הוא קצוב מראש עד מתי יכלה ומתי תהי' השמיטה · וכן מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר חדש · וכן מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך וכן ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו' בכולם היה הזמן מוגבל וקצוב עד מתי ימשך (כי לדעת בעלי הטעים קצוב וקץ שרש אחד לשניהם) וכן ויהי מקץ ארבעים יום נתן ה' אלי את שני לוחות האבנים · כי כן הי' הזמן קצוב מראש בעלותו ההרה · ומה דכתיב ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מתפרש לעיל בפכ"ב שעשה הכל קין מן החג ועד חנוכה או מן הפסח עד העצרת ובין בדבר וכן מה דכתיב מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ופירשו בגמ' כי עשר שנים הוא זמן מוגבל לשבת יחד עם העקרה · וכן הא דכתיב וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום כבר אמרו רז"ל כי כן גזר ה' מראש לתור את הארץ בימים מועטים · למען ישאו את עונם יום לשנה רק זמן מועט וא"כ הי' הזמן קבוע מראש (רק צ"ע מה דכתיב ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון התיבה) וזה שדרש גם כאן מדכתיב ויהי מקץ ולא כתיב ויהי' לשנתים ימים וכמו ויהי בשמונים שנה ויהי בשלשים שנה · כי זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה והזמן הי' קצוב מראש · וכדכתיב קץ שם לחשך · ואגב דריש המדרש את המקרא לענין אחר כדרכו כמה שנים יעשה באפילה · פי' בעוה"ז שרוב בני אדם מעונים ומדוכאים ביסורים · וסדרי בראשית מקולקלים כדאיתא לעיל פי"ב ו' דברים נטלו וכנגדן תולדת אשר ולעתיד בימות המשיח יחזרו והכוונה בכאן שיש קץ לגאולה אע"פ שלא יעשה תשובה וכדאמרינן לא זכו בעתה · והכתוב מפרש למה באמת ניתן החושך בארץ וזה היסורים והמכאובים ומפרש בשביל אבן אופל וצלמות בשביל היצה"ר שנקרא אבן כדאיתא בפ' החליל לכן ליסרם על פשעם בא החשך בארץ אבל לעתיד כאשר ישחט את היצה"ר כדאיתא התם ויסתלק היצה"ר מבני אדם · אז בשוב המסבב תסור הסבה ויהי' אך טוב בארץ :

פירוש מהרז"ו

הגווי אין לגרסו : ישועות · תרין ולכל ישועה כוס וכאלו מפורש כאן ב' כוסות הרי ד' : שנגנב ב"פ · לעיל ספ"ד ס"ו וש"נ ומבואר : ך שפתחו באף · לעיל פי"ט ס"ב באריכות וש"נ : והנה שלשה · והמדרש חושב ד' שהיל"ל ובסל השלישי ע"כ דורש העליון לבד הג' הרי ד' ועיין לעיל פ' ב' ס"ד ופ"ע ס"ח מכתבת טירוניא כו' : ך ולא זכר · וס"ד וישכחהו מיותר ע"כ דורש ולא זכר ועשה פעולות שיזכור ועכ"ז וישכחהו בהשגחה וכמ"ש בידי משה בפי' הא' · וענין הקשרים וכמ"ש וקשרתם לאות וקשירת הציצית על זכירת המצות ומ"ש כל היום פי' כל הזמן (וכ"כ ביפ"ת) : א"ל הקב"ה · פי' לשר המשקים · שמ"ש שר המשקים מיותר ע"כ דורש שר המשקים לא זכר אבל הקדוש ברוך הוא זכר · ועל שאנו דורשים כן מן התורה אמר בלשון אמר הקדוש ברוך הוא · וכן אמר הקדוש ברוך הוא ליוסף ממ"ש את יוסף לדייק גם כן כנ"ל : מי מחכה · שאין שום דרך להגיע לישועה עד שיגיע עת רצון מה' שהוא מחכה את האדם וכמ"ש לכן יחכה ה' לחננכם : כל העולם אגודה אחת · בא לסיים בדבר טוב וישועה :

פרשה פט סימן א קץ שם להשך · ס"ד ולכל תכלית הוא חוקר אבן אופל וצלמות · משמע לחושך לבד שם קץ · ואחר כך אמר ולכל תכלית לכל דבר שיכלה הוא חוקר · ודורש על חשך השכלי ועל האפילה שבאה על ידי יצר הרע שנקרא אבן · כשיקוים והסירותי את לב האבן וגו' אז לא יהיה אופל וצלמות ויהיה קץ רק לחשך ויתחיל אור האמתי · ומחה דמעה של צלמות מכל פנים · ועיין בזוהר ריש סדר זה ביתר ביאור ודרשה זו דרך אגב שעיקר השייך כאן היא הדרשה השניה ·

ועיין

ידי משה

והנה שלשה סלי חורי אלו שלשה מלכיות וכו' · יש לדקדק כאן כיון שבסל העליון הוא מלכות הרשעה איך אמר שמתחלה אכל העליון ואח"כ התחתון והלא באמת הוא האחרון ונראה שהסלים הם המלכיות והמאכל שבתוכם הם ישראל שהיו בגלות בתוכם והעוף מרמז בו בגלות שיכלו ומה שמסדר עליון לתחתון דרך שבע עולם הראה לו אח"כ י"ל שהסלים עם המאכל הם מלכיות כי חלום שר המשקים אומר לעיל שהוא ד' כוסות של ישועות ומבשר לו בשורה טובה [illegible] כאותו פעם מלך משיח בכיסה ויאכל אותו ואח"כ יכלה אחרים שתחת ידי אדום ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד וק"ל ונמצא שבישר לו בשורות רעות שהן ד' מלכיות הגם שבישר לו ג"כ ביאת המשיח כנ"ל : כל יום ויום היה קושר קשרים וכו' · עיין מ"כ ולי נראה דה"פ ששר המשקים היה מתנה תנאים וקושר קשרים לזכור אותו ומלאך בא והופכן ומתירן לפי שעדיין לא הגיע השעה שיצא משם אמר הקב"ה אע"פ שאתה שוכחו אני לא אשכחהו [illegible]

אמרי

הרע מן העולם אין אופל וצלמות בעולם · דבר אחר קץ שם לחשך · זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים · כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום : ב ויהי מקץ שנתים ימים · (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור · (א) א אמר ר' שמעון בר אבא כגון בין שותה חמין לשותה צונן · ודבר שפתים אך למחסור · מלקט עצמות אחד בציפורן ואית דאמרי ר' שמעון בר אבא הוה ובשעה שהיה רואה עצמות שחורות היה אומר אלו של שותי מים (ב) ב אדומות אומר אלו של שותי יין · לבנות אלו של שותי מים חמין · ד"א בכל עצב יהיה מותר · כל דבר שנצטער יוסף עם אדונתו היה לו יתרון ממנה למה שנטל את בתה · ודבר שפתים אך למחסור · ג על ידי שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים שנאמר ויהי מקץ וגו' : ג (תהלים מ) אשרי הגבר (ג) אשר שם ה' מבטחו · זה יוסף · ולא פנה אל רהבים · ע"י שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים · אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו · ר' יודן אמר המון ריבי רברבי' שהם שטים אחרי כזב (ד) אוי לו למי שהוא בוטח בהם (קהלת ה) כי בא החלום ברוב ענין · ד אמר פרעה מי מתקיים על מי אני על אלהי או אלהי עלי · אמר לו אתה על אלהיך · ה ד"א ויהי מקץ וגו' · (שם ד) כי מבית הסורים יצא למלוך · ה זה יוסף שיצא מבית האסורים של פרעה · יצא למלוך וישלח פרעה · כי גם במלכותו נולד רש · במלכותו של יוסף נולדה רשתו (ב) של פוטיפרע · ד"א ויהי מקץ · (שם) ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש · זה יוסף · עם הילד השני · אלו שתי שנים שנתוספו לו · ולמה ניתוסף לו ב' שנים כדי שיחלום פרעה ויתגדל ע"י חלום שנאמר ויהי מקץ שנתים ימים : ד (ה) ופרעה חולם · וכל הבריות אינן חולמין אתמהא · אלא חלום של מלך של כל העולם כולו הוא · ופרעה חולם · א"ר יוחנן ו הרשעים מתקיימין על אלהיהם · ופרעה חולם והוא עומד על היאור · אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם · (בראשית כח) והנה ה' נצב עליו · והנה מן היאור · רמז רמז לו שאין השובע בא למצרים אלא מן היאור · ז ודכוותה אין הרעב בא אלא מן היאור · והנה מן היאור · בשעה שהשנים יפות הבריות נעשין אחין אלו לאלו · ותרעינה באחו · אהבה ואחוה בעולם וכן הוא אומר (ישעיה ל) ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב · ח כירי עבד קירי אדון · וכן הוא אומר (תהלים עב) ישאו הרים שלום · א"ר אחא נשאו

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קמ"ז · ילקוט משלי רמז תתק"נ · ב עיין נדה דף כ"ס · ג שמות רבה פרשה ז' · מדרש תהלים מזמור ק"ס · ילקוט תהלים תתס"ג · ד קהלת רבה פרשה ה' · ה קהלת רבה פרשה ד' סוף פרשה ד' · ו לעיל פרשה ס"ט · ז עיין בבא מציעא דף נ"ט · ח עיין חולין דף קל"ע וברש"י שם ·

חדושי הרש"ש

(ב"ב א') מקרא דוהסירותי את לב האבן כו' : (ב) אדומות אומר אלו של שותי יין · נראה דזה לא קאי לפרושי דבכל עצב כו' רק לתשלום מאמר דמלקט ודלא כנראה מהמ"כ : (ג) אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים ע"י כו' נתוסף לו ב"ש · מתפרש ע"פ מה דאיתא במכות (כ"ד א) אוטס אזנו כו' כגון ... אין זה חטא שיתגדל האדם קצת עפ"י פתבולות אנושיות כמאמרם ז"ל יכול אפילו יושב ובטל ת"ל למען ... דרכים ולא כמו ב' תיבות ווי לו כי יש לא במקום לו כמש"כ בס"ד לעיל ספס"ד : (ה) ופרעה חולם וכל ...

חדושי הרד"ל

(א) א"ר ש בר אבא כגון כו' · כצ"ל : (ב) של פוטיפרע · ראיתי את כל החיים כ... כגון ראב"ש · ופי' רש"י אלמא סוה רגיל לדקדק בכך הקפיד הקב"ה עליו על אותו פע... יושב ובטל ת"ל למען יברכך כו' בכל אשר תעשה (מס' ל"ח בתוס' קמא) : (ד) אוי לו למי שהוא ב... ופרעה חולם וכל הבריות אינן חולמין כו' אלא כו' · ז"ל תל"ע § שם"א על הרוב יוקדם השפל ...

מתנות כהונה

שותה חמין לשותה צונן · נתייגע להתם מותר ויש לו בהם יתרון שהם טובים יותר להברות גופו ממים צוננים וכן מותר בשותי יין יותר משותי מים וכדמפרש ואזיל : על ידי שאמר כו' · לשון רש"י שפנה אל רהבים : שתי שנים · נגד שתי לשונות של זכירה שבטח בתשועת אדם : שלא היה ראוי לעכב בבית האסורים כי אם י' שנים נגד י' אחים שהוציא עליהם דבה כדלקמן בפ"ר פרשה ז' : שנאמר ויהי מקץ וגו' · מאותה שעה שיצא שר המשקים מבית האסורים : רהבים · המצריים נקראו רהב : המון ריבי רברביא · נראה פירושו כמו ריבי רבבות ודריש רהבים בלשון נוטריקון : ה"ג אי לו למי · פירוש אוי לו למי שבוטח כו' : מי מתקיים כו' · מי תולה במי הוא תולה בי ואני מתקיים עליו או בהיפוך : אמרו לו אתה כו' · בחלום הראו לו כך : הה"ד כו' · סיפיה דקרא דייק מדכתיב והנה עומד על היאור והיאור אלוהו כדאיתא בפ"ר בפ' ס' : מבית האסורים גרסינן : הכי גרסינן זה יוסף שיצא מבית האסורים כו' · הסורים דרש כמו האסורים : וישלח פרעה וגו' גרסינן : רשתו של פוטיפרע נעשה רש ואביון שכל זמן שהיה אצלו נתברך ביתו בגללו שנאמר ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף ועכשיו נתדלדל וכן מצאתי בפי' רש"י וז"ל רשתו של פוטיפ... גרסינן גם כן במדרש קהלת : תחת השמש זה יוסף · על שם שהיה נתון בבור כד"א ויריצהו מן הבור ולא זרחה השמש עליו : אלו שתי שנים כו' · דרי... ילד יום קורות הזמן נקראו תולדות ועל שהיו שתי שנים אמר הילד השני : כדי שיחלום · סיפיה דקרא קדייק אשר יעמוד כדי שיקים ויעמוד למלכות : הכי גרסי... ופרעה חלם וכל הבריות כו' דהוה ליה למכתב ויחלום פרעה וקל להבין : של כל העולם כו' · לפי שכל העולם בידו וכן פירש רש"י : באחו · דרש ... ואחוה : בירי עבד כו' · דרש כר כמו כירי שפירושו עבד כדאיתא בפרק כיצד מעברין גבי האי איתתא גלילאי דבעא למימר קירי שהוא אדון ואמרה כירי ...

רש"י

פרשה פט בכל עצב יהיה מותר · כלומר בכל עצב יש יתרון : ... כמו העצב נבזה לשון עצם היינו כמי דגרסינן אין מ... לייבש העצמות : ולא פנה אל רהבים היינו רברביא דמתרברבין שמתגד... שאמר לשר המשקים שפנה לרהבים : אמר פרעה מי מתקיים על מי ... אלהי עלי אמרו לו בחלום אתה על אלהיך דכתיב והנה עומד על הי... רשתו של פוטיפר · עניותו : ופרעה חולם · וכי כל הבריות אינן חו... של מלך שכל העולם כולו בידו : בירי קירי · מרובה בעולם · כירי עבד ... הם כלדויים בשנת שיש שובע בעולם : ובה"א ישאו הרים שלום ... נושאים שלום לעם אלא נשאו הרים מעצמן פירות שלהן שלום ...

פירוש מהרז"ו

ועיין ילקוט איוב רמז כ"ח : ד"א קץ שם · שכאן כתוב ויהי מקץ ולא פירש לאיזה דבר היה קץ ודורש נ"ש שהקץ היה לחשך של יוסף והקץ שבת החלום · וכמ"ש תהלים ק"ה עד עת בא דברו שלח מלך ויתירהו : ב בכל עצב · עצב מלשון יגיעה וטורח כמ"ש ועצביך בבית נכרי ופי' בכל טורח ויגיעה יהיה לאדם מותר ודיות וכמ"ש בעצבון תאכלנה ועי' מ"כ : מלקט עצמות · דורש עצב מל' אין מעצבין את הקטן מישבין עצמותיו רש"י במדרש כאן ועיקרו מלשון יגיע כנ"ל וע"פ מדה ממעל עצב של עצם שהיגיעה ניכר גם בעצם : כל שנצטער · דורש עצב לשון אבל ודאגה כמש"ל רים פ' י' מפסוק נעצב המלך על בנו : שנטל בתה · עיין לעיל פפ"ה סימן ב' ופפ"ו ס"ג ופפ"ז סימן ד' : נתוספו לו שתי שנים · כמ"ש פר"א פל"ט ובתנחומא סוף וישב ושמ"ר רים פ"ז על שאמר דיבה על יו"ד אחיו נגזר עליו י' שנים במאסר אלא שנתוספו לו עוד ב' שנים ועל ידי זה זכה שנתגדל על ידי חלום פרעה · ודורש סמוכים שבסוף וישב כתוב זכרתני והזכרתני וסמוך לו ויהי מקץ שנתים ימים וצ"ע למה דוקא ב' שנים על שאמר וזכרתני והזכרתני כן היה ראוי שיענש על שאמר והוצאתני מן הבית הזה · וי"ל שדעת חז"ל שבר"ה השנה יצא יוסף מבית האסורים (ר"ה דף י"א) ואם כן דיבר עם שר המשקים גם כן בר"ה השנה שהוא יום זכירה לבאי עולם ועת לבקש מהש"י שהוא יזכור אותו לטובה ע"כ נענש על שני לשונות של זכירה · ב' ימי זכירה שלא נזכר לטובה · ובתנחומא כאן וז"ל ולמה הוסיפו לו ב' שנים כו' ואמרת לו ב' זכירות תשתכח ב' שנים בבית האסורים ועיין מדרש תהלים ק"ה פסוק עד עת בא דברו · ועיין לעיל רים פרשה ע"ג שהוא שייך כאן : ג אשרי הגבר · הכוונה ד"א ויהי מקץ · זה יוסף שמעולם היה בוטח בה' רק כאן פעם אחת שנכשל בלשונו ברהבים ושטי כזב ורהבים הם מצרים כמ"ש ומצרים וגו' לכן קראתי לזאת רהב : המון ריבי · שתיבת רהבים יחידית בתנ"ך ודורש נוטריקון וכמ"ש כל האדם כוזב וביותר במצרים כמ"ש על משענת הקנה הרצוץ על מצרים וכמ"ש ביחזקאל כ"ט : כי בא החלום · קה"ר פסוק זה שעל ידי רוב ענין שהאדם מהרהר ביום בא לו החלום בלילה וכן פרעה · ודורש מ"ש והנה עומד על היאור שתיבת הנה משמע הודעה חדשה כמ"ש והנה טורף וכדומה · וכמ"ש שמ"ר פ"ט ס"ט וי' שהיאור היה אלוה של מצרים וגם פרעה עשה עצמו אלוה כמ"ש שמ"ר פ"ח ס"ט י"ג והיה בספק איזה מהם גדול וכאן נודע לו שהאדם עיקר ב... נבראו וביחוד המלך ועי' פר' ז' ר"ס ד' : כי מבית הסורים · דורש מדה י"ז שמפורש כן על יוסף ומ"ש של פרעה כמ"ש מקום אשר אסירי וגו' וגירסת הילקוט ... האסורים ממש : נולדה רשתו · וכמ"ש ילקוט תהלים בשם מדרש תהלים ק"ו לאסור שריו בנפשו זה פוטיפר · ופי' שריו שהיה תחלה שר עליו ועתה במלכ... וילקוט הגירסא פוטיפר והיא היא כמש"ל ס"ב : ראיתי את כל · ג' פסוקים אלו סמוכים טוב ילד מסכן וגו' ודרשו בקה"ר שם על יוסף שנקרא ילד כמ"ש ... ופסוק כי מבית הסורים וגו' ראיתי את כל החיים כמ"ש כאן סוף הסדר שאמרו החייתנו ומ"ש החיים על אנשי מצרים שנעשו עבדים ליוסף עם הילד על יוסף כנ"ל ... השמש זה יוסף על שם מלכותו נקרא שמש ומ"ש השני ולאו מדבר אלא ביוסף ע"כ דורש א"ת השני אלא השנים שלכן כל החיים הולכים עמו על שנתוספו עוד שתי ... יצא לו' שנים לא היה מתגדל אלא עומד החתיו וזהו נתוספו לו כו' ויתגדל כו' כדלעיל ס"ב : ד מתקיימים · לעיל פס"ט ס"ג ושם מבואר ועי' לעיל פר' ז' ס"ג : ותרעינה באחו · היל"ל בשדה שפם מקום המרעה ע"כ דורש נוטריקון אחו אחוה ואהבה : בירי עבד · עי' מ"כ ובערוך ערך כר י' גורס כירי מריבה בעולם ופי' המ"ע כ...

יפה תואר

זמן נתן ליוסף · שכתוב לא מיירי ביוסף לבד אלא מדבר בכל הצדיקים אשר יוסף ... בתנחומא · וסדר הכתוב לפי הדרש הזה כן הוא כי לפני זה מונה העונש לרשעים ... רשע עם אל (שם כ"ז) ועונשם הוא בלי קץ · ואמר אח"ז כי לא כן הוא עם ה... מוצא אם אבד יש לו תמורה ומדרים זה על הצדיקים לקמן פ' צ"א וגם החשך והסי... הצדיקים יש קץ להם וימלטו מצר : בכל עצב יהי' מותר וגו' · מפירש"י נראה דמפ... וכמו העצב נבזה דמדרים כויק"ר פ"י כמו עצם ע"ש ודברי הכתוב הוא מליצה נפל... הקשה יש ביד האדם לתת מותר כי תהיינה אדומות או שחורות · אבל דבר שפתים הו... ולפי הפשט נראה כי הכתוב אומר בכל עצב עמל ויגיעה אשר יעשה האדם ימצא מו... נפשו להשיג יין אז עצמותיו תהיינה אדומות אבל דבר שפתים הוא אך למחסור · ו... בדבור תורה כי הדבור הזה בוודאי יתן לאדם יתרון גדול אבל מדבר רק בשפתים דבו... שותי מים חמין · היינו ע"י שמים כי מים חמים לבד מזיקים לאדם כדאיתא בפ' ... דבר שנצטער יוסף כו' · בא לתרץ למה סבב הקב"ה שיהי' אסור במאסר הלא הוא עמ... ולא עוד אלא שניתוספו לו שתי שנים · וזה שמתרץ כי גם העצב הי' לו למותר שנטל ... שניתוסף לו ב' שנים אף כי היה מבטחו בה' וכמ"ש אח"ז · אבל גם זה הוא לו ... נפדה מיד אז אמרו כי הצלתו היתה ע"י אדם יען כי אמר לשר המשקים זכרתני והז... עוד שנתים ימים ושר המשקים שכחהו ואז סבב הקב"ה כי יפדה ע"י חלום פרעה · ... מאת ה' היתה הצלתו · ולא דברי שפתי שר המשקים אשר הנה אך למחסור : המון רי... כי כמה מיני כזבים ימצא הבוטח בהם : מי מתקיים על מי · פי' מי הוא השומר ... וכהיא דר"י בסי' הסמוך : ויתגדל ע"י חלום · פי' אם חלם פרעה לפני שנתים ... להוציא את יוסף מן הבור אז לא נתגדל יוסף · כיון שיאריכו הימים עד שנות השו... ידבר · ועתה ראו מיד כי פתרונו אמת הוא לכן נתגדל : וכי כל הבריות אינן חולמ... מדכתיב חולם בבינוני אשר הוא ג"כ במקום תאר כידוע · ומשמע דפרעה לבדו מתואר ... חולם ולכן מקשה הלא כל העולם חולמין · ומתרץ כי החלום כזה אשר הוא כולל את ... הוא רק למלך אשר הוא כולל כל העם בקרבו משא"כ חלומות כל העולם המה מיוחדים ... או לדברים פרטים כאשר גם הם כל אחד פרטי · ואע"ג דגם נבוכדנאצר היה מלך ו... למלכיות ולכל הארץ ובכל זאת כתיב גבי' ובשנת שתים חלם נבוכדנאצר וגו' ולא כ... חולם י"ל משום דגם דניאל חלם אז חלום שנוגע לד' מלכיות כדכתיב בדניאל בד' חיון ... אין חלום נבוכדנאצר מפיק חלום שאר האנשים : הרשעים מתקיימין כו' · עיקר הד... על היאור ולא כתיב על שפת היאור לכן דרש כי הוא שמר את היאור ועמ"ש למעלה ... ובפרשה ס"ט : רמז רמז לו כו' · כי פרעה התפאר אשר הוא המושל ביאור וכמ"ש ג...

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

הרים נשיאתן שלום לעם · והנה שבע שבלים דקות וגו' · בשעה שהשנים רעות גופן של בריות מעלה חטטין : ה [א] ויהי בבקר ותפעם · ולהלן הוא אומר (דניאל ב) ותתפעם רוחו · ר' יהודה ורבי נחמיה ורבנן · רבי יהודה אמר כאן חלמא ידע ופתרוניה בעא גביה ולהלן חלמא ופתרוניה · (ו) רבי נחמיה אמר חלום הצלם וחלום האילן · ורבנן אמרי ותתפעם רוחו להלן ליתן גדולה לארבעה כאן ותפעם ליתן גדולה לאחד · ותתפעם רוחו · כדי ליתן חיים לארבעה · ותפעם ליתן חיים לאחד · כאן על ידי שהוא סמוך לבקר ותפעם רוחו ולהלן שהוא בא מבערב כתיב ותתפעם רוחו · (ז) [ב] א"ר יוחנן כל חלום שהוא סמוך לבקר מיד הוא בא : ו [ג] וישלח ויקרא וגו' · ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתרין היו אותו אלא שלא היה קולן נכנס באזניו · שבע פרות הטובות שבע בנות אתה מוליד · שבע פרות הרעות שבע בנות אתה קובר · וכן אמרו שבע שבלים הטובות שבע מלכיות אתה מכבש · שבע שבלים הרעות שבע אפרכיות מורדות בך · הה"ד (משלי יד) [ד] בקש לץ חכמה ואין · אלו חכמי פרעה וחרטומי מצרים · ודעת לנבון נקל · זה יוסף · ד"א וישלח ויקרא · להודיעך שכל אומה ואומה שהיא עומדת בעולם מעמדת לה (ח) (ג) ה' חכמים שישמשו אותה ולא עוד אלא נתן בה הקב"ה שלשה דברים חכמה ובינה וגבורה · שכן סנחריב הרשע אמר (ישעיה י) בכח ידי עשיתי · וכשהקב"ה דן את העולם הוא נוטלה ממנה · שנאמר (עובדיה א) והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו וחתו גבוריך תימן · וכ"כ למה כדי שיבא יוסף באחרונה ויטול גדולה · אמר הקב"ה אם יבא יוסף תחלה ויפתור את החלום אין זה שבחו · יכולין החרטומים שיאמרו לו אלו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך · אלא המתין להם עד שנתייגעו והוציאו את רוחו ואחר כך בא יוסף והחזירה · עליו אמר שלמה (משלי כט) [ה] כל רוחו יוציא כסיל · אלו חכמי פרעה · (ד) וחכם באחור ישבחנה · זה יוסף · שנאמר אין נבון וחכם כמוך : ז כיון שראה שר המשקים את פרעה שהיתה נפשו מבקשת לצאת היה מחשב בדעתו ואומר אם ימות פרעה זה ויעמוד מלך אחר איני יודע אם מעמידני באמונתי אם לאו · וידבר שר המשקים · אמר לו שני חטאים יש בידי אחת שלא עשיתי ליוסף טובה והזכרתיו לפניך ואחת שראיתיך מצטער על פתרונו של חלום ולא גליתי לך עליו שהיה יודע פתרונו · ושם אתנו נער עברי וגו' · אע"פ שהזכיר אותו הוא מבזהו שהוא יודע לאיזה גדולה הוא נכנס · מיד וישלח פרעה ויקרא · ושם אתנו וגו' · א"ר שמואל בר נחמן [ו] ארורים הם הרשעים שאין עושים

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ב' · ילקוט כאן רמז קמ"ז · ילקוט דניאל רמז אל"ף ס' · ב עיין ברכות דף נ"ה · ג ילקוט כאן רמז קמ"ז כל הענין · ד ילקוט משלי רמז תתק"נ · ה ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ו תנחומא כאן סימן ג' · ילקוט כאן רמז קמ"ז · ועיין במדבר רבה פרשה י"ד ·

חדושי הרד"ל

זה יוסף · השני אלו ב' שנים כו' · כצ"ל : (ג) ה' חכמים כו' · ממ"ש חרטומי מצרים ואת כל חכמיה דרש שחרטומים היו מיוחדים למצרים שבהם הכשפים רבים · וחכמים פי' הראוים לה כמו לכל אומה ולשון : (ד) וחכם באחור ישבחנה זה יוסף · ע' מ"כ · אבל יותר משמע שדורשו ל' שבח שלכן בא

חדושי הרש"ש

שהוא נושא המשפט כו' אך בענין נכבד לעורר על הענין יוקדם השם כו' וכזה יובנו היטב דברי המדרש בכאן · ואולי לזה כוון גם המ"כ : (ו) ורב"א חלום הצלם וחלום האילן · לכאורה תמוה דנראה מהכתובים דחלום האילן היה בזמן אחר · אבל נראה שפי' הכתובים שם הוא עפ"י מדת כלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון אשר בלב"מ של ר"א בבריש"ג · והביאה גם רש"י ז"ל בפיה"ת (בראשית ב' ח') דבתחלה ספר הכתוב בכלל ובשנת שתים כו' חלם נ"נ חלומות (ר"ל בל"ר לכלול השתים חלום הצלם והאילן שהיו בזמנים מתחלפים) ותתפעם רוחו (פי' מהב' חלומות לדעת ר"ג) ויאמר המלך כו' להגיד למלך חלומותיו (ג"כ ל"ר לכלול שניהם ופי' חלומותיו פתרון חלומותיו או שגם חלום האילן בתחלה העלים מהם כדי להכחינם וכמו שפי' קצת כן גם בחלום הצלם) ועתה החל לספר בפרט החלום הראשון ויאמר כו' חלום חלמתי ותפעם רוחי כו' ל"י ולכן לא אמר רק ותפעם (ולדעת ר"י מה שאמר כן ותפעם הוא מפני סיומו לדעת את החלום ולא זכר עדיין הפתרון) ואח"כ בקאפי' ד' ספר בפרט גם חלום השני : (ז) אריו"ח כל חלום שהוא סמוך לבוקר מיד הוא בא · הן יוסף מפני השנות החלום אמר וממהר האלהים לעשותו · לא מפני סמיכתו לבוקר · ובברכות סוף דנ"ה אריו"ח דחלום של שחרית הוא מתקיים · ואינו אומר מיד : (ח) חמשה חכמים · עמ"כ · ועמ"ש לעיל פע"ה בס"ד :

רש"י

לומחות אחריהן בזמן שהשנים רעות גופן של בריות מעלה חטטין לומחות למחים : כאן חלמא הוה ידע ופתרוניה בעיא גביה · לכך כתיב ותפעם אחת : ולהלן חלמא ופשריה · לא הוה ידע נבוכדנצר : שתי חלומות חלם חלום הצלם וחלום האילן : ליתן גדולה לד' · דניאל חנניה מישאל ועזריה : כאן שהיה סמוך לבוקר ותפעם רוחו ולהלן שהיה בערב ותתפעם רוחו כל הלילה : חרטומי מצרים פותרין היו אלא שלא היה קולן

מתנות כהונה

השובע אין ניכר שוע לפני דל ואפילו העבדים נרחבים ונרהבים להיות אדונים וכר ישתנה לקר שמשתנים במבטא כדאיתא גבי הסיא אתתא גלילאה : נשיאתן · כלומר מה שעליהם ליטא כלומר פירות הרבה ובילקוט תהלים גרס וכי ההרים נושאים שלום אלא בזמן שהפירות מרובים השלום בעולם כו' : הכי גרסינן בילקוט שלום לעם וכשהן רעות נעשים אחרים לחבריהם שנאמר שבע פרות אחרות ועוד יש גירסא אחרת בערוך ערך כר התשיעי : חטטים · לומחות קדרים שגופן מעלה למחין של שחין ואבעבועות כדאמרי'

באלו טרפות ריאה שהעלתה למחים וכן נפקו ליה למתי באפי בפרק חלק : חלמא ידע · פרעה ידע החלום והפתרון בקש מיוסף להגיד לו ולהלן גבי נבוכדנצר החלום והפתרון בקש מהם שהכל שכח : לארבעה · שנתגדלו על ידי זה דניאל וחנניה מישאל ועזריה : לאחד · ליוסף : סמוך לבקר · שהרי שני חלומות חלם ובחלום השני נגלה החלום כדכתיב והנה חלום והיה סמוך לבקר : בא מבערב · דכתיב ושנתו נהיתה עליו כתיב ותתפעם פעימות הרבה שרוחו היה מתפעם כל הלילה : פתרין היו אותו גרסינן ודייק מדכתיב אין פותר אותם לפרעה וגו' שלא נכנס הפתרון באזניו : וכן אמרו גרסינן : אפרכיות · מדינות : אלו חכמי פרעה כו' · בילקוט משלי גרס לץ זה פרעה · חכמה ואין אלו חרטומי מצרים · ודעת לנבון נקל זה יוסף · שנאמר אין נבון וחכם כמוך : ויקראו וגו' גרסינן : חמשה חכמים · דייק מדכתיב ואת כל חכמיה חכמי תרתי כל הרי ג' את ואת ב' הרי חמשה : בכח ידי עשיתי וגו' גרסינן וסיפיה דקרא ובחכמתי כי נבונותי הרי חכמה ותבונה וכח זה גבורה : וכל כך למה · הניחו הקב"ה שישאל החכמים והחרטומים ואחר כך הזכיר שר המשקים את יוסף כדמפרש ואזיל : והוציאו את רוחו · רוח של פרעה הוציאו הכסילים והחרטומים : ישבחנה · פי' הרד"ק לשון השקט והנחה : באמונתי · שיאמין לו השרות להיות שר המשקה שלו ואולי צ"ל באומנתי : שני חטאים כו' · דייק מדכתיב חטאי האלף פתוחה לשון רבים : מבזהו · הזכירו בלשון

יפה תואר

לי יאור · לכן הראהו ה' בחלום כי שקר נסכו · והיאור הוא סבת הרעב והשובע אם יעלה וישטוף את הארץ אז יהי' שובע וכידוע : מעלה חטטין · ע"י רוע המאכלים · וגם בהעדר הלחות באויר מפני מיעוט הגשמים הנאותים ובמצרים מפני האדים העולים מן היאור להרטיב את האויר · ואם זה יחסר יחלו בני אדם : ולהלן חלמא ופתרוניה · ואע"ג דשם בפסוק ג' כתיב ותפעם רוחו · י"ל כי הוא בקש מהחרטומים רק להגיד לו החלום לבד · ולר' נחמיה בקש מהם רק על חלום אחד · ולכן לא הגיד להם רק פעימה אחת · אבל באמת היו לו שתי פעימות : חלום הצלם וחלום האילן · כדכתיב חלם נבוכדנאצר חלומות (בל"ר) להגיד למלך חלומותיו · ואע"ג דבתר הכא כתיב ותפעם רוחו לדעת את החלום (בל"י) וגם דניאל לא השיבו אלא על חלום הצלם · י"ל אף שבראשונה שאל על שני החלומות · מ"מ כאשר ראו כי לא יכלו להגיד לו את חלומותיו הסתפק את עצמו גם בחלום אחד ולכן לא הראו אז לדניאל משמים רק את פתרון חלום הצלם אשר הי' לפני נ"נ יותר מבהיל ובקש לדעת מראש את החלום אשר הבהילו ביותר ואח"ז נתן אל לבו וזכר מעצמו את חלום האילן · א"נ חלום האילן דקאמר היינו פתרונו שראהו בחלומו ונשכח ממנו ופי' להגיד למלך חלומותיו היינו גוף חלום הצלם ופתרון חלום האילן · והשאלו לפניו רצה לשאול שאלותיו אחת אל אחת · והזכיר תחלה בקשת חלום הצלם דתכיבה ליה טפי שהוא הגדת גוף החלום · ולא הספיק לשאול על השני לפי שכעס עליהם על הראשון עד אחרי שהגיד דניאל את הראשון : ליתן גדולה לד' · לכן היתה ההתפעמות בו יותר חזקה כדי להבהילו יותר ותגלה הטובה לד' · ומ"ש גבי נ"נ ותפעם ג"כ י"ל דהוא לא ידע שיש התפעמות יותר חזקה : כדי ליתן חיים לארבעה · זה הוא למותר וגם בילקוט ליתא כי יוסף ודניאל בלא"ה היו חיים · וגם חיים וגדולה נראה כי גדולה בלי חיים ליכא · ומה בא להוסיף לשון השני על הראשון · אבל נראים הדברים כי הי' במדרש נוסחא אחרת חיים במקום גדולה וקאי על חיי הצלחה וכמו ויוסיפו לך שנות חיים פירשו רז"ל חיי שמחה ועונג · והמעתיקים טעו כי המה שתי לשונות ולכן כתבו כמו שהוא לפניו ובאמת הכל לשון אחת היא : כל חלום שהוא סמוך לבוקר כו' · והא דלא הוכיח יוסף לפרעה כי ממהר האלהים לעשותו ממה שהי' החלום סמוך לבוקר · והוכיח ממה שנשנה החלום · י"ל שפרעה לא הגיד לו שהי' סמוך לבוקר ואנחנו מוכיחים זה רק ממה שכתבה התורה ויהי בבוקר : שלא הי' קולן נכנס באזניו · עי' בעקידה הטעם למה לא נכנס באזניו ובאמת ראה פרעה בחלומו גם את הפתרון וכמ"ש לעיל רק ששכח ולכן לא נכנס פתרונם באזניו שידע כי לא זה הוא · אבל יוסף כשפתר אותו זכר מיד כי זה הי' הפתרון שראה בחלומו : אלו חכמי פרעה · בילקוט הגירסא בקש לץ זה פרעה (וקרא לפרעה לץ משום שהתגאה לאמר לי יאורי וזד יהיר לץ שמו) חכמה ואין אלו חרטומי מצרים ולגירסת המדרש דקרי לחרטומי מצרים לץ יתפרש מלשון שכל וכמו שמליצו כן במשלי השם לץ בהוראת שכל · ויען כי נואלו למצוא הפתרון לכן יקראם בשם לץ : ולא עוד אלא נתן בה הקב"ה · פי' גם בהמון העם נותן הקב"ה חכמה זולת החכמים · ומביא ראיה מסנחריב דהתפאר בכח ידי עשיתי וזה ע"כ נאמר על כח העם אשר עמו כי הוא לבדו לא יכבוש ארצות · וכ"ה גם סוף הפסוק ובחכמתי וגו' קאי על חכמת העם אשר עמו : ואחת שראיתיך מצטער כו' · והא דלא מנה חטאת של פרעה קצף על עבדיו משום שזה כבר נגלה לו ובפרט שכבר נודע שהי' נקי [illegible]

פירוש מהרז"ו

שמון חן וזה כר נרחב : ה להלן הוא אומר · בדניאל ב' אצל נ"נ ותתפעם מורה שתי הפעמות ע"פ מדה י' באותיות כפולות ועי' בזה ברא"ס : בעי גביה · מיוסף ואולי צ"ל גבייהו היינו מחרטומים ויוסף : חלום הצלם וחלום האילן · כמ"ש חלם נ"נ חלומות שני חלומות וכן להגיד למלך חלומותיו ומאחר שמפורש אצלו ב' חלומות א' בדניאל ב' ושם ד' ע"כ מ"ש חלומותיו על שנים אלו : גדולה לארבעה · כמ"ש בדניאל סוף ב' ודניאל בעא מן מלכא ומני לשדרך מישך ועבד נגו ועם דניאל הרי ארבעה : חיים לארבעה · כמ"ש שם די לא יהובדון דניאל וחברוהי : חיים לאחד · כמ"ש בספר הישר שגזר פרעה להרוג כל חכמי מצרים וגם יוסף בכלל : שהוא סמוך לבקר · כמ"ש ויהי בבקר ותפעם רוחו ולמה לא מיד אחר החלום אלא שגם החלום היה סמוך לבקר : אך אבל צ"כ מפורש ותתפעם רוחו ושנתו נהייתה עליו שהיה עדיין זמן שינה אלא שלא יוכל לישן : סמוך לבקר · סימן הוא שכמו שחלם לו סמוך לבקר עת המעשה כך יתקיים החלום במעשה ואם בתחלת הלילה רחוק הוא מקיום המעשה · וצ"ע שהרי כתוב ועל השנות וגו' כי נכון וגו' ולא על שהוא סמוך לבקר והענין בזה שדורש מ"ש כי נכון נלמד מההשנות שכל כופל דבר בא לחזק וכמ"ש שנה עליו הכתוב לעכב שבוודאי יהיה · אך אין מזה ראיה שיתקיים במהירות שהרי הרבה נבואות כפולות ומתקיימים לזמן רב · ע"כ דורש שמ"ש וממהר האלהים על שהוא סמוך לבקר : והנה בברכות דף נ"ה ב' איתא דר' יוחנן ס"ל ג' דברים הם סימן לקיום החלום ואחד מהם הוא על שהוא סמוך לבקר וי"א אף חלום שנשנה משמע דר"י לא ס"ל חלום שנשנה והוא מפורש בתורה · ועל השנות כי נכון · ע"כ נראה לי ברור שמ"ש ועל השנות הוא מקור למדה י' וכמ"ש מפורש בברייתא דל"ב מדות מדה י' ובסוף פר' זו וש"נ ומבואר · וכך פירוש הפסוק ועל השנות כן יהיו מספר השנים שנויים וכפולים ע"פ מדת ממעל ודו"ק ומה שהוא סמוך לבקר כי נכון וגו' וממהר · והי"א ס"ל שגם מ"ש כי נכון נמשך מההשנות ועיין בכל המקומות הנ"ל והתבונן בדברים : ך בקש לץ חכמה · על שבקשו בחלום פרעה לידע פתרונו על פי חכמתם באצטגנינותם ולהטיהם ע"כ נעלם מהם הפתרון ויוסף בקש על פי חכמת הפתרון בדרך פשוט וקל פרות על החרישה ושבלים על התבואה ע"כ עמד על פתרונו ועי' בס' בינה לעתים : שהיתה עומדת בעולם · למשול על כל העולם פרעה וסנחריב בזמנם כמ"ש [illegible]

ידי משה

[illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

טובה שלימה · נער שוטה · עברי · שונא · עבד · שכך מוכתב בסקרידין של פרעה שאין עבד מולך ולא לובש כלידים (פי' אצעדה כלי ידים) : ח ונספר לו ויפתר לנו וגו' · כן [א] הוה עובדא בההיא אנתתא דאתת לגבי רבי אלעזר אמרת ליה חמית בחלמי שריתא דביתי תבירא · אמר לה (ט) (ח) את ילדת בר דכר והוא חיי · אזלת והוה לה כן · אתת זמן אוחרן למשאליניה אשכחיה תלמידיה יתבין תמן ורבהון לא הוה גביהן ואמרה להן ואן הוא רבכון · אמרו לה אימר לן מה דאת בעית ואנן אמרין ליך · אמרה להון חמית בחלמי שריתא דביתי תבירא · אמרו לה ההיא אתתא קברה בעלה · כיון דנפקת מן גבהון שריא מיילא · שמע קלה ר' אלעזר אמר להון מה אמרתון להדא איתתא אמרין ההיא איתתא דאתת למשאל יתך אמר להון ומה אמרתון לה אמרו ליה כדין וכדין · אמר להון אובדתון גברא (י) לא כן כתיב ויהי כאשר פתר לנו כן היה ולא כן א"ר יוחנן [ב] הכל הולך אחר הפתרון חוץ מן היין [ג] יש מי ששותה אותו וטוב לו ויש מי ששותה אותו ורע לו · תלמיד חכם שותה וטוב לו עם הארץ שותה ורע לו · א"ר אבהו [ד] דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין : ט וישלח פרעה ויקרא את יוסף וגו' · להלוק כבוד למלכות · ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים · [ה] תלת הגדולה בבעליה : [ו] שבע פרות · ר' יהודה ורבי נחמיה · רבי יהודה אמר י"ד [שנה] היו שכן פרעה רואה · רבי נחמיה אמר כ"ח שנה היו שכן פרעה אמר ליוסף · רבנן אמרי (ו) מ"ב שנה היו שכן פרעה רואה ואומר ליוסף ויוסף חוזר ואומר לפרעה · א"ר יוסי בן חנינא ב' שנים עשה הרעב [ז] שכיון שירד יעקב אבינו לשם עלה הרעב · ואימתי חזרו בימי יחזקאל · הה"ד (יחזקאל כט) ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיינה שממה ארבעים שנה :

פרשה צ

א **ויאמר** פרעה אל עבדיו הנמצא כזה · (שיר ו) אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה וגו' ·

מסורת המדרש א ירושלמי מעשר שני פרק ד' · איכה רבתי פרשה א' פסוק א' · ב ילקוט כאן רמז קמ"ז · ב ברכות דף נ"ה · ג שם דף נ"ז · מדרש משלי פרשה כ' · ד גיטין דף נ"ב · סנהדרין ל' · הוריות י"ג · תוספתא מעשר שני פרק ד' · לעיל פרשה ס"ח · ח לעיל פרשה פ"ט · תנחומא כאן סי"ג כל הענין · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ו · ו ילקוט יחזקאל רמז שס"ט · ז במד"ר פ"ט ·

חדושי הרש"ש

(ט) את ילדת בר דכר · עמ"כ בשם העקידה שחבלי לידה של זכר חדים וקשים משל נקבה · לאמורה סותר לגמרא ערוכה (נדה ל"א א') דמבואר שם להדיא היפוך : (י) לא כן כתיב ויהי כאשר פתר לנו כן היה · וכן איתא בברכות (נ"ה ב) אר"א מניין שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר ויהי כאשר פתר לנו כן היה ע"כ · ונ"ל דסמכו על סיפיה דהך קרא "אותי השיב על כני ואותו תלה" דלפי פשט הלשון מוסב זה על יוסף וכמש"כ הראב"ע "י"א שהוא בדבור השיב ותלה או כפתרון" עכ"ל וכ"ה בזוהר ע"ש זה וז"ל מ"ט כתיב אותי השיב על כני ואותו תלה · מכאן דחלמא אזיל בתר פשרא · השיב ע"כ מאן ? אלא דא יוסף · ואותו תלה כההוא פשרא דקא פשר ליה כו' עכ"ל · (וע' בני הרא"ם נ"י) :

חדושי הרד"ל

בא יוסף באחרונה להראות שכחו (וכ"ה היפ"ת) : (ה) את ילידת בר דכר · שבירת הקורה הוא רמז לשבר בניה (וכן נגזר משרש בנה) : (ו) מ"ב שנה היו כו' · בברייתא דל"ב מדות מדה יו"ד וע' ספרי עקב פסקא ל"ח :

מתנות כהונה

בזיון וגנאי כדמפרש ואזיל : נער שוטה · בבמדבר רבה פרשה י"ד יליף ליה מדכתיב אולת קשורה בלב נער ורש"י פירש נער בגימטריא שוטה ואין טורך כדפרישית : שונא · כד"א כי לא יוכלון המצרים לאכול עם העברים לחם כי תועבה היא למצרים : בסקרידין · פירש הערוך בדתי הנמוס שלו : כלידים · בערוך גרס כלידרים ופירש בו בערך זנר רסן הסוס נקרא כן בלשון יון ולקמן פרשה נ' פי' רש"י כלידרים כלי רכיבה שדורסין עליהם הרוכבים ברגליהם בשעה שרוכבים ובלשון אשכנז נקרא שטעגרף והמאמר פי' הגירסא אצעדה כלי ידים והוא בנוטריקון כלידים כלי ידים : כן הוה עובדא כו' · כך היה המעשה אשה אחת שבאת אצל ר' אליעזר ואמרה לו ראיתי בחלומי קורה שבביתי נשברה ואמר לה את תלד בן זכר : הכי גרסינן באיכה רבתי בפסוק רבתי עם שריתא בביתא ובפי' רש"י גרס תנייתא דביתא והכי גירסת הערוך וכן היא גירסת הירושלמי במסכת מעשרות פרק הכובש ויגיד עליו ריעו שפירושו קורה וכתב בעל העקידה שבירת קורה רמז להפיכת ציריה מחבלי לידה וחבלי לידה של זכר חדים וקשים משל נקיבה עכ"ל מצאתי בספרי רפואות שהנקבות יש להם גלגלת שלימה בענין אחד הכתוב מה שאין כן בזכר והוא כדי שלא יבקע מחמת חבלי לידה ואם כן שבירת הקורה רמז לתקרת ראשו הנשבר מצער הלידה : והוא חיי · באיכה רבה ובעקידה ובירושלמי לא גרס ליה ובאיכה רבה ובעקידה איתא שרבי אליעזר פתר לה כן שתי פעמים ובירושלמי גרס כמו כאן : אתת זמן אוחרן כו' · באת זמן אחר לשאול אותו ומצאה תלמידיו של ר"א יושבים בבית המדרש ורב שלהן ר"א לא היה אצלם אמרה להם אנה ואין הוא רב שלכם אמרו לה אמור לנו מה אתה רוצה ממנו ואנחנו נאמר לך אמרה להם ראיתי בחלומי כו' כדלעיל : כיון דנפקת כו' · כיון שיצאה מאצלם התחילה לקונן ולילל על לא טובה השמועה שמע ר"א את קולה דבכי ביני היה בא כדאיתא בירושלמי : ההיא איתתא דאתת כו' · היא האשה אשר באת לשאול אותך לפתור חלומה ובאיכה רבה הגירסא נשתנה למעליותא ועיין שם אך גם שם צ"ל אמר לתלמידיו הויא איתתא מאי בעיא למישאל : אובדתון גברא · אתם אבדתם בעלה בפתרון הזה : כאשר פתר וגו' · הרי שתלה הכתוב הוראת החלום וקיומו בפתרון יוסף : וטוב לו · פירש רש"י דכתיב ושתו ביין מסכתי : ורע לו · השקיתנו יין תרעלה : לחלק כבוד כו' · לפיכך ויגלח ויחלף שמלותיו ופירש רש"י שמלכות של מטה כעין מלכות של מעלה שחלק מכבודו לבשר ודם וכתב מהר"ל אליהו [illegible] ולא כמנהג היוצא מבית האסורים כי לא ידע אם יצא לחפשי או ישיבוהו שמה : בבעליה · בהקדוש ברוך הוא שלא להחזיק טובה וגדולה בעצמו : ארבע עשר היו · שני הרעב נראים לו בחלומו וראוים לבא שכן ראה שבעה פרות וז' שבלים : הכי גרסינן שמנה ועשרים שנה היו שכן פרעה אמר ליוסף כו' · וסבר שההגדה והאמירה היא הגורמת שיהיו עוד כך כמו שראה כי ברית כרותה לשפתים ואין להקשות הרי ע"כ היה צריך להגידה י"ל שסבר היה אפשר שיוסף ידע החלום מעצמו כמו דניאל חלום נבוכדנצר וגם יוסף יאמר אליו הפרות הרעות ולא יאמר שבע וכן בשיבלים : הכי גרסינן שנים וארבעים היו שכן פרעה רואה ואומר ליוסף · ורבנן חשבו גם הראייה בפני עצמה הרי ארבע עשר והאמירה ליוסף גם הוא ארבע עשר ושוב האמירה מיוסף לפרעה הרי שנים וארבעים : עשה הרעב · שהם ונתעכב או עשה שליחות המקום ב"ה : עלה · נסתלק כד"א כעלות גדיש בעתו ובילקוט גרס כלה : ואימתי חזרו · שדבר ה' לא ישוב אחור ריקם הן למוטב : ארבעים שנה · לרבנן ניחא ולדעת ר"י ורבי נחמיה אם הותירו לא שיתמו ודבר ה' יקום לעולם ·

רש"י

קולן נכנס באזניו של פרעה בזכות יוסף : נער שוטה · בגימטריא : עברי · (מולך) משוגה : עבד שכן מוכתב בסקופר של פרעה בכתבים שאין עבד מולך : תנייתא דביתא פוקעת · קורה שנייה שבבית פוקעת : תלמוד חכם שותה וטוב לו · ושתו ביין מסכתי : עם הארץ שותה ורע לו · השקיתנו יין תרעלה : ויגלח ויחלף שמלותיו לחלוק כבוד למלכות · שהוא מעין דוגמא של מעלה שחלק מכבודו לבשר ודם : אלהים יענה את שלום פרעה תלה הגדולה בבעליה : י"ד שנה היו · הרעב ראוי לבוא במצרים : שכן פרעה רואה · שבעה פרות ושבע שבלים : כ"ח היו ראוין לבא שכן פרעה וכו' רואה אומר ליוסף כ"ח ויוסף אמר לפרעה י"ד הרי מ"ב : כיון שירד אבינו יעקב לשם ובירכם כילה הרעב : אימתי אותן מ' שנה חזרו בימי יחזקאל הדא הוא דכתיב ונתתי את ארץ מצרים שממה וגו' תהיה שממה ארבעים שנה · וכל זה מפורש בל"ב נתיבות מדבר שהוא שטי מאי

פירוש מהרז"ו

להזכירו לפניך זה שנתים · שאם הכוונה על חטאים שחטא לו מכבר שלא הזכירם כלל : ח כן הוה עובדא · ירושלמי מעשר שני פרק ד' איכה רבתא פסוק רבתי בגוים : אחר הפתרון · ברכות דף נ"ז א' : ששותה וטוב לו · כמ"ש ויין ישמח לבב אנוש ויש שוטה ורע לו כמ"ש תנו שכר לאובד ויין למרי נפש גמרא שם והמדרש מכריע : דברי חלומות · לעיל פרשה ס"ח סימן י"ב העתקתי לשון הירושלמי עיין שם ותבין כאן : ט וישלח פרעה · פ"ד ויריצוהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלותיו שמ"ש ויריצוהו פירוש על ידי אחרים ומ"ש ויגלח ויחלף על ידי עצמו לחלוק כבוד למלכות : תלה הגדולה · לעיל פרשה פ"ח סימן ד' ושם מבואר וכמ"ש דניאל ב' ואנה לא מן חוכמתא וגו' להן די פשרא למלכא יהודעון : י"ד היו · על פי מדה י' בברייתא דל"ב מדות מדה י' באריכות עיין בהקדמה וצ"ע למה לא דרש בשנות השבע גם כן ועיין מ"ש בביאורי שם : ויוסף חוזר · פי' ויוסף פתר לו גם כן חלום הפרות וחלום השבלים הרי עוד י"ד · ועיין תנחומא כאן בסימן ו' : כלה רעב · שברכו שיכלה הרעב כ"ה בברייתא הנ"ל שם וכמפורש בסדר ויגש ויברך יעקב את פרעה ולא פירש מה היתה הברכה ולמוד מענינו :

פרשה צ סימן א אחת היא יונתי · לקמן ר"פ צ"ד שה"ל פסוק זה :

יפה תואר

לקרוא אליו : לא כן כתיב ויהי כאשר פתר לנו כן היה · מפני שכל החלומות הולכין אחר הפה · והפה המדבר הוא סוא לאמורה נגד התורה ונגד הדעת · נגד התורה אשר מצינו כמה פעמים דבור כי היא תוקיר את החלום · וגם איוב אמר בשעפים מחזיונות לילה (איוב ד') כי באחת ידבר אל וגו' בחלום חזיון לילה וגו' (שם ל"ג) ולא נאמר כי הכל תלוי בדבר בשפתי הפותר · שלא החלום בעצמו מאשם ואין נתבע · ונגד הדעת כי אם נאמר אשר החלום יש לו ענין אלהים ורוחני איך ימיר אותו ויחליפנו דבר בשפתי גבר · ואם החלום הבל הוא ואין בו תועיל · מה יתן ומה יוסיף לו הליס כלבג שפתיו · וגם העקידה בשער כ"ט הרבה להקשות ע"ז מכתובים רבים וכמו במ"ש יוסף בלא לאלהים פתרונים · אלהים יענה את שלום פרעה נראה כי יש כח אלהי בחלום ע"ש דעת התורה · והאריך מאד לסתור דעה זו כי הכל תלוי בפי הפותר מהתורה מהדעת ומהנסיון · וגם בעל עין יעקב הרבה לתמוה ע"ז ואין לנו להסתפק בדברי האומר כי זו רק דעת יחידי ואין לנו לקבלה כי רבים הם הסוברים כן · ורש"י גופא האומר כל החלומות הולכין אחר הפה הוא האומר על חלום רע והאלהים עשה שייראו מלפניו שלא יספור דים כח אלהי בחלום · ואיך יתלה בפי הפותר · ולהצדיק דעה זו נקדים ד' הקדמות · הקדמה האחת כי החלומות הנודקים מאת ה' והשגחתו על פני אדם יבואו · ומה שדחה אבן סיני את האמונה בחלומות כי מצינו אשר גם בבעלי חיים יחלמו כמו שנראה כי הכלבים נובחים בעת שנתם כאשר כתב ע"ז הרלב"ג בספר המלחמות · והאמת כי נביחתם בחלום הוא רק תנועת בשפים מרוב הרגלם בהקיץ · וכמו שהתינוקות יונקים בשנתם מרוב הרגלם בהקיץ ולא נקשר כלל עם מחשבה כמו חלומות בני אדם אשר יחשבו בחלום ווכרים אותו גם בהקיצם · וע"פ התורה מחוייבים אנחנו להאמין כי יש חלומות אשר יבואו לבני אדם מאת ה' כמו שפע הנבואה רק לאנשי רמי המעלה מאת האלהים · הקדמה השנית היא כי גם ספור החלום אי אפשר בלעדי רוח ממרום · והחכמה בעניינים כאלה לא תועיל לנו מאומה ואף שאי אפשר לכתוב אשר הפותר צריך להתבונן על האפשריות בפתרון הזה · ולכוון הפתרון עם החלום ותוכו ומצינו אשר לזה החכמה מוכרחת · מ"מ עיקר הפתרון צריך שיערה עליו רוח ממרום · ולפעמים תולה הפתרון במזל ובהצלחת הפותר · [illegible]

[illegible]

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

(א) אחת היא יונתי תמתי · א זה אברהם · שנאמר (יחזקאל לג) אחד היה אברהם ויירש את הארץ · אחת היא לאמה · זה יצחק · שהיה יחיד לאמו· ברה היא ליולדתה · (א) זה יעקב· שהיה ברור ליולדתה שהוא צדיק · ראוה בנות ויאשרוה· אלו השבטים· (בראשית מה) והקול נשמע בית פרעה · מלכות ופילגשים ויהללוה · זה יוסף · ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה · (ב) אם מהלכים אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאים כזה : ב ויאמר פרעה אל יוסף וגו' אתה תהיה (ב) על ביתי וגו'· שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך · ועל פיך ישק כל עמי· שלא יהא פרוקופי חוץ ממך · רק הכסא · ב אמר ר"ל שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה ואנו למדים מפרשת פרעה הרשע · כתוב אחד אומר והיית רק למעלה · יכול כמוני אתמהא · ת"ל רק גדולתי למעלה מגדולתכם ואנו למדים אותה מפרעה הרשע אתה תהיה יכול כמוני · ת"ל רק גדולתי למעלה מגדולתך · והדין (ויקרא יט) דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו · יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני ה' אלהיכם · קדושתי למעלה מקדושתכם · ואנו למדים אותה מפרעה הרשע ג אני פרעה יכול כמוני ת"ל אני פרעה גדולתי למעלה מגדולתך: ד ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר מן אני של בשר ודם את למד אני של הקב"ה · מה אני של בשר ודם ע"י שאמר פרעה הרשע ליוסף אני פרעה היה לו כל הכבוד הזה · לכשיבא אני של הקב"ה (ישעיה מו) אני עשיתי ואני אשא עאכ"ו: ג ויאמר פרעה אל יוסף · ויסר פרעה וגו' · ה א"ר שמעון בן גמליאל יוסף משלו נתנו לו · פיו שלא נשק בעבירה · ועל פיך ישק כל עמי · גופו שלא נגע בעבירה · וילבש אותו בגדי שש · צוארו שלא הרכין לעבירה · וישם רביד הזהב על צוארו· ידיו שלא משמשו בעבירה· ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף · רגליו שלא פסעו בעבירה · ייתון וירכבו על קרוכין · וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו · מחשבה שלא חשבה בעבירה · (ג) תבא ותקרא חכמה· ו ויקראו לפניו אברך אב בחכמה ורך בשנים · (ג) אבל נבוכדנצר טפסר טפש בחכמה ושר בשנים : ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש (ד) את ידו · כלי ידים · ואת רגלו · כלי רגלים : ד ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח · א"ר יוחנן צפונות מופיע ונחות לו

מסורת המדרש א לקמן פרשה נ"ד · שה"ש רבה פרשה ו' פסוק ט' · ילקוט כאן רמז קמ"ח · ילקוט שה"ש רמז תתקנ"ב · ב ויק"ר סוף פרשה כ"ד · ילקוט כאן רמז קמ"ח · ג במד"ר פ' י"ד סי"ס · ד ילקוט ישעיה רמז שכ"א · ה ויק"ר פ' כ"ג · במד"ר פ' י"ד · תנחומא סדר בראשית סי' י"ב · תנחומא כאן סוף סי"ג · ילקוט כאן רמז קמ"ח · ו ספרי פ' דברים פיסקא א' · ילקוט דברים רמז תתנ"ב ·

חדושי הרד"ל

(א) זה יעקב · שהיה ברור ליולדתו שהיה צדיק פי' לרבקה אמו היה ברור שהוא צדיק ואחיו לא כן (אבל יצחק היה חושב גם אותו לצדיק וע"ל פס"ה עלי לכנם ולומר לאביך כו') ודלא כמ"כ ולקמן פנ"ד חזר בו כמ"כ ופי' כן ע"ש: (ב) על ביתי ועל פיך ישק כל עמי שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך · ד"א שלא יהא אדם נוטל פרוקופי כו' כצ"ל · וללשון ראשון ישק ל' נשיקה ממש שדרכם היה שהעם נושקין המלך (ע"ל פכ"ד) ואמר שכל העם ישקו ליוסף על פיו רק לי לבדי תשק אתה · וללשון שני דרש ישק לשון משק ביתי: (ג) תבא ותקרא חכמה· בתנחומא בהא' סי' י"ב וכן נזכר כאן הגי' נכון

חדושי הרש"ש

(א) אחת היא יונתי תמתי זה אברהם כו' · וכן הוא נמשל ליונה לעיל פל"ט · וכן לקמן בש"ר פכ"א דרשו ויהי אפרים כיונה פותה אצלי הם כיונה כל מה כו' עושים · וכן אברהם שמע לו בעשר נסיונותיו · וא"ל הקב"ה והיה תמים : (ב) אם מהלכים אנו כו' · עמ"כ · מה שהקשה על הרא"ם מה"א דהשופט לק"מ · דהתמיה הלא שבה על לא יעשה משפט · וה"א דהנגלה הוא תמי' קיימת · וכן לפי הדרש ה"א דהשופט ג"כ לתמי' קיימת כמ"ש בעצמו לעיל פמ"ט : (ג) אבל נ"נ טפסר כו' · בקרא (ירמיה נ"א) כתיב פקדו עליה (ור"ל על בבל) טפסר · וא"כ לא שב תואר טפסר על נ"נ לפי פשוטו · ובני הר"ם מילא דברי וז"ל : ראיתי ביפ"ת שהקשה כן · ול"נ שהדרש ידייק מדוע כתוב שם בל"י טפסר ·

ויותר היה נכון שיכתוב ל"ר „טפסרים" (וכמ"ש בנחום ג' וטפסריך) וכמ"ש באותו פסוק „גוים ממלכות" ל"ר · ויונתן תי' גם הטפסר ל"ר „עבדי קרבא" · לכן יפרש שהה' מן עליה מוסב על תיבת טפסר · ושיעורו פקדו עלי הטפסר ור"ל כמו יפקוד ה' על צבא המרום (ישעיה כ"ד) וזולתו · פקידה בקיצור על שמורה לרעה · והטפסר לפ"ז כינוי על נ"נ · וע' מש"כ לעיל פ' פ' · הרבה דוגמאות שדרשו חז"ל בסרוס שאותיות מתיבה אחת לרעותה · ובהגהה הנז' יש השמטה וכצ"ל · וע' בבמדבר רבה (פ"א) שדרשו על הפסוק (ישעיה ס' י"ב) שהמ' מוסב על תיבת מחורב · ועי' בש"ר (פ' י"ד) מהו חשך אפילה אר"א דמ"מ אותו חשך כפול ומכופל היה · כ"ל ג"כ דדריש שהה' מן חשך מוסב גם על תיבת אפילה . (והא' יבלע) ויהיה כמ"ש חשך כפולה (או אפשר שהא' הוא תחת אות הכפל כמו בזאו ת' בזזו · וכמ"ש גם כן בכאו"י ישעיה מ"א כ"ה) ע"כ : (ד) את ידו כלי ידים עיין מ"כ · ואולי צריך לגרוס כליכין כדאיתא בחזית פ"א ר"ס ע' אם מאבד סלע או כליכין ופירש שם המ"כ מין תכשיט עיין שם :

רכנן

רש"י

פרשה צ מאני של בשר ודם ממה שאמר פרעה אני פרעה ע"י שאמר אני פרעה ריבה ליוסף לכל אלו הברכות : קרונין · מרכבה : נבוכדנצר · קראו ירמיה טפסר טפש בחכמה שר בשנים : ובלעדיך לא ירים איש את ידו כלי ידים את רגלו כלידרים · הן אותן הנקראין בלע"ז אישטיריבו"ש שרגלי בני אדם דורסות עליהם כשהם רוכבין כלומר שלא ירכב אדם על סוס כי אם על פיך וכן מתורגם וית רגליה למרכב על סוסיא : צפנת פענח צפונות מופיע ונוחות לו לומר :

צפונה

מתנות כהונה

פרשה צ ברור ליולדתה · ברור ונבדל מעשו כאוכל הברור מן הפסולת שהוא צדיק ועשו רשע וגירסא זו נ"כ לקמן ריש פרשה נ"ד · אכן במדרש חזית הגירסא יותר נכונה ועיין שם : שבטים · שכולם מתאימים ושכלה אין בהם : בית פרעה וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא באו אחי יוסף דכך שבח ותפארת : אם מהלכים כו' · הנו"ן של הנמצא הוא כנוי לרבים המדברים בעדם ולא נו"ן נפעל עבר לומר וכי כבר נמצא כזה מעולם כי מה יועיל לו אף אם כבר נמצא כמוהו וגם לא נו"ן בינוני כלומר הים פה אתנו נמצא כזה בעת הזאת שהרי כבר ביקש כל חרטומיו וחכמיו ולא

מצא ומהר"א מזרחי כתב שאין ה"א התימה נופלת על הבינוני ולא הבינותי יפה שכבר מצינו השופט כל הארץ הנגלה נגליתי השומר אחי אנכי ואולי חשב כל אלו לתואר ונגלה מקור · ובמדרש חזית משמע דדייק מדכתיב אח"כ אחרי הודיע כו' אין נבון וחכם כמוך הרי שאף אם יבוקש לא ימצא : נושקיני חוץ ממך · כלומר על ידך ודריש ישק נשיקה ממש רמז להקבלת פני המלך : הכי גרסינן שלא יהא אדם נוטל פרוקופי : פרוקופי · פי' הערוך כבוד בלשון יוון ופי' ישק יהא נישק : הכתיב לנו גרסינן : רק · לשון מיעוט וכן הוא בויקרא רבה פרשה כ"ד : משלו · מפרי מעשיו וגמול ידיו נתנו לו שכרו מן השמים : בעבירה · לאשת פוטיפרע : הרכין · השה כד"א הטי את כדך ת"א הרכיני ועיין כל זה בבמדבר רבה פרשה י"ד ביתרון הכשר : קרוכין · פי' רש"י וערוך עגלה חשובה למלך : ייתון · יבואו : ותקרא · ששא נקרא חכמה : ושר בשנים · גדול וזקן בשנים : כלי ידים · בערוך גרס כלידרים וכן גרס רש"י במקום כלי רגלים ופי' בו כלי הרכיבה שרגלי הרוכב דורסות עליהם בשעה שרוכבין ובל"א סטעגר"ף וכלי ידים אולי גם הוא כלי מלחמה או ענין מטכסיסי המלוכה : מופיע · מאור ומגלה ודרש פענח בלשון נוטריקון הופיע : ונוח לאמרם · בילקוט גרס ללמדם :

יפה תואר

בקרא התשובה על זה · וע"כ לשבחו הגיד נסם הנמצא כזה וגו' : שלא יהא אדם נושקני כו' · גירסת הילקוט נכונה דגרס ישק כל עמי שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך שלא יהא אדם נוטל פרוקופי חוץ ממך · ופי' כמ"ש לעיל פכ"ד שדרך הלוקחים שררה מהמלכות לישוק יד המלך ואמר לו פרעה כי כל זה לא יהי' בלעדיך שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך משום שלא יקח אדם שררה בלתי רצונך והכל דבר אחד הוא · ובשמ"ר פ"ה על פסוק וישק לו נראה כי פרוקופי הוא כבוד וכמ"ש הערוך ולא ידעתי חבר לזה : שתי פרשיות הכתיב לנו משה כו' · כוונת המאמר כי גם בתת ה' את ישראל למעלה על כל העמים אל יעוזו להסירם מדרך המוסר ולהעבירם מעל שבע מצות שלהם אבל ידעו כי ה' המפקד על כל הארץ הוא למעלה מהם והוא הלא פקד לכל יצוריו לשמור דרך המוסר וכמו שמצינו בפרעה אף כי הגדיל את יוסף על כל · מ"מ לא עזב את כל ממשלתו בידו אבל הוא יהיה המפקד גם על יוסף · וכן כמה שצותה התורה לישראל להיות קדושים אל יטשו את החומר כולה ולא יבנו בתים ולא יטעו כרמים אבל ידעו כי ה' אשר ברא את התבל לעבדם ולשמרם הוא עליהם וכמו שמצינו בפרעה שהרים את יוסף רק על ביתו ועליו עוד לעסוק בצרכי הבית וע"ע מ"ש בזה בויק"ר פכ"ד : אני עשיתי ואני אשא · הנה באמת מצינו כמה פסוקים בהקב"ה בלשון אני וכמו ראו כי אני אני הוא · אך חשך לסביה לשון אני המדבר בגאולה כי נאמן הוא להקים את דברו : פיו שלא נשק בעבירה כו' · כי לא לחנם פרט הכתוב כל פרטי גדולת יוסף כי לבשו אותו בגדי שש ונתנו רביד הזהב ועוד הפרטים ולא אמר דרך כלל כי פרעה רוממהו למשנה ואנחנו יודעים כי המשנה למלך נוהל בכבוד גדול · ולכן דרש כי הכתוב בא לפרט כי הוא נגמל כצדקתו בכל פרט ופרט כי אפשר גם הנשמר מזנות מ"מ ילכד בנגיעה בנשיקה וכדומה ממיני פריצות ויוסף שלט ביצרו ומשל בכל אבריו שלא ינהגו בפריצות לכן מספר הכתוב כי כל אבר ואבר אשר משל בו זכה לגדולה לגמול על צדקתו · ויתכן עוד כי המדרש בא ללמדנו אשר שכר שמצוה איננו רק על המצוה בכלל · אבל יגמל על כל פרט ופרט מהמעשה ולמשל הנותן צדקה לעני יגמל על שהחיה לב נדכה וכן יגמל על פרטי המעשה אם עשאה בזריזות ובשמחה ובטוב המחשבה וכדאמרינן בב"ב ולכן האדם הזהיר במצוה יהיה נזהר לעשות אותה בשלימות בחדוה ובכוונת הלב ויהא מהיר לעשותה כי יגמל על כל פרט ופרט · וכן הבורח מעבירה אשר שכרו הוא כאלו עשה מצוה יגמל על כל פרט ופרט מבריחתו · אם היה זהיר בבריחתו ונמסר להמלט ממנה · וכן אם ישמר כי ניצול מהעבירה ועוד פרטים כאלה שכרו אתו מלבד אשר יגמל על הכלל יגמל עוד על כל פרט ופרט וזה שמביא מיוסף כי נגמל על כל פרט ופרט במה שנבדל מהחטא : רגליו שלא פסעו בעבירה · כי מסתמא בקשה ממנו לבוא עמה חדר בחדר והוא לא הלך אחריה : מחשבה שלא חשבה כו' · והא דלא אמר לב שלא חשב וכמו שמזכיר לפני זה פיו צוארו ידו ורגלו · י"ל משום דלא פסיקא ליה אם המחשבה הוא בלב או במוח · וכאשר יחקרו בזה החוקרים · ובתנחומא הגירסא המחשבה שלא חשב בעבירה יקרא נבון וחכם · הלב שלא הרהר בעבירה קראו לפניו אברך ולפנת פענח · נראה שסובר שהמחשבה הוא במוח ונבדל הוא מהלב וי"ל עוד כי מחשבה פי' שלא בקש למצוא היתר לעשות החטא הזה ולא אמר אנוס אני והרהור כזה בודאי בא ליאנות מזה כלבו בהרהור עון : ותקרא חכמה · כי אין אדם עושה עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות · ולכן החכמה הוא הפך השטות וכ"ש זנות דנואף אשה חסר לב : ורך בשנים · פי' אע"פ שהוא רך בשנים מ"מ זכה להיות אב בחכמה כזקן כי באמת חכמת הזקנים טובה מחכמת הנערים · ונחות לו לאומרם · פי' כי טוב עין הוא ללמד לאחרים ג"כ ולא כצר עין הלומד

פירוש מהרז"ו

אלו השבטים · פירש הבנות הם בית פרעה ראו השבטים ומלכות ופילגשים ראו את יוסף ויהללו אותם : מסוף העולם · ופרעה היה מושל בכל העולם כמש"ל פרשה פ"ט סימן ו' בשם המכילתא היה יכול לידע שאין בעולם כמותו · ותיבת נמצא לשון רבים בעתיד ואין מציאה כי אם אחר החיפוש : ב שלא יהא אדם נושקני · מלשון נשיקה כמו שכתבתי לעיל ריש ס"ג שכל עמי על פיך ואתה על פי · וידמה שיוסף מביא כל העם לפני פרעה · ופי' עוד מל' קבלת תשורה ומזון ומתנה כמ"ש וכן משק ביתי · גם יתכן פי' שלא יהא אדם נושקני מלשון הזנה וכלכלה כמ"ש וכן משק ביתי וכמ"ש וכלכלו הנצבים וזהו ישק : ב' פרשיות · ויק"ר פכ"ה ס"ע כל הענין ועיין מ"ש בזה בספרי מדרש תנאים מדה ז' · ופי' שמ"ש רק למעלה רק הוא תמיד למעט ובא למעט בענין העליה שאם תחשוב תמיד בגדולתי ובשפלותך ותהיה ממועט מן המעלה אז תהיה למעלה · והיינו יכולים ללמוד זה קל וחומר מפרשת פרעה אלא מלתא דאתי בק"ו טרח וכתב לן קרא והיית רק למעלה : כי קדוש אני ה' · שמאחר שאתם דבקים בה' שהוא קדוש צריכים גם אתם להיות קדושים ותיבת אני מיותר ללמדנו שיתבונן ההפרש שבין קדושת הש"י ובין קדושת איש שרק אני ה' קדוש באמת ואם לא יתבונן ההפרש יתגאה בקדושתו ויכשל וכן בדרשה של רק למעלה : מאני של ב"ו · דורש קל וחומר ע"פ גז"ש : ג ארשב"ג יוסף · ויק"ר פכ"ג סימן ה' במ"ר פר' י"ד ס"ו ותנחומא כאן סס"ג בקיצור ובתנחומא בראשית סימן י"ב באריכות : אברך · תיבה זרה בתנ"ך ע"כ דורשה נוטריקון אב רך · וע"פ מדה כ"ף ולמוד מענינו אב בחכמה שלא היו לו בנים עדיין וכמ"ש וישימני לאב לפרעה · וכמ"ש פרעה אין נבון וחכם כמוך · ורך בשנים שהיה אז בן שלשים וכן ארבעים לבינה : טפסר · בירמיה נ"א כ"ז פקדו עליה טפסר · ולע"ג שזה כתוב במפלת בבל בימי בלשצר שנ"נ כבר מת שיפקדו על בבל טפסר של מדי ופרס [וכן הקשה היפ"ת ונשאר בצ"ע] ואחר העיון נ"ל ברור שכוון לפסוק של נחום שניבא על נינוה ואשור וכתוב שם וטפסריך כגוב גובי היינו של מלך אשור · ונ"נ היה אחד מן השרים שנשתייר מן המחנה שהכה המלאך בימי חזקיה מלך יהודה כמ"ש פתיחה ל"ע דאיכה וש"נ והאריך שנים מאד מימי חזקיה עד אחר חורבן ביהמ"ק קנ"א שנה לבד מה שהיה תחלה ואחר החורבן · ומ"ש פקדו עליה טפסר בהכרח פירש פקדו על מי שהיה עליה טפסר היינו בבל שעליה מלך נ"נ שנשאר משרי סנחריב שנקראו טפסריך ועל שקראו טפסר ולא שם אחר וגם תיבת טפסר אינו עוד בתנ"ך דורשו נוטריקון טפש שר כמו שר שיש לו חיל נבא רב קך היה הרבה שנים ותחלה היה חכם כמפורש בריש דניאל כ"פ וכשר סרך

להחזיר הכתבים ובזקנותו נעשה טפש שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון : לא ירים איש את ידו · שלא יתכן כפשוטו ואא"ע לידו ורגלו ה"ע לכלי ידים וכלי רגלים וכמ"ש בת"א ידוהי למיחד זין ורגלוהי למרכב על סוסיא : ד צפנת פענח · על שלא נמצא תיבת פענח ולא שם צפנת בכל התנ"ך ע"כ דורש ע"פ המדות השייכים לענין · ודורש

ידי משה

והיית רק למעלה יכול כמוני · פי' ע"ד שאחז"ל יכול יהיה כיבוד אב ואם דוחה שבת וכו' כמו כן הכא הס"א שאם תאמר להם שלא יקיימו ז' מצות יכול ישמעו לך לז"א אני למעלה ממך הגם שעשיתי אותך למעלה על כל מ"מ אתה והם חייבים בכבודי א"נ י"ל לפי שמלת רק בכל מקום מיעוט הוא ופן תאמר שממעט בכבודם יותר מדאי והמיעוט הוא בכבודם מן איזו דבר לז"א שאינו ממעט מתלת רק אלא פחות מהקב"ה לז"א שאלו לא היה נאמר רק הייתי אומר כמוני וכו' ודו"ק : משלו ניתנה לו · פי' שהוקשה להם אריכות לשון של בפרטיות כבוד של יוסף שכיון שעשה אותו משנה פשיטא שהיה לו כל הכבוד הזה לז"א דדייק הכתוב לומר שנגמל מדה כנגד מדה : צפונות מופיע ונוח לאמרם · נ"ל לצפונות מופיע שגלה מסתורין החלום ונחות לאמרם שהי' נוח ליוסף שאומר אותו כי ע"י כך נתגדל יוסף א"נ י"ל שר' חזקיה מפרש דברי ר' יוחנן ואומר מניתן דעתן של בריות כי אמר

משנת דרבי אליעזר

אם מהלכים אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאים כזה · דיוקו מדכתיב הנמצא דפליך כדבר שמבקשים למצוא כדכתיב בקשתיו ולא מצאתיו הל"ל היה אלא פי' אם נלך ונבקשנו אין אנו מוצאין כזה ·

נפוצה

לאמרם · *רבי חזקיה אמר צפונות מופיע בדעת · מניח רוחן של בריות בהן · ורבנן אמרי צד"י צופה : פ"א פודה · נו"ן נביא · תי"ו תומיך · פ"א פותר · עיי"ן ערום · נו"ן נבון · חי"ת חוזה · א"ר אחא (ד) צפונה אחת שיש כאן באת לגלות עליה שאת בנה · ב בכולן כתיב (בראשית לג) ותגשן השפחות ותגש גם לאה וגו' · וביוסף כתיב ואחר נגש יוסף ורחל · אמר יוסף הרשע הזה עינו רמה וכו' · אמר הקב"ה אתה הצנעת לאמך מן העין והגבהת עצמך אני פורע לך ומגביהך · ויוסף בן שלשים שנה : ה ותעש הארץ בשבע שני השבע (ה) לקמצים · ג ר' יוחנן אמר מן קוצץ (קומץ) לריחיא דקמצתא ובלא קמצתא · (ס) רבנן אמרי דקמצתא ודלא קמצתא · ד ויקבוץ את כל אוכל וגו' · אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה · נתן מה שבתחום טבריה בטבריה ומה שבתחום ציפורי בצפורי מפני (ו) שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה · רבי נחמיה אמר ה נתן בהם (ז) עפר וקטמיות דברים שהן מעמידין פירות · ורבנן אמרי אם מתכנסין הם כל בני טבריה לאכול מה שבתחום טבריה וכל בני ציפורי לאכול מה שבתחום ציפורי אין בה קומץ קומץ · הדא אמרה שהברכה נתונה באוצרות · ויצבור יוסף בר כחול הים הרבה מאד וגו' : ך ותכלינה וגו' · יצאו מכוללת · ותחילנה וגו' · נכנסו חולניות עד שהם יושבים על השלחן בקשו אפילו פת קיבר ולא מצאו אמרו לא כך אמר יוסף והיה האוכל לפקדון וגו' · ויהי רעב (ז) בכל הארצות · בשלש ארצות (ח) בפנקיא ובערביא ובפלסטיני · ו ותרעב כל ארץ מצרים וגו' אשר יאמר לכם תעשו · ר' אבא בר כהנא אמר כפאן למול · ר' שמואל בר נחמן אמר חייתנו אין כתיב כאן אלא החייתנו נתת לנו חיים בעוה"ז וחיים בעוה"ב · והרעב היה וגו' · את כל אשר בהם · את המאושרין שבהם :

פרשה צא

א וירא יעקב כי יש שבר במצרים · (תהלים קמו) אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו · ז וירא יעקב כי יש שבר במצרים · (איוב יב) הן יהרוס ולא

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קמ"ח · ב לקמן פרשה צ"ח · לעיל פרשה ע"ח · פסיקתא רבתי פסקא י"כ · ילקוט סדר וישלח רמז קל"ג · ג ילקוט כאן רמז קמ"ח כל הענין : ד פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ט · ה עיין שבת דף ל"א · ו תנחומא כאן סי"ז · ז בילקוט תהלים מזמור קמ"ו הגירסא ולמה יעקב דכתיב וירא יעקב כי יש שבר במצרים :

חדושי הרש"ש

(ס) רבנן אמרי דקמצתא ודלא קמצתא· עמ"כ · ול"נ לפרש (ע"ד פירושי) דקמצתא ר"ל מקום הראוי לקמצא (פי' בור) ודלא קמצתא ר"ל אפי' מקום שאינו מוכשר כלל להעשות בו קמצא · עכ"ז עשאום לבורות · דמפני רבוי התבואה לא הכילום מקומות היפות לכדכן וזהו ותעש הארץ (פי' כל הארץ ראוי ושאינו ראוי) לקמצים: (ז) בכל הארצות בשלש הארצות כו' · פמש"כ לעיל פע"ה בס"ד:

האומר

חדושי הרד"ל

נכון וחכם וסלב שלא הרהר בעבירה יקראו לפניו אברך: (ד) צפונה אחת שיש כאן באת לגלות עליה בא ושאנה · ויצא על ארץ מצרים · בכולן כתיב ותגשן וכו' · כצ"ל · ופי' צפונה אחת על אסנת שנתגדלה אצל פוטיפרע ולא ידעו מי היא עד שבא יוסף והכירה וגלה עליה כמ"ש המ"כ בשם מדרש (וע' פרק פל"ח ומש"ש בס"ד) ודרש סמיכת קריאת שם צפנת פענח לויתן לו וגו' לאשה · וסדר דרש ויצא על ארץ מצרים שנשאו ראשו עליה למעלה שזכה לכך בשביל שנשא ראשו לכסות על רחל: (ה) לקמצים ויקבוץ את כל אכל רי"א מן קמצא לקרויא רבנן אמרין לקמצתא ודלא קמצתא ויקבוץ את כל אכל כו' כצ"ל · ופי' משום דכתיב לקמצים דהיינו בורות שבשדות והדר כתיב ויקבוץ וגו' ויתן אוכל בערים וגו' נתן בתוכה · דהיינו שהכניסו באוצרות שבבתים (וכן כתיב אכל בערים ושמרו) ומפרש ר"י שתחלה אספום בבורות שבשדות ושוב הביאום אח"כ מן הבורות לאוצרות שבערים (תרגום בערים בקרויא) ורבנן אמרין שבשני המקומות הכניסן ואותן שנתנו בקמצים נשארו שם · ואותן שלא יכלו עוד לאסוף בקמצים (שהן בורות שבשדות עשויות למדות תבואות השדות כפי שדרכם לעשות ועתה בשני השבע עשו יותר עד שקבלו המותר) ודלא קמצתא שלא נכנסו לקמצים ויקבוץ את כל אכל וגו' ונתנום בערים : (ו) שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה · לשון מעמדת משמע כפי' המ"כ בקה"ר פ"א פ"ס מעמדת פירותיה שפי' כדהכא שלא ילקו : (ז) עפר וקטמיות · אפשר צ"ל ואומטיות · וכלשון קב חומטין שבשבת (דל"א א') ודרש אשר סביבותיה מהעפר אשר סביב מקום גידול הפירות נתן בתוכם : (ח) בפנקיא · הוא צור וסביבותיה · בפלסטיני הוא א"י וסביבותיה שנקראת כן ע"ש ים פלשתים :

מתנות כהונה

צפונה אחת כו' · אסנת היא' בת דינה ונקראת אסנת על שאספוה יעקב בסנה כמו שכתב רבינו בחיי בשם המדרש ותלה עם צוארה וכתב עליו בת יעקב ויוסף הכירה ולקחה לו לאשה ובזה גילה עליה שהיא מבני טובים ולא ממזרת כמנהג האסופים: שאת בנה · של רחל שנקראת ג"כ צפונה שהצפינה יוסף כדאיתא לעיל פרשה ע"ח כך הבנתי מפירוש רש"י ז"ל ואולי שגירסתו היתה בנה של רחל וכן כתב הא"א ועי"ל צפונה אחת יש כאן כלומר היא נמצאת והיא רחל שהיתה צפונה ונסתרת אחוריך או ר"ל שהיתה צפונה פה בחוץ לארץ כפי משמעות לשון רש"י בפרשת ויחי ובאת אתה להיות נגלה עליה והיא תהיה נסתרת אחוריך מפני עשו או ר"ל לגלות באת בשביל כך לירד גילוי ועילוי ותלוי ראש וכמו שדרשו לעיל בפרשה ע"ח עלי עין שנתעלה בשביל אותה עין וכן נראה עיקר וכדמפרש ואזיל שאתה בנה של אותה צפונה שהיא רחל: עינו רמה כו' · עיין לעיל פרשה ע"ח: הכי גרסינן בילקוט ומן קמצא לריחייא ופירשו הרמב"ן והערוך קמצא בור באחת הפאתים ח"י בחד קמציא שנתמלאו כל הבורות ומן הבור היו מוליכין אל הרחיים ורבנן סברי שאף חוץ לבורות היה כי לא הצפינו כולו בבורות כי רב הוא ורש"י פי' ז"ל דקמצתא ודלא קמצתא מה שקמצה ואחזה מן הזרע ויותר ממה שאחזה הכי גרסינן בילקוט ובא"א מן קמצא לריחייא רבנן אמרי דקמצתא ודלא קמצתא: הכי גרסינן טבריה בטבריה ומה כו': מעמדת · מקיימת: וקטמיות · אפר ת"א קטמא ורש"י פי' שהוא עפר לחה אדומה ומעמדת הפירות: אין בה קומץ קומץ · אין בו להגיע לכל אחד ואחד כדי קומץ כך מצאתי והטעם שטבריה יושבת בעמק וכולו בנעי מים לא יוכל לצמוח וכן ציפורי יושבת בהר מקום מנוגב ויבש בלי מים: הכי גרסינן ותכלינה וגו' · יצאו מכוללות כלומר מעוטרות וכלולים מכל טוב ורוב דגן עד גמר כל השבע שנים בלי חסרון כלל: נכנסו חולניות · כלומר מיד בכניסה בא הרעב בפתאום ולא מעט מעט כמנהג שאר שנת הרעב: לא כך אמר יוסף כו' · ולפיכך לא רצו למכור ממנו: בשלש ארצות כו' · פירש הרמב"ן ז"ל אלו הארצות הם סביב ארץ מצרים כי אם היה רעב כזה בכל העולם היאך היו עושים הארצות הרחוקות מארץ מצרים הלא ימותו ברעב: כפאן למול · דאם לא כן מה יאמר להם לעשות וכפירוש רש"י בחומש ועיין בפרשה צ"א והמילה כתיב בה אמירה כמו שנאמר שם אנכי על אמרך ורבי שמואל בר נחמן נפקא ליה מדלא כתיב חייתנו כו' וכדמפרש ואזיל כו' שחייתנו פירושו נתת לנו חיים החייתנו ה"א הפימוס מורה עוד על מעשה עובר רומז לשני מיני חיים חיי העולם הזה וחיי עולם הבא · וזה במה שימולו ע"י גזירתו וכתב מהרא"ש המילה נקראת חיים כד"א בדמיך חיי: המאושרים · האוצרות הטובים והחזקים שבהם פתח גם כן כי כבד הרעב ולשון אשר קדרים ומצאתי בפירוש רש"י המאושרים מכר מיד אל העשירים כי תבואתם נרקבת מיד ולשון אשר קדרים כמו אשר נשיא יחטא עד כאן לשונו :

פרשה צא שברו וגו' · דרש שבר כמו שבר בשיבולת וכדבסמוך פרשה זו:

רש"י

צפונה אחת יש כאן שהיתה כבושה באת לגלות עליה: שאת בנה של רחל: גבה קומתו וכיסהא אותה כיסתה קומתו: בפרות רבית יוסף על פתרון הפרות עלי לפרוע לך על אותה העין שלא שלט בה עינו של עשו: מן קרנא לרחייא דקמצתא ודלא קמצתא · מה שקמצה שאחזה מן הזרע ויותר ממה שאחזה: מה שבתחום טבריה בטבריה: עפר ואפר כמו קיטמא עפר אדומה שם בתוכה כדי שלא תרקב והיא ארץ מליחה: אין בהם מקומץ קומץ · אין מגיע קומץ לאחד ויוסף נתן לכל העולם אוכל מתחום מצרים לומר שהברכה נתונה באוצרות: ותכלינה יצאו מכוללות · שהיו בריאים ושמנים: ותחילנה · נכנסו חלשות: אשר יאמר לכם תעשו כשאן למול: חייתנו אין כתיב כאן אלא החייתנו בזה ובזה במה שנימולו: המאושרין שבהם · אשר דרים וכן הוא אומר אשר נשיא יחטא:

מסהרם

פירוש מהרז"ו

ר"י פענח לב' תיבות מופיע גם נוח לו לאומרם ע"פ מדת ממעל וד"ק וכמ"ש פס"ע פס"ה על יוסף ודעת לנבון נקל · ור' חזקיה דורש הנוטריקון לאותיות פ' מופיע עי' בדעת ג' מניח ח' רוחות כולם באותיות האמצעיות ומ"ש של בריות הוא מד"ק והכוונה של ב"א ונסיבת צפנת שניהם דורשים ע"ס מדת ממעל שנמצא דוגמתו צפנת לירא[ך] וכדומה · ורבנן דורשים גם תיבת צפנת כמו פענח שהוא שם אחד כולו לנוטריקון · צופה פודה כי שאר נביאים שמתנבאים טובות אינם בעצמם השלוחים להטיב אך יוסף צופה ופודה שהצלה מרעב נקרא פדיה כמ"ש ברעב פדך ממות · והוא בעצמו נביא תומך במשען לחם ופענח נוטריקון על ענין החלום שלענין הפתרון צריך ידיעה רחבה בכל עניני עולם ורוב לפנות וכמ"ש באיכה רבה פסוק רבתי בגוים ולעיל פס"ח סימן י"ב וזהו פותר ערום היה עוד נכון ומזה ברוה"ק: צפונה אחת · היא רחל · שבכל נשי יעקב תחלה האם ואח"כ הבנים וברחל תחלה הבן ואח"כ האם · וחכמתו והצלחתו ומדותיו מעידים שהוא בנה · ועיין לעיל פע"ה ס"י · ולא שפרעה ידע כן אלא חז"ל דורשים כן מן התורה: ה מן קמצא לריחיא ורבנן אמרי דקמצתא ודלא קמצתא · כן הגירסא בילקוט כאן · ופירושו שכתוב אחריו ויקבוץ את כל אוכל וגו' ויתן אוכל בערים ואוכל פי' הראוי לאכילה ודורש שאחר שנתן התבואה בבורות ובאוצרות נתן אותם לריחים וטחנם ועשאם קמח · ורבנן דרשי לקמצים לא קמצים שלא החזיקם הקמצים ועשה הקמה גם שלא מן הקמצים: טבריא בטבריא וכו' · וכן לקמן טבריא וציפורי · משמע שגם בטבריא וציפורי היה שבע גדול שהם ערי ארץ כנען ויוסף אמר בפירוש שבע גדול בכל ארץ מצרים · וגו"ל שהמדרש על שהוא אגדת א"י ובעיר טבריא וציפורי היו שם מקום המגלים והמגורלים והסיבות תופס ערים אלו לדוגמא · וע"ל פע"ד סי"ג ועיקר על כל ערי מצרים: עפר וקטמיות · שהיל"ל אוכל סביבות העיר נתן בתוכה ותיבת שדה מיותר ע"כ דורש משדה העיר בתוך התבואה: אין בה קומץ · בשיטת רבנן דלעיל לקמצים לא קמצים וכאן לא קומץ · וטבריא וציפורי לדוגמא כל"ל : ך ותכלינה יצאו מכוללות וכו' · שפסוק זה מיותר שהיל"ל ויבואו שני הרעב ע"כ דורש שבא ללמדינו ע"פ מדת ממעל איך יצאו שני השבע ובאו שני הרעב שפתאום בכלות השבע שהיו עדיין בשמחה בא הרעב ונעשו חולים · ומ"ש אשר אמר יוסף שהם סברו שגם מה שהכינו הם יהיה לפקדון אך כוונת יוסף רק על שתחת ידו ולא שלהם וכמש"ל פצ"א ס"ה: בשלש ארצות · דורש מ"ש בכל הארצות שהיל"ל בכל הארץ ע"כ דורש ארצות שנים ובכל מרבה עוד אחד הרי ג' והכוונה על ארצות שבסביבות מצרים · וצ"ע למה לא חשב ארץ כנען כמ"ש כי כבד הרעב בארץ כנען · ויתכן שארץ כנען בכלל פליסטינא שגם היום נקראת כן בלשון העמים גם יתכן שעל שכנען מסורס אין צריך ריבוי · ומ"ש פנקיא בילקוט הגירסא קפוטקיא ונ"ב תרגום כפתורים קפוטקאי: חייתנו אב"ב · שיש כאן שם י"ה בתיבת החייתנו לרמוז על חיי עוה"ז והבא כי ביה ה' צור עולמים כמש"ל פ' י"ב ס"י בהדיא · ותיבת החייתנו כתוב בסוף ויגש ועי' רש"י שם שהפרשה דשם הוא הפרשה דכאן ע"פ מדה ל"ב:

פרשה צא סימן א כי יש שבר · שהיל"ל בר או תבואה ע"כ דורש שבר כמ"ש שברו על ה' וכדלקמן ס"ו ומ"ש וירא פי' ברוה"ק וכמ"ש בתנחומא כאן ס"ה שברו של ה' זה יוסף סברו של עולם שהיה במצרים והראה הקב"ה ליעקב שסברו במצרים שנאמר וירא וגו': הן יהרום ולא יבנה · וס"ד יסגור על איש

יפה תואר

רק לעצמו ואינו מלמד לאחרים או פי' כי יש בו לשון למודים ונוח לו ללמד לאחרים ולסבינם בלי כבדות כלל ויש למצוא טעם במה חולקים ר"י ר"ח ורבנן · ר"י סובר כי בחכמת העיונית ישתבח גבר יותר ולכן אמר ונוח לו לאמרם פי' דבר הנוהג לו לבדו ואין לאחרים תועלת בזה · ור"ח סובר כי חכמת המדיניות אשר יש בזה תועלת לבני אדם ישתבח גבר ולכן אמר מניח רוח של בריות בהן כי הוא ידע לנהל את הבריות בדרך ישרה · ורבנן סברי כי שתיהן כאחת טובות ולכן אמרו נוסס על חכמת העיונית והיא נקראת ג"כ פודה כי נפשו תפדה בזה ממאסר הסכלות ועל המדיניות אמרו תומך פותר · כי הוא יודע לתמוך את בני אדם בהליכתם בארץ ופותר את משטם והסבסוכים אשר ביניהם : מן קוצץ לריחיא · וי"ג מן קומץ ופי' שהקוצר מלא כפו מסקניר קמצים ומיד היה השבולת מתוקנת לטחינה ברחיים · וה"ס שהכוונה גם לגירסא מן קוצץ פי' מיד אחר שקצר : כפאן למול · קרוב לפרש *כי זה דרך מלוכה שכפאן לספיר מעליהם התחוה אשר במצרים גללי בשר ירונו אחריו : וירא יעקב כי יש שבר במצרים · משום דקי"ל שאם במצרים היה יעקב שראה שם שבר וכדמקשי לקמן בסי' ו' · לכן מפרש וירא יעקב ברוה"ק שהראהו לו הקב"ה כי יש שבר במצרים · ומייתי את הכתוב דכתיב אשרי שאל יעקב ולא אמר אשר שאל אברהם או שאל יצחק בעזרו · משום דמדבר מאשר שאמר שברו על ה' אלהיו · וליעקב הראה הקב"ה במקום שיש שבר · וכ"ה בתנחומא : הן יהרוס ולא

משנת דרבי אליעזר

צפונה אחת. י"ל דהא לפרש פי' צפנת פענח שמגלה צפונות ונסתרות ויתן לו את אסנת דא"ל שייכות לכאן וגם למה הוצ ואמר ויצא יוסף על ארץ מצרים שכבר כתיב ונתון אותו על א"מ לכ"ם צפונה א' פי' שעתה נתקיים חלום של יוסף רק דבר אחד היה נסון ושמון שקשה והלא אמו כבר מתה ולא ידע יעקב שהדברים מגיעים לכלתה שגדלתו וזהו לגלות שאת בנה פי' בנה של כלתה ולכ"כ ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע וכי בתו היתה והלא היא בת דינה שילדה לשכם אלא לפי שגידלה קרוי בתו וכדאיתא כתו' ה"ה כאן נרמז על כלתה לפי שגדלתו וכזכותו שהגביה עצמו להכניע את אמו הא מיאת לכך וכש לכל זה שוילא יוסף שליט ונעשה גבוה : ותעש הארץ וגו' רבי יוחנן אמר מן קמצא לריחיא ורבנן אמרי דקמצתא ודלא קמצתא וכו' · י"ל דה"ס דת"ק סובר פי' ותעש הארץ תבואה הרבה שמקומץ מלא קומצו אשר שנזרעו עשתה כ"ב. הרבה ליבא לרחים לטחון ולרבנן קשה לפ"ז מהו ותעש הארץ לקמצים אלא דקמצתא וכו' אף שלא זרעו קומץ היה כ"כ שובע שגדלה תבואה ונעשים הארץ כריה חדשה ופירוש כמפרשים קשה לכוין בפרש פי' האכ"א אין מקומו כאן : כפאן למולו · עיין במ"כ בפ' נ"א מבואר דתלמד מיתורא דלכם וכ"כ שם הוא בשלמו :

ידי משה

אמר דברים המתיישבים על הלב ויונעם על שומעיהן כדלעיל שהיו פותרין אותו אלא שלא נכנסו דבריהם באזניו אבל דברי יוסף היה בהם טעם ונחת רוח וק"ל : צפונה אחת · פי' בחלום שהיתה צפונה ובגלים לי מבא זה אני יודע שגם אתה נולד מן הצפונה והיא רחל ונבא ואינו יודע מה נבא וק"ל :

מסהרם

נפי

יבנה · משהרס הקדוש ברוך הוא עצתן של שבטים עוד לא נבנה · (שם) (א) יסגור על איש ולא יפתח · אלו עשרת השבטים שהיו נכנסין ויוצאין למצרים ולא היו יודעים שיוסף קיים (ב) וליעקב נתגלה שיוסף קיים · שנאמר וירא יעקב כי יש (ג) שבר במצרים · כי יש שבר זה הרעב · כי יש סבר זה השבע · כי יש שבר ויוסף הורד מצרימה · כי יש סבר ויוסף הוא השליט · כי יש שבר ועבדום וענו · כי יש סבר (בראשית טו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · (איוב ט) (ה) האומר לחרס ולא יזרח · [א] זה יעקב · ובעד כוכבים יחתום · אלו עשרת השבטים שהיו נכנסים ויוצאים למצרים ולא היו יודעים שיוסף קיים וליעקב נתגלה שיוסף קיים: **ב** ויאמר יעקב לבניו למה תתראו · [ב] אמר להם אל תוציאו בידכם פרוסה · (נ"א פרוטות) · ואל תכנסו כלכם בפתח אחת מפני העין · ויאמר הנה שמעתי וגו' · רדו ושברו לנו משם · א"ר אבא בר כהנא [ג] בישרם שהן עתידין לעשות שם ר"י שנה מנין רד"ו · וירדו אחי יוסף עשרה · א"ר בנימין ממשמע שנאמר אחי יוסף · איני יודע שהם עשרה אתמהא · (ד) אלא תשעה חלוקים לאחוה · ואחד לשבר בר · ואת בנימין אחי יוסף וגו': **ג** ויבאו בני ישראל לשבר וגו' · ומנין לעדה שהיא עשרה · ר' אבא בר כהנא ור' יוסי בשם רבי יוחנן (ב) [ד] נאמר כאן עדה · ונאמר להלן עד מתי לעדה הרעה · מה עדה שנאמר להלן עשרה אף עדה שנאמר כאן עשרה · א"ר סימון נאמר כאן תוך · ונאמר להלן תוך · מה תוך שנאמר להלן עשרה · אף תוך שנאמר הכא עשרה · א"ר יוסי בר אבון (ג) אם בתוך אפילו עד כמה · אלא נאמר כאן בני ישראל ונאמר להלן בני ישראל · מה בני ישראל שנאמר להלן עשרה אף בני ישראל שנאמר כאן עשרה ·

מסורת המדרש א ילקוט איוב רמז תתק"ד · ב ילקוט כאן רמז קמ"ח כל הענין · ג במדבר רבה פרשה י"ג · ד ברכות דף כ"א · מגילה דף כ"ג · סנהדרין דף ע"ד · ירושלמי ברכות פרק ז' הלכה ג' · ירושלמי מגילה פרק ד' הלכה ד' · ירושלמי סנהדרין סוף פרק א' ·

חדושי הרד"ל

(א) יסגור כו' השבטים שהיו נכנסים כו' · שסגר הקב"ה דלתי שכלם ולא יפתח לבבם להבין דבר מתוך דבריהם שזהו יוסף : (ב) וליעקב נתגלה · לא גילוי ממש אלא כמש"ל רואה ואינו רואה : (ג) שבר במצרים שאומר לחרס כו' שיוסף קיים כו' כי יש שבר זה הרעב כו' וברכוש גדול ויאמר יעקב · כצ"ל : (ד) אלא ט' חלקים לאחוה ואחד לשבור בר · כצ"ל · ודרש אחי יוסף עשרה לשבור בר חלק עשירי לשבור בר · והמותר ט' חלקים בשביל אחוה של יוסף · וגי' חלוקים הוא גי' רש"י לשון חלוקי

ונשחטו אותו כל קהל עדת ישראל וכדאחרי"ל בפסחים (ס"ד ב') אין הפסח נשחט כו' של שלשים שלשים בכ"א מ"ע קהל ועדה וישראל · ודע דהך ילפותא דעדה היא עשרה מן עד מתי לעדה כו' כבר נזכרת במשנה ספ"ק דסנהדרין · וצ"ל דלכן לא סיימו בגמרא דברכות שם וסנהדרין (ע"ד ב') ואתיא עדה עדה כו' משום דבזה סמיך אמתניתין ונכון כעז"ה · והגרי"פ שהגיה שם ושם הך סיומא מפני דכן איתא במגילה שם · לדעתי אדרבה שמי תדא מקמי תרתי וכן ברא"ש ליתא גם שם וכן נ"ל מפירש"י דהתם דלא היתה בגרסתו הך סיומא דואתיא עדה עדה : (ג) אם בתוך אפילו עד כמה · עי' יד"מ · תינוק

חדושי הרש"ש

(ה) האומר לחרס ולא יזרח זה יעקב · עמ"כ בשם רש"י וכ"ע ולא ידענא כו' · ול"נ דלפירושו שיעור הכתוב כך הוא · האומר לחרס (שאמר ליעקב שעוד יוסף חי) ולא יזרח (אבל לא זרחה עליו האמירה בבירור גמור) וכמו שפירש"י בתומס בפסוק זה ע"ש : (ב) נאמר כאן עדה כו' · מה שפי' המ"כ דהכוונה על ויבואו כל העדה כו' תמוה דלאיזה ענין נצרך למילף עלה דפי' עשרה · ופשוט דיכוון פה לעדה דהבדלו מתוך העדה כדאיתא במגילה (כ"ג ב') או לעדה דדבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כפי' הק"ע בירושלמי פ' הקורא עומד ה"ד · ויתכן ג"כ לומר דיכוונו

רש"י

פרשה צא משהרס עצתן של שבטים · שבקשו להרוג את יוסף : האומר לחרס ולא יזרח זה יעקב · שנאמר והנה השמש והירח שגלוי היה לפניו שיוסף קיים : ובעד כוכבים יחתום אלו השבטים · דכתיב ואחד עשר כוכבים חתום היה מהם הדבר : כי יש שבר כתיב זה הרעב כי יש סבר קרי ביה זה השובע : עשרה חלקים לאהבה בשביל אהבת יוסף וחלק אחד לשבר בר : מניין לעדה שהיא עשרה שנאמר כאן אלהים נצב בעדת אל : ונאמר להלן עדה עד מתי לעדה הרעה הזאת כתוב במרגלים מה עדה האמורה להלן עשרה יצאו יהושע וכלב אף כאן עשרה : נאמר כאן תוך · בני ישראל לשבור בתוך הבאים : ונאמר להלן תוך · נקדשתי בתוך בני ישראל מה תוך שנאמר כאן עשרה שעשרה אחים היו אף להלן עשרה : אם מן תוך הבאים אתה מלמד אפי' עד כמה אתה יכול לומר שהרי באים היו כמה אלפים אלא נאמר כאן בני ישראל דכתיב ויבאו לשבור ונאמר להלן בני ישראל מה בני ישראל שנאמר כאן י' אף בני ישראל

מתנות כהונה

לא נבנת · עצתם שנתיעצו על מכירתו : זה הרעב · שברון והוה על הוה : סבר · כלומר קרי ביה שבר בשיבולת לשון אחרית ותקוה כדא אמרת שברתי לישועתך ה' : האומר לחרס · זה יעקב שנאמר והנה השמש והירח : כוכבים · אלו השבטים שנאמר ואחד עשר כוכבים : זה יעקב · שלא ידע כי עוד יוסף חי ואף על פי שנתגלה לו כדמפרש ואזיל ההוא ניבא ולא ידע מה ניבא וכדלקמן בפרשה זו והכי איתא בהדיא בילקוט איוב וזה לשונו האומר לחרס שנים ועשרים שנה היה יוסף במצרים ונגנז רוח הקודש מיעקב ומבניו ולא היה רחוק מהם אלא מהלך ד' ימים ולא היו יודעים ע"כ ובפי' רש"י ראיתי וז"ל האומר לחרס זה יעקב שגלוי היה לפניו שיוסף היה קיים עכ"ל ולא ידענא שפיר פירושו דקרא לפי פירוש זה : וליעקב נתגלה · דכתיב וירא יעקב כי יש שבר במצרים וכדדרים לעיל : פרוסה · כלומר פרנסת מזונות וה"ג בילקוט פרנסה והטעם כדי שלא יקומו עליהם עמי הארץ ויהרגום על הלחם ופירושו אל תהא נראים שבעים בלחם או שלא יתהיגו עצמן בעידונין ובפנים מאירים בפני הרעבים וראייה לזה דבפ"ק דתענית נפקא מהאי קרא ההולך ממקום שאין מתענין למקום שמתענין ושכח ואכל ושתה ואכל שאל יראה בפניהם ואל יראה עידונין בעצמו ובפי' רש"י בחומש יש שמתראו הוא כמו תתרוו ועיין שם במזרחי ועיין עוד לקמן פרשה זו : מפני העין · שלא ישלט בהם עין הרע שכלם אנשי צורה נאים וגבורים כך פירש רש"י בחומש : לעשות שם · לשהות ולעכב שם מאתים ועשר שנים ודייק מדנקט לשון ירידה והיה לו לומר לכו ופי' תכם חן ודיקדק בלשונו וכמו שאמר להלן אלכה ואראנו בטרם אמות ומהר"ל אליהו מזרחי הניח זה בתימה : תשעה חלוקין כו' · בכוונת ירידתם היה תשעה חלקים לאהבת יוסף ולפדותו אם ימצאוהו או ימסרו נפשם עליו וחלק אחד מכוונתם היה לשבור אוכל ופי' רש"י בחומש לא פי' כן ואולי לא היה לפניו גירסא זו : נאמר כאן עדה · ויבואו כל העדה מדבר סין וכן כל העדה כלם קדושים : מה העדה שנאמר להלן כו' · יצאו יהושע וכלב שהיו מן האנשים ונשארה עשרה : נאמר כאן תוך · ונקדשתי בתוך בני ישראל הכי איתא בהדיא בפרק הקורא את המגילה עומד : ונאמר להלן תוך · ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים והתם עשרה הוו בלא בנימין ויוסף : ה"ג אם בתוך אפילו כו' · ופי' אם באת לדרוש תוך כמה וכמה פעמים תמצא שכתוב תוך והכי גרסינן בירושלמי דפרק הקורא עומד אם מתוך את למד סגי איתון : נאמר כאן בני ישראל · ונקדשתי בתוך בני ישראל ונאמר להלן ויבואו בני ישראל

יפה תואר

יבנה · גם בזה בא לפרש למה כתיב וירא יעקב הלא כל הארץ באו מצרימה לשבור שבר · וגם השבטים ידעו שהיה שבר במצרים והיה"ל ויאמר יעקב לבניו לכו למצרים לקנות שבר · לכן מפרש כי יש שבר על יוסף · ואע"ג דאחיו ידעו יותר שהוא במצרים דהא הם מכרוהו לישמעאלים ההולכים מצרימה ואמרו לקמן שנכנסו בקובה של זונות לבקשו להכי מייתי האי קרא שהקב"ה נעל בפניהם דרכי התבונה ולא ידעו שיוסף חי עדנה · משא"כ יעקב ראה ברוה"ק שיוסף הוא קיים עדנה במצרים : עוד לא נבנה · פי' כי תבונתם סרה מהם · ובתנחומא פ' ויגש איתא שכשהתודע יוסף אל אחיו בקשו להרגו ובא מלאך ופיזרם · ואולי ע"ז הכוונה עוד לא נבנה שלא התאחדו עוד בעצתם להרע לו : ליעקב נתגלה שיוסף קיים שראה באספקלריא המאירה כדלקמן · ואע"ג שהשבטים החרימו שלא יגלו ליעקב כי יוסף הוא חי ושיתפו גם להקב"ה · מ"מ אין רוה"ק מחויבת לקבל החרם · ואע"ג דמכמה כתובים נראה שחשב את יוסף למת גם את"ז כמ"ש אותי שכלתם יוסף איננו וגו' · כי אחיו מת · ויפג לבו כי לא האמין להם וגו' · וי"ל שידע שהוא חי אבל לא ידע מקומו וסימניו להכירו ולכן אמר יוסף איננו כי לא ימצא אותו עוד ומ"ש כי אחיו מת אמר לדברי בניו כפי שהגידו לו · וגם אם לא יראנו עוד נחשב לפניו כמת ואמר פ"ז כאשר שכולתי שכלתי · ואולי אחיב שסבר התערב בין המצריים ונפרד ממשפחתו ולכן התאבל עליו וחשבהו כמת · וכאשר אמרו כי יוסף עודנו חי פי' חי בנדקתו וכי הוא מושל אז פג לבו ולא האמין להם בזה עד אשר ראה בעיניו · ויען כי הנבואה תבוא לנביא לשלש תועליות · או להזהיר ולשמרו מהנזק האורב עליו ללכדו וכמו שמגיגו באלישע שאמר אל מלך ישראל השמר לך מעבור המקום הזה כי שם ארם נחתים וכנגד זה אמר פה · כי באה הנבואה ליעקב שבר זה הרעב סבר זה השובע לפדותו מרעבו והתועלת השנית היא לבשר טוב ורע העתידים לבוא ולשמח נפשות המקבלים הטוב וכנגד זה אמר כי יש שבר ויוסף הורד מצרימה כי יש סבר ויוסף הוא השליט וזה לשמח נפש הזקן · התועלת השלישית לגלות משפטי ה' אשר יעשה וכנגד זה אמר כי יש שבר ועבדום וענו אותם כי יש סבר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · ואולי הכוונה לסורות לו שלשה הקשרים הנקשרים זה בזה להביא את בניו למצרים ולפדותם · הקשר הראשון הוא כי יוסף הורד מצרימה ואחריו יעקב אשר הי' ראוי לבוא בשלשלת של ברזל כדאיתא בפ"ק דשבת · ואח"ז השעבוד בבניו ופדותם · ולפ"ז הכל נבואה אחת היא עם הסבות אשר לה : זה הרעב · אע"ג דהכל ידעו מהרעב פי' ע"כ במה שהרעב יחדל לרגלו וכמ"ש לעיל סוף פס"ט · ופי' שבראהו לו אף שהרעב הוא בארץ מ"מ בבואו שמה יחדל הרעב : האומר לחרס ולא יזרח זה יעקב · שמעתי מהר"ר יחיאל מבולם ז"ל משום שהראוי לנבואה אם תחדל ממנו באיזה זמן הוא מן הנפלאות בשינוי הטבע וכמ"ש הרב במו"נ ח"ב פל"ב · וזה כמו שאומר לחרס ולא יזרח ככה מנע הקב"ה לעת קורה את הנבואה מיעקב עד אשר גלה לו · ופי' ולא יזרח לפי שעה ואח"ז יזרח : פרוסה נ"א פרוטה ולג"א מפרש למה תתראו עצמכם לעשירים : אלא י' חלוקים לאחוה ואחד לשבר בר כצ"ל · ופי' כי לענין אחיו היו שם עשר דעות · ורק לענין לקנות בר הי' להם דעה אחת · ובילקוט גרס שמתה אלא חלוקים לאחוה ופי' כדברינו כי לענין אחוה היו עדנה חלוקים כי מעת שמכרו את יוסף באה קטטה ביניהם ולא השתלמו זה עם זה · ומה דאמרינן לקמן שנתנו דעה אחת להחזירו · זה רק בענין לפדותו

פירוש מהרז"ו

ולא יפתח דורש על העצה שקיום העצה נקרא בנין והפרת העצה הריסה שע"י הפרת העצה יסגור על בעל העצה · וע"פ מדה י"ז הדבר מפורש בתורה אצל השבטים · ובפסוק הקודם שם באיוב עמו חכמה וגבורה לו עצה ותבונה וע"ז אמר הן יהרוס עצת אחרים וכו' · ועי' קה"ל פסוק והחכמה תעוז ועי' בסוף מסכת סופרים איך באן וידע שיוסף קיים דברים נפלאים : שבר זה הרעב · שתיבת שבר יש לה ג' משמעות · א) מלשון קנין · ב) שברון ממש · ג) מלשון תקוה וכאן כוון לג' הפירושים וכדמפרש והולך והכל במצרים ודו"ק : לחרס זה יעקב · שנקרא שמש וזהו האומר לחרס שאמר ליעקב ברוה"ק ולא יזרח שלא אמר לו בפירוש ובעד הכוכבים יחתום לגמרי וכמש"ל פס"ח ס"י ועי' ילקוט איוב ט' בביאור · ועי"ע שם במאמר הב' שבו מבואר המאמר הא' : **ב** רדו ושברו · עי' במ"ר פ' י"ג ס"כ : ט' חלקים לאחוה · עי' מ"כ ורש"י פירושים שונים גם יתכן פי' חלק עשירי מהם לשבור בר לבד ולא לאחוה הוא שמעון שסנאו יותר מכולם ופי' מאחיו לאחוה ע"ל פפ"ד סט"ז : **ג** ומנין לעדה שהיא עשרה · עיקר המאמר השייך כאן הוא דברי ר' סימון נאמר כאן תוך וכו' ואגב זה הובא כל המאמר לכאן · ומאמר זה הוא בירושלמי ברכות פ"ז ה"ג לענין בהמ"ז בשם ביו"ד ובירושלמי מגילה פ"ד ה"ד לענין פורס על שמע ולענין קידוש החודש וכן בירושלמי סנהדרין פ"ק א' · פר"א פ"ח וצריך ביאור מ"ש ומנין לעדה וכו' נאמר כאן כו' · איזה עדה ולאיזה עדה קורא נאמר כאן · והמפרשים בכל מקומות הנ"ל לא נשתוו בפירושם והמבוכה רבה למעיין ובמשנה דאבות פ"ג מ"ו עשרה שיושבין וכו' שנאמר אלהים נצב בעדת אל וכן הוא בפר"א פ"ח ואחר העיון שבכל המקומות שציינתי אב לכולם מפסוק זה בעדת אל ועל זה שאלו ומנין לעדה שהיא עשרה וע"ז דרשו האמוראים ע"פ גז"ש וכמ"ש במשנה דרים סנהדרין בפירוש · ור"ס דורש כל הנ"ל מגז"ש דתוך ודוק כי קצרתי מאד · וכל הנ"ל כפי שיטת הירושלמי והמדרש אך בתלמודא דידן במגילה כ"ג ב' שיטה אחרת בזה : אם בתוך כו' עד כמה · פסרי

ידי משה

משהרס הקב"ה עצתן של שבטים · שיהרגו אותו שלא ימלך עליהם ועל כרחם מלך עליהם · א"נ י"ל כיון שהרס הקב"ה בהותו פעם עצתם שוב לא מצינו שהיה להם עצה אחת אלא דיעות מחולקות כדלקמן אחי יוסף עשרה וכו' : האומר לחרס ולא יזרח זה יעקב · שנעלם ממנו רוה"ק כ"ב שנים שלא קיים כיבוד אב ואם לגו"א ולא יזרח דהיינו לפי שעה אבל אח"כ נתגלה לו אבל גבי שבטים אמר יחתום שלא היו יודעים מאומה וק"ל : שהן עתידין לעשות שם ר"י שנה כמנין רד"ו · אף שא"י גבוה מכל ארצות ונופל בה שפיר לשון רדו מ"מ הואיל וירדו לשם לא לשם תענוג רק ממחת נער והית' במ"ק לכל אומרים שב הון מן האבל אלא ע"כ לרמז א"ל ודו"ק : אם בתוך אפילו עד כמה · מביא בעל מ"כ פי' לשון הירושלמי וז"ל אם מתוך אתה למד סגי איגון והכין בעל מ"כ פירושו סגי איכון פי' כמה פעמים כתיב בתורה תוך אבל נ"ב דה"פ הואיל וכתיב ויבאו אחי יוסף בתוך הבאים וא"כ כתיב תוך גבי הבאים והבאים היו הרבה לכן לא תלמוד מזה תוך עשרה ודו"ק : הג"ה ול"נ ע"ד דאיתא ברש"י בחומש וז"ל בתוך הבאים מטמינים עצמן שלא יכירום לפי שצוה אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא יכנוס כל אחד בפתחו כדי שלא ישלוט בהם עי"ה וכו' לפ"ז נ"ל שלא היו במקום א' ואי' בטא"מ סי' נ"ה צריך שיהיו כל י' במקום אחד ע"ב והו שאמר ר"י אם בתוך אתה למד אפילו עד כמה ר"ל דהכי י"ל עתה אף דעשרה אינן במקום א' ילמדו דמקום שבאת ללמוד שם היו מלוחקים שכל אחד היה נכנס בפתח מיוחד פרילמיש מפיכת בתוך ולכך תליף ר"י ג"ש ויבאו בני ישראל וגו' שבביאתם לפני יוסף היו כולם יחד ובמקום אחד וק"ל וכדי לייסב בי' בירושלמי דגרס סגי איגון שנה אניע משנה בפ' הקורא דעלה קאי בירושלמי וז"ל אין פורסין את שמע וכו' נושאין את כפיהם וכו' פחות מי' ואיתא הטעם בגמרא דאין נושאים בפחות מי' משום דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה אינו בפחות מי' וגלמד ג"ש דתוך תוך ע"ש ואיתא בתוי"ט וז"ל ונושאין את כפיהם דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וכתיב כה תברכו את בני ישראל ובני ישראל עשרה משמע כדילפינן מונקדשתי בתוך בני ישראל ואע"ג דהשתא יליף בג"ש דתוך תוך דבר הלמד בג"ש חוזר ומלמד בגזירה שוה עכ"ל ואיתא בזבחים דף נ' וז"ל דבר הלמד בג"ש מהו שילמד בג"ש אמר רמי בר חמא תניא סולת מרבכת למדנו לרבוכה שבאה סולת ולא קמח חלות מניין פירוש חלות שבתודה מניין שב' מינים מצות יש בה חלות רקיקין ורבוכה חלות שבה מניין שהן סולת ת"ל מצות חלות נאמר בסולת חלות ונאמר ברבוכה חלות מה לכן סולת וכו' רקיקין מניין ת"ל מצות מצות נאמר ברקיקין מצות ונאמר בחלות מצות וילפינן רקיקין מחלות וחלות למדו מרבוכה ושניהם בג"ש א"ל רבינא ממאי דמצות מצות מחלות גמור דלמא ממאפה תנור גמור פירוש דלמא ממצות דכתיב גבי רקיקין מנחת מאפה גמרי והתם סולת בהדיא כתיב ע"כ העולם מזה דמסתבר טפי ללמוד ג"ש הכתובה בהדיא ממאי דליליף ג"ש כחוזר ומלמד וזהו כוונת בירושלמי אם מתוך את למד סגי איגון ר"ל דצריכות ללמוד ג"ש כחוזר ומלמד אבל נלמד מבני ישראל דלמד ברכת כהנים בהדיא משום דגבי' נמי כתיב בני ישראל או י"ל סגי איגון ר"ל דהרבה דברים צריכין י' וא"א ללמוד רק דחוזר ומלמד אבל בג"ש דבני ישראל

ר' סימון בשם א ר' יהושע בן לוי בשם רבי אמר (ד) תינוק עושין אותו סניף לעשרה • (ה) והא תני (ו) אין מדקדקין בקטן • אמר רבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי לשני קטנים נצרכה • אחד ספק ואחד קטן עושין את הספק עיקר ואת הקטן לסניף • תני קטן וספר תורה עושין אותו סניף • (ז) אמר רבי יודן כן הוא מתניתין ב קטן לספר תורה עושין אותו סניף • מאימתי עושין אותו סניף • רבי אבונא אמר איתפלגון בהא ר' יודן ור"ה תרויהון בשם ר' שמואל • חד אמר כדי שיהא יודע טיב ברכה • ואוחרנא אמר כדי שיהא יודע למי הוא מברך • ר' יהודה בר פזי בשם ר' אסי תשעה נראים כעשרה מזמנין • מאי עביד מסויימין אלא אפילו קטן ביניהם • (ח) ר' ברכיה בשם ר' יעקב בר זבדי בעא קומי רבי יוסף כשם שעושין אותו סניף לי' כך עושין אותו סניף לג' • א"ל הדא היא ולא כל שכן להלן שהוא מזכיר את השם עושין אותו סניף כאן שאינו מזכיר את השם אין עושין אותו סניף • א"ל הדא אמרה עושין אותו סניף בבהמ"ז אבל לקריאת שמע ולתפלה אין עושין אותו סניף עד שיביא שתי שערות • א"ר אסי זמנין סגיאין אכלית עם רבי תחליפא וזימנין סגיאין אכלית עם רבי חנינא בר סיסי חביבי ולא זמנין עלי עד שהבאתי שתי שערות • ומאימתי הוא קורא בתורה • א"ר אבינא איתפלגון ר"ה ור' יהודה תרויהון בשם רבי שמואל חד אמר משהוא יודע לברך ואוחרנא אמר עד שיודע טיב ברכה שיודע למי מברכין • רבי שמואל בר שילת בעא קומי רב • ואית דאמרין בעון קמיה שמואל בר שילת • ג תשעה פת ואחד ירק מהו • אמר להון מזמנין • שמונה פת ושנים ירק מזמנין • שבעה וששה פת וארבעה ירק מהו א"ל מזמנין • ר' אבינא בעא ומחצה על מחצה מהו • (ט) אמר ליה ר' זעירא עד דאנא תמן (י) איצטרכית למשאליה ומיצרי לי מינה דלא שאלתיו • ר' ירמיה בעי אותו שאכל ירק מהו מזמנא עלוהי • תני ד שלש מאות נזירין סלקין בעיין למקרבה ט' מאה קורבנין ביומי דשמעון בן שטח • למאה וחמשין מצא להם פתח ומאה וחמשין לא מצא פתח • סליק ר' שמעון בן שטח גבי ינאי מלכא • אמר ליה תלת מאה נזירין סלקו בעיין למיקרבא ט' מאה קורבנין ולית להון אלא יהיב את פלגא מן דידך ואנא פלגא מן דידי ויזלון ויקרבון • יהב ינאי מלכא פלגא מן דיליה ואזלון וקרבון • אתון ואמרין לישנא

מסורת המדרש א ברכות דף מ"ז ומ"ח כל הענין • ירושלמי ברכות פרק ז' • ילקוט כאן רמז קמ"ח כל הענין • ב מגילה דף כ"ג ועיין ברכות דף מ"ח תוספות ד"ה ולית • ג ברכות דף מ"ח • ד ירושלמי ברכות פרק ז' • ירושלמי נזיר פרק ה' • קהלת רבה פרשה ז' פסוק י"ב • ילקוט כאן רמז קמ"ח •

חדושי הרש"ש

(ד) תינוק עושין אותו סניף לעשרה • בגמרא (ברכות מ"ז ב') איתא קטן המוטל בעריסה • וזהו ג"כ הכוונה כאן מדקאמר תינוק ולא אמר קטן ולכן הקושיא כפשוטו ודלא כמ"כ: (ה) והא תני כו' • וכ"ה בירושלמי בפ' ג' שאכלו וע"ש במפרשים והתוס' שם הקשו קושיא זאת מעצמם ותירצו באופן אחר או שמא פליגי אהדדי ע"ש: (ו) אין מדקדקין בקטן • עמ"כ בשם רש"י • ובגמרא שם (ר"ד מ"ח) מפרש ליה לאתויי קטן פורח וע"ש בפירש"י וגם בתוס' שם • ואולי מה שדחקו לרש"י לפרש כאן בענין אחר משום דקרי ליה המדרש בסמוך ספק • ועי' בהגהות הגר"א ז"ל בא"ח סימן נ"ה סקי"ד: (ז) א"ר יודן כן הוא מתניתין קטן לס"ת כו' • וכ"ה בירושלמי שם • והתוס' שם הגיהו כן בשם ר"י • וג"ל שלא היה זה בספריהם • וכן בילקוט ליתא • וכן ליתא שם הא דבסמוך מאימתי עושין אותו סניף כו' כי סוא כפול לקמן • ובירושלמי שם ליתא הא דלקמן: (ח) ר"ב כו' בעי כו' כשם כו' כך כו' לשלשה כו' • עי' גי' המ"כ בשם הירושלמי • ונראה דהוא לשון קושיא (ולא בלשון איבעיא) ור"ל א"כ יקשה מתניתין דתנן דקטנים אין מזמנים עליהם וכדאיתא בגמרא דילן: (ט) א"ל ר"ז עד דאנא תמן כו' • ופי' המ"כ בא"י ועמש"כ לעיל פי"ג אות ו' בס"ד • וכאן בלא"ה מוכח דפי' תמן היינו בבבל דר' זעירא הוא ר' זירא דגמרא דילן והוא עלה מבבל לא"י • אך לפמש"כ בסה"ד דב' פעמים עלה לא"י אין מזה ראיה • אולם בברכות איתא דבעא מרב יהודה והוא היה בבבל: (י) איצטרכית למשאליה כו' • ובגמרא שלנו משמע דמתניה

מתנות כהונה

לשבור: ה"ג בירושלמי פרק שלשה שאכלו ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי ר' יוסי בן שאול בשם רבי כו': סניף לעשרה • פי' רש"י לזימון אם היו תשעה גדולים מכניפין ומצרפין הקטן להשלים מנין עשרה: אין מדקדקין • פירש רש"י אם בא לכלל י"ג שנה אין מדקדקין אם הביא שתי שערות אם לא וא"כ אינו סניף אלא עיקר כאחד מהם: ה"ג בירושלמי ובילקוט וכן מצאתי בפירוש רש"י לשני קטנים נצרכה אחד כו' • ספק אם הביא שתי שערות אם לא אבל הגיע לכלל י"ג שנה: ואחד קטן • קטן ודאי שלא הגיעו עדיין לכלל י"ג ורש"י פירש קטן ודאי בן עשר שנים ויום אחד: עיקר • כאחד מן הגדולים וזהו שתנה אין מדקדקין לשון ירושלמי שאם היה קטן עושין אותו ספק ספק עושין אותו ודאי: כן הוא במתניתין • כך היא כוונת המשנה: קטן לספר תורה • להשלים למנין שבעה הקרואים בס"ת ביום השבת: איתפלגון • חולקין בזה: מה עביד מסויימין • כלומר היאך עושה אותם שהם תשעה ונראים כעשרה ורש"י גרס מה הינון מסויימין וגירסת הספר היא גירסת ירושלמי: אלא אפילו כו' • והעשירי הוא קטן וכו הם נראים כעשרה: ה"ג בירושלמי וכן הוא בילקוט ופי' רש"י סניף לג' מה אם תמן שאומרים את השם עושין אותו סניף כאן שאין אומרים השם לא כ"ש: א"ל הדא כו' • עד אין עושין אותו סניף הדא אמרה כו' • הדא היא ולא כ"ש כו' • אין זה כל שכן והיא הנותנת כיון שמזכירין את השם מצרפין אותו להזכרת השם דעל כל בי עשרה שכינתא שריא ואין הקטן בא להוציאם ידי חובת זימון דבלאו הכי מחוייבים הם בזימון שכל ג' חייבין בזימון אבל ג' שבלעדו אינם חייבים בזימון כלל אין הקטן מצטרף עמהם כדי לחייבם בזימון ולכן מסיים הדא אמרה דדיוקא ליה שלברכת המזון מצרפין הקטן כיון שבלעדו גם הם חייבים אבל לקריאת שמע ולתפלה שאם אינם עשרה אינם חייבים כלל אין הקטן מצטרף עמהם כך נראה לפרש הסוגיא אע"פ שאינו כמסקנת התלמוד שלנו בפרק שלשה שאכלו סוגיא ירושלמי שאני וכן מצאתי טוב פי' הסוגיא בפירש"י: זמנין סגיאין כו' • הרבה פעמים אכלתי עם כו': חביבי • דודי דוד אהרן מ"י חביבא דאהרן: ה"ג בירושלמי ואית דאמרין בעון קמיה שמואל כו': ה"ג שבעה פת וג' ירק מהו א"ל מזמנין ששה פת כו': עד דאנא תמן • בעוד שהייתי בארץ ישראל הייתי רוצה לשאול על זה: ומיצרה כו' • בירושלמי גרס ומי נרה לי מינה לא שאלתיה • וכך מצאתי נקוד ומי נרה הגדי"ק בפת"ח ופירושו לדעתי וגר ומר עלי שלא שאלתיו ועיין בתלמודא דידן בפרק שלשה שאכלו בפי' רש"י דף מ"ח ויתבאר לך כי כן הוא ונראה דה"ג ומי נרה לי מינה לא שאלתיו ודוק ותשכח: מהו מזמנא עלוהי • מהו שיצאו בזימון שלו וה"ג בירושל' מהו שיברך וכן הוא בתלמוד שלנו ובתוספות פרק שלשה שאכלו אית דאיירי לאצטרופי ואת אשר מצאתי כתבתי: דתנן כו' • פשיטותא הוא למפשט אם יוצאין בברכתו אם לא וכדמפרש ואזיל בסוף הענין: שלש מאות נזירין כו' • עלו לירושלים ורצו להקריב קרבנם כששלמו ימי נזירתן: תשעה מאה כו' • כבש וכבשה ואיל לכל אחד ואחד ככתוב בפרשת נשא: מצא להם פתח • שמעון בן שטח מצא פתח לנדריהם והתיר להם הדבן ולא הוצרכו לקרבן: לא מצא • לא היה יכול לימצא להן פתח: ה"ג סליק רבי שמעון בן שטח גבי כו' • פי' עלה ר' שמעון בן שטח אצל ינאי המלך ואמר ליה תלת מאה כו' • ולא גילה לו שהותר הנדר למחציתן: סלקו כו' • עלו לכאן ורצו להקריב ט' מאות קרבנות ואין להם אלא נעשה כך תן אתה המחצה משלך ואני אתן להם החצי משלי וילכו ויקרבו נתן ינאי המלך החצי מכל ג' מאות משלו והספיק למאה וחמשים והלכו והקריבו: אתון כו' • באו מלשינים ואמרו לשון הרע לפני ינאי המלך על ר' שמעון בן שטח וכך אמרו תהוי ט' • פי'

רש"י

ישראל שנא' להלן י': תינוק עושין אותו סניף לי' לזימון והא תני אין מדקדקין בקטן • אם התחיל להביא ב' שערות אם לאו ובלבד שיהא ראוי להביא ב' שערות שבא לכלל י"ג שנה ומאחר דאין מדקדקין אינו סניף אלא כאחד מהם: בב' קטנים נצרכה א' ספק וא' קטן • כלומר לא קשיא דהך דקתני אין מדקדקין בקטן ספק שאין ידוע אם הביא אם לאו אבל הגיע לכלל השנים הילכך עושים את הספק עיקר ודקאמר רבי סימון עושין אותו סניף בקטן ודאי שהוא פחות מבן י' שנים ויום אחד: קטן וספר תורה שעושין אותו סניף בקטן ודאי: אמר רבי יודן כן היא שהניחא קטן לקרות בתורה עושין אותו סניף: היו ט' נראין כעשרה מזמנין: מה הינון מסיימין • כלומר היאך אפשר לט' שיהיו נראין כעשרה אלא קטן ביניהן עשירי מזמנין: כשם שעושין אותו סניף לעשרה כך עושין אותו סניף לג' מה אם תמן שאומר את השם עושין אותו סניף כאן שאין אתה אומר את השם לא כ"ש: אמר ליה הדא הוא לא כ"ש • כלומר מאי כ"ש הוא זה: להלן שהוא מזכיר את השם • כלומר ט' שיש שם ג' חבורות שראויין לזימון בלא קטן ואין צריכין לקטן כי אם להזכרת השם לפיכך עושין אותו סניף לי': כאן שאינו מזכיר את השם • שאינו בא להצטרף להזכרת השם אלא לזימון שנים אין עושין אותו סניף: הדא אמרה • זאת אומרת: עושין אותו סניף לברכת המזון • בעשרה דסגי התם בג' לזימון אבל לקריאת שמע ולתפלה דלא סגי להו בפחות מעשרה אין עושין אותו לסניף עד שהתחיל להביא ב' שערות: כמה זמנים אכלית עם תחליפא אבא עם חביבי וכו': ומאימתי יהא קטן קורא בספר תורה חד אמר עד שהוא יודע לברך • נברך לאלהינו: ואחרינא אמר משהוא יודע בטיב ברכה למי מברך: שמואל בר שילת בעא קומי דרב ט' פת וא' ירק וכו' מחצה פת ומחצה ירק מזמני' או לא כולהון אתמהא: א"ר זעירא עד דאנא תמן בארץ ישראל בעים נשאליך הא ומדכרי לי מנך לא שאלתא: רבי ירמיה בעי דין דאכל ירק מהו שיברך הוא עצמו: תני ש' נזירים עלו וכו' ואינון בעיין תשע מאה קורבנין ג' בהמות לכל אחד ואחד כמו שכתוב בפרשה: יהיב ליה ת"ג לצורך ק"ן ועבד להון: אזלא לישנא בישא

פירוש מהרז"ו

שהרי הרבה באים: תינוק וכו' בקטן • תינוק שלא הגיע לי"ג שנה וקטן שהגיע לי"ג שנה אין מדקדקים אם הביא ב' שערות: לב' קטנים נצרכה • פי' בברייתא מדבר בקטן שהוא ספק בן י"ג וספק אם הביא ב"ש ור"ם בשם ריב"ל מדבר בקטן שאינו בכלל ספק בן יו"ד וי"א כרש"י וקאמר בברייתא שאם יש ח' גדולים וב' קטנים אלו וכו': קטן וס"ת • משמע שאם יש ט' וקטן או ס"ת עמהם נחשבים ליו"ד ויקשה וכי ס"ת גברא: כן הוא מתניתין • כך פירוש הברייתא ולשון הירושלמי כיני מתניתין קטן לס"ת שיעלה לז' קרואים: מסויימים • איך הם נראים כיו"ד ותירץ אם יש קטן עמהם: כך עושים אותו סניף וכו' • דכך שאלה אם כך הוא: הדא הוא • שוה הוא להנ"ל ועוד ק"ו: אבל לק"ש • לומר קדיש וברכו וקדושת יוצר שהוא שייך לק"ש וברכותיה: ומאימתי וכו' עד למי מברכין • היינו מ"ש לעיל בסמוך מאימתי עושין אותו סניף וכו' עד למי הוא מברך • וכאן נכפל בשיבוש ובירושלמי שם ובילקוט כאן ליתא: שבעה וששה • ז' פת וג' ירק או ו' פת וד' ירק כ"ה בירושלמי וילקוט כאן: ר' זעירא • הוא ר' זירא בגמרא דילן: איצטריכת לי למשאל • הייתי בספק בדבר זה והייתי צריך לשאול וצר לי שלא שאלתי • ומ"ש עד דאנא תמן פי' עד שאני שם בבבל: מהו מזמנא עלוהי • גירסת הירושלמי מהו שיברך פירוש שיברך הוא להוציא אחרים ידי חובתם ובירושלמי גורס כאן מחלפי שמיה דר' ירמיה וכמו כאן לקמן אחר מעשה זו וכל המעשה בירושלמי פרק ה' ה"ג ובמדרש קהלת פסוק טובה חכמה: ט' מאה קרבנין • כל אחד ג' קרבנות כמ"ש במדבר ו' י"ד כבש לעולה כבשה לחטאת איל לשלמים: מצא להם פתח • של חרטה והתיר נדרם ונפטרו וזהו פלגא מן דידי:

יפה תואר

אבל האחרים סרס מהם: לשני קטנים נצרכה • והא דלא משני כי אין מדקדקין בקטן קאי לשלשה בזימון • כי לשלשה גם קטן הפורח אינו מצטרף • וכדר' אסי בסמוך דבעינן עד שהביא שתי שערות וזה דלא כהפוסקים האומרים דברייתא זו משמעה גם לשלשה: קטן לס"ת עושין אותו סניף • כדאיתא במגילה הכל עולין למנין שבעה ואפי' קטן כו' וע"ש בתוס' וע"ע בב"י סי' קל"ה ורס"ב: מאימתי עושין אותו סניף • ע"כ לא מיירי לענין עשרה דלעשרה גם תינוק מצטרפין • ומיירי לשלשה • ואע"ג דלשלשה בעינן שתי שערות וכמ"ש מכל מקום בעינן גם כן שידע בטיב ברכה או למי הוא מברך ולפי זה בעינן לשלשה שתים שיביא שתי שערות ויודע למי מברכין ועיין בתוספות בפרק שלשה שאכלו אר"נ קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו וכתבו התוספות דבעינן גם כן שיהא פורח • ועיין עוד במהרי"ק הובא בב"י סימן קל"ט: מסויימין פי' נכרים ומפורסמים וכמו דבר המסוים בפרק הגוזל בתרא: ומיצרי לי מינה כו' • פירש שחדתי לשאלו מהנה על מהנה פן

משנת דרבי אליעזר

בעי קומי ר' יוסף כשם שעושין אותו סניף וכו' לא כל שכן לכאן וכו' • עיין שם במתנת כהונה וידי משה דתקו עצמם לפרש כוונת המדרש דר"י בעי אם קטן מצטרף לג' כמו שמצטרף לי' והשיב פשיטא מצטרף דלכ"ע הוא דמה במקום הזכרת השם מצטרף כ"ש שלא במקום הזכרת השם וכמו שפסקינן באחד שבלך קוראים לו ומזמנים עליו אבל עשרה עד שישב עמהם כיון שצריך להזכיר השם ואף דכל הל' הוא שלא כהלכתא מ"מ הם פסקו כך שלא כגמרא שלנו דהכי קי"ל דאף לעשרה א"ע אותו סניף וסיום המדרש מבואר

ידי משה

ישראל יש ללמוד הכל וק"ל • ע"כ הג"ה מפי האלוף מוהר"ר ישראל נוי העליר מפפד"א • בעל המנים: סניף לעשרה • פירוש לברכת המזון כדי שיאמרו נברך לאלהינו כי לק"ש ולתפלה אין עושים סניף עד שיביא שתי שערות כדלקמן והא תני' אין מדקדקין בקטן פי' מ"כ אבל לי"ג דה"ש אין מדקדקין בקטן פי' אם הביא שתי שערות אם לא או שכבר התחילו לצמוח אבל אינן כדי לכוף ראש השערות לעקרן אין מדקדקין בו ומצרפין אותו לעשרה משמע הא קטן ודאי אינו נעשה סניף דהם נעשה סניף ומשלים מאי קאמר אין מדקדקין בו היסוק ליה דאפילו קטן ודאי משלים ותירץ ב"ס שהברייתא מיירי בשני קטנים אחד

ספק ואי קטן דלא נחזי את הספק בחזקה קטן אינו ראוי לעשות שני סניפים • אלא כיון שאין מדקדקים בו [illegible] עושי' אותו סניף [illegible] לשני קטנים [illegible] • א"ל הדא היא ולא כל שכן [illegible] ואחד מהם קטן אבל [illegible] שלשה [illegible]

שיהיו [illegible] ואם הקטן אינו [illegible] אנו צריכין להזכרת [illegible] : ומצרי לי מינה [illegible] שהשאלתי [illegible] ועל זה [illegible] ומצערי לי מינה דלא שאלתיה [illegible]

בישא לינאי מלכא על שמעון בן שטח · תהוי ידע דכל מה דקרבון מדידך קרבון ברם שמעון בן שטח לא יהיב מן דידיה כלום · כעס ינאי מלכא על שמעון בן שטח · שמע דהוא כעס עלוהי צרת (נ"א צרח) ליה וערק · לבתר יומי הוון בני אינשא רברבין מן מלכותא דפרסאי יתבין נגסין על פתורא דינאי מלכא · אמרון ליה מרי מלכא נהרין אנן דהוה הכא חד סב והוה אמר לן מילי דאורייתא · אמר לאחתיה שלחי בתריה ואייתיתיה · אמרה ליה הב לי מילא ושלח ליה עזקתך והוא אתי יהב לה מילא ושלח ליה עזקתיה ואתא · מדאתא יתיב ליה בין מלכא למלכתא · אמר ליה למה ערקת · שמעית דמרי מלכא כעיס עלי וצרח לי מינך דלא תקטלני וקיימת הדין קרייא (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם · אמר ליה למה אפליית בי · א"ל ח"ו לא אפליית בך אלא את מממונך ואנא מן אורייתא · דכתיב (קהלת ז) כי בצל החכמה בצל הכסף · אמר לו ולמה לא אמרת לי א"ל אי אמרת לך לא הוה יהבית · אמר ליה למה יתבת לך בין מלכא למלכתא · א"ל בספר בן סירא כתוב סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך · אמר מזוג ליה יברך · [א] אמר ברוך על המזון שאכל ינאי וחביריו · אמר עד כדון את בקשיותך לא שמעית מן יומוי ינאי בברכתא · אמר ומה אית לי למימר נברך על שאכלנו ואני לא אכלתי · אמר איתון ליה וייכול · מן דאכיל אמר ברוך שאכלנו · אמר ר' יוחנן חלוקין עליו על שמועת שמעון בן שטח · רבי אבא אמר על הראשונה · רבי ירמיה אמר על השניה · מחלפא שיטתיה דרבי ירמיה תמן צריכה ליה והכא פשיטא ליה · מאן דצריכה ליה כרבנן · ומאן דפשיטא ליה כרבן שמעון בן גמליאל · (יא) דתני עלה והסיב עמהן וטיבל עמהן אף על פי שלא אכל כזית דגן מזמנין עליו (יב) דברי חכמים · רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוחנן אמר לעולם אין מזמנין עליו עד שאוכל כזית דגן · והא תני שנים פת ואחד ירק מזמנין מתניתין כרבן שמעון בן גמליאל : ד ויוסף הוא השליט וגו' · [ב] שלש גזירות גזר שלא יכנס עבד למצרים · ושלא יכנס אדם (ה) בשני חמורים · ושלא יוליכו חמרים תבואה ממקום למקום · שלא יכנס אדם עד שלא יכתוב שמו
ושם

מסורת המדרש א עיין ברכות דף מ"ח כל הענין · ובילקוט משלי רמז תתקל"ו · ב קהלת רבה פרשה ס' פסוק י"ד · ילקוט כאן רמז קמ"ח כל הענין ·

חדושי הרד"ל

אלוקי דעות : (ה) בשני חמורים שלא יוליכו חמרים כו' · כצ"ל · והוא פי' ונתינת טעם לגזירת חמורים כדי שלא יבאו חמרים להוציא תבואה ממקום · ולכן בקה"ר פ"ט פ"ט וכן בילקוט כאן ובערוך

חדושי הרש"ש

דמהלה ע"מ לא מיבעיא ליה דודאי לא מיצטרפו ובד' אכלו ירק מספקא ליה : (יא) דתני רשב"ג עלה כו' · כצ"ל וכ"ה בילקוט וכן בגמרא דילן איתא כן בשם רשב"ג : (יב) דברי חכמים · ר"ל ומה דעת חכמים

רש"י

בישא אמר ליה לינאי מלכא לא יהיב מדידיה כלום : שמע ינאי מלכא וכעס דחיל רבי שמעון בן שטח וערק : ניגסין · אוכלין : נהירין · זכורים אנו דהוה הכא חד סב ואמר לן מילי דחכמה : תני לון עובדא · ספר להון את המעשה אמרו שלח ואייתיה אמר לאחתיה שלח ואייתיה יתיה : והב לי מילא · אמונה : מהו כדין · שישבת ביני לאשתי : למה אפליתא בי · שחקת בי : את יהבת ממה דהוה לך · שלא מצאת להם פתח ונתת להם קרבנות אני מרוב חכמתי מצאתי להם פתח והיתר ולא הוצרכתי ליתן להם כלום : ינאי ומסובין · מסובין שלו : חלוקין עליו חבריו על שמעון בן שטח : ר' ירמיה אמר על הראשונה היו חלוקין עליו על מה שמצא להם פתח לפי שבאו מחוצה לארץ ומצא להם פתח חלקו עליו דהא גרסינן במסכת נזיר שאין נזירות אלא בארץ : ר' אבא אמר על השנייה היו חלוקין עליו ששתה כוס ובירך דודאי כוס מצטרף לזימון אבל להוציא אחרים עד שיאכל כזית דגן : מחלפא שיטתיה דרבי ירמיה תמן צריכא ליה לעיל בעי לה מי שאכל ירק מהו שיברך לאחרים וירק כיין לגבי מברך בזמן שלא אכל פת והכא פשיטא ליה דאמר על הראשונה היו חלוקין עליו ועל השנייה מודים שאם שתה כוס יין מברך : ומתרץ הך דצריכא ליה · כלומר הך דמבעי ליה כרבנן דפשיטא ליה כר' שמעון בן גמליאל דתני רבן שמעון בן גמליאל אומר וכו' : תני שנים פת ואחד ירק מזמנין ומן תניא רבן שמעון בן גמליאל : ג' גזירות גזר שלא יכנס לה עבד · שמא שלח יעקב עבדיו לשם : שלא יכנס אדם בשני חמורים · כדי שיבא כל אדם בחמורו ויביאו הם בעצמם שאם היה נכנס בשני חמורים היה אחד שולח ביד חבירו י' חמורים ולא יבא הוא בעצמו :
יקבוהו

מתנות כהונה

פי' תהא יודע שכל מה שהקריבו אותן נזירין משלך הקריבו ובאמת ר' שמעון בן שטח לא נתן משלו כלום : שמע כו' · שמע ר' שמעון שהוא כועס עליו : צרח ליה כו' · היה מצטער ומתיירא ממנו וברח לו כן פי' בערוך ובירושלמי גרס דחיל ר' שמעון וערוק : לבתר יומין כו' · לאחר ימים היו שם אצל ינאי המלך אנשים חשובים ממלכי פרס יושבים ואוכלים על שלחנו של ינאי המלך : נגסין · פי' הערוך אוכלין והרבה תמצאם בספר זה : אמרו ליה כו' · אמרו הפרסיים לינאי המלך אדוני המלך זכורין אנחנו שהיה פה זקן א' והיה אומר לנו דברי חכמה : ה"ג בירושלמי וילקוט מילין דחכמה ועכשיו איננו פה ובירושלמי גרס תני לן עובדא פי' ספר להם המעשה למה ברח לו : אמר לאחתיה כו' · אמר ינאי המלך לאחותו של ר' שמעון בן שטח שהיתה אשתו של ינאי כדאי' בקהלת בפסוק טובה חכמה עם נחלה ופרק ג' שאכלו שלחי אחר ר' שמעון והביא אותו : הב לי מילא כו' · תן לי אמונה כלומר הבטחה שלא תעשה לו מאומה רעה ושלח לו טבעתך לסימן והוא יבא ובירושלמי הגירסא קצת בענין אחר והכל עולה במסלה אחת : מן דאתא כו' · משבא ר' שמעון בן שטח ישב עצמו בין המלך והמלכה א"ל ינאי המלך לר"ש למה ברחת מפני וא"ל רבי שמעתי שאתה אדוני המלך כועס עלי והייתי מתיירא ממך שלא תמיתני וקיימתי פסוק זה שנאמר חבי וגו' · חבי פירושו היה מחבא עצמך רגע עד שיעבור הזעם : א"ל למה אפליית בי · למה התלת בי ושחקת בי לדבר כזבים שלא נתת משלך כלום שלא היו אלא מאה וחמשים נזירים · א"ל ח"ו לא שחקתי בך אלא אתה נתת למאה וחמשים ממון שלך ואני נתתי למאה וחמשים מתורתי שמצאתי להם פתח לנדריהם ועל זה אמרתי אני אתן משלי מאותו ממון שיש לי דכתיב בצל החכמה וגו' ובירושלמי ובילקוט יש גירסות שונות ואין בהם שינוי ענין : ולמה לא אמרת כו' · ולמה לא אמרת לי שאינם אלא מאה וחמשים אמר ליה אלו אמרתי לך לא היית נותן ומאחר ששמעתה שאני נותן החצי נשאת ק"ו בעצמך : למה יתבת גרסינן · וכן בירושלמי פרק ג' שאכלו ובמס' נזיר פרק בית שמאי ולקמן במדרש קהלת : אמר מזוג כו' · ינאי המלך אמר לאחד מן המשרתים מזוג לו לר' שמעון כוס ויברך ברכת המזון : אמר כו' · ר' שמעון לקח הכוס ובירך עליו ואמר ברוך על המזון שאכל ינאי כו' · ה"ג בירושלמי ובמדרש קהלת ברוך על המזון שאכל ינאי כו' · א"ל ינאי עד עתה עדיין אתה עומד בקושי ערפך להתל בי מימי לא שמעתי ינאי בברכת המזון : ה"ג אמר ומה אית לי למימר · פי' אלא מה יש לי לומר כו' · בירושלמי גרס ומה נימר נברך על המזון שלא אכלנא : ה"ג יהבון ליה ויכול יהבון ליה ואכל מן כו' · פי' ינאי אמר למשרתיו תנו ויאכל נתנו לו ואכל ופירוש נתנו לו מיני ירק ואכל ולפיכך לא הוזכר כאן נטילת ידים והכי איתא בתלמודא דידן ששתה אותו כוס ראשון שנתנו לו לברך עליו וה"ג רש"י כאן והכי מוכח לקמן : חלוקין עליו כו' · כלומר ליכא למאן דאמר דסבר כוותיה שמי שאוכל רק מיני ירק שיוציא את מי שאכל פת והכי איתא בתלמודא דידן בפרק שלשה שאכלו : ה"ג רבי ירמיה אמר על הראשונה ורבי אבא כו' · על הראשונה פי' רש"י שמצא פתח לנזירים והתיר להם דהא תנן במסכת נזיר אין נזירות אלא בארץ ישראל עכ"ל · ונראה שכל שכן לא יפה עשה במה שהניחם להקריב קרבנם והאב"א פירש על הראשונה שאמר ברוך שאכל ינאי כו' · דהא קיימא לן שבברכת הנהנין אין מוציא אחרים אלא אם יתחייב גם הוא עד כאן ולי היה נראה שמה שאמר בראשונה ברוך על המזון שאכל ינאי שאמר כן כדי שירגיש בו ינאי ויתנו לו לאכול דאם לא כן למה חזר בו ולא סיים ברכתו כמו שהתחיל והכי מוכח בתלמודא דידן שמיד שתה כוס ראשון ואי איתא דסבירא ליה דיכול להוציא אחרים אע"פ שלא אכל ושתה עמהם למה שתה אותו כוס שמזגו לברך עליו וכבר אמרו הבו ליה ויברך ועוד שהוא נגד דרך המוסר : תמן צריכא ליה כו' · לעיל שאל ר' ירמיה אם אותו שאכל ירק יכול לברך לאותן ט' שאכלו פת וכאן היא פשיטא לו שאמר על הראשונה חולקין עליו חביריו אבל על השנייה שבירך להם אע"פ שלא אכל פת לא פליג עליה כן פירש רש"י ומתרץ זה שמבעיא ליה היינו אליבא דרבנן שלא מצינו בהדיא היאך סברי וזה שהיה פשיטא ליה אליבא דר' שמעון בן גמליאל וכדמסיים ואזיל דרשב"ג סבר אפילו לא אכל עמהם אלא ירק יכול לברך : וטבל עמהן · בציר : ה"ג בירושלמי פרק שלשה שאכלו ובמסכת נזיר פרק ב"ש אע"פ שלא אכל כזית דגן מזמנין עליו דברי חכמים כו' : ר' יעקב אמר כו' · רבי יעקב בשם ר"י פליג על דתני בשם חכמים שאם אכל ירק מזמנין עליו ואמר שחכמים סוברים שלעולם אין מזמנין כו' ולהכי היה ר' ירמיה מסופק אליבא דרבנן היאך קסברי : ה"ג בירושלמי ובילקוט לעולם אין מזמנין כו' · עד כזית דגן תני שנים כו' : מתניתא · דתני בה שיוצא בירק אתיא כר' שמעון בן גמליאל ולפיכך הא דפשיטא ליה לר' ירמיה היינו אליבא דרשב"ג כך נראה לפרש סוגיא זו אע"פ שבתלמוד שלנו גרס רבי שמעון בן גמליאל אומר עלה והסיב עמהם כו' וכן גירסת הילקוט את אשר מצאתי בירושלמי קלף ישן נושן כתבתי והוא הנכון לפי' הסוגיא : גזר · יוסף : עבד למצרים · לשבור בר וה"ג בילקוט בהדיא : ושלא יוליכו כו' · בילקוט לא גרס ליה וכן במדרש קהלת בפ' עיר קטנה לא גרס ליה וגירסא זו צריך להיות שתים הראשונים גזירה אחת היא שאם יוליך אחד שני חמורים אולי יוליך אחד חמור חבירו ונמצא עבד לו והטעם לכולם כדי שיבואו כל אחיו
בעצמם

יפה תואר

יקלוף עלי דודאי לא מצטרפין · ולענין הלכה פסקו הפוסקים דרובא דמינכרא כעיקן : כעס ינאי מלכא כו' · כ"ה גם בירושלמי דפרק ג' שאכלו ובגמ' דילן מסופר המעשה באופן אחר : על השניה · על השניה הוא מה שילטרף רשב"ש לברך · דהא כיון שאמרו מזוג לי' יברך שסיתו דעתם מאכילה ואז אין אחר מצטרף עוד וכמ"ש התו' בפ' ג' שאכלו גבי עובדא דרב ושמואל דסיכא דאמר הב לן ונברך ובא אחר ואכל וודאי איננו מצטרף · וה"ג רי"א על הראשונה רא"א על השניה וכ"ה בירושלמי ומקשה שפיר על ר' ירמי' תמן צריכת לי' כו' כי הראשונה הוא מה שמוציא אחרים · וליכא למימר דשאני הכא דלא אכל מידי וכמו שמשמע שאמר מזוג ובריך · והתם מספקא לי' אם אכל ירק · וי"ל דאם אכילת ירק מהני · גם אם לא אכל כלל יוכל לברך · ובירושלמי משמע דר' ירמיה בעי אם לא אכל כלל ג"כ ומשני מאן דפשיטא לי' דחולקין על רשב"ש בראשונה הוא כרשב"ג דבעי כזית דגן · ומה דמספקא לי' הוא לרבנן ומיבעי עוד וכדברי חכמים (כ"ה הגי' במדרש עם היפ"ת) פי' איך סוברים רבנן באמת כזה אחר דר"י מספקא לי' ופשיט רהב"י בשם ר"י לעולם אין מזמנין כו' : שלש גזירות גזר כו' · טעם הגזירות פי' כדי שאחיו יהיו מוכרחים לבוא בעצמם לקנות בר · ולא ישלחו את עבדיהם או יקנו מן החמרין · ולוה לכתוב גם שמות האבות כי פן לא יכירם כאשר יראה אותם ויודעו לו

פירוש מהרז"ו

צרת לו · שהיצר לו ונחירא וברח : הב לי מילא · תן לי הבטחתך וגם הטבעת שלך לסימן שלא תרע לו : למה ערקת למה אפיילת בי · וכ"ה בקה"ר הנ"ל אך בירושלמי וילקוט כאן הגירסא למה אפליית בי למה ערקת כסדר שתחלה שחק בו שלא נתן חלקו ואח"כ ברח וע"ש עוד שינויים : עד יעבר זעם · ובירושלמי גורס עוד וקרא עליו ויתרון דעת החכמה תחיה את בעליה : א"ל ולמה כו' עד יהבית · וכ"ה בילקוט כאן אך בירושלמי ובקה"ר שם ליתא : א"ל מזוג · ינאי אמר לעבדו ועי' בקה"ר : נברך על המזון שאכל ינאי · משמע שהתחיל לברך בלשון זה ול"ע איך בירך בדברי קפידא אך בקה"ר הגירסא אמר מה אבריך נברך שאכל ינאי וחבריו משלו ועי' ילקוט כאן : אייתון ליה ויכול · בילקוט כאן הגירסא מזוג ליה תנינא וכ"ה בגמרא דילן : על השניה · מה שהוציאם ידי חובתם בכוס וכצ"ל : צריכה ליה · לשון ירושלמי על אבעיא וספק וכאן פשיטא ליה דעל השניה חולקין : מאן דצריכה ליה · פי' מה שהסתפק היינו לדברי רבנן ומה דפשיטא ליה לרשב"ג · וכן הגירסא בילקוט ומ"ש מזמנין עליו תיבת עליו ל"ע ובירושלמי ליתא · ומ"ש דברי חכמים ל"ע שהרי עד כאן דברי רשב"ג אך לדברי חכמים אמר ר"י ב"א וכו' · כלל הדברים בדברי הסימן הקשה הזה יגעתי בו כי יש בו ד' נוסחאות במדרש כאן ובירושלמי הנ"ל ובקה"ר ובילקוט כאן לבד מ"ש בגמרא דילן ובכולם נוסחאות שונות וברכתי המובחר שש"י יאיר עינינו : ד ויוסף הוא השליט · הוא המשביר לכל עם הארץ ויבואו אחי יוסף וגו' · והנה פתח המדרש בג' גזירות וסיים בד' ועי' מ"כ · ולפי מ"ש בס' היפ"ר ניחא שהג' גזירות היו על כל הארצות וליווי של כתיבת שמות רק על שומרי שערים שלו וכ"ה בתנחומא כאן ס"ח ולקמן ס"ו וכן הכוונה כאן ואינם אלא ג' גזירות ומה שליוה על שמות אביו וזקינו כדי שידע מיד ע"י הכתבים קודם שיבואו אחיו לפניו ובשמות משולשים אין לחוש לאחר (וכמ"ש בשמות גיטין) :
והוה

ידי משה

שלש גזירות גזר · ובפרעה אשה מולא ד' פי' מ"כ שתים הראשונים חדא היא ולי נראה שהאחרון עם הראשון חדא הוא כשיכתוב שם אבותיו יכיר אם עבד הוא או לא ומה שאמר זה הגזרה באחרונה מפני מגזה מקבל פתקין הצייך לזה :

ושם אביו ושם זקינו · (יג) והוה תמן מנשה קאים מקבל פתקין · אמרין נעול ונחמי אי אשכחן יתיה טעון לן במדיו דמכסא הא טב ואם לאו בצפרא נחמי (ו) מה נעבוד : ך דבר אחר וירא יעקב כי יש שבר במצרים · כתיב (משלי יא) א מונע בר יקבוהו לאום וברכה לראש משביר · מונע בר יקבוהו לאום · זה פרעה · וברכה לראש משביר · זה יוסף · יקבוהו לאום · זה פרעה שגנז התבואה בשני רעבון והיו הבריות מקללין אותו · אבל יוסף ב זן את העולם בשני רעבון כרועה הזה שמנהיג את צאנו · עליו אמר דוד (תהלים פ) רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף · כשהיה רעב בימי דוד בקש עליהם רחמים מלפני הקב"ה ואמר רבון כל העולמים נהוג את צאנך כיוסף שזן את העולם בשני רעבון · ג כיון שחזק הרעב בארץ נתקבצו המצרים ובאו אצל יוסף אמרו לו תנה לנו לחם אמר להם אלהי אינו זן את הערלים לכו ומולו את עצמיכם ואתן לכם · הלכו אצל פרעה והיו צועקים ובוכים לפניו שנאמר ותרעב כל ארץ מצרים ואמר לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו · אמרו לו הלכנו אצלו מדבר אלינו דברים רקים ואומר מולו את עצמכם · אמר להם שוטים לא כך אמרתי לכם (ז) מתחלה עבדוהו וקנו לעצמכם תבואה · וכי לא היה קורא לכם כל אותן השנים שני השבע וצוה לכם היו יודעים שרעב בא אתם פשעתם בנפשותיכם מפני מה לא הנחתם בבתיכם תבואה של שנים ושלש וארבע שנים · אמרו לו כל תבואה שהיה בבתינו הרקיבה אמר להם לא נשתייר (ח) לכם קמח מאתמול אמרו לו אף פת שהיה בסל הרקיב · אמר להם לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו · אמר להם אם גוזר על התבואה ונרקבת (ט) שמא יגזור עלינו ויהרגנו · אמר להם לכו אל יוסף אם יאמר לכם (י) חתכו מבשרכם שמעו לו שנאמר אשר יאמר לכם תעשו · והרעב היה על כל פני · ראוי היה למקרא לומר על הארץ מה ת"ל על פני · אמר רבי שמואל בר נחמן ללמדך שלא התחיל הרעב אלא בעשירים · שאין פני הארץ אלא עשירים · לכך נאמר (משלי יא) מונע בר יקבוהו לאום : בזמן שאדם עשיר יש לו פנים שמחים לראות את חבירו · ובזמן שאדם עני אין לו פנים לראות מפני שהוא מתבייש מחבירו לכך נאמר מונע בר יקבוהו לאום :

ך ד"א וירא יעקב כי יש שבר במצרים · וכי במצרים היה יעקב שראה תבואה במצרים שאמר הכתוב וירא יעקב כי יש שבר במצרים והלא אמר לבניו ויאמר הנה שמעתי · אלא מיום שנגנב יוסף ד נסתלקה רוח הקודש ממנו ורואה ואינו רואה ושומע ואינו שומע · ומפני מה לא נאמר יש אוכל במצרים שאמר הכתוב כי יש שבר במצרים · והלא כבר נאמר ותרעב כל ארץ מצרים ומה ת"ל יש שבר אלא אל תהי קורא יש שבר אלא יש סבר שראה באספקלריא שסברו במצרים ואיזה זה · זה יוסף · ה ויאמר לבניו למה תתראו · אמר יעקב לבניו אתם גבורים אתם נאים אל תכנסו בשער אחד ואל תעמדו במקום אחד שלא תשלוט בכם עין הרע · הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה מהו רדו שראה שירדו וישתעבדו במצרים · ד"א רדו שמה ו שכל הלוקח תבואה מן השוק ירידה כתיב בו · וירדו אחי יוסף · בני ישראל צריך המקרא לומר אלא בתחלה לא נהגו בו אחוה ומכרוהו ולסוף מהחרטין ואומרים אימתי נרד למצרים נחזיר את אחינו לאביו וכשאמר להם אביהם לירד למצרים נתנו כולם דעת אחת להחזירו · אמר רבי יהודה בר סימון ז אף יוסף יודע היה שאחיו יורדין למצרים לשבר אוכל · מה עשה הושיב שומרים על כל הפתחים ואמר להם ראו כל מי שנכנס לשבור אוכל כתבו שמו ושם אביו · לערב הביאו פתקים · ועשו כך · כיון שבאו בני יעקב כל אחד ואחד נכנס בשער שלו וכתבו את שמותם לערב הביאו לו הפתקים זה קורא ראובן בן יעקב ואחד קורא שמעון בן יעקב ואחד לוי וכן השוערים כל אחד שלו · מיד אמר להם יוסף סתמו את האוצרות ופתחו אוצר אחד ונתן שמותם לבעל האוצר ואמר לו ראה כשיבואו האנשים אלו לידך תפוש אותם ושגר אותם לפני · עברו שלשת ימים ולא באו מיד נטל יוסף שבעים גבורים מבית המלך ושגר בשבילם לבקש אותם בשוק הלכו ומצאו אותם בשוק של זונות ומה טיבן בשוק של זונות אלא אמרו אחינו יוסף

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי"ז כל הענין . ילקוט כאן רמז קמ"ח . ילקוט משלי רמז תתקמ"ז . ב עיין מדרש תהלים מזמור פ' . ובילקוט תהלים רמז תתכ"ז . ג לעיל פרשה צ' . ד עיין תוספות בב"ב קכ"א ד"ה יום . ה תנחומא כאן סי"ח . ו עיין מנחות ק"ג . אסתר רבה פתיחתא א' . ירושלמי שבת פ"ח . ירושלמי שקלים פ"ג ה"ג . ילקוט תהלה רמז תתק"מ . ז ילקוט כאן רמז קמ"ח כל הענין :

חידושי הרש"ש

אחולקין על רשב"ג ר"י כו' : (יג) והוה תמן מנשה קאים מקבל פתקין . עי' לקמן וכאן הכוונה לערב שביאו שמותן למנשה והוא מקבלן מהם . וכשבאו לידו שמותן של שבטים מיד שלא אחריהם . (וסייע דכתיב

חידושי הרד"ל

ערך דיטגמא בשם הילמדנו ליתא כלל לכא דבלא יוליכו המרים כו' : (ו) מה נעבד דבר אחר וירא יעקב כו' . מן ד"א זה עד סוף המאמר היינו עד וירא יוסף את אחיו הוא שיטה אחרת בפסוקים ומאמרים שכבר נדרשו והוא הוספה מלשון תנחומא תוך דברי הב"ר : (ז) מתחלה עברו וקנו לעצמכם תבואה. כצ"ל. לנוסחת בספרים אבל בילקוט יש כאן מאמר שלם עי"ש : (ח) לכם קמח מאתמול . כצ"ל או אפשר צ"ל לכם קימעא מאתמול ועי' תנחומא : (ט) שמא יגזור עלינו ונמות . כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (י) חתכו מבשרכם . והאכילו

מתנות כהונה

בעצמם לשם וכדלקמן : והוה תמן מנשה קאים כו' · והיה שם מנשה בן יוסף עומד ומקבל כל הכתבים שנכתבו עליהם כל הבאים לשבור בר : אמרין · אמרו בני יעקב נכנסים אנו ונראה אם נמצאנו שיטעון ממנו מדה ושיעור המכס הרי טוב ואם לא שיבקש ממנו יותר מן השיעור נלין הלילה ובבקר נדע מה נעשה ועל מנשה אמרו כן שהיה מקבל כל האיגרות וחשבו שבשביל המכס עשה יוסף כן וי"ל על פדיון יוסף אך בדרך רחוקה וכן לאיתי שוב בא"ב והנראה מפשוטו כתבתי : שגנז את התבואה כו' · כי כן מינו בשנות רעבון בימי אברהם ויצחק שהוצרכו לעקור דירתם ולירד למצרים ולגור שם : והיו הבריות כו' · דרש לאום לשון מלכות כד"א ולאום מלאום יאמץ : לבו ומולו · דייק לכם יתירה דהוה ל"ל את אשר יאמר תעשו וכדלקמן : עבדוהו כו' · עי' בילקוט הלשון יותר ברור : לכך נאמר מונע בר יקבוהו לאום בילקוט ובערוך ערך פן הפליטי לא גרס ליה וכן בסמוך : ה"ג שאמר הכתוב וירא כי יש שבר : והלא כו' · כלומר ועוד הלא אמר לבניו כו' ודו"ק : רואה ואינו רואה כו' · נגלה בו רוח הקדש קצת ולכך אמר פעם וירא ופעם שמעתי כזה שהוא מגמגם בדבר : והלא כו' · כלומר ועוד הרי כבר נאמר ותרעב כל ארץ מצרים והיאך אמר יש שבר במצרים : שסברו · תקותו : מהו רדו · שהיה לו לומר לכו כמו שאמר להלן אלכה ואראנו בטרם אמות וע"ל ריש פרשה זו : בני ישראל צריך כו' · שהיה לו להתלותם באביהם למשפחותם לבית אבותם : בתחלה · כשמכרוהו : ונחזיר גרסינן : הפתחים · פתחי שערי העיר : בשער שלו · כי כן צוה עליהם יעקב כדלעיל ריש פרשה זו : כל אחד שלו · שם אותו שנכנס בשער שלו : ונתן שמותם · של עשרה אחיו :

רש"י

יקבוהו לאום · מלכות : וברכה לראש משביר · זה יוסף דכתיב הוא המשביר את כל עם הארץ : והרעב היה על כל פני הארץ · היה לו לומר והרעב היה על כל

פירוש מהרז"ו

והוה תמן מנשה קאים · ע"ל פפ"ד ס"כ מנשה גרם לשבטים לקרוע עי' מש"ש ועי' לקמן פר' זו ס"ו מיד עמד מנשה וכן לקמן ס"ח בסופו כי המלין בינותם זה מנשה · (וצ"ע שהרי כתוב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב משמע סמוך לשנת הרעב שמנשה נולד בשנה ששית לשובע ואפרים בשנה ז' ושנתים של רעב שאז באו בשנה הב' · וא"כ היה בן ד' ואף אם נאמר שנולד בשנה הא' של השובע א"כ היה כאן בן ח' שנה ובספר הישר איתא שמהחלום של פרעה עד שהתחילו שנות השובע היו ד' שנים וא"כ יתכן שהיה נער בן י"א וי"ב שנה אך אין זה במשמע של מ"ש בטרם תבא שנת הרעב · ואולי היה גדולם בדרך נס ופלא · ועי' לעיל פע"ד ס"ס י"ג שקרא לכל השבטים אחיו של יעקב ויוסף היה אז בן שם וכסה את אמו) · ודעת חז"ל שלא ידע לשון הקודש כ"א זרע האבות : אמרין נעול ונחמי · כמ"ש לעיל פר' זו ס"ב ולקמן ס"ו ופי' נכנס ונראה אם נמצא את יוסף ונוכל ליקח אותו בקל לטענו בכנף בגדינו · ותיבת במדוי פי' כמ"ש ויכרות את מדויהם מלשון מדו בד · ומ"ש דמכסיה פי' שמכסים בו וכ"ה בספר הישר שהסכימו או לפדותו או ללחום עליו : ך מונע בר · תנחומא כאן כל הענין בס"ז ודרשו כן ממ"ש ויצעק העם משמע ברעם ורעם · שחשב שבדרך הטבע לא יספיקו אם ימכור לכל ובהכרח לגנוז התבואה למכור במצום גדול · ויוסף ידע שכל זה היה בדרך נס ופלא בברכה עליונה · וכמ"ש פ"צ ס"ה ובפר"א פל"ט שהאוצרות שכנס יוסף לא כלו עד יום מותו : רועה ישראל האזינה · דעת חז"ל שדוד התפלל מז' זה בימי שלש שנים רעב שבאו בסוף ימיו כמ"ש במזמור זה האכלתם לחם דמעה וגו' ובריש מזמור זה כתוב על שושנים לאסף מזמור · אך דעת חז"ל שדוד אמר כל ספר תהלים וכמ"ש בפי"ר פסוק כמגדל דוד וש"נ וכמ"ש ברכות דף ט' ק"ג מזמורים אמר דוד וכו' וכמ"ש כד"ה א' ט"ז ז' אז נתן דוד וגו' ביד אסף וגו' : נהוג צאנך כיוסף · שנהג ברחמים וחמלה · וכמ"ש ביחזקאל ל"ד בביאור וכן נהג את מצרים כמ"ש ויכלכלם בלחם כלשון הכתוב בצאן עלות ינהל : אינו זן את כו' · לעיל ס"פ צ' · והענין בזה כי מה שזכה יוסף להחיות העולם כולו ברעב בברכה אלהית כל"כ מהפר"א לא היה כ"א ע"י שעמד בנסיונו באות שכרת ה' ברית עם אברהם זקנו ולא יתכן שיהיה בברכתו כ"א מי שיבא באות הזה : דברים רקים · עי' בילקוט כאן הוספת דברי חרפות על יוסף : קמח מאתמול וכו' · לעיל פר' צ' ס"ו עי' מש"ש : לכך נאמר מונע בר · לכאורה הוא מיותר וכפול בסוף הסימן והפסיק במאמר פני הארץ וגו' · ובאמת שהדרש זה העתק מתנחומא ושם הוא סיום הדרשה וכאן הביא עוד נוסחא אחרת ע"פ מונע בר ושם חותם במאמר בזמן שאדם עשיר וכו' עד לכך נאמר מונע בר · ופירושו כמ"ש בריש הסי' : ך והלא כבר נאמר ותרעב · והם ב' כ"מ והכריע א"ת שבר אלא סבר כמ"ש בריש הספר' וכל הענין בתנחומא · וכבר נתבארו מקצת דברים בסימן א' ובסימן ב' אלא שהיא העתקה בנוסחא אחרת : שירדו וישתעבדו · דורש רדו מלשון רדיה ושעבוד וכמש"ל פ"ח ס"ס י"א ורדו זכו יְרָדוּ לא זכו יֵרְדוּ · ובתנחומא הגירסא כמנין רדו כמש"ל ס"ב : תבואה מן השוק · לקמן פל"ב סימן ד' וברים מדרש רות וברים מדרש אסתר : בשער שלו · פי' בשער מיוחד ולא שנים בשער אחד כדלעיל שכן צוה יעקב : וכתבו את שמותם · שתחלה אמר וירדו אחי יוסף ואח"כ אמר ויבואו בני ישראל שכתבו שמותם ושל אבותם ע"פ מדה ט"ז : פתחו אוצר אחד · מרומז במ"ש הוא המשביר לכל עם הארץ שעתה היה הוא לבדו המשביר לכולם ושע"כ ויבואו אחי יוסף וישתחוו לו : עברו ג' ימים · מרומז במ"ש ויבואו בני ישראל לשבור ואח"כ כתיב ויבואו אחי יוסף אלא לאחר שכתבו שמותם נעשו אחי יוסף מדה ט"ז · ומ"ש ג' ימים צ"ע מנין לו · ואפשר מדכתיב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים שע"פ מדת מנגד היה זה לקנס על שהיו ג' ימים

יפה תואר

בשמותם : ד"א וירא יעקב כי יש שבר במצרים · זה ע"ם וג"ל ד"א ויוסף הוא השליט וגו' המשביר לכל עם הארץ · וע"ז יכון הדרש וברכה לראש משביר זה יוסף כי הוא לבדו נתן אוכל לכל אחד לפי צרכו וכמו בסימן שלפני זה · וז"ש בשו"ט נוהג כצאן יוסף מה יוסף כלכל כל אחד לפי מעשיו אף אנו כלכלנו לפי מעשינו · ולפי גירסא דינן י"ל דדייק מלשון שבר ולא כתיב אוכל · משום שהיה יוסף המשביר לכל איש ואיש כפי סיפוקו ולכן שלח יעקב את כל עשרה בניו כדי שיביאו אוכל לצורך כל ביתו · כי כל אחד יטעין את חמורו שיספיק לכל בית יעקב : לבו ומולו עצמכם · כבר פירשנו לעיל פ"צ שהכוונה שיסירו התאוה וזרמתם מבשרם · ולאו בערלה תליא מילתא : עבדוהו וקנו לעצמכם תבואה · פי' אע"פ שצויתי לעבדו ולתת לו התבואה לגניזה מ"מ הרשיתי גם אתכם להצפין תבואה לנפשותיכם · כי לא אמרתי את הכל יקח : ד"א וירא יעקב וגו' וכי במצרים היה יעקב נראה דהגדה זו עד וירא יוסף את אחיו איננו ממדרשנו · וכן ההגדה שקודמת · אלא ממדרש ר' תנחומא שהעתיקו פה · כי כל זה נמצאים גם שם · כי מאחר שכבר פירש המדרש הזה עד ויוסף הוא השליט איך השיב אחור ימינו לפרש וירא יעקב כי יש שבר במצרים · גם מסדר הלשון יראה הרואה שאינה מעיקר מדרשנו : והלא כבר נאמר ותרעב כל ארץ מצרים · פי' ולא נוכל לפרש שבר במצרים מלשון תקוה ואחרית

ידי משה

והוה מנשה תמן מקבל פתקים · פי' שהיה מנשה עומד בשער העיר לקבל פתקין והיו השבטים אומרים וכו' פירוש שאמרו שמנשה עומד בשער והיו אומרים וכו' שלא רצו ליכנס לעיר כולם עם התמורים כי יראים היו אולי עומד שם מנשה בשער מפני איזו עלילה לכן אמרו ניעול איזה מאתנו לעיר מתחלה לראות מה עסקו של מנשה העומד בשער אם הוא עסק מכס מה טוב ואם לאו איננו אלא עלילה בצפרא נחמי מה נעבד פי' אם יהי' איזו עלילה אפשר שנחזור לארצנו בלא תבואה מאשר יכתוב אותנו בשער לאיזו עלילה וק"ל והוציאו זה מדכתיב ב' פעמים ויבאו אחי יוסף בתוך הבאים ואח"ז אמר עוד ויבאו וישתחוו אלא שבתחלה הלכו בתוך הבאים לראות עסקו של מנשה וכשראו שיצאו ובאו בשלום אח"ז נכנסו כולם לנ"א ויבאו פעם שנית לז"א מתחלה ויבאו בני ישראל כי לא הלכו כולם ובפעם שני אמר ויבאו אחי יוסף וק"ל : עבדוהו וקנו לכם תבואה · כלומר אע"פ שצויתי לעבדי לתת לו התבואה לגניזה מ"מ לא אמרתי שיקח הכל אלא שתקנו ג"כ לעצמכם תבואה ולפ"ז הגירסא ותקנו פי' לשון הכנה ותיקון אבל לפי

יפה תואר ויפה מראה שמא בקובא הוא ותפשו אותן והביאום לפני יוסף · מיד ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות מלמד שנעשה להם כנכרי · נטל את הגביע והקיש בו א"ל אני רואה בגביע מרגלים אתם · אמרו לו כנים אנחנו אלא כך ציונו אבינו אל תכנסו בשער אחד וכו' · אמר להם בשוק של זונות מה טיבכם לא הייתם מתייראים מן העין · לא כך צוואת אביכם · אמרו לו אבידה אבדה לנו והיינו מבקשין אותה שם · אמר להם איזו אבידה אני רואה בגביע ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם ואח"כ מכרתם אחיכם לערביים · מיד נזדעזעו ואמרו לו שנים עשר אחים אנחנו בני אבינו · אמר להן והיכן הם השנים · אמרו לו האחד איננו מת והקטן היום את אבינו · אמר להם הביאו אחיכם הקטן אלי וגו' · [א] לקח את שמעון ואסר אותו לעיניהם מפני שהוא דחפו לבור ופירש אותו מלוי שלא יטלו עליו עצה · אמר שמעון לאחיו כך עשיתם ליוסף כך אתם מבקשים לעשות לי · אמרו לו מה נעשה ימותו אנשי בתינו ברעב אמר להם עשו מה שתרצו עכשיו אראה מי יכניס אותי בבית האסורים · באותה שעה שלח יוסף אצל פרעה ואמר לו שלח לי ע' גבורים שמצאתי ליסטים ואני מבקש ליתן עליהם כבלים · באותה שעה שלח לו והיו מסתכלים אחי יוסף מה היה מבקש לעשות אמר יוסף לאותן גבורים הכניסו את זה בבית האסורין כיון שקרבו אצלו צווח בהם כיון ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שיניהם · שנאמר (איוב ד) [ב] שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו · והיה מנשה יושב לפני אביו אמר לו אביו קום אתה · מיד עמד מנשה והכהו מכה אחת והכניסו בבית האסורים ונתן עליו כבלים ואמר להם זה יהיה חבוש עד שתביאו את אחיכם ויאמנו דבריכם · מיד ויצו יוסף וימלאו את כליהם · הלכו אצל אביהם וספרו לו את כל המאורע השיב אביהם ואמר להם היכן שמעון אמרו תפש אותו בשביל אחינו הקטן אמר להם אותי שכלתם · ויאמר ראובן אל אביו את שני בני תמית : אמר לו וכי בניך אינן בני אמר להם יהודה הניחו לזקן (יא) עד שתכלה הפת ·

אמר לו יהודה · אבא אם הולך בנימין עמנו ספק נתפס ספק לא נתפס ואם איננו הולך עמנו כלנו מתים ברעב מוטב תניח את הספק ותתפוש את הוודאי · אמר מי מערב בו · אמר לו אני שנאמר אנכי אערבנו מידי תבקשנו · לכך נאמר וירא יעקב כי יש שבר במצרים : ז וירא יוסף את אחיו וגו' · אמר ר' יהושע בר נחמיה נעשה נכרי להם · ויכר יוסף את אחיו וגו' ר' לוי ורבנן · ר' לוי אמר בשעה שנפלו בידו ויכר יוסף את אחיו בשעה שנפל בידן והם לא הכירוהו · ורבנן אמרי [ג] הוא שהניחן בחתימת זקן · ויכר יוסף את אחיו · והם לא הכירוהו · שלא הניחוהו בחתימת זקן · ויזכור יוסף וגו' · ויאמר אליהם וגו' כלנו בני איש אחד · נצנצה בהם רוח הקודש אמרין ליה אנן ואת בנוהי דגבר חד אנן · ויאמרו שנים עשר אנחנו · אמר להון ואן הוא · זבנן יתיה · אמר להון בכמה זבנתון יתיה : אמרין ליה בחמש סלעין · אמר להון ואין הוה אמר לכון בר נש יהבון לי חמש סלעין ואנא יהיב יתיה לכון אתון עבדין אמרין ליה אין · ואם אמר לכון בר נש יהבון לי בכפלא ואנא יהיב יתיב לכון אתון עבדין אמרין הין · ואם הוה בר נש אמר לכון אין הויתון יהבין ביה אלפא לא יהבינא ליה לכון מה הויתון עבדין אמרין ליה על מנת כן נחתינון אי למקטל אי לאיתקטלא אמר להון הוא אשר דברתי אליכם מרגלים וגו' · בזאת תבחנו חי פרעה · [ד] בשעה שהיה מבקש לישבע לשקר היה נשבע בחי פרעה א"ר לוי משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה מה עשתה עמדה ושחטתא והפשיטתו ונתנתו בתוך המטה וכסת עליו סדין · אתון בעין ליה מן גבה אמרה כן תהא ההיא אתתא מנכשא מבשריה הדין ואכלה אם ידע ביה · כך חי פרעה אם תצאו וגו' · שלחו מכם אחד · ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים · [ה] לעולם (יד) אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה שלשת ימים · וכן למדו ליוסף ליונה למרדכי לדוד · וכן הוא אומר (הושע ו) יחיינו מיומים ביום השלישי של שבטים יקימנו · ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי : ח אם כנים אתם וגו' ואת אחיכם הקטן ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ח' וסדר ויגש סימן ד' · מדרש משלי פרשה א' · ב עיין לקמן פרשה נ"ד · ובילקוט איוב רמז תתנ"ז · ג יבמות דף פ"ח · כתובות דף כ"ז · בבא מציעא דף ל"ט
ד עיין במדבר רבה פרשה י"ד · ותנא דבי אליהו רבה פרק כ"ו · ה לעיל ריש פרשה נ"ו · אסתר רבה פרשה ט' · מדרש תהלים מזמור כ"ב · ילקוט סדר ויחי רמז נ"ט · וילקוט כאן רמז קמ"ח · ילקוט יהושע רמז י"ב · ילקוט אסתר רמז תנ"ף כ"ו ·

חדושי הרד"ל

לנשמיות · כ"ה בילקוט : (יא) עד שתכלה הפת . בלשון בעל המאור (חולין דף ח' א') כלשון עד שתכלה פרוסה

חדושי הרש"ש

דכתיב ויבואו אחי יוסף וישתחוו לו כו' דודאי אין סברא כי כל הבאים לשבור בר יבואו לפניו תחלה וזהו דאמר המדרש אמרינן גיעול כו' כי נכהלו מה זאת שנשתנו מזולתם שזוה שיבואו הם לפניו : (יד) אין

רש"י

כל הארץ מה תלמוד לומר על כל פני הארץ : הוא שהניחן בחתימת זקנם ויכר : וגם

מתנות כהונה

בקובה · של זונות שנמכר שם לקלון : והקיש · לשון הכאה : א"א כך כו' · כלומר אל תשגיח במה שנכנסו בי' שערים ולא בשער אחד כי כן צוה אבא עלינו מפני עין הרע ואמר להם אם ירלאתם מן העין בשוק של כו' לא כך צוואת אביכם שתשמרו עצמכם מן העין : איננו מת · כלומר איננו כי מת וכמו שאמרו לו ליוסף אח"כ ככתוב בפרשת ויגש : ופירש כו' · כלומר עשה כן כדי להפרישו מלוי ולולי זה לא היה אוסר אחד מהם אך את שמעון ולא לוי מפני שהוא דחפו לבור : שלא יטלו כו' · ויהרגוהו : כך עשיתם כו' · שעמדתם על דמו גם לי אתם עושים כן ולא ידע כי שומע יוסף בלשון עברי או אח"כ אמר להם כן שלא בפני יוסף : בניך אינן בני גרסינן : לכך נאמר כו' · דלשו לשון שבר ממש שבירון רוח שאירע לו במצרים : חתימת זקן · משנה הכרת פנים כדאיתא בפרק המפקיד גבי מרי בר איסק : אמרין ליה כו' · אמרו לו ליוסף אנו ואתה בניו של איש אחד אנחנו ודייק מדכתיב כלנו : שנים עשר אנחנו וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא והאחד איננו אמר להם יוסף ואנה והיכן הוא ענוהו מכרנו אותו : ואין כו' · ואם היה אומר לכם בן אדם תנו לי חמש סלעים ואתן לכם אחיכם תעשו אתם כן לתת לו חמש סלעים או לא אמרו לו הן אמר להם · ואם יאמר לכם לא אתן אותו לכם אלא בכפל דמי מכירתו והם עשרה סלעים אתם עושין כן לתת לו י' סלעים אמרו לו הן ואמר להם יוסף ואם יאמר לכם אדם לא אתננו לכם אפילו באלף סלעים מה הייתם עושים אמרו לו על מנת כן ירדנו פה או להרוג אחרים או ליהרג עליו : אתון כו' · באו בני אדם ובקשו אצלה הגדי אמרה להם האשה כן תהא אותה אשה מנכש וקורעת וחותך מבשרו של זה המונח במטה ואוכלת אם ידעתי ממנו והם סברו שהמונח במטה הוא בנה : ג' ימים · במגילת אסתר ובילקוט פרשה זו ובספר יהושע גרס יותר משלשה ימים והכי מוכח יונה במעי הדגה שלשה ימים וג' לילות ואולי שמקצת יום ג' ככולו וכן מוכח גירסת הילקוט בספר יהושע דגרס ביום השלישי של יונה ובמדרש אסתר איתא שביום השלישי פי' בסוף יום שלישי : למרדכי · דכתיב ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות : לדוד · ככתוב בסוף ספר שמואל ובדברי הימים סימן כ' : ביום השלישי של שבטים · כלומר כמו שנהג יוסף עם השבטים דכתיב ויאמר אליהם יוסף

יפה תואר

שובה אשר לבני מצרים · כי שם אין רעב דהא כתיב ותרעב כל ארץ מצרים ומשני דשבר קאי על שברו וזה יוסף שהוא במצרים : כך עשיתם ליוסף כו' · ואע"ג דיוסף עשאו ברצונם וכאן הם אנוסים · מ"מ קנטרם בזה כי בעצת יהודה נמכר לישמעאלים והוא היה מוכרח להסכים לאחיו אשר הסכימו לעצת יהודה · ולולא זה טוב היה לו למות בבור מלכת בשבי הקשה מכולם · ואיך יבקשו עתה למסרו לשבי שראוי שימסרו נפשם להצילו אחר שאין בו חטא : שנאמר שאגת אריה וגו' · פי' שאגת שמעון שנמשל לאריה ושחל וכמו דאמרינן בפ"ק דסוטה על הכתוב מה אמך לביאה שכל השבטים נמשלו לאריה כמו יהודה · עי"ז שיני גבורי מצרים שנחשבו ככפירים נתעו : ויכר יוסף את אחיו וגו' ר"ל ורבנן כו' · משום דק"ל דהא כבר כתיב וירא יוסף את אחיו ויכירם · לכן מפרש דמה שנאמר עוד ויכר יוסף את אחיו קאי על הכרת הלב וההאחוה וכמו ואת אחיו לא הכיר · יהי מכירך ברוך · ורבנן מפרשי על הכרת פנים ממש וכפשטא · והכתוב בא לתת טעם למה הכיר יוסף את אחיו · משום דהם לא נשתנו · משא"כ יוסף שנמת בו זקן אשר מלפנים לא היה בו לכן לא הכירוהו אחיו · וע"ע מ"ש בזה הרמב"ן : חי פרעה · ע' בזה בעקידה שער ל' שעמל בזה להסיר העון מיוסף למה הקל בכבוד פרעה : אין הקב"ה מניח את הצדיקים כו' · ולכן אספם אל משמר שלשה ימים ולא יותר · אבל בגיר משלשה

פירוש מהרז"ו

בסוק להפס · ומ"ש שנטל גבורים וכו' מרומז במ"ש ויוסף הוא השליט שהראה עליהם מעשה שליט וגירסת הילקוט והביאום לפני יוסף שנאמר ויוסף הוא השליט (ראי' לדברי ד"א ויוסף הוא השליט על הארץ ג' גזירות גזר וכו' וכמ"ש בס"ד ומ"ש שהיו ע' גבורים נ"ע מנין לו : נטל את הגביע · כמ"ש בסוף הסדר כי נחש ינחש וגו' · ועל שבאו בי' שערים אמר מרגלים אתם : בשוק של בו' · מרומז במ"ש לא כי ערות הארץ באתם לראות · שהוא כפול לשון ומיותר ע"כ דורש ע"פ מדה ע' · לא · שלא עשיתם כדבריכם כי ערות וגו' והלכתם כולכם יחד והשיבו אבדה אבדה לנו כו' ולא כוונו הם על יוסף שהרי אמרו בסמוך והאחד איננו מת אך יוסף תפסם בלשונם איזה אבידה שהצטרכו לעבור נוואת אביכם אין זה אלא שאתם רוצים לעשות כאן על ענין אחיכם כמו בשכם על ענין אחותכם ולכן תפסשוהו בפסוק ס"ז הוא אשר דברתי וגו' אך מאחר שהחליט מרגלים אתם איך אמר בזאת תבחנו · אלא שמ"ש מרגלים אתם היה קודם שאמרו שנים עשר עבדיך וגו' ע"פ מדה ל"א שעל שאמר להם שרוצים לעשות כאן כמו בשכם על שמכרו אחיהם ובזה נזדעזעו והכחישו אותו לומר שנים עשר וגו' והאחד איננו מת כמש"ל פר' כ"ה ס"ם א' אצל חנוך וכמפורש בריש ויגש ואחיו מת והביאו ראיה ממ"ש והקטן את אבינו לא כשאמרת שמכרנו אחינו הקטן · ויוסף אף שידע האמת תפסם בלשונם ואמר הביאו אותו הנה ואדע שכן מה שאמרתם אמת · והנה בפסוק כתוב תחלה והנה הקטן וגו' ואח"כ והאחד איננו והמדרש מהפך שעל טענת יוסף שמכרו אחיהם הוצרכו להכחישו והאחד איננו כנ"ל והראיה והנה הקטן וגו' · דוק והתבונן כי קצרתי : לקח את שמעון · ע"ל פפ"ד סט"ז וכ"ה בתנחומא ויגש סימן ד' : אמר שמעון לאחיו · דייק מיבת מאתם שהוא מיותר ללמד שאמר אל הפרדו ממני חשאתם כמוני סבלו העונש כמוני : והיו מסתכלין · וזהו ויאסור אותו לעיניהם : שאגת אריה וקול שחל · כמש"ל פצ"ג ס"ז וכן נריך לומר כאן שגם יהודה ודן נעקו וע"ל פל"א סי' י"ב : והיה מנשה · ע"ל פר' זו ס"ם ד' · ודורש מ"ם ויסוב וגו' וידבר ויקח ויאסור הכל לשון יחיד שלא יתכן לפרש הכל על יוסף אלא שלוה לאחר לעשות והאחד בדמיון יוסף והיינו מנשה בן השליט על כן יכול הוא לעשות ולא אחר : זה יהיה חבוש · כמ"ש אחיכם אחד יאסר : בניך אינם בני · לקמן ס"ט והדבר מובן מעצמו · ולא הוצרך לפרש : אמר להם יהודה · בתנחומא הגירסא שנאמר ויהי כאשר כלו לאכול עכ"ל · ואח"כ ויאמר יהודה : כולנו מתים ברעב · כמ"ש ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם טפינו ועי' לקמן סוף סימן י' : אמר מי מערב · שאמר יהודה אנכי אערבנו תיבת אנכי מיותר אלא שאלו מי וכו' והשיב אנכי ע"פ מדה ע' ועד כאן מהתנחומא סימן ח' ע"פ המדות ובסימן הסמוך כפי הפשט : ז ויכר יוסף · שזה מיותר שכבר כתוב ויכר יוסף וגו' אח"ע להכרת פנים ח"ע להכרת רחמים וכמ"ש רות מצאתי חן בעיניך להכירני : אנן ואת · שתיבת כולנו מיותר שדי במ"ש בני איש אחד וכן בפסוק י"ג שנים עשר וגו' : ואן הוא · פי' הרי אין כאן אלא י' והיכן עוד שנים והשיבו שאחד אצל אבינו ושאלם על עוד אחד והשיבו שאיננו שמכרוהו וחולק על מ"ש בסימן הקודם שאמרו מת ונ"ע שהרי מפורש בריש ויגש והאחד מת ולפי דברי המדרש הם בכ"מ · ויתכן שכאן שאמרו איננו כי חשבו שנמכר למצרים ועדיין ימצאו אותו כאן וכשראו שלא מצאוהו אמרו מת · והמדרש הרבה דברים לפרש מ"ש והאחד איננו באופן שיתכן שישיב להם מרגלים אתם וזה ע"פ מדה ע' : בצרה שלשה ימים · לעיל ריש פנ"ו וש"נ : ליוסף ליונה וכו' · פירוש מה שעשה יוסף לאחיו · ליונה עי' מ"כ · לדוד היינו כשבא דוד ואנשיו לצקלג שכתוב בבא דוד ואנשיו לצקלג ביום השלישי שהיו הנשים והטף בצרה שלשה ימים · גם יתכן שנודע לדוד ביום שבא וב' ימים במלחמה כמ"ש מהנשף עד הערב למחרתם הרי שלשה ימים · והראשון נראה עיקר : של שבטים · עי' מ"כ לעתיד כשיתאחדו יהודה עם י'

ידי משה

לפי גירסת הספר שגורס וקנו י"ל דס"פ אפילו אתם עניים עבדו אותו בשכירות (תבואה) וקנו לכם תבואה בעד

משנת דרבי אליעזר

מבואר כדברי א"ל הדא אמרה עושי' וכו' לגס"מ וק"ל ובספרט גירסא הדא סוא נוח ססי : א"ל בכמת שברסין

אנחנו · ר' אבא בר כהנא אמר לשון דרומי הוא · אבל · ברם · אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו · ר"ל בשם רבי יוחנן בר שאילה אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה רואה את אחיו מוכרים אותו והוא שותק אלא מלמד שהיה מתחבט לפני רגליו של כל אחד ואחד כדי שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו : ויען ראובן אותם לאמר וגו' · הלא כדין אמרית לכון הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד אלא כך אמרתון ועתה לכו ונהרגהו · וגם דמו הנה נדרש דמו וגם דם הזקן · והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ · זה מנשה · ויסוב מעליהם · ר' חגי בשם רבי יצחק אמר לעיניהם אסרו כיון שיצאו להם היה מאכילו ומשקו מרחיצו וסכו :

ט ויצו יוסף וימלאו וגו' וישאו את שברם על חמוריהם (טו) ויפתח האחד וגו' · ויאמרו איש אל אחיו וגו' · א כד דמיך רבי סימון בר זבידא עאל רבי אלעא ופתח עלוהי (איוב כח) והחכמה מאין תמצא וגו' · ונעלמה מעיני כל חי וגו' · תהום אמר לא וגו' · ארבעה דברים הן הן תשמישו של עולם וכולן אם אבדו יש להם חילופין · ואלו הן (שם) כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו ברזל מעפר יוקח ואבן יצוק נחושה · ת"ח שמת אין אנו מוצאים תמורתו · אמר רבי לוי (יב) שבטים מציאה מצאו כתיב ויצא לבם ואנו שאבדנו את ר' סימון עאכ"ו · ב ויבאו אל יעקב אביהם וגו' · מלמד שהיו הדברים קשים עליהם כקורות · דבר האיש אדוני הארץ וגו' (טז) ויהי הם מריקים שקיהם וגו' · מלמד שחשדן אביהם · ויאמר אליהם יעקב אביהם וגו' · כבר יוסף איננו ושמעון איננו (יג) עלי להעמיד שנים עשר שבטים · ויאמר ראובן אל אביו וגו' · רבי אומר (יד) הרי זה בכור שוטה · בניך (טו) לא בני הם אתמהא · ויאמר לא ירד בני עמכם וגו' · רבי חנינא ורבי מרינוס תרויהון אמרין בשם אבא נהוראי בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון היה אומר כפתור ופרח ובשעה שהיה אומר דבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם · בדרך אשר תלכו בה וגו' · הא בבית לא · א"ר אליעזר בן יעקב ג מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה :

י והרעב כבד וגו' · ויהי כאשר כלו וגו' · ויאמר אליו יהודה וגו' · אם ישך משלח וגו' ואם אינך משלח וגו' · אמרו לו מה הוא אומר לנו דברים של אמת ואנו משיבים אותו דברים של בטלה · ויאמר ישראל למה הרעותם לי וגו' · רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה אלא כך אמר הקב"ה ד אני עוסק להמליך את בנו במצרים והוא אומר למה הרעותם לי · (יז) היא דהוא אמר (ישעיה מ) נסתרה דרכי מה' ומאלהי וגו' · ויאמרו שאול שאל האיש וגו' · אמר רבי אבא בר כהנא אפילו עצי עריסותינו גלה לנו · ויאמר יהודה (טז) אל ישראל אביו · מוטב תהא נפש אחת בספק ולא כולם בודאי · אנכי אערבנו כל הימים · זה העולם הבא שכולו יום : יא כי לולי התמהמהנו וגו' :

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פ"ב · ירושלמי הוריות פ"ג · שה"ש רבה פ"ו פ"ב · קהלת רבה פ"ה פסוק י"א · ילקוט איוב רמז תתקט"ו · ילקוט כאן סוף רמז קמ"ח · ב ילקוט כאן רמז קמ"ט כל הענין · ג עיין שבת ל"ב · ירושלמי שבת פ"ב · ד איכה רבתי פ"ג · פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ז · ועמ"ש בהערות ותקונים · ילקוט סדר חוקת רמז תשס"ד · ילקוט ישעיה רמז של"ב · ועי' אגדת בראשית פ' ס"ד ·

חדושי הרש"ש

הקב"ה מניח אס"ל בלרה ג"י כו' לדוד · אולי הכוונה למה שאמר לו גד בשם ה' ואם היות שלשת ימים דבר בארלך (שמואל ב' כ"ד) : (טו) ויפתח האחד וגו' ויחרדו איש כו' · כצ"ל : (טז) ויהי הם מריקים שקיהם וגו' מלמד שחשדן אביהם · יתכן שהכוונה שחשדן שגנבו בר שמה בלתי נתינת מחירו ובע"י כן נתפס שמעון · ורש"י בפירש"ת כתב על אותי שכלתם מלמד שחשדן שמא הרגוהו כו' ע"ש : (יז) הוא דהוא אמר נסתרה דרכי כו' · וכן רישא דקרא למה תאמר יעקב ונ"פ למה (ר"ל תיבת למה) תאמר אתה יעקב ויכוון על אמרו כן למה הרעותם לי :

חדושי הרד"ל

פרושה מן הבית · ומ"ש מוטב תניח את הספק ע' בבעה"מ שם (ובעו"ג ד' כ"ז ע"ב) : (יב) שבטים מציאה מצאו כו' אנו שאבדנו כו' · פרשתי בהספד על בני יקירי האריך י"א מרבים מוסר"ל חיים יונה לוריא ז"ל (שנפטר כ"ה טבת תר"ב ונקבר כ"ו טבת) מפני שמיתת לדיקים היא טובה ושמחה לנפש הלדיק כי תשוב נפשו למנוחתה לחזות בנועם ה' ואבדתו הוא לדורו · לכן אמרו מה השבטים מליאה מלאו בעלמן אך מפני שהיו חוששין שלא יתגולל עליהם בדבר הכסף חרדו ויצא לבם אנחנו שאבדנו את ר"ס אף שלגר"ס עלמו הוא שמחה אבל לנו הוא אבדה מכל לד שמלבד שאבדנו כמיתתו חכמתו להשפיע לבני דורו עוד יש לחוש כי תתגולל ח"ו מדה"ד עלינו על כי מפני רעת הדור נאסף אינו

הזקן

דין שיש לנו ליראה מפני מדה"ד : (יג) עלי להעמיד י"ב שבטים · בא"ג פע"ב מפרש שנאמר לו ויתן לך את ברכת אברהם והוא שנתברך הבט נא השמימה וגו' כה יהיה זרעך דדרש י"ב שבטים כי"ב מזלות ע"ש : (יד) ה"ז בכור שוטה · מפני שבכור לנחלה נתנה ליוסף קוראהו בכור שוטה כמו בכור לאם ולא לאב : (טו) לא הם בני אתמהא · ולכן אמרו עליו באדר"ן ר"פ ל"ז שואל שלא כענין : (טז) אל ישראל אביו וגו' · ונחיה ולא נמות מוטב תהא כו' · כצ"ל · ודרש כפל ונחיה כלומר עתה נחיה אנו ודאי ואף הוא אפשר לא ימות :

מתנות כהונה

ביום השלישי ועיין בילקוט בפסוק ונתבאאס שמה ג' ימים ובמדרש אסתר לא גרס של שבטים : ברם · פי' באמת : והוא שותק · ולא בקש מהם על נפשו אלא ממה דכתיב בהתחננו למדנו שנתבע כו' : שנתחבט · כלומר הפיל והכה את ראשו על הארץ לפני כל אחד ואחד : הלא כדון כו' · הלא כזאת כדברי תחנה ובקשה שאנחנו מתחננים עכשיו אמרתי לכם בעת מכירת יוסף : אלא כך אמרתון · דייק מדכתיב לאמר משמע שהם השיבוהו דבר : דם הזקן · וגם קדרים לשון רבוי : זה מנשה · ה"א הידיעה של המליץ קדייק : מעליהם וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא לעיניהם : דמיך · מת ולשון נקי הוא כלפי גוף קדוש שאין מיתתו אלא כזה שהוא ישן : עאל כו' · נכנס ר' אלעא ופתח לדרוש עליו בדברי תורה ועיין זה במדרש חזית בפ' דודי ירד לגנו ובמדרש קהלת בפ' מתוקה שנת העובד ובירושלמי סוף מסכת הוריות : כקורות · דרש את כל הקורות לשון קורה שמתקרין בו הבית : שחשדן אביהן · שמא מכרו את שמעון ודייק מדכתיב המה ואביהם וכן מצאתי טוב בפירש"י : עלי להעמיד כו' · פירש"י וז"ל עלי עונש מה שחסר מהם : הרי זה · כך אמר יעקב : כפתור ופרח · כלומר נאים ועגולים הדברים ככפתור ויפים כפרח : לא ירד בני כו' · פי' רש"י דרש בני לשון בינה כלומר בינה שלי והסכמתי או בנייני : בבית לא · בתמיה : בשעת הסכנה · וכל הדרכים בחזקת סכנה : מה · כלומר מה הוא זה : הוא אומר · כלומר אדוני הארץ אומר לנו דברים של אמת כלומר דברים של עיקר שיהיה כן על כל פנים ואנו משיבים כו' : של בטלה · בלי טעם ולמה פתח פיו בדבר של תקלה והשיב שכבר תפס עליו הנביא על זה שנאמר למה תאמר יעקב נסתרה דרכי מה' וגו' · שהיה לו לדעת כי הכל מיד ה' ואין דבר רע יורד מן השמים : עצי עריסותינו · דייק מדכתיב ולמולדתנו רמז לעריסה וק"ל ופי' רש"י הם הקטנים המוטלים בעריסה הנולדים על ידי העריסה וכן פי' מהר"א מזרחי ורש"י לא גרס עצי ואולי משגה היא שבכל הספרים גרסינן ליה : נפש אחת · בנימין בספק פן יקראנו

רש"י

וגם דמו הנה נדרש דמו ודם הזקן · וגם דורש : כי המליץ בינותם זה מנשה · שהיה מספר להם בלשון כנען או בלשון ארם והוא אומר ליוסף בלשון מצרי : כל הקורות אותם דברים קשים כקורות : ויראו את צרורות כספיהם המה ואביהם ויראו היה לו לומר ויראו צרורותם ויראו מהו המה ואביהם מלמד שחשדן אביהן על הכסף : עלי היו כולנה עלי י"ב שבטים כלומר עלי ליתן דין עליהם שנתנן לי הקב"ה ועכשיו חסרתים : בשעה שהיו אומרין דבר תיקון לפני ר' טרפון הוה אומר כפתור ופרח · יפין הדברים הללו ככפתור ופרח : ובשעה שהיו אומרים דבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם · בני כמו בנייני וכמו בינה שלי : וקרהו אסון בדרך הא בבית לא שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה · דהיינו בדרך : לנו ולמולדתינו אפי' עריסותינו גילה לנו · קטנים המוטלים בעריסה : וחטאתי לאבי כל הימים

פירוש מהרז"ו

השבטים · ע"ל פ' נ"ג סימן ה' ובריש פר' נ"ה : ח לשון דרומי הוא · פי' בארץ יהודה דדייקי בלישנא כמ"ש בעירובין וא"ת כאן ובפסוק אבל שרה אשתך בקושטא · וכמ"ש לעיל פע"ו ס"ב אלו אחינו שבדרום : אפשר יוסף · עי' מ"כ וידי"מ וזה עצמות מדה י"ז שאם לא היה כתוב כאן היינו תולים ביוסף שלא ביקש שאם היה מבקש היו שומעים לכך הוצרך לפרש כאן שלא כן היה : והלא כדון ובו' · ל"ע מה כוונתו ומה מוסיף על הכתוב : כך אמרתם · השיבותם על דברי אף לאחר שאמרתי לכם אל תחטאו וע"כ כתוב ב"פ לאמר כשאמר להם אל תשפכו דם ואח"כ אמר ויאמר וגו' אל תשפכו דם והם השיבו לו לכו ונהרגהו : זה מנשה · כמ"ש לעיל פר' זו ס"ד כי ישמעאל ובני קטורה לא ידעוהו על בוריו : ר' חגי · ע"ל פנ"ב ס"ס ד' : ט כד דמך ר' סימון · שי"ר פסוק דודי ירד לגנו קה"ר פסוק מתוקה שנת העובד ירושלמי ברכות ס"פ ב' וירושלמי הוריות פ"ג ה"ח : ד' דברים וכו' · הם זהב כסף נחושת וברזל יש להם מוצא כשאובדים והחכמה מאין תמצא כשהיא אבודה והיינו במות חכם · ואם מצטער אדם באבוד זהב וכסף שיש להם מוצא להשיג אחרים · כמה יצטער במות חכם שאין תמורתו · ועי' ענין החילופים במ"ר פ"ג סס"א ומש"ש · וכאן מדבר בחכמה אלהית שאדם זוכה לה על ידי יראה כמפורש בסוף הפרשה שם הן יראת ה' היא חכמה וגו' · ופסוק והחכמה מאין תמצא מקומו אצל פסוק א' · וכן פסוק ונעלמה הוא פסוק כ"א מקומו אצל פסוק י"ג לסמוך כל ענין למה ששייך לו ע"פ מדה ל"א · והובא כאן אגב מאמר ר' לוי שהוא שייך כאן : מציאה מצאו · שמצאו מעות באמתחתם ובשעת המציאה שהיה בבתיהם היה להם לשמוח לשעה רק על שראו מה שיתכן לצמוח מזה רעה לאחר זמן ע"כ חרדו ק"ו במות חכם שהרעה לשעה ולאחר זמן : קשים עליהם בקורות · שמ"ש את כל הקורות וכי חשבו שהיה דרך מקרה חלילה והלא מפורש אמרו מה זאת עשה אלהים לנו ע"כ דורש קשה כקורות : [וכ"כ היפ"ת] : שחשדן אביהם · שמ"ש יוסף איננו וגו' הי"ל מיד אחר שספרו לו למה המתין אחר שראו המעות אלא שמחשד המעות אמר כן על שמעון וחשש גם על יוסף שעשו ועל בנימין שיעשו : עלי להעמיד · שמ"ש עלי היו כולנה איך הם כולם עליו הרי אינם אלא רק בנימין ודורש הכוונה שעלי החוב להעמידם ובמעשי גרמתי שיחסרו ואני ירא מדין השאול · עי' לעיל פס"ח סי"ב : הרי זה בכור שוטה · כוונת כבי שיעקב אמר כן כמש"ל סס"ו שהדבר מובן מטעמו : כפתור ופרח · שהמנורה להדר של משכן כמ"ש שמ"ר פט"ו סימן כ"ח וכפתור ופרח הדרה של מנורה : לא ירד בני עמכם · כמו שלא הסכים יעקב עם השבטים כך לא הסכים על הדבר שאינו מתוקן · וצריך ביאור למה לא תפס מליצות הקודמות שהמובן מהם מניעת ההסכם עם שכנגדו והם רבים · ויתכן על שר' טרפון היה מנהג לערב בניו עם שמיעת ההלכות כמ"ש אקפח את בני וזה אמר כששמע הלכה מקופחת אך כששמע דבר שאינו מתוקן כל כך ואינה מקופחת אמר לא ירד בני : בשעת הסכנה · עי' שבת דף ל"ב א' : י דברים של בטלה · שאיש אדון מצרים יאמר שהם דברי בטלה ולא יקבל תשובתנו שאמרת וקראו אסון של בנימין : לא אמר כו' אלא כך · להשבטים לא אמר דבר בטלה שראה שמדת הדין מתוחה כנגדו בשיכול בניו · אלא שבמ"ש למה הרעותם נכלל בלשונו · שלא היה לו לתלות בהם אלא בהש"י · עיין לעיל פפ"ד בסס"ג ולקמן פצ"ד בסס"ג שי"ר פסוק משכני איכה פסוק מי זה אמר קה"ר פסוק וטוב מעיניהם : כל הימים · וכמו שדרשו

יפה תואר

ימים הוי זמן מועט ובאקראי בעלמא ועמ"ש בזה באסתר רבה פ"ט : אבל ברם · פי' כי לא תפרש כמו שפירש"י שהוא לשון בירור הדברים וכן ת"א בקושטא · אלא לשון נופל על דבור הקודם או לשלול הדבר או לא ייב הדבר נגד המחושב · כלומר אין זה הדבר לבד כי גם זה · או אין זה כי אם זה · והוא כמו רק או אפס או אולם שתרגומו ברם · וכמו שנשתמשו בלשון זהסרבה בגמ' · גם במקראות נמצאו רבים אשר הם מזה השמוש : לעיניהם אסרו כו' · פי' כי מיד אח"ז הסיר מעליו הכבלים והפקידו בבית נאמן בכבוד גדול לאכול ולשתות ולנהג שלא כדרך האסירים · ולכן כתיב ויוצא אליהם את שמעון לאו ממאסר אלא שהביאו ממקום אשר הפקידו שם · ובא הכתוב לספר לנו מדקת יוסף כי גם עם שמעון אף שהיה העיקר בצערו נהג במדת החסד : כד דמיך ר' סימון · עמ"ש בזה הענין בחזית על פסוק דודי ירד לגנו : קשים עליהם כקורות · פי' להגיד הדבר לאביהם · אחרי שכבר ידעו את צערו ויגונו אשר לו מיוסף · ואיך יוסיפו לו יגון על יגונו משמעון ובנימין : הוא אומר לנו דברים של אמת כו' · בא לתרץ למה כתיב עוד בקרא כי האיש אמר אלינו לא תראו פני וגו' שלא כבר אמרו לו העד העיד בנו האיש לאמר ולכן מפרש כי אם לא נביא את אחינו אתנו יהיה החשד מן יוסף עלינו דברים של אמת כי אם כנים אנחנו למה חדלנו להביא אותו הנה · ואם נאמר לו כי פחדנו פן יקראנו אסון לא יכנסו דברינו באזניו ויאמר כי דברי בטלה הם : מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה כו' · לפי הגירסא שלפנינו יתפרש כן · כי הדרש קאי על הפסוק למה תאמר יעקב · והקב"ה אמר לו שלא בכל ימיך בטחת כי · וכל מקרה ופגע אשר קרה לך ידעת כי לטובה היו לך באחריתם ועתה למה תאמר הרעותם לי ולא האמנת כי גם זה לטובה הוא · ותאבת אשר דרכך נסתרה ממני · ויותר נראה כי צ"ל אלא כאן אמר הקב"ה כו' ופי' כי בכל תלונותיו עם בניו לא אמר דבר של בטלה · כי מה שאמר חיה רעה אכלתהו אמרינן לעיל שנלנלה בו רוה"ק · וכן מה שאמר טרוף טורף יוסף לא היו דברי בטלה כי יש לפרשה שנגנב ע"י אחיו · וכן מה שאמר אותי שכלתם יפה אמר כיון שהם מכרוהו · שלא שכול הוא על ידיהם · ואף כי חי הוא מ"מ לגבי דידיה מקרי מת · וזה נוכל לכוון בדבריו כמה שאמר ואחיו מת כי לגבי יעקב נחשב כמת · ורק מה שאמר למה הרעותם לי כמה שהגידו לו כי יש להם עוד את את בנימין · זה הוא דבר של בטלה · כי לא נמשכה לו רעה מזה ורק טובה באה לו ולכן קנטרו הקב"ה לאמר למה תאמר יעקב וגו' נסתרה דרכי מה' : אפי' עצי עריסותינו גלה לנו · פי' שהגיד לנו מאיזה

משנת דרבי אליעזר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

[illegible]

ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן איפוא · ר' לוי בשם רבי תנחום בן חנילאי תאמר אותה החרדה שהחרדתי את אבא (בראשית כז) ויאמר מי אפוא הוא · שנזדעזעה עלי כאן אתמהא · א קחו מזמרת הארץ בכליכם · רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי דברים שהן מזמרין בעולם חלזון · חמר קטף · ומור · איגורי · ומעט צרי בלסם קטף · מעט דבש · רבי יהודה בר רבי אמר דבש בריא כאבן : ונכאת · שעוה · ולוט מוצטבה · בטנים ושקדים · משח דבטנים משח דשקדים · וכסף משנה קחו בידכם · רבי יצחק אמר שמא הוקר השער · ואת הכסף המושב וגו' · ואת אחיכם וגו' · אמר להם הרי הכסף והרי הדורון והרי אחיכם צריכין אתון מלתא אוחרי אמרי ליה צלותך אנן בעיין אמר להון אם צלותי אתון בעיין ואל שדי יתן לכם רחמים וגו' :

פרשה צב

א ואל שדי יתן לכם רחמים · ב ר' פנחס בשם ר' חנין דציפורין פתח (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה · ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדנו · מה כתיב באברהם (בראשית יב) ואברכך ואגדלה שמך · כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא תגר אף את אם באו עליך יסורין לא תהא מקפיד ולא קורא קטיגור · אמר ליה רבי אלכסנדרי אין לך אדם בלא יסורים אשריו לאדם שיסורים באים עליו מן התורה שנאמר ומתורתך תלמדנו · ג א"ר יהושע בן לוי כל יסורים שהם באים על האדם ומבטלין אותו מדברי תורה יסורים של תוכחת הם אבל יסורים שהם באים על האדם ואין מבטלין אותו מדברי תורה יסורים של אהבה הן · כדכתיב (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח · רבי חמא חזא חד סגי נהורא יתיב לעי באורייתא · א"ל שלום לך בר חריא · א"ל מהיכן שמע לך דההוא גברא בר עבדים · אמר ליה לא אלא שאת בן חורין לעולם הבא · אמר ר' יודן כתיב (שמות כא) ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לחפשי ישלחנו · ומה הללו שאינן בכל גופו של אדם אלא באחד מאבריו אמרה תורה לחפשי ישלחנו מי שיסורים באים עליו שהן בכל גופו של אדם על אחת כמה וכמה · רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר אשרי הגבר אשר תיסרנו ה' אין כתיב כאן אלא אשר תיסרנו יה כזה שהוא נדון לפני הדיין צועק ומצטער ואומר יה יה די די · כך אמר יעקב מי שעתיד לומר ליסורים די הוא יאמר ליסורי די · שנאמר ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש וגו' : ב (תהלים לב) על זאת יתפלל כל חסיד · ד זבדי בן לוי ורבי יהושע בן לוי ורבי יוסי בר פטרס תלתיהון אמרין אלין קריא כד דמכין · חד מנהון אמר על זאת יתפלל כל חסיד · (שם לג) כי בו ישמח לבנו · ואוחרנא אמר (שם כג) תערוך לפני שלחן · (שם ה) וישמחו כל חוסי בך וגו' · ואוחרנא אמר (שם פד) כי טוב יום בחצריך (שם סג) כי טוב חסדך מחיים · וי"א (שם לא) מה רב טובך · (א) רבי פנחס בשם ר' הושעיא אמר נטל הקב"ה

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קמ"ט · ב לעיל פרשה מ' · ילקוט סדר לך לך רמז ס"ז · ילקוט תהלים רמז תת"כ · ג ברכות דף ה' כל הענין · ד ירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' · לעיל פרשה ס"ב · שמות רבה פרשה כ"ב · מדרש תהלים סוף מזמור ס' · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"י · ילקוט ישעיה רמז ש"ל · ילקוט תהלים רמז תשי"ע ·

חדושי הרד"ל

(א) רבי פנחס בשם ר' הושעיא אמר נטל הקדוש ברוך הוא רגליו של אבינו יעקב כו' עד נגד אבותם עשה פלא · לכאורה אין לו שייכות לכאן ואפשר לעת מצוא דרש שיצאו ממצרים וסיפיה דקרא לבטף מים

רש"י

הימים זה העולם הבא שכולו יום: דבש בריא כאבן · קשה: נכאת · שעוה: ולוט מנטיכי · מסטיגה בלע"ז: עבידה בול · מבולבלת חתיכה אחת בטנים ושקדים משח דבטנים ומשח דלוזים והם גרגרים: כסף משנה · שמא הוקר השער:

פרשה צב ואם בא להקפיד · על היסורין: ומתורתך תלמדנו · שיקבלם מאהבה: שלום לך בר חורין: מה את ידע דהוא בר עבדין · שאביו היה עבד משוחרר: לחפשי ישלחנו · בשביל אבר אחד כך בשביל כל גופו לא כל שכן שאם יסורים באים עליו עונותיו מחולין: אשר תיסר יה אין כתיב כאן דמשמע שמביא עליו יסורין מרחוק וכן הוא אומר וגבוה ממרחק יידע הקב"ה מביא עליו יסורין מרחוק כדי שלא יהא קובל ומתענה אלא אשר תיסרנו יה דמשמע שמייסר אותו פנים בפנים כדי שיהא קובל ומתענה אשרהו לזה כזה שהוא נדון לפני הדיין ואמר לדיין די · שכל מי שנדון לפני הדיין כדי שיהא קובל ומתענה אבל שלא בפניו אינו רוצה שיהא קובל ומתענה כך אמר יעקב אבינו מי שאמר לעולם די הוא יאמר ליסורי די שנאמר ואל שדי יתן לכם רחמים: תלתיהון אמרין תלת קריין מן דמכין · שלשתם אמרו ג' מקראות כשנפטרו

מתנות כהונה

אסון ולא כולם במיתה ודאית ברעב: מזמרין בעולם · שבח וזמר הם בעולם שהבריות מזמרין ומשבחין עליהם להקב"ה ועיין במהר"א מזרחי: חלזון · שצובעין מדמו תכלת: חמר · יין המשמח אלהים ואנשים: קטף · שרף הנוטף מעצי הקטף: מור · מין בשמים שקורין ביזמ"א: איגורי · זית שמנו אגור בתוכו: בריא כאבן · קשה כאבן: משח דבטנים · שמן עשוי מן הבטנים ומן השקדים ובערוך ערך לוז גרס ומשחא דלוזים: צריכין אתון כו' · וכי צריכים אתם עוד דבר אחר אמרו לו תפלתך אנו רוצים וצריכים אמר להם אם תפלתי אתם צריכים דבר זה לא יעכב בידכם ואל שדי יתן לכם רחמים:

פרשה צב ואם בא להקפיד · שלא לקבלם באהבה הרי למדנו מתורתך מק"ו שיקבלם כל אדם באהבה: כיון שיצא · בדבר ה' מארצו וממולדתו: רעבון · כמה שנאמר ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה: נראה דה"ג אשריו לאדם שיסורין באין עליו מן התורה שנאמר · וה"ג בילקוט תלים בשם התנחומא אין לך אדם בלא יסורין חושש בשינו או בעינו אינו יכול לישן יגע בתורה אינו ישן זה ער וזה ער אשרי הגבר וגו' עכ"ל · כלומר אשריו לזה שיסורין באין עליו מכח שעוסק בתורה: נראה דה"ג של אהבה הן כדכתיב אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן אלו ואלו יסורים של אהבה הן דכתיב אשר יאהב וגו' והכי מוכח בפ"ק דברכות וע"ש: חזא כו' · ראה עור אחד שישב ועסק בתורה וא"ל חמא לאותו עור שלום עליך בן חורין אמר ליה מהיכן שמעת שאני בן עבד שאבי היה עבד ונשתחרר והיה סבור שלכך קוראו בן חורין שאביו נשתחרר ועכשיו אינו עבד וא"ל רבי חמא לא בשביל כך קראתיך בן חורין אלא שאת בן חורין לעולם הבא על שהוא בעל יסורין ואפ"ה היה עוסק בתורה: יה יה · לשון צעקת חלל כמו הה הה: די · די יסורים הבאת עלי ומעתה חדל ממני ולפני הדיין דוקא שבידו לרחם עליו משא"כ אם נמסר ביד השליח ששליחותו עושה בלי חמלה ומצאתי יה הוא הדיין הממונה על בית של עולם כדלעיל בפרשת בראשית פרשה י"ב והוא קצת רחוק: שעתיד כו' · כן היא ג"כ גירסת הילקוט ורש"י גרס מי שאמר לעולמו די הוא יאמר לצרתי די: כד דמכין · כשמתו כלומר בשעת מיתה ועיין כ"ז לעיל פרשה

יפה תואר

מין עז היו עשויות עריסותינו שהיינו ישנים שמה בקטנותנו · ומפרש מולדתנו מלשון עריסה כמו שנקראת המטה שישנים בה בשם פוריא משום שפרים ורבים בה · כן נקראת העריסה בשם מולדתינו משום שהילדים ישנים בה · כ"כ הר"ר אליקים ז"ל · הובא בספר מנחת יהודה: חמר קטף · אין פירושו יין הטוב שזה נמצא במצרים שהרי יוסף שלח לאביו יין · אבל פירושו כמו תומרתא דקטיפתא שהזכירו בפ' במה אשה ופירש"י קשר שעושין לרפואות ע"ש · וע"ע בערוך: מור איגורי · נראה מור הטוב ואגורי לשון שכר שמכרו הרבה: דבש בריא כאבן · שהיא חשובה · גם בחזית בפסוק כמעט אמרו על וירחם את בית נכתה דבש בריא כאבן הראה להם:

פתח אשרי הגבר · עיקר הדרש הובא פה לדרוש למה מזכיר פה שם שדי ולא ה' או אלהי אבי ובכ"מ שנזכר שם שדי מצינו דרש ע"ז וגם פה דרש מי שאמר ליסורי די וכדמסיים ואגב זה דריש את הכתוב אשרי הגבר המדבר ביסורין וכדרך המדרש: אשריו לאדם שתורתו יסוריו כן גרס הנדפס · ומפרש זה שמאמר על דרך מאמרם ז"ל כי אדם לעמל יולד אשרי מי שעמלו בתורה · וליישב גירסתנו י"ל אשריו לאדם שיסורים באים עליו מן התורה פי' שהיסורים מתודעים בו בהשגחה אחרי שלא היו בו לפני זה ובאו רק לכפר ולזכותו · ולא מי שיש בו יסורין מטבעו כמי שנולד פסח או עור או חולה מטבעו שאין לו שכר כ"כ ע"ז · וע"ז הביא ומתורתך תלמדנו כי היסורים שמצינו בתורה שהם מזכים את בעליהם כולם מתודעים הם כגון שן ועין וכן ירצו את עונם דמייתי במכילתא או ברית ביסורים שאמר בפ"ק דברכות וזה שמדייק גם ריב"ל בלישנא באמרו כל יסורין שהן באים על האדם · גם י"ל שמדייק באמרו באים עליו פי' עליו לבדו ולא במקום שהיסורים הם מכת מדינה: יסורין של אהבה הן · פי' אפשר דהם יסורים של אהבה · אבל לא דודאי הם יסורים של אהבה וכן מוכח בגמ' דברכות כמה שאמרו אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו כו' ע"ש ולכן לא אמר בלשון וכל יסורים שהם באים על האדם ואין מבטלין אותו מדברי תורה יסורין של אהבה הן כמו שאמר ברישא: כך אמר יעקב מי שעתיד לומר ליסורים די כו' · יתכן לומר כי כל אלה החכמים המדברים פה מהיסורים אינם חולקים זה עם זה אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי · דמצינו בשוח"ט מזמור כ"ו · ד' הן שלקו · אחד לקה והי' מבעט זה איוב · והב' לקה והי' משחק זה אברהם · והג' היה לוקה מבקש מאוהבו שלא ילקה זה חזקיהו · והד' אמר למה הרצועה תלויה הכוני בה זה דוד · והנה כל אחד לפי דעתו הי' נמוקו עמו · כי אברהם היו יסוריו באופן שיכול לסבלם · וכחו הי' יפה לסבלם ולכן לא בקש על הסרתם · כי טובים לו לזכותו · ומ"מ לא בקש על מניעתם כי לא ראה עון בנפשו הצריך מירוק ביסורין · אמנם חזקיהו שהי' מלך רך וענוג ולא נסה ללכת באלה כי חייו היו בהשקט ובבטחה כאומר והיתה מנוחתו כבוד · וגם מכותיו היו קשים לסבול יותר משל איוב כמו שאמר שם וגם הי' צריך לו השקט ומרגוע לעסוק בתורה כדאיתא בסנהדרין שהוא הרבה להגדיל התורה בישראל לכן בקש על הסרת היסורין · אמנם דוד היה כחו יפה לסבול · כי מנעוריו היה נרדף ונלאה · ונוסף ע"ז היו צריכים לו למרק עונו לכן היה מבקש אותם לכתחלה · ור' חנין דאיסורין מדבר ממין היסורים שהשתיקה בהם טובה ואין להקפיד עליהם אבל אין לבקשם וכמו כאברהם וכמ"ש ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדנו מה כתיב באברהם · ור' אלכסנדרי דאמר אשריו לאדם שהיסורים באים עליו כו' מדבר מיסורים שראוי לאדם לבקש עליהם שיבואו · ובפרט לפי גירסת התנחומא והילקוט (ומוכח במ"כ) שמדבר ביסורין הבאים על האדם מלמוד התורה בוודאי ראוים הם לבקש שיסורים כאלה יבואו עליו וע"ז בא ריב"ל והתנה שהיסורים שאלה טובים הם לאדם אם לא יבטלוהו מדברי תורה · כי יוכל לסבלם ולא יעיקו אותו מהשלמות ור' חמא שמביא המעשה מהסגי נהור נותן הספרה אחרת והוא · אם הם צריכים לכפרת עון כי אז ראוים הם להתבקש ואף ע"פ שיהיו קשים ולזה הזכיר ענין הסומא והק"ו ור' הושעיא מפרש שגם מהכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה למדנו למין היסורין שראוי לבקש עליהם שיסורו ויסלקו וכמו ביעקב · וי"ל עוד שהיסורים הבאים על האדם הם מחמשה פנים · המין הא' הוא לנסיון וכדכתיב ה' צדיק יבחן ועי' לעיל פל"ב · וכנגד זה הביא ר' חנין ענין אברהם שיסורין באו עליו לנסותו כי בעשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו וכידוע · והמין הב' הם יסורים טבעיים כי האדם כאשר הוא דק המזג ומורכב יותר מכל החי ומכל בשר אשר על פני האדמה לכן ימצאו בו היסורים בנקלה ברוע המזג וכדומה וכדאמר לעיל בפס"ט היכן יסורין מצויין בבני אדם וכנגד זה אמר ר' אלכסנדרי אין לך אדם בלא יסורין ויש אושר בזה כשיהיו היסורין לתורה ולתעודה · והמין הג' יסורין של אהבה הבאים להרבות שכרו וכמו שכתב רש"י בברכות · וע"ז אמר ריב"ל שראוי שיהיו באופן שלא יבטלו מת"ת שא"כ יצא שכרו בהפסדו · והמין הד' לכפרת הפשע ולהתם החטאת כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וע"ז הביא עובדא דר' חמא עם הסגי נהור והק"ו · והמין הה' להגן על הדור · כי הוא נושא את עון כולם כענין יסורי יחזקאל הנביא · וכן מה שנאמר במלך המשיח אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם וגו' והוא מחולל מפשעינו מדכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחבורתו נרפא לנו · ועי' לעיל בפ' ל"ג בדברי רבא · וכנגד זה פירש ר' הושעיא המקרא ביעקב כי רוב צרותיו היו בעבור גדול בניו כדאיתא באיכה רבתי בפתיחתא דרבי יוחנן : מי שעתיד לומר ליסורין די · זה לעת קץ בעת הגאולה והתחים : זבדי בן לוי · עמ"ש לעיל בפס"ב :

פירוש מהרז"ו

באגדת פסח כל ימי להביא לימות המשיח · ומ"ש שכולו יום כמ"ש לא יבא עוד שמשך · וכמ"ש והיה ה' לך לאור עולם: יא החרדה · דשם כתוב ויחרד יצחק חרדה גדולה וגו' ע"פ מדת ממעל ומנגד: מזמרין בעולם · כתרגומו מדמשבחן בארעא ודורש על דברים מפורסמים לבד אלו המפורשים · יין הטוב וחלזון של תכלת: קטף ומור · מעט צרי ת"א זעיר קטף וכמ"ש שבת דף כ"ו א' הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף · ומ"ש ומור מין אחר הוא והוא מור דרור של סדר תמא וב' אלו מי"א סממני הקטורת · ומ"ש אגורי הוא זית איגורי ברכות דף מ' ומ"ש חלזון בשבת דף כ"ו א' : ומעט צרי בלסם וקטף · נ"ע שכבר חשב קטף · ובערוך ע' בלסמון הביא מדרש זה וז"ל מעט צרי בלסם ולא גרס קטף ובערך ספכת כתב דצרי הוא מור דרור · ובשבת כ"ו דצרי הוא אפרסמון וא"כ הכל אחד שמעט צרי הוא קטף כתרגומו כנ"ל · והיינו בלסם ומור ואפרסמון ומירא דכיא ובסממני הקטורת חשיב ליה בתרתי וע"ע בערוך ערך קטף וערך מור ובמ"ע שם : בריא כאבן · שאם דבש פשוט דבר קטן הוא אין בו חידוש: משח דבטנים וכו' · שהפרי עצמו דבר נמצא והדבש ממנו יקר ועיין תרגום ירושלמי: צריכין אתון מילתא · שהיל"ל וקומו שובו אחר התפלה אלא בא לנסותן אם סומכים על הסבות ואם על רחמי שמים והשיבו שסומכים על תפלתו בעודם עמו שתהיה תפלת רבים וכמ"ש לעיל ר"פ פ"ד:

פרשה צב סימן א אשרי הגבר · ע"ל ר"פ מ' ומש"ש · ועי' ברכות דף ה' א' · ומ"ש אם בא להקפיד דייק מ"ש ומתורתך וכו' ופי' שבאיזה אופן הוא באשרי כשילמוד מן התורה איך לקבל היסורים בלא קפידא · ממקום שיש ללמוד והראשון הוא מאברהם · עי' שמ"ר פ"ו ס"ד שכן מיצחק ויעקב ועוד מכמה מקומות: אין מבטלים אותו · שהיסורים כשיעור שיכול לסבול ולא לבטל מן התורה: כי את אשר יאהב · וכמ"ש בספרי ואהבת את ה' אלהיך איך והיו הדברים אשר אנכי מצוך וגו' וכן אהבת הקב"ה לאדם על ידי התורה כמפורש הרבה: ואם שן עבדו · דורש ק"ו סתום שהוא באשרי וזהו ומתורתך תלמדנו וכנ"ל · וכשיטת ר"פ בריש הפרשה: ואומר יה יה די · במ"ע יה הוא צעקה בלשון יוני ופי' אשרי וכו' באופן שלא יבטל מתפלה וצעקה יה די הושיעני וע"פ מדת ממעל בל"י דורש כאן מדה ע"ז מיוחד במקומו ומדה פ' וע"ל פ' י"ב ס"י ע"פ ביה שמו וכן כאן : כך אמר יעקב · בזה שהזכיר יעקב שם שדי נוטריקון שיאמר די היינו לצרות ומאחר שבסוף תעשה כן גם עתה עשה ואמור די ליסורי · ועי' מ"כ: ב זבדי בן לוי · לעיל פס"ב ס"ב שמ"ר פל"ב סימן

ידי משה

אין לך אדם בלא יסורין · פירוש קושיא הוא זה ותירץ אשרי לאדם שיסורים באים עליו מכח התורה וק"ל : אמר לא אלא שאתה בן חורין לעוה"ב · פירוש מה שקראתי אותך בר חורין לפי שע"י יסורין

ר גליו

(כביכול) רגליו של אבינו יעקב והעמידן על הים ואמר לו ראה נסי שאני עושה עם בניך · הה"ד (תהלים קיד) בצאת ישראל ממצרים · ישראל סבא · רבי הונא בשם ר' אחא אמר אף רגליהם של אבות העמיד על הים · הה"ד (שם עח) נגד אבותם עשה פלא · לעת מצוא · לעת מצוי היום · [א] לעת מצוי הדין · לעת מצוי הנפש · לעת מצוי החשבון · כיון שראה יעקב אבינו שנתמצה החשבון התחיל שופך תחנונים ואל שדי יתן לכם רחמים וגו' : ג ר' יאשיה בן לוי פתר קרא בגליות [ב] ואל שדי יתן לכם רחמים · (שם קו) ויתן אותם לרחמים · לפני האיש [ג] הקב"ה · שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה ה' שמו · ושלח לכם את אחיכם · אלו עשרת השבטים · אחר ואת בנימין · זה שבט יהודה ובנימין · ואני כאשר שכולתי · בחורבן ראשון · שכלתי · בחורבן שני · כאשר שכולתי בחורבן ראשון ובשני לא אשכל עוד · ד"א ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש · זה השלטון · ושלח לכם את אחיכם · [ד] זה יוסף · אחר זה שמעון · ואת בנימין כמשמעו · ואני כאשר שכולתי ביוסף שכלתי בשמעון לא אשכל עוד : ד ויקחו האנשים וגו' וירא יוסף אתם וגו' · והכן · [ה] ואין הכן אלא שבת · היך מד"א (שם טז) והיה ביום הששי והכינו וגו' · הדא אמרה ששמר יוסף את השבת קודם שלא תנתן · ויעש האיש וגו' · וייראו האנשים וגו' · ויגשו אל האיש · מלמד שהיה דוחפן בפנים והן דוחפין אותו לחוץ · ירוד ירדנו · ירידה היא לנו · בארצנו היינו מפרנסים לאחרים · עכשיו צריכין אנו לפרנסתך · ויאמר שלום לכם (ב) אל תיראו · בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם · אלהיכם נתן לכם מטמון וגו' · מכל מקום כספכם בא אלי · ויוצא אליהם את שמעון · ר' חגי בשם רבי יצחק אמר כהדין צרצורא עביד כשאסרו כדכתיב ויאסור אותו לעיניהם · ויכינו ויבא יוסף וגו' : ה וישאל להם לשלום וגו' ויאמרו שלום וגו' [ו] רבי חייא רבה חמא חד בבלאי א"ל מה עבד אבא · א"ל אמך שאלה בך · א"ל אנא אמר לך כדין ואת אומר לי כדין · א"ל שואלים על החיים ואין שואלים על המתים · כך השלום אביכם זה יעקב · (א) הזקן אשר אמרתם זה יצחק · ויאמרו שלום לעבדך לאבינו · וישא עיניו וירא את וגו' · א"ר בנימין [ז] לפי ששמענו חנינה בי"א שבטים ולא שמענו חנינה בשבט בנימין והיכן שמענו כאן שמענו ויאמר אלהים יחנך בני · וימהר יוסף וגו' וישבו לפניו וגו' · [ח] נטל את הגביע והיה עושה עצמו כמערים (ג) ומריח בגביע · אמר יהודה שהוא מלך יושב בראש · ראובן שהוא בכור ישב שני לו · וכן כולן · אמר אנא לית לי אמה ובנימין לית ליה אמה כד ילידת ליה אמיה מיתת מן בגין דא ייתי ויתן ראשיה גביה דידי · לפיכך ויתמהו האנשים וגו' · וישא משאת מאת פניו וגו' · נתן לו יוסף ונתנה לו אסנת · נתן לו מנשה · נתן לו אפרים · וחלקו עם אחיו · הה"ד ותרב משאת בנימין ממשאות כולם · וישתו וישכרו עמו · עמו שתו אבל חוץ ממנו לא שתו ·

מסורת המדרש א ברכות ח' · ירושלמי ברכות פ"ד · תנחומא כאן סי' יו"ד · ב ילקוט כאן רמז קמ"ט · ג סוטה מ"ב · ודף מ"ח · סנהדרין ל"ג ודף ל"ז · ד אגדת בראשית פ' ע"ד · ה במד"ר פ' י"ד · תנחומא סדר נשא סימן כ"ה · תנא דבי אליהו רבה פרק כ"ו · מכילתא ריש בשלח פ"א · ו עיין פסחים ד' · ז לעיל פרשה ע"א · ח לעיל פ' נ"א · תנחומא סדר ויגש ס"ד · מדרש משלי פרשה א' ·

חדושי הרש"ש

(א) הזקן אשר אמרתם זה יצחק · ותיבת לי ליתא בקרא · ואולי הכוונה למאי דאיתא לעיל בפ' הסמוכה שגזר יוסף שכ"א יכתוב שמו ושם אביו ושם זקינו · וא"כ ע"כ גם הם זכרו שם זקנם יצחק

חדושי הרד"ל

רבים דרים על קריעת ים סוף שהתפלל יעקב שיעברו בו ישראל · או אולי היה כתוב כאן הדרשה הכתובה בהג"ב פע"ב אהאי קרא דדרים ליה על תפלת יעקב דהכא ודרש שם לשטף מים רבים כד"א הוי המון וגו' · ועי"ז היה חוזר ודורש לשטף מים רבים על קריעת ים סוף כמ"ש : (ב) אל תיראו · אלהיכם ואלהי אבותיכם בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם נתן לכם מטמון מכ"מ כספכם בא אלי כנ"ל · ופי' נתן לכם מטמון מ"מ מאיזה מקום שהיה בא לכאן ואינו שלי כי כספכם בא אלי (וע' ב"מ דכ"ז א') ודו"ק) : (ג) ומריח בגביע · לעיל פנ"א ומדרש משלי פ"א הלשון מקיש בגביע (ושם הלשון בכליד והוא תרגום גביע) · והשמיענו בלשונם שלכן נקראו מכשפי בבל כלדאי שהיו משתמשין בכוסות · ושם שתי

מתנות כהונה

ס"ב : של אבות · אברהם ויצחק : ה"ג לעת מצוא · והוא סיומא דקרא דלעיל על זאת יתפלל כל חסיד : מצוי היום · שנתמלא ונגמר היום ויתפלל מנחה עם דמדומי חמה וכן הוא בירושלמי פ' תפלת השחר בהדיא ובפרק תמיד נשחט : מצוי הדין · י"ל שמדבר בדיין שלא יכשל במצוי וגמר הדין להוציאו לאמתו וכמו שאמרו חז"ל בסנהדרין בפ"ק ברעות נפשאי לקטלא קאזילנא והלואי שתהא יציאתי כביאתי וכן אמר הכתוב וקבע את קובעיהם נפש וכן מצאתי באב"א : מצוי הנפש · כלומר בשעת מיתה וכמו שדרשו חז"ל בפ"ק דברכות לעת מצוא זו מיתה שנאמר ולמות תוצאות ומצאתי בילקוט תלים בשם תנחומא וז"ל לעת מצוי הנפש וכן שנו רבותינו ז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך עד כאן לשונו פי' שיתפלל כל אדם שתצא נפשו בטהרה בלי חטא ועון ולא יהיה צדיק בעיניו : מצוי החשבון · שנגמר ונתמלא כל החשבון ועשה כל מה שבידו לעשות יתפלל אח"כ להש"י כמו שמצינו שעשה כן יעקב בפגעו בעשו אחיו וכן כאן אחר כל המעשים אמר ואל שדי וגו' וכן משמע בפירש"י שפי' וז"ל שנתמלא החשבון שהיה מדקדק הקב"ה : שנתמלא גרסינן : ויתן אותם לרחמים סיפיה דקרא לפני כל שוביהם תהלים ק"ו : ה"ג כאשר שכלתי בחרבן : שהוא דוחפן כו' · עיין בפירש"י בחומש : ה"ג רש"י וילקוט כהדין צרצורא עביד וי"ל שהיה הומה ונוער וכועס עליהם על שהניחוהו לאסור אותו ולכן לא אמר ויוצא את שמעון אלא ויוצא אליהם שלהם ואליהם היה היציאה שביטל מאליהם תרעומות שמעון וכה"ג דרשו גבי נבוכדנצר צר כצרצור והוא כלי צר למעלה ורחב למטה וכשמכניסין היין לתוכו ומוציאין ממנו עושה צר צר ובפירש"י מצאתי וז"ל כצר צור של שמן שהוא רחב כך היה רחב ושמן עכ"ל ודייק מדכתיב לעיניהם וכדלעיל : חמא · ראה : א"ל מה עבד אבא כו' · מה עושה אבי כלומר העודנו חי א"ל אמך שאלה עליך מה אתה עושה א"ל אנכי אמרתי לך כזאת כלומר שאלתי על אבי ואתה השיבותני על אמי : א"ל כו' · וממילא ידע שמת אביו : ה"ג בילקוט על המתים כך השלום כו' · ועל יצחק לא השיבוהו וממילא ידע שמת ולא אמרו לו בפירוש שאין משיבין על הקלקלה ועיין עוד בערוך ערך אבא : חנינה בי"א שבטים · שנאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך ועדיין לא נולד בנימין : יחנך בני · דאל"כ יברכך מבעיא ליה או כה"ג : כד ילידת כו' · כשילדתו אמו מתה : מן בגין כו' ·

ר ש" י

כשנפטרו לעולמם : כיון שראה יעקב אבינו שנתמצה החשבון · שהיה מדקדק הקב"ה : ויוצא עליהם את שמעון עבד כהדין צרצורא · כצרצור של שמן שהוא רחב כך היה רחב ושמן : שלום לעבדך לאבינו · אבל יצחק כבר מת : לפי ששמענו חנינה על י"א שבטים · דכתיב הילדים אשר חנן אלהים את עבדך : בגין כך ויתן רישיה גבי דידי · בשביל כן יבא וישב אצלי : וישכרו עמו עמו שתו חוץ ממנו לא שתו

פירוש מהרז"ו

ג' בשינוי : רגליו של יעקב · דורש מ"ש רק לשטף מים רבים משמע שמי שהיה בשטף מים רבים הם ישראל בים סוף התפללו ששטף מים רבים אליו לא יגיעו · ומ"ש כל חסיד לרבות יעקב שהיה עמם בים · וכמ"ש בצאת ישראל וגו' הים ראה וינוס שישראל ראה את הים כשנס · וזהו מ"ש כאן ראה נסים · וכן כולל אברהם ויצחק במ"ש כל חסיד ועי' לעיל פס"ט סס"ה וס"כ עי' ילקוט תהלים ע"ח : נגד אבותם · ואין אבות אלא אברהם ויצחק ויעקב וס"ד בקע ים ויעבירם : לעת מצוא וכו' · ולא פי' מה מצא ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלשון מילוי וסוף ועי' בסוף הפרשה : מצוי היום · לעת מנחת ערב שהוא עת רצון כאליהו בהר הכרמל : לעת מצוי הדין · כשבאים צרות הכופות ר"ל ומתפללים מתוך צרה · וכן לעת מילוי החשבון היסורים כנגד העונות שהוא דקדוק החשבון · וכמ"ש קה"ר פסוק אחת לאחת למצא חשבון ע"ש ובירושלמי ברכות פ"ד ה"א ועי"ל פמ"ט סי"ג ועי' במ"ר פ"ט סכ"ד : ג ויתן אותם לרחמים · תהלים ק"ו מ"ו אלו י' השבטים כמ"ש הושע ב' ג' אמרו לאחיכם עמי : אחר ואת בנימין · עי' לעיל ס"ו בן אחר : שכולתי שכלתי · ע"פ מדה י' ב"פ ולא יותר : זה שלטון · כפשוטו שמ"ש האיש כמ"ש דבר האיש אדוני הארץ העיד בנו האיש אחיכם זה יוסף כמ"ש וירדו אחי יוסף לעיל פנ"א ס"ב : אחר זה שמעון · שנחשב ליעקב לאחר שקללו ולא ברכו והעיקר על שמעון ולא על לוי שלוי היה קודש לה' וכן משה לא ברכו : ד ואין הכן אלא שבת · ואין הכנה אלא מע"ש ויתכן שהיה ע"ש וגזה שלבד שיכין על סעודת צהרים עם האורחים יכין על השבת : היה דוחפן לפניו · שכתוב ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף היינו בפנים ואח"כ כתיב וידברו אליו פתח הבית וכתוב עוד הפעם ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ע"כ דורש שתחלה הביאם הביתה ומיראתם שמטו עצמם לצד החוץ שהוצרך עוד להביאם הביתה לסעודה ועי' רש"י בחומש : ירידה היא לנו · כמש"ל פנ"א ס"ו שהיל"ל הלך הלכנו : בין בזכותכם וכו' · לכך אמר אלהיכם ואלהי אבותיכם : ה ר' חייא רבה · עי' פסחים דף ד' : אמרתם לי · תיבה לי אינו בכתוב ודברי המדרש הוא לפרש מ"ש אשר אמרתם למי אמרו · ופי' שאמרו ליוסף במ"ש שאל האיש לנו ולמולדתנו וכשפתבו את שמותם ואז לא שאל רק מי הם אבותם וכאן שאל אם הוא חי · ועל שתיבת הזקן מיותר דורש על יצחק · אך ברים ויגש יש לנו אב זקן לא דרש דשם טענת יהודה לעורר בזה רחמי יוסף ויוסף כאן לא היה צריך לעורר רחמים · ויצחק מת כשהיה יעקב בן ק"כ שנה שהרי בן ס' הולידו ובן ק"פ מת ויעקב היה בן ק"ל כשעמד לפני פרעה הרי זה י' שנה שמת : לפי ששמענו · ע"ל פע"ח סימן י' : יהודה שהוא מלך · מרומז במ"ש הבכור כבכורתו ע"ש מדה יו"ד שני בכורים וכמ"ש אף אני בכור אתנהו ומ"ש וכן כולם שנתן כבוד לבכורים מהאם להושיבם לפני הצעירים ולפי זה ישבו כולם כסדר תולדותם רק יהודה ואח"כ מ"ש הצעיר כצעירתו ב"כ על יוסף ובנימין שאקראו לצעירים כמש"ל פע"ג ס"ז ורש"י בחומש כשיטת התנחומא ועי"ל פנ"ג ס"ב ופנ"ו ס"ה ופר' ק' ס"ח : ממשאות כולם · חמש ידות פי' שחמש ידות נתנו לו משאות · ופירש הפ' ותרב משאת בנימין וגו' ואיך רבה כי חמש ידות נתנו לו ואח"כ לא רבו רק ד' משאות : עמו שתו ·

יפה תואר

רגליו של אבינו יעקב · רגליו פירושו זרעו היוצא ממנו ולאגליו הבאים אחריו ועמ"ש המורה בח"א פכ"ח והכוונה בזה שכאשר הביא את בניו על הים · הראה לו מה שעשה כדי שיראה וישמח · והכוונה שנתאמת לו הדבר בהיות בא כמו שם כאלו הוא עצמו הי' שם · וי"מ שפירושו כי בזכות יעקב נקרע לבניו הים וז"ש נטל הקב"ה רגליו פי' לדקתו ואמונתו אשר לרגל זה יקרע לבניו את הים : לעת מצוי הדין · פי' כאשר כבר נחתם גזר הדין וכמו ביוהכ"פ שאז קשה לקרוע · א"נ פירושו שיתפלל שהקב"ה יסלק מעליו הרעות השלוחות בדין · ומצוי החשבון פי' שבדברים קלים אשר כבר קבל יתמלא חשבון עונותיו ויזוכה לו ולא יסבול עוד רע על עונותיו · א"נ פירושו אם יראה האדם שהוא עת מצוי חשבונו · פי' שכבר הגיע מספר מפקד העונש הראוי לו ועכ"ז הוא בצרה ראוי לו לבקש רחמים מלפני ה' · וכענין דניאל שכשחשב שכבר נשלם קץ בבל נתן אל לבו להתפלל שמא גרם החטא · וכמו כן ביעקב שראה מצוי חשבונו פירושו שיעקב חשב כמו שהוא נפרד מאביו כ"ב שנה כן יפרד יוסף ממנו כ"ב שנה · ועתה כבר נשלם הזמן הזה · שהרי בן שבע עשרה שנה נמכר יוסף ובן שלשים שנה עמד לפני פרעה ושבע שני השבע ושתי שנות הרעב וכמו דכתיב כי זה שנתים הרעב וגו' הרי כ"ב שנה ועדיין לא נמצא יוסף לכן התחיל לשפוך תחנונים ואל שדי יתן לכם רחמים · ובזה ניחא למה אמר יעקב השם שדי כי פירושו שכבר סבלתי די לפי מספר עוני · וי"מ כן גם הכתוב כאשר שכולתי שכלתי · פי' כמספר השנים אשר הייתי שכול מאבי · אנכי שכלתי גם מיוסף : פתר קריה בגלות · ומפרש שדי כי די בגליות מה שעברו עלינו · ואע"ג דפשטי' דקרא מדבר ביעקב ובניו מ"מ כיון שמה שאירע לאבות סימן לבניהם שפיר ימצא במקרה יעקב ובניו סימן לגליות שעברו על בניו וע' מ"ש בזה הרמב"ן : לפני האיש זה הקב"ה · ופי' הכתוב ואל שדי אשר הוא מדת הדין יכבוש כעסו ויוסף למדת הרחמים וכמ"ש בפ"ק דברכות שהקב"ה מתפלל שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי · ועמ"ש הרמב"ן כי יש בזה סוד גדול : אלו עשרת השבטים · שהם רחוקים ויגדק עליהם הפעל ושלח · ואמר לבניו כי עוד יבוא יום אשר יפדה ה' את אחיכם ואת זרעכם מארבות השמים · וקרא יעקב לבניו בשם אחים כמו שמצינו ויאמר יעקב אל אחיו וקאי על בניו כדלעיל פע"ד : אחיכם זה יוסף כו' · ברש"י בחומש הגירסא אחיכם זה שמעון אחר זה יוסף · וכ"ה הנכון כי יוסף הוא הנדרש מהרבוי · ולפי הגירסא דידן נראה דהשיב גם אחיכם ליתור אחרי שכבר אמר לעיל ואת אחיכם קחו היל"ל ושלח לכם את אחר · וע' ברש"י בחומש : ואין הכן אלא שבת · מפורש במקום אחר כי הכנה מקרי מיום אחד לחבירו · ואין דרך השרים לאכול מאכלים המוכנים מאתמול לכן דרים דקאי על שבת וע' בתנחומא פ' נשא : ירידה היא לנו כו' · בעיקר הדרש הזה ע' בזה ברא"ם · אמנם למה אמרו ליוסף כן כי ירידה היא להם · הלא אין מדרך איש להשכח בתפלתו · אבל אמרו לו כן להוכיח כי אי אפשר לחשדם שגנבו את הכסף אחרי שביתם היה פתוח לרוחה לכל איש ועל נדיבות קמו מעולם : יהודה שהוא מלך כו' · ופי' הבכור כבכירתו כמו גם אני בכור אתנהו · ובתנחומא איתא בא"א ע"ש : נתן לו יוסף כו' · ע' בזה בתנחומא פ' ויגש · ואין הפירוש כי בנימין אכל חמש פעמים נגד כל איש אשר ישב על השולחן אבל פי' המנות הוא המגדנות וגם מהם אכל מכל מנה מעט והמותר נשאר על השולחן : הה"ד ותרב משאת בנימין · וה"פ ותרב משאת בנימין ממשאת כולם עד היותה ה' ידות כנגד משאת כל אחד מהם · ונמצא שהוא מוסף עליהם ד' ידות : עמו שתו חוץ ממנו לא שתו · כי כזר נחשב לפנינו שיספר הכתוב בגנות השבטים ששתו עד כי ישכרו · כי השכרות מדה מגונה היא מאד · לכן מפרש כי כמה לא שתו יין חוץ

משנת דרבי אליעזר

אביהם · פי' מדאמר יוסף אינגו ושמעון מסמע דדימה אותן וגם מדאמר שמעון אינגו והלא הם אמרו שהניחו במצרים וכשיביאו את בנימין יצא חפשי ולמה אמר שאיננו אלא שחשדן וכאלה דרש המ"כ וצ"ל דיש לגרום זה אחר ויאמר אליהם וגו' :

ידי משה

הוא נעשה בן חורין כמו שעבד יוצא על ידי שן ועין לחירות לכן קראתי אותך בן חורין ודו"ק : כהדין צרצורי · עי' מ"כ אבל שמעתי פירושו שנעשה שמעון עב ושמן ורחב כהדין צלוחית של שמן שהוא עב

וישא משאות מאת פניו וגו' נתן לו יוסף · מ"ש לבנימין חמש ידות להורות שהוא אחיו גם מאמו ויש לו ה' חלקים עמו יותר מאשר אחיו ע"ש הגמרא דנדה דג' שותפים יש באדם והאב נותן ה' דברים

דא"ר לוי א כל כ"ב שנה שלא ראה אותן לא טעם טעם יין · אף הן לא טעמו טעם יין עד שראו אותו · הה"ד וישתו וישכרו עמו · עמו שתו חוץ ממנו לא שתו : ך ויצו לאשר על ביתו · הבוקר אור וגו' · א"ר לוי ב עובדא הוה בדרומית מן חד פונדקי והוה קאים ולביש זוגוי בליליא ואמר להון דהוו תמן קומו פוקו לכון דלוייתא אנא עבדא והון נפקין ולסטיא קדמין להון ומקפחין עליהון ועלין ומפלגין עמיה · חד זמן אזל רבי מאיר ואתקבל תמן · קם ולבש זוגוי א"ל קום פוק לך דלווייתא אנא עבדא · א"ל אית לי אח ואנא יתיב מסכי ליה · א"ל ואן הוא א"ל בכנישתא א"ל ומה שמיה ואנא אזיל וקרי ליה · א"ל כי טוב · כל ההוא ליליא אזל ההוא פונדקאה צווח על תרעא דכנישתא כי טוב כי טוב ולא הוה שום בר נש עני ליה · בצפרא קם רבי מאיר ושוי חמרא דיזל ליה · א"ל ההוא פונדקאה אן הוא ההוא אחוך דאמרת · א"ל הא אתא ליה (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב : ז הן כסף וגו' · תני רבי ישמעאל ג זה אחד מעשרה קלים וחמורין שכתובים בתורה הן כסף וגו' השיבנו אליך ק"ו ואיך נגנב · (שמות ו) הן בני ישראל לא שמעו אלי וק"ו ואיך ישמעני פרעה · (במדבר יב) ויאמר ה' אל משה ד ואביה ירוק ירק בפניה · ק"ו לשכינה י"ד יום · (דברים לא) הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם · ק"ו ואף כי אחרי מותי · (ירמיה יב) ה כי את רגלים רצתה וילאוך · ק"ו ואיך תתחרה את הסוסים · (שם) ובארץ שלום אתה בוטח וק"ו ואיך תעשה בגאון הירדן · (שמואל א כג) הנה אנחנו פה ביהודה יראים וק"ו ואף כי נלך קעילה · (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם ק"ו ואף כי רשע וחוטא · (אסתר ט) ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה וגו' · וק"ו בשאר מדינות המלך מה עשו · (יחזקאל טו) הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה ק"ו אף כי אש אכלתהו ויחר : ח ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא · ו עשרה בני אדם שנמצא אחד מהן בגניבה (ד) אין כולם באסירה · אני איני עושה כן אלא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד · ויחפש בגדול החל ובקטן כלה · ולמה עבד כן שלא יאמרו יודע היה היכן הוא מונח · וימצא הגביע באמתחת בנימין · כיון שנמצא הגביע אמרו לו מה גנבא בר גנבתא · אמר להון גברא דיוסף יש כאן · שעירים יש כאן · אחים שמכרו אחיהם אתמהא · ויקרעו שמלותם וגו' : רבי פנחס בשם רבי יהושעיא ז שבטים גרמו לאביהם לקרוע לפיכך לקו גם הם · ויעמוס איש על חמורו וגו' · חד מנהון הוה נסיב טעוניה בחדא ידא ויהיב ליה על חמריה · וישובו העירה וגו' · א"ר אבהו מטרפולין היתה ואת אמרת וישובו העירה אלא מלמד שלא היתה חשובה בעיניהם (ג) אלא כעיר של עשרה בני אדם : ט ויאמר יהודה ח מה נאמר לאדוני בכסף ראשון · מה נדבר בכסף שני · מה נצטדק בגביע · מה נאמר לאדוני במעשה תמר · מה נדבר בבלהה · ומה נצטדק בדינה · מה נאמר לאבא שבארץ כנען ביוסף · ומה

מסורת המדרש א שבת קל"ט · לקמן סוף פרשה צ"ח · ב ילקוט כאן רמז ק"נ · ג ילקוט שמואל א' רמז קל"ב · ד ב"ק כ"ס · ב"ב קי"א · זבחים ס"ט · ה ל"ב מדות דר"א בפרי"ה מדה ה' וע' בספר כ"ע מ"ש ע"ז · ו ילקוט כאן רמז ק"נ · ז לעיל פר' פ"ד · עיין אסתר רבה ריש פ"ח · מדרש תהלים מזמור יו"ד · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ג · ילקוט יהושע רמז י"ז · ילקוט אסתר רמז תל"ף כ"ו · ח תנחומא כאן סוף סימן יו"ד ·

חדושי הרד"ל

כוסות שהזכירו בפ' חלק דף ק"א א') : (ד) אין כולם בסירה · כצ"ל וכ"ה בילקוט : הא

חדושי הרש"ש

יצחק : (ב) אלא כעיר של עשרה בנ"א · עיין סנהדרין ס"ד ס"ו פלוגתת ר' יאשיה ור' יונתן גבי עיר הנדחת :

רש"י

תו : זוגותי · מנעליו : ג' בני אדם שגנבו ונמצא אחד מהן בגניבה אין כולן באסירה · בתמיה וכי אין כולן חייבין בבית הסוהר : מטרופולים · אם של מדינות : ויאמר

מתנות כהונה

בשביל זה יצא ויתן ראשו אצל ראשי כלומר ישב אצלי : לא טעם טעם יין · דכתיב ולקדקד נזיר אחיו נזיר ממש היה כדלקמן סוף פרשה צ"ח : תמן כו' · שם בארץ דרום היה פונדקי אחד שהיה עומד בכל לילה ולבש מלבושיו : זוגוי · פירוש מלבושיו ועיין בערוך ערך זג שני : והוה אמר כו' · והיה אומר לאותן אורחים שהיו שם קומו צאו לכם שהשעה לכם לוויה והיו יוצאים האורחים וגזלנים היו מקדימין לפניהם והיו גוזלים אותם ואח"כ היו הגזלנים נכנסים עם אותו פונדקי והיו חולקים עמו את אשר גזלו מן האורחים : ואתקבל תמן · ללון שם : קם · הפונדקי בלילה והיה לובש מלבושיו וא"ל לר"מ קום כו' : מסכי · ממתין וצופה לשון סכה : ואנא כו' · ואנכי יושב ומצפה לו מתי שיבא ואלך לי עמו א"ל הפונדקי ואנה הוא אותו אח א"ל בבית הכנסת והטעם שכן היה דרך האורחים ללון בבהכ"נ כדאמרי' בפ' ערבי פסחים או י"ל כוון אל התורה המונחת בבהכ"נ והיא מזהרת האדם להיות נשמר שלא לצאת בלילה שנאמר את האור כי טוב וכדלקמן א"ל הפונדקי ומה שמו של אותו אח ואנכי אלך ואקרא אותו : כל ההוא ליליא כו' · כל אותו לילה היה הולך אותו פונדקי וקרא על שערי ב"ה כי טוב כי טוב ולא היה שם בן אדם עונה אותו : ושוי חמריה · י"ל שהיה מתקנו כד"א משוי גומות ובילקוט גרס שרי כלומר התיכו ממקום שהיה אסור שם או י"ל העיר החמר שהיה מחמר אחריו ועיין ערך שו השני : אן הוא כו' · אנה הוא אחיך שאמרת שאתה מצפה עליו : א"ל הא אתא · פי' הרי כבר בא לו שנאמר וירא אלהים וגו' · וכן נאמר כאן הבקר אור והאנשים שולחו : ק"ו לשכינה י"ד יום · והא דכתיב אח"כ הסגר שבעת ימים היינו מטעם דיו לבא מן הדין להיות כנדון כדאמרינן בגמרא : ביהודה יראים גרסינן : באסירא · בתפיסה בבית האסורין כן פי' רש"י וערוך : אין כולם · בתמיה ועיין ברמב"ן : ולמה עבד כן · למה עשה כן ולא התחיל מיד באמתחת בנימין : מה גנבא כו' · כלומר מה זאת אתה גנב בן רחל שגנבה את התרפים ובילקוט גרס הא גנבא כלומר הרי זאת לו שנטה אחר הטבע ומדת אמו והשיב להם בנימין לא כן הוא אלא יש כאן כו' · נתעורר עתה עונש שעיר עזים ששחטתם לרמות אביכם ועונש מכירת אחיכם זהו שגרמה לכם ולא ירושת אמי ה"ג בילקוט אמר להם יש כאן שעיר ולגירסת הספר פירוש אמר להם בנימין האיש הממונה על בית יוסף עשה כזאת או אולי נ"ל עבדא דיוסף או עובדא דיוסף : שבטים גרמו כו' · במכירת יוסף שנאמר ויקרע יעקב שמלותיו וע"ל פ' פ"ד : לקו גם הם · במדה כנגד מדה שקרעו גם הם שמלותם : חד מנהון כו' · כל אחד מהם היה לוקח משאו ביד א' ונתנו על חמורו ולא הוצרך לעזרה ודייק מהלא כתיב ויעמסו : בחד ידא · דייק הכי מדכתיב איש להודיע כי כאיש גבורתו ביתר עוז : עיר · בכל מקום פירושו עיר קטנה לאפוקי כפר וכרך היא עיר גדולה וכדאיתא בכתובות בפ' הנושא באגדת פטירתו של רבינו הקדוש : מטרפולין · פי' הערוך אם של עיירות בלשון יון מטרא אם ופולין עיירות : הכי גרסינן נאמר לאדני בכסף ראשון :

יפה תואר

ממנו ולא הורגלו ביין · ודרך האיש שאינו רגיל ביין להיות שכור גם אם ישתה מעט יין : עובדא הוה בדרומי כו' · מכאן עובדא דמייתי הכא נראה הטעם שלא יצא אדם יחידי בלילה הוא מפני הלסטים וכמ"ש רש"י בריש פסחים ובתעניות ובפ' הכונס · וע"ש בתו' וברשב"א דיש סוברים הטעם מפני המזיקים או מפני המזיקין · ובאמת כולהו איתנייהו בי' וכדאיתא בפרק היה נוטל משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתירא מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ומחיה רעה ומהלסטים : שכתובים בתורה · ואע"ג דיש מהם ק"ו מנביאים ומכתובים קרי להם תורה כמו שמצינו כמה פעמים בגמ' דקרי לנו"ך תורה דרך העברה וכמו בחלק דיליף תח"מ מה"ת ומביא אז יבנה יהושע מזבח · אשרי יושבי ביתך · קול צופיך נשאו קול · שאול ועוצר רחם וגו' · והטעם שהביא פה כל זה משום דלתורה איכא למפרך · משום דנוכל לומר כי הכסף לא נחשב להם כ"כ · משא"כ הגביע שעשוי לנחש חשיב להם יותר · אבל לר' ישמעאל לא חשיב זאת לפירכא דסובר כי לא נחש בגביע וחולק על מה דאמר לעיל וע' ברש"י וברמב"ן ובבעל העקידה וכן בכל הק"ו המובאים פה יש למצוא קצת פירכא ולהפריד בין הדמויים ובין הנדרים אשר מהם יליף אך ר"י סובר כי הם ק"ו גמורים והחילוקים שיש לחלק בין הנדרים לא נחשבים זאת לפירכא אבל זה יש להקשות הלא מצינו כמה וכמה ק"ו בתנ"ך ולמה מנה ר"י רק עשר וכמו בירמיה כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליו אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו לא תנקו · וכן כתוב גבי אדום הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה ישתה · וכן הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי · וכן שאול ואבדון נגד ה' אף כי לבות בני אדם · וכן לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד משול בשרים · וכן זבח רשעים תועבה אף כי בזמה יביאנו וכן הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אף שוכני בתי חומר וכן הן בקדושיו לא יאמין וגו' אף כי נתעב ונאלח וכן עד ירח ולא יאהיל אף כי אנוש רמה וכן תחתיו שחחו עוזרי רהב אף כי אנכי אעננו · וכן הנה שני המלאכים לא עמדו לפניו ואיך נעמוד אנחנו · וכן הנה כה מבטנו אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט אנחנו · וכן הנה אשר בניתי אני הורס ואתה תבקש לך גדולות · וי"ל שכל אלו הק"ו המנויים פה באו למילף איזה דבר אשר בלעדי הק"ו לא הוה ידעינן זה · כמו בלי הק"ו של הן כסף וגו' מאין ידענו שהם לא גנבו וכן בלעדי הק"ו הן בני ישראל וגו' לא ידענו כי פרעה לא ישמע אליו · וכן הק"ו ואביה ירוק ירק בפניה מסברא לבד בלי הק"ו ובלי דיו הוה אמינן עוכא · וגבי הן בעודני חי וגו' מאין ידע משה כי אחרי מותו ישחיתו את דרכם · וגבי כי את רגלים רצתה שענינו שמשבר הזכות המועט של נבוכדנאצר לבניו ילפינן לרבויי לנו בשביל אבותינו הקדושים כדאיתא בפ' חלק · בלי הק"ו לא הוה ידע · שהרי ירמיה היה מתרעם מדוע דרך רשעים צלחה וגו' · וגבי הנה אנחנו פה ביהודה וגו' בלי הק"ו למה יראו מלכת ביהודה · וכן הן צדיק בארץ ישולם וגו' בלי הק"ו לא ידענו דגם רשע ישולם אחרי שאנחנו רואים שדרכיו מוצלחים בעוה"ז · וכן הק"ו באסתר בשאר מדינות המלך בלי הק"ו משושן הבירה לא הוה ידענו זה · וכן הק"ו ביחזקאל הנה בהיותו תמים וגו' בלעדי הק"ו לא ידענו זה כי אנחנו רואים עצים רבים אשר שתי קצותיו אכלה אש · מ"מ אפשר לתקנם למלאכה קצת · אבל הגפן אשר לא יצלח גם בהיותו תמים שפיר ילפינן שלא יצלח כאשר הרית אש · אבל אלו הכתובים אשר מנינו לפני זה נוכל לדעת כל אלה גם מסברא והק"ו בכתובים הוא רק להרחיב ולחזק את המובן מזה · ובילקוט שמואל רמז קל"ב נראה שלא נמנו רק ט' ק"ו ונמצא כתוב בשם קלונימוס איש רומי וז"ל וכן פי' ביחזקאל זה הכתוב הנה בהיותו תמים וגו' ק"ו אף כי האש כו' · ונראה כי לכן נמנה הק"ו מיחזקאל באחרונה משום שהוא הגהה נוספת ולא נמצא במדרש : עשרה בני אדם כו' · פי' כי הוא אמר להם אשר מן הדין ראוי הוא להיות כדבריכם שעשרה שנמצאת גנבה בידם מן הדין הי' שיתפסו כולם · ולכן אמר להם גם עתה כדבריכם כן הוא · פי' כן ראוי להיות · אבל אנכי אתנהג עמכם במדת החסד ולא אענים אלא את האיש אשר ימצא הגביע באמתחתו · וע' ברש"י · וכן הביא בעל צרור המור בשם המדרש · וז"ל גם עתה כדבריכם והלא לא הטיבם כן · א"ר אידי אמר להם יפה אמרתם וכך הוא הדין עשרה בני אדם שנמצא ביד אחד מהם הגנבה הוא נהרג והשאר ניתנים בסירה שיאמר להם אלולי שקבלתם ממנו לא היה גונב ואני איני עושה כן כו' · ועי' ברמב"ן וכרא"ם שהביא עוד נוסחא אחת במדרש וע"ע בבעל העקידה : ולמה עבד כן כו' · פי' מן הסברא הי' לו לחפש באמתחת בנימין או באמתחת שמעון שהם לא הוחזקו עדנה לאנשים ישרים · משא"כ שאר האחים שלא כבר הוחזקו באמונתם כי השיבו את הכסף אשר מצאו באמתחותיהם אבל יוסף חפץ להסתיר מעשיו מהם · ולכן החל בגדול · אבל אם החל מאמתחת בנימין אז חשדוהו כי הוא הלפין שם · ובערמה ומרמה ילך עמהם : מה גנבא בר גנבתא · המדרש בא לתת טעם למה לא הכו אחיו בזכותו כי גם הם לא ידעו אולי באמת גנב בנימין את הגביע ובתנחומא מוסף ע"ז מבין כתפיו שכן היו עומדים ומתבטין לבנימין על כתפו ואומרים לו אי גנבא ברא דגנבתא בישתנו בן אמך את · כך ביישה אמך את אבינו כו' ע"ש · ובנימין במר נפשו אמר להם איך לא תבושו לחשוד אותי ואת אמי בגנבה · אתם שמכרתם את אחיכם ורמיתם את אביכם בדמי השעיר : מה נאמר לאדני בכסף ראשון · ולפ"ז מפרש מה נאמר לאדני לא להרחיק מעם החשד וכמו

פירוש מהרז"ו

לקמן ס"פ צ"ח נזיר אחיו ופי' שהיה נזיר עם אחיו ובעבורו : עד שראו אותו · ואף שלא ידעו בו אינהו לא חזו מזלייהו חזו אך הוא שידע הפליר בם ונתישב בדעתם כאלו ידעו בו : ך על ביתו · לעיל פפ"ד ס"ב מנשה גרם לשבטים לקרוע היינו מ"ש כאן ויקרעו שמלותם וע' פצ"א ס"ד והוה תמן מנשה : את האור כי טוב · פסחים דף ב' תענית דף י' : ז זה אחד מעשר ק"ו · מאמר זה פליאה דלא חשיב אלא י' ק"ו ונמצאים בנביאים וכתובים הרבה יותר והיו מנוים אצלי בקונטרס ערך ארבעים ק"ו על יו"ד אלו ושם הירלתי שעיקר כוונת חז"ל שמנו הק"ו היינו שנדע אנחנו ג"כ לדון דיני ק"ו מקל לחמור ומחמור לקל דרך טענה וגלות לגלא שכנגדו וזה אינו כ"א בי' ק"ו בתנ"ך אך השאר אינם כ"א להרחבת הענין ולא לגלה ואין ללמוד מהם · ויען שאחר כתבי כן מצאתי הכל ביפ"ת כדברי על כן קצרתי פה · אלא שלפי דברי היפ"ת עדיין יקשה שהק"ו מיחזקאל הנה בהיותו תמים וגו' אף כי אש אכלתהו ויחר שמאחר שאנו רואים שאש אכלהו ויחר אין צורך להק"ו ואינו דומה להע' הנ"ל · והאמת כדברי היפ"ת שאינו מהמדרש רק הוספה מדברי חכם אחד ע"ש · ונ"ל אחר העיון שהק"ו הבא להשלים העשרה הוא של סוף נחמיה הלא על אלה חטא שלמה וגו' ולכם הנשמע שהוא ק"ו של גלות ודו"ק : ואביה ירוק ירק · ברים ת"כ ב"ק דף כ"ה וע' בספרי מדרש תנאים מדה ה' ומדה ו' בביאור : ח עשרה ב"א · הוקשה לו שהוא סותר עצמו תחלה הסכים כדבריהם כן הוא ואח"כ אמר אשר ימצא וגו' ואינו כדבריהם · ע"כ הוסיף המדרש שמן הדין הוא כדבריכם אך אני איני עושה ולשון רש"י בחומש אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין · וגם זה לשיטתם שהוא מנסה שידו כיד יוסף ויכול לעשות עמהם לפנים משורת הדין וכמ"ש ס"ו וס"ג : בר גנבתא · בכשלונם רצו לסלק הבזיון מהם מצד אביהם ותלו על טבע אמו וגנבת דיוסף אמר להם שיש לכולם צד טבע בזה שעיר שרמו אביהם שעיר עזים של יהודה לאמר שאין לתלות ברחל וזהו מ"ש יש כאן שעירים · יש כאן אחים שמכרו אחיהם · ובנימין לא השיב כמדתו לשתוק : שבטים גרמו · לעיל פפ"ד ס"ב : טעוניה בחדא ידא · שהיל"ל ויעמסו · אלא ויעמוס איש וגו' שכל אחד העמים בלא עזר חבירו : מטרפולין היתה · עד פירושו כפר כמ"ש רות רבה ס"פ א' ובאסתר רבה פסוק ויהי בימי ב' ע"ש וכאן היל"ל וישובו מצרים אלא להודיענו מחשבותם שחשבוה לעיר קטנה לענין המלחמה : ט מה נאמר לאדוני · שיש כאן ג' לשונות ודורש ע"פ מדה י' על ג' ענינים שיש בהם לחוש שיתבעו אותם היינו כסף א' וכסף ב' אף שלא תבע אלא הגביע חשבו כמו תביעת הגביע בעלילה כך הכספים והשמיע יהודה מן הצד כשם שאין עלינו אשם בכסף ראשון שכבר הודה להם האיש כספכם בא אלי כך בגביע ובכסף ב' · ודרשו בתיבת אדוני ג' משמעות · א' כפשוטו על יוסף · ב' על הש"י אדון הכל · ג' יעקב · וכדלעיל ספ"ז ס"ה הן אדוני ג"כ ג' פירושים אלו : במעשה תמר · הנה בווידוי הא' ליוסף ובווידוי הג' ליעקב חשב כסדר אך בווידוי הב' להש"י לא חשב

ידי משה

פב מאד וקודין אותו לגלורי כן היה שמעון מרוב טוב המאכלים שהאכיל אותו בבית האסורים .

נדבר בשמעון · ומה נצטדק בבנימין · אם נאמר לך חטאנו גלוי
וידוע שלא חטאנו · ואם נאמר לך שלא חטאנו האלהים מצא את
עון עבדיך · אמר רבי יצחק [א] מצא בעל חוב מקום לגבות שטרו ·
אמר רבי יצחק כזה שהוא ממצה את החבית ומעמידה על שמריה ·
ויאמר חלילה לי וגו' · רבי הונא בשם רבי אחא נער פורפוריה ·
האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום
אל אביכם · אמרין ליה (ה) השלום דכוליה נשפה · ורוח הקודש
צווחת (תהלים קיט) שלום רב לאוהבי תורתך :

סדר ויגש

פרשה צג א ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ואל יחר אפך

בעבדך כי כמוך כפרעה · (משלי ו) בני אם ערבת לרעך וגו' נוקשת
באמרי פיך וגו' עשה זאת וגו' · [ב] א"ר חנינא ברח מן שלש והדבק
בשלש · ברח מן הפקדונות ומן המיאונים ומלעשות ערבות בין
אדם לחבירו · הדבק בחליצה · ובהפרת נדרים · (א) ובהבאת שלום
שבין אדם לחבירו · א"ר ברכיה א"ר שמעון בר אבא לית שמיה
פקדון אלא פוק דון · ד"א [ג] בני אם ערבת לרעך · זה יהודה · אנכי
אערבנו · (שם) (ב) תקעת לזר כפיך · מידי תבקשנו · נוקשת באמרי
פיך · אם לא הביאותיו אליך · עשה זאת בני והנצל · לך והדבק
בעפר רגליו וקבל מלכותו ואדנותו · ויגש אליו יהודה : ב (תהלים מח) כי
הנה המלכים נועדו עברו יחדיו · כי הנה המלכים · זה יהודה
ויוסף · עברו יחדיו · זה נתמלא עברה על זה · וזה נתמלא עברה
על זה · (שם) המה ראו כן תמהו · (בראשית מג) ויתמהו האנשים איש אל
רעהו · (תהלים מח) נבהלו נחפזו · ולא יכלו אחיו וגו' · רעדה אחזתם שם ·
אלו השבטים · אמרו מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איכפת
לנו · יאי למלך מדיין עם מלך · ויגש אליו יהודה (איוב מא) (ג) אחד
באחד יגשו · זה יהודה ויוסף · ורוח לא יבא ביניהם · אלו
השבטים · אמרו מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איכפת לנו :
ג ד"א ויגש אליו יהודה · כתיב (משלי כה) [ד] תפוחי זהב (ד) במשכיות
כסף · תרגם עקילס הגר חזורין דדהב בגו דיסקרין דכסף (שם) דבר
דבור על אופניו · מה אופן זה מראה פנים מכל צד · כך היו
דבריו של יהודה נראים לכל צד בשעה שדבר עם יוסף : ד ד"א
ויגש אליו יהודה וגו' · כתיב (שם כ) [ה] מים עמוקים עצה (א) בלב איש
וגו' · לבאר עמוקה מלאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה
בריה יכולה לשתות הימנה [ו] בא אחד וקשר חבל בחבל ונימה בנימה
משיחה במשיחה ודלה הימנה ושתה התחילו הכל דולין הימנה
ושותין · כך לא זז יהודה משיב ליוסף דבר על דבר עד שעמד על
לבו : ה ויגש אליו יהודה · (עמוס ט) [ז] הנה ימים באים נאם ה' ונגש

מסורת המדרש א לעיל פרשה פ"ה · ילקוט סדר ויגש רמז קמ"ה · ב יבמות דף ק"ט · ירושלמי יבמות פרק י"ב · ילקוט כאן רמז ק"נ · ג ילקוט משלי רמז תתקל"ח · ד ילקוט משלי רמז תתקס"א · ה ילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ו עיין בשיר השירים רבה פרשה א' פסוק א' · ז ילקוט עמוס רמז תקמ"ט ·

חדושי הרש"ש

(א) וכהבאת שלום בין אדם לחבירו · עיין ידי"מ דקמ"ל דאפי' לשנות (והקדימו בזה היפ"ת) · וכ"א באדר"נ ר"פ י"ב על אהרן שהיה עושה שלום ע"י שינוי וכמאמרם ז"ל יבמות ס"ה הבע"י דמותר לשנות משום ד"ש ורב"א שם מלוה ע"ש : (ב) תקעת לזר כפיך מידי תבקשנו · ר"ל שתקע כפו להשיב את בנימין ושלא יעכבנו מושל ארץ מצרים אשר נדמה להם לאיש זר : (ג) אחד באחד יגשו זה יהודה ויוסף · אולי סמך המדרש על הא דכתיב קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה וגו' ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף וגו' וקרב אותם אחד אל אחד וגו' וכל הנבואה (יחזקאל ל"ז) : (ד) במשכיות כסף תרגם כו' בגו דיסקרין · יתכן דשניהם הם לשון ראיה כי תרגום וישקף ואסתכי · ולעיל פי"ת ולא מן העין שלא תהא סקרנית וכאן

חדושי הרד"ל

(ה) הא שלום דכוליה נשפה · כצ"ל ולשון נער ודאגה הוא · עיין ערוך ערך נשף השלישי .
(א) בלב איש כו' לבאר עמוקה כו' הכל דולין ממנה · שעצה עמוקה היה בלב יוסף להתפייס עם אחיו

מתנות כהונה

ממצה כו' · ממרק אותו היטב מכל אשר בו עד שלא נשאר בו רק השמרים כך הקב"ה מדקדק אחרינו וממצה עלינו מדת דינו ודרש מצא כמו מצה : נער פורפריה · היה מנער ומנענע מלבושיו כלומר דרך תינוק דעת ותינוק דבריו ויאמר חלילה כו' · אין אתם השודים בעיני כלל רק הנער לקחו כדי לקנס על אחיו היכן הלך כך מצאתי בילקוט ודרים חלילה שבבגדיו משמיע קול ועושה חלילה כעין שדרשו אלל הכי קרא שמו יעקב וגבי נבוכדנצר : השלום דכוליה נשפה · לשון השופה יין כלומר נשפה והורק כל השלום אם תעכב את זה ובילקוט וכן בפי' רש"י גרס נטפה כלומר נטף והלך לו ובפי' רש"י כתיבי וז"ל זהו שלום שניטפה החבית כולה כלומר שכבר אנו חסרים והולכים ואתה פורץ לחסרנו עד לא שארית עכ"ל ומתוכו נראה שגירסתו היתה נטפה : ורוח הקודש כו' · כלומר כי לא מחשבותי מחשבותיכם כי כל הגלגולים אלו לעשות שלום בזוה ובבא :

פרשה צג ויגש אליו יהודה : מן הפקדונות · שלא לקבל פקדונות : מן המאונים · שלא ילמוד את בתו או אשה אחרת שתמאן ומפרש בגמ' במסכת יבמות בפ' ב"ם דלמה גדלה ומיתרפאת בה : ערבות · מפרש בגמ' בפרק ב"ם בערבי ציון דעבדי שלוף דוץ פי' רש"י שולף עצמו מן הלוה ותוקע עצמו על הערב ליפרע ממנו קודם שתובע ללוה : בחליצה · שיותר טוב לחלוץ ליבמתו מליבמה ומפרש טעמא התם כאבא שאול דאמר אבא שאול הכונס לשם נוי לשם אישות לשם ד"א כאילו פוגע בעריות וקרוב בעיני להיות הולד ממזר : ובהפרת נדרים · כדר' נתן דאמר רבי נתן הנודר כאילו בנה במה פי' בשעת איסור הבמות והמקיים כאילו הקריב עליה קרבן : ובהבאת שלום · שנאמר בקש שלום ורדפהו ואתיא רדיפה רדיפה וכתיב רודף צדקה וחסד וגו' : פוקדון · הואיל זה מביאך שלא תקבלנו ורש"י גרס פוקדין כלומר הבריות פוקדין אותו כל שעה היאך לגנבו ממנו : לך והדבק בעפר כו' · התרפס דרש נוטריקון תהא נרפס ונידוש תחת כפות רגליו : וקבל מלכותו כו' · דייק ורהב לשון מלכות ואדנות וכן כתיב בי אדוני : יהודה ויוסף · יהודה מלך באחיו ויוסף מלך במצרים : נתמלא כו' · עברו יחדו דרש מלשון עברה וזעם : יאי למלך כו' · נאה והגון למלך שידין ויריב עם מלך דוגמתו ואנחנו נשתוק : חזורין · על שם שהתפוח עגול כמו כפתור שתרגומו חזור : בגו דיסקרין · בתוך השולחן של כסף כן פי' רש"י והערוך : אופן · גלגל הסובב ועל כן מראה פנים לכל צד : כך היו כו' · שהיה מדבר דברי פיוסין ומרמז מתוכן דברי יוסף בעבר והוה ועתיד וכמו שדרשו רז"ל לקמן מלשון ויגש שהכין עצמו לפיוס ותפלה ומלחמה : לשתות הימנה גרסינן : נימה · חוט · והערוך גרס נימא וגם הוא חבל ועיין בויקרא פ' כ"ב : משיחה · גם הוא חבל דק : עד שעמד על לבו · שגלהו ורכך את לבבו מקשיותו וזהו ויגש אליו יהודה כלומר אל

רש"י

ויאמר חלילה לי נענע פורפורא שלו : ואתם עלו לשלום אל אביכם אמר ליה הי שלום דכולא נטיפא · כלום זהו שלום שניטפה החבית כולה כלומר שכבר אנו חסרין והולכין ואתה פורץ לחסרנו עד לא שארית :

פרשה צג ברח · מן שלש והדבק בשלש : מן הפקדונות ומן המיאונין ומלעשות ערבות בין אדם לחבירו : לית שמיה פקדון אלא פוק דון · שמי שיש לו פקדון פוקדין עליו בכל שעה היך לגנוב לו : והנצל כי באת בכף רעיך לך התרפס ורהב רעך התאבק בעפר רגלו והמליכוהו עליך · התרפס תהא נרפס תחת רגליו · ורהב המליך : עברו יחדו נתמלאו חמה · עברו לשון עברה : חיזורין דדהב בגו דיסקוס דכסף · תפוחים של זהב בתוך שולחן של כסף : מה אופן מראה פנים לכל צד כך דברי תורה מראין פנים לכל צד · ד"א מה אופן וכו' כך דברי יהודה ליוסף מראי' פנים לכל צד : נימא בנימא · חוט בחוט כמו חבל :

יפפו

פירוש מהרז"ו

בסדר שתחלה היה מעשה דינה ואח"כ בלהה ואח"כ תמר אלא שהתוודה תחלה על עצמו ואח"כ על ראובן הבכור ואח"כ על דינה : אם נאמר לך חטאנו · שהפסוק מכחיש עצמו תחלה אמר מה נצטדק שיש להצטדק לומר לא חטאנו אך לא יועיל ואח"כ אמר האלהים מצא את עון עבדיך הרי שחטאו ואין להצטדק · וזהו שאמר אם נאמר לך וכו' אלהים ענה בנו על חטאים אחרים שבידינו : מצא בעל חוב · לעיל פפ"ה ס"ב על שנמצאו יחד : ממצה את החבית · מצא מלשון מיצוי כמ"ש ונמצה דמו ובלשון חז"ל כשתמצי לומר וכמ"ש לעיל ס"ב לעת מצוא וש"כ והמשל מחבית וכו' והנמשל שכלו זכיותינו ולא נשארו רק עונותינו וגובה ממנו : נער פורפיריה · דורש מעשות זאת משמע שמראה באצבע על איזה דבר כמ"ש חז"ל האדם הזה וזה לכם הטמא וכדומה וכן כאן החזיק הפורפירא בידו ונערה ואמר חלילה לזאת מעשות · וכמ"ש אצל נחמיה כשהוכיח אותם על שהחזיקו הבנים שלקחו מאחיהם בערבון אמר גם חצני נערתי ואומר ככה ינער אלהים וגו' : אמרין ליה השלום כו' · ע"ל פנ"ג ריש ס"ז ומ"ש נשפה מלשון דסף מדוכתיה לנשוף מדוכתיה פי' איך תאמר שזהו שלומנו שנעלה לאבינו שכל שלומנו קפלה ממנו ורוה"ק הדורשת שלום הצדיקים קראה עליהם שלום רב שכן יהיה בסוף שתעלו לשלום לאביכם ויאמר רב עוד יוסף חי וזהו דרך המדרש שכל ענין שנעשה בארץ · רוה"ק היא החכמה העליונה עונה ממרומים וכמ"ש משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם משחקת כמש"ל פפ"ה ס"ט לעונש · ושעשועי לטובה כמו כאן וכדומה הרבה :

פרשה צג סימן א בני אם ערבת · משמע שלכתחלה יתרחק מן הערבות אך בדיעבד שכבר ערבת תמסור נפשך להפטר ותחלה דורש כפי הפשט על סתם ערבות ואח"כ דורש על יהודה ע"פ מדה י"ז : אם לא הביאותיו אליך · וחטאתי לאבי כל הימים וזהו נוקשת גלגלת כמ"ש חז"ל שאף שקיים לא יצא מנעדה : הדבק בעפר · היינו מ"ש לך התרפס כמ"ש במ"כ כמ"ש ופארה ברגלה רפסה · ועי' שמ"ר פכ"ז ס"מ שמ"ש וקבל שררותו היינו מ"ש ורהב רעך ורעך הא' הוא יעקב ורעך הב' הוא יוסף : ב כי הנה וגו' · ולא פי' מי הם וכל הענין סתום ודורש ע"פ מדה י"ז על יהודה ויוסף וכמש"ל פנ"ב ס"ה וש"ג : נועדו · שנתוועדו יחד ל"ה בילקוט כאן : זה יהודה ויוסף · יוסף כמ"ש והאחד איננו · יהודה כמ"ש דן וגו' כאחד שבטי ישראל ודרשו לקמן פצ"ח סי"ג כמיוחד שבשבטים זה יהודה וגם נקראו אחד העם : ורוח וכו' השבטים · כמ"ש כי כארבע רוחות השמים וכמו שדרשו ע"ז ועי' במ"ר פ"ב ס"י איך נדמו לרוחות : ג דיסקרין דכסף · בערוך כתב בשם י"מ קערה ולפי מ"ש הרמב"ם בפירוש הפסוק כלי כסף מלאה נקבים דקים · ובתוכה תפוח של זהב כשמביטים היטב דרך המשכיות הדקים נראה התפוח אך מבחוץ הוא כלי של כסף · כך החכמה כוונתה עמוקה בתוך מליצות יפות · יתכן שלזה כוון עקילס די בלשון יוני כפול סקרין פי' מלשון סיקור עין כשמביטים היטב אז נראה התפוח של זהב וכצ"ל כך דבר דבור על אפניו שנראה מליצה פשוטה ויש לו כמה פנים לכל צד כמו האופן המתגלגל שכולו נראה כמו הפנים לא כן הדבר הגה והם שני משלים ודמיונים ודו"ק : ד מים עמוקים עצה ·

יפה תואר

מה נדבר וגו' אך כמו מה נאמר לפניך יושב מרום הלא כל הנסתרות אתה יודע · וז"ש מה נאמר לפניך בכסף ראשון הלא הוא גלוי לפניך כי אנחנו לא אשמים בזה אחרי שהשבנו לך · וכן מה לנו לדבר בכסף שני ולהצטדק בגביע · כי לדעתנו גלוי לפניך שאנחנו לא שלחנו בהם יד · ואח"ז מביא פירוש שני על מה נאמר כי זה קאי על האלהים מצא את עון עבדיך ואמרו אף כי אין בנו עון הגניבה אבל חטאתינו מלפנים הסבו עלינו כל אלה · וזה שרמזו על עון תמר בלהה ודינה · ופי' השלישי הוא דקאי מה נאמר לאדני אבינו יעקב אם יראה ברעה אשר מצא אותו גם היום בבנימין כמו שקרה לו לפני זה ביוסף ושמעון · ולפ"ז הם פירושים שונים וכן כעל ערור המור הביא הנוסח בכל אחד דבר אחר · ובילקוט נשמט הפירוש השלישי מה נאמר לאבא שבכנען · ותחת זה הוא שם פירוש אחר ע"ש : השלום דכוליה נשפה · זה הוא מלשון נשף ותשך שבמקרא ופי' כי הוא שלום של חשך ואפלה · וכדי לסיים בדבר טוב אומר ורוה"ק צווחת שלום רב לאוהבי תורתך וכמ"ש הרמב"ם בסוף מסכת ידים :
אם ערבת לרעך וגו' · משום דק"ל בקרא למה כתיב ויגש אליו יהודה הלא כל אחיו היו לפני יוסף · וגם כבר השמיע יהודה קולו לפניו באמרו מה נאמר לאדני מה נדבר וגו' · לכן מפרש כי נגש אליו להדבק בעפר רגליו וכדמסיים : זה יהודה · פי' דהכתוב הזה נתקיים יפה ביהודה · אבל עיקר הכתוב הוא תוכחת מוסר לכל בני אדם · ולפ"ז מדרים לרעך בשביל רעך וזה בנימין אחיו : כי הנה המלכים נועדו · בא לתרץ למה נגש יהודה דוקא · ולפי הדרש הזה נגש יהודה למלחמה · ויען כי יהודה היה מלך יאות לו לגשת לפני מלך אחר · ומענין זה הוא גם הדרש אחד באחד יגשו כי הם יגשו הבהמות והלויתן שזה מלך בחיות וזה מלך בדגים וכמ"ש בפסיקתא ורוח לא יבוא ביניהם אין רוח אלא מלאכי השרת · כי בהנגשת המלכים לא יתערבו גם מה"ש · ומעין זה מביא פה כי השבטים לא התערבו בזה כאשר נגש יהודה אל יוסף : כתב תפוחי זהב וגו' · ולפ"ז בא לפרש ויגש מלשון לחיגש ונגישה וכמו לא יגוש את רעהו והכוונה כי בטוב טעמי דבריו דחק ולחץ אותו ולא יכול להתאפק מלהשיב על דבריו · וזה שמביא כי דברי יהודה היו דברים נאמרים על אפניהם ויתכן כי לטעם זה מייתי נמי קרא בסימן שאח"ז מים עמוקים וגו' וכמו דמסיים כך לא זז יהודה משיב ליוסף דבר על דבר עד שעמד על לבו : תרגם עקילס · אינו אונקלוס הגר דאונקלוס לא תרגם אלא התורה · וגם יונתן בן

משנת דרבי אליעזר

דברים והאם ה' דברים ע"ש : אמרין לו השלום דכוליה נשפה · י"ל לשון נשף וערב דגבי שלום כתיב יאר ה' וישם לך שלום וכן אלינו בגמרא נר שבת קודם מפני שלום בית והספור הוא נשף ותוכן א"כ פירושו לשון קפילה כמו נשף יממא וכו' במסכת ברכות ודייק מדהוי ליה למיכתב לאביכם וכתיב אל אביכם כמו אל בשפ"ה כלומר שלאביו אין שלום כיון שבנימין במאסר נקפן :

ידי משה

ובהבאת שלום · וא"ת פשיטא בשלמא בחליצה קמ"ל את"ג דעיקר מצוה הוא ביבום רק משום דאבא שאול אשמעינן שלא יהיה משום נוי וכן בנדרים ומה איצטריך לאשמעינן שידבק בהבאת שלום וי"ל דקמ"ל אף שישנה מפני דרכי שלום ויאמר לפעמים שקר כגון אחים (א) וק"ל : התחילו הכל דולים · נ"ל שהמדרש

(א) לשון והבאת שלום היינו אשר דיבר ידי משה לסקמות ולהרן ונ"ל דבא לסורות כמ"ד מלוה לבלוע ולא כמ"ד אסור בגמרא דסנהדרין עיין שם רק אהרן היה רודף שלום ואסבר לפי שלא היה דיין

חורש וגו' · חורש · זה יהודה · בקוצר · זה יוסף · שנאמר (בראשית לז) והנה אנחנו מאלמים אלומים · ודורך ענבים · זה יהודה · (זכריה ט) כי דרכתי לי יהודה קשת · במושך הזרע · זה יוסף · שמשך זרעו של אביו והורידו למצרים · כדכתיב (הושע יא) בחבלי אדם אמשכם · (יואל ד) ויטפו הרים עסיס · אלו השבטים · אמרו מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איכפת לנו : ו ד"א ויגש אליו יהודה · ר' יהודה ר' נחמיה ורבנן · [א] ר' יהודה אומר הגשה למלחמה · היך מד"א (שמואל ב י) ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה · רבי נחמיה אומר הגשה לפיוס · המד"א (יהושע יד) ויגשו בני יהודה אל יהושע לפייסו · רבנן אמרי הגשה לתפלה · (מלכים א יח) ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי וגו' · ר"א אמר פשט להון אם למלחמה אני בא · אם לפיוס אני בא · אם לתפלה אני בא · בי אדוני · בי ולא ביה אם לממלא מיא אנא · אם לשמשא אנא · אם למפצע קיסין אנא · ד"א בי אדוני · בייה את מעביר עלינו אדוני שכך אמרת לנו הורידוהו אלי וגו' · זו היא השמת עין נהפך הדבר שאמרת לסמיות עינים · אמר רבי סימון בנימוסות שלנו כתיב (שמות כב) ואם אין לו ונמכר בגניבתו · וזה יש לו לשלם · ידבר נא עבדך · יכנסו דברי באזנך · [ב] זקינתו של זה על ידי שמשכה פרעה לילה אחת לקה בנגעים הוא וכל ביתו · דכתיב (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה · הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת · אמו של זה לא מתה אלא מקללתו של

אבא ומן תמן מיתת לה (שם לא) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה · הזהר שלא יחול בך קללה אחת ואותו האיש מת : שנים ממנו נכנסו (ה) לכרך אחד שלם והחריבוה · להלן בשביל נקבה · כאן בשביל זכר · על חיבת העין בא · [ג] על אכסניא של הקב"ה · שנאמר בו (דברים לג) חופף עליו כל היום על אחת כמה וכמה · ד"א ידבר נא עבדך וגו' · [ג] אמר רבי ירמיה בר שמעיה דבר אני מוציא מבפנים ומכנים דבר בנא ומכלה אתכם · אמר רבי חנין בשעה שהיה יהודה מעלה חמה היו שערות לבו בוקעות כליו ויוצאות והיה נותן עששיות של ברזל לתוך פיו ומוציאן כאבק · כי כמוך כפרעה · מה פרעה גוזר ואינו מקיים אף את גוזר ואינך מקיים · [ד] מה פרעה להוט אחר הזכרים אף אתה כן · מה פרעה מלך ואתה שני לו בארץ מצרים · כך אבא מלך בארץ כנען ואני שני לו · ואם שולף אני את חרבי ממך אני מתחיל · ובפרעה רבך אני מסיים · אלו אמר מפרעה אני מתחיל היה מניחו · כיון שאמר ממך אני מתחיל רמז למנשה ורפש חד רפש וזעת כל פלטין · אמר דין רפש מן בית אבא כיון דחמי מיליה כן שרי משתעי מילין רכיכין אדוני שאל : ז ד"א ויגש אליו יהודה · [ה] זו היא שנאמר ברוח הקודש על ידי שלמה (קהלת ז) החכמה תעוז לחכם וגו' · כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד יוסף הצדיק · אמר רבי יוחנן בשעה שתפס יוסף הצדיק את בנימין ואמר להם לאחיו האיש אשר נמצא הגביע

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז ק"כ · ילקוט יהושע רמז כ"כ : ב יומא דף י"ב · מגילה דף כ"ו · זבחים דף נ"ג · ודף קי"ח · אבות דרבי נתן פרק ל"ה · ג ילקוט כאן רמז ק"נ · ד תנחומא כאן סי"ה · עיין תנחומא כאן סימן ד' · ה קהלת רבה פרשה ז' פסוק י"ט · ילקוט איוב רמז תתנ"ו ·

חדושי הרד"ל

אחיו בסוף ויסודה ע"י תבונתו דלה שעלה מעמקי לבבו והשקה לכל אחיו שנהנו כולם מעלה זו שהשקה יוסף וכלכלם · (וברים שה"ר וקה"ר משל זה ושם שייך לשון התחילו הכל דולין ממנה ולכן נקט כאן גם כן לשון זה אע"פ דאינו שייך כ"כ) : (ב) זקנתו של זה כו' · את פרעה על דבר שרי וגו'

חדושי הרש"ש

הכוונה כעין שנכה מעשה רשת שנראה התפוח מכל עבריו מסביב למסתכל בו בעינא פקיחא :
(ה) לכרך אחד (שלם) · בדפוסים ישנים שכם :

ובקשה

רש"י

יטפו ההרים עסים אלו השבטים · דברו דברים נעימים כמו והטף אל דרום : בי ולא בו · מוטב להשתעבד בי ולא בו : אם לממלא אנא מוטב · אם למלאות מים הריני מזומן : אם למשמשא אנא · כלומר אם לשמש כעבד הריני מזומן : אם למפצע קיסין · לבקע עצים אני : בייא אתה מעביר עלינו · זעקה אתה מעביר עלינו אתה עושה אותנו שנזעוק ונכריז עיוות דיננו בשווקים : שבך אמרת לנו ואשימה עיני עליו אין זה השמת עין אלא אסימות עין : אמרו לו בנמוסותינו כתיב · בחוקי התורה שלם ישלם ואם אין לו וגו' וזה יש לנו לשלם : על חיבת עין וכו' · אשה שהיא חיבת עין כלומר על אחותינו כך על אחינו בנימין אכסניא של הקב"ה לא כ"ש : דבר נא אני מוציא מבפנים ומכנים דבר : בנא · אלכסנדריא דכתיב התטבי מנוא אמון : כשהיה יהודה מעלה חימה היו שערות לבו בוקעות כליו · בגדיו : ורפש חד רפש · בעט בעיטה אחת : אמר ווי דין רפיש מדבית אבא הוא :

ס"א

מתנות כהונה

אל עצמותו ולבו נגע גם יכול לו : חורש · זה יהודה בילקוט מסיים לכתיב ארכיב אפרים יחרוש יהודה : ה"ג זה יוסף · שנאמר והנה וגו' : ה"ג זה יהודה שנאמר כי וגו' : אלו השבטים · שבכל מקום הגדולים נקראים בשם הרים כדכתיב שמעו הרים את ריב ה' ודרשו חז"ל אין הרים אלא אבות ונטפו שפתותיהם עסים כלומר דברים נוחים ועובים כיין עסים ולא היה נפתים לצאת לריב מהר : והטיפו הרים גרסינן : פשט להון · יהודה היה מפרש כל אותן כוונות ליוסף ואמר לו אם למלחמה אתה רוצה הריני מוכן כו' · ובילקוט גרס ר' אלעזר פשט להון : בי אדוני כו' · כלומר בי תמצא כל מה שאתה רוצה ולא בו בבנימין : אם לממלא כו' · אם אתה רוצה ממנו להיות שואב מים אני טוב ממנו ואם לשמש גם אנכי טוב ממנו ואם לבקע עצים אנכי טוב ממנו : בייה · לשון צער ויללה שיש עלינו לצעוק עליך חמס וע"ל בפרשה י"ב : אלי וגו' גרסינן : לסמיות עין · לשון נופל על לשון בחילוף סמ"ך בשי"ן : בנימוסות · בסדר חוק ונימוס שלנו : ומן תמן כו' · הם דברי הספר ולא דברי יהודה : מן תמן · משם מאותו דבר שאמר עם אשר וגו' : על

חיבת עין כו' · מצאתי פירושו על אשה שהיא חיבת עין כד"א טוב מראות עינים כפי מדרש חז"ל טוב מראות עינים באשה יפה כו' כלומר על אחותינו כך החרבנו ככך גדול על בנימין שבחלקו נבנה בית המקדש והוא אכסניא של הקב"ה על אחת כמה וכמה ועוד י"ל שהמשך הדיבור כך הוא כאן בשביל זכר שהוא חיבת עין ואכסניא של הקב"ה עאכ"ו ויהיה מלה על אחת כמה וכמה הנושא לכל הדיבור ושוב מצאתי און לי ברבינו בחיי ועי' שם והכי מוכח גירסת הילקוט ועיין שם : דבר אני מוצא כו' · בילקוט גרס מפי ור"ל קול צעקה ולגירסת הספר י"ל על השערות הבוקעין בגדיו וכדמפרש ואזיל : דבר בנא · במצרים כד"א (נחום ג') התטבי מנוא אמון ודריש דבר כמו דבר מפני שהוא מיותר ונא כמו נוא : כאבק · שהיה מכתתן בשיניו : אחר הזכרים · שבשביל כך בחר בך בשביל יפייך : היה מניחו · ולא היה מדבר אליו מאומה שלא היה מתיירא ממנו : ורפש כו' · בעט בעיטה אחת ברגלו על הארץ וחרדה ונזדעזעה כל הפלטין וכן פי' רש"י וערוך : אמר דין גרסינן : פי' יהודה אמר בעיטה זאת היא מזרע בית אבא והיה רואה ולא ידע מה ורש"י גרס ווי דין רפוש כו' · כיון דחמ' מיליה כן · כיון שראה יהודה הדבר כן ובילקוט לא גרס מיליה : שרי כו' · התחיל מדבר דברים רכים :

יפה תואר

עוזיאל שתרגם הנביאים אפשר שלא תרגם הכתובים משום דיש בהם קץ משיחנו וכדאיתא בפ"ק דמגילה · והטעם הוא משום דאונקלוס ויונתן תרגמו ע"פ הקבלה · ולכן לא תרגמו הכתובים כדי שלא יתגלה הקץ · אבל תרגם עקילס אינו רק לפרש הענינים כפי הסברא כתרגומו של רב יוסף בכתובים : חורש זה יהודה · אגדה תמוה זו הולידה בלבב רי"א בפירושו לנביאים הרעיון לומר כי בא לרמז אשר המלכות יתאחדו יחד לעת סיעוד · אבל לפי פשט המדרש נראה כי בא לרמז אשר יהודה היה המתחיל בכל דבר ויוסף היה הגומר והמשלים · וכמו החורש הוא המתחיל והקוצר הוא הגומר · וכנגד הרעב אשר יוסף הי' המשביר לכל הארץ וזה ההשלמה והגמר היה יהודה המתחיל כי בעצתו נמכר לישמעאלים והורד מצרימה · וע"ז סובב הדרש ונגש חורש בקוצר · וכנגד ירידת ישראל למצרים גם זו היה יהודה הסבה בהורידו את יוסף למצרים · ויוסף היה המשלים שאמר רדה אלי אל תעמוד · וע"ז ודורך ענבים כמו הדורך בקשת שהוא המתחיל במלאכה · ויוסף היה מושך הזרע והורידו למצרים : בי לא ביה · אבל לא בכל מקום נוכל לפרש בי למלת הגוף · ויתפרש בכל מקום ומקום לפי ענינו · וע' בזה בראב"ע וברמב"ן : לסמיות עין · פי' כי אמר ליוסף אשר כל הדבר הזה עלילה היא מאחד מאנשי ביתו ויוסף יסיר עינו מראות משפט צדק : בנימוסיות שלנו כו' · וזה הוא הבייה והחמס אשר יש לנו לצעוק עליך · ואע"פ שגם הם אמרו הננו עבדים לאדני י"ל שאמרו כן רק לדרך הפלגה : זקינתו של זה כו' · ומונה פה שלשה דברים הנכונים לו לעכבו כי לא יקח את בנימין · האחד מצד בנימין עצמו שה' ינקום את נקמתו ממך כמו שנקם בפרעה וינגעהו · השני מצד אביו שלא יקללך ותחול עליך קללתו כמו שחלה קללתו באמו רחל · והשלישי מצד אחיו כי לא ישקוטו עד אשר יפדו אותו · וע"ע בראב"ע : על חיבת העין בא · יש גורסים בעל חיבת העין · בעל אכסניא · ואין צורך לזה שבנימין מקרי חבת העין שעיני אביו עליו כיון שהוא לבדו נשאר לאביו · ומה שמביא את הכתוב חופף עליו כל היום עי' בפ"ק דיומא מה שמדרים על זה הכתוב : להוט אחר הזכרים · חשב כן על שבחר ביוסף שהיה יפה תאר · וכ"ה בתנחומא כשם שפרעה רבך אוהב נשים ומחמדתן כך אתה ראית לבנימין שהוא יפה ואת מחמדו להיות לך לעבד : מה פרעה מלך · ויתפרש כי כמוך כפרעה כי יש עוד אחד השוה במעלה כמוך וכפרעה · ופירושו כי גדול ונכבד הוא בארצו · וכ"ה בתנחומא כשם שאתה ופרעה גדולים במקומכם כך אנו גדולים במקומנו : רפש חד רפש כו' · לא רחוק לפרש כל הענין על דרך משל ומליצה מעניני הויכוחים שאמר יהודה כי יגלה את פרעה ואת יוסף בויכוחיו ויראה לכל שהם מעבירים את הדין ויעשקו משפט · ולכן כאשר אמר ליוסף ממך אני מתחיל במה שיחזיק את בנימין שלא כדין חרד מאד כי תגלה נבלותו ורמז למנשה אשר גם הוא היה חכם לב מאד · ורפש חד רפש פי' צעד רק צעד אחד בחכמתו ובדבריו ורגז כל הארמון מרוב חכמתו · ואמר יהודה כי חכם לבב כמוהו ממשפחת אבינו הוא : זו היא שנאמר ברוה"ק · והנה לעיל פל"ט מדרים זה הכתוב באברהם · ובפ' ל"ד מדרים בנח · ולכן אמר זו היא שנאמר ברוה"ק · כי הדברים הנאמרים ברוה"ק מכלכלים ענינים הרבה · ואינם כדברי בני אדם אשר רק על ענין אחד יסובו דבריו אבל אחת דבר אלהים ושתים זו שמענו · ודורש כי החכמה תעוז לחכם איננה בהתבולותיו אבל הוא בישועת ה' כי ה' יושיע לחכם · ומצי קאי

על

פירוש מהרז"ו

וס"ד ואיש תבונה ידלנה · איש זה יוסף כמ"ש דבר האיש · לפני האיש ורצה להסתיר מהם שהוא אחיהם ויהודה בצירוף דבריו בתבונה גלה מה שבלב יוסף · ועיקר משל זה הוא בשי"ר פסוק א' דברי ר' חנינא ושם שייך גם מ"ש התחילו הכל דולין ושותין ע"ש ותבין אך המשל שייך גם כאן : ה חורש זה יהודה · עי' מ"כ וכוונת דרשה זו מבואר לקמן פצ"ה סס"א : מאלמים אלומים · ואלומים עושים מיד אחר הקצירה · וכמ"ש הזורעים בדמעה ברנה יקצרו וגו' עד נושא אלומותיו : דורך ענבים · ואע"פ דשם הדריכה של קשת וכאן של ענבים שם דריכה אחת לגז"ש : בחבלי אדם אמשכם · לעיל ר"פ פ"ו ותבין כאן : והטיפו ההרים · וכמש"ל ר"פ נ"ט הרים גבנונים על השבטים ונ"ע שהרי לא אמרו כלום אלא מירלאתם מהם חשבו כמו כן בלבם · ויתכן שפירש שאמרו זה לזה : ו ר"י ור"נ · כאן חסר ורבנן וכ"ה לעיל פמ"ט רס"ח וכדמפרש והולך : למלחמה · לקמן פר' זו ס"ז : ויגשו בני יהודה · לבקש מיהושע על נחלתם · וכאן כמ"ש בסוף הסי' מילין רכיכין : לתפלה · לה' וכמו הכאיה מאליהו ואולי הכוונה בקשה מיוסף כמ"ש ועתה ישב נא עבדך : ר"א אמר פשט להון · עיין מ"כ גירסת הילקוט וכ"ה לעיל פמ"ט ר"א פשט לון ופי' דר"א סובר כדעת כולם : בי ולא ביה · עי' שמ"ר פ"ג סי"ד וכמ"ש בי נשבעתי : בייה את מעביר · צעקה על דין קשה לעיל פנ"ב ס"ס א' ע"פ מדת ממעל בלי : הורידוהו אלי · ואשימה עיני עליו ועמ"כ ולא די שהעלמת עיניך מלהיטיב לו עוד אתה רוצה להרע לו הרי נסמו עיני לכך : בנמוסיות שלנו · שמ"ש ידבר נא עבדך דבר שתיבת דבר מיותר לדרשה על דבר תורה כמ"ש שמ"ר פל"ח ס"ג וס"ד וזה הדבר ע"ש ופי' דבר תורה השייך לענין מכירת עבד בעבור גניבה ודעת חז"ל שהאבות והשבטים ידעו כל התורה וכמש"ל פנ"ד ס"ג עגלה ערופה וכמ"ש אצל אברהם וישמור מצותי חקותי ותורותי ודרשו אפילו ע"ח וערובי תבשילין : דברי באזנך · דייק דבר באזני אדוני והיל"ל לפני אדוני תנחומא : זקנתו של זה · רמוז במ"ש דבר כמ"ש על דבר שרי וגו' : עם אשר תמצא · לעיל פע"ד ס"ד וברים ס"ט ובתיבת דבר שהוא מיותר כולל דברים שכשיתשוב בהם לא יחר אפו בעבדו : על חיבת עין · בנימין שנקרא ידיד ה' ישכון לבטח עליו וזהו אכסניא של הקב"ה שבהמ"ק יבנה בחלקו ומ"ש עין כמ"ש והיה עיני ולבי שם כל הימים : דבר אני מוציא ומכנים דבר · דורש ידבר מלשון ידבר אלימו באפו · ותיבת נא על מצרים כמ"ש במ"כ וכמש"ל ריש פ"א · ופי' ידבר שיכנים דבר בעיר נא ע"י עבדך דבר שיוצא דבר מעצמו ודבר אינו אלא לשון דיבור אלא לשון חפץ בדברי חז"ל על שער שיוצא מלבו ועששיות של ברזל מפיו · ועי' שמ"ר ס"פ ו' · ועי' כל זה בספר הישר : מה פרעה · לעיל פנ"א ס"ה : כך אבא · כי כמוך וגו' משמע כן אני עם אבי שהיל"ל כי אתה כפרעה ודו"ק : ממך אני מתחיל · התלה כמוך ואח"כ כפרעה :

ידי משה

שהמדרש זה סובר שגם הם דברו רק שיהודה סידר דבריו כמו שמשל וק"ל : דבר אני מוציא מפי מה שאמר ומכנים דבר בנא אין לו פירוש כלל ואפשר להיות שאמר דבר אני מוציא מכנים פי' איזו שם או שם המפורש ומכנים דבר בשגו"ל כנ"ל לנ"א ומכלה אתכם ולא אמר ואכלה כי קאי על הדבר כי לשון כליה נופל יפה בדבר כנ"ל : מה פרעה גוזר ואינו מקיים אף אתה · פי' שאמרת ואשימה עיני עליו וכי זה הוא שימת עין : מה פרעה להוט אחר זכרים וכו' · פי' שתשדהו שרוצה ליקח את בנימין למשכב זכר :

משנת דרבי אליעזר

וע"ש ועיין בי"מ : בשעה שתפס יוסף וכו' את תפוש ושלום בבית אבא · פירוש בתמיה הוא אמר ואתם עלו לשלום אל אביכם וכי יהיה שלום בבית אבינו כיון שאת תפוש ומ"כ דחק עצמו לפרש שלא כהוגן וגם גירסת הילקוט א"א לפרש כע"ה ועיין מה שכתבתי לעיל :

בידו הוא יהיה לי עבד אמר לו יהודה בנימין את תפוס ושלום בבית אבא · א מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול והלך קולו ד' מאות פרסה (ג) עד ששמע חושים בן דן וקפץ מארץ כנען ובא אצל יהודה ושאגו שניהם (ו) ובקשה ארץ מצרים ליהפך · עליהם אמר איוב (איוב ד) שאגת אריה וקול שחל · שאגת אריה · זה יהודה · שכתוב בו גור אריה יהודה · וקול שחל · זה חושים בן דן · ששניהם נמשלו כארי · שנאמר (דברים לג) ולדן אמר דן גור אריה · שיני כפירים נתעו · אלו גבוריו של יוסף שכיון שכעס יהודה נשרו שיניהם של כולם · אמר רבי יהושע בן לוי אף אחיו כיון שראו יהודה שכעס אף הם נתמלאו חמה ובעטו בארץ ועשו אותה תלמים תלמים · שנאמר (איוב ד) ליש אובד (ד) מבלי טרף · זה יהודה שמסר עצמו על בנימין אמר שמא ימחול הקב"ה על אותו עון שהטעיתי את אבא ואמרתי לו אני מביאו לך · באותה שעה נתמלא חמה על יוסף כיון שראה יוסף סימנין של יהודה מיד נזדעזע ונבהל אמר אוי לי שמא יהרגני · ומה הן סימנין שהיו בו ביהודה של בית שילו אמרו שני שילטונין זולגות דם · ויש אומרים כמין שליטי הגבורים וחמשה לבושים היה לובש · נימה אחת היתה לו בלבו כיון שהיה כועס קורע את כולם · מה עשה יוסף באותה שעה אותו עמוד של אבן שהיה יושב עליו בעט בו ועשאו גל של צרורות · מיד תמה יהודה ואמר (ה) זה גבור ממני באותה שעה אחז יהודה חרבו לשולפה מתערה ואינה נשלפת לו אמר יהודה ודאי זה ירא שמים הוא · (ז) לכך נאמר (קהלת ז) החכמה תעוז לחכם: ח אדוני שאל את עבדיו וגו' · ב אמר לו מתחלה באת עלינו בעלילה כמה מדינות ירדו למצרים לשבר אוכל ולא שאלת אחד מהם שמא בתך באנו ליקח או אתה סבור לישא את אחותנו · אף על פי כן לא כסינו ממך · אמר לו אני רואה בך שפטיט אתה · יש באחיך פטיט כמותך · אמר לו כל זאת שאתה רואה אני ערבתי אותו · א"ל מפני מה לא עשית כן את אחיך כשמכרת אותו לישמעאלים בעשרים כסף וציערת את אביך הזקן ואמרת לו (בראשית לז) טרוף טורף יוסף · כיון ששמע יהודה כך צעק ובכה בקול גדול אמר כי איך אעלה אל אבי · ג אמר יהודה לנפתלי לך וראה כמה שווקים במצרים קפץ וחזר אמר לו שנים עשר · אמר יהודה לאחיו (ח) אני אחריב מהם שלשה וטלו כל אחד ואחד אחד אחד ולא נשאר בהם איש · אמרו לו אחיו יהודה מצרים אינה כשכם אם אתה מחריב את מצרים (ו) תחריב את כל העולם · באותה שעה ולא יכול יוסף להתאפק · כיון שראה יוסף שהסכימה דעתם להחריב את מצרים אמר יוסף בלבו מוטב שאתודע להם ואל יחריבו את מצרים · אמר להם יוסף לא כך אמרתם שאחיו של זה מת אני אקראנו ויבא אצלכם · והיה קורא יוסף בן יעקב בוא אצלי · יוסף בן יעקב בוא אצלי · והיו מסתכלין בארבע פינות הבית · אמר להם מה אתם רואים אני יוסף אחיכם · מיד פרחה נשמתן שנאמר ולא יכלו אחיו וגו' · ולא האמינו לו עד שפרע עצמו והראה להם המילה: ט א"ר חייא בר אבא כל הדברים שאת קורא שדיבר יהודה ליוסף בפני אחיו עד שאת מגיע ולא יכול יוסף להתאפק · היה בהם פיוס ליוסף · ופיוס לאחיו · ופיוס לבנימין · פיוס ליוסף · לומר ראו היך הוא נותן נפשו על בניה של רחל · (ז) פיוס לאחיו · לומר ראו היאך הוא נותן נפשו

על

מסורת המדרש א ילקוט איוב רמז תתנ"ו · כל הענין · ב תנחומא סדר זה סימן ה', ילקוט כאן רמז קנ"א · ג ילקוט כאן רמז ק"נ בשם מדרש אבכיר ·

חדושי הרש"ש

(ו) ובקשה ארץ מצרים להפך · עליהם אמר כו' כצ"ל הפסק הנקודה · ודבר כאן המדרש ע"ד הכתוב והאניה חשבה להשבר : (ז) לכך נאמר החכמה תעוז לחכם · והופים מעשרה שליטים (היינו עשרת השבטים לבד יוסף ובנימין) אשר היו בעיר (היינו מצרים שנקראת עיר כדכתיב ס"פ מקץ וישובו העירה) : (ח) אני אחריב מהם שלשה וטלו כאו"א א' א' כו' · ע' מ"כ · ונ"י מי הביאו אל הלחץ הזה הלא החשבון מכוון אם יהיה שמעון בלתי אסור · וכ"מ מדרשתם לעיל מעשרה שליטים על אחיו וכמש"ש · ואולי חושב המ"כ לחושים בן דן אשר היה נמצא עתה עמהם כדלעיל · אבל המדרש אמר יהודה לאחיו · וזה יש לדחוק די"ל שהוא ע"ד שאמר אברהם אל לוט אחים אנחנו :

אתה

חדושי הרד"ל

הזהר כו' כצ"ל · ולשון דבר קדרים מן על דבר שרי : (ג) עד ששמע חשים בן דן חושים הרגיש בקול יהודה (אף שהיה חרש באזנו) מפני שהי"ל שייכות זל"ז בהרשן אריות · ובעין מ"ש בפי' תמיד השיותם להרא"בד פ"ג על הקולות שהיו נשמעין ביריחו שהיו בהם דברים מעין ירושלים ע"ש (ואני מוסיף לומר שלכן נתנה דושנה של יריחו למי כמ"ש בספרי בהעלותך ואדר"נ) אבל לא היה נשמע לנדדין ע"ש : (ד) מבלי טרף · ובי... זה יהודה כו' כצ"ל · ובני לביא הם כל השבטים ושנקראו בני לביא כדו"א מה אמך לביא ר"פ ויפלא ויתפרדו היינו שהיו מפרדים הארץ לתלמים : (ה) זה גבור ממנו · בילקו... ולגירסא דהכא צ"ל ממנו פי' משלנו : (ו) תחריב את כל העולם · שמצרים היו מושלים ותצטרך להלחם עם כולם · ובילקוט הגי' כאן שנאמר כגן ה' כארץ מצרים · משמע כפי' ב' של המ"כ שכל העולם צריך לה ללחם : (ז) פיום לאחיו · מפני שאמרו לעיל פרשה פ"ט שהורידוהו

מתנות כהונה

תפס · נתפס כאן: ושלום כו' · בבית אבא חושבים כי שלום יש והכי מוכח גירסת הילקוט דגרס ושלום יש בבית אבינו : חושים · קל ברגליו היה ועל שם כך נקרא חושים כד"א ואנחנו נחלץ חושים : תלמים תלמים · כמו תלמי מחרישה : מבלי טרף וגו' גרסינן : שמסר כו' · והו ליש אובד שמסר עצמו לאיבוד כדא אמרת ארמי אובד אבי על מחשבתו : ה"ג אמר שמא ימחול לי הקדוש ברוך הוא · פי' בתמיה ודאי הוא שלא ימחול לי: אני מביאו לך · וזהו מבלי טרף שהבטיחו שלא יבא לכלל טרף מאריה וגנבים כדאיתא בפרק אילו נערות ובילקוט ריש פרשה זו גרם אותו עון שאמרתי לאבא טרף טרף יוסף וזהו מבלי טרף בילקוט איוב גרס כגירסת הספר : הכי גרסינן בילקוט מביאו לך ובני לביא יתפרדו אלו אחיו באותה שעה כו' : הכי גרסינן בילקוט פרשה זו ובספר איוב בית שילו אומרים שהיו של ימין זולגת דם ויש אומרים ה' לבושין היה לובש ונימה כו' · וטעות הסופר נגלה לעין ודו"ק : הכי גרסינן קורעת את כולה מה כו' · פירוש השער היתה קורעת את כל הבגדים ויוצאת וכן הוא בילקוט בהדיא : הכי גרסינן חרבו לשולפה מתערה לכך נאמר כו' כדלעיל: שפטיט · משמיע קול ומדבר דברים הרבה הלא יש באחיך דברנים וראויים לדבר יותר ממך ולמה אתה מדבר לפניהם שלא כדרך הארץ : את אחיך · עם אחיך : לנפתלי · הוא היה קל ברגליו כמה שכתוב נפתלי אילה שלוחה : אני אחריב כו' · שלא נשארו כי אם תשע שהיו שליטים בנפשותם כי יוסף איננו ושמעון ובנימין היו נתפסים ואף על גב דכתיב ויוצא אליהם את שמעון אולי לא יצא עדיין לחירות לגמרי וקרא דייק הכי דכתיב ויוצא אליהם וגו' משמע הוציאו להראות להם כי הוא חי עדיין בלי פגע : כל אחד ואחד אחד אחד · כלומר כל אחד ואחד מהם יקח לו שוק אחד ויחריבנו והוא לבדו יחריב שלשה מהם כי יהודה גבר באחיו : תחריב את כל העולם · כלומר אי אפשר שנחריב למצרים כשם שא"א שנחריב כל העולם או רצה לומר שכל העולם הולך במצרים לשבור משם אוכל ואם יחריבוה נמצא כל העולם חרב ולאו דוקא כל העולם אלא כל הארצות אשר שם הרעב ועיין לעיל פרשה צ' : שאתודע להם · אהא נודע וניכר להם כדא אמרת אל תודע לרשות : שפרע · גלה כל בגדיו עד על המילה : על בניה של רחל · וכך היתה

רש"י

ה"א שני כפירים נתעו : של בית שילו אמרי שהיו שני שלטין זולגות דם מקלותיו בשולטן : פיום ליוסף · שהיה אומר ראו היאך נתן נפשו על בני

כמה

פירוש מהרז"ו

ז ושלום בבית אבא · כמ"ש עלו לשלום אל אביכם וכדלעיל ס"פ צ"ב : ד' מאות פרסה · מצרים מחזקת ד' מאות פרסה כמ"ש במ"ר פ"כ סימן י"ט וכן א"י ועיר מצרים באמצע המדינה ומקום יעקב ובניו באמצע א"י חברון קרוב לירושלים הרי מעיר מצרים לחברון ד' מאות פרסה לפי חשבון הגס המפורסם ואינו בצמצום · וחושים היה חרש ומקול החזק שמע גם הוא · ודברים אלו לא יתכנו שאין קול בעולם שישמע עשרה פרסה · ודלך גם הוא מ"ש מיריחו היו שומעים קולות מביהמ"ק י' פרסה (ע"י מערת צדקיהו) · אלא הכוונה על הרגש פנימי מגודל צערם כמ"ש חז"ל אצל אבישי בירושלים מצער דוד בארץ פלשתים וריעי איוב הרגישו צערו ברחוק ג' מאות פרסה · וע"פ גם של קפיצת הדרך קפץ חושים למצרים כמש"ל פל"ט סי"א וש"כ · וחושים בן דן נקרא ג"כ אריה גבור כיהודה ורוב דברים אלו לקוחים מספר הישר דרך ספור מקובל ומהם לקוחים מפסוקים : שאגת אריה וקול שחל · ובפסוק הקודם כאשר ראיתי חורשי און וזורעי עמל יקצרוהו מנשמת אלוה יאבדו וגו' שאגת אריה וגו' ומצרים היו חורשי און וזורעי עמל כמש"ל ס"פ צ' שנרקב כל תבואתם מנשמת אלוה של השבטים יאבדו אריה וקול שחל שיני כפירים נתעו כמ"ש כפירים רשו ורעבו וכל"ל: ליש אובד · וס"ד ובני לביא יתפרדו פסוק זה סמוך לפסוקים הל"ל שמדברים במצרים · פי' בני לביא כמ"ש בני חיל שנקראו כולם לבאים כמ"ש במ"ר פ"א סע"ז בהדיא · יתפרדו שהפרידו רגבי אדמה ועשוה תלמים : שהטעיתי את אבא · לעיל פפ"ד סי' י"ט שאמר יהודה הכר נא הכתונת בנך היא ואמר יעקב טרוף טורף יוסף וכ"ה בילקוט כאן · ואובד פירש שמסר עצמו להיות עבד ואבוד על בנימין שלא יהיה עליו חטא של טורף יוסף וזהו מבלי טרף · ודורש עוד על בנימין וזהו מ"ש ואמרתי לו אני מביאו לך · ומבלי טרף כמ"ש בנימין זאב יטרף : שני שלטונים וכו' שליטי הגבורים · פי' חבורות נוספות דם כמ"ש וגמר חברבורותיו ותרגם יונתן שילטוני דקמתיה וכן שלטי גבורים כשלובשים גבורה נעשים חבורות של דם (וכ"ה ביפ"ת) · ול"ל שא"ל שני שלטונים זולגות דם שלטי הגבורים וי"א חמשה לבושים וכו' וכ"ה בילקוט כאן ובילקוט איוב כמובא במ"כ · ולעיל בסימן ג' אמר יתלכדו ולא יתפרדו על יהודה ויוסף וכאן יתפרדו על האחים מפני שלא דברו גם נתפרדו בעיר לספור הפוקים : זה גבור ממני · ובילקוט כאן ובאיוב זה גבור כמותינו : החכמה תעוז לחכם · בילקוט כאן ובאיוב הגירסא החכמה תעוז לחכם זה יוסף אין נכון וחכם מי' שליטים אלו י' אחיו ובילקוט איוב מוסיף דבר נפלא ע"ש וכאן חסר העיקר איך עמדה החכמה ליוסף · אך בתנחומא כאן סימן ד' החכמה תעוז לחכם זה חכמתו של יוסף שלא רצה להלחם עם אחיו אלא כיון שראה עשרה גבורים עומדים לפניו שאחד מהם יכול להחריב עשרה מדינות נזדעזע וחכמתו הצילתו שנאמר החכמה וכמ"ש עוד ס"ג שם חמת וכו' זה יהודה ואיש חכם יכפרנה זה יוסף וכו' כיון שהרגיש שעלתה חמתו מיד אמר אני יוסף אחיכם וגו' על"ל : ח אדוני שאל · פי' שיש להבינם למה שאלת : שפטיט אתה · שתחלה כתוב והורידו עבדיך לשון רבים ואח"כ כי עבדך לשון יחיד ואיזה טעם הוא על והורידו עבדיך כי עבדך ערב והיל"ל ועתה ישב נא עבדך וגו' כי עבדך ערב · ע"כ דורש ע"פ מדה ע' שיהיה מ"ש כי עבדך ערב לטעם על דברי יוסף : ואמרת לו טרוף · ופי' שאמרת הכר נא וגו' והיתה כוונתך שיאמר יעקב טרוף טורף : צעק ובכה · שתחלה אמר טענה חזקה והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו ברעה שאולה ואח"כ אמר פן אראה ברע מטענת עצמו ע"כ דורש שאחר שראה יהודה שכל טענותיו לא הועילו לו שבסוף הכל אמר לו מפני מה לא עשית וכו' ענה לקינה על עצמו כי איך אעלה וגו' והוא פשט המקרא וכן באסתר כי איככה וגו' : אני אקראנו שיבא · בתנחומא הגירסא אני קניתיו אקראנו ויבא אצלכם : מה אתם רואים · שהיל"ל יוסף אחיכם אני · והתחיל בתיבת אני על שהיו סבורים שיבא אחר : מיד פרחה נשמתן · לשון גוזמא היא ופי' שנבהלו מאד עד שלא יכלו לדבר · ובתנחומא הגירסא עשה הקב"ה להם נס וחזרה נשמתן ויתכן שגם כוונת התנחומא על ביטול ההרגשות שלא

יפה תואר

על כל איש ואיש אשר חכמת אלהים בלבו · וכל אגדה זו נאמרה ע"ד מליצה מחכמת יהודה שהרגיזה את כל ארץ מצרים ברב טענותיו המתיכמות · ומחכמת חושים להראות את העוסק אשר [illegible] בערה כאש חמתו וגם אחי יהודה בראותם את החמה אשר העלה יהודה בטענותיו [illegible] ולא נדמו · ויוסף פחד פן ינצחוהו לקח את העמוד של אבן אשר נצב עליו בהגידו את [illegible] פרעה ועשאו גל של צרורות פי' כי הראה להם כי גם הוא חכם ויכול לפוצץ לרסיסים [illegible] וכאשר ראה יהודה כי ירא שמים הוא והאלהים בעזרו אז נכנע מפניו : בנימין את תפס [illegible] זאת לבנימין שלא ימס לבבו כי בוודאי לא ישקוטו עד אשר יפדוהו ואולי צ"ל בני [illegible] וליוסף ידבר כי מה לנו ולשלום אם בנימין אחינו הוא תפוס וכמ"ש בסוף פצ"ב : אמר [illegible] באיוב כי הדבר הזה אליפז אמר בספר איוב : אני יוסף כצ"ל ולא גרסינן אחיכם [illegible] הראשון לא אמר אלא אני יוסף לבד : והראה להם מילה · ע' בסוף סי' ו' · ואף [illegible] מ"מ יש הכר בדבר : היה בהם פיוס ליוסף כו' · בא לפרש את הכתוב ולא יכול [illegible] מלהתודע לאחיו כי תחנוני יהודה ודבריו נכנסו באזניו ועשו רושם · וקרוב לזה פי' [illegible]

ידי משה

וקול שחל זה חושים בן דן · שמעתי פי' ע"ד דא"י שהי' כתוב בתורתו של ר"מ בני דן חושים [ע' לקמן פצ"ד סי' ח'] לפי שהיו כתושים של קני' וז"ש חושים של קנים וק"ל שאל ר"מ חושים של קני' : ואמרת טרוף טורף יוסף · מסברא אמר כן ולישנא דקרא נקט כי יהודה לא אמר זה [illegible] באותה שעה ולא יכול להתאפק · פי' שהיה מתיירא מפני [illegible] מצרים

על אחיו · פיוס לבנימין · אמר לו כשם שנתתי נפשי עליך כך אני נותן נפשי על אחיך · ולא יכול יוסף להתאפק וגו' · רבי חמא בר חנינא אמר לא עשה יוסף כשורה שאלו בעטו בו אחד מהם מיד היה מת · רבי שמואל בר נחמן אמר כהוגן וכשורה עשה · יודע היה צדקן של אחיו אמר ח"ו אין אחי חשודים על שפיכות דמים : ו ויתן את קולו בבכי ולא יכלו אחיו לענות אותו · אבא כהן ברדלא אמר · א אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה בלעם חכם של העובדי כוכבים לא יכול לעמוד בתוכחתה של אתונו · הה"ד (במדבר כב) ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא · יוסף קטנן של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו · הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו · לכשיבא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא · שנאמר (תהלים נ) אוכיחך ואערכה (ח) לעיניך על אחת כמה וכמה · גשו נא אלי ויגשו · הראה להם את המילה · אני יוסף ועתה לא אתם שלחתם וגו' · וישימני לאב לפרעה · לפטרון בסיליון · לאדון · לרבון · מושל · לשליט · מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו : (ט) שלא תעמיד את השעה · ב כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש : יא ר' אלעזר בן עזריה אמר ג אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה · ומה יוסף הצדיק שהוא ב"ו כשהוכיח את אחיו לא יכלו לעמוד בתוכחתו · הקב"ה שהוא דיין ובעל דין ויושב על כסא דין ודן כל אחד ואחד עאכ"ו שאין כל ב"ו יכולים לעמוד לפניו : יב ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך · ד וכי שני צוארים היו לו לבנימין אלא אמר רבי אלעזר בן פדת יוסף ראה ברוח הקודש ששני בית המקדשות עתידין ליבנות בחלקו של בנימין ועתידין ליחרב · ובנימין בכה על צואריו · ראה שמשכן שילה עתיד להעשות בחלקו של יוסף ועתיד ליחרב · ה ויתן את קולו בבכי · כשם שלא פיים יוסף את אחיו אלא בבכיה · כך הקב"ה אינו גואל את ישראל אלא מתוך בכיה · שנאמר (ירמיה לא) בבכי יבואו ובתחנונים אובילם :

פרשה צד

א והקול נשמע בית פרעה · ו כתיב (שיר ו) (א) אחת היא יונתי תמתי · זה אברהם · שנאמר (יחזקאל לג) אחד היה אברהם · אחת היא לאמה · זה יצחק · שהיה יחיד לאמו · ברה היא ליולדתה · זה יעקב · שהיה ברור לאמו שהוא צדיק · ראוה בנות ויאשרוה · אלו השבטים · שנאמר והקול נשמע בית פרעה וגו' · מלכות ופילגשים ויהללוה · זה יוסף · שנאמר (בראשית מא) הנמצא כזה וגו' : ב זאת עשו וקחו את אביכם וגו' · את טוב · (א) ז זה גרים של פול שהוא על עיקת נפש · לכולם נתן לאיש וגו'

מסורת המדרש א חגיגה ד' · תנחומא כאן סי"ה · ילקוט כאן רמז קנ"ב · ילקוט תהלים רמז תשס"ב · ב ויק"ר פרשה ל"ב · ג תנחומא כאן סי"ה · ד מגילה ט"ז · ה תנחומא כאן סוף סי"ה · ילקוט כאן רמז קנ"ב · ו לעיל פ"ג · שה"ש רבה פ"ו פסוק ט' · ילקוט סדר מקץ רמז קמ"ח · ילקוט שיר השירים רמז תתקנ"ב · ז תוספתא נדה פרק ח' · ועיין הגירסא בילקוט כאן רמז קנ"ב ·

חדושי הרד"ל

פייסם שימחלו לו · וע' תנחומא כאן : (ח) לעיניך עלכ"ו · ר"א בן עזריה אומר אוי לנו כו' לעמוד לפניו גופו נא כו' בלשה"ק ויפול כו' כצ"ל : (ט) שלא תעמיד את השעה · שהגיעה השעה שתרד למצרים רק הקב"ה ריחם עליך וגלגל הדבר דרך כבוד ואם תעכור השעה אפשר תקוים בשכרת ח"ו כדלעיל פפ"ו :

(א) זה גריסין של פול שהן עקת נפש · עיקר הפי' נראה כמו שמצאתי בערוך ערך חלק ג' וערך לעסא דגי' הגאונים במתני' דנדה ס"ב הוא לעיסת גריסין של פול של עיקת נפש · ופירשוהו שהוא כלעס כ"כ שהכבר עומד לבלע תוך עיקת הגרון בבית הבליעה שדומה לעיקות בית הכד ועקת מים עכ"ל · ויתפרש כאן ג"כ גריסין של פול שהם קלין ללועסו לזקנים שבטלו הטוחנות שלהם ויורדין בקל

חדושי הרש"ש

(א) אחת היא כו' זה אברהם כו' · עיין מש"כ לעיל רפ"ג :

וסכרים

רש"י

כשם שנתתי את נפשי על אחיך שהציל את יוסף שאמר מה בצע : הוציאו כל איש מעלי לא עשה יוסף כשורה · שנשאר יחיד עמהם שמא יהרגוהו : אבא כהן ברדלא · כך היה שמו : וישימני לאב לפטרון : בסוליום · מלך בלשון יון : רדה אלי אל תעמוד שלא תעמוד בפני השעה הוי נדחה מפני השעה שעומדת לי ולא לך : כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש : ובנימין בכה על משכן שילה שעתיד ליחרב בחלקו של יוסף וצואריו לשון יחיד הוא כמו בעליו אדוניו אבל צוארי משמע שנים : ואחיו מת · וכי אדם כיהודה יאמר דבר שאין ברור לו שאחיו מת : כשהיה בנימין יושב אצלי היתה דעתי מיושבת עלי אחיו יוסף ועל אמו שמתה ועכשיו דומה לי כאלו שלשתם לקחתם ממני בבת אחת : בקש לכבות בפה אחד בנימין כבתה כל הנר כולה : אני מעי · קמטין עלי כחבל :

פרשה צד את טוב ארץ מצרים גרים של פול · פולים גריסים הלכו

מתנות כהונה

שאמר לכו ונמכרנו כדי שלא ימות בתוך הבור וכמו שהעיד עליו הכתוב וידינו אל תהי בו : אני נותן כו' · על יוסף אם אמצא אותו : להתאפק וגו' גרסינן : בעטו בו · דרסו בו דריסה אחת ברגל מפני בושה או המורא פן יגמלם כמעשה ידם : ברדלא · בן איש ששמו היה דלא וכן הוא בירושלמי בכמה וכמה מקומות ובמדרש קהלת ובזולתו מהמקומות אין מספר ולהוציא מלב הדוברים על צדיק עתק כתבתי זאת וע"ל סוף פרשה ע"ו : עאב"ו · שלא יוכל לענות : בסילון · פי' הערוך מושל וכן פי' רש"י מלך בלשון יון : ועלו אל אבי גרסינן : שלא תעמיד · תעכב ותעצור השעה כיון שהשעה שעת רצון כד"א ויעמוד השמן פי' הפסיק : בלשון הקדש · עיין ברמב"ן ובמהר"א מזרחי ונראה שאע"פ שבארץ כנען היו מספרים בלשון עברי לא היה שפתם ברורה וטהור בפיהם כמו בפי עם קדש שלהם נתייחד לשון קדש וכמו שאמרו גבי בלעם גוי אע"פ שמסית בלשון קדש לשונו סרוח : צואריו · לשון יחיד כד"א בעליו אדוניו וכן כתיב בסוף הפרשה ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד וכן על חלקת צואריו ומדצואר בנימין אתי לדרשה צואריו של יוסף נמי אתי לדרשה דמסתמא שני הבכיות היו על כוונה אחת גם צואריו מיותר הוא דהל"ל בכה עליו כדלקמן ויבך עליהם ומהר"א מזרחי כתב וזה לשונו ולגבי יוסף דכתיב על צואריו בלשון יחיד והל"ל על צואריו בלשון רבים כו' · עד אלא גבי יוסף דכתיב צוארו ולא צואריו כו' · ואני בעניי יגעתי בכל הספרים קטן וגדול וכתוב בכולם צואריו וכן מצאתי שוב בפי' רש"י וז"ל צואריו לשון יחיד כמו בעליו צוארי משמע שנים עכ"ל ורא"תי ושמחתי : הכי גרסינן בילקוט ותנחומא ליחרב ויתן את קולו וגו' :

פרשה צד ברור לאמו שהוא צדיק · שהרי שמחה על צדקתו ואמרה עלי קללתך בני וכדמוכח ת"א : זה יוסף · עיין במדרש חזית ותמצא הגירסא נשתנה לשבח : גרים כו' · פולין גריסות : על עיקת נפש · על צרות נפש מלשון עקא כלומר מיישב הדעה ומעביר הדאגה וכן כתבו ספרי הרופאים שהגריסים של פול מפילין שינה

יפה תואר

שנלכים עליו פי' עד שיצאו מלפניו כל הנלכים שם · וכ"פ הרא"ב"ע : אוי לנו מיום הדין כו' · כוונתו לפרש מה שנבהלו מפניו לא היה מפני יראתם אלא מפני הבושה וע' ברש"י וברא"ם · אבל בתנחומא משמע כי שניהם היה בהם יראה והבושה ע"ש : הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו וגו' · ואע"ג דעד השתא לא הזכיר מכירתו ואיך אמר המדרש ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו מ"מ במה שאמר אני יוסף הזכירם היטב כל אשר עשו עמדו · ואולי מפרשים גם במה שאמר העוד אבי חי בתמיה איך חי הוא עדנה ולא מת מרוב יגונו בזמן רב בזה שנפקדתי ממנו · ולפ"ז גם זה הוא תוכחה מזכרת עונם : ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא · אמר בלשון לפי מה שהוא ולא לפי מעשיו · משום שיש אנשים שיש להם התגלות קצת על חטאם · אמנם לפי טבעם אינה כלום ויכלו להתגבר על הסבה אשר הביאה אותם לחטא זה · וגם יש צדיק אשר לפי כחו והכנתו יכול להיות צדיק יותר ולכן יתחשב לפני ה' לרשע ועמ"ש לעיל פ"ג על פסוק ויבדל אלהים בין מעשיהם של צדיקים למעשיהם של רשעים · וזה שאמר לפי מה שהוא כי ה' יוכיחהו לפי מה שהוא בתכונתו ויכול להיות · ולא לפי מעשיו · וזה שמביא את הכתוב אוכיחך ואערכה לעיניך כי יעריך ה' את מעשיו כפי הכנתו ויוכיחהו : לפטרון בסיליאון · בסיליאון הוא מלך וכמו דאיתא בירושלמי פ' הרואה בסיליאוס אגוסטוס קיסר שלשתם שם אחד הם · והוא פירוש על לפטרון · ומפרש אב לפטרון אשר זה הוא אב בל"י פטירא ומפרש לאב לבסיליאון · ואח"ז מפרש לאדון הוא לרבון ופי' לשון גדולה · ואיננו כמו בכ"מ אשר האדון הוא הספק מן עבד אבל הוא הספק מן קטן · ומושל מפרש לשליט · ושלטתן הוא ענין הנהגה אלא שהראשון בבחינת פרעה כי היה לו לאב וליועץ · והשני לאדון לרבון בבחינת ביתו שהיה אדון גדול ונכבד בכל בית פרעה · והשלישי מושל ושליט הוא בבחינת ארץ מצרים שהי' הוא השליט עליה : שלא תעמיד את השעה · ודרשו רדה אלי אל תעמוד כמו אל תעמיד בהפעיל · ופי' כי עתה הוא עת רצון לבוא אלי ולא תעמיד את השעה פן יקום לך מכשול ולא תוכל לבוא : ראב"ע אמר אוי לנו מיום הדין כו' · ממה שבא שמאמר הזה פה ולא בסימן שלפני זה אלא דברי אבא כהן אשר הוא מענינו נראה כי רא"ב"ע מפרש כי פי המדבר אליכם שאמר להם כלשון פיוס שאין לבו עוד עליהם אחרי אשר בפיו ידבר אליהם וכפיו כן לבו וכמ"ש בפ"ק דמגילה · ובכ"ז לא שקט לבם ולא יכלו דבר עמדו עד אשר נשק לכלם ויבך עליהם ואח"ז כתיב ואחרי כן דברו אחיו אתו · ולכן אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום תוכחה כי מה נעשה אנחנו ביום הדין אשר נשמע רק קול מדבר בצדקה ולא דברי פיוס ואהבה : שהוא דיין ובעל דין כו' · פי' כי הוא בעצמו השופט והתובע ובעל הריב וכדתנן באבות הוא העד הוא הדיין הוא בעל דין ואמר עוד ויושב על כסא דין וזה ביום הדין הגדול שאינו דן ברחמים אלא בדין גמור ועליו נאמר והספכו כל פנים לירקון ואפי' צדיקים מתיראים ממנו כמ"ש רז"ל ואמר ודן כל אחד ואחד בפרט שכלם עוברים לפניו כבני מרון · ולא ישפטו בכללות כמו לפעמים שנאמר ועל המדינות בו יאמר איזה לחרב וכו' · והזכיר כל אלה לפי שביוסף אין גם אחת מהמה הבחינות האלה · ועכ"ז לא עמדו בתוכחתו · ואלה הן · הא' שיוסף הוא בשר ודם ואין להכלם ממנו כל כך · וכנגד זה אמר הקב"ה כי אין ערוך אליו ומי יעמוד לפניו בהראותו · והב' שיוסף אף אם היה מבקש דין לא יהיה הוא הדיין אבל יקריב משפטם או לפני פרעה הגדול ממנו או לפני אביו וכנגד זה אמר בהקב"ה שהוא בעצמו הדיין · והג' שיוסף באשר הוא אחיהם לא יכול להיות בעל ריבם ומנגדם כל כך אפילו אם יגשו למשפט · וכנגד זה אמר בהקדוש ברוך הוא בעל דין כי אין לו יחס עם האדם וראוי לו להיות בעל דין על חטאם · והד' שיוסף לא הגיעם למשפט והדרכה נתמלא רחמים ולדקה עליהם וכמה שכתוב ולכן קראו פה יוסף הצדיק וכנגד זה אמר בהקדוש ברוך הוא יושב על כסא דין כי במשפט יבוא וכמו שכתבנו · והה' שתוכחת יוסף היתה על כל עשרה אחיו יחד ולא יכלמו כל כך · כי איש יחד פני רעהו ויחזיק זה את זה · וכנגד זה אמר בהקדוש ברוך הוא ודן את כל אחד ואחד כי בהיות כל אחד לבדו תרבה הבושה · ועל השמש בחינות אלה אמר ומה יוסף הצדיק שהוא בו"ד כו' : וכי שני צוארים כו' · מ"ש הרא"ם בזה (והוא בקיצור במ"כ) לא נכונים המה וע' בשלהי פ"ק דמגילה כי שם הובא אגדה זו · ומה שכתוב רש"י על זה ועיקר הדרש הזה הוא משום דק"ל למה כתיב ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך וגו' ולא כתיב מיד אחר שהתודע עליהם · לכן דריש דירידתם למצרים הוא רמז גם לגלותינו באחרונות וכמ"ש ברמב"ן (וע' בדבריו ברים פ' ויחי) ולכן זכר יוסף עתה כמה שאמר והורדתם את אבי הנה את שתי החורבנות אשר תעבורנה על בני יעקב : ששני בית מקדשות כו' · עמ"ש בחזית על פסוק כמגדל דויד : ד"א ויתן את קולו בבכי · (כ"ה הגירסא במדרש עם סיפ"ת) ופי' כי לפי מה שאמר לפני זה שבכה עתה בשביל ירידתם למצרים שזה הוא רמז ג"כ לשתי החורבנות · אמר עתה טעם אחר למה הזכיר פה את הבכיה · כי היתה בכיה לפיוס יען כי ראה שעודם נבהלים מפניו וכמ"ש רש"י בחומש ע"ש · וקרוב הדבר שטעות נפלה בספרים וה"ג ד"א ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך :

אחת היא יונתי תמתי · עמ"ש ברים פ' ל' : זה גרים של פול · פי' פול המצרי אשר לא נמצא רק במצרים וכדאיתא בפ' סנודר מן הירק והרמב"ם שם · ומ"ש על עיקת נפש היה נראה שפירושו כי לא נמצא רק בצער ודחק אבל ממשנה בנדה פ' האשה דתנן גריסין של פול חלוקת נפש ופירש"י שנחלק האוכל מן הקליפה · והערוך פי' שנחלק לשנים ע"י בישול ע"ש נראה שגם כאן צריך לגרוס שהן

פירוש מהרז"ו

שנתחזקו שיוכלו לענות : ט לא עשה יוסף כשורה · במה שצוה שיצאו כל איש מעליו ואחיו היו עליו בכעס גדול להרוג ולהחריב וביתו היה מלא גבורים לשמרו : אין אחי חשודים · והגם שעתה הסכימו להרגו ולהרוג מצרים אך מאחר שאינם חשודים בכך כשיראו ביוסף שקרא הוציאו כל איש ישיבו אל לבם להיות מתון אולי כוונתו לעשות רצונם ואינם רוצה שישמעו אחרים בדבר : י אוי לנו מיום הדין · תנחומא כאן ס"ד יתר ביאור בשם ר' יוחנן · וזה ע"פ ק"ו שתוס : גשו נא · כדלעיל ספ"ח וכאן הועתק ממקום אחר ע"כ הוכפלו הדברים : בסיליון · ע"ל פ"ח ס"י בסיליוס · ומ"ש לאדון לרבון מושל לשליט צ"ע מה כוונתו בזה הלא שם אדון ומושל ידוע בתורה : שלא תעמיד השעה · דורש מ"ש אל תעמוד דמשמע אבל ישב ויסכב ע"כ דורש א"ת תעמוד אלא תעמיד · וכמ"ש רש"י כאן שלא תעמיד השעה שהשעה עומדת לי ולא לך : כי פי המדבר · והלא הכל מדברים בפיהם אלא פי' פה מיוחד ולשון מיוחד · וכמש"ל פנ"א ס"ד וש"נ ומבואר : יא ראב"ע · ויתכן שבסימן הקודם מדבר ביום הדין הגדול לעתיד וכאן בדין של כל יום · וזה ע"פ ק"ו כנ"ל : יב וכי שני צוארים · כמ"ש המ"כ בשם רש"י · וביהמ"ק דומה לצואר כמ"ש שיר פ' כמגדל דויד וגו' צוארך וגו' עיין אג"ב פע"ט : בחלקו של יוסף · כמ"ש תהלים ע"ח ויטש משכן שילה אהל שכן באדם וימאס באהל יוסף וכמ"ש במ"ר סוף פ"כ : כשם שלא פיים · שכל ישראל נקראו על שם יוסף כמש"ל פע"ח ס"ב ומה שאירע ליוסף סימן לישראל : בבכי יבואו · וס"ד כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא :

פרשה צד סימן א והקול נשמע בית פרעה · לאמר באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו · ששמחו בהם והללו אותם וכמש"ל רים פ"ל : ב זה גרים של פול · עיין בספרי מדרש תנאים בילקוטים וחידושים ע"פ הירושלמי רים כלאים וז"ל שם במשנה פול הלבן והשעועית ואמרו שם בגמרא מאי והשעועית שמשעשעת את הלב עכ"ל ופי' מלשון שעשוע וחדוה וזהו מ"ש כאן שבא על עיקת נפש

ידי משה

הוציאו כל איש מעלי · הרבה"ח אמר לא עשה יוסף כשורה · כ"ל פי' מה שנשאר עמהם לבד והיה מסכן עצמו וק"ל : בהוגן וכשורה עשה · פי' שלא נראה אחיו שהם חשודים על ש"ד :

ואת טוב מצרים זה גרים של פול · פי' דאיתא בירושלמי וילך יפתח לאדון טוב למה נקרא שם ח"א טוב לפי שפעור משעבד ומחנית ... אמר טוב א"י היא ...

וגו' · ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים וגו' · [א]א"ר יאשיה הלכו בנדרים אחר שיחת ב"א · בר · עיבור · לחם כמשמעו · מזון · א"ר אחא בר אילא מכאן [ב] שכל הדברים קרוים מזון · [ג] רבי יוחנן כד הוה אכיל חלוטין הוה אמר לא אכלית מזון יומא דא · וישלח את אחיו וגו' · אמר להם [ד] אל תפסעו פסיעה גסה ואל תעמידו עצמכם מדברי תורה · והכניסו חמה לעיר : **ג** ויעלו ממצרים ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי ויפג לבו · תני ר' חייא [ה] מה טיבו של בדאי הזה אפילו אומר דברים של אמת אין מאמינים אותו · [ו] וירא את העגלות · אותן עגלות ששלח פרעה לשאת אותו היתה עבודת כוכבים הקוקה עליהם עמד יהודה ושרפן · (ב) למוד הוא השבט להיות שורף עבודת כוכבים · ר' לוי בשם ר' יוחנן בר שאול אמר להם אם יאמין לכם הרי מוטב ואם לאו אתם אומרים לו בשעה שפרשתי ממך לא (ג) בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק · הה"ד וירא את העגלות ותחי רוח · ויאמר ישראל רב · רב כחו של יוסף בני שכמה צרות הגיעוהו ועדיין הוא (ד) עומד בצדקו הרבה ממני שחטאתי שאמרתי (ישעיה מ) נסתרה דרכי מה' · ובטוח אני שיש לי במה רב טובך : **ד** ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע · להיכן הלך אמר רב נחמן [ז] שהלך לקוץ ארזים שנטע אברהם זקינו בבאר שבע · היך מד"א (בראשית כא) ויטע וגו' · כתיב (שמות כ) והבריח התיכון בתוך הקרשים · אמר ר' לוי (ב) והבריח התיכון שנים ושלשים אמה היו בו · מהיכן מצאו אותו לשעה · אלא מלמד שהיו מוצנעין עמהם מימות יעקב אבינו · הה"ד (שם לה) וכל אשר נמצא אתו עצי שטים · אשר ימצא אתו אין כתיב כאן אלא אשר נמצא אתו · א"ר לוי ממגדל צבעיא קצצום והביאום עמהם למצרים ולא נמצא בהם לא קשר (ג) ולא פקע · [ח]אעין דשטים הוה במגדלא והיו נוהגים בהם איסור משום קדושת הארון · אתון ושאלון (ד) לרבי חנינא חבריהון ורבנן · אמר להם אל תשנו ממנהג אבותיכם : **ה** ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק · אמר רבי יהושע בן לוי חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי

מסורת המדרש א נדרים דף מ"ט · ירושלמי עירובין פ"ג הלכה א' · וירושלמי נדרים ריש פ"ו · ירושלמי טיר פרק ו' · ב ברכות ל"ס · ג עיין עירובין ג' ע"א · ד תענית דף יו"ד : ה סנהדרין דף פ"ט · אבות דרבי נתן פרק ל' · וילקוט כאן רמז קנ"ב · ז עיין סוטה דף יו"ד : שה"ש רבה פרשה א' פסוק י"ב · תנחומא תרומה סימן ח' · ח ירושלמי פסחים פ"ד · תענית פ"א ·

חדושי הרש"ש

(ב) והבריח התיכון ל"ב אמה היה כו' · ס"ל כברייתא דמלאכת המשכן שהביאו התוס' בשבת (צ"ח ב') ע"ש · ודלא כגמרא דילן שם שהיה מקיף הג' רוחות דא"כ היה קרוב לע"ב אמה · אך לקמן סדר נשא פ"ו כתב המדרש כשיטת הגמרא וכמ"ש שם בס"ד · ורש"י בפיה"ת בסדר תרומה כתב ג"כ כשיטת דמלה"מ · וכתב שלא היה ארכו רק שלשים אמה · ואולי כתוב כן בברייתא הנזכרת · שוב ראיתי ביד"מ בחזית בפ' עד שהמלך במסבו שפי' שנים ר"ל שני בריחים היו · ושלשים אמה היה אורך כאו"א ע"ש : (ג) ולא פקע · נראה פי' כמו בקע ור"ל שלא היו בהם סדקים : (ד) לר"ח חבריהון דרבנן · כ"ה

חדושי הרד"ל

לעקת נפש לבית הכליעה : (ב) למוד הוא השבט הזה לשרוף כו' · אפשר ירמוז לזה מ"ש תהלים מ"ו עגלות ישרוף באש : (ג) בפרשה עגלה ערופה · ע' מ"כ בשם הזכר · ושם (דר"י) הייה דאגה גרימנא (וע' מהרי"ו סי' קכ"ס וע' פו"ת נ"נ ס"ו) וז"ש לעיל פפ"ד ומיעיו מתחתכין · ומ"ש המ"כ שמשנה הניקוד מעגלה לעגלה באמת נראה כי שם עגלות שבמקרא היה על שהיו נמשכות בעגלות בקר וכמ"ש בעגלות הנשיאים (ע"י בקר וע' פי' רשב"ם כאן שלכן נתנו עגלות ע"פ פרעה שאין פרה יוצאה ממצרים כו' ע"ש) : (ד) עומד בצדקו · דרש עוד יוסף חי שהוא צדיק שנקרא חי כמ"ש איש חי רב פעלים

רש"י

הלכו בנדרים אחר שיחת בני אדם : בר עיבור · שאם נדר מן הבר זהו עיבור : לחם כמשמעו : כד הוה אכל חליטא · כדגרסינן התם פת חלוט של בעלי בתים : כי לא האמין להם מה טיבו של בדאי זה אפילו הוא אומר דברים של אמת אין מאמינין אותו כך לפי שבתחלה כזבו לו במעשה הכתונת לפיכך לא האמין להם : בשעה שפרשתי ממך הלא בפרשת עגלות של משכן הייתי עוסק : הרבה ממנו · הוצאתי מפי כלומר יותר ממנו שאמרתי · נסתרה דרכי : ועוד רב בטוח אני שיש לי במה רב טובך מאחר שהשבטים שלמים : שיאמרו לי פסוק זה · שיאמרו

מתנות כהונה

שינה על אדם וכן מצאתי בירושלמי פ"ק דיומא שבשביל כך היו מונעין מן כ"ג גרסינן של פול מפני שמפיל את השינה על האדם : ה"ג א"ר יוחנן הלכו בנדרים אחר שיחת בני אדם א"ר יאשיהו הלכו בנדרים אחר לשון תורה בר כו' · והכי איתא בהדיא בירושלמי בפרק הנודר מן המבושל ובפרק בכל מערבין : חלוטין · קמח חלוט ברותחין מעשה קדירה לביבא : לא אכלית כו' · לא אכלתי מזון ביום הזה ור' יוחנן לטעמיה דלא ס"ל שכל הדברים קרויין מזון אלא מה שבני אדם קורין מזון והכי איתא בירושלמי כד ר' יוחנן אכל חליטה כו' והא תנינן הנודר מן המזון מותר במים ובמלח פתר לה כרבי יאשיהו דאמר הלכו בנדרים אחר לשון תורה כו' · עד ומזון שכל הדברים קרוים מזון ובערוך גרס אליטין ופי' בו פירות גינוסר אבל גירסת הספר היא בירושלמי בהדיא : ואל תעמידו כו' · אל תפסקו מדבר הלכה וכמו שאמרו חז"ל ב' שמהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראוים ליסרף שהיה חושש שימהרו הרבה עד שלא יוכלו לעסוק בתורה אעפ"י שרש"י פי' בפירש החומש אל תתעסקו בדבר הלכה זהו גירסת תלמוד שלנו בפ"ק דתענית אבל לפי גירסת הספר שלפנינו פירושו כמו שפירשתי ואח"כ מצאתי כדברי במהר"א מזרחי וע"ש : ה"ג בילקוט ובפ"ק דתענית והכניסו בחמה לעיר פי' תכניסו עצמכם לעיר בעוד שהחמה זורחת וכדאמר בפ"ק דתענית דאמר רב לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב וגירסת הספר גם היא יש ליישבה וק"ל : ויפג לבו וגו' גרסינן : מה טיבו כו' · וכן כאן בראשונה אמר הכר נא וגו' לומר כי מת הוא ועכשיו עוד יוסף חי : העגלות וגו' גרסינן · ושיפיה דקרא אשר שלח יוסף והג"ל אשר שלח פרעה וה"ג בילקוט בהדיא ועגלות ששלח פרעה היכן היו אלא אותן עגלות כו' : למוד הוא כו' · בספר צרור המור מביא מאמר זה וז"ל למוד הוא כו' שנאמר ויעזבו שם את עצביהם וישאם דוד ואנשיו מהו וישאם וישרפו כד"א והעל מאתה העיר עכ"ל צרור המור : אמר להם · יוסף לאחיו : אם יאמין לכם גרסינן : עגלה ערופה כו' · כתב מהר"א מזרחי ז"ל ופי' וירא את העגלות וישמע דבר העגלות כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים עכ"ל אבל לקמן בפרשה נ"ה איתא שנתן להם עגלות ממש וא"כ יהיה פי' העגלות כמו עגלה משולשת וכן לעגלות בית און אע"פ שנשתנו בניקודתן ומ"מ כל ימי הייתי קוהה בו מטעם שלפי המדרש הזה פשוטו של מקרא חלף הלך לו לגמרי ונהפך מעגלה לעגלה והנה מצאתי בפי' רש"י בספר הזה וז"ל הלא בפ' עגלות של המשכן הייתי עוסק עכ"ל וכן בפ' נ"ה וז"ל בפר' עגלות פירש ממנו עגלות המשכן במסכת שבת מה עשה יוסף נתן להם עגלות כדי שיהיה ניכר שבפרשה עגלות פירש ממנו עכ"ל אכן גירסת הספר היא בכל ספרי רש"י חדשים וגם ישנים וכן מצאתי בפי' רש"י כתב על קלף ישן נושן מאד ובילקוט ובתנחומא וזולתם רבים וז"ל הזוהר ר"א אמר רמז ליה יוסף ליעקב על עגלה ערופה דהא בההוא פרקא אתפרש מיניה ואוקמוה עגלה ערופה דאיהי אתיא על דאשתכח קטולא ולא אתיידע מאן קטיל ליה ומה שכתבתי בשם רש"י שעגלות ממש היו אולי נכתב כן על שמו ומעולם לא יצא מפיו ע"כ : ה"ג וירא את העגלות אשר שלח יוסף ותחי רוח יעקב ויאמר ישראל רב וגו' ה"ג בילקוט הרבה ממני שחטאתי כו' ויוסף עמד בתומתו עם ה' ולא הרהר אחר מדותיו יתברך דאל"כ לא היה ה' עמו ובפירוש רש"י גורס הרבה ממני הוצאתי מפי ובשעה שהביאו לו כתונת יוסף אמר נסתרה דרכי וגו' דאל"כ לא הגיע לידי כך כן מצאתי בפי' ישן בפיוט של ר"ה : ה"ג ובטוח אני שיש לי כו' : ובטוח אני כו' · פירושו כעין ד"א וכן מצאתי בפי' רש"י וז"ל ועוד בטוח אני כו' : ודרש רב על עוה"ב כד"א מה רב טובך אשר צפנת ליראיך והטעם כמו שפי' רש"י בחומש מאחר שראה שי"ב בניו היו שלמים שעל דאגה זו אמר בתחלה כי ארד אל בני אבל שאולה : להיכן הלך כו' · כלומר מ"ט הלך לו לבאר שבע : נמצא · משמע כבר היה מצוי בידיהם בשכבר הימים עיין במדרש חזית בפסוק עד שהמלך במסבו : ממגדל צבעיא · שם מקום וכדלקמן : אעין דשטים · ועצי שטים : איסור · איסור מלאכה והכי איתא בירושלמי בהדיא בפ' מקום שנהגו : משום קדושת הארון · כיון שנעשה מהם ארון הקודש לא רצו להשתמש בהם תשמיש חולין : אתון כו' · בניהם העומדים אחריהם באו ושאלו אם מותרים הם לעשות בהם מלאכה או לא : שיאמרו לי כו' · למה לא נאמר אלהי אביו אברהם כי הוא היה הראשון שהודיע אלהותו וכן משמע

פירוש מהרז"ו

שמסיר הדאגה וכ"ה בערוך ע' פול ולא כגירסת הר"ש ע"ש : א"ר יאשיה · ירושלמי נדרים ריש פ"ו עירובין פ"ג ה"א ושם הגירסא א"ר יאשיה הלכו בנדרים אחר לשון של תורה מזון כל דבר הזן כמ"ש כאן בר ולחם ומזון הרי שכל הדברים אפילו חוץ מלחם ובר קרוי מזון כמ"ש בהדיא בירושלמי שם ועמ"כ ור' יוחנן שם ס"ל שהלכו בנדרים אחר לשון בני אדם : חלוטין · רקיקין החלוטין ברותחין · ונ"ע שהרי הוא מה' מינים וברכתו במ"מ וברכת עה"מ ע"כ נראה כגירסת הערוך המובא במ"כ וכמ"ש בברכות דף מ"ד בהדיא ע"ש : וישלח את אחיו · וס"ד ויאמר אליהם אל תרגזו בדרך דמשמע שבדרך אל תרגזו ובעיר ובבית ירגזו חלילה ע"כ דורש שמ"ש בדרך פירושו בעניני הדרך · שפסיעה גסה נוטלת א' מה' מאות ממאור עיניו של אדם וזהו הרגוז · ואם יפסקו מד"ת ירגז להם כמ"ש אבות המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו וכו' וכן המהלך בלילה כמ"ש ריש פסחים תענית דף י' : ג ויפג לבו · וס"ד כי לא האמין להם ודורש לפי שלא האמין להם מכבר שהוחזקו אצלו לבדאים ע"כ ויפג לבו : אותן העגלות · שהרי כתוב ויאמר פרעה וגו' קחו לכם עגלות וכמ"ש בסוף הענין בעגלות אשר שלח פרעה וכאן אמר אשר שלח יוסף והכריע ממ"ש בשמואל ב' ה' כ"א ויעזבו את עצביהם וישאם דוד ואנשיו וכמפורש בדה"א י"ד ב' ויאמר דוד וישרפו באש הרי שמ"ש בש"א וישאם פירושו שרפם וכן תרגם יונתן ואוקידינון בנורא · וחולק על גמרא דילן ע"ג דף מ"ד ע"ש וכן כאן שמ"ש שלח פרעה לשאת פירוש לשרוף · וזהו מ"ש למוד הוא השבט כמו ששרף דוד שבא מיהודה כך שרף יהודה וכן יאשיה ממלכי יהודה ששרף כל גלולי מלכי ישראל ויהודה · וכמו שדרשו מגילה דף י"ג ואשתו היהודיה על שכפרה בעבודת כוכבים : וירא את העגלות · והלא שלח גם אתונות וגמלים ולמה דוקא חיתה רוחו מעגלים אלא שהיה בהם אות שיוסף חי ע"פ מדה ממעל על עגלה ערופה שהוא שייך לענין זה כששלח יעקב את יוסף ולווה אותו אז עסק עמו בדיני לויה וכמ"ש בעגלה ערופה ידינו לא שפכו הדם הזה ודרשו שלא ראינוהו ופטרנו אותו בלא לויה ועוד דמיון על שחשב יעקב שנהרג יוסף בדרך ובתחלה לא רצה יוסף להזכיר ליעקב צערו אך אם לא יאמין בהכרח להזכירו ע"י פרשת העגלות ומצאתי כן בזהר סדר וישב ונזכר במ"כ · וע"ל פנ"ה ס"ג : רב כחו של יוסף · שמ"ש רב אינו מפורש לאיזה ענין ודורש על כח כמ"ש גדול אדונינו ורב כח · ויותר קרוב מפסוק התבטח בו כי רב כחו אבל הראם באיוב ל"ט י"א ויוסף נדמה לראם כמ"ש וקרני ראם קרניו א"כ מ"ש כאן רב פי' רב כח מדה ס' עפ"מ י"ז · ודורש עוד ע"פ מדות הנ"ל רב טוב כמ"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · ולא ארד אבל שאולה · ומ"ש עומד בצדקו מתיבת חי כמ"ש בריש ברכות בן איש חי : שאמרתי נסתרה דרכי · לעיל פנ"א ס"י וס"ג : ד להיכן הלך · שאין זה הדרך למצרים ולמה הלך לשם · ודורש כמ"ד לעיל פנ"ד ס"ו אשל פרדס : ל"ב אמה · כ"ה גם בשה"ש פ' עד שהמלך במסבו כל הענין · ומ"ש ל"ב אמה נ"ע שהרי מדת הכותל הארוך היה עשרים קרשים כל קרש אמה וחצי הרי ל' אמה וכן מפורש בברייתא דמלאכת המשכן וברש"י בחומש שהיה ל' אמה · אך מאחר שכן הגירסא בב' מקומות במדרש אין לשנותו · ויתכן לומר בזה שהכותל עצמו ל' אמה וקרש המקצעות ג"כ אמה שעמדו ברחבן ועבר גם בעוביו זה במערב · וגם במזרח היו חמשה עמודים ועמדו שנים אצל עובי הקרשים הרי עוד אמה שעבר הבריח בהם הרי ל"ב אמה · שבזה נתחזק עמידת הכותל ועי' בשמ"ר פל"ב ס"ד : אשר ימצא אתו · עי' מ"כ ועי' שמ"ר סוף פל"ג בא"א ובשי"ר שם דייק מתיבת אתו שמשמע מכבר : אעין דשיטין · פי' שהיו במגדלא דצבעין שמשם לקחו העצי שטים בימי יעקב לצורך הארון והיו חוששים שמא נשתיירו מהם ע"כ יש עיקר למנהג לנהוג בהם איסור ולפי זה חששא רחוקה היא מאד לאסור משום שפעם אחת לפני אלפים שנה לקחו מהם לארון · אך בתנחומא תרומה סימן ט' ז"ל ולא תאמר בארון שעשה משה לבד אלא בכל ארון שישראל עושין צריכים ליתן ארז של שיטה בו וא"כ יש לחוש לעולם : חבריהון ורבנן · נ"ל חבריהון דרבנן : ה לאלהי אביו יצחק · שהיל"ל

יפה תואר

חלוקת נפש ויתפרש כמו במשנה שם : א"ר יאשיהו לא הלכו בנדרים אחר שיחת ב"א כנ"ל · ופליג על מתניתין דנדרים גבי הנודר מן המבושל מותר בצלי אף דבלשון תורה גם צלי מקרי מבושל דכתיב ויבשלו את הפסח מ"מ הולכין אחר לשון ב"א ור"י תנא הוא ופליג : לחם כמשמעו · אומר הר' אליקים דאתא לאשמעינן שהוא לחם ממש ולא לשון מזון כמו לחם אשה קרבני לחמי · שהרי כתיב אחריו ומזון : והכניסו חמה לעיר · הנה הזהירם על שלש רעות המתרגשות לבוא על האדם וביותר אם הוא בדרך · האחת מצד עצמו ולכן הזהירם מפסיעה גסה · כי ישימו עיניהם על דרכיהם ולא יזיקו בעצמם בפסיעה גסה · השנית מצד זולתו ולכן הזהירם שיכנסו ויצאו בכי טוב ויצילו מפני הלסטים · והשלישית מצד הטבע ולכן הזהירם שיתעסקו בדברי תורה דמגנא ומצלא : וירא את העגלות ועגלות ששלח פרעה היכן היו אלא אותן עגלות ששלח פרעה כו' כן צריך להיות והקושיא היא למה כתיב וישאו בני ישראל וגו' בעגלות אשר שלח פרעה (מ"ו ה') וכאן כתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא כתיב אשר שלח פרעה · לכן דרש כי העגלות אשר נתן פרעה לא ראה יעקב כי יהודה שרפן ולא ראה רק את העגלות אשר שלח יוסף · ומה דכתיב שם בעגלות אשר שלח פרעה זה נאמר על ראשית המעשה כי פרעה היה המפקד לתת לשם העגלות · ואם היה כתוב בשני המקומות בחד לישנא לא הוה ידענו להוכיח זה : והביאו עמהם למצרים · הרא"ב"ע הקשה הלא השם אמרו כי לזכות הם הולכים ואח"ז ישובו ואיך הוציאו קרשים רבים אורך כל קרש עשר אמות · ומה יוכלו להשיב לשואליהם למה לכם כל אלה · וע' ברמב"ן שתירץ ע"ז תירוץ נכון · אבל הקושיא מעיקרא ליתא · כי בעת צאתם ממצרים לא עת שאלה היתה לבני מצרים כי היו עסוקים לקבור את מתיהם כדכתיב ומצרים מקברים וגו' ועסוקים היו בהספדם · ומי יחוש לשאול לבני ישראל מה שהם מוציאים : חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום כו' · הנה להבין את דברי המדרש אשר קושיותיו ותירוציו תמוהים גם יחד יש לנו לפרש את הכתוב ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק איננו הכוונה כי לאלהי יצחק זבח הקרבנות · כי על הקרבן לא שייך כלל להזכיר זכות אבות · והיה לו לומר ויזבח זבחים לאלהים · ורק בתפלה שייך להזכיר שמות אבותיו כי זכותם יזכר גם היום ואלהים יהיה בעוזריו · אבל בקרבנות לא שייך כלל זכר האבות

פסוק זה ולא אמרו לי עד שעמדתי עם יהודה בן פדייה בן אחותו של בן הקפר · [א] ואמר לי (ס) הרב והתלמיד שהיו מהלכין בדרך · בתחלה שואלים בשלום התלמיד ואח"כ שואלים בשלום הרב · א"ר הונא כד אתא רבי יהושע בן לוי לטבריה שאליה לרבי יוחנן ולריש לקיש · רבי יוחנן אמר [ב] שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקינו · וריש לקיש אמר (ה) על ברית השבטים הקריב · בר קפרא ור' יוסף בר פטרוס חד מנהון אמר מה אבא היה להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני · ואוחרנא אמר מה אבא משנה בן מבניו אף אני משנה בן מבני · חזרתי ואמרתי אבא לא היה עליו אלא טרחות נפש אחת בלבד · אבל אני יש עלי טרחות שבעים נפש · ר' יודן אמר חמש ברכות ברכני אבא כנגדן נגלה עלי הקב"ה חמשה פעמים וברכני · רבי יודן אמר חורי · רבי יודן אמר הייתי סבור שהוא מטעימני מאותן הברכות ומה היו אותן הברכות (בראשית כז) יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים · זה יוסף · רבי ברכיה אמר תרתי · רבי ברכיה אמר [ג] אין הקב"ה מייחד שמו על ברייה כשהוא חי אלא על בעלי יסורין · לפיכך אין כתיב כאן ויזבח זבחים לאלהי יעקב אלא לאלהי אביו יצחק שכבר מת · רבי ברכיה אמר אוחרי שהיה בעל יסורין · רבנן אמרי [ד] רואים אפרו של יצחק כאלו צבור על גבי המזבח לכך הזכיר את יצחק : ן ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר (ו) אנכי האל בית אל · ואנכי אעלך גם עלה ·

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קנ"ב · כל הענין · ב עיין יורה דעה סימן ר"מ בהג"ה · ג תנחומא סדר תולדות סימן ג' · ד עיין ברכות ס"ב · ובתענית ס"ז ·

חדושי הרד"ל

שעלים : (ה) על ברית השבטים · ע' מ"כ וכ"ה בילקוט · והיינו שנתבשר כאן שחזרו שמעון ובנימין ליוסף

חדושי הרש"ש

כן הוא בספרים אחרים וכן הוא בחזית : (ס) הרב והתלמיד שהיו מהלכין בדרך כו' · עיין מתנות כהונה · וע"ל ספ"ל ולקמן ר"פ צ"ז רל"א לנשיא מהלך וזקנים לפניו : (ו) אנכי האל וגו' ואנכי אעלך

רש"י

ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק : בתחלה שואלין בשלום הרב ואחר כך שואלין בשלום התלמיד · משל הוא כלומר שלא רצה לתלות הדבר ביעקב אלא ביצחק אביו לאלהיו לא כתיב אלא לאלהי אביו : שאליה לרבי יוחנן ולריש לקיש · מהו לאלהי אביו יצחק : רבי יוחנן אמר שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו · לאלהי אברהם אביו לא כתיב כאן אלא לאלהי אביו יצחק : על ברית השבטים הקריב · כלומר הקריב קרבן להקדוש ברוך הוא על אותה הבטחה שהבטיח הקדוש ברוך הוא לשבטים דכתיב שבועות מטות אומר סלה כלומר ברית כרותה עמהם שלא יכרת זרעם לעולם וכן הוא אומר וזכרתי להם ברית ראשונים ומפרש בתורת כהנים אלו השבטים וכיון שראה יעקב שהיו השבטים שלמים הקריב עליהם קרבן כדי שיתקיים הברית לאלהי אביו יצחק : מה אבא להוט אחר גרונו · אהובו של עשו שהיה מאכילו : אחר גרוני · אחר יוסף שיאכילני : מה אבא משנה בין בניו · שאוהב עשו יותר ממני אף אני אוהב את יוסף מכל בני : אני יש עלי טרחות ע' נפשות · בעל כרחי ארד למצרים : ה' ברכות ברכני אבא · ואל שדי יברך עד אשר נתן אלהים לאברהם : רבי יודן אמר חורי · דבר אחר סבור הייתי שהוא מטעימני מאותן ברכות · שיתקיימו בי אותן ברכות ונתקיימו ביוסף בני שנעשה שליט והכל משתחוין לו : אין הקב"ה מייחד שמו על אדם חי · אלא לאחר מיתה דכתיב לאלהי אביו יצחק ולא לאלהיו : אלא על בעלי יסורין · והרי יצחק שהיה בעל יסורין : רבנן אמרי · לפיכך הזכיר יצחק רואין עפרו כאלו

מתנות כהונה

משמע לקמן וע' עוד ברמב"ן ובחיי ובמהר"א מזרחי : שהיו מהלכין בדרך · ע' בספר רבינו בחיי ותמצא דלא גרס ליה וכן נראה עיקר ויתיישב היטב דבר דבור על מכונו ומדבר כשיושב הרב עם תלמידיו בבית המדרש שהרב יושב לפנים מן התלמידים והמה יושבים לפניו פנים בפנים והבא לו מן החוץ פוגע בתלמידים תחלה ולפיכך הוכרח לשאול בשלומם תחלה שאין מעבירים על המצות ואח"כ שואל בשלום הרב וכן עשה יעקב אבינו ששאל בשלום אביו שהוא היה האחרון לאברהם והקרוב אליו וגירסת הספר קשה ליישב שהרי אמרו חז"ל גבי חנניא מישאל ועזריה וז"ל וריוה דקדמאה לא נאמר אלא וריוה דרביעאה זה גבריאל שהיה מהלך אחריהם כתלמיד אחר הרב : ברית השבטים · שנכרת להם ברית עולם שלא יכלה זרעם שנאמר שבועות מטות אומר סלה וכן דרשו חז"ל וזכרתי להן ברית ראשונים זה ברית השבטים ולפי שראה שהיו כולם שלמים וקיימים הביא קרבן על בריתו זאת ולפי שיצחק ברכו בברכה זאת שנאמר והיית לקהל עמים וגו' אמר לאלהי אביו יצחק כך מצאתי בפי' רש"י : להוט אחר גרונו · לפיכך אהב את עשו כי ציד בפיו : אף אני כו' · שירד אל יוסף לכלכלו שם : משנה בן כו' · שאהב את עשו : אף אני כו' · שלאהבת יוסף ירד למצרים כמו שנאמר אלכה ואראנו בטרם אמות : טרחות ע' נפש · ולפיכך יורד אני שמה בלי פשע מפני דוחק הרבים התלויה בי : חמש ברכות ברכני כו' · פירש רש"י ואל שדי יברך אותך עד אשר נתן אלהים לאברהם עכ"ל עוד יש לומר הראשונה דכתיב בברכה הראשונה וירח את ריח בגדיו ויברכהו וגו' וכן כתב בעל העקידה שזה היה עיקר הברכה · השני דכתיב ויתן לך האלהים מטל השמים וגו' · הג' יעבדוך עמים וגו' שבפעם הזאת נתן לו הממשלה והאדנות על כל העמים · הד' ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך וגו' · הה' מתנת ארץ ישראל לו ולזרעו אחריו שנאמר ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגוריך : נגלה עלי הקב"ה חמשה פעמים · אחד במראות הסולם · השני בבית לבן שנאמר שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך · הג' בבית לבן ג"כ כמו שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' עד אנכי האל בית אל וגו' ושם היה ברכת העתודים · הרביעי אחר מעשה שכם שנאמר קום עלה בית אל ושב שם וגו' · הה' בבואו פרשה וירא אלהים אליו עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו ומדכתיב עוד הוקשו מראה הראשונה לשנייה מה השנייה ויברך אותו אף הראשונה כן וגם שם כתוב ושב שם בהשקט ובבטח ואל תירא מיושבי הארץ שיאספו עליך ומה שכתוב פה אל תירא וגו' בעת שדבר יעקב דבריו אלה אליו לא נגלה אליו עדיין במראה זו : כנגדן נגלה כו' · לפיכך אמר אלהי אביו יצחק : הייתי סבור כו' · מצאתי בפי' רש"י הייתי סבור שיתקיימו בי אותן ברכות שברכני יצחק ונתקיימו ביוסף ועי"ל הייתי סבור כו' · חושב אני שעכשיו בא הקב"ה להטעימני מברכת אבי יצחק שנאמר וישתחוו לך לאומים ואין לאום אלא מלכות זה יוסף שנעשה מלך והשתחוה לו שנאמר וירא אליו ויפול על צואריו : לפיכך אין כתיב כו' · מצאתי בספרי נוסחא היא וכא ליישב למה לא אמר ויזבח זבחים לאלהיו שהיה בעל יסורין שעיניו היו כהות והיה כלוא בבית ולכן ייחד הקב"ה שמו עליו אפילו בחייו שנאמר אנכי אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ואף כי אחרי מותו ולכן כתב אלהי אביו יצחק כלומר למי שמייחד הקב"ה שמו עליו בחייו : ה"ג אנכי האל בית אל

יפה תואר

האבות אבל מזכיר פה שם אביו יצחק בשביל קדושת המקום באר שבע אשר שם נתעלה אביו . כחפרו את הבארות ובנה שם מזבח וקרא בשם ה' ולכן בחר גם יעקב את המקום הזה לזבוח זבחים · וע"ז מתמיה ריב"ל למה לא הזכיר את שם אברהם אשר הקדיש את המקום הזה לפני יצחק כדכתיב ויטע אשל בבאר שבע וגר שם שנים רבות · וע"ז משני ר' יהודה בן פדייה כי הרב והתלמיד שהיו מהלכים בדרך לא ימלאו לבות בני אדם לגשת מיד אל הרב · ורק יקרבו לפני זה לשאול בשלום התלמיד ואח"ז ימצאו לב להתקרב גם אל הרב · וכן יעקב לא מצא לבו להזכיר את אברהם אבי אביו אשר הוא הגדול והזכיר את שם אביו יצחק הקרוב אליו · ור"י השיב כיון שזה הוא כבוד לאבותיו במה שמזכיר קדושת המקום על שמם לכן הזכיר את שם יצחק שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקינו · ור"ל השיב כי הקרבנות שהקריב פה היו על ברית השבטים אשר חשב כי כבר הופרה הברית כאשר אבד את יוסף ורק עתה מצאהו · ויען כי ליצחק הבטיח שם הקב"ה והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי לכן הזכיר פה את שם יצחק אשר אליו היתה ההבטחה בבאר שבע להרבות זרעו · ולבר קפרא וריב"פ הטעם שהקריב פה הזבחים לפי שהיה מסופק פן יחשוב ה' לו עון במה שנדמה לאביו בגד מה · ולכן הקריב קרבנות במקום שהקריב אביו ולראות במה שיענהו ה' · ולמה ידע יעקב עון בנפשו במה שהיה להוט אחר גרונו פי' אף שהלך מצרימה מפני עקת רעב מ"מ היה לו לסמוך בגבורה פן יאמר לו אל תרד מצרימה כמו שאמר ליצחק וזה חשב לו לעון בנפשו · והעון הזה היה גם ביצחק · והשני אמר כי חש עון בנפשו במה ששנה בן בין הבנים כיצחק · אבל בעון זה חזר יעקב והתפסק בזכותו לאמר אבא לא היה עליו כו' · ור' יודן אמר כי הזבחים היו הודאה לה' במה שקיים הקב"ה עתה בו את הברכות אשר ברך את יצחק אביו ומבאר את דבריו הייתי סובר כו' פי' כי זו היתה ההודאה של יעקב · האם יכולתי לחשוב כי בי יקוים הברכה של יעבדוך עמים אשר אחזה כעת כי נתקיימה בי ע"י יוסף · ור' ברכיה סמיך על דברי ר' יודן אבל בא לתרץ למה לא אמר אלהי יעקב או יזכיר גם שמו ע"ז ויאמר אלהי אבי יצחק ואלהי · כי הברכה זו נתנה ליעקב ומתרץ בשני טעמים או משום שאין הקב"ה מייחד שמו על בריה כשהיא חי משום הן בקדושיו לא יאמין כדאיתא בתנחומא ולכן הזכיר שם אביו לבד או משום שהיה בעל יסורין · ורבנן נותנים טעם אחר למה הזכיר שם יצחק בשביל רואים אפרו של יצחק כו' · ובשם רש"י מ"כ אין הקב"ה מיחד שמו דכתיב לאלהי אבי יצחק ולא לאלהי · ור"ב אמר אין הקב"ה מיחד שמו אלא על בעל יסורים רבנן אמרי לפיכך הזכיר יצחק כו' כאלו היה אפרו צבור בשעת עקידה כו' (ע' ברש"י שלפנינו) ונראה מדבריו שנוסחא אחרת היתה לו · ולא היה גורס בר"ב אלא טעם אחד · ולפי פי' לא באו רבנן לתת טעם על יחוד ה' על יצחק לפי שנחשב כמת · אלא למה מזכר שמו לפי שהוא כזכור ונראה תמיד · וכדבריו משמע בפ' הרואה דאמר ובהשחית ה' ראה ה' אפרו של

פירוש מהרז"ו

שהיל"ל לאלהים או לאלהי אבותיו : שהיו מהלכין בדרך · עיין מתנות כהונה בשם ר"ב וכמה שכתוב בספרי פ' פנחס על פסוק ותקרבנה בנות לפחד לפני משה ולפני אלעזר הכהן אם משה לא היה יודע אלעזר היה יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום רא"א בבית המדרש היו יושבים שיושבים התלמיד לפני הרב · אך בילקוט איתא ג"כ שהיו מהלכין בדרך וליישב גירסת זו נ"ל כמש"ל פנ"ז ס"ב · נשיא שהיה מהלך בדרך והזקנים מהלכין לפניו ע"ש · ופוגעין תחלה בזקנים ומ"ש מהלכין בדרך הוא משל והנמשל כמבואר בזהר ריש במדבר ע"ל פ"ק סי"ב ובד"ר ריש פ' י"א ותבין כאן ויעקב פגע בסמוך לו ביצחק ובמה שחתם יצחק פתח יעקב והבן ורש"י בחומש כתב בשיטת ר"י כאן · ורש"י במדרש כאן גורס תחילה שואלין בשלום הרב ויצחק רבו של יעקב : על ברית השבטים · כמ"ש בראשית י"ז י"ט וקראת את שמו יצחק והקימותי את בריתי אתו וגו' לזרעו אחריו וכמ"ש כי ביצחק יקרא לך זרע · וע"ע לעיל פמ"ז ס"ה · והקריב יעקב שלא יחסר אחד מהם ויקויים ברית יצחק בהם : להוט אחר גרונו · פי' להוט שתשרה עליו שכינה ע"י גרונו שע"כ נטל יעקב הברכות ברוה"ק ששרה על יצחק · וכן אצל יעקב שעל שנמשך למצרים אחר גרונו והתפלל והקריב שתשרה עליו השכינה תמיד ויזכו גם בניו הברכות ממנו · וכלשון הזה במדרש להוטים היו ישראל אחר השכינה כעת נעלם ממני המקום : משנה בן · כמ"ש הן גביר וגו' ויצא מזה תקלה והקריב יעקב והתפלל שלא תצא תקלה על ידו ג"כ : טרחות נפש אחת · על שכהו עיניו בזקנותו לא היה אפשר לו לזון ביתו ולא דאג רק על עצמו · ואני הולך לזון ע' נפש ויפה אני עושה שאני משנה · וע"כ אצל ברכת יוסף כתוב האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה · וע"כ שינה אותו בברכתו ומכאן דרשו שאמר כן : ר' יודן אמר · בילקוט כאן הגירסא ר' יודן אמר תרתי וכמ"ש בסמוך ר"י אמר חורי : חמש ברכות · ה' פעמים נזכר בלשון ברכה · א') וירח ריח בגדיו ויברכהו · ב') ויתן לך וגו' שעל זה אמר יצחק ויקח ברכתך וגו' הן גביר וגו' וכן מ"ש על הברכה אשר ברכו · הכל הכוונה על ברכת ויתן לך · ג') גם ברוך יהיה · ד') ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו · ה') ואל שדי יברך אותך · וה' פעמים שנגלה עליו הקב"ה וברכו · א') במראה הסולם ברכו · ב') בסוף ויצא ויאמר ה' אל יעקב וגו' ואהיה עמך · ג') בראשית ל"ה א' ויאמר אלהים אל יעקב אע"פ שלא כתוב כאן ברכה הרי שם בפ' ט' כתוב כשנראה לו בפעם ד') וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו כמו שברכו בשניה כך ברכו בראשונה · והה') היינו כאן בבאר שבע כי לגוי גדול אשימך שם · ומ"ש ויאמר אלי מלאך וגו' אנכי האל וגו' היא הנבואה של פסוק ג' שקיצר ובפסוק י"ג באריכות ע"פ מדה י"ג מכלל שאחריו מעשה ודו"ק ודרש יעקב מדת מנגד · ה' כנגד ה' וע"כ כתוב לאלהי אביו יצחק · ואף שפסוק ויזבח קודם לפסוק ויאמר אלהים לישראל על הדורש לדרוש מה שמוצא בתורה ואין להשגיח על מוקדם ומאוחר ועל זה נמסרה מדה ל"א · ומ"ש ר' יודן אמרו עוד הטעם מיותר ובילקוט ליתא ועי' תנחומא ברכה סימן א' הה' ברכות באופן אחר ומדרשים חלוקים הם : שהוא מטעימני · שעיקר ברכת יצחק על העתיד ויעקב הקריב והתפלל שעכ"פ יטעום מהם מעט בעצמו : שכבר מת · ומ"ש ויקרא לו אל אלהי ישראל ע"ל פ"פ ס"ט מש"ש בזה : בעל יסורים · וצ"ע שמאחר שכבר מת למה הזכיר שהיה בעל יסורים · ואולי בא לתרץ על שלא אמר לאלהי אביו אברהם · ויותר נראה על שמפורש שיחד ה' שמו עליו בחייו בריש ויצא לכן אמר עוד טעם שהיה בעל יסורים · אך יקשה מ"ש ר"ב אמר אוחרי שהרי בא ליישב הטעם הא' · ובילקוט כאן אינו גורס ר"ב אמר תרתי אלא לשון אחד ע"ש שצ"ע · וברש"י במדרש לא גרס מ"ש בלשון הא' אלא על בעל יסורים · שמ"ש אלא על בעל יסורים הוא לשון הב' של ר' ברכיה · ומ"ש שכבר מת כמש"ל פ' נ"ב ס"ה : באלו צבור · ולכך אף בחייו נחשב שכבר נשרף וכמ"ש ויק"ר פל"ו ס"ה ג"כ רב

ידי משה

אמר כאן טוב לנ"א שקאי על גרים של סול שהוא על עיקת הנפש לכך נקרא טוב וקל להבין : עד שעמדתי עם יהודה בן פדייה בן אחותו של בן הקפר ואמרתי לו כצ"ל · פי' לשון קושיא היא ודו"ק : בר קפרא ור' יוסף בר פטרוס · נ"ל שזה היה מלתא אחריתא שרוצים לפרש ענין על ויזבח זבחים ולא קאי אדלעיל וכ"ל לפי דאמרינן בגמ' דזבחים שלא הקריבו ב"נ אלא עולות ומקשה בגמרא והכתיב ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק ומשני בגמ' השוה שלמים הוי וידוע שכל ככל הקרבנות הוא שלמים שנאכל שהבשר לבעליהן והוקשה להם למה הקריב יעקב שלמים לנ"א מה אבא להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני פי' שלכך הקריב שלמים להורות זה מה אבא להוט וכו' לפיכך הקריב שלמים שנאכל שהבשר לבעליו והאוחרנא אמר כאמת היה חייב תעלם על העבירה שעשה כמו אביו שהיה כנו בין הבנים שבשביל זה נתגלגל הדבר וירדו

משנת דרבי אליעזר

עד שעמדתי עם וכו' ואמר לי · כאן סיום דבריו מה שלא הבין פי' הפסוק עד שפירש לו רב יהודה ב"א של בן הקפר ועכשיו מפרש מה שקשה וזהו הרב והתלמיד וכו' ואחר כך שואלים בשלום הרב פירש"י דודאי שואלים בשלום הרב קודם ומ"כ שיל"ל לאלהי אברהם א"ר הונא פי' שמפרש ר"ש מ"ש דריב"ל חוזרתי ע"כ בעלי האגדה היינו ששאל לר"י ור"ל ונב"ק וריב"פ וכ"א תירץ לו לפי דרכו ודבריהם לא נכנסו באזני וכן רבי יודן ור"ב ור"ב אמר לו תרתי עד שפירש לו ריב"ם בשם רבנן האמת דהיינו שרואים עפרו וכו' לכך מזכיר תירוץ זה בשם שהם רבנן דזה עיקר ולכך סיים בפי' לכך הזכיר את יצחק מה שלא אמר בכל הפירושים הקודמים לומר דבזה נתקררה דעתו שמתורץ היטב מה שמזכיר יצחק ועיין במ"כ :

אותך ואת כל הצדיקים כיוצא בך · ויוסף ישית ידו וגו' · רבי חגי בשם ר' יצחק אמר על מנת ויוסף ישית ידו על עיניך · ויקם יעקב וגו' ויקחו את מקניהם בניו ובני בניו · א"ר יהודה בר אלעאי [א] בנות בנים הרי הן כבנים · (ו) [ב] ובני בנות אינן כבנים: ז ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה · ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון · רבי מאיר חמא חד שמראי אמר ליה רבי מאיר מהיכן אתית (ז) א"ל מן דיוסף · אמר ליה רבי מאיר לא · אמר ליה שמראי ואלא דמאן · אמר ליה מן דיששכר · א"ל מנא לך אמר ליה דכתיב ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון אלין שמריא · אזל לגבי אפטוריקיא אמר ליה אמר לי סבהון דיהודאי חדא מילא והיא תמהא · א"ל מה היא א"ל אמר לי מן דמאן אתית · אמרית ליה מן דיוסף אמר לי לא מן דיששכר דכתיב ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון אלין שמריא · א"ל חייך מן דיוסף אפקך מן דיששכר לא אעלך ח ובני בנימין בלע וגו' · בשעה שעמד יוסף עם בנימין שאליה אית לך בנין א"ל אין · א"ל כמה אמר ליה עשרה אמר ומה שמהון · א"ל הוה לי חד אח והיו מעשיו נאים ונעימים ונשבה ממני והוצאתי להם שמות לשם המאורע שלו · [ג] בלע שנבלע ממני · בכר שהיה בכור לי · אשבל שנשבה ממני · גרא שגר בארץ אחרת · נעמן שהיו מעשיו נאים ונעימים · אחי שהיה אחי ודאי · וראש שהיה לי לראש (ח) והוא ראשון של אחיו · שנאמר (דברים לג) תבואתה לראש יוסף · (ט) מופים שהיה יפה מאד בכל דבר · ושכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרו לו · וחופים שלא ראה בחופתי ולא ראיתי בחופתו · ושחיפו עליו דברים ואמרו (בראשית לז) חיה רעה אכלתהו · וארד שהיה דומה לורד · וארד על שם כי ארד אל בני אבל שאולה · ובני נפתלי · (י) (ז) שהיו מופתלין על שבעים ושתים ניר שהיו פותלין את עבודת הניר · יחצאל · שחיצו אלוהות בידן · והן מצחצחין בשיניהם ומלעיגים בשפתותיהן · וגוני · שהיו מגונים בלשונם · ויצר · שהיה יצרן קשה מכל בני אדם · ושלם · שהיו מושלמים ליצרם ומשלמין רעה תחת טובה: ט כל הנפש הבאה וגו' · ובני יוסף אשר יולד לו וגו' · [ד] רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן ראית מימיך אדם נותן לחבירו ששים וששה כוסות וחוזר ונותן לו אף שלשה והוא מונה אותם שבעים אלא [ה] זו יוכבד שהשלימה מנין של ישראל במצרים · רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר יוכבד עבורה בארץ כנען · ולידתה בארץ מצרים · הה"ד (במדבר כו) ושם אשת עמרם יוכבד וגו' · על פיילי דמצרים נולדה · (יא) ורבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן למוד הקב"ה להיות מונה את השבט הזה עד שהוא במעי אמו · הה"ד (ד"ה א כ"ה) (יב) לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו · חמשה בפרט ובכללן ששה · אלא אף שמעי מנאו הקב"ה עד שהוא במעי אמו · ואם יאמר לך אדם עשירי שמעי · אמור לו עשירי לדובן · ור' לוי בשם

מסורת המדרש א יבמות ס"ב · ודף ע' · קדושין ד' · ירושלמי יבמות פ"ו · תוספתא יבמות פ"ח · פדר"א פרק ל"ו · ועיין בבא בתרא קמ"ג ע"ב · ב עיין סוטה מ"ט ע"א · ג סוטה ל"ו · תנחומא כאן ס"ד · ילקוט סדר מקץ רמז ק"נ · ד מדרש שמואל פ' ל"ב · ה סוטה י"ב · בבא בתרא קכ"ג · שמות רבה פרשה א' · במדבר רבה פרשה י"ג · פסיקתא דרב כהנא פיסקא יו"ד · ילקוט כאן רמז קנ"ב · ילקוט שמואל רמז קנ"ב ·

חדושי הרש"ש

כו' כצ"ל · ומלת בית אל למחוק: (ז) א"ל מן דיוסף · יתכן דסבר שנקראו כן · ע"ש שמר אדון הר שמרון (מ"א ט"ז) והוא היה בנחלת מטה אפרים עיין בספר א"ק: (ח) והוא ראשון של אחיו · כצ"ל וכן מצאתי בס"א · וכן בסוף פרשת ויחי אתה הגוף ואני הראש כו' · ויש ליישב גם כן נוסחא ראשונה על פי המבואר בספרי בפסוק זה דתבואתה לראש יוסף: (ט) מופים כו' ושכל הלכות כו' משנן לו כצ"ל · ונקראו מופים על שם שהן נמסרין מפה לפה: (י) שהן מופתלין על ע"ב ניר · נראה שהוא מלשון דור עקש ופתלתל · (וע' ברש"י בפירושו לפסוק נפתולי אלהים נפתלתי) ור"ל שהיו מעוקשים ומעוותים מאד כחוט שהוא מופתל על ע"ב ניר ונקט לשון גוזמא במספר זה שכן היתה אריגת הפרוכת: (יא) ור"ל בשם רשב"ן למוד כו' · נראה דצ"ל ר"ל בלא ו' ופי' כמו ועוד אמר רבי לוי כו' · ור"ל בזה דלא נצרך לומר שנולדה על השער אלא אף אם לא נולדה עד אחר כניסתן (ונראוין בזה שנוכל לומר שהיה עבורה בדרך עמש"כ לקמן בש"ר פ"א מ"מ נכנסה במנין לפי שלמוד כו' ועיין מ"ש בבמ"ר פ"ג לתמוה על לשון רש"י ז"ל שם בפיס"ת) ומה שדקדק לומר להיות מונה את השבט הזה נ"ל דאתי לאפוקי מדעת הרמב"ן ז"ל בפר' פנחס שכתב על האגדה שהביא רש"י שם (כ"ו כ"ד) דאמן של ארד ונעמן בני בלע היתה מעוברת מהם כשירדה למצרים · דע"כ דצ"ל דס"ל דיוכבד נולדה בין החומות דוקא דאל"כ מפני מה לא נמנו גם ארד ונעמן · לכן אומר בכאן למוד הקב"ה כו' את השבט הזה עד שהוא במעי אמו הה"ד כו' לאפוקי ארד ונעמן שלא היו מלוי · ועוד אמר רבותא שפ[י'] שמ"ש כו' ור"ל דאפי' לא נקלט עדיין · ובבמ"ר שם איתא מאמר הראשון בשם ר"ש בן לקיש והוא יותר נכון: (יב) לידותון כו' ומתתיהו ששה חמשה בפרט כו' כצ"ל:

חדושי הרד"ל

ליוסף וניצול מנער עלו היו כולנה כדלעיל ס"פ נ"א עמש"ש: (ו) ובני בנות כו' · ע' ביאורי סגר"ן יו"ד סי' ר"א ס"ק ל"ד · ובבאורי לפר"א פנ"ו באריכות בזה בס"ד: (ז) שהן מופתלין · ע' במ"כ · ונס גרור סמור הביא בשם המדרש נ"א · ימלאל שעשו תגילה בין הקב"ה לעבודת כוכבים שבטחו בהקב"ה ומאסו בעבודת כוכבים · וגוני שנעשה להם הקב"ה מגן בעדם · ויצר שהיה יצרם קשה · ושלם שהשלימוהו (ליוצר"ר) להקב"ה · ואפשר כן ראוי גם הנוסחא כאן · ונפתלי ג"כ גרסינן לשבח שהיו פותלין ע"ב ניר כלומר עוסקים במלאכת פרוכת (וע' רות רבה רפ"ב לשבח על דוד) כי הנוסחות בב"ר מפרשיו אחרונות

מתנות כהונה

ואנכי כו': ואת כל הצדיקים · רבוי של גם דרש ואולי רמז לו על בניו שכולם מתאימים ומום אין בם ואף עצמותיהם העלם בני ישראל בצאתם ממצרים או רמז שלא ישתקעו שם בגלות ויעלם גם עלו וכן הוה בסוף שלא נשארו כי אם הרשעים שמתו בשלשת ימי אפלה: על מנת ויוסף כו' · הודיעו סימות שמה וע"מ כן ירד ואל יאמר שהבטחת העלייה יהיה בחיין: ובני בניו וגו' גרסינן: בנות בנים וכו' · דכתיב ובנות בניו: ובני בנות כו' · דלא כתיב בני בנותיו אלא בנות בניו: שמראי · איש אחד ממשפחת שמרי: מהיכן אתית · מאיזה משפחה באת: ואלא דמאן · ואלא של מי אנו ומאיזה שבט באנו: אפטוריקא · פי' רש"י והערוך נשיא שלהם: א"ל סבהון כו' · זקן היהודים אמר לי דבר אחד והיא תמוה: מן דיוסף אפקך כו' · משבט יוסף הוציאך בדברים של פע[...] ובשבט יששכר לא הכניסך שיאמרו לך הבא ראייה מאחר שמוחזקין אנו בשבט יוסף: אחי ודאי · מאב ואם: ושכל הלכות גרסינן: שהן מפותלין כו' · מצאתי בא"ח שהיו בקיאי[ן] במעשה הפרוכת שהיה נארג על ע"ב נירין ולי נראה בהיפך שהיו אורגין אריגות לעבודת כוכבים ככתוב במלכים סימן כ"ג וכדמפרש והולך ואי לאו דמסתפינא אמינא דה"ג נפתלי שה[יו] פוסלים את עבודת הניר שהן הפותלין של ע"ב נירין פי' במה שעובדין עבודת כוכבים ואורגים בתים לעבודת כוכבים היו פוסלין ומחללין עבודת פרוכת הקדש שהיא נארגת על ע"ב נירין כדאיתא בסוף מסכת שקלים והוא בעיני כפתור ופרח: שחיצו כו' · חלקוהו וחקקוהו על אופנו: מצחצחין כו' · ענין שריקה כד"א שרקו ויחרקו שן כלומר שהיו מתלוצצים בבני אדם שהיה יצרן גרסינן: אשת עמרם יוכבד וגו' גרסינן: על פיילי מצרים גרסינן · פי' על שער של מצרים: למוד · רגיל: אף שמעי · שמנאו אח"כ בגורל ולא נמנה לא בבני אב וידותון וסימן: עשירי שמעי · פסוק הוא בדברי הימים סימן כ"ה: עשירי לדובן · ואז כבר היה גדול בשנים ועיין שוב בפירוש רש"י ורד"ק בד"ה

רש"י

כאלו צבור על גבי המזבח כאלו היה עפרו צבור בשעת העקידה וכל שעה נזכרת לפני כאלו עפרו מונח וצבור על גבי המזבח ולפיכך הזכיר יצחק שזכור הוא תדיר לפניו: בנ[ות] בנים הרי הם כבנים ובני בנות אינם כבנים · בני בנותיו לא נאמר כאן: שמר[אי] שמרונים: אלא מן דמאן · מאיזה שבט אתה · תולע ופוה ויוב ושומרון אילין שמרייא שמרונים: אזיל לגבי אפטריכא דילהון · נשיא שלהם פטריארך בלע"ז: יש לי עשר[ה] בני' וקראתי' על שם אחי: שהיה אחי ודאי · מאב ומאם:

ואריה

פירוש מהרז"ו

ורבנן עי' מש"ש: ך ואת כל הצדיקים · עי' מ"כ וכמ"ש במכילתא ריש בשלח פ' כי השבע השביע · ודעת המדרש שמ"ש אנכי אעלך כולל שתי כוונות · א' שיעלה את יעקב בעצמו · ב' שיעלה ויגאל זרעו ממצרים כמ"ש בהדיא שמ"ר פ"ג ס"ד וכאן פי' לפי הכוונה הא': בנות בנים · שרח בת אשר בחשבון ע' נפש ולא בני דינה כמ"ד לעיל ס"פ כ"ז שלקחה איוב ונקראו הבנים על שמו: ז חד שמראי · מן השמרונים כן פירש"י במדרש והם הנקראים כותיים · כמ"ש מ"ב י"ז כ"ד ויבא מלך אשור מבבל ומכותא וגו' ויושב בערי שומרון ושכם מערי שומרון והם עובדים לעבודת כוכבים שטמן יעקב בשכם כמש"ל פפ"א ס"ג בהדיא · וע"כ הם אומרים שהם מבני יוסף שעיר שכם היא של יוסף כמ"ש בסוף יהושע · ושם הוא הר גרזים ואמר לו ר"מ לדבריך שאתה מישראל · מבני יששכר אתה ממשפחת שמרון ואין לך חלק בשכם ולא בגלולים · והאמת שהיה כותי ושמראי על שם שומרון כנ"ל: פוטריקי · פי' רש"י במדרש (פאטריארך): ח שמות לשם המאורע · עי' סוטה ל"ו ב' תנחומא כאן ס"ד וכל השמות ע"פ מדת ממעל ונוטריקון ובגמרא בשינויים: אחי ודאי · כפשוטו כ"ה לשון המדרש בכמה מקומות: יפה מאד · על שתיבת מופים ביו"ד מ"ם סימן הרבים ע"כ אמר בכל דבר · ודורש עוד נוטריקון מו פיה שכל מה שהיה בפיו של יעקב מסר ליוסף ורש"י בסוטה הביא בשם מדרש תנחומא מופים שהיה פיו כפיו של יעקב בהלכות שקבל משם ועבר · אך בתנחומא שלפנינו הגירסא שהיה יפה ומיופה · וא"כ קרוב הדבר שכוונת רש"י לדברי מדרש זה וצ"ל במדרש ב"ר: וחופים · ג"כ לשון רבים שתי חופות ולשון תיפוי דברים: ט כל הנפש · כל מאמר זה במדרש שמואל ב' בסופו: ששים וששה · שבאו עם יעקב וג' של יוסף · עי' ב"ב דף ק[כ"ג] ודף קכ"ג סוטה די"ב עי' שמ"ר פ"א סי"ט ומש"ש במ"ר פ"ג ס"ח ופי"ג ס"כ: עיבורה בארץ כנען · ושם במקומות שציינתי הגירסא עיבורה בדרך ולידתה בין החומות וצ[...] על ב' הגירסאות שהלא בשני רעבון היה או בדרך שאסור וי"ל שיעקב צוה ע"פ הדבור כמ"ש רש"י ליעקב פרה ורבה וגו': ושם אשת עמרם · וס"ד אשר ילדה אותה ללוי במצר[ים] לידתה במצרים ולא עיבורה במ"ר י"ג שם: חמשה בפרט · בד"ה א' כ"ה לידותון בני ידותון גדליה וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו ששה וחסר אחד והם ב' כ"מ · ומכר מפסוק י"ז שם העשירי שמעי וגו' שמנה שם בפרשה כ"ד משמרות לויה ד' בני אסף ה' בני ידותון י"ד בני הימן וחשבם שם בשמותם והם כ"ג וחסר עוד אחד · אך אח"כ כשחשב איך נפל גורלם נוסף אחד שלא חשב תחלה והיינו מ"ש העשירי שמעי שלא נזכר תחלה ועליו כוון במ"ש ששה וכשמנאם תחלה היה שמעי עדיין במעי אמו ע"כ לא חשבו בפ[רט] רק בכלל ואצל הגורל כבר נתגדל וחשבו · ומ"ש עשירי הרי לבנים היה ששי כנ"ל ותירץ שלדובן נפל גורלו עשירי ורוממתי עזר הוא שם אחד ודו"ק:

יפה תואר

של יצחק כו' · ויש לפרש עוד לפי שיצחק כאלו מונח ע"ג המזבח הוזכר בזבחים: אותך ואת כל הצדיק[ים] כיוצא בך · פי' כי גם עלה בא לרבות כל השבטים שנקברו במצרים שיעלו משם ג"כ במותו וכדלק[מן] בפ"ק · או פי' כמו שהוא יעלה לתחיה מיד בשביל שנקבר בא"י כן יעלו כל הצדיקים הנקברים בח[ו"ל] אחרי גלגול מחילות כדלקמן פצ"ו: ע"מ ויוסף ישית ידו על עיניך · פי' כי ויוסף ישית ידו אי[נה] הבטחה חדשה אבל הבטחה אחת היא · כי אעלך שמה ע"מ שיוסף יתעסק בקבורתך וישתדל בהעלאתך: והערוך פי' באופן אחר: בנות בנים הרי הן כבנים כו' · הך מילתא לענין פריה ורביה איתמר דבעי שיהיה לו בן ובת ואם מתו ויש להם בנים קי"ל דבני בנים הרי הן כבנים · ובירושלמי פ' הבא על יבמתו אי[תא] בני בנים כבנים בני בנות אינם כבנים בן בן ובת בת עולין בת בן ובן בת אינן עולין · ואחרי כי שטת המד[רש] הוא כב"מ כהירושלמי טוב לגרוס גם הכא כן בני בנים הרי הן כבנים · אבל אין זה אליבא דהלכתא בני בנות עולים · ופוכא המדרש כאן לתרץ למה כפל הקרא לאמר בניו ובני בניו הלא כבר כתיב יע[קב] וכל זרעו אתו · אלא בא לרמז דבני בנים הרי הן כבנים: אשבל שנשבה ממני · אין זה מסכים ל[...] הוראת השם אשבל · אך אין העברי מבגית בזה בשמות הנגזרים מן הפעלים וכמו ראובן ושמו[...] וזולתם וכפ"ק דסוטה איתא שבבו אל: שהיה לי לראש · פי' שאני קבלתי ראשיותי וגדולתו עלי משא אחר אחי · שהיו מנשאין בגדולתו · אבל באמת הוא ראש וראשון לכל אחיו שנתנה לו הבכורה שחיצו · מלשון ומחצה ותלפה · ימחץ ראש אויביו · ופי' בכיתתו את העבודת כוכבים (וזה עפ"י ד[...] הא"ב שמותם נדרשים לשבח) ובספר צרור המור הביא המדרש שדורש יחצאל שעשו חציצה בין הק[ב"ה] לעבודת כוכבים · ופי' שבטחו בכל עת בה' ומאסו באל אחר · ומפרש וגוני מנאצין בשיניהם שמבזים ו[...] העבודת כוכבים בליצנותם דכל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דעבודת כוכבים: שהיה יצרן קשה · זה נשבח דכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו · וכן הא דמושלמים ליצרם פי' כי היצר המושל על אדם ומתפיאם היה נמסר בידיהם · ובספר צרור המור הביא מדרש וגוני שעשה להם הקב"ה גן ומ[...]

ויצר

ידי משה

אבותינו למצרים אל שחזרתי ואמרתי לא חטאתי בזה כי פרדות ע' נפש מוטלים עלי ואין בזה שום עון גדול. לכן הביא רק שלמים ולא חטאת עולה כנ"ל גמלא בר קפרא ורב יוסף מפרשי תרי דקדוקים · האחד מה שהקריב שלמים ולא עולה · והשני מלת יצחק ור' יודן בא לתרץ ג"כ ענין שלמים ואמר שהקריב מכלונו הטוב כנגד מה שנגלה הקב"ה עליו ה' פעמים ולא משום איזו עון וכן כוונת רב יוסף אבל ר' ברכיה רוצה לתרץ מלת יצחק ואמר לפיכך אין כתיב לאלהי יעקב אלא לאלהי יצחק כנ"ל ודו"ק: ראית מימיך אדם נותן לחבירו וכו' · היכא למידק מה צורך משל ועוד דאפילו לא היה אומר תחלה ס"ו קשה היאך מונה ע' ואינם אלא ס"ט ועוד אדקשי' ליה הכא תקשי ליה במ"ש בבני לאה כל נפש בניו ובנותיו ל"ג ואינם אלא ל"ב וי"ל משום דאיכא לתרוצי דל"ג דקאמר היינו עם יעקב גופא דריש' דפני יעקב ובניו ופי' כל נפש בניו ובנותיו ל"ג כל נפש שנזכר דהיינו יעקב עם בניו וכן מה שנאמר ברי[...] ואלה שמות בני ישראל יעקב ובניו פי' בני יצחק שנקרא ישראל כדיליף לעיל פ' ס"ג מהכא וכתר ס[...] דכתיב כל נפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו דאין יעקב בכלל ל"ק אלא ס"ו ומ"ש אח"כ ע' הי[...] משום שהוא כן חשבון ואין להקפיד בחשבון לכן אמר דהא ליתא דכיון דנחית למינא דקאמר ברי[...] ס"ו א"א שיאמר בתר הכי אלא חשבון מדוקדק כמו נותן ס"ו כוסות דאי מעיקרא היה נותן ס"ט [...] אפשר לומר כן ש"ס ע' אבל כיון דיהיב ברישא ס"ו והזכיר ס"ו אין טעם לומר אח"כ ע' מפני שהוא

נ'

ר' שמואל בר נחמן שימש אבינו יעקב מטתו והקב"ה קורא אותם נפשות · הה"ד (במדבר כג) ומספר את רובע ישראל · [א] א"ר ברכיה כשרף הזה שאינו מספיק לצאת עד שמספיגין אותו : ויש אומרים יעקב השלים עמהם את המנין · אמר רבי יצחק משל לשתי לגיונות של מלך דיוקמניאות וגאוסטיינא בשעה שהמלך נמנה עם אלו נמצאו שלמים · ובשעה שהמלך עוד נמנה עם אלו נמצאו שלמים · וי"א הקב"ה השלים עמהם את המנין · ויש אומרים חושים בן דן השלים עמהן את המנין · בתורתן של רבי מאיר מצאו כתוב ובן דן חושים · הה"ד (שמואל ב כד) [ב] ויבואו הגלעדה ואל ארץ (ח) תחתים חדשי וגו' · בית ירח · ירח סינים · מדה כנגד מדה · דן נכנס בצלמוניתו אצל אביו ומתברך בשבעים אלף · ובנימין נכנס בעשרה ומתברך בארבעים אלף · וי"א סרח בת אשר השלימה עמהן את המנין · הה"ד (שם כ) [ג] ותקרא אשה חכמה מן העיר ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב אמרה שמך יואב לומר שאתה אב לישראל ואין אתה אלא קוצר ולית את לפום שמך ולית את ודוד בני תורה · עד כאן תמו דברי תורה · לא כתיב (דברים כ) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום · ואמר לה מן את אמרה ליה (שמואל ב כ) אנכי שלומי אמוני ישראל · אני הוא שהשלמתי מניינן של ישראל במצרים · [ד] אני הוא שהשלמתי נאמן לנאמן · (ט) יוסף למשה · מה אתה מבקש להמית עיר ולי שאני אם בישראל · מיד (שם כ) ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי וגו' · חלילה חלילה שתי פעמים חלילה לדוד · חלילה ליואב חלילה למלכות בית דוד · אלא לא כן אלא (שם) כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד · אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך · אלא אמר ר' עזריא בשם ר' יהודה בר' סימון כל שמעמיד פניו במלך כאלו העמיד פניו בת"ח כ"ש במלך ות"ח · רבי יודן אמר כל המעיז פניו במלך כאלו מעיז פניו בשכינה · (שם) ותאמר הנה ראשו מושלך אליך · מנא ידעה אלא אמרה כל דמחציף אפיה במלכות בית דוד מרים הוא ראשיה מלעיל · מיד (שם) ותבא האשה אל כל העם בחכמתה · אמרה להון לית אתון ידעין מיליא דדוד · הידא אומה קמת בהון הידא מלכותא קמת בהון אמרין לה ומהו בעי אמרה להון אלף גוברין ולא טב אלף גוברין מלמחרבה מדינתכון · אמרו לה כל חד וחד ליהב לפום מה דאית ליה · אמרה להון דלמא אגב פיוסא שביק ציבחר · עבדא נפשה כמה דאזלא מפייסא והדרה מאלף לחמש מאין למאה לעשרה לחד והוא אכסנאי ומנו שבע בן בכרי מיד ויכרתו את ראשו · תני [ה] סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו אנו הורגים אתכם יהרגו כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל · ואם יחדוהו להן כשבע בן בכרי נותנין ואל יהרגו כולם · אר"י בד"א בזמן שהוא מבפנים והן מבחוץ אבל הוא מבפנים והן מבפנים הואיל והוא נהרג והן נהרגים יתנו להם ואל יהרגו כולם ·

מסורת המדרש א תנחומא במדבר סי' ע"ז · ב אג"ש סוף פ' ל' ופ' ל"ב · ג קה"ר פ' ט' פ' י"ח כס"ע · אג"ב פכ"ב · אג"ש פל"ב כס"ע · ילקוט ש"ב רמז קנ"ב · ד סוטה י"ג תוספתא סוטה פ"ד · דברים רבה פי"א · מכילתא ריש סדר בשלח פ' א' · תנחומא בשלח סי' ב' · פסיקתא דרב כהנא פסקא י"ב ילקוט בשלח רמז רכ"ז · ה ירושלמי תרומות פרק ח' · תוספתא תרומות סוף פרק ז' ·

חדושי הרד"ל

אחרונות אלו מקוצרות ומשובשות מאד בכ"מ : (ח) תחתים חדשי · בסוף מדרש שמואל איתא ויבאו דנה יען מגלעדה גרס תחתים חדשי בית ירח דנה פניים יען מדה כנגד כו' · וכצ"ל ולשון בית ירח ויתר הכתוב כאן היינו ב' דעות דר"א ורשב"ן לקמן פנ"ח על כנרת ח"א ירח וח"א בית ירח : (ט) יוסף למשה · יוסף נקרא נאמן שלא גנב משל פרעה כלום כמ"ש וילקט את כל הכסף וגו' ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה וע' תדא"ר פכ"ו :

בטוה"ז

מתנות כהונה

ה"ג א"ר ברכיה כשרף הזה כו' · וה"ג ג"כ בילקוט ריש ספר עזרא ופירש שרף הנוטף מעצי הקטף ומיד מידי נאתו מן העץ מקבלין אותו ומספגין אותו בספוג שלא יאבד טפה ממנו : חושים בן דן · אע"פ שכבר נמנה במנין השאר מדכתיב בני דן לשון רבים הורה לנו כיון שיצא ממנו משפחה רבה שעל שם כך נקרא חושים כחושים של קנים כדאיתא במסכת בבא בתרא היה נחשב לשנים כך כתב הא"ב"א : ובתורתו כו' · פליג ולא ס"ל שחושים השלים המנין ולפיכך דקדק לכתוב ובן דן ומ"מ צריך עיון עיין סוף מדרש שמואל : חדשי וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ויבואו דנה : בית ירח סינים שמות מקומות הן כדלקמן בפר' נ"ח ומדכתיב חדשי דרשו לשון ירח : מדה כנגד מדה · דייק מדכתיב ויבאו דנה יען יען הוא מדה במדה כד"א יען וביען כן הוא בהדיא סוף מדרש שמואל : בצלמוניתו · בחשוכה ונכה רוח כי לא היה לו אלא בן אחד ואותו היה חרש והא"ב"א פירשו לשון צלם ודמות שלא היה בו אלא הצורה ועל שם שהיה חרש קראו כך : בע' אלף · בפ' במדבר כתיב גבי בנימין ל"ה אלף וד' מאות וגבי דן ס' ושנים אלף וז' מאות ובפ' פנחס כתיב גבי דן ארבעה וששים אלף וד' מאות וכן גבי בנימין כתיב שם חמשה ומ' אלף ושש מאות ובין כך ובין כך בני דן רבו למעלה מבני בנימין אבל המספר הכתוב פה לא מצאתי בשום מקום אך את זה לבד מצאתי במדרש שמואל גורס גבי בנימין ל' אלף וגבי דן ס' אלף ולא מנה אלא העשיריות ולא מספר האחדיים דהיינו ה' אלף מבנימין ושנים אלף מדן וכ"ש על המאיות לא הקפיד ותפס לו המספר הנאמר בפ' במדבר לכן נראה שטוב להגיה גבי דן ס' אלף שכן עולה יפה לפי שני המספרים שבפרשת במדבר ושבפרשת פנחס וגבי בנימין תפס לו המספר המרובה הכתוב בפרשת פינחס מלבד האחדים וכדלעיל ובמדרש שמואל שכתבתי תפס לו המספר של פרשת במדבר לבדו אמנם סוף מדרש שמואל גרס כמו כאן · ונ"ל שלכך הלך יואב תחלה לדן בעבור שהיה עם רב ואולי בין כך ובין כך יתחרט המלך וימנע אותו ונמצא שלא יהיה נפקד אפילו א' מן השבטים היפוך פירושו של הרד"ק ז"ל ובילקוט שמואל יש עוד טעם אחר עיין שם : ולית את כו' · אין אתה עושה לפי הוראת שמך : ע"ב תמו · דייק מדכתיב בקרא וכן התמו נוטריקון ע"כ התמו וכן הוא לקמן במדרש קהלת בפסוק טובה חכמה מכלי קרב : נאמן · יוסף שהיה נאמן בבית אדוניו : לנאמן · למשה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא וסרח גלתה למשה היכן היה יוסף טמון בצאת ישראל ממצרים ומשה העלה עצמותיו וכן הוא במדרש קהלת בהדיא : ואם בישראל · על שם שהיתה זקנה מאד קראה עצמה אם לכל ישראל כמנהג בני אדם שקורין לאשה זקנה אם : ה"ג אלא כי איש מהר כו' : אם במלך כו' · כלומר למה נאמרו שניהם במלך בדוד : שמעמיד · כלומר שמעיז וה"ג במדרש קהלת : כל שמעמיד פניו במלך כו' · במדרש קהלת הגי' ספוכה : בשכינה · במלך דרש על הקב"ה וכן הוא במדרש קהלת : מנא ידעה · שתעלה בידה מן השמים שתאמר מושלך משמע כאילו כבר הוא מושלך שמא אינו חייב מיתה ולא תעלה בידה ותוסיף עוד חרון אף על חרון : מרים · מורים הוא מעליו מן השמים ולקמן במדרש קהלת איתא שהיא שאלה אותו מנלן שבשביל כך חייב מיתה : לית אתון כו' · וכי אין אתם יודעין דבריו ועניני של דוד איזה אומה עמדה בפניהם ואיזה מלכות עמדה בפניהם אמרו לה ומה היא רוצה ממנו שיתפייס בו וילך לו אמרה להם אלף אנשים הוא רוצה מכם וילך לו וכי אין טוב לתת לו אלף אנשים משיחריב את כל העיר שלכם : אמרון לה גרסינן אמרו לה כל אחד ואחד ממנו יתן מנפשות ביתו לפי החשבון שיש לו אמרו להם שמא עם הפיוס שאלך ואפייסנו ינית מעט מן האלף ועשתה את עצמה כאילו הולכת ומפייסת אותו וחזרה מאלף לחמשה מאות כלומר אמרה להם אינו חפץ מכם אלא חמשה מאות וכן חזרה והלכה ואומרת להם אינו מבקש אלא ק' ושוב אינו מבקש אלא י' ושוב אמרה אינו מבקש אלא א' ואותו א' גם הוא אינו בן עיר אלא אכסניא ובשבילו אנו נתפסים כולנו : תני סיעה כו' · חבורה של בני אדם וכל זה תמצא בירושלמי פרק שמיני דמסכת תרומה ובתוספתא שם מסיים עלה אמר רבי יודא במה דברים אמורים כו' ככתוב פה : אמר רבי יהודה כו' · כלומר הא דתני שאם אמרו תנו לנו א' מכם שאל ימסרוהו היינו אע"פ שאמרו תנו לנו זה האיש אל יתנוהו בזמן שהוא בלבד בפנים והם

יפה תואר

ויצר ושלם כ"כ למה על שהיה יצרם שלם להקב"ה : אר"ב כשרף הזה כצ"ל · ופי' שרף שנוטף מאילנות : וי"א שהקב"ה השלים המנין · מדברי פר"א משמע דמוכיח זה מהמקרא אנכי ארד עמך מצרימה ובפסיקתא מייתי לה מהוא תהלתך והוא אלהיך מה כתיב בתריה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה : הושים בן דן השלים המנין · פי' שהיו לו שני בנים ולא הזכיר הכתוב אלא שם האחד כי השני מת וכמ"ש הרא"ב"ע ובעל המדרש שדא בי' נרגא מתורתו של ר"מ דכתיב ובן דן בל"י ולא הי' לו אלא בן אחד ונקרא בל"ר וכמו ובני פלוא אליאב וכן מביא הדרש מן דן נכנס בצלמוניות אצל אביו נראה שלא היה לו אלא אחד · לכן מוכרחים אנחנו לומר כי סרח בת אשר השלימה את המנין · שהיא חשובה כשנים לפי שהיתה חסידה וחכמה והאריכה ימים הרבה ויחיד השלם נחשב לרבים · אמנם הכתוב לא חשב אותה לשתים רק בבואו להשלים למנין שבעים · אבל במנותו את בני זלפה לא נחשבת רק לאחת וכן אנו מוכרחים לאלק גם לשאר התירוצים · כי להשלים למנין שבעים בה לכלל אשר לא עשה כן בראשונה : אני הוא שהשלמתי מניין · דרים אמוני מלשון מנין · והנה קצת כתבו שזה רחוק הוא שהיתה סרח בת אשר דא"כ חיתה יותר מת"ם שנה · ויפה כתב הרי"א דע"כ חיתה ר"ן שנה כיון שנמנית בין יורדי מצרים ובין באי הארץ וכיון שיצאה מטבע החיות אין פלא שחיתה יותר · וע' בב"ב בפרק יש נוחלין ת"ר ז' קפלו את כל העולם כו' וכתו' שם : אלא לא כן הדבר כי איש מהר אפרים כצ"ל : אם במלך למה בדוד · מיתורא דב' קדרים דהיה לו לומר במלך דוד לכן מדרים כאלו כתיב נשא ידו במלך נשא ידו בדוד · וללמד לנו כי ראוי לעונש בין בשביל שנשא ידו במלך גם אם לא היה דוד ובין שנשא ידו בדוד גם אם לא היה מלך וכיוצא בו מדרים לעיל פנ"ג : כל שמעמיד פניו במלך כאלו העמיד פניו בת"ח ל"ג · דאדרבה כבוד מלך גדול מכל · כי רב שמחל על כבודו כבודו מחול ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול · אלא ה"ג שכל המעיז פניו בת"ח כאלו מעיז פניו במלך וכ"ה במ"ק · וזה שדרים במה שהעיז פניו כדוד שהיה ת"ח נחשב לו לעון כאלו העיז פנים במלך :

פירוש מהרז"ו

דקאומניא וגאוסטניא · פירש במוסף ערוך בלשון רומי החיל החשוב הנכבד · וצריך ענין איך שייך המשל כאן ונ"ל שייך למטה למ"ש ויש אומרים שהקדוש ברוך הוא השלים עמהם המנין והוא בפר"א פל"ט ואמר עוד שם שהקדוש ברוך הוא השלים גם כן המנין ביציאתם ממצרים לששים רבוא שהיה חסר אחד כמה שכתוב כשש מאות אלף ובא בשלימות ועל זה שייך המשל שנמנה עם אלו ועם אלו ונמצאים שלמים : חושים בן דן · צ"ע איך חושב אחד לשנים · אך במד"ש שם הגירסא וי"א בן דן השלים המנין יתכן שהכוונה שהיו לדן שני בנים ולא נתקיים לו אלא חושים לבד אך בעת חשבון השבעים היה קיים : בתורתו של ר"מ · שלא היה לדן אלא בן אחד וחולק על הנ"ל · וצ"ע איך היה תורתו של ר"מ משונה משאר תורות · אך במד"ש שם כתוב בתורתו של ר"מ מ"כ ובני דן חושים ובני דן חשים · יתכן שמצא כתוב בספר תורה שלו מן הגד בני דן חשים פי' מלשון חש בראשו הלושים באמונתם נוטים לפסל מיכה כמ"ש ויקימו להם בני דן את הפסל וכן ירבעם וישם את האחד בדן ומעולם היו חשודים על זה · ולפ"ז ניחא מ"ש הה"ד ויבואו הגלעדה וגו' שלפי מ"ש כאן אין לו שום ביאור ושייכות לכאן וז"ל במד"ש שם הה"ד ויבואו הגלעדה ואל ארץ תחתים חדשי ויבואו דנה יען וסביב אל צידון · הגלעדה גרם ארץ תחתים חדשי בית ירח (ע"ל פנ"ח סי"ז בית ירח) דנה פייסו · דנה יען מדה כנגד מדה שעל שהיו חשים באמונתם ע"כ כשלוה דוד למנותם לא היה הדבר לרצון על יואב הלך תחלה אל דן וכמ"ש בהדיא בפסיקתא רבתי פי"א בסי' ג' וז"ל כיון שראה שדבר המלך חזק עליו יצא וכו' הלך לשבט דן אמר יודע אני שהם עובדי פסל מיכה שמא תפגע הטעה בעובדי פסל והעיקר חסר כאן ומ"ש דנה יען מדה כנגד מדה כמ"ש פתיחתא כ"א דאיכה רבתי דנה יען כמ"ש יען וביען מדה כ"מ ועי' שמ"ר פ"ט ס"י דן אנכי ומש"ש : בצלמניתו · פי' ביחידי גזל בל"י בדד · ומוניא אחות · ומ"ש ע' אלף תפס מספר שלם ועי' מ"כ ואגב שהביא ובני דן חושים הביא גם זה לכאן : סרח בת אשר · קה"ר פסוק טובה חכמה מכלי קרב · ובא לפרש מ"ש אנכי שלומי אמוני ישראל : לית את ודוד בני תורה · כמ"ש דבר ידברו בראשונה וגו' וכן התמו לשון רבים על דוד ויואב שנכרתו מהם ד"ת כמ"ש תמו נכרתו וקוצר מלשון כורת : אמר לה מאן את · מדקאמרה אנכי שלומי מכלל שאל אותה מי את המדברת בלב גם · וכמש"ל פנ"ג סס"ח אני יוסף וכמ"ש אנכי בנך וכן אצל אנכי ה' מכילתא פסוק אנכי פסיקתא פ"כ שבכל אלו דרשו שנאלו : השלמתי מנינם · אנכי שלומי היל"ל מבקשת שלומי כו' ע"כ דורש השלמתי השלמה אמוני מלשון עשרת מונים וע"פ מדה י"ז השלמה במקום שחסר המנין הייגו כאן במצרים : נאמן לנאמן · עי' סוטה י"ב א' שמ"ר ספ"כ שהראתה למשה היכן יוסף קבור שבזה היה תלוי גאולתם ממצרים · ועי"ל פ"א סי"א : שאני אם · שמ"ש עיר ואם איך העיר אם ע"כ פי' שעל עצמה אמרה שהיא אם של ישראל שרך ז' מאות וכ' שנה מעת ביאת יעקב למצרים עד סוף ימי דוד · ושלומי השלמתי · ואמוני מלשון מנין ומל' נאמן ועיין מתנת כהונה : חלילה לדוד · כו' ב"פ חלילה והב' חלילה לי א"כ הא' חלילה לדוד : סיעה של בני אדם · ירושלמי תרומות פ"ח ועי' מ"כ ומ"ש בפנים פי' בסכנת מות :

ידי משה

[illegible] בתורתו של ר"מ מצאו כתוב בן דן חושים [illegible] הכי לפי דאי' בפר"א וז"ל יצב גבולת עמים למספר בני ישראל לפי שיש ע' שרים למעלה והם סנהדרין של מעלה לכך ירדו אבותינו במצרים בע' נפש נגד הסנהדרין ואיתא בתוספת גר"י שס"ל כמתניתין שסנהדרין הם שבעים ומקשי' יגמ' דסוכה שאמר ר"י בעצמו ע"א פרי' דראיה היו בירושלים נגד סנהדרין ומשני

[illegible] הוא בחשבון וא"כ כאן שהיה חסר מן ע' השבים הקבים ודוק היטב [illegible] ודו"ק : א"ל אנכי שלומי אמוני ישראל אני היא שהשלמתי את המנין במצרים · כ"ל ג"כ לקרב אל הפשוטא לפי ששבע בן בכרי היה סובר שהאול לא חטא במה שהשאיר את עמלק ולא מחה אותו לגמרי

כגון שהוא אומר (שם כ) ותבא האשה אל כל העם הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים תנוהו להם ואל תהרגו כלכם • ר"ש אומר [א] כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה : [ב] עולא בן קישר תבעתיה מלכותא קם וערק לגבי רבי יהושע בן לוי ללוד שדר פרדיסקי בתריה • איטפל ליה רבי יהושע בן לוי ופייסיה ואמר ליה מוטל דלקטיל ההוא גברא ולא ליענשי ציבורא על ידיה • איפיים ליה ויהבי ניהליה • הוה קא משתעי אליהו בהדיה כיון דעביד הכי לא אתא לגביה צם עלוי תלתין יומין ואתחזי ליה • אמר ליה מ"ט אפגר מר • א"ל וכי חבר אני למוסרות א"ל ולא מתניתא היא ס"ע של בני אדם וכו' אמר וכי משנת חסידים היא מיבעי להאי מלתא מתעבדא על ידי אחריני ולא על ידך • תני [ג] בשעה שעלה נבוכדנצר לכבוש את יהויקים עלה וישב בדפני של אנטוכיא ירדה סנהדרי גדולה לקראתו אמרו לו הגיע זמנו של בית הזה ליחרב אמר להם לאו אלא יהויקים מלך יהודה מרד בי תנו אותו לי ואני אלך אזלון ואמרין ליהויקים נבוכדנצר בעו לך אמר להו וכך עושים [ד] דוחים נפש מפני נפש לא כן כתיב (דברים כג) לא תסגיר עבד אל אדוניו • אמרו לו לא כך עשה זקנך לשבע בן בכרי • הה"ד (שמואל ב כ) הנה ראשו מושלך אליך בעד החומה • כיון שלא שמע להם עמדו ונטלוהו ושלשלו אותו ופייליה :

פרשה צה א ואת יהודה שלח לפניו • כתיב (ישעיה סה) [ה] זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן • בא וראה כל מה שהכה הקב"ה (א) בעולם הזה מרפא אותן לעתיד לבא • העורים מתרפאים שנאמר (שם לה) אז תפקחנה עיני עורים • והפסחים מתרפאים שנאמר (שם) אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם • [ו] וכשם שאדם הולך כך הוא בא • (א) הולך עור ובא עור • חרש ובא חרש • אלם ובא אלם • [ז] כשם שהוא הולך לבוש כך הוא בא לבוש • ממי את למד משמואל שראה אותו שאול מהו אומר לאשה מה תארו ותאמר (שמואל א כח) איש זקן והוא עוטה מעיל • שכך היה לבוש • שנאמר (שם ב) ומעיל קטן תעשה לו אמו • ולמה כשם שהאדם הולך כך הוא בא. שלא יאמרו כשהם חיים לא ריפאן משמתו ריפאן הקב"ה ואח"כ הביאן דומה שאינן אותן • אלא אלו אחרים הם • אמר הקב"ה אם כן יעמדו כמו שהלכו ואח"כ אני מרפא אותן (ב) למה (ישעיה מג) לפני לא נוצר אל • ואני מרפא אותן • ואף החיות מתרפאות • שנאמר (שם סה) זאב וטלה ירעו כאחד • הכל מתרפאים מי שהביא מכה על הכל אינו מתרפא אלא (שם) ונחש עפר לחמו • למה שהוא הוריד הבריות לעפר • ד"א [ח] זאב וטלה • זאב • זה בנימין • וטלה • אלו השבטים • שנאמר (ירמיה נ) שה פזורה ישראל • ירעו כאחד • אימתי כשירד בנימין עמהם והיה יעקב אומר להם (בראשית מב) לא ירד בני עמכם • וכיון שהגיע השעה וירד עמהם היו ממצעים אותו והיו משמרין אותו • (ג) וכן ביוסף אומר (שם מג) וישא את עיניו וירא את בנימין • אריה • זה יהודה (שם מט) גור אריה יהודה • כבקר זה יוסף • (דברים לג) בכור שורו הדר לו • נמצאו אוכלים כאחת (בראשית מג) וישבו לפניו וישא משאות • הוי ואריה כבקר יאכל תבן • לפיכך ואת יהודה שלח לפניו :

ב אמר הכתוב (ישעיה יא) וסרה קנאת אפרים • לפי שהיה יעקב אבינו סבור (ג) שיהודה הרג את יוסף בשעה שהביאו לו את הכתונת שנאמר (בראשית לז) ויכירה ויאמר כתונת בני חיה רעה • ואין חיה

מסורת המדרש א מגילה דף י"ד • ב ירושלמי תרומות פרק ח' • ג ירושלמי שקלים פרק ו' • ויק"ר פרשה י"ט • ד סנהדרין ע"ב • אהלות פרק ז' • ה תנחומא כאן סימן ח' • אגדת בראשית פרק ע"ח ילקוט כאן רמז קנ"ב • ילקוט שמואל א' רמז ק"מ • ו פסחים דף ס"ח • כתובות דף קי"א • סנהדרין דף צ"א • ספרי האזינו פסקא שכ"ט • פרקי דר"א פרק נ"ג • ילקוט האזינו רמז תתקמ"ו • ז קהלת רבה פרשה ה' פסוק ברכות הטובה וש"כ • ח תנחומא כאן סימן ח' • אגדת בראשית פרק ע"ח • ילקוט ישעיה רמז שס"ט •

חדושי הרש"ש

(א) הולך עור ובא עור • בחלק (צ"א ב') יליף לה מרומיא דקראי ע"ש : (ב) שיהודה הרג כו' בשעה שהביאו

חדושי הרד"ל

(א) בעוה"ז מרפא כו' • שתחלת הדרשה אקרא דמחלתי ואני ארפא (דברים ל"ב) ומחץ מכתו ירפא (ישעיה ל') שדרשו מחץ מכתו של עולם ירפא וז"ש כל מה שהכה כו' בעולם כו' מרפא (ב) לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה וכו' • כמ"ש (דברים שם) ראו עתה כי אני אני הוא (ודרשו בפר"א ר"פ ל"ד אני בעוה"ז ואני בעוה"ב) וגו' (אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא) ובמקרא שלפניו כתיב הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו והיינו כדהכא שעומדין במומן ואח"כ מרפא כדי שיאמינו : (ג) וכן ביוסף אומר • וירא יוסף אתם את בנימין אמר ר"י כו' כנ"ל ומדכתיב אתם מביא ש...

מתנות כהונה

והם מבחוץ ויוכלו למלט את נפשם אבל אם כולם בפנים הואיל כו' • וזהו שמסיים ואם יחדוהו כהאי עובדא דשבע בן בכרי שהיו כולם בפנים ולא יוכלו להמלט מסרוהו אע"פ שאין בו חטא משפט מות ור' שמעון פליג עליה וסבר דהא דתני כשבע בן בכרי היינו לענין חיוב מיתה דוקא אבל אם אינו חייב מיתה לא ימסרוהו והכי פליגי נמי ר' יוחנן ור"ל בירושלמי ומייתי לה הסמ"ג סימן קס"ה והא לך לשון ירושלמי פ' ח' דמסכת תרומה ייחדו להן אחד כשבע בן בכרי ימסרוהו ריש לקיש אמר והוא שחייב מיתה כשבע בן בכרי ור' יוחנן אמר אף ע"פ שאינו חייב מיתה. ע"כ הרי שריש לקיש סבר דרישא דאמר תנו לנו אחד מכם כו' היינו אע"פ שייחדוהו לא ימסרוהו כיון שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי וכרבי שמעון דבתוס' ור' יוחנן סבר דרישא קמיירי שיוכלו להמלט אז לא ימסרוהו אבל אם הייחוד הוא באופן שלא יוכלו להמלט כמעשה של שבע בן בכרי מותר למוסרו אף ע"פ שאינו חייב מיתה כי כן אמרה להם סרח בת אשר כסברת רבי יהודה בתוס' : ה"ג ר"ש אמר כך אמרה להם כל המורד כו' : עולא בן קישר תבעתיה מלכותא גרסינן • והוא בירושלמי דמסכת תרומות בפ' האשה שהיתה אוכלת ופי' המלכות תבעה אותו להמיתו : שלח המלך פרדיסקא אחריו פירש הערוך שליח וכתב המלך בידו איטפל ונזקק רבי יהושע לעולא והיה מפייס אותו וא"ל וכי לא טוב הוא לך לפני ה' יתברך שימיתו אותך לבדך ולא יענשו כל הציבור על ידך ונתפייס לו ונתנוהו לו לאותו שליח המלך : ניהליה • הוה קא משתעי כו' • קודם לכן היה רגיל אליהו הנביא לדבר עם ר' יהושע בן לוי כיון שעשה כן לא בא אליהו שוב אליו והיה ריב"ל צם עליו ובשבילו ל' יום ו... אליהו : אפגר • לשון ביטול כדאמרינן בעלמא יומא דמפגרא ביה רבנן כלומר בטלת עצמך מלבא אלי : למוסרות • המוסרים נפש מישראל למיתה : מבעי כו' • הדבר הזה צריך ליעשות על ידי אחר ולא על ידך : בדפני כו' • פי' הערוך רבלה מפרש הרבלה ת"י דפני : הגיע לו כו' • דרך שאלה וקובלנא ברוח נשברה : אזלן כו' • הלכו הסנהדרין ואמרו ל... נבוכדנצר מבקש אותך : שלא שמע להם גרסינן וכן הוא לקמן סוף פרשת מצורע : ושלשלו • הורידוהו אליו חוץ לחומה : ופייליה • בקעהו וחלקו אותו אברים במיתה משונה וע"ם כ...

פרשה צה כתיב זאב וגו' • רבינו בחיי גרס אתמול שור ואמרי מנגחין זה עם זה ועכשיו הולך אליו בשליחות הה"ד זאב וגו' ה"ג בילקוט שמואל ותרון לשון אלם וכ... בא לבוש בילקוט מסיים שנאמר תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש : שבך היה לבוש • בחייו : בילקוט ישעיהו גרס הכי ואח"כ אני מרפא אותן כו' : מי שהביא כו' • זה הנחש וכדמפרש ואזיל : שהוא הוריד כו' • שמאז נכנסה מיתה על כל חי : בשירד • כלומר כשצוה עליהם יוסף שירד בנימין עמהם וב... כשיבא : ממצעים אותו • היו נותנים אותו באמצעותם כדי לשמרו היטב מאריה וגנבי : ה"ג וכן ביוסף אומר וישא וגו' • פי' וכן גבי יוסף מצינו שאמר הכתוב וישא שהיה צריך לכוין עיניו היטב עד שיראה אותו מתוך שהיה מובלע בתוכם : לפיכך ואת יהודה כו' • פירש"י לפי שהיה שלם עמו לפי' שלחו ע"כ כלומר לפי' שלחו אל רבינו בחיי שלח לפניו אל יוסף : ואין חיה רעה אלא אריה • ויהודה נקרא אריה כמ"ש גור אריה יהודה ועכשיו שלחו אליו הרי שהסכה השנאה מכל...

ר ש"י

פרשה צה ואריה כבקר יאכל תבן לפיכך ואת יהודה שלח לפניו • לפי שהיה שלם עמו לפיכך

פירוש מהרז"ו

תני בשעה שעלה • ויקרא רבה פרשה י"ט סימן ה' עיין שם בביאור :

פרשה צה סימן א ואת יהודה שלח • אל יוסף עי' כ"ז תנחומא כאן ס"ח :

זאב וטלה • כל ענין הפרשה מדבר לעתיד וס"ד לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי אמר ה' • ובישעיה ל"ה כתוב ג"כ לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יעלנה לא תמצא שם והלכו גאולים וכתוב שם אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם והמדרש הביא על פ' זאב וטלה העורים מתרפאים כו' היינו מ"ש בישעיה ל"ה וכן פ' לפני לא נוצר אל שם מ"ג ורישא דקרא הוציא עם עור ועיניהם יש וחרשים ואזנים למו וגו' כי אני הוא לפני לא נוצר וגו' • ופי' תחלה הוצא מן הארץ עם עור ואח"כ עינים יש וחרשים ואח"כ ואזנים • וכן הפסחים והאלמים וכן ידעו וישכילו שה' אחד • ועל הקורא להתבונן בשלשה מקומות אלו בישעיה ל"ה ומ"ג וס"ה שדרשה המדרש כאלו כתובים יחד ע"פ מדה י"ז • והעיקר השייך כאן הוא הדרשה הב' : וכשם שהאדם • סנהדרין צ"א ב' וע"ל ס"פ נ"ו • ובתנחומא דורש מפסוק תתהפך וגו' • וכ"ה בילקוט שמואל א' כ"ח כמ"ש במ"כ : משמואל • דורש בנין אב משמואל שהיה סבור שמעמידים אותו בתחיית המתים ליום הדין ועלה במעיל כמו בחייו : ומעיל קטן • וס"ד והעלתה מימים ימימה משמע אפילו אחר שנתגדל ועי' יפ"ת ועי' ירושלמי סוף כלאים וירושלמי כתובות פ' י"ב ה"ג פלוגתא דר' ור"ג וכאן ובמקומות שציינתי כל' נתן : אלו אחרים הם • ובתנחומא הגירסא יאמרו אחרים המית ואחרים החיה : ואף החיות • בא לחתום על הפסוק שהתחיל זאב וטלה וגו' וס"ד ונחש עפר לחמו וכמ"ש בקללת הנחש בתורה ועפר תאכל כל ימי חייך (כמ"ש חז"ל להביא למות המשיח) שהכל יתרפאו ולא הוא • ע"ל פ"י ס"ד פי"ב ס"ו ופ"כ ס"ה : ד"א זאב וטלה • גם זה בתנחומא הנ"ל ואג"ב פע"ח ודורש ע"פ מדה כ"ו ממשל וע"פ גז"ש זאב זה בנימין כמ"ש בנימין זאב יטרף • ועי' יחזקאל ל"ז הפטרת סדר זה לכוונה זו : אימתי כשירד • נ"ע שהפסוק מדבר לעתיד ואיך אומר שנתקיים לשעבר • והענין בזה כמ"ש ויק"ר פכ"ו ס"ד קה"ר פסוק מה שהיה כבר הוא שכל מה שיהיה לעתיד כבר היה מקצת מזה בעוה"ז בעבר • ומעשה אבות ושבטים בעבר סימן לבנים לעתיד ועל זה שואל אימתי היה מקצת מזה בעוה"ז • (וגירסת הילקוט שהובא במ"כ אין בו תיקון שהרי המדרש מפרש והולך והיה יעקב וכו' וגירסת המדרש עיקר ודו"ק) • שיעקב אמר לא ירד בני עמכם שזה סימן על פירוד השבטים וכשנתאחד בנימין עם השבטים ואח"כ עם יוסף זה סימן על התאחדות השבטים לעתיד ואז יתקיים גם פשט הכתוב : **ב** וסרה קנאת אפרים • תנחומא כאן ס"ט • גם בסימן זה בא לרמוז על הענין המבואר בסימן א' • וחסר כאן כל הדרשה שסמך המדרש על המבואר בתנחומא באריכות וז"ל שם בסוף המאמר וכל א...

יפה תואר

כתיב זאב וטלה וגו' • הנה בא לתת טעם למה שלח דוקא את יהודה ולא אחד מאחר בניו ומייתי הא קרא דמדריש לקמן ואריה כבקר על חבור יהודה ויוסף • ויש לתת טעם למה בחר לשלוח את יהודה משום שיהודה היה מלך ויוסף היה מלך וזה חיבור שאריה אשר הוא מלך שבחיות עם ... מלך בבהמות • ומתנחומא נראה משום דיהודה היה לפני זה בר פלוגתיה של יוסף ועתה ה... ונהפכו לאוהבים לכן בחר ביהודה אשר הוא הנאהב ליוסף • ודורש ע"ג את הכתוב עושה ... כשם שהאדם הולך כו' • בקה"ר יליף זה מהכתוב דור הולך ודור בא ומכתוב מחלתי ... ופה במדרש חסר תגר ובא תגר נגד ידלג כאיל פסח ובתנחומא מזכירו : ממי את למד מ... שמואל עלה ע"י בעלת אוב ומה ראיה ממעשה אוב אל התחיה העתידה • וכן עלה ב... ואולי בזמן קצר כזה לא נקרע המעיל • ונראה דהמדרש סובר שבשמואל עלה ע"י הסי"ת ו... אוב וכדעת רבינו סעדיה ורבינו האי • והקב"ה החיהו כעין תחיה העתידה כדי שיגיד לו ... אותו ולכן נבהלה האשה בראותה אותו • ושפיר ילפינן מזה איך תהיה תחיה העתידה : ... שאול • לאו דוקא ראה דהא אמרינן לקמן בויק"ר פכ"ו שאול שמע קולו ולא ראהו אלא פירו... שנאמר ומעיל קטן וגו' משמע שדרכו ללבוש מעיל תמיד והוא שאמר בתוספתא המעיל כו ... בו עלה כלומר על ידי מעיל גדול כל ימיו ולכן נקבר עם מעיל לא שמעיל אחד ... ימיו דא"כ מאי והעלתה לו מימים ימימה • ורי"א כתב שמדברי רז"ל נראה שמעיל ... מנעורותו ואמו היתה מביאו ברגל וחוזרת לסוליכו ושנקבר במותו מעוטף בו • ול"ע במקום ... כשהן חיים לא רפאם כו' • פי' אם לא היה להם זכות להתרפאות בחייהם • שלא ... הפשים מהמנות פשיטא שאין להם זכות להתרפאות ואם רואים אנחנו אותם כי נרפאו • ... שהם אחרים • ואע"ג שהמתים אשר יחיו יעידו ויגידו כי זה הוא אשר היו לפנים • מ"מ כיון שעמדו בתכונת הראשונים וטבעם ממש גם רוח הראשונים בקרבם עד שיחשבו כמותן ממש בתחלה : ואף החיות מתרפאים • כי תכונות החיות לטרוף ולהזיק נתחדש ... חטא האדם שאז נתקלקלו סדרי בראשית וכמ"ש הכתוב ארורה האדמה בעבורך • וזה כו ... באדמה • אבל מתחלה לא הרעו ולא השחיתו וכלכלו נפשם כדרך אחרת • ולכן עתה ... הרעה מקרב הארץ ישובו לקדמותם וזאב וטלה ירעו יחד • וזו היא רפואה כרפואת ה... רחוק לאמר כי גם רפואת העורים והפסחים הוא על דרך זה כי כאשר תוסרנה הת... אשר בקרב לבם אז ירפאו גם מסמומים אשר בהם כי ע"פ הרוב השחתת אשר הוא בגוף ... גם על הנפש : מי שהביא מכה על הכל • וכיון שהרע לרבים עונו לא יכופר לעד :

ידי משה

לפי שנ"ל ע' שרים ועי"כ השירוש מלחמה לה' בעמלק מדר דר מדורו של שאול לדוד משיחו כתרגומו דאלת"ס יחסר מן ע' שרים ומכח זה כתיב ויעבר שבע בן בכרי שביקש להעביר המלוכה מן דוד לשבט בנימין וסרח בת אשר אמרה הואיל ואנכי השלמתי המנין א"כ ע"כ מוכח שסנהדרין ע' עם הקב"ה וא"ל נשר עמלק וק"ל: שלשלו אותו ופייליה • פי' אפתו כמו פיילי פוטירין פי' כוס ששותין בו ולשון נקיה הוא על אפתו כ"מ :

ואת יהודה שלח לפניו וגו' וחד אמר להתקין לו בית וועד שהיה מורה בו ד"ת • כ"י כתוספות במגלה שמקשין היאך בנה חוני מזבח במצרים לש"ש והלא גזרו טומאה על ... ודחקו לארץ ואיתא את יעקב איש וביתו באו שהשכינה באה עמהם ואי' שמטמאין ליטא ... תורה וידוע שבשמים במתיבתא הקב"ה אין שם הלכה פסוקה וז"פ אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של...

רעה אלא אריה: **ג** ד"א ואת יהודה שלח לפניו · [א] ר' חנינא בריה דרבי אחא ורבי חנינא · חד אמר להתקין לו בית דירה · וחד אמר להתקין לו בית ועד שיהא מורה בו דברי תורה ושיהיו השבטים לומדים בו · תדע לך שהוא כן · כיון שהלך לו יוסף מאצלו היה ידע באיזה פרק פירש ממנו שהיה משנה אותו · כיון שבאו אחי יוסף אצלו ואמרו לו עוד יוסף חי ויפג לבו נזכר באיזה פרק פירש הימנו · ואמר בלבו יודע אני שבפרק עגלה ערופה פירש ממני יוסף · אמר להם אם אתם יודעים באיזה פרק פירש ממני אני מאמין לכם · אף יוסף היה יודע באיזה פרק פירש הימנו · מה עשה יוסף נתן להם עגלות שנא' (בראשית מה) ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה · ללמדך שבכל מקום שהיה יעקב יושב היה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו · ועד עכשיו לא נתנה תורה וכתיב באברהם (שם כו) וישמור משמרתי · [ב] ומהיכן למד אברהם את התורה · רבן שמעון אומר נעשו שתי כליותיו כשתי כדים של מים והיו נובעות תורה · ומנין שכן הוא שנאמר (תהלים טז) אף לילות יסרוני וגו' · רבי לוי אמר מעצמו למד תורה · שנאמר (משלי יד) מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב · ר' יונתן שר הבירה אמר אפילו [ג] עירובי תבשילין היה אברהם יודע · שנאמר (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם וגו' · [ד] ובן כמה שנים הכיר אברהם את בוראו בן מ"ח שנה הכיר את בוראו · ריש לקיש אמר בן שלש שנים דכתיב עקב מנין עק"ב · ואברהם חיה קע"ה שנים נמצאת למד שבן שלש שנים הכיר את בוראו והיה משמר דקדוקי תורה והיה מלמד את בניו שנאמר (שם יח) כי ידעתיו וגו' · אמר לו הקב"ה אתה למדת בניך תורה בעולם הזה · אבל בעולם הבא אני בכבודי מלמד לכם את התורה שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה': **ד** ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים · מפני מה אמר הכתוב (ג) ומקצה אחיו ללמדך שלא היו גבורים · [ה] ומי היו הללו חמשה אנשים · ראובן לוי (ד) בנימין שמעון יששכר · ומפני מה לקח יוסף הצדיק הללו חמשה אנשים מאחיו שהיה יודע באחיו כל גבור וגבור שהיה בהם ועשה הדבר בחכמה · אמר אם מעמיד אני גבורים לפני פרעה רואה אותן ועושה אותן אנשי מלחמתו · כל מי שכפל שמו בברכתו של משה היה גבור וכל מי שלא כפל שמו לא היה גבור · יהודה שהיה גבור כפל שמו שנאמר (דברים לג) וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה לפיכך לא העמיד אותו לפני פרעה · (ה) וכגון נפתלי שנאמר (שם) ולנפתלי אמר נפתלי · וכגון אשר (שם) ולאשר אמר ברוך מבנים אשר וכגון דן שנאמר (שם) ולדן אמר דן · וכגון זבולן שנאמר (שם) ולזבולן אמר שמח זבולן · וכגון גד (שם) ולגד אמר ברוך מרחיב גד לפיכך לא העמיד אלו לפני פרעה · והשאר שלא כפל שמותם לא היו גבורים לפיכך העמידם לפני פרעה · לכך כתיב ומקצה אחיו לקח ולא זכר שמותם כאן לפי שלא היו גבורים · ויאמר יוסף הבו (ד) מקניכם וגו' · הסוס לקבלי וקלף בצליא (פירוש כבר הלכו מנגדינו מהם מתו מהם נמכרו ומכספנו ומחמורנו אנו ערומים מהם וקלופים כבצל הנקלף · מתו הסוסים והשלכנו בחוץ מנגדנו והכלבים אכלום וקלפו את עורם):

סדר ויחי

פרשה צו א ויחי יעקב בארץ מצרים: למה פרשה זו סתומה מכל הפרשיות של תורה אלא כיון שנפטר אבינו יעקב התחילה שעבוד מצרים על ישראל · דבר אחר למה הוא סתומה [ו] מפני שבקש יעקב אבינו לגלות את הקץ ונסתם ממנו · ד"א למה היא סתומה מפני שסתם ממנו כל צרות

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' י"א · ילקוט כאן רמז קנ"ב · כל הענין · ב לעיל פ' ס"א · אדר"נ פ' ל"ג · מדרש תהלים מזמור א' ומזמור ע"ז · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ט · ילקוט תהלים רמז תרי"ד · ג יומא כ"ח · קדושין פ"ב · לעיל פ' מ"ו ופ' ס"ד · אגדת בראשית ריש פ' י"ג · תנחומא סדר לך לך סי' י"א וסימן י"א · וסדר בהר סי' א' · מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט סדר תולדות רמז קי"א · ד נדרים ל"ב · לעיל פ' ל' ופ' ס"ד · במד"ר פ' י"ח · אסתר רבה פ"ו · שיר רבה פ' · פ"ו · פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · תנחומא סדר לך סי' י"ג וסדר בהר סי' א' · ילקוט נח רמז מ"ח · ילקוט תולדות רמז קי"א · ילקוט אסתר רמז תתנ"ב · ה ב"ק צ"ב ע' ספרי ברכה פ' שנ"ד · ו פסחים נ"ו ·

חדושי הרד"ל

אותו ביניהם לשמרו: (ד) מקניכם וגו' · ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמורים · הסוס לקבלי וקלף בצליא כן צריך להיות · ומפרש זה שנתנו לו תחלה הסוסים להשיב נאוכל נפש כמשל שאומרים טוב להשליך הסוס מנגדו (למוכרו) ולקלוף בו בצלים לקנות במעותיו בצלים ותפש בצלים שהם מאכל רע ומאכל עניים ודומה המשל בפיהם של המצרים להוציא מלב שכיניהם הערביים שמחבבים את סוסיהם כנפשם · ולפי גי' הס' שמביא מקרא קמא ויאמר יוסף הבו מקניכם · י"ל שזה מוסב על מ"ש ליוסף ולמה נמות לנגדך כי אפס כסף וא"ל יוסף הבו מקניכם · וע"ז אמרו

חדושי הרש"ש

שהביאו כו' · בס"א ראיתי הגי' שהביא ל"י ושב על יהודה הנזכר ע' לעיל פס"ד: (ג) ומקצה כו' שלא היו גבורים · ע' מ"כ · וכס"פ בהעלותך דריש ותאכל בקצה המחנה בקוצים שבמחנה · ובפירש"י שם במוקצים שבהם כו' ומשמע שכן היה לפניו הגירסא בספרי: (ד) בנימין שמעון יששכר · לא עמדתי ע"ד המדרש מדוע הפליג את שמעון בין בנימין ליששכר · וברש"י בפיה"ת מסודרים כתולדתן: (ה) וכגון נפתלי כו' · לא עמדתי על טעם סדורן ככה שהוא לא כסדר תולדתן ולא כסדורן בברכת משה וגם ברש"י שמה אין סדורן עולה יפה כאלו:

רש"י

לפיכך שלחו: להתקין ליה בית תלמוד · להורות דרים: בפ' עגלות פירש ממני · עגלות המשכן במסכת שבת מה עשה יוסף נתן להם עגלות כדי שיהא ניכר שבפרשת עגלות פי' ממנו: בקצה אחיו · מוקין שבהן שלא היו גבורים כשאר שבטים ומי היו אותן וכו': ולא זכר שמותן · בכפל לפי שלא היו גבורים:

שלא

מתנות כהונה

שיהא מורה כו' · להורות דייק מלשון הוראה: נראה דגרסינן לומדים בו והכי מוכח גירס' הילקוט דגרס ושיהיו השבטים הוגים שם תורה: משנה אותו · כלומר לומד עמו כד"א ושננתם לבניך: אם אתם יודעים כו' · פודאי יוסף אמר זה לסימן עגלות על פי פרעה ואח"כ כתיב אשר שלח יוסף משמע ששלחם יוסף לסימן ברשות פרעה דאל"כ למה לו לשלח עגלות וכי לא נמצא עגלות בארץ כנען כך משמעות מאמר זה ולא כמאמר הכתוב לעיל פ' נ"ד ודוק גם כאן פירש"י וזה לשונו בפ' עגלות עגלות המשכן במסכת שבת מה עשה יוסף נתן להם עגלות כדי שיהא ניכר שבפ' עגלות פי' ממנו עכ"ל: שבכל מקום כו' · שהרי אף בשעה ששלח את יוסף מאתו היה עוסק בתורה: עד עכשיו כו' · כלומר שהרי עד עכשיו כו': וישמור משמרתי וגו' גרסינן: אשר שמע אברהם וגו' גרסינן סיפיה דקרא וישמור משמרתי פי' משמרת למשמרתי כגון עירובי תבשילין ועיין לעיל פרשה ע' ופרשה ס"ד: שלא היו גבורים · ומקצה דריש לשון מוקצה ודבר טפל: ה"ג מלחמתו כל מי כו' · וגירסת הילקוט יותר ברורה ועיין שם: ה"ג אשר ולאשר אמר ברוך וגו': ולא זכר שמותן · פירש רש"י בכפל לפי שלא כו': מתו הסוסים · הוא פירוש אחר: מנגדינו · הוא פי' של לקבלי מנגד ת"א לקבלי ומצאתי בהוצ אמת וז"ל ולפי' רש"י זה בצלייא פי' עור כדאיתא בנדרים ובכמה דוכתין:

פרשה צו התחילה שעבוד · עיין בפירש"י בחומש: שסתם ממנו כו' · מיעקב אבינו נשכח כל צרה בהיותו במצרים וכדאיתא בספר הזוהר שאלו י"ז שנה היה עיקר

יפה תואר

להתקין לו בית דירה · אף כי בלי ספק יוסף לבדו יכין לו מקום לדור · מ"מ יעקב אשר שנא את הכבוד ירא פן יביאנו יוסף באחד מהיכלי המלך לכן שלח את יהודה לראות לו מקום דירה אשר כלבבו: שיהא מורה בו דברי תורה · פי' לאחרים וכמו שעשה אברהם · ועוד שיהיו השבטים לומדים בו · אבל מהתנחומא נראה שהכל דבר אחד הוא · וקאי רק על השבטים: אבל לעולם הבא כו' · אגדה זו לקוחה מדברי רבי תנחומא ודרכו לסיומא בסוף במילתא דמשיחא כדי לסיים בדבר טוב: מפני מה אמר הכתוב ומקצה אחיו ולא אמר סתם ומאחיו לכן מפרש ומקצה הוא מהגרועים וכדדריש בספרי ותאכל בקצה המחנה במוקצין שבהן לשפלות · וכן דרשו ויעש כהנים מקצות העם מהמוקצים שבעם: ומנין שלא היו גבורים את מוצא מברכת מרע"ה כל מי שנכפל שמו כו' · כצ"ל וכן הוא בילקוט: לפיכך לא העמיד אלו לפני פרעה ל"ג ליה הכא ועמ"ש רש"י ע"ז: פירוש כבר הלכו מנגדנו · אין זה מדברי המדרש · וב' פירושים הם · האחד שהלכו מנגדם הסוסים ונשארו ערומים מנכסיהם · והב' שמתו הסוסים והשליכום בחוץ והכלבים קלפום · והמדפיסים הכניסו מבפנים בשגגה · אבל שני הפירושים רחוקים מדברי המדרש וכוונת המדרש הסוס לקבלי וקלף בצליא הוא כי הסוסים אשר לנגדנו יגלו הנסתר שאין כסף בבתינו וע"ד דאיתא לעיל פפ"ב איך נתפשו עשו קלפים בצליא ע"ש:

למה פרשה זו סתומה · ע' בזה ברא"ם וכדבריו הוא ג"כ בהגהת מיימוני פ"ח מס"ת ומ"ש התחילה השעבוד פי' סמני השעבוד כי בכל הזמנים אשר הי' אחד מהשבטים חי לא עבדו בישראל בפרך וכמו"ש

פירוש מהרז"ו

שהיה יוסף חוץ לאביו היה בלבו של יעקב שיהודה הרגו כו' כיון שנתן נפשו על בנימין ונתוודע יוסף נמצא יהודה נקי מכל אותן הדברים הוי וסרה קנאת אפרים לפיכך כתיב ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף וכשם שסרה קנאת יהודה ויוסף אז כך לעתיד יסור קנאת י' השבטים שנקראו יוסף ואפרים ושבט יהודה ויתאחדו יחד עכ"ל · וכמ"ש עוד לעיל פ' נ"ג ס"ה: **ג** ואת יהודה · וגו' להורות לפניו גושנה · וכל הענין בתנחומא כאן סי' י"א: בית וועד · שלפי פשוטו יקשה שעדיין אין ידוע שיהודה היה יודע הדרך יותר מכולם שהוא יורה הדרך לפניו לגושן גם אין זה עבודת איש גדול כיהודה ע"כ דורש שיורה בגושן בית דירה או בית ועד על שיהודה גבר מאחיו בכל דבר מן הסתם שגם בתורה וחכמה גבר מהם ועליו היה להתקין לו בית תלמודו · ופירוש הפסוק ע"פ מדת ממעל ואת יהודה שלח לתקן לו מקום לפניו להורות או להורות ליושבים לפניו: באיזה פרק · ע"ל פנ"ד ס"ג ומש"ש: וכתיב באברהם · עי' כל הענין לעיל פס"ד ס"ד וש"נ ומבואר: אף לילות יסרוני · ור"ל אברך את ה' אשר יעצני ואיתא במ"ת מזמור י"ז שדורש הכל על אברהם שהוא אמר אברך את ה' וגו': מדרכיו ישבע סוג לב · עי' במ"ר פר' י"ד ס"ב שעיקר הלמוד מס"ד ממ"ש ומעליו איש טוב שמעצמו למד איש הטוב זה אברהם ולא מר"ד: עירובי תבשילין · לעיל פס"ד הנ"ל הגירסא עירובי חצירות · ודורש תורותי שתי תורות שבכתב ושבעל פה: בן מ"ח · לעיל פ"ל ס"ד דעת ר"י וש"נ ומבואר: דקדוקי תורה · מדכתיב תורותי כנ"ל וכמ"ש בת"כ סדר בחוקותי בראשו וסופו · מכאן שנתן להם כללותיהם ודקדוקיהם מסיני · וכמ"ש סוף מסכת קדושין: כי ידעתיו · למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו · ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט: **ד** ומקצה אחיו · לקח חמשה אנשים ומ"ש מקצה אחיו מיותר · ע"כ דורש שבכל דבר יש ראש וסוף וראש הוא המובחר והסוף הוא החלק השפל · ועיין במד"ר פט"ו סכ"ד בקצה המחנה ב' דעות כמו כאן ע"ש בפי' · אך בספרי ברכה ובגמרא בבא קמא דף צ"ב איתא בהיפך שאותם שהוכפל שמותם העמיד ובספרי הוכפל המאמר ה' פעמים אצל הה' פסוקים שהוכפלו ואת יהודה לא חשב אע"ג שהוכפל שמו · ובגמרא הקשו והאיכא נמי יהודה דאיכפל והוא פלאי מגלן דלא חשב יהודה שהקשו ולחשוב אלא שכוונת הגמרא על הספרי שלא חשב יהודה וזה חדש הוא:

פרשה צו סימן א סתומה מכל הפרשיות · נ"ע שפטירת יעקב הוא בסוף סדר זה · והיה לו להעמיד הסתומה הזו אצל מיתתו ולא אצל חייתו · ויש הרבה פרשיות פתוחות וסתומות ביניהם אך בהכרח הכוונה שכל הסתומות יש להם ריוח ט' אותיות · וכל הסדרים תקנו חז"ל אצל פרשה פתוחה או סתומה · רק סדר ויחי אין בו שום ריוח ככל הפסוקים והתיבות · ועל זה נתן ג' טעמים · א' על שעבוד מצרים ומ"ש ויחי יעקב פי' כשחיה יעקב י"ז שנה והגיעו לקמ"ז אז קרב למות · אז נפל על זרעו פחד מגלות מצרים וכ"ה בזהר סדר זה אף שבאמת לא התחיל השעבוד עד שמתו כל הע' שבאו למצרים כמ"ש שמ"ר פ"א ס"ד וס"ח · והב' כמש"ל פנ"ח ס"ב שנתן דעתו לגלות הקץ מעת שקרבו ימיו למות ורמז כן על הסתימה · והג' על סתימת צרותיו שבארץ כנען היה פתוח לצרות ובמצרים נסתמו וכ"ה בזהר שם שלפי ב' טעמים הנ"ל היה יותר

ידי משה

הלכה פי' לצורך הלכה פסוקה והשתא א"ש ואת יהודה שלח לפניו לקבוע בית וועד שלולי זאת לא היה יכול יעקב לבוא עם השכינה רק הואיל ויתקן בית וועד ואז יהיה הלכה פסוקה שיהיה מורה שם ד"ת וא"כ רשאי הקב"ה לטמא עצמו כדי ללמוד תורה ודו"ק: אני מאמין לכם · משמע הא לאו הכי לא היה מאמין וא"ת שמא יוסף היה שכח וי"ל הואיל ונפטר ממנו מתוך דבר הלכה זו לא ישכח ע"ד דאית' לעולם אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זכרהו וק"ל: הסוס לקבלי וקלף בצלייא · זה הוא לשון המדרש ומ"ש פי' כבר הלכו וכו' זה כתב איזה מפרש ולא לשון המדרש וכתב ע"ז יפ"ת ולא נ"ל זה הפי' כי אין לשון המדרש סובלם וכתב ולי נראה שפי' הסוס לנגדי ומגלה הנסתר והוא ע"ד מ"ש לעיל בפ' פ"ב איך נתפסו עשו קלפי' בצלי' ע"ש כלומר אף אם תממנו הכסף המקנה לא תוכלו להעלים כי הוא מפורסם והוזקק לזה דאל"כ אם אפס הכסף ל"ל הא פשיטא דמשום דקאמרי כי אפס הכסף בקש מהם המקנה אלא שחשדן שעדיין יש להם כסף ומעלימין אותו ליקח בחנם ולזה אף כי תאמרו כי אפס הכסף הבו מקניכם כי אין בזה יכולת לומר ג"כ כי איננו ולפי שעיקר המקנה הסוסים והוא מה שזכר הכתוב תחלה הזכיר המדרש הסוס ועיין לעיל פרשה פ"ב וז"ל ר"ם אומר קליפת בצליי ועיין שם במתנות כהונה:

למה פרשה זו סתומה מכל פרשיות שבתורה · יש לדקדק והרי כמה פרשיות הם סתומים וי"ל שאר פרשיות

שבעולם : ב *ויקרבו (א) ימי ישראל למות : כתיב (תהלים לט) כי גר אנכי עמך תושב וגו׳ · (ד"ה א כט) כי גרים אנחנו לפניך וגו׳ כצל ימינו על הארץ ואין מקוה · [ב]והלואי כצלו של כותל או כצלו של אילן אלא כצלו של עוף בשעה שהוא עף דכתיב (תהלים קד) כצל עובר · ואין מקוה · ואין מי שיקוה שלא ימות הכל יודעים ואומרין בפיהם שהן מתים · אברהם אמר (בראשית טו) ואנכי הולך ערירי · יצחק אמר (שם כז) ואברכך לפני ה׳ לפני מותי · אף יעקב אמר ושכבתי עם אבותי אימתי בשעה שנטה למות : ג ויקרבו ימי ישראל : כתיב (קהלת ח) [ג]אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות · רבי יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי חצוצרות שעשה משה במדבר בשעה שנטה למות גנזם הקב"ה (ב) שלא יהא אחר תוקע בהן והן באים אצלו דכתיב (דברים לא) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם לקיים מה שנאמר ואין שלטון ביום המות · דבר אחר ואין שלטון ביום המות כשעשה זמרי אותו מעשה מה כתיב שם (במדבר כה) ויבא אחר איש ישראל אל הקבה · והיכן היה משה · ופנחס מדבר לפני משה אלא לקיים ואין שלטון ביום המות · ואין מות אלא לשון השפלה (ג) ניתנה הישועה לפנחס והשפיל את משה · ואף דוד כתיב בו (מלכים א א) והמלך דוד זקן · וכיון שנטה למות מה כתיב בו (שם א ב) ויקרבו ימי המלך דוד אין כתיב כאן אלא ויקרבו ימי דוד · ואף יעקב כיון שנטה למות (א) התחיל משפיל עצמו לפני יוסף ואמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך אימתי כשקרב למיתה שנאמר ויקרבו ימי ישראל למות : ד אמר ריש לקיש חייך אתה שוכב [ד]ואין אתה מת שנא׳ ויקרבו ימי ישראל למות מהו ויקרבו [ה]אמר הקב"ה היום קובל עליך לומר כי הוא יקום כאדם שאומר פלוני קרב על חבירו הוי ויקרבו · וכל מי שנאמר בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו · דוד כתיב בו קריבה ויקרבו ימי דוד למות לא הגיע לימי אבותיו · בועז ועובד · ישי · אמרו חכמים (ד) יותר מד׳ מאות שנה היו חייו · ודוד לא חיה אלא ע׳ שנה לא הגיע לימי אבותיו לפיכך כתיב בו קריבה · עמרם חיה קל"ז שנה · ומשה לא חיה אלא ק"כ שנה לפיכך כתיב בו קריבה (דברים לא) הן קרבו ימיך למות · ויעקב כתיב בו קריבה שלא הגיע לימי אבותיו · אברהם חיה קע"ה שנה יצחק ק"פ ויעקב קמ"ז · לפיכך כתיב בו קריבה · ויקרבו ימי ישראל : ה ויקרא לבנו ליוסף · [ו]למה לא קרא לא לראובן ולא ליהודה וראובן הוא הבכור ויהודה הוא המלך והניחן וקרא ליוסף · למה כן · בשביל שהיה סיפק בידו לעשות לפיכך ויקרא לבנו ליוסף ·

מסורת המדרש א תנחומא כאן עד סוף הפרשה · ב קהלת רבה פ"ח פ"ב · ילקוט כאן רמז קנ"ס · ג במדבר רבה פ׳ ט"ו · דברים רבה פ"ט · קהלת רבה פ"ח פ"ח · תנחומא סדר בהעלותך סי׳ יו"ד · אגדת בראשית פ׳ ל"ס · ילקוט כאן רמז קנ"ו · ילקוט סדר בהעלותך רמז תשכ"ד · ילקוט מלכים רמז קס"ט · ילקוט קהלת רמז תתקע"ח · ד תענית ה׳ · ה ילקוט מלכים רמז קס"ח · ו ילקוט כאן רמז קנ"ו ·

חדושי הרש"ש

(א) התחיל משפיל עצמו כו׳ אם נא כו׳ · עמ"כ · ובספ"ק דמגילה אמרו על וישתחו ישראל על ראש המטה תעלא בעידנא סגיד ליה · והמדרש אולי סובר כפירש"י דהשתחוה לשכינה על שהיתה מטתו שלמה

חדושי הרד"ל

המשל למאמר יוסף כניתותא הכי הסוס לקבלי לנגדי (ואפשר גרסינן לקבלך) מן אותו לי בלחם ונך קלוף בצליתא :

(א) ימי ישראל למות · כתיב כי גרים אנחנו ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו כו׳ · כצ"ל · והוא מקרא דד"ה א׳ וכ"ה בתנחומא אמר כל הפרשה זו הועתקה משם ואינה מן הב"ר כאשר הלשון ניכר (וגם עובדא דר"י ור׳ יאשיה ודרבי דלהלן כתובים לקמן פ"ק בשינוי מדהכא כי שם הוא מן הב"ר) ובטעות כתבו כאן קרא דתהלים שאינו ענין לכאן : (ב) שלא יהא אחר תוקע בהן והם באים כו׳ · אף שבאמת כ"ה בספרי פרשת בהעלותך פע"ה שלא היו כשרים לדורות כ"א למשה מ"מ נראה כאן לענין המאמר גרס׳ שלא יהא תוקע בהן ול"ג אחר ועל משה קאי שביום מיתתו לא היה שלטון להקהיל אלין בחצוצרות ועי׳ בקה"ר ספ"ח : (ג) נתנה השעה לפנחס והשפיל כו׳ כצ"ל : (ד) יותר מד׳ מאות שנה חיו · בתנחומא הגי׳

מתנות כהונה

היינו בלא צרה : הכי גרסינן תושב ככל אבותיו : של אילן · שהוא עומד זמן מה : הקהילו אלי · ולמה לא צוה לתקוע בחצוצרות אלא שהקב"ה גנזם : והיכן היה משה · כלומר והלא שם היה : ואין מות במקום הזה אלא לשון השפלה וכמו שאמר הכתוב כי מתו כל האנשים : ימי דוד · ושם המלכות לא נזכר על שם ואין שלטון וגו׳ : אם נא · לשון בקשה : כשקרב גרסינן : ה"ג אמר ר"ל א"ל הקב"ה חייך : חייך · לשון שבועה : אתה שובב כו׳ · דייק מדכתיב בתר הכי ושכבתי ולא אמר אמות כמ"ש ראשונה ויקרבו ימי ישראל למות גם הוא עצמו אמר בטרם אמות ש"מ שכל זה נאמר לפי דעתו אבל ברוח הקדש נאמר לו שלא יהיה כן אלא שכיבה לבד והוא ענין יקר ממיתה שע"ז אמרו חז"ל יעקב אבינו לא מת ובילקוט גרס נטמן אתה כלומר הסתלקות מן העוה"ז כמו שנאמר אצל חנוך ואיננו כי לקח אותו אלהים : ה"ג ואין אתה מת ויקרבו וגו׳ : היום קובל עליך · דרש ויקרבו לשון מריבה וקרב כאדם הקובל על חבירו לפני הדיין : לומר כי הוא יקום · יעמיד ולא ישקע אלא אם מת אתה ועיין בסוף פ׳ נצבים ובילקוט לא גרס ליה אבל בתנחומא גרס ליה ג"כ : קרב על חבירו · נגש על חבירו לקרב וקובל עליו ואי אפשר לעשות כי אם משפט כתוב : וכל מי כו׳ · כעין ד"א הוא על למה נאמר ויקרבו : ה"ג בועז ועובד וישי אמרו כו׳ עד היו חייהם ועיין בילקוט סדר זה ובספר מלכים ופירושו משמע בילקוט מלכים שכל אחד מג׳ אלו היה חי ד׳ מאות שנה : ספק בידו · ביד יוסף :

רש"י

פרשה צו שלא יהא תוקע בהן · משה וישראל באין אצלו : לפי השעה נתנה הישועה לפנחס והשפיל משה עצמו : ויקרבו ימי דוד המלך אין כתיב כאן אלא ימי דוד למות ואף יעקב שנטה למיתה התחיל משפיל עצמו לפני יוסף ואמר ליה אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תקברני במצרים אימתי כשקרב למיתה שנאמר ויקרבו ימי ישראל למות : היום קובל עליך כי הוא יבא : בשביל שהיה ספק ביד יוסף · יכולת

פירוש מהרז"ו

נכון להעמיד הסתומה להלן אצל ומגידה לכם או אצל ויגוע · רק לפי טעם הג׳ נכתבה אצל ויחי ודו"ק : ב כתיב כי גר וכו׳ · כי גרים וגו׳ בילקוט תהלים סוף ל"ט כמו כאן · ובתנחומא כאן נשמט פסוק כי גר וטועים המגיהים כאן ובילקוט ולהגיה בתנחומא ולא בהיפך : והלואי כצלו · עי׳ בריש מדרש קהלת פסוק הבל הבלים מאמר זה בתיקונו וכאן בקיצור ורמז : הכל יודעים · שהם מתים · ומ"ש ואומרים בפיהם כוונתו למ"ש במדרש תהלים קט"ז על פסוק יקר בעיני וגו׳ ואלולי שהאלים הצדיקים מיתה בפיהם כו׳ ע"ש באריכות ובילקוט שם · וע"ל בסימן ה׳ אמותה הפעם : אברהם אמר וכו׳ עד אימתי וכו׳ · פי׳ שאברהם אמר כשהיה בן ע"ה שנה לא אמר רק ואנכי הולך ערירי · ויצחק כשהיה בן קכ"ג שנה כשבירך לבניו אמר לא ידעתי יום מותי · לפני מותי · רק יעקב אמר בפירוש ושכבתי וגו׳ על שהרגיש שקרב למות וזהו שאמר אימתי בשעה שנטה למות · ומ"ש אף יעקב · כי זה כלל גדול במדרש לעניננו אומר אף או וכן : ג כתיב אין אדם · קה"ר פסוק זה · ותנחומא כאן במ"ר פט"ו סט"ו עי׳ מש"ש : שלא יהיה אחר · וכ"ה במ"ר שם ובתנחומא אדם אחר ובילקוט כאן שום אדם · ובקה"ר שם הגירסא ויהיו בניו תוקעים · ואין להגיה כאן : הקהילו אלי · והיכן החצוצרות אלא שנגנזו כ"ה שם ושם · ובתנחומא חסר : ואין מות וכו׳ · עי׳ מ"כ · ועי׳ במ"ר פ"כ סכ"ד : ואף דוד · עי׳ ד"ר פ"ט ס"ג ובקה"ר שם הגירסא קרוב לנ"ב פעמים כתוב והמלך דוד פי׳ ב׳ אלו יחד לבד מ"ש תיבת דוד לבד או המלך לבד · ובהכרח לצרף מ"ש דוד המלך או מלך דוד איזה פעמים וזהו קרוב כו׳ והמלך דוד · ויתכן שהעתיק מאיזה מקום דשם הוא סוף הענין ועיקרו בדוד ע"כ אומר ואף דוד : ד שנאמר ויקרבו · בתנחומא כאן כל הענין · וז"ל התנחומא סוף סדר ברכה אמר רשב"ן וכי ימים הם מתים אלא אלו הזכאים אע"פ שהם מתים ימיהם בטלים מן העולם אבל הם עצמם קיימים כו׳ ע"ש וזהו ויקרבו ימי ישראל למות · ובתנחומא כאן הלשון חייך אתה נטמן ואין אתה מת : היום קובל עליך · ד"ר פ"ט ס"ט עי׳ מש"ש וכאן פי׳ שיעקב נקרא שמש כמש"ל פס"ח ס"י וש"נ והחליט כח השמש ששקע למעט שלא בעונתו וכן הזריח למעטו כמבואר שם וכשהגיע זמנו למות ואתרע מזלו אז קטרג השמש עליו · ומ"ש כאומר פלוני קרב על חבירו פי׳ לקטרג עליו והוא מענין קרב ומלחמה : בועז עובד ישי · בתנחומא כאן הלשון בועז עובד וישי · ועובד אמרו רז"ל יותר מד׳ מאות שנה חיה וכן הגירסא במדרש שעם יפ"ת · אך בילקוט כאן ובילקוט מלכים א׳ ריש פ"ב בועז עובד וישי ארבע מאות שנה חיו משמע כל אחד חיה ד׳ מאות שנה וברש"י בתומס הובא בהגהה שישי חי ת׳ שנה ולפי שמבואר החשבון בכתוב שבנין ביהמ"ק היה ת"פ ליצ"מ לא מהמ׳ של מדבר כ"ח של יהושע ואז מת שלמון אבי בועז ולפי דעת הס"ע היה בועז ואלימלך בימי עגלון ואהוד ושמגר אחר עתניאל בן קנז הרי חסר עוד מ׳ שנה של עתניאל ולבד מ׳ שנה של דוד וישי נהרג ע"י מואב קודם מלוכת דוד כמ"ש במ"ר פי"ד בס"א · וד׳ של שלמה קודם שהתחיל לבנות וכשנחסר כל זה ממנין ת"פ הנ"ל לא נשארו רק ש"ל שנה ואין כאן ד׳ מאות שנה אפילו לכולם יחד · ואיתא בילקוט רות שבועז מת בלילה שלקח את רות · ובמדרש רות פסוק ברוכה את איתא שהיה בועז פ׳ שנה כשלקח רות · ואף שסך של ת׳ שנה לא יתכן עכ"ז חיו יותר מדוד שחיה ע׳ שנה ואח"כ מצאתי להיפ"ת שהקדמני במקצת דברים וקצרתי בחשבונות ול"ע : עמרם חי · שמות ו׳ כ׳ · משה ק"כ בסוף התורה · אברהם קע"ה בראשית כ"ה ז׳ · ומ"ש ויהודה וכו׳ לעיל פנ"ב ס"ה וש"נ : ה בידו לעשות · לעמוד בצוואתו · בתנחומא · והיינו לפעל מפרעה שיניחנו גם רכב גם פרשים לעמוד

יפה תואר

וכמ"ש רז"ל וע׳ כזה בחזקוני וברא"ם : כתיב כי גר אנכי עמך וגו׳ · משום דק"ל למה לא כתיב וימלאו ימי ישראל למות וכמו דכתיב (שמואל ב׳ ז׳) כי ימלאו ימיך · וגם יום שמיתה רק אחד הוא והיל"ל ויקרב יום ישראל למות (וע"ע בד"ר ריש פ"ט) לכן מפרש כי ימי ישראל קאי על ימי העוה"ב וכמו שמדרשים למען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך ואלה הימים קרבו לישראל לבוא · ולזה היתה השבה למותו · ולכן הביא הכתוב כי גר אנכי עמך כי הימים האלה אשר בעוה"ז אין בהם ממש והשם הימים קאי על היום שכולו ארוך : והלואי כצלו של כותל · משום דקשה ליה למה כתיב כצל ימינו על הארץ ולא כתיב כצל ימינו בארץ · לכן דריש שאלו איננו כצל הכותל והאילן אשר הם עומדים על מקומם · והשתנות הוא רק בצל כי יחלוף · אבל ימינו על הארץ הוא כצל עוף הפורח אשר גם העוף לא ישאר על מקום אחד גם רגע וכן הוא האדם שסבת קיומו על הארץ הוא היסודות וגם המה הולכים ומתפרדים וינוסו · וכמו שמפרשים כי הולך האדם אל בית עולמו כי בכל יום ויום יתמעט והוא הולך תמיד אל בית עולמו וכן דרשו ויום המות מיום הולדו · כי יום המות מתחיל מיום הולדו : אברהם אמר ואנכי הולך ערירי כו׳ · משום שיש ג׳ טעמים על המיתה שבאה לעולם · האחד כדי לפנות מקום לדור הבא וע"ד שאמרו בפרק בני העיר הבאים אחריך בהמות ירעו · ובפ"ק דע"א בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא הם אנו כאלו לא באנו לעולם · וכנגד זה מביא מאברהם אף שאמר ואנכי הולך ערירי ואין לו צורך מיתה מפני זה הטעם כי אין לו בעד מי לפנות מקום מ"מ היה יום המיתה לנגד עיניו · והטעם השני הוא כדי להציל מיצר הרע וכדאיתא לעיל פ"ט מפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים שכל זמן שהם חיים הם נלחמים עם יצרם וכנגד זה מביא את יצחק אף שהיה עור ובעל יסורין וסר היצר הרע ממנו ולכן יחד הקב"ה שמו עליו גם בחייו בכל זאת ראה שימות · והטעם השלישי הוא להנצל מתלאות העוה"ז וע"ד כי מפני הרעה נאסף הצדיק · וכנגד זה הביא מיעקב שאף שלבו היה שמח במצרים וראה עתה בטובה וכדלעיל בכ"ז אמר במצרים ושכבתי עם אבותי וראה את מותו לנגד עיניו · ולפ"ז אנו לדעת כי אין מקוה לאדם שלא ימות : אף יעקב אמר · מה שאמר בלשון אף משום דאמרינן בתענית יעקב אבינו לא מת · לכן אמר כי בכ"ז בחייו לא היתה לו תקוה להנצל מן המות ואמר ושכבתי וגו׳ : כתיב אין אדם שליט ברוח וגו׳ · משום דק"ל למה כתיב ויקרבו ימי ישראל ולא כתיב ויקרבו ימיו למות · דהא כבר נזכר שמו ויחי יעקב ועליו קאי ויקרבו ימיו למות · ולכן מביא את הכתוב ואין שלטון ביום המות וזה אשר מרמז לנו הכתוב ויקרבו ימי ישראל אף כי שמו היה ישראל יען כי שרה עם אלהים ואנשים ויוכל · בכל זאת לא הועילה לו גבורתו וצדקתו ביום המות וקרבו ימיו למות : שלא יהא אחר תוקע בהן · פי׳ שכשירצה משה להקהיל את העם בשעת מותו וכמ"ש הקהילו אלי וגו׳ לא יהיה ע"י חצוצרות כמו שהיה דרכו בחייו למקרא העדה ע"י חצוצרות · משום אין שלטון ביום המות ואין ראוי לנהוג בשולטנות ביום המות וע׳ בקה"ר ובתנחומא · וע׳ בבמ"ר פט"ו כי החצוצרות דרך מלכות ושולטנות הוא : ופנחס מדבר לפני משה · שנתעלמה ממנו הלכה ופנחס ראה מעשה ונזכר הלכה הבועל ארמית קנאין פוגעין בו כדאיתא בבמ"ר פ"כ · וז"ש נתנה הישועה לפנחס והשפיל את משה · כי מאת ה׳ היתה זאת שתתעלם ההלכה מאת משה · כיון שכבר באה העת כי הישועה תנתן לפנחס ואין מלכות נוגעת בחבירתה אפילו כמלא נימא לכן נתגדל פנחס · וזה הוא פירושו אין שלטון ביום המות כי לא תועיל השולטנות כלל ביום שהגיעה העת להשפל ולהעביר השררה לאחר : חייך אתה שוכב ואין אתה מת · כי יעקב אבינו לא מת וכדאיתא בפ"ק דתענית ועיין בזה ברמב"ן : היום קובל עליך · שהיה מתקשה כנגדו וכדאמרינן בד"ר פ"ט כמשה היום קבל לפני הקב"ה ואמר איני זז ומשה קיים · ופי׳ הדברים כיון שהגיע היום שהבא אחריו ימלא מקומו ואין מלכות נוגעת בחבירתה · ולפי שה׳ חלק השלמים במספרם כמשפטם בדורות זה אחר זה · דור דור וחכמיו וכאשר הגיע קץ השלם הזה והגיעה עת הבא אחריו הרי הוא כאלו היום קובל ומבקש דין על הראשון שהוא כגוזל יומו של הבא אחריו וכ"כ בד"ר · ויש לפרש עוד משום שהזמן ניתן להשיג בו שלימות · ולא יהיה לבטלה · והצדיק כשהגיע קצו שנשלם לפי חקו הנה כל ימי חייו עוד בעוה"ז הם לבטלה ולזה יאמר בדרך משל שהיום קובל שמשתמש בהם שלא לצורך : לומר כי הוא יקום · כלומר שהוא מתעלם בדין עד שיוצא וכמו על כן לא יקומו רשעים במשפט שפי׳ לזכות במשפט : לא הגיע לימי אבותיו · דקריבה משמע שמיהרו לבוא שלא בעונתם וזה אם לא הגיע לימי אבותיו כי מדרך הטבע היה ראוי לחיות כמותם וכמ"ש הרמב"ם בהא דתנן בעדיות האב זוכה לבן בשנים כלומר שימי חיי הבן שוים הם במספר לפי הטבע לימי אביו : בועז ועובד וישי · וכלם האריכו ימים הרבה מדוד שהרי משנולד בועז עד שנולד דוד אין פחות מש"ל שנה שהרי משבאו ישראל לארץ עד שנולד דוד שס"ו שנה שהרי בת"פ שנה לצאת בני ישראל ממצרים בנה שלמה ביהמ"ק והיא היתה שנה רביעית למלכותו · דל ד׳ דשלמה וע׳ דדוד ומ׳ שהיו במדבר נשארו שס"ו ושלמון מבאי הארץ היה ומת אחרי יהושע כדאיתא בס"ע נמצא שמת שלמון כ"ח שנה לביאת הארץ · דל כ"ח מן שס"ו נשארו של"ח והנה אפילו תימא שבועז נולד הרבה

ידי משה

פרשיות יש להם הבדל והרחק שמניחין חלק בין זו לזו מש"ה כאן וק"ל : היום קובל עליך · פי׳ יפ"ת ע"ד וזרח השמש ובא השמש אין מלכות נוגעת בחברתה וק"ל ול"נ לפי דאיתא ויקרבו ימי ישראל למות

ולפי שהשעה מסורה לו · אל נא תקברני במצרים · (ה) בשבילך ירדתי למצרים בשבילך אמרתי אמותה הפעם · [א] ועשית עמדי חסד ואמת · וכי יש חסד של שקר שהוא אמר חסד ואמת למה כן משל הדיוט אומר מית בריה דרחמך טעון · מת רחמך פרוק : אמר לו אם תעשה לי חסד לאחר מיתתי הוא חסד של אמת · אל נא תקברני במצרים · למה שסופה של ארץ מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות בתוך גופי לפיכך אל נא תקברני במצרים · ד"א [ב] מפני מה בקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים שלא יעשו אותו עבודת כוכבים שכשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד דכתיב (שמות יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · וכן אתה מוצא בדניאל כיון שפתר את חלומו של נבוכדנצר מה כתיב (דניאל ב) באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אפוהי ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה · אבל דניאל לא קיבל למה שכשם שנפרעים מעובדי עבודת כוכבים כך נפרעים הימנה · [ג] וכן אתה מוצא בחירם כיון שעשה עצמו אלוה מה היה סופו · כתיב ביה (יחזקאל כח) יען גבה לבך ותאמר אל אני · אמר לו הקב"ה (שם) הנה חכם אתה מדניאל שנבוכדנצר בקש להקריב לו ולא רצה ואת עושה עצמך אלוה · מה היה סופו כתיב ביה (שם) על ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לראוה בך · ד"א יעקב אמר שלא יפדו בי המצרים · הם משתחוים לשה · ואני נמשלתי בשה שנאמר (ירמיה נ) שה פזורה ישראל · ובמצרים כתיב (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם · וכתיב (שמות לד) ופטר חמור תפדה בשה · הוי אל נא תקברני במצרים · ולמה כל האבות תובעין ומחבבין קבורת א"י · א"ר אלעזר דברים בגו · רבי יהושע בן לוי אמר מהו דברים בגו (תהלים קטז) אתהלך לפני ה' בארצות החיים · אמרו רבותינו שני דברים בשם רבי חלבו [ד] למה האבות מחבבין קבורת א"י שמתי א"י חיים תחלה

בימות המשיח · ואוכלין שנות המשיח · ר' חנינא אמר [ה] מי שמת בח"ל ונקבר שם שתי מיתות יש בידו שכך כתיב (ירמיה כ) ואתה פשחור וכל יושבי ביתך תלכו בשבי ושם תמות ושמה תקבר · הוי יש בידו שתי מיתות לפיכך יעקב אומר ליוסף אל נא תקברני במצרים · א"ר סימון א"כ הפסידו הצדיקים שהם קבורים בחוצה לארץ אלא מה הקב"ה עושה · עושה להן מחילות בארץ ועושה אותן כמערות הללו והן מתגלגלין ובאים עד שהם מגיעין לארץ ישראל והקב"ה נותן בהם רוח של חיים והן עומדין (ז) מנין שכן כתיב (יחזקאל לז) הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל ואח"כ ונתתי רוחי בכם וחייתם · אמר ריש לקיש מקרא מלא הוא שכיון שהן מגיעין לא"י הקב"ה נותן בהם נשמה שנאמר (ישעיה מב) נותן נשמה לעם עליה · (ו) מעשה ברבי ורבי אליעזר שהיו מהלכין בפילי שחוץ לטבריא ראו ארון של מת שבא מחוצה לארץ להקבר בארץ ישראל · אמר רבי לר' אליעזר מה הועיל זה שיצתה נשמתו בח"ל ובא להקבר בא"י אני קורא עליו (ירמיה ב) ונחלתי שמתם לתועבה · בחייכם · ותבאו ותטמאו את ארצי · במיתתכם · א"ל כיון שהוא נקבר בא"י הקב"ה מכפר לו דכתיב (דברים לב) וכפר אדמתו עמו · [ו] רבי יוחנן כשהיה מסתלק מן העולם אמר לאותן שהיו צריכין להטפל בו קברו אותי בכלים צבועים דבריקא לא לבנים ולא שחורים · שאם עמדתי בין הצדיקים לא נבוש ואם עמדתי בין הרשעים לא נכלם · ר' יאשיה כשהיה נפטר מן העולם אמר למי שהוא עומד עליו קראו לי לתלמידי · אמר להם קברו אותי בכלים לבנים למה שאיני בוש במעשי להקביל פני בוראי · [ז] רבינו כשהיה נפטר מן העולם צוה שלשה דברים אמר להם אל תזוז אלמנותי מתוך ביתי ואל תספדוני בעיירות שבא"י ואל

מסורת המדרש א ילקוט כאן רמז קנ"ו. כל הענין · ב ילקוט דניאל רמז תתק"ס · ג ילקוט יחזקאל רמז שס"ז · ד כתובות קי"א. כה"ע · ירושלמי כלאים פ"ט · כל הענין · וירושלמי כתובות פרק י"ב ה"ג · לעיל פרשה ע"ד · שמות רבה פרשה ל"ב · תנחומא כאן סי"ג · פסיקתא רבתי פיסקא א' · ילקוט סדר ויגש רמז ק"ל · ילקוט תהלים מזמור קמ"ב · ועיין ילקוט ישעיה רמז שס"ו · ה ילקוט ירמיה רמז ש' · ו שבת קי"ד · נדה דף כ' · לקמן פרשה ק' · ילקוט איוב רמז תתקכ"ד · ז כתובות ק"ג · ירושלמי כלאים פרק ט' · כל הענין · וכתובות פרק י"ב · לקמן פרשה ק' ·

חדושי הרד"ל

הגי' זה על עובד לבדו · ולפי גי' דהכא אפשר לפרש שר"ל כולם יחד היו יותר מד' מאות שנה · ע' מ"ש הרמב"ן פ' ויגש · כי מיצ"מ עד לידת דוד ש"ע שנה והיו אותם ד' דורות שלמון בועז עובד ישי (וקשה מ"מ לא חשב כאן שלמון) ועד שמת ישי היו יותר מן ת' שנה : (ה) בשבילך ירדתי למצרים · וגם לא רציתי לפרוש ממך לחזור לא"י קודם מותי · ואם אקבר שם מעלה אני כאלו אתה תקברני במצרים לכן אל נא כו' : (ו) מעשה ברבי ור"א כו' · בירושלמי דכלאים שסבית המ"כ וכן בפסיקתא בתחלתה גרס' ברבי ברקוריא ור"א ופל"נ :

חדושי הרש"ש

שלמה · או כמו דדרשו לעיל רפע"א ע"ש : (ג) מנין שכ"כ הנה אני פותח את קברותיכם כו' · נראה דדרים לשון פתוחי חותם ור"ל שיהא מפתח מחילות מקברותם עד א"י · ולשון הירושלמי פ"ט דכלאים מתליד הקב"ה לפניהם את הארץ כו' :

פותח

רש"י

יכולת : מת בריה דרחימך טעון · נשוא עמו צער : מת רחימך פרוק · נפדה אתה ממנו : שסופן של מצרים ללקות בכנים : נבוכדנצר נפל על אנפוהי ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה אבל דניאל לא בקש אמר וכו' : למה כל האבות תובעין קבורת ארץ ישראל : דברים בגו · כלומר לא על חנם שיש טעם בדבר : מהו דברים בגו לפי שנאמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים בסוף מסכת כלאים ירושלמית ובכתובות ירושלמית בפרק הנושא את האשה :

ויקרא

מתנות כהונה

ולפי כו' · פירושו כמו ועוד לפי שהשעה משחקת לו היה גם הוא מכבד אותו וקרא לו בפני שאר אחיו וה"ג בתנחומא הכל מכבדין למי שהשעה עומדת לו : אמרתי אמותה · ובזה גרמתי מיתה לעצמי כמו שדרשו חז"ל בפסוק יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אמר הקב"ה אילולי שהצדיקים גוזרים על עצמם מיתה לא הייתי גוזר · אברהם אמר אנכי הולך ערירי וגו' ולפיכך אל תגרום לי מיתה ג"כ וכדאיתא לקמן ולכן אמר אל נא תקברני ולא אמר לא אקבר וכן מצאתי באב"א : מת בריה כו' טעון · שא עליו קינה וטעון עליך צער והספד אולי ישלמנו לך חברך פן המות אתה בחייו אבל אם מת אוהבך היה פורק מעליך הצער כי מעתה לא ישלמנה לך מאחר שמת ולכן מי שגומל חסד עמו נקרא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול וכן משמע בפי' רש"י : ויהיו מרחשו' גרסינן : בתוך גופי · בילקוט ובתנחומא גרס תחת גופי : אבל דניאל לא קבל · דייק מדכתיב אמר לנסכא ליה משמע אבל לא נעשה כך : ה"ג מה היה סופו כתיב ביה כו' · והכי מוכח בתנחומא ובילקוט : הנה חכם אתה · פסוק הוא ביחזקאל סימן כ"ח : להקריב לו גרסינן וכן הוא בילקוט : ה"ג לראוה בך · ופי' בו רש"י ורד"ק כמו לראות והוא ענין בזיון כד"א אל תראוני שאני שחרחורת וכן המה יביטו יראו בי ועיין בהרד"ק : ה"ג בילקוט ובתנחומא שלא יפדו בי המצרים אני נמשלתי כו' ובמצרים כתיב גרסינן ונראה שענין הפדיון הוא שיהא להם למזכרת זכות וכפרה מה שנביא ה' קבור בארצם וזה שאמר הם משתחוים לשה כו' · כלומר שיעקב הנקרא שה יכפר עליהם על שעובדים לשה ולפי זה גירסת הספר שריר וקיים : דברים בגו · כלומר יש בו סוד ועעם טוב שלא על חנם חבבו קבורת א"י : אתהלך וגו' · כדמפרש ואזיל שמתיה חיים תחלה בימות המשיח וכן הוא בהדיא בירושלמי סוף מסכת כלאים ובכתובות בפרק הנושא ובבבלי פרק שני דייני גזירות : שתי מיתות · כלומר הקבורה נחשבה לו למיתה בפני עצמה ובילקוט ירמיה בשם פסיקתא רבתי גרס יש בידו שתי צרות צרת המיתה וצרת הקבורה וזו היא גירסת הירושלמי והיא היא : לפיכך יעקב כו' · שלא ימות רק מיתה אחת או אתיא כמ"ד בירושלמי בפרק הנושא שקבורת א"י מכפרת על מיתה שבבבל וכדלקמן וא"כ אפילו אחת לא יהא בידו : ה"ג הקב"ה עושה עושה להם כו' : בארץ · בקרקע : ה"ג ועושה אותן כמערות וכן הוא בתנחומא ופי' אותן מחילות עושה כאותן מערות : והן מתגלגלין כו' · כנודות הללו המתגלגלין · הכי איתא בירושלמי וזהו צער להם כדאיתא בפרק שני דייני גזירות ולפיכך צוה יעקב לבניו שישאוהו ממצרים : והקב"ה גרסינן : בפילי · דרך שער ועיין בערוך ערך פל : לתועבה · שלא היתה א"י חביבה עליהן שיבאו שמה בחייהם : וכפר אדמתו · שהאדמה מכפר עליהם ובירושלמי דכלאים איתא וזה לשונו כיון שמגיעין לא"י נוטלין גוש עפר ומניחין על ארונן שנאמר וכפר אדמתו : צבועים דבריק' גרסינן : וכן הוא לקמן פרשה ק' ובילקוט איוב סימן ל"ח ובירושלמי בפרק הנושא ובמסכת כלאים ופי' צבע ברק שאינו לא לבן ולא שחור : לא נבוש · שאם יהיו שחורים יהיו לו בושה שהוא לובש בגדי רשע ולקמן פרשה ק' משמע שאם יהיו בגדיו שחורים יאמרו הרשעים הרי זהו רשע כמותנו והוא עומד בין הצדיקים וה"ו משוא פנים יש בדבר : אל תזוז כו' · עיין עוד בפרשה ק' :

יפה תואר

ימים ערם מות שלמון והאריכו ימים האבות בימי הבנים וכענין עובד שמסורת בידם שחי ת' שנה ויותר כדמפרש ואזיל ומסתמא גם בועז וישי האריכו ימים דלא מסתבר לדחוקי דעובד לבדו האריך ימים ובועז וישי נתקצרו שנותיהם כל שלא נתפרש כמו בדוד · ומ"מ לפי שיש לדחות כן לא פירש המדרש כבועז וישי דבר אלא הזכיר חיי עובד דמינה ילפינן להו מסברא : בשבילך אמרתי אמותה הפעם · וביון שכם חזקה בי אהבתי אליך טוב ויפה הוא כי גם אתה תאהבני ותעשה את רצוני · ויש לפרש עוד ע"פ מה שכתב בתנחומא אמותה הפעם עתה אמות רק פעם אחת בעוה"ז ולא אמות בעוה"ב אשר מזה פחדתי ברשעים ולכן אמר אחרי כי בשבילך אמרתי אמותה רק פעם אחת אל נא תקברני במצרים כי זה תגרם לי למות פעמים וכדלקמן בפרקין בסימן ה' מי שמת בחו"ל שתי מיתות יש בידו : וכי יש חסד של שקר · דא"א לפרש חסד לחוד ואמת לחוד וכמו בכ"מ דחסד מחובר עם אמת קאי על שני נושאים נפרדים ויתפרש או חסד או אמת · אבל הכא לא יתפרש כן דהא יעקב בוודאי ידע מה לו לבקש אם חסד לבד או אמת לבד ולמה אמר חסד ואמת יתפרש ע"כ כנושא אחד חסד של אמת : כך נפרעין מן הנעבד · לעיל פכ"ח על פסוק אסף אסף כל ובפרק רבי ישמעאל משמע שהנעבדים קיימים ולא יתכבדו ה' וכמו העובדים לחמה ולבנה · אבל שם מיירי בדברים שהעולם צריך להם · אבל בדברים שאין העולם צריך להם יעשה ה' לפעמים פלאות נוראות לשפוטים כי אין הנעבד נחשב למאומה ויפרע ממנו · וע"ד והאלילים כליל יחלוף וכדומה : א"ר אלעזר דברים בגו · פי' סוד יש בדבר הזה ואנכי לא ידעתי את הסוד וע"ז אמר ריב"ל כי הטעם הוא בשביל אתהלך לפני ה' בארצות החיים · וכדמפרש בשביל שמתי א"י חיים תחלה · ואוכלים תחלה שנות המשיח · מש"כ מתי חו"ל יתאחר להם הזמן קצת · אבל לעיל פע"ד ובירושלמי לא נזכר הדברים ואוכלין בימות המשיח : שאם עמדתי בין הצדיקים כו' · נראה שהיו קוברים את המוחזקים לצדיקים בלבנים כמו שמעשיהם נקיים והרשעים בשחורים ·

פירוש מהרז"ו

הנושאים וגודל ההוצאה · ואפילו לא היה צריך לכל זה הרי השעה כו' : אל נא תקברני · שמאחר שיקברנו בקבורתם לא הוצרך לומר אל תקברני במצרים · ע"כ דורש ד"ק שיבין שהוא גרם ביאתו למצרים וגרם לו שימות עכ"פ אל תקברני במצרים : בשבילך אמרתי · מד"ת מזמור קט"ז פ' יקר וגו' ועי' מ"כ כמש"ל ס"ב · ועי' בתנחומא כאן ס"ד וזה טעם ב' שהוא חייב בזה יותר משאר אחיו : בריה דרחמך טעון · משא של מטתו על שכמך לקוברו כי אוהבך יחזיק לך טובה וישלם גמולך · אך אם מת אוהבך בעצמו ותטעון אותו לא ישלם לך בנו גמולך וזה חסד של אמת : ללקות בכנים · וזהו אל נא תקברני במצרים אפילו לשעה עד יצ"מ · אצליך · כי כל עפר ארץ היה כנים וזה מה שנתפרש פעם אחת ובכלל זה הקברים שנחפרו · ואין כן בשאר המכות : שלא יעשו אותו עבודת כוכבים · כידוע מתועבת מצרים שהיו עובדים לכל דבר שהיה להם הנאה · ומיעקב נהנו שכלה הרעב ונסבך הנילוס בשבילו והחזיקו אותו לאיש קדוש ונביא · ובחיין לא קיבל והיה מתיירא שלא יעשו אחר מותו : כך נפרעים · ויק"ר פכ"ו בס"א אצל שמואל : דניאל לא קבל · וכמ"ש אמר לנסכא ליה שהיל"ל אמר ונסכו ליה וכמ"ש דניאל ה' כ"ט אמר והלבישו אלא אמר ולא עשה שלא קיבל (ופשט הכתוב ומנחה וניחוחין אמר להקריב קדמוהי ונסכין אמר לנסכא ליה ע"פ מדה ט') : אתה מדניאל · למה דוקא דניאל ולא חכם אחר אלא ע"פ מדה י"ו · ולזה אמר ותאמר אל אני שדניאל לא קבל · מפלת חירם בימי דניאל ע"י נ"נ : לראוה בך · עי' שמ"ר פ"ח ריש ס"ב ומש"ם ותבין כאן : שה פזורה ישראל · ישראל סבא עי' במ"ר פ"ד ס"ה ומש"ם שהוא צריך כאן : וכתיב פטר חמור כו' · שיגין עליהם זכות שכבדו אותי בחיי ובמותי כמ"ש פר"א פי"ז אתם גמלתם חסד עם יעקב אף אני אתן לכם שכר טוב ולבניכם ואף כי אם היה קבור שם שיגין זכותו גם עליהם ולא יצאו משם : ולמה כל האבות · כתובות קי"א תנחומא כאן פסיקתא רבתי פ"א וירושלמי כתובות פי"ב ה"ג וירושלמי כלאים פ"ט שמ"ר פל"ב ס"ב ובמקומות הלל ביתר ביאור : נותן נשמה · לעיל ריש פע"ד פירשתי : ר' יוחנן · בירושלמי שם ושם פליגי בזה ר' ור"ג ועי"ל ריש פנ"ה ומש"ם : דבריקא · במ"ע בלשון לומי בגדים לצובעים כגון ירוק וגורם לכרוכיא ... כמ"ש אצל ריב"ל שים לפני דלכים כו' : רבינו כשהיה כו' : בין הצדיקים שם ושם · לקמן פ"ק ס"ב בלביטות ·

ידי משה

למוס סימים מתים ולדיקים קיימים לעולם פי' לפי שכינת דוד בן כמותו לא נאמר בו מיתה א"כ ע"כ ממיתה קאי על סימים וז"ס כאן סיום קובל עליך ודו"ק : בשבילך אמרתי אמותה הפעם · פי' אם לא תעלני ממצרים אמות שתי פעמים כדלקמן שמי שנקבר בח"ל הוא מת שתי פעמים דהיינו מיתה וגלגול מחילות וק"ל : שנאמר הנה אני פותח את קברותיכם כו' ... ודו"ק

תניחו לנכרי שיגע במטתי אלא מי שנטפל עמי בחיי יטפל בי במותי · בחייו היה דר בציפורי שבע עשרה שנה והיה קורא על עצמו ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה וחיה יהודה בציפורי י"ז שנין · א רבינו י"ג שנה חשש בשניו וכל אותן י"ג שנה לא מתה חיה בא"י ולא הפילה אשה עוברה בא"י · בסוף י"ג שנה כעס רבינו על רבי חייא הגדול נכנס אליהו ז"ל אצל רבינו בדמותו של רבי חייא ונתן ידו על שינו ומיד נתרפא · למחר נכנס רבי חייא אצלו א"ל רבי אותה שינך מה היא עשויה · אמר משעה שנתת ידך עליה אתמול נתרפאה · באותה שעה א"ר חייא אי לכם חיות שבא"י · אי לכם עוברות שבא"י · אפילו כן אמר לו לא הייתי אני שנתתי ידי על שינך · ידע רבינו שאליהו זכור לטוב היה · מאותה שעה התחיל לנהוג ב"ר חייא כבוד :

פרשה צז א

(תהלים לד) יראו את ה' קדושיו · א"ר עזריה בשעה שבירך יעקב אבינו את יוסף יצא ופניו מצהילות · והשבטים אומרין דין כל עמא עם קיימא בשביל שהוא מלך · עם מן דקיימין קיימין · אמר להם יעקב אבינו יראו את ה' קדושיו אנא מספקא לכוליה : ב ויברך את יוסף ויאמר · ר' ברכיה ואמרי לה בשם ר' יוחנן וריש לקיש · ר' יוחנן אמר ב לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו · ר"ל אמר לנשיא מהלך והזקנים לפניו · על דעתיה דר' יוחנן אנו צריכין לכבודו · על דעתיה דריש לקיש הוא צריך לכבודנו : ג המלאך הגואל אותי מכל רע וגו' · אמר ר"י בר חלפתא ג קשה הוא הפרנסה כפלים כלידה · בלידה כתיב (בראשית ג) בעצב תלדי בנים · בפרנסה כתיב (שם) בעצבון תאכלנה כל ימי חייך · ר"א ורבי שמואל בר נחמן · רבי אלעזר אמר ד הקיש גאולה לפרנסה · ופרנסה לגאולה · מה גאולה כפלים אף פרנסה כפלים · מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום · ורבי שמואל בר נחמן אמר וגדולה מן הגאולה · שהגאולה ע"י מלאך ופרנסה על ידו של הקב"ה · גאולה ע"י מלאך · המלאך הגואל אותי · ה ופרנסה ע"י הקב"ה (תהלים קמה) (א) פותח את ידך ומשביע לכל חי · רבי יהושע בן לוי אמר קשין מזונותיו של אדם (א) כקריעת ים סוף שנאמר (שם קלג) לגוזר ים סוף לגזרים · (ב) וכתיב תמן (שם) נותן לחם לכל בשר · יברך את הנערים · (ב) זה יהושע וגדעון · הה"ד (יהושע ה) ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וגו' · ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי · רבי יהושע בשם ר' חנינא בר יצחק (ג) ו צעק מתוך צפורני רגליו · ויאמר שר צבא ה' שר צבא של מעלן אני וכל מקום שאני נראה הקב"ה נראה · זה סימן (ד) בכל מקום שהיה רבי יוסי ארוך נראה היה רבי נראה · ז עתה באתי · עם משה רבך באתי אלא שהיה מתפלל ואומר (שמות לג) אם אין פניך הולכים וגו' · לעלות למעלה לא הייתי יכול שעדיין לא עשיתי שליחותי · ולמטה לא הייתי יכול שעדיין היה מתפלל ואומר אם אין פניך הולכים · אלא הזהר שלא תעשה כשם שעשה לי משה רבך ונדחתי · וידגו לרוב בקרב הארץ · ח מה הדגים הללו אין העין שולטת בהן · כך בניך אין העין שולטת בהן · הה"ד (יהושע יז) וידברו בני יוסף אל יהושע וגו' · אמר להם אין אתם מתיראין מן העין · אמרו לו זו היא ברכה שברכנו אבא וידגו לרוב בקרב הארץ · ט מה הדגים הללו אין נתפסין אלא בגרונם ·

מסורת המדרש א ירושלמי כלאים פ"ט · לעיל פרשה ל"ג · תנחומא כאן סי"ג · ב לעיל פ"ל · ילקוט סדר נח רמז נ' · ג פסחים קי"ח · כל הענין · לעיל פ"כ · ד מדרש תהלים מזמור פ' · ומזמור פ"ט וקל"ו · פסיקתא רבתי פסקא ל"ג סי"ס · ילקוט כאן רמז קנ"ז · ילקוט ישעיה רמז של"ו · ילקוט תהלים רמז תתפ"ד · ה תענית ד"ב · ו תנחומא סדר משפטים סי' י"ח · ילקוט משפטים רמז שכ"ט · ילקוט יהושע רמז ט"ו · ז אגדת בראשית פ' ל"ב · ח ברכות כ' ודף נ"ה · סוטה ל"ו · בבא מציעא פ"ד · בבא בתרא קי"ח · אגדת בראשית סוף פ"כ · ילקוט יהושע רמז כ"ט · ט תנחומא כאן סוף סי' ו' ·

חדושי הרש"ש

(א) פותח את ידך כו' · ע' במ"כ · וכן ט"ס פ"ק דברכות וצ"ל דתענית · אולם בפ' ע"פ (קי"ח א') מביא קרא דהאלהים הרועה אותי : (ב) וכתיב תמן נותן לחם כו' · עמ"כ · ובפסחים שם הגי' וסמיך ליה · ומהרש"א שם בח"א הקשה דהא כמה קראי אפסיקא בינייהו · ול"נ דרש"י פי' בתהלים שם שבשפלנו זכר לנו במצרים · ולפ"ז שפיר ילפינן ויפרקנו מצרינו דסמיך ליה על קריעת ים סוף דכתיב ביה

חדושי הרד"ל

(א) כקריעת ים סוף · לעיל פ"כ הגי' גדולה מקריעת ים סוף אבל הגי' דהכא עיקר וכ"ה בפסחים קי"ח וכמ"כ לעיל הביא בשם סוגיא דפסחים מה שלא נמצא שם ע"ש : (ב) זה יהושע וגדעון · עיין יד"מ · ועליהם אמר יעקב וזרעו יהיה מלא וגו' זה יהושע כדלהלן וגם הוא יהיה לעם זה גדעון · כמ"ש בת"י שם : (ג) צעק מתוך צפרני רגליו · וע' מ"כ לפי' ב' שהמלאך נופל לרגליו של יהושע · יש לדרוש שמ"ש ויפול יהושע אל פניו ארצה ולא נכתב על פניו כמו בכ"מ (רק ביואב ש"ב י"ד כתוב כן ע"ש ברד"ק) ופי' שנפל אל המלאך שהיו פניו ארצה וע' תנחומא משפטים סי"ח : (ד) בכ"מ שהיה ר"י ארוך כו' · אפשר זהו יוסף אפני שאמרו להלן פ"ק וירושלמי ובבלי כתובות שהיה משמש לרבי

מתנות כהונה

איש נכרי · כלומר זולת מי שנטפל בו בחייו : **אלא מי כו'** · ה"ג ג"כ בתנחומא ולפי זה אתיא סוגיא זו דלא כסוגית הבבלי בפ' הנושא במסכת כתובות ועיין שם ובירושלמי לא גרס אלא : **רבינו הוה חשש בו'** · עיין מזה לעיל פרשה ל"ג ולקמן פרשה ק' ובקהלת בפסוק טובה חכמה עם נחלה ובירושלמי סוף כלאים ובפ' הנושא ושם בתלמוד בבלי : **חיה** · יולדת שיסורי הצדיקים מכפרים על הדור וכדאמרינן בעלמא יומא דאחיך ביה רבי אתא פורענותא לעלמא : **בדמותו של ר' חייא** · עיין מזה לעיל פרשה ל"ג ובמסכת בבא מציעא פרק השוכר את הפועלים : **אי לכם** · אוי לכם שמעתה פסק מהם אותו זכות : **לא הייתי כו'** · שלא רצה להחזיק טובה לעצמו על הנס כההיא דמסכת שבת מי ידעיתו דקאתינא כו' : **לנהוג כבוד** · ע"ל פרשה ל"ג :

פרשה צז דין כל עלמא כו' · זה מנהג כל העם להטות רצונם עם מי שהשעה עומדת לו שהרי יוסף בשביל שהוא היה מלך נטה אחריו יעקב אבינו הרי מי שהשעה עומדת לו עומדין ומקיימין עמו מכל צד : **אנא כו'** · אני אספיק לכולכם בברכתי ודייק סיפיה דקרא כי אין מחסור ליראיו : **ואמרי לה** · רבי ברכיה אמר זה בשם רבי יוחנן וריש לקיש דפליגי בה כדמפרש ואזיל : **ומביט כו'** · לראות ולהשגיח עליהם לרעות אותם במרעה טוב ושמן ולבל יגיע להם שום נזק ולפיכך כתיב אשר התהלכו אבותי לפניו שהקב"ה השגיח עליהם בהשגחה פרטית מעולה כרועה עדרו ירעה וכמו שנאמר הרועה בשושנים וכן דרשו בפסוק התהלך לפני והיה תמים וע"ל סוף פרשה ל"ו : ור"ל סבר שלפיכך כתיב לפניו הנשיא זה שהזקנים הולכים לפניו והוא אחריהם ולהודיע שהוא נשיא כי המה סבות נשיאותו. כך האבות הודיעו ופרסמו אדנותו של הש"י בעולם וכן מצאתי שוב בתב"א ממש ע"ד זה : **בעצבון גו'** · נתבאר לעיל פרשה כ' בסדר בראשית גורס מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים וה"ג בילקוט ופירושו דגבי גאולה כתיב לעושה נפלאות גדולות לבדו וסמיך ליה ויפרקנו וכה"א בגאולת מצרים נורא תהלות עושה פלא ולגי' הספר י"ל שמצינו כפל לשון גבי גאולה נחמו נחמו אנכי אנכי וכן רבים והוא מורה על הקושי : **ומשביע לכל חי רצון** · הא דלא מייתי פסוק של האלהים הרועה וגו' משום דפסוק פותח וגו' כולל כל מיני פרנסה כדאיתא בספר הזוהר ועוד האלהים י"ל שהוא מלאך מש"כ פסוק פותח וכן בפ"ק דברכות מביא פסוק זה על ד' מפתחות שאינם נמסרים ביד שליח : ה"ג ים סוף שנאמר לגוזר : **ובתיב תמן כו'** · וכתיב שם סמוך לזה נותן לחם : **יהושע** · בא מאפרים וגדעון ממנשה : **צעק** · המלאך דרך תפלה ותחנה שלא ידחנו וכדלקמן וזה היה בשעה שאמר לו הלנו אתה והכי איתא בילקוט יהושע : **מתוך צפורני כו'** · מי שהוא צועק בחזקה ובכל כחו הוא נועץ ומהדק צפרני רגליו על הארץ בחזקה · או ר"ל שכך היה מתחנן מתוך צפורני רגליו של יהושע שהיה נופל לפניו על רגליו והילקוט מסייענו שגורס מתחת צפרני רגליו : **הקב"ה נראה** · לפיכך אל תדחה אותי : **רבי יוסי ארוך** גרסינן : **היה רבי נראה** · נראה על שכל תלמודו היה לו ממנו וכל דבר שהיה אומר היה כאילו שמעו אותו מפי רבי והביאו לרמז שהמלאך אינו עושה דבר אלא על פי ה' כתלמיד מפי רבו : **עם משה רבך** · שנאמר ושלחתי לפניך מלאך וגו' : **שליחותי** · להנחיל ישראל את הארץ וכן הוא בהדיא בילקוט יהושע : **אלא הזהר כו'** · דרך התחנונים אמר כן : **וידגו** · לשון דגים : **אין אתם מתייראין כו'** · שאמרו רב עם אנחנו : **זו היא ברכה** · שנאמר וידגו לרוב וכדמפרש לעיל וכן הוא בפ' יש נוחלין : **בגרונם** ·

יפה תואר

ולכן בקש ר"י שלא יקברוהו לא בלבנים ולא בשחורים כי לא בטח בנפשו אם צדיק הוא · ופן יבוש בקומו עם הרשעים בלבנים · וכן לא בשחורים פן יתגנה אם יקום עם הצדיקים · וע' בזה בירושלמי ובגמרא דילן בפרק כל היד · וע' לעיל פל"ג ולקמן פ"ק ביתר דברי הסימן הזה · ובביאור הדברים : לרועה שהוא עומד כו' · עמ"ש לעיל פ"ל · והסימן שאח"ז מבואר לעיל בפ"כ · ועל הדרש של עתה ע' בביאור הרי"פ בשם סיפ"ת · ועוד שם על המאמר הזה שלא תעשה וכו' : מה הדגים הללו אין נתפסין אלא בגרונם · פי' כי לא ימעטו וימותו מתה שאחרים יזודו מהם · רק בגרונם במה שיבלעו זה את זה והם מפסידים את עצמם כן היה בעת הזאת שע"י מריבתם זה עם זה · ובמה שלא

פירוש מהרז"ו

וכן בירושלמי שם · עיין שם · עיין לעיל פר' ע"ח סט"ו : **רבינו י"ג שנה** · לעיל פר' ל"ג ס"ב באריכות וש"נ ומבואר וכאן הובא אגב עניני מיתה וקבורה שלו · וכאן חסר חתימת המאמר והוא בתנחומא כאן :

פרשה צז סימן א יראו את ה' קדושיו · כי אין מחסור ליראיו וביעקב ובניו מדבר כמ"ש בפ' הסמוך לכו בנים שמעו לי וכמ"ש במ"ר פ"ב ס"ב באריכות ובאג"ב ס"פ פ"א פ' לכו בנים וגו' · ע"ע במ"ר פט"ו ס"ו בדומה לזה ואמר להם יעקב יראו את ה' כי יוסף זכה לברכות בעבור יראתו את ה' ולא בעבור גדולתו : **ב ויברך את יוסף** · מה שחסר כאן בביאור הפסוקים שמבואר בפסיקתא פ"ג ס"ה דרשות נפלאות ומקצתם הבאה בתנחומא כאן ס"ו : **ר' ברכיה בשם ר"י ור"ל** · ולעיל ס"פ ל' לא נזכר ר"ב וזהו ואמרי לה : **לרועה** · אשר התהלכו אבותי לפניו וגו' האלהים הרועה אותי בדמיון רועה וצאן : **ג קשה היא** · לעיל פ"כ ס"ט וש"נ ובמד"ת מז' פ"ט וקל"ו : **בעצבון** · הוסיף ב' להורות כופל העצב · והמאמר דכך אגב מאמר רשב"ן דכסמוך : **בפליים וכו'** · עיין הגירסא במ"כ : **אף כו' בבל יום** · כמ"ש בסנהדרין צ"ח היום אם **פותח את ידך** · במד"ת מזמור קל"ו מביא מפסוק הרועה אותי דהיינו פרנסה וזהו שייכות המאמר לכאן : **יהושע וגדעון** · יהושע כמ"ש למטה אפרים הושע כמ"ש שופטים ו' ואלפי הדל במנשה ולשניהם נראה המלאך ודורש מדכתיב הנערים שהיל"ל בניך · ששניהם נקראו נערים ויהושע בן נון נער · וגדעון כמ"ש היינו נער שהמלאך הגואל יברך אותם ויהי עמהם ולזה הביא פסוק ויהי בהיות וגו' על שדורש בו · ואצל גדעון כמפורש בשופטים ו' : **מתוך צפורני** · כמ"ש בשם הילקוט מתחת לפורני רגליו · והכוונה שהמלאך ביקש ממנו כדמפרש והולך ואמר בלשון גוזמא כאלו נפל המלאך תחת רגליו לבקש : **שר צבא של מעלן** השיג שהאיש היה מלאך כענין שכתוב את אימתי אשלח ושאל לו הלנו אתה אם לצרינו ולא עלה על דעתו שהוא המלאך שכתוב עליו הנה אנכי שולח מלאך מפניו וגו' שהיה במקום שכינתו ית"ש עד שהשיב לו של מעלן אני כו' : **עתה באתי עם משה רבך באתי** · נ"ע שהרי מפורש כתוב עתה באתי משמע דורש עם משה כו' · והענין בזה שעם משה רבך באתי ולא באתי אך אליך עתה באתי בהחלט למחוז חפצי · וכמ"ש תנחומא משפטים סימן י"ח הובא בילקוט יהושע ה' כו' עתה באתי הרי שתי פעמים באתי להנחיל כו' ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו ועתה באתי מיד ויפול יהושע עכ"ל · ומ"ש אלא הזהר כו' כי משה שהיה כחו גדול הולכים הועיל בדבריו שהשיב הש"י פני ילכו · אך אתה אם תדחה אותי ותאמר אם אין פניך וגו' אולי לא יענה לך כמו למשה ותאמר קרא מכאן ומכאן : **היה רבי נראה** פ"ב ס"ה ושם סוף פל"ב · וזהו שר צבא ה' שה' הוא כאן ומתנה שכינה צריך חליצת מנעלים של נעליך עד קודם הוא על שכאן שורה השכינה : **ולמטה לא הייתי** · לקיים לא כו' : **וידגו לרוב** · שהיל"ל וירבו לרוב ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל וד"ק וידגו כדגים בקרב המים וירבו לרוב בקרב הארץ : **אין אתם מתיראים** · כמ"ש ב"ב דף קי"ח עם ואני עם רב אשר עד כה ברכני ה' ויהושע השיב אם עם רב אתה וגו' שיהושע חשב שהם כמספר המפורש עליהם בתורה וע"פ זה נתן להם נחלה · והם הודיעו הם שנתרבו מאד ולא יספיק להם הנחלה · והשיב יהושע מאחר שנתברכת בעם רב יש לך להיות מכוסה מן העין כמפורש בגמרא השמינו עצמכם ביערים וזה והשיבו ליהושע אשר עד כה ברכני ה' זה ברכה שברכני אבא וידגו לרוב ע"פ מדה י"ז ול"א · שתחלה אמרו ואני עם רב והשיב יהושע אם עם רב אתה עלה לך עצמכם והשיבו אשר עד כה ברכני ואין חששא מע"ר כמו דגים שמכוסים במים רק ממיעוט נחלה ובגמרא אשר מה שדרש כאן עד כה ברכני הנ"ל ע"כ הדברים ובגמרא ונלמדים זה מזה · ובאג"ב ס"פ פ"ב בשינוי וז"ל אמרו לו כבר התפלל עלינו יעקב אבינו שלא תשלוט בנו ע"ר שנאמר עלי עין עכ"ל ודרש אל תקרא עין : **אינם נתפסים** · ד"א הוא על מ"ש וידגו וכמ"ש ירמיה ע"ז ע"ז אשלח לדיגים רבים ודיגום · לצודם כמו שצדים דגים במים · שיפתח הרג מאסרים מ"ב

ידי משה

וחיה יהודה י"ז שנין · כי שם רבינו היה ר' יהודה וק"ל : יברך את הנערים זה יהושע וגדעון · פי' שהוקשה להם למה בקשו הברכה ע"י מלאך ולא מהקב"ה בעצמו ועוד מאי את הנערים

כך בניך אין נתפסין אלא בגרונם (שופטים יב) ויאמרו לו אמור נא שבולת ויאמר סבולת · מה דגים הללו גדלין במים (ה) כיון שיורדת טפה אחת מלמעלה. מקבלין אותה בצמאון כמי שלא טעמו טעם מים מימיהון · כך הן ישראל גדלין במים בתורה כיון שהן שומעין דבר חדש מן התורה הן מקבלין אותו בצמאון כמי שלא שמעו דבר תורה מימיהון · אמר רבי לוי ששים רבוא תינוקות עיברו נשותיהן של ישראל בלילה אחד וכולן הושלכו ליאור (ג) ועלו בזכותו של משה · [א] הוא שמשה אומר (במדבר יא) שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו · כולן לרגלי עלו · רבי זכאי רבה מייתי מן הכא וידגו לרוב בקרב הארץ · מה בקרב הארץ ששים רבוא כך בגבול דגים ששים רבוא · מה בקרב הארץ לא מתו אף בגבול דגים לא מתו · (ד) מי ששמו כשם הדג בנו מכניסן לארץ (דה"א ז) נון בנו יהושע בנו : ד וירא יוסף כי ישית אביו וגו' · א"ר ברכיה (ו) [ב] ידא דדחת תליתאה דעלמא את מבקש לדחותה · ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי וגו' · וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי · ידעתי (ז) מעשה ראובן ובלהה ומעשה יהודה ותמר · (ח) מה דברים שלא נתגלו לך נתגלו לי דברים שנתגלו לך על אחת כמה וכמה · גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל · ואפשר כן אלא [ג] זה יהושע שהוא מדמים גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו · א"ר יצחק [ד] עבדא בישא לאו זבניה דאבא את וכו' : ה ויברכם ביום ההוא · [ה] כשם שקדמו כאן כך קדמו בכל מקום· קדמו בתולדות · אלה תולדות בני אפרים ואחר כך אלה תולדות בני מנשה · ביוחסין (במדבר א) לבני אפרים תולדותם למשפחותם · קדמו בנחלה (יהושע טז) זאת נחלת בני אפרים ואח"כ זאת נחלת בני מנשה · קדמו בדגלים (במדבר ב) דגל מחנה אפרים ואח"כ ועליו מטה מנשה · קדמו בנשיאים (שם ז) ביום השביעי נשיא לבני אפרים ואח"כ (שם) ביום השמיני נשיא לבני מנשה · קדמו בשופטים יהושע משל אפרים וגדעון משל מנשה · קדמו במלכים ירבעם משל אפרים ויהוא משל מנשה · קדמו בברכה בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים (ט) כאפרים וכמנשה · קדמו בברכה וישם את אפרים לפני מנשה : ו ויאמר ישראל אל יוסף אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב וגו' · בר אחוי דרבי יוסי ג' סימנים נתן להם הזקן · הבא בסיגנון שלו אנכי והממנה מכם זקנים (י) ואומר לכם פקוד זה הוא הגואל · רבי חוניא מוציא אנכי (ס) ומכנים שם המפורש תחתיו · ואני נתתי לך · (יא) בין שהשכים ולא עשית כמעשיהן לפיכך תהא השכם בחלקך · א"ר פנחס בשכם נפרצה הערוה וגדרת אותה

מסורת המדרש א סוטה י"ב · שמות רבה פרשה א' סימן כ"ד · ב חולין נ"א · לעיל פרשה ס"ח · תנחומא כאן סוף סי"ו · פסיקתא רבתא פסקא ג' ס"ד · ילקוט ישעיה רמז ש"א · ילקוט דניאל סוף רמז אל"ף ס"ו · ג עבודת כוכבים דף כ"ט · ד לעיל פרשה פ"ד · ה במדבר רבה פרשה י"ד · פסיקתא רבתי פסקא ג' סימן ה' ·

חדושי הרד"ל

כחיין וכמותו : (ה) כיון שיורדת טפה אחת כו' · אפשר היינו טפה של גשמים וכמש"ל ס"פ י"ג בס"ד : (ו) ידא · דדחת תילתא דעלמא כו' כצ"ל ומשמע בפסיקתא דחנוכה ס"ד דמפרש ויתמוך יד אביו להסיר אותה שהיה רוצה להסירה בע"כ של אביו ולא יכול ע"ש : (ז) מעשה ראובן בבלהה ומעשה יהודה בתמר · כ"ה בקה"ר פ"ע וכצ"ל : (ח) מה דברים שלא נתגלו כו' · בפסיקתא שם א"ל מה אתה סבור מפני שהייתי שואלך בכל יום מה עשו בך אחיך ולא היית א"ל סבור אתה שלא הייתי יודע ידעתי בני ידעתי ע"כ : (ט) כאפרים וכמנשה · קדמו בברכה (ר"ל גם בברכת משה קדמו) והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה הוי וישם את אפרים כו' כצ"ל : (י) ואומר לכם פקוד · עי' מ"כ ובתוס' עס"ת כתבו שמ"ש יוסף אנכי אעשה כדבריך היינו שגם הוא יצוה את בניו לעשות כדבר יעקב להעלות עצמותיו כשיגאלו ונמצא צוואת יוסף הן הן דברי יעקב : (יא) בן שהשכים · ולא עשה כמעשיהם כצ"ל ע' מ"כ · ופי' שהשכים נראה שהוא שנטה שכמו לסבול עול גרת אשת פוטיפר ולא רצה לעשות כמעשיהם ורצונם (וכד"א תהלים פ"א) הסירותי מסבל שכמו :

חדושי הרש"ש

ביה ויושע ותרגומו ופרק : (ג) ועלו בזכותו כצ"ל כו' בסוף : (ד) מי ששמו כשם הדג בנו מכניסן כו' · מש"כ המ"כ כלומר שגם יהושע נקרא נו"ן כו' · צ"י מה דחקו לזה : (ס) ומכנים שם המפורש · וזה אשר אמר

מתנות כהונה

שהתכה נתפסת בתוך הגרון : סבולת · הכי שע"י הגרון היו נתפסים שלא יוכלו לדבר נכון : בגבול דגים · ביאור שהוא גבולן של דגים : נון בנו יהושע בנו גרסינן · פסוק הוא בד"ה א' סימן ז' כלומר שגם יהושע נקרא נון והוא דג : ידא דדחת כו' · כך אמר יעקב ליוסף אותו יד שהיתה דוחה ונוצחת המלאך שהוא כשליש של עולם אתה מבקש כו' : מה דברים · עיין במדרש קהלת בפסוק שבתי וראה : ואפשר כן · שכל כך יהיה זרעו עד שיתמלא מהם כל העולם כולו : מדמים · הפסיק כד"א שמש בגבעון דום ובפי' רש"י גרס מעמיד : עבדא בישא · כך אמר יהושע אל החמה וע"ל פרשה פ"ד ובפ' ו' : ה"ג קדמו בתולדות אלה תולדות : ה"ג לבני אפרים תולדותם למשפחותם ופסוק הוא ריש פרשת במדבר ואח"כ כתיב לבני מנשה : קדמו בברכה וישם וגו' · בברכת יעקב עצמו הקדימו : ה"ג אל יוסף אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב וגו' : בר אחוי כו' · היה אומר כן שלשת כו' הבא בסיגנון · כלומר בסוגיא שלו ובדברי שליחותו מזכיר אנכי וכן מצינו בכל דברי שליחות שדבר משה אל בני ישראל ולפרעה : שם המפורש · וכן כתיב אהיה אשר אהיה וגו' וכתיב וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה וגו' ומנוי זקנים דכתיב ויאספו את כל זקני ישראל ופי' רש"י סנהדראות וכמו שפירש"י שם ולא נתבאר לי היאך נלמד זה מדברי יעקב ואולי דייק אלהים לשון דיין ושבעים זקנים היו יושבים על מדין ומשפט אמת ולשון פקוד למדין אנו מיוסף שאמר להם ואלהים פקוד יפקוד ואי לאו דאמר לו יעקב כן יוסף מנא ליה או י"ל ילפינן ואלהים פקוד יפקוד מן והיה אלהים עמכם · או י"ל שמ"ש ואלהים פקוד יפקוד אמר כן בשם אביו דאלו לדידיה הא כתיב אח"כ וישבע יוסף וגו' פקוד יפקוד והרתי למה ליה וכן פי' רש"י בפ' שמות וז"ל יעקב אמר ואלהים פקוד יפקוד עכ"ל הרי שהוא ז"ל סובר שזה נאמר בשם יעקב וכן עיקר וכך מצאתי שוב בהרמב"ן : בין שהשכים · בספר אות אמת גרס בין שהשכם וקרוב לשמוע דל"ל כיון שהשכם בא לידך ולא עשית כו' ופי' שבא לידך לשלם לאחיך גמול מעשה שעשו לך בשכם כי אתה גברה ידך עליהם ולא עשית להם כמעשיהם או פירושו שבא לידך מעשה שכם עם אשת אדוניך וכדמפרש ואזיל בשם ר' פנחס : נפרצה · גדר הערוה שהיו גדורים בו מדור המבול וכמו שדרשו שם על וכן לא יעשה : וגדרת אותו · באשת פוטיפרע שלא נשמע אליה :

יפה תואר

נמכרו בלשונם נוקשו ונלכדו כדגים הנאחזים במצודה : ידא דדחת תליתאה דעלמא כו' · כי ממה דכתיב ויתמוך יד אביו להסיר אותה וגו' ויאמר וגו' משמע דחפץ להסיר ולא יכול עד שהוצרך לבקש מלפניו שים ימינך על ראש וגו' כי היד החזקה של יעקב אשר דחתה את המלאך שהוא שליש של עולם כדאיתא בפרק גיד הנשה לא יכל יוסף לדחותה · וכ"ה בתנחומא א"ל ידי אתה מבקש להסיר שרפש שר המלאכים · אבל ק"ק מה זו ראיה שלא שם בעזרת ה' עשה כל אלה ולא ידו פעל כל זאת · ולמה לא הביא מויגל את האבן לראיה על גבורתו : כשם שקדמו כאן כו' · פי' במה דכתיב וישם את אפרים לפני מנשה הוא מכלל הברכה שלעולם יקדם אפרים למנשה וכן יתפרש דברי רש"י בחומש מ"ש וישם את אפרים בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובנשיאים : קדמו בתולדות · קדמו ביוחסין · הספרש בין תולדות ליוחסין מבואר שהתולדות הוא מספר הבנים כמה הם · והיוחסין הוא לדעת יחס כל אחד ואחד ממקורו · ויש לפרש עוד שאפרים הוליד תחלה בנים · וכן משמע ממה דכתיב וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן מנשה · ומ"ש בתולדות אלה תולדות בני אפרים אין זה בכל המקרא · ונראה דה"ג בתחלה תולדות אפרים ואח"כ תולדות מנשה · דקים ליה שאפרים הוליד תחלה · ואולי יליף מהמקרא וירא יוסף לאפרים וגו' וכמ"ש : קדמו ביוחסין לבני אפרים וגו' · ואע"ג דבסדר פינחס מצינו איפכא · אבל עיקר ענין יוחסין הוא במנין ראשון · והטעם למה במנין שני הקדים את המאוחר י"ל משום דמנשה הוסיף עשרת אלפים על המנין הראשון ואפרים בהיפך פיחת עשרת אלפים · וגם בנשיאי חלוק הארץ בפ' מסעי הקדים נשיא מנשה · ושמא משום דהוה חשיב מנשיא אפרים : שלשה סימנים נתן להם יוסף כנ"ל (וע' במפרשים) ומה שמסר לו שלשה הסימנים כי לולי זאת לא יאמינו לו משום שבא קודם זמן הקצוב · והסימנים האלה היו מסורים בידי הזקנים לבד ולא יחשד שבא עמהם שידעם מהקבלה · והיינו דקאמר משה והן לא יאמינו לי כי לא ידע שיש להם סימנים · וע"ע בשמ"ר פ"ג ומ"ש שם · ומה שהוצרך לג' סימנין י"ל שזה נגד ג' טענות שבעבורם אפשר שלא יאמינו בגאולם · הא' שעדיין לא הגיע הקץ · והב' מפני שלא היו בידם מעשים טובים הראויים לגאולם · והג' מפני שהיו עובדי עבודת כוכבים וכמ"ש בחזית בפסוק קול דודי ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · וכנגד שלש הטענות האלה באו שלשה הסימנין · כי הטענה הא' הוא שלא הגיע הקץ וע"ז בא הסימן פקוד הנושא הוראתו ג"כ מספר וחשבון וזה כי הקב"ה מונה סופר ופוקד את הקץ כפי רצונו כ"י גם קודם הזמן · וכנגד טענה הב' שלא היו בהם מעשים טובים אמר כי ימנה בהם זקנים ושם עמרם ובית דינו ויביט על מעשיהם ולא על מעשי ישראל הרעים וכדאיתא התם בחזית · וכנגד הטענה הג' שהם עובדי עבודת כוכבים מסר להם הסימן של אנכי שיביט בהם כאלו כולם מאמינים באנכי ה' אלהיך · ולדעת ר"ח הוא שם המפורש תחת אנכי והכל אחד הוא : בן שהשכיל ולא עשית כמעשיהם לפיכך תהא השכם בחלקך כנ"ל · ופירושו דשכם הוא הבכורה כמ"ש ר"י בסמוך וקאמר לפי

פירוש מהרז"ו

דגים בחכה בגרונם אחד אחד שלא יכול לומר שבולת · שפי' שבולת הנהר כמ"ש אל תשטפני שבולת מים · וכמש"ל פנ"ו סי"א אגינו שבולת נהר : כך הם ישראל · כי ברכת יוסף היא ברכת כל ישראל כמש"ל פע"א ס"ב שאחרית יוסף · ועוד שכללם כולם בברכותיו כמש"ל פנ"ט ס"ד : ס' רבוא תינוקות · כמ"ש שמ"ר פ"א ס"ס י"ג כשהחזיר עמרם את אשתו החזירו כולם נשותיהם · ונתעברו כולן והושלכו כולן ליאור כמו משה : הוא שמשה · עי' סוטה י"ב ב' שמ"ר שם סכ"ד וש"נ והובא אגב דרשת ר' זכאי שהיא העקרית כאן · ודרש מ"ש אנכי בקרבו שהיל"ל אנכי עליהם או אצלם · ודורש שמרמז על שהוא גרם שיהיו יחד בקרב אמם ובקרב המים · ומ"ש רגלי פי' בשבילי כמ"ש ויברך ה' אותך לרגלי עיין רש"י בגמרא שם · וזהו לא אתה וכל העם אשר ברגליך שעלו לרגליך ור' זכאי מפיק לה מפסוק וידגו (כדגים במים וירבו) לרוב בקרב הארץ כדלעיל אלא שדורש עוד ע"פ הקש : מה בקרב הארץ לא מתו · רומז למ"ש שמ"ר שם ס"ס י"ב שאמרו על גביהם וזהו בקרב הארץ : ששמו כשם דג · ד"א וידגו לרוב שמרמז שמהדג יבא מי שיהיה רב על אותם שירבו בקרב הארץ וע"כ לרב חסר וכמ"ש רב לך אל תוסף ודרשו שם לך רב זה יהושע עי' סוטה י"ג ב' · ומה שהביא פסוק נון בנו וגו' ובתורה כתוב יהושע בן נון י"ל על שבתורה מנוקד בן בחיר"ק שיתכן שכן הוא שמו של יהושע אך בד"ה מפורש נון בנו וגו' · ומהרי"ב אמר כי אולי נון בחול"ם הוא בלשון תרגום דג (ומניקוד התרגומים אין ראיה) וכן כתיב בדה"י נון בחול"ם וכמו שים ואחריתו יהיה מנון בתוס' מ"ס המשקל על שר ואדון וע"מ מקום מאח"כ בתורה נון בשור"ק ע"כ : ד וירא יוסף · וגו' עד וימאן אביו · בפסיקתא ס"פ ג' הגירסא המלאך שליש של עולם יש בו (כמש"ל פס"ח סי"ב ג"כ ר' ברכיה ושם מבואר החשבון) א"ר ברכיה זו שתפסה שר גבא של מעלה את מבקש לדחותה עכ"ל : מעשה ראובן וכו' · דורש ידעתי בני ידעתי ב' ידיעות ע"פ מדה י' וכאלו כתוב ידעתי בני ע"פ מדה כ"ב וי' ב' בנים ג"כ ואיזה ידיעה דורש מלשון והאדם ידע ובהכרח שהכוונה על ראובן ויהודה : דברים שנתגלו · דורש ידעתי בני מה שבני יודע · וכאלו כתוב ידעתי ידיעת בני ע"פ מדת

ממעל ולד"ק · ולדעתי הב' פי' ידעתי בעצמי מה שאין בני יודע ובני הוא יוסף שעמו מדבר · והכי הוא ק"ו מפורש · עיין קה"ר פסוק שבתי ורא"ה ופסיקתא שם פ"ג : וגם הוא יגדל · וס"ד וזרעו יהיה מלא הגוים וזהו ששואל אפשר כן שיהיו כל כך בריבוי ובמקום · שלא נמצא כן בתנ"ך · ודורש אם אינו ענין על מלואם בגופם כנ"ל א"ע על מלואם בשמם ופרסומם שעשה דבר שהוא מסוף העולם ועד סופו וזהו מלא הגוים · ע"ל ספ"ו דשם המאמר בשלימות וש"נ ומבואר : ה קדמו בתולדות · במ"ר פי"ד ס"ד וס"ו פסיקתא רבתי ס"פ ג' · ומ"ש אלה תולדות בני אפרים ואח"כ אלה תולדות בני מנשה אין פסוקים כאלו בתנ"ך ושם ל"ג להו · ובד"ה מקדים תולדות מנשה · וכאן בהכרח כמ"ש במ"כ הכונה למ"ש במדבר א' פל"ב ול"ד לבני יוסף לבני אפרים תולדותם ואח"כ לבני מנשה תולדותם · ומ"ש ביוחסין היינו לבית אבותם : זאת נחלת · ביהושע ט"ז ושם י"ז ואינו לשון הפסוק כ"א לשון המדרש : דגל מחנה אפרים · במדבר ב' י"ח ואח"כ בפר' כ' ועליו מטה מנשה : בנשיאים · במדבר א' ושם ז' : בשופטים · כמש"ל בס"ג את הנערים וגו' : יהוא משל מנשה · מכומז במ"ש בן נמשי בהיפוך אותיות מנשי : בברכה · כאן ב"פ בפסוק כ' : ו בסגנון שלו · בסגנון שאמר כאן אנכי מת · וכמ"ש שמ"ר פ"ג ס"ד וכמ"ש אנכי ארד ואנכי אעלך : וממנה מכם זקנים · היינו מ"ש שמות ג' ט"ז לך ואספת את זקני ישראל ומרומז כאן במ"ש והשיב הלא הדור שיבואו לא היו שם ואין שייך שם השבה והיל"ל והעלה כמ"ש בסוף הסדר אלא א"ת והשיב אלא והושיב מל' ישיבה שמינוי שופטים נקרא בהרבה מקומות בלשון ישיבה אצל לוט לעיל פ"נ ס"ב אצל עלי ישב כתיב ועי' במ"ר פי"ב סס"ז ואין ישוב אלא בתי דינים : ואומר לכם פקוד · עי' שמ"ר פ"ה סי"ג וש"נ · וכמ"ש רש"י בחומש שמות ג' י"ח ושמעו לקולך ע"ש ועי' מ"כ · ורש"י כתב שם בשם המדרש שיוסף אמר אנכי מת ואלהים פקוד יפקוד ה"כ זה פסוק שאמרו יוסף בשם יעקב שאמר כאן אנכי מת · ואח"כ פסוק וישבע יוסף וגו' פקוד יפקוד פקידה של יוסף · ובהכרח ע"פ מדה כ' שאא"ע שיוסף אמר ב' הפקידות א"ע ליעקב · שיעקב בעצמו לא מצינו אלא פקידה : שם המפורש · כמ"ש שמות ג'

ידי משה

וגדעון שנקראו נערים כדכתיב ויהושע בן נון נער וכגדעון כתיב והצעיר בבית אבי וגדעון ממנשה ויהושע מאפרים ונתברכו על ידי מלאך כדכתיב בגדעון ה' עמך גבור החיל : שלשה סמנים נתן להם יוסף כנ"ל שהכי בדברי הזקן לא נזכר שום פקידה והא דנקט האי קרא הכא והאלהים פקד יפקוד ס"ם סוא והא דמייתי הכא סימנים שמסר יוסף משום דקאמר רמוזים בדברי ישראל אליו שנזכר פה ועיין בפי'

לפיכך תהא בחלקך · רבי יהודה ורבי נחמיה · ר"י אמר ואני נתתי לך שכם [א] זו הבכורה ולבושו של אדם הראשון · אשר לקחתי מיד האמורי זה עשו · וכי עשו אמורי היה אלא שעשה מעשה אמורי · בחרבי ובקשתי · במצות ובמעשים טובים · רבי נחמיה אמר ואני נתתי לך שכם אחד זו שכם ודאי · אשר לקחתי מיד האמורי · זה חמור אבי שכם וכי אמורי היה אלא חוי בכלל אמורי · בחרבי ובקשתי · לא היה אבינו יעקב רוצה שיעשו בניו אותו מעשה (ו) כיון וכו' :

פרשה צח

א (תהלים נז) אקרא לאלהים עליון · אקרא לאלהים עליון [ב] בראש השנה (ה) לאל שגמר עלי ביום הכפורים לידע איזה לשם ואיזה לגזרה · (א) [ג] ד"א אקרא לאלהים זה יעקב אבינו · לאל גומר עלי · שהסכים הקב"ה עמו ליתן לכל אחד ואחד לפי מה שהוא : **ב** ויקרא יעקב אל בניו (משלי טז) בחיק יוטל את הגורל · זה גורלו של יום הכפורים · ומה' כל משפטו · לידע איזה הוא לשם ואיזה לגזרה · ד"א בחיק יוטל את הגורל · זה גורלן של שבטים · (ב) ומה' כל משפטו · שהסכים הקב"ה עמו ליתן לכל אחד ואחד לפי מה שהוא · ויקרא יעקב אל בניו · רבי יודן ורבי פנחס · רבי יודן אמר ויקרא יעקב לאל להיות עם בניו · ר"פ אמר זימנו לבניו · א"ר אבון עשאו אפוטרופוס על בניו · ויאמר האספו וגו' · (ג) האספו מארץ מצרים (ג) והקבצו לרעמסס · האספו מעשרת השבטים והקבצו לשבט יהודה ובנימין צוה אותן להיות נוהגין בשבט יהודה ובנימין בכבוד · [ד] ר' אחא אמר הטהרו היך מה דאת אמר (נחמיה יג) ויאספו וגו' (ד) ויטהרו את הלשכות · ורבנן אמרי צוה אותן על המחלוקת אמר להון תהינו כלכון אסיפה אחת · הה"ד (יחזקאל לז) ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו וגו' לבני ישראל וגו' · חבירו כתיב נעשו בני ישראל אגודה אחת · התקינו עצמכם לגאולה מה כתיב אחריו ועשיתי אתכם לגוי אחד וגו' · את אשר יקרא אתכם באחרית הימים · רבי סימון אמר [ה] מפלת גוג הראה להם · המד"א באחרית הימים תהיה · רבי יהודה אמר בנין בית המקדש הראה להם · המד"א (מיכה ד) (ה) והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון · רבנן אמרי [ו] בא לגלות להם את הקץ ונתכסה ממנו · [ז] רבי יהודה בשם ר' אלעזר בר אבינא שני בני אדם נגלה להם הקץ וחזר ונתכסה מהם · ואלו

מסורת המדרש א עיין בבא בתרא דף קכ"ג · ב עיין ירושלמי כתובות פרק א' · ובירושלמי נדרים פרק ו' · ובירושלמי סנהדרין פרק א' · ובשמות רבה פרשה ט"ו · ילקוט תהלים רמז תשע"ה : ג תנחומא כאן סימן ח' · ד תנחומא כאן סוף סימן ח' · ה אגדת בראשית פרק פ"א · ו פסחים דף נ"ו · ז מדרש תהלים מזמור ל"א · ילקוט תהלים רמז תש"ז ·

חדושי הרש"ש

אמר משה להקב"ה ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם : (ו) כיון וכו' · תשלומו לעיל פ"פ בסופה : (ה) לאל שגומר עלי ביוה"כ כו' כצ"ל : (ב) ומה' כל משפטו שהסכים הקב"ה עמו כו' · ר"ל עם הגורל עיין לקמן פ' פנחס ועד שלא יעלה הגורל אלעזר אומר ברוה"ק כו' וכ"ה בב"ב (קכ"ב א') : (ג) האספו מא"מ והקבצו לרעמסס כו' · כי שרש אסף עקר ענינו כניסת דבר מחוץ לפנים ונופל אף על יחיד כמו ויאסף משה אל המחנה (במדבר י"א) מאסף אותי הביתה (שופטים י"ט) וע' בפירש"י עה"ת לקמן בפ' אני נאסף אל עמי (מ"ט כ"ט) ושורש קבץ עקר הנחתו על קבוץ המפוזר אחד לאחד · כתיב ויטהרו הלשכות אבל ויאספו לא כתיב שם · לכן נראה למחוק את הלשכות והכוונה על פסוקי

חדושי הרד"ל

(א) ד"א אקרא לאלהים עליון זה הקב"ה · לאל זה יעקב גומר עלי שהסכים הקב"ה כו' וכצ"ל ור"ל שקרא יעקב להקב"ה עמו שיסכים עמו על ברכתו לבניו ויעקב נקרא אל כדלעיל ס"פ ע"ט ורע"ב דמגלה א' : (ב) והקבצו לרעמסס · משמע שנאספו כולם תחלה לרעמסס ומשם יצאו כמ"ש ויסעו ב"י מרעמסס (שמות י"ב) וכן אידך דרשה דהקבצו לשבט יהודה ובנימין אפשר פירושו כן שמעשרת השבטים יקבצו ועי"ל פל"ט נאמר האספו כו' שכן גולין ב"פ וכמ"כ שם : (ד) ויטהרו את הלשכות · בנחמיה (י"ג ט) כ"ת ל' (י"ב שם) וכן בד"ה ב' (כ"ט ט"ו) כתיב ויאספו וגו' לטהר בית ה' : (ה) והיה באחרית

מתנות כהונה

ולבושו של אדם הראשון · הם הם בגדי חמודות שהלבישתו לו אמו בשעה שקבל הברכות במקום עשו ונקרא חמודות על שם שעשו חמד אותן ולקחן מנמרוד ונמרוד מאדם הראשון כדאיתא שם וכן הוא בתרגום ירושלמי פרשה זו : מצות ומעשים טובים · הם כתרים בפני הפורענות ומגינים על האדם יותר מכל כלי קרב : כיון כו' · עיין לעיל פ' פ' :

פרשה צח בראש השנה · בהזכרת מלכיות זכרונות ושופרות ותפלה ותחנונים על כפרת עונותינו והקב"ה גומר עלינו להודיע שקבל תחנונינו ביום הכפורים במה שמודיע איזה שעיר עולה לה' ועולה בימין ואיזה לעזאזל ארץ גזירה ועולה ביד שמאל : לפי מה שהוא · לפי מה שבירכו יעקב לכל אחד ואחד קיים הקדוש ברוך הוא ועיין בפרשת פנחס : ויקרא יעקב לאל · להש"י ודייק מדלא כתיב את בניו משמע שקרא אל אל לצורך בניו : זימנו לבניו · פירש האב"א כזה שמזמן חבירו לסעודה כך זימן להקב"ה על ראש שמחתו שיבא ויראה בשמחתו ושמטתו שלימה בלי עון ומכשול : האספו וגו' גרסינן : והקבצו לשבט יהודה כו' · שיהיו נקבצים אליהם כמו שנקבצים העם אל מלכם : נעשו בני ישראל כו' · אם נעשו : התקינו עצמכם גרסינן : ה"ג באחרית הימים תהיה והביאותיך על ארצי וגו' ופסוק הוא ביחזקאל סימן ל"ח כך מצאתי בספר אות אמת :

רש"י

פרשה צח ויקרא יעקב אל בניו · (*) לא היה צריך המקרא לומר אלא ויקרא עשו אל בניו שהיה גדול ובכור אלא אמר הכתוב וכו' · אדם אם אינו בן תורין אינו עושה דייתיקי יעקב דכתיב חי חי הוא יודך כמו שהיה חי על מטתו אבל עשו נהרג בפתאום היאך יעשה צואה : אמר ליה הקב"ה · כבוד אלהים הסתר דבר ואתה רצית

(*) דברי רש"י בכל הפרשה זו נמצאין אחרי שיטה חדשה במדרש על ברכת יעקב הנספחה סוף פרשה זו · וכ"ה בילקוט בשם הב"ר ·

פירוש מהרז"ו

י"ג הנה אנכי בא וגו' מה שמו ומרומז כאן בדברי יעקב הנה וגו' והיה אלהים עמכם זה ידיעת אלהותו ושמו הגדול : ואני נתתי לך · שכם אחד על אחיך : בין שהשבים · עי' מ"כ שהגירסא כן שהשכים ופי' שהזדרז והתגבר ולא עשה רצון יצרו ולשון השכמה הוא זריזות כמ"ש וישכם אברהם בבקר ואמרו חז"ל כל זריזות מצפרא ומ"ש על אחיך הם ראובן ויהודה שלא עמדו בנסיון זה · לפיכך ניתן לו עיר שכם ע"פ מדת ממעל ומנגד · ור' פנחס מוסיף ע"פ מדות הנ"ל ומ"ש בחלקך כתרגומו חולק חד ואיזה חלק הוא עיר שכם על שהשכים הרי ג' משמעות בתיבת שכם וכמ"ש רש"י בחומש כדעת ר"נ בסמוך : זו הבכורה · דורש שכם כתרגומו חולק ע"פ מדה י"ז שמפורש בד"ה א' ה' שנתנה בכורת ראובן ליוסף · ומ"ש לבושו של אדה"ר מבואר לעיל פס"ג סי"ג ופס"ה ר"ס ע"ז · ובפר"א פרק י"ד ופכ"ד והבכורה עם הבגדים מתנה אחת וכמ"ש לעיל פס"ג סי"ג ולכך קנה יעקב הבכורה ולקח הבגדים וכמ"ש ירושלמי מגילה פ"א הי"א בגדי חמודות שבהם משמש בכהונה גדולה וכמ"ש במ"ר פ"ד ס"ח שמאה"ס עד כו' היו משמשים בכה"ג בבגדי אדה"ר : במצות ומע"ט · ועיין מכילתא בשלח פסוק וייראו מאד ויצעקו : שכם ודאי · כפשוטו עיר שכם ומ"ש לקחתי פירושו קניתי ומ"ש זה חמור אבי שכם כמ"ש ויקן את חלקת השדה וגו' מיד בני חמור אבי שכם · וא"כ מ"ש בחרבי ובקשתי הכוונה למעשה אחרת וכמש"ל פ"פ ס"ס י' המאמר בשלימות :

פרשה צח סימן א אקרא לאלהים עליון · וס"ד לאל גומר עלי · הוקשה לו מ"ש ויקרא יעקב אל בניו הלא היו כולם לפניו תמיד · ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז מפסוק אקרא שמ"ש כאן ויקרא שקרא אל הש"י בעת שצוה לבניו ואגב שהביא הפסוק דורש בו · וחסר כאן הציון בריש הפרשה · ויקרא יעקב אל בניו : בראש השנה · עי' שמ"ר פט"ו ס"ב וס"כ ובילקוט תהלים מז' ל"ז וירושלמי נדרים פ"ו סה"ח וירושלמי ריש סנהדרין וריש כתובות שדורשים כל הפסוק על ראש השנה שמסכים על מה שב"ד עושים ומעברים את ר"ה וזהו לאל גומר עלי · ומ"ש ביוה"כ לידע איזה לה' ואיזה לגזירה מקומו לקמן אלא דרשה בחיק יוטל כדלקמן ולא מצאתי לשון המדרש שבכאן בשום מקום ולפי מ"ש בתנחומא סדר וישלח רס"ב על פסוק וה' נתן קולו לפני חילו קול שופר בר"ה לפני יוה"כ שעי"כ זוכין לסליחה ביה"כ יתכן פירש המ"כ ול"ע : שהסכים הקב"ה · ובתנחומא כאן ומנין שהסכים הקב"ה עמו · את מוצא כל ברכה וברכה שבירך יעקב את השבטים כך ברכת משה כו' ומ"ש כפי מה שהוא פירוש כפי זכותו וכפי מה שצריך לדורותיו : לגזירה · לעזאזל שכתוב אל ארץ גזירה : גורלן של שבטים · מרומז בברכת השבטים איזה חלקו וגורלו בארץ כמ"ש זבולון לחוף ימים ישכון וגו' וכן כולם : **ב** ויקרא יעקב אל בניו · כמ"ש ריש ס"א שהיל"ל לבניו ודורש ע"פ מדת ממעל וד"ק לאל אל בניו שיהיה עמהם · עי' מ"כ וכמ"ש בריש מ"א ויקרא את כל אחיו וגו' וכן בריש איוב ויקראו לשלשת אחיותיהם לאכול וגו' ולשון חכמים הוא המזמין את חבירו לסעודה כך יעקב הכין הברכות כמו סעודה : אפוטרופוס · כדרך האב קודם מותו כשמניח יתומים ממנה עליהם אפוטרופוס שיחלק להם נחלתו ונתקיים בימי משה ויהושע : ויאמר האספו · משמע שמדבר לנוכח הרי כולם לפניו ומאי האספו וא"כ עוד הקבצו ע"כ דורש על העתיד בעת גאולת מצרים : והקבצו לרעמכם · כמ"ש מכילתא יתרו ואשא אתכם על כנפי נשרים ר"א אומר זה יום רעמסס לפי שנתקבצו כולם ובאו לרעמסס לשעה קלה · וכמ"ש שמ"ר פר' י"ט ס"ה נתכנסו כל ישראל אצל משה כו' ע"ש · ורעמסס שם ארץ ומדינה כמ"ש ויושב יוסף וגו' בארץ רעמסס ועל שם עיר רעמסס שבתוך הארץ וכמ"ש ערי מסכנות את פיתום ואת רעמסס · כמ"ש ויסעו ב"י מרעמסס סוכותה מעיר רעמסס לעיר סוכות וכמ"ש במכילתא בא פסוק ויסעו ב"י מרעמסס לסוכות שהלך קולו של משה מ' יום בכל מצרים ובאו ממצרים לרעמסס ומרעמסס לסוכות בשעה קלה א"כ מ"ש במדרש הקבצו לרעמסס יתכן שצ"ל והקבצו מרעמסס והיינו לסוכות וצ"ע : האספו מי' השבטים · על גאולה אחרונה גם כן ב' אסיפות תחלה יתקבצו י' השבטים יחד ויהודה ובנימין יחד ואח"כ יתאחדו יחד · ובתנחומא בא"א : ויאספו אל ירושלים ויטהרו הלשכות · וצ"ע שאין פסוק כזה בתנ"ך · והיפ"ת גורס פסוק של נחמיה י"ב כ"ח כ"ט ויאספו בני המשוררים וגו' עד ויטהרו הכהנים והלוים הרי ויאספו כולל טהרה · ומ"ש ויטהרו הלשכות צ"ל שכוונתו להביא עוד ראיה על הקבצו שכולל ג"כ טהרה כמ"ש נחמיה י"ג ואומרה ויטהרו הלשכות וגו' עד ואקבלם ואעמידם על עמדם שעל ידי קבילה זו טיהרו הלוים עושי מלאכת המנחה והלבונה כמ"ש שם פסוק ה' וזה עומק פשט המקרא ע"פ מדה ל"א וד"ק ובתנחומא כאן ובילקוט הגירסא האספו הטהרו כענין שנאמר תסגר שבעת ימים אחר תאסף ובעל המאמר שם ל"י ור"פ כמו כאן במאמרים הקודמים · גם יתכן שכוונת המדרש למ"ש ד"ה ב' כ"ט ט"ו ויאספו את אחיהם ויתקדשו לטהר את בית ה' : חבירו כתיב · שאף שכל הפרשה מדבר שם מענין התחברות יהודה וישראל יתכן שהיחידים יהיה להם פירוד לבנות ע"כ מדייק מת"ש חברו שכל י' השבטים כאיש אחד חבירו של יהודה ובנימין שהם ג"כ כאיש אחד : באחרית וכו' · פסוק כזה אינו בתנ"ך אך הוא מורכב משני פסוקים מיחזקאל ל"ח ט"ז וכן מצאתי בהדיא באג"ב ס"פ פ"א · ומישעיה ל"ד כמש"ל פר' ל"ב ס"ח באריכות פל"ד סי"א ודרשה זו ע"פ מדה ז' וי"ז : לגלות ·

יפה תואר

שהיה בן משכיל ולא עשה כמעשה אחיו אשר היו ראויים לבכורה דהיינו ראובן ויהודה שגבר באחיו · ושניהם נכשלו בבלהה ותמר · אבל יוסף נזהר מזנות באשת פוטיפר לכן תהיה הבכורה בחלקו · וזה ע"ד וכחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף · ויתכן לפרש ולא עשית כמעשיהם · שהמה גמלוך רעה ואתה גמל אותם טובה : שכם זו הבכורה · ע' בזה ברש"י בחומש וברא"ם : במצות ובמעשים טובים · כי אלו הם חרבם וקשתם של צדיקים כאומרו רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם כי לא בחרבם ירשו ארץ וגו' · ואע"פ שהבכורה לקח מעשו בלחם ונזיד עדשים · אבל זה לא היה רק לסתום פי עשו אבל עיקרה מה שהסכים הקב"ה על זה כדלעיל פס"ג · וזה לא היה אלא בזכותו :

אקרא לאלהים עליון · משום שמשמע שיעקב סמך על עצמו בברכותיו ולא התפלל לה' תחלה שיהיה עמו כמו שאמר יצחק ואברככה לפני ה' · וכן משה הקדים ואמר ה' מסיני בא וגו' · וזה שתפסו עליו בתנחומא שאמר · אמר לו הקב"ה לבניך אתה קורא ולי אין אתה קורא שכן ישעיה אומר ולא אותי קראת יעקב · לכן הקדים המדרש כאן זה הכתוב לומר שיעקב קרא תחלה לה' שיסכים עמו וסמך הענין על שכתוב אקרא לאלהים עליון כדמפרש ואזיל ומרומז קריאת ה' בויקרא יעקב אל בניו כדר"י ור' מנחם בסמוך : ויקרא יעקב לאל להיות עם בניו · משום דק"ל למה לא קרא את ה' לפני ברכתו וכמ"ש לפ"ז · לכן דרש אל בסגול כמו אל בצירה · ויתפרש ויקרא מלשון תפלה שקרא והתפלל לה' שיהיה עם בניו · ור"פ מפרש ויקרא מלשון הקרה נא לפני היום ופירושו שהזמין את הקב"ה לשמוע בקולם · ועיקר מחלוקתם הוא בזה · ר' יודן מפרש מענין הלמוד והישרת הדרך ולכן אמר להיות עם בניו ע"ד הכתוב ואנכי אהיה עמך והוריתיך · או ע"ד יהי ה' אלהינו עמנו וגו' להטות לבבנו אליו וגו' · ור"פ ידבר בענין הכבוד שיתפרסם כי שם ה' נקרא עליהם ושוכן בתוכנו · ור"א ידבר בבחינת ההשגחה בצרכי חייתם כאפוטרופוס הדואג להיתומים וי"ל עוד שר"י אומר שבקש יעקב מאת ה' כי ישמע את תפלתם · ור"פ הוסיף שהתפלל כי ה' יהיה מזומן להם מיד ע"ד והיה טרם יקראו · ור"א הוסיף שאפי' בעת שלא יהיו הגונים והמה ד' וכמו האפוטרופים על יתומים קטנים שמספק להם צרכיהם אע"פ שאין דעת בהם : התקינו עצמן לגאולה · והכא נמי אמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים שע"י האסיפה יזכו לגאולה שבאחרית הימים : מפלת גוג הראה להם · ולפ"ז מפרש את אשר יקרא אתכם מלשון מקרה ופגע וכמו וקראת אתכם הרעה וזה במפלת גוג ומגוג שאז תהיה עת צרה לבני יעקב · כי ישלול שלל ויבוז בז והודיעם יעקב שלא יפחדו מזה כי הוא יפול ולא יקום ולר"י פירושו אשר יקרא מלשון קריאה והכרזה וזה בביהמ"ק שע"י יקראו הכל בשם ישראל ויחפצו לבוא אליהם · וכמו דכתיב לכו ונעלה וגו' אל בית אלהי יעקב · ולכן זה אמר חדא וזה אמר חדא ולא אמרו כי שניהם הראו להם יען דשניהם לא נוכל לכלול בכתוב הזה רק או זה או זה : לגלות להם הקץ · שצדיקים היו ובטוח היה בהם שאע"פ שיתארך הקץ לא יסורו מאחרי ה' ונתכסה מהם פן יהיה נרועץ · אם יודע להבאים אחריהם ויתיאשו מן הגאולה אם תהיה לעתים רחוקות · וכתב הרב ש"ע בן ש"ע בפרשה זו שיש אנשים שאינם עובדים להשי"ת רק משום שיקוו אל הגואל ואם ידעו שרחוקה העת ימרדו בו ובתורתו : נגלה להם הקץ · הא פליגא על הא דאמרינן בשוח"ט מזמור ט' על

ידי משה

בפי' הרמב"ן בפסוק שמעו לקולך כנ"ל : זו הבכורה ולבושו של אדה"ר · וקשה מגלי' תרווייהו וכ"ל כראשית ויעש ה' לאדם כתנות עור יש כאן ח' תיבות כנגד ח' בגדי כהונה וק"ל : אשר לקחתי מיד האגדה היא לפי שהיה קודם מ"ת עבודה בבכורים ובגדי אדה"ר היו בגדי כהונה כדאיתא בזוהר פרשת האמורי זה עשו · פי' כדאיתא בר"פ תולדות בגדי החמודות שחמדתן וגזלן מנמרוד וע"כ נמרוד

הס׳ יעקב ודניאל · דניאל (דניאל יב) (ו) ואתה דניאל סתום את הדברים וחתום · יעקב · את אשר יקרא אתכם באחרית הימים · ראובן בכורי אתה · א מלמד שבא לגלות להם את הקץ ונתכסה ממנו · משל לאוהבו של מלך שהיה נפנה מן העולם והיו בניו סובבין את מטתו אמר להם בואו ואגלה לכם מסטורין של מלך · תלה עיניו והבים במלך אמר להם הוי זהירין בכבודו של מלך · כך יעקב אבינו תלה עיניו וראה שכינה עומדת על גביו (ז) אמר להם הוו זהירין בכבודו של הקב"ה · ורבנן אמרי ב כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה ונתפללה עליהן (ש"א ב) ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל: ג הקבצו ושמעו בני יעקב · רבי ברכיה זימנין אמר לה בשם רבי חייא וזימנין אמר לה (ח) בשם רבנן דתמן · מכאן שהיו מפוזרין וירד מלאך וכינסן · אמר ר׳ תנחומא מכאן שהיו מפוזרין וכינסן ברוח הקודש · ושמעו אל ישראל אביכם · רבי יודן ורבי פנחס · רבי יודן אמר שמעו לאל ישראל אביכם · ורבי פנחס אמר (ט) ג אל הוא ישראל אביכם · מה הקב"ה בורא עולמות (ג) אף אביכם בורא עולמות · מה הקב"ה מחלק עולמות אף אביכם מחלק עולמות · אלעזר בן אחוי אמר מכאן זכו ישראל לקריאת שמע · ד בשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא לשנים עשר בניו אמר להם שמעו אל ישראל שבשמים אביכם שמא יש בלבבכם מחלוקת על הקב"ה א"ל (דברים ו) שמע ישראל אבינו כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב"ה · כך אין בלבנו מחלוקת אלא ה׳ אלהינו ה׳ אחד (ד) אף הוא פירש בשפתיו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד · רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל הדא הוא שישראל משכימים ומעריבים בכל יום ואומרים שמע ישראל אבינו ממערת המכפלה אותו דבר שצויתנו עדיין הוא נוהג בנו ה׳ אלהינו ה׳ אחד: ד ראובן בכורי אתה · רבי היה אומר בו דבר לשבח ודבר לגנאי · את בכור ועשו בכור (בראשית כז) וילך עשו השדה לצוד ציד · ה אם מצא מוטב ואם לאו להביא מן הגזילות ומן החמסים · ו ואת (שם ל) וילך ראובן בימי קציר חטים וגו׳ · כחי וראשית אוני · (י) (ה) אלו זעקפי המלחמה · יתר שאת ויתר עז · (ד"ה א יב) ופני אריה פניהם · והיה אומר בו דבר לגנאי ראובן בכורי אתה · את בכור ואני בכור · אני בן פ"ד שנה ז לא ראיתי טפת קרי · ואת וילך וישכב את בלהה · (יא) כחי וראשית אוני · שירוי חילי (ו) ושירוי צערי · יתר שאת ויתר עז ·

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · אגדת בראשית פ׳ פ"א · תנחומא כאן ס"ח · ילקוט כאן רמז קנ"ז · פ"ס · ילקוט שמואל סוף רמז פ"ד · ג מגילה י"ז · ד פסחים נ"ו · דברים רבה פ"ב · ספרי סלר ואתחנן פסקא ל"א · אגדת בראשית פרק פ׳ · תנחומא כאן סי"ח · ילקוט כאן רמז קנ"ז · ילקוט ואתחנן רמז תתל"ג · ה לעיל פרשה ס"ס · ו סנהדרין דף ל"ט · ע׳ לעיל פרשה ע"ב · ז יבמות דף ע"ו · אגדת בראשית פרק פ"ב · תנחומא כאן סימן ט׳ · ילקוט איוב רמז תתק"ו · ב סנהדרין ק"ח · ירושלמי סנהדרין פרק י"א · מדרש שמואל

חדושי הרד"ל

יקבלו כולם יחד תחלה עם שבט יהודה ובנימין (ולנהוג בהם כבוד כדלהלן) וכמ"ש הושע ב׳ ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו וגו׳ (ואפשר עיקר הגי׳ והקבלו שבט יהודה ובנימין) וכמ"ש ישעיה י"א ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ וגו׳ ועמ"כ לקמן פל"ט ד"ה גלו כ"פ וע׳ רבינו בחיי כאן: (ג) אף אביכם כו׳ · עי׳ ויק"ר פל"ו: (ד) אף הוא פירש בשפתיו · ר"ל בלחש והכוונה שלכן אומרים אותו בחשאי וע׳ בפסחים נ"ו א׳: (ה) אלו זוקפי המלחמה · כמו מעמידין זקפין לפניהם ולאחריהם (סוטה מ"ד) · ע"ש בפי׳ רש"י ושבט ראובן היה הולך לפני המחנה וכמ"ש במ"כ: (ו) ושירוי צערי · באג"ב

חדושי הרש"ש

הימים יהיה כו׳ · ל"י מדוע לא הביא קרא דישעיה ב׳ שקדמו: (ו) ואתה דניאל סתום וגו׳ · וכ"ל דבתר הכוא עינלא כתיב ואני שמעתי ולא אבין ואומרה וגו׳ לך דניאל כי סתומים וגו׳: (ז) אמר לו היו זהירין בכבודו של הקב"ה · כמו שדרשו לקמן כמאמר ושמעו אל ישראל אביכם: (ח) בשם רבנן דתמן · ע׳ מ"כ וע׳ מש"ל בפי"ג · ומצאתי עוד ראיה דתמן פי׳ בבבל כנשא רפי"ד תמן אמרו כתיב עלי פלשת התרועעי וגו׳ ע"ש והלשון זה ממש איתא בגמרא דילן בחלק ריש דף ק"ה: (ט) אל הוא ישראל אביכם · לעיל ס"פ ע"ט אר"ה בשם ר"ל שנטעם על זה שקרא עצמו אלוה: (י) אלו זעקפי המלחמה · עמ"כ · ובסוטה (פ"ח מ"ו) ומעמידין זקיפין לפניהם כו׳: (יא) כחי וראשית אוני שירוי

ר ש"י

לגלות מסתורי: נאמן רוח מכסה דבר · אברהם שנאמר בו והאמין בה׳ לא עשה כן: ומצאו אותו הותם · שחתם בו הקב"ה חותמו אמת: פרוקי פאות · שנתן להם מתנה לחלוק עליהם: ראשית אוני · כחי · זה קירי וכי ראובן צדיק חסיד זכה:

מתנות כהונה

אשר יקרא אתכם באחרית הימים ואח"כ כתוב ראובן בכורי אתה וגו׳ · ולא מצינו שגלה לו מענין הקץ כלום: נפנה · נפטר ופונה והולך והניח חיים להנשארים: מסטירין · דבר סתר ודוגמתו תמצא לעיל פרשה ס"ח: והביט במלך · נתכיים בפניו. שיגלה מסטיריו והתחיל בדבר אחר וזה אותם על כבודו: ורבנן אמרי כו׳ עד ויעל אין כאן מקומו ומקומו הוא בעת

לקמן וכן מצאתי באג"א: דתמן · בא"י: שמעו לאל · דאם לא כן אל למה לי הוה ליה לומר לישראל: בורא עולמות · נראה במה שפסק הרעב מיד בואו למצרים גם הנילוס עלה לקראת פרעה מדי בואו שמה מברכתו של יעקב אשר כל זה כעין בריאה חדשה: מחלוקת · חלוקה וספק: להביא · מיותר להביא אף מן הגזל וכמו שפי׳ שם: ואת לא עשית כן אלא וילך וגו׳ · ועיין עוד בילקוט: קציר חטים · בשעת ההפקר ועיין שם בפי׳ רש"י ולפיכך ולך נאה הבכורה ולא לו: זעקפי · כמו זוקפי מלחמה פי׳ גבורים ורמז לראובן שהלך חלוצי צבא בראשי הגייסות ודריש כחי ואוני שניהם מלשון כח וגבורה: שאת · עיין בילקוט: ופני אריה פניהם · פסוק הוא בד"ה א׳ סימן י"ב ואע"פ שהם מדבר בבני גד ראובן וגד שניהם עברו חלוצים לפני בני ישראל: שירוי חילי כו׳ · כן הוא בתרגום ירושלמי חילי לשון חולי ובמעשה בלהה הוא היה ראשית צערו וחליו:

יפה תואר

על הכתוב כי יום נקם בלבי ורבי יוחנן פרק חלק שהקץ לא נגלה לשום אדם ע"ש: משל לאוהבו של מלך · נ"ל ד"א משל למלך כי לפי המשל הזה לא נתכסה ממנו הקץ רק שפחד מפני הקב"ה לגלותו: וירד מלאך וכנסן · דריש מדכתיב הקבצו בנפעל משמע שקבוצם היה ע"י אחר אשר קבצם · וזה או ע"י מלאך או ברוה"ק אשר כונסם בלבבם · ויתכן דדריש מכח סיתור של האספו והקבצו כי הקבוץ הב׳ הכוונה להתאחד בדעותיהם אשר היו מחולקות עד היום וכדרך החכמים · ועתה ע"י אור השכל שנגה עליהם בלמודו של יעקב שאמר להם שמעו אל ישראל אביכם נתאחדו בדעה אחת ככל אשר הורם הזקן ויתכן שהפזור היה בחשבם כל אחד שהוא החביב מזולתו לשרות בו השכינה · והשאר יהיה בו כקליפות כמו שהיה בבני אברהם ויצחק · אבל במעמד זה נודע שמטתו שלמה וכמ"ש בסמוך כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב"ה כו׳ וזה כנוסן להיות לעם אחד · ולפי שהשפעת החכמה והלמוד מלמעלה הוא מב׳ פנים · אם הדרך החכמה שהשכל הפועל מוציא את השכל האנושי מן הכח אל הפועל · או בדרך נבואה שהוא למעלה מהשכל הפועל · ובזה נחלקו ר"ב ור"ת · דמר סבר שהלמוד מהמין הראשון שיעקב הכינם והישיר שכלם לקבל אור השכל הפועל וז"ש מלאך ירד וכינסן · כי השכל הפועל נקרא מלאך כידוע · והשני סובר שהלמוד הזה היה מהנבואה המושפעת על יעקב וז"ש שכינסן ברוה"ק: אל הוא ישראל אביכם · ודורש מלת אל במקום שנים וכאלו כתיב ושמעו אל אל ישראל אביכם · פעם הראשון בסגול ופעם השנית בציר"ה וכמו אֵל אֶל · ועיקר דרשתם הוא מדכתיב ושמעו אל ישראל ולא כתיב ושמעו אני: אביכם בורא עולמות · שבזכותו נברא העולם וכמ"ש על הדן דין אמת לאמתו וזולתו שנעשים שותפים להקב"ה במעשה בראשית: מכאן זכו ישראל לק"ש · אין הכוונה על המצוה זו כי ק"ש היא אחת מכל מצות ה׳ אשר זכנו בהן בחסדו · אבל קאי על לשון שמע ישראל במה שיזכירו שם ישראל בקבלת עול מלכות שמים · וכן במה שאומרים ה׳ אלהינו שנתיחד שמו עלינו וכן הוא בספרי · ועוי"ל שלענין האמונה היה די בהאמינו זאת בלב ולזכרון בין עינינו די בתפילין ומזוזות וכיוצא מהמצות · אבל הקריאה בפה היא בזכות יעקב שהתאוה לזה שבניו יפרסמו האמונה בפה · וכן אמר בספרי · אמר לו הקב"ה ליעקב הרי שהיית מתאוה כל ימיך שיהיו בניך משכימים ומעריבים וקורין ק"ש ומכאן אמר הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא · ומה נאה לפ"ז מ"ש בסמוך שמע ישראל ממערת המכפלה אותו דבר שצויתנו כו׳ · שנראה שיגל יעקב בשמיעה · כי זה היה תאות נפשו: שמא יש בלבבכם מחלוקת על הקדוש ברוך הוא · משום שהזכירם גרת השעבוד פחד פן בקצפם ירע לבבם ויקצפו גם על אלהי ישראל: אף הוא פירש בשפתיו · כלומר אף שיעקב בודאי היה חזק באמונתו מ"מ הראה להם שצריך להוציא האמונה הזאת בשפתיו ולא די במחשבת הלב וכמ"ש למעלה · ולפ"ז מ"ש ברוך שם כבוד מלכותו הוא קיום האמונה וכמו שנראה מפשט דברי המדרש אבל בספרי משמע שהוא שבח לאל והודאה במה שלא יצא פסולת ממנו · ואפשר דתרוייהו איתנייהו במאמר זה · ויתכן שמפני שאמרו ה׳ אלהינו משמע שאלהותו תלויה בהם לכן אמר בשכמל"ו בין קודם שנבראת העולם ובין אחר שנבראת וכמו שדרשו על פסוק ה׳ מלך עולם ועד · ומ"ש פירש בשפתיו נראה דחולק על הא דאיתא בד"ר פ"ב דאמרה בלחישה ע"ש: דבר לשבח ודבר לגנאי · פי׳ דדרש מילת אתה דמיותרת היא לשתי הוראות כי אתה בכור מיוחד ולא אחר וזה לשבח וכמו דאיתא במדרש אבכיר בכורי אתה לך נאה הבכורה שאר בכורות גזלנים · וכן דריש לגנאי וזה בלשון תמיהה ראובן בכורי אתה · האם אתה ראוי לבכורה כמותי: אלו זקפי המלחמה כנ"ל ובמדרש אבכיר ילפינן שגבורי המלחמה הי׳ מראובן מדכתיב ביהושע ויעברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה הארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני ה׳ למלחמה: ופני אריה פניהם · והיינו יתר עז כי מי עז מהארי · ואע"ג דהאי קרא בבני גד כתיב מפרש יתר עז שראובן היה יותר גבור מהעז דהיינו גד דבני ראובן ובני גד היו הארבעים אלף חלוצי הצבא: לא ראיתי טפת קרי · וענין הבכורה אגב זה לפי שלהיותו גבור והזק המזג הוא יותר מוכן לשלוט בו

פירוש מהרז"ו

באג"ב פפ"א באריכות וכ"ה בתנחומא · והא דניאל כתוב בדניאל י"ב פ׳ ד׳ סתום הדברים וגו׳ הרי שהיה יודע ואח"כ בפסוק ט׳ כתוב ואומרה אל אדוני מה אחרית אלה והשיב לו כי סתומים וחתומים הדברים וגו׳ משמע מהכל אפילו מדניאל והם ב׳ כ"מ והכריע שתחלה היה יודע ואח"כ נסתם גם ממנו · ועיין מד"ת מזמור ל"א: כך היתה עדת קרח · מאמר זה כפול לקמן סס"ד · ויתכן שכאן היה כתוב מענין ברכת ראובן כמ"ש לקמן ושלא לכפול הדברים דלג ומאמר זה נשאר במקומו כי בענין הברכות יש לשונות ושיטות הרבה וכאן העתקת שיטה אחת ולקמן העתקת שיטה אחרת · ולקמן יתבאר: ג שהיו מפוזרין · מדקאמר האספו הרי שהיו מפוזרין וא"כ מה הועיל שאמר האספו לנוכח שמשמעו שמדבר עמהם ודורש שהיה על ידי מלאך שהשמיע לכל אחד במקומו בשעה קטנה האספו: והתבוננתי שהמדרש דורש על מ"ש הקבצו ושמעו בני יעקב כי פ׳ האספו ואגידה לכם הוא לנוכח משמעו שהיו כולם לפניו וכמ"ש בס"ב אך בפ׳ הקבצו כתוב ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם שאחר אמר להם כך והיינו על ידי מלאך ובהכרח שתחלה היה הענין של הקבצו ע"י מלאך וכשבאו לפניו אמר להם לנוכח ע"פ מדה ל"א: שכנסן ברוה"ק · שאם ע"י מלאך היל"ל הקבצו אל אביכם שצריך לכם אך ושמעו אל ישראל אביכם הוא ענין מצוה והיינו רוה"ק למען יעקב ודו"ק: לאל של ישראל · שהיל"ל ושמעו לישראל אביכם · וכמו שדרשו על פסוק חי ה׳ צבאות אשר עמדתי לפניו על שעמד לפני רבו כאלו עמד לפני השכינה: ורבי פנחס · עי׳ ד"ר פ"ב סל"ה ספרי ואתחנן פסוק שמע ישראל באריכות ע"ל ס"פ ע"ט וכמ"ש ויק"ר פר׳ ל"ו ס"ד: מחלק עולמות · כמ"ש בהנחל עליון גוים · שהנחילם ארצותם · וכמ"ש אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים וכן יעקב חלק ארצות לשבטים בברכותיו: זכו לק"ש · ספרי וד"ר פ"ב שם ותנחומא כאן ומ"ש שבשמים כמש"ל פס"ח סי"ב שדיוקנו חקוקה כו׳ · והם השיבו שמע ישראל בשעה שאמר ושמעו אל ישראל ע"פ מדת ממעל ואף שאין קורין לאב ולרב בשמו היינו בשמו העצמי אך בשם כבודו מותר וישראל הוא שם כבודו ורבנותו כמ"ש כי שרית וכן שבשמים: ד בבורי אתה · שתיבת אתה מיותר לדיוק אתה ולא אחר לשבח ולגנאי · עי׳ בילקוט כאן בשם מדרש אבכיר ביתר ביאור: אם מצא · לעיל פס"ה ס"ס י"ג: ואת וילך · לעיל פע"ב ס"ב באריכות: בחי וראשית אוני · אף שהוא תוכחה עכ"ז דרך ברכה הוא · וכמ"ש כל אלה שבטי ישראל וגו׳ ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם הרי שבירך אף לראובן ושמעון ולוי: זעקפי המלחמה · ירושלמי סוטה ספ"ח על המשנה · ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקיבו של עם מעמידים זקופים מלפניהם ואחרים מאחוריהם · ובגמרא שם ופקדו שרי צבאות בראש העם אין לי אלא בראש העם בסוף העם מנין ת"ל פקדו ופקדו עד כדון כר׳ עקיבא כר׳ ישמעאל (פי׳ מנין לר"י) ר"י כר׳ מאיר דר"מ גוות לסיפא דחבולא (פי׳ לסוף החבל) רישא אר"מ כתיב

החכם עיניו בראשו וגו׳ גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב גיים אתי מגייסתיה והוא מגיים ליה עכ"ל ואין שום חיבור למאמר זה שם ול"נ פשוט על שכתב והוא יגוד עקב שעל זה אמרו במשנה שם ובעקבו של עם מעמידים זקופין מלפניהם ואחרים מאחריהם · ומ"ש ואחרים מורה שהיו מיוחדים מי מלפניהם ומי מאחריהם ופי׳ שם בגמרא שגד שכתוב בו והוא יגוד עקב שהוא היה הזקיפי שמאחריהם וראובן שכתוב בו ראשית אוני שהיו הזקיפין שמלפניהם בראש העם ומהירושלמי והמדרש יחד תצא הדרשה לאמיתה שמלמדים זה על זה: ופני אריה פניהם · נ"ע דפסוק זה אצל גד כתוב ואיך דורש על ראובן · והענין בזה שבד"ה א׳ י"ב פסוק ל"ז כתוב ומעבר לירדן מן הראובני והגדי וחצי שבט מנשי וגו׳ · בשנה הז׳ למלכו על יהודה · ובפסוק ח׳ שם כתוב כשבאו אל דוד למגד שבאו מן הגדי והיה כמו ז׳ או ח׳ שנה בין זה לזה · והם אותם שבפסוק ל"ז שמפורש שם והגדי שעליהם כתוב בפסוק ח׳ ופני אריה פניהם · והרי זה נידון ע"פ מדה כ"ה שהיה בכלל שהגדי בכלל פסוק ל"ז שהיו גבורי מלחמה ויצאו מן הכלל ללמד ופני אריה פניהם וכצבאים על ההרים לא ללמד על עצמו יצא כ"א ללמד על הכלל כולו יצא שגם ראובן ומנשי פני אריה וכצבאים וגו׳ · וכמש"ל פנ"ט ס"ד בדרך מדה זו וס"ג · ומ"ש יתר שאת על מ"ש וכצבאים על ההרים שהיו נושאים עצמם בקלות ויתר עז ופני אריה פניהם: בן פ"ד שנה · ע"ל פנ"ט ס"ו: שירוי חילי · שירוי בלשון ארמית התחלה

ידי משה

גזלן מאדס"ר וע"ל מ"ש על בגדי החמודות וכשיותי בק"ק נ"ש שמעתי מפי הגאון המפור׳ מופת הדור רבן של בני גולה ה"ה כבוד מהור"ד ג"כ דברים אלו ושמחתי מאד זכאי חלקי שכוונתי לדעת הגדולים:

כך היתה עדת קרח וכו׳ · מה שהתפללה חנה עליהם לפי ששמואל היה מבני קרח נ"ל: א"ל שמע ישראל · ובתנחומא איתא ביקש לגלות את הקץ ונסתם א"ל שמא יש פסול במטתי מיד פתחו ואמרו שמע ישראל מכאן זכו לקריאת שמע ונ"ל בן המחבר לפי דאי׳ גדולים לדיקים יותר ממ"ה שמ"ה אין מזכירין את השם רק אחר ג׳ תיבות וישראל מזכירין אחר שתי תיבות והנה כאן קשה על שביקש לגלות את הקץ ונגלה אית׳ כי יום נקם בלבי למ"ה לא גלוי׳ אלא ע"כ שלדיקים עדיפין וא"כ בנ"ז לא היו אומרים שמע ישראל שמה מ"ה עדיפין משא"כ עכשיו שביקש יעקב לגלות הקץ קשה ואלא מ"ה אינם יודעים אלא ע"כ לדיק עדיף עכשיו פתחו ואמרו שמע ישראל וגו׳ ודו"ק היטב: שמע ישראל ממערת המכפלה · ותמוה מאד פי׳ מדרש זה ונ"ל ג"כ ליישב ע"ד הנ"ל לפי שאי׳ שאמר יעקב שמעו נאל שקרא

משנת דרבי אליעזר

מה הקב"ה וכו׳ בורא עולמות · שי"ב שבטים הוא נגד י"ב מזלות וכו׳ כנודע ועיין מ"כ: כפתוים

הבכורה היתה שלך והכהונה היתה שלך והמלכות היתה שלך [א] ועכשיו שחטאת נתנה הבכורה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה · א"ר אחא לא שלך היתה הבכורה · כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל כל החרישות שחרשת באמך לא ברחל הייתי ראוי לחרשן עכשיו חזרה הבכורה לבעליה · פחז כמים אל תותר · רבי אליעזר ור' יהושע · [ב] רבי אליעזר אמר פחז"ת חטא"ת זני"ת · רבי יהושע אמר פרק"ת עול חלל"ת יצועי ז"ע יצרך עליך · רבי אליעזר בן יעקב אמר פסע"ת על דת · חבת"ה בבכורתך · ז"ר נעשית למתנותיך · אמרו עד עכשיו אנו צריכין למודעי · בא ר' אליעזר המודעי ופירש זע"ת חרד"ת פר"ח חטא מעל ראשך · א"ר פנחס (יב) עשית (ז) כפחזים שנשתברו שוקיהן במים : כמים · רבנן אמרי [ג] אתה חטאת במים יבא משוי ממים ויקרבך · יחי ראובן ואל ימות · כמים מה מים ניתרין ממקום למקום כך הותרה לך · רבי אליעזר המודעי אומר אין עושין מקוה של יין של שמן אלא של מים · כך עשית לך מקוה של מים וטהרת עצמך בו · אל תותר · ר' אליעזר ורבי יהושע תרויהון אמרי כך לא וותרת לך כלום · רבי אליעזר המודעי אומר (ח) אל יהי לך ויתרון עון שלך · כי עלית · רבי אליעזר ורבי יהושע תרויהון אמרי (יג) כי עלית בודאי · רבי אלעזר אמר כי עלית היכן בדודאים · משכבי אביך · אמר רבי ברכיה משכב אביך אין כתיב כאן אלא משכבי אביך משכב בלהה ומשכב זלפה · רבי אבהו ואמרי לה רבי יעקב בשם רבי חייא רבה ור' יהושע בן לוי בשם רבי שמעון בן יוחאי · תנינן [ד] החשוד על

דבר לא דנו ולא מעידו · [ה] אפשר שהוא עתיד להיות בששה שבטים העומדים בראש הר עיבל ואומרין (דברים כז) ארור שוכב עם אשת אביו והוא עושה הדבר הזה · אלא עלבון אמו תבע שכל ימים שהיתה רחל קיימת היה מטתה נתונה אצל מטתו של יעקב אבינו כיון שמתה רחל נטל יעקב אבינו מטתה של בלהה ונתנה אצל מטתו · אמר לא דיה לאימה לאתקנא בחיי אחותה אלא אף לאחר מותה · עלה וקלקל את היצועין · (ט) רבי יהודה בר סימון פליג עליה · ור' יהושע בן לוי משום ר' שמעון בן יוחאי לאחד שחשדוהו מוכר תרומה בשל חולין בקשו אחריו וראו ולא מצאו בדברים ממש · ומינו אותו משער בשוק · אז חללת · רבי אליעזר ורבי יהושע תרויהון אמרין אז חללת ודאי · עלה · רבי אליעזר ורבי יהושע תרויהון אמרין עלה מחטאתיך · רבי אליעזר המודעי אמר עלה ממתנותיך · רבנן אמרי איני לא מרחקך ולא מקרבך אלא הרי אני תולה אותך ברפיון [ו] עד שיבא משה שכתוב בו (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים · מה שדעתו רואה לעשות בך עושה · כיון שבא משה התחיל מקרבו יחי ראובן · ורבנן אמרי כך היתה עדתו של קרח (היך דכתיב לעיל) : ה שמעון ולוי אחים · [ז] אחים לדינה ולא ליוסף · כלי חמס מכרותיהם · אמר להם הכלים הללו שבידכן גזולים הם בידכם · למי הם ראוים למכרותיהן לעשו שמכר את הבכורה · [ח] בסודם אל תבא נפשי · בשעה שהן באים ליטול עצה בשטים · בקהלם אל תחד כבודי · [ט] בשעה שהם נקהלין על משה בעדת קרח · בקהלם אל תחד כבודי · אבל לדוכן יזכר שמי · כשבניו עומדין

מסורת המדרש א עיין בבא בתרא דף קכ"ג · אגדת בראשית פרק פ"ב · תנחומא כאן סימן ט' · כל הענין · ב שבת דף נ"ה · ג סנהדרין דף ל"ב · אגדת בראשית פרק מ"ח ופרק פ"ב · ילקוט כאן רמז קנ"ז · ד בכורות דף ל' · ה שבת נ"ה · ו סנהדרין דף ל"ב · ז תנחומא כאן סימן ט' · אגדת בראשית פרק פ"ד · ח במדבר רבה פרשה י"ח · לקמן פרשה ל"ע · תנחומא סדר קרח סימן ד' · ילקוט כאן רמז קנ"ז · ילקוט סדר קרח רמז תש"ג · ט סנהדרין דף ק"ט ·

חדושי הרש"ש

חילי כו' · כי מלת ראשית מושכת אחרת עמה ויהיה ענינו ראשית כחי וראשית אוני ות"א כחי חילי והם דלא כמ"כ : (יב) עשית כפחזים שנשתברו שוקיהן כמים כו'. כצ"ל בכ"ף וכוא ליון על תיבת כמים שבפסוק : (יג) כי עלית בוודאי · פי' כפשוטו וכן לקמן אז חללת ודאי ר"ל ג"כ כפשוטו · וכן לשון המדרש בכ"ד על כוונה זו · ע' יד"מ לעיל פע"ז אות ה' ולקמן ס"פ שמות :

סגל

חדושי הרד"ל

בלג"ב ספ"ד שמיום שנולדת הייתי אומר שמא ראובן עולה לגג ויפול יג' ויפול כו' : (ז) כפחזים שנשתברו שוקיהם במים · ואפשר הם קנקנים של חרס מלאים מים ויהיה לשון פחזים כמו נפיש אפחזייהו פסחים דף כ' ולשון שוקיהם הם רגלי הכלים כמו שקורין אזן ויד הכלי · ואפשר פחזים הוא הנמהר בלכתו ובמקום שנשפכו במים הוחלקו רגליו בחפזו ונופל ונשברו רגליו · והוא רומז לאן כרגלים במקום מים : (ח) אל יהי לך יתרון מעון שלך כצ"ל : (ט) ר"י בר סימון · פריש על סדא דריב"ל

מתנות כהונה

כהונה · דרש שאת מלשון נשיאות כפים לברכת כהנים : עז · זה מלכות כד"א ויתן עוז למלכו : בבורה · בהדיא כתיב בכורי אתה : כל החרישות גרסינן · ורמז לשמוש מטתו ולשון ערומים תבחר לשון נקייה : ברחל הייתי ראוי כו' · שכל עצמו של יעקב לא עשה עם לבן אלא בשביל רחל ובספר הזוהר מפרש יותר שיש עייך עליו : לבעליה · ליוסף בכורה של רחל : זע יצרך גרסינן לקמן פ' ל"ט כלומר נזדעזע וגבר עליך ודוגמות דרשות אלו עיין בפ' במה בהמה : פסעת על דת גרסינן : למתנותיך · למתנות כהונה : עד עכשיו כו' · אחר כל הדרשות האלו אין הדיעה מתיישבת אלא בדברי ר"א המודעי : זעת כו' · הופך התיבה ודורשה : זעת · נזדעזעת ונהתרעת והיית חרד ומהיר לשוב בתשובה ופרח החטא ממך : כפחזים · הנמהרים : שוקיהן · נראה פירושו כלי משקין שלהם נשתברו ומן המים לא נשתייר בו · כלום וה"ג בתנחומא ולקמן בפרשה ל"ט מהו כמים אדם אם יש בו בידו קיתון של מים ונשפך אין משייר בו כלום אבל יש בו שמן או דבש נשתייר לכך נאמר כמים אל תותר : משוי ממים · משה רבינו שנאמר בו כי מן המים משיתיהו : ויקרבך · שנאמר יחי ראובן ואל ימות וכמו שפי' רש"י שם : הותרה לך · נמחל ונתוותר לך אותו עון ויש לומר להיפוך : מקוה של מים · רמז לתשובה גמורה וטהורה : לא ויתרת לך כלום · מן הבכורה וכהונה ומלכות : ויתרון עון · יתור עון אל יותר לך שנמחל לך לגמרי : עלית בודאי · נסתלקת לגמרי מן אותן ג' מעלות הנ"ל : עלית · נסתלקת כד"א כעלות גדיש בעתו : ר"א כו' · היינו ר"א המודעי דלעיל ודריש עלית כמשמעו לשון מעלה והיכן בדודאים שפי' מן הגזל ומחמתן נולד יששכר או דרש עלית כמו העלית משכבי אל לאה ויצא יששכר אכן לקמן פרשה ל"ע לא משמע הכי : תנינן ·

במסכת בכורות פרק ד' : שהוא עתיד גרסינן : שהוא · ראובן : והוא עושה כו' · בתמיה והיאך ידין עליו שוב : עלבון · חרפה : להתקנא · להיות שנואה ורחוקה כד"א בקנאו את קנאתי פירושו בקנאו את הקנאה שהיה לו לקנוא : פליג עליה · על ההיא דאמר לעיל שר' יהושע בן לוי אמר בשם רשב"י כך אלא כך אמר משמו לאחד כו' : בקשו · בדקו וחפשו : ומינו אותו כו' · שיהא הוא ממונה על השער שבשוק שלא יעשה בו עול ובזה הכל יודעין שלא מצאו אחריו כלום וכן כשראו שנוה הקב"ה שיהא ראובן עומד על הר עיבל ידעו שלא נמצא עולתה בו : אז חללת ודאי · ור"א המודעי לא פליג ע"ז שודאי חלל אלא שעשה תשובה ופרח החטא מעליו : נראה דה"ג ר"א ור' יהושע אומרים עלה ממתנותך ור"א המודעי אומר עלה מחטאתך וכן עולה יפה כל אחד ואחד כפי שיטתו וסברתו דלעיל : עלה ממתנותיך · מעון חלל משכבי אביך נסתלקת ממתנות כהונה ובכורה ומלכות ור"א המודעי דרשו שנסתלק מחטאת במה שעשה תשובה שלימה וכמ"ש למעלה : איני לא כו' · כך אמר יעקב : ברפיון · באויר כלומר לא לרחק ולא לקרב ודוגמתו תמצא למעלה פרשה כ"ג ועיין עוד בערוך ערך דפן : יחי ראובן · ע"ש בפירש רש"י : היך דכתיב לעיל · בפרשה זו כתובים דברי רבנן השייכים פה : לדינה · שמסרו נפשם עליה בשכם ולא ליוסף שהם היו שאמרו זה לזה לכו ונהרגהו כמו שהוכיח שם רש"י ז"ל וכן הוא בתנחומא בהדיא בפרשה זו : הכלים הללו · כלי זיין הם ראוין לעשו שמכר בכורתו ליעקב ודרש מכרותיהן לשון מכירה ממש : ליטול עצה · עיין זה בפי' רש"י בחומש : בקהלם וגו' · פי' הרד"ק בד"ה כשנקהלים מעצמם שם אל תחד כו' אבל כשמקהילים אותם לעבודת הש"י יזכר שמי :

פירוש מהרז"ו

וחילי תרגום כחי · ושירוי לשעבר אוני מלשון לשער כמש"ל פפ"ב ס"ע בן אוני בר לשעבר ודורש עפ"מ כ"ב שתיבת ראשית שייך גם לתיבת כחי וזהו שירוי חילי וכמ"ש באג"ב ר"פ פ"ב על פ' זה שמיום שנולדת הייתי אומר שמא ראובן עולה לגג וימות ושמא ירד למטה ויפול אם היה ראשית אוני : כהונה כו' · עי' מ"כ כמש"ל פל"ע ס"ו וכמ"ש שמ"ר פל"ג ספ"ו : פחזת חטאת וכו' · עי' שבת נ"ה · פחזת ענין מהירות מהתיבות המהופכות חפז (כמ"ש בחפזי) פחז · ועל שינוי התיבה דורשה נוטריקון שבתיבה עצמה מבואר החטא שמיהר ולא התישב בדבר נכשל וחטא בשוגג · ודעת ר"י שלא חטא רק בלבל יצועיו אלא שהיה במזיד ופריקת עול · והנוטריקון פרקת חללת זע וע"פ מדה ט' פרקת עול (כמ"ש ופרקת עלו) חללת יצועי כמפורש כאן אז חללת יצועי זע יצרך לעבירות אחרות שעבירה גוררת עבירה : פסעת על דת · דורש הנוטריקון פסעת חבת זר וע"פ מדה ט' לענינו פסעת על דת שדלג בדברים שאדם דש בעקביו ומיקל יותר מר"א ור"י שלא היה לא חטא ולא מזיד · אלא נכשל עד שנענש שלקחו ממנו הבכורה שבכר זכה והמתנות שהיה עתיד לזכות בהן מלכות וכהונה : וחבת · כמ"ש דניאל א' י' וחייבתם ובלשון משנה הרבה : אמרו עד עכשיו · שלדברי כולם אף שהקטינו חטאו עכ"פ חטא לזה אמרו שלפי דרשת ר"א המודעי לא חטא רק במחשבה · והנוטריקון כסדר פרח חרדת זעת · והכוונה שע"י שזע ועורר עצמו נגד יצרו לשום פחד אלהים בלבו ע"כ פרח מחשבת החטא מעל ראשו על כן סיפך התיבה ודרש : כפחזים הללו · גורע הכ' מתיבת כמים ומוסיף על תיבת פחז · ופחזים הם הכלים שרגים בהם המים בחפזה שנקרא שוקה על שמשקה ומ"ש אל תותר בהכרח הדמיון לפחזים שנשברו שלא נותרו בהם כלום וע"ל פל"ט ס"ו דכאן חסר ועי' מ"כ: חטאת במים · שחטא שלך נמשל למהירות מים · וכולל בתיבת מים החטא והמחילה יחד ע"פ גז"ש שמים הוא משה · ורמוז בתיבות אל תותר שמשה יאמר אל ימות ודורש ע"פ מדה כ"ב כמים אל (בפת"ח) כמים תותר וזהו מ"ש מה מים נתרים מלשון לנתר בהן על הארץ ומלשון התר אגודת מוטה · וזהו מ"ש נתרים כו' הותרה לך ע"פ מדת ממעל · והיל"ל מה מים נתרים כך ניתר לך אלא שדורש גם מל' היתר כנ"ל · וזה בשיטת ר"א המודעי ור"א המודעי עצמו אזיל לשטתו כשם שטהר גופו כך טהר מחשבתו כנ"ל וזהו כמים : לא ויתרת · ממתנותיך כשיטתם : כי עלית · משכבי אביך ור"א ור"י לשיטתייהו שחטא וזהו כי עלית בוודאי כפשוטו וכמש"ל ס"פ ל"ז שכם וודאי · ור"א המודעי כשיטתו שלא חטא א"כ כי עלית מלשון עלית מעלה על ידי משכב אביך בדודאים שכתוב שם לכן ישכב וגו' וכמ"ש בתנחומא בהדיא וז"ל בדודאים המעט קחתך וגו' לכן ישכב וגו' וילדה יששכר ונתעלה ראובן כמו שדרשו בשי"ר הדודאים נתנו ריח ע"ש : ר' ברכיה · דורש בשיטת ר"א ור"י : רשב"י · שבת ל"ה איתא רשב"א : ארור שוכב · ואיך יגזור הקב"ה שיקלל עצמו ואיך יאוה לאחרים שלא קפוש עצמך תחלה עי' רש"י בגמרא הנ"ל : פליג עליה · נ"ע על מי ואיך : משער בשוק · עי' מ"כ : אז חללת · כצ"ל ר"א ור"י אמר אז חללת וודאי כצ"ל ר"א ב"י אומר עלה ממתנותיך כדלעיל זר נעשית למתנותיך ר"א המודעי אומר עלה מחטאותיך · גם יתכן דכצ"ל ר"א ור"י א' עלה חטאתך ר"א המודעי אמר עלה מתנותיך : תולה אותך ברפיון · פירוש באויר בחלל העולם כמש"ל פל"ב ס"ס י"ב ע"ש פי' ויתכן שדורשים כאן חללת על חלל העולם לא בשמים ולא בארץ ותיבת עלה לגז"ש וכמו שאמרו רבנן על ראובן במשה כך אמרו על עדת קרח בחגה כדלעיל ס"ס כ' : ה אחים לדינה · כמ"ש ויקחו שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו · ולא ליוסף כמ"ש לקמן פצ"ע ס"ז באריכות : בסודם · סנהדרין ק"ט ב' במ"ר פר' י"ח

יפה תואר

יגר סרע : שירוי חילי · ראשית חליי ולשעבר ודרים אוני מלשון לער מסורלת ותקרא שמו בן אוני · ולע"ג דכבר מקודם הי' לו לער מעשו ומלבן · אבל הלער הקודם לא היה רק בענין עוה"ז ולכן לא תקף עליו כ"כ · אבל זה הלער ברלותו פסולת בבניו היה לער של עוה"ב ויורד עמוק בחדרי בטנו ומזה הענין הי' תחלת לערו וכ"ה בספרי פ' ואתחנן ויהי בשכון ישראל כיון ששמע יעקב כן נזדעזע ואמר אוי לי שאירע פסולת בבני כו' : לא שלך היתה הבכורה · ודרים את הכתוב ראובן בכורי אתה בתמיהה וכדלעיל · כאם אתה בכורי · שלא לכחי וראשית אוני ראוי יתר שאת ויתר עז · וכחי וראשית אוני הוא יוסף אחרי אשר היתה כל מחשבתי · כחי ואוני : חטאת במים · זה כנוי לשכבת זרע : בטל יעקב אבינו מטתה של בלהה · שהיתה שפחת רחל ותפן להתנחם בה תחת גבירתה שמתה : איני לא מרחקך כו' · כי מסופק הי' אם נתקבלה תשובתו ואם לאו · או שמספקא לי' אם בלבל היצוע נחשב לו לעון כאלו חטא ממש · ולכן אמר אל תותר אני איני נותן לך יתרון עד שיבוא משה שעלה אל האלהים ויודע אמתת הדברים או שתפלתו מקובלת יותר : ולא ליוסף · ונרמז יוסף בדבריו כמ"ש וברלונם עקרו שור דקאי על יוסף ע"ד בכור שורו הדר לו : גזולים הם בידכם · פי' החמס אשר הי' בידכם לכלי זיין גזול הוא בידכם מעשו ואין זה חלק יעקב ובניו : לעשו שמסר את הבכורה · מה שתלה מכירת הבכורה בזה יגעם לפי מ"ש בספר אמרי נועם שחרבו של אדם הראשון היתה ביד יעקב ובעבורה מכר לו הבכורה · ומ"ש ויעקב נתן לו לחם ונזיד עדשים לא הי' אלא כדרך הסוחרים שאוכלים איזה דבר בקיום המקח · ולזה אמר לו ועל חרבך תחיה שלא יחיה אלא על אותה חרב שהפסיד כל טוב בכורתו

משנת דרבי אליעזר

כפחזים שנשתברו שוקיהן במים · פי' כנשברים לרוץ במים ולא נוכר מסמכבול עליס ולכניס שבתוך המים

ידי משה

עלמו אל אל הוא ישראל אביכם מה הקב"ה מחלק עולמות אע"כ לפ"ז אף שמ"ס אינם יודעים יעקב ידע שהוא אל וא"כ הדרא קושיא לדוכתי' מנ"ל לומר שהם אחר כ' תיבות רק דא"ת שיעקב חטא בשתי

אחיות מכח שאסור לשמשם בערכיתו של מלך וא"כ ע"כ אין ספירוש שקרא עלמו יעקב אל ודו"ק ואי' שלא נקבר רחל במערת המכפלה לפי שהיה גנאי ליעקב שישא שתי אחיות וא"כ ממערת המכפלה יש ראיה לומר שהם בק"ס אחר שתי תיבות וק"ל : חטאת במים · פי' בשכבת זרע : אפשר שהוא עתיד להיות בששה שבטים שעומדים בראש הר עיבל וכו' · ובגמרא איתא וז"ל אמר רשב"נ כל האומר ראובן

על הדוכן שנא' (דה"א ו') ואלה העומדים וגו' · (י) ובניהם הימן וגו' יר"ה ורבי חנינא ורבי פנחס תלתיהון אמרי בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל · כי באפם הרגו איש · זה חמור אבי שכם · עקרו שור · עקרתון שורן של גרים · רבי חוניא ורבי ירמיה בשם רבי אחייא בר אבא דכתיב וברצונם עקרו שור בשביל לעשות רצון יצרכם עקרתם שורן של גרים · א עיקרו אבוס זה אחד מהדברים ששינו לתלמי המלך · ארור אפם כי עז · רבי חוניא ורבי עזריה בשם ר' יוחנן ריבה בהן בוהקנין מעלה חמה · הדא אמרה על מי שהוא בהקן שהוא מעלה חמה · א"ר יהודה בר סימון למלך שהיה לו בן וצפה המלך שהנחש עתיד לישוך את בנו אמר יהי ליט חויא דבעי למיכת ית ברי · כך בא לקללן וקלל את אפם ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה ועבירתם כי קשתה · אחלקם ביעקב · זה שבטו של לוי (במדבר יח) אני חלקך ונחלתך · ואפיצם בישראל · זה שבטו של שמעון · הדא אמרה רובן של עניים משבט שמעון היו · אמר רבי תנחומא (יא) אע"ג דאנו מפרשין ואמרין (שם לה) והערים אשר תתנו מאחוזת בני ישראל ששה עיר אתהן ואת מגרשיהם כולן משל שמעון היו · כיון שראו אותו שהוא מקנטרן התחילו מסתלקין לזויות · כיון שראה שהן מסתלקין לזויות התחיל קורא לכל אחד ואחד : ך יהודה אתה יודוך אחיך · אחיך מודים בך אמך מודה בך אני בעצמי מודה לך · אמר רבי שמעון בן יוחאי יהיו כל אחיך נקראין על שמך אין אדם אומר ראובני אנא שמעוני אנא · ב אלא יהודי אנא · אמר רבי יהודה בר סימון משל למלך שהיו לו שנים עשר בנים והיה שם אחד והיה חביב עליו יותר מכולם ונתן לו חלק בפני עצמו וחלק עם אחיו · ידך בעורף אויביך · ג כמה נתחבט יהושע שינתן לו עורף ולא נתן לו · שנאמר (יהושע ז) בי אדוני מה אומר אחרי אשר הפך וגו' · ולמי נתן לדוד (שמואל ב כב) ואויבי תתה לי עורף · למה שהיו פטיריקין שלו שכתוב בו ידך בעורף אויביך · וישתחוו לך בני אביך · ד הכא הוא אומר וישתחוו לך בני אביך · ולהלן הוא אומר (בראשית כז) וישתחוו לך בני אמך · אלא יצחק על ידי שלא נטל אלא אשה אחת הוא אומר וישתחוו לך בני אמך · אבל יעקב על ידי שנטל ארבעה נשים כתיב וישתחוו לך בני אביך : ז גור אריה יהודה · מלמד שנתן לו גבורה של ארי וחוצפה של גוריו · מטרף בני עלית · מטרפו של יוסף עלית ונתעלית · ה מטרפו של תמר עלית ונתעלית · (יב) כרע רבץ · מפרץ עד דוד · כרע שכב · מדוד עד צדקיהו · יש אומרים כרע רבץ מפרץ עד צדקיהו · כרע שכב מצדקיהו עד מלך המשיח ·

מסורת המדרש א מגילה ט' · ירושלמי פ"א · מכילתא סדר בא פ' י"ד · מסכת סופרים פ"א · תנחומא סדר שמות סי' כ"ב · ב ובזה נוכל להבין בתרגום אונקלוס למה בכל ספר בראשית יתרגם עברי עבראי ובספר שמות ולהלן יתרגם עברי יהודאי · ג מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט שמואל רמז קס"ג · ד לעיל פרשה ס"ו · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · ה אגדת בראשית פרק פ"ב ·

חדושי הרד"ל

משום רשב"י כו' כצ"ל · ופי' שמפרש ומסייע ליה במשל זה דקאמר : (י) ובניהם הימן וגו' בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל · כי באפם הרגו איש · ר"ה ור"ח ור"פ תלתיהון אמרין זה חמור כו' כצ"ל : (יא) אע"ג דאנן מפרשין ואמרין כו' · אשר תתנו מאחזת ב"י מאת הרב תרבו וגו' וכתיב את בית שמש ואת מגרשי ערים תשע מאת שני השבטים האלה (יהושע כ"א) כולן משל שמעון היו כצ"ל · ור"ל אע"ג שהיה ראוי לומר שט' ערים אלו שניתנו למקלט מאת ב' שבטים אלו (יהודה ושמעון) היה האלק הרב בזה משל יהודה והמעט משל שמעון מ"מ כולן של שמעון היו והיינו מפני שרובן עניים היו ונפוצים בישראל והיו עריהם פנוים והרבים וניתנו לערי מקלט · (אלא שלפי המבואר ביהושע ערי יהודה ושמעון נראה לכאורה שהרבה מאלו ט' ערים הן מערי יהודה וצ"ע) : (יב) כרע מפרץ עד דוד · רבץ

מתנות כהונה

תלתיהון כו' · שלשה אמרו שכן כתוב בדברי הימים א' סימן ו' בן קהת בן לוי בן ישראל : שורן של גרים · חומה שלהם ובטחונם שכל הגרים היו להם במי לתלות לאמר הלא שכם מדינה כולה נתגיירו וניצולו מן המיתה ועתה אתם עקרתם אותו חוזק ויאמרו להיפוך : ששינו לתלמי · כדאיתא בפרק קמא דמגילה : ריבה בהן בוהקנין · היה מקלל אותם שיהיו הבוהק נראה בפניהם והם סימן כעס : ליט חויא כו' · מקולל וארור יהא הנחש שעתיד לנשוך את בני וכן עשה יעקב שקלל חרי אפם הכעס הבא מזוהמתו של נחש : ועברתם · ועברתם קרי ביה ועבירתם : דאנו מפרשין גרסינן · פי' שאנו מצינו כתוב מפורש שאמר הכתוב כו' : הכי גרסינן מאחוזת בני ישראל וגו' מאת הרב תרבו וגו' כולן כו' · וכ"כ בפרשת מסעי : כולן משל שמעון היו גרסינן · ואותן הערים מפוזרין היו בכל גבולי ישראל נמצא ששבט שמעון היה מפוזר בכל תפוצות ישראל והיה זה לפי שאותן עשרים וארבע אלף שנפלו במעשה זמרי כולם היו משבט שמעון כמו שפי' רש"י שם וכן מצאתי בתנחומא בפרשת ויחי בפסוק אחלקם ביעקב והם היו ראויין ליטול חלק בארץ שהרי באותו פרק כבר כלו מתי מדבר כמו שפי' רש"י בפרשת חקת בפסוק ויבואו בני ישראל כל העדה ואע"פ שהרמב"ן ז"ל קיהה בזה מ"מ יש להוכיחו שמיד לוה הש"י שאו את ראש וגו' לידע מנין הנותרים ואם היו מכלל מתי מדבר על חטא המרגלים לא היה הכתוב מקפיד עליהם כמו שלא הקפיד מדי שנה בשנה וחלק נחלתם הראוי ליפול בגורלם היה נוסף על נחלת כל השבטים עד שמהתוספת ההוא באו כל מ"ח ערי הלוים שני ערים לכל אלף ופי' זה נתאמת אצלי ממה שכתוב בתנחומא פרשת ויחי ולקמן פרשה צ"ט וזה לשונו אחלקם ביעקב עשרים וארבע אלף נפלו משבט שמעון במעשה זמרי ואלמנותיהם כ"ד אלף ואחלקם שני אלפים לכל שבט ושבט שנאמר אחלקם ביעקב עכ"ל ולא מצינו שעשה כן לשאר אלמנות של מתי מדבר אלא אלו הלטו להתפרנס מנחלת בעליהם כדין ארמלתא דמהזנא מנכסי עזבון בעלה כל ימי מיגר ארמלותא : היו מסתלקין כו' · שאר השבטים הלכו להם מן הצד : ה"ג יודוך אחיך מודים בך אמך כו' · וכן מצאתי שוב בספר אות אמת והגאתי : מודים בך · שאתה צדיק ויפה ואינם בושים ממך : אני בעצמי כו' · על שהצדקת בחיה רעה אכלתהו ועכשיו אני מודה לך כי צדיק אתה : יהיו כל אחיך גרסינן : וחלק עם אחיו · כן יודוך אחיך הרי חלקו עם אחיו ואח"כ ברכו חלק חלקו בפני עצמו : ידך כו' · פטיריקין · פי' הערוך מתנה מן שלו כלומר מאותה ברכה שברכו אביו ידך בעורף אויביך : בני אמך · ולעולם האם יותר דלאית ובכור מן האב : בני אביך · שכולם היו מאב אחד : עלית כו' · דרשו מלשון הסתלקות ולשון עלייה ומעלה וכרע לשון שפלות כמה דאת אמר ויכרעו ויפולו וכן רבץ כמה דאת אמר רובץ תחת משאו : כרע שכב · הנאמר בנבואת בלעם משמע לו שכיבת מנוחה וכבוד וכמה דאת אמרת והשכבתים לבטח הושע סימן ב' וכן כרע כמו שפי' רש"י בחומש : מפרץ כו' · שלא בא יהודה לכלל מלוכה עד דוד : ויש אומרים כו' · עתה חזר לפרש כרע רבץ לשון קיום וחוזק כאדם המאמץ ברכיו לעמוד על עמדו ואין מחריד כארי על טרפו וכן פי' רש"י בחומש וכן רבץ כמה דאת אמרת ורבצת ואין מחריד איוב סימן י"א וזה מפרץ עד צדקיהו שלא היתה לו נפילה ומשם והלאה היה שוכב ונרדם ולא

יפה תואר

בכורתו בעבורם : רבי הונא ורבי חנינא ורבי פנחס תלתיהון אמרי לא גרסינן הכא : דכתיב וברצונם דכתיב ל"ג : ריבה בהן בוהקנין · דריש מלשון ארור שהוא לשון צרעת וכמו שדרשו לעיל בארור דנחש כי בהק הוא קרוב לנגעים : כך בא לקללן כו' · פי' אותם בעצמם לא קלל אבל קלל את האף והעבירה כי יסורו מהם ולא יבואו לידם : ואמרין והערים וגו' · פי' אע"ג דכתיב והערים אשר תתנו מאחוזת בני ישראל מאת הרב תרבו וגו' דמשמע שארבעים עיר שיתנו ללוים יפרישו אותן מהשבטים כפי הראוי לו בין רב למעט מ"מ שש עיר אתהן ואת מגרשיהן היו משל שמעון כי שבט יהודה ושבט שמעון נתנו תשע ערים מהארבעים כדכתיב בספר יהושע ושם היו משל שמעון ושלש משל יהודה ושלא כמשפט שכתוב מאת הרב תרבו שהרי ערי יהודה היו יותר משבעים וערי שמעון לא היו רק כ"ז אלא שזה היה פרוע מזלם שיתמעט חלקם דעניותא בתר עניא אזלא · ולא חששו בזה לדברי הכתוב מאת הרב תרבו כי על פי נביא עשו כי כן גזר ה' שאין משפט זה אלא בשאר שבטים ולא בשמעון · כדי לקיים מאות הזקן ואפיצם בישראל מפני עניותם · או שכך קבלו הל"מ שאין דין זה נוהג בשמעון כמו שקבלנו דמצות כל בת יורשת נחלה לא היתה אלא לאותו הדור · וצ"ל דגמרא גמירא לה לר' תנחומא כי אין רמז לזה בכתובים · ואין להקשות עליו מדאשכחן שמונה מהתשע הערים נזכרות בשמותן בנחלת מטה יהודה שכל ערי שמעון נזכרו ג"כ בנחלת יהודה כדכתיב ומחבל יהודה נחלת בני שמעון · וע"א דבשאר השבטים נמי אין מספר הערים שנתנו ללוים שוה לשבטיהם שהרי מיהודה ושמעון ובנימין ערי י"ג וכן מיששכר אשר ונפתלי וחצי שבט מנשה ואלו מרובים על הראשונים במנינם · וממטה אפרים נתנו ערים ארבע וכן ממטה דן ובני דן היו כפלים כבני אפרים ומ"מ צריך לומר שנתקיים בהם מאת הרב תרבו מפני שווי הערים שהיו חשובות זו מזו · כי בשומא נתחלקה הארץ כמ"ש הרמב"ן · ולפ"ז אפשר לומר כי כן לגבי שמעון שנתנו שש ערכם מפני מיעוט ערכם בשווי הערים י"ל דהא נמי גמרא אית ליה לר' תנחומא שלא היה זה אלא מפני הטעם שנזכר · א"נ י"ל כיון שנזדמנו בין ערי שמעון שש ערים פחותות הערך לתת נגד השלש ערים אשר ליהודה מזה מוכח כי ערי שמעון היו קטנות ופחותות וזה לרוע מזלם : אביך מודה בך (כ"ה הגירסא במדרש של יפ"ת) · וזה קאי על יצחק שנקרא ג"כ אב לבני יעקב · ודרשת המאמר הזה הוא ממה דכתיב יהודה אתה שלא יצדק היטב מלת הגוף אתה אחר שמו העצמי · ורק על איזה תואר כמו בכורי אתה כי חכם אתה וכיוצא תכון מלת אתה אחריו · לכן דריש יהודה כמו שם התאר כי אתה נושא כל ההודאות מאב ואם וכאשר נקראת מהם בשם יהודה · ומכ"ש שיודוך גם אחיך · ויתכן דדריש מיתורא דכיון דכתיב ישתחוו לך בני אביך מה צריך לומר יודוך ולכן אמר שבא לרבות אב ואם : והיה חביב עליו יותר · וזה הנמשל על יהודה שהי' חביב ליעקב מפני שהודה במעשה תמר ולכן זכה למלכות · א"נ מפני שהשפיל נפשו לפני יוסף וכדלקמן במ"ר פי"ג אבל לא כמ"ד מפני זכות נחשון כדאיתא התם : חלק בפני עצמו · כאשר נחלקה הארץ לשבטים נטל גם הוא חלק בעד שבטו וחלק עם אחיו כאשר הוא מלך שיתנו לו מעשר מכל כאומר לאנכם ובקרכם יעשיר · ועוד שיורים אויביו וירחיב את גבולו כמו שעשה דוד : כמה נתחבט יהושע כו' · בא לפרש את שכתוב ידך בעורף אויביך אין זה ברכת נאחזן בלבד כי גם בגד כתיב וטרף זרוע אף קדקוד · ועוד למה אמר ידך בעורף אויביך ולא אמר תמצא ידך לכל אויביך · אבל הוא ברכה מיוחדת ליהודה שגם יהושע אשר נגא ל"א מלכים לא זכה לזה · ופירושו כי האויבים ינוסו מפניו ולא יקומו להלחם בו · ויש בזה שתי תועליות · האחת העדר הצער והפחד · והשנית הכבוד שאין משים פנים נגדו ע"ד ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו · ומה שזכה יהודה לזה ע' בשוח"ט מזמור י"ח ולפ"ז מה דכתיב ונתתי את כל אויביך אליך ערף (שמות כ"ג כ"ז) נאמר בזמן שמלכי יהודה ימשלו על ישראל : וחוצפה · כלומר אומץ הלב להתקומם נגד אויביו : כרע שכב שנאמר בבלעם ומשמע לי' דעל יהודה קאי ולא על כלל ישראל

פירוש מהרז"ו

ס"ה בא"א ובתנחומא כאן כמו במדרש כאן : ובניהם הימן · בד"ה א' ו' י"ח ובניהם מבני הקהתי הימן וגו' עד פ' כ"ג בן קרח וגו' עד בן ישראל ואצל אסף ואיתן בני גרשון ומררי אינו מזכיר שם ישראל על שבני קהת גדולים מגרשון ומררי ע"כ ביקש יעקב שאצלם יזכר שמו : זה חמור · על שהוא הגדול והשר של העיר כשהרגו אותו תחלה עי"כ הרגו לכולם · ואע"פ שכתוב ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב לבסוף בהכרח שהרגוהו תחלה ע"פ מדה ל"ת · ודרשה זו שאיש הוא חמור הוא ע"פ מדה כ"ג על שהוא התקיף שבהן : רצון יצרכם · שמ"ש וברצונם אין פי' סיפך האף וכמ"ש כי בקלפי הכיתיך וברצוני רחמתיך אלא פי' רצון יצרם שהוא האף והכעס ויגיד עליו רעו כי באפם : שורן וכו' · למה פרט דוקא שור ע"כ דורש מלשון חומה וא"ת שור בחול"ם אלא שור במלאפו"ם ועי' מ"כ גם יתכן פי' מלשון שורה ויושר · שלא כן עשו אברהם ויצחק עם הנפש אשר עשו : ששינו לתלמי · מגילה דף ט' ירושלמי מגילה פ"א ה"ט כי באפם הרגו שור וברצונם עיקרו אבוס : שהנחש עתיד · והנמשל על היצה"ר שהסיתם שבסוף יעלה ויסטין עליהם לענשם וקלל אותו ועי' פר"א פל"ח : אחלקם ביעקב · לקמן פצ"ט ס"ז בביאור : והערים אשר תתנו · הודפסו הפסוקים בעירבוב ועי' סוף מסעי : כולן משל שמעון היו · זה פלאי שהרי מפורש בדברים ד' את בצר במדבר וגו' לראובני וכן כולם מכל השבטים וכמ"ש יהושע כ' וכ"א בחשבון מ"ח עיר ואיך אומר שהיו כולם משמעון · ובהכרח שכך פי' שאע"פ שכתוב שיתנו מ"ח עיר לשבט לוי לבד עכ"ז היו דרים גם משבט שמעון בכל הערים · שזה הכוונה במ"ש ואפיצם בישראל · ועל שחשבם כרוצחים נתנם כולם בערי מקלט לזכרון לעולם · ונחלת שמעון שבתוך יהודה עד מלוך דוד כמפורש בד"ה א' ד' ומפורש שם שבקשו להם נחלה · ובתנחומא בזה שיטה אחרת וכמש"ל פצ"ט ס"ז שאין לו שייכות לכאן כלל ודו"ק : קורא לכל אחד · כמ"ש יהודה אתה פי' אבל אתה איך כראשונים ואמר כן לכל הבנים בנין אב מיהודה או שדורש תיבת אתה ע"פ מדה כ"ב שנמשך לכל השבטים : ך מודים בך · שאתה ראוי למשול בנו כי יהודה גבר באחיו ואינו מלשון הילול ושבח אלא הודאה היפך הכחשה · וכמש"ל פצ"ג ס"ב וג' : על שמך · וזהו יודוך אחיך שאתה העיקר וכולם תלוים בך ובשמך יוכלל כמו ביעקב : בפני עצמו · זהו יהודה אתה בעצמך וגם יודוך אחיך חלקו עם אחיו · וצ"ע כוונתו בזה : בי אדוני · וס"ד אחרי אשר הפך ישראל עורף ולא שונאיהם · וע"ל פר' ל"ע ס"ח : פטריקין · במ"ע בל"י ירושה ונחלת אבות : בני אביך · לעיל פס"ו ס"ד עי' מש"ש : ז גור אריה · גור אריה קטן ואריה הוא גדול והוקש לשניהם עפ"מ כ"א כח היפה שבשתיהן · והאריה אמרו חז"ל שהוא אחד מג' שכ"ז שמזקינים מוסיפים גבורה וזה כח היפה שבארי וכח היפה של הגור הוא הזריזות : מטרפו של יוסף · כמ"ש כתונת בני וגו' טרוף טורף יוסף כי יהודה היה נחשד אצל יעקב על יוסף כמ"ש רש"י בחומש וכתרגומו ועלית מלשון סילוק ולשון עליה : מטרפה של תמר · שע"י הודאתו הציל אותה ובניה משריפה ע"ל פצ"ע ס"ח ובתנחומא כאן : כרע רבץ · כאן כתוב כרע רבץ כארי וכלביא מי יקימנו ובנבואת בלעם כתוב כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו ודורש גז"ש שגם כוונת בלעם על יהודה והרביצה הוא שכופף רגליו בארץ אך הגוף והראש בקומה והשכיבה שגם הראש והגוף לארץ · וכולל מנוחה יותר מהרביצה והם ב"כ מכחישים והכריע שעד דוד שלא היו מלכים · בדמיון רביצה ושכב עם צדקיהו שהיו מלכים · והי"א בהיפך שהרביצה מורה

ידי משה

חטא וכו' מוזל אותו צדיק שאותו עון ולא בא אותו מעשה לידו אפשר עתיד זרעו לעמוד בשר עיבל וכו' ויבא חטא זה לידו פי' שלא היה לנקב"ה להביא חטא זה לידו וקשה בעל חדושי אגדות והלא אחז"ל שכל בידי שמים ופי' שהוא דס"ק אם בא חטא לידו לא היה להקב"ה להעמידו בשר עיבל אמנם גירסת גמ' לאו שכי שהוא עכ"ל מ"א וצ"ל דס"פ דאלו ואלו דברי אלהים חיים וס"ק לפי דאים' רגלי חסידיו

כרע רבץ בעוה"ז · כרע שכב לעתיד לבא · כרע רבץ בשעה שאין שנאים · כרע שכב בשעה שיש לו שונאים עמד כל קבל שונאים:

ח לא יסור (יג) שבט מיהודה · זה מכיר וגו' · ומחוקק מבין רגליו · שבא ונתחבט לפני רגליו · א עד כי יבא שילה · זה מלך המשיח · ולו יקהת עמים · שהוא בא ומקהה שיניהם של עובדי כוכבים · ד"א לא יסור שבט מיהודה · זו סנהדרין שהוא מכה ורודה · ומחוקק מבין רגליו · אלו ב שני סופרי הדיינים שהיו עומדים לפניהם אחד מימין ואחד משמאל · עד כי יבא שילה · נמנו ואמרו הלל משל מי · אמר רבי לוי ג מגלת יוחסים מצאו בירושלים וכתיב בה (יד) הלל מדוד · ד ר' חייא רבה מן דשפטיה בן אביטל · דבית כלבא שבוע מדכלב · דבית ציצית הכסת מן דאבנר · דבית כובשין מן דאחאב · דבית יצאה מן דאסף · (טו) דבית יהוא מן ציפורן · דבית ינאי מן דעלי · רבי יוסי בר חלפתא מן דיונדב בן רכב · רבי נחמיה מדנחמיה התרשתא:

ט אוסרי לגפן עירה: רבי יהודה ור' נחמיה ורבנן · רבי יהודה אמר גפן שכחה רע אוסרין לה (יד) ברקום אחד · ולשורקה שני בני אתונו · כבס ביין (טו) לבושו · זה החלב · ה ובדם ענבים סותה · זה האדום · (טז) ר' נחמיה אמר אוסרי לגפן עירה · מאוסרי לגפן עירה (טז) העיר אשר בחרתי בה · ולשורקה בני אתונו · בנים האתנים ראוים לעמוד ממנו · ורבנן אמרי אני נאסר לגפן ושורקה עירו והאתונו לכשיבא אותו שכתוב בו (זכריה ט) עני ורוכב על חמור וגו' · כבס ביין לבושו · שהוא מחוור להן דברי תורה · ובדם ענבים סותה · שהוא מחוור להם טעיותיהן · א"ר חנין אין ישראל צריכין לתלמודו של מלך המשיח לעתיד לבא · שנא' (ישעיה יא) אליו גוים ידרושו לא ישראל · א"כ למה מלך המשיח בא ומה הוא בא לעשות · לכנס גליותיהן של ישראל · וליתן להם שלשים מצות · הה"ד (זכריה יא) ואמר אליהם אם טוב בעיניכם וגו' · רב אמר אלו שלשים גבורים · רבי יוחנן אמר ו אלו שלשים מצות · א"ל לרבי יוחנן לא שמיעא לרב שאינו מדבר אלא באומות העולם ·

מסורת המדרש א עיין סנהדרין דף נ"ח · ב סנהדרין דף ל"ו · ג ירושלמי תענית פרק ד' · ד עיין כתובות דף ס"ב · ה כתובות דף קי"א · ו עיין חולין דף צ"ב · וירושלמי עבודת כוכבים פרק ב' · מדרש תהלים מזמור כ"א · ילקוט תהלים רמז תרפ"ב ·

חדושי הרש"ש

(יד) הלל מדוד · הערוכי בני ה' מוסר"מ שבשיפ"ת כתב שאפשר דלא אתי רבי מהלל אלא מן האם עכ"ל · שבמת"כ שגה בזה מאד · דשלשלת יחוס רבי גלוי וידוע לפנינו שהיה נכד הלל מצד אביו דהיינו רבי היה בן ר' שמעון בן גמליאל (דיבנה) בן ר' שמעון בן ר' גמליאל (הזקן) בן ר' שמעון בן הלל הזקן עכ"ל: (טו) דבית יהוא מן ציפורן · נראה דצ"ל בהיפך דבית ציפורן מן יהוא · עיין ערכין פ"ב מ"ד: (טז) העיר אשר בחרתי בה · הוא ליטנא דקרא (מלכים א' י"א): שהן האלבון כצ"ל ור"ל זהו יין הלבון דכתיב יחזקאל כ"ז: (טז) ר' נחמיה אמר כו' · עירה מי אוסר לגפן

חדושי הרד"ל

מדוד עד נדקים כו' כצ"ל וכן בכל הני דלהלן וקרא דכרע שכב הנאמר בברכת בלעם לא […] אלא לכל ישראל נאמר: (יג) שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו · זה מכיר שבא ונתחבט […] כצ"ל · והיינו מכיר בן מנשה שנשא חצרון בתו ועי"כ זכה מני מכיר ירדו מחוקקים · ככנים כדאי' ביבמות ס"ד · ובא מכיר ונתחבט לפני רגליו של חצרון שיקח בתו וע"ש […] שם: (יד) ברקום א' · במ"ע הגי' ברקום בכ"ף ופירשו יתד שסומכין בו הגפן · אבל דרש[…] אין מתיישב לה · ואפשר הנוסחא הנכונה גי' א"א שהבית המ"כ דגרס לונדקים: (טו) […] כו' אתונו בנים האיתנים שראוים לעמוד ממנו כצ"ל · ור"ל מי אוסר אותו כלומר את […]

מתנות כהונה

יכול קום כמה דאת אמר וישכב וירדם יונה סי' א': בעולם הזה · חזר לשטתו הראשונה וקל להבין: שאין לו שונאים · הנכון היה שיהיה הגירסא בהיפוך שבשעה שאין לו שונאים ישכב במנוחה ומרגוע וכן מצאתי אח"כ בא"ת שהגיה כן: כל קבל שונאים · נגד שונאיו: זה מכיר כו' · לא שמעתי ולא מצאתי בזה דבר המתיישב ונראה שרמז למפיבושת בן יונתן שנאמר חי מכל בית שאול והיה נחבא בבית מכיר בן ע[מיאל] בספר שמואל ב' סימן ט' ואף הוא נאמר שם וישלח המלך דוד ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל וגו' עד ויפול על פניו וישתחו ובזה נשאר שבט מלכותו שריר וקיים בלי יורש […] עליו ושוב להגיה זה מפיבושת שנאמר הנה הוא בית מכיר וגו' וכעין רמז לזה מצאתי בא"ת ועיין שם: זה מלך המשיח · ושילו פי' שהמלוכה שלו כמו שפי' רש"י בח[ומש] בתרגום ירושלמי: נמנו ואמרו כו' · מדכתיב לא יסור שבט הממשלה מיהודה נקיט ליה הכא שהרי הלל בא מיהודה ושוב כל הנשיאים שעמדו מבני בניו של הלל: כלבא שבוע גרסינן: דבן ציצית כו' · כל אלה שמות משפחות גדולות הם: שכחה רע · שאינה טוענת פירות כל צרכה: אסרין לה ברקום אחד · קושרין בו עיר פירותיה · ברקום לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא עיר בן אתון וכדאיתא בפרק שני דייני גזירות: ומצאתי בספר אות אמת דצ"ל אוסרין לה ברקום והוא הנזכר בפרק […] מין חמור והם דברים המתיישבים על הלב: זה החלב · כלומר יין לבן והא"ת כתב שבלשון ערבי קורין ליין לבן חלבין: האדום · יין אדום: מאוסרי לגפן […] דה"ג מאסר לגפן כו' ופירושו יאסר הש"י ויקשר ישראל הנקראו גפן ממצרים תסיע: עירה · לעיר ירושלים ה"א בסוף התיבה משמשת במקום למ"ד בתחלתה כמו […] בקדיא: ולשרקה · ישראל שנקראו שורקה כד"א ואנכי נטעתיך שורק יעמוד מהם בנים האיתנים הצדיקים והנביאים החזקים וכן תרגם אונקלוס: אני נאסר · כמו […] ואולי שצ"ל כן ופירוש אני קושר לישראל הנקראו גפן ושורקה עירה ואתנו וכדמפרש ואזיל: שהוא מחוור גרסינן · פי' שמלך המשיח מלבן להם דברי תורה […] טעיותיהן · במה שטעו בדברי תורה עד עתה יחזור להם מלך המשיח ודרים סותה ל' טעות כד"א כי יסיתך הכי איתא בהדיא בתנחומא ועיין לקמן בפרשה צ"ט: ו[…] פירוש לאומות העולם והכי איתא בירושלמי ריש פרק אין מעמידין וזהו לשונו אילו שלשים מצות שאומות העולם עתידין לקבל עליהם: ל' מצות · היינו כדלקמן אליבא […] שלשים גבורים · שלשים צדיקים הנקראים כסף כמו שפירש רש"י ז"ל בפרק גיד הנשה ובירושלמי וז"ל אילו שלשים צדיקים שאין העולם חסר מהם כו' עד שנאמר יהיה וגו' יהיה בגימטריא שלשים ובשוחר טוב מזמור ה' גרס שלשים צדיקים כאברהם: לא שמיעא ליה · כלומר לא סבירא ליה שאינו מדבר אלא באומות העולם הם

רש"י

בעת ההיא יובל שי · הרס המקרא ודרשהו עד כי יבא שילה עד שיובל שי לה: […] היא מתלמת למשיח · מתלמת הגדולה שבטבריה פסקה סנהדרין שמשם ואילך […] ושם

פירוש מהרז"ו

של גבורה ומעלה · והשכיבה על שפלות ושינה: רבץ בעוה"ז · כפי דעה הא' ולדעת הי"א הוא בהיפך: ח זה מכיר וגו' ומחוקק וגו' · כאן כתוב אצל יהודה ומחוקק מבין רגליו ובשופטים ה' כתוב מני מכיר ירדו מחוקקים ומכיר הוא ממנשה והכריע מפסוק ד"ה א' ב' כ"א ואחר בא חצרון אל בת מכיר ופירוש מאמר זה זכה בו הרב בעל משנת דכ"א וז"ל זה מכיר שבא חצרון אל בת מכיר מפסוק מני מכיר ירדו מחוקקים עי' יבמות ס"ב שבא ונתחבט לפני רגליו דכשהוליד יאיר נתנו לו כ"ג ערים ליתן לו אחת מבנותיו פי' בד"ה א' ב' וברש"י שם עכ"ל וחצרון בן פרץ מיהודה וסידור המדרש כצ"ל ומחוקק זה מכיר מבין רגליו שבא ונתחבט לפני רגליו · שמכיר הכניע עצמו לחצרון שיקח בתו לפלגש כמ"ש רש"י שם ומשיאהם באו מחוקקים · ומחוקק פי' חכמים גדולים בתורה סוקקים הלכה למעשה: שמלך המשיח · דורש שילה שי לו נוטריקון כ"ה בילקוט כאן וברש"י וכמ"ש ישעיה י"ח ז' יובל שי לה' צבאות ובתהלים ס"ח לך יובילו וגו' ושם ע"ב יובל שי למורא וכל זה במשיח מדבר ועיין תנחומא כאן וכדלקמן ס"ח: מכה ורודה · מכה מלקות ארבעים · ורודה מכת מרדות בשבט וזהו שבט: עומדים לפניהם · סנהדרין דף ל"ו במשנה ע"ש: הלל משל מי · כאן חסר והכוונה על מ"ש סנהדרין דף ה' לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שהיו בבבל שהיו רודין ישראל בשבט · ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדים תורה ברבים (בא"י) ועל זה שאל הלל משל מי · וכ"ה בהוריות י"א ב': בן אביטל · שם אשת דוד כמ"ש שמואל ב' ג' ד' והחמישי שפטיה בן אביטל: דבית יהוא מן ציפורין · צ"ל בהיפך דבית ציפורין מן דיהוא שהאמוראים מן הראשונים הכתובים הידועים ולא בהיפך: ט גפן שכחה רע · עי' ברכות דף ל"ז דשם איתא אין לך כל גפן שאינו צריך עיר אחד לבצרה והוצא ילקוט כאן ומ"ש כאן ברקום אחד לא מצאתי פירושו · ואולי הוא מענין סוסיא ברקא שנזכר בסנהדרין צ"ה עי' ערוך ערך ברקא שפירושו סוס משובח וכאן פי' עיר משובח ושורק הוא גפן טוב כמ"ש ויטעהו שורק ובירמיה ב' ואנכי נטעתיך שורק כולו זרע אמת ומ"ש שני בני אתונו מדכתיב בני ביו"ד דורש כאלו כתוב בני בניו"ה: זה החלב · מדקאמר כבס וכבוסה שייך בלבן · ומדקאמר בס"ד ובדם ענבים סותו מכלל דרישא בלבן מדבר · ורש"י פירש המשל ור"נ פירש הנמשל ע"פ גז"ש: מאוסרי לגפן · המ' של מאוסרי בדוחק עי' תנחומא כאן ולקמן פצ"ע ס"י וכן הכוונה כאן · ומ"ש עירה בהיפוך אותיות העיר וע"פ גז"ש על ירושלים או שדורש עירה כפי הניקוד עיר שלו וכ"ה בתרגום יסחר ישראל לקרתיה: האתנים · כמ"ש והאתנים מוסדי ארץ שדרשו שמ"ר פט"ו ס"ז ובר"ה י"א על האבות עיין לקמן ריש ס"כ · וצ"ע למה אמר ראוים · ויתכן שדורש איתנו תנאו כמ"ש אל היום לאיתנו לתנאו וכאן פירש בתנאי אם יהיה ראוי יזכה לאיתנים · אם לא יפסיד בתנאו: אני נאסר · דורש אוסרי בי' אוסר שלי למי שנקרא גפן וש[…] ואומתי אני נאסר לכשיבא כו' וס"ד ועל עיר בן אתונות: לתלמודו · כמ"ש בהדיא בירמיה ל"א ולא ילמדו איש את רעהו כי כולם ידעו אותי וגו' וכמ"ש וכל […] ה' וכמ"ש ישעיה י"א ט': אם טוב בעיניכם · וס"ד הבו שכרי וגו' ויסקלו שכרי שלשים כסף ובפסוק הקודם וידעו כן עניי הצאן הרי שמדבר בעת משיח כמ"ש שם · ונקראו כסף כמ"ש במ"ר פי"ד סי"ד ובשחר סימנים שם: ל' גבורים · צדיקים גדולים כאברהם כמ"ש פמ"ע ס"ג וס"כ · ומ"ש גבורים כי סתם גבור חיל […]

יפה תואר

ישראל דכתיב שם ותנשא מלכותו: שהוא בא ומקהה שיניהם · ופי' ולא יקהת כי בעבורו מתקוממיו · ומ"ש זו סנהדרין ע' בזה ברמב"ן: הלל מדוד · וזה ודאי מצד האב […] האם · והא דאיתא בירושלמי פ"ט ה"ג דכלאים על ריש גלותא דהוא מיהודה ור' מבני דכריא ור' מן נוקביא · ל"ק דאפשר לא אתי ר' מהלל אלא מן האם [וביפה מראה במס[…] כתב בזה"ל דהוא מן דכריא מפרש נהא דקאמר דהוא מיהודה ואנא מבנימין דלאו לגמר[י] נמי מבני יהודה הוא אלא דהוה מהנקבות ורב הונא הוה מהזכרים עכ"ל וע' בכתובות ס"ב משפטיה בן אביטל וכתב רש"י בן דוד היה אביטל · שם אשת דוד · ובהגהות הגאון השמו[…] סנ"ל נדה זצ"ל על מסכת שבת דף נ"ו ע"א רבי דאתי מדוד כתב ובירושלמי דמסכת כל[…] רבי אי אתא רב הונא הנא מותיב ליה לעיל מינאי דאיהו מיהודה ואנא מבנימין וז"ל […] הבאות מבית דוד וכן סיים שם בירושלמי דאיהו מדוכריא ואנא מנוקבתא ע"כ · וכל ז[ה] מה דאמר כאן רבי חייא רבה מן דשפטיה בן אביטל ובכתובות איתא ר' חייא אתי משמעי […] זה החלב · פי' יין לבן וכמו יין חלבון ומזה הענין גם שתיתי ייני עם חלבי · וביין לבן […] במים · ובדם ענבים סותה זה האדום פי' כי באדום טוב לצבוע סותה שתהיה אדומה […] לגפן עירה כו' · כוונת הדרש הזה הוא · כי משיבא דוד לירושלים אשר נקרא עיר […] אשר יוליד יהיו ראוים להוד מלכות ובהם יתקיים הכתוב לא יסור שבט מיהודה כדכת[…] הילודים לו בירושלים שמוע ושובב ונתן ושלמה ולאפוקי אותן שנולדו לו בחברון שלא […] להוד מלכות · ויתפרש הכתוב לפי הדרש הזה אוסרי לגפן עירה משיאסור ויחזיק את גפן לירושלים אשר היא עירו · אז ולשורקה המה בניו הנקראים שורק יהיו בני אתונו · ראוים לעמוד ממנו · כי בניו יהיו אתנים ומולקים אשר מהם לא יסור שבט מיהודה · לבושו לא פי' ר"נ מידי · ונראה דסמיך בזה על פירושא דר"י: אני נאסר לגפן כו' · שכשיבוא מלך המשיח שהוא עני ורוכב על החמור אז ידבק הקב"ה בישראל לעד ולא יזנחם לפני זה יקרה לפעמים שיתרחק מהם: שהוא מחוור להם ד"ת · ודרש כבס ביין לבו[שו] ד"ת וע"ד שדרשו רז"ל כי טובים דודיך מיין מיינה של תורה · וכבס לבושו הוא כמו המשלה דברים המחוורים כשמלה · ומה שהוא מברר ד"ת מדכתיב ונחה עליו רוח […] ובינה: א"כ למה מלך המשיח בא · שלא הקב"ה בעצמו יקבצם כדכתיב מזרה ישראל […] ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל · וכן והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה […] ר' הלל בפרק חלק שאמר אין משיח לישראל ופירש"י ז"ל אלא ה' בעצמו ימלוך עליהם כיון שאין ישראל צריכין לתלמודו של מלך המשיח למה הוא בא כי ה' שופטנו הוא מלכנו בו צורך בעת ביאתו וגם אחרי כן · כי בעת ביאתו צריך לכנס את ישראל לסיות להם […] יפנו העמים בהביאם את ישראל לארצם · כי הקב"ה יתנהג עמהם גם אז במנהג דרך […] צריך לו ליתן להם ל' מצות אשר זו היא נבואה מחודשת · וע' שוח"ט מזמור כ"א רק ד[…] מלך המשיח בא אלא ליתן לאוה"ע ו' מצות כגון סוכה ולולב ותפילין וזה ט"ס וצ"ל […] בירושלמי ריש פרק אין מעמידין · וזה אין קושיא הא אמרינן אלה המצות שאין נביא ר[…] מעתה ואיך יתן להם ל' מצות · דהכתוב אלה המצות רק לישראל נאמר ולא לב"נ · וגם כי […] מחודשות לגמרי רק הן מאשר כבר מפורשות לישראל ומחודשות רק לב"נ ובפרט לפי […] גיד הנשה על הפסוק ויסקלו את שכרי שלשים כסף אלו ל' מצות שקבלו עליהם ב"נ ואין […]

(*) ועי' בזה בפתח עינים בשבת כי"ח גזרות ובשם הגדולים להגאון חיד"א זצ"ל […]

משנת דרבי אליעזר

המים שאינם נראים ועי"כ נשתברו שוקיהן ועיין מ"כ: זה מכיר שבא חצרון אל בת מכיר וכתיב מני מכיר ירדו מחוקקים · עיין במסכת יבמות דס"ב שבא ונתחבט כו' דכשהוליד יאיר נתנו לו כ"ב ערים ליתן לו אחת מבנותיו עיין ד"ה א' ב' וברש"י שם בפסיקתא ובתנם נתקשה המ"כ: ומפטפט

ידי משה

הסידיו ישמור שהקב"ה משמר את הצדיק גמור מן שוגג וידוע שעון הוא מזיד יחשא […] ס"ק מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא בא אותו מעשה לידו פי' שאם הי' בא לידו […] במזיד לא היה הקב"ה מצוה להעמידו בתוך השבטים האומרים ארור שוכב עם אשת […] תאמר שהיה שוגג לז"א ויבא חטא זה לידו פי' שהקב"ה משמר את הצדיק מן השוגג […]

יבא שילו זה מלך המשיח · פי' ע"ד שאמר הכתוב כל איים יובילו שי לו ושיבא שי לו מרמז לשתי תיבות הללו שילו ועי' פי' מ"כ שילא מן הפשוטה ופירש מה שפירש: אוסרי לגפן עירה גפ[ן] […] כלומר אפילו הפחות והגרוע שבגפן יצא ממנו משא חמור אחד ולשורקה שהוא מעולה צריך ב' חמורים להטעינם מפירותי': אני נאסר לגפן · מפרש גפן ישראל ועירה הוא עיר בן אתון ושור[…] כד

על דעתיה דרב א בשעה שישראל זוכין רובן בארץ ישראל ומעוטן בבבל : י חכלילי עינים · רבי עזריה ורבי יונתן בן חגי ור' יצחק ברבי מריון ואמרין לה בשם רבי יוסי בר חנינא רובן של סנהדרין משל יהודה היו · ומה טעמיה חכלילי עינים מיין וגו' · (יז) ב שהן יושבין וסודרין דברי תורה בשינים עד שהן מוציאין אותן נקיים כחלב · ד"א חכלילי עינים מיין · אלו בני דרום שעיניהם כחולות וכחם יפה לתלמוד תורה · ולבן שינים מחלב · יפה יין לבן שנים (יז) יותר מחלב לתינוק · עמד אחד עם חבירו בדרום א"ל אם יין חרדלי שתית יין הוא ואם יין גורדלי שתית יין רע שתית : יא זבולן לחוף ימים ישכון · ג רבי יהודה בר נחמן ורבי לוי הוון נסבין מן תרתין סלעין בכל שבת למצמתא ציבורא דרבי יוחנן · עאל רבי לוי ואמר הדין יונה משל זבולן הוה · הה"ד (יהושע יט) ויעל הגורל השלישי וגו' · (שם) ומשם עבר קדמה מזרחה · וכתיב (מלכים ב יד) כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי · (יח) אלין גובבתא דציפורין · עאל רבי יוחנן ודרש הדין יונה משל אשר · הה"ד (שופטים א) אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צידון · וכתיב (מלכים א יז) (יח) קום לך צרפתה אשר לצידון · א"ל רבי לוי לרבי יהודה אע"ג דשבתא דידך סב תרתין סלעין ושבקי דניעול · עאל רבי לוי אמר יפה למדנו רבי יוחנן בשבת זו שעברה · הדין יונה משל אשר היה אלא אביו משל זבולן ואמו משל אשר · וירכתו על צידון · ירך שיצא ממנה מצידון היתה · (יט) א"ל אמרת (יט) נחמן קיים תיתי למימרנא מן יתיב ושמש דרוש שתים ועשרים שנה ·
ד"א

מסורת המדרש א ירושלמי עבודת כוכבים פרק ב' · מדרש תהלים מזמור פ' · ב רות רבה פרשה ב' · ג ירושלמי סוכה פרק ה' · ילקוט יונה רמז תק"נ

חדושי הרד"ל

בגוך הוא (המדברת מתוך נבואת יעקב) שתהיה מקפרת עם הקרויין גפן ושורקה ואומר שהוא ע"י עיר אסר בתר בה וע"י בניה האיתנים ביעמדו מהם : (יז) יותר · מחלב לתינוק כצ"ל וכ"ה בכתובות קי"א ובמ"כ ט"ס מ"ש בפ' הרואה : (יח) קום לך צרפתה כו' · ע' מ"כ דנקטינן שהיתה אמו של יונה · והוא בפר"א פרק ל"ג וסמכו עליו הירושלמי והב"ר בהתם כאלו כתוב במשנה ובברייתא · ולפי שחובר מכבר והיה מפורסם בימיהם כמו המשנה : (יט) א"ל · אמרית יתיה קיים תיזכי מימרניה מן יתיב כצ"ל וכן כו"ב

חדושי הרש"ש

(יז) שהן יושבין וסודרים ד"ת בשינים · ז"ל בני ה' מהור"מ נ"י · ע' במ"כ ויפ"ת · ול"נ ברור שצ"ל בשנים ר"ל שהם סודרים את ההלכה זוגות זוגות עד שתתברר היטב · וכ"ה בחזית (ע"פ עיניו כיונים) רוחצות בחלב אלו ההלכות שהן רוחצין אותו בשנים עד שעושים אותה נקייה כחלב · ע"כ וע"ש במ"כ עכ"ל : (יח) אלין גובבתא דצפורין · עמ"כ · ואתיא כר"ז במגילה (ו' א') דאמר קטרון זו צפורי והיא היתה בחלק זבולון כדאיתא שם : והעיר בני ה' מוהר"מ שי' · שבירושלמי כלאים (פ"ט) וכתובות (פי"ב) גבי מיתת רבי איתא ואזל קלא דקרעין לגו ספתא מהלך ג' מילין מציפורין וסי' היפ"ת והק"ע · שנשמעה קול הקריעה לתוך ספתא שהוא שם מקום ע"כ · היינו שפירשו מ"ש לגו ר"ל לתוך · ושגו בזה שבאמת הוא ט"ס ונ"ל כחד מילא לגופפתא · והיינו גובבתא דכאן · ובקס"ר (ע"פ כל אשר תמצא ידך) הגי' גובתתא וג"כ ט"ס ונ"ל גובבתא עכ"ל : (יט) נחמן קיים · מש"כ כמ"כ וקראו נחמן בשם אביו כמו שקרא רבה לאביי נחמני ע"ש אביו · תמוס דנחמני היה שם אביו של רבה (וע' רש"י גיטין ל"ד ב')

מתנות כהונה

השלשים מנות שיתן להם לאומות העולם אלא על השלשים צדיקים שנקבעים בישראל : על דעתיה דרב · מילתא באפי נפשיה היא לומר אליבא דרב שפירש הכתוב על שלשים הצדיקים שבישראל שבשעה שישראל זוכין רובן מהם בארץ ישראל כי שם צוה ה' את הברכה ביתרון הכשר טובה וברכה והכי מוכח בירושלמי דמלתא באפי נפשיה היא כן נראה פירושו של סוגיא זו אליבא דירושלמי והכי סליק שפיר ואע"פ שאינו מיושב לפי הסוגיא דגיד הנשה ולפי פי' רש"י ז"ל שם : ה"ג רובן בארץ ישראל ומיעוטן בבבל וכן הוא בשוחר טוב מזמור ה' והתם גרס כשישראל זוכין שמנה עשר בארץ ושנים עשר בחוצה לארץ : חכלילי עינים מיין · הסנהדרין הם עיני העדה ויין בגימטריא שבעים והם שבעים שבסנהדרי גדולה : בשינים · כלומר בדיבור ובשנים שהעיקר בו השינים : כחולות · כלומר מאירים ובהירים כאלו הם מכוחלים בכחול ודרש חכלילי כחלילי כלומר מכוחללים : לבן שנים · כלומר זקן שבע בשנים ודריש לבן שנים כלומר לבן שנים וכדאיתא בפרק הרואה : יותר מחלב גרסינן : אחד עם חבירו גרסינן : חרדלי וגורדלי · שני מקומות הם ובחרדלי היה יין אדום ובגורדלי היה יין לבן כדאיתא בפרק במה אשה ויין אדום לעולם הוא יותר טוב מיין לבן : הוו נסבין כו' · הוו לוקחין כל אחד מהם שני סלעים בכל שבת לקבץ העם לדרשת רבי יוחנן ובשבת זה היה רבי יהודה המקבלם ובשבת אחר היה רבי לוי המקבלם ובעוד שהיה האחד מקבץ העם היה חבירו נכנס לבית המדרש והיה דורש דבר מה קודם שבא רבי יוחנן כדי שלא ישבו הציבור בבטלה וכן הוא בירושלמי בפרק החליל : עאל ר' לוי · לבית המדרש ואותו שבת היה ר' יהודה המקבץ הציבור : הדין יונה · זה יונה בן אמתי הנביא משבט זבולן היה : מזרחה וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא גתה חפר : בן אמתי וגו' גרסינן וסיפיה דקרא אשר מגת החפר : גובבתא דציפורין · הערוך לא פירשו ובירושלמי דפרק החליל ליתא ונראה שהוא לשון גבשושיות וגבעות וציפורי היא יושבת במקום הרים : אעל ר' יוחנן כו' · נכנס ר"י ודרש שיונה בא משבט אשר : קום לך צרפת · ונקטינן שאותה צרפית היא היתה אמו של יונה והכי איתא בספר הזוהר וכן הביא הרד"ק בשם מדרש : ה"ג אמר ליה רבי לוי לרבי יהודה אע"ג כו' : אע"ג כו' · אע"ג שבשבת זה הוא שלך שתדרוש אתה בבית המדרש קודם שיבא ר"י קח נא שני סלעים ולך וקבץ את הציבור אל הדרשה והנח אותי שאכנס גם היום לדרוש בבית המדרש והכי איתא בירושלמי : הכי גרסינן בירושלמי דפ' החליל עאל ר' לוי ואמר יפה למדנו : ירך שיצא ממנו · והוא אביו כד"א יוצאי ירך יעקב : א"ל אמרת כו' · הענין הוא שבראות הציבור או ר' יוחנן שיפה דרש אמרו שלא ישמש עוד אלא יכנוס וידרוש בקביעות ואולי היה דורש עם ר' יוחנן בשוה זה בשבת זה וזה בשבת אחר וכן פי' האכ"א ומ"ש נחמן קיים ר"ל רבי יהודה בר נחמן יעמוד וישמש תחתך ואתה תבא למימרא שלנו כלומר לדרוש והוא יותר ראוי לפי כבודך משתמש וכן עשה ונמשך כן כ"ב שנה וקראו נחמן בשם אביו כמו

יפה תואר

ג' כו' · א"כ גם להם אינן מחודשות כלל למעיקרא נמי הוו להם : בשעה שישראל זוכין רובן בא"י ומיעוטן בבבל ובשעה שאין זוכין רובן בבבל ומיעוטן בא"י כצ"ל והיינו טעמא משום דא"י ה' דורשה תמיד וזכות צדיקים מהני טפי · ועוד שצדיקי א"י גדולים טפי מדחו"ל כדאמר בפרק סדר תעניות מה בין תקיפי ארעא דישראל לחסידי בבל : רובן של סנהדרין משל יהודה היו · אע"ג דבכ"מ משמע דשבט יששכר יחכם מכל השבטים וכדאיתא במ"ר פי"ב שקרבנו על התורה שהוא בן תורה וכן איתא באסתר רבתי על הכתוב ויאמר המלך לחכמים דהיינו שבט יששכר דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וכן משמע בכמה דוכתי·י"ל מפני שישיבת סנהדרין גדולה ושררה והמלכות נתנה ליהודה לכן היו רוב הסנהדרין מיהודה · ואע"ג דאמרינן לעיל פע"ב מאתים ראשי סנהדראות היה יששכר מעמיד וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם היינו שהם חכמים להורות בתורה וראוים לסנהדרין אבל סנהדרין ממש שהם השבעים ואחד שבלשכת הגזית העומדים למשפט כל ישראל אינן רובן אלא מיהודה · ויתכן שסנהדרין כ"ג שהיו בכל עיר יהיו מיששכר ובהם יהיו מאתים ראשי סנהדראות ממש מיששכר אבל סנהדרי גדולה רובן מיהודה · או שכשיהיה בכלל כל הסנהדרין אשר בלשכת הגזית ובשאר מקומות יהיה רובן מיהודה אף שיש בהם מאתים מיששכר · ומה דאמרינן ביומא בפ' בראשונה אמר רבה לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא דאתי משבט לוי או משבט יששכר · ומקשה ואימא נמי יהודה דכתיב יהודה מחוקקי ומשנה אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמרינן · ואי קיימי בסנהדרין ע"כ מסקי שמעתתא אליבא דהלכתא דשא לדון ולהורות עומדים וכ"ש אם רובן מיהודה · וי"ל דהתם בהוראת יחיד שידע להורות הלכות בישראל מדעתו לבד · כחכם שמורה הוראה בישראל ובזה יפה כח לוי ויששכר · אבל במשפט והוראה שהוא ע"י משא ומתן דרבים כגון סנהדרין כל השבטים נמי ראוים לכך דמסתמא כל שבט יעמיד שופטים משבטו ומאי רבותיה דלוי דכתיב ביה יורו משפטיך ליעקב ודיששכר דכתיב ביה יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ; וסודרין ד"ת בשינים · שמחזירים על שמועתם עד בואה סדורה בפיהם · ותפס השינים תמורת הפה · וע"י כן מוציאין אותו נקיים כחלב · כי ע"י רוב החזרה עליהן מבינים אותן כהוגן כי אין מדרש בלא חידוש · ופי' ולבן שינים מחלב מלבינים ד"ת בסדורם יותר מלבון החלב : אם יין חרדלי שתית כו' · בפרק במה אשה נזכר גורדלי לשבח · ונראה דגם כאן גרסינן אם יין גודלי שתית יין הוא ואם יין חרדלי שתית יין רע הוא וז"ש ולבן שינים מחלב שיינם משובח לפי שהוא לבן שמלבן השינים יותר מחלב · ויש לקיים גם גירסא דידן שהיין אדום משובח · ומה דאמר בפ' במה אשה את הלבן לשבח זה רק לענין המראה שהוא הנמשל שם באשה וכוונת הכתוב פה ולבן שינים לשבח את א"י כי גם היין הלבן אשר בתוכה משובח מאד ושלא כדרך יין דעלמא : הוון נסבין · פי' ר' יוחנן היה ראש הכבוד וריב"ן ור"ל תלמידיו דרשו לפני המון עם כל אחד בשבתו ולקחו שכרם כל א' ב' סלעים להקהיל את העם ובירושלמי הגירסא מגמתא קהלא קומי ר' יוחנן כי השמש דרשו בכל עת לפני ראש הקהל וכדגרסינן בפ' ר' עקיבא דרש ההוא גלילאה לעילא מרב חסדא ובפ"ק דקדושין דרש רבה אפיתחא דבי נשיאה ואירע דר"ל דרש בשבתו דיונה מזבולון ובא ר' יוחנן וחלק עליו ואמר שהיה מאשר ובשבת אחרת רצה ר"ל להשיב על מה שהוכיח ר' יוחנן שהי' מאשר ואמר לר' יהודה שאע"פ ששבתו היתה יניחנו לדרוש במקומו ויתן לו ב' הסלעים הראוים לתת לו כשהיה דורש ואמר לו' ר' לוי לר' יהודה גרסינן וכן הוא הגירסא בירושלמי דהחליל : גובבתא דציפורין · נראה שהוא מקום בצפורי שיש בו גבים גבים מים ועל כן נקרא גת החפר דגת ונבא עניינים קרובים כדתנן בפרה פ"ו המטנה המעיין לתוך הגת או לתוך הגבי [ובבילה בפרק יום טוב מטבילין מגב לגב דמפרש הרולה לעשות גתו על גב בדו נראה דגב הראשון יתפרש כמו גת] : א"ל אמרת נעמן קיימתיתיה למימרנא · מן הויא יתיב ושמש ודרש כצ"ל · ופירוש בדברים יפה ונעים אמרת דבר אשר קיימית מאמר שניכו · ומאז מינהו ר' יוחנן להיות דורש ומשמש לבדו

פירוש מהרז"ו

פירושו עובדי ה' בגבורה כמ"ש אנשי חיל מכל ישראל · וכמ"ש שמואל א' ט' א' על קיש גבור חיל וכן על בועז וכן מצאתי אח"כ בירושלמי ע"ג ריש פ"ב שהדרשה דכאן היא עצמה הדרשה של פמ"ע הנ"ל ברוך ה' שהנחני בדרך אמת : י חכלילי עינים · שלא יתכן שכל הברכה שישתו יין הרבה עד שיאדימו העינים וסותר למ"ש משלי כ"ג למי אוי וגו' למי חכלילות עינים למאחרים על היין והם ב"כ מכחישים והכריע ע"פ מדת ממעל וגימטריא ויין הם סנהדרין גי' עיי"ן שהם עיני העדה כמ"ש ש"ר פסוק עיניך ונ"ע מ"ש רובו של סנהדרין שמיין משמע מקצתו : נקיים כחלב · דורש ס"ד ולבן שינים מחלב כמ"ש ש"ר ס"פ כי טובים · מה חלב נקי אף ד"ת נקיים ע"ש בביאור : בני דרום · הם בני יהודה כמ"ש יהושע י"ח ה' יהודה יעמוד על גבולו מנגב ע"ל פע"ו ס"ג (גם דייקי בלישנא וזהו ולבן שינים) : יין לבן שנים · שהחלב הוא מאכל תינוקות ולגדול לחם בשר ויין ע"כ דורש שתיבת מיין ע"פ מדה כ"ב נמשך גם למ"ש ולבן שינים וא"ת שינים אלא לבן שנים פי' באים בימים ושנים וכמ"ש בהדיא בברכות ל"ז ושמא תאמר לנערים ת"ל וגו' כמ"ש כאן כו' יפה יין לזקנים כחלב לתינוקות ואם א"ע החלב לגדולים ת"ע לקטנים וע"פ מדה ע' כאלו מפורש מחלב לתינוקות : יין חרדלי · עי' שבת דף ע"ב ביין גורדלי או ביין חרדלי ופירש"י גורדלי לבן חרדלי שחור · וא"כ נ"ע מכאן ואולי הכוונה שמרוב האדמימות נוטה לשחור וכמ"ש האי שחור אדום הוא אלא שלקה · ובערוך הביאו ולא פירשו : יא ר"י · ירושלמי סוכה ריש פ"ה ומה דאיתא כאן בשם ר"ל איתא שם בשם ר"י : למצמתא צבורא · שר"י לא היה בא עד שיתכנסו כל הציבור כמ"ש אצל רבי ועי' מ"כ · ומלמתא פי' להחזיקם שלא יתפרדו מלשון צומת הגידין וכמ"ש מבעד לצמתך : הדין יונה · פי' הנביא יונה · שמ"ש והוא לחוף אניות תיבת והוא מיותר ע"כ דורש על יונה שבא לחוף אניות וכ"ה בילקוט בחיפוס דבפס זו הוי והוא לחוף אניות · שכל ברכה על האיש היותר גדול שיהיה בשבט זה ברכת אפרים על יהושע דן על שמשון · וזבולון על יונה וכן כולם : ויעל הגורל השלישי · לבני זבולון וחושב שם הערים של זבולון שעבר עליהם הגבול · וס"ד ומשם עבר קדמה מזרחה גתה חפר עתה קצין · וביונה כתוב אשר מגת החפר מזבולון : אשר לצידון · כמ"ש פר"א ריש פל"ג וז"ל הלך לצרפת וקבלתו אשה אלמנה בכבוד גדול אמו של יונה היתה וז"ל הילקוט יונה תני בשם ר"א יונה בן אמתי בן צרפית אלמנה היה וכוונתו על דברי הפר"א הנ"ל ע"ש בילקוט שכוונתו בזה לפרש דברי המדרש ואף שבעל המאמר בפר"א הוא ר"ש על שהספר ע"ש ר"א אמר תני בשם ר"א ודו"ק כי דבר חדש הוא כפי' הילקוט · וכן מצאתי בזהר ויקהל דף קע"ז דפוס אמשטרדם יונה כו' מסטרא דאליהו אתי ובגין כן אקרי בן אמתי וכתיב ודבר ה' בפיך אמת : אמר לו ר' לוי · בירושלמי שם בשבתא חורייתא וכ"ה בילקוט : אע"ג דשבתא דידך · עי' מ"כ : אלא אביו · מה שאמרתי שהוא משל זבולן · פי' אביו משל זבולון מגת החפר על שם נחלתו אך אמו מאשר ממ"ש וירכתו שהיל"ל ויריכו ע"כ דורש התי"ו הנוסף לסימן נקבה על אמו : א"ל אמרת נחמן קיים תיתי למימרנא מן יתיב ושמש דורש כ"ב שנה · המאמר סתום וחתום · ובירושלמי סוכה שם ליתא כל זה ובמדרש שעם יפ"ת הגירסא אמרת ניהלן קיים ולא נחמן ופירושו האיר ה' עיני בירושלמי סוף הוריות וז"ל קם ר' אבא בר כהנא ונסקיה לרישיה [פי' לר' לוי הנ"ל בריש המאמר] · אמר זכותו ממריני יקים תזכי ממריני מיתיב · וכן צ"ל כאן אמרת ניהלן קיים תזכי ממריני מיתיב · וכמ"ש שם ביפ"מ פי' זכית לאמרו מעומד תזכה לאמר ולדרוש מיושב שדרך התלמיד לדרוש מעומד והרב המוסמך דורש מיושב · ומסיים המדרש שזכה וישב

ידי משה

כדלקמן כדכתיב ואנכי נטעתיך שורק והכוונה כשיבא משיח שהוא עני ורוכב על החמור על עיר בן אתונו או וסיה ה' דבוק בישראל לגמרי שלא יעזבם עוד משא"כ מתחלה שלפעמים היה רחוק וה"פ דקרא מאוסר אני לגפן פי' מקושר בו ולשורק כשיבא עירו ובני אתונו והמקרא מסורס כמו אוסר לגפן ולשורקה עירה ובני אתונו וק"ל וכן מצאתי הגירסא א"כ אני נאסר קאי על יעקב שאמר אוסרי בחירק תחת סרי"ם פי' שאמר יעקב אני נאסר עם ישראל עד שיבא משיח פי' שזכותי יעמוד להם בגלות כדאי' שכל זמן שישראל בגלות נקראים על שם יעקב או י"ל דקאי על השכינה ע"ד עמו אנכי בצרה וק"ל : הדין יונה משל זבולן · פי' שהיה עוסק בו לכן אמר יונה זה דקיימין בי' כי אם לא תימא הכי נקרא אפקרותא בדאמרי' בגמ' ההוא דאמר הנהו רבנן נקרא אפקרותא וק"ל : הה"ד ויעל הגורל לבני זבולון כ"ג וסיפא של אם הפסוק של ויעל הגורל כתיב ומגת חפר וגם אצל יונה כתיב אשר מגת החפר ממילא משמע דמזבולון אתי וק"ל : אילן גובבתא דציפורי · פי' מ"כ הערוך לא פירשו אבל מצאתי פירושו שיש מקום בציפורי שיש בו תל גבים מים וע"כ נקרא גת החפר דגת וגבי חדא היא כדאיתא בפ' הפרה המטנה מעין לתוך הגת או לתוך הגבי עכ"ל : מאשר היה דכתיב וכו' · ויונה מצידון היה והא דכתיב גבי זבולון וירכתו על צידון יכולים לומר עד צידון ולא עד בכלל : ירך שיצא ממנו · כך היא גירסת מ"כ אבל א"א להולמו כלא ר"י סבירא ראיה שצידון היה משל אשר לכן הגירסא שלפנינו היא מחוור ירך שילא ממנה וה"ק ירך שילא ממנה והיא אמו מצידן היתה ועוד יש לפרש גירסת ממנו אבל מילת ירך שינא לא קאי על אב או אם אלא פי' ירך הזה הבן וה"ק בן אחד מזבולון דהיינו יונה היה מצידון שיקרא צידוני על שם אמו שהיה משם וק"ל : אמרת נעמן · קיימתתא למרנא כצ"ל פי' אמריר נעימן

ד"א וירכתו על צידון · ר"א אמר זבוד דגלילה · רבי יוחנן אמר בגדל דיו : יב יששכר חמור גרם · מה חמור זה גרמיו ברורין כך היה תלמודו של יששכר ברור עליו · רובץ בין המשפתים · [א] אלו שלשה שורות של תלמידי חכמים שהן יושבים לפניהם · וירא מנוחה כי טוב · זו התורה · שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם · ואת הארץ כי נעמה · זו התורה · (איוב יא) ארוכה מארץ וגו' · ויט שכמו לסבול · עולה של תורה · (כ) ויהי למס עובד · אלו [ב] מאתים ראשי סנהדראות שהיו משבטו של יששכר וכו' · ד"א יששכר חמור גרם · מדבר בארצו מה חמור זה נמוך מכאן ונמוך מכאן וגבוה באמצע · כך בקעה מכאן ובקעה מכאן (כ) והר מכאן · רובץ בין המשפתים · אלו ב' בקעות · בקעת פסלן ובקעת יזרעאל · וירא מנוחה כי טוב · זו תנעם · ואת הארץ כי נעמה · זו נעים · ויט שכמו לסבול · עולה של ארץ ישראל · ויהי למס עובד · רבי אלעזר ורבי שמואל בר נחמן · רבי אלעזר אומר כל השבטים הניחו יתירות ושבטו של יששכר לא הניח יתירות · רבי שמואל בר נחמן אמר אף שבטו של יששכר הניח יתירות אלא שהיו בעלי מסים · (כא) א"ר אסי הם מעלה מסין היו כמו שנשתעבדו · ד"א יששכר חמור גרם · פרותיו (פירותיו) של יששכר גסין היו והיה שבטו של יששכר נוטל מהם ומפרש בים והיו אומות העולם רואין אותן ומתמיהין עליהם והיו אומרים להם ישראל על אלו אתם מתמיהין אלו הייתם רואים לאדוניהם של אלו עוסקין בתורה היה לכם להתמה עליהם [ג] והרבה גרים היו באים ומתגיירים · רבי יהודה ב"ר סימון בשם ר' אחא אמר [ד] יששכר חמור גרם יששכר חמור לגרמיה:

יג דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל · כמיוחד של שבטים · א"ר יהושע בר נחמיה אילולי שנדבק למיוחד שבשבטים אפילו שופט אחד שהעמיד לא היה מעמיד · ואיזה זה · זה שמשון בן מנוח · [ה] כיחידו של עולם מה יחידו של עולם אינו צריך סיוע · כך שמשון בן מנוח אינו צריך לסיוע אלא (שופטים טו) וימצא לחי חמור טריה · מהו טריה בר תלתא יומין · רבי אבון אמר בטנה תרין · היא דעתיה דר' אבון דאמר רבי אבון בלחי החמור חמור (כב) חמורתים וגו' · ויצמא מאד · דמפטפט צחי · אמר רבי חוניא ורבי עזריה בשם רבי יוחנן אפילו היה צרצור של מים לא היה יכול לפשוט את ידו וליטלו · אלא (שם טו) ויקרא אל ה' ויאמר אתה נתתה ביד עבדך וגו' · אמר לפניו רבון העולמים אם אינו ביני לבינך אלא המילה הזאת כדאי הוא שלא אפול בידן · מיד (שם) ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי · רבי לוי ורבנן · רבי לוי אמר המקום ההוא שמו לחי · רבנן אמרי המקום ההוא מכתש שמו · [ו] רבי אבא בר כהנא ור' ברכיה בשם רבי אליעזר · מלמד שהביא לו

מסורת המדרש א סנהדרין דף ל"ז · לעיל פרשה פ' · תנחומא כאן סימן י"א · ב לעיל פרשה ע"ב · במדבר רבה פרשה י"ג · אגדת בראשית פרק פ"ב · ג עיין ספרי פרשה וזאת הברכה פסקא שנ"ד · ד עיין נדה דף ל"א · ה סוטה דף יו"ד · תנחומא כאן סימן י"ב · ילקוט כאן רמז קס"א · ילקוט שופטים רמז ס"ט · ו סוטה דף יו"ד ·

חדושי הרש"ש

ב') ושם אביו של אביי היה כיילי (זבחים קי"ח ב') ולפי' הערוך היה שמו סעלמי (של אביי) נחמני ורבה משום דלא לקראו בשם אביו קראו אביי : (כ) ויהי למס עובד כו' · שם מס הונח על מס ממון וכן על עבודת הגוף · כמו ויהי המס שלשים אלף איש (מלכים א' ה') אולם מס עובד אינו רק על עבודת הגוף · ולדעת ר"א פי' ויהי (ר"ל יששכר בעצמו היה) למס עובד ר"ל שלא הניחו יתידות להיות להם לעבדים אלא הוא היה לו לעבד לעצמו ע"ד טוב נקלה ועבד לו (משלי י"ב) וזהו ג"כ כוונת ר' אסי לקמן הם מעלה מסים היה (ר"ל הם בעצמם) כמו שנשתעבדו פי' כמו אלו נשתעבדו לאחרים · ורש"נ סובר דויהי כו' שב על האויבים שכבשם וכפי' אונקלוס:

חדושי הרד"ל

כי"ב בירושלמי שלהי הוריות אמר ר' אחא ב"כ נר' לוי זה עצמו כו' (עיין רז"ו מ"ש בזה) : (כ) וסר באמצע כצ"ל · וזה הר תבור שבנחלת יששכר : (כא) אמר ר' אסי הם מעלי מסין היו כמו שנכבשו · כן הוא בירושלמי פ"ו דשביעית וכצ"ל · ור"ל לענין קדושת ארץ ישראל דינן כמו שנכבשו : (כב) חמורותים וגו' · ויהי ככלותו לדבר וגו' ויצמא מאד מי מפטפט צחי כצ"ל · ומדכתיב ככלותו לדבר דרש שעי"ז שדבר

מתנות כהונה

שקלא רבה לאביי נחמני ע"ש אביו והאב"א פי' נחמן שם אחד של התלמידים לוה לשמש במקומו ובירושלמי ליתא להאי : זבוד דגלילה · בגדל דיו · מיני ארצות הן : ברורין · חזקים וברורין וכו' · ר"ל כמו שנאמר ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם כמו שהביא רש"י ז"ל בחומש : והר מכאן · כלומר שהיא ארץ הרים ובקעות והיא מעלה טובה כמו שפי' רש"י ז"ל בפרשת עקב : בקעת פסלן כו' · שמות מקומות הן : יתירות · מצאתי פירושו מיושבי ארץ כנען שלא הורישו ולעיל סוף פ' ס"ב גרס יתידות על שם הכתוב והיו לשכים והיינו יתידות : אף שבטי כו' · וזה למס עובד : אלא שהיה גרסינן : הם מעלה מסים כו' · כלומר הם שבטו של יששכר בעצמם היו מעלים מסים ונראה שהמס הוא מה שהיו מספיקים הוראות לכל אחיהם בני ישראל וכן הוא בתנחומא : כמו שנשתעבדו נ"ל לבני זבולן שיצאו ועוסקין בפרקמטיא ושבט יששכר נשתעבדו לספק להם הוראות של תורה : לכאורה נראה דה"ג והיה שבטו של זבולן נוטל מהם ומפרש כו' · אבל המעיין לקמן בפרשה צ"ט יתבאר לו דה"ג שבטו של יששכר נוטל מהם על החמור והביאם לזבולן וזבולן נוטל מהם ומפרש כו' · וכן מצאתי שוב באב"א שכתב שעל כל פנים יש פה טעות סופר והמעיין יראה ויבחר : ומתמיהין · על גודל הפירות : ה"ג אומרים להם ישראל על אלו : לאדוניהם כו' · בני יששכר שעוסקין בתורה יומם ולילה היה לכם לתמוה ולפיכך אין לכם לתמוה על גודל הפירות כי זה לעומת זה עשה האלהים : גרים · גרס דרש לשון גרים : לגרמיה · כלומר לעצמו יהיה שכרו לעולם הבא ולא יתערב עמו זולתו ודרש גרם לשון גרמיה ונראה דה"ג גרמיה כלומר החמור היה גורם שבא לעולם וכדלקמן פר' צ"ט וכן מצאתי שוב בספר אות אמת : כמיוחד כו' · זה שבט יהודה : אילולי שנדבק כו' · אמו של שמשון היתה משבט יהודה וכן הוא בספר במדבר רבה בפר' י' : בר תלתא יומין · בן ג' ימים היה אותו חמור שכן בלשון יון קורין לשלשה טרי"א ואין לומר ג' שנים שבכל מקום תפסת מרובה לא תפסת : בטנה תרין · היתה מעוברת שני חמורים שורו עבר ת"י תוריה מבשין וכן תחלל נשם ועיין באיכה רבה במאמר חד מן אתנום השביעי וכן פירש הערוך : חמור חמורתים · משמע חמור של תאומים משני חמורים וזה הלחי היה של אחד מהם ואינו גדול כלחי משאר חמורים בעלמא : דמפטפט · מי שמדבר הרבה הוא צמא למים וגם הוא מדבר ללא צורך שאמר בלחי החמור חמור חמורתים וגו' : צרצור · כלי זכוכית רחבה למטה וקצרה למעלה ופירושו היה צנור מונח לפניו ולא היה כו' · ואולי שהספר חסר מונח לפניו : אם איני כו' · אפילו אם איני כו' : אלא המילה · דייק מסיפיה דקרא ונפלתי ביד הערלים ולא כתיב הפלשתים : שלא אפיל גרסינן : המקום כו' · ופירוש הכתוב המכתש שהיתה מונחת במקום שנקרא לחי : מכתש שמו · ופירוש הכתוב במקום מכתש שהיה שם מונח הלחי :

רש"י

שם ממתנת התורה עד שיבא מלך המשיח : שהיה שבט יששכר מעמיד מאתים ראשי סנהדראות

פירוש מהרז"ו

ודרש כ"ב שנה · ובמדרש אחר הגירסא י"ב שנה והמדרש סובר שאמר לו כן על דרשה של יונה והירושלמי סובר שא"ל על דרשה של פסוק איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד הובאה במדרש קה"ר בלא תמיה זו וכבר הדפסתי חידוש זה בליקוטים וחידושים בס' מדרש תנאים בשנת תקל"ט · וראיתי לגדול אחד שהביא חידוש זה וחתם בו מ"כ מצאתי כתוב ויתכן שכוון לספרי הנ"ל : יב גרמיו ברורין · עצם בל' ארמית גרס ופי' בעל עצמות חזקים : ג' שורות וכו' לפניהם · סנהדרין ל"ז במשנה ולעיל פל"א ס"א · ולפניהם פי' לפני סנהדרין שמבואר במשנה : וירא מנוחה · ואח"כ כתוב ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד ואין זה מנוחה והם ב"כ מכחישים · והכריע ע"פ גז"ש טיבת טוב · וכן ואת הארץ כי נעמה עי' לעיל פל"ו ס"ג · וע"כ דורש גם כן גז"ש על התורה וע"ל ר"פ י' · ומ"ש כי נעמה כמ"ש דרכיה דרכי נועם וכמ"ש כי נעים וגו' · עי' שי"ר פסוק כי טובים שמרמז ע"ז ודו"ק : אלו מאתים · לעיל פע"ב ס"ה וש"נ ומבואר וכמ"ש במ"ר פי"ג ספ"ז ע"ש · ועי' שי"ר פסוק יפה את רעיתי ופסוק כרמי שלי ומד' אסתר פסוק ויאמר וגו' לחכמים : עול של א"י · עול מצות שבה · וע"כ לא יצא ממנה : יתידות · עי' מ"כ וע"ל פס"ב ס"ד נתגרו בהם יתידות הארץ · ומ"ש כל השבטים כו' כמ"ש שופטים א' שחושב שם יהודה ובנימין ובני יוסף וזבולן ואשר ונפתלי ודן ולא חשיב שמעון שהוא בכלל נחלת יהודה ולוי אינו מנוחלי ארץ וראובן וגד וחצי מ"ת בארץ גלעד ובשן שכבש משה שהחרימם ולא הניח מהם · ויששכר לא חשיב על שלא הניח : אלא שהיו בעלי מסים · שמ"ש ויהי למס אע"פ שהיה עצמו למס ת"ע שעשה את הכנעני למס · ואע"פ שכתוב על כל ישראל ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס ההפרש שיששכר עשה כן מתחלה וישראל אחר שחזק בתורה · ור' אסי בא לפרש מ"ש למס עובד שהמס פי' שמשלמים מס ממון ועובד פי' עבודת שעבוד · אלא שהכנענים היו משלמים להם כו' : מפרש בים · אין פי' שיששכר מפרש בים שהרי דרש לעיל ויט שכמו כו' אלא פי' שהיו עוסים לסחורה בביתם ושולחים בים ע"י זבולן כמש"ל פל"ע ס"י בהדיא · ומ"ש כאן ואדוניהם של אלו · השלוחים מזבולן אמרו כן על אדוניהם יששכר : חמור לגרמיה · עי' מ"כ וידע : יג אלולי שנדבק · עיין מ"כ · כמש"ל ס"א שברכות השבטים על הגדולים שבדורותיהם ודן על שמשון כמ"ש במ"ר פ"י : ביחידו ש"ע · הוא ד"א · סוטה י' לקמן פל"ט סי"א וע"ל פס"ו ס"ג שפייך כאן שבכל מלחמות שמשון היה בעצמו בלא סיוע אחר ובלא כלי זיין : בטנה תרין · עי' מ"כ · גם יש לפרש שהיה בבטנה ב' ולדות · (ומהר"י בעהא"ק בבאו"י שלו אמר שמה שת"י לחי חמור טריה לועא דחמרא בפ י נ ת א ר"ל גם כן כדעת המדרש פה מ ע ו ב ר ת והרד"ק לא הבין כן · ואחריו בספר המתורגמן אף שהביאהו בשרש בטן יפרשו מל' פין ופים עיין שם · והשמרוני תרגם כל ותהר ובטנית כמ"ש בבר"ש לד ל"ב · ובאוג"ר לד ק"ג כ' כי שרש בטן משמש בלשון סורי גם על ההריון גם על הלידה · ע"כ) : מפטפט צחי · עי' מ"כ דכאן כתוב ויהי ככלותו לדבר וגו' ויצמא מאד משמע שהרבה לדבר לבד המפורשים שהם מעטים · ודקדק המדרש לומר מפטפט שמ"ש בלחי החמור לא היה דרך שבח ותהלה להש"י אלא דרך התפארות שהחזיק טובה לעצמו על גודל גבורתו · וע"כ נענש בצמאון : לא היה יכול לפשוט · שעל כן היה בהכרח שיצאו לו מים במקום שהיה בפיו כדבסמוך : לחי שמו · כמ"ש הוא בא עד לחי וגו' ויקרא למקום רמת לחי · ורבנן לא פליגי על לחי שהוא ודאי שם מקום · אך

יפה תואר

לבדו כ"ב שנה : ד"א וירכתו על צידון כו' · כלומר לא תקשי מ"ש צידון בזבולון עם היותו מגבול אשר (ולפי פי' הראשון מפרש וירכתו עד ולא עד בכלל · כי אין צידון מגבולו) דצידון זה הוא זבוד דגלילא או בגדל דיו שהם מגבול זבולון ואיקרו הכי ואין זה צידון דאשר : גרמיו ברורים משום שהם גסים לכן הם נבררים לכל וכן היה תלמודו של יששכר שכל הבירור שהם חכמים ואמרו כי חכם הוא השבט הזה : זו התורה · ונקראת התורה מנוחה משום שבה ימצא האדם נחת רוח בחלקו אשר ישיג משא"כ שאר דברים בתבל גם אם יגיעו לו רב מסם לא ישמח בחלקו אבל יתאוה עוד יותר ולא ינוח · ומדמה עוד התורה לארץ וזה בכמותה פי' כי התורה ארוכה ורחבה היא בכמותה מרחבי הארץ · וזה לענין רב הגירסא והדמיון הראשון למנוחה הוא באיכותה · כי נעימה ועמוקה היא ברב תבונתה ונותנת מנוחה ונעימות הנפש אל ההוגים בה · והטעם שנטה שכמו לסבול עול תורה בין ברב העיון והדעת ובין לאפושי גירסא בבקיאות : מאתים ראשי סנהדראות · וע"י שטורח משא הצבור עליהם לכן נקראו עבדים וכמו דאיתא בפ' כהן משוח גבי אם תהיה עבד לעם הזה : עולה של א"י · כיון שארצו היתה הרים ובקעות לכן טורח עבודת האדמה בארצו היה רב יותר מטורחת אשר לשאר השבטים · ואולי פירושו של עול א"י מה שלא הניח יתדות וכדלקמן ודרשו ויהי למס עובד שטרח מאד להוריש כל אויביו ולהכניעם כעובד למס [ואולי יתפרש כי השבטים אשר שאירו בחלקם מהכנענים שמו אותם למס כדכתיב בשופטים א' כ"ז ל' ועוד ויששכר אשר ירש את כל חלקו היה לבדו עובד למס] : הם מעלה מסין היו כמו שנשתעבדו · פי' כי היתרות היו מעלי מסים של יששכר · והיה יתרון למעלי מסים של יששכר על מעלי מסים של כל השבטים שהם העלו מסים כמו שנשתעבדו פי' כעבדים גמורים אשר כל הונם ורכושם הוא למלך · משא"כ מעלי המסים של שאר השבטים לא נתנו רק מנדה בלו והלך כרוב המסים · אבל הם עצמם לא נשתעבדו להם : פירותיו · של יששכר גסין היו · וזה כחמור גרם כמו שעצמות החמור גסין : והיו אומרים לישראל והיו ישראל אומרים להם כו' כצ"ל : יששכר חמור גרמיה כצ"ל וכדלקמן פצ"ט חמור גרם אותו : כמיוחד של שבטים · ולכן אמר בלשון כאחד שבטי ישראל ולא אמר כשבט מישראל · וגם דרשו במ"ר פ"י כי כ"מ שנאמר אחד הוא הגדול ופי' כמיוחד שבשבטים או שישראל היו או כשלוה גמורה ולא פחדו מפני הפלשתים מפני שעשה נקמה בהם וזה כמו כימי דוד שהיה המיוחד שבשבטים · או שפירושו שהיה שופט בצדק גמור כמו דוד דכתיב בי' ויהי דוד עושה משפט וצדקה וכן אמרו בסוטה כל ימיו של שמשון לא אמר לאדם שעבר לי מקל זה ממקום למקום : אלולי שנדבק כו' · פי' אם לא נדבק ליסודה או לא זכה לנס כי שבט דן היה הירוד בשבטים בשביל פסל מיכה וכן ואת האחד שם בדן : אינו צריך לסיוע · כי גם בלחי החמור בן שלשה ימים יכול לנצח ויען דלחי הוא ל"ז ככ"מ וטריה היא נקבה · לכן דריש על החמור דנקרא ג"כ אתון לפעמים וכמ"ש הטיו"ם

משנת דרבי אליעזר

ומפטפט כו' · מלשון פטפט בילדו שפי' רש"י נלחם וס"ם וכמו שנלחם צמא והלא היה יכול לילך למקום מים לשתות ותירץ ר' חוניא ור"ע שהיה כל כך עיף ותלש שלא היה יכול לפשוט ידו ומכ"ש שלא היה יכול לילך למקום אחר ועיין מ"כ :

ואנפיקסן

ידי משה

נסימן שקיימת דברי שנימו וק"ל : ד"א וירכתו על צידון ר"א אומר וכו' פי' שלא מקשה לך צידון אצידון שבזבולון כתיב וירכתו על צידון וטעם כתיב צידון גבי אשר דכתיב אשר לא הוריש את יושבי צידון לז"א תרי צידון הוי וכן רש"י כך אמר ודו"ק היטב שתבין מדרש הזה : ה"ג יששכר חמור גרמיה שהחמור גרם שנולד יששכר כדאי' לקמן פרשה צ"ט ע"ש : אפי' שופט וכו' לא היה מעמיד כי שבט דן ירוד שבשבטים היה ע"י פסל מיכה וכן את האחד שם בדן וק"ל : בטנה תרין · אמו של החמור היה לה תאומים בבטנה וחמור זה היה אחד מהם ולהכי קריי' טריי' דהיינו ג' וזה יורש שהיה תאום אגד וג"ב היא דעתיה דר' אבון דקמפרש חמור חמורתים דהיינו ג' האם והתאומים וכין לומר פירושו טרייה שלישי בלשון יון : מלמד שברא לו הקב"ה מעין מכין שיניו וכו' · פי' מכין:

הקב"ה מעיין מבין שיניו · באיזו זכות מברכתו של משה שאמר יזנק מן הבשן מבין שיניו : יך יהי דן נחש עלי דרך · א מה נחש זה (כג) מצוי בין הנשים · כך שמשון בן מנוח מצוי בין הנשים : מה הנחש נאסר בשבועה · כך שמשון בן מנוח נאסר בשבועה (שופטים טו) ויאמר להם שמשון השבעו לי · מה נחש זה כל כחו אינו אלא בראשו · כך שמשון (שם טז) אם גולחתי וסר ממני כחי · מה הנחש הזה ריסו מחלחל לאחר המיתה · כך (שם) ויהיו המתים אשר המית במותו וגו' · הנושך עקבי סוס · (שם) קראו לשמשון וישחק לנו · אמר ר' לוי כתיב (שם) ועל הגג כשלשת אלפים · אלו מה שהיו על שפת הגג אבל מה שהיו לאחוריהם ולאחורי אחוריהם אין בריה יודעת · ואת אמרת (שם) וירדו אחיו וכל בית אביהו וישאו אותו ויעלו ויקברו אותו וגו' בקבר מנוח אביו · אלא יעקב אבינו בקש רחמים על הדבר · ויפול רוכבו אחור · (כד) יחזרו דברים לאחוריהם · לפי שהיה יעקב אבינו רואה אותו וסבור בו שהוא מלך המשיח · כיון שראה אותו (כה) שמת אמר אף זה מת · לישועתך קויתי ה' · אמר רבי יצחק הכל בקווי · יסורין בקווי · קדושת השם בקווי · זכות אבות בקווי · תאותו של עוה"ב בקווי · יסורין · הה"ד (ישעיה כו) אף אורח משפטיך ה' קוינוך · אלו יסורין · לשמך זו קדושת השם · ולזכרך זו זכות אבות · תאות נפש זו תאותו של עוה"ב · חנינה בקווי (שם לג) ה' חננו לך קוינו · סליחה בקווי (תהלים קל) כי עמך הסליחה · מה כתיב בתריה קויתי ה' · לפי שהיה יעקב אבינו רואה אותו וסובר בו שגאולה מגעת בימיו · כיון שראה שמת מיד אמר לישועתך קויתי ה' : מן גד גדוד יגודנו · בשעה שהיו ישראל מכבשין ומחלקין את הארץ היה שבט ראובן וגד עמהן והניחו את בניהם קטנים · מי שהניחוהו בן י' מצאו אותו בן כ"ד · מי שהניחוהו בן כ' מצאו אותו בן ל"ד · נזדווגו להן שלש משפחות רעות יטור נפיש וקדמה · הה"ד (ד"ה א ה) ובימי שאול עשו מלחמה עם ההגריאים וגו' · אמר רבי יהושע בר נחמיה בימי שאול זה יהושע ולמה הוא קורא אותו שאול שהיתה המלכות שאולה בידו והיו אלו מגדלין שער ואלו מגדלין שער · היו אלו מגדלין שער עד שיראו את בניהם · ואלו מגדלין שער עד שיראו את אבותם · (כו) וישמעאלים מגדלין שער · ונתן הקדוש ב"ה בלבם של בנים והיו אומרים עננו ה' עננו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי ישראל עננו · הה"ד (שם) ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים · באיזו זכות · רבי לוי ורבנן · רבנן אמרי

מסורת המדרש א שבת ק"י · ב עיין ויקרא רבה פרשה כ' · קהלת רבה פ"ט פסוק ט' · תנחומא סדר אחרי סימן א' · וסדר ואתחנן סימן א' · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ז · ילקוט קהלת רמז תתקע"ט ·

חדושי הרד"ל

שדבר ברכה ויצמא : (כג) מצוי בין הנשים · שפיתה לחוה ולא לאדם · וע' מ"כ וכמ"ש בפר"א פי"ג ע"ש : (כד) יחזרו · רוכביו לאחוריהם כצ"ל : (כה) שמת · אמר אף זה מת לישועתך כו' כצ"ל וכ"ה לסלן : (כו) וישמעאלים מגדלין שער · עמ"כ · ואפשר צ"ל כאבלים מגדלי שער וסוף פי' על לשון מגדלי שער

רש"י

סנהדראות שכל המופלאים שבהם בשבט יששכר ונתפלל עליו שינתן לו כח היינו דכתיב יהי דן יהי לו כח : ויפול רוכבו אחור וכה"א ויך אותם שוק על ירך פרשאין עם רגלאין (א"ה כן תרגם יונתן) והוא שנאמר ה' אלהים זכרני נא זכור לי תפלת אבי : הניל

מתנות כהונה

מבין שיניו · מכאן דרש נוטריקון מבין שיניו : נחש · דרש לשון לא תנחשו : נאסר בשבועה · שהמדבר נחשים משביע אותם לאיזה מקום שירצה : ריסו · הוא לשון קצר כמו ארסו וכן הוא במדרש קהלת בפסוק טוב אחרית דבר ופירושם ארס שלו הוא מפיל חללים אף לאחר מיתתו כהאי עובדא דויקרא רבה פרשה כ"ב שנגע בו במקלו לאחר מיתתו ויפל אברים : מחלחל · נימוק ומפיל חללים : במותו וגו' גרסי' : קראו לשמשון וגו' · כלומר כמו שכשנושך הנחש עקבי סוס נשמט הסוס ונופל גם רוכבו לאחור כן שמשון היה שומט שני עמודי התווך ושעל הגג נפלו : על שפת הגג · דכתיב על הגג שהיו נראים רק על הגג : ואתה אמרת כו' · והיאך מצאו אותו בין כל ההרוגים האלו : בקש רחמים · דכתיב ויפול רוכבו אחור שכולם נפלו לאחוריהם ולא עליו : אף זה מת · לשון תימה מאחר שאף גם זה מת צריך אני לצפות עוד לתשועת ה' וכדמפרש ואזיל : אילו יסורים · שנקרא משפט כד"א ויעש את בניו שופטים שמואל א' סימן ח' : והניחו את בניהם · בארץ סיחון ועוג ככתוב בפרשת מטות : בן עשרים וארבע · שכהו שם י"ד שנה של כבוש וחלוק : שאולה בידו · שהרי במותו פסקה ממנו המלוכה : היו · אלו בני ראובן וגד מגדלים שער כדמפרש ואזיל : ואלו · בניהם שנשארו בערי מבצר בעבר הירדן מגדלים שער דרך אבל ודאגה : וישמעאלים מגדלים שער · נראה שהוא טעות : ההגראים וגו' גרסינן וסיפיה דקרא כי לאלהים זעקו :

יפה תואר

המוע"ל בכ"מ פ"ו מ"ב : באיזו זכות כיון שהלך אחר עיניו לא היהלו זכות עצמו : מצוי בין הנשים · …לאהבתו אל החלב מצוי בין הנשים לראות חלב שדיהן : כך שמשון נאסר בשבועה · …שהיה נזהר בשבועה והאמינו לו ע"י שבועה וכן משמע לקמן בויק"ר פ"כ : אלא …בילקוט בקונטרס אחרון סי' ל"ה כתב שהנחש אם לקה בזנבו אינו מת כיון שהוא …מת שנאמר הוא ישופך ראש כך שמשון אסרו אותו בידיו וברגליו ולא מת כיון שגלחו …ידע כי ה' סר מעליו ואעפ"כ הנושך עקבי סוס שאחז בשני העמודים והפיל הבית : …וישחק לנו · ע' בזה ברמב"ן על התורה : ואת אמרת וירדו אחיו וגו' · פי' שהיה לו …בקשוהו בין החללים וימצאוהו וישאו אותו · ומן הכתוב משמע שמצאוהו מיד והוא היה …רוגים ומשני שיעקב אבינו בקש רחמים על הדבר וזה ממה שאמר ויפול רוכבו אחור מפרשי …ממנו ולא יתערבו ההרוגים עמהם : הכל בקווי · לפי שאמר לפני זה כי כאשר ראה …אשר אמר בגלו ימיו בניו ויהיו תפשים מהפלשתים אמר לישועתך קויתי ה' · לא אמר …הכל קוה כי הישועה מסר תבוא מידי ה' לכן אמר ר"י הכל בקווי כי לעולם אל יתיאש …ה' ויקוה לו · והנה האדם יתיאש לפעמים מהישועה ע"י שש סבות · האחת בשביל …אשר לא יאמין עוד כי ימלט מהן וכמו שאמר איוב רוחי חבלה ימי נזעכו וגו' והיה איפה …אמר הכתוב ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה לכן התיאשו עוד מהישועה …כי יסורין בקווי פי' גם אם האדם מדוכא ביסורין בכל זאת יקוה לה' כי הוא יסירם …ביא הכתוב אף ארח משפטיך ה' קוינוך פי' גם בארח אשר ה' יוכיחני וישפטני ביסורים …כי יונאה מארה נפשי · השנית אם הדבר המקווה הוא קשה למצוא בזמן ההוא כמו מרפא …אשר לא ימצא רק על דרך זרות · ולכן יתיאש מהישועה וכנגד זה מביא קדושת השם …קדש שם ה' צריך מעשה נסים וכמו בחנניה מישאל ועזריה ודניאל עכ"ז יקוה לה' אולי …הו מארה בחורת פנא · השלישית אם הוא נשכח מלב האיש אשר עיניו תלויות בו כי …נגד אשר רבו שכחהו ולא יתשוב עוד ממנו · וכנגד זה מביא זכות אבות כי גם אם …זכות אבות לא עמדה לו לא יאמר עוד כי ה' שכחהו ועזבהו · אבל יאמר כי אולי מאיזה …ה הטוב ממנו עד עתה · ובשובו לה' יזכרהו ירחמהו ויושיעהו · הרביעית היא ליוקר …ולמשל אם צריך להושיע מרגלית שוה אלף כסף ובידו גם קשיטה אחת אין · וכנגד זה …עוה"ב אשר פירושו ימות המשיח אשר זו היא הגאלה בלי קצבה וערך ובכ"ז יקוה לה' · …ה' לא קצרה להושיע גם בערך רב ובשפע · החמישית אם האיש אשר עליו יקוה הוא …רחום ואיך יפיס עוד תקותו בו · וכנגד זה אמר חנינה בקווי כי ה' הוא אל רחום …וחנון ולא יתעב כל הבוטחים בו והמקוים אליו · הששית אם האיש המקוה הוא כבד …חטא למרבה נגד האיש אשר עליו יקוה · ואיך ימצא עוד את תקותו · וכנגד זה אמר …ה' הוא אל טוב וסלח וגם אם הרבה האדם לחטוא כנגדו יקוה עליו כי ישא לעונותיו …ותיו · וחטאה והעון לא יעכבו עוד את הישועה : והיו אלו מגדלים שער כו' · בעל …לשון המדרש מרבה רבתי דנהיר טפי וז"ל גד גדוד יגודנו הה"ד ויעזרו עליהם וינתנו …· אמרו רבותינו כשחזרו ראובן וגד מכבוש הארץ והיו הולכים להם לאהליהם מצאו …ניהם בבניהם שנאמר ויעשו מלחמה עם ההגריאים וגו' והיו בניהם מגדלים שערותם …אלו כנגד אלו ולא היו מכירים לבניהם שהניחום קטנים · באותה שעה נתן בלבם הקב"ה …ה' אלהי אבותינו עזרנו שמעו אבותיהם והכירום נפלו על הישמעאלים והרגום הה"ד …וגו' ולמה כן כי לאלהים זעקו באיזה זכות כו' · וגם דברי המדרש שלפנינו מכוונים …רק צריכים לשבש קצת והכוונה היא כי כששבו בני ראובן ובני גד לאהליהם לא הכירו את …שהיו קטנים וגדלו וגם הגדילו שער כהישמעאלים ולכן כאשר ראו את מלחמתם עם …אלו להתערב בזה כי לא ידעו אשר הם בניהם עד אשר זעקו אל אלהי אברהם יצחק ויעקב …כי הם בניהם עזרו אותם וההגריאים נתנו בידם : בימי שאול זה יהושע · דאי שאול …נזכרה מלחמה זו בתוך מלחמותיו · אבל על יהושע אין קושיא דדי לספיו מה שיסופר ממנו

פירוש מהרז"ו

פליגי על מכתש לר"ל מכתש שם כלי כמ"ש אם תכתוש האויל במכתש וגו' ורבנן לא משמע להו לפרש לכלי שבמקום לחי ודורשים מה לחי מקום אף מכתש מקום · מקום קטן בתוך מקום גדול : יזנק מן הבשן · הלא בשן נחלת גד מעבר לירדן ומה לדן שם ע"כ דורש ע"פ נוטריקון בשן מבין שיניו וכמ"ש גיטין נ"א ילקוט תהלים ס"ח איכה רבתי פ' על אלה אני בוכיה : יך נאסר בשבועה · כמ"ש כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחוכם הרי שהנחש שאינו חרש נאסר בשבועה : לאחר מיתה · פי' אף לאחר מיתה כמו בחייו : וישחק לנו · ובסוף הענין כתוב שהפיל את הבית על עצמו ועל פלשתים וכולם עליו וכמ"ש ר"ל וכתוב שם הרואים בשחוק שמשון פי' אותם שעמדו בשפת הגג והיו יכולים להסתכל דרך חלונות ולבד אותם שעמדו לאחוריהם שלא יכלו לראות וכשהשה העמודים נפלו הכל אל תוכו על שמשון וכן התקרה והמעזיבה ואיך מצאו אותו אלא מברכת יעקב ויפול רוכבו אחור והמשל כמו הנחש שהולך אחר רוכב הסוס ונושך את הסוס ברגליו האחרונים והסוס בהכרח נופל לאחריו ואף שלא נגע כלל ברוכב עכ"ז גם הרוכב נופל לאחוריו וכן שמשון הפיל העמודים ולא נגע בהרוגים שלו וע"פ תפלה לא נפלו כולם עליו אלא סביבו וע"כ מצאו אותו ומ"ש דבר לאחוריהם תיבת דבר מיותר : לישועתך קויתי ה' · שהיה סבור על שאמו מיהודה הוא הגואל האמתי אך כשראה שמת אמר שיש עוד לקוות לה' כו' : הכל בקווי · בכל דברים אלו כתובים קווי שזוכים להם ע"י שקוה לה' : משפטיך ה' קוינוך · וס"ד לשמך ולזכרך תאות נפש · משפטיך היסורים שבאים ע"י משפט · וכמ"ש הרב בכסני מעוני וכמ"ש ירמיה יסרני ה' אך במשפט וכענין רשב"א ורבי · לשמך שמקוה שיתקדש שמו יתברך · ולזכרך כמ"ש זכור לאברהם וזכרתי את בריתי יעקב וגו' וזוכר חסדי אבות : תאות נפש · מה שהנפש מקוה נאחותה · וכמ"ש משלי כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת אחרית הוא העוה"ב ע"י תקוה שלא תכרת הנפש : לפי שהיה יעקב · המאמר כפול ויתכן שהוא העתקה ממקום אחר בשינוי לשון מעט : מן יטור נפיש וקדמה · בדה"א ה' י"ט ויעשו מלחמה עם ההגריאים ויטור נפיש ונודב והמדרש כתב וקדמה במקום ונודב כמ"ש בתורה אצל בני ישמעאל מהגר שעל שם כך נקראו הגריאים וא"כ נודב הוא קדמה שיש לו שני שמות ומ"ש בתורה יטור נקרא בדה"י ויטור · וההגריאים הוא כלל ואח"כ פרט ויטור נפיש ונודב ככ"ל וזהו דעת המדרש שאמר ג' משפחות רעות : ובימי שאול · אצל בני ראובן כתוב בדה"א ה' פסוק י' · ומ"ש פ' י"ט הנ"ל ויעשו מלחמה עם ההגריאים הם עצמם ההגריאים שבפסוק י' · ומ"ש בימי שאול לא יתכן כפשוטו על שאול המלך · שהרי כאן בפסוק י"ח כתוב בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה וגו' ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות וששים יוצאי צבא ולהלן בדה"א י"ב ל"ז כתוב ומעבר לירדן מן הראובני והגדי וחצי שבט מנשה בכל כלי צבא מלחמה מאה ועשרים אלף וגו' להמליך את דוד וגו' · ואם נאמר שמ"ש ובימי שאול הוא כפשוטו על שאול המלך איך יתכן שבימי שאול לא היו כ"א מ"ד אלף גבורים ובימי מלוכת דוד שלא היו ביניהם כ"א כשבע ושמנה שנים היו ק"כ אלף ולא כתב שבאו כולם אלא מן הראובני כו' והם ב' כ"מ והכריע שאח"ע לשאול המלך ת"ע ליהושע כמ"ש ביהושע ד' י"ג שהיו ג' שבטים אלו כארבעים אלף חלוצי צבא · וכאשר מצאתי מפורש במדרש ש"ר פ' כמגדל דויד וז"ל ר"י בר חזקיה אמר כל מקום שנאמר כעשר כעשרים כשלשים כארבעים או חסר או יתר תמן אתמר כארבעים אלף חלוצי צבא והכא את אמר ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות וששים · וזה פלאי שפסוק כארבעים אלף כתוב אצל יהושע ופ' כארבעים וארבעה וגו' כתוב אצל שאול אלא שדעת חז"ל ששאול שכתוב כאן הוא יהושע ומ"ש כארבעים שפי' או פחות או יותר ופירש כאן כמה היה היתר · ומה שקרא ליהושע שאול הוא ע"פ מדה פ"ז דכאן שכתוב שעשו בני גד וראובן מלחמה עם ההגריאים בלא דעת יהושע שעל שיהושע היה שופט ולא מלך ולא משל עליהם אלא בעת שכבש וחלק שאם היה מלך לא היו עושים מלחמה בלתו כמ"ש אצל חנן בן נחש עם יבש גלעד שלא עשו בלתי שאול כלום ולכן כאן קראו שאול שהיתה ממשלתו שאולה בידו : מגדלים שער · לסימן נער ואבילות · ויתכן שהיה מענין נזירות · וגם הישמעאלים מגדלים שער כמבעם · ודורש פ' כ' ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם כי לאלהים זעקו וגו' והיל"ל ויזעקו לאלהים ויעזרו וגו' ועוד מ"ש וכל שעמהם שלא נזכר בכלל שעמהם לבד ג' אומות הנ"ל ע"כ דורש שהבנים התערבו בהם ההגריאים כנ"ל ותפסו ההגריאים עם הבנים יחד וזהו וכל שעמהם כי לאלהים זעקו שהבנים שהיו עם

ידי משה

פירוש על שמשון זה קאי אדלעיל על מה שאמר אפילו לגבר של מים לא היה יכול לפשוט ידו וליטלו [illegible]

נסים יותר מאנשים וק"ל : אילו מה שהיו על שפת הגג · דכתיב הרואים בשחוק שמשון וא"א שיראו [illegible]

מברכתו של יעקב אבינו שאמר [א] גד גדוד יגודנו גייסא אתי למגיים יתהון ואינון מגייסין גייסא · ורבי לוי אמר (כז) מברכתו של יהושע · הה"ד (יהושע כב) ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים וגו' : מן מאשר שמנה לחמו · שארצו שמנה · (כח) שלחמו שמן · שהוא מעמיד בגדי שמונה · והוא יתן מעדני מלך · (כט) כפליות [ב] ואנפקיטן : רן נפתלי אילה שלוחה · מדבר בארצו שכולה בית השלחין · (ל) הה"ד (דברים ג) מכנרת ועד ים הערבה · מכנרת ר' אלעזר אמר ירח · ר' שמואל בר נחמן אמר בית ירח · ר' יהודה ב"ר סימון אמר סנבראי ובית ירח · אמר רבי לוי על ההיא תחום בית שאן ושמה כנרת · אמר רבי ברכיה כל חוף ים של טבריא נקרא כנרת [ג] ולמה הוא קורא אותה גנוסר · רבנן אמרי גני שרים · א"ר יהודה בר סימון ע"ש (ד"ה א יב) ומנפתלי (לא) שרים אלף · הה"ד (שופטים ד) ותשלח ותקרא לברק וגו' ומשכתי אליך אל נחל קישון · דבי רבי נתן אמרי שפר זו שירה שאמרו (שם ה) ותשר דבורה · רבי יוסי בריה דרב יעקב בר אידי בשם רבי אחא הנותן אמרי שפר אמרי שופר שהן משפרין אמרים שנתנו בשופר ובתרועה · [ד] את מוצא בשעה שעלו לקבור את אבינו יעקב באו בני חת להתעורר עמהן על הקבורה ורץ נפתלי כאילה והביא את הספר ממצרים ושיפר על ידן : יח בן פורת יוסף · בן שהפר לאחיו · בן שהפירו לו אחיו · בן שהפר לאדונתו · בן שהפירה לו אדונתו · א"ר אבין בן פרות רביתה · בן פירות רביתה יוסף · בן פורת יוסף רבית יוסף · [ה] בכולן כתיב (בראשית לג) ותגשן השפחות וגו' · היא דהוא אמר ליה עלי לפרוע לך אותה העין · בנות צעדה עלי שור וגו' · [ו] את מוצא בשעה שיצא יוסף למלוך על מצרים היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרכין והיו משליכות עליו שירין וקטלין ונזמים וטבעות כדי שיתלה עיניו ויביט בהן אעפ"כ לא היה מביט בהן · אמר לו הקב"ה אתה לא תלית את עינך והבטת בהן · חייך שאתה נותן לבנותיך צעידה בתורה · מהו צעידה פרשה : יט וימררוהו · בן שהמר לאחיו · בן שהמירו לו אחיו · בן שהמר לאדונתו · אבל איני יודע מי ירבה ת"ל ורבו · וישטמוהו בעלי חצים · אלו בעלי מחיצתו שהשליכו עליו דברים קשים כחץ · (תהלים קכ) חצי גבור (לב) שנונים · [ז] ומה ראה למשלן בחץ מכל כלי זיין אלא כל כלי זיין מכין במקומן וזה מכה מרחוק · כך הוא לשון הרע דאמור ברומי וקטיל בסוריא · ולא כבל גחלים אלא כגחלי רתמים · שכל גחלים כבים מבפנים אבל גחלי רתמים אע"פ שהוא כבה מבחוץ עדיין הוא בוער מבפנים · כך כל מי שהוא מקבל לשון הרע אע"פ שאתה הולך ומפייסו והוא מתפייס עדיין הוא בוער מבפנים · [ח] מעשה ברותם אחד שהציתו בו את האור והיה דולק י"ב חדש · חורף וקיץ וחורף : כ ותשב באיתן קשתו ·

מסורת המדרש א ירושלמי סוטה פרק ח' · ב עי' מנחות דף פ"ס · ג עיין מגילה דף ו' · ד עיין סוטה דף י"ג · ה לעיל פרשה ע"ח · ופרשה ל' · פסיקתא רבתי פסקא י"ב · ילקוט סדר ויחי רמז קנ"ג : ו פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ט · ועיין במדבר רבה פרשה י"ד · ז ערכין דף ט"ו · ירושלמי פאה פרק א' · מדרש תהלים מזמור ק"כ · ועיין שם במזמור י"ב · ח בבא בתרא דף ע"ד ·

חדושי הרד"ל

שער דכסמוך : (כז) מברכתו של יהושע כו' · רבים וגו' חלקו שלל אויביכם עם אחיכם כצ"ל · ודרש שברכם שיחלקו עוד שלל אחר עם אחיהם שהיו בעבר הירדן שהן שללו מן ההגריאים : (כח) שלחמו שמן · שנשאו לכהנים אוכלי מנחות בלולים בשמן : (כט) כפליות ואנפיקינון · כ"ה בספרי פ' ברכה שבקת שנ"ה וכצ"ל ואנפיקינון הוא שמן המור בדלאי' בשבת ובכ"מ · וקפליאות מלשון קפילא כלומר מיני מעדנים לתבשילי שרים (ובתוספתא דנגעים פ"ח קפליאות מין צפור דרור ע"ש) וגי' המ"כ כפניות אין נכון שידוע שהוא מאכל שאין הגוף נהנה ממנו : (ל) הה"ד מכנרת וגו' · וכנרת בחלקו של נפתלי וע' מ"ש בס"ד בביאורי לפר"א פ' י"ח בארוכה בזה : (לא) שרים אלף · (דהא י"ב) ד"א אילה שלוחה הה"ד ויעלת וגו' מקדש נפתלי וגו' עשרת אלפים איש מבני נפתלי · ור"ל שדכתיב שם בן ברק בעמק שולח ברגליו : (לב) שנונים עם גחלי רתמים · ומה ראה כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

גייסא כו' · חיל הבא לפגול ולקפח אותם היו הם מפוללים אותם וזהו גד גדוד וגו' חיל הבא לשוללם יגודנו הוא לשוללו: בגדי שמונה · דרש שמנה כמו שמונה ר"ל שמונה בגדי כהונה וכדאמרי' לעיל ס"פ ע"א שמשבטו של אשר היה משיא בנותיו לכהנים גדולים שנאמר הוא אבי ברזית: כפליות כו' · מיני פירות הם ועיין בערוך ונראה שצריך להיות כפניות : בית השלחין · שלוחה דרים מלשון בית השלחין : ירח כו' · מיני שמות מקומות ועי"ל פרשה ל"ד : ושמה כנרת · תחום של בית שאן היה קורא כנרת : גני שרים · גנות של שרים כלומר גנות חשובות מגדלות כל מיני פירות וגנוסר דרש כן בלשון נוטריקון : על שם גרסינן : שופר · דרש אמרי שפר לשון שופר תרועה ולשון יפוי כמשמעותו מייפים הם דברי תורה כו' וכן דרשו בתנחומא נפתלי נופת לי כלומר דברי תורה שנקראו נופת צוף ועיין עוד בספר צרור המור : את מוצא כו' · מלתא באפי נפשיה היא : הספר · שטר מכירה : ושיפר כו' · הפקיע המריבה שביניהם : שהפר · היה מפר עמהם ברית אחוה והביא דבתם רעה אל אביהם : שהפירו כו' · שמכרוהו לישמעאלים : שהפר לאדונתו · שלא היה נשמע אליה : שהפירה לו · שנתנה אותו בבית האסורים : ה"ג בן פירות רבית בן פרות רבית ודרשו מלשון פרות ופירות ולשון גדולה ורוס קומתו כלומר שנתגדל על ידי אלוה הפרות והשבולים ונתרבב קומתו לפני אמו ועי' עוד לעיל פרשה ע"ח · ובתנחומא פרשה זו: אותה העין גרסינן : עלי לפרוע · עלי דרש כמו עלי ועיין בפרשת נשא פרשה י"ד : מציצות · מביטות כמו דקא אמר מציץ מן החרכים: שירין וקטלין · פי' הערוך טבעות ואמידין או חגור סביב הצואר : שיתלה עיניו · להביט למעלה ואעפ"כ לא עשה: צעידה · שיעור מדה כמו מצעדי גבר : פרשה · פרשת נחלה בת במקום שאין בן נאמרה על ידי בנות צלפחד בן חפר משבט יוסף : ה"ג בן שהמר לאדונתו בן שהמירה לו אדונתו : ומי ירבה · ר"ל מי הם הרבה והפליר ולא הניח ת"ל ורבו שהם החזיקו במריבה : בעלי מחיצתו · אלו אחיו השוכנים עמו במחילה ובחבורה אחת ואגים דרש לשון מחילה ושוב דרשו מלשון חץ : מה ראה · הכתוב להמשיל לשון הרע אל החצים : דאמור כו' · לשון הרע נאמר כאן דרך משל ברומי וממית בעיר סוריא : ולא בכל גחלים · אינו ממשיל לשון הרע לגחלים בעלמא אלא כו' : לפי גרסת הספר שגורס קיץ וחורף וקיץ נ"ל י"ח חדש אבן גופא דעובדא הביא שוחר טוב מזמור ק"כ ושם גורס י"ב חדש :

עכסילו

פירוש מהרז"ו

ההגריאים זעקו ונעתר להם : גיים אתי למגיים · עי' מ"כ · והמאמר בירושלמי סוטה ס"פ ח' העתקתיו לעיל פ' זו ס"ד ע"ש: ור' לוי · שלדעת רבנן מברכת יעקב הרי רק ברכת גד הוא אלא מברכת יהושע שבירך לכל ג' אלו · כדלעיל פל"ה ס"ג · וברכת יהושע הוא מ"ש בנכסים רבים שובו אל אהליכם וזהו מ"ש בדה"א ה' י' וישבו באהליהם · עוד שם בברכת יהושע חלקו שלל אויביכם הם ההגריאים וגם מכאן ראיות לדרשה הקודמת ודו"ק ושייכות המאמר לכאן לדעת רבנן : מן שארצו שמנה · ע"ל ס"פ ל"ט · ומ"ש בגדי שמונה עי' הדקדוק לעיל ס"ט ומעמיד בגדי שמונה ע"י לחמו שרומז על האשה · ע"ל ס"פ ע"א ופ"ג ומבואר : כפליות ואנפקטון · עי' ספרי סדר ברכה ברכת אשר הובא ילקוט שם · וז"ל שם אשר מתרצה לאחיו באנפקינון ובקפליאות · אנפקינון כמ"ש שבת ד' ע"ב ופ"נ · וקפליאות מיני מעדנים והרקחות שהמבשל נקרא קפילא והמאכלים קפליאות : רן אילה שלוחה · שהיל"ל כאילה קלה ע"כ דורש עפ"מ ממעל בית השלחין כמ"ש במשנה א' דמ"ק ב"ב דף ס"ח עי' ערוך ערך שלח א' : מכנרת עד ים · וביהושע י"ט ל"ה כנרת בין ערי נפתלי · וחכמים ידעו שהמקום הוא בית השלחין : בית ירח · ע"ל פל"ד ס"ט : גנוסר · כמ"ש במדבר ל"ד י"א ים כנרת ות"א ימא גינוסר על שהיה המקום חשוב ויקר מאד לא היו קונים שם שדות כ"א השרים והעשירים בהון רב ובנפתלי כתוב בדה"א י"ב ל"ד ומנפתלי שרים אלף : הה"ד ותשלח · לדרוש שמ"ש שלוחה ע"פ מ"מ וי"ז שכתוב בזרעו ותשלח וכן בעמק שולח ברגליו בהשירה שם · וכמ"ש בסימנים הקודמים שכוונת יעקב בכל ברכת השבטים על האנשים היותר גדולים שיעמדו מהם : אמרי שופר · כמ"ש בנתינת התורה ויהי קול השופר · וקול שופר טרא ומבהיל מורים על שמירה מאויבים כמ"ש בירמיה ויחזקאל · ומורה שהיה דרך הכרה וספחדה והם היו מראים טובה ויפיה לדקתה וישרותה ותיבת ספר כולל מספרון ושופר: את מוצא ובו' · הנה פי' אחר על נפתלי עצמו שע"י קלות רגליו נתן אמרי שפר ואיך הוא · אלא ע"פ מ"מ ודו"ק שתיבת ספר כולל ספר ושפר שרן והביא ספר ושיפר · ובסוטה י"ג א"ת ספר אלא ספר ומ"ש להתעורר ולשון הגמרא שעמו ערער וכ"ה בספר הישר: יח שהפר ובו' שהפרו ובו' · דורש כופל לשון פורת ועיין מ"כ · ועי"ל פר' ע"ח ס"י ופ"ג ומבואר · הרי ששה משמעות בתיבת פורת · פותר · פרות · פירות · פרה · וגדל · פורע · הפרה: בנות צעדה · היל"ל נעדו או הלכו ע"כ דורש א"ת נעדה אלא אצעדה · ושור מל' הכפה והנלה וכמ"ש ומגבעות אשורנו · שור שחקים · עי' במ"ר פר' י"ד סס"ו: שירין וקטלין · שירין הוא שיר הנזכר במשנה יוצאין בשיר וכו' שבעת וקטלין כמ"ש שבת ל"ז ב' מין תכשיט שעל הצואר שהאשה כו' ע"ש · ואצעדה הוא שירין כמ"ש בת"א סדר מטות על אצעדה וצמיד שירין ושבכין · ונראה שהמדרש חושב כאן כל התכשיטין הכתובים שם אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז ע"פ גז"ש של צעדה שהוא אצעדה · שירין הוא אצעדה כנ"ל · קטלין הוא צמיד שמלמדת בשרה · וטבעות הוא טבעת · ונזמים הוא עגיל · וכן פירש"י שם על עגיל · וכמ"ש ביחזקאל ועגילים על אזניך רק כומז לא חשיב המדרש דלא מסתבר שישליכו לפניו דבר כזה וביחוד יוסף שהיה גדור מן הערוה · ומ"ש ויביט מרומז במ"ש צעדה עלי שור שהשליכו צעדות כדי שיסתכל בהן · אלא שהוא עלי עין עולה ומתגבר על ראית העין: צעידה פרשה · דורש גז"ש שכאן כתוב בנות ובזרעו כתוב בפרשת נחלות בנות צלפחד גם צעידה ופרשה ענין א': יט בן שהמר · שתיבת בן נסמך גם לתיבת וימררוהו עפ"מ כ"כ · ותיבת וימררוהו דורש כופל הרישי"ן וכלו כתוב שתי פעמים מר ומ"ש ורובו מלשון רוב והרבה שהם הרבו למררו וכמש"ל פנ"ז ס"ז: בעלי מחיצתו · וכי נקשת ואגים נלחמו בו ע"כ פי' בעלי מחיצתו וכ"ה בת"א כאן בעלי פלוגתא · ועי' ירושלמי פאה פ"א מד"ת מז' ק"כ ובמ"ר פי"ט ס"ב: י"ב חדש · עמ"כ ובירושלמי שם הגירסא מפסח עד עצרת · ועי"ל פל"ב ס"ח שקין וחורף הם י"ב חדש · ולעיל פל"ד ס"ס י"א שקין הוא ב' חדשים וכן החורף · שדרך כלל נחשב הקיץ לו' חדשים שכולל קציר וחום וחורף כולל זרע וקור ביחד ו' חדשים · וליחב הגיר' חורף וקיץ וחורף יתכן שהיה המעשה באמצע החורף עד אמצע החורף הבא: כ באיתן קשתו · ולא מינו שלחם יוסף בקשת ע"כ דורש על מזל קשת ול"ע שמזל קשת הוא בכסליו שהוא קר וכסיל הוא חם כמ"ש ברכות דף ס' כימה צינה וכסיל חמה וכן הוא בקינה של ציון כ' נראה בתמוז כסיל כך יעלה היינו כסיל בסרטן בעת חום ואולי עכסילו אינו כסיל:

יפה תואר

ממנו כי הורים את הארץ לישראל · וגם מדכתיב הכא ישיבת בני גד ובני ראובן במקומותם במושבותם משמע דמלחמה זו היתה לפני זה · אך קשה דהכא כתיב דבני ראובן וגד וחצי מנשה היו מ"ד אלף ותש"ם יוצאי צבא ואלו בעוברים חמושים לפני בני ישראל ביהושע כתיב כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו וי"ל כי החלוצים היוצאים למלחמה לא היו רק מ' אלף · והנותר גם הם יצאו אתם אך לשרתם ולשאת לפניהם מגן וצנה וכדומה כפי מה שהיה לפנים : שארצו שמנה · משום שלחם הוא בכ"מ ל"נ וסיל"ל שמן לחמו לכן דרים על ארץ שהיא ל"נ · ובכ"ז גם הפשט אמת ולחמו שמונה ומטעם זה דרים ג"כ בגדי שמונה וגם מדכתיב מאשר במים ולא כתיב אשר דורש דקאי על הבנות שבאות משבט אשר ולא אשר ממש : שכולן בית השלחין · שהיא שמנה שעומדת בשר וצריך להשקותה תמיד וחלק נפתלי גבוה כדכתיב ונפתלי על מרומי שדה · ושלוחה היא מלשון שלחין ואילה הוא כאיל תערוג על אפיקי מים · והנותן אמרי שפר שמודה על נחלתו כי שפרה עליו וכדאיתא בפ"ק דמגילה : הה"ד מכנרת ועד ים הערבה · זה הוא פירוש אחר על שלוחה כי קאי על הגנים וכמו שלחיך פרדס רמונים כי כנרת הוא גנוסר אשר בוונתו גני שרים וע"ע בתנחומא וברש"י בחומש : אר"י בר סימון כו' · פירוש שבא לחלוק על מה דאמר גנוסר משום גני שרים והוא אומר על שם נפתלי שיש בו שרים רבים וכבי איתא בילמדנו פ' שלא אמרו רבותינו למה גנוסר גני שרים אלו המלכים שהיו להם בנות בתוכם · וריב"ש אמר למה גנוסר שהיה לנפתלי חלק בתוכה שנאמר ומנפתלי שרים אלף : הה"ד ותשלח ותקרא לברק וגו' · זה הוא פירוש אחר על שלוחה כי קאי על ברק שגולה ורץ כאילה במלאות דבורה · וכ"ה כמה שמקיים את מוצא בשעה שעלו לקבור את אבינו יעקב גם זה לכוונה זו שרץ כאילה : בן שהפר לאחיו כו' · כדכתיב שתי פעמים פורת דרש אחת בן שהפר לאחיו והשנית בן שהפרו לו אחיו · או דמדרים על בן שהפר לאדונתו ובן שהפרה לו אדונתו : בן פרות רבית כו' · דרב הכפל לשון של פורת אחת על פרות הרעה והשנית על פריה ורביה · ומ"ש עוד בן פורת יוסף רבית יוסף שכוונה הרבה ונתגדל ועמ"ש לעיל שע"ח : אבל איני יודע מי ירבה · פי' אם יוסף הרבה לתגות מפני שהוא הקדים במריבה או אחיו מפני שעמדו על דמו

משנת דרבי אליעזר

ואנפיקטן · כ"ל שצ"ל לסיות ואנפיקינון והוא שמן זית ודרש שמנה מלשון ושמן ולכן היו בנותיו יסום שהוזקינה כבתולה שאנפיקינון משיר השער ומעדן הבשר עי' פרשה ברכה ע"פ ברוך מבנים אשר :

משה

ידי משה

כתב בעל מ"כ שהוא טעות אבל מצאתי פירושו דה"ק לפי שהיו מגדלים שער כישמעאלים ולא היה ספרא בינייהם לולי שנמצא עננו וע"י זה הכירו אותם אבותיהם ועזרום וק"ל: ההי"ד ותשלח ותקרא · פירוש שרוצה לפרש אילה שלוחה על ברק שרץ ושלח מדבורה: בן פרות רבות יוסף · כצ"ל ורצונו ר"ל לדרוש ממלא פורת ג' ענינים פרת ופירות ופרעון כמו שמביא אחר זה עלי לפרוע וכל זה דרשו מתלת פורת הכתוב שתי פעמים והגירסא כך היא אמר רבי אבון בן פרות רביתה יוסף בן פירות רביתה יוסף בן פורת רבות יוסף בכולן כתיב וגו' היא דהוא אמר עלי לפרוע וכו' בן נראה לי ודו"ק ואחר זה מצאתי גירסא זו ברש"י לעיל פרשה ע"ח ונהנתי מאד :

(לג) זו עכסילו שהוא עושה במזל קשת · א"ר יוחנן מי גרם לך להדחות מן האתנים קשיות שנתקשת עם אדנותך · א"ר שמואל בר נחמן א נמתחה הקשת ותזרה הה"ד ותשב באיתן קשתו · קשיותו · ויפוזו זרועי ידיו אמר יצחק נתפזרו זרעו ויצא לו דרך צפרניו · מידי אביר יעקב · ר' הונא בשם רב מתנה ב איקונין של אביו ראה וצינן דמו · רבי מנחמא בשם רבי אמי איקונין של אמו ראה וצינן דמו · משם רועה אבן ישראל · אבן ישראל ראה וצינן דמו · מי עשה כן · מאל אביך · מעל זו (לד) אזכרות שבבעל · רובצת (לה) תחת · זו בית שאן בבית השריי · ברכות שדים ורחם · רבי לולייאני בן טורין משם רבי יצחק בולד בהמה ברכו · אמרת צא וראה איזו הוא שדיה במקום רחמה ואי אתה מוצא אלא בבהמה · ר' אבא בר זוטרא אמר בוא וראה עד היכן חיבב אבינו יעקב את רחל אפילו בשעה שבא לברך את בנה עשאו טפילה לה · ברכות שדים ורחם · יתברכון הדיא דהכין אוניקו ומעיא דהכין אפיקו · ברכות אביך · על מלמדי (לו) ועל מעבדני · עד תאות גבעות עולם · מה שנתאוו גבעות עולם · תהיין לראש יוסף · הכא את אמר תהיין ולהלן את אומר תבואתה · רבי אבא בר כהנא אמר תבואתה (לז) תאכל בעוה"ז והקרן קיימת לך לעוה"ב · ולקדקד נזיר אחיו · שרחקו אותו אחיו ועשו אותו נזיר · א"ר יצחק מגדלאה את הוא כליליהון דאחוך · רבי לוי אמר נזיר ממש היה דא"ר לוי ג כל שתים ועשרים שנה שלא ראה אחיו לא טעם טעם יין אף הם לא טעמו יין עד שראו אותו · הה"ד (בראשית מג) וישתו וישכרו עמו · עמו שתו חוץ ממנו לא שתו :

פרשה צט א

(תהלים סח) למה תרצדון הרים גבנונים · ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא · רבי יוסי הגלילי פתר קרא בהרים ד בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה בסיני היו ההרים (א) רצים ומדיינים אלו עם אלו זה אומר עלי התורה ניתנת וזה אומר עלי התורה ניתנת · תבור בא מבית אלים (א) (ב) וכרמל מאספמיא · הה"ד (ירמיה מו) חי אני נאם ה' וגו' כי כתבור בהרים · זה אומר אני נקראתי וזה אומר אני נקראתי · אמר הקב"ה למה תרצדון הרים וגו' כולכם הרים אלא כולכם גבנונים · היך מד"א (ויקרא כא) או גבן או דק · כולכם ה נעשה עבודת כוכבים על ראשיכם · אבל סיני שלא נעשה עבודת כוכבים עליו (תהלים סח) ההר חמד אלהים לשבתו · (שמות יט) וירד ה' על הר סיני · (ג) אעפ"כ אף ה' ישכון לנצח בבית עולמים · רבי עקיבא פתר קרא בשבטים בשעה שאמר שלמה לבנות ב"ה היו השבטים רצים ומדיינים אלו עם אלו זה אומר בתחומי יבנה וזה אומר בתחומי יבנה · אמר להם הקב"ה שבטים למה תרצדון · כולכם שבטים · כולכם צדיקים · אלא גבנונים · מהו גבנונים גנבים · כולכם הייתם (ג) שותפין במכירתו של יוסף · אבל בנימין שלא נשתתף במכירתו של יוסף (תהלים סח) ההר

מסורת המדרש א סוטה ל"ו · ירושלמי הוריות פ"ב הלכה ה' · לעיל פ' פ"ז · מדרש שמואל פ"ה · פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ט · כל הענין · ב תנחומא סדר ויחי ס"ט · ג שבת קל"ט · לעיל פרשה צ"ב · ילקוט סדר מקץ רמז ק"נ · ד מגילה כ"ט · מכילתא יתרו מסכת דבחדש פ"ד · ילקוט סדר יתרו רמז רפ"ו · ילקוט שופטים רמז מ"ז · ילקוט תהלים רמז תשנ"ו · ה עיין עבודת כוכבים מ"ח ·

חדושי הרד"ל

(לג) זו עכסילו שהוא עושה במזל קשת עמ"כ · וכס' רזי"א להרוקח ד"א די"ע א' מבואר שכסיל הוא מזל תאומים (עי' ראב"ע איוב ט') שהוא סמוך לכימה מזל טלה · ואפשר צ"ל זה כסלו שמזלו קשת ור"ל חדש כסליו · ולומר שבחדש כסליו היה מעשה פוטיפרע (ולפמש"ל פפ"ז יום זיבול נילוס היה צ"ע אם יהיה זה בחדש כסליו) ואפשר צריך להיות עכסילו העשוי כמין קשת והוא שם עיר או הר בנחלת יוסף : (לד) אזכרות שבבעל · כ"ל בית הבעל אשר למטר השמים תשתה מים : (לה) תחת · זו בית שאן בית השלחין כנ"ל · ר"ל שנופה ממעינות שמתחת או צ"ל בית שקיי שהוא ג"כ בית השלחין עי' במ"ר ס"פ י"ז ובמתני' ספ"י דתרומות : (לו) על מלמדי ועל מעבירני כצ"ל ברי"ם · וע"ל ר"פ ס"ח · (לז) תאכל בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא · שקיים מצות כבוד אב ואם ושארי מצות שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה כו' : (א) רצים ומדיינים כו' · עי' מגילה דף כ"ט א' : (ב) וכרמל מאספמיא · כן הוא גם במכילתא ביתרו פ' מ"ת · אבל צ"ע דאספמיא רחוקה מא"י הרבה (עי' ב"ב ל"ח) והר הכרמל מהרי א"י הוא סמוך לים הגדול (ואפשר צ"ל מאפמיא והוא בסורי' כדאי' שלשי חלה אבל ג"ז צ"ע לכוין יפה) : (ג) שותפין במכירתו ש"י · עיין ספרי ברכה פיסקא שנ"ב · ועל יוסף עצמו י"ל דכתיב וימאס באהל יוסף ובשבט

חדושי הרש"ש

(א) וכרמל מאספמיא · כדמשמע מגילה (כ"ט א') דמקודם לא היו קבועין בא"י ע"ש וכן בבמ"ר פי"ג איתא שבאו מסוף העולם והוא אספמיא שהוא בקצה המערב כידוע במפת העולם : (ג) אעפ"כ כו' ישכון לנצח בבה"ע · ר"ל אע"פ שפסל ההרים הגבוהים מטעם ע"ג שנעשה עליהם וכדברי ר"ע בעבודת

מתנות כהונה

עכסילו · כתב בא"ב"א כוכב כסיל והוא קבוע במזל קשת והוא חם מאד וכן יוסף נתחמם מאד וקבוע היה להיות קשתו נגערת : להדחות · להיות נדחה מבין האיתנים גדולי מלכות ולהיותך בבית האסורים ודרש ותשב לשון ביטול ושביתה כד"א תשביתו שאור : ה"ג א"ר שמואל : הקשת · בלשון נקי מדבר : דרך צפורניו · במה שכבש מעיינו לבעל חזקו וקשיותו : ראה וצינן דמו · דייק מדכתיב מידי אביר יעקב כן הוא במדרש שמואל ובירושלמי בהדיא : ה"ג בירושלמי בפרק שני דמסכת הוריות אף איקונין של אמו ראה וצינן את דמו משם רועה אבן ישראל ע"כ ודרש אבן ישראל על רחל כי היא היתה אבן פנה ועקרת בית ישראל אבינו לפי זה נראה שחסר הספר וצ"ל איקונין של אמו ראה וצינן דמו משם רועה אבן ישראל אבן ישראל ראה וצינן דמו ודרש רועה כמו ראה בחילוף אל"ף בעיי"ן כמשפט אותיות אחה"ע ומשם מאותו זכות זכה למלכות וכמו שדרשו גואר שלא פשט לעבירה יצא וילבש רביד כו' · עד שעל ידי זה נתפרנסו כל בית ישראל וזאת היתה בסבת מאל כו' : זו אזכרות כו' · לפי הענין שם מקום בגובה ההרים : בית שאן · שם מקום בעמק של בית שאן ושם היו פירות טובים מאד : טפילה לה · טפלו ודבקו אחריה כדמפרש ואזיל : יתברכון כו' · יהיו מבורכים הדדים שכן היניקו בן חכם ויתברכו המעיים שכן הוציאו בן חכם וכן תרגם תרגום ירושלמי : ברכות אביך וגו' גרסינן : ללמד · נראה דצ"ל על מלמדי ועל מעבדני והורי דרש לשון הריון כלומר האבות מעבדיי פירוש האבות כד"א הלא הוא אביך קנך הוא עשך וכתיב ותבל את מעשי ידיך ודרשו חכמים ז"ל איזה מעשה ידיו של אדם זה בניו ובנותיו וכה"ג הוא דכתיב ישמח ישראל בעושיו כפי מדרש הזוהר בפרשת פנחס וגם דרשו לשון הוראה כלומר רבותיו שם ועבר שלמדוהו תורה ובודאי לא יצא מהם בלא ברכה ועי' לעיל רים פרשה ס"ח : מה שנתאוו כו' · עי' בפי' רש"י ולהלן בפ' וזאת הברכה : תבואתה גרסינן : תבואתה תאכל כו' · כלומר הפירות אכל בעולם הזה : והקרן כו' · תהיין דרש דבר שהוא בהוייתו וקיומו בלי שינוי וחילוף וזהו עולם הקיים : ועשו אותו נזיר · מרוחק ומנוזר מהם כד"א נזורו אחור : כליליהון · עטרה ונזר שלהם : הכי גרסינן עמו עמו שתו ועיין לעיל פרשה צ"ו :

פרשה צט רצים ומדיינים · תרצדון דרש נוטריקון לשון ריצה ודין : תבור · הר תבור : מבית אלים · שם מקום וכן כרמל באספמיא : אמר הקב"ה למה כו' · למה אתם רצים ומדיינים : ה"ג כולכם הרים אלא כולכם גבנונים ר"ל אע"פ שכולכם הרים אבל סיני כולכם בעלי מומין · והכי מוכח לקמן בדרוש השבטים

יפה תואר

דמו ת"ל ורכו וקרי ביה הרי"ם בקמ"ץ שהם הרכו : זו עכסילו · נראה שהוא שם חג ושמחה שהיה בכסלו שבו מזל קשת שולט · ואולי הייתו חג ה' אשר בשילה מימים ימימה ולא נתפרש מתי הוא יום החג ופי' בכסלו · וטוב יותר לגרוס תחת עכסילו חג שילה : מי גרם לך להדחות · נ"ל שלא להדחות ופי' בשביל שגבר על יצרו לכן לא נדחה מהשבטים :

היו ההרים רצים ומרקדים · לפי הפשט נראה כי עם שרי ההרים דבר וכמ"ש התוס' בחולין פ"ק גבי גינאי נהרא וכן בפ"ק דע"א גבי אלעזר בן דורדיא שדבר עם ההרים והגבעות [וגם י"ל כי דרך משל ומליצה דברו רז"ל להראות לבני אדם כי ה' ישנא את הגאים · ומאס בהרים הגבוהים ובחר בהר השפל לשכון כי התורה לא נקנית רק בענות רוח ובנפש נמוכה · וגם צריך להיות המחשבה והמעשה רק לאלהים בורא שמים וארץ · ואוי לו אם עשה לבו כדברים זרים אותו יתעב ה'] אבל י"ל עוד הכוונה בזה שמאמר להראות לנו אף כי יאמין האדם במציאות ה' ובשכר ועונש אשר זה הוא עיקר גדול ליסוד תורתנו מ"מ לא נחשב למאמין אם לא יאמין בתורה מן השמים · ומביא את הכרמל אשר הוא רמז לעיקר מציאות ה' וכמ"ש מהר"י סאיענק זצ"ל על מה שאמרו רז"ל על הכתוב נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים עתיד הקב"ה להביא הר תבור וכרמל וסיני ובונה ביהמ"ק עליהם שהכוונה בזה שעל ג' העקרים יכון כסא ביהמ"ק · ותבור הוא עיקר ההשגחה לשכר ועונש כי בו נפרע הקב"ה מסיסרא · וכרמל רמז למציאות השם כי שם נגלה הודו ואמרו ה' הוא האלהים וסיני רמז לתורה מן השמים · וז"ש כי האמונה אשר תצא מהכרמל וזה מציאות ה' · והאמונה אשר תצא מהר תבור וזה שכר ועונש עוד לא מתוקנים הנה בלב גבר אם לא יאמין בתורה מן השמים אשר מסיני כי היא אבן פנה לכל האמונה והדת אלהי : זה אומר אני נקראתי · הנה לא מצינו קריאה להם אבל הכוונה כי כאשר קרא ה' לסיני אתר הר האלהים ותבור וכרמל טעו לאמר כי השם הזה נכון להם ואותם קרא ה' : היו השבטים רצים ומדיינים · ואע"ג דכבר בנה דוד מזבח בגורן ארונה וזה היה בהר המוריה כמ"ש כד"ה · וכן מצינו בריש תזים דדוד בנה את היסודות מ"מ השבטים היו מערערים גם על זה · עד שהודיעם שלמה שצ"ם בניא עשה ומטעם שנאמר כאן כי המה גנבים · ואין כבוד השכינה שתשרה במקום שיש

פירוש מהרז"ו

האיתנים · איתנים הם האבות כמ"ש ר"ה י"א שעל שישב באיתן נדחה מן האיתנים עפ"מ ממעל ומנגד וע"ל פפ"ז ס"ז : של אמו · דורש אבן מלשון אבנים כמ"ש שמ"ר פ"א סי"ד אבנים שהולד נבנה בו : ברכות אביך · גברו על ברכות הורי · וכמש"ל פס"ח ס"ה אל ההרים למלפני ולמעבדני · הורים מלשון הוראה ומל' הריון וברכותיו גברו על ברכתם כמ"ש שבת קי"ח נחלה בלא מצרים : גבעות · הם האבות והאמהות שנתאוו לברכות אלו ולי נתנו : תהיינה · יעקב כאן אמר תהיינה · ומשה אמר תבואתה לראש יוסף בזאת הברכה · ודורש שיעקב ברכו בהויה וקיום לעוה"ב ומשה ברכו בתבואה ופירות גם בעוה"ז : נזיר ממש · לענין איסור שתיית יין זה שלא בפני זה ולא בחומר של נזיר ממש דא"כ אף כשהיו יחד היו אסורים ע"ל פצ"ב סס"ה :

פרשה צט סימן א פתר קרא בהרים · כפשוטו דלא כר"ע בסמוך · וכוונתו להרים בשעת מ"ת כמפורש בפסוקים שם אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני וגו' הר אלהים הר בשן הר גבנונים הר בשן למה תרצדון הרים גבנונים ההר חמד אלהים לשבתו אף ה' ישכון לנצח וכל אלו שמות של הר סיני כמ"ש שמ"ר פ"ב סס"ד · וכאן לא פי' מעשה ההרים שעואל למה תרצדון ומפורש בתהלים קי"ד בצאת ישראל וגו' הרים רקדו כאילים וכן בשופטים ה' פ' ד' ה' ובתהלים י"ח ובשמואל כ"ב ובחבקוק ג' שההרים חלו ורקדו בעת מ"ת ונעקרו ממקומם · ועל זה שאל למה תרצדון הרים · ותיבת תרצדון יחידית וזרה · ודורשה נוטריקון רצים ומדיינים ולמוד מענינו שהדין בענין מ"ת · ולמוד מסופו ממ"ש ההר חמד אלהים לשבתו · ורצים הוא ענין הריקוד שרקדו כאילים · ומ"ש ובא ומה שתלה נבואת גלות מצרים בהרים אלו פי' כמו שנעקרו הרים אלו ממקומם ובאו

תבור כו' ממ"ש כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים ומה שתלה נבואת גלות מצרים בהרים אלו פי' כמו שנעקרו הרים אלו ממקומם ובאו למקום אחר כך מצרים אע"פ שהיו יושבת בחזקה תעקר ותצא בגולה · וע"פ מדה י"ב מדבר שבא ללמד ונמצא למד שתבור וכרמל באו ללמד על מצרים ונמצאו למדים שנעקרו ממקומם ובאו וזהו וככרמל בים יבא ותיבת יבא נמשך גם לר"ד כי כתבור בהרים שרקדו יבא וככרמל בהרים רקדו בים יבא · ומאין באו · תבור מבית אלים כמ"ש הרים רקדו כאילים שסיבת כאילים מיותר ופי' עפ"מ ממעל וד"ק כאלים מבית אלים · וככרמל בים יבא דרך הים שאספמיא בחוף הים · כמ"ש ב"ר פ"ה ס"ט · וכ"ה במכילתא יתרו פסוק אנכי וז"ל ד"א אנכי ה' אלהיך כשעמד הקב"ה ואמר אנכי ה' אלהיך היו ההרים מתרעשים והגבעות מתמוטטות ובא תבור מבית אלים וכרמל מאספמיא זה אומר אני נקראתי וזה כו' · ודעת המדרש שרצו שתנתן עליהם התורה · שלא כדברי המכילתא (ואיתא במכילתא ובמגילה כ"ט שנקבעו ההרים במקומם שעמדו בא"י ע"ש ושם) וע"ע ילקוט שופטים ה' ומ"ש במדרש אני נקראתי כו' הועתק מהמכילתא ומ"ש זה אומר עלי נתנה תורה הועתק ממגילה הנ"ל שכן דרך המדרש להעתיק מכמה מקומות : כולכם בעשית הרים · תיבת נעשית ע"ם ובד"י אינה ונמשך מסורה הסמוכה ומ"ש כולכם הרים פי' חטובים וכדבסמוך בדברי ר"ע · וגבנונים פי' שעל שהם גבוהים ורמים בידוע שנעשה בהם עבודת כוכבים וכמ"ש אשר עבדו שם וגו' על ההרים הרמים וזהו מומם : חמד אלהים לשבתו · עי' שמ"ר פנ"ב ס"ב ועי' במ"ר פ"א ס"ח · ונעשו כל ההרים בעלי מומים ונאסרו על שנתלשו ונעקרו ונעשו אנוסים כי ההרים עצמם אינם נאסרים והר סיני שלא נתלש לא נאסר וזהו לשבתו · בספר בינה לעתים : אעפ"כ ה' ישכון לנצח · שבסיני לא ישב אלא לשעה · אך בבית המקדש ישכון לנצח · כמ"ש זאת מנוחתי עדי עד : ר"ע פתר · שנראה לו דוחק לפרש חמד לשבתו בסיני וישכון לנצח בבית עולמים ע"כ דורש כל הענין על בית עולמים · א"כ מ"ש הרים אינו כפשוטו אלא ע"ם מדת ממשל על השבטים : גנבים וכו' במכירתו של יוסף · שנקראת גניבה כמ"ש כי גנוב גונבתי אבל בנימין שישב עם אביו ולא נשתתף עמהם

ידי משה

מי גרם לך שלא להדחות גרסינן · וה"פ שלא נדחה מן האתנים דהיינו שבטים מן אבני אפוד על ידי קשיותו שחזרה ממנו ולא בא על אשת פוטיפרע וכו' : אף הם לא טעמו טעם יין · וא"ת א"כ מ"ש יוסף מיקרי נזיר טפי מאחיו וי"ל דיוסף מוכח ע"ז דהוא ידע שאחיו בשלוה וגם הוא בשלוה משא"כ אחיו היו מחויבים לצער כי לא ידעו מה היה לו א"נ י"ל דה"ק הוא היה נזיר לגמרי משא"כ הם לא שתו יין ומ"מ לא היו נזירים שאסורים בתרצנים וזגים וכו' : כולכם גבנונים · אלא כולכם מיותר ושמעתי פירושו מפי הגאון מהור"ר בעש"ל מ"ו ד"ל לפי שאי אלהיהם על ההרים ולא הרים אלהיהם שמחובר מותר רק האשיל ונתלשו שעם אתה א"א לבנות ב"ה עליהם שנעשו תלוש ודוק : אבל בנימין שלא נשתתף וכו' · וא"ת וליוסף מאי איכא למימר וי"ל ע"ד שמצינו במעשה דר"י ור"ב דאמר שם לאוקמי לר"י הוי בעל מעשה ואלשי דעתיה וצ"ל לפי שנעשו ע"י ע"ד ענוה לצדיק לא טוב שאין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה א"נ י"ל שכבר זכה יוסף למשכן שילה

חמד אלהים לשבתו • וכן אתה מוצא (ד) שקודם לארבע מאות ושבעים שנה בני קרח מתנבאין עליה שהיא עתידה להיות א בתוך חלקו של בנימין • (ג) (ה) הה"ד (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי • וכן הוא אומר (שם קלב) הנה שמענוה באפרתה וגו' • (ו) ר' יהודה אומר ביהמ"ק נבנה בתוך חלקו של יהודה • דכתיב (ד) (ז) (שמואל א יז) אפרתי מבית לחם יהודה • רבי שמעון אומר בתוך של מי שמתה באפרתה ומי מתה באפרתה רחל • יכול בתוך חלקו של יוסף שהוא מבניה ת"ל (תהלים קלב) מצאנוה בשדי יער • ב בתוך חלקו של מי שנמשל כחית היער • ומי נמשל כחית היער בנימין דכתיב בנימין זאב יטרף: ב (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר וגו' • יעקב זיווג שנים כנגד שנים • ומשה זיווג שנים כנגד שנים • ג יהודה כנגד מלכות בבל • זה נמשל באריה וזה נמשל באריה • זה נמשל באריה גור אריה יהודה • וזה נמשל באריה קדמייתא כאריה • ביד מי מלכות בבל נופלת (ח) ביד דניאל שהוא בא משל יהודה • בנימין כנגד מלכות מדי • זה נמשל בזאב וזו נמשלה בזאב • זה נמשל בזאב בנימין זאב יטרף וגו' • וזו נמשלה בזאב (דניאל ז) וארו חיוא אחרי תנינא דמיה לדוב • ד רבי חנינא אמר לדב כתיב דב היה שמה • היא דעתיה דרבי יוחנן דא"ר יוחנן (ירמיה ה) על כן הכם אריה מיער • זו בבל • זאב ערבות ישדדם • זו מדי • ביד מי מלכות מדי נופלת ביד מרדכי שהוא בא משל בנימין • לוי כנגד מלכות יון • זה שבט שלישי וזו מלכות שלישיה • זה אותיותיו משולשין וזו אותיותיה משולשין • (ט) אלו תוקעי קרנים ואלו תוקעי סולפירים • אלו לובשי כובעים (ס) ואלו לובשי קיסים • אלו לובשי מכנסים (ו) (י) ואלו לובשי פמלליא • אלו מרובים באוכלסין ואלו מועטין באוכלסין • (יא) באו מרובים ונפלו ביד מועטין • באיזו זכות מברכתו של משה שאמר (דברים לג) מחץ מתנים קמיו • ה ביד מי מלכות יון נופלת ביד בני חשמונאי שהם משל לוי • יוסף כנגד

מלכות אדום • זה בעל קרנים וזה בעל קרנים • זה בעל קרנים (ז) (שם) בכור שורו הדר לו • וזה בעל קרנים (דניאל ז) ועל קרניא עשר די בראשיה • זה פירש מן הערוה וזה נדבק בערוה • זה חס על כבוד אביו • וזה ביזה על כבוד אביו • זה כתיב בו (בראשית מב) את האלהים אני ירא • (ח) וזה כתיב בו (דברים כה) ולא ירא אלהים • ו ביד מי מלכות נופלת ביד משוח מלחמה שהוא בא משל יוסף • ז רבי פנחס בשם רבי שמואל בר נחמן מסורת הוא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל • הה"ד (ירמיה מט) אם לא יסחבום צעירי הצאן • ולמה הוא קורא אותן צעירי הצאן שהן צעיריהן של שבטים: ג בנימין זאב יטרף • ח מדבר בשופטיו (יב) מה הזאב הזה חוטף כך חטף אהוד לבו של עגלון • הה"ד (שופטים ד) ואהוד בא אליו והוא יושב בעיליתא קרירתא ויאמר דבר סתר וגו' • א"ל כן א"ל מריה דעלמא נסיב חד חרבא וניתננה בגו מעיך • (שם) ויצא הפרשדונה פרתיה • ויצא אהוד המסדרונה • ר' יודן אמר (יג) ערפלא טורא • אמר רבי ברכיה ששם ישבו מלאכי השרת מסודרין • ד"א מדבר במלכותו • מה הזאב הזה חוטף כך חטף שאול את המלוכה • שנאמר (שמואל א יד) ושאול לכד את המלוכה על ישראל • בבקר יאכל עד • (שם) וילחם סביב בכל אויביו • ולערב יחלק שלל • (ד"ה א י) וימת שאול במעלו אשר מעל • מדבר במלכותו • מה זאב חוטף כך אסתר חוטפת המלוכה • הה"ד (אסתר ב) ותלקח אסתר וגו' • בבקר יאכל עד • (שם ח) ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן • ולערב יחלק שלל • ותשם אסתר את מרדכי על בית המן • מדבר בארצו • מה הזאב הזה חוטף ט כך היתה ארצו של בנימין חוטפת את פירותיה • בבקר יאכל עד • זו יריחו שהיתה מבכרת • ולערב יחלק שלל • זו בית אל שהיא מאפלת • ר' פנחס פתר קריא במזבח • מה הזאב הזה חוטף כך היה המזבח חוטף את הקרבנות • בבקר יאכל עד • (במדבר כח) את הכבש אחד תעשה

מסורת המדרש א יומא י"ב • מגילה כ"ו • סוטה ל"ז • זבחים כ"ד ודף קי"ח • אדר"נ פרק ל"ה • ב זבחים כ"ד • ג תנחומא כאן סימן י"ד • ד ויק"ר פרשה כ"ט • אסתר רבה פ"א • ה שבת כ"א • ו בבא בתרא קכ"ג • לעיל פ' ע"ג • במ"ר פ' י"ד • ז בבא בתרא קכ"ג • לעיל פ' ע"ג ופ' ע"ה • פסיקתא רבתי פסקא י"ב • תנחומא כאן סי' י"ד • ילקוט סדר ויצא רמז ק"ל • ילקוט שופטים רמז כ"א • ילקוט ירמיה רמז של"ג • ילקוט עובדיה רמז תקמ"ט • ח תנחומא כאן סימן י"ד • כל הענין • ט תוספתא שביעית פרק ז' •

חדושי הרש"ש

בעבודת כוכבים (מ"ה א) מ"מ בתר בכה"ע מטעם שכ' התוס' שם בשם הירושלמי: (ג) הה"ד נכספה וגו' • ר"ל דבסוף ענינא כתיב ירא\ה אל אלהים בציון: (ד) דכתיב אפרתי הזה מבית לחם יהודה (ש"א י"ז) כצ"ל: (ה) ואלו לובשים קיסוס • אולי צ"ל קיסדים כדתנן בשבת (ס' א') ולא בקסדא ומפרש בגמרא (ס"ב א') סנוארתא ופירש"י כובע כו': (ו) ואלו לובשי פמלליא • אולי צ"ל פמלניא כדלעיל ס' פ"ד ובנדה י"ג ב' ועיין בערוך ערך פלניא: (ז) בכור שורו הדר לו צ"ל וגו' והכוונה על וקרני ראם קרניו דכתיב שם: (ח) וזה כתוב בו ולא ירא אלהים • המציין לתהלים טעה וצריך לציין דברים כ"ה

השני בנה של אסתר כמ"ש במדרשות: (ט) אלו • תוקעי אצוצרות ואלו תוקעי קרנות וסלפורין כנ"ל ושניהם במלחמה שהכהנים תקעו בחצוצרות ועי' בויק"ר פרשה ל': (י) ואלו • לובשי פמלניא כנ"ל וכמש"ל פ' נ"ו בס"ד: (יא) באו מרובים כו' • לשון מטבע תפלה דבימי מתתיהו נקט: (יב) מה הזאב הזה • חוטף את הלב כך חטף כו' • כנ"ל • וכמ"ש רש"י בשבת דף כ"ג. שדרך הזאב לחטוף הצאן בלבם: (יג) ערפלא טורא • סדרים טורים של אפלה שהן מסוככים מן השמש להקר:

חדושי הרד"ל

אפרים לא בחר וכ"כ היפ"ת וכתב הטעם על זה כיון שאחיו נענשו על ידו וכדאיתא בסנהדרין בענין גנות: (ד) שקודם לת"פ שנה • כצ"ל • והן שמן יצ"מ עד בנין בהמ"ק: (ה) הה"ד נכספה וגם כלתה נפשי • אספר מריפא מה ידידות משכנותיך דרים • בחלקו של ידיד זה בנימין משכנותיך • (ועי' מנחות כ"ג) וכ"כ היפ"ת: (ו) רי"א בית המקדש נבנה בחלקו של יהודה • ר"י לטעמיה במגילה כ"ו א' דירושלים נתחלקה לשבטים והש"ב ולשכות ועזרות בחלקו של יהודה: (ז) דכתיב באפרתה • וכתיב אפרתי מבית לחם יהודה (רות א') כצ"ל: (ח) ביד דניאל • ר"ל בזכותו ותפלתו כמ"ש דניאל י' נשמעו דבריך וגו' • וכ"פ ביד מרדכי היינו בזכותו נתבטלה גזרת המן • וגם בנין בהמ"ק אח"כ ע"י דריוש

מתנות כהונה

ובילקוט תהלים בשם תנחומא הגירסא נשתנה קצת: שנים כו' • ב' שבטים כנגד שני מלכי אומות שאנחנו משועבדים תחתיהם וכדמפרש ואזיל: קדמייתא וגו' • פסוק הוא בדניאל ז' ונאמר שם על בבל: דמיא לדוב • דוב הוא זאב בנימין זאב ת"י מדמי ליה לדוב לדב כתיב חסר וי"ו והוא ממש כמו זאב בחילוף ד' בז' כמו אחז אחד זה דא אזנו אודניה וכן רבים וכן פי' רש"י בדניאל: דב היה שמה • עיקר שמה היא זאב וכדמפרש ואזיל: הוא דעתיה כו' • כלומר הא דרבי חנינא אתיא כי הא דאמר רבי יוחנן ועי' זה סוף פרשת שמיני: משולשין • משלש אותיות לוי וכן יון: סולפירים • פירש הערוך מיני חצוצרות והלוים בדוכנן היו משוררים בכינורות ומיני חצוצרות ובתנחומא הגירסא יותר ברורה: קיסים • פי' הערוך מין כובע: אלו • הכהנים משבט לוי היו לובשים מכנסים: פמלליא • כעין מכנסים הוא לבוש לרוכבי הרכש: מועטין באוכלוסין • הלוים מפני שאהרן מכלה אותם כדאיתא לקמן סוף פרשת במדבר: ונפלו כו' • בימי החשמונאים הכהנים כדמפרש ואזיל: מלכות • הרביעי: וזה • עשו הוא אדום נדבק בערוה כמו שדרשו חכמים זכרונם לברכה בפסוק ויהי עשו בן ארבעים שנה וגו': זה • יוסף: חס על כבוד אביו • בשעה ששלחו אל אחיו כתיב ויאמר הנני לשון זריזות אף על פי שידע

בשנאת אחיו אותו: וזה • עשו: ביזה כו' • שנאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה וגו' דרך נווי והגערה: משוח מלחמה • עיין בפרשת נשא פרשה י"ד: חטף • כלומר גנב את לבבו ודעתו: בעיליתא קרירתא • והוא התרגום של עליית המקרה: כן אמר לי • זהו פירושו של דבר סתר שהחרב יהא נסתר ונחבא תוך בני מעיו: נסוב חד חרבא גרסינן • פירושו ליקח חרב אחד וליתן אותו בתוך מעיך וזהו דבר סתר: פרתיה • הפרש והזבל שבתוך מעיו ודרש והפרשדונ' נוטריקון הפרשה שדא פירוש נפל וכן פי' רש"י זכרונו לברכה והרד"ק בספר שופטים: ערפלא טורא • לא מצאתי פירושו ונראה פירושו לפי הענין ענן של ערפל וחשך נזדמן לו מן השמים ולפיכך נמלט ועין לא ראהו • טורא פירושו מסודר כד"א ארבעה טורי אבן או יהיה פירושו כמו שפי' רבינו בחיי פרשת יתרו ורבי אליהו המדקדק בהגהות השרשים ערפל הוא ענן זך ובהיר אין עין שולט בו ויהיה ערפלא טורא כמו ערפלי טוהר דכתיב בתפלת ראש השנה: וימת כו' • ודרש יחלק כמו יחלק שיהא הוא לחלק לשלל אויביו: מדבר כו' • פי' כענין ד"א: מדבר בארצו • גם זה הוא כענין ד"א: מבכרת • ממהרת לבשל פירותיה: מאפלת • מאחרת לבשל פירותיה כד"א כי אפילות הנה:

פירוש מהרז"ו

וזהו לשבתו ע"כ חמד אלהים להר שלו וישכון בו לנצח: קודם לת"ע שנה • קודם שנבנה בהמ"ק ת"ע שנה כשהיו במדבר כמ"ש מ"א ו' א' ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים ויבן הבית וגו' • ונתנבאו בעת שנבלעו כמ"ש במדרש תהלים מ"ה הובא ילקוט שם שאמרו שירה בעת שנבלעו כמ"ש ובני קרח לא מתו • עוד שם מנין אתה יודע שהיה משה ואהרן וכל הגדולים באין לשמוע שירתן של ב"ק • ובמזמור מ"ה כתוב לבני קרח משכיל שיר ידידות • וכאן במז' פ"ד לבני קרח וגו' מה ידידות משכנותיך • הרי שאמרו שיר זה קודם לת"ע שנה שבהמ"ק יבנה בחלקו של בנימין מה ידידות משכנותיך וכמ"ש במד"ת פסוק זה שבהמ"ק נקרא ידיד ידידות משכנותיך ומי שנבנה בחלקו נקרא ידיד ולבנימין אמר ידיד ה' ישכון וגו' וכ"ה בספרי סדר ברכה ע"פ ולבנימין אמר הובא ילקוט שם: הה"ד נכספה • תהלים פ"ד שאמרו בני קרח מה ידידות וגו' נכספה וגו' וס"ד לחצרות ה' וגו' את מזבחותיך וגו' אשרי יושבי ביתך וגו' • הרי שהתנבאו בני קרח על ביהמ"ק מבנימין: הנה שמענוה באפרתה • ובפסוקים הקודמים עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב הנה שמענוה באפרתה וכדעת ר"ש שאפרתה רומז על בנימין והקדים דעת ר' יהודה שגם יהודה למוז במ"ש אפרתה וכמ"ש בספרי ברכה וביומא דף י"ב ועי' זבחים ובילקוט ברכה שם איך שנבנה חלק מבהמ"ק ביהודה גם כן: דכתיב ואפרת מבית לחם יהודה • חסר וכצ"ל ואפרת מבית לחם יהודה בדוד כתוב וכן מצאתי בדפוס פפד"א: שמתה באפרתה • כמ"ש בראשית ל"ה י"ט ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם • ודורש גז"ש אפרתה מאפרתה ולא מאפרתי: כחית היער בנימין • עי' ויק"ר פי"ג ס"ה שחית היער חזקה וטורפת וזהו זאב יטרף ולא כחית היס • ובשביל דרשה זו הובא כל המאמר לכאן: ב כי לא יעשה • שייך לפ' בנימין זאב יטרף כמ"ש לקמן • ודברי שני סימנים אלו מהתנחומא כאן • ושם כלישנא אחרינא דלקמן ס"ה: זיווג שנים שנים • כוונתו למ"ש עמוס ג' פ' ג' הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו הישאג אריה על יהודה ויער וטרף על בנימין כו' עד כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים • וע"פ מדה י"ז דורש שגלה סוד זה של שנים יחד ליעקב ולמשה ליעקב גלה אריה כנגד אריה ויער וטרף כנגד יער וטרף • ובסוף נפלה בבל ביד דניאל כמ"ש בדניאל ה' • ובנימין זאב יטרף ומרדכי מבנימין נפל תחלה ביד מדי ע"י המן ואח"כ נהפך ע"י מרדכי להשמיד וגו' את חיל וגו' הצרים אותם: לדבי כתיב • עי' ויק"ר פי"ג ס"ה וברים מדרש אסתר שע"כ כתוב לדב חסר לדרוש על זאב • ומ"ש דוב היה שמה ל"ע • ובויק"ר ובמדרש אסתר ליתא: לוי כו' • בא לפרש השנים שזיווג משה שבברכת לוי אמר מחץ מתנים קמיו והיינו במלחמת החשמונאים כמ"ש רש"י בסדר ברכה • ובמשלי ל' כתוב ליש גבור וגו' ודרשו במדרש משלי שם ליש זו בבל כו' וכמש"ל פמ"ד ס"ו ע' מש"ם ועי' אדר"נ ס"ז: מסורת • לעיל פע"ג ס"ז וס"ג: משוח מלחמה • הוא משיח בן יוסף ע"ל פע"ה סי"ב שור זה יוסף בכור

ידי משה

שילה וקע"ו: ת"ע שנה • שהרי בת"פ שנה ליציאת מצרים נבנה ב"ה ואח"כ בני קרח שהיו ביציאת מצרים • היה קודם ת"פ שנה לבנין ב"ה: מה זאב חוטף כך חטף שאול וכו' • פי' מה זאב טורף ואוכל ואינו מניח

בבקר · ולערב יחלק שלל : (שם) ואת הכבש השני תעשה בין הערבים : ד כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וגו' · (ט) א כבר כתיב ויברך אותם ומה ת"ל איש אשר כברכתו ברך אותם · אלא לפי שבירכן יהודה באריה · דן בנחש · נפתלי באילה · בנימין בזאב · חזר וכללן כולן כאחד ועשאן אריות ועשאן נחשים · תדע שהוא כן · יהי דן נחש והוא קורא אותו אריה · הה"ד (דברים לג) דן גור אריה : לקיים מה שנאמר (שיר ד) כולך יפה רעיתי ומום אין בך : ה (לישנא אחרינא) ויקרא יעקב אל בניו למה קרא להם ב לגלות להם את הקץ · כתיב (איוב יב) מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח · ג ומי הם נאמנים וזקנים · יצחק ויעקב אהרן ומשה · במשה כתיב (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא · וכן אהרן (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו · ומפני שאמרו (במדבר כ) שמעו נא המורים (יד) נידונו בשפתותיהם (שם) לכן לא תביאו את הקהל הזה · הוי מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח · זה יצחק ויעקב · יצחק היה מחבב את עשו שהיה הקב"ה שונא אותו · ואמר לו (בראשית כז) ועשה לי מטעמים · ובקש לברכו ולגלות לו את הקץ מה עשה הקב"ה העביר טעמו הימנו ולא ידע אלא התחיל חרד שנאמר (שם) ויחרד יצחק · וגו' כיון שלא מצא מה לומר אמר (שם) גם ברוך יהיה· ואף יעקב ד בקש לגלות לבניו את הקץ שנאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא · וגו' והעלים הקב"ה ממנו והתחיל אומר ראובן בכורי אתה הרי טעם זקנים יקח : ו האספו ואגידה לכם שמינה אותן זקנים · כמו שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל · נאמר האספו ונאמר הקבצו ושמעו · אלא הודיען שהן גולין שתי פעמים : ראובן בכורי אתה · אתה הוא בכורי אתה הוא דומה לי (י) ה אני עשיתי פ' שנה אפילו טיפת קרי לא ראיתי · כחי וראשית אוני : אתה היית טיפה ראשונה שלי · יתר שאת ויתר עז · שלשה כתרים היו בידך · הכהונה והמלכות ובכורה · הכהונה · דכתיב יתר שאת ואין שאת אלא כהונה · דכתיב (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו · והמלכות · דכתיב ויתר עז ואין עז אלא מלכות · דכתיב (שמואל א ב) ויתן עוז למלכו · הבכורה · דכתיב ראובן בכורי אתה ואיבדת אותן · מי גרם לך פחז כמים אל תותר · ומהו נוטריקון רבי אליעזר אומר פחז"ת · (טו) השלכת עול מעל צואריך · ז"ע יצרך עליך · ר' יהושע אומר פחז"ת חטא"ת זני"ת · ר' לוי אמר פחז סרסהו · זע"ת חרד"ת פר"ח חט"א מעליך : ד"א פחז פסע"ת על דת · חלל"ת בכורתך · ז"ר נעשית · כמים · מהו כמים אם יהא ביד אדם קיתון של מים והוא נשפך אינו משתייר בו כלום · אבל אם היה של שמן או של דבש משתייר בו · לכך אומר כמים אל תותר · כי עלית משכבי אביך · בשעה שהבאת דודאים והיתה אמך אומרת לאחותה (בראשית ל) המעט קחתך את אישי · את עלית משכבי וחללת יצועי · ומפני שחללת אותו הוי מרחוק עד שיבא משה שכתוב בו (שמות יט) ומשה עלה ויתר אותך ויקרבך הה"ד (דברים לג) יחי ראובן · יצא ראובן ואזניו מקוטפות · התחיל קורא שמעון ולוי אחים · אחים דפחתא · אמר להם אחים הייתם בדינה דכתיב (בראשית לד) ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו · ולא אחים ליוסף שמכרתם אותו · א"ר שמלאי בראובן כתיב (שם לז) למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו · הרי ראובן לא היה במכירתו של יוסף · ואף (יא) יהודה אומר להן (שם) מה בצע · הללו הם הגדולים נמצאת ששניהם מכרו אותו · תדע לך שבשעה שירדו למצרים לא לקח מאתם אלא שמעון שנא' (שם מב) ויקח מאתם את שמעון · לכך קרא לשניהם כאחת · כלי חמס · מהו כלי חמס אמר להם גזולים הם בידכם אינן שלכם · של עשו הן שנא' בו (שם כז) ועל חרבך תחיה · כליו של חמס הן ואין חמס אלא עשו שנאמר (עובדיה א') מחמס אחיך יעקב · מכורותיהם · א"ר יוחנן לשון יוני הוא מכירין (פי' קורין לחרבות מכירין) · וי"א מכורותיהן מגורותיהם · כד"א (יחזקאל טז) מכורותיך ומולדותיך · בסודם אל תבא נפשי · כשיעמוד זמרי ויעשה אותו מעשה בכזבי אל יזכר שמי שם · שנאמר (במדבר כה) ושם איש ישראל המוכה וגו' · בקהלם אל תחד כבודי · כשיקהיל קרח את עדתו לחלוק לא יתיחד שמי עליהם · אלא (שם טז) ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי · ולא אמר בן יעקב · כי באפם הרגו איש · וכי איש אחד הרגו והרי כתיב (בראשית לד) ויהרגו כל זכר · אלא שלא היו כולם לפני הקדוש ברוך הוא אלא כאיש אחד · וכן הוא אומר (ישעיה מ) הן גוים כמר מדלי וגו' ומהו הן לשון יוני הן אחד · וכן הוא אומר (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד · כיוצא בו (שמות טו) סוס ורוכבו רמה בים · כסוס אחד ורוכבו · ארור אפם לא קלל אלא אפם · וכן בלעם הרשע אומר (במדבר כג) מה אקוב לא קבה אל · ומה אם בשעת הכעס לא קלל אלא אפם · ואני בא לקללן · אחלקם ביעקב · כיצד כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון בזמרי · והיו אלמנותיו כ"ד אלף ונחלקו שני אלפים לכל שבט ושבט שנאמר אחלקם ביעקב וכל מי שמסבב על הפתחים משבטו של שמעון · אמר הקב"ה (יב) אף לוי יהא מסבב מה עשה הקב"ה האכילו פרנסתו בנקיות ונתקיימה גזירת יעקב גידלו הקב"ה ונתן לו א' מעשרה והוא מסבב ואומר תנו לי חלקי · לכך נאמר אחלקם ביעקב : ח הרי

מסורת המדרש א במדבר רבה פי"ג · שה"ש רבה פ"ד פסוק ו' · פסיקתא רבתי פיסקא ז' · תנחומא כאן סימן ט"ז · ילקוט כאן רמז קס"א · ב פסחים דף נ"ו · ג לעיל פנ"ח · תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט כאן רמז קנ"ו · ילקוט איוב רמז · תתק"ו · ד פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · אגדת בראשית פרק פ"א · ה יבמות דף ע"ו · לעיל פרשה צ"ח כל הענין וש"נ ·

חדושי הרד"ל

(יד) נידונו בשפתותיהם · דרש מסיר שפה כמו מיסר בשביל השפה (בשם היפ"ת) : (טו) השלכת עול · דרש פ' כמו א' · וכן בשבת דנ"ה ב' דרש ר"א המודעי כאן סרתעת על א' דפחז · וכמ"ש בירושלמי בכ"מ דדרשי

חדושי הרש"ש

כ"ה [וכ"כ בשמ"ר פ' י"ז יפ"ת] : (ט) כבר כתיב ויברך אותם ומה ת"ל כו' · משמע דמיותרא קדריש · וכפירש"י עה"ת דייק מדלא כתיב איש וגו' ברך אותו והוא מהתנחומא ע"ש : (י) אני עשיתי פ"ד שנה כצ"ל ע"ל ספ"ע וכפנ"ח : (יא) יהודה א"ל מה בצע · אף שאמר לכו ונמכרנו וגו' הוא ע"ד שאמרו בגיטין (נ"ו ב') על ריב"ז שלא בקש מאספסינוס דלשבקינהו דדילמא כולי האי לא עביד ופירש"י ואפילו הצלה פורתא לא הואי : (יב) אף לוי יהא מסבב · פי' בתמיה :

מתנות כהונה

אמת · היינו אמת היינו נאמנות : טעמו · שכלו וטעם נבואתו : שתי פעמים · בבבל ובאדום ועל גלות בבל אמר האספו על שלא גלו אלא במלכות אחת ולא היו צריכים אלא אסיפה ועל גלות אדום אמר הקבצו על שנתפזרו בד' קצות הארץ : דומה לי · נראה דדרש בכורי לשון הכרת פנים והכי מוכח בתנחומא : עשיתי · נתעכבתי : בידך · שהיו ראוים לך : זר נעשת · למתנות כהונה ועיין לעיל פרשה צ"ח : מקוטפות · בנפש שפלה ורוח נמוכה ואזניו מטים לצד הארץ והוא מלשון קטף ונטף : דפחתא · של הפחותה רוצה לומר דינה אחותם וכן אמרו לעיל וכל בנותיו כמה בנות הוו ליה חדא והלואי קברה : הללו · שמעון ולוי הם שוב הגדולים שבאחים ואחיהם אחריהם ודאי לא ידברו בפניהם וכמו שפירש רש"י בחומש : גזולים הם · מנהגים הללו : של חמס · של אותו הנקרא חמס וכדמפרש ואזיל : המוכה וגו' גרסינן : ואני בא כו' · בתמיה : וכל מי
כעין

יפה תואר

לקיים מה שנאמר כולך יפה רעיתי · ופי' הדברים מה שאמר חזר וכללן כולן כאחד הוא · שיש בכל השבטים כל המעלות האלה · אבל יש יתרון לשבט אשר מפורסמת בו המעלה יותר משאר השבטים אשר בהם היא המעלה רק במקצת וכמו יהודה באריה אשר הוא הגבור מכל השבטים אף שיש גם בהם גבורה וכן הוא באידך וכיון שיש בכל השבטים המעלות האלה · אף שיש לאחד למרבה ולאינך מעט שייך שפיר כולך יפה רעיתי · אף שיש חילוק ביניהם : בקש להם לגלות את הקץ וכדכתיב את אשר יקרא אתכם באחרית הימים · ומה שסתם את דבריו לענינים אחרים הוא מפני טעם זקנים יקח וכדמפרש ואזיל : וכן אהרן כו' · והא דקרי ליה לאהרן בשמ"ר פ"ה חסד ולמשה לצד אמת · פי' כי באהרן היו שתי המדות חסד ואמת וכמשה אמת לבד מפני שאמר יקוב הדין את ההר כדאיתא בפ"ק דסנהדרין וע"ש : הוי מסיר שפה לנאמנים · ודריש מסיר כמו מיסר ומוכיח משרש יסר · ופי' כי אף שנאמנים הם מ"מ יסרם והוכיחם על שפתם שלא דברו נכונה וע"ד נורא עלילה על בני אדם : שתי פעמים · ולא חשיב גאולת מצרים · כי במצרים לא היו מפוזרים במקומות שונים ולא שייך ע"ז לשון אסף וקבץ : אתה הוא בכורי בתמיה האם אתה הוא בכורי · האם אתה תדמה אלי הלא אני עשיתי פ"ד שנה כו' : יהודה אומר להן מה בצע · פי' הדברים כי מה שאמר יהודה לכו ונמכרנו לישמעאלים לא היה זה דעתו ורק חפץ להטות את לבם כי לא יהרגנו · אבל אלה הישמעאלים אשר באו מגלעד כבר עברו ולכן האמין בלבו כי בין כה וכה שככה חמתם וישיבוהו אל אביו · ולכן עבר יהודה מהם ויעברו אנשים מדינים סוחרים אחרים ולהם מכרוהו האחים בחשבם כי עצת יהודה היתה כפיו כן לבו · ולא הבינו כי רק למנעם מהרגה אמר כן · ואולי גם יהודה היה עמהם במכירתם אך כחרים להם כי ירא פן ישובו שנית למחשבתם הראשונה ולהרגו : מכורותיהם מגורותיהם · והכ"ף בא במקום גימ"ל כמו ויסכרו מעינות תהום · וכנה אשר נטעה · תמורת ויסגרו · וגנה אשר נטעה · וע' ברש"י וברמב"ן ושאר

פירוש מהרז"ו

סוטה · עי' פסיקתא פי"ב ס"ו באריכות : ד כבר כתיב · עי' במ"ר פ"ג ס"ח ושם מפורש שכלל את ראובן ושמעון ולוי בברכת כל השבטים אע"פ שקנטרם וקללם ומ"ש כבר כתיב היינו בפסוק זה עצמו : תדע וכו' יהי דן · ודורש בנין אב מדן על כל השבטים גם יש לפרש דסמיך על מש"ל ר"פ צ"ח שהסכים הקב"ה עם יעקב על ידי ברכת משה וזה כלל על כל השבטים ונידון ע"פ מדה כ"ה דבר שהיה בכלל שהשווה משה עם יעקב ויצא מן הכלל אבל דן שיעקב קראו נחש ומשה קראו אריה כמו יעקב ליהודה לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא שנמשלו ליהודה וכולן זה לזה וע"ל פ"ק ס"ע נמשלתם כחית השדה עי' שמ"ר פ"א סט"ז : ה לישנא אחרינא · ברכת כל השבטים באופן אחר מהמבואר בפרשה צ"ח הקודמת חוץ מברכת בנימין : תורת אמת · ואמת ואמונה ענין אחד ובאהרן מדבר שם כמ"ש להיות בריתי את לוי כי שפתי כהן וגו' : הוי מסיר שפה · שהשפה של הנאמנים הסירה אותם משררותם וחייהם : וטעם זקנים · שני זקנים יצחק ויעקב נקראים זקנים יצחק ויהי כי זקן יצחק יעקב כמ"ש יש לנו אב זקן · ומ"ש לגלות לו את הקץ · כמ"ש פר"א פמ"ח שסימן של גאולת מצרים של פקוד יפקוד שאברהם גלה ליצחק ויצחק גלה ליעקב ויעקב ליוסף ויוסף לאחיו וכן על גאולה העתידה · ואצל יצחק כתוב מטעמים וזהו וטעם זקנים כו' ואצל יעקב יתכן כמש"ל ר"פ צ"ז ואמר גם פ' הקודם טעמו ורא"ו · שהרי אמר כל ס' תהלים : ואף יעקב · לעיל פצ"ח ס"ב וס"ג ומבואר : ך אספה לי · שמינה אותם לרבנים להורות ולדון במקומו : אתה דומה לי · בתמיה כמש"ל פצ"ח ס"ד : פ' שנה · צ"ל פ"ד שנה כדלעיל ספ"ד ס"ד שזהו מ"ש כחי וראשית אוני וכמ"ש הנה לא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו ועי' ב"ב דף ע"ד ב' ומעשה ראובן ובלהה כשהיה בן י"ד שנה : כהונה וכו' · ע"ל פ' צ"ח ס"ד כל הענין ופלוגתתם בתיבת פחז וש"נ ומבואר ואין לכפול · ומ"ש השלכת בחילוף ה' בא' של פחז וכאן שיטת ר"א ור"י בחילוף · ומ"ש כמים אל תותר לפי פיסוק הטעמים תיבת כמים שייך לתיבת פחז אלא שדורש ע"פ מדה י"א : בשעה שהבאת דודאים · ובתנחומא כאן הגירסא כי עלית אימתי בשעה · והנה ענין הדודאים היה כשהיה ראובן בן ה' שנה ומעשה בלהה כשהיה בן י"ד שנה אך פירוש המדרש כמש"ל פצ"ח ס"ד שלדעת ר"א המודעי מ"ש כי עלית שנתעלה בדודאים ולדעת ר"א ור"י כפשוטו שחטא וכאן ב' הדעות בקיצור שסמך על מש"ל פצ"ח הנ"ל : ז אחים דפחתא · לעיל פצ"ח ס"ה ותנחומא כאן שלדבר מכשול ורע נעשו אחים : מבירים · ויק"ר ר"פ ל"ג פר"א פר' ל"ח : מגורותיהם · כמ"ש כי רעות במגורם בקרבם שלקחו החמס והשלל לבתיהם : המוכה · וס"ד נשיא בית אב לשמעוני ולא הזכיר ישראל : וכי איש · מכילתא בשלח פסוק אשירה לה' : לכך נאמר אחלקם ביעקב · על לוי ואפיצם בישראל על שמעון וכדלעיל צ"ח ס"ה :

ידי משה

פנה לבניו אחריו כך מטף שאול המלוכה ולא ירשו בניו גדולתו : אתה הוא דומה לי · פי' בתמיה וכי אתה דומה לי שאני עשיתי פ' שנה שלא ראיתי קרי ואתה הלך ראובן וישכב ומיותרא דקרא שאמר אתה קדייק : אתה עלית משכבי אביך · פירוש כשנתפשרה לאה עם רחל שישכב אצלה יעקב ואע"פ שברצון רחל היה זה הדבר מ"מ לא היה לראובן לעשות זה שגנאי הוא שיבלבל יצועי אביו וק"ל : אחים דפחתא · פי' לגרימותא:
סרי

שמעון ולוי יצאו אף הם פניהם מכורכמות · והיה מתירא יהודה שלא יזכור לו מעשה תמר התחיל קורא לו יהודה אתה יודוך אחיך · אמר לו הקב"ה אתה הודית במעשה תמר יודוך אחיך להיות מלך עליהם · [א] ידך בעורף אויביך · זה דוד שהוא עומד ממנו · דכתיב ביה (שמואל ב כב) ואויבי תתה לי עורף · ישתחוו לך בני אביך · [ב] יצחק א"ל ליעקב בני אמך שלא היתה לו אלא אשה אחת רבקה · אבל יעקב (יג) שהיה לו ארבע נשים אמר לו ליהודה בני אביך · גור אריה יהודה מטרף בני עלית · מטרפו של יוסף שאמרת (בראשית לז) מה בצע · [ג] ד"א מטרף מטרפה של תמר שהצלת ד' נפשות (טו) עצמך ותמר ושני בניה · א"ל הקב"ה אתה הצלת ד' אף אני אציל ד' מבני בניך דניאל חנניה מישאל ועזריה · וקרא לו (יז) ד' שמות גור אריה יהודה · (יד) כרע שכב כאריה וכלביא · לא יסור שבט מיהודה · זה כסא מלכות (תהלים מה) כסאך אלהים עולם ועד שבט מישור · אימתי · ומחוקק מבין רגליו; כשיבא אותו שהמלכות שלו · (יח) שכתוב בו (ישעיה כח) ברגלים תרמסנה עטרת וגו' · [ד] עד כי יבא שילה · מי שהמלכות שלו · ולו יקהת עמים · מי שמקהה שיני כל האומות · שנאמר (מיכה ז) ישימו יד על פה אזניהם תחרשנה · ד"א ולו יקהת עמים · מי שאו"ה מתקהלין עליו · שנאמר (ישעיה יא) שורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו · אוסרי לגפן עירה · משיכנים [ה] כל ישראל שנקראו גפן · שנאמר (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע · ולשרקה בני אתונו · זה שכתוב בו (זכריה ט) עני ורוכב על חמור וגו' · ד"א ולשרקה בני אתונו · מי שנוטע כל ישראל כשורק · שנאמר (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק · והיאך הוא עושה (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים · כבס ביין לבושו · שהיין הרבה בגבולו · ובדם ענבים סותה · ואין סותה אלא טעות · כדכתיב (דברים יג) כי יסיתך אחיך וגו' · אם יטעו בהלכה (יט) תהא מתכבסת בתחומו · חכלילי עינים מיין · מכאן אתה למד (כ) שהיין הרבה בתחומו · כאדם שאומר לחבירו מזוג לי ושנה לי [ו] שחיכי ערב ליחיך לי לי · ולבן שינים [ז] מחלב · בזכות התורה (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו : **יג** זבולן לחוף ימים ישכון · הרי זבולן קדם ליששכר שכן מייחסן יששכר זבולן · ולמה כן [ח] אלא שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה · וזבולן בא ומאכילו לפיכך קדמו · עליו אמר הכתוב (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה · יששכר כונס וזבולן מביא באניות ומוכר ומביא לו כל צרכו · וכן משה אומר (דברים לג) שמח זבולן בצאתך · למה שיששכר באהליך שלך הן שאת מסייעו לישב בהן : **יד** יששכר חמור גרם · יששכר מביא בחמור וזבולן באניות שנאמר והוא לחוף אניות · ד"א יששכר חמור גרם · [ט] חמור גרם אותו וכי מנין היתה לאה יודעת שבא יעקב אלא נהק החמור ושמעה קולו ויצאת לקראתו · ד"א יששכר חמור גרם · כשם שהחמור טוען את המשא כך יששכר טוען את התורה : (טו) רובץ בין המשפתים · אלו התלמידים שיושבים בארץ לפני חכמים · שנאמר (תהלים סח) אם תשכבון בין שפתים · וירא מנוחה כי טוב · [י] זו תורה · דכתיב (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם · ויהי למס עובד · מהו מס זו הלכה שהיו טועים בה היו מבקשים מידם · וכן הוא אומר (שופטים ה) בעמק שלח ברגליו · בעומקה של הלכה : **יא** דן ידין (כא) עמו · כמיוחד שבשבטים זה יהודה · ד"א כאחד · כיחידו של עולם שאינו צריך סיוע במלחמה · שנאמר (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי · כך שמשון העומד מדן אינו צריך אחרים שיסייעו אותו בלא חרב אלא בלחי חמור · יהי דן נחש עלי דרך שפיפון · כל החיות מהלכות זוגות זוגות והנחש אינו מהלך בדרך אלא יחידי · ד"א יהי דן נחש עלי דרך · כשם שהנחש נקמן כך היה שמשון · שנאמר (שופטים טז) ואנקמה נקם אחת · כיון שראה אותו יעקב אמר לישועתך קויתי ה' אין זה מביא את הגאולה אלא מגד שנאמר גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב לאותו שהוא בא בעקב (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא · שהוא משבט גד לכך נאמר והוא יגוד עקב : **יב** מאשר שמנה לחמו · שבנותיו נאות · שנאמר (בראשית ל) כי אשרוני בנות · וכן הוא אומר יהי רצוי אחיו בבנותיו · והוא יתן

מסורת המדרש א לעיל פס"ו ופצ"ח · תנחומא כאן סי' י' · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · ילקוט שמואל ב' רמז קס"ג · ב לעיל פס"ו ופצ"ח · ג מדרש שמואל ס"ט · אג"ב פ' ס"ב · ד עיין סנהדרין נ"א · ילקוט תהלים רמז תת"ו · ה חולין נ"ב · ו ע' כתובות קי"א · ז עי' תענית ז' · ח לעיל פע"ב · אג"ב פפ"ב · ויק"ר פכ"ה · ילקוט משלי רמז תתקל"ד · ט לעיל פצ"ח כס"ע וש"נ · י ברכות ה' וש"נ ·

חדושי הרש"ש

(יג) שהיה לו ארבע (בלא ה"א בסוף) נשים כצ"ל : (יד) כרע שכב כארי (בלא ה"א בסוף) כו' כצ"ל · ויתכן דלהכי הביא מהם ולא מכרע רבץ וגו' דהכא · דהם כתיב כארי ואח"כ הויין ד' שמות נפרדים · גור · אריה · ארי · לביא · אולם בחלק (נ"ה) לא חשיב ארי ואריה לשני שמות · והא דל"ת שם גור משום דשם גור מליכו גם בשאר בני בע"ח הקטנים · גם תנים חלצו שד הניקו גוריהן (איכה ד') : (טו) רובץ בין המשפתים כו' שנאמר למה ישבת בין המשפתים וגו' (שופטים ה') וג' להגיה ע"פ פירוש המ"כ וגם שם יש ע"ש : ולו

(כ) שהיין · ערב בתחומו כו' כצ"ל · וכדמסיים שחכו ערב לי : (כא) עמו · כאחד המיוחד כו' כצ"ל :

חדושי הרד"ל

דדרשי השי"ן חית"ן אבל בתנחומא כאן הגי' חסכת עול : (טז) עצמך ותמר · האי עצמך צ"ל דהיינו מאורה של גיהנם אבל מן השרפה בב"ד הרי מצלה היה מודה לא היה נשרף ובמד"ש פ"ט וכן בשיטה חדשה מב"ר לברכת יעקב (הנדפס בס"ם משפטי שבועות לרב האי גאון) הגי' תמר ושני בניה מן האור ויוסף מן הבור : (יז) ארבעה שמות כו' · יהודה כרע רבץ כו' כצ"ל · ותשיב אריה כשעולה מן הטרף וכשהוא רובץ לשני שמות שהן שתי מיני גבורות שונות : (יח) שכתוב ברגלים כו' · נ"ל דכתיב תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים (ישעיה כ"ו) : (יט) תהא מתכבסת בתחומו · ר"ל בלשכת הגזית שבחלקו של יהודה :

מתנות כהונה

כעין ד"א : נתכרכמו · מפני הבושה נהפכו פניהם לירקון ככרכום הלז : אלא אשה אחת : וואמר טוב לייחם אחר האם היכא דאפשר שהיא ברורה כי היא אמו : עצמך · שאלו לא הודה היה מתחייב בנפשו : גור אריה · הרי שנים : שילו · כתיב חסר יו"ד קרי בי' שלו : משיכנים כל ישראל · אל העיר ירושלים עירה כמו לעיר ה"א בסוף כלמ"ד ברא"ש : שהיין הרבה כו' · יין כמשמעו וכן משמע בהדיא בתנחומא : ובדם ענבים וגו' · מכאן ואילך דורש כבס ביין על התורה שנקראת יין וכן הוא בתנחומא בהדיא : שחיכו ערב גרסינן כלומר טעמו או שחכי וכדמפרש ואזיל · חיך לי לי וכמו שדרשו חז"ל כל חיך הטועמו אומר לי לי : שכן מייחסן · בסדר תולדות : יששכר זבולן · נמצא שהקדימו פה : ה"ג עליו אמר הכתוב עץ גו' ובספר אות אמת הגיה על שם עץ כו' : למחזיקים · המחזיקים ותומכים ידי לומדי תורה ובספר הזוהר דרש ותומכיה מאושר תומכיה מראשו כלומר ראשון קודם ללומדיה : כונס · סחורה לחוף הים לגבול זבולן וזבולן מגיעו לארצות אחרות ע"י הספינות : שלך הן · על שמו של זבולן נקראו אהלי יששכר : מביא בחמור · הסחורה מוליך בחמורים עד גבול זבולן ועיין כל זה לעיל פרשה צ"ח : נהק החמור · חמורו של יעקב : המשפתים גרסינן : שפתים וגו' גרסינן וסיפיה דקרא לשמוע שריקות עדרים פירוש דברי חכמים ופלפולן של עדרי ישראל : כך שמשון גרסינן : בלא חרב · לשון קצרה כלומר בלא חרב היה עושה מלחמה אלא בלחי כו' : אלא יחידי · דרש שפיפון מלשון וילך שפי תרגום אונקלוס ואזל יחידי : נקמן · נוקם ונוטר וכמו שאמרו חכמים ז"ל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש : שהוא משבט גד · עיין לעיל פרשה ע"א :

רש"י

פרשה צט הציל הקב"ה זרעו ד' אחד מן הבור ושלשה מן האש דניאל מן הבור חנניה מישאל ועזריה מן האש כנגד תמר פרץ זרח : ותניהם · חונים תחלה שנאמר החונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה אות רביעית באלף בי"ת ולשם הזה יהו דלי"ת אות רביעית לשמו : לא יסור שבט מיהודה · כלומר משיח שנמשל לשמש שנבראת ברביעי יהא תחלה וסוף כשם שברביעי נבראו המאורות כך יהודה וכו' ומונין מהן שנות עולם שכן מונין למלכות בית דוד : יהודה נמנה ראש לשבטים · בארבעה מקומות בדגלים ובנשיאים ובכיבוש הארץ יהודה יעלה בתחלה שהוא רביעי לשבטים בכולן כתיב קרבנו לבד בנחשון שכתוב בו וקרבנו וביששכר כתיב הקריב אע"פ שהוא ששי כיון שהיה בן תורה נתקרב אצל מלך וכתב בדניאל כל קבל די רוח יתירה ביה וגו' ואחוית אחידן ומשרא קטרין מגיד חידות ומתיר קשורים של חכמה : מהו כמשלם חדשים היה לו לומר כשלם מהו כמשלם אמר ליה אתה הצלת ג' כמשלם דורש כמו כן ג' : כשהוכיח יעקב לוי ושמעון הוריקו פניו של יהודה ונתיירא כו' : (*) אמר ליה מטרף בני עלית · בני מסולק אתה מאותו עון שאמרתי טרוף טורף יוסף :

(*) ד"ה זה צ"ל בתחלת הפרשה ואח"כ ד"ה לא ואח"כ ד"ה הנ"ל :

פירוש מהרז"ו

ח יהודה אתה · תנחומא כאן כל הענין ולעיל צ"ח סי' ו' ומ"ש כרע שכב שם ס"ז : אתה הצלת ד' · שכך פסקת הוציאוה ותשרף כ"ה בתנחומא · ובזה שהודה הצילה מהשריפה · ועיין שמ"ר ס"פ ט"ז · ג' מן השריפה כי דניאל לא היה מן השרפה ובמד"ש פ"ט הגירסא אתה הצלת ד' ג' מן השריפה וא' מן הבור (היינו יוסף) ואני מציל לך ד' ג' מן השריפה חמו"ע ודניאל מן הבור : שבט מישור · וס"ד שבט מלכותך : אימתי ומחוקק · פי' וכמ"ש מבין רגליו וכמ"ש ד"ר פ"ג ס"ב · ומרומז במ"ש ברגלים תרמסנה ע"פ מדה ל"ח אפרים ברגלים תרמסנה בעקב כצ"ל וכן הגירסא בתנחומא וחלילה מלהגיה ודורש כופל הפסוק ודו"ק : שמקהה שיני · ירמיה ל"א כ"ט ויחזקאל י"ח ב' וע"פ מדה י"ז שמפורש שם ושיני בניו תקהינה דורש כאן מדה ט' ומדת ממעל על קיהת שינים והנמשל כאן מניעת הדיבור כמ"ש באג"פ אף אתה הקהה את שיניו וזהו מ"ש ישימו יד וגו' : מתקהלין · ע"פ מדה י"ז דורש כאן מ' ממעל : כשורק · הוא הגפן הטוב המובחר ושואל היאך עושים שיהיה הגפן מובחר ותירץ שהוא ע"פ מים במשל · ובנמשל ג"כ ע"פ וזרקתי עליכם מים ומרומז כאן במ"ש כבס שפשט כביסה במים · מאחר שלא כתב ביין כבס אלא כבס מחלב דורש כמ"ש כמה פעמים וכבס במים וכמו שדרשו בגיטין ונתן מ"מ מדלא כתיב ובידה יתן : אלא טעות · מדלא אמר כסותו · דורש ע"פ מדת ממעל מלשון הסתה בטעות : חיך לי לי · מדלא קאמר אדומי עינים מיין ע"כ דורש נוטריקון ומ"ש ושנה לי ע"פ מדה י' כ"פ לי · ומיך פי' מתוק לחיך כמ"ש ופריו מתוק לחכי : בזכות התורה · שנמשלה ליין וחלב · וכמ"ש בלא מחיר יין וחלב המכבסת הלב מכתמי יצה"ר וע"ל פצ"ח ס"י : **יג** זבולן קודם · לעיל פע"ב ס"ה וש"נ : שכן מייחסן · פי' שבכל התורה חושב יששכר קודם זבולן בויצא ובויגש ובריש שמות ובריש במדבר ובפינחס יחס יששכר קודם זבולן בתולדותם ולמה בברכת יעקב ומשה הקדים ליששכר · ודורש מדה ט"ז שבברכות הסכרח להקדים זבולן : עוסק בפרקמטיא וכו' · יששכר כונס וכו' · ב' נוסחאות מהעתקות שונות : **יד** גרם החמור · במ"ע לשון תרגום הוא כמ"ש אנכי הסיבותי ת"י אנא גרמית : נהק ושמעה · ולאה שהיתה צריכה לדבר שמעה ורחל לא שמעה וכענין אילפא ור"י : אם תשכבון בין שפתים · וס"ד כנפי יונה נחפה בכסף · ועי' בתנחומא כאן כ"ה : **יא** שאינו צריך סיוע · פצ"ח סי"ג וש"נ ומבואר כ"ה : אין זה מביא · שהיה לו להקדים נפתלי לגד כמו שנולדו דן ונפתלי ודורש סמוכים ומדה ט"ז דכאן צריך [illegible]

[illegible]

יפה תואר

הדברים בסימן זה מבוארים למעלה : מתקהלין עליו לדרוש תורה מפיו · ותפרש יקהת מסורא קהל כמו שפירש"י ז"ל : מי שיכנים כל ישראל שנקראו גפן כצ"ל וכמו שאמר לקמן מי שנוטע כל ישראל ודריש אוסרי לגפן עירה כמו אוסרי גפן לעירה : והאיך הוא עושה שיטעם אשר לא ינתקו עוד ממקומם · ואמר ע"י שיזרק עליהם מים טהורים יהיו תמיד כגפן השתולה על מים רבים אשר לא תבול עוד : שחיכך ערב לי כצ"ל וכ"ה בספרים ישנים ודריש על התורה כי יבקשו לשמוע עוד תורה מפיך משום שחכך ערב להם וכן דרש ולבן שנים על התורה · דדריש שִׁנַּיִם כמו שְׁנַיִם · ע"ש הכתוב אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו כי התורה מכבסת ומלבנת החטאים : הרי יששכר קודם לזבולון כצ"ל והוא לשון קושיא למה הקדים פה זבולון קודם ליששכר הלא יששכר קודם לו ומקשה ממה שמיחס הכתוב בכ"מ יששכר קודם לזבולון · ולא מקשה ממה שידענו בתולדותם שיששכר הוא חמישי וזבולון הוא ששי · משום דבזה יכולנו לומר כי זבולון הוא חשוב מיששכר לכן הקדימו מפני חשיבותו וכמו בשם חם ויפת כדלעיל פל"ז ולכן מקשה כי הכתוב מיחס יששכר קודם זבולון בכ"מ הלא תזינן כי גם במעלה יששכר קודם ועמ"ש לעיל בזה בפע"ב · ובויק"ר פכ"ה : חמור גרם אותו כו' · כי לולי זה בא יעקב לאהל רחל ולא שם לבו לסחורת רחל ולאה ורק בזה הבין ממה שגרם ד' שינער החמור ולאה שמעה את נהקת החמור כי כן הוא חפץ הקב"ה · ויעקב מזכירו פה כיון דיששכר נולד כחפץ ה' לכן נאה לו להטות שכמו לסבול עול תורה · ועמ"ש מזה לעיל פצ"ח : אין זה מביא את הגאולה · פי' כי עד עתה חשב יעקב כי מדן תבוא הגאולה והוא יגרום למלך המשיח אשר מיסודו

ידי משה

הרי זבולן קודם ליששכר וכו' כן מייחסן כצ"ל : והנחש אינו מהלך אלא יחידי · פי' כן שמשון הלך לנקום בנקמותיו יחידי וק"ל :

מעדני מלך · שבנותיו ראויות למלכות שנאמר (שמואל ב א) המלבישכן שני עם עדנים · נפתלי אילה שלוחה · זו בקעת גנוסר שהיא ממהרת את פירותיה כאילה · הנותן אמרי שפר · שארצו מתברכת שנאמר (דברים לג) נפתלי שבע רצון וגו' · והם מבכרין מפירותיהם למלכים ומשפרים דבריהם ואם היה בלבן עליהן היו מתרצין להן · בן פורת יוסף · וכי פורת לית הוא יוסף אלא מהו בן פורת שעל ידי פרות נתגדל :

פרשה ק א

(תהלים ק) (א) דעו כי ה' הוא האלהים · רבי יהודה בר סימון ורבי אחא · רבי יהודה בר סימון אמר דעו כי ה' הוא האלהים הוא עשנו ולא אנחנו בראנו את נפשנו · לא כפרעה שאמר (יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתני · ורבי אחא אמר דעו כי ה' הוא האלהים הוא עשנו (ה) ולא אנו משלימים את נפשותינו · ויכל יעקב לצות את בניו · שלשה צווים נאמרו בענין · ויצו אותם (ב) ויאמר אליהם (ג) אני נאסף אל עמי א אם זכיתם לכם זכיתם בעצמי · ואם לאו משאני מסתלק מן העולם אצל אבותי אני הולך שנאמר אני נאסף אל עמי · כיון שנסתלק מיד ויעשו בניו לו כן כאשר צום חנטו אותו והעלוהו במטתו : ב ויכל יעקב לצוות את בניו ויעשו בניו לו כן כאשר צום · (ד) הראשון ב על עבודת כוכבים המד"א (הושע ה) כי הואיל הלך אחרי צו · השני על ברכת השם · המד"א (ויקרא כד) ונוקב שם ה' מות יומת וגו' · השלישי על נשיאת המטה · ג אמר להם תנו דעתכם שלא יגע ערל (אחד) במטתי שלא לסלק את השכינה מעלי · אלא כסדר הזה עשו לי שאו אותי שלשה מן הצפון ושלשה מן הדרום שלשה מן המזרח שלשה מן המערב ד כשם שאתם עושין לי כך אתם עתידין להעשות ד' דגלים במדבר והשכינה באמצע · ה רבינו צוה ג' דברים לפני מיתתו · אמר להם אל תספדוני בעיירות · ואל תזוז אלמנותי מתוך ביתי · ומי שנטפל בי בחיי הוא יטפל בי במותי · אל תספדוני בעיירות מפני המחלוקת · ואל תזוז אלמנותי מתוך ביתי ולא מתניתא היא אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין יורשין יכולין לומר לה לכי לבית אביך ואנו זנין אותך אלא זנין אותה ונותנין לה מדור לפי כבודה · אלא לפי שדרכו של נשיא להיות כל חפציו משל צבור וזה ע"י שלא נהנה משל צבור כלום לפיכך הוא אומר אל תזוז אלמנותי מתוך ביתי : א"ר דוסתאי (ב) דלא יאמרון לה ביתא דנשיאותא הוא ישתעבד לנשיאותא · מי שנטפל בי בחיי יטפל בי במותי · א"ר חנינא ציפוראה כגון יוסי הפינוס ויוסי הפרתי · ר' חזקיה מוסיף עוד תרתי אל תרבו עלי תכריכין ותהא ארוני נקופה לארץ · אל תרבו עלי תכריכין מפני רמה · ותהא ארוני נקופה לארץ מפני המבול · (ג) מלתא דרבי אמר לא כמה דבר נש אזיל הוא אתי · מליהון דרבנן דאינון אמרין כמה דבר נש אזיל הוא אתי · ו ר' יוחנן מפקד ואמר לא תלבישוני לא חיוורין ולא אוכמין אלא מאנין דבריקה אם מתבעית עם צדיקיא לא ידעין בי רשיעיא · ואם אתבעית עם רשיעיא לא ידעין בי צדיקיא · ר' יאשיה הוה מפקד ואמר אלבישוני מאנין חיוורין חפיתין אמרין ליה רבך אמר כדין ואת אמר כדין אמר להון מה אנא בהית בעובדאי · רבי ירמיה הוה מפקד ואמר

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ז · ב עיין סנהדרין נ"ו · ג במדבר רבה פרשה ב' · תנחומא במדבר סימן י"ב · ילקוט במדבר רמז תרפ"ס · ד עיין רש"י בהוריות ו' ע"ב · ה כתובות ק"ג · ירושלמי כלאים פרק ט' הלכה ד' כל הענין · וירושלמי כתובות פרק י"ב הלכה ג' · לעיל פרשה נ"ו · תנחומא כאן סימן ג' · ו שבת קי"ד · נדה כ' · לעיל פרשה נ"ו תנחומא כאן סימן ג' ·

חדושי הרד"ל

(א) דעו כי ה' וגו' · אין שייכות לדרשה זו כאן · ובודאי חסרון הניכר יש כאן · (כאשר בכל פרשיות אלו יש קילורים ודילוגים כנראה לעין) ואפשר על האי קרא דויאסוף רגליו אל המטה היה דרשה שהכין עצמו להשלים נפשו בשעת מיתה להשיבה למנוחתה למקור חוצבה לעמוד לפני ה' ולבקר בהיכלו : (ב) ויאמר אליהם אני נאסף כו' כאשר צום · ג' צווים נאמרו בענין כו' כצ"ל וע' יפ"ת : (ג) נאסף אל עמי · קברו אותי אל אבותי אם זכיתם כו' אל עמי קברו אותי אל אבותי וכיון כו' כצ"ל · ואל עמי דרש שאם זכיתם הבני תמיד נאסף עמכם (כמ"ש יעקב אבינו לא מת כו') ואם לאו קברו אותי אל אבותי · אל אבותי אני הולך : (ד) הראשון על כו' · כמש"ל פנ"ח שמא יש בלבבכם מחלוקת כו' : קאים

חדושי הרש"ש

(ה) ולו אנו משלימין את נפשותינו · מש"כ המ"כ ולוא כתיב · ליתא כן בספרים שלנו · וגם המ"כ לא הביא נוסחא זה · וטעם פלוגתתן הוא ע"פ מש"כ בפס"ד נס"ד ע"ש : (ב) דלא יאמרון לה ביתא כו' · עמ"כ · דבניו של רבי היו מאשה אחרת כדאיתא בבבלי פ' הנושא בהאי עובדא : (ג) מילתא דרבי אמר לא כמה דב"נ כו' · ע' כתובות קי"א ב' בתוס' · וג"ל ביאור דבריהם דר"ל דלכאורה היה משמע דפי' בלבושיהם היינו באותן שנקברו עמם · אבל ממה דאיתא בירושלמי כו' מעטו בתכריכין כו' שיעמדו בלבושיהן (כן היה הגי' שלפניהם) א"כ חזינן דפי' בלבושיהן היינו אותן שלבשו מחיים · והגר"א ז"ל שם בגה"ש הבינם כד"א ולכן הניחם בצ"ע · וע' בנדה (ס"א ב') תד"ה אר"י ז"א מצות

מתנות כהונה

מבכרין · מקדימין מלשון בכור ובתנחומא גרס מכבדין : ומשפרין · אמרי שפר דרש לשון חלקות אמרים ושבע רצון : ואם היה בלבם · של מלכים עליהם היו מתרצין : וכי פורת לית הוא יוסף גרסינן · ופירושו ולמה אמר שהוא היה בנו של פורת : בגאיו אתהלך כו' · בטעות נפל לכאן ומקומו הוא בפרשה נ"ו ועיין שם אמר ר"א דברים בנו בגאיו היינו בנו ובירושלמי דכלאים ובפרק הנושא גרס הכי דברים בגאוו :

פרשה ק עשיתני · פירושו עשיתי את עצמי : ולא אנחנו כו' · כתיב ולוא מלא בוי"ו קרי ביה ולו : ה"ג את נפשותינו ויצו אותם גו' : אם זכיתם כו' · כלומר אם תיטיבו מעשיכם תזכו בי בעצמי והייה אצלכם כאילו איני מת ודרים הכי אליהם אני נאסף כלומר אליהם ואצלם ואם לאו קרי ביה אני נאסף אל עמי : הכי גרסינן יעלוהו במטתו שלשה צווים נאמרו בענין ויכל יעקב לצוות את בניו ויצו אותם ויעשו מ' : מות יומת וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ובני ישראל עשו כאשר צוה וגו' : רבינו צוה כו' · כל זה הוא לעיל פרשה נ"ו ובירושלמי סוף מסכת כלאים ובכתובות בפרק הנושא : מפני המחלוקת · שאם יספדוהו בעיירות הקטנים יריבו בני העיירות לומר אין אנו הולכין אחר בני העיר הזאת להיות נגררים אחריהם ונטפלים אליהם מה שאין כן בכרך גדול שכל העיירות הקטנים טפלים אליה ובפרק הנושא בתלמוד בבלי יש טעם אחר וזו היא גירסת הירושלמי : לפיכך כו' · לומר שתהא ניזונית מנכסיו דוקא ולא משל ציבור כמו בחייו : דלא יאמרון כו' · שלא יאמרו לה היתומים הבית הזה משועבד לנשיא ומי שהוא נשיא דר בריה בו ולא את שאת ממשפחה אחרת לפיכך הוצרך לצוות עליה כך משמע בירושלמי דסוף מסכת כלאים ובפ' הנושא : הפינוס כו' · שמות מקומות הן כן פי' רש"י בפרק הנושא : עוד תרתי · עוד שני דברים צוה להם : נקופה · כמו נקובה וה"ג בירוש' בהדיא וכן הביאורבתגיא וכל בו ויורה דעה סי' שס"ב : רמה · שמרוב התכריכים מתרבים הרמה ותולעה : המבול · כ"ל שיבול ויקרב מהרה שמחמת האדמה נרקב מהרה וכן משמע הטעם בתניא שכתב הטעם משום עפר אתה ואל עפר תשוב וכן כתב בכל בו ויורה דעה ועיין בי"ד שפירש בו שיעלו כל הדף התחתון והאב"א כתב שלא יליפו המים את ארונו והוא קצת רחוק : ה"ג בירושלמי מלתא דרבי אמר לא כמה כו' · פי' לא כמו שהולך האדם לבית עולמו הוא בא הנה לעת התחייתו לפיכך לא הקפיד שיהיו עליו תכריכים הרבה ובירושלמי איתא שלא היו לו רק חלוק אחד והוא שלא כדרך העולם ובתוס' סוף מסכת כתובות כתב שלא יעמדו בתכריכיהם אלא בלבושיהם כמחיים : מליהון כו' · כלומר אבל דברי רבנן פליגי וסברי כמו שבן אדם הולך כן הוא חוזר ולפיכך לא סברי שימעט אדם בתכריכין ובירושלמי יליף ליה מדכתיב תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש : דבריקה · נתבאר לעיל פרשה נ"ו : מתבעי בו' · אם אהא נתבקש להיות בין הצדיקים לא יכירו בי הרשעים שיאמרו אף הוא רשע כמונו וחס ושלום משוא פנים יש בדבר שהרי לבוש נוטה אל הלבנות כמעשה הצדיקים : מפקד · מצוה : אלבשוני בו' · הלבישו אותי לאחר מותי בכלים לבנים : חפיתין · שספתי החלוק על הזרועות יהיו נכפלים ומתוקנים לאחוריהם כמנהג הולכי אורח ועיין בערוך ערך חפת ומצאתי פירושו שהוא מלשון חפיפה כלומר שיהיו מגוהצים ומכובסים היטב : א"ל רבך בו' · רבך אומר שלא ילבישוהו לבנים ואתה מצוה שילבישוך לבנים הטוב טוב אתה מרבך : ה"ג אמר לון מה אנא כו' · וכן הוא בירושלמי ופי' וכי צריך אני להיות בוש ממעשי מובטח אני בעצמי שלא אבוש

פירוש מהרז"ו

שהאוצר של אשר על ידי בנותיו וכן כלוי אחיו שברכת משה מעין ברכת יעקב : עם עדנים · ור"ל בנות ישראל הכי הנז"ם על נשים אך כאן עוד מעדני מלך : גינוסר · עי' לעיל פצ"ח סי"ז · ומ"ש מבכרין בתנחומא הגירסא מכבדין : ע"י פרות · עי' לעיל פצ"ח סימן י"ח וס"ג ומבואר :

פרשה ק סימן א דעו כי ה' · הוא הקדמה למ"ש כאן ויצו אותם שדורש כרים ס"ב ג' ציווים והא' על עבודת כוכבים לז"א שיעקב אמר לשבטים דעו כי ה' וגו' שיעקב אמר כל ספר תהלים כל פסוק למה ששייך לו · והגב שהביא הפסוק דורש בו : ולא אנחנו · כפי הכתיב ולא בא' ולא פירש מה כוונתו ודורש עפ"מ ממעל ודו"ק ולא אנחנו עשינו עצמנו · ור' אחא דורש כפי הקרי ולו כו' אנו מושלמים לו בחיינו ומותנו · ויתכן שדורש ויכל יעקב מלשון כלתה נפשי שהשלים נפשו לה' כאשר כלה לצוות לבניו : ג' צווים · (יתכן שמקום מאמר זה ברים ס"ב וכ"מ ממ"כ כי כאן לא פי' אלא ב' צווים) הא' ויצו אותם · ב' ויכל יעקב לצוות · ג' ויעשו בניו לו כן כאשר צום : זכיתם בעצמי · דורש ויצו אותם מלשון צוותא וחברותא · כמ"ש במ"ר פ"ז ס"ג ויצום אל בני ישראל וכן כאן ויצו אותם שחברם אליו בצוותא חדא ועי' במ"ר פ"ב ס"ח בבאור : ב אחרי צו · ע"ל פע"ז ס"ו : ונוקב שם ה' · וכתיב שם ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' · גז"ש : רבינו צוה ג"ד · ירושלמי כלאים סוף פ"ט ירושלמי כתובות פרק י"ב ולעיל ס"פ נ"ו עי' מש"ש ע"כ כמו שצוה יעקב ג"ד כך צוה הוא · כתובות ק"ג באריכות : בעיירות · הם עיירות קטנות מפני המחלוקת עי' מ"כ : לפי שדרכו · וכמותו צריכים הצבור להספיק הנשיא החדש וגם הבית שדר בו הנשיא הא' צריכים לפנות לנשיא הב' ורבי על שהיה עשיר גדול ולא נהנה מן הצבור וע"כ אין לזוז האלמנה מתוך ביתו : יוסי הפינוס · ירושלמי כתובות שם הגירסא יוסי אפרתי ויוסי חפני ובירושלמי כלאים בא"ת : נקופה בארץ · בירושלמי שם · ושם הגירסא נקובה בארץ

יפה תואר

מיסודם כי יבוא · ופשט רמשם כי גד ימשוך ויביא את מלך המשיח ודרים והוא יגוד עקב מלשון ארמי כי גוד בל"א הוא משיכה ועקב הוא לשון סוף וכאלו והיה עקב תשמעון : שארצו מתברכת · נראה דר"ל שארצו מתברכת וכדאמר והם מבכרים פירותיהם למלכים · כי הבכורים נחמדים הם יען שאינם נמצאים במקום אחר ולכן מביאים אותם למלך · וכאן ל"ג נפתלי שבע רצון רק אילה שלוחה כי הפירות המתבכרים ילפינן מן נפתלי אילה שלוחה · ואחר למלכים ל"ל והם מתרצים להם (פי' ע"י הפירות הבכורים) שנאמר נפתלי שבע רצון · ולפי הגירסא שארצו מתברכת ניחא מה שמביא את הכתוב נפתלי שבע רצון ע"ד משום דכתיב אח"ז ומלא ברכת ה' · ולגירסא זו צ"ל והם מכבדין פירותיהן למלכים ומשפרים דבריהם : וכי פורת הוליד יוסף כצ"ל · ומ"ש בספרים אחר שע"י פרות נתגדל אתהלך לפני ה' בארצות החיים · זה ט"ס ושייך לראש הפרשה שאחריה דדורש ולו אנו משלימים את נפשותינו ומתחיל מהכתוב הזה אתהלך לפני ה' בארצות החיים שיעקב בטוב רצונו מסר עצמו למיתה כדי שיהלך בארצות החיים וכן אמרינן בפ' ברכה על נפש משה שבקשה לצאת משום אתהלך לפני ה' בארצות החיים : שע"י פרות נתגדל בגאון כצ"ל ופי' שע"י אלום הפרות נתגדל בין שרי פרעה :

דעו כי ה' הוא האלהים · משום דקי"ל למה אמר יעקב אני נאסף אל עמי ולא אמר אנכי מת וכמו שאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלהים פקוד יפקוד אתכם וכן אמר יעקב אל יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם לכן מביא את הכתוב הזה ודורש ולו אנו משלימים את נפשותינו כי ברצון טוב קבל יעקב עליו את יום המות ולכן אמר בלשון אני נאסף אל עמי דמשמע בחפץ ורצון טוב הוא הולך לאסף אל עמו · אבל אם אמר אנכי מת היינו יכולים לפרש גם בע"כ ושלא ברצון כי המיתה תבוא לאדם גם בע"כ שלא ברצונו : ולא אנחנו בראנו את נפשנו · הנה מי פתי יפתה לבו לאמר כי הוא ברא את עצמו · ולמה לדוד להודיע לנו כזאת · אבל הטעם בזה כי יש טועים האומרים כי המציאות נמשכת מאתו ית' בחיוב ולא מרצונו ומזה הטעות השב פרעה את עצמו שהוא אלוה · פי' כי הוא היה מחויב להברא במעלה גבוה כזו ולא ה' פעל כל זאת ברצונו · לכן כאשר בא דוד להודות לה' אמר הוא עשנו · ולמען שלא נטעה לאמר כי אנחנו מחויבים היינו להעשות מכח ההכרח וכאשר טעו ג"כ בזה קצת הפילוסופים החכמים בעיניהם לזה אמר ולא אנחנו בראנו את נפשנו מההכרח רק ה' היוצר כל ברא הכל בחכמתו בטוב בעיניו : שלשה צווים נאמרו בענין לא גרסינן הכא : אני נאסף אל עמי · בא לתרץ למה אמר אני נאסף ולא אמר אני מת וכמ"ש לעיל לכן מתרץ דיעקב אמר אני נאסף אל עמי בין אם תקברוני או לא תקברוני · אבל מה שאני מצוה לכם לקברני הוא רק לזכות לכם · ועמ"ש כזה הרמב"ן בסדר זה על המדרש הזה : ג' צווים נאמרו בענין ויצו אותם ויאמר אליהם ויכל יעקב לצוות את בניו · ויעשו בניו לו כן כאשר צום כצ"ל ומה שהצריך לצוותם על עבודת כוכבים וברכת ה' · תלויה לאמר כי תשד את שבטי יה אשר אמרו פה אחד לפני מטתו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · כי יתנו אחרי עבודת כוכבים ויקללו את ה' אבל פחד לבניהם אחריהם כאשר יתחזק עליהם קושי השעבוד פן יכנעו לפני המצרים וידבקו בגלוליהם · וגם במר נפשם ומרב תלאותם פן יקצפו ופנו למעלה ויקללו את ה' · לכן צוה לבניו כי יצוו לבניהם אחריהם כי יזכרו מזה וידעו כי יש תקוה לאחריתם · ולכן לא צוה אותם על שאר מצות בני נח כי אין סכה לו לירא פן ילכדו בניו לחטוא בהם : שלא יגע ערל כו' · במ"ר פ"ב איתא כי גם על בני בניו צוה ע"ש והמדרש הזה פליג ע"ז ועי"ש : רבינו צוה ג' דברים · יתכן שמובא פה כמו שיעקב צוה ג' דברים כן צוה רבינו כי נדמה לו ג"כ בשאר מילי וכדאיתא לעיל פנ"ו דקרא על נפשו ויחי יעקב · והנכון דמובא פה כי כמו שצוה

ידי משה

כי פורת לית הוא יוסף נ"ל וכי פורת הוליד ליוסף ה"ג א"נ וכי פורת לית אלא יוסף פי' למה לא מכנה שאר אחיו כן א"נ ה"ק דמקשה על מה שקראו בן פורת ולא פורת דתואר פורת הוא על יעקב ולא יוסף בעצמו פורת ולמה אמר כן :

אלבשוני מאנין חיוורין חפיתין ואלבשוני דרדסאי והבון חוטרי בידי וסנדלאי ברגלי והבו יתי על אורחא · דאם אתבעית אנא (ה) קאים אוטמים · הדא הוא דאמר רבי יונה בשם רבי חמא [א] רגלוהי דבר נש ערבתיה מקמאתיה בכל אתר דמתבעי : ג ויפול יוסף וגו' · ויצו יוסף את עבדיו · למה מת יוסף בפני אחיו · רבי ורבנן · רבי אמר על שחנט את אביו · אמר ליה הקב"ה לא הייתי יכול לשמור את צדיקי לא כך אמרתי לו (ישעיה מא) אל תיראי תולעת יעקב · (ו) אל תראי תולעת את יעקב · ורבנן אמרי הוא שצוה אותן שיחנטו אותו הה"ד ויעשו בניו לו וגו' · על דעתיה דרבי ניחא · על דעתהון דרבנן (ז) [ב] קרוב לה' פעמים יהודה אומר עבדך אבי והוא שומע ושותק : ד וימלאו לו ארבעים יום ויעברו ימי בכיתו · הכא את אמר ויעברו ימי בכיתו · ולהלן את אמר (דברים לד) ויתמו ימי בכי אבל משה · (ח) אלא משה ע"י שלא היו לו בוכים כתיב ויתמו · אבל יעקב ע"י שהיו לו בוכים כתיב ויעברו ימי בכיתו · (ט) וידבר יוסף · למי אמר לגדלת שתפיים למלכה והמלכה תפיים למלך · ולמה לא נכנס הוא · ר' יהושע דסכנין בשם ר' שמואל שאין אבל נכנס בפלטין של מלך : ה אבי השביעני לאמר וגו' אשר כריתי לי · בשעה [ג] שעמד יעקב עם עשו אמר ליה מה את בעי ממון או קבורה · א"ל מה להוא גברא קבורתא הב לי ממון וסב לך קבורתא · הרבה ממון תכרה עליה · הה"ד (בראשית נ) בקברי אשר לקחתי לי אין כתיב כאן אלא אשר כריתי לי הכרתי עליה · ויאמר פרעה עלה · ויעל יוסף וגו' · עד כאן להספד מכאן ואילך למלחמה · ויעל עמו גם רכב (י) גם פרשים וגו' · [ד] א"ר יצחק גדול העולמים היה שם ואית דאמרין כבוד חי העולמים : ו ויבאו עד גורן וגו' · [ה] א"ר שמואל בר נחמן חזרנו על כל המקרא (ד) ולא מצאנו מקום ששמו אטד · וכי יש גורן לאטד אלא אלו הכנענים מלמד שהיו ראוים לדוש כאטד באיזה זכות ניצולו בזכות חסד שעשו עם יעקב אבינו · ומה חסד עשו רבי אליעזר אמר אזורי מתניהם התירו · וריש לקיש אמר קשרות כפתותיהן התירו · ר' יהודה בר שלום אמר הראו באצבע ואמרו אבל כבד זה למצרים · ורבנן אמרי זקפו קומתן · והרי דברים [ו] ק"ו ומה אלו שלא הלכו לא בידן ולא ברגלן אלא ע"י שהראו באצבע ניצולו מן הפורענות · ישראל שהם עושין חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם וברגליהם עאכ"ו · א"ר אבהו אותן שבעים יום שבין אגרת לאגרת כנגד שבעים יום שעשו מצרים חסד עם אבינו יעקב : ז ויספדו שם וגו' · [ז] ומנין לאבל שהוא שבעה · ר' אבא מייתי לה מהכא ויעש לאביו אבל שבעת ימים · ולמדין דבר קודם מתן תורה · (ס) ריש לקיש בשם בר קפרא מייתי לה מהכא (ויקרא ח) ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים וגו' · מה אתם

מסורת המדרש א סוכה דף נ"ג · ב פדר"א פרק ל"ט · ג שמ"ר פרשה ל"א · פסיקתא רבתי פיסקא א' · פדר"א פרק ל"ח · ד ירושלמי סוטה פרק א' כל הענין · ה סוטה דף י"ג · ו סוטה דף מ"ו · ז ירושלמי מ"ק פרק ג' הלכה ה' כל הענין · דברים רבה פרשה ט' · תנחומא כאן סימן י"ז · פדר"א פרק י"ז · ילקוט כאן רמז קס"א ·

חדושי הרש"ש

מלות בטילות לע"ל : (ד) ול"מ מקום ששמו אטד · י"ל דנפרש הסמיכות כמו אנשי העיר אנשי סדום וכדומה · ומה שאמר עוד וכי יש גורן לאטד ר"ל דנפרש הסמיכות ע"ד כלי כסף וכלי זהב וכדומה : (ס) ר"ל משום בר קפרא מ"ל מהכא ומפתח א"מ לא תצאו וגו' מה אתם כו' כצ"ל ול"ג ז' ימים כי הכוונה

חדושי הרד"ל

(ה) קאים אטימוס · ויאסוף רגליו אל המטה · הדא דא"ר יונה בשם בר חמא רגלוהי כו' כצ"ל · והדא דר' יונה הוא בירושלמי שלהי כלאים : (ו) אל תראי יעקב את תולעת ורבנן כו' כצ"ל · ועי' ספ"ק דכ"ב : (ז) קרוב לעשרה פעמים יהודה אמר פו' כצ"ל · וכ"ה בפדר"א פל"ט שלכן נתקצר לו י' שנים · והיינו שמשמע מפי המלין ה"פ כמ"ש בידי"מ וזהו ל' קרוב דקאמר וכ"כ היפ"ת : (ח) אבל משה ע"י שלא היו לו בוכים · אפשר בניו מתו במדבר ולא נכנסו לארץ : (ט) וידבר יוסף · אל בית פרעה למי אמר כו' כצ"ל · ולבית פרעה דרש ביתו זו אשתו וכיון שאין אבל נכנס בפלטין וע"כ דבר עמו ע"י אחר · אמרינן שע"י הגדלת של המלכה שמצויה אצלה תדיר דבר עמה · וכי"ב בויק"ר בפי"ט ע"ש : (י) גם פרשים וגו' · ויספדו שם מספד גדול וכבד · א"ר יצחק גדולי עולם היו שם · ואית דאמרין כבוד חי העולמים

מתנות כהונה

אבוס ולא אכלם : דרדסאי · פירושו בתי שוקיים ועיין בירושלמי סוף מסכת כלאים ותמצא כי כן הוא : והבון כו' · ותנו מקלי בידי ומנעלי ברגלי תנו אותי על הדרך כלומר שיקברוהו סמוך ועל הדרך שאם יבקשו אותו לעמוד לימות המשיח שאעמוד מוכן ומזומן : אוטמים · מוכן בזריזות ובירושלמי גרס אין אתי משיחא והנא מעתיד פי' ואהיה מוכן ומעותד ומזומן : הה"ד ר' יונה · בירושלמי לא גרס הה"ד ומלתא באפי נפשיה היא להורות שאין חכמה ועצה מועיל להמלט מגזירת ה' ית' והביא שם מעשים לראייה : רגלוהי כו' · רגליו של אדם הם ערבים בעדו להעמידו בכל מקום שיתבקש שם בגזירת האל ית' : אל תראי וגו' · דרש תראי מלשון ראיית עין שהתולע לא יראה את יעקב : הוא שצוה · יעקב הוא שצוה כו' : בניו לו וגו' גרסינן : ניחא · שמת יוסף לפני אחיו אלא לרבנן מאי טעמא ומתרץ קרוב כו' : קרוב לחמשה פעמים כו' · ארבע פעמים בפרשת ויגש ופעם אחת סוף פרשת מקץ ויאמרו שלום לעבדך אבינו ועל שהשיב זה אל שאלת שלומו שאמר השלום אביכם לא נחשב לו כ"כ לעון אשר חטא : בוכים בניו שמצטערים אחריו כל שנים עשר חדש : לפיכך כתיב ויעברו · העברה בעלמא אבל לא תמו שעדיין נשארו בוכים עליו בניו שנים עשר : לגדלת · אומנת שמגדלת בני המלך וי"ל דדייק מדכתיב בקרא לשון רבים דברו נא הרי שהאמצעיים היו רבים : אמר ליה · יעקב לעשו מה אתה חפץ יותר או ממון שאתן לך בעד ירושת קבורה במערת המכפלה או קבורה במערה ואמר ליה עשו לאותו איש אבקש קבורה בדמים וכי לא אמצא בחנם חלק אדמה ליקבר בו : וסב · וקח : תכרה עליה · לשון כרי כלומר צבור כרי תמורת הקבורה : הכרתי · צברתי העמדתי כרי : למלחמה · אם יעמדו כנגדם עשו ובניו וכן הוא ליה ועיין ברמב"ן ובילקוט : גדול העולמים כו' · פמליא של מעלה ודייק מדכתיב גם רכב לרבות פמליא של מעלה וכד"א והנה רכב אש וסוסי אש דאליהו והוא עולם העליון הגדול שבשלשה עולמות : כבוד חי עולמים · הקב"ה ויתורא דגם קדרים והאב"א פי' שניהם על הש"י ואמר שיש בו סוד מסתרי הקבלה : חזרנו כו' · עיין כל זה בירושלמי פרק קמא דסוטה ובמדרש חזית בפסוק סמכוני ובבבלי : וכי יש גורן לאטד · והרי אטד אילן סרק הוא ואינו עושה פירות להעמיד ממנו גורן כן פירש רש"י בפרק קמא דסוטה : אזורי מתניהם · חגורי מתניהם להניח מעליהם כלי זיינם דרך אבל והספד : קשרות כו' · קשרי המרכבה אבל אזורי מתניהם לא התירו : כפתותיהן · קשוריהן ובירושלמי סוף פרק קמא דסוטה גרס כתפותיהן לשון כתף כמשמעו : באצבע · זה קדייק כזה שמראה באצבע : וזקפו קומתן · עמדו על רגליהם לכבודו של יעקב : שבעים יום · שבין אגרת המן לאגרת מרדכי ומלאכי בין שני רוחות רעות שבין זה לזה שבעים יום ואגרת הוא כהאי דאמרינן אגרת בת מחלת ואם קבלה נקבל : ה"ג ולמדין כו' · פירושו בתמיה וכן הוא בירושלמי בפרק מי שהפך : ומפתח וגו' · כן צוה משה לאלעזר ואיתמר אחר מיתת נדב ואביהוא :

פירוש מהרז"ו

באכן פי' חתוב בקרקע שלא ישלטו בו הגשמים כדרך הכוכים · פי' אחר שיהיה הארון נקוב לצד הקרקע שאם הגשמים יכנסו בקרקע כ"ה בפי' פני משה על הירושלמי : דרדסאי · פי' המ"ע מין מנעלים כ"ה בירושלמי ויתכן פי' על שדורסים בהם נקרא דרסאי : חורין חפיתין · לבנים מהודרים בבתי ידים כמש"ל פע"ה ס"ה יהבתיה בחפתי : אוטמים · בערוך אטימוס מוכן בל"י וע"ל פ' מ"ח ס"ז : רגלוהי דבר נש · עי' סוכה פרק החליל מעשה דאלי חורף ושיפי סופרים ובירושלמי שם בא"א וע"ז אמר שם רגלוהי דבר נש ושם המאמר קודם המעשה ועי' רש"י בגמרא שם : ג את עבדיו · וגו' ויחנטו הרופאים את ישראל לעשות הגוף מקשה כאבן שלא ירקב ולא יאכלו התולעת וזהו שאמר לא הייתי יכול לשמור את צדיקי : אל תראי תולעת · איך קורא ליעקב תולעת · ודורש תראי מלשון ראיה וזהו מתי ישראל כשימות ישראל : הוא שצוה · כמש"ל פנ"ו ס"ה שנתירא יעקב שלא יעשו אותו עבודת כוכבים במצרים לכך צוה שיעשו לו כנהוג בשאר בני מצרים : קרוב לה' פעמים · כמ"ש ברש"ב ויגש כתוב שאמר יהודה ד"פ עבדך אבינו ואחד בסדר מקץ ויאמרו שלום לעבדך אבינו שאינו מפורש שאמרו יהודה וזהו קרוב לה"פ · והוא שומע ושותק בפדר"א פל"ט י' פעמים אמרו בני יעקב ליוסף עבדך אבינו · ושמע יוסף את הדבר ושתק ושתיקה כהודאה דמיא לפיכך נתקצרו חייו י' שנים עכ"ל שמה שגרם שיאמרו הם נחשב לו לחטא כאלו אמר בעצמו · ועוד ה"פ מה ששתק ולא מיחה שהודה שאביו הוא עבדו · עי' מש"ש בפדר"א מענין הי"ד שנים שככר כתוב והיו ימיו מאה ועשרים שנים וכמש"ל פר' זו ס"י ועי' סוטה י"ג והאבות והשבטים חיו כולם יותר אך יוסף חיה מאה ועשר וחסר י' שנים : ד ויתמו בכי · ויתמו משמע שתמו לגמרי מלבכות שלא היה מי שיבכה עוד אך ויעברו ימי בכיתו משמע מלשון העברה ממקום למקום שאלו פסקו ואלו התחילו · וזהו שדורש על שמשה היה במקום אחד עם בניו וכל ישראל בכו יחד ופסקו יחד אחר שלשים יום והאומות שבסביבות שנאו את משה ולא בכו עליו אך יעקב אהבוהו המצרים וכנען והיו ימי בכיתו עובר ממקום למקום : לגדלת שתפיים למלכה · מגדלת וקולעת שער וכמ"ש במס' חגיגה דף ה' מרים מגדלת שער ועי' מ"כ כמש"ש מרים מגדלת דרדיקא · ודורש וידבר יוסף אל בית פרעה ביתו זו אשתו וכתיב דברו נא ע"י אמצעים · וכמ"ש ויק"ר ס"פ י"ט על סנהדרין שבקשו לגדלת וגדלת למלכה ע"ש ומ"ש שאין אבל נכנס כמ"ש באור פני מלך חיים : ה כריתי · פשט הכתוב אשר כריתי אשר חפרתי כמ"ש כי יכרה ועל שלא אמר חפרתי דורש עוד מלשון קניה כמ"ש חז"ל שקורין למכירה כירה · והיל"ל לקחתי דורש עוד מל' כרי · ועי' סוטה י"ג · ר"ה כ"ו : ויעל יוסף · ויעלו אתו כל עבדי פרעה זקני ביתו וגו' וכל בית יוסף ואחיו זהו עד כאן להספד ואח"כ גם רכב גם פרשים וגו' וזהו למלחמה : גדול העולמים · יליף ממ"ש מספד גדול וכבד שהיל"ל מספד מר או תמרורים ומאחר שכתוב מאד אם כן מ"ש גדול וכבד מיותר · ודורש גדול כמ"ש גדול ה' · וכבד א"ת וכבד אלא וכבוד על כבוד ה' ויתכן שלזה כיוונו בגמרא סוטה י"ג עד שלא ראו בכבודו וכו' ע"ש · וע"ל פנ"ג ס"י משתה גדול על גדול העולמים · ובירושלמי פ"א דסוטה יליף ממ"ש ויהי המחנה כבד מאד · ופי' מחנה אלהים של מלאכים והשכינה בתוכם : ו הזרנו · כמ"ש כאן כן הוא גם בירושלמי סוטה ס"פ א' · ובגמרא בא"ת ובתנחומא הובאו שני הנוסחאות : אטד · כמ"ש ודשתי את בשרכם : אזורי מתניהם · כי חגור מתנים סימן למלחמה והיתר המתנים סימן הכנעה ואבילות : קשרי כתפיהם · שהלכו חלוצי כתף כמ"ש אצל הספד של חזקיה מלך יהודה ל"ו אלף חלוצי כתף : הראו באצבע · לשון התנחומא באצבע הראו הארון ואמרו אבל כבד זה וגו' ע"ש ועי' שמ"ר פמ"ו סכ"ח וש"נ לכמה מקומות שכתוב זה ודרשו על הוראה באצבע : זקפו קומתם · שמגודל המחנה שסבבו מסחם לא היו יכולים לראותו ולהראות עד שהגביהו עצמם על אצבעות רגליהם . והלא דברים ק"ו · עי' שי"ר פסוק סמכוני באשישות ובסוף ברכות ולעיל פ"ס ס"ז · וזה נקרא אפפרה : בין אגרת לאגרת · בירושלמי סוטה שם הגירסא אלין שבעין יום שבין אגרות לאגרות · ראיה לפי' הב' של המ"כ וניתן להם שלימים מזכות יעקב וזה ע"פ מדת מנגד · ותשבון ע' יום מצומצם שבי"ג בניסן נכתבו אגרות ראשונות ובכ"ג סיון נכתבו השניות : ז ומנין לאבל · ד"ל ריש סדר וילך ובתנחומא כאן ובירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה : ומפתח אה"מ · מה שמציין כאן

יפה תואר

יעקב שלא יגע בו כמטתו כן צוה רבינו מי שנטפל בו בחייו יטפל בו במותו ולא אחר : רגלוהי דבר נש כו' · הנכון כי זה המאמר סובב על יעקב דק"ל למה לא שב יעקב לארצו בעבור שני הרעב ולמה לו לצוות לבניו שישאו את מטתו לארץ כנען אחרי מותו · ומשני שהוכרח למות במצרים משום דרגלוהי דבר נש · וגם בירושלמי נראה דקאי זה על יעקב : למה מת יוסף בפני אחיו שלא הוא היה הצעיר ביניהם ויראת ה' תוסיף ימים · ובפרק הרואה מתרץ מפני שהנהיג עצמו ברבנות ובמדרש לא יחשוב זאת לו לעון כיון שהיה משנה למלך היה מוכרח להתנהג כן בפני המצרים : גדול העולמים כו' · וז"ש ויהי המחנה כבד מאד זה מחנה אלהים הידוע · אבל על טעם אשר היו שם לא מצא קראי דא"כ היל"ל ויהי מחנה כי לא נזכר מחנה לפני זה · והי' שם ענן מותח לעין ע"ד ופ' הולך לפניהם יומם וזה נקרא כבוד כמו וכבוד ה' מלא את המשכן : שהיו ראוים לדוש כאטד כדכתיב ותעבור חית השדה ותרמוס את החוח · ופי' הקרא ויבואו אל המקום אשר נעשה חסד לאטד כי פי' לגורן אשר שם מקיימין כל דבר : אזורי מתניהם התירו · לאבל ולהספד כלומר שאזל חילם · והאומר קשרות כתפותיהם התירו פי' כי הלכו חלוצי כתף כמו שהולכין על הכסיא · ונמנו פה ד' דברים שעשו ליעקב · וזה אזורי מתניהם התירו קשורי כתפותיהן · הראו באצבע · וזקפו קומתן כנגד ד' מעלות אשר הבאנה על האדן מהשלמים ותמימים · הא' כי שמה כעיר מבצר להגן על בני דורם וכנגד זה אמר שהתירו אזור מתניהם לסראות על חילם ואונם כי רפו ואין מגן בעדם · הב' כי שמה ילמדו את העם ליראה את ה' ולשמור דרכי תמימים וישרים וכנגד זה אמר קשרי כתפותיהם התירו שידעו כי ערומים הם ממצות ומעשים טובים ואין להם עוד מי שיכסה אותם מערומיהם · הג' כי שמה ילמדו את העם חכמה ודעת וע"ז נאמר זקפו קומתן לעמוד מפניו כמו מפני הרב · והד' הכבוד וההדר אשר יביאו לעם אשר שמה יושבים בקרבו וכנגד זה אמר שהראו באצבע ואמרו אבל כבד זה למצרים כי אבד הכבוד למצרים אשר היה להם בשבת יעקב עמהם : הרי דברים ק"ו · מדברי ריב"ש שם ודברי רבנן צריך לסיים קודם דברי ריב"ש וכ"ה בירושלמי : בנגד שבעים יום שעשו מצרים חסד · והחסד הזה היה הצלת לישראל לסבול עליו וכמו דדרשינן בכ"ב על הפסוק וחסד לאומים חטאת : ומנין לאבל שהוא שבעה אבילות

משנת דרבי אליעזר

משה ע"י שלא היו לו בוכים וכו' · פי' דמקשה למה כתיב ביעקב בכיתו בכינוי ובמשה כתיב בכי אבל ולא כתיב בכיתו ומתרץ לפי שלא היו לו בוכים שלא ידעו את קבורתו ולא היו אצלו

ידי משה

קרוב לה' פעמים יהודה אומר עבדך אבי והוא שומע ושותק · פירוש לפי שסבר של כיבוד אב ואם הוא אריכת ימים ולהיפוך העונש הוא קצר ימים ואע"פ שנתקצרו שנותיו עשרה שנים וי"ל לפי שהיה מלין ביניהם וא"כ היה עשרה פעמים וק"ל : שהיו ראויים לדוש כאטד · עיין ביפ"ת א"נ גרסי' באטד כי מכות כאטד רע מאד מחמת שוקציהן : שזקפו קומתן · פירוש שקמו מפנין להדרו ע"ד מפני שיבה תקום : בנגד ע' יום שעשו מצרים חסד · ומצרים היו מלכים באותו זמן

נמשחתם בשמן המשחה שבעה ימים אף אתם שמרו לאחיכם שבעה ימים · רבי הושעיא מייתי לה מהכא (ויקרא ח) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים · מה הקב"ה שימר לעולמו שבעה ימים אף אתם שמרו לאחיכם שבעה ימים · דא"ר יהושע בן לוי שבעה ימים נתאבל הקב"ה על עולמו · (ו) ר' יוחנן מייתי לה מהכא (במדבר יב) אל נא תהי כמת אלא תסגר · מה ימי הסגר שבעה אף ימי אבל שבעה · חד ברבי אמר הדא דרבי יוחנן קומי ריש לקיש ולא קיבלה · ולמה לא קיבלה · אמר תמן הוא עבד לה הסגר והכא הוא עבד לה החלט · דאתא (ז) ר' אבהו בשם רבי יוחנן ואמר אל נא תהי כמת מה ימי המת שבעה אף ימי החלט שבעה · רבי ירמיה ורבי חייא בר אבא בשם ריש לקיש (עמוס ח) והפכתי חגיכם לאבל מה ימי החג שבעה אף ימי האבל שבעה · אמר רבי חייא שמיני רגל בפני עצמו הוא · אי מה עצרת יום אחד אף האבל כן · אמרו לו מיכן לשמועה רחוקה · ותני כן שמועה קרובה יש לה שלשים ושבעה · ורחוקה אין לה שלשים ושבעה · (ח) אית תני שמועה רחוקה לאחר י"ב חדש · קרובה בתוך שלשים · רבי אבהו בשם ר' יוחנן אמר הלכה כמי שהוא אומר שמועה קרובה בתוך שלשים יום ורחוקה לאחר ל' יום · ר' ברכיה ור' יונה בשם ר"ל בשם רבי יהודה הנשיא כתיב (דברים לד) ויתמו ימי בכי אבל משה · ימי שנים · בכי שבעה · אבל שלשים · ואית דמחלפין ימי שבעה · בכי שנים · (יא) אבל שלשים · מהא שבעה ושלשים שמא ימי · אלא שאם היה עני מדוקדק בראשון ובשני אינו עושה מלאכה ובשלישי הוא עושה בצינעא · אבל אמרו תבא מאירה לשכיניו שהצריכוהו לכך · בר קפרא אמר אפילו בשלישי אל יעשה כל עיקר מפני שהוא תקפו של אבל · תני בר קפרא כל תקפו של אבל אינו אלא בשלישי · עד תלתא יומין נפשא תייבא על קברה סבורה היא שהיא חוזרת · כיון דהיא חמי דאשתני זיוהון דאפוי אזלה לה ושבקא ליה הה"ד (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב וגו' · לע"ל הפה והכרם מדיינין זה עם זה הפה אומר לכרם כל מה שגזלתי וחמסתי בך נתתי · ולאחר ג' ימים היא נבקעת והיא אומרת לו הא לך כל מה שגזלת וחמסת שנאמר (קהלת יב) ותשבר כד על המבוע · מהו ליתן תפילין רבי אליעזר ור' יהושע · ר' אליעזר אומר בראשון אינו נותן ובשני הוא נותן ואם באו פנים חדשות חולץ ור' יהושע אומר בראשון ובשני אינו נותן ובשלישי נותן ואם באו פנים חדשות אינו חולץ (ט) ואם ביום שני אינו מניח איצטריכא למימר מי שמתו מוטל עליו פטור מן התפלה ומן התפלין · אלא (י) כיון דתנא הדא תנא הא · דר' זעירא רבי ירמיה בשם ר' זעירא ומר עוקבא בשם שמואל הלכה כר' אליעזר בנתינה וכר' יהושע בחליצה · ר' זעירא בעי מהו ליתן בשני כר' אליעזר · מהו שיעשה ר' אליעזר כר' יהושע שלא לחלוץ · ומנין שאין אבל בשבת ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מייתי לה מהכא (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה · ברכת ה' היא תעשיר (בראשית ב) ויברך אלהים את יום השביעי · ולא יוסיף עצב עמה זה האבל · המד"א (שמואל ב יט) כי נעצב המלך על בנו · אמר רב חזרה זקיפה חובה · פריעה נעילה רשות · חזרת קרע זקיפת מטה חובה · פריעת הראש ונעילת הסנדל רשות · שמואל אמר פריעה חזרה זקיפה חובה · נעילה תשמיש רחיצה

חדושי הרד"ל

כצ"ל · ולשון מספד גדול קדרים · דר' יצחק דרש ליה גדולי עולם יוסף וכל שרי פרעה · וא"ד דרשי גדול ה' כבוד אי העולמים · וכי"ב לעיל פכ"ג וכמש"ש בס"ד : (יא) אבל שלשים ניחא · שבע ושלשים שמא

חדושי הרש"ש

הכוונה על פסוק דויקרא י' עמ"כ : (ו) ריו"א מייתי לה מהכא אל נא תהי כמת תסגר וגו' כצ"ל ותיבת אלא למחוק וכן ליתא בירושלמי דמו"ק ודנזיר שהבאתם בסמוך : (ז) ר"א בשם ריו"א כו' מה ימי המת אינן עולין אף ימי החלט אינן עולין כצ"ל וכ"ה בירושלמי פ' ואלו מגלחין ועי' יד"מ · וע"ע בירושלמי נזיר פ' כ"ג סוף הלכה ג' בעל קס"ע ותרא איך שנעלם ממנו שם סוגיית הירושלמי הזה דפ' וא"מ ובכת גם דברי עצמו שם · (ומש שרצה לפרש שם דברי הירושלמי לענין שאין הכהן רשאי לטהר המוחלט בפחות מז' ימים · אך כתב שלא מצא כן בשום מקום · ולי האיר עיני לפרש בזה דברי התוס' בנזיר (נ"ה ריש ע"ב) במש"כ שם ואתיליד ביה צרעת וי"ד יום כו' ונדפס שם בגליון בד"ה ר"ל ב' הגלחת מצורע · והיינו ע"כ דגם תגלחת הראשונה נמי אינה פחותה משבעה ימים) ומה שמקיש ימי החלט למת אע"ג דמרים לא היתה אלא מסוגרת · יובן ע"פ פירש"י ביבמות (ק"ג ב') וז"ל שם שמרים מסוגרת היתה וקא"ל אהרן למשה אל נא תיהוי שלא תהא כמת וזה היה נעלם גם מהיד"מ ע"ש : (ח) אית תני שמועה קרובה בתוך יב"ח ורחוקה לאחר יב"ח · וא"מ קרובה בתוך ל' רחוקה לאחר ל' ר' אבהו כו' כצ"ל : (ט) ואם ביום שני א"מ איצטריכא למימר מי שמתו כו' · במ"כ הביא בשם הירושלמי גיר' אחרת · אבל לפנינו בר"פ מ"ש ובפ' וא"מ הגי' כבמדרש · ופי' כיון דאפילו ביום ב' דחייב בק"ש ובכה"מ א"מ תפילין כש"כ במי שמתו מוטל לפניו דפטור מק"ש ומכה"מ אינו דין שפטור מן התפילין · ומשני כיון דתנא חדא (ר"ל ק"ש וכו') תני הא (פי' תני נמי פטור דתפילין אף על גב דלא איצטריך) : (י) כיון דתני הדא תני הא · ר' זעירא ר' ירמיה בשם רב · ר' זעירא מר עוקבא בשם שמואל הלכה כו' כצ"ל ועיין בירושלמי :

מתנות כהונה

נמשחתם · ושהייתם במשחתכם שבעת ימים ודייק מדכתיב כי שמן וגו' : שימר לעולמו · קודם שירד המבול נאמר ויהי לשבעת הימים ועיין לעיל באותה פרשה : אף אתם כו' · שבעת ימים קודם שימותו אחיכם : ברבי · בכל מקום פי' רש"י אדם חשוב בתורה : אמר כו' · לימוד זה שלמד ימי אבל מימי ההסגר אמרה לפני ר"ל : תמן כו' · שם באותה לימוד עושה מהסגר מרים הסגר ולא החלט : דאתא גרסינן : מה ימי כו' · הרי שהסגר ההוא עשאו החלט ונלמד מן המת וכאן אותו מה שלמד והסגר עשה אותו הסגר בעלמא והוא הלימוד ובירושלמי הגירסא באופן אחר בפרק מי שהפך : שמיני רגל כו' · בא לתרץ ולומר שא"כ יהיו ימי האבל שמונה כימי החג ועל ז"א השמיני הוא רגל בפני עצמו לענין פז"ר קפ"ב וכן הוא בהדיא בירושלמי : שמועה רחוקה · שאינה אלא יום אחד אנו למדים מעצרת : ה"ג ותני כן וכן הוא בירושלמי : ה"ג מחלפין ימי שבעה בכי כו' · ומקשי מיהו שבעה ושלשים יש היתר אחריהם אחר שבעה הותר האבל אחר שלשים הותר גיהוץ ותספורת אלא אחר שני ימים מה הותר ומשני אלא כו' : שהצריכוהו · ולא פרנסוהו משלהם : עד תלתא כו' · עד ג' ימים הנפש חוזרת על הקבר כו' : כיון כו' · כיון שהיא רואה שנשתנה זיו קלסתר פניו הולכת לה ומניחתו : יכאב וגו' גרסינן : ליתן תפילין · האבל מהו שיניח תפילין : ה"ג בראשון אינו נותן ובשני הוא נותן : חולץ · בירושלמי מסיים כל שבעה : ה"ג בירושלמי דפ' ואלו מגלחין ואם ביום שני אינו מניח ביום ראשון איצטריכא למימר כמי שמתו מוטל לפניו דמי : אלא כו' · פי' כיון דתנא ביום שני תני נמי ביום ראשון : בנתינה · שביום שני נותן תפילין : בחליצה · שביום שלישי אינו חולץ : ה"ג רבי זעירא בעי נתן בשני כר"א מהו שיעשה ר"א כרבי יהושע שלא לחלוץ אמר רבי יוסי בר בון זכינו אם נתן ביום שני כר"א נעשה ר"א כרבי יהושע שלא לחלוץ אין כיני נימר הלכה כר"א ופירושו אם הניח תפילין ביום שני כר"א דפסק הלכתא כוותיה מהו שנעשה כדברי ר"א כמו שסבר רבי יהושע שלא לחלוץ מיום שמותר להניח ופסקינן הלכתא כוותיה דבשלישי פסקינן הלכתא כרבי יהושע שאינו חולץ אבל בשני לא ידענא ודלמא בעי למחלוץ וכן פי' רש"י בפ' ואלו מגלחין דאיתא להתם כל הסוגיא כמו כאן רק שנהפך דברי ר' אליעזר לדברי רבי יהושע · ופשט א"ר יוסי בר בון כלומר באמת כן הדין שלא לחלוץ דא"כ שנעשה כר"א לגמרי ושיחלוץ הוי ליה למפסק הלכתא סתמא כר"א דבשני מניח וחולץ ולמה אמר הלכתא כר"א בנתינה אלא בנתינה הוא דהוה הלכה כר"א אבל בחליצה לא כך משמע לפי סוגיא ירושלמית אע"ג דבבבלי לא פסקינן הכי בפ' אלו מגלחין : ומניין שאין אבל כו' · בירושלמי פרק היה קורא וסוף מועד קטן ולעיל ריש פרשה י"א : חזרת הקרע לאחוריו · בשבת קמיירי והכי איתא בהדיא בפרק ואלו מגלחין בבבלי ובירושלמי : פריעת הראש ·

יפה תואר

אבילות שבעת ימים לד"ס מדרבנן היא ורק דרך אסמכתא בקש למצוא מן הכתוב תדע לך דכן הוא דהא שבעת ימי אבל ביעקב היה קודם הקבורה : ולמדין דבר קודם מ"ת · זה דוקא בדבר הנלמד מקראי אבל מצוה מפורשת בתורה קיי"ל כל מצוה שנאמרה לבני נח ולא נשנית בסיני לישראל נאמר ולא לבני נח : כל תקפו של אבל אינו אלא בשלישי · לפי גירסא זו משמע כי ביום השלישי לבד הוא תוקף של אבל משום דעד יום השלישי יש תקוה לנפש לשוב אל גופה וזה שמייתי הקרא אך בשרו עליו יכאב דדריש כשבשרו יכאב שמשתנה ומתחיל להרקיב דהיינו בשלישי אז נפשו עליו תאבל אבל בירושלמי הגי' אין תקפו של אבל אלא עד ג' ימים וגם בויק"ר ובקה"ר על פסוק ותשבר כד ג"כ גרסינן ב"ק אמר עד ג' ימים תקפו של אבל קיים למה שצורת הפנים ניכרת כו' ע"ש · וגם כאן יש לגרוס תני ב"ק כל תקפו של אבל אינו אלא עד שלישי ובכל הג' ימים מתאבל לשוב ומצטערת ואח"ז מתיאשת עוד לשוב ויחדל לה הצער והכתוב אך בשרו עליו יכאב מדרש כל זמן שבבשר יכאב ולא נרקב אז נפשו עליו תאבל ואח"ז יחדל האבל · וזה דאמרינן בפ' שואל כל י"ב חדש נשמה עולה ויורדת צריכין אנחנו לפרש כי בג' ימים הראשונים לא תתפרד מהקבר כלל אלא סובבת והולכת עליו · ואחר ג' ימים עולה והולכת למעלה שמתיאשת מן הגוף וכשאינה יכולה לעלות לשמים תשוב ותרד פה על הארץ : הפה והכרם זה הכל כד"מ כי הפה מרשיע את הכרם שלא בך נמצא הגזל · והכרם תרשיע את הפה כי על שמך תקרא הגזלה כי כל עמל האדם לפיהו ואתה הוא הגורם או במה שמרמה את האנשים בפיו לגזול מהם · ודרש ותשבר כד על המבוע ע' בפ' שואל כי שם מבואר יותר : זקיפה הוא זקיפת המטה בשבת ונעילה היא נעילת הסנדל

פירוש מהרז"ו

ויקרא ח' פ"ס וצ"ל ויקרא י' · ומ"ש ז' ימים דברי המדרש הם וס"ד כי שמן משחת ה' עליכם : מה הקב"ה · צ"ע שהרי פסוק ופתח אה"מ תשבו הוא בסוף צו קודם מיתת בני אהרן ואיך דורש על אבילות שלהם · אך בירושלמי שם איתא מה הקב"ה שמר לעולמו קודם המבול כך על בני אהרן כו' וכ"ה בתנחומא ריש סדר שמיני וז"ל אמר להם משה לאהרן ולבניו שמרו אבילות ז' ימים עד שלא יגיע בכם וכ"ה כוונת המדרש : דאמר ריב"ל · לעיל פל"ב ס"ז וש"נ : כמת אלא תסגר · אהרן ביקש ממשה שלא תהיה מרים מצורעת כמת בהחלט אלא תתרפא · ומה אנו לומדים בדמיון של כמת הרי זה בא ללמד ונמצא למד ממצורע מה מצורע ז' ימים אף מת ז' ימים מדה י"ב : אף ימי החלט ז' · צ"ע שהרי ימי החלט הוא לעולם ואם הכוונה על הנרפא מן ההחלט הרי מפורש בתורה וישב מחוץ לאהלו ז' ימים · אך גירסת הירושלמי שם במ"ק הכא הוא עבד לה הסגר והכא הוא עבד לה החלט · דאמר ר"י בשם ר' ינאי אל נא תהי כמת מה ימי המת אין עולין אף ימי החלט אין עולין ופי' דכאן דורש ר"י כמת לענין הסגר של ז' ימים ובשם ר"י דורש שאין עולין למנין נזירות כמו מת כן החלט ובודאי שצ"ל במדרש כאן כמו בירושלמי שם והמדרש והירושלמי למדין זה מזה בגירסא ע"ש : א"ר חייא שמיני · כ"ה ד' וש"נ · ה"ג בירושלמי שם א"ר אמי לרבב"א אי מה ימי החג ח' אף ימי אבל ח' והשיב שגם ימי החג ז' כי שמיני רגל בפני עצמו ושואל עוד שנלמוד מחג השבועות על יום אחד והשיב שכן אנו לומדים על שמועה רחוקה שאינו נוהג אלא יום אחד ולאבל גדול ילפינן מחג של ז' ימים ועל אבל קטן ילפינן מחג של יום אחד : אית תנא תני · כאן חסר וה"ג בירושלמי אית תנא תני שמועה קרובה בתוך ל' רחוקה לאחר ל' ואית תנא תני קרובה בתוך יב"ח רחוקה לאחר יב"ח · ר' אבהו בשם ר"י וכו' כמ"ש כאן : מיהא ז' ול' שמא ימי · שעל ז' ול' אנו יודעים שז' לאיסור מלאכה ול' לאיסור כביסה ותספורת אך ימי ב' לאיזה עניין : תני ב"ק · בירושלמי שם הגירסא בר קפרא כלעתיה וכו' : דאשתני זיוהון · כמש"ל פס"ה ס"כ וכ"ה במדרש קהלת פסוק עד אשר לא ירתק בהדיא עם ראיה וש"נ : אך בשרו · זהו בשלישי שמשתנה ואז ונפשו וגו' : היא נבקעת · שבת קנ"א ובירוש' הגירסא נבקעת על פניו ובקה"ר שם הגירסא נבקעת ומוסרת לפה ועניין של המדיינים ליתא לא בירושלמי ולא בקה"ר : מהו ליתן תפילין · פירוש האיסור של תפילין שאנו לומדים מפסוק פארך חבוש עליך כמה ימים הוא אסור ועי' ירושלמי מ"ק שם וירושלמי ברכות ר"פ ג' : חולץ · בירושלמי ברכות כמו כאן ובירושלמי מ"ק הגירסא חולץ כל שבעה : ומן התפילין · וא"כ כשאין מתו מוטל לפניו חייב וקשיא לתרווייהו · ומ"ש דמ"ש מן התפילין דרך אגב דלאחר כן נמי פטור · דר' זעירא כאן אין הגירסא מיושבת ובירושלמי הגירסא ר' זעירא ר' ירמיה כר"א בנתינה שבשני אינו נותן וכר"י בחליצה שאינו צריך לחלוץ בפנים חדשות : מהו ליתן בשני · בירושלמי הגירסא אם נתן בשני כר"א וכאן חסר ספסיעות ומבואר בירושלמי מ"ק ועי' מ"כ : שאין אבל · לעיל ר"פ י"א וש"נ ומבואר : חזרה זקיפה · שם בירושלמי מ"ק ה"ג רב אמר לא"ז חובה פ"ן רשות · ושמואל אמר פח"ז חובה נ"ר

ידי משה

וכיו רובא דעלמא כן מצאתי : מה הקב"ה שומר וכו' · פירוש דושמרתם את משמרת ה' קדרים מה הקב"ה שומר לעולמו ז' ימי אבילות קודם המבול אף הם ישמרו לאחיהם העתידין למות ביום השמיני למלואים וק"ל : אלא תסגר · המ"כ לא כוון יפה פה ואעתיק לך לשון הירושלמי איתקשיה למת ומכיון דאסכתן בה תסגר ז' ימים ולפיכך אנו לומדים מת מני' כי כן המוקשים שילמוד זה מזה וקאמר דר"ל לא קיבלה לכך ילפותא דתמן הוא עביד ליה פירושו דאיהו דרים כדוכתי' אחריתא הקישא דכמת לימי החלט דהיקש זה במצורע מוחלט כדכוס מרים תהלה והיקשא דימי החלט היינו לומר מה ימי המת אין עולים אף ימי החלט אין עולים פירוש דנזיר ומצורע ימי הלוסו אין עולים למנין ימי נזירתו כדתנן בנזיר והיכא דרים הכא היקשא דכמת לימי הסגר וה"ג הכא עביד לה הסגר והתם עביד לה החלט דאמר ר"י בשם רבי ינאי אל נא תהי כמת מה ימי המת אין עולים אף ימי החלט אין עולים וה"ג אתא רבי אבהו וכו' עד ימי החלט ז' ודוק : אי מה עצרת יום אחד · פירוש עצרת חג שבועות קושיא וכן סופא

משנת דרבי אליעזר

אבלו בשעת מיתתו לכן כתיב בכי אבל משה שבכו לאבלו ולא לפניו משא"כ ביעקב שבכו אבלו ולפני מיתתו כתיב בכיתו ודברי מ"כ דחוקים שפי' בוכים דוקא אבנים ואף לפ"ד קשה הלא פי"ל גרסינן והאליעזר · עוד י"ל דדייק מדכתיב ויתמו וסי"ל בפת"ח אלא דקאי אק"ש ששסיימו לבכות ועדיין לא היו בוכים לכ"כ ויתמו שפי' לשון תמימות עיין בע"מ מה"ד ח"ב פי"ג ובפי' יד ה' שכן מפורש שם ולכך כתיב ימי אבל משה היינו ער"ם ולא ימי אבלו ממש שעדיין היה חי והראשון עיקר :

רשות · פריעת הראש וחזרת קרע וזקיפת המטה חובה · ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ורחיצה רשות · חד תלמיד מן דשמואל שמש מטתו הלך ורחץ א"ל להלכה אמרתי לך שמא למעשה׳ איקפיד עליה ומית · א ר"י בר חלפתא הוה מתני שבחא דרבי מאיר קמי ציפוראי אמר להם אדם גדול אדם קדוש פעם אחת מצאן עומדין בשורה בשבת אמר להם שלום לכם אמרין ליה דין הוא דאת משבח ביה אמר להם דעו שבחו של אותו האיש שבא להודיענו שאין אבל בשבת · ר' הושעיא אזל לחד אתר מצאן שהן עומדין בשורה בשבת אמר להם לית אנא ידע מה הוא מנהגכון אלא שלום עליכם כמנהג מקומנו · תרין בנוי דרבי חד מנהון נפיק וראשיה מכסי ולביש סנדלוי ואוחרנא נפיק חפיה וראשיה מגלי · ר' יונה אזל למחזיה אפין לאחוי דר' גוריון נפיק לגביה לביש סנדלא אמר ליה אמור לר' גוריון אחוך לית ילפין עובדא מבר נש זעיר · ב ר' חנינא בר פפא אזיל למחזייה אפין לרבי תנחום בר חייא דכפר אגין נפיק לגביה לביש סנטרוי מאי סנטרוי מאנין דלא בזיען אמר ליה היכדין עבדין אתמהא אמר ליה כן הוה ר' יוחנן עבד · אמר ליה צלי עלי אמר ליה פסיג תרעך אמר ליה לא תימר כן אלא יסוג תורעך · תני ג חבורה ומשפחה כך הן דומים לכיפת אבנים את נוטל ממנה אבן אחת וכולה מתרועעת את נותן עליה אבן אחת וכולה עומדת · כך ד כל שבעה ימים חרב שלופה ועד שלשים יום היא מתרפרפת ואינה הוזרת לנדנה עד י"ב חדש · א"ר אלעזר נולד בן זכר במשפחה מיד היא רפה · אם כן למה מראין פנים בשבת ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר מפני האיבה : ח וישב יוסף מצרימה וגו' · ר' לוי ור' יצחק [ר' לוי] אמר שלא זמנן לסעודה א"ר תנחומא הוא לא נתכוון אלא לשם שמים אמר לשעבר אבא מושיב לי למעלה מיהודה שהוא מלך ולמעלה מראובן שהוא בכור ועכשיו אינו בדין שאשב למעלה מהן והן לא אמרו כן אלא לו ישטמנו יוסף · רבי יצחק אמר ה הלך והציץ באותו הבור ה א"ר תנחומא הוא לא נתכוון אלא לשם שמים · והם לא אמרו כן אלא לו ישטמנו יוסף · ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה וגו' · ו תני ר' שמעון בן גמליאל אומר גדול השלום (יב) שאף השבטים דברו דברים בדוים בשביל להטיל שלום בין יוסף לשבטים · הה"ד ויצוו אל יוסף לאמר וגו' והיכן צוה לא מצינו שצוה · כה תאמרו אל יוסף וגו' · אמר כך אחי חושדין אותי · וילכו גם אחיו · אמרו ליה חד בעית לך לעבדא הא כולנא לך לעבדין : ט ויאמר אליהם יוסף וגו' ואתם חשבתם עלי רעה וגו' ועתה אל תיראו וגו' וידבר על לבם · וכי יש לך אדם שמדבר על הלב · אלא ז דברים שהן מנחמין את הלב אמר להם נמשלתם כעפר הארץ מה עפר הארץ מי יכול לסייף את עפר הארץ · נמשלתם כחית השדה ומי יכול לסייף את חית השדה · נמשלתם ככוכבים מי יכול לסייף את הכוכבים · עשרה כוכבים בקשו לאבד (יג) כוכב אחד ולא יכלו לו · שנים עשר שבטים מה אני יכול לשנות סדרו של עולם מפני שהם כנגד שנים עשר שעות ביום וכנגד שנים עשר מזלות ברקיע · א"ר שמלאי אתם הגוף ואני הראש · תבואתה לראש יוסף · אין נסיב גופא מה רישא טב · ולא עוד אלא עד שלא

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ב' · ב ירושלמי מועד קטן פרק ג' · ג שבת דף ק"ו · ד עיין מועד קטן דף כ"ז · ה תנחומא כאן סימן י"ז · ו יבמות דף ס"ה · ירושלמי פאה פרק א' · ויקרא רבה פרשה ט' · דברים רבה פרשה ה' · מסכת דרך ארץ פרק י"א · תנחומא סדר תולדות סימן א' · תנחומא כאן סוף סימן י"ז · וסדר לו סימן ז' · וסדר שופטים סימן י"ח · ילקוט כאן רמז קס"ב · ילקוט נשא רמז תשי"א · ילקוט תהלים רמז תשי"ב · ועיין ספרי פרשה נשא פיסקא מ"ב · ז מגילה דף ט"ז · ילקוט כאן רמז קס"ב ·

חדושי הרד"ל

שמא כו' כצ"ל : (יב) שאף הכתובים דברו דברים בדויים כו' כצ"ל · וכ"ה בויק"ר ספ"ט וכב"מ : (יג) כוכב א' ולא יכלו לו · כוכב א' איך יוכל לאבד י"ב כוכבים · ולא עוד מה אני יכול לשנות כו'

מתנות כהונה

שמגלה האבל ראשו בשבת ואינו מתעטף כן פירש רש"י בפ' ואלו מגלחין : שמש מטתו · בימי אבלו : אמר לו · שמואל לאותו תלמיד להלכה אמרתי לך שרחיצה ותשמיש רשות : שמא למעשה · בתמיה : איקפד עליה גרסינן · פי' שמואל התקצף עליו ומת אותו תלמיד : מתני כו' · ספר בשבחו של רבי מאיר לפני אנשי צפורי : פעם אחת · מצאן רבי מאיר לאנשי צפורי שעמדו כו' : הכי גרסינן אמר להם שלום לכם אמרין כו' · פי' רבי מאיר היה שואל בשלום האבלים ואמרו אנשי צפורי לר' יוסי בן חלפתא וכי זה הוא שאתה משתבח בו אמר להם רבי יוסי דעו כו' · שאין אבילות נוהג בשבת : לית אנא כו' · אין אני יודע מנהג מקומכם איך הוא אם אתם שואלים בשלום האבלים בשבת אם לא : תרין בנוי כו' · שני בניו של רבי אחד מהם יצא בשבת בימי אבלו וראשו היה מכוסה ומעוטף כאבל והיה לבוש סנדליו ברגליו וסבירא ליה פריעה רשות ונעילה חובה והא' היה יצא יחף בלי סנדליו וראשו מגולה בלי עיטוף דסבירא ליה נעילה רשות ופריעה חובה ובירושלמי גרס חד ראשיה מגלי וחד ראשיה מכסיה חד ראשיה מגלים ולבוש סנדליו וחד ראשיה מכסי ושליח סנדליו ע"כ שליח פי' מופשט : רבי יונה כו' · הלך להתראות פנים לאחיו של רבי גוריון ובשבת בימי אבלו היה והיה יוצא לקראת רבי יונה והיה לבוש בסנדליו וע"פ אחיו רבי גוריון עשה כן ואמר לו רבי יונה שילך ויאמר לרבי גוריון אין אנו מנהיגין במה שהוא עשה מלאכה שאין אנו למדין הלכה למעשה מאיש קטן ושפל ובירושלמי גורס שהמעשה היה ברבי גוריון בעצמו ופניו בפנים דבר אליו כן : מאנין כו' · כלומר בגדים שאינן קרועין וא"ל הכזה עושין בתמיה ובחול היה כדמשמע לקמן כן משמע בירושלמי ותימה לי שרבי יוחנן יאמר כן שאין צריך לקרוע בגדיו אם נאמר שבת היה קשה מאי קמתמה רבי חנינא הא רב ושמואל סברי תרווייהו חזרת הקרע חובה יגעתי ומצאתי בירושלמי דגרס מאנין דלא חפיתין א"ל הא מנא לך א"ל כן הוה רבי סימון עבד ואולי שגם פה צ"ל כן : חפיתין · נתפרש לעיל ריש פרשה זו : צלי · התפלל עלי מפני שהאבל הוא קשה יום ובעי רחמי וכמו שאמרו חז"ל אבל שלשה ימים הראשונים יראה עצמו כאילו חרב מונחת לו בין כתיפיו כו' · ועיין בספר תניא ולקמן : פסיג תרעך · יכרת ויפסק שערך וא"ל שלא יאמר כן שלשון פסיג יסבול פירושו יתחלק לכמה חלקים כדאיתא לנתחיו תרגום יונתן תפסג לפסגוי ועיין בערוך ערך פסג גם תרעך יסבול פירושו לשון שער ופתח ויהיה חס ושלום קללה במקום ברכה ובתפלה צריך אדם לדקדק בלשונו דלא ישתמע לתרי אפין כדאיתא בספר הזוהר בפרשת ויצא אלא יאמר יסוג תורעך שפירושו תוגדר פירצתך יסוג מלשון סוגה בשושנים תורעך הוא לשון פירצה וכדאיתא לעיל פרשה ע' וכן מצאתי פירושו בספר תניא ובירושלמי ראיתי גירסא תמוהה בעיני לא ראיתיה לכותבה : חבורה ומשפחה גרסינן · ופירושו כדאמרינן בעלמא אחד מן החבורה שמת ידאגו כל החבורה אחד מן המשפחה שמת ידאגו כל אותה משפחה : את נותן עליה כו' · ובנמשל הוא שאם נולד בה בן זכר מיד היא נתרפאת וכדרבי אליעזר לקמן : רפה · מדת הדין המתוחה כנגדם היא נעשית רפה ובספר אות אמת הגיה נתרפאה וה"ג בירושלמי אך לשון הסוגיא נשתנה שם הרבה : אם כן למה כו' · לעיל קאי ומקשה למאן דאמר אין אבילות נוהג בשבת א"כ למה הולכין אליו ומראין לו פניו והוא כעין תנחומין : מפני האיבה · שלא יאמר שהם שונאים אותו שכן המנהג להראות פנים איש לרעהו בשבת : מצרימה וגו' גרסינן · ודייק סיפיה דקרא ויראו אחי יוסף כי מת אביהם וגו' משמע שהרגישו בו סימני שנאה : שלא זמנן · לאכול על שלחנו ועיין בפי' רש"י בחומש : רבי יצחק אמר · לפיכך אמרו לו ישטמנו לפי כשחזר יוסף מקבורת אביו הלך והציץ באותו בור שהשליכוהו בו אחיו : אלא לש"ש · לברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה : לא כן חשבו אלא כו' · שחשבו שבשביל כך הציץ באותו בור להראות שאותו צער עדיין נוגע בלבו וחששו שלא ינקום לבסוף : כך אחי חושדים כו' · דא"כ למה בכה בדברם אליו : חד בעית כו' · אחד היית חפץ לך לעבד שנאמר את אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי לעבד ואתם עלו לשלום אל אביכם : לעבדא גרסינן : לסייף · לכלותו עד סופו : עשרה כוכבים כו' · בילקוט הגירסא יותר ברורה ועיין שם : אין נסיב כו' ·

פירוש מהרז"ו

בשית שתלה אמרו סימן ואח"כ מפרשים וכ"ז איירי בשבת : מתני · מלשון שם יתנו צדקות ה' והוא בירושלמי ברכות פ"ב על המשנה רחץ בלילה א' ועיין ירושלמי מ"ק שם ושם איתא תמא אבילא בשבת ושאל כו' ומ"ש בשורה ליתא שו"ש וצ"ע דאין עומדים בשורה בשבת · ואולי הכוונה שהיו האבלים עומדים בבהכ"נ בפני עצמם בשורה וכמ"ש פר"א ס"פ י"ז התקינו שיהיו חתנים ואבלים הולכים לבתי כנסיות ולב"מ בשבת · ואנשי המקום רואים כו' את האבל ויושבים עמו כו' ע"ש · ובירושלמי שם מביא הדרשה של ברכת ה' היא תעשיר לראיה לר"מ : ר' הושעיא · בירושלמי ל"ג גם כאן בשורה וכאן ע"כ פי' כצ"ל : ואוחרנא נפיק · עי' מ"כ ועשו היכר בדבר אחד זה בגילוי וזה בסנדלים וכאן צריך לגרוס ואוחרנא נפק יחף ורישיה מגלי : ר"ח ב"פ · כאן משמע שמעשה זו היתה בשבת אך בירושלמי מ"ק משמע שהיתה בחול וכאן הגירסא סנטרוי מנון דלא בזיעין ושם הגיר' מנון דלא חפיתין פי' שאינם מהודרים לדעת המדרש בשבת דלא בזיעין ולהירושלמי בחול דלא חפיתין : פסיג תרעך וכו' יסוג תורעך · עי' מ"כ · ועי' בערוך ערך תרע ב' פרק ה' פרק בעוזא ת"י תרע ה' תרעיתא ולעיל פ"ע ס"ה את הוא תרעיתא דימא · ופסיג הובא בערוך ערך פסג שיש מפרשין מל' סמיכה וגם פי' מלשון כריתה לשנים וע"כ אין התפלה מבורכת אך יסוג מבורר שפי' מלשון גדירה : מיד הוא רפה · וגירסת הירושלמי שם מתרפאת כל אותה משפחה : מפני האיבה · וכמ"ש בקושי התירו לנחם אבלים בשבת שכל ימות החול היו טרודין במלאכה ואם גם בשבת לא ינחם יאמר שהוא מחמת איבה ושנאה : ח שאשב למעלה מהם · ולמטה מהם גם כן לא יתכן על כבוד ממשלתו וכ"כ היפ"ת · ואף שנתנה בכורת ראובן ליוסף זה לא היה אלא לבניו ולנחלה כדלעיל נ"ח ס"ד : הלך והציץ · כשקבר ליעקב בחברון קרוב לשכם הלך לבור · כמ"ש בתנחומא כאן וז"ל כאן שהלך יוסף לברך על אותו בור שהשליכוהו אחיו לתוכו וברך עליו כמו שחייב אדם לברך על מקום שנעשה לו נס ברוך שעשה לי נס וגם כאן ר' תנחומא : תני רשב"ג · ירושלמי פאה פ"א ויק"ר פ"ט ס"ו ד"ר פ"ה סט"ו ע"ש פירושו : לא מצינו שצוה · ואף שאינו מפורש שצוה אבל יש רמז גדול שהרי אמר יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי הרי שתלה ברכות בני יוסף בראובן שלא היה לו חלק במכירתו ובשמעון החייב במכירתו ואם יגע בשמעון יגע בברכות בניו · ועל פי מדה י"ב שנמצא למד ק"ו על אחרים ואף כי על ראובן ויהודה : כך אחי חושדין אותי · ממ"ש ויבך יוסף בדברם אליו ועניין הבכיה כמ"ש יומא י"ח הוא פורש ובוכה על שחשדוהו כו' (וכ"כ היפ"ת) שאין חושדין אלא למי שעשה או חשב לעשות כמ"ש מ"ק דף י"ט : חד בעית לעבדא · שמ"ש גם אחיו שהוא בכה והם נפלו ואין זה גם ע"כ דורש שכוונתו כמ"ש סוף מקץ שאמרו השבטים וגם אנחנו נהיה לאדוני לעבדים וגו' וזהו גם אחיו וכמ"ש עוד שם גם אנחנו גם אשר נמצא וגו' : ט מנחמין את הלב · וזהו וינחם אותם וידבר על לבם וכמ"ש נחמו נחמו וגו' דברו על לב ירושלים : נמשלתם בעפר · בראשית י"ג ט"ז לאברהם וכן ליעקב שם כ"ח י"ד : כחיות השדה · לעיל פר' נ"ט ס"ז ופ"ג : בכוכבים · בראשית ט"ו ה' כ"ב י"ז וכן לחול הים שם הוא וכ"ה בילקוט בהדיא : ולא יכלו לו · וק"ו שאיך יכול כוכב אחד לאבד י' כוכבים וזה חסר במדרש ונכון לגרוס כן ועי' בפסיקתא פכ"ט ס"ו ופ"ל ס"ד : ובנגד י"ב מזלות · כמ"ש פר"א פ"ו וז' זכרים פ"ח ועי' במ"ר פי"ד סי"ח שמאחר שכתוב וינחם אותם ולא פי' במה בהכרח ע"פ מדה י"ז שהענינים מפורשים ומתחברים ע"פ המדות : תבואתה לראש יוסף · בברכת משה וה"ה כאן בברכת יעקב תהיינה לראש יוסף · ולפי מ"ש לעיל ס"פ נ"ח תבואתה בעוה"ז

יפה תואר

הסנדל : והיכן צוה לא מצינו שצוה ואע"ג דמצינו כמה מילי דלא כתיבי בדוכתייהו וילפינן להו מספורים אחרים כמו ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו שלא נזכר כן במקומו וכאלה רבים · י"ל כיון דשבח יעקב הוא שדאג מראש לפני מותו כי יהיה שלום ביניהם · ולא סמך על לב יוסף אף כי טוב הוא · לא היה לו להכתוב לשתוק מזה · כי אין דרך הכתובים להעלים מה שהוא שבח לצדיקים : וכי יש לך אדם שמדבר על הלב · ומה דכתיב וידבר על לב הנערה גם זה מפרשי לעיל דברים המיישבים את הלב : נמשלתם כעפר כו' · הנה מפני שלשה דברים א"א לכלות את ישראל · הא' מצד שיש לעולם צורך בהם וכמ"ש קטיעא בר שלום כשם שאי אפשר לעולם בלא ד' רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל כדאיתא בפ"ק דע"ז וכנגד זה אמר נמשלתם כעפר אשר בלי עפר אין תבל · הב' מצד שהם מפוזרים בין כל העמים וכמו"ש בפרק האשה בפסחים צדקת פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרם בין האומות ואין יד אחת שולטת בהם לכלותם · וכנגד זה אמר ומי יכול לסייף את חית השדה אשר הטעם שא"א לכלותם הוא מפני שהם מפוזרים בכל היערים ומי יקבצם · הג' מצד ששמו של הקב"ה דבק בהם וכמ"ש אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם וכן אמרו בירוש' תענית על הכתוב ומה תעשה לשמך הגדול שהוא משותף בנו · וכנגד זה אמר מי יוכל לסייף את הכוכבים כי מלבד שהם רחוקים ואין יד אדם שולטת בהם · גם הם מחומר קיים בלתי מקבל פירוק הבור והפסד : ובנגד שנים עשר מזלות

ידי משה

הוא לשון ירושלמי : חד מנהון נפק משום דמי שיש לו מנעלים ברגליו אינו חייב בפריעה וחזרת קרע דמנעליו מוכיחין עליו כדאיתא בפ"ק אלו מגלחין להכי מי שהיה ראשו מכוסה כאבל היו מנעלים ברגליו לסוכית עליו שאינו מאמר אבילות ומי שהיה יחף היה נגלות ראשו ואינו מתעטף וק"ל : מאנין דלא ראשי · עיין מ"כ ובתנם דחק וצ"ל מאנין דלא בזיען פי' בגדים שאינם קרועים ותמוה עליו וכי לובשים לבוש שלם בתוך ז' ימי אבלות לא היה לו אלא להחזיר קרע לאחוריו וקאמר כן היה ר' יוחנן עושה בשבת מחליף ואינו קורע והכא קי"ל כגמרא וק"ל : אמר כך מוסדים אותי · פי' שסכין שלא נוה זה אביו דאילו אבין נוה לדידיה הוי אמר כך אחי חושדין אותי והייט דככה דומים דבכיית כ"ג כשהיו משביעין אותו שלא יעשה כדרך הצדוקים כדאיתא ביומא וק"ל : חד בעית לך לעבדא וכו' הא כולנא לך

שוא

ירדתם לכאן היו קוראים אותי עבד ומאחר שירדתם (יד) לכאן הודעתי הוגנוסים שלי אם כן אני הורג אתכם אתמהה · [א] אם הורג אני אתכם הם אומרין אין לשמור אמנה עם זה · עם אחיו לא שמר אמנה עם מי הוא משמר אמנה · הן אומרין לא היו אחיו · אלא כת של בחורים ראה וקרא אותן אחיו · תדע לך שהרי הוא בסוף הביא עליהן עילה והרגן · אמר מה אני נעשה אנטידיקוס לאבא · אבא מוליד ואנא קובר · מה אני נעשה אנטידיקוס להקב"ה הקב"ה מברך ואני ממעט הדא הוא דכתיב וינחם אותם · [ב] והרי דברים קל וחומר ומה יוסף שדיבר דברים רכים על לבן של שבטים כך ניחמו · לכשיבא הקב"ה לנחם את ירושלים על אחת כמה וכמה הה"ד (ישעיה מ) נחמו נחמו וגו' : י וישב יוסף במצרים וגו' · (יא) [ג] ששה זוגות שנותיהם שוות רבקה וקהת · לוי ועמרם · יוסף ויהושע · שמואל ושלמה · משה והלל הזקן · [ד] ר' יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא · (יב) משה עשה בפלטין של פרעה ארבעים שנה ובמדין (ובמדבר) ארבעים שנה ושמש את ישראל ארבעים שנה · רבי יוחנן בן זכאי עשה פרגמטיא ארבעים שנה ולמד תורה ארבעים שנה שמש את ישראל ארבעים שנה · ר' עקיבא עשה בור ארבעים שנה ולמד תורה ארבעים שנה ושמש את ישראל ארבעים שנה : יא (יג) [ה] וישבע יוסף את בני ישראל וגו' שומע אני מיד ת"ל אתכם כשתהיו עולין · ומנין אף עצמות של שבטים העלו עמו שנאמר אתכם · וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אותו · מי חנטו · רבי פנחס ורבי יהודה בשם ר' נחמיה · ר' יהודה אמר רופאים חנטו אותו ור' פנחס אמר שבטים חנטו אותו הה"ד ויחנטו אותו ויישם בארון במצרים ומי הן ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה : יב לישנא אחרינא [ו] וזאת אשר דבר להם אביהם יעקב אין כתיב כאן אלא אביהם עתיד אדם אחד כיוצא בי לברך אתכם וממקום שפסקתי הוא מתחיל שנאמר וזאת אשר דבר · כיון שעמד משה פתח בזאת שנאמר (דברים לג) וזאת הברכה · אמר להם [ז] אומר לכם הברכות הללו אימתי הם מגיעות לכם בשעה שתקבלו את התורה שנאמר (שם ד) וזאת התורה הוי וזאת אשר דבר להם אביהם · במה שסיים להם יעקב אביהם פתח להם משה · אמר משה (תהלים קיט) (יד) מזקנים אתבונן · יצחק כשבירך את יעקב אמר לו (בראשית כח) ואל שדי במה חתם ויקרא יצחק את יעקב ואף יעקב במה שפסק אביו משם התחיל שנאמר ויקרא יעקב אל בניו וחתם כשבירכן בזאת וזאת אשר דבר · ממקום אשר פסק משם התחיל משה וזאת הברכה ובמה חתם משה (דברים לג) אשריך ישראל ואף דוד כשבא לומר תהלה ממקום שפסק משה משם התחיל (תהלים א) אשרי האיש וגו' הוי מזקנים אתבונן : יג ויעש לאביו אבל שבעת ימים · [ח] ולמה עושים שבעה כנגד שבעה ימי המשתה א"ל הקב"ה בעוה"ז נצטערתם עם הצדיק הזה ושמרתם לו אבל שבעת ימים לעולם הבא אני מחזיר אותו האבל לשמחה שנאמר (ירמיה לא) והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם כשם שאני מנחם אתכם כך אני מנחם לציון ולכל חרבותיה כענין שנא' (ישעיה נא) כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה :

מסורת המדרש א פסיקתא דרב כהנא פיסקא ט"ו ע"ש בהערות ותקונים · ב ילקוט ישעיה רמז ש"ז · עי' בפסיקתא רבתי פיסקא כ"ט סימן ו' ובמסרז"ו שם אות א' · ג ספרי פרשה וזאת הברכה פיסקא שנ"ז · ילקוט וזאת הברכה רמז תתקס"ז : ד ר"ה דף ל"א · סנהדרין דף מ"א · ה מכילתא ריש פ' בשלח · ע' סוטה דף ז' וברש"י · ילקוט בשלח רמז רכ"ח · ו תנחומא כאן סימן ט"ז · ז דברים רבה פרשה י"א · ספרי פ' הברכה פ' שמ"ב · מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט כאן רמז קס"א · ילקוט סדר הברכה רמז תתקמ"ט · ילקוט תהלים רמז תרי"ב · ח תנחומא כאן סי' י"ז :

חדושי הרד"ל

עולם מפני שהן כנגד כו' כן צריך להיות · ועיין בילקוט : (יד) לכאן הודעתם אוגנוסים שלי כצ"ל · פי' יחוס משפחתי :

חדושי הרש"ש

(יא) ששה זוגות שנותיהם שוות רבקה וקהת · עיין תוספות יבמות דף ס"א ב' דמדרש זה חולק על הא דאיתא בס"ע דרבקה היתה בת שלש שנים כשנשאה יצחק ועמש"כ לעיל פנ"ו · וכ"ל דפליגי בפלוגתת ר"מ ורבנן בכתובות מ' ב' · דגם בפרשתה כתיב נער וקרינן נערה · והנה התוס' ביבמות שם כתבו דלמדרש זה היתה רבקה בת י"ד שנה כשנשאה יצחק ע"ש החשבון · והמהרש"א שם הביא בשם הרא"ם שהיתה בת י"ד ותמני : (יב) משה עשה כו' ושמש את"י מ' שנה · בספרי סוף ברכה איתא ג"כ הלל עלה מבבל בן מ' שנה ושמש חכמים מ' שנה ופרנס את ישראל מ' שנה וכצ"ל כאן : (יג) וישבע יוסף וגו' שומע אני מיד כו' · עי' יפ"ת שנדחק · ול"נ שפי' מיד היינו תיכף אחר הפקידה · והפקידה היתה בעת אשר נגלה הקב"ה למשה בסנה כמ"ש שם פקד פקדתי אתכם · ואמר וישמעו כי פקד ה' וגו' : (יד) מזקנים אתבונן יצחק כו' · עיין לקמן ריש ברכה דמביא שם המדרש דגם יצחק התחיל ממקום שפסק אברהם אביו :

מתנות כהונה

אם לוקח הגוף מה טובו ויפיו של הראש לא כלום : הוגנוסים · פי' הערוך בוז משפחות ק"י ובסיר גניסתא : אין לשמור כו' · כלומר אין לכרות ברית ולשמור אמונה עם זה : הן אומרים כו' · כעין דבר אחר הוא וכן מוכח בפי' רש"י בחומש : ה"ג בחורים ראה וקרא אותן אחיו : עילה · עלילה כמה דאת אמר עילה ושחיתא : אנטידיקוס · כך גרס הערוך ופירש בו בעל דין בלשון רומי : כך ניחמן · דברים נכרים שלב אדם מתיישב כך : על אחת כמה וכמה · שידבר דברים ראוים להתנחם בהם : עשה בור · עכב מ' שנה קודם שלמד תורה והיה בור וריק מתורה : מיד · שיעלו עצמותיו מיד אחר מיתתו : אתכם · משמע עם עצמות שלכם : ומי הן ואלה וגו' · וי"ו העטוף קדרים : אביהם יעקב כו' · צריך עיון בתנחומא ובילקוט וגירסת הספר יש לומר מדכתיב אביהם סתם דרשינן עוד אבי רכב ישראל וזהו משה אבל בילקוט איתא בהדיא שלמד זה מדלא כתיב זאת וכן הוא לקמן : ה"ג מתחיל שנאמר וזאת אשר דבר וגו' כיון וכן הוא בילקוט : אמר להם · יעקב לבניו והוא כעין ד"א : לומר תהלה גרסי' · פי' תהלה ושבח לאל עולם שבס' תהלים :

יפה תואר

עי' בזה בעקרים במאמר ל' דברים נחמדים : היו קוראים אותו עבד ומרננים אחריו כדאיתא בסוטה על פסוק לאסור שריו בנפשו : שומע אני מיד · לאו דוקא אלא לומר קודם פקידה אחר שיתעכל הבשר · דהא והעליתם את עצמותי אמר משמע דוקא עצמותיו ואף על גב דכתיב בקרא פקוד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי משמע דוקא בעת פקידה · י"ל דיתפרש הכא מאחר שאלהים יפקוד אתכם ותעלו לא"י לכן תעשו לי הנאה הזה שתעלו את עצמותי שמה · אבל העלאה זו תהיה מיד : וזאת אשר דבר להם אביהם כו' · בתנחומא הגירסא אביהם אין כתיב כאן אלא להם · ופירוש הדברים כי כל לו לו ולהם הסמוכין אל דבור מתפרש בלשון על וכדפירש"י גבי ואשר נשבע לי ולכן אם היה כתיב אליהם היינו מפרשים עמהם וכפשוטו ומדכתיב אשר דבר להם דמתפרש כמו עליהם מדרים כמו וזאת אשר ידבר עליהם עוד אביהם וזה משה אבי ישראל · וכא פה דבר עבר במקום עתיד : וממקום שפסקתי הוא מתחיל · לכאורה אם האחד למד ממי שלפניו ומזקנים אתבונן היה לו ג"כ להתחיל ממה שהתחיל הוא ולא ממה שפסק · וגם טעם הדברים זר הוא מאבין · אבל הענין הוא כי החיתום הוא העיקר והפרש ולכן יתבונן האחרון במה שחתם המברך אשר היה לפניו · כדי לעשות מזה יסוד ועיקר לברכותיו וזה מזקנים אתבונן · והנה אברהם חתם בנתינה כדלקמן בד"פ ריש ברכה ללמד לנו כי אין אדם כדאי בזכותו אל הברכות ורק במתנה חן לו וע"ז הודה יצחק ועשה זה לשורש והתחיל ויתן לך והוסיף עוד שורש אחד במה שסיים ויקרא בקריאה לאמר כי המתברך צריך להכין לבו ונפשו אל הברכות כדי שתחול עליו · ואת זה הודה יעקב ועשה זאת לעיקר והתחיל בקריאה כדי שיכינו לבבם ונפשם לזה · ויעקב הוסיף עוד על זה כי מלבד אשר המתברך צריך להכין לבו ונפשו לזה צריך עוד לדעת כי לא כל דבר אשר יבקש בלבו ונפשו הוא הטוב האמיתי · ופעמים יבקש אדם דבר הנאה בעיניו ונתעב לה' ולכן סיים בזאת לרמז אל התורה שנקראת זאת ולבקש רק דבר אשר טוב ויפה הוא גם לפי התורה · ומשה הודה ע"ז ועשה זאת לשורש ויסוד לברכותיו והוסיף עוד כי לא טוב לאדם לבקש רק אושר זמני אשר יעוף כצל רק יבקש אושר נצחי ולכן מסיים בלשון אשריך בל"ר דקאי גם על אושר נצחי ודוד הודה לו בזה והתחיל ג"כ בלשון אשרי בל"ר הכולל ג"כ אושר נצחי וקיימי : ולמה עושים שבעה · כבר פירשתי למעלה כי זה רק אסמכתא דהא אבילות מדרבנן ולכן מקשה למה עושין שבעה ולא ראו למעט את ימי הצער והאבל כי כל המתקשה על המת יותר מדאי הוא נענש · ומשני כנגד ז' ימי המשתה וימי המשתה שהיו ז' ילפינן משמשון כדאיתא בפר"א · ויען כי טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה · ולב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית המשתה לכן השוו מספר הימים של שניהם · ואולי הוא הטעם במה שקבעו מספר שבעה בתחלת היותו לאיש לבנות את הארץ ובאחריתו בלאתו ממנה יען דמספר שבעה הוא המספר המקיף את כל העולם וכמו שהאריך בזה בעל העקרים במאמר ג"ט · ויש לתת עוד טעם לזה כי ימי המשתה יש להם שייכות לימי הקבורה · כי באשר שהאדם מעותד למות לכן מוכרח הוא להוליד בנים ולהשאיר אחריו זרע וכמ"ש על המאמר בברכות ווי לן דמיתנא ווי לן דמיתנא שברו בעת החתונה · כי הקבורה והחתונה אחוזות יחד וכמו שכתבנו · ולכן קבעו ימי האבל שבעה אחרי הקבורה כמו שבעת ימי המשתה אחר החתונה : א"ל הקב"ה בעוה"ז כו' · כדי שלא לסיים בעניני אבל מובא פה הפסוק והפכתי אבלם לששון כדי לסיים בדבר טוב · וגם באשר הכתוב הזה סיומו הוא מיגונם לכן לא חפץ להשאר בכתוב זה ומסיים כשם שאני מנחם אתכם כדי לסיים בקרא ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה :

פירוש מהרז"ו

תהיינה לעוה"ב הביא פ' תבואתה במכוון : הוגנוסים שלי · יחוסי ומולדתי עי' ערוך ערך גנס ובפס פסיקתא גנוסיא : דברים ק"ו · ועי' לעיל פנ"ג ס"ה ובסוף הפ' שם וכולל כאן ב' כוונות · א' מב"ו על הש"י · ב' שכאן כתוב פעם א' וינחם ושם כתיב ב"פ נחמו נחמו : י וישב יוסף במצרים · ויחי יוסף במצרים מאה ועשר שנים ועל זה הביא ששה זוגות · והמאמר בספרי סוף ברכה הובא ילקוט שם : רבקה וקהת · בקהת מפורש בריש וארא ושני חיי קהת שלש ושלשים ומאת שנה שהספרי והגמרא יבמות ס"א והמדרש כאן סוברים שהיתה רבקה בת י"ד כשנשאה יצחק ויצחק היה בן ארבעים שנה ובן ס' היה בלדת אותם הרי לרבקה ל"ד ועוד ס"ג כשבירך אותם הרי ליצחק קכ"ג הרי צ"ז לרבקה עוד י"ד בבית עבר וכ' בבית לבן הרי קל"א ב' שנים בדרך ואז מתה הרי קל"ג · וכ"ה בתוספות ביבמות שם · וע' ביפ"ת לעיל סוף פ' פ"א : לוי ועמרם · מפורש בריש וארא כל א' קל"ז שנה : יוסף ויהושע · יוסף כאן בן ק"י שנה ובסוף יהושע שיהושע מת בן ק"י שנה : שמואל ושלמה · מפורש בס"ע פי"ג במ"ר פ"ג ס"ח שחיה שמואל נ"ב שנה וכ"ה באגדת שמואל פ"ב (יפ"ת) ובס"ע פי"ד ששלמה חיה נ"ב ג"כ בן י"ב כשמלך ומ' שנה מלך ועל משה מפורש בסוף התורה שחיה ק"כ שנה והלל וריב"ז ור"ע מדברי חז"ל בקבלה ועי' אדר"נ פ"ו : משה עשה · שמ"ר פ"א סכ"ז וס"ל בעת שאמרו לו מי שמך לאיש היה אז בן ארבעים שנה וכ"ה בתנחומא : יא וישבע יוסף · ופ"ד והעליתם את עצמותי מזה ומ"ש שומע אני מיד כ"ה במכילתא ריש בשלח ופי' שמ"ש יוסף והעליתם וגו' היה כוונתו מיד לאחר מיתה כמו ביעקב ת"ל בריש בשלח והעליתם את עצמותי מזה אתכם פי' כשתעלו ממצרים אז והעליתם עצמותי וזה כשתהיו עולין · ול"ע דאפילו לפי מ"ש כאן הרי כתוב פקוד יפקוד וגו' והעליתם ולא קודם לכן ואיך אומר יכול מיד · וי"ל שפי' שבזכות שתעלו אותי מיד פקוד יפקוד אתכם בעת הגאולה · ומ"ש אתכם ל"ע עם מי מדבר אם עם אחיו השבטים הרי כולם מתו במצרים · ואם הכוונה על זרע ישראל לדורות בעת הגאולה איך הוכיח שהעלו עצמות כל השבטים ממ"ש אתכם · ויתיישב לגירסת הילקוט כאן דיליף ממ"ש מזה אתכם זה בגימטריא תריסר שהשבועה היתה על כל ישראל כשיעלו יקחו עצמות כל השבטים ועצמות יוסף עמהם · וכ"ה בסוטה דף ז' שעלו עצמות כל השבטים דשם איתא שהיו עצמות יהודה מתגלגלים בארון במדבר הרי שגם יהודה עלה וכן כל השבטים : רופאים חנטו · כמ"ש אצל יעקב ויחנטו הרופאים את ישראל : שבטים חנטו · שלא יגעו הרופאים בגופו שהרופאים צוו והשבטים חנטו · ויתכן שמיוסף נלמד ק"ו על יעקב שלא נגעו בו הרופאים כמ"ש בהדיא לעיל ריש ס"ב שלא יגע אחר במטתו כל שכן בגופו · ודורש כמוכיס ויחנטו אותו ע"י אלה שמות בני ישראל : יב לישנא אחרינא וזאת · בילקוט כאן הגירסא זאת אב"כ אלא וזאת · וגירסת התנחומא כאן סט"ז צ"ע : כיוצא בי · שיעקב נקרא שמש ופני משה כפני חמה ומ"ש אביהם על משה כמ"ש ויק"ר פ"א ס"ג אבי גדור כו' ולעיל צ"ט ס"ה לישנא אחרינא על כל הברכות וכאן על פסוק זה לבד גם כן מהתנחומא : במה שסיים · רומז לאופן תיקון העולם ע"י אבות כמ"ש בזהר פי"ט ס"ז שבמקום שפסק הראשון התחיל הבא אחריו וכמ"ש בזהר פסוק זה ובריש במדבר : וזאת התורה · דברים ד' י"ד וזאת התורה אשר שם משה וגו' : מזקנים אתבונן · מד"ת מזמור א' כל הענין ועי' ד"ר ר"פ י"א ושם התחיל באברהם שחתם ויתן ויצחק פתח ויתן : ויקרא יצחק · ויברך אותו וכן ואל שדי יברך אותך וכן יעקב קרא לבניו · ובירך אותם וכן אמר אל שדי נראה אלי בלוז ויברך אותי והברכה האחרונה של יצחק היא הראשונה של יעקב · ועיין ספרי ריש ברכה הובא ילקוט שם : לומר תהלה · היינו ספר תהלים · אמר אף אברך את ישראל באשרי מד"ת מז' א' שם : יג כנגד ז' ימים · שענין ימי המשתה שמחים על תכליתו של פו"ר וכמ"ש בנוסח שבע ברכות והתקין לו ממנו בנין עדי עד כו' ובהעדרו תקנו נגד זה ז' ימי אבילות וכמ"ש לפר' זו ס"ז לעת תחית המתים כשימחה ה' דמעה מעל כל פנים יקויים בנו והפכתי אבלם לששון והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים : כן יהי רצון במהרה בימינו אמן :

ידי משה

לעבדי · ואין לך לפרש יותר : וזאת אשר דבר להם אביהם וכו' · יש כאן גרס' שונות דהיינו בילקוט ובתנחומא אמנם אין לנו אלא גירסת הספר מה שעינינו רואות וס"פ דדייק מדלא קאמר אשר דיבר להם יעקב או ישראל אלא דאתא לומר דמשה רבינו ע"ה דהוי אביהם בתורה ויתחיל בזאת וס"פ א"ל וזאת אשר ידבר להם אביהם וק"ל :

סליק ליה ספר בראשית רבה · ובו פרשיות מאה :

שיטה חדשה לברכת יעקב (א)

נדפס בוויניציא עם ספר משפטי שבועות לרבינו האי גאון ז"ל :

ויקרא יעקב אל בניו · לא היה צריך קרא לומר אלא ויקרא עשו למה שהוא גדול · אלא אמר הכתוב כי לא שאול תודך מות יהללך · ומי מודה מי שהוא חי ומשתחוה לחי שנאמר חי חי הוא יודך כמוני היום · אמר ר' חנינא בנוהג שבעולם עבד [בלג"ב פ' פ"א הגירסא אין עבד · פי' רולא] אינו עושה דיאתיקי וחי עושה דיאתיקי בני חורין כך עשו בן יעקב (ב) גורר מת ואינו עושה דיאתיקי לא מת עשו על מטתו [בלג"ב הגירסא · אין עבד עושה דייתיקי · למה שאינו יודע מתי נהרג כך הם עשו כו' כי עיף אנכי כו' כי עיפה נפשו כו'] ומי עשה דיאתיקי יעקב שנא' חי חי הוא יודך · לפיכך ויקרא יעקב אל בניו · זהו שאמר הכתוב מסיר שפה לנאמנים זה יצחק ויעקב ששניהם בקשו לגלות מסטירין של הקב"ה יצחק קרא לעשו בקש לגלות לו את הקץ וגנזו הקב"ה ממנו שנאמר ויקרא את עשו בנו הגדול · ואף יעקב בקש לגלות את הקץ לבניו שנא' האספו ואגידה לכם · למה הדבר דומה לעבד שהאמינו המלך על כל מה שיש לו בא אותו העבד למות קרא לבניו לעשותן בני חורין ולומר להם היכן הוא דיאתיקי שלהן והאוני שלהן ידע המלך והלך ועמד לו מלמעלן ממנו ראה אותו העבד והפליג את הדבר שהיה מבקש לגלות להם התחיל אומר להם בבקשה מכם עבדים של מלך אתם היו מכבדים אותו כדרך שהייתי מכבדו כל ימי · כך יעקב אבינו אמר אקרא לבני להודיע להן אימתי הוא הקץ מיד נגלה עליו הקב"ה ואמר לו לבניך אתה קורא ולי לאו שכן ישעיה אמר ולא אותי קראת יעקב כיון שראה אותו יעקב התחיל אומר לבניו בבקשה מכם בני היו מכבדין להקב"ה כדרך שכיבדוהו אבותי שנאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו · אמרו לו יודעין אנו מה בלבך · שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · כיון ששמע יעקב כן השתחוה שנאמר וישתחו ישראל על ראש המטה · התחיל אומר בלחישה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד · אמר לו הקב"ה כבוד אלהים הסתר דבר · אין המדות הללו שלך שנאמר הולך רכיל מגלה סוד וגו' · דבר אחר ויקרא יעקב אל בניו · זהו שאמר הכתוב אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי · אמר ר' יהושע בן לוי שלשה דברים גזרו בית דין של מטה והסכים הקב"ה מלמעלה ואלו הן · אחד במי עזרא בשעה שעלו מבבל ביקש הקב"ה להתיר להם את המעשרות · מה עשו הלכו וגזרו על עצמן שהן מעשרין שכן הוא אומר את ראשית עריסותינו ותרומתינו ופרי כל עץ ותירוש ויצהר וגו' מה עשו כתבו בספר וחתמו אותו ונתנו אותו בהיכל · למחר נכנסו ומצאו אותו חתום · ומנין שהסכים הקב"ה עמהם ובכל זאת אנו כורתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו וכהנינו · ואחד בימי מרדכי ואסתר שנאמר קימו וקבל היהודים ומנין שהסכים הקב"ה עמהם וקבלו אין כתיב כאן אלא וקבל היהודים מכאן שהסכים הקב"ה עמהם · ואחד בימי יהושע בשעה שנכנסו ישראל לארץ · אמר להם יהושע והיתה העיר חרם ואין אתה מוצא שאמר לו הקב"ה אלא מעצמו עשאו · ומנין שהסכים הקב"ה על ידו שנאמר חטא ישראל וגם עברו את בריתי וגו' · מכאן שהסכים הקב"ה עמהן · הוי אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי · (ג) מדבר ביעקב בשעה שנכנסו בניו לברכה התחיל מחלק להם פרוקופאות · ומנין שהסכים הקב"ה עמו שכן אתה מוצא בברכה שברך יעקב אבינו את השבטים כך ברכן משה · תדע לך שהוא כן את מוצא ממה שהסכים הקב"ה עמו על כל ברכה וברכה אימתי בשעה שהיה מסתלק מן העולם · הוי ויקרא יעקב אל בניו · האספו ואגידה לכם ר' פנחס הכהן בר חמא ור' יהודה (הלוי) בר שלום אומר מהו האספו הטהרו כמה דאת אמר תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף · דבר אחר האספו העשו אסופות אסופות · מה עשו כיון שנכנסו התחיל מקנתרן · ראובן בכורי אתה :

פרשה ב ראובן בכורי אתה · אמר ר' לוי ב"ר שלום שלא ראה קרי יעקב אביהם פ"ד שנה עד שנולד ראובן · יתר שאת · אמר ליה ראוי היה לך ליטול שלשה חלקים יתר על אחיך הבכורה והכהונה והמלכות וכשחטא ניתנה הבכורה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה · פחז כמים · נוטריקן הוא פ"חזתה ח"טאת ז"נית · וכי ראובן זנה חס לצדיק אלא כשמתה לאה אמו הביא יעקב בלהה והושיבה על המטה · כיון שראה ראובן קינא ועמד והפך את המטה והעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה : אז חללת יצועי עלה · יצועי קלקל ועלה · אמר לו אביו בני אין לך רפואה עד שיבא מי שכתוב בו ומשה עלה · וכיון שבא משה ועלה ועמד בהר עיבל ומינה שבטו של ראובן תחלה על הקללות ופתח פיו שבטו של ראובן ואמר ארור שוכב עם אשת אביו ידעו כל ישראל שהיה ראובן זכאי ונתרפא ומחל לו הקב"ה :

שמעון ולוי · ארור אפם · בשעה שהרגו שכם וחמור וכל אנשי העיר ולא נמלכו באביהן ואירר כעסן שהיה קשה ביותר שנא' ועברתם כי קשתה שבכה חמתם ואף שלהם לפיכך אחלקם ביעקב וגו' · סופרים להעמיד משמעון בבתי כנסיות · ותלמידים ומשנאים משבט לוי בבתי מדרשות עוסקים בתורה :

יהודה אתה יודוך אחיך · לפי שהודית יודו לך אחיך בעולם הזה ובעולם הבא · ולפי שברכתו של יעקב אבינו עמדו ממנו שלשים מלכים שנאמר אלה תולדות פרץ · ותחשוב דוד ושלמה רחבעם ואביה אסא יהושפט · וכן לעולם הבא ודוד עבדי נשיא להם לעולם ולפי שזכה יהודה והציל לתמר וב' בניה מן המיתה הציל את יוסף מן המיתה שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו' והציל לפרץ וזרח וכבר נשתלמו צורתן במעי אמן תמר שהיו לה ג' חדשים מעוברת שנאמר ויהי כמשלש חדשים · לפיכך הציל הקב"ה מזרעו ארבעה אחד מן הבור ושלשה מן האש · דניאל כנגד יוסף · חנניה מישאל ועזריה כנגד תמר פרץ וזרח שנאמר הוציאוה ותשרף · וזכה להקרות גביר באחיו שנאמר כי יהודה גביר באחיו · ועוד משבט יהודה יצאת אלישבע בת עמינדב אחות נחשון (לו לאשה) · ועוד משבט יהודה יצא נחשון בן עמינדב ראש לנשיאים שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון · ועוד משבט יהודה יצא בצלאל שעשה את המשכן · ומשבט יהודה הקריבו בראשונה לחנוכת המזבח · ומשבט יהודה יצאו מלכים ונביאים · ומשבט יהודה יצא כלב · ועוד במסעות יהודה בראשונה שנאמר ונסע דגל מחנה יהודה · בחנייתם כן שנאמר והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה · ובברכת משה החסיד בירך בראשונה שנאמר וזאת ליהודה ויאמר · ועוד שבט יהודה נחלו בראשונה שנא' וזאת הארץ · וחלקת הארץ שלקחו הרבה משאר שבטים שנאמר והארץ שקטה ממלחמה ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל ויאמר אליו כלב בן יפונה הקנזי · וחלק הארץ שנתן מנחלתו ללוים ישבו בה בני אהרן ויתנו להם את קרית ארבע · ועוד אחר מיתת יהושע שאלו מי יעלה לנו בכנעני בתחלה להלחם בו ויאמר יהודה יעלה · ומשבט יהודה יצא עתניאל ראשון לשופטים שנאמר ויזעקו בני ישראל אל ה' ויקם ה' את עתניאל בן קנז · ומשבט יהודה יצא בועז · ועוד מלכות ישראל נתנה לשבט יהודה לדוד הצדיק לו ולבניו ברית מלח · שנאמר ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל על שאול וגו' עד כי ראיתי בבניו לי מלך · בכל מקום שנאמר לי לעולם הוא וכן אמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל לי כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי כי רצה להמליך על ישראל ועוד משבט יהודה יצא שלמה המלך והוא בנה בית המקדש ורצה הקב"ה ליתן שכינתו בה · שנאמר אז יקהל שלמה ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן וכתיב וכל בית ישראל רואים ברדת האש · ועוד משבט יהודה יצא יהושפט איש צדיק שנאמר בו ויעש הישר בעיני ה' · ומשבט יהודה יותם המלך איש צדיק שנאמר בו ויעש הישר בעיני ה' · ומשבט יהודה יצא יאשיהו איש צדיק שנאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך ומשבט יהודה יצאו חנניה מישאל ועזריה אנשים צדיקים וחכמים שכן כתוב בהם והילדים האלה ארבעתן נתן להם האלהים מדע והשכל בכל ספר וחכמה ונעשה להם נסים ומפתים בבבל דכתיב באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא יקדתא · אדין דניאל עם מלכא מליל די שלח מלאכיה ובסוף כתיב ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין · ועוד משבט יהודה יצא זרובבל בן שאלתיאל וכתוב אומר אל זרובבל בן שאלתיאל פחת יהודה · וכתיב ביום ההוא נאם ה' אקחך זרובבל בן שאלתיאל · וכתיב ידי זרובבל בן שאלתיאל יסדו הבית הזה וידיו תבצענה · וכתיב כי מי בז ליום קטנות · וכתיב מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור ועוד משבטו עתיד וכו' שנאמר והיה ביום ההוא שורש ישי · ומשבט יהודה יצאו שלמה שבנה בית ראשון ובצלאל בנה את המשכן · זרובבל בנה בית שני · ומלכנו [נ"ל ואלהינו] עתיד לבנות בית המקדש ושני שבטים הללו מצינו שהם מתיחסים מכל שבט · יהודה ולוי · ובהם המלכות והכהונה יהודה רביעי הוא נולד לשבטים כגון ד' שהוא אות רביעית באל"ף בית ולשם הזה · וביום הרביעי נבראו המאורות וכתיב במשיחנו וכסאו כשמש נגדי ונוצל לו מזרעו ארבע · אחד מגוב אריות ושלשה מכבשן האש · דוד אות רביעית הוא ראש וסוף שנאמר לא יסור שבט מיהודה · ועוד כתיב ונאמן ביתך וממלכתך וכתיב לעולם אשמר לו חסדי · ומה שאמרנו כשם שברביעי נבראו המאורות כך יהודה נולד רביעי לשבטים ומהם אנו מונים שנות עולם · השבטים נמנו בתורה בט"ו מקומות ויהודה נמנה ראש לשבטים בד' מקומות כנגד ילידתו ועוד כתיב בקרבן נחשון שהוא משבט יהודה וקרבנו קערת כסף אחת ובכולם כתיב קרבנו הוסיף לנחשון וי"ו רמז ליהודה ששה צדיקים יצאו משבטו ונתברכו כל אחד ואחד בשש מדות · כתיב בדוד יודע נגן וגבור חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו · וכתיב בחנניה מישאל ועזריה ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת וגו' · וכתיב ביה בחזקיהו שש ונקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום · וכתיב ביה בדניאל באדין כל קבל די רוח יתירא ביה ומנדע ושכלתנו וגו' וכתיב במשיחנו ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' :

יהודה אתה יודוך אחיך · זו שנאמרה ברוח הקודש על ידי איוב אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם כנגד מי אמר איוב המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד הצדיקים שהם כובשים את יצרם ומודים במעשיהם שכל מי שמודה במעשיו זוכה לחיי העולם הבא שנא' זובח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים · וכן אתה מוצא ביהודה בשעה שבא מעשה תמר לידו והוציאוה לישרף שלחה ואמרה לו הכר נא מהו הכר נא שא נא עיניך והכר את בוראך ואל תתבייש מבשר ודם מיד כבש יצרו והודה במעשיו · ובשביל שהודה במעשיו הציל הקב"ה את בניו מן השריפה והוא רמז שרמז לו הקב"ה מתחלה שנאמר ויהי כמשלש חדשים אמר לו הקב"ה אתה הצלת את תמר ואת שני בניה מן השריפה אף אני אציל את בניך מן השריפה ואלו הן חנניה מישאל ועזריה· הא למדת שכל מי שמודה במעשיו הקב"ה מצילו ומביאו לחיי העולם הבא וכל מי שאינו מודה במעשיו הקב"ה מקללו שכן מצינו בקין בשעה שהרג את הבל אמר לו הקב"ה אי הבל אחיך אמר לפניו רבונו של עולם אני והבל הנתנו דורון לפניך להבל קבלת ולי חזרת בפחי נפש· ממני אתה מבקשו והלא אינו מתבקש אלא ממך שאתה משמר כל הבריות · אמר לו אני מודיעך היכן הוא מיד קללו שנאמר ועתה ארור אתה מן האדמה וגו' מיד עמד ונשתטח לבקש רחמים מלפני הקב"ה שנאמר גדול עוני מנשוא אמר לפניו רבונו של עולם לא יהא עוני גדול מאותן ששים רבוא שעתידין להכעיס לפניך במדבר וכיון שאמר נושא עון מיד מחלת להם שנא' ויאמר ה' סלחתי כדברך · באותה שעה אמר הקב"ה אם איני מוחל לקין הרי אני נועל דלת בפני כל בעלי תשובה מיד מחל לו הקב"ה מחצה שבתחלה אמר לו נע ונד תהיה בארץ ולאחר שעשה תשובה מה כתיב בו וישב בארץ נוד קדמת עדן · מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם זה יהודה הצדיק שבייש עצמו במעשה תמר ואף ראובן לא הודה במעשיו אלא מכחו של יהודה כיון שראה ראובן את יהודה שהודה עמד הוא והודה על מעשיו · ולפי שגרם יהודה לראובן לעשות תשובה לפיכך סמכו משה רבינו לו שנאמר יחי ראובן ואל ימות וגו' וכתיב בתריה וזאת ליהודה ויאמר · על שניהם הוא אומר אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם ומה שכר נטלו על כך להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכה :

יהודה

(א) כבר העירונו למעלה כי דברי רה"י ז"ל תפל"ת והלאה נמשכים אחרי הסיום הזאת וכן נראה מסילקוט כי כו' לנגד עיניו הסיפה החדשה [ועי' מ"ח סדר"ל בפ' ל"ש אות ס"ז] וכן נמצא קצת מדבריו בתנחומא ובב"ר פנ"ח ונ"ע ופ"ג : (ב) בילקוט הגירסא עשו הרשע אינו עושה כו' וגי' הספר תמוה : (ג) בתנחומא הגירסא ד"א אקרא לאלהים וגו' מדבר ביעקב :

שיטה חדשה לברכת יעקב

יהודה אתה יודוך אחיך · בא וראה מה כתיב למעלה מן הענין שמעון ולוי אחים · וכלם אינם אחים · אלא אחים הם בעצה · נטלו הם עצה על שכם והרגום שנאמר ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו · והם נטלו עצה על יוסף ובקשו להרגו שנאמר ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא · ועתה לכו ונהרגהו · ומי הם אם תאמר ראובן הלא ראובן בקש להצילו שנאמר וישמע ראובן ויצילהו מידם · אם תאמר יהודה הרי כבר נאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע · ואם תאמר בני השפחות והלא כבר נאמר והוא נער את בני בלהה וגו׳ · אלא מי הם ויאמרו איש אל אחיו זה שמעון ולוי דכתיב בהם שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם · וכיון שבאו במצרים אמר יוסף אם אני מניחם במקום אחד נוטלים עצה עלי ומחריבין את כרך מצרים · לפיכך הפריש שמעון מלוי שנא׳ ויקח מאתם את שמעון · וכיון שהפריש נעשה לוי יחידי שנאמר ויפתח האחד את שקו וכי אחד היה והלא כבר נאמר ויהי הם מריקים שקיהם אלא הא׳ זה לוי שנעשה יחידי · ותשש כחו באותה שעה לכך נאמר שמעון ולוי אחים · וכיון שהוכיחן אביהם הוריקו פניו של יהודה · מיד קרא לו ופתח יהודה אתה יודוך אחיך · א״ר תנחום ב״ר חנילאי בשעה שהוכיח יעקב אבינו את שמעון ולוי הוריקו פניו של יהודה ונתיירא שמא הוכיחו במעשה תמר מיד קרא ופייסו שנאמר יהודה אתה יודוך אחיך · מה ת״ל אתה יודוך אחיך · אלא כך אמר לו יעקב יהודה בני גלוי וידוע לפני הקב״ה שהצלת את יוסף מן המיתה שאלמלא אתה היו הורגים אותו שמעון ולוי ואתה תזכה שיודו לך אחיך בעולם הבא שהצלת אותם משפיכות דמים ולא נטרדו אחיך לגיהנם אף בעוה״ז תזכה שיקראו כל השבטים על שמך יהודים כשם שנקראת אתה יהודה · ידך בעורף אויביך · אמר לו בני אתה הקשית ערפך שעה אחת וביישת עצמך במעשה תמר תזכה שתהרוג את אויביך בדבר נוקשן על ערפן ומניחו הולך והורג ואיזה זה הקשת · גור אריה יהודה · א״ר חמא בר חנינא זה מלכנו בן דוד שיצא מב׳ שבטים אביו מיהודה ואמו מדן ובשניהם כתיב אריות גור אריה יהודה דן גור אריה · אמר לו יהודה בני מסולק אתה מאותו עון שאמרת טרף טורף יוסף · לא יסור שבט מיהודה · זה ראש גלות שביהודה שבבבל שרודין את עם ישראל במקל · ומחקק מבין רגליו אלו נשיאים של בית ר׳ שמלמדים תורה ברבים בא״י · ד״א לא יסור וגו׳ · זה בן דוד שעתיד לרדות את המלכות במקל שנא׳ תרעם בשבט ברזל · ומחקק מבין רגליו אלו יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים שמורים הלכות בישראל בסנהדרי גדולה שה״א יושבת בלשכת הגזית בחלקו של יהודה · זבולון לחוף ימים ישכן · בסחורתו · ויששכר בתורתו · זה עם זה שותפים בעוה״ז ובעוה״ב · זבלון וגו׳ מה ראה יעקב שברך זבלון תחלה ואח״כ יששכר והלא יששכר גדול ממנו והוא היה ראוי לברך תחלה · צפה וראה ביהמ״ק שעתיד ליחרב ועתיד סנהדרין שתעקר משבטו של יהודה ולהקבע בשבטו של זבולון שבתחלה גלתה סנהדרין וישבה לה ביבנה ומיבנה לאושה ומאושה לשפרעם ומשם לבית שערים ומשם לציפורי וצפורי היה בחלקו של זבולון ואח״כ גלתה לטבריה וכן ישעיה אמר לה ישפילנה ישפילה עד ארץ · א״ר יוחנן טבריה היא משלמת למלכנו שנא׳ תרמסנה רגל רגלי עני · מה כתיב אחריו והוכן בחסד כסא · באתה שעה יפרע הקב״ה מעובדי כוכבים מ״ה פורענות גדולה שאין לה הפסק ואין לה קץ ומורידין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים · וכ״כ למה שנתן הקב״ה קץ ליסורין של צדיקים שמתיסרים בעוה״ז באותה שעה מגעת פורענות של רשעים שאין לה קץ לעולם · וקץ יסוריהן של צדיקים מעביר מן העולם · שנאמר קץ שם לחשך · ומה קץ שם לחשך · א״ר יוחנן אלו צדיקים שדומים בעוה״ז כמי שהוא יושב בחשך ואפלה באותה שעה משלם הקב״ה מתן שכרן של צדיקים שאין לה קץ ואין לה הפסק · אשריהן הצדיקים שהן מרבים את התורה ורודפין שלום לישראל שמשתלמין שכר פועל שאין לה קץ ואין לה הפסק לעולם ולעולמי עולמים שנאמר ולמרבה המשרה ולשלום אין קץ · (ענייה אחרת) [ענין אחר] · מפני מה ברך זבולון תחלה מפני שזבלון לחוף ימים ישכון וכל הסחורות למחוזו באין כדכת׳ והוא לחוף אניו׳ ויששכר (מסהפח) [משתכר] בסחורותיו כדכתי׳ יששכר חמור גרם שנוטל הסחורו׳ מזבלון ומשתכר בהם הוא שאמר משה רבינו שמח זבולון בצאתך לפרש בים ויששכר באהלך שמשתכר באהליו מסחורות של זבלון · אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבוהם · (סליקו ברכות יהודה וזבלון) :

יששכר חמר גרם · כשם שהחמור שובר את העצים כך שבטו של יששכר יודעי בינה לעתים לדעת שהיה שבטו מעמיד מאתים סנהדריות :

יהי דן נחש עלי דרך זה שמשון שצפה אותו יעקב והוא עומד בין שני עמודים והתפלל עליו שתנתן בו כח שנא׳ ה׳ אלהים זכרני נא וחזקני נא :

גד גדוד יגודנו · זה שבטו של גד שכשהיה אחד מהם יוצא למלחמה היו נוצחין והיו הורגין מפרק הראש עם הזרוע :

מאשר שמנה לחמו שהיו מספקין שמן המשתה · נפתלי אילה שלוחה · מלמד שקפץ במצרים בחיל והביא שטר המערה לקבור את אביו עד שהוא הולך בא חושים בן דן והיה חרש וכשראה עשו מונע מלקבור את אבינו יעקב דקרו בידו על צוארו והתיז את ראשו ונגלו שתים על מטתו של יעקב אבינו ופתח עיניו וראה נקמה ושמח שנאמר ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע · ונתקיימה נבואת רבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם יום אחד · הנותן אמרי שפר שהיה לשונם של שבט נפתלי בתורה מתוקים מדבש :

בן פרת יוסף · מלמד שאין עין הרע שולט בהם · בנות צעדה עלי שור שהיו המצריות בנות מלכים מבקשות לראות את פני יוסף ולא תלה עיניו באחת מהם וזכה לירש ב׳ עולמים שלא הרהר באחת מהן :

בנימין זאב יטרף · שבט גדול וחזק · ענין (אחרת) [אחר] · בנימין זאב יטרף וגו׳ פי׳ בנימין חלקו בין בני יהודה ובין בני יוסף · כשהולך לטרוף ועבר בארץ יהודה בבקר לא ישוב עד הערב וכשהולך בערב לא ישוב עד הבקר כדכתיב בבקר יאכל עד שטורף ולערב יחלק שלל ששולל · ומניין שבנימין בין אלו השבטים דכתיב ויעל גורל מטה בני בנימין וגו׳ ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף · כתיב כי לא יעשה ה׳ אלהים דבר כי אם גלה סודו וגו׳ · בראשונה היה הסוד ליראי ה׳ שנאמר סוד ה׳ ליראיו · חזר ונתן אותו לישרים שנאמר כי לא יעשה ה׳ אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים · כל מה שהצדיקים עושים ברוח הקדש עושים · יעקב כשברך את שבט יהודה הוא מברכו באריה שנאמר גור אריה יהודה מטרף בני עלית כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו ומזווגו כנגד מלכות בבל ודניאל חנניה מישאל ועזריה מזדווגין לה · יוסף מזווגו כנגד המלכות ומסורת היא שאין עמלק נופל אלא ביד בני בניה של רחל ומשה זיווג שבטו של לוי כנגד מלכות יון שבני חשמונאי היו משבטו של לוי · ומקים לבנימין כנגד מלכות מדי שמרדכי נפרע ממנו שהוא משבטו של בנימין וכתיב במלכות מדי וארו חיוא אחרי תנינה דמיא לדוב שהוקשה כנגד שבט בנימין שנמשל בזאב · זאב יטרף · מה הזאב הזה חוטף כך היה שבטו של בנימין חוטף שנאמר וראיתם והיה אם יצאו בנות שילו · מלמד שהיו חוטפין נשים לבניהן משום שבועה שנשבעו ישראל עליהם שלא ישאו נשים · בבקר יאכל עד · אלו הקרבנות שמקריבין בבית המקדש · דכתיב את הכבש האחד תעשה בבוקר :

פרשה ג ויכל יעקב לצות את בניו · מה ציום לטעון את מטתו · אמר להם אל יטעון מטתי אחד מבני בניהם שיש להם מבנות כנען וקבלו עליהם מצות אביהן וברכתו באהבה רבה וגמורה שנאמר איש אשר כברכתו · וברכתו קיימת לעולם ולעולמי עולמים שנאמר ברוכים אתם לה׳ עושה שמים וארץ · סליק ברכת י״ב שבטים כל אחד ואחד בשמו :

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר · לא פחות ולא יותר אף רבקה ראתה שנים עשר שבטים שנאמר ויאמר ה׳ לה שני גוים בבטנך ושני לאומים הרי ארבעה · ולאם מלאם יאמץ הרי ששה · ורב יעבוד צעיר הרי שמנה · וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה הרי עשרה · ויצא הראשון אדמוני ואחרי כן יצא אחיו הרי שנים עשר · ויתרוצצו הבנים בקרבה · אמרה כך אני מצטערת בשנים עשר שאמר לי הקב״ה שהוא מעמיד ממני למה זה אנכי אין ז״ה אלא י״ב בגימטריא שנים עשר שבטי ישראל · וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש כברכתו ברך אותם אין כתיב כאן אלא ויברך אותם לכה כן אלא בשביל שנתן ליהודה גבורתו של ארי וליוסף גבורתו של שור ולנפתלי קלתו של איל ולדן נשיכתו של נחש תאמר שזה גדול מזה כללן באחרונה איש אשר כברכתו ברך אותם לפי שחלק להם את הארץ · ונתן ליהודה ארץ שהיא עושה שעורים · ולנפתלי ארץ שהיא עושה חטים אף עפ״כ כללן באחרונה שיהו אוכלין אלו משל אלו הוי וזאת אשר דבר להם אביהם זאת אשר דבר אין כתיב כאן אלא וזאת אשר ועוד עתיד אדם אחר כיוצא בו לברך אתכם ומהיכן שפסקתי הוא מברך אתכם כיון שעמד משה רבינו ע״ה פתח להם וזאת הברכה מהיכן שפסק להם אביהן הוי וזאת אשר דבר להם אביהם · אמר להם אומר לכם הברכות הללו אימתי מגיעות אתכם בשעה שתקבלו את התורה שכתוב בה וזאת התורה הוי וזאת אשר דבר · ממה שחתם אביהם פתח להם משה · מזקנים אתבונן יצחק כשברך את יעקב אמר לו ואל שדי יברך אותך במה חתם בסוף ברכתו בקריאה · ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו · ואף יעקב ממה שפסק אביו התחיל שנאמר ויקרא יעקב אל בניו · וחתם יעקב כשברכן בוזאת שנא׳ וזאת אשר דבר · ואף משה כשעמד לברך את השבטים ממקום שפסק יעקב משם התחיל שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה · ובמה חתם משה באשריך ישראל · אף דוד כשבא לברך את ישראל ממקום שפסק משה משם פתח שנאמר אשרי האיש · הוי מזקנים אתבונן · ויצו אותם ויאמר אליהם · וכיון שנסתלק משם ויעשו בניו לו כן כאשר צום · כה עשו חנטו אותו והעלו אותו · כתיב ויבאו עד גורן האטד וכי יש גורן לאטד שהוא אומר ויבאו עד גורן האטד אלא אלו כנענים שנטלו את כתריהן והקיפו ארונו של יעקב כגורן זה שמקיפין אותו באטד · ר׳ אליעזר אומר כיון שראו ארונו של יעקב אבינו התירו אזורי מתניהם וחלקו כבוד ליעקב אבינו · ר׳ שמעון ב״ר נחמני אמר קשרי כתפותיהן התירו · ורבנן אמרי באצבע הראו את הארון · ויאמרו אבל כבד זה למצרים בשביל כן נתן להם הקב״ה גורן שנאמר עד גורן האטד · ויעש לאביו אבל שבעת ימים ומנין שהאבל שבעת ימים שהוא אומר ויעש לאביו אבל שבעת ימים · אמרו רז״ל שבעת ימים מנין מדכתיב ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים לפיכך ויעש לאביו אבל שבעת ימים · ולמה עושין שבעת ימים כנגד שבעת ימי המשתה · אמר להם הקדוש ברוך הוא בעולם הזה ניצטערתן עם הצדיק הזה ושמרתם לו אבל שבעת ימים · ולעולם הבא אני מחזיר לכם אותו האבל לשמחה שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם · וכשם שאני מנחם אתכם כך אני מנחם לציון ולחרבותיה שנאמר כי נחם ה׳ ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה׳ ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה : **ב׳י׳ל׳א׳ף**

פרשה א יום יום · היינו ב' ימים של הקב"ה שאלפים שנה קדמה לבריאת עולם : אמון פדגוג · שגדל ע"י פדגוג (הוא המגדל תינוקות) כסדר בני מלכים (שאומן הוא הפועל · ואמון הוא הפעול) · כלומר שהתורה היתה אמונה ומגודלת בחיקו יתברך מאז עוד קודם הבריאה · והוא נגד הפשט שהוא מגולה כאשר ישא האומן את היונק בגלוי : אמון מכוסה· הוא נגד רמז ודרוש שהם מכוסים אלא שבקל נוכל להסיר הכיסוי : המד"א האמונים · פי' המכוסים תמיד עם תולע דהיינו בגדי צבעונים של משי עתה חבקו אשפתות בלא כיסוי · אלמא אמון הוא לשון מכוסה : אמון מוצנע · היינו החלק הנסתר שמוצנע הוא דבר טמון ונעלם ביותר : המד"א ויהי אומן · פירוש שהיה מרדכי מצניעה ומטמינה מפני שלוחי אחשורוש · והיינו אמון מוצנע שהוא נעלם ביותר ולא נמצא אלא אחר החיפוש היטב כמו שהיה באסתר · וכדאי' בילקוט ובתרגום שני שבאמת לא נמצאה כלל אלא שהוכרח מרדכי שוב לגלותה ע"ש : והתורה אמרה בראשית ברא אלהים · דלפי משמעו קשה דהו"ל למימר בראשונה מפני שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו · כמו ראשית דגנך וכפירש"י בחומש · ולכך דרש בראשית עם התורה שנקראת ראשית דרכו ברא אלהים את השמים ואת הארץ : מי עשה כן אתה אלהים אבל בהשגחת השרים והמזלות אי אפשר להיות זה · כי כלל זה מסור בידינו שכל פעולת השרים והמזלות לא יתיסד אלא בהנהגת הטבע טבע המציאות ולא כמה שהוא חוץ לטבע · ואין בידם לשנות סדר הטבע אלא שהקב"ה לבדו אשר ברא הנהגת הטבע · וממילא עיקר הוייתם בתיקון הגוף מעשה הגוף שהוא כנוד המלא נקבים אינו אלא ע"י השגחתו יתברך המפליא לעשות דכך גם חוץ לטבע : אימתי נבראו המלאכים · גירסא שלפנינו קשה להולמה והעיקר כנוסחת השו"ט והילקוט שגירסתם הפוכה · וה"ג הכא ד"א כי גדול אתה ועושה נפלאות בנוהג שבעולם מלך ב"ו מתקלס במדינה וכו' עד אתה לבדך בראת העולם · ועל זה אמר אימתי נבראו המלאכים וכו' עד והכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום : מאתי מי אתי כתיב · דהא דקרינן רוקע הארץ מאתי · ר"ל מאתי בלי עזר וסיוע משום נברא · וכדי להכרית זה כתיב מי אתי כלומר וכי מי היה אתי באותו הפרק לסייע לי · שאף המלאכים עדיין לא נבראו ביום א' : ד"א כי גדול כו' · כבר כתבתי לעיל כי אין כאן מקומו והוא שייך לעיל בתר פירושא קמא דהאי קרא : מלך ב"ו מתקלס · מתקלס בבנין המדינה שבנה על מתכונתה · וגדולי המדינה מתקלסים ג"כ עמו שנושאים במשא בהנהגת המדינה · אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם · ולכן הוא לבדו מתקלס בעולמו מצד הבריאה · וכן הוא לבדו מסדר בעולמו מצד הנהגתו והשגחתו בעולם · ולא כאותן שאומרים כי עזב ה' השגחתו מעולם השפל · וזה"כ כל גוים אשר עשית דייקא כלומר מצד מציאת מעשה גופם הנמשך מבריאת עולם יבואו וישתחוו לפניך · ולא עוד אלא גם ויכבדו לשמך · ר"ל אף גם מצד הנהגת העולם · ועל זה אמר לראיה על השגחתו בעולם כי גדול אתה ועושה נפלאות חוץ לטבע משום שאתה אלהים לבדך · אתה לבדך בראת את העולם כלומר אתה לבדך שבראת טבע העולם ג"כ יכולת בידך לשנות הטבע · אבל האמצעים אין בידם לשנות הטבע · וממילא מן הנפלאות הנעשים חוץ לטבע ניכר השגחתו בעולם : ה' קנני ראשית · וע"כ בפועל מיירי שהרי היתה כלי אומנתו של הקב"ה כדאיתא לעיל סימן ב' : נבון כשאך מאז · וע"כ בפועל משמע · דנכון הוא לשון תקון ושכלול כתרגומו · ולא שייך תיקון ושכלול אלא בהיותו כבר נגמר בפועל : הוא גלי עמיקתא כו' : פי' הוא גלי הגיהנם והג"ע בתחלת ברייתו של עולם · ונוסף זה גיהנם כדלקמן פ"ב ופי"ד ופל"ג · יהי אור ויהי אור היינו ג"ע הוא אור הגנוז לצדיקים כדאיתא בפ"ב דחגיגה : מתחלת ברייתו של עולם כו' · ר"ל שעמיקתא ומסתרתא היה בתחלת ברייתו של עולם שלא נתפרשו וגלה אותם אח"כ לעבדיו הנביאים איך היתה ברייתם וכדמסיק בראשית ברא כו' ולא פי' והיכן פי' כו' : בכולם כתיב בהו בריאה · שכן עצמן נבראו ומה שלא הזכיר בהן בריאה במעשה בראשית היינו לפי שהם בכלל בריאת הארץ הנזכרת תחלה שהם מחלקי הארץ ודבוקים בה ונבראו עמה : למה נברא העולם בבי"ת · כמו ד"א למה נברא בב' : להודיעך שהם ב' עולמים · להוציא מדעת הכוזבים שאומרים שאין העולם אלא אחד וכדאיתא בפ' הרואה : שהוא לשון ברכה · ויש להתחיל בשבח משום פתח דבריך יאיר כדאמרינן ברים פתחים · ועוד שיהיה סימן טוב לעולם · וא"ג דמצינו ב' בל' קללה · בוקק הארץ · ואשיתהו בתה · וכהנה

נחמד למראה

פרשה א רבי הושעיא רבה פתח ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים וכו' · אע"פ דמקרא זה איירי בברייתו של עולם · דוק ותשכח שם במשלי · מ"מ איכא קראי אחריני בענין · ואמאי פתח בהאי קרא ונראה שמסורת היא בידינו שר' הושעיא רבה חיבר המדרש רבה וראוי לכל מחבר ספר לרמוז שמו בתחלת דבריו · ע"כ ר' הושעיא רבה שם רמז לשמו בקרא הדין שבשני תיבות הללו ואהיה שעשועים תמצא אותיות הושעיא · ואם תשכיל לחשב ב' תיבות הללו ואהי"ה שעשוע"ים יעלו בידך כמנין ז"ס רב"י הושעי"א רב"ה · דוק ותשכח שהוא רמז נפלא : אמון פדגוג · תיבת פדגו"ג עם הכולל כמנין אמון דוק : אמון מכוסה · ואהי"ה אצ"לו עולה בגימטריא כמנין ז"ס מכו"סה עם הכולל : אמון מוצנע · אם תחשוב ואהי"ה אצ"לו אמו"ן שהכיל שבגימטריא עולה מצנ"ע עם הכולל : ר' הושעיא רבה פתח כו' · נראה דקשה ליה דהו"ל בראשונה ברא וכו' · לזה אמר שאין הכוונה לומר סדר הבריאה איזה ראשית וכו' וכמו שפירש רש"י בחומש · אלא שהכוונה שמתחיל בבראשית לומר בשביל התורה שנקרא ראשית נברא העולם וזש"ה ואהיה אצלו אמון התורה היתה קודמה אלפים שנה לבריאת עולם דכתיב יום יום ויומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנה · ואגב מפרש הטעם שנקרא התורה אמון : מכוסה · היינו דבר שמכסה בבגד · ומצינו לשון אמון כדבר המכוסה דכתיב האמונים עלי תולע ופירש"י המכוסים בתולעת שני : מוצנע · הוא דבר טמון יותר ממכוסה כדכתיב ויהי אומן וגו' · ופירש בתרגום מגילה מרדכי היה מצניע לאסתר מפני שלוחי אחשורוש · והטעם שמכנה התורה באלו הדברים דכולהו שייכי בה · פדגוג · התורה מדריך האדם בדרך הישר כאשר ישא האומן ליונק · מכוסה · התורה מגינה ומכסה לאדם ומשמרו מכל רע · ומוצנע · שמצלת לומדיה מגיהנם והנשמה מוצנע באוצר החיים : ד"א אמון וכו' · השתא נמי מתרץ למה אמר בראשית ולא בראשונה · דר"ל עם ראשית שהיא התורה ברא אלהים וגו' כי התורה היתה כלי אומנתו וכו' שכל התורה שמותיו של הקב"ה ובהם ברא את העולם כמ"ש רז"ל יודע היה בצלאל לצרף האותיות שנבראו בהם שמים וארץ · וא"ת וכי היה צריך הקב"ה כלי אומנות שהרי בדבר ה' הכל נעשה · וי"ל שהקב"ה השיב על עצמו כך כדי להראות לאדם חשיבות ומעלות התורה כדי לחבבה על לומדיה שהרי מי שבראה מתפאר בה שהיא היתה כלי אומנתו · ומעין זה מצינו לחז"ל בעשרה מאמרות נברא העולם והלא במאמר א' יכול להבראות וכו' : שלא יהו אומין וכו' · אף על גב דלטעם זה היה די בפסוק ראשון בראשית ברא וגו' ושפיר שמעינן מינה דהוא שבורא הכל וכולי עלמא דיליה ולמה פרט מעשה כל יום · מכל מקום אפשר לומר שלא היה נתקרר דעת האומות בכך לומר שברא כל דבר ולא היו הדברים עושים רושם כ"כ שיאמינו זה משא"כ עכשיו שפרט כל מעשה ובריאת דבר יום ביומו נכרים הדברי אמת ביותר בבירור ואין לנו פתחון פה לספק בה · דאי לא תימא הכי קשיא לן דלא היה צריך בשביל טעם זה להזכיר כלל ממעשה בראשית ואף על פי כן שפיר ידעינן שברא הכל ממה דכתיב בדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וכפ' כי תשא כתוב כי ששת ימים עשה ה' וגו' ומינה שמעינן שהוא הבורא וכולי עלמא דיליה אלא ודאי אי לאו דפרט מעשה הבריאה דבר יום ביומו ואיך נברא כל דבר למינהו לא היה נתקרר דעתם בזה והיו מפקפקין בה : הלא אומה של בוזזים אתם וכו' · עיין מ"ש הרא"ם למ"ד דא"י בחלקו של חם נפלה מה שא"ה קורים אותם לסטים הדברים כפשטן לפי שא"י שלהם אמנם למ"ד בחלקו של שם נפלה מה שקורין אותם לסטים היינו לפי שלא נתנו חלק הנוגע לשאר בני שם · וא"ת לפי זה דין לקרותם לסטים אבל למ"ד שהארץ היא של חם למה יקראו לסטים והרי כנען עבדו של שם ומה שקנה עבד קנה רבו · וי"ל דעבד עבדים יהיה לאחיו כתיב וא"כ אין לנו לכבוש אלא חציו שבחלקו הוא של יפת · ע"כ ת"ד בקיצור · והקשה עליו הרב פרשת דרכים בדרך הקודש דקושיא מעיקרא ליתא לפי דבריו דהא דלמ"ד בחלקו של שם נפלה קורין להם לסטים מפני שלא נתנו חלק של שאר בני שם ה"ה למ"ד בחלק חם נפלה אף שנאמר שלא היה כ"א עבד לשם שפיר דמי דקורין להם לסטים כיון שלא נתנו חלק שאר בני שם · אלו דבריו בקיצור והניחו בתימה ע"ש · ונלע"ד ליישב דברי הרא"ם ז"ל דלא"ק כפי מה שדקדק בלשונו וכתב וז"ל אלא לפי' לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממים שהיא שלהם למה קראו לסטים וכלא וכו' עיין שם · נמצא שכל טענתם היה שהיא שלהם והם גזלום וגזלוה מהם וא"כ לא נוכל לתרץ תירוץ הראשון בזה השפך טענתם וע"כ הוכרח לתרץ דטענתם היתה דלא היה להם לכבוש כ"א חלקם החצי וממילא החצי האחר היה שלהם · דמי זה אמר שיבא יפת ויקח מידם החצי אפשר שלא יבא ומש"ה קורין אותם לסטים שגזלו משלהם דוקא ומש"ה דייק הרא"ם ז"ל בדבריו וכתב וז"ל ואם כן אין לנו לכבוש מהם אלא חציו וכו' ולא אמר ואם כן היה לנו לתת חציו ליפת דוק ותשכח · ומה היה לעמוד עוד דלפי האמת למה ישראל נטלו חלק יפת דבר שאינו שלהם · עיין מ"ש כאן בס' נח ושמא לא נחת : בזוזים · פירש רש"י ביזה ושלל שעל ידי גזל ותמם לא לידכם : בזוזים הוא בידכם · גם אתם שנוטשתם בה עד שלא באו לידינו בגזל שהרי כפתורים היו יושבים בה בתחלה ובאו עוים ועיוו את מקומם והשמידום וישבו תחתם עכשיו מה אתם יכולים לומר נגדו הלא הכל כל העולם אינו משום אדם אלא משל הקב"ה הכל וכו' ואגב שהתחיל לדרוש בענין שהוא לבדו ברא את עולמו הולך ודורש בכוותו ענין וכולם מורים שהוא לבדו הבורא וכן אימתי נבראו המלאכים הכל מודים על ענין ראשון כפירוש רש"י : מיכאל היה פותח וכו' · הא דנקט מיכאל וגבריאל לפי שמיכאל הוא מים וגבריאל הוא אש כדאיתא בר"מ פרשת פינחס ואיתא בחגיגה שע"כ נקראו שמים אש ומים והיה מקום למינים לטעות שהם סייעו במלאכת שמים · ואמר מיכאל בדרומו שכך מדתו מים חסד הוא ימין וגבריאל בצפונו שכך מדתו אש דין הוא שמאל · וניחא נמי הא דאיתא בתנחומא פר' וישב דמלאך המות נברא ביום א' מכל מקום אין תשאת כזה לפי שאין זה ממדתו וגם אין לו ממשלה בשמים אלא שהוא ממונה על המות שאין זה שייך למעלה · ויפ"ת פי' במלאך המות ליכא למיחש שיאמרו שסייע שאין מטבעו אלא להשחית לא לבנות ולקיים : שנושאים עמו כו' · לחזק את המדינה איש איש לפי כחו כפירוש רש"י : ששה דברים · רצה גם כן לתרץ למה אמר בראשית ולא בראשונה לפי שבראשית הוא נוטריקון ברא שית לרמז על ששה דברים שקדמו לבריאת עולם ומניינא אתא למעוטי הא דתנן בפסחים (דף נ"ד) ובנדרים (דף ל"ט) שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם קמ"ל דששה הם ובהם נכלל מה דקחשיב התם · תשובה ג"ע וגיהנם דלא קחשיב הכא נכלל בתורה דכתיב בה ושבת עד ה' אלהיך וכן ואתה תשוב וכמוהו רבים המורים על התשובה · וכן התועלים היו מביאים קרבן ומתכפר להם ועם הקרבן היה צריך וידוי ותשובה · וכן גן עדן וגיהנם נרמזים בתורה כי הוא השכר והעונש האמיתי : יהי שמו לעולם · וסיפא דקרא לפני שמש ינון שמו וינון שמו של משיח כדאיתא בסנהדרין (דף צ"ח) ושם פירש"י לפני שמש עד שלא נברא השמש היה ינון שמו ומפורש במדרש תהלים (מזמור ע"ג) ובפר"א (פרק ל"ב) למה נקרא שמו ינון שהוא עתיד לינון פי' להקיץ ישיני עפר · ובעל מוסף הערוך פירש להוליד ולהחיות ישיני עפר · ינון בלשון עברי ילד · וכתב היפ"ת אין להקשות איך כלל זה בלשון בריאה דבהם לא שייך בריאה אלא קריאה כיון דברובה שייך בריאה לא חש להוציא זה מן הכלל שנוהג חכמים כך גם בתורה ונביאים לא חשו להוציא דבר א' מן הכלל וידברו על הרוב כמו אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם וכמוהו רבים עכ"ל · ולי נראה דלשון בריאה דקאמר הוא על הפעולה שיעשה על ידו שינון ויקיץ ישיני עפר ושוב מצאתי קרוב לזה בתכ"ת : אף התשובה וכו' · ואין צריך ללמוד מכללא דתורה אלא ראיה מפורשת יש · וסמ"ד דלא קחשיב תשובה ס"ל דאין מקרא זה ראיה לפי שכן נרמז יסורין שכל אנוש עד דכא שהקב"ה מדכא לאדם ביסורין משמע שהתשובה עם יסורין מכפרין ומיהו פליגי בהא דבגמרא משמע שכולם נבראו והכא משמע שמקצתן עלו במחשבה להבראות ובמדרש תהלים (מזמור צ"ג) אמר שכל השבעה דברים עלו במחשבה · ובמדרש משלי (סימן ח'). אמר שכל השבעה דברים נבראו קודם לברייתו של עולם · ואפשר לומר דאף מ"ד שנבראו ס"ל גם כן במחשבה ולא בריאה ממש וכפירש"י בנדרים ע"ש · ותנא דידן דס"ל ששנים נבראו ממש הוא התורה ככר אמרינן שקדמה אלפים שנה והיתה היתה כלי אומנתו של הקב"ה והכסא כבוד הוא לכבוד המקום ב"ה על כן נתן בה עילוי ומעלה יתירה על שארי הדברים : בזכות התורה · ועל כן התחיל בבראשית שהתורה נקראת ראשית שהכל נברא ע"מ שיקבלו ישראל התורה וזה גם כן כוונת ר' ברכיה שאמר בזכות משה לפי שהוא היה מוכן וראוי לקבל התורה ובזה לא הקשי על ר' ברכיה דכאן אמר בזכות משה ובויק"ר (פרשה ל"ו) אמר ר' ברכיה בזכות ישראל נברא העולם אלא דכיון היא והכל הולך אל מכוון א' דאי לאו ישראל לא היה זכות התורה בעולם ואי לאו התורה לא היו ישראל קיימין בעולם ואי לאו משה לא היה אדם שהיה ראוי ליתן התורה על ידו וא"כ שלשתן לדבר ה' נתכוונו : ר' מתנא אמר בזכות שלשה דברים נברא העולם בזכות חלה וכו' · עיין במפרשים· ול"נ במאי דאיתא שדורות הראשונים שעבדו עבודת כוכבים היו טועים בחשבם שהעולם הוא קדמון ובאמת שהקב"ה הוא קדמון לכל והוא ראשון ואין ראשית לראשיתו והוא ברא את העולם יש מאין וכדי לחקוק בלב ישראל זאת צוה ה' ליתן לו כל ראשים בכורים חלה מעשרות להורות כי הוא ראשית הכל לכך א"ר מתנא שהעולם נברא בזכות ג' דברים הללו שעושים ישראל ומורים על חידוש העולם : אתפרבן · ימ"ת ל' שבירה : א"א לאומרו · פירש"י אפילו היה יכול להבינו מדעתו לא היה רשאי לגלותו : ד"א הוא גלי עמיקתא ומסתרתא אלו מעשיהם של רשעים וכו' · קשה דמאי נ"מ לגלות מעשיהם של רשעים ולמאן גלי · ועוד קשה אומרו ומסתרתא מעשה הצדיקים קשה דמעשה הצדיקים הם בפרהסיא כדכתיב וארח צדיקים כאור נגה · ונראה ממ"ש רז"ל בפרק הספינה ת"ר אין עושים את המחק נדו א' עבה וכו' ועל כולן א"ר יוחנן בן זכאי אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר שמא ילמדו ממני הרמאים ואוי לי אם לא אומר שמא יאמרו הרמאין אין ת"ח בקיאין במעשה ידינו אמרה או לא אמרה א"ר שמואל ב"ר יצחק אמרה ומהאי קרא אמ"ה כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם ע"כ · הרי שגילה הקב"ה מעשה הרשעים הרמאים לחכמים כדי שידעו הצדיקים וירגישו וישמרו מהם על דרך שפי' מהרש"א שם ונמצא דנ"מ טובא · עוד נקדים מה דאיתא במסכת מ"ק פ"ג אמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו בפרהסיא דכתיב חכמות בחוץ תרונה ע"כ · נמצא שהצדיקים מסתירים מעשיהם הטובים כדי שלא יחזיקו להם הבריות טובה והקב"ה מפרסמם וז"ש ונהורא עמיה שרא אלו מעשיהם של צדיקים וכו' : וא"צ לקנים · שהעניים בונים בקנים ולא העשירים : צייר גדול · הקשה היפ"ת תיבת ברא בשמים מאי איכא למימר דהא לא אשכחן כהוא שמים י"ל שדעת הפילוסוף דכיון דבריאת הארץ שהיא יותר קלה לא היתה אלא בקדימת שמים כ"ש לבריאת השמים אלא שלא הזכירה התורה שממני השמים לפי שאין נקל אצלנו ציור בריאת שמים כהיולם כמו שהוא נקל אצלנו לצייר בבריאת הארץ עכ"ל · ועי"ל שסממני השמים לפי סברת הפילוסוף הם רוח ומים כדאמרינן לקמן שהשמים הם כלולים ממים וכתיב ברוחו שמים שפרה : למה נברא בב' · פירוש שהתחיל סיפור הבריאה בב' ולא בא"לף שהיא ראש לאותיות וגם מורה על האחדות וי"מ על בריאת עולם ממש קאמר וקשה דאם כן קשיא דר' לוי אדר' לוי דלקמן (פר' י"ב) א"ר פנחס בשם ר' לוי כה"א בראם · ודוחק לומר דתרי תנאי אליבא דר' לוי אלא דהכא מיירי על בתחלת סיפור הבריאה דהכי איירי כולי ענינא ולהלן על פסוק אלה תולדות השמים והארץ בהבראם מפרש באיזה אות נברא העולם : בהדיה בר קפרא · פירש רש"י כלומר עם בר קפרא היה דורש במעשה בראשית בשנים א"נ דהכא מיירי בשל' היה הרב ואח' תלמיד ויחיד מותר לשאול לרב כדאיתא בחגיגה : שני עולמים · לאפוקי מסברת האפיקורסים שאומרים אין עולם אלא א' כדאיתא סוף ברכות : לשון ברכה · פי' האל"ף לפי שהבי"ת היא מלשון בית והיא עשויה בנים קבול לקבל הברכות ולרמוז שהעוה"ז הוא בית קבול לקבל הברכות והשפע מלמעלה אבל אל"ף אין בה בית קבול ולזה נתנה בלשון ארירה אמנם אחר שבא

ביאור מהרי"פ

פרשה א אמון אומן · התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו וכו' נ"ע דפתח באומן שהוא הפועל והיינו ככלי אומנית ועי' יפ"ת ונזס"ק : הכפתורים וגו' · (דברים ב כ"ג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם · פי' העוים מפלשתים היו ולפי שלא היו יכולים ישראל ליקח מידם מפני שבועת אבימלך שהשביע את אברהם אם תשקור לי ולניני ולנכדי סבב הקב"ה שיבואו הכפתורים ויקחו מידם כדי שיבואו אח"כ ישראל ויטלו מידם כדאיתא בחולין פרק אלו טרפות (ס ע"ב) וכן הוא ביפ"ת : רבי תנחומא פתח וכו' · הכי גרסינן רבי תנחומא פתח כי גדול וכו' עד הסיום כי אתה אלהים לבדך וסמוך לזה צריך לגרוס דבר אחר כי גדול אתה וגו' כנוהג שבעולם מלך ב"ו מתקלס במדינה עד הסיום · אתה לבדך בראת את העולם · ואחר כך צריך לגרוס אימתי נבראו המלאכים וכו' עד הסיום היה שותף עמי בברייתו של עולם · ואח"כ מתחיל בראשית ברא אלהים ששה דברים קדמו לבריית העולם וכו' והגירסא הזו מבואר למבין ומבואר כן בילקוט סימן פ"ו ויותר מפורש בשוחר טוב סימן הנ"ל וכן הסכימו היפ"ת ונזס"ק : אנכי ה' · (ישעיה מד כ"ד) כה אמר ה' גואלך ויוצרך מבטן אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מיאתי (מי אתי כתיב מאתי קרי) : ששה דברים · נראה דדרים מלת בראשית כמו שתי תיבות ברא שית (יפ"ת) : מחשבתו של ישראל קדמה לכל דבר וכו' · הפיסקא הלזו שמתחלת יש מהן שנבראו ויש מהן שעלו במחשבה וכו' עד סוף דברי רב הונא וכ"י בשם ר"ש ברי"צ · נ"ע · כי אין הכרע מהמקראות שהביא מהן ראיה על הבריאה בפועל · או מה שמביא ראיה על הבריאה במחשבה · ועי' יפ"ת ונזס"ק אולי יערב לך וינעם לך ביאוריהם : את מוראך הרב · בעל א"א אינו גורס מלת הרב : מתוך תהו ובהו אינו פוגם · הענין מוקשה ועיין יפ"ת ונזס"ק : מתחלת ברייתו של עולם · פי' עמיקתא ומסתרתא של מעשה בראשית שכתבה התורה מתחלה בריתן בהסתר ובהעלם גילה אחר כך לנביאיו וכמ"ש מ"כ : עושה שלום כו' · ה"ג תוהו ובוהו שנאמר עושה שלום ובורא רע · חשך שנאמר יוצר אור ובורא חשך · כ"ה הגירסא הנכונה · ופי' דמלת רע כולל בריאת תוהו ובוהו · שהם שרש ההפסד והכליון · ומה שמביא סוף המקרא תחלה מפני שהוא ראיה על תוהו ובוהו שהם מוקדמים בתורה לחשך · ואח"כ מביא תחילת המקרא מפני שהוא ראיה על חשך המאוחר בתורה לתוהו ובוהו : למן היום שנבראו · ה"ג למן היום שנברא אדם אתה דורש · וז"ל הכתוב (דברים ד' ל"ו) כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו · וה"פ · כי שאל נא וגו' למן היום אשר ברא וגו' אתה רשאי לשאול ולדרוש אפילו ברבים · אבל קודם בריאתו היינו מזמן בריאת שמים אי אתה רשאי לדרוש ברבים רק בחקירת הלב שרי · ולמקצה השמים וגו' אתה דורש וחוקר מלת דורש שיטפא דלישנא דריכא הוא · אבל כאן אלל למקצה השמים צריך לגרוס רק מלת חוקר ולא מלת דורש והיינו דמסיק עלה · דרש ר"י ב"פ במע"ב בהדיא דבר קפרא היינו דלא דרש וחקר במע"ב אלא ביחיד · ואפשר מ"ש המדרש ולמקצה השמים אתה דורש וחוקר כוונתו על דרישת וחקירת הלב ביחיד ועיין בירושלמי חגיגה פ"ב ה"ם י"א ע"ש · נזס"ק : וכתב היפ"ת כי אח"ל בהדיא דבר"ק על דרשה דבסמוך למה כו' שהניחם הסכימו בענין זה · שהרי לאו במע"ב הוא כ"א בטעמי הכתובים וודאי דלא אסר רק ברמזי סתרי

והנה רבות · י"ל דלא קפדינן אלא על מה שנמצא בתורה לא כנו"כ : י ולמה לא באל"ף · שנם האלף יש לה מעלה שהיא ראשונה לאותיות ונרמז בה שם המיוחד כדקאמר בסמוך שהבי"ת מראה בעוקצו שלאחריו על האל"ף לומר ה' שמו · אבל הפתא דאיכא תרתי דהבי"ת לשון ברכה והא' לשון ארירה וודאי בבי"ת עדיפא : שני עוקצין בזה ב' : ה' שמו · פי' שרומזות אל האלף שבאחורי הבית · ופי' המת"כ וז"ל האל"ף תחלת אותיות של אדני ושל אהיה ושם של הויה קריאתו אדני וכן אל אלהים · או יש לומר ה' שמו האל"ף כותבין שני יודי"ן וי"ו באמצע כזה א גימטריא שלו כ"ו שם של הוי"ה : ואם נפסך לעיין בזה עיין בפ"ג מחלק היחוד בספר עבודת הקודש · ובספר יצירה בפי' הרמ"ב : היה האל"ף קורא תגר כי האותיות למעלה רוחניות כדמפורש בזוהר : למחר אני בא כו' · כלומר לעתיד · ובאמר לא היה זמן קצוב לדבר לא נתפייסה האל"ף עד שהגיעה עת פקודתה במתן תורה בימי משה רבינו : יב לזה נאה לקראו אלוה · דק"ל דה"ל למימר אלהים ברא בראשית לכן אמר רבי יודן שבזה בא להורות שלזה נאה לקראו אלוה כו' · כדם יחידו של עולם בתחלה פעל בתיקון העולם ואח"כ נתקלס מן הדין בקבלת אלהותו · לכן אמר בראשית ברא ואח"כ אמר אלהים להורות שקבלת אלהותו ועול מלכותו על כל באי עולם הוא מן הראוי מצד פעולת הבריאה שקדם לפני קילוסו · לא כב"ו שמתקלס קודם הפעולה : בן עזאי אומר כו' · בא לפרש טעם אחר על קדימת בראשית ברא לאלהים · שהוא מדרכי הענוה שדרך ב"ו להזכיר שמו ואח"כ שבחו פירוש שבח שררתו וכדמסיק פלן אגוסטלן פלן פראטאטא שהם מיני שררות ידועים · והוא מקדים שמו בעשותו שמו עיקר כאילו שמו מפורסם מצד עצמותו ויחוסו · ושבח השררה טפל אליו · אבל הקב"ה אינו כן מכזכיר שברא צרכי עולמו שממנו נמשך שבח שררתו על בריותיו אח"כ מזכיר שמו שם אלהים · בראשית ברא ואח"כ אלהים כאילו שמו טפל לשבח שררתו · אף כי גדול ה' ומהולל גם מצד עצמו · ולפ"ז סברת בן עזאי הפוכה מדרבי יודן דלרבי יודן תואר אלהים הוא שם שררה · ולבן עזאי הוא שם עצמותו ובהא מילתא גופא פליגי : יג תנא רבי שמעון בן יוחאי כו' · גם רשב"י בא לפרש טעם אחר על קדימת בראשית ברא לאלהים · לפי שאין ראוי להזכיר השם בתחלת הדבור כדאזהר לן גבי קרבנות שלא יאמר לה' עולה אלא עולה לה' · ויליף לה בת"כ מדכתיב אדם כי יקריב מכם קרבן לה' · והענין מבואר ע"פ מ"ש בזוהר יתרו שהמוציא שם שמים לבטלה על דברי חול פוגם בקדושת השם ובכלל זה הוא אף המזכיר ש"ש על דבר מצוה שפוגם בהזכרת ש"ש תחלה · אלא אחר איזה דבור תחלה · ויליף לה מדכתיב בראשית ברא אלהים · ולא כתיב אלהים ברא בראשית · ומפרש שם הטעם לפי שאין ראוי להזכיר ש"ש על דבר ריקן · ולכן אפילו בהזכרת ש"ש על דבר מצוה אין ראוי להיות מתחלה קודם שום דבור כיון שעכ"פ באותו רגע תכ"ד מתעורר קדושת שם שמים על דבר ריקן אף על פי שמסיים דבורו לשם מצוה · וזהו שאמר והרי דברים ק"ו מה אם מי שהוא עתיד להקדים אמרה תורה לא יחול ש"ש להקריב · ר"ל שלא יתחלל שם שמים להזכירו לבטלה בתחלת הדבור אף ע"פ שבסופו לדבר מצוה : ק"ו למחרפים ולמגדפים בשם עאכ"ו

ספוגמים בקדושת השם · ולכך ראוי שימחו מן העולם לגמרי : ב"ו בונה בנין כו' · דק"ל דאת שמים וארץ מיבעי ליה · דהא אכתי לא היו מקדמת דנא לרמוז עליהן בה"א הידיעה לכן אמרו את השמים שעלו במחשבה כבר נבראו בלא שינוי : בשעה שהבנין אם נזדמנו לו חלקי הבנין והמקום במוב · אז יוכל להגביה הבנין כרצונו · ואם לאו יקצר מלמעלה אבל הקב"ה ביכולתו המוחלט כאשר שיער במחשבתו הקדומה לכיכול כן החל וכן גמרו : כבר הם ברואים והיינו בכח מחשבה · ולא בפועל · וגמר בריאתו יהיה לעתיד : יד נחום איש גם זו · שכל הבא עליו היה מקבל בשמחה ולומר גם זו לטובה : אכין ורקין מיעוטין · שנחום איש גם זו היה דורש כל אכין ורקין למעוטין וכל אתין וגמין לרבויים : השמים וארץ אלהות הן · ומפרש ואזיל כי האלהים הוא שמים וארץ · שהיו טועים לומר שהם שמותיו · וזה הוא כדעת הטועים שאומרים שאין הסבה הראשונה משגיח בהנהגת עולם השפל לשפלותו אלא השמים והארץ הן הם עלם אלהות ועל ידם נגמר כל פרטי תולדותיהם · אבל השתא דכתיב את השמים נעשה הפסק בין אלהים לשמים וארץ להורות שאלהים הוא הפועל והמה פעולים :

פרשה ב א ר' ברכיה פתח גם כו' · משום דק"ל מדוע היה מתחלה הארץ תהו ובהו · היה הי' תקצר מלברוא מיד מתוקנת כראוי · לזה אמר שהיה הכל לסימן על העתיד : ג ר"י ב"ר סימון פתר כו' · שהיה בארץ בתחלת הבריאה תהו ובהו וחשך על פני תהום לסימן ופועל דמיון על הדורות החוטאים מימות אדה"ר ואילך שנתקללה האדמה בעבורם · כי אין דבר מתהוה בעולם אלא מה שהיה לו שורש ויסוד במעשה בראשית כדלעיל סימן א' ומשום דכתיב הכא ד' לשונות דרים להו כלפי ד' חטאים שנרמזו ד' אלו בעולם : ויעבר אלהים רוח כו' · אך אע"פ שהעביר ה' רוח רחמים להשקיט מי המבול · מ"מ עדיין לא נתקן העולם כראוי · כי בזמן מועט כבר שבו לאולתם בדור הפלגה · והיה ממשמש באפילה עד כי הזריח ה' את אברהם שפרסם אמונת ה' בעולם · ונמשך ממנו שלשלת יוחסין הוא יעקב ובניו שהיתה מטתו שלימה · והיינו דמסיק אמר הקב"ה עד מתי יהיה העולם מתנהג באפילה תבא האורה כו' זה אברהם : א"ת העיר אלא האיר · שאותיות אחע"ה מתחלפות · והאור בא מן המזרח · וזהו מי האיר ממזרח : לאור יום זה יעקב שיעקב נקרא שמש · והיום ע"י השמש · שאברהם לא היה רק תחלת התיקון · באשר עדיין יצא ממנו פסולת · וכן יצחק · ולא נשלם התיקון כי אם ביעקב · והוא היה אור האמת ונקרא שמש : לאור יום זה יעקב כו' · פי' שנגזר על יעקב שימשול ביום היינו בעוה"ב שכולו יום · ועל עשו שימשול בלילה בעוה"ז שדומה ללילה · וסוף מעשה במחשבה תחלה · וע"כ בגזירה הקדים יום ללילה · אך במעשה היה בהיפך שהלילה והערב קדמו לפני האור · ועל כן אמר ויהי ערב ויהי בקר : ויהי ערב ערבו ש"ע · השתא דרש בענין אחר ויהי ערב ערבו ממש · ר"ל כשיהיה סוף מלכותו · אז יהיה בוקרו של יעקב כי כשזה נופל זה קם : בוקרו של יעקב יום אחד כו' · פי' הוית בוקר זה כלומר התחלתו יהיה ביום אחד העתיד הידוע להשי"ת : ד"א יום אחד שנתן לו כו' · וה"ק עיקר אור הבוקר דהיינו

ביאור מהרי"פ

ספרי הבריאה שרמוזים בהם כעניני ס' יצירה אלא מ"ש דרש ריב"פ כו' דקא אמעלה דמבריאת העולם ואילך דרשינן דסוף עובדא ודרש ריב"פ בסדיה דב"ק במע"ב · ומ"ש למה נברא העולם כו' דבור בס"ע הוא : י ואחד מלמטה מאחריו · ז"ל הב"י טוא"ח סימן ל"ו · בי"ת מרובע מפני הסוד ויהיה לה מקל על פניה בצד שמאל ועוקץ קטן למעלה בצד הימין נוטה לצד האל"ף כדאמרינן בירושלמי פ"ב דחגיגה מפני מה יש לב' שני עוקצים אחד למעלה וא' וכו' · (כלשון המדרש שבכאן): יא מנצפ"ך צופים אמרום · פי' כמ"כ שהביא לשון רש"י על המדרש שכל"מ היה להיות מחוברים כן וגו' ולא הבינותי דבריו : ביום הגריר · עיין מ"כ וע"ד המקרא דלף טורד ביום סגריר (משלי כ"ז) : באנבי דר"מ · עי' מ"כ נראה וכו' עד מגומגם קלת הכל ד"א הוא ומ"ש באמצע אחר תיבות של ר"י דבסמוך ר' יודן לריך למחוק: יב דמוסיותי ז"ל הערוך ערך דמס ג' פי' מים חמין שיוצאים מן הקרקע כגון חמי טבריא · וז"ל המעריך ערך דמס דמוסיות ומרצאות בתי זיעה סידאדורום בלע"ז · וביפ"ת מפרש כרים ב"ר דמוסיות מרצאות של חמין נובעין · ולא היא כי מה לי נובעין מה לי שאובין סוף סוף הכל נקרא מרחץ עכ"ל · ותמיה לי הכותב על מ"ש ולא היא והלא מפורש כן בערוך כאשר הוטב : פריבטאות · הערוך הביאו ולא פי' כלום והמוסיף כתב וז"ל א"ב פי' בלשון רומי בניינים העשויים לצורך האדם ובהם יכנסו פעם בפעם איש אחד לבדו כמו בית הכסא · עכ"ל וכן פי' המעריך בתי כסאות : קטיזמא · הערוך מביאו ערך קטיזמא ולא פירשו · וז"ל המוסיף א"ב פירש בלשון יווני בנין ופועל : בתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיזמא שלו · אלו שהם תיבות יתרים שמה כאן · ואינם שייכים כלל לדברי ר"י כמבואר לכל מבין · וכן דברי בן עזאי דבסמוך · אך במקום תיבת קטיזמא כתוב כאן בדברי בן עזאי תיבת שבחו ובמדרש שוח"ט (תהלים י"ח) מבואר בדברי בן עזאי תיבת קטיזמא במקום שבחו ומכל זה מובן דלא שייכים ו' תיבות הנ"ל לדברי ר"י (וכ"כ היפ"ת) ודלא כפירוש המ"כ עיין שם : אגוסטלי · הערוך ע' אגוסטלי מביאו ולא פירשו וז"ל המוסיף א"ב הרומיים קראו לשלטון שלהם קיסר ע"ש המושל הראשון · כי כן שמו · ולמושל שני קראו אווגוסטום וטעם המלה מוסיף ומגדל · ועל שמו קראו כן לבאים אחריו · ולאשת הקיסר קראו אוגווסתא · במדרש תהלים מז' למה ה' תעמוד ברחוק יתומה אחת נשתיירה לו זו ושתי עשיתה אגוסתא במלכות שאינה שלה עכ"ל : פראטאטא · ז"ל הערוך ערך פרט פט' בויק"ר אמור ולקחתם לכם מה עשו בני המדינה נתוק עבר מיל יצאו פרטוטי לקראתו וקלסוהו · פי' שלטונו מדינה בלע"ז פרוטי עכ"ל: יג לא יחול ש"ש להקריב · ה"ג בתו"כ · לא יחול ש"ש אלא על הקרבן: יד ובצלאל בן אורי כו' · מביא זה לסייעתא שהידיעה בתורה מביאם לרוה"ק · ולכוון דעת עליון · ומנה שמעינן שהגיעה בתורה היא עקרית : טו ואת"ב הארץ · עיין מ"כ שליין לעיין בויקרא רבה פ' ל"ו · ושם בארנו כמאמר הזה ע"ש : ולשבלול הארץ קדמה כלינת יופי · תרגום מכללא בשופרא : אם כדעת אבא וכו' · מלשון סילקוט ומלשון אגדתין דשמואל ומל' רש"י על המדרש משמע דר"א בא לסייע לר"ש אביו · אף שהלשון דחוק ליישבו על אופן זה :

פרשה ב באוני אחת · ז"ל תרגום ירושלמי על מקרא נפתלי אילה שלוחה וגו' · והוא נחית למלגים בפעה זעירה ואייתי אוניתא דחלק כפילא מן פלטין דיוסף ע"כ · א"ס נראה דט"ס הוא מלת דחלק וצ"ל דהקל כפילא · אח"כ מלאתי בערוך ע' אן ס' וז"ל בב"ר וכו' ובפסיקתא דר"ס ובתרגום ירושלמי נפתלי אילה שלוחה אונקיא דחקלא · פי' אונו שטר שמכר · בלשון יווני נקרא שטר אונו עכ"ל הערוך : בטימי אחת · ז"ל הערוך ע' טם ג' בטימי פי' בדמים · עכ"ל · וז"ל המוסיף א"ב תרגום אין שוה להניחם לית טימי מנהון פי' בל"י מחיר ושווי ע"כ · וז"ל המעריך · טימי הערוך פי' בדמים ואני אומר בלשון יווני ערך ע"כ : זה ניזון מטמיון · ז"ל הערוך ע' טמיון בפרשה קמו מוסרי ואל כסף שלא המלך גבא · טמיון לגבותה פי' גבאי ממונה על אולר של מלך ע"כ · וז"ל המוסף א"ב פי' בל"י אולר · כן של מלכים כן של מזון עכ"ל : מתחת ידיו של אדם · נראה דסרמז בכאן על האדם הוא בצירוף הדרשה דבסמוך · והארץ היתה תהו ובהו · זה אדה"ר ועיין נזה"ק

נחמד למראה

שבא רמז הברכה בבי"ת שהתחלה התורה באל"ף שהיא אות ראשונה של אור שהתורה נקראת אור ומאירה בכל העולמות והיא משפעת ואינה נשפעת : י ולמה לא באל"ף · אף על פי שהיא לשון ארירה כיון שהיא אות ראשונה מן אור והתורה נקראת אור ה"ל להתחיל בה שהתורה היא יסוד העולם ואומנתו של הקב"ה כדלעיל ומרומז באות אל"ף אומן ועוד יש בה מעלה נוספת שמורה על האחדות וגם נכלל בה ב' יודי"ן וו' כמנין שם הויה והיא תחלה לאותיות ומשני מ"מ ברכה עדיפא ליה כיון שבלא"ה לא היה קיום העולם בשום דבר אי לאו ברכתו של הקב"ה הנשפע בכל הבריות וגם בבי"ת יש מעלה שיש לה שני עוקצין וכו' הרי גם היא מורה על האחדות וע"כ התחיל בה · ואין להקשות דבלא"ה לא היה יכול להתחיל באל"ף דאז היה לריך לכתוב אלהים ברא בראשית וגו' והקב"ה לא רלה להזכיר שמו קודם שמזכיר פעולותיו כדבסמוך על ועונותך תרבני דמכל מקום היה יכול לכתוב את השמים ואת הארץ ברא אלהים בראשית : יא מנצפך · איידי דאיירי מאות ב' לעיל מייתי הא דמיירי נמי בדרשת האותיות · יפ"ת ועיין ביפ"מ מה שהקשה בזה בפ"ק דמגילה · ואפשר לומר מ"ש בגמרא ששכחו הי באמצע תיבה והי בסוף תיבה אין הכוונה על סדור האותיות כי זה לא יתכן וכי לא נשאר בכל ישראל זוג תפילין או מזוזה שיכולין לראות הי ברא"ש והי בסוף כמו שהקשה היפ"מ אלא הכוונה שלא היו יודעין פעולת מספר אלו האותיות דידוע שיש במספר מנצפך מספר גדול ך מורה על ת"ק ם על ת"ר וכן כולם ובהם דורשין נוטריקון וגמטריאות ע"ם סודות התורה והיה ידוע להם עד שבטלו מן הפורס ונשכח מהם עד שבאו הצופים וחזרו ויסדו כפי הקבלה שבידם שהכפופים מורים על מספר קטן והפשוטים על מספר גדול : מ"ם מ"ם · כ' האב"א אפשר שהזכירו המ"ם ראשונה לפי שהם יש קושיא כפולה שאפי' נאמר שהיתה הכוונה לשום הכפופה בראש ובאמצע התיבה והפשוטה בסופה תיגח לפשוטות שאין ראוי להיות באמצע תיבה והוא יפוי ותפארת הכתיבה אלא המ"ם הכל כמעט לורה א' ולא היה לריך שנים · ועוד קושיא כוללת למה לא נכפלו גם כן שאר האותיות לאת היכר הי בראש תיבה והי בסופה מה נשתנו אלו עכ"ל · ולפי מה שכתבתי אין זה קושיא כי לא היה לריך לכפולים אלא לענין המספר עד אלף וכזה די באלו : יב דמוסיות · פירש"י מערות של בנין : פריבטאות · מושבות נאות בחצר המלך · ורש"י גרס פרוגסיאות כגון זיזין היולאין מן הכותל ובונין עליהם בנין ומטיילין שם על פתח ביתם : ועדיין לא בנה · כלומר מי יודע שיוכל לקיים הבטחתו ואף על פי כן מתפאר בו כדאיתא בויקרא רבה (פכ"ז) : יד אלהות הן · הקשה היפ"ת היאך אפשר לומר שהן אלהות כיון שהם נבראים שמעגין האלהות הוא היותו בורא לא נברא והיותר קשה מי פתי יסור הנה ולא יראה הכתוב הסמוך דכתיב והארץ היתה תהו ובהו וכל התורה המלאה משמים וארץ אשר אין מקום שיפנו שהם אלהות או שמותיו של הקב"ה · ושמא י"ל דמשום דקשיא לון דכיון דפתח בשמים בריאה אמאי קמפרש מילי דארץ תחלה דהכי מקשי בגמרא מכדי שמים מתחיל בריאה אמאי קחשיב תחלה מעשה ארץ לכן היינו דותקים לומר דשמים וארץ דריש אלהות הן ושמים והארץ המתפרשים אח"כ הן כפשוטן ותרי גווני שמים וארץ ואף על פי שאין מתק הלשון להיות נברא לאו כ"ע חכמה גמירי · וא"ת את הארץ ל"ל הא הקשו כן בגמרא ותי' להקדים שמים לארץ ר"ל שבתחלה נבראו השמים וכתב התוספות דאנטריך את דאל"כ ה"א דכאחת נבראו אלא שא"א לכותבם כאחת עכ"ל · והאב"א פירש שהיינו טועים לומר שמים והארץ אלהות הן והיינו מפרשים כך בתחלה ברא שמים והוליא שמים פעולותיו · ואח"כ ארץ והוליאה פעולותיה שמים הוליא אור ורקיע והארץ הוליאה יבשה ואילנות ודשאים וכן חזר שמים והוליא חמה ולבנה וככבים והארץ הוליאה חיות ובהמות ואדם ולדחות זה הולרך הכתוב לכתוב את השמים וגו' עכ"ל : מן העבירה · שע"י שהעסוק בתורה היא תצילך שלא תבא עבירה לידך כי התורה מגינה ומצלה וכחז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש : מן המזיקין · שכל העוסק בתורה מזיקין בדילין ממנו כדאיתא בפ"ק דברכות : טו אם כדעת אבא · קושיא הוא אם כדברי אבא ה"ל בכל מקום להזכירם בסדר א' שמים תחלה ואח"כ הארץ ואין לומר דס"א שהשמים נבראו תחלה זה אינו מדכתיב קורא אני אליהם יעמדו יחדיו ש"מ בבת אחת נבראו והא דהקדים שמים תחלה כיון

שנבראו בימין והארץ בשמאל וימין חשוב משמאל · אבל עכשיו שמקדים פעם זה ופעם זה להורות בא שבניהם שקולים כאחד ולא שנבראו יחדיו כמו שמלינו שפעמים מקדים האבות זה לזה להורות ששקולים זה כזה ולא נבראו כא' ה"נ גבי שמים וארץ אף על פי דכתיב יעמדו יחדיו בא ללמד ששקולים זה כזה וכן משמע נמי בויקרא רבה (פל"ו) עיין שם ובעל מ"כ פי' באופן אחר ויש רמז לשני פירושים אלו בפירש"י : ששלשתן שקולים · היינו לענין חביבותם לפני המקום ב"ה ובחסידות אבל במעלה משמע בתנחומא (פ' מקן) שכל אחד גדול מאביו ודימו לאברהם לשדה הנחרש וליצחק לנזרע וליעקב לעומד בקמה ולקמן (פע"ו) קראו ליעקב בחיר שבאבות : ששניהם שקולים · היינו לענין שאר מעלות אבל לענין נבואה הרי אמור ולא קם נביא עוד בישראל כמשה : יהושע לכלב וכו' · שבניהם נקראים עבד למקום ועבדי כלב · יהושע בן נון עבד ה' מ"מ נראה שהיו מעלות ביהושע מכלב שדבר ה' עמו והיה מנהיג לישראל והנחילם הארץ וכמה נסים נעשו לישראל על ידו : אב לאם וכו' שבניהם שקולים · שבניהם שותפין בו והיינו בכבוד ומורא ומ"מ מעלת האב על האם שהיא והוא חייבין בכבוד האב וכן מלינו כמה דברים שיש לאב מה שאין באם כמו בהפרת נדרים ולמכור בתו קטנה ולקדש בתו קטנה ולהדיר בנו בנזיר ועוד כמה דברים :

פרשה ב א ר' ברכיה פתח וכו' · דק"ל למה אמר והארץ היתה תהו וכו' לא הל"ל אלא והארץ תהו ובהו לכך אמר שלא בא לספר מענין הארץ שהיא היתה תהו אלא אמר שהארץ עצמה היתה מתמיה עצמה ומיצר ומצטערת וכדמפרש ואזיל והנה מלינו שגבי האדם יש ג' מעלות כמלאכי השרת וג' כבהמה ואלו הג' שהם כמלאכי השרת הם באים מחלק הנשמה שהיא משמים והג' כבהמה הם מצד הגוף שהיא מהארץ ועל זה היתה הארץ תהו ומתמיה ומיצר ומתאוננת על הדבר כיון ששניהם נבראו ע"י רצון המקום ב"ה למה תהיה בריאת הארץ גרוע מבריאת שמים ומביא לזה ג' משלים כנגד הג' דברים שהאדם כבהמה שהם אוכלים ושותים כבהמה ופרים ורבים כבהמה (כך היא הגרסא בתוספת אלי' הובא בר"ת בסופו ועיין חגיגה דף י"ו גירסא אחרת וכן לקמן פ"ח) וכנגד אוכל ושותה ולזה צריך ליגע עצמו מביא המשל של רבי אבהו וכנגד שמת מביא המשל של רבי יהודה וכנגד שהם פרים ורבים ויש להם יגיעה וצער גידול בנים והאבות נענשים כשאינם מגדלים בניהם לתורה וליראת שמים לזה מביא המשל של רבי תנחומא שהארץ נענשה על ידי חטא האדם כיון שהוא לוקח ממנה כדלקמן (פ"ס) כך האדם עתיד ליטול את שלו על ידי חטא הבנים כיון שנולדו על ידו : ג פתר קריא בדורות · דר"י בר סימון לעיל לא דרש אלא אלו תיבות לבד והארץ היתה תהו ובהו ועכשיו בא לדרוש כל המקרא ומקרא שלאחריו וז"ש פתר קריא : והארץ היתה תהו זה אדה"ר · יהיה הרמז שתי תיבות והארץ היתה עם הכולל כמנין ז"ה ע"ל אד"ם הראשו"ן עם ד' תיבות ודו"ק : זה קין כו' · פי' היפ"ם לפי שהרג את אחיו וחייב להספס דמואו הוא וזרעו וכו' שנולד שת שממנו הושתת העולם היה המין האנושי בטל : מתנהג באפילה · שלא היו מכירין את בוראם עד שבא אברהם והאיר עיניהם והרגיל המקום ב"ה בפי הבריות ושהוא בורא ומנהיג העולם יחיד ומיוחד ובזאת הפסוק להשמיענו שהכל גלוי לפני הקב"ה קודם הווייתן וכדלקמן (פ"ג) מתחלת בריאתו של עולם צפה הקב"ה מעשיהן של צדיקים וכו' : ויקרא אלהים לאור יום זה יעקב · או"ר יו"ם בגימט' ז"ה יעק"ב אבינ"ו בדקדוק · ויעקב נקרא אור על שם הגאולה וכדמסיק ועשו לילה על העתיד ולפי שלגבי יעקב תחלתו יסורין וסופו שלום ע"כ הקדים הערב קודם הבוקר שעשו לקח המלוכה תחלה עד שיבא בוקרו של יעקב שאז נודע לכל שה' אחד : ולחשך קרא לילה זה עשו · קר"א ליל"ה בגימטריא עולה כמנין עש"ו והשכיה הדין כחושבניה דדין : ד"א יום אחד וכו' זה יוה"כ · יהיה הרמז שאם תחשוב בק"ר יו"ם אח"ד עם שלש תיבות יעלה בידך כמנין ז"ה יו"ם כפו"ר דוק ותשכח : ויום הכפורים הוא יום א' בשנה · שאין השטן רשות לשרו של עשו לקטרג על יעקב כמש"ל ובאותו יום הקדוש ברוך הוא מכפר עונותיהם של ישראל וזה היום מיוחד לישראל כשם שהם מאמינים באחד כך הקדוש ברוך הוא נתן להם יום א' לכפר עונותיהם וע"כ יש להם תיקון לעתיד אע"פ שחוטאים יום כפור מכפר מצא"כ

דהיינו יעקב הוא ביום הכפורים שהוא קדוש ושלם כמלאכי השרת ואין לו מקטרגים למעלה וחידש הד"א לומר שאף בעוה"ז ניתן ליעקב יום אחד של אורה : ד רשב"ל פתר קריא בגליות כו' · שתהו ובהו וחושך על פני תהום שהיה בתחלת הבריאה לא היה אלא לסימן על העתיד · ולכן אמר שד' דברים הללו יצאו לפועל אחר כך : ה לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה · שזה עיקר נטיעת שמים וארץ שיאמר לציון עמי אתה · פי' שיבנה ציון ויכוננה · ויכנים את עמו לשם · ובנין ציון הוא בנין ביהמ"ק :

פרשה ג ח אלו מעשיהם של רשעים · רמז למעשיהם של רשעים שהמה תהו : אלו מעשיהם של צדיקים· ומ"ש וירא אלהים את האור כי טוב· להכריע שחפץ במעשה הצדיקים כדלעיל ספ"ב : בין האור ובין החושך בין מעשיהם כו' · שהחשך הוא אחד מתארי מעשי הרשעים : בין מעשיהם של צדיקים כו' · שהבדיל מעשיהם של צדיקים ויחדם לעצמו · והרחיק ממנו מעשי הרשעים שאין חפצו בהם ע"ד לא יגורך רע או פי' שהבדיל בין מעשיהם של צדיקים כו' היינו מה שהודיע לנו גמול הצדיקים ועונש הרשעים או פי' שהבדיל ביניהם צדיקים לג"ע והרשעים לגיהנם · אלה לחיי עולם · ואלה לחרפות עולם : לאור יום אלו מעשיהם של צדיקים· שיתאחד במציאות האור וזמניו העונש של רשעים · שמשם שוקע וחשכה להם · וחשך של צדיקים שנהפך לבקר : יום אחד · שהיה לו לומר יום ראשון כדלקמן על כן דרש על יום הכפורים שבו נעשים ישראל גוי אחד כמלאכי השרת אגודה אחת ושלום ביניהם · והרשעים ע"י תשובה נעשים צדיקים · יום רצון יום חסד יום סליחה וכפרה · וכן אז מתאחד הרע בטוב להיות הכל כלו טוב כמו שאחז"ל דהשטן גימטריא שס"ד למימר דבכולא שתא אית ליה רשות לאסטוני וביום כפור לית ליה רשות לאסטוני · דהשנה הוא שס"ה ימים :

פרשה ד ב בקדוח אש המסים· כו' דודאי עיקר קרא הסם מיירי במ"ת כמבואר שם· אלא מדכתיב כקדוח אש המסים בכ"ף הדמיון· וכן המסים בה"א הידוע [ע' ברי"ף]· משמע דמדמה ליה למקום אחר· והיינו מעשה בראשית· ולכן אמר המסים שהוא לשון המלה כתרגומו · והיינו שמלה האש בין העליונים לתחתונים במעשה בראשית ולפי שלא נתפרש כן במקום אחר במעשה בראשית לכן אמר הרי זה בא ללמד ונמצא למד · ומה שדימה מ"ת למעשה בראשית בזה · היינו לפי שבשעת מ"ת נתבסס כל העולם על מכונו ונגמר חזוק מעשה בראשית כראוי כמבואר בכמה דוכתי : ה רבי שמעון בן פזי כו' · גם הוא סובר דשמים וארץ אינן שוין בשיעורן · וממילא אפשר לומר דגם המימות אין שיעורן שוה · ולכך דריש דהמים העליונים יתירים על התחתונים שלשים כשוסעאות : מחצה על מחצה · דס"ל דהקב"ה השוה שיעור העליון לתחתון · והיינו

נחמד למראה

משא"כ עשו שלא היה מאמין באחד וע"כ אין לו חלק ביום א' זה יו"כ והכי איתא לקמן (פס"ה) ע"ש : ד בגליות · שמתחלת הבריאה ראה הקב"ה מעשיהן של ישראל שיחטאו וע"כ תיקן להם גלות למרק כדי שלא ידונו בגיהנם כדלקמן (פמ"ד) וזה חוזר למה שאמר לעיל שתכלית הכוונה מהבריאה על יום ראשון שהוא יומו של הגאולה ושיהיה זה על ידי יו"כ שמכפר עונות · וע"ז אמר רשב"ל פתר קריא בגליות דס"ל אין יו"כ מספיק למרק עונות הקודמים אלא צריך לזה גלות כדי להצילם מגיהנם וע"י שיתמרקו בגלות שנמשל לחשך ותהו ובהו יזכו לאור הגאולה : על קרן השור · שגזרו שכל מי שיש לו שור יחקה על קרנו אין לו חלק באלהי ישראל כדאיתא בתנחומא (פ' תזריע) וענין זה שיתפרסמו לכל כפירתם בה' עד שיהיה הדבר רשום במקנה קניינם ויתכן שרצו לרמז שבמעשה העגל הורחקו מה' ושוב אין להם חלק בו · יפ"ת : שאין להם חקר · כי אין להם לחקור ולידע קץ הגלות : בזכות התשובה · כמשז"ל זכו אחישנה : ה באיזה מהם חפץ כו' · כלומר אלו לא כתיב אחריו וירא אלהים את האור כי טוב היה מקום לכופרים לומר שבמעשה הרשעים חפץ כיון שרואין רשע וטוב לו וצדיק ורע לו ש"מ שיותר חפץ במעשה הרשעים לפיכך דרכיהם צלחה ומצינו במלאכי שאמרו כך כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ או איה אלהי המשפט ופירשו המפרשים שאמרו זה על שראו רשע וטוב לו וצדיק ורע לו וכמ"ש שהרשעים אומרים למען שמי יכבד ה' ואומר האומרים קרב אליך אל תגע בי כי קדשתיך ופירש"י שהרשעים אומרים לצדיקים קדשתי וטהרתי יותר ממך וכל זה בשביל טובת הרשע ורעות הצדיק ע"כ כתיב ויאמר אלהים וגו' להורות שחפץ במעשה הצדיקים ומשלם לרשעים בעוה"ז כדי שיאבדו מעוה"ב וכמו שהשיב להם הנביא מלאכי ומאחר לצדיקים לעוה"ב וזהו כי טוב לעולם שכולו טוב : בה"מ בנוי · בית ראשון ושני ובית ג' שיבנה במהרה בימינו ולא הזכיר בית שני לפי שלא היתה בנינו שלם שחסרו בו ה' דברים שיותר חשובים כדאיתא ביומא (דכ"א) וגם לא היתה יד בני ישראל וממשלתם אז באיתנה שהיו משועבדים תמיד למלכי האומות · יפ"ת · ומיהו אפשר לומר שבלשון בה"מ כולל ראשון ושני :

פרשה ג א האורה נבראת תחלה · נראה דפלוגתייהו בפירושו דקרא בראשית ברא רבי יהודה סבר שלא בא להורות סדר הבריאה אלא כאלו נכתב בראשית ברוא וגו' כפירש"י כשרצה לברוא את השמים וגו' ויאמר אלהים יהי אור ברא האורה תחלה ואע"פ שלא צריך לאור כי נהורא עמיה שרא מ"מ עשה הקב"ה זה כנהוג מלך ב"ו כשרוצה לבנות פלטין וכו' והטעם מפרש הפסוק פתח דבריך יאיר שבריאת האור תחלה מבין פתיים כדי ליתן לפתאים ערמה ותכמה שיהיו תחלת מעשיהם באורה של עולם שהיא התורה דכתיב ותורה אור · ורבי נחמיה סבר שפירוש הפסוק כפשוטו בראשית ברא וגו' ואחר כך ויאמר אלהים וגו' והטעם כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך ובלי אור לא היה יכול לברוא העולם כיון שהיה המקום חושך ופירוש הפסוק פתח דבריך המאמר הראשון מעשרה מאמרות הוא ויאמר אלהים יהי אור ומזה יבין וישכיל האדם שתהא תחלת דבורו בדבר טוב ואין טוב אלא תורה שנקרא אור : ב והיה אין כתיב · לפי שיותר ראוי לומר והיה לפי שהוא לשון שמחה בכל מקום משא"כ ויהי לפעמים לשון צער · ושמחה שייך גבי אור כדכתיב מאור עינים ישמח לב וכתיב אור לצדיקים ישמח : ד שאתה בעל אגדה · דהטעם שאסרו לדרוש במעשה בראשית שמא לא ישים אזנו לשמוע דברי הרב כראוי ויבא לטעות בו על ידי שלא יבין הענין על בוריו כמ"ש הרמב"ם וע"כ אמר כיון שאתה בעל אגדה ויודע להטיף לב האדם לשמוע הדבר על בוריו ומותר לשמוע ממך דברי מעשה בראשית ע"כ אני שואל אותך : מקמי כן · קודם שהיינו יודעים זה הדרוש מה היו אומרים מהיכן נבראת האורה : ממקום בה"מ · לפי שבה"מ ממש לא היה אז עדיין אבל מקומו אפשר שקדם לעולם למ"ד שהעולם נברא תחלה · יפ"ת · וזה לפי דעת המדרש (פ"א) מה שעלה במחשבה להבראות קודם בריאת העולם משא"כ לפי סברת תלמודא דידן במסכת פסחים ונדרים משמע שבה"מ נברא בפועל ממש קודם שנברא העולם ועיין מ"ש בזה לעיל · ומפרש בויקרא רבה חלונות היו בבה"מ ומשם האורה יוצאה לעולם : ה שבו נתעסק וכו' · כלומר שבו נזכר שנתעסק וכו' וכן כולם : וברא את עולמו · ונרמז בו"ה אור שה' גזר שיתהוה העולם ויצאו מהעדר לאור המציאות : יצאו ישראל · נרמז בו"ה אור כדכתיב ולכל בני ישראל היה אור : שהוא מבדיל וכו' · שהבדיל בין באי הארץ לאור באור החיים שא"י נקראת ארץ החיים ובין יוצאי מצרים להושיבם במחשכים : ו לא הוא אור · אין להקשות בשארי פסוקים שנכפלו שכולם דרשינן מיניה דבר כמו ויקרא אלהים ליבשה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה וכן ויקרא אלהים לרקיע שמים דרשינן לקמן שא מים או אש ומים אבל בזה קשה שלא אור ויום א' הוא ומשני שני וכו' ויש מקשים איך יתורץ ולחשך קרא לילה שלא חשך היא לילה וי"ל להורות שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה כבסמוך וי"א איידי דאמר אור יום אמר נמי חשך לילה דמצינו איידי בקרא בפ' החובל (דפ"ד) איידי דכתיב יד ביד כתיב נמי רגל ברגל וכן בבכורות (דף ט') : והלא ברביעי וכו' · ואז התחילו להאיר והל"ל כאור ארבעת הימים אלא וכו' כאדם שמכין לפניו מנות יפות ואמר זו וזו אני מצניע לז' ימי המשתה שאעשה להם לעתיד : של מתושלח · וה"ק כאור שבעת הימים כאותו אור שהאיר להם ז' ימי אבלותו של מתושלח כך יהיה להם לעתיד : מדיינין · שעד כאן לא נקבע להם זמן דאי הוה ממשלתם מתחלה על כך זה ביום וזה בלילה אין כאן מחלוקת · יפ"ת : אין כתיב כאן · הקשה היפ"ת כיון דאמר ויקרא אלהים לאור יום ל"ל למימר אלהים שנית אדרבה מלת קרא שנית לא הוה צריך למימר דויקרא קמא עולה לכאן ולכאן · ותי' דה"ק דמן הראוי שיאמר ולחשך לילה דקריאה קמייתא סגיא לתרווייהו אלא דלהכי כתיב קרא תניינא להורות דשני בדיבוריה למימר הכא קרא בלא אלהים ללמוד שאינו מייחד שמו על הרעה · ובעל נזה"ק תי' דכיון דבברייתו של עולם היה הלילה קודם ליום הל"ל איפכא ויקרא אלהים לחשך לילה וסדר ולאור יום אלא ע"כ היינו טעמא לפי שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה ואי הוה קאמר הכי חשך ברישא ע"כ היה צריך לייחד שמו על הרעה שבכ"מ נזכר השם ברישא דקרא ע"כ וצ"ל דק"ל גם אלהים קמא מיותר דכיון דכתיב ברישא ויבדל אלהים בין האור וגו' הל"ל ויקרא לאור יום ולחשך לילה אלא לכך כפל וכתב ויקרא אלהים כדי להשגות בין קריאת אור לקריאת חשך ללמדך שאינו מייחד שמו על הרעה · ולזה לא תקשי הא כתיב ויקרא אלהים ליבשה ארץ וגו' דהתם לא כתיב ברישא דקרא ויבדל אלהים אלא ויבדל בין המים ע"כ הוכרח לומר ויקרא אלהים ליבשה וגו' · ואע"ג דמצינו קראי טובא שמייחד שמו על הרעה כמו וה' המטיר על סדום יככה ה' וכמוהו רבים כולהו אתיא לדרשא כמו וה' המטיר שאילו שבו היו גשמי רחמים כמו שפירש"י בחומש וכן יככה ה' אע"פ שמכה אותך יהיה ברחמים שלא יכלה אותך לגמרי וכן כולם · ובתנחומא (פ' תזריע) שנו רבותינו על ג' דברים הזכיר הקב"ה שמו אע"פ שהם לרעה וכו' עיין שם הרי שיש טעם ללמוד ממנו איזה לימוד : ח ד' דברים · ובשאר הימים לא נבראו כ"א ג' דברים והיינו א' יותר משאר הימים או א' מיוחד משאר הימים וא"ת הרים בכלל ארץ הם תי' היפ"ת לפי שהם עומדים יותר גבוה משאר חלקי הארץ ע"ש · ובנזה"ק תי' ע"פ גמ' דחגיגה הארץ עומדת על העמודים ועמודים על המים ומים על ההרים שנאמר על הרים יעמדו מים וממילא הרים כלנו אינם בכלל העולם שהרי הם תחת העמודים והמים שמתחת לארץ ע"ש · ועוד אפשר לפי המדרש שאמר שהיו עשין כגנורות של מים והיכן שראה הקב"ה מקום עמוק היה נותן בתוכו הר גדול וממלא אותו ע"כ וז"ש בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ הרי שמחלק אותם בשני לשונות והא דאמרינן בחגיגה עשרה דברים נבראו ביום ראשון וכולהו יליף להו מקראי וי"ל דכולהו בכלל ד' דברים תהו ובהו בכלל ארץ כדכתיב והארץ היתה תהו ובהו מדת יום ומדת לילה בכלל אור הוא כדכתיב ויקרא אלהים לאור יום ור' תנחום מזכיר הכללים והגמרא נחית לפרושי בפרטים · יפ"ת: ט שותפות' לדור ולהסרות שכינהו בתחתונים וע"כ שיתף משכון שלו של בריאת עולם עם המשכון הנשיאים דכתיב ויהי המקריב ביום הראשון ולא הל"ל ביום הקים את המשכן : לטלכים · פירוש ר"ח ניסן נקרא מלך לפי שהוא ראשון לחדשים וקורא אותו בשם מלך לפי שהי"ב מזלות מולכים בעולם כי הכל לפי המזל והכא שנתן להם הש"י בשעת בריאת עולם : לכהונה · שעד שלא הוקם המשכן היתה העבודה בבכורים : לעבודה · עבודת צבור דהיינו קרבן צבור והכי איתא בסדר עולם בו ביום הקריבו תמידין : לשחיטת צפון · ה"ג בסדר עולם (פ"ז) ולפי שהשחיטה היא תחלת העבודה מהקרבן קא חשיב לה וכלל בזה שאר עבודות שלא היו בבמה וע"כ נקרא הקרבן זבח על שם הזביחה :

פרשה ד ב האמצעית · ודרש כתוך כתווך : יפה לימדנו · מדכתיב ברוחו שמים שפרה ורוחו הוא אש כדכתיב נשמת ה' כנחל גפרית ללמד על מתן תורה שכשם שתלה האש במעשה בראשית בין עליונים לתחתונים כך היה במתן תורה דהכי כתיב בישעיה לו קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזולו וכתיב כקדות אש המסים מים תבעה והכי משמע כאשר הקדחת את האש והבעת את השמים במעשה בראשית כך היה במתן תורה · רש"י וע"ש עוד : ג אלו מי גשמים · כדכתיב מפרי מעשיך תשבע הארץ : ד של כסף וכו' · לפי שהוא קשה וחזק אינו שוקע בנקב כמו בשר האצבע : אצבעו של הקב"ה · היינו מאמרו ולפי שמאמרו עשה מה שיעשה האצבע אמר אצבעו : אפשר פלג וכו' · דהיינו קיבוץ מים העליונים הוא מלא ולא חסר כלום מכל הגשמים שירדו משעת ימי בראשית ועד עתה ועיין בשוחר טוב מזמור וידבר דוד ובמסכת ברכות ירושלמי הנוסחא באופן אחר : ו תפתחה · הגיהנם נקרא כן ע"ש שכל המתפתה מיצרו נופל שם כדאיתא בעירובין : שלא נגמרה וכו' · הקשה היפ"ת פ"מ הל"ל לכתוב כי טוב בשביל גמר מלאכת הרקיע שנגמרה בו ותי' אע"פ שנעשה הרקיע משלם בשני לא הוה גמר מלאכה כיון שלא נגמרה כל מלאכת המים שממנו נעשה הרקיע ע"ש ועיין בסרא"ה

ביאור מהרי"פ

נזה"ק : ד רוחה שייפה · עי' מ"כ שהביא בשם הערוך · והפשתי ולא מצאתי עדיין [כ"ה בערך שף העשירי] : ורוח אלהים מנשבת וכו' · כלומר המים העליונים הרוחניים הם מכונים בשם רוח אלהים · נזה"ק :

פרשה ג א רבי יצחק פתח פתח דבריך כו' · נראה דר"י סובר כר' יהודה דבסמוך שהאורה נבראת תחלה ומפתיחת מאמרו של הקב"ה נבראת האורה והכי פירוש של המקראות בראשית ברא וגו' את השמים וגו' והארץ היתה וגו' פי' קודם בריאת שמים וארץ · ויאמר אלהים יהי אור · והיינו דאמר בסמוך ע"כ דרש ר"י אתא ר"פ וכו' בשם רשב"י פתח פתח דבריך וכו' מפתח פומך הוה לן נהורא · והמה באו לסייע לרבי יודן · לכך פתח רי"ל גם כן המקרא הזה לומר שהאורה נבראת תחלה ע"כ דברי היפ"ת · א"ה אולי ר' יצחק דפתח פתח כו' היה אבין של ר' שמואל בר"י · וא"ם יותר פי' של היפ"ת · ועי' נזה"ק שפקפק בדברי היפ"ת · ולענ"ד דברי היפ"ת קרובים יותר אל פשט המדרש מדברי נזה"ק ע"כ העתקתים : תימליוסים · ז"ל הערוך ערך תמליוס · בילמדנו כי מראה צורים אראנו היה תופר ויורד ומבקש ליתן תמליוס · פי' הן השיתין והן השתות והן היסודות ע"כ וז"ל המוסף א"ב פי' בל"י יסוד ונקרא גם תמליוסום · ירושלמי דסוטה פ' מי שקינא · מילה דלית בה תמליוסים עכ"ל · א"ה עדן לא מצאתי ירושלמי הלזה : ובערוך ערך דמוס א' וז"ל בברכות ובסוף פרק מאמת מלחמה אם הוסיף בו דמוס א' חוזר פי' נדבך ע"כ · וז"ל המוסף א"ב פי' דמוס בל"י יסוד ובסיס הבנין וגם נקרא כן סדר לבנים ואבנים לבנות ע"כ : ב וכבר שמים נעשו · פי' בסברת קול בעלמא בלי דבור · נזה"ק : ד אלולי שדרשה ר' יצחק ברבים וכו' · ז"ל היפ"ת נראה דא"ר שמואל בר' נחמן קאי דלא הוי ליה לדרשה ברבים אלא לאומרה בלחישה כדעבד רשב"ג אלא שהבר הורה זקן והשתא בעי מקודם שבאו ר"י ורשב"נ שדרשו בענין זה מה היו אומרים העולם בדרוש הלז אמר ר' ברכיה בשם רי"ל שהיו אומרים ממקום בה"מ נבראת האורה וכו' אבל מליצתא דשו"ט משמע דהאי אלולי שדרשה ר' יצחק ברבים לא קאי אלמעלה אדר"ש בר"נ אלא אלמטה על מ"ש ממקום בה"מ נבראת האורה דגרסינן הכי התם א"ר ברכיה אלולי דשמעיה לר' יצחק שדרשה ברבים וכו' ומהיכן הבית הקב"ה את האור א"ר ברכיה בשם ר' יצחק מביהמ"ק נבראת האורה וכו' ודולג תמשה תיבות הללו מקמי כן מה הוו אמרי דאל"כ (אלא כדפרשינן דאלולי וכו' קאי אדר"ש ב"ר נחמן) קשה דידיה אדידיה [אבל] לא ידעתי מה דבר סתר יש בזה שלא לדרשו ברבים ומאי תסורי מחסרא (פי' התם בשו"ט) וה"ג מקמי כן מאי הוי אמרי מהיכן הבית הקב"ה האורה ר"ב בשם רבי יצחק מבית המקדש הבית האורה וכו' (ומעתה לא קשה דר' יצחק אדר' יצחק) דמהיכן הבית האורה לאו היינו מהיכן נבראת האורה (דבריאה לחוד והבאה לחוד) וה"פ מהיכן הבית הקב"ה את האורה היינו כשהשפיע הקב"ה האור בעולם באיזה מקום מיוחד הניחו שממנו יבוא האורה לכל העולם · אר"ב מבהמ"ק ע"כ דברי היפ"ת בתוספות המוסגר : מדרך הקדים · והארץ האירה מכבודו וברא את עולמו · פירש היפ"ת כלומר שהוציא את עולמו מחושך ההעדר לאור המציאות · שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים כו' פירש שהבדיל באי הארץ לאור באור החיים · ויוצאי מצרים מתו במחשכי ארץ במדבר : ה מתיבין חבריא כו' · הענין מוקשה ועיין יפ"ת : ו אלו שבעת ימי אבילות כו' · עיין מ"כ · עד אמרו לצדיק כו' כ"ז מפורש בס"ע בהרחבת דברים עיין שם : ר' זעירא בריה דר"א וכו' · מילתא באפיה נפשיה הוא ולא קאי אלמעלה : ט שמא אחד שני כו' · פי' מדכתיב מלת אחד במקום ראשון ש"מ שביום הראשון שנברא העולם שיתף הקב"ה שמו עמו להורות שהוא מתאוה לדירת התחתונים : ראשון למלכים · עיין מ"כ שפירש לאכילת קדשים וכו' · וז"ל היפ"ת פירש ראשון לאכילת קדשים היינו במחיצה דעד עכשיו היו נאכלים בכל מקום · והוזקקנו לפרש כן דהא אשכחן אכילת קדשים בתוך שבעת ימי המלואים כדכתיב בשלו את הבשר פתח אהל מועד · אבל השתא ל"ק דהתם שלא במחיצות הוה · ומ"ש פתח א"מ · לאו פתח ממש הוה · אלא כוונת המקרא במקום פתח אהל מועד · דע"כ לומר שלא היה פתח בשבעת ימי המלואים שבכל יום היה משה מקימו ומפרקו פעמים כמה שכתב הרא"ם ר"פ שמיני עיין שם : ראשון לנשיאים · פירוש לקרבן הנשיאים בחנוכת המזבח : ראשון לכהונה · ז"ל היפ"ת דעד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות ועבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים וכדתנן בזבחים (פ' פרת חטאת) והא דכתיב והכהנים הנגשים אל ה' · דמשמע דמשיני שמשו הכהנים ל"ק דהתם מוקי לה בבכורות · וביום ח' למלואים שבו הוקם המשכן · הקריבו אהרן ובניו ע"כ : ראשון לשכינה · פירש לקביעת השכינה בתחתונים ולכך מביא המקרא ועשו לי מקדש וגו' שזה מורה על קביעת דירתו בתחתונים : ראשון לאיסור הבמה · כדכתיב ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו' · וכת' למלואים הוא דהוה פתח אהל מועד ולא קודם כמ"ש ד"ה ראשון למלכים עיין שם : ראשון לברכה · פירוש לברכת כהנים כדכתיב שהם וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם : ראשון לעבודה · פירש"י על המדרש וז"ל ראשון לעבודה פירוש לעבודת צבור וכו' · והכי תניא בס"ע · בו ביום הקריבו ישראל תמידים נדרים ונדבות חטאות ואשמות בכורות ומעשרות ע"כ :

פרשה ד ב גלדה טיפה האמצעית · פי' כדי שיאצרו המים שלמעלה והמים שלמטה בתוה: יעשה מטלית · בירושלמי דברכות הלשון יותר מתוקן דגרסינן יעשה כמין מטלית ופירוש שביום א' כשנבראת היו כמין פקעיות כמבואר בפ' אין דורשין ובשני נעשו כמין מטלית שהיא מתוחה · יפ"ת · ועיין כל הענין בירושלמי שם : ברוחו שמים שפרה · ורוחו של הקב"ה אש הוא · ע"ד המקרא (ישעיה ל) · כי ערוך מאתמול כו' מדורתה אש כו' נשמת ה' כו' בוערה בה : ולהטה את פני הרקיע · פי' מלשון להט החרב · שלהלהט ומירקה פני הרקיע שיאירו והיינו ברוחו שמים שפרה לשון יופי והדור : כקדוח אש המסים וגו' · (ישעיה ס"ד א' ב') כקדוח אש המסים עד מפניך הרים נזולו · וכתב היפ"ת · בוודאי אלו המקראות משמע במ"ת · [ועיין למעלה בנזר הקדש מה שכתב בזה וכן המסים בה"א הידיעה (כנ"ל) זה תמוה מאד כי ידוע הוא מטעם הדקדוק אשר ה"א הידיעה יבוא בפתח ובדגש אחריו וכמו השמים או בת"ג לתשלום דגש וכמו הארץ ושמה כתיב המסים הה"א בחטף פתח ובלי דגש אחריו ועל כן הה"א הוא למשקל או לטעם אחר אבל לא יוכל לבוא לידיעה כלל] : ג כחלל שבין הארץ לרקיע וכו' · במדרש תהלים הגירסא יותר נכונה · וה"ג · כחלל שבין המים התחתונים לרקיע וכו' : ופירותיהם קיימת · פי' מפני שהמים אינם חסרים כלום רק זיעה בעלמא יוצא מהם כמובא במ"כ לכך נקראו פירות מן המים עליונים שהקרן היינו המים העליונים קיימים לעולם ואינם חסרים עכ"ד היפ"ת : ד אצבעו של הקב"ה וכו' · פירוש מאמרו · ומפני שהוא פועל במאמרו כמו ב"ו באצבעו · לכך קורין מאמרו אצבעו : פלגא · פירוש מלת פלג פירושו לשון מחצית והוא בלשון ארמי פלגא : ה הרקיע דומה לבריכה · פי' כמו שהבריכה נושאת המים כן הרקיע שהמים עליו דומה לבריכה · ואף על פי שהם תלוים באויר · ואינם על הרקיע אחר שהם סובבים עליו קרי הרקיע בריכה : ולמעלה מן הבריכה כפה · כדאמרינן פרק קמא דתענית כמין קובה יש לרקיע שממנה גשמים יורדין · ופרש"י אהל מים · אבל זה ל"ל לי אלא שהמים עומדים כאהל שיש בו חלל · עכ"ל היפ"ת : ומחמת הבריכה הכפה מזעת · ופירוש שעל ידי אשו של רקיע מתחממים המים : והן יורדים לתוך המים המלוחים וכו' · כתב היפ"ת הדבר מבואר שאינו מדבר בכאן כמה שהגשמים יורדין כל טפה וטפה כפ"ע · דהכא לאו בעת ירידת המטר מיירי אלא בעת ירידת הטפות בתחלה לים קודם שאיבת העבים מהים להמטיר מטר · אלא מיירי כאן במה שאינם מתערבים עם מי הים אף על פי שהם מתנועעים תמיד עם הטפות הללו יפ"ת : מעשה נסים יש בדבר · א"ה · אולי נכלל בזה גם כן מה שהטפות אינם מתערבות אלו עם אלו בירידתן מן השמים לאוקינוס אף על פי שהוא מהלך רב מאד · ועיין יפה תואר : כסוסטאות · זה לשון

והיינו כמ"ד דטבריה של ארץ כך טובה של רקיע : ך משתוממים · דרך שמים מלשון שממה כמ"ש שומו שמים · כשאדם מתמיה על דבר הוא משתומם · וכן כאן אי אפשר לבריות לעמוד על חקירה זו · אם הם של אש ושל מים שהרי אנו רואים שכל אש נמשך למעלה וכן המים אנו רואים שיורד למטה : הוא אתא וקם עליו · שכתוב בא והעיד שהם של מים :

פרשה ה א כתיב מן גערתך ינוסון וגו' · וכתיב בתריה גבול שמת בל יעבורון וגו' כלומר שיהיה להם גבול ומדה קצובה · והאי דרים הכא יקוו המים יעשה מדה למים מדלא כתיב לשון אסיפה בהדיא : ג מדובכנים אנו · פי' נכנעים אנו שדרך ה' עלינו וכבשנו : המים היו עולים כו' · פי' שבדרך הכרח באו לאוקיינוס שעלו הרים וירדו תהומות ולא מצאו מנוחה עד שהגיעו באוקיינוס : יעלו הרים כו' · דקראי בהקוות המים שמבראשית מיירי : זה אוקיינוס · הוא הים הגדול שבכל הימים ושם הוא שנקוו מימי בראשית : גבוה מכל העולם · דכתיב הקורא למי הים וישפכם : מימיו הם שותים · שכל מעיינות והנהרות הנובעים מן הארץ באים מסילונות הים · ואם כן ממילא הכל שותים ממימיו : ה והעורבים מביאים · היה צריך להביא קרא ואת העורבים צויתי לכלכלך · אלא דניחא ליה לאתויי קרא דקיום התנאי : שיפתחו לפני יחזקאל · וכן הוא גירסת הילקוט · וס"ל דפתיחה זו לאו במראה נבואה היא · דאם כן אמאי האי ליפנא ביחזקאל טפי מבשאר נביאים · אלא וודאי פתיחת השמים ממש הוי והטעם מבואר בזוהר שמות ע"ש : ו א"ר אליעזר מתחלת ברייתן של עולם כאן חסר ותשלומו בב"ר פרשה יו"ד ובקהלת רבה פסוק וידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כו' להוסיף ולגרוע והוא מתקיים כך תמיד · ושמא תאמר א"כ הרי מתחלת ברייתו של עולם גזר ואמר יקוו המים אל מקום אחד ולמה הציף הים את העולם ב"פ אחד בדור אנוש ואחד בדור המבול · וע"ז אמר והאלהים עשה שייראו מלפניו · והיינו דמסיק משל למדינה שמורדת במלך שלח המלך לגיון קשה והקיפה כו' : ז בנוהג שבעולם כו' · נסמך מימרא זו לכאן לומר שגם בזה היה נס שהחזיק כלי מלא בתוך כלי מלא · ושליב אמ"ל לעיל שהוא רוצה · כמלא פי כברה קטנה היה · פני הסלע כמ"ש בשבת דף ל"ט שהבאר של מרים היה דומה לכברה · וכתיב ויקהילו משה ואהרן את כל הקהל אל פני הסלע · וכל ישראל עומדין כו' · דייק מדכתיב ויקהילו משה ואהרן את כל הקהל אל פני הסלע משמע שכולם עמדו אל פני הסלע · ולורך הנס הזה שלא יחשבו שמחק הסלע להוציא מים וכדלקמן ס"ד פי"ט : ואף בירושלים כן · כלומר בבהמ"ק שבירושלים היה כן תמיד דהתם הוי קדושה טפי דקדושתו קדושת עולם : ח שרצתה לעשות רצון קונה · מלשון רצה שהיתה רצה ומתרחבת לעשות רצון קונה · או מלשון שהיתה רוצה לעשות רצון קונה · שחשבה שרצונו שתרחיב ותלך : והלא ים אחד הוא · שכל הימים מחוברים או למעלה או בתחתיות מתחת לארץ · אם כן למה אמר ימים לשון רבים · ע"כ פי' שהוא מתחלק בטבע לפי אוירי המדינות כאלו מתחלק לכמה ימים : העולה מעכו · אף אותן הדגים שהם בעכו אם יורדין בשבולת הנהר מעכו לאספמיא משתנה טעמם : ט דברים ארורים · שמלערים הנולדים מאליהם מעיפוש האויר והם לא נתחדשו אלא מחטא האדם ואילך בקללות ארורה האדמה בעבורך : אף הן יש בהן הנאה · כדאמרינן לקמן פ"י אפילו זבובים פרעושים ויתושים אף הן בכלל ברייתו של עולם הן · והיינו לרפואה וכדמפרש בשבת בפרק המוציא · דאף קללתו של הקב"ה יש בה ברכה · וקודם החטא היה האדם בריא אולם ולא הוצרך לרפואה · ובקללת האדמה שנתחדש החולי ע"י עפוש אויר הארץ נעשה לו גם כן תיקון על ידי דברים הארורים הנולדים מעיפוש אויר הארץ : י יום שלישי יום שנבראו בו גבורים בא לפרש טעמא מדוע נקראו הגבורים

ביאור מהרי"פ

לשון המוסף ערך כסוסטאות פי' שם מדה בל"י מחזקת סין ע"כ · ומה שפירש מ"כ על תיבת כסוסטאות בשם הערוך לא מצאתי · וזה לשון הערוך ע' קס"ט (פסחים ק"ט) אמר ר"י קיסטא דמורייסא דהוות בציפורי היא הוות לגונא דמקדשא · פירוש הוא לגין · ובלשון ישמעאל הוא קסט · עשוי מכל דבר בין ממתכת בין מחרס בין מעץ בין מזכוכית ע"כ : ז ופתכן · עמ"כ · וז"ל המוסף פי' בל"י פעל המכפל והמערב תרגום (איוב כ"ה ב') · המשל ופחד עמו כו' מיכאל מן ימינא והוא דאשא גבריאל משמאליה והוא דמיא · ובריאתא קדישתא פתכין אשתא ומיא ובשולטנותיה ובדחלתיה עבד שלמא בשמי שמיא דיליה ע"כ : הגידו השמים צדקו · (תהלים נ"ו ו') ונ"ע דהאי קרא בצדקת הקב"ה מיירי ולא בצדקת ישראל · ויותר נראה להבין כאן המקרא (תהלים נ' ו') ויגידו שמים צדקו דזה מיירי בצדקת ישראל כדמוכח מהמקראות שלפניו (שם ג' ד' ה') יבא אלהינו ואל יחרש כו' · יקרא אל השמים מעל כו' · אספו לי חסידי כו' · ופי' הכתובים כ"ה · יבא אלהינו ואל יחרש שיבוא לנקום נקמת ישרים ויקרא אל השמים וארץ לדין עמו ועבדיו ע"ד כי ידין ה' עמו כו' · ואז ויגידו שמים צדקו של עם ה' ושנעשה להם שלא כדין · ונתן טעם לזה · כי אלהים שופט הוא סלה · ע"כ ראוי לו לעשות דין בכנענים ויצדיק את ישראל · ואם אמנם הספרי ואבן עזרא מפרשים ויגידו שמים צדקו · היינו צדקו של הקב"ה מכ"מ המדרש סובר דויגידו שמים צדקו קאי על ישראל · וכ"מ ברש"י בפירש' על המקראות האלה עיין שם [וכ"כ היפ"ת] : אתיא כרב · פי' הא דאמר משל לחלב וכו' אתיא כרב דר"פ זו · דאלו לרשב"ל דפליג עליה התם בר"פ מעולם לא היו מרופרפים · כי ברגע הא' גלדה הטפה האמצעית ונקרשה ונעשו השמים מהמים בלבוינם וחזקם [וכ"כ היפ"ת] · אך נ"ע המקרא שמביא ויהי ערב כו' יום ב' · לענין מאי הוא מביא · ורב בר"פ מביא הראיה מויהי רקיע בתוך המים ונ"ע :

פרשה ה א כתיב מן גערתך ינוסון וגו' · נ"ע שמביא המקרא ואינו דורש כלום עליו · ועיין ידי משה : ג ונעשה קילוסין וכו' · עיין מ"כ שכתב שהערוך ורש"י גרסי קלווסין · וז"ל הערוך ערך קלוון א' · קלווסין פירוש נווי בל"י ע"כ וז"ל המוסף א"ב פי' קלוון בל"י מגוה אני ע"כ : לדיכסאים · עיין מ"כ · וז"ל הערוך ע' דכסמן · בילמדנו פ' קח את המטה · על מי מנוחות ינהלני · שהיתה הבאר נעשית לכל אהל ואהל דכסמני לא היה אחד מהן מלטער לילך למלאות ממקום אחר כלומר שביל היה עושה המים והולך עד אהלו עכ"ל הערוך · וז"ל המוסף א"ב פי' בל"י מקוה מים בבתים · וז"ל המעריך ע' דכסמן באר חפרוה שרים שהיתה הבאר נעשית לכל אהל ואהל דכסמוני ל"י הוא ופירושו מקובלת כלומר שהיא היתה הולכת להם · בב"ר פ' ה' לדוכסאים פי' למקום שמקבלים והיינו דאמר בסמוך קלוונו וביפ"ת פי' לשון ממשלה · ולא נהיר כלל · והתימה עליו איך לא השגיח כי חז"ל כותבין לעולם דוכסין בוי"ו אחר הד' · וכאן יו"ד אחר הד' · גם מ"ש שם דוכס שרים לא נהיר מדלא אמר דוכסין · אלא דוכים פירוש מקומות מי שיש לו מקום ירוות לנו ויקבלונו ע"כ · אולם פירוש היפ"ת לקוח מפירש"י על המדרש · וז"ל רש"י לדוכסאים לצד הים הסמוך למלכות פלן דוכסי דוכסא יש לשון דוכים כך שמעתי עכ"ל רש"י : קלטן הים וכו' · ז"ל רש"י על המדרש ר"א אמר קלטן הים ומאי משמע דהאי דכים ליפנא דקליטא הוא · דכתיב הבאת עד נבכי ים · עד קליטן ימא · עד ים הקלוט והקרוש והכי משמע ליה כמו נבוכים הם בארץ · נקלטין הם בארץ ונסגרים הם במדבר · עכ"ל רש"י · א"ה לא ידעתי אם העתקת איזה מאמר חז"ל היא עם הוספת נופך משלו או כ"ה גירסת המדרש שבידו והמעיין יבחר · וז"ל המוסף ע' קליטין ב"ר וכו' עד קלוטין דימא פירוש בל"י מים רבים נגרים למקום מדרון עכ"ל · ועל המעיין ליישב לשון המדרש ע"פ פירושו : ד מטטרון למשה · ז"ל הערוך ע' מטטר בילמדנו וכו' רחם הכלותי מאי איכפת לך אני מיטטר שלך ולא תתמה עליהון · ולא עתיד אני לעשות מיטטר לפני כורש שנאמר אני לפניך אלך כו' · לפני אמה אני עתיד לקדם לפני דבורה וברק שנאמר הלא ה' יצא לפניך · נראה שענין הקדמה הוא · ויש לומר ענין שמירה · ושמור משמרתי תרגום ונטר מטרת מימרי עכ"ל הערוך · וז"ל המוסף א"ב פירש בלשון רומי ממונה הולך לפני הגלא לתור לאנשי המלחמה מנוחה ובית מלון ע"כ · וז"ל המעריך ע' מיטטור בילמדנו וכו' פירש הערוך מתרגם משמרת מטרת ולא נהיר כי אין זה לשון ארמי אלא יווני · ועוד כי המ"ם במלת מטרם איננה שרשית אלא שמושית ונ"ל פירושו משרת ושמש בערבי האשיב עכ"ל המעריך : ה לקול יחזקאל · נ"ע מאי לקול יחזקאל · ובילקוט פרשת בשלח סימן רל"ז ד"ה אמר רבי ירמיה ב"א וכו' צויתי את השמים שיפתחו לפני יחזקאל עכ"ל · והיא גירסא נכונה : ו כונס כנד וגו' · פירוש שמקבץ מי הים כנד וישפכם לארץ · יפ"ת : ז כמלא פי כברה קטנה · א"ה · נ"ע למה אמר פי כברה ולא אמר כמין כברה כלשון הגמ' שבת (פכ"ח) הרוצה לראות בארה של מרים יעלה לראש הכרמל ויראה כמין כברה בים · ונ"ע · ועיין יפ"ת : ויאמר ה' אל משה ואל אהרן וכו' · נ"ד הכוה דחפן וכו' · פירש דהחופן פי שנים בקומץ דהחופן הוא ממלא ידו כדחפני אינשי כדאיתא יומא (פרק הוציאו לו) והקומץ אינו חופה אלא ג' אצבעותיו על פס ידו כדאיתא מנחות (פ"ק) ונ"ע מה צריך להזכיר הקומץ בכאן · לא הל"ל אלא וכי חפנו של משה מחזיק מ"ת שלו ומ"ת של אהרן · וי"ל דלא נטעי לומר דחופן וקומץ כי הדדי נינהו · ומלא חפנים היינו ארבעה קומצין לבד · ואין הנס כ"כ גדול שלא החזיק ידו של משה אלא ארבעה קומצין · יפ"ת : נמצאת חפנו של משה מחזקת ח' קומצים · פי' דמלא חפניכם אמר ה' אל משה ולאהרן הרי ארבעה חפנים דל"ל ב' חפנים לבד קאמר חד דמשה וחד דאהרן · דא"כ ל"ל לומר לאהרן · לימא למשה לחודא מלא חפניך . דאע"ג דהשתא נמי לבסוף הספיק חפנו של משה · נ"ק אמאי איצטריך לאהרן : כי זה עשה ה' לנס להראות הנס להם · יפ"ת : אורך החצר כו' · (שמות כ"ז) וכתיב (ויקרא ח') ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד · והיינו בחצר שלפני אהל מועד וכדמפורש בפירוש רש"י שם שזהו אחד מן המקומות שהמועט מחזיק את המרובה · נזה"ק : בעת ההיא וגו' · ה"ג בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' · ונקוו אליה כל הגוים א"ל רבי וכי מחזקת היא אותם · א"ל הקב"ה אמר לה הארכי וכו' אוכלוסיך · הס"ד כו' · ול"ג וכי מחזקת ירושלים כסא ה' · כי אין לה מובן כלל · כמובן לכל מבין · גם התירוץ של קבלי אוכלוסיך אינו מובן כלל לפי גירסא זו · ולגירסתנו · ה"פ וכי מחזקת אותם פי' כל הגוים שיקוו אליה כלא רבים המה מאד · והתשובה שיצווה הקב"ה את ירושלים שתתרחב · כי גם בל"י רבים יותר מאד · כמד"א כי רבים בני שוממה מבני בעולה · אלא על פי ציווי הקב"ה תתרחב ותקבל אוכלוסיה · וממילא יתקבלו גם הם בתוכם · נזה"ק : ח שרצתה לעשות רצון קונה · אולי פי' כמו וירץ לקראתם שמיהרה מאד לעשות רצון קונה במה שנבראת תחלה וכב"ה דאמר הארץ נבראת תחלה · וכן משמע מפורש סוף פ' י"ב עיין שם ודוחק : לייטין ביזיא דהדרין מניק · עיין מ"כ שהביא פירושו בשם הערוך · וז"ל הערוך ערך בז א' לייט ביזיא כו' פי' בל"י שדים ביזיא וכו' · עטיניו

נחמד למראה

בהרא"ס תי' אחר : חזר ואמר לה · הקושיא מפורסמת איך לא ידע ר"י שתקשה המטרונה האי קושיא והל"ל מיד לפי שלא נגמרה מלאכת המים · ואפשר לומר שזה ר' יוסי הוא רבי יוסי בן חלפתא שאמר לעיל שלא נאמר בו כי טוב בשביל שנברא בו גיהנם וזה לא היה יכול להשיב לה שלא תאמין לזה לפי שאינו מפורש בקרא ואי הוה אמר לה מיד בשביל שלא נגמרה היה לנו מקום לטעות ולומר שחזר ר' יוסי מסברתו מה שאמר בשביל שנברא בו גיהנם וס"ל כמ"ד בשביל שלא נגמרה מלאכת המים לכך דחה אותה בתחלה בתירוץ אחר ואמר וחזר וכללן כולם בסוף וכיון שכללן הרי הוא כאילו כתיב היה כי טוב בהדיא דאלו היה בו רעותא לא היה כוללן בהדא מחתא וכיון שראה שלא נתקרר דעתה בזה כי סוף סוף יש טעם בדבר שלכל הימים יש בו כי טוב בפרט ובכלל ובשני אינו אלא בכלל הוכרח לומר הטעם דמפורש בקרא משום שלא נגמרה וכו' אע"ג דליה לא ס"ל האי טעמא והטעם דלא ס"ל הכי דק"ל אי ס"ד דמלאכה שלא נגמרה גורם מ"מ הל"ל בו כי טוב משום מלאכת הרקיע שנגמרה ומלאכה בפני עצמה היא אלא ש"מ האי יומא גרם כיון שנברא בו דבר רע ולזה אחריך המדרש בלשון חזר ואמר לה כהסיא דא"ר שמואל בר נחמן וזה נראה מיותר ולא הל"ל אלא אמר לה לפי שלא נגמרה וכו' אלא להורות שהוכרח להשיב לה כהסיא דא"ר שמואל וכו' וליה לא ס"ל · והיפ"ת הקשה למ"ד לקמן (פ"ט) והנה טוב מאד זה גיהנם הרי קרא לגיהנם טוב ותי' דהתם לא מיירי קרא מיום בריאתו והוא לייסר את הרשעים ראוי לומר בו כי טוב אבל ביום בריאתו לא יאות לומר כי טוב כיון דמצד עצמו רע · ונראה לי דהאי מאן דאמר דס"ל טוב זה גיהנם לא ס"ל דבשביל זה לא נאמר הכא כי טוב אלא חדא מטעמים אחרים דקאמר הכא : דור המבול · הקדים דור המבול לדור אנוש לפי שמפורש בקרא : ך אש ומים · כתב בעל הפליאה כי הסי"ן הקמוצה במלת שמים אחריה אל"ף נחש ובהיפוך האותיות יהיה אש ומים ומה שאין האש כסדר האותיות הוא להודיענו שכשם שאין מוקדם ומאוחר בפסוקים כך אין מוקדם ומאוחר באותיות ע"כ · ובעל נזה"ק דחה זה מהא דאמרינן בפ"ק דפסחים דאפילו בפסוקים דווקא בתרי ענייני אין מוקדם ומאוחר אבל בחד עניינא אמרינן מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר דאלת"ה היכי דיינינן בכלל ופרט וכו' ע"ש שתי' באופן אחר · ומיהו אפשר לומר שגם בעל הפליאה מודה בזה דהיכא שיש נפקותא לדינא או לשום לימוד לא אמרינן באותיות אין מוקדם ומאוחר אלא לענין דרוש קאמר שיש לנו לדרוש ולהפך האותיות לדרוש ממנו שום דבר מה שאין נפקותא לדינא כי הכא וכמוהו מצינו רבים אין מספר :

פרשה ה א יעשה מדה · יעשה להם מקום מוגבל שלא יתפשטו חוץ לגבולם ואותו מקום הוא כמו מדה למים והכי משמע במדרש תהלים (ל"ג) : ד אלא בבכיה · כתב הרא"ה בהיות שמים עליונים הם זכרים והמים התחתונים נקבות כנודע כשהיו יחד מחוברים זכר ונקבה היו פרים ורבים ומתגברין לאין תכלית ואז המים התחתונים ישמחו ויעלו לפני אלהים והיו מקלסים לבוראם ומראים כחו וגבורתו אמנם כשנסתלקו מים העליונים ונבדלו מהתחתונים ניטל מהם אותו כח המוליד אותם ולזה נעקו ובכו כאשה שנתגרשה מבעלה בע"כ בלי סבה ולא די שלא נתגברו עוד אלא שהיו הולך וחסר שהכח שקבלו ממים הזכרים היה יוצא מתוכן · אמנם במעשה בראשית דר' ישמעאל ור"ע אמרו שהמים התחתונים היו מתרגשין וצועקין ומקד ימין ובוכים ואומרים אוי לנו שלא זכינו ליושב אצל יוצרנו וכן אמרו בתיקונים שבכייתם היתה על התרחקם מיוצרם ועל האמת שאין לתמוה מענין בכיה ודבור המים כי כבר אז"ל שכל מי שאין לו פה ודבור לפני הבריות יש לו פה ודבור לפני המקום וכו' ע"ש עוד · והיפ"ת הביא עוד אגדה בשם ס"ע וז"ל מים התחתונים נקראו מים הבוכים לפי שבשעה שחלק הקב"ה את המים נתן אלו למעלה ואלו למטה התחילו המים התחתונים בוכים זהו שכתב מבכי נהרות חבש א"ר אבא בבכי נתפרשו המים התחתונים מן העליונים אמרו אוי לנו שלא זכינו להיות למעלה שלשיות קרובים ליוצרנו מה עשו העיזו פניהם ובקעו תהומות ובקשו לעלות עד שגער בהן הקב"ה שנאמר הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה וכתיב גוער בים ויבשהו אמר הקב"ה הואיל ולכבודי עשיתם כל כך אין להם רשות למים עליונים לומר שירה עד שיטלו רשות מכם שנאמר מקולות מים רבים אדירים משברי ים ומה הן אומרין אדיר במרום ה' ולא עוד אלא שעתידין אתם ליקרב ע"ג המזבח במלח ובנסוך המים : ה התנה וכו' · אע"פ שבידו הכל בכל עת שירצה מ"מ התנה זה התנאי כדי להודיע שהכל גלוי לפניו ומגיד מראשית אחרית וגם להודיע חבה יתירה לישראל וחסידי כל דור שמתחלת הבריאה בא זכרון לרכיסם לפניו מאז וגם כדי שלא יתאחר הענין אפילו רגע אחר זמן הצווי אלא שתיכף ומיד יעשו וכמ"ש מה תצעק אלי וגו' ועיין בשמונה פרקים להרמב"ם מזה עוד (פ"ח) : וישב הים · גם זה נכלל בקריעת ים סוף שיטבעו המצרים כי זה היה עיקר קי"ס כמו שאז"ל : האזינו השמים : ואע"פ שאין בזה רמז שהתנה הקב"ה כך בבריאת עולם מ"מ פירשו ישעיה באמרו שמעו שמים וגו' כי פי ה' דבר היינו במעשה בראשית א"כ אי לאו דהוה ידע משה שכבר גזר הקב"ה כך במעשה בראשית לא היה אומר לשמים וארץ לידום וכן יהושע ואפשר שגם ביהושע יש רמז במה שאמר הלא היא כתובה בספר הישר הוא ספר בראשית היינו בבריאת עולם ומה שאמר גבי משה שתיקה הכי איתא בספרי בשעה שאמר משה האזינו השמים וגו' היו דוממים עיין שם וביהושע כתיב וידום השמש : והעורבים מביאים · דהול"ל ועורבים מאי והעורבים אלא הידועים לזה מששת ימי בראשית וגם קאי אדכתיב לעיל מיניה ואת העורבים צויתי לכלכלך דהל"ל אצוה לכלכלך אלא צויתי כבר בששת ימי בראשית : את האור · מדכתיב נפקין מן גו נורא והל"ל נפקין מן אתונא היינו הכבשן מאי מן גו נורא אלא תלה הדבר באש שנגזר עליו שלא ישלוט בהם וזה מבריאת עולם : את האריות · אע"פ שנא' ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ א"כ כבר ניתן זה בטבע שיהיו כל החיות מתיראין מבני אדם כבר פירשו ז"ל שזה היה אלו היה האדם בלא חטא והיה נשאר עליו צלם אלהים בשלימות משא"כ אחר שחטא אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואז אין באדם הצלם אלהים בשלימות ושולטים בו החיות משא"כ גבי דניאל אע"פ שבא לו זה דרך עונש על שהשיא עצה לנ"נ כדאיתא בפ"ק דב"ב אפ"ה הצילו השם על ידי שהתנה עם החיות להצילו : נפתחו השמים · ולא כתיב ויפתחו דמשמע עכשיו אלא נפתחו משמע כבר נגזר זה עליהם בשעת הבריאה : שיקא את יונה · אבל בליעתו אף על גב דבצווי היה כדכתיב וימן ה' וגו' לא חשיב שכן מנהג הדגים תמיד · יפ"ת : ח שמה ארץ · שהיה ראוי לקורתה יבשה או אדמה וא"ת א"כ לשמים גם כן ה"ל לקרות בשם רינה שהיו נמתחין והיו רצין לעשות רצון יוצרם י"ל שהשמים נמתחו בצווי האל ית' שאמר יהי רקיע כד"א וירקעו וגו' אבל הארץ עשתה בלי צווי כשראתה שהשמים נמתחים ואתיא כמ"ד עולם מאמצעיתו נברא והיה יכול להרחיב אבל למ"ד עולם מקצותיו נברא לא היה יכול להרחיב יותר עד אמצעו ולפי זה צריכין לומר שנקרא ארץ בשביל שילתה בזריזות גדל יותר ודאי כמשמעות לשון רינה : ים אחד הוא · לפי שהלל קרקע מקוואות המים נקראים כדכתיב כמים לים מכסים וכן ואת הים הוריד מעל הבקר וא"כ זה הים והשלל הכל אחד הוא והל"ל קרא ים ומשני דהאי ימים קאי על הדגים

פיוגאים ממנו דנשתנו לטעמים הרבה ע"כ אמר לשון רבים ואף על גב דגבי ארץ נמי שייך האי טעמא שאינו דומה טעם פרי הבא מעכו להבא מאספמיא שאני התם שבכל א' צומח פרי אחר ולהיכן פלוקין בטעמם אבל אם מביאין פרי עכו לאספמיא הוא נשמר בטעמו אבל הדגים אף אותן הדגים שהם בעכו אם יורדין בשבולת הנהר מעכו לאספמיא משתנה טעמן בעלייתן שמה · נזה"ק · ועי"ע דבשלמא גבי ארץ כל ארץ יש לו גבול בפני עצמו ומשונה בטבעו כי יש לך ארץ שמנה ורזה וע"כ הפרי הוא משונה בטעמו לפי טבע ושמינת הארץ משא"כ המים הכל א' וכולם יונקים מים אוקיינוס וכל הנחלים הולכין לשם וחוזרין ללכת משם אל מקומם ואף על פי כן הם משונים בטעמם ע"כ קראו ימים · וכתב בנדה לדרך הא דנקט עכו ואספמיא משום שהם מצויין דגים מינים הרבה יותר משאר מקומות כדאיתא בשמות רבה (פ"ט) וז"ל כלום מביאין מורייס לאספמיא דגים לעכו : ט דברים ארורים · שנפשו של אדם קצה בהן ואף על פי שזבובים ויתושים בכלל שרץ העוף ופרעושים בכלל שרץ הארץ וכבר נבראו קודם לאדם ודאי דאין כל חדש נתקללה הארץ להוליד כמותם ע"י עיפוש האויר ובמקום בני אדם לצערו ומ"מ מקרי קללה כמו לארץ שמתעפש להוליד דברים אלו · יפ"ת · והנזה"ק פי' דהכך הנזכר במעשה בראשית לא קאי אלא אאשר שרצים הפרים ורבים דרך זכר ונקבה וכתיב עלייהו ברכת פרו ורבו אבל יתושים זבובים ופרעושים הנולדים מאליהם מעיפוש אויר הארץ הם נתחדשו מחטא אדם ואילך בקללת ארורה האדמה בעבורך · ורש"י בחומש שכתב גבי שרץ נפש כל חי כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ העוף לא נקטי' אלא לדוגמא בעלמא לבאר לשון שרץ שנזכר בתורה וג"מ לאיסור שרצים : הנאה · לרפואה ותכשיט כדאיתא לקמן (פ"י) ובמסכת שבת : על הצווי · כלומר אלו לא חטא אדם לא היתה האדמה נענש עדיין כדי שלא יהא נזק לאדם פ"י

קללת

הגבורים. בשם שליטים · לפי שנברא שורש הגבורים ביום ג' שבו נבראת היבשה וברזל מעפר יוצא ומחו האילנות ומשניהם כלי זיין נעשו · וכלי זיין הוא שורש הגבורה · ועוד לפי שכוכב מאדים שולט ביום ג' והוא שורש הגבורה : (כיון שנברא הברזל · שלא נברא הברזל אלא במשך זמן מחום הארץ : עץ מכם אל יכנס בי · שאין הגרזן חוצב אלא על ידי שיש בו בית יד של עץ) :

פרשה ו רבי יוחנן פתח כו' אלא נ"ח בלבד · לפי ששמושו ביום · אבל הלבנה ששמושה בלילה לא נבראת אלא למועדים וכדכתיב עשה ירח למועדים וסמיך ליה תשת חושך ויהי לילה · ובפסיקתא דייק לה מדכתיב יהי מארת חסר וי"ו ומ"מ גם הלבנה נבראת באותו מאמר דשתם מארת לשון רבים משמע : דרך ארץ כו' · כן הוא דרך העולם שהאב שנותן ב' חלקים אחד גדול ואחד קטן לשני בניו אחד גדול ואחד קטן · מן הסתם הוא נותן חלק הגדול לבן הגדול וחלק הקטן לבן הקטן וזה פיוס ללבנה על מיעוטה במה שישראל מונין לה : (נטלו יהושע לספר משנה התורה והראה אותו לגלגל חמה · כתוב בתוכו רמז שיעמיד חמה ולבנה כמ"ש רבי חנן) : דוממתי מזה · כלומר בשכר שאני לא דוממתי מזה ראוי שתדום מלפני · ועיין בתנחומא סדר אחרי סימן ט"ו : עבדא בישא · דייק מדכתיב אז ידבר יהושע · דלשון דבור קשות הוא · ועל כי היה השמש מסרב הוצרך יהושע לגעור בה : לא ובינא · דאבא את דמהשתחויתו ראיה שהוא משועבד אליו לשרתו · וכאילו היה קנין כספו : לא כך ראה אותך · משום דהוה חלום נבואיי שהוא אמיתי ע"כ גם הנמשל אמת · ועוד דהא השתחויית אביו ואמו לא נתקיימה בפועל · ע"כ היה זה הוראה על השמש והירח עצמם שהשתחוו לו להיות נכנעים לעבודתו בהיותו צדיק יסוד עולם · ונתקיים זה בזרעו יהושע הממלא מקום אבותיו דכתיב ביה וידום השמש וירח עמד וגו' :

פרשה ז א אין כמוך באלהים וגו' בנוהג כו' · סיפא דקרא ואין כמעשיך · שאפילו ע"פ הדמיון אי אפשר לעשות כמוהו : ועל זה אמר בנוהג שבעולם כו' (ר"ל כי ב"ו אין יכלתו לעשות אלא ים מים ובמקום שרואה אויר אבל הקב"ה כו') : מה עוף טעון שחיטה כדכתיב ציד חיה או עוף ושפך את דמו וכדתניא בתורת כהנים מלמד ששפיכת דם העוף כשפיכת דם חיה · והכא איתקיש דגים לעוף : זה רוחו של אדם הראשון · דכתיב תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה · לכן מפרש נפש חיה זה רוחו של אדם הראשון · ולכך כתיב נפש חיה למינה כי הוא מין מיוחד בפני עצמו · וזהו מ"ש אח"כ נעשה אדם · וא"כ מתחיל בד' וחשב ד' : (זה רוחו של אדה"ר · פי' הרמב"ן ז"ל דרוח זה הוא הנפש החיונית כי כל נפשות הנגועה נבראו יחד · ואח"כ ברא להן גופות · וברא תחלה גופות הבעלי חי · ואח"כ גוף האדם · ונתן בו הנפש הזו · ואח"כ נפח בו נשמה העליונה) : זה הנחש · והקדימו לחשיבותו בהיותו ערום מכל · ומשום דלבסוף אחר החטא נעשה ארור מכל · לפיכך במאמר ה' נזכר באחרונה כי ה' צופה ומביט מראשית אחרית : בנפשות אומר כו' · דרש שמ"ש תוצא הארץ הוא על הנפשות · ומ"ש נפש חיה נמשך על כולם כאלו אמר נפש חיה · נפש בהמה · נפש רמש · נפש חיתו ארץ · וז"ש בנפשות · שפסוק הא' כולו על הנפשות · ואח"כ ויעש הוא על הגופות שבהם שייך לשון עשיה · ואם כן קשה שהתחיל בד' נפשות ואח"כ אמר ג' גופות · ומי הוא הרביעי נפש בלא גוף · ע"כ דרים אשדים שנבראו נפשם וגופן לא נשלם : אלו השדים · והא דמפיק הכא שלא ברא גופן · היינו גופן בשלימות :

פרשה ח במי נמלך דנעשה אדם משמע לשון המלכה : הודיע ה' דרך צדיקים למה"ש · פרש"י פסוק כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' · וזהו כי יודע ה' כלומר שמחבב דרך הצדיקים · להודיעה למה"ש להכריע דעתם להסכים לבריאתו ובאיפך דרך רשעים תאבד · שאיבדה מהם ולא גילה להם מעשיהם : ה חסד אמר יברא כו' · משום שע"י מעשה האדם בא תיקון ופגם בעולמות העליונים לכן חסד אמר יברא לפי שהוא גומל חסדים ומחזיק מדתו · ואמת אמר אל יברא שכלו שקרים ופוגם במדתו · וכן הוא בצדק ושלום : ח מה אתה נותן פ"פ באמת דנעשה אדם פירושו אני והארץ הנזכרת שתוציא הארץ הגוף מיסודותיה כאשר עשתה בבהמה וחיה · ושפת

כו

נחמד למראה

קללת האדמה וז"ש בעבורך שהוא סובב בחטאו שיפקד עונה ואע"פ שהיה אדם בג"ע קודם החטא ולא באדמה זו ולא היה לו נזק מזה הקללה וא"כ מ"ט לא נפקדה מיד כשחטאה י"ל שהיה אדם גם כן נהנה מכל העולם כדאיתא במכילתא פרשת בשלח ולקמן ברבה שמות (פכ"א) · והנזה"ק תירץ באופן אחר עיין שם :

פרשה ו ב למה שאתה הכינות מאור ושמש · תיבת למה קשה טובא דמשמע דמפני שעשה מאור ושמש ראוי לומר שירה וזה אינו דהשירה הוא על הנסים ונראה דאיתא לעיל (פ"ג) ויקרא אלהים לאור יום א"ר אלעזר לעולם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה אלא על הטובה ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן אלא ולחשך קרא לילה ע"כ · מש"ה כשאמר לך לילה הוקשה במדרש האיך מכנה שמו על לילה וזהו שאמר למה ותי' שפיר כיון שאתה הכינות מאור בלילה דהיינו הלבנה שייך שפיר לכנות שמו גם בלילה אבל כשאמר ולחשך מדיין לא היה המאור ולפיכך לא כתב ולחשך קרא אלהים לילה ודו"ק : ד דאמר רשב"י ספר משנה תורה וכו' · הדבר צריך ביאור אם באמת היה לו איזה טענה לחמה שלא לעמוד צריך עיון היאך בהראות לו ספר משנה תורה הודה ולא בוש ולא אן לבוא. וכ"ל דכוונו בזה למאי דאיתא לעיל וז"ל למשול ביום ובלילה אלו הצדיקים שהם שולטים במה שמאיר ביום ובלילה שנאמר וידום השמש וכו' ר' שמואל ב"ר יצחק מייתי ליה מסיפא דאורייתא בכור שורו הדר לו זה יהושע שהוא עומד ממנו שהוא מעמיד גלגל חמה יע"ש נמצא דבספר משנה תורה כתיב בכור שורו דפירושו שיעמוד החמה לפני יהושע הבא מיוסף ולכך ודאי כשראה יהושע שלא היה רוצה החמה לעמוד לפניו מיד הראה לו ספר משנה תורה והראה מה כתיב בו פסוק בכור שורו ומוכרח בעצמו לעמוד ומש"ה כשראה החמה הספר מיד וידום וזה וודאי מ"ש רז"ל [ע"ז כ"ה] הביאו הרב מהרי"א ז"ל על פ' וידום השמש וירח עמד הלא היא כתובה על ס' הישר איזו היא ספר הישר זו ספר משנה תורה ואמאי קרו ליה ספר הישר דכתיב ועשית הטוב והישר :

פרשה ז א אם זכה אומרים לו אתה קדמת וכו' · קשה טובא דכיון דאדם נברא אחר כל הנבראים איך אפשר לומר אתה קדמת למלאכי השרת שנבראו בשני ונראה במאי דאיתא במ"כ סדר בחוקותי תלכו וכו' אמר הקב"ה אם שמרתם את התורה מעלה אני עליכם כאילו עשיתם את עצמכם שאני מפרש שהנשמות נבראו ביום ראשון כנודע והגוף נברא ביום ששי נמצא שאדם מורכב מחומר וצורה היא הנשמה שהיא רוחנית וכשאדם נוטה אחר החומר הנה הוא עוכר נפשו ומגשימה ולהפך אם נוטה אחר נשמתו הטהורה ע"י קיום המצות אז מזכך החומר והגוף שלו עושה אותו רוחני והוא כדוגמת המלאך הרי שהוא עושה את עצמו בריה חדשה וז"ש אם שמרתם את

ביאור מהרי"פ

עטיינין מלאו אלב תרגום ביזוסי איתמליאו חלבא · ל"א תדיוסי · עכ"ל · וז"ל המוסף א"ב · בנוסחא דידן אין ביזוסי כתיב עכ"ל : י יום שנבראו בו גבורים · שמד"א וגו' כיון שנברא הברזל וכו' · לכאורה יפלא מאד דהמאמר כיון שנברא וכו' אין לו שייכות כלל עם האמור למעלה · והנה אעתיק לך מאמר א' ממדרש כונן פ"א וז"ל · יום ג' ברא כל עצים ואילנות בגן עדן · ובעוה"ז ברא כל אילני סרק ומאכל · כיון שראו ארזי לבנון כו' כי נבראו תחלה בארץ · מיד גבהו למעלה וגבהו בעצמן · אמר הקב"ה אני שונא גאון וגובה ואין גאה בעולם אלא אני מיד ברא הר הברזל כיון שראו כן האילנות כו' בכו · לכך נקראו האילנות בכאים שנאמר ממול הבכאים ומתורגם מקבל אילניא · אמר להם הקב"ה למה תבכו · א"ל לפי שבראת הר הברזל שיעקרנו ממקומנו כו' א"ל הקב"ה מכם יצא בית יד לגרזן שיתקן אתכם כו' אתם תשלטו בו · והוא בכם · ועשה שלום ביניהם עכ"ל המדרש כונן · ואתה המעיין הישר כשתעריך דברי המד"ר נגד דברי המ"כ שהצעתי לפניך תראה שמה שאמר כאן יום שנבראו גבורים · כוונתו על ארזי הלבנון והרים הגבוהים · ואולי צ"ל גבוהים במקום גבורים · גם תתבונן כי חסרון דברים יש פה · ודבריו צריכים להיות מותאמים עם דברי מד"כ שהצעתי :

פרשה ו א רבי שילה דכפר תמרתא וכו' · עשה ירח וכו' · א"ס · אם רצונך לעמוד על בוריה של הלכה זו · צריך אתה לעיין בר"ה (ך' ·) ובירושלמי ר"ה סוף פ' אם אינן מכירין ובפסיקתא (ר"פ ט"ו) אז תבין ותשכיל : לא נברא להאיר אלא גלגל חמה וכו' · ר"ב בשם ר"ס וכו' · שנאמר והיו למאורות וגו' · וכתב בעל המ"ש · יהי מארת מלא מארת חסרה בלי וא"ו כלל · והיו למאורות מלא ו' קדמאה · וחסרה ו' בתראה · ועתה יובן קצת האסמכתא של הדרשה על ב' מלות הללו : שניהם נבראו וכו' · וחסרון וא"ו דיהי מארת דריש לוס להא (תענית פ"ד) ברביעי היו מתענין על האסכרה שלא תפול לתוך פיהם של תינוקות · וכ"ה בירושלמי שם : ב מה היום ברשותך כו' · הענין מוקשה · ואולי הכוונה כי לפני הקב"ה כחשכה כאורה · כי אף כל הנסתרות גלויות לפניו · ועי' יפ"ת : ד בולי ודימוס · ז"ל הערוך ע' בולי · בב"ר וכו' בולי פירוש תיילות · וז"ל המוסף · א"ב פי' בל"י אנשי העלה וקרואי העדה · ופי' דימוס המון העם · ע"כ : ה אין עיילת וכו' · עיין במ"כ שכתב הצבור מתפללין על המטר וכו' · יותר נראה לגרוס מתפללין משיב הרוח ומוריד הגשם וכ"מ ביפ"ת · וכן הסברא נותנת כיון דהציבור מתפללין משיב הרוח או הרוחות מצויות והספינה בסכנה : ך ברקיע השמים · פירוש כמו הרקיע שעל השמים : אין צל לכל בריה · פירוש אין צל מועיל לכל בריה להנצל מחום השמש : ן את סבור שהוא שף וכו' · ז"ל סיפ"ת פי' מתגלגל על שטח הרקיע · ואינו אלא שנכנס בגוף הרקיע ותוחך אותו בהלוכו בתוכו כמסר הנוסר בעץ עכ"ל : ח רבנן אמרי מאחורי הכיפה ולמטה כו' · ז"ל סיפ"ת דעת חז"ל שביום חמה מהלכת בתוך הכיפה נגד הארץ וכן הלבנה בעת שמשה בעולם · אבל בשקיעה נכנסים בתוך עובי הרקיע ויוצאים לאחורי הכיפה · וכן בעת הזריחה נכנסין מאחורי הכיפה בעובי הרקיע עד בואם לשטח הרקיע אשר לנגד הארץ · וכן בפסחים פרק מי שהיה טמא עובי הרקיע מזמן החולף מעלות השחר שמתחיל השמש ליכנס בעובי עד הנץ החמה · ובזה מסכימים כאן ריב"א ורבנן ובהא לחוד קמיפלגי דרבנן סברי כי בצאתן לאחורי הכיפה במערב הולכים ומסבבים מתחת לארץ עד בואם למזרח ושם חוזרים ונכנסים בתוך הכיפה בעת הזריחה לסבב על הארץ · וזהו כדעת חכמי או"ה דפסחים שם · וריב"א סובר שבשקיעה חוזרים ומסבבים ממערב למזרח מאחורי הכפה מלמעלה בגבנונית הרקיע ומה שאינו נראה בעולם לספסק עובי הרקיע מה שאין כן בלכתן ממזרח למערב שהולכים מכפנים לכיפה בשטח הפונה לארץ · ואע"פ שאז גם כן הרקיע הראשון מפסיק ביניהם דברקיע השני הם נתונים · אפשר שמתוך עובי רקיע הא' יראנו · ומתוך עובי שנים דמרחקי טפי לא יראו : שבל העולם כולו רותח · פירוש בלילה העולם רותח ומעינות צוננים נראה שהשמש מלמעלה · ולכן העולם שהוא קרוב לשמש רותח · והמעינות הנובעות מתהום שמתחת לארץ צוננות שאין חום השמש מגיע שם ואלו היה השמש שוקע מלמטה · כיון שהעולם רותח מכ"ש שהיה ראוי שהמעינות יהיו חמות · ובחורף שכל העולם צונן בלילה והמעיינות פושרות נראה שהשמש שוקע מלמטה · ולכן המעיינות שבתהום הקרובות לשמש מתחממות · והעולם שרחוק ממנו צונן · ואלו היה שוקע מלמעלה היה ראוי להיות בספך · וע"כ דוקא בלילות קמיירי אבל ביום לעולם מעינות חמות בקיץ וצוננות בחורף דכיון דצינון המעינות בלילי הקיץ נרותק השמש מהן · ביום שהשמש בתוך הכיפה ויותר קרוב אליהן יהיו חמות : וכיון דחמימותן בלילי החורף לקרבתם לשמש · ביום שהשמש מלמעלה ראוי שיהיו תמות : יגדל ממנו · וזרעו יהיה מלא הגוים · (ע"א פרק שני) וזרעו יהיה מלא הגוים בשעה שעמדה חמה ליהושע ופירש רש"י כל הגוים נתמלאו מיראה אימת זרעו של אפרים · הכי אם אתה גולה כאן במלחמה אין בני אספמיא יודעין בה · אבל בשעה שעמדה ליהושע השמש נראה לכל העולם ויראו מלפניו : הדר לו וגו' · כל אפסי ארץ · וקאי על יהושע שכבש ל"א מלכים · והם היו מכל העולם כולו שכ"א מהם היה לו חלק בא"י כן פירש"י · וכן שניגו בספר על מקרא זה · והטעם למה נקרא ס' משנה תורה בשם ס' הישר מפני שכתוב בו ועשית הטוב והישר [ע"ז כ"ה] : ס' משנה תורה היה סיגנון ליהושע · ז"ל הערוך ע' סגנס בב"ר וכו' ספר משנה תורה היה סגנוס ליהושע פי' דגל סיגנוס · בילמדנו פ' שתי חצוצרות · לגיון שמרד במלך מה עשו הסנגורים נטלו סגנוס וברחו · כך משה ראה שכפרו ישראל ועשו העגל נטל אהלו וברח שנאמר ומשה יקח את האהל כו' עכ"ל וז"ל המוסף א"ב פי' בלשון רומי נס ודגל עכ"ל · וז"ל הערוך ע' סיגנון סנהדרין דף פ"ט אין סיגנון א' עולה לכמה נביאים וכו' · סגניות בילמדנו ותן שמה מלא העומר מן ויהם הממם עירכבם נטל סגניות שלהן ולא היו יודעין מה הן שוטין מסתבר ענין חכמה ודעת כמו סגנון שאמרנו ע"כ · וז"ל המוסף א"ב · פי' בלשון רומי סימן רושם ואופן · וגם פי' · נס ודגל עכ"ל · וז"ל המעריך ערך סגן במדרש שיר בפסוק לסוסתי · ובילמדנו פרשת בשלח סגניות שלהם פי' סימנים · ובש"ר פמ"ה סיגנון של מלך פי' משכנו לבית מנוחתו · ומ"כ פירש דגל ולא נהיר עכ"ל · הנה העתקתי לפניך הפירושים מראשי מפרשי המלות והמעיין יבחר :

פרשה ז א רצוף רצפך · ז"ל הערוך סוף ע' רצף בב"ר וכו' רצוף רצפך דהיא עכה כאולפנא כלומר רביע לך ושטח עצמך כארץ עכ"ל · וז"ל המעריך ע' רצוף בב"ר וכו' רצוף רצפך פירש הערוך שהם דברי המלקה ואני אומר שהם דברי הלוקה וכן תכין דברי היפ"ת אבל מה שפירש ושפה מלשון רצפה בהם אין נ"ל כי לא בלה"ק הוא מדבר · אלא ה"ק ליה דרוש דרשותיך ותכר ראיותיך כי טובות הנה · רצוף מלשון ימים רצופים עכ"ל המעריך : בנה של עובדת כוכבים · פירוש שאביו ישראל : בהמות · פירוש כך שמו בהמות · ואין פירושו בהמות רבות · והראיה שנאמר (איוב מ') הנה נא בהמות כו' חציר כבקר יאכל ולא קאמר יאכלו לשון רבים · יפ"ת · אלא כך הוא שם בע"א הזה ויחיד הוא : פחדיו ישורגו · פרש"י על המדרש · פירוש נעקרו ואין לו כח להוליד בהם עכ"ל · א"ה לא ידעתי איך משמע מלת ישורגו לשון עקירה [א"ה ע' ערוך ע' סרג ס"א ותחזה כי יש דמיון קצת בין סריג וסרים] : הצבוע הזה וכו' · בתנחומא פר' תזריע מצאתי וז"ל הטווס הזה שס"ה צבעונים יש בו ומהיכן הוא נוצר מטפה של לובן לבנה ע"כ ואולי הכא נמי כאן בטווס קמיירי וכדאמר בסמוך ואת כל עוף כנף זה הטווס ולהכי קרי ליה צבוע · וכאן על כל עוף כנף קאי כדבסמוך אלא שהפסיק בהסוה דרשב"ל דקאי אלמיניהם ואח"כ חזר לענין ראשון לפרש כל עוף כנף אטווס דלעיל : מטיפה של לובן · פירוש הטפה שממנה נוצר הוא · של לבן ועכ"ז הפליא ה' לצייר בשס"ה צבעונים : והלא אף הדגים וכו' · פירוש לאו דבדגים איכא למיניהם באנפי נפשייהו אלא ה"פ והא למיניהם אף על הדגים קאי דכתיב אשר שרצו המים למיניהם דכייל דגים וכל בריות המים והא ודאי לאו לאסור הרבעה אתמר בהו דהיאך מצי לארבעינהו · וא"כ כי היכי דלמיניהם דהתם לאו לאסור כלאים דהרבעה אתא ה"נ כאיך : אספרון · ז"ל הערוך ערך אספרון בב"ר אחד אספרין ואחד מורן פי' לבן בלשון יוני אספרון · מורן בל"י חשוך · וכן בב"ר אמרפל לשון חושך אמרה אפילה כמו חושך ואופל ע"כ וז"ל רב"מ א"ב אספרון פי' בל"י ורומי דג עמא לורתו כקורנס והוא מאכל עניים · ובלשון גמרא נקרא שפר כונא · ומורן בל"י ורומי מין דג טמא ארוך ודק עולה על שולחן מלכים עכ"ל : דתנן בלאים שאמרו וכו' · לא מייתי ממתניתין אלא דכל שני מינים שאסורים בכלאי הנהגה לא שנא לחרוש ולא שנא למשוך ולא שנא להנהיגם יחדו כדתנן (כלאים פ"ח מ"ב) ואע"פ שלא נמצאת משנה בלשון זה כבר נמצא הענין הנראה שכן דרך לפעמים לומר דתנן אע"פ שלא נמצא לשון זה כן בהדיא אלא מדיוקא וכדגרסינן חולין פרק השוחט והא תנן בחטן בה שנים או רוב שנים ועדיין היא מפרכסת הרי היא כחיה · לכל דבריה · וכתבו התוספות אין המשנה כן בשום מקום אלא דדייק לה ממתניתין דהעור והרוטב ע"ש [כ"ה ביפ"ת] : שנאמר ואת נפש החיה וגו' · צ"ע : ה אתמהא וכו' · עיין מ"כ שכתב למה לא כתיב וחיתו הארץ ע"כ ולא יתכנו דבריו כמובן לכל מבין אבל הנכון כפי' היפ"ת ונזה"ק שכתבו דחיית הארץ היינו וחיתו הארץ אבל הקושיא היא למה לא כתיב במעשה נפש חיה · והמ"כ בעצמו כ' כמעט תוך כדי דבור כד"ה נשמתן כו' ופסוק תוצא הארץ מדבר בנשמות דכתיב נפש חיה ואולי ע"ש במ"כ :

פרשה ח א גלמי ראו עיניך · כלומר גלמי היה מוטל בכל מראה עיניך דהיינו כל העולם · ודומה לזה בסנהדרין רמ"ח אדה"ר מכל העולם כלו הוצבר עפרו שנאמר גלמי ראו עיניך וכתיב עיני ה' המה משוטטות בכה"א ופרש"י מכל מראה עיניך · נגלות דהיינו מכל העולם : כמד"א כפן מעלי הרתק · אלו ד' תיבות ט"ס הוא : ב בדמוסיא של מדינה · וז"ל המעריך ע' דמס כריס ויק"ר בדמוסית של מדינה פי' רחוב העיר אינו מקום המשפט · יצא כדימוס בפיטור דמוסיות ומרחצאות כמי זיעה סודאדורוס בלע"ז · וביפ"ת מפרש כריש ב"ר דמוסיות כו' כמו שכבאתי לעיל פ' ה' · וז"ל המוסף ערך דמס ב' א"ב פי' בל"י בלל העם · ודברים שייכים לעם בכללות כן בניינים ורחובות כן מרחצאות כן מס כללי · תרגום ותענוגות בני האדם ותפנוקי בני אנשא ודמוסיא וכני בנאוון עכ"ל : ג סנקליטון · פי' הערוך ערך סנקלט סנקליטין שלו פי' ב"ד שלו · וז"ל המוסף א"ב פי' בל"י סנקליטום ב"ד · ובש"ר פ' ומשה עלה לך קרא לך סינקליטיקוס פירש יועץ אחד מב"ד · וז"ל המעריך סנקליטן לשון יוני הוא ופי' מצילים והוא כנוי לדיינים לפי שהם מצילים עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו ע"כ : סנקתדרון · ז"ל הערוך ע' סנקתדירין פי' שרים שיושבין עמו תדיר בקתדריות ומיועצים את המלך עכ"ל · וז"ל המוסף א"ב פירש בל"י יועץ למלך יושב למשפט ע"כ · וז"ל המעריך סנקתדרון פירש סיקרוטריי בלע"ז · ובכ"ר פר' מ"ט פי' יפ"ת שר יושב על הכסא ולא נהיר עכ"ל : ארדיכל · ז"ל הערוך בעירובין (כ"ו) ובכ"מ (קי"ח) ובב"ר וכו' בוני שלמה ובוני חירום תרגומו ארדיכלי שלמה וארדיכלי חירום עכ"ל · וז"ל המעריך ארדיכל הערוך לא פירשו · אך דעתו כראה לפרש כפירוש המפרשים בנאי ולא נ"ל · דהא מדאמרינן בסוף ב"מ בנאי שמסר לארדיכל וכו' שמעינן דבנאי לחוד וארדיכל לחוד · ותו דבב"ר על פסוק ויתעצב אל לבו אמרו חז"ל על מי יש להתרעם לא על הארדיכל · ואי אמרת שהוא הבנאי למה יתרעם עליו מה חטא מה פשעו והלא הבנאי אינו עושה כלום מדעתו (כ"א מדעת הארדיכל) וכ"ל שהוא שנקרא בלשון טורקי מייאמאר ובלשון ערבי מעמר והוא האומן לחשוב מחשבות לעשות לסדר הבתים והחצרות והאכסדראות והעליות ונותן שיעור לגובהן ולרחבן לרומן ולעומקן · ואין הבנאין עושין דבר אלא על פיו · ופי' ארדיכל מודד ארץ ארדי בערבי ארץ והוא קרוב לנכ"ק : כל כמו וכל בעלים עפר הארץ וכן דרך האומן הזה שכל היום תופס אמת הבנין בידו עכ"ל : ה טכסים אלטיכסיא · ז"ל הערוך בב"ר כו' מה אתה מבזה אלטכסייה שלך וכו' (ול"ב מלת טכסים) ע"כ · וז"ל דכ"ת א"ב פי' אלטכסיא בל"י אמת נדגלת עכ"ל · וז"ל המעריך אלטכסיא פי' אמתות שלך אליסייא בל"י אמת ע"כ ורב"מ ערך טקס · מביא דגל מתנה תכגוס טיקס מצרים ע"כ : ז על שם חול גבול לים · פירוש שהצדיקים מגינים על כל העולם כחול המגין על הים נזה"ק : ח בלורין · נערוך הביאו ולא פירשו · וז"ל רב"מ בלורין בל"י לבנה קטנה ע"כ וז"ל המעריך ערך בר ובכ"ר (פר' ב"ח) בלוריות של זכב לשון (עי' הוא ופירושו כדורים · שם (פר' ח') בלורין פי' אבן שוהם זכה עכ"ל · ועל המעיין לייטב פירוש המדרש ע"פ פירושם : פריבשאות · מסורה בפ"ת פ"ם : אינדרפין

עיין

ט הקב"ה הנשמה העליונה וכמו שכתב הרמב"ן ע"ש · אלא דקשה ליה מה צלע בכתיבתו בהיות מזה פ"ש לנושים · א"ל כתוב אחרי התובתו מפורש בלבו ויברא אלהים את האדם · ולא נאמר ויבראו · ואם עדיין ירצה להתעקש להחזיק בטעותו יטעה · ומה דקשה לך מ"מ מה צלע בכתיבתו · אני אומר לך דל"מ מובא · לאדם זה שבראתי לך נכתב ביוירום נעשה אדם שהוא לשון המלכה ועלה עבור עונו כדי שהאדם יתפוש ב"כ דרכי עונו : ט אלהים קדושים הוא · מה שלא אמרו שהתלמידים לאלו דמיח כו' · לפי שיש לומר דה"א אלהים של קדושים דהיינו ה"מ והצדיקים הנקראים קדושים : את שהוא כצלמנו כדמותנו ילדו · כלומר אם זכה שהוא בצלם ודמות והיא נשמה עליונה ילדו בכ"ח · ואם אינו בצלם ודמות בהתחלה מסתלק ממנו צלם אלהים כנודע · אז מדרגה ילדו לפני הכ"ח · וביאר הטעם כי מה שהאדם רודה בכ"ח הוא לפי שהוא בצלם ודמות · כי יבא צלמנו ודמותנו הוא יורדה לפניו דומה לצלמנו ודמותנו הם הכ"ח · ולפיכך דוקא אם זכה שהוא בצלם ודמות ילדו בכ"ח · ואם לא זכה שמסתלק ממנו הצלם ודמות ונמשל כבהמות נדמה מדרגה הטיה שולטת בו כתיב המושלת בבהמה להזיקה :

פרשה ח ה רבי יוחנן וריש"ל · באו לפרש טעמים למה המות בא לעולם · לזה הביא דברי ר' חמא לעיל ודברי ר' יוחנן ור"ש ב"ל דהכא דמייתינן מספקים שבת טובה המות · מפני מה נגזרה מיתה על הרשעים כו' · רבי יוחנן ור"ש ב"ל חולקים על ר"ח ור"י ... שהמיתה נגזרה בשביל טובת כל אחד ואחד · רשעים שלא יוסיפו לחטוא וצדיקים שיוכלו מיגיעם ירבה הרבע הבלשם טמסם תמיד : מכעיסים להקב"ה · ר"ל לפי שהרשעים מכעיסים תמיד להקב"ה שבועטים מתוך היסורים ואין להם תקנה אלא בקבורה : שם רשעים חדלו רוגז שם חדלו מלהכעיס כו' · ואם כפשוטו יקשה הלא במיתה יחדלו מהכל · אלא דרך פירושו שיחדלו מלהרגיז להקב"ה ולהכעיסו וליגעו : דיינו מה שיגענו הצדיקים אומרים כן · ודורש יגעו · שיגיעו נחת רוח בכ"ח · ואע"ג דבעוה"ז מכרים למות · בהשבם שעדיין לא קנו שלימות כראוי · מ"מ אחר מיתתם ברואותם שכרם אמם ופעולתם לפניהם מתנחמים בזה : שכר לצדיקים בכפלים · שהם זוכים לחלקם בגן עדן דלצדיקים נוטלים חלקם וחלק חבריהם בגן עדן · והפיכך הרשעים נוטלים חלקם וחלק חבריהם בגיהנם וכו' לפי שקיבלו מיתה עבור הרשעים : יא זו מדת הטוב כפי רצון מנהיג העולם · והוי"ן מרבה מדת פורעניות ולא היינו מדת יסורים דלעיל סימן ה' דמדת יסורים היינו לצדיקים למרק מיעוט עונם בעולם הזה לזכותם בעולם הבא · וזה ודאי טוב מאד עמה · אבל ר' שמואל בר אבא נקט מדת הפורעניות הנזכר ברשעים אם לא ישובו · ולכן קאמר דמ"מ הוא טוב מאד שמוכר מזה השגחתו · ובכן הנשארים ישמעו ויראו ולא יזידון עוד : שוקד על הפורעניות · פי' שמוקד ומעיין על הפורעניות היאך יבילנה להיות הפוגם כנגד העבירה שיבין הכל איך נענש מדה כנגד מדה · ויבין שהוא בהשגחה ויחוב בתשובה · ובלשון הכתוב ויפקוד ה' על הרעה · מלשון דקדוק ותקנה · ובלשון חז"ל פקדו חכמים על תקנות בנות ישראל · ור"ם לפרש אלא ואמר כל המדות בטלו · כלומר מדת העונש של ד' מיתות ב"ד בטלו · ומדה כנגד מדה להיות מן העונש כמין החטא לא בטלה · ומסוק מתחלת בריאתו של עולם נפש הקב"ה היינו מ"ש וירא אלהים כו' מאד · ואמר הוא מדה כמ"ש בברכות ל"ד במשנה ובכל מאדך בכל מדה שמודד לך · כי זה היה תכלית הבריאה להכיר השגחתו יתברך בלכך · והשגחתו מספרמם ע"י כמיטה דין מדה כנגד מדה : יב מאוד הוא האדם · לפי שהאדם הוא היה תכלית הבריאה והיא הגמר אלחו של עולם דכלקמן פ"י י"ד · ומתחלה נבראת העולם בדין · ובבריאת אדם שיתף מדה"ר · ונתקן העולם בטוב · לכן אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד זה אדם שעל ידי האדם נתקן הכל בטוב ונעשה טוב מאד :

פרשה י ד אין לשון ויכלו כו' · מפרש דרמיז בויכלו לשון מכה ולשון במהלך הכוכבים בתחלת אדם הראשון · ועל זה אמר משל כו' הרבה להם בדילם פי' בחדוה · והרבה להם בהדיוטן למאר תיקון כבייני המדינה · ומשכפתשוש כו' · כך עד שלא חטא אדה"ר הלכו המזלות לדרך קצרה ובמהירות למאר תמיד הגלגל ומשחטא אדה"ר סבבו לדרך ארוכה ובמתינות כדי לאמר הגלגל ככבות שוח שעושה לשלש שנים · ובלוחו יום שני פירות נגבי יומן · ולכך ויכלו לשון שעשה מכה ובלייה בשמים ובארץ ובכל צבאם לאחר החטא : ומחץ מכתו ירפא · לשון הכתוב והיה אור הלבנה כאור החמה כו' כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא ועל ישראל קאמר מאחר ביום חבוש ה' את שבר עמו · אלא ודאי מחץ מכה של עולם מחמת אדה"ר ירפא לעתיד למאר שוב ברכת הפירות · ודכותיה לעיל מיניה ונקן תמר זכרך וגו' והיה דשן ושמן : יג אין לך כל עשב כו' · כלומר שמגדל מכח השפעתו למעלה · שהוא כמושל ושוער עליו : יד א"ר חנינא כו' דהיינו בזמן תוספה חול על הקודש

ביאור מהרי"פ

עיין מ"כ · וז"ל הערוך בב"ר כו' אדרינטוס פי' ענין היכל הוא · ולא זכר מלת נאה · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י צלם וצורת אדם ומשפט המלה אנדריאנטוס · וגם בנקודות אחרות בל"י ענין היכל ואז משפט המלה אנדרוניטוס ע"כ : ט לשעבר וכו' · מכאן ואילך בצלמנו וכו' · כתב היפ"ת וז"ל פירש דנעשה אדם לא מיירי מתחלת בריאתו אלא בהוויות הנמשכות אחרי בריאת אדם וחוה (ועמהם דבר הקב"ה) דמכאן ואילך נעשה אדם בצלמנו כדמותנו בשותפות כי אין איש בלא אשה וכו' וכ"ל שהמקרא מסורס ופעורו כך · ויברא אלהים את האדם בצלמו כו' ואח"כ ויאמר אלהים נעשה אדם · א"כ ויברא אלהים את האדם פירושו כבר נברא מתחלה עכ"ל היפ"ת · ובעל נזה"ק כתב עליו שפירושו דחוק ומפרש קצת כדרך נסתר · ואנו כוונתנו לפרש ע"ד הפשט ע"כ לא העתקנו דבריו : בסילוגוס וכו' · ז"ל הערוך בב"ר וכו' עד בירושלמי פרק הרואה אל אלהים ה' שלשתן שם אחד כדאמרי אינשי בסילאוס אגוסטוס קיסר ע"כ ופי' רב"מ מלך · עיין בביאורנו לעיל פר' א' בשם הרב"מ ע' אגוסטלא ולהבינך דבריו אעתיק לך לשונו ע' קסר וז"ל א"ב קיסר שם המושל הראשון אשר בחזקה כבש הרומים תחת ידו ואחריו נקראו כן על שמו מושלי הרומים · ואוגוסטניס בן אחותו היה ומשל תחתיו אחר הריגתו · ועל שמו נקראו המושלים אחריו וזה ענין קיסר אוגוסטוס עכ"ל ומזה יובנו דבריו שבערך אגוסטלא : י דומינו · ז"ל רב"מ פי' בלשון רומי אדון · וז"ל בערך אמפרטור במדרש איכה ו' ביבי דומינו אמפרטור פי' בל"ר תחיה אדון מושל ובלשון זה היו נוהגים ליתן שלום לקיסר עכ"ל :
יא זכר ונקוביו · נראה דאתיא כמ"ד לעיל בר"פ דאנדרוגינוס בראו ושפיר משמע זכרות ונקבות · ובזה ניחא ויקח אחת מצלעותיו שלקח הצלע של צד הנקבות ובנה אותה לאשה ושוב לא יתלונן תלמי מזה המקרא נזה"ק : יב ויברך אותם אלהים · (בראשית א' כב) ברכה דדגים · והם שם (כ"ח) ויברך אותם וגו' היינו ברכה דאדם ביום הששי ומה שמביא כאן המקרא ויברך אותם אלהים לחוד עיין יפ"ת : יג וירא אלהים אל יעקב עוד · (בראשית ל"ה ח' ט') ותמת דבורה וגו' ויקרא שמו אלון בכות · וירא אלהים וגו' ויברך אותו · ובמדרש פ' פ"א דשב"כ אמר אלון תרי עד שהוא מתאבל אבלו של דבורה באה לו בשורה שמתה אמו הה"ד וירא וגו' ויברך וגו' :

פרשה ט א כבוד ד"ת · פירש שהחקירה תהיה ע"פ התורה ולא בשכל האנושי לבד · יפ"ת :
ג קודם עד שלא נוצרה וכו' · הענין מוקשה ועיין יפ"ת ומ"כ : ה וקבלו עליהם טעם מיתה · כתב היפ"ת וז"ל ומה שקבלו הצדיקים מיתה בשביל הרשעים מבואר למעלה דאל"כ יעשו הרשעים תשובה של רמי' ועיין נזה"ק : משנה שברון יירשו · (ירמיה י"ז · י"ח ·) כתיב משנה שברון שברם : כי היא קנאת וגו' · רישא דקרא וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו פי' עמל וכשרון המעשה של עוה"ז סבה שלהם היא קנאת איש מרעהו : ט אוצר על פתחו · ובית האסורים · כצ"ל : וכל מי שאינו מתכשר כו' יכנס לבית האסורים · כך מצא היפ"ת הגירסא בכ"י : י תמחוי מלא כל טוב וסייף · כצ"ל : יג דקיון · ז"ל הערוך בב"ר וכו' פירש עלבון עכ"ל · וז"ל רב"מ א"ב פירש דיקי ודקיון בל"י דין ומשפט עכ"ל · וכ"פ המעריך : שנאמר אנכי עשיתי וגו' · לכי אומר לי שיש פה ע"ס · והכוונה קרא שייך למעלה בסמוך להמימרא והנה טוב מאד זה אדם ועי"ז אמר שנאמר אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי נזה"ק : יד למבינו של עולם · עיין מ"כ שכתב יום א' בשבת וכו' וכמו שכתב במכילתא · זכור את יום השבת לקדשו שלא יהיה השבת זז מפיך יום א' בשבת יום ב' בשבת וכן כולם :

פרשה י א סיקוסים · ז"ל הערוך ערך סקס · בב"ר פר' ויכולו השמים וכו' ובפר' מ"א ויגע ה' כו' לא עומקים ולא סקוסים ובויק"ר פר' ויהי ביום השמיני ר' עזריה אמר רבי סימון לקרבנות נתתי סיקוסים לעצמך אין אתה נותן סיקוסים עכ"ל וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י משקל ומדה ומענין זה לכל יש סקוסים וכו' · ויש סיקוסים אשר פירושו מין מום בן באדם הן בען וכוא שאת אשר צורתו כמין תאנה כולד מן לחלוחית מעופש · ומענין זה לא עומקים ולא סקוסים וכנוסחאות שלנו כתיב לא עקומים · ויש לדקדק הפרש הגירסא של בעל הערוך לגירסא שלנו כי בפ' יין ושכר כו' לא נזכר ר' עזריה ובעה"ע מביאו כאן ובערך שפרפרא · ועוד כי מימרא לקרבנות נתתי סיקוסים הביאה בעה"ע בשם ר' סימון ובנוסחאות שלנו הובאה בשם ר' פנחס עכ"ל · וז"ל המעריך ערך סקס סיקוסים ענינו ידוע שהוא סוף וקץ אבל פירש המלה הוא הגבהה בל"י וענינו כי בל"י וטורקי כשרוצים לומר הסירו אומרים הגביהו · וכן בלשון חז"ל דל מהכא · דליו שוקים · ארימון רישי' · יכול אם מריש הדין עשבא מן כישך · כיון דאריש יתיה · ישא פרעה את ראשך מעליך כו' עכ"ל המעריך : זו מלאכת שמים וארץ · פירש דמלת ותכלה לשון השלמה הוא ואין עוד תוספות בה כי אין כל חדש תחת השמש אבל בתורה יש חדשות · וזהו רחבה מצותך מאד שהרי היא מתרחבת והולכת מדי יום יום : ב דיוסקוסים · ערוך ערך דיוסק ברכות כו' ובלשון ישמעאל אלכרג עכ"ל וז"ל רב"מ א"ב תרגום בירושלמי ויהי הם מריקים שקיהם · והנה כד אינון מריקין דיסקיהון עכ"ל וז"ל המעריך בב"ר פר' ע"ו הלבנה בראשון של ניסן מתחלת להאיר וכל שהיא הולכת מאירה עד ט"ו ימים ודיסקוס שלו מתמלא · דיסקוס פירש צורתה . בב"ר פ"י דיסקוסים נאים פירש צורות נאות עכ"ל · ובערוך ערך דסקוס וז"ל ובב"ר פסוק ויכולו וכו' דיוסקוסים וכו' פירש לשון לע"ז הוא · וז"ל רב"מ א"ב פירש דיסקוס בל"י ורומי מין כלי עגול וקערה אשר מביאין בה על השולחן ופי' דיסקרן קערה קטנה עכ"ל : נעשו כלים · עיין מ"כ שכתב דהכ"ף קמוצה אבל היפ"ת ונזה"ק פירשו מלת כלי בסגו"ל מלשון כלי ממש וזהו סגו סיגים מכסף פירש כשנסתלקו תוהו ובוהו ויצא לצורף כלי · והכלים הם שמים וארץ ומלא ויכולו דורש לשון נשתכללו שמים וארץ עיין שם : ג בההוא דאמר רבי חמא בר חנינא וכו' · ולע"ע אם הוא סובר כרחב"ח למה לא חשיב למעלה ולמטה גם כן דהא לרחב"ח סובר שהם : ד בהדיוכין · ז"ל רב"מ ערך הדיך א"ב פירש בל"י הצלחה ורצון היכול להיטיב לאחרים ומלה א' שייכת להפך ויכול לבדו לשהוא מטיב לבריות עכ"ל : בבנות שוח · (שביעית פ"ה · מ"א) בנות שוח שביעית שלהן שניה שהן עושות לג' שנים · וכתב הרע"ב בנות שוח תאנים לבנות שמגדלות מג' שנים לג' שנים שביעית שלהן שנה שניה של שמיטה · דפירות המוגמרים בשביעית אין נגמר בשולם עד שנה שניה של שמטה שהיא שלא לחניטה ואז נוהג בהם דין שביעית דבתר חנטה אזלינן ע"כ : וז"ל רב"מ ערך בנות שוח · א"ב בנות שוח מין תאנים לבנים מדבריים ומתבשלין באילן אחר ג' שנים וכתבו התוספות (ע"א פרק אין מעמידין) שבנות שוח ובנות שבע מין אחד והראיה דאמרינן בב"ר תאנה שאכל אדה"ר איכא דקרים ליה בנות שוח לפי שגרמו שוח לאדם · ואיכא דקרו להו בנות שבע שגרמו שבע אבלות לאדם ע"כ : ואותו היום · פי' יום שנברא העולם וכמאמר חז"ל דבקומתן נבראו ובצביונן נבראו יפ"ת : ה חליפתי · (כ"ב קט"ז) אשר אין חליפות למו ח"א שאין מנית תלמיד : הלא צבא לאנוש כו' · פי' צבא חיל של יסורין וכן מורים המקראות שם כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי יפ"ת : וכל צביונו וכו' · ז"ל רש"י על המדרש ד"א הלא צבא לשון צביון כל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ · אבנה לי בית אטע לי כרם · ושאר חפצי העוה"ז · אבל מה יתרון לו ומה הנאה יש לו כי לבסוף יעזוב הכל וכימי שכיר ימיו : ו העלה סמים · עיין מ"כ ודרש צבא וכו' · ואולי כוונתו על מלות צבאם של ויכולו : כימה מעדנת · עיין ברכות פרק הרואה · אלמלא חמה של כסיל לא מתקיים עלמא מפני צנה של כימה · ואלמלא צנתה של כימה לא מתקיים עלמא מפני חמתה של כסיל · וגמירי אי לאו עוקצא דעקרבא דמנח בנהר דנור כל דהוה טרקי' ליה עקרבא לא הוה חיי והיינו דאמרו ליה לאיוב התקשר מעדנות כימה ועיין ערוך ערך כימה : בין קשר לקשר · נ"ע ספי' : ז קם למסקר · (איוב כ') · עין שזפתו תרגומו עינא דסקרתיה ערוך ערך סקר ב' : משוניתא · כתב הערוך ע' משונית כו' (ב"מ ק"ח) ולי מספקא משוניתא וכו' פי' מקום גבוה מפסיק בין שתי שדות כגון איזהו שונית מקום שהים עולה מזעפו (זו לשון המשנה אהלות פרק י"ח מ"ו) ויש אומרים כמין גומא · וי"א כגון אילני סרק עכ"ל · וז"ל רב"מ פי' מושין בל"י גדר או חומה או מקום גבוה של עפים · ופי' מלת שונית עיין ערך שנית עכ"ל וז"ל הערוך ערך שנית (אהלות פרק י"ח) כו' פי' משונים בארמית היא מקום שמגיע לשם הים בעת סערה · בב"ר פר' י' וכל צבאם · בויק"ר סדר אחרי פ' ויתרון ארץ · ריב"א הוא מטייל בשוניתא דימא · עכ"ל הערוך · א"ש לא הבינותי למה מחלק לשני ערכין וגם הלשון בערך משונית צריך ישוב : בלדר · ז"ל רב"מ ע' בלדר א"ב פי' ברדר בלשון רומי רץ וציר ובמלות נכריות אותיות למ"ד ורי"ש מתחלפין (כמו ואלו ואכי) ע"כ · וז"ל המעריך בלדר פי' הערוך שר (א"ה ז"ל הערוך בב"ר כו' עבר חד בלדר וכו' ובויק"ר (שם) חד בלדרין וכו' ספר אחר חד מן רברבני עכ"ל הערוך · ולזה כוון המ"כ והמעריך שכתבו פי' הערוך שר עכ"ד הכותב) ומסיים המעריך ואני אומר לא כי אלא פי' רץ · וכן מוכח במדרש אסתר פ' והשתיה כדת : פיילי פוטירי · וז"ל הערוך ערך פטר בב"ר וכו' · ובויק"ר כו' פוטיקן וכו' · כוס בלשון ירושלמי פיילי ובל"ר פוטירי ע"כ וז"ל רב"מ פי' פוטיקן בל"י ורומי כוס וגביע מיוחד לשתות · ופי' פיילי בלשונם כוס וצלוחית · וטעם הכפל · כוס אשר שותים בו עכ"ל · וז"ל הערוך ערך פייל (סוטה ט"ו) כו' היה מביא פיילי של חרס חדשה · בספל אדירים תרגומו פיילי גיברא · כוס התרעלה תרגומו פיילי כסא דלווטא · כוס בל"י פיילי ובלע"ז פטרה · השותים במזרקי יין תרגומו דשתיין בפיילי חמר · ועשית קערותיו תרגום ירושלמי פילוואות עכ"ל הערוך · וז"ל המעריך ערך פטר · שמע מני פירוש האמיתי בזה ידוע כי אחרי המרחץ אדם צמא מאוד כי בקרבו יקד יקוד כיקוד אש ולא אין מספיק לו כוס דעלמא · אבל צריך הוא כוס גדול · וזהו פיילי פוטיקן · פיילי בל"י מזרק · ככתוב השותים במזרקי יין תרגומו דשתיין בפיילי חמר · ופוטיקן כוס כלומר כוס מזרקי · ושניים שאין להם כוס כוס כופלין את הכוס · וז"ש בירושלמי סוף פסחים · על מקרא ורוח זלעפות מנת כוסם דיפולי פוטירי · ר"ל כוס כפול · ומ"ש הערוך כוס בלשון יוונית פיילי ובל"ר פוטירי לא נהיר כי למה יאמר כוס כוס ב' פעמים ובב' לשונות גם מ"ש א"ב (הוא בעל אות אמת) בהג"ה בב"ר כ' י' שרש"י פי' משקה של בשמים לא נהיר כי אין שותין בשמים אחר המרחץ שן יוסיפו אש על אש · ולהדרבא שותין דבר קר כמבואר (שבת ק"מ) אשקיין חד כסא ומשאי בנפשאי מביניתא דרישא עד טופרא דכרעאי · ופי' הערוך ערך את ב' נלטננתי וכו' עכ"ל המעריך · ופ"ש מעניני השתיה אחר המרחץ : שני · פירש המ"כ שני חי וכו' · ויותר נראה לפרש ע"פ הערוך ערך שן א' (תענית י"ט) ורעים שלמתו ומזרו ושנו פירש כתבו (ירמיה ה') שמה ושערוריה וגו' תרגומו תימא ושנו עכ"ל הערוך וכן כאן פירושו כל מה דהוי הדין שני לשון כמוה ואלום וכ"ם היפ"ת וז"ל פירש דשני ענין כתישות וכמישות וכו' וכערוך גרס כל דהדן שת וכו' גם הוא לשון המתעטות ותלישות כמו ידכה ישות · ונראה שהיה היתום מצטמק ומתמעט · וכן היה היתום ממעט עד שעמד היתום על שיעורו הראשון ואז פרח כדרכו תחילה עכ"ל ועיין יד"מ ומדר"א · ועוד כתב המ"כ והערוך גרס שיח · וז"ל הערוך ערך שח ג' בויק"ר פר' אחרי ויתרון ארץ נתגוה בקערס כל מה דהוי הדין שח וכו' עד עמד על עיקרו ופרח · ומה השמש ונמס תרגום ירושלמי הוה שייחי גלה תליר ונראה דשח תרגום שוה עמירא ואתחז דיתאהי · עכ"ל : ח אכרוז כו' · עיין מ"כ והטעם מפורש בהלכות גדולות במסכת ברכות כצ"ל : ט מהו ויכל כו' אלא כזה כו' · היפ"ת פירש בתשובת ר"י בר"י היתה שמלאכת הקב"ה היתה ביום הששי כל היום גם בנקודה אחרונה של כלום היום הששי

נחמד למראה

את התורה מעלה אני עליכם כאילו עשיתם את עצמכם ועשיתם אתם · ולפ"ז יבא אל נכון מה שאמרנו כאן אם זכה אדם שנטה אחר נשמתו וזכך גופו הרי כולו נשמה וז"ש אתה קדמת למלאכי השרת ואם לאו יתוש קדמו ודו"ק : יג א"ר שמלאי מצינו שהקב"ה מברך חתנים וכו' הקשה היפ"ת אמאי לא הזכיר הכא ר' שמלאי לבישת ערומים כדק"ל רב חמא ושמא י"ל דלא חשיב הכא אלא מילי דג"ח אבל הלבשת ערומים בכלל צדקה ולא ג"ח · ע"ש ותימה גדולה על הרב ז"ל שהרי ר' שמלאי בעצמו ס"ל שהיא ג"ח כדאיתא בהדיא בפרק קמא דסוטה דרש ר' שמלאי תורה תחלתה ג"ח וכו' שנאמר ויעש ה' לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם הרי דר' שמלאי גופיה ס"ל דג"ח נקראת הפך דברי הרב ואם כן קשה עדיין אמאי לא נקט לה הכא ועוד קשה דכיון דלר' שמלאי גופיה ס"ל דבקראת הדין דויברך כרמז שעשה ה' עמו ג"ח היכי קאמר תחלתה ג"ח מקרא דויעש ה' אלהים לאדם וכו' והלא קודם פסוק זה גם כן הויא תחלתה ג"ח כדקאמר הכא ר' שמלאי עצמו מויברך ונראה דר' שמלאי רבותא אתא לאשמיענן שיעשה האדם ג"ח אף למי שחטא לו שהרי הקב"ה גמל חסד עם אדה"ר ואוה והלבישם אחר שחטאו לו והגלם ההיא דויברך או ויבן ה' את הצלע איירי קודם שחטאו ודו"ק עוד יש לדקדק בתיבת מצינו דקאמר כאילו היא מציאה גדולה והול"ל דרש ר' שמלאי הקב"ה מברך חתנים וכו' ונראה ע"ד שפירש הרב יפה תואר בספר ויגלה שהקשה שכיון שחוק המישוש חרפה היא לנו לא יכון לייחס עליו ית' אלא לא' מפלותנו הקטנים ואיך אמרו יושב ומזווג זיווגים והשיב כי הכל שב אל התכלית וכיון שמשם יתשך שלימות הרבה אל הבנים יכולים אנו לייחסו אליו ית' · עיין שם · אמור מעתה מציאה מצא ר"ש מצינו שהקב"ה מברך חתנים ומקשט כלות מה שאין הפה יכולה לדבר אלמלא מקרא כתוב ובא וראה שהכתוב כתב כן ויברך אותם אלהים וכ"ת כי קושיין אין זה כי התכלית טוב ויאמר להם פרו ורבו :

פרשה ט ז והנה טוב מאד והנה עוכה שינה · רמז עס"ה בגימטריא כמנין השינ"ה עם האותיות :
ח טוב מאד זו מדת יסורין · טו"ב מא"ד עולה בגמטריא ז"ה חול"י עם הכולל :
ט והנה טוב מאד זה גן עדן · יהיה הרמז והכ"ה טו"ב מא"ד עם הכולל בגמטריא הע"דן :
והנה טוב מאד זה גיהנם · אם תחשוב הכ"ה טו"ב מא"ד יעלה בידך כמנין ז"ו גיהנ"ם עם הכולל :
י הנה טוב מאד זה מלאך המות · יהיה הרמז עס"ה והכ"ה טו"ב עולה כמנין ז"ה מות בדיוק :
יג הנה טוב מאד זה מלכות שמים · הרמז כ"ל א"ר עס"ה והכ"ה עולה בגימטריא כמנין עול מלכו"ת שמים בדקדוק : הנה טוב מאד זה מלכות הארץ · יהיה הרמז כ"ל א"ר עשה עם הכולל כמנין ז"ה הו"א עו"ל מלכו"ת הארץ עם התיבה פיכום :

אוכלי

הקודש דחשיב כשבת · וממילא ה"נ דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי קאי אזמן תוספת שבת דמיקרי ביום השביעי ובאותה שעה נגמרה מלאכת העולם כדלעיל ספ"ט : ר' יוחנן מקשה כאן התפלל כו' · דהא עכ"פ מצוה להתפלל בשעה שהצבור מתפללים (וכמו שס"ל לרבי יוחנן כן בפ"ק דברכות) ותירצו דרבי חנינא בן דוסא נהג כן תמיד בעירו · וא"כ סמך רבי יוסי אליבורו של רבי חנינא בן דוסא :

פרשה יא ו מגלח פאת ראשו · הנבראה עמו ומגח פאת זקנו שנתגדל לו אח"כ · אלא וודאי לפעמים הנוסף אחר היצירה חביב יותר · ועל זה ענה כי אין ראיה דהתם טעמא מפני ששער הראש נתרבה ונתגדל הרבה בשנות דהיינו בימי הנערות · אבל שער הזקן לא נתגדל אלא בגדלותו זמן החכמה והבינה לפיכך הוא חביב יותר : להוציאך חלק א"א · ואשיבך קלא תשובה מספקת כי פקח עיניך וראה שכל מה שנברא בששת ימי בראשית כולם צריכין תיקון ועשיה כגון החרדל צריך למתוק כו' אף אתה אל תתמה באדם שלא נברא בשלימות והוא צריך תיקון מילה · כי עמקו דרכי ה' וממחשבותיו : ז ירש את העולם בלא במדה · כלומר בזכות אברהם ירשו ישראל הארץ במדה · אבל בזכות יעקב ירשו ישראל בלא מדה וזה יהיה לעתיד : ר אע"ג דאת אמר כי בו שבת מכל מלאכתו · מ"מ רק ממלאכת עולמו שבת אבל לא שבת ממלאכת השגחת ה' בהנהגת העולם שהיא מלאכת הרשעים והצדיקים שעבור הרשעים והצדיקים ה' בעצמו פועל בהשגחה בהנהגת העולם לבל יהיה מקרה אחד לצדיק ולרשע כפי סדר המערכה אלא לפעמים משדד כח המערכה לתת לכל אחד כפרי מעלליו ולגמול לאיש חסיד כמפעלו ולרשע כרשעתו · ועל זה אמר מראה לאלו מעין דוגמגטרין שלהם וכו' כלומר שמראה לפניהם גמול כפי ענין מעשיהם מדה כנגד מדה שממנו ניכר השגחת ה' בעולם וכדלעיל פר' ט' סימן י"ג :

פרשה יב א כתיב הן אלה קצות דרכיו · וס"ד ומה שמץ דבר נשמע בו ורעם גבורותיו מי יתבונן וקמפרש הכי שמים וארץ דכתיב בהן אלה תולדות השמים וגו' הם רק קצות דרכיו · בהיות עוד עולם העליון המכוון נגד עולם התחתון · ולפיכך מי יוכל להטיל בו שמץ דופי בהיות שורשו הרוחני נעלם ממנו · כי אפילו על סידורו של רעם שפעמים בא בחוזק ופעמים בנחת א"א לעמוד · כי הוא עמוק מי ימצאנו ואין בכח שכל האנושי להשיגו על בוריו כראוי · ואמר נתבונן אין כתיב כאן כרישא דכתיב ומה שמץ דבר נמצא בו לשון רבים וכתיב מי יתבונן לשון יחיד משמע דאף יחידי הדור היודעים רמיזו והגיונו על דרך כלל מ"מ איך יכולים לעמוד על סידורו דרך פרט · והיינו דקאמר הפקחים יודעים רמוזו והגיונו כלו' רק דרך כלל ולא דרך פרט · ועז"א אם על סידורו של רעם אין אתה יכול לעמוד על סידורו של עולם שהוא יותר נפלא עאכו"כ : ואם יאמר לך אדם כו' · אמור לו מענה אחרת ·

כי אחרי מלך כ"ו אי אתה יכול לעמוד כדכתיב לב מלכים אין חקר · אחרי מלך מה"מ הקב"ה אתה יכול לעמוד בתמיה שהוא אדוני האדונים · ולשון האגדה פה חסרה וראוי לגרוס הה"ד כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו · וכמבואר במדרש קהלת : עשוהו כנוי לפועלים רבים · רבים עשו אותו : כביכול כו' לפי שהאדם עולם קטן וכולל מכל העולמות · הוצרך להמלך עמהם : אלה פסל את הראשונים · דמשמע אלה הם החשובים לא הראשונים : ואלה מוסיף כו' · להשוות אלה לאלה : מה פסל תהו ובהו וחשך · עולמות הראשונים שנחרבו אלד התהו והבהו וחשך כדלעיל פ"ד סימן ט' : ה ומהו גמר מלאכתן מאורות · כי זולתם אינה ניכרת פעולת השמים : ותוצא הארץ עקר ברייתה · כי הארץ בעצמה גוף דומם ועקר חיותה וצורתה הוא כח הצמיחה שלה · ואח"כ החי כמ"ש תוצא הארץ נפש חיה ואח"כ המדבר : ומהו גמר מלאכתה אדם · שהוא חלתו של עולם והוא גמר תיקונה ואין הארץ מתקיימת אלא בזכות האדם הצדיק : ו כנגד ו' דברים · ולכן תולדות השמים אלא שקודם החטא היו על מליאותן · וכן תולדות הארץ אלא לפי שכולן חוזרים לתיקונן בביאת בן פרץ משיח צדקינו · והטעם ע"פ מ"ש דורשי רשומות דאדם נוטריקון אדם דוד משיח · ובהיות משיח תיקונו של אדם לפיכך בימיו ישוב הכל לאיתנו כמו קודם החטא ויהיה נשלם בששה דברים הללו : לאדה"ר לאחר החטא · אבל לקומתו קודם החטא לא היה ראוי אלא אדה"ר מחמת שהוא יציר כפיו של הקב"ה : ז לכל יש תולדות · הכוונה שהכתוב אלה תולדות השמים וגו' בא לבטל דעת האומרים שהעולם קדמון ח"ו שהרי לכל יש תולדות · וכל מי שיש לו תולדות נברא ואינו בורא · וממילא ע"כ הכל מחודש בבריאה : ח שנאמר בראשית ברא אלהים כו' · כוונתו שלא ידומה ח"ו כי הבריאה נמשך מעצמות הבורא ית' כמו התולדה מאביה · כמו שהיה דעת הקדמונים הטועים · ולכן כתב בשמים ובארץ בריאה להורות שנבראו שמים וארץ מאין ממש : בטרם הרים יולדו · ילדו כתיב ויש אם למסורת : היש למטר אב כו' · או מי הוליד אגלי של הכוונה שהתולדות הטל ומטר היינו הטל ומטר עצמו שמתרבה מעצמו בפרשו דרך התולדה : אלו מרגליות של טל · כלומר טיפי הטל היורדים כעין מרגליות והם נמשכים ובאים מגרם של העליון כאמור : מת ובלה · הם ב' דברים · האחד הספסד · והשני הבליה כעוקן קיימין ור"ל שכל הנמצאים תמיד חסרים והולכים בטבען · אלא שהקב"ה מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית להוסיף להם שפע חדש לקיימם : יהי רקיע · אבל השמים לכ"ע נברא ביום א' ואפילו למ"ד לעיל פ"ג גלדה טיפה האמצעי ונעשה ממנה השמים כו' · מ"מ כח ההיולי שמים כבר נכלל ביום א' במים · והטיפה האמצעית שנעשה ממנה השמים הוא ממוצע בין מים העליונים הרוחניים לתחתונים הגשמיים : עכשיו העליונים כו' ואין שלום · הענין בקצרה כי העולם השפל הוא מכוון ממש למול עולם העליון · שכל

נחמד למראה

פרשה יא ה אוכלי המן מעידין עליו וכו' · קשה דזה הוא סתירה לדבריו דאם מוריד גשמים משום דכ"ע דיליה למה לא הוריד מן בשבת והרב יפ"ת תירץ בדוחק · ול"נ ליישב במה שיש לדקדק ליסנא דנקט אוכלי המן מעידין והול"ל בקיצור מן יוכיח כמ"ש לו בריש נהר סמבטיון יוכיח ברם בקושטא לית הוא יכיל למימר כך לפי שהוא ראיה לסתור ומש"ה אמר אוכלי המן מעידין וכו' ירצה שהם מודים שמה שלא הוריד להם מן הוא בשבילם שלא יחללו את השבת כדכתיב שבו איש תחתיו אל יצא איש ונמצא שה' מכבד את השבת · והרב זרע ברך ספר בחקותי כתב דבזה טעו ישראל שבאותו הדור כשראו ירידת גשמים וכו' סברו דכיון דבששת ימי בראשית ברא הקב"ה הכל והכין להם הטבע לעשות כן ימי עולם ה"ז כדין נותן אדם קורת בית הבד על הזתים ועל הענבים בע"ש והן זבין מאליהם בשבת ה"נ בגשמים ושית השדה · לא כן בענין המן שהיה דבר חוץ מן הטבע ולא נברא בששת ימי בראשית אלא בערב שבת בין השמשות ולכך אינו יכול להורידה בשבת ומשם יוצא פרש פורץ ראש לפת מקום למינים לומר שתי רשויות ח"ו אבל האמת אינו כן דודאי כ"ע דיליה הוא ומה שלא ממטיר להם מן בשבת הטעם הוא מסיבתם שלא יבערו ויכשלו באיסור הוצאה מרה"ר לרה"י ויעברו על תורה ע"ש שפירש בזה כמה מאמרים וע"פ דרכו הנזכר יראה לע"ד לפרש הני קראי האמורים בענין בספר בשלח ויאמר משה אכלוהו וגו' היום לא תמצאהו בשדה וגו' ויצאו מן העם ללקוט ולא מצאו ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם לשמור ראו כי ה' נתן לכם השבת ע"כ הוא נותן וגו' אל יצא איש ממקומו ביום השביעי ע"כ · ונדקדק תחלה אומרו לשמור מצותי ותורותי והלא לא עברו כ"א מצוה זו ואיך אמר מצותי ותורותי כי רבים הם ומה זה הלשון אומרת נתן לכם השבת דפשיטא הל"ל נתן השבת לא תו ראו כי ה' נתן לכם השבת · ותו דמעיקרא לא נאמר באזהרה אל יצא איש ושבו איש תחתיו דמכאן ילפינן איסור הכנסה והוצאה ותו למה אמר אל יצא איש ולא אמר שבו איש תחתיו ולא תצאו ממקומכם ומעיקרא פתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד ותו דאע"פ דקי"ל השמר פן ואל אינו אלא ל"ת מ"מ טעמא בעי אמאי נקט אל ולא לא · אמנם עם האמור יובן דישראל פקו פליליה כשראו שהמן לא ירד בשבת ואמרו אם הוא יחיד שלים בעולמו ה"ל להוריד המן בשבת דאדם רשאי לטלטל בחצירו ומשם עלה במחשבתם סברא מב' רשויות ח"ו ונמצא א"כ שכפרו בכל התורה וז"ש עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי וכי בזאת הפעם שאתם מבקשים מן אתם כופרים בעיקר ואתם טועים שהרי ראו כי ה' נותן לכם השבת לכם דייקא דלגבי דידיה דכל העולם כולו שלו יכול להורידה ע"כ הוא נותן וכו' שבו איש תחתיו וכ"ת ואם כן הוא ס"ם למה אינו מוריד לנו המן · אמור להם כי זה הוא כדי שאל יצא איש ממקומו ויכשלו באיסור תורה שאם לאו אני הייתי יכול להורידה להם אלא העיכוב הוא מסיבתם וע"פ זה יובן מאי דדרש במ"א בנים גדלתי ורוממתי במן והם פשעו בי בעגל · דוק : ז נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין וכו' · פירוש שקבע תחומין לילך אלפים אמה לכל רוח · וקשה דהא אין מערבין עירובי תחומין בין השמשות ויעקב אבינו שנכנס בע"ש עם דמדומי חמה הוא בין השמשות כדאיתא בפ' במה מדליקין (דל"ד) איזהו בין השמשות כל זמן שפני מזרח מאדימין הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות הכסיף עליון והשוה לתחתון לילה · אם כן איך קבע תחומין · ונראה דרבי יוחנן לא ס"ל כרבה אלא כרב יוסף דאמר סתם משתשקע חמה כל זמן שפני מזרח מאדימין יום וכו' מש"ה דייק בלישניה שבא עם דמדומי חמה דוקא וקבע תחומין מבע"י כלומר דדמדומי חמה הוא יום ובדין קבע תחומין אי נמי אתי נמי כרבה דהיינו שקודם בואו לשם עודנו בדרך מבע"י קבע תחומין וזהו שסיים וקבע תחומין מבע"י ודוק :

ביאור מהרי"פ

הששי · והכליון של מלאכת יום הששי נעשה בנקודה ראשונה של כניסת יום השביעי ׃ וזה ויכל אלהים ביום השביעי · שהכליון מהמלאכה היה ביום הז' · וכ"מ לשון רש"י על המדרש · וז"ל והדרס משתמשך והחזיר ידו משתמשך עכ"ל וגירסתו והדרס במקום והורידה ול"ע ובעל נזה"ק מפרש דהכי משני דודאי ויכל וכו' ביום השביעי היינו שביעי ממש · אלא דמכ"מ לא עביד ביה מלאכה ממש אלא כזה שהוא מכה בקורנס וכו' והורידה משתמשך פירש דגמר הורדתה היתה משתמשך בתחלת רגע שבת · דלא חשיבא מלאכה כיון דעיקר המלאכה היה מע"ש והפסק מלאכה במעוט האחרון בנקודת שבת לא חשיבא מיד · ועל אופן זה היה מלאכת שמים וארץ שהיו מותחים עד יום השבת וברגע נקודת השבת אמר להם די עכ"ל נזה"ק · ועל המעיין לבחור א' מב' הפירושים : ומאותה שעה כו' · פירוש מפני שהבריאה היתה רק בששת ימי המעשה ושוב אין כל חדש תחת השמש נמצא מוכח שגם הגיהנם נברא מאז וניסקת עד עתה : לא בעמל כו' · הענין של המאמר כולו מוקשה ועיין נזה"ק ויפ"ת : איסטאטיבה · וז"ל הערוך ערך דנטיב בב"ר כו' פירוש איסטטיבה עמידה לשון לע"ז כלומר שבת ממלאכה דנטיבה בלשון לע"ז שברכו במזונות עכ"ל · וז"ל רב"מ היינו הם ובערך איסטטיבא · איסטטיבא פירש בל"ר בניינים מוכנים לאנשי המלחמה בזמן שהם שוקטים ופירוש דונטיבא בל"ר מתנות שמחלק שר הצבא לחילות בעת לאתם נגד אויביהם :

פרשה יא ב וברכו בעטיפה · ע"ד לשון חז"ל (שבת פרק כל כתבי) ר"א מעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא אמר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא ע"כ · וברכו בעטיפת בגדים לכבוד שבת · ואסתלקת גולתיה דר"י · פירוש אסתלק לעילא ושלשלם למטה : ברכו במאורות וכו' אף על פי שנתקללו וכו' · כתב נזה"ק וז"ל ואע"ג דהגניזה היה באור הגנוז שנברא ביום א' והכא נקט מאורות לשון רבים היינו הך · דאור הגנוז היה קבוע בחמה · ואור הלבנה היה כאור החמה דהשתא ואח"כ נתמעטו · והיינו דילפינן לקמן פר' י"ב חזרת המאורות מדכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה כו' עכ"ל · ומי שרוצה לעמוד על מכונו של המאמר הזה יעיין פר' י"ב ויתבאר לו היטב גם דע דדברי המ"כ בזה מסובכים : ביטל ממנו זיוו · פירוש מאור פניו כמבואר פר' י"ב וכיון דגופו לא לקה עד מו"ש · מסתמא גם המאורות שנלקו בעבורו לא נלקו עד מו"ש נזה"ק : כיון ששקעת חמה בלילי שבת וכו' · ע"ש הוא בכאן ושייך לקמן בסמוך אגל דברי ר' לוי · וכן מבואר בפר' י"ב ע"ש נזה"ק : מפני שהוא תחלת ברייתו וכו' · אף מוצאי יו"כ וכו' · (פסחים נ"ד ע"א) תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו ותני חדא אין מברכין עליו · ל"ק כאן במו"ש כאן במוצי"כ · פי' לפי שביו"כ אין מברכין אלא על אור ששבת שדלק היום ומכ"מ שבת ממלאכת עבירה שדלק בהיתר כגון של חיה ושל חולה או נר שדולק מעיוה"כ מברכין אף במוצאי יו"כ דהשתא ברכה משום דבר חידוש הוא לו שלא נהנה מן האור היום · אבל אור היוצא מן העצים דנבראת עכשיו אין מברכין עליו במוצאי יו"כ אלא במו"ש שאף הוא תחלת בריית אור כן מבואר בפירש"י שם ועיין בספר מחצית השקל סימן תרכ"ד סק"ב שהוא מטעים את הדברים ע"ש : ג בשבעה מאי אית לך למימר · פירוש דכתיב ויברך אלהים את יום השביעי : ה בזכורו · פירוש אוב או ידעוני תרגום בידן או דכורן : מותר בכל החצר · ויש לתמוה מה ענין תשובה זו לעשיית מלאכה שהוא מצמית עשבים וכיוצא בו · ועיין יפה תואר : ולא עוד וכו' · נע"ק דלכאורה מעשה לסתור הוא דאם מותר לו לטלטל למה לא הוריד את המן כמו שמוריד גשמים ועיפ"ת ונזה"ק : ז זרעך וגו' · נסמך על סיפיה דקרא ופרצת ימה וקדמה וגו' שהוא מורה על פריצת גבול בלי מדה · וכן מבואר בשלימות המאמר הלזה שבת פרק כל כתבי ׃ י ממלאכת עולמו שבת · פירוש בריאת שמים וארץ וכל צבאם נקראים מלאכתו מפני שהכל בידי שמים ומלאכת צדיקים ורשעים אינם נקראים מלאכתו מפני שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שהבחירה נתונה לאדם : דוגמא גטורין · עיין במ"כ · הערוך ערך דגם מביאו ולא פירשו · וז"ל רב"מ פ"ב פירש דוגמא בל"י תבנית וסימן ודמיון וכן פירש דגמטרין אבל פירש דוכימא בל"י בחינה וחקירה וזהו טעם דוגמא השקוה עד כאן לשונו :

פרשה יב א על סדרו של רעם כו' על סדרו של עולם כו' · מדרש קהלת פ' ופניתי מסמיך דרשא זו על המקרא כי מה האדם שיבוא אחרי המלך וגו' ע"ש : אמר ר"ג משל לתרישת וכו' · נראה דכאן חסרה האגדה · וז"ל מדרש חזית ויותר שהיה קהלת וגו' את מוצא שעד שלא עמד שלמה לא היתה דוגמא · ר' נחמן פרתין וכו' לפלטין גדולה וכו' ליסנת תורי לתורפא של קנים וכו' ע"ש : והוא שבחו · עיין מ"כ שעיקר חיותו תלוי בחוטמו כו' וצ"ע מה ענין החיות לכאן · דכאן מורה דעיקר פרצוף פנים ניכר בחוטמו והוא שבחו : אשר יצר וכו' · וישם ה' וגו' וישם שם את האדם אשר יצר · והוא טעם למה שם אותו הקב"ה במעלה עליונה כ"כ מפני שהקב"ה מתפאר בו : ב שנאמר ואת כל אלה ידי עשתה · סיפיה דקרא ויהיו כל אלה נאם ה' : ג פסל תוהו ובוהו · פי' היינו העולמות שהיה בונה ומחריבן והחזירם לתוהו ובוהו כמבואר : ד שבו ביום נבראו · נראה דדייק מסיפיה דקרא ביום עשות וגו' דמשמע אלה תולדות השמים והארץ נבראו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים · ולא קדייק ממלת בהבראם דקאי אתולדות ולא על שמים וארץ : ה כי ששת ימים כו' · (שמות כ') כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם כו' ומדלא כתב בהדיא אלא שלשה דברים הללו שמים וארץ וים ושארי הברואים כללינהו באת כל אשר בם · ש"מ דג' דברים הללו עקרי הבריאה הם : הארץ בראשון כב"ה כו' · שנה בפ' א' איפליגו ב"ש וב"ה מר סבר שמים נבראו תחלה ואח"כ הארץ ומ"ס איפכא · אבל משמע דשניהם מודים דשמים וארץ נבראו ביום ראשון · וכאן דאמר דר"ל כב"ה ס"ס דר"כ דקאמר הארץ דוקא נבראת בראשון ושמים בשני · אמר למילתי' כשיטת ב"ה דאמר הארץ נבראת תחלה והשתא מצי למימר דארץ נבראת בראשון ושמים בשני · דאלו לב"ש דשמים קדמו · כיון דארץ בראשון ע"כ שמים נמי בראשון יפ"ת : וגן עדן · אולי הוא נכלל בכלל עץ פרי · ומצינו בפר' א' את השמים לרבות תולדותיהן חמה ולבנה ומזלות · ואת הארץ לרבות תולדותיהן אילנות ודשאים וג"ע · ועיין נזה"ק · ונכלל ג"ע ומה לא חשיב בכלל תולדות הארץ בהמה ורמש לאיתו ארץ ואדם שנברא ביום הששי דודאי בכלל תולדות הארץ הם כמו שמבואר בר"פ יום הששי וצ"ע מאד · ועיין יפ"ת ונזה"ק : ולויתן וזה התנינים הגדולים : כב"ש · מפורש ע"ד שמפורש למעלה אצל ר' נחמיה בראשון כב"ה עיין שם : ותוצא הארץ · עיקר ברייתה · ותולא קרי ביה ותלא · ואין משיבין על הדרש ועיין מ"כ שהביא גרסת הירושלמי · וז"ל הירושלמי (חגיגה פ' ב' ה"א) שמים בראשון כב"ש עשה ג' ימים ועשו תולדות ראשון ושני ושלישי · ברביעי יהי מאורות · ים בשני כב"ש ועשה ג' ימים ועשו תולדות שני שלישי רביעי · בחמישי ישרצו המים · ארץ בשלישי כב"ש · עשה ג' ימים ועשה תולדות שלישי רביעי חמישי · בששי תוצא הארץ נפש חיה · (ס"ג קרקן השדה) ארץ בראשון כב"ה עשה שני ימים ועשו תולדות ראשון ושני · בשלישי תדשא הארץ · שמים בשני כב"ה עשו שני ימים ועשו תולדות שני ושלישי · ברביעי יהי מאורות · ים בשלישי כב"ה עשה שני ימים ועשו תולדות שלישי ורביעי בחמישי ישרצו המים · עכ"ל הירושלמי · ומעתה הבין המעיין הענין וגי' המ"כ : ו ר"ש ב"י איש כ"ע · לא מייתי מדר"ש דאמר שלא נתקללו המאורות עד מוצ"ש סייעתא למאי דאמר דהמאורות הוא אחד מהששה הנחסרים בחטא אדם · דמכ"ש לר' יוסי דאמר לא לן אדם וכבודו עמו דא"ש · אלא משום דלא אשכחן בהדיא מאן דאמר שהמאורות נטלו בחטא אדם (דאצל ר"י נאמר סתם דניטל כבודו ממנו · ורבנן אמרי זיוו · ואין מפורש אצלם מאורות) ואפשר מעולם לא ניטלו המאורות · ואם ניטלו אולי בשביל מעשה דור אנוש ודור המבול וכו' נגנזו כדברי ר' יודא בר"ס בסמוך לכפי מייתי דר"ש דאמר בהדיא במאורות שניטלו בשביל קללת אדם · והואיל דהזכיר הא דר"ש קאמר דאתיא כרבנן וכו' דממחלוקתם בזיוו ילפינן דה"ה למאורות כמבואר בביאורנו בפר' י"א ע"ש : ומנין שגנזו לצדיקים · פירוש דמקרא וירא אלהים כו' לא מוכח אלא שראה הקב"ה שראויה היא האור לצדיקים · ולכך שאל מנין שעשה כן בפועל וגנזה לצדיקים : כל היום וכל הלילה · אולי צ"ל לסיפך : שני רעפים וכו' · (כילם ל"ג) (מנחות ו') פירש הערוך כלי חרס שעל התקרה ומביא גם כן רעפים שבכאן ולא פירש כלום : בקומה זקופה וכו' · אולי ס"ל דהיה קומתו זקופה כמו קודם החטא · ופליג אדרבי יודן ואדר"ש ואדרא"כ"ש דבסמוך דאמרי מאה אמתים ג' מאות כמו שמבואר ביפ"ת ד"ה וקומתו ע"ש : גרומה · ז"ל הערוך ערך גרם ה' כ"ב פ"ח נותן לו גירומין פירשו תוספות עכ"ל הערוך · וכשמו המפרשים דאמה גרומה יתירה בשמינית אמה על שאר האמות · וכיון דבט' חדשים היטב במעי אמו גדל אמה גרומה שהיא ט' שמינות נמצא מגיע הגידול לכל חודש שמינית אמה ונשנה י"ב שמיניות אמה לי"ב חודש שהם אמה ומחצה · ולת"ר שנה מגיע הגידול לט' מאות אמה חוץ מאמה גרומה שמתגדל בימי העיבור : צא וחשוב וכו' · פימה מנלן שיגדל בכל שנה כפי ערך הגידול במעי אמו · ועוד שהתוס' מכחיש זה מגידול הבע"ח והאדם · ועיין יפ"ת ונזה"ק ודורש כימי העץ על הגידול ואף שהיא דרשה רחוקה · ולא כפשוטו על אריכת ימיהם · דהא לעתיד יחיה חיים נצחיים בלי קצבה לשנותם : ז בטרם הרים יולדו · פירוש ילדו כתיב · ויש אם למסורת : היש למטר אב · פרש"י הא בן יש לו ע"כ ודוחק · ועיין יפ"ת ונזה"ק : כלפי מעלה וכו' · ז"ל נזה"ק כלומר כיון שאין זה אמור אלא כלפי מעלה ממילא בשכרת גם שמים וארץ יש להם תולדות וכל מה שאתה רואה מפורש בכתוב אינם ברואים מחודשים כס"פ אלא כולם מתולדות שמים וארץ הם ע"ש : ח דאמר רשב"ל · כוונתו לנביא

ראיה

שכל מה שיש בעולם העליון יש כדוגמתו בעולם השפל · רק שאם בעליונים הם ברוחניות ופה הוא בגשמיות מכוון אלה כנגד אלה · וזה עיקר קשר המציאות המחבר עולם העליון שהוא המשפיע לעולם התחתון שהוא מקבל השפע · ולכן לא יתכן שימצא דבר אחד בעולם השפל שלא יהיה כדוגמתו בעולם העליון אחר שהתחתון מושפע מהעליון ואין דבר נשפע בלא משפיע · וכן לא יתכן להיות משפיע בלי מקבל השפע · ולכן עשה ה' בריאה חדשה שיהיה קצת מהעליונים שזהו הנפש וקצת מן התחתונים שזהו הגוף והוא הקשר העקרי המקשר העליון עם התחתון · כי ע"י מעשיו שהוא מכוון לכולם ימצא השפע מהעליון לתחתון : מן האדמה · כלומר מן התחתונים : אמר רשב"ל המשל כו' · מביא ראיה שאפילו העליונים צריכין שלום : המשל זה גבריאל כו' · המתרגם כתב מיכאל מן ימינא והוא דאשה · וגבריאל משמאליה והוא דמיא · ואפשר דריב"ל ס"ל הכי ולכן אמר המשל זה גבריאל שנוטריקון משל שלג · ולשון פחד יפול יפה על אש אוכלה · אבל במדבר רבה ובחזית פסוק צאינה וראינה גרס המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל וגירסא זו עיקר כי כן מבואר גם בזוהר בכמה דוכתי דמיכאל מצד החסד וגבריאל מצד הגבורה והפחד : י אוי דמובדין · אוי ואבוי יש לזעוק על שנאבדו ממנו חכמים הראשונים · כגון ר"א כי שאלתיו ולא אמר כן : אלא כי ביה ה' כו' · וזהו סולו לרוכב בערבות ביה שמו והיינו שישבחוהו בשם יה דווקא על שם בריאת העולם שנברא בשם יה · עולם הבא ביו"ד · והעוה"ז בה' כדמסיק : בלא עמל כו' · דורש בהבראם כאלו נבראו מעצמם בלא עמל ובלא יגיעה דתחלת בריאת שמים היה במחשבה רק גמר השמים בגערה בעלמא שנתחזק בגערתו כדדרים לעיל פ"ג סימן ב' · עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו שנתחזקו ביום ב' בגערה בעלמא : יא הללו את ה' מן השמים כו' · ולא קאמר בשמים ובארץ · שברייתם משם ממש · שחמה ולבנה ומזלות בריאתן מן השמים · וכל בריות שבארץ בריאתן מן הארץ : יד מחשבה בלילה כו' · בששת ימי בראשית היה המחשבה בלילה והמעשה ביום ודייק מדכתיב ביום עשות וגו' דהמעשה היה ביום אבל המחשבה בלילה :

פרשה יג ג שם מלא בירידת גשמים · כי גם הגשמים ענין כולל מעמיד את כל העולם ושקולה ככל מעשה בראשית כדלקמן : ג' דברים שקולים · דמה"ש הזכיר שלשתן יחד מטר ארץ ואדם ללמדך ששקולים הם זה כזה : ה מרצה בקרבנות · כי בירידת גשמים מתחברים העליונים לתחתונים ויוצא מקור שפע הברכה ממקור רצון העליון ממילא הם מרצים כקרבנות : רצית ה' ארצך · ורצוי הארץ ע"י גשמים · וע"ז מורה שם הרחמים שצירף לגשמים כמ"ש רצית ה' ארצך : מכנסת את הגליות · דומה בשובתה לקבוץ גליות ויתכן עוד מפני שעל ידי רעב בני אדם מוכרחים לכתת רגלם בארצות אחרים רחוקות לשבור רעבונם · ולכן פקידת הארץ בגשמים נחשבה כמעט לקיבוץ גליות : שהיא אוספת את העברה · כי בהתעורר מקור רצון העליון נמתקו כל הדינים ונאסף כל העברה מעולם · ועברה הוא הכעס הגדול ורבי תנחום הוסיף שאף מכפרת על החטאים · היינו ע"י שפע רחמים הבא ממקור רצון העליון : ז לא נברא אדם כו' · ולפ"ז ה"פ ואדם אין בריאתו בעולם כי אם לעבוד את עבודת ה' בתורה · ומסיק תו ואדם אין וגו' אלמלא אדם אין ברית כרותה לארץ להמטיר עליה אלא בזכות האדם המטר יורד ע"י תפלתו · בהיות עמל בתורה תמיד כענין שנאמר אם בחקותי תלכו · ומפרש בתורת כהנים שתהיו עמלים בתורה וכתיב בתריה ונתתי גשמיכם בעתם : ט כיצד היתה הארץ שותה משום דכתיב כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וגו' ופרש"י ואד יעלה לענין ברייתו של אדם העלה התהום והשקה העננים להשרות העפר ונברא אדם כו' וע"ז אמר כיצד היתה הארץ שותה מלמטה תחלה קודם בריאת אדם · כלומר באיזה אופן היתה אז השקאת הארץ מלמטה : ורבנן אמרי כמין תויי נהר בבבל שבזמן שהוא עולה אין המים נבלעים ונקראו תווי מלשון תמהון כהיותו עולה רק פעם אחת לארבעים שנה והוא מספיק · וכך היתה הארץ שותה מתחלה היינו קודם בריאת אדם : וחזר בו הקב"ה אחר בריאת אדם ושינה הקב"ה מעשהו שלא ישקה אותה עוד מלמטה אלא מלמעלה · מהני טעמי דמפרש בסמוך : לשום שפלים למרום בקרא עושה גדולות עד אין חקר וגו' · הנותן מטר על פני ארץ וגו' · לשום שפלים למרום וגו' ומפרש הכי עושה גדולות ואין חקר וגו' במה הנותן מטר מלמעלה · ומדוע אינו משקה את הארץ מלמטה · לשום שפלים למרום שמשים את הבריות שפלים לשוכן מרום · בהיות הכל תולים עיניהם כלפי מעלה · וקודרים הם העניים שגבו ישע שאין ביד בעלי הזרוע לדחוק מהשקאת שדותיהם וגם כן פירושו לשום שפלים למרום שתהיה שתיית שניהם בשוה לא יעדיף הנמוך ולא יחסר הגבוה משתיה : וקודרים שגבו ישע דהיינו דחיית הטללים הרעים ויושעו הנזוקים בהם : י ואד יעלה מן הארץ · ואע"ג דהאי קרא משתעי קודם יצירת אדה"ר שהיתה הארץ שותה מלמטה · מ"מ מדלא כתיב ואד הארץ עלה רמז נמי אלעתיד : יא רבי יוחנן ורשב"ל ר"א אין עננים אלא מלמעלה · לא מלמעלה ממש אלא באויר השמים · דכל למעלה מעשרה מן השמים מיקרי · וכיון דמ"מ העבים סמוכים לארץ שפיר קאמר על שעת הגשם ואד יעלה מן הארץ : לאחד שכבד את חבירו כו' · דמדמה לה ליין עם הקנקן שדרך ליתנה לו עם הקנקן שלו שהיין מפיג טעמו כשמורק מכלי אל כלי : הלוני סאה כו' · רשב"ל מדמה ליה להלוואת חטין במדה · שאין דרך לקחת עם הכלי מדה · רק להריקו לתוך קופה : יב שהוא מעבב · פי' שהוא מחשיך את פני הרקיע : ענוים אלו לאלו · שבימי השובע שבריות עיניהם יפים זה לזה ושלום בעולם : נשיאים אלו לאלו · מפני ששדה אחת מתברכת ושל חבירו אינה מתברכת אי נמי בימי השובע שהעשירים מפרנסים העניים הם נעשים כנשיאים על העניים שהם שרים למשמעתם עבור ריוח הפרנסה · ובירושלמי פ"ק דתענית גרס שעושה בעלי בתים כנשיאים : חזיז שהוא עושה חזיונות ברקיע · מראות ירוקים ואדומים : משרה רוח הקודש · מלשון חזיון נבואה · והטעם איתא בזוהר שעם המטר יורד שפע העליון למטה ובאור שפע עליון גם רוח הקודש מתרבה למטה : יג תהום אל תהום קורא · כלומר תהום עליון קורא לתהום תחתון · לקול צינוריך צינורי שפע הגשמים : והשקה את כל פני האדמה · תיבת כל מרבה כל מה שיש באדמה מצא ומזן הכל מרויחים בעת הגשם · ופני האדמה פירושו העשירים הסוחרים · משום שעם הגשמים היורדים מלמעלה גם השפע העליון יורד עמו למטה וע"י זה הכל מתברך : אני ה' נוצרה כו' · לעיל מיניה כתיב ביום ההוא כרם חמר ענו לה שמעת מיניה שיש השקאה לכרם לזמנים ידועים כפי צרכו · וזה על ידי התהום · כי הגשמים אין להם עת קבוע · וממילא ה"ה בכל הצמחים כחרוב ושקמה :

פרשה יד א זה אדה"ר · לפי שברא העולם בדין היה אדה"ר סיבת חורבנו שנענש בדין : ו קודם אדה"ר · לפי שהיה גדול ממנו במעלה בכח שרשו לפיכך אליו היה ראוי להיות יציר כפיו ית' : ז אף חוה על מליאתה נבראת · דרש את לרבות חוה · ולכך גם היא נעשה בת יומא בהיותה שלימה בדעת כבת עשרים : אמר רבי יצחק כו' · דשפיר נמשל לכלי יוצר שלא נמשל לכלי חרס אחר תיקונו בכבשן אלא

ביאור מהרי"פ

ראיה דאפילו העליונים צריכים שלום : ט האונקים · עיין מ"כ בשם הערוך · והערוך לא פירשו · וז"ל רב"מ פירש בל"י כובד גדול ועלום : חזזית · הערוך ערך חזז פירש רוח רעה : תחת שקפה · ערוך ערך שקף א' שקיפן (פ"ג דאהלות) וכו' סעיפי הסלעים מתורגמינן תחות שקפי כיפיא : י ממונה על בית שלו וכו' · הענין מוקשה אבל באמת עיקר הגירסא ממונה על ביה שלו בה"א וז"ל הרמב"ן בספר מקץ ד"ה כי אדוני · בייא היא לשון צעקה על שבר ועל עוות דבר כמו מלת אבוי בלה"ק והיא ידועה בלשון ערב ירגילו אותה בקינותיהם כולן בפתח הב' ובל"י בייא הב' רפה בשו"א יאמרו על הצער והדוחק וכב"ר ספר בראשית כו' ביה שמו אין לך כו' שאין לו ממונה על בייא שלו כו' כך מי ממונה כו' כלומר שבכ"מ יש איש ממונה על הצעקה והעוות והקב"ה ממונה על צעקת העשוקים בעולם הנועקים בייא עכ"ל ובערוך ערך ביאה פירש בייא ענין זעקה על עוות הדין · וז"ל רב"מ א"ב פירש בל"י בייא עול ועוות דין ובייא בל"י ענין צעקה ע"כ ועיין במ"כ ד"ה ה"ג ביה וכו' וכן אמר כאן בהבראם וכו' כלומר בוראם וכו' · צ"ע דבריו · ואולי הוא מפרש מלת בהבראם לב' תיבות בה בראם · ותיבת בה דורש כמו ביה ופירושו על ביה שלהם בוראם ממונה עליו ודוחק היא : מה ה"א זה סתום · עיין בבלי פרק הקומץ ובירושלמי : יא ומייתי לה מן הבא וכו' · צ"ע מאי ראיה מכאן ועיין נזה"ק : יג אנבקי וכו' · (ירושלמי ברכות פ"ק שם מובא זה המאמר ול"ג מלת אנבקי לא אצל ר"י ולא אצל רשב"ל · וז"ל הערוך ע' אנבקי · בתרגום ירושלמי היא מוצאת את הוא ה' אלהים דעני לעייקייא בשעת עקתהון עני יתי בהדא שעתא דהיא שעת אנבקי · בב"ר וכו' אנבקי ע"י שהות וכו' רשב"ל אמר ב"ו מוסך בולס אנבקי וכו' וכן ישנו בברכות ירושלמי וז"ל רב"מ א"ב אנבקי בל"י דוחק ואונס ע"כ וז"ל המעריך ע' בלס ב' (שבת קנ"ד) בבלוסא פירש תיבות גדולות של זכוכית כדכתיב ברזל עשות · ובב"ר וכו' בולס אנבקי וכו' וכס"פ דפרה אדומה יקרות וקפאון לפס לפון כהדין בולוס כו' בולוס מראה של זכוכית והיא תרקייא האמור בב"ר לענין בולס אנבקי · וי"א תרקייא הוא לשון זוהר והוא תרגום לשם שבו · וי"א בולוס הוא גל (א"ס לא הבינותי זה) וז"ל רב"מ א"ב פירש בל"י עופרת נקשר כחבל ארוך לידע עומק קרקע הים וזה ענין מאמר והולכתי פורים בדרך אתן לפס בולים ועוד פירש בולים בל"י השמים והכוכבים וזה ענין המאמר יצפון לכם כהדין בולום ועוד פירש בל"י חן וחנית ותרב וזה ענין המאמר מוסך בולס פירוש לוטש החן ומשחו א"כ ג' ענינים נפרדים בערך זה עכ"ל · הנה על המעיין יש ליישב הפי' לפי הגירסאות אך זה נראה לכל הגירסאות בדברי רשב"ל הן מוצק כלים הן מוסך בולים מלת אנבקי צ"ג בדבריו אלא בדברי רבי יצחק ומובן זה לכל מעיין וכן בעל נזה"ק גורס כן ע"ש · ובמ"כ אנבקי פירש"י וכו' פירש אע"פ שמותחו בחוזק ודוחק מאד להיות לו חוזק וקיום אעפ"כ בהמשך הזמן נעשה רפוי והוא סייעתא למה שכתבנו למעלה אנבקי אינו שייך רק בדברי ר' יצחק אבל בדברי רשב"ל היא אך למותר : שנה יוצא אלה תולדות וכו' · פירוש אע"פ שהנה נכנס ושנה יוצא ועברו זמנים הרבה מיום בריאת העולם אעפ"כ אלה תולדות פירוש מראיהן כיום הבראם : טז ארץ ושמים משל כו' · מלתא באפי נפשיה למה שאמר עשתה נביוני וכו' נראה ביאורו ע"ד האמור למעלה פרשה ה' ויקרא ליבשה ארץ כו' שרצתה לעשות רצון קונה נזה"ק וע"ש : פרוקופי · כמ"כ פירש הערוך וכו' ז"ל הערוך פרוקופי בב"ר וכו' ספר לנו ר' דניאל ז"ל ששאל לדיין א' פילוסופי גרמטיקו מהו פרוקופי השיב כבוד הוא בלשון גרמטיקו · וז"ל רב"מ א"ב פירש בל"י כבוד וגדולה ע"כ :

נחמד למראה

פרשה יד ח ממקום כפרתו נברא · יהיה הרמז דתיבות אלו עפ"ר פ"ן באדמ"ה עולים כמנין נט"ל ממזב"ח כפר"ה עם ג' תיבות והכולל ודוק :

פרשה יג א הכא אמר וכל שיח כו' · ולהלן כו' ויצמח · עיין בפסוקים (בראשית ב' ה' ו') וכהא פליגי ר' חנינא סובר דבג"ע ירדו גשמים קודם בריאת האדם והצמיחו כדי שיהיה הכל מוכן לסעודה ומ"ד ויצמח כו' אחר וישם שם את האדם וכו' אין מו"מ בתורה ור' חייא פליג וסובר דאפילו בג"ע לא ירדו גשמים עד אחר בריאת האדם והמקראות כסדרן הנטיעה היה קודם בריאת האדם כדי שיהיה הכל מוכן ואח"כ וישם שם וכו' ואח"כ התפלל וירדו גשמים ויצמח וגו' אבל ר' חנינא סובר שהצמיחו בג"ע קודם בריאת האדם ובלי ירידת מטר רק בנס נזה"ק : ג שקולין וכו' · פירוש מפני שהשלשה אלו נזכרו בפסוק אחד כי לא המטיר ה"א על הארץ ואדם אין וגו' הרי מטר וארץ ואדם : ד ואין חקר וכו' · (תענית פ"ק) עושה גדולות עד אין חקר · וכתיב התם הלא ידעת וכו' אין חקר לתבונתו ע"כ ואתא חקר חקר מברייתו של עולם : ו כנגד תחה"מ · בירושלמי ברכות פרק ה' מפרש טעמא כשם שתח"ה חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם · שנאמר יחיינו מיומים כו' ויבא כגשם לנו כו' : היתה עלי יד ה' כו' · כתיב אצל המתים שהחיה יחזקאל כמבואר שם : יפתח וגו' · ס"ד לתת מטר ארצך וגו' : ירונו וגו' · כדאמרינן בספרי ירונו יושבי סלע היינו אבות והאמהות דהאי ענינא בתח"ה איירי יפ"ת : לבשו כרים וגו' · היינו בירידת גשמים כדכתיב לעיל מינה פקדת הארץ ותשוקקה וגו' : ח לא איש מדבר לא אדם בו כצ"ל : ט על דעתיה דר"א וכו' · ז"ל רש"י ר"א שאל את ר"י כיון שהגיעו למים בולעים למלאות משם לגין אחד שהוא היה יודע קודם לכן שהן בולעים כל מימי בראשית · ומנין לו לר"א הלא לא היה שם קודם לכן אלא מקרא היה דורש אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת ואותן המים בולעים אותן ור"י הלא אף הוא נזכר למקרא ומפני מה לא אמר למלאות משם לפי שלא היה דורש המקרא כמו שר"א דורשו אלא משם הם שבים מצד אחד נכנסים ומצד אחר יוצאים כדקין הללו של בהמה שבהם המאכל יוצא ע"כ · והיפ"ת מעורר תמיהות הרבה ובאמת הענין מוקשה ועיין יפ"ת ונזה"ק שהוא מפרש המאמר ע"פ סוגיא דבכורות (נ"ה) : י יזלו · במ"כ · יזלו ימתקו · ז"ל המכילתא סדר בשלח פרשה ו' יצא לשם מים מתוקים מתוך מלוחים שנאמר ויוציא נוזלים מסלע ע"כ וכ"ה ביפ"ת : יב חזייבות וכו' · ונראה שלשון נבואה היא כמו חזון ישעיה דבסמוך והיינו דמסיים ומשרה רוה"ק על הבריות (מדר"א) דלא כמ"כ : בולין בולין וכו' · במ"כ ועיין בערוך וכו' וז"ל הערוך בול א' שנת וכו' וז"ל רב"מ א"ב פירש בל"י ורומי גוש עפר ותיכת דבר מה ויש מין מלת גדול במאכל כמו אבן ושלשה בולי אלו ענין אחד להם ע"כ · א"ה נראה מ"ש ושלשה בולי אלו וכו' כוונתו על ג' ערכין של בול המובאים בערוך · וז"ל ערך בול ב' ב"מ כו' מביא בול מאותו המין ע"כ וז"ל ערך בול ג' ירושלמי ריש ר"ה בירח בול שבו עלה נובלת והארץ עשויה בולות בולות · שבו בוללין לבהמה מתוך הבית עכ"ל : טו הקרמיד · ז"ל הערוך : בב"ר וכו' ובירושלמי וכו' ובספרא וכו' פירש בלע"ז קנליקלי · וז"ל רב"מ א"ב פירש בל"י רעפים של חרס לכסות את הגגות ע"כ וכ"פ המעריך : יז שרשי תאנה בוקעים בצור · במ"כ ה"ג בירושלמי וכו' · וז"ל הירושלמי (פרק ט' דברכות) ר' חנינא בריקא בשם ר"י שרשי חטה בוקעין בארץ נ' אמה שרשי תאנה רכים בוקעים בצור · תני ר' ישמעאל בן אלעזר אומר אין הארץ שותה אלא לפי תחומה · מה יעשו שרשי חרוב · אם כן מה יעשו שרשי שקמה א"ר חנינא א' לשלשים יום תהום עולה ומשקה אותו · ומ"ט אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה עכ"ל הירושלמי · ודברי מתנת כהונה לא הבינותי :

פרשה יד ב יצירה לשבעה · היפ"ת פירש שהולד נוצר לפעמים לז' ימים ופעמים לט' · ואע"ג דנקלט לג' ימים לפקידה וכל שאינו קולט בתוך ג' ימים מסרית ושוב אינו קולט כדאיתא בפרק ר"ע מכ"מ אין הצורה מצטייר עד יום ז' או ט' לקליטה ע"כ ובעל קה"ע בפירושו על הירושלמי (יבמות פרק החולץ) כתב יצירה לז' חדשים ולידה לט' חדשים · נוצר לשבעה פירוש אם היתה תחלת יצירתו של הולד בענין שיולד לשבעה שעתים משהה לבא בשמונה וחי וכש"כ אם משהה עד החודש הט' שהוא חי · נוצר לתשעה · פירוש בענין שיולד בחודש הט' אם נולד בשמיני וכש"כ בשביעי אינו יכול לחיות שעדיין לא נגמרה יצירתו עכ"ל · והרוצה לעמוד על עיקרן של דברים בענין אזה יעיין ביפ"ת ובירושלמי יבמות שם : זיטא אפטא וכו' · ערוך ערך זיטא בכ"ל וייצר וכו' בברכות ירושלמי פרק כ"מ אמר ר' יונה סד"א דעטים גו מיכליה אסיר למימר ליה זיט בגין סכנתיה דנפשיה פירוש שלא יקדים קנה לוושט שאין בית הבליעה פנוי זט פירוש יתי' · עכ"ל · וז"ל רב"מ א"ב בל"י אות זיט"א עולה כמספר שבעה ואות איט"א שמונה · וראיה ברורה זה שהיוונים לקחו מספר האותיות מן העבריים אחר אשר זיטא להם אות שבי ואוטא אות שביעי אך במספר זיטא אוטא · כמו ז' ח' · ופירוש מלת זיטא תחיה ופירוש מלת אוטא השחתה ואבדון · א"כ הנולד באפטא אשר פירושו בל"י שבעה חי · והנולד באכטא אשר פירושו שמנה הולך לאבדון עכ"ל וכמ"ש · ובירושלמי כו' גרס וכו' · כל המפרשים הסכימו שהגירסא שבכאן היא הנכונה בלי שום פקפוק : ד שאילו היה לבהמה כו' · ז"ל היפ"ת כלומר וייצר דכתיב באדם (בראשית ב' ז') · משום דאית ביה ב' יצרים · ובבהמה דכתיב וייצר בחד יו"ד (שם שם י"ט) שאין בה ב' יצרים שאלו היה כו' · וכתב עוד בד"ה שני יצרים שני דריש ר"נ בר ר"ה וייצר וגו' ב' יצרים ברא הקב"ה באדם א' יצ"ט וא' יצה"ר · מתקיף לה רנב"י אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית לה יצרא והא קחזינן דנגחה ובעטה · אלא אוי לי מיוצרי · אוי לי מיולרי · ולדעת רנב"י יתואר בבהמה ב"א ביצ"ט וביצה"ר אף על פי שאינה ממין יצרי אדם כ"א מה שהוכן בטבעה מהכנת המועיל לה בדמיון יקרא יצ"ט · ובחינתה להזיק מבלי תועלת יקרא יצה"ר · אמנם דעת מאמר זה שאין לה מבוא היצרים אחר שאין לה הבחנה שכלית ועיון בדברים כו' והקרבתה המועיל · ונשיכתה ובעיטתה אינה אלא במקרה · עכ"ל · והוסיף נזה"ק וז"ל ירצה לומר שכל מעשיה שלא בדעת וע"ז אמר לראיה שאלמלא היה לה דעת היתה מפחדת ממיתה כראותה סכין שחיטה אבל יצ"ט ויצה"ר שבאדם הם מבחירת הדעת עכ"ל נזה"ק : ה וגומר בגידים ובעצמות · צ"ע שלא במקרא נקדים עצמות לגידים דכתיב עור ובשר כו' ובעצמות וגידים וכו' ועיין יפ"ת : לזה שהיא נכנס למרחץ · פירוש כיון שנשארו עדיין העצמות אצל מתי יחזקאל לכך כשהחיה אותם נהג עמהם כאדם היוצא מביה"מ מה שפושט ראשון לובש אחרון ומה שפושט אחרון לובש ראשון ומתי יחזקאל ודאי נפשט מהם העור תחלה ואח"כ הבשר ואח"כ הגידים · וכשחיו לבשו תחלה הגידים שהם סמוכים לעצמות · ואח"כ הבשר הסמוך לגידים ואח"כ העור הסמוך לבשר · אבל אם היו העצמות ג"כ כלים היה שתחיה מתחיל בעור ואח"כ בבשר ואח"כ בגידים ולסוף בעצמות : מסו · בירושלמי (מעשרות פ"ק) הרמונים משימסו ר"ז בשם ר"י משיתמעך האוכל תחת ידיו ר"ז ב"פ בשם ריב"ל משיכניסו מתלה · ר' יונה בעי דילמא מן רבנן דאגדתא הוא שמע לה אחינו המסו את לבבנו פלגין לבבינו עכ"ל הירושלמי והנה אעתיק לך דברי המעריך בפירוש מלת דילמא המורגל בלשון ירושלמי וז"ל דלמה פירוש בכל סיפור דברים מתחיל דלמה כלומר אין זה מן הגמרא אלא דברים בעלמא · ופירוש המלה דא למה כמ"ש בב"ר פרשה ב' מיהו זה אדה"ר שהיה מה ולא כלום עכ"ל : ו שמא יקלקל · צ"ע ממ"נ אם אברהם אינו עומד ח"ו בחזקת כשרות אמא גם לבסוף לא יתקן · ועיין נזה"ק : ז משחת באי בצפורי וכו' · הענין מוקשה ועיין נזה"ק :

אלא לכלי יוצר בתחילתו לפני צירוף בכבשן · וכלי יוצר שלא הוסקו יכולין הם לחזור : ט נפש זה הדם · שהוא הכח הטבעי המתפשט בעורקי הדם אשר ממנו כח הצומח והגידול · ולכן נקרא נפש מלשון גידול והרחבה : רוח שהיא עולה ויורדת · היא הנפש המשכלת שהיא עולה ויורדת בעת השינה לתת דין וחשבון כמבואר בסמוך . ובענין שנאמר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה · ועל שם שעולה ויורדת נקרא רוח שהיא כרוח ההולך ושב : נשמה זו האופיא · כלומר הוא רוח החיוני הכולל טורם את המזג והטבע של האדם · ולכך נקרא אופיא שהוא לשון מנהג ומדה בלשון ארמי : והיינו דבריתא אמרין האופיתא טבא · שאומרים על איש שמזגו טוב אופיתא דיליה טבא והקרא נשמה לפי שבה תלוי כח הנשימה : חיה שכל האברים מתים והיא חיה בגוף · כלומר היא משפעת כח החיים לכל איברי הגוף שהיא ממלאה כל הגוף כמ"ש בסמוך · ומהרי"מ פירש אפילו לאחר שכל האברים מתים עוד נשאר איזה ניצוץ חיות בגוף : יחידה · שכל האברים משנים שנים · שכל אבר נמצא לו חבר בדוגמא פעולתו כמ"ש הפעמיים · אבל הנשמה היא יחידה בגוף שאין דומה לה ומשום דאמר דהרוח עולה ויורדת דהיינו בעת השינה · מסיק הה"ד אם ישים אליו לבו רוחו וכו' דדריש כמי אסעת השינה שהרוח עולה למעלה והנשמה מחממת הגוף כדבסמוך : ר' יהושע בר נחמיה אמר אם ישים כו' · שכוונה דבשעת היקיצה הרוח המשכלת ממלאת כל הגוף ומחיה אותו וכן הנשמה הוא רוח החיוני במקום אחד בלב האדם כנודע אבל בשעת השינה הרוח מתפשט מאיברי הגוף אל מקום הלב · ומשם מתפשט אל העולם העליון לתת דין וחשבון כדמיון החבל שקצהו האחד קשור למעלה וקצהו השני למטה · כן הרוח העולה למעלה עוד קצהו תקוע למטה בלב מקום הנשמה רוח החיוני · ובאשר אז נתפשט הרוח מאיברי הגוף לעלות למעלה שוב כח הנשמה שבלב יוצאת להתפשט לכל איברי הגוף לחמם את איברי הגוף לבל יצטנן וימות · וזהו בחסד עליון לקיים בריותיו ועל זה אמר ריב"נ אם ישים ה' לבו על האדם הזה להפרע ממנו · בנקל היה נספד אם רוחו ונשמתו אליו יאסוף ויהיו שניהם אסופים במקום אחד בתוך הגוף הוא הלב אשר שם קנה הרוח תקוע בעת השינה · וכן הנשמה אם לא תהיה מדתה בעת השינה להתפשט אז בכל הגוף לחמם את כל הגוף · אז כבר יגוע האדם שהיו האיברים מצטננים ומתים · ולפ"ז אית אליו קאי על גוף האדם כמו אליו קמא : רבנן אומרים אם ישים כו' · מפרשי דאליו מוסב על ה' שיאספם אליו למעלה · דס"ל דבעת השינה הרוח מסתלק למעלה לגמרי · והנשמה שהיא רוח החיוני הוא רק בלב · ומשם מחמם גם כן את כל הגוף · ולכן אומרים אם ישים אלהים לבו לאדם הזה רוחו כבר הוא בידו בעת השינה · וגם נשמתו אליו יאסוף למעלה · בהיותם שניהם ממקור אחד · ובטבע היתה נמשכת הנשמה למעלה אחר הרוח · ואז כבר יגוע כל האדם יחד · רק בחסד אל נעשה פירוד בין הדבקים שלא תהא נמשכת הנשמה למעלה · אלא היא למטה מחממת הגוף לבל יצטנן וימות · ועל זה אמר הה"ד נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן · כלומר שמחמם את כל איברי הגוף : רבי ביסני כו' · בשם רבי מאיר כו' ס"ל שגם הנשמה ממלאה תמיד כל הגוף · וכן היא עולה למעלה בעת השינה לשאוב לו חיים · וס"ל דבעת השינה מספיק הנפש שבדם לבד לחמם הגוף · וממילא אתי קרא כפשטא דקאמר רוחו ונשמתו אליו יאסוף שניהם עולים למעלה בעת השינה · ואם יקלה לא יחזירם אליו :

פרשה טו א ישבעו מטעתן · פי' ישבעו בנטיעתן שיצמחו ויגדלו הרבה מאד ויתבעו הרבה בתולדות פירות נאים · והוא שביעה כמשמעו וכבר כתבו שהו' ב"כ דף פ' דים מין ארז העושה פירות : ב ורבי יוסי אומר עדן גדולה מגן שנא' ויטע ה' אלהים גן בעדן · מפרש קרא כמשמעו שנטע גן בתוך העדן · והעדן מקיפו · והא דכתיב ויקנאוהו כל עצי עדן אשר בגן אלהים לאו למימרא דהעדן הוא בתוך הגן אלא ה"ק עצי העדן של הגן כי עצי הגן נקראו גם עצי עדן לפי שהגן נטוע בעדן והא דכתיב בעדן גן אלהים היית פי' בעדן של הגן כי הוא נטוע בעדן : על דעתיה דר"י דגן גדול · ודרך השקאה הוא שממעין שבאמצע הגינה משקה הגינה ועדן עומד באמצע הגן כפיגי (פירש במוסף הערוך בלשון יון מעין · עינות מים ת"י פיגין דמיין) ומשקה את כל הגינה מכל עבריו : והא רבי יהודה יש לו שני מקראות · ויקנאוהו כל עצי עדן · ובעדן גן אלהים היית · ואע"ג דרבי יוסי אלי דמי ליה כדלעיל · מ"מ פשטא דקראי משמע טפי כר' יהודה : ורבי יוסי אין לו אלא מקרא אחד · אע"ג דר' יהודה אלי דמי ליה מ"מ פשטא דהאי קרא משמע טפי כר' יוסי עכ"פ הא דרבי יהודה עדיפא שיש לו שני מקראות : מבריע על גביו · שהוא נוטה יותר לסברתו : וישם מדברה כעדן מדבר שהוא גדול יפה כעדן · וערבתה שהוא קטן כגן ה' · אלמא עדן גדול מגן · ומכל מקום ר' יהודה אלי דמי המפרשים שם דמדבר וערבה הכל אחד : ג את סבור קודם לברייתו של עולם · כמ"ש לעיל פ"א קדם קודם לברייתו של עולם · וכן הוא דעת הפדר"א פ"ג שנברא קודם העולם · ומדרשנו חולק על זה · וקאמר ולינו אלא קודם אדם הראשון כדמסיק הה"ד ואלהים מלכי מקדם : הה"ד ואלהים מלכי מקדם כו' · פירוש דמייתי סייעתא דמקדם אינו קודם בריאת העולם אלא קודם בריאת אדם מדכתיב פועל ישועות בקרב הארץ דייקא · דאילו קודם הבריאה הוא קודם לארץ : ד עילה אותו שעשאו מלך על כל הנבראים · כי כל הבעלי חי נמצאו גם שמה וכמבואר בספור הנחש · וכן משמע לקמן פר' י"ט : פתח אותו · כמזמין אורח לסעודה דרך פיוס והפצר כדי לקבלו בסבר פנים יפות לכבודו : ך אותן האשכלות הביאו מרורות לעולם · כלומר שמות נקרא מר כדכתיב מר ממות · ולכן אמר ענבימו ענבי ראש זה אדה"ר שהיה ראש לכל הדורות :

פרשה טז ג פרת שמפרה והולך כו' : כך הוא הגירסא בהרבה מדרשים ומפרה פירוש שמחסר כמו ופרא מן מה דאת לבים לקמן סוף פרשה כ' · ור"ל שמלד רחבו למעלה מתמעט והולך עד שכלה במקום [illegible] : ד בנימוסן כו' · שלקחו מהם הנימוסים הם החוקים והמנהגים אשר בהם יתנהגו : בפנקסים · הוא כתיבת הספרים והאותיות : ובלשון · כמו שכתב רש"י בע"ז כתב ולשון של רומיים מן אומה אחרת בא להם · אחרים תקנו להם אבל גירסת הערוך בגוונסין ובפניקסין ובלשון · וכתב המוסיף הערוך שגירסתו היא עיקר ובגוונסין פירוש בלשון יוני חכמת הנהגת הספינות · ובפניקסין פי' חכמת בניני היכלות : נקראים על שם אשור · נפקא ליה מדכתיב בישעיה לשבור אשור בארצי וגו' וסמיך ליה זאת העצה היעוצה על כל הארץ וגו' : ע"ש שהיו מתעשרות · וא' מתחלף בע' מאותיות אחה"ע · או מפרש אשור מלשון חוזק · שהם מתחזקים מישראל כלומר שמקבלים שפע העושר על ידי ישראל שגלו ביניהם בהיות שכינה עמהם בגלות : ך מיתה לאדם כו' · מכבר דמות תמות יליף לה : מיתה לחוה · דאף היא היתה בכלל אזהרה · ותולדותיו באו מכחו והוטבעו בחותמו :

פרשה יז א ואלו הן בראשית · כלומר שזה שנזכר בראשית דהיינו שמים וארץ נחשב מאמר אחד כדכתיב בדבר ה' שמים נעשו : מאמר ניתן לרוח כו' · דמהאי טעמא כתיב ורוח אלהים · ור"י ס"ל כת"ק ור' מנחם בר"י ס"ל דהיינו רוחו של אדה"ר ומלך המשיח · וכבר נאמר מאמר מיוחד על בריאת אדם : ב בלא ברכה · שבשביל שבית מתברך כי איש ואשה שכינה ביניהם · וגם זה לפי הטבע שהיא משתדלת בצרכי הבית : בלא כפרה · בפרק הבא על יבמתו אמר ר' חמא ב"ח כיון שנשא אשה עונותיו מתפקקים : בלא עזר העשה לו עזר כנגדו · כדאיתא בגמרא במה אשה עוזרתו לאדם א"ל אדם מביא חטים חטים כוסס · פשתן פשתן לובש לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו : אתה וביתך · ומשמע ליה דבית זו אשה שהיא עקרו של בית : וכפר בעדו ובעד ביתו · ולא הוה מצי הכהן גדול להתכפר ביום הכפורים כשאין לו אשה ומדתלה רחמנא כפרה באשה סמך גדול לכל אדם שהעדר האשה מעכבת הכפרה : להניח ברכה אל ביתך · כשיש לך בית זו אשה

נחמד למראה

פרשה טו ו ענבים היו . אם תחשוב וע"ן הדעת עולה כמנין מלמ"ד שאכ"ל הענבי"ס עם הג' תיבות : ז אתרוג היה · אם תחשוב ומע"ן הדע"ת טו"ב עולה בגמטריא כמנין אי"ן אתר"וג עם הכולל ודו"ק : תאנים היו · אם תחשוב הדע"ת טו"ב עם הכולל עולה בגמטריא כמנין ז"ה הי"ה תאנ"ה עם האותיות :

פרשה טז ג גיחון זו מדי · תיבת גיחו"ן עולה כמנין ז"ו מד"י ודו"ק : ד' הן שפתחו באף וכו' · הרב יפ"ת האריך הרבה ונכנס בכמה דוחקים על הדקדוקים שיש לדקדק במדרש זה ואתה תחזה שם כי לקצר אני צריך ולפי דעתי הכל יתיישב במה שאפרש והוא ד' אלו פתחו באף ר"ל באף ותימה ודברו בלשון עזה ואע"פ שהר האופים והמן לא דברו בלשון הקודם מ"מ אותם הדברים שדברו בלשונם היו בלשון חרון אף והענין כי הנחש התחיל לדבר עם חוה אף כי אמר אלהים לא תאכלו וכו' הכוי בחרון אף על אשר גזר ה' עליכם שלא תאכלו מכל עץ הגן כי למה מנע מכם אכילתם כ"א שלא תהיו כאלהים ועל זה יענש אפי · ולפי שדבר סרה על ה' ופתח דבריו הין באף ותימה כדי שתתפשט חוה נאבד מן העולם · שר האופים אמרו רז"ל שם במדרש איש כפתרון חלומו שלמנו שכל אחד ראה חלום חבירו ופתרון חלום חבירו ולזה כתיב וירא שר האופים כי טוב פתר כי הוא בעצמו ראה הפתרון התחיל לברום אפו על יוסף אף אני בחלומי כלומר לא מחכמה פתרת אותו כי אם זה פשוט שאני אפילו בחלומי ידעתי זה אם תוכל לפתור את חלומי אז תהיה נבון וחכם ולפיכך יוסף פרע בעיניו ופתרו לרעה ונאבד מן העולם · דתן ואבירם אמרו אף לא אל ארץ זבת חלב וגו' ותתן לנו נחלת וגו' התחילו לדבר בחרון אף ואמרו חרה אפינו שקודם שקיימת הבטחתך להביאנו אל הארץ כבר נתת לנו נחלת וכו' היאומן כי יסופר כי לא האמינו בה' ולכך נאבדו מן העולם · המן ג"כ התחיל בזעף ותימה לומר יתרה אפי במרדכי כי ברצותו מעלתי שלא הביאה אסתר אל המשתה כי אם אותי אעפ"כ לא קם ולא זע היה חרון אף בעולם יותר מזה ולפיכך נאבד מן העולם · דוק ותשכח כי בפירוש זה יתיישב המדרש כפשוטו דבר דבור על אופניו וסרו מהר כל הדקדוקים שדקדק הרב יפה תואר :

ביאור מהרי"פ

ט שנאמר ונשמתו וכו' · מלת שנאמר אין לה הבנה ואולי צריך למחקה · ואי ג[רסינן] [illegible] שנאמר בידך אפקיד רוחי כ"מ כתוב [ביפ"ת וכ"ה בשוח"ט מז' כ"ה] ועיין נזה"ק מ"ש [illegible] ע"ל סדרם : הנשמה הזו ממלאה וכו' · כתב נזה"ק שהם חולקים אמ"ד דלעיל [illegible] הוי' רק במקום הלב ע"ש : י עבד שכודן וכו' · עיין ערוך ערך כדן א' ויק"ר זאת תהיה סורו שמה עשאן שפחות מכודנות אלי מכודנות אמכן משעבדן · ירושלמי ריש פאה בריתים ויורם ג"ע עכ"ל : לעי באוריתא וכו' · כתב נזה"ק דה"ג לעי בימאא ובליליא באורייתא כלומר ביום יגע הרבה בטורח מזונותיו ע"כ נרדם כל הלילה ולא תוכל [illegible] בקה"ר ס"פ ושבחתי את החיים ע"ש : כאן הוא עושה נשמה נפש · דבתר דכתיב ויפ[ח] [illegible] חיים כתיב ויהי האדם לנפש חיה · ולהלן הוא עושה אותה רוח כל אשר נשמת [illegible] ומשנויא דליסני ה"א דאיכא תרי מיני נשמה הא' נפש החיונית והב' נפש המשכלת [illegible] לשניהם ועז"א מנין ליתן האמור כאן וכו' ת"ל חיים כו' לשורות שהחיונית והמשכלת אחת [illegible]

פרשה טו א ארז שטה · והדס ועץ שמן אשים במדבר ברוש תדהר ותאשור [illegible] יפ"ת ונזה"ק : ר' אחא וכו' · סוסיפו וכו' · הרוצה לעמוד על עיקר [illegible] סללן · יעיין ר"ה (כ"ג ע"א) : ב והכתיב ונהר וגו' · עיין מ"כ דכתב לר' יו[סי] [illegible] לא הבינותי דבריו · אבל יפ"ת ונזה"ק כתבו דה"ג וכתיב ונהר כו' כלומר דהני תנ[אי] [illegible] נמי בהאי קרא · וכ"א מפרש לטעמיה : ב מתמצית בית כור כו' · תמצית דהכ[א] [illegible] במקואות (פ"א מ"ד) מי תמציות ומפרש בתוספות שהרים בוצצין כלומר בוצצין ומכ[illegible] שיורדים בהם ונמשכים למטה ותרקב הוא אחד מששים בבית כור ועז"א מתמצית בית [כור] [illegible] הבוצצים מגשמים של בית כור יש בהם כדי שתית לתרקב שהוא אחד מס' ממנו · ו[illegible] מס' מעדן והיינו דמשמעינן קרא ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן שנהר היוצא מה[illegible] בו כדי השקאה לגן · נזה"ק : לר"י יש לו ב' מקראות · אחד ויקנאוהו · ב' בע[דן] [illegible] ג קודם לאדם · פירוש דקאי אקרא דלעיל וייצר ה' אלהים את האדם ואח"כ אמר ויט[ע] [illegible] מקדם היינו מקדם יצירת האדם : ז ורבנן אמרי כו' · ז"ל הירושלמי ברכות פ' כיצד [illegible] אמרי מוציא לחם מן הארץ אתיין אלין פלוגתא כהלין פלוגתא לפם ר"ת בר יצחק ור"ש בר אמי וכו' עכ"ל הירושלמי : שלא לערב האותיות · פירוש ולא משום דהמוציא משמע שכבר [illegible] נחמיה · כמ"כ ובירושלמי מסיים וכו' · וז"ל הירושלמי שלא לערב האותיות מעתה המן הארץ שלא לערב ראשי האותיות עכ"ל · וז"ל המפרש מעתה נאמר נמי המן הארץ להפריד בין להם [illegible] וודאי כר"נ עבידא עד כאן לשונו :

פרשה טז א מגרופית · ויעיו פרגומו ומגרופיתיה : ג שהוא חד · ה"ג שהוא חד בקולו (פירוש שקולו נשמע למרחוק) הוא ההולך קדמת אשור ועדיין לא עמד אשור אלא מגיד מ[illegible] והנהר הרביעי הוא פרת רב אמר פרת אוותנטין כו' : אוותנטין · הערוך מביאו ולא פירשו וזה לשון רב"מ אוותנטי בלשון יון מלכות ושררה פי' אוותינטין אובל · דניאל (ח ב) · ואראה בחזון ואני הייתי על אובל אולי (שם י' ד') ואני הייתי על יד הנהר חדקל · עיין מתנת כהונה ופירושו מוקשה גם המאמר מוקשה נהר הקודם לכן נראה לי עיקר כגירסת הילקוט כאן דגרס הכי א"כ פרת אוותנטין של ד' נהרות דכתיב ביום ההוא כרת ה' כו' מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת · והכתיב הנהר הגדול הוא חדקל · אלא לפי שדניאל ראה ב' חלומות א' בחדקל ואחד באובל וחדקל נראה גדול מאובל לפי' קורא אותו גדול וכתר הכי גרס ר"ת וכו' בשם ר"ל אמר אובל אוותנטין של נהרות שבברייתו של עולם אינו קורא אותו גדול אלא לפי שעולה ומקיף את כל א"י וכו' וא"כ ניחא דמעיקרא פריך דא' פרת אוותנטין כו' והא כתיב הנהר הגדול הוא חדקל אלמא חדקל הוא גד[ול] [illegible] שדניאל ראה כו' וחדקל גדול מאובל לפי' קורא אותו גדול כלפי אובל דכתיב לעיל מיניה אבל גבי פרת לא שייך לומר כן וכתיב גביה גדול ע"כ צ"ל שהוא אוותנטין של כולם (א"ה צ"ע [illegible]) מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת ודלמא גם כאן פירושו שהוא גדול כלפי נהר מצרים כדדרשינן גבי חדקל שהוא גדול כלפי אובל ד"ה) ור"י דהכנין בשם ר"ל סבר אובל אוותנטין של נהרות היוצא מגן עדן שנאמר (ירמיה י"ז) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו שהוא נהר אובל היוצא מעץ החיים שבגן עדן · וכה"ג דרשינן (בכורות נ"ה ע"ב) ונהר יוצא מעדן הוא [illegible] הם תוך מאובל וחדקל הוא הגדול שבשמר נהרות ולא פרת ועז"א נראיה והלא פרת בברייתו פ"ע וקורא אותו גדול אלא אגב א"י נקרא גדול כלומר שנתעלה ב[illegible] לסיות מקיף א"י ע"כ דברי נזה"ק : אעברת נהרא בנה · עיין מ"כ · ובערוך כו' · ז"ל הערוך ערך ואני · קדושין (ע"א ע"ב) עד היכן היא בבל כו' ושמואל אמר עד נהר ואני בב"ר [illegible] ואני : שפרה כו' · עד שעוברין בספינות · כלומר אף שהוא קצר בתחלה מאוד טוב פרה ורבה אימיו עד שעוברין בספינות : שמפרה והולך · תפרש פירוש מתחסר והולך רחבו למ[עלה] [illegible] מן דלא לבים לקמן ספ"כ ע"ש : ד והקיף את כל א"י · פירוש שבנה מצור עליה מסביב כדכתיב סוף ירמיה ויבנו עליה דיק סביב : דכתיב ביה הותלי · פירוש אבל ישראל כתיב שהם [illegible] אזכרה מפי אבות ולכאה פני אלהים כו' כי אעבור בסך כו' היינו זכרון עליית הרגלים בשמחה ועז"א הותלי וגו' ומפני שא"י היה מותלת ישראל נקראת ארץ התולים · כלומר ארץ הת[illegible] שף כו' · אולי הוא מלשון תשופנו כאמור אצל הנחש : בג' דברים קדמה כו' · וזהו פירוש של ההולך קדמת וקורא למלכות הרמולוס אשור מפני שכל המלכיות (קודם חורבן בית שני) של שהיו מתעשרות מישראל ויותר השם עליה יותר מכל המלכיות (קודם חורבן בית שני) מפני שמלכות הרמולוס היתה מתעשרת ממוניה של ישראל יותר מאחרים כדכתיב אמלאה החרבה · השם הזה בפרש אע"פ שהוא שם כללי יפ"ת · (פירוש של מתעשרות כמו מתאשרות באל"ף) : ע"ש אשור · נפקא ליה מדכתיב בישעיה לשבור אשור בארצי וסמיך ליה זאת העצה היעוצה על כל [illegible] המלכיות (קודם חורבן בית שני) נקראו ע"ש אשור : ע"ש ניגוה כו' · נפקא ליה מדכתיב בנחום משא נינוה וגו' והם מתגאה על הישועה מכל האומות הקדמונים אלא ודאי כולן נקראו ע"ש [illegible] מצרים · אולי נפקא ליה מהא דדרשינן לקמן פרשה מ"ד והנה אימה כו' אימה זו בבל חשיכה זו מדי גדולה זו מלכות אנטיוכוס נופלת זו מלכות הרמולוס וכתיב בתריה ידוע תדע כו' ו[illegible] קאי על גלות מצרים ושם שייכי ארבע מלכיות (שקודם החורבן) כאן אלא מפני שמצרים הוא ראש ומקור לכל הגליות וע"כ נקראו בתקונות שונות שארי מלכיות (קודם החורבן) על שם מ[צרים] [illegible] ה תעבדון כו' · פירוש דלא אפכתן שעשו מצות מעשיות בהר סיני כ"א עבודת הקרבנות כדכתיב וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' : ו על ו' מצות · במ"כ אע"פ שר"ל [illegible] שבע מ"כ צ"ע דבריו : רבנן פתרי ליה כל עניבא וכו' · ז"ל מה"ק כלומר איכהו פתרי עניבה דקרא בענין אחר · ולדידהו לא נרמז בה אלא ברכת ה' וג"ע · ואידך מצות דב[illegible] אתריגא כמגא דבי מנשה פרק ד' מיתות ועיין שם : מתי יתבשר וכו' · פירוש ולכך כפל לומר אכל תאכל כלומר מי שהוא עומד בספק לאכילה דהיינו לאחר שחיטה אז תאכלנו ול[א] [illegible] העומדת לגדל ולדות בזר הקודש :

פרשה יז ג א"ל משגה רבי · במ"כ ר' יוסי אמר לר"א לכאורה משמע להיפך דהא בסמוך מליגו שר"א קורא לר"י רבי · א"ל רבי לא אמרים כו' א"ל רבי שבקים כו' [illegible]

אשה יש ברכה : בלא שלום · שנעדר ממנו שלום : וביתך שלום · דהיינו אשתו : בלא חיים · דעל ידה מאריך ימים וחיים יותר : אינו אדם שלם · כדאיתא בזוהר ויקרא דכר בלא נוקבא פלג גופא איקרי ואינו נקרא אדם : ה שלשה נובלות הן · כשנאצלים דברים קטנים וקלים מדברים גדולים וכבדים נקראים נובלות · וכמ"ש כנבול עלה מגפן · שהשינה חלק קטן מן המיתה וכו' : נובלות מיתה שינה · כמו שאמרו חז"ל שינה אחת מששים ממיתה : נובלות נבואה חלום · חלום האמיתי שהוא ע"י מלאך הוא קצת מעין נבואה דעלה כתיב בחלום אדבר בו : נובלות עוה"ב · שהוא עולם שכולו שבת הוא שבת התחתון שהוא קצת מעין דוגמתו בתענוג הנפש יתירה לצדיקים גמורים : ז מעשה בחסיד אחד כו' · לפרושי הא דכתיב עזר כנגדו וכדדרשינן זכה עזר לא זכה כנגדו שאם זכה וזכה לאשה כשרה להיות לו לעזר להדריכו למוטב · ואם לא זכה היא כנגדו להכשילו ברע : ח מפני מה ניתן לה מצות נדה · מצות שמירת דם נדה להיות מטמאה · ומפרש שהוא לכפר על תאנה ואילולי כן לא היה מטמא כעין דם טוהר של אשה :

פרשה יח ו לא היה צריך קרא לומר אלא ויעש כו' · לקמן פ' פ"ה : שלאיזה ענין אמר שהם ערומים · לומר שלכך עשה להם בגדים וכמ"ש ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם וא"כ היה צריך להסמיך כאן מיד פ' ויעש · שהלבישם שערומים ולמה כתב כאן פ' והנחש היה ערום : לה דיעך כו' · שלכך סמך פה הכתוב והנחש היה ערום להודיעך כו' · מתוך שראה אותם מתעסקים בתשמיש כי או לא שתבושו אתעסקו בזה לעין כל · כי עדיין לא הכירו דרך הצניעות באשר לא היה בהם יצה"ר · ומא נתאוה הנחש לחוה ונטל עצה בלבו להכשילם וכדלקמן פ"כ :

פרשה יט א מין היה · שהאמין בקדמות העולם וכמו שכתוב והייתם כאלהים באמר מן האילן הזה אכל וברא את העולם כדלקמן בפירקין · והיה רשע ערום מן המלות כדדרש לקמן גבי וידעו כי עירומים הם ע"ש : כגמל היה · מתוקן לכל משאות כבידות להיות שמש גדול לאדם כדמסיק · ולכך קרי ליה ערום שהיה חרוץ ומשכיל לשמוש האנשים : ב שפתחו באף · ר"ל שהאף לא פגע בהם מעצמו · אלא הם פתחו באף שהתחילו לעורר כחו בדבורם לפי שהם התחילו בו לעורר כחו לסוף פגע בהם ואבדו : ושר האופים · שדבר עם יוסף בלה"ק או בלשון תרגום שהוא לשון עבר הנהר · ובמלת אף אין חילוק בין לשון הקדש ללשון תרגום כדחזינן גבי אף אני בחלומי דמתרגמינן אף אנא בחלמי · ודרשו גבי נער עבד עברי אפי' לשונו אינו מכיר · לכך דיבר עמו או בלה"ק או בלשון תרגום : שלא תעשה את הגדר כו' · ר"ל שלא תעשה את הגדר גבוה מאד ומכביד על העיקר · שלא יפול הגדר ויקצץ הנטיעות בהיותו מכביד עליהם כ"כ וכן הוא בנמשל · כי אע"פ שאנו מוזהרים לעשות גדר וסייג לתורה כדכתיב ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי · מ"מ אין לעשות הגדר תוספת על העיקר שלא יכלול אזהרת הגדר עם משמרת התורה כי היה נראה להמון עם שהכל משמרת ד"ת מפי הגבורה · ועי"ז אמר אל תוסף על דבריו משלך לכלול אותו כדבורו פן יוכיח בך ונכזבת כלומר פן החולק ימצא בתוספת שלך איזה דבר כזב ושגיאה · ומזה יכזיב ויכחיש גם העיקר לומר כי הכל אין בו ממש · כאשר אירע לחוה : ג א"ל הא לא מיתת כו' · שהנחש ידע שלא נוה אלא על האכילה לבד כמפורש בשאלתו אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן : אבל חוה לא ידעה האמת · שאדה"ר עשה סייג ונדר והוסיף לעצמו הנגיעה · וכך אמר לה שהאכילה והנגיעה אסורה · והיא לא ידעה שהנגיעה היא סייג · וכשראתה שאין מיתה בנגיעה סברה שכל מה שאמר לה אדם שקר והקב"ה לא צוה לא על הנגיעה ולא על האכילה ולפיכך אכלה · ומ"ש שהיה לה לשאול את פיו : ך וכי סומים היו · דהכא כתיב ותפקחנה עיני שניהם ולא כתיב בתריה לדעת טוב ורע אלא וידעו כי ערומים הם · א"כ משמע ותפקחנה כמשמעו · ולכן קשה ליה וכי סומים היו · לכן דריש שפקחו עיניהם לראות בעתיד כמה דורות איבדו · והיינו נמי דאיה כמשמעו · כי אם לא הניחה בנ"ע כל הרוחות והנשמות העתידים לצאת מהם אשר כולם נגנזו בחטאם להיות מעותדים למות : נתערטלו הימנה · כי אף הסומא יודע בשמלת ערום · אלא שלא היה להם בושה בעירומם · ואחר האכילה השיגו בושה · וא"כ הו"ל למימר ויבושו כי ערומים הם · לכך דרשו שהשיגו וידעו כי נתערטלו מן המצוה שבידם : עלה שהביאה תאנה · פי' יללה ובכיה לעולם · דרש תאנה מלשון תאניה ואניה ואבילות · וא"ל כמ"ד דעץ הדעת תאנה היתה · ולכן לעיל גבי הטוי קראו סתם עץ הדעת · אבל לאחר החטא קרא שם על שם מה שהביאה תאנה לעולם מחמת החטא : חגורה אב"כ כו' · וא"ל דנקט חגורות לשון רבים לאדם ולחוה ולא למימר ויעשו להם חגורה דמשמע נמי חגורה לכל אחד · לכך דרש חגורות הרבה לכל א' ואחד : ך עיקר שכינה בתחתונים היתה · שמתחילה היה עיקרה בתחתונים ונתפשטו מהם ניצוצי אורה למעלה · ואח"כ בחטא אדה"ר נסתלקה השכינה : ה ד"א שמע קולו כו' · המלאכים השמיעו קול מגשר כו' · ומה שדברו הם בזה · היינו מפני שמלאכי השרת קטרגו על בריאתו ואמרו מה אנוש כי תזכרנו · לכן עתה אמרו זה לזה בקול מגשר ה' אלהים הולך לאותו שבגן להפרע ממנו : מת אותו שבגן כאילו אמר מת הולך בגן · כי המלאכים השמיעו ג"כ קול לפני ה' אלהים דרך שאלה אם כבר מת זה ההולך בגן · לקיים ומ"ש כי ביום אכלך ממנו מות תמות · או לא : מת הלך לו אתמהא · כלומר כאשר ראו שאין ה' עושה דין באדם · הבינו וידעו כי ה' רוצה להאריך אף · וע"י אמרו שהלך לו ממנו · וכי הלך לו גזרת מות אשר גזרת ואמרת ביום אכלך ממנו מות תמות : וכי דבורך בטל ח"ו · ואמרו כן דרך קטרוג · כאשר נתקנאו בו כאמור : א"ל הקב"ה לרוח היום כו' · תשובה זו היא בין לר' לוי ובין לר' יצחק · שהשיב להם הקב"ה למלאכים לרוח היום · ודרשינן לריוח היום · שאמר הקב"ה הריני רוצה להרויח לו היום להיות זה מקיים ביום אחד שהוא אלף שנים · וכבר אין דברי בטלים אלא הוא אמת וקיים לעד · ומבנה לבניו שבעים · אפשר שהכוונה על דוד המלך כמ"ש במדבר רבה פ' י"ד · וע' זוהר וישלח דף קס"ח ע"א : רב · אמר ר' זבדי בן לוי כו' · פליגי באיזה רוח דן הקב"ה אותו · דרב ס"ל לרוח היום שהיינו לרוח מזרחית · וזבדי בן לוי ס"ל לרוח היום היינו רוח מערבית שהוא שוקע עם היום · ומפרש ע"ז דרב הקשה עליו לדונו במדת הדין כפי טבע רוח מזרחית העולה עם היום והוא חם כי כל שהיום עולה הוא מרתיח · וע"כ דזבדי בן לוי שהקיל בדינו לדונו ברחמים כפי טבע רוח מערבית השוקע עם היום והוא קר כי כל שהיום שוקע הוא צונן : ט אתמול לדעתי התבונן איך נפלת ממדרגתך · כי מתחלה לא היה בך כח הרע מאומה ומשכת לדעתי ורצוני : והיום לדעתו וחפצו של נחש לכח הרע ואתמול הכוונה כמו קודם ותחלה :

באור מהרי"פ

לכחור : פרפריין · מ"כ פי' מיני לפתן · וז"ל ערוך ערך פרפרת ברכות פי' מיני לפתן · עד שהוא מגיע לפרפרת הפת פי' הביאו לפניו השולחן עד שהוא מגיע כו' לפרפרת הפת והיא עת אכילת המנה ע"כ וז"ל רב"מ א"ב פי' פרפרת בל"י מיני מטעמים מוכאין לפני המסובין בשולחן ובל"ר פרפרת שם כללי לדבר מתוקן ומוכן עכ"ל : פרגיין · במ"כ פי' הערוך כו' לא מצאתי בערוך מלת פטומות וז"ל הערוך פרגיות ב"מ כו' פרגין פי' תרנגולים קטנים ובלשון ישמעאל קורין נסס פאריג ולאחד פארגומא וי"א צפורים קטנים ע"כ : גרמון חוכין · כתב המ"כ ועיין ערוך ערך גר שם לא מצאתי שם : ועיין ערוך ערך חגל ז"ל הערוך לבתר יומין אתו יסורין עליו והוא חגלת נגידא לה בכל קרתא עכ"ל · ולא הבינותי דבריו : אודיק · ערוך ערך דק ג' · וישקף על פני סדום ת"י ואודיק : תרדמת מרמיטא · עיין מ"כ · וז"ל הערוך · בב"ר וכו' תרדמת מרמיטא פי' בלשון לע"ז מרמורו כדכתיב ידמו כאבן ובריש גמ' דפ' השותפין באבני שייש כותלא ומרמרא עכ"ל · וז"ל רב"מ א"ב בנוסחאות כתיב מרמטא וכ"ל שבעל הערוך גורס מרמרא אע"פ שבספרי הערוך כתובים ונדפסים והטרך הוא מרמטא · ופי' מרמרא בל"י ורומי מין אבן שיש · בהם ושם תרגום קרוסטלין ומרמרין ועמודי שש ועמודי מרמרין עכ"ל : רוח תרדמה · ויעלם את עיניכם והוא רמז על שטות : כיון שנבראת כו' · קאי על ויסגור וגו' שהמלה בסמ"ך : בנהרות שכתוב מדבר · וז"ל היפ"ת · ולא דמיא להא דכתיב בבעל נפש היה דהא ודאי רומז לשטן אבל הסמ"ך שכתיב במה שאינו בעל נפש כו' אין שייכות לשטן עכ"ל · פירשו היפ"ת ונזה"ק · וז"ל לשון נקי' כלומר שבית נקובתו סגור בבשר ואפיפורין כבוש עליו הוא בשר מעגבות שסביב תחתיתו כמין שרפרף · והיינו דכתיב ויסגור בשר תחתנה לשון סגירה ובשר הוא הבשר שסביבותיו : כדי שלא יצטער · כתבו היפ"ת ונזה"ק ל"ג הכא אלא מנעל ואפיפורין כדי שלא יצטער · אלא ה"פ כדי שלא יתבזה כבהמה והאל מ"ד עשה לו כסות גרבי' כדי שלא יצטער כשהוא יושב : למה במטמוניות · ז"ל נזה"ק כלומר מה שאמרתי למה בגניבה · לא נתכוונתי לומר מדוע עשה גניבה ודאי כה"ג דהוי לטובתו לא מקרי גניבה אלא הכי קאמינא למה עשה כן במטמוניות דרך גניבה ולא בפרהסיא : בתחלה בראה כו' · פי' מתחילה ברא אותה לעיניו בפרהסיא בתוך שלנע וראה אותה מלאה ריריו ודם ונמאסה בעיניו · לכן שוב בטלה ובראה שנית בצינעה וסומך אהא דדרים לקמן פ' י"ח זאת הפעם זאת היא של פעם הראשון מכלל שבראה ב' פעמים ע"כ נזה"ק : מעשה בחסיד כו' · נסמכת על המקרא דלמעלה אעשה לו עזר כנגדו ודרים לעיל שהיא לו לעזר או לנגד בדרכי הגוף · וכאן מפרש דגם לענין הנפש כן הוא : נבראת מעלם · פי' ובשר ג"כ היה עם העלם כמ"ש למעלה שהיתה מלאה רירין ודם · וכתב היפ"ת אע"פ שהאדם גופי' בעל עלם אין זה קושיא שכל דבר דומה לשרשו אשר חוצב ממנו בטעתו · והאדם בטעה שנחצב נחצב מן האדמה נשאר בו טבע אדמה · וחוה שנבראת מן העלם נשאר בה טבע העלם כמו שהיתה בשעה שנפרדה מן האדם ושאר הנשים ג"כ אע"פ שהם נולדים מזו"נ בשוה · טבע כל נקבה נמשך לטבע הנקבה הראשונה · וטבע כל זכר נמשך לטבע הזכר הראשון ע"כ · (א"ה אע"פ שיש לפקפק בדברים אלו אולם מפני שהסכימו לדברים האלו שני גדולי עולם · בעל יפ"ת ובעל נזה"ק ע"כ העתקתים · ועל המעיין היטב ליישב הדברים על מכונם) : ואחריו וגו' · איוב (כ"א · ל"ב · ל"ג) עד ולפניו אין מספר · ודרשינן גז"ש כתיב כאן אין מספר · וכתיב להלן ועלמות אין מספר · ודרשינן מכאן שהנשים הם עלמות הולכים לפניו · ואנשים הולכים אחריו · שנאמר ואחריו כל אדם ימשוך כל אדם היינו הזכרים :

נחמד למראה

פרשה יט ח וישמעו אל תקרי וישמעו אלא וישמיעו שמעו קולן של אילנות שהיו אומרים כו' גנבה דגנב דעתיה דברייה · יש לדקדק למה אמרו אל תקרי הרי וישמעו משמע יותר שהמעו ממה שמשמע זה ממלת וישמיעו · ונראה לי משום דקשה להו יתור מלת וישמעו כאומר וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן וגו' ויתחבא האדם ואשתו וגו' · לפי שאם קול ה' אלהים היה מתהלך בגן אין ספק ששמעו הקול וא"כ למה נאמר וישמעו · והוא לפעמים נקראת הפעולה על שם אדם אשר לא יעשנה לפי שנעשה הפעולה ע"פ דבורו מה שלוה לעשותה כמ"ש רז"ל ושחטו אותו כל קהל ישראל וכי כל קהל ישראל שוחטים אלא שלוחו של אדם כמותו · וכ"כ שהכהן אבן עזרא בפ' כי תצא וז"ל והפילו השופט בלווי וכן והכהו והעד לפניו עכ"ל · או שהוא גורם לאיש אחר לעשות הפעולה כמ"ש שהכהן אבן עזרא בפ' כי תצא וז"ל לא תשיך לאחיך יש הפרש בין תשך לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך מרבית גם הוא עובר על מלות רבית והנה המלה יוצאה לשנים פעולים עכ"ל · וזהו מ"ש בפ"ק דסוטה ויקרא שם בשם ה' אמר ר"ל אל תקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב ע"כ · כלומר אל תפרשהו שקרא בשם ה' אלא שהיה גורם שקראו בשם ה' · ובמס' שבועות (דף ל"א ע"א) מניין לבע"ד שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בע"ד חבירו דכתיב לא תשא ולא תשיא פירש"י לא תשא אזהרה למקבל קרי ביה לא תשיא אזהרה לבע"ד · שמע שוא שמטעים דבריו שלא בפני בעל דינו אינו כוה מדבר שקר עכ"ל · פי' דבריו משמע נמי שהגורם לדיין לשמוע שמע שוא וזהו אומרו לא תשיא · וזהו המכוון ג"כ מ"ש בשבועות (דף מ"ז ע"ב) ר"ע אמר אזהרה לעוקב אחר גיאוף מניין ת"ל לא תנאף לא תנאיף ע"כ · ובמס' ע"ג (דף כ"ז ע"א) ומי איכא למ"ד אשה לא תמול והכתיב ותקח לפורה צר קרי ביה ותקח והכתיב ותכרת קרי ביה ותכרת דאמרה לאינש אחרינא ועבד ע"כ · הרי לפניך שבנין הקל יבואר לפעמים כענין בנין הפעיל באופן שנעשה הפעולה ע"י אמצעי כאופן שהפועל יוצא לשני פעולים · ומ"מ יש ביניהם הבדל כי עיקר גדול בטבע הלשון שאין הוראת בנין אחד מהוראת בנין אחר מבלי שינוי · ויהיה ההבדל בזה כאשר תהיה הוראת בנין הקל יוצא לשני פעולים לא ימנע מהמחלוקה אם שיהיה ע"י גרמא או ע"י לווי או שהפועל הראשון או הפעול השני חוזר אל גוף הפועל הראשון : ואולם בנין הפעיל היוצא לשני פעולים הוראתו שהפועל השני הוא מוכרח כדבר או הפעול השני הוא גוף שלישי דוק ותשכח · וזהו ענין מ"ש במדרש אל תקרי וישמעו אלא וישמיעו שמעו קולן של אילנות שאמרו הא גנב דגנב דעתיה דברייה · ירצה כי תרתי עבד · הא' שגנב פרי עץ הדעת אשר נלטוה לבלתי אכול ממנו · והב' שגנב דעתיה דברייה במה שהיה מתחבא וכתיב היסתר איש במסתרים ואנכי לא אראנו נאם ה' · ובזה נתן פתחון פה ולזות שפתים וגרם שהאילנות השמיעו קולן לומר הא גנבא שגנב דעתיה דברייה ר"ל כבר גנב פרי והשתא נמי גנב דעתיה דברייה : והוא המכוון במלת וישמעו שהיא מיוסדת לכן פרשוהו שגרמו לאילנות שהשמיעו קולן · והוא אמרם ז"ל שמעו קולן של אילנות כלומר לפי שאינו בנין הפעיל ממש ע"כ יהיה פירושו שהפועל השני חוזר אל הגורם לומר שהגורם לשמיע הקול הוא שמע הקול · ומה שאמרו האילנות הרימו קולן ואמרו כן למדו

פרשה יח נגדיה בבדקין · משתהים בת י"א ויום א' עד י"ב ויום א' אם ידעה לשם מי נדרה נדרה נדר · אבל קודם לזמן י"א ויום א' אפי' יודעת לשם מי נדרה אין נדרה נדר · ואחר זמן י"ב ויום א' אפי' אין יודעת לשם מי נדרה נדרים קיימין · אבל לזכר צריך שנה יתירה על הנקבה די"ב ויום א' לזכר כי"א ויום א' לנקבה והטעם לפי שבינה יתירה באשה יותר מבאיש עכ"ל היפ"ת : ויבאה · במ"כ ויבאה בגי' כ"ד כצ"ל ויבאה חסר יו"ד בין ב' לא' מנחת שי · ע"כ היא בגי' כ"ד וגם כ"ד קישוטין הנזכרים בס' ישעיה · ומסיים הממ"ש וע' שמ"ר פ' מ"א ומדרש חזית פ' נופת תטופנה ע"כ · ועיין בישעיה ג' מן פ' י"ח עד כ"ד שם מפורש הכ"ד קישוטין וחגורה ומעשה מקשה ופתיגיל נחשבים בכלל הכ"ד קשוטים אבל בושם לא חשיב כמבואר במ"כ : הכלל מוספת לפרט וכו' · ז"ל נזה"ק למ"ד אחד עשר ס"ל דהכלל מוסף על הפרט וה"ל אחד עשר והיינו דתופס י"א של הכלל הנוסף היינו כל אבן יקרה מסוכתך היתה כוללת כל מיני אבן יקרה יחד ע"כ : הדרין דהב כו' · עיין מ"כ דקשיא לבסוף וכו' ולא הבינותי דבריו · אבל נזה"ק פי' מדכתיב כל אבן יקרה מסוכתך משמע דהמסוכה היינו החופה היא מאבן יקרה ולא מזהב · דזהב איננו בכלל אבנים טובות אלא החופות היו רק ע' והיינו התקרה שלמעלה העשוי כחופה והכתלים היו של זהב עכ"ל : קורקסים · ז"ל הערוך ערך קרקס ב' בריש ברייתא דר"א קורקסי השמים כו' ועשית קרסי נחשת בב"ר פ' י"ח אפילו קורקסין של זהב כו' עכ"ל הערוך · א"ה מ"ש הערוך ועשית קרסי נחשת ולא פי' כלום ע"ז אולי חסרון של איזה תרגום יש כאן · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י טבעת ע"כ : סקרבית · עיין מ"כ וז"ל הערוך ערך סקר ב' סקרנית פי' ענין ראיה עין שזפתו תרגומו עינא דסקרתי' עכ"ל : זו היא שהיתה וכו' · ה"ג זו היא שתהיה מפעמתני וכו' : שנאמר עלם כו' · כתבו היפ"ת ונזה"ק דה"ג שנאמר ויישן ויקח אחת מצלעותיו וגו' ומ"ש עלם כו' מילתא בא"ג הוא וקאי אמימרא דר"פ נשא אדם אשה וכו' : כי מאיש לוקחה · מכאן שנתנה תורה וכו' כתבו היפ"ת ונזה"ק דיותר שייך לומר מכאן שנבראת העולם בלה"ק ופירושו שכך הוא לשון האדם מתחילת הבריאה ומה שנתנה תורה בלה"ק נלמד מעשה לך שרף (כמבואר במ"כ) עכ"ד ואתה המעיין היטב עיין הגי' בב"ר הלא תמצא שהדבריהם כן הוא : בין מן האב כו' · מי שרוצה לעמוד על בוריין של הסוגיא הלזו ועיין ירושלמי יבמות פ' נושאין ה"ב ובירושלמי קידושין רפ"ק · ועיין יפ"ת שהאריך בסוגיא הזו : לא היה צריך כו' אלא ויעש וגו' · (בראשית ב' כ"ה) ויהיו שניהם ערומים כו' והנחש היה ערום כו' ושם בפרשה מבואר פתוי הנחש וחטא אדם וחוה ואחר כך כתיב ויעש ה' אלהים כו' וילבישם · וא"כ איפוא צ"ע מאוד איך ס"ד לסמוך ויעש ה' וגו' לויהיו שניהם ערומים הלא ערומים היו קודם החטא · וההלבשה היה אחר החטא וע"כ יהיה צריך להפסיק בפ' הנחש ביניהם · אולם דעת היפ"ת נוטה דהמקשה לא היה צריך קרא וכו' וכ"י ב"ק המתרגם להודיעך כו' סוברים דהאי ויעש כו' לא הוי אלא קודם החטא ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן מבואר להדיא במד' אבכיר · וז"ל הן האדם היה כו' מה כתיב למעלה מן הענין ויעש ה' אלהים כו' מלמד שעשה לו הקב"ה בגדי כהונה כענין שנאמר והנה האיש לבוש הבדים וגו' למלך שהבב עבדו ועשה לו מונייק של זהב פרח ונטלו ממנו ונתן עליו כבלים כך עשה לו הקב"ה בגדי כהונה וכשחטא העבירן ממנו ונתן עליו עלי תאנה עכ"ל המד' אבכיר : ואע"ג דלכאורה משמע דהאי ויעש כו' היה אחר החטא דקודם החטא לא הוצרכו למלבוש כי לא יתבוששו ולאחר החטא שנתביישו מערומיהם הוצרכו למלבוש כדכתיב וידעו כי עירומים הם ויתפרו כו' · עכ"ז הרי מפורש מהמדרש הנ"ל דהיה זאת קודם החטא ואין מוקדם כו' [וכ"ה דעת היפ"ת] :

פרשה יט חכמים · עיין מ"כ וז"ל הערוך ערך אביונות בב"ר כ' אבכית עליה ובפ' כ"ג וכו' נכנסה בי חמה ועבעביתי עכ"ל ולא ידעתי אנה מצא המ"כ שהערוך פי' על אבכית קור : הארביילין · במ"כ והערוך גורס ארכל (בכ"ף) בערך ארכל וז"ל רב"מ ול"נ הדין עם הערוך כי היתה נקראת ארכל העיר ע"ש · מלך ארכלאוס : דיקרטים · במ"כ עיין בערוך וכו' · וז"ל רב"מ בל"י כפל שתי רגלים ובל"כ דרקטוס זקוף ישר עומד ע"כ : אפיקורוס כו' · במ"כ והאמין בקדמות כו' עיין ביד"מ פי' נכון לדבריו : שלים בחבירו כו' · המאמר הזה מוקשה ודברי המ"כ אינם מספיקים לפירושו של שני ושלישי יותר לפירושו של שלישי ורביעי כמבואר למעיין וגם דברי היפ"ת ונזה"ק לפע"ד אינם מספיקים ע"כ לא העתקתים וע"ש : משכיל לאיתן האזרחי · פי' זה אברהם כמבואר במדרש קהלת בפ' כל זה נסיתי בחכמה ומביא ראיה דפי' של להשכיל היא תוספת חכמה כידוע לכל מתוספת החכמה שהיה אצל אברהם יותר מכל ב"ג יפ"ת : הטלים · עיין מ"כ מ"ש בשם הערוך · וז"ל הערוך בב"ר וכו' ובפ' פ"ח וכו' פי' הטלים יחידי · וז"ל רב"מ א"ב וכן פי' מלה זו בל"י בדד עכ"ל · וז"ל הערוך הטלים פי' בוטע מרוב טובה בערבי באטכן · ומ"ש המ"כ בשם הערוך לא מצאתי : דיישרוטין · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י כלי עשוי באומנות פתוח במקלעות ובפטורי ציצים : אסטכיון · ה"ג בערוך : מקפץ וכו' · פי' שהיה משתמש א"ע מלמטה ועולה למעלה ודברי המ"כ צ"ע : א"ת וישמעו כו' · עיין מ"כ אבל נזה"ק פי' דאי מלת קול קאי על ה' אלהים קשה קול זה מהו דהכתי לא דבר ה' כלום עם האדם ע"כ דרשו א"ת וישמעו (י' בפתח) אלא וישמיעו (י' בחירק) דהאילנות השמיעו קול ומפרש מהו

והמה כאדם עברו ברית · הוקשה לו מ"ש כאדם · וכי כמלאך או כבהמה אלא פירושו כאדה"ר מה אדה"ר הכנסתיו לג"ע כו' · והענין כי אינו דומה עבד המורד ברבו כאשר לא הקדים לו טובה · לעבד המורד ברבו אחר שהקדים לו טובה · וע"ז אמר אדה"ר הכנסתיו לג"ע כלו' אני הקדמתי לו טובה להכניסו אל ג"ע מקום קדוש : והיה לו שם טובת הגוף וטובת הנפש · והוא שילם רעה תחת טובה למרוד בו ית' שם במקום הטובה ובמקום הקדוש · וגם אינו דומה החוטא לנגד אדונו בלא אזהרה וצווי למי שחוטא אחר אזהרה וצווי · וכלפי זה אמר וצויתיו כו' והוא עבר על הצווי שנאמר המן העץ אשר צויתיך וגו' דלכך דייק למימר אשר צויתיך להורות כי גדול עונו מנשוא באשר חטא אחר הצווי · ידנתי אותו ע"ז בגירושין ובשלוחים שנאמר וישלחהו ה' מג"ע · כי בזה נידון כראוי מכ"מ : וקוננתי עליו איכה כלו' איכה ירד פלאים · וע"ז אמר אף כך בניו שישראל היו להם ג"כ בדוגמא זו שהקדמתי להם טובה והכנסתים לא"י המעולה מכל הארצות ויש בהם שלימות הגוף ושלימות הנפש בתורה שאין תורה כתורת א"י · והם שלמו רעה תחת טובה וחטאו במקום הטובה ופגמו במקום הקדוש וגם אחר הצווי · לכן נידונו בגירושין היינו גירושי הנפש ממקור הקדושה · ובשילוחים היינו שלוחי הגוף אל ארץ נכריה אשר שם נדונו בכמה צרות · ומאז קוננתי עליהם איכה ישבה בדד וגו' : ד לשואלת חומץ כו' · אשה מרשעת החפצה לחרחר ריב בין אשה לבעלה אשר היא כחומץ לשנים · ותכלית המשל הוא כי היא אמרה לאשה שלרעתם מנעה בעלה מחבית זו · והאשה שמעה לקולה ופתחה החבית ונכשלה ומאז בא בעלה וא"ל שמא באותה חבית נגעת · וא"ל כן כדי להוכיחה על פניה כי חשדתו ברע : שנתכוין לרעתה במניעת החבית · והוא לא נתכוין אלא לטובתה · אף הנחש א"ל כי יודע אלהים וגו' כלומר שלא מנע מכם אלא לרעתכם לבל תהיו כאלהים וכדלעיל סי' ד' · ובאמת נתכוין ה' לטובתם במניעת עץ הדעת באשר בו היה כלול שורש הרע : גירני כו' · ממלת השיאני דרים תלתא לישנא דכולהו משתמעי מיניה : ומ"ש גירני ר"ל פיתני וגירני למרוד בך באומרו כי יודע אלהים וגו' · וגם השיאני בזה שדחפני ליגע בעץ לומר כשם שאין מיתה בנגיעה כו' · חייבני שגרם לי חיוב מיתה ושאר עונשים :

פרשה כ א איש לשון וגו' איש חמס וגו' · מפרש איש לשון על המלשין כי האיש חמס רע מן המצירים יצודנו גם לאיש · לשון למדחפות של גיהנם : זה הנחש · שרמז גם לנחש לפי שהם תופסים אומנתו וכדכתיב התם שננו לשונם כמו נחש : איש חמס רע כו' · איש חמס מרמז על היצה"ר החומס וגוזל נפשו של אדם : והוא היה רוכב על הנחש כדי לגרום על ידו תקלה לאדם וחוה : יצודנו למדחפות · יצודנו לנחש לגרום ע"י מדחפות וקללות הרבה בעולם לאדם וחוה ונחש : **ב** שהיפך דברים על בוראו · כי הש"ת הזהירם על עץ הדעת להנאתם ולטובתם מפני שהוא שורש המות והוא אמר בהיפך כי הזהירם לרעתם לבל יהיו כאלהים · ובזה שלח מדון בין האדם לבוראו · למרות פיו ית' : שהפריד אלוף כו' · הוא הש"ת אדונו של עולם · הפרידו מן העולם שבחטאה זה נסתלקה שכינה מן העולם כדלעיל פ' י"ט סי' י"ג ומיד נתקלל (וכמ"ש בסוף סי' ג' קפץ עליו ופסק את דינו) ומזה יוצא תוכחת מוסר לדורות לכל בעלי לשון הרע כי לא ינקה ה' את עונם ולא יאריך מהם אף · אלא מיד מתקללים מפי ה' · כי הם גורמים להפריד אלוף מסלק השכינה מן העולם בעונם שע"ז נאמר רומה על השמים אלהים : עם אדם נשא ונתן · היינו מ"ש מי הגיד לך המן העץ וגו' : עם חוה נשא ונתן · כי שאל אותה מה זאת עשית ועם נחש לא נשא ונתן · לומר מדוע עשית כך : מפני מה הניחו צויך וכו' : דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים : מן הגדול · אחר שהוא דבר טוב לכן לו ראוי משפט הקדימה והקללה ראוי להיות מתחלה להפחות : **ג** ויאמר משה אל אהרן כו' · והתם גדולה הוי דכתיב ראשיכם אל תפרעו וזו מדרך גדולה וחשיבות אבל בכל הספרים בגמרא ובמדרש גרסו שנא' וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים · ואמירה זו לגדולה היתה לפי שנאמר שם קחו את המנחה וגו' ועוד כי שם נאמר שניתן להם מתנות חזה ושוק וזהו גדולה וכהא דאמרינן בפ' הזרוע שהמתנות נאכלין בצלי ובחרדל דרך גדולה כדרך שהמלכים אוכלים : וכל מה שעשית כו' · ר"ל שכל הפיתוי לא עשית אלא בשביל חוה שימות אדם ואתה תקחנה כדלקמן בפרקין · ואמר כך הפעולה שלך לא בשביל זאת כלו' העשייה דהכא לאו עשייה ממש אלא פעולה · דמשמע נאמר על מלאכה גופניות ופעולה על הרעיון והעיון השכלי · וכן הפתוי נקרא פעולה : **ה** קולה כנחש ילך · בתנחומא וכי קול יש לנחש · כלו' קול גדול : ולמה המשיל אלא קול חיל מצרים אלא זו נחש הקדמוני שהלך קולו מסוף העולם ועד סופו בקציצת רגליו הרי שהכתוב הזה בא ללמד על מצרים ונמצא למד הימנה · במצרים כתיב שם וצוחתך מלאה הארץ ש"מ דגם קול הנחש הלך מסוף העולם וע"ס בקציצת ידיו ורגליו · וממילא ילפינן מדכתיב שהם כי בחיל ילכו ובקרדומות כחוטבי עצים משמע גם על הנחש באו חיל בקרדומות לכרות ידיו ורגליו · לקיים מה שנאמר על גחונך תלך וחיל זה שמה מלאכי השרת : **ו** מעולם לא נזקק כו' · ה"ג בירושלמי סוטה ריש פ"ז ר"י בשם ר"א לא מצינו שדיבר הקב"ה עם אשה אלא עם שרה לבד · והא כתיב ואל האשה אמר ר' יעקב דכפר חנן ע"י תורגמן וכו' וע"ש · והיינו ע"י אדם · שלא היה תורגמן אחר בעולם : להשיח עם אשה : הנה מצאנו שהיו כמה נשים נביאות שדיבר ה' עמהן · אמהות נביאות היו · וכן חנה ודבורה שאמרה הלא יצא ה' אלהי ישראל : אך הענין בזה שהנביאים הם שדיבר ה' עמהם ונראה להם בשביל ישראל · אבל שיהיה עסוק עמהם בשביל עסקי עצמם זה לא מצאנו אלא באבות שדבר עמהם בעסקי עצמם ג"כ · אך לא הנשים האמהות שלא דבר עמהם על צרכי עצמם · רק עם שרה לבד שדבר עמה בצרכי עצמה כמ"ש ויאמר לא כי צחקת : ואף היא ע"י עילה ע"י סבה · שהיא הכחשתו לאברהם לא צחקתי והסבה דאברהם מדעתיה קא"ל שהרגיש בדבר · לפיכך נתייחד עליה הדיבור לברר דברי אברהם : פעמים שהיא פוחתת כו' · כלומר כך שנו בברייתא פעמים שהיא פוחתת ופעמים שהיא מוספת פוחתת אינה פוחתת מימות הלבנה שהם שנ"ד מוספת אינה מוספת על ימות החמה שהם שס"ה יום · ובהאי תמרתא כבר נשלמו ימי הלבנה ועדיין לא הגיעו שנות החמה · וממילא כל הי"א יום עומדת בספק לידה : תספור ירחים תמלאנה · משמע שהם ירחים מלאים ואין פוחתין ומוסיפין כלל אף מה שבין חדשי הלבנה לחמה : זה צער הנפלים הוא צער שאחר העיבור · שהו"ל למימר תלדי בעצב : בנים זה צער גידול בנים · כי תיבת בנים מיותר ואתא לצער גידול בנים : **ז** תשוקות הן · כי לא נמצא תיבת תשוקה בכל התנ"ך רק ד' אלו שמנה · וד' אלו על שאין להם קיום בעולם כי אם ע"י התחברות לאלו שמקיימים אותם · נתן בהם כח התשוקה שיחשקו להדבק בהם ויתקיימו · ובלא תשוקה זו היו מתפרדים וכלים והולכים · כי האשה עיקר קיומה ע"י בעלה · וכן היצה"ר אין קיומו כ"א ע"י רשעים · וכן הגשמים לארץ שאם אין ארץ אין מטר · וכן הקב"ה לישראל · וכפי הגרסא בשיר רבה פסוק ועלי תשוקתו בהיפך אין תשוקת ישראל אלא להקב"ה · וכפי שדרש אצל הג' הנ"ל שהתשוקה לצורך קיומו למי שמקיים אותו ומושל בו · כמ"ש אצל האשה והוא ימשל בך והיא תמה ומקוה לו ואצל היצה"ר כתיב ואתה תמשל בו · וכן הקב"ה עם הצדיקים · וכן הארץ עם הגשמים : תשוקתה של אשה כו' · אע"פ שהאשה משתוקקת לתכשיטין ושאר דברים · מ"מ עיקר תשוקתה לבעלה : לפי שרפרפה בלבה · מלשון הן ולאו ורפיא בידיה · כלומר אע"פ שנשבעה שלא תזקק לבעלה · מ"מ לא היתה השבועה בלב שלם אלא מיד יודעת שקרוב הדבר שלא תוכל לקיים · והיה הדבר מרופרף בלבה · ולא החליטה הדבר לגמרי בלב שלם לפיכך תביא קרבן מרופרף דהיינו תורים ובני יונה שאינו קרבן גמור · ואע"ג דעשירה מביאה קרבנה כבש ובן יונה : מכל מקום מה שבא על חטא הוא בן יונה שהיא לחטאת : רבי יהודה אומר כו' · ר"י מפרש ריפא דקרא וקוץ ודרדר תצמיח לך שהיה טבע הארץ טוב ומתוקן · עכשיו שלא זכית נתקלקל טבע הארץ עד כי קוץ ודרדר תצמיח לך : רא"א עם כל חי · דרים דרמיז נמי בהא עם כל חי (דאותיות אחה"ע מתחלפים להורות שהיא עם הטובה והחיות · לא עם הירידה והעוני כדתנן האשה עולה עמו כו' והפשט והדרש עולים בקנה אחד דלפי שהיא אם כל חי להחיות זרע על פני הארץ · לפיכך גם היא לחיים נתנה ולא לצער : מכל עץ הגן אכל תאכל · כפול להורות שיאכל כל צרכו ולא יצמצם · ואע"ג דלעיל ספט"ו ילפינן מיניה אזהרת גזל מקרא אחד יוצא לכמה טעמים :

לעולם

נחמד למראה

למדו לומר כן מדכתיב ויתפרו עלה תאנה שהוא העץ שאכלו ממנה לפי שהיה מחזר על כל האילנות שיקבלו אותו ולא היו מקבלין והיו צועקין ואומרים הא גנבא דגנב דעתיה דברייה כדאי' לעיל פ' ט"ו :

פרשה כ ויעש ה' אלהים וגו' כתנות עור · בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב כתנות אור (באל"ף) ע"כ · וקשה דמה שלשון אומרת בתורתו כאילו חס ושלום תורה אחרת היתה לו חלילה כי תורה אחת לנו · ונראה שיובן בהקדים קראי דתהלים (א') כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה והיה כעץ וגו' אשר פריו יתן בעתו וגו' ובתורתו מיותר הל"ל חפצו ובה יהגה · ועוד למה המשילו לעץ שתול אשר פריו יתן וגו' · אכן נראין הדברים ע"פ מ"ש במ"ר ס' יתרו בפ' את אשר ישנו פה ואת אשר איננו דרשו ולא כל הנביאים בלבד אלא כל החכמים שעומדים בכל דור ודור כל א' וא' קבל את שלו וזהו מה ששנינו במס' מכות ר"מ אומר כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך וגו' דאיך אפשר דמפני ששכח דבר מתורה יתחייב בנפשו והלא שכחה מצויה וא"כ לא שבקת חיי · אמנם התירוץ הוא דדייק ר"מ ממשנתו דייקא דהיינו מה שחדשה תורתו מחלקו שקבל מהר סיני דתורה דיליה באופן דמה שקבל זה לא קבל אחר ואם תשכח מפיו אין לנו תמורתו וז"ש כי אם בתורת ה' חפצו מבתורתו דייקא תורה דיליה מה שהוא קבל מהר סיני יהגה יומם ולילה כי לא תשכח מפיו וא"כ המשילו יפה לעץ שתול וכו' אשר פריו דייקא יתן בעתו ודו"ק · וזהו כוונת המ"ר נמשך לסברת ר"מ עצמו שהחידושים שלו תורה דיליה מיקרי וכיון שר"מ קבל מהר סיני דכוונת עור היינו אור יפה נקט בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות אור באל"ף · אמנם עדיין נשאר להבין מה טעם יש בקריאת אור באל"ף והלא לא יכון הכא כפשט הכתוב דמיירי שהיו ערומים ומפני הבושה הלבישם ואם היו אותם שמלבושים מאירים אור גדול מאי אהני להו ואכתי נראה מבחוץ את כל בשרם · אכן נראה דלסבר ר"מ מילין לגד עילאה ימלל ונבין סמיכות כתנות

באור מהרי"פ

מהו סקול של האילנות שאמרו ה' אלהים מתהלך בגן וגו' לראות מה מעשיהם כו' ויתפרו עלה תאנה ע"כ : מת הלך לו · עיין מ"כ אבל נזה"ק פי' כשראו מה"ש שהקב"ה מאריך לאדם אמרו מת הלך לו פי' קנס המיתה שקנסת על האדם וכו' ולא קיימת דכתיב ת"ו וע"ז באה התשובה לרוח היום אני מרויח לו שביום אלך הוא יום שלי ע"כ : ריתה · ז"ל הערוך ערך רת ב' בב"ר וכו' ריתה עליו כדאמרינן כתוי לו (והוא ספ"ק דקידושין תגיבס י"א) נות לו וכאן פירושו הניח לו ע"כ : לשואלת חומץ · עיין יפ"ת ונזה"ק שגם פירושם מתאימים עם פי' המ"כ עם יתר המתקם ע"ש : קוזמיקון · עמ"כ · הערוך גורס קוזמין ומביא בערך קזם וז"ל בילמדנו וכו' בב"ר פי"ט קוזמין שלו בתוכו וכו' פי' תכשיטין ועדיים בל"י שמן קוזמין ע"כ ותיבת קוזמיקון מביא הערוך בערך קוזמיקן וז"ל בב"ר פכ"ד וכו' ופירושו חזק · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י דבר של העולם כלו ע"כ · וז"ל המעריך קוזמיקן בב"ר פכ"ד פירושו כולל כל העולם ולשון יווני הוא · ובעל יפ"ת פי' חזק · ולא נכיר כי גם של יונה ושל איוב חזקים היו והוא חשב לדחות פירושי ואני עומד במקומי עכ"ל המעריך · וממשמעות לשונו נראה קצת שבעל יפ"ת ראה פירושו של המעריך אבל רחוק ממני הדבר הלזה :

פרשה כ אלו ואלו מורידן לגיהנם · פי' דמקודם מיירי באותן שהצירו או לישראל · ואח"כ אמר איש לשון בל יכון בארץ · לכך דרש אלו המצירין · ואלו בעלי לשון מורידן לגיהנם · נזה"ק : שנאמר ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר וגו' · מקרא זה הוא בויקרא (י' ו') ויש לתמוה על הראיה מהמקרא הלזה · אבל בכל הספרים בגמ' ובמד' גרסינן קרא אחרינא ויקרא (י' י"ג) וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר כו' קחו את המנחה וגו' ומזה ראיה נכונה על הגדולה שמתחילין בגדול : שהשכינה דברה עמהם · אולי פירושו מפני שדברה השכינה עמהם ומסתמא דברה פא"פ לכן זכו כו' · וכ"מ קצת מדברי נזה"ק ע"ש : ארורו בצרעת וכו' · פי' דכתיבה זאת נכלל זאת תורת הצרעת : ארור אתה מכל הבהמה כ"ש כו' · א"ס הרוצה לעמוד על עיקרו של הלכה זו יעיין היטב ביפ"ת ובנזה"ק

ובמזרחי על התורה · אז ינעם לו מאד : בא נחש ללמד וכו' · לפי שגם פרעה ומצרים נקראו תנין ונחש כמפורש בהרבה מקראות : ונמצא למד · פי' כי באמת אין מפורש שקול הנחש כ"כ גדול · והדרכא קול הנחש נלמד ממצרים כי כמו שקול מפלת מצרים הלך מסוה"ע ועה"ס כמ"ש (ירמיה מ"ו י"ב) שמעו גוים קלונך וצוחתך מלאה הארץ : אף קול הנחש הלך מסוה"ע ועה"ס בעת קציצת ידיו ורגליו נזה"ק : קולה כנחש ילך וכו' · בילקוט משלי רמז תתקס"א · וז"ל · קולה כנחש ילך וכי קול יש לו לנחש · אלא כאותו נחש שנקצצו ידיו ורגליו עכ"ל בשם הילמדנו : בוקע ויורד כו' · שענין קצת מוקשה מנ"ל הא · ועיין יפ"ת ונזה"ק : מנחש וגבעונים כו' · הנה לקמן במד"ר ספר ד' פ"ח מבואר ומפורש הטעם שנכון שהשוו הגבעונים להנחש ע"ש : יעבדוהו וגו' · ז"ל המד"ר שם אף לע"ל הקב"ה מרחקן שנאמר והעובד העיר יעבדוהו וגו' יאבדוהו · ע"כ פי' כלומר שיהיו אבודים שלא יבואו בקהל לעולם : מלך על הבהמה וכו' · חסרון הניכר יש כאן וכצ"ל אני עשיתיך מלך על כל הבהמה וחיה ואתה לא בקשת לפיכך ארור אתה כו' וכן הוא בסוטה פ"ק : ברבורים וכו' · א"ה נ"ע אם ר"י ב"ס וכו' ור"א ב"כ חלוקים הם אם לאו · וז"ל רב"מ ערך כרכר (אשר הערוך מביאו ולא פירשו) א"ב כרכר הוא מלשון המקרא מפזז ומכרכר עכ"ל · וז"ל הרד"ק בשרשיו ל' כרכר · מכרכר בכל עוז פירושו מרקד ומזה נקראו הגמלים והבהמות הקלות בהליכתם כרכרות · גלגים ובפרדים ובכרכרות לפי שברוב קלותם ומהירתם דומים כאלו מרקדים · וי"ת מכרכר משבח ובכרכרות ובתושבחן עכ"ל וע"פ הפי' שהבאתי על המעיין ליישב דברי ר"א ב"כ אם הוא חולק על דברי ר' יודן או לא : וז"ל הירושל' פ"ז דסוטה ה"א א"ר בורי כמה ברבורי כרבורים הקב"ה מתאוה לשמוע שיחתן של צדקניות ויאמר לא כי צחקת עכ"ל מזה משמע קצת דר"א ב"כ חולק על ר"י ודורש לשבח לצדקניות · גם משמע קצת שהירושל' בפי' מלת כרכר נוטה לפי' של ת"י ועיין ביפ"מ וביפ"ת ונזה"ק והמעיין היטב יבחר · וז"ל היפ"מ ופ"מ כמה כרכורים כרכר כמה עילות וסיבות עשה כדי לדבר עמה עד שהולך מתחלה לומר לאברהם למה זה צחקה שרה ולא דבר עמה תחלה · מתאוה וכו' כלומר לא שאין חפצו יתברך להשיח עם שרה אלא מפני שהקב"ה מתאוה כו' ולפי' דבר לאברהם ואז ענתה לא צחקתי ואם היה יתברך מדבר מתחלה עם שרה לא תענה כלפי שמיא כן ע"כ ומכאן נראה דרא"ב"כ סובר ג"כ כן וחולק על דברי ר"י ובעל קה"ע מביא ראיה שאם היה הקב"ה מדבר עם שרה תחלה לא היתה עונה אותו דבר שהרי גם לבסוף כשאמר לה הקב"ה לא כי צחקת שתקה ולא ענתה כלום כלפי שמיא ולכך דבר עם אברהם תחלה כמו שמבואר לעיל : והכתיב ותקרא שם ה' וכו' · כתב הנזר הקדש חסרון הניכר יש כאן שהרי בירושלמי מקשה על זה והכתיב אל האשה אמר וגו' ר"י דכפר חנין על ידי תורגמן ע"כ וכאן דהאי קרא דואל האשה אמר כו' קאי כל הקושיות כל שכן דצריך לגרוס האי קושיא והתירוץ של הירושלמי הלזה ומפתה ממילא נסתר מה שכתב המ"כ בד"ה לא נזקק כו' דהקשה קושית הירושלמי והיכן תירוץ אחר מדנפשיה ובלי ספק כי נעלם ממנו הירושלמי הלזה לפי שעה : צער העידוי · ז"ל הערוך ע' עד ז' פלבוך והרוך תרגום לפרייכי ועדוייכי תרגום ירושלמי ועדוגייכי בב"ר פ' מ"ח אחרי בלותי היתה לי עדנה כו' תכשיטין הה"ד ואעדך עדי כ"ז שאשה ילדה יש לה ווסת ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה תרגום ירושלמי עדוין ע"כ : לפי שרפפה בלבה וכו' · נדה פ' המפלת שאלו תלמידיו את רשב"י מפ"מ אמרה תורה יולדת מביאה קרבן א"ל בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה וכו' ע"ש כל הענין · וא"כ מפורש שנשבעת בפה ממש · וע"ק שאם היה מהרהרה רק בלבה ל"ל כפרה כלל הא כתיב גבי נדר ושבועה לבטא בשפתים ואמרי' כפ"ג דשבועות דאין נדר ושבועה חלים עד שיבטא בשפתיו ודברים שבלב אינם דברים · ועוד למה לא קאמר לפי שלא דברה אלא בלבה ולמה דקדק לומר שרפרפה בלבה לכן נראה דודאי ה"ג איכא שבועה בפה ומ"ש שרפרפה בלבה הוא מל' הן ולאו ורפי' בידיה כלומר אע"פ שנשבעת כן בפה מכ"מ לא היתה השבועה בלב שלם אלא מיד היה הדבר מרופף בלבה אם תוכל לקיים א"ל כי מיד יודעת כי קרוב הדבר שלא תוכל לקיים הדבר ולפי' בלבם לא החליטה הדבר לגמרי בלב שלם אלא היה כמו ספק קצת וגבי שבועה ונדר קי"ל בשבועות שם דבעינן פיו ולבו שוין וא"ל הנדר בטל לגמרי והכא שהדבר ממועט שלא בטלה אלא היה הדבר מרופף בלבה לפי' יצא ג"כ ספק דבר שלא תפטר מקרבן לגמרי וכן לא תביא קרבן גמור כבשה או שעירה כמו קרבן שבועה אלא קרבן מרופף היינו תורים ובני יונה שאינו קרבן גמור כענין שבועתה שאינה שבועה גמורה · ואע"ג דעשירה מביאה כבש ובני מכ"מ מה שבא על חטא הוא בן יונה שהוא לחטאת וזהו פשוט כ"ם בעל נזה"ק וע"ש וביפ"ת : ותעלה לך גמל · עמ"כ ויפ"ת פ"ס שפי' פי' רחוק מדרכו האמת אבל האמת יורה דרכו שנוסחא מוטעת נזדמן להם ונוסחא האמיתית היא ותעלה לך גמלים ונשתבש מגמלים לגמלים וכ"ה הנוסחא בפרש"י עה"ת ס' בראשית ותעלה לך גמלים : עכביות וכו' · עמ"כ ז"ל הערוך בפ' אחרון דעוקצין וכו' ביאה (נ"ד) אבל מתקנין את הקונדס ואת העכביות פי' ירקות שהם מרים וצריך לתקנן ע"י האור ברותחין דאע"פ שקודם שמתקן אינן ראוין לאכילה יכול לטלטלן כדי לתקן לאכילה ב"ר פ"ב קוץ זו עכביות וכו' והיא כערער בערבה תרגום ויהא כעוכביתא במישרא וי"א עכביות בלע"ז רוסי שהן ממין מטלטלה קונדס בלע"ז קרדי עכ"ל : איגיאה · הערוך מביאו ולא פירשו וז"ל רב"מ א"ב פי' איגיאה בל"י עור עזים עכ"ל : אגבייה · ורב"מ גורס הגבינס וז"ל ר' איבו אמר אגמינס פי' בל"ר עור כבש בעוד נמרו עליו ע"כ : ריב"ל אומר לגאי · הערוך בערך לגא בב"ר וכו' ולא פי' כלום וז"ל רב"מ פי' לגיא בל"י עור ארנבת עכ"ל : סיסרשון · הערוך גורס סיסרגון ולא פי' כלום · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י לבוש של עור בעוד הנמר עליו עכ"ל : רשב"ל אומר גלא קסינון · בערוך ולא פי' כלום וז"ל רב"מ פי' בל"י עור בעוד שערו עליו של מין האדם יקרה ותשובה הנגדלת במדינות לדון ואולי היא חולדת הסנאים הנזכר במשנה דכלאים פי' גלא חולדה כסנאי דבר נחמד בא מארץ אחרת בל"י · ירושלמי שבת פ' במה מדליקין

פרשה כא א לעולם היה מתמהא · כלומר ה"א התמיד הוא ה"א התימה · כלומר וכי יתמיד גזירתו · כי לא לנצח יקצוף ואמר ג"כ והפשע שומם וכי כך תמיד פשעו ישים עליו שממה ולא יקום ח"ו לתחיה : **ה** בהדין קמצא כו' · הבדים משמע הידועים שקבועים בו תמיד כהדין קמצא מין שרץ שלבושו גדל עמו · ומייתי לפירושו אמאי מדמה ליה לגבריאל · ללמדך מה גבריאל יש לו לבוש רוחני הגדל עמו תמיד · אף זה קודם שחטא היה לו לבוש רוחני הגדל עמו תמיד כדלעיל סוף פ"ק : **ו** כשבראו בראו במדה"ר כו' · כי היכי דבבריאתו כתיב וייצר ה' אלהים משמע שמדה"ד נמתק ברחמים · דאל"כ לא הו"ל תקומה ומצד הדין לא היה נברא וכדלעיל פ"ב סימן ז' · הכי נמי ה' אלהים דכתיב גבי הטירוד לאוי לפרש כן שהדין נמתק ברחמים להיות לו תיקון לעה"ב · דמשמעא שניהם באופן אחד נאמרו :

פרשה כב ב וידע אב"ב דהל"ל וידע האדם · ע"כ פירושו שהאדם הודיע ד"א לכל וקרינן ביה ידע בחיר"ק שהודיע לאחרים : לשעבר האדם נברא כו' · עתה נתחדש דבר שקניתי איש את ה' כלומר עם ה' בשותפות · ומפיק לה מלשון את לרבות גם האיש שגם הוא משותף עמה בולד וכדאמרינן ג' שותפין באדם כו' : **ו** נתפיים ממנו הבל · שהיה כונתו רצויה ושלימה לשמים להקריב בשמחה ובטוב לב בעין יפה נתפייס ממנו לפנות אליו לקבל מנחתו ברצון · ולכן אמר נתפייס ממנו שאין ענין הפיוס בא מצד המנחה אלא מצד כוונת המקריב אבל קין שהקריב בעין רעה ולא היה כוונתו רצויה ושלימה לשמים לא נתפייס ממנו לפנות אליו לקבל מנחתו ברצון : וא"ת שאינו ברשותך היצה"ר להכניעו כרצונך · לאחר שכבר נתגבר יצרו עליו א"א לדחותו טוב ממנו : ה"ל כי בך בטוח · בך ובידך הוא · ואזה בטוח שתמשול בו · שכבר כתבתי בתורה ואתה המשל בו · כי אף לאחר שכבר נתגבר יצרך עליך אם תרצה אתה טוב תמשול בו : **ט** משל לאיפרכוס כו' · הממונה לשמור את בני המדינה שלא יזיק איש לרעהו · שהיה הולך באמצע פלטיא והוא רחוב גדול · ומצא הרוג ואחד עומד על גביו · וא"ל מי הרגו וחשב הוא ששואלו כמסתפק מחסרון ידיעה · ואמר לו אנא בעי ליה גבך כו' פי' אני שואלו ממך ואתה שואלו ממני · כלומר כאשר אתה שמירתו עליך איך יודע · גם אני שאין שמירתו עלי איני יודע · וא"ל לא אמרית כלום כלומר לא השבתני כלום שאני לא אמרתי כך דרך שאלה · אלא דרך טענה וכי מי הרגו לזה לא אתה באשר אתה עומד סמוך לו וקרוב · ולא נמצא שם אחר · ובזה לא השבתני כלום · אף כך ה' אמר לקין אי הבל אחיך וחשב קין ששואלו ח"ו כמסתפק ועז"א לא ידעתי השומר אחי אנכי הלא אין שמירתו עלי · ענה ה' ואמר לו מה עשית וגו' כמו במשל · בא עמו בטענה לברר לו הדבר לבל יהיה לו פתחון פה כלל להשיב · ואמר עוד במשל לאחד שנכנס לגינה כו' וכן במשל לאחד שנכנס למרעה כו' כי אע"פ שבעל הגינה והרועה ראו שגנב · מ"מ לפי שהיה מכחישם הוכרחו לברר הדבר בטענה בלכלוך ידיו ובקול הצאן · שלא יהיה לו פ"פ כלל להשיב : **י** ריב"ח אמר לא לך ולא לאחר · ר' אליעזר אומר כחה אינה נותנת לך · כחך נותנת לך · וריב"ח אמר כל כחה אינה נותנת לך · נותנת היא לך מקצת כחה · ודכוותיה זרע רב תוציא השדה רבי יהודה אומר זורע סאה ומכנים סאה · אמר רבי נחמיה א"כ פרנסה מנין אלא הראוי לעשות עשרים עושה עשרה כו' · כצ"ל וכן מצאתי נוסחת ספרים ישנים · והיא גירסא ישרה ונכונה ופירש"י כחה אינה נותנת כו' כפי הראוי לגדל כפי כח האדמה · אבל כפי כחך וטרחך שעמלת תתן לך וכל כחה אינה נותנת לך · אלא היא נותנת לך מקצת כחה · שהראוי לעשות קודם החטא עשרים עושה עשרה וכו' והאי מסיק שפיר ודכוותיה זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף וא"כ קשה ליה פרנסה מנין · אלא הראוי לעשות עשרים עושה עשרה · וממילא כי היכי דפליגי תנאי התם ה"נ פליגי הכא גבי קללת קין אי זורע סאה ומכנים סאה דהיינו הבא רק מכחו · או הראוי לעשות עשרים עושה עשרה · דהיינו מקצת כחה של השדה : **יא** על מצוה קלה עבר · פליגי אמ"ד לעיל פ' י"ט שלא נטרד אדה"ר עד שחירף וגידף : לא היה לו ממי ללמוד · בתנחומא א"ל קין רבש"ע לא ראיתי הרוג מימי וכי הייתי יודע שאני מכהו באבן והוא מת וזהו מ"ש ולא היה לו ממי ללמוד · וסובר כמ"ד באבן הרגו : **יב** שהזריח לו הצרעת · כלשון הפסוק דה"ב כ"ו והצרעת זרחה במצחו · והצרעת נקראת אות ולפי שהמצורע חשוב כמת היה זה לאות שכבר קיבל עונשו מאת ה' : **יג** פגע בו אדה"ר · שקין גלה לקדמת עדן בארץ נוד מקום שהיה אדם שם כדלעיל פרשה כ"א : עשיתי תשובה ונתפשרתי · דבתחלה כתיב נע ונד תהיה בארץ · ואח"כ וישב בארץ נוד · והוא כעין פשרה :

פרשה כג א קרבם בתימו כו' · לעיל מיניה כתיב ועזבו לאחרים חילם וכתיב בתריה קרבם בתימו לעולם משכנותם לדור ודור קראו בשמותם עלי אדמות · ואמר קרבם בתימו לעולם בתמיה · וכי מה סבורים הרשעים שישאר בידם וביד זרעם בתימו לעולם לדורי דורות ולא תבוא נחלתם ליד זרים וכי סוברים שיתקיים משכנותם לדור ודור ולא יחרב לעולם עד שקראו בשמותם עלי אדמות כי באמת תבא נחלתם ליד זרים ותהיה קריאת שמותם עלי אדמות לשמץ וקלון להם : ורבי פנחס אמר כו' · בפ"ק דמ"ק אל תקרי קרבם אלא קברם · וה"ק קרא קברם יהיו בתיהם לעולם כמו בדור המבול ששטפו המים אותם ואת בתיהם יחד והיו להם הבתים לקברים · ולא זו בעוה"ז אלא אף בעולם התחיה תהיה שם משכנותם לדור ודור שאינן לא חיין ולא נדונין ולא זו שלא שמו אל לבם כי תהיה כליונם לנצח אלא אף זו שקראו בשמותם עלי אדמות ויהי בונה עיר וכו' ולבסוף נאבד שמם וזכרם לנצח במבול : נתוסף כו' · עוד קדרים לשון ריבוי

באור מהרי"פ

מדליקין עורות תחשים ר"נ אומר גלאקסינון עכ"ל : ופ"א יכו' · (ירושלמי כתובות פ"ה ה"ו) נמצא הבנות נוטלין תרין חולקין פרא ליבהר (פי' פחות מעט) והבן נוטל חד חלק ואוף ליבהר (פי' יותר מעט) וכן בירושלמי (עירובין פ"ב ה"ה) שבעין מבבעין (פי' שבעים פעמים שבעים) הא חמשא אלפא פרא מאה ע"כ ועיין מ"כ ד"ה פרא וכו' וכ"מ בערוך ערך פר א' · (פסחים כ"א) מפרר וזורה לרוח פי' ענין התיכה ושבירה ופרידה ובקיעה וכו' וז"ל רב"מ א"ב פר ב"ר פועל החותך ומפריד ופרא כמו פרד עכ"ל:

פרשה כא א דבר גזירות קשות · פי' מדכתב ויאמר לפלמוני המדבר ולא פירש מה דבר ש"מ שבמלת המדבר מרומז שגזירות קשות דבר : על בריותיו · עיין מ"כ · ולפי פירוש מ"א נ"ע : לפלניה · ולפלמוני פי' כמו פלוני אלמוני דמתרגם כסי וטמיר שלא נתפרש שמו · ועל שלא נודע שמו אמר לפלוני דהיינו לאותו המדבר וכדפי' המפרשים שם · ואותו הפלוני היה מדבר ואומר עד מתי החזון התמיד להיותו מליץ יושר על בני האדם : תרגם עקילס כו' · פי' התרגום עקילס חולק ואומר כי מלת לפלמוני מרמז על אדה"ר ומ"ש גזירה שנגזרה על אדה"ר ולא אמר גזירה נגזרה עלי בלשון הזה הוא לדברי רב הונא שאמר לפלמוני הוא פלוני אלמוני וע' נזה"ק : לעולם תהיה · פי' שאות ה' של מלת התמיד היא ה"א התמיה כלומר וכי יתמיד גזירתו ח"ו ולנצח יקצוף ח"ו : שומם עליו בקבר · פי' מלת שומם מרמז על הקבר שהוא מקום חורבן ושממון : באותה שעה ויאמר ה' אלהים וגו' · נ"ע וע' נזה"ק ויפ"ת : **ב** נהרסה וישלחהו ה' · פי' כיון שנשלח יגרש מג"ע נתקיים אצלו המקרא וגדר אבניו נהרסה אע"פ שגדר הג"ע חי וקיים לעולם : הוה · במ"כ לשון שבר וכו' · אולי דורש מלת כאחד בהכנעת אות הא' לשון כותד כלומר כותד ונטרד ממנו כלומר מאתנו (יפ"ת) ואין מעיבין על הדרש ושם במ"כ או ר"ל עתה הוא כאחד ונמנע וכו' · מוקשה ואולי קאי אדבור שלמעלה ד"ה הוה וצ"ע : **ה** כאחד ממה"ש · שענין מוקשה קצת ועיין יפ"ת ונזה"ק : ובירר לו דרך את"ת · אולי פירש על פי פירוש ת"א על פסוק הן האדם כו' ע"ש : ר"ל אמר כיונה · פי' דכתיב (מלכים ב' ט') ואלישע הנביא קרא לאחד מבני הנביאים וגו' · ואמרו חז"ל דאחד מבה"כ יונה ב"א היה הובא שם ברש"י ורד"ק · וילפינן כאחד מלאחד בגז"ש : לא לן כבודו עמו · (יבמות ל"א ע"א) שנית דברה עמו שלישית לא דברה עמו השכינה ע"כ וזהו לא לן כבודו עמו : כאליהו · צ"ע הרמז לזה : שהיה אדם וכו' · פי' כל זמן שהיה אדם שלם בגופו היה כאחד היינו בגדר האחדות ממנו פי' כשנפרד לנטועתיו ממנו ונעשה פירוד בגופו נהפך לדעת טוב ורע שהוא ג"כ מדרגה הב' (נזה"ק) : **ו** והוא אמר פן כו' · פי' והוא היינו אדה"ר אמר פן שהוא לאו פי' לא עשה תשובה : **ז** ריתה · כמו רתוי פי' נות לו כמה שמבואר לעיל פי"ט : אני מצדיקו · אולי ע"ם מלת אני וצ"ל ה' מצדיקו כמבואר למבין (יפ"ת) : כשבראו וכו' · פי' בשעת בריאתו כתיב וייצר ה' אלהים וכן בשעת טרדתו מג"ע כתיב וישלחהו ה' אלהים : הן האדם וכו' · מלתא בא"כ הוא ולא קאי אלמעלה : **ח** שישמרו אותו · פי' מן הנזקים ועל העבים אצוה שלא ימטירו עליו מטר בכדי שלא יצטער ויהיה באיתו כך פי' יפ"ת ונזה"ק · אע"פ דרישיה דקרא אינו מסכים ע"פ פשוטו לדרשה זו דכתיב ואשיתהו בתה כו' אין משיבין על הדרש : **ט** עמים רוחות וכו' · לקמן בשמ"ר פכ"ה בתחלתה יליף לכולהו ממקראות אך זה שנויים ביניהם דהתם נקט אש ולא נקט מלאכים : מקודם לג"ע נבראת גיהנם · פי' האב"א דלפ"ז קרא כרובים למלאכי חבלה הממונים על הגיהנם ודנים את הרשעים וכה"ג כתב הנזה"ק בפ' זו סי' י"ב בשם הזוהר דהכרובים ולהט החרב היינו מלאכי חבלה ע"ש : מי מציל את בני וכו' מרב מינה · כתב נזה"ק דדרשינן כאלו כתיב ואת להט המתהפכת החרב כו' ע"ש : ורבנן אמרי חרב זו תורה · שזכות התורה ג"כ מציל מאור של גיהנם כמבואר בסוף חגיגה · ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בו וכו' ע"ש ור"א ורבנן ל"פ בעניגא כ"א ברמיזם של מלת החרב אהייא רמיזא יפ"ת ונזה"ק : כיון שראה וכו' עתידין לקבל את התורה וכו' · אולי דורש מדסמיך ואת להט כו' כדדרשינן לעיל והאדם ידע את חוה אשתו ש"מ כיון שנסתכל בחרב הורה מיד נזקק לתולדות יפ"ת ונזה"ק :

פרשה כב א הרא מסייעא לריב"ק וכו' · פי' מדקאמר ותוסף ללדת ולא קאמר ותוסף ותהר כדכתיב בשאר דוכתי ותהר עוד ש"מ שהריון בכ"א היה לקין והבל וכדאמר ריב"ק עלו למטה שנים וירדו ז' יפ"ת ונזה"ק : **ד** מן החג ועד החנוכה וכו' · צ"ע מאי קאמר מן החג וכו' או מן הפסח וכו' דהא אדם בר"ה נברא כמבואר בכ"מ · ואולי דהא אתי כמ"ד (סנהדרין פ' אד"מ) דבו ביום עלו למטה שנים וירדו ד' ופי' התוס' היינו אדם וחוה וקין ותאומתו : אבל הבל לא נולד באותו הפעם אלא אח"כ כדכתיב ותוסף ללדת דמשמע עיבור אחר ולא כריב"ק דלעיל וכבר כתבו המפרשים שגם קודם מתן תורה נהגו בעצמן גדר פרישת טומאת נדה · בהיותה נזק ארסי המזיק בטבע ולכן כאשר אמרה רחל ללבן דרך נשים לי ואז החרים מלדבר עמה מאומה כי אפי' הבל פיה של הנדה מזיק כנודע וממילא ודאי גם אדה"ר נזהר מטומאת נדה · וכש"כ מה שממנה בא מקור טומאת נדה דכתיב הרבה ארבה עצבונך כו' ומפרש לעיל פ"כ על דם נדה וכן הוא בכ"מ בש"ס ומקרא מלא דבר הכתוב ואם נקבה תלד וטמאה שבועים · והטעם כתבו המפ' דנקבה טומאת נדה מתגברת ביותר ואינה פוסקת עד שבועים וא"כ ניחא דודאי אדה"ר נולד בר"ח אי בניסן או בתשרי וכו ביום הוליאו תולדות קין ותאומתו ועיבור התאומה שהיתה נקבה הוכרח להמתין שבועים כנדתה · ושוב לא נזקק לה עד יום ט"ו וא"כ ע"כ לא נולד הבל אלא או בחג הסוכות שהוא ט"ו לתשרי או בח"פ שהוא ט"ו לניסן ע"כ נזה"ק : הכל מודים וכו' · כתב יפ"ת ט"ס הוא וכתב בעל ידי"מ שכצ"ל הכל מודים שלא עשה הבל בעולם פחות מני' יום דאפי' למ"ד מפסח עד עצרת לא היה חי פחות מני' יום כש"כ למ"ד מחג עד חנוכה היה חי לערך ע' יום : **ו** ויפלו וכו' · במ"כ שלא שב וכו' · פי' דאם ויפלו פניו הוא מחמת בושה ושב והתחרט למה אמר לו הקב"ה למה נפלו פניך : ובעבות העגלה · צ"ע פתח בספינה וסיים בעגלה ועיין יפ"ת: תצור שלום · פי' תצור ל' שמירה · ואח"כ פי' מלת תצור ל' בריאה ויצירה וזהו כאלו בראת את השלום : **ז** ארעא דאת קאים כו' · גרס תלום · ז"ל בע' חלם ג' בב"ר וכו' ודרים ויפלח חלם פורפורי וטלקי' קומי' עכ"ל וז"ל רב"מ תרגום ירושלמי והספיע את הטולה ויתליים ית עלתא : על חוה הראשונה וכו' · א"ר תאומה יתירה וכו' · הנה למצוה רמז במקרא על ב' דעות הללו הוא ממלת בשדה שרומזת לדבר ערוה דילפינן (ב"ב פ"ק) ויבא עשו מן השדה שבא על נערה מאורסה דכי בשדה מצאה · טוב מצאתי בפדר"א וז"ל ר"צ אומר נכנסה שנאה גדולה בלבו של קין על הבל מפני מנחתו שנתרצית ולא עוד אלא שהיתה תאומתו של הבל יפה בנשים וחמד אותה בלבו שנאמר ויהי בהיותם בשדה זו אשה שנמשלה כשדה וכתב היפ"ת והענין מבואר כו' ויולדות כצמח השדה עכ"ל : **ח** בקנה וכו' · ויש למך כתיב ויאמר וגו' כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי · ומפרש הקרא כדלקמן פכ"ג אמר לשון כי איש הרגתי לפצעי שיבואו עלי פצעים בשבילו וילד לחבורתי שיבואו עלי חבורות בשבילו אתמהא קין הרג וכו' ואני לא הרגתי וכו' ומת כו' ילפינן דקין הרג להבל או בפצע שהיא מכת חרב או בחבורה שהיא מכת אבן ועיין שם ובנזה"ק : **ט** דמי נבות וכו' · דמו ודם זרעיותיו · והא דכתיב וגו' דמי בניו היינו בניו שנולדים כבר לנבות · דלא קיימו בכלל דמי הריגתו : בדם יהודע כו' · (דה"ב כ"ד כ"ה) ובלכתם וגו' בדמי בני יהודע הכהן ויהרגהו וגו' · והעיקר כגירסת הילקוט בדם בן יהודע א"כ אלא בדמי בני יהודע דמו ודם זרעיותיו · והיינו לפי שלא המית יואש אלא את זכריה בן יהודע ולכן דרש דמו ודם זרעיותיו וכיון דאיצטריך למימר דמי בב"ר קאמר נמי בני בב"ר מס"ע (נזה"ק) : אתליטין וכו' · עיין במ"כ וז"ל הרב"מ פי' בל"י זרומי אנשים פוחזים ורקים אשר אומנתם להתאבק ערומים לשמח העם וכוללין שכרם מאת בעלי השחוק והשרים ע"כ וז"ל המעריך אתליטין פי' הערוך שרים ואני אומר לא כי אלא גבורים ועיין ילמדנו פרשת ויגש שני אתליטין תפושין זה בזה אלי גאדירוס בלע"ז ובלשון טורקי · ובב"ר פע"ז פי' יפ"ת מכת המלך ושיבוש הוא עכ"ל המעריך : מן האדמה וכו' · מילתא בא"כ הוא ולא קאי אלמעלה : לא נקבר וכו' · פליג אדלעיל דא' ר"א ב"פ חיות ועופות טהורות קברוהו : **י** ועתה ארור וכו' · במ"כ שלא פירש במה נתקלל סובר דהא דכתיב בתריה כי תעבוד כו' לא תוסף כו' מילתא אחריתא הוא דאל"כ היינו הך וכ"פ הרמב"ן ז"ל ויתכן שארור מן האדמה שלא תתן מעצמה כחה אליו וכו' וחזר ואמר גם כי תעבוד את האדמה לחרוש ולזרוע לא תוסף תת כחה לך ע"כ : א"ב פרנסה מנין · תימא מאי קאמר שלא היה בכלל הפרנסות הגדולות אשר כתוב עליהם ובאו עליך כל הקללות האלה וגו' וא"כ מאי קושיא פרנסה מנין ועיין יפ"ת ונזה"ק : **יב** ממי ללמוד · פי' שלא ידע שימות ממכת אבן או חרב או בחתיכת סימנין (יפ"ת) · ופליג אמ"ד לעיל דאמר נתבונן קין מהיכן שחט אביו וכו' ע"ש :

פרשה כג א לא חיים וכו' · במ"כ ונדונין כו' צ"ע שלא המדרש אומר ולא נדונין ויפ"ת פי' שאינם חיים ולא נדונין רק שלא יקומו בתח"ם ויהיו קבריהם משכנותם לדור ודור : **ב** הברור · במ"כ ובערוך גרס המרוד · א"ה יגעתי לחפש ולא מצאתי עדיין : **ג** אדריכליון · במ"כ ע' סרדלוס · ז"ל הערוך ערלין וכו' ובב"ר ערדלון וכרכלין וכו' · וז"ל רב"מ א"ב סדלוס בל"י מין עוגב (היינו סד' קודש לר') ואולי יש טעות בגיר' אשר בשם קדם הר' לד' · או בל' תלמוד הוחלפו האותיות · וכן היה במלות ספסל וקלוסקא ואחרות ופי' כרכלום בל"י עוגב ידים וטעם אדרבלוס עוגב של מים זהים כלי נגון ידוע אצלם ותופסי כלים אלו נקראים הדרולין וכרכלון עכ"ל וז"ל רב"מ ע' ספסל א"ב פירושו בל"י כסא נמוך וחז"ל החליפו האותיות וכן עשו במלות אחרות תרגום ירושלמי ויהי השמש כהא די ספסלין אסתדרו עכ"ל · א"ה לא ידעתי כוונתו במ"ש וחז"ל החליפו האותיות · וז"ל רב"מ ערך קלסקי קלוסקא יפיפיה ס"א גלוסקא · א"ב פי' קוליקס בל"י מין פת עגול ועוגה וכפרס מין פת קטן והוחלפו

נחמד למראה

כתנות עור וילבישם וסמיך ליה ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד וגו' ועתה פן ישלח ידו וגו' וחי לעולם דהנה ראיתי לאיזה מפרש הקשה דהן לו יהי דיאכל ויחיה אטו ירע בעיניו והלא כתיב כי לא אחפוץ במות המת כ"א בשובו מדרכו וחיה א"כ למה סגר בעדו דלתי תשובה · והשיב כי אף זו חסד אל דמתחלה היה אדם בג"ע עומד ונהנה מזיו השכינה אור העליון ובחטאו נעכר רוחניותו ונעשה גשמי ונטרד אדה"ר משם ואלו אכל מעץ החיים שוב לא היה לו תקנה לחזות בנועם ה' כי לא יראני האדם וחי כתיב דהיינו הן בעודני חי ומש"ה טוב מאד זה המות כדי שיפרד ממנו גשמותו כדי לחזור לאיתנו הראשון לראות אור השכינה וז"ש הן האדם היה וגו' תומר גשמי ואם יאכל מעץ החיים וחי לעולם לא יוכל להשיג אור פני מלך חיים וע"כ וישלחהו ונטרד משם כדי שלא יחיה וש"י · והנה כפי' מ"כ משם הרמב"ם ז"ל פי' דכתנות אור היינו שהפשיט ממנו גשמיותו והלבישם אותו מחלצות רוחניות יע"ש · והדבר קשה לשמוע דהא קא חזינן לו היה גשם · אך עם האמור יובן דה"ק ר"מ שהלבישו גשמיות כדי שימות ומשם ימשך לו כתנות אור רוחניות לע"ל ע"י שאמר אלהים הן האדם וגו' פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם וטרדו משם כדי שלא יאכל וימות ויזכה לאור באור החיים · זאת היתה כוונת ר"מ תורה תחלתה ג"ח דהיינו במה שהלבישם ה' כתנות עור גשמיות ולא הניחם לאכול פרי עץ חיים לחיות כדי שימות וזכות הוא לו וראיה שהרי סוף התורה שהיא ג"ח הבט וראה שהוא מרע"ה שהוצרך למות ולמה כדי לעלות ולראות יותר אל מקום הקודש וכן תבין לשאר איכשי בק"ו ודו"ק :

פרשה כב ה ויבא קין מפרי האדמה מן הפסולת · ראוי שתדע שיש הבדל בין מלת מן ובין מ"ם המשמשת בטעם מן · כי מלת מן מורה על ההפלגה בעבור קושי מבטא הנו"ן שמנהגה להיותה חסרה מפני קושי · לכן כאשר היא כתובה במקומות שתתכן להיותה חסרה תהיה שם מורה הפלגת הענין · כי עיקר גדול אצלנו כי קושי המבטא יורה על הפלגת הענין · ומזה אמרו רז"ל בב"ר ויצא מן היין שהוא יתר מכדי מדתו ונתבזה ע"כ · ובנדרים (דף נ"ז ע"ב) הנודר מן הבית אסור מן האגף ולפנים דכתיב מן הבית עד שיצא מן הבית כולו ע"כ · ומ"ם המשמשת מורה על קלות הענין · וזהו מה שאמרו מפרי האדמה מן הפסולת · מדלא כתיב מן פרי האדמה · וכן מצאתי במדרש ילקוט מפרי האדמה מן פרי האדמה אין כתיב כאן אלא מפרי האדמה ממותר מאכלו ע"כ : **יג** ויצא קין מלפני ה' יצא שמח המד"א הנה הוא יוצא לקראתך וגו' פגע בו אדה"ר וכו' אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת · צריך להבין אומר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע דמשמע דכבר ידע שיש תשובה אבל שיהא כחה כ"כ גדול לא היה יודע · ונראה שיובן לע"ד במ"ש רז"ל כל השומר שבת כהלכתו אפי' עבד עבודת כוכבים כאנוש מוחלין לו שנאמר אשרי אנוש יעשה וגו' שומר שבת מחללו א"ת מחללו אלא מחול לו ע"ש ואיכא למידק למה דוקא שמירת שבת עוקר על פשע ע"ש · ונראה עפמ"ש מהרא"ה כי ע"י שבת יקבל עליו הג' עיקרים אשר בית ישראל נכון עליהם והם מציאות ה' ותורה מן השמים ושכר ועונש והסמיך בס' תאוה לעינים כי סעודת הלילה היא לסגיד שכר ועונש כי הלילה דומה לגיהנם · וסעודת שחרית תורה מן השמים ע"ד ישמח משה במתנת חלקו · ומציאות ה' סעודת מנחה ע"ש · וכיון שיש ג' עיקרים יכולה היא שתגן ותמחול אשם · עוד נקדים דמסתם משמע בתנחומא ויסם ה' לקין אות שנתן לו שבת נראה שהיה בע"ש קודם הלילה ומיד יצא שמח ואמר עשיתי תשובה ונתפשרתי ותימה דעדיין לא עשה התיקון ולא שבת אלא ודאי למן היום אשר קבל עליו לשבות חשוב כאילו כבר תיקן כמ"ש רז"ל בגמ' מדניאל דכתיב למן היום אשר נתת לבך להתענות נשמעו דבריך וז"ש עשיתי תשובה דהיינו שמסר לו שבת · אמר אדה"ר כך היא כחה של תשובה דבקבלה בעלמא מסני מיד קבל עליו לשמור שבת ואמר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו' ויש להבין דמי לא ידע דטוב הוא להודות לה' · אמנם נראה דטוב קאי אשבת ר"ל טוב הוא השבת בה להודות והטעם שאדם בטל ממלאכה וכמ"ש רז"ל לא נתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בתורה :

כפורת

רבוי · ולפי שכל הק"ל שנה שפירשו זה מזה היה כל אחד במקום מיוחד · לכן אמר שאמר הק"ל שנה גיהוסף לו תאוה להיות נזכר בה אף בהיותה במקום אחר לשוב אללה · והיה זה בפועל דמיון וסימן על העתיד לזכרון למפרשי ימים כו' : ך הן הן שגרמו לעצמן להיות חולין למזיקין דהוי אמרו מה בין דגמין כנ"ל : אז הוחל לקרוא בשם ה' · ופי' אז נתחלל ה' בהיותם קוראים את שמות העצבים בשמות של הקב"ה והרי הוא כאילו כתיב אז הוחל בקרוא בשם ה' :

פרשה כד א ומפני מה אתם מטמינים כו' · הוי המעמיקים לסתיר עצה מה' לסלק ידיעתו באומרם כי אם יש בחירה אין ידיעה. הפככם אם כחומר היוצר יחשב כלומר מה שחשבתם שהם שני הפכים אין זה אלא אם כחומר היוצר יחשב לדמות ידיעתו כידיעתנו · אכן אין לדמות צורה ליוצרה · ולגבי היוצר ית' יש לקיים שניהם ואינם הפכים : מדמין הצורה ליוצרה · כלפי הסתר מחשבת הלב שהוא מלך הצורה דהייט הנפש · אמר מדמין הצורה ליוצרה · וכלפי הסתר מעשה הגוף אמר מדמין הנטיעה לנוטעה : ושב לבנון בימה"ק שהוא עתה כיער שאינו עושה פרי · ישוב לכרמל הנושא פרי ותבואה · כלומר שישוב לבית מלכות כבראשונה כי בימה"ק נקרא כסא ה' : לחורשי דבני אינש · פי' יתמלא בני אדם כיער מלא עצים : ושמעו ביום ההוא · באותו הפרק תמלא הארץ דעה את ה' ויסתם פי המדברים סרה כי ח"ו אינו יודע נסתרות : ב ספר תולדות אדם : הוא ספר של אדם הראשון · שנכתבו בו כל הדורות מיום ברוא אלהים אדם וגו' : ג מספר תולדות של מטה · מספר חיים המיוחד לתולדות של מטה חיי הצדיקים בעוה"ז : מספר תולדות של מעלה : דהיינו ספר הזכרון המיוחד לצדיקים של מעלה בשכר עוה"ב : בב"מ שנא' חי כו' · ואף ריש דקרא ימחו מספר חיים מיירי בצדיקים בחיי עוה"ז : ד"א ימחו מספר כו' · והכוונה על שהם חיי עוה"ז וז"ש מספר תולדות אדם כי בו נרשמו כל יצורי עולם והנמחק משם נאבד מן העולם : ה ראה ויספרה חד · שהוי"ו של ויספרה מחבר תיבת ראה לתיבת ויספרה · וכן תיבות הכינה וגם חקרה מחוברים יחד · ועל ענין האותיות והתיבות והפסוקים והפרשיות שייך לומר ראה ויספרה והכינה וגם חקרה שייך על תוכן הענינים ופנימיותם · ורבי אחא סובר שד' תיבות אלו מורים על ד' ענינים · ולמדנו שממנו נראה וכן נעשה בענין קריאת התורה · שלרבנן די בשני פעמים שישנה בתורה · ולרבי אחא צריך ד' פעמים · וזהו שאמר ויאמר לאדם כו' היינו התורה שנתנה למשה : ראוי היה אדה"ר כו' · לפי שהיה יציר כפיו : מ"ט זה ספר תולדות אדם · הוא הספר תורה שניתן עתה לתולדות אדם היה ראוי ליתן מיד ביום ברוא אלהים אדם וגו' אלא שגרם החטא : ואיך אני נותן לו י"ב · אמר לא לאדם אני נותן אלא לבניו שנאמר זה ספר וכו' :

פרשה כה ב שתי פעמים שהיו המים כו' · פי' שעלו המים הזידונים ממעמקי התהום לעשות דין בגופן שתי פעמים ביום אחת בשחרית ואחת בערבית כלפי מה שפגמו במדת יום ובמדת לילה : כמו חללים שוכבי קבר · רומז לבני דור אנוש שקדמו לנח שאף שוכבים שלהם בקבר היו חללים · שנידונו גם בקבר במי התהום העולים עליהם בכל יום ב"פ ודי בזה חרפה ובוז לנפש שאין לה מנוחה ע"י בזיון הגוף : ואף נייחא האמור כאן נייחת קבר · ועל שם זה נקרא נח · דבודאי שנקרא נח מן הטעם המפורש בכתוב זה ינחמנו וגו' שגם נחמה נקרא מנוחה כדלעיל · אלא דמפיק לה בלשון מנוחה לרמוז בו אגב גם כן ענין נייחת קבר · וכן נ"ל למ"ד שנקרא נח ע"ש קרבנו · וכן למ"ד ע"ש נחת התיבה : ג לשמוע את דבר ה' היינו שכחת התורה · שהתורה מתמעטת דור אחר דור ולעת קץ ת"ח מתמעטים ביותר וכמעט תורה משתכחת מלומדיה לגמרי וכמבואר בפרק חלק : והא תני כו' · עד אפילו סלה בסלע לא יצא לחו"ל · רש"י ז"ל מסיים בגירסתנו ואילו אלימלך יצא לפיכך נענש · ולפ"ז הא דקאמר והא תני לא יצא כו' בניחותא היא כלומר דלכך נענש מן הדין · וכן פירש במ"כ · ויש גורסין ותניא לא יצא כו' וכן עיקר :

פרשה כו א כתיב אשרי האיש כו' · מפרש דמיירי בנח האיש הידוע דכתיב ביה איש צדיק תמים · ולכך נקט ג' כתות כלפי שלשה כתות הרשעים שהיו בימיו ומכולם נתרחק : בדור אנוש קטן היה שהרי כל ימי אנוש תתקי"ה שנה היו · וכשנולד נח כבר היה אנוש בן תתכ"א · וא"כ השיג נח להיות בדור אנוש בן פ"ד שנה · ועדיין כקטן היה לפי השנים הנוהגים אז · כי לא היה בן שנשים עד בן מאה כדבסמוך · ורבי יהודה ס"ל דאדרבה בזה ישובח יותר : על דעתיה דרבי יהודה דאמר בג' דורות אסרי כו' כנ"ל : בעצת רשעים זה דור אנוש · כדאיתא לעיל פרשה כ"ג שעבדו עבודת כוכבים ולכן קראם רשעים · ובדרך חטאים זה דור המבול שהיו שטופים בזימה שנא' כן דרך אשה מנאפת · וקראם חטאים ע"ד ובחטאת יחמתני אמי · ובמושב לצים זה דור הפלגה שנא' וישבו שם · והיו לצים כדאי' לקמן פ' ל"ח : שבע מצות שנצטוו אדה"ר · ולנח הוסיף אבר מן החי : שהגה דבר מתוך דבר · דלשון הגיון הוא העיון ומחשבת הלב ע"ד והגות לבי תבונות · ור"ל שנח היה מעיין בשבע מצות ובטעמיהם ובסודותיהם העיונים ומוציא דבר מתוך דבר : ששתלו הקב"ה בתיבה שקיימו הקב"ה בתיבה על המים · והיינו על פלגי מים : זה שם שהוא עיקר שממנו יצא אברהם וזרע קודש · ולכן הוא הפרי · ועלהו זה חם שהוא הטפל לפרי כמו העלה שאינו אלא לשמירת הפרי דאלמלא עלייהו לא קיימין אתכלייא · כך חם אינו אלא להיות עבד לאחיו ולהכין צרכיו · וכל אשר יעשה יצליח זה יפת שאע"פ שאינו עיקר הפרי מ"מ גם לעצמו יש הצלחה בעוה"ז ואינו משועבד לאחיו כדכתיב יפת אלהים ליפת : שתולים בבית ה' זה נח כו' · רמיז נמי לנח ששתלו הקב"ה בתיבה הנקראת בית ה' וכמפורש בזוהר פ' נח ע"ש : עוד ינובון זה נח כו' · שנתחדש כנשר נעוריו להעמיד תולדות לעת זקנתו · ומייתי מימרא דר"י כי לטובתו כבש ה' מעיינו בבחרותו : ב ראוי לבלל עונשים · ר"ל מיתת בית דין אבל מיתה בידי שמים ליכא ושפיר קאמר ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים · דבהרוגי ב"ד ליכא אלא אנינות בלב ולא בפרהסיא : מסייע ליה לר"ח · ועל הרשעים נאמר כאן לשאול וגו' שהם מוכנים למיתה ולא יאריכו ימים ומשני דהאי קרא לא קאי כלל אגזירת מות : ג ש"ם שנה · ארפכשד נולד שנתים אחר המבול · ומלידת ארפכשד עד מות פלג של"ח שנה · והפלגה בסוף ימי פלג היה כמ"ש בס"ע וכדלקמן פ' ל"ז כאותיות שם להורות שתלה ה' בזכותו · שהתחילו בעצת דור הפלגה מיד אחר מעשה המבול כדלקמן פ' ל"ח : ך ואין גיהנם לע"ל כו' · נתבאר לעיל פרשה ו' · ומייתי ליה הכא משום מילתא דר"י בר"א למדרש לא ידון רוחי באדם לעולם כדמסיק בפרק חלק אפילו בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים · נשמתן קשה ליה כגיהנם שנאמר רוחכם אש תאכלכם : רב הונא בשם כו' מפרש לא ידון לשון נדן ונרתק שהגוף הוא נדן ונרתק הנשמה · כלומר שאינו מחזיר עוד רוחן לנדניהן בתחית המתים ומוסיף רבי חייא בר אבא שהוא לשון מילוי כדבר הניתן בנרתק שממלא את כולו להורות שלעתיד לבא הרוח ממלאת כל הגוף : משגמן אלו באלו · היינו איש אחד חוטא וחבירו הורגו ונענש על חטאו וגם חברו נענש על שהרג ונהרג ג"כ וזהו בשגם הוא בשר משמע שגם הוא בשר כמו חבירו ואשגם אלו באלו דעת ר"ג שאפי' זאב וכלב שגם זה נכלל בכלל בשר כמ"ש כל בשר אשר הוא חי · וכמ"ש שנים מכל בשר · ועיין קהלת רבה פסוק את כל זה : כי את עול שבלו כו' שגם כו' כיום מדין ביום הדין · ר"ל שכמו שנידון סנחריב ביום דינו כן יהיה נידון אפילו המקל והרצועה ביום הדין והכוונה ללמד לאדם שיקח מוסר שיפסל עצמו לעושה טוב וחסד ולא לדבר רע שלא להזיק לשום אדם כי יענש ביום הדין ק"ו מטבע ועול : אפילו אילני סרק עתידים ליתן דין וחשבון · להאבידן מן העולם כשנכשל והזוק

נחמד למראה

פרשה כו א בתורת ה' חפצו אלו ז' מצות · ובתורתו יהגה שהגה דבר מתוך דבר וכו' · נראה דס"ל דלא למד נח תורה היפך ממה שפירש"י על פסוק מן הבהמה הטהורה · העתידה להיות טהורה לישראל מכאן שלמד נח תורה עכ"ל · וכתב ספר ווי העמודים שהרב גור אריה הקשה מהא דאמרינן פ' ד' מיתות בן נח שלמד תורה חייב · ותירץ דהיינו לאחר מתן תורה לישראל · אבל קודם מ"ת מותר לו ללמוד · והקשה עליו מהר"ש יפה ז"ל דגבי בן נח אין לחלק בין קודם מ"ת לאחר מ"ת שאין שייך לחלק בזה אלא בישראל שבהותר אז נאסר לנו אח"כ משא"כ לגבי דידהו עכ"ל · ולא הבינותי דברי הרב מהר"ש יפה ז"ל דקושטא קאי כוותיה דהרב גור אריה דהרי איסור לעובד כוכבים ללמוד תורה נפקא לן בגמ' מדכתיב תורה צוה לנו משה מורשה וגו' למר משום גזל כדכתיב מורשה לשון ירושה · ולמר מייב דקרינן מאורסה · וא"כ בודאי לא שייך איסור זה אלא לאחר מ"ת שהתורה היתה מורשה או מאורסה לנו לישראל · אבל קודם מ"ת דלית ביה לא משום ירושה ולא משום מאורסה מותר לבן נח ללמוד תורה · ובזה אתי שפיר שם ועבר ואביהם למדו תורה · והתירוץ שתירץ מהר"ש יפה ז"ל שנח נולד מהול והוי כגר שנימול ומותר ללמוד תורה · והאיסור לבן נח ללמוד תורה הוא משום ערל · ובעיני דוחק גמור · ומה שתירץ הרב ווי העמודים ז"ל דבשעה שאמר הקב"ה לנח מן הבהמה הטהורה תקח לך מגלא ליה לידע אם שנתן לו רשות ללמוד תורה עכ"ל · גם זה דוחק · איך שיהיה מ"ש במדרש ובתורתו יהגה שהגה דבר מתוך דבר אתא לאפוקי שלא למד נח תורה שאין שום דבר המכריח שלמד תורה כמו שהאריכו בזה הרא"ם ונחלת יעקב ודו"ק : שהגה דבר · עיין במהר"ש יפה שפי' לשון הגה מלשון מחשבה והקשה מההיא דאמרינן במנחות פ' שתי הלחם אפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע וכו' קיים והגית וכו' ובק"ש מאי עיון איכא וכו' ע"ש · ול"נ דלשון הגה נופל אם על העיון והמחשבה כמו והגות לבי תבונות ורבים · ואם על הדבור כמו כי אמת יהגה חכי · וכן ולשוני תהגה צדקך וזולתם רבים וכל אחד לפי ענינו · ומצינו לרז"ל שנשתמשו בלשון הגה על הדבור כמו ההוגה את השם באותיותיו ושם לא שייך כ"א דבור · וכאן ענינו הוא על המחשבה והעיון · והרד"ק כתב בס' השרשים שורש הגה שכולם לשון דבור · ומשם אבין הריק"ס כתב שהיה מפרש כולם לפלוף וע"ש :

באור מהרי"פ

והותלפו מקומות מהאותיות וכן בפספל ע"כ : ד למחר המבול בא וכו' · פי' שידעו דלו' דורות הקב"ה יכרית זרעו של קין כדי"א כי שבעתים כו' ואתה כבר הוא דור שביעי · קין חנוך עירד מחויאל מתושאל למך ושני בניו יבל ויובל (יפ"ת) : שיבואו עליו · כלומר כי ובזרעי שמניעתן לפחד הזרע היתה בשביל קין ולא בעבור חטא למך (יפ"ת) : ה למפרשי ימים · במ"כ אע"פ שהמבול בא וכו' אולי פי' כ"ש למפרשי ימים שהם עומדים בסכנה וזרעם יהיו חיים וקיימים שנפקדו נשותיהם סמוך לפרישתן לבנית אחריהם זרע : נשתכלה וכו' · במ"כ ובערוך ערך כזית · ז"ל הערוך שם ר"ת בשם ר"ח כוזית אמר וכו' פי' כנוי שם הוא ע"כ וז"ל רב"מ א"ב ובנוסחאותינו הסרה מלת כוזית ע"כ : ך אדם את וכו' · כמ"ש במ"כ בריש ד"ה וכו' ושגיאה היא · אלא כוונת המדרש על שם הכתוב (בראשית ד' כ"ה כ"ו) וידע אדם עוד וגו' ותקרא את שמו שת וגו' ולשת גם הוא יולד בן ויקרא את שמו אנוש וגו' ושוב הפסיק התורה מלהשוב סדר התולדות והתחילה פ' אחרת זה ספר וגו' וע"ז בעון קומי אבא כהן ברדלא מ"ט שפיק מאנוש ואילך (יפ"ת ונזה"ק) וניכרין דברי אמת שהפי' הנכון הוא כמ"ש שהמדרש הסמיך האיבעיא שלו על המקרא ולשת גם הוא כו' כעון קומי וכו' וגם התירוץ של המדרש ע"כ וכו' מכאן ואילך קינטורון נסמך על סוף המקרא אז הוחל וכו' ודי למבין : ע"כ בצלם וכו' · פי' גם אנוש בכלל צלם ומקינן בנו ואילך מתחיל קונטורין · ועיין מ"כ בשם הערוך וז"ל בערך קנטר · בב"ר וכו' מכאן ואילך קינן קנטורין פי' דברי כעס עכ"ל · א"ם אולי כוונת הערוך על קינן בנו של אנוש וז"ל רב"מ ערך קינטורין · פי' בל"י ורומי מין אנשים בלי תרבות ובדאו הפייטנים שמתאים ולמעלה היו אנשים ומתאים ולמטה לרמוז שהיו כסוס כפרד אין הבין ע"כ : פרשים וכו' · במ"כ פ"א וכו' ז"ל רש"י פרשים וכו' עד לחרוש ולזרוע ל"א פרשים שפלים בתחלה היו גבוהין למי שאין לו אלא בית כור למעלה יכול לזרוע בשיפוע ד' כורין מד' לצדדים · והכי אמרינן בספרי ארץ הרים · ובקצות המקרא הזה שקול הוא · כסבור אתה כגנותה של א"י הכתוב מדבר אינו מדבר אלא בשבחה של א"י שמי שאין לו קרקע אלא בית כור יכול לזרוע בה כמה כורין א' מלמעלה וד' בצדדין וזהו שבחה של א"י · וע"כ יסד הפייט זרע קודש מטעתה בכסל לכהן מרעיתו · עכ"ל רש"י : ך לאשה שאמרה · עיין מ"כ · ויסבן דדרים החלם ל' חלום והכוונה מה שחלמו דור הפלגה יהיה להם בפועל כלומר מה שעלה במחשבתן סמורא והפחד פן נפוץ

אלא

וגו' אמר הקב"ה כן יהיה להם בפועל · ויהי כן · כדכתיב ויפץ ה' אותם כו' והמשל דומה לגמל : כפי וכו' · במ"כ · ועיין בערוך וכו' וז"ל בסוף ערך כף הב' · והירדן מלא על כל גדותיו תרגום על כפוהי :

פרשה כד א לארכיטיקטוס · ז"ל הערוך ערך ארך ד' בב"ר כו' ובילמדנו כו' משל לארכיטיקון שעשה מדינה ובנה בתוכה מחילין מערות ופימוגיות וכו' פי' גדול האומנין שעשה קטוגות ומדרין ע"כ · וז"ל רב"מ א"ב ארכי פי' בל"י גגידות ושררה כו' ארכיטיקטון ראש הבונים והאומנים ארכונטוס וארכון שר אבל ארכי וארכיון אולי פירוש ארכי לבד בל"י לווי פירושו מקום ועוד הספרים והשופטים ושם נשמרים כתבי העיר עכ"ל : ושב לבנון לכרמל · עיין בפרש"י ורד"ק ורדי"א וכולם דחוקים ע"ש : ושמעו החרשים דברי ספר זה ספר וגו' · פי' אז תמלא הארץ דעה ואז לא יאמר מעשה לנוטעו לא עשני וידעו כולם ויבינו זה ספר תולדות אדם ביום ברוא ה' אלהים את האדם כו' פי' שהקב"ה ברא כולם (יפ"ת) : ג שלמעלן · במ"כ שלא יעמדו בצדקתן כו' פי' לכן דורש היבם צדיקים על חיי עוה"ב שבעוה"ז אינם יכולים להקרא צדיקים בהחלט ע"ד אל תאמין בעצמך כו' : ד מרשלו · וכל ידים תרפינה תרגום וכל ידיא יתרשלן · וכן חזקו ידים רפות : קוזמיקון · עי' לעיל פ"כ בבאורנו שם : ך אלהות · במ"כ ויגיד עליו רעו דבסמוך אולי כוונתו על מה דמבואר בסמוך אלו תולדות וכו' עד ומה הן רוחות ע"ש : ז ר"ע וכו' בן עזאי וכו' · גי' מ"כ הוא עיקר וכ"ה בירושלמי פ"ט דנדרים וכ"ה באות אמת :

פרשה כה א טימוסין · במ"כ פי' הערוך וכו' וז"ל רב"מ ממש פי' בל"י ספר כולו או קנהו ע"כ · ב כיון שעמד נח נחו וכו' · הענין של התירוץ הוא מוקשה ועיין יפ"ת ונזה"ק : שוכבים שלהם וכו' · אולי דייק מדלא כתיב שוכבי קבר משום דתיבת שוכבי הוא לשון משכן ומנוחה ולהם לא היה מנוחה כדרשא דדרשינן : ולא שמעו · במ"כ וא"כ מהו כמודם השביעי כו' אולי כוונתו אם לא שמעו המזלות אין הרגשה לחדשים וא"כ מהו בחדש השביעי : ג עיקר אוותנטיא · עיין בערוך ערך אוותנטי :

פרשה כו בג' א דורות · במ"כ ג' אלה תואריים כולם מדברים מדור המבול · א"ה עדן לא מצאתי זה מפורש · והדרשה על אדה"ר ובג' תוארים על הנחש הוא בילקוט ריש תהלים : ב ששתלו הקב"ה בתיבה · עיין נזה"ק שפי' הטעם שנקראת התיבה בית ה' ע"ד המפורש בזוהר ריש ס' נח שהתיבה נקראת ארון הברית ע"ש : יפת שהוא הגדול · כדכ"ל לקמן פל"ז מאחי יפת הגדול : ראוי לעונשים · והיינו מדכתיב לע"ל כי הנער בן מאה שנה ימות ומפרש ריב"ל בסמוך פי' ראוי לעונשים כי מפני שאז יחיו חיים ארוכים לכן עד בן ק' שנה יחשב כקטן וה"ה קודם המבול שחיו ג"כ חיים ארוכים ואע"ג דל"ד ממש לעתיד דשם ליכא מיתה כלל מ"מ קצת דמיון י"ל למה כבש הקב"ה מעינו של נח עד ת"ק שנה (נזה"ק) ע"ש : פרעה בשעתו וכו' · כלומר לפי שעה דן אותם ביסורי הגוף בעוה"ז ואחר שבו לעפרם נפסק מהם עונש הגוף ולא נידונו בעולם הנשמות אלא בנפש ולא בגוף לכן שוב יחיו שנית לדונם בגוף ונפש · ומלאך המות יהיה שטיונר שלהם לדונם ולשופטם תמיד וכן מבואר בסנ' ג'/ס"ד ע"ש (נזה"ק) : שטיונר · ז"ל הערוך ב"ר פכ"ו וכו' · פי' שליט הוא לפי ענינו ע"כ וז"ל רב"מ א"ב שטיונר פי' בל"ר נופס עומד על מלפס עכ"ל : ישרים לבוקר · פירוש לימות המשיח וימות המתים אשר אז יהיה בוקר לישראל : ש"ם שנה · החשבון הוא ע"פ בכתובים (בראשית י"א) מן אלה תולדות שם כו' עד פסוק ויחי פלג וגו' · עיין שם ותמצא החשבון מכוון שמלידת ארפכשד עד מות פלג היה של"ח שנה · והפלגה היתה בסוף ימי פלג כמבואר בס"ע · והמבול היה שנתים קודם לידת ארפכשד · הרי מן המבול עד הפלגה ש"מ שנה : ד דכתיב ויהי כי החל וכו' · פי' דדריש ויהי כי החל האדם לרוב וכו' והיסיה דקרא מפרש טעמא לרבוי הלוז משום דבנות יולדו להם ע"כ הרבים הלוז באה לעולם : לא ישלם כו' · ועיין ערך של בתמיסי · א"ה אולי כוונתו על של סדי · אר"י א"ר על פסוק פי' שאלה באלו בענין תלים כדכתיב של נעלך וכו' ע"ש : ה כדי שיטלו וכו' · פי' ע"ד ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו · שנותנים להם שכר זכיותם בעוה"ז משלם עד שלא ישאירו שום זכות לבניהם שבאים אחריהם · וזהו כדי שיטלו שלהם ושל דורות כו' ואז יקבלו שם ובניהם הרשעים פורענותם בשלימות (יפ"ת) : גימוסיות · עיין במ"כ בשם הערוך וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י נשואים : ך נדנה וכו' · במ"כ כמו לנרתק הסכין · כוונתו למ"ש כפיים למוסף יום א' דר"ה תשיב לנדן ברק השנון · ותמיה למה לא הביא ראיה ממקרא מפורש (דה"א כ"א) וישב חרבו אל נדנה · ומפורש באר היטב · שנרתק הגוף לרוח נקרא נדן ומלת לא ידון וגו' נגזר משם נדן והוא פועל · וכ"ה ברד"ק בשרשיו בשם י"מ לא ידון מה' נדן שהגוף נרתק לרוח כנדן ע"ש : נבזקת · במ"כ פרש"י והערוך נסורת · וכ"ה ברד"ק בשרשיו ע"ש : מי מעמידו שגמיו · במ"כ פרש"י והערוך גירי בדלת · א"ה עדן לא מצאתי פי' זה בערוך · וז"ל רב"מ בערך שגם א"ב פי' במדרש וז"ל המעריך שגמיו פי' צלים כמו רצועות שלוחות בדלת מסומרות בהם · והיינו דתנן גבי שגם א"ב פי' בל"ר תיבה קטנה מעץ או מד"א כמו העץ הנוסר מן המסמרות עכ"ל ולא יכולתי לכוין יפה פירושו בל"י ר"ס שגמיו כריתין או צירין אינו נ"ל · וכמד' קהלת בפ' טובה הכמה פי' א"ב ציר והיבום הוא עכ"ל · הוא חולק גם על הערוך ואינו מזכירו כלל : שאין דין יש דין · הענין מוקשה · ויפ"ת פי' שהמקרא לא ידון וגו' דריש בלשון תמיה וכי לא ידון רוחי באדם אע"פ שהוא אינו עושה דין בעצמו הוא בשר ועושה שלא כהוגן אבל אני אעשה דין למעלה אם אין דין למטה : רב ביבי וכו' בשיטת ר"א · מוקשה ואולי קרוב לומר דר"ב דורש כשיטת ר"א המקרא דלא ידון רוחי וע"ש לא ידון רוחי אמר ר"א מילתא במ"כ היא · ור"מ חולק בדרשתו על ר"א ועיין יפ"ת ונזה"ק : דור המבול נס' וכו' · ודרים ויאמר

דור

אדם בהם : מי גרם כו' · דרים נמי בשנם על היסורים · אלא דס"ל דקאי אדורות של אחר המבול לאדם בהם יסורים כדי להחזירן למוטב · ועל זה אמר הדלת הזו מי מעמידה שנמיה · הם הצירים אשר הדלת תסוב עליהם והיא נבקעת ונפגמת על ידם · ומ"מ הם עיקר העמדתה בכותל · אף כך שברון היסורין מעמידין האדם : ז גבורים כו' מוח קוליתו כו' · פי' שנקראו גבורים בשיעור הגוף שמוח קוליתו (פי' המוח שבעצם הירך החלול) של אחד מהם היה נמדד י"ח אמה · ועיקר גבורת האדם ע"י העצמות והמוח · ומיהו איכא ספרים דלא גרסי הכא כלל מלת גבורים וקאי ארפאים דבסמוך שנראו גבורים בשיעור הגוף שמוח קוליתו כו' והכרת פניהם ענתה בם על גבורתם : אחראי לא ילפון מן קדמאי כו' · דורש שהכתוב מתמיה שמאחר שנענשו דור אנוש היה להם לדור המבול ללמוד ולא למדו · ומ"ש שדור הפלגה לא למדו מדור המבול דורש מפסוק שלהלן בסוף נח ויולדו להם בנים אחר המבול כמפורש לקמן פ' ל"ח בהדיא : מעמדת בחור ביוצא בו · כלומר כמו הגואף · ודייק מדלא כתיב ויולדו מהן וכתיב ויולדו להן ללמד שילדו כמותן : אילו לא בא איוב · פי' ספר איוב שנמצא בו סיפור הצלחת הרשעים של דור המבול שנאבדו מן העולם :

פרשה כז ד משל למלך כו' · דקשיא ליה מאי ויתעצב אל לבו דהוי ליה למימר ויתעצב בלבו לזה אמר משל כי לפי שהלב הוא האומן הממציא המלאכה סיבת העצבות יאתה ללב שהמציאה · או לפי שהוא הסרסור שעל ידו נקנה מציאות העולם · ומה שהוסיף ר' אמי במשל הסרסור · לפי שהיה במשל האדריכל מקום לטעות בשתי רשויות כי יאמר האדם אע"פ שהמלך מלך · האדריכל חכם ממנו באותה מלאכה · ואין הדבר כן ח"ו כי הכל אחד מיוחד בלי פירוד · ע"כ הביא משל הסרסור שאין להסרסור שום כח בסחורה ואין לו חלק בה כלל : אדריכל הוא האומן לחשוב מחשבות לעשות ולסדר הבתים וליתן שיעור לגבהם ולרחבם : והא כתיב ויתעצב אל לבו · וכיון שהקב"ה רואה את הנולד ממילא ע"כ כבר ידע זה מתחלת הבריאה שסופו לאבדם במבול · וא"כ מדוע לא נתחדש אבילות זה אלא עכשיו בזמן המבול · על זה השיב לו ואמר לו נולד לך בן זכר וכו' אמר לו ולא ידעת שסופו למות והשיב לו דמ"מ בשעת חדוה חדוה וכו' דדי לצרה בשעתה · וממילא כך היה כביכול ג"כ לפני הקב"ה דאע"פ שראה את הנולד מ"מ לא התעצב אלא על שעת המעשה :

פרשה כח ב א"ר ברכיה כו' · אשר בראתי דבק עם מעל פני האדמה כלומר אמחה במים את האדם אשר בראתי כו' שנברא מעפר האדמה כי המים ממחה העפר: ח עובד כוכבים שכרת ברית · שמעמידים את הכורתים ברית בברית קדם ואמר אעפ"כ לא יעמוד להם זכות זה אלא לפי שעה · אבל לעתיד והאבדתיך בבל מאין יושב :

ט ונח מצא חן אתמהא · כי נחמתי כי עשיתם משמע דיצירת האדם בכלל שלא לצורך והיכי קאמר הו ונח מצא חן על כן דורש שגם נח בכלל כי נחמתי ורק נח מצא חן בתורת חסד לקרבו אצלו · והיינו בזכות תולדות הצדיקים שעתידים כדלקמן סוף פרשה כ"ט :

סדר נח פרשה ל א הה"ד בעבור סופה כו' · זה דור המבול שנכרתו בסופות ובסערת המבול · וצדיק יסוד עולם זה נח שלא נתקיים העולם אלא בזכותו' ולפיכך נקרא הכל על שמו : הפוך רשעים ואינם כו' · כמ"ש בתנחומא סדר נצבים כ"ז שהקב"ה מתהפך במעשה הרשעים לדקדק בהם אין להם תקומה · דור המבול וימח את כל היקום כו' · ובית צדיקים יעמוד זה נח · כלומר ביתו של נח וזרעו שהוא מיתום שלשלת הצדיקים הוא מתקיים : בית רשעים כו' · כי דור המבול אף בהיותם בית משפחה רבה לא נשאר מהם שארית · ואהל ישרים זה נח שאף שלא היה נח וזרעו המעוטים אלא כאהל עראי · מ"מ הפריחו מאד בתולדות של קיימא למלאות פני תבל : ח שנאמר בו תמים נח שנאמר בו צדיק תמים · אברהם והיה תמים · דוד ואהיה תמים עמו · והחשבון כמ"ש המת"כ בשם רש"י נח מעת המבול עד שמת ש"נ שנה · חמשים פעמים ז' הרי כולם שביעיות · אברהם כשנצטווה על המילה היה בן צ"ט וחיה קע"ה הרי ע"ז עם שנת הצ"ט י"א שביעיות · וכן דוד היה ע' שנה עשרה שביעיות · ודורש בגז"ש שבע שבתות תמימות תהיינה · וז' ז' כנגד ז' ארצות ז' רקיעים ז' מזלות שהן יסוד עולם · כן שנות הצדיקים הן הן יסוד עולם עכ"ל · והענין כי נשלמו במדרגת שבע ימי הבנין הידועים ליודעי חן :

פרשה לא א לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם · סיפא דקרא · ומפרש לא מנהון החמס קם · ואמר לא מהם ר"ל לא מנהון עצמם וזהו בין אדם למקום · ולא מהמונם ר"ל שיש אנשים רשעים שהם זכאים בין אדם לחבירו · ויש בהם תועלת לקיום המדינה אף שאינם כשרים בעבודת ה' לזה אמר ולא מהמונם זהו בין אדם לחבירו · וכדמפרש ולא ממונם · שלא עשו חסד זה עם זה בממונם · ולא מהמהם ולא מן תמהתהון · פי' פרי ועלין · ע"ד נפלה תמהתה דפ' אלו טרפות · וכלומר צאצאיהם וזרעם הנמשך מהם · והכונה שהחמס קטרג לומר שחטאו בכולם לה' בין אדם למקום והיינו בגופם · ובין אדם לחברו הי' בממונם · ובמעשיהם שלא היה להם זרע כשר · ולכן ראוי לאבד כולם גופם וממונם וזרעם : לא נה בהם לא נח בהם · דורש לה בחילוף ה' בח' מלשון נחת · וכמ"ש לא היה לשום בריה נחת רוח מהם ולא היה להקב"ה נחת רוח מהם · כלומר שהיו רע לבריות ורע לשמים : לא נח בהם כההיא דאמר כו' · הוא ד"א ולא נה בהם לא נח מהם · דרמיז ביה על נח שגם הוא לא היה ראוי בהם · וכהא דאמר ר"א ב"כ נחמתי כי עשיתים.

באור מהרי"פ

דור המבול(ס' לא ידון ולפי דרשה זו מלת ה' קאי על למטה ולא על ויאמר · אע"ג דלפ"ז לא יתכן כלל סיפי' דקרא רוחי באדם · אין משיבין על הדרש כדרך שאין משיבין ולא נחם אלהים · דרך ארץ פלשתים שדרשו בשמ"ר שלא הוליכם כדרך ארץ · שד"א שמלך סונך אחר העם וכו' · ומלת פלשתים לא יתכן לדרשה זו · אך אין משיבין על הדרש ויש הרבה כזה (יפ"ת) : ז מנטרומין · ז"ל שמעריך ע' מטרומין בב"ר שב"ו פי' יפ"ת שם מקום וזו כנואת שקר כי אינו אלא כנוי ע"ש גבורתם וזדונם · ואע"פ שלא נודע פירושו עכ"ל וז"ל רב"מ ע' מנטרומין · פי' טרמון בל"י ורומי מרדים א"כ מנטרומין מהרידים ומטילים אימה עכ"ל : מגיסטי מלחמה · ז"ל הערוך · דיגא דמגיסתא פי' דין של הדיוטות שדנין בגסות וכו' · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י גדולים וראשי העם כו' ע"ש וז"ל הערוך ערך מגסטרון · האחשדרפנים והפחות תרגום מגיסטרוי ורברבניא וכו' · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"ר פקיד שר וראש וכו' ע"ש ומ"ש שמ"כ פירש"י והערוך מלומדי מלחמה · ברש"י מצאתי ובערוך לא מצאתי : עונקים וכו' · במ"כ תן לנו מטר וכו' · פי' ע"י כשוף עשו זאת שמכתיבים שמליא של מעלה : מה וכו' אף אנשי השם וכו' · צ"ע דמשמע שהג"ש בא לומר דהיה מחלוקת בדור המבול · והיך יליף מזה דקשה מחלוקת כדור המבול · וצריך לדחוק ולומר דה"פ מה אנשי השם דהתם במחלוקת מיירי ה"נ אנשי השם דהכא לענין מחלוקת קאמר כלומר דאנשי המבול ואנשי השם דהיינו מחלוקת שוים הם (יפ"ת ועיין נזה"ק) :

פרשה כז ב דור אנוש ודור המבול · ז"ל היפ"ת לא סגה לי זכירת דור אנוש במקום זה דסיפי' דקרא גם בלילה לא שכב לבו קאי אריש"י דקרא וסיפא מיירי ודאי בדור המבול לחוד כי ע"ז אמר וכל יצר מחשבות לבו ללמד אף ביום והאי קרא ליתא אלא בדור המבול · וניכרין דברי אמת כי במדרש קהלת ל"ג הכא אלא דור המבול לחוד : ומבין אף היום וכו' · צ"ע הלא מפורש בריש כל ימיו מכאובים · ועיין יד"מ ונזה"ק : וה' המטיר וכו' · במ"כ וכמו השחר עלה כלומר בשעה שהחמה והלבנה עומדים : בחצי הלילה · פי' מכת בכורות היתה בלילה וזה ידוע שכל המכות היו ביום וא"צ ראיה ע"ז : ג והא כתיב וכו' · במ"כ שזהו עיקר הגניבה · כלומר שהגנבה הגדולה שזו לגניבה נחשבת לגניבה ממש והגניבה בעצמה נחשבת לפי ערכה כגניבה ולא גניבה ממש ועיין נזה"ק קרוב לזה: אפופילסמון וכו' · ז"ל הערוך ערך אפרסמון ובב"ר וכו' היה מביא וכו' · פי' שמן אפרסמון הוא צרי ואילן שלו קטף שמו כדכתיב נכאת וצרי ותרגומו שעף וקטף · ואמרינן צרי אינו אלא שרף שנוטף מעצי הקטף כלומר שרף של קטף שהוא עץ ואם מעמידו כנגד הנר אע"פ שמרוחק מיד עף ובא קטף ודולק בו וכו' · וז"ל רב"מ מלה זו ארמית נעתקה מל"י אופיבלסמון כו' וז"ל רב"מ בערך אופופילסמון כו' פי' בל"י ורומי אופובולסמון שרף הנוטף מעץ בלסמון הגדל בעיר יריחו אשר נקרא שמה ע"ש ריח · ונ"ב שמלת בלסמון אצל הטעמים נעתקה מלשוננו בעל שמן והעד עץ שמן אפרסמא וכו' עכ"ל : הוה להון אפופלסמון · פי' אלו אותן הגנבים שעשו ג' מאות מחתורין בצפורן היה להם אפופולסמון מה היו בני צפורי עושים שלא היו יכולים לעמוד מפני הגנבים שאף כלא אפופולסין עשו נכיבות עלומות כ"ש עם אפופולסין פ"א מה הוה ליפוראי עבדין קאי על הגנבים היינו גנבי צפוראי (יפ"ת) : ד מתנחם וכו' · ונתן בארץ פי' מה שמת ונקבר לבסוף זו היא נחמה דאל"כ היה עושה עצמו אלוה כדלעיל פ' ה' (יפ"ת) : אדרכל · מבואר לעיל :

פרשה כח א אנאלוגין · עיין מ"כ וז"ל רב"מ א"ב בנוסחאות דידן כתיב אנאלוגין וכל אלו הגירסאות לפ"ד משובשות ויש לגרוס אלוגין · וז"ל בערך אלוגין א"ב פי' בל"ר ספר זכרון אשר בו ישובח או יגונה דבר וגם ספר עדות עיין אלוגלוגין שלמעלה עכ"ל · וז"ל שמעריך ערך אלוגון במ"ר שהיה אלוגון שלו כו' · זהו נוטריא' הכתוב לקמן כיון שקרא את נוטריין שלו כו' · אלא שזה ל"י וזה ל' רומי · ועניינו הדברים הכתובים עליו · עכ"ל : ב במגוולין · ז"ל הערוך בבראשית רבה וכו' ובמדרש איכה ובסודרין ע"כ ולא פי' כלום ע"ז : ג גסטריות · הערוך והמעריך ע' גסטר וע' קסטר אינם מביאים מדרש זה עם המלה זו · ומה שפירשו בשני ערכין שלנו לא יכולתי לכוין כאן · וז"ל רב"מ בערך קסטינר · א"ב פי' ב"ר דיין שחוקר ושוטר החוקר ביסורים את המחויבים ע"כ · וז"ל בע' קיסטנר · פי' בלשון רומי חוקר ושופט של אנשים פושעים ושוא נקרא ג"כ קסדור וקסטונר ובנוסחאות כתיב קסנטור וסוא טעות עכ"ל ואולי היתה הגי' אריות וקייסטורות שהיא קנת כגון לענין שבכאן : סדן · פי' הערוך חתיכת ברזל גדולה שמרדדין עלים ברזל וכל כלי מתכות בלע"ז אנקונדיי ע"כ · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י עץ עב והזק תקוע בארץ עכ"ל : ד בלוסים · ז"ל הערוך ערך בלס א' עיסה בלוסה פי' שאינה נקיה כו' על הבלוסים כו' פי' כמו מלוכלכין כמו עיסה בלוסה ובב"ר אמחה כו' עד סריות ע"כ הנך רואה שעל מלת בלוסים האמור כאן לא פי' כלום ועל שמעיין לפרשו כפי הענין הנאות לו וז"ל רב"מ א"ב שהוא בל"ר דבר נבזה עכ"ל : ומלאו את כל המדינה סריות · אולי המשל נסמך על מ"ש בסמוך שנמחו תתקע"ד דורות ולא נבראו וע"ז קשה שלא גם הכ"ו דורות שנבראו היו רעים ומהם דור אנוש דור המבול דור הפלגה סדומיים · ומדוע לא נמחו או להיפך מדוע לא נבראו ג"כ התתקע"ד דורות ע"ז אמר המשל של אוצרות בלוסין והמשל שהראה שהקב"ה הכ"ו דורות שהיו המאושרים שבאוצר הבלוס ונתמלא העולם סריות · כ"ש התתקע"ד דורות שהיו גרועים מהם נזה"ק וע"ש : זה התורה · דכתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה : זו המילה · המילה נקראת דבר · דכתיב וזה הדבר אשר מל יהושע : ה שהיה ראוי כרת ובאיזו זכות עומדין · אע"ג דכתיב בקרא (צפניה ב' ה') הוי יושבי חבל הים גוי כרתים וגו' והאבדתיך מאין יושב · וא"כ מאי מקשה באיזה זכות עומדין דילמא באמת נאבדו כמ"ש והאבדתיך וגו' · וכתב היפ"ת נראה שהיה ידוע שלא נתקיימה גזירה זו מיד אלא לעתים רחוקים נבא הנביא · וכתב נזה"ק ראיה נכונה לזה דכתיב בתריה והיתה חבל הים וגו' · והיה חבל לשארית בית יהודה וגו' ממילא משמע שגם הורכן ארצו לא תהיה אלא לעתיד · ומידה תהיה א"י לבניו יהודה לעתיד · עכ"ל נזה"ק : לשבח וכו' · שכרת ברית · פי' אברהם כרת ברית עם אבימלך ואעפ"כ זכות זה לא יעמוד לו לעולם והיה נוה כרות רועים וחבל לשארית בית יהודה · יפ"ת · ועיין נזה"ק : ז בלורית · במ"כ פי' הערוך מתיכות · א"ס עדן לא מצאתי פי' זה בערוך · וז"ל ורב"מ כתב בכלר ד' פי' בל"י לבנה קטנה עכ"ל · וז"ל המעריך בב"ר פכ"ח בלריות של זכר לשון לעז הוא ופירושו כדורים של פ"ח בלורין פי' אבן שוהם זכה עכ"ל : כספך וגו' · ודרשינן מדלא כתיב כספך היה סיגים דאז היה משמעותו כפירש"י שליפו מעות נחושת בכסף לרמות · אבל מדכתיב כספך היה לסיגים משמע שהכסף עצמו שב להיות סיגים היינו שעשו ממנו עצבים שהם סיג והלאה · יפ"ת ונזה"ק : ט משפט דוהמ"ב וכו' · ה"ג משפט-דוהמ"ב י"ב חודש ואין להם חלק לעולם הבא (יפ"ת ונזה"ק) :

פרשה כט א איגוניתא אונקיא וכו' · שמ"כ ב' פירושים בשם הערוך · וז"ל בערך תתיא אמר ר"מ אין תתיא אגנקיא אחת ביד נח פי' שאות מאונקיא אחת היתה ביד נח מזכיות תתיא שהם כלומר למטה מאונקיא וה' מובלעת · ור"מ כלפו ז"ל היה אומר אוון תתניה אונקיא אחת ביד נח פי' ב' אונקיות אוון היה ביד נח · עכ"ל · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י יונק ועויל ופי' און אחד כלומר ימלט יונק ויולד אחד ומפרש בנוטריקון אינקי אחד יונק ואוזר ומפרש אי נקי מב' אונקיא הרי לפניך לשון הערוך ולשון רב"מ כצורתם ועל שמעיין להבין ולהגיה לפי דעתו והנה פי' ר"מ כלפו שהועתק במ"כ [illegible] ברור לשונו מאשר הועתק בערוך והפי' הפשוט הוא פי' של המעריך · וז"ל ערך תתיא בב"ר וכו' איגוניתא ס"א ענתניא וכ"ה בירושלמי דברכות ובערלה ובשבת וכן עיקר · ונ"ל שהוא שאר ע"ש מקומו כמו ענתותיו וגו' הערוך ופירושו גם פי' הר"מ כלפו לא נ"ל כרש נראין דברי רש"י ז"ל שכתב אונקיא א' של זכות היה בידו כלומר זכות מועט · ודע כי אי נקי דריש כמו אנקיא עכ"ל : ב לברך עליה · פי' ברכת שהיינו או ברכת שהכה לו בעולמו (יפ"ת) : בזכות דור המדבר · פי' דכאן לא מני משני הם מצאו והקב"ה לא מצא דהכתיב כענבים במדבר מצאתי ישראל · ולכן משני שמלאו דורות שעתידים הן בזכות דור המדבר · יפ"ת ונזה"ק : ג ומצאת את לבבו נאמן לפניך · אלו חמשה תיבות צריכין להמתק · יפ"ת ונזה"ק : ד להלן וימצא יוסף וכו' · צריך לגרוס ונאמר להלן ובפי אסתר נושאת חן שאצל אסתר היה חן של אסבם ואצל רשב"ל צריך לגרוס ונאמר להלן וימצא יוסף חן בעיניו שהוא חן של שליטה : עד שנתן לו כתו וכו' · פי' היפ"ת שהמשיל החכמה והתורה לבת כדאיתא בפסיקתא גבי שלמה · וכ"ה לקמן בשמ"ר פל"ג ע"ש : ושפכתי וגו' · אולי פי' ע"פ מ"ש לקמן ויק"ר פי"א · ויתורך יעמיד ממך נביאים כמד"א ושפכתי על בית דוד רוח חן ותחנונים · כלומר דרוח חן הוא רוה"ק · ולכן כתיב כו' לשון שפיכה כמד"א אשפוך רוחי על כל בשר דמיירי נמי בשפיכת רוה"ק ורוח חכמה · נזה"ק :

סדר נח פרשה ל ב קל הוא וגו' · גזירה וכו' · פרש"י דתיבת קל היא לשון גזירה כמו קל מן שמיא נפל : שלא היתה כוונתם וכו' · שלא היתה כוונתם למטע כלאים וכ"ה בירושלמי פ"ז דיבמות לא יפנה דרך כרמים שלא כו' ע"ש (נזה"ק) : ד נייחא לאבותם · פי' דורו של נח : בייתא לבנים · דור שלאחריהם : ז תמן אמרי · במ"כ פי' הערוך וכו' · ז"ל הערוך שלאו מתם פי' מא"י לבבל ע"כ וכו' רב"מ מתם פי' משם כו' · ותרגום אשר שם הזהב די תמן דהבא · ובלשון גמרא התם · וכן מן כה אמרו הכא · עכ"ל : ח למדת שבוע · במ"כ אחר המבול ש' שנה ש"ם הוא וצ"ל ש"נ שנה · שם במ"כ וכן אברהם חי אחר המילה ע"ו שנה · צ"ע דהכתיב (בראשית י"ז) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו כו' · וכתיב (שם כ"ה) ואלה ימי כו' אברהם אשר חי מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים · נמצא חי אחר המילה רק ע"ו שנה : מתחלתו ועד סופו · הוא צדיק · וצ"ע הלא אצל אדם כתיב הן היה וסוף הרשיע מתחלתו ועי' יפ"ת : משה וכו' לגואל מרדכי וכו' לגאולה · שינוי הלשון בין משה למרדכי עי' יפ"ת : חמשה הן · צ"ע הלא ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו וכו' · אולי אין למדין מן הכללות · יפ"ת ונזה"ק : בא לו חלב וכו' : חולק על דברי ר' יודן דלא מדלא מצא מניקות הניקה אלא משום דבא לו חלב הרבה בדדיו מזה הכיר כי מאת ה' הוא שיניקנה בעצמו יפ"ת :

פרשה לא א ולא נח בהם · במקרא כתיב ולא נה בהם · והמדרש דורש כמו נח כמ' בחילוף אחה"ע · ונ"פ מה ענין נח לכאן · דבענשן של ישראל הכתוב משתעי · אך אין משיבין

על

נחמד למראה

סדר נח פ' ל א אלה תולדות נח בס"ד בעבור סופה וכו' הפוך רשעים ואינם וכו' · צ"ל מאי קמ"ל ונראה דק"ל דהוה ליה למימר אבוד רשעים ואינם מאי הפוך דקאמר ותו קשיא ליה דבסיפיה דקרא הול"ל וצדיקים יעמדו דומיא דרישא ולמה נקט בית צדיקים · ועל דא קא דריש ליה על דור המבול משום שהגבורים שבדור היו באים לשבר את התיבה או להכנס לתוכה והיו רגליו מתערבלות כדאיתא לקמן · נמצא שאם רגליהם לא היו נכוות היו שוברים את התיבה אלא שמסיבת הכויה היו מתהפכין ונופלים וז"ש הפוך רשעים ואינם זה דור המבול שהיו מתהפכין רגליהם מכח הכויה וזה היה הסיבה שבית צדיקים שהוא התיבה יעמוד שלא יוכלו לשברה · אי נמי ממ"ש המפרשים שהטעם שהציל הקב"ה לנח בתוך התיבה ולא הציל אותו במקום שהיה עומד בארץ כי אין מעצור לה' מהושיע הוא משום דכיון שניתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולכך הסגירו בתוך התיבה כדי שלא יראהו המשחית כענין ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר · ועל זה קדרש הפוך רשעים ואינם זה דור המבול · וא"ת ונח אף שהיה צדיק איך ניצול שהרי אין המשחית מבחין בין צדיק לרשע · וע"ז אמר ובית צדיקים יעמוד כי מפני שהיה בבית היא שעמדה לו · א"כ למה לא התפלל · וצ"ל כדי שלא ילמדו בניו ממעשיהם וז"ש הפוך רשעים ואינם אז ובית צדיקים יעמוד · אלה תולדות נח : בית רשעים ישמד · פירוש למה הציל לבני נח שלא היו ראוים וכי תימא ולקיום המין א"כ הול"ל להציל ג"כ שאר רשעים · לזה אמר בית רשעים יאהיל ושרשם רע אין עושה טוב סוף סוף ישמד אבל אהל צדיקים שהם בניו אף כי אינם כדאים עכשיו מ"מ יפריח לבסוף הואיל ששורש שלהם הוא טוב : ב קל הוא על פני המים גזירה שנגזרה עליהם שיאבדו במים · עיין בידי משה ב' פירושים · ונ"ל לפרש עם מה שכתב האר"י ז"ל והר"ב עשרה מאמרות דדור המבול ואנוש והפלגה וסדום חזר הקב"ה ושתלן בדור מצרים כדי לשלם להם גמולם אשר השחיתו והתעיבו עול לצרפם ובא האות גזרת היאור והשלכת משה בתיבה שעולם מחך בעדו וקושי השיעבוד בחמר ובזפת הרי אנוש מבול הפלגה כמ"ש · נמצא שאנשי דור המבול שהשחיתו והתעיבו עול אין עושה טוב כמו שמפרש באיוב קודם המקרא הזה דקל הוא על וכו' היו ראוים לעונשים גדולים ועצומים שיסבלו עונשם בגזירות קשות ימים רבים וכולי האי ואולי יספיק להם לתת להם כדרכם וכעלילותם · אמנם כיון שלא היו יכולים לסבול הקיל להם הקב"ה שספו תמו כרגע במים ומאריך אפיה וגבי דיליה שעמד ושלם זה ג' פעמים לחזור ליפרע מהם כאמור · על פי זה יובן המדרש קל הוא על פני מים · ר"ל הקיל להם הקב"ה הרבה העונש שנגזרה גזירה שיאבדו במים כמו רגע ויישב שאין להרהר על זה שהרי תקולל חלקתם בארץ שנפרע מהם הקב"ה כד' פעמים ושילם להם חלקם בגמול ידיהם וחילק עונשם לד' חלקים ולא עוד אלא שנשאר שמם לקללה לעולם מי שפרע מדור אנוש ומדור המבול ומדור הפלגה ואנשי סדום והמצריים וכו' · ובזה יתיישב שפיר מה שהקשה מהר"ש יפה ז"ל דהכא קאמר מי שפרע מדור המבול ובמתני' ובגמ' איתא מאנשי סדום והמצריים וכו' ותירץ דאיידי דלוקח קללה מדור המבול מזכירין שאר הנפרעין נמי · אבל עיקר התקנה לקלל מדור המבול שהתחיל בהם עכ"ל · ותרוייהו דתיקו ניכנסו · ולפי דרכי אתי שפיר דהנך כולהו הן הנה דור המבול ודו"ק : ך נשכו ארי ושיברו · ובתנחומא מפיק ליה מדכתיב וישאר אך נח · וקשה דהיכי מפיק ליה מהאי קרא אימא דהאי קרא מיירי שהיה גונח מפני הצינה כדאיתא לקמן פרשה ל"ב · או כמו שפירש"י בחומש שהלא מפני הטורח · ותו דמנא ליה דהכישו ארי לא זאב או דוב וכו' · ונ"ל שאם תצרף אותיות שתי תיבות אלה וישא"ר א"ך הם בעצמם יהיו אכש"ו אר"י אמון דדין כאמון דדין · ותדע שהגירסא הנכונה אכשו באל"ף כדאיתא בזוהר הקדוש וזה רמז נחמד :

ולפי

עפיתים וכה אפילו נח שנשתייר מהם אינו כדאי אלא שמצא חן · ומשום דקאמר החמס קם למטה רשע דמשמע שהחמס קם לקטרג עליו · ועי"ז נפרע ממנו גם על שאר עונות · לכך מסיק ואמר ולפי שהיו שטופים בזימה נמחו מן העולם · אבל על הגזל לא נתחייבו כליה אלא שע"י קטרוג הגזל נתקרב קצם : ב בין שורותם יצהירו כו' · עד ולפי שהיו שטופים בגזל ובזימה נמחו מן העולם · כתב היפ"ת שבס' כ"י לא גרס הכא אלא ולפי שהיו שטופים בגזל · ולא זימה · וכן נראה לי עיקר · וביאור מאמר זה בין שורותם שורת הגפנים של ענבים של אחרים דרכו יין ביקבים קטנים לשתות היין החמוצים כפי לרכם לרוות צמאם · ואמר עוד אף אם יקבים גדולים דרכו משלהם עצמם אעפ"כ ויצמאו · לפי שהיתה מארה מצויה בעמלו של רשע · וזה היה סמוך למבול אבל מקודם לכן מילא בתיהם כל טוב · עכ"פ ממילא שמעינן מהאי קרא שהיו שטופים הרבה בגזל : ד מרוב עשוקים כו' · כי חמס הוא לשון צער ומריבה כמו חמסי עליך · וממילא גם באונאת דברים יפול לשון חימוס · ולכן אמר כי מלאה חמס שקאתם נכשלו בזה וקאתם נכשלו בזה · וכדי לבאר זה מייתי הא דכתיב מרוב עשוקים וגו' : אלו הנעשקים שהעושקים יזעיקו את הנעשקים · שהם זועקים על דבר חימוס ממון אשר עשו להם : אלו העושקים · שהם זועקים ג"כ על הנעשקים על דבר חימוס דברים אשר עשו להם אף מה שלא היה נוגע לענין הגזל וחמס · והיינו דקאמר אלו רבים על אלו וכו' כלומר אלו מריבים על אלו עבור החימוס ממון ואלו מריבים על אלו מפני חימוס דברים : ש"ס קילין היו בה כו' · קילין פירש במוסף הערוך בל"ר שם כללי לחדר קטן ובפרט מיוחד החדר לדבר מאכל ומשתה · וכתב היפ"ת שהעיקר כפי גירסת הערוך והכי גרסינן ר' יהודה אומר שלש מאות ושלשים קילין היו בה · הקיל עשר אמות על עשר אמות וכו' · ר' נחמיה אומר תשעה מאות קילין היו בה וקיל שש אמות על שש אמות וכו' · על דעתיה דר"י ניחא · על דעתיה דר"נ לא ניחא · א"ר נחמיה כאמתא מלמטה כך אמתא מלמעלה ר"י אמר כמין קומרטין היתה והיה מקיף בה ועולה כו' עד שהעמידה על אמתא שנא' ואל אמה תכלנה וגו' · וכן מוגה בספר ישן · ובזה יבא הכל על נכון · והוא דר"י ור"נ פליגי בתרתי · חדא דר"י ס"ל קיל היה עשר על עשר · ור"נ ס"ל שכל קיל היה שש על שש · ותו דר"י ס"ל שבמדור העליון היה מקצר ועולה עד שלא היה בה כי אם ג' שורות של קילין וממילא לפי חשבונו סך הכל הוא ש"ל קילין · ורבי נחמיה ס"ל שגם במדור העליון היה שוה לתחתון והיה לפי חשבונו תשע מאות קילין והא קאמר ע"ד דר"י ניחא משום דכתיב ואל אמה תכלנה מלמעלה · אבל לר"נ דאמר שהמדור העליון היה שוה לתחתון מאי ואל אמה תכלנה מלמעלה · ומשני דר"נ אמר כאמתא מלמטה כך אמתא מלמעלה · כלומר הא דכתיב ואל אמה תכלנה מלמעלה הכי פירושה באותה אמה שהיה משער ומודד למטה בה עצמה היה מודד ומשער גם למעלה שהיו כל המדורים שוים במדה · ור"י אמר כמין קומרופין היתה והיה מקיף בה ועולה וכו' · כלומר מדור העליון היה משופע ועולה כמין כיפה עד שלמעלה היה רחבו אמה · ולא התחיל השפוע אלא במדור השלישי מלמעלה כדרך הבנינים · ועתה אבאר לך בשם הערוך פירוש הדברים שר"י ס"ל שרוחב התיבה שהיתה חמשים אמה ד' קילין היו בה ברוחב · והן מ' אמות · ב' קילין שהיו באמצע אחורי הקילין היו מדובקים · ולפניהם היו ב' פלטיות אחת מכאן ואחת מכאן כל אחת רחבה ז' אמות · ומגד אחד של פלטיא קיל אחד · וכן קיל אחד מגד פלטיא האחרת · ועלו בין הקילין לפלטיות מ"ח אמות · וב' אמות לצדדים עולים נ' אמה · פירנסת רוחב התיבה · אורך התיבה ש' אמות תמלא שורה אחת של שלש מאות אמה שלשים קילין · שהרצועה של קיטונות באורך התיבה מראשה לסופה זו בצד זו ואין ביניהם הפרש כלום · וכבר פירשנו ד' קילין היו ברחבה וכל שורה היתה שלשים קילין וד' פעמים שלשים יעלו מאה ועשרים קילין תחתיים · וק"ך קילין השניים יעלו ר"מ · שלישים העליונים לא היו אלא שלש שורות שהיה מיצר ועולה ולא היה רוחב התיבה אלא מ' אמות · ושלשה שורות עולין תשעים ור"מ · הנה ש' מאות קילין לדברי ר"י · ר"נ אומר תת"ק קילין היו בה · קיל ו' אמות על ו' אמות · ושתי פלטיות של ארבע ארבע · קיל מכאן וקיל מכאן ושתי אמות לצדדין · פי' רוחב התיבה נ' אמות · ושם שורות של קילין היו שם וכל קיל שש אמות ועולין ל"ו אמות · וג' פלטיות של ד' ד' וב' אמות לצדדין עולין חמשים · וכיצד נעשין אלו ששה קילין ברוחב התיבה · ד' מדרים באמצע התיבה · שנים לצד דבוקים מאחוריהם ושנים לצד דבוקים מאחוריהם · וביניהם פלטיא של ד' אמות וחדר מכאן מגד הב' וביניהם פלטיא של ד' אמות · וחדר מגד ב' האחרון וביניהם ד' אמות רוחב הפלטיא · וב' אמות מצדי קילין היחידים · פירנסת רוחב התיבה · אורך התיבה ש' אמות וכל קיל שש אמות ששה פעמים חמשים עולין ג' מאות נמלאת השורה של קילין חמשים קילין זה בצד זה מדובקים ואין ביניהם הפרש וכיו שש שורות בתיבה כל אחת חמשים עולין שלש מאות · וכן שניים וכן שלישים עולין תת"ק עכ"ל · אבל קשה למאן דאמר בסמוך התחתיים לזבלים למה לי קינים ומדורים למטה · וכן בהיפך למ"ד זבלים מלמעלה אין צריך קינים ומדורים למעלה · ושמא יש לומר דלאו דוקא קינים ומדורים ממש קאמר בכולהו · אלא הכי קאמר שהיה שיעור מספיק לעשות מהם קינים ומדורים בשיעור הנזכר לכל חד כדאית ליה : יב לבשתכנס אל התיבה · שהוצרך לבריח בכניסתו לתיבה שאלמלא הבריח לא היה יכול ליכנס לתיבה :

פרשה לב א ג"ע וש"ד · ש"ד מרומז בלים דמים · וג"ע אפשר ג"כ מרומז בלים דמים שסקולה כש"ד וכמ"ש כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש וגו' · או מרומז במרמה כי מה שיעץ אחיתופל לאבשלום לשכב עם פלגשי אביו עשה כן במרמה לבל יתרצה עוד הבן אלא אביו וכן דואג יעצו ליקח ממנו בתו · ונמצא שהיתה ג"ע בשניהם בעבור מרמה כדי להנקם מדוד להרגו : ה לפיכך מ' יום ומ' לילה · ואף על פי שנידונו כל י"ב חדש כדאמרינן לעיל פרשה כ"ח מ"מ עיקר נערם היה בארבעים יום של ירידת המבול · וכן מפורש בזוהר פרשה זו : זה קין דכתיב ויקם קין · וכודאי דקרא אכולהו קאי · אלא מדנקט לה בלשון יקום דרים דרמיז אקין או על השר או על הממון : שהיה תלוי ברפיון · פירש הערוך באויר · ואולי הכוונה שהגזרה היתה רפויה ותלויה עד המבול · וכדאיתא בקה"ר פ' אם יוליד שקין חי עד המבול : וימח את כל היקום אשר על פני האדמה · דמשמע שהיה תלוי ברפיון ע"פ האדמה · אבל מקרא דהכא ליכא למידרש דמוכח על ומחיתי לומר שנמחו מעל פני האדמה : ו מחוסר אמנה היה · שלא בא אל התיבה אלא אחר שהתחילו מי המבול והגיעו המים עד קרסוליו · ומה ששהה בתיבה כמה שנים לפי שמ"מ היה מסופק בדבר שחשב שהקב"ה ירחם על עולמו · ובזה נחשב למחוסר אמנה כי לא ישיב ה' דברו אחור בלתי ע"י תשובה ותפלה וזכות : ח בעצם היום הזה · בעצומו של יום דהיינו באמצע היום ומ"מ אין מוחה כי ה' סגר פי כולם : מה איכפת לך דמאליהן יבואו · ואנן דייקינן לה מדלא כתיב מובאים דהיה משמע על ידי אדם

נחמד למראה

פרשה לא ב ולפי שהיו שטופים בזמה ובגזל נמחו מן העולם · מ"כ קשה דמהא משמע דעל שניהם נימוחו ומדרז"ל נראה כי לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל · והרא"ם הקשה כן גם הוא בדבור לא נחתם גזר דין אלא על הגזל ע"ש · ולע"ד נראה דס"ל להאי תנא דדוקא משום כי שתים רעות עשו זימה וגזל נימוחו · דאפשר דאם לא היה בידם אלא אחת עון גזל או זימה לא היו נימוחים · אך כהצטרפם יחד מצא בע"ח מקום לגבות מהם את חובו · ובתחלה ס"ל דמ"ש שהיו שטופים בזימה אינו בא"א דאם היה להם העון הזה א"כ קשה קושית הרא"ם שהקשה על פי' ויקחו להם נשים אלו נשי אנשים · והקשה לפ"ז למה לא נאספו דגי הים וכמ"ש בפ"ק דקדושין דעל עון א"א גם דגי הים נאספו ע"ש · והרב ז"ל כתב דמדרשים חלוקים הם ופירש דלתנא דקדושין צ"ל דס"ל דבדור המבול לא היה להם עון עבודת כוכבים וכן מצאתי למהר"ש יפה ז"ל בהדיא שלא חטאו באשת איש ע"ש פרשת נח ולדעתי י"ל ג"כ דהאי תנא דס"ל דלקחו נשי אנשים צ"ל דס"ל דגם דגי הים נגזר עליהם וכנ"ל · איך שיהיה לתנא דקדושין בודאי דצ"ל דה"ה לא עשו זימה בא"א ומה שהיו שטופים בזימה היינו בבתולות מאורסות לאיש בשעת כניסתן לחופה קודם שנבעלה · וכן אמרו ז"ל דכשהיו מעיינין אשה לאיש היו בועלין אותה קודם שנבעלה · והטעם כתב מהר"ש יפה ז"ל דלדידהו כיון שעדיין לא נבעלה לא מיקרו נשים דהא נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם כמ"ש בפ' ארבע מיתות · ובהרמב"ם פ"ח מהל' מלכים דבני נח אין חייבין על מאורסה לחבירו קודם שנבעלה · אבל בישראל חייב יע"ש · ומ"ש ז"ל בעשו ה' עבירות עשה אותו יום ומני בהדייהו שבא על נערה מאורסה · כבר תירצו התוס' ז"ל בפ' ד' מיתות דף נ"ז ד"ה לנערה יע"ש · ואפשר דמפני כך לא פקרו עצמם כ"כ לשכב עם בעולת בעל כי כן לא יעשה בדיניהם אך בנכנסה לחופה ולא נבעלה מצאו מקום ע"פ דתם · ודייניהם לא היו דנין על זה · אך קשה דלמה באמת נענשו ועוד שארז"ל מבלי משים דייניהם יאבדו כנראה משום שלא דנו דייניהם על זה נאבדו · ומה היה להם לדון אחר שכפי דתם אין חיוב · בשלמא אם דינם היה או כישראל ניחא כי כל איש שעושה זאת לשכב אצלה להיות עמה בכניסתה לחופה קודם שנבעלה אחת דתו להמית בחנק · ואפשר לומר דמ"ש גם על הגזל אינו שגזלו ממון דהא בפחות מש"פ לא היו חייבים על זה אלא על שגזלו נערה המאורסה · והגם שנכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם וא"כ למה נימוחו על הזימה והיינו על שנכנסה לחופה ולא נבעלה כנ"ל ענ"א דעל הגזל וכמ"ש הר"מ ז"ל דמה שנענשו אנשי שכם היינו מדין גזל יע"ש וכמ"ש הרב מהרימ"ט ז"ל ריש פ' תולדות יצחק יע"ש · כיוצא בזה י"ל הכא ועל הגזל דקאמר דעל הזמה נתחייבו והיינו על הגזל כאמור · וידוע מ"ש ז"ל על פ' קץ כל בשר דכל א' היה גוזל פחות מש"פ עד שאינו יכול להוציאו ממנו בדין ואין דייניהם דנים ע"ז להוציאו · וכתבו רז"ל שלפי פ' בראשית על מ"ש ז"ל במקום שאין דין יש דין וכו' דנראה דמשום שלא דנו דין להוציא הפחות מש"פ מש"ה נאבדו יע"ש · וק' והיאך היו עושים כן דהא לא נאמר זה אלא לישראל אבל בן נח נהרג עליו וכו' וכדאיתא בפ' ד' מיתות ומוכרח לומר שהם תפסו לעצמם בדיני ישראל בפחות מש"פ שאין להוציאה כי ניתנה למחילה ולא היו חולקין בין בן נח לבני ישראל אלא דין א' הוא בין באותו זמן בין לאחר מ"ת שדין פחות מש"פ אין דנין עליו · מצורף לזה כתב הרב ז"ל על מ"ש ימותו ולא בחכמה בחכמת התורה יע"ש וכתב דהם עשו ערמה לגזול פחות מש"פ כי הבינו שאין ניתן להוציא אותה בדין ישראל · אבל על האמת טעו ולמה לא דנו דייניהם ע"ז ימותו · וקשה למה · לז"א בלא חכמת התורה כי לא רצו לקבל התורה כמ"ש ז"ל ובשלמא אם היו מקבלים התורה לא היו מתים כי כן היה להם הדין שאין דנין על פחות מש"פ מאח"כ עתה שהם בלא תורה ע"כ · הרי דמוכרחין אנו לומר כי הם ניחא להו בדיני ישראל וע"ז לא דנו דייניהם להוציא הגזילה ולפ"ז פשיטא דחייבים מיתה על עון הזמה והגם שלא היה בא"א אלא בנכנסה לחופה מה בכך דהא לאו שבני נח פטורים אבל הם נתרצו בדיני ישראל דאל"כ אלא שדין בני נח רוצים א"כ למה גזלו פחות מש"פ הלא בן נח נהרג עליה ולמה דייניהם לא היו דנים בזה וצ"ל שדיניהם ע"פ התורה כדיני ישראל · מעתה חל עליהם חובת ביעור מן העולם דהא דייניהם למה לא דנו במיתה למי שעשה זימה בכלה שנכנסה לחופה כדין ישראל · וז"ש בעל המדרש ולפי שהיו שטופים בזמה וגם על הגזל · דבשלמא על הזמה לבד לא היו נימוחין מן העולם די"ל דינם כבני נח ופטורין אבל כיון שגזלו והיינו פחות מש"פ א"כ נפל היתא בבירא ומחייבין על הזמה כאשר פסקו לעצמן שדינם כדין ישראל וא"כ מבלי משים שלא דנו דיניהם על הזמה כי כפי סברתם בגזל הו"ל לדון ע"ז יאבדו וכן אם לאו הזמה היו פטורים על הגזל אבל כיון דהוו תרוייהו ע"ז נימוחו · ע"כ : ה חמס אינו שוה פרוטה וכו' · הקשה הרב יפ"ת ז"ל דבן נח נהרג אפי' על פחות מש"פ ומה שעלו בתקנתם וכו' ע"ש מה שתירץ · ול"נ דהא"ג דבן נח נהרג על פחות מש"פ כשגזל בע"כ של בעל הבית אבל אם ניטל בפני בעל הבית וברצונו שלא עכב על ידו אינו נהרג על זה · וזה היה ערמת דור המבול כשהיה אחד מהם מוליך קופתו מלאה תורמוסין והיה בא על אחד ונוטל פחות משוה פרוטה לא היה מקפיד בעל התורמוסין על מה שהיה סבור שרוצים לטעום כדי לקנות ממנו כדרך הקונים ולפעמים קונים ולפעמים אינם קונים ואינו מקפיד · אבל בכאן מאחר שהיו מריקים כל הקופה למפרע היה מקפיד שהיה מפסיד הכל והרי זה גזל ולכך נענשו :

פרשה לב ה ומחיתי את כל היקום ר' לוי בשם ר"ל אמר זה קין שהיה תלוי ברפיון · תימא מאן דכר שמיה דקין ונ"ל דנפקא ליה בגימטריא קי"ן עם הכולל עולה היקו"ם ודו"ק :

מכל

באור מהרי"פ

על סדרם ועי' יפ"ת ונזה"ק : ג שנאו בשער מוכיח · (עמוס ה פ' י') המבליג שוד על עז וגו' שנאו בשער וגו' · לכן יען בוששכם על דל וגו' · והדרשה של ריקים אתם מניחים כו' נסמך על המבליג שוד על עז שהוא מורה על גבורות ה' · והדרשה ולפי שהיו שטופים בגזל כו' · נסמך על לכן יען בוששכם וגו' שמדבר מגזל עניים : ד בחימום דברים · פי' שהנעשקים מבזים את העושקים בדברים אחרים תוך מעניני גזל · יפ"ת : ח אעין דקדין · בערוך אעין דקדרינון וז"ל רכ"מ א"כ פי' בל"י ורומי שם כולל לדבר העשוי מעץ גופר שהוא עץ שטים · וכן תרגום עלי גופר דאעין דקדרום עכ"ל : נברא בלה"ק וכו' · כפי"ת מבואר כל המאמר : ט מפני הריח · כמ"כ מפני הריח הבא מן הממון · נ"ע מה מכריח אותו לפרש כן : י במדה הראשונה וגו' · ולא מפרש מאי היא אלא דהיינו מדת התיבה שהיא מדה ראשונה שאמות הנזכרים בתורה · ולפי שאמה מדתה משונה · בת ה' ובת ו' טפחים וכו' כדתנן שלש אמות היה במקדש לכך אמר שהאמה היא כמו אמות נח בתיבה שהיתה בינונית וכמו שמבואר בסמוך · מתמלית דברי יפ"ת : תביקין · עיין מ"כ · וז"ל רכ"מ ע' תבקיין א"כ פי' שואל למה אמר במדה הראשונה ומתרץ הוא תבקיון כלומר אמתו של בנין בית שליטי תהיה כאמות תיבת נח תבקיון פי' דבר של תיבה ע"כ וכוונתו כמ"ש המעריך ע' תבק וז"ל בב"ר פל"א תביקין כמו תב קינא פי' אמה של תיבת נח ע"כ ופירושו מלת תביקין היא נחלק לב' מלות ופי' תיבה העשויה קני ס וסיא תבת נח · אבל בעל מ"כ נראה שהוא בורח מפי' של רכ"מ דכתב ולמה הוא קורא אותה אמה תביקין גרס וכל המאמר קושיא היא ור"ה ורבנן מתרצים הקושיא · וז"ל בעל א"א אמה תביקין · הר"ן ז"ל בפ' השרפיות א"ר יודן מדכתיב וזה ולא כתיב זה שמפיד אחר למוד בנין הבית באמה גדולה כאמתך והיו מקובלים מרבותיהם שאמה של יחזקאל נקראת תביקין ע"ש מוכחת כלומר בינונית והוא לאמתו של נח ודומה לו במס' נגעים פ"ו כעדשה מוכחת · והגי' שם בכי"ת ופי' הרמב"ם מכוונת השיעור כמאמרם מלומלמת · וכן גי' הערוך ערך מכת כעדשה מוכת פי' כעדשה מכוונת · והוא כגי' ופי' הרמב"ם ולפ"ז צריך לגרוס כאן אר"ה ע"ש שהיתה מוכחת וכו' עכ"ל בעל א"א ועל שמעיין לייסב ענין כל המאמר על מכונו : שתהא עומדת בלמין · פי' אם צריכה להיות כן שאם איננה רק לספינה לים לפרקה ולהוציאה משם כמו ספינות הקטנות אינם צריכים למדה זו · יפ"ת : יא בשעה שהיא כבה · במ"כ שרגא בטיהרא וכו' · וכתבו ביפ"ת וביפ"מ אע"ג דהתיבה היתה סתומה מכל צד · מכ"מ נילולי השמש מתפשטין בעולם נכנסין בתוכה ומכהה את אור הנרות ומ"ש שמ"כ בשם הירושלמי למה היה מי' וכו' פי' למה היה צריך נח לדעת אימת יום ואימת לילה · ומשני מפני דים חי' והיה צריך לידע זמן אכילתה : בוטיטא · עיין מ"כ בשם הערוך · וז"ל רכ"מ א"כ פי' בל"י מקום עמוק · ובספי ובטיטל אחד הוא ע"כ : פתחי מן הצד · עיין מ"כ · ומ"ש ר"י שאם יעשה סרקלין י' על י' נ"ע מנ"ל דהא התיבה היתה ג' מאות על נ' ואולי מפני שפחות מעשר על עשר אין שם סרקלין עליו · יפ"ת · ונזה"ק כתב אולי מפני שסרקלין היו י' על י' וממילא שפתח שהיה בקצה הקן הסמוך לכותל הוא כאלו היה הפתח בצדו לבד שכל אחד נחשב בפני עצמו והוא היה עשר על עשר עכ"ל נזה"ק : תחתיים לזבלים · בפ' חלק גרס עליונים לאדם אמצעיים לבהמה ונאים תחתיים לזבל ע"כ ואולי גם כאן צריך לגרוס כן וע' נזה"ק : כיצד הוא עושה · פי' איך מחליפין בעי היאך יהיה הזבלים בעליונים שלא יפלו על השניים דרך הארובה שהעלה אותם ממנה לעליונים ומשני שמן הצד דהיינו אצל דופן התיבה או בקרן זוית עשה כמין קטרקטין והיא מחילת קרשים בהיקף פי' הארובה ומשם היה מעלה הזבלים ודוחה אותם כלפי פני אחורי המחילה · ומפני שלא היתה הארובה באמצע היתה המחילה מעכבת שלא יפלו · יפ"ת · והנה מלת קטרקטין הערוך הביאה ולא פירשה · וז"ל רכ"מ א"כ פי' בל"י ורומי אשנב או דלת פתוחה מלמעלה למטה במקום משופע עכ"ל ולא אוכל לכוין דבריו עם פירוש היפ"ת : פוסטן · הערוך מביאה ולא פירשה וז"ל רכ"מ א"כ פי' בל"ר פועל השופר ע"כ : תעשה אף היא כו' · דייק מדס"ל למימר תעשה ביו"ד וכתיב חסר יו"ד קרי ביה תֵּעָשֶׂה שנעשים מעצמם כדדרש בתנחומא גבי מנורה דכתיב בה תעשה את המנורה יפ"ת ונזה"ק : יב מתערבלות · ז"ל המעריך ערך ערבל כב"ר פל"א מתערבלות פי' משתמטות ומתליקות ואולי דגרס מתערטלות עכ"ל · והנה רכ"מ בערך ערבלה ז"ל כאשר ינוע בכברה תרגום כמא דמדזרין בערבלא וכו' וענין קרוב לזה תרגום נבוכים הם בארץ מערבלין אינון עכ"ל ואולי גם כאן לפי גירסתנו מתערבלות פי' נבוכות : יחוללו וגו' · פי' ובוכניהם היינו נח והנגולים שסוכנים על המים ובעבורם היו רגלי הגבורים מחוללים כדי שלא יזיקו אותם · יפ"ת ונזה"ק : יג התקשר ראם וגו' · פי' שהקב"ה אמר לאיוב אם יש בו כח לקשור ראם כמו שקשרו נח בגוור הסם ומדכתיב ותלם ואם ישדד עמקים דרים שהיו תלמים תלמים ומשוי גומות אחריו · יפ"ת :

פרשה לב א קונעתו · עיין מ"כ וז"ל המעריך בב"ר רפל"ב ורפל"ח פי' הערוך אשתו ואני אומר לא כל אשת איש נקראת כן אלא מטרוניתא בלבד שהיא עטרת בעלה קונעתו כמו עונקתו מלשון וענקים לגרגרותיך כו' אלא בדואג כדי שלא להזכיר שם של כבוד על דוד החליף סדר האותיות עכ"ל : זיטויטום · ז"ל רכ"מ פי' בל"י דל וחסר דבר מה ע"כ · וז"ל המעריך זיטויטום הערוך הביאו ולא פירשו · וגרסי' רפל"ח זיטיוטוס וכן עיקר ול"י הוא ופי' שואל לדקה בלע"ז אידיינטי מינדיקו בערבי שאתם והרי זה היפך יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו לאשה וביפ"ת פי' מסולק מסתיים ולא נסיר עכ"ל : וש"ד דכתיב ולא אבו וכו' · א"ה מתיבת וש"ד עד בכסני פ' מיותר ול"נ אותם בר"פ נ"ח מפני שנכללים בדברי נחמן בריה דרב"ך : ג אמרו לאלהים מה נורא מעשיך · דהם מורה רק על קצת נסים שהם גלוים ומפורסמים כדרשת חז"ל המשקעים היו שוקעים את שוקעיהם וכו' וזהו בפניו אומרים מקצת שבחו היינו נסים גלוים פרטיים · אבל באמת הקב"ה עושה נסים עמנו תמיד כנוסח ההודאה שבתפלה ועל נסיך שבכל יום עמנו וגו' אך שאין בעה"נ מכיר בנסו · וזהו שלא בפניו אומרים לה' כ"ס כל"ת · פי' בכל עת ובכל רגע · נזה"ק : ה יקימוניה · ובמדרש קהלת גרס ר"כ אמר קוימיה ר' בון אמר אקומינו רה"א היקום הוא הממון שמעמיד רגליו של בעליו · ולפ"ז י"ל דר"א אפי' לפרושי דר' בון · דאקלימינו היינו הממון · נזה"ק : ברפיון · עיין מ"כ וז"ל הערוך בב"ר כו' פי' אויר בלע"ז ריפ"א ע"כ : ח והבאים וז"ל וגר' פרט לסרוחים ומחוסרי אברים וכו' · נ"ע כי מחוסרי איברים מכל צפור כל כנף ילפינן · ועיפ"ת שכתב כי נראה מהילקוט דדרים כל הפסולים שמנוין כאן מכל צפור כל כנף ע"ש : דרלומוסיא · ז"ל הערוך ערך דרלמוס בב"ר וכו' פי' דבר כבד מאד וכו'

אדם · אלא כתיב הבאים מאליהן היו באים · ומ"ש תביא · שכאשר יבואו תקבלם : דרשו מעל ספר ה' כו' · דלעיל מיניה כתיב כי זבח לה' בבצרה וגו' וירשוה קאת וקפוד וגו' ופגשו ציים וגו' שמה קננה קפוז וגו' דרשו מעל ספר ה' וקראו · ומפרש דספר ה' היינו התורה שכתוב הבאין מאליהן · שלא יפלא בעיניהם כנוס החיות והעופות למשתה הזבח הנזכר · כי ידרשו מספר ה' כי לא נפקדה אחת לבא לתיבה כי פי ה' קבצם לבא מאליהן · ודרשא זו הוה סייעתא למ"ש הבאים מאליהן :

פרשה לג א ושלח ליה · אלכסנדרוס שלח למלך קציא שיבא אליו : נפק ליה כו' · יצא והיה טוען ונושא לו מנחה התיכות של זהב העשוי בדמות לחם בתוך קערות של זהב ורמז לו בזה כי הוא נבהל להון בבואו על אחורי הרי חוטף לגזור כל כסף וזהב שבעולם כלחם הנאכל : **ב** אנא מנהר ליה · להזכירו לשבח ולטובה שהקב"ה מפרנס בעולמו שבח מעשי הצדיקים לגדלם ולרוממם : **ד** אר"א לרעה כו' · לפי שכל הבקיעות היו לרעה ואילו לא נתבקעו כולם לא היתה הרעה גמורה · אבל כשנהפך לטובה לא נסכרו כולם · כי מנורך הטובה שישארו קצת כמו מעין טבריא וחבריו שהם לצורך העולם : חוץ ממעין טבריא כו' · שהם מעיינות חמים לרפואה · וקודם המבול לא הוצרכו לכך שאז היה להם אויר יפה וממוזג ולא היה חולי מצוי בעולם · וכדלקמן פ' ל"ד ולפיכך מאז נשארו אלו לרפואה · ור"א הזכיר אלו המעיינות המצוים בארצו · וכן כיוצא בהם בשאר ארצות :

פרשה לד א מדבר בנח שלא יצא מן התיבה בלא רשות כמו שלא נכנס אלא ברשות · אע"פ שכבר נתבטל הטעם · לפי שאין לאדם לסמוך על דעתו · כי באולי יש למושל המצוה איזה טעם כמוס מה שלא נתבטל עדיין : זה נח · שחכמתו עמדה לו להעלותו ברום המעלות יותר מעשרה דורות שמאדם ועד דורו · ועז"א מעשרה שליטים אשר היו בעיר הוא העולם הנקרא עיר קטנה כדלעיל פ' ל"ג : **ה** ומכולם לא דברתי כו' · דדיבור הוא לשון היבה יותר מאמירה כדאיתא בפ' דברים פ' ויהי כאשר תמו ברש"י · וזהו שאמר כאן ומכולם לא דברתי כו' · גם כאן יש הבטחות גדולות ושבועה על קיום העולם ומצות לדורות עולם : **ו** לכל זמן כו' · דורש זמן לכניסה ועת ליציאה · שאף שהיה חפץ לצאת · עכ"ז לא יצא בחפצו עד שיוהו : משל לפרנס שמ"ש לא משמע שמגרשו ומוציאו · משל לפרנס כו' א"ל צא ממקומך ואין זה יציאת מקום ממש · אלא לענין מה שיצא ממדרגת הנהגתו · ועל שעתה הגיע העת שהשי"ת ישוב למלאות הארץ ולפרנס אותם (שבזמן המבול מינה לפי שעה את נח למנהיג ולפרנס) בהכרח לסלק את נח ולוקח מידו מפתח הפרנסה לכן אמר לו צא מהנהגת פרנסת הבעלי חיים שבתיבה · כי אני בעצמי חוזר למקומי לפרנס העולם : **ח** בארץ ולא בתיבה · הטעם שקדושת התיבה היתה קדושה יתירה מאד · ויחזקאל ראה במראה הנבואה דהבית האחרון יומדד במדת האמה שמדד בה נח את התיבה כמש"ל פ' ל"ח : **ט** ותיטב לה' משור פר · הכי לאדה"ר הקריב קרבן · דבאדה"ר מיירי קרא כדאיתא בגמרא שהקריב שור שקרניו קודמין לפרסותיו · והיינו שור הראשון שיצא מן הארץ בריה שלימה קרניו קודם פרסותיו ומדסמך ליה התם כי אלהים יושיע ציון וגו' דמיירי בבהמ"ק למדנו שאדה"ר הקריב במקום בית המקדש : הקריבו בני נח שלמים · נתבאר לעיל פרשה כ"ב סימן ע' ע"ש · ומייתי לה הכא סייעתא לריב"ח דלכך הקריב נח הכל עולות ולא שלמים · ובספרים ישנים לא גרסינן הכא קרא דוירח ה' את ריח הניחוח אלא קרא דויעל עולות במזבח ובפיסקא הסמוכה גרסינן וירח ה' את ריח הניחוח : הריח ריחו של א"א כו' · מדכפל לומר וירח ה' את ריח הניחוח להורות שעם ריח הקרבן הריח עוד ריח אחר של צדיק · ומתחלה רמז לאברהם שהשליך נפשו באש כקרבן אשה לה' עבור קדושת שמו ובזכותו העולם נתקיים ובאומרו את ריבה עוד חמו"ע אשר אחזו מעשה אבותיהם למסור נפשם לכבשן האש · ובעבורם נתעורר טוב זכות אברהם כאשר עוד נגר משרשיו יפרה הדומה לו · והיינו דמסיק הכא משל לאוהבו של מלך כו' עד מה דמו דורון דידן לדורון של סבך · כלומר שנתעורר בעבורם זכות אברהם בהיותם דומים לו במעשיו · (ועיין בשה"ש רבה פ' זאת קומתך) ושוב דרש עוד הניחות בה"א הידיעה על דורו ש"ש · שמסרו נפשם על קידוש השם גם בפועל ונשרפו · שבכל אלה לפה והביט ה' מראשית אחרית בימי נח · ובעבורם כרת ש' עמו ברית לבל ישוב למבול עוד · והכא מסיק משל למלך שהיה מבקש לבנות פלטין על הים וכו' עד הה"ד כי הוא על ימים יסדה וגו' בזכות דור דורשיו וכו' כלומר בזכות צדיקים העתידים: **יא** עוד כל ימי הארץ כו' מה סבורים כו' · שהוא נדרש לשלפניו שאמר לא אוסיף עוד להכות כל חי שזה לא יהיה אלא עוד כל ימי הארץ הזאת לבד ולא לעתיד בזמן חידושה אחר ביטולה שאז יתבטל גם ברית נח : **יב** מורא וחתית מזרו · דבאדה"ר כתיב רדיה ורדו בדגת הים ובכל עוף וגו' · וממילא בכלל זה הוא מורא וחתית דכיון דרודה בהם בהכרח יראו ויכנעו מפניו ואחר העונש ניטל מהם הרדיה והחתית כמ"ש לעיל פרשה כ"ג · וכשהקריב נח קרבנות חזרו מורא וחתית אך לא הרדיה ור"ל שחזרו מורא וחתית לבל יפגעו בהם הב"ח אבל רדיה לא חזרה כי אין האדם רודה בב"ח אלא באותן שהם בני תרבות עד שבא שלמה וחזר לו גם הרדיה על כל חיה ועוף ומזיקין : **יד** לכשיבוא האדם כו' · שהוא יום הדין הגדול שיחיו בו המתים · והיינו באדם דמו ישפך כלומר לכשיבוא אדם וכד"כ פ"ב הגירסא יותר ברורה :

פרשה לה ב בפחות משלשים צדיקים · כלומר בכל דור ודור והכי קאמר אין העולם יכול לעמוד עמידה שלימה בשפע טובה וברכה · אבל בפחות מל' צדיקים אע"פ שאינו נחרב לגמרי אין לו עמידה שלימה : **ג** שנטלו ממנו רשות כו' · שמתחלה רצו ללכת ביום כ"ג ונטלו ממנו רשות ביום כ"ב על יום כ"ג · ושוב נתחרטו להתעכב שם עוד עד יום כ"ד ונטלו ממנו רשות ביום כ"ג על יום כ"ד : אוכלים ושותים · שזהו עיקר החנוכה שאין שמחה בלא אכילה ושתיה בבישול וצליה והדלקת נרות הרבה · ואפשר שהדלקת נרות הללו הוו בבית המקדש שהרבו בו נרות לכבוד הבית : והברכה האחרונה כו' שנא' וילכו כו' · אע"ג דכ"ז כתוב ג"כ בקרא דביום השמיני · מ"מ מדכתיב וילכו לאהליהם שמחים כו' משמע דביום הליכתם דהיינו ביום כ"ג אז זכו להיות שמחים כו' : שמצאו נשותיהן טהורות מדכתיב אל אהליהם שמחים · ואין אהלו אלא אשתו · וכן דרשו על פסוק וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא והיינו בבואו מן הדרך · ועיין יבמות ס"ב · ומ"ש שילדו זכרים היינו כמ"ש שמחים וטובי לב · שהיו טובי לב מעין השמחה · ועיין בפ"ק דמ"ק : יצאה ב"ק ואמרה כו' · במועד קטן מפיק לה מן כל הטובה וע"ש בה"א : ואותרנא מפרש · משום דבדרשות הנ"ל קאמר הברכה האחרונה היתה גדולה מהראשונה · משום הכי דרש איהו נמי להך דרשא דאית בה כה"ג : ותלך מאתו מה ת"ל ותבא ותגד כו' · דכיון שכבר הלכה מאתו ולא חששה

באור מהרי"פ

וש' · וז"ל רב"מ א"ב פי' אנדרולומוסיא בל"י הרג ומגפת אנשים זו היא סגי' שנכונה ע"ש עכ"ל : פרגום · ז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י חותם ונקרא ג"כ סימנטרין עכ"ל : **ט** ויגברו המים וגו' · והיפי' דקרא ותלך התבה ע"פ המים · ודריש מע"פ המים כעל ב' קורות פי' כמו שהיתה הספינה נתונה על ב' קורות ואפס מלמעלה ולא היתה מושקעת כלל במים והקורות היו ארוכות כמן טברי' לסוסיתא : **י** דלא עף כמוי דמבולא · ובפ' עקב איתא שהביא ראיה מדכתיב (יחזקאל כ"ב) בן אדם אמר לה את ארץ לא גושמה ביום זעם וכ"מ בזבחים פ' פרת חטאת ע"ש · אבל מכ"מ קשה אהאי כותי מאי ראיה מייתי מהאי קרא להר גריזים טפי משאר א"י דהא מהאי קרא ילפינן שם בזבחים דלא ירד המבול לא"י היינו כל א"י ול"ע ועיפ"ת ונזה"ק :

פרשה לג א בטפיסין · נ"ל בטפיטין וכ"ה בערוך ע' טפיט וז"ל פי' בלע"ז הוא טפיטו יושבין עליו ב"א ועושין אותם לסוס ברדילא ע"כ וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י ורומי מכסה פרוקס יש לו גוונים שונים עשוי לכסות הכתלים או למכסה סוסים עכ"ל : גידומי · במ"כ גידומי פי' בערוך לחם · חפשתי בערוך ולא מצאתי אבל באמת טעות נפל במדרשים ונ"ל גרדומי דדהב וז"ל הערוך ערך גרדום ג' בב"ר וכו' גרדומי דדהב כו' פי' לחם של זהב כו' ס"א גרודמי דדהב עכ"ל הערוך : ההוא דזכין כו' · ע' במ"כ ובירושלמי כו' א"ה ע"ש בירושלמי ותמצא המעשה מכוון כמו כאן : **ב** טוב ה' לכל וכו' · הדרשות שנדרשו עליו מוקשה וע' יפ"ת ונזה"ק : והוא כו' · בירושל' גרס דהוא מן דכרייא וא"ש טפי דקמפרש להא דאמר דהוא מן יהודה ואנא מבנימין דלא לגמרי מבנימין ולא מן יהודה דרבי נמי מבני יהודה הוה אלא דהיה מן הנקבות ור"ה מן הזכרים · יפ"ת : והרי הוא עומד בחוץ · פי' דבתר דקאמר רבי למילתיה מיד א"ל ר"ח ה"ה עומד מבחוץ ולפיכך הקפיד עליו רבי דהוה משמע לרבי דלנסותו בא אם יקיים דבריו · ועיין ביפ"ת ונזה"ק שנושאים ונותנים בהגדה זו מלשון הירושל' וע"ש : איתנשימת · פירש הערוך תורה נשמתו כלומר נתרפא : לאשונה · עמ"כ · וז"ל הערוך ע' אשן ג' בב"ר פל"ג כו' לאשונה דלא יבשי ותגער כפסים · פירש לאשונה כמו כאישון חשך כלומר בחדר של מרחץ שלא יהא עומד ימידי ומעשה זו בקדושין (ל"ג) עכ"ל הערוך · וכתב ותגער במקום פלת ותזער : שלא יבשי · במ"כ וע' בערוך ערך שו · א"ה בערך שו לא מצאתי זולת בע' שו ב' כתב רב"מ תרגום והתמהו תמהו אתרשו שוהו · אבל בעל המ"כ לא כוון לדבריו דהרב"מ היה מאוחר בזמן מהמ"כ שמים רבים ונ"ל דנ"ל וע' בערוך ערך שה ע"ש בערך שה א' וב' : מכלל שבכתו אר"י לא שמשו כו' · פי' לפיכך נקרא נח שנחו המזלות בימיו ולא שמשו : **ה** וקרא עליהם · פי' על דור המבול דקראי דלעיל בדידהו מיירי גבולות ישיגו וגו' כמבואר לעיל פכ"ו · והאי קרא נמי מפרש להו

רבי

נחמד למראה

יא מכל אשר בחרבה מתו פרט לדגים וי"א אף הם היו בכלל מאוספים · עיין מה שהאריכו בזה כל המפרשים · ול"נ דהכוונה לומר דמדכתיב ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התיבה נכלל בזה שיאסוף לדגים תוך התיבה ב' ב' מכל מיני הטהורים וכן היה דעתו של נח לאסוף אותם בתוך התיבה ולשום אותם בגיגית מלאה מים ולזון אותם שם אלא כשהתחילו המים להתחמם · שטבע שנתן בהם הקב"ה לכל מיני ב"ח הרות מן המזיקין נתעורר בהם והיו בורחים מן המימות עד שבאו לים אוקינוס שלא ירד שם המבול והיו המים קרים וישבו שם וחיו וז"ש אף הם היו בכלל מאוספים ר"ל בכלל האסיפה שעשה נח שהיה בדעתו לאסוף מהם כמו שאר בעלי חיים אלא שברחו כמו שאמרנו ודו"ק :

פרשה לג ה עתיד צדיק אחד לעמוד וליבש את העולם וכו' · פי' הוא אליהו ז"ל · קשה היכא רמיזא · ונ"ל דתיבת תשב"י למפרע הוא יבש"ת לרמז על אליהו התשבי מדלא קאמר עד היבשה הארץ ודו"ק :

פרשה לד ח הוצא כתיב היצא קרי · כך היא גירסת בעל יפ"ת ונכון הוא עם היות שבכל הספרים נמצא בהיפך · וזהו מה שפירש"י בחומש הוצא כתיב היצא קרי · הוצא אמור להם שיצאו · היצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה עכ"ל · כי עיקר גדול בטבע הלשון שקושי המכתב יורה על הפלגת הענין · וכן דעת הרא"ם כמה שאמר בהיות הפ"א נע יתרבו תולאותיו ובהיות הפ"א נח יתמעטו תולאותיו עכ"ל · וטעם נכון נראה לי בקיום הגירסא הזאת · ואוסיף כי בכל מקום שדרשו רז"ל ענין קרי וכתיב תמיד הקדימו ענין הכתיב אל הקרי · כמו אשר לא תומה (ויקרא כ"ה) לו קרי · ודרשו בזה במגילה (דף ג') שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן · וכן אשר לא כרעים (ויקרא י"א) לו קרי ואמרי' בחולין (דף ס"ה) שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן · לכן גם בנדון דידן ראוי לדרוש הוצא שהוא הכתיב ואח"כ היצא שהוא הקרי · ומה שהקדימו תמיד לדרוש הכתיב לפני הקרי אומר אני שיש להכתיב דין קדימה אל הקרי שהוא הניקוד · שהרי בתחלה נכתב ואח"כ ננקד · כי הנקודות נקודות כפי בחינת תומר אותיות המלה ולא בהיפך · עיין בסדר לך לך פרשה ל"ט : **יד** שופך דם האדם וגו' אמר ר' לוי הרי שהרג ולא נהרג אימתי הוא נהרג לכשיבא אדם · עיין מ"ש בזה המפרשים ז"ל שנדחקו בזה · ול"נ שכך פירושו דר' לוי מילין לגד עילאה ימלל בסוד הגלגול שמי שהרג לחבירו ולא נהרג יבא פעם אחר בגלגול באדם אחר ויהרג · וזה רמז הפסוק דתיבת באדם מלבד שהיא מיותרת אין לה מובן · לכן דרש הרי שהרג ולא נהרג זהו שופך דם האדם יבא באדם אחר ויהרג · מ"מ אימתי הוא נהרג לכשיבא באדם · ולפ"ז צריך לגרוס לכשיבא באדם כלשון הכתוב שופך דם האדם באדם דמו ישפך וק"ל :

רבי

כסו : זה דור הפלגה · שלא חזרו לכמו שהיו שפה אחת ומקובצים במקום א' אבל דוהמ"ב היה להם ארוכה שמנח ובניו נתמלא כל העולם כבתחלה ומ"ש עליהם ותשבר כעץ עולה אע"פ שלא היה תמם וגזל ביניהם כ"א אהבה ואחוה כמפורש לקמן פל"ח י"ל דעולה קאי על דבריהם וכפירותיהם כמפורש שם וכו' ואע"ג דרישא דקרא מיירי בדור המבול וקרא דבתריה רועה עקרה וגו' ג"כ מיירי בדוהמ"ב והיאך דרש אמצעו על דופ"ס אין מבינין על הדרש יפ"ת ע"ש : **ו** ג' שבועות ימים · פי' מדכתיב בתר שליחות העורב וישלח את היונה וגו' ותשב אליו וגו' וכתיב בתריה ויחל עוד ז' ימים אחרים ויוסף וגו' ומדכתב עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים וכפירש"י בחומש והו כתיב בשליחות הג' וייחל עוד ז' ימים אחרים וגו' הרי מנין הג' שבועות של ימי השליחות · נזה"ק : **ז** בתקופת תמוז · פי' מפני שאז השמש בשיר מאד ומכוון יפה מקומו · יפ"ת :

פרשה לד ב שנאמר צא מן התיבה · פי' דהשכינה היתה דאף על גב שהיה יכול לצאת מקודם לא יצא עד שאמר לו הקב"ה צא וזו היא השכינה והנסיון וע' נזה"ק פל"ב סי' ג' : **ו** משל לסופר וכו' · והנמשל שהקב"ה אמר לו צא אתה מפרנסתך ואני אפרנס אותם במקומך · ומ"ש קיבל עליו וכו' לא שייך להמשל אלא מילתא בא"כ הוא ולא קאי אדלעיל · יפ"ת : **ח** היצא קרי · כלו' בעל כרחך : **ט** בארץ ולא בתיבה · הטעם שקדושת התיבה היתה קדושה יתירה מאד · ויחזקאל ראה במראה הנבואה דהבית האחרון יומדד במדת האמה שמדד בה נח את התיבה כמש"ל פל"ח אר"י זו עתיד א' למדוד באמתך הס"ד אורך האמה במדה הראשונה פי' במדה שמדד בה נח · וכן התיבה נעשית מאליה בדמות בהמ"ק שנאמר בו והבית בהבנותו שמאליו נבנה וכן גבי התיבה דרשו (ס' ז) מעשה אף היא היתה מסייעת א"ע · וכן מפני קדושתה נאסר שם תשה"מ אף אחר שהורשו לצאת · נזה"ק עם תוספת נופך מהכותב : **י** משיצא ממעי אמו · פי' שנגער לצאת כדר' יודן לקמן : מאימתי נשמה כו' · כבר הוכיח היפ"ת כי יש פה ט"ס והעיקר כדגרס בפ' חלק נשמה מאימתי נתנה באדם בשעת פקידה או בשעת יצירה א"ל משעת יצירה של בשר עומדת ג' ימים בלי מליחה ואינה מסרחת אלא משעת פקידה והשתא א"ש שקאמר שסודה מפני שמקרבת שלא מפני חוזק טענתו דהרי אין כאן בשר ממש משעת פקידה אבל מכ"מ כיון דיהב טעמא לדבר דגם פשטי' דקרא מסייע דפקודתך משמע שעת פקידה אודי ליה · עכ"ד היפ"ת : **יא** יולדין ולא קוברין · הוא פי' של זורעין ולא קוצרין · יפ"ת : **יב** זה המוסר את חבירו למיס · דאי כפשוטו הא חי' לאו בת דעת היא ולאו בת שכר ועונש היא : השוכר את אחרים · ופי' מיד איש אחיו מיד איש שהשכיר את אחיו להרוג חבירו דאי בהורג ממש היינו מיד האדם : **יד** בלא עדים · פי' וכגון שהודה בעצמו : בדיין אחד וכו' · פי' דכולהו ילפינן מהאי קרא שופך דם האדם באדם וגו' שאין ת"ל באדם אלא ה"ק באדם א' דמו ישפך היינו דיין א' או עד א' וכן דריש האדם באדם · באדם עצמו היינו לשודאתו דמו ישפך · ודריש נמי באדם · באדם אחר היינו ע"י שליח ודריש נמי באדם היינו במין אדם כגון עוברין ג"כ דמו ישפך : **טו** אילטים · ז"ל רב"מ פי' בל"י יער : אדרמדמני · פי' בערוך סממנים : לב בוסר וכו' · כי דבר ס' בזה תרגומו פתגם דס' בסר רב"מ ע' וסר ס' :

פרשה לה ב אי בעי אברהם למקרביה כו' · וכה"ג איתא בסוכה דמ"ס יכולני לפטור את כל העולם מן הדין וכו' ופירש"י כלומר לפוטרם בזכותו מעונשי עוה"ב כו' וז"ל הערוך ערך פטר א' ופירש רשב"י היה במערה י"ג שנים ונראה לו אלהים בדרך גודל כבודו והיה אומר יכול אני לפטור את העולם כגון האמור בסדום אם אמצא שם וגו' ונשאתי וגו' · מיום שנבראתי וכו' כלומר בזכותי יתקיים העולם ולא ישחיתהו ה' כו' ואם יותם ב"ע עמנו מגינים על כל באי העולם שלא תהא כלייה כגון המבול · ומ"ש כו' ע"ש וכ' היפ"ת ולפירש"י א"ש לשנא דהכא למקרביה פירוש שיקריב כל רשעי העולם הרחוקים מה' בפשעיהם ובחטאתם היינו לפטרם מפשעיהם ולזכותם לעוה"ב ויקרבם לה' · אבל לפי' הערוך קשה מאי קאמר מיום שנבראתי ועד עכשיו הא באמת לא הוי כלייה ע"ש ובנזה"ק : אנא ובני מנהון · הקשה היפ"ת איך הוא בעצמו יתפאר כך הא כתיב יהללך זר ולא פיך וכו' וכה"ג מאמר ב"ז בפ' הרואה שאמר ברוך שברא כל אלו לשמשני · ונראה ע"ד דאיתא בפאד"מ באדם נברא יחידי לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם פירש"י חשוב אני כעולם מלא ולא אטריד עצמי בעבירה אחת · ולפיכך נשתבחו שלימים הללו כי רב כחם להגין על כל העולם להודיע גודל מעלת הצדיק שהוא תכלית העולם כדי להתרחק כל אדם מן העבירה (נזה"ק) : **ג** ר"י בשם ריב"ש לאחד שהיה בידו כו' · מקומו להלן אצל המאמר אלא אותו מדת הדין כו' מתוחה כנגד המצרים : ימים אחדים · ע"ש הוא וצ"ל יום אחד שהרי יום השמיני הוא עצרת והוא יום כ"ב : וחזרו ונטלו ממנו רשות · ביו"ד סי' רמ"ב בהג"ה כתוב ודוקא שלא א"ל מתחלה שרוצה ללון בעיר כו' וא"כ צ"ל שמתחלה רצו ללכת ביום כ"ג ונטלו רשות ביום השמיני שהוא כ"ב על יום כ"ג ושוב נתחרטו להתעכב שם עד יום כ"ד ונטלו שוב רשות ביום כ"ג על יום כ"ד וביום הפטירה עצמו לא רצו ליטול רשות לפי שרצו ללכת בו בהשכמה ע"ד ופנית בבקר והלכת לאהליך ואז אין שעת הכושר לקבל פני המלך וכ"מ בש"ז שם סק"ט ע"ש וכן עיקר ודלא כיפ"ת וש"מ שנדחקו בזה · נזה"ק : ומדליקין נרות · אולי נרמז במ"ש ויעש שלמה וגו' את החג וגו' לפני ה' אלהינו ודריש לפני ה' זו נרות ע"ד באורים כבדו ה' (סנ"ל) : והברכה אחרונה וכו' · בקרא לא הוזכר שברכם שלמה בעת פטירתם לא בראשונה ולא בשניה ואולי ממ"ש שלא את העם שמעינן שברכם דאין דרך לשלוח אלא בברכה כמו לכו לשלום וקבלו ח"ל דהבשורה והברכה היתה שהם מזומנים לחיי עוה"ב ונסמכה על שלח שמחים וטובי לב שהלכו בשמחה וטוב לב מחמת הבשורה והברכה הגדולה הזאת · אך זה מוקשה דהא בשליחות הא' והב' בשניהם כתיב שמחים וטובי לב וכמה הברכה האחרונה גדולה מהראשונה · לכן נראה כפי' נזה"ק דברכה ראשונה דנקט הכא לאו היינו ברכת השילוח אלא היינו הא דכתיב (מ"א ח' י"ד ודה"ב ו' ג') ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וגו' וקאמר דהברכה האחרונה היינו ברכת השילוח גדולה מן הראשונה דהראשונה בעוה"ז והאחרונה לעוה"ב ע"כ : כתיב ותלך מאתו מה ת"ל כו' · דכיון דכבר הלכה מאתו ולא חששה לשאול מה תעשה בשמן דודאי הברכה שיותן לה הוא ע"ד שתמכרנה לשלם נשיה ומה נתחדש לה עכשיו שחזרה להגיד לו · לז"א שנתייקר השמן · ועלת ותעמוד הוא כמו זקוף ושופד ע"כ באה לשאול אם תמתין עד שתתייקר יותר או שתמכור מיד (נזה"ק ויפ"ת) : הברכה אחרונה · היינו מן הנותר היתה גדולה מברכת הקרן שלא היתה רק לשלם נשיה · וברכת הנותר היתה

נאורך

לשאול דבר מאתו · מה נתחדש לה עליו שחזרה להגיד לו : ויעמוד השמן שהוקר השמן · דרש ויעמוד שהיה לו עמידה אחר שנפל · שהיה מקח השמן בזול · ועתה נתייקר · והביאה שנעשה כן ע"י הנביא למענה ובאת לשאול איך תעשה אם תמתין עוד שיתייקר יותר או תמכור מיד : עד שיהיו המתים · שאפילו יאריכו ימים עד תחה"מ יספיקם שמן זה לפרנסתם וכן לבניהם אחריהם תהיה פרנסה מדמי השמן הזה שישאר בידם או חילופיהם על תחיית המתים · ודרש תחיי בתחיית המתים : הברכה האחרונה · הייתה מה שנתייקר השמן לאורך ימים · היתה גדולה מברכת הקרן שלא היתה רק לשעה נסיה : וכיון שראה כו' · אדלעיל קאי דשב"י ראה רבי יודן ורבי יוחנן שהם אנשים מושבים בדעת ובדרך ארץ : ויסע מלאך האלהים כו' · דס"ל כדפי' הרמב"ן שע"י נסיעת המלאך מלאחריהם נסע גם עמוד הענן מלאחריהם ועליו נאמר וה' הולך לפניהם יומם וגו' · והוא כי נקרא המלאך בשם רבו · ולכך קשה ליה כיון דכבר כתיב ויסע מלאך האלהים דהיינו מלאך המוליך הענן · ממילא שנסע עמו הענן · ומה ה"ל עוד ויסע עמוד הענן וגו' : דאנא צריך כו' · שאני צריך לשמרו מן הגניבה ואני שלאחי לך דבר שאתה ישן והיא תשמור אותך · כי המזוזה מלבד הכתב הכמוס שיש בסוד מלוהה נמשך ממנה ג"כ תועלת מפורסם שהיא על פתח הבית לשמור את האדם אף בשעת שינה מכל שטן ופגע רע · ובהיות המזוזה רק חלק אחד מן התורה משמרת לאדם מכל רע · כ"ש העוסק בכל התורה והיינו דמסיק ומייתי עלה הא דכתיב בהתהלכך תנחה אותך כו' דמיירי בכל התורה · והוא שלא ליה מזוזה לדוגמא להיות החלק מעיד על הכל :

פרשה לו א והוא ישקיט כו' · דרש ר"מ שדור המבול אמרו והוא ישקיט מעולמו מלהיות משגיח בו לעשות הדין בעוסקים הרשעים · ומי ירשיע מי ירשיעם לחייבם בדין · ולפיכך גם הם לא עשו דין בקרב הארץ באומרם שהעולם הפקר · וכן אמרו והוא יסתיר פנים מעולמו בהשפעת הנעסקים והצדיקים לעשות עמהם אות לטובה · ואם הוא מסתיר פנים מעולמו מי ישורנו וישגיח בו לטובה · ולפי שכפרו דור המבול בהשגחה לגמרי אמר שם אליהוא במעניתו שאמרו דור המבול והוא יסתיר פנים וגו' ועל גוי ועל אדם יחד · כלומר בין על גוי כלל האומה ובין על אדם פרטי בפניהם יחד אינו משגיח כלל · ועז"א בעל המאמר שהוא כדיין שמותחין כילה (פי' יריעה) על פניו ואינו יודע מה נעשה בחוץ · ומביא ר"מ ראיה שאליהו אומר זה בשם דור המבול · שהרי כך אמרו דור המבול בפירוש עבים סתר לו ולא יראה · וממילא אף מקרא זה והוא ישקיט וגו' נדרש בדור המבול שאליהו אמר זה בשם אומרו דהיינו דור המבול : ב הריעו אנשי דור המבול · דבדור המבול משתעי · ועליהם אמר ירוע כבירים שהם הגבורים אשר מעולם · שהם הרשיעו במעשיהם הרעים בלי חקר ועדך על כן העמיד אחרים תחתם אלו בני נח שנתמלא מהם העולם בזמן מועט כנ"ל : שפעלתי עם דור המבול · במה שהשפיע להם שלוה שלא בדרך טבע כדלעיל · וגם כן כשדנן בדינין קשים במיתה ורותחין כדלעיל : אבל נח נכנס בשלום כו' · ר"ל אף שנקמתי נקמתי בדור המבול לגמרי על כל זה ניצל נח מתוך ההפכה ונכנס בשלום : ג נהחלל ונעשה חולין · דבא לרמוז ג"כ לשון חולין וחליל · והא בהא תליא דלכך נעשה חולין עבור מה שהתחיל בנטיעת כרם ולא בנטיעה אחרת · ושעם שלא הוה ליה להתחיל בדבר הקלה שהמה ששמים הייו מביא קללה : יחור · הענף מן האילן נקרא יחור ומן הזית נקרא גרופין ומן הגפנים זמורות · פנים לאדמה · כי בימות המבול נמחו אפילו ג' טפחים של המחרישה כדלעיל פ' ל"ג והיתה האדמה נראית שממה וחריבה והוא התחיל להשוות פניה ועשה לה פנים במחרישה וזריעה · ועוד שבשבילו נתלחלחה האדמה ביד ירדו גשמים שבעבור מי המבול נתייבשה הארץ כדכתיב יבשה הארץ ולא זרעו עד שירדו גשמים כדלעיל סוף פ' ל"ג · ועוד שמילא פני האדמה שנתיישבה האדמה במשך זרעו בזכותו · מכל כל אלו נקרא האדמה כקנינו והוא כאדון לה באשר העמידה על מכונתה : בורגרותי · פי' הערוך נקרא איש האדמה על שעבד את האדמה · שעל שם העבודה נקרא כן : חביב משה מנח · שגם בזה היה חביב משה מנח · כי נח היה עולה ויורד ומשה בהיפך יורד ועולה · שנח מתחלה נקרא איש צדיק תמים ובסוף איש האדמה ע"ש נגאי בהיות לבום אחר האדמה והיה אפשר להתקיים ע"י בניו · והוא היה לו להתבודד בדרכי קונו כאשר עשה מתחלה · אבל משה היה מתעלה והולך בקודש : ד שיתפחמו פניו להיות רשומו ניכר וקלונו מפורסם לכל · וכן יפסל מטבעו · כך חם וכנען שמטו בתיבה הדומה לאהלו של מלך כי היה בה קדושה יתירה כדאיתא בזוהר · לפיכך יצא חם מפוחם להיות רשומו ניכר וקלונו מפורסם לכל · ולפי שזה לא היה בחם לבד אלא גם בבניו כמו בכוש · לכן אמר עוד במשל ויפסל מטבעו כמטבע שנפסלה גורמה אף כך נפסל זרעו בקלקול גורמה ברושם שחרות :

פרשה לז א באים ורודים · שהם הקשו על ישראל עול יותר מכל האומות וכמ"ש ביוסיפון שצפו בן אליפז מלך בכתים ושארו זרעו לעולם דכתיב בתהלים והיו קרובים לישראל ורדו בהם : ב שנתבלעה משפחתו של פוט בתוך משפחות כוש ומצרים וכנען ולא נהיה ממנו לאום מיוחד וממלכה מיוחדת מאחר דלא נודע היה מקומם · אבל ממה שפרט יחזקאל שמם לדורות נודע כי עדיין הם קיימים · ומה שלא נתפרסם שמם לדורות נ"ל לפי שהיו ממלכה שפלה נטפלים לבני כוש : ג חד טבא מן כלהון כו' · כלומר מהחלת בריאת העולם ועד סופו תמיד הוא רק טוב ברחמים והוא טב מכלהון כי האדם אף בהיותו צדיק הרי כבר נאמר אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ובהכרח נמצא בו לפעמים שינוי קצת :

פרשה לח א דברים אחודים · כלומר דברים נעלמים וסגורים · והדלת סגור · ת"א אחדו · שמעשה דור המבול נתפרסם דכתיב כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ כי מלאה הארץ חמס · אבל מעשה דור הפלגה לא נתפרסם היכת חטאם ובמה חטאו כי בנין המגדל אין זו כ"כ עון פלילי כפי הנראה ממשמעו · אלא ודאי יש דברים בגו דבר סתר ונעלם : ובסוף מצאו · אחר החיפוש כמד"א ויבוקש הדבר וימצא · ומן הדין היה שלא ימצאו אלא לגנות את הרשעים נותן להם מקום לטעות · ועיין בתנ"ל פ' כ' : ור"כ אמר אם ללצים הוא יליץ כלומר וימצאו הוא לשון המצאה שהקב"ה המציאם להם ללמדך שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו : ב כ"מ שאתה מוצא ישיבה כו' דוישבו שם מיותר אלא ללמדך שכל מקום כו' · ורבי חנינא בא לפרש זו ישיבה הייע ישיבת שלום וכאשר ישבו ישיבת שלוה היה השטן מקטרג ואמר ר' לוי כ"מ שאתה מוצא

נחמד למראה

פרשה לו ד רבי יהודה א"ר חנין בשם ר' שמואל בר יצחק ויגל אין כתיב כאן אלא ויתגל גרם גלות לו ולדורות · עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל יין וכו' · ראוי להתבונן במה שהוציא מלת ויתגל מענין גלוי לענין גלות · גם לא מצאנו שהיה נח מטולטל בגלות עד שנאמר שגרם גלות לו · ואתשוב אני לפי שיש פעלים שאינם עומדים ולא יוצאים אבל מקבלים הפעולה כדרך מקרה או בדרך הטבע באופן שאין הבחירה ביד האדם לעשות הפעולה או למונעה · ומה שנמצא מזה המין בבנין קל או בבנין נפעל הוראתם שוה כמו וַיִּלְאוּ למצוא הפתח (בראשית י"ט) וְנִלְאוּ מצרים (שמות ז') עוד שְׁאַר הקטן (ב"א י"ז) לא נִשְׁאַר בהם עד אחד (שמות י"ד) ודומיהם · והטעם לפי שאינם פועלים אמתיים ולא נפעלים אמתיים · כי הפועל בטבע או במקרה לא פועל אמתי הוא שאין הבחירה בידו לעשות הפך הפעולה או למנוע הפעולה · המשל בזה כי אם יאמר האומר הרג את פלוני או כאשר שרף הבית איננו מאמר ברור אחרי שהם פועלים בטבע ואינם בחיריים · אבל נאמר פלוני הרג פלוני או פלוני שרף הבית · וכיון שהוראת בנין התפעל היא שהוא פועל הפעולה בעצמו בבחירתו · שוב לא יתכן לומר ויתגל בתוך אהלו מבנין התפעל כיון שלא היה נח בחירי בענין ההוא אבל בדרך מקרה כגבר עברו יין נפל ונגלה ערותו · גם אין בו אחת משאר הוראות בנין התפעל · ולפ"ז לא הול"ל ויתגל אבל הול"ל וַיִּגָּל מבנין נפעל כמו תִּגָּל ערותך (ישעיה מ"ז) · ולפי שיש שתי הוראות בשרש זה · האחת היא מענין טלטול ותנועה · והשנית מענין גלוי · גם מבואר מטבע היין כאשר ישתה אותו אדם יתר מכדי מדתו שיהיה מטולטל ונוע ינוע כנוע עלי היער מפני הרוח וכענין שנאמר יחוגו וינועו כשכור (תהלים ק"ז) · לכן מדכתיב ויתגל אשר לא יצדק כאן כמו שהתבאר · נכון הוא מ"ש שגרם גלות לו ולדורות · כלומר לו גרם הטלטול והעתקה מצד אל צד כמנהג השכור ולבניו גרם הגלות האמתי כי גם עשרת השבטים שנקראו בשם אהלה לא גלו אלא בשביל היין · והוא גרם להם במה שנטע כרם · וזהו ג"כ מה שפירש"י בחומש ויתגל מבנין התפעל · כלומר דלא מיתוקמא שפיר בענין אחר · ובזה התזיק דבריו מה שאמר קודם לכן כי אהלה רמז לעשרת השבטים ע"ש :

פרשה לח ג אמר ר' שמעון בר אבא לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה אלא אפי' משיב רעה תחת רעה וכו' · עיין בזה מה שנדחקו המפרשים ז"ל ול"נ דפשוטה דקרא דשלמה משיב רעה תחת טובה הוא שאם איש אחד כוון לעשות רעה לרעהו אבל מאותה הרעה נמשכה טובה לרעהו שאחת הרעה היתה עמוסה הטובה לבא עליו · איש כזה אינו ראוי שישלם לרעהו רעה מפני שהוא כוון לעשות לו רעה · כיון שאדרבה נמשך ממנו טובה כענין אחי יוסף שגמלוהו רעה ומזה נמשך לו טובה הרבה ואמר להם אתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה ולא הרע להם אלא אדרבה היטיב עמהם · וז"ש שלמה משיב רעה למי שעשה לו רעה אבל התתיה עמדה הטובה לזה לא תמוש רעה מביתו · והיינו יכולין לומר שדוקא בענין זה שנמשכה ממנו טובה אם יעשה עמו רעה ענוש יענש אבל אם עשה לו רעהו רעה ולא נמשכה לו ממנו כ"א רעה והוזק רשאי לשלם לו מדה כנגד מדה ולעשות לו רעה · כן היה נראה כוונת שלמה המלך · ולאפוקי זה אתא ר' שמעון בר אבא ואמר לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה כדאמרן אלא אפי' משיב רעה תחת רעה שגרם רעה נגד לו לא ישיב לו גמולו כראשו ענוש יענש מפני שהיה לו לחשוב שהרעה הזאת מן השמים באה עליו על עונותיו וגלגלו מן השמים שע"י זה יוזק כענין שנאמר ופקדתי בשבט פשעם וגו' ועל כן לא יעשה עמו רעה · וק"ל :

ליפותך

באור מהרי"פ

לאורך ימים : מה ת"ל ויסע עמוד הענן · נראה דס"ל כפי' הרמב"ן דע"י נסיעת המלאך מאחריהם נסע גם עמוד הענן כי הוא הסר הגדול ההולך בענן וכו' ע"ש ולכן קשיא ליה כיון דכתיב ויסע מלאך האלהים וגו' היינו המלאך המוליך הענן ממילא שנסע עמוד הענן עמו ומה ה"ל ויסע עמוד הענן · יפ"ת : ומתחת כנגד המצרים · כאן שייך המשל דלעיל לאחד שהיה קלוב בידו כו' כמ"ש שם : זו מדה"ד של מעלה · עד סוף המאמר · א"ה המאמר הזה הביאו הרמב"ן ופירש שם וכבר ידעת מאמרם במסתכל בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ואם זכית להבין דבריהם תדע פי' הכתוב כן את קשתי שהוא מדה"ד הנתונה בענן בעת הדין תהיה לאות ברית עכ"ל ועדן לא זכינו להבין · וה' יאיר עינינו : אטימטום · כתב רב"מ פי' בל"י דבר שאין לו ערך ע"כ :

פרשה לו ה בשן ועין מהכא וירא ויגד · פי' מפני שכל עבדותו לא היה אלא בעונם קלקולו באברים שלו ברתיה והגדה וכיון שלקה באברים הללו נמחל לו עונו ויוצא למירוס · נזה"ק וע"ש : במוקסיהון · הערוך הביאו ולא פירשו · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י כוכע ומצנפת של ראש עכ"ל : ז קטן מהכיל · פי' פסול לדעת ר"י בזבחים (נט:) : ח אף מיפה יעמדו באהלי שם · פי' אפיפיה דקרא קאי יפת כו' וישכון באהלי שם היינו בארץ הקדושה ויתכן שתושב על ימי כורש שהיה מבני יפת ונתרחב גבולו שנכנס גם א"י תחת רשותו ואז נתיישבו שמה הרבה מבני יפת · נזה"ק : בלשונו של יפת · פי' לשון יוונית והא כרשב"ג דאמר בפ"ק דמגילה אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית · ואמרינן התם מ"ט דרשב"ג א"ק יפת כו' וישכון וגו' יפיפותו של יפת יהיה באהלי שם ופרש"י יפיפותו כו' הוא לשון יון שלשונם יפה מכל בני יפת · נזה"ק : מכאן לתרגום מן התורה · פי' ממ"ש יפת שהוא תרגום של ירתיב שמפינן שמשתה התורה בל' תרגום היינו ל' ארמי ע"ד שאמרו לקמן פפ"ד אל יהיה לשון סורסי קל בעיניך כו' יפ"ת וע"ש · וכתב הערוך בפ' סרס ב' פי' לשון סורסי הוא לשון ארם צובה ושארי ארצות שכבשם דוד והיא שנקראת ארץ סוריא כו' ע"ש : זה המקרא · פי' לשון עברי של תורה : תרגום · הוא פירוש הכתוב : ושום שכל אלו הטעמים · בפ"ק דמגילה גרסינן איפכא ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים · ופרש"י הפסוקים היכן יפסקום · פסקי טעמים הניגונים קרואים טעמים : ההכרעות והכראיות · ההכרעות כגון פסוקים שאין להם הכרעה כמו שאת מסוקדים מחר ארור וקם ועי"ל פכ"ב ומכריע אותם מצד הסברא והראיות כגון ג' פסוקים המכחישים זא"ז · דמייתי כתוב ג' להכריע ביניהם · וכיו"ב דברים שאין להם הכרע ממקומם ומכריעין ממקום אחר וס"ל דהיינו ויבינו במקרא דצריך הבנה וסברא אבל הפסוקים והטעמים נודעים מפי הרב : מכאן למסורת · בכ"מ אמור יש אם למקרא ויש אם למסורת והיינו ויבינו במקרא שהבינו מה שרמוז עוד עם המקרא דהיינו מסורות · א"נ כגון קריין ולא כתיבן כתיבן ולא קריין דמייתי בפ' אין בין המודר שהכל בקבלה נמסר · יפ"ת · ופי' הב' א"נ כו' סותר לכאורה מ"ש בדיבור הקודם דבדברי קבלה מפי הרב לא שייך ויבינו : ור' חננאל כו' לא יהא קורא מפיו וכותב · בפ"ב דמגילה מבואר שר"ח כתב ספרים שלא מן הכתב · ואם הוא ר"ח דהכא י"ל שמאמר שא"ל ר' חסדא שם ראויים כל התורה כו' אלא כך אמרו חכמים אסור לכתוב אפי' אות א' שלא מן הכתב קיבלה מניה והסמכו' אקרא דויקראו כו' · מדברי היפ"ת :

פרשה לז א בני יפת גומר ומגוג · וס"ד ומדי ויון ותובל ומשך ותירס · ועז"א אמר כי גומר זה אפריקא ומגוג גירמניא ומדי זו מדי ויון ש מקדוניא ותובל זו איסניא ומשך זו ותגיא · ותירס רס"ת כו' · וכן אח"ז ובני יון אלישה ותרשיש ס"ד כתים ודודנים · ועז"א אמר כי אלישה זו אלטוטיים ותרשיש איטלייא ועל כתים ודודנים יחד אמר דרדנייא שהניחם הם דרדנייא · וטעם כתב היפ"ת מדכתיב כתים בלא וי"ו בא להורות שמחובר אל ודודנים שלאחריו שהניחם נחשבים כא' וכתב היפ"ת כי הודיענו המדרש שמכ"א מהנזכרים כאן נהיה אומה אחת וירש מחוז א' וזה משום דכתיב אח"ז מאלה נפרדו איי הגוים וגו' משמע מל' איים שמכ"א נתיישבה מחוז א' ולכן פירש בניהם של גומר ויון ולא בניהם של שאר האחין מפני שאלה המפורשים הם ממלכות וממוזות · שמלבד מה שנהיה מגומר וזרעו אפריקא ומיון וזרעו מקדוניא יצאו ג' מבני גומר והם אשכנז וריפת ותוגרמה והיו לג' ממלכות בס"ע וכן ג' מבני יון · אבל שאר האיים לא נהיה מכ"א רק ממלכה אחת : בני דודכן אלך · עיין בנזה"ק בהוך : ב שנתבלעה משפחתו · פי' מדכתיב ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען · ואח"ז לא הזכיר תולדות פוט כלל ולכך היינו הבורים שנתבלעה משפחתו וכו' · יפ"ת ונזה"ק : כנגד בימה · עמ"כ · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י בנין גבוה מוכן לדרוש ברבים או לדון או לזבח ומלה זו נעתקה ליוונים מל"ה כמה עכ"ל : וכי כושי הוא · פי' הלא כתיב ויצא הראשון אדמוני : ד חרן גליבין כו' · פי' ג' מדינות מצויות בבבל ופי' דקרא והפי וגו' · בבל ומלכותו היתה ארך ואכד וכלנה וכל זה בארץ שנער היא בבל המוכרת יפ"ת : בתשנוק · עמ"כ וז"ל הערוך שם אשר התעללתי כו' ס"י דשניקה כו' לרס ולוקה עקמו ושניקה וכו' ע"ש : בלא מרכן · במ"כ ומביא ראיה מאגדה · ז"ל רש"י כהדא דמטיק באגדתא גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון וגו' כמחלה לא היו ארזים בבבל ע"ש : מכוגן כבילה · במ"כ ועי' בערוך כו' · ז"ל שם המכוגן את הכבל כו' פי' המסבב את הכבל על ידו בטבעת וכו' ע"כ : את רסן · וכתב הרא"מ תימה היה לו להסתפק גם בכלח ועיפ"ת ונזר הקודש : ה מוגימא כו' · עמ"כ · ובילקוט ל"ג כו' · וזה גי' הילקוט מוגימן של מצרים אינן אלא פסולין פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין סוטלימן כו' ומדלג כל המאמר המוקשה שלפנינו במדרש : פלשתים גבורים כו' · מילתא בא"ב היא ולא קאי אדלעיל · יפ"ת : ו קלדה · ז"ל רב"מ ערך קלדעי א"ב פי' בלשון כשדים ארץ כשדים והם היו בקיאים בחכמת הכוכבים כו' הנקראים בדניאל כשדאי ובגמרא כלדאין ע"כ : ז מן מה דכתיב גו' הוי יפת הוא הגדול · פי' שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד כמפורש בכתוב והמבול היה בשנת ת"ר שנה לחיי נח נמצא שהגדול שבבניו היה בעת המבול ק' שנה · ושם לא הגיע לק' שנה עד שנתים אחר המבול מ"מ דיפת הוא הגדול כי הספק היה לנו איזהו הגדול הוא רק בין יפת לשם ועיפ"ת ונזה"ק : נביא גדול היה עבר · מפורש בס"ע ועי' ביפ"ת וברא"מ : ח ספייר · עמ"כ בשם הערוך · וז"ל רב"מ שם א"ב פי' בל"י ורומי מין עשב גדל ביאור מצרים וממנו היו עושים גליונים לכתוב עכ"ל : צור לייר · שמות מקומות הן · יפ"ת : בין הנהרות כו' · פומבדיתא קרי גולה (ר"ה כ"ג) והיו מיוחסין ע' פ' י' יוחסין ע"א ופ"ב · ובירושלמי שם ס"א והמגלא חלופי גירסאות מענין הלזה ע"ש :

פרשה לח א קובעתו · מבואר רפל"ב : סומכו מן המזרח · פי' מפני שהמגדל היה במזרח כמ"ש ויהי בנסעם מקדם וגו' : ב דוהמ"ב ודופ"ס · פי' הקב"ה עשה עמהם טובה להשאיר להם פליטה מדוה"מ ע"י נח ובניו · והם גמלו רעה למרוד בו יתב' · נזה"ק : שנתים אחר המבול ויהי כל הארץ וגו' · (כ"ה במדרש יפ"ת ונזה"ק אבל בדפו"י ליתא מלת שנתים במדרש) יש להפליא שלא מדוהמ"ב עד דופ"ס היה ש"מ שנה והפלגה היתה בסוף ימי פלג · (ועי' בראשית י"א מפ' י' עד פ' כ') ואם כן איך אמר שנתים אחר המבול ויהי כל הארץ וגו' ועוד שלא הפסוקים הנ"ל הם רחוקים זה מזה · ואולי הכי כוונתו שנתים אחר המבול התחיל דופ"ס לבא בעונה דאז הוליד שם וכל הנולדים אחר המבול נקראו דור הפלגה · יפ"ת : ג אם קדמן חבירך בעדשים וכו' פי' ר"י סובר דאם קדמו חבירו בעדשים והוא לא גמלו נגד זה בבשר אלא בעדשים נחשב בכלל משיב רעה תחת טובה · מפני שהקדמת חבירו בעדשים תחלה נחשב כמו בשר · דאי כפשוטו מאי קמ"ל קרא תחת טובה וגו' · הא אפילו רק גמל רעה למי שלא גמל לו רעה · ראוי שלא תמוש רעה מביתו · יפ"ת : ד הנפילים וגו' · דריש הנפילים שהפילו את העולם ונפלו כמפו' ספכ"ו · ובימים ההם בימי דור אנוש ובני קין וגם אחרי כן פי' אע"פ שראו באבדן דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש עולם לא נכנע דור המבול לקחת מוסר מהם ואשר יבואו בני האלהים הוא ספור אחר בפ"ע ופירושו שכ"ז שהיו באים בני האלהים אל בנות האדם היו יולדות ענקים כמותם · הרא"ם : ה בדור אנוש · פירוש כעונש דור אנוש · בזה המבול בעונש דוהמ"ב : שפה אחת וכו' · פירש הערוך בע' שף התמיסי לשון הורקה כמו שמן הורק ופירש כאן כוריקו תבית ה' ושניה ושלישים וכולן אחת הייתו הומן : ו או אני וכו' · פירוש מפני שאמרו מה שדי וגו' שלא רצו להיות בשעבודו והכרתו ומכ"מ לא רצו להתגבר עליו וזהו או אני או אתה בפלטין שאין הכוונה אלא להפרד ממנו · אבל דופ"ס ברצו לעשות עבודת כוכבים וכו' כלומר אני ולא אתה

בפלטין

אבילה ושתיה דהיינו ברכו׳ · השמן מקרבן וכן כאן היה ישיבת שלוה ברכוי האבילה בדאיתא לקמן במד"ר פ"ט ע"ש: ח כי אמר למי שאמאמר שהיה כאן כל בני עולם נעשה אחת אין שייך לומר שאמרו יחידים איש אל רעהו · על כן דורש על משפחות ודורש שמצרים אמר לכוש שכאן כתיב הבה נלבנה לבנים ולכל מצרים כתיב הבה נתחכמה וגו׳ בחומר ובלבנים · ונקט מצרים וכוש שהם מבני חם המפורסם ברשעות ומצריים נמשכו גם בני יפת ובני שם: ט מעשר ירידות · בפדר"א פי"א מפרש עשר ירידות ירד הקב"ה על הארץ · אחד בג"ע · ואחד בדור הפלגה · ואחד בסדום · ואחד בסנה · ואחד במצרים · ואחד בסיני · ואחד בנקרת הצור · וב׳ באהל מועד · ואחד לעתיד לבא · וכן הוא בילקוט בראשית סי׳ כ"ו : בני חמריא · וכי ס"ד דבני חמרי אינון דאצטריך למימר בני האדם: בנוי דאדם קדמאה · שיחסם לאביהם הראשון שנדמו אליו במה שהיו כפוי טובה כמותו כדמפרש ואזיל: האשה אשר נתתה כו׳ · שכפר בטובתו שנתן לו הקדוש ברוך הוא · שכל הטובה באה אשה שהיו בלא טוב : שנתים מדור המבול כו׳ · מיד שנתים אחר המבול התחילו בעצה זו ובילקוט גרס כך שלא מתו וארבעים שנים מדור המבול כו׳ כלומר שעדיין לא היה זמן ארוך שכלל אלא זה נם ובזו כתיבה לשום להם שארית בארץ שלפני שמותיהם שהיו ימים מרובים · ע"מ שנים למועט נחשב: הואיל והם עם אחד כו׳ דגדול השלום כדלעיל בפרקין · ואלולי זה היה ניתנו מהם לכלי התשובה לכודב מעלם: אם עושים תשובה אני מקבלן · סמך אהא דדריש בכמה דוכתי ועתה אין ועתה אלא לשון של תשובה · ודריש היא דקרא נמי בכה"ג דה"ק מושל והם עם אחד ושפה אחת לפיכך ועתה היא תשובה שבזכות זה פתח להם פתח של תשובה : ר׳ נחמיה כו׳ הוא מפרש קרא כמשמעו ולא מוקי ועתה לתשובה: מהיכן עמדו מאברהם · לפי שהוא נתגרה בדור הפלגה ומיחה בידם כדאיתא בפדר"א לפיכך ירש חלקם :

סדר לך לך

פרשה לט א שמעי בת וראי · שהוקשה לו מ"ש לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך שה"ל למימר בהיפך לך לך מבית אביך וממולדתך ומארצך ע"כ דרש שהכוונה על הליכת הנפש שתעזוב והשכח מנהגי ארצה וא"כ הסדר בהיפך תחלה שוכחים מנהגי ארץ ואח"כ של המשפחה ואח"כ של בית אביו · וסדר זה מפורש בפסוק שמעי בת וגו׳ ושכחי עמך ובית אביך שהמזמור הזה כולו מדבר באברהם יפיפית מבני אדם דרשינן ליה בפ׳ נ"ט באברהם · וכן בתנחומא · ובפרקין דרשינן ביה אהבת צדק וגו׳ ולקמן פ׳ נ"ט דרשינן ביה בנות מלכים ביקרותיך כו׳ · להכי דריש נמי ביה קרא שמעי בת וגו׳ : וראה בירה · ענין המשל מי שרואה בנין יפה ומסודר מבין ומודה שיש אדון ובעל לבירה זו ואומן חכם בנה אותה · אך ראה שהבירה נשרפת באש · או חשב שאדונה ובעלה עזב אותה · עד שאמר לו בעל הבירה אני הוא אדון הבירה ובעלה ובכ וגם מאתי היא בוערת · כך העולם מעיד על עצמו שיש לו בורא מנהיג בחכמה ובחסד אך כשראה הבורא שהרשעים מפסידים העולם והאבדון והכליון בוער כאש · ומזה נתבלבלה דעת אברהם · עד שנגלה אליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו אני הוא בעל העולם ואדונו · ובכוונה נעשה כל הכליון והעונש · וזהו מ"ש ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך והשתחוי לו שרוצה בעבודתו : ליפותך בעולם · דהיינו שיתגדל שמך בעולם בפרסום השגחתו על ידך · ומזה תדע נאמנה כי הוא אדוניך המשגיח עליך · לפיכך והשתחוי לו להיות נכנע לעבודתו יתברך כעבד לאדוניו · וממנו יראו וכן יעשו עמים רבים · כענין הנפש אשר עשו בחרן אלו הגרים שגיירו · והא מסיק וקאמר הוי ויאמר ה׳ אל אברם לך לך · כלומר בעבור זה צוהו ה׳ להרחיק נדוד מארצו ומבית אביו ולטלטל עצמו · כדי לפרסם השגחתו בעולם על ידו : ב ר׳ ברכיה פתח לריח כו׳ · כלומר שהוא כשמן הטוב שריחו מתפרסם לשבח בהיותו מורק מכלי אל כלי ומתטלטל ממקום למקום · אף כך אברהם ע"י טלטול נתגדל שמו בעולם בפרסום השגחת ה׳ עבור מעשיו הטובים · ומזה יתדבקו בו הרבה גרים · והיינו דמסיק ודרים עלה

באור מהרי"פ

בפלטין · יפ"ת : ח מגדל בנו עיר לא בנו · פי׳ מגדל בנו לגמרי ועיר לא בנו לגמרי שלא נגמר בנינה ופריך והכתיב כו׳ את העיר ואת המגדל אשר בנו משמע דכי הדדי נינהו והדרכה מקדים נמי עיר למגדל · ומשני מדכתיב ויחדלו לבנות העיר ולא כתיב המגדל מכלל שהמגדל כבר נגמר והעיר לא נגמרה · יפ"ת ונזה"ק · וע"ש טעם למה שהקדים בקרא העיר למגדל · ולי הכותב נראה שבנו שתיהם כאחת כת של אומנים שהתחילו לבנות העיר וכת שניה המגדל ונגמר המגדל ועדיין לא נגמרה העיר מפני שהעיר יותר גדולה מהמגדל והכתוב מקדים העיר למגדל מפני שהיא במעלה גדולה מהמגדל: אין שם אלא עבודת כוכבים · דילפינן גז"ש נאמר כאן שם ונאמר לקמן ושם אלהים אחרים לא תזכירו (סנהדרין דף ק"ט ע"א) · נזה"ק : י קולב · עמ"כ וז"ל רב"ם ענך כלב ג׳ א"כ ואת קרדומו תרגום וית כולביה ובעל הערוך ערך כלך ג׳ גורס כולביה בכ"ף הקרדומות כולכיא ע"כ : מגרופיה · ויעין תרגום ומגרופיתיה · ערוך : ויפץ כו׳ רי"א כו׳ · וזהו ויפיצם שלא בא שוב לארצו : באו"א תופס ארצו · ז"ל התב"א דייק למה לא נקט לשון פזור או השלכה אלא הכוונה שנכנסו כל הארצות כו׳ ונפץ אותם כמפיץ הזרע בתוך התלמים · כן נפץ כל אחד בארצו · ומ"ש בראשי הסרים דקדק כן ממ"ש על פני כל הארץ דהיינו הסרים שהם פני הארץ ופירוש כולפם ומושבת ומקבלת לתוכה אנשי מקומה באופן שלא יוכלו להתקבץ עוד עכ"ל · וע׳ יפ"ת ונזה"ק : יד רבי עקרה · באיכה רבתי לא מייתי האי קרא וכ"ה מן הראוי שהרי הדרשה אין לה והוה לה הוא רק במלת אין ולא במלת לא · ואולי איידי דעסקינן בקרא דעקרה מסיים סדרא בקרא דגאולה דמיירי בעקרה · וה׳ יראנו בנחמות ציון וירושלים א"ס :

סדר לך לך

פרשה לט א ליפותך בעולם · לך לך מארצך שייך לשכחי עמך וגו׳ · ואגדלה שמך שייך לויתאו המלך יפיך ליפותך : ב אפופילסימין · מבואר לעיל ר"פ כ"ז ע"ש :

ג לא הניקוהו · פירוש שלא הי"ל ממי לינק ומה שקיים מעצמו קיים וכמבואר לקמן פנ"ה נעשו כליותיו כב׳ דדין כו׳ והיו נובעות חכמה כו׳ (יפ"ת) : ח אחד מארם נהרים ואחד מארם נחור · נראה דארם נחור היא ארם צובה לפי שסמוכה לארם נהרים והוא מ"ש רש"י ז"ל גבי מפדן ארם ע"ש שהיו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן ל׳ צמד כו׳ וכדמשמע מדכתיב בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה שהשיכן סמוכות · וכוונת המדרש אחד מארם נהרים וכו׳ לפי שב׳ נסיעות עשה האחד יצאתו מארם נחור שהיא חרן (נל"ק עיר נחור היא חרן ע"ד כבש כשב) והב׳ יצאתו עוד מארם נהרים אשר בא בם בבואו מארם נחור הסמוכה לה כמ"ש באליעזר וילך לו אל ארם נהרים אל עיר נחור שפירש שבא לארם נהרים ועוד בא לעיר נחור שהיא יותר לפנים סמוכה לה · ואע"ג דהול"ל אחד מארם נחור ואחד מארם נהרים · כי ארם נחור שהיא חרן שבה היה אברהם היה

במדרש חזית סיפא דקרא על כן עלמות אהבוך אלו גרים שגיירו : ג ר׳ ברכיה פתח אחות כו׳ · מבואר ע"פ מה דאי׳ במדרש שבחטא אדה"ר נסתלקה שכינה למעלה · וכן בחטא דור אנוש ודור המבול והפלגה נתרחק יותר אור קדושת השכינה מלמטה למעלה · ותחלת התיקון היה אברהם שעל ידו נעשה שוב חיבור וקישור בין עליונים לתחתונים · וז"ש זה פי׳ שחיבר ותפר את כל באי עולם אל הקב"ה (תרגום לתפור לאחאה) וע"ז מדרש בר קפרא כזה שהוא מאחה את הקרע · כי מתחלה היו העליונים והתחתונים לאחדים · ואח"כ בחטא אדם נעשה כקרע ביניהם · וא"א בכח צדקתו איחה את הקרע לחברם יחד : קטנה שעד כו׳ · תיבת קטנה היא ציון על תיבת קטנה שבפסוק : שעד שהוא קטן כו׳ · וכמ"ש לעיל פ"ל בן ג׳ שנה הכיר אברהם את בוראו : לא הניקוה לא מצות כו׳ · פי׳ שלא היה לו מי שילמדוהו להכיר להקב"ה אלא הוא מעצמו הכיר וקיים הכל מעצמו כמ"ש לקמן פ׳ נ"ה נעשו כליותיו כב׳ כדים של מים והיו נובעין חכמה כו׳ : מה נעשה לאחותנו כו׳ · ביום שגזר עליו נמרוד גזירה קשה לירד לתוך כבשן האש (כדאי׳ לעיל פ׳ ל"ח) והוא כי אף אם ימסור נפשו יש צדדים אם להצילו אם לאו · כי מצד עצמו יותר היה טוב לו למות על קידוש השם לזכות נפשו באור הגנוז ולא ניצל אלא כדי להקים ממנו זרע קדוש ולפי שיצאו ממנו גם כן רשעים היו בזה מיימינים ומשמאילים · וכן אם לא ימסור נפשו יש לצדדים אם להרחיקו מאז מהשגחה העליונה · או אם עדיין ראוי לקרבו באשר לא עשה כן אלא מחמת אונס מיראה וכ"ש למ"ד ב"נ אינו מצווה על ק"ה : אם חומה היא כו׳ אם מעמיד כו׳ · כדמפרש בתנחומא אם נותן נפשו כחומה זו שהיא עומדת מפני מלחמות הרבה וימסור עצמו על קידוש השם נבנה עליה טירת כסף אלו ישראל שקראם כנפי יונה נחפה בכסף · אבל אם הוא דל במצות ומ"ע לעבוד את השם בלב שלם ולפיכך לא ימסור עצמו על ק"ה ובתנחומא הגי׳ ואם דל הוא מלמסור עצמו על ק"ה · נצור עליה לוח ארז מה הצורה הזו שבארז נוחה לטשטש ואינו מתקיים אלא לשעה · כך אין אני מתקיים עליו להשגיח בו אלא לשעה בימיו באשר עכ"פ לא עשה כן אלא מיראה · אבל מ"מ לא אתקיים עליו לדורות להקים ממנו זרע הגון המתקיים לדורות: אמר לפניו כו׳ אני חומה · למסור נפשי על ק"ה · וכן גם שדי כמגדלות זה חמ"ו · כלומר עבור זה גם זרעו יהיו בדוגמתו כי ידמו לפרסם · והמדרש סידר כן הדברים בדרך שאלה ותשובה · ועיקר הכוונה לומר שאברהם מסר נפשו בכל לב בלבב שלם · ולכן זכה להעמיד צדיקים כמותו והוקם ממנו גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ושמו ית׳ נקרא עליהם כדכתיב כי חלק ה׳ עמו : רפאנו את בבל כו׳ · לעיל פ׳ ל"ח · ושם מבואר מה שכתוב ונלך איש לארצו שהפילם ה׳ על פני כל הארצות כל אחד לארץ המיוחד לו כפי מדרגתו · והיינו דמסיק ויאמר ה׳ אל אברם לך לך כלומר גם לאברהם נאמר לך לך היינו אל ארץ המיוחדת לך : ד לך לך שתי פעמים לך בקמץ גם כן לשון הליכה · היינו אחד מארם נהרים ואחד מארם נחור · כי יש שני ארם כמ"ש ריש תולדות פדן ארם ופרש"י שני ארם ארם נהרים וארם צובה ומפורש בתורה סדר חיי שרה וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור · וכן בריש ויצא וילך חרנה והיינו פדן ארם שכתוב בסוף תולדות וילך פדנה ארם · וא"כ מ"ש מארם נהרים היינו מה שכתוב מארצך · ואחד מארם נחור היינו מעיר נחור · ואלו ב׳ המקומות היו סמוכין זה לזה אלא שהיה נהר מפסיק ביניהם ואברהם היה מתגורר בשניהם יחד שבאחד היה מתגורר מצד רכושו ומקנה קנינו · ובאחד היה מתגורר בעיקר שכונת דירתו וצוה לו הקדוש ברוך הוא להסיע עצמו משניהם יחד : יא אותה אומה כו׳ שאחד שלך יקר שאותה אומה כו׳ אני מעמידה ממך · שמ"ש ואעשך לגוי גדול היינו גדול במעלת החשיבות והוא גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו : ברם את כו׳ · פי׳ אבל באת זו אתה לא יחסר לך כלום · וזהו והיה ברכה שיעמוד בברכתו : אלא השמים · נ"ל אלא השמימה ויש כאן שני ההי"ן מיותרים האחד לרמוז על שבה"א ברא השמים כמ"ש לעיל פ׳ י"ב · והה׳ הב׳ לרמוז שעל ידי שיוסיף לו ה׳ על שמו יהיה פרה ורבה · ומייתי הא הכא לפרושי הא דכתיב הכא ואגדלה שמך והיה ברכה כלומר אגדל ה׳ בשמך והוא אות ה׳ של שם

נחמד למראה

פרשה לט ג ליפותך בעולם וכו׳ · נראה עם מה דאיתא דאוירא דארץ ישראל מחכים ועוד אמרו רז"ל חד מינן כי סליק להתם (פי׳ לארץ ישראל) הויא כתרי מינן · ועוד אמרו רז"ל כל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה · וז"ש לך לך מארצך חוצה לארץ אל הארץ אשר אראך ארץ ישראל כדי שתתחכם יותר ותתיפה בעולם · ועוד כי הוא אדוניך כענין שאמר יעקב והיה ה׳ לי לאלהים ודו"ק : ה ר׳ עזריה פתח רפאנו את בבל וכו׳ בדור אנוש וכו׳ · המאמר הזה תמוה מבואר בס׳ הר"ב עמודים שבעה ובעמוד אברהם דהיינו כי לא נתקנו וצריכים היו לבא עוד למצרים כדי לסבול עול גלות ולתקן יעו"ש · ונ"ל טעם זה יתבאר שכתוב בירמיה (נ"א) רפאנו את בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך איש לארצו כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים ע"כ · דשיפיה דקרא גלי לן דאמאי לא נענשו משפט חזק כל אחד בדורו כדי שיתוקן ונתן טעם כי זה לא היה באפשרות מפני שהמשפט צריך שיהיה תקיף מאד שלא היו יכולין לסבול משום כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים ולכן חזר והביאם פעמים אחרים לצרפם צירוף אחר צירוף · ודו"ק : יא רבי אבהו אמר הבט נא השמים אין כתיב כאן אלא השמימה אמר הקב"ה בה"א בראתי את העולם הריני מוסיף ה"א על שמך ואתה פרה ורבה : כתב הרב יפ"ת ותימא דה"א שבסוף התיבה לא תשמש אלא במקום למ"ד שבראשה עכ"ל · ולדעתי נכון הוא שה"א שבסוף התיבה מאותיות האמנתי"ו הנוספת היא ואינה משמשת במקום למ"ד שבראשה · כי כבר התבאר שיש הבדל בין הוראת מלת אל ובין הוראת למ"ד המשמשת כי למ"ד המשמשת מורה על הקירוב מה שאינו נוגע בגוף אחר ובעבור זה מורה לפעמים על ענין עצמו כמו וילך לו אל ארצו (שמות י"ח) טוב נקלה ועבד לו (משלי י"ב) ואולם מלת אל מורה על הנגיעה והדיבוק בגוף אחר או שיורה להפלגת ענין · וכ"כ רש"י ז"ל בסוטה (דף ל"ב ע"ב) דאמרינן התם אלו נאמרין בכל לשון · פרשת סוטה מנלן דכתיב ואמר הכהן לאשה בכל לשון שהוא אומר ופירש"י וז"ל ה"ג ואמר אל האשה בכל לשון שהיא שומעת ומהאי קרא יליף לה בספרי · ול"ג ואמר הכהן לאשה · אל האשה משמע דברים הנכנסים בלבה שהיא מכרת בלשון עכ"ל · וכל זה לפי שמלת אל מורה על הנגיעה ולמ"ד המשמשת מורה על הקירוב · וראוי שתדע שלפעמים תחסר מלת אל כאשר הענין מובן בכח המאמר · ואולם לא יתכן חסרון למ"ד המשמשת אבל תמיד נאמר בה רוסס · ושוא אתו תהיה ה"א בסוף התיבה המשלמת חסרונה · וזהו ענין אמרם ז"ל כל תיבה הצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה · פי׳ שה"א בסופה היא משלמת חסרון שלמ"ד שבתחלה באופן שתהיה בה הוראת הקירוב · אבל אינה משלמת חסרון מלת אל להורות על הנגיעה והדיבוק · והעד על זה מה דאיתא במסורת על פסוק והמדנים מכרו אותו אל מצרים · ז׳ סבירין מצרימה והבן זה · ואשר ראוי עוד שתדעהו הוא שיש הבדל בין לשון ראיה ובין לשון הבטה · כי ענין ראיה הוא להורות שלא נעלם ממנו הדבר אשר נראה לעיניו אבל יודע תמונתו בראייה בעלמא כמו ביום השלישי וישא עיניו וירא (בראשית כ"ב) ויגל ה׳ את עיני בלעם וירא (במדבר כ"ב) · ואולם ענין הבטה הפלגת הראיה הוא להכיר הדבר במהותו בהשגחה גמורה · לכן תמצא תמיד שלשון ראיה נקשר עם למ"ד המשמשת כמו האדם יראה לעינים וה׳ יראה ללבב (ש"א ט"ז) לפי שלמ"ד המשמשת מורה על הקירוב דומיא דלשון ראייה שאינה מורה על הפלגת העיון · ולשון הבטה נקשר תמיד עם מלת אל המורה על ההפלגה במה שנוגע בגוף אחר דומיא דלשון הבטה המורה על הפלגת העיון כמו והביט אל נחש הנחושת וחי (במדבר כ"א) שהוא ענין השגה מושכלת · וזהו מה שאמרו במס׳ ר"ה וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים מתרפאין ואם לאו היו ניזוקין ע"כ · ולפי מה שהתבאר נכון הוא מה שאמר רבי אבהו הבט נא השמים אין כתיב כאן וכו׳ · ור"ל אם היה כתוב הבט נא השמים היה נכון כפי משפט הלשון להיות המכוון בו כאילו כתוב הבט נא אל השמים · כי כבר יתכן שתחסר מלת אל · השתא דכתיב הבט נא השמימה לא יתכן לומר כי הה"א שבסוף התיבה תשמש במקום למ"ד בתחלתה שהרי כבר התבאר שלשון הבטה אינו קשור עם למ"ד המשמשת רק עם מלת אל · וא"כ מוכרחין אנו לומר שתחסר מלת אל כאשר יתכן חסרונה וא"כ הה"א שבסוף התיבה היא מאותיות האמנתי"ו הנוספות וז"ש בה"א בראתי את העולם הריני מוסיף וכו׳ והבן זה : א"ר לוי לא שם אדם פרה מאברהם עד שנתברך · ולא שמה לו עד שנתברך ר׳ הונא אמר לא סוף דבר אברהם הולך אצל החולה אלא החולה רואה אותו ומרויח · א"ר חנינא אפי׳ ספינות שהיו מפרשות בים הגדול היו ניצולין בזכותו של אברהם · מה שאחשוב אני בזה הוא כי כבר התבאר לעיל (פ׳ ל"ו) שיש פעלים שאינם עומדים ולא יוצאים אבל מקבלים הפעולה בדרך מקרה או בדרך הטבע ויוצא בהם באופן שאין הבחירה ביד האדם לעשות הפעולה או למונעה · והנה כאשר נמצאו פעלים כאלה בבנין נפעל לא יתחייב מציאות בנין הקל כיון שלא נמשך בנין נפעל ההוא מפעולת פועל המכוין לעשות הפעולה ההיא · ואפי׳ כאשר יהיה בנין הקל במציאות תהיה הוראות בנין הקל ובנין נפעל שוה כמו וילאו למצא הפתח (בראשית י"ט) ונלאו מצרים (שמות ז׳) ועוד נשאר הקטן (ש"א י"ז) לא נשאר בהם עד אחד (שמות י"ד) ודומיהם רבים · והנה כאן נאמר ונברכו בך כל משפחות האדמה מבנין נפעל ולא נמצא ענין זה בבנין הקל בכל · המקרא כי מה שנמצא מפורש זה בבנין הקל מענין אחר הוא כמו ויברך על ברכיו (ד"ה ב׳ ו׳) וא"כ יתכן לפרשו בבחינת הפעלים שאינם עומדים ולא יוצאים אבל מקבלים הפעולה בדרך מקרה כיון שלא נמצא בנין הקל ממנו · לכן דרשו מה שדרשו מר כדאית ליה ומר כדאית ליה · ובזה מתורץ ג"כ מה שפירש"י בחומש על ונברכו בך · וז"ל יש אגדות רבות · כי לכאורה יש להקשות מה הורה לנו הרב בזה : אלא שנתכוין לכדאמרן ודו"ק : והיה ברכה קרי בה בריכה · להיות כי מלת והיה לא מתוקם שפיר על מלת ברכה עד שהמפרשים פירשוהו בחסרון מלת איש כדלקמן · לכן היה דעת המדרש לפרשו מענין בריכה ומלשון שנה לו בריכה כי ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו) שענינו בריכה ויגיד עליו ריעו ויתן לה את גולת עלית ואת גולת תחתית וז"ש קרי ביה בריכה כלומר תפרשהו ענין בריכה כלומר אתה תשפיע על אחרים וזולתך כמו שהבריכה משפעת מימיה אל השדות וזהו מה שסמוך אחריו ונברכו בך כל משפחות האדמה : והיה ברכה עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך למאן דחזי לך למברכה ברוך · כבר אמרו המפרשים כי והיה ברכה פירושו והיה איש ברכה כמו ואני תפלה (תהלים ק"ט) פי׳ איש תפלה · ורש"י פי׳ בפ׳ נח וז"ל איש האדמה אדוני האדמה כמו איש נעמי (רות א׳) עכ"ל · ובפי זה יהיה גם כאן המכוון באמר איש ברכה אדוני הברכה · ולז"א הברכות מסורות לך כלומר שאתה אדון עליהם : טו ויט אהלו אהלה כתיב מלמד שנטע אהל שרה תחלה ואח"כ נטע אהלו · עיין מ"ש היפ"ת וז"ל כ׳ הרא"ם ז"ל ואע"ג דלא אשכחן בשום דוכתא למדרש קדימה ואיחור בין המקרא והמסורת שאני הכא דאמרו צריך לכבד אשתו יותר מגופו והסמיכה בעלמא היא · והמסכי דעכ"ל דקמ"ל שהקדימה דהל"ל מאי קמ"ל וכי הוה סלקא אדעתין שלא יתפלל על אשתו · וא"כ אין זו אסמכתא ואם על הדרש עצמו דדריש מסורת קאמר ליתא דהא לכ"ע דרשינן מקרא ומסורת כדכתבו התוס׳ בפ"ק דסוכה עכ"ל · ולכאורה אין זו קושיא על הרא"ם ז"ל דאיהו קאמר דבשום דוכתא לא אשכחן דדרשינן קדימה ואיחור דוקא מן המקרא והמסורת ולא נעלם ממנו דלכ"ע דרשינן מקרא ומסורת · ומה שהקשה עוד דעכ"ל דקמ"ל דהל"ל מאי קמ"ל אין זו

המיוחד שבו נברא העולם · והעיקר בזה כגירסת הילקוט שגרס הכי הבט השמים אכ"כ אלא השמימה כו' : יג וילך אברם וס"ד וילך אתו לוט · שהוא נטפל אליו מעצמו ולכך לא רצה להרחיקו ולקחו ג"כ בחבורתו · וזהו שבחו של לוט ובחירתו הטובה : טז ואחד שלא יפגו בניו בעי · והוא השני שבנה כשנעתק ההרה שצפה שעתידין בניו להנגף בעי בעון עכן · ומה שהקדים הג' שהוא לקנין הארץ משום דמאריך בדרשה בענין המזבח דעי שבקיה לבסוף : שלא יפלו בניו בעי שנאמר והעי מקדם ויבן שם מזבח : זכותו של אברהם ·דרים לשון עליה ויעלו עפר וגו' לשון עליית זכרון: מלמד שהקריא כו' · שקריאתו כאן היה לצורך אחרים שבזה הקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה · ר"ל שפירסם מציאת אלהותו והשגחתו בעולם :

פרשה מ ד הנה נא ידעתי וכו' · ר"ל דלא הול"ל אלא הנה אשת יפת מראה את · וידעתי למה לי · אלא ע"כ צ"ל שבאלו כעת חידוש ידיעה: ה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה · ואפשר שהכוונה שמגודל הפלגת היופי נשמע הקול בכל ארץ מצרים איש מפי איש עד כי כמעט כולם כאחד באו לראותה וע"ד זה הבהיקה כל מצרים מזיוה : ת"ל וימשכו ויעלו אותו · דהו"ל למימר ויעלוהו · אלא ללמדך שהיו מעלין אותו בדמים לזכות בעלייתו שלאחר שעלה המלך השלשים אנשים להעלותו מן הבור באו עוד שם אחרים לזכות במצוה זו מפני עילוי הדמים לצדקה :

פרשה מא א מה התמרה כו' · לפי שדוד אחז דמיון מתמר והארז אשר אין מעלתן דומים זה לזה כדמפורש לכן אמר הדמיון בשניהם להורות על מעלות כל אחד לא על השרונים · שדבר שהוקש לשתי מדות אתה נותן לו כח היפה שבשתיהם : לא עקומים · בערוך גרס עומקים : שקושים פי' סוף וקוץ · ויש עלים קשורים הנקראים בלע"ז שלנו שענקעם · שהעלים החלקים הולכים גידי העץ מהשורש עד ראש העץ · כך הצדיקים כל מעשיהם לשם השי"ת והם ישרים · והרשעים דומים לקשורי העץ שהם עקומים ועקשים : צלן רחוק שהם גבוהים והענפים מתחילין לגדל בגובה האילן · ולמטה הם בלי ענפים · כן בצדיקים עיקר תכליתם נצמח רק לבסוף בעוה"ב כי מפני שהם גבוהים וגדולים במעלת נפשותם מוכרחים לצרוף גדול מאד בעוה"ז עד שלבסוף יושלם נפשותם בתכלית הזכות והטוהר : לבן מכוון למעלן · כי במין הצומח הלב הוא הדבר הפנימי · ואם הוא חזק אז הוא מכוון למעלה בלי עקמימות · וכן בצדיקים לבם וחזקם הוא רק למעלה לה' ועי"ז יתחזק לבם תמיד בבטחון חזק : התמרה וארז יש להם תאוה להתדבק למיניהם כעובדא דבסמוך · וכך הוא המדה בכל הצומח · אף הצדיקים שהם חלק אלוה ממעל מצד מקור נפשותם יש להם ג"כ תאוה לה' להתדבק בו בדרכיו · ועל זה אמר שנאמר קוה קויתי לה' כלומר כל תוחלתי ותאותי הוא לה' להתדבק בו : ג לפרוע הקפותיו · יתכן שבעת הרעב פיזר כל אוצרותיו לצדקה על כן הוכרח בלכתו למצרים ליקח בהקפה על בטחון השי"ת · ובחזירתו ממצרים פרע הקפותיו : ד כשם שהיה ריב כו' · שגם לוט לא היה מקפיד על הגזל · ומתגשא בירושת אברהם וע"ז היה קטטה בינו ובין אברהם : ויאמר אברם כו' וקמ"ל ריב"ס דלא תימא דמדלא קאמר בריש אלא ויהי ריב בין רועי כו' לא היה ריב בין אברם ולוט · אלא ריב ממש היה ביניהם כשם שהיה בין הרועים : כי אחים היו · דמה שהקרובים והחברים נקראו אחים היינו לפי שמן הסתם יש אהבה ואחוה ביניהם כאילו הם אחים אבל הכא שהיה מריבה בין אברהם ולוט ודאי הותר קשר האהבה שביניהם וא"כ מדוע אמר כי אנשים אחים אנחנו : כך אי אפשר לאותו האיש כו' · ואף ע"פ שהנקבות מותרים לבא בקהל · מ"מ הכל הולך אחר משפחת האב · וכן הרמז בלשון פרד אינו אלא על פרד זכר שהוא עקר ואינו עושה פירות ולא על פרדה נקבה : בולמוס · פי' בערוך מלשון מי שאחזו בולמוס · פי' בלשון יון גרונו של שור · כלומר שאוכל הרבה כלחוך השור וי"א לשון לע"ז הוא שקורין בולימו למי שאוכל הרבה · וכ"ל שאחזו תאוה בלא גבול הן לאכילה והן לעריות · אך בתו ואחותו אין דרך אדם להתאות להם אלא מי שהוא משולח בתאותו סוף שמאכילין אותו מבשרו כלומר שנכשל בקרובותיו אשר הם אך עצמו ובשרו · וכמו שאירע ללוט שנכשל בבנותיו בעבור היותו להוט בעריות וכדמסיק: ז לא באברהם ולא באלוהו · ומה שנתן אברהם נפשו עליו כשנשבה · היינו עבור השני פרידות טובות שיצאו ממנו אשר מהם נבנה מלכות בית דוד ומשיח צדקנו :

פרשה מב ב והמה לא ידעו כו' · רמז על אסיפת אמרפל וחבריו בימי אברהם כי מאת ה' נתקבצו כדי להפילם ביד אברהם ומעשה אבות סימן לבנים · ועל זה אמר והמה לא ידעו מחשבות ה' בזמן העבר בימי אברהם · וכן לא הבינו עצתו גם לעתיד : ג עלה בידינו מן הגולה · קבלנו מחכמי גלות בבל : וחמשה הן · שאינם אלא ה' דלא חשבינן אלא ויהי בימי שאינן אלא ה' אבל ויהי סתם לפעמים משמש גם שמחה כרבי יוחנן דלקמן · ובא לפרש מה צרה כוללת היה כאן לכל העולם · לזה אמר משל לאוהבו של מלך כו' : ברברים תורגמה תרגום ירושלמי ברבריא · ומעם לועז תרגום יונתן ועם ברבריא : שאין המלך מקק כו' וכן הקדוש ברוך הוא אינו משגיח להיטיב לעולם אלא מפני אברהם אוהבו · ואילו יהרג יסלק השגחתו לפיכך היה זה צרה כוללת לכל העולם : וישובו ויבואו אל עין משפט היא קדש · לרמז שלא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם הוא אברהם אשר בעבורו השגיח ה' על עולמו · והייש שמתחלה באו על אברהם לשרפו באש באור כשדים היינו נמרוד שהוא אמרפל וחבריו כדלקמן · ואח"כ וישובו ויבואו וגו' · להרגו בחרב : שעשתה מדת הדין בענין סדום שהפך בזכותם · וכן דרכו תמיד כדכתיב כי ידעתיו וגו' · ועיין ספרי סדר האזינו פיסקא שי"א: מה צרה היתה שם · למה נאמר דוקא במלחמה זו ויהי בימי יותר מבשאר מלחמות ומשני שבאמת היתה שם צרה מופלגת יותר מבשאר מלחמות · שנתחברו עליו יחד מלך ישראל ומלך ארם היה ג"כ כזה שהיה זה מפנים וזה מאחור · ולפיכך וינע לבבו וגו' : צור תעודה · שאחז צרר וקשר והסגיר התעודה מבתי מדרשות שהם מקום בית ועד לתורה כדי להיות התים תורה בלמודו להשכיח התורה מישראל ולסלק השכינה מישראל : ומה הועיל לו שהרי לא עלה בידו לבטל הלימוד ולהשכיח התורה · כי אנכי והילדים הם התלמידים אשר מחזיקים בעמוד התורה מהם תתפשט הוראה בישראל להחזיר עטרה ליושנה וז"ש כי יהיו לאותות ולמופתים גם לדורות שלא תשתכח התורה מישראל: שאחז ב"כ כו' הכל נוחין וי' · כי קיום כל העולם אינו אלא על ידי התורה כדכתיב אם לא בריתי וגו' : שהיה לו כרם כו' לכ: לא נכתב ויהי בימי גם גבי פרעה ונבוכדנצר שהגלו את ישראל את שאינו דומה לצרה זו שהיא צרה כוללת שבאו לעקור בגפנים · שבקש המן לעקור הגפן כולה ואחשורוש הסכים על ידו : ההרדל · שאינו נאכל מצד חריפותו צריך להמתיקו : ויהי ה' את יוסף · פירוש בבית פוטיפר : שנזדווגה לו כו' · בשאר מקומות שיש מאמר זה שלשון שמתוך כך נזדווגה לו על ידי כך שהיה ה' עמו והיה שמח נהוה יפה תואר ויפה מראה · ולכן על ידי יפיו נתגרה בו אותה הדוב פי' אשת פוטיפר : לקרוע בגדיו · שע"י שהיה ה' עם יהושע והסכים עמו על חרם יריחו שנזר לכן בא הדבר שנענשו עליו ישראל על מעל עכן בחרם · והוצרך יהושע לקרוע בגדיו : אופכי גדולה · פי' קורת רוח וכפרה גדולה על עונותיהם נטלו ביום שחרב בית המקדש כמו שנאמר תם עונך וגו' שאילולי חורבן הבית לא היה נשאר ח"ו מישראל שריד ופליט אלא ששפך חמתו על העצים ועל האבנים ובר"ר גרס אופכי שלימה נטלו ישראל: ד שהיתה אמירתו אפילה · ר"ל נמרוד נקרא אמרפל שהיתה אמירתו אפילה · ודרש אמרפל נוטריקון ופירושו גזירתו או פתויו כי ציד בפיו להמריד כל העולם על הקב"ה · ובערוך ערך אספרון מפ' אמירה בל"י חשך · והיינו מה שסיים המדרש דאמרי ואפילו בעלמא פי' שהחשיך כל העולם במרד : דאמרי והפילו באברהם · מפ' אמר לשון ממעלה מגזרת במרום תמריא שע"י שמלך גזר על אברהם להפילו לכבשן האש · או מפרש אמר לשון כעס כמו אמריית דאמריית · ועניינו שע"י כעסו גזר על אברהם שירד לכבשן האש : לרגלו של משיח · שע"י התגרות המלכיות בא הגאולה לאברהם וכן בהתגרות האחרונים תבא הגאולה בשלימות לזרעו של אברהם · ודקדק לומר רגלי משיח · בסוד ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים : ו זו מטרפולין אם המדינות · ונקראת חורי שבררו אותה והוצאת להם לחירות בדור הפלגה כאשר נפוצו העמים איש לארצו הם באו אל אותו המקום שהוא מטרפולין · ומתוך כך נעשו בני חורין והם האומה שעיר כמ"ש בסדר וישלח :

פרשה מג ב הן הוריקו פנים · פי' שכעסו כנגדו · ולכך הכועס פניו מוריקות או מתאדמות · והא דכתיב וירק את חניכיו היינו שהוא היה סיבה לדבר במה שאמר להם שילכו עמו : ג יתן לפניו גוים ומלכים ירד · וס"ד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו · ופירוש חרבו של אברהם · שאברהם היה משליך עליהם עפר ונעשו חרבות · קש ונעשו חצים : יתן עפר לא נאמר · ר"ל שלפי דברי ר"י יותר היה ראוי שיאמר הכתוב יתן עפר · אע"כ שפירוש הכתוב הן היו משליכין חרבות על אברהם ונעשה עפר כו' ולפ"ז מ"ש יתן כעפר חרבו הוא מוסב על חרב המלכים · וס"ק יתן כעפר חרבו הנטויה עליו על אברהם · וכן קש נדף קשתו הנטויה עליו על אברהם מן המלכים · ובשוח"ט מבואר שלר' נחמיה מ"ש חרבו קשתו הכוונה על אמרפל שהוא העיקר במלחמה זו כמ"ש לעיל פרשה מ"ב : יעבור שלום · אורח ברגליו לא יבוא שלא הלך בטבע ההליכה ברגליו · אלא דרך נס · וכדאיתא בשוח"ט ק"י כשבא לרדוף אחריהם נקפצה הארץ לפניו ג' מילין : מיל שנא' אורח כו' · דייק לשון אורח שהוא שם למהלך : ד ושף לא החזיר · וכוונתו היה להדריכם שילכו בדרכיו ולהפרידם מאבותם אנשי סדום אשר היו אנשים רעים וחטאים לה' מאד לבל ילמדו מעשיהם · כי לקטנים מועיל הלימוד לא לגדולים שכבר נשחתו ואע"ג דפשטיה דקרא בהשבתם מיד השבאים מיירי · יש לומר דה"ק אנשים ונשים השיב ממקום השביה והביאם אל ארצם · אבל הטף לא החזיר אלא שהניחם אחר שהרג כל האוכלוסים · והגדלו שלא במקום אבותם לבל ילמדו ממעשה אבותם: ז אמרו ברוך אל עולם · וע"י זה היו מכירין אותו ית' · לכן אמר מעלה אני עליך כאילו אתה שותף בברייתו של עולם · כי כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו : קונה שמים וארץ · הזכיר את השם בתואר קונה שמים וארץ שעל ידו נתחדשה הכרתו ית' בעולם אשר הוא תכלית הבריאה והוה כאילו עתה נתחדש לו להקב"ה קנין בעולם : ויען כל איש כו' · נסמך על מ"ש בפדר"א פ' כ"ז לקח אברהם את ג' תלמידיו (ענר אשכול וממרא) ואת אליעזר עבדו עמו ורדף אחריהם עד דן כו' ושם הניח תלמידו כו' ולקח אליעזר עבדו עמו כו' ורדף אחריהם עד משמאל לדמשק ע"כ : הרי שענר אשכול וממרא נשארו בדן וישבו שם על הכלים והמתינו

נחמד למראה

קושיא דיי"ל דאתא לדרשא אחריתי וא"כ שרו משר תלונותיו מעל הרא"ם ז"ל · אך קשיא לי דלפי דברי הרא"ם ז"ל הנ"ל אשו ולא הייתי צריכין אל המסורת דממילא ידעינן שבתחלה נטה אהל אשתו כיון שצריך לכבד את אשתו יותר מגופו · לכך אומר אני דילפותא גמורה היא · ומ"ש דבשום דוכתא לא אשכחן למדרש קדימה ואיחור בין המקרא והמסורת · איברא כבר התבאר בס' נח (פרשה ל"ד) שכך הוא דרך רז"ל בכל דוכתא למדרש קדימה ואיחור בין המקרא והמסורת שיש להכתב שהוא המסורת דין קדימה על הניקוד שהוא הקרי לכן דרשינן הכתב תחלה ואח"כ הניקוד ונכון הוא מה שדרשו בתחלה נטה אהל אשתו ואח"כ את שלו :

פרשה מב ה ר"מ היה דורש שמות · ריב"ק היה דורש שמות וכו' · הנה מה שדרשו הני תנאי השמות האלו בדרך הרכבה משני שרשים היינו לפי שרובם הן שמות מרובעים או מחומשים · ומבואר שאין שרש בלשון הקודש יותר משלש אותיות לכך אמרו שהם מורכבים משני שרשים · וכפירש"י בפ' כי תצא וז"ל שעטנז לשון ערוב ורבותינו פירשו שוע טווי ונוז עכ"ל · וכן נהגו רז"ל לפרש כל השמות המרובעים והמחומשים בדרך הרכבה כדאי' בשבת (דף ס"ב ע"ב) שפיגיל שתחים שמביאים לידי גילם · ובר"ס (דף כ"ו ע"א) מאי גלמודה גמולה דא מבעלה · וביומא (דף כ"ח ע"ב) דמשק אליעזר שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים · ובחגיגה (דף י"ג סוף ע"א) מאי חשמל חיות אש ממללות · ובמתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות · ובחולין (דף מ"ג ע"א) דוכיפת שהודו כפות וכן כולם :

פרשה מג ב וירק את חניכיו ר' יהודה אומר הם הוריקו פנים וכו' ר' נחמיה אומר אברהם הוריק פנים וכו' · קשה איך ילידי ביתו של אברהם העיזו פנים כנגדו ולא רצו ללכת בשעה זו שחמשה מלכים לא יכלו לעמוד כנגדן · ולמה לא בטחו בזכותו של אברהם ושהשם יתברך יגן בעדו כי אין מעצור לה' מהושיע בין רב למעט · ועוד קשה לדברי ר' נחמיה שאמר אברהם הוריק פנים כנגדם אמר אנא ואפול על קדוש השם מה קידוש השם היה שם להכנס בסכנה עצומה כזאת · ונראה ליישב ע"פ מאי דאיתא בפ' דלעיל ויבא הפליט זה עוג שמצאו לאברהם שהיה עסוק בעוגות של חג המצות ובשילא אברהם להלחם היה בליל פסח כדלקמן על פסוק ויחלק עליהם לילה · ואף דקי"ל דעובדי כוכבים שצרו על ישראל מחללין עליהם את השבת כדי להצילם ואפי' ביחיד הנרדף דינא הכי כדאיתא בש"ע או"ח סי' שכ"ט מ"מ הני מילי היכא שהם יכולים להציל אבל אם אין כח בידם להציל אז אינן רשאין לסכנים עצמן בסכנה · וממילא אסורים לחלל שבת ויו"ט וזהו טענת ילידי ביתו של אברהם שהוריקו פנים כנגדו ואמרו שאינן רשאין לחלל יו"ט מפני שאין בהם כח להציל ואפי' בחול אסורים להסתכן בעצמם · וזהו שטענו נגד אברהם חמשה מלכים לא יכלו לעמוד בפניהם ואיך אנחנו מתי מספר נוכל להושיע · אבל אברהם מפני שנכון לבו בטוח בה' שיהיה לו עזר משדי ויכול יוכל להם לא השגיח בטענתם · ורבי נחמיה אתא לאשמעינן שאברהם הוריק פנים כנגדם מפני שסובר כדדרשינן בפרשה הקודמת שכל עצמם של מלכים האלו לא באו אלא כדי שיפול לוט בידם מפני שהיה דיוקנו של אברהם ויהיה בדבר חילול השם שיאמרו העולם ששבו את אברהם בעצמו · אי נמי כדאיתא בפרקי דרבי אליעזר ששמם באו תחלה על לוט ואח"כ מגמת פניהם היתה לשלחם עם אברהם וביתו · ועל כן הוא מוכרח להקדימם על דרך קדמים לרשיעא עד לא יקדמינך ומצוה וחובה על אברהם למסור נפשו ולא ליפול בידיהם בשביה כדי שלא יהא חילול השם בדבר אם יהיה שבוי בידם ונמצא שהותר לו לחלל יום טוב ולמסור עצמו למיתה ועל כן אמר ר' נחמיה שאברהם הוריק פנים כנגדם לומר אנא ואפול על קדוש השם · ומאן דאמר הוריקן בכלי זיין אתא לאשמעינן שלא די שהלך חוץ לתחום ביום טוב אלא גם זיינן בכלי זיין כמו שהוא הדין שיוצאין אף בכלי זיין · ודו"ק : ד וישב את כל הרכוש · ר' יודן אמר אנשים ונשים השיב וכו' · אע"ג דהך קרא כתיב קודם יציאת לוט לקראתו ושאלו

שאל

באור מהרי"פ

היא היותר רחוקה מא"י וממנה יצא לאשונה ושוב יצא מארם נהרים · י"ל דארם נהרים גדולה מתכן ומש"ה אקדמה קרא בהגלותו את ארם נהרים וגו' וכן במדרש יפ"ת ועי"ש שהאריך : טו עד עכשיו · והכנעני אז בארץ קאי :

פרשה מ ד אלך עמך לאצור · צ"ל לתבור כדכתיב ומשכת בהר תבור כי שמלחמה היתה בנחל קישון לא באצור · (יפ"ת ונזה"ק) :

פרשה מא ב סיקוסים · עיין רש"י : תמן · פירש המ"כ בבבל · ושנה תיבת תמן רצ"ל על ארץ ישראל והמדרש שהוא אגדת א"י קורא לבבל תמן : ד ב' אוהלים · שנשים נקראות אהל כמו כי שלום אהלך · שובו לכם לאהליכם וזולתם : ונעמה העמונית · היתה אמו של רחבעם בן שלמה (יפ"ת) : פורנא · הערוך ערך פרן ו' פירש ענין זנות (ע"ש רב"מ) ובערך פותא כתב נבלה ניאופים תרגמה עקילס פליאה פורני פירוש בל"י נבלה קורין פליאה ולזונה פורני עכ"ל : כעס היה לא"א כו' · ע"ד אסמכתא דרש ר"י וה' אמר לשון כעס כמו מאן אימרייך דאימריית (ב"מ ד' ס"ע) שפי' הערוך מי הכעיסך : ט דמלחלחין כו' · ע' מ"כ · וגם בערוך ערך מג ל"ג ליה · וע"ש ערך סק ג' : בפלטריות · בחוצות (יפ"ת) · ורב"מ בערך פולימיר מביא ירושלמי דשבועות ובלבד שלא יעשו פוליטיר פירוש בל"י מקום מוכן למכור דבר מה · עכ"ל רב"מ :

פרשה מב א ד"א חרב פתחו כו' · נ"ג לי' אלא ה"ה ויהי בימי אמרפל רשב"ש פתח כו' (יפ"ת) : ג פרסטגמא · רב"מ פי' בל"י דת וגזרה : בדור המבול וכדור הפלגה · צ"ע למה מדלג דור אנוש : אופכי · רב"מ פי' בל"י ורומי סטר פרעון כמו שובר : ד טירובייא · עמ"כ וכ"פ הערוך בערך טרן א' שאין הקב"ה בא בטרוניא כו · פי' בכח ובעלילה · וכתב רב"מ טירנין בל"י ורומי שרים ומושלים פי' טירניא ממשלה כו' ועי"ש ערך סרן ב' : ו מה מקיים רשב"ג כו' · ס"ב היפ"ת מה מקיים רשב"ג ושלש עשרה ובשלש עשרה · מה מקיים ר"י ובי"ד אלא בי"ד למרדן וע"ש ובנזה"ק :

פרשה מג ב ומכה מלפניה ומלאחריה · פי' מכה קודם המעשה דהיינו בימי אברהם שתשש כחו בחטא עבודת כוכבים העתידה ומכה מלאחריה אחר שנתבטלה היינו בימי נבוכדנצר וכמ"ש בפ' מלך וירדוף עד דן כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כחו כו' · ואף כו' לא נתגבר עד שהגיע לדן שנאמר מדן נשמע וגו' (יפ"ת) : ז שהיה מאיר לו כו' · אוני הוא דורש מלת העיר כמו האיר : מגנון · ז"ל רב"מ פי' בל"י תחבולה ומלאכת ערמנות · ומגנון מלא את היא כמו שיודעים הבקיאים בל"י עכ"ל : י עשאן שירה · פי' שעי"ז נתקדש ש"ש והרכוש עצמו נהיה לשבח והודאה לה' במה שהחזירו (יפ"ת) :

חכם

פי שאמר אברהם · ואברהם עם אליעזר רדפו אחריהם והצילו הרכוש · ועכ"ז מפורש בתורה שגם להם חלקם · ומזה למד דוד ג"כ: ט והלאה אין כתיב כאן אלא ומעלה · דמשמע גם לשעבר ועיקר ילפותא מיתורא דקרא שבכבר נאמר ויקימה דוד לחוק ולמשפט בישראל עד היום הזה · ומה ת"ל ויהי מהיום ההוא ומעלה · אלא ללמדך שכבר היה כן מימי קדם מימות אברהם · ואי הוי כתיב והלאה לא הוי מצינן למידרש הכי :

פרשה מד א האל תמים דרכו · שמאמר שדרכיו היינו דברי התורה כולם תמימים שנתן לנו כדי שיהיו [illegible] מדותינו · מכ"ש שהוא עלינו תמים · כי מה איכפת לו להקב"ה אם שוחט מן הצואר או שוחט מן העורף [illegible] שבות על מעשה הטוב כדי לייסר ולצרף אותנו מכ"ש שהוא עצמו תמים : לצרף בהם כו' · להדריך [illegible] בנתיבות היושר ולצרף הלב ולהטהר · [illegible] האל תמים דרכו כו' · כלומר [illegible] דרכו והלכו עם התמים : כאברהם שהיה תמים שנא' [illegible] את לבבו נאמן לפניך · [illegible] הוא התמימות : מגן הוא לכל כו' · זה אברהם כי כן מצינו לשון מגן באברהם שנא' אל תירא אברם אנכי מגן לך: ב חכם ירא זה אברהם · אף בהיותו צדיק גמור לא נתיאש מפורעניות ונתירא שמא עדיין לא יצא ידי חובתו כראוי ויגרום החטא או שמא נתמעטו זכיותיו וכדלקמן בפרקין על שהבטיחו ה' ואמר לו אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד · אף כיוצא בו כל חכם לב הוא ירא תמיד ואינו מתיאש מן הפורעניות ודרים נמי אידך קרא אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע באברהם שנסתפק ואמר תאמר שאני מוליד כאשר ראה ע"פ האצטגנינות · והקב"ה א"ל אל תהי חכם בעיניך בדבר זה ולא מאצטגנינות שלך באשר אתה ירא את ה' וסור מרע כי ישתנה מנהג הטבע בזכותך : זה נמרוד · כי אע"פ שהצליח מאד במלחמת ה' מלכים שנפלו לפניו ולקח את כל רכושם מ"מ לסוף היו כל פעולותיו פעולת שקר · כי לא נתקיים בידו שעמד עליו אברהם והשמידו ולקח הכל מתחת ידו : זה אברהם · שהיה זורע צדקה שגוה ג"כ זרעו אחריו כדכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' · היה לו שכר אמת שהוא קיים ונצחי תמיד כמ"ש אל תירא אברם וגו' שכרך הרבה מאד שלא יכלו לך כלום מזכיותיך בעוה"ז : ג אף תמכתיך בימין צדקי · שכאשר נודע אח"כ הדבר ליצחק בא לקללו · וה' הסיבו אחור והפך הקללה לברכה שאמר גם ברוך יהיה כדאיתא לקמן פ' ס"ז · ודבר זה נעשה ע"י הקב"ה בעצמו ועל זה אמר אף תמכתיך בימין צדקי : עושין מצות עמך · דהיינו שהולכים בך יד ממש כמכת חרב וכיוצא בו : אל תירא שנא' אל תירא אברם · כלומר מה שאמר לאברהם אל תירא לא נאמר אלא כלפי זרעו לבל יירא שיפלו זרעו ביד שונאיהם : ה אחרי סמוך לענין של מעלה · ואחר מופלג מענין של מעלה : אחר מופלג · כלומר מה שהבטיחו ה' על זה אל תירא זה לא היה אלא לאחר זמן כי לא נתייחד עמו הדיבור אלא לאחר זמן מופלג : ו משם נתירא על שהרג את בניו · ונתירא שמא יקללנו וכדאיתא בתנחומא וה"פ אל תירא משם כי אנכי מגן לך לגלות אזנו ברוה"ק כי יצא הדבר מאתי בהיותם רשעים ושכרך הרבה מאד במה שבערת קוצים מן הכרם : זה שרוי בקצו של עולם · שארץ מולדתו של אברהם היה בעבר הנהר וזה היה שרוי בקצו של עולם בירושלים כדכתיב ומלכי צדק מלך שלם · ועל שמתחלה היו דרים רחוקים זה מזה לא היו מכירין זה את זה בצדקתם ולפיכך נתיראו שמא ישטום א' את חברו · אבל לבסוף קרבו ויאתיו כלו' שסיבב ה' הדבר לקרבם יחד בקריבות הלב שנעשו אוהבים ורעים עד כי איש את אחיו יעזורו זה עוזר לזה בברכות וזה עוזר לזה במתנות כו' : את צורף זה אברהם · שהיה צורף את הבריות לקרבן אל השכינה מחבת הרסוס הנס : יא ה' אליו לאוד היה שני ומ"ש דבר תוספת הוא · ומ"ש ג"כ והנה תוספת שני · ולכן נדרשו אלו ג' פעמים לרמוז על העתיד שיתגלה אליו כבוד ה' עם ג' מלאכים · בבשורת בנו שנולד לו: והנה ה' בא ודבר עמו · דורש שאין לרבות דבר מלאכים במקום דבור ה' · וקאמר שזה רומז למדה האחרונה המכונה בשם דבר כנודע ליודעי חן בהיות מדה זו מקור נשמת בני ישראל · לפיכך נתגלה אורה פה בשעת בשורת זרע כנסת ישראל : יב נביא את וגו' · דאין הוצאה זו כמשמעו · אלא הוצאת הדעת בהוציא דעתו ולבו אל החוץ מן חכמת האצטגנינות לבל יסתכל עוד בחכמה זו · אלא ידבק דעתו למעלה בעולם העליון ועז"א נביא את ואין את אסטרולוגוס כו' : יד ואין מבדילין בחטאת העוף · והיינו ואת הצפור לא בתר בחטאת העוף הוא שהראה לו · ופי' לא בתר שלא הבדיל בסימנין אלא שחט אחד או רובו לבד כדין חטאת העוף : טו זו בבל וגלות מצרים · לא רמז בזה דההוא בהדיא אמר לו כי גר יהיה זרעך וגו' · וההוא לא הוה לפשע ישראל כאלו : זו בבל דכתיב בה תפושו כעגלה דשה : ועז משולשת זו יון · שהעמידה שלשה מלכים · ואיל משולש זו מדי דא"ר אלעזר

כל הרוחות כבשו בני מדי ורוח מזרחית לא כבשו · א"ר יוחנן מה דכתיב ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וגו' הוא דעתיה דר"א דאמר רוח מזרחית לא כבשו · וכן הוא נוסחת ספרים ישנים והכי פירושו · וגו' היא משולשת זו מלכות מקדוני שהעמידה ג' מלכים מפורסמים במעלה ובשלטנות הוא אלכסנדר מוקדון · ואחרי הג' [illegible] המפורסמים במעלה ושלטנות שנחלק להם אחר מותו ממשלת מלכותו וכולם היו מבני יון ונחשבו לממלכה אחת · אחריהם עמד אנטיוכוס מלך יון אשר מלך על ארץ הצבי ונתפשטה ממשלתו בעולם הרי ג' · ואחריו נשפל מלכותם כי נפלו ביד החשמונאים · ומזה טוב למה נקרא מלכות ד' · ואיל משולש זו מדי ומספר זה לא נאמר על מנין המלכים כי הם שעמדו יותר כמבואר להדיא בספר דניאל · אלא היינו לפי שכבשו רק ג' רוחות ולא רוח מזרחית · ומפרש ר"י דר"א יליף מהא דכתיב ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה ולא קאמר [illegible] מכלל שלא כבש רוח מזרחית · ואיל זה הוא מדי וכדכתיב התם האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס · והצפיר השעיר מלך יון ולכך מפרש נמי הכא עז משולשת מלך המקדוני · ואיל משולש זה מדי : ואת הצפור לא בתר כו' · ר"ל ואת הצפור מרמז על ישראל שכל מי שיהיה כצפור החלש שבורח ונמלט כשמרגיש דחייה מועטת יהיה לו קיום בגלות ולא יבא לכלל ביתור והיינו דקאמר כל מי שהוא מעמיד פנים בגל הגל שוטפו · כלומר כל מי שאינו נדחה מפני השעה השעה דוחקתו · וכל הנדחה מפני השעה השעה נדחית מפניו וכההוא עובדא דר"ע סוף יבמות דאמר כל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי : נסב אברהם כו' · ר"ל וירד העיט על הפגרים מרמז על נבוכדנצר וחבריו שיתקבצו על פגרי ישראל בגלות לבלעם · וכלפי זה אמר וישב אותם אברם שהבריחם והגין על בניו · והא דלא אמר בפירוש לשון גירושין בא לרמוז דהוה נשיב אברהם מכושה פי' בערוך מקל והוה מכיש להון ולא היו מכתשין שלא היה לאל ידו לגרשם בחזקה בכח ידו דהיינו בזכותו לבד כי אם וישב אותם אברם במקלת ברוח פיו בצירוף תשובת בניו : כי התשובה בצירוף זכות אבות שניהם כאחד טובים : כבר היא ברואה ומתוקנת · כי על ידי שבדבורו של ה' נאצל שפע טוב בכח לכן היא כבר ברואה ומתוקנת למעלה בכח אלא שיוצא אח"כ אל הפועל למטה :

פרשה מה א אשת חיל · לקמן פ' מ"ז דורש אשת חיל זו שרה · וכן במדרש משלי סי' למ"ד וכן דרש כל הא"ב בתנחומא על שרה · וקצר כאן וסמך עצמו על המקומות הנ"ל : מהו מכרה כו' עבורה כמד"א מכורותיך ומולדותיך שפתרונו עבורך ומולדתך והכוונה שהאשה הצדקת קשה לה עבורה יותר מהשגת הפנינים כמו שמצינו בשרה : לו לאברהם לו ילדה · שאברהם היה במזל שלא יוליד כדלעיל פרשה מ"ג · אבל שרה אילו נשאת לאחר היתה יולדת · שהמניעה היתה מאברהם : ב יודעת אני מהיכן הוא סבתו כו' · (מלשון סיבה) יודע אני הסיבה שלי וגירסת הילקוט מכתו לא כשם שהיו אומרים לי קמיע היא צריכה · הימום היא צריכה (והערוך גרס מיימים פירוש רפואה מלשון מחי ומסי והמוסיף הערוך כתב שבל"י מיימים אומנת המילדת) באמרם שאני עקרה בטבע מחמת חולי · אבל באמת לא כן הדבר אלא הנה נא עצרני ה' מלדת בהשגחה פרטית לכן צריך אני לחזור אחר רפואת הנפש בכח איזה זכות להתרצות פני עליון : שאין לו בן כאילו כו' · כדאמרי' ג' חשובים כמתים וחד מינייהו מי שאין לו בנים · כי אין לו שלוה חשוב כמת ואמר עוד שהוא כאילו הרוס כלומ' שבנינו הרוס לעוה"ב כי לא חשוב נפשו למקור חוצבו כי אם בהשאיר אחריו שארית זרע : ד מביאה ראשונה כו' · ותרא כי הרתה כלומר ראתה דבר חידוש שהרתה מביאה ראשונה ולפיכך ותקל גברתה בעיניה · והיינו כדמפרש בסמוך שאמרה שרי גברתי אין סתרה כגלויה וכו' ואני בלילה אחד נתעברתי כלומר מביאה ראשונה : ה חימשה בפניו · ר"ל דיברה בחלקלקות לשונה כמתלהלה יורה זיקים דמשתמע לתרי אפי ואברהם לא הרגיש בדבר כי לא ידע האיבה שביניהם · ושרה ידעה והרגישה בדבר וחשבה שרה שגם אברהם הרגיש והבין הדבר כמותה ושתק · ולכך התרעמה עליו : ד' מדות נאמרו בנשים · כלו' אף בנשים צדקניות כאמהות הקדושות שגם הם לא יצאו נקי לגמרי מגנות מדות הללו : צייתניות · בסדר כי תצא הגירסא ציותניות ר"ל שמבקשים לידע כל דבר סתר : ושרה שומעת · ואין אדם צריך לשמוע אלא דבר שנאמר לו ולא מה שנאמר לאחר אולי דבר סוד וסתר הוא · ומזה הגיע לה שנחקה : מהרי שלש סאים · מדכתיב מהרי מכלל שהיתה מתעצלת : איסטטניות · מלשון אסטנית · ועיין בסדר כי תצא הגירסא · ופי' שם המת"כ דחדא היא ר"ל שדעתה קצרה ואינה יכולה לסבול שום דבר נגד רצונה מיד · וכן אמרה מיד חמסי עליך ובעל מ"ע פירש איסטנית בלשון יון מחלוקת ערעור וקטטה : כל מי שהרתיק כו' · פי' כל מי שדופק על מדת הדין ורודף אחריו לעורר אותו · והיינו מוסר

דין

באור מהרי"פ

פרשה מד ב חכם ירא · שמא יגרום החטא ויבא עליו צרה ח"ו : ג ממספוטמיא · ע' מ"כ וז"ל רב"מ פי' בל"י ורומי ארם נהרים שהיא יושבת תוך שני נהרים משו פי' תוך פוטמו נהר בל"י עכ"ל : ה ולא עוד · לא מבעיא מגינים הרבה אלא אפי' מגן א' יגונן על הדור ויכפר (יפ"ת) : ו זה שרוי בקצו של עולם · אע"פ שעכשיו הם קרובים אברהם באלוני ממרא ושם בירושלים אבל מתחלת הלידה נולד אברהם בעבר הנהר באור כשדים · ושם היה שרוי בירושלים (יפ"ת): ט רע הפורשים ממני · אולי נרמז כס"ד בהנני ודע שרעפי והוא כמו שרעפותיו בסמ"ך ופי' סעיפין והם הבנים כמו פארותיו ותהלים מיירי ברשעים אם תקטל אלוה רשע וגו' : יא והנה ה' בא · שהשכינה נגלה אליו כדלעיל : טו ואין מציל מידו · מזה משמע שכל הרוחות כבש : יח לאספטיא · פי' מ"כ וז"ל הערוך פי' אספטיה שם עיר ע"כ וז"ל היפ"ת ולפ"ז לא נתן קצבה לזמן הענוי והעבדות פי' לא אמר אלא מסוף ת' שנה מפיסים לך זרע ישובו לארצם ולעירם עכ"ד ולא כמו שפי' מ"כ בעיר המוכן להם וזהו במצרים · ואולי כוונתו לפרש לפי הגי' שבמדרש גרות בארץ לא להם ועבדום וענו לאספטיה שלהם · פי' הגירות לא נאמר דוקא על מצרים אלא תשבון גם מה שהיו גרים בשאר ארצות אבל עבדות ועינוי לאספטיה שלהם פי' בעיר המוכן להם וזה הוא במצרים וכ"ד נזה"ק וז"ל רב"מ פי' בל"ר גירות ושמלה היא כמו אושפיזו שעניינה מלון גר ובמדרש שה"ש פ' עד שיפוח היום גרס לאושפוטליס והענין אחד עכ"ל : יט בשתי אותיות · פי' לא פחות מב' אותיות ואם יזכו יוסיף עד ע"ב אותיות מלבוא וגו' עד מוראים גדולים כו' · פי' תיבת לבוא ותיבת גדולים בכלל הם ותיבת גוי שני אינו מן המנין פי' היפ"ת מפני שהוא נאמר על מצרים אינו נמנה בכלל קדושת השם :

פרשה מה א הא אגרך · על נערך ולפיכך היתה שפחת מלוג שלשרה נתנה · יפ"ת : הה"ד בנות מלכים · וכל המזמור באברהם משתעי כדכתיב בר"פ ל"ט (יפ"ת) : ב הימום · ע' מ"כ · וז"ל הערוך ערך מיימים · מיימים היא צריכה פי' קמיע כלומר רפואה מלשון מחי ומסי ורב"מ פי' בל"י אומנת המילדת : המ"ד ואתה תשמע · נ"ל ועתה שמע וגו' (שמואל א' סו"א') : ד למה עקרתי · רמז העקרות במגוי הסלע שהן כסלע שאינן עושין פירות (יפ"ת): ה שלשים ושמנה שנה · נ"ל ארבעים ושמנה שנה · נזה"ק ועיין יפ"ת : ו ובנכריות · ע' מ"כ בשם הערוך כנריות וז"ל רב"מ בנוסחאות שלנו כתב בלריות ובלרי ובלנרי הכל אחד אשר עניינם מטפחות מיוחדות בבית המרחץ לנשים עכ"ל : ט גדל במדבר · כדכתיב בו וישב במדבר ואמר שיהיו הכל גדלין בישוב דמדכתיב והוא משמע הוא לחודי' ולרשב"ל מיעוטא דהוא שהכל בוזזים ממון והוא כוונתו לבוז נפשות (יפ"ת) : בוזז נפשות · עיין מ"כ וז"ל הערוך ערך פר ד' ירושלמי בסוף במה אשה תיוי פרי בתרך פי' פרא רך ע"ע :

סי"ל

נחמד למראה

שאל ממנו תן לי הנפש וגו' · ומ"מ סותרת ר' יודן לדורשו דקאי נבתר שאלת לוט תן לי הנפש על פי ההכרחיות שכתב הרב יפ"ת ע"ש · ונ"ל להוסיף עוד סברת אחר כי הוא זה דאם כוונת הכתוב הוא לומר שהציל מיד המלכים שללו כל הנזכר ולקחם מהם הול"ל ויקח מהם את כל הרכוש וגם את לוט ורכושו לקח וגו' לא שיאמר וישב אלא ודאי דקאי הדין קרא על נבתר תן לי הנפש כדכתיבנא · ודו"ק :

פרשה מד ד ורבנן אמרי חרא וכו' ירדתי לכבשן האש ונצלתי וכו' · וקשה דאדרבה היה לו לבטוח שיקבל שכר על שקידש שמו ברבים אם בכבשן האש ואם בנאתו להלחם באלו המלכים שיצא כדי שלא יתחלל שם שמים כדכתיבנא לעיל · ונראה דהא דאמרי' בסנהדרין נג"ע וש"ד ועבודת כוכבים יהרג ואל יעבור הוא הייני דוקא בדאיכא עשרה מישראל אבל בדליכא עשרה מישראל יעבור ואל יהרג · וכתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"ה הלכה ד' כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג הרי זה מתחייב בנפשו · ונמצא שלא היה ראוי אברהם אבינו להנצל לא מכבשן האש ולא במלחמת המלכים · וזהו שהיה מתפחד שלא די לו שלא יקבל שכר אלא אדרבה ניכו לו בזה כל זכיותיו אשר עשה ואמר לו הקב"ה אל תירא אברם וגו' כל זה שעשיתי עמך בתנם · ר"ל דשאני אברהם שהיה אדם גדול וחסיד ירא שמים · ואף הרמב"ם ז"ל יודה בזה שהרשות בידו למסור עצמו למיתה ושכר הרבה יטול כיון שכל זה לא עשה אלא כדי שלא יתחלל שם שמים ולפרסם אלהותו ית' בעולם · ודו"ק : ח אמר ר' יונתן ג' הן שנאמר בהם שאל וכו' · הרב נזר הקדש כתב וז"ל כלומר שנתרצה לתת להם משאלות לבבם ועל זה אמר לו שאל מה שנתרצה ונ"ע כאשר כבר נתרצה להם ליתן משאלות לבבם למה אמר להם שאל הלא ה' הוא בוחן כליות ולב ויתן להם משאלות לבבם מעצמו בלא שאלה · ומיהו גבי שלמה יש ליישב קצת שאמר לו שאל כדי לפרסם שבחו במה ששאל החכמה ולא העושר והכבוד כמפורש שם בכתוב אבל במלך המשיח שלא אמר לו כתם שאל אלא פרט דבר שאלתו מפורש באומר שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ודאי יפלא אם רצונו ית' יתן גוים נחלתו בלא שאלתו · ויותר תמוה ענין אחז · והוא כי מפורש שם הדבר שאחז היה לו מלחמה עם רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו ובישר לו הנביא בשם ה' שהוא ינצחם במלחמה והוא לא רצה להאמין אלא שלח למלך אשור לבקש ממנו תשועה כמבואר בס' מלכים וכו' והאריך הרבה ליישב אלו הקושיות · גם הרב יפ"ת דקדק עוד מנייהא למה לי למה נקט ג' והאריך הרחיב בביאור המדרש הזה וגם על דרך דרש יעוין שם · ונ"ל דאף שלכל העולם כשרצונו ית' לתת לאחד מברואיו איזה מתנה טובה עושר וכבוד וכדומה אינו אומר לו שישאל כי הוא יודע תעלומות לבו ומה שהוא חפץ אלא בהני תלתא דוקא היה צריך שהם בעצמם ישאלו ממנו · והענין הוא עמ"ש במדרש שיר השירים פ' א' וכרים מדרש קהלת וז"ל ר' שמעון בשם ר"ש בן חלפתא משל לבלווטוס שהיה גדל בביתו של מלך אמר לו המלך שאל מה אתן לך אמר הבלווטוס אם שואל אני כסף וזהב הוא נותן לי ואם אבנים טובות ומרגליות הוא נותן לי אמר הריני שואל בתו של מלך והכל בכלל · כך בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום ויאמר אליו האלהים שאל מה אתן לך אמר שלמה אם אשאל ממנו כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות הוא נותן לי אלא הריני שואל את החכמה והכל בכלל · שנאמר ונתת לעבדך לב שומע להבין אמר לו הקב"ה חכמה שאלת לך ולא שאלת עושר וכבוד חייך החכמה והמדע נתון לך בעושר ונכסים וכו' עכ"ל · יש לדקדק בזה המדרש חדא מה צורך להביא משל דבלווטוס עם המלך בלא זה היה יכול לדרוש על שלמה שחשב אם אשאל כסף וזהב וכו' · ועוד איכא למידק מה שלשון אומרת הוא נותן לי הוה ליה למימר אם אשאל ממנו כסף וזהב וכו' יתן לי · ומשמעתי פירושו שכל הדברים שרוצה המלך לתת במתנה לאחד כסף וזהב וכיוצא ייפר מסכבד המלך אם יתנם מעצמו בלי שאלה מאותו אדם אבל אם רוצה להשיא את בתו לאיש אחד אין זה כבוד למלך שיתננה לו מעצמו בלתי שיקדים אותו האיש לבקש ממנו שיתננה לו וזהו דבר נהוג במלכים אף בזמן הזה שפחיתות הוא למלך לתת את בתו למלך אחר או לבן מלך מעצמו כי אם ע"י שאלה שישאלוה ממנו · ולזה הביא המשל שהמלך היה רצונו לתת לו בתו ואין זה כבודו לתתה לו מבלי שישאלנה · ועל כן אמר לו שאל · ואותו בלווטוס היה חכם וחשב בלבו למה שואל ממני המלך שאשאל לו והרי בעצמו הוא היה יכול ליתן כסף וזהב כו' הוא נותן לי כלומר מעצמו אלא ודאי שרוצה המלך שאשאל ממנו בתו שפחיתות הוא לו לתתה לי בלי שאלה וממילא אם אקח בתו יהיה הכל בכלל והתורה שהיא החכמה הוא כמו בתו של הקב"ה כדלקמן גבי קרח ויקחו לי תרומה דרשו משל למלך שהיתה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה וכו' ע"ש · וכיון שהיא בתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה כבודו הוא ליתנה למי ששואל אותה ממנו · ועל כן אמר לשלמה שאל מה אתן לך · ושלמה שהיה חכם מכל האדם אמר אם אשאל ר"ל אם כוונתו ית' שאשאל ממנו שיתן לי כסף וזהב וכו' לא היה לו צורך שאשאלה אני בעצמי אלא הוא היה נותן לי מבלי שאשאלם אלא ודאי שכוונתו הוא על חכמת התורה שהוא דבר שצריך שאלה כדאמרן והרי הכל בכלל כדכתיב אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד · ע"כ שמעתי : ועל פי זה יתבאר המדרש הלזה אמר ר' יונתן ג' הם שנאמר בהם שאל · ג' דווקא שלא היה רוצה ה' ליתן כי אם דוקא ע"י שאלתם · שלמה על חכמת התורה שהיה צריך שהוא ישאל ממנו ית' כדאמרן · וכן מלך המשיח שלפניו יכרעו ציים ואויביו עפר ילחכו ומלכים ירד וכו' · וזה יהיה לא בחיל ולא בכח כי אם בחכמתו הנפלאה שיתן לו ה' כענין והריחו ביראת ה' וכתיב ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וגו' וע"י זה ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע · וזהו שאמר לו שאל ממני ר"ל שישאל ממנו החכמה שאין כבודו לתתה לו בעצמו מבלי שאלה ע"י זה אתנה גוים נחלתך ואחוזתך אפסי ארץ ודו"ק · ובאחז אם היה מושיע לו לעשות לו אות או מופת מבלי שישאל הוא ויפרוש שגם לא היה מאמין בו כלל · ולפיכך הוצרך לומר לו הקב"ה שהוא

ישאל

דין על חבירו: לא יצא טופי · (לשון טופי) ושקט מתחת ידו וכדאמרינן בפ' החובל כל המוסר דין על חבירו נענש תחלה: ראויה היתה שרה כו' · לפי ששניהם ממקור אחד חוצבו: נמנע מחייה מ"ח שנה · כי שני חיי שרה קכ"ז שנה והיתה ראויה לחיות עוד מ"ח שנה לתשלום קע"ה כמנין חיי אברהם: אלישע הנביא כו' אלא שזכתה לדבר עמה המלאך · מיותר כאן ושייך לקמן אצל ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה וגו': אמר רבי חנינא אילו אלישע הנביא אמר כך ברוה"ק די אלא שזכתה לדבר עמה המלאך · א"ר יצחק שלשה הן שנקראו כנ"ל שם · ופירושו שאלישע אמר לשונמית כעת חיה את חובקת בן והשונמית האמינה ושמחה · אף כי הגר שזכתה לשמועה זו מפי מלאך ה': ך א"ל לא איכפת לי כו' · מפרש דה"ק עשי לה הטוב בעיניך אע"פ שאינו הגון וטוב בעיני · ולא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה שאיני מקרבה ואיני מרחקה באשר באמת אינו טוב והגון בעיני לעשות לה עינוי ועבדות אחר שכבר לקחתיה אצלי לאשה ובזה בא לעורר לב שרה באשר טוב וישר בעיניו: כתיב לא תתעמר · בעל המאמר הביא ראיה מענין שנא' ביפת תואר לא תתעמר בה תחת אשר עניתה וכן ממה שנא' באמה העבריה לא ימשול למכרה בבגדו בה ומפרש שפירש שליתו עליה כו' וכן זאת אחר שכבר לקחתיה לאשה אין ראוי לעשות לה עוד עינוי ועבדות: מנעתה מתשמיש · ס"ל דבאמת דבריו של אברהם עשו רושם בלבה של שרה ולא עינתה אותה בעבדות ממש · אלא שמנעתה מתשמיש המטה: ר"ב אמר ספחתה כו' · עינוי ממש של הכאה שטפחתה בקורדקייסין פי' במנעל על פניה · ולא השגיחה שרה כלל בדברי אברהם ועשתה הטוב בעיניה וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל:

פרשה מו ב לכל זמן כו' · שהיה זמן מכוון למצות המילה דוקא לצ"ט שנה מטעמא דלקמן ולא היה הדבר במקרה · וכן כיוצא בו היה זמן מיוחד לבניו למילה ב"פ אחד במצרים שלא היה להם זכות ליגאל אלא בזכות דם פסח ודם מילה · ומ"מ הנולדים במדבר לא יכלו למול משום סכנה · אבל אח"כ בבואם לארץ הוצרכו לימול שלא היה להם זכות ליכנס לארץ אלא על ידי המילה וכדלקמן: ג נמתחים והולכים · לעשות רצון קוניהם הרוצה במציאות: אין העולם ומלואו · עולם השפל כדאי לאלהותו · ומייתי הא דתרגום עקילס על לשון אל שדי אכסיום ואנקום · כלומר נצחי וקיים בלי הפסד ולכן בהיות עולם השפל מוכן תמיד להפסד שכל חומרי נפסד ואינו מתקיים כנודע · לפיכך לא היה ראוי לייחד שמו ית' עליו אשר הוא נצחי וקיים · כי אם ברוב רחמיו ורוב חסדיו: ישראל עיקר ויעקב טפל · בקרא כתיב שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו ישראל וס"ל לת"ק דלהכי כתיב ב' פעמים ישראל · לאשמועינן בישראל יהיה עיקר השם · ומ"ד איפכא דיעקב עיקר וישראל מוסף עליו ס"ל דאדרבא מדכתיב ברישא דקרא שמך יעקב משמע דעיקר השם הוא יעקב וישראל מוסף עליו:

פרשה מז א כתיב אשת חיל כו' · מייתי הא דרשא הכא משום הא דמסיק א"ר יהושע ב"ק י' שנטל הקב"ה משרה נחלק חציה לשרה וחציה לאברהם · שעם זה נתקיים בה אשת חיל עטרת בעלה שמן אות שלה ניתן חציה לאברהם: מרתא לבעלה · שאף גם בדבר שנגד רצונו בהתגרשות ישמעאל נעשית מרתא עליו לעשות כדבריה: והיינו נמי לפי שהיה טפל לה ברוה"ק: נחלק חציו כו' · כי כן הוא מסגולת אות ה' בשם להצליח לזרע וכמ"ש בזוהר על פסוק הא לכם זרע: היה טס ופורח להתרעם על מה שהוציאו משם הצדקת · כי האותיות הקבועים בשם הצדיק הם מתעלים ע"י כשרון המעשה של הצדיק: ב וברכתי אותה כו' וברכתיה וסובר ר"י שבירכה בשני מיני ברכות הראשון של ברכת הבן · וה"ק וברכתי אותה כבן ממך שהוא קשה מצדה ומצדך · וברכתיה אחר שתלד בחלב שתשים כמו בריכה של חלב · כדאי' לקמן פ' נ"ג: ה בן הגבירה למד מבן האמה · ה"ג בש"י ר' יוחנן בשם ריב"ח אמר כאן בן האמה למד מבן הגבירה הנה ברכתי אותו זה יצחק וכו' · ר' אבא ב"כ בשם ר"ב אמר כאן בן הגבירה למד מבן האמה ולישמעאל שמעתיך · כבר שמעתי אותך על ידי מלאך הנה ברכתי אותו זה ישמעאל וכו' וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק · דר"י מפרש ולישמעאל שמעתיך עתה שמעתי תפלתך וכתרגומו · דכאן נתחדש ברכה לישמעאל נוסף על הברכה שנתברך כבר ע"י המלאך שנתגלה להגר · והטעם כי עתה נתברך יצחק בברכה יתירה גם הוא נתברך עמו באשר הוא אחיו ולכך נכנס ונסמך ברכת ישמעאל לברכת יצחק ללמד ברכה מיצחק לישמעאל ר"ל ללמדך כי ישמעאל נתברך על ידי יצחק הנה ברכתי אותו זה יצחק והפריתי אותו זה יצחק כו' כלו' דבא לרמוז במלת אותו גם ליצחק ללמדך דישמעאל נתברך ע"י יצחק מעין ברכתו · אבל ר' אבא ב"כ מפרש ולישמעאל שמעתיך כבר השמעתיך ע"י מלאך ובן הגבירה למד מבן האמה וה"ק הנה כבר ברכתי אותו והפריתי אותו זה ישמעאל כפשטא דקרא והיינו ע"י המלאך · ק"ו ואת בריתי אקים את יצחק שהוא בן הגבירה ולכן הוא יתברך עוד ביתר שאת ויתר עז: בעצם היום הזה · שהיה בעצומו של יום · דאע"פ דמילה כשירה מהנץ החמה ואברהם היה מן הזריזין למצות · מ"מ כאן המתין אברהם עד עצומו של יום · כמו אחר ג' שעות ביום בשעה שהכל נעורים כדי לפרסם הדבר:

סדר וירא

פרשה מח א אילולי שעשיתי כן · אלא הייתי מעכב מילת עבדי איזה ימים עד שבאתי לבריאותי לא היתה קדושת השכינה המגלה עלי אלא במקום שאתבודד בו אני לבדי בשדה · אבל עכשיו בנימולו כולם נגלה עלי הקב"ה באלוני ממרא שהוא אהלי ותצרי: ך פחדו בציון חטאים וכו' · משום דבעי למידרש בסמוך סיפא דקרא מפרש אגב גם רישא דקרא: במינות הכתוב מדבר · ונקראו חנפים כי כמו שהחנף הוא גונב לב ודעת חבירו בחלקלקות לשונו אף כך הם שעליהם נאמר נופת תטופנה שפתי זרה וחלק משמן חכה וגו' מנכריה אמריה החליקה וכמבואר שם במפרשים ובמדרשות: ובנין אב שבכולן פחדו בציון כו' · באפיקורסות הכתוב מדבר הבאים לעקור יסוד כל התורה כולה · ולכן גדול עונש יותר משאר חוטאים: לארכיליסטים כו' · משום דקשה ליה דהכא משמע דליכא פחד לעתיד אלא בחוטאים המפורסמים ואילו בנבואת הושע נאמר אחר ישובו בני ישראל וגו' ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים דמשמע דלעתיד כל ישראל יהיו בפחד ואימה מהדין · לזה בא ריב"ם לתרץ שאין פחד לישראל הכשרים (ובשו"ט הגירסא כן לע"ל הצדיקים מתפחדים והרשעים מתפחדים צדיקים מתפחדים כו') כפחד החוטאים כי פחד החוטאים הוא מאימת הדין ואילו פחד הצדיקים השלמים אינו אלא שמא לא יזכו כל כך למדרגה גדולה בבחינת הטוב כחפצם ורצונם · וכדי לבאר זה אמר שהוא משל לארכיליסטים הוא שר הליסטים שמרד במלך אמר המלך שמרדו כו' · כי עדיין לא היה עת הכושר לעיין במשפטם ודינם · ולכן כל הלילה שניהם מתפחדים · אלא שמ"מ יש הבדל ביניהם כי זה מתפחד מצד השכר לומר איני יודע איזה שכר טוב יתן לי · וזה היה מתפחד מצד דין העונש · אף כך לע"ל כו': ך איטימוס · פי' הערוך מוכן ומזומן · להיות עתידים · מתורגם דיהון איטימוס · כלומר שהוא כעומד כביכול מוכן להשלים בקשתם וחפצם כדרך העומד אצל היושב · וכמד"א ונצבת על הצור שפי' שהיה משה רבינו ע"ה מוכן להקביל פני השכינה · אף אלהים נצב בעדת אל היינו שעומד מוכן להשלים בקשתם לפני תפלתם וכדכתיב והיה טרם יקראו ואני אענה: ח פתח טוב פתחת · כל הני דרשות הללו מיתורא דפתח האהל דריש להו דרמיז בהא הא דקאמר ליה פתח טוב פתחת לעוברים ושבים כו' ונאמר לו זה כאן שלאחר שקיבל אות ברית קודש זכה לגילוי שכינה במדרגה גבוהה בזכות שפתח פתח טוב לעוברים ושבים · וכן בזכות שפתח פתח טוב לנכנסין תחת כנפי השכינה זכה ג"כ להקביל פני השכינה: כחום היום בו' שעות · הטעם מפורש בצדו במ"ש ניקב נקב מגיהנם והרתיח כו' דלאחר ששה שעות מתחיל להתגבר יותר אור של גיהנם כי אז נוטים צללי ערב שהם משורש תוקף הדין הקשה: וחם השמש ונמס בד' שעות · וטעם קביעות הזמן בד' שעות היינו לפי שד' הוא זמן סעודה לכל וכדאיתא בפ"ק דשבת: ט א"ל הקב"ה עד כו' · הכוונה במה שנגלה עליו הוא ובני פמליא בא להורות לו תשובה על תלונתו כי אלו א"ל הרי עכשיו אני ובני פמליא שלי נגלים עליך בדמות אורחים: ולאחר המעשה אז הבין אברהם הדבר מעצמו: מפולש היה · משום דקשה ליה כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם ולכן אמר שהיה פילון מפולש וממילא מתחלה עברו בדרך שמצד פתח האהל האחד והיינו נצבים עליו כלו' בסמוך לו מן הצד · אך באשר נתרחקו קצת משם בדרך הנוטה אל צד פתח האהל השני אז פנה אברהם מפתח אהל הראשון ורץ לקראתם מפתח האהל השני: ר' יודן אמר כהדין כו' · שהיה פילון שלו כהדין דרומילוס הוא פונדק גדול שיש לו ד' פתחים (שערים) לכל צד להיות ביתו פתוח לרוחה לכל אורח עובר לכל צד ופינה:

נחמד למראה

ישאל שאל לך אות וגו' העמק שאלה או הגבה למעלה ואם היה עושה כן בודאי שהיה מאמין בבורא עולם אלא שלא רצה כענין שאמר הכתוב לא אשאל ולא אנסה את ה' ודו"ק: ר' ברכיה ור' אחא וכו' עוד שנים מן ההגדה וכו' · נראה לפרש על דרך שפירשנו לעיל הטעם שלג' מהם אמר להם שאל · ה"נ אברהם ויעקב אע"פ שה' היה יודע התאות לבם אמר להם שישאלו תחלה לפי שאברהם היה חפץ שיהיה לו בנים ויעקב שיתן לו מזונות וידוע מה שאמרו במו"ק אמר רבא חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מלתא ועל זה כתבו בתוס' ד"ה אלא במזלא והקשו בתוס' הא דאמרן בסוף שבת אין מזל לישראל ויש לומר דלפעמים משתנה ע"י מזל כי הנהו דהתם ופעמים שאין משתנה כדאמרי' בתענית גבי ר"א בן פדת דאמר ליה ניחא לך דאחריב עלמא דאולי אברי בעידנא דמזוני עכ"ל · א"כ אף שהיכולת בידו ית' לשנות את המזל אינו רוצה לשנותו אלא ע"י שהצדיק ישאל ממנו שאז יקיים דברו וישנה המזל כענין ותגזר אומר ויקם לך ולפיכך אמר לאברהם ויעקב שישאלו ממנו ית' לסדר מערכת השמים כדי לתת להם בני ומזוני ודו"ק:

פרשה מו ב לכל זמן וגו' זמן היה לו לאברהם וכו' · עיין מ"ש הרב יפ"ת ונ"ל להרחיב את הביאור עוד בזה שבהיותם במצרים היו גוי מקרב גוי מה הללו עובדי עבודת כוכבים וכו' מדת הדין היתה מעכבת בגאולתן ולהורות שלא עבדום כי אם מתוך אונס וטירוף הדעת ושלבם נכון עמו צוה להם הקב"ה למול את עצמם סמוך לגאולתם משם וג"כ צוה להם לעשות קרבן פסח · והיה מקום לישראל לסרב בשניהם שלא לעשותם · אם על הפסח שהיה יראתו של מצרים ובשחיטתו היו נכנסין בסכנה גדולה כמו שאמר משה הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו · ולפי שאילו לא צוה ה' להם על המילה היתה יכולה מדת הדין לומר כי מה שלא סירבו הוא כי בטחו על גבורתם להנצל מסכנה זו · לכן צוה ה' שימולו קודם ואז היה פתחון פה להם שלא לעשותו כי אז יהיו בסכנה גדולה ורבה מפני חולשת המילה כענין אנשי שכם שהרגום שמעון ולוי בשביל שהיו חלשים מן המילה וישראל לא סירבו בדבר ומסרו עצמם על קידוש השם ולא היה פתחון פה למדת הדין לקטרג ונגאלם מיד · וזהו שאמר זמן היה לבניו שימולו שתי פעמים אחת במצרים · ומה שאמר ובמדבר פירושו יום מה שדרשו חז"ל על פסוק היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם מפני שפרעה אמר להם ראו כי רעה נגד פניכם כוכב אחד יש ושמו רעה והוא סימן דם והריגה והפך הקב"ה את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם כדאיתא במדרש והביאו רש"י על הפסוק בסדר בא · נמצא שבאותו זמן היה ראוי על כל פנים למול אותם · וזהו שאמר זמן היה לבניו שימולו שתי פעמים אחת במצרים ואחת במדבר · אי נמי כדדרשינן לקמן בפרשה זו כתוב וזה הדבר אשר מל יהושע דבר אמר להם ומלן אמר להם מה אתם סבורין שאתם נכנסין לארץ ערלים וכו' ודו"ק: ך ויפול אברהם על פניו וגו' · ר' פנחס בשם ר' לוי שתי פעמים כתיב באברהם נפילה על פניו כנגדן ניטלה מילה מבניו שתי פעמים וכו' · הדברים כפשוטן שמפני שתי נפילות הללו שנפל אברהם גרם ששתי פעמים ניטלה מילה מבניו שנטלו המילה עד שבא משה ומלן וכן במדבר בטלו המילה כדכתיב וכל הילודים במדבר בדרך לא מלו עד שבא יהושע ומלן לאפוקי מה שפירש הרב ידי משה לפסך שמפני שנפ' שתי נפילות זכה שימולו בניו שתי פעמים ע"ש · אין זה פשט המדרש:

פרשה מז א ויאמר אלהים שרי אשתך וגו' כתיב אשת חיל וגו' א"ר אחא בעלה נתעטר בה וכו' · עיין ביפ"ת וידי משה · ול"נ דמה שדרשו לעיל פרשה מ' על פסוק וירד אברם מצרימה אברהם היה עיקר ויקח אברם את שרי אשתו עשה עצמו טפלה אמרי נא אחותי את ונעשה טפלה לה ולאברם היטיב בעבורה · ועוד דרשו בפרשה מ"א וכל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון העולמים אברהם יצא בהבטחה וכו' ואני בתוך הסירה אמר לה הקב"ה כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה והכל אומרים על דבר שרי אשת אברם ע"כ · והרב ידי משה נדחק הרבה בזה · ונ"ל דבאותו פרק שירד אברהם למצרים בלי רשות קונו נחשב לו לעון אשר חטא כמו שכתוב בזוה"ק שהיה לו לבטוח בה' שברעב יפדנו ממות · ועל כן לא עמדה זכות של אברהם באותו ענין שתנצל אשתו בעבורו · ומה שנעשה לה נס הכל בזכות שרה וזהו שאמר כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה כלומר לא בשביל אברהם וזהו שאמרו שאברהם היה עיקר ונעשה טפל שנאמר ולאברם היטיב בעבורה וא"כ זהו מה שדרש ר' אחא בעלה נתעטר בה שהנס נעשה בזכותה והיא לא נתעטרה בבעלה שהרי לא היה מספיק זכות אברהם להצילם ומשום דדבר זה לא היה אלא פעם אחת בירידתו למצרים ששגג אברהם אבינו שלא דרש את פי ה' וגם שאמר אמרי נא אחותי את אבל בזמנים אחרים אברהם היה עיקר ולזה דרשו רבנן מרפא דבעלה שלעולם היה אברהם טפל לנביאות לשרה:

סדר וירא

פרשה מח א והוא יושב וכו' ר' ברכיה משום ר' לוי אמר ישב כתיב · בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב אתה סימן לבניך וכו' · וכן פירש"י בחומש וכל מפרשי דברי רש"י כולם נתנבאו בסגנון אחד באמרם כיון דכתיב ישב חסר וא"ו לכך דרשינן ביה כאלו כתוב יָשַׁב שהוא לשון עבר מבנין הקל · ולא נכירא שהרי כפי המסורת לא יתכן לקרותו ישב בקמץ היו"ד כיון שאין אל"ף כתובה אחרי הקמץ כמו שביארתי במקום אחר · ותו איך משמע מכאן שבקש לעמוד ואמר לו הקב"ה שב · והרא"ם כתב וז"ל שאילו היה בוא"ו שהוא פועל בינוני היה מתפרש יושב כמו ופרשת חולם היה פירושו שכאשר נראה לו היה יושב אבל כשראהו קם · אבל עכשיו שחסר וא"ו שהוא פעל עבר משמע שכאשר נראה אליו ה' ישב במקום שהיה לו לעמוד אם היה יושב לפיכך דרשו שאמר לו הקב"ה שב ולפיכך ישב עכ"ל · ואנכי לא אוכל לכוין במה שהוא מחלק בין עת הנראה לעת הרואה שהרי אין נראה בלא רואה · וכיון שהכתוב אומר וַיֵּרָא אליו ה' בלשון נפעל יתחייב א"כ שראהו דאי לא הכי לא יצדק אומרו:

באור מהרי"פ

פרשה מו ב הילי"ל לימול בן פ"ה · שהוא חולק על המ"ד שאמר בן ע' שנה היה בעת ברית בין הבתרים אלא הוא סובר בן פ"ה שנה היה אז (יפ"ת ונזה"ק וע"ש): ג תרגום עקילס · על לשון אל שדי: אכסיום · עמ"כ · וז"ל רב"מ אקיום פי' בל"י בלתי נפסד ופי' אוקינוס מסופק בעצמו ע"כ · אולי צ"ל מספיק בעצמו: ה בנגדא אמר כו' כל זכר לדורותיכם · פי' אם היה מצות מילה רק לפי שעה לא היה קשה כ"כ אבל לדורות קשה שלא דרכיה דרכי נועם: ויהיה יכול לחשוב · נ"ע דפרט רק המחשבה לחוד: וכי יש ערל נקבה · בס' המדויקים ה"ג וכי לא יש ערל נקבה · וה"פ א"א דהמילה הוא בשארי איברים כמו באוזן וכו' וכי לא יש ערלה זו בנקבה · אלא ממקום כו' (נזה"ק): ך ב' פעמים כו' נפילה כו' · נ"ע דהנפילה השניה היה בבשורת הזרע ולא במילה ועיין יפ"ת ונזה"ק: ז דהוה חסיר רי"ש · כלומר כאלו חסר רי"ש · והרי"ש שהיה מתחלה לא זז ממקומה כדי שלא יתרעם · נזה"ק: י פסטון · עמ"כ · וז"ל רב"מ פי' בל"י אנשי הצבא ההולכים ברגליהם: יב הלכה כדברי התלמיד · פי' כדברי ר"א בנו של ריב"ז · יפ"ת: יג ר"ח אמר וכי יש כו' · צ"ל וכי לא יש כו' כדלעיל:

פרשה מז ב נותן אני יראתה · אולי דרים וברכתיה מלשון אברך · והכוונה שתהיה מוראה עליהם כמורא מלכות · יפ"ת: עיקר מטרון כו' · נראה דקאי אריש' דקרא וברכתי אותה בעיקר מטרון תחלה להיות [נס] הסכנה ללדת · ואחר כך ונתתי וכו' להוליד בפועל · נזה"ק: ג למה שרה וכו' רע"א אף לזאת וכו' · ע' מה"ק שהביא גי' ספרים ישנים רי"א הלבן ק' שנה יולד אף זו שרה כו' · רע"א לזאת לא נצרך כו' · וע"ש פירושו באורך: ך פעם א' וכו' · דעת היפ"ת שאין זו עובדא דג' מלאכים שבפ' וירא אלא גמרא גמירי להו דכך היה מעשה באיזה זמן · אבל הנזה"ק הוכיח שהיא עובדא דריש פ' וירא · והביא בשם מס' ד"א פ' ד' וז"ל ג' מלאכים באו אצל א"א כו' באתה שכינה ועמדה למעלה ממנו · א"ל רבותי המתינו לי עד שאפטר משכינה תחלה כו' · שנאמר ויאמר וגו' אל נא תעבור מעל עבדך · ובתנחומא איתא כשהקב"ה היה מדבר עם אברהם וביקש לפרוש ממנו נטל רשות מאברהם שנא' וילך ה' אימתי כאשר כלה לדבר ע"ש וז"ש המדרש כאן בין גדול בין קטן ע"כ מנזה"ק:

סדר וירא

פרשה מח ג אם אמאם משפט זה אברהם · עיין בויק"ר פכ"ז לשון משפט על המילה ע"ש: אדם ובהמה וגו' · יפ"ת: יא המד"א יהי כן ה' עמכם · רמז לה בגז"ש דיהי כן

אם רואה אותן כו' · כלומר שינמו מדרך הכנוסה לרבים אל פני השדה להתקרב אל האהל אני יודע שכוונתם לבא אצלי · וראוי לי לרוץ לקראתם לחלוק להם כבוד · אבל אילולי זה אין נכון לעשות כן כי אפשר שהם נחוצים לדרכם · ועל זה אמר וירא וירץ דכיון שראה אותם שהפליגו דרכם כו' מיד וירץ לקראתם כי אע"פ שכבר הרגיש בהם שרצונם להתארח אצלו מ"מ אפשר שעדיין מתביישין ליכנס שלא ברשות : **יב** תשע סאין אפתה כו' · מפרש שהיה כאן שלשה מינים · עוגות וחבין ומיני מלטומיא · ועוגות שהם סוא סתם · את הנאכל בסעודה עם בשר ושאר מיני מאכל וזה היה מן קמח כסתם פת שהוא קיבר · ושוב אמר סולת לוסי על מיני חבין קדרה דהיינו קמחא ומשחא · ונעשה מסולת · ושוב אמר ועשי עוגות על מיני מלטומיא כלומר עוגות של מיני מתיקה כדפירש"י הנאכל לאחר הסעודה לקנוח ולתענוג · והם ג"כ נעשים מסולת · ומ"ד שהיה כל אחד ג' סאין ס"ל דמדסמך ג' סאין לקמח משמע קמח לבד ג' סאין · ונלמוד שגם מן הסולת כן ג' סאין וכן ג' לעוגות · ורבנן ס"ל דהכל יחד היו ג' סאין · דג' סאין דרישא אכל המינים קאי : **יח** אמר הקב"ה כו' · ה"ג בש"י אמר הקב"ה אתה מילדת את עצמך ומזקנת את אברך · ואני זקנתי מלעשות נסים · והיינו כמ"ש בסמוך שהרה אמרה זמני הוא אלא ואדוני זקן · וע"ז אמר הקב"ה וכי אני זקנתי מלעשות נסים בתמ"ה כמו שעשיתי עד עכשיו שנגע את פרעה בעבורה ונהלם בכבוד והדר בכל מקומות ישיבתם : משל לאחד כו' · קפלאות שבורות (כן גרס רש"י · ופי' קפלאות פותחות או מנעולים · יפ"ת ומעריך וכו' עד כך הכא לברלתן מתחלה אני יכול : להחזירם לימי נערותן איני יכול · והיא הגי' הנכונה · כלו' שבריאה מאין ליש אני יכול · ואף כי יש מים להחזיר מכת הזקנה לכח הילדות שעכ"פ מעט כח נמצא בו ולכך דקדק לומר היפלא מה' דבר כו' שם הויה הוא מורה על שהוא מהוה ההויות :

פרשה מט א ואברהם היו יהיה · ואע"ג דאיכא למימר שאני אברהם דנפיש זכותיה מ"מ מדכתיב כפל היו יהיה בא לרבות גם בניו להתברך כיוצא בו בזכירתם אפילו יחידים : אף בך אמר הקב"ה כו' · אבל מ"מ מה בכך ונמלך בו כדי לחלוק לו כבוד בהיותו אוהבו וידידו : והיינו דכתיב בתריה ואברהם היו יהיה וגו' כי ידעתיו וגו' שלכך בא לספר בה בשבח מעלתו של אברהם כדי לבאר שראוי לחלוק לו כבוד ליטול ממנו רשות : יש שם לוט · והיינו דכתיב המכסה אני מאברהם בהיותו שם לוט בן אחיו : ואברהם היו יהיה לגוי גדול וגו' כלו' בהיותו חביב לפני כל כך ראוי לשמאים תקנה בזכותו גם ללוט בן אחיו · ולכך ראוי לגלות לו כדי שיגלל ע"י תפלת אברהם : **ב** רבנן אמרי דה"ק כבר קראתי אותו אביהם של כל העמים שנא' כי אב המון גוים נתתיך ואין ראוי לדון את הבן חוץ מן האב בהיות האב חביב עלי כל כך · והיינו דכתיב בתריה ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ ובאשר כולם נתברכו בו נקרא אב המון גוים לפיכך אינו ראוי לדונם חוץ מדעתו בהיות נקרא אביהם : מ"ת גליתי לו כו' · וכדלעיל פרשה מ"ד וע"ז אמר כי ידעתיו במצות התורה למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' הוא דרך התורה ועבור זה גליתי לו גם הגיהנם להיות זהירים וזריזים במצות ה' מפני יראת העונש · והרי דינה של סדום למחר ואיני מגלה לו הדבר שהיה בהשגחה פרטית בעונש עון כי הרי בזה יהיה אזהרה יתירה לבניו ממה שראה בדורו מהשגחת דין הרשעים בגפרית ואש שהוא כעין עונש גיהנם וכדלקמן פ' נ"א : **ג** ר' אחא כו' · כלו' לכך המכסה אני שכבר גילה לו הכל ולא כיסה ממנו אפילו הלכות דרבנן המתחדשים לעתיד כהלכות ערובי חצרות וכן כיוצא בזה שם חדש של ירושלים כל ההלכות שהקב"ה מחדש בכל יום תמיד : אליו לא נאמר · שאז היה פירושו שדבר לו ה' מה שיהיה לבניו אבל עליו משמע שדבר לצרכו ובעבורו והא כתיב ודור רביעי ישובו הנה · אלא לפי שהעמיד בנים צדיקים ות"ח כי הבן נתח מהאב ושורש מנפשו ואחרי שבנו חי והוא יגע בתורה שזהו חיי הנפש א"כ הוא ממש בחיים והרי הוא כאילו דבר עליו : **ד** זו אחת מעשר כו' · עיין לעיל פרשה ל"ח ושם נתבאר : מלמד שפתח כו' · והענין כי הבחירה ניתן ביד האדם וכביכול ה' סילק רשותו ממנו · אך לפעמים יותן הארה מלמעלה ללב האדם אולי ישוב ובהיות התשובה תלוי בבחירתו שייך למימר ביה לשון מסופק אע"ג דליכא ספיקא קמי שמיא : המעתיק הרים כו' · ובסדום איירי מדכ' בסיפא אשר הפכם באפו דהיינו הפיכת סדום וז"ש והביא עליהם זועות יליף מסיפא דקרא המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון והיינו זועות : **ה** הגשה למלחמה · כלו' שבא להלחם עם כח האף שהוא מגד תוקף הדין לסתלים כחו ע"י פיוס ותפלה לה' המעורר מקור הרחמים המבטל כח הדין : הגשה לפיוס כו' ורבנן אמרי הגשה לתפלה · ההבדל שבין פיוס לתפלה · דפיוס נאמר על דבר שאינו בדין גמור ואינו בחסד גמור · אלא היא במדה הממוצעת בדבר שיש פנים לכאן ולכאן · ועל זה הוא הפיוס לפייס את המושל להיות נוטה לו לכף זכות ולא לכף חובה · אבל ענין התפלה והתחנונים הוא על דבר שהוא חסד גמור שאינו בא אלא דרך בקשת רחמים ותפלה · וא"כ הפיוס בא על הצלת הצדיקים משום דאמרינן לקמן בפרקין כל הצדיקים האמורים בסדום חסר כתיב דאינם אלא צדיקים גרועים ואם מן הדין אף הם לא היו ראוים להצלה · ולכן אמר אברהם דרך פיוס שלא יתגם תחת שליטת האף · ולשון תפלה נאמר על הצלת הרשעים שיגינו עליהם הצדיקים אע"פ שאינם אלא צדיקים גרועים שהוא לפנים משורת הדין לגמרי · ואין זה אלא בדרך תפלה ובקשת רחמים כאמור : זה שהוא עובר לפני התיבה א"א לו בא והתפלל אלא בא וקרב עשה קרבננו מלחמתנו · כצ"ל וכן הוא בס"ע ובירושלמי כלו' דרכם היה לומר לעובר לפני התיבה לשון בא וקרב · ועי"ז מפרש שנרמז בזה לשון קרבא שהוא מלחמה · להורות שנכלל בתפלה ג"כ ענין מלחמה וכלו' שאומרים לו שיכוין היטב לבקש רחמים להלחם עם כח האף : בלא משפט מקומו · כאשר בא איש ממקום אחר לאותו המקום שנגזר עליו פורעניות שמתחלה לא היה בכלל המשפט הנגזר וכאשר בא לאותו המקום נתפס גם הוא עמהם · והרי הוא נכספה בלא משפט · ומייתי דוגמא לזה מהך עובדא דגובה מס בטבריא שנתפס שם גם אחד מבני לפורי בהיותו שם · אע"פ שבא אח"כ הרוחה למקומו · והיה נספה בלא משפט מקומו : ר' לוי כו' ר' סימון כו' · לפרושי הך מילתא אתו למה האף מכלה גם הצדיקים · ור' לוי אמר שהוא משל לדוב שהיה דרכו לשכל בחיות בתוקף כעסו ובשעה שאינו מוצא לשכל בחיות כפי רצונו אז הוא משכל אף בבניו כדי להשקיט כח רוגזו וכעסו · כן הוא במלאך המשחית חלילה · וא"כ בכוונה אינו מבחין מחמת תוקף כעסו ופוגע גם בצדיקים לפי שאינן צדיקים גמורים וכדאמרן · ור' סימון מדמה ליה למגל החותך שאין לו כח להבחין · ולכן כשיש לו לקצור קוצים ונמצא ביניהם שושנה אינו מבחין וכורת גם השושנים אף כך במלאך המשחית אינו מצד הכעס רק אין לו כח להבחין בין צדיק לרשע ואינו יכול להציל אלא דרך נס וצדיק שאינו גמור אינו כדאי לזה · ומ"מ לכ"ע תחלת הגזירה אינה אלא מפני הרשעים · ולכן אמר אברהם האף תספה צדיק עם רשע : **ט** ערבובי שאלות יש כאן · שאברהם אמר חלילה לך להמית צדיק עם רשע · והקב"ה אמר והיה כצדיק כרשע · כלומר שאינו אלא כצדיק ולא צדיק ממש וקרוב לרשע · ובא להשיב זה כלפי מ"ש אברהם שיתלה לרשעים בשביל הצדיקים · ועל זה אמר הקב"ה הלואי צדיקים כלו' הלואי שהיה לצדיקים הללו זכות אף להציל עצמם · דהא אינם אלא צדיקי ניבלי כלומר צדיקים גרועים כמו פירות הנובלות · וי"ג ניכלי כלו' רמאים כמו בנכליהם · והא מסיק דלכך כתיב צדיקם חסר לאשמועינן שלא היו צדיקים ממש אלא צדיקי ניבלי : אלא צדיקים ניבלי · ומ"מ קאמר תו חלילה לך · כי יצרף מעשיו או צדקתו יצ' עמהם כדבסמוך ויחשבו לצדיקים ראוים · וה' הודה לו ואמר אם אמצא וגו' חמשים צדיקים · ואע"ג דצדיקם כתיב : סבי דבהתא · זקני בושת : אמר אברהם צרף מעשי כו' · שהצדיק בכל מקום הוא מגין על הדור · וכ"ש על סדום שהכרכים הללו משלו · וריב"ש אמר דה"ק לא את הוא צדיקו של עולם כו' ויעלו למנין חמשים : תולין לו אנקליטון · שופט בשר ודם תולין לו אנקליטון (בלשון לעז אפולאצייא) כלומר שאפשר להעביר משפטיו ודיניו אל השופט הגבוה ממנו לראות אם הוא משפט כדת · ולכן לעולם השופט הקטן יש לו עליו אימת השופט הגבוה ממנו בסדר מדריגות השרים גבוה מעל גבוה · עד המלך שאין למעלה הימנו · ואעפ"כ אין לו להטות דין מצד היושר האמיתי ומאימת דין שמים · וא"כ יאמרו המינים הרשעים כי בשביל שאין לך מי שיתלה לך אנקליטון להעביר משפטך למק"א לא תעשה משפט ח"ו ויהיה חילול ש"ש בדבר : אריב"ם כשבקשת · משום דלפי דבריו הראשונים ה"ל למימר השופט העליון לא השופט כל הארץ · לכן אמר כשבקש הקב"ה לדון עולמו בממשלת ארם המושלת בכיפה · לא מסר ביד אחד לגמרי לבל יעבור הדת הראוי לגמרי · אלא מסרו ביד שנים רומוס ורימולוס · עמ"כ · שאם בקש אחד מהם לעשות דבר שאינו ראוי נגד הכלל · חבירו מעכב על ידו · ועתה יאמרו כי את בשביל שאתה לבד שופט כל הארץ שאין לך מי שיעכב על ידך לא תעשה משפט ח"ו ויהיה חילול שם שמים בדבר : מערים על השבועה · שאינו לשון חולין על המחלל שבועה כמו שנאמר לא יחל דברו וזה חולין הוא להערים על השבועה · ויהיו אם כן שתי תמיהות · אחד חלילה לך · ועוד להמית צדיק עם רשע : אם עולם · כי העולם הגשמי ואנשיו מוכנים לחטוא על ידי היצר · ולכן אי אפשר להתנהג עמהם בדרך דין גמור לחייבם · ואם אתה מתנהג עמהם בדין אז אי אפשר לעולם שיתקיימו וזהו השופט כל הארץ להשגיח עליה ולקיימה א"כ לא יתכן לעשות משפט ודין עמהם לגמרי : ומעולם לא דברתי כו' · אף שנמצא עכ"פ בדורם אנשים צדיקים אבל לא היו רק להשלמת עצמן לא להצדיק את הבריות ולבקש בעדן · וזה אות על טוב לבך ועל אהבתך לקדוש השם · ולכך זכית לנבואה יותר מכולם ועיין לעיל פ' ל"ט : **ו** נשאתי לא אחבול בלעדי · אחזה אתה הורני אם עול פעלתי לא אוסיף · במענה אליהוא לאיוב שהוכיחו על מה שקרא תגר על משפטי ה' לומר כי הוא מתנהג עם ברואיו בתוקף מדה"ד ולא ברחמים · וע"ז אמר ליה כי לא יתכן לומר כן אל אל האומר נשאתי אף לסדומים הרשעים לומר אם אמצא בסדום חמשים צדיקים ונשאתי לכל המקום בעבורם · נשיאת עון נמור : וגם לא אחבול · ר"ל וגם לא אמשכן לצדיקים עבורם · אלא בין הצדיקים ובין הרשעים ימלטו · וא"כ אין לנו רחמים גדולים מזו · ואמר עוד שה' אמר שהבריות · הן חובלים עלי דברים · מלשון חבילות חבילות שמאספים עלי דברים מדור אנוש ודור המבול ודור הפלגה לומר איני דן כשורה ח"ו : בלערי אחזה כר מיני · כלומר מלבד מה שאני ראיתי ועיינתי בדינם · אתה הורני גם תראה לעיין ולפשפש בדינם · ואם טעיתי לפי דעתך אתה הורני · ואם עול פעלתי · עם הדורות הראשונים לא אוסיף עם האחרונים : לא אחריש בדיו · שנתחסד ה' עמו לשתוק לדבריו כמודה לו כי טוב דבר : לא אחריש בדיו · דלעיל מיניה כתיב מי הקדימני ואשלם וגו' ודרשינן ליה לקמן בבמד"ר פ' י"ד באברהם ע"ש · וה"ק פי' סיפא דקרא באברהם : ולבדים היוצאים ממך · פי' בדיו וענפיו והם בניו (כמו ותעש בדים ותשלח פארות) ודע דבפסוק זה הכתיב לא אחרים · והקרי לו אחרים · והמדרש דורש הקרי והכתיב · ולפי הקרי הוא בניחותא לו אחריש וגם לבדיו הם בניו · ולפי הכתיב הוא בתמיה וכי לא אחריש גם לבדיו היינו לבניו הצדיקים הממלאים מקומו שהם כמו ענפיו · כי הענף דומה לטבע שרשי שהוא מקור מחצבו · ועיין במנחת שי : ודבר גבורות וחין ערכו כו' · ר"ל סיפא דקרא פירוש לרישא דקרא ·

שכן

באור מהרי"פ

כן ה' שמאת פ' היתה זאת מתחלת הבריאה · יפ"ת : **יב** מלוטמיה · פירש הרב"מ בל"י מאכל מתוקן כדבש : **טז** מפני היחוד · פירוש מפני שלא יתיחד ישמעאל עם שרה היה עומד בחוץ אחר המלאך · או אחר אברהם שכשיבוא אברהם ליכנס האהלה יכנס תחלה ולא נתיחד ישמעאל עמה · יפ"ת : המד"א וכי תחדל לנדור · מדברי המ"כ מבואר דה"ג חדל המד"א וכי תחדל לנדור · ד"א פסק שמד"א וחדלה וגו' · נזה"ק :

פרשה מט א כלי קוריים · פירש רב"מ בערך קר האחרון בל"י חוט הערב ונקראו כן כלי אריגה ע"כ : **ב** פטריקון · פי' רב"מ בל"י ירושה ונחלת אבות ע"כ · וז"ל המעריך פירש הערוך פטרון ולא נסיר אלא פי' מנחלת אבותיו וכן מוכח בב"ר פ' נ"ת עכ"ל : **ח** הגשה למלחמה וכו' · ההגשה היא התעוררות הלב אל המלחמה וכן הגשה לפיוס ותפלה · דקאמרינן בויגש יואב היינו שנתעוררו בלב אמיץ למלחמה · דאי שקרבו עצמם לארם הרי היו כבר ביניהם · וכן ויגשו אל יהושע וכן ויגש אליו · דאל"כ היכן נגש שלא מתחלה היה שם · יפ"ת : המד"א ויגשו בני יהודה · רש"י בחומש הביא ויגש אליו יהודה · והמדרש לא הביאו · דבחסית הגשה גופא איכא פלוגתא בפ' כ"ג יפ"ת : **ט** אנקליטין · רב"מ פירש בל"י קריאה מב"ד תחתון אל עליון ממנו להפוך הגזרה ע"כ :

כל

נחמד למראה

אומרו נִיָּרא וזה פשוט · והרב יפ"ת כתב וז"ל ישב כתיב והא דכתיב ולוט ישב בשער סדום וכן ועפרון ישב · הא דרשי להו בדוכתייהו · אך קשה ביושב אהל ומקנה · ובאז יושב בארץ · והוא יושב בסדום וזולתם רבים שכולם חסרים ולמה לא דרשום עכ"ל · ואנכי נפלאתי על סתירה וכי יש בידינו כל דרשות חז"ל שלא אמרו בסוריות ת"ר סדרי משנה נשנו בימי רבי · ובמסכת עבודת כוכבים איתא ע"ז דאברהם אבינו ארבע מאות פרקי הוו ואנן אין לנו אלא חמשה · וא"כ באמת כולן נדרשו כמו שכתב רש"י ז"ל בפסחים (דף ג' ע"ב) על הא דפרכינן התם והא רוכבת ויושבת כי הדדי נינהו וכתיב רוכבת ומשני רכבת כתיב ופירש"י וז"ל רכבת כתיב ואע"ג דמצי למכתב נמי ישבת חסר ומיהו כל חסירות שבתורה לדרוש הן באין · ובאן למדך בחסרון זה שתתפוס לשון קצרה ואפי' הוא מגונה שהרי כאן תפס לשון מגונה וקצרו עכ"ל : **ט** וירא בשכינה וירא במלאכים · המפרשים ז"ל האריכו בזה ול"נ שאברהם אבינו היה נבוך מאד כשראה את המלאכים ולא היה יודע מה לעשות אם ללכת לקראתם ולהניח פני שכינה או לקבל פני שכינה ולהניח המלאכים שילכו כי גדול כבוד ה' וכדדרשינן לעיל בפרשה מ"ז ממי אתה למד מאברהם פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מלאכי השרת לדבר עמו אמר להן נפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם תחלה ואח"כ אני מדבר עמכם כיון שדבר עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו רבון העולמים צריך אני לדבר אמר לו הפטר בשלום הדא הוא דכתיב ויעל אלהים מעל אברהם ע"כ · נמצא דקים ליה לאברהם שחובה ומצוה עליו להיות עומד עם השכינה ולא ליטפל במלאכים · אמנם התם המלאכים היו ממתינים לו והיה לו זמן לדבר עמהם בהסתלקות השכינה אבל כאן שהמלאכים היו רחוקים ממנו ואם לא ירוץ לקראתם ילכו לדרכם ולא יוכל אברהם לקיים מצות הכנסת אורחים שבשביל זה ישב פתח האהל ולא היה יודע מה לעשות · וזהו שאמר וירא בשכינה וירא במלאכים נתחכם ליטול רשות מהקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים כמו שדרשו כז"ל וזה נראה פשט המדרש הלזה והו"ק · א"נ יותר נראה דברים כפשטן ממש שאברהם אמר שאתר שמל לא באו לו אורחים והשיב לו הקב"ה עד שלא מלת היו בני אדם ערלים וכו' עכשיו אני ובני פמליא שלי וכו' הדא הוא דכתיב וירא וגו' שתיכף בא הקב"ה והמלאכים וזהו שאמר וירא בשכינה וירא במלאכים שקיים לו הקדוש ב"ה הבטחתו שבא עם פמליא שלו ודו"ק : **טו** תבורך מנשים וגו' מנשי דור המדבר וכו' · יש לדקדק במאי פליגי ר"א ור' שמואל בר נחמן דמר אמר מנשי דור המדבר ומר אמר מן האמהות · וכ"ל דפלוגתייהו תליין בפלוגתא אחרינא דבפרק מצות חליצה איתא גבי יעל אמר ר' יוחנן שבע בעילות בעל אותו רשע שנאמר בין רגליה כרע נפל שכב בין רגלים וגו' · נמצא דהא מיהא עשתה עבירה לשמה · ואילו במדרש רבה לקמן ס' ויקרא איתא התם ותכסהו בשמיכה שמי כה שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע הרי דס"ל דלא עשתה עבירה כלל : וא"כ ר"א דריש תבורך מנשים מנשי דור המדבר דס"ל כר' יוחנן דאמר שבע בעילות בעל וכו' ואין ראוי שתתברך מן האמהות ור' שמואל בר נחמן ס"ל כמדרש רבה דקאמר שלא נגע בה אותו רשע ואם כן ראויה זו שתתברך מן האמהות :

פרשה מט ב בזכות מי בזכות המילה שנאמר סוד ה' ליראיו אמר לו הקב"ה דיו לעבד להיות כרבו · המדרש הזה קשה להולמו והמפרשים נדחקו מאד בפירוש דיו לעבד להיות כרבו הלא בספרתם · ול"נ שכשהקדוש ב"ה אמר לאברהם ימול יטול שכר הרבה כמנין סוד וגו' אז לא מצינו שאברהם השיב להקב"ה על זה ונראה שחשב בלבו שאם ימול יתחדוהו העולם שעשה זה כדי לקבל פרס ובוחן לבות ידע מחשבתו ואמר לו דיו לעבד להיות כרבו דאיתא בפ"ק דקדושין על פסוק יודוך ה' כל מלכי ארץ וגו' בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד את אביך וגו' חזרו והודו למאמרות הראשונות וכו' ע"כ · נמצא שהעולם חשדו שלכבוד עצמו הוא דורש מילה ואח"כ חזרו והודו שטעו בזה · כן יארע באברהם שבתחלה יתחדוהו שנימול על מנת לקבל פרס אלא שאח"כ שמה יביטו יראו ממעשיו של אברהם אבינו שהכל עושה לשם שמים ולא ע"מ לקבל פרס · וזהו שאמרו אמר הקב"ה לאברהם דיו לעבד ר"ל די לך שתהיה כמוני שבתחלה יתחדון ואח"כ יכירו וידעו שלא עשית ע"מ לקבל פרס וזהו שאמר להיות כרבו ודו"ק · כך שמעתי מאחד קדוש מדבר ונכון הוא :

ולוט

שכן ה' ישחוק לבניו כהיותם מדברים קשות לנגדו · משום שכך עשה גם לאברהם שהיה מדבר גבורות וקשות לנגדו · ואעפ"כ היה חין ערכו שניתן לו חן בעריכת שפתים בהיות כוונתו רצויה להצדיק בריותיו · ע"כ יתרים גם להם : יא אמר אילו הרגני כו' מדכפל לומר עפר ואפר דרים דרמיז בזה נמי ענין אמרפל ונמרוד : יג כבר נשתייר בדור המבול כו' · היינו נח ושלשת בניו ונשותיהם ואע"ג דחם רשע היה מ"מ לא נחשד על הגזל ועל החמס שבעבורו נחתם עיקר הגזר דין : ובירושלים אפילו אחד · ומה שבאמת הקיל ה' בדין ירושלים היינו מפני שהיה להם זכות אברהם וזכות בית המקדש וכדלעיל פ' כ"ח · ע"ש :

פרשה נ א והחיות רצוא ושוב · דעת חז"ל שהחיות הם המלאכים הרוחניים · וכיון שדרך המלאכים למהר בשליחותם ואיך נתעכבו שנפטרו מאברהם בשש שעות ובאו לסדום בערב : רצות אכ"כ · כלו' דאי מל' ריצה הל"ל רצות שהוא כינוי לנקבות ל' הנופל על חיות · לכן דרש בו לשון רצון וריצוי (וגילקוט הגי' רצוא · רוצים לעשות שליחותם) כלומר שהם שמים לעשות רצון קונם · ומתוך שהם רוצים לעשות שליחותו בשמחה הם ג"כ רצים וממהרים לשוב : נפטרים מאברהם בשש שעות · כדאמרי' בפ' מ' כחום היום בו' שעות היינו בתחלת שעה ששית שאז הוא זמן סעודת ת"ח · ובסוף שעה ו' נפטרו ממנו · ובאין סדומה בערב בתמיה · ומפרש שמלאכי רחמים היו והמתינו אולי תועיל תפלת אברהם · ונמשכו תפלותיו עד הערב : ב והוא באחד מאי והוא באחד · דאין שני מלאכים עושים שליחות אחת והוא עושה שליחותו באחד · ואפ"ה ומי ישיבנו למחות בידו : ואין ב' מלאכים כו' · ודכתיב ויחזיקו האנשים בידו ויוציאוהו תירצו התוס' ששניהם הוציאוהו חוץ לעיר ורפאל הלך עמו עד צוער · וגבריאל היה מצוה אותו למהר ע"ש : ורפאל להציל כו' · ואף על גב דאמרינן בפרק השוכר שרפאל ריפא נמי לאברהם תירצו התוס' שם דרפואה והצלה חדא מילתא היא : להלן באברהם קורא אותן אנשים · ולמה קראן כאן מלאכים : להלן שהיתה שכינה ע"ג וכו' · שנראה כאנשים של צורה כדמות נורא ומבדיל מאד הדומה למלאך · וכענין ומראהו כמלאך אלהים נורא מאד · וכל זמן שהיתה השכינה ע"ג קראן אנשים · כי לא נתגלה זיו מראיהם כלפי בחינת אור השכינה : אברהם שהיה כחו יפה · להשגת מראות המלאכים נורא בעיניו אלא כמו ראיית האנשים אבל לוט שהיה כחו רע פי' שלא היה רגיל בנבואה נדמו כמלאכים : עד שלא עשו שליחותן שעדיין לא הגיעו למקום שליחותן לא נתלבשו בדמות נורא · אבל משעשו שליחותן כלו' משהתחילו לעשות שליחותן נתלבשו מלאכות בדמות נורא כדוגמת המשל שקודם שהגיע אל מקום ממשלתו הוא הולך כמו הדיוט בעלמא · אבל משהגיע אל מקום ממשלתו הולך בקומה זקופה ובלבוש מושל : ג בערב בא ערבה של סדום · דרים בערב בא ערב כאילו הוא שתי תיבות · לרמוז לא נחתם גזר דינה של סדום אלא בערב פי' באותו לילה אז בא ערבה ושקעה שמשה : אין הקב"ה כו' · ולהכי היה גמר דינם דוקא בלילה שאין הקב"ה דן כו' שהם ישנים מן העבירות כי רחמיו על כל מעשיו והוא חפץ להצדיקם בדין · אבל אנשי סדום לא היה להם תקומה בדין אפילו בלילה כי גם בלילה לא שכב לבם מן העבירות · כדאיתא לעיל פרשה כ"ז : אותו היום מינוהו כו' · דיושבי הם השופטים · ואמר שמינוהו ארכי עליהם דהיינו ראש הדיינים ומדכתיב וישפוט שפוט דרש שהיה שופט את שופטיהם : ט שגילו מסטורין כו' · באמרם כי משחיתים אנחנו וגו' שמזה נודע כי הם מלאכים כי עבור הצלת לוט היה די במה שיאמרו כי הם נביאים ונשתלחו אליו לגלות אזנו כי משחית ה' את העיר למען ימלטו משם הוא וכל הנלוים אליו בחמלת ה' עליו : נדחו ממחיצתן שלא היו יכולים לשוב למדרגתם וחשיבותם אשר הם שמים ושמחים לעשות רצון קונם בלבד : נדחו ממחיצתן קל"ח שנה · דמלאכים אלו הם אותם שראה יעקב עולים במראה הסולם שעד הזמן ההוא היו נדחים ואז עלו · ומכאן ועד התם קל"ח שנה · דהפיכת סדום שנה אחת קודם לידת יצחק דבאותה העת נתבשרה שרה למועד אשוב אליך · ומשנולד יצחק עד שנולד יעקב ס' שנה כדכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם ומשנולד יעקב עד מראה הסולם ע"ז שנה דבן שמים ושלשה היה כשנתברך ועשה עוד בבית עבר ארבע עשרה שנה כדלקמן פרשה ס"ח : הוה מפיק ליסנא קלה · שהיה מפרש העונש על קלות הלשון באמרם בלשון גאוה כי משחיתים אנחנו · כאילו הדבר בידם שהיה להם להזכר בדבריהם · ואע"ג דקאמרי נמי וישלחנו ה' לשחתה · מ"מ לא הוה להו למיתלי בתחלת דבריהם הגדולה בדידהו : וכרבולין · גם כן כלי זמר · כלומר כל מיני כלי זמר במדינה שהעיר צהלה ושמחה · ואיך נהפכה · והיינו לפי שבדרך הטבע הפורענות אינו בא אלא בהדרגה · אבל באמת נשתנה המדה בחטאים הללו והיתה נפילתם פתאום : י פעמים פותחות כו' · כלו' פעמים שנראה אותו הכוכב קרוב מאד לבקר והוא פחות משיעור ד' מילין עד אור המזרח · ופעמים שהוא נראה זמן רב קודם הבקר והוא נוסף על שיעור ד' מילין עד אור המזרח · וכיון דילפת בסמוך מקרא דלעולם שיעורו מכוון ד' מילין ע"כ אותו הכוכב אינו אילת השחר אלא הוא כמין תרתין קרנין דנהור שמסגלים תמיד בשיעור שוה לפני אור הבקר באור המזרח : יא תמהון אחר תמהון · דרים ויתמהמה מלשון תמהון שהיה לו בלב תמהון אחר התמהון איך יצא נקי לגמרי מנכסיו · כי אמר הרי כמה אבוד יש לי בכסף ובזהב באבנים טובות ומרגליות · ורש"י גרס אמר במה אברר בכסף ובזהב או באבנים טובות ומרגליות · כלומר שע"ז היה עומד ותמה ולא ידע מתוך הבהילה כדת מה לעשות : קרון דבתריה · קראו המקרא הכתוב אחריו ויאמר המלט ולא כתיב ויאמרו המלט מכלל שלא היה מציל אלא אחד · ומה ששניהם הוציאוהו היינו מפני שגם גבריאל לא היה רשאי להפוך את סדום אלא לאחר שיצא לוט ובני ביתו מן המקום · לפיכך גם הוא מסייע בדבר להוציאם · ומ"מ ההוצאה מן העיר עדיין לא היתה רק סכנה להצלה ועיקר ההצלה היתה במה שנתרחק מסדום לגמרי · ולא היה לו כח להתרחק לשעה קלה אלא בסיוע המלאך כדאיתא לעיל סי' י' שהמלאך היה מקדר לפניהם את הדרך כדי למהר ביאתו לצוער ודבר זה עשה רפאל לבד לפי שהוא היה מוכן להצלתו : בזכות אברהם · שרמז ליה שימלט אל אברהם שיושב בהר שזכותו הוא כהר גבוה ומייתי נמי ראיה שנקראו האבות הרים כמ"ש מדלג על ההרים בזכות האבות שנמשלו להרים וכן שמעו הרים אלו האבות כמבואר בפ"ק דר"ה : ר"ב בשם ר"ל כו' · ר"ל שרבי לוי מפרש קרא בענין אחר · משום דתנינן כשם שהנוה הרעה בודק כך נוה היפה בודק · ובהיות סדום בעמק שהיא כנוה הרעה לגבי ההר דבשים אוירא · לכן אמר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה מטעם פן תדבקני הרעה משינוי וסת ומתי : ע"י שכיבד את המלאך כו' · ודאי עיקר הצלתו היתה בזכות אברהם שהרי עוד קודם כבוד האכסנאי כבר שלח ה' מלאך להציל את לוט וכדלעיל אלא דבהא לחוד לא היה נמלט אלא בהר וכמ"ש ההרה המלט · אבל עבור כבוד האכסנאי נשא פניו ג"כ להציל עבורו גם את צוער הקרובה לסדום להצילו לגמרי מידי סכנה · וממילא לפי שכבר היתה עיקר הצלה בזכות אברהם הועיל לו ג"כ כבוד האכסנאי לעשות לו הצלה גמורה · והיינו דקאמר לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך דמשמע דתרווייהו בעינן : יב אלו היתה לבנה שם כו' · עובדי לבנה יאמרו להתנצל כן על מפלתן לומר שלא עמדה להם יראתם לפי שהיתה המכה שלא בזמן ממשלתה וכן בהיות המכה בלילה יאמרו כן בהיפך עובדי החמה ולפיכך בא להתנקם מהם בש"ז בניסן בבקר בשעה שחמה ולבנה עומדים ברקיע הה"ד השמש יצא על הארץ וכו' וכדלעיל וכמו השחר עלה היינו משיאיר המזרח והא דכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה היינו בנץ החמה ובתחלת הנץ החמה עוד הלבנה ברקיע ובאותה שעה נגמר פורענותם :

פרשה נא א כאישות זו שאינה כו' · נפל אשת בל חזו שמש כאישות זו (והיא תנשמת דמתרגמינן אישותא) והיא בריה שאין לה עינים שאינה מספקת לצאת מחורה להתראות בשמש עד שהיא חוזרת לעפרה · ותו דרים נפל אשת דהיינו הנפלים של אשת איש שהם בל חזו שמש ועז"א ד"א כאשת איש · כ"ג בא"א שזינתה כו' והכוונה הוא בנמשל שכך הרשעים נופלים בגיהנם שהוא חשך ולא יראו שמש · ומסיק בילקוט ד"א מדבר באנשי סדום וכו' בל חזו שמש שלא חזו שמש אנשי סדום · אלא השמש יצא על הארץ מה כתיב שם וה' המטיר וגו' · והיינו נמי דמסיק הכא הה"ד השמש יצא על הארץ וגו' וה' המטיר וגו' שבא לרמוז שבאה עליהם המכה מיד בתחלת יציאת השמש עד שלא זכו לראות שמש : ב לב' מדינות כו' · דק"ל מ"ש בסדום שהמטיר אש וגפרית עליהם מן השמים ואילו באדם נהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית · ע"ז השיב שהוא משל לשתי מדינות כו' תשרף אחת (שמרדה ביותר) משלה שהוא עגמת נפש ביותר במה שנשרפת אף משלה · ואחת (שלא מרדה ביותר) תשרף מטמיון פי' מתוך אוצר המלך · כך להלן באדם שהרשיעו ביותר שרפו את ביתו · לכן ונהפכו נחליה כו' ברם הכא בסדום שלא מרדה כל כך וה' המטיר על סדום וכו' : ג ימטר על רשעים כו' · דרים דרמיז ביה על דינה של סדום שהמטיר עליהם מלמעלה אש וגפרית והיה זה מופת על עונש הרשעים בגיהנם לעתיד : אין דבר רע יורד · אין הרעה באה מלמעלה אלא מלמטה באה מאליה ע"י שלוחי הדיינים · ועז"נ לא יגורך רע : והא כתיב אש וברד כו' · העיקר כגי' הס' המדויקים דה"ג והכתיב אש וגפרית וגו' מן השמים · א"ל כתיב אש וברד שלג וקיטור רוח סערה הוא שעושה דברו · וזה מכוון למ"ש בילקוט ואתא בענין הברד של מצרים וז"ל וימטר ה' בתחלה מטר כשירד נעשה ברד שנאמר וימטר ה' ברד · למה שאין הרעה דרה אצל הקב"ה · המטר היה יורד והיה הרוח נכנס בו ועושה אותו ברד · שנאמר רוח סערה עושה דברו ע"כ · וכן הוא באש שהרוח סערה מערב בו כח אש מן האש היסודי ונהפך לאש וגפרית בכח הרוח סערה · ופעולה זו נעשה ע"י גבריאל למטה בארץ : ו ששתק לאברהם כו' · שזכר ללוט הטובה שעשה לאברהם בשתיקה ששתק לאברהם בשעה שאמר על שרה אחותו כו' בזה הצילו לאברהם מסכנת מות · ולכן בעבור שעשה טובה אל הצדיק הגין זכותו עליו · כי כל המטיב עם הצדיק זכותו מגין עליו כמבואר בכמה דוכתין : שהיה שרוי בהם · דייק מסיפא אשר ישב בהן ואיך ישב בכולן אלא שהיה שרוי כו' גם בשאר הערים פעם בזה ופעם בזה עד כי הגיע לסדום אשר נתיישב שם בישיבת קבע : רבנן אמרי שהיה כו' · שלא נתיישב אלא בעיר סדום · והא דכתיב אשר ישב בהן היינו שהיה לו ישיבת הרוחה על ידם בהיותו מלוה להן ברבית וכן ע"מ זה היה בכולם כחושב דעבד לוה לאיש מלוה וקמ"ל קרא דלפי שהיה מתחבר להם היה ראוי לו ללקות עמהם אילולי

נחמד למראה

פרשה נ ג ולוט יושב ישב כתיב אותו היום מינוהו ארכי דיינים וכו' · כתב הרא"ם וזה לשונו מה שאמרו שהיה ארכי הדיינים שחמשה דיינים היו בסדום קץ שקר רב שקר רב מסטירין רב נבל וקלא פנדר · ולזה היה ארכי הדיינים שפירושו ראש הדיינים גמרא הוא בידם עכ"ל · הא מה שמסיים גמרא הוא בידם אינו מענין הפתיחה שאמר מה שאמרו שהיה ארכי הדיינים דמשמע שבא ליתן טעם לזה · ואולי דעתו לומר כיון שחמשה דיינים היו בסדום ולא קא חשיב לוט בהדייהו מבואר כי ארכי הדיינים היה · אך לפי שיש להקשות כיון ששמות האלה מורים על גנותם א"כ שמות תוארים הם ומאן לימא לן שלא היה לוט חד מינייהו וכפי זה בדוכתא קיימא מנלן שהיה ארכי הדיינים ולכך מסיים ביה שגמרא היה בידם · ולי נראה שבסברה צריך לומר כי ארכי הדיינים היה מדכתיב ולוט יושב בשער סדום · פירוש שבכל היה שופט עליהם · כי יושבי שער הם השופטים · ומדכתיב ישב חסר וא"ו צריך לומר כפי המסורת ישב כתיב מבנין שלא נזכר שם פועלו משכבד ולזה אמר אותו היום מינוהו ארכי הדיינים · ועיין לעיל תחלת פרשה מ"ח מה שכתבתי שם : ד ויאמר הנה נא אדני סורו נא וגו' · צריך לדעת במאי קא מפלגי ר' יודן ור' הונא דמאי נפקא מינה אם אמר איני כדאי או שלא תהיו נראים כבאים אצלי כיון דתרווייהו מודו שאמר עקמו עלי את הדרך · ונ"ל דר' יודן ס"ל שללוט נדמו לו בדמות מלאכים כדסבירא ליה לר' לוי לעיל בפרשה זו · ומש"ה פירש שאמר להם סורו נא אל בית עבדכם אע"פ שאיני כדאי שאתם מלאכים ואני הדיוט אפ"ה עקמו עלי את הדרך ר"ל דרך ארץ שתעשו עמי לפנים משורת הדין אף ע"פ שאין זה כבודכם · ורב הונא ס"ל שבאו אליו בדמות אנשים ממש ולא הכיר בהם שהיו מלאכים ולפיכך פחד מאד מאנשי המקום שלא ישבו עמהם ועמו רעה כמנהגם ועל כן הזהירם שיעקמו את הדרך שלא יהו נראין כבאים אללו : סורו נא וכו' עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי · כתב החכם אבן עזרא בפ' שמות וזה לשונו · גזרת סר אם בא אחריה מ"ם היא למרחוק כמו ממני הוא אומר רחקו ממני · ואם אחריה אל תהפך כמו סורה אלי סורה ממקומך ובוא אלי עכ"ל · וראוי שתדע כי לשון הסרה לא יפול אלא באחד משני פנים · אם כדבר שהוא נח ושוקט במקום מן המקומות ויסור משם כענין שאמר הכתוב אבן עזרא שהוראתו סורה ממקומך ובוא אלי · או כמו שהולך לדרכו ללכת אל מקום מן המקומות וקודם שיגיע לשם יסור מן הדרך הישרה לנטות אל מקום מן המקומות לשבת מן הסבות כמו דאת אומר סורו מני דרך הטו מני אורח (ישעיה ל') · ואולם בהמלאכים הללו לא יצדק לשון הסרה כיון שכל מגמתם היה לבוא סדומה כדכתיב ויבואו שני המלאכים סדומה בערב · וא"כ הוי ליה למימר בואו נא אל בית עבדכם · ומדקאמר סורו נא לזה דרש עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אללי : ויפצר בם מאד הכניס בהם אף וצרה · הרב יפ"ת פירש שלוט התאנף בהם שלא היו רוצים לבוא אללו · ופירושו קשה דהכניס גם מורה שלוט הכניס במלאכים אף וצרה · ואב"א פירש שהכניס במלאכים אף וצרה שלא היה כדאי · והרב ידי משה כתב שפירושו דחוק דלא שייך במלאכים אף וצרה · ועוד יש לדקדק לפי פירושו דלמה הלכו המלאכים בעל כרחם ומי הכריחם לעשות כדברי לוט שילינו ברחוב · גם מה שפירש הרב ידי משה עצמו ובמשנת דר' אליעזר פירושם דחוק מאד כאשר יראה המעיין · ול"נ לפרש שלפי שלוט היה חושב שהיו אנשים אורחים כדברי רב הונא דפירשנו לעיל כשאמר למלאכים סורו נא שיעקמו את הדרך כדי שלא יהו נראין כבאים אללו מפני שיש סכנה בדבר להם אם ירגישו בם אנשי העיר באותה שעה נראה שמלאכים כאלו נתמלאו אף וחימה מרשעת האנשים שעושים שפטים באורחים וכמו שמהרה אותם כמו שהוא הטבע בבן אדם כשיארע לו כיוצא בזה כדי להעלים הדבר מלוט שלא ידע שהם מלאכים ועל כן ויסורו אליו שעקמו את הדרך שאם לא היו נראים את עצמם והיו באים דרך ישרה היה מקום ללוט להכירם שהם מלאכים מדלא השגיחו בקול פחדים ושמחה אתי שפיר הדא דמסייעא לה דאמר רב הונא עקמו עלי את הדרך דס"ל שנראו אליו כאורחים כדפירשנו לעיל דאילו לר' יודן דאמר שבאו אליו כמלאכים אין בהם אף וצרה ולא היו מעקמין את הדרך כי אין פחד אנשי העיר עליהם ודו"ק :

פרשה נא א כאשת איש שזינתה והיא מתביישת וכו' · כתב הרב ידי משה וזה לשונו והית כו' צריך להיות והיה מנקתו בלילה רש"י עכ"ל · טעות סופר יש בדבריו וכן צריך להיות והיה מחנקתו בלילה · וזה לשון רש"י ד"א כאשת איש שהיא יוצאת ומתביישת שלא יראה עוברה לחוץ והיה מחנקתו בלילה קודם שתחזנו שמש וכו' ע"כ · ונראה דתיבת יוצאת היינו זינתה דיוצאת ר"ל נפקת ברא וראה שרש"י ז"ל היה גורס במקום והיה משליכתו בלילה והיה מחנקתו · אבל גירסא דידן נמי אתי שפיר שאשת איש שזינתה פירושו כשהרחיק בעלה נדוד יותר משנה וזינתה והיה מתביישת שלא יראה עוברה ויתפרסם שזינתה היא משליכתו בלילה במקום שיאספו אותו בני אדם ולא ידעו בן מי זה בעלם · אי נמי משלחתו בלילה למקום אחר ע"י איש הנאמן לה שלא יגלה סודה ודו"ק :

באור מהרי"פ

יא כל מאן דלא מטא כו' · עמ"כ בשם הירושלמי · וז"ל הירושלמי ר"י בן פזי כד הוה נסיק לתעניתא הוה אמר קמיהון אחונן כל דלא מטא שמשא לגביה יהב עפרא ויתן גו' רישא ע"כ משמע מלשון זה דר"י בן פזי היה המכריז ליקח עפר מי שלא הגיע לו השמש אפר · ומהמ"כ משמע דרבי יודן היה המכריז וצ"ע וע' יפ"ת דכתב דרבי יודן הוא ר"י בן פזי ע"ש : יג וכאן הוא אומר · היפ"ת גורס וכן הוא אומר :

פרשה נ א רצין לעשות · פי' לשון רוצין שהם שמים לעשות רצון קונם לפיכך הם רצין ושוב במהירות : ב לבית אורין שלו · רב"מ פי' בל"י גבול ובערוך למיתורין שלו · ופי' רב"מ בל"י גבול ותחום מקום הממשלה · כפגן פי' רב"מ בל"ר פרזי ואיש כפרי : ג לביטי · פי' רב"מ בל"י מקום עמוק : ג קלפנדר · פי' רב"מ בל"י גונב אדם : ד סוניתא · פי' הערוך בל"י מנהיג סונתיאה : יא וחזר למה דהוה · פי' וחזר לעשרו וזה לרעתו וכמ"ד בפ"ק דב"ב נתן לו שכרו בעוה"ז כדי לטורדו מעוה"ב ע"ש נזה"ק :

פרשה נא ב את בן המלך אכ"כ · ט"ס הוא וצ"ל את עבדי אכ"כ אלא עבדי אדוניכם כו' · יפ"ת : ג מכל מקום אדם מריח כו' · שריח זה משובח מכל הריחות הרעות שאין בו סרחון והנפש סולדת ומצטערת כאלו נכנס ממש בגוף האדם · יפ"ת : והכתיב אש וברד וגו' · העיקר כגי' ספרים מדוייקים דה"ג והכתיב אש וגפרית גו' מן השמים א"ל כתיב אש וברד שלג וקיטור רוח סערה רוח סערה הוא שעושה דברו · וזה מכוון למ"ש בילקוט ואתא בענין הברד של מצרים וז"ל וימטר ה' בתחלה מטר ואח"כ כשירד נעשה ברד שנאמר וימטר ה' ברד למה שאין הרעה דרה אצל הקב"ה המטר היה יורד והיה הרוח נכנס בו ועושה אותו ברד שנאמר רוח סערה עושה דברו ע"כ וכ"ה באש שהרוח סערה מערב בו כח אש מן האש היסודי ונהפך לאש וגפרית · וכה"ג משני הכא בסדום שלמעלה היה מטר ולמטה נהפך לאש וגפרית (נזה"ק) : ד משום ר' שמואל · בערוך הגי' משום ר' שמואל כוזית ופי'

זכות אברהם : ז למנצח אל תשחת • דרש דלשון בתפלה הוא שעם לאומרו אל תשחת • כי בהיותו אז במערה נזכר לענין המערה של לוט ובנותיו שנפקדו שם בזרע • וכן ניצולו בזכות דוד העתיד לצאת מהן כדאיתא בפרק הערל ולעיל פ' מ"א ופ"ב • ולזה אמר דוד אחרי כי עשית חסד לאחרים בשבילי אלו לוט ובנותיו תעשה במערה • עכשיו שאני נתון במערה יש"ר לומר לפניך אל תשחת כלומר אל תשחת עתה שזהו זכות מערה • ידך ממני • ואע"ג דלוט ניצול בזכות אברהם וכדלעיל אבל מכל מקום בנותיו לא ניצולו אלא בזכות דוד שעתיד לצאת מהם • נמלאות : ח שנתכלה העולם • ואע"פ שראו שנמלטו לצוער בעוד תבואים נהפכות • חשבו כי בצאת אביהם משם נשחתה ולא נשארו אלא הם לבדם לחיות זרע : ונחיה מאבינו בן אכ"כ • דהו"ל למימר בן בהיות עיקר מבוקשתם לבן לחיות זרע על ידו אף כשימות הזקן • אבל בלידת בת אין להם תקנה לכך דרש שנרמז בזה על משך זרע העתיד הוא מלך המשיח • שעם זרע הוגה גם על בניו ובני בניו הרחוקים עד סוף כל הדורות • והיו כמתנבאות ואינן יודעות מה : מחביאין אותו במערות והמערות הללו היו משל אנשי סדום ועמורה כי היה ההר סמוך להם • וכאשר מתו כולם זכו בהם לוט ובנותיו מן ההפקר ולא היה גזל : דוגמא של עוה"ב לימות המשיח • לרמוז שעתיד משיח לצאת מהן : א"ר אחא התגלעו כו' • ר"א דייק לה מס"ד דכתיב בכל תושיה יתגלע ולא כתיב התגלעו לשון רבים על לוט ובנותיו • אלא ודאי כי הוא לבדו נתכוין לדבר עבירה • ומסיק דמהאי טעמא נמי האנשים נתרחקו והנשים נתקרבו : ר' הונא בר פפא ור"ס • כל הני תנאי מפרשי עברתו מלשון עיבור כלומר תחלת עיבורו של מואב שהיה מבנות לוט שנתעברו מאביהם • ובדיו הייתו בניו וכענין שנאמר יאכל בדיו בכור מות • אלא דפליגי בפירושא דקרא כמו שיתבאר : רה"א תחלת עבורו של מואב לא היה לשם זנות אלא לש"ש • ולא כן בדיו לא כן עשו לא עשו לש"ש אלא • כצ"ל מפרש רישא דקרא לשבח וסיפא לגנאי • וס"ל דהכי קאמר תחלת עיבורו של מואב לא היה לשם זנות אלא לשם שמים ואמר ולא כן כלו' שלא נשארו כך כפי טבע שורשם שהיה בכוונה טובה שהרי בדיו לא כן עשו במעשה השיטים שנאמר ויחל העם לזנות אל בנות מואב כי בנות מואב פיתו אותם לדבר עבירה וכמבואר שם : רס"א תחלת עבירה • של מואב לא היה לשם שמים אלא לשם זנות ולא כן בדיו לא כן עשו לשם זנות אלא לש"ש שנאמר ותרד • כצ"ל ור"ל שר"ס מפרש איפכא תחלת עבורה של מואב לא היה לש"ש אלא לשם זנות כי גם בנותיו נתאוו לו לזנות • ואמר ולא כן כלומר שמ"מ לא נשאר בכולם טבע שורש הרע • שהרי בדיו לא כן עשו זו רות במעשה בועז שלא עשתה אלא לש"ש שנאמר ותרד הגורן ותעש ככל אשר צותה חמותה • שכוונתה היתה לש"ש :

פרשה נב ד פרישת עולם • שהרי אפילו עכשיו שהלך לוט להר אשר שם אברהם להתקרב אצלו נסע משם להפרד ממנו • וטעם הנטייה לפי שגרם לעשות מריבה בין אברהם ללוט כדאיתא לעיל פרשה מ"א • וגם הכוונה על פרישת עירוב הזרע כי על שנפרד מאברהם גרם לריחוק זרעו כדלעיל ומשעה שפירש ממנו אברהם רמז לו זה כדאמר לעיל פ' מ"א מה הפרדה הזו כו' : על כרחה שלא בטובתה • שפי' אל שרה כמו על שרה • וכה"ג פרש"י בחומש וז"ל כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה בית פרעה עי"כ עכ"ל ואע"פ שכתוב והיא גם היא אמרה אחי • ע"כ הודית לדברי אברהם בטוב מוסרה • וכן פירש התרגום ואמר אברהם על שרה אתתו : ה שדרך ב"א לפרוש זה מזה • דהיינו בלילה אשר אז הוא זמן ממשלת החיצונים • וה"ה במקומות חרבים אשר שם משכנם גם ביום שאינם זוכים לאור הנבואה מאת ה' לגמרי אלא בהתלבשות מדרגת החיצונים : למלך שהיה נתון הוא כו' • ר"ל כמו המלך שאינו מדבר עם מי שאינו אוהבו אלא ע"י הפסק הוילון • כך גם נביאי העובדי כוכבים המתנבאים בלילה בזמן ממשלת החיצונים • אשר הם כוילון ומסך מבדיל בינם לבין קונם ית' אבל בנביאי ישראל מקפל הוילון הוא מסך המבדיל ומדבר עמם פנים אל פנים אלא שמ"מ לא הגיעו כולם למדרגת משה שהשיג יותר להתנבאות באספקלריא המאירה כדלקמן בויק"ר פ"א : הולך במטמוניות • וכן על נביאי עובדי כוכבים אינו מתגלה אלא בלילה בהתלבשות מדרגות החיצונים אשר השפע הקדוש בא אליהם במטמוניות : רחוק ה' כו' • דאע"פ שהוא מתגלה להם בנבואה • מ"מ נקרא רחוק לפי שהוא רק דרך מסך מבדיל • ולפיכך גם תפלתם אינה נשמעת : ז מחטוא לי מחטונך כו' • כלומר יצרך המחטיאך מסור בידי שהוא ברשותי • ועל זה אמר על כן לא נתתיך וגו' וכדמסיק משל לגבור רוכב על הסוס כו' עד מחטונך לי כו' ולא ממך הוא הדבר שבטלתי תאות יצרך : לסוס או לרוכב • הוי לרוכב כי הסוס אין בשכלו להטותו מדרכו • כן היצר שמתאוה • רק ה' בחסדו חשך אותו ומנע עצמו ע"י התגלות החלום : ח מי מפייסו שלא נגעתי בה ועל זה אמר לו כי נביא הוא • ויהיה כי נביא הוא תשובה למה שלא נזכר בכתוב כדרכם ז"ל בכמה מקומות • והכי קאמר מפוים הוא כי נביא הוא : ומי מודיע לכל • שאע"פ שאברהם יודע כי טהורה היא • מ"מ לא יהיה מפוים מכיון שהעולם יחשבו כי נטמאה אשתו וחרפתו לא תמחה : ויתפלל בעדך ומזה ידעו הכל כי אמת שלא נגע בה • מאחר שאברהם מתפלל בעדו : ט רואים עשנה של סדום • בראותם ענין מעשה אברהם שלקו כולם בעוצר רחם ועצירת שאר נקבים כדלקמן • גזרו אומר כי השגחת המכה בעשנה של סדום מתפשט גם לכאן בהיותנו קרובים אל החלל • ולפי שגם הנה נתפשטו המלאכים שנשתלחו לסדום שהם שלוחי ההשגחה • והיינו דקאמר אמרו אותן המלאכים שנשתלחו לסדום באו לכאן להשגיח בחוטאים ולפיכך וייראו האנשים מאד : י ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך • ומפרש דמה עשית לנו לשון רבים הוא כלפי מה שאמר לו ה' ואם אינך משיב דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך שהעונש הוא על רבים • ושוב אמר ומה חטאתי לך בלשון יחיד • כלפי מה שאמר לו ה' הנך מת על האשה אשר לקחת שלא הזכיר בעונש אלא לו לבדו דאינו משיב כולם בכלל העונש • ואם ישיב אז רק הוא לבדו ראוי לעונש : בב"מ היתה רוחה מקלמתך • שבא שמה בעבורך ריוח וכל טוב וכדכתיב ונברכו בך כו' ומפרש לעיל פ' ל"ט

הגשמים והטללים בזכותך • כאן מעשים שלא הורגלו לעשות על ידך עשית עמדי שקדמה רעבון בעילור גשמים ומתיקר השער של תבואה • ונרמז קללה זו במה שכפל לומר עצור עצר לרבות עצירת גשמים כמד"א ועצר את השמים וגו' : יא הלואי נדרש הדין קרא כו' • הלואי נדרוש זה הפסוק בג' פנים ונצא ידי חובתו לכוין האמת • כי ודאי בכל אלו הפירושים יש איזה נד דוחק : אלא שמ"מ אין קפידא בזה בהיות המקרא נדרש בג' פנים דבאמת רמיז לכולהו : יב וכסי עינא מינה • וה"פ ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך ר"ל לזה שאמרת עליו אחי הוא • הנה הוא לך כלומר אותו הממון הוא לך בשביל כסות עינים לכל אשר אתך דהיינו כדי לכסות העינים לכל האנשים אשר אתך במקום אשר תהיה שם לבל יתנו עיניהם בך • לפי שלא יעשה אברהם עוד כהנה • כי לא העלים הדבר מתחלה אלא עבור הרווחת ממון והרי עתה באתי להשביע עיניו בממון : עשה לה כסות כו' • פי' עשה לה כסות חשוב מן האלף כסף שיהיו הכל מביטים בכסות החשובה ולא בנוייה כי יאמרו שהלבוש גורם היופי : כסות עינים כו' • הוא ד"א כסות עינים כסות שהיא עשויה עינים עינים דהיינו מסוה חשוב שהוא מעשה אורג העשוי נקבים נקבים לבל יוכלו להביט בהוד יפיה : בקש להקנותה כו' • דעשה לה כסות חשוב כדי להקנותה להכנים קנאה ושנאה בלב שרה על בעלה לומר כל השנים כו' וחשב כי עבור זה יתעורר לה איבה ושנאה על בעלה ותמרוד בו ותצא מתחת רשותו להיות אשת המלך שסיפק בידו למלאות רצונה במלבושי כבוד אשר יתאוו להם הנשים : אתם כסיתם כו' • וה"פ הנה נתתי אלף כסף כו' ומעשה זה הוא לך כסות עינים לסמיות עינים שלפי שאתם כסיתם ממני שלא גליתם לי שהיא אשת איש • לכן הבן שתעמידו יהיה כסוי עינים שיכהו עיניו מראות : כבר הוכחתיה כו' • מפ' ונוכחת מל' תוכחה ומוסר בעונש ופתרונו על הכל קבלתי תוכחה ומוסר בעונש הראוי לי שאף גם על ביטול תשמיש לילה אחד קבלתי עלי עונש ממון אלף כסף • והא קאמר כבר הוכחתיה דהאי גברא גביה גם בממון על ביטול תשמיש • ומייתי עלה לדוגמא הא דתנן המורדת כו' דשמעינן מהא כי יכופר עון זה בממון :

פרשה נג א וידעו כל עצי השדה כו' • ה"ג בילקוט ובס"מ זש"ה וידעו כל עצי השדה כי אני ה' השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש וידעו כל עצי השדה אלו הבריות כמד"א כי האדם עץ השדה • כי אני ה' השפלתי עץ גבוה זה אבימלך • הגבהתי עץ שפל זה אברהם • הובשתי עץ לח אלו נשי אבימלך דכתיב כי עצור עצר ה' וגו' • והפרחתי עץ יבש זו שרה • אני ה' דברתי ועשיתי א"ר יודן לא כדין דאמרין לא עבדין אלא אני ה' דברתי ועשיתי • א"ר"ב אני ה' דברתי ועשיתי והיכן דיבר למועד אשוב אליך ולשרה בן ועשיתי הה"ד ויעש ה' לשרה כאשר דבר ע"כ • ודרים דקרא רמיז נמי על העבר בענין אבימלך ואברהם כי מעשה העבר היה סימן על העתיד • והוא כי לשעבר השפיל עץ גבוה זה אבימלך הגביה עץ שפל זה אברהם • כי אע"פ שאברהם היה כגר בארצו מ"מ הוצרך אבימלך להכנע עצמו לפני אברהם וליתן לו דורון כדי לפייסו שיתפלל עליו • ולבסוף נכנע לפניו ביותר לבקש ממנו כריתות ברית גם לדורות : הובשתי עץ לח כו' • שהיו לחים להפרות זרע ושוב יבשו כמ"ש כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך : והפרחתי עץ יבש זו שרה שהיתה יבשה להפריח זרע ובאותו הפרק הופרחה להוציא פרי קדוש כדכתיב בתר הך עובדא וה' פקד את שרה וגו' : דאמרין ולא עבדין • פי' שאין הקב"ה כב"ו שאומרים ולא עושין מחמת שינוי רצון או מקוצר יכולת שכל אלו ליכא בהקב"ה • והיינו דמסיק רבי ברכיה אני ה' דברתי ועשיתי היכן דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ודרשינן ששרט לו שריטה בכותל וכו' וכן עשה לו באותו רגע כדכתיב ויעש ה' לשרה כאשר דבר : ב וכי אפשר כו' יותר מבוראו • שהרי כל שלימות הצדק ויושר מושפע לאדם מבוראו : להיות טהור כו' • כי בשום אופן אי אפשר שיוסיף העלול מעלה על עילתו : אותן מלאכים כו' • מייתי זה למילף מילתא בק"ו מאלישע שאע"פ שהיה ב"ו נתקיימו דבריו כ"ש דברי הקב"ה וס"ל שאמר כן מעצמו דרך ברכה • וכדי להכריח זה מסיק ומייתי הא דדרשי' דהשונמית התרעמה על אלישע על מה שלא אמר זה גם כן למועד הזה • ואס"ד שאמר כן מפי ה' מה תלונתה עליו אלא ודאי מעצמו אמר כן ושפיר איכא ק"ו : אמרו לה למועד אשוב כו' • ביאור הענין כי מה שהבטיחה המלאך לשוב אליה בשעת לידתה היא להיות פקידת לידתה דרך נס לפי שכבר היתה זקנה לכן אע"פ שהיתה מקבלת הריון מ"מ נמנע כח הלידה בטבע לפי שכבר נתכווצו בני מעיה באופן שבטבע לא היה לה כח הלידה בבן של קיימא לכן הוצרך להשגחת הנס בשניהם • בעיבור ובלידה מחמת זקנתה • ובפדר"א מבואר שגם אשה השונמית היא היתה עקרה וזקנה הבאה בימים • לכן התרעמה על אלישע על כי לא הבטיח אותה לשוב אליה גם בפקודת הלידה דרך נס להיות לה כח ללדת בן של קיימא ולא נפל שעל זה אמרה אל תכזב בשפחתך שלא לתת לי אלא בן של קיימא • ובאה ללמד מוסר מענין המלאכים המבשרים לשרה שעשו ג"כ כזה : ד לא ראשו סופו • דברישא כתיב שלא יכזב ובסיפא כתיב שהוא אומר ואינו עושה • דקרא בלשון בתמיה קאמר וכדפרש"י • וק"ל אמאי מעיקרא קאמר לה בניחותא ובתר הכי בלשון בתמיה ודרים שבא לרמוז עוד לחלק בין טובה לרעה • ולפי דרשא זו תרווייהו בניחותא קאמר • וה"ק לא איש אל ויכזב וגו' בטובה • וההוא אמר ולא יעשה היינו ברעה ולפי דרשא זו שמוש הה"א של ההוא אינו ה"א התימה אלא ה"א הידיעה ההוא הידוע זה הקב"ה כמ"ש הוא ה' אלהינו : ך אינו דין שתפקוד • ר"ל שק"ו מה אשה שגרמה לעצמה ניוולה להיותה מסתרת ונותנת מקום לקנאה ומ"מ נפקדת • זו שלקחוה בעל כרחה לפרעה ולאבימלך שהכריחו אותה ועכ"ז ונקתה אינו דין שתזרע זרע : הוא בכבודו • כי לא נתחדש בה תאוה טבעית כהק כל הנשים אשר זהו נכלל במלאך הממונה על התאוות כפי' המורה בפרקיו כי על כל כח מיוחד אשר באדם יש מלאך ממונה עליו מלמעלה הנוסן בטבעו של אדם כן • אבל היא נתחדשה ע"י ענין אלהי • ולכן לא היה ע"י תאוה טבעית : ה"ג ותהר ותלד שרה לאברהם מלמד שלא גנבה זרע ממ"א בן לזקוניו מלמד שהיה זיו איקונין דומה לו • שלא גנבה זרע ממ"א • כלומר שלא נתעברה מאבימלך אלא מאברהם •

ועל

באור מהרי"פ

ופי' שכינוי שם הוא ע"ש : ט התגלעו אכ"כ כו' : לא כתיב התגלעו ל' רבים על לוט ובנותיו אלא יתגלע ל' יחיד דליכא קלון אלא ללוט ולא לבנותיו דהוא לבדו נתכוין לדבר עבירה ולא בנותיו ומסיק דמש"ה נמי האנשים נתרחקו והנשים נתקרבו • נזה"ק : י ועברתו • ע' מ"כ בשם הערוך • ול"ע שהרי הערוך הביא מאמר זה בערך עבר שמשמש מלשון עיבור לא מלשון זמורות וע"ש ערך ו' :

פרשה נב ד ז' שמות נקראו • דרום וכו' • וימין חדר • וסינים • כצ"ל • דרום שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון • נגב • צפונה ונגבה • תימן אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי • עורי צפון ובואי תימן • ים אע"ג דים ברוב הכתובים מערב • ס"ל דהוא נמי דרום מדכתיב ממזרח וממערב ומצפון ומים • וכת"י דלא כהרא"ב"ע ז"ל • ימין • כמ"ש ואם הימין ואשמאילה ומ"א ואם את נדרומא אנא לציפונא • ונקרא מזרח קדם ומערב אחור ודרום ימין וצפון שמאל • גם חדר יראה שהוא רוח דרומי • ממה שנאמר מן החדר תבוא סופה ואמר כפ' לא יתפור זה רוח דרומית • וכ"מ מדכתיב וחדרי תימן • וסינים • מדכתיב ואלה מארץ סינים ות"י מארע דרומא והטעם לפי שכתיב אלה מרחוק יבאו ואלה מצפון ומים • ואלה מארץ סינים נראה שנזכר ד' רוחות • וא"כ יהיה מרחוק רוח מזרח כפי' הרא"בע וסינים דרום • ומה שלא אמר דים דרום וסינים מערב ואפשר דים מוקמינן ל' במערב כשהם לשון ים • וגי' סניניס לא ידעתה • ע"כ מיפ"ת : והכתיב ולא ממדבר הרים • דכיון דכתיב ממוצא וממערב דהיינו מזרח ומערב גם מדבר הרים היינו רוח העולם כו' ולפ"ד המתרגם מדבר הוא צפוני והרים דרומי • ומשני אף הוא וכו' פי' כי הרים ג"כ הוא שם דרום וס"ל ח' שמות • וקרוב אלי דגרס אלא במקום אמר להם כי לא נזכר אומר למקשה דלימא אמר להם • יפ"ת • י ויאמר מה חטאתי לך וכו' • ה"ג רש"י ז"ל מה עשית לנו כמד"א ואם אינך משיב דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך • ומה חטאתי לך כמד"א הנך מת על האשה וגו' • והדבר מבואר דברישא נקט לשון רבים ובסיפא לשון יחיד לכך מפרש דמה עשית לנו לשון רבים הוא כלפי מ"ש לו ה' ואם אינך משיב וגו' אתה וכל אשר לך • ומ"ש ומה חטאתי לך לשון יחיד כלפי מ"ש לו ה' הנך מת וגו' שהזכיר העונש לו לבדו • נזה"ק : יב כבר תוכחתיה דהאי גברא גבי' דתנן וכו' • מביא ראיה לדוגמא אשר יכופר עון דמניעת עונה בדמים • וז"ש אבימלך שעל שכל קבלתי תוכחה ומוסר • כי גם על מה שמנע אותה מבעלה נתן אלף כסף • וכ"ה ולות שרה אמר הא יהבית כו' אלף דאת כסית מן בעליך לילא חדא כו' • והג"ב מפרש נמי טעמא דחכמים שקצבו שיעור הקנס בה ז' דינרין • וכו ג' דינרין וכו' • נזה"ק :

פרשה נג ה אשר שמרת לעבדך זה אברהם • משום דכתיב לעיל מיניה שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם • אמר לעבדיך בל' רבים רמז ג"כ לאברהם • נזה"ק פ"ט :

ירלאה

נחמד למראה

פרשה נב א וצור יעתק ממקומו • עיין בידי משה וזה לשונו נ"ל מקומה דמ"ם יתר היא עכ"ל • מה שכתב מקומה הוא טעות סופר ונ"ל מקומו אבל מה שכתב יתר מ"ם ונ"ל מקומו הוא תמוה שהרי מקרא מלא הוא ממקומו • ונ"ל שדברי הרב לא קאי אקרא אלא אדרשה דקא דריש יעתק ממקומו שפנה ממקומו ועלה קאמר שנ"ל פנה מקומו ר"ל שהוא פנה המקום שהיה בו והלך אל מקום אחר ולפיכך נ"ל מקומו אבל הפסוק הוא ממקומו והציון ה בטעות ונ"ל למטה בפנה ממקומו • ומה שהביאו לזה כפי הנראה הוא ממה שראה בים"ת שהביא גירסת הילקוט כן • פנה מקומו • אבל אינו מוכרח שהרי הא"כ חזר וכתב הגירסא ממקומו • וכן מתנות כהונה הביא גירסת הילקוט שפנה ממקומו אלא שבילקוט גורס • שגרם לו שפנה ממקומו והמדרש אינו גורס שגרם לו ובלאו הכי אין שום נפקותא בין אם גרסינן פנה מקומו או פנה ממקומו שפירושו פנה עצמו ממקומו ודכוותה אשכחן לקמן בסדר ויצא יעקב פנה משם פנה זיוה וכו' ר"ל פנה את עצמו משם ודו"ק : ב הביא עליו מדינים כבריחי בהמ"ק וכו' אף כאן לא יבא עמוני וכו' • הקשו המפרשים דלא משכת לוט נאסרו עמון ומואב שהרי הטעם מפורש בתורה על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו' והאריכו הרבה בזה • ול"נ שמפני שלוט ששע באברהם היתה עברתו שמורה נצח ושנאה זו נמשכה לזרעו אחריו כדרך טבע עד שזרע זרעו היתה טמונה שנאתו בקרבו לזרעו של אברהם ומפני זה לא קדמו אותם בלחם ובמים משנאתם אותם ועל דבר זה נתרחקו ונתן טעם הכתוב על דבר אשר לא קדמו אתכם ובמדרש גילה הסיבה לזה שהיה לוט ודו"ק : יב וכסי מינה עינא • כתב הרב ידי משה וכסי מינה עינא פירוש שתצניעהו ולא תלך לסחור בה מכאן ולהבא רש"י עכ"ל • רש"י לא פירש כן וזה הפירוש הוא מאב"א :

ויהי

ועל זה אמר שנתפרסם על זה מופת בדורם ממה שילדה בן לזקוניו שהוא נוטריקון זיו איקונין ללמד שהיה זיו איקונין שלו דומה לאברהם ומזה נודע לכל שיצחק היה מאברהם : לשבעה שהם ט' מקוטעים · ולי נראה עיקר כדפירש רש"י והאב"א לקיים גירסתנו והכי פירושו לשבעה שלמים שהם ט' מקוטעין שאוחזים יום אחד מחדש שלפניהם ויום אחד מחדש שלאחריהם · והשני ימים חשובים כשני חדשים מקוטעים : ולדידיה נ"ל שנתבטל החשד מאבימלך ממה שהיה זיו איקונין של יצחק דומה לאברהם · וא"כ הא דכתיב למועד אשר דבר אותו אלהים משמע איפכא שלפי שהוליד בן לזקוניו שהיה זיו איקונין דומה לו לפיכך נולד למועד הקבוע אשר דבר אותו אלהים לשבעה חדשים כי כבר נסתלק החשד שהיה זיו איקונין דומה לו : ונאמר להלן כבא השמש וכו' · דס"ל שמשש שעות ולמעלה יצאו ממצרים כדאיתא במכילתא ויליף בג"ש מיציאת מצרים שנולד יצחק ג"כ בט"ו בניסן בחצות היום להיות מכוון לזמן והעת שיצאו בו ממצרים להורות שעמדה זכותו לבניו להצמיח זמן גאולה בשעת וזמן לידתו : ך ניתן דרייה לעולם · כלומר חירות והרווחה שעשה המלך אחשורוש הנחה למדינות בנישואי אסתר · אף כאן נתן הקב"ה דוריאה לעולם בהיות אז עת רצון בפקידת שרה הצדקת : ח כל מי שבא לש"ש · דהיינו כדי לקדש את בנה בחלב הצדקת עלתה בידה כי בן נעשה בנה ירא שמים · ור' אחא הוסיף כי אף מי שלא בא לשם שמים אלא כדי להבחין הנס מ"מ בעבור שקיבל שפע חלב מן הצדקת קיבל הוא ממנה ג"כ שפע גדולה וניתן לו ממשלה בע"ז : שהפליגו עצמן בסיני · כלומר שהבדילו עצמן מבני שרה בשעת קבלת התורה שלא רצו לקבל התורה מאז ניטל מהם אותה הממשלה : י נגמל מיצה"ר · פירוש שנעשה בן י"ג שנה שאז נגמל הנער מיצה"ר שהוא כח התאוה החומרית ונכנס בו כח היצר טוב · ולכן מאז הוא מצווה ועושה · ולשמחה זו עשה אברהם משתה : נגמל מחלבו · והא דכתיב ויגדל הילד ויגמל · הוא ללמדך שלא נגמל מחלבו קודם זמנו מפני חסרון החלב בהיות שרה זקנה · אלא היה לה חלב רב בשופי ולא גמלתו אלא עד שהיה גדול · ומהאי טעמא נמי עשה אברהם סעודה עבור החסד והנס הנעשה לשרה שאף גם לעת זקנותה היה לה חלב בריבוי ליתן לנער מלא סיפוקו : יב מופת נתן במה שהוציא מפיו כי ביצחק יקרא לך זרע במי שמודה בשני עולמות יקרא לך זרע כו' · כן הוא בס"מ ומפרש דה"ק מופת נתן להכיר מי הוא זרע אברהם במשפטי פיו במה שהוציא מפיו · כי ביצחק יקרא לך זרע שעם הב' לבד שהוא ממולא השפתים של הפה כנודע בזה שם מופת להכיר מי הוא זרע אברהם שאינו אלא בני יעקב בחיריו המודים ברמז אות הב' שהוא על ב' עולמות : יג בני ביתו של א"א ותרגים היו · שלהיות אנשי בית אברהם ותרגים פחד פן יפתחו ידם לו במתנות כסף וזהב לזה השכים לשלחו בלחם ומים לבד ומזה כל רואיהם יכירו וידעו כי נהג בה אברהם מנהג שפחה וזרעה אינו בנו המתייחס אחריו : שכן דרך עבדים שיהיו כו' · שלהיות דרך העבדים למלאות כדים על שכמם עשה להם כן כדי לפרסם שהיתה שפחה וולדה כמותה ואינו מיוחס אחריו ואינו יורשו · ואף על גב דאיתא לעיל פרשה מ"ה ותתן אותה לאברהם אישה לו לאשה · לאשה ולא לפלגש · לא שנעשית משוחררת גמורה אלא רק לגבי אברהם מחלה זכותה אבל אם תצא מתחת רשות אברהם שוב תחזור לעבדות · וזהו אשר אמר לה המלאך הגר שפחת שרי אי מזה וגו' : טו על עיקריה הוא קאים · שנופל לארץ כדרך גדולתו שהשורש למטה כמו שהיה עומד כשגדלו שכל דבר חוזר לשרשו · וכך הגר אע"פ שנדבקה לאברהם הצדיק חזרה לשרשה ליקח לו אשה מארץ מצרים :

פרשה נד ג אמר ר"ל כו' · נקט לשון דמיירי בתוכחה שבין שאם אנשים שנתעוררה שנאה ביניהם לשבת איזה דבר טוב באו להשלים יחד · בזה לא יתקיים השלום אלא לאחר תוכחה מפורשת המסיר האיבה והנטירה מן הלב : וגם אתה לא הגדת לי · ה"ג בילקוט למה לא הגדת לי על ידך וגם אנכי לא שמעתי על ידי מלאך · וה"פ למה לא הגדת לי על ידך ואף אם לא היית אז אצלי בעיר ממלאכתי להגיד לי · מ"מ היה לך להודיעני ע"י מלאך שליח · ובאמת אנכי לא שמעתי מאומה אף על ידי מלאך שליח : ך אשל סנהדרין · דהסנהדרין נקראים אשלי רברבי · והכוונה פה שאברהם עשה בית ועד לחכמים כמו אסיפת סנהדרין ללמד עמהם תורה וחכמה כדי לפרסם על ידו כבוד שמו יתברך · וע"ז נאמר ויקרא בשם ה' אל עולם :

פרשה נה א כתיב נתתה ליראיך נס כו' נסיון כו' · דרשו מלת נס מלשון נסיון · וכן מלשון גדולה שהנסיון היה כדי לגדלן בעולם ומדכתיב נס להתנוסס אמר נסיון אחר נסיון · וכל כך למה בא לנסותם שהרי הכל גלוי וידוע לפניו ית' מפני קושט בשביל שמתקשט מדה"ד בעולם לפרסם שאינו נושא פנים לשום אדם אלא הכל הוא באמת ותמים : ב ד"א ה' צדיק יבחן זה אברהם כו' · העיקר כגירסת המדרש חזית דלא גרס ד"א אלא מייתי סתמא קרא דאברהם : ג ואת נוקם ונוטר שנאמר נקום נקמת בני ישראל · וכן הוא אומר אל נקמות ה' וגו' · א"ל כתבת בתורה לא תקום ולא תטור את בני עמך ולא לעובדי כוכבים אף אני לישראל לא אטור דכתיב לא לנצח אריב אבל אני נוקם לצרי שנא' נוקם ה' לצריו ונוטר הוא לאויביו · כצ"ל וכן הוא בס"מ ובק"ר : ד מה"ש אמרו כו' · אף שבאמת לא נחשב זה לחטא בעיני ה' כי הוא יודע שתלונות שכוונתו רצויה לש"ש · אלא דמק"ש קטרגו בזה · ובא להשקיט פיהם בנסיון : ה אע"פ שהדברים אמורים במישע · כלומר שיפא דקרא האתן בכורי פשעי רמז על מלך מואב שהקריב בנו בכורו · מ"מ ליתא דקרא כמה אקדם לה' אכף לאלהי מרום שהזכיר להיות רק נכנע לפניו אינו מדבר אלא ביצחק שבהיותו כפות נכנע לפניו יתברך והיתה כוונתו רצויה לשם שמים עלה לרצון לפניו יתברך ומזה בא לבאר שאין הדבר הולך אחר המעשה אלא הכל הולך אחר טוב הכוונה : שהרי יצחק אע"פ שלא נעשה בו מעשה עלה לרצון מפני טוב הכוונה · ומישע מלך מואב אע"פ שעשה מעשה לא עלה לרצון מפני שלא היתה כוונתו רצויה לשם שמים : ז בבקשה ממך · דנא הוא לשון בקשה וכדאיתא בפרק הנחנקין אמר רשב"א אין נא אלא לשון בקשה משל למלך כו' שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד נצחן · לימים עמדה עליו מלחמה חזקה א"ל בבקשה ממך עמוד לי במלחמה זו שלא יאמרו הראשונות אין בהם ממש · אף הקב"ה אמר לאברהם נסיתיך בכמה נסיונות ועמדת בכולן עכשיו עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו אין ממש בראשונים : למקום שההוראה יוצאה כו' · ונקרא הארץ ע"ש מעלת ההר אשר בה · ואע"פ שעדיין לא נתחדש זה · ה' מגיד מראשית אחרית : לאתר מרוותא דעלמא היא לשון מרות ורבנות של מיני שררות וחשיבות שהיתה יוצאה משם · כי הבית המקדש נקרא גאון עוזם של ישראל כדפרש"י גבי ושברתי גאון עוזכם : שהקטרת קריבה שנקרא מוריה ע"ש המור דרור שהיה בתוך סימני הקטורת החביבה מכל הקרבנות : ח בשבר ב' בקיעות כו' · וכה"ג נמי א"ר בניה לקמן ס"ר פ' כ"א שנבקע הים בזכות אברהם אלא דהכא מפרש שהיה בזכות בקיעת העצים מדה כנגד מדה נדרש ויבקע עצי עולה לרמוז לבקיעת הים שבזכות זה נבקע הים :

פרשה נו א ביום ג' של עולי גולה · ויציאתם מגרה הוא מה שנתייאשה דעתם מטורח הדרך והשיג לב לדעת להבין בעם שאין שם מבני לוי ושלחו אליהם ובאו : לבשה מלכות בית אביה · שמאז סייעו לה מן השמים להלבישה שבע מושל משפט מלכות בית אביה שאול המלך ונמשך עליה חוט של חסד ודמתה למלכה כשרפה · וזה היה תכלית התשועה שעי"ז משלה אח"כ באויב : לבשה מלכות · וגופא לשון לבישה בכזה כמליצת הש"ס (ברכות כ"ח) מאן דלבש מדא ילבש מדא : באיזה זכות כו' · דכתיב ויהי ביום השלישי וגו' · משמע שע"י יום השלישי קנתה שזכה ללבוש מלכות · לכן שאל באיזה זכות של שלישי : ג חדל להיות לשרה אורח · יבואר על פי הנודע כי זה היה למעלת יצחק להיות נולד לעת זקנותה באשר כבר עבר ממנה אורח כנשים ולא נולד מכח זוהמת דם נדה אלא בקדושה ובטהרה · ועז"א איך יאבד אנוש כזה מן העולם : וישב בין קדש ובין שור · שנסע שם אברהם כדי להתעסק בהכנסת אורחים כדלעיל פ' נ"ב והזכירו גם את זה להפליג בזכותו שנעתק ממקומו כדי לחזור אחר אורחים : לא חשב אנוש כו' · כלומר אם לא עמד זכות לאברהם שוב לא נחשב אדם בעולם עוד כי מי לנו גדול מאברהם : ומי יאמר לך שאין הפסיק כו' · כלומר דודאי ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא ועז"א שהוא נרמז בג"ש בלשון ממעל רמז למלאכי השרת העומדים ממעל לו בכסא הכבוד : ך אבל אם מן אולפין כו' · כלומר אבל אם אמר כן מתוך ההלכה ולענין הדין אינו חוזר בו · דהשתא צ"ל דהא מילתא בלאו הכי גמרא גמירי לה אלא דאסמכוה אקרא · ומסיק ומייתי ראיה דאינו אלא אסמכתא מדתני לוי אליבא דרבי היו נעוצים מתחלתן הרי אלו פסולים · תלושים ונעוצים הרי אלו כשרים · ואי הכי קרא ילפותא גמורה היא אפילו תלושים ונעוצים ליפסל דהא אברהם לא לקח אלא מאכלת שהוא תלוש ממש אלא ודאי אינו אלא אסמכתא בעלמא · וכדי להחזיק שיטת לוי דמחלק בין מחובר מעיקרו לתלוש ואחר כך חברו מסיק הא דתנן השוחט במגל יד (במגל קציר ע"ם וצריך למחקו עיין חולין דף ט"ז) ובצור ובקנה שחיטתו כשירה · והשוחט משמע דיעבד אין · לכתחלה לא · ואי במחובר גמור מיירי אפילו בדיעבד פסול לרבי ואי בתלוש ממש מיירי אפילו לכתחלה וכו' הייא. לא מצינן לאוקמי ובמחובר דאיהו מכשיר בפ"ק דחולין מחובר ממש אפי' לכתחלה אלא ע"כ צ"ל דאמי כרבי ומיירי בתלוש ולבסוף חברו וכשיטת לוי : ואין מקנחין בה את הידים · כתב היפ"ת דל"ג את הידים דבפרק קמא דחולין מסיק דקינוח פי מכה קאמרי · וכן הא דסיים מפני שרוח רעה שוכנת עליה ל"ג לה דבגמרא משמע דטעמא משום דקסמים ניתזים ממנה ואיכא סכנתא · ואינו מוכרח דבכמה מקומות פליגי תלמוד ירושלמי אתלמודא דידן ולכך אין צריך להגיה : ז והסכין היכן הוא · דהל"ל אל תשלח את המאכלת · כי עיקר השחיטה נעשית ע"י הסכין · ומשני שנפגם הסכין על ידי דמעות מה"ש · ולכך א"ל אתנקנו · ועל זה אמר אל תשלח ידך אל הנער : ח אר"י בשעה שבקש אברהם לשחוט את יצחק בנו · כצ"ל וכן הוא בס"מ ובתנחומא : ט א"ר חנינא כו' · בקרניו לשון רבים רמז לקרן השופר של ר"ה שהוא ג"כ זכר לאילו של יצחק · וכן לגאולה כדלעיל · והא בהא תליא כי לכך מערבב השטן בשופר ר"ה בהיותו נזכר על ידי זה לשופר העתיד אשר בו יתבטל כחו לעתיד : רבי בניה אמר · אמר לפניו רבש"ע הוי רואה דמו של איל זה כאילו דמו של יצחק בני · אימוריו כאילו אימוריו של יצחק בני · ר' פנחס אמר א"ל רבש"ע הוי רואה כאילו הקרבתי יצחק תחלה ואח"כ הקרבתי את האיל הזה תחתיו · המד"א וימלוך יותם בנו תחתיו · כהדא דתנן הרי זה תחת זה וכו' הרי זו תמורה · תנן כאימרא כדיבים ר"י אמר כאימר תמידה ר"ל אמר כאילו של יצחק כו' עד סוף הענין · כן הוא בספרים המדויקים · והענין מבואר עפ"י מה שאמרו בפ"ה דתמורה תחת משכחת לה הורא תו

נחמד למראה

פרשה נג טו ויהי רובה קשת · רבה וקשיותו עמו · עיין מה שפירשו מתנות כהונה וידי משה · ולי נראה שהוא כענין והאיש קשה ורע מעללים וזהו בכל מקום שהוא הולך לא הניח קשיותו דהיינו רוע מעלליו ודו"ק :

פרשה נד ב מה שניתן לאברהם לז' דורות ניתן לאבימלך לשלשה · מכאן קשה למה שפירש מהר"י מטראני בספר צפנת פענח על התורה בסדר תולדות יצחק שאברהם אבינו נשבע לו לשלשה דורות ויצחק בנו נשבע לו לעד לעולם יעויין שם · ואינו כן שיצחק לא נשבע לו אלא קיים מצות אביו לשלשה דורות · ובמקום אחר האריכתי :

פרשה נה א ויהי אחר הדברים האלה א"ר יונתן הפשתני הזה וכו' היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן וכו' א"ר אלעזר לבעל הבית שהיו לו שתי פרות וכו' · קשה במאי קא מיפלגי זה אומר פשתן וזה אומר כלים וזה פרות · ונראה כי כוונת המאמר הוא כי האחד אמר כי הנסיון הוא לתועלת המנוסה כי השם ית' אינו מנסה לרשעים לפי שכבר יודע שלא יעמדו בנסיון ויהיה סבה אל שיענישם אמנם הוא מנסה לצדיקים לפי שיודע שיעמדו בנסיון כמו הפשתן הטוב שכל מה שמכין אותו הוא טוב וכן הצדיקים · ואחד אמר כי הוא ג"כ לתועלת הרואים כמו היוצר הזה שהוא בורר הכלים החזקים להראות ללוקחים כך הקב"ה בורר לצדיקים לפי שיודע שיעמדו בנסיונם ויראו שאר העם וילמדו מהם · אמנם ר' אליעזר אומר שהוא ג"כ לתועלת המנסה כמו בעל הפרה שאינו רוצה להשתמש אלא בפרה שיש לה כח · מצאתי כתוב בכתיבת יד ממהר"י עטילטק וזה לשונו וצריך אתה לידע בנוסחא הכתוב במדרש לפנינו א"ר יונתן הפשתני הזה וכו' הוא טעות סופר וצ"ל א"ר יוסי שהרי אח"כ א"ר יונתן היוצר הזה והכי גרסינן בהדיא לעיל בסדר נח פרשה ל"ג אמר רבי יוסי הפשתני הזה וכו' :

פרשה נו ה בכו מלאכי השרת הה"ד הן אראלם צעקו חוצה מהו חוצה ר' עזריה אמר חוצה הוא וכו' · יש להקשות אמאי קא בכו מלאכי השרת דמאי איכפת להו · ועוד דקדקו המפרשים דהיינו נשמו מסלות והיינו שבת עובר אורח וכולא מלתא חדא היא · ותו יש להקשות דפתחו בלשון רבים נשמו מסלות דהיינו עוברים ושבים רבים וסיימו בלשון יחיד שבת עובר אורח · ועוד הקשו ממה שפירשו היך מה דאת אמר חדל להיות לשרה אורח וגו' מאי שייטיה דהאי קרא הכא ונדחקו בישובן של דקדוקים הללו · ונ"ל דהכי פירושו שהקדים שני מלאכים שהלכו לסדום הם רפאל וגבריאל נדחו ממחיצתם מפני שאמרו כי משחיתים אנחנו ונשארו למטה בארץ מאה ושלשים שנה וכשבא יעקב ופגע במקום המקדש ראה מחזה שדי וירא והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו דהיינו עולים תחלה שהם רפאל וגבריאל שנדחו ממחיצתן עלו למעלה בזכות יעקב אבינו וירדו מלאכים אחרים ללוות את יעקב כדלקמן בסדר ויצא פרשה ס"ח · והנה אותם המלאכים שנדחו היו בטוחים שכשיעבור יעקב לעבור בבית אל בזכותו יעלו למדרגתם העליונה וא"כ עכשיו שראו שאברהם היה אוחז את המאכלת לשחוט את יצחק בטל שברם ואבדה הבטחתם שאם לא יבא יעקב לעולם יהיו דחויים ממחיצתם לגמרי ומש"ה צעקו ובכו בלב מר ודיקא נמי דכתיב צעקו חוצה מש הלשון אומרת חוצה אלא לכוונות שכן הן היו המלאכים שהיו חוץ למחיצתם ועל זה נתרעמו ואמרו נשמו מסלות דהיינו עוברי דרך רבים · ומה שביותר מר לנו הוא מה ששבת אחד מהם עובר אורח דהיינו יעקב שהיה עתיד יצחק להולידו · ולפי שתיבת שבת משמשת לתרין אנפין חדא לשון מנוחה ועניינו שאותו דבר או האיש ישנו בעולם אבל שבת במקומו · ויש לו פירוש שני כמו וישבות המן ממחרת וגו' שפירושו שאינו בעולם לעולם וכמו שבת משום לבנו ועניינו חדל כמו חדל להיות לשרה אורח כנשים שלא היה לה כלל אורח בזמן ההוא · ומפני זה מייתי המדרש הך קרא דחדל להיות לשרה אורח כנשים כדי לפרש הך שבת עובר אורח שאינו לשון מנוחה

באור מהרי"פ

ה יראתה כו' · עיין במ"ס פ' מ"ו : ך ואנטקיסר שלו · פי' רב"מ בל"י מאנגאלקיסר : טו הבת מתלמד בקשת · שפי' רבה קשת שלומד ומרגיל עצמו להיות קשת אבל לא ידעתי מאיזה לשון יפרש רובה לומד או מרגיל יפ"ת (ויתכן שהוא מלשון הייתו רביתיה בתלמוד · ר"ל הרגלו ובל' מקרא תרבות אנשים חטאים וכדומה) :

פרשה נד ד ז' משכנות כו' · אוה"מ · המשכן שהיה במדבר מ' שנה · וכשעברו את הירדן הוקבע בגלגל י"ד שנה של כבוש וחלוק · ואחר כך קבעוהו בשילה · וכשמת עלי ונלקח הארון לפלשתים חרבה שילה · ובאו לנוב · וכשחרבה נוב בימי שאול באו לגבעון עד שבנה שלמה ביהמ"ק כדאיתא פ' פרת חטאת · וביהמ"ק נקרא בית עולמים שקדושתו קדושת עולם ושוב לא הותרו הבמות כדאיתא התם וביה"ע תרין · היינו מקדש ראשון ומקדש שני · ויש לתמוה מאי בניין מחריבין כו' דאפילו תימא שכשחרב שילה ע"י פלשתים כשנלקח הארון · מ"מ אוה"מ וגלגל לא היה בו חורבן רק שעתיקוהו ממקום למקום · וכן גבעון לא נחרב אלא כשבנה שלמה ביהמ"ק נגנז המשכן · ונוב נמי לא נחרב ע"י פלשתים אלא ע"י שאול שהרג את נוב עיר הכהנים ומקדש ראשון נחרב ע"י כשדים · ומקדש ב' ע"י רומיים · ומיהו בהא י"ל דפלשתים הוו בסדייהו כדכתיב פלשת עם יושבי צור אבל באוה"מ וגלגל ונוב וגבעון קשה · ושמא לפי שהארון היה עומד תמיד במקום הראשונים כשנחרב הארון ס"ל כאלו נחרבו שבעתם · והא דחשיב נוב וגבעון קודם שילה · אף ששילה קדם להם כנזכר · אפשר דאסמכינן לביה"ע לפי שעמד שנים רבות שס"ט שנה קרוב לב' בי"ע שהיו ת"י ות"ך · אבל שארי המשכנות עמדו ימים מועטים כדאיתא שם · א"נ ששילה דמי טפי לביהמ"ק שהיה בנין אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה כדאיתא שם · א"נ לפי ששילה ובי"ע היתה בם יד הפלשתים ממש כדפריסית אסמכינהו אהדדי (יפ"ת) : ך תחת האשל ברמה · בפ"ק דתענית וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא שאול היה יושב בגבעה בזכות האשל הגדול ברמה וזהו שמואל הא ילפינן דאשל סנהדרין מדקרי לשמואל שהוא ראש הסנהדרין אשל (יפ"ת ונזס"ק) :

פרשה נה ז ממקום שהדברות יוצאות · מ"מ ראשונים פ"ס וכן באידך · וכן למ"ד דלמקום דבסמוך גבי ארון · ואגב שיטפא דלעיל במוריה דקאמר למקום כתבו לה (יפ"ת) : ח בשבר ב' בקיעות כו' · ר' בניה אזדא לטעמי' דדייק במ"ר פכ"א מדכתיב מה תצעק אלי וגו' · שאינן צריכין להתפלל שבזכות אברהם יבקע הים לפניהם · ודייק שהזכות היה על מה שבקע עצי עולה לבד · מדכתיב התם ויבקעו המים · ולא אמר ויחרבו כמ"ש מקודם וישם את הים לחרבה · אלא שרמז לבקיעה דאברהם · (יפ"ת) וע"ש :

פרשה נו ה דלא יזרוק כו' אבן כו' · הענין שפחד אברהם פן ישוב השטן ויזרוק בו שום טענה

ליטנא דתלוי דכתיב תחת הנחושת אביא זהב · וליטנא דאתפוסי דכתיב ואם תתחיה מעמוד הכתרה · פי' ליטנא דתלוי היינו בדיון שהא' נכפה בהב' מכינס במקומו ואז הוא חוזין לגמרי · רק שהב' הוא קודש במקומו · כמו תחת הנחושת אביא זהב פירוש בעבור הנחושת שלקחו מישראל בימי גלותם בבבל ומדי ופרס ואדום ישלמו להם אז בימי המשיח זהב · אבל לא הנחושת ג"כ · וליטנא דאתפוסי הוא שקדושת הקדש במקומה עומד ונתפס עמו גם התמורה במקומו · ר"ל במקום ובמדרגת הקדושה הראשונה כנכנס ונתפסה גם התמורה במדרגה זו ונעשית ג"כ קודש (וכמו תחתיה העמוד הכתרה פי' בעמודת במקומה) ובכתוב הוא ותמורתו יהיה קודש וצריך להקריב שניהם · והכא עניא פליגי תנאי דהכא · דר"ל סבירא ליה דתחת דהכא הוא ליטנא דתלוי · ולכן אמר שאמר אברהם הרי רואה אני מעלה אני עליו כאלו דמיו של בני להיות לו כופר נפש ופדיון לפוטרו מהקרבה · ור"ש ס"ל שלא הוצרך לפדיון וכופר נפש שכבר נעשית מחשבתו למעשה כאלו כבר הוקרב · ותחת דהכא הוא ליטנא דאתפוסי להיות הוא ותמורתו קודש · ולכן אמר הרי רואה כאלו הקרבתי יצחק בני תחלה ואח"כ הקרבתי האיל הזה תחתיו דהיינו אחריו כמה"ד וימלוך יותם בנו תחתיו דמשמעו אחריו · ועז"א כהא דתנן הרי זה תחת זה כו' הרי זה תמורה דהיינו דין תמורה שהוא ותמורתו קודש : ד אשר יאמר היום בהר הרי תרה · פי' שיהיה תרה כתר כדכתיב על כן יאמר היום בהר ה' יראה להיות שם כנוי ומטולכל לע"ל כי בה' ציון נראה בכבודו : יא ד"א מה צורך כו' · לשון דבר אחר קשה · דהא היינו דרשה דלעיל · ובילקוט באמת לא גרס לדכולא חדא דרשא היא · וכן עיקר : אבר את הבל · ור"ל דודאי היה מקבל שכר על נסיונות הראשונות לעוה"ב רק מה שהבטיח לו להיטיב גם לזרעו אחריו שזה לא היה אלא בזכות חסד כענין שנאמר ועושה חסד לאלפים לאוהבי · זה לא היה מקיים לפי שהמעשה גורם לבטל הבטחה הכתובה בתורה חסד : מפני העין · שחשש שלא תשלוט עין הרע על הנס שנעשה לו · וכענין חמו"ש דבסמוך אלאה דר"י והם דעין הרע של נעריו לא עמדו שמה כי ממרחק ... והלא בעקידתו ולפיכך גם הכתוב העלים שליחו להורות שהסתירו ושלחו בלילה :

פרשה נז א חיי בשרים כו' (מפרש בשרים לשון בשורה) לפי שעד עתה לנפטר על שלא מלא בת זוג לבנו ממשפחת בית אביו אשר רצה להתדבק בהם שעבד זה עדיין לא השיאו אשה · ועל דבר זה נפטר יותר שבר ... בשעת הפקידה בתוכבו שילך אז עיירי ובעין מ"ש לאגדה הסמיכה · ולכן מלת כי ה' ... שבשוד ביותו בהר המוריה בא ה' טוב לו לשאק לבנו ... שם בבשורה טובה השמחה הלב אשר נתרבה זרע משפחת בית אביו כי ילדה מלכה גם היא בנים רבים לנחור אחיך · ובכן היה לבנו בנות שימלא בהם בת זוגו לבנו מזרע משפחה ... הן אתם כולכם חזיתם כו' · היינו כדאמרינן בפ"ק דב"ב דבימי שפוט השופטים היה שנאמר למה זה תהבלו וגו' איזה דור שכולו הבל היה הוי אומר זה דורו של שפוט השופטים שבפטו את שופטיהם :

סדר חיי שרה

פרשה נח א ומלו בה ד' לדיקים כו' · מדקדק לומר ומה בעלי ברית אברהם בא לרמוז על העתיד שנכנסו במסירת ברית מילה ע"י אברהם : גר ותושב · כלומר שהוא מתגורר בארץ ואין לו אחוזה הוא מיושב לא אחוזה בה · והרי זה כשני הפכים בנושא אחד · אלא כך אמר אם רצונכם גר ואם לאו ביתא כתושב שאמעלתא בע"כ ודבין בהיות עיקר הארץ שלי : שכך אמר לו הקב"ה לזרעך כו' · ואע"פ שלא ניתן הארץ אלא לזרעו ולא לו ועדיין היא מתבקשת להם זכות הארץ וכדאמר לעיל פרשה ל"ט גבי והכנעני אז בארץ וכה"א ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה · היינו בעיקר הארץ להורים יושביה · אבל מ"מ כיון שבזכותו ניתן כל הארץ לזרעו לדורות כ"ש שיהיה לו עכ"פ מעכשיו אחוזת נחלה בה במה שהוא לצרכו לבד כפי חפצו ורצונו כתושב ואזרח בארץ : מת א' שנאמר תנו לי אחוזת קבר ואקברה מתי מלפני אם לא תרצו ליתן לי מקום קבורה למתים הרבה על כל פנים אקברה מתי מלפני דהיינו מת אחד : מלך את עלינו כו' · כלומר ומלך פורץ גדר ואין ממחין בידו · והוא הוסיבן דרך מוסר אל יחסר העולם מלכו (ועיין לעיל פרשה מ"ב ואמגס הם לפי סימן שהחזיקו כנשיא וכמלך אמרו לו במבחר שבקברינו קבור את מתך אפילו מתים הרבה דאת בא לרבות : ך מכאן שמודים כו' · וכאילו כתיב וישתחו אברהם לפני ה' עם הארץ · ולכן דוקא אחר קנין שדה עפרון דקדק לומר לפני עם הארץ · שכיון שזכה למערת המכפלה שהוא מקום קדוש זה ודאי נחשב לו כ"כ לבשורה טובה והשתחוה והודה לה' : ך נבהל להון כו' · מילתא בא"כ ואקרא דכתיב וישקול אברהם לעפרן חסר וי"ו קאי · ודריש ליה בעפרון שנתקיים בו מקרא זה נבהל להון כו' · וי"מ רע עין בגימ' ח' וכן עפרן חסר וי"ו בגימ' ח' שבסיבת הת' כסף היה רע עין והסרו התורה וי"ו : עין רעה בממונו · שחמד ממונו ליקח אותו לו: שחסרתו התורה וי"ו · להיות עולה בגימטריא רע עין שבזה נתגלה קלונו לדורות · או על פי הנודע שאות הוי"ו משם הקדוש הוא מקור הברכה · ולזה חסרתו התורה וי"ו להורות שעי"ז נחסר ממנו ג"כ ברכת ה' :

פרשה נט א לבושה של תורה · דכל פרשת אשת חיל משתעי בתורה · והענין ע"פ הנודע מחכמי אמת שהתורה יש בה נגלה ונסתר שהיא כולה שמותיו ית' ומדרגת הנגלה הוא כלבוש לבחינת הנסתר · והעושר והכבוד הבא לצדיקים בעוה"ז אינו אלא מכח אור לבושה של תורה · אבל עיקר שכרה בבחינת אור פנימותה אינו מתגלה להם אלא לעוה"ב ועז"א עוז והדר לבושה של תורה כלומר אף גם באור לבושה של תורה עוז והדר שממנה בא לצדיקים עושר וכבוד · דעוז היינו עושר · והדר היינו כבוד · אבל ותשחק ליום אחרון כלומר היא בעצמה משחקת לצדיקים להראות להם פנים מסבירות ופנים שוחקות בשמחה רוחנית ליום אחרון דהיינו לעוה"ב : ממי אתה למד כו' · כמ"ש בתנחומא הוד והדר לבשת מהודך והדרך שלבשתו לאברהם שנתת לו סדר זקנה וכו' והיה לו לכבוד מפורסם שהיא מדרגת הדר · וכן זכה למדרגת עוז שהיא עושר כדכתיב בתריה וה' ברך את אברהם בכל : ה יפיפית מבני אדם כו' · מזמור זה נדרש באברהם כדלעיל פ' ל"ט ויפיפית דריש ביה יופי כפול שנתיפה בעליונים ובתחתונים · ומפרש נתיפית בעליונים שנאמר הן אראלם צעקו חוצה במעשה עקידה כל מלאכי השרת היו מליצי יושר בעדו להציל את בנו ממות כדלעיל פרשה נ"ו · ונתיפה בתחתונים שאמרו לו בני חת נשיא אלהים אתה בתוכנו ולעיל פ' נ"ח שא"ל מלך את עלינו כו' וזה היה לפי שהוצק חן בשפתותיך בדבורו בנחת ודרך ענוה · על כן ברכך אלהים לעולם וה' ברך את אברהם בכל : אברהם היה מברך · כי נתברכו כולם בעבורו מן השמים · כדכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה וכדדרשינן מיניה הגשמים והטללים בזכותך · ועז"א ומי ברך את אברהם הקב"ה מברכו וה' ברך את אברהם בכל כלומר הקב"ה בעצמו ברכו בלי שום אמצעי וכה"ג נמי מסיק במשה ודוד וירושלים כי כל אלו לא קבלו שפע מן האמצעי אלא מן הקב"ה בעצמו ומהם נתפשט אור השפע לכל העולם : משה נסן של ישראל · פי' שהיה נותן להם הכנה ליעשות להם נס בזכותו · והקב"ה נסו של משה בהוצאת הנס לפועל : לכל האותות והמופתים אשר עשה משה · שלעיני ישראל משה הוא היה העושה : ירושלים אורה של עולם · כדאמרינן שהיה בבהמ"ק חלונות שקופים אטומים שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים להורות שהוא מאיר לכל העולם דהיינו אור השפע · והקב"ה מאיר בכבודו ובעצמו אור השפע של ירושלים : חטיא דקרתך זונין כו' · משל הדיוט הוא

באור מהרי"פ

שענה להשיבו מאתגי ה' · (יפ"ת) : ח בשעה שבקש אברהם לעקוד כו' · אולי ט"ס הוא וצ"ל לשחוט וכמ"ש בתנחומא (יפ"ת) : בן ל"ז · תדע שהרי שרה היתה בת צ' שנה כשנולד יצחק ושרה מתה תיכף לאחר העקידה בהיותה קכ"ז שנה : ג"א בן כ"ו שנה · ס"ל שלא מתה שרה בו בפרק · ומדכתיב לעיל ויגר כו' ימים רבים והיינו כ"ו שנה כדלעיל ספנ"ד ומכיון דבתר הכי הוה הנסיון כדכתיב ויהי אחרי הדברים האלה ע"כ יצחק היה אז בן כ"ו לפחות שבשנה הראשונה שבא אברהם ארצה הנגב ויגר בגרר נפקדה שרה שאז היה אברהם בן צ"ט שנה ומל א"ע וביום המילה נתבשר על פקידת שרה ולידתה בשנה האחרת (יפ"ת) :

פרשה נז א חיי בשרים וגו' · רפאות תהי לשרך וגו' · אולי בשרים לשון בשורה הוא דורש · או לשון שאר בשרי ושרך גם כן לשון שארך הוא כמ"ש שילמדנו רפאות תהי לשרך לשארך · אדם זוכה לו ולקרוביו וכו' ועיין יפ"ת : ד בימי שפוט השופטים כו' · למה זה הבל תהבלו · וכדאיתא בפ"ק דב"ב איזה דור שכולו הבל הוי אומר זה דורו של שפוט השופטים (יפ"ת) : ה הוא לבן הוא קמואל · לפי שלא נזכר כאן לבן בתולדות נחור ומצינו בכתוב הידעתם את לבן בן נחור הוצרך לומר שלבן הוא קמואל אבי ארם וע"ש שקם כו' · וכמ"ש ארמי אובד אבי · ומה שנקראת את לרבקה היינו קרוב לא את ממש ע"ד כי אנשים אחים אנחנו · אך קשה דהכתיב אל לבן בן בתואל הארמי · ושמא לפי שבתואל לא ה"ל בנים לקח את אחיו קמואל להיות בן ביתו יורש אותו ונקרא בשם בנו ופליגא אמ"ד במ"א קמואל זה בלעם כמ"ש בילקוט סימן תשס"ו · וליכא למימר דלבן הוא בלעם דבפרק חלק תנא הוא בעור הוא לבן ולס"ז א"א גם כן לומר שיהיה קמואל בלעם דהא לבן אבי בלעם ולא נחור (יפ"ת) :

נחמד למראה

אלא לשון חדל : ודרך אגב ראיתי לכתוב כאן מה שמצאתי כתוב לאחד קדום מדבר ז"ל פירוש נאם בפיוט המתחיל עת שערי רצון להפתח · אשר אנו ספרדים קורין אותו בראש השנה קודם תקיעת שופר · שאמר שם המשורר וידמו כל מלאכי מרכבה · אופן ושרף שואלים בנדבה · מתחננים לכל בעד שה נצא · אנא תנה פדיום וכופר הנה · אל נא יהי עולם בלי ירח · אמר לאברהם אדון שמים · אל תשלח יד אל שלים אורים · שובו לשלום מלאכי מחנים וכו' · שדקדק אומרו בעד שה נצא · שיצחק לא הוליד כי אם שני בנים ולא יתכן לקרותו שה נצא · אבל יעקב שהוליד שנים עשר בנים יקרא בעלם שה נצא · וגם שנלחם מלחמות ה' כדאיתא במדרש ילקוט · גם אומרו אל נא יהי עולם בלי ירח · שיצחק היה מדת הגבורה ולא נמשל לירח · ותו אמרו אל שלים אורים · שיצחק היה אור שני ויעקב אור שלישי ולמה קרא ליצחק שלים אורים : ויישב על פי הדברים הנאמרים לעיל שכל צעקת ובכיות המלאכים שהיו מתחננים שלא ימות יצחק הוא כדי שילא ממנו יעקב שבזכותו היו מובטחים לעלות למדרגתם והם המלאכים רפאל וגבריאל מלאכי מרכבה שנדחו ממחיצתם היו מתחננים שינצל יצחק כדי שיוליד שה נצא הוא יעקב · ושלא יהיה העולם בלי ירח דהיינו עקרת בית של יעקב היא רחל · כדכתיב והנה השמש והירח · ולפיכך אמר אל תשלח יד אל שלים אורים דהיינו יעקב אור שלישי · ועל זה השיב להם הקב"ה אל תיראו כי לא ישלח ידו אל הנער לשחוט אותו ויוליד את יעקב ותשובו אתם למדרגה שלכם בזכותו כשתהיו שתי מחנות דהיינו עולים ויורדים בו ודו"ק היטב כי נכון הוא : ך כי עתה ידעתי ידעתי לכל שאת אהבני · כתב הרב מתנות כהונה ידעתי · קרי ביה ידעתי ביו"ד בחיר"ק עכ"ל · ונכון הוא שר"ל שהוא כענין פועל יוצא · והרב יפה תואר כתב וזה לשונו אין להפלא ממה שדרשו הבנין העומד במקום יוצא כי זה דרכם וכבר דברנו בהתנצלותם לעיל ריש פרשה נ"ב עכ"ל · אוברא כפי מה שהתבאר כבר שלפעמים נקראת הפעולה על שם הגורם הפעולה נכון הוא ואין נוכך לשום התנצלות לגמרי ויהיה המכוון כאן כמה שאמר עתה ידעתי כלומר עתה גרמתי שידעו כולם כי ירא אלהים אתה · וזהו שאמר ידעתי לכל שאת אהבני :

סדר חיי שרה

פרשה נח א כשם שהם תמימים כך שנותם תמימים וכו' · יש להקשות במאי קא מיפלגי דהד אמר כשם שהם תמימים כך שנותם תמימים ותרנא אמר ימי תמימים שהיתה תמימה במעשים · וג"ל דהני פנאי כהני תנאי דלקמן בפרשה זו בפסוק ויבא אברהם לספוד לשרה · דר' לוי אמר מקבורתו של תרח וכו' דס"ל דלא מתה שרה מפני עקידת יצחק שא"כ נמצא שחסרה משנותיה שהיתה ראויה לחיות והללו לא' שיקצר שנותיה של אותה לדקת כי יראת ה' תוסיף ימים ורבי יוסי סבר שמהר מוריה בא ומתה שרה מאותו צער לפיכך נסמך העקידה לויהיו חיי שרה ובהך פלוגתא נמי פליגי הכא דת"ק סבר כר' לוי שלא מתה מפני עקידת יצחק ונחסרו לה משנותיה חלילה אלא הקב"ה השלים שנותיה מיום אל יום · ולפיכך דריש יודע ה' ימי תמימים כשם שהם תמימים כך שנותם תמימים ר"ל שלא נחסרו לה משנותיה כלום · והדבר אחר ס"ל כר' יוסי שמתה מפני העקידה ונחסרו משנותיה ואל דעות ה' למה · ומשו"ה דריש יודע ה' ימי תמימים שהיתה שרה תמימה במעשיה : ך ויקם אברהם מעל פני מתו מלמד שהיה רואה מלאך המות מתריס כנגדו · שמדרש הזה קשה להולמו · והמפרשים ז"ל לא הרוו למאווינו עיין עליהם : ול"נ שיובן היטב עם מאי דאיתא במדרש לקמן סדר ואלה פרשה ז' שאמר הקב"ה למשה חבל על דאבדין דלא משתכחין · אמרתי לאברהם קום לך בארץ לארכה ולרחבה וגו' בקש מקום לקבור את שרה ולא מצאו עד שקנה בדמים ולא הרהר אחר מדותי ע"כ · כבר נודע כי הוא שטן הוא יצה"ר הוא מלאך המות ומלאך המות דנקט הכא הוא יצה"ר וכן פירשו מן המפרשים · ובזה נבא אל מכוון המדרש כשמתה שרה ולא היה לו מקום לקבור אותה התחיל היצה"ר להתריס כנגדו היכן הבטחת ה' שהבטיחך קום התהלך בארץ ראה עתה שאין לך אחוזה בארץ אפי' ארבע אמות כדי שתקבר · אבינו יהרהר אחר מדותיו של מקום · כיון שראה אברהם כך תיכף קם מעל פני מתו והלך לו לקנות לו אחוזת קבר מאת בני חת ולא הרהר אחר מדותיו יתברך ודו"ק : ך ועפרון יושב בתוך בני חת · ר' יצחק אמר אותו היום מינו אותו ארכוסטריגוס וכו' · עיין במתנות כהונה שפירש בשם הערוך ארכוסטריגוס גדול שבגליבים · ורש"י בחומש כתב אותו היום מינוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה עכ"ל · ויש לדקדק מגלן שמינוהו שוטר עליהם מדכתיב ועפרון יושב בתוך בני חת · דילמא המכוון בו שהיה יושב בתוכם בשלוה שלא היה לו קטטה ומריבה עם שום אדם · כמו שפירשו המפרשים על פסוק בתוך עמי אנכי יושבת (מ"ב ד') ותו למה אמר כאן שמינוהו שוטר עליהם וגבי לוט אמר שמינוהו שופט עליהם · ועוד מנא ליה דמשום חשיבותיה דאברהם עלה לגדולה · דילמא שמינוהו לשוטר לפי שהיה אהוב אצל הבריות כמה שהיה דובר שלום לכל אדם · ואולם ענין אומרו ועפרון יושב בתוך בני חת · יתכן לפרש שהיה יושב בתוכם בשלוה כמו שהסתכלתי · ומדכתיב ישב חסר וא"ו הנה כפי מסורת הכתיב יֻשב קרינן מבנין הכבד שלא נזכר שם פועלו שהמכוון בו שהושב ע"י אחר · ולהיות המקרא הוא שמעצמו היה יושב בשלום בתוך בני עמו · א"כ הא דכתיב יֻשב שפירושו שע"י אחר הושב צריך לומר שהושב לשוטר עליהם לא לשופט כי השופטים הם הדיינים והשוטרים הם הרודים בעם כמו שכתב רש"י בפרשת שופטים · וכיון שנאמר ועפרון יושב בתוך בני חת · והשופטים אינם יושבים בתוך העם אבל הם יושבי שער · מש"ה גבי לוט דכתיב ולוט יושב בשער סדום · אמר שמינוהו שופט עליהם · וכאן דכתיב ועפרון יושב בתוך בני חת : אמר אותו היום מינוהו שוטר עליהם · ולפי שלא מינוהו קודם לכן לשוטר אלא בו ביום מבואר ג"כ שמפני חשיבותיה דאברהם מינוהו לשוטר עליהם : ועל פי זה פירשתי אני המדפיס קאשמן בן הר"ר יוסף ברוך זצ"ל מה שכתב הרשב"ם על פסוק וישמע אברהם אל עפרון וזה לשונו לחכימא ברמיזא עכ"ל · בודאי רצונו לומר שוישמע האמור כאן הוא לשון הבנה · וטעמו שאין לפרשו לשון שמיעה ממש · דא"כ מאי קמ"ל שמע אברהם מה שאמר לו עפרון הס אל פה · וגם אין לפרשו ולומר שסר אברהם למשמעתו של עפרון לעשות כמו שאמר עפרון · דא"כ הוה ליה למיכתב וישמע אברהם לקול עפרון כמו שנאמר וישמע אברם לקול שרי אבל מדכתיב וישמע אברהם אל עפרון מוכח שהבין אברהם מה שהיה עפרון רוצה לומר אע"פ שלא אמרו · שהרי כבר מבואר הספרים שבין למ"ד המשמשת ובין מלת אל · שלמ"ד המשמשת מורה על הקירוב · ומלת אל מורה על הנגיעה והדיבוק · וא"כ מדכתיב וישמע אברהם אל עפרון משמע שהבין אברהם מה שהיה עמון בקירות לבו של עפרון אף שלא הוציאו בשפתיו · אך לכאורה קשה דהו"ל להרשב"ם למימר וישמע לשון הבנה · ומה רמז לנו בזה שאמר לחכימא ברמיזא · אך בודאי רמז בזה לדברי רש"י הנ"ל שעלה לגדולה לפי שאברהם היה צריך לו · כי כבר ידוע מה שאמרו די לחכימא ברמיזא · הוא שיודע ומבין מה שרומז לו חכם כמותו · אך מי שהכם יודע להבין רמזי שוטים זהו בודאי אינו · לפי שאינם במדרגה אחת · וא"כ גם רמזיהם שונים זה מזה · וכמו כן רמזי בן כרך וכן כפר או מלך והדיוט שאף שניהם חכמים אינם מבינים רמזיהם מזה לזה · ובענין זה אף בני חת רצו שידבר עפרון לאברהם ברמז והם כבר אמרו לאברהם נשיא אלהים אתה בתוכנו · וא"כ כשהיה עפרון הדיוט וידבר לאברהם ברמיזא · לא ידע ולא יבין אברהם אף שחכם הוא · מ"מ אינו דומה רמזי הדיוט לרמזי נשיא ולפיכך מינוהו שוטר עליהם ועלה לגדולה לפי שאברהם היה צריך לו ועתה יכול להבין רמזיו והוי דומיא דלחכימא ברמיזא ממש :

פרשה נט א ואברהם זקן וכו' ר"מ אזל לממלא ראה אותן כולן שחורי ראש אמר להם תאמר ממשפחת בית עלי אתם וכו' · עיין מה שהאריכו בזה המפרשים ז"ל · ועדיין מקום הניחו לנו לדקדק שני דקדוקים שהם לא הרגישו בהם ואלו הם · אחד במאי דנקט שראה אותם שחורי ראש שפירושו שהיו מתים כולם בחורים כמו וגוה לתשחורת מ"מ למה לא אמר שהיו כולם בחורים · וזאת ב' שאם היה עיר שכולה כהנים וכולם היו מתים בקצרות שנים ולא אחד בהם שהיה מאריך בשנים מלתא דפשיטא היא שהיו ממשפחת בית עלי והיכי קאמר ר"מ בלשון ספק תאמר ממשפחת בית עלי וכו' : ונראה לעניות דעתי דהכי פירושו דאיתא במפרשים דשני גזירות נגזרו על בית עלי · א' שימותו בחורים ואם יזכו לאריכות ימים ע"י עסק התורה או ע"י גמילות חסדים כי בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה או בגמילות חסדים כענין אביי ורבא תרוייהו מדבית עלי קא אתו · אביי שעסק בתורה חיה ארבעין שנין ורבא דעסק בגמילות חסדים חיה שיתין שנין כדאיתא במס' ר"ה · גגזר עליהם עוד גזירה אחרת ולא יהיה זקן וגו' שלא יהיה בהם שער לבן ברתאם ובזקנם · ובזה נבא אל הענין שר' מאיר אזל לממלא וראה שהיו בהם בחורים וגם היו בהם אנשים שהיו באים בימים והיו ראוים שיהיו להם שערות לבנות ברתאם · וזהו שאמר ראה אותם כולם שחורי ראש כלומר שהיו בחורים וזקנים ושער לבן לא נמצא בם : על כן שאל כמסתפק תאמר ממשפחת בית עלי אתם · ר"ל מגד אחד שיש בהם אריכות ימים ושנים

עלאב

שאף אם חטים שבעירך הם זונין דהיינו חטים גרועין אפ"ה זרע מאהן כי חטים שבארצו אף כשהם חטים גרועין מ"מ הם טובים יותר להצליח בארצו מן החטים שבמקומות אחרים שאינם בטבע הארץ • אף כך בחר אברהם יותר בבני ארצו ומולדתו שהם משרשו וקרובים יותר לטבעו להצליח בהם זרע קדוש ולא בחר בשאר עובדי כוכבים אף שאינם מן הז' אומות : כנען בידו כו' • דרים דרמיז בהא אליעזר שהיה מבני כנען כי גם הוא היה אוהב לעשוק אוהבו של עולם הוא יצחק להזדווג אותו עם בתו : יושב ומשקל כו' • משום דאיתא לקמן פרשה ס' דאלעזר יצא מכלל ארור לברוך • וזהו דקאמר שהיה יושב ומשקל את בתו אם היא ראויה כו' • דהוה מספקא ליה בבתו אי בתר דידיה השתא אזלינן • או בתר לידתה שנולדה כבר בפסול בהיותו בכלל ארור : אתה ארור כו' • ר"ל דבתו לא יצאה מכלל ארור לפי שנולדה בפיסול בשעה שהיה אליעזר בכלל ארור : זו דייתיקי • כי לא יתכן שיוליך עמו כל נכסי אדוניו • והיינו כפרש"י בחומש שטר מתנה כתב לו ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם • ומ"מ לא הקנה לו אלא מהיום ולאחר מיתה • ולכן היה בידו עוד רשות ליתן מתנות לבני הפילגשים :

פרשה ס א מי בכם ירא ה' וכו' • דרים מי בכם ירא וכו' באברהם שנקרא ירא ה' כדכתיב עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה : שומע בקול עבדו כו' זה אליעזר בהיותו מבקש רחמים לפניו יתברך להצליח דרכו ונעתר לו ה' בזכות אברהם אשר בטח בה' לילך מארצו ומולדתו והלך חשכים מאספמיא וחברותיה אשר הוא ארצו ומולדתו לעבור ארצות זרים • וטרם שהראה לו ה' הארץ הנבחרת לא ידע להיכן הולך כמי שהולך חשכים ואין נוגה לו • ואף על פי כן יבטח בשם ה' כדכתיב ומצאת את לבבו נאמן לפניך שהיה לבו שלם לפניו יתברך בבטחונו עליו : ירא ה' זה אליעזר כו' • שהיה שומע בקול עבדו של ה' הוא אברהם להיות נאמן בשליחותו • אשר היה מתחלה כהולך חשכים ואין נוגה לו והיינו בשעה שהלך להביא את רבקה כי אז הלך שהם אל ארצו ואל מולדתו של אברהם במקום אשר לא עבר בה מעולם ובעבור שבטח בשם קדשו יתברך היה הקב"ה מאיר לו בזיקים ובברקים כלומר ברמזים • במופת קפיצת הדרך ובמה שנתקיים סימנו ומופתו באשה ההולכת לקראתו להשקות בהמותיו מבאר המים • ואף כי היה זה שאלה שלא כהוגן וכדלקמן בפרקין : ב כבר קללתו כו' • בקללות העבדות כמו שנאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו ולכן אע"פ שעדיין לא נשתעבד אצל שום אדם מ"מ מפחדו שמא תתקיים בו הקללה ואז שמא יבא כושי או ברבר (מעם לועז ק"י מעם ברבראי) וישתעבד בו לפיכך ברצותו מעלת אברהם מסר את נפשו אליו ברצון שלם ונפש חפצה • כי אמר מוטב לי להשתעבד בבית זה ולא בבית אחר : אף זה מזכיר זכות אבות שנאמר ה' אלהי אדוני אברהם • הקרה נא לפני היום התחלת גמור • ועשה חסד עם אדוני אברהם ר' חני בשם ר' יצחק אמר הכל צריכין לחסד כו' שנאמר ועשה חסד עם אדוני אברהם הנה אנכי • כצ"ל וכן הוא בילקוט ע"ש • וכל הספרים שלפנינו משובשים ונלקים בחסר ויתיר • ופי' אף זה מזכיר זכות אבות דהיינו שהזכיר זכות אב המון גוים זה אברהם לעשות לו חסד עבורו כדכתיב ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום כלומר היום מיד כדי שלא אצטרך לטלטל לבקש בכל עבר הנהר ארצו ומולדתו של אברהם אשה הראויה ליצחק בנו • שכיון שהתחלת בתשועה היום הזה שקפצה הארץ לפני שנראה כי היום עת רצון הוא • לכן גמור נא הדבר היום : אפי' אברהם שהחסד כו' : שבזכותו היה ה' עושה חסד לכל • וממילא היה ראוי כי מפרי מעלליו יאכל מן הדין • אפ"ה גם הוא נצרך לחסד עליון כדכתיב ועשה חסד עם אדוני אברהם • ק"ו לשאר אנשים : ג אשר יכה את קרית ספר • אשר יכבוש את העיר ששמה קרית ספר : חה יכול להיות אפילו ע"י עבד או ממזר : הוא נגיד אב"ב • המדרש דייק משמים • ה' מדכתיב היה משמע אבל לא עכשיו : ב' מדכתיב לפנים ה' עמו משמע מתחלה ולא עכשיו : ד ג' הם שנענו כו' • כלומר דשבח הוא לו שנענה מיד בעוד שהמענה בפיו • מכיון דאשכחן הך מילתא בג' אלה זה לאות על מעלתם הגדולה ובקשתם הנרצה לפני ה' ע"ד והיה טרם יקראו ואני אענה • וחשב ג' ענינים • אחד גם נסתר כמו שהיה באליעזר • הב' גם מפורסם מאד כמו שהיה במשה • הג' בעניני נסי התגלות האלהות כמו שהיה בשלמה המלך ע"ה שסרתה שכינה תיכף בכלותו להתפלל : ובכלות שלמה להתפלל כו' • שבסוף תפלותיו נענה מיד : טובת עין • שנתקע לה עין באותו מקום ונשרו בתוליה : אם נבעלה מעץ בתולה • דבתר דכתיב בתולה ואיש לא ידעה למה לי אלא דה"ק בתולה לפי שאיש לא ידעה : מעץ אינה בתולה • מפרשי קרא דתרתי קאמר בתולה שלא נבעלה מעץ ואיש לא ידעה כמשמעה • ואי הוה כתיב בתולה לחוד • ה"א מאיש • אבל השתא דכתיב נמי ואיש לא ידעה אייתר לשון בתולה לומר אפילו מעץ : לא נבעלה אשה כו' • וה"ק איש לא ידעה אשה כידיעת רבקה שהיה ממהול למעונה • ולפ"ז הכתוב בשבח יצחק קא מיירי שלא נזקק רק לרבקה וכתב סמ"כ ונ"ל שילידי ביתו של אברהם לא היה אחד מהם נימול למעונה : ה א"ר יוחנן ממשמע כו' • בירושל' דכתובות גרסי' לה בשם ר' יצחק בן אליעזר : לא הבע בה • ר"ל דקמפרש ואיש לא ידעה שלא ידע והכיר בה אדם מעולם כי מאת ה' היתה זאת • כי אילו ידעו ממנה בודאי היו לה הרבה קופצים בהיותה טובת מראה מאד • לכן היה סיבה מאת ה' להעלים ממנה עין הרואים באשר מעולם לא יצאה חוצה • כי אם בפעם הזאת • ובכן נתקיים בה מאמר הכתוב כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים : שיר עלו דלא ה"ל למימר אלא ותמלא כדה ותעל אלא לרמוז שגרמה להעלות המים כנגדה : אתה סימן לבניך • שכל מעשה אבות סימן לבנים : לקראת מעשיה • הבאר עולה כנגדה שלכך רץ ביחוד דוקא אליה יותר מלנגד שאר נערות מפני שראה והכה בה שיש בה מעשים טובים במה שעלה הבאר כנגדה : ו מכאן ישמודים על בשורה טובה • כי ברצותו שנענה בתוך מענה פיו שנזדמן לו מיד אשה שא"ל שתה וגם גמליך אשקה כפי דבריו • ושמע ג"כ כי אשה זאת היא בת אחי אדוניו • ראה וידע שאמת כי הצליח ה' דרכו • ולזה נתן תודה לה' : ז ר"י אמר לשבח פרדוכום • פי' הערוך לבן ביותר שהיה משונה בלובן וגירסתו פרדכסום • ורש"י ז"ל גרס כמו כאן פרדוכום • ופי' שני לדוכום (כי פרא הוא בלשון רומי כמו במקום ותחת • אגשטאש בלשון אשכנז) ר"ל שהיה מושל והיה תובע דקיון של הבריות ומלבן את הדין ועושה דין בין אדם לחבירו עכ"ל רש"י ז"ל • וזה שבח גדול לו • ושמו העצמי היה קמואל או בלעם כדאיתא במדרשות • ובבמד"ר פ"י וברות רבה פסוק ולנעמי מודע לאישה גורסים פרדוכסום והיא מלה יונית • ופירושה על דבר נפלא ומשונה מהמורגל • וכן כאן על שם מראה לובן שערו שהיה נפלא נקרא לבן • וכן לדעת ר"ב על גודל רשעתו הגלויה ונודעת לכל כמו מראה הלובן שהוא מבהיק ביותר וניכרת לכל נקרא ע"ש זה לבן והוא גנאי לו : מעייניה ליה כלומר כדי לתת העין עליו לעיין בו מה מהותו וטיבו • וכה"ג והנה עומד על הגמלים על העין מעיין גרמיה כלומר אליעזר היה מעיין בעצמו כדת מה לעשות אם ללכת לבית אחי אדומו • או ימתין עד שיקרא לו : ונתמלא חפצו אז שקרא לו לבן לבא אל הבית : עביד ליה אפטרה • פי' כשהיו החכמים נפטרים מאכסניא שלהם שגמלום חסד היו רגילים לדרוש מקראות הנוגעים לכבודם ועז"א דר"י היה עושה הפטרתו מכאן : שבא ללמוד ק"ו לישראל דבלאו הכי מבורכים דרך כלל שמתברכים גם על דרך הפרט כל יחיד ויחיד • בברכה הראויה לו בעשותו חסד עם גדוליהם וקטניהם כלומר עם החכמים ותלמידיהם לעשות צרכיהם בידיהם ולרוץ לפניהם ברגליהם כעבד • ולכן ראוי מכ"ש שיבואו לכלל ברוך בברכת ה' : מעבודת כוכבים • דהוי שני דלימא ואנכי פניתי לך מקום ולגמלים • ולזה דרש דה"ק אנכי פניתי הבית מעבודת כוכבים שהיה דרכם לעמוד בבית כי בהיותך ברוך ה' במדרגת אברהם בודאי תרחק מהם שענין אברהם כבר היה מפורסם ביניהם : ח אין הוון קדמאין כו' • עכשיו כבר נתמעטו הדורות ואין אנו אפילו כחמורו של רבי פנחס בן יאיר • ואע"פ שנמצא גם בדורות אחרונים בני אדם גדולים מאד במעלה • מ"מ באשר אין דורם זכאי גם הם יורדים ממדרגתם : ט על ימין זה ישמעאל כו' • וקרי לישמעאל ימין שהיה טוב בערך אל לוט כימין שהוא העיקר מול שמאל שהוא שפל ואינו עיקר • ומה שגילה אליעזר זה להם כי נתירא פן בשמעם שאברהם מחזר לקחת אשה לבנו ממשפחתו דוקא יבקשו תואנה להרבות להם מוהר ומתן • לפיכך אמר ואפנה על ימין ושמאל ישמעאל ולוט • אשר גם הם מבני משפחתו ובשמעם זה יתרצו מיד : י ומהיכן יצא וכו' • כלומר באשר אז באותו הפרק נולדה רבקה וכדאיתא בפ' נ"ז שאז נתבשר אברהם הנה ילדה מלכה גם היא בנים • והיה לבו בטוח שימצא בהם בת זוג לבנו • אבל משום שמ"מ לא אמר הקב"ה זה מפורש שרבקה זוגו של יצחק • לכן אמרו עוד ותהי אשה לבן אדוניך • כאשר דיבר ה' היום להזמין את רבקה לפניך כפי דבריך • שזה לא היה בודאי במקרה שבא גדולים תנא לשאוב מים • אלא מאת ה' שפועל כל פעולותיו בעולם בכח הדיבור : ורבנן אמרי כו' • דסיפא מפרש לרישא וכולא חדא מילתא שהדבר יצא מאת ה' מאשר דיבר ה' היום להזמין את רבקה לאליעזר וכאמור : יב וברשעתו כו' זה בתואל שבא כלומר הרשע נדחה מן העולם כדי שלא יגרום רשע לצדיק וכזה נתקיים פה בבתואל שבא לגרום רעה ליצחק ולפיכך נדחה מן העולם : אלו ז' ימי אבילות • שמת בתואל כנ"ל • והכי קאמרי עכ"פ תשב הנערה אתנו ימים • אלו ז' ימים של אבילות אף אם לא תבקש מאתנו פרנסת המלבושים • אלא שיהיה לה הכל מבית בעלה • או עשור חדשים אם תבקש פרנסת המלבושים מאתנו • כי הוא צריך הכנת י"ב חדש ואנו נמהר לעשות בעשרה חדשים • ות"ש אלו י"ב חדש כו' כלומר אלו צרכי הפרנסה שנותנין לבתולה י"ב חדש אנו עושים לה בעשור • אבל עכ"פ פחות מעשור אי אפשר : אלא מדעתה אין בין האחים לקדשה בעל כרחה • ואם ממאנה בפירוש פשיטא דמהני אלא אפילו שתיקה לא מהני אלא לדעתה פי' בשאלת פיה • כי שמא היא מתביישת למאן ולכן רבקה שמת אביה ונתקדשה ע"י אחיה הוצרכו לשאול את פיה • שאע"פ שכבר אמר בתואל בחיין מה' יצא הדבר • זה לא היה אלא הסכמה בעלמא : יג לא היו מפרינין אלא בפה • ולא היו מפייסין לה אלא בפה (ערוך) או פי' לשון שבח וברכה (רמב"ן סדר ויחי) • ודייק זה דלא הל"ל אלא ויאמרו אחותנו את היי וגו' • ומה ת"ל ויאמרו לה אלא ללמדך שהאמירה לא היתה אלא לה להפטר ממנה בברכה כפי דרך הארץ • אבל לבם בל עמה לפי שעברה על דעתם

פרשה סא ב יזקין בארץ שרשו כו' • פי' אף שאחר כך הזקין וחדל להלוחית שלו • וזה היה כאשר ימות גזעו זו שרה (וקרא לשרה גזעו כי היתה אחותו בת אביו) מכל מקום מריח מים • אלו מצות ומעשים טובים הנמשל למים יפריח ויצן ציץ לחזור לימי נערות בתולדות בנים : יד שמקוטרת כו' • שמאז הוסיף עוד מצות ומעשים טובים יותר מבראשונה • ועבור שיפוי מעשיה נשתנה גם שמה למו ורמז לזה פה לומר שבעבור כך זכתה להנשא שוב לצדיק זה : ה אף על גב דא אמר כו' • דקטורה זו הגר ונקראת קטורה מענין קשירה שקשרה עצמה • אע"פ שהיה נודדת אנה ואנה במר נפש לא הפקירה עצמה : והא דרמיז להא מילתא הכא • הי

נחמד למראה

נראה שאינם ממשפחת בית עלי וממה שהיו רובם מתים בקצרות שנים אין ראיה שאפשר שהארץ משכלת • ומגד אחר שראה אותם כולם שחורי ראש מוכח שהם ממשפחת בית עלי • והם השיבו לו דהאמת כן הוא דמדכית עלי קאתו ובטל הגזירה שראשונה דימותו אנשים • אבל עדיין רמיא עלייהו הגזירה השניה דלא יהיה זקן וגו' • על כן בעו מיניה שיתפלל עליהם ואמר להם שילכו ויעסקו עצמם בצדקה ואתם זוכים לזקנה דהיינו לשער לבן ממי אתם לומד מאברהם דעד אברהם לא היה זקנה דהיינו שער לבן ואברהם זכה לזה כדאיתא בבבא בתרא ודו"ק כי נכון הוא :

פרשה ס ו הגידי נא לי וגו' לינה אחת • ותאמר וכו' גם מקום ללון • לינות הרבה ורש"י בחומש כתב וזה לשונו ללין לינה אחת • ללין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות עכ"ל • והקשה הרא"ם לא שמעתי זה כי לא מצאנו בשום מקום לין שם דבר כו' ללין מקור לא שם דבר [illegible] לתרץ ובסוף דבריו אמר וצ"ע • הן אמת נכון הדבר כי ללין הוא מקור מבנין הפעיל • ללון מקור מבנין הקל • ומבואר כי בנין הקל יורה על קלות הענין ורכות הפעולה • ובנין הפעיל יורה על חוזק הענין וכבדות הפעולה הכל כפי ענין נושא המאמר כאשר התבאר באר היטב בספר צוהר התיבה תיבת הפעלים אות ג' וע' ע"ש • והנה שורש ענין זה רצוני לומר ענין לינה אינו יוצא לגוף אחר בין בבנין הקל בין בבנין הפעיל • וא"כ ראוי להבדיל ביניהם כדבר מן הדברים כדי שלא תדמה הוראת בנין אחד להוראת בנין אחר זולתו כי זה הוא עיקר גדול אצלנו בכל החבורים אשר חברנו • והנה דעת רש"י ז"ל כי ללון שהוא מקור מבנין הקל הוא על דרך קלות הענין • רצוני לומר ללון בלי טורח במקום המוכן לכך • אבל ללין שהוא מקור מבנין הפעיל • הוראתו שצריך להטריח עצמו להכין מלון ללון שם במקום שאינו מוכן לכך • וא"כ יהיה המכוון במלת ללין כאלו אומר לעשות מלון • והנה מבואר שאין אדם נדחק כל כך ללון במקום בלתי מוכן כי אם לילה אחד על פי הדחק • וזהו ג"כ מה שפירש"י לקמן בפרשה וילינו • כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד עכ"ל • ומבואר מדרך דקדוק הלשון כי כל פעל מן הפעלים שם הפעל בכחם • רצוני לומר שם דבר הנגזר מן הפעל שהוא חסר הוא מוכן מכח ענין הפעל כמו שהתבאר כבר במקום אחר בשם החכם אבן עזרא • וזהו מה שאמר רש"י ללין שם דבר פירוש דבריו כיון שהוראתו לעשות מלון כמו שהתבאר • וא"כ שם דבר הנגזר מן הפעל שהוא חסר מוכן מעניינו • וזהו כוונת אומרו ללין שם דבר • כלומר ללין מלון שהוא שם דבר הנמשך ממנו • לא שתהיה מלת לין שם דבר • וממילא מבואר שכל הנ"ל הוא כוונת המדרש באומר לינה אחת וכו' גם מקום ללון לינות הרבה והבן זה • ובנוסחאות שלנו טעות סופר הוא מה שנדפס בפירש"י לין שם דבר • וצריך להיות ללין שם דבר כי כן נוהג הרב תמיד במה שהוא חוזר ומזכיר המלה שהיה מפרש כבר כדי לפרשה בתכלית הביאור : י מה' יצא הדבר מהיכן יצא ר' יהושע וכו' מהר המוריה יצא ורבנן אמרי מהיכן יצא מותבי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' • והיכא למידק מה זו שאלה מהיכן יצא אימא כדכתיב בקרא דמניחוש אליעזר עבד אברהם מורה דמה' יצא הדבר וכדפירש"י מה' יצא הדבר לפי דבריך שזמנה לך • ועוד יש לדקדק דקדוק קל כפי גירסא זו אמאי חזרו רבנן נמי הקושיא מהיכן יצא והלא עלה דר' יהושע קאי דכבר נשאלה שאלה זו בתחלה מהיכן יצא אבל על כן צריך לומר דר' יהושע ורבנן כל חד וחד שואל בענין אחר • ואף שהלשון דנקטו תרווייהו שוה מ[illegible] שאלתם אינה שוה • והענין הוא שר"י נרגש ממה שיש לדקדק בכתוב שאמרו מה' יצא הדבר לא נוכל ד[בר] אליך רע או טוב בשלמא רע לחייו אלא טוב אמאי לא • אלא דהכא איכא ג' חלוקות בענין רבקה • שלא יתנוה ליצחק אף אם יצא הוא בעצמו לגור שם ולהשתקע • ב' שלא יתנוה ללכת למקום אשר שוכן יצחק • ג' שאם יצא שם יצחק להשתקע ולשבת בית אביה יתנוה לו כי מי לשם גדול כיצחק ובפרט שהיו עשיר מופלג שראו השטר מתנה שעשה לו אביו ושאין לו לישמעאל חלק בהם וראו התלמידים והנזמים כ[illegible] משקלו אבן יקרה א"כ רע נקרא אם לא ירצו לתתה לו מכל וכל וטוב נקרא אם יתנוה לו בתנאי שהוא בע[צמו] יבא לביתם • ועל כן לא נוכל דבר אליך רע שלא לתתה לו מכל וכל • ולא טוב לומר שיבא יצחק לכא[ן] א"כ אם כוונת מה' יצא הדבר הוא ע"י ניחוש אליעזר הנה בניחושים אף שיהיו ע"פ חכמת התכונה אמר בהו מאמר ולא כל אמר ובפרט שהם היו בקיאים בניחושים ונוסח הניחוש היה והיה הנערה אשר או[מר] אליה הטי נא כדך ואמרה וגו' אותה הוכחת לעבדך ליצחק ולא נתבאר אם רבקה תלך לבית יצחק [או] שיצחק יבא לביתה יכולים היו לומר דדברים שבלב אינן דברים ויליכא מלתא שרבקה זיווגו של יצחק בתנאי שיבא לשכון כבוד בבית רבקה וימתול אברהם על מה שאמר רק את בני לא תשב שמה כי על [כל] פנים מה' יצא הדבר שרבקה אשת יצחק והם אינם רוצים לשלוח לרבקה למקום אחר א"כ מוכרח שי[בא] יצחק לבא שמה ואיך אמרו הנה רבקה לפניך קח ולך ולא נוכל לדבר אליך אפי' טוב דהיינו שיבא יצ[חק] לכאן • כי על כן הוקשה לר"י מהיכן יצא שרבקה תלך אצל יצחק • וע"כ אמר מהר המוריה יצא ש[יצחק] נתקדש ונעשה עולה תמימה וקי"ל דעולה שיצאה חוץ לקלעים נפסלת כי על כן יצחק אין לו שום צד [illegible] אבל רבקה אשר על כן בהכרח שאסני הניחוש שתלך רבקה לבית יצחק ודו"ק • ורבנן לא ניחא להו ד[illegible] דרשא דר"י דא"כ היה לו לומר מה' היה הדבר שמשום שמהר המוריה נתקדש יצחק אי אפשר שיבא ל[illegible] שמה בבית רבקה והכי הקושיא במקומה עומדת דנקט קרא לשון יצא וצריך לדעת מהיכן יצא ומש"כ דרשי מותבי אשה לבן אדוניך ר"ל ממה שאנו שיכף מודים לך בלי שום צירוף ואומרים ותהי אשה ל[בן] אדוניך זה מורה כי מה' יצא הדבר על דרך פרש המקרא ודרשהו ודו"ק : יב ותאמר אלך הוא אני על כרחכם שלא בטובתכם • אתמוה שדרשו הכי מדשני קרא בדיבוריה דכתיב ויאמרו נקרא לנער[ה] ונשאלה את פיה • ואח"כ נאמר ויקראו ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה • והיה ראוי לכתוב ג"כ ויא[מרו] אותה התלכי וגו' ולזה אמר ר' יצחק מרמזים בה התלכי התלכי • ונראה בזה כי ה"א שאלכי תהיה א[illegible] כתימה לא ה"א השאלה ולזה אמר מרמזים בה :

פרשה סא א אשר פריו יתן בעתו זה ישמעאל ועלהו לא יבול זה יצחק וכו' • עיין [illegible] וידי משה • ונ"ל דקרא דכתיב פריו יתן בעתו לא קאי ליצחק שהוציא פרי [illegible] ישמעאל אלא פריו קאי אישמעאל גופיה שמתחלה היה כעץ יבש ולבסוף נתן פריו שעשה תשובה • אבל [illegible] מקטנותו היה צדיק וזהו ועלהו לא יבול ודו"ק :

ואלה

לומר שמתוך כך הוכשרה לחזור לאברהם: אמר אותו אריס כו' · באשר הפרדס אינו מסור לי כי אם לפי שעה · לא עלי המלאכה לגמור ואשלים אריסותי בשנה זו באשר אילנות ואח"כ יראה בעל הפרדס בעצמו כדת מה לעשות וכן אמר אברהם לא עלי המלאכה לגמור לעשות בברכה פירוד בין הדבקים בין יצחק ואחיו · אלא הקב"ה שמקור הברכות הוא שלו מה שהוא רוצה לעשות בעולמו יעשה כחפצו ורצונו לברך את מי שיהיה נבחר בעיניו: ובני קטורה בבלל · שגם הם יבקשו שיברכם · ובבמד"ר פרשה הנ"ל לא נקט אלא ישמעאל · בהיות לו תלונה ביותר שהוא הבכור וראשית אונו של אברהם · אבל באמת גם בני קטורה יבקשו שיברכם בהיותם עכ"פ דומים לו ליצחק שגם יצחק פשוט: שלוף מנעליך כו' · משום דקי"ל דאסור ליכנס להר הבית במנעל · וכדאיתא בפרק הרואה · והוא נתירא לומר למלך שאין לו רשות ליכנס שמה במנעליו · לפיכך תיקן הדבר בחכמה לומר לו שלוף מנעליך לטובתך לפי שהרצפה חלקה שלא תחליק רגליך · אלא נטול לך שני אנפילאות · ונתן בהם שתי אבנים טובות להיות מתוקנים לו לפי כבודו: עד כאן יש לנו רשות ליכנס · בזה נמי התחכם שלא א"ל אין לך רשות ליכנס · אלא הוא תלה הדבר רק בנו דהיינו בישראל · כלומר אנו מוזהרים כך מפי הקב"ה שלא ליכנס שמה · ולכן א"א לנו ללכת עוד עמך מכאן והלאה · ומ"מ מזה ממילא יבין וישכיל מדרך מוסר שגם הוא לא יכנס · והמלך בחכמתו הבין זה ולכך א"ל לכשאצא אני משוה לך פדחתך כלומר עקמנותך לפי שהיה חטוטרת עולה בגבו · ואמר כך דרך חידה שהואר עקמנותו בגופו הוא אות ומופת גם על ערמתו בעקמות הדעת: א"ל אם בן תעשה כו' · עשה עצמו כאינו מבין · וא"ל דרך צחות וצחוק אם תעשה להשוות פדחתי רופא אומן תקרא · וכראות המלך איך דבריו המה מתוקנים ומסודרים בחכמה · נהפך אצלו הדבר לצחוק · ובכן נתפייס ממנו ולא עשה לו מאומה:

פרשה סב ב הנר הזה · כלו' כלי שמן הדולק הנקרא נר · בשעה שהוא כבה מאליו בכלות לחלוחית שמנו · אז יפה לנר ויפה לפתילה שאינם נמאסין משמן: ובשעה שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה שהם נמאסים משמן והם נשחתים ונפסדים · וכן הפתילה עושה פחם · כך נר אלהים נשמת אדם · כשהיא נכבית מאליה לעת זקנות הגוף אחרי תום כח לחות השרשי שבו אז יפה לו לגוף שהוא כדמיון הכלי נושא הנפש שנפרדה ממנו בלא צער · ויפה לנפש · נפש החיוני שהוא בדמיון הפתילה אשר בו נאחז אור הנשמה הוא נפש המשכלת העליונה באשר כבר השלים חקו וזמנו · אבל אם מת בנערותו שעדיין קיים כח לחות השרשי שבגוף אז רע לו לגוף ולנפש שנפרדים זה מזה בצער:

סדר תולדות

פרשה סג א גיל יגיל כו' · דלהכי כתיב אברהם הוליד את יצחק למימר שהיה צדיק בן צדיק שגילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק: גילה אחר גילה בזמן שצדיק בן צדיק נולד · כן הוא בילקוט · ודייק זה מדכתיב גיל יגיל בלשון כפול: ואינו יכול לפשוט את ידי בו: באותו המלחמה שהיה באותו הפרק כמפורש שם: **ה** קורין לחתירתא עתירתא · כלו' והכי נמי דרשינן ויעתר מלשון ויחתיר שעי"ן והחי"ת מתחלפין · ור"ל שחתר הקב"ה לקבל תפלתם מפני קטרוג מדת הדין שלא לעשות לה נס מפני עשו שעתיד לצאת ממנה: **ו** שהיתה אמו רבקה כו' · ר"ל דא"כ משמע שהיא תשובה שרבקה שאלה לנשים אם אירע להם ככה ותאמרנה לא · ותאמר א"כ הוא אנכי נערן של בנים הלואי לא עיברתו: להעמיד י"ב שבטים · כלומר אפילו שיולדו ממני הי"ב שבטים שזהו התכלית העיקרי אינו כדאי לצער העיבור כזה · דזה בגימטריא י"ב: סנאיהון דברייך במעיך כנ"ל פי' שונאו של הקב"ה והוא עשו · ולכך נאמר גיים חסר: שהוא יודע כו' · פי' כל היודע על נכון היטב התחלת זמן שעבוד ימצא שיום אחד מיומו של הקב"ה ישב יעקב בשלוה בצלו של עשו ר"ל בזמן שליטת עשו בעולם · והיינו מזמן יציאתם ממצרים עד זמן התחלת השעבוד בישראל בימי בית שני · וזה היה עבור תנאי אותה המכירה: **יד** שנטל יעקב את הבכורה · שמאת ה' היתה זאת להזמין תבשיל זה לידו עבור שיקח הבכורה · דאי משום הברא גרידא הוה סגי אף בביעי: בא גם בוז בזיונו עמו · ר"ל מיד בבואו מן השדה · בא לבזות תה"מ והיינו כדדרשינן לעיל שאמר ליעקב מה טיבו של נזיד זה כו' · א"כ לא מתן שכר ולא תה"מ · הרי מיד בא לבזות תה"מ ומזה בא אח"כ לידי מכירת הבכורה ואהא מסיק עם קלון חרפה שנתלוה לו קלון הנקרא חרפה והיינו רעב כמד"א וחרפה רעב ולכן בקש מיעקב לחם ונזיד עדשים ובא לידי מכירת הבכורה:

פרשה סד א יודע ה' ימי תמימים כו' · לשון חיבוב והשגחה · ור"ל שחיבב ה' והשגיח על כל ימי התמים שגם בימי רעבון ישבעו וכדמסיק · ולפי שיצחק נקרא עולה תמימה לפיכך ונחלתם לעולם תהיה שנאמר גור בארץ הזאת שלא הורשה לצאת חוצה לארץ לפי שהיה עולה תמימה: **ד** מנין עקב ששנותיו של אברהם קע"ה · וכיון דבן ג' הכיר את ה' נמצא ששמע בקולו מנין עקב · ומ"ד בן מ"ח ס"ל משום שבדור הפלגה היה אברהם בן מ"ח ולא נשתתף עמהם · הרי שבן מ"ח הכיר · ונראה דמודו דכשהתחיל לדבר הכיר את ה' כדאיתא בתד"א ול"פ אלא בגמר ההכרה באמיתת השם: אפי' הלכות ע"ח: שהם נקראו משמרת שהם סייגים ותקנות ע"ד עשו משמרת למשמרתי · ובתנחומא סדר לך ובסדר בהר איתא אפילו עירובי תבשילין · וכן איתא ביומא דף כ"ח ובאג"ב פרק כ"ג: אפי' שם חדש · כלו' אל תתמה מאברהם שידע בנבואה כל התורה כי גם שם ירושלים החדש ידע: ושם העיר מיום ה' שמה · והיינו ה' יראה שהכוונה שה' משגיח שם והא דכתיב ושם העיר מיום ה' שמה הכי פירושו כבר מיום העקידה ה' שמה ע"י אברהם שקראה אז כן ע"ש העתיד: נעשו בניו ד' דגלים · מפני שכתיבת ענין אלו בארות בתורה נראה דבר בלי צורך · לזה קאמר ר"י שיש בהם סימן ורמז כנגד הדגלים: **ח** חמשה ספרי תורה · ובזה יש רמז קצת לבאר כי התורה והחכמה נמשלה לבאר ע"ד שתה מים מבורך · מים עמוקים עצה וגו': שהוא משלים ז' · שהוא נתחלק לג' ספרים כדי להשלים המנין ז' כנגד חצבה עמודיה שבעה וכדאיתא בפרק כל כתבי חצבה עמודיה שבעה כנגד ז' ס"ת: שבעה ס"ת · ואפ"ה הבארות היו ה' לבד כנגד ה' ס"ת הנבדלים בהדיא · אבל הבדל ספר במדבר לג' ספרים אינו בהפרש מבואר · בה' שיטין חלק כאשר בין כל חלק וחלק מהחמשה · אלא בסימניות אשר בפסוק ויהי בנסוע הארון מלמעלה ולמטה כדאיתא בפרק כל כתבי: ויקרא שמה רחובות כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ כנגד משנה תורה על שם כי ירחיב · ואבימלך הלך אליו מגרר כנ"ל: מגורר · מגרר דרים כמו מגורר שנכנסו ליסטים לתוך ביתו וכו' והוא מלשון אל תתגר בם: **ט** שעלו בו צמחים · מיני נגעים כמד"א באיוב להתגרד בו עבור הצרעת והטעם שהנגעים באים על לשון הרע והוא דבר לשון הרע על יצחק לפיכך נענש בנגעים ומזה הרגים שחטא ביצחק ודרים ד' במקום ר': אחוזת מרעהו היה שמו · יתכן שהוא המשנה למלך שהוא כריע המלך במדינה ופיכול שר צבאו הוא הראש במלחמה:

פרשה סה ט אדם ובנו נכנסים כו' · דבאינשי דעלמא אין קפידא כל כך אף אם א' זקן מחבירו · אבל באב ובן לעולם ראוי להיות הבן טפל לאביו בכבוד · ולפיכך תבע זקנה · ונעתר לו שנאמר ואברהם זקן בא בימים וכבר נאמר ואברהם ושרה זקנים וגו' · אלא ודאי זה נאמר על עטרת שיבה: וממך אני מתחיל · שאף בהיותו צדיק גמור כבר נא' אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא דהיינו בחטא הקרוב לשוגג · וכן כזה נכשל יצחק במה שהצדיק רשע בשוגג שלכך כהו עיניו: **י** כי קמו עיניו משיבו · הרי שכהו עיניו · וכיון דהוי צדיק גמור איך לא נתקיים בו עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו · אע"כ בעבור שהעמיד תלמיד רשע: ירבעם תלמיד · כדאמר בפ' חלק והוא מתכסה בשלמה חדשה שחדשו דברים שלא שמעתן אוזן מעולם: מבח אותה ראיה בשעת העקידה · מ"מ לא כהו עיניו מיד רק שעשו בו רושם קצת נזק · וכיון שהזקין אשר אז נחלש בטבע לעת הזקנה מאז יצא אותו הרושם אל הפועל שכהו עיניו לגמרי: והביט בשכינה שהיתה למעלה מאברהם · והיה ראוי לו להסתיר פניו כמשה שהסתיר פניו · ולכן היה ראוי שימות כדכתיב לא יראני האדם וחי · ולא המיתו כדי שלא להכריע דעת אברהם אוהבו להחליש דעתו בצער מיתת בנו ומ"מ לא כהו עיניו מיד מפני כבוד אברהם לבל להצטער על בנו שנעשה סומא החשוב כמת ולכן מאז לא נעשה בו אלא רושם כדלעיל: **יא** כי שבעים תועבות · מבואר ע"פ הנודע ליודעי חן שיש בחיצונים שבע מדרגות וכל אחד כלול מעשרה הרי שבעים: **יב** טובים לך כו' · דרים טובים לך ולבניך · דאי טוב לו לחוד דהיינו לקבל הברכות הא כבר כתיב בעבור אשר יברכך לפני מותו · אלא טובים גם לבניך

נחמד למראה

פרשה סב א ואלה ימי שני חיי אברהם וכו' יודע ה' ימי תמימים זה אברהם וכו' · נראה דאתא לאשמועינן שימי אברהם היו שלמים ולא נחסרו שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום כדאיתא בפ"ק דקדושין · לאפוקי ממאן דאמר שנחסרו משנותיו של אברהם חמש שנים כדי שלא יראה את עשו עושה עבירות כדאיתא לקמן בפרשה ס"ג: **ב** כר דמך ר' אבהו אחוי ליה תלת עשר נהרי דאפרסמון וכו' · מדרש הזה תמוה מאד והוא פלא שאיך חשב שיגיע לריק ולבהלה · מפרשי המדרש האריכו בזה ונדחקו הרבה · ואני שמעתי מפה קדוש גאון ישראל זלה"ה שהיה דורשו כמין חומר בהקדים מה שאמרו רז"ל והובא בספר ראשית חכמה בפרק הדייין מעשה בר' אבהו שבא להסתלק מן העולם ככנסו חכמי ישראל אצלו מצאוהו שהיה בוכה אמרו לו למה אתה בוכה שלא כל ימיך יגעת בתורה וכל כך תלמידים העמדת ולא עוד אלא שמדה יתירה בך שלא נתעסקת בדינים אמר להם עליה אני בוכה שלא נשאתי המשאם של ישראל וקיימתי מה שנאמר ואיש תרומות יהרסנה ע"כ · נמצא שר' אבהו לפני מותו היה מתאונן על מה שלא נשא במשאם של ישראל והוא היה חושב שכל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה כיון שקיים בעצמו ואיש תרומות יהרסנה והרס את העולם ולכך היקף הראו לו באותו פרק כי מ"ו אינו כן והנה שכרו אתו תלת עשר נהרי דאפרסמון ועל זה תמה ואמר כל אילין דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי וכו' שהייתי אומר כיון שלא נשאתי במשאם ודינם של ישראל לא מועיל התורה שלי אכן משפטי את ה' ופעולתי פעולת התורה את אלהי · ושפתים ישק ודו"ק:

באור מהרי"פ

סדר תולדות פרשה סג א מלמד שהולן כללן · ולכן הארמי הוא כמו פרט היוצא מן הכלל וללמד על הכלל כלו יצא שהם כולם רמאים: פרביטא · בערוך גרס פרכיטא (וכצ"ל במ"כ) ופירש בלן · ורב"מ פי' בל"י שמש הבלן הזורק מים על סנראצים: עם מטעמי: בת"י כי בא השמש טמעת שמשא · ערוך: מטכסא · גי' הערוך טכסא ופי' רב"מ בל"י קיר והל וחומת עיר · ובנוסחתנו מטכסא ופי' בל"י תוך ואמצע:

סדר תולדות

פרשה סג א ואלה תולדות יצחק בן אברהם · גיל יגיל אבי צדיק וגו' · גילה אחר גילה בזמן שהצדיק נולד כו' · תימא בהולדו במה יודע אם יהיה צדיק שישמחו בו גילה כפולה בעת הלידה · ונראה דהסימן הוא שאם אבי הנולד שמח ושמחה ישיג כפולה בעת אשר נולד לו בן · זאת אות שעתיד הבן להיות צדיק · ואם ישיג יגון וצער לו בהולד לו בן · זאת אות שיהיה רשע וזהו אומן בהם סימן המדרש שלזה גילה אחר גילה בזמן שהצדיק נולד כענין אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי · ולהיפך אם יהיה עלב זו היא סימן שיהיה רשע ועל זה מייתי ויהי בימי אחז שבזמן שנולד אחז היה וי שנעלב אביו עליו ודו"ק: אמר ר' לוי מנין שכל מי שיש לו בן יגע בתורה שאביו מתמלא עליו רחמים וכו' · קשה טובא דפשיטא דמי שיש לו בן יגע בתורה אביו אהבו אהבה רבה אבל במה שיגע בתורה תוטא הוא כדי שצריך שיתמלא עליו אביו רחמים · ועוד מה שאמרו מנין שאפילו הקב"ה וכו' קשה לכוונו · ונראה בהקדים מאי דאיתא בזוהר הקדוש דף רכ"ט ע"ב בסדר פינחס ברעיא מהימנא וז"ל ודא סלע דאתמר ביה ודברתם אל הסלע ונתן מימיו אלין דמשתדלין בה לשמה נפיק לון מיא דאורייתא מתיקן ואתמר בהון ותשת העדה ובעירם · ואלין דלא משתדלין בה לשמה נפיק לון מים מרירן דאתמר בהון וימררו את חייהם · בעבודה קשה דא קושיא · בחומר דא קל וחומר · ובלבנים בלבון הלכה ע"כ · ועיין בתיקונים דף מ"ג באורך · וכתבו המקובלים דעוד היום מי שלומד תורה לשמה זוכה בלא טורח להוציא מים מתוקים מן התורה · ולהיפך מי שלומד שלא לשמה צריך יגיעה רבה כדי להוציא לאור חידושי תורה · ועל פי זה יבא אל נכון כוונת ר' לוי מנין שכל מי שיש לו בן יגע בתורה שזהו סימן שלומד שלא לשמה והיה מקום שאביו יחרה אפו בו ומנין שמתמלא עליו רחמים כלומר שאומר מתוך שלא לשמה בא לשמה · תלמוד לומר בני אם חכם לבך · אין לי אלא לב אביו של בשר ודם מפני שאינו יודע מה בלב בנו וסובר שאפשר שלומד לשמה אבל מפני שהוא טיפש צריך שיגע בתורה · מנין שאפי' הקב"ה שהוא בוחן לבות וכליות ויודע שלומד שלא לשמה ועונשו הוא שתורתו נעשית לו סם המות מנין שמתמלא עליו רחמים מהטעם האמור תלמוד לומר ישמח לבי גם אני ודו"ק: **ד** ורב יעבוד צעיר אמר רב הונא אם זכה יעבוד ואם לאו יעבד · כבר אמרו המדקדקים כי פעל עבד הנקשר עם מלת את פירושו עובד לזולתו כמו ואת אחיך תעבוד (בראשית כ"ז) ואם הוא נקשר עם בי"ת שמשמשת פירושו משעבד לזולתו כמו לא תעבוד בו עבודת עבד (ויקרא כ"ה) והנה כאן נאמר ורב יעבוד צעיר שאינו נקשר לא עם מלת את ולא עם בי"ת המשמשת וא"כ הוכיח תלית מלתא וזהו שאמר רב הונא זכה יעבוד לא זכה יעבד: **י** ורבקה אוהבת את יעקב כל שהיתה שומעת קולה וכו' · כתב הרב ידי משה לפי שקשה למדרש למה נתן הכתוב טעם לשנת אהבת עשו ואמר כי ציד בפיו ולאהבת יעקב לא נתנה התורה טעם · לזה אמר שהטעם הכתוב כי ציד בפיו מספיק גם לאהבת יעקב שכל שהיתה שומעת בקולו ר"ל בקולו של עשו שאמר בכל פעם לאביו קופרא עבה וכו' ע"ש · אך קשה דשנת אהבת יעקב היא גלויה ומפורסמת בכתוב ויעקב איש תם וגו' לכן נ"ל שהעיקר כפירוש המתנות כהונה · עיין שם:

פרשה סד א ויהי רעב בארץ הה"ד יודע ה' ימי תמימים וגו' לא יבושו בעת רעה ברעתו של אבימלך · קשה לי אומרו ברעתו של אבימלך מה רעה היתה לו · ואו דמסיכא תיתי שיבושו ברעתו של אבימלך · ובעל מתנות כהונה פירש ברעתו של אבימלך שנכנסו לסטים בביתו והיו מקרקרים כל הלילה כמו שאמרו רז"ל ע"ש · ועדיין אינו מתיישב דהשתא זאת יבושו בושת תמימי דרך · ונ"ל בהקדים מה שחקר מהרימ"ע זלה"ה בספר צפנת פענח בסדר זה דשבועה זו שנשבע יצחק לאבימלך מה טיבה שהרי כבר מושבע ועומד בשבועת האלה שנשבע לו אברהם אביו אם תשקור לי ולניני ולנכדי ותלה עליו ועל זרעו עד תם נין ונכד לאבימלך · ועוד נראה דמגרעות נתן שהרי שבועת אברהם היתה לעשות עמהם חסד וזאת שנית לא נזכר כי אם מניעת הרעה דס"ק אם תעשה עמנו רעה ועוד דשבועת אברהם לא היתה כי אם לשלשה דורות · אמנם שבועת יצחק היתה לעולם ע"ש · ומש"ה הוצרך שבני אבימלך יפרצו את הגדר תחלה כמו שאמרו בסוטה והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים הותלה שבועתו של אבימלך וכו' כלומר שעברו על השבועה כדכתיב ובעת ההיא פלשתים מושלים בישראל וכיון שכן הותר גם לישראל להומם ולאבדם כדין שנים שנתקשרו בשבועה זה עם זה שכיון שעבר האחד על השבועה הותר השני יעוין שם: אמור מעתה שבעל המאמר הוקשה לו הדבר דלמה זה בא יצחק לגור בארץ פלשתים ולא חשש שישביעהו אבימלך שבועה עולמית כמה שחשש יעקב לזה כמש"ל · ואו יש להפליא שהשיאו הקב"ה עמו ואמר לו גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל · דאדרבא איפכא מסתברא דהיה הנותנת שלא יוכל לרשת את ארצי מחת השבועה · ולזה אמר דע וראה כי יודע ה' ימי תמימים זה יצחק כלומר שהיה עולה תמימה ולא היה יכול לצאת לח"ל ונחלתם לעולם תהיה אעפ"כ ינחלו את הארץ · וכי תימא ואיך יהיה זה והלא אם יעברו על השבועה חרפה וכלימה היא להם לזה השיב לא יבושו בעת שישבעו עמהם רעה ויקחו את הארץ מידם מפני רעתו של אבימלך שהם יפרצו את הגדר תחלה ויחללו את השבועה וימשלו בם וכי תימא השעדר טוב לזה אמר וההכרח לא יבושו ובימי רעבון ישבעו שהרי הוכרחו לבא שמה מפני כי ויהי רעב בארץ · כל זה הוא לפי שיטת מהרימ"ע זלה"ה שהיה בהנחה סוברת שבועת יצחק היתה לעולם:

פרשה סה י בקום רשעים יסתר אדם מכאן אמרו כל המעמיד בן רשע וכו' · יש לדקדק דהא אמרו בגמ' לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה הנה הוא לך כסות עינים ונתקיים בזרעה ויהי כי זקן יצחק וגו' · והאיתי בגמ' קשה קושיא זו ותירצו הא והא גרמא ליה וכו' אבל איני יודע אי הא והא גרמא ליה היכי יליף הכא משום שהעמיד לעשו דמשמע דהא לבד גרמא ליה · ונראה לעניות דעתי לתרץ כמה שכתב הרב מהרש"א כמה שאמרו בגמ' לוי אמר קידה וכו' ותירצו הא והא גרמא ליה כתב ז"ל דהכוונה שהאחת היתה סבה לאחרת שנכשל בקידה ואיטלע ע"ש בספר רגוף אהבה · א"כ ה"נ נאמר בו דלעולם הסבה שהעמיד בן רשע היה חייב יצחק עינים אבל היה אפשר שיהיה עונש אחר על דרך ארבעה חשובים כמת · אבל מה שנתחייב יצחק בעונש שמיותו עינים היה סבת קללת אבימלך · וזהו הכוונה הא והא גרמא ליה כלומר הסבה שהעמיד בן רשע היה הסבה קללת אבימלך שמיות עיניו הוא בשביל קללת הדיוט דהנה הוא לך כסות עינים · וק"ל ונכון ע"כ מצאתי כתוב: בן רשע מיצחק ויהי כי זקן יצחק וגו' · כתב הרב יפ"ת ז"ל דהוה מצי למימר מעני אלא שאינו צריך ועוד דאיכא למידחי שאני הכא דהוי תרי עבי' · ותימה על הרב דבמס' שבת מסיק כל האומר בני עלי חטאו

לבניך כלומר בהיותם טובים לך יהיו ג"כ טובים לבניך · כי אתה סימן לבניך לדורות שיזכו בכפרת השני גדיים ביום הכפורים : מן כמת וכתועה כו' · דרשו נוטריקון כמת שהוא השלם אותיות ראשונות וכתועה ומתעתע לשון עבודת אלילים כד"א הבל המה מעשה תעתועים · והענין כי אמר אולי ימושני אבי ויכיר כי יעקב אני ואהיה בעיניו כמת פי' כרשע אשר בחייו קרוי מת · שניה יחשבני לתועה בעשותו עיקר מטובות העוה"ז שמחדתים מעשו · שלישית כי הלא לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות נמצאתי כבוחר בעוה"ז וכמואס בעוה"ב או כופר בו חלילה וזה דומה לעבודת כוכבים כנודע · ועל כן מטעם דברים אלו והבאתי עלי קללה : אפילו ברכה אחת וכו' · שאע"פ שיברך את עשו לבסוף ישאיר לו איזה ברכה וכמו שאמר עשו הלא אצלת לי ברכה ונמצאתי מפסיד אף זו : אדם שחטא כו' · כך הסיבה לו דע בני כי לא יחסדך אביך רע כמו האדמה רק בודאי יתלה העון בי כי אנכי מסיתך · כי אביך כל מה שיוכל להצדיק נפשך בודאי יצדיקך כי כן טבע אנשים צדיקים שנמשכים אחרי מדות הקב"ה והנהגתו · כי כן מצאנו אצל אדה"ר אף שהוא חטא בבחירתו עכ"ז קילל ה' את האדמה שהיא אמו (כמ"ש ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה והיא עיקר הסיבה לחטאת האדם) עלי ליכנס ופירוש הכתוב עלי להסיר קללתך : ויבא לאמו אנוס כו' · דייק מדלא כתיב וירץ כמ"ש ואל הבקר רץ אברהם · ויעקב היה ג"כ זריז במצות · אלא ע"כ שהיה אנוס : מה שחמד כו' · החמודות דרשו שחמדן מנמרוד וגם קרא זה מסייעו דכתיב חמד רשע מצוד רעים שפי' שחמד מצידו של נמרוד הרשע : והרגו ונטלו · זה פליג אדאמר לעיל הנה אנכי הולך למות שהיה נמרוד מבקש להרגו בשביל אותו הבגד · שנראה שבחיי נמרוד היה לו הבגד הזה : שבהן היה משמש כו' · דאל"כ מה עינינס בבית רבקה אחר שהיו לו כמה נשים · אלא להיות שם מוכנים לעת שימושו את אביו : בגדי מלכות · היינו מפני שבכח הבגדים הללו מלך אדה"ר על כל הברואים ונכנעו לפניו כדאיתא בפדר"א · ואין זה אלא לפי שהיה בהם קדושה יתירה שנבראו בשם מלא שנאמר ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם · וכמו שנברא העולם בשם מלא · וממילא נכלל בהם ברכת כל העולם · ולפיכך השתדלה רבקה להלביש את יעקב בגדי החמודות הללו בשעת ברכה : מה עובדיהם · מה מעשים יש בידן שהם רעים וחטאים · לכן לא היו מאמינים לשמור הבגדים האלו אע"פ שהיו אוהבות אותו והיה מאמין יותר באמו הצדקת אע"פ שאינה אוהבת אותו · וכעובדא דפריצים דמייתי · דיותר האמין הפריץ באויבו הצדיק מבאוהביו הפריצים : יו מקריבין בחג · שלכבוד החג לקחו הכבשים היותר גדולים ואירע הדבר פעם אחת שהיו מרכיבין אותן על שני הוגנין הם העיירים והגמלים הגבוהים ואעפ"כ היו רגליהם שפוכות פי' נגרות בארץ בהיותם גדולים מאד כשיעור הזה : יט מהרת למצא את הברכה · דהל"ל מהרת לצוד או להביא ואמר למצא כמוצא מציאה שלא בזמנו והיא הברכה · ובודאי אין מקרא יוצא מידי פשוטו · אך משינוי לשון דרשינן שנגלה רוה"ק בפיו לרמוז גם על מהירות הברכה · גם התשובה כי הקרה ה' אלהיך לפני יתיישב על דרך זה פי' ענה לומר שבזכותו נתברך קודם זמנו · וכן יתפרש ג"כ כמשמעו : כ נכנס עמו גיהנם · כדיליף לקמן · וסמיך ליה הכא אבא זדון ויבא קלון שבגיהנם נתגלה קלון הרשעים · והענין שבזה היה סימן ומופת ליצחק כי יעקב צדיק היורש ג"ע וראוי לברכה והסיפך אחיו :

פרשה סו ב נכנסין לתוכה לשלום כו' · שלימות האמונה קאמר כי אע"פ שנכנסו לגלות אשר לא הורגלו בה מ"מ לא המירו דתם אלא נתקיימו בשלימות אמונתן · וכן אע"פ שיתארך הגלות מ"מ יתקיימו תמיד בשלימות אמונתן ויוצאין בשלום : ששלום חי העולמים כו' · כלומר חי העולמים הנקרא שלום הוא מתנהג מאהל לאהל כדכתיב (ד"ה א' י"ז) ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן · וכתב רש"י כלומר ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן אל משכן מגלגל לשילה ומשילה לנוב ומנוב לגבעון ע"כ : ושמו את שמי וגו' וכתיב וישם לך שלום · על ידי כח ברכתם ישימו שמי על בני ישראל להיות כבוד שכינתי שורה בתוכם הנקרא שלום · לכן הוא כולל לכל הברכות וכדאמר אין כלי מחזיק ברכה אלא שלום : אומה שאני נותן בה שלום שנאמר ונתתי שלום בארץ · כצ"ל כן הוא בס"מ ומיירי גם בעוה"ז : ה מזווין לצוד נפשות · כצ"ל מצידו בא לרמוז שהיה מזוין לצוד נפשות : ד"א מברכיך ברוך · נראה שצ"ל קודם ויהי כאשר כלה כו' : עונין אחריו אמן · ולא חיישינן דלמא מכוין לשם עבודת כוכבים : דכיון דמזכיר שם שמים מסתמא לשם שמים מכוין : בשם · פי' אבל אם מברך את ישראל אף בשם אין עונין אחריו אמן · להורות שאינו מועיל אלא ברכת ישראל שיש לו זכות להתקיים ברכתו : א"ר תנחום כו' · ס"ל דיש לענות אמן אחריו · דאע"פ שאין לו זכות מ"מ לפעמים השעה מצלחת לו להתקיים ברכתו · ומייתי ראיה מדכתיב ברוך תהיה מכל העמים אלמא ברכתם מועילה לפעמים :

פרשה סז א כתיב חרדת כו' ובוטח בה' ישוגב אף בברכה שלא די שלא קללה אלא אף ברכה לפי שבטחה בה' והיתה כוונתה רצויה לשם שמים · וכה"ג נמי דריש לה ביצחק ולכך מייתי ליה הכא : ב מאד מחרדה כו' · שהיה גדול מחרדה שחרדה על גבי המזבח בעקידה כי שם לא היה החרדה אלא מצד התפעלות הגוף אבל מ"מ הלב היה שמח לעשות רצון קונו · אבל כאן היה לו החרדה שנכנס עמו גיהנם : ביון שהזכיר בשר כו' · באמרו אני קערה אחת של עדשים האכילני ורימני בו ליטול את בכורתי · אתה שהאכילך בשר עאכ"ו שהועיל להשיג על זה ממך ברכה מרובה : יאות ברכתי יפה ברכתי · שאע"פ שמתחלה חרדה גדולה מ"מ לבסוף הסכים ואמר גם ברוך יהיה וכבר אמר כ"ב שכיון ששמע עשו רק תחלת דברי אביו בענין הבשר צעק אני קערה אחת של עדשים האכילני בכורתי כו' ולכן אמר יצחק גם ברוך יהיה כי יאות ברכתי לו בהיות לו מספר הבכורה : ג בא לקללו · כי הרע לו הערמה שעשה יעקב ועל זה בא לקללו והיה קשה זו אין בה ממש כיון דהוה בטעות · ולזה נתגלה עליו רוה"ק להודיע לו כי מאתו יצאו הדברים כבושים : א"ר לוי כו' · ס"ל ג"כ שמן השמים סבבוהו לומר גם ברוך יהיה · ועז"א ששה דברים משמשין את האדם וכו' שלשה אינן ברשות וכו' : כך היה אומר וכו' · כלומר שמצטער עליו מה יעשה לו · וחפש עליו הקב"ה כי למה יצטער עליו · והשיב יצחק יוחן כלומר שראוי לרחם עליו בדרך חניכה בזכות אבות · וא"ל הקב"ה רשע הוא ואין זכות אבות מועיל לו · והשיב לו בל למד צדק וכי לא כיבד את הוריו · ועו"א א"ל הקב"ה בארץ נכוחות יעול עתיד לפשוט ידו בביהמ"ק שהוא נוכח ביהמ"ק של מעלה · ואז הודה יצחק ואמר בל יראה גאות ה' בארץ החיים אלא השפיע לו שלום בעוה"ז : מ כמה הוא תוהא כו' כדפרש"י בחומש מתנחם לך נחם על האחוה לחשוב במחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך · וזה כמה הוא תוהא עליך ומדהל"ל נחם מאי · מתנחם דריש עוד מתנחם ב' מלות מת נחם שאתה כמת כבר בעיניו וכבר שתה עליך כוס התנחומין :

פרשה סח ה מהיכן הורשה · כלומר מהיכן בקש ליטול רשות לא מבאר שבע · דיצחק היה אז בגרר · ובאר שבע היה בנחל גרר · ותלה לנתינת הרשות בבאר שבע לפי שעומדת על הגבול : הריני הולך לבאר שבע · ס"ל דיצחק היה מתגורר אז בחברון ומעשה הברכה בחברון היה · אבל באגדה הסמוכה משמע דס"ל דגם יצחק היה אז בבאר שבע : ואם לאו איני יוצא · דהוה אפשר ליה להסתר ממנו במדרשו של עבר · ולא היה מצווה מאביו ואמו רק לישא אשה משם · והיה יכול להבריח על ידי שליח : ך ר' עזריה כו' · ר"ל דאיכא נפקותא מהכרת היציאה לאשמועינן שיציאת צדיק עושה רושם · ובזה היא כאילו יצא יעקב לבדו כי יציאת האחרים לא עמה אלא יציאת יעקב : דהוה יצחק ורבקה · מהא משמע דס"ל דיעקב ויצחק ורבקה היו דרים בבאר שבע · ופליג אמ"ד לעיל דיצחק היה דר בחברון ולא בבאר שבע : מ אילך ואילך · כלומר הרוכב עליהם בהתלבשות מדות העליונות והוא יתברך מקיפן מכל צד · ולכך נקרא מעונו של עולם : במנחה צריך כו' · גי' שלפנינו מגומגם קצת · ובירושלמי גרסינן במנחה צ"ל מודה אני לפניך כשם שזכיתני לראות החמה במזרח כך תזכני לראותו במערב · וממילא איכא שינוי · בערבית תפילה · ובשחרית אורה מן החמה במזרח · ובמנחה אורה מן החמה במערב ומיהו בשחרית ומנחה דאיכא אורה שייך ביה לשון הודאה על הטובה אבל בערבית דאיכא תפילה לא יתכן בו הודאה אלא לשון בקשה להוציאו מאפילה לאורה : ד בקש לעבור כו' · השתא מפרש ויפגע לשון פגיעה שכל העולם נעשה ככותל לפניו · וס"ל כאילו פגע בכותל · והכוונה שאז שקעה חמה שלא בעונתה ובא לפניו עמוד חשך וערפל ככותל : לדבר עם יעקב בצינעא · בדרך חנוס הבא בעת השינה בלילה · ולפיכך בקשה השמש

נחמד

חטאו אינו אלא טועה דכתיב ושם שני בני עלי חפני ופנחס סבר לה כרב דאמר פנחס לא חטא מקים חפני לפנחס מה פנחס לא חטא אף חפני לא חטא ומסיק בגמ' במסקנא מתוך שהיה לפנחס למחות בחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו חטא · נמצא דאליבא דכ"ע פנחס לא חטא א"כ הוה מצי לאתויי ראיה מעלי כך שמעתי מקשין : ול"נ דלא נעלם מעיני הרב יפ"ת ז"ל סוגיא זו · אמנם מה שכתב הוא לפי פשטן של כתובים המורים דתרווייהו חטאו ומשו"ה לא הוה מצי לאתויי מעלי : יב שבעה דברים מכוסים וכו' יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין וכו' · הרב יפ"ת הקשה אמאי לא קאמר כהני תלת ראשונות אין אדם יודע וכו' · ולעניות דעתי נראה שיש הפרש בין אלו ראשונות לאחרונות מפני שלשה אלה מכוסים הם אבל אם ירצה לחקור ולשום על לבו היטב ישיגם בדרך חקירה רבה אבל השאר אינו כן דאפי' אם יחקור בהם לידע אינו משיג כלום לכך שינה לשונו ונכון · כך מצאתי כתוב לאחד קדוש : ול"נ דאין צורך לכל זה דהמדרש לאו לדיוקא קא נקיט · תדע לך שהרי כתוב שם אין אדם יודע מה בעומקו של דין שנאמר כי המשפט לאלהים הוא וזה סותר מה שתירצו הרב יפ"ת והמצא כתוב דו"ק ותשכח: יט כי הקרה ה' אלהיך וכו' אם לקרבנך המציא לך וכו' אם לזיווגך המציא לך וכו' · הדקדוקים מבוארים : ונראה בהקדים מאי דאיתא במדרש ילקוט איל שנברא בין השמשות היה רץ ובא להקרב תחת יצחק וס"מ היה מסטינו לבטלו ונאחז בשני קרנותיו בין האילנות והביט אחריו אברהם וירא והנה איל יעויין שם · עוד והנה אחר שאמר לו יצחק מה זה מהרת לצוד ציד לשיטה דהליך אפשר לומר דתיכף שהלכתיך לצוד מיד בא לידך לזה אמר בזכותיה למאן דאמר לקרבנך המציא לך שאותו איל לא היה שם בהר המוריה והוא רץ לבוא תחתיך · והגם כי ס"מ לא היה מניחו · עם כל זאת ה' המציא שנאמר והנה איל אחר נאחז וס"י שהיה נאחז העלהו לעולה · ולמאכלך על אחת כמה וכמה ר"ל דהחיה עצמה אשר צדתי היא מעצמה היתה רץ ובא · ובהיפך אמרו על עשו דכל מה שהיה צודה המלאך מתירו · ולמ"ד אם לזיווגך המציא לך ר"ל שהיה מקום שלא להמציא לך מפני שאליעזר שאל שלא כהוגן דיכול אפי' חיגרת או סומא וכתבו התוס' מאי דלא נקט שפחה או ממזרת משום שעדיין לא ניתנה תורה ואין איסור ממזרות אבל מהרש"א כתב שאעפ"כ א כרהם אבינו קיים כל התורה והוה מצי למימר ממזרת עיין פ"ק דתענית ואעפ"כ נזדמן לו רבקה וא"כ אתה דן ק"ו מעצמך אם לזיווגך שאל אליעזר שלא כהוגן מן השמים סייעוך והזמינו לך אשה הגונה מכל שכן למאכלך שאין הקב"ה מכשיל את הצדיקים על אחת כמה וכמה ודו"ק :

פרשה סו ג דבר אחר מטל השמים זו מקרא ומשמני הארץ זו משנה וכו' · פירוש שבזכות שיעסוק בתורה יזכה למזונות מרווחים מטל השמים וגו' כדדרים ברים פרשה זו ע"י שהייתי עוסק בתורה שנמשלה כמים זכיתי להתברך בטל ודו"ק : ה עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו סס"ד אך יצא יצא יעקב נראה כיוצא ואינו יוצא · לכאורה קשה מאין יצא להם זה מהפסוק אך יצוא יצא יעקב · אך כבר התבאר כי כאשר יבוא מקור ופעל מן הפעלים רצופים שניהם מורים אחד ואחריהם בענין ההוא מקור או פעל אשר הוא מורה אחר או מענין אחר · אזי תהיה הוראתם שנעשה פעולת שני הענינים ההם בזמן אחד וברגע אחד · והנה בנדון דידן נאמר ויהי אך יצוא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו · שיבוא פעל אחרי מקור ופעל שהם מענין אחר · מתחייב שיציאת יעקב וביאת עשו שתיהן היו בעת אחת וברגע אחד כאלו שבפתח הבית נפגשו וזה ממהר לצאת וזה ממהר לכנוס וזהו שאמרו שיעקב עמד אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא והיה נראה כיוצא ואינו יוצא · ר"ל שהיציאה והכניסה היו כמו ברגע אחד ודו"ק :

סדר ויצא

פרשה סח א אם תשכב לא תפחד מעשו ומלבן · כתב הרב ידי משה אם תשכב שהוא לשון ספק לפיכך דרשו מעשו ומלבן פי' אפי' אם תשכב לא יכולים לעשות לך מאומה אבל ושכבת דרשו על שכיבת הסולם כי שכב שם ונופל עליו לשון ושכבת ולא לשון אם תשכב ע"כ לשונו : ולעניות דעתי נראה דדייק שפיר קרא אם תשכב בלשון ספק דאיתא בפ' גיד הנשה כד מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו יהב דעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום כד צלי בעא למיהדר מיד אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד בא השמש ע"כ · נמצא שיעקב אבינו לא היה בדעתו לשכב במקום ההוא · וכן דרשו ואנכי לא ידעתי שאילו ידעתי לא שכבתי אלא שמן השמים עכבוהו ושכב שם ונפקא מינה שאם לא היה שוכב שם היה הולך

למראה

ומתפחד מעשו ומלבן אבל אחר ששכב שם והבטיחו השם יתברך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך וגו' הלך נכטת דרכו ומשו"ה קא דריש הך קרא על יעקב אבינו אם תשכב בלשון ספק לפי שהיה בדעתו שלא לשכב אמר לו אם תשכב לא תפחד מעשו ומלבן אבל האמת שאני אעשה זאת שתשכב במראה הסולם ומה שאבטיחך ודו"ק : ה אף אני הריני הולך לבאר שבע אם נתן אני יוצא וכו' · כתב הרב יפ"ת ז"ל שהורשה שם ואע"פ שלא נתבאר בכתוב · וקצת קשה שבשרו שכתוב במקום הר המוריה למה לא בשרו מיד בבאר שבע כשהרשהו בהליכה וכו' · הרבה בזה : ולעניות דעתי נראה דהן אמת שיעקב היה רוצה להתעכב בבאר שבע עד מאת ה' · אבל חשב שאם ימתין עוד שם יהיה לו הפסד גדול ויצא משם בלי רשות כדדרים לקמן מבאר שבע מבארה של שבועה שלא יעמוד עלי אבימלך וכו' מבארה של בכורה שלא יעמוד מבארה של ברכות וכו' · משו"ה יצא יעקב משם בלי רשות עד שבא להר המוריה לשם הורשה · כי נכון הוא : ך ויצא וכי לא יצא משם אלא הוא הרי כמה חמרים וכמה גמלים זעירא בשם ר' יהודה בר סימון אמר בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם הדרה · ודכוותיה ותצא מן המקום וגו' וכי לא יצאו מן המקום אלא הוא והרי כמה חמרים יצאו וכו' כשהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה וכו' · במדרש רות איתא ותצא מן המקום יצאה משם אלא היא והלא כמה גמלים יצאו וכו' עד וכן את מוצא ביעקב אבינו כשיצא יש מקשין במה שהמדרש מביא ראיה מהכא להתם ומהתם להכא · ועוד יש לדקדק בפירש"י ויצא לא היה צריך לכתוב אלא וילך חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה · יצא משם פנה הודה פנה זיוה וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות עכ"ל · והתם גבי נעמי ורות מפרש וז"ל ותצא מן נאמר והלא כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם · שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן מבאר שבע עכ"ל · הדא יש להקשות על רש"י ז"ל אותה הקושיא עצמה שמקשין על המדרש ראיה מהכא להתם ומהתם להכא · ועוד יש לדקדק במה ששינה רש"י ז"ל לשונו בין הכא אמר שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם · והתם מוסיף מלת ניכרת באמרו שיציאת צדיק מן ועושה רושם · ותו כאן במדרש לא הזכיר רק פנה זיוה פנה הדרה ולא נזכר כאן פנה הודה כאן פנה שבחה · ורש"י הוסיף כאן פנה הודה והתם הוסיף פנה שבחה · והתם לא הזכיר הכא · והכא לא הזכיר פנה שבחה כי התם · וכל זה צריך טעמא : ונראה לי ליישב שכבר הבדל בין הוראת מלת מן ובין הוראת מ"ם המשמשת · והוא כי מלת מן מורה על הפלגת המשמשת מורה על קלות הענין · רצוני לומר על המקצת · וכאן אמר במדרש ניחא דתמן אלא אותה הצדקת אלא הכא דהוה יצחק ורבקה · ר' עזריה בשם רבי סימון אמר לא דומה זכות אחד לזכותם של שני צדיקים ע"כ · ואחשוב אני כי לטעם זה נאמר כאן ויצא יעקב מבאר המשמשת המורה על המקצת להורות שלא פנה משם כל הזיו והסדר אלא חלק ממנו לפי יצחק ורבקה · וגבי נעמי שלא נשאר בעיר שום צדיק לכך נאמר ותצא מן המקום לפי שפנה והודה · ובזה יכוונו גם דברי רש"י במה שאמר כאן בזמן שהצדיק בעיר · הוא הודה הדרה · ר"ל שאפי' אם יהיו בה צדיקים אחרים מ"מ הוא מוסיף בה הוד והדר · וכאשר ההוד והדר הפוך · ואולם גבי נעמי לא היה בם צדיק אחר אלא היא · לא היה שם הוד לא הזכיר רש"י שם מלת הוד · ואולם בעבור שאותה הצדקת לבדה היתה שם · שנה יציאתה עושה לזה אמר התם שיציאת הצדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם · לכך נאמר התם ותצא מן על הפלגת הרושם · ואולם כאן שמיעט מלת ניכרת לפי שאין הרושם ניכר כל כך לפי ורבקה · לכך נאמר כאן ויצא יעקב מבאר שבע במ"ם המשמשת להורות על המקצת · וזהו כאן פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה · לפי שיש הוד והדר בשני צדיקים יותר מבצדיק אחד · פנה שבחה מה שלא אמר כאן לפי שלא נשאר שם צדיק אחד · וא"כ כשיצאה מן העיר פנה שהעיר היתה נשתבחה בו · משא"כ הכא עם היות שפנה משם ההוד וההדר מ"מ השבח לא שעדיין נשארו שם יצחק ורבקה והבן זה · ואחרי שהתבאר שרש"י ז"ל היה מיישב דבריו הכא הישב מה שנאמר כאן ויצא יעקב מבאר שבע במ"ם המשמשת ומה שנאמר התם ותצא מן שיש הפלגת ענין במלת מן וקלות ענין במ"ם המשמשת · על כן נכון הוא מה שאמר המדרש

השמש שם שלא בעונתה כדי שילין שם במקום קדוש המוכן לרוה"ק ונתגלה עליו שם בלילה במראות החלום · ומה שבאמת לא היה אז יעקב מוכן לנבואה בהקיץ כבר פירש הטעם בזוהר לפי שעדיין לא היה נשוי אשה ואין השכינה שורה אלא בנשוי אשה : **יא** כמין מרזב כו' · להקיף עצמו באבנים ולכן נטל הרבה · אלא דמ"מ על אבן אחת סמך ראשו על זה אמר ויקח האבן אשר שם מראשותיו · וצ"ל הגי' עשאן כמין מרזב ונתנן סביב ראשו · וכן העתיק רש"י בחומש · ובאמת נתנן סביב כל גופו · ומפני שהראש הוא עיקר כל הגוף אמר סביב ראשו ועל אותו אבן שכנגד ראשו אמר ויקח את האבן : ה' יוצא ממקומו · כלומר אל תתמה מהמסת אבנים לאחד דהא כתיב כי ה' יוצא ממקומו · וכתיב בתריה ונמסו ההרים מתחתיו · אף כשיצאהו ממקומו למעלה לבד נמסו הרים תחתיו · מי שנגלה עליו הקב"ה זה יעקב עאכ"ו שימסו האבנים תחתיו : במטה ובפרגום · רש"י גרס פרכום · ופי' בל' כנען כסא · ובחזית סוף פ"א כמטה וכפלוסא ופי' מוסף הערוך בערך פלוסא שהוא בלשון רומי נוצות עוף · והכוונה שעל ידי המסת האבנים נעשו רענן ורך עד שהיו תחתיו כמטה וכסא · ובהכי דריש הא דכתיב להלן ערשנו רעננה על ערש מטתו של יעקב · ועז"א מה רעיבה הרטיב כלומר מה הרחיב והתפשט מהן · קורות בתינו ארזים אלו צדיקים כו' הנקראים ארזים כמד"א צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה · כי לכך נעשו האבנים תחתיו כמטה במקום המקדש לסימן שהא מטתו שלימה בבנים יראים ושלמים אשר שרשם ומוצאם ממקום קדוש הוא בה"מ : פתח קריה בגלות · שכל מה שאירע לאבות סימן לבנים : שלח מעל פני ויצאו · ופי' ויצא יעקב מבאר שבע מא"י שהוא מקור הטובה וההצלחה : ביום חרון אפו · ופי' וילך חרנה שהלכו משם עד חרון אפו יתברך : עד אפס מקום · ר"ל ויפגע במקום ירמז למה שנאמר על זמן החורבן עד אפס מקום · והיינו כדלדים באיכה רבתי הוי מגיעי בית בבית הגעתם חורבן ראשון לחורבן שני וכו' עד אפס מקום וכו' : מעלים בו · כלומר שהיה להם ע"י זה עליה מעלת גדולה כצאתם מכבשן האש : **יג** ומורידים בו פי' לצלם ולמות שהעמיד שעל ידם היה לו ירידה : אפזים בו · ור"ל שנתגרו בו בצלם להשפיל מעלתו שהרי היה בידם לברוח ולא ברחו ודברו קשות בנבוכדנצר · כדלקמן בויק"ר פ' ל"ג : והנה ה' נצב כו' · על יעקב לעשות הגלה לזרעו זרע קדש אלו חמו"ע עד שנבוכדנצר בעצמו אמר להם לצאת מתוך כבשן האש : **יד** יורדים ועולים אין כ"כ · כלומר כיון דאין מלכות נוגעת בחברתה על כרחך הראשון יורד תחלה ואח"כ האחרון עולה · אלא ללמד שעלייתן הוא דרך ירידה שכל אחד יורד מחברו :

פרשה סט א והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' וגו' ר"א בשם ר"י בר זמרא פתח צמאה לך נפשי כמה לך בשרי א"ר אייבו ככמהות · כצ"ל · פי' צמאה לך נפשי ככמהות הללו שהן צמאים למים כי אין צמח שמתאוה כל כך למים ככמהות לפי שאין יונקים מן הארץ אלא מאוירא רבו לפיכך הם צריכים הרבה למים מלמעלה · וכן הצדיקים אין להם יניקה למטה אלא מלמעלה מאת ה' מן השמים : רבנן אמרי כשם כו' · דכמה הוא מל' כמו הנאמר על הדוגמא והדמיון · ועז"א כשם שנפשם העליונה נפש המשכלת צמאה לך כמו כן צמאה לך בשרי הם הרמ"ח אברים שיש בי דהיינו רוח החיוני שבהם הם צמאים לך לקדושתך · כי גם הרמ"ח אברים הם מתוקנים בקדושה שהם מכוונים כלפי הרמ"ח מצות עשה שבתורה · ועז"א היכן נפשי ובשרי צמאים לך כל כך בארץ ציה ועיף בלי מים באשר עתה נגרשתי מפניך מא"י אשר שם משכן השכינה אל ארץ ציה ועיף בלי מים הוא קדושת השכינה הנמשל לבאר מים חיים · ובהיותי רחוק ממקום קדושתך נפשי ובשרי צמאים לך ולקדושתך לקבל ממך שפע רוה"ק · ועז"א על כן בקודש חזיתיך בקדושה חזיתיך כלומר על כן באתי לחזות מקום קדושתך המשכן ובית המקדש שהוא מקום קדושה כדי לראות שם עוזך זו פמליא של מעלה שנראה על ידם תוקף עוזך בעולם בשליחותם וכבודך התופף עליהם : **ב** אין שבין כו' · כי מלא מין את מינו לחדדו ולתקנו : כך אין ת"ח מתחדד אלא בחבירו · כצ"ל ופשטות המקרא גם סופו ואיש יחד פני רעהו מוסב על ת"ח כלומר כמו הברזלים מתחדדים זה מזה · כך ת"ח מחדדים זה את זה בתורה · ושנה המדרש והזכיר כל המקרא עוד הפעם לדורשו בחידוש נוסף על פשטותו · ודרש מלת יחד מענין התיחדות ודבקות איש לרעהו כמבואר · ואולי צריך להיות ד"א ברזל בברזל יחד : **ה** שיהא נקבר עליה · ר"ל דהנאה קאמר דדוקא אם יהיה נקבר עליה תנאן הארץ הזאת לזרעו · וזהו הרמז אשר אתה שוכב עליה בתנאי אם תשכון עליה לאחר מיתה · כי אז זכותך עומד עליהם · ואע"ג שאין זה ביד יעקב ובהשלש · מ"מ היה מוטל עליו להשתדל ולטרוח בדבר בכל אשר היה לאל ידו כאשר מצינו שהשביע על זה יוסף בנו : **ו** אם יהיה אלהים עמדי · שיהיה כבוד ה' חונה תמיד עמו באהלו : **ז** עתיד השער הזה כו' · שהראה לו הקב"ה בזה סימן לדורות לומר עתיד השער הזה להפתח להרבה צדיקים כיוצא בך · שבעת השינה נפש הצדיק עולה ויורד דרך אותו השער : מה אם זה שלא הלך ברגליו ולא דבר בפיו אלא ע"י שהראה כצ"ל :

פרשה ע ג ד' הן שנדרו כו' · טובא אשכחן בקרא · אלא דחשיב הכא רק אותן שנעשה בהם רושם על ידי הנדר הן לטובה והן לרעה · שאלו נזהרו בו ונשתכרו להיות נענה מיד ואלו לא נזהרו והפסידו : **ה** הרי כל שבחו כו' · דקס"ד שזהו עיקר שכרו להיות לו רק מזונות מצומצמים ועז"א שזה הוא דבר קטן · וחשב שאין זה אלא לפי שהנדר אינו חביב כל כך בעיני הקב"ה · אך ר' אליעזר העיר לבבו כי לקדושים אשר בארץ אשר כל מגמתם לדבק בה' וזה כל מאויים וחפצם · להם הבטחת דבר זה ההכרחי דבר גדול · שבא להם מיד ה' צרכם והמה ינוחו ויתעסקו בעבודת ה' באין טרדה ועמל : אפילו עבדי לא משגיחין עליהם · כצ"ל : א"ל תלמידיו רבי כו' · ר"ל שאמרו לו שלא ה"ל לדחותו בדברי נערה לבד אלא לדבר על לבו · דדבר שנתחבט בו הזקן הוסיפה לזה בקנה וא"כ דבר גדול הבטיחו ה' וכך צ"ל בהנוסחא אחר נזף ביה · א"ל תלמידיו רבי דבר שנתחבט עליו אותו זקן את מוסיפו לזה בקנה · ועד כאן הנוסח אחר · ואח"כ צריך להיות נכנס אצל ר' יהושע התחיל מפייסו כו' : מפייסו בדברים · וא"ל שלא היה כוונת יעקב כפשוטו על לחם לבד · כי אם עיקר בקשתו היה על עניינים נפשיים · שעל זה בקש בדרך רמז וקרא לתורה שהוא מזון הנפש בשם לחם שמשביע לנפש כלחם לגוף · וטלית הוא לבוש הנפש לזכות בחיים הנצחיים וכן קרא בגד לבגדי כהונה וזהו הבטחה שהבטיח ה' לגר ג"כ שיזכה לשלימות הנפש עד למדי : טוב ארך אפים מגבור · טוב ר' יהושע שהשיב באריכות אפים מר"א שהשיבו בכעס כגבור ואיש מלחמות · בקה"ר גרס טוב ארך רוח מגבה רוח : **ו** גברי אחד שאליה כו' · זה השואל היה מכת שאינם מאמינים בתורה שבע"פ אלא בתורה שנכתב לבד · ולזה בא לפקפק על קבלת החכמים האומרים שפדיון פטר חמור הוא אף בגדי · ובא ר"מ לברר לו הדבר מתוך הכתוב : זאת הבהמה אשר תאכלו כו' · ומתרגמינן תורין אמרין דרחלין וגדיין דעזים : הפריש שבטו של לוי כו' · שכך היה קבלה בידם וכמ"ש שלא היו המצרים משעבדין בהם כי יודעים היו שהם חלק ה' : והלא י"ד הם אפרים כו' · ואע"ג דאפרים ומנשה הם במקום יוסף ואיך מנה יוסף וגם אפרים · י"ל דס"ל דכיון דכבר חל מתחלה חובת מעשר על יוסף קודם שהקדים את אפרים ומנשה במנין השבטים · גם הוא לא נפיק ולא נפטר ממעשר אפילו לאחר הקדש מנשה ואפרים כי אין דין התורה במעשר ולפיכך נכנסו שניהם בכלל חובת מעשר : מלחמת בנה של זו דוחה שבת · מלחמת יהושע ביריחו אחז"ל שהיה בשבת ומלחמת דוד שהוא מלאה דחה שבת כדאיתא בפ"ד דעירובין גבי מלחמת דוד בקעילה שהיה דוחה שבת :

נחמד

והצא מן המקום · ובמדרש רות אמר וכן אתה מוצא ביעקב אבינו כשיצא מבאר שבע · לפי שכוונת המדרש לבאר בשני מקומות האלה ההבדל שבין מלת מן ובין מ"ם המשמשת · ומבואר שהוראת הפלגת ענין שבמלת מן היא הוראה גדולה על קלות הענין שבמ"ם המשמשת · וכן בהיפך שהוראת קלות ענין שבמ"ם המשמשת היא הוראה גדולה על הפלגת הענין שבמלת מן · על כן נכון הוא מה שמביא המדרש וגם רש"י ז"ל ראיה מהכא להתם ומהתם להכא · וגם מה שאמר רש"י כאן וכן ותצא מן המקום · מה שאמר התם וכן ויצא יעקב מבאר שבע ודו"ק : **ח** וילך חרנה · ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר כליסטסון דברייתא הוא פלן אזיל לקיסרין ועד כדון הוא על זודיא · זה לשון רש"י בחומש וילך חרנה · יצא ללכת לחרן עכ"ל · וכתב הרא"ם וזה לשונו יצא ללכת לחרן · אינו רוצה לומר שפירוש וילך ללכת · שלא מצינו בשום מקום עתיד או עבר במקום מקור אלא הכי פירושו שההליכה הזאת היא העברייה שדרך בני אדם לומר על מי שיצא ממקומו ללכת למקום פלוני כבר הלך למקום פלוני וכך אמרו בבראשית רבה רבי ברכיה בשם רבי יצחק אמר כליסטסון דברייתא וכו' · ולא שהלך ממש דא"כ מאי ויפגע במקום והלא כשפגע בו קודם הגעתו לחרן היה · אלא על כרחך לומר שפירוש וילך בהליכה העברייה קמיירי ולא הליכה אמתית · שאין דרך המקרא לומר שהלך עד מקום פלוני ואח"כ ישוב לבאר המקרים שקרו לו בדרך קודם הגעתו שם אלא כשיחזור הענין מתחלתו לומר ויהי בלכתו קרה לו כך וכך · והתימה על החכם אבן עזרא שאמר שהוא כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך · גם אי אפשר לפרש ויפגע וכבר פגע מפני שפירוש וכבר פגע קודם הסיפור כנזכר למעלה שהוא היציאה והליכה · לא קודם ההליכה לבדה כי אין לשון וכבר נופל רק על קודם הסיפור הקודם בכללו עכ"ל · וכל דבריו אלה אינם אלא דברי תימה · כי מה שאמר בתחלת דבריו שלא מצינו בשום מקום עתיד או עבר במקום מקור · תמהני איך נעלם ממנו מה שכתב הוא עצמו בפ' בראשית על שפירש רש"י שם וזה לשונו בראשית ברא אלהים כמו בראשית ברוא עכ"ל · ופירש הרא"ם זה לשונו שיהיה ברא בקמ"ץ כמו ברוא הבי"ת בשו"א והרי"ש בחול"ם כו' עכ"ל · הרי שיבוא לשון עבר במקום מקור היפך ממה שאמר כאן · גם מה שאמר בסוף דבריו שאין לשון וכבר נופל רק על קודם הסיפור הקודם בכללו · לאו מלתא היא שהרי הכתוב אומר ויט משה את ידו על הים וגו' וישם את הים לחרבה ויבקעו המים (שמות י"ד) שפירושו וכבר נבקעו המים קודם וישם את הים לחרבה · שיתכן לומר כן שיהיה לשון וכבר נופל על קודם הסיפור הקודם בכללו שהוא ויט משה את ידו על הים : ול"נ כפי מה שהתבאר כבר כמה פעמים ההבדל שבין מלת אל ובין למ"ד המשמשת שמלת אל מורה על הנגיעה והדיבוק · ולמ"ד המשמשת מורה על הקירוב · וה"א שבסוף התיבה היא במקום למ"ד בתחלתה להורות על הקירוב ואינה במקום מלת אל המורה על הנגיעה והדיבוק · גם כבר אמרו המדקדקים כי כל וא"ו המהפכת העתיד לעבר תהפכו לעבר בלתי נשלם · על כן נכון הוא מה שפירש רש"י ז"ל וילך חרנה יצא ללכת לחרן כלומר היה עסוק בהליכתו ועדיין לא היה שם · ומה שאמרו כאן במדרש כליסטסון דברייתא הוא פלן אזל לקיסרין ועד כדון הוא על זודיא · היינו לפי שהמכוון במלת וילך הוא שהתמיד בהליכתו לחרן ולא נתעכב בדרך ואח"כ נאמר ויפגע במקום שנתעכב שם ולזה אמרו ליסטא דברייתא הוא · והא דאיתא בפ' גיד הנשה כתיב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה וכתיב ויפגע במקום · כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי · כד יהב דעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום כו' · ופירש רש"י כתיב וילך חרנה דמשמע דמטא לחרן והדר כתיב ויפגע במקום דהיינו בית אל דאלמא לא מטא לחרן כו' עכ"ל · היינו נמי לפי שמלת וילך חרנה משמע שהתמיד הליכתו לחרן בלא עכוב ואח"כ נאמר ויפגע במקום שנתעכב שם לזה דרשו כי מטא לחרן יהיב דעתיה למיהדר · ומה שמפרש רש"י שם הוא כפי דרשת רבותינו ז"ל · ומה שפירש כאן הוא כפי פשטות המקרא והכל נכון : **יא** ר' לוי ור' אלעזר בשם ר' יוסי בר זמרא אמר עשאן כמין מרזב ונתן תחת ראשו שהיה מתיירא מן החיה · ורש"י בחומש כתב וז"ל · עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות · התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח · מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו עכ"ל · הרכיב שתי אגדות יחד · דהיינו האחת מה שכתוב כאן במדרש · והשניה מה דאיתא בפ' גיד הנשה (דף צ"א ע"ב) כתיב ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן אמר רב מלמד שנתקבצו כל אותן האבנים למקום אחד וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו תנא וכולן נבלעו באחת · ופירש"י שם וז"ל מאבני המקום משמע טובא וכתיב ויקח את האבן עכ"ל · וזהו מה שאמר רבי לוי כאן עשאן כמין מרזב וכו' כלומר שאבנים הרבה לקח · דאי לאו הכי הוה ליה למימר ויקח אבן כדכתיב ויקח אבן וישב עליה (שמות י"ז) והתוס' כתבו בפ' גיד הנשה בד"ה כתיב ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן לפי פשוטו יש לפרש שלקח אבן אחת מאבני המקום עכ"ל · ולכאורה פשטות המקרא סותר הדרש וזה שאם לקח אבן מאבני המקום מנלן למדרש שכולן נבלעו באחת · ונראה שדרשו הכי מדלא כתיב ויקח אבן וישם מראשותיו · ומדכתיב ויקח מאבני המקום צריך לומר שהמכוון בו שלקח אבן אחת אשר היתה מחוברת ומורכבת מאבני המקום כי כולן נבלעו בה · וזהו מה דאמרי' בגמ' כתיב ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן כלומר דהוה ליה למימר נמי ויקח אבן וישם מראשותיו · כיון שכפי פשטות הענין לקח רק אבן אחת · ולזה אמרו כולן נבלעו באחת · לכך נאמר ויקח מאבני המקום כלומר ויקח אבן שהיתה מחוברת מאבני המקום כמו שהתבאר ודו"ק :

פרשה סט ג מי מתקיים עליו א"ר יוחנן הרשעים מתקיימים על אלהיהם ופרעה חולם והנה עומד על היאור וכו' · עיין בפירוש מתנות כהונה · ע"פ מדרש זה ישבתי מה שקשה

למראה

בענין חלומו של פרעה שפרעה חלם שהיה עומד בעצמו על היאור וכשסיפר החלום ליוסף אמר הנני עומד על שפת היאור · וקשה למה לא אמר על היאור כמו שחלם · אמנם לפי שהיאור היה אלוהו של פרעה והראו לו מן השמים שלותו כי הוא הכל שאם הוא אלוה היאך הוא עומד על גבי אלוהו · לכן כאשר סיפר ליוסף לא אמר על היאור מפני הבושה שיאמר לו יוסף למה אתה מחזיק אותו לאלוה מאחר שאתה עומד עליו · לכן שינה ואמר הנני עומד על שפת היאור : **ז** ויאמר אכן יש ה' במקום הזה · אכן השכינה שרויה במקום הזה ולא הייתי יודע · פירוש שאם ידעתי לא ישנתי · עיין מה שפירש הרב ידי משה · ול"נ על פי מאי דקי"ל אסור לישן בבהכ"נ אפי' שינת עראי · וגם קי"ל דמי שבנה בית סתם והקדישו אח"כ לבהכ"נ דינו כבהכ"נ אבל אינו קדוש עד שיתפללו בו אפי' אם בנאוהו לבהכ"נ · וכיון שהתפללו בו אפי' אורחים וכו' כדאיתא בשו"ע או"ח סי' קנ"ג · והטעם משום דהזמנה לאו מלתא היא · וא"כ בבהכ"נ הזה שלא התפללו בו מותר לישן · וזאת היתה כוונת יעקב אבינו שאף ע"פ שהיה יודע שהמקום היה הר המוריה והיה מיוחד תחת השם שיבנה שמה בהמ"ק היה חושב שעדיין השכינה לא שרתה באותו מקום כי אם כשיבנה לעתיד אז תשרה השכינה בה והוי כדין בהכ"נ שלא התפללו בו עדיין שמותר לישן בו · על כן התיר לעצמו השינה אבל כשראה בחלומו שהשכינה היתה שרויה שם נתחרט על מה שישן שם · ועפ"ז זה יתפרש המדרש אכן השכינה שרויה במקום הזה ולא הייתי יודע שהיא אם הייתי יודע לא ישנתי דמדינא היה אסור לי מק"ו מבהכ"נ שהתפללו בו · ודו"ק כי נכון הוא :

פרשה ע ה ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש · עקילס הגר נכנס אצל ר"א אמר לו כל שבחו של גר שאמר ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · נראה דדייק ליה עקילס הגר מדכתיב ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה שהוה ליה למימר ואוהב גר ונותן לו לחם ושמלה ומדכתיב לתת לו מורה שכל אהבה של הקב"ה עם הגר אינו אלא כי אם לתת לו לחם ושמלה לבד · והשיב לו ר' יהושע לחם זו תורה וכו' · ופשטיה דקרא נ"ל על פי מה דאיתא במדרש שלשה מיני גרים הם · אחד שבא לשם שמים · ואחד שבא לשם פנייה כהנכנו שלשה גרים דאתו לקמיה דשמאי והלל כדאיתא בפ' במה מדליקין · וא' שבא משום עניות · מי שבא לשם פנייה הוא נמאס בעיני ה' ושנאוי · והשנים האחרים · לא מיבעיא הראשון שבא לשם שמים בלי שום פנייה אחריתי שהקב"ה אוהבו · אלא אפי' השלישי שבא משום עניות לאכול לשבעה ולמכסה שהיה מקום לומר שלא יאהב אותו ה' דהרי בא לשם פנייה · אפ"ה אוהב אותו הקב"ה · וזהו שאמר דכתיב ואוהב גר אע"פ שלא נתגייר אלא מפני שיתנו לו לחם ושמלה · ותיבת לתת מוסב על תיבת גר שלפניו ולא על תיבת ואוהב שלפני פניו רצוני לומר ואוהב הקב"ה את הגר שבא כדי שיתנו לו הבריות לחם ושמלה ודו"ק : **יא** על שם חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם לסובבים ליראיו · כתב הרב יפ"ת וזה לשונו וא"ת דצפורה נמי חסידה היתה ויצדק בה נמי חונה מלאך ה' ועם כל זאת בקשו להזיקה ועל כרחך צריך לומר דרוע השכונה גרם · א"כ מאי מייתי חונה מלאך ה' סביב · לרחל · הא לא מהני זה אלא חסידות השכונה · ושמא יש לומר דלא נגע בה בריה דקאמר רוצה לומר לא אדם ולא חיה רעה וכו' ע"ש שנדחק הרבה בתירוץ קושיא זו · ואני קודם ראות דבריו ז"ל הוקשה לי באופן זה דלמה לרחל הועילה צדקתה וזכות יעקב להיות חונה מלאך ה' סביב לה ולא נגע בה אדם · ובצפורה שהיתה צדקת למה לא היה חונה מלאך ה' סביב לה בעבור צדקתה ובזכות בעלה · כי מי לנו גדול ממשה ואיך היו מזדווגים לה הרועים · ונראה אצלי בזה דגבי צפורה סילק הקב"ה ממנה השגחת המלאך והניחה למקרה הרועים כדי שע"י זה יקום משה להושיע אותן · והיא היתה הסבה שאמר אביהן קראן לו ויאכל לחם ומשם נמשך שנשא משה לצפורה שהיתה צדקת · דאלו היה מלאך ה' סביב לה לא היה מקום למשה להיטיב עמהן ולא היה נכנס כלל לבית יתרו ולא היה נושא אותה · משא"כ ביעקב ורחל דבלא"ה יעקב הולך לבית לבן · ועל כן היתה השגחת אלהים על רחל ולא על צפורה בעבור צדקתה וצדקת משה ודו"ק : **יב** ויגש יעקב ויגל את האבן · א"ר יוחנן כזה שהוא מעביר פקק מעל פי צלוחית · כתב הרב יפ"ת שהוציאו זה מדכתיב ויגל מלשון גלוי ולא ויגלגל מלשון גלגול · וכן כתב הרא"ם ע"ש · ולא נהירא כי כלשון גלוי ראוי שתהיה יו"ד הלמ"ד בשו"א כמו ויגל ה' את עיני בלעם (במדבר כ"ב) משא"כ הכא שיו"ד הלמ"ד בקמ"ץ · ולי נראה כי כבר מבואר כי לשון הקודש מיוסד להקל על המבטא כפי מה שאפשר · לכן מנהג לשון הקודש שתחסר אות משתי אותיות הדומות בגזרת הכפולים ודגש השנית יורה על חסרונה לפי שקשה לבטא שתי אותיות דומות רצופות · ואולם כדי להורות על הפלגת הענין נכתבו שתיהן כי עיקר גדול בטבע הלשון שקושי המבטא יורה על הפלגת הענין · וכן כיוצא באלו יש בו דרש אצל רז"ל כדאיתא בפרק הרואה בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע · ובבראשית רבה פרשה מ"ח א"ר אחא וסעדו לבבכם אין כתיב כאן אלא וסעדו לבכם הדא אמרת שאין יצה"ר שולט במלאכים הוא דעתיה דרבי חייא דא"ר חייא שיתו לבבכם לחילה אין כתיב כאן אלא לבכם הדא אמרת שאין יצה"ר שולט לעתיד לבא ע"כ · ובפסיקתא זוטרתא פרשת שלח ולא תתורו אחרי לבבכם מלמד ששני לבבות יש לו לאדם יצר טוב ויצר הרע אבל לעתיד לא יהיה אלא יצר הטוב בלבד שנאמר וראיתם ושש לבכם · ובמגילה (דף כ"ז ע"א) וחמת המלך שככה שתי שכיכות למה אחת של מלכו של עולם ואחת של אחשורוש · ודרשי הכי מדלא כתיב וחמת המלך שָׁכָה כמו וַיָּשֹׁכּוּ המים (בראשית ז') ומדכתיב שככה בשתי כפי"ן שלא כמנהג דרשו מינייהו שתי שכיכות · וביבמות (דף ג' ע"ב) אין לי אלא היא צרתה מנין ת"ל לצרור · ואין לי אלא צרתה צרת צרתה מנין ת"ל לצרור ולא לצור ע"כ · הרי שדרשו צרת צרתה מדכתיב לצרור בשני רישי"ן שלא כמנהג הלשון לפי שהיה ראוי לכתוב בגזרת הכפולים לצור בחד רי"ש · הכי נמי בנדון דידן וַיָּגֶל מגזרת הכפולים הוא

פרשה עא ב וישתחו ישראל על ראש המטה רומז על לאה שהיתה ראש מטתו · כי באשר אז נשבע לו יוסף להעלותו לארץ הקדושה ולקברו בקבורת אבותיו במערת המכפלה אשר נקברה שם גם לאה ידע נאמנה כי היתה ג"כ בת זוגו הראויה אליו עד אשר גם במותם לא נפרדו · ולפיכך נתן אז תודה לה' על דבר ראש מטתו היא לאה: **ג** עקרה עיקרה רחל · דרשו עקרה מלשון עיקר · וה"ק אע"פ שנפתח רחם לאה להוליד תחלה רוב הבנים אעפ"כ ורחל עיקרה של בית לפי שלא הלך יעקב אצל לבן אלא עבור רחל: **ג** גידי גידיו ומרדון כנ"ל: והוא ענין נער ויסורין קשים · ובהנחומא מייתי תו נחבי שהתביא דבריו של הקב"ה · ופשי שפשע על מדותיו של הקב"ה כדאיתא בפרק א"נ · ואי' שם עוד מיכאל שעשה שנאו של הקב"ה מך: **ראו בן בין הבנים כו'** · כי לפי הטעם המפורש בדברי לאה הו"ל למימר ראה בן לא ראו בל' רבים · וכן בשמעון שמע מיבעי ליה · אלא נ"ל שנרמז בלשונם ג"כ ענינים העתידים שהיה בכח ולא בפועל כנזכר כאן · ונבאה ולא ידעה מה נבאה: **אין שמותן של שבטים כו'** · פי' אין שמותן מבולבל כמו ליעבר מותך דפרק הנוזל · והכוונה כי רוב דרך השמות הוא להיות בהם קצת מהבלבול ואינם נודקים במכוון על טעם השם · כענין נח זה ינחמנו כו' · ה"ל למימר מנחם וכן משה כי מן המים משיתהו הל"ל משוי · וכן שמואל לפי טעמו כי מה' שאלתיו · אבל שמות השבטים אינם מבולבלים: **ד** עתיד להעמיד שונא כו' · שנגלה רוה"ק בפיה ולהזכיר בזה לשון שנאה לרמוז על העתיד שעתיד זה להעמיד שונא למקום · וכן זה נרמז באומרה ויתן לי גם את זה לרבות בו מי שיבא אחריו שירפא שנאתו של זה והוא פנחס שריפא מחלתו של זמרי: **עתיד ללות את כו'** · משום דהכא לא כתיב קראה או ותקרא אלא קרא ודרשינן שהקב"ה קרא לו שם זה · על זה אמר הטעם מפני שעתיד ללות הבנים לאביהם שבשמים ויבא לתקן כבוד שמים · לפיכך הקדוש ברוך הוא בעצמו קרא לו השם לכבודו: זה עתיד ללות כו' · זה פנחס שהיה מלוי · שהשיב חרון אף ה' וחמתו מעל בני ישראל במעשה זמרי ורילה את הבנים לאביהם שבשמים · א"נ אחתם בני לוי קאי · כי הם היו נאמנים תמיד בעבודת ה' · ולא נשתתפו עם ישראל במעשה העגל ושאר החטאים והיו שומרים תמיד משמרת ה' במשכן ובמקדש · וכן לדורות נאמר יורו משפטיך ליעקב וגו': בב"מ שנאמר על כן מרובה באוכלוסין · דריש על מלשון עילוי והשיבות: **מרובה באוכלוסין** · דהיינו שבט יהודה ודן שנמצאו מרובים משאר השבטים כי שום שבט לא עלה סכומו אלא עד חמשים אלף ויהודה עלה לע' ודן לששים · אף שבלוי נאמר על כן ומצינו בהם אוכלוסין מועטים האהרן היה מכלה בהם: **לכהן שירד לגורן כו'** · הענין מבואר שנתן טעם למה לא הודית לה' אלא בבן הד': **אמהות סבורות** · שהאמהות נביאות היו וידעו דד' נשים יצא ויוליד י"ב בנים · אבל לא ידעו עדיין כמה תלד כל אחת ולזה חשבה שכל אחת תלד ג' · אבל אחר שראתה שנוסיף לה על חלקה נתנה לב שמא יוסיפו לה עוד ונתנה הדודאים כדי שיבא יעקב אליה: **ה** וקח מאתם · מילתא באנפי נפשה היא · דיהיב טעמא למה שהודית ברביעי טפי מבראשונים דהיינו מפני שזכתה לשבט כהונה ושבט מלכות · שהן ב' מעלות מיוחדות לב' שבטים ומתחלה כשזכתה בלוי לא הודית · שחשבה שבט המלכות יצא מאחותה והיא שוה לה · ולכן אין לה חיוב הודאה טפי מאחותה · אבל עתה שראתה שילדה את יהודה שממנו יצא המלכות הודית על טוב חלקה כי נעים מאד: **מטה מטה לבית אב** · דריש שבא לרמוז במטה לשון מטי דהיינו נטיה והמעדת רגל כלו' שנטו ישראל מדרך האמת והיסר ב' פעמים במעשה העגל ובמעשה מרגלים · ובשניהם היו הלוים מנוקים מן העון לפיכך נבחרו הלוים לעבודת המקדש יותר מכל ישראל שבעבור זה פרח שם מטה אהרן לבית לוי · ואף על גב דמשחטאו בעגל נדחו הבכורים · י"ל דאי לאו חטא המרגלים לא היו נדחים אלא לפי שעה והיו ראוים להתקרב שוב לדורות · ומשחטאו גם במרגלים נתמלא סאתם ונחתם גזר דינם: **עלו בהם שני שבטים** · שלכך דקדק לומר מטה מטה לרמוז מה שעלו בהם בעליית מעלה שני שבטים שבט כהונה לבית לוי ושבט מלכות לבית יהודה · ואע"ג דהתם לא הוי אלא מטה אהרן לבית לוי ולא נודעת אלא מעלת לוי · הא אמרינן בבמד"ר פרשה י"ח דמטה אהרן הוא המטה אשר היה ביד יהודה · והוא היה ביד כל מלך ומלך עד שחרב בהמ"ק · ועתיד להיות ביד מלך המשיח · ולפיכך היה זכרון אחד עולה לשניהם · ולפיכך הוציא פרח ויצץ ציץ לרמוז שניהם: **ו** מי שאין לו בנים וכו' · ר"ל הא דקאמרה מתה אנכי ע"כ פירושו אני כבר כמת מעכשיו · ואמרה כן כדי לעורר רחמי יעקב שיתפלל עליה: **ח** ר"א נופת עצמו כו' · כלומר דברי תורה הנמשלים לנופת צופים אשר נתגדל בהם יעקב עד כי זכה לבניו אחריו הממלאים מקומו בתורה · הנה עתה אלי הם שיש לי חלק בהם בבן זה הנולד על ברכי כי עתידים דברי תורה שיהיו נאמרים בחלקו של נפתלי · ויליף לה מדכתיב ביה הנותן אמרי שפר דהיינו דברים המשופרים אלו ד"ת: **ט** ה"ר ובני אשר כו' הוא אבי ברזות · דדריש ברזות ברזית לשון שמן זית · ומפרש ר' לוי שהיו בנותיהם נאים והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן המשחה דהיינו כ"ג · ואפי' כ"ג בן כ"ג טעון משיחה · ור' סימון מוסיף אף מלכים ויליף לה מדכתיב והוא יתן מעדני מלך וכדמפרש לה לקמן ס"פ צ"ט שבנותיו ראויות למלכות שנא' המלבישכם שני עם עדנים:

פרשה עב ב לאה הפסידה דודאים ובכורה ונשתכרה ב' שבטים · ורחל נשתכרה דודאים ובכורה והפסידה ב' שבטים · כצ"ל וכן הוא בחזית · ויבואר ע"פ דאיתא לקמן פרשה צ"ט כי עלית משכבי אביך בשעה שהבאת דודאים והיתה אמך אומרת לאחותה המעט קחתך את אישי אז עלית משכבי וחללת יצועי ואז נטלה ממנו הבכורה וניתנה ליוסף שהוא מבני רחל · והיינו דקאמר לאה הפסידה דודאים ובכורה ורחל נשתכרה דודאים ובכורה: **ג** שלא הניחה כו' · כלומר לרחוץ רגליו באהל רחל שהיה רגיל שם שאילו כבר נכנס שמה לא היה מחוק המוסר להוציאו משם: **הוצרך הכתוב לומר וישמע כו'** · כי על טוב כוונתה לשם שמים נאמר וישמע אלהים אל לאה: **ד** שעל ידי הדודאים כו' · אע"פ שלאה אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי · אפשר ע"י מעשה הדודאים הגליתו ב' שבטים אלו מאד בתורה וכדאמרינן בפ"ו דנדרים כל אדם שאשתו תובעתו לדבר מצוה הוה ליה בנים נבונים · ויליף לה מלאה: **ה** השדה הזו כו': אסיפא דקרא קאי הפעם יזבלני אישי ודריש יזבלני לשון זבל · ובא להורות בזה שלא השתדלה בחיבור בעלה אלא לשם שמים עבור עשיית פירו' דהיינו להעמיד תולדות הגונים מאותו הצדיק:

פרשה עג א זה יעקב · דריש ליה ביעקב כי ילדק ענינו ג"כ ביעקב אבל קשה דהל"ל זה רחל כי היא נפדית מיד עשו · לכן נראה דגי' הילקוט עיקר דגרס זה רחל דפי' של רשע זה עשו: **ה** חוטר חיור דלוז ודלוף · ה"ג בספרים המדויקים חוטר חיור ולוז ודלוף כלומר מקל לבנה היינו חוטר חיור פי' לבן · וכן מקל לוז · וכן ערמון שהוא דלוף · וה"כ הא דכתיב ויפצל בהם פצלות לבנות קאי אלוז וערמון · אבל במקל לבנה דרישא מתרגם יונתן חוטר דפרח לבן · כלומר חוטר שיש עליו קצת פרחים לבנים בעודו לח · וממילא היה נראה כמנומר גם בלא פיצול פצלות: **עולים על הצאן** אכ"כ · דהוה משמע כפשטיה דרך עיבור · אלא העולים דמשמע מאליהן היו עולים והיינו ע"י מה"ש · ובאשר יעקב מתחלה לא ידע סבת הריבוי גלה לו הקב"ה בחלום כי הוא נס ע"י מה"ש:

פרשה עד א שוב אל ארץ אבותיך · שמפני שכל עיקר מגמת יעקב היה מגד קדושת הארץ לפיכך נס ה' א"ל שוב אל ארץ אבותיך שתשוב אל קדושת הארץ ארץ החיים · ולמולדתך דריש אביך מצפה לך אמך מצפה לך · ואהיה עמך דריש אני בעצמי מצפה לך כדי שאהיה עמך בקביעות קבע להיות נעשה לו מרכבה שאין זה אלא בארץ הקדושה: **ג** דלמא חזר ביה · רמיז לו רמז חיבה דאמר דלמא חזר ביה ר"ל לחזור עוד לארצו שהקב"ה לא הזהירו אלא מלדבר על לבו לשוב ממש לקבוע שם דירתו בביתו · אבל לפי שעה לא: **את חמדת לילך כו'** · מאחר שאתה חמדת לילך אל בית אביך אשר הם דבקים שם באמונת השם ומתרחקים מעבודת תרפים כפי קבלתם מאברהם אביהם · א"כ ודאי לא לקחתו אלא לנערני · ובכן הרעות אשר עשית: **כיון ששמעו השבטים כו'** · דייק זה משום דמן הסתם היה ג"כ אהל מאחד אל השבטים ולמה לא היה לבן מחפש גם באהל השבטים · אלא על כרחך שהשבטים אמרו לו בושנו כו' · כלומר מאחר שהוא נגנב ודאי אין בו ממש · ומתוך שאמרו לו כך לא חשב עליהם ולא חפש באהליהם: **קריין לו גנבא כו'** · כדקאמר בתריה הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני · ור"ל שאמר שמירה יתירה משאר הרועים בין ביום ובין בלילה ולא עייל למתא כדעיילי אינשי · מתוך כך היה נחשד כגנב יום וגנב לילה · שאם נגנב ונאבד דבר מהם תלו בו ואמר שבכל זה לא השגיח וסבל עלבון כדי לעבוד את לבן באמונה: **כשן הזה של טבריא** · שהיה גדול מאד עד כי לא יכלו הם להקימו · ויעקב ברוב כחו הקימו לבדו: **פגע במואבים כו'** · שגם הם לא הניחום לעבור דרך גבולם · ואף כי ידע יואב שהיה אזהרת ה' ג"כ עליהם · כי הוא בהמת לא בא לקחת את ארצם אלא חשב שמא מפסד

נחמד למראה

בחסרון אות הכפל · וגבי הרועים נאמרו וגללו את האבן בשתי למדי"ן · והיינו לפי שהיה קשה עליהם לגלול את האבן · וגבי יעקב נאמר ויגל את האבן לפי שהיה נקל לו לעשותו · וזהו מה שאמר רבי יוחנן כזה שהוא מעביר פקק מעל פי צלוחית ודו"ק:

פרשה עא ז ותאמר רחל דנני אלהים דנני וחייבני · דנני וזיכני · דנני וחייבני שנאמר ורחל עקרה · דנני וזיכני שנאמר ויתן לי בן · כתב הרב יפ"ת וז"ל דנני וחייבני דנני וזיכני · דמדלא קאמר דנני אלהים ושמע בקולי אלא וגם שמע צריך לומר דתרתי מילי נינהו דין לחובה ודין שני לשמוע בקולי · וליכא לפרש דנני וחייבני אבל עתה שמע בקולי ברחמים ולא בדין כי מה ענין להזכיר עכשיו הדין שהיה לשעבר אם לא לענין ההווה לומר שכמו שנתחייבה בדין ג"כ עתה זכתה בדין עכ"ל · הנה פירוש זה הוא כפי מה שגורס רש"י ז"ל וז"ל דנני וחייבני וזיכני · אך לפי לשון המדרש שאמר דנני וחייבני דנני וזיכני משמע שניהם ממלת דנני דרשו · לכן נ"ל שדרשו הכי לפי שהנו"ן היא דגושה במלת דָנַּנִי ואינו לצורך לגמרי · כמו שכתב יהב"י הנקדן בספר עין הקורא פרשת ויצא וז"ל דָנַּנִי אלהים הנו"ן דגושה כנו"ן בְּעוֹדֶנִּי חי (דברים ל"א) ישר יְפַרְנֵי (תהלים קי"ט) פרחון עכ"ל · וכן כתב החכם אבן עזרא וז"ל דָנַּנִי דגשות הנו"ן לחסרון נו"ן הנוסף עכ"ל · ולכאורה אין נכון להיות דגש להורות על חסרון נו"ן הנוספת דכיון שאינה לצורך שורש ולא לצורך שמוש מי יבקש תשלומה · איברא מ"מ נכון הוא שהיא נוספת לצורך דרש ולזה אמרו דנני וחייבני דנני וזיכני · ואע"ג דלא דרשינן ביה תרתי אא"כ כאשר שתי אותיות הדומות תהיינה במכתב אבל כאשר תהיה אחת מהדומות מובלעת בדגש לא דרשינן ביה אלא חדא כמו שהתבאר לעיל פרשה ע' ע"ש · היינו דוקא התם בשתי אותיות הדומות לצורך שורש הן · לכן כאשר שתיהן במכתב דרשינן ביה תרתי וכאשר תחסר אחת מהן והיא מובלעת בדגש לא דרשינן ביה אלא חדא · כיון שהדגש הוא נכון כפי מנהג הלשון · משא"כ בנידון דידן שהנו"ן המובלעת בדגש אינה לצורך שורש ולא לצורך שמוש אבל היא נוספת לגמרי · וא"כ גם הדגש אשר יורה על חסרונה הוא נוסף כיון שהוא יורה על חסרון תוספת נו"ן · ולא נכתבה הנו"ן עצמה משום דלא אפשר · כי יסוד מוסד בטבע הלשון כל שתי אותיות דומות והראשונה בשו"א ותהיה הנגינה באות שלפני שתי אותיות הדומות אזי בהכרח תחסר אחת מהדומות ודגש השנית יורה על חסרונה והטעם מבואר במקום אחר · לכן בנדון דידן כיון שהדגש עצמו הוא נוסף דרשינן ביה תרתי כאלו הנו"ן כתובה · ומכ"ש אם אי אפשר שתהיה הנו"ן עצמה כתובה: **ח** ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי וגו' נסיתי פתיתי תליתי אחותי עלי א"ר יוחנן וכו' · יש לתמוה הרבה שכל אלו הדברים שדברה רחל בלידת הבן השני הוא נפתלי היו נודקים יותר בלידת דן הוא הבן הראשון · ונראה אלי שיובן בהקדים מה שתרגמו אונקלוס ויונתן בן עוזיאל בפסוק זה ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי · דיהא לי ולד כאחותי · דתקשי כמי עלייהו דבבן הראשון דהיינו דן הוה לה למימר הכי דמקודם לא היה לה בן וניםן לה כאחותה · לא כן בבן שני · ועוד דפירוש נפתולי פירש רש"י תחלה שהוא לשון חבור ואח"כ פירש שהוא לשון עקש ופתלתול · נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה להיות כאחותי יעויין שם · גם זה קשה דלמה הוצרכה להתעקש ולהפציר בזה יותר מן הראשון דהיינו דן · ובפרט למה שתרגם יונתן בן עוזיאל ואמרה רחל מרקהא רתיקא קדם ה' בצלו ברם קבל בעותי דיהא לי בר כאחותי · דלמה זה היתה רחוקה מלשמוע תפלתה וגמירי דהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים: **הביאור** עם מאי דאיתא במדרש תנחומא וז"ל ויראה ה' כי שנואה לאה · כי הוא ידע מתי שוא ויראה און ולא יתבונן · מדבר בלאה כשבקש הקב"ה ליתן בנים ללאה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה לזו אתה נותן בנים שע"י זמרי בן בנה יפלו ארבעה ועשרים אלף · אמר לו הקב"ה עכשיו זאת הצדקת אינה מקפחת מן הבנים הוי אומר כי הוא ידע מתי שוא · לכך נאמר ויראה ה' כי שנואה לאה עכ"ל: **אמור** מעתה דאם יצא יצא בן שאינו הגון יש קטרוג למעלה דמוטב שלא יברא ולדקת הצדקת היא מכרית שיוולד · והנה בענין נפתלי איתא לקמן בפ' צ"ד וז"ל · ובני נפתלי שהן מופתלין על שבעים ושנים ניר שהיו פוסלין את עבודת הכיר · יחזאל שאינו אלהות בידן · וכן מלותאין בשיניהם ומלעיגים בשפתותיהם · וגוני שהיו מגונים בלשונם · ויצר שהיה יצרן קשה מכל בני אדם · ושלם שהיו משלמין ליצרם ומשלמין רעה תחת טובה עכ"ל · וזה לשון המתנות כהונה · מצאתי באב"א שהיו בקיאין במעשה הפרוכת שהיה נארג על שבעים ושתים נירין · ונ"ב בהיפך שהיו אורגין אריגות לעבודת כוכבים · ככתוב במלכים סימן כ"ג וכדמפרש והולך ואי גאו דמסתפינא אמינא דה"ג נפתלי שהיו פוסלין את עבודת הניר שהן הפוכלין של שבעים ושתים נירין · פירוש בתים שעובדין עבודת כוכבים ואורגין בתים לעבודת כוכבים היו פוסלין וממאלין עבודת פרוכת הקודש שהיתה נארגת על שבעים ושתים נירין כדאיתא בסוף מסכת שקלים והוא בעיני כפתור ופרח עכ"ל: **הא קמן** שהרעו לעשות בני נפתלי יותר מבני שמעון וא"כ הדברים ק"ו אם בעבור שמעון היו מקטרגים שלא תלד לאה כל שכן בשביל נפתלי שהיו מקטרגים שלא תלד רחל אלא דכמו דצדקת לאה הועילה ובטלה את המעוררכין כמו כן צדקת רחל ותפלתה הועילה: **מעתה** קום קרא הוא הדבר אשר אמרה רחל בלידת נפתלי דוקא · דעל דידיה היה הדין נותן שלא יצא לאויר העולם מפני זרעו שלא יהיו מהוגנים · וזהו שאמרה רחל נפתולי אלהים נפתלתי אף שיהיה זרעו עקש גם פתלתול כאחותי שקרה לה כן בשמעון גם יכולתי ע"י שהפכתי תפלות בעושר · ועל פי זה ממילא יובן תרגום יונתן בן עוזיאל · ועל פי הדברים האלה יתיישב מה שהקשינו על מדרש זה דכל הדברים שדברה רחל הם נודקים בלידת נפתלי ולא בלידת דן · ודו"ק היטב כי נכון הוא:

פרשה עב ה וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולן לברכת יששכר וכו' · הקשה הרב ידי משה למה לא הקדים ג"כ בחנוכת המזבח ועיין מה שתירץ · ול"נ דהטעם משום דהקרבת הקרבן היה צריך לכוונות גדולות וזה היה יודע לכוין יששכר יותר מזבולן שהוא היה עוסק בתורה ויודע סתרים לכן הוא קודם למעשה הזה · אבל לענין ברכת השבטים בירך משה תחלה לזבולן מפני שהיה נושא ונותן · אליו שייך הברכה במעשה ידיו כדי לפרנס את יששכר:

פרשה עג י והיתה בהמה באה לשתות ורואה את המקלות ונרתעת לאחוריה והזכר רובעה והיתה יולדת כיוצא בו · א"ר הושעיא נעשו המים זרע בתוך מעיהם ולא היו חסרות אלא צורת הולד בלבד ע"כ · וכ"כ רש"י בפירוש החומש ומסיים וזהו ויחמנה עכ"ל · ונ"ל לפי שמלת ויחמנה היא חד מתלת אנדרוגינוס כדאיתא במסורת · רצוני לומר שהיא מורכבת מן ויחמו ומן ותחמנה · לזה אמר הבהמה רואה את המקלות כו' · ירצה שבתחלה היו הנקבות מתחממות מהמקלות עד שהיו נרתעות לאחוריהן והזכרים אשר היו אחרי הנקבות היו מתחממין מן הנקבות בראותם שהיו נרתעות לאחוריהן כאילו הנקבות היו פועלות במה שהיו ממציאות עצמן לגבי הזכרים והיו מרביעין אותן וזהו ויחמנה · ולדעת ר' הושעיא היו המים מתחממין במעיהן בדרך נס כדמיון זרע אחרי שהן היו מתחממות מהמקלות וזהו ויחמנה כלומר שהן היו פועלות ומקבלות · לכך נאמר ויחמנה במלת אנדרוגינוס כאילו כתוב ויחמו גם ותחמנה: **אמר רב הונא** דבית חורון מלאכי השרת היו טעונים מתוך צאנו של לבן באים ונותנין בתוך צאנו של יעקב הדא הוא דכתיב שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן · עולים על הצאן אין כתיב כאן אלא העולים מאליהן היו עולים · ביאור דבריהם נ"ל כפי מה שהונח בטבע הלשון כי כאשר תהיינה שתים או שלש מלות רצופות בה"א הידיעה · אזי תהיינה כולן מתכונת הנושא או כולן מתכונת הנשוא כמו כל הַדָּבָר הַגָּדֹל יביאו אליך (שמות י"ח) והקימותי את הַדָּבָר הַטּוֹב (ירמיה ל"ג) · ואולם אם המלה שאחרי ה"א הידיעה היא בזולת ה"א הידיעה · אזי תהיה המלה שהיא בה"א הידיעה היא מתכונת הנושא והמלה שהיא בלא ה"א הידיעה היא מתכונת הנשוא כמו הן עוד היום גדול (בראשית כ"ט) וזהב הארץ ההיא טוב (שם ב') וזהו שאמר רב הונא עולים על הצאן אין כתיב כאן · לפי שאז היה מתכונת הנשוא · וכפי זה אומרו עקודים נקודים וברודים לא על העתודים הוא חוזר · אבל רצה לומר עם היות שהעתודים עצמן לא היו עקודים נקודים וברודים · עם כל זאת עולים על הצאן וגולדים מהם עקודים נקודים וברודים · השתא דכתיב העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים · ואם כן העתודים העולים שניהם מתכונת נושא המאמר הם · ויתחייב מזה כי אמרו עקודים נקודים וברודים על העתודים הוא חוזר שהם היו עקודים נקודים וברודים ולכאורה לא יתכן זה שהרי כבר נאמר ויסר ביום ההוא את התישים העקודים והטלואים וגו' ויתן ביד בניו · ולזה אמר ר' הונא שהמלאכים היו טוענים מתוך צאנו של לבן ונותנים בתוך צאנו של יעקב · ומה שאמר מאליהם היו עולים היינו מדכתיב העתודים העולים ולא כתיב העתודים אשר העלום על כן אמר מאליהם היו עולים:

פרשה עד ט והיה כשגגה שיוצא מלפני השליט · כתב הרב יפ"ת וא"ת והא עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה קאמר ולא עם אשר ימצא ולבן לא מצא את התרפים · וי"ל כיון שמצא קיתוניות וכו' ע"ש והוא דחוק · ול"נ דיעקב דבר בהווה כי הגונב גניבה כזאת יצניענה ברשותו ובביתו

מלחמה יניחוס לעבור דרך ארנס · ובאמת גם הם באו בטענה זו · לפיכך מאז הולרך לגלות לדוד : הה"ד מכתם כו' · דמכתם הוא מלשון כותם ונכתב כמד"א נכתם עונך לפני · ומ"מ מדכתיב מכתם ולא מכתב דרשינן נמי מיניה מך ותם :

פרשה עה א א"ל הקב"ה לדרכו היה מהלך כו' · כלומר כאשר עשו הלך לדרכו ולא עלה על לבו כלל להתגרות ביעקב אלא שיעקב עורר עליו בשיותו משלח לו שלוחים · דרך הכנעה לאמר כה אמר עבדך יעקב ומזה נתעורר עליו לבא לקראתו במלחמה · ולפיכך אז [illegible] ונענש בגופו ובממונו כדלקמן · וכן עבור זה נתחייבו זרעו חובת גלות ושיעבוד תחת יד זרע עשו לפי שקיבל עליו אדנותו כדלקמן : שאי אפשר למעין להרפס כו' · דודאי מעלמו אין מעין נרפש ומקור משחת אלא א"כ האדם גורם בקלקולו בהיותו מרפיס המעין ברגליו לעשותו עכור · וכן המקור מולא המעין סותם באבנים ועפר כדי להשחיתו · וכן הוא בנמשל דמעלמו אין לדיק מט לפני רשע בהיותו לבו בטוח בה' : אלא אם כן האדם גורם לקלקל הדבר בהיותו מסיר בטחונו מה' מפחד הרשע להכניע עלמו לפניו · שמאז גם ה' מסתיר פניו ממנו · מדה כנגד מדה : ג להוא גברא עאכ"ו · ואף שהוא בא לפניו דרך פיוס לא נחשב זה לדבר קינטור · דאדרבה הוא חשיב עפי פיוס ורלוי בהיות שבכח לעמוד נגדו במלחמה בתחבולות המרמה ואעפ"כ הוא מבקש שלומו ובריתו דרך הכנעה בהיות לבו שלם עמו ובא לחלוק לו כבוד : ד ד"א אל תתן ה' כו' כשם כו' · מפרש ליה דה"ק יעקב ה' אדני עוז ישועתי שכבר היית לי לישועה · סכותה לראשי ביום נשק ביום המלחמה כשבא לבן להלחם בי · וכאשר החלות להראות לי מדה טובך להצילני מיד לבן · כך אל תתן ה' מאויי של עשו הרשע שתפר רעות מחשבתו ותצילני מידו : זה א' משלשה בני אדם כו' שעליהם נאמר שאמרו בלבבם · שעל זה אמרו חז"ל הרשעים ברשות לבם · ודייקו מזה שנאמר ויאמר בלבו · ועניינו שזה מורה שלבם רע מאד עד שנהפך כל יצורי לבם לרע · ולכן לא עמדו בידם כי לאנשים כאלה הנקם מכלה בהם : אבל אני אהרוג את יצחק אבי תחלה · כצ"ל וכן הוא במדרש שעם היפ"ת · והמדרש הזה מכוון למה דאי' לעיל פ' ס"ז שהלך עשו אל ישמעאל והתחתן עמו כדי לקרב דעתו עמו ופיתה אותו שיהרוג את יצחק כו' וע"ש מ"ש · ועז"א לכך נאמר זממו אל תפק בהריגת אביו · דזמם הוא ענין מחשבת מרמה ותחבולה שבא לסבב הריגתו דרך מרמה ע"י ישמעאל אבל לא עלתה בידו : ז והבטיחו שהוא מושיע לזרעו מכל צרותם בזכותו שנאמר יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב · כצ"ל וה"ג בספרים המדוייקים · וכלו' שהבטיחו להיות סימן לבניו כי כאשר הושיע ה' לו והצילו מיד אחיו · כן יציל ה' את זרעו מזרע אחיו בזכותו · ועל זה נאמר יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב ולא קאמר אברהם ויצחק אלא לפי שהוא בצרותיו נעשה סימן לבניו :

פרשה עו א אם ראיתם שמים שמטו כו' · מפרש ימדו מלשון המוטטות הגדוד ממקומו · ויחקרו מוסדי ארץ הוא כמו ויעקרו · שאותיות אחה"ע מתחלפות ותלה ירמיה ביטול ומיאוס ישראל בקיום שמים וארץ לפי שישראל היו סבה לבריאתם כמו שאחז"ל בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · וא"כ לא יתכן שהמסובב יהיה קיים והסבה בטלה חלילה : ב לא היא ירלה ולא היא לרה · בתמיה כי בירלה ידענו שהוא מילר : אלא ויירא יעקב ויצר שלא יהרוג את אחרים · כצ"ל · וכן הוא ברש"י בחומש : האמר עד כאן כו' · שהמפרש ויצר לו על העתיד דאפשי יגלל עכשיו בכח הבטחת מ"מ שמא רק עד כאן היו הקנאים ושמרני בדרך הזה ולא יותר : ה בתורה כי במקלי וגו' · דריש דרמיז ביה שנתן מקלו בירדן ונבקע ובדרפ"ט בחומש בשם המדרש · ובודאי לא נעשה כן גם זה אלא להיות סימן לבניו שבזכותו נבקע הירדן לבניו : עבר ישראל את הירדן הזה ישראל סבא · דריש דרמיז לישראל סבא · גם הוא עבר את הירדן ועשה סימן לבניו לפי שגם הם בזכותו עברו את הירדן : ה במוצאכם אותו בגדולתו · שרמז בזה ג"כ אזהרה לדורות לעשות כמותו כי כמו שיעקב הכניע עלמו לפני עשו לומר עבדך יעקב וקראו אדון · כן הדבר הזה הדברון אל עשו במולאכם אותו בגדולתו שתכניעו לפניו לבל יתגרה בכם :

פרשה עה א מי גדול הנושא כו' · דלא מיבעיא שמירה שאינו אלא השגחה בעלמא וגם אינו אלא הרחקת הנזק ולא תוספת טובה ותועלת · אלא אף זו שמוטל עליהם לעבדם בפועל ממש לנשאם כדכתיב על כפים ישאונך והוא ענין תוספת טובה ותועלת : ר' שמעון אומר מי גדול המשלח או המשתלח מן מה דכתיב ויאמר · כצ"ל וכן הוא בילקוט כאן ובשוח"ט והוא הוסיף עוד דלא מיבעיא שמירה ונשיאה שהוא ע"פ ליווי ה' כדכתיב כי מלאכיו ילוה לך לשמרך וגו' על כפים ישאונך וגו' אלא אף זו שהלדיק יש לאל ידו לגזור מעלמו על המלאך לעשות כחפלו ורלונו אף בלא גזירת ליווי ה' וכדאשכחן ביעקב שא"ל המלאך שלחני דמשמע שלא היה יכול לזוז משם מבלי רשותו של יעקב אע"פ שלא היה גזירת שמים בדבר להיות מתעכב תחת רשותו של יעקב אלא יעקב תפסו מעלמו · ועז"א מי גדול המשלח או המשתלח :

פרשה עט א שלם בגופו לפי שכתוב והוא לולע וכו' · דאע"פ שכבר נרפא מאז כשזרחה לו חמה כדלעיל פרשה ע"ח · היינו שמאז התחיל להתרפאות אבל מ"מ לא נרפא לגמרי אלא עד בואו לארצו שהוא שכם · והטעם כי לולעת הירך היה רמז לנער בניו בגלות · ולא תהיה להם רפואה שלימה עד זמן הגאולה בבואם לארצם : שלם בבניו לפי כו' · שכל זמן שלא שב יעקב לארלו בגבול שכם לא נח לב יעקב שהיה מפחד מעשו והיה תמיד חלוק לשתי מחנות אבל עכשיו שכבר ילא ממקום סכנה נעשה שלם בבניו להיותם שוב באגודה אחת : בק' אונקיות · דריש קשיטה נוטריקון והקו"ף מורה על אונקיות · והשי"ן נקראת בסמ"ך והיא מורה על סלעים · והטי"ת מורה על טלאים · והיו"ד ה"א הנשאר מורה על שם יה וכדמפרש בסמוך :

פרשה פ ב מה הם נוהגים כו' · בא לבאר שלא שכם לבד נתחייב מיתה אלא אף כל בני העיר בכלל עונש לפי שנהגו בהם הפקר במה שלא מיחו בשכם לעשות דין שהרי בני נח מלווים על הדינים ואזהרתן זהו מיתתן · ועז"א זמה עשו שהם גרמו הזמה כאשר לא עשו הדין בשכם : ה ויענה שלא כדרכה · מפרש דכל חד מילתא בא"כ · כי השכיבה היה כדרכה והעינוי היה שלא כדרכה שזהו שלא ברלון לגמרי אף לא היתה סופה ברלון : ח ומגבאי קטע · רש"י בס"פ הגוזל פי' מגבאי שם איש · והערוך פי' מגבאי ל' גבאי כלומר עובדי אדמה שהם אנשי הכפרים אשר סביבותיהם אשר הם

נחמד

וכוונתו לומר על מי שגנבו · ומוכרח לומר כן דאם הפירוש של עם אשר תמצא את אלהיך רלונו לומר אפי' אם ימלא ביד מי שלא גנבו והוא לא ידע שהוא גנבה · שיאומן כי יסופר שתקולל אלקתו ויאמר יעקב עליו לא יחיה והגנב בעלמו יפטר מעונש זה אין הדעת סובלתו · כי הנמלא בידו למה יומת מה עשה אלא ודאי שכוונת יעקב לקלל מי שגנבו · וא"כ אזדא לה קושית הרב · ויש לתמוה עליו שכיון דלעיל בסמוך כתב וז"ל וכן יעקב לא נתכוין אלא למי שלקח אלהיו דרך גנבה לעבדו או למכרו וכו' · הרי שהודה שכוונת יעקב היתה על מי שגנבו · ואיך מלי תו לאקשויי · ואין לומר דקושייתו קאי אתירוץ שני דאי נמי · דזה אינו כאשר יראה המעיין וק"ל :

סדר וישלח

פרשה עה ד מלאכים אלו שלוחי בשר ודם · רבנן אמרי מלאכים ממש · ראוי להתבונן מנא להו לרבנן לומר שמלאכים ממש היו · ועיין בהרב ידי משה מה שכתב על פי הדרש · אך נ"ל לפי הפשט משום דקשה להו לרבנן דלא הוה ליה למימר אלא וישלח יעקב לפניו אל עשו אחיו · וזה שאם שלוחי בני אדם היו לא היה ראוי לכתוב מלאכים · לפי שאם שלח אותם ממילא ידעינן שהיו שלוחים כי כפי מנהג הלשון אין ראוי להזכיר השם הנמשך מן הפעל כי כבר הוא מובן מענינו כמו שהתבאר כבר במקום אחר · אבל כל כיולא בזה יש בו דרש כדאיתא בפ"ק דתענית הסך נסך בשני ניסוכין הכתוב מדבר אחד ניסוך היין ואחד ניסוך המים ע"כ · ודרשו הכי מדאיצטריך למימר נסך · ובמכות (דף י"א ע"א) ת"ר לא יקרחו קרחה יכול אפי' קרח שלש וארבע קריחות לא יהא חייב אלא אחת ת"ל קרחה לחייב על כל קרחה וקרחה ע"כ · וה"נ בנדון דידן מדכתיב מלאכים שלא היה צריך לכתבו · לזה אמרו כי מלאכים ממש היו · ומ"ד שלוחי בשר ודם סבר ליה דברה תורה כלשון בני אדם ולא הא נדרשה זו : יא דבר אחר ויהי לי שור וחמור שור זה יוסף · שנאמר בכור שורו הדר לו וכו' · ירלה כוונת זה המדרש על פי שאמרו רבותינו ז"ל על פסוק והאלהים עשה שייראו מלפניו שיתייראו הבריות מן הלדיקים בראות מעלתם שבזוזרים והקב"ה מקיים גזירתם כענין מלחמת גבעון שגזר יהושע שמש בגבעון דום · ה"נ שלח יעקב לומר לעשו ויהי לי שור זה יוסף כדי לייראו משום דמפסוק זה בכור שורו נלמד שעתיד היה השמש לעמוד ולא אץ לבוא כיום תמים כמו שאמרו ז"ל על פסוק בכור שורו הדר לו יעויין שם · וכמו שאמר ה' ליהושע אל תירא מהם דהא יש כח בידך שיעמוד השמש בגזי השמים וכמו שאמרו בבראשית רבה סוף פרשה ו' יעויין שם · ומשום דקשה שעשו יש לו זכות כבוד אב ואם וכמו שאמרו במגילה נקראת שיעקב היה מתיירא מזה · וכמו שכתב הרב ב"י ז"ל לשם בפסוק ויאמר ה' אל יהושע אל תירא אותו שהקשה בשלמא גבי משה רבינו ע"ה אמרו ז"ל שהיה מתיירא מעוג שבא לבשר את אברהם כדכתיב ויבא הפליט וגו' יעויין שם · וכן יש לומר גבי יעקב שהיה מתיירא וכמו שאמרו בפרשת חקת שני בני אדם נתייראו וכו' · והיינו נמי משום שהיה לעשו כבוד אב ואם · לזה אמרו וחמור זה יששכר · וקשה והלא יששכר היה בן תשיעי ולמה לא הזכיר אלא ליששכר · וי"ל משום מה שאמרו ז"ל שהקריב יששכר בחנוכת המזבח ביום שני משום שהיה לו מעלת התורה יעויין שם · וידוע מה שאמרו שם במגילה גדול ת"ת יותר מכבוד אב ואם יעויין שם · נמלא יש לומר שאמר עם לבן גרתי ותרי"ג מלות שמרתי ותורה גדולה מכבוד אב ואם · והראייה מחמור שיש לי זה יששכר ולא אמר לוי או יהודה אלא שיששכר יש לו מעלת התורה וגדול ת"ת מכבוד אב ואם · כי כן אנחנו רואים ביששכר שאע"פ שהיה בן תשיעי מ"מ הקריב ביום השני בעבור מעלות התורה כדאיתא בבראשית רבה פרשה ע"ב יעויין שם : ומה שאמרו ואלו אלו ישראל היינו כמו שאמרו שם בבראשית רבה פרשה ע"ה דמבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל דהיינו ע"י התורה יודעים ברוה"ק מה יעשה ישראל מן הקמים עליהם וכמו שאמרו בבראשית רבה פרשה ע"ב יעויין שם · ומה שאמרו ועבד זה דוד היינו שיעקב אבינו ע"ה היה מתיירא מעשו שהיה בא"י והוא היה בח"ל וכמו שאמרו כאן בפרשה · לזה אמרו ועבד זה דוד והיינו כמו שאמרו כאן בפרשה שאמר יעקב יש לי גבירים שאומרים לפני הקב"ה דבר והוא עושה להם · לפיכך בא דוד ליתן שבח והודאה בברכתו מפני שאול היינו כשילא מא"י לחו"ל וכמו שכתב הרב נזר הקודש יעויין שם : ומה שאמרו ועבד זה דוד היינו מה דהוה סלקא אדעתין מעיקרא דאף שהיה לעשו זכות כבוד הורים וישיבת א"י · מ"מ זכות התורה שהיה ליעקב הוא יותר גדול והראייה מיששכר וכאמור מ"מ היה לו ליעקב אבינו ע"ה לירא על שלקח שתי אחיות · וכן אמרו ז"ל בפרשת חוקת שהיה מתיירא שמא נתלכלך בבית לבן יעויין שם · וכיון שיש לחוש שזה החטא היה לו · היה לו לירא מעשו · לזה אמרו ועבד זה דוד דאמרינן בפ"ב דסוטה שדואג היה אומר על דוד אלהים עזבו רדפוהו כי אין מליל והוא לא ידע כי עבירה מכבה מלוה ואין מכבה תורה יעויין שם · וכיון שיעקב אבינו ע"ה כשהיה בבית לבן היה עוסק בתורה שגם שהיה לו איזה לכלוך מ"מ לא היה לו לירא שירדפוהו כי עבירה אינה מכבה תורה והראייה מעבד זה דוד ודו"ק תמלאתי כתוב :

פרשה עו א ויירא יעקב מאד וגו' ר' פנחס בשם ר' ראובן שני בני אדם הבטיחן וכו' · קשה למה לא אמר גם יהושע הגם שהובטח מפי הקב"ה כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ועם כל זאת נתיירא ממלחמת גבעונים מדאמר ליה הקב"ה אל תירא מהם ע"ש : ולבאורה קשה למה נתייראו והא הקשו התוס' בפרק הניזקין על מה שאמרו שם אשרי אדם מפחד תמיד והא כתיב פחדו בליון חטאים · ותרלו דבפ' הרואה הקשו קושיא זו ותירלו התם בדברי תורה כתיב שמפחד שלא ישכח ממנו התורה אבל לירא בחנם לא ע"ש · ואפשר דחדא מתרך לחברתה והיינו כמו שכתב הרב ב"י ז"ל שם ביהושע דקשה דלמה נתירא יהושע בחנם דבשלמא משה רבינו ע"ה נתיירא מעוג שהיה לו זכות אברהם אביט שכן כתיב ויבא הפליט ויגד לאברם העברי זה עוג ומשו"ה נתיירא משה רבינו ע"ה ממנו ע"ש · וכיולא יש לומר גבי יעקב אבינו ע"ה שנתיירא מעשו יען היה לו זכות ארץ ישראל וכבוד הוריו מה שלא היה ליעקב אבינו לשעה וכמו שאמרו ז"ל בפ' ויירא יעקב ויצר לו יעויין שם · וא"כ יעקב אבינו ומשה רבינו ע"ה לא היה יראתם בחנם וכמו שכתבו התוס' שם בהניזקין דיראה בחנם אינה טוב · ועל זה דייק ר' פנחס שני בני אדם שגם דהובטחו נתייראו דמכייא למה לן אלא לאפוקי יהושע דפליו לא יאות לו

למראה

הירלה אלא דוקא לשנים אלו יעקב ומשה רבינו עליו השלום · ודו"ק מלאתי כתוב : ט ודינה היכן היא · אמר המדפיס קאשמן בן הר"ר יוסף ברוך זל"ל כבר הקשו כל המפרשים על מדרש זה דמאין היה להם זה שדינה היתה חסירה · דלמא אחד מאחר הילדים · ותירלו כל אחד ואחד כפי מעלתם ומדרגתם עיין עליהם · ואף שקטנים עבה ממתניהם שלי · מ"מ אמרתי הניחו לי מקום להתגדר בו ואענה אף אני חלקי ויהא רעוא דתיהוי מלתא דתתקבל · והוא דהמדרש דייק מגופה דקרא שדינה היתה חסירה ולא שום ולד אחר · בהקדים הידוע שכל התורה כולה בלשון זכר נאמרה וכמו שכתבו התוס' ריש מסכת קדושין בד"ה ליתני שלשה ע"ש · ר"ל שאם הענין מדבר ביחיד ויחידה יחד או ברבים ורבות בכלל ואי אפשר לומר בהם לשון זכר ולשון נקבה וא"כ מוכרח לומר או לשון זכר או לשון נקבה שאז כל התורה כולה נאמרה בלשון זכר · והנקבה או הנקבות נכללו באותו לשון זכר · ובהיות כן לכאורה קשה דכתיב באותו הענין ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין · דבכאן היו זכרים ונקבות והכתוב אומר ותשתחוין בלשון נקבה · וישתחוו בלשון זכר הוה ליה למימר ובפרט שהזכרים בכאן היו ארבעה והמה יותר מהנקבות שהיו רק שתים · רק יש לתרץ על זה · דזיל בתר טעמא מפני מה נאמרה כל התורה בלשון זכר לפי שהזכרים הם העיקר והנקבות טפילות להם כי לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת · ובכאן הנקבות היו עיקר לפי שהן האמהות והזכרים שהם הילדים טפלים להן ומשו"ה קאמר ותשתחוין בלשון נקבה · אך לפי זה יקשה הפסוק שאחריו ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואם הטעם הוא משום שהילדים נגררים אחר אמם · גם בכאן היה לו לומר ותשתחוין שהילדים טפלים לאמם שהיא לאה · ועל כרחך לריך לומר שיש חילוק · דהני מילי דאזלינן בתר העיקר היכא שהענין סובל לדבר בשניהם בלשון רבים או רבות · דהיינו שיש בכל אחד מהם יותר מאחד · אבל כשיש בהעיקר לא יותר מאחד · ובהטפלים יש יותר מאחד מן הסברא הוא לתפוש המרובים אף שהם טפלים לפי שהם סובלים הלשון רבים או רבות ולהניח העיקר לפי שהוא אחד ואין שגי לו להקרא בלשון רבים או רבות · וא"כ בנדון דידן אם לא היתה דינה חסרה בודאי הוה ליה למימר ותשתחוין בלשון נקבות לפי שהילדים היו נגררים אחר אמם לאה וטפלים לה וגם היו בכאן שתי נקבות שסובלים לשון רבות · ומדקאמר קרא וישתחוו בלשון זכר בוודאי לריך לומר שלא היתה כאן נקבה יותר כי אם לאה להודה ומשום כך לא יכול הכתוב לדבר בלשון נקבות רבות וא"כ מוכרח שדינה היתה חסרה · אך לפי זה יש להקשות על לשון הפסוק שלאחריו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו שלא היה בכאן כי אם זכר אחד ונקבה אחת ומתוך שניהם היו רבים ורחל היתה עקרת הבית שהיא אם יוסף והיה לו לומר ותשתחוין · ויש לומר שלזה כוון המדרש בפ' ע"ח וז"ל ביוסף כתיב ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו אלא אמר יוסף הרשע הזה עינו רמה שלא יתלה עיניו ויביט את אמי וגבהם קומתו וכסה אותה וכו' דלכאורה קשה היכי משתמע זה מהאי קרא · אלא בודאי שהוקשה להם דהול"ל ותשתחוין לפי שרחל היתה העיקר ויוסף טפל לה ומשו"ה קאמר שגבהם קומת יוסף וכסה את רחל שלא יביט בה אותו הרשע · וא"כ יוסף היה העיקר וכדין הוא לומר וישתחוו בלשון זכר ודו"ק :

פרשה עח יב אמר ליה כל אותן הדורונות שנתן אבינו יעקב לעשו עתידין אומות העולם להחזירן למלך המשיח לעתיד לבא מה טעמיה מלכי תרשיש וגו' · וקשה ממה דאמרי' לקמן בסדר תרומה פ' ל"ה כשיבואו כל האומות להביא דורון למלך המשיח יקבל מכולם חוץ ממלכות אדום שלא יקבל מהם שנאמר גער חית קנה וגו' · א"כ נמלא שזה המדרש סותר מה שכתוב כאן שכל אותן דורונות עתידין אומות העולם להחזירן למלך המשיח נמלא שיקבל מהם · ונראה שלכך דקדק המדרש לומר כל אותן דורונות שנתן אבינו יעקב ע"ה לעשו עתיד להחזירן לו לא שיביאום בעבור דורון אלא מפני מה שחייב לפרוע מה שקבל מיעקב מפני שלא נתנם לו אלא מפני אונסו והוא גזל בידו וזה מקבלים ממנו · אבל כשיביא אדום דורון מנכסי עלמו כמו שאר מלכים לא יקבל ממנו · וזהו שאמרו בסדר תרומה כשיבואו כל האומות להביא דורון למלך המשיח יקבל מהם ומלכות אדום לבדה לא יקבל ממנה · אך עדיין קשה בזה המדרש כאשר הקשה הרב יפ"ת דאף כי כל אחד מהעובדי כוכבים יביא כזאת מלתא זוטרתא היא למלך המשיח · ותירץ עם מה שכתוב לקמן במדרש דכל תשעה שנים היה מכבדו באותו דורון ועל זה אמר כאן כי כל אותן הדורונות יחד יביאו למלך המשיח דהיינו כל הדורונות של תשע שנים שהיה מכבד יעקב לעשו · ולפי שהוקשה להרב דאכתי מלתא זוטרתא היא למלך המשיח לזה כתב בכל יום · ואני שמעתי משם הרב מהר"ש פרימו ז"ל לאו דוקא אותן הדורונות לבד שהביא לו הוא מה שעתידין להשיב עובדי כוכבים למלך המשיח אלא כל מה שפרו ורבו מאותה הטעם שאלת יעקב הדורון לעשו עד שיבוא המלך המשיח חייבים הם להחזיר כההיא דאמרי' בפ"ב דתענית בעזי דר' חנינא בן דוסא וכתוס' שם מעשה באדם אחד שעבר על פתח ביתו של ר' חנינא בן דוסא והניח שם תרנגולים והרבו בילים ותרנגולים ובשבא נתנם לו בגידולי גידולים · וכשנדפס ספר פרשת דרכים ראיתי דמייתי לה בדרך תלפה · ועל פי זה פירש מה שאמרו על פסוק עזים מאתים ותישים עשרים א"ר אלעזר מכאן לעונה האמורה בתורה ופירש"י בפי' החומש שמסר לכל תיש עשר נקבות שדרכן להרבות תשמיש וכו' ע"כ · והקשה שאין דרכן של משלחי דורונות להיות מדקדקים בעניינים כאלו אלא שנתכוין לכך כדי שיפרו וירבו בידיהם · וכולם יהוייבו להחזירן לעתיד לבא ע"ש ותמלא נחת : וע"פ הדברים האלה יש לי לפרש מסרה אחת בסדר זה ולמי אלה לפניך ולמי כל חמדת ישראל ולמי אני עמל · ירלה שלעתיד לבוא מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו זאת המנחה וכל אשר לקחו מישראל עם ולדות גיזות וחלב כאמור · ומקרא מלא הוא תחת הנחושת אביא זהב וגו' מכל מה שנותנין להם וזהו ולמי אלה לפניך דהיינו לאדוני לעשו וגם בגלות למי כל חמדת ישראל שלא לך · והוא מתאונת לאמר ולמי אני עמל דודאי כל מה שאני עמל הוא להשיב לכם הדורונות החמסים והגזילות כדאמרן :

פרשה פ ח ויענו בני יעקב את שכם וגו' מה את סבור רמיזת דברים יש כאן · ורוח הקודש אומרת אשר טמא את דינה אחותם וגו' · ואשר הכרית לרז"ל לפרש דאשר טמא דברי רוח הקודש הם ולא שיהיה פירושו וידברו עם שכם אשר טמא · נ"ל שלמדו לומר כן לפי שמלת וידברו בטעם אתנחתא · ואלו מאמר אשר טמא על וידברו הוא חוזר היה ראוי להנקד במרמה באתנחתא · ומלת וידברו היה ראוי להנקד בטעם זקף גדול · וזה ברור ונכון למי שיודע בטיב הנחת פסקי הטעמים יבקי

הם כפופים תחת ממשלת יושבי העיר · ור"ל שיושבי העיר חשבו כי יהיה להם תועלת מזה · כמ"ש מקניהם וקנינם לנו הם שבהמשך הזמן יקחו מהם את ממונם וקנינם · לכן הם נתרצו לזה והם יושבי העיר ואדוני הארץ אבל בני הכפרים מה הנאה יגיע להם ולכן לא רצו להמול : בני י"ג שנה היו · שאז הגיעו לכלל גבורת איש שנעשו בני י"ג שנה · ולהודיע תוקף גבורתם כי אף בהיותם עוד צעירים בני י"ג עכ"ז מלאם לבם ללחום נגד עיר מלאה : **יב** ר"י בר סימון אמר אמרו עכורה היתה החביה וצללנו אותה כצ"ל (רש"י ומ"א) וכ"ה בילקוט · ור"ל כי יעקב אמר עכרתם אותי וגו' · וכדמפרש לעיל וע"ז ענו ואמרו נהפוך הוא שעד עכשיו היתה החבית שלנו עכורה בידם אבל עכשיו שעשינו בהם נקם נקמת חרב והקב"ה היה עוזר לנו בזה צללנו חבית שלנו לבל יפגעו בנו עוד כבני אדם של הפקר כי הנשארים ישמעו וייראו ולא יזידון עוד : מי גרם ותצא · דק"ל מדוע לא נסוג יעקב אחור מדעתו שבסוף ימיו אמר לשמעון ולוי ארור אפם כי עז · לכן מסיק מי גרם ותצא דינה בעבור היותה יצאנית ולזה נענשה וממילא אין ללמוד מזה כלום למקום אחר שאחרים לא ילמדו ממעשה שכם :

פרשה פא א ותהי לחרדת אלהים · ואחד בימי יהושע · אמר ר"א בקשו לרדוף ולא הניחן הקב"ה והיכן נתכנסו לחצור דכתיב כו' טרף יהושע ואמר ר"א במסורת שרפה · כצ"ל · וכן הוא בס"מ · וכן גרס הא"א ור"ל ואחד בימי יהושע · והיינו דכתיב ויהי כשמוע המלכים אשר בעבר הירדן וגו' החתי והאמורי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד · ולא נאמר שם אח"ז ספור מלחמה כי אם ספור בני גבעון ושמלך ירושלים קבץ אליו איזה מלכים להלחם עם יושבי גבעון · והאחרים להיכן הלכו · אלא שנתפרדה החבילה לחרדת אלהים אשר נפלה עליהם :

פרשה פב ז חלולה ככברה · עי' מ"ש רש"י בחומש שבא לפרש הטעם למה נקרא כדי מחרישה ל' כברת · לכן אמר בשעה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה דהיינו ע"י המחרישה והבר של תבואה מצוי אח"כ ולכך נקרא מקום המחרישה כברת שהוא נוטריקון לשון כברה ולשון בר · ורבנן מפרשי שלכך נקרא כדי המחרישה כברת מלשון בר וכבר ונוטריקון היא : שנקראו ישראל ע"ש רחל · ולכן אף דאין עושין מצבה לצדיקים הציב יעקב מצבת אבן על קבורת רחל לפי שהיתה עקרת הבית ונקראת אבן ישראל שנקרא ישראל על שמה : ד"א ותמת רחל בדרך כו' · כלומר מה שהקים יעקב מצבת אבן על קברה כדי לידע מקום קבורתה שיבואו שמה בני הגולה לבקש רחמים : **יב** שלשה אחד ענה מצבעון שבא צבעון על אמו והולידה ענה · והשני אהליבמה מצבעון מדכתיב בה בת ענה בת צבעון שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאה אהליבמה משניהם · והשלישית תמנע מאליפז · וכפרש"י בחומש : ארבעה דגם קרח דהכא ממזר הוא מפני שמנאו הכתוב בבני אהליבמה אשת עשו ועם אלופי אליפז נראה שבן אליפז היה שבא על אשת אביו וכפרש"י בחומש · ומ"ד ג' ס"ל ב' קרח היו כדפרש"י בפ"ק דסוטה ע"ש · ואע"ג דענה ואהליבמה לא נולדו מעשו וזרעו · מ"מ קאמר בהו שעשו העמיד ממזרים כי ע"י שהתחתן בהם העמיד פסול ממזרות במשפחת זרעו :

סדר וישב

פרשה פד ג לא שלותי מעשו ולא שקטתי מלבן · ולפי גירסתנו דגרס מעיקרא עשו משמע דקאי על מה שהוצרך תחלה לצאת מבית אביו מפחד עשו · אבל בילקוט איוב גרס לא שלותי מלבן ולא שקטתי מעשו כו' דס"ל דתחלת יציאתו מבית אביו לא נחשב לצרה כיון דהלך לשם לקחת לו אשה אבל בצאתו מבית לבן ופגע בו עשו בדרך עם ת' איש ובקש להרגו ולהכותו אם על בנים מאז נאמר ויירא יעקב מאד ויצר לו שאז היה בצרה גדולה : **ד** ואת אמר והוא נער · אע"ג דאשכחן לשון נער אף יותר משיעור זה כמו ביהושע ואבשלום ורחבעם ודוגמתן · מ"מ דייק לה מיתורא באומרו שהוא בן י"ז כבר ידענו שהוא נער ומה ת"ל והוא נער : וישחטו שעיר עזים · דהוי מצי למימר סתמא ויטבלו את הכתונת בדם שעיר ודייק למימר וישחטו שעיר עזים משמע דאתי לאשמועינן ששחטוהו ממש · שהנהגנו עצמם בשחיטה כמו לאחר מ"ת : ותשא אשת אדוניו : שאלולי זה היה ה' מבטל דעתה שלא להזמין תקלה לפני הצדיק וכמ"ש לא יאונה לצדיק כל און וכן נאמר לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים : **יא** בך אבינו יעקב כו' · שלא נתקנא בו אלא שמר את הדבר לקבלו עליו ברצון · משום שראה הדברים שממשמשים ובאים היות יוסף הולך וגדול ואחיו לפניו הולכים ודלים · אמר יעקב יום נתבקרה פנקסו של יוסף לטובה מן השמים מה אני יכול לעשות נגד רצון שמים · אלא ראוי לקבל באהבה וברצון : **יג** אלא מאי את שלום הצאן · כלומר דלא הוה ליה להזכיר שלום מיוחד בצאן · אלא הדא אמר שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנייה ממנו · כלו' שראוי להזכיר עליו שלום מיוחד כמו על אדם : **יד** ונשמה · על מה שסיפר עליהם לשה"ר כדאמרי' בפ' ע"פ כל המספר לשה"ר ראוי להשליכו לכלבים : בשבח יהודה · שלכבודו שמעו לדבריו אע"ג דלא היה ניחא להו · אבל בעצת ראובן מטוב חפצם ורצונם עשו כן ולא לכבודו : בג' מקומות כו' פדא הכא · ואידך ויבא יהודה ואחיו שהוא נכנס תחלה · וכן היה שם ראש המדברים · ואידך ויגש אליו יהודה שהוא לבדו נתקרב אליו שחלקו כבוד ליהודה ושמו דבריהם בפיו והכי נמי אמרי' לקמן פ' צ"ג שאמרו מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איכפת לנו : **כ** בבני אדם גדולים : ובוודאי לא כל הרוצה ליטול את השם יטול אלא בבני אדם גדולים וגם הם לא זכו לזה אלא מיעקב שלא התחיל מורשה מדרגה זו אלא לממלאים מקומו בחכמה וביראה : **כב** סוחרים למדינים ומדנים מכרו אותו אל מצרים כצ"ל :

פרשה פה חירה הוא חירם · כי חי שנים רבות לפי שהיה אוהב שבט יהודה וסייע את שלמה בבנינו ור"י בר סימון ס"ל דחירה וחירם לאו אחד ממש הוא אלא דחירם מלך צור היה מזרע חירה שהיה למוד אותה משפחה להיות אוהב לשבט הזה ולכך חי שנים רבות והצליח במלכותו ושמעינן מיניה מעלת השבטים שנתדבקו בהם גדולי מלכות : ולא השגית כו' · וה"פ ויראה יהודה ויחשבה לזונה ולא הבינה בה · אבל בראותו כי כסתה פניה אמר אלמלא היתה זונה מופקרת לכל לא היתה מכסה פניה לפיכך שיב ויט אליה אל הדרך וכל זה לא היה במקרה אלא מאת ה' היתה זאת · ועז"א דהר"י בקש לעבור כו' · ומיהו לספרים דגרסי אר"י מלתא באנפי נפשה הוא דפליג על הת"ק · ס"ל דויט אליה היינו בעל כרחו שלא בטובתו : שימני כחותם כו' · יבואר ע"פ מ"ש בזוהר ויחי שבמקרא זה נאמר על מדת מלכות של מעלה והיא מדרגת מלכות ב"ד של מטה כי היא מרכבה אליו · והא מייתי ראיה ממ"ש לשון חותם במלך יהודה :

פרשה פו ד כל אותה דובה קפוז קפז ואת רב מדין אתמהא · ר"ל שהקב"ה אמר ליוסף שאותה הדובא פוטיפרע אורבת עליך תמיד בקפוז קפז לקפוץ ולדלוג עליך להכשיל לך בחטא · ובכן גם אתה תאזור כגבר חלציך למהוי רב מדין להתגבר כנגדה בקפוץ ודלוג לאחוריך להתרחק ממנה בכל היכולת : לשון נקי · דריש שבא לרמוז ג"כ על אשתו וכמ"ש ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו והענין שכל החדרים מסר תחת ידו לבד מן החדר המיוחד לאשתו שלא רצה שתתיחד עמו כי גם הוא נתירא פן תתן עיניה בו :

פרשה פז א נצורת לב למצרי כצ"ל ובילקוט גרס לבעלה · כלו' לבעלה המצרי היתה נוצרת איבה למעול בו מעל לזנות תחתיו ורצתה להרגו וכדלקמן בבמד"ר : **ג** לי נאה לי יאי אני גבור כצ"ל ופירש לי נאה ויאי להלוך בדרך גדולה וכבוד מצד מעלתי בהיותי גבור העומד בפרץ · ובזה גרם רעה לעצמו להתגרות עליו של מלחמה כבדה · וכן אירע ליוסף שבהיותו רואה כי הוא אהוב למטה ונחמד למעלה · ולפיכך התנהג עצמו ברבנות הרבה להחזיק עצמו לאדם חשוב לפיכך היה לו למכשול שמאז נתגרה בו השטן והולך

נחמד למראה

בהן ובהלכותיהן · כי השתא שנקט' וידברו באתנחתא מבואר כי מאמר אשר טמא לאו בכלל דברי בני יעקב הוא אבל הכתוב קאמר שרוח הקודש אומרת כן : **י** איש חרבו · ר"א אומר בן שלש עשרה שנה היו · עד כאן · קשה טובא דאפילו דיכול להיות שמעון באותו פרק בן שלש עשרה שנה בצמצום מכל מקום לוי לפי החשבון שאבאר לא היו אז כי אם שתים עשרה שנה ואלי בקירוב · והיכי קאמר רבי אליעזר דתרוייהו הוו בני שלש עשרה שנים וזה לא יתכן · וראיתי להרב יפ"ת וזה לשונו דאתא לאשמועינן שבאו לכלל אנשים שהיו בני י"ג שמיד כשנשא יעקב את לאה הוליד את ראובן וכשטיהרה מנדת לידתה הוליד את שמעון וכן כשטיהרה מלידת שמעון הוליד ללוי ונולדו לשבעה חדשים או למקוטעין הרי ללוי בבית לבן עשתי עשרה שנים ושנתים שעמד בדרך הרי שלש עשרה · עכ"ל · ובמסכת אבות (פרק ה') תנן בן שלש עשרה למצות · וכתב על זה התוספות יום טוב וז"ל · ולוי באותו פרק בן י"ג שנה היה כשתחשוב י"ג שנה שעשה יעקב עם לבן אחר שנשא את לאה וילדה אחר שתי שנים בקירוב שעלו בהריון לשלשת האחים ראובן שמעון ולוי לחשבון שבעה חדשים לכל אחד · נמצא לוי בן י"א שנה כשיצאו משם הוסף עליהם ששה חדשים שעשה בדרך · ושמונה עשרה חדשים שעשה בסוכות קיץ וחורף וקיץ שהם שתי שנים · הרי לוי בן י"ג שנים כלכתם לשכם ונקרא איש · רש"י · ולא דייק רש"י בפי' פ' וישב בפסוק ויתאבל על בנו ימים רבים שפירש ששה חדשים בבית אל שהוא אחר מעשה שכם ע"כ לשון הרב תוי"ט · ויש לשקלא וטריא ופלא אם על רש"י ואם על הרב תוי"ט והרב יפ"ת · שהרי בהדיא אמרינן בגמ' סוף פ"ק דמגילה דבסוכות עשה שנה ומחצה ואחר מעשה שכם נסע לבית אל ששה חדשים · וכן איתא במדרש לעיל פרשה ע"ח · נמצא שמשכם נסע לבית אל · וכך מפורש בתורה שאחר מעשה שכם אמר לו ה' קום עלה בית אל · ומדבריהם משמע שישיבת יעקב ששה חדשים בבית אל קדמה לישיבתו בסוכות שמונה עשר חדשים וזה אינו : ומה שיותר יש לתמוה הוא מה שכתב התוי"ט ז"ל ולא דייק רש"י בפי' פ' וישב בפסוק ויתאבל על בנו וגו' והוא פלא · דמה שכתב בפרשת וישב הוא אמת ויציב · וא"ת ואיך רש"י סותר את עצמו בפירושו למסכת אבות והוא נגד גמרא ערוכה · ונראה לעניות דעתי שנזדמנה להרב תוי"ט נוסחא משובשת בפי' רש"י דאבות · והנוסחא האמיתית היא הכתובה בספר מדרש שמואל על מסכת אבות וז"ל · ואינו קרוי איש עד שהוא בן שלש עשרה וכדאשכחן התם ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ואז היה לוי בן שלש עשרה שנה כשתחשוב שתי שנים שעשה יעקב בבית אל עכ"ל · הרי לך שלא כתב שבית אל קדם לישיבתו בסוכות אע"פ שקשה מה שכתב שישב שתי שנים בבית אל אבל שתמיהה קיימת על הרב תוי"ט ויפ"ת : ומעתה לפום סוגיא הנזכרת כך הוא החשבון · שלש עשרה שנה ששה בבית לבן אחר שבע שנים שעבד · ושמונה עשר חדשים שעשה בסוכות ועוד איזה ימים בהליכתו לשכם עד שאירע מעשה דינה · ועי' במהרש"א בעין יעקב סוף פ"א דמגילה · סך הכל ארבע עשרה שנה ומחצה ועוד איזה ימים מועטים · צא מהם שנה וחצי ואיזה ימים ללידת ראובן שמעון ולוי שילדתם לשבעה חדשים מקוטעין · נמצא שעל צד הדוחק היה לוי באותו זמן בן שלש עשרה שנים מצומצמים · ובזה אתי שפיר מה שפירש"י בנוסחא זו האמיתית · ואז היה לוי בן י"ג שנה · וא"כ שפיר קאמר ר"א בן שלש עשרה שנה היה שאפי' לוי היה בן שלש עשרה :

סדר וישב

פרשה פד ט וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם · עיין מה שפירשו הרב יפ"ת וידי משה ומתנת כהונה ר' אליעזר · ואינו מדוקדק המדרש הזה לפי דבריהם ז"ל : ולעניות דעתי נראה לפרשו בהיפך שהשבטים ידעו שהים עתיד להקרע לפני ארונו של יוסף ובזכותו ולא לפני ארונות שלהם · לכן נתקנאו בו ובקשו להוציאו מן העולם כדי שיקרע הים לפניהם דוקא כי הם ג"כ צדיקים היו וברי להם שבזכותם יקרע הים וידעו בנפשייהו כי צדיקים גמורים הוו · ובזה יהיה לשון המדרש מדוקדק ביותר · למה וישנאו אותו כדי שיקרע הים לפניהם דוקא ולא לפני ארונו של יוסף · ואפשר שלזה כוון הרב מתנות כהונה אע"פ שדבריו סתומים ודו"ק : **טז** וישליכו אותו הבורה והבור רק אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו שני בורות היו וכו' · הרא"ם הקשה כיון שהיו בו נחשים ועקרבים ותניא בפרק בתרא דיבמות נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים מעידין עליו שמת וכו' · וא"כ לא כוון ראובן להצילו · ותירץ שלא ידעו שיש בו נחשים ועקרבים עכ"ל · ובספר פענח רזי תירץ הוא אמר להם להשליכו לבור אחר דכתיב השליכו אותו אל הבור הזה והם השליכו אותו הבורה משמע בור אחר עכ"ל · וראוי להתבונן איך משמע בור אחר מדכתיב וישליכו אותו הבורה הרי כתוב הבורה בה"א הידיעה דלכאורה משמע שהוא הבור שאמר ראובן וכ"ל על פי מה שהתבאר כבר איזה פעמים · כי כל ה"א שבסוף התיבה המשמשת במקום למ"ד בתחלתה היא משמשת להורות על הקירוב כהוראת למ"ד המשמשת ואינה משמשת כטעם מלת אל המורה על הנגיעה והדיבוק · וכתיב וישליכו אותו הבורה בה"א בסופו המשמשת במקום למ"ד בתחלתה המורה על הקירוב ויהיה א"כ המכוון שהשליכו אותו אל בור אחר אשר היה קרוב להבור שאמר ראובן וסמוך לו · א"כ מוכח כי שני בורות היו וזה ברור :

פרשה פה א ויהי בעת ההיא רבי שמואל בר נחמן פתח כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב וגו' השבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו · ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה והקב"ה היה עוסק ובורא אורו של מלך המשיח · המדרש הזה אומר דרשוני שאפי' לשון הנביא היה צריך לומר תחלה עסק הקדוש ברוך הוא שכן נראה מלשון הנביא באמרו כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב מחשבות שלום דמשמע מחשבת אורו של משיח ואחר כך עסק יהודה דמחמת שהקדוש ברוך הוא היה צריך לברוא אורו של משיח והיה צריך שיהיה משבט יהודה שהוא מלך על שאר אחיו נתן בלבו שישא אשה וימותו בניו וכל הענין לכשיבוא להזדווג בכלתו ויצא ממנו מלך המשיח · ועל דרך זה להשוך כולם עד שהשבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף · והענין יראה דבר דבור על אפניו ואתי שפיר מאמר המדרש במה דנקט תחלה עסק השבטים ואחר כך עסק יוסף וכו' וזה החלי · שאם לא היו השבטים מוכרים את יוסף דהיינו עוסקים · לא היה עסוק יוסף בשקו ובתעניתו אלא היה אצל אביו בתענוגו · ומסיבת יוסף שהיה עסוק בשקו ובתעניתו שמכרוהו וראובן מחמת שלא היה יודע שמכרוהו כיון שלא היה בפניו היה סבור שהרגו אותו ומתוך זאת הוא גם כן היה עסוק בשקו ובתעניתו · זאת ועוד אחרת דיעקב גם כן מחמת דהוה סבר שיוסף נטרף כמו שאמר טרוף טורף יוסף היה יושב ועסוק בשקו ובתעניתו · ועל ידי שיעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו · ולא היה עסוק להשיאם אשה כמה דאיתא במדרש פרשה זאת רבנן אמרי אמרו השבטים בואו ונפרנס עצמנו · לשעבר היה זקוק להשיאנו נשים ועכשיו הוא עסוק בשקו ובתעניתו אינו בדין שיהא עסוק להשיאנו נשים · אמרו לו ליהודה ולא אתה הוא הראש של כולנו · עמוד אתה ופרנס את עצמך · מיד וירד יהודה הורידוהו מגדולתו על שנצטער אביהם עד מאד אמרו לו אתה אמרת למוכרו אילו היית אומר להשיבו אל אביו היינו שומעים לך · ומסיבה זו נטפל לאיש עדולמי ונזדווג לשם ועל ידי שנשאת אשה לבנו נתגלגל הדבר כמו שהיה ובא אל כלתו ויצא תמר מעיניו · וכל הגלגול הזה מסיבה שהיה הקדוש ברוך הוא עוסק באורו של משיח דהוי משבט יהודה · וק"ל :

פרשה פו א ואט אליו אוכיל · אני מטה עליהון אבילות הרבה · כך היא גירסת הרב מתנות כהונה · ולי נראה שכך צריך להיות ואט אליו אוכל · אני מטה עליהן אכילות הרבה שיבוש מן במדבר ואם כן שייך שפיר מה שאמר אחר כך יהי פסת בר בארץ וק"ל : ויוסף הורד מצרימה שלט בהון היך מה דאת אומר וירד מים עד ים · כתב הרב יפה תואר וזה לשונו שלט בהון כבר כתבתי דדרים הכי משום דמיותר · ואף על גב דהורד פעול ולפי הדרשה הוא לשון פועל אין לתמוה כי נסתרם דרך רז"ל בענין הדקדוק ממני · עד כאן לשונו · ובעל נזר הקודש כתב וזה לשונו · ומה שטען היפ"ת דלשון הורד פעול ולפי הדרשה הוא לשון פועל אינה טענה כלל · דודאי אין המקרא יוצא מידי פשוטו שהוא לשון ירידה אלא הא דרשא בעלמא היא מיתורא דרמיז נמי על לשון שליטה וכיבוש עד כאן לשונו · ולא הועיל בזה כלום דעדיין לא הודיע לנו טעם דרשתם ז"ל כי עדיין הקושיא בדוכתה קיימא · איך יפול לשון פעול על ענין פועל · ואנו שהרי הורד הוא מנחי פ"א יו"ד ואיך ירמוז על ענין רדייה ושליטה שהוא מגזרת נחי למ"ד ה"א · ולי נראה כי כבר מבואר מדרך הדקדוק שלא נמנעו לבוא שני שרשים מורכבים בענין אחד · וכיון שמצינו ויהודה עוד רד עם אל (הושע י"א) שהוראתו כמו וירד מים עד ים אף על פי שאינו מגזרתו אבל הוא מגזרת נחי העי"ן · והנה בנין הפעל הוא שוה בגזרת נחי העי"ן ובגזרת נחי פ"א יו"ד · כי בשתיהן תהיה ה"א הבנין גם אותיות איתן בשור"ק · ובעבור זה יתכן לשיות הורד מנחי העי"ן מענין ויהודה עוד רד עם אל שאף על פי שכפי הפשוט הענין הוא מגזרת נחי פ"א יו"ד ומענין ירידה · וזהו שאמרו ויוסף הורד מצרימה שלט בהון · ואולם הא דרים לשון פעול כענין פועל אומר אני שהיא מתכונת הפעול · והמכוון בו שיוסף הומלך והושלט מפרעה אשר המליכו והשליטו כדרך ואני נסכתי מלכי (תהלים ב') שהוא מתכונת הפעול כלומר מלכי אשר המלכתיו וזה ברור ונכון · ועל פי זה אתי שפיר מה דאיתא במסכת סוטה (דף י"ג) ויוסף הורד מצרימה אמר רבי אליעזר אל תקרי הורד אלא הוריד שהוריד אצטגניני פרעה מגדולתן · עד כאן · לפי שפרשה הקודמת היא מתחלת ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו · ואמרו רז"ל שהורידוהו אחיו מגדולתו · ודרשו הכי מדלא כתיב וילך יהודה מאת אחיו · ומדנקט לשון ירידה לכן דרשו שירידה היתה לו · ולהיות שגם הפרשה הזאת מתחלת בלשון ירידה והוא אומרו ויוסף הורד מצרימה · דהיה לו לומר ויוסף הובא מצרימה ואם כן לכאורה נמי איכא למימר שירידה היתה · לזה אמר רבי אליעזר שהאמת אינו כן וזהו שאמר אל תקרי הורד אלא הוריד וכו' כלומר אל תפרשהו לומר שהורד מגדולתו אלא שהוא עלה לגדולה והוריד כלומר הומלך והושלט מפרעה אשר המליכו והשליטו להוריד אחרים מגדולתן · ויהיה הורד מענין ממשלה וגדולה כענין וירד מים עד ים. כדאמרן : אמר רבי ברכיה כל אותה דובה קפוז קפז וכו' · עיין מ"ש המפרשים · ול"נ דפירוש ואת רב מדין בגדו כמו שכתב הרב ידי משה וכוונת רבי ברכיה לומר שהיה יושב ומתנאה בבגדים חשובים ועל ידי זה אדונתו היתה מתאוה לו ביותר · וזה שאמר דובה קפוז קפז כלומר לומר אדונתך קופז עליך ואתה מתנאה בבגדים טובים · כדאיתא לקמן פרשה פ"ז :
רבי

הולך לעמוד בנסיון בענין אשת פוטיפר להתגבר כלפי היצה"ר : אצל איצטרולוגין · תוזה כוכבים שאמרו לה אם העבד תולדה לו לה או לא · וכן היה ביוסף · ועז"א אין לי זה ושאלא לשון אצטרולוגין כו' · וכדלעיל פ' פ"ה : בדבר מאוס כו' · דהיינו אפילו בדבר מאוס שאינו חיוב גמור · ויש לא יותר אפ"ה אין מסרבין וממאנין מלך יותר והכתוב · ויליף לה מדכתיב ולא יכתוני שהיא מתרעמת עליו בפני ב"ד · אבל בדבר עבירה ממאנין אע"פ שיש נ"כ לא יותר בדבר · וילפינן לה מיוסף דכתיב ביה וימאן שבא לרבות מיאון גמור אף בתביעה אע"פ שהיה לו קנת יותר בדבר שלא להכנים עצמו לסכנה על דבר כזה שאין זנות גמור אפ"ה היה ממאן כדי להתרחק מן העבירה בכל יכלתו וכאמור : על מצוה קלה · דחשיב מצוה קלה לגבי ג"ע דממילא פפי · ולמ"ד לאיסור עין הדעת היה מפני שמשורר מאוה שמסגל בזמנה ניתא פפי כיון שאה"ר היה נסרך עובר עון המביא לידי זמה ב"ש דבר זמה עצמה : נטלה בכורתו · דכתיב ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף · וש"ל דהבכורה נטלה ממנו על קודם מכירת יוסף · וכמבואר להדיא בפ"ק דברכות גבי הא דדרים שם ראובן שאמרה ראו מה בין בני לבן חמי כו' · ואילו בני אע"ג דעל כרחיה שקל יוסף בכירותיה מיניה דכתיב ובחללו וגו' אפ"ה לא איקני ביה דכתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם : א"ל ואינני איני רואה א"ל האלהים כי הוא בשמי מרומים · ועז"ה השביע יוסף גדול ה' ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר · ובכן הוא נמלא בכל מקום ואין דבר נעלם ממנו : איקונין של אביו ראה כו' · דכתיב משם רועה אבן ישראל · ז"ל ר' חייא כו' איקונין של אביו ראה וזינק את דמו שנא' מידי אביר יעקב (היה לך זה דויפוזו כו') ר"ל בשם ר"א אומר איקונין של אמו ראה ונזנק את דמו שנאמר משם רועה אבן ישראל (ומכיון שמכונה האם בשם אבן ולאבן את ילדתני) ועיין בירושלמי פ"ב דסוריות ולקמן פ' צ"ח : קפץ בזכות אבות · דרים לג"ש מויצא החוצה דכתיב באברהם שקפץ בזכות אבות להיות ניצול בזכותם מן אותו חטא : שמעון איש כו' · מילתא באפני נפשה הוא דדרים מדכתיב ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו · ולמה לי זה אלא להורות כנגד מדה שנה שם נשך גם כמולה : עד שנתנה שרתוע · פי' ספוד · ובתנחומא גרס' ויהי בדברה אל יוסף יום יום י"ב חודש היתה מתגרה בו כו' · מה עשתה א"ר הונא בר אידי עשתה לו שרתוע של ברזל מתחת זקנו שאם ירכין פניו יהא השרתוע מכהו שנאמר ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו כו' · הכלא היה קודם שנתנו אותו לבית הסוהר · אבל המדרש דהכא מפרש שגם אח"כ כשהיה בכבל רגלו לא פתחו וכיון שלא שמע לה נתנה השרתוע תחת צוארו : עד שבשו בשעת הלכה כו' · העיקר כגירסת השוח"ט וכן בבמד"ר פ' י"ך כתיב ויוסף הורד מצרימה · מה כתיב שם ויהי ה' את יוסף · אין לי אלא שבהרותו · כאלה מנין שנאמר אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה בידו באשר ה' אתו · כלומר בשעת הלכה בהיותו בהשקת פנים מנין שגם לאותו הפרק היה ה' עמו · ת"ל אין שר בית הסוהר וגו' באשר ה' אתו בשעה שבה היה ה' עמו :

פרשה פח א עבדים על ארוניהם · כדאמר במגמ' מה קלקלו וגו' מה קלקון של שם מעביר שנים ומושיב אחד · ר"ל שמעבירים שנים ומושיב שהוא אחד · ובודאי על דבר זה לא היה ראוי להם לבקש להלות יד במלך · אלא שמאת ה' היתה זאת להגביר קלפס יותר מן הראוי כדי ליתן ע"ז גדולה למרדכי : ר"י הזה משתעי כו' דאידי דמייתי להאי מלכות מכרה ליה בה דכתיב ויבוקש הדבר וימלא שמה מספקת ליה דבר בפועל שם שהיה מיכר ממנו דברי חמת · כרב אמר קונדא מכירין כו' · קונדא קלר מכירין חרב · כלומר חרב קלר נתנו בתוך מעגליהם כדי שלא ירגישו בהם וזהו חולים לסכנו בהכהבה ונע"ז נאמר ויבוקש הדבר וימלא · וכן הוא לסברת אידך תנאי : ד' כוסות של הרעלה · דאשכחן בקרא ד' פעמים כוס הרעלה לפורענות עובדי כוכבים · דכתיב קח את כוס היין החמה · כוס זהב בבל ביד ה' וגו' · כוס ביד ה' וגו' ויין חמר וגו' ימטר על רשעים פחים וגו' מנת כוסם וגו' ובודאי לא בזמן אחד היו אלא בזמנים מחולפים זה אחר זה וכדמוכחי קראי : שר המשקים שכחך כו' · ר"ל שהיה זה תוכחת מוסר לגוכח כלפי יוסף · שלא היה לו לבטוח בשר המשקים וכדלקמן פרשה פ"ט סימן ב' · ואף כי יוסף רלה לקרב הדבר אל הטבע · מ"מ שגה בזה · כי השגחת ה' על הלדיקים הוא חוץ לטבע · כל הנלחתם בא לאחר היאוש בטבע · ועל זה אמר מי היה מחכה לאברהם כו' מי מחכה ליעקב כו' להורות שכולם נפקדו בתשועה לאחר היאוש בטבע לפרסם בהם השגחת ה' בדרך נפלא :

סדר מקץ

פרשה פט א זמן ניתן לעולם כו' באפילה · כלומר באפילת יצה"ר שנקרא חשך המחשיך פני הבריות וכדאיתא בתנחומא · שעתיד הקב"ה להעבירו מן העולם · וקאמר ומאי שעמיה כו' ר"ל ומאי טעמא יתבטל היצר הרע לעתיד לבוא · הא הלדיקים מקבלים שכר טוב על ידו ומשני מפני שכל זמן שיצה"ר בעולם כו' שמפני שבא ממנו לעולם נ"כ אופל וצלמות הוא כח המות שהוא מפורש הרע ע"כ יתבטל לעתיד שהוא עולם שכולו טוב : להודיע שבכל כו' · יתכן שאלו ה' הם ה' יועצים רואי פני המלך שהם חמשה · כדאיתא בפ"ג דמגילה · ועל ידם הוא הנהגת המדינה : כיון שראה פר כו' · זה קאי אדרשא דבסמוך גבי את חטאי אני מזכיר היום :

פרשה צ א בלי רגלים פרש"י הם הנקראים אסתרוגי' בלע"ז שרגלי אדם דורכום עליהם כלומר לא ירכב על סוס למלחמה אלא ברסותך דומיא דכלי זין · כי על לרכי המדינה כבר אמר למעלה ועל פיך ישק כל עמי : נכנסו חולניות · מפני שהרעב בטבע מוליד חולי כדלעיל פ' פ"ט בשעה שהשנים רעות גופן של בריות מעלה חמעין :

פרשה צא א הן יהרוס כו' · הן יהרוס עלת השבטים כשבקשו להרגו · ולא יבנה עלתם כשרלו להחזירו שהיה בהם ט' חלקים לאחוה להחזירו מעלמם כדבסמוך · ובאשר כבר ידעו שהיה במלרים מאז נמכר בקל היה בידם לדרשו ולחוקרו · והקב"ה השיב חכמתם אחור לבל יתגלה להם אלא אחרי כמה גלגולים וסבות שעבר להם עם יוסף בענין בנימן כדי לכלות הפשע ולהתם חטאתם וכמבואר במדרשות ועז"א יסגור על איש ולא יפתח ללמדך שאף במראה רוח הקודש לא פתח להם פתח של רמז כאשר עשה לאביהם : אל תוציאו בידכם פרוסה · היינו כדפירש"י בחומש למה תתראו למה תראו עלמכם מפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים שבאותה שעה עדיין היה להם תבואה · וכן הוא ל"א פרושות שלא תראו עלמכם עפירים מפני הקנאה · שחשש לעין הרע הנמשך מן הקנאה שעה"כ מזיק ושולט ביותר בזמן הרעב שהבריות עיניהם לרות זו לזו והיינו דמסיק ואל תכנסו כולכם בפתח אחד מפני העין דהאי מפני העין אתרוייהו קאי דטעמייהו הוא מפני שליטת עה"ר והאי אל תכנסו כולכם בפתח אחד בוודאי לא נפקא מקרא דהכא שהרי עדיין לא הזכיר כלל ירידתן למלרים · אלא הא נפקא מתוך הבאים וכדפרש"י בחומש · ולא מייתי לה הכא אלא להחזיק בו שהקפיד יעקב בבניו על ענין עין הרע וכדפרישית : ט' חלקים לאחוה כו' · לעורר שוב אהבת שאחוה כלפי יוסף להשיבו אל ארלו ואל בית אביו וחלק אחד לשבור בר · כאילו זה לא היה אלא טפל · וענין יוסף עיקר · כי לשבור בר היה מספיק באחד מהם · אבל בעבור יוסף ירדו כולם שמה לבקשו בכל לד ופנה : מאימתי נושין כו' · פע"ג דריב"ל אמר בסמוך תינוק עושין אותו סניף והיינו אפילו מוטל בעריסה יש לדחות ולומר דהכא לא קאי אזימון אלא אסניף לס"ת דסמוך ליה קאי דהתם בר שמיעה בעינן היינו היודע טיב ברכה מאי היא · או היודע לפני מברך : מחלפא שיטתיה דר' ירמיה כו' · כלומר שדבריו סותרין זא"ז · דתמן לריכין ליה כו' · כלומר הם נסתפק בדבר זה אם יכול לברך על ירק או לא · והכא פסיטא ליה דחולקין בזה חביריו על ר"ם ב"ם וס"ל שאין יכול לברך בלא פת · ומשני מאן דלריכא ליה כו' · וה"ג בס"מ מאן דלריכא כרשב"ג ומאן דפסיטא ליה כרבנן דתנא רשב"ג אומר פלה והסב וכו' : וכ"כ הפני משה שכ"ה הגי' בתוספתא פ"ה רשב"ג אומר פלה והסב כו' · ומספקא ליה לר"י אליבא דרשב"ג

נחמד למראה

פרשה פח א רבי חמא בר חנינא אמר לא היו רלוין אומות העולם שיהיו בהם דווים וכו' · עיין מתנות כהונה · וקשה דבילקוט דאובני סדר מלורע מייתי מדרש רז"ל כשמעו ישראל פרשת נגעים ואהלות נתיירלו אמר להם משה אל תתיירלו אלו לאומות העולם אבל אתם נאכול ולשתות ולעסוק בתורה · עד כאן לשונו · דנראה דפליגי אהך דהכא · ויש לייסב ודוק : ויחלמו חלום שניהם וגו' רבי חייא בר אבא אמר חלמא ופתרוניה דחלם חבריה · נראה דלפי פשוטו של מקרא הוה ליה למיכתב ויחלמו שניהם חלום כדפירש רש"י בפירוש החומש · ומדכתיב ויחלמו חלום שניהם אם כן מקרא מסורס הוא ומשום הכי דרש רבי חייא שחלם חלום ופתרון חבירו · ובמסכת ברכות בפרק הרואה (דף נ"ה ע"ב) איתא וירא שר האופים כי טוב פתר אמר רבי אליעזר מלמד שכל אחד הראוהו חלומו ופתרון של חבירו · עד כאן · ודריש הכי משום דהוה ליה למימר וישמע שר האופים כי טוב פתר ומדכתיב וירא משמע שראה פתרון של חלום חבירו בחלומו · וזהו מה שמסיים רש"י בפירוש החומש על מה שכתב ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו מסיים וזהו שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר · ודוק · אך קשה על רש"י ז"ל במה שכתב בדיבור שאחר זה · וזה לשונו · איש כפתרון חלומו · כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבוא עליהם עכ"ל · דלכאורה סותר עלמו וגם דברי זה המדרש שהביא בדיבור שקודם שגם נאמר שחלם כל אחד חלום ופתרון חבירו ובדיבור זה מפרש כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון וכו' · שאינו הפתרון ממש רק הדומה לפתרון · אך נראה דקשה לרש"י דאם כל אחד ראה פתרון חלום חבירו ממש · מן הראוי היה לכתוב איש פתרון חלומו בלא כ"ף המשמשת · ומדכתיב כפתרון · לכך פירש כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון וכו' · ירלה בזה לא שכל אחד חלם פתרון חבירו ממש כאלו תאמר כי שר האופים חלם שבשלשת השריגים שלשת ימים הם · ועל דרך זה חלם שר המשקים פתרון חלום של שר האופים · דאם כן לא היו לריכין לפתרונו של יוסף כי כל אחד היה יכול לפתור את חלום חבירו · לזה אמר שלאחד חלם חלום הדומה אל הפתרון · רלונו לומר כי שר האופים חלם שישוב שר המשקים על משקהו · ושר המשקים חלם שיתלו את שר האופים · ולפי זה שום אחד מהם לא היה לפתור את חלום חבירו · כי מי יגיד לשר האופים שבשלשת השריגים שלשת ימים הם · ומי יגיד לשר המשקים שבשלשת הסלים שלשת ימים הם · על כן נכון הוא מה שכתוב כפתרון חלומו בכ"ף המשמשת להורות על דמיון כלומר שחלם חלום שיש בו היקש ודמיון אל הפתרון לא שחלם הפתרון עלמו :

סדר מקץ

פרשה פט ו בקש לץ חכמה ואין אלו חכמי פרעה וחרטומי מצרים ודעת לנבון נקל זה יוסף · נראה דקשה למדרש אומרו בקש לץ מאי לשון בקשה דנקט · וכן מה שאמר ודעת לנבון נקל קשיא ליה תיבת נקל דהוה ליה למימר והנבון יש בו דעת מש"ה דרש ליה על חרטומי מצרים ויוסף : ויובן על פי מה שמעתי משם אחד קדוש על ענין מלכת שבא ששמעה את שמע שלמה המלך ובאה לנסותו אם האמת כמו שאומרים עליו שהוא חכם מכל האדם ככתוב באורך במלכים א' סי' י' · וכתיב ותבא לנסותו בחידות · איתא במדרש שהחידות היו דברים קלים יש להפליא על מלכת שבא שבודאי היתה חכמה גדולה מאחר שהיא באה לנסות ולראות חכמתו שלא יוכל להבחין אם הוא חכם אם לאו אלא מי שהוא חכם · וא"כ היאך מלכת שבא שאלה משלמה דברי חידות כאלה דברים שאם תשאל לנערים היו משיבים לה ואם ישיב עליהם שלמה במה יודע לה איפוא גודל חכמתו ובפרט שראינו שהפליגה על זה בחכמתו ככתוב הוספת על השמועה וגו' · אלא הענין הוא שיש אדם שדעתו שלימה בחכמתו ויש חכם אחר שג"כ הוא חכם גדול אבל אינו מושלם בחכמתו · החילוק שביניהם הוא אם יבא חכם אחד וישאל איזה שאלה קלה מחכם אחר אם אינו מושלם בחכמתו יפלא בעיניו שזה החכם השואל לא הבין דבר קל כזה ותושב שאינו שואל ממנו אותה השאלה קלה כמו שהיא אלא שיש דברים בגו כלומר לומר נסתר ועל זה נותן דעתו ומשיב לו דברים עמוקים לפי מה שחושב ששאל ברמז משא"כ האמת שלא שאל אלא אותו הדבר הפשוט · אבל מי שהוא מושלם בחכמתו היכף הוא מבין אם שואל הדבר כפשוטו בלי שום עומק ואז תיכף משיב לו דברים כפשטן · והנה מלכת שבא שלא ידעה ששלמה היה חכם גדול ובאה לנסותו לידע אם הוא מושלם בחכמתו ואם תשאל ממנו דברים עמוקים תיכף ישיב לה ולא יוודע שלימות חכמתו לכן שאלה מאתו דברים קלים וחידות שנשאלים לנערים כדי לסטעות לשלמה שיחשוב שלמה איך אפשר שתבא מלכת שבא מארץ רחוקה כדי לידע ממנו פתרון החידות הללו שהתנו הנערים יש שיפתרוהו לה ויחשוב שנשאלה לו דברים נפלאים דרך משל על שבמה רקיעים וכיולא · אבל שלמה בהיותו מושלם בחכמתו הבין כוונתה שהדברים כפשטן והשיב לה תיכף · ועל זה אמרה אמת היה הדבר אשר שמעתי בארלי וגו' ע"כ שמעתי : ובזה נבא אל הענין שאחר שאמרו שפותרים היו אותו שבע בנות אתה מוליד וכו' שבע מלכיות אתה מכבש וכו' הוקשה לר' יהושע דבהיות החלום כפשוטו מורה על שובע ורעב · איך נואלו חרטומי מצרים לפתור החלום בדברים רחוקים וזרים · לכן אמר שמסכה שחכמי פרעה לא היו שלמים בחכמתם חשבו שאין החלום כפשוטו אלא שהוא רמז לענינים אחרים ושכלו בזה וזהו שאמר הכתוב בקש לץ חכמה ואין · רלונו לומר הלץ שאין בו חכמה ומבקש לפתור החלום בדברים אחרים ולא כפשוטן שבזה מראה בעלמו חכמתו ואינו כן וזהו שאמר ואין · אבל ודעת לנבון נקל זה יוסף שבהיותו מושלם בחכמתו הבין שפתרון החלום הוא כפשוטו ואין בו שום עומק ודו"ק היטב כי נכון הוא :

פרשה צ א ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה · אם מהלכים אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מולאים כזה · וכן כתב רש"י בפי' החומש וזה לשונו הנמלא כזה · הנשכח כדין אם נלך ונבקשו הנמלא כמוהו · הנמלא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש התיבה ונקודה בחטף פת"ח עכ"ל · וכתב הרא"ם ז"ל ואשר הכריחו לתרגם הנו"ן הזה נו"ן האית"ן ולא נו"ן הנפעל עבר או בינוני מפני שאלו היה נו"ן הנפעל עבר או בינוני היה פירושו היתכן שנמלא בשום זמן כמוהו או היתכן שיהיה נמלא בזה הזמן כמוהו וזה לא יתכן מפני שה"א התמיהה לא תבא רק על העבר או על העתיד לא על הבינוני וא"כ א"א שתתפרש מלת הנמלא כזה שמשתכח כדין להיותו בינוני ולא שאשתכח כדין שהוא פעל עבר מפני שמה לו לפרעה לחקור אם נמלא בשום זמן כזה עכ"ל · ואנכי לא ידעתי מי הגיד לו שלא תבוא ה"א התימה על הבינוני שלא בבדיא כתיב המכסה אני מאברהם אשר אני עושה (בראשית י"ח) ועיין מתנות כהונה שהקשה ג"כ על הרא"ם כיולא בזה · גם הרג"א והרל"א תפשו עליו ואמרו בפה מלא שיתכן שתבוא ה"א התימה לשמש על הבינוני והדין עמהם · ולדעתי פשוט כי מה שהכריח לרש"י ז"ל לומר שנו"ן הנמלא היא נו"ן האית"ן ולא נו"ן נפעל · לפי שאמר כך על מה שאמר יוסף ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים · ועל זה אמר פרעה אל עבדיו הנמלא כזה איש וגו' · והנה לא יתכן להיותו נפעל עבר כי מה יועיל לו אם היה נמלא בזמן העבר גם לא יתכן היותו בינוני נפעל שאמר הנמלא כמוהו בעולם · כי גם זה לא יועיל לנו · כי אולי יהיה נמלא תחת יד מלך גדול ממנו אשר לא יתן אותו להלוך מארלו · ולזה אמר שנמלא כזה שכשכח כדין והורה בזה כי לשון עתיד לרבים מדברים הוא · ומה שהוסיף לומר אם נלך ונבקשנו הנמלא כמוהו · רלונו לומר אם נלך ונבקשנו כדי להושיבו על ארץ מלרים האם נמלא כמוהו · והן הן הדברים הנאמרים כאן במדרש · והורה בזה כי ה"א הנמלא ה"א התימה היא ולא ה"א השאלה · ומה שמסיים רש"י לומר · וכן כל ה"א המשמשת בראש התיבה ונקודה בחטף פת"ח · ותימא הרי בעבר מבנין הפעיל מגזרת הכפולים ומגזרת נחי העי"ן תבוא ה"א בראש התיבה והיא בחטף פת"ח ואינה משמשת לשון תימה · אבל היא לסימן הבנין כמו וגם הֲקִימוֹתִי את בריתי אתם (שמות ז') ואתה הֲסִבֹּתָ את לבם אחורנית (מלכים א' י"ח) יש לומר כי הה"א שהיא לסימן הבנין לא קרא רש"י בשם אות משמשת אע"פ שאינה משרש המלה · כי רש"י ז"ל לא קרא אות משמשת אלא א"כ כאשר היא משמשת במלה מיוחדת · רלוני לומר כאשר לא תתקיים בכל נטיות המשקלים · משא"כ אות הנוספת על השורש אשר תתקיים בכל נטיית המשקל קורא בשם יסוד מופל לפי שהיא נשרשת במשקל ההוא באופן שלא נמלא המשקל ההוא זולתה · אלא שהיא נופלת במשקלים אחרים · לכן קראו בשם יסוד נופל · לכן במה שאמר וכן כל ה"א המשמשת בראש התיבה · אין ה"א הבנין נכללת במאמר זה · כיון שה"א הבנין אינה נעדרת מכל חלקי העבר ובכל כנוייהם והבן זה :

פרשה צא ב וירדו אחי יוסף עשרה · א"ר בנימין ממשמע שנאמר אחי יוסף איני יודע שהם עשרה · אתמהא · אלא תשעה חלוקים לאחוה ואחד לשבור בר · כבר התבאר כי עֲשָׂרָה מספר מתובר אל המתואר ויורה על דברים מסתגים שאינם דומים זה לזה בשום · אבל עֲשֶׂרֶת מספר מופשט מן המתואר הוא ויורה על דברים המתדמים ומתיחסים זה עם זה בשום · והנה בנדון דידן לא היה ראוי לכתוב עשרה לגמרי · כיון שכבר נודע כי עשרה היו ומדכתיב עֲשָׂרָה ולא כתיב עֲשֶׂרֶת כדרך מופשט מהמתואר אין זה אלא להורות כמה שהיו חלוקין לעשות בכתינת האחוה שלא היתה אהבת כולם שוה לו · איברא מה שאמר ר' בנימין ואחד לשבור בר · היינו לפי שיש כאן שני שרשים רלופים מענין אחד ויש עוד פועל אחר מענין אחר לפניהם במאמר ההוא וזה יורה על השווי ועל התשוות שני הפעלים בעת אחת וברגע אחד כמו שהתבאר כבר במקום אחר · והנה לשבור בר מקור הוא והוראת המקור הוא על המחשבה הקודמת למעשה · וא"כ המכוון וירדו אחי יוסף לשבור בר שבשעת ירידתם היו שוים במחשבתם לשבור בר והבן זה : ד ויוסף הוא השליט וגו' שלש גזירות גזר וכו' · קשה דנאמר שלש גזירות גזר ובפרטן אתה מונה ארבעה · עיין פירוש מתנות כהונה וידי משה · ול"נ ששלש ראשונות הם גזירות שגזר ופרסם אותן ע"י כרוז כדי שידעו בהם הקרובים והרחוקים · אבל הרביעית שהיא שלא יכנס אדם עד שלא יכתוב שמו וכו' זה אין לורך להכריז עליו ולא תקרא גזירה בבואם אם ישאל מהם הפקיד שמם ושם אבותם על כרחם לריכים הם להגיד לו · תדע לך שכן הוא שהרי לקמן בפרשה זו א"ר יהודה בר סימון אף יוסף יודע היה שאחיו יורדין למלרים לשבור אוכל מה עשה הושיב שומרים על כל הפתחים ואמר להם ראו כל מי שנכנס לשבור אוכל כתבו שמו ושם אביו וכו' · הרי בהדיא דלא יפול על זה לומר לשון גזירה ודו"ק : ז וירא יוסף את אחיו וגו' · א"ר יהושע בר נחמיה נעשה נכרי להם · פשוט הוא

נזר הקדש

דרשב"ג מהו שיברך להוציא אחרים כדלעיל מי נימא כי היכי דמצטרף ה"נ מוציא אחרים · או דלמא אצטרופי מצטרפי אבל אינו מוציא אחרים · והא דפשיטא ליה הכא דתלוקין חביריו על ר"ש ב"ש היינו כרבנן דלדברי חכמים בשם ר' יוחנן לעולם אין מזמנים עליו עד שיאכל כזית דגן · וכיון דאין מזמנים עליו כ"ש שאינו מוציא אחרים : מתניתין כרשב"ג · דבצירוף זימון ודאי מודה ומ"מ מספקא ליה לר"י אם יכול להוציא אחרים או לא כדאמרן : כיוסף שזן העולם · כלומר כאשר נכמרו רחמי יוסף על הבריות לזון אף בארצות הרחוקים · אף כך גם אתה תזון לכל עמך אף לרשעים הרחוקים ממך מלך החסד והרחמים : אלא מיום שנגנב יוסף נסתלק ממנו רוה"ק · מפני העצבות · ועתה שוב השפיע ה' עליו רוה"ק · שראה שיש לו איזה שבר ותקוה במצרים בבניו ולא ידע על מה הוא רומז · ולפיכך השכים לשלוח כל בניו למצרים אע"פ שלא הוצרך לכך שעדיין היה להם תבואה באותו הפרק אולי יתקיים בהם התקוה · ובאמת היה רומז על יוסף : בשוק של זונות מה פיבכם · והא כי לבסוף כולם נקבצו יחד בשוק של זונות לחפש שם את יוסף בבתי הזונות בהיותו יפה עינים · וזהו שא"ל א"כ בשוק של זונות מה פיבכם ולמה לא יראאם שם מן העין · ועז"א לא כי ערות הארץ באתם לראות · ואומר לשון ערוה לרמוז ג"כ על הליכתם לדבר ערוה בשוק של זונות כי אות נתחזק עלילתו בענין מרגלים : א"ל אבידה אבדה לנו ובקשנוה שם · שנאמר שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וגו' והאחד איננו ובקשנוהו שם · א"ל אי הוה בר כם אמר לכון אפי' אי הויתון יהבין ביה כמה אלפי לא יהבינן לכון מה הויתון עבדין · אמרו ליה על מנת כן נתהינן אי למיקטל או למקטלא · אמר להו הוא הדבר אשר דברתי אליכם מרגלים אתם · ולהרוג בני העיר באתם · מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם · מיד נזדעזעו ולא השיבו · אמר להו · בזאת תבחנו וגו' : הביאו אחיכם הקטן וגו' · כצ"ל וכן הוא בספרים המדויקים · וזה עולה כגירסת רש"י ז"ל בחומש : מפני שהוא דחפו וכו' · כי למה בחר דוקא בשמעון ומשום דקשה הא כתיב לא תקום ולא תטור וגו' לכך מסיק שנתכוין להפרישו מלוי · שלא יטלו עליו עצה כמו אז · דעל ייהו כתיב ויאמרו איש אל אחיו וגו' : לכך נאמר וירא יעקב כי יש שבר · כתב הי"פ"ת ולא הבינותי מה ענין זה לכאן · והמת"כ פירש דדרים לשון שבר ממש שברון רוח שאירע לו במצרים עכ"ל וכה"ג נמי דרשי' לעיל יש שבר ויש שבר ע"ש · ומ"מ יותר נראה לי דל"ג ליה : לדוד · היינו מה שנסתר דוד בשדה ג' ימים בברחו מפני שאול ונתיעץ שמה עם יהונתן כמבואר בספר שמואל א' כ' : לשון דרומי אבל ברם · כלומר שביאורו הוא אין זה אלא כך · ולכן אמר אבל אשמים אנחנו כלומר אין זה אלא לפי שאשמים אנחנו ולא במקרה · וכן בכל דוכתי וכן מה שת"א אבל בקושטא כך פתרונו שאינו באופן אחר אלא כך הוא אמיתת הדברים : כל הימים זה העוה"ב · דכי הוה אמר שממא וחטאתי לך ממילא הוי משמע תמיד ולמה ליה למימר כל הימים · אלא בא לרבות גם העוה"ב : שמא הוקר השער · שפי' כסף משנה פי' שנים כראשון זולת הכסף המושב בפי האמתחת · והע"ג דבסיפור המעשה לא כתיב אלא משנה הכסף לקחו בידם ולא הזכיר כלל ככף המושב · יש לומר כי לא הזכיר אלא מה שלקחו מאת אביהם · אבל כסף המושב כבר היה בידם מאז : צריכין אתון כו' · וכי צריכין אתם עוד ד"א · אמרו לו תפלתך אנו רוצים וצריכים · אמר להם אם תפלתי אתם צריכים דבר זה לא יעכב בידכם ואל שדי יתן לכם רחמים · ומה שלא העירם על התפלה מקודם · היינו להורות כי אין לאדם לסמוך על נס על ידי התפלה לבד אלא בצירוף השתדלות אנושי ואח"כ ישען על ה' אלהיו בכח התפלה :

פרשה צב אשריו לאדם שיסורין באין עליו מכח התורה שנאמר ומתורתך תלמדנו · כצ"ל : מי שעתיד לומר ליסורין די · פי' לע"ל ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וגו' ולפי שאין דבר לעתיד אא"כ יש כבר מעין דוגמתו קצת בעולם הזה כדאיתא בפ"ב דשבת לכן אמר מי שעתיד לומר ליסורים די יאמר ליסורי די : כי טוב חסדך מחיים · כלומר כי טוב חסדך בשכר עולם הבא מחיים של עולם הזה · ואמר שפתי ישבחונך · היינו כדאמרינן במדרשות שהצדיקים גם בקבר שפתותם דובבות בדברי שבח והלה : לעת מצוי היום · מפורש בירושלמי אמר ריב"ח יהי חלקי עם מתפללים עם דמדומי חמה בכל יום · מ"מ על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא · לעת מצוי של יום כלומר בעת יציאת החמה ובעת שקיעת החמה שהיום נגמר ומתמצה :' לעת מצוי הדין : כלומר כראותו כח הדין המתמשמש ובא לעולם אז יתפלל לבל יהיה נספה בלא משפט ע"י פגעים רעים דמשתנה רשות למשחית אינו מבחין כו' : וישלח לכם את אחיכם אלו עשרת השבטים · כלו' שדיבר עם כנ"י מגלה עם הארץ אשר נשארו שוממים בקרב הארץ הקדושה כי עוד תהיה לכם נחמה בשוב ה' את שיבת אחיכם אלו עשרת השבטים : מה נאמר בכסף ראשון כו' · שבא לבאר כי ענין שגביע שוא עולה כי היה זה כענין כסף ראשון ושני שלא היה אלא דרך עלילה וכן אף זו עילה · וזהו מה נאמר בכסף ראשון ומה נדבר בכסף שני שלא היו אלא דרך עלילה · ומה נצטדק בגביע שהוא ג"כ עלילה כזה ומשום דמ"מ קשה דלא הו"ל לסתום אלא לפרש שיתחו לזה אמר שסתם הדברים כדי לרמוז בו עוד שאר ענינים : מה נאמר לאבא כו' · דרים שבאו לומר שקבלו על עצמם עול עבדות שמה מגד תוקף צער אביהם והרעומתו עליהם בכמה ענינים עד כי לא יוכלו עוד לראות פניו · וזהו מה נאמר לאדוני לאבא שבארץ כנען ביוסף ר"ל במה ינחמוהו עליו · ומה נדבר במה שנצערנוהו לפי שעה בשמעון · ומה נצטדק בבנימין כי האחרון הכביד : אם נאמר לך חטאנו בדבר הגביע זה לא יתכן כאשר גלוי וידוע שלא חטאנו · ואף אם נאמר שלא חטאנו בגביע · עכ"פ האלהים מצא את עון עבדיך מגד אחר דהיינו ממכירת יוסף ושארי חטאים הנזכרים :

סדר ויגש

פרשה צג א בנימוסים שלנו כו' · לאו דיהודה קאמר האי לישנא אלא הוא לישנא דר"ס שהביא ראיה ממש"ה בענין זה בנימוסין שלנו · וס"ל דמסתמא בזה כך היה הדת גם בדין בני נח כי הוא נימוס שכלי כי בהיות לו לשלם מדוע יהיה נמכר לעבדות · וזה שאמר יהודה בייא אתה מעביר עלינו לקחתו לעבד שלא כדין : יכנסו דברי באזניך · לשום לב לדברי לעשות רושם על לוח לבך · באשר אני איני מדבר לתועלתי לבד כי אם גם לתועלתך להצילך מנזקין ופגעים רעים · ובא לבאר מה התועלת שיש לו בזה · וע"ז אמר זקנתו של זה כו' : הזהיר שלא ילקה כו' · קרוב לומר דהא אתיא כמ"ד בסמוך שא"ל מה פרעה להום אחר הזכרים כו' כלומר שהשדו שלקחו למשכב זכור לכן אמר כי כמו שלקה פרעה ע"י זקנתו של זה בעבור שרצה לטמאה אף אותו האיש ילקה בצרעת בבואו לטמאו לבנימין : ובלה"ק · וזו ראיה שאני יוסף שזה הלשון לא נמסר כי אם לבני ישראל מדור הפלגה ואילך · ולא נתפשט לה"ק לאו"ה אלא ממתן תורה ואילך מהעתקת התורה : ומתחלה כשהיה המליץ בינותם זה לא היה אלא בשפה כנען שאינו לשון הקודש ברור ומהור :

פרשה צד א אשר ימצא אכ"כ אלא אשר נמצא אתו · גירסא זו אין לה שחר · כי מה טעם לומר אשר ימצא אתו שהוא עתיד · הביאו שהוא עבר · אבל יותר מחוור גירסת החזית פ' עד שהמלך במסבו (א' י"ב) אשר מצא עני שטים אכ"כ אלא אשר נמצא אתו מתחלה · דמצא משמע לשעה · אבל נמצא משמע לשעבר שנמצא בידו מקודם · והא קשה ליה דבשלמא בתכלת וארגמן ושאר המינים שפיר כתוב בהו אשר נמצא אתו שנמצא מינים הללו ביד האנשים למשמרת לגרכם · אבל עצי שטים גדולים ועבים כאלו

נחמד למראה

כי דעת ר"י בר נחמיה לומר שהמכוון באמרו ויתנכר מבנין התפעל לסורות על הראות בעצמו פעולה מן הפעולות ואינו כמו שיתדמה כמו יש מתעשר ואין כל (משלי י"ג) פירושו יש מראה עצמו עשיר ואין לו שום דבר וכן ויצטירו (יהושע ט') פירש"י עשו עצמן כהולכין בשליחות עכ"ל · כלומר שבאמת לא היו שלוחים · וכן שכב על מטתך והתחל (שמואל ב' י"ג) פי' הרד"ק הראה עצמך כאלו אתה חולה עכ"ל · ה"נ ויתנכר אליהם · הראה עצמו כאלו הוא נכרי והתנכרות היה נמשך אליהם · ונכון בזה מה שמפרש מלת אליהם במלת להם כמה שאמר נעשה נכרי להם · וכבר התבאר שיש הבדל בין מלת להם ומלת אליהם · והוא כי להם נגזר מן הלמ"ד המשמשת המורה על הקירוב · ומלת אליהם ממלת אל היא נגזרת המורה על הנגיעה והדיבוק · אלא הוא הדבר אשר דברתי · כי עם היות שבבחינת מה שאליו הראה עצמו כנכרי מ"מ בבחינת מה שממנו לא היה בו שום התנכרות לגמרי · ובזה נכון הוא מה שמפרש ויתנכר אליהם נעשה נכרי להם · להם דייקא · כי לא היתה שום הפלגה בהתנכרות ההוא · וזהו מה שפירש"י בפירוש החומש נעשה להם כנכרי בדברים קשים עכ"ל · והורה בזה שההתנכרות לא היה אלא בדבור לא במעשה · כי כל מה שעשה לא היה אלא לפנים · וזהו מה שאמר ר' חגי בשם ר' יצחק בפרשה זו לעיניהם אסרו כיון שיצאו להם היה מאכילו ומשקהו ומרחיצו וסכו : **ח** והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ זה מנשה · דלכאורה יש להפליא במה שאמר הכתוב ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו וגו' · איך אמרו כדברים האלה לפני יוסף והם ראו שבא עליהם בעקיפין · ועל זה אמר הכתוב והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינותם · ופירש"י בפירוש החומש כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי עכ"ל · אך מ"מ קשיא שעם היותו שחשבו כי יוסף אינו מבין דבריהם · איך לא חששו שהמליץ יגיד דבריהם ליוסף · ולזה אמרו המליץ זה מנשה · כי הם אמרו כדברים האלה על מה שאמר יוסף אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם · וכתיב ויקח מאתם את שמעון · הוא שהשליכו לבור הוא שאמר לגוי הנה בעל החלומות הלזה בא · ועל זה אמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו וגו' והיתה במדרש פרשה זו כי כאשר צוה יוסף לקחת מאתם את שמעון לא יכלו כל גבורי פרעה לכפותו עד שעמד מנשה ואסרו והכניסו לבית האסורים · וכאשר נסתלק המליץ זה מנשה לאסור את שמעון אמרו מה שאמרו : ר' חגי בשם ר' יצחק אמר לעיניהם אסרו כיון שיצאו להם היה מאכילו ומשקהו ומרחיצו וסכו · לכאורה יש לדקדק מנא ליה לר' תני הא שלא יהיה המכוון כי שעשה כן לעיניהם ולא יכלו לעכב · ולדעתי למד לומר כן מדכתיב וַיֶּאֱסֹר בחטף סגו"ל שהוא לשון קל כיון שאחריו רפי כמשפט אחרי שו"א נע אע"פ שבספרים שלנו לא נהגו כך · עיין בספר צוהר התיבה תיבת הדגש אות י"ד ואות ע"ו · וכן כתב יהב"י הנקדן בספר עין הקורא בפרשה הזאת וז"ל וַיֶּאֱסֹר לית רפה באורייתא וכל כפיתה דשמעון כוותיה · וכך אמר ר' יוסף הנקדן לכך אלו האסירות רפויות כי לא חזקות וקשות היו לאסוריהם עכ"ל · וכן כתב הרד"ק בשורש אסר וז"ל וַיֶּאֱסֹר אותו לעיניהם בשו"א וסגו"ל והמסורת עליו לית רפה וכל כפיתה דשמעון דכוותיה עכ"ל : ויאמר שאול שאל האיש וגו' · א"ר אבא בר כהנא אפי' עצי עריסותינו גלה לנו · רש"י בפי' החומש כתב וז"ל · ולמולדתנו · למשפחותינו · ומדרשו אפי' עצי עריסותינו גלה לנו עכ"ל · בא לפרש כפל לשון שאול שאל כאים · ויראה בזה כי הרבה שאלות שאל · והנה במלת לנו נכלל גם יעקב שאליו היו מדברים · ולמולדתנו · ר"ל למשפחתנו · והיא תשובה מספקת על מה שאמר להם אביהם למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח · והם השיבו באמת לא הגדנו לו כל מה ששאל אך על פי רבוי שאלותיו שאל לא יכולנו להמלט מלהשיב לו שום דבר והגדנו לו זה היש לנו אח ולא היה לנו לחשוב שיאמר אלינו הורידוהו אלי · וזהו מה שפירש"י לקמן וז"ל על פי הדברים האלה · על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד עכ"ל · ואולם עדיין יש להקשות שהיה להם לומר שאין להם אח אחרי שראו כי בתחלה בא עליהם בעלילה · ולזה א"ר אבא אפי' עצי עריסותינו גלה לנו · כלומר שלא היה נעלם ממנו שום דבר ובעבור זה הוזקקנו לומר לו באמת · ומה שלמד ר' אבא לומר כן · נ"ל כי כבר התבאר שכאשר יבא מקור עם פעל מן הפעלים ששניהם משורש אחד · ויהיה אחריהם במאמר ההוא פעל מן הפעלים אשר הוא משורש אחר · אזי יהיה תמיד ענין שתהוות שני הפעלים ההם בעת א' ובזמן אחד · והוא הדין כנדון דידן נאמר שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר · בעבור זה דעת רבי אבא לומר כי פעל לאמר אינו חוזר על בני יעקב שיאמרו לו · אבל על יוסף הוא חוזר שהוא עצמו אמר · והיה המכוון באמרו שאול שאל האיש לאמר · כלומר שלא שאל כדרך השואלים שהם מסופקים במה ששואלים · אבל הוא עצמו היה משיב על מה ששאל ולא היה נעלם ממנו דבר · אבל היה שואל על מנת לאמר ולהודיע לנו שלא נעלם ממנו דבר · ובעבור זה הוזקקנו להגיד לו באמת בכל מה ששאל ממנו להגיד לנו · ובזה נכון מה שאמר רבי אבא אפילו עצי עריסותינו גלה לנו :

פרשה צב א אמר ליה אלכסנדרי אין לך אדם בלא יסורים אשריו לאדם שיסורים באים עליו מן התורה שנאמר ומתורתך תלמדנו · קשה לכאורה אומרו מן התורה · ונראה בהקדים מה שאמרו פרק קמא דברכות כל העוסק בתורה יסורים בדילים ממנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף · עד כאן · ויש לדקדק דמה טעם יסורים בדילים ממי שעוסק בתורה · ונראה דהכוונה על מה שכתוב בילקוט אין לך אדם בלא יסורין חשש אדם בשינו אינו ישן בעינו אינו ישן עסק בתורה אינו ישן זה ער וזה ער יעויין שם · באופן דעסק התורה נחשב ליסורין · וזהו שאמרו כל העוסק בתורה יסורין בדילים ממנו משום דכל מגמת פניו הוא שלא יהיה אדם בלא יסורין כדי שלא יאכל שלמו · ואם כן זה שעוסק בתורה הכי יש לו יסורין ואין צורך ליסורין אחרים · וזה שאמר ר' אלכסנדרי אין לך אדם וכו' אשריו לאדם שיסורים באים עליו מן התורה מכח עסק התורה שבזה ניצול מיסורין אחרים שבאים על האדם בגופו ודו"ק : **ד** ויגשו אל האיש · מלמד שהיה דוחפן בפנים והן דוחפין אותו לחוץ · לכאורה יש להקשות מנא להו שתי דחיפות הללו · אך יתורץ על פי מה שכתב רש"י בפירוש החומש על פסוק אנחנו מובאים · וזה לשונו · אל תוך הבית הזה עד כאן לשונו · וכבר התבאר ההבדל שבין מלת אל שהוא מורה על הנגיעה והדיבוק ובין למ"ד המשמשת שהיא מורה על הקירוב · גם התבאר כי מה שאמרו רז"ל כל תיבה הצריכה למ"ד בתחלתה הטיל הכתוב ה"א בסופה · תמיד הוא מורה על הקירוב · אבל כאשר אין בה למ"ד בתחלתה ולא ה"א בסופה אזי תחסר מלת אל ומורה על הנגיעה והדיבוק · כי לא יתכן חסרון הלמ"ד מכל וכל אבל תמיד הכתיב ה"א בסופה · וכיון דלעיל מיניה נאמר בפסוק זה ויראו האנשים כי הובאו בית יוסף שאין שם למ"ד בתחלת מלת בית ולא ה"א בסופה · יתחייב מזה שתחסר מלת אל המורה על הנגיעה והדיבוק · ויתויב נמי כי מה שאמרו על דבר הכסף השב בפי אמתחותינו אנחנו מובאים · המכוון בו אל תוך הבית הזה שהיא הנגיעה והדיבוק · כיון שמלת הובאו לשון עבר הוא · ומלת מובאים לשון בינוני · ומבואר כי העבר הוא קודם בזמן אל הבינוני ואם כן אין ספק שגם הבינוני הזה יורה על הנגיעה והדיבוק שהוא אל תוך הבית הזה · וכאן נאמר ויגשו אל האיש וגו' וידברו אליו פתח הבית ואחר כך נאמר ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף בה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה המורה על הקירוב · ולכאורה נראין הכתובים סותרין זה את זה לזה אמרו מלמד שהיה דוחפן בפנים והן דוחפין אותו לחוץ · לומר שלאחר שהיו בפנים דחפו אותו לחוץ לדבר עמו פתח הבית · ודו"ק : וישובו העירה וגו' · אמר רבי אבהו מטרפולין היתה ולא אמרת וישובו העירה אלא מלמד שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר של עשרה בני אדם · כבר התבאר כי ה"א שבסוף התיבה היא משלמת חסרון הלמ"ד שבלאשיתה משמשת להורות על הקירוב · ואם אין שם למ"ד בתחלתה ולא ה"א בסופה אזי תחסר מלת אל המורה על הנגיעה והדיבוק · והנה לשון שיבה הוא כבחינת מה שאליו כמו וישב ראובן אל הבור (בראשית ל"ז) על כן הוא נקשר תמיד עם מלת אל · לא עם למ"ד המשמשת · וכאן נאמר וישובו העירה · והיה נכון לומר וישובו אל העיר או וישובו העיר בחסרון מלת אל כי הוא מתוקמא בלישנא כמו שהתבאר כבר במקום אחר ומדקאמר וישובו הָעִירָה צריך לומר שתחסר מלת אל כמנהג הלשון והה"א היא מאותיות האמנתי"ו הנוספות שהוראתו להקטין על הענין · וזהו שאמר ר' אבהו ולא אמרת וישובו העירה · ואולם מה שנא' אחריו ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף בה"א בסוף אף על פי שהיא נקשרת עם לשון ביאה · ולכאורה ליכא למימר שהביא הה"א במקום למ"ד בתחלתה איכא יפה היא נדרשת דאיתא במדרש ילקוט ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם · למוד היה לצאת בכל יום לבימה לדון ואותו יום לא הלך שלא לביים את אחיו מפני מצריים · עד כאן · ובפי זה נכון הוא שהה"א שבסוף התיבה משמש במקום למ"ד בתחלתה להורות על הקירוב · והוא שהם לא הלכו בתחלה אל בית יוסף אבל הלכו אל הבימה בחשבם ששם ימצאו אותו לפי שמנהגו היה לצאת לבימה אלא שלא מצאוהו שם כמה שנאמר והוא עודנו שם · וזהו מה שפירש רש"י שם שהיה ממתין להם · עד כאן לשונו :

סדר ויגש

פרשה צג ובהבאת שלום שבין אדם לחבירו · הקשה הרב ידי משה דמאי אצטריך לאשמועינן שידבק בהבאת שלום · רצונו לומר טפי ממצות אחרות · ועיין שם מה שתירץ · ולי נראה דנקט הך · משום דשייך להכהו תרי דתלינהו איירי ברובא דרובא משום שהיכא אינו חפץ בה או לספק · ואם ינשאו יהיה ביניהם קטטה ומריבה · ועל ידי התליה כל אחד יבוא על מקומו בשלום וכן בהפרת נדרים · יש מהם שנודרים שלא להטיב עם חבריהם או שלא לדבר עמהם · וממה להפר וכולם הם אהבת שלום בין אדם לחבירו · ומשום הכי נקט גם כן אהבת שלום בין אדם לחבירו בעלמא ודו"ק : נבהלו נחפזו · ולא יכלו אחיו וגו' · רעדה אחזתם שם · אלו השבטים אמרו מלכים מדיינים אלו עם אלו אנו מה איכפת לנו וכו' · יש לדקדק דהכתוב דבר שלא כסדר · כי תחלה אמר נבהלו נחפזו שהוא כשנגלה להם יוסף ואחרי כן רעדה אחזתם שם שהוא כשהיו מדיינים אלו עם אלו · ותו דהכתוב אומר רעדה אחזתם · והוא דורש שאמרו מה איכפת לנו · ולפי זה מה רעדה היתה להם · ונוכל לתרץ כי כוונת בעל המאמר הלזה לומר שבשעה שנבהלו נחפזו דהיינו כשלא יכלו אחיו לענות אותו דוקא באותה השעה רעדה אחזתם שם ולא קודם · והקשה בעל המאמר למה עכשיו ולא קודם · לזה אמר מקודם זה שהיו מדיינים יהודה עם יוסף אומרו לא איכפת לנו · אבל עכשיו שנתגלה להם נפחדו שלא יעשה עמהם כאשר עשו לו · וזהו כי נבהלו מפניו · ודו"ק :

פרשה צד ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע · להיכן הלך · אמר רב נחמן שהלך לקוץ ארזים שנטע אברהם זקנו בבאר שבע · לכאורה צריך ביאור זה הלשון להיכן הלך כיון שהכתוב אומר שהלך בארה שבע · אך כפי מה שהתבאר כבר באיזהו מקומן של שבחים הוה ליה למימר ויבוא אל באר שבע או ויבא באר שבע ומדכתיב בארה שבע בה"א בסוף התיבה שהיא במקום למ"ד בתחלתה המורה על הקירוב · מוכח שלא בא אל תוך באר שבע ממש · רק שבא קרוב

מי מוליך עמו בדרך · לכך מפרש אשר נמצא אתו מימות יעקב והשבטים כי הם הנחילום לבניהם לצורך המשכן והיה רז זה מסור בידם · ולכך הוליכום עמם : שיאמרו לי פסוק זה · פי' שיפרשו לי פסוק זה ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק דקשה מדוע לא אמר לאלהי אביו אברהם שהוא הראשון שפירסם והודיע אלהותו בעולם · אבל יצחק היה טפל לו · ועכ"פ ה"ל לומר שניהם אברהם ויצחק · או ה"ל למימר סתם זביחה לה' ומה צורך לתלות פה אלהותו ביצחק : חד מנהון אמר מה אבא להוט כו' · ה"ג בס"מ חד מנהון אמר מה אבא להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני · חזרתי ואמרתי אבא לא היה עליו אלא ערחות ד' נפש בלבד · אבל אני יש עלי ערחות ע' נפש · ואוחרנא אמר מה אבא משנה בן מבניו אף אני משנה בן מבני : ר' יודן אמר חורי · עוד שיטה אחרת בזה · לפי שאז אמר יעקב וכי הייתי סבור שהוא מטעימני מאותן הברכות שברכני יצחק אבי כי חשבתי שלא יתקיימו בי מיד אלא אחר כמה וכמה דורות · אבל עכשיו אני רואה שמתקיים בי בימי מאותן הברכות שברכני אבא · ומהו יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים כי זה נתקיים ביוסף בני · אשר נעשה מושל בארץ נכריה בארץ מצרים וישתחוו לו לאומים · כי אז היתה ארץ מצרים מושלת בכיפה ויכנעו כולם לפני פרעה ויוסף מפני תיקון הרעב בהיותו משביר בר לכל הארצות וכמפורש בפרקי דר"א · ולכן עתה אשר נודע לו מענין יוסף הקריב קרבן תודה לה' על שנתקיים בו ברכת אביו יצחק · ולפיכך נאמר ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק : ואם יאמר לך אדם עשירי שמעי כו' · הנכון כגי' הספרים המדויקים ואם יאמר לך אדם מי יאמר לך כן אמור לו שמעי עשירי לדוכן · ופי' אם ישאלך מי מגלן דדוקא זה הוא שמעי שמנה עדנה בבטן אולי הוא איש אחר מהמנויים שם · אמור לו שהוא נלמד ממה שמעי נמנה שם (בפסוק י"ז) ולא נזכר כלל מקודם לא בבני אסף וידותון והימן רק שנאמר סתם בבני ידותון ששה ע"י ידותון אביהם · ובפרשם אינם כי אם חמשה ש"מ הוא הששי ולא נזכר בשמו כי לא נולד עדיין ונרמז רק במספר הכולל · ואחר היותו גדול מוכשר למלאכת השיר אז נזכר בשמו : אר"י בד"א בזמן שהוא בפנים כו' · העיקר דה"ג א"ר יוחנן אפי' יחדוהו אין נותנין · בד"א בזמן שהוא מבחוץ והם מבפנים · אבל הוא והן מבפנים הואיל והוא והן נהרגין יתנו להן ואל יהרגו כולם · כגון שהוא אומר ותבא האשה אל כל העם · וה"פ אר"י אפילו יחדוהו אין נותנין בד"א שהוא מבחוץ כלומר שהוא מחוץ לסירה ויוכל להמלט משם והם נלכדו במצודה רעה מבפנים שהם במצור ומכובבים מן האויבים ואין לאל ידם להמלט משם · לפיכך אע"פ שיחדוהו הואיל שהוא מבחוץ והם מבפנים נסתחפה שדיהם ואין נותנין · אבל אם הוא והם מבפנים לסירה הואיל והוא והן נהרגין יתנו להם ואל יהרגו כולם · ועז"א כגון שהוא אומר בשבע בן בכרי ותבא האשה אל כל העם בחכמתה וגו' שכיונה בדעתה לדבר משפט אמת דבמקום דהוא והן נהרגין יתנו להם ואל יהרגו כולם :

סדר ויחי

פרשה צו א אמר ר"א דברים כגו · יש סוד בדבר · וריב"ל בא לפרש הסוד ואמר מהו דברים כגו אתהלך לפני ה' בארצות החיים כלומר שסודו מבואר מתוך מקרא זה · וכדי לבאר זה מסיק אמרו רבותינו ב' דברים וכו' וה"ג בסה"מ ב' דברים בשם רבי חלבו ורבי חנינא · רבי חלבו אמר למה האבות מחבבים קבורת א"י שמתי ארץ ישראל חיים תחלה בימות המשיח ואוכלין שנות המשיח ור' חנינא אמר מי שמת בחוצה לארץ ונקבר שם ב' מיתות יש בידו וכו' · ור"ל שרבי חלבו אמר שלפיכך נקרא א"י ארצות החיים לפי שמתיה חיים תחלה וכו' כדאיתא שמתי א"י חיים מ' שנה קודם מתי חוצה לארץ · וגם מלינו סברת חז"ל שימות משיחנו מ' שנה · נמצא שמתי א"י החיים תחלה מ' שנה אוכלים שנות משיחנו · לא כן מתי חו"ל · ור' חנינא מפרש בארצות החיים לפי שהמת בח"ל ונקבר שם ב' מיתות יש בידו לפי שמלבד עיקר המיתה בסילוק הרוח מן הגוף עוד מת שנית בקבר מצד עצמותיו שנשאר עוד בהם כח חיוני מעט הנקרא הבלא דגרמי שיורד תמיד שפע של עליון הנמשך מלחלוחות העליונים של עצמות הצדיקים להשביע בצחצחות כח נפשם הכלול עוד בתוך עצמותם בקבר שאין שפע זה יורד כראוי אלא בא"י המכוונת כלפי ארץ החיים העליונה אשר משם יורד זיו של העליון מקור החיים :

פרשה צז א בך אין ישראל · אע"ג דאין זה מיוחד לבני יוסף · וכן הא דר' לוי בסמוך · י"ל שתלוי הדבר בזרע יוסף לפי שכל ישראל נקראו על שמם כדאית' לעיל פ' ע"א · ומברכת בני יוסף יתברכו כולם וכדכתיב להדיא בך יברך ישראל לומר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה : ועלו בזכותו של משה · שאחר שהושלכו ליאור עלו דרך גם בזכותו של משה ואתי כמ"ד בפדר"א שכל הילדים שהושלכו ליאור עלו דרך נס שהיה היאור פולטם במדבר ושוב עלו ובאו מצרימה אל אביהם ואמם · וקאמר הכא שהיה הדבר בזכותו של משה בהיותו השורש הכולל לס"ר נשמות שבדורו והוא האיר מאורו לכולם : מי ששמו כשם הדג כו' · דדייק למימר וידגו לרוב בקרב הארץ לרמוז כי מי ששמו כשם הדג בנו מכניסן לארץ נון בנו יהושע בנו דדג תרגומא נונא : קדמו בנחלה · זאת נחלת בני אפרים ואח"כ זאת נחלת בני מנשה · נראה דצ"ל ואח"כ נחלת בני מנשה ומה שמצינו בפרשת פינחס ופ' מסעי שהקדים מנשה לאפרים · י"ל שלא הקדים תמיד אפרים אלא בקדימת מעשה כמו בנחלה וכדומה · אבל לענין קדימה בכתוב מקדים לפעמים גם למנשה מפני כבוד בכורתו אע"פ שאפרים גדול ממנו : בן שהשכיל ולא עשית כמעשיהם · כצ"ל פי' ולא עשית כמעשיהם של אנשי שכם כדמפרש ששכם נפרצה בערוה וגדרת אותה לפיכך תהא שכם בחלקך :

פרשה צח א האספו מארץ מצרים · שהוא יעוד על הגאולה גאולת מצרים שבהיותם מפוזרים בארץ מצרים אמר האספו והקבצו יחד לרעמסס לצאת משם יחד ביד רמה כדכתיב ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה · וכה"ג נמי דרים לה בגאולה העתידה שאמר האספו מעשרת השבטים והקבצו יחד למקום יהודה ובנימין ומשם יעלו יחד למלחמת בית דוד : כך היתה עדתו של קרח כו' · עד סוף הסימן אין לזה קשר פה וכבר כתב בא"א שטעות נפל בהעתק · ומקום מימרא זו היא לקמן בפרשה זו גבי כיון שבא משה התחיל מקרבו · וכן כתב המת"כ וכנ"ל עיקר : לא שלך היתה הבכורה כו' · מפרש דה"ק ראובן בכורי אתה בתמיה שלא אתה כחי וראשית אוני טיפה ראשונה שלי שנתעברה אמו

באור מהרי"פ

פרשה צז א עם משה רבך באתי · נראה דמפרש עתה באתי בתמיה כלומר וכי סבור אתה שמתדם באתי עתה הלא מקדם באתי עם משה · דאל"כ מאי קאמר פשיטא שעכשיו בא שלא נראה קודם לכן · ויתכן דמשום דק"ל מאי לא דקאמר כמש"ל דרש קרא בסירוס (ע"פ מדה ל"א) כאלו כתיב כי אני שר צבא ה' לא עתה באתי (יפ"ת) : הזהר שלא תעשה כשם שעשה לי משה כו' · טעם הדרשה מדכתיב לא כי אני שר צבא ה' ומאי לא והלא יהושע אמר הלנו אתה אם לצרינו וכיון דהוא שר צבא ה' לעזרתם בא ומאי לא דמשמע לא לכם ולא לצריכם אלא דה"פ לא תעשה לי כמו שעשה משה כי אני וגו' (יפ"ת) : שלשה סימנים נתן להם הזקן · נראה דיוסף גרסינן שהרי בדברי הזקן לא נזכר פקידה והא דנקט בהאי קרא הכא ואלהים פקוד יפקוד וגו' ע"ש הוא והא דמייתי הכא סימנים שמסר יוסף משום דקלתן רמוזים בדברי ישראל אליו הנזכר פה ועיין בפי' הרמב"ן כפ' ושמעו לקולך (יפ"ת) : בסגנון שלו · עיין ערוך ערך סגנון וז"ל רב"מ שם פירש בג' רומי סימן רושם ואופן · וגם פירושו נס ודגל עכ"ל : בין שהשכים כו' · היפ"ת הגיה בן שהשכיל כו' ע"ש :

נחמד למראה

וסמוך לה ואנחנו לא נדע עדיין איזהו המקום הקרוב לבאר שבע אשר הלך שם · וזהו שאמר לפיכך הלך אמר רב נחמן שהלך לקצץ ארזים שנטע אברהם זקנו בבאר שבע · וזהו מה שאמר הכתוב באר שבע בה"א בסופה סמוכה על שקירוב כי מבואר שאין נוטעים ארזים בתוך העיר ממש כי אם בעיבורה של עיר · והוא מקום הקרוב לבאר שבע :

סדר ויחי

פרשה צו ולמה כל האבות תובעין ומחבבין קבורת ארץ ישראל אמר רבי אלעזר דברים כגו · רבי יהושע בן לוי אמר מהו דברים כגו אתהלך לפני ה' בארצות החיים · אמרו רבותינו שני דברים בשם רבי חלבו למה האבות מחבבין קבורת ארץ ישראל שמתי ארץ ישראל חיים תחלה לימות המשיח ואוכלין שנות המשיח וכו' · ומדעתי כי קשה בקצת טעם למה שהאבות תובעין ומחבבין קבורת ארץ ישראל · דהא ודאי חיבה יתירה שנודעת להם קדושתה ומעלותיה ומשום הכי הכל רצין אחריה ומה צריך טעם אחר וזולת זה · תו קשה דהנה רבי אלעזר דאמר דברים כגו ולא פירש ניחא דהא קאמר רזי לי רזי לי ולא ניתן להאמר · אמנם רבי יהושע בן לוי דאתא לפרושי מהו הסוד סתם את דבריו שהרי קרא כדכתיב שרטע וכתב · ולא ידעתי למה · שהרי לא בא לסתום אלא לפרש · וראיתי למהר"ש יפה ז"ל שכתב דכוונת ר' יהושע בן לוי הן הנה דברי רבנן בשם רבי חלבו שמתים חיים תחלה ואוכלים שנות המשיח יעויין שם · ואין נראה כן מליטנא אלא אחת מתתים זו או דר' חלבו אתא לפלוגי עליה · או דאתא לטפויי עלה דמילתא · אבל אין אנו יכולים לומר דכולהו טעמא חדא קאמרי · ועוד לפי דבריו יקשה למה לא פירש דבריו רבי יהושע בן לוי לומר כזאת וכזאת · ותו דר' חלבו לא מפיק ליה מקרא דאתהלך לפני ה' בארצות החיים · ואמאי · ובדברי רבי חלבו צריכין אנו למודעי מהו זה שאמר שמתים חיים תחלה לימות המשיח · שאם הוא כמו שכתב מהר"ש יפה שהנקברים בה כיון ששם היא קבורתם חיים תחלה דהא נותן נשמה לעם עליה · אבל מתי חוצה לארץ עד שהם מתגלגלים במחילות עפר לבוא לארץ ישראל לקבל נשמתם נמצא שמתאחרים זמן מה עד שבאים ומקבלים נשמותיהם · לא כן מתי ארץ ישראל הקבורים שם שתיכף ומיד קמים על רגליהם · יעויין שם · קשה דודאי לחיי שעה לא חיישינן · ואכתי קשה מה יתרון יש למתי ארץ ישראל · כיון שגם מתי חוצה לארץ חיים אחריהם שעה אחת או שתים · דודאי אין דעת סובלת שצדיק אחד אשר משכן שלו בחוצה לארץ רחוק מארץ ישראל שנה או שנתים בדרך רחוקה כשמתגלגל ובא במערות צורים ובמחלות עפר צריך שיתעכב כשיעור הימים שהיה בא ברגליו בהיותו בחיים · וזה רחוק מן השכל · דודאי בכלל הנס הגדול והנורא שעושה להם הקדוש ברוך הוא מחילות בעפר שיבואו הנה עושה להם קפיצת הדרך וממהרים ובאים · באופן דלפי דברי מהר"ש יפה ז"ל היתרון והחיבות מתי ארץ ישראל על של חוצה לארץ הנה הוא שמתי ארץ ישראל חיים שעה או שתי שעות קודם מתי חוצה לארץ · ולעניות דעתי נראה דאין זה מעלה ויתרון וכדאמרן דלחיי שעה לא חיישינן · אלא ודאי משמע דדברים כפשטן דמתי ארץ ישראל חיים תחלה · ואחר זמן זמנים תהיה התחיה לשל חוצה לארץ · וכוודאי דדברים הללו צריכים ביאור איך ומה · עוד קשה אומרו ואוכלים שנות המשיח וזה תימה כי למה מתי ארץ ישראל יאכלו שנות המשיח ומתי חוצה לארץ לא · זה פלא · והנה הרב מהר"ש יפה ז"ל על פי דרכו שכתב שאחר זמן בקרוב יחיו גם כן מתי חוצה לארץ הוקשה לו שאם כן גם מתי חוצה לארץ אוכלין שנות המשיח ומהו זה שאומר שמתי ארץ ישראל אוכלין · וסוף דבר הסכים דענין תחלה שהזכיר לעיל מושכת עצמה ואחר עמה וכאילו אמר אוכלין תחלת ימי המשיח יעויין שם · ושתי תשובות בדבר · חדא ככר מלתא אמורה דלחיי שעה לא חיישינן ואין זה עונש למי שלא נקבר בארץ ישראל · ועוד דהא רבנן אמרי שני דברים משמיה דרבי חלבו והשתא לא משכחת לה אלא חדא · שהרי הא בהא תליא שכיון שהם חיים תחלה קודם המאחרים ודאי שאותם השנה הם אוכלים ולא מתי חוצה לארץ · והנה כדי לבאר המאמר הקדוש הלזה · צריכין אנו להקדים מה שכתב הרב חסד לאברהם בעין הארץ (דף נ"ד) וזה לשונו דע כי מסורת יש בידינו כי באותו יום · שמלך המשיח עם קיבוץ גליות לא"י ימצא שם בארץ ישראל שבעה אלפים מבני ישראל ובאותו היום יחיו המתים שבארץ ישראל וכו' ויחזרו את המתים שבארץ ישראל בעת תיותם לבריה חדשה רוחנית · וכן השבעת אלפים הנמצאים חיים בעת ההיא שמה גם כן יהיו בריה חדשה כלם גופות רוחניים כמו אדם הראשון קודם שחטא וכגוף של חנוך ומשה רבינו ע"ה ואליהו · ויפוטטו כולם באויר ויעופפו כנשרים · וכל זה יהיה לעיני אנשי קיבוץ גליות · וכאשר יראו אותן הנכנסים כאשר אחיהם נעשו בריות חדשות ופורחים באויר ללכת לדור בגן עדן ללמוד תורה לפני הקדוש ברוך הוא · אז יתקבצו יחד בני קיבוץ גליות ויקחו דאגה בלבבם ויהיה להם דאבון נפש ויתרעמו אז על מלך המשיח ויאמרו שלא אנחנו עם בני ישראל כמותם ומפני מה זכו להיות רוחניות בגוף ונפש ומה שאין כן אנחנו ולמה נגרע · וישיב להם המשיח הלא כבר נודע ומפורסם מדותיו של הקדוש ברוך הוא שהם הכל מדה כנגד מדה · ואותם שהיו בחוצה לארץ אחר יגיעות רבות השתדלו לבוא בארץ ישראל כדי לזכות לנפש טהורה וכו' ואתם נתרשלתם בעבור חמדת ממון והחשבתם לאיבוד גופכם ומאודכם וכו' ונפשותיכם עשיתם טפל וכו' ונותן להם ממון בלי שיעור ועש"ב · וזהו נבא אל מאמרנו · אמר רבי אלעזר דברים כגו · כלומר שהוא סוד · ואתא רבי יהושע בן לוי לפרש הסוד ואמר שהסוד הוא מה שאמרנו שהקבורים בארץ ישראל בזמן התחיה יזכו לחיים ויעשו בריה חדשה כולם בגוף ונפש יהיו רוחניים כמו חנוך ואליהו · ויהיה בהם כח לעוף כנשרים וילכו לגן עדן שנקרא עץ החיים ולארצות החיים ללמוד תורה מפי הקדוש ברוך הוא · וכל זה רמז רמז לנו בסביאו קרא כדכתיב אתהלך לפני ה' בארצות החיים · והיינו שיהיה לי כח לקום ולהתהלך מעצמי לפני ה' דייקא בארצות החיים בגן עדן ללמוד תורה מפי הגבורה כי הוא ודאי מעלה יתירה אין ערוך אליה · לא כן הנקברים בחוצה לארץ חיים או מתים שאינם זוכים לכך · ולהבין דברי רבי חלבו צריכין אנו להקדים מה שכתב הרב חסד לאברהם ז"ל בסימן הנזכר עוד · וזה לשונו · בסוד תחיה בארץ ישראל מסורת קבלה היא בידינו שתחית המתים יהיה בארץ ישראל ארבעים שנה קודם התחיה של חוצה לארץ · אמנם כל מי שנפטר בחוצה לארץ ויש לו ממשפחתו קרוב שם בארץ ישראל שהוא חייב באבילות כן היה או אשה · יש כח ביד קרוב ההוא אשר בארץ ישראל להחיות אותם שבחוצה לארץ · וזה סוד נרמז בפרק תמיד נשחט עתידים צדיקים שיחיו מתים וכו' · יעויין שם · נמצא שמתים של ארץ ישראל חיים תחלה ארבעים שנה קודם מתי חוצה לארץ · ובפרק חלק כ"א אמר ימות המשיח ארבעים שנה וכו' · יעויין שם · וזהו בעצמו אמר רבי חלבו שמתי ארץ ישראל חיים תחלה ואוכלין ימות המשיח כדאמרן שהם חיים קודם מתי חוצה לארץ ארבעים שנה שהם ימות המשיח · ואחר כך חיים מתי חוצה לארץ · נמצא דשתי מעלות טובות יש למתי ארץ ישראל ממתי חוצה לארץ · האחד שחיים ארבעים שנה קודם והם אוכלים ימות המשיח שהם הארבעים שנה הנזכרים : ור' חנינא אמר מי שמת בחוצה לארץ ונקבר שם שתי מיתות יש בידו שכך כתיב ואתה פשחור וגו' ושם תמות ושמה תקבר הוי יש בידו שתי מיתות · לפיכך יעקב אמר ליוסף אל נא תקברני במצרים · ויש לדקדק האיך קבורת חוצה לארץ חשיבה ליה כמיתה שנייה · והו מאי ראיה מייתי מדקאמר ושמה תקבר שהיא מיתה שנייה והא גבי קבורה לא נזכר בכתוב מיתה ואיך יובן כך מהכתוב · וזאת שנית מאי היא המיתה שנייה · ומהר"ש יפה פירש דרומז על חיבוט הקבר · כי לדעת חכמי האמת אין חיבוט הקבר בארץ ישראל · ועוד פירש דאפשר דמשכחת מיתתן אחר תחית המתים דלארץ ישראל היינו מיתה שנייה · יעויין שם · וקשה דהיינו נמי דברי רבי חלבו · ונראה לעניות דעתי בהקדים מאי דאמרינן בכתובות כל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח כתיב הכא וכפר אדמתו עמו וכתיב התם מזבח אדמה תעשה לי · עד כאן · ופירש מהרש"א ז"ל שם הכוונה דהאדם ממקום כפרתו נברא עפר מן האדמה ממקום שנאמר בו מזבח אדמה שלולי תחלה לו כפרה כמ"ש ז"ל · ולמעלת האדם אמר שהוא כאילו הוא קבור שם · כי כמו שרוחו ונשמתו שב במסרה למקום אשר חוצב ממנה כן עפר גופו שב למקום טהרה למקום מזבח אדמה אשר משם חוצב עפרו · ועל זה אמר למעלת ארץ ישראל ולקדושת ארץ ישראל וטהרתה וכפר אדמתו עמו כאילו קבור במקום הכפרה אשר משם ניטל גופו · ע"כ · עוד נקדים מה שכתב רש"י בפסוק אמותה הפעם · ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ובעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקדוש ברוך הוא מיתתך · עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת · וגבי קרח כי ארד אל בני אבל שאולה פירש · וזה לשונו · ומדרשו גיהנם · סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי שלא אראה גיהנם · עד כאן לשונו · נמצא כי ראיית גיהנם נחשבת למיתה : ובזה נבוא אל הענין דהנה שמת בחוצה לארץ הנה הוא מוכרח לראות גיהנם על פי הרוב כי הא כתיב אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ועל כן הוא מוכרח למרק עון אשר חטא בגיהנם · אבל הנקבר בארץ ישראל שהוא מת בלא חטא ובלא עון כנ"ל הולך בדרך ישר לגן עדן ואינו רואה גיהנם · וזהו שאמר רבי חנינא כל הנקבר בחוצה לארץ יש בידו שתי מיתות · אחת היא מיתה עצמה · והשנייה ראיית גיהנם · לא כן הנקבר בארץ ישראל שאינו מת אלא מיתה אחת · שכיון שהוא טהור ונקי מחטא ועון · שהרי הוא כאילו לא נקבר בארץ אלא תחת מזבח כפרה · לא כן הנקבר בחוצה לארץ · שכיון שאי אפשר לומר ונקה לא חשבינן כאילו הוא קבור תחת המזבח אלא שם תהא מיתתו · שם תהא קבורתו · וזהו מה שהביא ראיה מקרא כדכתיב שם תמות ושמה תקבר · דלפי האמת ושמה תקבר הוא מיותר דודאי שם תהא קבורתו כיון שמת שם ולא על מגן דברו הנביא אלא מוכרח דרמז רמז שאם היה נקבר בארץ ישראל היה נחשב לו כאילו לא נקבר במקום שמת אלא במקום אחר במזבח · אמנם בחוצה לארץ שם ימות ושם יקבר וכיון שכן מוכרח למות מיתה אחריתי לראות גיהנם וכדאמרן : אמר רבי סימון אם כן הפסידו הצדיקים שהם קבורים בחוצה לארץ אלא מה הקדוש ברוך הוא עושה עושה להן מחילות בארץ וכו' והן מתגלגלין ובאים עד שהן מגיעין לארץ ישראל והקדוש ברוך הוא נותן בהם רוח של חיים והם עומדים וכו' · כדי לבא אל הענין צריך להקדים את הדבר הקשה על הקדמה היא מולאת מהרב חסד לאברהם ז"ל דהוא אומר שמתי חוצה לארץ חיים ארבעים שנה אחרי תחית מתי ארץ ישראל · והנה מהר"ש יפה כתב כלאחר יד הקדמה הלזו ודחאה בשתי ידיו · שהוא אמר דלא ניתן לאמר שמתי ארץ ישראל יחיו זמן מה קודם למתי חוצה לארץ דאם כן משה ואהרן לא יחיו כשיבא המשיח שהרי הם קבורים בחוצה לארץ · וזה תימה שהרי בגמרא יומא דקמהמה תלמודא על השואל אשר שאל מגבעת ואבנט איזה מהן קודם אמר לכשיבנה בית המקדש ויבא משה ואהרן עמהם דנראה שהוא דבר פשוט · ואני אגדיל התמיהה ואומר כי למה יפסידו הצדיקים גמורים הנקברים בחוצה לארץ לשובע שמחות ימות משיחנו · והנראה לעניות דעתי כי זאת בעצמו היא היא קושית רבי סימון וכמו שנבאר פירושו ואומר דהנה כפי דברי הרב חסד לאברהם מוכח דטעם הדבר פירושו שמתי ארץ ישראל

פייש

אמו בלילה ראשונה ולכן לא שלך היתה הבכורה שאז היה כל מחשבתי ברחל וחושבין לזרע האם : עכשיו הזרה כו' · ר"ל דמגד החטא לחוד לא היה נענש בכך שתנטל הבכורה ממנו · משום דקשה לשלשלת היוחסין שתעקר כדלעיל פ' פ"ב וכן אילו לא חטא אע"ג דהיה מחשבתו ברחל מ"מ לא היה נטלה ממנו בכורתו · אבל עכשיו שחטא ובלאו הכי יש לד קטרוג על בכורתך בהיות מחשבתו ברחל · נדמית אתה מן הבכורה בקל כדי להחזירה לבעלים הראשונים : ר"י אומר פרקת עול כו' · דריש נוטריקון כה"ג דרבי אליעזר · פרקת עול ומפרש במה פרק עול · ועז"א שהיה בשני דברים · האחד חללת יצועי ופגעת בכבודי · ועברת על מצות כבוד אב · והשנית זה ילרך עליך בזנות : ראב"י אמר פסעת כו' · ס"ל שלא שכב ממש אלא שבלבל יצועי אביו לבד ודריש פסעת על דעת לפגוע בכבוד אביך · ועי"ז חטא בבכורתך שאבדת בכורתך : וכן זר נעשית למתנותיך בכהונה ומלכות כדלעיל · ולא כללם יחד עם הבכורה · משום דהבכורה מיד היה · והכהונה והמלכות לאחר זמן : ועברתם כי קשתה · דריש עברתם לשון עבירה · וקללת העבירה הוא כח המשחית הנברא מעון כנודע : וחלק עם אחיו · וכן הוא בנמשל שיהודה הי"ל חלק בשני עצמו שיקראו בני שבטו על שמו · וכן הי"ל חלק עם אחיו שכולם נקראו על שמו : זה מלך המשיח · כלומר שבט ממשלתו יהיה נמשך בקרב ישראל עד כי יצא משיח שנקרא שילה שהמלוכה שלו · או על שם שי לו שנאמר לו יובילו שי למורא · ומאז יתפשט מלכותם כנ"ש ולו יקהת עמים וכ"ש בישראל · אבל בעוה"ז אין שבט ממשלתו אלא בישראל : זו סנהדרין · וכה"ג נמי אמרינן בפ"ק דסנהדרין אלו ראשי גליות שבבבל כו' · ואף כי גם אלה פסקו בזמנינו · כבר פירשו המפרשים שמ"מ נמצאו שרים מושלים בדוגמתם הקרובים למלכות אשר ממשלתם מתפשט בקרב ישראל · והכא נקט סנהדרין לדוגמא בעלמא : שעיניהם בחולות · כלומר בני דרוש שהם מיהודה עיניהם כחולות ואדומות על ידי היין · ומשום דקשה מ"מ בהא · ולכן אמר וכחס יפה לת"ח והיינו כדאמרינן חמרא וריחנא פקחני : אם יין חרדלי שתית · הוא אדום · יין הוא · ואם יין גורדלי שתית הוא לבן אינו יין אלא מים : ולכן אמר חכלילי עינים מיין שהיו עיניהם אדומות מיין האדום : עולה של א"י בהפרשת תרומות ומעשרות בהיותם בני תורה רובם ככולם וכדאמרינן בעלמא חזקה לחבר שאינו מוציא מת"י דבר שאינו מתוקן · אבל שאר השבטים שהיו רובן ע"ה נחשדו בכך שבעבור זה תיקנו חכמים מעשר דמאי וכנודע · ולכן אמר על בני יששכר ג"כ ויהי למס עובד דהיינו כלפי הכהנים והלוים והעניים לתת להם חוקם הראוי להם כנותן מס למלך : אלא שהיו בעלי מסים · כלומר שאר השבטים אע"פ שמתחלה היחוס שם ע"מ להיות להם למס עובד מ"מ לאח"ז הרבה מהם מרדו בם והיו להם לשכים וליתדות · אבל העמים אשר ישבו בגבול בני יששכר נמכרו להם תמיד למס עובד ולא ערב לבם לפרוק עול מפחדם ואימתם ונתנו תמיד מסים כפי מה שנשתעבדו בתחלה בזמן כיבוש הארץ והיינו דקאמר הם בעלי מסים היו כמו שנשתעבדו משא"כ בשאר השבטים : ומפטפט צחי · העיקר כפי' המת"כ מי שמפטפט דהיינו המדבר הרבה פטפוטי דברים נמא למים מכח הדיבור · ונראה דדייק לשון הכתוב שם ויהי ככלותו לדבר וגו' וינמא מאד דלענין מאי אמר יתור לשון זה אלא להורות שע"י הרבות בפטפוטי דברים זה היה כל עיקר הסבה לצמאונו : הכל בקווי · כלומר שאפי' אין האדם כדאי זוכה לכל המתנות בזכות הקווי כדמפרש והיינו בזכות האמנה והבטחון ועז"א לישועתך קויתי ה' שאפי' לא יהיו כדאים כל כך לגאולה וישועה מ"מ תהיה הישועה בזכות הקווי והבטחון : גד גדוד יגודנו בשעה שהיו ישראל מכבשים כו' · לשון האגדה מגומגם · ועיקר הכוונה כנוסח שהביא בעל א"א וז"ל גד גדוד יגודנו הה"ד ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים אמרו חז"ל כשחזרו ראובן וגד מכבוש הארץ והיו הולכים להם לאהליהם מצאו ד' אומות נלחמים בביהם שנאמר ויעשו מלחמה עם ההגריאים וגו' והיו בניהם מגדלים שערותם והיו נלחמים אלו כנגד אלו ולא היו מכירים לבניהם שהניחום קטנים באותה שעה נתן הקב"ה בלבם ואמרו עננו ה' אלהי אבותינו עזרנו · שמעו אבותיהם והכירום נפלו על הישמעאלים והרגום הה"ד ויעזרו עליהם וגו' ולמה כן כי לאלהים זעקו באיזה זכות כו' ע"כ · וכן אמר כאן שבני ראובן וגד הניחו בניהם קטנים ומי שהניחו בן עשר מצא אותו בן כ"ד כו' · די"ד שנה עברו בכיבוש וחילוק · וקאמר שנזדווגו להם שלש משפחות רעות יטור נפיש וקדמה (בד"ה ונודב) אלא דלא אשכחן בתורה שם נודב נ"ל דהם קדמה הנזכר בתורה : והן הם משפחות הישמעאלים וכדמפרש בס"פ חיי שרה : שאתה נותן לבנותיך · פי' לבנות יוסף ניתן לעידם בתורה עלי שור כלומר בשביל ההבטה שלא הביט במצריות · ומדאפיק לה בלשון בנות ולא קאמר נשים דריש דרמיז נמי אבנותיו של יוסף והא בהא תליא שזכו בנותיו לכך ע"י שלא הסתכל בבנות מצרים : מה צעידה פרשה מפרש צעדה מלשון תכשיט וקישוט כלשון אצעדה וצמיד דמפרש לה בתרגום יונתן בכלילא דדהבא דבריתא · וכבר נודע לי"א כי הנפש המשכלת מתקשטת בקדושת דברי תורה הנקראים קישוטי כלה · וזהו שאמר כי בעבור שיוסף לא רצה להסתכל בקישוטי הבנות בנות מצרים · לכן בנותיו דהיינו בנות צלפחד שהיו מזרעו זכו לצעידה היא פרשה בתורה שנכתב על שמן שנעשה לנפשם כמין קישוט תכשיט וכתר לראשן מאור קדושת התורה :

פרשה צט א כי כתבור בהרים · גבי גלות מצרים ע"י נבוכדנצר כתיב · וה"ק קרא כי כמו שהר תבור וכרמל נעקרו ממקומן לקבלת התורה ושוב נסוגו אחור בבושה · אף כך המצרים ישובו אחור מן המלחמה בבושה וכענין שנא' שם מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור ובהיותם המון רב נמשלו לעקירת הרים גדולים ממקומם כהר תבור וכרמל : זה אומר אני נקראתי כו' : דאיתא במכילתא שהחזיר ה' התורה על שעיר ושאר אומות ונשמע קולה מסוף העולם ועד סופו שבא ליתן התורה על אחד ההרים · ועז"א כל ההרים הגבוהים אני נקראתי בקולו יתברך ולבסוף לא נבחר אלא סיני מטעמא דלקמן : ביד דניאל · לפי שנבוכדנצר עשאו שליט עליהם ונכנעו לפניו הרי היא כנופלת בידו · וכ"ה במרדכי במדי שנעשה שליט בארץ עליהם : ומי הם נאמנים כו' · דקרא משמע שלפעמים מסיר את השפה אף לנאמנים בדבורם במה שנכלל מוצא שפתיהם ומפרש רישא דקרא במשה ואהרן והוא מבואר ע"ד מ"ש בתנחומא סדר וישב לכו חזו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם אף הנוראות שאתה מביא עלינו בעלילה את מביאן ודריש ליה התם בענין משה בחטא מי מריבה שנגזר עליו שלא יכנס לארץ שגזירה זו כבר היתה קודמת מחטא המרגלים כו' · ועלילה נתלה בו בחטא מי מריבה שהיה רצונו יתברך שבזכותו יזכו דור המדבר לתחיית המתים לעתיד לפיכך כביכול הכשילו בלשונו לומר שמעו נא המורים כדי לתלות העלילה בו · וכן בחטא זה נכלל גם אהרן לפי שהיה עם משה באותו מעמד ועז"א מסיר שפה לנאמנים הללו שהכשילם בדבורים לצורך תקון דור המדבר : ועשה לי מטעמים ומבקש לברכו כו' · ר"ל שלא נתכוין יצחק בהמטעמים להנאת גופו ח"ו אלא להרחיב לבו בשמחת המטעמים כדי להשרות עליו רוה"ק מתוך שמחה כדי לברכו ולגלות לו את הקץ · וכשטעה מתחלה ביעקב גילה לו את הקץ ואח"כ שבא עשו נפלה עליו חרדה גדולה מן השמים כדי להעלים ממנו סוד הקץ ע"י חרדה זו · וכן כיוצא בזה ביעקב היה העלם הקץ בסילוק השכינה ע"י עצבות וכמפורש להדיא בזוהר סדר זו ע"ש: מה בצע · ר"ל דעל ידי שבקשו שמעון ולוי הריגה הוכרח יהודה להתפשר עמם במכירה : וכי פורת לית הוא יוסף · ר"ל דפורת הוא לשון תוספת ורבוי והרי גם שם יוסף מורה על כך · וא"כ מה הברכה מורה יותר מן השם שהוא יוסף · ומתרץ דכן פורת אתא לרמוז שע"י פרות נתגדל :

פרשה ק א השני על ברכת השם · שהמגדף ג"כ כופר בעיקר כעובד עבודת כוכבים והוקשו יחד כדכתיב גבי עובד עבודת כוכבים והנפש אשר תעשה ביד רמה וגו' את ה' הוא מגדף וגו' וממילא גם הוא בכלל לשון לו המורה על עבודת כוכבים : אמר רבי דוסתאי דלא יאמרון כו' · רבי דוסתאי אתי לפרושי מלתא דת"ק דע"י שלא נהגה רבי משל צבור לכן אמר אל תזוז אלמנתי מתוך ביתי כדי שלא יאמרו לה ביתא דנשיאותא הוא משתעבד לנשיאותא כלומר שמא ההמון עם יטעו לומר שהיה ביתו משל צבור וכפי המנהג ליתן ביתו משל צבור אל הנשיא לכבודו וממילא יהיה הבית משועבד ג"כ לנשיא הבא אחריו : לכן אמר אל תזוז אלמנתי מתוך ביתי להודיע שלא נהגה משל צבור בדירת ביתו אלא משלו בנה לעצמו הבית · ולפיכך הבית משועבד לאלמנתו : ע"י שלא היו לו בוכים · כלומר שלא היו לו עוד בוכים לפי שנקבר מיד אחר מותו · אבל ביעקב לא נשלם אלא בכיית מצרים · אבל לא ימי בכיית אבל בניו אלא אחר קבורתו בארץ כנען וכדקי"ל בפרק ואלו מגלחין (וביו"ד סי' שע"ה) שאם הוליכו המת למקום אחר ההולכים עמו אינם מונים אלא משיקבר · ולכן כתיב ויעברו ימי בכיתו דמשמע רק העברה מצד בכי מצרים אבל עדיין לא תמו לגמרי בהיות עוד לו בוכים מבניו עד לאחר הקבורה : למי אמר לגדלת · דאמר סתם בית פרעה לרמוז לנשים וכדדרשינן כה תאמר אל בית יעקב אלו הנשים ומדכתיב דברו נא וגו' בלשון רבים לכך אמר שדבר לגדלת לפיים המלכה והמלכה תפיים למלך : שומע אני מיד כו' · גירסא שלפנינו קשה להולמה : אבל בספרים המדויקים ה"ג שומע אני מיד ת"ל פקוד יפקוד אלהים אתכם ומנין שאף עצמות של השבטים העלו עמם שנאמר והעליתם את עצמותי מזה אתכם והוא מקרא דפרשת בשלח · והוא מבואר דק"ל הרי כבר אמר יוסף מקודם אנכי מת ואלהים פקוד יפקוד אתכם ומדוע אמר שוב בשעת השבועה שנית פקוד יפקוד אלהים אתכם ומשני דאצטריך דאי לאו הכי שומע אני מיד כאשר השביע יעקב ליוסף ת"ל פקוד יפקוד אלהים אתכם ואח"כ והעליתם את עצמותי · והיינו משום יעקב שהיה סיפק ביד יוסף להעלותו מיד · אבל השבטים לא היה סיפק בידם לפי שלא יניחום המצרים · וקאמר תו ומנין שאף שאר עצמות השבטים העלו עמו ת"ל בסדר בשלח והעליתם את עצמותי מזה אתכם : אמר משה מזקנים אתבונן יצחק כשבירך כו' · גי' זו משובשת וכצ"ל אמר דוד מזקנים אתבונן יצחק כשבירך את יעקב פתח בויתן וגו' במה חתם ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו (וזהו שדייק שחתם ברכתו בויקרא) · וכן לשון סדר ברכה וה"ג התם כיצד אברהם ברך את יצחק מנין (כי לא מצינו ברכה מפורשת לבנו) דכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ומה נתן לו כו' ר' נחמיה אומר ברכה נתן לו כענין שנאמר ויתן לך האלהים (ולמד ג"ש ויתן מויתן) · עמד יצחק לברך את יעקב אמר ממקום שפסק אבא אני מתחיל · אבא הפסיק בויתן (ר"ל שהתורה רמזה ברכת אברהם ליצחק בלשון ויתן לא שאברהם ברכו בלשון ויתן וכדלעיל בגז"ש) ואני מתחיל בויתן שנאמר ויתן לך האלהים · ובמה חתם יצחק בקרייה שנאמר ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו עמד יעקב לברך את השבטים אמר איני פותח אלא בקרייה שנאמר ויקרא יעקב אל בניו ובמה חתם בזאת שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם עמד משה לברך את ישראל אמר איני פותח אלא בזאת וזאת הברכה כו' ומתוך זה תבין ותשכיל כי יש פה חסרון הניכר · וכן שם נשמט ענין דוד שמסיים כאן ואף דוד כשבא כו' והכל הוא מטעות המעתיקים כי כן נמצא ע"פ הרוב במדרשות וצריך לתקן הלשון על מכונו בשניהם · ויגיד עליו רעו בשוח"ט פרשת אשרי האיש · וכן בריש ילקוט תהלים שנמצא שם הלשון בשלימות אות באות כדלעיל ואין צורך להאריך בזה :

נחמד למראה

חיים ולא מתי חוצה לארץ הוא משום שאלו לא חסו על נפשם וממונם ובאו לארץ לפיכך יתענגו על רוב שלום והמתים בחוצה לארץ אשר היה סיפק בידם לבא לארץ ישראל וחסו על גופם וממונם · הם גרמו לעצמם מדה כנגד מדה אשר הוצא לנו מזה כי לא יבצר אחד מעיר ושנים ממשפחה אשר חמדת לבבם בכל לב ובכל נפש ותמיד מחשבתם לעלות ולראות בסבר ה' וגומרים בלבבם מי יתן והיה כזה יום מחר אבל אין סיפק בידם לעשותו מאיזה סבה מהסבות ועל הרוב הצדיקים גמורים מוכרחים תמיד להיות בכס"ף מלא לא יכלו וה' יראה ללבב ובוחן כליות הוא יודע כי רוצה ואין לו יכולת · הנה בדבר כזה אמרו בגמרא מחשבה טובה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה · ועוד אמרו גדולה מזו חשב אדם לעשות מצוה ולא עשאה נחשב לו כאילו עשאה · מכל זה מוכרח לומר שכל אלו המתאוים תאוה לשבת בארץ ואין ידם משגת לכך יזכו למיתת בעת תחיית מתי ארץ ישראל דאנוסים היו ואנוס רחמנא פטריה ומאי הוה להו למיעבד · התחת זאת לא יראו גאות ה' אין זאת כי אם מחשבה טובה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה · והרי נחשב להם כאילו באו לארץ ישראל וחיים עמהם · אכן כלפי מאי דאיכא בינייהו דאינו דומה הבא טעון ריקם · הנקברים בארץ ישראל אין להם צער גלגול מחילות אמנם מתי חוצה לארץ אשר התאוו תאוה מתגלגלים ובאים · זהו מה שאמר ר' סימון ואם כן הפסידו הצדיקים וכוונתו כי קושיין · והשיב תשובתו דודאי לא הפסידו אלא הקדוש ברוך הוא עושה להם גלגול מחילות ונותן בהם רוח חיים · ובזה מתורץ גם כן קושית מהר"ש יפה דמשה ואהרן נכספה וגם כלתה נפשם ליכנס לארץ אלא דמן השמים עכבום ודו"ק :

א ואלה

שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו · הה"ד (משלי יג) חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר · א בנוהג שבעולם אדם שאומר לו חבירו פלוני הכה לבנך יורד עמו עד לחייו · ומה ת"ל חושך שבטו שונא בנו ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה ושונאהו · שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא רידהו ויצא לתרבות רעה ושנאהו והוציאו מביתו ריקם · (א) מה עשה ישמעאל כשהיה בן ט"ו שנה התחיל להביא צלם מן השוק והיה מצחק בו ועובדו (א) כמו שראה מאחרים · מיד (בראשית כא) ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק וגו' · ב ואין מצחק אלא עבודת כוכבים כד"א (שמות לב) ויקומו לצחק · מיד (בראשית כא) ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה שמא ילמד בני אורחותיו · מיד (שם) וירע הדבר מאד בעיני אברהם וגו' (ג) על (ב) שיצא לתרבות רעה (שם) ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך וגו' · מכאן אתה למד שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות · מיד (שם) וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ללמדך שהיה שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה · ושלחו הוא ואמו הגר ריקם וטרדו מביתו על כך · וכי תעלה על דעתך שאברהם שכתוב בו (שם יג) ואברם כבד מאד במקנה וגו' · היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה · אלא ללמדך כיון שיצא לתרבות רעה לא נפנה עליו · מה היה סופו כשגרשו ישב בפרשת דרכים והיה מלסטם את הבריות · שנא' (שם טז) והוא יהיה (ג) פרא אדם · כיוצא בו (שם כה) ויאהב יצחק את עשו · לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא רידהו · כמו ששנינו ג חמש עבירות עבר עשו הרשע באותו היום · בא על נערה המאורסה · והרג את הנפש · וכפר בתחיית המתים · וכפר בעיקר · ובזה את הבכורה · ועוד שתאב מיתת אביו · וביקש להרוג את אחיו · שנאמר (שם כז) יקרבו ימי אבל אבי וגו' · וגרם ליעקב לברוח מאבותיו · והלך אף הוא אצל ישמעאל ללמוד ממנו תרבות רעה ולהוסיף על נשיו שנאמר (שם כח) וילך עשו אל ישמעאל · כיוצא בו דוד שלא ייסר לאבשלום בנו ולא רידהו יצא לתרבות רעה וביקש להרוג את אביו · ושכב עם פלגשיו · וגרם לו לילך יחף והוא בוכה · ונפלו מישראל כמה אלפים וכמה רבבות · וגרם לו דברים קשים הרבה שאין להם סוף · דכתיב (תהלים ג) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו · מה כתיב אחריו ה' מה רבו צרי וגו' · (ד) וקשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם ממלחמת גוג ומגוג · דאלו במלחמת גוג ומגוג כתיב (שם ב) למה רגשו גוים · ולהלן כתיב ה' מה רבו צרי · וכיוצא בו עשה דוד באדוניה שלא רידהו ביסורין · ולא גער בו · ולפיכך יצא לתרבות רעה · דכתיב (מלכים א א) ולא עצבו אביו מימיו · (שם) ואותו ילדה אחרי אבשלום · (ג) והלא אבשלום בן מעכה ואדוניהו בן חגית · מהו ואותו ילדה אחרי אבשלום · (ד) אלא (ה) מתוך שיצא לתרבות רעה ולא רידהו אביו · וכתיב באדוניהו ולא עצבו אביו מימיו · אף הוא יצא לתרבות רעה לפיכך כתיב

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן א' כל הענין · מדרש משלי פרשה י"ג · תדא"ר פרק י"ח · ילקוט משלי רמז תתק"כ · ב תוספתא סוטה פרק ו' · ספרי פרשה ואתחנן פיסקא ל"א · בראשית רבה פרשה נ"ג · ילקוט סדר וירא רמז צ"ד · ג בבא בתרא דף ט"ז · ב"ר פרשה ס"ג · מדרש תהלים מזמור ע' · פסיקתא רבתי פיסקא י"ב סימן ד' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ג' · תנחומא סדר תצא סימן ד' · ילקוט תולדות רמז ק"י · ילקוט תצא רמז תתקכ"ח · ילקוט תהלים רמז תתמ"ח :

חדושי הרד"ל

(א) כמו שראה מאחרים · כלומר שבבית אברהם ודאי לא ראה עבודת כוכבים כלל אלא שראה מאחרים ועיין יד"מ : (ב) שיצא לתרבות רעה · לכן נאמר וירע הדבר מאד שהיה דבר זה רע וקשה עליו יותר מכל הרעות שבאו עליו כן מבואר בפדר"א רפ"ל ע"ש : (ג) פרא אדם · ידו בכל וגו' כצ"ל : (ד) וקשה ת"ר וכו' דאלו במלחמת כו' · הוא מלשון הש"ס (ברכות ס') : (ה) אלא מתוך שיצא אבשלום

חדושי הרש"ש

(א) מה עשה ישמעאל כשהיה בן ט"ו שנה · ולכאורה היה נראה להגיה ט"ז שהרי בעת המולו היה בן י"ג שנה ולמועד הזה בשנה האחרת נולד יצחק (ע' ר"ה י"א תוס' ד"ה אלא בשבת) · הרי י"ד · והמדרש בכאן הולך בשטת רבנן לעיל בב"ר פנ"ג דויגמל פירושו שנגמל מחלבו · והיינו לשתי שנים כשיעור זמן יניקת הולד (גיטין עה ב) וא"כ היה אז ישמעאל בן ט"ז שנה ואחריו כתיב ותרא שרה כו' · ואולי י"ל דהמדרש ס"ל כר"י בגיטין שם דזמן הנקה י"ח חדש דכן איכא אמוראי טובא (כתובות ס' ב') דפסקו כוותיה · ואף את"ל דשנות הדורות קודם מ"ת היה למנין עולם כדמוכח בר"ה י"ב (ועיין במ"ר פ"א בפסוק ויהי כל הפקודים וברש"י ר"פ תשא וברמב"ן שם) א"ש למ"ד בניסן נברא העולם כמ"ד דיום א' בשנה חשוב שנה ולמ"ד בתשרי נברא העולם כר"א דל' יום בשנה חשוב שנה ודו"ק · אבל לקמן בפסוק ויגדל הילד סתם המדרש כדעת הת"ק · ואפשר דהם קאמר לרבותא ומאי דאיתא בפדר"א שישמעאל היה בן כ"ז כשילא לת"ר · משום דאזיל בשיטת רס"ל (בב"ר שם) שפי' ויגמל שנגמל מיצה"ר שהוא בי"ג שנה ואם כן היה אז ישמעאל בן כ"ז שנה · וכן סתם המדרש שם בפסוק שם על שכמה ואת הילד בן כ"ז שנה כו' וזה ברור ודלא כיד"מ שהשוה את החלוקים : (ב) על שילא לת"ר · כי לפי פשוטו דהיינו על שאמרה לו לגרשו (כפירש"י שם) יקשה הלא גם על גרוש הגר הרע לו מדא"ל הש"י אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך : (ג) והלא אבשלום בן מעכה כו' · עי' ב"ב ק"ט דדרש מכאן שתולין הקלקלה במקולקל : (ד) אלא מתוך שלא רדהו אביו לאבשלום ילא לת"ר וכתיב כו' כצ"ל

מתנות כהונה

פרשה א ומה תלמוד לומר חושך כו' · מאחר שמוסר נפשו עליו ויורד עם חבירו עד לחייו בשבילו היאך אמר שלמה כשהוא מונע שבטו ממנו שהוא שונא בנו [והכא מוכח במדרש משלי] : [והיה מצחק בו ועובדו · פי' שהיה מראה עצמו כמצחק בעלמא ועושה מה שרואה אחרים עושים כדרך השוחקים או המלעיגים וכוונתו לעבודה היתה אבל בפירוש לא היה עובדו · והוזקק לומר כן משום לישנא דמצחק : שמא ילמד בני · ולולא זה אעפ"י שזר מעשהו לא היה ראוי לדחותו בשתי ידים אלא ליסרו למשפט אולי ישוב אבל השתא שפחדה מיצחק פן יאלף אורחותיו ראוי לרחקו מיד : בנביאות · דפי' שמע בקולה בקול נביאותה דומיא דוישמע אברהם לקול שרי שאמרו בב"ר לקול רוה"ק שבה דשרה אחת משבע נביאות וכו' : מביתו · פי' שלא שלחו לפי שעה אלא לגמרי וטרדהו שלא ישוב עוד לביתו : בלא כסות · דייק מדכתיב ויקח לחם וחמת מים משמע שלא נתן רק לחם ומים ואף זה אינו אלא מעט על יום או יומים מפני שתוכל לשאת הילד] : נפנה · לא היה חושש ופונה אליו : לא נפנה עליו · בתנחומא יש פה תוספת מעט : חמש עבירות · בפ"ק דבבא בתרא יליף כולהו חמש מקרא · ועי' מזה בב"ר פ' ס"ג

פירוש מהרז"ו

פרשה שמות סימן א חושך שבטו · בא לדרוש מ"ש את יעקב וכמ"ש בסוף הסימן ועיין כל זה בתנחומא כאן ובמדרש משלי וילקוט פסוק זה בקיצור : יורד עמו לחייו · לקפח פרנסתו : בן ט"ו שנה · עי' מ"ש בזה בפר"א פרק ל' ג' שיטות בחשבון זה ודעת המדרש כאן שיטה רביעית וכן הוא בתנחומא כאן וחשבון ט"ו עמ"ש בב"ר פר' נ"ג סימן י"א על פסוק ויעש אברהם וגו' ביום הגמל : התחיל להביא · תיבת התחיל הוא רגיל במדרש הרבה עי' לקמן פר' כ' ס"ס א' ה' פעמים התחיל בענין אחד ואינו בדווקא עי' ב"ר פנ"ג שם דעת ר' ישמעאל שאין מצחק האמור כאן אלא עבודת כוכבים ע"פ גז"ש ועי' לקמן ריש פ' מ"ב : מיד וירע הדבר · לא יתכן לפרש שמ"ש וירע וגו' על שילא לתרבות רעה שהרי כתוב אחריו ויאמר אלהים אל ירע בעיניך על הנער וגו' ובהכרח שפי' שהרע בעיניו על שאמרה שרה לגרשו הרי שאהבו · אך כוונת המדרש על פסוק שאחריו ויקח לחם וחמת מים וכמ"ש בסמוך ללמדך שהיה שונאו ויתכן שמ"ש וירע וגו' כטבע אב על אשתו ואב על בנו וכמ"ש אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך הרי שהרע לו על שניהם אך עוד הרע לו מאד על שילא לתרבות רעה וזהו מ"ש וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו ושלא לגרשו ברשעתו אולי ביתו יחזור למוטב עי' ד"ר פר' ד' ס"ס ה' ותוספתא סוטה פ"ה ופ"ו : לחם וחמת מים · ולא כסות ולא מחיה כדלקמן : כמו ששנינו · עי' ב"ב ט"ז ב' תנחומא סוף תצא ב"ר פס"ג סימן י"א וי"ב ובפסיקתא פרשת זכור וגירסת התנחומא כאן וכולו מן המקרא ומגז"ש וכמפורש במקומות שציינתי : ועוד שתאב · בעת הברכה מדכתיב יקרבו ימי אבל אבי שכך היה רצונו שיקרבו ועיין מ"ש בזה בב"ר פס"ז ס"ס ח' שסייך כאן ומ"ש וביקש להרוג וכו' כמפורש בס"ד ואהרגה את יעקב : ולהוסיף על נשיו · כמ"ש בב"ר ס"פ ס"ז ומ"ש ללמוד ממנו ע"ש סס"ח : שלא יסר לאבשלום · כל הענין בשמואל ב' ט"ו ט"ז י"ז : מזמור לדוד · ברכות דף ז' : אחרי אבשלום · משמע שהיו מאם אחת שילדה זה אחר זה עי' מדרש תהלים מזמור ג' פסוק אספרה : מתוך שיצא · היינו אבשלום וכ"ה בתנחומא ומ"ש ילדה פי' שגדלה כמ"ש אשר ילדה לעדריאל ומ"ש אחרי אבשלום פי' בדרכי אבשלום וכמ"ש בדרך טובה אחרי ה' אלהיכם תלכו ובדרך רעה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכדומה וכמ"ש ילדה אחרי אבשלום בא אבשלום ללמד על אדוניה

יפה תואר

הה"ד **חושך** שבטו שונא בנו · מלבד דק"ל למה כתיב את יעקב ולא קאמר יעקב ובניו כמו דכתיב בפ' ויגש ומתרץ שבא להשוותן ליעקב שהיו כולם צדיקים וכמו דמסיים בסוף הסימן · קשה לי' עוד למה מנה רק את השבטים ולא מנה כל השבעים נפש ומשני כי מוסרו של יעקב לא הגיע רק לבניו אבל בני בניו היו נמשכים אחרי אביהם · וזה שמביא את הכתוב ואוהבו שחרו מוסר פי' לבנו וגם יעקב שחר מוסרו רק לבניו המנויים פה · ויתכן עוד לפי מה שדרש ואוהבו שחרו מוסר זה הקב"ה שנתן להם התורה וא"י כו' ע"י מוסר לכן מביא פה לתת טעם על שעבודם במצרים אשר לזה ירדו למצרים כדי שיזכו עי"ז לתורה ולא"י : אדם שאומר לו חבירו כו' · שמיעלו ואומר לו אתה פלוני הכה לבנך נוטר לו איבה על רוע עלתו : ואין מצחק אלא עבודת כוכבים · ע' בב"ר פנ"ג מש"ש : שמא ילמד בני אורחותיו · הטעם הזה לא נזכר בקרא · ומה שנאמר כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני וגו' יתפרש כי אין דבר אשר ימנע לגרש את בן האמה הזאת · אחרי כי אין לו חלק ירושה בבית הזה · ואולי דרש כי לא יירש בן האמה הזאת את נחלת עולמים עם בני עם יצחק אחרי אשר לבו פונה אל אלהים אחרים ועובד עבודת כוכבים : שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות · אין פירושו שנבואת שרה היתה במדרגה גדולה ממדרגת נבואת אברהם דא"כ היה אומר שאברהם היה קטן בנבואה משרה · וגם חלילה לומר כן כי אברהם אשר הקב"ה דבר עמו כמה פעמים יקטן במעלת נבואתו משרה · אבל פירושו כי אברהם אם היה צריך לנבואה מוכרח היה לטפל אחריה ולדרוש את ד' כי ימצא לו · ופעמים הוגד לו ע"י שליח אבל לשרה כל אשר חפץ ה' להגיד לה הגיד לה בעצמו לא על ידי שליח ולא היתה צריכה להטפל אחרי הנבואה · ומה דאיתא בב"ר פמ"ח מעולם לא הוזקק הקב"ה לדבר עם אשה אלא עם אותו הצדקת ואף היא ע"י עילה כו' עמ"ש שם בביאור אלה הדברים : לפיכך יצא לתרבות רעה · ע' בב"ר פס"ג · ומ"ש והלך אף הוא אל ישמעאל ללמוד ממנו תרבות רעה חולק על הא דאמר בב"ר וילך עשו אל ישמעאל שנתן דעתו להתגייר : שלא ייסר לאבשלום · כדיליף בסמוך מאותו ילדה אחרי אבשלום · ופי' ולא ייסר שלא הוכיחהו בפה · ומ"ש ולא רידהו היינו בשבט מוסר · וכן אמר בסמוך באדוניהו שלא רידהו ביסורין ולא גער בו : דברים קשים הרבה · כגון קללת שמעי בן גרא

ידי משה

מה עשה ישמעאל כשהיה בן ט"ו שנה התחיל להביא צלם מן השוק והיה מצחק בו ועובדו כמו שראה מאחרים · וקשה להבין אריכות הלשון ומאי מדייק בלישנא והיה מצחק בו ועוד מאי מדייק כמו שראה מאחרים ולמאי נ"מ אומר המדרש כל זה ונ"ל לפי דאיתא בפדר"א ובסדר עולם שילא ישמעאל לתרבות רעה כשהיה כ"ז שנים וכאן הוא אומר כשהיה בן ט"ו שנה התחיל לעבוד ע"ז וזה היה קשה למדרש לזה אמר כשהיה בן ט"ו שנה וכו' והיה מצחק בו ועובדו כמו שראה מאחרים פי' שלא היה עובד לעבודת כוכבים בלב שלם רק דרך לחוק וכמו שראה מאחרים ועבד רק בצינעא וזש"ה ותרא שרה פי' היא לבדה הבינה בדבר ולא אחרים שלא היה עובד עבודת כוכבים בפרהסיא עד שנעשה בן כ"ז שנה : וירע הדבר מאד בעיני אברהם וגו' על שילא לתרבות רעה · וה"ל כפשוטה שהרע לו על הגירושין

ואותו ילדה אחרי אבשלום · (משלי יג) ואוהבו שחרו מוסר · א זה הקב"ה על שאהב את ישראל · דכתיב (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' · (ה) (ו) שהוא מרבה אותן ביסורין · אתה מוצא ב שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל · וכלם לא נתנם להם אלא על ידי יסורין · התורה · וארץ ישראל · וחיי עוה"ב · התורה דכתיב (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו · ארץ ישראל דכתיב (דברים ח) וידעת עם לבבך וגו' · מה כתיב אחריו כי ה' אלהיך מביאך וגו' · העולם הבא דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור וגו' · וכל המייסר את בנו מוסיף הבן אהבה על אביו והוא מכבדו · שנאמר (שם כט) יסר בנך ויניחך וגו' · ואומר (שם יט) יסר בנך כי יש תקוה · ומוסיף עליו אהבה · שנאמר ואוהבו שחרו מוסר · לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו · אתה מוצא שאברהם ייסר את יצחק בנו ולמדו תורה והדריכו בדרכיו · דכתיב באברהם (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי · וכתיב (שם כה) ואלה תולדות יצחק בן אברהם · ג ללמדך שהיה דומה לאביו בכל דבר · (ז) בנוי בחכמה בעושר ובמעשים טובים · תדע לך ד שבן שלשים ושבע שנה היה כשעקדו אביו · וכתיב ואברהם זקן בא בימים ועקדו וכפתו כשה (ח) ולא נמנע · לפיכך (שם) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק · הוי ואוהבו שחרו מוסר · כיוצא בו היה יצחק משחר מוסר ליעקב שלמדו יצחק תורה ויסרו בבית תלמודו · (ט) שנאמר (שם) ויעקב איש תם וגו' · ולמד מה שלמדו אביו · ואח"כ פירש מאביו ה ונטמן בבית עבר ללמוד תורה · לפיכך זכה לברכה וירש את הארץ · (י) שנאמר (שם לז) וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען · ואף יעקב אבינו ייסר את בניו ורידה אותם ולמדם דרכיו · שלא היה בהם פסולת · שכן כתיב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' · השוון כלם ליעקב שכולם צדיקים כיוצא בו היו · הוי ואוהבו שחרו מוסר : ב ד"א ואלה שמות א"ר אבהו ו כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף שבח על הראשונים · (שם ב) אלה תולדות השמים והארץ פסל לתוהו ובוהו · ואלה שמות הוסיף שבח על שבעים נפש שנאמרו למעלה שכולם היו צדיקים : ג (ו) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו איש וביתו באו · שקולים הן ישראל כצבא השמים · נאמר כאן שמות · ונאמר בכוכבים שמות · שנאמר (תהלים קמז) מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא · אף הקב"ה כשירדו ישראל למצרים מנה מספרם כמה היו · ולפי שהם משולים לכוכבים קרא שמות לכלם · הה"ד ואלה שמות (יא) בני ישראל וגו' : ד הבאים מצרימה ז וכי היום באים והלא ימים רבים היו להם שבאו למצרים · אלא כל זמן שיוסף היה קיים · לא היה להם משוי של מצריים · מת יוסף נתנו עליהם משוי · לפיכך כתיב הבאים כאלו אותו יום נכנסו למצרים · את יעקב · כל אלה מכחו של יעקב שסגל מצות ומעשים טובים · וזכה להעמיד י"ב שבטים : (יב) איש וביתו באו : ה ואלה שמות בני ישראל · על שם גאולת ישראל נזכרו כאן · ראובן · שנאמר (שמות ג) ראה ראיתי את עני עמי · שמעון · ע"ש (שם ב) וישמע אלהים את נאקתם · לוי · ע"ש שנתחבר הקדוש ב"ה (יג) לצרתם מתוך הסנה · לקיים מה שנאמר (תהלים צא) עמו אנכי בצרה · יהודה · על שם (יד) שהודו להקב"ה ·

מסורת המדרש א מדרש משלי פרשה י"ג · ב ברכות דף ה' · מכילתא סדר יתרו פרשה י' · ספרי ואתחנן פיסקא ל"ב · מדרש תהלים מזמור צ"ד · תנחומא כאן סוף סימן א' · ילקוט תהלים רמז תת"ג · ילקוט סדר יתרו רמז ש"ג · ילקוט ואתחנן רמז תתל"ז · ג בבא מציעא דף פ"ז · אגדת בראשית סוף פרק ל"ז · ד בראשית רבה פרשה נ"ו · פדר"א פרשה ל"א · [illegible] פ' ב' · ס"ע פ"א · תנחומא סדר וירא סימן כ"ג · ה מגילה דף י"ז · ו ב"ר פרשה י"ב ופרשה ל' וש"נ · ז תנחומא כאן סימן ג' · ילקוט כאן רמז קס"ב ·

חדושי הרש"ש

וכ"ה בתנחומא: (ה) הוא מרדה אותם ביסורין כצ"ל : (ו) ואלה שמות בנ"י הבאים מצרימה את יעקב איש כו' · כ"כ דצ"ל ככתוב בפרשה זו שלפנינו · ויתכן דהביא המדרש מקרא זה לראיה לענין שלפנינו שכולם

חדושי הרד"ל

אבשלום לת"ר ולא רדפו כו' · כ"ה בתנחומא וכצ"ל : (ו) שהוא מרבה · מ[illegible] אותן כד"א וה' חפץ דכאו החלי כמ"ש בברכות שם : (ז) בנוי בחכמה · כ"ה בתנחומא והן ה' דברים ששנינו ספ"ב דעדיות שהאב זוכה לבן (וכמקום בשנים היו יצחק ואברהם שוין רק שנפחתו לו ה' שנים לאברהם שלא יראה יוצא לתרבות רעה כדאיתא בב"ר פס"ג) וכן בירושלמי פ"ק דקדושין חשיב להו לחמשה דברים הביאו ה[illegible] (ח) ולא נמנע · כלומר משום כבוד אביו · ומפני שלווי הקב"ה היה לאברהם ולא ליצחק עצמו לכן תולה זה בכבוד אביו · ועי' סנהדרין (פ"ט) : (ט) שנאמר ויעקב איש תם יושב [illegible] אלא ע"י יסורין כדלעיל : (י) שנאמר וישב כו' מגורי אביו · אפשר דרש מגורי לשון מורא אביו כמ"ש בזוהר שם (ק"פ ע"ש) : (יא) בני ישראל הבאים מצרימה · וכי היום באים כו' [illegible] כאן · חסר כאן הדרשה ע"ז עי' בתנחומא : (יג) לצרתם שנאמר מתוך הסנה · כצ"ל ועיין לקמן פ"ב וכפר"א פ"ו : (יד) שהודו להקב"ה · כד"א ויאמן העם וגו' ויקדו וישתחוו ·

מתנות כהונה

ס"ג : שלשה מתנות כו' · בפ"ק דברכות : [קשה תרבות רעה כו' (אהבתי אתכם וגו' גרסינן) : כאלו אותו היום · שנוה עליהם עבודת פרך : [מתוך הסנה · שדיבר עם משה מתוך הקוצים לומר שכ"י הוא שותף בצערן : הה"ד וכו' · יפה תואר לא גרס הה"ד אלא אמר ר"י] : שסגל · שאסף ואצר · כל דבר שחביב על האדם ומצניעו ומאספו ואוצרו נקרא סגלה · כד"א סגולת מלכים : שנתחבר · לוי לשון חבור · כמד"א

פירוש מהרז"ו

ובאלדוניה מפורש ולא עלבו וגו' ונמצא אבשלום למוד ממנו מדה י"ב : ואוהבו וכו' זה הקב"ה · ובתנחומא הגירסא זה אברהם וכמו שהתחיל כאן בכ"ד מאברהם כך בס"ד וע"ש הגי' בשינוי הסדר : שהוא מרבה · אולי צ"ל מרדה כמ"ש בכל הענין בלשון רידוי : ג' מתנות טובות · ברכות דף ה' ובתנחומא כאן בשם רשב"י ועי' ב"ר פ"ע ס"ח מדרש תהלים צ"ד : אשרי הגבר · ב"ר ר"פ צ"ב וש"נ ומבואר : וידעת עם לבבך · וס"ד כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה : כי נר מצוה · וס"ד ודרך חיים תוכחות מוסר דרך חיים עוה"ב ע"י תוכחות מוסר : וכל המיסר את בנו · פי' שני על פסוק ואוהבו שחרו מוסר : יסר בנך · וס"ד ויניחך ויתן מעדנים לנפשך : ואומר יסר בנך · חוזר לפי' הראשון ועי' ב"ר ר"פ ס"ג : אשר שמע · וס"ד וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי : תולדות יצחק · הראיה את יצחק וכ"ה בתנחומא וכמ"ש רש"י בחומש שהרי כתיב יש שהולידו שהיה דומה לו בחכמה ובמע"ט : ואברהם זקן · פי' חלש מהזקנה : איש תם [illegible] תורה של שם ועבר וכן מה טובו אהליך יעקב : זכה לברכה · בלא דעתו ובלא דעת יצחק אלא בזכות מאת ה' : הבאים מצרימה · את יעקב מיותר [illegible] ויגש אלא לדרוש שהושוו לו וזהו עיקר הדרשה שייך כאן וע"כ סיים ואף יעקב שזהו דרך המדרש שהמאמר העיקרי מביאו בסוף בלשון ואף זה הקדמה ל[illegible] כמ"ש לקמן ס"ה : ב אלה פסל הראשונים · ב"ר פי"ב ס"ג ופ"ל ס"ג שמ"ר פ"ל ס"ג באריכות וביאור במ"ר פ"ג ס"י ותנחומא כאן ירושלמי יבמות פרק [illegible] תיבת אלה פי' שבח והתפארות כמ"ש ב"ר שם שס"א אלה וכו' בוראן משבחם וכו' וגם לדייק אלה ולא שנזכרו תחלה ואלה הוי"ו מוסיף על ענין ראשון במכילתא ריש משפטים : השמים והארץ · כשבראם שקודם שנבראו התולדות היה תוהו ובוהו ופסל אותם כמ"ש לא תוהו בראה ובתנחומא גורס ובענין הזה פי' כל המקומות שכתוב בתנ"ך אלה ואלה : שנאמרו למעלה · בסדר ויגש שהזכיר השבעים בתוך השבעים נפש וכאן חשבם בעצמם ובא להוסיף שהם השבעים נפש ויותר נראה פירושו שמוסיף שבח על אותם שכתובים למעלה לשבחם עוד הפעם וגם בסדר ויגש כתוב תחלה דרך כלל בניו ובני בניו ואח"כ שבח · ובזוהר שמות וז"ל והשתא דכתיב ואלה שמות משמע דעל הראשונים מוסיף מה הראשונים בני יעקב אף כאן בני יעקב ובתנחומא משפטים סי' ג' א"ר אבהו האחרונים ועל הראשונים : ג נאמר כאן שמות · והוא מיותר שכבר המה ידועים אלא בא להודיע חביבותם ע"פ גז"ש : ואף הקב"ה · כלומר ואף כשירדו וכוונתו שעל ענין השמות היה לו להביא מכל התנ"ך שמזכיר שמות הצדיקים אלא שקיצר וחתם ובחתימת המאמר אומר אף ויתכן שהעתיק המאמר ממקום שכ[illegible] שמות ומסיים בחיבת אף ועי' לעיל ס"ם א' : ד וכי היום באים · כי בסוף ויחי סיים במיתת יוסף ואח"כ ואלה שמות וגו' וזה לשון התנחומא הבאים והלא ימים רבים היה משבאו עכ"ל כי כשבאו למצרים היה יוסף בן ל"ט שנה וכשמת היה בן מאה ועשר הרי ע"א שנה משבאו ודורש סמוכין : ולקמן בס"ח תל[illegible] והענין שכל זמן שהיה יוסף קיים היו חשובים ונכבדים בעבור יוסף ולא היה עליהם אפילו משא של שאר אנשי מצרים וכשמת יוסף ירדו מכבודם וניתן עליהם לך אח"כ במות כל אחד מאחיו והע' נפש נתוסף עליהם מעט מעט עד שבמות האחרון החזיקום לעבדים · ובסדר עולם פ' ג' איתא שכל זמן שהיה לוי קיים [illegible] איש וביתו באו · הגי' הנכונה כמ"ש בתנחומא כאן איש וביתו באו אמר רב הונא מלמד שלא ירד יעקב למצרים עד שמנה לפרץ ולחצרון לזה שנה ולזה ב' ש[illegible] ומ"ש לפרץ ולחצרון לא יתכן ובהכרח שהוא ט"ס וצ"ל לחצרון ולחמול שני בני פרץ שגם עליהם אמר איש וביתו כנ"ל וכדאיתא בסדר עולם הובא בילקוט ויגש שנה אחת לחצרון שנה אחת לחמול וירדו עמו למצרים : ה על שם גאולתם · הוקשה לו שכל פסוקים אלו מיותרים שהרי שמותם כבר מפורשים בסדר ו[illegible] הוזכרו בריש ספר זה שמדבר בגאולת ישראל ממצרים וקריעת הים והמן והבאר ומתן תורה והמשכן שעל כל דברים אלו מורים שמות השבטים שבזכותם ז[illegible] ישראל לאו דווקא שהרי גד מורה על המן וזבולן למשכן ונפתלי לתורה אלא הכוונה על גאולתם וכל טובתם הנ"ל וע' במ"ר פי"ד ר"ס י' וכל זה ע"פ מדה ע"[illegible] ולמוד מעניינו : ראובן וכו' עני עמי · דורש בכולם מעין קריאת לאה ורחל לכל השבטים ראובן קראתו לאה על שראה ה' בעניה וכן כאן על שראה ה' בעני ה' שהיתה שנואה וכאן שמשמע נאקתם משנאת המצרים · לוי ע"ש הפעם ילוה אישי וכאן על שנלוה להם הש"י כמ"ש לקמן פר' ב' סי' ה' שנלוה להם בסנה · יהודה ע"ש הפעם אודה ה' וכאן על שיר השבח והשירה על הים · יששכר על שילום שכרה וכאן על שילום שכר עבודתם · זבולון ע"ש יזבלני אישי וכאן על דיבוק השכינה במשכן

ידי משה

הגירושין · א"כ על אודות בנו ל"ל היה לו לומר סתם וירע הדבר וגו' ואנו ידעינן שהיה על הגירושין אלא מדכתיב על אודות בנו פי' שלא ילמד ח"ו בנו זה יצחק ממנו כמו שלמד ישמעאל מאחרים וק"ל : ואומר יסר בנך · נראה דמסיפא דקרא נפקי דכתיב בסיפא דקרא ואל המיתו אל תשא נפשך ר"ל שלא תחשוב עליו אם תייסרנו ישוב הוא עליך להמיתך כי אדרבה יאהב אותך : לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו · פי' דנקט קרא ריבותא לפי שאחז"ל ההוא צורבא מרבנן דראים לי' בני מתא משום דלא מוכיח אותם במילי דשמיא לז"א אפי' הוכחת אותו יאהב אותך וא"ל שקאי על אביו פי' שיאהב לבנו זה נשמע מרישא דקרא דמיכלל לאו נשמע הן אלא ע"כ הפי' שבנו יאהב לאביו וק"ל : ואף אבינו · מאי דנקט גבי יעקב לשון אף י"ל לפי שהיה ליעקב טורח גדול לייסר י"ב בנים ואפי' הכי לא נמנע א"כ י"ל לפי שכאן הוא סיום המאמר ורוצה לתרץ יתורא דקרא שאמר את יעקב דלא צורך ורוצה ללמוד מכאן שיעקב יסר אותם כמו אברהם ויצחק ואין זה מפורש בקרא כמו הנהו לכן אמר אף יעקב

יפה תואר

גרא ומרד שבע בן בכרי ועיגון פילגשיו · שמועה רעה שנולד ממנו בן רשע : שלשה [illegible] דיש מתנות טובות זולת אלו כמו גשמים ומאורות כדלעיל בב"ר פ"ו · וגם גבו[illegible] אבל כל אלה המה טובות כוללות לכל אדם · ופה מונה הטובות אשר לישראל [illegible] לישראל · וכ"ה במכילתא מפורש · ומה דבעי היסורין לשלשה מתנות אלו כתב [illegible] משום שיש לכל אלו מונעים · והיצר יפה את לבב גבר לסור מהן לכן צריכים [illegible] את רוחם ויצרם כדי שיקבלו הטובות האלה · והנה התורה לפעמים ימנע [illegible] אמונתו בהקב"ה או שיתעצל ולא יאבה לתת ראשו בעול התורה אשר יכבד [illegible] גלות מצרים ונכנע רוחם בשעבוד מצרים ויקל להם לשאת עול התורה · וגם [illegible] אשר עשה ה' במצרים ויאמינו בו כי יגמול טוב לשומרי תורתו · וגם א"י [illegible] מפני זכות אוירה אשר לא הורגלו בזה כי הורגלו לשבת רק במצרים וגם נוה[illegible] כדאיתא בסוף כתובות · או בשביל קושי מזונותיה וכמ"ש ארץ אשר לא כמ[illegible] אבל לא כשופע וכמ"ש פע"ד ושלא אין ארץ כחיים אלא צור ותברותיה תמן שובעא תמן זולא (ועמ"ש שם) ולכן הקדים הקב"ה לענות את ישראל במדבר ארבעים שנה [illegible] בשנויים · ואע"ג דשכתם במדבר מ' שנה הי' בשביל עונש המרגלים מ"מ כא ושא איתא · כי עונש המרגלים גלה את עונש אשר יבעטו בא"י ולכן יסרם יום לשנה כדי [illegible] למושב ארץ אחרת · וכן עוה"ב מי גבר שלא יחטא · יבואו היסורים למרק חטאם בעוה"ז · כ"ה דברי מהרש"ם זצ"ל · אבל בשוח"ט מזמור צ"ד משמע כי רק בזכות היסורין [illegible] אשר בלעדי היסורין לא היו ראוים לזה בגלל חטאם · וכבר דברנו כזה המאמר זעיר שם בב"ר : ואומר יסר בנך כי יש תקוה · זה הכתוב לא מובא בתנחומא וגם כאן נראה [illegible] תוסר הוא אוהבו · ומפרש ואוהבו שבכן יאהבהו בשביל ששחרו מוסר : הוסיף שבח על שבעים נפש פי' על רובם מהע' נפש וזה בני השבטים · כי באמת גם השבטים בעצמם [illegible] פ"ל ומי היו אלו שכתוב למעלה בני ראובן ובני שמעון · ומ"ש שכולם היו צדיקים זה הוא מהכלל בנ"ב מדות הרי זה בא ללמד ונמצא למד כי אנחנו ידענו שבטי יה היו צדיקים בנים · אבל קשה שלא גם בס' ויגש כתיב ואלה שמות בוי"ו וי"ל דלא דרים ר"א הוי"ו של ואלה רק במקום שהפרשה איננה נקשרת למה שלפניה אבל שמה מקושרות הפרשיות יחד ואלה : שקולים הם ישראל כצבא השמים · [illegible] במספר י"ב שמות השבטים [illegible] : כל אלה מכחו של יעקב · [illegible]

יששכר · שנתן להם הקב"ה שכר שעבודם בזת מצרים ובזת הים · לקיים מה שנאמר (בראשית טו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · זבולן · ע"ש שהשכין הקב"ה שכינתו בקרבם · שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · ואין זבולן אלא בית המקדש שנא' (מלכים א ח) בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים · ובנימין · ע"ש (שמות טו) ימינך ה' נאדרי בכח · דן · ע"ש (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · נפתלי · ע"ש תורה ומצות שנתן להם הקב"ה שכתוב בהם (תהלים יט) ומתוקים מדבש ונופת צופים · גד · ע"ש המן שהאכילם הקדוש ב"ה שהוא (שמות טז) כזרע גד · אשר · ע"ש שהיו מאשרין אותן כל שומעי גאולתן וגדולתן · דכתיב (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות · יוסף · ע"ש שעתיד הקב"ה להוסיף ולגאול את ישראל ממלכות הרשעה כשם שגאל אותם ממצרים דכתיב (ישעיה יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו וגו' וכל הענין: ך (ז) הדא הוא שא"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי [א] למה אין שמותם של שבטים שוים בכ"מ · אלא [פעמים] שזה מקדים לזה וזה מקדים לזה · שלא יאמרו בני גבירות תחלה ובני השפחות אחרונה · ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו · ד"א למה הקדים אלו לאלו לפי שהם תקרת העולם · [ב] זה שמתקן תקרה כראוי (ח) נותן עביה של תקרה זו בצד ראשה של אחרת שאינה שוה · לפיכך מקדים אלו לאלו · ומנין שהם תקרתו של עולם · שכן ישעיה הנביא אומר (שם מח) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי: ך ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב וגו' · עם יוסף שהיה במצרים היו ע' · ד"א ויוסף היה במצרים · [ג] אע"פ שזכה יוסף למלכות · לא נתגאה על אחיו ועל בית אביו · (ט) כשם שהיה קטן בעיניו מתחלה שהיה עבד במצרים · כך היה קטן בעיניו אחר שהיה מלך: ח וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא · [ד] ללמדך שכל זמן שהיה אחד מהם קיים מאותן שירדו למצרים לא שעבדו המצרים בישראל · ובני ישראל פרו וישרצו אע"פ שמת יוסף ואחיו (טו) אלהיהם לא מת · אלא ובני ישראל פרו וישרצו · (י) ד"א [ה] כל אחת ואחת (טז) ילדה ששה בכרס אחד · שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וגו' · וי"א שנים עשר דכתיב פרו שנים · וישרצו שנים · וירבו שנים · (יא) ויעצמו שנים · במאד מאד שנים · ותמלא הארץ אותם שנים · (טז) הרי י"ב · ויעצמו יש אומרים ששה בכרס אחד · [ו] ואל תתמה שהרי עקרב שהיא (יז) מן השרצים (יג) יולדת שבעים · רבי נתן אומר ותמלא הארץ אותם (יח) כחושים של קנים · ויקם מלך חדש · כיון שראו המצרים כך חדשו גזירות עליהם · הה"ד ויקם מלך חדש · (יט) [ז] רב ושמואל · חד אמר חדש ממש · וחד אמר שנתחדשו גזירותיו שחדש גזירות ופורעניות עליהם · טעמא דמאן דאמר חדש ממש דכתיב חדש · טעמא דמאן דאמר שחדש גזירותיו דלא כתיב וימת וימלוך · אשר לא ידע את יוסף · על דעתיה דמאן דאמר חדש ניחא · ועל דעתיה דמאן דאמר שחדש גזירותיו מאי דרש ביה · דהוי דמי כמאן דלא ידע ליה ליוסף כלל · רבנן אמרי למה קראו מלך חדש והלא פרעה עצמו היה · אלא שאמרו המצרים

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ג' · ילקוט כאן רמז קס"ב · ב ירושלמי סוטה פרק ז' · ספרי פרשה האזינו פיסקא של"ד · ילקוט האזינו רמז תתקמ"ז · ד סדר עולם פרק ג' · ה מכילתא סדר בא פרשה י"ב · וסדר בשלח פרשה א' · אגדת בראשית פרק ה' · תנחומא פקודי סימן ט' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא יו"ד · ז עירובין דף כ"ג · סוטה דף י"א ·

חדושי הרד"ל

אודך ה' כי אנפת בי: (טו) אלהיהם אלא ובני ישראל פרו כו' · כהבטחתו ליעקב כי לגוי גדול אשימך שם וכד"א והפרתיך והרביתיך וגו' · ומכוון למ"ש (זכריה א') אבותיכם איה הם והנביאים הלעולם יחיו אך דברי וחקי אשר צויתי וגו' הלא השיגו וגו': (טז) כאו"א ילדה ששה כו' · תנחומא פקודי: (טז) הרי י"ב · וי"א ס' כו' כצ"ל: (יז) מן השרצים · ויולדת ס' כצ"ל וכן הוא בויק"ר פי"ג (ועיין תנחומא פקודי ס"ט): (יח) כחושים של קנים · בתנחומא הגי' כתרשים פי' כיערים · (ואפשר דרש לה מלשון ותמלא הארץ אותם · כד"א בקנה א' מלאות וגו' · וגם לשון מלא נופל על צמחים רבים כמו שן תקדש המלאה הזרע (דברים כ"ב): (יט) רב ושמואל כו' · כ"ז המאמר בלשון הש"ס פ"ק דסוטה

חדושי הרש"ש

שכולם צדיקים דהשוה ביתם להם · כמו דדרש לעיל מאת יעקב הכוון כולם ליעקב: (ז) הדא דאר"י כו' · בתנחומא הגירסא אר"י כו' וכצ"ל כאן: (ח) נותן עביה של תקרה זו כו' · ר"ל והמסתכל בקצה מזה רואה את זו עבה · ובקצה מזה רואה את חברתה עבה: (ט) כשם שהיה קטן כו' עבד במצרים כו' נראה דדריש היה · שהיה בהויתו כל ימי היותו במצרים · וברש"י בחומש הגי' הוא יוסף הרועה את צאן אביו כו' · ונראה דדריש כעין גז"ש היה היה מן היה רועה את אחיו בצאן: (י) ד"א כל אחת כו' · בתנחומא הגי' ר' ינאי אומר כאו"א כו' וכצ"ל כאן: (יא) ויעצמו י"א ששים כו' · דריש ויעצמו כעצום שבשרצים והוא העקרב: (יג) יולדת שבעים · טעות סופר וצריך להיות ששים עי' ילקוט מהפסיקתא ולעיל

מתנות כהונה

כמד"א הפעם ילוה אישי: הדא הוא שאמר כו' · בתנחומא הלשון יותר ברור: בני גבירות תחלה · למנין ולכל דבר מפני שהן בני הגבירות: [גדולים · פי' בני הגבירות מבני השפחות מצד יחוסם שכולם נשים כשרות בשיחרור וקידושין וכש"כ לפי רז"ל שגם הנה בנות לבן לכן הקדים: שכן ישעיה · לפי שנעשה כמו שאמרו רז"ל לכן אמר דהוא גופיה קאמר שנמצא הודאת בעל דין]: מקוראי · לשון תקרה [והוא דקדק למ"ש אח"כ אף ידי יסדה ארץ וכו' שקירה הארץ והשמים בהם]: ששה · ו' לשונות של רבוי כתובים במקרא זה · פרו · וישרצו · וירבו · ויעצמו · במאד מאד · ותמלא וגו' · הרי ששה [וודאי כל אחד היתה קבלה בידו ואסמכה אקרא]: כחושים · כמו יער של קנים [הנומה קנים הרבה] [עיין בערוך ערך חש השלישי]: [הלא · שם התואר אלא מדלא קאמר וימת וימלוך דייק: רב ושמואל כו' · פרק קמא דסוטה:

פתחין

פירוש מהרז"ו

ובמקדש ואינו דומה לשם לוי שהוא על החיבור בצרה: בנימין קראתו רחל בן אוני על צערה ואבלה ויעקב תיקן שקראו בנימין ע"ש ישועת ימין ה' כמבואר בזוהר ויצא באריכות · דן על שדן אותה וכאן דן אנכי · נפתלי על שנפתלה עם אחותה ויכלה לה והעיקר הוא מה שיכלה לה ואינו מרומז בשם נפתלי ולפי מ"ש כאן גם זה מרומז בנוטריקון נופת לי וזהו וגם יכולתי ונצחתי וערב לי וכאן מ"ש נפתולי אלהים מורה על מ"ש עלית למרום שבית שבי כמ"ש לקמן ריש פכ"ח ונופת לי ע"ש לקחת מתנות · גד ע"ש בא גד והוא מזל טוב וכאן על המן כזרע גד שניתן במאור פנים של חסד כמ"ש במכילתא בפ' המן הובא ברש"י · אשר ע"ש אשרוני בנות וכאן שיאשרו אותם לעתיד · יוסף ע"ש יוסף ה' לי בן וכאן על הוספת גאולה וישועה: שנית ידו · וס"ד לקנות את שאר עמו וגו' כאשר וגו' ביום עלותו מארץ מצרים: ך זה מקדים לזה · שהיה לו לחשוב כמו שחשבם בראשית ל"ה כ"ג בני הגבירות תחלה וזהו שהשיב שלא יאמרו וכו' שמצד צדקתם וחכמתם כולם שקולים ושוים גם מצד שמורים על גאולת ישראל כנ"ל בסימן הקודם אין שייך בהם עיקר וטפל שכולם עקרים · ובאופן זה יש לקיים הגירסא הה"ד אר"י דסכנין שהוא שייך למעלה: שאינה שוה · לצד העב הסמוך לשורש בצד הדק שכלפי ראשו: מקוראי · שלפי פשוטו שפירש שאני קוראו היל"ל מקראי כמ"ש ישעיה סוף ד' ועל מקראיה ע"כ דורש מלשון קורה גם כן ופירש שאני קורא בשמו על שהוא כקורה: ך ויהי כל נפש · וס"ד שבעים נפש ויוסף היה במצרים וזה מיותר שכבר מפורש שהיה במצרים ופירש תחלה כפשוטו עם יוסף שהיה כבר במצרים היה שבעים ובהכרח שפי' יוסף ובניו שהם גם כן בכלל כל יוצאי ירך יעקב: כשם שהיה קטן · כמ"ש ב"ר פר' ל' סימן ח' כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו וכן בתנחומא סדר זה על פסוק ומשה היה רועה: ח וכל הדור ההוא · ואח"כ ויקם מלך חדש שעבדם בפרך: לא שעבדו · עיין לעיל סימן ד' מ"ש בפירושו: לא מת · פירוש ההבטחה שהבטיח לאבות שירבה זרעם לא בטלה אלא קיים אמונתו ליישני עפר ובתנחומא הגירסא וימת יוסף וגו' אף על פי כן ובני ישראל פרו וגו': ד"א · בתנחומא ליתא וגם כאן הוא מיותר וגורס רבי ינאי אומר כל אחת ילדה ששה וזה ע"פ מדה י': ויעצמו י"א ס' עד שבעים · בשיבוש וכצ"ל וישרצו י"א ס' שהרי עקרב מן השרצים יולדת ששים וכ"ה בויק"ר פי"ג ס"ה מה עקרב משרצת ששים ששים ובילקוט כאן ובני ישראל פרו וישרצו וגו' אם לגדול שבשרצים את מדמה אותם הדא עכברא יולד שית אם לקטן וכו' הדא עקרבא יולדת שיתין ובפר"א פכ"ב וכ"ד כמין שרץ גדול ששה בכרס אחד כדברי הילקוט: ר' נתן אומר · עיין ב"ב דף קס"ג על פסוק ובני דן חושים כחושים של קנים ופירש רש"י הרבה יוצאין ממקום אחד וכן פי' הרבה מכרס אחד ולשון התנחומא כאן רבי יונתן אומר ותמלא הארץ אותם מלאו את הארץ כחורשים של קנים פי' כיער שגדלים זה אצל זה הרבה מאד ואולי צ"ל גם כאן כן: כיון שראו כו' הה"ד ויקם · כאן יש חסרון ובלבול גירסאות כי עד כאן מהתנחומא והגיר' שם הה"ד ויקם מלך חדש וכי חדש היה אלא שחידש גזירות פורעניות עליהם ומ"ש רב ושמואל הוא מגמרא סוטה י"א ומ"ש וחד אמר שחידש גזירות וכו' הוא מהתנחומא ולא מהגמרא: וימת וימלוך · כמ"ש בסוף ויצא ז"פ ולדעת זו האריך פרעה הרבה שנים שהרי היה יוסף במצרים שמונים שנה: רבנן אמרין · בתנחומא הגי' ד"א ויקם מלך חדש והלא פרעה עצמו היה

הייט

יפה תואר

כתבתי כי בא לתרץ למה כתיב את יעקב ובויגש כתיב יעקב ובניו: הדא הוא דאר"י כו' · בתנחומא גרס אר"י דסכנין וכצ"ל כאן · ונראה דמלות הדא הוא שייך לסימן שלפני זה וכן צ"ל וכל הענין שכתוב הזה · והיה כתוב שני האי"ן והמדפיסים טעו וחשבו שפירושו הדא הוא כמו בכ"מ במדרש: אלא פעמים שזה מקדים לזה · כי בפ' ויצא מזכיר בני הגבירות תחלה בסדר תולדותם ושוב בני השפחות בסדר תולדותם וכן בפ' שמות וכן בפרשת במדבר וכן בנשיאים בדברי הימים · אלא ששם דן בין זבולון ובין יוסף · ובפ' ויגש נזכר תחלה בני לאה ואחריהם בני שפחתה ואחריהם בני רחל ואחריהם בני שפחתה · ובברכת יעקב תחלה בני לאה ואח"כ דן גד אשר ונפתלי ואחריהם בני רחל · ובפ' במדבר במנין השבטים תחלה בני הגבירות אלא שהכניס גד בין שמעון ויהודה ואחריהם נזכרו בני השפחות ומקדים אשר לנפתלי · וכן בפ' פינחס ובסדר הדגלים וכן בנשיאים שבפ' נשא נזכרו יהודה יששכר זבולון ראובן שמעון גד יוסף בנימין דן אשר ונפתלי · ובמרגלים נזכר ראובן שמעון יהודה יששכר אפרים בנימין זבולון מנשה דן אשר נפתלי וגד · ובנשיאים המנחילים את הארץ שבפ' מסעי נזכר יהודה שמעון בנימין דן יוסף זבולון יששכר אשר נפתלי · ובפ' תבוא על הר גריזים שמעון לוי יהודה יששכר יוסף ובנימין · ועל הר עיבל ראובן גד ואשר זבולון דן ונפתלי · ובברכת משה ראובן יהודה לוי בנימין יוסף זבולון יששכר גד דן נפתלי אשר ובנחלות ט' השבטים ביהושע יהודה יוסף ובנימין שמעון זבולון יששכר אשר נפתלי גד · ובנחלות ביחזקאל דן אשר נפתלי מנשה אפרים ראובן יהודה בנימין שמעון יששכר זבולון גד ובשערים ראובן יהודה לוי יוסף בנימין דן שמעון יששכר זבולון גד אשר נפתלי · ויש טעם לסדר שמותם בכל המקומות כאשר תראה קצת מזה ברמב"ן פ' ויגש ופרשת שלח · ועל השאר מקומות הטעם גלוי ורק לסדרם בהר עיבל לא מצאתי טעם: וישראל מקוראי · מדריש מלשון קורה וכמו מקרה עליו · וכמשך למ"ש אח"ז אף ידי יסדה ארץ וגו': לא נתגאה על אחיו · משום דכתיב לפי זה ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש שכולם נחשבו כנפש אחת וכדאיתא בויקרא רבה פ"ד לכן אמר ויוסף שעלה לגדולה גם כן מכללם ולא נתגאה: ששה בכרס אחד · לא ירחק זה מהדעת אחרי שבזמן מועט שהיו במצרים רבו כמו רבו · בע' נפש ירדו ובשש מאות אלף רגלי יצאו · ובעל מגלה עמוקות כתב בשם העיד הרופא ז' זכריה שראה אשה אחת שילדה עשרים בנים בארבע פעמים וכולם חיו · וכן ראה אשה שהפילה בכרס אחד ששים צורות מצוירות בצורת אדם · אבל הפלא היה שאירע כן לכולם · ועיין בזה ברא"ם ודבריו נכונים ובילקוט בני ובני ישראל פרו וישרצו פרין אמוראי וכו': והלא פרעה עצמו היה · לאו מדאיקרי פרעה דייק כי אין פרעה שם העצם אלא שם התאר לכל מלכי מצרים וכמו אבימלך לכל מלכי פלשתים

פלשתים

ידי משה

יעקב יש כאן רמז שייסר את בניו ודו"ק: וימת יוסף וגו' ללמדך שכ"ז שאחד מהם היה קיים וכו' ובני ישראל פרו וישרצו אע"פ שמת יוסף וכו' פרו וישרצו כל אחת ואחת ילדה ו' בכרס אחד · הנה קשה מאד להבין חיבור המדרש ואין לו שחר וצ"ל בזה המחבר ליישב על פי פשוטו לפי דאיתא בפסוק והצעיר יהיה לאלף וגומר אני ה' בעתה אחישנה כשמביא הקב"ה את הגאולה קודם זמן אזי ישראל פרים ורבים שהצעיר יהיה לאלף בזה מושלם השעבוד בהיות שנקצב השעבוד דרך משל על ו' דורות אז כשישראל פרים ורבים מאד בב' דורות יהיו כך אנשים כמו ו' דורות וכן היה במצרים לפי שעיקר השעבוד לא היה רק פ"ו שנים כדאיתא לקמן החשבון ונלמד מדרש זה הואיל וכל זמן שאחד מן השבטים היה קיים לא שעבדו בהם א"כ לא וחשוב שלא היה השעבוד רק פ"ו שנים והאיך נתקיים שיהיו ת"ל שנה אלא מלח והמועטים עלו בני ישראל חמשה חלקים חמשה פעמים פ"ו הוא ת"ל ולכך כ"ל הטעם שהיו יולדות ו' כי שנים הוא טבע העולם וילדו ד' יותר כדי שיהיה החשבון חמשה פעמים פ"ו ודוק וזה כוון המדרש ללמדך שכ"ז שאחד מהם קיים וא"כ לא וחשוב שלא היה השעבוד רק פ"ו שנים וקשה מאי תקנה בדבר שלא יהיה מכל מקום ת"ל שנה ומאי כ"מ ומאי איכפת בזה תחלת הזמן שלא עכ"פ מוכרחים להיות ת"ל שנה לז"א אע"פ שמת יוסף אלהיהם לא מת ולא הוצרכו להיות ת"ל שנה שהקב"ה עשה תקנה שבני ישראל פרו וישרצו שהיו יולדות ששה בכרס אחד א"כ נשלם השעבוד באותן פ"ו שנה שהיו בני ישראל ד' חלקים

יותר

משנת דרבי אליעזר

אע"פ שזכה למלכות כו' · מה שנכתב זה כאן דהכתוב בא ליתן טעם למה שמות כל השבטים מרמזים אגאולת מצרים ושם יוסף רומז אגאולה דלעתיד שהיא גדולה ועיקרת כדלעיל ולזה אמר ויוסף היה במצרים שנעשה מלך ועמד בצדקו ע"כ רב חילו ועיין מ"כ בפסוק ליני הלילה אלו גדולים ברשות אביהם כו' ע"ש: שמת יוסף כו' · בא לתרץ שלא אף בעוד יעקב חי כתיב ויפרו וירבו מאד ואיתא במדרש פרשת ויחי שלא מת יעקב עד שראה ס' ריבוא מבניו וא"כ קשה למה כתיב וימת יוסף ובני ישראל פרו משמע ולא קודם · לכן בא הכתוב כמתרץ דאף שמת יוסף והיה סבר שפסק זכותם אע"פ כן אלהיהם לא מת: ד"א שבאמת רבו יותר שילדה ששה בכרס אחד או י"ב וכו' משא"כ קודם זה כתיב רק ג' לשונות ויפרו וירבו מאד: נדונם בחרב וכו' · וי"ל דידע דאין שליח וכו' עכ"ל יפ"ם זה מפורש במדרש לקמן:

לפרעה א בא ונזדווג לאומה זו · אמר להם שוטים אתם עד עכשיו משלהם אנו אוכלים והיאך נזדווג להם · אלולי יוסף לא היינו חיים · כיון שלא שמע להם הורידוהו מכסאו שלשה חדשים · עד שאמר להם כל מה שאתם רוצים הריני עמכם והשיבו אותו · לפיכך כתיב ויקם מלך חדש · ב רבנן פתחין פתחא להאי קרא (הושע ה) בה' בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חודש את חלקיהם · ללמדך כשמת יוסף הפרו ברית מילה · אמרו נהיה כמצרים · (כ) מכאן אתה למד שמשה מלן ביציאתן ממצרים · וכיון שעשו כן (כא) הפך הקב"ה האהבה שהיו המצריים אוהבין אותן לשנאה · שנאמר (תהלים קה) הפך לבם לשנוא עמו להתנכל בעבדיו · לקיים מה שנאמר (הושע ה) עתה יאכלם חודש את חלקיהם · מלך חדש · שעמד וחדש עליהם גזרותיו · אשר לא ידע את יוסף · וכי לא היה מכיר את יוסף · א"ר אבין משל לאחד שרגם אוהבו של המלך · אמר המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה בי כך · לכך כתב עליו המקרא כלומר היום אשר לא ידע את יוסף · למחר הוא עתיד לומר לא ידעתי את ה' : ט ויאמר אל עמו · ג הוא התחיל בעצה תחלה לכך לקה תחלה · הוא התחיל בעצה תחלה · דכתיב ויאמר אל עמו · והוא לקה תחלה · דכתיב (שמות ז) ובך ובעמך ובכל עבדיך · ד הבה נתחכמה לו · להם לא נאמר אלא לו · אמר ר' חמא ב"ר חנינא · אמר בואו ונתחכמו לאלהיהם של אלו · נדונם בחרב · כבר כתיב (ישעיה סו) ובחרבו את כל בשר · לא נדון אותם אלא במים · שכך נשבע הקב"ה שאין מביא מבול לעולם · שנא' (שם נד) אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ · והם אינם יודעים שעל כל העולם כלו אינו מביא אבל על אומה אחת מביא ועליהם אינו מביא אבל הם באים ונופלים לתוכן · (יג) שנאמר (תהלים סג) יגירוהו על ידי חרב מנת שועלים יהיו · (שמות יח) ה כי בדבר אשר זדו וגו' · בקדרה שבשלו בה נתבשלו · א"ר חייא א"ר סימון ו ג' היו באותה עצה · בלעם · ואיוב · ויתרו · בלעם שיעץ נהרג · (יד) איוב ששתק נידון ביסורין · יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית · דכתיב (ד"ה א ב) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב וגו' · וכתיב (שופטים א) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה · ועלה מן הארץ · ועלינו לא נאמר אלא ועלה · א"ר אבא בר כהנא כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים · ד"א ז ועלה מן הארץ כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים · ראה מה כתיב ועלה מן הארץ · אמר דוד (תהלים מד) כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו · אותה שעה (שם) קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך : י וישימו עליו · עליהם לא נאמר אלא עליו · תנא דבי ר"א ב"ר שמעון מלמד שהביאו מלבן ותלו בצוארו של פרעה · שאם היה אחד מישראל שאומר להם איסטנים אני · אומרים לו כלום איסטנים אתה מפרעה · שרי מסים · (טו) דבר שמשים עליו לבנים · למען ענותו בסבלותם · למען ענות פרעה בסבלותם של ישראל · ויבן ערי מסכנות לפרעה · רב ושמואל · חד אמר שמסכנות את בעליהן · וחד אמר (טז) שממסכנות את בוניהם · שכל העוסק

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ה' כל הענין · ב ילקוט כאן רמז קס"ב כל הענין · ילקוט הושע רמז תק"כ · ג סוטה דף י"א · תוספתא סוטה פרק ד' · ד סוטה דף י"א · לקמן פרשה כ"ב · שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק ט"ו · ילקוט תהלים רמז תשפ"ו · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ז · ה פסיקתא דר"כ פיסקא י' וש"נ · ו סוטה י"א וש"נ · ילקוט ד"ה רמז אל"ף ע"ד · ז תנחומא כאן סימן י' ·

חדושי הרש"ש

ולעיל בבראשית רבה פרשה מ"ד מה עקרב יולדת לששים ששים : (יג) שאמר יגירוהו על ידי חרב · יתכן שמפרשו לשון חרבה שעל ידי שדמו המצרים אשר רוח הקדים שם את הים לחרבה לכן באו גם הם אחריהם כדפי' שם הרמב"ן ז"ל · ושיהיה דקרא מנת שעלים אשר יל"פ לפ"ז שעלו של ים ור"ל דיהיו המצרים מנת להם ועי' לקמן רפכ"ב : (יד) איוב ששתק נידון ביסורין · ע"כ זה לא אתיא כמ"ד לעיל בב"ר פנ"ז דבעלייתן מת דהרי חי אחר יסורין ק"מ שנה וא"כ היה עצתו אחר היסורין · ואולי הכוונה כאן על יסורים שהיה לו בעת מיתתו ע' מ"ש שם בשם היפ"ת · וע"ע מ"ש לקמן פרשה כ"א : (טו) דבר שמשים עליו לבנים · עיין מ"ש העתיק דברי רש"י ז"ל בסוטה כהווייתן ובתגם כתב עליו הידי"מ שנ"ד וקרוב לומר דלפירש"י דבר הוא מלשון דבר אחד לדור · מדפרנא דאומתיה · ולולא פרש"י היה נ"ל פי' הכתוב ע"ד המדרש וישימו עליו שרי (השרים השימו על פרעה) מסים (דבר שמשים כו') כי רבות מצינו במקרא שם סמוך ומוכן כמו נפרד · הרי בגלבוע (שמואל ב' א') גמולי מחלב עתיקי משדים (ישעיה כ"ח) : (טז) שממסכנות את בוניהם · טעות סופר וצריך להיות שממסכנות

חדושי הרד"ל

דסוטה בקצת שינוי לשון ממסדרי הילמדנו : (כ) מכאן אתה למד · כמו מהיכן כלו' מזה שמפרש ממה שהוצרך משה למולן נלמד שלא מלו תחלה : (כא) וכיון שעשו כן הפך הקב"ה האהבה כו' · שהיו רוצין להתחבר לדבוק לאהבה בהן הפך הקב"ה בתחלתו עליהם (שלא יתערבו בהם וילמדו תועבת מצרים) את לבן לשונאם וכמ"ש בת"כ פ' בחקותי מי גרם לך דבוקו עמו :
וכן

פירוש מהרז"ו

היינו אותו שהיה בימי יוסף : רבנן פתחין · כשבאו לדרוש פסוק ויקם מלך חדש היו פותחים מפסוק זה : הפרו ברית · לקמן פי"ט סימן ה' ומ"ש שמשה מלן פי' מדהוצרך משה למולן כולם הרי שעד עתה לא מלו ובפר"א פכ"ט איתא עד שעמד פרעה וגזר עליהם גזירות קשות ומנע מהם ברית מילה ועי' תד"א ס"פ כ"ג וריש פכ"ד שחולק על זה : הפך לבם · ובפסוק הקודם שם ויפר את עמו וגו' היל"ל וירב כמ"ש כאן וירב העם ויעצמו ע"כ דורש ויפר לשון הפר ברית ואז הפך לבם לשנוא ופי' שאותו פרעה ועמו שאהבם נהפכה אהבתם לשנאה שאם פרעה אחר אין זה הפיכה ומ"ש את חלקיהם היינו בילקוט הושע שנתלקו על הקב"ה : וכי לא היה · למ"ד שאינו חדש ממש ועי' תנחומא : שרגם אוהבו · בתנחומא וילקוט כאן הגי' שרגם איקונין של דוכס : ט הוא התחיל בעצה · סוטה י"א לקמן פ"י ס"ג ופ' י"א ס"ג : נתחכמה לאלהיהם · בתנחומא הגי' למושיען וכו' וכאן חסר וה"ג בגמרא שם נדונם באש כתיב כי באש ה' נשפט · וכתיב כי ה' באש יבא נדונם בחרב כתיב ובחרבו וכו' סיפא דקרא הנ"ל והנה חז"ל סדרו הענין כמ"ש בפסוקים ושמו בפי המצריים שלא ידעו הפסוקים שאמרו הנביאים בדורות האחרונים אך המצריים ידעו שמדתו לשלם מדה כנגד מדה וכמ"ש בהדיא לקמן פכ"ב ס"א ובשי"ר פסוק אחזו לנו · וכן לקמן בפרק זו סי"א בהדיא : ועליהם אינו מביא · ושם בגמרא הגירסא או נמי הוא אינו מביא אבל הם באים וכו' : יגירוהו על ידי חרב · יגיר וימשוך את מצרים שנקראו שועלים כמ"ש בשי"ר שם ולקמן פכ"ב הנ"ל · ומ"ש ע"י חרב מלשון חרבה ויבשה על ידי שהפך הים לחרבה ובילקוט תהלים ס"ג הגירסא מנת שועלים שעל ים מלשון משעול ודלך · או כמ"ש מי מדד בשעלו מים : בה נתבשלו · בגמרא שם מסיים מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדרה היא דכתיב ויזד יעקב נזיד היינו בקדרה ע"פ מדה ע' שעל שהשליכו ילדי ישראל לתוך היאור להמיתם ע"כ השליכם לתוך הים ומתו שם וזהו דמיון הקדרה וכמ"ש ביחזקאל כ"ד ונדרש בפתיחה ה' דאיכה רבתי ע"ש אך בשאר מקומות אין הכרת לפרש תיבת זדון מלשון קדרה וביטול : א"ר סימון · בגמרא שם הגי' אמר ר"ח ב"ר אבא אמר ר' סימאי ועי' סנהדרין ק"ו : משפחות סופרים · ע"ש במ"כ בשם רש"י הוא בספרי סדר בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב המה הקינים וכו' המה בני יתרו שנקראו קינים כמ"ש ובני קיני חותן משה ומ"ש ג' היו באותה עצה על יתרו דייק ממ"ש עתה ידעתי וגו' כי בדבר אשר זדו משמע שידע מה שחטאו ומה שדברו מזה · ועל איוב כמ"ש ב"ר פנ"ז ס"ד שהיה איוב במצרים אז והיה יועץ שם כמ"ש איוב רים כ"ט בהדיא ועל זה נאמר באיוב כ"א ט"ז י"ז עצת רשעים רחקה מני וגו' יבוא עלימו אידם חבלים יחלק באפו יהיו כתבן כמ"ש אבל מצרים יאכלמו כקש · אך על בלעם צ"ע שהרי ענין בלעם ובלק היה בסוף ארבעים שנה במדבר ובמ"כ פ"כ ס"י איתא שלא היה זקן וכמ"ש סנהדרין ק"ה שנהרג בן ל"ג שנה וכאן חולק על זה וסובר שהיה זקן גדול ומצאתי בפ' תוספות על התורה בסוף סדר בלק פסוק לך איעצך ג' היו באותה עצה וכו' ע"ש וצ"ע : ועלה מן הארץ · שמאחר שאמר ונוסף גם הוא על שונאינו שנתירא שיגרשו את המצריים א"כ היל"ל ועלינו אלא כאדם כו' : הם עולים · ופירש של מצרים הכפילם שבסוף היה כן ועי' לקמן פכ"ה ס"ח ועיין רש"י שם בסוטה : י עליהם לא נאמר · וכן הדקדוק שמבואר בגמרא שם ענותם מבעי ליה : של פרעה · ויהי כל המאמר נמשך אל מה שכתב ויקם וכו' וישימו וגו' למען ענותו וגו' עיין רש"י בגמרא : דבר שמשים עליו · תיבת עליו ליתא בגמרא ותיבת לבנים איתא ומסוגרת בב' חצאי לבנה · וכן משמע ברש"י שם שאינו גורס ב' תיבות אלו · ובילקוט גורס כמו במדרש כאן שכתוב וישימו עליו שרי מסים שפי' כצ"ל שהרי המסים שמו על פרעה ולא פי' מה שמו ודורש ע"פ מדת ממעל וד"ק וישימו עליו דבר שמשים · ומ"ש עליו לבנים למוד מעניו וסופו שעיקר הכל הם הלבנים והיינו המלבן שמשים לבנים ושעל ידי כן ישראל ג"כ ירבו לעשות לו לבנים · גם יתכן שדורש תיבת מסים ע"פ מדות הנ"ל דבר שמשים : שמסכנות את בעליהן · שלפעמים נופל מן הבנין ומת · ממסכנות שמביא

מתנות כהונה

פתחין · אינם רבנן דלעיל] : ה"ג פתחא להאי פרשתא בהאי קרא : יאכלם חודש כו' · דרש ביה לשון חדש · כד"א מלך חדש : למחר הוא עתיד לומר כו' · ואפשר לא ידע פירושו כמ"ד לעיל עשה עצמו כאלו לא ידע · וכ"מ בס' רבינו בחיי : ובך ובעמך · אצל מכת הצפרדעים כתיב בפר' וארא : ה"ג לאלהיהם · של אלו במה נידונם · נידונם באש הנה ה' באש יבא : נדונם בחרב כו' · ועי' בפ"ק דסוטה (דף י"א רוב פ' ז') · ולקמן ר"פ כ"ב : ועליהם אינו כו' · פירש ועוד עליהם כו' : בקדרה שבשלו כו' · כלומר במים חשבו לאבדם והם עצמם נאבדו במים : יושבי יעבץ גרסינן · וכתיב סופרים והיינו סנהדרין · וכן תרעתים תרגום של שער תרעא · על שם שסנהדרין יושבים בשער · כן פירש"י בפ"ק דסוטה : כל זמן שישראל כו' · ולפ"ז רוח הקודש אומרת ועלה מן הארץ : [ה"ג דברי ר' אלעזר ב"ר שמעון וכ"ה בפ"ק דסוטה] : מלבן · פירש"י דפוס שעושין בו לבנים : אסטנים · מעונג ורך בטבע : דבר שמשים · כדוי של שומא שמרגילין ומשימין לעבודה אותו המלבן שתלו לו היה לישראל כדוי של השמה · אן נאמנ"ע בלע"ז : למען ענותו · לפרעה בשביל סבלותם של ישראל שיטו שכם לסבול [ועיין שוב
כל

ידי משה

יותר ממה שהיו ראוים להיות ואז ה' פעמים פ"ו עולה ת"ל כצ"ל כן שמתכר : א"ר אבין · מילתא באנפי נפשי היא ורצה לתרץ סמיכות שלא ידע את יוסף ויאמר אל עמו והוא מאמר אחד עד א"ר חייא אמר ר"ס ודו"ק : שרי מסים · הוא דברי הרא"ם והוציא משמעות הכתוב מפשוטיה אלא שרי מסים הוא דפוס של לבנים אמר דבר שעושין עליו לבנים ולא אנשים ויהיה פי' וישימו על פרעה דפוס של לבנים הנקרא שרי מסים וכן משמעות לשון רש"י ובעל מתנות כהונה לא דק בדברי רש"י ופי' מה שפירש : ויבן ערי מסכנות וגו' שמסכנות את בעליהן · פי' שנסתכנו מצריים לטבוע בים :
ד'

יפה תואר

ולכן מצינו כי גם בימי שלמה נקרא מלכם פרעה נכה · אבל דיוקו הוא מדלא כתיב וימת וימלוך : עד שאמר להם כל מה שאתם רוצים כו' · ומה דכתיב בקרא ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל דמשמע שזו היתה עצת פרעה · זה אמר לעמו אחרי אשר שרי המלוכה הורידוהו מכסאו והעלוהו שנית רק באופן אם יהיה יועץ רעה לישראל כמוהם : וכי לא הי' מכיר את יוסף כו' · ולפי המשל ופשט המדרש בא הכתוב להודיענו איך הרבה פרעה להרע אשר כמעט לא היה כמוהו · וזה רק כי פוטר מים ראשית עון · מתחלה כחש בטוב אשר עשה לו יוסף ואח"ז ירד ברעתו עד שאול תחתית כי כחש בה' ושחת גם רחמיו נגד עם בזוז ושסוי : הוא התחיל בעצה תחלה כו' · ודלא כרבנן דאמרי לעיל דהמצריים אכפוהו לעשות כן · והראיה שהוא לקה תחלה : להם לא נאמר אלא לו · עי' בזה ברא"ם אבל פשט הדברים מורה כי עד וימררו את חייהם כתיב הכל על ישראל בל"י ומהכתוב הזה והלאה מדבר בישראל בל"ר וזה קשה למדרש · ודורש כי ראשית עצתם היתה להתחכם ולהמלט מאף ה' כי לא ימצא לבני ישראל מושיע ולכן דברו מבני ישראל בל"י · וכאשר גמלה רעתם נגעה הרעה אל כל בני ישראל ולכן מן ויעבידו וגו' מדבר מישראל בל"ר : שאין מביא מבול לעולם · ואע"ג שאמרו למילדות אם בן הוא והמתן אותו ולמה לא יראו פן יענשו על זה בחרב · י"ל שלא פחדו להענש על זה אחרי כי אין שליח לדבר עבירה · ולכן לא הכריחו אותן כשלא רצו : בקדרה שבשלו כו' · בפ"ק דסוטה מקיים בה מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדרה הוא דכתיב ויזד יעקב נזיד · ומובא ברש"י בחומש וכתב ע"ז הרא"ם ותימא מנ"ל שרז"ל דרשו ויזד מהוראת נזיד ולפ"ז בא היו"ד בנח תמורת דגש · והיה ראוי להיות ויזד דגש בזיי"ן להבלים חסרון הנו"ן ואלו ראה שדברי רז"ל הם לא היה קשיא ליה מה שאין ספי' מסכים לשרשי הדקדוק כי כבר כתב בפ' ארמי אובד אבי כי נסמוך עליהם אפילו בשרש הדם · כי הם ידעו משפט הלשון מפי ספרים שנאבדו בגלותנו [ובאמת אין כאן קושיא כי מי יגיד לנו אשר השם נזיד הוא מגזרת חסרי פ"א נו"ן · שלא משקלי השמות רבים הם וכמ"ש הא"ע בספר המאזנים ובכמה מקומות · ואולי שרשו הוא זוד והנו"ן הוא למשקל וכאשר מצינו פעמים רבות הנו"ן למשקל וכמו נמבזה ונמס · ואף כי לא מצינו דמיון לזה המשקל בנע"ו לא רחוק לאמר כי המשקל הזה בודד הוא בגזרה זו וכאשר מצינו בכל גזרה משקלים רבים בודדים ומלבד זה כלל הוא בדקדוק כי גזרות הנחים והחסרים מתחלפים זה בזה] : בלעם איוב ויתרו · כי קמו על ישראל להרע להם בשלשה אופנים · או בקסמים ולהטים אשר בהם הצטיין בלעם · או בחכמת הטבע אשר בה הצטיין איוב וכאשר כתב הרמב"ם ז"ל במורה ועוד מפרשים רבים כי בספר איוב יש עדים נאמנים שהיה גדול בחכמה א · או בחכמת המזלות והאלהות אשר בה הצטיין יתרו כי היה כומר לעבודת כוכבים והתהולל בכל אלילי הארץ וע"ד משל אמרו רז"ל כי נתיעצו בשלשה אנשים אלה · פי' כי התיעצו להרע להם בדרכים אלו אשר שלשה אנשים הלכו בהם אבל כל אלה לא הועילו למו כי המכשפים בלהטיהם לא יכלו לעשות כמעשה משה ואהרן · וגם הקב"ה שנה את דרכי הטבע · וגם באלהי מצרים עשה שפטים · ואח"כ כאשר נודע לכל מתי הארץ כי הקסמים שוא ידברו אחרי כי גברה זרוע ה' על המצרים אשר קוו להושע בהם ובכל זאת דבק בלעם בהם לכן נהרג · ואיוב אשר כפר בהשגחת ה' ותשב כי הטבע לבד שורר בתבל נידון ביסורים · כי למה לא למד מהנפלאות אשר נעשו במצרים כי יד ה' תעשה כל אלה · ויתרו אשר אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וברח] מתעתועי מצרים לכן זכו בניו לשבת בלשכת הגזית · [כן תקנתי את דברי בעל מגלה עמוקות אשר חפץ להצדיק דברי המדרש באופן זה · ובעל יפ"ת דחה את דבריו · ולפי דברי נכונים דברי המדרש ע"פ דעת מגלה עמוקות אף כי הוא קצר במקום שהיה ראוי לו להאריך ולבאר יותר] : ראה מה כתיב ועלה מן הארץ כו' · יתפרשו הכתובים כי המה לא הסתפקו במה שעבדו עם ישראל והכניעו את רוחם · אבל בקשו תחבולה
כי

בבנין מתמסכן · ורבנן אמרי בתי אוצרות · כמה דתימא (ישעיה כב) לך בא אל הסוכן הזה · את פיתום ואת רעמסס · רב ושמואל · חד אמר פיתום שמה · ולמה נקרא שמה רעמסס שראשון ראשון מתרוסס · וחד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא שמה פיתום שראשון ראשון פי תהום בולעו : יא וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ · כן רבו וכן פרצו לא נאמר אלא כן ירבה וכן יפרוץ : א"ר שמעון בן לקיש רוח הקודש מבשרתן כן ירבה וכן יפרוץ · ויקוצו מפני בני ישראל · מלמד שהיו דומין ישראל בעיניהן כקוצים : ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך · א"ר א אמר בפה רך · רבי שמואל בר נחמן אומר בפריכה · (כב) וכן עשו לכל אחד מישראל כל מה שעשו הלבנים ביום ראשון שמו עליו לגזרה שיעשה כנגדן בכל יום ויום · וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' · בתחלה בחמר ובלבנים · (כג) ולבסוף בכל עבודה בשדה · ולבסוף את כל עבודתם · מהו את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך · ר' שמואל בר נחמן א"ר יונתן ב מלמד שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים א"ר אויא מודה ר"א שהוא בפריכה : יב ד' גזירות גזר פרעה עליהם · בתחלה גזר וצוה לנוגשין שיהיו דוחקין בהן כדי שיהיו עושין הסכום שלהן · ולא יהיו ישנין בבתיהם · והוא חשב למעטן מפריה ורביה · אמר מתוך שאינן ישינין בבתיהם אינן מולידין · אמרו להן הנוגשים · אם אתם הולכין לישן בבתיכם עד שאנו משלחין אחריכם בבקר · היום עולה לשעה ולשתים ואין אתם משלימין את הסכום שלכם · שנאמר והנוגשים אצים לאמר וגו' · והיו ישנין על הארץ · אמר להן האלהים · אני אמרתי לאברהם אביהם שאני מרבה בניו ככוכבים · דכתיב (בראשית כב) כי ברך אברכך והרבה ארבה וגו' · ואתם מתחכמים להן שלא ירבו ·

נראה איזה דבר עומד או שלי או שלכם · מיד וכאשר יענו אותו כן ירבה וגו' · דרש ר"ע ג בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים · ומה עשו בשעה שהיו הולכות לשאוב מים · הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן ושואבין מחצה מים ומחצה דגים · ומוליכות אצל בעליהן ושופתות להם שתי קדרות אחת של חמין ואחת של דגים · (יז) ומאכילות אותן ומרחיצות אותן וסכות אותן ומשקות אותן · ונזקקות להם בין שפתים · שנאמר (תהלים סח) אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף בשכר ששכבו בין שפתים זכו ישראל לביזת מצרים · שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף · ד וכיון שמתעברות באות לבתיהן · וכיון שהגיע זמן מולידיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח · שנאמר (שיר ח) תחת התפוח עוררתיך · והקב"ה שולח מלאך משמי מרום (כד) ומנקה אותם (יח) ומשפר אותם כחיה זו שמשפרת את הולד · שנאמר (יחזקאל טז) ומולדותיך ביום הולדת אותך וגו' · ומנקט להם שני עגולין אחד של שמן ואחד של דבש · שנאמר (דברים לב) ויניקהו דבש מסלע וגו' · וכיון שמכירין בהן המצריים רצו להרגם · ונעשה להן נס ונבלעין בקרקע · ומביאין שוורים וחורשין על גביהן · שנאמר (תהלים קכט) על גבי חרשו חורשים · ולאחר שהולכין מבצבצין ויוצאין כעשב השדה · שנאמר (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך וגו' · וכיון שמתגדלין באין עדרים לבתיהם · שנאמר (שם) ותבאי בעדי עדיים · אל תקרי בעדי עדיים · אלא בעדרי עדרים · וכשנגלה הקב"ה על הים · הם הכירוהו תחלה שנאמר (שמות טו) זה אלי ואנוהו : יג כשראה שהם פרים ורבים גזר על הזכרים · הה"ד ויאמר מלך מצרים למילדות וגו' · מי היו המילדות · רב אמר כלה וחמותה יוכבד ואלישבע בת עמינדב · רבי שמואל

מסורת המדרש א סוטה דף י"א · במדבר רבה פרשה ט"ו · תנחומא סדר בהעלותך סימן י"ג · ילקוט כאן רמז קס"ב · ב לקמן פרשה י"ח · ויקרא רבה פרשה ל"ז · תנחומא סדר ויצא סימן ט' · ג סוטה דף י"א · יומא דף ע"ה · ילקוט כאן רמז קס"ג · ילקוט בשלח רמז רמ"ס · ילקוט יחזקאל רמז שנ"ד · ד לקמן פרשה כ"ג · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב · תדא"ר פרק ז' ·

חדושי הרד"ל

(כב) וכן עשו לכ"א מישראל כו' · חסר כאן תחלת המאמר והוא בבמ"ר ספט"ו · ובילקוט כאן מביאו וגרסם תנחומא (וכמ"ש בהערה שם' במדבר הוא תנחומא):(כג) ולבסוף את כל עבודתם כו' · ומפרש בתנחומא ויצא ס"ט שמשהיה גומר מלאכתו בטיט ולבנים א"ל צא לקוט לי ירק בקע לי עץ מלא מים (ושם כתוב דדרש ליה מן' עבודתם בשדה · אבל יותר נכון כדהכא דדרש ליה מכל עבודתם) ועי' ב"ר פכ"ז מאחר שהיה גומר מלאכתו היה א"ל עדור כו' בקע כו' : (כד) ומנקה · כצ"ל ובסוטה הגי' מנקר ופירש"י מנקה :

חדושי הרש"ש

את בעליהן וכ"ה בגמרא סוטה : (יז) ומאכילות אותן ומרחיצות כו' · בגמרא סוטה הסדר · מרחיצות סכות · מאכילות · משקות · ועיין רמב"ם פרק ד' מהלכות דיעות הלכה ב' : (יח) ומשפר אותם כו' רש"י

מתנות כהונה

כל הענין עד ארבע גזירות בפ"ק דסוטה : בקוצים · היה דומה להם כאלו עיניהם מלאים קוצים בראותם את ישראל פו"ר · כקוצים ולמה לא כפשוטו בחייהם מקרא קצר שהיל"ל ויקוצו בחייהם כמו קצתי בחיי] : א"ר אויא מודה ר"א · שאמר בפרק הראשון פי' פה רך מודה שזה בפרק השני ודאי פי' פירוכה פירוש שברון הגוף ומתניס שהרי כתיב וימררו כן פירש רש"י בפ"ק דסוטה : [ועי' עוד במ"ר פר' ט"ו : שהם פו"ר · כלומר שמפני שאף על פי שהיה מפריש בין אנשים לנשים כדלעיל לא הועיל והיו פו"ר לכן הוצרך לגזור על הזכרים כי לולא זה טוב לו לגזור שיפרשו מד"א ולא שיגזור מגונה כזו לשפוך דם נקי] : דגים קטנים · כדאמרינן בעלמא בפרק אין מעמידין שמברין את הגוף · ומרבים זרע : גזר על הזכרים · וזו היא גזירה השניה · ועי' לקמן ריש פרשה כ"ו :

שלשה

פירוש מהרז"ו

את האדם לידי עניות לשון רש"י בגמרא · ושניהם ע"פ מדת ממעל ובגמרא הגי' בשניהם בעליהן : הסוכן הזה · וס"ד על שבנא אשר על הבית שהיה ממונה על אוצרות בהמ"ק כמ"ש ויק"ר פ"ה ס"ג : את פיתום ואת רעמסס · שניהם סוברים שהב' שמות הם של מדינה אחת אלא דפליגי איזה הוא שם העצם ואיזה הוא הכינוי · דהנה שם רעמסס מפורש בסוף ויגש בארץ רעמסס הרי שהוא שם ארץ שכולל ערים הרבה · וכאן כתוב ערי מסכנות את פיתום ואת רעמסס הרי שרעמסס שם עיר והם שני כתובים מכחישים מדה ע"ו והכריעו שבאמת הוא מדינה וארץ שיש לה שני שמות אלו · ופי' שבנו בארץ רעמסס ופיתום ערי מסכנות הרבה : רעמסס · נוטריקון ראשון מתרוסס · ופירש רש"י בגמרא כשהיו בונים קצת היה מתרוסס ונופל וכו' וגי' הערוך ראשון מתמסמס : פי תהום בולעו · נבלע בארץ · שכוונת פרעה היתה רק להרבות עליהם העבודה ע"כ בחר במקומות לחים אלו שבנין כבד נבלע בארץ ויצטרכו לבנות לעולם · ובזה חולקים זה סובר שיותר טוב לקרא שם על דבר שנראה היינו הרכיסה אך פי התהום אינו נראה · וזה סובר שיותר טוב לקרא שם על דבר שישנו תמיד בעולם אך הרכיסה אינו אלא סבה מקרית · ובמכילתא פר' בשלח פסוק לפני פי החירות לשעבר היתה נקראת פיתום שנאמר ערי מסכנות לפרעה את פיתום כו' חזרו להקראות פי החירות שהיא מאחרת לעובדיה · וצ"ל שדורש כן ממ"ש וישובו ויחנו לפני פי החירות משמע שכבר חנו שם ועתה ישבו לחנות שם והלא מקומם היה ברעמסס ופיתום ע"כ דורש שפי החירות הוא פיתום ורעמסס : יא רוה"ק מבשרתן · אומר למצרים אין מועיל לכם · כן ירבה תמיד וכן יפרוץ · רש"י בגמרא : ישראל בעיניהם בקוצים · תיבת ישראל אינו בגמרא ולא בילקוט · וכן נראה מלשון רש"י שפי' כאלו עיניהם וגופם מלא קוצים בראותם ישראל פרים ורבים וכמ"ש במ"ר פ"כ ס"ג ויקץ מואב · שהיו רואים עצמן כקוצים בפניהם וכן כאן : בפה רך · ע' לקמן פ"ה סי"ח ועי' במ"ר פ' ע"ו ס"כ ובתנחומא בהעלותך ותבין דברי כ"א : ולבסוף את כל עבודתם · תיבות אלו ליתא בגמרא ובילקוט והגירסא בגמרא את כל עבודתם וגו' אמר רשב"נ א"ר שהיו מחליפין : יב ד' גזירות · מפסוק ט' עד פסוק ט"ו גזירה א' של עבודת פרך ומפסוק ט"ו עד פסוק כ"ב גזירה ב' להרוג הזכרים ע"י המילדות ומבואר בסימן הסמוך ופסוק כ"ב ויצו פרעה · גזירה ג' להשליך הבנים ליאור ומבואר בסי' י"ח · ובסוף סדר שמות ויצו פרעה · גזירה ד' שלא לתת תבן וכמ"ש לקמן פ"ה ר"ס י"ח זו גזירה רביעית ועי' לקמן ספ"ו וריש פ' כ"ו ושם מפורשים ג' גזירות הראשונות : והנוגשים אצים · כלו מעשיכם וגו' כאשר בהיות התבן ומה בא ללמד במ"ש כאשר בהיות התבן והרי זה בא ללמד ונמצא למד שבהיות התבן היו ג"כ אומרים כלו מעשיכם מדה י"ב : והרבה ארבה · וס"ד את זרעך ככוכבי השמים : וכאשר יענו אותו · היינו מהעונה כמ"ש אם תענה את בנותי כפי' רש"י שם כמ"ש וירא את עניינו זו פרישות ד"א : דרש ר' עקיבא · בסוטה י"א הגי' ר' עוירא · וע"ב ס"א רבי עקיבא ועי' פרר"א פרק מ"ב מאמר רבי שילא בר"א : ומוליכות אצל בעליהן · כי מחמת שהיו משוקעים בצרתם בעבודתם לא היו פונים כלל לנשותיהם ע"כ תחלה היו מרחיצות וסכות אותן ואח"כ מאכילות ומשקות ומקרבים לבבם לפנות אליהם · ובגמרא הגי' ובאות ושופתות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים : ומוליכות אצל בעליהן · וכאן בשיבוש ובגמרא בגי' מתוקנת : בין שפתים · בין מצרי השדות מקומות נטועים מצר גבולי השדה גבוהה מכאן וחבירו מכאן וחריץ באמצע לשון רש"י בגמרא · אך אמיתת כוונת הגמרא והמדרש לדרוש שפתים על שפיתת הקדרות ג"כ כדלקמן : כנפי יונה · שנאמר יונתי תמתי רש"י · ובמכילתא סדר בא פסוק וישא העם את בצקו כנפי יונה נחפה בכסף זו ביזת מצרים · ואברותיה בירקרק חרוץ ביזת הים תורי זהב נעשה לך ביזת הים עם נקודת הכסף ביזת מצרים · וכן הוא בשה"ש פסוק תורי זהב : זמן מולדיהם · שתלדנה וולדותיהן : תחת התפוח · וס"ד שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך הרי דשם היו מולידים והיינו בשכרה במצרים דשם היו צריכין לכך כמ"ש לקמן ריש פכ"ב ע"ש ומסיים לקמן פכ"ג ס"ח שהיו אומרות רבש"ע עשינו את שלנו עשה את שלך : שולח מלאך · עיין לקמן פ' כ"ג שם הגי' מיד הקדוש ברוך הוא יורד בכבודו וכו' ומנקה וכו' וכמ"ש ביחזקאל ט"ז ותושלכי על פני השדה בגועל נפשך ביום הולדת אותך ואעבור עליך וגו' כל הענין מפורש כדברי המדרש · ואעבור פי' הקדוש ברוך הוא בעצמו כ"י : ומנקט להם · נותן ביד התינוק לאחוז שני עגולין · ובגמרא וילקוט הגירסא ומלקט להם היה מלקט מאבני השדה וזהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור וכמו שכתוב בפסוקים הקודמים · ימצאהו בארץ מדבר ובתוהו וגו' ויניקהו וגו' בעת שצריכים יניקה והיינו התינוקות וזהו מ"ש ביחזקאל שם שמן וסולת ודבש אכלת : הרשו הורשים · כמ"ש בפסוק הקודם רבת צררוני מנעורי כו' היינו במצרים שהם ימי נעורי ישראל כמ"ש יחזקאל ט"ז שם ולא זכרת את ימי נעוריך בהיותך ערום ועריה וזהו מנעורי : רבבה כצמח השדה · מה שהפריתיך והרביתיך היה באופן של צמח השדה שמציץ מן הארץ וס"ד ותרבי ותגדלי וזהו מה שכתב המדרש וכיון שמתגדלים : א"ת בעדי עדיים · משמע שהיה עליהם עדיים רבים ויקשה שהרי כתוב בס"ד ואת ערום ועריה והם בכ"מ · ועוד מהו ותבואי מאין באה עם עדיים · ועוד שהרי אח"כ כתיב ואעדך עדי וגו' ותעדי זהב וגו' אחר הלבישה ולא בהיותה ערום ע"כ דרש והכריע אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים · ע"פ מדה כ' ומדת ממעל : ובשנגלה הקב"ה · וכמ"ש לקמן פכ"ג ס"ח ולפי מ"ש לעיל שולח מלאך צ"ע : יג כשראה שהם פרים · שלא הועיל לו העצה של גזירה הא' שמבואר בסימן הקודם וכאן בא לפרש הגזירה הב' : מי הם המילדות · סוטה י"א לקמן פ"מ ס"ס א' · וס"ג בגמרא שם רב ושמואל חד אמר אשה ובתה וחד אמר כלה וחמותה מ"ד אשה ובתה יוכבד ומרים ומ"ד כלה וחמותה יוכבד ואלישבע בת עמינדב אשת אהרן כמ"ש

יפה תואר

כי לא ירבו ויתמעטו מן הארץ אחרי אשר פקדו כי אם ירדו עד תכלית השפלות ושחה לעפר נפשם אז תקום להם עזרה ויעלו מן הארץ למעלה : שהיו דומין ישראל בעיניהם כקוצים · כי אם תפרש כי חייהם קצו שלא יחסר הנשוא והיה צ"ל ויקוצו חייהם ולכן בכ"מ שנחסר הנשוא דרשו מלשון קוצים · ועי' במ"ר פ"כ על פסוק ויקץ מואב · ובפר' ראה על פסוק אל תקוץ בתוכחתו : ומלאכת אנשים לנשים כגון חרישה וזריעה ובנין · ומלאכת נשים לאנשים כגון כביסה ואפיה ובישול וטויה והכי איתא בתנחומא פרשת ויצא : ד' גזירות גזר פרעה כו' ובקה"ר על פסוק עיר קטנה לא מני אלא ג' ע"ש : והיו ישנים על הארץ על ידי שלא היו בבתיהם אלא בבתי הנוגשים וגם זה היה למעטם מפו"ר שלא תהיינה נשותיהם נזקקות להם מפני מיאוסם ועוד שעל ידי השינה יתלם כחם המתעורר לתאוה · ובכל זאת נשותיהם נזקקות להם בין שפתים וכדלקמן : בשכר נשים צדקניות כו' · פי' בשכרן דלג הקב"ה על הקץ ונפדו אחרי ר"י שנה ולא המתין עד ארבע מאות שנה · ואע"ג דבחזית על פסוק מדלג על ההרים אמר בזכות אבות ואמהות דלג על הקץ וכן בויק"ר פל"ד אמרינן בזכות ד' דברים נגאלו שלא שינו שמם כו' · וי"ל דהא והא גרמו · ועי' בויק"ר פ"ג יש אומרים בזכות יעקב וי"א בזכות אמהות וי"א בזכות שבט לוי וי"א בזכות נשים כשירות ובדב"ר פ"ב קאמר מתוך ה' דברים נגאלו וכו' נראה דכל האגדות חולקות זו עם זו ודעות שונות יש בדבר : אחת של חמין לרחוץ רגלי בעליהן בשדה כדפי' רש"י ועוד לחממם מצינתם שהיו ישנים על הארץ כדלעיל : בין שפתים · ע' פירש"י (ומובא במהרז"ו) ויותר נראה אף כי הוא מקום צר ומאוס לא חששו לזה · ולכן זכו לעושר לחיות בעונג ולדור במקום רחבת ידים : כשראה שהם פרים ורבים · פי' ולא הועילה עצתם במה שהרחיקו אותם מבתיהם וכדלעיל לכן הוכרחו לגזור על הזכרים כדי שתקום עצתם פרעה למעט את בני ישראל : כלה וחמותה · ע' בזה ברא"ם כי קבלה היתה בידם · ונראה כי רב ורשב"ן לא פירשו שמותן רק זה אמר כלה וחמותה וזה אמר אשה ובתה והמדרש מפרש את שמות הנשים האלה וכן נראה מגמרא סוטה · ושמעתי לדייקי מדכתיב המילדת העברית שניהם חסרים וי"ו · ולפי זה לפי הכתיבה משמע אחת ולפי הקריאה משמע שתים לכן אמרו כלה וחמותה או אשה ובתה שמגיד מספרן הנה רבות ומגיד קרבת המשפחה נחשבות לאחת : אלישבע · אשתו של אהרן ואע"פ שלא היה אז רק ג' שנה יתכן שהיה לו אשה הראויה לזווג לפי מה שהיו אז פרים ורבים שלא כדרך העולם :

ידי משה

ד' גזירות גזר פרעה · מכאן עד מע"ל כל הד' גזירות דוק ותשכח :

ולא

בר נחמן אמר אשה ובתה · יוכבד ומרים · (יט) ולא היו למרים אלא ה' שנים · שאהרן גדול ממשה ג' שנים · אמרו רז"ל הולכת היתה עם יוכבד אמה ועושה צרכיה · והיתה זריזה · שעד שהתינוק קטן הוא ניכר · (כ) הוא שאמר שלמה (משלי כ) גם במעלליו יתנכר נער וגו' : אשר שם האחת (כה) שפרה שהיתה משפרת את התינוק · כשהוא יוצא מלא דם · פועה שהיתה נופעת יין בתינוק אחר אמה · ד"א שפרה שפרו ורבו ישראל עליה · פועה שהיתה מפיעה את התינוק כשהיו אומרים מת · ד"א שפרה ששפרה מעשיה לפני האלהים · א ד"א פועה שהופיעה את ישראל לאלהים · ד"א פועה שהופיעה פנים כנגד פרעה · וזקפה חוטמה בו ואמרה לו אוי לו לאותו האיש כשיבא האלהים ליפרע ממנו · נתמלא עליה חמה להרגה · שפרה שהיתה משפרת על דברי בתה ומפייסת עליה · אמרה לו אתה משגיח עליה תינוקת היא ואינה יודעת כלום · רבי חנינא בר רב יצחק אמר שפרה שהעמידה ישראל לאלהים שבשבילם נבראו השמים · שכתוב בהם (איוב כו) ברוחו שמים שפרה · פועה שהופיעה פנים כנגד אביה · שהיה עמרם ראש סנהדרין באותה שעה כיון שגזר פרעה ואמר כל הבן הילוד · אמר עמרם ולריק ישראל מולידים · מיד ב הוציא את יוכבד ופירש עצמו מתשמיש המטה · וגרש את אשתו כשהיא מעוברת מג' חדשים · עמדו כל ישראל וגרשו את נשותיהן · אמרה לו בתו גזרתך קשה משל פרעה · שפרעה לא גזר אלא על הזכרים · ואתה על הזכרים ונקבות · פרעה רשע הוא וגזירתו ספק מתקיימת ספק אינה מתקיימת · אבל אתה צדיק וגזירתך מתקיימת · עמד הוא והחזיר את אשתו עמדו כל ישראל והחזירו נשותיהם · הוי פועה שהופיעה פנים כנגד אביה : יך ויאמר בילדכן את העבריות · למה צוה להרוג אותם על ידי המילדות · (כא) כדי שלא יתבע הקב"ה ממנו ויפרע מהן · וראיתן על האבנים · מקום שהולד (כו) נפנה בו · ד"א האבנים א"ר יהודה בר סימון שהקב"ה עושה אבריה של אשה קשה כאבנים בשעה שיושבת על המשבר לילד · שאלולי כן מתה · ור' פנחס החבר אומר בשם ר' יונה מסייע ליה לרבי יהודה בר סימון אין אבנים אלא סדן שהוא דבר קשה · דכתיב (ירמיה יח) וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים · א"ר חנין סימן גדול מסר להם מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע · אף אשה ירך מכאן וירך מכאן וולד באמצע · ואית דאמרי בשעה שכורעת לילד יריכותיה מצטננות כאבנים · אם בן הוא והמתן אותו · אמר להם אם זכר הרגו אותו · ואם נקבה אל תהרגו אותה · אלא אם חיתה חיתה ואם מתה מתה · אמרו לו מהיכן נדע אם זכר אם נקבה · א"ר חנינא סימן גדול מסר להם ג אם פניו למטה דעו שהוא זכר שמביט באמו בארץ שממנה נברא · וכשהוא פניו למעלה היא נקבה · שמבטת בברייתה בצלע · שנאמר (בראשית ב) ויקח אחת מצלעותיו · אמר לו הקב"ה · רשע מי שנתן העצה הזאת טפש הוא · ד היה לך להרוג את הנקבות אם אין נקבות זכרים מהיכן ישאו נשים · אשה אחת אינה יכולה ליטול שני אנשים אבל איש אחד יכול ליטול עשר נשים או מאה · הוי (ישעיה יט) אך אוילים שרי צען וגו' שנתנו לו זו העצה : מן ותיראן המילדות את האלהים · עליהן נאמר (משלי לא) אשה יראת ה' היא תתהלל · ולא עשו כאשר

מסורת המדרש א סוטה דף י"א · קהלת רבה ריש פרשה ז' · ספרי סדר בהעלותך פיסקא ע"ח · מדרש שמואל פרשה כ"ב · ועי' תנחומא ויקהל סימן ד' · ב במדבר רבה סוף פרשה י"ג · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ג סימן ד' · ג נדה ל"א · בראשית רבה פרשה י"ז וס"כ · ד תנא דבי אליהו רבא פרק ז' ·

חדושי הרש"ש

רש"י בסוטה פי' מיישבת אבריהם שניתקין מצער הלידה · אבל לקמן שאמרו משפרת את התינוק כשהוא יוצא מלא דם משמע דפי' יופי מסלסלו : (יט) ולא היה למרים אלא ה' שנים שאהרן גדול ממשה ג' שנים · מלשון המדרש נראה דדייק מדאהרן גדול ממשה ג"ש ה"ה דמרים גדולה מאהרן ג"ש וכ"כ להדיא מתוס' בכורות (ד' א') ד"ה ואהרן שפי' כן · וזה המעשה היה קודם לידת משה קרוב לשנה א"כ היה או אהרן בן ב' שנים ומרים בת ה' שנים · ועמ"כ · ולדבריו יקשה דיהיה משה בעת מיתתו קכ"א שנה : (כ) הוא שאמר שלמה גם במעלליו כו' · עמ"ש בב"ר פ"א אות י' : (כא) כדי שלא יתבע הקב"ה ממנו ויפרע מהן כצ"ל · לעיל בב"ר פל"ד איתא דב"נ חייב ע"י שליח · (וכן אפי' בישראל חייב בדיני שמים כדמוכח בר"פ האיש מקדש) ואפשר דהכוונה התם דוקא בשוכרו וכמו שדרשו שם לעיל מיד איש אחיו זה השוכר את אחרים להרוג את חבירו · וכ"מ ברמב"ם ברפ"ב מהל' רוצח · ועי' במל"מ מ"ש בשם הריטב"א · והמהרש"א בח"א בסנהדרין (נ"ז ב) כ' דצוה להן להרגן קודם שיצאו לאויר העולם מפני דישראל אינו מוזהר על העוברין · ותמוה דאדרבה לדעת רבינא (בב"מ סוף דף י') היכא דשליח

חדושי הרד"ל

(כה) שפרה שהיתה משפרת כו' · ספרי בהעלותך פסקא ע"ח קה"ר רפ"ז מדרש שמואל פ' כ"ב ע"ש : (כו) שהולד · נבנה כו' כצ"ל :

א"ר

פירוש מהרז"ו

בסדר וארא · ולמדו כן כמ"ש לקמן פר' זו סימן י"ז ושם נאמר ויעש להם בתים וע"פ גז"ש בית אהרן ובית לוי מיוכבד בית לוי ממשה ובית אהרן מאלישבע · ובתי מלכות ממרים · וזה צ"ע שהרי אהרן לא היה גדול ממשה רק ג' שנים כמפורש בסדר וארא ואיך יתכן שקודם הריון של משה שהיה לאהרן שתי שנים איך היה לו אשה שהיתה מילדת לכל ישראל וגם מרים לא היתה אז רק שש שנים · ויתכן הענין בקירוב כמ"ש לעיל פר' זו ס"ס ד' · ועוד צ"ע איך יתכן שיסתפקו ישראל בשתי מילדות לבד · ויתכן שבאמת היו מילדות רבות אך התחכם פרעה למנות בראש כולן שתים אלו שהן ישגיחו על כולן שלא יצטרך לדבר עם כולן רק עם שתים אלו שבראשן שהיו הגדולות שבישראל שעמרם היה ראש הדור : אלא ה' שנים · שנקראת מרים ע"ש המירור של קושי השעבוד כמ"ש וימררו את חייהם וגו' שהיה פ"ו שנה קודם הגאולה כמ"ש בסדר עולם פ"ג ובשי"ר פסוק כי הנה הסתיו עבר ובעת הגאולה היה משה פ' שנה ואהרן פ"ג ומרים פ"ו וקודם לדת משה היתה בת ה' שנה וכן הוא בפסיקתא רבתי פט"ו סימן י"א : גם במעלליו · וס"ד אם זך ואם ישר פעלו ועי' ילקוט בשלח בשם מדרש אבכיר טעות עוזא שר של ים · ועי' לקמן ריש פכ"ז ומש"ש ועי' ב"ר פ"א סי"א ומש"ש : משפרת · מנקה ומיפה · נופעת מלשון נפיחה ובעבוע שנוטלת יין בפיה ומנפחת על התינוק ויוצא כמין אבעבועות של יין ועי' ערוך ערך פע ב' : ישראל עליה · בזכותה ותפלתה כמ"ש וייטב אלהים למילדות וירב העם וגו' ועוד כשהחזירה החזירו כל ישראל נשותיהם · ובגמרא הגירסא שפרו ורבו ישראל בימיה : מפיעה את התינוק · מאירה באור החיים בתפלתה כדלקמן סימן ט"ו · ובגמרא הגירסא שהיתה פועה לולד פי' רש"י משמעת אותו כדרך שמשתקין לתינוק ועיין ערוך ערך פע א' בא"א : ד"א פועה · חיבות ד"א מיותרים וכצ"ל פועה שהופיעה כו' ד"א פועה וכו' : זקפה חוטמה · העמידה פניה משיחה וכעסה והכעס ניכר בחוטם : ברוחו שמים שפרה · איוב כ"ו י"ב י"ג · בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב : ברוחו שמים שפרה חוללה ידו נחש בריח בכחו רגע הים להשקיע מצרים · בתבונתו מחץ רהב מצרים כמ"ש ומצרים רהב הם · חוללה ידו נחש בריח ג"כ מצרים כמ"ש ישעיה כ"ב על לויתן נחש בריח וגו' וכן התנים הגדול ביחזקאל כ"ט ועי' לקמן פ"ג ס"ס י"ב מבואר ולמה מחץ כי ברוחו שמים שפרה והם בקשו לכלותם ע"פ מדה י"ז ומדה פ' : שהיה עמרם · לקמן פר' זו סימן י"ט עיין סוטה י"ב א' כל הענין : וגרש את אשתו · שהרי בשמות ו' ובבמדבר כ"ו כתוב ושם אשת עמרם יוכבד וגו' ותלד לו את משה ואת אהרן ומרים · ומרים ואהרן ילדה קודם משה ואיך אמר כאן אצל לידת משה ויקח וגו' והם בכ"מ וע"כ דרש שקודם לידת משה גרשה וחזר ולקחה ואף שכבר היתה מעוברת עשה כן שילמדו ממנו ישראל ויחזירו נשותיהם · ועי' ב"ר פל"ז בס"ג שייך כאן · ומ"ש ג' ירחים מדכתיב ותצפנו ג' ירחים ולא יכלה עוד הצפינו · ואיך יכלה תחלה אלא שמנין מלקוחים שניים ובגמרא גורס עוד שפרעה לא גזר אלא בעוה"ז וכו' עי' רש"י שם שראוים למי שאמרם : יך שלא יתבע · כמ"ש ה' לנח שופך דם האדם באדם דמו ישפך · ומ"ש ויפרע מהן עי' מ"כ : נפנה בו · צ"ל נבנה בו · ודורש אבנים מלשון בנין ע"פ מדת ממעל : קשים באבנים · ואמר לכן לסימן שכאשר יתקשו אברים כאבנים אז עת הלידה וישמרו להרוג הבנים : א"ר חנן · בסוטה י"א הגירסא אמר ר' חנן סימן גדול מסר להם אבה בשעה שכורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים · ואית דאמר כדכתיב וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים מה יוצר זה וכו' וכאן בשיבוש : והמיתן אותו · וס"ד ואם בת היא וחיה משמע מעצמה עי' לקמן ס"ס י"ח (ועי' רש"י בגמרא שם שהרגים שדבריו אינם כדברי המדרש וע"כ הראה מקום לנדה ל"א וצ"ע ודו"ק) : וכשהוא פניו למעלה היא נקבה וולד הוא לשון זכר : שרי צוען וגו' · וס"ד חכמי יועצי פרעה עצה נבערה ולא פי' איזה עצה נבערה · וע"כ דורש ע"פ מדה י"ז על העבר כמפורש בתורה ועיין לקמן פר' ה' סוף סימן י"ד :

מתנות כהונה

שלשה שנים · [ה"ג גדול ממשה ג' שנים ומרים גדולה ממשה חמשה שנים · אמרו כו'] שנאמר בפרשת וארא ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמונים שנים בדברם אל פרעה : ומרים גדולה כו' · שהרי משנולדה מרים התחילו למרר חייהם בעבודת פרך · ועל שם כך נקראת מרים על שם המירור והמשך ימי המרר היו שמונים ושש שנים · כדאיתא במדרש חזית בפסוק כי הנה הסתיו עבר וזולתו בכ"מ · ומאז בא משה ואהרן אל פרעה עד צאת ישראל ממצרים היה שנה תמימה כמו שדרשו ז"ל במסכת עדיות בפרק שני משפט מצרים שנים עשר חודש וכל אותה שנה היו מתייסרין בעבודת פרך · כדא' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים · ואיתא בפרקי ר' אליעזר שבו בלילה שהכה בכורי מצרים היתה שם רחל בת בנו של מתושלח שהיתה הרה ללדת רמסה בחמר היא ובעלה · ויצא הוולד ממעיה ונתערב בתוך המלבן וירד מיכאל והעלהו לפני כסא הכבוד כו' · נמצא ביציאתם ממצרים היו למשה שמונים ואחד שנים · ואז נשלמו ששה ושמונים שני המירור שהתחילו כשנולדה מרים הרי שהיו למרים חמשה שנים קודם לידת משה · ואף מה שדרשו חז"ל בפ"ק דראש השנה שבראש השנה בטלה עבודה מהם אין פירכא שחשב אלו השנה כולה : ועושה צרכיה · לילד הנשים : נופעת · נ"ל נובע או שופת : מפיעה את התינוק כו' · רגיל הוא כשהוולדות יוצאות לעולם הם נראים כמתים מפני קושי הלידה והנשים הזריזות מפיחים בנקביו ומשיבים נפשו אליו במיני תרופות : מפיעה · כמו מפיחה בחילוף אותיות אחה"ע או יהיה פירושו האירה פניו ונפשו · כדא' הופיע מהר פארן : שהופיעה פניה · האירה והעיזה פניה : [ועי' מזה בפ"ק דסוטה ובקהלת בפסוק טוב שם] : שפרה שהיתה כו' · זו יוכבד : סנהדרין · חכמים ומנהיגים עושי משפט נקראים כן : כשהיא מעוברת · ממשה כדאיתא לקמן · ובפ"ק דסוטה ואע"פ דכתיב אח"כ ותהר האשה כו' · [בפ"ק דסוטה יליף ליה בגז"ש וע"ש] : ולכן היתה מצפינו שלשה חדשים · שהמצריים היו מונין מיום שהחזירה תשעה חדשים · והיא היתה מעוברת שלשה חדשים קודם לזה וילדתו לששה חדשים ויום אחד אחר חזרתה : וגזרתך מתקיימת · כמו שנאמר ותגזור אומר ויקם לך הכי מסיק בפ"ק דסוטה : ויפרע מהן · מן המילדות כי הם הממיתים בידים : אם חיתה חיתה · והאי דכתיב וחיה אינו צווי שיחיו על"פ אלא תאמר בחיים מגדלים אותם אינכם מצווים להמיתם : שממנו נברא · הזכר הראשון הוא אדה"ר : אינה יכולה · מפני הדת ואף אם תעבירנו לא

מפני

ידי משה

ולא היה למרים אלא ה' שנים · פי' זה קושיא היא איך אתה יכול לומר שהית' מרים מילדת והלא לא היתה באותו פעם רק בת ה' שנים ומשני אמרו רז"ל הולכת היתה עם יוכבד ועושה צרכיה אבל היא לא הית' מילדת בפני עצמה וק"ל : וגרש את אשתו כשהיא מעוברת מג' חדשים · פירש בעל מ"כ שלמד המדרש זה שגרש אותה כשהיתה מעוברת ג' חדשים מדכתיב ולא יכלה עוד הצפינו ע"ש ואני אומר שכוונת המדרש הוא לפי שאמרו לעיל שפרעה לא הסכים לגזרה זו והורידו אותו מכסאו ג' חדשים ואחר ג' חדשים שהסכים עמהם הושיבו אותו על כסאו והמליכו אותו לכך לא פירש עמרם מן אשתו עד אחר ג' חדשים כנגד ג' חדשים שהורידו מן הכסא שסבר מכח שלא הסכים פרעה לגזרתם יתבטל הגזירה שגזרו שלב מלכים ושרים ביד ה' ומסתמא מן השמים הוא שיתבטל הגזירה משא"כ אחר ג' חדשים שהמליכוהו והסכים פרעה ג"כ עמהם אז עמד וגרשה והיא היתה מעוברת קודם הורידו אותו ודוק וגם זה מיושב ג"כ דקדוק הלשון שאמר כיון שגזר פרעה שפשיטא פרעה גזר ולא אחר אלא אחר שר"ל כיון שהסכים פרעה אחר ג'

יפה תואר

והיתה זריזה בכבוד אמה ובעבודת ה' והיינו דמייתי גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו : שהופיעה את ישראל לאלהים · שהיתה נביאה ומלמדת אותם דעת : שהעמידה ישראל כו' · פי' שקיימה אותן והחיה אותם במים ומזון כדלקמן · ומ"ש שבשבילן נבראו השמים כדאיתא בבראשית רבה פר' א' · וכ"ש הוא על הארץ · ורק מודיע לנו שגם השמים הגבוהים אינם גבוהים ממעלת האדם : עמד הוא והחזיר · הנה באמת אין טעם מספיק בדבריה להחזירה ולהוליד בנים לבהלה ובוודאי שב ואל תעשה עדיף וכמו דאמרינן בבבא בתרא מוטב שיכלה זרעו של אברהם אבינו מאליו · ואל יכלה אותו רשע · אבל עיקר דבריה הוא אם אתה לא תטעם אל גזירת פרעה בוודאי יעשה הקדוש ברוך הוא נס וגזרת פרעה תתבטל : למה צוה להרוג אותם על ידי המילדות שיכולות להשתמש ממלותו כמו שהיה ולא צוה לעבדיו כמו שאמר אחר כך כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו · ומשני כדי שלא יתבע הקב"ה ממנו ויפרע מהם · פי' מהמצריים · כי עבדים שולחים יד במעוברות וביולדות · משא"כ עתה כאשר צוה למילדות חשב בנפשו כי לא יחשוב לו ה' עון אחרי כי אין שליח לדבר עבירה : מקום שהולד נפנה לצאת לאויר העולם · וזה הכתם · ודרים אבנים כמו אפנים כמו אפנים בחילוף הב' בפ"א : סדין פירש"י עץ עב שעליו יושב ומגלגל הכלים לעשותן בדפוס הכלי לפי גדלו וקטנו : מה יוצר זה כו' אף אשה כו' · הנה פרעה צוה להמית את הולדות תיכף בהולדם למען יאמרו כי נולדו מתים · ולא ישימו און בו · אבל לא ימסרו להוסיף ידם אל הולד בעודם בבטן · אף כי נראים הדברים כי הלידה קרובה פן יזיקו בזה את האם ועל זה מסר להם הסימנים · כי ידעו מתי תחל הלידה ולכן מסר להם הסימן לדעת מראש אם בן זכר הוא לחנקו · ולא יחכו עד אשר יצא לאור עולם : שנתנו לו זו העצה · דמסתמא לא יעשה המלך דבר בלתי עצת חכמיו · ואע"ג דאמרינן לעיל הוא התחיל בעצה תחלה פירושו שהתחיל לבקש עצה :

לכן

דבר אליהן מלך מצרים · להן לא נאמר אלא אליהן · א א"ר יוסי בר חנינא (כג) מלמד שתבע אותן להזדווג להם ולא קבלו ממנו : ותחיין את הילדים · וכי מאחר שלא עשו כאשר דבר אליהן אין אנו יודעין שקיימו את הילדים · למה הוצרך הכתוב לומר ותחיין את הילדים · יש קילוס בתוך קילוס לא דיין שלא קיימו את דבריו אלא עוד הוסיפו לעשות עמהם טובות · יש מהם שהיו עניות והולכות המילדות ומגבות מים ומזון מבתיהם של עשירות ובאות ונותנות לעניות · והן מחיות את בניהן · הוא שכתוב ותחיין את הילדים · ד"א ותחיין את הילדים · יש מהם שראוים לצאת חגרים או סומים או בעלי מומין או לחתוך בו אבר שיצא יפה · ומה היו עושות עומדות בתפלה ואומרות לפני הקב"ה אתה יודע שלא קיימנו דבריו של פרעה · דבריך אנו מבקשות לקיים · רבון העולם יצא הולד לשלום שלא ימצאו ישראל ידיהם להשיח עלינו לומר הרי יצאו בעלי מומים שבקשו להרוג אותם · מיד היה הקב"ה שומע קולן ויוצאין שלמים · אמר ר' לוי הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה · יש מהן שראוין למות בשעת יציאתן או אמן לסכן בם ולמות אחר יציאתן והיו עומדות בתפלה ואומרות להקב"ה רבונו של עולם תלה להם עכשיו ותן להם נפשותיהם שלא יאמרו ישראל הן הרגו אותן · והקב"ה עושה תפלתן לפיכך ותחיין את הילדים · (כג) ותחיין אלו האמהות · הילדים · הילדים ממש · ד"א ותיראן המילדות · קשטו עצמן למעשה זקנן · זה אברהם כמה שהקב"ה מעיד עליו (בראשית כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים וגו' · אמרו אברהם אבינו עליו השלום פתח לו פונדק והיה זן את העוברים ואת השבים בני אדם ערלים · ואנו לא דיינו שאין לנו להאכילן אלא להרוג אותן אנו נחייה אותן · כיון שראה פרעה שלא עשו גזירתו שלח וקרא אותן · הדא הוא דכתיב ויקרא מלך מצרים למילדות : יט כי חיות הנה · אם תאמר מילדות הנה וכי מילדת אינה צריכה מילדת אחרת לסייעה · (כד) אלא כך אמרו לו ב אומה זו כחיות השדה נמשלות שאין צריכות מילדות · יהודה נמשל כאריה · דכתיב (שם מט) גור אריה יהודה · דן · יהי דן נחש · נפתלי · אילה שלוחה · יששכר · חמור גרם · יוסף · (דברים לג) בכור שורו · בנימין · (בראשית מט) זאב יטרף · (כה) ועל שאר כתיב (יחזקאל יט) מה אמך לביאה בין אריות רבצה · וייטב אלהים למילדות · מה היה הטובה הזאת שקבל

דבריהם מלך מצרים ולא הזיק להן · ד"א וייטב אלהים · (כו) א"ר ברכיה בשם ר' חייא ב"ר אבא הה"ד (איוב כח) ג ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה · (כח) מהו שכר היראה תורה · לפי שיראה יוכבד מפני הקב"ה העמיד ממנה משה שכתוב בו (שמות ב) כי טוב הוא · ונתנה התורה על ידו שנקראת לקח טוב · ונקראת על שמו · שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי · (כו) ד ומרים יצא ממנה בצלאל (כט) שהיה מלא חכמה · דכתיב (שמות לה) ואמלא אותו רוח אלהים וגו' · ועשה ארון לתורה שנקראת טוב · הוי וייטב אלהים למילדות · וירב העם · לקיים מה שנאמר (איכה ג) מי זה אמר ותהי ה' לא צוה · אם פרעה צוה להרוג את הזכרים · מה הועיל בגזרתו ה' לא צוה · אלא וירב העם ויעצמו מאד : כא ויהי כי יראו המילדות וגו' · רב ולוי · ה חד אמר (ל) בתי כהונה ובתי לויה · וחד אמר בתי מלכות · בתי כהונה ולויה ממשה ואהרן · (כז) בתי מלכות ממרים · לפי שדוד בא ממרים · דכתיב (ד"ה א ב) וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון · ו עזובה זו מרים · ולמה נקראת שמה עזובה שהכל עזבוה · הוליד והלא אשתו היתה · א"ר יוחנן ללמדך שכל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה · יריעות שהיו פניה דומין ליריעות · ואלה בניה אל תקרי בניה אלא בוניה · ישר זה כלב שיישר את עצמו · שובב ששיבב את עצמו · וארדון שרידה את יצרו · ותמת עזובה מלמד שנחלית ונהגו בה מנהג מתה · וגם כלב עזבה (שם) ויקח לו כלב את אפרת זו מרים · ז למה נקרא שמה אפרת שפרו ורבו ישראל על ידיה · מהו ויקח לו שאחר שנתרפאת עשה בה מעשה ליקוחין · הושיבה באפריון ברוב שמחתו בה · וכן אתה מוצא במקום אחר שקורא למרים שני שמות ע"ש המאורע שאירע לה · הה"ד (שם ד) ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה · אשחור זה כלב (כח) לפי שאשחור בן חצרון היה · ולמה נקרא שמו אשחור שהשחירו פניו בתענית · אבי שנעשה לה כאב · תקוע שתקע לבו לאביו שבשמים · היו שתי נשים · כשתי נשים · חלאה ונערה לא חלאה ונערה הואי · אלא מרים היתה · ולמה נקראת חלאה ונערה שחלתה ונגערה מחלייה והחזירה הקדוש ב"ה לנערותה · (שם) ותלד לו נערה · לאחר שנתרפאה ילדה לו בנים את אחוזם ואת חפר (שם) ובני חלאה צרת (כט) וצחר ואתנן · צרת

מסורת המדרש א סוטה דף י"א כל הענין · ילקוט כאן רמז קס"ד · ב בראשית רבה פרשה נ"ט · במדבר רבה פרשה י"ג · שיר השירים רבה פרשה ד' · תנחומא סדר ויחי סימן ט"ז · ילקוט ויחי רמז קס"א · ג לקמן פ' מ' · ד לקמן פמ"ח · ה סוטה י"א · ספרי בהעלותך פיסקא ע"ח · ו אגדת בראשית פרק מ"ח · ילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ד · ז לקמן פמ"א · תנחומא תשא סימן י"ג ·

חדושי הרד"ל

(כז) א"ר ברכיה · בש"ר א"ר חנ"א שכר היראה כצ"ל לקמן רפ"מ : (כח) מהו שכר היראה תורה לפי שיראה כו' העמיד ממנה · מה אין קרא סמך לנוסחת הגר"א ז"ל שהגיה בשבת (כ"ג) דדחיל מרבנן הוה ליה בנין רבנן · (מיהו אפילו לגי' דידן איהו גופיה הוה צורבא מרבנן י"ל כאן בנשים לא שייך זה לכן זכו לבנים של תורה) גם אולי י"ל בין דחיל מרבנן ליראה סתם : (כט) שהיה מלא חכמה · משום ליכנא דקרא הן יראת ה' היא חכמה נקט ליה ועי' לקמן שם : (ל) בתי כהונה ומלכות · ע"ג ויקהל פמ"ח :

דעות

חדושי הרש"ש

לאו בר חיובא הוא מחייב שולחו · וכ"פ הרמ"א בחו"מ ר"ס קפ"ב · וי"ל אך אין זה מקומו : (כב) מלמד שתבע אותן כו' · וא"ש לפ"ז שהניח כאן לכתוב לשון דבור (ולמעלה כתיב ויאמר וגו') שהוא כינוי לאותו דבר כדתנן כתובות (פ"א מ"ח) ראוה מדברת עם אחד · ובגמרא שם מאי מדברת כו' ע"ש · ושם פ"ז מ"ו ומדברת עם כל אדם ובגמרא שם אריא"ש במשחקת עם הבחורים · ועו"ש במשנה ובשהיא מדברת כו' ובגמרא שם · ועי' בסוטה (ה' ב) תד"ה הא גופא : (כג) ותחיין אלו האמהות · כ"ל דמרבוי דאת קדרש כדאשכחן דאת לרבות (עי' פסחים כב ב) · ולכן צריך לגי' פה ותחיין את אלו האמהות וכו' : (כד) אלא כך אמרו לו כצ"ל : (כה) ועל שאר כתיב מה אמך לביאה כו' · זהו מגמרא דסוטה · ולעיל בב"ר פצ"ט דריש נמי איש אשר כברכתו ברך אותם לפי שברכן יהודה כאריה כו' חזר וכללן כו' ועשאן אריות כו' ע"ש · ורש"י ז"ל בנימוקיו הביא ב' הראיות : (כו) ומרים יצא ממנה בצלאל · כדכתיב (דה"א ב') ויקח לו כלב את אפרת (והיא מרים כדלקמן) · ותלד לו את חור וגו' עד בצלאל : (כז) בתי מלכות ממרים כו' · ומשה אף שהיה מלך כדאיתא לקמן רפנ"ב תוכל למנך זה משה כו' ובויק"ר פ"ל · יבמות מלך · ובכר"פ קרח משה מלך · מ"מ מפני שניטלה המלוכה מזרעו (עי' לקמן ספ"ב) לכן לא יקרא בית מלכות · ועיין זבחים (ק"ב א') · אבל לקמן ספ"ח איתא יוכבד נטלה כהונה ומלכות כו' משה מלך שנאמר ויהי בישורון מלך · ועמ"ש לקמן ס"פ קדושים בס"ד : (כח) לפי שאשחור בן חצרון היה · כדכתיב (שם פסוק כ"ד) ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע : (כט) ואחר כו' אחר שהיה כו' כצ"ל בחי"ת ודריש כאלו כתיב בה' בחלוף אחה"ע :

מתנות כהונה

מפני כך אלד יותר : אליהן · משמע על עסק ביאה ל' ויבא אליה · כן פירש"י בפ"ק דסוטה : קלס · שבח והלול : שיצא · כדי שיצא יפה : [שלא ימצאו ישראל ידיהם גרסי'] : הקלה · חסרון בעל מומין : תלה · המתין והיה תולה להם הדין : אנו נחייה · כלומר לא נעשה כן ח"ו אלא נחיה אותם : שהכל עזבוה · פירש רש"י בפ"ק דסוטה שמתחלה היתה חולנית כדלקמן ובחורי ישראל עזבוה מליסא אותה : אשתו · של כלב היתה ועי' שוב כל הענין בפ"ק דסוטה : נעשה לה כאב גרסינן · ופי' שעשה ברפואות כאב לבתו : [שתקע גרסינן ·

היתה

פירוש מהרז"ו

יט והן מחיות · שע"י שהיה להן לאכול היה להן חלב להניק להחיות הילדים : את הקלה · בפי' תיבת ותחיין על מזון או רפואה אמור החמורה ותחיין ממש ממות לחיים: אלו האמהות · שאחר שכתוב ולא עשו וגו' א"כ מ"ש ותחיין את הילדים מיותר ודורש ותחיין את לרבות האמהות · או את כמו עם שעם הילדים החיו האמהות מדה פ' : קשטו עצמן · ובזה שהביאו את עצמן לסכנה של מות בעבור יראת אלהים כמו אברהם באור כשדים ובעקידת יצחק : שאין לנו להאכילן · משל עצמנו אלא גזות מאחרים כדלעיל : יט ועל שאר כתיב · שאר שבטים שלא פירש שנקראו בשם חיות בתורה והם ראובן שמעון לוי גד ואשר הרי כנסת ישראל בכלל נקראו בשם לביאה והנה לקמן פ' כ"ט ס"ט מביא ראיה מפסוק זה על מלכי בית דוד · אך כוונת המדרש כאן על ס"ד מה אמך לביאה בין אריות רבצה · לביאה על בית דוד כמ"ש בכ"ד נשיאי ישראל · בין אריות רבצה הם שבטי ישראל · והנה יותר היה לו להמדרש להביא פסוק מפורש בתורה הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא · ועי' ב"ר פצ"ט ס"ד ותמצא נחת : הה"ד הן יראת · לקמן פ"מ סימן א' וסובר כמאן דאמר לעיל סימן י"ג אשה וכתה ועיין לקמן פרשה מ"ח ס"ד בביאור : כא בתי כהונה ולויה · כמ"ש ספרי בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב בתים אלה איני יודע מה הם ע"ש בא"א עד זכתה יוכבד לכהונה ומרים וכו' וכאן דורש גז"ש בית אהרן בית דוד : עזובה זו מרים · ממ"ש בפסוק הכ' ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת משמע שעזובה היתה אשתו · וכשמתה לקח את אפרת · וא"כ מהו הוליד משמע שהיתה בתו והם בכ"מ · גם מ"ש ואלה בניה אינו מפורש אם בני עזובה ואם בני יריעות ולא ניתן ד"ה אלא להדרש כמ"ש ויק"ר פ"א ס"ג מגילה י"ג ע"כ דרש והכריע שעזובה היתה אשתו ולא בתו וזהו עזובה אשה : שנשאה לש"ש · להוליד ממנה בנים וכמ"ש רש"י בגמרא על שבדק באחיה משה ואהרן ורוב בנים הולכים אחר אחי האם : כאלו ילדה · כמ"ש לקחה לו לבת : פניה דומים ליריעות · לשבח כמו יריעות המשכן מרוקמים בצבעים יפים בארגמן ותולעת שני שהם אדומים ובשם שהוא לבן שזהו עיקר היופי כמ"ש צח ואדום ועי' רש"י בגמרא : ואלה בניה ישר ושובב ובו' · וכתוב אחריו ותלד לו את חור וגו' והם בכ"מ · והכריע ע"פ מדה כ' וממעל א"ת בניה אלא בוניה וכמ"ש חז"ל א"ת בניך אלא בוניך וכמ"ש ב"ר פע"ו ס"ז ובניהם שלמים ובנאיהם ע"ש שכל אלו ישר ושובב וכו' שמותיו של בעלה לראיה שלקחה לש"ש ולא לשם יופי : שיישר את עצמו · מעקמומית שבלב הוא היצה"ר כמעלות האבות שנקראו ישרים : ששיבב את עצמו · ובגמרא הגי' ששיבר יצרו והכוונה שהיה תמיד לבו נשבר וכמ"ש הושע ח' ו' כי שבבים יהיה וגו' וע' רש"י בגמרא : ותמת עזובה · ויקח לו כלב את אפרת וסובר שעזובה היא מרים ואפרת · ואיך אמר שמתה : אפרת זו מרים · פר"א פר' מ"ה ולמה נקרא שמה של מרים אפרת בת פלטוני בת מלכים ע"ש עוד וכמ"ש ויק"ר פ"ב סי' א' ע"ש והבין כאן : מהו ויקח · הרי כבר לקחה כמ"ש בפסוק הקודם הוליד כדלעיל : אשחור בן חצרון · כמ"ש בדה"א ב' פסוק כ"ד ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע וכ"ד ואחר מות חצרון בכלב אפרתה ודרשו לקמן פ"מ ס"ד שאחרי מות חצרון בא כלב בנו אל אפרת · הרי שכלב בן חצרון ואשחור בן חצרון הכל אחד ועל זה כתוב ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים שאפרתה הנ"ל בפסוק הקודם נחשבה לו לשתי נשים : שנעשה לה כאב · כמ"ש לעיל הוליד את עזובה : ובני חלאה צרת וגו' · שאף בעת חליה נעשית צרה לחברותיה מהוד יפיה כאחרים :

יפה תואר

להן לא נאמר אלא אליהן כו' · [ולפי הדרש יתפרש כאשר דבר אליהן מלך מצרים שהוא כמו וידבר על לב הנערה (בראשית ל"ד) אך זה הדרש לא יקום רק מדכתיב אליהן כי אל אליהן יתחלפו פעמים רבות בתנ"ך הם על עליהן · אבל אם היה כתוב להן אז לא היה מקום להדרש הזה ולפרש כמו וידבר על לב ועיין] : אם תאמר מילדות הנה · כדמתרגמינן מילדות חייתא ופעמים רבות במקרא לשון תרגום וכמו ואתה מרבבות קדש ויתא ראשי עם : לקיים מה שנאמר מי זה אמר ותהי וגו' · משום דק"ל למה שנה הכתוב עוד שפעם לאמר וירב העם ויעצמו מאד הלא כבר כתיב למעלה ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד · לכן אמר כי בא להשמיענו אשר שכל הוא מיד ה' · הוא שהיטיב למילדות יען כי לא שמעו בקול פרעה · והוא לזה אשר העם ירב ויעצם למרות רצון פרעה · ולפ"ז כל הכתוב הזה הוא ענין אחד : בתי כהונה ובתי לויה כו' · וקראו כהונה מלכות ולויה בית · יען כי בית נופל על משפחה מיוחדת וכמו בית אהרן בית הלוי · וכן ובית המלך שמעו נא בית דוד · ובית דוד כלכלים · אשר בכולם כאן משפחה אחת בית · ועיין ברש"י בחומש

שכתב באופן אחר · והנה האומר בתי כהונה ולויה סובר כמאן דאמר לעיל שהיו יוכבד ואלישבע · ומ"ד מלכות סובר כמאן דאמר יוכבד ומרים ופירש מלכות אף מלכות · דלגבי יוכבד לעולם אמרינן בתי כהונה ולויה · וז"ש בתי מלכות ממרים · ובסוטה גרסינן ומ"ד בתי מלכות דוד נמי ממרים קאתי משמע דמוקי בתי מלכות במרים ויוכבד · וקאמר דלא דוקא מיוכבד יצא מלך דהיינו משה דכתיב ויהי בישורון מלך אלא דוד נמי דהוי מלך ממרים קאתי · ומיהו לקמן פמ"ח מפרש בתי כהונה ומלכות דיוכבד נטלה כהונה ומלכות ומרים נטלה חכמה ומלכות משמע דאפי' מ"ד בתי מלכות לא כפר בכהונה : עזובה זו מרים · אין ספק שכל הדברים היה להם בקבלה בספרי היחס אשר נאבדו מאתנו · כי רבים היו בפירוש יחוס הנזכרים בדברי הימים כמ"ש בפרק י' יוחסין · ואחר הידוע להם מפרשים סבת השמות שהוא למה נקראת עזובה ויריעות וכל הני דמפרש ואזיל : ששיבב עצמו · שהשיב עצמו מעלת [illegible]

שנעשית צרה לחברותיה · צחר שהיו פניה דומין לצהרים · ואתנן שכל הרואה אותה מוליך אתנן לאשתו · ולכך כתיב ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור · ומנין שדוד בא ממרים דכתיב (שמואל א יז) ודוד בן איש אפרתי הזה מבית לחם יהודה · וכן אתה מוצא שכתוב אחד אומר ובני חלאה וגו' (ד"ה א ד) וקוץ הוליד את ענוב · וקוץ זה כלב שקצץ עצת מרגלים הוליד את ענוב סיגל מעשים טובים בעת שהביאו אשכול ענבים · שאלולי כלב לא הביאו · את הצובבה שעשה צביונו של הקב"ה · ומשפחת אחרחל (ל) בן הרום · (לא) אחרחל זו מרים · ולמה נקרא שמה כן ע"ש (שמות טו) ותצאן כל הנשים אחריה וגו' · מהו משפחות זכה להעמיד ממנה משפחות · בן הרום זכתה שיצא ממנה דוד שרימם הקב"ה מלכותו · כד"א (שמואל א ב) ויתן עוז למלכו וגו': יח ויצו פרעה לכל עמו · א"ר יוסי ב"ר חנינא [א] אף על עמו גזר · ולמה עשה כן שהיו אסטרולוגין אומרים לו גואל ישראל נתעברה ממנו אמו ואין אנו יודעין אם ישראל הוא או מצרי הוא · באותה שעה כנס פרעה כל המצרים ואמר להם (לב) השאילו לי את בניכם ט' חדשים שאשליכם ליאור · הה"ד כל הבן הילוד היאורה וגו' · כל הבן של ישראל אין כתיב כאן · אלא כל הבן בין יהודי בין מצרי · ולא רצו לקבל ממנו שאמרו בן מצרי לא יגאל אותן לעולם אלא מן העבריות · היאורה תשליכוהו · למה גזרו להשליכן ליאור לפי שהיו רואין האסטרולוגין שמושיען של ישראל ע"י מים ילקה והיו סבורין שבמים יטבע · ולא היה אלא ע"י באר מים נגזר עליו גזירת מות · שנאמר (במדבר כ) יען לא האמנתם בי וגו' · ורבנן אמרי [ב] העמיקו עצה שלא יפרע הקב"ה מהן במים · לפי שהיו יודעין שאין הקב"ה משלם אלא מדה כנגד מדה · והיו בטוחים שלא יביא מבול לעולם · לכך גזרו להטביעם במים · וכל הבת תחיון · מה צורך לפרעה לקיים הנקבות · אלא כך היו אומרים נמית הזכרים ונקח הנקבות לנשים · לפי שהיו המצריים שטופים בזמה: יט וילך איש מבית לוי · להיכן הלך · א"ר יהודה ב"ר זבינא שהלך בעצת בתו · תניא [ג] עמרם גדול הדור היה וכו' (כדאי' לעיל) · ויקח את בת לוי · והחזיר לא נאמר אלא ויקח · א"ר יהודה ב"ר זבינא שעשה לה מעשה לקוחים · הושיבה באפריון ומרים ואהרן מרקדין לפניהם ומלאכי השרת אומרים (תהלים קיג) אם הבנים שמחה · את בת לוי · (לג) אפשר בת ק"ל שנה היתה וקרי לה בת · והא"ר חמא בר חנינא יוכבד היתה · [ד] והיא היתה (לד) הורתה בדרך ולידתה בין החומות · שנאמר (במדבר כו) אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ולא הורתה וקרי לה בת · א"ר יהודה ב"ר זבינא שנולדו בה סימני נערות: כ (לה) ותהר האשה ותלד בן · א"ר יהודה מקיש לידתה להורתה · מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער מכאן לנשים צדקניות שלא היו בפיתקה של חוה · [ה] ותרא אותו (לו) כי טוב הוא · תני ר"מ אומר טוב שמו · (לז) רבי יאשיה אומר טוביה שמו · רבי יהודה אומר הגון לנביאות · אחרים אומרים שנולד [ו] כשהוא מהול · ורבנן אמרי בשעה שנולד

מסורת המדרש א סוטה דף י"א · תנחומא סדר ויקהל סימן ד' · ב סוטה דף י"א · לקמן פרשה כ"ב · שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק ט"ו · תנחומא כאן סימן ה' · ילקוט כאן רמז קס"ב · ילקוט תהלים רמז תשס"ו · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו · ג סוטה דף י"ב · בבא בתרא דף ק"כ · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ג · ד בראשית רבה פרשה צ"ד · במדבר רבה פרשה ג' ופרשה י"ג · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' · תנחומא במדבר סימן ט"ז · ילקוט ויגש רמז קנ"ב · ילקוט שמואל רמז קנ"ב · ה ויקרא רבה פרשה א' · קהלת רבה פרשה ד' · ילקוט כאן רמז קס"ו · ילקוט ויקרא רמז תכ"ח · ילקוט ד"ה רמז אל"ף ע"ד · ו דברים רבה פרשה י"א · אבות דרבי נתן פרק ב' · תנחומא סדר נח סימן ה' · מדרש תהלים מזמור ט'.

חדושי הרש"ש

(ל) בן הרום כצ"ל בה"א וכן לקמן · ולפי המדרש הה"א בא לידיעה · המרומם הידוע והוא דוד: (לא) אחרחל זו מרים כו' ע"ש ותצאנה כל הנשים אחריה וגו' · אחרחל דריש בשתי תיבות: אחר ,ע"ש אחריה אך ע"ש במתנות: (לב) השאילו לי א"ב ט' חדשים · ובפירש"י עה"ת משמע שלא גזר אלא על יום אחד יום שנולד בו משה · וצ"ע דמקראי גופייהו מוכח דלכה"פ נמשכה הגזירה ג' חדשים ימי הצפנה · ולפי המדרש דלמעלה שגרש עמרם את יוכבד מפני גזירה זו והיתה אז מעוברת מג"ח א"כ ע"כ נמשכה ט' חדשים כמו שהוא כאן במדרש שלפנינו: (לג) אפשר בת ק"ל שנה היתה וק"ל בת · ר"ל כיון דהיתה זקנה כ"כ ודאי היתה נודעת לכל בשמה לבדה · ובפרט שהיתה מן המילדות מי לא ידעה · והכתוב אינו מזכיר שמה רק שמסמנה בבת לוי דמשמע שאינה מפורסמת רק שהיתה בת לוי: (לד) הורתה בדרך ולידתה בין החומות · כ"ה ג"כ בסוטה (י"ב א') וב"ב קי"ט א') · ופי' הרשב"ם בין החומות כלומר בתוך מצרים (כוונתו מבוארת · כיון דהורתה בדרך איך אפשר שנולדה בזמן קצר כזה) · ואתיא כמ"ד לעיל בב"ר פצ"ד ולקמן בבמ"ר פ"ג למוד הקב"ה להיות מונה כו' עד שהוא במעי אמו · ומה שדייקו לומר בדרך ולא בעודה בכנען · נ"ל ברור דבאו ליישב בזה קושיית התוס' בתענית (י"א א') על הא דאיתא התם אסור לשמש מטתו בשני רעבון וע"ד שתי' הר"ן שם ע"ש · ולהרב ב"י בטור א"ח סי' תקע"ד איסתמיט במחכ"ת דברי הרשב"ם שהבאתי · ולכן כתב על דברי הר"ן איני יודע כו' · ולמ"ד בב"ר ובבמ"ר שם על פיילי דמצרים נולדה יתרץ הקושיא בהנך תירוצים אחרים שהביא הרב"י שם: (לה) ותהר האשה ותלד בן · והא הות מיעברא ביה תלתא ירחי מעיקרא · כ"ה בסוטה: (לו) כי טוב הוא תני רמ"א טוב שמו · כי לא יתכן לפרש שהוא טעם על ותצפנהו כו' כי א"ל טעם על השתדלות אם לפרט הכנה · לכן מפרשו שהוא מקרא קצר וחסר המסובב והוא על כן קראה שמו טוב (וכמו שפרש"י בלכן כל הורג קין (בראשית ד' ט"ו) והביא שם עוד דוגמא לזה · וכן אם ענה תענה אותו פרש"י ולא פי' עונשו · וכן ועתה אם תשא חטאתם עפירש"י שם ובמדרש לקמן (פמ"ו) וכמו כן ביהושע (כ"ב ל"ד) ויקראו בני ראובן וב"ג למזבח כי עד הוא · חסר שם שמו · והוא עד כמו שפי' המפרשים שם: (לז) ר' יאשיה אמר טוביה שמו · בגמרא (י"ב א') הגירסא ר' יהודה א' טוביה ור' נחמיה א' הגון

מתנות כהונה

לחברותה גרסינן]: ולכך כתיב כו' · כלומר והיא היא עזובה הנזכרת ברלא הענין: שאילולי כלב · כדאיתא לקמן בפ' שלח שמגר חרבו כנגד המרגלים ואמר או אהרוג או אהרג אם לא תקחו מפרי הארץ: [שרימם הקב"ה גרסינן · השאילו לי גרסינן]: בין החומות כו' · ומשה היה בן שמונים שנה בדברו אל פרעה הוציא פ' מן רד"ו שנשתעבדו במצרים ונשארו ק"ל: בפיתקה · בפסק דין [וכן איתא הענין בפ"ק דסוטה] מבכין

פירוש מהרז"ו

צחר בצהרים · שה' וח' מתחלפין באחה"ע גמטריא וענין תמורת אותיות · וע"פ מדת ממעל אחר לצהרים ומזה הטעם אתנן וכו' וכמ"ש לעיל יריעות · ולכך כתיב ויקח לו כלב את אפרת זו מרים שנקראת עזובה יריעות · אלא נערה נרה צחר אתנן אשת כלב שנקרא אשחור ישר שובב ארדון קוץ וענוב וכדמפרש. ואזיל עוד כל הפסוקים הסמוכים וקוץ הוליד את ענוב ואת הצובבה הכל על כלב · ומאחר שהוכיח שמרים היא אפרתה היתה אשת כלב בן חצרון מזה נדע פי' הפסוק ויעש להם בתי מלכות בית דוד מיהודה היינו כלב בן חצרון ממרים: וקוץ זה כלב · וקוץ משמע שכבר נזכר למעלה ולא נזכר כלל · ע"כ דורש שכבר נזכר בפסוק ולאשחור הנ"ל שהוא נקרא קוץ שקצץ מרגלים · והנה בתורה מפורש שענין מרגלים היה כלב בן יפונה · ודעת חז"ל בגמרא ומדרש שכלב בן יפונה הוא כלב בן חצרון ונקרא בן יפונה על שפנה מעצת מרגלים ולבד כל השמות שדרש עליו המדרש נקרא עוד הקנזי גמרא שם ולאיה פשוטה לדברי חז"ל שבאותה פרשה של וכלב בן חצרון בד"ה ב' כתוב שם בפסוק מ"ט ובת כלב עכסה ומפורש ביהושע ט"ו ובשופטים א' שעכסה היתה בת כלב בן יפונה · ושם בד"ה א' ד' פסוק ט"ו שמדבר מכלב בן יפונה לא זכר את בתו ושמה הרי שהם אחד · אמת ונכון: שקצץ מרגלים · שסתר דבריהם והכריתם בחרבו כמו שכתב ליקח אשכול ענבים וכמ"ש בבמ"ר פי"ד סי"ד: שעשה צביונו · כמ"ש וימלא אחרי: אחרחל זו מרים · ע"פ מדת נוטריקון אחר חל והחי"ת הב' מתחלף בא' באחה"ע וע"פ גז"ש מתיבת אחריה: שרימם הקב"ה · כמ"ש כסאו כשמש נגדי וכמ"ש וישב שלמה על כסא ה' ולעתיד כתיב ובית דוד כאלהים: ויתן עוז למלכו · וירם קרן משיחו · ודרשת אחרחל הוא בספרי בהעלותך ודורש כמה פסוקים שהם אחד על כלב · וכן כמה פסוקים שהם אחד על מרים · וכמ"ש מגילה י"ג כל דכריך אחד הם ואנו יודעים לדורשם: יח אף על עמו גזר · זו גזירה ג' כצ"ל בסו' י"ב וע' סוטה י"ב: אלא מדה כנגד מדה · ע' לעיל ס"ט ומש"ש: ונקח הנקבות · לעיל סי' י"ד כשגזר למילדות להרוג הזכרים כתוב ואם בת היא וחיה אבל כאן אמר תחיון שבני עמו יחיו אותן לטובתן: יט שהלך בעצת · סוטה י"ב א' ב"ב ק"כ · ולשון הליכה שייך בעצה כמ"ש לכה איעצך וכמ"ש אשר לא הלך בעצת וכדומה: כדאמר לעיל · פ' זו סי' י"ג · אם הבנים שמחה · כמ"ש בר"ד מושיבי עקרת הבית שדורשו מלשון הסבה וחזרה שהחזירה ומלשון ישיבה שהושיבה באפריון ומ"ש הבית כמ"ש ויעש להם בתים · ויוכבד היתה העיקר ע' ב"ר פע"א סס"ב: את בת לוי · ואם הכוונה ממשפחת לוי היל"ל מבית לוי כמ"ש איש מבית לוי ע"כ בהכרח לדרוש שהיתה בת לוי ממש וכן הוא ברשב"ם בב"ב שם ומ"כ היל"ל את יוכבד דודתו כמפורש בוארא ובפנחס ועוד דבת משמע קטנה בבית אביה · ובמדרש רות פסוק ותאמר רות המואביה איתא שאין קורין בת אלא עד ארבעים שנה וזהו שאמר בת ק"ל שנה וכו' והחשבון כמ"ש במ"כ והוא במ"ר פי"ג ס"כ: הורתה בדרך · ובב"ר פצ"ד ס"ט הלשון עיבורה בארץ כנען ולידתה בארץ מצרים · ע' במ"ר פי"ג ס"כ דשם איתא ר' לוי בשם רשב"ן אך בסוף מדרש שמואל ג"כ ר"ל בשם רשב"ן והלשון כמו כאן ודעת רש"י בסוטה כמ"ש בב"ר ג"ד ודעת רשב"ם בב"ב שם כמ"ש כאן וצ"ע איך שימם לוי בשני רעבון וגם לפי מה שכתב בדרך יקשה שהרי אכסנאי אסור והכרח לומר שעשה ע"פ הדיבור להשלים ע' נפש: אשר ילדה אותה · ור"ל ושם אשת עמרם יוכבד אשר ילדה אותה וגו' במדבר כ"ו נ"ט: ראיתי בספר תולדות אדם · בשם איזה ספר שהיה שם אשת לוי · שילדה את יוכבד וזהו אשר ילדה אותה שלפי הפשט אותה במפיק על יוכבד אך א"כ יקשה שלא פי' מי ילדה ולא בא לסתום ובהכרח שמפורש ע"פ מדת ממעל וד"ק אשר ילדה אותה · אותה · וכמ"ש ב"ר ס"פ נ"ז שכם וכן בכמה מקומות · ובזה מיושב קושיתו שם: סימני נערות · כמ"ש בשרה אחרי בלותי היתה לי עדנה · ובהכרח לומר שזה היה קודם לידת מרים ואהרן שהרי במדבר כ"ו כתוב בת לוי קודם שילדה למרים ולאהרן ואז היתה בת קכ"ד שנה: כ ותהר האשה ותלד · לשון הגמרא והא הות מיעברא תלתא ירחא מעיקרא וכדלעיל סי"ג · והפשטנים הקשו על גם זה שא"כ היה גם זה גדול מנס שהיה אצל שרה שהיתה בת תשעים שנה והיה ראוי להיות גם זה מפורש בתורה יותר מנס שרה אך הענין האמתי בזה שעיקר הנס היה אצל שרה · שאצל האבות והאמהות הודם הקב"ה נסים ונפלאות לסימן לכל הנסים שיעשה לבניהם · ואצל האבות היה כבריאה חדשה ושינהג כן תמיד אצל הבנים מי שיזכה וע"כ לא פירש גם זה רק אצל שרה: פתקה של חוה · לשון משנה בשבת אף מקבלי פתקין ופי' חוק וגזירה · ופתקה של חוה הוא מ"ש בעצב תלדי בנים ודורש מדה כ"ה ללמד על אחרים שכל הנשים בכלל קללת חוה ויוכבד יצאה מכלל זה במ"ש ותהר ותלד לא על עצמה יצאה אלא ללמד גם על צדקניות אחרות שלא יתכן לומר שיצאה ללמד על הכלל כולו והלא אנו רואים שאינו כן כי בהכרח לקיים קללת חוה אלא כצ"ל ויתכן שזהו ההבדל בין מ"ש במדה כ"ה ללמד על אחרים ולא על הכלל כולו ובין מ"ש בי"ג מדות על הכלל כולו ודו"ק בזה: טוביה שמו · בסוטה י"ב הגי' ר' יהודה אומר טוביה שמו ר"נ אומר הגון לנביאות (וכמ"ש ד"ר פי"א סי' י"ג שהתנבאה כשהיה בן ג' חדשים) כי יקשה שמלינו אצל האבות והשבטים שנקראו

ידי משה

ג' חדשים שהמליכו אותו אז עמד וגירשה כצ"ל: שכל הרואה אותה מוליך אתנן לאשתו · וקשה והא בגמרא דתמורה אי' שהיא נקראת עכסה על שם שכל הרואה אותה היה כועס על אשתו מפי הגאון מהרש"ק · אך ראיתי פרש"י במס' סוטה שפי' מוליך אתנן מפני תאות נשים וע"י זה מיושב הקושיא הנ"ל וצ"ל שהיה קשה לרש"י ג"כ קושיא זו כן יש ליישב על פי דוחק ולא שמעתי תירוץ אחר על קושיא זו: השאילו וכו' · פי' לפי שהיאור היה ע"ז של פרעה וא"ל שישאלו בניהם ליאור לאלוה שלי ואלוה שלי יפרע להם הילדים ע"ד משל שאחז"ל לוו עלי ואני פורע ומשיים ומצרים לא רצו לפי שמצרים היו עובדים לטלה ופרעה לבד עבד ליאור לכך לא רצו וק"ל: תני ר"מ אומר טוב שמו כו' אחרים אומרים שנולד כשהוא מהול רבנן אמרי בשעה שנולד משה נתמלא הבית כולה אורה · ובמדרש אחרי מות איתא ר"מ אומר שנולד כשהוא מהול וקשה לי מגלי' לר"מ ללמוד שתי דרשות מתיבה אחת ועוד דאיתא במ"ת ריב"נ אומר כולהו איתנהו בי' קשה שהיטא מגלי' וג"ל בן המחבר על הי פשוטא לפי' הרמב"ן למה לא נאמר בבריאת אדם כי טוב וי"ל לפי שלא היה בכי טוב שעדיין היה חסר מילה ודבר שאינו נגמר מלאכתו אין לומר בו כי טוב וא"כ זה כוונת ר"מ הואיל שהיה שמו טוב ע"כ מוכח שנולד מהול דאל"כ לא היה נקרא טוב רק שע"ז קשה והלא גבי מאורות שלא נגמר מלאכתם רק ביום ד' אליבא דראב"י שם"ל שויהי אור הן הן חמה ולבנה ולא נגמרו קביעתם עד יום ד' ומ"מ נאמר ביום א' כי טוב אלא ע"כ אתי כרבנן שאמרו שם אור לאו הן המאורות רק אור הגנוז ולכך אמרו רבנן הכא ג"כ שנתמלא הבית אורה פירוש אור הגנוז היה זה האור כדאיתא בזוהר וא"כ ע"כ הלכה כרבנן שהוא אור הגנוז ולאו המאורות ודו"ק וא"כ מיושב ג"כ מ"ת הנ"ל שע"כ כולהו הוו בי' כנ"ל על פי פשוט' המשך המדרש: אחרים אומרים שנולד כשהוא מהול · שמעתי פירושו מפי הגאון מוהר"ר העשיל ז"ל דאית' בירושלמי וילך יפתח לארץ טוב ר' חב"פ אומר שהלך לחו"ל לפי שחו"ל פטור מן המעשר ולפיכך נקרא טוב וידוע שהמילה הוא מקום מעשר וא"כ היה קשה לאחרים האיך היה משה נקרא טוב שלא נימול עדיין וחייב במעשר

יפה תואר

הרום שיצא ממנה דוד וכו' ובני חלאה לא גרסינן הכא: צביונו של הקב"ה · רצונו ותאבו כמו לעושים צביונו דפ"ק דמגילה: תשעה חדשים · בסוטה כתב רש"י דרש ר' תנחומא יום שנולד בו משה אמרו איצטגניניו היום נולד מושיען של ישראל ואין אנו יודעין אם מצרי הוא אם יהודי ועמד וקבץ כל עמו ובקש מהם ליתן לו הנולדים בו ביום וגזר אף על עמו וכיון שעבר היום ועדיין רואין איצטגניניו שלא לקה העביר הגזירה · וקשה ע"ז שלא משה נצפן ג' חדשים ואם נאמר שאחר שעבר היום בטלה הגזירה למה הוצרכו להשליכו ליאור · וי"ל שלא העביר הגזירה אלא מעל עמו אבל הגזירה שגזר קודם לכן על בני ישראל במקומה היתה עד יום שהושלך משה ליאור · וע' ברש"י בחומש וצריכין אנו לפרש את דבריו כמו שכתב ברש"י סוטה · ולאו דוקא באותו היום לבד גזר אלא אותו היום גזר עד שראה שלקה: להיכן הלך כו' · ע' בזה הענין ברמב"ן על התורה: שלא היו בפתקה של חוה · ע' רש"י בפ' שואל גבי הנהו קפולאי שכתב שגזירות אדם הראשון שוין בהן צדיקים ורשעים וזה נגד דברי המדרש הזה · וגם קשה מנ"ל שכל הצדקניות לא היו בפתקה של חוה שמא זה הטבה מתודשת נעשה לאם בתיר שבנביאים וצ"ע: טוב שמו · הנה דברי השלמים האלה יתפרשו ע"פ מעלות הנחמדות אשר היו למשה · הא' שהיה טוב ומטיב לכל אדם · ונשא וסבל למרבה ובכ"ז היה רועה נאמן ועניו מכל האדם ולזה אמר טוב שמו · הב' שהיה זך בלי פשע צדיק וישר וע"ז טוביה שמו פי' שפי' טוב לשמים · כי זה השם הוא מרכב מן טוב ומן יה · והג' במעלת נבואתו כי לא קם עוד נביא בישראל כמשה · ועז"א הגון לנביאות · והד' כי היה פרוש מכל דרכי החומר עד שפירש גם מן האשה ועז"א שנולד מהול שעיקר סיבת המילה הוא תיקון המדות וכמ"ש בב"ר · ופי' שנולד מהול הוא שהיה קדוש טהור ופרוש ומתוקן בכל מדותיו מבטן אמו · והה' שלימות החכמה שתמימים שערי בינה נמסרו לו וכמ"ש ותחסרהו מעט מאלהים · ועז"א שנתמלא הבית אורה כי האור רמז לחכמה ע"ד ותורה אור · חכמת אדם תאיר פניו: אחרים אומרים · אע"ג דאמרינן בסוף הוריות כי אחרים הוא ר"מ וע' בתוספת סוטה בפ"ק

משה נתמלא כל הבית כולו אורה · כתיב הכא ותרא אותו כי טוב הוא · וכתיב התם (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב · ותצפנהו שלשה ירחים · (לח) שלא מנו המצרים אלא משעה שהחזירה והוה מיעברא ביה תלתא ירחי מתחלתו · ולא יכלה עוד הצפינו · למה [א] לפי שהמצריים היו הולכין בכל בית ובית שהיו חושבין בו שנולד שם תינוק ומוליכין לשם תינוק מצרי קטן והיו מבכין אותו כדי שישמע תינוק ישראל קולו ויבכה עמו · והיינו דכתיב (שיר ב) אחזו לנו שועלים שועלים קטנים וגו' : **כא** ותקח לו תבת גומא · ולמה של גומא אר"א [ב] שחביב עליהם לצדיקים ממונן יותר מגופן · וכל כך למה [ג] שאין פושטין ידיהן בגזל · ר' שמואל בר נחמן אמר דבר רך שהוא יכול לעמוד לפני רך ולפני קשה · ותחמרה בחמר ובזפת · תנא חומר מבפנים וזפת מבחוץ כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע : ותשם בה את הילד וגו' · ר"א אמר ים סוף שים סוף מגיע עד נילוס · ר' שמואל בר נחמן אמר אגם כמה דתימא (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו · ולמה השליכו אותו ביאור כדי שיהיו חושבין האסטרולוגין שכבר הושלך למים ולא יחפשו אחריו : **כב** ותתצב אחותו מרחוק · למה עמדה מרים מרחוק · אמר רב עמרם בשם רב [ד] לפי שהיתה מרים מתנבאת ואומרת עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל · כיון שנולד משה נתמלא כל הבית אורה · עמד אביה ונשקה על ראשה · אמר לה בתי נתקיימה נבואתך · היינו דכתיב (שמות טו) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף · [ה] אחות אהרן ולא אחות משה · אלא שאמרה נבואה זו כשהיא אחות אהרן ועדיין לא נולד משה · וכיון שהטילוהו ליאור · עמדה אמה וטפחה לה על ראשה · אמרה לה בתי והיכן נבואתיך · והיינו דכתיב ותתצב אחותו מרחוק וגו' · לדעת מה יהא בסוף נביאותה · ורבנן אמרין [ו] כל הפסוק הזה ע"ש רוח הקודש נאמר · ותתצב · על שם (שמואל א ג) ויבא ה' ויתיצב · אחותו · על שם (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את · מרחוק · ע"ש (ירמיה לא) מרחוק ה' נראה לי · (לט) לדעת מה יעשה לו · ע"ש (ש"א ב) כי אל (לא) דעות ה' (וכל הענין) : **כג** לרחוץ על היאור · [ז] לרחוץ מגלולי בית אביה · ונערותיה הולכות · א"ר יוחנן אין הליכה האמורה כאן אלא לשון מיתה · וכן הוא אומר (בראשית כה) הנה אנכי הולך למות · אמרו לה גבירתנו מנהגו של עולם מלך גוזר גזירה וכל העולם אינן מקיימין אותה ובניו ובני ביתו מקיימין אותה ואת עוברת על מצות אביך · מיד בא גבריאל וחבטן בקרקע · (מ) ותשלח את אמתה ותקחהו · ר' יהודה ור' נחמיה [ח] חד אמר ידה וחד אמר שפחתה · טעמא דמ"ד ידה (מא) דכתיב אמתה · וטעמא דמ"ד שפחתה דלא כתיב ידה · על דעתיה דמאן דאמר שפחתה כשבא גבריאל וחבטן בקרקע הניח לה אחת מהן דלאו דרך בת מלך לעמוד יחידה · איתיבון אליבא דמ"ד ידה לכתוב ידה · לא תברא שלכך כתיב אמתה דאשתרבובי אישתרבוב · (מב) ותנינן [ט] וכן אתה מוצא (תהלים ג) שיני רשעים שברת א"ת שברת אלא שרבבת · רבנן אמרין [י] בת פרעה מצורעת היתה לפיכך ירדה לרחוץ · כיון שנגעה בתיבה נתרפאת · לכך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה יתירה : **כד** ותפתח ותראהו · ותרא לא נאמר אלא ותראהו · אמר רבי יוסי בר חנינא שראתה עמו שכינה (כלומר ותראהו לשכינה עם הילד) · והנה נער בוכה · קרי ליה נער וקרי ליה ילד · תני הוא ילד וקולו כנער · דברי ר' יהודה · אמר לו רבי נחמיה (מג) א"כ עשיתו בעל מום למשה רבינו ע"ה · אלא מלמד שעשתה לו אמו חופת נעורים בתיבה · בוכה · היה בוכה ואומר שמא לא אזכה

מסורת המדרש א שה"ש רבה פ"ב פסוק ט"ו · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו · ב סוטה י"ב · חולין נ"א · ילקוט ויצא רמז קל"ב · ילקוט כאן רמז קס"ו · ג סנהדרין נ"ט · ד מגילה י"ד · סוטה י"ב כל הענין · מדרש משלי פי"ד ופל"א · ה במד"ר פי"ג · ו ירושלמי סוטה פ' א' הלכה ט' · מדרש משלי סימן י"ד · ז תנחומא כאן סימן ז' · ח סוטה י"ב · ילקוט כאן רמז קס"ו · ט ברכות נ"ד · מגילה ט"ו · י פדר"א פמ"ח ·

חדושי הרד"ל

(לא) דעות ה' וכל הענין כמו שמסיים עוד במאמר זה במ"א · והוא בירושלמי דסוטה פ"ק ה"ט דדרש נמי מה יעשה לו פי' לא יעשה ה' דבר כי אם גילה סודו לעבדיו הנביאים :

וכי

חדושי הרש"ש

כו' · וכן לקמן בויק"ר פ"א הגי' ר' יהודה בר' אלעאי והוא סתם ר"י · ומה שכד מדעת ר"מ נראה משום דשם טוביה נמצא בזכריה ו' ובנחמיה אבל שם טוב לא מצאנו כי אם יגאלך טוב אינו שם הגואל כמ"ש היפ"ע בפסוק ובועז ע"ס השער · וכן בארץ טוב אמרו בירושלמי פ"ו דשביעית דא"ל נקראת

כן מפני שהטורה מן המעברות · אמנם בתנחומא ה"פ בסר איתא דהיה שמו טוב : (לח) שלא מנו כו' והוה מעברא ביה תלתא ירחי כו' · ורש"י בפיה"ת כתב מפני שילדתו לו' חדשים ויום אחד שהיולדת לז' יולדת למקוטעין ועי' בהא"ס · אבל מ"ס ויום אחד וכן התוספות ביבמות (ל"ז א') ד"ה רוב כתבו לו' חדשים ויום אחד ע"ס · ק"ל דהא זה נ"ל מן ויהי לתקופות הימים מיעוט תקופות שתים ומיעוט ימים שנים · וא"כ לכל הפחות בעינן ב' ימים בחדש הז' · ואם לא יהיה ג' חדשים שלמים · גדולה מזו אמרו לקמן רובו של ראשון כו' : (לט) נ"ל לדעת מה יעשה לו כו' וכל הענין עי' בגמ' שם (י"א א') : (מ) ותשלח את אמתה ותקחה כנ"ל : (מא) דכתיב אמתה · פי' ולא כתיב נערתה כדכתיב ונערותיה הולכות כו' : (מב) ותנינן וכן אתה מוצא בשני רשעים וכו' · עי' בגמרא שם (י"ב ב') גירסא אחרת יותר מבוררת : (מג) א"כ עשיתו בע"מ למרע"ה · עמ"כ והוא מפרש"י בסוטה · ובבכורות (מ"ד א') גבי גופו גדול מאבריו פריך נמי כה"ג אף שאין מום כזה פוסל בלוים (כדאיתא חולין כ"ד) התם שאני כיון דהוא מום גמור הפוסל בכהנים · כל מי שיש בו מום כזה נקרא פגום עי' בזהר פ' אמור שהאריך בזה · וגם מ"ר היה ראש סנהדרין · ואיתא בסנהדרין (ל"ו ב') כשם שב"ד מנוקים בצדק כך מנוקים מכל מום ועי' תוספות שם ד"ה אף · ורש"י בפיה"ת תפס דעת ר"י והרמב"ן טען עליו שהרי ר"נ דחה דבריו ועי' רא"ם · אבל ידוע דרך רש"י ז"ל לתמשך אחר התנחומא ושם סתם כדברי ר"י :

מתנות כהונה

מבכין · גורמין לו שיבכה : שאין פושטין כו' · ולפיכך צריכים לקמן שלא יצטרכו לפשוט ידיהם בגזל וגומא דבר הפקר הוא : ולא אחות משה · בתמיה : וטפחה · הכתה אותה בטפח על ראשה : [וכל העולם אינו כו' · כלומר · אע"פ שכל העולם כו' בפ"ק דסוטה גרס אם אין כו'] : לא תברא · אינה סבר ופרכא : דאשתרבובי כו' · נעשית ארוכה : ותנינא · גבי שרביט הזהב דאחשורוש במסכת מגילה : [שיני רשעים כו' · במס' ברכות ריש פרק הרואה] : עשיתו בעל מום · והוא לוי ונפסל בקול לעבודת השיר : ה"ג במסכת סוטה בפ"ק : חופת נעורים בתיבה · אמרה שמא לא אזכה לחופתו :

ומנהגו

פירוש מהרז"ו

בשם ביום הולדם וכאן לא פורש שמו ע"כ דרשו שמרומז במ"ש כי טוב הוא ור"מ סובר שנקרא שמו טוב כמ"ש בפר"א פרק מ"ח רש"א טוב קראו אותו ור"י סובר טוביה נוטריקון טוב יה · ור"נ בא לפרש דברי ר"נ על שהיה הגון לנביאות נקרא טוב ליה וכמ"ש אצל שלמה שנתן הנביא קרא שמו ידידיה בעבור ה' · ודעת אחרים על שנולד בשלמותו ולא הוצרך לתיקון וכמ"ש אצל הבריאה כי טוב וכמ"ש ד"ר פי"א סי"א : הבית כולו אורה · כמ"ש בזהר פסוק האור כי טוב ויהיב יתיה למשה ואשתמיש ביה תלתא ירחין דאשתארי מעיבורא דיליה ודורש שם מפסוק מה רב טובך אשר צפנת וכאן כתיב כי טוב הוא ותצפנהו ע"ש בארוכות · וכמ"ש ב"ר פ"ד ס"ו ע"ש ועי' ויק"ר פ"א ס"ג : הצפינו למה · לשון הגמרא אמאי תלפכו ותזיל : אחזו לנו שועלים · תד"א פ"ז · לקמן ריש פכ"ב · שיר פסוק זה · ומצרים נקראו שועלים עי' לעיל פ' ז' ס"ט והשועלים גדולים אחזו לנו שועלים קטנים והם בניהם שעי"כ מחבלים כרם ה' ע' במקומות הנ"ל ורש"י בגמרא : **כא** תיבת גומא · הוא עץ רך וניקח בזול כי עיקר סמיכתה על הש"י שיצילהו וישמרהו ע"כ אין קפידא בסיבת התיבה שיהיה מעץ טוב ורשב"ג חולק שאם היה עץ יקר וחזק יותר טוב לשמירה אף שאין סומכין על הסיבות היה לה לבחור בעץ טוב אלא שעץ רך טוב יותר לשמירה שנכפף ולא נשבר : ותשם בה · וס"ד ותשם בסוף על שפת היאור וסובר שמ"ש בסוף פי' ים סוף לרמוז אתה מטביע את משה בים סוף מידת המצרים · סוף להיות משה מטביע את המצרים בים סוף כמ"ש לקמן פ' זו סי' כ"ד : ולמה וכו' ביאור · היה לה להשליכו בשדה כשאר הנשים כדלעיל סי"ב אלא השליכתו ליאור כדלקמן סי' כ"ד : **כב** למה עמדה מרחוק · שאם כפשוטו רחוק מהילד הרי כתוב ותאמר אל בת פרעה היל"ל ותקרב ותאמר אלא שעמדה בקרוב אלה ואמרה · ותיבת מרחוק מיותר וסותר · ודורש שמ"ש מרחוק · פירוש כמוק אביה על שנזף בה על כן הלכה לראות מה יהיה מנבואתה וכמ"ש סוף בהעלותך ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים ע' רש"י שם שע"פ מדה י"ז זה כלל גדול בתורה שכל דבר שכתוב בתורה בדרך אם היה כך באמת שכך היה המעשה כמש"ל פט"ו סט"ו חיאל שנטמן ולעיל סי"ב והרי זה בא ללמד ונמצא למד שאביה ירק בפניה ונער בה וכמ"ש במסכתא מ"ק ד' ע"ז שלמדו מפסוק זה ענין נידוי · ומה מתוקנים הדברים לפי התרגום שתרגם ואביה מנזף נזף בה וכמפורש במכילתא פסוק ותקח מרים הנביאה שאמרה לאביה שעתיד לילד בן וכו' עד ולא יכלה עוד הצפינו נזף בה אביה אמר לה בתי היכן נבואתך ע"ש בארוכות וכן במדרש משלי י"ד וראיה לדבר במ"ר פ"ג ס"ב שדרש על פסוק ויעמוד בית המרחק שנדוהו הרי שריחוק פי' נידוי ואח"כ הראו לי בתוספות על התורה על פסוק ואביה ירוק כו' בשם איזה מדרש מה שכתבתי וברכתי ברוך ה' שהנחני בדרך אמת ואחרון חביב שהראני הרב וכו' מוה' אליה פרץ מ"ן מווילנא במדרש משלי ל"א פסוק חגרה בעוז מתניה זו מרים שקודם שנולד אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' וכיון שנולד וכבד עליהם עול שעבוד עמד אביה וטפח לה על ראשה ועומד ומרקק בפניה ועכ"ז מתאמצת בנבואתה עכ"ל וזהו ירוק ירק ועל זה שתי כעל כל הון כי פלאי הוא לאמתה של תורה ובקונטרס נתיב חדש הדפסתי חיזוק זה ביתר ביאור · ומ"ש כאן עמדה אמה ע"ס וצ"ל עמד אביה כלשון הגמרא בסוטה שם ובכל המקומות שציינתי וכמו שהתחיל עמד אביה ונשקה : לדעת מה יהיה · לפרש מ"ש לדעה מה יעשה לו : על שם רוה"ק · על שם נבואתה ועל נבואת משה וכמ"ש בגמ' שם ובמכילתא וכל המקומות הנ"ל שציינתי דרשו כל התיבות על רוה"ק וכאן קצרו : **כג** לרחוץ מגלולי · שתיבת לרחוץ מיותר מה לנו בזה אם הלכה לרחוץ או לטייל ע"כ דורש עפ"י מדה ז' וי"ו על רחיצה מעוונות כמ"ש רחצו הזכו וכדומה שע"כ זכתה שיתגלגל ע"י זכות גדול כזה וכל ענין הנערות לא פירש בפסוק ולמה הוזכרו ע"כ דרש עפ"י גז"ש שמתו ולמה אלא בהכרח שרצו למנעה שלא תציל אלא תטביע אותו ביאור ע"כ נהרגו וכמ"ש בגמרא כיון דחזו דבעי לאצולי אמרו לה וכו' : בא גבריאל · אולי יליף ממ"ש דניאל י"ב ו' לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור ולבוש הבדים הוא גבריאל כמ"ש ויק"ר פר' כ"ו ס"ה בהדיא ובב"ר פרשה כ"א ס"ה ע"ש ומ"ש ממעל למימי היאור פי' אצל וסמוך כמ"ש שרפים עומדים ממעל לו וכמ"ש כאן על יד היאור · ועי' איכה רבתי פסוק ולא זכר שהוא האספקליטור רב טבחים וזהו מ"ש שחבטן בקרקע : דכתיב אמתה · כמ"ש באמת אים שהיל"ל ותשלח נערה כמ"ש ונערותיה : דאשתרבובי · בערך שתוכל להשיג התיבה כמה אמות ומרומז בתיבת אמתה על האמות ולא כן בתיבת ידה : ותנינן · ברכות נ"ד מגילה י"ט : מצורעת היתה · בפר"א פרק מ"ח ז"ל והיתה בת פרעה מנוגעת בנגעים גדולים ולא היתה יכולה לרחוץ בחמין וירדה לרחוץ ביאור וראתה נער בוכה ושלחה ידה והחזיקה בו ונתרפאת ואמרה הנער הזה צדיק הוא וקימתו לחיים · ודורש רחיצתה ביאור מענין רחיצת נעמן בירדן : **כד** עם הילד · סוטה י"ב ב' · כי מ"ש ותראהו את הילד הוא כפל לשון ע"כ דורש נוטריקון ותרא ה"ו את הילד עם הילד שאותיות ה"ו מן השם הוא כמ"ש אני והו הושיעה נא · ולא דרש סיבת את לרבות השכינה כי זה כלל גדול שתיבות הריבוי באים לרבות דבר קטן מדבר המפורש · את אביך לרבות אחיך הגדול · את אמך לרבות אשת אביך את בשרו את הטפל לבשרו את ה' לרבות ת"ח ולא בהיפך לרבות דבר גדול מהמפורש · ואם ימצא איזה מקום בהיפך הוא למוד מכאן בגז"ש כנ"ל : וקרי ליה נער · נער גדול הרבה מילד כמ"ש והנער שמואל משרת את ה' תנחומא · ותיבה נער מכחים לתיבת ילד (ד"ר פי"א ס"ה שביום שנולד דבר עם אביו ואמו והלך ברגליו) : בעל מום · וא"ו שיספר הכתוב בגנות צדיקים כמ"ש ב"ר פר' ע' סי' ע"ז ועי' לקמן פי"ג בסי' י"ג : חופת נעורים · לשון הגמ' שמא לא אזכה לחופתו ע"כ עשתה לו חופה בתיבה לקינה ואבל ובילקוט בשם מדרש אבכיר והנה

יפה תואר

דף י"ב ע"א ד"ה אחרים אומרים מ"ש בזה · ודבריהם דחוקים · ולפי הפשט נראה אף כי מצינו כי ר"מ נקרא בשם אחרים מ"מ יוכל להיות כי גם אחר אשר לא נודע שמו יקרא בשם אחרים · ולכן כשנכתב דעת אשר לא נודע שמו וגם דעת ר"מ מזכיר את ר"מ בשמו : והיינו דכתיב אחזו לנו שועלים וגו' · ע' ברש"י בשיר השירים שהאריך בזה ודבריו לקוחים ממדרש חזית : שחביב עליהם כו' · פירש"י בסוטה שדמיו מועטין · ולהע"פ שהיה משתמר גופו יותר בשל עצים קשים וחזקים : שים סוף מגיע · לשון אחד מהים בא ומתחבר עם נילוס · ומה שהניחתו שם נראה דלא רדיפי מיא כמו מי נילוס שנשר העצים · ולמ"ד אגם הניחתו שם שלא יטבע ושלא יוליכנו שטף הנהר · אולי יש תקוה · ופי' אגם כתב רש"י בסוטה אגם של עצי ערבה וקנים דקין והוא קנה · וסוף דקרא קנה קנים סוף ערבה דקה : למה עמדה מרים מרחוק · עפי מאביה ואמה · דוודאי הם היו מצטערים יותר על בנם מאחותו : כל הפסוק הזה על שם רוה"ק נאמר · בלי ספק גם רבנן לא מפקי הקרא מפשטי' כי היתה אחותו · אבל מוסיפין כי הכתוב בא לרמוז ג"כ כי השכינה נצבה שם · יען כי הקב"ה הוא משגיח של בחירי היאורים מצאתם מבטן אמם · והוא בחר במשה להושיע את ישראל · ועיין במדרש משלי על פסוק חכמות נשים : בניו ובני ביתו מקיימין אותה וכל העולם אינם מקיימים · פי' גם אם יקרה חוטאים בכל העולם שאינם מקיימים · מ"מ בניו ובני ביתו מקיימים תמיד : וחבטן בקרקע · ומפרש על יד היאור כמשמעו שנפלו בקרקע שפת היאור וזהו חבטן בקרקע : בת פרעה מצורעת היתה · נראה שבת לתרץ למה כתיב אמתה ולא ידה לרמוז שנתרפאה מצרעתה ודריש אמתה כמו אימתה ופחד והיא הצרעת שהיה אימה תשיבה גדולה עליה : ואהבה אותו אהבה יתירה שהיה לה לבן וכדכתיב בקרא ויהי לה לבן ·

ידי משה

לזה אמר שנולד מהול ודו"ק ע"כ דפת"ח : ר"א אומר ים סוף רשב"ג אומר אגם · נ"ל דפליגי בפלוגתא דר"י ור' נחמיה בזה העמוד וז"ל ותשלח את אמתה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה ולמ"ד ידה ממש למה לא כתיב ידה בהדי' אלא אשתרבובי וכו' פי' שנעשת ידה ארוכה וסבר כר"א ים סוף ממש והיתה צריכה ליד ארוכה שדרך אניה בלב ים וחד אמר שפחתה ס"ל שהיה אגם ולא היתה צריכה ליד ארוכה

וע"כ

ואראה אחותי הממתנת לי · ד"א והנה נער בוכה ילד היה ומנהגו כנער · בא גבריאל והכה למשה כדי שיבכה ותתמלא עליו רחמים · ותחמול עליו · כיון שראתה אותו בוכה חמלה עליו · ותאמר מילדי העברים זה · (מד) [א] מנין הכירה בו · אמר רבי יוסי ב"ר חנינא שראתה אותו מהול · זה מהו זה · זה נופל ליאור ואין אחר נופל ליאור שכיון שהפילו משה ליאור בטלה הגזירה · כההיא דאמר ר"א מאי דכתיב (ישעיה ח) וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים · צופין ואינן יודעין מה צופין הוגין ואינן יודעין מה הוגין · ראו שמושיען של ישראל במים הוא נדון · עמדו וגזרו כל הבן הילוד · כיון שהושלך משה למים אמרו כבר מושלך מושיען במים מיד בטלו הגזירה · והם אינם יודעים שעל מי מריבה הוא לוקה · כההיא דאמר ר' יוסי בר חנינא [ב] מאי דכתיב (במדבר כ) המה מי מריבה · המה ראו אצטגניני פרעה וטעו היינו דקאמר (שם יא) (מה) [ג] שש מאות אלף רגלי העם וגו' · אמר להם משה לישראל בשבילי נצלתם כלכם · ר' חנינא בר פפא אמר אותו היום כ"א בניסן היה · אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולמים מי שעתיד לומר שירה על הים ביום זה ילקה במים ביום זה · א"ר אחא בר חנינא אותו היום ששה בסיון היה · אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שעתיד לקבל תורה מהר סיני ביום זה ילקה ביום זה · איתיבון [ד] בז' באדר נולד משה · על דעתיה דמאן דאמר בששה בסיון נשלך ליאור ניחא שמז' באדר עד ו' בסיון יש שלשה חדשים שנטמן · אלא למ"ד בכ"א בניסן לא ניחא · ולית תברא אותה שנה מעוברת היתה · רובו של ראשון ורובו של אחרון והחדש האמצעי שלם חשיב להו תלתא ירחי: **כה** ותאמר אחותו אל בת פרעה וגו' · [ה] למה אמרה מרים מן העבריות · (לב) וכי אסור לו למשה לינק מחלב הנכרית לא כן תנינן [ו] בת ישראל לא תניק בנה של כותית אבל כותית תניק בן ישראל ברשותה · אלא למה אמרה כן [ז] לפי שהחזירתו למשה על כל המצריות להניק אותו ופסל את כולן · ולמה פסלן אמר הקב"ה הפה שעתיד לדבר עמי יינק דבר טמא · והיינו דכתיב (ישעיה כח) את מי יורה דעה וגו' · למי יורה דעה לגמולי מחלב וגו' · ד"א למה פסל דדיהן אמר הקב"ה זה עתיד לדבר עמי · למחר יהיו המצריות אומרות זה שמדבר עם השכינה אני הניקתיהו · (מו) ותלך העלמה · למה קראה הכתוב עלמה שהלכה בזריזות · ר' שמואל אמר שהעלימה את דבריה · ותאמר לה בת פרעה הילכי · א"ר חמא ב"ר חנינא נתנבאת ולא ידעה מה נתנבאת · הילכי שליכי הוא · ואני אתן את שכרך · א"ר חמא בר חנינא לא דיין לצדיקים שמחזירין להן אבידתן אלא שנוטלים שכר · ותקח האשה את הילד ותניקהו · באותה שעה נתן לה הקב"ה מקצת שכרה · שהיא היתה מחיה את הילדים וכן הקב"ה החזיר לה את בנה ונתן לה שכרה: **כו** ויגדל הילד · כ"ד חדש הניקתהו ואתה אומר ויגדל הילד · אלא שהיה גדל שלא כדרך כל הארץ · ותביאהו לבת פרעה וגו' · [ח] היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ומחבבת אותו כאלו הוא בנה ולא היתה מוציאתו מפלטרין של מלך · ולפי שהיה יפה הכל מתאוים לראותו מי שהיה רואהו לא היה מעביר עצמו מעליו · והיה פרעה מנשקו ומחבקו והוא נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו כמו שעתיד לעשות לו כשהיה גדול · [ט] וכן הקב"ה אמר (מז) לחירם (יחזקאל כח) ואוציא אש מתוכך הוא וגו' · וכן בת פרעה מגדלת מי שעתיד ליפרע מאביה · ואף מלך המשיח שעתיד ליפרע מאדום יושב עמהם במדינה שנאמר (ישעיה כז) שם ירעה עגל ושם ירבץ וגו' · והיו שם יושבין חרטומי מצרים ואמרו מתייראין אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו · שלא יהיה זה אותו שאנו אומרים שעתיד ליטול מלכות ממך · מהם אומרים להורגו מהם אומרים לשורפו · והיה יתרו יושב ביניהן ואומר להם הנער הזה אין בו דעת אלא בחנו אותו והביאו לפניו בקערה זהב וגחלת · אם יושיט ידו לזהב יש בו דעת והרגו אותו · ואם יושיט ידו לגחלת אין בו דעת ואין עליו משפט מות · מיד הביאו לפניו ושלח ידו ליקח הזהב ובא גבריאל ודחה את ידו ותפש את הגחלת והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו (לג) ונכוה לשונו · וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון · ותקרא שמו משה · מכאן אתה למד שכרן של גומלי חסדים · (לד) אף על פי שהרבה שמות היו לו למשה לא נקבע לו שם בכל התורה (מח) אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה ואף הקב"ה לא קראהו בשם אחר: **כז** ויהי בימים ההם (מט) ויגדל משה · (לה) [י] בן עשרים שנה היה משה באותה שעה · ויש אומרים [כ] בן ארבעים · (נ) ויגדל משה · וכי אין הכל גדילים אלא לומר לך שהיה גדל שלא כדרך כל העולם · ויצא אל אחיו · שתי יציאות יצא אותו צדיק וכתבן

מסורת המדרש א סוטה י"ב כס"ע· ילקוט כאן רמז קס"ו כס"ע· ב סנהד' ק"א· ג ב"ר פ' פ"ז · ד מגילה י"ג · קידושין ל"ח · ה תנחומא כאן סימן ז' · ו עבודת כוכבים כ"ו · תוספתא עבודת כוכבים ריש פ' ג' · ז ילקוט ישעיה רמז ש"כ· ח תנחומא כאן סי' ח' כס"ע· ט עי' בילקוט יחזקאל רמז שס"ז· י תנחומא כאן סי' ח'· כ ב"ר פ' ק'· ספרי פ' ברכה פיסקא שנ"ז· ילקוט סוף סדר וזאת הברכה· רמז תתקס"ו·

חדושי הרש"ש

(מד) מנין הכירה בו · בת"א פי' כיון דעל עמו ג"כ גזר · אך לפי המדרש לעיל דלא רצו לקבל לא יתכן פירושו · וק"ק דאימא מפני שראתה עמו שכינה כדלעיל או מפני שלא רצה לינק מן המצריות כדלקמן · וזה י"ל משום דמשמע להו דמיד דראתהו אמרה מילדי העברים זה : (מה) שש מאות אלף רגלי כו' בשבילי נגלתם כו' · עמ"כ וידי"מ · ולעיל בב"ר פנ"ז מוכח להדיא כפי' המ"כ (והוא מרש"י) דמסיים שם כולן לרגלי עלו : (מו) ותלך העלמה כו' שהלכה בזריזות · עמ"כ שהעתיק בשם רש"י חזק ואמץ כו' ואלים · ברש"י הגירסא ועלם בעיי"ן אבל בנוסחא שלפנינו באונקלוס שציין המפרשים שם (דברים לא) הגי' ואלם בא' ואולי כיון רש"י ז"ל על תרגום יונתן ביהושע א' עיי"ש : (מז) לחירם ואוציא אש מתוכך · עיין בויק"ר פי"ח דהוא היה בעל אמו של נ"נ והוא הרגו : (מח) אלא כמו שקראתו בתיה כו' כצ"ל : (מט) ויגדל משה בן כ' כו' וי"א בן מ' · ע' לעיל סוף סדר ויחי משה עשה בפלטין של פרעה מ' שנה · וע"ע לקמן שזה פלוגתא ר"י ור"נ וע' ! ומש"כ שם שיש עוד דעה שלישית בזה : (נ) ויגדל משה וכי אין הכל גדלים כו' · כי אם תפרש ויגדל כו' ויצא כו' במשפט מתייהם ומצטרף וע"ז היה בא הראשון במקור בשמות כ' או כ' כשמות עשו כו' ויצעק (בראשית כ"ז)

חדושי הרד"ל

(לב) וכי אסור למשה לינק כו' · עיין חידושי הרשב"א יבמות (קי"ד) ובהגר"א י"ד סי' פ"א ס"ק ל"א : (לג) ונכוה לשונו כו' · והיה זה רמז על העתיד לו שנתפס בלשונו שאמר שמעו נא המורים : (לד) אע"פ שהרבה שמות כו' שקראתו בתי' · עיין ויקרא רבה פ"א : (לה) בן כ' כו' וי"א בן מ' כו' · כדלקמן

פירוש מהרז"ו

נער בוכה זה אהרן שאהרן עמד שם ובכה עליו · עוד שם והנה נער זה המלאך כמ"ש רוץ דבר אל הנער הלז זכריה ב' ז' : בא גבריאל · כצ"ל בשם מדרש אבכיר שהיה שם מלאך וע' לעיל סי' כ"ג ומש"ש : מנהגו כנער · שיש בו דעת כנער וזה לשבח ולא לגנאי : מנין הכירה בו · הרי אף על עמו גזר כדלעיל סי' י"ח וא"כ אולי מצרי הוא : מהו זה · משמע ולא אחר ולשון הגמרא אמר ר' יוחנן מלמד שהתנבאה שלא מדעתה זה נופל ליאור וכו' : צופים ואינם יודעים מה צופים · שלפי פשוטו שמצפצפים כצפור ומהגים כיונה משמע שאינם מדברים כב"א והלא גם האובות והידעונים מדברים מעט כב"א ע"כ דרשו מצפצפים נוטריקון והסיפך אותיות צופים הוגים מה הוגים : רגלי העם · וס"ד אשר אנכי בקרבו ע' ב"ר פנ"ז סוף סי' ג' וש"נ ומבואר הדרשה כולה באר היטב : כ"א בניסן · ז' של פסח שבו נקרע הים והחשבון מבואר ברש"י בגמרא בשם סדר עולם וע' לעיל ס"ס כ"א · כי להגאל מטביעת היאור ולהציל כל ישראל צריך זכות גדול וע"כ שיום זה מוכן להצלת כל ישראל מטביעת ים סוף על ידו : בז' באדר · ע' רש"י בגמרא : **כה** ותאמר אחותו · האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות : וכי אסור · וע' ע"א דף כ"ו : על כל המצריות · לשון גוזמא הוא והכוונה על הרבה מיניקות מהן או על כל העומדות שם וגסו ונודע להן שלא ינק מכולן : את מי יורה דעה · וס"ד ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים ויקשה איזה דעה ושמועה יורה ויבין לקטנים כאלו ע"כ דורש על שכתוב בכתובים הקודמים כהן ונביא שגו בשכר ועל זה אמר לנביאים כאלו אין ללמד דעת כ"א לקדושים מתולדתם כמו משה שלא ינק מהמצריות : עלמה שהלכה בזריזות · שהיל"ל אחותו כמ"ש ותאמר אחותו ע"כ דורש ע"פ מדה ע"ז מיוחד במקומו דכאן שייך שם עלמה בזריזות אף שלא היתה אז אלא בת ו' שנה וכמ"ש לעיל פ' זו סי"ג וע"ש מענין זריזותה ועי' ויק"ר סוף פי"א בעלמות בזריזות ועי' ש"ר פסוק על כן עלמות : ר' שמואל אמר · בגמרא הגירסא ר' שמואל בר נחמני אמר שהעלימה דבריה שלא אמרה שהיא אמו וכל זה עפ"י מדה ע"ז וממעל וע' ילקוט כאן : שליכי הוא · שהיל"ל היניקי את הילד הזה ותיבת הילכי מיותר : נתן לה הקב"ה שכרה · דורש ואני אתן שכרך שתיבת ואני מיותר ודורש על הקב"ה שנקרא ואני כמ"ש אני והו הושיעה נא וזהו שכרך שמגיע לך מכבר : **כו** כ"ר חודש · שלא נתנתו לה אלא שתניקהו ולא לגדלו וכמ"ש והניקהו לי ותניקהו ימי יניקה כ"ד חודש ולא יותר ומהו ויגדל הילד ותביאהו ע"כ דרש שבימי היניקה נתגדל : ותביאהו וגו' · ויהי לה לבן שנהגה בו אהבה כמו לבן : כמו שעתיד לעשות · פי מה שעשתה לו עתה הוא לסימן ורמז נבואה על שעתיד לעשות ביציאת מצרים ועי' לקמן פי"ח סי"ו וע' ד"ר פי"א : ליפרע מאביה · דעת מדרש זה שפרעה חיה כל הרד"ו שנה של ימי הגלות לבד מה שהיה תחלה וכמ"ש לעיל חדש שנתחדשו גזירותיו ומ"ש וימת פי' שנצטרע וכמ"ש ברים ס"ע הוא התחיל בעצה תחלה הוא לקה תחלה · ובספר הישר מבואר כמה מלכים במצרים במסך זה וצ"ע : ואוציא אש מתוכך · וס"ד היא אכלתך וכמ"ש ויק"ר פ' י"ח סי"ב שחירם בעל אמו של נבוכדנצר וגדל בביתו ובסוף הרגו כמבואר ביחזקאל כ"ח : שם ירעה עגל · ור"ל כי עיר בצורה בדד היינו בצרה · וכמ"ש סנהדרין צ"ח במעשה דריב"ל וכאן מפורש דלא כפירש"י שם שהיה שם יתרו כדלעיל ס"ט וע"כ ברח משה אל יתרו וזכה שהיה חתנו וע' בילקוט בשם ד"ה של משה והוא בספר הישר : שהרבה שמות · וע' ויק"ר פ"א ס"ג כל הענין שם משמותיו : **כז** בן כ' שנה · ע' לקמן פ' זו ס"ל וע' בב"ר סוף פר' ק' ובתנחומא סדר זה שינוי דעות בזה : שלא כדרך · כמ"ש ברכות פרק הרואה

מתנות כהונה

ומנהגו כנער · שלא היה בוכה כדרך הילדים עד שהולך גבריאל להכותו : [מה זה זה נופל · ואעפ"י שזה דבק עם ילדי העברים הוצרכו לדרשו בפ"ע מפני שחסר הוא שהיל"ל הוא זה ולכן הוצרך אונקלוס לתרגם הא הדין] : המצפצפים והמהגים · הנביא קורא אותם בלשון גנאי שאינן אלא כעופות המצפצפים והמהגין ומוציאין קול ואינם יודעים מה הם אומרים כן האצטגנינים כו' : בשבילי כו' · רגלי דרש בשבילי כד"א ויברך אותך לרגלי : בשבילי נצלתם · שבשעה שהושלך ליאור בטלו המצריים גזירתם כן איתא בפ"ק דסוטה : שירה · ביום זה בשביעי של פסח כמו שפי' רש"י בסדר בשלח ובפ"ק דסוטה : ה"ג בששה בסיון נשלך כו' · עד ו' בסיון יש שלשה : ה"ג לית תברא · פי' אינה סתירה וקושיא : רובו של ראשון · חדש אדר שלם לבד ו' ימים ורובו של ניסן לבד תשעה ימים ואדר שני שלם : לא תניק כו' · מפני שמגדלת בן לעבודת כוכבים כדאיתא בפרק ב' דעבודת כוכבים : ברשותה · אבל לא ברשות הנכרית דחיישינן שמא תהרגנו : פסל את כולן · כלומר לא רצה משה לינק מאחת מהן : לגמולי חלב · פי' רש"י למי שגמל והפרים עצמו מחלב טמא ונעתק משדים טמאים לאותו למד הקב"ה התורה : שהלכה בזריזות בעלמה · כפירש"י שכל כחה עליה כמו חזק ואמץ ת' תקיף ואלם : [בפ"ק דסוטה גרס זריזה כעלמה] : שהעלימה כו' · שלא אמרה כי היא אחותו : שליכי הוא · שלך הוא כלומר בנך הוא:

ה"ג

ידי משה

וע"כ אמנה בפשוטה הואיל ולא צריכה ליד ארוכה א"כ מהיכי תיתי לומר אמתה הוא פי' ידה ודו"ק : בשבילי נגלתם כולכם · עיין פי' מ"כ ואני אומר שהוציאו זה מסיפא דקרא דכתיב אשר אנכי בקרבו שהוא שלא לצורך לכן דרשו שבשבילי נגלתם כלכם וק"ל : שהעלימה את דבריה · עיין מתנות כהונה אבל

יפה תואר

שראתה אותו מהול · ואע"ג דאמרינן לעיל שנולד מהול וזה יוכל להיות גם במצרי אבל היא הכירה כיון שמחויב להטיף ממנו דם ברית ולפרוע את המילה · והכירה שזה היה מעשה בני אדם : המה ראו איצטגניני פרעה · כי המה הוא כנוי שרומז על שנזכרים כבר ומי מריבה עדיין לא נזכרו בשום מקום ולכן דריש המה שראו איצטגניני פרעה וטעו כי אינם אלא מי מריבה וכ"כ רש"י בחומש : רחבפ"א ולכ

אותו היום כ"א בניסן היה כו' · גם הוא קאי לתרץ מסו זה ומתרץ דבא לרמז מה שאמרו מה"ם מי שעתיד לומר שירה ביום זה ילקה ביום זה : ופסל את כולן · כלומר שלא יינק מהן ומשמע דמעברית ינק ופליגי על הא דאמרינן בד"ר פ' ברכה דלא ינקתי חלב : הילכי שליכי הוא · בסוטה גרסינן הא שליכי · ולפ"ז הילכי הוא מורכב משתי תיבות · והא שם ליכי בארמית במקום לך בעברית · וכן מצינו כמה פעמים במקרא לשון ארמית : שהיא היתה מחיה את הילדים כי המילדות היו יוכבד ומרים : וכן ד' אמר לחירם וכו' · כי זה מנפלאות ד' שיהיה נפרע מהאדם ע"י שיוצא ממנו ע"ד מיניה וביה אבא ניזל ביה נרגא דאיתא בסנהדרין על עובדים : יושב עמהם במדינה · כמ"ש בפ' חלק שיושב ברומי : בן כ' שנה · נראה שמפרש ויגדל שגדל מנערות לבחרות ולכן אמר בן כ' שנה כי אז הוא בא בכלל אנשים בקומה ודעת · והאומרים בן ארבעים סוברים ויגדל בתבונתו ובן ארבעים לבינה · ומה שמקשה וכי אין הכל גדלים קושיתו היא למה כתיב משה ולא ויגדל סתם דהא במשה איירי כל הפרשה ומשני כי בא לדיוקא דמשה גדל יותר מזולתו ולמעלה אשמעינן שגדל בקטנותו עד שנגמל וכאן בא לאשמעינן בגדלותו מנערותו עד שבא לכלל אנשים בקומתו : שתי יציאות יצא כו' ·

הקב"ה זו אחר זו · ויצא ביום השני · הרי שתים · וירא בסבלותם · מהו וירא שהיה רואה בסבלותם ובוכה ואומר חבל לי עליכם (לו) מי יתן מותי עליכם · שאין לך מלאכה קשה ממלאכת הטיט · והיה נותן כתיפיו (לז) ומסייע לכל אחד ואחד מהן · ר' אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר [א] ראה משוי גדול על קטן ומשוי קטן על גדול · ומשוי איש על אשה ומשוי אשה על איש · ומשוי זקן על בחור · ומשוי בחור על זקן · והיה מניח דרגון שלו והולך (לח) ומיישב להם סבלותיהם ועושה כאלו מסייע לפרעה · אמר הקב"ה אתה הנחת עסקיך והלכת לראות בצערן של ישראל ונהגת בהן מנהג אחים · אני מניח את העליונים ואת התחתונים ואדבר עמך · הה"ד וירא ה' כי סר לראות · ראה הקב"ה במשה שסר מעסקיו לראות בסבלותם · לפיכך ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה :

כח ד"א וירא בסבלותם ראה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת · ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים · אמר לו לך ועשה להן כמו שתאמר · הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח · וירא איש מצרי : מה ראה א"ר הונא בשם בר קפרא [ב] בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים · אחד שלא שנו שמותם (כמו שכתוב בשיר השירים רבה · ובויקרא רבה פרשה ל"ב) · [ג] ומנין שלא נחשדו על הערוה שהרי אחת היתה ופרסמה הכתוב שנאמר (ויקרא כד) ושם אמו שלומית בת דברי וגו' · אמרו רז"ל [ד] נוגשים היו מן המצריים ושוטרים מישראל · נוגש ממונה על עשרה שוטרים · שוטר ממונה על עשרה מישראל · והיו הנוגשים (נא) הולכים לבתי השוטרים בהשכמה להוציאן למלאכתן לקריאת הגבר · פעם אחת הלך נוגש מצרי אצל שוטר ישראל ונתן עיניו באשתו שהיתה יפת תואר בלי מום · עמד לשעת קריאת הגבר והוציאו מביתו וחזר המצרי ובא על אשתו והיתה סבורה שהוא בעלה ונתעברה ממנו · חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך אמרה לו הן וסבורה אני שאתה הוא · כיון שידע הנוגש שהרגיש בו החזירו לעבודת הפרך והיה מכה אותו (לט) ומבקש להרגו · והיה משה רואה אותו ומביט בו וראה ברוח הקודש מה שעשה בבית וראה (מ) מה שעתיד לעשות לו בשדה · אמר ודאי זה חייב מיתה · כמו שכתוב (ויקרא כד) ומכה אדם יומת · ולא עוד אלא שבא על אשתו (מא) של דתן על כך חייב הריגה · שנא' (שם כ) מות יומת הנואף והנואפת · והיינו דכתיב ויפן כה וכה וגו' · ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה :

כט וירא כי אין איש · כי בן מות הוא · ר' יהודה אומר כי אין איש (נב) שיקנא להקב"ה ויהרגנו · ר' נחמיה אומר ראה שאין מי שיזכיר עליו את השם ויהרגנו · ורבנן אמרי ראה שאין תוחלת של צדיקים עומדות הימנו ולא מזרעו עד סוף כל הדורות · כיון שראה משה כך (מב) נמלך במלאכים ואמר להם חייב זה הריגה · אמרו לו הן הה"ד וירא כי אין איש שילמד עליו זכות · ויך את המצרי · במה הרגו ר' אביתר אמר (מג) הכהו באגרוף · וי"א מגריפה של טיט נטל והוציא את מוחו · רבנן אמרי הזכיר עליו את השם והרגו שנאמר הלהרגני אתה אומר · ויטמנהו בחול · שלא היה שם אלא ישראל טמנו בפניהן של ישראל שנמשלו לחול · אמר להם אתם משולים כחול מה חול הזה אדם נוטלו מכאן ונותנו לכאן ואין קולו נשמע כך יטמן הדבר הזה ביניכם ולא ישמע · וכן אתה מוצא שלא נשמע הדבר אלא ע"י העברים שנא' ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים · זה דתן ואבירם (נג) קראם נצים על שם סופם · הם הם שאמרו דבר זה (נד) הם היו שהותירו מן המן · הם היו שאמרו (במדבר יד) נתנה ראש ונשובה מצרימה · הם שהמרו על ים סוף ·

מסורת המדרש א לקמן פרשה י"ח · ויקרא רבה פרשה ל"ז · תנחומא סדר ויצא סימן ט' · ילקוט כאן רמז קס"ג · ב ויקרא רבה פרשה ל"ב · במדבר רבה פרשה כ' · שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק י"ב · מכילתא סדר בא פרשה ה' · תנחומא סדר בלק סימן ט"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ח · מדרש תהלים מזמור קי"ד · תדא"ר פרק יו"ד ופרק כ"ג וכ"ד ילקוט סדר בשלח רמז רכ"ו · ילקוט סדר אמור רמז תרכ"ז · ילקוט סדר פינחס רמז תשע"ג · ועיין בבמדבר רבה פרשה י"ג · ג מדרש תהלים מזמור קכ"ב · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ח · ד ויקרא רבה פרשה ל"ב כל הענין · תורת כהנים סדר אמור · תנחומא כאן סימן ט' · ותנחומא סדר אמור סימן כ"ד · פדר"א פרק מ"ח · ילקוט אמור רמז תרנ"ז ·

חדושי הרד"ל

כדלקמן בפרשה זו פלוגתא דר"י ור"נ : (לו) מי יתן מותי עליכם · אפשר דרש בסבלותם בסבלו מת : (לז) ומסייע לכל אחד ואחד · בסבלותם בסבלו אתם עם כל אחד ואחד (ואפשר ילפינן מדלעיל למען ענותו בסבלותם שפרעה עשה עמהם) : (לח) ומיישב להן סבלותיהם · דרש וירא ויתבונן בסבלותם דבר הצריך תיקון בו והיינו לייסב לכל אחד ואחד הראוי לו ולאידך דרשא להניח להם יום א' בשבוע לנוח בו בכדי שעי"ז כן יוכלו לסבול ולא יכשל כח הסבל · ואפשר זהו שיום השבת זכר ליצ"מ כמו שתקנו בשבת קידוש היום ואיתא בדברות שבמשנה תורה וזכרת כי עבד היית בא"מ וגו' על כן צוך ה' לעשות את יום השבת · ובויק"ר פל"ב · ועיקרה שנויה במכילתא דבא רפ"ה : (לט) ומבקש להרגו · כדאמרינן שלפני נדרים אי עבד איסורא ניחא ליה דלימות כדכתיב כי נאפו ודם בידיהם : (מ) מה שעתיד לעשות לו בשדה · שהיה בדעתו להכותו שימות : (מא) של דתן · כמדומני שעיקר הגי' על אחותו של דתן · וכדאית' בילקוט בשם ד"ה של משה שהרשע (שהוא שהכה רעהו ליום המחרת דתן או אבירם) היו אחי האשה שנטמאה מן המצרי ורצה בעלה לגרשה ע"ז אלא שצ"ע דהאשה היתה בת דברי למטה דן ודתן ואבירם ממטה ראובן : (מב) נמלך במלאכים · באדר"ן פ"כ איתא הושיב לו משה סנהדרין של מלה"ש כו' · ובילקוט בשם אבכיר למלאכים המקיפין אותו שאל דכתיב זה אומר בכה וזה אומר בכה [ומקרא זה במלאכים המקיפין לכסא הכבוד ואפשר ט"ס וצ"ל בילקוט כן] וכ"ל דיליף האי ויפן כה וכה מהתם : (מג) הכהו באגרוף · מפרש בויק"ר פל"ב כד"א להכות באגרוף רשע

חדושי הרש"ש

וכן הרבה · אלא ע"כ מתפרש הראשון למשפט בפ"ע ולומר שהיה גדל שלא כדרך הש"ע : (נא) הולכים לבתי השוטרים כו' להוציא למלאכתן · פי' מלאכה המוטלת עליהם היינו לאסוף עשיריותם לעבודתם ולעמוד עליהם · וגדולה מזו פירש"י על לכו לסבלותיכם · למלאכתכם שיש לכם בבתיכם כו' ע"ש · ואולי יכוון להוציא פי' שהשוטרים יוציאו עשיריותם למלאכתן ממש · אבל מלאכת עבודה לא הוטלה על השוטרים עי' רש"י בפסוק ויוכו שוטרי בני ישראל · ולשון הילקוט בשם אבכיר ז"ל זיל כנוש עשיריותך · וכ"ה לקמן בויק"ר פ' ל"ב כנוש לי תכורתך · וצ"ל מה שאמר בסמוך החזירו לעבודת פרך היינו באותו הפעם · ובתנחומא לא הוזכר שהיה אותו עברי שוטר · אבל מדכתיב גבים איש משמע שהיה לו איזו שררה דאיש הוא לשון אדון וחשוב כמו הלא איש אתה (שמואל א' כ"ו) דאבנר ובלשון משנה פ"ק דיומא אישי כה"ג : (נב) שיקנא להקב"ה כו' מי שמזכיר עליו את השם כו' · יתכן שיכוונו לדרוש איש האמור כאן על הסי"ת כמו שאמרו בסוטה (מ"ב ב' וש"נ) אין איש אלא הקב"ה כו' : (נג) קראם נצים ע"ש סופן · דכתיב בהו אשר הצו גו' (במדבר כ"ו) ונצים הוא שם התואר כמש"כ הבאור : (נד) הם היו שהותירו מן המן · מש"כ המ"כ דבערכין יליף ליה מגז"ש כו' · הם

מתנות כהונה

[ה"ג ומשוי איש על אשה וכ"ה בויק"ר פל"ז] : דרגין כו' · עכסים של מלכות כן משמע בערוך : ותקן להם כו' · וזהו שתקנו ישמח משה במתנת חלקו שהי' שמח על שבחר הקב"ה בתיקונו ישראל ביום שבחר הוא להם : לקריאת הגבר · כשקרא התרנגול : שנאמר מות יומת · ובני נח מוזהרין על הניאוף אזהרתן הוא מיתתן : אתה אומר · דאל"כ היה לו לומר הלהרגני אתה מבקש כדלקמן : בחול כו' · פי' בפני אותם הנמשלים לחול : על שם סופם · שחלקו על משה במחלוקתו של קרח : הם היו שהותירו כו' · מצאתי בילקוט בשם מדרש אבכיר ולמה

פירוש מהרז"ו

שבת דף נ' שהיה עשר אמות גבהו : בסבלותם ובוכה · שבכלל וירא בסבלותם נכלל שהשתתף בצערם ובוכה ובתנחומא מסיים ולכך כתיב וירא בסבלותם למוד מענינו עפ"י מדה ע' : משאוי גדול על קטן · ע' בויק"ר פל"ז סי' ב' ומ"ש משאוי קטן על גדול ומשא אשה על איש ומשא זקן על בחור ליתא שם וכאן בשיבוש כי להכביד נתכוון ולא להקל : דרגין · פי' במ"ע בל"י נושאי כלי מלחמה לפני השרים ע' במ"ר פ"ד ס"כ וקדשן שיהיו עושין דרגין לפניו וע' עוד בערוך שם : הנחת עסקיך · פי' שררותך וגדולתך ומ"ש כאלו מסייע פי' שלמצרים נראה כאילו מסייע שלא ידעו שהוא עברי כדלקמן ס"ל ובאמת שהשתתף בצערם והדרשה עפ"י מדת מגד : שסר מעסקיו · שמ"ש כי סר לראות מיותר שככר כתוב אסורה נא ואא"ע לכאן תנהו ענין למ"ש וירא בסבלותם · ועי"ל פ"ב ס"ו בא"ח :

כח את יום השבת · ע' לקמן פ"ה סי"ח שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם בשבת וכו' ע' מש"ש : מה ראה · כמ"ש ולקמן סימן זה שראה מה שעשה לו בבית ובשדה · וכאן חסר המאמר והגי' בתנחומא · וירא איש מצרי מי היה המצרי אביו של מגדף שנאמר ויקרא כ"ד והוא בן איש מצרי מכה איש עברי בעלה של שלומית בת דברי וכו' עיין בשיר פסוק גן נעול · סד"א סוף פרק כ"ג ושם ברים פרק כ"ד ובמכילתא בא פסוק והיה לכם למשמרת מדרש תהלים קכ"ב ויק"ר פר' ל"ב ס"ד ובמ"ר פי"ג ס"כ ע"ש השינוים : וסבורה אני שאתה הוא · לפי מה שכתב כאן והיתה סבורה שהיא בעלה א"כ גם היא לא נחשדה ואיך אמר אחת היא ופרסמה הכתוב אך בויק"ר ל"ב שם איתא שהיא רמזה למצרי שיבא עליה ניחא גם לפי מה שכתב כאן יש לייסב שאם לא היתה חשודה לא בא לידה מכשול גדול כזה : מה שעתיד לעשות לו בשדה · שהבין שכוונת הכאתו אותו להרגו אם היה מניחו : שבא על אשתו של דתן · שמ"ש וירא כי אין איש היינו שלא היה שם איש אחר רק המוכה לבדו שראה וידע מה שעשה משה למצרי ולמחר בהכרם שהוא אמר למשה הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי כי לא היה שם אדם אחר והוא דתן שהכה לאבירם כדלקמן סי' זה התבונן בדברים וע' יד"מ :

כט וירא כי אין איש · והלא המכה והמוכה בוודאי היו שם על כן דורש על המכה שלא נחשב עוד לאיש חי : שיקנא להקב"ה · כמ"ש ישעיה נ"ט ט"ז וירא כי אין איש וגו' שפי' לקנא להקב"ה ודורש גז"ש · ע"כ במקום שאין אנשים השתדל להיות איש וא"כ היו שם הרבה מישראל : עומדת הימנו · וזהו כי אין איש חשוב מזרעו שיהיה ראוי שבזכותו ירוחם ויחיה ע"ד שאמרו ב"ק ל"ח שלכך כתוב אל תצר את מואב על שרות עתידה לצאת מהם : שראה משה כך · חוזר לתחלת דבריו שראה מה עשה לו בבית ובשדה ובא לפרש פירוש אחר על מ"ש וירא כי אין איש : נמלך במלאכים · כמ"ש מלכים א' כ"ב כ' · ויאמר זה בכה וזה אומר בכה ובפסוק הקודם וכל צבא השמים עומד עליו וגו' · אחר זמן רב מצאתי כן בילקוט בשם מדרש אבכיר וז"ל ד"א למלאכים המקיפים אותו שאל שנאמר זה בכה וזה אומר בכה : הכהו באגרוף · כמ"ש ולהכות באגרוף רשע כן הוא בויק"ר פל"ב ס"ד · ומ"ד במגריפה של טיט הדבר למוד מענינו שעמדו במקום עבודתם בטיט ולבנים : הלהרגני אתה אומר · כאשר הרגת את המצרי · הרי המצרי בא ללמד ונמצא המצרי למד ממנו כמ"ש אתה אומר שבאמירה הרגו מדה י"ב ועיין לקמן פר' ז ס"ל ועי' פר"א פמ"ח : ויטמנהו בחול · היל"ל ויקברהו ומה לנו לידע אם בחול ואם בעפר בארץ · ע"כ דורש שטמן סוד זה בין ישראל שנדמו לחול כמ"ש בראשית כ"ב י"ז וכחול וגו' ועי' במ"ר פ"ב בסי"ב : זה דתן ואבירם · פר"א פמ"ח הנ"ל לקמן פ"ה ס"ד ד"ר פ"ב סכ"ט תד"א פרק י"ח קרוב לסופו כל הענין עד שכל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלה עפ"ל וזה כלל גדול בתורה וע' לקמן פכ"ה ס"י ופ"ל ס"י : נצים על שם סופם · כמ"ש במדבר כ"ו דתן ואבירם קריאי העדה אשר הצו וגו' בהצותם וגו' ודורש גז"ש מהם גם דורש נצים בהווה שתמיד הם נצים · ובתנחומא מסיים כאן הוא דתן ואבירם הם שעמדו ברשעתם מתחלתם ועד סופם · ובילקוט בשם מדרש אבכיר מפיק לה מדכתיב הלהרגני

יפה תואר

כלומר מהארמון יצא רק ב' פעמים משום שהיה אהוב ונחמד שמה · ובשתי פעמים אלו יצא רק לטובת אחיו · וזה שבא הכתוב לספר בשבחו : שהיה רואה בסבלותם כו' · ודריש מדכתיב וירא בסבלותם בב' ולא כתיב וירא את סבלותם · ולכן מפרש כמו אם ראה תראה בעני אמתך · ירא ה' בעני · וכן ר"א בנו של רי"ה דדריש ראה משוי כו' מפרש וירא בסבלותם ממש דהיינו משאם : אני מניח את העליונים ואת התחתונים וכו' · הנה על הקב"ה לא שייך רק מניח את העליונים · ומ"ש ואת התחתונים פירושו כי הדברים המתנהגים ע"פ חוקי הטבע כפי אשר שם הקב"ה בראשית היצירה · אמר עתה כי בגלל משה אשר הניח כל עסקיו לראות בצערן של ישראל אני מניח את חקי הטבע התחתונים ומשה יעשה אותות ומופתים לשנות את חקי הטבע : וירא איש מצרי מה ראה כו' · כי על הכאה לבד לא היה בו עונש מיתה לכן מפרש מכה איש עברי שחפץ להמיתו וכמו ומכה אדם יומת · ונחשב כרודף שניתן להצילו בנפשו : כי בן מות הוא · ופי' שהוא כמת · כי העומד למות כמת דמי ולא נחשב לאיש ויתכן דקשה להם דלא שייך ראיה על הנעדר ואיך יאמר וירא כי אין איש · והיל"ל ולא ראה איש · ולכן מפרש ת"ק שראה במציאותו שבן מות הוא · ור"י אומר שראה באנשים אשר סביבו כי אין איש שיקנא להקב"ה וכן ר"נ מפרש כי הראיה קאי על האנשים אשר סביבו כי אין איש בתוכם המזכיר את השם להרגו וסובר שבשם המפורש הרגו כדלקמן · ורבנן מפרשי כי ראה בעתיד בהמשך זרעו שיהיו כולם רשעים : שאין תוחלת של צדיקים · זה לקוח מלשנא דקרא תוחלת צדיקים שמחה · ובתר בלשון זה לומר דלאו דוקא צדיק גמור לא יקום ממנו אבל גם תוחלת קלה שראויים להגין עליו כמו אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף דמדרים בשבת על חלק קטן מהזכות ממעשה הטוב לא תקום ממנו · והנה באמת אין בזה חיוב מיתה · דאטו איש אשר יצא ממנו זרעא דלא מעליא יומת · ורק משה ברוה"ק בראותו כי אין טוב ותוחלת ממנו הרגו במשפט בשביל חטאו אשר בו : במה הרגו · כי אין סברה אשר משה האמין בפלטון של מלך יצא לחוץ והכין בידו או חרב מחתת למדין · ועי' בזה ברמב"ן על התורה : שלא הי' שם אלא ישראל כו' · רמז לדרש הזה כי בכ"מ הפעל טמן נופל רק על דברים הנמצאים

ידי משה

אבל אין הלשון משמע כן ואני אומר שהעלימה את דברי בת פרעה שאמרה לה הוליכי וגו' : ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר ראה משוי גדול על קטן · כאן משובשת הגירסא והגירסא הנכונה עיין בויקרא רבה פרשה ל"ז : שבא על אשתו של דתן · וקשה להבין כי מי הגיד למדרש זה שהיתה אשתו של דתן ואין זה אלא דברי נביאות וכ"ל שצ"ל תיבה אחת שלדתן פירוש לפי דת שלהן פירוש דין של ב"נ חייב הריגה ע"ז ותמהני על כל המחברים שלא שינו הגירסא ואולי הניחו לי מקום להתגדר וק"ל : וירא כי אין איש כו' ראה שאין תוחלת וכו' · פי' דאי כפשוטא הא הרגו בשם המפורש ומאי

ד"א נצים שהיו מתכוונין להרוג זה את זה · (נה) כמה דתימא (דברים כה) כי ינצו אנשים יחדו · ואמר ר"א במצות של מיתה הכתוב מדבר · א ויאמר לרשע למה תכה רעך הכית לא נאמר אלא תכה · מכאן שמשעה שאדם מרים ידו להכות חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע · ב רעך · שהוא רשע כיוצא בך מלמד ששניהם רשעים: ל ויאמר מי שמך לאיש שר וגו' · (נו) ג ר' יהודה אומר בן כ' שנה היה משה באותה שעה אמרו לו עדיין (מד) אין אתה ראוי להיות שר ושופט עלינו לפי שבן ארבעים שנה לבינה · ור' נחמיה אמר בן ארבעים שנה היה · אמרו לו ודאי שאתה איש אלא שאי אתה ראוי להיות שר ושופט עלינו · ורבנן אמרי אמרו ליה והלא בנה של יוכבד אתה והיאך קורין לך בן בתיה ואתה מבקש להיות שר ושופט עלינו נודיע עליך מה עשית למצרי · הלהרגני אתה אומר · אתה מבקש לא נאמר אלא אתה אומר מכאן אתה למד ששם המפורש הזכיר על המצרי והרגו · כיון ששמע כן נתיירא מלשון הרע · ויאמר אכן נודע הדבר · רבי יהודה בר רבי שלום בשם ר' חנינא הגדול ורבותינו בשם רבי אלכסנדרי אמרו · היה משה מהרהר בלבו ואומר מה חטאו ישראל שנשתעבדו מכל האומות · כיון ששמע דבריו אמר לשון הרע יש ביניהן היאך יהיו ראויין לגאולה לכך אמר אכן נודע הדבר עתה ידעתי באיזה דבר הם משתעבדים: לא וישמע פרעה · ד שעמדו דתן ואבירם והלשינו עליו · ויבקש להרוג את משה · ה שלח פרעה והביאו סייף שאין כמותה (מה) ונתנו י' פעמים על צוארו ונעשה צוארו של משה כעמוד השן ולא הזיקתו שנאמר (שיר ז) צוארך כמגדל השן · ויברח משה מפני פרעה · א"ר ינאי וכי אפשר לבשר ודם לברוח מפני המלכות אלא בשעה שתפסו את משה וחייבוהו להתיז את ראשו ירד מלאך מן השמים ונדמה להם בדמות משה ותפשו את המלאך וברח משה · אריב"ל נעשו כל הסנקליטין שהיו יושבין לפני פרעה מהם אלמין מהן חרשין מהן סומין והיה אומר לאלמין היכן משה ולא היו מדברים · לחרשין ולא היו שומעין · לסומין ולא היו רואין · זה שאמר הקב"ה למשה מי שם פה לאדם מי שם פה לפרעה שאמר בפיו הביאו את משה לבימה להורגו · או מי ישום אלם מי שם הסנגים אלמים חרשים וסומין שלא הביאוך · ומי עשה עצמך פקח שתברח הלא אנכי ה' שם הייתי עמך (מו) והיום אני עומד לך: לב וישב בארץ מדין וישב על הבאר · ו קלט דרך אבות · שלשה נזדווגו להם זווגיהם מן הבאר · יצחק יעקב ומשה · ביצחק כתיב (בראשית כד) ויצחק בא מבוא באר וגו' · ועוד שנזדווגה רבקה לאליעזר למעין · יעקב (שם כט) וירא והנה באר בשדה · משה וישב על הבאר · ולכהן מדין שבע בנות · והלא הקב"ה שונא עבודת כוכבים ונתן מנוס למשה אצל עובד עבודת כוכבים אלא אמרו רבותינו ז יתרו כומר לעבודת כוכבים היה וראה שאין בה ממש וביסר עליה והרהר לעשות תשובה עד שלא בא משה וקרא לבני עירו ואמר להם עד עכשיו הייתי משמש אתכם מעתה זקן אני בחרו לכם כומר אחר עמד והוציא כלי תשמישי עבודת כוכבים ונתן להם הכל · עמדו ונדוהו שלא יזדקק לו אדם ולא יעשו לו מלאכה ולא ירעו את צאנו ובקש מן הרועים לרעות לו את צאנו ולא קבלו לפיכך הוציא בנותיו · ותבאן ותדלנה · ח מלמד שהיו מקדימות לבא מפני פחד הרועים · ויבואו הרועים ויגרשום · אפשר הוא כהן מדין והרועים מגרשים בנותיו אלא ללמדך שנידוהו ונגרשו בנותיו כאשה גרושה · כד"א (שם ג) ויגרש את האדם · ויקם משה ויושיען · (מז) מלמד שישב להן בדין אמר דרך אנשים דולים ונשים

מסורת המדרש א סנהדרין דף נ"ח · תנחומא כאן סימן י' · ילקוט כאן רמז קס"ז · ב במדבר רבה פרשה י"ח · ג תנחומא כאן סימן י' כל הענין · ד אבות דרבי נתן פרק כ' · ה ירושלמי ברכות פרק ט' · דברים רבה פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק ה' · מכילתא סדר יתרו פ"א · מדרש תהלים מזמור ד' : ו תנחומא כאן סימן י' כה"ע · ז קה"ר פרשה ג' ח' · ח אדר"נ פ' כ"א ·

חדושי הרש"ש

שם ליתא · רק לקמן פכ"ה איתא במדרש עצמו : (נה) כמד"ת כי ינצו אנשים יחדו · ע"ש וצ"ל וכי ינצו אנשים ונגפו (שמות כ"א) וכ"ה בכתובות (ל"ג א') ובסנהדרין (ע"ט א') וטעות זה נפל בגמרתינו שם ע"ד א' ע"ש : (נו) ריה"א בן כ' שנה כו' · עיין לקמן פ"ה א"ר תמא בן י"ב שנה נחל

חדושי הרד"ל

וילפינן מן הכאה מששם : (מד) אין אתה ראוי כו' שבן מ' לבינה · כמ"ש בסוטה (כב:) שזהו זמן הגיע להוראה ע"ש בתוספות : (מה) ונתנו י"פ על צוארו · אפשר רמז לדבר ויצילני מחרב (פרעה) עשרה אותיות : (מו) והיום · אני עומד לך כצ"ל פי' בתמיה וכן נראה שם ושם : (מז) מלמד שישב כו'

פירוש מהרז"ו

אתה אומר נקנבא על עצמו שבאמירה הוא מבליען · ואם בריאה יברא ה' : זה את זה · גז"ש כאן נצים ושם ינצו מה שם מריבה של מיתה אף כאן של מיתה · עי' סנהדרין ע"ד ילקוט משפטים ולקמן פ"ל סי' י"ז וע' במ"ר פי"ח סי' י"ב שסובר דכאן לא היו דתן ואבירם ומדרשים חלוקים הם : ל בן כ' שנה וכו' · לעיל סכ"ז ובתנחומא כאן ולקמן פ"ה סי' י"ב איתא בן י"ב שנה וכך נוטים דברי התנחומא על פסוק מי שמך לאיש ועדיין אין אתה איש ועודך נער וע' ב"ר סוף פ"ק מ' שנה היה בפלטרין של פרעה כו' נחמיה כאן : עלינו · שאנו אנשים חשובים וגדולים ל"א על אנשים קטנים: בנה של יוכבד · משמע שפרעה היה סבור שהוא בנה של בתיה בתו ולא ידע שהוא מן העברים וכמ"ש ויהי לה לבן שאם ידע פרעה היה מקיים בו גזירתו · וע"כ כתוב לבן ולא כבן וכמ"ש בילקוט בשם מדרש אבכיר הלכו ואמרו לפרעה מבזה הוא על פורפירא וכו' עד שאמרו אינו בן בתך וכו' ועי' בד"ר פ"ב סכ"ט : נודיע עליך · שזהו כוונתם במ"ש הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת וכו' וא"כ אתה חייב הריגה וכתוב מיד וישמע פרעה כי הם הודיעו : שם המפורש · כמ"ש לעיל סכ"ט ע"פ מדה י"ב : אכן נודע הדבר · שאם כפשוטו על דבר המצרי עדיין לא נודע עד שהלכו ואמרו והיל"ל עתה יודע הדבר ע"כ דורש מדה כ' אא"ע לדבר המצרי ת"ע לדבר משה שעד עתה לא ידע ועתה נודע לו : לא והלשינו עליו · כמ"ש בסימן הקודם בשם מדרש אבכיר וד"ר : שלה פרעה · דייק מ"ש ויבקש להרוג והיל"ל ויצו להרוג אלא כמ"ש ויצילני מחרב פרעה הרי שרצה להרגו בחרב ועל שהיה משה גבוה יו"ד אמה וכן מדת עביו ע"כ ביקש חרב שאין כמותה וזהו ויבקש להרוג שביקש חרב שיהיה ראוי להרגו בו ע"פ מדה ט' וי"ז : יו"ד פעמים · צ"ע מנין לו ואולי דורש ויבקש להרוג נוטריקון י' ביקש להרוג ויש רמז לזה כפי דברי הפייטן בשם המדרש נחרתו בו מיתות עשר שי' פעמים כתוב מיתתו בתורה ע"פ מדה י' שבעת שהיה עומד להריגה היה י' פעמים : צוארך כמגדל השן · ע' שי"ר פסוק זה כל הענין ד"ר פ"ב סכ"ט ובשי"ר פסוק שני שדיך הא' וכמ"ש לקמן סל"ה שמ"ש בפסוק הקודם שני שדיך על משה ואהרן ומ"ש צוארך הכוונה על משה : אלא בשעה שתפסו · כאן חסר דברי ר' ינאי והגי' בד"ר שם ובשי"ר שם א"ר ינאי בא הקוסטינער ליתן החרב על צוארו וכו' אמר ב"ק מלאך ירד בדמות משה וכו' כמ"ש כאן ובמדרש תהלים מזמור ד' הגי' וקהת החרב מעל צוארו ונשברה וכו' והיא נהפכה על צוארו של קוסטינר · ובירושלמי ריש פ' הרואה הגי' ניתז החרב וכו' : לב דרך אבות · יצחק ויעקב וזה לסימן טוב כמו המקור והמעין הנמשך ואינו פוסק כך ימשוך זרעו ולא יפסוק וכמו שמשחו את שלמה על גיחון לסימן זה : ויצחק בא · וס"ד וישא עיניו וירא והנה גמלים באים ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק : ועוד שנזדווגה · פי' אם תאמר שאין מכאן ראיה שהרי כשראה את רבקה לא היו אצל באר אלא שבא לבדו מהבאר הרי אליעזר השיג את רבקה אצל הבאר בשביל יצחק : יעקב והנה באר · וכל הענין עד והנה רחל באה וגו' · ובזוהר מאריך בזה : שונא עובד גלולים · ובתנחומא ביתר באור וז"ל כל שבחו של אותו צדיק להיות הולך אצל עובד כוכבים אלא יתרו כומר היה לעבודת כוכבים ולעולם עבודת כוכבים בזוהר על עובדיה וכו' עי"ש וע' מ"כ וביסר : ותבאנה ותדלנה · ואח"כ כתיב ויבואו הרועים ויגרשום · שאחר שרחקוהו היו מקדימות לבא קודם שיבאו הרועים שיוכלו להשקות מעט מקודם שיבואו והשאר אחר שילכו ועל כן היו תמיד מאחרות לבא לביתם · וכמ"ש יתרו מדוע מהרתם בא היום : ויגרשום · היל"ל וידיחום ויהדפום אלא רומז על גרושי אשה כמ"ש ואשה גרושה מאישה ופי' שהסכימו שלא ישאו נשים מהם : ויגרש את האדם · ע' ב"ר פכ"א ס"ח פלוגתא דר"י ור"ל ויתכן גם כאן דלר"י כאשה כהן שלא ישאו מהן לעולם ולר"ל על איזה זמן ועי' ברים תד"א : שישב עליהן בדין · שמ"ש ויקם מיותר שהיל"ל ויושיען משה אלא לדרוש שתחלה ישב וכמ"ש וישב על הבאר וכמ"ש ב"ר פ"ג ס"ג ולוט ישב עי' מ"ש ותכין כאן וכשהסכים על הדין קם.

מתנות כהונה

ולמה אני אומר שדתן ואבירם היו שכל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלה · ובמסכת ערכין יליף ליה מגזירה שוה מן סורו מעל אהלי האנשים : [במצות של מיתה כו' עי' בפרק אלו נערות] : קורין לך כו' · ובשביל כן אתה רוצה להיות שר ושופט עלינו : סנקליטין בעלי עצתו וכפול הוא בפרשת ואתחנן ובמדרש חזית בפסוק צוארך כמגדל השן · ועי' שם : קלט · כלומר קבל ונהג בעצמו דרך האבות שבחרו ישיבתן על הבאר : וביסר · לשון בוסר כלומר שבעט בה ומאס אותה : הוציא בנותיו · לרעות צאנו : באשה גרושה · שאסורה לדור בשכונה שבעלה דר בה כך היו מגרשין אותן מביניהם : דרך · דרך העולם ומנהג האנשים דולים מים מפני שהיא מלאכה כבדה והנשים באות ומשקין מן המוכן וכאן

ידי משה

ומאי איכפת לי' אם יהיה שם איש או לא הלא לא ידעו ולא יבינו שהוא הרגו אלא שראה וכו' ועוד י"ל דה"פ דאי כמשמעו לא שייך למימר וירא כי אין שייך ראיה על אין ראיה שאין בו ממש ודו"ק : והנה שני אנשים נצים זה דתן ואבירם · קשה מנ"ל זה נ"ל מדקאמר שני אנשים נצים ובאמת לא היה רק אחד שא"ל רשע למה תכה אלא ע"כ שקרא אותן הכתוב נצים על שם סופן שהיו שניהם בעלי מחלוקת במעשה קרח : ותבאן ותדלנה מלמד שהיו מקדימות לבא מפני הפחד · פי' מסיפא דקרא נפקא מדכתיב מדוע מהרתן בא היום א"נ י"ל מדקאמר ותבאן ותדלנה ואח"כ ויבאו הרועים משמע שהיה ביאתן לבאר קודם ביאת הרועים מפני הפחד אע"פ שעדיין לא עשו להם הרועים שום דבר היו מפחדים מפני הנדוי וא"כ ע"כ ויגרשום פי' בשביל הנדוי דאל"כ על מה היו מפחדים קודם שעשו להם הרועים כלום וזה שמסיים ויגרשום מפני הנדוי ואמר שא"א לומר שיגרשו אותם הרועים בידים ממש אפשר הוא כהן מדין וכו' אלא ללמדך וכו' מפני הנידוי כאשה גרושה ומעצמה היא מגורשת כשימצא בה ערות דבר כמו כן הכא היה בלתי מעשה בידים וק"ל ואין להקשות האיך לא נתייראו לנדות אותם כקושית המדרש אפשר הוא כהן מדין וכו' וי"ל שסברו שהוא כדין הואיל ופרש עצמו מעבודת כוכבי' מסתמא היה ס"ת שבאו עליהם בעקיפין מקשה שפיר אפשר מסתמ"כ אם אמרינן שנידוהו מחמת שמהם בעבודת כוכבים לא קשה כלום: מלמד שישב עליהם בדין מדקאמר ויקם מכלל שהיה יושב קודם לזה ולמאי צ"ע הורה לנו התורה זה ומאי איכפת לן בזה אלא לסורות שישב בדין שצריך ישיבה בדין ואמר שהדין נוטה אחריהן כי לא די שאין אתם דולים וגם ישקו אלא אפילו מה שהם דלו אתם רוצים להשקות בתמיה:

ויואל

יפה תואר

שנמצאים אח"ז ומבוקשים · ולא על דבר שעומד לירקב בעפר · כי ע"ז היה לו לומר ויקברהו אל ויכסהו וגם למה בא בחול הב' בשתא ולא בשו"א משמע חול הידוע וזה זרעו של ישראל [א"ה ראיה זו אין לה מקום בכללי הדקדוק אחרי כי הוא סוף פסוק] ומ"ש וכן אתה מוצא שלא נשמע הדבר כו' פי' גם זה לראיה כי בחול הכוונה על עם ישראל שנמשלו כחול · אחרי כי זה הדבר נודע רק ע"י עברים והנה אגדה זו חולקת על הא דאמרינן לעיל שהמוכה היה דתן · כי לפ"ז לא מוכח כלל מזה דהוא בוודאי ראה את המעשה: והלא בנה של יוכבד אתה · ודריש מי שמך לאיש ממי נולדת כי הוטמת לשר ושופט והלא איך מזרע המלוכה · ורק עברי כמוני : ששם המפורש הזכיר · הוא שם בן ד' · ואהרן אבו אל רבי כתב כי ראשי התיבות מן הלהרגני אתה אומר הוא שם משם המפורש: ונתנו י' פעמים על צוארו · פי' פעמים רבות ותפס מספר י' כמו ואפו עשר נשים וכדומה על מספר גוזמא והכוונה בלי קצוב · ומ"ש שלח פרעה והביאו סייף כו' כתב הר"ם אלמושני והר"ס אל בילדס ז"ל כי הוכיח מדלא כתיב ויבקש את משה להרגו וכתיב ויבקש להרוג משמע שמשה היה מצוי בידו והיה מבקש איך יהרגנו ולז"א שהכוהו בסייף ולא הזיקתו ושפתים ישק : ולא הזיקתו · ועכ"ז הוצרך לברוח כי לא כל שעתא ושעתא מיתרחיש ניסא · וע"ע בזה הענין מ"ש ביפה קול בשי"ר על פסוק שני שדיך : וסומין שלא הביאוך היינו אחר שברח · כי מתחלה הובא שם ונתנו חרב על צוארו ומשם ברח · ומ"ש מי שם הסנגים אלמים זה היה קודם שברח : ומי עשה עצמך פקח · ואע"ג דאין צריך פקחות לזה י"ל שמשה לא היה מרגיש שנעשו אלמין וחרשין וסומין להתעורר לברוח · כי מי יתן לבו לברוח מבית המלך · אלא שה' נתן בלבו כך : שלשה נזדווגו להם זוגיהם מן הבאר · משום דק"ל מה בא שכתוב לאשמעינן בזה שאמר וישב על הבאר ועמ"ש בזה בב"ר פ' ויצא : ונתן מנוס למשה כו' · פי' שישא את בתו ולא לקח לו אשה מבנות ישראל ועי' בזה ברא"ם : וראה שאין בה ממש · והא דאמרינן בד"ר פ"ב רבנן אמרי יתרו נתן ממש בעבודת כוכבים דכתיב עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים : וי"ל שנתן ממש בכוכבים ומזלות שהם ישפעו טוב או רע · וראה שאין ממש בצלמים ובתמונות הכוכבים והמזלות הנעשים מבול עץ ויסגדו אליהם · והנה כאן נראה כי גם טרם שלקח משה את בתו ידע שאין ממש בזה : והא דכתיב בקרא עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים משמע אחר יציאת ישראל ממצרים נודע לו · י"ל כי מתחלה חשב שאין הקב"ה נוקם באויביו ועולם כמנהגו נוהג ע"י המזלות ובצאת ישראל ממצרים נודע לו כי הקב"ה עושה נסים ונפלאות למעלה ממנהגם · אמנם במכילתא פ' יתרו איתא שבקש ממשה שבן הראשון אשר ילד לו יהיה לעבודת כוכבים · ונראה מזה דפליג על מדרש דידן דהכא שב מאולתו · וכן בפרק חלק איתא אר"י גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקים שנאמר קראן לו ויאכל לחם משמע דס"ל שעדיין היה עומד ברשעו וגם זה חולק על המדרש הזה · וביפה עינים פרשת יתרו הארכתי בזה : לפיכך הוציא בנותיו · ולא פחד שמא יתעוללו בהן בני מדין וכדלקמן שהם היו פרוצים בעריות · ומה שמצינו שלבן הוציא את בנותיו לרעות את צאנו היינו משום שבני עירו היו גדורין מעריות כדלעיל בב"ר פ"ע · וגם לבן היה עני כי התעשר רק בגלל יעקב שבשבילו ברכו ד' · ויתרו שהיה כהן מדין וזה רבה דמדין לא עשה כזאת אם לא הלחיצהו הסברה : ויגרשו בנותיו כו' · כי בכ"מ הפעל גרש מורה על שלוח מהמקום לאורך ימים וכמו ואגרשנו מן הארץ גרש יגרש אתכם · ואיך שייך פה ויגרשום לכן דרש שנידוהו וכמו אשה גרושה שהרחיק אותה ממנו · וכמו ויגרש את האדם שהוא לשון נדוי וכדאיתא בפרק שבין פסין כל אותן שנים שהיה אדם הראשון בנדוי : שישב להן בדין · דרים מן ויקם ע"ד קומה אלהים שפטה הארץ · בקום למשפט אלהים · לא יקומו רשעים במשפט :

באו

משקות וכאן נשים דולות ואנשים משקים · ויצילן לא נאמר אלא ויושיען · א רבי יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר דבר של גילוי עריות באו לעשות עמהן ועמד משה והושיען נאמר כאן ויושיען ונאמר להלן (דברים כב) צעקה הנערה המאורסה ואין מושיע לה מה להלן גלוי עריות אף כאן גלוי עריות · ב ורבנן אמרי מלמד שהשליכו אותן למים והוציאן משה ואין ויושיען אלא לשון הצלת מים שנאמר (תהלים סט) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש · וישק את צאנם · (מח) ג מלמד שדלה משה להם והשקה את צאנם כשם שעשה יעקב לרחל · ותבאן אל רעואל אביהן · ד זה יתרו · ולמה נקרא שמו רעואל שנעשה ריע לאל · ויאמר מדוע מהרתן בא · מיכן אתה למד (מט) שכל הימים באחרונה היו באות · ותאמרנה איש מצרי הצילנו מיד הרועים · ה וכי מצרי היה משה אלא לבושו מצרי והוא עברי · ד"א איש מצרי משל לאחד (נז) שנשכו הערוד והיה רץ ליתן רגליו במים נתנן לנהר וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים · ושלח ידו והצילו · אמר לו התינוק אילולי אתה כבר הייתי מת · אמר לו לא אני הצלתיך אלא הערוד שנשכני וברחתי תימנו הוא הצילך · כך אמרו בנות יתרו למשה יישר כחך שהצלתנו מיד הרועים · אמר להם משה אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם · ולכך אמרו לאביהן איש מצרי · כלומר מי גרם לזה שיבא אצלנו איש מצרי שהרג · (נח) דלה דלה · דליה אחת דלה · והשקה את כל הצאן שהיו שם ונתברכו המים על ידו · הה"ד וישק את הצאן צאנינו לא נאמר אלא הצאן ו שאף צאן הרועים השקה · ומה לנו · (נ) שאף לנו דלה שהרועים השליכונו למים והוא הוציאנו · ויאמר אל בנותיו ואיו וגו' · אמר להם סימן שאתן אומרות שדלה והשקה את כל הצאן זה מבני בניו של יעקב שעמד על הבאר והבאר מתברכת בשבילו · (נט) למה זה עזבתן את האיש וגו' · שמא ישא אחת מכם · ואין אכילת לחם האמור כאן אלא אשה · ודומה לו (בראשית לט) כי אם הלחם אשר הוא אוכל · מיד רצתה צפורה אחריו כצפור והביאה אותו · ולמה נקרא שמה צפורה (ס) (נא) שטיהרה הבית כצפור : לג ויואל משה · ז ר"י אומר שנשבע לו ואין ויואל אלא לשון שבועה · שנאמר (שמואל א יד) ויואל שאול את העם · ולמה השביעו אמר לו יודע אני שיעקב אביכם כשנתן לו לבן בנותיו נטלן והלך לו חוץ מדעתו שמא אם אתן לך את בתי אתה עושה לי כך · מיד נשבע לו ונתן לו את צפורה · ורבי נחמיה אמר קבל עליו ללון עמו · ואין ויואל אלא לשון לינה שנאמר (שופטים יט) הואיל נא ולין · ורבותינו ז"ל אמרו קבל עליו לרעות את צאנו ואין ויואל (נב) אלא לשון התחלה כיון שנשא בתו התחיל וקיבל עליו לרעות את צאנו · ותלד בן ויקרא את שמו גרשום · דרך הצדיקים לשום שם לבניהם לענין המאורע · ביוסף מהו אומר (בראשית מא) ויקרא שם הבכור מנשה · ואת שם השני קרא אפרים · כדי להזכיר את הנסים שעשה הקדוש ברוך הוא עמו · אף משה קרא שם בנו גרשום על הנס שעשה לו ה' שגר היה בארץ (נג) נכריה (סא) והצליחו הקב"ה משם : לד ויהי (סב) בימים הרבים ההם · (נד) ח ימים של צער היו לפיכך קורא אותן רבים · ודכוותה (ויקרא טו) ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים לפי שהיו של צער קורא אותן רבים · וימת מלך מצרים · שנצטרע והמצורע חשוב כמת שנאמר (במדבר יב) אל נא תהי כמת · ואומר (ישעיה ו) בשנת מות המלך עוזיהו · ויאנחו בני ישראל · למה נתאנחו לפי שאמרו חרטומי מצרים אין לך רפואה אם לא נשחוט מקטני ישראל ק"נ בערב וק"נ בבקר ורחץ בדמיהם שתי פעמים ביום · כיון ששמעו ישראל גזירה קשה התחילו מתאנחים וקוננים · (סג) ואין ויזעקו אלא לשון קינה כדכתיב (יחזקאל כא) זעק והילל בן אדם · ותעל שועתם אל האלהים · אינו אומר צעקתם אלא שועתם · כמה דתימא (איוב כד) ונפש חללים תשוע · וישמע אלהים את נאקתם ·

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' י"א · ב ילקוט כאן רמז קס"ט · ג אדר"נ פ' כ' · ד ספרי פ' בהעלותך פיסקא ע"ח · ה תנחומא כאן סי' י"א · ו ויק"ר פל"ד · שה"ש רבה פ"ב פסוק ה' · ז נדרים ס"ס · מכילתא יתרו פ"א · ספרי ח"ב פיסקא כ"ו · תנחומא כאן סי' י"ב · ח ויק"ר פי"ט · אסתר רבה פ"ב · תנחומא מצורע סימן ו' · ילקוט מצורע רמז תקע"א · ילקוט מלכים רמז ר"י ·

חדושי הרד"ל

כו' וכאן נשים דולות כו' · באדר"נ פרק כ' מסיים עוות הדין יש כאן עמד והושיען · ור"ל שא"צ לומר שהושיען מג"ע או שהשליכן למים אלא על עוות הדין לבד מסר נפשו וכמו שכתוב במכילתא בשלח כ"פ שירה ולקמן ריש פרשת משפטים ובתנחומא פרשת משפטים תצא ופ' שופטים שנתן משה נפשו על הדינין : (מח) מלמד שדלה כו' · כדכתיב להלן לכתיא גם דלה דלה : (מט) שכל הימים באחרונה היו באות · וביום זה גלגל הקב"ה שיצאו כשהשכימו שיגרשום הרועים ויושיען משה ויקראהו יתרו לביתו : (ב) שאף לנו דלה שהרועים השליכו כו' · עיין בויקרא רבה פל"ד ובשה"ר פ"ב פ"ד פלוגתא דר"י ורבנן בזה · ולפי המאמרים דשם היה נראה לומר דהאי שהרועים השליכו כו' הוא פי' בפנים · ובאמת מ"ד הכי לעיל שהרועים השליכו לא יליף לה שם מדלה לנו רק מויושיען · ודאמר הכי לנו דלה היינו שדלה נפשם מן הרועים וקרבם לתחת כנפי המקום : (נא) שמהרה עצמה כצפור · נ"א שטיהרה ור"ל כציפור מצורע שמטהרת וכן נראה שהיה גירסת המ"כ · וכי"ב בילקוט בשם אבכיר ע"ש : (נב) אלא לשון התחלה · כד"א הואיל משה באר · הואלתי לדבר אל ה' : (נג) נכריה והצילהו הקב"ה משם כצ"ל : (נד) ימים של

חדושי הרש"ש

נתלא משה רבינו מבית אביו (וכמ"כ שם) : (נז) שנשכו הערוד והיה רץ ליתן רגליו במים · ע' ברכות (ל"ג א') ברש"י במעשה דערוד עם רחב"ד מה שכתב בשם בה"ג : (נח) דלה דליה אחת דלה · לכאורה זה סותר לסוגיא דב"מ ל"א דדרש מהמקור אפי' מאה פעמים · וכן לקמן ב"פ ומה ת"ל דלה דליתי ב"פ אלא מאחר שהיו מטביעין כו' היו חוזרין כו' וכן בפ"ג ראה ראיתי כו' ואני רואה שתי ראיות · ויש ליישב עפ"י שמתרץ הגמרא סוטה (מה א') הכא מעגינא דקרא והתם מעגינא דקרא כו' ע"ש וכן בב"ק סוף דף ע"ג : (נט) למה זה עזבתן כו' שמא ישא כו' · כי מצינו לשון עזיבה לענין אישות כי כאשה עזובה (ישעיה נ"ד) לא יאמר לך עוד עזובה (שם ס"ב) וכן דרשו לעיל הוליד את עזובה כו' שהכל עזבוה פי' מלישאנה · וכן לעיל בב"ר פי"ח דרשו ע"כ יעזב איש את אביו כו' לענין עריות וש"נ : (ס) שמיהרה עצמה כצפור · מהמ"כ נראה שהיה גורס שטיהרה · ולפ"ז צריך לגרוס ד"א למה כו' וכ"ה בילקוט : (סא) והצילהו הקב"ה משם · בד"י הגי' והצליחו : (סב) בימים הרבים ההם ימים של צער כו' ובויק"ר פי"ט הגי' וכי רבים היו כו' · לכאורה תמוה דהלא באמת היו רבים דלר"נ לעיל דבן מ' שנה הי' ע"כ נשתהה משה מ' שנה ולר"י ס' שנה ולר"ת (כמו שציינתי שם) ס"ת שנה אלא שיכוונו דמיפתו

דהיינו זמני צערתו כדלקמן וכפרש"י כאן ויאנחו כו' לא נתמשך הרבה שהרי עשה לשם נס ונתרפא כדלקמן : (סג) ואין ויזעקו אלא ל' קינה · ר"ל על נרצחים כדכתיב זעק כו' ולעיל מיניה כתיב הואדה חרב כו' לתת אותם

מתנות כהונה

וכאן המנהג בהיפך וזהו והושיען במדת הדין ומשפט : והיה רץ כו' · כן הוא הסגולה מי שנשכו הערוד אם הערוד קודם למים הנשוך מת ואם הנשוך קודם הערוד מת · כן פירש"י בפרק אין עומדין במעשה דר' חנינא בן דוסא : ערוד · פי' רש"י שם מין נחש ובא מן הנחש והצב שמזדקקין זה לזה : לכך אמרו · גרסינן : איש מצרי שהרג · ולכן ויברח משה וגו' : ה"ג דליה אחת דלה והשקה כל הצאן וכן הביא בילקוט בשם מדרש אבכיר : שאף לנו כו' · כלומר אף אותנו דלה מן המים : ה"ג שאתן אומרים שדליה אחת דלה והשקה כו' עד הבאר והבאר מתברכת כו' : כצפור · הממהר אורחותיו וע"ש כך נקראת צפורה : כצפור · כדם הצפור המטהר את המצורע : [יודע אני גרסי' לשון התחלה · כד"א הואל משה באר : ויקרא שמו גרסינן] : להזכיר את הנסים · ככתוב כי נשני אלהים וגו' כי הפרני וגו' : גזירה קשה · כזו וזו היא גזירה השלישית : שהגיע

פירוש מהרז"ו

והושיע אותן ולענין הישועה שייך הקימה כמ"ש קומה ה' הושיעני : ויצילן לא נאמר · וכמ"ש אח"כ איש מצרי הצילנו שלפי הפשט יקשה שלא עשו רק מה שגרשום שלא ישקו הצאן ואיזה ישועה היו צריכים ואיזה הצלה אלא להשקות הצאן אלא שע"פ גז"ש אנו יודעים מתיבת ויושיען איזה ישועה היו צריכין : ריע לאל · ע"ד שאמרו חז"ל שהדן דין אמת נעשה שותף להקב"ה ויתרו תיקן שופטים בישראל אנשי אמת : ליתן רגליו במים · כמ"ש ברכות (דף ל"ג) ברש"י : איש מצרי שהרג · וכמ"ש איש מצרי מכה איש עברי וגו' : דליה אחת דלה · שכתוב דלה דלה לנו וישק את הצאן ע"פ מדה י' שני דליות אחת לצאן ואחת להבנות עצמן וע"פ מדה ל"א כאלו כתוב וגם דלה וישק את הצאן ודלה לנו שהשליכון הרועים למים והעלן עם הדלי : והבאר מתברכת בשבילו · לשון התנחומא שהבאר מכרת אדוניה וכמ"ש פר"א פרק ל"ה ר"ע אומר כ"מ שהיו אבותינו הולכים היתה הבאר מהלכת לפניהם וכו' ע"ש עוד · והיינו הבאר שנבראת בה"ש והיא בארה של מרים במדבר

ועתידה לצאת מירושלים וזהו מכרת אדוניה לאפי דורות ישראל : עזבתן את האיש · קראן לו ויאכל לחם לפי הפשט שיסעוד אצלו וע"פ מדה ט' כאלו מפורש ויקראהו לו ויאכל לחם ומ"ש ויואל משה לשבת את האיש ע"פ מדה הנ"ל כאלו מפורש ויבקש מאתו שישב אתו ויואל משה וכו' אך חז"ל דורשים שיתישב הפסוק גם כפי מה שכתוב קראן לו ויאכל לחם על נשיאת בתו ועל זה אמר ויואל משה לשבת את האיש ויתן לו את צפורה בתו לאשה וזהו מ"ש חז"ל הפך בה והפך בה ודו"ק : כי אם הלחם · עי' ב"ר פ"ע ס"ה ומש"ש וכמ"ש נתן הנביא לדוד מפתו תאכל וגו' · ובתנחומא וכן הוא אומר ולחם סתרים ינעם · וכה"א עד ככר לחם · (ויתכן פי' שעל האשה נקראת לחם ע"כ מדה כנגד מדה עד ככר לחם ודו"ק) : שטהרה הבית כצפור · שמלקטת כל פירור אפילו קטן מאד עד שנשאר המקום נקי וגי' הילקוט בשם מדרש אבכיר מיד יצאה צפורה כצפור והביאתהו וי"א שטהרה כל בית אביה בדם הצפור עכ"ל · (וע' מ"כ שכוון לשני פירושים אלו) · והכוונה בפי' הב' כמו שמטהרים בית מצורע והמצורע בדם צפור כך טיהרה בית אביה מכל טומאה ועבודת כוכבים ומ"ש לבן לאליעזר ואנכי פניתי הבית וע' ב"ר פ"ס ס"ס ז' : לג ויואל שאול את העם · וס"ד לאמר ארור האיש וגו' והוא השבועה כמ"ש שם בפסוק הסמוך כי ירא העם את השבועה וגו' ויהונתן לא שמע בהשביע אביו וכאן היתה השבועה מ"ש לשבת את האיש שלא ילך מאתו בלא רשותו · ובמכילתא ריש יתרו מביא עוד ראיה מפסוק הואל וקח ככרים · וכן הוא בערכין (דף טו) שאמר נעמן לגיחזי השבע וקח ככרים · וע' לקמן פ"ה ס"ס א' להתיר שבועתו : ללון עמו · שתיבת ויואל פי' רצון וקבלה ולא פי' מה שקבל ודורש ע"פ גז"ש על הלינה והכוונה שלא ינהג פרישות מעונת בתו וכמ"ש לבן ליעקב אם תענה את בנותי שדרשו ביומא פר' ח' ובתנחומא מהענוה וע' לעיל רים סי' י"ב : לרעות את צאנו · דורש סמוכין שכתוב מיד ומשה היה רועה את צאן יתרו ולדעת כולם למד מיעקב עם לבן : התחיל וקיבל עליו · עי' ספרי דברים פסוק הואיל משה אין הואל אלא התחלה ע"ש הראיות ובמדרש שמואל פט"ז ר"י אומר אין הואל אלא תחלה וכו' ר"נ אומר אין הואיל אלא לינה כו' וכמ"ש ר"נ כאן ורבנן אמרי אין הואל אלא שבועה ומ"ש וקיבל עליו בתיבת ויואל נכלל קבלה וכנ"ל : ויקרא את שמו גרשום · כי אמר גר הייתי בארץ נכריה · משמע שקובל על צרתו וגירותו וא"כ היה כפוי טובה חלילה שהרי כאן מצא הצלה ומנוחה אשה טובה ובנים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' אע"פ שהייתי כאן גר ועכ"ז הצליחני כאן שע"פ מדה י"ז ביוסף וכדומה דורש כאן מדה ט' · אך לשיטת המכילתא ריש יתרו שהתנה יתרו עמו שהבן הראשון יהיה לעבודת גלולים ע"ש יתכן שקראו משה גרשום על גירותו שהוכרח להתרצות וע"כ זכר הנס על בן השני ולא על הראשון : לד בימים הרבים · הוקשה לו מ"ש בימים הרבים ההם וימת וכו' וכי בימים רבים מת ועוד איך גרם במיתתו מ"ש ויאנחו וכו' יותר מאשר מקודם ע"כ דורש מ"ש ימים רבים על הצער של שחיטת הבנים שנתחדש ע"י וימת שנצטרע וכמ"ש בספר הישר : בשנת מות המלך עוזיהו · כמ"ש בתרגום יונתן שם ובתנחומא סדר צו סי' י"ג · ודורש כאן שהרי פסוק זה הוא תחלת הספר כמ"ש מכילתא בשלח פסוק אמר אויב · ובמדרש קהלת פסוק אני קהלת הייתי מלך · וכתיב חזון ישעיה בימי עוזיה · ואם נאמר שמ"ש בשנת מות כפשוטו אחר שמת אם כן לא נתנבא בימיו · והם בכ"מ ע"כ בהכרח לדרוש ולהכריע שמצורע חשוב כמת כמ"ש אל נא תהי כמת : אלא לשון קינה · וקינה שייך במתים כמ"ש זעק והילל בן אדם וכו' ובפסוק הקודם לתת אותה (החרב) ביד הורג וכן שועתם ונאקתם ע"פ גז"ש

יפה תואר

באו לעשות עמהן · ופי' ויבואו הרועים ויגרשום שעל ידי שהיו רוצים לתפשן לזנות היו בורחות ונגרשו משם · ולמ"ד שהשליכו אותם למים פי' ויגרשום שהלו לגרשן מן העולם : ולמה נקרא שמו רעואל כו' · וחולק על הא דאיתא בספרי כי רעואל היה אבי אביהן משום שהתינוקות קורין לאבי אבא אבא וע' בזה ברמב"ן וברא"ם : וכי מצרי היה משה · כי המצרים נכרים בהכרת פניהם גם היום ·

ידי משה

ויואל משה ר"א שנשבע לו שלא ילך חוץ מדעתו ור"נ אומר אין ויואל אלא לשון לינה במאי קמפלגי נ"ל לפי דאית' בנדרים ויאמר ה' אל משה במדין נדרת והתיר נדרך במדין כי המשביע את חבירו אין מתירין לו בלתי דעת המשביע אמנם בי"ד סי' רכ"ח אי' שלנו כך מלוה מתירין אף בלי דעת המשביע וי"א

וכפרש משה אשר מראהו היה כמראה מלאך האלהים ואיך טעו לחשבו למצרי · וכן נראה בתנחומא : שאף לנו דלה ויסיה לנו במקום אותנו ע"ד הרגו לאבנר : שמא ישא אחת מכם מדה"ל למכתב עזבתן אותו וקאמר את האיש דרים מענין אישות : שטיהרה הבית נ"ל ד"א שטהרה וכו' וכ"ה בילקוט : ואין ויואל אלא לשון שבועה · עי' בזה ברא"ם אבל עיקר הדברים הוא לפי שקבלנו שפי' ויאמר ה' אל משה במדין נדרת לך והתר נדריך במדין כדאיתא בנדרים וסוטה וכן פי' לקמן וישב אל יתר חותנו שהלך להתיר שבועתו לכן מפרשי ויואל מלשון שבועה · ואע"ג דכאן ויואל משה הוא פעל עומד ושם ויואל שאול את העם הוא פעל יוצא אין זה קושיא בדרשות רז"ל : לפיכך קורא אותן רבים · כי המצטער מרגיש מאד בזמן · וזמן מעט יהיה רב בעדכם · וע"ע בויק"ר שמה יש שינוי בנוסחאות גם כן : לפי שאמרו חרטומי מצרים כו' · ואע"ג דבקרא כתיב ויאנחו בני ישראל מן העבודה פי' על ידי שהמצרים משעבדים בהם בעבודה לכן שלטו גם על בניהם לשחטם · וע' בזה ברמב"ן וברא"ם · ואע"ג דבבר שכלו בגזרה של כל בן הילוד היאורה תשליכוהו · מ"מ ירע לאדם ויאנח יותר בראותו ילדיו אשר טפח ורבו נשחטים מאשר ישליכו את בניהם אשר לא ראו אותם מבטן לים : אינו אומר נעקתם · כלשון

נאקת החללים · כמה דתימא (יחזקאל ל) ונאק נאקות חלל · וכמה דתימא (איוב כד) מעיר מתים ינאקו · ויזכור אלהים את בריתו · ולא היו ראוין ישראל להנצל לפי שהיו רשעים · אלא בזכות אבות נגאלו · הה"ד ויזכור אלהים את בריתו · אמרו רז"ל נעשה להם נס ונתרפא מצרעתו : **לה** וירא אלהים את בני ישראל · כמה דתימא ראה ראיתי את עני עמי · וידע אלהים · כי ידעתי את מכאוביו · ד"א וירא אלהים · שלא היה בידם מעשים טובים שיגאלו בשבילם · וכן הוא מפורש ע"י יחזקאל (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך · (נד) לא היה צורך לומר אלא ושערך צמח ואח"כ שדים נכונו · שקודם בא סימן התחתון מן העליון · אלא מהו שדים נכונו [א] זה משה ואהרן שהיו נכונים לגאלם דכתיב (שיר ד) שני שדיך כשני עפרים (נה) ושערך צמח · הגיע הקץ של גאולה · ואת ערום ועריה · בלא מעשים טובים · לכך נאמר וירא אלהים שאין בידם מעשים ליגאל בהן : **לו** וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים · ידע הקב"ה שעליו לגאלם למען שמו בעבור הברית שכרת עם האבות · וכן הוא אומר ויזכור אלהים את בריתו · וכך הוא אומר על ידי יחזקאל (יחזקאל כ) ואעש למען שמי · ד"א וירא אלהים · אמר ר"ל שראה שהן עתידין להמרות על ים סוף דכתיב (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף · וידע אלהים · ידע שהן עתידין לומר זה אלי · ריב"ל אמר ראה שעתידין לומר (שמות לב) אלה אלהיך ישראל · וידע אלהים · שעתידים להקדים נעשה לנשמע · ורבנן אמרי וירא אלהים (סד) (נו) [ב] שעשו תשובה הבינונים וגם הרשעים הרהרו לעשות תשובה דכתיב (שיר ב) התאנה חנטה פגיה · וידע אלהים · שאפילו אחד בחבירו לא היה יודע אלא הקב"ה לבדו · וזה מכוון את לבו וזה מכוון את לבו ועושין תשובה · ואע"פ שעשו תשובה לא יצאו משם אלמלא זכות האבות · מפני שמדת הדין מקטרגת עליהן על העגל שהיו עתידין לעשות · ועל זה נאמר (שמות יב) ולקחתם אגודת אזוב כנגד (נז) שהשפילו עצמן לעשות תשובה כאזוב · וטבלתם בדם אשר בסף בזכות התורה שעתידין לקבל · דכתיב במתן תורה (נח) (שם כד) ויקח משה את הדם · וכתיב (שם יב) והגעתם אל (נט) המשקוף · [ג] שאברהם גדול בגרים · וכשם שהמשקוף גבוה כך היה גדול שבאבות · ואל שתי המזוזות בזכות יצחק ויעקב · ללמדך שבזכות כל אלו יצאו · ד"א וירא אלהים פרישות שביניהן · וידע אלהים ידע שקרב הזמן שאמר לאברהם (ס) ונגלה על משה להודיעו כשהיה רועה :

פרשה ב א

ומשה היה · הה"ד (תהלים קג) יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו · [ד] בשר ודם מדותיו ועלילותיו מעוותות הן שנאמר (דברים כב) ושם לה עלילות דברים אבל מדותיו ועלילותיו של הקב"ה רחמניות הן (א) שנאמר (תהלים קג) רחום וחנון ה' · ואותן מדות הודיע למשה · בשעה שאמר לו (שמות לג) הודיעני נא את דרכיך · אמר לו הקב"ה (שם) (א) וחנותי את אשר אחון · הוי רחום וחנון ה' · יודיע דרכיו למשה · (ב) שהודיע דרך הקץ למשה שנאמר ומשה היה רועה · לבני ישראל עלילותיו · שעשה עלילותיו במצרים כדי שיספרו ישראל עלילותיו שעשה הקב"ה למצרים · הה"ד (שם י') ולמען תספר (ב) באזני בנך · (ג) ורחום שריחם על ישראל ולא נגעו בהן המכות · וחנון שנתן חן העם בעיני מצרים · ארך אפים (ד) שהאריך (ג) אף עמהם שהוא מטה כלפי חסד (ה) ונסתכל בטוב ולא ברע שהיו עתידים לעשות ·

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק ה' · מדרש שמואל רבתי ריש פרשה ט"ו · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ח · ב לקמן ריש פרשה ט"ו · שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק י"ג · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו · ג לקמן פרשה י"ז · ד מדרש תהלים מזמור ק"ג · ילקוט תהלים רמז תתנ"ט ·

חדושי הרש"ש

ביד הורג : (סד) שעשו תשובה הבינונים כו' דכתיב התאנה כו' · לקמן רפט"ו דרים ליה כדרך אחר קצת : (א) וחנותי את אשר אחון וגו' הוי כו' כצ"ל : (ב) שהודיע דרך הקץ · ר"ל דרך החשבון מהקץ והוא שהד' מאות שנה שנגזרו עליהם מתחילים מלידת יצחק שנאמר ומשה כו' ר"ל לעיל כתיב וידע אלהים ודרשו לעיל ידע שקרב הזמן כו' ותיבת ומשה שב למעלה ור"ל וידע אלהים ומשה : (ג) רחום שריחם כו' כצ"ל בלא ו' : (ד) שהאריך אף עמהם · ורב חסד שהוא מטה כו' כצ"ל : (ה) ונסתכל בטוב ולא ברע כו' · כמו שדרשו לעיל וירא אלהים כו' שהן עתידין להמרות כו' וידע אלהים ידע שהן כו' : הס"ד

חדושי הרד"ל

של נער כו' · עיין בויק"ר פי"ט : (נד) לא היה צריך לומר אלא כו' שדים כו' · עיין נדה (מ"ח ב) : (נה) ושערך צמח הגיע הקץ כו' · אפשר ר"ל כמו אמה העבריה שיוצאה בסמני נערות הבאה ב' שערות : (נו) שעשו תשובה הבינונים וגם הרשעים הרהרו כו' · התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח · דרש פגים על הרשעים (וכן דרש בשה"ר שם בע"א) והמה חנטו דהיינו שנתמלאו שרף מבפנים וזהו משל להרהורי תשובה בלב והגפנים בינונים שהיו סמדר עתה נתנו ריח ועשו תשובה במעשה : (נז) שהשפילו עצמן לעשות תשובה · שעיקר התשובה היא ההכנעה לפני ה' בלב נשבר : (נח) ויקח משה חצי הדם · ויהם באגנות כצ"ל והאגנות הוא כלי שמקבלין בו הדם כמו סף : (נט) המשקוף שאברהם כו' · שתי המזוזות בזכות יצחק ויעקב · עיין זוהר בא (ל"ה:) : (ס) ונגלה על משה להודיעו דרש וידע שהודיעו למשה כמ"ש (תהלים קג) יודיע דרכיו למשה כדמפורש : (א) שנאמר רחום וחנון כו' · היינו דקרא דיודיע עלילותיו סוף · ודרש מיניה שאף עלילותיו שנראין לב"ה כעלילות על האדם · אינן אלא רחמים ותחינה אלא שהן נעלמים מב"א עד שיצא לאור בסוף דבר (וז"ש שמואל א' ב') ולו נתכנו עלילות שלפניו יתברך גלוים תוכן עלילותיו שהן נכונים לטובתו של עולם : (ב) באזני בנך · את אשר התעללתי במצרים ורחום שריחם כו' כצ"ל : (ג) אף עמהם ·

פירוש מהרז"ו

על המתים : מעיר מתים ינאקו · וס"ד ונפש חללים תשוע שהאנקה ג"כ על החללים · וגזירה זו אינה בכלל הד' גזירות שהד' גזירות כולן מפורשות בקרא וכמ"ש לעיל פ' זו ריש סי' י"ב : אלא בזכות אבות · שועתם ונאקתם הועיל להם שיזכור להם ברית אבות לגאולה · ומ"ש הרשעים היו כמ"ש בסל"ו מרומז לעיל ס"ס ל' וגם הועיל להם שיתרפא מצרעתו : **לה** וירא אלהים את בני ישראל · כאן אינו מפורש מה שראה בהם ומפורש לקמן בענין שראה בעניים וכן וידע אלהים וכו' : רבבה כצמח השדה · וסיפא דקרא ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה וגו' כל הפרשה ע"ש · והשדים רמז על משה ואהרן כמ"ש לעיל סל"ב והשער שבסוף הגוף משל על הקץ ועי' עוד במ"כ ועי' תנחומא ובחד"א פרק כ"ז : **לו** את בריתו · את אברהם את יצחק ואת יעקב · וזה ואעש למען שמי שנשבע להם בשמו · ועי' לקמן פ' י"ג ס"ס א' וסי' ב' והפרשה של יחזקאל כ' מדברת מסוף גלות מצרים ומגאולתם · ופי' הפסוק וירא אלהים את בני ישראל שאינם ראוים מצד עצמן וידע אלהים מצד אלהותו ית"ש וכבוד עצמו · וע"פ מדה י"ז מיחזקאל דורש כאן מדה ט' : שעשו תשובה הבינונים · הדבר למוד מעניינו דכאן מדבר ברחמים לזכותם וחולק על הכ"ל וכמ"ש והעל שועתם וישמע נאקתם שמלבד שהיה בם הרבה לדיקים גמורים כיהושע וכלב והנשיאים ועי' זקנים אלא אפילו שהם בני ישראל כולם הם הבינונים ואפילו אותם שהיו תחלה רשעים וכמ"ש לקמן ריש פט"ו בגירסאות שונות ועי' מכילתא יתרו פסוק בחודש השלישי : ויקח משה את הדם · ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם · ובזכות התשובה זכר להם זכות התורה וזכות אבות במ"ש המשקוף ושתי המזוזות ועי' לקמן פי"ז ס"ג : פרישות שביניהם · כמ"ש בהגדת פסח וירא את עניינו זו פרישות ד"א כמ"ש וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים · ולעיל בסל"ה הביא על פסוק וירא אלהים את בני ישראל כמ"ש וירא את עניינו וכו' היפך מ"ש בהגדת פסח ודברי המדרש כאן כמ"ש בהגדת פסח : שאמר לאברהם · ידוע תדע כי גר וכו' עד ואחרי כן יצאו וכו' ומשנולד יצחק כבר עבר הזמן · וכמ"ש תהלים כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוצא עמו בששון · וכאן דורש גז"ש וידע ידוע תדע ועי' ד"ר פ"ב סכ"ב מתוך הקץ וידע אלהים : כשהיה רועה · דורש סמוכין שסמוך לו מיד ומשה היה רועה וגם מרומז במ"ש ומשה בוי"ו המוסיף על ענין ראשון ולחברו :

פרשה ב א הה"ד יודיע דרכיו למשה · וס"ד רחום וחנון ה' ארך אפים ורב חסד · לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו וגו' כדלקמן · ופי' יודיע דרכיו הם כלל מדותיו ואח"כ פרט איזה מדות רחום וחנון ה' ולא כל מדותיו וזהו מ"ש אבל מדותיו וכו' · ואותן מדות וכו' דרכיו כלל רחום וחנון פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט עי' מדרש תהלים ק"ג ברכות (דף ז) ועי' בספרי מדרש תנאים בליקוטים על מדרש זה · ודורש ע"פ מדה י"ז שכתוב בתורה שבקש משה הודיעני את דרכיך ולא פירש אם הודיע לו וכאן מפורש יודיע דרכיו למשה וכו' רחום וחנון ה' ובתורה כתוב וחנותי כו' ורחמתי לתשובה על שאלה של הראני את כבודך וכאן דורש מדה ל"א ע"פ מדת ממעל וי"ז הנ"ל שפסוק י"ט וחנותי וכו' שייך לפסוק י"ג הודיעני את דרכיך או שפסוק י"ג מקומו אצל פסוק י"ט · וזה מוכרח לפי מה שכתבתי לקמן פל"ב ס"ג והדברים מאירים אחר העיון · ועיקר הדרשה השייך כאן הוא הדרשה הסמוכה : יודיע דרכיו · הכוונה ד"א יודיע דרכיו למשה על ענין גאולת מצרים כמ"ש בסוף פ' הקודמת ומ"ש כאן דרך הקץ הוא הסיבות והעלילות שנתגוללו בזמן זה כמפורש בסדר וארא בא בשלח : תספר באזני בנך · את אשר התעללתי במצרים : רחום שריחם וכו' · שהצילם מעלילות שעשה במצרים הם היו"ד

ידי משה

וי"א פליגי שם וסברתם הוא מכח משה שהלך למדין להתיר לו יתרו וסרי לדבר מצוה היה אלא ע"כ אף לדבר מצוה אין מתירין בלתי ידיעת המשביע א"כ בהכנו שתי דעות נ"ל קמפלגי ר"י ור"נ : ד"א וירא אלהים פרישות שביניהן וידע אלהים ידע שקרב הזמן · פי' מ"כ פרישות זהו פרישת דרך ארץ וקשה מהיכן הוציאו זה הדרש וידע שקירב את הקץ ונ"ל ליישב ע"ד מה שכתבתי בפרשה א' אות ו' הטעם שהיו יולדות ו' בכרס אחד היה כדי למהר הזמן של ת"ל שנה כי ה' פעמים פ"ו עולה ת"ל וא"כ ה"פ ג"כ כאן וירא אלהים מה שעשו שפרשו אותם מנשותיהם וידע הקב"ה וקרב הזמן פי' שידע מה לעשות תחבולה שבפעם אחת שהיו נזקקים לנשותיהן היו יולדות הרבה ועי"ז זה קרב הזמן שאמר לאברהם אבינו שהוא ת"ל ומתוך שילדו הרבה היה יכול לקרב הזמן וז"פ הפסוק ג"כ כאשר יענו פי' רש"י כמו שנתנו לב לענות אותם כן הקב"ה נתן לב להפרות אותם פי' שהם היו מענים אותם בעינוי של תשמיש כדי שיהיה הזמן ת"ל שנים במלואו כן דימה הקב"ה שזממם בל תפק ובפעם אחת שהיו נזקקים לנשותיהן היו יולדות הרבה וזה וירא וידע הם בקשו לעשות ערמה והקב"ה ידע לעשות ג"כ תחבולה לדבר זה ודו"ק כנ"ל ב"ה · וזהו הפי' פן ירבה הם אמרו פן ירבה והקב"ה אמר כן ירבה לפי שהם אמרו פן ילכה ועלה מן הארץ קודם זמנם והקב"ה אמר כן ירבה וק"ל :

על

יפה תואר

בלשון שפתא ויזעקו : שלא היו בידם מעשים טובים · אין זה חולק למ"ש שנגאלו בזכות דם פסח ודם מילה כי ה' במצותיו העירם לזה שיהיה להם סיוע קצת · ועי' בויק"ר פכ"ג מ"מ יש אגדות רבות החולקות ע"ז : זה משה ואהרן · ובזה ניחא למה הקדים השדים לשער כי הגואלים נולדו בטרם שבא הקץ · ועמ"ש בזה בחזית על פסוק זה : הגיע הקץ כו' · נ"ע מה יחס הגאולה אל השער וגם במכילתא דרים בעדי עדים ביזת מצרים וביזת הים וא"כ הקדים הכתוב הביזות לגאולה וצ"ע : ידע הקב"ה שעליו לגאלם למען שמו ובעבור הברית שכרת עם האבות כצ"ל · ושני טעמים הם למה ידע אלהים לגאלם האחד למען שמו וכמו שמביא מיחזקאל ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים והשני למען בריתו וכדכתיב ויזכור אלהים את בריתו : להמרות על ים סוף שנעשה להם טינא ואומרים אלו נאלו מטיט ולבנים יצאנו ובטיט ולבנים באנו כדאיתא בשוח"ט מז' ק"ו : ידע שהם עתידים לומר זה אלי כי · וידע אלהים משמע שנודע לו לבדו אשר לא נודע עדנה בארץ לעת הזאת : ריב"ל אמר ראה שעתידים לומר כו' · פי' אע"ג דידע שיחטאו בעגל ולא היו ראוים לגאולה מ"מ ידע ג"כ את צדקותם שיקדימו נעשה לנשמע ובא זה ויכפר על זה · ואע"ג דבלא"ה אינם ראוים להענש בשביל מה שעתידין לחטוא כי האדם נידון רק באשר הוא שם ואיך יעכב את הגאולה בשביל מה שעתידין לחטוא · מ"מ בלי האמונה בנעשה ונשמע לא היו ראוים לנסים כאלה בשביל שהביט

על

הקב"ה עון בהם לעתיד · ומ"ש בלשון להקדים נעשה לנשמע ולא אמר שאמרו נעשה ונשמע נראים הדברים · כי נעשה שנאמר על המעשה ונשמע שנאמר על התלמוד הוא שני דברים · ופי' אף כי במה שעשו את העגל הפסידו את המעשה וזה מה שאמרו נעשה · אבל את הנשמע הנאמר על התלמוד לא הפסידו ולפי הכלל כי התכלית והעיקר יבואו באחרונה לכן במה שבא התלמוד באחרונה ירוחמו ויגאלו וכמו שאמרינן לקמן פכ"ז גבי משל לב' כוסות וכו' : [ובעיקר דברי המדרש נ"ל עפ"י מה שאמרו בירושלמי שקלים פ"א (בע"י סי' י"ז) אי אתה יכול לעמוד על אופי של אומה זו כו' כי המה עושים דבר וספוכו · ולכן גם חטאתם אינם חטאות שלא יוכלו למחות וז"ש ראה שעתידים לומר אלה אלהיך ישראל וידע ג"כ שעתידים להקדים נעשה לנשמע · לכן גם עונם לא נכתם בקרבם] : אלמלא זכות האבות · לא שזכות אבות גדולה מזכות עצמו רק משום דאית ביה תרתי : ונגלה על משה · עיקר המחלוקת בסימן הזה הוא בשביל מה נגאלו · חד אמר מתוך רחמים וחד אמר מתוך זכות אבות וקידוש ה' · וחד אמר בזכות התורה וחד אמר מתוך תשובה וכו' ולא ס"ל כמאן דאמר לקמן בד"ר פ"ב מתוך חמשה דברים נגאלו :

הה"ד יודיע דרכיו למשה וגו' · כי הכתוב ומשה היה רועה הוא מחובר אל הכתוב שלפני זה וידע אלהים · ובא לבקש חבורם בזה כי הקב"ה גלה למשה את הקץ · וכמו שמפרש בד"א ואגב זה מפרש את הכתוב באופן אחר : בשר ודם מדותיו ועלילותיו כו' · כי קשה לי' בקרא דכתיב יודיע דרכיו למשה וגו' ומונה שם רק חנון ורחום ה' ולמה לא מנה כל הי"ג מדות אשר הודיע או הקב"ה למשה · וגם קשה מ"ש לבני ישראל עלילותיו הלא לבני ישראל לא הודיע מאומה · ומ"ש המפרשים שהודיע למשה אשר הוא יודע לישראל · זה איננו כפשט המקרא · ולכן דרש כי מונה שתי המדות האלה רחום וחנון לומר כי כל מדותיו מיוסדות הן על שתי המדות כי רחום וחנון הוא · ולמשל גם המדה ונקה לא ינקה נוסדה על מדת רחום וחנון · ומ"ש לבני ישראל עלילותיו פי' כי בני ישראל אשר להם הראה את מדותיו המה יראו בסוף המעשה כי רחום וחנון הוא · והיננו כמעשה בשר ודם אשר מדותיו ועלילותיו מעוותות הן · ואין להם דרך קצובה · אבל פעם הן כן ופעם לא כן · ולפי הדרש השני שדרש על הקץ יתפרש ברחבה כי אף שקצב הקב"ה ארבע מאות שנה לשבתם בארץ מצרים מ"מ ברחמיו דלג על הקץ וכמו שמפרש עוד · ולפ"ז נמשך הכתוב יודיע דרכיו אל הכתוב שלפניו ומשפטים לכל עשוקים כי דן את המצרים אשר עשקו את ישראל · וע"ע בזה בשוח"ט מזמור י"א אמר משה להקב"ה רבש"ע כבר חשבתי מה שאמרת לאברהם כו' · עד וסיימו דכתיב יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו עלילה שעשה לבני ישראל ע"כ · ונראה דדריש עלילה על הקץ ולא כמדרש דידן דדריש עלילה על את אשר התעללתי במצרים : ולא נגעו בהן המכות · פי' אף כי גם בין בני ישראל היו מורדים ורב

ב ומשה היה רועה · (ו) (ד) הה"ד (חבקוק ב) וה' בהיכל קדשו · א"ר שמואל בר נחמן [א] עד שלא חרב ביהמ"ק היתה שכינה שורה בתוכו · שנאמר (תהלים יא) ה' בהיכל קדשו · ומשחרב ביהמ"ק נסתלקה השכינה לשמים שנאמר (שם קג) ה' בשמים הכין כסאו · ר"א אומר לא זזה השכינה מתוך ההיכל שנאמר (ד"ה ב ז) והיו עיני ולבי שם וגו' · וכן הוא אומר (תהלים ג) [ב] קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה · אע"פ שהוא חרב הרי הוא בקדושתו · בא וראה (ז) מה כורש אומר (עזרא א) אל האלהים אשר בירושלים אמר להן אע"פ שהוא חרב האלהים אינו זז משם · א"ר אחא לעולם (ח) [ג] אין השכינה זזה מכותל מערבי (ה) שנאמר (שיר ב) הנה זה עומד אחר כתלנו · וכתיב (תהלים יא) עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם · [ד] א"ר ינאי אע"פ ששכינתו בשמים עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם · משל למלך שהיה לו פרדס ובנה בו מגדל גבוה וצוה המלך שיתנו לתוכו פועלים שיהיו עוסקים במלאכתו · אמר המלך כל מי שמתכשר במלאכתו יטול שכרו משלם · (ט) וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס : המלך זה מלך מלכי המלכים (ו) והפרדס זה העולם שנתן הקב"ה לישראל בתוכו לשמור התורה והתנה עמהם ואמר מי שהוא שומר את התורה הרי גן עדן לפניו ומי שאינו משמרה הרי גיהנם · אף הקב"ה אע"פ שהוא נראה כמסלק שכינתו מבית המקדש עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם : [ה] ולמי בוחן לצדיק שנאמר (שם) ה' צדיק יבחן · [ובמה הוא בוחנו במרעה צאן] · בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה שנא' (תהלים עח) ויקחהו ממכלאות צאן · מהו ממכלאות צאן כמו (בראשית ח) ויכלא הגשם · [ו] היה מונע הגדולים מפני הקטנים והיה מוציא הקטנים לרעות כדי שירעו עשב הרך ואחר כך מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינונית · (ז) ואח"כ מוציא הבחורים שיהיו אוכלין עשב הקשה · אמר הקב"ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו יבא וירעה בעמי · הה"ד (תהלים עח) מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו · ואף משה לא בחנו הקב"ה אלא בצאן · אמרו רבותינו כשהיה מרע"ה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי ורץ אחריו (ח) עד שהגיע לחסית כיון שהגיע לחסית נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות· כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא עיף אתה (ט) הרכיבו על כתיפו והיה מהלך · אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך חייך אתה תרעה צאני ישראל · הוי ומשה היה רועה : **ג** ד"א ומשה היה רועה הה"ד (משלי ל) (י) כל אמרת אלוה צרופה · אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקהו בדבר קטן ואח"כ מעלהו לגדולה · הרי לך שני גדולי עולם שבדקן הקב"ה בדבר קטן ונמצאו נאמנים והעלן לגדולה · בדק לדוד בצאן ולא נהגם אלא במדבר להרחיקם מן הגזל · שכן אליאב אומר לדוד (שמואל א יז) ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר · מלמד שהיה דוד מקיים המשנה אין מגדלים בהמה דקה בארץ ישראל · אמר ליה הקב"ה נמצא אתה נאמן בצאן · בא ורעה צאני · שנאמר (תהלים עח) מאחר עלות הביאו · וכן במשה הוא אומר וינהג את הצאן אחר המדבר להוציאן מן הגזל · ולקחו הקב"ה לרעות ישראל · (י) שנאמר (שם עז) נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן : **ד** ד"א ומשה היה [ז] כל מי שכתוב בו היה מתוקן לכך · (בראשית ג) הן האדם היה · מתוקנת היתה המיתה לבא לעולם שנאמר (שם א) וחשך על פני תהום זו מיתה שמחשיך פני הבריות · (שם ג) והנחש היה ערום

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור י"א · ילקוט מלכים רמז קנ"ה · ב שוח"ט מזמור ג' · ג שה"ש רבה פרשה ב' פסוק ט' · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו · ד ילקוט תהלים רמז תרכ"ד · ה שוח"ט מזמור י"א · ו שוח"ט מזמור ע"ח · ילקוט תהלים רמז תתכ"ג · ילקוט כאן רמז קס"ט · ז ב"ר פ' ל' · אסתר רבה פ"ו · תנחומא כאן סי' י"ג · ילקוט סדר נח רמז מ"ח · ילקוט אסתר רמז תנ"ף כ"ג ·

חדושי הרד"ל

ורב חסד שהוא מטה כו' כצ"ל : (ד) הה"ד ה' בהיכל קדשו · (תהלים יא) כצ"ל שהסיפא עיניו יחזו כו' דדרש ליה לקמן ו' · א"ר שמואל בר נחמן עד שלא חרב כו' · שוח"ט שם : (ה) שנאמר הנה זה עומד אחר כתלנו · שה"ר שם ע"ש : (ו) והפרדס זה העולם · והמגדל גבוה זה בהמ"ק שמשם ההשגחה יוצאה לכל העולם כמ"ש והיו עיני ולבי שם ואף שחרב בהמ"ק שלמטה שכינה שרויה כנגדו בשמים שזה שער השמים וז"ש אע"פ ששכינתו כו' אע"פ שנראה כמסלק שכינתו מבה"מ כו' : (ז) ואחר מוציא הבחורים שיהיו אוכלין עשב הקשה · שנאמר עם העקרים באהל · וכ"ה להדיא בשוח"ט מזמור ע"ח רק שהם הגי' מהופכת בבחורים וזקנים · וגי' דכאן עיקר : (ח) עד שהגיע לחסית · עמ"כ · ונראה דצ"ל לחזור כלומר שכבר הגיע משה ורצה לחזור מלרדוף אחריו וע"י שנזדמן להגדי מים ועמד לשתות הוא שהגיעו (ואולי הרמז בזה לרועה נאמן שירדוף תמיד להחזיר הרשע בתשובה לעדר צאן קדשים ואף אם ירדוף אחריו כ"כ עד שכבר יגע ואין מגיעו לא יתיאש ממנו כי אולי יסבב ה' שיעמוד במקום מים של תשובה ע"י יסורים הבאים אליו וכי"ב ואז יכיעו ויגהלנו לאט בחיקו להשיבו למקומו אל ה') ואפשר צ"ל נהר סיני (או להסנה) וזהו שהם ברכת מים כמ"ש אל הנחל שיורד מהסנה וכן בסנה אמרו בפר"א פ"מ שאינו גדל אא"כ יש מים תחתיו · והם הוא שהיה מעשה הגדי והם הוא שנבחר לרעות צאן קדשים : (ט) הרכיבו על כתיפו · כמ"ש (ישעיה מ) בחיקו ישא עלות ינהל : (י) שנאמר נחית כצאן · וכתיב

חדושי הרש"ש

(ו) הה"ד וה' בהיכל קדשו · נ"ל ה' בלא וי"ו · והכוונה על פסוק דתהלים י"א · וכן לקמיה ה' בשמים הכין כסאו · מלת הכין צריך למחוק כי דרש ואזיל הפסוק דתהלים הנזכר וכדמוכח לקמן דדריש עיניו יחזו וכו' : (ז) מה כורש אומר האלהים אשר בירושלים כצ"ל בלא מלת אל והוא בעזרא א' : (ח) אין השכינה זזה מכותל מערבי כו' אחר כתלנו · יתכן שדורש אחר כמו אחור שהוא שם למערב כמו לעיל בב"ר רפ"א מן המזרח למערב מנין שנאמר אחור וקדם צרתני · וכ"כ ארם מקדם ופלשתים מאחור (ישעיה ט') וכתיב קדם אהלך ואיננו ואחור כו' שמאל כו' ימין כו' (איוב כ"ג) : (ט) וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס · עמ"כ ומזה קצת סתירה לפי' התוס' בעבודת כוכבים ע"ז ב' ד"ה דימוס · אבן בר"פ קדושים במדרש עצמו משמע כפירושם ע"ש וכ"מ באמור ר"פ כ"ט : (י) כל אמרת אלוה צרופה אין הקב"ה נותן גדולה כו' · נראה דדרש אמרת מלשון האמרת והאמירך (דברים כ"ו

מתנות כהונה

פרשה ב מהר קדשו · משמע שהוא הרב כהר : [אינו זז משם גרסינן] : מתכשר · זריז וכשר ונאמן : בדימוס · בדין ויטול עונשו · ועיין בערוך ערך דמס : לחסות · לפי הענין הוא שם מקום ובקשתי ולא מצאתי מאמר זה בשום מקום זולתי פה : הכי גרסינן הן האדם היה : תהום · אותיות המות : נתקנו

פירוש מהרז"ו

מכות וחנון מלשון חן כמ"ש וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום ע"פ מדת ממעל וגו"ם ומ"ש שהאריך אף עמהם כמפורש ביחזקאל כ' פסוק ח' ט' ואומר לשפוך חמתי עליהם וגו' בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי לבלתי החל וכמ"ש לעיל פ"א בסל"ה ומ"ש שהוא מטה כלפי חסד כוונתו על מ"ש בפסוק יודיע דרכיו הנ"ל שדורש עתה ורב חסד וכמ"ש ר"ה (דף י"ז) ורב חסד מטה כלפי חסד · ומ"ש שנסתכל בטוב כו' שהיו עתידין כוונתו למ"ש בפסוק הסמוך לא לנצח וגו' לא כחטאינו עשה וגו' וכמ"ש לקמן פ"ג ס"ב ע"ש ותבין כאן : **ב** ומשה היה · כוונתו ד"א ומשה היה ועל זה מביא לדרוש פסוקים של תהלים י"א ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו ב"א ה' צדיק יבחן ומה שנסמן כאן חבקוק ב' הוא ט"ס גם מ"ש כאן הכין כסאו והוא בתהלים ק"ג וכאן הוא בטעות הנ"ל וכמ"ש במדרש תהלים י"א כל הענין ועיקר הדרשה השייך כאן הוא בסוף הסימן על פסוק ה' צדיק יבחן הנ"ל ואגב דורש גם הפסוק הקודם שסותר עצמו תחלה אמר ה' בהיכל קדשו היינו בביהמ"ק למטה ואח"כ אמר ה' בשמים כסאו מדה ע"ז והכריע רשב"ג וכמ"ש הושע ה' אלך ואשובה אל מקומי היינו בשמים וזהו הפסוק המכריע וכדומה ודעת ר"א שאין כאן בכ"מ וכך פי' ה' בביהמ"ק אף לאחר החורבן שבשמים כסאו והביא ראיה מפסוק מהר קדשו סלה שבעת חורבנו נקרא הר כמ"ש ב"ר פנ"ו ס"ה י' וכן הוא במדרש תהלים שם : כורש אומר · עזרא א' וכורש אמר זה קודם שהתחיל לבנות בהמ"ק הב' והודה ששכינתו בירושלים ובמד"ת שם הביא עוד ראיה מפסוק כי עתה הנאי מקריה ושכנת בשדה ושכנתי כתיב אע"פ שחרב כמ"ש ציון שדה תחרש שכינתו עומדת שם : אחר כתלנו · ולא בבית היינו אחר החורבן שכותל מערבי קיים כמ"ש במדרש איכה פסוק היו צריה לראש באריכות : רבי ינאי · במדרש תהלים מבואר שכוונתו כדעת ר"א ורא"ת וכמ"ש בסמוך בנמשל אע"פ שנראה כמסלק וכו' שבאמת לא סלק עכ"ז עיני השגחתו פתוחות · ועפעפיו שפעולתו לכסות העינים כשפועל בהם הכוונה רק לבחון בני אדם : אף הקב"ה · פי' אף בפסוק זה כך פירושו אע"פ שבשמים כסאו עכ"ז עיניו וכו' ומ"ש תחלה בני אדם ואח"כ ה' צדיק יבחן הוא כלל ופרט צדיק יבחן ולא כל בני אדם ע' ב"ר פל"ב ס"ג ובמ"ת שם באריכות : ויקחהו ממכלאות · דיר שהסוגרים בו הצאן הלא דוד היה רועה בשדה במדבר וכמ"ש בסיפא מאחר עלות הביאו ולא מהדיר ע"כ דורש ממכלאות מחמת ובעבור מכלאות ומניעות הצאן ומאחרם לזקנים ובחורים וזהו מאחר עלות שבעבור העלות היה מאחר הצאן : ואף משה · כשחוזר לענינו אומר ואף שהקדים תחלה דוד שאינו לענינו · וע' לקמן פכ"ד ס"ג פכ"א פרק מ' ילקוט יחזקאל ל"ד מענין צאן יתרו : אמרו רבותינו · ממ"ש וינהג את הצאן וכו' · ויבא אל הר האלהים משמע שבא בעצמו בלא צאן ע"י צאן שברח לו גדי להם במכוון מאת ה' כדי שיבא משה להם · שעי"כ וירא מלאך ה' אליו וכו' : חסית · ע' בערוך והוא מין ירק וענין המים דרשו ממ"ש חורבה ולא אמר לסיני ע"כ דורש מלשון חורב ויובש אף קודם לכן היה מים לצאן וע' לקמן בס"ה שהסנה גדל על המים ושם נמצא גם ירק : אתה תרעה את צאני · וכמ"ש בסמוך ס"ס ג' : **ג** כל אמרת · פסוק זה בג' מקומות בשמ"ב כ"ב בתהלים י"ח אמרת ה' ובמשלי ל' כל אמרת אלוה וכולם הסה"ד מגן הוא לכל החוסים בו ואם יפורש מלשון אומר אין לו חיבור לסיפא דקרא מגן הוא ע"כ דורש מלשון גדולה כמ"ש את ה' האמרת וה' האמירך וזהו שאמר אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקו ומצרפו וזהו מגן הוא וכו' וכ"כ היפ"ת : מקיים המשנה · ב"ק (דף ע"ט ב') וע' בגמרא שם (דף פ') ועי' ב"ר ריש פע"ב ומש"ש וכל זה בתנחומא כאן ס"ז : נחית כצאן · בא ללמוד מה שרעה ביד משה את ישראל ממרעה הצאן ונמצא למד שרעה משה את הצאן יפה וע"כ זכה לרעות את ישראל מדה י"ב וע' פר"א פ"מ וכמ"ש בסימן הקודם וע' ילקוט תהלים ע"ז · וכאן בתורה מרומז ומשה היה רועה וכו' אחר המדבר ויבא עד הר האלהים וזכה להיות גואל ולעלות אל אלהים : **ד** ומשה היה · מיותר לדרשה שעל דבר שהיה מתוקן מכבר עתה נהיה ע' ב"ר פ"ל ס"ג ובמדרש אסתר פסוק איש יהודי באריכות וז"ל התנחומא כאן סימן י"ז הרבה נתיחדו עד שלא באו לעולם המות מתוקן היה שיבא לעולם שנאמר וחושך על פני תהום זה מלאך המות וכו' · ולא הביא המות אלא ע"י הנחש שהיה מתוקן שנאמר והנחש היה וכן מאריך אצל כל אלו שחושב כאן עד עתידין היו ישראל להגאל ממצרים והיה משה מתוקן להם שנאמר ומשה היה רועה : מתוקנת היתה המיתה · בב"ר פ"ל שם הגי' הן האדם היה מתוקן למיתה וכן הוא במדרש אסתר שם :

יפה תואר

אשר מאנו לצאת ממצרים · וראוי היה כי גם הם יגועו מ"מ הפלה ה' בחסדו ולא נגעו בהן · ומה דאמרינן לקמן פי"ד כי בשלשת ימי אפלה מתו הפושעים בבני ישראל · אבל המה לא מתו מגד החושך אלא שהמיתם ה' באותם הימים · וז"ש אח"ז שהאריך אף עמהם פי' אף כי היו כיניהם רשעים האריך אפו עד בואם במדבר ושמה נפרע מהם כל עונותיהם · ולפ"ז חולק על מה שנאמר בפ' שלפני זה שעשו תשובה : הה"ד ה' בהיכל קדשו · תוכן הדברים לחבר את וידע אלהים אל ומשה היה רועה ודורש וידע אלהים כי ה' בחן וידע ג"כ לבחר את הגואל וכמו דמסיים ה' צדיק יבחן · ואגב דורש גם את הכתובים הנאמרים בתהלים לפני זה הכתוב : ומשחרב ביהמ"ק וכו' · והכוונה כי בין כשהיה למטה ובין כשהוא למעלה השגחתו כוללת בעולם וה' עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם · ולדעת ר"א פירושו אע"פ שנראה שהקב"ה סילק שכינתו לשמים עכ"ז עיניו יחזו וכדלקמי' : ה' בשמים הכין כסאו · יש מוחקים מלת הכין וכ"ל דהכי פירושו כי ה' בשמים כסאו הוא כמו ה' בשמים הכין כסאו דמשמע שם ששכינתו וכסאו נכונים בשמים ולאפוקי מדר"א דמפרש ה' בשמים כסאו שנראה כמסלק שכינתו לשמים וע' הגי' בשוח"ט דשם איתא אע"פ שבשמים כסאו שכינתו בב"ה : שנאמר והיו עיני ולבי שם · ומה דכתיב אשובה אל מקומי הראשון כבר תירצו את זה בירושלמי בפ"ד דברכות : אע"פ שהוא חרב · בשוח"ט גרסינן ואף עכשיו שהוא הר ויענני מהר קדשו סלה · לא ממלת הר דייק דמצינו כמה פעמים השם הר כמו הר הקודש גם אם לא נחרב · אבל עיקר דרשתו הוא מן סלה כי תמיד הוא בקדושתו גם אם נחרב : מכותל מערבי שלא נחרב לעולם · כדאיתא באיכה רבתי · והנה מחלוקת רשב"ן ור"א אי"א לפרש כפשט דבריהם דזה ידוע שמציאת השכינה א"א להיות במקום מוגבל כי היא בכל מקום וכמ"ש בפ"ק דב"ב שהשכינה בכ"מ · וא"א לפרש רק או על האור הנכרא או על יחוד ההשגחה שם וכמ"ש הרב המורה · ומאחר שעל האור הנברא א"א לומר שהוא בביהמ"ק בחורבנו כי עינינו רואות אשר החושך כסה המקום הקדוש הזה · וע"כ יתפרש על ענין ההשגחה וטעם הדבר הוא אף דאמרינן בכמה מקומות בכל מקום שגלו שכינה עמהם מ"מ זה רק בהשגחה מסותרת · אבל להסך סדרו של עולם ולעשות אותות ומופתים גלויים לעיני כל העם זה חדלה מעת אשר חרב ביהמ"ק ונמסרנו למקרי העתים · וזה פירושו של סילוק השכינה מביהמ"ק וישיבתה בשמים ואמר שעכ"ז עיניו יחזו וגו' הכוונה בכל זאת עיניו צופות בשלם לכל איש ואיש כצדקתו וכגמול ידיו אם בעוה"ז או בעוה"ב · זה הוא דעת רשב"ן · אבל ר"א אומר כי גם עתה לא זזה השכינה מהיכל קדשו וגם עתה עושה נפלאות לקיימנו בגלות וכמ"ש גדול הרועה שמצילה · אלא שאין הנסים מפורסמים כבתחלה וזה עצמו מ"ש בכל מקום שגלו שכינה עמהם ומה שכתוב ויענני מהר קדשו סלה שפי' כמה שעונה אותנו בצרותינו להצילנו מאויבינו ניכרת השגחתו שלא כמנהג הטבע · ואולי זה הכוונה הנה זה עומד אחר כתלנו שהשגחתו אינה מפורסמת אלא כנסתרת אחרי הכותל · ואולי מחלוקתם תלויים בזה · כי רשב"ן סובר אשר מהקב"ה לא יצא רק הטוב · והרעה הבאה לאדם הוא רק בשביל שהסתיר ה' פניו ממנו · וז"ש כי משחרב ביהמ"ק נסתלקה השכינה לשמים והרעות הבאות לישראל הוא בבחינת הסתר פנים · ור"א סובר כי גם הרעה תבוא לאדם מאת ה' ליסרו ולהוכיחו ולהיטיבו באחריתו וז"ש לא זזה השכינה וכו' והיו עיני ולבי שם פי' גם להרע לרעים : ינתן בדימוס · פי' בבית האסורים : ובמה הוא בוחן במרעה צאן · פי' אם ירגיל עצמו לרעות את ב"ח השפלים כמו הצאן בשובה ונחת אז אח"ז יוכשר ג"כ להיות מנהיג לבני אדם לבעלי חיים הגבוהים : כל אמרת אלוה צרופה · גם אגדה זו באה לפרש ומשה היה רועה שידע ה' כי הוא הגון לגאול את ישראל אבל לפי אגדה שלפני זו היה הבחינה בצאן לדעת סדר ההנהגה ולנסות את ענות רוחו ועתה מפרש כי הקב"ה יבחנהו אם הוא זהיר בממון חבירו וכמו שמביא את הכתוב וינהג את הצאן אחר המדבר · כי בזה יעשה משפט לעשוקים · וירחיק עושק וגזל מן העם · ונראה כי הנסיון הזה הוא רק לתועלת הרואים שיראו את מעשי ה' · כי הוא בוחר רק בראוי לזה · כי להקב"ה הבוחן כל הלבבות ויודע כל העתידות איננו צריך לכל זה : **ד"א** ומשה היה

מתוקן לפורעניות היה • בנח כתיב (שם ו) תמים היה מתוקן לגאולה • ביוסף כתיב (שמות א) ויוסף היה מתוקן לפרנסה • במרדכי כתיב (אסתר ב) איש יהודי היה מתוקן להצלה • ומשה לגאולה • מתחלת בריותם נתקנו לכך • וינהג את הצאן אחר המדבר • א א"ר יהושע למה היה רודף למדבר לפי שראה שישראל נתעלו מן המדבר שנא' (שיר ג) מי זאת (יא) עולה מן המדבר (יא) שהיה להם מן המדבר המן והשליו והבאר והמשכן והשכינה כהונה ומלכות וענני כבוד • ד"א אמר הקב"ה למשה עתה עתיד להעלות ישראל ממצרים בזכות מי שדברתי עמו בין הבתרים זה אברהם • (יב) ואין מדבר אלא דבור שנאמר (שם ד) ומדברך נאוה • ואמר ר' לוי א"ל הקב"ה למשה סימן זה לך במדבר אתה מניחן ומן המדבר עתה עתיד להחזירן לעתיד לבא • שנאמר (הושע ב) לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר • ד"א למה היה רודף למדבר שצפה שהוא עתיד להחריב כרכי אומות העולם • כמה דכתיב (ירמיה נ) הנה אחרית גוים מדבר (יב) ציה וערבה • ד"א וינהג את הצאן אחר המדבר בישרו שישראל הקרויים צאן ימותו במדבר • (יג) וכן בשעה שתבע משה צרכיהן של ישראל אמר לו הקב"ה (שיר א) הגידה לי שאהבה נפשי וגו' • ב כמה חיות בהן (יד) כמה מעוברות כמה מיניקות התקנת לתינוקות כמה ריכוכין התקנת למעוברות • השיבו הקב"ה (שם) אם לא תדעי לך • אם לא ידעת סופך לידע • צאי לך (יג) בעקבי הצאן כלומר הצאן והגדיים אתה רועה (כלומר האבות ימותו במדבר והבנים נכנסים) ואין אתה רועה הבנים • אלא על משכנות הרועים (יד) בארץ סיחון (שלא תכנס משם והלאה) • ויבא אל הר האלהים חורבה • (טו) ג ה' שמות יש לו • הר אלהים • הר בשן • הר גבנונים • הר חורב • הר סיני • הר האלהים • ששם קבלו ישראל אלהותו של הקב"ה • הר בשן • שכל מה שאוכל אדם בשיניו בזכות התורה שניתנה בהר • וכן הוא אומר (ויקרא כו) אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם • הר גבנונים • נקי כגבינה (טו) נקיים מכל מום • הר חורב • (טז) שממנו נטלו סנהדרין רשות להרוג בחרב • ורבי שמואל בר נחמן אמר ד שמשם נטלו עובדי גלולים איפופסין שלהם שנאמר (ישעיה ס) והגוים חרב יחרבו • מחורב יחרבו • הר סיני • (טז) שממנו ירדה שנאה לעובדי כוכבים : ה וירא (יז) מלאך ה' אליו • הה"ד (שיר ה) אני ישנה ולבי ער • ה אני ישנה מן המצות ולבי ער לעשותן • תמתי בסיני שנתממו עמי בסיני ואמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע • א"ר ינאי מה התאומים הללו אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש כן אמר הקב"ה כביכול (תהלים צא) עמו אנכי בצרה • ד"א מהו עמו אנכי בצרה כשיש להם צרה אינם קוראים אלא להקב"ה • במצרים ותעל שועתם אל האלהים • בים ויצעקו בני ישראל אל ה' וכאלה רבים • ואומר (ישעיה סג) בכל צרתם לו צר • ו א"ל הקב"ה למשה אי אתה מרגיש שאני שרוי בצער כשם שישראל שרוים בצער הוי יודע ממקום שאני מדבר עמך ז מתוך הקוצים כביכול אני שותף בצערן • וירא מלאך ה' • ר' יוחנן אמר זה מיכאל • רבי חנינא אמר זה גבריאל • (יח) ר' יוסי הארוך בכל מקום שהיו רואין אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש (יט) כך כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה • אליו • (יז) מהו אליו מלמד שהיו אנשים עמו ולא ראו (כ) אלא משה בלבד • כשם

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ד כל הענין • ילקוט כאן רמז קס"ט • ב לקמן פרשה ג' • שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ז' • ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ב • ג שבת דף פ"ט • לקמן פרשה כ"א • במדבר רבה פרשה א' • תנחומא סדר במדבר סימן ז' • ילקוט סדר במדבר רמז תרפ"ד • ילקוט תהלים רמז תשנ"ו • ד שיר השירים רבה פרשה ד' סימן ב' • ילקוט ישעיה רמז שס"ג • ה שה"ש רבה פרשה ה' פסוק ב' • פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו סימן ו' • פסיקתא דרב כהנא פיסקא ס' • ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ח • ו תנחומא כאן סימן י"ד • ילקוט תהלים רמז תתמ"ג • ז פדר"א פרק מ' •

חדושי הרש"ש

כ"ו) שפות לשון גדולה ורוממות : (יא) שהיה להם מן המדבר המן כו' • בתנחומא איתא ג"כ התורה מן המדבר • ועי' בחזית בפסוק זה : (יב) ואין מדבר אלא דבור כו' • וכיוצא בו פי' הרד"ק בשם אביו אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר (שמואל א' ד') דפי' בדברו והביא ג"כ מן ומדברך נאוה : (יג) וכן בשעה שתבע כו' • משה צרכיהן ש"י א"ל להקב"ה כצ"ל בלמ"ד : (יד) כמה מעוברות כמה מיניקות כו' • עי' בחזית דהגי' שם יותר מתוקנת • וכן לקמן פ"ג : (טו) נקיים מכל מום : כדאיתא בבמ"ר פי"ג ובחזית בפסוק כולך יפה רעיתי : (טז) שממנו נטלו סנהדרין רשות להרוג בחרב • תמוה הא ארבע מיתות נמסרו לב"ד • ולכאורה הייתי רוצה להגיה דצ"ל נטלה מסנהדרין כו' דקודם מ"ת היו דנים כב"נ שכל מיתתן בסייף (סנהדרין נ"ז א') ועמש"כ בויקרא פ"א וע"ע מש"כ בב"ר ר"פ ל"ד • או בלתי הגהה וס"ל להמדרש כתנא דב"מ (שם נ"ז ב') דב"מ שאמורה לב"נ אינה אלא חנק • אבל לא יתיישב יפה לפי"ז הא דבבמ"ר פ"א מביא ע"ז פסוקי מות יומת הנואף והנואפת מות יומת הרוצח דהא' הוא מיתת חנק והב' הוא סייף עמש"כ שם • וי"ל דיכוונו למאי דדרשינן (שם מ"ה ב') מנין שאם אי אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו שאתה ממיתו בכל מיתה כו' ת"ל מות יומת מכ"מ • וע"ש בתוס' והרמב"ם בפי"ד מהלכות סנהדרין פסק דה"ה בכל חייבי מיתות ממיתין אותן בכל מיתה שאתה יכול • והרב המורה בכאן כמשמעו בכמה מקומות במקרא שכולל כל מיני מיתה שע"י אדם : (יז) מהו אליו מלמד כו' שהיו אנשים ולא ראו כו' • עי' יומא ד' ה' קול לו קול אליו משה

חדושי הרד"ל

(שם ס"ג) ויזכור ימי עולם משה עמו וגו' את רועה צאנו : (יא) עולה מן המדבר • שדרשו בשה"ש ותנחומא כאן עילויה מן המדבר : (יב) ציה וערבה • ודרש אחר שהיה במדבר אז יחזור לנהוג הצאן : (יג) בעקבי הצאן • ורעי את גדיותיך הצאן אתה רועה ואין אתה רועה הגדיים אלא על משכנות כו' כצ"ל והשאר הוא פי' הספר בפנים : (יד) בארץ סיחון ועוג • ע' יד"מ • ואף שיפה פי' • אבל בשה"ר שם מפרש דדרש הרעים הרעיון של רעים וקשים : (טו) ה' שמות יש לו כו' • לקמן בבמ"ר פ"ב חשיב גם הר המור וכאן ס"ל דההר חמד אלהים על הר ציון קאי • וכדאיתא לקמן פל"ב • (ולקמן ס"פ נ"א חושב רק שלשה • שאין חושב שם כ"א הכתובין בתורה ולא שבתהלים) : (טז) שממנו ירדה שנאה כו' • שבת (פ"ט) : (יז) מלאך ה' אליו מתוך הסנה הה"ד אני ישנה כו' • כצ"ל לעשותן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שנתממו עמי בסיני כצ"ל : (יח) ר"י הארוך כ"מ שהיו רואין אותו כו' • ב"ר פל"ז ושם בהגהותי פי' בס"ד שהיה משמש לרבי והולך לפניו תמיד (ומפני שהיה ארוך בקומה היה קומתו נראה מרחוק קודם שראו את קומת רבי שבא עמו) : (יט) כך כ"מ שמיכאל נראה כו' • ע' רמב"ן ובדבריו כ"ה בזוהר וירא (קי"ג) : (כ) אלא משה בלבד • ולכן היה תמה ואמר אסורה ואראה

פירוש מהרז"ו

מתוקן לגאולה • שם בב"ר הגי' מתוקן לנס : ויוסף היה • ברים שמות ויוסף היה במצרים ומה שלא הביא פסוק הקודם לזה יוסף בן י"ד שנה היה רועה על שמפסיק : מן המדבר • תנחומא כאן ושי"ר פסוק זה וכי כל המדבר בעמק שאמר מי זאת עולה ע"כ דורש מלשון עלית מעלה על ישראל : אתה עתיד לעלות • כמ"ש ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אעלה אתכם מעני מצרים המעלך מארץ מצרים והמדרש דורש מ"ש עולה היינו ממצרים ע"פ מדה י"ז וא"כ מהו מן המדבר ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל א"ת המדבר אלא הדיבור שעליתם מן הדיבור לאברהם וכמ"ש תהלים ק"ה כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוצא עמו וכו' וכמ"ש בה"ד של זאת עולה מקוטרת מור זה אברהם בשי"ר שם : ומדברך נאוה • ובר"ד כחוט השני שפתותיך ומדברך מלשון דיבור וזהו וינהג את הצאן אחר המדבר שבזכות הדיבור לאברהם נהג צאן ישראל כמ"ש לקמן פכ"ד ס"ד : ואמר ר' לוי • צ"ל אמר ר' לוי בלא ו' ודורש אחר המדבר שהיה צ"ל במדבר ומאי אחר ומרומז ע"פ מדה ל"א מדבר אחר לרמוז מדבר לעתיד וע' במ"ר פי"ט סי' י"ג : עתיד להחריב ברכים • פי' של מצרים ומדין ושל סיחון ועוג : הנה אחרית מדבר • וזהו אחר המדבר גז"ש : ד"א וינהג • לשון התנחומא כאן : הקרוים צאן • כמ"ש ואתנה צאני צאן מרעיתי וכמ"ש ואנחנו עמך וצאן מרעיתך : וכן כשתבע משה • ולשון התנחומא שאמר לו הקב"ה לך בשליחותי וא"ל משה הגידה לי וכצ"ל כאן אמר לו להקב"ה הגידה לי ואף שם בשרו שעתידין הצאן למות במדבר כדלקמן וכן הוא בשי"ר פסוק הגידה ולקמן פ"ג ס"ד בתיקון וכאן חסר ובשיבוש : אם לא ידעת • הוקשה לו מ"ש אם לא תדעי איזה תשובה הוא על מ"ש הגידה וא"כ השאלה במקומה ע"כ דורש ע"פ מדה ט' וממעל אם לא ידעת מהעבר תדעי לך מן העתיד אם אין לך ליקח ראיה מן העבר איך אפרנס את כל ישראל תדע ממה שאעשה בעתיד מן החררה שהוציאו ישראל ממצרים אכלו שלשים יום תדע איך אפרנסם כמ"ש בהדיא לקמן פ"ג ס"ד : הצאן והגדיים • הצאן הם הדור שיצאו ממצרים הם הזקנים והגדיים הם הדור שנולדו במדבר ושניהם אתה רועה אלא שהזקנים ימותו במדבר ותראה עקיבם וסופם וזהו צאי לך בעקבי הצאן אך הגדיים תרעה : שלא ימותו • על משכנות הרועים ובתנחומא מסיים לפיכך וינהג את הצאן אחר המדבר : הרועים בארץ סיחון ועוג • בשי"ר שם הגי' על משכנות הרעים והקשים זה סיחון ועוג • ומצאתי בזוהר בלק בדפוס אמשטרדם דף קצ"ח הרעים חסר ו' איגון ביפין איגון מלכי אמורין דנטלי ישראל ארעיהון לרעי' מקניהון : ה' שמות • לקמן פנ"א ס"א ג' שמות ובמ"ר פ"א ס"א ו' שמות עשו"ש • ושם במ"ר חושב הר חמד ועי' ב"ב ריש פל"ט דבזה פליגי ר"ע וריה"ג ע"ש בביאורי וכאן כר"ע ע"כ לא חשב אותן כאן : הר אלהים הר בשן הר גבנונים • הוא בתהלים ס"ח עד זה סיני ובתורה נקרא הר אלהים. חורבה עי' שבת פ"ט ושם בא"א ומ"ש כאן על הר סיני שם בגמרא באריכות : נקי כגבינה • שהגבינה נעשה מחלב שאין בו פסולת כמ"ש בשי"ר כשחושב מעלת החלב כך ישראל בסיני כמ"ש בשי"ר פסוק כולך יפה רעיתי ומום אין בך שנתרפאו כולם ממומם וכל זה ע"פ ממעל ודרך קצרה ומדה י"ז : ה וירא מלאך ה' אליו • בלבת אש מתוך הסנה והיל"ל בלהבת אש ע"כ דורש מלשון לב ע"ש ולבי ער וכמ"ש שי"ר פסוק זה ובפסיקתא פט"ו ס"ו ע"ש כל הענין שמתי וכאן קיצר עשו"ש : שנתממו עמו בסיני • וכמ"ש שבת (פ"ח א') אנן דסגינן בשלמותא כתיב בן תומת ישרים תנחם וזהו תומתנו שהקדמנו נעשה לנשמע : התאומים הללו • דורש תמתי תאומתי מלשון תאומים עי' רש"י שם : בכל צרתם לו צר • שמודיעים לו צרתם ויתכן יותר שפסוק זה שייך לדרשה הא' של עמו אנכי בצרה שמבירנו מרגיש ועל זה אמר אי אתה מרגיש שאני שרוי וכו' : מתוך הקוצים • כמ"ש מתוך הסנה כך הסנה כמ"ש בפדר"א פרק מ' והסנה צרה וצוקה וכלו קוצים ודרדרים : זה מיכאל • כמ"ש בדניאל מיכאל אחד השרים הראשונים ושם י"ב העומד על בני עמך וכאן שנראה אצל גאולת ישראל מן השתם שהוא השר מיכאל : זה גבריאל • שעליו מפורש שנראה ליחזקאל ולדניאל שהוא הנקרא איש לבוש הבדים עי' מ"ש בזה לקמן פר' י"ח ריש ס"ה שם ועל מיכאל איננו מפורש שנראה לאדם : ר' יוסי הארוך • שהיה ארוך וגבוה בקומתו והוא יוסי

מתנות כהונה

נתקנו' נתכנו: נתעלו' וקבלו עלייה מן המדבר : אתה מניחן שימותו כל הדור ההוא במדבר בעון המדבר: [להחריב כו' • ולעשותן מדבר: א"ל הקב"ה גרסי'] : אחרית כו' • על בבל נאמרה הנבואה כמבואר שם בירמיה (נ) : כמה ריבוכין • [כמה ריכוכין גרס' • ה"ג במדרש חזית בפסוק הגידה לי והם מיני לחמניות רכוכין בשמן] • הם מיני לחמניות רכוכין : ה"ג הצאן ימותו והגדיים כו' • ופי' הכתוב כן תראה ביציאתן ושובן כלומר שימותו ותרעה הגדיים : בעקבי • בסופן כד"א בשמרם עקב רב: בארץ סיחון • נראה שנקרא משכנות הרועים על שם שבארצו כלו למות שלשה רועי ישראל אהרן מרים ומשה שמשה מת שם באחרונה [ועיין עוד במדרש חזית] : בשיניו • קרי ביה הר בשן הכ' לשיטות : נקיים מכל מום • שבשעה שקבלו ישראל התורה בהר סיני נתרפאו כל בעלי מומין : כגבינה • שנקי מכל סיג מי החלב שהכל נתמצה ממנו : איפופסין • גזר דין שלהם על שהקב"ה חזר עליהם אם יקבלו התורה ומיאנו מלקבלה • ועיין במדבר רבה פ"א שמנה ששה שמות ונתן בהם טעמים שונים • ועיין שם : לעשותן כו' • כדאיתא במדרש חזית עד תמתי תאומתי שנתממו : [ה"ג ונשמע רבי ינאי אמר תאומתי א"ר יונה כו' • ועי' במדרש חזית] : שם רבינו הקדוש • נראה שהיה בעל מדות טובות וחכם כרבינו הקדוש : ללבב

ידי משה

על משכנות הרועים בארץ סיחון ועוג • עיין בפי' מ"כ שנדחק מאד ול"נ שלכך נקרא משכנות הרועים כדכתיב בסוף דברים כי ידעתי כי מקנה רב להם ולפיכך נתן לראובן ולגד ולחצי שבט מנשה ארץ סיחון ועוג לפי שהיא ארץ מרעה ולהם היה הרבה מקנה לפיכך נקרא ארץ סיחון משכנות הרועים וק"ל ובעל מ"כ יצא מן הפשט ובגילוי מי יבין : אני ישנה מן המצות • פי' שעשיתי מצות ולבי ער לעשותן ולשון ישנה הוא רמז לאדם שעשה כבר מלאכתו וגמרה וישן לו ואעפ"כ ולבי ער לעשות עוד מצות וזה שמסיים המדרש שאמרו נעשה ונשמע פי' אף שעשינו מצות נשמע עוד לעשות עוד מצות בלי פוגה וק"ל : כלכת

יפה תואר

כל מי שכתוב בו כו' • עמ"ש בזה בב"ר פל"א • ושם מוסיף קין שחסר פה וכן מוסיף כאן יוסף מה שלא נזכר שם : אמר הקב"ה למשה כו' • ולפי זה פי' וינהג את הצאן שרמז למה שינהיג את ישראל שנקראים צאן כדכתיב ואתנה צאני צאן מרעיתי אחרי זכות אברהם שנדבר בין הבתרים : במדבר אתה מניחן • כי שם מת כדכתיב וימת שם משה ולעתיד כשיקום המתים משה יקחם ויביאם לא"י וכמ"ש לקמן בד"ר פ"ב גבי ויתא ראשי עם : שנאמר לכן הנה אנכי מפתיה וגו' • בפסיקתא מייתי על האי קרא הא דאמרינן לקמן במ"ר פי"א שגואל האחרון נכסה מ"ה יום ומעלה אותן במדבר ואוכלים שרשי רתמים ולבסוף מ"ה יום עלה להם ומוריד להם את המן ולפ"ז יתכן שלכן היה מס' שיחזירם מפני משה כי על ידו הוא שירד המן כמו שהיה ביציאת מצרים בזכותו כדאיתא בתענית : ה' שמות יש לו כו' • בא לפרש הר אלהים חורבה • כי חורבה איננה שם מקום אשר שם היה הר אלהים אבל הוא תוספת ביאור להר אלהים כי שניהם אחד הוא כי הר סיני נקרא הר אלהים והר חורב : ישינה מן המצות • פי' אף כי עול השעבוד ימנעני מלעשות מצות ה' אבל לבי חפץ לעשותם : מה התאומים הללו ודרים תמתי כמו תאומתי : אינם קוראים אלא להקב"ה • והוא מענין רישיה דכתיב יקראני ואענהו • ופי' שקוראים להקב"ה ולא לנוגשיהם וג"כ אינם קוראים למלאכים להיות מליצים לפני ה' אלא יקראו לה' ממש וכמ"ש בירושלמי דפ' הרואה כל הנקרא בשם ה' ימלט לא הכא קורא לא למיכאל ולא לגבריאל : אני שותף בצערן • הדברים עמוקים כי מה שיוחס צער ובכיה וכיוצא לשי"ת בעמל ישראל הוא על ב' פנים • הא' מצד היות מדה טובה להיטיב ולהשפיע וכאשר יפסק השפע הוא הקצור והסרון בחק טובתו • והב' מצד היות שמו מתקדש ומתפרסם ע"י ישראל ובצערם ח"ו נחסר ע"ד באמור לכם שם ה' אלה וגו' : זה מיכאל • כיון דמיד עגלים השכינה כדכתיב ויקרא אליו אלהים וכל מקום שמיכאל נראה השכינה שם כדבסמוך ור"ת שני סבר שפעמים תגלה שכינה ע"י גבריאל • ומה שהקיקו לומר

שכתוב בדניאל (דניאל י) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · בלבת אש · א ללבבו כשיבא לסיני ויראה אותן אשות ולא יירא מהם · ד"א בלבת אש משני חלקיו של סנה ולמעלה כשם שהלב נתון משני חלקיו של אדם ולמעלה: מתוך הסנה · ב שאל גוי אחד את ר"י בן קרחה · מה ראה הקב"ה לדבר עם משה מתוך הסנה א"ל אלו מתוך (כ) חרוב או מתוך שקמה כך היית שואלני אלא להוציאך חלק א"א למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה: בלבת אש · בתחלה לא ירד אלא מלאך אחד שהיה ממוצע ועומד באמצע האש ואח"כ ירדה שכינה ודברה עמו מתוך הסנה · רבי אליעזר אומר מה הסנה שפל מכל האילנות שבעולם כך היו ישראל שפלים ירודים למצרים · לפיכך נגלה עליהם הקב"ה וגאלם שנאמר וארד להצילו מיד מצרים · רבי יוסי אומר כשם שהסנה קשה מכל האילנות וכל עוף שנכנס לתוך הסנה אין יוצא בשלום כך היה שעבוד מצרים קשה לפני המקום מכל השעבודים שבעולם שנאמר ויאמר ה' ראה ראיתי (כא) את עני עמי · ומה תלמוד לומר ראה ראיתי ב' פעמים אלא מאחר שהיו מטביעין אותן בנהר היו חוזרין וכובשין אותן בבנין · משל לאחד שנטל את המקל והכה ב' בני אדם ושניהם קבלו את הרצועה ויודעים צערה · כך היה צערן ושיעבודם של ישראל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שנאמר כי ידעתי את מכאוביו · רבי יוחנן אמר מה הסנה הזה עושין אותו גדר לגנה כך ישראל גדר לעולם · ד"א מה הסנה הזה גדל על כל מים · כך ישראל אינן גדילים אלא בזכות התורה ג שנקראת מים שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים · ד"א מה הסנה הזה גדל בגינה ובנהר כך ישראל הם בעוה"ז ובעוה"ב · ד"א מה הסנה עושה קוצין ועושה וורדין כך ישראל יש בהן צדיקים ורשעים · א"ר פנחס הכהן ב"ר חמא מה (יח) הסנה הזה כשאדם מכניס ידו לתוכו אינו מרגיש וכשהוא מוציאה מסתרטת כך כשירדו ישראל למצרים לא הכיר בהן בריה כשיצאו יצאו באותות ובמופתים ובמלחמה · ר' יהודה בר שלום אמר מה הסנה העוף נכנס לתוכו ואינו מרגיש וכשהוא יוצא כנפיו מתמרטות כך כשירד אברהם אבינו למצרים לא הכיר בו בריה וכשיצא וינגע ה' את פרעה · ד"א מתוך הסנה ר' נחמן בנו של ר' שמואל בר נחמן אומר כל האילנות יש מהן עושה עלה אחת ויש מהן שתים או שלש · הדס עושה שלש שנקרא (ויקרא כג) עץ עבות · אבל הסנה יש לו ה' עלין · א"ל הקב"ה למשה אין ישראל נגאלין אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב ובזכותך ובזכות אהרן · ד"א מתוך הסנה רמז לו שיחיה ק"כ שנה כמנין הסנה: וירא והנה הסנה בוער באש · מיכן אמרו ד האש של מעלה (כב) מעלה לולבין (כג) ושורפת ואינה אוכלת (יט) (כד) והיא שחורה · האש של מטה אינה מעלה לולבין (כ) והיא אדומה ואוכלת ואינה שורפת · ולמה הראה לו הקב"ה למשה בענין הזה לפי שהיה מחשב בלבו ואומר שמא יהיו המצריים מכלין את ישראל · לפיכך הראהו הקב"ה אש בוערת ואיננו אוכל · א"ל כשם שהסנה בוער באש ואיננו אוכל · (כה) כך המצריים אינן יכולין לכלות את ישראל · ד"א לפי שהיה הקב"ה מדבר עם משה ולא היה מבקש לבטל ממלאכתו · הראה לו אותו דבר כדי שיהפוך פניו ויראה וידבר עמו · שכך אתה מוצא מתחלה וירא מלאך ה' אליו ולא הלך משה · וכיון שבטל ממלאכתו והלך לראות מיד ויקרא אליו אלהים: ך ויאמר משה (כא) אסורה נא ואראה · רבי יוחנן אמר (כו) ה' פסיעות פסע משה באותה שעה שנאמר אסורה נא ואראה · ר"ש בן לקיש אמר הפך פניו והביט שנאמר וירא ה' כי סר לראות · (כז) כיון שהביט בו הקב"ה אמר נאה זה לרעות את ישראל · א"ר יצחק מהו כי סר לראות אמר הקב"ה סר וזעף הוא זה לראות בצערן של ישראל במצרים לפיכך ראוי הוא להיות רועה עליהן מיד ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה: ויאמר משה משה · אתה מוצא (בראשית כב) באברהם אברהם יש בו פסק · (שם מו) יעקב יעקב יש בו פסק · (ש"א ג) שמואל שמואל יש בו פסק · אבל משה

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' י"ד · ילקוט כאן רמז קס"ט · ב במדבר רבה פי"ב סימן ד' · שיר השירים רבה פ"ג פסוק ט' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא א' · ג בבא קמא דף י"ז ודף פ"ב · עבודת כוכבים דף ה' · ב"ר פרשה פ"ד · דברים רבה פ"ב · שה"ש רבה פ"א פסוק ישקני · ספרי פ' עקב פיסקא מ"ח · שוח"ט מזמור א' · ילקוט ישעיה רמז ת"פ · ד יומא כ"א · תנחומא כאן סי' ט"ו ·

חדושי הרד"ל

ואח"כ ובילקוט בשם אגדה שאמר כן לרועים: (כ) חרוב או מתוך שקמה כך כו' · שנאמר וארד כו' ר"ל לשכון את דכא וע' סוטה (ה'): (כא) את עני עמי כי ידעתי את מכאוביו ראה ראיתי כו' כנ"ל: (כב) מעלה לולבין · הוא כל' לבת שמעלה כמו לולבין כלפי מעלה: (כג) ושורפת ואינה אוכלת · דכתיב והסנה בוער באש ואיננו אוכל: (כד) והיא שחורה · בספ"ק דיומא (כ"א) אמרו על אש של מערכה ברה כחמה (וגאון היסודות כתב שהיא שחורה וע"ש בביאורי לפר"א בזה בס"ד): (כה) כך המצרים אין יכולין לכלות · עי' פר"א פ"מ: (כו) ה' פסיעות · שנאמר אסורה נא והו"ל אסור ומיותר ה"א לדרוש ה' פסיעות ובתנחומא הגי' ג' פסיעות: (כז) כיון שהביט · כן אמר הקב"ה נאה כו' כנ"ל ור"ל כיון שראה הקב"ה שסר לראות וכדרשב"ל שהפך פניו (ובתנחומא שעקם צוארו) ולא רצה לבטל ממלאכתו ונמצא נאמן לאדוניו אמר הקב"ה שראוי זה להיות רועה נאמן:

מתנות כהונה

ללבבו · לחזק לבו כד"א ואיש נבוב ילבב: [חלקיו של סנה גרסינן]: משני חלקיו כו' · משלים העליון ולמעלה היה בוער וכן לבו של אדם גם הוא נתון בשלים העליון של גבהו: [של אדם ולמעלה גרסינן]: [לפי' נגלה גרסינן]: ה"ג הם בעולם הזה והם בעולם הבא ד"א כו' עד צדיקים ויש בהן רשעים א"ר פנחס: אברהם גרסינן]: ה"ג ממלאכתו מרעיית צאנו: [הראה לו אותו דבר כדי שיהפוך גרסינן]: נאה זה לרעות גרסינן]: סר וזעף · אבל וחפוי

חדושי הרש"ש

שמע וכ"י לא שמעו: (יח) הסנה הזה כשאדם מכניס ידו לתוכו אינו מרגיש כו' · בילקוט בשם אגדה לפי שקוצין כולן כפופים למטה אבל כשמבקש להוציא הקוצין תופסין בו ואינו יכול להוציא: (יט) והיא שחורה · בחזית פסוק ראשו כתם פז בסופו איתא תורה שנתן הקב"ה היתה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה וכ"ה בירושלמי שקלים פ"ו סוף הל' א' אש לבנה חרותה באש שחורה (והק"ע בפי' הא' פי' דהאותיות היו באש לבנה ע"ג אש שחורה ונעלם ממנו המדרש הנ"ל · וכ"כ הש"י בפסחים כ"ד א' ד"ה ראשית דרכו באש שחורה ע"ג לבנה) ובתנחומא פ' שמיני בענין ומעשה המנורה שנתקשה משה איתא שהראה לו הקב"ה אש לבנה ואש אדומה ואש שחורה ואש ירוקה וכן בחזית פסוק נאוה וראינה העלה אותו למעלה והראהו אש אדומה ירוקה שחורה ולבנה ולע"ג: (כ) והיא אדומה · עי' ברכות (נ"ב ב') ברכה מאורות יש באור · ופירש"י אדומה לבנה וירקרקת וי"ל: (כא) אסורה נא · והראה רי"א ה'

פירוש מהרז"ו

הפרתי כמ"ש בירושלמי כלאים פרק ט' ב"ר פ"ק בס"ב וע' כתובות (ק"ג ע"א) שנוה רבי שישמשנו במותו ע' ב"ר פנ"ז ס"ג וע' לקמן סוף פל"ב: וראיתי אני לבדי · וס"ד והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא ומן השם גם כאן היה כך: ללבבו · לקרב לבבו למראה אשר העליונות הרמוזים במ"ש והסנה בוער באש וכמ"ש במ"ר פי"א ס"ג שבע מחיצות בוששת זו בזו והוא בתוכן על ראש ההר: משני חלקיו של סנה · שמ"ש בלבת קאי על מתוך הסנה כי אבל האש לא מינו כתוב תיבת לב ואבל האילן מצאנו כמ"ש אבל אבשלום בלב האלה וכן כאן וע' מכילתא בשלח פסוק קפאו תהומות בלב ים ואפשר שגם כאן רמז על זה ודו"ק: את ריב"ק · במ"ר פר' י"ב סוף סימן ד' הגירסא ר"ג: מלאך אחד ממוצע ועומד באמצע · שתחלה כתוב וירא מלאך ה' ואח"כ וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים פתח במלאך וסיים באלהים ומ"ש מלאך אחד פי' סתם מלאך דלא כר"י ור"ח וכמ"ש אצל הגר ואברהם וגדעון ומנוח ומ"ש ממוצע ועומד באמצע הם ב' דברים ממוצע שהמלאך היה ממוצע בין השכינה ומשה כמ"ש בילקוט שלא יתבהל וגם היה המלאך עומד באמצע האש וזהו בלבת אש ואח"כ ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ולא מתוך האש: לפיכך נגלה עליהם · מתוך הסנה הירוד וכמש"ל פר' א' ס"ס ע' כשישראל בירידה תחתונה הם עולים ע"ש וע"כ אמר וארד להצילו במצרים הירודה בסנה הירוד לישראל הירודים להעלותם ע"פ מדת ממעל: אין יוצא בשלום · שהענפים עקומים וסבוכים וחדים וקוצים וז"ל הילקוט בשם מדרש אגדה דרכו של סנה אדם מכניס ידו לתוכו אינו ניזוק לפי שקוציו כולן כפופים למטה אבל כשמבקש להוציאה הקוצים תופסים לו ואינו יכול להוציאה וכמ"ש בסמוך: ב' פעמים · ע"פ מדה י' ב' ראיות: כי ידעתי את מכאוביו · פי' משותף בצרתו ומרגיש מכאוביו לא בידיעה בעלמא: גדר לעולם · שהצדיקים מגינים על הדור מכל צרה: על כל מים · פי' דווקא על המים ולא במקום אחר: בגינה ובנהר · בגינה במקום מים וכמ"ש בפר"א פ"מ והסנה אינו נצמח אלא א"כ יש מים תחתיו עכ"ל: שנקראת מים · כמ"ש ב"ק פר' פ"ד בסט"ז: באותות ובמופתים · דברים ד' ל"ד שעי"כ נתפרסמו בעולם: בזכותך ובזכות אהרן · לקמן פט"ו ס"ג: כמנין הסנה · דאל"כ הול"ל סנה וזהו אליו דבר הסייך אליו לבד ע"פ מדת ממעל: מעלה לולבין · ממ"ש בלבת ע"פ מדת גמטריא: ומ"ש שורפת פיר' גומעה הלחלוחית כמ"ש שורפה חיה ואינה אוכלת גוף הגוף וכמ"ש בוער באש והסנה איננו אוכל וצ"ע שהרי אש של מעלה שירדה על המזבח במשכן ובמקדש היתה אוכלת העולה וחלבי השלמים תמיד בכל יום וכן אש של אליהו וכדומה בהרבה מקומות ואולי הכוונה שרק כאן היה באופן זה וזה דוחק שהרי אמר זה לכלל · ומ"ש והיא שחורה צ"ע שהרי במ"ר פ' י"ב ס"ח איתא שהראהו אש אדומה שחורה לבנה: וירוקה ואבל התורה אמרו אש שחורה ע"ג אש לבנה וביומא כ"א על אש המערכה שהיתה ברה כחמה ומנין דורש כאן שהיתה שחורה · ומ"ש שאש של מטה אוכלת ואינה שורפת צ"ע שהרי אנו רואים שאוכלת ושורפת · אולי תיבת ואינה ע"ס וצ"ל ושורפת: כשם שהסנה בוער · כל דמוים אלו שדורש הם בכלל מדה כ"ו ממשל שניתן לדרוש: מדבר עם משה · פי' שזה ענין הקריאה וההתראות כדי שיכין עצמו וכשהראהו דבר חדש ונפלא אז אמר אסורה ואראה וכן עשה כמ"ש וירא ה' כי סר לראות ואז ויקרא: ך ג' פסיעות · וכן הוא בתנחומא וצ"ע מנין הוא לו ובמדרש אחר ה' פסיעות ועי' רד"ל ורש"ש: הפך פניו · מדכתיב כי סר ולא כתיב כי הלך: שהביט בו הקב"ה · שמ"ש וירא ה' כי סר לראות מיותר אלא פי' וירא ה' שהביט בו כי ה' יראה ללבב ומ"ש לראות דורש בחילוף א' בע' באתב"ע א"ת לראות אלא לרעות: מהו כי סר · שהוא מיותר כנ"ל ודורש שהוא לשון צער ועצב וכמ"ש במ"כ ומ"ש לראות כמ"ש וירא בסבלותם אבל משה ולכך ויקרא לו להיות רועה ע"פ מדת ממעל ומנגד עי' לעיל פ"א סכ"ז: אברהם אברהם · בראשית כ"ב י"א יעקב יעקב שם מ"ו ב' שמואל שמואל ש"א ג' י' ובכל אלו יש הפסק קו בין שני השמות ואבל משה אין הפסק: וקורא פלוני פלוני · במסירות

יפה תואר

לומר זה גבריאל משום דהוא שרו של אש ומכיון דנגלה בלבת אש היינו גבריאל · ולר"י י"ל דלבת אש היינו אור השכינה ולא אש ממש · ויתכן שרמזו לדין ורחמים · כי דעת ר"י שנגאלו ברחמים כי לא היו כדאים להיותם רשעים ולז"א שהאמצעי היה מיכאל שהוא על מדת רחמים ולכן אמר שהוא של שלג וכידוע · ודעת ר"ח שהי' בדין כאומר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ולכן היה האמצעי גבריאל שהוא ממונה על מדת הדין שעז"א גבריאל של אש · וע' בזה ברמב"ן: ויראה אותן אשות ולא ירא מהם · כאשר היה לישראל כאומרם וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק · ובעל מגלה עמוקות כתב שע"י הסנה זו שנתחזק שכלו זכה והוכן עוד להשיג מראה הכבוד האמיתי בסיני · וזה שהדריך ה' למשה להשגת הנבואה מתחלה במראה אש רותחי עד שנספד מתמריותו וכשבא לסיני הי' קדוש ולא יעצרנו גדר אמרו מהסגה הסיא: משני חלקים של סנה · וזה היה להגדיל הפלא כי מלבד שאיננו אוכל גם אין האש נאחזת בכולו וז"ש מדוע לא יבער הסנה · ובא לרמז בזה כי נבואת משה לא היתה מהמדרגות התחתונות וזה בחלום או בביטול הרגשים וכמ"ש על הא דלקמן ג' פסיעות פסע וכו' אלא ביקיצה וזו הכוונה משני חלקיו של סנה: שנאמר וארד להצילו מיד מצרים · ותרגמו ואתגליתי ופי' הכתוב יען כי באת להציל את השפלים ואת הנדכאים לכן נגליתי על הסנה: קשה מכל האילנות מזיק ומצער שהוא קוץ מכאיב · וכן היה שעבוד מצרים קשה כי כביכול הוא הרגיש בצערן: היו חוזרין וכובשין · אחר שהיו מתים בנהר הוציאו אותם וקברו בבנין: מה הסנה הזה כשאדם מכניס וכו' · אין פירושו כי המצרים נמשלו לסנה ואברהם וישראל יצאו וידיהם שרוטות ומתמרטות · דהא המצרים שכלו המכאובים והיסורים ולא הישראל ואברהם אשר יצאו מזה · אבל עיקר המשל הוא כי כבואם לא הרגיש איש ובצאתם נתפרסם הדבר ע"י המכאובים אשר באו על המצרים · ובמדרש אגדה הובא המשל לסנה · כי המצרים לא הניחו את ישראל כמו שיכבד לצאת מהסנה: הדס עושה שלש · זה עפ"י הרוב כי יש אשר קיימי ז' ז' בקינא כדאיתא בפרק לולב הגזול: ושורפת ואינה אוכלת · פי' מיבש הלחות (וכמו שורפה חיה) שמותה את הלחות אשר בקרבה · אבל אש של מטה הוא להפך: ג' פסיעות פסע משה כצ"ל · ודריש מדכתיב אסורה נא וגו' משמע שלא סר עדיין וא"כ מה אמר כי סר לראות דמשמע שכבר נתקרב לראות · לכן אמר ר"י כי בשעה שאמר אסורה נא כבר פסע ג' פסיעות ועז"א כי סר לראות כי מג' פסיעות אלו לא מנעו ה' אבל לפסוע יותר לא עזבו ה' ואמר אל תקרב הלום ומ"מ לא אמרינן שפסע פחות מג' פסיעות דא"כ כמאן דליתא דמי ולא אמר הכתוב כי סר לראות · ורשב"ל סובר כי על הפיכת פניו אמר הכתוב כי סר לראות · ומ"ש שר"י כוון לשלש מדרגות הנבואה שיש לנביא וכמ"ש המורה וזה הראשונה בחלום ואח"כ ברוה"ק בנבואה ואח"כ בהקיץ וז"ש ג' פסיעות פי' שבאותו המקום הגיע לג' מדרגות ממדרגה למדרגה כשאר הנביאים אלא הפך פניו שמיד ניבא נבואה והסב"ל סובר שלא הלך מדרגות הנבואה בהקיץ · וזה דרך דרש: אבל משה משה

ידי משה

בלבת אש ללבבו כשיבא לסיני · ושמעתי רמז לזה שדרש נוטריקון ב"ל ב"ת ב' לוחות ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ ופי חכם חן: וכשיצא וינגע ה' וגו' · פי' שנתפרסם הדבר כמו העוף שבשעת יציאה ניכר שהיה בתוך הסנה: ר' יוחנן אמר ה' פסיעות פסע שנאמר אסורה · לא ראיתי שם רמז בפסוק זה לאותן ה' פסיעות ואפשר שממלת נא קדרים בגמטריא חמשים ואחד כמו שדרשו חז"ל גבי לוט שאמר אמלטה נא פי' רש"י נא בגימטריא נ"א שנה שלוער איחרה ישיבתה אחר סדום שנה אחת שהיה ישיבתה מדור הפלגה עד עכשיו נ"א שנה סדום נ"ב שנה וכמו כן יצא למדרש דרש זה הכא שפסע חמשים פסיעות וממלת נא למד כן שגמטריא הכי הוה והמדפיס טעה בין חמשה לחמשים ומיתורא דנא קדרים ולאפוקי מרשב"ל שאמר שלא פסע אלא שהפך רק פניו ודרש כי סר שלא סר רק פניו לאחוריו ולא גופו ורגליו והואיל שלא פסע ועמד במקומו ונתירא לילך לו מפני השכינה אלא הפך פניו זכה לרעות את ישראל וכן מצינו בפרשה ג' בזכות מהביט זכה לתמונת ה' יביט מסא"כ לר' יוחנן שברח מפני השכינה ס"ל כמ"ד לקמן שאלולי וכו' כנ"ל אמנם קשה לי בן המחבר למה אמר חמשים פסיעות הלא נא בגימטריא נ"א פסיעות ולפי פירוש א"א ז"ל מוכרח אני לומר כיון שהגיע לחשבון השלום וכלל לא

משה אין בו פסק למה כן · משל לאדם שנתן עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משוי זה · ד"א עם כל הנביאים הפסיק מלדבר עמהם אבל במשה לא הפסיק כל ימיו · (כח) א תני רשב"י מהו משה משה לשון חיבה לשון זירוז · ד"א משה משה הוא שלמד תורה בעוה"ז והוא עתיד ללמד בעוה"ב · שעתידין ישראל לילך אצל אברהם ואומרים לו למדנו תורה · והוא אומר להם לכו (כט) אצל יצחק שלמד יותר ממני ויצחק אומר לכו אצל (ל) יעקב ששימש יותר ממני · ויעקב אומר להם לכו אצל משה (לא) שלמדה מפי הקב"ה · הה"ד (תהלים פד) ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון · ואין אלהים אלא משה שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה · ר' אבא בר כהנא אמר (לב) ב כל מי שנכפל שמו הוא בשני עולמות: ויאמר הנני (לג) ג הנני לכהונה ולמלכות · א"ל הקב"ה במקום עמודו של עולם אתה עומד · אברהם אמר הנני ואתה אומר הנני · בקש משה שיעמדו ממנו כהנים ומלכים א"ל הקב"ה אל תקרב הלום כלומר לא יהיו בניך מקריבין שכבר מתוקנת הכהונה לאהרן אחיך · הלום זו מלכות כמה דתימא (שמואל ב ז) כי הביאותני עד הלום: ואומר (שם א י) הבא עוד הלום איש · א"ל הקב"ה כבר מתוקן המלכות לדוד אעפ"כ זכה משה לשתיהן · כהונה (כג) ששימש בז' ימי המלואים · מלכות דכתיב (דברים לג) ויהי בישורון מלך: של נעליך · (לד) כל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל · וכן ביהושע (יהושע ה) של נעלך · וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים:

פרשה ג א ויאמר אנכי אלהי אביך · הה"ד (משלי יד) פתי יאמין לכל דבר [וגו'] · מהו פתי נער שכן בערביא (א) קורין לנער פתיא · ד"א אין פתי אלא לשון פתוי כמה דתימא (שמות כב) וכי יפתה איש · אמר רבי יהושע הכהן בר נחמיה ד בשעה שנגלה הקב"ה על משה טירון היה משה לנבואה · אמר הקב"ה אם נגלה אני עליו בקול גדול אני מבעתו · בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה · ה מה עשה נגלה עליו בקולו של אביו · אמר משה הנני (ה) מה אבא מבקש · אמר הקב"ה איני אביך אלא אלהי אביך בפתוי באתי אליך כדי שלא תתירא · אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב · שמח משה ואמר הא אבא נמנה עם האבות ולא עוד אלא שהוא גדול שנזכר תחלה: ויסתר משה פניו אמר אלהי אבי עומד כאן ואיני מסתיר פני · ר' יהושע בן קרחה ור' הושעיא (ג) אחד מהן אומר לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו שאלולי לא הסתיר פניו גלה לו הקב"ה למשה מה למעלה ומה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות ובסוף בקש לראות שנאמר (שם לג) הראני נא את כבודך ו אמר הקב"ה למשה אני באתי להראות לך והסתרת פניך עכשיו אני אומר לך כי לא יראני האדם וחי כשבקשתי (ב) לא בקשת · וא"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי אעפ"כ הראה לוי ז בשכר ויסתר משה פניו · (שם) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · ובשכר כי ירא (שם לד) וייראו מגשת אליו · ובשכר מהביט · (במדבר יב) ותמונת ה' יביט · ור' הושעיא רבה אמר יפה עשה שהסתיר פניו א"ל הקב"ה אני באתי להראות לך פנים וחלקת לי כבוד והסתרת פניך חייך שאתה עתיד להיות אצלי בהר מ' יום ומ' לילה לא לאכול ולא לשתות ואתה עתיד ליהנות מזיו השכינה שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו · אבל נדב ואביהוא פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מזיו השכינה שנאמר (שם כד) ואל אצילי בני ישראל לא

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה נ"ו · במדבר רבה פרשה י"ד · תורת כהנים סדר ויקרא · תוספתא ברכות פרק א' · מדרש שמואל סוף פרשה ט' · ילקוט סדר וירא רמז ק"א · ב בראשית רבה פרשה ל' ופרשה ל"א · תנחומא כאן סימן י"ח · ילקוט ריש פרשה נח · ילקוט דברי הימים סוף רמז תל"ף ע"ב · ג זבחים דף ק"ב · בראשית רבה פרשה נ"ה · דברים רבה פרשה ב' · תנחומא כאן סימן י"ט · ילקוט סדר וירא רמז ל"ו · ד לקמן פרשה מ"ה כל הענין · ה תנחומא כאן סימן י"ט · ו ברכות דף ז' · ילקוט כאן רמז קע"ח · ז ויקרא רבה פרשה כ' · במדבר רבה פרשה ב' · תנחומא סדר אחרי סימן ו' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ז · ילקוט שמיני רמז תקכ"ד ·

חדושי הרש"ש

פסיעות · נ"ל ה' וע' יד"מ ונ"נ דדרש מן ה' דאסורה שהיא נוספת (שהוא מנחי ע"ו) לרמוז על ה' פסיעות ע' ברכות ל"א ב' תד"ה עמכה וכפ"ע דפסחים מ"ב בסרע"ב · ובבראשית רבה ספ"ס ביד"מ בשם האב"א: (כב) ששמש בז' ימי המלואים · ועי' לקמן פל"ז דעת רבנן ור"ב בשם ר"ס דכל מ' שנה שמש בכה"ג:

(ה) מה אבא מבקש · והיינו יאמין לכ"ד שהאמין שבא אביו לכאן · ודלא כמ"כ שכ' לקמן פמ"ה שאמר בלשון תמיהה וכי בא אבי ממצרים ועמש"כ שם: (ג) אחד מהן אמר לא יפה כו' · היינו ריב"ק כדמוכח שעושה נקרא כן · וכדבריו מתפרש בירושלמי רפ"ה דעירובין כמ"ש בהגהותי כס"ד: (ב) לא

חדושי הרד"ל

(כח) תני רשב"י · לשון חבה כו' · ב"ר פ' נ"ו ע"ש: (כט) אצל יצחק שלמד יותר ממני · שחי ה' שנים יותר מאברהם (ולמד מילדותו ואברהם למד מ"ד בן מ"ח הכיר לבוראו): (ל) יעקב ששימש יותר ממני · ור"ל אף שיעקב לא חי כ"כ כיצחק אבל שימש ת"ח יותר ממני כמ"ש יושב אהלים · ונטמן י"ד שנה בבית שם ועבר: (לא) שלמדה מפי הקב"ה · וכמ"ש בעירובין (נ"ד) כיון דמשה מפי הגבורה למד מסתייעא מילתא: (לב) כל מי שנכפל שמו · ב"ר שם: (לג) הנני לכהונה ולמלכות כו' · זבחים (ק"כ): (לד) כ"מ שהשכינה כו' · עיין רמב"ן:

(א) קורין לינוקא פתיא · סנהדרין (ק"י) טירון היה ופי' מ"ע איש שלא נתחנך עדיין לאיזו מלאכה: (ב) לא בקשת עכשיו שבקשת איני מבקש · כן מסיים לקמן ס"פ מ"ה במאמר זה וכ"ה פ"ק דברכות:

פירוש מהרז"ו

בלא הפסק מכובד המשא והצרה · וכמ"ש לעיל ס"ה אך אלו כל הנ"ל לא היה מתוך צרה: לשון חבה · במ"ר פי"ד סכ"א וע"כ כפל שמו שמשתעשע בזכרו · וכמ"ש ירמיה ל"א כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד: בעוה"ז וכו' בעוה"ב · ע"פ מדה י' וכמ"ש רא"צ בסמוך וכן הוא בתנחומא כאן ובב"ר פ"ל ס"ד ופל"ח סי' י"ב: שעתידין ישראל · לעתיד כשישובו לציון: שלמד יותר ממני · שאברהם היה נרדף מנמרוד ודור הפלגה והיה גולה הרבה כמ"ש לך לך וכו' וכמ"ש הלוך ונסוע וכו' ויתהלכו מגוי אל גוי וכו' אך יצחק לא יצא מארצו ואברהם היה לו מלחמות ולא יצחק גם חי יותר מאברהם: ששימש יותר ממני · כמ"ש ויעקב איש תם יושב אהלים ות"א משמש בבית אולפנא בבית מדרשם של שם ועבר וכמ"ש ב"ר פס"ג ס"ס י' ילכו מחיל אל חיל מישיבה לישיבה עד יראה אל אלהים בישיבת משה כשישוב משה עם ישראל לציון כמ"ש לעיל פ' זו ס"ד ר' לוי: הנני לכהונה · ע' זבחים ק"ב ב"ר פנ"ה ס"ו ד"ר פ"ב ס"ז ובתנחומא ושם המאמר בשלימות וכאן חסר ודרש כן על מ"ש אברהם משה משה · כי כהונה ומלכות הם השני כתרים הגדולים והעליונים · ודבר ה' עליון כשקורא לאדם קוראהו ומקרבו לממשלה היותר גדולה היינו לכהונה ולמלכות ואברהם ביקש לזרעו אחריו לכלל האומה ונתקבלה בקשתו · אך משה ביקש לו ולזרעו אחריו ביחוד ועל כן לא נתקבלה בקשתו רק על עצמו כמ"ש בסוף הסימן ולא לזרעו: במקום עמודו של עולם · שם בד"ר הנני' מפסוק אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד וכן בב"ר שם: אל תקרב · משמע שלא יקרב למקום הקודש ואח"כ אמר שהמקום שעומד קודש הוא ולדעת ר"ל לא רצה רק להפוך פניו ולא לילך כלל ולדעת ר"י רק ג' פסיעות למה הוצרך להזהירו אל תקרב על כן דורש אל תקרב מלשון הקרבת קרבן ע"פ מדת ממעל: עד הלום · דוד אמר כן על שהביאו למלכות: עוד הלום · אבל מלכות שאול כתיב · ודורש ע"פ מדה כ"ב כאלו כתיב אל תקרב אל הלום: זכה משה · לעצמו ולא לבניו: ששימש בז' ימים · לקמן פל"ז בס"א וס"ג: ויהי בישורון · במ"ר פט"ו ס"ס י"ג וס"ג עמש"ש: וכן ביהושע · ויאמר שר צבא ה' אל יהושע וגו' כי המקום אשר אתה עומד עליו קודש הוא · וכמ"ש עוד בב"ר פל"ז ס"ג שר צבא של מעלה אני ובכל מקום שאני נראה הקב"ה נראה ולזה כוון המדרש:

פרשה ג א אנכי אלהי אביך · משמע אביך ממש הוא עמרם ולא מצאנו בתורה שיקרא הש"י אלהי פלוני רק על השלשה אבות ע"כ דורש דכאן הוצרך להזכיר אביך לפיתוי למשה וכמ"ש לעיל פ"ב ס"ה ללבבו ולקרבו · כי היה עדיין נער וטירון לנבואה וטירון פי' המ"ע אדם שלא נתחנך ולא הורגל וע' לקמן פמ"ה ס"ה באיזה שינויים ועל שדורש הפסוק על משה ע"כ בא לדרוש שמ"ש פתי אין פי' שוטה כמשמעו ברוב מקומות אלא נער או מפותה ובפסוק הקודם מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב ומשה קרוי טוב כמ"ש לעיל פ"א ס"כ ועליו אמר פתי יאמין לכל דבר שהאמין שאביו מדבר אליו ושנקרא אלהי אביו: בקולו של אביו · דורש כן שתחלה כתיב ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה וכו' ויאמר הנני משמע שידע שהש"י מדבר אליו וענה לו הנני ואח"כ אמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וכו' ויסתר משה פניו היה לו להסתיר פניו מיד כשקרא לו קודם שאמר הנני · ע"כ דורש שתחלה אבל ויקרא אליו וגו' היה סבור שהיא אביו ע"כ אמר הנני עד שאמר לו אנכי אלהי אביך וגו' אז הסתיר פניו: אחד מהם אומר · ולקמן אמר בהדיא ר' הושעיא רבה אומר הרי שהדעה הראשונה הוא דעת ריב"ק וכן הוא בהדיא לקמן פ' מ"ה שם וצריך להגיה ריב"ק אומר: אני באתי להראות לך וכו' · דורש שמשה אמר הראני את כבודך והיה לו להשיב מיד לא תוכל לראות את פני ומה זה שהפסיק בפסוק אני אעביר כל טובי וגו' וקראתי בשם ה' לפניך ע"כ דורש שהשיב לו אני אעביר כל טובי על פניך היינו מה למעלה וכו' היינו בשעה שנראה לו בסנה ואז קראתי בשם ה' לפניך שאמרתי לך אנכי אלהי אביך ואז אלו רצית היית יודע כל טובי אך עתה לא תוכל לראות פני וגו' · וזה לפי סידור הכתוב · וע' לעיל ריש פ"ב שדורש בא"א דוק והתבונן: אעפ"כ · סובר כריב"ק שלא יפה עשה ולא זכה כפי שאלתו ורצונו עכ"ז זכה שעל שמתחלה היתה כוונתו לכבוד הש"י ומוראו · אך לשון הגמרא ברכות (דף ז') ופליגא דרשב"ל א"ר יונתן בשכר שלש זכה לשלש ואם כן היה לו להביא דברי ר"י דסכנין בדברי ר' הושעיא · וע' כל זה לקמן פמ"ה ס"ה ויק"ר פ"כ סי' י"א: ודבר ה' אל משה · שמות ל"ג · ויראו מגשת · שם ל"ד · ותמונת ה' · סוף בהעלותך: ליהנות מזיו השכינה · שזה יהיה מחייך כמ"ש לקמן פל"ב ס"ס ד' ופמ"ז ס"ס ה' בהדיא וכן בס"ו שם במ"ר סכ"א סט"ז: קרן עור פניו · וזה בא לו מזיו השכינה: לא שלח ידו · ויחזו את האלהים

ידי משה

לא דק בהדא כמו שמצינו כמה פעמים ואחד בגיטין גבי וטומטס כארץ ע"ש אבל ל"נ דה"ס שצריך לדקדק בדברי רשב"ל שאמר כפף פניו והביט שסמך פניו מן השכינה לאחוריו ולא רצה לראות ממש בשכינה רק שהביט קצת מן הצד ורשב"ל הוא מפרש דברי ר"י שאמר חמשים פסיעות והיכא עוד פסיעה אחת נ"א שהיא היה מן הסכרת כדי שיסתכל מן הצד ולא רצה להסתכל בהדיא ולזנות עיניו מן השכינה ולכך לא קחשיב פסיעה א וכ' המדרש לקמן אבל נדב ואביהוא פרעו ראשיהם וזנו עיניהם פי' שהסתכלו כל צרכם בהדיא ולא מן הצד כמו משה עליו השלום ודו"ק היטב: פלוני פלוני וכו' · נמצא שדרך

יפה תואר

אין בו פסק · לפי הדרש שלפ"ז יתפרש כי הוא עלה במדרגה הנבואה של הנבואה בלי שום הפסק זמן: אבל ממשה לא הפסיק כל ימיו · ומה דאיתא בסוף מסכת תענית ובפ' יש נוחלין עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה כבר פירש"י ז"ל שלא היה הדבור פה אל פה אלא בחזיון לילה · וע' ברשב"ס ובעין יעקב מה שכתבו בזה באופנים שונים: שלמדה מפי הקב"ה · אבל האבות קבלו התורה מקבלת שם ועבר:

טירון היה משה · לפי הענין נראה שפי' נער או רך בשנים · וכן פי' הרש"ע בספר האמונות ולכן נבעת אם נגלה עליו הקב"ה בקול גדול · אבל בירושלמי איתא על אליהו שהי' טירון של נביאים

ופי' בערוך שהוא לשון חשיבות וגדולה · ווס שבא לתת טעם למה שיתה הנבואה זאת בהקיץ ולכן היה להוסר פן יהיה נבעת מקול ולא באה לו הנבואה בחלום או במראה ולא יוסף עוד · ומשני כי משה חשוב מאד ולא יאות לו לנבואה עכשיו אלא בהקיץ: בוסר הוא · פי' הדברים כי קול הנבואה ראוי להיות גורא מאד · ולכן יחשוב על קול נמוך שהוא קול זר ולא יאות להשיב על זה · לכן בא בקול אביו ופ"ז ימסר וודאי להשיב · והנה הקולות המוזכרים הוא הוא מדבר ממדרגות הנבואה וכמ"ש בעל מגלה עמוקות וזה תורף דבריו · לפי שההרגל על כל דבר שלטון ואין שום שלימות נתנה בלי הרגל · לכן מרע"ה עם היותו מוכן מאד לנבואה לא ידע דרכי ה' לבלתי הרגלו עדין בם וזה טירון ר"ל נער בלי מורגל ולכן באה אליו הנבואה דרך פתוי בהרגל ובהדרגה שלא נגלה אליו בקול גדול שהוא גדול הבא פתאום אי אפשר שלא יזיק ולא הרס לראות כאצילי בני ישראל וג"כ לא בקול נמוך ומדרגה קטנה כי אולי יחשוב לו שהיא ידיעה מחקרי ולא יחשבנה נבואה ולכן נקרא בקול אמצעי והוא קול אביו שבלנו מנעוריו שהוא שכלו ולכן אמר מה אבא מבקש שחשב היותו משיג כשאר השגות שכלו הקדומות · ואולי פירושו של קול גדול הוא הנבואה בלי כל הקדמות וזה יוכל להבעיתו לדעת הכל פתאום · וקול נמוך הוא השגת הידיעה אחרי הקדמות הנהוגות לזה · וזה פי' זלזול בנבואה כי לפי זה אין יתרון לו על המחקר · ולכן למדהו הדרושים עם סבותיהן יחד וזה הסגולות בקול אב שהם הקדמות המקובלות והלמודיות אשר לבנים ושוב נעתק ללמדו עיקר הדברים כפי אמתתם בנבואה שיתרה על המחקר וזה קול אלהים: הנני מה אבא מבקש · והא דאמרינן לעיל פ"ב הנני לכהונה הנני למלכות פליגא אהא · ואפ"ג דמדכתיב אנכי אלהי אביך ע"כ כבר מת שאין ה' מיחד שמו על הצדיקים בחייהם כדלעיל בב"ר לא יקשה שיחשוב משה כי אביו קרא לו · כי אולי לא שמע עדיין במותו ואפי' שמע יחשוב עכשיו שטעו בשמועתו · וע' לקמן בפמ"ה אמר בא אבי ממצרים: אחד מהן אומר זה לא גרסינן וצ"ל ריב"ק אומר וכמו שאומר בסמוך ור' הושעיא רבה אמר וכן לקמן פמ"ה: לא לאכול ולא לשתות ·

שלח ידו (ג) והם לא קבלו על מה שעשו : ב ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי הה"ד (איוב יא) כי הוא ידע מתי שוא · ידע הקב"ה (ד) העם המתים על השוא לעשותו · ד"א ידע הקב"ה העם העתידים לעשות שוא ונהרגים כמה דתימא (ישעיה ג) מתיך בחרב יפולו · אלא (איוב יא) וירא און ולא יתבונן · כיצד אתה מוצא בשעה שיצאה הגר מביתו של אברהם היא ובנה מה כתיב (בראשית כא) ויכלו המים מן החמת ותלך ותשב לה מנגד · א"ר ברכיה א התחילה מטחת דברים כלפי מעלה אמרה רבון העולמים אתמול אמרת לי (שם טז) הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת · מיד ויקרא מלאך אלהים אל הגר · א"ר סימון ב בקשו מלאכי השרת לקטרגו אמרו לפניו רבון העולמים אדם ג שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר · נאה להעלות לששים רבוא שהן עתידין לומר לפניך (שמות טו) זה אלי ואנוהו · אמר להם עכשיו צדיק הוא או רשע אמרו לפניו צדיק הוא · אמר להם איני דן את האדם אלא בשעתו לכך כתיב (איוב יא) וירא און ולא יתבונן · וכן כשהיו ישראל במצרים ראה הקב"ה מה שעתידין לעשות : הה"ד ויאמר ה' ראה ראיתי · ראיתי לא נאמר אלא ראה ראיתי · אמר לו הקב"ה משה ד אתה רואה ראייה אחת ואני רואה שתי ראיות · אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורתי ואני רואה אותן מקבלין תורתי זהו ראה · ראיתי זו ראיית מעשה העגל שנאמר (שמות לב) ראיתי את העם הזה · כשאבא לסיני ליתן להם את התורה אני יורד בטטראמולי שלי שהן מתבוננים בי ושומטים אחד מהן ומכעיסים אותי בו אעפ"כ איני דנם לפי המעשים העתידין לעשות אלא לפי הענין דהשתא · כי שמעתי את צעקתם · אע"פ שידעתי מכאוביו שעתידים לעשות הוי ראה ראיתי · מהו כי ידעתי את מכאוביו יודע אני כמה עתידים להכאיבני במדבר · כמה דתימא (תהלים עח) כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון · ואעפ"כ איני נמנע מלגאלם · א"ר שמואל בר נחמן (ה) הדבר הזה שפט עתניאל בן קנז לפני הקב"ה · אמר לפניו רבון העולם כך הבטחת את משה בין עושין רצונך בין לא עושין רצונך אתה גואלם · שנאמר (שופטים ג) ותהי עליו רוח ה' וישפוט את ישראל · לכך כתיב כי ידעתי את מכאוביו אעפ"כ אני גואלם : ג וארד להצילו מיד מצרים וגו' · אמר הקב"ה למשה (ו) אני אמרתי ליעקב אביהם (בראשית מו) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך וגו' · ועתה ירדתי לכאן להעלות בניו כמו שאמרתי ליעקב אביהן ולהיכן אני מעלן אל המקום אשר הוצאתים משם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותם · הדא הוא דכתיב ולהעלותו מן הארץ ההיא · ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי · עד עתה לא באה צעקתם לפני שלא הגיע הקץ שאמרתי לאברהם (שם טו) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה · ועתה לכה ואשלחך אל פרעה · א"ר אלעזר (ז) לכה וודאית (הה"א שבסוף התיבה) לומר אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם : ד ויאמר משה אל האלהים מי אנכי · א"ר יהושע בן לוי משל למלך שהשיא את בתו (ג) ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרונית ונתן לה שפחה כושית א"ל חתנו לא שפחה מטרונית פסקת ליתן לי · כך אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים כשירד יעקב למצרים לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה · ועכשיו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה (ד) לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי אעלך גם עלה · ד"א מי אנכי רבי נהוראי אומר אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי לך והוצא את ישראל (ח) היכן אני משכים בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה · מנין לי לספק במאכל ובמשתה · כמה חיות יש בהן כמה מעוברות יש בהן כמה תינוקות יש בהן כמה מיני מזונות התקנת להם להחיות שבהן כמה מיני רכוכין התקנת למעוברות · כמה קליות ואגוזין התקנת לתינוקות · והיכן פירושו של דבר זה בשיר השירים שנאמר (שיר א) הגידה לי שאהבה נפשי : א"ל הקב"ה (ט) מן

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה נ"ג כל הענין · תנחומא סדר וירא סימן ה' · ילקוט וירא רמז צ"ד · ב עיין ראש השנה דף ט"ז וברש"י ד"ה שנאמר · ירושלמי שם פרק א' · מדרש תהלים מזמור ה' · ג עיין ירושלמי תענית פרק ב' הלכה ה' · ובאיכה רבתי פרשה ב' פסוק ב' · ותנחומא סדר יתרו סימן ה' · ילקוט ישעיה רמז רפ"ט · ד לקמן פרשה מ"ב ופרשה מ"ג · דברים רבה פרשה ב' · תנחומא כאן סימן כ' כל הענין · ה לעיל פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ז' · תנחומא כאן סימן י"ד · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ב ·

חדושי הרד"ל

(ג) והם לא קבלו על מה שעשו · עיקר הפי' שהוא לשון בתמיה וכי לא קבלו הן עונשן ע"ז ע"כ יפה עשה משה שהסתיר פניו : (ד) העם המתים · על השוא מלעשותו כצ"ל · (וי"ל גם גי' הספר ופליגי ב' הדרשות בהא · לדרשה קמייתא שהן ממיתין עצמן לעשות שוא ולד"א הן נענשין ונהרגין על שעושין השוא) : (ה) הדבר הזה שפט עתניאל · דכתיב הכי וישפוט בין ותהי עליו רוח ה' לויצא למלחמה לכן דרש ליה שאינו לשון שפיטת שררה על ישראל (ורש"י בשופטים העתיק דרשא זו בשם התנחומא על ותהי עליו רוח ה') אלא ששפט משפטן לפני ה' ומלפניו הוציא כאור משפטם (ונראה שהדרשה שדרשו בירושלמי פ"ב דתענית ה"ז ובמדרש שמואל פר' י"ג נתעטף שמואל כחלוקן של ישראל כו' עיקר הדרשא הוא על וישפוט שמואל האמור שם שאין פי' לשון משפט בין אדם לחבירו כדפרש"י שם אלא ששפט משפטן לפני ה' כדהכא שאף שלא עשו עדיין תשובה שלימה יושיעם · וכ"מ הכתובים (בשופטים ב') ויעזבו את ה' ויזכר להם מאד ויקם להם שופטים וגו' ואין מזכיר שם שעשו תשובה · וכן אחר כך כתיב וגם אל שופטיהם לא שמעו כי זנו וגו' · אעפ"כ כתיב והיה ה' עם השופט כל ימי השופט כי ינחם ה' מנאקתם מפני לוחציהם ודוחקיהם : (ו) אני אמרתי ליעקב אנכי ארד כו' · ועתה ירדתי כו' בא לפרש שמ"ש ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה · אין פירושו כפשוטו בשעת ירידה לגלות מצרים · שא"כ למה לא כתוב כאן וארד להצילו · אלא עיקר ירידה זו על הירידה הלזו להצילם נאמרה : (ז) לכה וודאית הה"א שבסוף התיבה · כלומר אליך וכן הדבר תלוי (ויהיה פירושו כמו לכה לישועתה (תהלים פ') ע"ש) ולא יתפרש לשון הליכה כפשוטו · וא"כ שהיא לשון אליך הה"א יתירה שנכתוב תמיד לך בלא ה' (רק ה' נמנו במסורת הכתובים עיין בפרש"י תהלים שם) לכן אמר שהה"א וודאית כלומר נכתבה הדבר בוודאי שלך הדבר מצפה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם (ונראה מ"ש בירושלמי פ"ד דסוכה ה"ג על קרא דלכה לישועתה לך יודייה היא ע"ש וצ"ל וודיה ופירושו כדהכא · עי' בשוח"ט שם ובויק"ר פ"ט) · ועיין במ"כ ויק"ר פ"א מ"ש בזה : (ח) היכן אני · משכינם בקיץ כו' כצ"ל : (ט) מן חררה שהיא יוצא עמהן · דרש כן על צאי לך בעקבי הצאן כדדרש ר"א בשי"ר שם :

חדושי הרש"ש

כדמוכח לקמן ור' הושעיא רבה אמר יפה עשה כו' וכ"ה לקמן פמ"ה : (ג) ופסק ליתן לה מדינה ושפחה כו' · מדינה היא כנגד מה שהבטיחם לתת להם את ארץ כנען : (ד) לא אנכי הוא שאמרת לו כו'

מתנות כהונה

פרשה כ' גרס כמו כאן : והם לא קבלו כו' · זהו פירוש של ואל אצילי וגו' לא קבלו ענשם על מה שעשו שלא כהוגן מכלל שהיו ראוים לשליחת יד וכמו שפירש רש"י שם : המתים · נראה שהוא לשון המתנה ואולי צ"ל הממתינים : ולא יתבונן · עושה עצמו כאלו אינו מתבונן בה : מטחת · משלכת וזורקת · ודרש לשון כמטחוי : בצמא · כדאיתא בפרק חלק ובאיכה רבה שהגולים מבני ישראל הלכו אצל בני ישמעאל ובקשו מהם שישקום מים והם לא עשו כן אלא המיתום כדאיתא שם : [אלא בשעתו גרסינן] : טטראמולי שלי · הרמב"ן ז"ל בפרשת כי תשא פי' ארבע פרדות טטרא בלשון יון ארבע מולין פרדות כלומר במרכבה שלי והרמז לדמות ארבע חיות הקבועים בכסא הכבוד כדכתיב בריש ס' יחזקאל וכתיב ופני השור מהשמאל והם שמטוהו ועשו את העגל (והרמב"ן בפרשה כי תשא ורבינו בחיי פ' זו הביאו מדרש זה בלשון יותר ברור · ועיין שם ולקמן פר' מ"ב) : [אף על פי שידעתי גרסינן] : ודאית · הה"א שבסוף מורה על הברור [וודאי כמו שדרשו ישובו רשעים] לשאולה לדיוטא התחתונה שבשאול וכהגה רבות : [הכי גרסינן לא אנכי הוא : מיני רכוכין גרסינן · ועיין לעיל בפרשה ב' : ה"ג

פירוש מהרז"ו

ויאכלו וישתו כמ"ש ויק"ר פ"כ סי' י"א מכאן שהיו ראוים להשלחת יד וכו' : ב ראה ראיתי · שני ראיות ע"פ מדה יו"ד · תנחומא כאן סי' כ' : כי הוא ידע · וס"ד וירא און ולא יתבונן וגו' ועיר פרא אדם יולד · ודורש על ישמעאל ע"פ גז"ש שכתוב בו והוא יהיה פרא אדם · מדרש תהלים מזמור ה' : המתים על השוא · שמוסרים נפשם למיתה כדי לעשות שוא : לעשות שוא ונהרגים · שאע"פ שעתידים לחטוא מאד עד שיהרגו עליהם עכ"ז אינו מעניש מקודם שיחטאו כמו בלעם ועל שעתה דורש מתי על מיתה של הריגה הולך לגז"ש מתיך בחרב : כיצד אתה מוצא · תנחומא וירא סי' ה' כל הענין : ותשב לה מנגד · הרחק כמטחוי קשת ודורש בב"ר פ' נ"ג סי' י"ג שמטחת דברים כלפי מעלה ומ"ש קשת פי' דברים קשים שעל הריחוק דורש שם מתיבת הרחק לר"ב ע"ש ועי' לקמן סי' ע' הטיח · ופי' זורקת ומשלכת דברים בכעס נגד הש"י : לקטרגו · מרומז במ"ש כאן מלאך אלהים ובסדר לך לך כשנראה לה המלאך כתוב שם מלאך ה' ד"פ · דכאן מלאך של דין : להמית בניך בצמא · איכה פסוק בלע ה' ולא חמל ירושלמי תענית פרק ד' סוף הלכה ה' שמ"ר פר' כ"ז סי"א : מעלה לו את הבאר · מבואר בב"ר נ"ג סי' י"ד : שעתידין לומר זה אלי · על נס מי הים ולא לזה שיחטא במים · וצ"ע שהיל"ל שעתידין לומר לפניך שירה על הבאר : אתה רואה אותם · תנחומא כאן · לקמן פמ"ב ס"ה כל הענין וסוף פמ"ג · ד"ר פ"ג ס"ע · ומ"ש אתה רואה אותם וכו' שע"כ נקרא הר אלהים ועי"ש נתקרב משה לשם · לעיל פ"ב ס"ד : טטרומולין · עי' במ"כ וכ"ה במ"ע : שומטים אחד מהם · וכמ"ש ריש יחזקאל ופני השור מהשמאל ועגל הוא שור כמ"ש וימירו את כבודם בתבנית שור וכמ"ש לקמן פ"ל ס"ז שור גנבנו ועשינו עגל : אע"פ שידעתי וכו' · דורש מ"ש בפסוק ראה ראיתי כי ידעתי את מכאוביו פי' אע"פ שידעתי · וכן וסלחת לעוני כי רב הוא אע"פ שרב הוא · וכן כי קרוב הוא אע"פ שקרוב הוא : מהו כי ידעתי · הרי כבר אמר את עני עמי הם הצרות שלהם וזה מיותר ע"כ דורש אא"ע על הצרות ת"ע על עונות וחטאים כמ"ש ימרוהו יעציבוהו בלשון עתיד ובפסוק הקודם ויזכור כי בשר המה אע"פ שכמה ימרוהו וכו' : שפט עתניאל · דרש כן ממ"ש ותהי עליו רוח ה' וישפוט את ישראל ויצא למלחמה והנה אצל גדעון ושמשון שכתוב ותהי עליו רוח ה' הוא רק לענין המלחמה והגבורה וכאן לענין המשפט ע"כ דורש אא"ע לענין הדין ת"ע לענין שפיטת וויכוח לזכות ישראל נגד מדת הדין שעי"כ ויצא למלחמה : ג וארד להצילו · היינו מ"ש ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה לכוונה שבעת גלותם וצרתם לא יאבדו וזהו להצילו שירדתי כבר עם יעקב ועתה ירדתי להעלותו וזהו ולהעלותו כאלו אומר וארד להעלותו שהוי"ו מוסף לתיבת וארד : אשר הוצאתים וכו' אשר נשבעתי וכו' · שע"פ מדה י"ז שמפורש במקום אחר שהאבות דרו כבר בא"י וגם מפורש בסוף ויחי והעלה אתכם אל הארץ אשר נשבע דורש כאן מדה ט' כאלו מפורש גם כאן שאמר ולהעלותו וכו' אשר נשבע וכו' : עד עתה לא בא · אע"פ שזעקו והתפללו תמיד לא עלתה זעקתם לפני אך עתה וכמ"ש ואני תפלתי לך ה' עת רצון וכמ"ש בזוהר על פסוק עד עת בא דברו ולעיל סוף פ"א באה תפלתם לפני : ה' בסוף התיבה · שה"א יתירה באה לחזק התיבה שהוא לעכב כל ישועה · ועי' ויק"ר פ"א ס"ה : ד מי אנכי · לקמן פט"ו סי' י"ד בביאור התשובה על זה ובסי' י"א שם · שהיל"ל מי אני · דורש גז"ש על הש"י שאמר אנכי ארד וכמ"ש בסי' הקודם שבא לקיים פסוק זה ומאחר שבאת לקיים הירידה והעלייה קיים גם כן מ"ש אנכי : מטרונית · שרים ואדונים וכושית מבני חם הנמכרים לעבדי עולם כמ"ש עבד עבדים יהיה לאחיו ואיני יודע איך שייך כאן משל של שפחה : ד"א מי אנכי · הכוונה על ס"ד וכי אוציא את ב"י כנגד מ"ש והוצא את ב"י : בשיר השירים · כמ"ש בשי"ר שם פסוק זה הובא לעיל פ"ב סי' י"ד וש"נ ומ"ש מן חררה מבואר שם מפסוק אם לא תדעי · וכמ"ש במכילתא פסוק ויבואו אלימה · ומן החררה שהיו טועמין בו טעם מן כמפורש בסדר עולם סוף פ"י שהיו אוכלים עוגה שהוציאו בידם ממצרים שהיתה יפה להם כמן ל' יום · מזה תדע איך אכלכלם במן ·

יפה תואר

פי' אשר אין בו לאכול ולשתות : יודע הקב"ה העם המתים · כלומר שלהוטים ומתים לעשות שוא · והכוונה גם לפ"ז מ"ש בסמוך וירא און ולא יתבונן שלא יסתכל בעתיד כי גם לפי פי' זה כידיעת העתיד מיירי שלהוטים לעשות ועדיין לא עשו · ואין הפרש בין שני הפירושים אלא בטעם מתי שוא מאי לשון מיתה · ואע"ג דפשט של מתי שוא הוא אנשים כיון שהמ"ם מנוקד בשו"א וכמו אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל ומלשון מיתה הוא בציר"ה וכמו מתי מלחמה · מ"מ כיון דאמר בלשון מתי דורש שבא לרמז גם לענין מיתה ומהאי טעמא דריש נמי הכתוב מתיך בחרב יפולו מלשון מיתה וכמו דמשמע בסמוך : העם העתידים לעשות שוא · אבל העושים בפועל בוודאי לא ינקו כמשפט אבל על העתיד אינו מסתכל · ואע"ג דבן סורר נידון על שם סופו זה רק בידי אדם · וגם כי הוא כבר החל לעשות רע : אתה רואה ראיה אחת · פי' האדם כשרואה שני דברים רואה כל דבר בראיה אחת והראיות שונות אבל הקב"ה צופה ומביט עד סוף כל הדורות בראיה אחת · ואין לפניו שינוי בראיה : אעפ"י שידעתי · ופירוש כי ידעתי אע"פ שידעתי וכמו כי עם קשה עורף הוא · רפאה נפשי כי חטאתי לך שיתפרשו אע"פ : ועתה ירדתי לכאן להעלות כו' · ואע"ג דכבר ירדה השכינה עמהם · אולי בחטאם נסתלקה ועתה ירדה שנית לכאן להעלותם : עד עתה לא באה צעקתם לפני כו' · פי' אף כי שמע הקב"ה את צעקתם מ"מ לא נעתר להם כיון שלא הגיע הקץ להגאל ועתה הגיע הקץ אם נמנה מלידת יצחק : לכה וודאית · כלומר לך לבד יאתה הגאולה · ונראה שהמדרש הזה חולק על הא דר' עקיבא במסכת שמחות שמשה ואהרן זכו לגאלם : לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי וגו' · ודרש הקרא מי אנכי כי אלך וכי אנכי הוא אותו אנכי שאמרת ואנכי אעלך וגו' שאלך אל פרעה · ולפ"ז שאלת אנכי עומדת במקום שתים · ותשובת הקב"ה היתה מיד אני יורד ומצילן אלא לכו אתם תחלה והודיע לבני שאני גואלם וכדאיתא לקמן פט"ו : היכן אני מושכם לתור לשם מנוחה בקיץ מפני השמש

ידי משה

שדרך העולם כך הוא לקרות שתי פעמים בשעת הצרה ודברי תורה כלשון ב"א ולפיכך לא נאמר כאן פסיק וק"ל :

אמר רשב"נ הדבר הזה שפט עתניאל בן קנז וכו' · נראה לפי שבכל שופטים הנזכרים בספר שופטים לא נזכר זה הלשון ותהי עליו רוח ה' אלא עתניאל לפי ששפט לפני הקב"ה שאמר לפניו וכו' פי' שהיה עליו רוח ה' ששפט לפניו ואמר כמו שהיה הקב"ה אומר כי ראה ראיתי אעפ"י שידעתי מכאוביו שעתידין לעשות וכו' וק"ל : אם אין אתה גואלם וכו' · לפי שהמזלות היו עוזרים למצרים והולך הקב"ה

חררה שהיא יוצאת עמהן ממצרים[א] מספיק להן שלשים יום אתה יודע איך אני עתיד להנהיגם · ד"א מי אנכי אמר לפניו רבש"ע היאך אני יכול ליכנס למקום לסטים ולמקום הורגי נפשות הוי מי אנכי כי אלך אל פרעה וגו' · וכי אוציא את בני ישראל · מה זכות יש בידם שאוכל להוציאם · א"ל הקב"ה כי אהיה עמך : (ה) אין אומר אהיה עמך (י) אלא למי שהוא מתיירא · (יא) וזה לך האות כי אנכי שלחתיך · ובדבר הזה תהיה ניכר שאתה שלוחי לפי שאהיה עמך וכל מה שתרצה אעשה אני · בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה מה שאמרת באיזה זכות אוציאם ממצרים הוי יודע שבזכות התורה שהן עתידים לקבל על ידך בהר הזה הם יוצאים (יב) משם · (ו) ד"א האלהים · מהו שאמר לו כי אנכי שלחתיך · אמרו רבותינו ז"ל סימן לגאולה הראשונה שבאנכי ירדו ישראל למצרים שנאמר (בראשית מו) אנכי ארד עמך מצרימה (יג) ובאנכי אני מעלה אתכם · וסימן לגאולה האחרונה שבאנכי הם מתרפאין והן עתידים להגאל שנא' (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא : יג ויאמר משה אל האלהים (ז) הנה אנכי בא · אמר ר' שמעון לודייא בשם ר' סימון בשם ר"ל (יד) אמר משה עתיד אני להעשות סרסור בינך וביניהם כשתתן להם את התורה ותאמר להם אנכי ה' אלהיך · אלהי אבותיכם (טו) שלחני אליכם · אותה שעה (טז)[ב] נתברר משה על עסקיו שנתיירא אם ישאלו לו מה שמו מה יאמר להם · באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הקב"ה את השם הגדול : יד ויאמר אלהים אל משה · אמר רבי אבא בר ממל[ג] אמר ליה הקב"ה למשה שמי אתה מבקש לידע · לפי מעשי אני נקרא פעמים שאני נקרא באל שדי · בצבאות · באלהים · בה' · כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים · וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות · (יז) וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא אל שדי · וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא ה' · שאין ה' אלא מדת רחמים שנאמר (שמות לד) ה' ה' אל רחום וחנון · הוי אהיה אשר אהיה אני נקרא לפי מעשי · (יח) ר' יצחק אומר א"ל הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ואני הוא עכשיו ואני הוא לעתיד לבא · לכך כתיב אהיה שלשה פעמים · ד"א אהיה אשר אהיה · רבי יעקב ב"ר אבינא בשם רבי הונא דציפורין אמר ·[ד] אמר הקב"ה למשה אמור להם בשעבוד זה אהיה עמם · ובשעבוד הן הולכין · ואהיה עמם · אמר לפניו וכך אומר אני להם (ח) דיה לצרה בשעתה · אמר לו לאו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם · לך אני מודיע להם איני מודיע · ד"א אהיה · רבי יצחק בשם רבי אמי אמר בטיט ובלבנים הן עומדים (יט) ולטיט ולבנים הן הולכים · וכן בדניאל (דניאל ח) ואני דניאל נהייתי ונחליתי · אמר לפניו וכך אני אומר להן אמר לו לאו אלא אהיה שלחני אליכם · אמר ר' יוחנן אהיה לאשר אהיה ביחידים אבל במרובים על כרחם שלא בטובתם כשהן משוברות שיניהן מולך אני עליהם שנאמר (יחזקאל כ) חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם · ד"א דא"ר ענניאל ב"ר ששון אמר הקב"ה לכשאני מבקש אחד מן המלאכים שהוא אחד משלישו של עולם פושט ידו מן השמים ומגעת לארץ שנאמר (שם ח) וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי · וכשבקשתי ג' מהן עשיתים יושבים תחת האילן שנאמר (בראשית יח) והשענו תחת העץ · וכשאני מבקש כבודו מלא כל העולם שנאמר (ירמיה כג) הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' · וכשבקשתי דברתי (כ) עם איוב מן הסערה שנאמר (איוב מ) ויען ה' את איוב מן הסערה · וכאשר אני מבקש מתוך הסנה : טו ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר לבני ישראל ה' אלהי אבותיכם · לך ואמור להם בשמי שהוא מדת רחמים בו אני מתנהג עמהם בזכות אבותם ותדע שעל אבות אברהם יצחק ויעקב אני אומר · הה"ד ה' אלהי אבותיכם אלהי

מסורת המדרש א קידושין דף ל"ח · סדר עולם סוף פרק יו"ד · מכילתא בשלח מסכת דויסע פרשה א' · לקמן פרשה כ"ה · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ז' · ילקוט בשלח רמז רנ"ז · ב מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט שמואל ב' רמז קס"א · ג תנחומא כאן סימן כ' · ד ברכות דף ט' ·

חדושי הרש"ש

כו' כצ"ל : (ה) אין אומר אהיה עמך אלא למי שהוא מתיירא · זה נראה דפי' מי אנכי היינו שהיה מתיירא ליכנס למקום לסטים כו' : (ו) ד"א מהו שאמר לו האלהים כי אנכי כצ"ל : (ז) הנה אנכי בא כו' · עתיד אני להעשות סרסור כו' · כדכתיב אנכי עומד בין ה' וביניכם כו' (דברים ה') : (ח) דיה

לצרה

חדושי הרד"ל

(י) אלא למי שהוא מתירא · והיינו מפני שלא היה להם זכות · ועב"ר ר"פ ע"ג (ואפשר נתכוונו כאן לענין מאמר השוא) : (יא) וזה לך האות כו' · לפי שאהיה עמך · זהו כעין פי' הרשב"ם ע"ש וכפי פסוק הטעמים נמשך וזה לך האות למעלה · ושלא כפירוש של הרמב"ן ע"ש : (יב) משם ד"א מהו שא"ל האלהים · כי אנכי כו' כצ"ל : (יג) ובאנכי אני מעלה אתכם · אפשר רומז למ"ת שהתחיל באנכי (שהיא עיקר תכלית ההעלאה לישראל ממצרים) · וז"ש כי אנכי שלחתיך וגו' תעבדון את האלהים על ההר הזה : (יד) אמר משה עתיד אני להעשות סרסור כו' · עיין רמב"ן שמפני מ"ש שהודיעו הקב"ה הוא ששאל משה מה שמו שידע שהתורה לא תנתן בשארי שמות אלא בשמו הגדול שבו היה העולם · ונראה דיליף ג"ש האי הנה אנכי בא מהא דכתיב הנה אנכי בא אליך בעב הענן במ"ת · וגם דרש הנה אני בא לומר להם בשמך לשון אנכי (אע"פ שאמרו מפי הגבורה שמעו אנכי ולא יהיה לך מ"מ ע"י משה היו) : (טו) שלחני אליכם · וא"ל מה שמו אותה שעה כו' כצ"ל : (טז) נתברר משה על עסקיו · עיין ויק"ר פי"א ומ"ש בהגהותי בס"ד (ואם האי באותה שעה נמשך ג"כ למעלה עם מ"ת דקאמר וכמו שנראה מלשון הרמב"ן · אפשר לומר שמפני שהם אמרו בני ישראל רצוננו לראות את פני מלכנו כמ"ש בשה"ר פ"א פ"ב לכן היה צריך משה לברר להם יפה מה שמו) : (יז) וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא א"ש · שהשם א"ש הוא היסוד שהוא המכריע (ובו אדם תלוי) ולכן נמצא בו במקרא תמיד שמייחס לו העונש והתוכחה ומייסר על עון כמ"ש ברות ובאיוב בכ"מ וכן נמצא בו הברכה בפרט על פריה ורביה וכן הרחמים · ועי' עה"ק להר"מ ן' גבאי חלק היחוד פי"ג · וכאן אפשר רמוז למ"ש למטה בר"פ וארא אל אב' וגו' בא"ש · שהזכיר לו למשה שבזה נגד מה שהבש"פ שמות בסמוך לו בקשה מדת הדין לפגוע במשה על שאמר למה הרעותה כו' ותלה לו במדת הרחמים העונש על להבא כמ"ש במדרש שם עתה תראה במלחמת פרעה ואי אתה רואה במלחמת ל"א מלכים : (יח) ר' יצחק אמר כו' · אני שהייתי כו' עי' רמב"ן : (יט) ולטיט ולבנים הם הולכין · אולי ידרש הכתוב (נחום ג) באי בטיט רמסי תומר החזיקי מלבן (שאמור על נינוה) ג"כ על גלות ישראל וכי"ב מצינו נדרש במדרשות בכ"מ : (כ) עם איוב מן הסערה שנאמר כו' · כצ"ל · כלומר מבין שערות ראשו וכ"ה בב"ר פ"ד :

פירוש מהרז"ו

ומזה תלמוד בנין אב על כל צרכיהם שיהיו בכל למעלה מן הטבע : למקום לסטים · כמ"ש פר"א פ' מ' וז"ל ולא עוד אלא שאתה משלחני ליד אויבי ומבקשי רעתי לא על כן ברחתי מפניהם וכו' א"ל אל תירא מהם שכבר מתו כל האנשים המבקשים את נפשך וכדלקמן פר"ה סי' ד' · והשיבו על ראשון שהיה מתירא כי אהיה עמך · וכי אוציא באיזה זכות והשיבו בזכות התורה ומהתשובה כי אהיה עמך אנו למדים ע"פ מדה ט' שהיה מתירא היינו שלא יהרגוהו וזה ע"פ מדה י"ז כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך הרי שזה היתה יראתו · וע' לקמן סוף פ' זו ואני אהיה עם פיך וע' ב"ר ריש פ' ע"ו ופ' מ"ד סי' ב' : וזה לך האות · יהיה לך האות והיכר בדבר שאתה שלוחי · וכמ"ש פר"א ריש פרק מ"ה שביקש שישבע לו שכל מה שיבקש יעשה לו ונשבע לו שהכל יעשה חוץ מב' דברים וכו' ע"ש : ד"א האלהים · ע"ש וכך נ"ל ד"א וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ותיבת האלהים נמשך לכאן מסיפא דקרא · וכמ"ש ב"ר פ' נ"ז סי' ו' ופ"כ הבא בסיגנון שלו אנכי וע' פסיקתא פ' ל"ג סי' ח' בענין אנכי : יג הנה אנכי בא · היל"ל אם אבא או כשאבא ושייך לפסוק הקודם תעבדון את האלהים וכו' שדורש על מ"ת על זה השיב הנה אנכי בא למתן תורה שפותח באנכי אך לא להוציא ממצרים : נתברר על עסקיו · ע' לקמן ריש פ' ד' וכר לבב שנתברר על עסקיו ואמרו לי מה שמו וע' מ"ש ויק"ר פי"א סי' ב' : היה מבקש משה · ע"פ מדה ט' שמאחר שאמר ואמרו לי מה שמו וכו' הרי בכא מאמר זה אמור לי שמך שאומר אליהם : יד לפי מעשי אני נקרא · פי' שמ"ש אהיה אשר אהיה אין זה שמו המיוחד שהרי לא נמצא בתנ"ך שנקרא בשם זה רק כאן · ע"כ דורש שזה הודעה על כל שמותיו המפורשים בתנ"ך שהוא נגלה ונקרא כפי המעשה שעושה והנה שם הויה ואדני ואלהים ואל שדי כבר הודיע ע"פ האבות מפורשים בתורה רק צבאות הובא דרך אגב כי אינו בתורה רק בנביאים וכתובים : כשאני דן · שאלהים הוא דיין כמ"ש עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון אלהים וכדומה : מלחמה ברשעים · כמ"ש ש"א ט"ו ב' אצל מלחמת עמלק · וכמ"ש ישעיה י"ג ד' ה' צבאות מפקד צבא מלחמה ובתנחומא הגיר' כשאני עושה נקמה ברשעים כמ"ש קנאת ה' צבאות תעשה זאת ישעיה ט"ו : תולה על חטאיו · שאיני מענים כפי חטאו ואומר ליסורים די וכמ"ש ב"ר פר' נ"א סס"א ע"ש · והמדרש פי' טעם אחד בשמות אלו אבל יש עוד טעמים גלוים ונסתרים : ג"פ אהיה · ע"פ מדה י' על ג' זמנים עבר הוה עתיד ולדעות הנ"ל יוכל לומר גם לישראל אך ר"י ב"ר אבינא מחלקם שנים אמר למשה ואחד לישראל כמ"ש כה תאמר לבני ישראל אהיה וכו' ולא ב' אהיה הנ"ל : נהייתי ונחליתי · לכך הודיע לו עתה שם אהיה על שעתה עומד עם ישראל במעמד של מכאוב וצרה וע"פ מדת ממעל : ביחידים · הרשות נתונה אהיה עם הצדיק ולא עם כל היחידים וזהו אהיה ולא בהכרח : ד"א דאמר ר"ע ב"ר ששון · פי' ד"א אהיה אשר אהיה על פי מה שדרש רעב"ש במקום אחר כן · ודרש ג"כ כאן : וישלח תבנית יד · מן השמים לארץ : אחד משלישו של עולם · כמ"ש ב"ר פס"ח סי' י"ב ופ"כ · ופי' שאני עושה מעשה כפי רצוני שלא בהכרח כלל וזהו אשר אהיה פעם כך ופעם בהפכו · ועי' ב"ר פ"ד בסי' ד' : טו ויאמר עוד אלהים · פתח באלהים ואח"כ אמר ה' אלהי אבותיכם ע"כ

מתנות כהונה

הכי גרסינן עמהן ממצרים ומספיק להם שלשים יום · ועיין מזה במדרש חזית בפסוק הגידה לי] : ה"ג [הם] יוצאים משם · ד"א מה שאמר לו האלהים וגו' : שבאנכי הם מתרפאין כו' · עיין בילקוט ישעיה פסוק אנכי אנכי (רמז של"ו) : מה אמר להם · גרסינן · וזהו ענין הבירור שלא רצה לילך בשליחות עד שידע היאך ישיב להם על שאלתם שלא יתפס בדבריו ובספר עבודת הקודש גרס כמו כאן וא"כ מלתא באפי נפשיה היא : הוי אהיה כו' · ופירושו אהיה נקרא לפי מה אשר אהיה במעשה : וכך אני כו' · בתמיה : לאו · לא אמרתי שתאמר להם כך אלא לך הודעתי ולא להם : לאשר אהיה · פירושו יחיד שיחפוץ ויבחר בי אהיה לאלהים ואם לא יחפוץ בידו הוא לפרוק עול אבל הרבים לא אניחם לפרוק עול שמים · וזהו מה שכתוב שלישית · אהיה שלחני אליכם : לטיט ולבנים כו' · רמז להם שיחזרו לשעבוד בגלות ודרש אהיה וגו' לשון שברון ושעבוד · כד"א נהייתי ונחליתי שפירושו ענין שבר : אלא אהיה · אהיה להם לעזרה בגלות זה ולא תודיע להם גלות אחר : משוברות כו' · כלומר אע"פ שהוא להם שברון רוח וקהיון שינים : ה"ג אמלוך עליכם · ד"א דאמר כו' · וחוזר לפרש אהיה אשר אהיה שמשנה פעולותיו ויהיה כמו שירצה להיות :

לשעבר

ידי משה

הקב"ה לסדר המערכות והמזלות וזה לא היה יכול להיות רק על ידי משה שנולד במזל המסדר כל המזלות וזה פירושו ומשה היה שהיה מתוקן לגאולה פי' מתחלת בריאתו ובזוהר איתא' ועברתי בארץ מצרים פי' שהעביר שם של הוי"ה במשה ונתלבש משה בשם זה כדי לסדר המזלות וזה היה מעלות משה נוסף על כל הנביאים : פושט ידו מן השמים ומגעת לארץ · פי' אף שהמלאך הוא רק שליש של עולם מ"מ כשאני

רוצה

יפה תואר

התמה וע' בחזית : מה זכות יש בידם · ולא ס"ל שמפני שהגיע הקץ וזכות אבות ולמען שמו יגאלו כדלעיל פ"א כיון דאין בידם מעשים · ואע"ג דמשה אשר הוא בכל עת סניגור על ישראל איך נהפך לקטיגור להם לשאל מה זכות יש בידם · וע' ברש"י בחומש · ויתכן כי משה כששמעו את דבר ה' לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי וגו' תלה ההוצאה במשה מדלא אמר והוצאתי את עמי · וחשב משה כי הוא בזכותו יוציאם ומשה מענותנותו מי אנכי וגו' כי אין בו זכות ועתה הודיעני אמר להקב"ה מה זכות יש בידם וכו' · אולי זכותם תעמוד להם להוציא : אלא למי שהוא מתירא כמ"ש לגדעון כי אהיה עמך לפי שאמר במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה וכן ליעקב הנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' וכן כי אתך אני להצילך כי תעבור במים אתך אני : הוי יודע שבזכות התורה · פי' אף כי יש להם זכות להגאל מה שיקבלו את התורה · מ"מ על ידך יקבלו ואתה תהיה סבה לדבר וז"ש שהן עתידין לקבל על ידך : סימן לגאולה הראשונה כו' · ומפרש הקרא וזה לך האות כי אנכי שלחתיך פי' אחרי שאני שולח אותך במאמר אנכי זה הוא הסימן לגאולה · ומ"ש שבאנכי ירדו וכו' קרוב לפרש עפ"י מה שנודע כי תכלית גלות מצרים היתה כדי שיקבלו עול תורה בגלותם ולא יקשה עליהם אחרי שהורגלו בעבודה קשה משא"כ אלו נתן להם התורה מתוך שלוה והשקט היה כבד עליהם לשאת · וז"ש שבסבת אנכי כדי לקבל התורה ירדו למצרים · ובאנכי בשביל קבלת התורה אני מעלה אתכם : אותה שעה נתברר משה על עסקיו · משום דקים לן שמשה פעם בא בחסידות ופעם בא בתמימות ופעם בעקמנות ופעם בירר עסקיו כדדרשינן בי' בויק"ר פי"א ובשוח"ט מז' י"ח את הפסוק עם חסיד תתחסד · ולהכי קאמר הכא דבירור עסקיו היינו בשעה שאמר מה שמו · ודלא כדלקמן דאמר באותה שעה בא בעקמנות שכוונתו היתה לידע שמו ית' ובקש תואנה לאמר ואמרו לי מה שמו · ודלא כדאמר בשוח"ט שאותה שעה בא בתמימות ע"ש : באל שדי · בצבאות · באלהים · בה' · הזכיר ד' שמות אלו ולא הזכיר כל השבעה שמות שאינם נמחקים · משום דאלו הארבעה שמות נגאלו ממצרים · כי באל שדי יען שלא היו ראוים להגאל ותלה על חטאם וגאלם במדת הרחמים שהוא ה' ועשה דין במצרים שהוא אלהים וכמ"ש וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי · ונלחם להם במצרים שזה הוא צבאות : ולטיט ולבנים הם הולכים · טיט ולבנים לאו דוקא אלא נער קשה כטיט ולבנים דשעבוד מצרים : אהיה לאשר אהיה ביחידים · כלומר שלא אהיה בוודאי אלא אהיה פעמים לאשר יקרה שאהיה עמו וזה יצדק ביחידים שהשגחתו עליו שתלויה בזכותו ברחמים לפעמים ע"ד וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו הגון · אבל במרובים בוודאי אהיה עמהם שאפי' יחשבו לסור ממני ע"כ אמלוך עליהם · וזהו שאמר לאמר להם אהיה שלחני אליכם כי לפיותם מרובים בוודאי יהיה עמהם אפי' כשיהיו חוטאים : אמר הקב"ה לכשאני מבקש כו' · ודרים אהיה אשר אהיה שפעמים אהיה מלא עולם ופעמים אהיה מצומצם שכינתי בתוך הסנה · ולפירוש זה יתפרש שאלת ואמרו לי מה שמו שישאלוהו על מציאות ה' ומקומו

וכמו

אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם · וכששמע משה כך
שלא הזכיר אביו כשם שעשה בתחלה אמר לפניו רבש"ע (ט) יש
חוטאים בשאול א"ל לאו · אמר לפניו לשעבר אמרת שמך על אבי
ועכשיו סלקת אותו · א"ל בתחלה פיתוי פתיתי אותך מכאן ואילך
דברי אמת אני מדבר עמך · א זה שמי לעלם · (כא) חסר וא"ו שלא
יהגה אדם את השם באותיותיו · וזה זכרי לדור דור · שאין אומר
אותו אלא בכינוי : ח לך ואספת את זקני ישראל · ב לעולם זקנים
מעמידים את ישראל · וכה"א (יהושע ח) וכל ישראל וזקניו ושוטריו
ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון · אימתי ישראל עומדים כשיש
להם זקנים למה כשהיה בהמ"ק קיים היו שואלים בזקנים שנאמר
(דברים לב) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך · שכל מי שנוטל עצה
מן הזקנים אינו נכשל · תדע לך ג כששלח בן הדד אל מלך ישראל
שנאמר (מלכים א כ) כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הוא שלח לו
מלך ישראל כדברך אדוני המלך לך אני וכל אשר לי · פעם שנייה
שלח לו (שם) כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את
ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו ·
וכי כל מה שתבע בראשונה אינו חמדה · בקש כסף וזהב והם
חמדה (י) שנאמר (חגי ב) ובאו (כב) חמדת כל הגוים · בקש נשים
והם חמדה שנאמר (יחזקאל כד) בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד
עיניך וגו' · בקש בנים והם חמדה שנאמר (הושע ט) והמתי מחמדי
בטנם · הוי אומר כל מה שתבע בראשונה חמדה · ומהו כל מחמד
עיניך דבר שהיא חמדה מתוך חמדה · זו התורה שנאמר (תהלים יט)
הנחמדים מזהב ומפז רב · כיון ששמע מלך ישראל זה אמר אין
זו שלי אלא של זקנים היא · מיד (מלכים א כ) ויקרא מלך ישראל
(יא) לכל זקני ישראל וגו' ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם אל תשמע
ולא תאבה · כיון ששמע לעצת הזקנים מיד (שם) ויצא מלך ישראל
ויך את הסוס ואת הרכב וגו' · הוי ישראל נמלכים בזקנים · ולכך
אמר הקב"ה למשה לך ואספת את זקני ישראל : אמור להם פקוד
פקדתי · א"ל ד מסורה היא בידם מיוסף שבלשון הזה אני גואלם

לך אמור להם זה הסימן · מהו פקד פקדתי פקד במצרים (כג) פקדתי
על הים · פקד להבא פקדתי לשעבר · ואת העשוי לכם במצרים ·
כלומר אני פוקד על המצריים מה שעושים לכם · כד"א (שמואל א טו)
פקדתי את אשר עשה לך עמלק · ואומר אעלה אתכם · אמור להם
כמו שאמרתי ליעקב אביהן כן אעשה · ומה אמר לו (בראשית מו) ואנכי
אעלך גם עלה · וכן יעקב אמר לבניו (שם מח) והיה אלהים עמכם
והשיב אתכם וגו' · מיד ושמעו לקולך למה שמסורת גאולה הוא
בידם שכל גואל שיבא ויאמר להם פקידה כפולה גואל של אמת
הוא · ואח"כ ובאת אתה וזקני ישראל וגו' · (כד) חלק כבוד לזקנים ·
(יב) ואמרת אליו ה' אלהי העברים נקרא עלינו · (כה) למה קורא
אותם עברים על שום שעברו ים · ועתה נלכה נא דרך שלשת
ימים · למה אמרו שלשה ימים ולא אמרו נלכה נא לעולם · למה
אמרו כן כדי שיטעו המצריים וירדפו אחריהם בשעה שיצאו ויאמרו
לא גאלם אלא על מנת שילכו ג' ימים ויזבחו לו והם עכבו עצמן
כל כך וירדפו אחריהם בסוף ג' ימים ויטביעם בים למדוד להם
במדה שמדדו שאמרו (שמות א) כל הבן הילוד היאורה וגו' : ט ואני
ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך · ראה הקב"ה מה
עתיד פרעה הרשע לעשות ולהכביד העבודה על העם מעת שילך
בשליחותו וכדי שלא יטעה בדבר (יג) הודיעו הקב"ה כך וכך עתיד
פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי כדי שלא ישיח דברים כלפי
מעלה ואעפ"כ הטיח דברים כלפי מעלה ועליו נאמר (קהלת ז) (כו) כי
העושק יהולל חכם : י ושלחתי (כז) את ידי · אעשה מה שדברתי
לאברהם וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי · (כח) כדי למדוד בהם
במדתם לכך אסרב בהם ואחר אשר אשלם להם אל חיקם ישלח
אתכם : יא ונתתי את חן העם מה שאמרתי לאברהם ואחרי כן
יצאו ברכוש גדול · אני עתיד לעשות אתכם לחן בעיני מצרים כדי
שישאילום וילכו מלאים ה בכדי שלא יהא פתחון פה לאברהם אבינו
לומר ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא
קיים בהם · ושאלה אשה משכנתה וגו' · מלמד שהשמלות חביב

מסורת המדרש א פסחים דף נ' · קידושין דף ע"א · ב עיין לקמן פרשה ה' ופרשה ע"ו וט"ז ופרשה ל"א · ויקרא רבה פרשה י"א · ספרי בהעלותך פיסקא נ"ב · ילקוט ישעיה רמז רנ"ד · ג סנהדרין ק"ב · עיין ילקוט מלכים רמז רי"ט · ד עיין בראשית רבה פרשה נ"ז · לקמן פרשה ה' וט"ו · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ח · תנחומא כאן סימן כ"ד · ה ברכות דף ט' ·

חדושי הרד"ל

(כא) חסר וא"ו שלא יהגה כו' · כמ"ש בפסחים (נ'): (כב) חמדת כל הגוים · וכתיב בתריה לי הכסף ולי הזהב וגו': (כג) פקדתי פקד על הים · פקדתי במצרים פקד להבא כו' כצ"ל ונשתבש הנוסחא מלשון הברייתא במכילתא ר"פ בשלח דדרש שם כן על לשון פקד יפקד ע"ש וטעה לכתוב כאן על לשון פקדתי ג"כ כן: (כד) חלק כבוד לזקנים · ע"ל פ"ה: (כה) למה קורא אותן עברים כו' · עב"ר ס"פ מ"ב · מכאן נראה דדרש מדכתיב הכא עבריים בשני יודי"ן · ולהלן וכן בכ"מ כתב העברים בחד יו"ד · לכן דרש עברו ים (ועמ"ש בהגהותי בב"ר ס"פ נ"ז על לודיים): (כו) כי העושק יהולל חכם · הדרשה מפורשת בקה"ר שם שכעס ע"י עסק דתן ואבירם עמו ע"ש · וכאן לענין המאמר אפשר ר"ל העושק שעשק פרעה לישראל דמעות העשוקים הסה העבירו למשה להטיח דברים מרוב צערו וכמ"ש במדרש סוף סדר זה שבשביל צערו על ישראל אמר כן: (כז) את ידי וגו' · אשר אעשה בקרבו אעשה מה שדברתי כו' כצ"ל · ולשון אשר אעשה דרש כד"א עד אשר אם עשיתי אשר דברתי לך (בראשית כ"ח): (כח) כדי למדוד כו' · אשלם להם אל חיקם · רומז ללשון המקרא (ישעיה ס"ה) ומדותי פעולתם

חדושי הרש"ש

לצרה בשעתה · מפירש"י בחומש משמע דמפרש דייס בצרה זו שהם עתה בה · אבל בברכות ט' ב' מפרש דיה לצרה העתידה בשעה שתבא: (ט) יש חוטאים בשאול דכיון · שאמר אלהי אביך הבין משה שכבר מת אביו דאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיק בחייו (לעיל בב"ר פנ"ד ותנחומא תולדות בפסוק ויהי כי זקן יצחק) וראיתי ביד"מ לקמן בסה"פ שכ' דמה שא"ל הקב"ה של נעליך מעל רגליך היינו שיתאבל על אביו שמת וא"י מאין לקח זה והרי הטעם מפורש בכתוב כי המקום כו' · וכן ביהושע נאמר לו של נעלך כו' כי המקום כו' והתם איזה אבלות היתה · וכן אמר המדרש לעיל ספ"ב ע"ז כ"מ שהשכינה נגלית אסור בנעה"ס: (י) שנאמר ובאו חמדת כל הגוים וסמיך ליה לי הכסף ולי הזהב וגו': (יא) לכל זקני הארץ ויאמרו כו' · וכל העם אל תשמע כו' כצ"ל: (יב) ואמרתם אליו כו' כצ"ל: (יג) הודיעו הקב"ה כך וכך עתיד פרעה לעשות כו' · לכאורה אין בפסוק זה שום הודעה מה שעתיד להרע להם עוד · וכ"ל דהמפרשים נדחקו מאד בבאור ולא ביד חזקה · לכן מפרשו המדרש ע"ד שפירש"י בלכן כל הורג קין זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו (ועיין מש"כ לעיל פ"א) וכן כאן רמז לו במלת ולא · ור"ל ולא יתן לכם גם תבן וכיוצא · וכן מצאנו חסר המובן אחר תיבת ולא בשמואל (א' כ' י"ד) ולא אם עודני חי ספי' הרד"ק ולא אשאל ממך כו' · וגם נ"ל דביד חזקה שב על הסי"ת (כי מצאנו לשון זה אצלו ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה (דברים ו') וכן בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים) ור"ל

מתנות כהונה

לשעבר כו' · שאמרת אלי אנכי אלהי אביך : באותיותיו · ככתיבתו אלא כקריאתו · וכמו שפירש"י בסדר זה : שעברו ים · כרדתם למצרים : אלא על מנת כו' · ומ"מ המצריים הטעו את עצמן שהרי לא אמרו נלך שלשה ימים ונשוב או רק שלשה ימים אלא אמרו דרך שלשה ימים סתם והרי הלכו ג' ימים והותר : ישיח · נראה דצ"ל יטיח :
מכסיף

פירוש מהרז"ו

דורש שהוא שייך לפ' ו' שכבר אמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וכו' וכאן אמר עוד הפעם לתקן מ"ש תחלה אלהי אביך וכמ"ש בריש הפרשה ששמח על הזכרת אביו ובהכרח שכאן ענב ושאל · וע' תנחומא כאן סי' י"ט : בשאול א"ל לאו · כמ"ש בקהלת כי אין מעשה וחשבון בשאול אשר אתה הולך שמה : חסר ו' · כפי הכתוב בתורה מלשון העלמה וסתר פיסתור אותיות השם שיזכירנו בכנוי וזהו וזה זכרי וזכירה הוא בפה כמ"ש מכילתא פסוק זכור את יום השבת פסחים ק"ו : ח לעולם זקנים מעמידים · ופי' הפסוק כשישראל ביחד עם זקניו ושוטריו ושופטיו שתיבת עומדים מיוחד על כן דורש אם אינו ענין על העמידה ת"ע על הקיום ועי' ספרי בהעלותך פסוק אספה לי באריכות ולקמן פ"ה ס"ו ופ' ע"ו ס"ג וס"ד וריש פע"ז ופ' ל"א ויקרא רבה סוף פרשה י"א : כשהיה בית המקדש קיים · כמ"ש דברים י"ז י' ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה' : ובאו חמדת · וכתיב אחריו לי הכסף ולי הזהב הרי שהכסף והזהב הם חמדה : את מחמד עיניך · וכתיב שם ותמת אשתי בערב : מתוך חמדה · חמדה נבחרת וזה כל מחמד עיניך · ועיין סנהדרין ק"ב ביתר ביאור : מסורת בידם מיוסף · כמ"ש פר"א פמ"ח פ"ף בו נגאלו אבותינו ממצרים שנאמר פקוד פקדתי אתכם ולא נמסרו האותיות אלא לאברהם אבינו ולאברהם מסר ליצחק ליעקב ויעקב ליוסף ויוסף לאחיו ואשר בן יעקב מסר את הסוד לסרח בת אשר וכו' אין באותות האלו ממש והלא אמר לנו פקוד פקדתי אתכם אמרה להם הוא האיש שעתיד לגאול ישראל ממצרים שכך שמעתי מאבא פ"פ שנאמר פקד פקדתי אתכם מיד האמינו וכו' ע"ש וכן הוא בתנחומא סכ"ד · וע' לקמן פ"ה ס"ב וסי' י"ג ופ' ע"ו סי' כ"ז ב"ר פנ"ז ס"ו : מהו פקד פקדתי · כופל התיבה ע"פ מדה י' · כמו במצרים י' מכות כך בים כמ"ש אבות ריש פר' ה' ועשרה על הים · ועי' במ"ר פר' י"ח ריש סימן כ"א מה שהעתקתי שם בשם הפר"א פרק מ"ח ותנחומא שם וע' מכילתא ריש בשלח על פסוק יפקוד · ופקדתי אף שהוא עבר דורש על הים כי עיקר הדרשה מהכפל ולקיים מ"ש פקד יפקוד בעתיד : כלומר אני פוקד · שמ"ש פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי שהוי"ו מתיבת ואת מוסף אליו תיבות פקוד פקדתי כאלו מפורש ופקוד פקדתי את העשוי לכם במצרים ואין הפקידות שוים שהראשון פי' לטובה לגאולה והב' על מצרים כמ"ש אצל עמלק לרעה וסידור הפסוק לדעת המדרש ופקד פקדתי במצרים את העשוי לכם ע"פ מדה ל"א : ליעקב אביהם · לעיל סי' ג' : חלק כבוד לזקנים · מכילתא בא פסוק ויקרא משה לזקני ישראל : למה קורא אותם העברים · שאם על שם אברהם העברי או על שם מ"ש בעבר הנהר ישבו אבותיכם כמ"ש ב"ר סוף פר' מ"ג היל"ל בני העברים וכמ"ש בני ישראל ולמה קורא אותם בעצמם עברים ע"כ דורש על שעברו ים ומגיד מראשית אחרית · וע"פ נוטריקון ועי' שיר פסוק גן נעול ולא שינו לשונם להלן כתיב ויגד לאברהם העברי וכן אלהי העברים : למדוד להם מדה במדה · שכל מכות מצרים היה על עבודת פרך ושאר גזירות מפורש בפרשות הבאים אצל כל מכה אך על שפיכת דמים לא נתכפר כ"א בדם שופכו וע"פ מדת מנגד בים כנגד יאור : דרך ג' ימים · ע' לקמן פי"א ס"ג ועי' פע"ו בסי' ט"ו ופ' י"ח בסי' א' ומש"כ : ט ראה הקב"ה · עי' לקמן סוף פ"ה ופ"ו ס"א וס"ב : כי העושק יהולל · לקמן פ"ו ס"ב וס"ג ומבואר : י אעשה מה שדברתי לאברהם · ע"פ מדה י"ז וכמ"ש בסי' הסמוך ושני הבטחות אלו דן אנכי ורכוש גדול הם בפסוק אחד לאברהם : יא שלא יהיה פ"פ · שבאמת יש לפקפק על הבטחה זו שההבטחה של רכוש גדול היה בתנאי של ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה ומאחר שלא היו במצרים אלא רד"ו שנה אין לקיים ההבטחה של הרכוש · אלא שלא יאמר אברהם שעכ"פ נתקיים ענוי ועבדות והרכוש לא קיים כלל : שהשמלות חביב עליהם

יפה תואר

וכמו שפירש הרב המורה והיתה התשובה אף כי שמי הוא אהיה שמלא כל הארץ כבודי מ"מ לפעמים אצמצם שכינתי במקום פרטי · ותביא ראיה ע"ז מהמלאכים · כי גם בהם יש שנוי במקום כי וישלח תבנית יד קאי על המלאכים דכתיב לעיל מיניה דמות כמראה אש וגו' כמראה זהר כעין החשמל והחשמל הם למלאכים כדאיתא בפ"ב דחגיגה : יש חוטאים בשאול · והא דאמרינן בעירובין הפושעים כי שפושעים והולכים אפי' על פתחה של גיהנם · וכן מ"ש שאול חטאו דהתם בחוטאים איירי והכא איירי בצדיקים בעוה"ז המה בוודאי לא יחטאו בעוה"ב : בתחלה פתוי פתיתי · לכן הזכרתי את אביך כדי שישמח משה כמה שישמע שאביו נמנה עם האבות · ומכאן ואילך דברי אמת כי באמת לא נמנה עמרם עם האבות : לעולם חסר · ע' בפרק עשרה יוחסין ופרש"י שם : לעולם זקנים מעמידים את ישראל · לא נפרש את זקני ישראל לא כל הזקנים שבעם אך על החכמים קאי אשר עמהם נמלכים ויועצים בכל מקום : זו התורה · ורצה להתעולל בה או כי חפץ להשיג זמנין ודת ולכן חפץ לקחת את הס"ת מידם כדי להשכית דבר ה' מפיהם : מסורה היא בידם מיוסף · ולכן אמר ושמעו לקולך כי קבלה היא בידם שהגואל יאמר בלשון כפולה כדלקמן וע' כזה ברש"י בחומש וברמב"ן : הודיעו הקב"ה כו' · ומפרש את הכתוב ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה שלא יניחם בכחם אלא יתיש כחם בעבודה קשה : ואעפ"כ הטיח דברים שאמר למה הרעותה לעם הזה ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה · ופי' שהרע במה שהכביד פרעה והרע · ונגד מ"ש הקב"ה ראה ראיתי את עני עמי אמר הלא היה לספק כי הרעות לעם הזה וכ"כ הרא"ב"ע ומה שהקשה על זה הרמב"ן מדכתיב והצל לא הצלת י"ל כי אין ההצלה רק היציאה מן הגלות : אעשה בה שדברתי לאברהם · ומפרש אשלח את ידי אקיים את נבואתי מלשון היתה עלי יד ה' : כדי למדוד בהם כמדתם · ומפרש דן אנכי כמדת דינו יתברך ולכן הוצרך הקב"ה להכותם בכל הנפלאות שעשה במצרים שהיו כנגד הרעות שהרעו לישראל כדאיתא במדרשות וילקוט : כדי שלא יהא פתחון פה לאברהם אבינו כו' · כי בני ישראל חפצו לצאת גם בידים ריקניות וכמ"ש בברכות

ידי משה

רוצה ידו מגעת מן שמים לארץ שהוא כל העולם · יפ"ת : שלא יאמר אותו צדיק וענו אותם קיים ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים · פי' רש"י בגמ' שלא יאמר אותו צדיק קאי על אברהם וקשה הלא הקב"ה בעצמו צריך לצאת ידי הבטחתו ובוודאי רש"י ז"ל כוון לדברי המדרש שבכאן שקאי על אברהם נ"ל שכוונת הגמ' יכול להיות שקאי על יוסף לפי שתיבת צדיק דייק שבכל מקום מצינו יוסף נקרא צדיק כגון דנטר אות ברית על דא נקרא צדיק יסוד עולם ואית' בזוהר שמקשה בשלמא כל השבטים נתגלגלו וירדו למצרים בשביל חטא שמכרו את יוסף אבל יוסף בעצמו למה סבל כל הסבות ונתגלגל למצרים וי"ל כי היה סבה מן הש"י שיקויים ואח"כ יצאו ברכוש גדול וכדי שלא יאמרו מצרים אח"כ שהוא

עליהם ביותר שבזמן שאדם יוצא לדרך אם אין לו שמלה (כט) הוא מכסיף · ונצלתם את מצרים · עתידים לעשות מצרים (ל) כמצולה שאין בה דגה : יב ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי אותה שעה דבר משה שלא כהוגן הקב"ה אמר לו ושמעו לקולך והוא אמר והן לא יאמינו לי · מיד השיבו הקב"ה בשיטתו נתן לו אותות לפי דבריו · ראה מה כתיב אחריו ויאמר ה' אליו מזה בידך ויאמר מטה כלומר [א] מזה שבידך אתה צריך ללקות שאתה מוציא שם רע על בני הם מאמינים בני מאמינים · מאמינים שנאמר ויאמן העם · בני מאמינים שנאמר (בראשית טו) והאמין בה' · תפש משה מעשה הנחש שהוציא לשון הרע על בוראו שנאמר (שם ג) כי יודע אלהים כשם שלקה הנחש כך זה עתיד ללקות ראה מה כתיב ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש לפי שעשה מעשה נחש לכך הראה לו את הנחש כלומר עשית מעשה של זה : וינס משה מפניו · מטרונה אמרה לרבי יוסי אלהי גדול מאלהיך א"ל למה אמרה לו בשעה שנגלה אלהיכם למשה בסנה הסתיר פניו משה אבל בשעה שראה את הנחש שהוא אלהי מיד וינס משה מפניו · אמר לה תיפח עצמותה בשעה שנגלה אלהינו בסנה לא היה לו מקום לברוח (ל) אנה היה בורח לשמים או לים או ליבשה מה נאמר באלהינו (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' · אבל הנחש שהוא אלהיך כיון שאדם בורח ממנו שתים או ג' פסיעות יכול להנצל ממנו לכך כתיב וינס משה מפניו · ד"א למה נס לפי שחטא בדבריו שאלו לא חטא לא היה נס שאין נחש ממית אלא החטא ממית · (יד) (לא) כמו שכתוב במעשה ר' חנינא בן דוסא · ויאמר ה' אל משה (טו) שלח נא ידך ואחוז בזנבו · [ב] והרי אמרנו למה היה הנחש כנגד משה אלא מה אות היה לישראל בכך · א"ר אליעזר לכך נהפך המטה לנחש כנגד פרעה שנקרא נחש שנאמר (יחזקאל כט) התנים (לב) הגדול · ואמר על לויתן נחש בריח לפי שהיה נושך את ישראל · אמר לו הקב"ה ראית פרעה שהוא כנחש עתיד אתה להכותו במטה וסוף הדברים הוא יעשה כעץ מה המטה אינו נושך כך הוא לא ישך · הה"ד שלח ידך ואחוז בזנבו : (לג) למען יאמינו כי נראה אליך ה' לך עשה להם אות זה כדי שיאמינו שאני נראה אליך : יג ויאמר ה' [לו] עוד הבא [נא] ידך בחיקך · אמר לו מה הנחש כשהלשין הכיתי אותו בצרעת שנא' (בראשית ג) ארור אתה מכל הבהמה · כד"א (ויקרא יג) צרעת ממארת · א"ר אלעזר הלין סלעין דביה צרעין אינון אף אתה ראוי ללקות בצרעת · ולמה הכניסה בחיקו לפי שדרכן של לשון הרע לומר בסתר [ג] וכן הוא אומר (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית · אין אצמית אלא לשון צרעת כמה דתימא (ויקרא כה) לצמיתות ומתרגמינן לחלוטין · ותנן [ד] אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט: ויבא ידו בחיקו ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג · לקח את שלו על שהלשין · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר מכאן אתה למד [ה] שכל החושד חבירו בדבר ואין בו לוקה בגופו : ויאמר השב ידך אל חיקך · וכי מה אות היה לישראל בזה · לך אמור להם מה מצורע מטמא אף המצריים מטמאים אתכם וכשם שהוא נטהר (לד) כך הקב"ה עתיד לטהר לישראל כמו שכתוב : והנה ידו מצורעת כשלג · וברפואה כתיב ויוציאה מחיקו והנה שבה כבשרו · אמרו רבותינו (טז) (לה) שלא להוציא לעז על בשרו של משה לכך לא נצטרע היד עד שיצא מחיקו אבל לענין הרפואה מתוך חיקו נתרפאת · ד"א [ו] מכאן שהפורעניות שוהה על הצדיקים לבא ומדת הטוב ממהרת לבא · והיה אם לא יאמינו גם לשני וגו' למה עשה לו הקב"ה שלש אותות כנגד אברהם יצחק ויעקב · ולקחת ממימי היאור · רמז לו (לו) שע"י דבר שיאמר אל ישראל עתידין המים להפוך לדם והוא ילקה על ידיהם שכן כתיב (במדבר כ) שמעו נא המורים · (יז) [ז] והכה הסלע והוציא שנא' (תהלים עח) הן הכה צור ויזובו מים · ואין ויזובו אלא לשון דם שנאמר (ויקרא טו) ואשה כי יזוב זוב דמה · ולכך הכה הסלע פעמים שבתחלה הוציא דם ולבסוף מים · בשני האותות הראשונים את מוצא שחזרו לכמות שהיו אבל אות הדם לא חזר לכמות שהיה לפי שלא רצה למחול למשה על חטא המים · ומה

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן כ"ג · ב פרקי דרבי אליעזר פרק מ' · ג עיין ערכין דף ט"ו · ילקוט תהלים רמז תתנ"ה · ועיין סנהדרין ק"ו · ד מגילה דף ח' · ה שבת דף צ' · יומא דף י"ט · ו שבת דף צ"ז · ז עיין במדבר רבה פרשה י"ט · תנחומא חוקת סימן ט' · מדרש תהלים מזמור ק"ה ·

חדושי הרש"ש

זר"ל שידי תהיה עליו חזקה לחזק את לבו לזה · וכמ"ש במדרש לקמן ר"פ וארא וז"ל שם שכבר הודיע הקב"ה למשה כו' שנאמר ואני ידעתי כו' ואני אחזק את לבו : (יד) כמש"כ במעשה דר"ח ב"ד · ברכות ל"ג א': (טו) שלח ידך כו' כצ"ל ומלת נא למחוק : (טז) שלא להוציא לעז על בשרו של משה · פירוש שלא יאמרו שהיה גופו נקוי בצרעת · ולכך נדבקה בידו כשנגעה בו וכ"כ היפ"ת : (יז) והכה הסלע והוציא דם

חדושי הרד"ל

פעולתם (הראשונה כמ"ש כאן ואח"כ יצאו כו') אל חיקם : (כט) הוא מכסיף · עמ"כ · ובכ"ר פ"ס סג' הוא מסתגף וכן הלשון לקמן פכ"ו ובמכילתא שם מענין בהמה : (ל) כמצולה שאין בה כו' · ברכות (ט'): (ל) אנה היה בורח לשמים לים או ליבשה · נראה רומז ללשון המקרא (תהלים קל"ט) אנה מפניך אברח אם אסק שמים וגו' אשא כנפי שחר (כלומר כנפות קצות הארץ) אשכנה באחרית ים וגו': (לא) כמ"ש · במעשה דחב"ד (ברכות ל"ג) : (לב) הגדול · ואומר (ישעיה כ"ז) על לויתן נחש בריח פא"ל : (לג) למען יאמינו כו' לך ועשה כו' · כי במקרא לא נאמר זה שיעשה רק כתיב את"כ והיה אם לא יאמינו וגו' לקול האות הראשון · לכן הוצרך לבאר שזה נרמז במאמר למען יאמינו כו' · ועי' רמב"ן : (לד) כך הקב"ה עתיד לטהר לישראל כמו שכתוב · אפשר רמז למ"ש וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם · אך יותר נראה דהאי כמו שכתב ר"ל כמ"ש שמאמר הזה במ"א · והוא בפר"א פמ"א שמשם הועתק מאמר זה ע"ש (וכאשר כתבתי בהערה בס"ד שבימי סדור נכתב הס"ס וכמה ספרי דאגדתא) : (לה) שלא להוציא לעז על בשרו של משה · כלומר על בשר גופו לומר כשנצטרעה ידו מכניס בחיקו נדבקה מ"ו הצרעת גם בגופו (כי בשר שבגוף מפני חומו והזיעה שעליו קרוב יותר להדבק בו כידוע לרופאים) : (לו) שע"י דבר שיאמר לישראל כו' · והוא ילקה על ידיהם · וסוטא

פירוש מהרז"ו

עליהם · שכתוב כלי כסף וכלי זהב כסדר יקרותם וא"כ השמלות שכתב אחר הזהב יקרים יותר מפני צרכם בדרך עי' מכילתא בא פסוק וישא העם את בצקו : הוא מכסיף · מתביים בבואו לעיר וישראל במדבר עברו כמה מדינות של גוים כמ"ש בסדר נצבים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם · וע"כ היו צריכים לשמלות יפות · וכמ"ש במ"ר פי"ט סי' פ"ו שהיו להם כספם שלא יאמרו עניים הם תרצו להם עשרכם וכו' : מצולה שאין בה דגה · ברכות דף ט' ע"ב שהדגים משוטטים בנהר לצד העליון שמוצאים מזונות יותר מאשר במקומות ומצולות שאין בהם כלום וזהו ונצלתם ע"פ מדת ממעל מלשון מצולה : יב בשיטתו וכו' לפי דבריו · שאם לא אמר כן היה מסתייע מילתא שיאמינו לו ולא היו צריכין לאותות אך מאחר שיצא מפיו שלא יאמינו לו הוצרך לאותות בשיטתו והאותות ג"כ מורים על חטאו בזה : מזה בידך · בתנחומא הגי' מזה כתיב תיבה אחת · וכן הביא רש"י בחומש והכוונה מ"ה מזה בידך אלא מזה שבידך ועפ"י מדה ט' מזה שבידך תשולם ותלקה כי המטה עומד להכאה כי החושד בכשרים לוקה בגופו · בסי' הסמוך : כי יודע אלהים · ע' ב"ר פי"ט ס"ד התחיל לומר דלטוריא על בוראו וכו' ודרשה זו ע"פ מדת מנגד : אנה היה בורח · כמ"ש תהלים קל"ט אנה מפניך אברח · ומה שהסתיר פניו שמגודל היראה היה לו כובד ראש : כמעשה דר"ח ב"ד · ברכות דף ל"ג שנתן רגלו על החור של הנחש שיגע בו וכן משה שלח ידך ואחוז בזנבו : מה אות היה לישראל · שהרי כתוב למען יאמינו ועפ"י מדה ט' פירושו עשה לפניהם למען יאמינו ע"כ שואל מה אות לישראל : התנים הגדול · בפסוק הקודם שיש פניך על מצרים וכס"ד והרג את התנים אשר בים וע' לקמן פ"כ ס"ו : על לויתן נחש בריח · ישעיה כ"ז א' ודורש על מצרים כאן ע"פ גז"ש ודבר הלמד מסופו שם עד נחל מצרים ועי' לקמן פ"ט ס"ד : עשה להם אות זה · שכתוב למען יאמינו ולא פירש שיעשה לפניהם ובהכרח שזה הכוונה ע"פ מדה ט' כאלו מפורש עשה להם למען יאמינו : יג הכיתי אותו בצרעת · ב"ר פ"כ סס"ד במ"ר פי"ז ס"ה : צרעת ממארת · משמע מכבר ולא פירש היכן אמרו ודורש מדה ז' וי"ז שנאמר אצל הנחש : ולמה הכניסו בחיקו · למה לוה לו הש"י שבא גם ידך בחיקך ושם יוכה בצרעת ולא הכהו בגלוי : אותו אצמית · ע' ערכין דף ט"ו ב' ט"ו א' · ותחלה הביא ראיה שלשון אצמית פי' מוחלט לעולם וכמ"ש לצמיתות וכו' · ולשון מוחלט שייך בצרעת הטומאה לעולם כלשון המשנה : וכשם שהוא נטהר · לשון התנחומא וישב ידו אל חיקו והנה שבה כבשרו כך אני מטהר את ישראל מטומאת מצרים וכן כוונת המדרש במ"ש כמו שכתוב והנה ידו מצורעת כשלג ובסיפא דקרא והנה שבה כבשרו : וברפואה כתיב · דרשה אחרת היא תחלה כתוב ויוציאה מחיקו והנה ידו מצורעת כשלג אחר שהוציאה וברפואה כתיב מחיקו והנה שבה כבשרו שמחיקו כבר נטהר : לעז על בשרו · וע' לעיל פ"א סי' כ"ב ב"ר פרשה ע' סי' ע"ז שאין לחשוב שום חסרון ומום על הצדיקים : שהפורענות שוהה · אף אותו הפורענות שצריך לבא מתעכב כל מה דאפשר וע"כ נצטרע כשהוציא ידו לא בחיקו ונתרפאה בחיקו ועי' שבת צ"ז ע"א : ולקחת ממימי היאור · ושפכת היבשה והיו לדם ביבשת · והיה בזה אות למשה שעל שחטא בכן לא יאמינו לו עתיד להכשל שלא יאמינו לו ולא ישמעו בקולו ויאמר להם שמעו נא המורים ויהפכו המים שבצור לדם וזהו מ"ש והכה הסלע והוציא פי' שהוציא דם והוא לא יאמין ועתיד ללקות כמפורש יען לא האמנתם בי וגו' · כמ"ש ב"ר פ"ד סס"ו וכמ"ש שבת צ"ז שם לא יאמינו לי אתה אין סופך להאמין וכו' ועי' ס"י פסוק ישקני מדה ז' וי"ז ועי' במ"ר פ' י"ט סי' פ' ותנחומא וילקוט שם במ"א · ובמדרש תהלים מזמור ק"ה פסוק שמח מצרים כמו כאן : לא חזר לכמות שהיה · מרומז במ"ש והיה

מתנות כהונה

מכסיף · נתביים מפני הבריות דוגמת מה שאמרו חז"ל בלא מתא תותבאי · או ר"ל יתלה מפני הליגה ויכסיפו פניו ויתקלקל : דגה · דגים : כלומר מזה כו' · דייק מדכתיב מזה תיבה אחת ולא כתיב מה זה וכן פירש"י בסדר הזה : ה"ג ויאמר ה' אליו מזה · מזה שבידך מן זה היה בידך כלומר שדברת עכשיו : [תפש · הכי גרסינן תפש משה מעשה הנחש : תפח עצמותיה גרסינן · כמעשה דר' חנינא בפרק אין עומדין : הבא ידך גרסינן · ה"ג מכל הבהמה כמה דאת אמר] : כנגד משה · כלומר לרמז שתפס מעשה נחש : צרעת כו' · ודרש ארור לשון ממארת דכתיב גבי צרעת : הלין סלעים כו' · אלו סלעים שבו צרעת הם : סלעים · הנחש מגומר הברבורות עגולות כמו סלעים : לומר בסתר · לאומרו בסתר : החושד כו' · ומשה חשד לישראל שנאמר והן לא יאמינו לי · [ה"ג כמ"ש והנה שבה כבשרו והנה ידו מצורעת כו' · וכ"ה בתנחומא] : שיאמר אל ישראל גרסינן · ופי' שעתיד שיאמר להם שמעו נא המורים כדמפרש ואזיל : וכי

ידי משה

שהוא גזילה בידם ע"כ ירד יוסף למצרים לצבור כל הכסף שבעולם וא"כ ישלו ישראל הרכוש מכחו של יוסף ומידו היתה להם הרכוש והשתא א"ש וס"ק דבר נא אין נא אלא לשון בקשה שאם לא ירצו לשאול ליקח את הרכוש מדוע נתגלגל שיסבול גם הוא כל הסבות והרפתקאות דעדו עליו כנ"ל כן נ"ל בן המחבר

יפה תואר

בברכות ולואי שנצא בעצמנו · ורק לשאלו את הדבר אשר דבר לאברהם בקש מהם כי ישאילו ונתן את חן העם להשאילם : במצולה שאין בה דגה · ואע"ג דבמכילתא אמרינן שביזת הים גדולה מביזת מצרים וכיון שעשאוה כמצולה שאין בה דגה איך תגדל עוד ביזת הים · וי"ל כי ביזת מצרים היתה מהרכוש אשר ליושבי הארץ · וביזת הים היתה מנכסי אנשי הצבא ומגנזי פרעה אשר לא לקחו משם כמצרים : כלומר מזה שבידך אתה צריך ללקות כו' · פי' אחרי שחטאת בלשונך ראוי אתה ללקות בנחשים וכמו שלקו ישראל ע"י הנחשים השרפים מפני שדברו באלהים ובמשה ורק אותך ארחם ואלקה רק בצרעת לפי שעה · ועי' כזה ברש"י בחומש : בני מאמינים · ועל הרוב מעשה אבות ישמרו הבנים ובפרק השורק מוסיף עוד ע"ז ואתה אין סופך להאמין כו' ע"ש : כשם שלקה הנחש בצרעת · כדאיתא בסימן שאח"ז : בסנה הסתיר פניו כו' · באמת היה דבר סכלות כי שם לא היה ירא מהנזק ורק מיראת הכבוד היה ירא מהביט ולכן די לו בהסתרת פניו · משא"כ בנחש שירא פן יזיקנו ולכן גם מפניו · אבל היא חשבה כי גם שם הי' ירא מהביט פן תזיק לו הבטתו · ורש"י השיב לה כשיטתה גם אם תאמר שזה היה פחדו פן יזוק לו · מ"מ אין מקום לנוס מפני ה' : שאין הנחש ממית · כי כתיב ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו' ורק כשיחטא האדם אז נדמה להם כבהמה וישלטו עליו וכדאיתא בפרק שואל · ולפ"ז מה שאמר שאין הנחש ממית כ"ה בכל בהמה וחיה · והקב"ה הראה למשה כנחש משום שהנחש היה לפניו : הכיתי אותו בצרעת · כי הנגעים באים על לשון הרע כדאיתא בערכין · ומה שבקש הדמיון כאן מנחש ולא אמר כי זה שכנו ללקות בצרעת משום דחפץ להשוותו במעשה לנחש שהוא ג"כ לו כעונש : לוקה בגופו · שהוא נתן מום בעמיתו מה שאין בו כן ינתן בו מום לקות : אף המצריים מטמאים · כי מהם למדו ישראל ללכת בתועבותם ולעבוד את גלוליהם והקב"ה הבטיחם כי יטהרו מכל תועבתם : כמו שכתוב · צ"ל למה כתוב והנה ידו מצורעת כשלג כו' : כנגד אברהם יצחק ויעקב · יתכן שבא לרמז על שלשה עיקרי אמונה המפורסמים שהם מציאות ה' והשגחה לשכר ועונש ותורה מן השמים · והנה מציאות ה' נודע על ידי אברהם כי הוא החל לקרוא בשם ה' · והשני נתפרסם ע"י יצחק וכמ"ש ראה ראינו כי היה ה' עמך · והשלישי נתקיים ביעקב שהיתה מטתו שלמה והתיחד לעם לפי' לתת להם תורה מיוחדת כאומרו מורשה קהלת יעקב · ושפיכת המטה לנחש הוא כנגד מציאות ה' שהוא הממציא כל נמצא כחומר ביד היוצר · והצרעת ורפואתה רמז לשכר ועונש שנענש משה על שהלשין כדלעיל · ושפיכת המים על היבשה רמז לשפיכת רוח הנבואה ותורה ע"ד כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצוק רוחי על זרעך : אלא לשון דם · ובא לרמז לו שימות בעון זה והכתוב ויזובו מים

אות היה לישראל אמר להם בזה האות ילקו המצריים תחלה: **יד** (יח) ויאמר משה אל ה' בי ה'· אמר משה להקב"ה אתה אדון העולם ובי אתה רוצה שאהיה שליח הרי לא איש דברים אנכי וגו'· אמרו חכמים [א] ז' ימים קודם היה הקב"ה מפתה למשה שילך בשליחותו· ולא היה רוצה לילך עד מעשה הסנה הה"ד (יט) לא איש דברים אנכי חד· מתמול שנים· גם ג'· משלשום ד' גם ה'· מאז ו'· דברך ז'· א"ר פנחס הכהן אמר משה אני איני איש של דברים· ואיני רואה כאן דברים כי האדם שאני הולך אצלו עבד הוא ואינו מקבל מוסר שנאמר (משלי כט) בדברים לא יוסר עבד (נ"א אם איני הולך לרדותו איני הולך· מיד ויאמר ה' וכו') אם אני הולך לרדותו אני הולך· מיד: **טו** ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם· אמר לו אם אין אתה איש דברים אל תחוש הלא אני בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שחפצתי וחרש ועור (לז) ופקח לראייה ופקח לשמיעה· ואם אני חפצתי שתהיה איש דברים תהיה כמו כן (לח) אלא לעשות בך נס אני חפץ בעת שתדבר שיהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך· הה"ד ואנכי אהיה עם פיך· מהו והורתיך· רבי אבהו אמר מורה אני דברי לתוך פיך כמו חץ· כד"א (שמות יט) או ירה יירה· ר' סימון אומר בורא אני אותך בריה חדשה כמד"א (שם ג) ותהר האשה: **טז** ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח· א"ר חייא הגדול אמר לפניו רבש"ע בי אתה רוצה לגאול בניו של אברהם שעשה אותך אדון על כל בריותיך שלח נא ביד תשלח אמר לפניו איזה חביב לאדם בן אחיו או בן בנו· הוי אומר בן בנו· כשבקשת להציל את לוט בן אחי אברהם ביד המלאכים שלחת להצילו· בניו של אברהם שהם ששים רבוא בידי אתה משלח להצילם· שלח ביד המלאכים שאתה רגיל לשלח· ד"א הגר המצרית ה' מלאכים שלחת אצלה· לששים רבוא בניה של שרה בידי אתה משלח להצילן· ורבנן אמרי סבור אתה שהיה מעכב משה לילך אינו כן· אלא כמכבד לאהרן שהיה משה אומר עד שלא עמדתי היה אהרן אחי מתנבא להם במצרים פ' שנה· הוא שכתב (יחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים· ומנין שאהרן היה מתנבא שכן הוא אומר (שמואל א ב) ויבא איש האלהים אל עלי ויאמר אליו כה אמר ה' הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן· אמר משה עכשיו אכנס בתחומו של אחי ויהיה מיצר: בשביל כך לא היה מבקש לילך· מיד ויחר אף ה' במשה: **יז** מה חרון אף היה שם שנטלה כהונה ממשה ונתנה לאהרן· אמרו רבותינו ז"ל [ב] הלא אהרן אחיך הלוי (כ) וכי מאחר שאמר אחיך איני יודע שהוא לוי· אלא אמר לו ראוי היית להיות כהן והוא לוי· ולפי שאתה מסרב על דברי תהיה אתה לוי והוא כהן· ידעתי כי דבר ידבר הוא· לפי שאמרת לא איש דברים אנכי לכך דבר ידבר הוא ומה שאתה סבור שהוא מיצר לא כן אלא שמח שנאמר וראך ושמח בלבו· (לט) א"ר שמעון ב"ר יוסי [ג] הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים ותומים שנאמר (שמות כח) והיו על לב אהרן· מה שאתה מתיירא לדבר כל אלו הדברים אני אהיה עם פיך: ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה· למתורגמן· ואתה תהיה לו לאלהים· אע"פ שהוא אחיך הגדול ממך יהיה מוראך עליו· מכאן אמרו מורא רבך כמורא שמים· אמר לו כשם שמוראי עליך כך מוראך עליו: ואת המטה הזה תקח בידך· אמרת לא איש דברים אנכי (משלי כט) בדברים לא יוסר עבד מה עושין לעבד רודין אותו במקל· כך אתה קח

מסורת המדרש א ויק"ר פ' י"א· במד"ר פ' כ"א· שה"ש רבה פ"א· סדר עולם רבא פ"ה· מדרש תהלים מזמור י"ח· תנחומא סדר חיי שרה סי"ו· וסדר ויקרא סימן ג'· וסדר ואתחנן סימן ה'· ילקוט שמואל ב' רמז קס"א· ב זבחים דף ק"ב· ילקוט כאן רמז קע"ג· ג שבת דף קל"ט· שיר השירים רבה פרשה א' פסוק י'·

חדושי הרד"ל

[illegible] מ"ש ולא ישמעו לקולך ולקחת ממימי היאור· שע"י זה שלא ישמעו לקולו יהא כן (ואפשר דהם ולקחת היקח עונשו משם וכן רגיל הלשון במדרשות לקח את שלו מתחת ידו) : (לז) ופקח לראייה ופקח לשמיעה· וכן פי' הרא"ב"ע והרמב"ן : (לח) לעשות בך נס כו'· בעת שתדבר כו' שאני אהיה עם פיך· כזה יבינו שדבר ה' בפיו (כמ"ש שהשכינה מדברת מתוך גרונו של משה) וכמ"ש מורה אני דברי לתוך פיך כו' : (לט) א"ר שמעון· בר יוחאי הלב ששמח כו'· כ"ה בשה"ר פ"א פע"ו וכצ"ל· ועי' שבת (קל"ט) :

חדושי הרש"ש

דה שנאמר כצ"ל : (יח) ויאמר משה אל ה' בי אדוני כצ"ל וכן לקמן ויאמר בי אדוני שלח כו' כצ"ל : (יט) לא איש דברים אנכי גם חד כו' כ"צ להגיה : (כ) וכי מאחר שאמר אחיך כו'· ולשון הגמרא (זבחים ק"ב א') והלא כהן הוא· ולא הבנתי יפה וכי מאז נתכהן :

עד

מתנות כהונה

[ובי אתה רוצה גרסי'] : קודם שנגלה עליו בסנה· ובפרשה שמיני איתא שפתוי ז' ימים היה הכל בסנה· וע"ע במדרש חזית [בפסוק הגידה לי שאהבה נפשי] : דברך שבעה· בסדר עולם גרס משלשום ג' ימים וג' גם גם וביום שהיה מדבר הרי ז' ימים מיד ויאמר· ובש"ט מזמור י"ח גרס גם א' תמול ב' מתמול ג' שלשום ד' משלשום ה' גם ו' מאז ז' : ותהר כו'· והוריתיך דרש לשון הריון : חמשה מלאכים· הוא דעת ריב"ח כדאיתא בב"ר פ' מ"ה : מה חרון אף כו'· כלומר מה רושם היה עושה שכל מקום שמצינו חרון אף הוא עושה רושם חוץ מזה כן פירש"י בסדר זה : במורא שמים· דכתיב לאלהים:

מה

פירוש מהרז"ו

והיו לדם ביבשת שתיבת והיו הב' מיותר לדרוש והיו בהווייתן יהיו שישארו תמיד דם· וב' אותות הראשונים שהיה על חטא לשון הרע שאמר רק לפני הקב"ה נמחל לו וחזר הפורענות אך אות הג' שרומז לחטא המים שנהפכו לדם שהיה בפני רבים לא נמחל לו ולא חזר הפורענות· וכמ"ש במ"ר פ' י"ט סי' י"ד : אמר להם בזה אות· פי' משה בשעה שעשה אות זה אמר לישראל על מה רומז ובהכרת שתחלה הודיע הקב"ה כך למשה וזה ע"פ מדה פ' : **יד** אתה אדון העולם· שתחלה אמר ויאמר משה אל ה' ואח"כ בי אדני· ודורש ע"פ מדה ע"ז שתיבת אדני מיוחד במקומו כאן· ומ"ש בי אדני שמשמעו בקשה ואינו מפורש כאן שום בקשה ע"כ פי' בי כמו עמדי ועמי· וכמ"ש ב"ר פ' נ"ג סי' ו'· ופי' אתה אדון העולם ויש לך מלאכים ושלוחים רבים ובי אתה רוצה לשלוח וזה ע"פ מדה פ' : ז' ימים· קודם מעשה הסנה ומעשה הסנה היה ביום הז' : לא איש דברים חד· מדקאמר גם מתמול הרי שמ"ש לא איש דברים אנכי היה היום· תמול חד הרי ב' גם מתמול ג' שלשום ד' גם משלשום ה' מאז ו' דברך ז'· וצ"ע שאין בתיבת דברך רמז על יום· ועל כן נראה שהכוונה מאז דברך ו' גם מאז דברך ז' ובשי"ר פסוק הגידה גירסא אחרת ובויק"ר פר' י"א סס"ב איתא שהיה כל ז' הימים בסנה· ובזה מרומז שיש כאן ז' הפצרות· א' מי אנכי כי אלך אל פרעה· ב' ואמרו לי מה שמו· ג' והן לא יאמינו לי· ד' אם לא יאמינו לקול האות הראשון וכי איכא ספיקא קמי שמיא אלא שמשה אמר גם כאן שלא יאמינו לו והשיב לו אם לא יאמינו לקול האות הראשון והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות ג"כ באופן זה שמשה אמר והש"י השיב לו וזה ע"פ מדה פ'· ו' לא איש דברים אנכי ז' מ"ש שלח נא ביד תשלח היינו ז' הפצרות לז' ימים ובויק"ר י"א שם איתא ובז' אמר לו שלח נא ביד תשלח כצ"ל משמע דשאר הפצרות בשאר ימים· ועי' מ"כ : איני וכו' איני רואה· דאי כפשוטו היל"ל איני יכול לדבר ועוד שדי במ"ש כי כבד פה וגו' ע"כ דורש שליחות זו לא יתוקן בדברים : עבד הוא· זרע חם כמ"ש ובני חם כוש ומצרים וגו' וכמ"ש ב"ר ריש פר' ס"ו הקנין קונין ע' מש"ש· וכמ"ש פר"א פל"ט שנתיירא יעקב לירד למצרים לתוך העבדים בני חם· באכן שאין ביניהם יראת שמים עכ"ל ופי' עוד עבד ומי שאין בו יראת שמים נמסר ביד יצרו ואין בן חורין אלא וכו' וזהו עבד הוא ואינו מקבל מוסר ושני מיני העבדות שייכים זה בזה· והתשובה על דברי משה בסוף הפרשה ובל"כ היפ"ת : **טו** ואם חפצת כו'· שלכך הקדים למשה כל פסוק זה לומר שאשר עשיתי אותך כבד פה ואין אני מרפא את פיך לא מקוצר יכלתי ח"ו אלא שזה יהיה למופת וגם לחיזוק בעצמך בכובד פה אך בדבריי תדבר נכונה וזהו עם פיך שלא תתרפא: מורה אני דברי כחץ· שמ"ש והוריתיך שיורה אותו מה לדבר שמה יועיל זה לעילג לשון ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלשון יריית חץ וכמ"ש ישעיה וישימני לחץ ברור שדברי נבואה אינם מתערבים עם כלי דיבור האדם אלא הולכים דרך השפה כחץ וכמ"ש חז"ל שכינה מדברת מתוך גרונו של משה : בריה חדשה· כמ"ש ד"ר פ"א ס"ס א' עד שלא זכה לתורה כתוב לא איש דברים אנכי משזכה לתורה כתוב ואלה הדברים אשר דבר משה ע"פ מדה ט"ו שאם ענין יריית חץ הול"ל וירתיך: **טז** בי ה'· כנ"ל ברים סי' י"ד· וכאן הוסיף לדרוש אדני על אברהם שהוא הראשון שקראו אדון כמ"ש ברכות (ז' ב') : שאתה רגיל לשלוח· ע"פ מדה י"ו אצל לוט והגר ע' ב"ר פמ"ה סי' ז' : ואודע להם· תחלה מביא ראיה שנגלה לנביאים במצרים ואח"כ דורש ע"פ מדה י"ו שזה היה אהרן כמ"ש הנגלה וגו' לי לכהן היינו אהרן כמפורש בתורה שאהרן הוא הכהן ואח"כ מ"ש הנגלה נגליתי לבית אביך הכוונה ג"כ על אהרן : פ' שנה· ע' תנחומא בסי' כ"ז· שמשה בעת השליחות היה בן פ' שנה ואהרן בן פ"ג שנה וכשהיה בן ג' התחיל להתנבאות· וכדלעיל פר' א' סכ"ב שמרים היתה בת ה' כשהתנבאה על משה שעל כן ותתצב אחותו וגו' ע"ש ועיין בספרי מדרש תנאים מדה א' ומ"ש ולקמן פ"ה ס"י וזה לבית אביך על מרים ואהרן ומ"ש לבית פרעה היינו בעת שנתחברו לבת פרעה שנתנה את משה ליוכבד אמו להניקו על ידי מרים וזהו פ' שנה שהיה מתנבא אחר מ"ש מפורש ביחזקאל כ' וזהו ביד תשלח שלחת כבר לאהרן במצרים : **יז** מה חרון אף· כמ"ש זבחים (ק"ב) הובא ברש"י בחומש ביותר ביאור וילקוט כאן שאין חרון אף בלא רושם : אחיך הלוי· שעד עתה היה לוי ופי' במעלת וקדושת לוי שאם פי' על שם שבטו שבא מלוי אביהם וכי משה אינו לוי ואיזה סי' היה צריך מאחר שאמר אחיך אלא לדיוק זה ע"פ מדה ע"ז· ועי' לקמן פ"ה ס"י פ"ז ס"א ויק"ר פ' י"א סס"ב שי"ר פסוק הגידה : לפי שאמרת לא· שאם לא הפצרת והלכת בשליחות בתום היית בעצמך איש דברים· אבל עתה שהרהרת אחרי בזה דבר ידבר הוא: ילבש אורים ותומים· שי"ר פסוק נאוו לחייך הלב של אח גדול ששמח בגדולתו של אח קטן שבא בגבולו· ומסיים בתנחומא כיון [illegible] כך קיבל עליו לילך: ממה שאתה מתירא· ממ"ש אני אהיה עם פיך הרי שהיה מהירא בדיבור פיו על שהיה כבד פה כמ"ש לעיל פר' ז' ס"ד שאין אומרים אהיה אלא למי שמתירא וכמ"ש לעיל סי' ע"ו : ודבר הוא לך· והיה הוא יהיה לך לפה לתורגמן לתרגם לפרעה בלשון מצרי וכמ"ש אצל יוסף כי המליץ בינותם וישראל לא היו צריכים תורגמן כי בלשון הקודש היו מדברים כמ"ש לעיל פ"א סכ"ע· ואולי גם ישראל היו צריכים תורגמן כי לשון העם משונה מלשון הנבואה : ואתה תהיה לו לאלהים· וכי לעבודת כוכבים עשאו לאהרן ע"כ דורש על המורא כמו מאלהים : עבד· לעיל סי' י"ד :

יפה תואר

מים יתפרש ויזובו זוב דם מתחלה והדר מים : ופקח לראיה ופקח לשמיעה מפני שבאלם וחרש אמר דבר הפוכו נ"ל שכן הדבר גם כן בעור ופקח כנגד החרש והעור כי הרואה והשומע שניהם פקוחי החושים זה בחוש הראות וזה בחוש השמע וכן כתוב פקוח אזנים ולא ישמע וכתיב לפקוח עינים עורות ולכן לא אמר פקח בין שניהם לשיות משרת לשניהם וכדכתב הרא"ם ז"ל : שעשה אותך אדון כו'· שפרסם שמך בעולם וקראך אדון וכמו שדרשו בפ"ק דברכות למען אדני למען אברהם שקראך אדון (ודוחק לפרש כן מדאמר כאן בי אדני באל"ף דל"ת) ולכן ראוי הוא שתגאל את בניו בעצמך או ע"י מלאך· למען ידעו הכל כי אתה הוא האדון על כל : אלא כמכבד לאהרן· וזה שלח נא ביד תשלח· ביד שאתה רגיל לשלח דהיינו אהרן שהיה מתנבא שמונים שנה קודם לו : מה חרון אף היה שם· כלומר מה רושם היה בחרון אף זה כי הוא סובר שכל חרון אף עושה רושם וגם זה בכלל (ודלא כר"ק בפרק טבול יום דסובר חוץ מזה ע"ש) ובטעם מ"ש עושה רושם כתב הר"ם אלמושנינו בפירושיו שהטעם בזה כי השי"ת לא יותם באלו ההפעליות אם לא מצד הרושם הנרשם במקבלים ושפתים יושק : שניטלה הכהונה ממשה· והא דאמר לעיל אל תקרב הלום שביקש כהונה ולא ניתנה לו י"ל דהיית כמ"ד לא נתכהן משה אלא ז' ימי המילואים דפלוגתא היא בפרק הנזכר לעיל א"נ התם לזרעו קאמר והכא ניטלה אפילו ממנו· והא דכתיב משה ואהרן בכהניו יש לומר דמשום שבעת ימי המלואים קאמר ששמש בכהונה גדולה : לכך דבר ידבר הוא· והא דאמרינן לעיל על תשובה לא איש דברים אנכי לעשות בך נס אני חפץ כו'· ושמא עתה שסירב נשתנה ענינו ולא זכה לנס ההוא : לתורגמן· לאפוקי שלא יהיה אהרן לבדו מדבר לפניהם ולא משה כלל אלא קודם בואם שם ידבר דבריו לאהרן וזה משמעו מאומרו לפה כי משה לא יפתח פיו לפניהם אמנם יהיה כמתורגמן שהרב מדבר והוא חוזר ומשמיע לעם את דברי הרב· ועי' בפירש"י על הכתוב אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה : כשם שמוראי עליך· ועי' בחזית פסוק נאוו לחייך :

ידי משה

שמחבר : שלח נא ביד תשלח שלח ביד מלאכים שאתה רגיל לשלח· וכל ימי היה קשה לי על אדון כל הנביאים איך לא שמח בשליחות של הקב"ה והאיר ה' עיני שאמרתי התנצלות גדול על מהרע"ה בהיות שידוע שא"ל הקב"ה במדין נדרת והתיר נדרך במדין לפי שאין מתירין לנשבע בלתי דעת המשביע רק דאיתא בסימן רכ"ח לצורך מצוה לא בעינן דעת המשביע א"כ היה למשה לילך תיכף קודם שא"ל במדין רק שמקשה הריב"ש והלא אין לך מצוה גדולה מזו שהלך משה לגאול את ישראל ואעפ"כ הוצרך הקב"ה לומר לו במדין התיר נדרך במדין ומשני וי"ל לפי שהרבה שלוחים למקום והיה הקב"ה יכול לגאול ע"י אחר אף בלתי משה א"כ אין זה נקראת מצוה לגבי משה וזה היה כוונת משה שסבר הקב"ה מצוה לו שילך בשליחות בלתי דעת יתרו מכח ההוא מצוה לכך אמר רבש"ע שלח ביד מלאכים שאתה רגיל לשלח פי' הואיל ואתה יכול לשלוח ביד שליח אחר א"כ אינו קרוי מצוה לגבי דידי שאלך בלי דעת יתרו הואיל ונשבעתי לו שלא אלך שלא מדעתו : מיד ויחר אף ה' שניטלה ממנו הכהונה· ואע"פ שסבר א"ל הקב"ה אל תקרב הלום שדחה אותו מן הכהונה וי"ל שם ניטלה מזרעו וכאן אף ממנו בעצמו כן איתא ביפ"מ

סס"ד

את המטה שתייסרנו בו הה"ד ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות :

פרשה ד א וילך משה וישב אל יתר חותנו • (א) הה"ד (תהלים כד) א נקי כפים ובר לבב וגו' • מי יוכל (ב) לעלות בהר ה' מי שיש בו מדות הללו וכולן נאמרו במשה • נקי כפים • זה משה שנאמר (במדבר יז) לא חמור אחד מהם וגו' • ב אם נטל חמור משלהן מה שנא' מן הלסטים אלא כך אמר משה כל אותן המסעות שהיינו נוסעים במדבר לא אמרתי לאחד מהן שיטול דבר משלי ויטעון על חמורו • ואין נשיאה אלא לשון עמיסה : כמה דתימא (בראשית מד) ויעמוס איש על חמורו • ובר לבב • זה משה שלא הלך בשליחותו של הקב"ה (ג) עד שנתברר על עסקיו שנאמר ואמרו לי מה שמו וגו' • אשר לא נשא לשוא נפשו • זה נפשו של מצרי שלא הרג את המצרי (א) עד שעמד עליו בדין והרגו וראה שחייב מיתה • ולא נשבע למרמה • זה משה כשהלך אצל יתרו נשבע לו שלא ילך חוץ מדעתו וכשהלך בשליחותו של הקב"ה הלך אצל יתרו והתיר שבועתו • הה"ד וישב אל יתר חותנו : **ב** ד"א וילך משה • ג הה"ד (משלי יז) בכל עת אוהב הרע ואח לצרה יולד • מי היה אוהב הרע זה יתרו שקבל למשה שהיה בורח מפני פרעה • מכאן אתה למד מי שקבל על עצמו לעשות מצוה אין אותה מצוה פוסקת מביתו • מצותו של יתרו שקבל בתוך ביתו גואל שברח מפני השונא עמד מביתו שקבל לשונא שברח מפני הגואל והרגו איזה זה זה סיסרא שנאמר (שופטים ד) וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר הקיני וכתיב (שם א) ובני קיני חותן משה • לכך נאמר ואח לצרה יולד • לפי שאהב יתרו למשה והיה לו ריע • לכך נעשו בניו אחים לישראל בעת צרתן והרגה יעל לסיסרא • ובשעה שאמר לו הקב"ה ועתה לכה ואשלחך אל פרעה אמר לו רבון העולם איני יכול • מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן ומי שהוא פותח פתחו לחבירו נפשו חייב לו • וכן אתה מוצא באליהו בשעה שהלך אצל צרפית האלמנה מת בנה (ד) התחיל מתחנן ואומר (מלכים א יז) הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה • וכתיב (שם) וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד • ולא עוד אלא שכל הפותח פתחו לחבירו חייב בכבודו יותר מאביו ומאמו • אתה מוצא בעת שנלקח אליהו מאלישע וזכה ליטול פי שנים ברוחו • כמה דתימא (שם ב ב) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי • היה לו לילך אצל אביו ואמו להחיותם כמו שהחיה בן אכסניא שלו • וכן אליהו היה לו להחיות אבותיו כמו בן הצרפית אלא שמסר נפשו על אכסניא שלו • לכך אמר משה לפני הקב"ה קבלני יתרו ונהג בי כבוד איני הולך אלא ברשותו • לכך כתיב וילך משה וישב אל יתר חותנו : **ג** ד"א וילך משה הדא הוא דכתיב (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו • (ה) דרש ר' פנחס ד לפי שהוא יחיד בעולם דן יחידי לכל באי עולם • ואין להשיב על דבריו (כמו שכתוב במדרש שה"ר) • ורבותינו אמרו (ב) מהו והוא באחד ומי (ו) ישיבנו מה שהוא גוזר גזירה על האדם אין להשיב על דבריו • כמה בקש בלעם לקלל את ישראל ועל כרחו שלא בטובתו היה מברכן שנאמר (במדבר כג) מה אקוב לא קבה אל • כמה בקש יונה שלא לילך בשליחותו של הקב"ה שנאמר (יונה א) וירד יפו וימצא אניה באה תרשיש והלך בעל כרחו שנאמר (שם ג) ויקם יונה וילך אל נינוה • כמה ביקש ירמיה שלא להתנבאות ונתנבא שלא בטובתו שנאמר (ירמיה א) אל תאמר נער אנכי כי על כל אשר אשלחך תלך • כמה סרב משה שלא לילך בשליחותו של הקב"ה שנאמר שלח נא ביד תשלח ולבסוף הלך בעל כרחו שנאמר (ג) וישב משה וילך אל יתר חותנו : **ד** ד"א וילך משה לא היה צריך לומר אלא וישב משה • אלא אמרו רבותינו בתחלה הלך אצל פרעה בשליחותו של הקב"ה ואחר כך וישב אל יתר חותנו • שכך א"ל הקב"ה אם יאמר לך יתרו כלום מן השבועה אמור לו בעל השבועה התיר אותי מן נדרי לכך וילך משה ואח"כ וישב אל יתר חותנו : בנו של רבי חייא הגדול אמר לא הלך אצל פרעה (ז) עד שהתיר לו יתרו את נדרו • ואם תאמר למה נאמר וילך משה להיכן הלך (ד) שהלך ליטול אשתו ובניו • ה אמר לו יתרו להיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים • אמר לו אותם שהם במצרים מבקשין לצאת ואת מוליכן אמר לו למחר הן עתידין לצאת ולעמוד על הר סיני לשמוע מפי הקב"ה אנכי ה'

מסורת המדרש א דברים רבה פרשה י"א • מדרש תהלים מזמור כ"ד • תנא דבי אליהו רבא ריש פרק י"ז • ילקוט תהלים רמז תרצ"ז • ב במדבר רבה פרשה י"ח • תנחומא סדר קרח סימן ז' • מדרש שמואל פרשה י"ד • ילקוט סדר קרח רמז תש"נ • ילקוט שמואל א' רמז קי"א • ג תנחומא כאן סי' ט"ז כל הענין • ד שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ט' וש"נ • ה עיין מכילתא פרשה יתרו פרשה א' •

חדושי הרש"ש

(א) עד שעמד עליו בדין וראה שחייב מיתה והרגו כצ"ל : (ב) מהו והוא באחד ומי ישיבנו על שהוא יחידי בעולמו כו' • כ"ה בתנחומא וכצ"ל כאן ומתפרש עפ"י מש"כ לעיל בב"ר פרשה א' אות ד' : (ג) שנאמר וילך משה וישב אל יתר כו' כצ"ל : (ד) שהלך ליטול אשתו ובניו כו' • ר"ל שמקודם ראותו פניו של יתרו הלך לביתו שהיה שם אשתו ובניו ונטלם עמו ללכת אל יתרו ליטול רשות ממנו על הליכתם (כדרך הארץ) בכדי שלא יתעכב בשליחותו של מקום :

חדושי הרד"ל

(א) יתר חותנו • הס"ד מי יעלה בהר ה' כו' נקי כפים כו' כצ"ל : (ב) לעלות בהר ה' • כולן נאמרו במשה • לכן נאמר בו עלה אלי ההרה : (ג) עד שנתברר כו' • ע"ל פ"ג : (ד) התחיל מתחנן ואומר הגם כו' • כצ"ל וכ"ה בתנחומא ועפר"א פל"ג : (ה) דרש ר' פפוס לפי שהוא כו' כצ"ל וכ"ה בש"ע כמ"ש במדרש שה"ר • פ"א : (ו) ישיבנו • משהוא גוזר כו' כצ"ל : (ז) עד שהתיר לו יתרו כו' • ע"ל

פירוש מהרז"ו

פרשה ד א נקי כפים • ע' כל זה בתד"א ריש פרק י"ז ד"ר פ' י"א ס"ב מדרש תהלים כ"ד : ובפסוק הקודם מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים וגו' ובמקומות הנ"ל הגי' מי יעלה בהר ה' זה משה דכתיב ומשה עלה אל האלהים • ומי יקום במקום קדשו זה משה כדכתיב ואתה פה עמוד עמדי • והדרשה ע"פ מדה י"ז : ואין נשיאה אלא לשון עמיסה • עיין מ"כ וכן הוא בישעיה מ"ו נשואותיכם עמוסות משא לעיפה • עוד העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם : עד שנתברר על עסקיו • לעיל פ"ג ס"ה • ונ"ע בויק"ר פי"א ס"ב ע' מש"ש • וכאן פי' שדקדוק המעשים ודבורים המדויקים באים מטוהר לב • ובתד"א שם ובר לבב זה משה שהיה לבו של משה ברור ביראת אלהים אשר לא נשא לשוא נפשי אמר הקב"ה נפש רוח ונשמה שנתתי בך לא מענה דבר שוא שלא כתבתי בתורה עכ"ל וכמ"ש לקמן סוף פר' מ"ז שעל זה כתוב בכל ביתי נאמן הוא : זה נפשו של מצרי • כמ"ש לעיל פ"א סכ"ע ע"ש איך דורש שהיה בדין : נשבע לו • ע' תד"א ריש פרק י"ז שם בביאור • ספרי ריש דברים פסוק הואל משה לעיל פ"א סי' ל"ג לקמן פ' ז' סי' ד' : וישב אל יתר חותנו • ובס"ד אלכה נא אל אחי אשר במצרים הרי שלקח ממנו רשות וזהו אל יתר חותנו שהול"ל וישב אל מדין תנחומא • ומ"ש והתיר שבועתו היינו במ"ש לך לשלום הרי שנתן לו רשות • ובילקוט תהלים ישא ברכה מאת ה' זה משה וזאת הברכה ועי' לקמן סי' ד' : **ב** פוסקת מביתו • פי' מבניו אחריו • ומיתרו אנו למדים על אחרים ע"פ מדת בנין אב • ועי' תנחומא כאן כל הענין • וכמו שקבל יתרו גואל שברח מפני שונא והיתה בזה תשועת ישראל כן עשו בניו שקבלו שונא שברח מפני גואל סיסרא שברח מפני ברק הגואל ע"פ מדת מנגד : מתגורר עמה • תלה הטעם על אשר גר עמה ע"כ הוא מתפלל עליה שיחיה בנה : ולא עוד • שחייב למסור נפשו עליו להתפלל אלא שגם חייב למסור נפשו על כבודו : וזכה ליטול פי שנים • ע' חולין דף ז' וש"נ וע' בספרי מדרש תנאים מדה א' בענין המופתים : **ג** דרש ר' פנחס • צ"ל ר' פפוס עי' כל זה שה"ר פסוק לסוסתי ובמכילתא פסוק וינער ה' את מצרים תנחומא כאן וילקוט איוב כ"ג : והוא באחד • וס"ד ונפשו אותה ויעש • ע"פ מדה ט' שעל שהוא יחיד ברא הכל בעצמו ודן הכל בעצמו ומי ישיב על משפטו ומה שנפשו אותה ויעש : וילך משה וישב • ומסיים בתנחומא ונפשו אותה ויעש כמ"ש וילך משה וישב וכו' ויאמר לו אלכה נא וכו' : **ד** אלא וישב משה • ומ"ש וילך הוא מיותר • וגם וילך משמע הליכה חדשה מקום שלא בא משם • והשבה משמע למקום שבא משם ע"כ דורש שמ"ש וילך הליכה חדשה היינו לפרעה וכמ"ש כ"ה בפ' זו שליחותו לפרעה בלשון הליכה ואח"כ וישב ליתר חותנו להודיעו וליקח אשתו ובניו • וחולק על מ"ש לעיל סוף סי' א' דשם כבנו של ר"ח כאן : ליטול אשתו ובניו • וזהו הליכה חדשה בדבר שלא היה וישב בדבר שהיה להתיר נדרו : ולעמוד על הר סיני • עי' לעיל פ"ג סס"ד וס"ס דאל"כ לא היה מניחו ליטול אשתו ובניו למצרים ואולי מרומז כמ"ש

מתנות כהונה

פרשה ד א מה שנא כו' • אם היה נוטל חמור משלהם מה היה טוב מן הלסטים ומה צריך לומר לא חמור אחד כו' : [ויעמוס כו'] • ה"ג כמה דתימא ויטאו את שברם על חמוריהם וכתיב ויעמוס כו' : שנתברר • שלא נתרצה לילך עד שיברר היטב דברי שליחותו שלא יתפס בשום דבר : שעמד עליו בדין • ע' לעיל פרשה א' : נשבע לו • כמו שנאמר ויואל משה לשבת ואין ויואל אלא לשון שבועה כדלעיל פרשה א' : [חוץ מדעתו גרסי'] : עד שעמד עליו כו' • ע' לעיל בפסוק ויפן כה וכה : מה שהוא • כמו משהוא :

ובני

ידי משה

ביפ"ת • ועוד י"ל שלעיל שא"ל הקב"ה אל תקרב הלום לכהונה הגיד לו הקב"ה עתידות שיטול ממנו הכהונה ע"י שיסרב בשליחות וא"ת דיה לצרה בשעתה למה הקדים הקב"ה להודיע לו וי"ל לפי שהיה משה סבר שהוא יהיה כהן וכאן בישר לו הקב"ה שמת אביו כמו שא"ל של נעליך מעל רגליך שיתאבל על אביו וכ"ג אסור להתאבל כדאיתא בפרק כ"ג מן המקדש לא יצא כמו שס"ל ר"י שם וא"כ יצא תקלה מזה שעכ"פ כ"א של משה שהוא כהן לא ירצה להתאבל משא"כ אם הוא לאו כהן מחויב להתאבל ע"כ הודיעו כאן שלא יהיה כהן כדי שיתאבל על אביו ודו"ק כנ"ל :

שמסר נפשו על אכסניא • פי' לפי שהיה מסתכן לעשות דבר שלא בזמנו ע"ד דאיתא בגמ' דתענית שאמר ר' יוסי לבנו אתה הטרחת את קונך להוציא תאנה בלא זמנה תאסף אתה ג"כ בלא זמנך וזה שאמר נפשו פי' שהעמיד עצמו בסכנה בשביל אכסניא ולא העמיד נפשו להחיות את אביו ואמו כנ"ל :

מי

יפה תואר

הה"ד נקי כפים וגו' • הובא הדרש הזה בשביל ולא נשבע למרמה דמדרים בסוף הסימן על וישב אל יתר חותנו : מי שיש בו מדות הללו וכולן נאמרו במשה • פי' הדברים כי מה שאמר דוד מי יעלה בהר ה' וגו' לא אמר על משה לבדו כי מה דהוה הוה אלא קראי בסתמא דאיכפי מתעי • וקאמר שאע"פ שלה' הארץ ומלואה ונתנה לאדם אלא מי יוכל לעלות בהר הקדש אלא מי שיש בו המדות האלה וכפשטיה דקרא • והמדות הללו הנצרכות לזה נמצאות במשה : כל אותן המסעות שהיינו נוסעים במדבר • פי' אף כי המסעות במדבר היו לצורך ישראל ולכן היה מן הדין שישאו משאיו עם כל זה לא הטריחם וכן איתא לקמן במ"ר פי"ח ס"י בשעה שהייתי יורד ממדין למצרים היה דרכו ליטול משה חמור שבשביל צרכיהם ירדתי ולא נטלתי ע"כ ובא לפרש בזה נקי כפים כי גם בדבר המותר לו הרחיק ובנדרים פ' אין בין המודר דרים שלא לקח אפילו בשכירות : שלא ילך לו חוץ מדעתו • עי' בנדרים פ"ט גבי פותחין בנולד כרש"י ובר"ן שם : שקבל בתוך ביתו גואל כו' • שהכל הולך לכוונה אחת שקבלת יתרו את הגואל ובורח מפני השונא הרודף בישראל שברח מפני עצת פרעה כדלעיל פ"א יען כי הוא היה צדיק ואוהב את ישראל העשוקים ולכן קבל את הגואל שעמד להושיע את המוכה מיד המצרי ובשביל זה זכה שעמד מזרעו לקבל את השונא הבורח מהגואל להרגו ולסייעו בגאולת ישראל : לכך נעשו בניו אחים • וה"פ ואח לצרת ישראל נולד מאוהב הרע : נפשו חייב לו • כלומר חייב למסור נפשו עליו וכדקאמר בסמוך שמסר נפשו על אכסניה שלו • ואמר משה כן אע"פ שמסתכן בנפשו ליענש בהספרו בשליחות ה' מ"מ חייב לעשות כן מפני כבוד יתרו • ומביא המדרש ראיה מאליהו שהטיח דברים כלפי מעלה לאמור הרעות להמית את בנה כדי להציל את הילד : חייב בכבודו יותר מאביו ואמו : הוצרך משה לטענה זו כדי שלא יאמר שמחויב לשוב למצרים במקום אשר אביו ואמו שמה ולכבדם : מה שהוא גוזר גזירה על האדם כו' • וקאי על מה שכתב לפני זה מצות שפתיו ולא אמים • ור"ל מצותו וגזירתו הוא באחד בלי שום שנוי ומתקיימים לעולם ואין מי שישיב את גזרתו לבטלה וכמ"ש ומי ישיבנו : כמה בקש בלעם כו' הזכיר את בלעם יונה וירמיה • לפי שהבחירה ביד האדם להרע או להיטיב אם במחשבה אם בדבור ואם במעשה וכמו"ש הכתוב בפיך ובלבבך לעשותו לכן אמר שלפעמים תסתלק הבחירה מהם בשלשה אלה • והנה על המחשבה מביא מבלעם שהזיק בעינו הרעה בהיותו מכוון עת הזעם כדדרשינן על הכתוב ויודע דעת עליון והקב"ה הסר את מחשבתו הרעה ולא זעם או וכמ"ש ומה אזעם לא זעם ה' וכמו דאיתא בפ"ק דברכות • וכנגד המעשה הביא מיונה שלא רצה ללכת בשליחות ה' ובסופו הלך בע"כ • וכנגד הדבור הביא מירמיה שלא רצה להתנבאות ולפרסם דבר ד' לעם • ובע"כ היה מוכרח לשמוע את דבר ה' כמו"ש ואת כל אשר אצוך תדבר : בתחלה הלך אצל פרעה כו' • ולפ"ז כי מה שנאמר וילך משה קאי על מה שנאמר לפניו שהלך בשליחותו אצל פרעה בע"כ ולכן סמך כאן וילך משה ללמדך שהלך בע"כ • ושב אל יתר חותנו נאמר לו כי לא עבר על השבועה בהליכתו לפרעה כי בהיתר ה' הלך • ומ"ש אלכה נא ואשובה אל אחי פי' ללכת שם עוד הפעם • כי עוד לא נגמרה שליחותו ויען כי בשליחות הראשונה היה נחפז לדרכו ושב מהר לחותנו לכן לא ראה את שלום אחיו ולא פחד מפני האנשים המבקשים את נפשו • ועתה בהליכתו להתמהמה שמה אמר ליתר חותנו כי יראה את שלום אחיו וכו' אמר לו לך שוב למצרים להתמהמה שמה ולא יפחד ממבקשי נפשו כי כבר מתו : בעל השבועה • זה הקב"ה שנשבעין בשמו : אותם שהם במצרים מבקשים לצאת • ובמכילתא פ' יתרו איתא בזה"ל על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו • וגם מה שאמר המדרש כאן ובני לא ישמעו כמו הם נראה שהלכו עמו • וזה דלא כדאיתא שם במכילתא שמע בעצת אהרן אחיו ולא לקחם עמו • ומה דכתיב אחר שילוחיה לפי המדרש יתפרש כי אחר שמל את בנו בדרך במלון הוצרכה לסורה לעמוד שם עד שנרפא הילד ושוב שבה לבית אביה וכמ"ש הרא"ב"ע או כמ"ש הרמב"ן כי בהיותם

במצרים

אלהיך (ח) ובני לא ישמעו כמו הם · מיד ויאמר יתרו למשה לך לשלום · אמר לו לך לשלום ותכנס לשלום ותבא לשלום :

פרשה ה א ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה ה"ד (שיר ח) מי יתנך כאח לי · א באיזה אח הכתוב מדבר (א) אם תאמר בקין והא כתיב (בראשית ד) ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו אם תאמר (א) כישמעאל ליצחק הא גרסינן ישמעאל שונא ליצחק · אם תאמר כעשו ליעקב הא כתיב (שם כז) וישטם עשו את יעקב · אם תאמר כאחי יוסף והכתיב (שם לז) וישנאו אותו · וכתיב ויקנאו בו אחיו (ב) אלא כיוסף לבנימין · יונק שדי אמי · כמשה לאהרן שנאמר וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו · אמרו רבותינו ז"ל ב כל נשיקות של תפלות הן · חוץ מג' · נשיקה של גדולה · נשיקה של פרישות · נשיקה של פרקים · נשיקה של גדולה שנא' (שמואל א י) ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו · נשיקה של פרישות (רות א) ותשק ערפה לחמותה · נשיקה של פרקים שנאמר וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו · וי"א אף נשיקה של קריבות אין בה גנאי · שנאמר (בראשית כט) וישק יעקב לרחל שהיתה קרובתו · אמר רבי פנחס מעשה היה באח ובאחות שהיה אחד מהם בגוש חלב (ג) ואחד מהן בבית מרון · נפלה דליקה בביתו של גוש חלב באתה אחותו מבית מרון ונפלה עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו אמרה לו (ד) איני מרגלת לבא אליך אלא פחדתי דהוית אחי באננקי ופלטת ממנה : (שיר ח) אמצאך בחוץ אשקך · באיזה חוץ במדבר מקום שנשקו אחים זה לזה משה ואהרן : ב (ה) א"ר חמא בן י"ב שנה נתלש משה רבינו מבית אביו · למה כן שאילו גידל בבית אביו ובא (ו) ואמר להן לישראל המעשים לא היו מאמינים בו שהיו אומרים אביו מסרה לו לפי שיוסף מסרה ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם ולכך נתלש מבית אביו וכשהלך והגיד לישראל כל הדברים לפיכך האמינו בו שנאמר ויאמן העם : ג ויאמר לו אלכה נא ואשובה · ג אתה מוצא כל מי שנאמר בו לך לשלום הלך וחזר · וכל מי שכתוב בו בשלום הלך ולא חזר · יתרו אמר למשה לך לשלום הלך וחזר : ד ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים · (ו) אמר רבי יוחנן למדתך תורה דרך ארץ שהנשבע בפני חבירו (ג) לא יתירנו אלא בפניו שלא יחשדנו שהוא נשבע לשקר · שכן אתה מוצא שמשה נשבע ליתרו והלך למדין והתיר שבועתו בפניו שנאמר ויאמר ה' אל משה במדין אמר לו הקב"ה במדין נשבעת לך והתיר שבועתך במדין : כי מתו כל האנשים וגו' · וכי מתו והלא דתן ואבירם הם והם היו עם קרח במחלקותו · אלא מאי מתו שנתענו · ד ד' הן חשובין כמתים סומא ומצורע ועני ומי שאין לו בנים · (וכולן קרא · במס' עבודת כוכבים) : ה ויקח משה את אשתו ואת בניו · (ז) למה הוליכן כדי שיהיו עם ישראל לקבל התורה : וירכיבם על החמור · ה זה א' מי"ח דברים ששינו חכמים לתלמי המלך : ויקח משה (ח) את המטה וגו' · עשה כמו שאמר לו הקב"ה ואת המטה הזה תקח בידך : ו ויאמר ה' אל משה בלכתך וגו' · וכי על איזה מופת אמר (ט) אם תאמר על הנחש והצרעת והדם והלא אותן נסים לא אמר לו הקב"ה לעשות אלא לישראל · (ד) ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפני פרעה · אלא מהו כל המופתים אשר שמתי (י) בידך זה המטה שהיו כתובין עליו י' מכות (יא) שהיה כתוב עליו נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב · אמר לו הקב"ה אלו המכות אשר שמתי בידך עשה

מסורת המדרש א שהש"ר פ"ח· פסיקתא דרב כהנא פי' ע"ז· תנחומא כאן סי' כ"ז ילקוט כאן רמז קע"ד· ילקוט ישעיה רמז ש"ז· ילקוט שה"ש רמז תתקנ"ג· ב ב"ר פ"ע· רות רבה סוף פ"ב· תנחומא כאן סי' כ"ח · אג"ש פי"ד ילקוט ויצא רמז קכ"ד· ילקוט שמואל רמז ק"ח · ג ברכות ס"ד · מו"ק כ"ט ד נדרים ס"ד עבודת כוכבים ה' · ירושלמי נדרים פ' ט' · ב"ר פע"א· אכ"ר רים פ"ג וש"נ · ה ב"ר פ"ח וש"נ ·

חדושי הרד"ל

ע"ל פ"ס : (ח) ובני לא ישמעו כו' · ונתקיימה מחשבתו למ"ד קודם מ"ת בא יתרו : (א) כישמעאל ליצחק · ישמעאל שונא ליצחק שנאמר ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק א"ת כעשו וכו' כצ"ל (וכמ"ש בש"ב וכ"ה בתנחומא) : (ב) אלא כיוסף לבנימין יונק שדי אמי כמשה כו' · לגי' הספרים יש לפרש שר"ל שא"א לומר כיוסף לבנימין שהרי נאמר יונק שדי אמי ובנימין לא ינק שדי רחל אמו כי יצאה נפשה בלדתה אלא כמשה לאהרן קאמר וכ"מ בתנחומא כאן שמסיים וביזו את אמרו כמשה לאהרן (וכדמפורש לשלן אמלאך בחוץ במדבר כו') אבל בשה"ר שם משמע דקושטא קא מפרש לה כיוסף לבנימין ויתפרש הא דיונק שדי אמי לראיה שיוסף ובנימין בני אם אחת ולא שאר השבטים : (ג) ואחד בבית מירון צ"ל ברי"ם וכ"ה בשה"ר והוא כפר מירין שסמוכה לגוש חלב : (ד) איני מרגלת לבא אליך אלא כו' · כצ"ל ור"ל נשיקה זו אינה לשם הרגל הלב לאהבה בך להיות דעתי עליך (והוא כלשון לבו גס בה האמור בש"ס) אלא מבדיחותי דהות אחי כו' כ"ה בשה"ר וכצ"ל : (ה) א"ר חמא בן י"ב שנה נתלש כו' · ועי' רמב"ן ולכך נתלש מבית אביו· בעודו קטן בן י"ב וודאי לא יאמרו ישראל שמסר לו עמרם הסוד : (ו) למדתך תורה ד"א כו' לא יתירנו כו' · מדנקט לה כלשון ד"א יש סיוע לדברי הפוסקים שבדיעבד אם התירו שלא בפני חבירו הוי התרה עיין בי"ד סי' רכ"ח ס"ס : (ז) למה הוליכן כו' · עי' לעיל ספ"ד : (ח) את מטה וגו' עשה כמו כו' · בא לפרש קריאת שם מטה האלהים (שהוזכר כאן ראשונה) שר"ל המטה שציוהו האלהים לקחתו בידו לעשות בו האותות : (ט) א"ש על הנחש והצרעת והדם והלא כו' · אלא לישראל כי כפ"א שבא לפני פרעה לא נזכר שום מופת שעשה כלל · וכפעם ב' שעשה נס התנין היה זה ע"פ דיבור מיוחד כי ידבר אליכם פרעה (ולא מכת דיבור דסכא היה) וכן מכת הדם שעשה היה ע"פ דיבור מיוחד ולא לפני פרעה ובביתו היה אלא בצאתו המימה · ואות הצרעת לא נזכר כלל שעשה לפני פרעה · אבל בפר"א פמ"ח איתא שבשעה שעשה מופת התנין עשה כל האותות לפני פרעה ועמש"ש בפי' שם בס"ד וערמב"ן : (י) בידך זה המטה שהיו כתובין כו' · ובזה שלוהו לקחת לו המטה בידו שם בידו וברשותו לפעול האותות האלו : (יא) שהיו כתוב עליו נוטריקון ·

חדושי הרש"ש

(א) שמאמרים אינם מסודרים פה על סדר הכתובים והמבין יבין איך לסדרם כראוי : (ב) וא"ל ליש רצא שמעשים · אולי צ"ל הדברים כדלקמן בסמוך : (ג) לא יתירנו · נראה דצ"ל יתירנה כי הכינוי שב על השבועה (כבסמוך והתיר שבועתו שהיא לשון נקבה) : (ד) ועוד ל"מ שעשה משה אותן האותות לפני פרעה

מתנות כהונה

[ובני לא ישמעו גרסינן : ותבא לשלום · ע' לקמן בפרשה ה'] :

פרשה ה [אם תאמר בקין גרסינן] : הא גרסינן · שנאמר ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק ודרשו שזרק בו חצים והיה מתגרה בו וע"ל : כל נשיקות · שבכתוב הם לדבר תפלה והבאת נפים וכדומה להנאת עצמו : דהוית אחי כו' · שיראתי עליך אחי שהיית בצרה גדולה · ועתה נצלת ונפלטת ממנה ולכן מתוך השמחה נשקתיך : אננקי · צרה דחוקה וע' מזה במדרש הזית [בפסוק מי יתנך כאח לי] : בן שנים עשר כו' · נלמד זה ממה שאמר אליו בעל המריבה מי שמך לאיש והרי עדיין קטן אתה ולא הגעת להקרא איש הרי שלא היה עדיין בן י"ג שאז נקרא גדול ואיש : ה"ג בילקוט בשם תנחומא ולא חזר · באבנר כתיב וישלח דוד את אבנר וילך בשלום הלך ולא חזר יתרו כו' · ובגמרא סוף מסכת ברכות גרס שהרי דוד אמר לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה : [דרך ארץ כו' · הוא בנדרים פ' כ"א : וכי מתו גרסי'] : שנתענו · לשון עניות ועני חשוב כמת כדמפרש והולך · ועיין מזה במסכת ע"ג (דף ה') ובנדרים (דף ס"ה) : ששינו לתלמי כו' · שכתבו

פירוש מהרז"ו

לך לשלום כמ"ש ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום שנדרש על התורה ובהכרח שמשה הודיעו תחלה והשיבו לך לשלום : ותבא לשלום · כמ"ש בתנחומא כאן סימן כ"א לקמן פ"ה סימן ג' ברכות דף ס"ד מי שנאמר בו לך לשלום הלך וחזר :

פרשה ה סי' א כל סימן זה אין מקומו כאן אלא לקמן ריש סי' י' וכן הוא בהדיא בתנחומא כאן בסי' כ"ז וע' שי"ר פסוק זה: באיזה אח · ל' התנחומא ישראל אומרים להקב"ה מי יתנך כאח לי את מוצא כל האחין שונאים זה לזה : הא גרסינן · ב"ר פ' נ"ג סי' י"א שמ"ר פ"א ס"א · ובתנחומא הגי' שביקש להרגו : כיוסף לבנימין · שהיו בני אם אחת וזהו יונק שדי אמי : כמשה לאהרן · מרומז במ"ש אמלאך בחוץ אשקך כמ"ש כאן ויפגשהו בהר האלהים וישק לו · ולשון התנחומא ובאיזה אח אמרו ישראל להקב"ה כמשה ואהרן שנאמר מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד : כל נשיקות · ב"ר פ"ע סי"ב וש"נ : של גדולה · כמו שמואל שנשקו לשאול שמשחו למלך : ותשק ערפה לחמותה · שנתפרדה ממנה ע"י נשיקה זו : של פרקים · שנפגשים זה בזה ומוצאים זה את זה בדרך ומחמת שמחה נושקים זה לזה וזה נקרא פרק כמ"ש ואל תעמוד על הפרק עובדיה א' היינו על הדרך לפגוע ולפגוע : שהיתה קרובתו · בת אחי אמו שאף שהוא של פרקים שהרי בדרך נפגשו אעפ"כ אם לא מחמת קרבות לא היה נושקה משום חשד עריות · וכמ"ש ב"ר פ' ע' סי' י"ב שחשדוהו הרועים : איני מרגלת · התנצלה על נשיקתה אותו על שהיא לחוקה ממנו ואינה באה אליו תמיד ובפרט עתה שהיה בצרה ונמלט ממנה גדלה השמחה בכפלים ואין להאשימה על הנשיקה ועל דמיון זה חיבת כ"י להקב"ה · ע' לקמן פט"ו סי"ב : ב א"ר חמא · לפרש פסוק ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' שהרי לא ראו אותו מהיותו י"ב שנים עד פ' שנה וס"ח שנה שכחוהו וע' מ"כ ע' לעיל פ"א סי' כ"ז וסי' ל' ומדרשים חלוקים הם וגם סי' זה אין מקומו כאן לפי סדר הכתובים אלא אחר סי' י"ג פרשה זו : ואמר לישראל המעשים · קיצור לשון הוא והכוונה ואמר לישראל הסימנים דלעיל פ"ג סי' ד' ועשה לפניהם המעשים הם האותות · וכמ"ש בפסוק וידבר אהרן וגו' ויעש האותות וגו' : שיוסף מסרה ללוי · ע' לעיל פ"ג ס"ח ומ"ש יוסף ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם על שאלו נזכרו מיתתם בתורה · יוסף בסוף ויחי לוי קהת עמרם ברים וארא ובעת מיתתם מסרו הסימנים זה לזה בסוד שכולם היו גדולי ישראל ומנהיגי דורם ע"כ נזכרו שמותם ומיתתם וכמ"ש לעיל פ"א סי' י"ד וסי' י"ט על עמרם וכמ"ש שמואל א' ב' הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ועל שהיה משה אז בן י"ב לא גלו לו הסוד ולא חשדוהו וע' לקמן סי' י"ג שיוסף מסר לאחיו ואשר מסר לסרח בתו וכו' אך לקמן פט"ו סכ"ז איתא שעמרם מסר למשה היינו קודם שברח : ג ואשובה · עד ויאמר לו יתרו לך לשלום · ע' ברכות ס"ד ותנחומא כאן ומ"ש הלך ולא חזר נלמד מדוד ואבנר שכתוב שם וישלחהו וילך בשלום כן הוא בתנחומא כאן ועוד ראיה מאבשלום שאמר לו דוד לך בשלום הלך ונתלה · והענין בזה כי בשלום משמע במעמד השלום שאתה בו לך והשטן מקטרג שיחטא להפריע ולבטל השלום אך לשלום משמע שאף שעתה אינו במעמד השלום על ידי הברכה ילך למעמד השלום שעי"כ אמרו בגמרא שם שהנפטר מן המת אומר לו לך בשלום פי' בשלום שאתה בו שלא יתכן שישיג שלום יותר מאשר הכין בחיים ואשר הכין לא יחטא עוד לבטל השלום שהכין לו : ד שהנשבע בפני חבירו · לעיל פ"ד סי' א' וס"ד נדרים (דף ס"ה א') ממ"ש ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים להתיר הנדר · ושבועת משה מפורש ממ"ש לעיל פ"א סל"ג פסוק ויואל משה: והלא דתן ואבירם · לעיל פ"א סכ"ט ב"ר פר' ע"א ס"ז וש"נ : במסכת עבודת כוכבים · (דף ה') בקיצור ובנדרים ס"ד באריכות : ה לקבל התורה · לעיל ספ"ד ע"ש : וירכיבם על החמור · ע' תנחומא בסי' כ"ג : זה אחד מי"ח · מגילה (דף ט') ששינו וכתבו וירכיבם על נושאי ב"א מכילתא בא פ' י"ד פסוק ומושב ב"י : ו בלכתך וגו' · ראה כל המופתים אשר שמתי בידיך וכמ"ש ואת המטה הזה תקח

יפה תואר

במצרים נכספה לשוב אל בית אביה : ותכנס לשלום · הזכיר את הכניסה ולא הזכיר את היציאה כמו דאיתא במשנה בפ' הרואה הנכנס לכרך מברך שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו · והנה רש"י ז"ל כתב כי ביציאתו מברך מפני שיש מושלים רעים ולפ"ז לא הוצרך להזכיר את היציאה אבל הרמב"ם בפי' המשניות לא כתב כדבריו ויש להתבונן בזה :

הה"ד מי יתנך כאח לי · משום דק"ל למה כתיב וישק לו הלא כן הוא דרך אחים הנפגשים · ואומר שרמז בזה היותם אוהבים זה לזה וזה שמח בגדולתו של זה · ולא כדרך האחים לפעמים שיש קנאה ושנאה ביניהם וכדמפרש ואזיל : אם תאמר בקין כו' · כבר ביארנו זה במזית בפסוק זה · ושאר הדברים מבוארים בב"ר פ"ע ע"ש : בן י"ב שנה כו' · ודריש מדכתיב ויגדל משה דמשמע שבא רק עתה לכלל אנשים וכמו דכתיב ויגדלו הנערים ואיתא בב"ר פס"ג שהיו בני י"ג שנה · א"נ דדריש מדכתיב מי שמך לאיש משמע שלא נקרא עדנה איש וזה לפני י"ג שנה כי אז נקרא איש וכדאיתא בפרק בן סורר גבי וכי יזיד איש ותולק על הא דאמור לעיל בן כ' או בן מ' שנה : למה כן · כלומר למה הסב הקב"ה כי יברח מפני המצרי ולא הכין לו מנוס במצרים כי לא יהיה נע ונד בארץ לא לו : אביו מסרה לו · אבל עתה לא יאמרו כן כי מסר לו במצרים כי אין מוסרין סוד רק לאיש שבא בשנים : לפיכך האמינו בו · ומה שהיה צריך להאותות נבאר אי"ה בסמוך : אתה מוצא כו' · ולכן יש לזכר ולומר לך לשלום ולא לך בשלום · והנה הטעם בזה עמ"ש בזה בעין יעקב בסוף מסכת ברכות אמנם יותר נכון הוא כפשוטו כי בשמות שלמ"ד מורה על הליכה מעלה מעלה · ובשמות שבי"ת מורה המצב אשר בו ישאר · אמנם הקפידה זו היא דוקא בלשון הליכה אבל בשאר לשונות אין קפידא ולכן מצינו שיעקב אמר ושבתי בשלום אל בית אבי ולא אמר לשלום : במדין נשבעת כו' · דרים כאלו כתיב לך במדין · ומלת במדין עומדת במקום שנים ויתפרש הכתוב ויאמר ה' אל משה במדין נדרת לכן במדין לך להתיר שבועתך : זה אחד מי"ח דברים · במגילה לא מנה רק ט"ו פסוקים · ובירושלמי גרסינן י"ג ובתנחומא יש בקצת נוסחאות אחד משמונה ובקצת נוסחאות אחד משמונה עשרה וכצ"ל · וע"כ צריך לפרש כי י"ח הם לא על הפסוקים קאי אך על המלות שהשתנות וכמו בכתוב אעשה אדם בצלם ובדמות תחת נעשה אדם בצלמנו כדמותנו חשיב לשלשה שנוים · וכן הכה ארבה · ואכלה חשיב שני מילי · אבל ברגונים שרגו שור וברגונים עקרו אבוס לא חשיב אלא חד שהרי שור היה כתוב בתורה אלא שכתבנו גבי הרגו : עשה כמה שאמר לו הקב"ה · ומפרש ומטה האלהים המטה שלוהו האלהים לקחת · והראב"ע פי' באופן אחר ע"ש : שהי' כתוב עליו נוטריקון · מדכתיב ראה משמע שצריך עיון

ידי משה

מי יתנך כאח לי וכו' כמשה ואהרן · נראה מסיפא דקרא נפקא דכתיב בסיפא דקרא אמצאך בחוץ אשקך וכאן כתיב וישק לו : נשיקה של פרישות · פי' כשפורש אחד מחבירו · נשיקה של פרקים פי' כשיבות באיזו פרק אדם לחבירו בלי מתכוון מנשק לו לרוב החיבה שלא במתכוין פוגע בו : מעשה היה וכו' · המעשה זה הובא במדרש חזית והוא ירושלמי ושם מסיק שאמרה לאחיה אין זה לי שום גנאי ובזיון מה שאני מנשק אותך מפני האהבה · וראיה מזה על דברי יש אומרים והעיקר לא הבית המדרש כאן ולא ידעתי למה : לפי שיוסף מסרה ללוי וכו' · אם תרצה לסבין זה עיין לעיל ותבין : כל מי שנאמר בו לך לשלום וכו' · מקשה היפ"ת מאבימלך שאמר לאברהם ותירץ כשאומרים לשלום פי' שישיג עוד שלום מה שאין כן אבימלך סבר שלא להשיג שלימות יותר ממה שהשיג אלו א"נ י"ל כל מקום שנאמר לשלום אהליכה קפדינן משא"כ כאן שנאמר השלום על היציאה ממקום זה עכ"ל היפ"ת ולי נראה דע"כ הטעם הוא כשאומר בשלום הי' רע לו פי' מכח אל תפתח פיו לשטן ובפרט כשהולך בדרך שהשטן מקטרג שם משא"כ אבימלך שאינו יודע ההפרש בין בשלום לשלום א"כ לא היתה כוונתו לסימן רע א"כ אין בו משום אל תפתח פיו לשטן וק"ל : נוטריקון דצ"ך וכו' · פי' מדכתיב ראה משמע שצריך עיון ש"מ שלא היה כתוב בפי' על המטה רק בלישנא דנוטריקון ואע"פ שבמכת

אותם לפני פרעה על ידי המטה הזה: ז ואני אחזק את לבו · כדי ליפרע דינם מהם: ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני וגו' · גלה לו הקב"ה שלא ישלח פרעה את ישראל עד מכת בכורים (יב) ולכך לא הוצרך הכתוב לפרסם לו בסוף · (יג) מהו בני בכורי ישראל על יעקב אביהם אמר שקנה הבכורה (יד) כדי שיוכל לעבוד למקום: ואמרת אליו שלח את בני ויעבדני · אמר לו אם אתה מונע ממני בני בכורי מלעבדני אני אמנע ממך בנך בכורך מלעבדך שאני אהרוג את כולן: ח ויהי בדרך במלון · א חביבה מילה (טו) שלא נתלה משה עליה אפילו שעה אחת · לפיכך כשהיה בדרך ונתעסק במלון ונתעצל למול לאליעזר בנו מיד ויפגשהו ה' ויבקש המיתו · את מוצא מלאך של רחמים היה ואעפ"כ ויבקש המיתו: ותקח צפורה צור · וכי מנין ידעה צפורה שעל עסקי מילה נסתכן משה · אלא בא המלאך ובלע למשה מראשו ועד המילה · כיון שראתה צפורה שלא בלע אותו אלא עד המילה הכירה שעל עסקי המילה הוא ניזוק · וידעה כמה גדול כח המילה שלא היה יכול לבלעו יותר מכאן · מיד ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו · ותאמר כי חתן דמים אתה לי · אמרה חתני תהיה אתה נתון לי בזכות דמים הללו של מילה שהרי קיימתי המצוה · מיד וירף המלאך ממנו · אז אמרה חתן דמים למולות · אמרה כמה גדול כח המילה שחתני היה חייב מיתה שנתעצל במצות המילה לעשותה ולולי היא לא ניצל: ט ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה · ב זה"ד (איוב לז) ירעם אל בקולו נפלאות · מהו ירעם כשנתן הקב"ה את התורה בסיני הראה בקולו לישראל פלאי פלאים · ג כיצד היה הקב"ה מדבר והקול יוצא ומחזיר בכל העולם · ישראל שומעין את הקול בא עליהם מן הדרום והיו רצים לדרום לקבל את הקול · ומדרום נהפך להם לצפון והיו רצים לצפון ומצפון נהפך למזרח והיו רצים למזרח וממזרח נהפך להם למערב והיו רצים למערב ומן המערב נהפך להן מן השמים · (ס) והיו תולין עיניהן והיה נהפך בארץ והיו מביטין לארץ שנאמר (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך · והיו ישראל אומרים זה לזה (איוב כח) והחכמה מאין תמצא · והיו ישראל אומרים מהיכן הקב"ה בא מן המזרח או מן הדרום שנאמר (דברים לג) ה' מסיני בא (ו) וזרח משעיר למו · וכתיב (חבקוק ג) אלוה מתימן יבא · ואומר (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות · ד הקול אין כתיב כאן אלא הקולות · אמר ר' יוחנן היה הקול יוצא ונחלק לע' קולות לע' לשון · כדי שישמעו כל האומות · וכל אומה ואומה שומעת קול בלשון האומה ונפשותיהן יוצאות · אבל ישראל היו שומעין ולא היו ניזוקין · כיצד היה הקול יוצא · א"ר תנחומא דו פרצופין היה יוצא והורג לעובדי כוכבים שלא קבלוה ונותן חיים לישראל שקבלו את התורה · הוא שמשה א"ל בסוף מ' שנה (דברים ה) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש וגו' (טז) אתה היית שומע קולו [וחיית אבל עובדי כוכבים שומעים ומתים · ה בוא וראה] היאך הקול יוצא · אצל כל ישראל כל אחד ואחד לפי כחו · הזקנים לפי כחן · הבחורים לפי כחן · והקטנים

מסורת המדרש א נדרים דף ל"א ע"ב · ירושלמי נדרים פרק ג' · ילקוט סדר לך לך רמז פ"א · ב תנחומא כאן סימן כ"ה כל הענין · ילקוט איוב רמז תתקכ"א · ג עיין ספרי האזינו פיסקא ש"ו ופיסקא שמ"ג · ד לקמן סוף פרשה כ"ח וריש פ' כ"ט · מכילתא סדר יתרו פרשה ט' · מדרש תהלים מזמור כ"ב · ועיין שבת דף פ"ח ע"ב · ה פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · פסיקתא דר"כ פסקא פי"ב ·

חדושי הרש"ש

פרעה · ר"ל אפילו הפיכת המטה ומכת דם לא היה ע"י משה רק ע"י אהרן (אבל לפי מאי דמסיק א"ש כי מאן שנעשו ע"י משה בעצמו · וגם אותן שנעשו ע"י אהרן היה בצווי של משה) וגם היה אז ע"י צווי מיוחד בפ"ע מפי הקב"ה · ועוד מקודם לא קראן אלא בשם אותות כדכתיב והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות גו' · וכן כתיב ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות · וכן לקמן ויגד משה לאהרן גו' ואת כל האותות גו' ויעש האותות לעיני העם · וכאן קראן מופתים וכן לקמן כי ידבר אליכם גו' תנו לכם מופת גו' קח את מטך גו' יהי לתנין גם בהפיכת המטה יש שינוי כי מקודם נאמר ויהי לנחש ושם כתיב לתנין · ועוד ה"נ לכאורה דהפיכת הנחש היה במטה משה וא"ל ואת המטה הזה תקח בידך וגו' · והפיכת התנין היה במטה אהרן כדכתיבי קראי · אבל באמת נראה דהכל מטה אחד והראיה מדכתיב (לקמן ז' ט"ו) והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך וגו' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי · ואח"כ כתיב אמר אל אהרן קח מטך גו' ועי' לקמן במדרש סוף פרשת בשלח דמפורש כן להדיא: כ"כ הרא"ב"ע בפסוק הקודם · ובהפיכת המים לדם יש שינוי גדול כי מקודם נאמר ולקחת [...] היבשה גו' והיה לדם ביבשת ושלא ע"י מטה ושם היה ביאור עצמו וע"י המטה:

חדושי הרד"ל

ע"ל ספ"א: (יב) ולכך לא הוצרך הכתוב לפרסם לו בסוף · פי' בשעת מכת בכורות א"ל הוא למשה עוד נגע אחד שהם ולא פירש לו המכה (וע' רמב"ן שם) מפני שא"ל כאן כבר לכן כשא"ל עוד נגע אחד הבין שזהו מכת בכורות ואמרה לפרעה בפירוש: (יג) מהו [...] יעקב כו' · ע"ל פט"ו (קנ"ג א'): (יד) וכדי שיוכל לעבוד כו' · ר"ל זהו שאמר ויעבדני: (טו) שלא נתלה · למשה עליה כצ"ל וכ"ה במתניתין סוף פ"ג דנדרים: (טז) ותי אבל עובדי כוכבים היו שומעין ומתים בא וראה היאך היה כו' כן הוא בתנחומא [...] (ס) והיו תולין עיניהם לשמים כ"ה בתנחומא: (ו) וזרח משעיר למו · וזרח דרש לשון מזרח:

פירוש מהרז"ו

בידך וגו' וכמ"ש לקמן סוף פ' ח' וכדעת ר' יהודה באגדת פסח והוא מהספרי: ז בני וגו' בני בכורי וגו' עד אנכי הורג את בנך בכורך וזה בעת מכה האחרונה מ"ב · וגלה לו בראשונה מה שיעשה באחרונה סוף מעשה במחשבה תחלה: לפרסם לו בסוף · לפרש לו שאחר מכת חשך אמר לו השם עוד נגע אחד וגו' אחר כן ישלח אתכם · שעי"ז אמר משה כה אמר ה' כחצות לילה אני יוצא בתוך מצרים וע' לקמן פט"ו סי"ד וסכ"ז ופ' י"ח ס"א מש"ס:
מהו בני בכורי · שאם הכוונה על כל בני ישראל היל"ל בני ישראל ואיך הם כולם בכורים ע"כ דורש על ישראל סבא הוא יעקב אבינו · על שקנה את הבכורה שיוכל לעבוד להקב"ה כמ"ש ב"ר פ' ס"ג סי' י"א · במ"ר פ"ד ס"א וש"נ ומבואר וזהו מ"ש שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו שיעבדני וע"פ מדה ע' וממעל ומנגד · וע' לקמן פ' ט"ו סי' כ"ז: ח בדרך במלון · ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ולא פי' למה · ועל שלא בא לסתום אלא לפרש בהכרח שמפורש בפסוק זה עצמו בדרך במלון שתיבת במלון מיותר ע"כ דורש שעל שהיה עוסק בדרך שהיה לו לעסוק במצוה מילה שמרומז ג"כ בתיבת במלון במקום מצות מילה או נתעצל למול ע"פ מדת נוטריקון: למול אליעזר בנו · שמאחר שהיו לו שני בנים ושם הבכור גרשום כתוב ואת שני בניה שזה היה בשנה השניה מתחלת שליחותו ולפי מ"ש שמיום שנראה לו בסנה פירש מאשתו וכן הוא בזוהר וא"כ בהכרח שהוא אליעזר שנולד [...] שליחותו וגרשום נולד מיד כשלקחה כמ"ש שמות ב' כ"ב · ובמכילתא ריש פ' יתרו שזה היה על גרשון בנו הבכור שנתרצה משה ליתרו שימסרנו לעבודת כוכבים ולא מל אותו · וע' מ' ס"ס ל"ג: מראשו עד המילה · ממ"ש ותגע לרגליו שהמילה נקראת רגליו כמ"ש מימי רגליהם וכמ"ש ואז ברגלים על השוכב בעת הוסת וכן להסך רגליו: חתני תהיה וכו' · [...] חתן דמים משמע כמו איש דמים שפי' עונות שמחייבים עליהם דמים ואיך אמרה אתה לי ע"כ דורש ע"פ מדה ט' ול"א כאלו כתוב חתני תהיה (פי' שלא תמות אף שהיית קרוב [...]) (נתון) לי דמים (בזכות דמים של מילה): היה חייב · מדקאמר דמים למולות הרי שדמים אינו של מילות ע"כ דורש דמים על המיתה ולמולות פי' לא מילות על שנתעצל [...] מילות · גם ניצל ע"י מילה הרי נודע כח המילה שיש בה להמית ולהחיות עי' נדרים דף ל"א כל הענין במשנה וגמרא: ט הראה בקולו לישראל · שהיל"ל ישמיע [...] דורש א"ת ירעם בע' אלא יראה בא' והמ"ס אינו מהסרס אלא לסימן הרבים וזהו הראה לישראל שהיו רואים ושומעים את הקולות בנפלאות רבות · וזהו בקולו נפלאות גדולות ולא נדע וכמו שמפרש והולך שלא ידעו איך הקול יוצא: מן הדרום · התחיל בדרום שהוא בימין כמ"ש צפון וימין וכמ"ש מימינו אש דת למו וכמ"ש [...] שהיה הקול יוצא מימינו ע"ש בארוכות ומפסוקים שהביא כאן אלוה מתימן יבא וכו' וס"ד כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ הרי מעלה ומטה וד' רוחות: מן השמים · ועל הארץ הראך את אשו הגדולה היינו הקול הנ"ל שהיו רואים וע"פ מדה י"ט מן השמים השמיעך את קולו והראך את אשו ועל הארץ הראך את אשו ואת קולו; וכמ"ש באש עד לב השמים הרי שהקול והאש היו בשמים ובארץ: והחכמה מאין תמצא · בסוף הענין כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה וכו' וכל"ל: וזרח · מלשון מזרח אלוה מתימן יבא היינו מן הדרום · ובתנחומא הגירס' מהיכן הקב"ה בא מן המזרח או מן המערב מן הצפון או מן הדרום והביא ראיה על מזרח ודרום ומערב: ונותן חיים · ע' ד"ר פ"א סי' ו': מתוך האש · וס"ד כאשר שמעת אתה ויחי אתה שמעת וחיית אבל עובדי כוכבים שמעו ומתים · וכן הוא בתנחומא ועי' ויק"ר פ"א סי' י"א וש"נ: בסוף מ' שנה · כי יתכן להיות שמחמת חרדה מתו מיד ואחר לא מת מיד מת לאחר זמן ע"כ אמר בסוף מ' שנה שאז ידעו שלא מתו [...] הפגול של ע"ס · כי אלהים חיים נתן תורת חיים משיבת נפש: היאך הקול יוצא · ולשון התנחומא בא וראה היאך הקול יוצא לכל ישראל:

מתנות כהונה

שכתבו וירכיבם על נושאי בני אדם כדאיתא בפ"ק דמגילה: [חביבה מילה · [...] נדרים]: מלאך של רחמים כו' · דכתיב ויפגשהו ה' מדת הרחמים: [והיה [...] גרסינן: ה"ג לא ניצל ויאמר ה' כו']: ליסרך וגו' · סיפיה דקרא ועל הארץ [...] לקמן פ' יתרו ובתנחומא וכן הביאו בילקוט איוב ונחלק לז' קולות ומז' קולות לע' [...]

ידי משה

שנמשכו בכורות שלהם וכאן נאמר ואני אחזק את לבו ולא ישלח אתכם וי"ל שתיבת כל פירושו על ברוב: שלא נתלה למשה וכו' · וא"ת דילמא מפום שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה וי"ל שזה הוא בחטא גמור משא"כ כאן שהיה התרשלות וביפ"ת מקשה מה שאמר משה אמול ואצא סכנה הוא וא"ת והלא עדיין לא נתנה התורה דכתיב בה וחי בהם וי"ל מ"מ מכח הסברא שמוטב שיחלל שבת וכו' כמו כן הכא כדי שיקיים כל המצות א"נ י"ל בשב ואל תעשה שאני: ומדרום נהפך לצפון וכו' · מה שמתחיל מן הדרום לפי שכל נסיעתם היה לדרומה של א"י כמו שפי' רש"י בחומש והשכינה באה מצד א"י וק"ל לכן מביא הפסוק אלוה מתימן יבוא: ולא היו ניזוקים · ואע"פ שכששמעו הדברות יצאה נשמתן וי"ל ע"ד שפי' הרמב"ן שזה היה לתועלת ישראל שיצא מהם הגשמיות ויהיה להם דבקות באלהים חיים ולא היה נקרא זה היזק לישראל: דו פרצופין היה יוצא הקול · פי' בשני סיגנון הקול היה

יפה תואר

והסתכלות ש"מ שלא הי' בפי' · וכן מדא"ל משה להקב"ה האיך אביא המכות כדלקמן פ"[...] היה כתוב בפירוש: כדי לפרוע דינם · וכמ"ש הרמב"ם בהלכות תשובה כי מי שהפליג [...] לפניו דלתי התשובה · ולכן בשביל חטאם הקשה מאד החזיק הקב"ה את לבם כדי לפרוע [...] נראה דעת המדרש כדעת הרמב"ם לקמן פי"א גבי ותנפי לב ובפי"ג גבי את לבנים הוא [...] הקב"ה כו' ע' ברש"י על התורה וברא"ב"ע וברמב"ן: שלא נתלה משה עליה · אף כי [...] וכ"ה בפ"ד דנדרים ריב"ק אומר גדולה מילה שלא נתלה למשה הצדיק עליה וע"ש [...] ואע"ג דאמרינן לסיפך שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה וכן איתא בפ[...] שמצדיק עצמו מלמטה מצדיקים עליו את הדין מלמעלה ופירש"י שמדקדקין עמו [...] שמדקדקין להפרע הכל ממנו בעוה"ז מ"מ מאריך הקב"ה אפו לנגדו וכמ"ש התשובה [...] כתרים בפני הפורעניות וכפ' הי' נוטל במשנה גבי זכות היה תולה ג' שנים ובגמרא [...]

מגוה מגינה ומצלה ומכיון דלא האריך לו הקב"ה בזה מוכח שחביבה מילה: מלאך של רחמים היה · ופליגא על הא דאמרינן בפ' ד' דנדרים באו אף וחימה ובלעוהו · ומדברי המדרש הזה ויבקש המיתו על משה קאי ודלא כרשב"ג בנדרים דמפרש ויבקש המיתו לאותו תינוק: חתני תהיה אתה נתון לי · ולפ"ז חתן דמים וגו' הוא כעין תפלה ולפי תרגום אונקלוס נראה דמפרש כי בטוח שבוודאי בעלה יתנן לה: מהו ירעם כו' · עיקר קושיתו היא מדכתיב נפלאות ועל רעם הנהוג מלבד כי הוא מחוקי הטבע לא אמר נפלאות בלשון רבים · ומשני כי קאי על מתן תורה פלאי פלאים כדמפרש ואזיל · ואתי כמ"ד במ"ר פכ"ו שכל אורה שנאמר באליהוא אינה אלא במתן תורה · ומפרש ירעם כי אל הכבוד הרעים בקולו הגדול ומבהיל ברעם: ומחזיר בכל העולם · במכילתא כשנתן הקב"ה התורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו כו' · וכוונת הדברים האלה להורות לנו כי כבוד ה' ודבריו הקדושים אינם נתפסים במקום זולת מקום אבל מלאים כל העולם כולו ובזמן אחד הם סובבים ומקיפים את כל קצות הארץ · ומה שאמר בא אליהם מן הדרום הכוונה שהקב"ה חזר על יושבי הדרום כי יקבלו את התורה ושוב מן הצפון יושבי הצפון וכן למזרח ומערב וכמו שדרשו את הכתוב ה' מסיני בא · וכדי שישמעו היושבים בקו השוה אמר שנהפך להם מן השמים ועל האופק שאנחנו בו אמרו שנהפך לארץ · ויש מפרש שעיקר התורה הוא לשלימות הנפש · אבל יש בה גם הצלחות לאדם לימי חייו בארץ · וכענין המשפטים ודומיהם ועז"א שהתחלה בא מן הדרום שהוא צד ימין וזה רמז להצלחת הנפש [...] ימים בימינה · ושוב נהפך מן השמאל · וכיון הצלחה הארצית שהוא צד השמאל וטפל ע"ד בשמאלה עושר וכבוד · ועל שמאה בה מיני החכמות אשר יזרח עליהם אור השכל האלוהי כחכמת [...] והתבורת אמר שנהפך למזרח כי גם החכמות האלו מאירות וברורות כאור למופתי דעת · ועל שמאה בה חכמת האלהית אשר נעלמה היא מאד · ורוב העוסקים בה ימששו חשך ולא אור אמר [...] אשר שמה תקעו השמש וגם אור הדעת · ורק האמונה לבד היא נר לרגלם · וכנגד חכמת התכונה ותקופות ומולדות אשר נמצאו בה אמר שנהפך עליהם מן השמים ועל חכמת הטבע [...] אמר שנהפך לארץ · וז"ש והחכמה מאין תמצא כי ראו כמה מיני חכמה כלולים בקול ה' ולא ידעו מאיזה מהן יכלו לתפוש · ומי יהיה להם עיקר לעסוק בו כי כלם עוזרים אל הצלחה [...] שנאמר מן השמים השמיעך את קולו וגו' · וזה כדעת ר' ישמעאל במכילתא דתני כתוב אחד אומר כי מן השמים דברתי עמכם וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני הכריע הכתוב השלישי [...] השמיעך ודלא כר"ע דאמר מלמד שהרכין הקב"ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים: שנאמר ה' מסיני בא וזרח · ובספרי על פסוק כנשר יעיר קנו משמע דה' [...] מג' רוחות ע"ש: ואומר וכל העם רואים את הקולות · ס"ל שאין זה הקולות הנזכרים לעיל ויהי קולות וברקים וענן כבד אלא קול יוצא מפי הגבורה כמדבר עמהם וזה קול אלהים שיוצא באש [...] ופ' במכילתא דזה הוא דעת ר"ע: ונחלק לע' קולות · ע' בזה בתנחומא וברמב"ן פר' יתרו: ונפשותיהם יוצאות · זה דרך גוזמא על החרדה וכן מ"ש והורג לעובדי כוכבים הכוונה כי רעדה גדולה [...] נפשם יצאה מבהלה וכמ"ש בויק"ר פ"א שהיו נתרזין מתוך סיכליהם · וזה הוא הספר לישראל שהוסיף להם חיים חדשים ורפואה: ולא היו ניזוקין · ע' בזה ברמב"ן פ' ואתחנן: הזקנים לפי כחן [...]
פי' בדברי הכוונה בזה [illegible] שבכל אחד [illegible] עד שיבין כל [illegible] מסכימים לקיימם ולחלוק [illegible] על כל [illegible]
מוסרים

לפי כחן · והיונקים לפי כחן · והנשים לפי כחן · ואף משה לפי כחו · שנאמר (שמות יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול · בקול שהיה יכול לסובלו · וכה"א (תהלים כט) קול ה' בכח · (יז) בכחו לא נאמר אלא בכח · בכחו של כל אחד ואחד · ואף נשים מעוברות לפי כחן · הוי אומר כל אחד ואחד לפי כחו · אר"י בר חנינא אם תמה אתה על הדבר הזה למוד (יח) מן המן שלא היה יורד לישראל אלא לפי כח של כל אחד ואחד מישראל · הבחורים היו אוכלין אותו כלחם שנאמר (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וגו' · והזקנים כצפיחת בדבש שנאמר (שם) וטעמו כצפיחת בדבש · ויונקים כחלב משדי אמו שנאמר (במדבר יא) והיה טעמו כטעם וגו' · והחולים כסולת מעורב בדבש · שנאמר (יחזקאל טז) ולחמי אשר נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך · והעובדי כוכבים (יט) טעמו אותו מר וגד · שנאמר (במדבר יא) והמן כזרע גד הוא · אר"י ב"ר חנינא ומה המן שהיה מין אחד נהפך לכמה מינין בשביל צורך כל אחד ואחד · הקול שהיה כח בו עאכ"ו שהיה משתנה לכל אחד ואחד שלא ינזקו · ומנין שהקול נחלק לקולות הרבה שלא ינזקו שנאמר (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות · הוי (איוב לז) ירעם אל בקולו נפלאות · ד"א ירעם אל בקולו נפלאות א"ר לוי (כ) א שלשה קולות הולכות מסוף העולם ועד סופו והבריות ביניהן ואינן שומעות כלום · ואלו הן היום והגשמים והנפש בשעה שיוצאת מן הגוף · היום מנין · א"ר יהודה בר ר' אלעאי זה הכוכב שהוא שף ברקיע אינו אלא כמסר [ס"א כמסמר] הזה שהוא נתון בעץ · הגשמים מנין · שנא' (תהלים מב) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך · כיצד יש אילן ששרשיו יורדים עשרים אמה · ויש שלשים (ז) ויש חמשים · ויש שאינן יורדין אלא שלשה טפחים והגשמים למעלה אם אין משקין אותן אלא שלשה טפחים אותן של ג' אמה הן מתים · אם שותין של חמשים אמה טורף אותן של ג' טפחים · אלא זה תהום העליון קורא לתחתון · ב אומר לו עלה ואני יורד ותחתון אומר לו רד ואני אעלה עד שהעליון יורד ומשקה של ג' טפחים והתחתון עולה ומשקה אותן של נ' אמה · בוא וראה כמה בין אלו לאלו וקוראין זה לזה ובני אדם בנתיים ואינן (יודעין) [שומעין] הוי ירעם אל בקולו נפלאות · והנפש בשעה שהיא יוצאת מן הגוף ובני אדם יושבין אצלו ואינן שומעין · הוי ירעם אל בקולו נפלאות · (כא) ג אמר ר' ראובן בשעה שאמר לו הקב"ה למשה במדין לך שוב מצרימה · נחלק הדבור לשני קולות ונעשה דו פרצופין והיה משה שומע במדין לך שוב מצרימה ואהרן שומע לך לקראת משה המדברה הוי ירעם אל בקולו נפלאות : י וילך ויפגשהו · ד הה"ד (תהלים פה) חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו · חסד זה אהרן שנאמר (דברים לג) וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך · (כב) ואמת זה משה שנאמר (במדבר יב) לא כן עבדי משה וגו' · הוי חסד ואמת נפגשו · כמה דתימא וילך ויפגשהו בהר האלהים · צדק זה משה שנאמר (דברים לג) צדקת ה' עשה · ושלום זה אהרן שנאמר (מלאכי ב) בשלום ובמישור הלך אתי · נשקו · וישק לו · אמרו רבותינו כל הנשיקות של תפלות חוץ מג' (כדכתיב לעיל ה) · וישק לו · מהו וישק לו (ח) זה שמח בגדולתו של זה וזה שמח בגדולתו של זה · ד"א וישק לו נטל כהונה ולויה (כג) זה נוטל כהונה ונותן לויה וזה נטל לויה ונותן כהונה · ד"א וישק לו · אמר רבי שמואל בר נחמן משל לזהבי שהביאו לו מוניטה אחת וראה אותה מבפנים של חרס ומבחוץ של זהב · לימים הביאו לו מוניטה שכולה זהב · אמר להם הראשון חרס היה והיה מצופה זהב · אבל זה כולה זהב · כך נשיקה שנשק עשו ליעקב לא היה אלא לפסולת · שנאמר (משלי כו) כסף סיגים מצופה על חרש · ומה היה סופו שפתים דולקות ולב רע שלא בקש לנשקו אלא לנשכו · אבל נשיקה של אהרן ומשה היתה נשיקה של אמת · ועליהן הוא אומר חסד ואמת נפגשו · ר' יהודה ב"ר סימון אומר חסד זה אהרן · ואמת זה משה · ור' עזריה אומר חסד (כד) זה משה שעשה חסד עם יוסף · ואמת זה אהרן · דכתיב (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו הוי חסד ואמת נפגשו (כה) זה משה ואהרן : וישק לו (כו) אין אנו יודעין למי חלק הקב"ה כבוד אם לאהרן אם למשה · י"א לאהרן שהיה במצרים ומתנבא להן

מסורת המדרש א יומא דף כ' · בראשית רבה פרשה ו' · מדרש שמואל פרשה ט' · פדר"א פרק ל"ד · ילקוט תהלים רמז תשמ"ג · ב עיין תענית דף כ"ה · ובתוספתא תענית פרק א' · ג מדרש שמואל פרשה ט' · תנחומא כאן סימן כ"ו · ילקוט איוב רמז תתקכ"א · ד תנחומא כאן סימן כ"ח · ילקוט תהלים רמז תתל"ד · ה סימן א' וש"נ ·

חדושי הרד"ל

(יז) בכחו לא נאמר אלא כו' · לקמן ר"פ ל"ד: (יח) מן המן כו' שהבחורים כו' · עיין לקמן פר' כ"ה: (יט) טועמין אותו מר כגידין · שנאמר והמן כו' כצ"ל: (כ) ג' קולות הולכין כו' · ב"ר פרשה ו' ע"ש: (כא) א"ר ראובן בשעה כו' · מדרש שמואל ריש פ"ט: (כב) ואמת זה משה כו' · עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא הוי חסד כו' כצ"ל ועיין רבינו בחיי: (כג) זה נוטל כהונה ונותן לויה וזה נוטל כו' ונותן כו' · נראה עיקרו כמ"ש ד' רוחין אינון בנשיקה כו' · שכל אחד מופיע הבל ומוסיף הבל עיין שם: (כד) זה משה שעשה חסד עם יוסף · חסד של קבורת מתים שהוא חסד של אמת כמ"ש בב"ר פנ"ט: (כה) זה משה ואהרן · צדק ושלום נשקו וישק לו כו' כצ"ל: (כו) אין אנו יודעין כו' · אין

חדושי הרש"ש

(ז) ויש חמשים · היינו חרוב ושקמה כדאיתא בפ"ב דב"ב מי"א · ושלשה טפחים הם זרעים כדי עומק המחרישה · וכדתנן רפ"ז דכלאים אין ע"ג עפר ג"ט לא יביא זרע עליו: (ח) זה שמח בגדולתו ש"ז וכו' · היינו כהונה ומלכות כדאיתא בתנחומא בשעה שנטל משה את המלכות ואהרן את הכהונה כו' היו שמחים זה בגדולת זה כו' ע"ש · וסד"א ס"ל דעל כהונה ולויה נאמר · ונראה דכאן מפרשי דהנשיקה היתה

מתנות כהונה

שלא נחלק בתחלה לע' קולות יש לו סוד בחכמת הקבלה: כזרע גד · כלומר מר כגידין הללו: [ס"א כמסמר · וכ"ג לעיל בב"ר פ"ה אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ]: מסר · הוא מגירה שמנסרים בו העץ ובמדרש תהלים גרס כנסר והוא אומן חרש הנסר: כדכתיב · בראש הפרשה: וישק לו · ה"ל למימר וישקהו או וישק אותו לו הוא [מאמר הקנין] מתואר הענין דבר תואר שהוא טפל ונדבק לו: [ואינן שומעין גרסי' · וע"ל בב"ר פר' ה' שמביא מעשה על זה]: שעשה חסד עם יוסף · שהעלה עצמותיו ממצרים:

כעוף

פירוש מהרז"ו

בכחו של כל אחד · עי' לקמן סוף פר' כ"ח וריש פרשה ל"ד ש"ר פסוק חכו ממתקים מדרש תהלים נ"ב: הבחורים · עי' לקמן פ' כ"ה ס"ס ג' ודורש מדה ט"ו בשמות ט"ז נקרא לחם הנני ממטיר לכם לחם עוד שם וטעמו כצפיחת בדבש ובפרשת בהעלותך והיה טעמו כטעם לשד השמן והכריעו חז"ל לבחורים לחם וכו' וליונקים וכו' כמ"ש והיה טעמו כטעם לשד השמן מלשון שדים: ולחמי אשר נתתי לך · הוא כלל סולת שמן ודבש הוא פרט אין בכלל אלא מה שבפרט שזהו הלחם שנתן להם: וגד הוא מר · וכמ"ש בערוך ערך גד פ' · לענה ת"י מריר כגידין ע"ש עוד כמה ראיות · ועיין בבמדבר רבה פרשת י"ט סימן כ"ב: הקול שהיה כח בו · דיבור שיצא מפי הקב"ה קול ה' בכח שהיה בו כח אלהי ודרשה זו במדה ו' ע"פ מדה ט"ו וי"ז: רואים את הקולות · כבר הביא פסוק זה לראיה שהיו שם קולות הרבה ועתה הביא עוד לראיה על מ"ש שלא יזוקו ממ"ש וכל העם רואים באופן שהיו כולם רואים בלא נזק וקלקול וכן ממ"ש בס"ד וירא העם וינועו וכו' אך בלא נזק רק גרם להם פחד ה' ויראת ה' לחיים וזהו ויעמדו שיכלו לעמוד: ג' קולות · ב"ר פ"ו ס"ז עי' מ"ש בשם הפר"א: היום · פי' השמש שעושה פעולת היום וכן מ"ש הכוכב פי' השמש וה"ה כל הכוכבים ובב"ר שם לא גרים ליה וה"ג שם היום את סבור שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שנוסר בעץ ושף פי' שהולך בנחת ובשתיקה כמ"ש וילך שפי ומסר פי' מגרה: יש אילן שרשיו וכו' · עי' ב"ר סוף פי"ג: והנפש · בב"ר שם בארוכות והביא מעשה לראיה: משה שומע וכו' ואהרן וכו' · ומי שהיו באמצע לא היו שומעים כלום תנחומא וילקוט איוב שם · וזהו ירעם אל בקולו נפלאות עושה גדולות ולא נדע וכאן דורש מדקאמר אל שניהם בלשון אחד ויאמר ה' אל משה לך וגו' וכן ויאמר ה' אל אהרן לך · ופגשו זה בזה בדרך אצל הר האלהים זה ראיה שהיה הכל בזמן אחד לשניהם · מצורף לזה מ"ש חז"ל כשנאמרה נבואה לנביא היו גם שאר הנביאים יודעים אלא שלזה נאמר בשליחות ובפרט כאן דבר ששניהם צריכים לה ונאמרה לשניהם ביחד · ואחר כתבי זאת האיר ה' עיני בתנחומא סוף סי' כ"ז וז"ל וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו וכיון שאמר לו כך קיבל עליו לילך מיד נגלה הקב"ה על אהרן ואמר לו לך לקראת משה המדברה וא"כ האמירה לאהרן קודם לאמירה שנאמר למשה שזהו משמעו של לקראת משה שהוא הולך ואתה לקראתו ובהכרח שאמר אז גם למשה שילך ושם כתוב הנה הוא יוצא לקראתך וזה ע"פ מדה ל"ב · ובמדרש שמואל פ"ט אלא בשעה שאמר הקב"ה לאהרן לך לקראת משה המדברה שמע משה בדבור אחד ויצא הרי ראיה למה שכתבתי שהקדים אהרן למשה ודו"ק: י וילך ויפגשהו · בהר האלהים וישק לו ע' מ"ש ריש הפרשה שהוא שייך כאן: חסד ואמת · ע' תנחומא כאן סימן כ"ח וילקוט תהלים פ"ה כי הוקשה לו מ"ש חסד ואמת שהם שמות של מדות ופגישה משמע פגישת גוף בגוף · וכן צדק ושלום נשקו ע"כ דורש ע"פ גז"ש על ב"א בעלי פגישה ונשיקה שכתוב בהם ויפגשהו וישק עי' ב"ר פ"ח סי' ד': תומיך ואוריך · וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך הוא אהרן שלבש אורים ותומים: לא כן עבדי משה · בכל ביתי נאמן הוא ואמת ואמונה ענין אחד ע' ב"ר ריש פרשה ע"ג באופן זה: צדק זה משה · ב"ר פ"א סי' י"א במ"ר פ' י"ב סי' ט' ופ' י"ט סימן י"ג ד"ר פר' י"א סס"ה: בשלום ובמישור · וכל הפרשה מדבר באהרן · כי שפתי כהן ישמרו דעת · וע' ילקוט מלאכי ב' בארוכות · וע' ב"ר פ' נ"ט ס"ה תורת אמת היתה בפיהו וכו': כדכתיב לעיל · פר' ז' סימן א' · ושם העתקה ממקום אחד וכאן ממקום אחר: זה שמח · אהרן שמח שנתקבל משה לנביא ה' ולגואל ישראל ומשה שמח על שאהרן היה נביא לה' זה פ' שנה כמ"ש לעיל פ"ג סי' ט"ז ולעיל בסימן א' קרי לה נשיקה של פרקים זהו לפי מ"ש ויפגשהו וישק לו כפי פשוטו וכאן דורש לנשיקה של גדולה שנתבאר לעיל ס"א: נטלו כהונה ולויה · שניהם ביחד קבלו זה מזה שאהרן היה ללוי ומשה היה ראוי להיות כהן ועתה נטל אהרן ממשה כהונה ומשה נטל מאהרן לויה · וזהו וישק לו (מלשון הזנה כמ"ש בן משק ביתי ות"א וכר פרנסה הדין די בייתי וכן ועל פיך ישק כל עמי) · שכל אחד השיק לחבירו וכמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ז: לנשקו אלא לנשכו · כמ"ש ב"ר פ' ע"ח ס"ט: לפסולת · שאינה נשיקה של אמת · שפתים דולקים שנושקים ומראים אהבה עזה ברשפי אש והלב רע מלא שנאה: שעשה חסד עם יוסף · כמ"ש ויקח משה את עצמות יוסף עמו וכמ"ש בסוטה דף ט' במשנה ולקמן סוף פ"כ וזה נקרא חסד כמ"ש ביעקב ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים ומ"ש צדק ושלום נשקו דורש כר"י בר"ס וא"כ השווה מדותיו שבריאה וסיפא הקדים משה לאהרן · שלפי דרשת ר"י בר"ס הקדים בריאה אהרן למשה ובסיפא משה לאהרן: וישק לו · שאחד נשק ולא השני · ודורש שהנשיקה מקטן לגדול להראות שמגדילו עליו · וכמ"ש במכילתא יתרו וישתחו וישק לו איני יודע וכו' מי נשק למי כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו מי קרוי איש הוי אומר זה משה שנאמר והאיש משה ולא נשק אלא משה לחותנו מכאן אמרו שיהא אדם מוכן לכבד חמיו ומ"ש חלק הקב"ה כבוד היינו כמ"ש שהם וישק לו: שהיה במצרים · ע' לעיל פ"ג סי' ט"ז · ונ"ע שהרי הנשיקה היה במדבר אין רואה ויודע · וי"ל שדורש מזה בנין אב שלמוד מכאן שכן עשה באופנים אחרים

יפה תואר

מוחלק בין שיהיה שמעון מהנביאים שעומדים בסוד ה' וז"ש משה לפי כחו כו' בין שיהיה משתכמים וז"ש הזקנים לפי כחן בין שיהיה מהמון בדעות שירושות להם וז"ש הקטנים לפי כחם ועי' לקמן פכ"ט: והאלהים יעננו בקול · ומפרש בקולו של הקב"ה וכמ"ש הרמב"ן ע"ש · וע"ע במכילתא ובמסכת ברכות בפרק אלמה שאכלו: והיה משה שומע במדין לך שוב מצרימה כו' · פי' אע"פ שדבור אחד יצא מפי הקב"ה מ"מ היי' נשמע למשה ולאהרן שני דברים שונים · איש איש הדבור אשר היה נכון לו וזה ירעם אל בקולו נפלאות שהוא פלא אחר בקול ה' זולת הפלאים הנזכרים · ועי' במכילתא על הפסוק אחת דבר אלהים · ובתנחומא גרסינן הכא ומי שהיה באמצע לא היו שומעים כלום וזה ג"כ מכלל הפלאים ולא נמנה פה במדרש: הה"ד חסד ואמת נפגשו וגו' · משום דכתיב וישק לו ולא פורש מי נשק למי · לכן מביא את הכתוב חסד ואמת נשקו כי כל אחד נשק לאחיו: חסד זה אהרן כו' · ובא הכתוב [illegible]

ידי משה

היה יוצא לא"ם למיתה ולישראל לחיים: טורף אותן של ג' טפחים · פי' אם יהיה כ"כ מטר הרבה עד שיהיה די לחמשים אמות וטריף פירוש יפסיד לאותן של ג' טפחים: נחלק הדיבור לשני קולות ונעשה דו פרצופי · פי' מדכתיב וילך ויפגשהו ש"מ שהליכה שיעור פגישה פי' שהליכתם היה בשעת אחת הלכו ומאי אתא לאורו' בזה ועוד וכי היה מהלכם שוה אלא ע"כ שהורה לנו בזה שנשמעו הדיבור [illegible]

לישראל שעתיד הקב"ה לגאול אותם · כדי שיבא משה ויעיד על דבריו של אהרן ויהיו ישראל אומרים אמת היה מתנבא אהרן · וי"א למשה כדי שיבא משה ויאמינו לדבריו : יא ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' וגו' · א התחיל משה אומר לו כל הדברים וכל האותות אשר צוהו לעשות לפני העם כשם שאמר לו הקב"ה כן עשה · ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו : יב וילך משה ואהרן ויאספו וגו' · אמר רבי עקיבא למה נמשלו ישראל כעוף מה עוף אינו פורח אלא בכנפים אף ישראל ב אינן יכולין לעמוד אלא בזקנים · גדולה הזקנה אם זקנים הם חביבין לפני הקב"ה · (כז) ואם נערים נטפלה בהן ילדות · (כח) תני ר"ש בן יוחאי בכמה מקומות שנינו שחלק הקב"ה כבוד לזקנים · בסנה דכתיב (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל · בסיני דכתיב (שם כד) ואל משה אמר עלה אל ה' וגו' · באהל מועד דכתיב (ויקרא ט) קרא משה לאהרן ולבניו וגו' · ולעתיד לבא כמו כן שנאמר (ישעיה כד) כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד · ג ר' אבין אמר עתיד הקב"ה להושיב את זקני ישראל כגורן (ט) והוא יושב בראש כולן כאב ב"ד ודנין לעובדי כוכבים שנאמר (שם ג) ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו · על זקני עמו אין כתיב כאן אלא עם זקני עמו הוא יושב עמהן ודנין לעובדי כוכבים ומה הוא אומר להם ואתם בערתם הכרם אלו ישראל דכתיב (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל (כט) גזלת העני בבתיכם וכתיב (שם יד) כי ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו · ד וכן היה דרך המלכים לישב כגורן עגולה שנאמר (ד"ה ב יח) ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה יושבים איש על כסאו מלובשים בגדים ויושבים בגורן · וכי בגורן ישבו אלא כדתנינן ה סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה (ל) כדי שיהיו רואים זה את זה ושני סופרי הדיינין יושבין לפניהם וכו' · אמר שלמה אני ראיתיו יושב עמהן ודן בתוכם שנאמר (משלי לא) נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ : יג וידבר אהרן את כל הדברים · עשה כמו שאמר הקב"ה ודבר הוא לך אל העם · ויעש האותות לעיני העם כמה שאמר למעלה · ויאמן העם · עשו כמו שאמר הקב"ה ושמעו לקולך · יכול לא האמינו עד שראו האותות · לא אלא וישמעו כי פקד ה' על השמועה האמינו ולא על ראיית האותות · ובמה האמינו ו על סימן הפקידה שאמר להם שכך היה מסורת בידם מיעקב שיעקב מסר את הסוד ליוסף ויוסף לאחיו ואשר בן יעקב מסר את הסוד לסרח בתו ועדיין היתה היא קיימת וכך אמר לה כל גואל שיבא ויאמר לבני פקוד פקדתי אתכם הוא גואל של אמת כיון שבא משה ואמר פקוד פקדתי אתכם מיד ויאמן העם · במה האמינו כי שמעו הפקידה הה"ד כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניים ויקדו וישתחוו · ויקדו על הפקידה · וישתחוו על כי ראה את עניים : יד ואחר באו משה ואהרן · היכן הלכו הזקנים שלא חשב אותם עמהם שכבר אמר לו הקב"ה ובאת אתה וזקני ישראל · אמרו רבותינו הלכו עמהן הזקנים והיו מגנבין את עצמן ונשמטין א' א' שנים שנים והלכו להן כיון שהגיעו לפלטרין של פרעה לא נמצא אחד שכן כתיב ואחר באו משה ואהרן והיכן הזקנים אלא שהלכו להן · אמר להם הקב"ה כך עשיתם חייכם שאני פורע לכם · אימתי בשעה שעלה משה ואהרן עם הזקנים להר סיני לקבל התורה החזירן הקב"ה שנאמר (שמות כד) ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה : ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר · אמר ר' חייא בר אבא אותו היום יום (י) פרוזבוטי של פרעה היה (לא) ז ובאו כל המלכים כלן לכבדו והביאו דוראות של עטרות והיו (לב) מעטירין אותו שהוא יום קוזמוקרטור והביאו אלהיהן עמהן משעטרו אותו היו משה ואהרן עומדין על פתח פלטרין של פרעה נכנסו עבדיו ואמרו שני זקנים עומדין על הפתח אמר להן יעלו כיון שעלו היה מסתכל בהן שמא יעטרו אותו או שמא (לג) יתנו לו כתבים ואף לא שאלו בשלומו אמר להם מי אתם אמרו לו שלוחיו של הקב"ה אנו מה אתם מבקשים אמרו לו כה אמר ה' שלח את עמי וגו' · אותה שעה כעס ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל · לא היה יודע לשלח לי עטרה (לד) אלא בדברים אתם באים אלי · לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח · אמר להם המתינו לי עד שאחפש בספר שלי מיד

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' כ"ט · ב לעיל פ"ג · לקמן סט"ו וט"ז · ויק"ר סוף פי"א · תנחומא כאן סי' כ"ט · כל הענין · וסדר שמיני סי' י"א · ילקוט ישעיה רמז רכ"ב ורמז רכ"ג · ג תנחומא קדושים סי' א' · ילקוט ישעיה רמז רס"ד · ילקוט דניאל רמז אל"ף ס"ד · ד עי' חולין ס' · ה סנהדרין ל"ו · ו תנחומא כאן סי' כ"ד · עי' ב"ר פ' נ"ז · לעיל פ"ג · ופט"ו · פדר"א פרק מ"ח · ז תנחומא סדר וארא סי' ה' ·

חדושי הרש"ש

סיהם נשיקה של גדולה לא של פרקים כדאמר לעיל : (ט) והוא יושב בראש כולן כאב ב"ד · מכוון לפסק הרמב"ם בפ"א מהל' סנהדרין ה"ג דמושיבין האב"ד מימין הנשיא ושאר הזקנים יושבין משמאל הנשיא ע"ש ובנו"כ : (י) פרוסבוטי של פרעה · עמ"כ · ויתכן לפרש כמו פרוס בולי ובוטי דגיטין סוף דף ל"ו ע"ש

חדושי הרד"ל

למאמר בזה שייכות לכאן ולפי הנראה יש כאן איזה חסרון · ואפשר מקומו הראוי לו הוא לכאן אקרא דוידבר אהרן את כל הדברים · דפליגי זה שהסכים הקב"ה לדברי משה שיהיה אהרן המדבר לעם לכבוד מי שהיה : (כז) ואם נערים הן נטפלה בהן ילדות · פי' שאם הראשים החכמים הן נערים וודאי א"א שלא תטפל בחכמתן ילדות לכן חביבין הזקנים (ואפשר הלשון נסמך למקרא (ישעיה ג) ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם וכפי' הרא"ע ורד"ק תעלולים לשון עוללים וילדים · ולומר כיון שהן נערים וודאי יטפלו להנהגת ממשלתן דברי עוללים וילדות ועיין במ"כ בויקרא סוף פרשה י"א מ"ש בזה) : (כח) תני רשב"י בכ"מ כו' · ספרי בהעלותך פסקא צ"ב וע' ויקרא שם : (כט) גזלת העני בבתיכם · אלו דכתיב ה' יסד כו' כנ"ל : (ל) כדי שיהיו רואים זה את זה · וזהו כדמייתי קרא נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ · שישיבתו עמהם בשערים כענין סדר הישיבה בזקני ארץ בעגולה (שאין לו התחלה וכ"א יכול להתחיל הסבה ממקומו) ועי' בויקרא שם ובקה"ר פ"א פי"ב : (לא) ובאו כל המלכים לכבדו כו' · לקמן פר' ט"ו : (לב) מעטרין אותו שהוא יום קוזמוקרטור · שהו כיום תפס הממשלה על כל העולם · ובתנחומא פרשת וארא ה"ס הגירסא מעטרין אותו קוזמוקרטור על כל המלכים : (לג) יתנו לו כתובים · כתבי שיר והודאה לכבודו ואפשר צ"ל כתרים כלומר עטרות : (לד) אלא בדברים אתם באים אלי · ז"ש אשר אשמע בקולו קול דברים בעלמא אני שומע ותמונת עטרה ודורון איני רואה

פירוש מהרז"ו

לעיני רבים : יא התחיל משה · כך הוא דרך לשון המדרש לדבר בתיבת התחיל וכמ"ש לקמן פ"כ סס"א כמה פעמים בתיבת התחיל ובהרבה מקומות : לעשות לפני העם · ולא לפני אהרן אלא שיאמר לאהרן : יב וילך משה ואהרן · ויאספו זקני ישראל : נמשלו ישראל בעוף · וכמ"ש בתורה כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ובנביאים יחרדו כצפור ממצרים וכיונה וכו' ובכתובים יונתי בחגוי הסלע וכדומה הרבה : אלא בכנפים · על ידיהם יוצאים ובאים כך ישראל ע"י זקניהם יוצאים ובאים · ע' לעיל פ"ג ס"ח וס"ג וע' תנחומא כאן סי' כ"ט : גדולה הזקנה · ובתנחומא הגי' גדול כח הזקנים ופי' כח החכמים הנקראים זקנים ואם הם גדולים גם בשנים הרי בוודאי טוב ואף אם קטנים בשנים מאחר שגבר בהם החכמה הרי כח הילדות נטפלה בהם ולא ניכר בהם : ואל משה אמר עלה אל ה' · אתה ואהרן וזקני ישראל וכן ויקרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל : בגורן · כדרך שהיו סנהדרין יושבים כחצי גורן עגולה · וכמ"ש בשה"ר פסוק שררך אגן הסהר שררך אלו סנהדרין אגן הסהר פי' חצי עגולה כסהר · והוא בסנהדרין דף ל"ו במשנה וגמרא שם דף ל"ז : ה' במשפט יבא · בפסוק הקודם נצב לריב ה' ועומד לדין עמים שיריב עם אשור ובבל שהחריבו את ישראל ואח"כ אמר ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו שיריב עם הזקנים של עמו והם ב' כ"מ ע"כ דורש שפי' שיבא עם זקני עמו הם הסנהדרין לשפוט ולריב עם אשור ובבל : ויושבים בגורן · תיבת ויושבים אינו בפסוק וע"ם הוא כאן וסיגנון הפסוק מלובשים בגדים בגורן פתח שער שומרון ועל זה שואל וכי בגורן ישבו כי מה ענין גורן לשער שומרון כי השער הוא מקום מושב השופטים והדיינים כמ"ש שופטים וכו' בכל שעריך ועליה יכמתו השערה וכדומה וכדמפרש והולך על הדיינים : נודע בשערים בעלה · כל הפרשה של אשת חיל על הקב"ה וכנסת ישראל : יג מה שאמר למעלה · כמ"ש ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות : ולא על ראיית המופתים · כמ"ש פר"א פרק מ"ח שאמרה סרח בת אשר לישראל אין באותות האלו ממש אלא בסימן הפקידה העתקתי לשונו לעיל פ"ג ס"ח : ועדיין היתה קיימת · בגאולת ישראל ממצרים · וכמ"ש ב"ר פר' צ"ד סימן ט' שהייתה קיימת בימי דוד ומ"ש היתה היא הם שני נוסחאות היתה משמע שהיתה מקדם בעת הגאולה והיא קיימת משמע גם עתה ועיין ב"ר פר' נ"ז : פקוד פקדתי · הנה כאן כתוב פקד פעם אחת וישמעו כי פקד · רק דרש שכאן כתוב ויאספו את זקני ישראל לקיים מ"ש לעיל לך ואספת את זקני ישראל עד פקוד פקדתי אתכם · הרי שאמרו כאן פקידה כפולה כמ"ש לעיל פ"ג סימן א' הנ"ל : ויקדו על הפקידה · קידה עבודה קשה מורה על קבלת שררות וכמ"ש אצל ר' שמעון בן גמליאל שאין כל בריה יכולה לעשות כן · והשתחואה הוא הודאה על בשורה טובה וכמ"ש ב"ר פ' נ"ח סס"ו וישתחו אברהם לבני חת מכאן שמודים על בשורה טובה · וזהו שאמרו ויקדו על הפקידה שהוא עיקר הסימן לגאולה · וישתחוו על הבשורה טובה : יד ובאת אתה וזקני ישראל · אל מלך מצרים · שמות ג' פסוק י"ח הרי שנצטוו שגם הזקנים יבואו אל מלך מצרים · ותיבת ואחר מיותר שהיל"ל ויבואו משה ואהרן אלא שאחר ההליכה עמהם באו לבדם ועיין תנחומא כאן סי' כ"ד : א"ר חייא ב"ר אבא · באותיות דר' עקיבא אות ק' באיזה שנוים · תנחומא פר' וארא סימן ה' כל הענין : פרוזבוטי · פי' במ"ע יום שלוחים היו המלכים משלחים לבקש שלומו : דוראות · מלשון דורון ופי' מתנות : והיו מעטרין אותו · בתנחומא הנ"ל הגירסא מעטרין אותו קוזמיקרטור על כל המלכים · ופי' תופס

מתנות כהונה

בעוף · שנאמר יונתי בחגוי הסלע כיונים על אפיקי מים : התחיל משה כו' · עיין במדרש חזית בפסוק שני שדיך (ד' ד') : גדולה הזקנה · חכמת התורה שבעליה נקרא בעליה זקן כמו שדרשו חז"ל בפרק קמא דקדושין זקן זה שקנה חכמה : בבמה מקומות מצינו גרסינן : פרוזבוטי · עיין בערוך דמשמע יום שכל המלכים באו לקבל פניו לפי שהיה מושל על כל העולם · כדמפרש ואזיל שהיה קוזמוקרטור פירש הערוך תופס העולם : דוראות · פי' דורונות · ועיין בערוך ובב"ר פר' פ"ה : יום קוזמוקרטור · ובאו כולם ושאלו בשלומו ועטרו אותו בעטרותיהם : בספר שלי · ספר היה לו ובו היו נרשמים

ידי משה

להגוך כפעם אחת : גדולה הזקנה אם זקנים הם · פי' כשהזקן הוא זקן ממש שיש לו מעשה של זקן זה קנה חכמה ואז הוא אהוב לפני המקום אבל אם נערים הם פי' שהזקנים הם נערים ר"ל שהם רשעים שעושים מעשה נערות אז יטפלו להם נשים ולא הקב"ה יטפל עמם ומה שאמר זה הלשון נטפל להם ילדות פי' נשים לפי שהוא הסיפור של חביבים כי הקב"ה שונא לזקן מנאף כדאיתא בגמרא שלשה הקב"ה שונאן זקן מנאף וכו' לא שמעתי פי' אחר על זה המדרש ואחר כך מצאתי הפירוש זה כדף קע"ז

יפה תואר

דדרים וישק מלשון נשק ברזל ופי' כי תוקו ואמנו כמוגרו כלי זיין והיינו מה שקיים דבריו והראה את כבודו לעיני ישראל ולזה אומר אין אנו יודעים מי נתכבד במי כי י"א שאהרן המתכבד שהיה מתנבא תחלה ועכשיו בא משה ואמת את דבריו וי"א שמשה המתכבד כי לזה קדם אהרן להתנבא כדי שכשיבוא משה יאמינו בו · אבל בב"ר פ"ל גבי ועל פיך ישק נראה דדרים ישק לשון כבוד ולפ"ז נראה דס"ג דרש וישק לשון כבוד · אבל לא מצאתי לו חבר : כשם שאמר לו הקב"ה וכו' · כי לא נהספר הגיד משה לאהרן אלא לפי שכן צוה ה' : אלא בזקנים · היינו בת"ח כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה ופירושו כי בעצתם וזכותם המה סוככים על ישראל כמו בכנפים וכדלעיל פ"ג אבל בלעדם לא היו יכלו לעמוד · וגם שהכנפים הם רמז לחכמה שבה יגביהו עוף : אינם יכולים לעמוד · לפי גירסא זו מיירי לענין עצה למוד וזכות וכמו שפירשתי לפני זה אמנם בויק"ר הגירסא אינם יכולים לעשות דבר חוץ מזקניהם · ולפ"ז לא מיירי שם רק לענין עצה ולמוד אל כל המעשה אשר יעשון : תני רשב"י בכמה מקומות כו' : בויק"ר מייתי עוד במצרים ובאת אתה וזקני ישראל במדבר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל · והנה רבים שמו לבם לתרץ למה מונה כל המקומות אלו · והבדילו בין שמקומות האלה כפי רוחב לבם · אבל אין להם יסוד במדרש · ונראה כי רשב"י בא להכריע אע"ג דמעלת הזקנה הוא החכמה והחכמה הוא העיקר מ"מ זקנה ממש בעינן ומייתי מקומות האלה אשר הקב"ה חלק כבוד לזקנים והם היו ג"כ זקנים בשנים · והבית אחלה ראיה מהסנה דכיון דאסיפת זקנים הי' למסור להם הסוד ואין מוסרין סודות רק לאנשים הבאים בימים · ופן יתעקש איש לומר כי להפלגת חכמתם מסרו גם לבחורים לכן מביא בויק"ר מביאתם לפרעה ובוודאי בשער המלך בוחרים הזקנים בימים · וגם על זה ישיב כי בחרו בחכמים גם הצעירים בימים בשביל תפארת לשונם והדרת מליצתם לכן מביא מסיני כמה שבחרו רק שבעים איש בוודאי המה היו הנבחרים והנעלים בין בחכמה ובין בשנים · כי בחכמה לבד לא יבצר מהם למצוא רבים ממספר הזה · ואם יבוא איש וידחה כי אולי המה היו חכמים מתוכמים מופלגים בחכמה לכן בחר רק באלה לכן מביא מזקני העם ושוטריו · וגם כאן יש למדחי כי אולי השוטרים אשר היו במצרים קאי לכן מביא מאהל מועד כי לקבל פני השכינה יבואו רק הזקנים בשנים ומשום דהכא ג"כ יש למדחי לכן מביא מלעתיד אשר כל הארץ תמלא דעה ואז בוודאי קאי זקנים על זקנים בימים : ולעתיד לבא כמו כן · בויק"ר הגירסא ואף לעתיד לבוא ומשמע לא מיבעי בזמן הזה אלא אף לעתיד דתמלא כל הארץ דעה בכל זאת תהיינה מדרגות בחכמתם : ולא על ראיית האותות · ולא יקשה דא"כ ל"ל לעשות את האותות כיון דהאמינו גם בלעדם ובפרט את אות הדם אשר אמר ה' והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ולא ישמעון לקולך וגו' · י"ל שאחר שניתן לו את אהרן לפה ולעלית צוהו ה' שיעשה האותות לפני העם מ"מ כדי להרגיל את אהרן במופתים שיעשה לפני פרעה והיינו דכתיב ואת כל האותות אשר צוהו ה' דמשמע שמצוה היה עליו לעשותם : ויקדו על הפקידה · פי' שהודו כי אמת הדבר שפקידה הוא כפיפת הראש וזה הודאה כדבר והשתחוים הוא לשבח על שראה ה' בעניים : אותו היום פרוזבוטי כו' · כל זה היתה בקבלה בידיהם · ודריש ואחר באו משה ואהרן אחר שבאו כל המלכים ועטרו אותו באו אהרן ומשה :

היה

נכנס לבית ארמון שלו והיה מביט בכל אומה ואומה ואלהיה התחיל קורא אלהי מואב ואלהי עמון ואלהי צידון אמר להם חפשתי שמו בבית גנזי ולא מצאתי אותו · [א] א"ר לוי משל למה"ד לכהן שהיה לו עבד שוטה יצא הכהן חוץ למדינה הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות התחיל צווח לבני אדם שעומדים שם לא ראיתם בכאן רבי אמרו לו רבך לאו כהן הוא אמר להן הן אמרו לו שוטה מי ראה כהן בבית הקברות · כך אמרו משה ואהרן לפרעה שוטה דרכן של מתים לתבען בין החיים שמא החיים אצל המתים אלהינו חי הוא אלו שאתה אומר מתים הם אבל אלהינו הוא אלהים חיים ומלך עולם אמר להם בחור הוא או זקן הוא (לה) כמה שנותיו · כמה עיירות כבש · כמה מדינות לכד · כמה שנים יש לו מיום שעלה למלכות · אמרו לו אלהינו כחו וגבורתו מלא עולם · הוא היה עד שלא נברא העולם והוא יהיה בסוף כל העולם והוא יצרך ונתן בך רוח חיים · אמר להם ומה מעשיו אמרו לו נוטה שמים ויוסד ארץ · קולו חוצב להבות אש · מפרק הרים · ומשבר סלעים · קשתו אש · חציו שלהבת · רומחו לפיד · מגינו עננים · חרבו ברק · יוצר הרים וגבעות · (לו) מכסה הרים בעשבים · מוריד גשמים וטללים מפריח דשאים · ועונה חיות צר את העובר במעי אמו ומוציאו לאויר העולם (דניאל ב) מהעדה מלכין ומהקם מלכין · אמר להם מתחלה שקר אתם אומרים כי אני הוא אדון העולם ואני בראתי עצמי (לז) ואת נילוס · שנאמר (יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתני · באותה שעה קבץ כל חכמי מצרים אמר להם שמעתם שמו של אלהיהם של אלו · אמרו לו שמענו שבן חכמים הוא ובן מלכי קדם · אמר להם הקב"ה לעצמכם קראתם חכמים ולי בן חכמים שנאמר (ישעיה יט) חכמי יועצי פרעה עצה נבערה איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קדם · ראה מה כתיב בהן אך אוילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה · (שם כט) ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר · השיבם אלוה שלכם איני יודע מי הוא שנאמר מי ה' אשר אשמע בקולו · אמר לו הקב"ה · רשע מי ה' אמרת במי אתה לוקה · מ' ארבעים י' עשרה הם נ' מכות שהביא הקב"ה על המצרים בים [ב] שנא' (שמות ח) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא ועל הים מהו אומר (שם יד) וירא ישראל את היד הגדולה כמה לקו באצבע עשר מכות חשוב חמשה אצבעות שביד הגדולה לכל א' ואחד י' מכות הרי חמשים · ד"א מי ה' סרס אותו מי ים : (יח) הים הודיעך ה' · [ג] אתה אמרת מי ה' עתיד אתה לומר (שם ט) ה' הצדיק · אתה אמרת לא ידעתי את ה' עתיד אתה לומר (שם י) חטאתי לה' אלהיכם · אתה אמרת וגם את ישראל לא אשלח אלו היה שם אותו ישראל הזקן הייתי נותן הסל והמגריפה (לח) על כתיפו : מן ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו [ד] אמרו משה ואהרן שמא תאמר שנינו אותו הלשון שאמר לנו הקב"ה ואמרנו לו כה אמר ה' אלהי ישראל ובשביל כך הקשה כנגדנו חזרו ואמרו אלהי העברים · פן יפגענו בדבר או בחרב לא היה צריך לומר אלא פן יפגעך מהו פן יפגענו ללמדך שנהגו בו כבוד ללמדך [ה] שחייב אדם לחלוק כבוד למלכות: מן ויאמר אליהם מלך מצרים למה משה ואהרן מהו למה · אמר להם אתם למה · ודבריכם למה : לכו לסבלותיכם · (לט) א"ר יהושע בן לוי שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך אמר להם פרעה בשביל שאתם פנוים אתם אומרים נלכה ונזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם : רן ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ · אמר להם אם אלף אנשים אתם מבקשים או אלפים הייתי נותן · שמא ס' רבוא אתם מבקשים לכו לסבלותיכם · ד"א א"ר נהוראי מנין אתה אומר שלא יצאו ישראל ממצרים אלא (מ) שנים מס' רבוא · נאמר במדבר (יחזקאל כ) (יב) ואומר לשפוך חמתי (עליכם) [עליהם] במדבר לכלותם · ונאמר במצרים (שם) לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים · מה במדבר לא נשתיירו בם אלא ב' מס' רבוא אף במצרים לא

מסורת המדרש א תנחומא סדר וארא סימן ה' כל הענין · ילקוט כאן רמז קע"ה · ב מכילתא בשלח פרשה ו' · ילקוט בשלח רמז ר"מ · ג לקמן פרשה כ' · פסיקתא רבתי פיסקא י"ט · מכילתא ריש פ' בשלח · תנחומא סדר בשלח סי' א' · ד תנחומא סדר וארא סי' ו' · ה מכילתא פ' בא פי"ג · תנחומא סדר וישלח סימן ג' · וסדר בא סי' ז' · ועי' זבחים ק"ב · מנחות ל"ב · ילקוט סדר וארא רמז קע"ח ·

חדושי הרד"ל

כלום בידכם : (לה) כמה שנותיו כמה עיירות כו' · שדרך מלכי מצרים שמספרים מהם בלמודי שמעלים שלהם גבורות וכיבוש מדינות : (לו) מכסה הרים בעשבים · בתנחומא וארא שם הגי' מכסה שמים בעבים וכ"ה באותיות דר"ע אות ק"מ (שכתוב שם כל מאמר זה) וכן מתיישב לסדר שהדברים כאן שאח"כ אומר מוריד גשמים כו' : (לז) ואת נילוס כו' · מפורש באדר"ע שם · אתם אומרים כי הוא מוריד טל ומטר כבר יש לי נילוס כו' · כלומר וא"צ במצרים לטל ומטר : (לח) על כתפו · מאר שאתו ביד כא"א ותאמר לכו בשלום גם אתכם וגו' כ"ה בתנחומא שם ועמ"כ : (לט) אריב"ל שבטו כו' · ע' רמב"ן שהביא זה והיה בגרסתו עוד ר"א עיין שם : (מ) שנים מס"ר · עמ"כ שציין פ' חלק

חדושי הרש"ש

ע"ש ולפי שהיה יום קוזמוקראטור היה מפזר ומחלק לעניים : (יח) היום יודיעך ה' כנ"ל · ובתנחומא פר' וארא הגי' עתיד להודיעך : (יב) ואומר לשפוך חמתי עליהם במדבר כו' · לכלות אפי בהם כנ"ל

מתנות כהונה

נרשמים כל האומות ומלכיהם ואלהיהם : ארמון · לשון בית פלטין מלך לשון הכתוב וארמון על משפטו : כחו וגבורתו · גרסינן : ועונה חיות · בשעת לידתן כדאיתא בפ' איוב : ואבדה חכמת חכמיו ובו' · פסוק הוא בישעיה (כט) ומדבר בישראל ולא הביא הנה לפרש בו פירוש מה רק הוא לשון הספר וליכא דקרא נקט בלשונו הטהור לומר שאבדה חכמתם ונואלו : הירם · אותו מי מי למפרע הוא ים וכדמפרש ואזיל ועי"י שנטבעו בים כל אילו ידע כי ה' הצדיק ושהוא נמצא כי הוא לבדו נשאר כמו שדרשו חז"ל לא נשאר עד אחד אבל אחד נשאר וזהו פרעה אחד העם מי הוא המלך ואע"פ שלפני זה אמר חטאתי לה' ה' הצדיק מ"מ נשאר עדיין אצלו ספקות עד אחר מכות הים : הכי גרסינן לא אשלח עתיד אתה בעצמך תשלחם שנאמר ויהי בשלח פרעה : וגם את ישראל לא אשלח אלו כו' · ועיין בילקוט ר"פ בשלח : אמרו משה ואהרן כו' · בדעת עצמן אמרו כן לכך הקשה כו' · ואילו עשינו השליחות באותן הדברים ממש היה מאת ה' שלא יקשה כנגדנו : למה · הערוך פי' תהו ובהו והבל וריק · ועיין בב"ר פ"ב : שנים משישים רבוא · בפ' חלק (דף קיא) נתבאר באורך ועיין שם בגמרא [עשרה שבטים אין להם חלק לעולם הבא · ובפ"ק דראש השנה · ושמה חדשים · עי' פ' נשא

פירוש מהרז"ו

העולם · ובתנחומא הגי' נכנסו עבדיו ואמרו לו זקנים עומדים על הפתח אמר להם יש להם עטרות אמרו לו לאו אמר להם באחרונה יכנסו נמצאו עומדים לפני פרעה · וזה מרומז במ"ש ואחר באו משה ואהרן אל פרעה וגו' כה אמר ה' וגו' פי' שקודם לכן אמרו אחרים בשם אלהים אחרים ובעטרות ואח"כ אמרו משה ואהרן בלא עטרות בשם ה' · וע' לקמן פ' ע"ו סי' י"א כי כן הוא וזה ע"פ מדה ט' : חפשתי בבית גנזי · זה מרומז במ"ש מי ה' משמע שהיה מסופק ושואל ומחפש ואח"כ אמר לא ידעתי את ה' אחר שחפש ולא מצא : הוא אלהים חיים · ירמיה י' י' : נוטה שמים ויוסד ארץ · ישעיה נ"א י' : חוצב להבות אש · תהלים כ"ט : מפרק הרים ומשבר סלעים · מ"א י"ט : חרבו ברק · דברים ל"ב אם שנותי ברק חרבי : יוצר הרים · עמוס ד' י"ב : מכסה הרים בעשבים · בתנחומא הגירסא מכסה שמים בעבים תהלים קמ"ז : לי יאורי · ע' לקמן פ"ח ר"ס ב' ופ' י' ס"ס ב' ורישא דקרא הנני אליך פרעה מלך מצרים וגו' אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני ואימת אמר היינו בעת שאמר מי ה' וגו' : בן חכמים אני · הנביא אומר בשם ה' שמתמה איך תאמרו עלי שאני בן חכמים וכו' והרמז שהיה זה אצל תשובת משה מ"ש שם בישעיה י"ט קודם פסוק אך אוילים וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה ומלך עז ימשל בם שנדרש במדרש הובא בילקוט על משה שהוא מלך עוז מלכה של תורה : ואבדה חכמת חכמיו · ע' מ"כ וכאן הכוונה שבפרשה הנ"ל כתוב בדומה לזה ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע · וכן אך אוילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה עצה נבערה וגו': השיבם אלוה שלכם · יתכן שהוא עוד העתקה ממקום אחר שכבר אמר מה שהשיב : מי"י אתה לוקה · גמטריא ע"פ מדת ממעל ומנגד כמ"ש כל זה בהגדת פסח והוא מהמכילתא בשלח פסוק ויושע דעת ר' יוסי הגלילי : ויאמרו החרטומים · אצל מכת כינים שמות ח' ע"ו ונדרש ע"פ מדה כ"ה שמכת כינים יצא מן הכלל שהיה באצבע ללמד על כל המכות שהיו באצבע וצ"ע שהרי גם במצרים כתוב יד כמ"ש שמות ז' ד' ונתתי את ידי במצרים ובפסוק ה' בנטותי את ידי על מצרים · וכמ"ש הנה יד ה' הויה וי"ל שדורש מדה ט"ו שבמצרים כתוב יד כנ"ל וכתיב אצבע והכריע מפסוק וירא ישראל את היד הגדולה שאצל הים היה כיד של חמש אצבעות ועשה כביכול בכל היד אך במצרים היה עיקר העשיה באצבע שנים למעשה אצבע אחד צריך לטלטל כל היד ועי' לקמן פר' כ"ב סי' ט' הלימוד בא"א גם יתכן שהדרשה ע"פ גז"ש דכאן כתיב אצבע אלהים ואצל הלוחות כתיב כתובים באצבע אלהים מה שם עשר אף כאן עשר · ועיקר הדרשה על שכתוב מי ה' אשר אשמע בקולו ולא אמר לא אשמע בקולו ודורש שפיו הכשילו שע"י מי אשמע בקולו על פי גמטריא ע"י חמשים או ע"י סירום אותיות מי ים שהוא בכלל מדה ל"א בין בפסוקים או בתיבות או באותיות בכדי שיבא תיבה אשמע כמשמעו שישמע · וגירסת התנחומא הים סוף עתיד להודיעך מי ה' וכמ"ש בריש בשלח אל הים וידעו מצרים כי אני ה' : אתה אמרת · לקמן פ"כ ס"ס י' מכילתא ריש בשלח ותנחומא כאן : וגם את ישראל לא אשלח · כאן חסר וגירסת התנחומא אתה אמרת וגם את ישראל לא אשלח מחר אתה בידך תאחוז ביד כל אחד ואחד ותאמר לכו לשלום גם אתכם גם בקרכם קחו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם לכך נאמר ויהי בשלח פרעה: אלו היה שם אותו ישראל · שהיל"ל וגם את בני ישראל לא אשלח ותיבת גם מיותר ע"כ דורש על ישראל סבא אבינו העיקר של בני ישראל וגם ישראל עצמו · וזה ע"פ מדה ט' ומדה ה' : מן שנינו אותו הלשון · מ"ש בשמות ג' פסוק י"ח אלהי העברים נקרה עלינו והם אמרו אלהי ישראל · וחלילה למשה שישנה ציווי הקב"ה אלא העניין כמ"ש לעיל ריש סי' י"ד שאסף את הזקנים ולא באו עמו שהשמיטו עצמם ובאו לבדם ובזה נתערבב שנשתנה המעשה שנצטוה שבשיבא עם הזקנים יאמר אלהי העברים כמפורש שם ולא ידע איך לעשות ע"כ שינה הלשון לשבח שאמר ה' אלהי ישראל וזהו שנכשל ונסירא ועי' בתנחומא : הקשה כנגדנו · שאצל פסוק אלהי העברים כתוב ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך אך לא שידבר על ה' תועה מי ה' · וע"כ כאן כשאמרו אלהי העברים השיב רק לענין השליחות למה משה ואהרן וכו' ולא דיבר תועה על ה' : אלא פן יפגעך · תנחומא וארא סוף סי' ב' : לחלוק כבוד · לקמן פ' ז' סי' ג' וש"נ : מן מהו למה · שאיך שואל למה הלא פירשו לו הטעם על שרוצה להוציאם מידו · ע"כ דורש שתיבת למה אינו לשון שאלה אלא מלשון תוהו והבל וכמ"ש ב"ר פ"ב ריש ס"ג תוהו ובוהו ללמה וללא כלום עי' מ"כ שם · ובתנחומא וארא סימן ו' הגירסא אתם למה ודבריכם למה כביכול ויתכן שכוונתו ודבריכם מלשון דבר אחד לדור שפי' מנהיגכם על הש"י : פנוי מעבודת פרך · כמו שכתב רש"י בחומש לסבלותיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבט לוי תדע לך שהרי משה ואהרן היו יוצאים ובאים שלא ברשות ויתכן שחז"ל דורשים כן ע"פ מדה כ"ה שמשה ואהרן בכלל כל שבט לוי ויצאו מן הכלל ללמד על כל שבטם ע' במ"ר פ' ג' ס"ז : רן א"ר נהוראי · מכילתא בא פר' י"ב ר' נהוראי אומר העבודה אחד מחמש מאות עלו שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך וכו' ובסנהדרין דף קי"א רבי סימאי אומר נאמר ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם ומקיש יציאתם ממצרים לביאתם לארץ מה ביאתם לארץ בנים משנים רבוא אף יציאתם

יפה תואר

היום הודיעך ה' · ואע"ג דבכבר הודה ואמר ה' הצדיק ואמרינן כי זה כנגד מה שאמר מי ה' · מ"מ לא ידע כ"כ את השם כמו בים שראה את היד הגדולה בחמשים מכות כדלעיל· והטעם בזה כי זה מדרכי ה' ומגבורתו להביא את המכחישים בכפל רשנו שיודו בפיהם מה שהיו מכחישים וכדאיתא לקמן פ"כ גבי ברוב גאונך יכחשו לך אויביך ועיקר חטאו היה במה שאמר מי ה' שזה דרך בזיון ע"ד מי דוד ומי בן ישי מי אבימלך ורוצה לומר כי יהיה מי הוא היהיה חשוב אצלי לשמוע בקולו : שנהג בו כבוד · אבל לא מפני היראה שאמר לו ה' כי אהיה עמך לא ייכא רע : מהו למה · כי למה הוא שאלה על התכלית מה שלא נודע לו וכמו למה זה לי בכורה וכן למה העליתנו לאיזה תכלית ולא תכון פה שאלה למה כי הלא אמרו לו למען זבות לה' ויחוגו לי במדבר וזה דבר נכון לכן פירשוהו מענין אין והבל שכוונתו להכחיש אותם כי הכל שוא וכזב יפריעו העם ממעשיו ודרים את הכתוב למה משה ואהרן תפריעו ולא כתיב משה ואהרן למה תפריעו · לאמר כי הוא דבק עם משה ואהרן שאתם למה וגם דבק עם תפריעו למה כהבל תפריעו את העם : שבטו של לוי פנוי היה · כתב הרמב"ן שמנהג בכל עם להיות להם מורי תורה וחכמים ושבט לוי היו החכמים ע"ש ובדברי רז"ל ראיתי לפי שהיה שבט לוי עתיד לעבודת ה' לכן לא ניתן בשעבוד פרעה · ופי' לכו לסבלותיכם למלאכתם שיש להם בבית ועי' ברש"י וברמב"ן : שמא ס' רבוא · מדאמר הן רבים משמע דקפד רק בשביל כי רבים הם · ומ"ש כאן בספרים לכו לסבלותיכם ל"ג הכא אלא והשבתם אותם מסבלותם : אלא שנים מס' רבוא והשאר מתו בשלשת ימי אפילה כדאיתא במכילתא בפסוק וחמושים כדי שלא יראו מצרים במפלתם · ובמכילתא שם יליף מדרשא אחריני ולא מגז"ש זו ע"ש : מה במדבר לא נשתיירו שם כו' · אם יהושע וכלב ופירושו מלבד

ידי משה

קע"ז סוף ע"ד ושמחתי שכוונתי לפשוטו ושם משמעות הלשון כמו שכתבתי וק"ל : אלו שאתה אומר · פי' מה שאתה מסופק אלהינו בספרך מקום שאלהי מואב ועמון וצידון נכתבים שם לא תמצא אלהינו כי הוא חי והם מתים מה לחי בין המתים וכן מה לכהן בבית הקברות : מהעדה מלכין · פי' משפיל מלכין ומהקים מלכין פי' מקים מלכין : מתחלה שקר אתם אומרים · פי' שאמרתם מתחלה שכחו וגבורתו מלא עולם

נשתיירו בם (מ) אלא ב' מס' רבוא · הן רבים עתה עם הארץ :
יח ויצו פרעה ביום ההוא · מלמד על הרשע שלא עכב לעשות עמהן רע · וזו היתה גזירה רביעית · (יג) והנוגשים אצים לאמר אלו המצרים · א השוטרים · אלו זקני ישראל : לא תוסיפון לתת תבן לעם ואת מתכונת הלבנים · מכאן אתה למד שחשבון היה על כל אחד ואחד כמה לבנים יעשו ביום · ולכך העביד בהן בתחלה בפה רך · כדי שיעשו הלבנים בכל כחם ולראות כל יכולת שלהם ולפי מספר שעשו ביום הראשון גזרו עליהם לעשות כל הימים · כי נרפים הם · אמר רשב"י התחיל מחרק עליהם שיניו ואומר נרפים אתם (מא) לשון טינוף הוא · ישתחקו עצמותיו קדושים הם · על כן הם צועקים לאמר וגו' תכבד העבודה על האנשים · ב מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקדוש ב"ה גואלן · לפי שהיו נוחין בשבת · אמר להן פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו וגו' · אל יהו משתעשעין ואל יהו נפישין ביום השבת : יט ויצאו נוגשי העם ושוטריו · כיון שגזר כן הלך משה למדין (מב) (יד) ועשה ששה חדשים ואהרן היה יושב במצרים · (טו) ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו (במדין) [למדין] · אתם קחו לכם תבן · ויפץ העם בכל ארץ מצרים מפני שהיה משה במדין (טז) אמר להם הקב"ה למחר אני מביא עליהם מכות והם אומרים פרעה חוטא ואנו לוקין : כיון שישראל יוצאין להביא תבן ולעשות היה המצרי רואהו בתוך שדהו ומשבר את שוקיו לפיכך ויפץ העם · והנוגשים אצים לאמר · אלו מצריים הרשעים שהיו דוחקים בהן ואומרים להם כלו מעשיכם אבל השוטרים לא היו אצים שהם כשרים והיו רואין אותן בצרה גדולה ולא היו דוחקין עליהם :
כ (יז) ויכו שוטרי בני ישראל · ג מכאן אתה למד שהיו כשרים ומסרו עצמן על ישראל וסבלו מכות כדי להקל מעליהם · ולפיכך זכו לרוה"ק שנאמר אספה לי שבעים איש (מג) מזקני ישראל וגו' · אמר הקב"ה הם לקו עליהם לפיכך יזכו לרוה"ק ונתמנו נביאים עליהם : ויבואו שוטרי בני ישראל ויצעקו · תבן אין נתן לעבדיך · ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע לאמר : ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים · אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה על משה במדין ואמר לו לך שוב מצרים · (מד) בא משה ממדין ואהרן ממצרים · ויפגעו בהן שוטרי ישראל כשהיו יוצאין מלפני פרעה · מהו נצבים · אמרו רבותינו ז"ל (יח) דתן ואבירם היו עמהן שכתוב בהן (במדבר טז) ודתן ואבירם יצאו נצבים · התחילו מחרפין ומגדפין כלפי משה ואהרן : כא ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפוט (מה) אם באמת באתם משמו של הקב"ה (מו) ישפוט בינינו ובין פרעה ואם מעצמכם באתם ישפוט ה' בינינו וביניכם : אשר הבאשתם את ריחנו · ר' יוחנן אמר מן המכות שהיו מכין אותם היה ריחן מבאיש · ורשב"ל אמר מאותן שהיו משקעין בבנין היו מתים וריחן מבאיש · ור' חייא אמר משל לנבלה שהיתה נתונה בזוית ועפר מכוסה עליה

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה ט"ו · תנחומא סדר בהעלותך סימן י"ג · ב תנחומא סדר וארא סימן ו' · מדרש תהלים מזמור קי"ט · ג במדבר רבה פרשה ט"ו · ספרי בהעלותך פיסקא נ"ב · תנחומא סדר בהעלותך סימן י"ג · ילקוט בהעלותך רמז תשל"ו ·

חדושי הרש"ש

כצ"ל : (יג) והנוגשים (אצים לאמר) ב' תיבות אלו מיותרים וצריך למחקם וגם הו' מן והנוגשים מיותר : (יד) ועשה ששה חדשים · לכאורה זה סותר למה דאיתא בס"ע פ"ג מכות מצרים י"ב חדש שנאמר ויפץ העם וגו' אימתי דרכו של התבן באייר והם יצאו בניסן הביאו הראב"ד בפי' לעדיות ספ"ב · ולפי המבואר בכאן לא התחילו המכות אלא בששה חדשים אח"כ והוא בתשרי · וא"ש לפ"ז מה שאמרו בר"ה (ריש דף י"א) בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים ויליף התם מקראי כי אז התחילו המכות · אבל זה ליתא דהא משמע לקמן ספ"ט דכל מכה עם התראתה נשתהת חדש (לבד מכת בכורות שבין לילה ליום · וכן החשך משמע לקמן פי"ד שלא היה רק ששה ימים) וא"כ איך כלו בניסן : ונ"ל דט"ס כאן וצ"ל שלשה חדשים כדאיתא בבמ"ר פי"א (ע"ש במ"כ) ובחזית בפסוק דומה דודי לצבי · וכן לקמן בפסוק ויפגעו צ"ל אחר ג' חדשים כו' · ויהיה החשבון מכוון ועי' ידי"מ לקמן ספ"ט והתוס' שם כתבו ואע"פ שהתחילו המכות מניסן כו' וזה דלא כחד וצ"ע ועי' ברבינו בחיי ר"פ בא שהרגיש בזה : (טו) ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין · העתיק הרמב"ן ז"ל מפני שהיה משה במדין אתם כו' : (טז) אמר להם הקב"ה למחר כו' · תיבת להם מיותרת וכן בילקוט ובתנחומא פ' וארא ליתא : (יז) ויכו שוטרי בנ"י · ראיתי לבאר פה דעת המתרגם הנאמן אונקלס במקרא הזה אשר לכאורה הוא תמוה מאד כאשר תמה עליו הבאור · והוא שתרגם כתמול שלשום כדמאיתמלי ומקדמוהי דמשמע ביום אתמול שלימו חוקם והרי אמרו לא כליתם כו' גם תמול · ומתחלה אומר שעל הרוב פי' תמול שלשום הוא יום העבר בסמוך ליום שמדבר בו ויום שלפני פניו · כמו לעיל פסוק ז' תאסיפון כו' כתמול שלשום (וכן תרגם שם האשכנזי · ובפסוק שאחריו אשר הם עושים תמול שלשום · והיותר מוכיח הוא לקמן פ' משפטים (כ"א פסוקי כ"ט ל"ו) וכפירש"י שם וכדאיתא בגמרא (ב"ק סוף דף כ"ג) לאביי ולרבא · ועתה אבאר פי' הכתוב ע"פ פי' האונקלוס · והוא דפרעה צוה אתמול לאמר לא תאסיפון כו' ואת מתכנת הלבנים כו' תמול שלשם תשימו כו' ותיכף בו ביום אמרו אל העם גזירת פרעה בלשונו ממש · ולמחרתו אמרו מדוע לא כליתם חקכם (פי' חוק פרעה עליכם ביום אתמול והוא) ללבון כתמול שלשם · (לא השלמתם) גם תמול כו' · וגדולה מזו פי' התוס' בשבת (פ"ז ס') בד"ה וכתיב דמאמר משה ששת ימים תלקטוהו ר"ל דהיה לו לאמר לכם מה שאמר הקב"ה כשנתן את המן שתלקטוהו ששת ימים ע"ש וכוון בעז"ה : (יח) דתן ואבירם היו עמהן כו' · ויהיו לפ"ז תיבת נצבים באור על ויפגעו לפרש מי היו אותן האנשים הפוגעים אותן המתוארים בשם נצבים :

במצרים

חדושי הרד"ל

וזהו שם (קי"ב) : (מ) אלא ב' מס"ר לכן אמר פרעה הן רבים כו' כצ"ל : (מא) לשון טינוף הוא · כלומר מעיו רפוים כלשון הש"ס דקמיט ליה מרפי ליה שבת (ק') ופסחים (מב:) וכ"מ : (מב) ועשה ששה חדשים · וכן לקמן · וגי' הרמב"ן ג' חדשים וכ"ה בשה"ר פ"ב ובפסיקתא דפרשת החדש (ס"ל) : (מג) מזקני ישראל · אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו אמר הקב"ה כו' וכצ"ל : (מד) ובניו ממדין · לפי שהיה משה במדין אתם קחו לכם כו' בכל ארץ מצרים א"ל הקב"ה כו' כצ"ל (ע"כ) : (מה) אם באמת באתם כו' ואם כו' · זהו לשון ירא ה' וישפוט דבר המסור לשמים שאינו מכיר בו האמת אלא ה' שופט האמת : (מו) ישפוט בינינו כו' · יליף הא' ישפוט מדכתיב ישפוט ה' ביני וביניך (בראשית ט"ז) :

ובאתם

פירוש מהרז"ו

ממצרים שנים מס' רבות עי' רש"י שם : שלא עכב · כמ"ש ביום ההוא באותו היום שבאו משה ואהרן באותו היום גזר : גזירה רביעית · ע' לעיל פ"א סי' י"ב ומש"ש בביאור · וע' מ"ש ס"פ ו' ור"פ כ"ו : יח השוטרים אלו זקני ישראל · כי כאן כתוב את הנוגשים בעם ואת שוטריו · הנוגשים אלו המצריים שנאמר והנוגשים אצים לאמר וגו' וכמ"ש לקמן סוף סי' י"ט וכאן כתיב ויוכו שוטרי בני ישראל ובסדר בהעלותך כתוב אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו ע' במ"ר פט"ו סי' כ' : בפה רך · לעיל פ"א ס"ס א' : התחיל מחרק שיניו · כמ"ש רשע יראה וכעס שיניו יחרוק ונמס : לשון טינוף · שהיל"ל רפים אתם על שרוצים לבטל ממלאכתו ואמר נרפים גם לכוונה זו : תכבד העבודה · ואל ישעו בדברי שקר והו"ל ואל יפנו או ולא ידברו וכדומה ע"כ דורש ישעו ע"פ מדת ממעל מלשון שעשועים ותענוגים ומלשון שוע ושיחה שהשוע והשיחה היה ביום שעשוע ותענוג כמ"ש וקראת לשבת עונג וכמ"ש במדרש תהלים קי"ט פסוק לולי תורתך שעשועי וכן פרעה אומר תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר ספרים היו להם והיו משתעשעים בהם משבת לשבת לכך נאמר לולי תורתך שעשועי עכ"ל הרי שדורש גז"ש מ"ש ישעו ממ"ש שעשועים והמגילות הם כל דברי ספר בראשית מגילות של סיפורי אדם ונח והמבול והפלגה וסיפורי האבות וכל הנבואות וההבטחות שהתנבאו וסובר כמ"ד שהתורה ניתנה מגילות וכמ"ש בסמוך בסימן כ"ב נטלתי ספר בראשית וכו' : יט ועשה שם ששה חדשים · נע"ג שהרי משפט מצרים היה י"ב חודש עדיות פרק ב' משנה י' וכן בס"ע פרק ג' ולקמן פ"ט סי' י"ב שכל מכה שמשה חודש א"כ לא יתכן שנתכסה מהם אלא שני חדשים · ועי' ר"ה (דף י"א) ובתוספות שם אך בשי"ר פסוק דומה דודי לצבי וכן בפסיקתא פט"ו סי' יו"ד איתא שלשה חדשים וזה יתכן שהיו ג' חדשים מקוטעים ומה שיתכן להראות פנים לגירסא של ששה חדשים שמכות אלו שהיו בהתראה דם צפרדע ערוב דבר ברד ארבה היו בו' חדשים · אך כנים שחין חשך ג' אלו היו בלא התראה א"כ כנים שחין בב' שבועות חשך ו' ימים כמ"ש לקמן פ' י"ד סי' ג' ואז אמר פרעה למשה שלא יראה עוד פניו · ואז אמר למחר כחצות יהיה מ"ב כמ"ש לקמן פר' י"ח ס"א הרי ביחד ששה חדשים וכ"א יום וא"כ יתכן שנתכסה מהם ה' חדשים וט' יום · ולפי הגירסא של ג' חדשים בהכרח לומר שגם כנים שחין חושך היו בהתראה אף שאינו מפורש והיו בג' חדשים שנאמרו ג' חדשים שנטמן מהם כי למ"ב לא היה התראה שהיה מותרה בו מתחלה כמ"ש לעיל פר' ז' סי' ז' ודוק כי דלך נכון וברור הוא : החזיר משה · שהרי הוליך את אשתו ואת בניו עמו למצרים כמפורש ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור ובריש יתרו כתוב אחר שילוחיה והיינו כשחזר למדין : מפני שהיה משה במדין · לכך נתפזרו בכל ארץ מצרים לבקש ולחפש את משה דאם כפשוטו בעבור תבן הלא מקומם היה בארץ גושן פיתום ורעמסס ואיך נתפזרו בארץ מצרים כולה ע"כ כאילו כתוב ויפץ העם לקושש קש לתבן ומ"ש בכל ארץ מצרים אא"ע על קשוש קש ח"ע על חיפוש משה שהיה בכל ארץ מצרים · וכמ"ש בשי"ר פסוק על משכבי בלילות זה לילה של מצרים (ולילה הוא משל על גודל הצרה) בקשתי את שאהבה נפשי זה משה בקשתיו ולא מצאתיו וכו' ע"ש : אמר להם הקב"ה · דרשה אחרת על פסוק ויפץ העם וגו' שלכך הביאם הקב"ה לצרה זו כדי שיכירו וידעו הכל אמיתת משפטו : ומשבר את שוקיו · וגירס' התנחומא מכריתו ודורש ויפץ מלשון ונפוץ הכדים ונפץ את עולליך שהוא לשון שבירה וגם מלשון ומשם הפילס וזהו מכריתו ומשבר וכו' : אלו מצריים הרשעים · כצ"ל ריש סי' י"ח : כ אספה לי וגו' · אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו · במדבר י"א · וע' במ"ר פ' ט"ו ס"כ : אחר ששה חדשים · לעיל בריש סי' י"ט : בא משה ממדין · וכמו שהיה הדיבור הראשון ביחד עם אהרן כמו שדרש לעיל פר' ז' סימן ע' כך בהליכה שניה מאחר שרמוזים בדיבור אחד ודעת המדרש שמ"ש ויפגעו את משה ואת אהרן וגו' היה ג"כ אחר ו' חדשים שבאו משה ואהרן לפרעה ולא הלכו השוטרים לפרעה עד אחר ו' חדשים וכשיצאו מאת פרעה פגעו במשה ואהרן : דתן ואבירם · שתיבת נצבים מיותר ע"כ דורש גז"ש · וע' לעיל פ"א סי' כ"ט מהו נצבים שאצל קרח בחירוף וגידוף כמ"ש במ"ר פר' י"ח בסימן י"ב וגם שם דורש תיבת נצבים מגלית הפלשתי אף כאן בחירוף וגידוף : כא אם באמת · שכתוב וישפוט ולא פי' את מי ישפוט והנה אצל שרה בראשית ט"ז ה' כתוב ישפוט ה' ביני וביניך וכן אצל דוד ושאול ש"א כ"ד י"ג · ובשופטים י"א כ"ז כתוב ישפוט ה' בין בני ישראל ובין בני עמון וכאן דורש ע"פ מדה ז' וי"ז אם באמת באו בשם ה' א"כ למוד את מי ישפוט כמ"ש אצל בני עמון וכאן על מצרים ואם בעצמכם ישפוט כמ"ש אצל שרה ודוד : ריחן מבאיש · ע' לקמן פ"י ס"ו ולב"י אמרו השוטרים על עצמם ודעת

מתנות כהונה

נשא פרשה י"א ובמדרש חזית בפסוק דומה דודי : בתחלה בפה רך גרסינן · ועיין בריש הפרשה] : גזירה רביעית · עי' בפ"ב ולקמן פ"ו וד' גזירות הן עבודת פרך · והשלכת בנים ליאור · שחיטת הבנים · ולקושש קש : טינוף · יש לומר דדרש נרפים כמו גרפים ל' גרף של רעי : ישתחקו כו' · ימחו ויהיו נשחקים עצמותיו שהרי קדושים הם : [הכי גרסינן צועקים לאמר וגו' תכבד] : שהיו נוחין כו' כדלעיל פרשה א' שמשה בקש מפרעה יום א' שינוחו בו ובחר ביום השבת ונתנו להן : משתעשעין בו' · דרש ישעו לשון שעשוע : [הכי גרסינן אמר להם הקדוש ברוך הוא למחר אני מביא עליהם כו' · וכן הוא בילקוט] : ויפץ · לשון שבר כד"א ונפץ עולליך אל הסלע וכדומה רבים או ר"ל כמשמעו מפני שהמצריים לא הניחום ללקט היו צריכין להפץ ולהתפשט מרחוק : מזקני ישראל וגו' · גרסינן ודייק מסיפיה דקרא אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו וכן פירוש רש"י בסדר זה : [נגלה הקדוש ברוך הוא גרסינן] ·

כמו

ידי משה

עולם כי אני הוא אדון עולם : לשון טינוף הוא וכו' · עי' מ"כ שעושה מנו"ן גימ"ל מנרפים עושה גרפים כלומר לשון גרף של רעי והרבה נתקשיתי בזה המדרש לפי פי' מ"כ מה אמר פרעה בזה טינוף הם ע"כ רוצים לילך ולזנות וגם אם תעיין בזה הדף כל החרופים וגדופים של פרעה לא נאמר בו חריקות שניים אלא כאן מגלים למימר שהי' כאן חריקות שניים וגם מה שאמר ישראל קדושים הם אין זה דבר והיפוכו ואני אומר שצ"ל במקום טינוף ניאוף הוא וה"פ כי לעיל דרשו וידע אלהים זו פרישות דרך ארץ שמנעם פרעה מתשמיש המטה לז"א פרעה לא איכפת להם בעבודת פרך אלא עיקר כוונתם הם שרוצים לצאת בשביל תשמיש המטה כי נאופים הם אך שהוקשה לרשב"י והא לא אמר פרעה בפירוש נאופים ואמר נרפים לז"א מלמד שחרק שיניו ואמר נרפים דהיינו שחרק שיניו מתוך הכעס ואמר ריש במקום א' כי ר' מאותיות זסשר"ץ היוצא מבין השניים ונתחלף א' בר' מתוך שחרק שיניו לז"א ישתחקו עצמותיו פי' ישתברו שיניו ישראל קדושים הם כי קדושה היפך של ניאוף כמו שפי' רש"י גבי קדושים תהיו כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא לשון קדושה כצ"ל : אמרו למשה ריש סי' ביד מצרים שאנחנו

בתנחומא יליף כי נצבים הוא שהפילנו בחירופין וגידופין עיין שם וכן נוטין דברי המדרש כאן :

יפה תואר

מלבד הנערים הפחותים מבן כ' והזקנים יותר מבן ששים ושבט לוי שלא היו בכלל הגזירה : מלמד על הרשע שלא עיכב כו' · ודרש ויצו פרעה והן עתה רבים מעמי הארץ לענין אחד שגזר להכביד את עבודתם כדי למעטם מפריה ורביה וזה והשבתם אתם מסבלותם ע"ד ואת עמלנו אלו הבנים וזו גזירה אחת מד' גזירות כדלעיל בפ"א : לשון טינוף · כי היה צ"ל מתרפים וקאמר נרפים ע"ד רפוי הטבע והם קדשים ואמר זה על דרך מה שאמרו נלכה נזבחה : ואל יהיו משתעשעין · יתכן דדרש ואל ישעו מלשון מנוחה ונופש וכמו שעו מני השע ממני · ובילקוט דרש מלשון השענה והנו"ן חסר וכמ"ש הראב"ע בשם הגאון : לפיכך ויפץ העם · כי ויפץ הוא פעל יוצא והראב"ע מפרשו על פרעה וכמו והפיץ פרעה את העם כי בשביל דברו היה כן וזה דוחק · אבל מאת ה' היתה כזאת כדי שתגלה רעת מצרים : ומסרו עצמם וסבלו מכות על יתר העם שעושים במלאכה שנחסר חוקם ולא היו מוסרין אותן בידי הנוגשים כי אמרו מוטב אני ללקות משילקו הם כדלקמן פט"ו · ואלו מסרו אותם בידי הנוגשים אז לא היו מוכים · ולפיכך זכו לרוה"ק שכל המוסר עצמו על ישראל זוכה לכבוד וגדולה ורוה"ק כדלקמן : דתן ואבירם היו עמהן · ודריש יצאו נצבים כמו שנצבים וכ"כ רש"י בנדרים פר"א אבל מן המכות שהיו מכין אותן כו' · משום דבכ"מ דכתיב נצבים זו לא נמצא שם בשם רים וכמו לנחצבים

ואין ריחה עולה ובא אחר וגילה אותה והלך ריחה · כך אמרו ישראל למשה משה ריח היה ביד מצרים שאנחנו עתידין ליגאל (מז) ובאתם ועכרתם אותו : לתת חרב בידם להרגנו · א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום אמרו לו למשה למה אנו דומין לשה שבא הזאב ליטול אותו · רץ הרועה אחריו להצילו מפי הזאב · בין הרועה ובין הזאב נבקעת השה · כך אמרו ישראל (מח) משה מבינך לבין פרעה אנו מתים : **כב** וישב משה אל ה' ויאמר ה' למה הרעותה לעם הזה · באותה שעה בא משה והשיב דברים לפני הקב"ה אמר לו למה הרעות וגו' · מהו ה' למה הרעות בנוהג שבעולם ב"ו האומר לחבירו למה אתה עושה כן הוא כועס עליו · ומשה אמר לפני הקב"ה למה הרעותה לעם הזה · אלא כך אמר לפני הקב"ה נטלתי ספר בראשית וקראתי בו וראיתי מעשיהן של דור המבול היאך נדונו מדת הדין היתה · ומעשה דור הפלגה של סדומיים היאך נדונו ומדת הדין היתה · (מט) העם הזה מה עשו שנשתעבדו מכל הדורות שעברו· ואם * בשביל שאמר אברהם אבינו (בראשית טו) במה אדע כי אירשנה ואמרת לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך א"כ הרי עשו וישמעאל מבניו והן צריכין להשתעבד כמו הם · ואפי' כן היה לו להשתעבד דורו של יצחק או דורו של יעקב לא לעם הזה שהוא בדורי · וא"ת מה איכפת לי א"כ למה זה שלחתני · ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע וגו' · אמר ר' פנחס הכהן בן חמא אמר לפניו שמך הגדול גבור ונורא הוא וכל העולם כולו מתייראין ממנו · (ג) ופרעה הרשע שמע שמעך והזיד · מהו והצל לא הצלת · ר' ישמעאל אומר והצל לא הצלת ודאי ר' עקיבא אומר יודע אני שאתה עתיד להצילם · (נא) אלא מה איכפת לך באותן הנתונים תחת הבנין · באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע במשה · וכיון שראה הקב"ה שבשביל ישראל הוא אומר לא פגעה בו מדת הדין : **כג** ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה · [ג] במלחמות פרעה אתה רואה ואין אתה רואה במלחמות של ל"א מלכים שיעשה בהן נקמה יהושע תלמידך · מכאן אתה למד שנטל משה עכשיו את הדין שלא יכנס לארץ :

סדר וארא

פרשה ו א וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' · וארא אל אברהם אל יצחק · הה"ד (קהלת ב) ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו · הפסוק הזה נאמר על שלמה ועל משה · על שלמה כיצד כשנתן הקב"ה תורה לישראל נתן בה מצות עשה ומצות לא תעשה ונתן למלך מקצת מצות שנא' (דברים יז) (א) לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב וגו' · ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו · עמד שלמה המלך והחכים על גזירתו של הקב"ה ואמר למה אמר הקב"ה לא ירבה לו נשים לא בשביל שלא יסור לבבו אני ארבה ולבי לא יסור · אמרו רבותינו [ג] באותה שעה (א) עלתה יו"ד שבירבה ונשתטחה לפני הקב"ה ואמרה רבון העולמים לא כך אמרת (ב) אין אות בטלה מן התורה לעולם · הרי שלמה עומד ומבטל אותי ושמא היום יבטל אחת ולמחר אחרת עד שתתבטל כל התורה כולה · אמר לה הקב"ה שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטלין וקוצה ממך איני מבטל · (ב) ומנין שבטל אותה מן התורה וחזר

מסורת המדרש א ויק"ר פי"ט · פדר"א פ' מ"ח · תנחומא קדושים סימן י"ג · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ז תדא"ז פ' ב' · ב סנהדרין קי"א · תנחומא סדר וישב סימן ד' · תנחומא סדר וארא סימן א' · ילקוט סדר וארא רמז קע"ו · ג ירושלמי סנהדרין פרק ב' · ויק"ר פרשה י"ט · שהש"ר פ"ה פסוק י"א · אגדת בראשית פ' ע"ס · תנחומא כאן סי' ס' · ילקוט מלכים רמז קנ"ס · ילקוט שה"ש רמז תתקצ"ג ·

חדושי הרד"ל

(מז) ובאתם ועכרתם אותו · יליף מדכתיב בשכם (שם ל"ד) עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ ועיין שם בב"ר : (מח) משה מבינך לבין פרעה כו' · לכן אמרו עליו לתת חרב כו' כאלו אתם נתתם החרב : (מט) העם הזה מה עשו כו' לעם הזה שהוא בדורי · דרש לעם אלו ישראל · והזה הוא הדור הזה : (נ) ופרעה הרשע שמע שמך והזיד · כצ"ל · ובא לומר שמ"ש משה אינו למעט ח"ו בכבוד יכולת שמו הגדול אלא לרבות ברשעת זדון לב פרעה : (נא) אלא · למה לא איכפת באותן הנתונים כו' כצ"ל : (א) לא ירבה לו סוסים · ול"י לו נשים ול"י לבבו וכסף וזהב וגו' עמד כו' · כצ"ל כסדורן בקרא · ועמש"כ בבמ"ר פרשה י"ב : (ב) אין אות בטלה מה"ת לעולם · כי לפי שעה יש לנביא לבטל אפי' אחת ממצות ה' כגון אליהו בהר הכרמל וכדאיתא בסוף הנחנקין בכל אם יאמר לך נביא עבור על ד"ת

חדושי הרש"ש

רבה להיותה לעתיד (ועיקר הענין רומז שפגם חטא שלמה היה בי' ועירא) · ובירושלמי ספ"ב דסנהדרין ושה"ר פ"ה כו' כצ"ל : (א) עלתה י' שבירבה · כלומר האות הקטן שבכלם וגם מפני שהיו"ד האית"ן סופך מלת פ"ת פליגי ביה אי קטרגו עיין שם : (ב) ומנין · שבטל אותה מה"ת וחזר כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

כמו הם ואפי' כן היה לו כו' פירוש אפי' אם עליהם לבד מוטל החוב בדורו של יצחק כו' : [אלא מה אכפת גרסינן] : מדת הדין היתה · והפה הזה דכתב ה' למה הרעות ג"כ באלו"ף דל"ת ל' אדנות ודין כלומר שכל אותן דורות שנידונו היתה מצד דין אמת אבל למה הרעות לעם הזה : **פרשה ו** והחכים על גזירתו גרסינן · כלומר שירבה ולא יטה לבבו · ועיין כל זה בויקרא רבה פרשה י"ט ובמדרש חזית בפסוק ראשו כתם פז :

דבר

פירוש מהרז"ו

ר"ל כמ"ש לתת חרב בידם להרגנו הרי שבהריגה מדברים וזה לא נראה לר"ח שאם מדברים בהריגה לבדו לא היו מכנים בשם הבאשת ריח : ועכרתם אותו · שעי"כ הכבידו עולם יותר וע' ב"ר סוף פרשה פ' מש"ש ועינין הריח שביד מצרים שכל זמן שלא ראו סימן לשמועה שבידם לא חששו אך עתה מתחזקים לבעל הריח : בין הרועה ובין הזאב · שאם היה הרועה יכול להציל כרגע היה טוב אך מאחר שלא הציל כרגע בזה גרם להחרות אף הזאב יותר לטרוף השה וכן בנמשל שמאחר שלא הצליח בפעם ראשון גרם שיכביד עולם : **כב** בא

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

לתורה שנאמר (בראשית יז) שרי אשתך לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה · והיכן חזר (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע · ושלמה שהרהר לבטל אות מן התורה · מה כתיב בו (משלי ל) דברי (ג) אגור (ג) בן יקא · א שאיגר דברי תורה והקיאן · נאם הגבר (ד) לאיתיאל · דבר זה שאמר הקב"ה לא ירבה לו נשים (ד) לא אמר לו אלא בשביל לא יסור לבבו · לאיתיאל שאמר אתי אל ואוכל · מה כתיב ביה (מ"א יא) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו · ב אמר רשב"י נוח לו לשלמה שיהא גורף ביבין שלא נכתב עליו המקרא הזה · ולכך אמר שלמה על עצמו (קהלת ב) (ה) ופניתי אני לראות חכמה ודעת הוללות וסכלות · אמר שלמה (ה) מה שהייתי מחכים על דברי תורה והייתי מראה לעצמי שאני יודע דעת התורה (ו) ואותו הבינה ואותו הדעת של הוללות וסכלות היו · למה כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו · מי הוא שיהיה רשאי להרהר אחר מדותיו וגזרותיו של ממ"ה הקב"ה דברים אשר הם חצובים מלפניו · ג שכל דבר ודבר שיוצא מלפניו (ז) טרם (ו) הוא נמלך בפמליא של מעלה ומודיע להם הדבר כדי שידעו ויעידו כולן כי דינו דין אמת וגזירותיו אמת וכל דבריו בהשכל · (ז) וכה"א (משלי ל) כל אמרת אלוה צרופה ואומר (דניאל ד) בגזירת עירין פתגמא (ח) שלפי שהרהרתי אחר מעשיו נכשלתי · כיצד נאמר על משה לפי שכבר הודיע הקב"ה למשה שלא יניח אותם פרעה לילך · שנאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ואני אחזק את לבו · ומשה לא שמר את הדבר הזה אלא בא להתחכם על גזירתו של הקב"ה והתחיל אומר ה' למה הרעות לעם הזה התחיל לדון לפניו (כמו שכתוב למעלה) · ועי"ז נאמר שאותה חכמה ודעת של משה של הוללות וסכלות היו · כי מה האדם שיבא אחרי המלך · וכי מה היה לו להרהר אחר מדותיו של הקב"ה את אשר כבר עשוהו · מה שכבר גילה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות לו דין תחת אשר העבידם בעבודה קשה · ועל דבר זה בקשה מדת הדין לפגוע במשה · הה"ד וידבר אלהים אל משה · ולפי שנסתכל הקדוש ב"ה שבשביל צער ישראל דבר כן חזר ונהג עמו במדת רחמים · הה"ד ויאמר אליו אני ה': ב דבר אחר וידבר אלהים אל משה · הה"ד (קהלת ז) ד כי העושק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה כשחכם מתעסק בדברים הרבה מערבבין אותו מן החכמה · ויאבד את לב מתנה (ח) מן התורה שניתנה מתנה בלבו של אדם · ד"א כי העושק יהולל חכם (ט) המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו · אמר ר' יהושע בן לוי ס' הלכות למדני ר"י בן פדייה (ט) בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור · אר"י בר סימון כי העושק יהולל חכם זה משה · עושק שעשקו אותו דתן ואבירם · יהולל חכם עירבבו אותו · (י) ויאבד את לב (י) מתנה · וכי תעלה על דעתך שהיה משה מתאבד אלא (יא) הם שהקניטוהו ואמרו לו ירא ה' עליכם וישפוט · ואף הוא מקפיד ואומר ומאז באתי אל פרעה · אמר לו הקב"ה אני הכתבתי עליך שאתה עניו ואתה מקפיד על דברי · חייך יש לך לידע שנא' (שם) טוב אחרית דבר מראשיתו: (יא) טובה אחריתן של ישראל מראשית שנתתי להם במצרים שנא'

מסורת המדרש א ילקוט משלי רמז תקס"ב · ועיין בשיר השירים רבה פרשה א' פסוק א' ובקהלת רבה פרשה א' פסוק ז' · תנחומא כאן סימן ה' · ילקוט קהלת רמז תתקע"ג · ב תנחומא כאן סימן ה' · ג סנהדרין דף ל"ח · ד קהלת רבה פרשה ז'

חדושי הרש"ש

ד"ה שמע לו כו' וכבר האריך בפרט זה הרמב"ם בהקדמתו הנפלאה לסדר זרעים ע"ש · וכן יו"ד של שרי נתבטל לשעה: (ג) אגור בן יקא שאגר ד"ת כו' · כי בן נקוד בחירק ומפרשו מלשון בינה · כ"מ מפירש"י שם במשלי: (ד) לאיתיאל ד"ז שאמר כו' לא אמר אלא כו' · יתכן שמפרש לאיתיאל הא' בנוטריקון לא יתי אל פי' לא אותי כוון האל (תרגום אותי הוא יתי) במצותיו אלה לאשר אתי אל (הוא נוטריקון דלאיתיאל הכ') פי' כח (כמו יש לאל ידי) והלמ"ד הוא לשמוש בעבור כלמ"ד דלישמעאל שמעתיך · ואוכל לעמוד כנגדן · ולכאורה אתיא שעותא דשלמה כר' יהודה בסנהדרין (כ"א א') שאמר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבבו אלא דר"י דריש לענין אימות הנשים · ושלמה דרש לענין איכות המלך: (ה) ופניתי אני לראות חכמה ודעת כו' · בפסוק זה ליתא תיבת ודעת אך המדרש סמך א"ע בזה על פסוק דלעיל (א' י"ז): (ו) ואותו הבינה כו' · נראה דצ"ל החכמה וכדכתיב בקרא וכדלקמן בדרשתם על משה: (ז) טרם הוא נמלך בפמליא של מעלה · דרש זה מלשון עשוהו שהוא לרבים נסתרים ועי' בקה"ר בפסוק ופניתי: (ח) מן התורה שנתנה מתנה כו' · כדכתיב כי לקח טוב נתתי · וכתיב כי ה' יתן חכמה · ובילקוט מביא קרא ממתנה נחליאל · ודלא כמתנות כהונה · כי אינו דורש על משה לבדו: (ט) בחרישת הקבר · מש"כ המ"כ לענין טומאת אהל · קבר שנחרש אין בו טומאת אהל רק טומאת מגע ומשא עי' אהלות פי"ח מ"ב: (י) ויאבד את לב מתנה כו' אלא הם שהקניטוהו כו' · נראה דדרש מתנה מלשון לא תונו · שהוא אונאת דברים (ב"מ נ"ח ב') ועי' בפירוש הרמב"ם ריש תרומות: (יא) טובה אחריתן ש"י כו' · פי' בעת שיכבשו הל"א מלכים ואתם לא תזכו לראות רק עתה תראה כמו שדרשו לעיל פ"ה שמות:

חדושי הרד"ל

(ג) בן יקא שאיגר ד"ת כו' · כ"ה בתנחומא כאן ובריש קה"ר וכצ"ל: (ד) לא אמר אלא בשביל לא יסור לבבו · וזהו פירוש נאם הגבר לאיתיאל (הראשון) שהקב"ה אמר ולוה כן לגבר בשביל שיהיה אתי אל ולא יסור לבבו מה' ולכן אמר שלמה בלבבו לאיתיאל ואוכל כו': (ה) מה שהייתי מחכים על ד"ת כו' · אפשר רומז למקרא (קהלת ז) אל תתחכם יותר למה תשומם · וזהו שמסיים כאן לכן שלפי שהרהרתי כו' נכשלתי כו': (ו) הוא נמלך בפמליא כו' · מפורש בקה"ר דדרש עשוהו לשון רבים: (ז) וכה"א כל אמרת אלוה צרופה · זה נאמר אחר נאם הגבר לאיתיאל (וכתיב בתריה אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת) ופירושו לפי שמאמר דכאן צרופה ובחונה מפי כל ב"ד שלמעלה: (ח) שלפי שהרהרתי כו' נכשלתי · אפשר רומז לקרא דאל תוסף כו' פן יוכיח בך ונכזבת דכתיב בתריה כמש"ל: (ט) המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו · אפילו שעוסק בצ"צ שהוא מצוה ומבטלין מד"ת לצרכו ושעוסק בו כעוסק בד"ת · מ"מ משכח למודו ע"י: (י) מתנה · וכי תעלה על דעתך שהיה משה כו' כצ"ל ועיין ידי משה: (יא) אלא הם שהקניטוהו · ואמרו כל הכועס חכמתו מסתלקת כו': ד'

פירוש מהרז"ו

מהשי"ת על האדם · ומה שקורא אותה ביטול מן התורה שכבר נקראת בשם שרי כמה פעמים בתורה ועי' ב"ר פר' מ"ז בלשון יותר ברור ועי' סנהדרין ק"ז י' שנטלתי משרה עומד וצווח כמה שנים עד שבא יהושע והוספתי לו · ועי' לעיל פ' ה' סי' כ"ב שספר בראשית כבר היה כתוב: דברי אגור · עי' במ"ר פי' ס"ד ובריש שי"ר ובריש קהלת ותנחומא כאן סי' ה' ודרש שמות אלו על שלמה כמ"ש ריש משלי שלמה בן דוד שכל הספר ממנו וכן במשלי י' וכ"ה: נאם הגבר לאיתיאל · וס"ד לאיתיאל ואוכל והוקשה לו כפל לשון שם לאיתיאל ודורש נוטריקון לאיתיאל לא יסור לבבו מאל בחילוף א' רפויה בסמ"ך ומ"ש עוד הפעם לאיתיאל דורש בא"א לא · אתי אל · פי' לא יסור לבבי שאוכל ואגאה יצרי להיות עם אל: גורף ביבין · שהיא מלאכת אדם בזוי שאין משגיחין על מעשיו · כי מה שכתוב עליו שחטא אינו אלא לפי גודל חשיבותו העלו לו כאלו חטא · כמ"ש שבת נ"ו ב' כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה אלא שנשיו עשו כן ולא הוא · וטוב לו שלא היה חשוב: ופניתי אני · בקה"ר פסוק זה ופי' שפינה עצמו מן התורה והחכמה וכמ"ש כאן יקא שהקיא ד"ת: מחכים על ד"ת · וזהו לראות חכמה ומ"ש מראה לעצמי מתיבת אני מדעת עצמו על ד"ת · וזהו לדעת הוללות וסכלות שנהפכה לו לסכלות: כי מי יבא אחרי · והרי כתוב אחרי ה' אלהים תלכו ולא לבא אחריו בדעת עלמינו אחריו ולהרהר כי בא משמע שכבר בא והשיג הכל ויכול לדון כחפצו · וכמ"ש איוב ל"ג אבא עד תכונתו אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות והבן: נמלך בפמליא · דורש עשוהו לשון רבים הוא ופמליא שלו · והכוונה שאינו עושה וגוזר לפי גדלו וכחו · אלא לפי כח הברואים והמלאכים משרתיו שברא להנהיג העולם: צרופה · דבריו ואמרותיו אינם מגיעים לברואים אלא ע"פ מלאכיו ושלוחיו שע"י נצרף ונברר הדבר שיבא בצמצום לפי כח הברואים שלא להוסיף ולגרוע · בגזרת עירין פתגמא · וכמאמר קדישין שאלתא שכ"י שואל למלאכיו ואח"כ גוזר בהסכמתם · ועי' לקמן פ' מ"ו ריש סי"ג וש"נ ומבואר: כמו שכתוב למעלה · לעיל ס"ה סי' כ"ב כל הענין עי' עוד פ"ג ס"ט: בעבודה קשה · כי עיקר הגזירה לא היה כ"א גירות ועבודה ועינוי מעט אך לא להרוג הבנים ולא להטביעם ביאור לא להפריסם מד"א ולא בעבודת פרך: ב וידבר אלהים · עי' ריש סי"א וכן בסימנים הסמוכים: הה"ד כי העושק · תנחומא וארא סי"ה קהלת רבה פסוק זה ע"ש בא"א · ודורש שאם פירושו מלשון עושק וגזל היל"ל יעכיר או יכאיב את הכל ולא חכם לבד ע"כ דרש ע"פ מדת ממעל מלשון עסק ועב"ר פ' ס"ד ס"ח עסק שבו נתעסק · ורוב בני אדם העסק הוא עיקר חיותם אך החכם יהולל מחכמתו: שנתנה מתנה · שנאמר וממתנה נחליאל כ"ה בילקוט כאן · וכמ"ש עירובין דף נ"ד א' במ"ר בסוף פ' י"ט ועי' לקמן פ' מ"א סי' ו' נתן לו הקב"ה את התורה מתנה: ס' הלכות · שם בקה"ר הגי' פ' הלכות: יהולל חכם זה משה · כמ"ש עיר גבורים עלה חכם ועושק פי' מלשון מריבה כמ"ש ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו וכמפורש בתורה שהתעסקו עמו דתן ואבירם וכמ"ש לעיל פ"ה ס"כ וש"נ: שאתה עניו · פי' סבלן שלא להקפיד כמ"ש סוף בהעלותך והאיש משה עניו מאד והתורה היתה כתובה לפני הקב"ה קודם העולם אלפים שנה וכמ"ש ריש ב"ר וש"נ: טוב אחרית דבר · סמוך לפסוק כי העושק הנ"ל ורוה"ק אמרה למשה למה אבדת את לבך טוב אחרית דבר וגו': מדם

מתנות כהונה

דבר זה · קך הם דברי שלמה: גורף ביבין · מפנה ומנקה המערות והצינורים שלפני הבתים ששופכין בהן כל מיני טינופת ושופכין: חצובים · נחצבים ומיושר ומתוקן היטב מכל צד ופנה: טרם · קודם העשותו · [וכל דבריו גרסינן]: שלפי כו' · סיומא דברי שלמה הם: כמ"ש בו' · סוף פרשה שמות: מן התורה מערבבין אותו מן התורה ומאבדין אותה ממנו: שנתנה מתנה · כדאמרינן בפ' אין בין המודר בתחלה היה משה לומד תורה ומשכחה עד שנתנה לו במתנה שנאמר ויתן אל משה ככלותו: והמתעסק כו' · קרי ביה העוסק ועיין במדרש קהלת: בחרישת הקבר · קבר שנחרש לענין טומאת האהל: אלא הם כו' · הם גלגדו: [ה"ג במדרש קהלת יש לך לידע טוב אחריתן של בני שנאמר טוב]: קרבני

ידי משה

ולהבין למה היה התלונה על היו"ד יותר מן כל אותיות שבפסוק לא ירבה י"ל לפי שאלמה ביטל אות יו"ד ולמד כך פי' הפסוק לא רבה פי' כשלא מרבה אז בודאי לא יסור לבבו אמנם אם מרבה נשים יכול להיות שיסור לבבו אמנם לאו ודאי היה שיסירו את לבבו שיכול האדם לשמור עצמו כמו שאמר שלמה המלך אני ארבה ולבי לא יסור לכך היה התלונה על היו"ד ודו"ק · ואח"כ מצאתי פירוש זה ביפ"ת: מערבבין אותו מן החכמה · פי' כי מהולל הוא לשון עירוב כמו ההולך מהולל במים: ויאבד את לב מתנה · כאן חסר וצ"ל מתנה כתיב וכן היה הגירסא בקהלת בפסוק כי העושק וז"ל שם מתונה כתיב אילו היה משה מתון היה גילול אלא שהקניטוהו והקפידו אותו ולא הבל ואף הוא הקפיד לזה יתורץ מה שהקשה וכי תעלה על דעתך שיתאבד מתנה אלא לא מתנה אלא מתונה ונשמט מן בעל מ"כ פי' זה ופי' מה שפי' ושגיאות מי יבין: טוב אחרית דבר · פי' לפי שישראל לא הרהרו אחריו כדמסיק לקמן ויזכו

יפה תואר

זה רק חילוף בכתיבה שתחת שרי ביו"ד נכתבת בה"א אמנם בדבור לא נשמע הה"א כלל והיו"ד היה נשמעת ועתה בטלה לגמרי: דבר זה שאמר הקב"ה כו' · מפרש נאם הגבר זה הקב"ה וכמו שנקרא במעשה מרכבה בימוקאל גם בשם אדם · לאיתיאל כי תכלית הדברים הוא לאשר אתי אל ומה' לא יסור לבבו · ואמר שלמה לאיתיאל שלא אתי הוא אל וכח ואוכל להתגבר עליהם כי לא יסירו את לבבי · ולפ"ז שלמ"ד מן לאיתיאל הוא נוסף [אבל קרוב לומר כי דרש לאיתיאל בנוטריקון וכמו לא אית אל · ופי' שהקב"ה אמר כי אין אל כח ואון לאדם להתגבר על חמדת נשים · ולכן הזהיר כי לא ירבה לו נשים פן יסורו את לבבו · אבל לאתי יש אל ואוכל להתגבר עליהם · ויהיה לאיתיאל השני בגימטריא בא"א וקאי על שלמה]: שיהא גורף ביבין · וזה בעין מ"ש בפ' כמה בהמה נוח לו לאותו צדיק שיהיה שמש עבודת כוכבים ואל יכתב בו ויעש הרע כי בגריפת הביבין הוא לגנאי על עבודת כוכבים כדרך רז"ל לכנותם בלשון גואה ושיקוץ: אחר מדותיו וגזרותיו · מדותיו המה אשר בהם ינהג העולם לחונן ולהוכיח אשר לפעמים נראה לעין בשר רוע הסדר כגון צדיק ורע לו רשע וטוב לו · ועפ"ז אין להרהר · כי ה' אל חנון ורחום הוא וצדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו · וגזירותיו המה מצותיו בתורה אשר לא נדע טעמם · ולזכי מיתי אמרת אלוה צרופה על מצותיו וגזרותיו · ובגזרת עירין פתגמא על מעשיו בעולם דהכי מיירי קרא · וז"ש בסמוך כי דינו דין אמת דהיינו מעשיו בעולם וגזרותיו אמת היינו לא ירבה כדי שלא יסור לבבו · והוסיף לומר עוד וכל דבריו בהשכל דהיינו החוקים כשעטנז ואפר פרה גם הם בדעת ובהשכל נאמרו: נמלך בפמליא שלו כו' · כוונת הדברים כי גם מלאכי מרום יעידון ויגידון כי משפטי ה' אמת וצדק · ואיך יבוא בן אדם קרוץ מחומר לחקור ולהתבונן במעשיו: ומשה לא שמר את הדבר הזה · פי' לא שמתין עד אשר יבוא דבר ה' לעשות נפלאות בפרעה ולהכריחו כי ישלח את ישראל אבל מהר לבוא בבהלותיו והתחכם על גזירת הקב"ה · ויותר טוב לפרש לא שמר את הדבר שלא שת לבו לדבר שיהיה נשמר מאד לעיין עליו שאלו עיין בדברי ה' הבין טעמו · וזה כי בתחלה אמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים שנראה שהוא עצמו יסרב בדבר זה והדר קאמר ואני אחזק את לבו נראה שמה' הוא וזהו דברים סותרים אלא שהכוונה בזה כי ע"י שימאן לשוב בהתראות הראשונות בשירצה לשוב יחזק ה' את לבו כדי לגלגל עליו הראשונות לפרוע ממנו כל מה שחטא כדלקמן פי"א ופי"ג ומשה כאשר לא שת לבו לזאת חשב שמה שאמר ואני אחזק את לבו היינו מפני שלא נשלם הקץ או להראות כחו ונפלאותיו ועפ"ז הקשה לו למה הרעות כדפירש"י · והשתא ניחא מה שאמר שכבר גילה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו דין כי בכלל דברי ה' היה זה · אלו שם משה לבו אליהן: וכי מה היה לו להרהר כו' את אשר כבר עשוהו · פי' מה שכבר תמלו המצרים ועשו הרעות וכמ"ש לפני זה: הה"ד כי העושק יהולל חכם · עיקר הדרש למה פתח בהאלהים שהוא מדה"ד ומסיים אני ה' שהוא רחמים ומפרש כי אלהים הוא למשה שבקשה מדה"ד לפגוע בו וה' הוא רחמים לישראל שאמר לו וכי בשר ודם אני כמדותי וכדמסיים והול: בדברים הרבה · כגון סחורה וכמ"ש לא מעבר לים היא · ודריש יהולל על ערבוביא כדלקמן בויק"ר פ"כ נהוללים למערבבים ע"ש והזכיר מקודם חכמה ואח"ז תורה לאמר כי גם בחכמה העוסק בדברים הרבה מתערבב וע"ד לא גלתני אלא בעל מלאכה אחת · ושוב הזכיר סחורה ואמר בה אבידה ולא הזכיר ערבוב כי בה לא יהיה ערבוב אלא אבידה לגמרי כי אי אפשר לה אלא בלב פנוי מכל מחשבה: המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו וקמ"ל שיש להזהר מזה · ומיהו לא לגמרי דהא תנן והעוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתם וצדקתם עומדת לעד ויעמוד הכם על משה אמרינן דנחשב כשותף להקב"ה במעשה בראשית ונראה שיש להתעסק בצרכי צבור אלא בא לומר כן שלא יעסוק בצ"צ בקבע רק תורתו תהיה קבע ועסקיו בצ"צ ארעי: וכי תעלה על דעתך כו' · ודרש לב מתנה כמו מתונה וכדאיתא בקה"ר אלו היה משה מתון היה גיגול אלא שהקניטוהו והקפידו

ויאמר ה' אל משה עתה תראה באותה שעה בקשה מדת הדין לפגע בו · שנאמר וידבר אלהים אל משה · אמר לו הקב"ה וכי ב"ו אני במדותי שאיני מרחם · הה"ד ויאמר אליו אני ה' · ורבי יוסי ב"ר חנינא אמר אלהים על המצריים · אני ה' · על ישראל: ג ד"א וידבר אלהים אל משה · ר"מ אמר משל למלך ב"ו שהיה משיא בתו קרא לקרתני אחד להיות סרסור ביניהן · התחיל מדבר בנסות כנגדו · אמר המלך מי הגים את לבך לא אני הוא שעשיתיך סרסור · כך אמר הקב"ה למשה מי גרם לך שתרבה דברים הללו אני הוא שגדלתי לך · ורבי יהודה אמר כך אמר משה בשעה שאמרת לי לך ואשלחך אל פרעה במדת רחמים אמרת לי שאתה עתיד לגאלן שמא עד שבאתי נהפכה למדת הדין · אמר לו הקב"ה אני ה' במדת רחמים אני עומד · הוי ויאמר אליו אני ה': ד וארא אל אברהם · א אמר לו הקב"ה למשה חבל על דאבדין ולא משתכחין · הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הודעתי להם כי שמי ה' כשם שאמרתי לך ולא הרהרו אחר מדותי · אמרתי לאברהם (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וגו' · בקש לקבור שרה ולא מצא עד שקנה בדמים ולא הרהר אחר מדותי · אמרתי ליצחק (שם כו) גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך וגו' · בקש לשתות מים ולא מצא אלא (שם) ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק ולא הרהר אחר מדותי · אמרתי ליעקב (שם כח) הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו' · בקש מקום לנטות אהלו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה ולא הרהר אחר מדותי ולא שאלני מה שמי כשם ששאלת אתה · ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמי · ולבסוף אמרת ומאז באתי אל פרעה · וע"ז נאמר וגם הקימותי את בריתי שניתנה להם כמו שאמרתי להם שאתן להם את הארץ ולא הרהרו אחרי · וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל · לפי שהן לא הרהרו אחרי · וגם אע"פ שישראל שבאותו הדור לא היו נוהגין כשורה שמעתי נאקתם בעבור הברית שכרתי עם אבותיהם · הה"ד (פסוק ו) ואזכור את בריתי · לכן אמור לבני ישראל · ב אין לכן אלא לשון שבועה שנאמר (ש"א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי · נשבע הקב"ה שיגאלם שלא ייראו משה שמא מדת הדין יעכב גאולתן: והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים · (יב) ד' גאולות יש כאן · והוצאתי · והצלתי · וגאלתי · ולקחתי · כנגד ד' גזירות שגזר עליהן פרעה · וכנגדן ג תקנו חכמים ד' כוסות בליל הפסח · לקיים מה שנא' (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא · והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי · אעשה להן מה שאמרתי לאבותיהן שאתן להם את הארץ ויהיו יורשין אותה בזכותן: ה וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה וגו' · (יג) ד היה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים · וכן יחזקאל (יד) מפרש ואומר (יחזקאל כ) איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו · ראה מה כתיב איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו: בא דבר אל פרעה מלך מצרים · ה המשל אומר מן שטייא לית הנייא אלא מן קציא · וידבר משה לפני ה' וגו':

וידבר

מסורת המדרש א סנהדרין דף קי"א · קהלת רבה פרשה ז' פסוק ו' · תנחומא כאן סימן א' · ילקוט כאן רמז קפ"ו · ב ויקרא רבה ריש פרשה כ"ג · דברים רבה ריש פרשה ג'. ופרשה י"א · שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק ג' · תנחומא כאן סימן ב' · פסיקתא רבתי פיסקא ס"ו · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ס' · ילקוט ואתחנן רמז תתכ"ח · ילקוט תהלים סוף רמז תתע"ז · ג ירושלמי פסחים פרק י' · בראשית רבה פ"ח · מדרש תהלים מזמור ע"ה · ילקוט ירמיה רמז ש"ז · ד ילקוט יחזקאל רמז שנ"ח · ילקוט כאן רמז קע"ח · ה תנחומא כאן סימן ב':

חדושי הרד"ל

(יב) ד' גאולות כו' · ב"ר פר' פ"ח וס"ג: . (יג) היה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים · מכילתא בא סוף פרשה ע"ו: (יד) מפרש · ואומר אליהם איש שקוצי כו' כצ"ל:

מתנות כהונה

קרתני · בן עיר · עיר תרגום אונקלוס קרתא כך אמר משה כו' כשהתחיל הקב"ה לדבר עמו בל' אלהים: ה"ג בשעה שאמרת לי לך כו' · עד שבאתי משבאתי: [ה"ג נהפכה למדת הדין] חבל לשון קובלנא כמו שפירש"י ז"ל בסדר זה · [ורבים הם בתלמוד ובספר זה]: ארבע גזירות · עי' בפ' א' ובפ' ה' · וד' גזירות הם עבודת פרך · והשלכת זכרים ליאור · ומניעת הילדים לבקר פרעה בדמם · אע"פ שהשבלים · מיד מ"מ אלדו לא נגלר רק מעשה הקדוש ברוך הוא גם לרפאותו ויצרך קבלו צער ויגון כמו שנאמר וימת מלך מצרים ויאנחו כו' · והכריעים הבן לא יתן: [לפרוש מעבודת כוכבים הילקוט מביא בשם מכילתין דדייק מדכתיב] ולא שמעו כו' · וכי יש לך אדם שמתבשר בשורה טובה ולא ישמע אלא קשה עליה' לפרוש מעבודת כוכבים ומביה דקרא מקצר רוח כו' יש לך לפרש מפני עבודת כוכבים שרום אין בהם ומעבודה שהיה קשה על עובדיה: [ה"ג בתנחומא לא עזבו וידבר משה לפני ה' וגו' הן בני ישראל וגו' בא דבר אל פרעה וגו' עד קציא]: מן שטייא כו' · פי' השכוך ערך שם מן עלי שטים אין הנאה לאדם ממנו שאינו עושה פרי אלא א"כ יקצצו ויעשה ממנו כלים או ישיקנו כך פרעה אין ראוי אלא ללקות ולפיכך מיד שאמר משה הן בני ישראל גו' אמר לו הקב"ה בא אל פרעה מלך מצרים גו':

עפרה

פירוש מהרז"ו

מדין הדין · לעיל סוף ס"א ופ"ה ס"ס כ"ב: שנאמר וידבר אלהים · ואח"כ אני ה' שהוא דין ואח"כ רחמים ובילקוט כאן הגי' ואין אלהים אלא דין שנאמר אלהים לא תקלל נכנסה סנגוריא ולמדה עליו זכות שנאמר ויאמר אליו אני ה' ואין ה' אלא רחמים שנאמר ה' ה' אל רחום וחנון עכ"ל וברק"ר שם הגי' ויאמר אליו אני ה' א"ל את בו"ד לא יכולת לסבול אותם אני ה' בעל הרחמים במדתי אהיה שנאמר אני עשיתי ואני אשא: ג קרתני · הוא בן כפר קטן שאינו רגיל בנימוסים: אני הוא שגדלתי לך · וזהו אני ה': במדת הרחמים · אע"פ שאינם ראוים כמ"ש סוף הפרשה · שמא עד שבאתי גרמו עונותיהם ונתגבר הדין עליהם כאשר הם ראוים והשיב אני ה' ברחמים אני עליהם לגאלם: ד חבל על דאבדין · סנהדרין קי"א תנחומא כאן עיין רש"י בחומש: הרבה פעמים · פי' שמ"ש כאן וארא אל אברהם וגו' ואם פי' שנראה להם פעם אחת באל שדי כמפורש אצל אברהם בראשית י"ז אצל המילה · ואצל יעקב בראשית ל"ה י"א שזהו מ"ש ברים ויהי אל שדי נראה אלי בלוז וגו' א"כ מה מלמדינו כאן במה שכבר מפורש ואם ללמד על יצחק שאינו מפורש אצלו א"כ למה הזכיר לאברהם ויעקב אלא ע"כ פי' שנראה לכולם הרבה פעמים באל שדי · שפי' מלשון די ומגנוס ואע"פ שמפורש כתוב אצל כלם שנראה להם בשם ה' אך לא היה באופן שהודיע למשה וזה מ"ש המדרש לא הודעתי להם וכו' כשם שאמרתי לך וזה ע"פ מדה פ' וכמ"ש לעיל פ"ג ס"ה שהולך לברר עסקיו לידע ולהודיע לישראל ובדברים אלו יתורץ קושית רש"י על המדרש וזהו ושמי ה' לא נודעתי להם וע"פ מדה ע' כאלו מפורש אצל לך הודעתי: כי לך ולזרעך · אמן את כל הארצות האל: עם רועי · לאמר לנו המים: במאה קשיטה · בראשית ל"ג: לא שאלני · נ"ל ולא שאלוני שפי' שכולם לא שאלו אותי · והרהור אמר מדותיו ושאלת ידיעת שמו דבר אחד הוא שעל שלא הרהרו לא שאלו שמו ואתה שהרהרת שאלת: ועל זה נאמר · לא די שאמרתי להם שאתן אלא שגם הקמותי בריתי אתם ואעפ"כ לא הרהרו וזהו וגם · שכל הענין סובב על ההפרש בין האבות למשה בענין ההרהור על מדותיו · וזהו אשר גרו בה שלא הרהרו על גרותם · וכן פסוק וגם אני שמעתי נאקת ב"י שייך לכוונה הנ"ל שעל שלא הרהרו וכו' אשמע נאקתם: ולכן נשבעתי · מה לכן שנאמר שם אצל שבועה אף לכן שנאמר כאן שבועה ג"ש עי' ד"ר פ"ג ב"ב פסיקתא פ' פ"ו סי' י"ז תנחומא כאן ס"ב ותיבת לכן פי' כמו אל כן אל דבר אמת וברור ועי' ב"ר פ' מ"ח סימן י"א והוא ענין שבועה: ד' גאולות · אחלה והוצאתי אתכם וגו' היינו מעבודת פרך ואח"כ והצלתי אתכם מעבודתם מכל עבודה ואח"כ וגאלתי אתכם היינו היציאה מרשותם לגמרי · ואח"כ ולקחתי אתכם לי גאולת הנפש: כנגד ד' גזירות · ע"פ מדת מנגד ד' לשונות של גאולה שהיה די במ"ש וגאלתי ולקחתי אלא כנגד ד' גזירות כמ"ש לעיל פ"א סימן י"ח וס"ג ומבואר מה הם הד' גזירות: כוס ישועות · פי' הכוס לפי הישועות ד' כוסות כנגד ד' ישועות · ועי' ב"ר פר' פ"ח סי"ה ירושלמי ריש ערבי פסחים שם ושם מביא ד' פסוקים של כוסות: אעשה להם וכו' · בא לפרש מ"ש בפסוק והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם וגו' והרי לא נתן להם כדלעיל אלא פי' על פי מדה ל"א ומדה ע' אשר נשאתי את ידי לאברהם ליצחק וליעקב לתת אותה לכם ונתתי אותה לכם מורשה · וזהו מ"ש המדרש אעשה להם (לישראל) מה שאמרתי לאברהם שאתן להם (לישראל): ה ולא שמעו אל משה · ענין שמיעה בכתוב הונח על קבלת דברים לעשותם · וכאן לא ציוה משה דבר שיפול עליו שמיעה וקבלה · על כן דרשו שהיה כאן צווי מעשה ע"פ מדה י"ז שמפורש ביחזקאל כ' והודע להם בארץ מצרים ביום בחרי בישראל היינו בעת שגלה את משה להוציאם וכתיב שם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי · וזהו מ"ש כאן ולא שמעו אל משה · ובזה מבואר היטב מ"ש בפסוק הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה שהק"ו מופרך מתוכו שב"י לא שמעו מקוצר רוח ועבודה קשה מה שאין כן פרעה · ולפי הדרשה ניחא מה שב"י לא קבלו מה שצויתים להשליך עבודת גלולים ולקבל מלכות שמים אף כי פרעה · ומ"ש מקוצר רוח פי' רוח אמונה ושכל ומעבודה קשה שהיה קשה עליהם לפרוש מעבודת גלולי מצרים · ובמכילתא בא פ' ה' פסוק והיה לכם למשמרת מבואר היטב וז"ל ל"י ב"ב אומר הס"ה ולא שמעו אל משה וגו' וכי יש לך אדם שמתבשר בשורה טובה ואינו שמח וכו' ע"ש אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים וזה ע"פ מדה כ' ועי' לקמן פ' פ"ו ס"ס כ': בא דבר וכו' המשל אומר · עי' מ"כ שלא פי' הפי"ח מה שידבר שמ"ש וישלח פי' שע"י הדיבור ישלח · ע"כ דורש שמ"ש בא דבר מלשון דֶבֶר וכמ"ש תהלים ב' ידבר עמים תחתינו · ועי' ב"ר פר' ל"ג סי"ו ידבר נא עבדך ועי' במ"ר פ"ט סי"ח ואת דברי · וזה מן קציא לקוצצו ולהמיתו וכמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ד אם אינו הולך לרדותו אינו הולך · בתנחומא כאן בא"ה בסי"ב וז"ל לכן אמור וגו' הלך משה ואמר להם כך ולא שמעו אל משה וגו' חזר משה ואמר הן ב"י לא שמעו וגו' · וידבר ה' אל משה דבר אל פרעה וכו' דעתו שפסוק י"ב היה קודם פסוק י' י"א · שעל שפירש הפסוק בא דבר פי' על המכות כלל א"כ אין אמר בפסוק י"ב הן ב"י לא שמעו איזה ק"ו הוא בדברים לא ישמע כמו ישראל אך ע"י המכות ישמע ודורש ע"פ מדה ל"א וצריך להגיה כן במדרש כאן ודו"ק:

יפה תואר

וסקפידו אותו · והוא לא שבל ואמר יהא ה' וכשם ושבים דברים לפני הקב"ה: אלהים על המצריים · שיבות בדין עליהם · אני ה' על ישראל לרחם עליהם כנגד מה שהרעו להם לישראל: במדת רחמים אמרת לי · דכתיב ואמרו לי מה שמו כלומר באיזו מדה אני שלוח אליהם והשיבו כה אמר ה' אהיה שלחני אליכם · ועוד אמר ה' אלהי אבותיכם שלחני אליכם והכוונה בזה שבמדת רחמים הוא בא וע"ש ברמב"ן: שמא עד שבאתי נהפכה למדה"ד · [illegible]

[illegible]

ידי משה

ויזכו הם לבוא לארץ ישראל אבל אתם לא תראם: מן שטיא · לית הנייה אלא מן קצייא · עיין מ"כ והוא דחוק מאד ונ"ל דה"פ לפי שהמדרש רוצה לתרץ על מה שאמר בא אל פרעה וישלח וגו' והוא לא שלחו עד לבסוף אחר כל המכות לז"א בודאי אם היה פרעה שכם היה שולח אותם מיד כי המכם שניו בראותו אבל פרעה היה שוטה לכן לא שלח אותם אלא לבסוף כי עיני כסיל בקצה הארץ לז"א מן שטיא לית הנייה אלא מן קציא פי' מן השוטה לית הנייה אלא לבסוף כדכתיב עיני כסיל בקצה הארץ והמדרש מדבר כמו הפסוק ודו"ק: וידבר משה לפני ה' וגו' · זה שייך למה שלאחריו לפסוק וידבר ה' וגו' ומה שנכנס ביניהם פרשה ז' הוא טעות כי הפרשה ז' מתחלת מן וידבר ה' אל משה בא אל

[illegible]

פרשה ז א וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל · הה"ד (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור · בכל הדברים שאדם נושא ונותן בהם דברי תורה הוא נוטל עליהן שכר · יכול אף בדברי בטלה כן ת"ל ודבר שפתים אך למחסור · אתה מוצא לא היה יוסף ראוי לינתן בבית האסורין (א) אלא י' שנים מפני שהוציא דבה על י' אחיו · א ועל ידי שאמר לשר המשקים (בראשית מ) כי אם זכרתני אתך והזכרתני אל פרעה ניתוסף לו עוד שתי שנים שנאמר (שם מא) ויהי מקץ שנתים ימים · וכן אתה מוצא במשה בתחלה היה ראוי הדיבור להתיחד עליו בפני עצמו · ועל ידי שאמר שלח נא ביד תשלח נאמר לו הלא אהרן אחיך הלוי · ואף כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' · והיה ראוי ליעשות כל הנסים על ידו · ובשביל זה נתיחד הדיבור עליו ועל אהרן · שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן: **ב** הה"ד (איוב לג) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר · (ב) ב ג"פ ממתין לאדם שאם עשה תשובה מוטב · ואם לאו הוא מגלגל עליו את הראשונות · וכן אתה מוצא כשאמר הקב"ה למשה לכה ואשלחך אל פרעה אמר תחלה והן לא יאמינו לי ואח"כ אמר לא איש דברים אנכי ואח"כ אמר שלח נא ביד תשלח הרי ג"פ · וכיון שלא חזר בדבריו ואמר הן בני ישראל לא שמעו אלי נתיחד הדיבור על אהרן עמו · הה"ד וידבר ה' אל משה ואל אהרן: **ג** ויצום אל בני ישראל וגו' · ג א"ל הקב"ה בני סרבנים הן רגזנין הן טרחנין הן · ע"מ כן תהיו מקבלין עליכם (ג) שיהיו מקללין אתכם (ד) שיהיו מסקלין אתכם באבנים · ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים · אמר להן הקב"ה ד היו נוהגין בו כבוד וחלקו כבוד למלכות · אע"פ שאני צריך לעשות בו את הדין · וכן עשה משה שנאמר (שמות יא) וירדו כל עבדיך אלה אלי לא אמר עליו אלא על עבדיו · אע"פ שהיה לו לומר אתם ומלככם הוא בעצמו · שנאמר (שם) ויקם פרעה לילה · (א) ולכך לא פרסם אותו (ה) כדי לחלוק כבוד למלכות · ר' יעקב אומר מהו ויצום אמר להם הקב"ה שתפו הראשים שביניהן עמכם · שכך אתה מוצא כתוב אחריו אלה ראשי בית אבותם: **ד** ד"א אל פרעה מלך מצרים · א"ר לוי משל למלך שהיה לו פרדס ונטע בו אילני סרק ואילני מאכל · אמרו לו עבדיו מה הנאה יש לך באילני סרק הללו · אמר להם כשם שאני צריך לאילני מאכל כך אני צריך לאילני סרק · שאלולי אילני סרק מהיכן הייתי עושה לי מרחצאות וכבשונות · לכך נאמר אל בני ישראל ואל פרעה · כשם שקילוסו של הקב"ה עולה לו מגן עדן מפי הצדיקים · ה כך עולה מגיהנם מפי הרשעים שנאמר (תהלים פד) עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו · (ו) מהו מעין ישיתוהו שמורידין דמעות כמעיינות עד שמצננין את גיהנם בדמעותיהן · ומשם הקילוס עולה שנאמר גם ברכות יעטה מורה · ו מה הם אומרים · א"ר יוחנן יפה אמרת יפה דנת יפה טהרת יפה טמאת יפה חייבת יפה למדת יפה הורית · ז ועתידה ג"ע להיות צועקת ואומרת תן לי צדיקים אין לי עסק ברשעים שנאמר (שם לא) שנאתי השומרים הבלי שוא · ולמי אני מבקשת לאותן שהיו בטוחים על שמך שנאמר (שם) ואני אל

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה פ"ט · מדרש תהלים מזמור ק"ה · תנחומא סדר וישב סימן ט' · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ו · ילקוט תהלים רמז תתס"ג · ילקוט משלי רמז תתק"נ · ב עי' יומא דף פ"ו · ובילקוט עמוס רמז תקל"ח · וילקוט איוב רמז תתקי"ט · ג ספרי פרשה בהעלותך פיסקא צ"א · ילקוט כאן רמז קע"ח · ד לעיל פרשה ה' · מכילתא סדר בא פרשה י"ג · תנחומא סדר וישלח סימן ג' וסדר בא סימן ז' · ילקוט כאן רמז קע"ח · ועיין זבחים דף ק"ב · ובמנחות דף ל"ב · ה מדרש תהלים מזמור פ"ד · ילקוט תהלים רמז תתל"ג · ו עירובין דף י"ט · ז מדרש תהלים מזמור ל"א · ילקוט תהלים רמז תשי"ז ·

חדושי הרש"ש

(א) ולכך לא פרסם אותו · נראה דרמז מיהא בדבריו שגם פרעה ירד במלת אלה שהיו יושבים כו' · וא"ל הוא שנגלגל עליו את הראשונות כענין שאמרו פ"ק דר"ה (י"ז) שעון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עוונות מחשב בהדיה כן כאן מצליפי ואילך מגלגלין עליו הראשונות וכפירוש הרי"ף פרק קמא דר"ה והרמב"ם פ"ג מהלכות תשובה הלכה ה' דמיסך שייכי הני תרתי כחדא ע"ש: (ג) ע"מ שיהיו מקללין אתכם · כמ"ש בירושלמי פ"ח דפיאה ע"מ מיקלי ע"מ מיבזי: (ד) שיהיו מסקלין אתכם באבנים · כבוד ה' נראה באוה"מ · שאף על משה ואהרן רצו לסקל באבנים ונראה כבוד ה' להגן עליהם:

חדושי הרד"ל

(א) אלא י' שנים כו' ונתוסף לו עוד ב' שנים · כ"ה גם בסע"ר פ"ב וכז"מ מקץ (מא"ב) שהיה י"ב שנים בבית האסורין · אבל בפר"א פל"ט איתא רק י' שנים ועיין מש"ש בביאורי בס"ד: (ב) ג"פ כו' ·

(ה) כדי לחלוק כבוד למלכות · עיין זבחים (ק"ב): (ו) מהו מעין ישיתוהו כו' · עירובין (י"ט) כמ"ש

פירוש מהרז"ו

פרשה ז א בבל עצב · פשט הכתוב שבכל עמל יהיה יתרון והכתוב אומר מה יתרון לו לאדם בכל עמלו וגו' והם בכ"מ וההכרעה כמ"ש במדרש קהלת בעמלו אין לו יתרון אבל בעמל תורה יש לו יתרון ותחת השמש וכו' אבל למעלה יש לו יתרון ומ"ש כאן בכל עצב וגו' ע"כ בעמל שיהיה מהם ד"ת · ועי' ב"ר פ' פ"ט סי"ב בא"א: ת"ל ודבר שפתים וגו' · באין הפרש בין עמל יד ובין עמל פה ושפתים אם הוא של תורה יש בו מותר ושל בטלה היא למחסור כי מותר האדם מן הבהמה אין וגו': ולא היה יוסף · עי' פר"א פרק ל"ט שעל שילא מקורו מי' אבבעותיו לכך היה בבית הסוהר י' שנים ניחא מ"ש שהב' שנים הוסיפו לו על דבר שפתים אך לפי מ"ש כאן על שהוציא דיבה א"כ כל הי"ב שנים היה על דבר שפתים · וי"ל שדבר שפתים פי' שאין בדברים עצמם עון אלא דכאן היו יתרים והדיבה הוא עון גדול שנקרא לשון הרע · וע' ב"ר פר' פ"ט סי"ג מש"ש למה נענש על ב' תיבות אלו: וכן אתה מוצא ואף כאן · דרך המדרש כשחוזר לענינו אומר וכן או אף וכאן שניהם יחד שעל שהגיע לענין משה אמר וכן ועדיין אינו ענינו ממש וכשהגיע לענינו ממש אמר ואף: וע"י שאמר שלח · עי' לעיל פ"ג סימן י"ז בא"א: לא שמעו אלי · עי' לעיל פ"ג סי' י"ב שמ"ש והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי שהוא ענין מלשינות וכן כאן: ואל אהרן · ומתחלה בפסוק י' כתיב וידבר ה' אל משה לו לבדו ואחר שאמר הן ב"י לא שמעו כתוב בפסוק י"ג אל משה ואל אהרן ודרשה זו לפי סידור הכתובים וע' בסוף פר' הקודמת: **ב** ג' פעמים · כי מדתו להעביר ראשון ראשון ועון עצמו אינו נמחק שאם לא שב מצרפו לו כמ"ש יומא פ"ו הובא ילקוט עמוס א' ע"פ על שלשה פשעי ישראל ובילקוט איוב על פסוק הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: הרי ג' פעמים · צ"ע שהרי על מ"ש והן לא יאמינו לי נענש מיד בנחש ובצרעת ידו כמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ב וכאן אמר שלא נענש אלא עד הד' · וגם על מ"ש שלח נא ביד תשלח נענש כמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ז ופ' זו ס"ס א' · ויתכן שהכוונה שעל פעם א' ב' ג' אין העונש אלא לשעה ויועיל התשובה אך בפעם ד' עונש התלוי שלא יועיל תשובה ומצרף הראשונות · אך צ"ע דלעיל פ"ה סימן כ"ב חושב מ"ש ומאז באתי אל פרעה לחטאה גם בפ"ו סי"ד חושב מ"ש ואמרו לי מה שמו לחטאה: **ג** ויצום אל ב"י · דורש ויצום מלשון חברותא וצוותא ע"פ מדת ממעל · שאם לא יקרצו על מנת שיקללוש ויסקלוש לא יתכן חברתם ועי' ב"ר פ"ק ס"ס א' ויצו אותם: בני סרבנים · אינם מקבלים ציווי ופקודה · רגזנים · בדבר שנגד רצונם · טרחנים · מטריחים על הגדולים · עי' ספרי בהעלותך פסוק למה הרעות: לחלוק כבוד · לעיל פ' ה' סימן ט"ו ועיין (זבחים ק"ב) פלוגתא דר"י ור"ל ועי' לקמן פ' י"ח ס"ס א' ועיין מכילתא בא פסוק ויקם פרעה וגו' ויקרא למשה ולאהרן לילה · תנחומא כאן ס"ב: לא פרסם · פי' שלא כתב בהדיא את פרעה: ר"י אומר כו' שתפו הראשים · דורש ג"כ לשון צוותא כנ"ל אלא שדורש סמוכים שהצוואה יהיה עם הראשים כי לא יתכן הצוותא עם כל העם: **ד** מעין ישיתוהו · וס"ד גם ברכות יעטה מורה · עי' מדרש תהלים פ"ד וילקוט שם עירובין י"ט: יפה דנת וכו' עד יפה חייבת · כל זה ליתא שם ושם · אלא כך הגירסא יפה למדת יפה הורית ולא שמעינן על"ל: שנאתי השומרים הבלי שוא · וס"ד ואני אל ה' בטחתי ומדקאמר שנאתי א"כ ההיפך אני אוהב לשאינו שומרים הבלי שוא והם הבוטחים על שמך · ע"פ מדה ט' כאלו מפורש · וע' בלשון הילקוט תהלים סוף ל"א שנאתי השומרים הבלי וגו' ודורש על ג"ע ובגיהנם שכל המזמור הוא תפלה שילכו מגיהנם ויכניסנו לג"ע כמ"ש שם ישובו רשעים לשאולה וגו' וכל טוב הנפשות וענשם נקראו בפי חז"ל בשם ג"ע וגיהנם ועל זה סובב כל פסוקי

ידי משה

אל פרעה כאשר תראה בתומם מסוימת וטעות נפל בספרים וצריך להיות פרשה ז' ב' שיטות לעיל קודם בא דבר וגו' וכאן רוצה המדרש לפרש על מה שאמר משה הן בני ישראל כדכתיב וידבר משה אל ה' וגו' הן בני ישראל מפום חטא זה מה שהיה ראוי לעשות כל הנסים ע"י משה ובשביל שאמר הן בני ישראל נתייחד הדיבור עליו ועל אהרן כדכתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן כדמפרש ואזיל וק"ל: לעשות בו את הדין וכו' · פי' שלא תאמר איך אפשר לנהוג בו כבוד כשאומר לו שירד הוא ועבדיו ווי לאותו כבוד מ"מ לא תלה בו אלא בעבדיו ודקא מפרש ואזיל שכן עשה משה וכו': ויצום אמר לשן הקב"ה · פי' דקשה למדרש בשלמא על פרעה נופל יפה הלשון צווי משא"כ על ישראל מה היה הצווי לז"א שהצווי היה להשתתף הראשים וכו':

יפה תואר

כי כוה מדריכם בדרך ישרה · וז"ש דבר והוכיח את פרעה כי אביא עליו המכות ואייסרנו בקולים · אבל לא מצאתי קולים בלשון ארמי אלא כוכין בכמה מקומות: הה"ד בכל עצב יהיה מותר וגו' · משום דק"ל למה לפני זה כתיב וידבר ה' אל משה לאמר בא דבר אל פרעה מלך מצרים · וכן אחר ספור היוחסין נתיחד הדבור למשה לבד וכאן נאמר הדבור לשניהם · ומשני שזה גרם לו מה שאמר ואיך ישמעני פרעה · ומביא לסמך ע"ז מן ודבר שפתים אך למחסור: כל הדברים שאדם נושא ונותן בהם בדברי תורה כנ"ל: הה"ד הן כל אלה יפעל אל וגו' · סך אגדתא מילתא אחריתי היא עם מה שנאמרה לפניה אע"ג דלא גרסינן דבר אחר וכן הרבה במדרש · ובא לתרץ למה נתיחד הדבור למשה ולאהרן שזה היה דרך עונש למשה · אבל העונש איננו כזה כמה שנענשו הנסים גם ע"י אהרן כי ויצוום אל בני ישראל לא נאמר במעשה הנסים אלא להנהיגם כמו שנתבאר לקמן: ממתין

ויהי

לאדם וכו' · מאריך אפו שלא להביא עליו עונש שמא ישוב · והא משמע דפליגי אדתניא בפרק בתרא דיומא עבר אדם עבירה ראשונה מוחלין לו שניה מוחלין לו שלישית מוחלין לו רביעית אין מוחלין לו דמשמע מחילה גמורה ואפי' חטא ברביעית לא תזכרנה הראשונות · ולא דמי להא דאמר בר"ה גבי מעביר ראשון ראשון ועון עצמו אינו נמחק דהתם במי שיש בידו כבר עבירות רבות אלא שבשעת שיקול העונות מעביר אחד מן הראשונים להיות מטה כלפי חסד הלכך ראוי דאי איכא רובא עונות יחזור ויחשב גם הראשון אבל אגדה דידן סבירא ליה שאינו נמחל רק שימתין עד שישוב ולכך כשחוטא רביעית מגלגל את הראשונות: ואם לאו · שלא הספיק לעשות תשובה עד שחטא רביעית אין ממתין עוד ונפרעין ממנו על הכל: הרי ג"פ · אבל מה שאמר מה שמו אע"פ שהוא דרך עקמנות כדלקמן פר' י"א וסקב"ה סתרעם עליו כדלעיל פ"ו זה לא נחשב לו לעון רק לתרעומות · ואפשר דס"ל שאין זה עקמנות אלא שנתברר על עסקיו דפלוגתא היא כדפירשתי לעיל פרשה ג' · ומ"ש תחלה והן לא יאמינו לי אע"ג דהא לקה בגופו ע"ז כדלעיל פ"ג י"ל דס"ל כיון דמיד שהם כבהרו לא נפרע או אלא שרמז לו שראוי לעונש כדי שישוב ומכיון דלא סר נשמר עונו · וגם לא נחשב לו לעון מה שאמר למה הרעות לעם הזה וגו' והכל לא הגלת דהדבר בזה אחר מדותיו של הקב"ה וכדלעיל · מ"מ כיון שדבר בזה בשביל צערן של ישראל ולכן לא פגעה בו מדת הדין כדלעיל גם ה' לא חשב לו זאת לעון ודע שמה שאמר ג' מוחלין לו ד' אין מוחלין לו אין חילוק בין אם כל העונות אלו הם ממין אחד או מינים רבים: ואמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ובזה דבר סרה על עמו · כי היה לו לאסוקי אדעתיה אשר בני ישראל לא שמעו אליו מקוצר רוח: על אהרן עמו · פי' שנזכר שם אהרן ביחד עם שם משה אבל הדבור היה למשה שיאמר לאהרן וכמו דאיתא במ"ר פי"ד שזה הוא מהדברות שמיעט אהרן מהם: בני סרבנים הם כו' · משום דק"ל כי מענין השליחות שילכו הלא כתיב אחר זה דבר אל פרעה מלך מצרים · ועי' ברש"י וכראב"ע וברמב"ן שדחקו לתרץ הכתובים · ולפי המדרש צוה ה' עתה להם שינהגו עם ישראל בנחת אף כי סרבנים הם ועם פרעה בכבוד אף כי חזות קשה הוגד לו · ויתכן יען כי בני ישראל אמרו ירא ה' עליכם וישפוט וגו' הלא הי' מקום למשה לקצוף עליהם כמה שהמרו את רוחו לכן אמר לו הקב"ה וזה אותם שלא יביטו על רוע תכונתם ויסבלו את קלפם ורגזם · וכן במה שלוהו לנהוג כבוד בפרעה אף שכבר נהגו עמו בכבוד וכדלעיל פ"ה מ"מ כיון שסתרו בו פעמים ושלש והוא עמד במרדו · או כיון שמשה היה לשבט הנוגש בו ויקבל המכות ממנו ס"ד שיקל בכבודו לכן צוהו ה' כי כבודו יהיה חדש עמהם תמיד: סרבנים · פי' ממאני לשמוע את הדין ונותנים כתף סוררת · ורגזנין שכועסים ומריבים · וטרחנין כדאיתא בספרי על טרחכם מלמד שהיו טרחנין · היה אחד מהם רואה שהיה שכנגדו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיה להביא למחר אני דן כו' · ואולי נקיט הכא סרבנים רגזנין טרחנין נגד טרחכם משאכם וריבכם דנאמר התם ונגד משאכם אמר סרבנים אשר בסירובם כמשא כבד יכבדו ולא יעשו את המוטל עליהם · ונגד ריבכם אמר רגזנים כי הם בעלי חמה ומסירים לריב וכן פי' בספרי · ורק בספרי מפרש ומשאכם שמשיאים שם רע ואפיקורסים היו וזה לא שייך הכא · ועי' בספרי גבי האנכי הריתי: אתם ומלככם סוף שירד הוא בעצמו כצ"ל ומביא ראיה מהמקרא ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי · ופי' שהוא היה מחזר על פתחי שערים בעיר וצועק וקורא היכן משה וכמ"ש במכילתא: שתפו הראשים שביניהם להיותם נושאים במשא ומתכבדים עמהם ופי' אל בני ישראל על ראשי בני ישראל · ולא הוצרך לפרש שהוא למד מסופו דכתיב אלה ראשי בית אבותם · ופי' ואל פרעה לחלוק לו כבוד כדלעיל: כך עולה מגיהנם · והא דבויק"ר פס"ז אמר ר' לוי גופא שאין הקב"ה חפץ בקילום אדם רשע · דהתם בסיפור שבחי ה' ובכפלאותיו · שאחר שהוא רשע ואינו עושה רצון ה' יראה כמעיד עדות שקר בעצמו ואין מאמין בדבריו אבל הכא בקילום הוא מה שמודה שנידון ברשעו ומשבחי ה' אמת ה' חפץ בו כי זה דרך תשובה וחרטה על פשעיו: שמצננין את גיהנם בדמעותיהן · זה הוא דרך משל שעל ידי תשובתו והודאתו על הדין [illegible]

[illegible]

ה' בטחתי · ועתידה גיהנם להיות צועקת ואומרת אין לי עסק בצדיקים ולמי אני מבקשת לרשעים להבלי שוא לאותן פועלי השוא · והקב"ה אומר תנו לזה צדיקים ולזה רשעים · שנאמר (משלי ל) לעלוקה שתי בנות: ה אלה ראשי בית אבותם (וכל המדרש כמו שמפורש בשיר השירים רבה): [א] ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב · ממשמע שנא' בת עמינדב (ז) איני יודע שהיא אחות נחשון · אלא ללמדך שכל הנושא אשה צריך שיבדק באחיה · ותנינן כן [ב] רוב בנים דומין לאחי האם · ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל וגו' · (ג) בת פוטיאל לא נאמר אלא (ח) מבנות פוטיאל שהיתה אשתו משתי משפחות משבט יוסף שפטפט ביצרו · ובא מצד אחר [ג] מיתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים: הוא אהרן ומשה · הם המדברים:

פרשה ח א ויהי ביום דבר ה' וגו' · ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה · הה"ד (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם [ד] שלמה אמר הפסוק הזה בשעה שהכנים הארון לבית קדשי הקדשים עשה ארון של י' אמות · כיון שהגיע לפתח בית המקדש היה הפתח של י' אמות והארון של י' אמות · ואין עשרה אמות יכולין להכנס בתוך י' אמות · (א) (א) ועוד שהיו טוענין בו כיון שבא להכניסו לא היה יכול · עמד שלמה והיה מתבייש ולא היה יודע מה לעשות התחיל להתפלל לפני הקב"ה מה עשה שלמה ארז"ל [ה] הלך והביא ארונו של דוד (ב) ואמר (ד"ה ב ו) ה' אלהים אל תשב פני משיחך · א"ר ברכיה בשם ר' חלבו באותה שעה (ב) חיה דוד · (ג) והכל ממך לדרוש · שכן דוד אומר (תהלים ל) ה' העלית מן שאול נפשי חייתני מירדי בור · והיה שלמה אומר רבון העולמים עשה בזכותו של זה · שנאמר (ד"ה ב ו) זכרה לחסדי דויד עבדך מיד נענה · (ג) (ד) מה כתיב אחריו · וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העולה והזבחים וכבוד ה' מלא את הבית · ורוח הקודש צווחת ואומרת (קהלת ד) ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה · (ד) התחיל שלמה אומר (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד · אמרו לו השערים מי הוא זה מלך הכבוד · א"ל ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה · כיון שאמר להם כן מיד שככו · אלולי כן בקשו לרוץ את ראשו להמיתו · ד"א מי הוא זה מלך

מסורת המדרש א בבא בתרא דף ק"י כל הענין · ילקוט כאן רמז קע"ט · ב מסכת סופרים סוף פרק ט"ו · ג סוטה מ"ג סנהדרין דף פ"ב · במדבר רבה פרשה כ"א · תנחומא סדר פנחס סימן א' · ילקוט סדר פנחס רמז תשע"ה · ד תנחומא כאן סימן ז' כל הענין · ה שבת דף ל' · מועד קטן דף ט' · סנהדרין דף ק"ז · לקמן פרשה מ"ד · במדבר רבה פרשה י"ד וט"ו · קהלת רבה פרשה ד' פסוק ב' · מדרש תהלים מזמור ז' ומזמור כ"ד · פסיקתא רבתי פיסקא ב' סימן ה' · ילקוט תהלים רמז תרנ"ח תרנ"ט ·

חדושי הרד"ל

בשה"ר פ"ד פ"ו ובבמ"ר פי"ג ובפסיקתא דכלה מזה: (ז) א"י שהיא אחות נחשון כו' · ב"ב (ק"י): (ח) מבנות פוטיאל שהיתה כו' · ב"ב שם:

(א) ועוד שהיו טוענין בו · עיין מנחות (צ"ח:) דבדים לפותיא הוה קיימי והארון הניחו לארכו ברחבו של בית וקצ"ע: (ב) חיה דוד · קה"ר פ"ד פ"ג: (ג) והכל ממך לדרוש · קושיא היא כמו וכל סימנך (בפירוש המ"כ דלא כיד"מ) לדרוש דבר תימא כזה: (ד) מה כתיב אחריו כו' והאש ירדה כו' · נתכוונו

תשב פני משיחך · הכונה על פסוק דד"ה ב' ו' מ"ב (והמרשים טעה) וסמך דרשתם נראה שהוא על פסוק הקודם ועתה קומו כו' לנוחך אתה וארון עוזך · וכ"מ להדיא בבמ"ר פי"ד וכמו שהעירותי שם אבל ק"ק הלא כבר כתיב (שם ה') ויביאו הכהנים את ארון כו' אל מקומו כו': (ג) מה כתיב אחריו כו' וכבוד ה' כו' · נ"ל דדרים כבוד ה' על הארון דמצינו שנקרא כבוד · גלה כבוד מישראל על הלקח ארון האלהים וכן בפסוק שלאחריו (שמואל א' ד') ולכן אמר ג"כ על הכנסתו ויבא מלך הכבוד כדלקמן ועמש"כ לקמן פכ"ו · ועי' הלשון בבמ"ר שם: (ד) התחיל שלמה אומר שאו כו' · ר"ל קודם שאמר אל

חדושי הרש"ש

יושבים נגדו וגם פרעה בכלל · וכ"ג להדיא מהמכילתא פ' בא בפסוק ויקרא למשה ולאהרן לילה וזהו ג"כ כוונת הילקוט כאן ע' עליו ודלא כמ"כ: (ב) בת פוטיאל ל"נ אלא מבנות כו' · כאן מבואר להדיא כפי' השני שברשב"ם בב"ב ק"י א':

(א) ועוד שהיו טוענין בו · ואף דמוכח במנחות (צ"ח ב') דהטוענים היו לפנים מן הבדים בין בד לבד · מ"מ זה אי אפשר שהיה הבד מונח בקצה הכתף ממש שלא ישמט · וע"כ היה בולט קצת הכתף מעבר השני לבד הונה לו וגם עובי הבדים עצמן ע"כ הכילו מקום מה: (ב) ואמר ה' אלהים אל

מתנות כהונה

פרשה ח [ה"ג ויהי ביום דיבר ה' וגו' ויאמר ה' אל משה ראה וגו']: עשה ארון של עשרה אמות כו' · המדרש הזה סובר ששלמה עצמו עשה ארון של י' אמות אע"פ שלא מצינו שהזכירו בספר מלכים ודברי הימים וכן הביא בילקוט תהלים בשם תנחומא כשעשה שלמה הארון עשאו של י' אמות כו' · ועוד מדרשים סוברים שלא עשה שלמה ארון ואותו ארון שעשה בצלאל לא היה יכול להכנים מפני שהשערים נדבקו זה לזה: ארונו של דוד · שהיה מונח בו לאחר מותו: חיה דוד · והוא עצמו בא שמה ולא ארונו · ועיין במדרש קהלת בפסוק ושבח אני את המתים: ממך כו' · כרשותך וממך ובך הוא לדרוש כן: ה' העלית וגו' · וטעמו דמ"ד ארונו עיין במדרש קהלת: ה"ג שאמר להם כן מיד שככו: שככו · שקטו כד"א וחמת המלך שככה שקודם לכן לא שקטו שבקשו לרצוץ את ראשו: לרוץ · לרוצץ:

אגוסטא

פירוש מהרז"ו

המזמור · ועל זה אמר שנאתי וגו': שתי בנות · וה"ד הב הב והוא משל · והנמשל על ג"ע וגיהנם שכל אחת אומרת הב: בשיר השירים רבה · פסוק כולך יפה רעיתי ומה כאה הכתוב ליחס שלשה שבטים אלו ע"ש הטעם ועי' במ"ר י"ג סי' ח' באריכות: ה שהיא אחות נחשון · שנחשון נקרא ג"כ בן עמינדב במדבר א' וז' וי"א ובסוף רות · ואין עמינדב אחר בתורה וא"כ היינו יודעים שהיא אחות נחשון: ותנינן · ב"ב דף ק"י א': מבנות פוטיאל · והנה שם פוטיאל לא נזכר במקום אחר בתורה ולא בא לסתום אלא לפרש ובהכרח שהודיע כאן מפורש מי הוא · ועוד שמ"ש מבנות פוטיאל משמע שפוטיאל היו לו בנות רבות ולקח מהם שתים ושלש דאל"כ למה זכר כלל מבנות וא"כ אמר לו לאשה הרי שלא לקח אלא אחת לבדה והיל"ל בת פוטיאל והם בכ"מ וכמ"ש חז"ל על פסוק ויקח מאבני המקום וא"כ כתוב את האבן שהם בכ"מ והכריעו שנעשו מאבנים רבים אבן אחד וכאן בהכרח לדרוש ולהכריע שלקח אחת שהיא משתי משפחות ומ"ש מבנות יוסף ומבנות יתרו · דמאחר שכתב בנות בהכרח לנו לחפש בתורה אצל מי שכתוב בנות ולא מצאנו אלא ג' אצל יתרו שבע בנות ואצל יוסף בן פורת יוסף וגו' בנות צעדה · ואצל בנות צלפחד אך מפורש אצלן למי נישאו ע"כ בהכרח שנשא אלעזר מזרע יוסף ומזרע יתרו · ואותם קרא פוטיאל בבירור על פי נוטריקון על שם מעשיהם שיתרו היה כהן מדין והיה מקריב לעבודת כוכבים ואלו בהכרח לדרוש שהיה מפטם פרים לעבודת כוכבים · ויוסף שהיה לדיק בהכרח לדרוש אלו על נסיונו הגדול שכבש יצרו · ועי' רשב"ם בגמרא ב"ב ק"י שם בפירוש הב' דקדוק מהי' של פוטיאל שלא כדברי המדרש · וכן ברש"י בסוטה מ"ג א' וא"כ הגי' שבילקוט כאן אין לה עיקר ודו"ק · וכן הוא לשון הערוך בערך פט ג' מבנות פוטיאל תרתי משמע משנים שפיטמו וכו' ומ"ש שפטפט ביצרו לשון חז"ל הוא על דיבור יתר ובזיון וכמ"ש בערוך שם הרבה ראיות מדברי חז"ל ובב"ר פר' פ"ו סי"ג מבנות יוסף לקח אלעזר וכו' ע"ש · וכולהו איתנהו · אחר זמן רב האיר ה' עיני בזוהר ריש יתרו וז"ל לבתר אתבר ואתכפיה ההוא כהן און יתרו דמשמש תחותוי וכו' ואמר ברוך ה' אשר הציל ואמר עתה ידעתי ודא הוא כהן וכו' ועד בקדמיתא כהן און ולבתר כהן מדין ובכן יתכן לומר שזהו ג"כ דעת המדרש שיתרו הוא פוטיפרע ועי' מכילתא ריש יתרו בא"ת · ובערוך ערך פט ב' העתיק מהילמדנו בא"ת ע"ש · ועי' בספרי סדר בהעלותך ודו"ק ועי' ויק"ר פל"ג ס"ד במ"ר פ"ב ס"ס י"ד ופר' כ"א סי"ג:

פרשה ח א שאו שערים · וס"ד ויבא מלך הכבוד וכמ"ש בסוף הסימן: עשה ארון של י' אמות · בתנחומא כל הפרשה בסי' ז' וז"ל · עשה ארון של י' אמות והכנים את הארון ונשא אותו · פי' שהכנים ארון של משה לארון שעשה · ויתכן שהכנים לתוכו הארון עם הכפורת והכרובים · ומן השתם היו הכרובים פורשי כנפים מקיר לקיר כמו שמפורש במלכים א' ו' אצל הכרובים של בהמ"ק וכמ"ש סוכה (דף ה' ב') דיליף כרובים של מקדש מכרובים של בהמ"ק לענין גובה וכן לענין רוחב הכנפים כנ"ל · ומדת ק"ק של אוה"מ היה עשר על עשר ומצאתי בברייתא דמלאכת המשכן פרק ו' וז"ל אע"פ שעשה שלמה תבנית כל הכלים תבנית הארון לא עשה אלא הכנים הארון של משה לבד · והביא ראיה מפסוק של ד"ה ב' ה' ויעלו הלוים את הארון וגו' ואת אהל מועד עכ"ל ובשבת דף ל' שדבקו שערים · וכן הוא במ"ר ס' י"ד סי"ג · ועי' מדרש תהלים כ"ד ולע"ג שם ובמ"ר פ' ט"ו סי' י"ג שהיו השערים שפלים · וכן הגירסא בתנחומא בהעלותך סי' ט' ובקה"ר פסוק וטוב משניהם שיטה רביעית על ירידת האש · הרי ד' שיטות שהולכך להתפלל: ועוד שהיו טוענים · שהיו הטוענים אותו בגדי הארון וצריכים ריוח יותר: חיה דוד וכו' · ובקהלת רבה שם איתא ר' יודא וכו' הוא שדוד אומר בפיו ה' העלית מן שאול נפשי · וכתוב אחד אומר ה' אלהים אל תשב פני משיחך דהוא קיים קדמך וכו' ע"ש ופסוק ה' העלית כו' כתוב אחר פסוק מזמור שיר חנוכת הבית לדוד על שחשב לבנותו נקרא על שמו כמ"ש במדרש תהלים שם ובכמה מקומות ולז היה מ"ש העלית מן שאול נפשי חייתני: מיד נענה וכו' ואש ירדה · נ"ע שפתח בשערים שדבקו זה בזה וסיים באש שירדה והענין שעיקר הדרשה על מ"ש בד"ה ב' ה' · קודם התפלה ויביאו הכהנים את הארון וגו' אל מקומו וגו' עד ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן · ובסוף התפלה אמר ועתה קומה ה' לנוחך אתה וארון עוזך וגו' הרי שלא באה השכינה והארון למנוחת הק"ק והתפלל שיבא והם בכ"מ ע"כ דרשו והכריעו ע"פ מדה ל"א שהכנסת הארון לק"ק היה אחר התפלה והשראת השכינה וכבוד ה' והענן והאש מן השמים על המזבח הכל תלוי בהכנסת הארון לק"ק למנוחתו וכמו שהיה באוה"מ במדבר · ועי' מ"ש במ"ר פר' י"ד סי"ג: ושבח אני · עי' לקמן פ' מ"ד סי"ב בא"ת: התחיל שלמה אומר · היינו כשאומר קומה ה' לנוחך אתה וארון עוזך אז אמר שאו שערים ראשיכם וגו' ויבא שעדיין לא בא: אמרו השערים · מה שדלג כאן הפסוקים פירשתי טוב טעם במ"ר פר' ט"ו סימן י"ג:

יפה תואר

פי הוא הלדיק ומי הוא הרשע: שפטפט ביצרו · בפרק משוח מלחמה פירש"י ז"ל ביצרו ובכש אותו ולא חטבו לבעלה · ובפרק יש נוחלין פי' רשב"ם שהתרים ונלחם כנגד יצרו כדאמרינן בפרק השוח תוך מזקן אחד שהי' מפטפט כנגדו · ומה שדרש שפיטם עגלים ע' בזה ברא"ם:

הה"ד שאו שערים ראשיכם · משום דבעי לפרש ראה נתתיך אלהים לפרעה שקרא הקב"ה את משה בשמו מייתי סמך לזה מה דכתיב מי זה מלך הכבוד שנקרא כן על שחולק כבוד ליראיו וקורא אותם בשמו ואגב זה דריש כל הפסוק: עשה ארון של עשר אמות · בשוח"ט גרסינן בקש שלמה להכנים את הארון והיה השער קטן חמש אמות ארכו ושתים וחצי רחבו והארון הזה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו וכי לא הי' אמה וחצי נכנס בתוך שתים וחצי אלא באותה שעה דבקו שערים זה בזה ואמר שלמה כ"ד רננות וכו' · גם במ"ר פי"ד איתא בקש להכנים את הארון לבית קה"ק ובאותו שעה דבקו שערים זה בזה וכן בשבת פ"ב משמע בשביל שדבקו השערים לא נכנס · ונראה שהם סוברים ששלמה לא עשה ארון אחר ושל משה הי' ולא נכנס בשביל שדבקו השערים זה לזה · אבל מדרשנו סובר שעשה ארון אחר ולא נזכר בתוך הכלים שעשה שלמה משום שעשאהו רק לתפארת ולשמירה וזה שעשה משה נשאר במקומו והכי איתא בתנחומא עשה ארון של עשר אמות והכנים את הארון הראשון בתוכו · ולפ"ז מה דאיתא ביומא פ' בא לו אע"פ שעשה שלמה תבנית כל הכלים תבנית הארון לא עשה אתיא ככ"ע דכיון דלא הי' אלא להכנים בתוכו של משה נמצא שאינו תבנית הארון · אמנם בענין רוחב הפתח אמר כאן שהי' של עשר אמות ובשוח"ט אמר של חמש אמות היה אפשר לומר דלא פליגי דהכא לא מיירי אלא בפתח ביהמ"ק והתם מיירי בפתח קדשי קדשים ומ"ש בשעה שהכנים הארון לבית קה"ק ה"פ הכתוב מדבר כשבא להכנים בקה"ק כי זה היה תכליתו · ולא יכול להכניסו גם בפתח ההיכל היה צריך לנס ומכ"ש בפתח קה"ק · אבל יותר נראה דפליגי בזה על ההיא דשוח"ט: והיה מתבייש · לא שת לבו מתחלה לזה ומאת ה' היתה זאת כדי שיעשה הנס לכבוד אביו כי זה היה לאות שמחל לו ה' על עון בת שבע: והביא ארונו של דוד · מדכתיב פני משיחך משמע שפני דוד היה שם: שנאמר זכרה לחסדי דוד · ולעיל מיניה כתיב קומה ה' למנוחתך אתה ואת ארון עוזך: ורוח הקדש צווחת כו' · כלומר דבר זה מפורש בדברי קהלת שנאמר ברוח הקדש וכ"ה בפרש"י בגמ' שחשבו שעל עצמו אומר וכ"ה בתנחומא מפורש · והנה הדברים האלה לפי פשוטם תמוהים כי מי נתן מזימה ופה לשערים לתשוב ולדבר · שלא המה מבול עץ נעשו · אבל המה נאמרו דרך מליצה והכוונה שלמה היה מתפלל לפני השם וכמדבר אל השערים שיעשו כדבריו לכבוד ה' · וקול המון עמדו כנגדו לשאול על מ"ש

ידי משה

ויהי ביום דבר ה' וגו' · טעות נפל בדפוס וצריך לרשום הפרשה קודם הוא אהרן ומשה שפסוק זה הוא אהרן ומשה הוא בפרשה ח' ורשם המדרש שלשה פסוקים כאחד ודורש אותם: עשה ארון עשר אמות · עיין במ"כ שדחק עלמו בנתינת טעם מדוע הינס שלמה לעשות את הארון י' אמות ולא שנית ארון של משה במקומו ונ"ל בן המחבר לפי דאית' בתוס' בפ' הדר במס' עירובין שאף לפי הירושל' שס"ל שהיו ב' ארונות אחד שהיו בו שברי לוחות ואחד עם לוחות השלימות זה היה עד ימי שלמה לפי שהיה לריך א' ליכנס במלחמה משא"כ כשהכניס שלמה את הארון לב"ה גניז את שברי הלוחות עם הלוחות השלימות בארון א' כי היה שלום בימי שלמה ולא היה לריך להוליא הארון מן ב"ה ובתוס' דמנחות דף נ"ט איתא למ"ד בגמ' שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון א' ואם כל אוה"מ כו' א"א לייסבן בארון א' ודוחק לומר שהיו השברי לוחות מונחים תחת השלימות וא"כ נ"ל ששלמה שהניחם בארון א' היה נזהר מזה והניחם לארכן מחמת דאי' שכשנשתברו הלוחות שהיו בהם שמותיו של הקב"ה שהוא חרות ממלאך המות ואילו היו נתיירו הלוחות בשלימות לא היה מלאך המות יכול לשלוט בהם שהיו האותיות מצטרפים א"כ זכינו לדין שלא היו רשאים להניח הלוחות בשוה רק מופרדים זה מזה א"כ לא ותשוב אם היה ארון של משה אמתים וחצי ארכו לריך היה שלמה לעשות ארון במדת עשרה אמות ד' פעמים כמדת ארון של משה שהיה מניח ד' שברים של לוחות לארכן של ארון וא' ע"ג חבירו אסור ג"כ להניח והשברים א' אצל חבירו ג"כ לא היה אפשר להניח כדי שלא יהיו האותיות מצטרפים לכך הוזקק לעשות הארון של עשרה אמות ואף שלא מפורש בקרא שעשה שלמה ארון אחר מ"מ ע"כ על פי הדין מוכרח אתה לומר שעשה ארון אחר כמדת י' אמות ודו"ק היטב: ועוד שהיו טוענים אותו · פי' על כתפיהם ונמצא רוחב כתף האדם היה נוסף על עשרה אמות הנ"ל: והכל ממך לדרוש · פי' שחייב אתה לדרוש כך כדי שלא יהיה פלוגתא בין ר"ב ובין רז"ל ועיין במדרש קהלת בפסוק וטוב משניהם ותראה שכן הוא הפי' המכוון: התחיל שלמה לומר שאו שערים והנשאו וגו' · וא"ת מדוע

הכבוד למה קרא להקב"ה מלך הכבוד [א] שהוא חולק כבוד ליראיו · כיצד [ב] מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו · והקב"ה הושיב לשלמה על כסאו שנאמר (ד"ה א כט) וישב שלמה על כסא ה' למלך · והרכיב לאליהו על סוסו · ומהו סוסו של הקב"ה סופה וסערה שנאמר (נחום א) ה' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו · וכתיב (מ"ב ב) ויעל אליהו בסערה השמים · מלך ב"ו אין משתמשין בשרביטו והקב"ה מסר (ה) שרביטו למשה שנאמר ויקח משה את מטה האלהים בידו · מלך בו"ד אין לובשין עטרה שלו והקב"ה עתיד להלביש עטרה שלו למלך המשיח · ומהו עטרה של הקב"ה כתם פז שנאמר (שה"ש ה) ראשו כתם פז קווצותיו תלתלים שחורות כעורב וכתיב (תהלים כא) תשת לראשו עטרת פז · מלך ב"ו אין לובשין לבושו (ו) וישראל לובשין לבושו של הקב"ה · ומהו לבושו של הקב"ה עוז · שנאמר (שם צג) לבש ה' עוז התאזר · ונתנו לישראל שנאמר (שם כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום · מלך ב"ו אין נקראין בשמו קיסר אגוסטא ואם נקראין בשמו היו ממיתין אותו והקב"ה קרא למשה בשמו שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה · א"ל הקב"ה למשה פרעה הרשע עשה עצמו אלוה שנאמר (יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתני · (ז) לפיכך יראה אותך ויאמר שזה אלוה: ב [ג] פרעה היה אחד מד' בני אדם שעשו עצמן אלהות והרעו לנפשם · ואלו הן · חירם · ונבוכדנצר · ופרעה · ויואש מלך יהודה · [ד] חירם מנין שנאמר (שם כח) אמור לנגיד צור וגו' ותאמר אל אני · ומנין ששחת לנפשו שנאמר (שם) גבה לבך ביופיך שחת חכמתך על יפעתך על ארץ השלכתיך לפני מלכים (ה) (ח) נתתיך לראוה בך · נבוכדנצר מנין שעשה עצמו אלוה דכתיב (ישעיה יד) אעלה על במתי עב אדמה לעליון · א"ל הקב"ה (שם) אך אל שאול תורד אל ירכתי בור · מה עשה לו הקב"ה הגלהו למדבר עד שהוא במלכותו והאכילו עשב כבהמות שנאמר (דניאל ד) ועשבא כתורין יאכל · והיו הבהמות והחיות רואין אותו בדמות נקבה שנאמר (חבקוק ב) ושוד בהמות יחיתן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וגו' כענין שנאמר (דברים ז) ולא תתחתן בם: (ו) ועל כל זאת ולבב אינש יהיב ליה דכתיב (דניאל ד) ולקצת יומיא אנא נבוכדנצר עיני לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב · ופרעה מנין שעשה עצמו אלוה שנאמר (יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתני · מסרו הקב"ה ביד אויביו שנאמר (ירמיה מד) כה אמר ה' הנני נותן את פרעה חפרע מלך מצרים · (ט) מהו חפרע כענין שנאמר (במדבר ה) ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון · וכתיב (ישעיה יט) ביום ההוא יהיה מצרים כנשים · [ה] יואש מנין שעשה עצמו אלוה דכתיב (ד"ה ב כד) ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם · מהו וישתחוו למלך שעשאוהו אלוה · אמרו לו אלולי שאתה אלוה לא היית יוצא לאחר שבעה שנים מבית קדשי הקדשים · אמר להן כך הוא וקבל על עצמו ליעשות אלוה והשחית לנפשו · שנאמר (שם) ויהי לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם · וכתיב (ז) (שם) ואת יואש עשו שפטים · (י) אל תקרי שפטים אלא שפוטים · וכתיב (שם) ובלכתם ממנו כי עזבו אותו במחלויים רבים וגו' וימת (ה) ולא קברוהו בקברות המלכים · ומי גרם לפרעה שילקה על שאמר לי יאורי ואני עשיתני · לפיכך אמר לו הקב"ה למשה ראה נתתיך אלהים לפרעה · (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם · לך ועשה מי שעשה עצמו אלוה שחץ בעולם על שהגביה עצמו · שנאמר (איוב מא) את כל גבוה יראה הוא מלך על כל בני שחץ · וכי גבוה יראה ושפל אינו רואה · והכתיב (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ · אלא אמר ר' ברכיה אלו הגיותנין שעושין עצמן אלוהות והקב"ה עושה מהן שחצים בעולם · וכן סנחריב נתגאה ונעשה שחץ בעולם שנאמר (מ"ב יט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף איש · לכך כתיב את כל גבוה יראה שהקב"ה מראה שחץ של גוותנין לכל הבריות · אמר הקב"ה (ירמיה כג) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' · [ו] א"ר בנימין בר לוי אם ישב אדם בזוית ועוסק בתורה אני מראהו לבריות · אם יטמין אדם עצמו לעבודת כוכבים אני מראהו לבריות שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י"ד ופרשה ט"ו · תנחומא כאן סימן ח' · וסדר נשא סימן ל' · וסדר בהעלותך סימן ט' · מדרש תהלים מזמור כ"ט · אגדת בראשית פרק מ"ט · ילקוט כאן רמז ק"פ · ילקוט תהלים רמז ת"ש · עיין ילקוט בהעלותך רמז תשכ"ד · ב סנהדרין דף כ"ב ודף נ"ס · ג תנחומא כאן סימן ט' כל הענין · ילקוט כאן רמז ק"פ · ילקוט ירמיה רמז ש"ע · ד בראשית רבה פרשה נ"ו · תנחומא סדר ויחי סימן ג' · ילקוט יחזקאל רמז שס"ז · ה במדבר רבה פרשה כ"ג · תנחומא סדר מסעי סימן י"ב · ו ילקוט ירמיה רמז ש"ס ·

חדושי הרש"ש

תשב פני מסיתך וגם בזה לא נענה עי' בכמ"ר שם: (ה) נתתיך לראוה בך עמ"כ · ובל"ז מלינו דמכנה הכתוב לאותו דבר בלשון ראיה וראה את ערותה כו' (ויקרא כ') ובלשון חכמינו ז"ל כנף שראה אביו לא יגלה (יבמות ד' א'): (ו) ועכ"ז ולבב אינש יהיב ליה · הוא ליסנא דקרא (דניאל ז' ד'): (ז) ואת יואש עשו (כצ"ל) שופטים כו' אלא שפוטים · עמ"כ ובזה יתפרש יפה הכתוב ושפוטים עשו בה (יחזקאל כ"ג י') ע"ש: (ח) ולא קברוהו בקברות המלכים כצ"ל:

אני

חדושי הרד"ל

נתכוונו לדרשא דקה"ר שזה היה בשעת ירידת האש תחלה נקט לשון הש"ס בשבת (ל') שזה היה בשעת הכנסת הארון עיין שם: (ה) שרביטו למשה שנאמר ויקח משה כו' · בבמ"ר פי"ד (רכ"ז ב') שביא קרא דויקח את המטה מלפני ה': (ו) וישראל לובשין לבושו · בבמ"ר שם דרש לבושו במשית שנאמר בו הוד והדר תשוה עליו ע"ש · ועיין במ"ר פט"ו וע' ש"פ ט"ו: (ז) לפיכך יראה אותך כו' · לשון התנחומא הודיעו שאינו כלום הריני עושה אותך אלוה עליו: (ח) נתתיך לראוה בך · עמ"כ · ובמכילתא דבשלח פ' שירה פ"ז משמע דמסמיך לה מקרא דוהריקו חרבותם ע"ש: (ט) מהו חפרע כענין כו' · כמ"ש בשבת (קמ"ט:) שהיה מטיל גורלות איזו בן יומו · ועיין ערוך ערך חפרע: (י) אל תקרי שפטים כו' · ירושלמי פרק קמא דקדושין הלכה ז' · ועי' במכילתא בשלח פרשתא דויבא עמלק פ"א:

פירוש מהרז"ו

למה קרא להקב"ה · עיין כל זה באגדת בראשית פרק מ"ט וכמ"ש אבות פרק ד' איזה מכובד המכבד את הבריות וזה מ"ש חולק כבוד ליראיו: אין רוכבים ואין יושבים · בתנחומא וילקוט כאן הוסיפו אחד אחד · ועי' במ"ר פ' ט"ו סי' י"ג בקיצור ד' דוגמאות וב' מהם בא"א: הושיב לשלמה · עי' לקמן פ' ט"ו סי' כ"ו באריכות: ויקח משה את מטה · שמות ד' כ': ראשו כתם פז · איזה דמיון ושבח הוא לראש שהוא מפז ע"כ דורש אא"ע לראשו ח"ע לעטרה שבראשו וע"פ מדה י"ז שהעטרה הוא מפז: בשמו אגוסטא · ובילקוט כאן גורס גם בסיליוס ועי' מ"ש בזה בב"ר פ"ח סי' י': אלהים לפרעה · ומוסם בתנחומא הוי"ה צבאות הוא מלך הכבוד סלה שהוא חולק כבוד ליראיו בתנחומא הביא עוד הפעם ראה נתתיך וגו': לי יאורי · עי' לעיל פ"ה סי' י"ד: שזה אלוה · עי' ילקוט סוף שמות · ובילקוט וארא על פסוק קח את מטך · והוא ממדרש אותיות דר"ע אות ק' מגודל המורא והפחד שנפל על פרעה מדמות משה ואהרן שנדמו לו כמלאכים ושם דברים נפלאים מאד: ב והרעו לנפשם · ע' תנחומא כאן סי"ע שכאן חסר ב' תיבות אבל כל אחד ע"כ הוא מתוסר ביאור · ועי' במכילתא פסוק אמר אויב וכו' אריק חרבי על פרעה וחירם: נתתיך לראוה בך · לראוה בך שיסתכלו בך ועי' עוד במ"כ וע' ב"ר פ' נ"ו בסי"ה לראות בך: בדמות · בתנחומא שם איתא בדמות בהמה ועוד שאמרו אין חיה מושלת באדם עד שנמשל לו כבהמה: ולבב אנוש יהיב ליה · בדניאל ז' ד' קדמייתא כאריה על נבוכדנצר וכל הענין שם עד ולבב אנוש יהיב ליה · וכמו שכתוב בתנחומא כאן וכתיב ביה ולקצת יומיא וגו' עד ומנדעי יתוב עליה וכן פי' כאן: ופרעה · בתנחומא גורס פרעה אחר יואש כי כאן עיקר הדרשה בפרעה דרך המדרש להביאו בסוף: את פרעה חפרע · ובילקוט כאן הגירסא הפרע שקבל פרענון ע"פ מדת ממעל: יואש מנין · עי' כל זה במ"ר פ' כ"ג סי' י"ג: מהו וישתחוו למלך · ולא פירש כוונתם ואיך עי"כ שמע המלך אליהם ולא פי' מה שמע · ודורש שפי' ע"פ מדה ט' מענין ההשתחואה: והשחית לנפשו · עי' תנחומא: אלא שפוטים · כמ"ש יחזקאל כ"ג י' והיו שם לנשים ושפוטים עשו בה (בפירוש תולדות נח שעל המדרש כאן) ובמכילתא פ' ויבא עמלק ואת יואש וכו' שפוטים שהעמידו עליו ברניות קשים וענו אותו כמ"ש וענה גאון ישראל וכן הוא בירושלמי קדושין פרק א' הלכה ז' · ועי' קהלת רבה פסוק ראיתי את כל הענין זה שפוטו של ממון ג"כ מלשון תאוה ועי' ב"ר פ"ג סי"ז וישפוט שפוט ג"כ כנ"ל: עושה מהן שחצים · יראה לעשותם שחץ: סנחריב · נתגאה שאמר מי בכל אלהי הארצות אשר הציל וגו' כי יציל ה' וגו' ויק"ר סוף פ' ג': אם יסתר איש · במ"ר פ"ט סי"ט וע' עוד ב"ר פ"א סי"ו גלי עמיקתא: ואני לא אראנו · כבר מפורש שרואה הכל ומיותר ודורש א"ת אראנו בסגול אלא אראנו בפת"ח: ואם יטמין עצמו לעבודת כוכבים ·

מתנות כהונה

אגוסטא · שם קיסר: ויאמר שזה אלוה · על כרחו יודה לומר עליך זה אלוה · וכן הוא בתנחומא: והרעו לנפשם כדלקמן שנבעלו כנשים וכן הוא בהדיא בתנחומא: הכי גרסינן בתנחומא לראוה בך יעבדון רעותהון בך דרש לראוה כמו לרעוה בעי"ן בחלו"ף אותיות אחה"ע · ופי' שוב יעבדון כו' יעשו בך רצונם רמז על הרביעה: חפרע · קרי ביה הפרע: יחיתן דרש מלשון לא תתחתן: ופרע כו' · ודרש הפרע גילוי ערוה כמו ופרע ראש האשה והוא גילוי שערה או י"ל דסמך על סוף הפסוק מנחת הזכרון שהי' מזכרת עון זנותה · ובתנחומא גרס מהו חפרע שהיה זכר ופרע עצמו כנקבה חפרע כענין כו': לאחר ז' שנים · מימי הולדתו אבל לא היה נחבא שם רק ו' שנים כי כן כתיב בדברי הימים ב' כ"ד: לא היית יוצא כו' · שהרי כתיב והזר הקרב יומת ואפילו כהן גדול לא היה נכנס אלא ביוהכ"פ ובקטרת ותפלה וטבילה ואלמלא אלוה אתה לא היית יכול להיות שם: שפוטים · ל' ערוה ופשוטי מילי למלאות רצונם · או י"ל מלשון פטפט בילדו וק"ל: שחץ · לעג וקלס כד"א נשים שאננות: במסתרים כו' · משמע עסק התורה שצריך להיות בסתר כד"א חמוקי ירכיך וגו' ודרשו חז"ל מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר ומשמעותיה עבודת כוכבים כד"א כי יסיתך אחיך וגו' בסתר:

ארלנו

ידי משה

לא נפתחו השערים בפעם ראשון שאמר ה' עזוז ה' גבור ועיין ביפ"ת ולי בן המחבר נראה ע[וד] ראוי ונכון לפ"מ שכתבתי למעלה שהיה שלמה מניח שברי לוחות עם הלוחות בארון א' מה שלא היה כן עד עתה והנה מדת השברי לוחות היה נכנס עמהם במלחמה והיה מרחיב הדרך להם והיה משבר סלעים וכו' והנה השערים לאו שבדה שלמה מלבו לעשות הארון כמדת רוחב השערים לא היו רוצים להרחיב עצמן ושלמה השיב ה' עזוז ה' גבור מלחמה פי' שהולך תמיד עמהם במלחמה ושברו השערים שכוונתו היה שהזכיר ה' גבור מלחמה שירחיבו השערים עצמם מכח הארון שיש בו שברי לוחות עד שאמר ה' צבאות כדאית' בב"ב לוחות ושברי לוחות מונחים בארון מדכתיב אשר נקרא עליו שם שם ה' צבאות פי' במ"א ששם אלו השברי לוחות ה' צבאות זה הלוחות וזה שאמר שלמה ה' צבאות הוא מלך הכבוד פי' שכוונתי שאמרתי ה' עזוז ה' גבור ששברי לוחות מונחים ג"כ בארון עם השלימות שקרויים ה' צבאות ולא כשם שאתם היו סבורים שמוכרחים אתם לפתוח מכח ששברי לוחות הם מרחיבים לא כך היתה כוונתי רק שדברי טעם אמרתי שהוכרחתי לעשות ארון של י' אמות מכח שמניחים בו ג"כ השברי לוחות שלא היה כן עד עתה ודו"ק:

סבור

יפה תואר

ויבוא מלך הכבוד מי זה מלך הכבוד בתשבה כי על עצמו אומר לפי שנכנסו נחפזו על דבורו והתריסו כנגדו על הדבר אמר כדרך משל כאלו השערים עצמם בקשו להרגו ע"ד והארץ מתקוממה לו · ומ"ש במ"ר פי"ד ובאיכה רבתי שעל שחלקו השערים כבוד לארון טבעו בארץ ולא שלט בהם האויב שהוא שעל שנעשה נס בהן נתקדשו ולא יאות שישלוט בהם האויב: למה קרא להקב"ה מלך הכבוד ולא מלך העולם הכולל את הכל ועוד שכל מלך יש לו כבוד · ומשני כי פירושו מלך השליט על הכבוד ונותן הכבוד לכל מי שראוי לו · ובתנחומא גרסינן שהוא חולק כבוד ליראיו לכך כתיב הכבוד ונראה דדריש ממה דלא כתיב מלך כבוד וכתיב הכבוד בה"א הידיעה לפרש על כבוד הידוע מה שחולק ליראיו · ויתכן עוד כי מטבע אדם החסר במעלה לדבר בגנות רעיו · אחרי כי הוא במעלותיו לא יוכל להתנשא ידאג להשפיל את אחרים למען יהיו נקלים בערכו ובזה יתנשא הוא · וז"ש רז"ל איזהו מכובד המכבד את הבריות ופי' בעל דרך אמונה כיון שהוא מכבד את הבריות נראה שיש בו יתרון מעלה להכבד ולהתנשא גם בלי קלון רעיו · לזה אמר כי ה' הוא מלך הכבוד האמיתי אחרי שהוא חולק כבוד גם לאחרים · כי הוא עזוז וגבור ואין דומה לו שיקנא בו וימנע ממנו הכבוד למען יכובד הוא · כי הוא מלך הכבוד סלה: ומהו לבושו של הקב"ה כו' · פ' בשוח"ט שהאריך עוד בזה: שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה · בילקוט איתא בשם אלהים בראתי את העולם וכו בשם נתתיך אלהים לפרעה ונראה שהכוונה בשם הזה לאדם בו אותות ומופתים בבריאה: פרעה הרשע עשה עצמו אלוה · זה הוא פירוש אחר על אלהים כי זה נאמר נגד פרעה שיראה שמשה שולט עליו ויפול רוחו בקרבו · ופי' הדברים שעשה עצמו אלוה שחשב שהטבע לבד מושל בארץ ואין מי שישנה דרך הטבע רק הוא לבדו לכן חשב נפשו לאלוה · ובראותו כי משה במופתיו משנה את הטבע ואת העתים ידע כי יש אלהים בשמים השליט גם על כל מעללי הארץ · ויראה שגיונו וידע ויבוש וישוב מפשעו: והרעו לנפשם · כי תחת שהיו חושבים עצמם לאלהות אשר הם בכחם ובתפלם משפיעים על כל ומושלים ונותנים · לכן נענשו בזה שהיו לנשים אשר המה המקבלים ההשפעה ונפעלים מבעליהם · וכן הוא בכ"מ הזכר הוא הפועל ומשפיע והנקבה הנפעלת ומקבלת השפעה: שנאמר לי יאורי וגו' · אף קרא כתיב בפרעה שהי' בימי יחזקאל וכן פרעה חפרע היה בימי ירמיה · ומה זה ענין לפרעה שהיה בימי משה · ועמ"ש בזה ביפה ענף על מגילת רות: ומי גרם לפרעה שילקה כו' · עתה מפרש טעמא אחריני בקריאת משה אלהים את משה אלהים לפרעה · והוא לשון שופט ורודה ומפני שפרעה התגאה ועשה עצמו אלוה אמר שיהיה משה אלהים על גביו להנקם ממנו ע"ד כי גבוה מעל גבוה שומר · והוא יפרע ממנו בזה שיראהו כי יש עוד גבוה עליו ואע"ג דעיקר העונש היה בשביל שהעביד בישראל מ"מ אם לא חשב עצמו לאלוה והאמין בה' או לא הכביד ידו על בני ישראל · וע"ע בזה בתנחומא: שהקב"ה מראה שחץ של גוותנין כו' · ודרים את כל גבוה יראה כמו יראה בפת"ח וזה כי הוא מראה שחצם אל הגבוהים בעיניהם:

המטה

לא אראנו · אמר ר' חמא בר חנינא (ט) אני ממלא ממנו העליונים והתחתונים ומראה שחצו לבריות · לפיכך אמר לו הקב"ה למשה ראה נתתיך אלהים לפרעה: ג לך והפרע ממנו · (יא) א אמר לו היאך אביא עליו עשר מכות אמר לו ואת המטה הזה תקח בידך · א"ר יהודה המטה משקל מ' סאה היה ושל סנפרינון היה וי' מכות (יב) חקוקות עליו נוטריקון · דצ"ך · עד"ש · באח"ב · א"ל הקב"ה בטכסיס הזה הבא עליו את המכות · ואהרן אחיך יהיה נביאך · כשם שהדורש יושב ודורש (יג) והאמורא אומר לפניו כך אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה · וע"י שניהם נעשו כל הדברים שנאמר (שמות יא) ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה:

פרשה ט

א כי ידבר אליכם פרעה · רבי פנחס הכהן בר חמא פתח (ישעיה מו) ב מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה · הקב"ה מגיד מראשית מה יהא בסוף · שכה"א למשה (דברים לא) וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי (א) נכר הארץ · מה שעתידין לעשות אחר מיתתו של יהושע · ועזבני והפר את בריתי · ויעזבו את ה' ולא עבדוהו · (ב) הוי מגיד מראשית אחרית · א"ר פנחס הכהן בר חמא כל הקורא פסוק זה סבור שמא פלינקרא יש למעלה (א) שהוא אומר עצתי תקום · מהו וכל חפצי אעשה (ג) שהוא חפץ להצדיק בריותיו · שנאמר (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר · ואינו חפץ לחייב בריה שנאמר (יחזקאל לג) אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה · לכך נאמר וכל חפצי אעשה · וכן אתה מוצא שהגיד הקב"ה למשה מראשית אחרית אם ידבר אליכם פרעה אכ"כ אלא כי ידבר עתיד הוא לומר לכם כן · ורבי יהודה ב"ר שלום אמר כהוגן הוא מדבר תנו לכם מופת · ג וכן אתה מוצא בנח אחר כל הנסים שעשה לו הקב"ה בתיבה והוציאו ממנו א"ל (בראשית ט) ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר · התחיל מבקש סימן עד שאמר לו הקב"ה (שם) (ג) את קשתי נתתי בענן · ומה נח הצדיק היה מבקש סימן · פרעה הרשע עאכ"ו · וכן אתה מוצא בחזקיה בשעה שבא ישעיה וא"ל (מ"ב כ) כה אמר ה' הנני רופא לך ביום השלישי תעלה בית ה' · התחיל לבקש סימן שנאמר (שם) ויאמר חזקיה מה אות כי אעלה בית ה' · ומה חזקיהו הצדיק בקש אות · פרעה הרשע לא כ"ש · (ד) חנניה מישאל ועזריה כשירדו לכבשן האש לא ירדו אלא בסימן · כיצד (תהלים קטו) ד לא לנו ה' לא לנו אמר חנניה · לשמך תן כבוד אמר מישאל · על חסדך ועל אמתך אמר עזריה · (ג) וגבריאל היה עונה אחריהן למה יאמרו הגוים איה וגו' · כיון ששיגרו כל הלילה בפיהם נטלו אותו סימן וירדו · ה ואם אין לך ללמוד מיכן למוד ממקום אחר דכתיב (זכריה ג)

מסורת המדרש א תנחומא כאן סוף סימן ט' · ב תנחומא כאן סימן י"א: ג תנחומא כאן סימן ג' כל הענין · ד פסחים דף קי"ח · לקמן פרשה י"ח · מדרש תהלים מזמור קי"ז · ה עיין סנהדרין דף צ"ג · ובבראשית רבה סוף פרשה נ"ו ·

חדושי הרד"ל

(יא) אמר ליה היאך אביא כו' אמר ליה ואת המטה הזה תקח בידך · מדכתיב מקרא זה כאן שהוא כתוב בסדר שמות בתר קרא דוהיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים נראה לומר שהמדרש סובר שפירוש מקרא ההוא ענין א' לדהכא · דהוא יהיה לך לפה היינו יהיה נביאך דהכא דהיינו אצל פרעה (דאלו אצל העם כבר כתיב ודבר הוא לך אל העם) ואתה תהיה לו לאלהים היינו לו לפרעה כדכתיב כאן נתתיך אלהים לפרעה · ולכן דורש והוצ"ך כאן סופיה דההוא קרא דואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות ופי' ספ"ג: (יב) חקוקות עליו נוטריקון דצ"ך כו' · מכאן הביא הגר"א ז"ל ראיה הא דתניא ר"י היה נותן בו סימנין דבו על המטה קאמר שסובר שבנוטריקון היה רשום עליו ועיין פסקי תוספות מנחות סימן רל"ד שכתבו שר"י היה רגיל ליתן סימנין שלא יטעה כמו זד"ך יס"ו שם (נ"ו): (יג) והאמורא אומר כו' · ז"ש לעיל סוף פ"ג לפה לתורגמן:

(א) נכר הארץ וגו' · ועזבני והפר את בריתי מה שעתידין כו' של יהושע כד"א (שופטים ב') ויעזבו כו' כנ"ל: (ב) הוי מגיד מראשית אחרית · אפי' במעשה האדם שבבחירה נתונה לו לאדם · מ"מ אין נעלם מידיעתו יתברך סוף דעת האדם: (ג) שהוא חפץ להצדיק את בריותיו · ולכן צוה ליתן מופת לפרעה והיה מתרה בו בעת המכות: (ד) חמ"ו כו' בסימן כו' כיון ששגרו כו' נטלו אותו סימן כו' · אפשר סימן זה היה שפסוקים אלו נשגרו בפיהם ברוה"ק נפלו לתוך פיהן (ואפשר היה זה דאקריינהו פסוקי אלו בחלמייהו או שהשכימו ונפלו לתוך פיהם דאמרינן בברכות ה"ז נבואה קטנה)

חדושי הרש"ש

(ט) אני ממלא ממנו העליונים והתחתונים · זה דריש מסיפא דקרא הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וכ"ה בתנחומא:

(א) שהוא אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה ומהו כל חפצי כנ"ל וכ"ה שם: (ג) את קשתי נתתי בענן וסופיה והיתה לאות: (ג) וגבריאל היה עונה כו' · כי הוא היה המציל כדאיתא בפסחים (קי"ח) לקמן

מתנות כהונה

אראנו · דרש ביה אראנו אל"ף באתונה פתוחה אראנו לאחרים: [הכי גרסינן בתנחומא אראנו מהו את השמים ואת הארץ אני מלא א"ר כו' ה"ג לפרעה לך והפרע ממנו והבא עליו י' מכות א"ל]: בטכסים · בסדר ומנהג זה כאשר הם מסומנים על המטה: אומר לפניו · מה שהדורש אומר לו הוא מכריז ואומר אל העם הבאים לשמוע: פרשה ט ויעזבו וגו' · כתיב בספר שופטים אחרי מות יהושע: פלינקרא · גרס' ופי' הערוך מחלוקת: למען צדקו · שיצדיק המצוה וכן הוא בתנחומא: [הכי רופא גרסינן]: ששיגרו · גרסינן שפסוקים אלו היו מרגילין בפיהם: אגבי

פירוש מהרז"ו

או לעבירה תנחומא: אני ממלא ממנו · לשון התנחומא מהו את השמים ואת הארץ אני מלא פי' שהיל"ל אני רואה ודרש ע"פ מדה כ' את"ע לה' תנהו ענין לאדם המסתתר שממלא ממנו שמים וארץ · ובתנחומא הגי' ומראה שבחו לבריות ותרוייהו איתנהו שחצו של מסתתר לרע ושבחו של מסתתר לטוב: ג לך הפרע ממנו · בתנחומא הגי' א"ל נתתיך אלהים לפרעה לך הפרע ממנו וכצ"ל כאן והוא ד"א על פסוק ראה נתתיך אלהים לפרעה וכל דברי סימן זה לע"ג למה דווקא כאן דרש לשון פרעון ומ"ש ואיך אבוא כו' אמר לו ואת המטה וכו' שאינו שייך כאן אלא בשמות ד' בפסוק י"ז אך חז"ל דרשו שכאן כתוב ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך · וענין הנביא הוא שמקבל נבואה מאת אלהים א"כ משה כאלהים לאהרן ולא לפרעה וכמ"ש בהדיא שמות ד' פסוק ט"ז והוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים היינו שיהיה אלהים לאהרן ואיך אמר כאן אלהים לפרעה · ואהרן נביאך · והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו והכריע שמ"ש לפרעה נוטריקון לך לפרעה הפרע ממנו ע"פ מדת ממעל וכך פירושו ראה נתתיך אלהים לאהרן ע"פ מדה י"ז שמפורש לעיל ואתה תהיה לו לאלהים וזהו מ"ש ואהרן אחיך יהיה נביאך כמ"ש שם · ושם ד' ע"ז כתוב ואת המטה הזה וגו' אשר תעשה בו את האותות ושם פרעה אינו נזכר בכל הענין שם · ונלמד מכאן כי שני הענינים אלו ענין אחד הוא ונאמרו זה אצל זה · וע"ז אמר כאן לצרף הדברים לך הפרע ממנו והביא עליו עשר מכות כ"ה בתנחומא · ומשה שאל איך אביא עליו עשר מכות והשי"ת השיבו ואת המטה הזה תקח בידך: משקל מ' סאה · ממ"ש תקח בידך משא שנקח בשתי ידים וכמ"ש סוטה ל"ד א' אבל אבנים שגזה יהושע הרימו לכם שהיה לכל אחד משקל מ' סאה וכן כאן לא פתות: של סנפרינון היה · הוא במכילתא בשלח ע"פ והכית בצור מכאן היה ר"י בן זמרא אומר המטה היה של סנפרינון · והכית על הצור אינו אומר אלא והכית בצור · פי' עם צור שהמטה היה של צור אבן · והרב מוה' יוסף אב"ד דשאקאלקע ל"י דייק מדכתיב והכית בצור שעשה רושם בצור וע"כ שהיה של סנפרינון שקשה מכל צור שמפוצץ הסלעים ובני הפירושים אמת ופי' והכית עם הצור בתוך הצור כנ"ל: בטכסים הזה · לפרש המטה הזה באופן שכתוב במטהו ומ"ש בו פי' בפרעה ועליו · ומ"ש המכות חקוק עליו כמ"ש לעיל פ"ה סי"ו ע"ש פירושו בהדיא באריכות: וע"י שניהם · פי' כשם שהדיבור ע"י שניהם כך המעשה כמ"ש שמות י"א פסוק י' ומשה ואהרן עשו · עי' בתנחומא הוספת דברים · ומ"ש כשם שהדורש כוונתו לדרוש מ"ש לעיל לאלהים לאהרן פי' לרב כמ"ש לקמן פ"ע ס"ה בהדיא מורא רבך כמורא שמים · ונביאך פי' אמורא ומתורגמן:

פרשה ט א ויעזבו את ה' ולא עבדוהו · וכן הוא בתנחומא כאן סי' י"א ע"ש שם מצויין שופטים י' ולא יתכן המדרש לפסוק זה שהרי אמר שזה היה אחר מיתתו של יהושע ופסוק זה נאמר אחר יאיר קודם יפתח שהוא בערך ע"ר שנה אחר יהושע בהפסק הרבה שופטים ביניהם ע"כ שהכוונה על פסוק בשופטים ב' י"ב ויעזבו את ה' · ושם לא כתוב ולא עבדוהו: פלנקרא · בערוך ערך פלנק בשם ילמדנו הגי' פילונקייא וכן בתנחומא כאן סי' י"א ופי' בל' יוני מחלוקת · שמשמע שיש חולקים עליו וצריך לנצחם · ודורש שאינו רצון של גנות אלא רצון פשוט של מקור חסדו אף לחייבים וע"פ מדה י"ז שמפורש מהו חפצו · למען צדקו · ועל ההיפך כתוב אם אחפוץ וגו' כי אם בשוב רשע וגו' מדה ט': מבקש סימן · והקימותי את בריתי ולא יהיה עוד וגו' כתוב אחריו ויאמר אלהים זאת אות הברית ותיבות ויאמר אלהים מיותרים שהיה הכל בדיבור אחד · אלא שנח שאל אות על מ"ש והקימותי והפסיקו וע"כ כתוב ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר שאלת את קשתי: ביצד לא לנו · שהיה ליל פסח ואמרו הלל כמ"ש לקמן פר' י"ח סי' י"ב פסחים קי"ח שאמרו כל ההלל עד ואמת ה' וכו' ועי' מדרש תהלים קי"ז ומזמור לא לנו כנגד צלמו של נ"נ כמ"ש עצביהם וגו' ול"ע מנין לו כל זה: וגבריאל · עי' לקמן פר' י"ח ס"ה שהצלתם על ידו · וכאן אמר שהוא אמר פסוק אי' נא אלהיהם שאם חמו"ע היו יכולים לומר ואיה נא אלהינו וכמ"ש ואלהינו ע"כ דורש שהמלאך אמר בשבילם: כיון ששגרו · זהו עיקר המופת שלא זזו הפסוקים מפיהם כל הלילה וכמ"ש אצל רחב"ד הם שגורה וכו' וחלילה לומר שאם לא כן לא ירדו שהרי מפורש והן לא וגו' אלא על שאמרו בפירוש הן איתי די אלהנא וגו' יכיל לשיזבותנא רצו שיפילו אותם לכבשן האש ויתקדש שמו יתברך שיעשה להם נס שיצילם לעין כל ועי' ש"ר סוף פסוק זאת קוממך באריכות ראיה לדברים אלה: אם אין לך ללמוד · שאין הדברים מפורשים במקרא יש רמז על זה עפ"י מדה י"ז שמפורש בזכריה כי אנשי מופת המה כמ"ש ב"ר פר' נ"ג סי' י"ב שענין המופת הוא על איזה

יפה תואר

המטה הזה משקל מ' סאה הי' · ידוע שהמטה הזה מהדברים שנבראו בע"ש בין השמשות כדתנן בפ"ה מאבות ולכן לא יפלא היותו משקל מ' סאה ושל סנפרינון כי ענינו דרך נס · וכל זה קבלה הי' בידם ולא היה צריך להזכיר כאן כל זה אלא ע"י שרוצה להוכיח שהמכות היו כתובות כסדרן במטה הביא מאמר ר' יהודה שאמר כן בעצמו והזכיר כל מאמרו: כשם שהדורש כו' · בא לפרש נביאך כדתרגם אונקלוס מתורגמנך:

הקב"ה מגיד מראשית מה יהא בסוף · גם במעשי האדם ובחירתו · אף כי לאדם נתנה הבחירה מ"מ הקב"ה יודע מראש · ועי' בב"ר פ"ב שמה שארכנו בזה וכררנו הדבר לדעותיו: כל הקורא פסוק זה סבור שמא פלינקרא יש כו' · הנה מי הוא הסכל שיאמר כי יש בשמים מחלוקת נגד ה' · וגם מה הוסיף עוד לומר אמר ר' פנחס הכהן הלא הוא דבר מאמרו לפני זה · ולמה הזכיר שמו שנית · וגם אם בא ר"פ להוציא מלב הטועים שאומרים אשר מפשט הכתוב הזה נראה שיש שם פלינקרא למה לא הגיד לנו פשט שאמיתי בכתוב ולהוציא מלבם · אבל באמת הכתוב הזה סובל שני פירושים או כי מגיד מראשית וגו' הוא על דרך בטרם תצמחנה אשמיע אתכם כי הוא יגיד המקרים שיקרו בעולם בטרם יהיו · ולפ"ז יתפרש עצתי תקום זו היא גזירת המקום ב"ה שנקראת עצה ע"ד זאת העצה היעוצה על כל הארץ · מי יען זאת ה' צבאות יעצה · וכל גזירות המקום הלא הוא נמנך בפמליא של מעלה כדאיתא בב"ר פי"ב בבריאת האדם והמקרים שיקרו בעולם וע"ז שייך לומר שמא יש מחלוקת למעלה כי המקום ב"ה מבוכת עמהם אם לגזור גזירה זו וע"ד שאמרו בירושלמי ריש סנהדרין גבי וכל צבא השמים עומדים עליו · ועז"א ובכל זאת עצתי תקום וכל חפצי אעשה · ולפירוש זה אין לנו הוכחה לדברי ר"פ שנאמר לפני זה כי גם במעשי האדם יגיד הקב"ה מראש כי מעשי בני אדם לא יבואו בגזירת ה' רק בבחירתו לכן בא עתה לחזק את דבריו כי הפירוש בכתוב הזה לא כן הוא כי על מעשי בני אדם קאי ועצתי תקום קאי על העצה שיעצם בתורה לשמור ארחות צדק ומשפט ואת תקום באחרונה אף כי יודע הוא בראשונה כי לא יאבה זה האיש לשמוע בקולו · כי למעלה אין מחלוקת כלל ולא שייך לשון עצתי תקום לפי פירוש הראשון דיתפרש כאלו יש עצה המתנגדת לעצת המקום כי אין שם פלינקרא · ולכן מזכיר שם ר"פ הכהן עוד הפעם · כי המדרש בא לחזק ולבאר את דבריו הראשונים עם שמאמר הזה · וכמו שנמצא פעמים במשנה ר' פלוני אומר · וריש נמי דידיה ומתרגלינן דס"ק ר' פלוני אומר כן לפי שרבי פלוני זה אמר כן דוק ותשכח וכן יתפרש הכא: מהו וכל חפצי אעשה · כי לפי פירוש זה דקאי על מעשי בני אדם הלא זה תלוי בחפץ האדם כי הבחירה בידו הוא ולמה קרא הקב"ה זה חפצו · ומשני דלענין זה נקרא חפץ ה' כי הוא חפץ אשר הבריות ילכו בדרך טובים · והוא מסייע בידם ע"ד הבא ליטהר מסייעין לו · וכמה שמדריכם בדרך יתברך הוא שאמר הכתוב למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: עתיד הוא לומר כן · ולפ"ז שימוש השלם כי ככאן בלשון דהא אשר זה הוא משימושי מלת כי · ויתפרש מפני שידבר אליכם · וכן הוא רוב מלת כי המתפרשות בלשון אשר · ור"פ מפרש הכתוב מפני שידבר אליכם פרעה כן לכן ואמרת אל אהרן ור"י בר"ש כי ידבר אליכם הלא בצדק והסוגן ידבר אליכם פרעה תנו לנו מופת לכן ואמרת וגו': לא לנו ה' לא לנו אמר חנניה · אפשר לפרש כי תולה ענין כל כתוב וכתוב לפי השם של כל אחד ואחד והנה הכתוב לא לנו אומר כי אין אנחנו ראוים לזה אבל ה' אשר אמר וחנותי את אשר אחון כי אעפ"י שאיננו הגון אני נותן חנינה לכן תולה הכתוב הזה בחנניה אשר זה הוא בשם חנינה · וגם הכתוב כי לשמך תן כבוד תולה במישאל אשר בשמו יש האותיות שמי אל · ובשם האל יתן כבוד על חסדך

ידי משה

סבור שמא פלינקרא יש למעלה · פי' המדרש מפרש והוזל למה סבור כך לפי שיקשה לו שהוא אומר עצתי תקום וחזר ואמר וכל חפצי אעשה ומתוך כך יטעה לומר שהוא ב' רשויות ח"ו אבל האמת שאמר וכל חפצי אעשה לדרשה כדמפרש והוזל שחפץ לצדיקים וכו': כהוגן הוא מדבר · ודרש כי מלת דהא שהוא אחד מארבעה לשונות שמלת כי משמש: לא ירדו אלא בסימן כיצד לא לנו כו' · וקשה לסכין מדוע אמרו חנניה מישאל ועזריה ג' פסוקים הללו דוקא ובירושלמי אי' כמה גדולים צדיקים הללו שנזדמן להם ג' פסוקים הללו בשעה שירדו לתוך כבשן האש וצ"ל בן המחבר דס"פ ע"ד דאי' במ"ר אמר הקב"ה ליהודה אתה הצלת ג' נפשות מן האור שאמרת צדקה ממני חייך שאני מציל ג' מבניך זהו חמ"ו מתוך כבשן האש וקשה בספר בית אלקים והלא איתא בגמרא יהודה שקידש ש"ש בפרהסיא נקרא כולו על שם הקב"ה א"כ היה זה שכרו וי"ל שס"ל למדרש שלא נקרא יהודה רק מטעם שפעם אודה את ה' לפי שאין זה כבודו של הקב"ה שיהיה בשר ודם נקרא על שמו אלא שכרו היה ע"כ שהציל חמ"ו והשתא א"ש וה"ק לא ירדו אלא בסימן פי' שהיה סימן בידם שיהיו נצולים מן האש כיצד פירוש האיך ידעו זה לז"א שאמרו לא לנו ה' כי לשמך תן כמד פי' לא לנו שראוי' אנחנו שיעשה לנו הקב"ה נס להציל אותנו מן האש רק בשביל שהציל אבינו יהודה ג' נפשות אך קשה דילמא היה שכרו שהיה נקרא על שמו של הקב"ה וא"כ מנלן שיעשה לנו נס לז"א זה אינו ע"כ כי לשמך תן כבוד פי' שאין זה כבוד של מעלה שיהיה ב"ו נקרא על שמך ודו"ק היטב: כיון ששיגרו כל הלילה · מה

שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך כי (ה) אנשי מופת המה · ומי היו · א"ר יהודה ב"ר שלום אלו חמו"ע שנעשה להן הסימן הזה ומה אם הצדיקים מבקשים סימן הרשעים עאכו"כ :

ב ואמרת אל אהרן קח את מטך · הה"ד (תהלים קי) מטה עוזך ישלח ה' (ו) מציון · אין הקב"ה רודה את הרשעים אלא במטה · ולמה לפי שנמשלו לכלבים שנאמר (שם נט) ישובו לערב יהמו ככלב · כשם שדרכו של כלב ללקות במקל כך הם לוקים · לכך נאמר מטה עוזך · אמר להן הקב"ה פרעה (ז) רשע הוא אם אומר לכם תנו מופת הכה אותו במקל · שנאמר אמור אל אהרן קח את מטך :

ג והשלך לפני פרעה יהי לתנין · תנן א העומד להתפלל (ד) אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק · מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות מצרים א"ר שמעון בן פזי דכתיב (ירמיה מו) קולה כנחש ילך · מה הנחש מלחש והורג אף מלכות מצרים מלחשת והורגת כי הוא נותן בבית האסורים ומלחש עליו להורגו · ד"א מה ראה הקב"ה להקיש מלכות מצרים לנחש · מה הנחש מעוקם אף מלכות מצרים מעקמת דרכיה · לפיכך אמר הקב"ה למשה כשם שהנחש מעוקם אף פרעה מעוקם · כשיבא להתעקם אמור לאהרן ויתלה את המטה כנגדו כלומר מזה אתה לוקה :

ד ד"א למה א"ל נס של תנין לפי שפרעה נדמה לתנין שנאמר (יחזקאל כט) התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו כשהיה משה יוצא מאצל פרעה היה אומר אם יבא אצלי בן עמרם אני הורגו אני צולבו ואני שורפו · וכשהיה משה נכנס מיד נעשה פרעה מטה :

ה ויבא משה ואהרן אל פרעה · ב והלא אהרן היה לו ליכנס תחלה שהרי גדול היה ממנו בשנים ולמה משה · שהיה גדול ממנו בארץ מצרים שנאמר (שמות יא) גם האיש משה גדול מאד · ד"א לפי שעשה הקב"ה אלהים למשה על אהרן · שנאמר (שם ד) ואתה תהיה לו לאלהים ודרך ארץ הרב נכנס תחלה · (ה) ויעשו כן כאשר צוה ה' אותם · שלא עשו עד ששאל פרעה מהן מופת · כשם שאמר הקב"ה ואותה שעה וישלך אהרן את מטהו :

ו ויקרא פרעה לחכמים ולמכשפים · באותה שעה התחיל פרעה משחק עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגולת ואומר להם כך אותותיו של אלהיכם בנוהג שבעולם ב"א מוליכין פרקמטיא למקום שצריכין להם כלום מביאין מוריים (ח) לאספמיא דגים לעכו אין אתם יודעין שכל הכשפים ברשותי הן · ג מיד שלח (ו) והביא תינוקות מן אסכולי שלהם ועשו אף הם כך · ולא עוד אלא קרא לאשתו ועשתה כך · שנאמר ויקרא גם פרעה (ט) מהו גם שאף לאשתו קרא ועשתה כן · ויעשו גם הם חרטומי מצרים · מהו גם אפילו התינוקות (י) של ד' וה' שנים קרא ועשו כן :

ז וישליכו איש מטהו · (יא) ד אמרו יוחני וממרא למשה תבן אתה מכנים לעפריים · א"ל למתא ירקא ירקא שקול · ויבלע מטה אהרן את מטותם · ה הה"ד (משלי כט) כל רוחו יוציא כסיל וחכם באחור ישבחנה · הכסיל מוציא כל דבריו בפעם אחת כשיבא לריב עם חבירו (יב) וחכם באחור הוא מסלקו · ד"א כל רוחו יוציא כסיל הרשע הזה משהוציא כל עצתו · אחר כן (יג) חכמו של עולם באחור ישבחנה · שכן אתה מוצא באחשורוש שעמד ובטל מלאכת בהמ"ק · לפיכך לא מלך אלא על (יד) חציו של עולם · מה כתיב בו (אסתר א) בהראותו את עושר כבוד מלכותו וגו' · ארז"ל ו ששה גיסין היה מראה להם בכל יום ויום ואין אחד מהן דומה לחבירו · (טו) ואח"כ הוא משלח לכל גדולי המלכות · ור' חייא בר אבא אמר (ז) מיני יציאות הראה להם · רבי לוי אמר (ח) ז בגדי כהונה הראה להם נאמר כאן תפארת גדולתו ונאמר להלן (שמות כח) ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך וגו' · מה תפארת האמור להלן בגדי כהונה גדולה אף תפארת האמור כאן בגדי כהונה גדולה · וחכם באחור ישבחנה שהפיל הקב"ה עצתו והרג את ושתי · ד"א כל רוחו יוציא כסיל זה פרעה שהיה מלעיג על הקב"ה שהיה סבור שמעשה כשפים הן מה שעשו משה ואהרן

מסורת המדרש א ברכות דף ל' · ירושלמי ברכות פרק ה' · תנחומא כאן סימן ד' כל הענין · ב תנחומא כאן סימן י"ב · ג תנחומא כאן סימן ג' · ד מנחות דף פ"ה · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ה תנחומא כאן סימן י"ב · ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ו אסתר רבה ריש פרשה ב' · ז מגילה דף י"ב ·

חדושי הרש"ש

ולקמן פי"ח ועמש"כ שם : (ד) אפי' מלך שואל בשלומו לא ישיבנו · בגמ' (ל"ב ב') אר"י לא שנו אלא מלך ישראל כו' וכן הוא בירושלמי שם : (ה) ויעשו כן כאשר צוה ה' שלא עשו כו' כצ"ל : (ו) והביא תינוקות מן אסכולי כו' · אולי דריש מדלא כתיב ויקרא כו' את החכמים ואת המכשפים כדכתיב ויקרא את כל חרטומי כו' (בראשית מ"א) וכתיב בשמות למ"ד להורות שלא היו עדיין בגדר חכמים · ממש כמו וימס לבב העם ויהי למים (יהושע ז') והוא היה לאבן (שמואל א' כ"ה) : (ז) מיני יציאות הראה להם · יתכן פירושו כמו וישימוהו למוצאות (מלכים ב' י') ודורשו מלשון עושר כמו שאמור (שבת כ"ה ב') איזהו עשיר כו' כל שיש לו כו' וכן היה להם לאשיבות כמו שאמרו לעיל בב"ר פ"א סי' י"ב מלך ב"ו מתקלס כו' ועדיין לא בנה לה פריביטאות לפי' המוסיף והמעריך : (ח) בגדי כהונה גדולה הראה להם כצ"ל

חדושי הרד"ל

או מה ששמעו גבריאל עונה אחריהן נטלו לסימן (וע' יד"ת שכתב שהיה ליל פסח וכ"ה לקמן ס"פ י"ח · אבל בשה"ר פ"ז אמרו שהיה ביוהכ"פ) וכאן משמע שירדו בסימן הבטחה שיגאלנו · אבל בשה"ר שם אמרו שהקב"ה השיב להן ע"י יחזקאל שלא יתקיים עליהם ואמרו המוסר עצמו ע"מ לעשות לו נס אין עושין לו נס (ועי' בב"ר פנ"ו ובספרי האזינו ס"פ ש"ו) ובפסחים (קי"ח·) איתא ג"כ שחמ"ו אמרו פסוקים אלו בירידתן ע"ש : (ה) אנשי מופת אלו חמ"ו · בסנהדרין (צ"ג·) דרשו כן עליהם על שנעשה בהם מופת הצלה מכבשן האש · ועי' בב"ר שם · וכאן דרש מופת לשון סימן כמו תנו לכם מופת דהכא : (ו) מציון · רדה בקרב אויביך אין הקב"ה כו' כצ"ל : (ז) רשע הוא כו' הכה אותו כו' · פליג אדר"ן בר שלום דאמר לעיל כהוגן הוא מדבר כו' (וכאן דברי הכל שהם המדרש הוא · דהתם ואמר נמי לעיל כי ידבר עתיד הוא כו') ושמעתי מהרב בעל אפיקי יהודה ז"ל שאמר דלעיל קאמר כי ידבר אליכם פרעה כו' תנו לכם מופת · כלומר שלא יאמין לכם בשליחותכם (וזה אף בישראל נביא בתחלה צריך להחזיק נבואתו · וכ"מ אח"כ בדברי רבינו בחיי כאן) אבל כאן אמר יאמר לכם תנו מופת כלומר על עיקר כח השגחת ה' בעולם וכמו שאמר מי ה' כו' לא ידעתי את ה' כו' על זה אמר רשע הוא הכה כו' : (ח) לאספמיא כו' לעכו · הן מקומות בארץ ישראל · שצדין בהם דגים הרבה כמ"ש בב"ר פ"ה : (ט) מהו גם שאף לאשתו כו' · כד"א ותתן גם לאישה עמה (בראשית ג') ועיין רבינו בחיי כ"א בזה : (י) תינוקות של ד' וה' שנים · היינו מן האסכולי שלהם שאמר לעיל : (יא) אמרו יוחני וממרא למשה תבן כו' · זהו לשון הש"ס במנחות (פ"ה) ולעיל דאמר בלשון אחר מוריים לאספמיא כו' הוא לשון המדרשות : (יב) וחכם באחור הוא מסלקו · משיב לו תשובה נכונה ומסלקו שאין לו עוד פה להשיב ושותק וזהו ישבחנו כמו משבית שאון ימים וכדפירש"י שם : (יג) חכמו של עולם · כדמפורש לפנן : (יד) חציו של עולם · ע' אס"ר פ"א ס"ב : (טו) ואח"כ הוא משלח ·

פירוש מהרז"ו

איזה דבר שנאמר או שנעשה לסימן קיום הבטחה ובירור דבר מבוכה ואצל חמו"ע נעשה להם מופת שיתקדש ש"ש בשגירת הפסוקים כנ"ל עי' סנהדרין דף צ"ג ועליהם העיד כי אנשי מופת המה שהם בקשו אות ומופת וזהו מ"ש יחזקאל ריש כ' כנ"ל בשי"ר שם :

ב מציון · ס"ד רדה בקרב אויביך וזהו שאמר אין רודים וכו' : פרעה רשע הוא · שמבקש אות בעלילה שידע איך להתדמות ולהכחיש ע"י חרטומיו ולא יודה על האמת ע"כ צריך להכניעו ע"י מטה ויסורים ע' לקמן סי"ח וכן בגוג לעתיד וכמ"ש כימי צאתך וגו' :

ג מה ראו · שגם המשנה נדרשת במדת סמוכין ובכל המדות · וע' ב"ר פ' ל"ז סי"ב על משנה גשמים בשורות טובות : קולה כנחש · בנבואת מצרים כתיב : מלחש והורג · ועי' מדרש קהלת פסוק אם ישוך הנחש על שלשונו שותת · ופי' ב' שמלחשים לו משמים :

ד ויתלה את המטה · שיהפך לנחש שעם עקש התעקש : אני הורגו · רצה לבלעו כתנין שבולע ירמיה נ"א ל"ד ונהפך התנין למטה עי' לעיל פרק ג' סי' י"ב באריכות :

ה בשנים · כמ"ש כאן פסוק ז' ומשה בן פ' ואהרן בן פ"ג : גדול מאד · בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם · הגם שזה כתוב אחר מכת חושך · שם נכתב דרך אגב שזכר שנתן חן העם בעיני מצרים זכר גם משה · והאמת שהיה גדול שם מיד בבואו · וכמ"ש לעיל פ' ח' סי"ב מהילקוט ע"ל פט"ו ריש סי' י' ביתר ביאור ותבין כאן ומשה העיקר וגם מרבה אהרן : הרב נכנס · עמש"ל סוף פ"ח : שלא עשו עד · דורש מ"ש ויעשו כן כאשר צוה כפול לשון · כן שהמתינו עד ששאל · כאשר צוה על המעשה : ו ויקרא פרעה וגו' · וס"ד ויעשו גם הם חרטומי מצרים ולא החכמים והמכשפים ולמה קראם ועוד מה גם · ע"כ דורש שפי' ויקרא שקרא וצעק ולעג שבאו לעשות בחכמת הכישוף במקום חכמים ומכשפים שהיו ראשי החרטומים יוחני וממרא וסידור הכתוב לפי הדרשה ויקרא לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלהטיהם גם פרעה שתיבת גם שייך למעשה ולא לקריאה וזה ע"פ מדה ל"א · ותיבת גם שאצל חרטומי מרבה תלמידיהם וגם שאצל פרעה מרבה אשתו · והחרטומים היו שם בעת עשית משה המופתים ולא הוצרך לקראם : יוחני וממרא · דורש כפי סידור הכתוב ויקרא גם פרעה לרבות שגם החכמים ראשי החרטומים קראו וצעקו · ועי' כל זה בספר הישר ובזוהר קורא אותם יונוס וימברוס : ז וחכם באחור מסלקו · שמ"ש באחור פי' באיחור זמן · וישבחנה פי' כיבוש וסילוק · וזה פשוטו על שתם חכם וכסיל · ואח"כ דורש ע"פ מדה י"ז : הרשע הזה · וכסיל פי' רשע לקמן סי"ח : וביטל מלאכת בהמ"ק · כמ"ש עזרא ד' ו' ובמלכות אחשורוש כתבו שטנה וגו' ובימי ארתחשסתא וגו' שארתחשסתא הוא אחשורוש שביטל כמ"ש באותה פרשה בעזרא וכמ"ש כל זה באסתר פסוק ויהי בימי השני ופסוק בהראותו : מה כתוב בו · פי' שמשמחה זו של ביטול מלאכת בהמ"ק וחשב שלא יגאלו ישראל עוד כמ"ש בהדיא במגילה אז הוציא כל רוחו שהראה כל אוצרותיו ק"פ יום : ו' גיסין · במוסיף ערוך גורס גסין בלשון יוני אוצר מלכים עי' מ"כ ודורש לשונות כפולים מדה י' : ואח"כ הוא משלח וכו' · כמ"ש אצל משתה אסתר ויתן משאת כיד המלך ומן הסתם שגם כאן היה כן : מיני יציאות · שהראה להם חשבון הוצאותיו על חילותיו וסוסיו ורכבו · וכדומה וכמה ההכנסה : ובגדי כהונה · שמ"ש עושר כבוד הוא בכמות וריבוי ומ"ש ואת יקר וגו' הוא באיכות יקרותו וגדולתו מכל מלכי ארץ ומלכות ישראל עם כלי בית המקדש עם בגדי כה"ג שהם תפארת ישראל נ"כ בידו : והרג ושתי · זרע ל"נ ונהפכה

מתנות כהונה

אנשי מופת · אנשי סימן כד"א אות או מופת · ועיין זה משלם במדרש חזית בפסוק מה יפית : [אם אומר · פרעה : הכו אותו גרסינן] : נעשה פרעה מטה · כעץ בעלמא יובש ודומם : צוה ה' את וגו' · גרס : מקרקר כו' · כלומר שורק ומרנן ומצפצף דרך לעג וקלס כד"א שרקו ויחרקו שן : ברשותיהן · של מצרים : אסכולי · פי' הערוך בית תלמוד שלהן ששם לומדים התינוקות נקרא סכולה בלשון יון : יוחני וממרא · שמות של בני אדם המכשפים הגדולים שבמצרים : תבן כו' · פירש"י ז"ל בסדר זה עפריים הוא עיר שכולה תבן ולעג הוא שיביאו שם תבן למכור כך מכשפים אתם ובאין למצרים : למתא ירקא כו' · משל הוא כפי הבריות במקום שיש שם ירק הרבה שם תביא ותוליך ירק למכור מפני ששם באין כל הרוצים לקנות ירק : מסלקו · ישבחנו פי' ענין סילוק ושברון כד"א בשוא גליו אתה תשבחם פירוש תשברם ותשקיט אותם : חכמו של עולם · הקב"ה : גיסין · לפי הענין פי' אוצרות וכ"ג בילקוט תשביריות : ששה · נפקא ליה מדכתיב עושר · כבוד · מלכותו · יקר · תפארת · גדולתו · ועיין לקמן במגילת אסתר : יציאות · מיני כבודים שצריכים להוצאות גדולות :

מהו

ידי משה

מה שאמר כל הצלה כי בליל פסח היו יורדין לכבשן האש והיו גומרים את הלל ומה שאמרו נטלו אותו סימן פי' על פי פשוטא מלבד מה שפרשתי על פי פשט דהכי קאמר כי הקב"ה אמר ונתן סימן שלא יהיה שום גאולה אלא בזה הלילה וכן הוא בהדי' לקמן בסדר בא פרשה י"ח ותמצא נחת : מקרקר אחריהם כתרנגולת · פי' דדייק מדכתיב ויקרא ולא כתיב וישלח ולעיל פרשת מקץ כתיב

יפה תואר

חסדך ועל אמתך דמתחיל בע' ב' פעמים על על תולה בעוזרים ששמו מתחיל בעיי"ן וכמו על עזרת יש אשר הוא חסד ואמת : אנשי מופת המה ומי היו כו' אלו חמו"ע שלמדו תורה לפני יהושע הכהן הגדול כמ"ש בילקוט : הה"ד מטה עוזך ישלח ה' וגו' · משום דק"ל שלא משה בא להוכיח את פרעה כי יש ה' בארץ והוא צוה לו ללכת אל פרעה כי ישלח את בני ישראל · אשר פרעה כפר בו ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו וגו' לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח · ולמה בא אליו במטה אשר פרעה הסתפק בזה כפעם בפעם ולא עשה לו מופת גלוי כמו העמדת השמש אשר ירא פרעה ויוכח בפעם אחת כי יש ה' ודבר ה' בפיו לכן מתרץ המדרש כי המופת במטה הוא נאה היא לרשעים להראותם כי יש אלהים שופטים בארץ · ומ"ש הכה אותו במקל פי' שיכה במקל זה על קדקד סברתו שכחש בה' · והראהו כי יש משפט לרשעים בעולם : אין רודה הקב"ה כו' · מדכתיב שתם רדה בקרב אויביך משמע שאין המטה הזה לענין תפארה כדכך מטה עוז מקל תפארה כשבט מלכות · וכמ"ש בילמדנו כי זה המטה אשר נברא בין השמשות וניתן לאדם בג"ע והוא שביד יעקב ויהודה ומשה ויינתן למלך המשיח · שלפ"ז הוא שבט מלכות והוד והדר אלא ענין רדיה באויבים : אלא במטה · ואף דמצינו שאר משחיתים לרשעים כענין סדום ודור הפלגה ודור אנוש · וכדכתיב כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' ועוד רבים י"ל דלא ממעט הכא יסורים אחרים אלא תוכחות דברים דלא מיירי הכא בפרעון הרשעים אלא ברדייתם והכנעתם בעודם בחיים : מעקמת דרכים להעביר על הדין · ולא שמר משפט : והלא אהרן היה לו לכנס תחלה · אע"פ שמשה היה גדול ממנו בנבואה ובחכמה והוא היה העיקר בשליחות זו · מ"מ היה לו לחלוק כבוד לאחיו הגדול ובפרט שאיש משה שהיה עניו מכל האדם ומשני מפני שהיה גדול ממנו בארץ מצרים לכן לא חפץ להשפיל כבודו בעיני העם · וא"ת דלא מקשה מהמקרא ואחר באו משה ואהרן · משום דשם בא הפעל בל"ר וגו'כל לומר דבאמת בא אהרן בתחלה והכתוב מזכיר מקודם את משה או להראות לנו שעקולים הם כדלעיל או דהשיב אותם דרך חכמתם וכמו דאיתא בב"ר גבי שם חם ויפת · אבל כאן דכתיב ויבא משה ואהרן בא הפעל בל"י וזה מורה כי תולה ביאתו רק במשה משום דהוא בא בראשונה לכן מקשה שפיר : מהו גם דאתין וגמין רבויין · ובילקוט גרסינן שקרא לאשתו שנאמר ותתן גם לאישה · ואין צורך לזה דהא בגם השני מרבינן ג"כ תינוקות [ואולי רבוי השני הוא מדכתיב בפעם השנית גם הם וע'] : למתא ירקא ירקא שקול · פי' כי במקום אשר נמכר הירק שמה ניכר ערך כל הירקות לפי שנאספים שמה רבים

וקרא לכל בני ביתו לעשות כמותם · הוי כל רוחו יוציא כסיל זה פרעה · וחכם באחור ישבחנה זה הקב"ה שנאמר (איוב ט) חכם לבב ואמיץ כח · באותה שעה אמר הקב"ה אם יבלע תנין את תניניהם של מצרים מנהגו של עולם הוא · נחש בולע נחש אלא יחזור לברייתו ויבלע את תניניהם · מהו [א] ויבלע מטה אהרן את מטותם · (טז) א"ר אלעזר נס בתוך נס מלמד שחזר המטה מטה כברייתו ובלע אותן · כשראה פרעה כן תמה ואמר ומה אם יאמר למטה בלע לפרעה ולכסאו · עכשיו הוא בולע אותו · א"ר יוסי ב"ר חנינא נס גדול נעשה במטה שאע"פ שבלע כל אותן המטות שהשליכו שהיו רבים לעשות מהן י' עומרים ולא הועבה וכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן (יז) מכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות: ח ויחזק לב פרעה · ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה · כועס הוא (יח) מה [ב] הכבד כועס אף לבו של זה נעשה כבד · אינו מבין כסיל הוא (קהלת ז) כי כעס בחיק כסילים ינוח · במה מייסרים את הכסיל במטה · שנאמר (משלי כו) ושבט לגו כסילים · אף משה ייסר פרעה במטה שנאמר והמטה אשר נהפך לנחש וגו' · ד"א כבד לב פרעה [ג] א"ל הקב"ה רשע בלשון שהכבדת בו בלשון אני מתכבד עליך שנאמר (שמות יד) בהכבדי בפרעה: לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה · [ד] לא היה יוצא אלא המימה [בבוקר] לפי שאותו רשע היה משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו לפיכך היה (יט) יוצא בבקר · בשעה שהוא נצרך תפוש אותו: והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך · (כ) כדי שיתיירא ממנו: ט ואמרת אליו ה' אלהי העברים וגו' · כה אמר ה' בזאת תדע · הה"ד (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה · בנוהג שבעולם ב"ו שהוא מבקש להביא רעה על שונאו פתאום מביא עליו עד שלא ירגיש בו · והקב"ה הוא מתרה לפרעה על כל מכה ומכה כדי שישוב בו · הה"ד בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים · שלח העז · על המים אשר ביאור ונהפכו לדם · למה לקו המים תחלה בדם מפני שפרעה והמצריים עובדים ליאור · אמר הקב"ה [ה] אכה אלוה תחלה ואח"כ עמו משל להדיוט אומר מחי אלהייא ויבעתון כומריא וכה"א (ישעיה כד) יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ וגו': והדגה אשר ביאור תמות: י ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן · א"ר תנחום למה לא לקו המים ע"י משה א"ל הקב"ה המים ששמרוך כשהושלכת ליאור אינו דין שילקו על ידך · חייך לא ילקו אלא ע"י אהרן: (ט) ונטה ידך על מימי מצרים · הכל מה שביאור ובאגמים ובנהרות: ועל כל מקוה מימיהם ויהיו דם · מה שבקיתון: והיה דם בכל ארץ מצריים וגו' · אפי' מה שמצרי רוקק דם היה · מפני מה הביא הקב"ה עליהן דם מדה כנגד מדה · שכך אמר לאברהם (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וגו' · [ו] לפי שלא היו מניחין בנות ישראל לטבול מטומאתן כדי שלא יהו פרין ורבין · לפיכך לקו המים בדם: ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה': והדגה אשר ביאור מתה (כא) אמר ר' אבין הלוי ברבי ממכת דם העשירו ישראל כיצד [ז] המצרי וישראל בבית אחד והגיגית מלאה מים ומצרי הלך למלאות הקיתון מתוכה מוציאה מליאה דם (כב) וישראל שותה מים מתוך הגיגית והמצרי אומר לו תן לי בידך מעט מים ונותן לו ונעשו דם ואומר לו נשתה אני ואתה מן קערה אחת וישראל שותה מים והמצרי דם · וכשהיה לוקח מישראל בדמים היה שותה מים מכאן העשירו ישראל: יא ויעשו כן (כג) חרטומי מצרים מלמד שהיו סבורין שהיו מעשה כשפים: [ח] בלטיהם · א"ר איבו בר נגרי א"ר חייא בר אבא (כד) בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים · וכה"א (בראשית ג) את להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים · לפי שמעשה כשפים ע"י מלאכי חבלה נעשים · ויפן פרעה · לא חשש ולא הרגיש במכת האלהים: ויחפרו כל מצרים סביבות היאור · רבי יהודה אומר (כה) שביאור לקו · ורבי נחמיה אמר מלמעלה (כו) ומלמטה לקה · וכל מצרים לקו מימיה בדם · א"ל רבי יהודה ומה אני מקיים ויחפרו

מסורת המדרש א שבת דף נ"ז · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ב עיין ברכות דף ס"א · ג תנחומא כאן סוף סימן י"ב · ד תנחומא כאן סימן י"ד כל הענין · ה עיין מכילתא בשלח מסכת דשירה · פרשה ב' · תנחומא בשלח סימן י"ג · ילקוט בשלח רמז רמ"ג · ילקוט ישעיה רמז ת"ח · ילקוט ירמיה רמז של"א · ו תנא דבי אליהו רבא פרק ז' · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ז במדבר רבה פרשה ט' · דברים רבה פרשה ג' · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ילקוט תהלים רמז תת"כ · ח סנהדרין דף ס"ז ·

חדושי הרד"ל

חדושי הרש"ש

וקורא לכל גדולי המלכות (כמ"ש עשה משתה לכל שריו כו') מה כתיב ביה בהראותו כו' לחבירו ורתבא"א כנ"ל · וכדיליף וכ"ה במדרש אסתר ובפירש"י מגילה י"ב א': (ט) ונטה ידך על מימי מצרים הכל כו' · בתנחומא
איני כו' כנ"ל: (טז) א"ר אלעזר נס כו' · שבת (נ"ז) תמה ואמר דרש את מטותם הול"ל את מטותיהם
לכן דרש אותיות תם לשון תמה שתמה פרעה ונבהל (שמא יבלע מטה אהרן כל מטה מושלו כסא מלכותו) רק אח"כ ויחזק לב כו': (יז) מכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב כו' לדורות · כד"א (במדבר י"ז) השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת (ולקמן סוף פרשת בשלח ובמכילתא שם אמרו כדי שידעו שהוא של ברכה ע"ש) ואפשר רמזו בלשון לדורות למ"ש (במכילתא בשלח פרשתא ויסע פ"ו) שנגנז מטה אהרן ואליהו ז"ל עתיד להחזירו לישראל נע"ל: (יח) מה הכבד כועס · ומפני הכעס ורתיחת הדם מתנפח ומתכבד משקלו ומביא כבדות בגוף ולכן נקרא כבד ומביא מזה ראיה לפרש כבד לב פרעה ג"כ בשביל כעס בחיק כסילים: (יט) יוצא בבוקר · א"ל כשהוא נצרך תפוש כו' כנ"ל: (כ) כדי שיתיירא ממנו · כמש"ל שהיה תמה פרעה אם יאמר למטה בלע לפרעה כו' שכך אמר כו' אשר יעבודו דן אנכי · כלומר כאשר יעבודו לפי העבודה יהיה הדין מדה במדה: (כא) א"ר א' כו' ממכת דם העשירו כו' · שמו"ע מז' ע"ח: (כב) וישראל שותה מים מתוך הגיגית · כדב"ר פ"ג א"ר אף מן היאור היה ישראל ממלא מים ע"ש: (כג) וחרטמי מצרים בלטיהם · ויחזק לב פרעה מלמד שהיו סבורין כו' כנ"ל: (כד) בלטיהם א"ר איבו כו' · כנ"ל וע' סנהדרין (ס"ז) לפי שמעשה כשפים פי' כו' ע"פ בפרש"י שפי' בענין אחר: (כה) ריה"א שביאור לקו · והיו שותין מה שחופרין סביב היאור ואינו נלקה · (ומזה הפכו החרטומים לדם ערא"ע ורבינו בחיי): (כו) ומלמטה לקה · וכל המצריים

מתנות כהונה

מהו ויבלע מטה · שהיה לו לומר ויבלע נחש אהרן שהרי כבר נהפך לנחש: הועבה · נעשה עבה: הכבד כועס · כדאיתא במסכת ברכות בפ' הרואה: הוא יוצא בבקר · כדי שלא יראוהו בני אדם שעומד בקלון: [ה"ג בתנחומא היה יוצא בבוקר אמר הקב"ה למשה עמוד בבוקר בשפה כו' · ה"ג שלח העז והדגה אשר ביאור תמות]: מחי כו' הכה אלוה ויפחדו ויבהלו הכומרים העובדים לו: [ה"ג האדמה על האדמה ויאמר ה' כו']: דן אנכי · ומדת הדין נותן לדון מדה כנגד מדה: שביאור · לקו גרסינן פי' אבל סביביו היו חופרין ומוציאין מים: ומלמטה · אף המים שמתחת לארץ היו לדם:
ממה

פירוש מהרז"ו

ונהפכה לו כל שמחתו לאבל: ויבלע את תנינהם · נ"ל שפי' בלשון קושיא שהיל"ל ויבלע מטה אהרן את תניניהם ותירץ ר"א נס בתוך נס שבת דף נ"ז א' שהרי דרך הבולעים לבלוע דבר שיש בו לחלוחית אך אינם בולעים עצים ומטות: י' עומרים · של חרטומי מצרים ותלמידיהם הרבים: ח ומה הכבד · שהיל"ל חזק לב פרעה כמ"ש ויחזק ה' ע"כ דורש על אבר המעיים שנקרא כבד שמטבעו לכעוס · ואם רגיל בכעס הלב מתהפך לטבע הכבד ועי' לקמן פ' י"ב סי"ג לענין כבד ולעיל סי"ז לענין כסיל ולעיל סי"ב לענין מטה: ושבט לגו כסילים · כמ"ש לקמן ריש פ"כ: בלשון שהכבדת · תנחומא כאן סי' י"ב שלכך אמר כבד ולא חזק מדת ממעל ע"פ מדה י"ז: בשעה שהוא נצרך תפוש · תנחומא סי' י"ד ולשון הילקוט בשם מדרש אמר הקב"ה למשה בשביל שעשה עצמו אלוה הודיעו שהוא ב"ו אחז בו משה אמר לו הנח לי שאעשה צרכי וכו' אמר משה יש אלוה שעושה צרכו לפיכך א"ל הקב"ה השכם בבקר: שיתירא ממנו · כדלעיל סי"ז: ט שלא ירגיש · ויבקש לו דרך הצלה אך הפי"ת שהוא שגיב בכחו כל יכול ע"כ מי כמוהו מורה ומודיע מה שרוצה לעשות בכחו שאם פירוש מורה על חכמה היל"ל הן הוא חכם מי כמוהו מורה ע"כ דורש מורה כחו ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה ומדבר ברשעים שעליהם צריך להשגיב כח ולנחם כפרעה וכדומה: הה"ד בזאת · וס"ד אנכי מכה וגו' ונהפכו לדם · ואצל צפרדע הנה אנכי נוגף וגו' · ועי' לקמן ריש פ' י"ב בא"א · והכונה בהודעה זו למען נדקו כדלעיל בריש הפ' וכן היה בכל המכות · ובתנחומא סי' י"ד חושב גם משאר מכות: עובדים ליאור · לקמן פ' י"א סי"ג שהיו עובדים לכל דבר שיש בו תועלת · והיאור היה האלוה הגדול כי תועלתו גדולה אף כי פרעה עצמו שאמר לי יאורי וגו': יפקוד על צבא · שדורות הקדמונים היו עובדים לצבא מרום: והדגה אשר ביאור · דרך המדרש להביא פסוקים בפרשה שעומד בו אף שאינו דורש: י המים ששמרוך · ע' לקמן פ"כ סוף סי"א: הכל מה שביאור · לקמן סוף סי' י"א. פירשתיו מדרש תנאים מדה י"ג: דם מכ"מ כו' עד דן אנכי · שכמ"ש אשר יעבודו מרומז היאור שעבדוהו כנ"ל בסי"ט ובתיבת דן מרומז מדה כנגד מדה שזהו מדת דינו וכמ"ש בב"ר פ"ח נ"ד סי' פ' דנה יען מכ"מ וכמ"ש בתד"א פרק ז' מפני שהיו רואין את ישראל טובלין מטומאתם ובנות ישראל טובלות מן הנדה · ע"ש בתד"א שמונה כל היו"ד מכות למה באו עליהם בפרק הנ"ל וכן הוא בתנחומא כאן סי' י"ד טעם על כל המכות ביחד והמדרש כאן העתיק על כל מכה במקומו · ועי' במ"ר פ"י ס"א בקיצור · ואף שעדיין לא נתנה תורה ידעו מנהגי תורה מהאבות כמ"ש ב"ר פ' מ"ע בסי"ג וכמ"ש ב"ר פ' מ"ח סי' י"ד: העשירו ישראל · תנחומא כאן סי' י"ג · ומרומז בפסוק הנ"ל אשר יעבודו ועל היאור כנ"ל ויצאו ברכוש גדול מדין היאור · ועי' ד"ר פ"ג סי"ח וכמ"ש אבות ריש פ"ה י' נסים וכו' היינו שנצלו מי' מכות וכמ"ש בפי' הרמב"ם על משנה זו ועי' מדרש תהלים ע"ח שם איתא דר' יוסי פליג על זה דס"ל שהעשירו ממ"ש ומלא אשה וגו': יא ר' אייבו בר נגרי · בסנהדרין דף ס"ז ב' בלשונו: ואת להט החרב · ור"ד את הכרובים הם מלאכי חבלה וכמ"ש בהדיא ב"ר פ' כ"א ס"ע ודורש גז"ש ובפסוק כ"ב בלטיהם וכן אצל צפרדעים וכנים בלטיהם שעושים בלט ולחש על ידי שדים והיאור שהיו צריכים להפוך היה ע"י להט המתהפך והשאר שהיו צריכים להכנים היה ע"י לחש כנ"ל בסנהדרין שם: ולא חשש ולא הרגיש · לפרש מ"ש ויפן פרעה וגו' ולא שת לבו וגו' שמ"ש ויפן פרעה פי' שפנה מדעתו שלא לחשוב על מופתי ה' וכמ"ש לעיל ריש פ"ו ופניתי אני ממ"ש ולא שת לבו שלא הרגיש בצרת המכה: שביאור לקו · לפרש מ"ש ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם ומה בא למעט הלא מפורש כתוב על מימי מצרים על נהרותם ועל יאוריהם וגו' אלא למעט שתחת היאור · ולשיטתו ניחא מ"ש ויחפרו כל מצרים סביבות היאור להשיג מים מתחת היאור (ולשתות פי' מעט כדי שתיה) ודעת ר' נחמיה

יפה תואר

יבים שמבקשים לקנות ירק ולכן טוב להוליך שם הירק הטוב למכרם וכן בכאן שיש כשפים רבים ידעו טיבם ויכירו במעשי משה שאינם דומים לכשפים · ובזה א"ש תשובת משה לסתור במשל זה את דבריהם : שיני וציאות כו' · עמ"ש בזה באסתר רבתי : בשראה פרעה כן תמה · ולכן לא אמר לא אשלח רק נפשה הראשון אבל אח"ז שחק ולא אמר מידי וכאשר כתב הרמב"ן גבי והנה לא שמעת עד כה : שהיה מטה אהרן סימן טוב כו' · פי' יען כי היה צריך להיות למשמרת לעשות בו נסים לדורות לכן הועבה והיה כקורת בית הבד שאי אפשר לטלטלו בכל מקום : מה הכבד כועס כו' · דעת רז"ל כי הלשון כבד וקל איננו נופל רק על משא כבד או על עמל ויגיעה כמו כי כבד ממך הדבר · או על מספר רב וכמו ויהי המחנה כבד מאד מספד גדול וכבד כי הדבר המרובה בין באיכות ובין בכמות יכבד משמועו אבל היות הלב קשה וחזק משמוע אין ענין לזה · ולכן יפרשו מלשון כבד שבבריאה אשר זה הוא כנוי על הקושי משמוע וכמ"ש לקמן פי"ג הכבד הזה שהוא מתבהל וכו' · וכן יפרשו בכל מקום שנזכר כובד הלב · ולד"א בלשון שהכבדת וכו' מפרש ליה הכא לשון כבוד שר"ל שלא נכנע להשמע לה' אלא רצה לקיים כבודו כי בלשון זה נפרע בהכבדי בפרעה וא"כ מהתם ילפינן להכא דמשתמא הפרעון הוא מדה כנגד מדה : מתרה לפרעה על כל מכה ומכה · ומפרש את הכתוב דישגיב בכחו להנקם מאויביו ועכ"ז מי כמוהו מורה : כדי שישוב בו · ק"ק הלא אין זה כדי שישוב אלא אפי' שיעמוד במרדו ותבא המכה · ועוד שממכת השחין ואילך היה ה' מחזק את לבו והאיך היו ההתראות כדי שישוב והלא מעתה אין בידו לשוב כדלקמן סוף פי"א ועי' לקמן ריש פי"ב ובתנחומא : למה לקו המים תחלה · כי המכות היו בארבע היסודות וכמ"ש הראב"ע ולכן ראוי היה להתחיל בעפר מלמטה למעלה או באש מלמעלה למטה : אכה אלוהו תחלה · ומה שאמר במכת בכורות ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים זה באלהיהם הקטנים אבל אלהיהם הכולל לכל מצרים היה היאור · והנה קלא הקשו שהיה לו להקדים מכת דבר לצפרדעים כדי שילקה יראתם וי"ל כיון שכל הבהמות לקו לא מיחזי שהוא ללקות יראתם : המים שמריון · שלא שטפוהו בספק מי נהר העלומים והרבים שאע"פ שהושם בסוף על שפת היאור לולי השגחת ה' במים היה נשטף · וכ"ה בצפרדעים כדלקמן וכן הכנים לפי שהעפר הגין ג"כ על משה כדלקמן : מסכת דם העשירו כו' · ודריש מדכתיב ונהפכו לדם וכן יהפכו כל המים אשר ביאור לדם ולא כתיב ויהי דם בכל ארץ מצרים לכן דריש מהוראת דמים וכסף שנהפכו לישראל לדם : בלטיהם אלו מעשה שדים

ידי משה

כתיב ויצלא ויקרא לז"א שהיה מקרקר כתרנגולת פי' כמו שאומרים קרא גברא והוא התרנגול לכך כתיב בפ' מקץ ויצלא ויקרא את כל חרטומי מצרים וכאן כתיב רק ויקרא לחודי' אלא לסורות שהוא מקרקר אחריהם כתרנגולת וק"ל כנ"ל : ובכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן מכאן שהיה מטה אהרן סי' טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות · המדרש הלזה תמוה מאד · חדא מה מדייק שכל הרואה וכו' ועוד מאי קאמר מכאן שהיה מטה וכו' מאי סימן חזו ביה ונ"ל דה"ק מכאן פי' המדרש מוכיח זה מדברי רבי יוסי שאמר שנעשה נס גדול שלא הועבה שהי' ראוי להיות עב כעשרה עומרים וקשה למה היה זה אדרבה לפי הטבע היה הנס גדול אם היה נעשה עב כי מה שנשאר כבראשונה אין בו נס כ"כ שמעשה בכל יום שאחד אוכל הרבה ואינו ניכר אלא ע"כ היה זה שנשאר המטה כהוייתו כדי אחיזת יד זה היה לסי' שרוצה הקב"ה לעשות בו עוד נסים ונפלאות לדורות לפיכך נשאר המטה כהוייתו כדי אחיזה ולא הועבה כנ"ל וזה שאומר כל הרואה את המטה אומר זה מטה אהרן פי' שהיה עשוי בו נסים לדורות וק"ל : והדגה אשר ביאור מתה · קאי אדלעיל שהקב"ה עשה מדה כנגד מדה לפי שאמר הקב"ה

כל מצרים סביבות היאור · א"ל לפי שהיו המצריים אומרים כל המים שהיו רואין משה ואהרן נעשין דם · והיו חופרין להוציא מים לשתות ממה שאין עיניהן רואין · א"ר ברכיה מ"ד ויהפכו כל המים אשר ביאור וגו' · משל לעבד שהיה לוקה (כז) לפני רבו מה שהיה לוקה על מעיו היה הופך על עצמו ולוקה על גופו · כך היה היאור מהפך עצמו כדי שלא תשלוט בו המכה ולא היה מועיל שכולו נהפך לדם · א"ר יוסי בר אבין כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט · ועל מימי מצרים · הרי זה כלל · על נהרותם ועל יאוריהם ועל אגמיהם פרט · ועל כל מקוה מימיהם הרי כלל אחר · מה אתה (כח) מרבה כל הדומין להן · מהו ובעצים ובאבנים · רז"ל אומרים אף עבודת כוכבים שלהם לקה בדם שנא' (ירמיה ב) (י) אומרים לעץ אבי אתה · ד"א ובעצים ובאבנים [א] שהיו המים ששותין עם יהודי בכלי אחד או בכלי עץ או בכלי אבן נהפכין בפיו לדם · וי"א אף בימסאות ובתי כסאות שלהם לקו בדם וכשהיה אחד מהם הולך ויושב ע"ג המטה או ע"ג האבן או ע"ג סלע היו מפסידין את בגדיהם בדם · וכה"א ויהי הדם (כט) בכל ארץ מצרים : **יב** וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור · [ב] רבי יהודה ורבי נחמיה אחד מהם אומר (יא) כ"ד ימים היה מתרה בהם עד שלא בא המכה ושבעה ימים המכה משמשת בהם · ואחד מהם אומר (ל) ז' ימים מתרה בהם וכ"ד ימים היתה המכה משמשת בהם · על דעתיה דהאיך דאמר כ"ד ימים היה מתרה בהם וימלא ז' ימים להכאה : (יג) ועל דעתיה דמ"ד ז' ימים היה מתרה בהם וימלא שבעת ימים אחרי הכות וגו' שהיה מתרה בהן על מכה אחרת : **יג** אמר ר' אלעזר בן פדת [ג] כשם שהביא הקב"ה על המצריים · (לא) כך הוא עתיד להביא על צור שנאמר (ישעיה כג) כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור · א"ר אלעזר כל (לב) צר שבמקרא חסר במלכות הרשעה הכתוב מדבר · וכל צור מלא בצור המדינה הכתוב מדבר · [ד] מצרים לקו בדם (לג) אף כאן (שם לד) ונהפכו נחליה לזפת · לילה ויומם לא תכבה לפי שבטלה ישראל מן התורה שכתוב בו (יהושע א) והגית בו יומם ולילה · לפיכך הקב"ה פורע ממנה באש שלא תכבה לעולם ביום ובלילה · ולפי ששרפה ביתו של הקב"ה שכתוב בו (ישעיה ו) והבית ימלא עשן · לפיכך יעלה עשנה · וכה"א (שם סו) קול שאון מעיר קול מהיכל קול ה' משלם גמול לאויביו · בשביל קול שאון מעיר קול מהיכל כד"א (איכה ב) קול נתנו בבית ה' כיום מועד לפיכך קול ה' משלם גמול לאויביו :

פרשה י

א ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה · אם מאן אתה לשלח הנה אנכי נוגף וגו' · הה"ד (קהלת ה) ויתרון ארץ בכל הוא · וכל המדרש (א) כמו שכתוב בויקרא רבה ובזאת חוקת התורה · רבותינו אמרין [ה] מהו ויתרון ארץ בכל היא אפילו דברים שאתה רואה אותן כאלו הם (ב) מיותרין בעולם כגון זבובים ופרעושים ויתושין הן היו בכלל ברייתו של עולם שנאמר (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה · ורבי אחא ב"ר חנינא אמר אפילו דברים שאתה רואה אותן כאלו הן מיותרין בעולם כגון נחשים ועקרבים הן היו בכלל ברייתו של עולם · אמר להן הקב"ה לנביאים מה אתם סבורים אם אין אתם הולכין בשליחותי וכי אין לי שליח ויתרון ארץ בכל היא אני עושה שליחותי אפי' ע"י נחש אפילו ע"י עקרב ואפילו ע"י צפרדע · תדע לך שכן שאלולי הצרעה היאך היה הקב"ה פורע מן האמוריים · ואלולי הצפרדע היאך היה

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ג · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ילקוט תהלים רמז תת"כ · ב תנחומא כאן סימן י"ג כל הענין · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ג פסיקתא רבתי פיסקא י"ז סימן ח' כל הענין · תנחומא סדר בא סימן ד' כל הענין · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ילקוט ישעיה רמז רל"א · ד פסיקתא דרב כהנא סוף פיסקא ז' ועי' בהערות ותקונים · ה בראשית רבה פרשה י' · ויקרא רבה פרשה כ"ב · במדבר רבה פרשה י"ח · קהלת רבה פרשה ה' פסוק ח' · תנחומא סדר חוקת סימן א' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ט · ילקוט קהלת רמז תתקע"ב ·

חדושי הרש"ש

בתנחומא הגי' הכה : (י) אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו כצ"ל : (יא) כ"ד ימים היה מתרה · בגליון הילקוט נדפס כ"א כ"ג וכן באידך · וכן ראיתי במדרש תהלים קאפ' ע"ח ז' היה מתרה בהם ועשרים ושלשה ימים המכה היתה עושה בהן : (יב) וע"ד דמ"ד ז"י היה מתרה בהן וימלא ז' ימים כו' · פי' דוימלא ז"י קאי על הא דלקמיה ויאמר ה' גו' ואמרת אליו וגו' · ור"ל דהתראה נתמשכה ז"י ומתי היה זה אחרי הכות כו' פי' אחרי שמוש מכת היאור שהיה כ"ג ימים והיינו אחר שחזר לקדמותו : מן מקראי עיין שם : (לב) כל צור כו' · ב"ר סוף פר' ס"א : (לג) אף כאן ונהפכו נחליה ע"ש · ושם כ"א : (א) כמו שכתוב בויק"ר · ובב"ר פרשה י' : (ב) מיותרין בעולם כגון זבובים כו' מיותרין בעולם כגון נחשים כו' · משמע דפליגי בהא דרבותינו אמרין שהן מיותרין שלכאורה אין בהן צורך ומ"מ אינן

חדושי הרד"ל

לקתו מימיהם בדמים א"ל ר"י כו' כצ"ל ולדברי ר"ג לא מצאו מים לשתות במה שחפרו רק שהיו טועין ואומרים שמא למטה לא יהיה דם כדמפורש : (כז) לפני רבו · שהיה לוקה כו' כצ"ל : (כח) מרבה כל הדומין להם · משמע שאין מרבה כ"א המכונסין בקרקע אבל שבכלים לא לקו כלל (וע' סוף פ"ג דחולין) · ולכן דרש ובעצים ובאבנים על עבודת גלולים שלהם : (כט) בכל ארץ מצרים · ובעצים ובאבנים וימלא ז' ימים כו' כצ"ל : (ל) ז' ימים מתרה בהן כו' · פומ"ט מז' ע"ח : (לא) כך הוא עתיד להביא כו' · בתנחומא ר"פ בא ובפסיקתא דויהי בחצי הלילה (והביאו בשאלתות ר"פ בו) מפרש לכולהו י' מכות

פירוש מהרז"ו

הנה מלמטה לקו שאם לא היה כתוב ריבויים היינו דורשים המיעוט כצ"ל אך מאחר שכתוב רבויים רבים א"כ אם נדרוש המיעוט · היה מכחיש למ"ש שהיה דם בכל ארץ מצרים · ומ"ש ויחפרו היינו שהמצריים היו מדמים ומנחשים אבל אינו מפורש שמצאו : מ"ד ויהפכו · למה הזכיר לשון הפיכה · ותלה ההפיכה ביאור שהפך עצמו · והנמשל קשה מאד להולמו איך שייך ביאור שהוא עצמו יהפך ומה הפרש בין חלק זה של יאור לחלק זה : כלל ופרט וכלל · וכמ"ש לעיל בסי' י' ע' מ"ש : בעצים · לפי פי' הא' על אלילי מצרים פירושו שהיה עליהם דם אף שאינם מקום מים כלל וכמ"ש בהדיא בזוהר אלא שא"כ היל"ל ועצים ואבנים · אלא פי' על כלי עץ ואבן שיש בהם תוך ואם כלים של מצרים כבר הם בכלל המפורש כצ"ל אלא אה"ע לכלי מצרים ה"ע לכלי ישראל ששתה המצרי עמו : בימסאות · ע' ב"ר פנ"ג סי' י"א פי' תיבה זו וע' בב"ר פ"א ריש סי' י"ב פי' דימסאות והוא בכלל כל מקוה מימיהם · והסכרת שכצ"ל בימסאות וכצ"ל : **יב** כ"ד ימים · וכן הוא בתנחומא כאן בסי' י"ג עי' ד"ר פ"ז ס"ט בסופו ושם איתא לדעת ר"י עשרים ושלשה ימים בין מכה למכה ע"ש · וכן הוא במדרש תהלים ע"ח פסוק והוא רחום לדעת ר"נ עשרים ושלשה ימים מכה משמשת והסכרה שכצ"ל כאן ובתנחומא : הבאה · לתחלת המכה : שהיה מתרה · מתחלת ההתראה על צפרדעים · וממכת דם דורש בנין אב מדה ח' על שאר המכות ועי' תנחומא ע' לעיל פ"ה סי' י"ט מ"ש ותבין כאן ענין השלשים יום ועי' ידי"מ : **יג** כך עתיד · ע' לקמן סוף פ' כ"ג וסוף פ' כ"ט ע' בפסיקתא סוף פ' י"ז ובילקוט וארא פסוק הנה יוצא המימה שחושב כל הי"ד מכות ומאריך וע' תנחומא כאן ס"ס י"ג כל הענין : אר"א בן פדת · ב"ר סוף פ' ס"א · ופסוק כשמע צור כתוב חסר על שהצירה : לקו בדם · כמ"ש ונהפכו לדם וכן שם ונהפכו נחליה שיהפכו לדם ולזפת · ובפסיקתא ובילקוט גורס פסוק ונתתי מופתים וגו' דם ואש וגו' כאן נהפך עפרה וכן שם ועפרה וגו' הילקוט ואין עפרה אלא כינים וזה ע"פ מדה י"ז וכ"ה גם בזוהר : לא תכבה · שהתורה נמשלה לאש הלא כה דברי כאש · מדת מנגד ע"פ מדה י"ז : והבית ימלא עשן · היינו הענן כמ"ש מלכים א' ח' והענן מלא בית ה' · ובתנחומא כאן וילקוט הגי' שהיה עשן יוצא ממנה הכונה על עשן המערכה : וכן הוא אומר קול וכו' · כאן חסר וכצ"ל במצרים לצפרדעים שהיה קולן קשה וכו' קול שאון וגו' כן הוא בתנחומא בא סי' ד' ובפסיקתא שם ובילקוט כאן שהוא מהפסיקתא שם : בשביל קול שאון מעיר קול מהיכל · כצ"ל קול שאון מעיר בשביל קול מהיכל ולשון התנחומא כאן וכה"א קול שאון מעיר אומר להם הקב"ה אלא קול מהיכל וכו' ע"ש ועפ"י מדה י"ז מ"ם קול נתנו וגו' · וקול שאון הוא על צור ועי' כל המקומות הנ"ל ויותר מפורש באיכה רבתי סוף פסוק זכח עיין מש"ם ותראה כי כן הוא :

פרשה י סימן א בויקרא רבה · ריש פ' כ"ב · ומ"ש בזאת חוקת לפנינו הוא בסוף קרח · ע' מש"ש במ"ר פ' י"ח ריש סי' כ"ב ותבין כאן : זבובים ופרעושים · שהם מצערים ב"א אף על פי כן הם לצורך העולם ותיקונו ליקח מוסר · כי ברצות ה' דרכי איש ינצל מהם כמ"ש ב"ר פ' ל"ד ס"ס א' · וכמ"ש סי"ר פסוק נופת תצופנה ועי' שבת דף ע"ז בענין נרכם · ובירושלמי פרק הרואה בהלכה א' ב' טעמים · א' שהבריות תוטאים אומר הקב"ה אם אלו שאין בהם צורך הריני מקיימם · אלו שיש בהם צורך עאכו"כ · והב' זבוב וכו' לגרעה ע"ם שיטיים ממ"ש שם בשבת : נחשים ועקרבים · מוסיף על הנ"ל על שנעשים שלוחים להמית : לנביאים · כמו משה וירמיה ויונה שסרבו והלכו ע"כ ורוצה יותר בשליחותם להצדיק שיודיעו העונש מקודם וישובו · או יתקדש ש"ש : הצרעה · שמות כ"ג כ"ח ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי וגו' :

מתנות כהונה

ממה שאין כו' · והיו סבורין שימצאו מים ולא היו מוצאין אלא דם : משהיה לוקה כו' · כשהרגיש המכה שהגיעתו על בטנו הפך עצמו כדי שילקוהו על גופו ולא ירגיש כל כך : כל הדומין להם · לנהרות וליאורים ולאגמים : בימסאות · מצאתי בספר אות אמת במותיבה תרגום יונתן במסיכוהן והם מזבחות לעבודת כוכבים עכ"ל · ולי נראה דצ"ל דימסאות ופי' מרחצאות ויגיד עליו ריעו ובתי כסאות וכפי' רש"י ז"ל בסדר זה : בשביל כו' · בשביל שהיה עולה קול שאון מעיר ירושלים וכן קול מהיכל ה' לפיכך כו' · ובתנחומא משמע קול שאון יעלה בעיר רומי בשביל קול מהיכל ה' ולפי זה צ"ל קול שאון מעיר בשביל קול מהיכל כו' ועיין במדרש איכה סוף פסוק זנח ה' :

פרשה י בויקרא רבה פרשה כ"ב : שאין

ידי משה

הקב"ה וידגו לרוב כדגים שלנו והם מגנן מפריה ורביה לפיכך מתו גם הדגים כצ"ל וק"ל : ר"י ור"נ וכו' · וכין לגזור וכין למר שמשו המכות כל אחת חודש אחד וקשה מגלי' זו וי"ל לפי דאיתא בסדר עולם שביאת משה למצרים היה תחלת ביאתו בחודש אייר שהוא זמן שקוששים קש לתבן ושלשה חדשים נכנסה מסה ובט"ו בניסן נגאלו לא והבוב לכל מכה חודש אחד ובמכת הבכורים לא היתה התראה רק באותו יום ולא שמשה יותר מיום אחד כצ"ל וק"ל : מכו

יפה תואר

שדים · פי' הרמב"ן כי המלה נגזרת ממלת לט וכמו דברו אל דוד בלט כי השדים באים בלט כי הם בעלי גופות מאויר שאינו נרגש · ומעשה כשפים נקרא לטט שנעשים ע"י מלאכי חבלה ע"ד מאמריו אם לוטש · ועמ"ש הרמב"ן על זה : מאי דכתיב ויהפכו כל המים וגו' · לא מלשון הפיכה דרים כי כן הוא דרך הלשון וכמו והמטה אשר נהפך לנחש כלו הפך לבן · הפכתי בהם · אבל דרים מדכתיב כל המים אשר לא כתב כן בהתראה ודרים כי ע"י זה שהמים התהפכו מלמטה למעלה לכן נלקו כל המים : מרבה כל הדומין להן · היינו מים הנובעים וכמו דדרשינן בפ' אלו טריפות גבי מכל אשר במים מה

הפרט מפורש מים נובעין אף כל מים נובעין מאי רבי רבי חרילין ונעילין ומאי מיעט בורות שיחין ומערות ולפ"ז יתפרש והיה דם בכל ארץ מצרים היינו מהמים הנובעים שבכל גבול מצרים · והא דרבי יוסי לא כר"י ולא כר' נחמיה דלעיל · ולדידהו לא דרשינן הכא כלל ופרט וכלל כיון דמפרש מו קרא והיה דם בכל ארץ מצרים בעצים ובאבנים : אף עבודת כוכבים שלהם לקה בדם · בילקוט גרסינן היו פולטין ומוציאין דם ואין זה סותר מ"ש אי אתה דן אלא כעין הפרט דהתם במיני המים אבל זה היו לעשות שפטים באלהיהם וכדלעיל : ד"א ובעצים ובאבנים · זה אזיל אליבא דר' נחמיה דלעיל ומשום דמהיה דם בכל ארץ מצרים מרבה כל מימי מצרים אייתר ליה ובעצים ובאבנים על המים ששותין בכלי עץ עם היהודי : אף במוסאות ובתי כסאות · אין לשני אלו יחס זה לזה · ולכן נראה דהאי גרסינן בימסאות צ"ל וכסאות (ותיבת ובתי ל"ג) ופי' של בימסאות הוא מקום מושב מאבנים וכמ"ש בע"ז אבן שמגבה לבימום · וכסאות הם מקום מושב מעץ · וע"ז קאי בעצים ובאבנים · ואי גרסינן ובתי כסאות צ"ל אף דמוסיאות והיינו מרחצאות וכדאיתא בב"ר ולפ"ז לא קאי הדרש הזה על בעצים ובאבנים אלא על הכתוב והיה דם בכל ארץ מצרים דמרבי אף מימי מרחצאות ומימי רגלים של בה"כ · וקרובים אלה הדברים לדברי רש"י בחומש ע"ש · ומ"ש וכשהיה אחד מהם הולך ויושב על גבי המטה כו' זה קאי על בעצים ובאבנים דהיינו מושבות העצים והאבנים : רבי יהודה ורבי נחמיה ט' · שרש דבריהם דלכ"ע בכל מכה ומכה הי' נמשך זמן חדש ימים בין התראה והמכה · והטעם בזה לפי שביאת משה בראשונה היתה באייר שהוא זמן שקוששים קש לתבן · כדאיתא בס"ע · וס"ל כמ"ד במ"ר פי"א שג' חדשים נכסה מסה ומכיון שט"ו בניסן נגאלו נמצא שנמשך זמן ט' חדשים כי במכת בכורות לא עבר זמן כלל כי התראה היתה בנילה ובדכתיב כה אמר ה' כחצות הלילה · ובלילה ההוא יצאו ממצרים אחרי אשר הוכו הבכורים · ופליגי אהתם מתניתן בעדיות דאיתא התם משפט המצריים י"ב חדש · ולפ"ז מחלוקתם הוא בזה · חד סובר כי שלשה רביעי החדש נמשכו ימי ההתראה · ורבע אחד היה לימי המכה ואידך סובר להיפך · ומ"ש כ"ד יום פי' שביום הכ"ד תלה ההתראה ולא מתלה המכה וכן האומר ז' ימים היו ימי ההתראה וכ"ד יום ימי המכה פי' כי ביום השביעי התלה המכה · ואע"ג שבמכת כנים ושחין לא כתוב התראה סובר כי היו גם בהם ולא נזכרו בקרא · ואע"ג דבחשך כתיב בהדיא רק ג' ימים וגם לפי מ"ש שם רש"י כי היה חשך כפול ומכופל ע"ש עדיין יקשה למ"ד כ"ד ימים [ובאמת לפי מ"ש רש"י כי שלשת הוא הפילוס של ימים ויתפרש כמו שם המפשט י"ל גם כ"ד והוא שמונה פעמים שלשה כי שמות המפשטים מורים גם על רבוי בלי קצוב והראיה מהודש ימים על כל מכה הוא כמ"ש בזה לעיל וזאת הראתו לדעת כי היו שמונה פעמים שלשה] וכן במכות לצפרדע · ערוב · ברד · וארבה · בקש פרעה מאת משה להסירם בתפלה היתכן כי בכל אלה קרו כי פרעה בקש לגד אחר ז' ימים ולאחר אחר כ"ד יום כי מיד שהעתיר לפ' נעתר ה' להפלתו והסרה המכה · וי"ל כי פה לא מיירי רק במכות שהסרו מעצמם עד אשר עבר זמנם אבל במכות שהסרו ע"י התפלה באמת לא התמהמהו כ"כ · וגם במכת חשך קרוב לומר כי כאשר קרא פרעה למשה ואמר לכו עבדו וגו' בקש ממנו להעתיר לה' שתוסר המכה זו ממנו · ולכן לא שמרו את מועדם : ובל צור מלא כו' · כדכתיב ביחזקאל כה אמר ה' אלהים לצור · ואמרת לצור היושבת על מבואות ים · צור את אמרת אני וכן שא קינה על מלך צור · ומי כצר · ואמור לנגיד צר כולם חסרים וקאי על צור המדינה י"ל כיון דכתיב התם צור מלא וידענו על מי קאי לא הקפיד הכתוב עוד לכתוב על צור המדינה חסר · אבל הא דכתיב לפני זה יען אמר צר על ירושלים האח · הנני עליך צר · ושחתו חומות צר · הנני מביא אל צר במלכות הרשעה מדבר : בשביל מה קול שאון מעיר כצ"ל · והתשובה על זה בשביל קול מהיכל שהחריבו היכל ה' לכן נשמע קול שאון מעיר : הן היו בכלל ברייתו של עולם · המאמר הזה מבואר הוא בבראשית רבה פ"י ובויקרא רבה פרשה כ"ב עיין שם :

פורע מן המצריים הה"ד הנה אנכי נוגף וגו': **ב** מהו הנה אנכי נוגף אמר הקב"ה הריני דוחק עליך את המכות כמ"ד (שמות כא) וכי יגוף שור את איש · ריב"ל אמר [א] כל מכה ומכה שהיתה באה על המצריים במצרים היה הדבר ממשמש ובאה עמה שנאמר הנה אנכי נוגף: הנה זה הדבר כד"א הנה יד ה' הויה במקנך: את כל גבולך בצפרדעים · רז"ל אמרו המכות שהביא הקב"ה על המצריים (ג) גרם להם שיעשו שלום ביניהם · כיצד היה מחלוקת בין בני כוש ובין בני המצריים · המצריים אומרים עד כאן תחומנו והכושים אומרים ע"כ תחומנו כיון שבאו הצפרדעים עשו שלום ביניהם · הגבול שהיו נכנסות לתוכו הדבר ידוע שאין השדה שלו שנאמר את כל גבולך · גבולך ולא של אחרים · ועלו ובאו בביתך אמר ר' יהודא בר שלום המעולות שבהם יהיו בביתך · בנוהג של עולם מלך בו"ד נכנס במדינה כל אחד נותנין לו מדור לפי כבודו אבל המלך לתוך הפלטרין שלו הוא דר במקום מישור א"כ למה נאמר ועלו ובאו בביתך המעולות שבהן היו בביתו של פרעה · ובתנוריך ובמשארותיך כשהיתה המצרית לשת את העיסה ומסקת את התנור באין הצפרדעים ויורדין לתוך העיסה ואוכלין את הבצק ויורדין לתוך התנור (ד) ומצננין אותו ונדבקות בפת שנא' ובתנוריך ובמשארותיך · ואימתי עונתה של עיסה להדבק בתנור הוי אומר בשעה שהוא מוסק · (א) [ב] מן הצפרדעים נשאו חנניה מישאל ועזריה ק"ו בעצמן וירדו לתוך כבשן האש · ומהו ושרץ היאור צפרדעים א"ל הקב"ה אתה אמרת לי יאורי אראה אותך אם הוא שלי או שלך שמכתו ממני תבא עליו ואני (ה) גוזר עליו והוא יעלה צפרדעים (ו) כשם שגזרתי על המים שבתחלה אמרתי ישרצו המים ועשו צוויי כן היאור יעשה גזירתי: **ג** (ז) ובכה ובעמך · [ג] פרעה התחיל בעבירה תחלה שנאמר ויאמר אל עמו ובו התחילה המכה תחלה שנאמר ובכה ואח"כ ובעמך ואח"כ ובכל עבדיך · א"ר אחא (ז) ובכה ראיה שהיה שותה מים וטפה אחת יורדת (ח) על לבו ונעשה צפרדע ונבקעת שם · רבי יוחנן אמר [ד] כ"מ שהיה שם עפר והיה טפה של מים בו היה נעשה צפרדע · חזקיה בר' אמר אם כשיטה הזו לא לקו בתיהם של גדולים שהיו עשויין בשיש ובפסיפס אלא (ט) מלמד שהיה הצפרדע [ה] עולה מן התהום ואומרת לשיש עשה לי מקום שאעלה ואעשה רצון בוראי והיה נבקע השיש ועולה ונוטלת בית הסתרים שלהם (ג) (י) ומסרסן שנאמר (תהלים עח) וצפרדע ותשחיתם כד"א (ויקרא כב) כי משחתם בהם: **ד** ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את ידך · א"ר תנחום א"ל הקב"ה למשה המים ששמרוך בשעה שהושלכת ליאור לא ילקו על ידיך · ויט אהרן את ידו · למה הביא עליהם צפרדעים מפני שהיו משעבדין בישראל ואומרים להן הביאו לנו שקצים ורמשים לפיכך הביא עליהן צפרדעים · (יא) ובשעה שהיו מוזגין את הכוס היה מתמלא מן הצפרדעים: ותעל הצפרדע ותכס את וגו' · תני' ר"ע אומר צפרדע אחת היתה והיא השריצה ומלאה את ארץ מצרים · א"ל רבי אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל הגדה כלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות · צפרדע אחת היתה ושרקה להן ובאו: ויעשו כן החרטומים בלטיהם · שהיו סבורין שהן מעשה שדים: **ה** ויקרא פרעה · כיון שהתחילה הפורענות בגופו מיד הרגיש והתחיל צועק העתירו לה' ויסר הצפרדעים וגו' · ויאמר משה · רק ביאור תשארנה · כולן ימותו ולא ישתארו מהן (יב) אלא אותן הנשארות ביאור: ויאמר למחר · (ד) מכאן אתה למד שאותו היום היה לו להשלים ז' ימים · לכך אמר לו משה למתי אעתיר לך · למחר אעתיר לך ולא לאותו יום: וסרו הצפרדעים: **ו** ויצא משה ויצעק אל ה' (יג) על דבר הצפרדעים · רז"ל אמרו לא די להם למצריים השחתת הצפרדעים אלא שהיה קולן של צפרדעים

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ע"ח · ב פסחים דף נ"ג · מדרש תהלים מזמור ע' · ילקוט דניאל רמז תתרס"ב · ספרי סדר נשא פיסקא י"ח · מכילתא סדר בא פרשה ז' וסדר בשלח פרשה א' · ילקוט דניאל רמז תנ"ף ס' · ג לעיל פרשה א' · לקמן פרשה י"א · תוספתא סוטה פרק ד' · במדבר רבה פרשה ט' · תנחומא בשלח סימן ו' · ילקוט ויקרא רמז פ"ד · ועיין בראשית רבה פרשה ל' · ד מדרש תהלים מזמור ע"ח ומזמור ק"ס · ילקוט תהלים רמז תת"כ ורמז תתס"ג · ה עיין מדרש שמואל פרשה יו"ד · ילקוט שמואל רמז ק"כ · ו סנהדרין דף ס"ז · תנחומא כאן סימן י"ד · ילקוט כאן רמז קפ"ג ·

חדושי הרד"ל

מיותרין שיש בהן צורך לבריותו של עולם וכמ"ש בשבת (ע"ז) · ברא זבוב לצרעה (ולרעה עלמה יש בה תועלת שעושה דבש הצרעין) יתוש לנחש · ועיין בפירש"י שבת (ק"ו:) ד"ה שאין במינו כו' ור"א אמר אפילו דברים שהן מיותרין מזיקין לעולם כנחשים ועקרבים מ"מ הקב"ה עושה שליחותו בהם · אבל באמת בב"ר פ"כ אמרו גם על זבובים ופרעושין ויתושין מעלה לך דברים ארורים · וכן שם ר"פ כ"ד קוראן מזיקי ביתו ואויבי איש ע"ש · ע"כ נראה דר"א אינו חולק כ"א בזה שדורשה לענין שליחות · ונקט נחשים ועקרבים משום עובדא דמייתי עלה בויקרא וש"מ · ועיין בקה"ר שם דבדר"א ליתיה כלל הא דברים שהן מיותרין: (ג) גרם להן שיעשו שלום כו' · עיין לקמן פי"ג ופט"ו דדרש ע"ז קרא דכאשר משפיך לארץ לדק למדו יושבי תבל: (ד) ומצננין אותו · ברוב קרירותם שבטבע הצפרדעים היו מצננים חום התנור: (ה) גוזר עליו · והוא מעלה צפרדעים כו' כצ"ל: (ו) כשם שגזרתי כו' כך כו' · לשון ושרץ היאור דרש: (ז) ובכה ראיה · נראה שצ"ל ודאי כלומר בכה ממש כדמפורש: (ח) על לבו · ונבקעת שם ונעשה צפרדע ר' יוחנן כו' כצ"ל · ולגירסת הספר ונבקעת פי' ונעשה אח"כ צפרדעים הרבה שם: (ט) מלמד שהיה הצפרדע כו' והיה נבקע השיש כו' · שוח"ט מזמור ע"ח ומובא בילקוט שמואל (א' מ"ה) רמז ק"ב ושם הלשון ואומר לשיש אנו שלוחים של מי שאמר והיה העולם עשה לנו מקום כו': (י) ומסרסן · ע"ל ס"פ ע"ו: (יא) ובשעה שהיו מוזגין את הכוס היין כו' · בתנחומא גרס ליה לעיל אקרא דועלו ובאו בביתך (קודם דרשה דבתנוריך ובמשארותיך דלעיל) וכן נכון · ובתדא"ר פ"ז כשהיו מוזגין כוס יין במים ושותין אותו כו': (יב) אלא אותן הנשארות ביאור · שנשארו שמה ולא עלו · ונראה שהן אותן שהיו ביאור מכבר · ולצורך העלייה למצרים שרץ היאור כעת חדשים והן שעלו הן שמתו: (יג) על דבר הצפרדעים · לקמן בס"פ ע"ו:

חדושי הרש"ש

(א) מן הצפרדעים נשאו חמ"ו ק"ו כו' · עיד"מ · ותירוץ הא' שהיה להם לברוח הוא דעת ר"י בתוס' פסחים (נ"ג ב') ד"ה מה: (ג) ובכה ובעמך פרעה התחיל כו' ואח"כ ובעמך ואח"כ ובכל עבדיך · והא דכתיב בקרא שלפניו ובבית עבדיך ואחר כך ובעמך · היינו דחשב התשוב תשוב קודם · ואח"ז הודיעו סדרן · והוא ע"ד שאמרו בסוטה (ט' ב') כי לייט לייט תחלה ירך והדר בטן כו' הסוא דמודע לה כהן דבטן ברישא והדר ירך · ורש"י בנימוקיו כתב דרשה זו על הקרא דלפניו והוא תמוה · שוב ראיתי למהרש"א בח"א (שם י"א א') שעמד בזה: (ג) ומסרסן כו' כד"א כי משחתם בהם · ר"ל ושב על ומעוך וכתות כו' הנזכרים למעלה · והמ"כ במהכ"ת ל"ד במקרא: (ד) מכאן אתה למד שאותו היום היה

תשב

מתנות כהונה

שאין השדה שלו · של בני כוש: המעולות · הגדול ודרש ועלו לשון עילוי וגודל כדלקמן: ובכה ראיה כו' · מלת ובכה שמשמעותיה בקרבך ובאמצעית גופך היא ראיה שהיה פרעה שותה מים וטפה אחת יורדת על לבו שהוא התוך והאמצעי שבגוף ונעשית צפרדע: ובפסיפס · אבני גזית: משחתם בהם · וסמיך ליה מרוח אשך כו': ד'

פירוש מהרז"ו

ב דוחק עליו · שיבואו המכות זה אחר זה: הדבר · במדרש תהלים ע"ח משמע שהיה הדבר באדם מפסוק לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר · ופה ג"כ ריב"ל אך לפי מ"ש בדברי ריב"ל כאן הגז"ם מתיבת הנה וגו' במקנך · ואם הכוונה על האדם היה לו לדרוש מתיבת נוגף כמ"ש החל הנגף וצ"ע: שיעשו שלום · לקמן פ' י"ג סי"ד פ' ע"ו ס"י: המעולות · מדה ע"ז וממעל שכאן הוצרך לכתוב ועלו לדרוש ועלו המעולות: ואוכלים הבצק וכו' בפת · שהיל"ל במשארותך ואח"כ בתנורך לדרוש שמדבר גם בעיסה שלאחר היסק התנור שנקראת פת לבד מה שאכלו מהמשארות כמשמעו על עיסה הנלושה · וזה ע"פ מדה ע' ומסיים בילקוט ומה פרע להם הקב"ה שכל הצפרדעים מתו ואותן שירדו לתוך התנור לא מתו וכו' ודורש משארותיך מלשון שארית שאחר התנור נשארו: ק"ו בעצמן · פסחים נ"ג. הובא ילקוט כאן · וענין הק"ו כמ"ש לעיל פ"ט סי"א כיון שהיגרו שלכוונה זו דרשו ק"ו אם הצפרדעים ירדו לאש ונלטנן התנור: עבדי ה' עאכו"כ שלא ישרפו ודו"ק: לי יאורי · לעיל פ"ה סי' י"ד וס"כ: ממנו תבא · כ"ל דצ"ל ממנו תבא עליו ואני גוזר עליו והוא מעלה וכו' שמכת פרעה מיאור תבא עליו · מדת ממעל ע"פ מדה י"ז ושרץ כמ"ש שם ישרצו מי שברא הוא שולט ומביא: **ג** התחיל · לעיל פ"א סי"ט לקמן פר' י"א סי"ג: ובכה ראיה · שהיל"ל עליך יעלו · ובכה משמע שבגופו יחהוו ובהכרח ע"י טיפת מים ומ"ש ונבקעת פי' שילא ממנה הרבה: עפר והיה טיפה · כמ"ש מד"ת ק"ה א"ר יוחנן בכ"מ שהיו רובצים שם נעשה צפרדעים ורבילה היינו להשכיב האבק והעפר ע"י מים שדורש מדה ע"ו דכאן כתוב ושרץ היאור · ובתהלים ק"ה כתיב שרץ ארצם צפרדעים והכריע שנעשה ע"י אבק ועפר ומים: בתיהם של גדולים · דורש מ"ש תהלים ק"ה שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם ולא היה שם אלא מלך אחד ע"כ דורש בענין זה בתיהם של גדולים שאין שם עפר ואבק ומים וע"כ שעלו מן התהום וזהו ועלו ובאו בביתך · ע"פ מדה י"ז לקמן פ' ע"ו סי' כ"ז: כי משחתם בהם · וכמ"ש בפסוק הקודם ומעוך וכתות וגו' · וע"ז אמר כי משחתם בהם ומקרא מפורש במלאכי א' וארור נוכל ויש בעדרו זכר · ונודר וזובח משחת לה': **ד** המים ששמרוך · לעיל פ"ט ס"י אגל דם ופר' זו סי"ז אגל כינים: למה הביא · תד"א פ"ז ותנחומא סי' י"ד: שהיו מוזגין · בתנחומא סימן י"ד איתא ראיה ע"ז מפסוק ועלו ובאו בביתך · שהיל"ל אל ביתך או לביתך · ודורש כשיבואו אל ביתך אז יעלו על השולחן אל הכוס: ותעל הצפרדע · ז"ל התד"א שם כתוב אחד אומר ותעל הצפרדע וכא"א ושרץ היאור צפרדעים והם ב' כ"מ ור"ע מכריע שתרצה כמ"ש ושרץ היאור שעלתה אחת והשריצה הרבה וראב"ע מכריע שעלתה אחת וקראה להרבה שהשרין היאור ושם בתד"א צפרדע ציפור שיש בו דעה שקורא לעופות שישתו · ועי' במ"ר פר' י"ט סי' כ"ג אגל הנחש ומש"ש: שהיו סבורים · כמ"ש בלטיהם וכדלעיל פ"ט סי' י"א: **ה** ויקרא פרעה למשה ולאהרן וגו' · ובמכת דם לא קרא · כי שם המכה חוץ לגופו וכאן המכה בגופו · כמ"ש בס"ס ג' ולקמן סי"ו ועי' לקמן פר' ע"ו ס"י ובתד"א איתא שנשכו אותו בנקביו: ישתארו ובו' הנשארות · שכתוב ב' פעמים רק ביאור תשארנה ע"כ דורש שאותם שנשארו ולא עלו ישארו שם: ז' ימים · כמ"ש לעיל פ"ט סי' י"ב שז' ימים שמשה המכה וזה היה עדיין ביום ו' וכן למ"ד כ"ד יום · ועל פחות מזה לא יועיל התפלה · והיה מתירא שלא יומשך יותר: רז"ל אמרו · בתד"א הכ"ל ושם איתא עד שנשמע מתוך כריסיהם שהיו אומרים קוקו והובא גם בילקוט כאן: **ו** על דבר הצפרדעים · מיותר שבהם מדבר ע"כ דורש מלשון דיבור · ומאחר שפורע הדיבור בפ"ע הרי שהיה קשה מהמכה: הגאה

יפה תואר

מהו הנה אנכי נוגף · כי לא נוכל לפרש מלשון מיתה וכמו דמתרגמינן כחל הנגף מותנא · כי ע"ז לא יפול הלשון את כל גבולך כי הגבול לא ימות וגם אם יתפרש אנשי גבולך יקשה דהא לא מתו אז כל האנשים היושבים בגבול מצרים לכן מפרש מלשון דוחק כי זה יצדק בגבול שברוב הצפרדעים נדחק הגבול · וריב"ל מפרש נוגף על הדבר שהיה מתחבר עם מכה זו והדבר שייך על הגבול כי האויר התעפש: המכות שהביא הקב"ה · אמר על מכת הצפרדעים מכות בל"ר משום שכל מכה ומכה היתה של ד' מכות או של ה' כדאיתא באגדת פסח · וכוונת המאמר הזה הוא כמו שדרשו לקמן פי"ג כי גם במכות ששולח הקב"ה על הארץ יש תועלת וכאשר אמר הכתוב כי כאשר משפטיך לארץ לדק למדו יושבי תבל ולזה מביא כי גם במכה זו היתה תועלת שלרגליה עשו שלום במריבתם: מן הצפרדעים נשאו חמו"ע קל וחומר כו' · רבים מקשים שלא דינא הוא דיהרג ואל יעבור ולמה להם ללמוד ק"ו מצפרדע · ועי' בפסחים נ"ג · ומ"ש התוס' שם · ואולי הקושיא הוא למה לא שתקו כאשר שמעו את דברי נ"כ די בעידנא די תשמעון קל קרנא וכו' · וישמעו חרפתם ואח"ז ימלטו או שיאמרו שהמלשינים שקר דברו וביני ביני אולי ריוח והצלה יעמוד ליהודים · וע"כ כדי לקדש את ה' עשו כן והחמירו על עצמם: ומהו ושרץ היאור צפרדעים ולא כתיב ושרצו ביאור צפרדעים · כי הסירון הוא בצפרדעים ולא ביאור ומשני כי בא להראות לנו כי גם היאור עצמו יכנע מפני פקודת ה' ויעשה רצונו: ראיה שהיה שותה כו' · כלומר מכאן ראיה שפרעה היה שותה · ולפי שהמים היו משריצים צפרדעים · אמר שטיפת מים באה בלבו ונעשו צפרדעים ופי' יעלו הצפרדעים שיצמחו בהם מגזרת עלתה נלה · אבל לא נכנסו לגוף מבחוץ מדל"ק ובאו כדקאמר לעיל · וסמך לזה מאמר ר' יוחנן שמסכים כמ"ש שמטפת מים היה צפרדע · ולר' חזקיה פירושו יעלו הצפרדעים מבחוץ לתוך גופם: כד"א כי משחתם בהם · ולקמן פט"ו יליף מושחת ארצה דמיירי מעניני בית הסתרים: למה הביא עליהם צפרדעים · דמדה כנגד מדה בעי כדלעיל פ"ט גבי דם · ומהאי טעמא בעי בכל המכות למה באו ומשני מפני שאמרו לישראל הביאו לנו שקצים ורמשים והיו ישראל מתלכלכים ונפשם קצה בזוהמתם לפיכך הביא עליהם צפרדעים ובשעה שהיו מוזגין כו' ונפשם קצה ג"כ במיאוסן: צפרדע אחת היתה · הנה באמת שם המין בא לפעמים בלשון יחיד על רבים וכמו ויעל הארבה · אבל בצפרדע קשה ליה כיון דכתיב בקרא כמה פעמים צפרדעים למה כתיב הכא צפרדע בל"י: כלה מדברותיך · פירש"י מנע מדבריך ופנה לך להלכות נגעים ואהלות שהן חמורין ובהן אתה מחודד ולא באגדה: שאותו היום היה לו להשלים ז' ימים שהיתה המכה משמשת · וס"ל שלא היה פוחתת מזה ואפילו כשהיה פרעה נכנע · והיתה התפלה מועילה שלא להאריך עוד · ומ"ש כ"ד יום מתרה היינו כשהיה נכנע אבל כשלא היה נכנע היו מוסיפים ימי המכה וגורעין מימי התראה שאחריה ולכן הוצרך לומר למחר כי אז ימלאו לו ז' ימיה וביום שעומד בו אי אפשר · והוזקק לזה דאל"כ מאי למחר · כי מנהג כל אדם שמסור רעתו מיד ואע"ג שמכת דם סרה אחר ז' ימים בזולת תפלה · וי"ל לפי שלא את פרעה לבו אליה · ראה ה' שאפילו יאריך ימים רבים לא יכנע פרעה בעבורה · ולכן ראה להתחיל בהכנת מכה אחרת שירגיש בה כשבלנו

ידי משה

מהו הנה אנכי נוגף · פי' לפי שנוגף לא שייך אלא בדבר לז"א אמר הקב"ה וכו' אבל ריב"ל אומר שהיה שם דבר ממש כדקא מפרש ואזיל: מן צפרדעים נשאו חנניה מישאל ועזריה ק"ו · וא"ת תיפוק לי' מדכתיב בכל נפשך וי"ל שהיה להם לברוח ממנו ועוד נ"ל דה"ק מה ראו שלא חבלו בעצמם כמו שאול כדי שלא יתעוללו בהם אויביהם א"נ שלא היה להם להשיב כלום לנ"נ ובתשובתם הכעיסו את המלך וזה אינם מחויבים לעשות רק להיות שומעים חרפתם ואינם משיבים אלא שנשאו ק"ו בעצמם מן הצפרדעים כן אי' ביפ"מ: ונבקעת שם · פי' שהיתה הצפרדע מבקעת הבטן ונכנסת שם וממלא בכה קדריש: אם כשיטה זו וכו' · פי' אם הוא כדברי רב אחא שלא היה בוקע אלא דבר רך והוא הבטן או כדברי ר"י במקום עפר א"כ לא לקו וצריך לגרוס אם כשיטה וק"ל:

וסקב"פ

קשה להם ממכתן · שהיו נכנסות בגופן וצועקין בתוכן שנאמר על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה · על דבור הצפרדעים : ויעש ה' כדבר משה וימותו הצפרדעים · לפי שלא היה להם שום הנאה בנבלתם ובעורן לכך מתו : ויצברו אותם חמרים חמרים מלמד שכל אחד מהן היה עושה ארבע אשפות והיתה הארץ מבאשת : (יד) לפי שהיו ישראל נבאשין ממכות המצריים מדה כנגד מדה · וירא פרעה כי היתה הרוחה · כך דרך הרשעים כשהן בצרה הם צועקים ובעת הרוחה חוזרין לקלקולן : כאשר דבר ה' · והיכן דבר (שמות ג) ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך : ז ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ א"ר תנחום א"ל הקב"ה למשה עפר שהגין עליך כשהרגת את המצרי אינו דין שילקה על ידך לפיכך לקו ג' מכות אלו על ידי אהרן : ויט אהרן את ידו במטהו · למה הביא עליהם כנים לפי ששמו ישראל מכבדי חוצות ושוקים לפיכך נהפך עפרם לכנים (ה) וחופרין אמה על אמה ולא היה שם עפר שנאמר כל עפר הארץ היה כנים : ויעשו כן החרטומים להוציא את הכנים ולא יכולו · אמר ר' אלעזר א מכאן אתה למד שאין השד יכול לבראות פחות מכשעורה · ורבנן אמרי (טו) אפילו כגמלא לא מצי בראו אלא האי מכניף ליה והאי לא מכניף ליה · ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא · כיון שראו החרטומים שלא יוכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיו המעשים מעשה אלהים ולא מעשה שדים ועוד לא חששו לדמות עצמן למשה להוציא המכות :

פרשה יא

א ויאמר ה' אל משה השכם בבקר · הה"ד (משלי כב) ב חזית איש מהיר במלאכתו וגו' · (א) כדכתיב (בפ' (מלכים א ז) ותכל כל המלאכה) · (ב) ד"א חזית איש מהיר זה משה שהיה מהיר במלאכת המשכן · לפיכך לפני מלכים יתיצב · ר' יהודה אומר חזית איש מהיר זה משה (ג) שהיה זריז להביא המכות על פרעה · לפני מלכים יתיצב · והתיצב לפני פרעה · בל יתיצב (ד) לפני חשוכים זה יתרו : אמר ליה ר' נחמיה לדבריך עשית הקדש חול · אלא לפני מלכים יתיצב לפני ממ"ה הקב"ה יתיצב · וכד"א (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה · בל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה שהחשיך הקב"ה לו ולארצו שנאמר ויהי חשך אפלה : השכם בבקר והתיצב לפני פרעה · למה בהשכמה א"ר ברכיה לפי שהיה פרעה הרשע אומר ומה בנו של עמרם זה הולך ובא אלינו בכל בקר ובקר אלא עד שלא יבא אלך (ה) ואצא לי מכאן · והקב"ה שהוא בוחן לבבות אמר ליה למשה הוי יודע שהרשע הזה כך מחשב בלבו אלא (ח) עד שלא יצא קדם לפניו לכך נאמר השכם בבקר · ור' פנחס הכהן ב"ר חמא אמר הה"ד (איוב לו) וחנפי לב ישימו אף · (ו) לאחר שהקב"ה מצפה לרשעים שיעשו תשובה ואינם עושין (ז) אפילו הם רוצים באחרונה (ג) הוא נוטל את לבם שלא יעשו תשובה · ומהו וחנפי לב אותן שהם באים ומחנפים בראשונה בלבם הם מביאים עליהם האף באחרונה · ומהו לא ישועו כי אסרם אע"פ שהם רוצים לשוב להקב"ה ובאין לעסוק בתפלה אינן יכולים למה כי אסרם (ח) שנעל בפניהם · כך היה פרעה רוצה לעסוק בתפלה · ואמר הקב"ה למשה עד שלא יצא לך והתיצב לפניו : ב דבר אחר השכם בבקר אמר לו הקב"ה למשה · הרשע הזה הקשה את לבו בשלשה הראשונות (ט) ומכה ד' קשה היא יותר על הראשונות · לך והזהר אותו כדי שישלח עמי ולא תבא עליו המכה : כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך וגו' · מהיכן בא עליהם (י) יש אומרים מלמעלה

מסורת המדרש א סנהדרין דף ס"ז · תנחומא כאן סימן י"ד · ב שיר השירים רבה ריש פרשה א' · קהלת רבה ריש פרשה א' · פסיקתא רבתי פיסקא ו' · ילקוט משלי רמז תתק"ס ·

חדושי הרש"ש

היה לו להצלים ז"י כו' · מכאן אתה למד דאף אותן מכות שהסרו ע"י תפלה לא שמשו פחות מז"י · וזה דלא כמו שראיתי כתוב בשם יפ"ת · והתם פה כמ"ד לעיל סוף פ"ט דז' ימים היתה המכה משמשת בהם : (ה) וחופרין אמה על אמה כו' · אולי הכוונה אמה אחר אמה בעומק הארץ וכמו ימים על ימים (ד"ה ב' כ"א) ע"ש בביאור :

(ח) עד שלא יצא קדם לפניו · משום דלא כתיב כאן ונצבת לקראתו על שפת היאור כדלעיל בהתראת מכת דם · לכן פירשו שאוהו להשכים לביתו טרם יציאתו שמיהה או שיפגשהו בדרך הליכתו כדלקמן · ולכן א"ל כאן להשכים מש"כ לעיל וזהו כוונת המדרש במה שאמר למה בהשכמה : (ג) הוא נוטל

(ו) לאחר שהקב"ה מצפה לרשעים שיעשו תשובה · כמ"ש לעיל מיניה דהאי קרא (איוב ל"ו) ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון אם ישמעו וגו' : (ז) אפי' הם רוצים באחרונה הוא נוטל את לבם · כמ"ש שם ואם לא ישמעו בשלח יעבורו ויגועו בבלי דעת : (ח) שנעל בפניהם · דלאו לבם אסורים בכבלי יצה"ר : (ט) ומכה ד' קשה כו' לך והזהר · אפשר מפני שבמכת כינים שלפניה אין כתיב התראה · לכן דרש שבשביל שהרביעית קשה ביותר לכן צוה להזהירו וע' רמב"ן : (י) י"א מלמעלן וי"א מלמטן · שוח"ט מזמור ע"ח נראה דתליא בפלוגתא דר"י ור"נ דלהלן למ"ד מיני חיות הייני מלמטן ולמ"ד מיני זרעין הוא מלמעלן ור"ע דאמר מלמעלן ומלמטן ס"ל כדמסיים כאן כדר"ל חיות ועופות מעורבבין :

חדושי הרד"ל

(יד) לפי שהיו ישראל נבאשין כו' · עיין לעיל פס"ה : (טו) אפילו כגמלא לא מצי ס' · כצ"ל וכ"ה בסנהדרין (ס"ז :)

(א) כדכתיב · בפסיקתא דותכל כו' כצ"ל וע"ש ובריש קה"ר ושהש"ר : (ב) ד"א חזית איש מהיר · רי"א חזית כו' קודש חול אלא חזית איש מהיר זה משה שהיה מהיר במלאכת המשכן לפיכך לפני מלכים יתיצב לפני ממ"ה כו' כצ"ל לפי לשון המאמר דהכא · ובמקומות הנ"ל נ"א כזה ע"ש : (ג) שהיה זריז להביא · שהשכים בבקר שזהו זריזות כמ"ש פרק קמא דפסחים זריזותים דאברהם כו' : (ד) לפני חשוכים זה יתרו · שהיה תחלה חשוך כומר לעבודת כוכבים (וי"ל ג"כ שהוא מלשון חשוכי בנים שבפש"ם שלא היו לו בנים תחלה שלכן יצאו בנותיו) : (ה) ואצא לי מכאן · והקב"ה שהוא כו' כצ"ל :

גשן

מתנות כהונה

ד' אשפות · חמרים הרבי משמע : שהגין עליך כו' · שנאמר ויטמנהו בחול : האי מכניף כו' · החיות נקבצים להם ע"י כישוף ממקום שהם שם מה שאין כן בכנים שאין להם כח לבא מרחוק כך פירש"י בפרק ד' מיתות :

פרשה יא הקדש חול · יתרו שהוא קודש עשיתו חול שאמר חשוכים זה יתרו וע' כ"ז

פירוש מהרז"ו

בנבלתן · כמ"ש לקמן פר' י"א סי"ג אבל ערוב : ד' אשפתות · דורש מדה י' חמרים חמרים וע' מ"כ : הארץ מבאשת · ממ"ש ותבאש הארץ וכמ"ש לעיל פר' ה' סי' כ"א לר' יוחנן : היכן דיבר · שבהכרח שמפורש באיזה מקום ע"פ מדה י"ז · ובמכילתא בא פר' י"ב מביא פסוקים מכל התנ"ך שכתוב שם כאשר דיבר ה' ופסוק זה לא הביא ויתכן שלא פי' אלא המקומות שאינם מהענין אך כאן מבואר באותו הענין · וכן בהכרח לדרוש אצל מופת התנין שאמר ג"כ כאשר דיבר ה' ע"ש : כך דרך הרשעים · כמ"ש לקמן סוף פ' י"ב : ז עפר שהגין · עי' מ"כ · והגין עליו לשעה עד שהלשינו עליו · עי' תנחומא סי' י"ד ולעיל פ"ע סי"ט ופ' זו סי"ד : למה הביא · תנחומא סי' י"ד תד"א פ"ז לעיל פ"ע סי"ט ופר' זו סי"ד וילקוט כאן ובתד"א הוסב י"ד מינים של כינים וכולם בשמות ע"ש : אמה על אמה · כתוב בפסוק זה ב"פ עפר הארץ ע"פ מדה י' שהמחרישה עושה עפר בארץ ג' טפחים וגם הפרסים עושים עפר ג"ט וע' ב"ר פ' ל"א סי"ז ומס"ש : פחות מכשעורה · כ"ה בתנחומא שם · ובסנהדרין ס"ז ב' אך בתד"א שם הגי' פחות מכעדשה : ועוד לא חששו · שמאמר שהודו לפרעה הרי שלא עמדו עוד בפני משה לדמות עצמם לו · אך בפר"א פרק מ"ח איתא קרא לחרטומים וכו' עד שהביא הקב"ה עליהם את השחין ולא יכלו לעשות כן שנאמר ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין · דעת הפר"א שמ"ש כאן שהודו היינו לפני פרעה אך עדיין עמדו לפני משה עד שחין וכן בהכרח דעת המדרש ועי' לקמן פר' כ' ס"ס א' שכן הוא :

פרשה יא סימן א בפרשת ותשלם כל המלאכה · כוונת המדרש על פ"ו שבפסיקתא רבתי שמתחיל שם בפסוק ותשלם כל המלאכה והפסיקתא נחלקה לפרשיות ועיין לקמן ריש פר' ע"ו · ושם דורש פסוק חזית על יוסף ועל משה · ועל דניאל · ועל שלמה · ושם חושב שלמה לבסוף כי עיקר הדרשה שם בשלמה וכאן סומך עצמו על המבואר שם מיוסף ודניאל ושלמה · ומתחיל ד"א וכו' זה משה · וע' כל זה בריש שה"ר באריכות : במלאכת המשכן · ולא פירש המדרש ויתכן שכוונתו על מ"ש ויק"ר פ"א ס"ז שע"י מלאכת המשכן זכה משה שקרא לו לכנס לפני ולפנים לפני ממ"ה ע"ש וע' בריש שה"ר שם באו"א ובפסיקתא שם ליתא : והתיצב לפני פרעה · לפי מ"ש כאן פי' בדוחק אך לפי גרסת הפסיקתא ניחא וז"ל זה משה מנהיג את הצאן (של יתרו) וכו' א"ל הקב"ה נזדרזת במלאכתך חייך לפני מלכים יתיצב והתיצב לפני פרעה א"ל ר"נ וכו' אלא א"ל הקב"ה נזדרזת במלאכתך לפני פרעה וכו' לפני ממ"ה : חשוכים זה יתרו · שהיה שפל וחשוך נגד פרעה : הקדש חול · יתרו צדיק וקודש : שהחשיך הקב"ה לו · וזהו בל יתיצב שאמר פרעה במכת חושך אל תוסף ראות פני וגם משה השיב לא אוסיף עוד ראות פניך : בכל בוקר ובוקר · בכל יום וכן לעיל פ"ט סי' י"ב ז' ימים היה מתרה · ולכן למ"ד כ"ד יום משמע בכל יום ומדקדק מהיר וזריז וכל זריזות מקדימין כמ"ש ריש פסחים ואולי יליף ממכת דם בנין אב שכתוב שם בבוקר וכן כאן וכמ"ש אצל מ"ת שכל עליותיו בהשכמה וכמ"ש בסוף משפטים ובסוף תשא : להקב"ה שהוא בוחן · נ"ל והקב"ה וכן הוא בדפוס אחר וכן הועתק ביד"מ : קדם לפניו · וזהו התיצב לפני פרעה ולא אמר לקראתו כמו במכת דם אלא פירושו קודם שיצא פרעה : וחנפי לב ישימו אף · וס"ד לא ישועו כי אסרם (איוב ל"ו י"ג) · דעת ר' פנחס שמ"ש לפני פרעה פי' כצ"ל קודם פרעה ופי' ע"פ מדה ט' וממעל התיצב קודם שיתיצב פרעה שתתיצב אתה בשם ה' לפניו קודם שיתיצב הוא לקרא בשם ה' וכמ"ש חז"ל שאין עמידה אלא תפלה · וכן יציבה ג"כ כמ"ש ונצבת לי שם על ראש ההר · וכן אלהים נצב בעדת אל לקבל תפלתם כמפורש ב"ר ריש פ' מ"ח · וכמ"ש מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ודרשו במכילתא מחר נגזור תענית והיה מעמדים על מעשי אבות וכו' : עד שלא יצא · שביתו מלא גילולים וכשרוצה להתפלל לה' צריך לצאת אל המים וכמ"ש אצל משה כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' · ומ"ש ישימו אף כמ"ש פן יאנף ותאבדו דרך וכמ"ש ודרך רשעים תאבד · וע' לקמן סוף פ' זו ולקמן פ' י"ב סי"ב וצ"ע ויש ליישב : ב השכם · עד כאן לא כתוב היבת השכם אלא שליחות משה ודורש מדה ט"ז במכה קשה א הזהירו בהשכמה וזריזות : מלמעלן · זה לשון מדרש תהלים ע"ח ישלח בהם ערוב ר"נ אומר מלמעלן ערוב בר גזין (פי' המפרש שם העזניה תרגם ירושלמי בר

ידי משה

והקב"ה שהוא בוחן לבבות אמר למשה · פי' שאמר פרעה בלבבו עד שלא יבא אלך ואצא לי מכאן פי' שאלך מכאן מן הבית שלא ימצא אותי אבל הקב"ה שהוא יודע וכו' אמר למשה שיצא וימצא אותו

יפה תואר

כששלמו ז' להכאת היאור : קשה להם ממכתן · דכיון דמפרש בסמוך על דבר הצפרדעים על דבור מוכח שדיבור וקול של הצפרדעים היה קשה להם · כי לא יזכיר משה את הטפל ויניח את העיקר · ומזה שטעם הוכרח לומר שנכנסות בגופן כי בשביל זה היה קולן קשה להם ממכתן · שאלו היו מבחוץ לא יתכן שיהיה הקול קשה להם · ונכנסות בגופן כדר' אחא לעיל · ודריש על דבר מלשון דבור ולא מלשון אודות וכמו על דבר אשר לא צעקה על דבר אשר לא קדמו אתכם משום דבתפלת משה בערוב בברד ובארבה לא אמר על דבר הערוב הברד והארבה ורק בצפרדעים משום שהיה להן קול ודבור : ג' מכות אלו · דנ"ך ואחר המכות היו ע"י משה : לפיכך נהפך עפרם לכנים עד שלא מצאו ישראל עפר שיכבדו כדמפרש בתנא דבי אליהו · ומפו"ם אמר וחופרין אמה על אמה כו' דאז לא ימצאו עפר לכבד שאין דרך לחפש טפי מהכא ומה שלא אמר שכל העפר היה כנים דא"כ אמר כל הארץ · ועפר משמע רק העפר שעל פני הארץ לבד · והא דאמר בב"ר פצ"ו אל לא תקברני במצרים שהיה של ארץ מצרים שסופה ליעשות כנים אסבר שתתם שמא לא יעמיקו קבורתו או שיתגוזו במערה כדרך המכובדים : פחות מכשעורה · ואע"ג דכנים אלו גדולים היו כדאיתא בתד"א י"ד מיני כנים הביא עליהם הקטנה שבהן כביצה של תרנגולת והגדולה שבהן כביצה של אווז זה הוא נס בתוך נס · אבל מיני כינים הנמצאים בעולם אינם גדולים משעורה וכשהשד יוכל לברוא לא יוכל לעשות אלא כפי המנהג שבעולם : שהיו המעשים כו' · כמנין והדם וצפרדע · ואע"פ שלא אמרו אצבע אלהים רק על הכינים שהיא המוכחת וממילא קאי שכן היו כל המעשים · ומפרש אצבע אלהים כמשמעו ועי' בזה ברלב"ע וברמב"ן :

הה"ד חזית איש מהיר וגו' · משום דק"ל מ"ש והתיצב לפני פרעה דלא דמי למ"ש בהתראת הדם לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאור כי שמה הודיע לו הקב"ה את המקום איפה ימצאהו אבל הכא דלא הודיע לו המקום שימצאהו ק"ל למה כתיב התיצב · ומשני כי בא להגיד לו אשר בשביל זריזותו בשליחות יתכבד להתיצב לפני מלך · והוא מעין מ"ש לו ראה נתתיך אלהים לפרעה מה שלא היה מתחלה שהיה עומד לפני יתרו שהוא הדיוט והיה צריך להתכבד בו כמ"ש במכילתא פר' יתרו עד שכפיו משה מתכבד בחמיו · ויתכן דהכוונה כמ"ש התיצב לפני פרעה ענין זריזות ואומץ הלב ע"ד התיצב והכן לך וכמ"ש גבי נצב נריב איטימום לעיל בב"ר פמ"ח והכוונה כי לא ייראה מפרעה וכל חילו וידבר אתו קשות · וע"ז הביא חזית איש מהיר במלאכתו גו' שהכוונה כי הזריז ומהיר לא ישוב אחור ולפני מלכים יתיצב ויראה זריזותו וכחו · מש"כ לפני יתרו שהי' נכנע תמיד לפניו : עשית קדש חול · כי מלכים קאי על הקב"ה · ואיך תפרשהו על פרעה : שהיה מהיר במלאכת המשכן · שהיה מתחלל על עושי המלאכה למסר מלאכתם שנאמר בב' חדשים כדלקמן פנ"ב · או מסירות הקמתו שהיתה ע"י רוה"ק בגלה · ולפי ענינו לא היה אפשר להקימו אלא בתורת גדול כדמשמע התם · ודריש ע"ז לפני מלכים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה · וכל יתיצב לפני חשוכים לפני אלו שנפרדו מתוך עדת ישראל · כמו קרח ועדתו : בל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה · ולפ"ז מתפרש הכתוב בדרך תמיה · אם איש מהיר במלאכתו כמו משה אשר הוא מהיר במלאכתו ויתיצב לפני הקב"ה · ואיך לא יתיצב לפני פרעה · ולכן קם לנגדו והביא עליו המכות · עד אשר הכניע את לבו החזק : אפי' הם רוצים באחרונה · זה מיירי בתוספת לחבירו דלא מהני תשובתו לה' עד שיפייס את חבירו וכשרוצה לעשות כן מיסב הקב"ה את לבו שלא יעשה כן · וכן היה בפרעה שהיה משעבד את ישראל שכל שאינו משלם אין ממש בתשובתו אבל אם יחטא לה' ועשה תשובה גמורה נקרא גם הוא צדיק גמור ולא יזכרו עונותיו עוד : אע"פ שהם רוצים לשוב · והכתוב דבק לדלעיל מיניה דכתיב ויאמר כי ישובון מאון וקאמר כשיחנפו בראשונה אסרם באחרונה : ומכה ד' היא קשה יותר כו' · שיש בה מיתות בני אדם וכן הברד מתו בו אדם ובהמה :

אמר

ויש אומרים מלמטה · א ורבי עקיבא אמר מלמעלן ומלמטן · אמר רשב"ל אמר להם הקב"ה אתם עשיתם המונים המונים על בני אף אני אעשה עליכם עוף השמים וחיות הארץ המונים המונים · שנאמר הנני משליח בך את הערוב חיות ועופות מעורבבין · אבל ארץ גושן שישראל יושבין בה לא היה שם ערוב שנאמר והפליתי ביום ההוא (יא) את ארץ גושן · א"ר אמי כאדם שאומר לחבירו (ג) לא יטול (יב) פלוני בטאריקי זו שפלוני פטרונו עומד עליהן : ושמתי פדות בין עמי · מלמד (יג) שהיו ישראל ראויין ללקות בזו המכה ונתן הקב"ה פדיונם המצרים · ואף לע"ל הקב"ה מביא עובדי כוכבים ומזלות הקדמונים ומשליכן לתוך גיהנם תחת ישראל · שנאמר (ישעיה מג) כי אני ה' אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך : ג ויעש ה' כן · ויבא ערוב כבד ביתה פרעה · ב הוא לקה תחלה שהוא התחיל בעצה רעה תחלה שנאמר (שמות א) ויצו פרעה וגו' ואח"כ ובית עבדיו : ויקרא פרעה · ויאמר משה לא נכון (יד) לעשות כן לפי שהמצריים משתחוים לבהמות כאלוה · דרך שלשת ימים נלך במדבר · (טו) כדי להטעותן · ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם · ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך · מהו הנה (טז) התפלה תהיה מיד כדי שיסור הערוב ממך מחר · הה"ד וסר הערוב : ויצא משה ויעש ה' כדבר משה ויסר הערוב · למה הביא עליהם ערוב · לפי שהיו אומרים לישראל צאו והביאו לנו דובים ואריות ונמרים (ד) כדי (יז) להיות מצירים בהם לפיכך הביא עליהם חיות מעורבבות · דברי ר"י · ר' נחמיה אמר מיני צרעין ויתושין · ונראין דבריו של ר"י לפי שבצפרדעים כתיב וימותו הצפרדעים לפי שלא היה בהן הנאה בעורותיהן · אבל ערוב שהיה הנאה בעורותיהן לפיכך לא נשאר בהן עד אחד · שאלו היו צרעין ויתושין (ה) היה (יח) להן שיסריחו : ד ויכבד פרעה את לבו · ויאמר ה' אל משה · כי אם מאן אתה · הנה יד ה' הויה · ג למה הביא להן דבר · לפי ששמו ישראל רועי בקר ורועי צאן וכל בהמה בהרים ובמדברות כדי שלא יפרו וירבו אמר הקב"ה אני אביא עליכם רועה יפה · שנאמר הנה יד ה' הויה · מהו ולא ימות מכל לבני ישראל דבר אפילו בהמה שהיתה ביד (יט) מצרי (ו) והיה לו לישראל תרעומות עליה שיש לו חלק בה היתה ניצולת (כ) ובכך ידעו דינן של ישראל · וישם ה' מועד · ויעש ה' את הדבר הזה · וישלח פרעה וגו' · מהו עד אחד · (ז) אפילו בהמה (כא) חציה של ישראל וחציה של מצרי לא מתה : ה ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן · ד נס גדול נעשה בשחין שמשה ואהרן לקחו שניהם מלא חפניהם והחזיקו ידיו של משה (ח) מלא חפן שלו ומלא חפן של אהרן (כב) מכאן שמועט מחזיק מרובה · זו המכה באה להן ע"י הקב"ה ומשה ואהרן · לפי שמשה ואהרן לקחו שניהן פיח הכבשן וזרקו משה השמימה והפכו הקב"ה לשחין למעלה ונפל עליהן : והיה לאבק על כל ארץ מצרים · שחין למה הביא עליהן מפני ששמו את ישראל לחום להם חמין ולצנן להם את הצונן · לפיכך לקו בשחין (כג) כדי שלא יוכלו ליגע בגופן · אמר ריב"ל נס גדול נעשה בשחין שאדם זורק חץ למעלה אינו מהלך מאה אמות ומשה זרק פיח הכבשן מלא חפניו דבר שלא היה בו ממש וזרקו משה השמימה עד כסא הכבוד · ועוד נס אחר נעשה בו שמה שהחזיק ידו של משה (ט) היה מלא חפנים · ועוד נס אחר נעשה בשחין אדם מפזר עפר קב אחד אין מפזר אלא ד' אמות אבל משה נטל מלא ידו ופיזרו על כל ארץ מצרים : ו ויקחו את פיח הכבשן וגו' · פורח באדם ובבהמה · מהו פורח שלקו בצרעת עמו · כד"א (ויקרא יג) ואם פרוח תפרח הצרעת : ולא יכלו החרטומים וגו' · למה לא יכלו לעמוד מפני משה לפי שהם השיאו עצה לפרעה להשליך ליאור כל הבן הילוד כדי שימות משה · ועוד שהיו מחייבין אותו הריגה על ה שהסיר העטרה מראש פרעה לראשו לפיכך ולא יכלו החרטומים : ויחזק ה' את לב פרעה · כיון שראה הקב"ה שלא חזר בו מה' מכות ראשונות מכאן ואילך אמר הקב"ה אפילו אם ירצה לשוב אני מחזק לבו כדי שאפרע כל הדין ממנו : כאשר דבר ה' אל משה · שכן כתיב ואני אקשה את לב פרעה :

פרשה יב א ויאמר ה' אל משה השכם בבקר וגו' הה"ד

(איוב לו) הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה · י א"ר ברכיה הן אחד · שכן בלשון יוני קורין לאחד הן · כלומר אחד אלהינו ישגיב בכחו מעצים כח הצדיקים לעשות

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור ע"ח · ילקוט תהלים רמז תת"כ · ב תוספתא סוטה פרק ד' · לעיל פרשה א' ופרשה י' · במדבר רבה פרשה ט' · מכילתא סדר בא פרשה ז' וסדר בשלח פרשה א' · ספרי סדר נשא פיסקא י"ח · תנחומא כאן סימן י"ד וסדר בשלח סימן ו' · ילקוט סדר וירא רמז פ"ד · ילקוט סדר נשא רמז תש"ת · ועיין בראשית רבה פרשה כ' · ג תנא דבי אליהו רבא פרק ז' · תנחומא כאן סימן י"ד · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ד בראשית רבה פרשה ה' · ויקרא רבה פרשה י' · תנחומא כאן סימן י"ד · ילקוט סדר בראשית רמז ז' · ילקוט יהושע רמז י"ד · ה לעיל פרשה א' · ילקוט סדר שמות רמז קס"ו · ו ילקוט איוב רמז תתק"כ ·

חדושי הרד"ל

(יא) גשן · אשר עמי עומד עליה א"ר אמי כו' כצ"ל : (יב) פלוני · בקטאדיקי זו כצ"ל : (יג) שהיו ישראל ראויין ללקות במכה זו · אפשר מפני שהיה רעה בהם על חלול ה' כדאיתא פ"ב דשבת (ל"ג·) וכתיב (יחזקאל כ') ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו וגו' למען שמי לבלתי החל לעיני וגו' · והא דכתיב אחר כך ואת שבתותי חללו מאד (זה נאמר במדבר אבל במצרים לא נצטוו עדיין על השבת) : (יד) לעשות כי תועבת מצרים · הן נזבח וגו' לפי שהמצריים כו' כצ"ל : (טו) כדי להטעותן · שירדפו אחרי ישראל אחר כך כדלעיל : (טז) התפלה תהיה מיד : בא לשוליא שלא נפרש שמלת מחר מוסב גם על התפלה לכן דרש מן הנה מיד : (יז) כדי להיות מצירין בהם · נראה עיקר דצ"ל מצחקין בהם (ועיין בפדא"ר פ"ז ובילקוט כ"א לעשות בהן קניגאות לשחק בהן כו') : (יח) היו להן · להבאיש שיסריחו כו' כן צריך להיות : (יט) והיה לו לישראל תרעומת עליו · דרש מכל לבני ישראל דבר · שהיו לבני ישראל לדבר דין ודברים עמהם : (כ) ובכך ידעו דינן של ישראל · שהדין עמהם שיש לו חלק בה ולכן ניצולה כדלהלן : (כא) אפילו · חציו של ישראל כו' : (כב) מכאן שמועט כו' · עיין ב"ר פ"ה ובויק"ר ספ"י : (כג) כדי שלא יוכלו ליגע בגופן · בתדא"ר פ"ז הלשון שלא יוכלו ליגע במים (לרחיצה) בגופן ועיין יד"מ :

חדושי הרש"ש

נוטל את לגס · יתכן שצ"ל נוטל כדלקמן בסמוך וכפי"ג : (ג) לא יטול פלוני כו' שפלוני כו' עומד עליו כצ"ל : (ד) כדי להיות מצירים בהם · נ"ל שהכוונה ע"ד כינוי ור"ל להיות משחקים ושמחים בהם : (ה) היה להן שימותו ויסריחו · כ"ה הלשון בתנחומא וכצ"ל : (ו) והיה לו לישראל תרעומות כו' · זה דריש מתיבת דבר כמו כי יהיה להם דבר (שמות י"ח) : (ז) אפילו בהמה חציה של ישראל כו' · נ"ל דלפ"ז מפרש וימת כל מקנה מצרים ר"ל המקנה שהיתה כולה של מצרים (ולפ"ז לא יקשה מו הוא"מ כו' שבפירש"י לקמן בפסוק י') וממקנה בנ"י ר"ל אותו מקנה שהיה מקצת ממנה לב"י (וכמו שדרש רא"בי בקדושין ע"ח סע"א מזרע בית ישראל · מזרע ואפי' מקצת זרע) לא מת אחד : (ח) מלא חפנים שלו ומלא חפנים של אהרן כ"כ דצ"ל ועיין מש"כ לעיל בב"ר פ"ה (אות ד') : (ט) היה מלא חפנים שלו ושל אהרן כצ"ל וכ"ה בתנחומא :

לומר

מתנות כהונה

כ"ה ריש קהלת רבה וריש שיר השירים רבה : [והאי לי גרסינן · הכי גרסינן לא יטול מדינה פלונית ועיין לקמן] : ה"ג בטאריקי · בעונש כן פי' הערוך : [כדי להטעותן · עיין לעיל פר' ג'] : להיות מצירים · גרס פירוש שיהיו ישראל מצטערים בהבאתם : היה להן שיסריחו · כלומר היה להבאיש כמו הצפרדעים כדי שיסריחו : דינן של ישראל · שהדין עמהם ושהבהמות שלהן : והחזיקו ידיו כו' · נראה דצ"ל והחזיקה ידו · ועיין לקמן בסמוך · וכן פירש רש"י בחומש (ובב"ר פ"ה נתבאר באורך) : מכאן כו' · כלומר זה ג"כ א' מן המקומות שהמועט מחזיק כו' : [ה"ג פיח הכבשן וגו' פורח כו'] : כסא הכבוד · דייק השמימה לשמים המיוחד וכתיב השמים כסאי :

שרע

פירוש מהרז"ו

גזון) לאוה (פי' דיות) ועורבין ועופות · מלמטן אריות · ונמרים · וזאבים עי' בסי' הסמוך שמאחר שכתוב ערוב ולא פירש הכי שמפורש בתיבה זה עצמה מה היה הערוב ומ"ד מלמעלן דורש ערוב ע"פ מדה ממעל עורב ופי' ערוב מעורב בעורב והיינו עופות מלמעלן · ומ"ד מלמטן דורש מלשון זאב ערבות ירמיה ה' חבקוק א' צפניה ג' · ופי' ערוב מעורב עם זאבי ערב והיינו חיות מלמטן ור"ע דורש כמו שהיה ערוב מעורב בעורב וזאבי ערב : המונים · כמ"ש וישימו עליו שרי מסים נוגשים ושוטרים וע"ש במ"ת : פטרונו עומד עליה · ע' לקמן פ' י"ב ס"ס ד' כלשון הזה ודורש שמאחר שמפורש ארץ גושן למה הוצרך ליתן סימן אשר עמי עומד ע"כ דורש כמ"ש בסוף דניאל מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך פי' למליץ טוב ולפטרון · וכן כאן ופי' שהש"י שומרה ומגינה : ראוים ללקות · שרק כאן כתוב לשון פדי' · ע"פ מדה ט"ז משמע שנכללו במכה ונפדו במצריים כו' · כמו שכתוב ישעיה מ"ג ב' כי תלך במו אש לא תכוה וגו' היינו אש הגיהנם ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים וגו' פי' נתתי מכבר היינו · מ"ש כאן פדות · ועיין לקמן פרשה ט"ו ס"ס י"א : ג לקה תחלה · לעיל פ"י סי"ג וש"נ וכאן כתוב ביתה פרעה ובית עבדיו : לא נכון לעשות כן · כי תועבת מצרים נזבח לה' ות"א ארי בעירא דמצראי דחלין ליה כו' ועי' מכילתא בא פסוק והיה לכם למשמרת · ולקמן פ' ט"ז סי"ג באריכות : להטעותן · עי' לעיל פ"ג ס"ח : הנה · משמע מוכן ומיד כדי שיסור הערוב מחר · והטעם כמ"ש לעיל פ"י סי"ה להשלים ז' ימים : למה הביא עליהם ערוב · תד"א פרק ז' תנחומא סי' י"ד ובילקוט כאן · כדי שיתרחקו ביערים ומדברות שלא יפרו וירבו כ"ה שם ושם וזהו מ"ש כאן כדי שיהיו מצירין בהם : הנאה בעורותיהן · לעיל פ"י סי"ו : ד למה הביא · תד"א פרק ז' תנחומא סי' י"ד וילקוט : לבני ישראל דבר · שתיבת דבר מיותר לדרוש שיש לו בה טענה ודיבור : עד אחד · תיבת עד מיותר ודורש עד ולא עד בכלל : ה מחזיק המרובה · ע' ב"ר פ"ה ס"ז וש"נ ומבואר : ע"י הקב"ה · לקמן פ' י"ב ס"ד ופר' ט"ו סי' כ"ז : שחין למה בא · תד"א פרק ז' · תנחומא סי' י"ד וילקוט : אינו הולך מאה אמה · ובב"ר פ' נ"ג סי' י"ג שני טחווים בקשת מיל ע' מש"ש : ו את פיח הכבשן וגו' · לשחין אבעבועות פורח ובגווי בפסוק ט' כתיב פורח אבעבועות · ובמעשה בפסוק י' כתיב אבעבועות פורח וגו' ומאחר שקורא אותם אבעבועות שכבר פרחו מהו פורח ע"כ דורש גז"ש שלבד אבעבועות היה פורח צרעת ע"כ אינו דורש על פסוק ט' : למה לא יכלו · ע' לקמן פ"כ ס"ס א' · פדר"א פרק מ"ח · לעיל סוף פ"י : שהם השיאו עצה · לעיל פ"א סי' כ"ד וסי' כ"ו : ראשונות · עי' לעיל פר' ז' סוף סי"א דל"ע ויש לייטב דהם אעפ"י שישמו אף יועיל ההתחזקות לתשובה ותפלה לבטל הגזירה אך כאן לא יועיל כי גרמו שיהוטל בחירתם :

פרשה יב סימן א אחד אלהינו · שתיבת הן מיותר ואמר ישגיב בפועל יוצא · והיל"ל טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך · ע"כ דורש על שאחד אלהינו · רוצה שידעו ויכירו שהוא אחד ע"כ ישגיב כח הצדיקים נביאיו ועל ידם מי כמוהו מורה דרך לרשעים לעשות תשובה וזה ע"פ מדה י"ז כל"ל יורה חטאים דורש כאן מדה ט' ולזה

יפה תואר

אמר רשב"ל אמר להם הקב"ה כו' · זה נראה לדברי ר"ע משום דכל המכות היו מדה כנגד מדה · לכן דרש כמו שאתם עשיתם המונים על ישראל והתקבצו כתות שונות להרע להם · כן אקבץ מלמעלה ומלמטה · וזה עוף השמים וחיתו ארץ כתות שונות לנקום מהם נקמת ישראל : בזו המכה · משום שזו היתה מבולחת ראויה היתה לבוא גם בארץ גשן · משא"כ המכות הראשונות שהיו עומדות שפיר ישראל מהם : לפי שהמצריים משתחוים · כדכתיב כי תועבת מצרים ומפרש כמו מלכום תועבת עמון אשר פירוש כי הכא נחשבו לאלילי מצרים אשר עבדו להם וכמו שתרגם גם התרגום : מהו הנה · משום דקראי קשו אהדדי מדכתיב הנה אנכי יוצא סתימה משמע שתיכף ליציאתו יתפלל וסדר וסר הערוב מחר ומשני כי התפלה היתה מיד כדי שיסור למחר כשישלמו הז' ימי המכה כדלעיל : למה הביא עליהם ערוב דמדה כנגד מדה בעינן כדלעיל פ"ט · והנה בשוח"ט גרסינן ישלח בם ערוב ר"י אומר נשרייתא ר"נ אומר ערוב מלמטה דובין ואריות ונמרין כו' · ונראה כי נשרייתא הוא צרעין ויתושין שהוא עוף הנושר ונופל ואין בו כח לעוף כעוף השמים וקשה דר"י אדר"י ודר"נ אדר"נ וי"ל איפוך הכי' דשוח"ט : רועה יפה · זה הדבר כדכתיב מות ירעם : מהו עד אחד כו' · כי עד הוא לפעמים כמו אפילו וכמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית · ולכן דריש עד אחד אפי' אם יש בהמה זו חלק לעוד אחד לא מתה : עד כסא הכבוד · פי' שדברים כי התערב בפיח הכבשן יסוד האש שהוא עליון סמוך לקערורית הגלגל הקרוב אלינו · והיה אבק מעורב בתמימות אש שלמעלה · ויל זה זרקו משה השמימה · וכסא הכבוד הוא השמים כמ"ש השמים כסאי ולכן אמר שזה היה ע"י הקב"ה כי אין כח למשה ולאהרן לשנות רק היסודות התחתונים המים והעפר שנגעו בהם בידיהם אבל בהם יסוד האש שלמעלה לא יוכל רק הקב"ה לבדו ואין כח משה רק לזרוק את האבק למעלה : כמה דאת אמר ואם פרוח תפרח הצרעת · הנה שם הוא בלשון נקבה תפרח וכמשפט כי צרעת הוא שם נקבה וכאן בא פורח בל"ז כי מצינו דברים רבים בלשון זכר ונקבה כמו ורוח גדולה וחזק תאכלהו אש לא נפח : כדי שימות משה · לעיל פ"א וכן שם המעשה מהסרת העטרה : כיון שראה ה' כו' · עד כאן כתיב ויחזק לב פרעה · והכבד את לבו או ויכבד פרעה את לבו · או ויכבד לב פרעה ומכאן ואילך כתיב ויחזק ה' את לב פרעה · ואע"ג דבברד כתיב ויחזק לב פרעה כתיב אח"ז כי אני הכבדתי את לבו · ויען כי במכת ברד היה שניהם כי הכבד ד את לבו כדכתיב ויוסף לחטוא וגו' ואח"ז בקש לשוב ומנעו ה' לכן כתיב שתי הלשונות אלה : ד הן אל ישגיב בכחו · משום דקשיא בקרא דכתיב כי בפעם הזאת אני שולח כל מגפותי וגו' משמע שרוצה עתה ליסרו בחמה שפוכה יותר מכל המכות עד שלמדו מכאן שמכה זו שקולה

כנגד

ידי משה

אותו מ"מ כצ"ל : והחזיק ידו של משה · פי' מדכתיב וזרקו משה וגו' וכשאדם רוצה לזרוק דבר בכח אינו זורק אלא בידו אחת : לחום להם חמין · וכן לצנן להם מים צונן כדי לרחוץ בהם גופם לכן הביא עליהם שחין שלא יכלו המים ליגע בגופן כי המים רעים לשחין : שלקו בצרעת עמו · פי' שלקו בצרעת מלבד השחין כי צרעת לחוד ושחין לחוד כדאיתא בפ' מצורע :

שלא

רצונו · ומי כמוהו מורה שהוא מורה דרך לעשות תשובה · וכן אתה מוצא במשה שהשגיב הקב"ה כחו ללכת בשליחותו ולעשות צוויו · והיה מורה לפרעה הרשע שיעשה תשובה שלא חפץ לשלוח המכה עד שיזהירנו שיעשה תשובה · שכן כתיב השכם בבקר והתיצב לפני פרעה · היה נותן כח במשה להשכים ולהתיצב לפני פרעה והיה מורה דרך לפרעה כדי שיעשה תשובה שכן כתיב ואמרת אליו כה אמר ה' אלהי העברים : כי בפעם הזאת וגו' · למה לא נאמר כאן הנה יוצא המימה · כיון שראה פרעה שבעת שהיה יוצא המימה משה מקדימו בדרך · נמנע שלא לצאת כדי שלא יפגע בו משה אמר לו הקב"ה לך אצלו בהשכמה עד שלא יצא מביתו : כי בפעם הזאת וגו' · כי עתה שלחתי את ידי וגו' · אמר לו הקב"ה אי רשע סבור אתה שלא אוכל להכחידך מן העולם למוד ממכת הדבר בעת ששלחתי אותו הדבר אילו הייתי משלחו עליך ועל עמך היית נכחד מן הארץ אבל לא שלחתיו עליך אלא כדי שאראך כח גבורתי ותספר כחי בכל הארץ · הה"ד (שמות ט) ואולם בעבור זאת העמדתיך : עודך מסתולל בעמי · שהיה עושה אותם כמסילה (א) שהכל דשין עליה · כד"א (ישעיה נא) אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה ותשימי כארץ גוך : ב הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד · א זבדי בן לוי אמר סרט לו סריטה על הכותל אמר לו כשתגיע השמש לכאן ירד מחר הברד : אשר לא היה כמוהו במצרים · (א) (ב) לומר לך שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים · אינו אומר ולא יהיה כמו שאמר במכת בכורות וכמוהו לא תוסיף : אשר לא היה כמוהו כלומר לשעבר לא היה אבל עתיד להיות להבא אימתי בימי גוג ומגוג הה"ד (איוב לח) (ג) אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה · וכה"א (יחזקאל לח) וגשם שוטף ואבני אלגביש · ועתה שלח העז את מקנך בא וראה רחמיו של הקב"ה אפילו בשעת כעסו ריחם על הרשעים ועל בהמתם לפי שמכת הברד לא היה משלחו עליהן אלא על יבול הארץ והיה מזהירן שישמרו עצמן ואת בהמתם כדי שלא ילקו בברד : (ב) הירא את דבר ה' מעבדי פרעה · ארז"ל ב זה היה איוב · ואשר לא שם לבו זה היה פרעה ועמו : ג ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים · הה"ד (תהלים קלה) כל אשר חפץ ה' עשה וגו' · ג אמר דוד אע"פ שגזר הקב"ה (שם קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם משל למה"ד למלך שגזר ואמר בני רומי לא ירדו לסוריא ובני סוריא לא יעלו לרומי כך כשברא הקב"ה את העולם גזר ואמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם כשבקש ליתן התורה בטל גזירה ראשונה ואמר (ד) התחתונים יעלו לעליונים והעליונים ירדו לתחתונים ואני המתחיל שנאמר (שמות יט) וירד ה' על הר סיני וכתיב (שם כד) ואל משה אמר עלה אל ה' · הרי כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ וגו' · כמו כן כשבקש אמר (בראשית א) יקוו המים וכשבקש עשה את היבשה ים ותהום שנאמר (עמוס ה) הקורא למי הים · ואומר (בראשית ז) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה · וכשבקש עשה את הים ותהומות יבשה שנא' (שמות יד) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · ואומר (תהלים קו) ויוליכם בתהומות כמדבר · וכן במצרים במשה שהיה בארץ נתן לו רשות לשלוט במעשה שמים שנאמר ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים וגו' · ד למה הביא עליהם ברד לפי ששמו ישראל נוטעי כרמים וגנות ופרדסים ואילנות לפיכך הביא עליהם ברד ושבר את הכל : על האדם ועל הבהמה · כיון שראה הקב"ה שלא שמעו לדבריו מה שאמר להם שלח העז · אמר הקב"ה כדי שיבא הברד על הכל : ד ויט משה את מטהו על השמים · המכות האלו (ה) ג' ע"י אהרן וג' ע"י משה וג' ע"י הקב"ה ואחת ע"י כולן · דם · צפרדע · כנים · שהיו בארץ ע"י אהרן · ברד · ארבה · חשך · ע"י משה : לפי שהן באויר שכך שלט משה בארץ ובשמים · ערוב · דבר · מכת בכורות · ע"י הקב"ה · ושחין · ע"י כולן : וה' נתן קולות וברד (ג) ה כ"מ שנאמר וה' הוא ובית דינו שלמעלה שנאמר (בראשית כא) וה' פקד את שרה הוא וסנקליטון שלו · וה' נתן קולות וברד הוא

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ט"ו כל הענין · ב ירושלמי סוטה פרק ד' · ג תנחומא כאן סימן ט"ו · ילקוט תהלים רמז תתע"ג · ד פרק דבי אליהו רבה פרק ז' · תנחומא כאן סימן י"ד · ילקוט כאן רמז קפ"ב · ה ירושלמי ברכות פרק ט' · וירושלמי סנהדרין פרק א' · בראשית רבה פרשה נ"א · ויקרא רבה פרשה כ"ד · במדבר רבה פרשה ג' · שיר השירים רבה פרשה א' · פסוק ט' · תנחומא כאן סימן ט"ו · ילקוט וירא רמז פ"ה · ילקוט מלכים רמז רכ"ב · ילקוט איוב רמז תתנ"ג ·

חדושי הרש"ש

(א) לומר לך שלא היה כמוהו בעולם כו' · עמ"כ · וברמב"ן משמע שהיה לפניו הגי' אינו אומר אשר לא היה במצרים כמוהו אלא כו' · וכתב ע"ז ולא הבינותי · ול"נ דהמדרש מפרש תיבת במצרים למאמר מוסגר וע' קדושין (ע"ה ב') מה שפירש בפסוק וגר אלהים כו' וכא בזה לגבול מקום ירידת הברד כמו שנאמר בצפרדעים הנה אנכי נוגף את כל גבולך וכן בשארי מכות · וא"ש לפ"ז מה שהשה"א דהוספה אינה מפיק (אשר השבותו המפרשים לזר) כי אינה לכנוי מצרים הנזכר רק היא נוספת מאותיות האמנתי"ן ופי' למן היום הוסד העולם בכללו ואם שלא נזכר בכתוב מקודם מצינו כיוצא בזה ע' מש"כ במ"ר פ"ד : (ב) הירא כו' זה היה איוב · דנאמר בו וירא אלהים · והוא היה מעבדי פרעה ויועציו כדלעיל פ"א : (ג) כ"מ שנאמר וה' הוא וב"ד של מעלה וה' פקד כו' כצ"ל בלי מלת שנאמר וכן בתנחומא ליתא :

חדושי הרד"ל

(א) שהכל דשין כד"א אשר אמרו לנפשך שחי כו' · עי' ב"ר ס"פ מ"א : (ב) לומר לך שלא היה כמוהו בעולם · עמ"כ וע' רמב"ן שהיתה גירסתו בפירושו כדברי המ"כ : (ג) אשר חשכתי כו' · ע' פירש"י באיוב שם : (ד) שהתחתונים יעלו לעליונים וכן כמשה כו' · ע' בדב"ר ר"פ האזינו מאמר זה בארוכה : (ה) שלשה ע"י אהרן כו' · עיין ש"פ ט"ו :

היה

פירוש מהרז"ו

צריכים כח אלהי כמ"ש ישעיה נ' וה' אלהים יעזר לי וגו' שמתי פני כחלמיש · וכן בירמיה א' ואני נתתיך היום וגו' ולעמוד ברזל וגו' ועי' ב"ר פ"ג סי"ה הן אדוני · ע' נזיר דף ח' ב' ערוך ערך הן · ולעיל פ"פ ס"ע בא"ח : נותן כח במשה · כמ"ש ילקוט שמות פסוק קח את מטך שלפני פלטין של פרעה היו הרבה דובים ואריות וחיות רעות שומרים · וע"כ היה צריך לכח אלהי כמבואר שם שבבוא משה הותרו הכפירים ממאסרם והלכו עם משה ושחקו לפניו · והליכתו היתה להודיעו שהוא אחד כמ"ש כאן למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ ותחלה פי' דרך כלל ואח"כ על משה בפרט וכשחזר לענינו אמר וכן ומה שכופל ענין שליחות שהוא העתקה משני מקומות בשינוי לשון : שלא לצאת · באותו דרך עי' לעיל פרשה י"א בפי"א שתחלה היה יוצא ליאור ואח"כ המימה · ואח"כ למקום אחר · וזהו מ"ש כאן עד שלא יצא ודו"ק : אמר לו הקב"ה · דורש מ"ש כי עתה שלחתי ידי שיהיה לרטייכות לפסוק הקודם ופי' על שאין כמוני שאני אחד שבראתי הכל ומושל בכל וכולם מוכרחים לקבל ולשמוע דברי ומי שאינו שומע אלי אני מכחידו · והייתי יכול להכחידך כאשר כחדתי בדבר את המקנה · וזהו כי עתה וגו' ואולם בעבור זאת העמדתיך · משמע מנפילתו · ופי' על שהיה לו להכחידו ולהפילו אך העמידו למען הראותך כחי וגו' · וכל זה ע"פ מדה ס' וממעל דוק בפסוק · וע' מכילתא פסוק וינער ה' את מצרים שדורש ממ"ש כאן העמדתיך שהעמידו מהים אחר שהפילו שם · ובפדר"א פרק מ"ג והעמידו הקב"ה מבין המתים לספר כחו וגבורתו · ומנין שהעמידו שנאמר ואולם וגו' וע' מ"ש בפדר"א בפירושו : כמסלה · שהיל"ל עודך מחזיק ודורש מסתולל ע"פ מדת ממעל : ב סריטה · תנחומא סי' ט"ז ע' מ"כ · שהיל"ל למחר אלא פי' כעת ורגע זאת למחר ע' ב"ר סוף פ' ל"ג : כמוהו בעולם · ע' מ"כ ומאחר שכתוב תחלה אשר לא היה פי' בעולם וגם במצרים · ועיקר הדרש מתיבת כמוהו שבעולם שיורד מטר וברד שייך לומר שלא היה כמוהו אך במצרים שאינו יורד שם מטר איך יאמר כמוהו ולכוונה זו הקדים תיבת כמוהו לתיבת מצרים ועי' ב"ר פ"ב ס"י לקמן פ' כ"ו ס"ב · ולקמן פ' ל"ז ס"ס א' · וברים פ' ל"ח : שאמר במכת בכורות · שמות י"א והיתה צעקה גדולה במצרים אשר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף : אשר חשכתי · בפסוק הקודם הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד תראה אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה · ופי' ע"פ מדה י"ז שחשכתי וחדלתי במצרים כמ"ש ויחדלו הקולות והברד לצורך יום קרב שמפורש ביחזקאל שבמלחמות גוג יהיה ברד ולקמן סי"ז ביתר ביאור · וע' לקמן פר' כ"ג סי"ו ביום צר לי בגוג דזהו לעת צר : אלא על יבול · כמ"ש לקמן סי"ג הטעם : וזה היה איוב · סוטה י"א א' לעיל פ"א ס"ט עי' מש"ש ע"פ גז"ש הירא ואיוב נקרא ירא אלהים ברים איוב · עי' מכילתא בשלח פסוק ויקח שש מאות רכב וגו' מאין היה אלא מתו בדבר אלא מהירא את דבר ה' · וע' ב"ר פ' נ"ז ריש סי"ד : ג כל אשר חפץ ה' · עשה בשמים ובארץ : כשברא · היינו אחר חטא האדם כמ"ש ב"ר פר' י"ט פי"ז ופ"ג ומבואר : וירד ה' וגו' ואל משה · ול"ע שהכי קודם וירד ה' כתוב ומשה עלה אל האלהים · ובאמת שגם פסוק ואל משה היה קודם מ"ת כמ"ש במכילתא יחרו כל הענין ורפ"י בחומש במקומו ואיך אמר ואני המתחיל · ויתכן שהכוונה שהתחיל בסנה ושם הבטיח על מ"ת תעבדון את האלהים על ההר הזה · והראיה שהביא מהפסוקים כפי פשטות סידורם בתורה ול"ע : כשביקש אמר יקוו · לפרש סוף פסוק כל אשר חפץ בימים וכל תהומות שתחלה היה הכל מים במים · ואח"כ חפץ ואמר יקוו המים ונעשה יבשה ואח"כ בדור אנוש והמבול בחפצו חזרו המים ע' ב"ר פ"ה סי"ו ופ"כ · וע' לקמן פ' כ"א סי' ו' וכשביקש הפך ים ליבשה : בתהומות כמדבר · וזהו בימים וכל תהומות : וכן במצרים במשה · תחלה פירש ביה במשה ובשחזר לענין הפרשה אמר וכן · ודורש ד"א כל אשר חפץ על משה במעשה ברד : למה הביא · תד"א פרק ז' תנחומא סי' י"ד וילקוט וארא : הברד על הכל · שתחלת כוונת הברד היה רק על יבול הארץ כמ"ש בס"ס כ' : ד המכות האלו · תנחומא ס"ס י"ד ולקמן פר' ט"ו סי' כ"ז · ועי' לעיל פ' י"א סי"ה אצל שחין : שהיו בארץ · פי' שהיה למטה בימים בכלל הארץ ואצל דם ע' לעיל פ"ט ס"ט · ואצל צפרדעים לעיל פ"י ס"ד · ושם ס"ז · ואצל כנים על שניצל משה ממים ועפר · וכאן טעם אחר : ערוב דבר מ"ב · שכך מפורש בתורה אצל כל אחד · דם · ויאמר ה' וגו' אל אהרן קח מטך וגו' ובצפרדע וכנים ויט אהרן · ואצל ברד ארבה חושך · ויט משה · ואצל ערוב ודבר כתיב ויעש ה' · ומכ"ב וה' הכה וגו' ואצל שחין מפורש שמשה ואהרן לקחו פיח הכבשן וה' הפכו מלמעלה מכסא כבודו עליהם לשחין כדלעיל פר' י"א סי"ה ועיין לקמן פ' ט"ו סי' כ"ז : וה' הוא וב"ד · ב"ר פ' נ"א סי"ב · ויקרא רבה פרשה כ"ד סימן ב' ופ"ג · ותנחומא כאן סימן ז' שי"ר פסוק לסוסתי ויליף מדכתיב וה' דבר וגו' וכל צבא השמים

מתנות כהונה

פרשה יב שרט לו שריטה · דייק מדכתיב כעת הכ"ף קמוצה · פירוש כעת הזאת ממש מעת לעת : שלא היה כמוהו וכו' · דאל"כ הל"ל במצרים לא היתה כמוהו כעין שדרשו ונתן בידה דמרבינן כל היכא דאיכא ברשותה מדלא כתיב ובידה יתננו במסכת גיטין ר"פ הזורק [וכן רבים והרמב"ן הביא גירסא אחרת וכתב עליה ולא הבינותי] : כדי שיבא הברד כו' · פירוש כדאי והגון הוא שירד על הכל מאחר שאינן מאמינים לחוס על עצמם ועל בהמתם : ושחין ע"י כולם · כדלעיל פר' י"א : הוא ובית דינו · ובמדרש חזית (א' י"ד) דייק לה מדכתיב וה' דבר עליך רעה והלא ה' הוא מדת הרחמים · אלא הוא ובית דינו · וכן הוא במ"ר פ"ג והוא בירושלמי דברכות : סנקליטון · פירש הערוך שרי יועציו :

היה

ידי משה

שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים · עיין מ"כ ופירושו דחוק מאד וג"ל שהכל מאמר אחד עד ועתה שלא הוה וגו' וה"ק אינו אומר ולא יהיה כו' אלא ולא היה אבל לעתיד בימי גוג מגוג יהיה אם כן אם פירושו במצרים לא היה אבל במקום אחר היה נמצא שהיה כבר אלא ע"כ פירושו שלא היה לא במצרים ולא בעולם והכל מאמר אחד עד שלא הוה ודו"ק היטב : דצ"ך על ידי אהרן · פירוש כי דם וצפרדע שהיה מן המים לא היה אפשר להיות על ידי משה שהגינו המים על משה וביראת דעתא עגי' מיא וכו' כנים מהמוה שהגין ג"כ על משה כדכתיב ויטמנהו בחול וכן הוא ברש"י ולזה כוון המדרש דצ"ך שהיה בארץ ע"י אהרן ומסיים שכך שלט משה בארץ ובשמים פירוש שהיה ראוי להיות הכל ע"י משה מכה שלט בשמים ובארץ רק הואיל והגינו המים ועפר על

משה

יפה תואר

ככלן · והדר כתיב ועתה שלח העז וגו' ומיעלו איך להנצל מהמכה זו מה שלא עשה כן בכל שאר מכות האחרונות לא פתח לו אזן ולא הגיד לו תחבולה איך להנצל מהן · ולכן מביא כאן את הכתוב מי כמוהו מורה · שאין כוונת הקב"ה בכולו להוכיח את הרשעים להפליג את המשטמה ולקחת נקם מהם · רק לשורות דרך תשובה מתוך ההתראה · ולכן יעצהו איך להנצל לפתוח לו ע"י זה אוזן כי ה' אינו חפץ בהשחתתו · אע"פ שלא לשפוך עליו חמת אפו · ולזה נותן לו דרך להנצל מאחר שאין המכה זו משולחת רק על יבול הארץ כדלקמן : שהוא מורה דרך לעשות תשובה · והכתוב מדבר מעניני תשובה כדכתיב לעיל מיניה ויאמר כי ישובון מאון אם ישמעו וגו' ואם לא ישמעו וגו' : מורה דרך לפרעה כדי שיעשה תשובה : וחולק על מה דאמרינן לעיל כי ממכה החמישית ואילך החזיק ה' את לבו שלא ישוב עוד · והוכר כר' ברכיה שאין הקב"ה גועל דרך תשובה לעולם : שהיה עושה אותם כמסלה · הנה מסתולל הוא מבנין התפעל · והוראתו היא פעל חוזר על הפועל · ולפי הדרש שעשה את ישראל כמסלה היה צ"ל בהפעיל · בפעל יוצא על שאחר אבל באמת נסתרה לפנינו דרך רז"ל בדרשות הכתובים ובדקדוק הלשון · וכמ"ש הרא"ם על פסוק ארמי אובד אבי : אימתי בימי גוג ומגוג · אבל הברד שהיה בימי יהושע דכתיב רבים מתו מאבני הברד וגו' לא היה כבד כשל פרעה · וגם לא היתה עם אש מתלקחת כמו במצרים משא"כ בגוג כתיב ואבני אלגביש וכתיב בי' אש וגפרית : נתן לו רשות לשלוט במעשה שמים שהוא הברד שיורד משם וכמ"ש בפרק אין דורשין מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד : שלשה ע"י אהרן כו' · כי ג' הראשונים שהיו בשפלים דצ"ך לכן היו ע"י אהרן · והשלשה ברד ארבה חשך שהיו בעליונים היו ע"י משה למעלתו הגבוהה · וקרוב לומר כי רק משה לבד היה יכול לשנות את האויר · וערוב דבר ומכת בכורות היו ע"י הקב"ה משום שעיקרן היה להמית

וסנקליטון שלו : ותהלך אש ארצה · נדונו כמשפט הרשעים בגיהנם (ו) היה יושב נכוה בברד · עומד נכוה באש : ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד·נס בתוך נסי א ר' יהודה ור' נחמיה (ד) (ז) ח"א (ח) כפרנותא דרומנא דהרציניתיה מתחמיא מלגיו · וח"א כהדין עששיתא דמיא ומשחא מתערבין כחדא ונורא דליק מן גויהון · מלה"ד לשני לגיונות קשין שהיו נלחמין זה עם זה לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך ועשה המלך שלום ביניהם ועשו שליחות המלך ביחד · כך אש וברד צהובין זל"ז כיון שהגיע זמן מלחמתה של מצרים עשה הקב"ה שלום ביניהם והכו במצרים · הוי ויהי ברד ואש מתלקחת · (ט) מהו מתלקחת מת לקחת לאחר שמכהו הברד לוקחו האש ושורפו : ויך הברד בכל ארץ מצרים · ב ירד הברד והיה עשוי (י) אנבטאות אנבטאות ומסבב את מקניהם ולא היו יכולים (יא) לצאת · והיה המצרי מביא את המאכלת ושוחטה · והעוף יורד עליו מלמעלה ואוכלו שנאמר (תהלים עח) ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים·מהו ומקניהם לרשפים אלו העופות · כמד"א (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף : ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר · (במדרש תהלים) (תהלים עח) ג יהרוג (יב) בברד גפנם ושקמותם בחנמל · רבי יהודה ב"ר שלום אמר מהו בחנמל בא נח מל : ור' פנחס אמר יורד כפילקין וקוצץ את האילנות · רק בארץ גושן · למה ניצלת (יג) לפי שפטרונה עומד עליה הה"ד אשר שם בני ישראל לא היה ברד : ה וישלח פרעה · מה שאמר חטאתי הפעם ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים לפי שהקב"ה אמר לו ועתה שלח העז · הוא עשה צדקה עמהם שהיה מזהירם והוא ועמו הרשעים שלא שמו לבם לדבר ה' והניחו אנשיהם ומקניהם בשדה ומתו כולן : העתירו אל ה' ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרוש את כפי · מכאן שלא היה משה חפץ להתפלל בתוך מצרים לפי שהיתה מטונפת בגלולים ובשקוצים · ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים · לא תהא סבור שאיני יודע מה אתה עתיד לעשות אחרי כן · אלא יודע אני שלא תתייראו מן המקום אחרי כן כמו שלא הייתם יראים ממנו קודם לכן· אבל כדי שתכיר גדולתו של הקב"ה אני אעשה : ו והפשתה והשעורה נכתה · כי השעורה אביב · והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה · ד מהו כי אפילות הנה · ר' פנחס ורבי יהודה ב"ר שלום · ר' פנחס אמר מהו כי אפילות (יד) פלאים עשה הקב"ה בהם · רי"א לקישות היו : אמר לו רבי פנחס והלא כתיב ואת כל עשב השדה הכה הברד ואתה אומר על שהיו קטנות לא נוכו · אלא פלאים עשה הקב"ה בהם : ז ויצא משה מעם פרעה את העיר שעדיין היה בתחום העיר מיד לא שהה להתפלל עליהם אלא ויפרוש כפיו אל ה' וקבל הקב"ה תפלתו : ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה · ה תלאן ברפיון ואימתי ירדו בימי יהושע על האמוריים שנא' (יהושע י) ויהי בנוסם מפני ישראל וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים והשאר עתידין לירד (טו) בימי גוג ומגוג : וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא · ו כך הן הרשעים כ"ז שהן בצרה הם מכניעים עצמן · משהצרה עוברת חוזרין לקלקולן · וכן נבוכדנצר בזמן שהיה בצרה היה מקלס להקב"ה שנא' (דניאל ד)

מסורת המדרש א במ"ר פ' י"ב · שה"ש רבה סוף פ"ג פסוק י"א · פסיקתא דרב כהנא פסקא א' · ועיין מש"ש בהערות ותקונים · תנחומא כאן סי' י"ד · ילקוט כאן רמז קפ"ו · ילקוט איוב רמז תתקי"ב · ב שוח"ט מזמור ע"ח כה"ע · ילקוט תהלים רמז תת"כ · כל הענין · ג שוח"ט מזמור ק"ה · ילקוט תהלים רמז תתס"ג · ד תנחומא כאן סימן ט"ז · ה ברכות נ"ד · ו תנחומא כאן סוף הסדר ·

חדושי הרד"ל

(ו) היה יושב · נכוה בברד עומד כו' כצ"ל : (ז) ח"א כפרטיתא כו' · שה"ר ספ"ג · וע' מש"ש בס"ד בהגהותי : (ח) כפרטותא דרומנא כצ"ל · פי' כפרט גרגיר של רימון כדתנן במעשרות פ"ג פורט ברימון : (ט) מהו מתלקחת · מת לקחת לאחר כו' כצ"ל · ובבמ"ר ושי"ר נאמר וכן בערוך ע' מתקרא בשם הפסיקתא דכלת משה (ולפנינו חסר שם הרבה) : (י) אנבטאות · עיין מ"כ שפי' כותל וכ"ה בשוח"ט תהלים שם נעשה ככותל בפני עצמו · וע' מו"ע · ומלשון ויסגר דרש שסגר בעדם מלצאת : (יא) לצאת שנאמר ויסגר לברד בעירם · והיה המצרי מביא כו' ואוכלו שנאמר ומקניהם לרשפים מהו כו' כצ"ל : (יב) בברד גפנם · א"ר פנחס יורד כפילקין כו' האילנות ושקמותם בחנמל ר"י בר שלום אמר כו' ומל רך כו' כצ"ל ועי' שוח"ט שם · ור' פנחס לשון הריגה דרש כמו פלקי שהוא גרזן ברזל שהורגין בו נפשות : (יג) לפי שפטרונה עומד · כמש"ל סי"א במכת ערוב שלא היה משה חפץ להתפלל בתוך מצרים כו' עיין בא"ת ס"ס נ"ד ובאוצרי הגר"א שם : (יד) פלאים עשה הקב"ה בהם · אפשר אינו מוציא מפשטו פי' אפילות לשון מאוחרות רק דורש ליתן טעם שהמה נאחרו (אף שהכה עשב השדה) כדי לעשות בהן פלאות באפילה (כלומר לאחר זמן) · ומפני שלשון אפילות על איחור אין לו חבור במקרא · נדרש הוא במדת דבר המיוחד במקומו (שבל"ב מדות דראב"י הגלילי) שהכוונה על פלאות אפלות · והיינו במכת הארבה שהוכה אז יתר הפלטה הנשארת מן הברד דהיינו החטה והכוסמת שנשארו לשם כך מן הברד : (טו) בימי גוג ומגוג · שנאמר (יחזקאל ל"ח) גשם שוטף ואבני אלגביש · ועיין רפ"ט דברכות :

חדושי הרש"ש

(ד) ח"א כפרנותא כו' הוא ר"י וח"א כהדין כו' הוא ר"נ · כדאיתא בבמ"ר פי"ב ובחזית בפסוק אלינה ורדינה · ופלוגתייהו הוא דלר"י היה הברד מבחוץ והאש בפנים ולר"נ היו מעורבין ממש וכן מבואר שם ושם :

אינו

מתנות כהונה

היה יושב · המצרי כן הוא בתנחומא בהדיא : היה יושב כו' · שהברד היה למטה והאש למעלה שנאמר והאש מתלקחת בתוך הברד וכ"ה בתנחומא : כפרנותא דרומנא כו' · כקליפה של רמון שהגרעין נראית מבפנים · ועיין במדרש חזית בפסוק אלינה ובפרשה נשא פ' י"ב פירשתיו : צהובין · גראין בפנים רגזניות זה לזה : [ה"ג שלום ביניהם והכו במצרים] : מת לקחת · בתוך האש לקחו והלקהו לאחר שמת כבר במכת הברד : [במדרש תהלים מזמור ק"ה] : אנבטאות · הבנתי בילקוט תהלים שהוא גדר וכותל : ולא היו יכולין · הבהמות לצאת : ושוחטה · כדי להאכילו לבני ביתו · כ"ה בילקוט תהלים : בא נח מל · בא בנחת וכרת הכל ובשו"ט גרס בא חן מל ור' פנחס סבר שירד בחזקה : כפילקין · דבר הכורת ועושה בחזקה וע"ע פלק · ובתנחומא ובערוך גרס פילכין · ופירש בו גרזן בל' יון · ובילקוט תהלים (תת"ך) משמע שדברי ר' פנחס מפרש דברי ר' יודא · אך בשו"ט מזמור ק"ה איתא שעל הגפנים ירד בחזקה כפילקין על ידי שהם רכים ועל האילנות בא בנחת : כמו שלא הייתם כו' · דייק מדכתיב טרם וק"ל : לקישות · מאוחרות ועדיין לא היו קשים ועומדין בפני הכך ובפני הקשם · כמו שפירש"י בסדר זה : ברפיון · פי' הערוך אויר בלשון יון · עיין בב"ר פר' כ"ב :

הקרויא

פירוש מהרז"ו

עומדים עליו מימינו ומשמאלו שפי' אלו מימינים לזכות ואלו משמאלים לחובה דזהו מ"ש זה אומר בכה וזה אומר בכה וזהו בית דינו וסנקליטין פי' בערוך בית דין ובמו"ע פי' יועץ מב"ד : כמשפט רשעים בגיהנם · כמ"ש תשלג בצלמון · והאש כידוע שנקרא תנור : היה יושב · ע' מ"כ : ר"י ר"נ · עי' במדרש רבה פ' י"ב ס"ח ושי"ר פסוק אלינה ורדינה שם ושם מבואר ר"י אומר גלוחית של ברד מלאות אש · רל"א אש וברד פתוכים זה בזה א"ר חנן טעמא דר"י כהדא פרטתא דרמונא וכו' טעמא דר"נ כהדא עשישתא וכו' שהתנאים בלה"ק מדברים · והאמוראים בארמית · וכאן חסר : כפרנותא · שם ושם הגי' פרטתא דרמונא ובערוך ערך פרט ה' מביא הגי' בשם ילמדנו ג"כ פרטתא ופי' כקליפה של רמון שהגרעין נראה מתוכו והמו"ע בערך פרניתא הביא הגי' שבכאן פרנותא וכתב פי' בלשון יוני גרעין ושניהם צריכים כאן כמ"ש דחרצנותיה מתחמי הוא הגרעין ומ"ש מלגיו מתוך הקליפה · עששיתא הוא כלי זכוכית שקורין לאמפ : מהו מתלקחת · שהרי מתלקחת פי' מתלהבת ועולה שמאחר שדורשים שהיה נראה מתוך אבן הברד כחרצן אם כן לא היה להב עולה ע"כ דורש נוטריקון מת לקחת והוא על מ"ש ברד ואש מת על ידי ברד שהוא עיקר המכה אח"כ לקחת על ידי האש אשר לקחו ושורפתו תנחומא כאן סי' ט"ז · וע' לקמן פ"כ ס"ם א' · ומ"ש לוקחו האש נ"ל שפי' מלשון לוהט ולהב כפשט תיבת מתלקחת : אנבטאות · הביאו במוסף אך ומביא דברי מ"כ ודעתו נוטה לגרוס אנטיכאות שפי' בל"י פני נאגו וכו' נוטלה ושוחטה להאכיל בניו וכו' ונוטלה על כתיפו והיה עוף יורד וחוטפה מעל כתיפו וכו' והובא בילקוט תהלים מז' ע"ח : בחנמל · תיבה שאין דוגמתה ודורשה נוטריקון בא נח מל שבא אל האילן ונח אצלו ומל וכורתו : בפילקין · עי' מ"כ · ובילקוט תהלים ע"ח חסר כאן כמו במדרש תהלים ע"ח אך בילקוט תהלים ק"ה כמו במד"ת ק"ה המאמר בשלימות שאל הגפנים כתוב יהרוג בברד גפנם על שהם דקים הרגו בפעם אחת אך שקמותם שהם קשים נח ומן אצלו עד שמלו וכרתו · וכן בסברה לפרש במדרש כאן כמו במ"ת ק"ה ולזה הובא הגיון בפנים המדרש במדרש תהלים : פטרונה עומד עליה · ע' לעיל פ' י"א ס"ב בלשון הזה כי שם כתוב אשר עמי עומד עליה וכאן לומד משם שהענין אחד : אחר כן ובו' קודם לכן · דעת המדרש שמ"ש טרם פי' קודם שלא יתכן לפרש עדיין לא תיראון כמו בשאר טרם שבמקרא טרם יהיה בארץ · טרם יצמח · טרם ישכבון · שפי' עדיין לא כי היה ראוי ועומד להיות · ועומד לשכב ועדיין לא שכב אך פרעה אינו עומד ליראה לעולם ולא ראוי ואינו בידו וגם בסוף במכ"ב עשה בהכרח ונתחרט מיד על כן בהכרח שבכאן אינו מלשון עדיין לא · אלא מלשון קודם ותיבת קודם תיראון דורש המדרש כצ"ל כאלו כתוב קודם יראתם תיראון כמו שקודם יראתם כך תיראון בעתיד שהכוונה ע"פ מדה ע' בהיפך שכמו שקודם לא יראתם כך לא תיראון · וגם התרגום לא מתרגם בכל מקום עד לא שמחובר לתיבה של אחריו וכאן הבדילו שתרגם עד כאן לא אתכנעתון וע' רש"י בחומש בכל מקומות הנ"ל : אבל בדי שתכיר · כמבואר בפסוק הקודם למען תדע : ו מהו כי אפילות הנה · בתנחומא סי' ט"ז לא גרסינן ליה רק בדברי ר' פנחס וכאן כפול ומיותר · והכוונה שהרי אצל השעורה ופשתה מפורש הטעם אביב · וגבעול · והיל"ל והחטה והכוסמת רכות וקטנות ועוד הוקשה לו שהרי מפורש ואת כל עשב השדה הכה הברד ובכלל זה גם הם · ע"כ דורש ומכריע שאע"פ שהכה הברד גם את החטה והכוסמת אך לא נוכו פי' שלא פעלה בהם ההכאה כי נעשה בהם פלאים שלפי הטבע היה ראוים לשרוף מהאש ולהעקר משרשם אף שהיו רכות : ז בתחום העיר · כמו שדרשו את כצאתי את העיר את הטפל לבצרו וכן כאן את העיר הטפל לעיר וכמ"ש המה יצאו את העיר לא הרחיקו : תלאו ברפיון · עי' מ"כ תנחומא כאן ס"ם ע"ז ב"ר סוף פ' כ"ב ופ' נ"א ס"ם ד' ולקמן פ' ל"א סי' י"ז : בימי יהושע וכו' בימי גוג · כמ"ש לעיל פ' זו סי"ב · וביחזקאל נקראו אבני אלגביש ודרשו ברכות דף נ"ד עמדו על גב איש זה משה וירדו ע"ג איש זה יהושע · והענין בקיצור כמ"ש תנחומא בא ס"ם ד' · ילקוט והרא פסוק הנה יוצא המימה לעיל סוף פ"ט שדורשים פסוק כאשר שמע למצרים שמרומז במדרש לעיל סוף פ"ט בקיצור שכנגד מכת ברד במצרים יהיה לעתיד אל גוג אבני אלגביש · כמ"ש מד"א ריש פרק ויק"ר פ' כ"ז ס"ם י' על פסוק של זכריה י"ד שעל גוג כתוב ויצא ה' ונלחם וגו' כיום הלחמו ביום קרב היינו מלחמת יהושע · וזהו מ"ש אשר חשכתי לעת צר ליום קרב בימי יהושע ובימי גוג ומ"ש כיום הלחמו בא ללמד מיהושע על יום גוג ונמצא למד שהיה אבני אלגביש דוק והתבונן · עי' בספרי מדרש תנאים בליקוטים תלום ע' ביותר ביאור · ומוסס בתנחומא והקולות היו תלוים עד מ"ש וה' השמיע את מחנה ארם קול וגו' : כך הם הרשעים · עי' לעיל פ"י סי"ז ותנחומא

יפה תואר

ורק העושים יגש חרבו ויד אמר לא תוכל לשלוט עליהם אם לא ברצת · אבל בשאר המכות אף כי לפעמים הסבו מיתה ג"כ מ"מ עיקרן לא בא רק לצערן · ושמין בא ע"י כולם כי האבק הוא מלמטה אשר בזה פעל אהרן ולזרקו השמימה כי יפעל באויר היה מעשה משה · ויען כי הכיא נגף בגוף האדם לכן היו צריכים ג"כ לפעולת ה' וע' לקמן פט"ו : היה יושב נכוה בברד · שהברד הי' מלמטה והאש למעלה ממנו כדרך האש שעולה למעלה והכי איתא במלאכות ר"י אומר ג' עפחים התחתונים היה ברד וג' עפחים העליונים היה אש ובשיושב נכוה בברד כו' · כי גם בברד היה אש עמו וכדלקמן ותרתי מיני אש היו זה שלמעלה מג' טפחים וזה שעם הברד שהיה נס בתוך נס ועמ"ש בזה בשי"ר : אנבטאות כמו אמבטי דהיינו בריכת מים : מהו שאמר חטאתי הפעם · לא הוקשה לו מה שאמר עתה חטאתי אשר לא אמר כן במכות שלפני זה · כי תפחדו פן יכחד בדבר אמר כן · וכמ"ש הרא"ב"ע אבל קושיתו היא ממה שאמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים אשר לא אמר כזה בארבה דאמר נמי חטאתי · ומשני כי ה' הוא הצדיק לא בודאה על פשעו הוא אבל הכוונה שהקב"ה עשה צדקה עמהם שהיה מזהירם והוא ועמו חטאו בנפשותם שלא שמעו לדברו ולקו אנשים ומקניהם : לפי שהיתה מטונפת כו' כדכתיב ובכל אלהי מצרים והא דכתיב ויאמר ה' אל משה בארץ מצרים פירשו במכילתא חוץ לכרך ומ"ש לו עוד נגע אחד בעודו בית פרעה עי' לקמן פי"ח · ועי' ברמב"ן מ"ש על כצאתי את העיר ובאמרי נועם כתב שאע"פ שהיה קולות וברד בשדה אמר משה שיצא שם להתפלל וגם זה נכון : פלאים עשה הקב"ה בהן · ופירשו אפילות כמו פלאות וכמו כבש כשב שמלה שלמה · ופי' הנה כמו בהנה · וחסר הבי"ת : שעדיין היה בתחום העיר · כי כן משמע הלשון מעם פרעה את העיר דיצאו רק מעם פרעה אשר היה מושבו בעיר אבל לא הרחיק ללכת: תלאן רפיון כאויר · ודייק מדכתיב לא נתך ארצה

ידי משה

משה וק"ל : ולא היו יכולים הבהמות לצאת · פי' שלא היו יכולים לצאת לרעות וימותו ברעב לפיכך שחטם והעוף בא ואוכל אותם מיד קודם שאכל המצרי כדי שלא יהנה המצרי ממנו וממלת מתלקחת קדרים שהוא ב' תיבות מת לקחת פי' מיד שמתה הבהמה אחר שחיטה לקח אותה העוף ואכלה וכוונת המדרש שלקח המצרי המאכלת פי' שנתן הסכין לישראל כדי שישחוט הישראל את הבהמה ואז יכול הישראל לאכול מן הבהמה ואז לא יאכל אותה העוף שראה המצרי במכת דבר כל בהמה שהיה לישראל חלק בה לא מתה כדאי' לעיל ואם כן היה סובר המצרי כשישחט ישראל את הבהמה ויאכל קצת ממנה ע"י זה יהיה ניצל הבהמה מאכילת העוף ודו"ק וכזה מיושב כל הדקדוקים שאמר שלקח מצרי המאכלת שהוא לא צורך ולדידי אתיה הכל על נכון : פלאים עשה · פי' שהיה שלא גדול שאר תבואות נלקו והם לא נלקו אבל ר"י אומר שלא היה חידוש לפי שהיה לקישות והיה דבר כך ולא הזיק להם הברד לכן הקשה לו ר"פ מעשב השדה שאין לך דבר רך יותר מעשבים ואעפ"כ הכה אותן הברד ואתה אומר על שהיו קטנות פי' מתוך קוטנם שהיו רכים לא נוכתה וכו' וק"ל : והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג וכו' · המעיין יבין הקושיא מעצמו וכ"ל דס"פ

לפי

כען אנא נבוכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט וגו' · וכיון שראה עצמו בגדולה התחיל מתגאה (שם) ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל רבתא די אנא בניתא לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי · אף פרעה עשה כן · וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא וגו' :

סדר בא

פרשה יג א ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה · הה"ד (משלי כז) כובד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם · שאל (א) אבנימוס הגרדי את רז"ל אמר להם הארץ היאך נבראת תחלה · אמרו לו אין אדם בקי בדברים אלו אלא לך אצל אבא יוסף הבנאי · הלך ומצאו שהוא עומד (ב) על הקרויא אמר לו שאלה יש לי לשאול אותך אמר לו איני יכול לירד מפני שאני שכיר יום אלא שאל מה תבקש· אמר ליה היאך נבראת הארץ תחלה · אמר ליה [א] (ג) נטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד וזרק על המים ונעשה ארץ וצרורות קטנים שהיו בעפר נעשו הרים וגבעות שנא' (איוב לח) בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו · וברור הוא הדבר באזני בני אדם שנאמר כובד אבן ונטל החול · מהו כובד אבן מי שהוא רואה את ההרים ואת הגבעות (א) אינו אומר היאך ברא הקב"ה את אלו · מהו ונטל החול אלא החול (ב) שהמים עומדים עליו למעלה והוא נתון מלמטה והוא נושא אותם · אמר הקב"ה יקרה היא בעיני בני אדם ורואין כאלו יגיעה היא לפני ואינה יגיעה שנא' (ישעיה מ) לא ייעף ולא ייגע · במה אני ייגע במי שהוא מכעים לפני בדברים בטלים כד"א (מלאכי ג) הוגעתם ה' בדבריכם · הוי וכעס אויל כבד משניהם : ד"א כובד אבן אמר הקב"ה כבדתי את ישראל בעולם שנקראו אבן כמה דתימא (בראשית מט) משם רועה אבן ישראל · ונטל החול אלו ישראל שנמשלו לחול שנאמר (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים · (ד) שנטלתי אותם בעולם ואמרתי (זכריה ב) כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו · ר' יהושע אומר [ב] תקון סופרים הוא עיני כתיב · ועמדו והכעיסו לפני (ה) ובקשתי לכלותן ולהשליכן מעל פני · ואמרתי בשביל פרעה הרשע שלא יאמר לא היה יכול להצילן ועמד עליהן והרגן · (ו) הוי וכעס אויל כבד משניהם · הוי כי אני הכבדתי את לבו : **ב** ד"א כי אני הכבדתי את לבו הה"ד (דברים לב) [ג] אמרתי אפאיהם מהו אפאיהם אמרתי באפי איה הם · דבר אחר אפאיהם אמרתי באף שהכעיסו לפני איה הם לא יהיו אלא אשביתה מאנוש זכרם · ומי גרם להם שיצאו משם לולי כעס אויב : **ג** ד"א כי אני הכבדתי את לבו · א"ר יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר (ז) לא היתה ממנו שיעשה תשובה · שנא' כי אני הכבדתי את לבו · א"ל ר"ש בן לקיש יסתם פיהם של מינים אלא (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא · אף כך פרעה הרשע כיון (ג) ששיגר הקב"ה ה' פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב"ה אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך · הוי כי אני הכבדתי את לבו · מהו הכבדתי שעשה הקב"ה את לבו ככבד הזה (ח) שהיא מתבשלת שניה וארטסים נכנס בתוכה כך נעשה לבו של פרעה ככבד הזה ולא היה מקבל דבריו של הקב"ה · הוי כי אני הכבדתי את לבו וגו' : **ד** ולמען תספר באזני בנך · גלה הקב"ה למשה מה מכה יביא עליהן וכתב משה ברמז

מסורת המדרש א בראשית רבה פ"א · וש"נ · ב בראשית רבה פרשה מ"ט · לקמן פרשה מ"א · ויק"ר פרשה י"א · במדבר רבה פ"ג ופרשה כ' · מכילתא בשלח פ"ו · תנחומא בשלח סי' ט"ז · ספרי פ' בהעלותך פסקא פ"ד · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט וירא רמז פ"ג · ילקוט בשלח רמז רמ"ז · ילקוט שמואל רמז נ"ט ורמז קס"א · ג ספרי פ' האזינו פסקא שכ"ב · ילקוט סדר האזינו סוף רמז תתקמ"ה ·

חדושי הרד"ל

(א) אבנימוס הגרדי · אחד מחכמי או"ה היה · וכדאיתא בב"ר פס"ה : (ב) על הקרויא · היה בונה קרוי לבית : (ג) נטל הקב"ה עפר כו' · בפר"א פ"ג ושם אי' שלג · וע' מש"ש בס"ד בביאורי שם בזה : (ד) שנטלתי אותם בעולם · כד"א (ישעיה ס"ג) וינטלם וינשאם כל ימי עולם : (ה) ובקשתי לכלותן ולהשליכן מע"פ ואמרתי בשביל כו' · כמ"ש (יחזקאל כ') ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בארץ מצרים ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים וגו' : (ו) הוי וכעס אויל כבד משניהם · הה"ד אמרתי אפאיהם גו' לולי כעס אויב הוי כי אני הכבדתי את לבו ד"א כי אני הכבדתי גו' כצ"ל : (ז) לא היתה ממנו · שיעשה תשובה כו' כצ"ל : (ח) שהיא מתבשלת שניה וארטסים ·
פי'

חדושי הרש"ש

(א) אינו אומר היאך ברא הקב"ה כו' · נ"ב שהוא בלשון תמיה ושאלה : (ב) שהמים עומדים עליו למעלה כו' והוא נושא אותם · מתפרש ע"פ מה דאיתא לעיל בב"ר ס"פ כ"ג אוקיינוס גבוה מכה"ע כו' · ויתכן ג"כ לפרש דר"ל כמו אדם הנושא משא סובלו שלא יפול ממנו ושלא · וכן החול אשר בקרקעית הים נושאו וסובלו שלא יתפשט וישטוף מן גדותיו ולחוץ · וזהו ג"כ פי' הכתוב אשר שמתי חול (שזה החול אשר בתחתיתו) גבול לים (ירמיה ה') כי מלת גבול יאמר לפעמים על כלל המחוז (לא על גבולותיו מסביב לבד) כמו לקמן הנני מביא מחר ארבה בגבולך · וכן ושלחת את גבול ארצך (דברים י"ט) ע"ש פירש"י וכן ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וגו' · וכן הרבה · וכ"כ פי' זה לקמן פ' כ"א וכמו שהעיר שם בעז"ה · רק לשון רש"י בפרשה נח (י' י"ט) ובפ' מלוה (כ"א כ"ב) שכתוב וז"ל וכל גבול לשון קצה · עומד לנגדי · וע"ע במדבר (כ"א י"ג) ובפירושו שם : (ג) ששיגר הקב"ה ה' פעמים כו' · עיין פירש"י בפר' וארא (ז' ג') בס' מכות הראשונות ל"כ ויחזק

מתנות כהונה

פרשה יג הקרויא פירוש בנין על הקורה · הכי גרסינן וכובד הוא הדבר ועיין לקמן : שנטלתי · הגבהתים ונידלתים כד"א וינטלם וינשאם : עיני כתיב · וקרי עינו ומוסב על האדם הנוגע וכתיב עיני ומוסב על הקב"ה כביכול · ועיין מזה בפרשת וירא ותמלא נחת : איה הם · כדמפרש ואזיל לא יהיו : שיצאו ממצרים : לולי כעס וגו' · כעסו של פרעה כד"א אמר אויב וכדפי' לעיל שלא יאמר לא היה יכול להצילן : יסתם פיהם · של המלעיגים : ואינו חוזר · ואם אינו חוזר : והוא נועל · הקב"ה נועל לפניו : שניה · פעם שניה : וארטסים · לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא קישוי : [יביא עליהן גרסינן] :
עד

פירוש מהרז"ו

כאן : כען אנא נ"נ · נ"ע שפסוק זה אמר נ"נ כשחזר למלכותו · ואגל פרעה כשנפטר מן הצרה לבד קורא אותה רווחה ונ"נ שנתוסף לו גדולה קורא אותה צרה · אך הענין שהוקשה לחז"ל שאיך אמר על זה די כל מעבדוהי קשוט וכל ארחתיה דין שזהו צידוק דין על צרה והיל"ל זה כשהיה עדיין במדבר אצל מ"ש ולא איתי מן וגו' ועוד איך אמר ודי מהלכין וגו' דכאן היל"ל די מהלכים בשפלה יכיל להגבהה ע"כ דרשו שפסוק על כן אנא נ"נ מקומו למעלה כשהיה עדיין בצרה ע"פ מדה ל"א דשם מקומו הראוי לו כשהיה עדיין במדבר במקום החיות שאמר שבחת והדרת שבחת מ"ש כאן אנא משבח · והדרת מ"ש כאן ומהדר ע"פ מדות כלל ופרט או מדת ממעל וכאן מקום מ"ש לעיל פסוק ל"א די שלטניה שלטן עלם וגו' כמ"ש בתחלת הענין פסוק ל"ב ובמה דפתח הייה · וראיה לדבר מב"ר פ' פ"ה בסי' ב' לסמוך הפסק מלכות בלשצר להפסק מלכות נ"נ וכפי מה שכתוב כאן הוא החזרת מלכות נ"נ אלא שדורש שפסוק זה נאמר אגל הצרה ונכתב כאן לדרוש סמוכין · והמכוון בפסוקים :

פרשה יג סימן א כובד אבן · עיקר השייך כאן הוא הדרשה השניה · ואגב שהביא הפסוק דורשו : שאל אבנימוס · הוא הקדמה להראות איך בריאת הארץ אין זה יגיעה לפניו כו' · ע' ענין אבנימוס ב"ר פ' ס"ה סי"ך ומ"ש רבותינו הוא ר"מ ודורו וכמ"ש רוח רבה ספוק אשה לבית אמה : נטל הקב"ה עפר · עי' ב"ר פ"א ס"ו ושם פירשתי מאמר זה : וברור הדבר · פי' שע"י הפסוקים שמביא ודומיהם יתבאר מה שמפרש והולך : מהו כובד אבן · באיזה אבן מדבר וכן ונטל החול כמה חול ולא בא לפרש וכו' ע"כ דורש על אבנים היותר גדולים שבעולם בהרים שבמדינות אזי"ע שהם כולם של אבן וכמ"ש שמונים אלף חוצב בהר · וכן נטל החול על חול היותר גדול הוא חול שנושא וסובל הים · שהם מפליאים ומתמיהים את האדם וכמ"ש בריש פרק הרואה שמברכים עליהם עושה מעשה בראשית · ודורש מדה ט' ע"פ מדה י"ז כובד אבן ונטל החול אינו כבד כמ"ש לא יעף ולא יגע ומי כבד עליו כו' כעס אויל כמ"ש הוגעתם ה' וגו' עי' לקמן פר' ל' ס"ס י"א : ד"א כובד אבן · המדרש שינה לשון הפסוק אלא שהמובן אחד ויותר נראה שצריך להגיה כי הנוגע בהם נוגע וכו' : עיני כתיב · משמע שהקרי עינו וכתיב עיני · ולא נראה ונשמע כן בספרים שלנו ונראה דכאן בשיבוש ול"ל כמ"ש במכילתא בשלח פסוק וברוב גאונך הובא בילקוט כנוגע בבבת עינו ר"י אומר בבבת עין אינו אומר · אלא בבת עינו כתיב כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב ע"ש שהביא הרבה פסוקים בדומה לזה שכנה הכתוב · והכתיב והקרי הוא עינו והכוונה עיני אלא בעבור כבוד הש"י כינה הדבר כלפי האדם · אך בתנחומא פסוק הנ"ל נוספו דברים מפליאים · והעיקר כגירסת המכילתא והילקוט וע' לקמן פ"ל סי' ט"ו כבבת עינו אלא הסופרים והחכמים שתיקנו הסייג הזה וכן הכוונה כאן : ועמדו והכעיסו · במצרים כמפורש באריכות ביחזקאל כ' פסוק ח' ט' וכמ"ש לעיל סוף פ"א ובקש לכלותם כמ"ש שם ואומר לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וגו' אשר המה בתוכם היינו פרעה ועמו · הוי וכעס אויל על הש"י כבד וכמ"ש לעיל פ"ט ריש סי"ח כבד לב פרעה כועס הוא ולקמן פר' זו סי"ג כי אני הכבדתי את לבו שיהיה כועס שבשביל כעס אויל עשיתי יותר ממה שעשיתי בשביל כובד אבן ונטל החול ע"פ מדה י"ז : אפאיהם · תיבה קשה במשמעותיה ודורש הנוטריקון וכמ"ש רואיו יאמרו איו שאינו וכוונתו למ"ש בפסוק יחזקאל הנ"ל ואומר לכלות אפי בם וזהו אמרתי אפאיהם · לולי כעס כמ"ש שם ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני וגו' דוק בפסוקים : **ג** פ"פ למינים · ר"י אמר דרך קושיא ור"ל תירץ שמכאן ראיה לסתום פיהם כמ"ש לעיל פ' י"א ס"ס א' כו' פנחס : ה' פעמים · מכת ארבה מכה שמינית אלא שאגל כינים ושחין לא כתב ההתראה ולא היו אלא ה' התראות ואגל ארבה הששית : ככבד · עי' לעיל פ"ט ריש ס"ח : וארטסים · כמ"ש גורם ארטסים פי' בל"י דבר נפוח נקבים מלאים רוח : **ד** וכתב משה ברמז · שאמר שיבא אל פרעה ולא פירש מה שאמר לו וכשבאו
אל

ידי משה

לפי שספרים כפיו אל ה' כתיב ויחדלו וגו' משמע שהיה עוד ברד מוכן אך מתוך התפלה נחדלו אותן שהיו בשמים ואותן שהיו באויר היו תלוין ברפיון ולא ירדו עתה לנ"א אימתי ירדו אותן שנשארים בשמים בימי יהושע דכתיב בהדיא אבנים גדולות מן השמים והשאר פי' אותן שהיו תלוין באויר וברפיון עתידין לירד בימי גוג ומגוג כנ"ל ודו"ק : מהיכן נבראת הארץ · אבל השמים מאש ומים נבראו :
ולא

יפה תואר

ארצה משמע שנשארו באויר ולכן כתיב ויחדלו הקולות והברד ולא כתיב גם המטר · ומה דכתיב וירא פרעה כי חדל המטר זה היה רק לפי ראות עיני פרעה ולא לפי האמת · ומ"ש שנשארו על זמן אחר טעם השמירה זו לא כי הקרה יד ה' חלילה לברוא אז חדשות אלא שאין ד' עושה דבר לבטלה ומאחר שנאמר הברד בימי פרעה טוב שישמר ולא יפסד עתה לבטלה · ועוד כי לא ישנה ה' הטבע אלא לצורך והכרח ומכיון דאפשר בלא שינוי מחודש לעתיד אחר שיספיק מה שנשתנה לעבר די בזה :

שאל אבנימוס הגרדי · הזכיר מלאכת השואל והנשאל ללמד לנו כי לא נסיה בו לכל אדם אף כי מלאכתו פחותה היא וכמ"ש במסכת עדיות עד שבאו ב' גרדיים משער האשפות כו' וקיימו חכמים את דבריהם ע"ש · והנה הוא בשאלתו ע"כ לא חשב מזימה כי לא ברא ה' יש מאין ושואל מאיזה חומר נברא דזה הוא כפירה באמונתנו ועם איש כזה לא באו רז"ל להשיבו כאולתו · אבל שאלתו היתה שהם אומר שהארץ אשר הוא חומר עכור וגס ומשתנה לרגעים האם הוא נברא מן האין המוחלט · או שהקב"ה ברא מקודם חומר דק וזך והחומר הזה התעבה ויהי לארץ כדבר ה' · ולכן לא שאל על השמים אחרי שהם נבראו מחומר זך וקיימים במלבם אשר נבראו · לא התפלא ע"ז אם ברא הקב"ה הים הזה מהאין המוחלט ורק על הארץ אשר בה יש שנויים משנויים שונים בכל עת ובכל רגע וגם הוא חומר עב ע"ז שאל שפיר · וע"ז אמר נטל הקב"ה עפר מתחת כס"כ כו' כי הכסא הכבוד הוא מהנבראים לפני בריאת העולם וממדרגה של מטה ממנו לקח חומר הנקרא עפר ואת החומר הזה הוריד הקב"ה עוד מדרגה אחת וברא את הארץ וע"ד כי לשלג יאמר הוא ארץ · וכן השמים לקח מתחת כס"כ ועליהם זרק העפר ובהפלו לזה כי יעשו פעולותיהם ויהיו לארץ אשר אנחנו דרים עליה ומתחלה ברא ה' המרכז הנקרא מוצק זאח"ז נבראו הגלדים וכמו דאיתא בפ' הוציאו לו עולם מאמצעיתו נברא שנאמר בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו : שאל מה תבקש · ובדבור לא יבטל מזמנו · ומה דאיתא בתענית כי אבא חלקיה יהבו ליה שלמא ולא אסביר ליה אפין ואמר אגר יומא הואי · אמינא לא אפגר ע"ש ברש"י · מדת חסידות יתירה היתה בו : כבדתי את ישראל בעולם שנקראו אבן כו' · פי' הדברים אף כי יש בהם זכות של יעקב שהוא אבן ישראל וגם יש בהם זכות של יצחק שנמשל לחול כדאיתא במ"ר פ"ב מ"מ ברוב חטאם לא עמדו להם זכותם · ובלם ה' אפו בהם · ורק שלא יאמר פרעה לא היה יכול להצילן זה עמד להם ושפך חמתו על פרעה : לכלותם ולהשליכם · פי' או לכלותם או להשליכם אל ארץ אחרת ע"ד וישליכם ה' מעל פני אדמתו : אמרתי באף שהכעיסו לפני כו' · אין הפרש בין שני הפירושים בפשט הכתוב רק לפי' הראשון קאי האף על אף של הקב"ה וע"ד כי רגע באפו דמדרים ע"ז בברכות דיש אף לפניו · ולפי פי' השני קאי על האף שישראל הביאו בעונם · וזה היה במצרים ובעגל ובמרגלים : אמר ר"י מכאן פ"פ כו' · נראים הדברים כי ר"י סובר כדעת העקרים שהקב"ה הסיר מפרעה רק הסבות המביאות לידי תשובה כמו יראה פחד ומורך לב · ונשאר פרעה על בחירתו ושב לחטוא ולא נכנע מפני ה' · אפס אם שב בתשובה שלימה מנפשו אז לא נדחה מפני ה' · וז"ש ר"י כי משפט הכתוב כי אני הכבדתי את לבו משמע כי ה' מנעו בתשובה וזה פ"פ למינין · אבל אין זה כלום כי פי' כי הקב"ה מנע ממנו הסבות המביאות לתשובה בשביל רוע מעלליו למען ישית אותותיו בקרבו ובזה יגדל שם ה' בארץ · אמנם דעת ר"ל הוא שהקב"ה מנעו ממש מהתשובה וכדעת הרמב"ם בה' תשובה שבשביל גודל חטאו מקשה הקב"ה את לבו וננעל בפניו דלתי התשובה ואמר כי בכל זאת אין בזה פתחון פה למינים · כי אם היה מחזק את לבו מתחלה באמת היה פתחון פה להם אבל כיון שבחמש מכות הראשונות לא חזר מרשעתו יבהיה המאסו כעבות העגלה · לכן בדין ובצדק סגר ה' לפניו דלתי התשובה · וכמ"ש הרמב"ם והוא לבדו אשם בזה : פעם ראשונה שניה ושלישית · ע"ד הכתוב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר
ועי'

ולמען תספר באזני בנך · (ט) זו מכת ארבה כמה דתימא (יואל א) עליה לבניכם ספרו : ויבא משה ואהרן · כי אם מאן אתה לשלח את עמי וגו' · מהו הנני מביא מחר ארבה בגבולך · ולא בגבול בני חם · וע"ז נאמר (ישעיה כו) כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו וגו' · שבמכת הארבה הכירו עד היכן גבול מצרים : וכסה את עין הארץ · ומלאו בתיך · ויפן ויצא מעם פרעה · (ד) מהו כן שראה אותם שהיו פונים זה בזה והיו מאמינים לדבריו ויצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה : ה ויאמרו עבדי פרעה וגו' · ויושב את משה ואת אהרן וגו' · ויאמר משה בנערינו ובזקנינו וגו' · ויאמר אליהם יהי כן ה' עמכם וגו' · מהו רעה נגד פניכם · אמר להם דרך הבחורים והזקנים לזבוח שמא הקטנים והטף · ומי שאומר דבר זה אין דעתו אלא לברוח : לא כמה שאתם אומרים דרך שלשת ימים · לפיכך ראו שאותה שאתם מחשבים שיש בדעתכם לברוח היא תשוב נגד פניכם שלא תצאו מכאן · הה"ד לכו נא הגברים · א"ל אם תאמר לא כן מחשבותינו לברוח א"כ יאמנו דבריכם · לכו נא הגברים כי הטף אינן בני עבודה למה אתם צריכין להם אלא כי אותה אתם מבקשים רעה אתם מבקשים לעשות · לברוח אתם חפצים לפיכך איני שומע לכם לכלום · מיד צוה וגירש אותם משם · הה"ד ויגרש אותם מאת פני פרעה : ו ויאמר ה' אל משה נטה את ידך · [א] ארבה למה הביא עליהן · מפני ששמו את ישראל זורעי חטים ושעורים · לפיכך הביא עליהן ארבה ואכלו כל מה שזרעו להם ישראל : ויט משה את מטהו · למה היה הקב"ה נותן זמן למכות מחר ולא היה מביא עליהן מיד כדי שיחזרו בהן ויעשו תשובה : ויעל הארבה וגו' ויכס את עין כל הארץ וגו' · וימהר פרעה לקרוא למשה ולאהרן וגו' · מהו חטאתי לה' אלהיכם ולכם · חטאתי לה' אלהיכם שלא שלחתי את ישראל ולכם שגרשתי אתכם מפני ושהייתי חושב לקלל אתכם שאמרתי יהי כן ה' עמכם · ועתה שא נא חטאתי · ויצא מעם פרעה : ז ויהפך ה' רוח ים · מהו לא נשאר ארבה אחד · [ב] א"ר יוחנן כיון שבא ארבה שמחו המצריים אמרו (י) נקבוץ ונמלא מהם חביות · אמר הקב"ה רשעים במכה שהבאתי עליכם בה אתם שמחים מיד ויהפך ה' רוח ים חזק מאד זה רוח מערבית · וישא את הארבה וגו' · מהו לא נשאר ארבה אחד אפילו מה שהיו בקדירות ובחביות מלוחות פרחו והלכו להם · ויחזק ה' את לב פרעה :

פרשה יד א ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים הה"ד (תהלים קה) שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו · רבותינו אמרו [ג] על שלא קבלו במרות דברו של הקב"ה עליהם · ד"א אמר הקב"ה למלאכים המצריים ראויין ללקות בחשך מיד הסכימו כולן כאחת ולא המרו · מהו שלח חשך ויחשיך · [ד] למה"ד לאדון שסרח עליו עבדו אמר לאחד לך והכהו נ' מגלבין הלך והכהו ק' והוסיף לו משלו · כך הקב"ה יתעלה שלח חשך על המצריים והוסיף החשך משלו · הוי שלח חשך ויחשיך · וימש חשך כמה היה אותו חשך רבותינו (א) אמרו (א) עבה כדינר היה שנאמר וימש חשך שהיה בו ממש : ב ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפילה · [ה] מהיכן היה החשך ההוא · רבי יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אומר מחשך של מעלה שנאמר (שם יח) ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו · ר' נחמיה אמר מחשך של גיהנם שנאמר (איוב י) ארץ עפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים וגו' · אוי לו לבית שחלונותיו פתוחין לתוך חשך שנאמר (שם) ותופע כמו אופל · (ב) אור שלה מתוך חשך · וכה"א (יחזקאל לא) [ו] ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את תהום · (ג) הובלתי כתיב · ר' יהודה ב"ר אמר במה הרשעים מתכסים בגיהנם בחשך · חזקיה אמר הגיגית הזו במה מכסין אותה בכלי חרס מינה ובה כשם שהיא של חרס כך מכסין אותה בכלי חרס · כך הרשעים שנאמר (ישעיה כט) והיה במחשך מעשיהם לפיכך הקב"ה מכסה עליהם את התהום שהוא חשך שנאמר (בראשית א) וחשך על פני תהום זה גיהנם הוי אומר חשך שבא על המצרים מתוך גיהנם היה : ג חשך למה הביא עליהן יתברך שמו של הקב"ה שאין לפניו משוא פנים והוא חוקר לב ובוחן כליות [ז] לפי שהיו פושעים בישראל שהיה להן פטרונין מן המצריים והיה להן שם עושר וכבוד

מסורת המדרש א תנא דבי אליהו רבא פרק ז' · תנחומא סדר וארא סימן י"ד · ילקוט וארא רמז קפ"ב · ב תנחומא וארא סימן י"ד · ילקוט שם · ג תנחומא כאן סימן א' · ילקוט כאן רמז קפ"ו כל הענין · ילקוט תהלים רמז תתס"ג · ד מדרש תהלים מזמור ק"ה · ה תנחומא כאן סימן ב' כל הענין · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט שמואל ב' רמז ק"ס · ו ב"ר פל"ג · ויק"ר פכ"ז · במד"ר ריש פ"ח · תנחומא סדר אמור סימן ה' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ט' · ילקוט במדבר רמז תרפ"ג · ילקוט יחזקאל רמז שע"ב · ילקוט תהלים רמז תשכ"ו · ז מכילתא ריש פרשה בשלח ·

חדושי הרד"ל

(פי' מ"ע דבר נפוח מלא רוח וכו נקבים והוא משל לרוח גאוה) כו' · נראה משום דכתיב ככר ככד לב פרעה ודרש לעיל פ"ט נעשה ככד אינו מבין כו' לכן קאמר כאן שניה : (ט) זו מכת הארבה כד"א עליה לבניכם ספרו · אפשר משום שדרך בנים קטנים לשחוק בארבה וחגב כדתנן ספ"ט דשבת שמצניעין אותו לקטן לשחוק בו · לכן דרך הבנים לספר מכת הארבה יותר מאחרים : (י) נקבוץ ונמלא מהם חביות כצ"ל וכדמסיים אח"כ ובחביות מלוחות :

(א) עבה כדינר · זהו שיעור ממשות (וע' חולין נ"ה:) בטחול אם נשתייר בו כדינר זהב הוי שיעורו ובשלהי והוא כמו שמוש וילון בכל לילה לפירש"י בחגיגה (י"ב ב') ואותה היריעה החשוכה היתה עוביה כדינר :

חדושי הרש"ש

(כפת"ת) כו' אלא ויחזק : (ד) מהו כן · ר"ל מהו ויפן לא ה"ל לכתוב אלא ויצא כדכתיב לעיל (ח' כ"ו : ט' ל"ג) ויצא משה מעם פרעה · ולקמן (פסוק י"א : י"א ח') ויצא מעם פרעה · או דר"ל דויפן משמע שפנה עורף נגד פרעה כשיצא · וביומא (נ"ג א') אמרינן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך כו' כי הא דר"א כו' סוס קאזיל לאחוריה כו' · ומשה הוזהר מפי הקב"ה לנהוג בו כבוד מלכות כדלעיל פ' ז' · ופי' המ"כ בכאן לא מחוור :

(א) עבה כדינר היה · נראה לדבריהם ז"ל שסבת החשך אשר היה שם הוא שנפרש כמו יריעה חשוכה מתחת לרקיע אשר שמה המאורות והצלה בינם לאויר מצרים שלא תגלה שום זהרורי אורה עליהם (ב) אור שלה (כה"א בסוף) מתוך חשך כצ"ל וכ"ה בד"י : (ג) הובלתי כתיב · הן בקרא שלפנינו כתיב

מתנות כהונה

עד היכן כו' · שמתחלה היה מחלוקת בין מצרים ושאר אחיו בני חם כוש ופוט וכנען על גבולי הארץ ובמכת הארבה למדו לצדק עד היכן היה גבול מצרים שהארבה לא הלכו מן גבול מצרים והלאה · וכן הביא רבינו בחיי : מהו כן · למה הלך לו או למה כתב לנו הכתוב שהלך לו : [לא כמה גרסינן] : [זורעי חטים ושעורים · בשביל המצריים ובלי תשלום גמול זיעת אפם] : רעה אתם מבקשים · ומלת אותה מוסב על רעה שזכר וקי"ל [ועיין בפי' רש"י] : כדי שיחזרו · לפיכך נתן להם הזמן שיקחו עצה זה מזה ויתנו אל לבם לשוב : [הכי גרסינן מפני שהייתי חושב] · הכי גרסינן חזק מאד זה רוח מערבית : [הארבה וגו' גרסינן] :

פרשה יד על שלא קבלו המצריים : במרות · ולא מרו פירוש לשון אדנות ושררה : מגלבין · מכת הרצועה : הובלתי · הבאתי · ועיין זה בב"ר פרשה ל"ג ובפרשת אמור פרשת שור או כשב וריש במדבר : פטרונין · שררות ושלטונות : ה"ג

פירוש מהרז"ו

אל פרעה כתוב כה אמר ה' כל הענין של מכת ארבה · גם מ"ש למען תספר באזני בנך וגו' הכוונה על משה וישראל ולמה שינה דווקא בכל זה במכת ארבה · על כן דרש מדה ע"ז על שמכת ארבה עתיד להביא על ישראל בימי יואל ומ"ש למען תספר וגו' מרמז גם שישראל עתידים לספר ענין הארבה שיבא עליהם על כן העלים משה מישראל וכתב ברמז למען תספר שבימי יואל יבינו על פי גז"ש שזה כוונתו בתורה ולא עתה כי דיה לצרה בשעתה ודו"ק : ולא בגבול בני חם · הם פוט · וכוש · וכנען · וכמ"ש בני חם כוש ומצרים פוט · וכנען · ועי' לעיל פ"י סי"ב אצל צפרדעים וכבר למוד משם ומה חידש כאן · והתבוננתי דשם אמר המדרש גבול כוש וכאן אמר בני חם · כי שם נקוד גבולך בכ' קמוצה אך כאן נקוד גבולך בסגו"ל ויתכן שדורש כפי הנקודה כאלו כתוב גבוליך ביו"ד הרבה גבולים ודורש שם על כוש שהוא הגבול הגדול כידוע · וע' עוד לקמן פרשה ט"ו סי' י' : ויפן מהו כן · שלא כתב כן בשאר המכות ומהו מעם פרעה ע"כ דורש ע"פ מדה ע"ז שבכמה זו · היה ויפן ואח"ע למשה ת"ע לשרים שעם פרעה ועפ"י מדה ל"א ויפן מעם פרעה · ויצא משה וזהו תיבות המדרש הספורים שהיו פונים זה לזה כצ"ל ולא מעם פרעה דווקא : ה מהו רעה וכו' · שהיל"ל רעה בלבבכם או רעה אביא עליכם · ודורש שכולל שתי הכוונות יחד וכמ"ש בתרגום אבי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון לאסתחרא · ומ"ש רעה פי' מחשבה ועלה רעה ע"פ מדה ט' : הה"ד לכו נא · וכפי הפשט תיבות לא כן מיותר והיל"ל כי אותם ואיך אומר אותה אתם מבקשים הרי משה פירש לו מה מבקשים ע"כ דורש לא כן כמו אם לא כן כאשר אמרתי ע"פ מדה הנ"ל : ו ארבה למה · תד"א פרק ז' בארוכות · תנחומא וארא סי' י"ד · ילקוט וארא : זמן למכות · כמ"ש הנני מביא מחר ארבה · כדי שיחזרו לפי מ"ש לעיל סי"ג יתכן שהש"י עשה כפי מדת צדקו אף שבכאן אינו לתועלת שילמדו מצרים ילמדו אחרים ולפי מ"ש לעיל פ"י סי"ה בהכרת לומר דהלא ועוד קאמר : ז מהו לא נשאר · תנחומא שם ויתכן שהוא מרומז במ"ש פרעה ויסר מעלי רק את המות הזה שהוא מיעוט ופי' ויסר מעלי הארבה רק שלא יסר הארבה המת שיהיה מזה מחיה לעמי שהרי כלה כל מחיה ולא נעתר בזה ומ"ש הזה פי' מה שהיו מלוחים בחביות ובקדירות :

פרשה יד סימן א נטה ידך על השמים · ויהי חושך וגו' וימש חושך ב"פ חושך כמ"ש בסוף הסי' ותחילה דורש הסיפא דקרא ואח"כ הרישא שהייך כאן ועי' ילקוט תהלים ק"ה : ולא מרו · אם כפשוטו מלשון כי המרו את רוחו · וימרו על ים · והרי המצריים המרו והמרו · ואם פירשו שהחושך לא המרה הוא מיותר מה מלמדנו ודורש ע"פ מדת ממעל בארמית מלשון אדנות ומרות על שהמצרים לא הודו באדנותו ומרותו וכן הוא בתנחומא ריש בא · ועי' ילקוט תהלים ק"ה : ד"א אמר הקב"ה · דורש דכאן כתוב שלח חושך ושם כתוב ישלח בם משלחת מלאכי רעים בתהלים ע"ח ושם לא כתוב חושך במקום חושך כתוב פסוק זה הרי שהחושך על ידי שליחות ומלאכים · וכמ"ש בגזירת עירין פתגמא שכל מה שנגזר נמלך כביכול במלאכים · ע' לעיל פר' י"ב ס"ד וס"כ ומבואר · ובכל המשפטים העליונים יש מימינים ומשמאילים · אך במשפט החושך לא היה מימינים כלל כי החושך מתוקן לרשעים מראש הבריאה · כמ"ש ב"ר פ"ב במ"ר ריש פ"א וכמ"ש וימנע מרשעים אורם : מהו וכו' ויחשיך · מה מלמדנו במ"ש ויחשיך · וע"י המשל שהמשיל הבין שכוונת האדון לרעה על העבד והוסיף לו מכות · וכן עשו המלאכים שלוחי החושך למצרים ומרומז בתורה בכופל החושך : עבה כדינר · נרגש במשמוש היד ודמיון הדינר צ"ע : ב ישת חושך · תנחומא כאן כל הענין סי"ב וז"ל המדרש תהלים י"ח ישת חושך סתרו מהיכן היה החושך על מצרים מן החושך שבסתרו ופי' שבמצרים ישת חושך היה חושך של סתרו וע"כ כתוב נטה ידך על השמים וכמ"ש יושב בסתר עליון · שע"פ מדת ממעל ודרך קצרה כאלו כתוב ישת חושך מחושך מסתרו : ארץ עיפתה · ובפסוק הקודם בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חושך · ארץ עיפתה כמו אופל וגו' · אל ארץ חושך הוא הגיהנם והצלמות · ומ"ש ארץ עיפתה הוא מצרים שהיה שם החושך כמו בגיהנם · ומ"ש עיפתה פי' אל כופל החושך בתורה כצ"ל סי"א ובסי"ב · כפול ת"א עיף · ויותר נראה שמ"ש אל ארץ חושך שאיוב היה דר במצרים כמ"ש לעיל פר' י"ב סי"ב וזה מ"ש בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חושך שכבר היה שם ולא ישוב שם וקראה ארץ חושך על שם מכות החושך מחושך של צלמות ולא סדרים : אור שלה · פי' שכל הצלחתה וחכמתה הכל מתוך החושך שהיה במחשך מעשיהם ע"י כישוף · ומלאכי חבלה ושדים ולהט כמ"ש לעיל פ"ט סי' י"ד וע' ב"ר סוף פ' כ"א שהם מהגיהנם · על כן החושך נכון ומתוקן להם : הובלתי רשעים לגיהנם כ"ה בב"ר ריש פ' ל"ג ויק"ר ריש פר' כ"ז במ"ר ריש פ"א : ג חושך למה הביא · תד"א פ"ז תנחומא וארא סי' י"ד וילקוט וארא · וע' שי"ר פסוק התאנה · פסיקתא רבתי פ' ט"ו סי'

יפה תואר

וע' לעיל פ"ז : אמר להם דרך הבחורים כו' · מפרש כי רעה נגד פניכם כי מחשבתכם רעה היא · וזה דלא כדברי המדרש שהובא ברש"י על התורה : זורעי חטים ושעורים ולכן היתה מכה זו בזרעים בחטה וכוסמת שלא נוכו בברד : כדי שיחזרו בהן ויעשו תשובה · והא דאמרינן לעיל כי ממכה החמישית ואילך נעל הקב"ה התשובה בפניהם · הך אגדתא סוברת כר' יוחנן דס"ל שלעולם לא נעל ה' דלתי התשובה כמו"ש לעיל : ומפני שהייתי חושב כו' כצ"ל :

הה"ד שלח חושך ויחשיך · משום דבעי לפרש וימש חשך שהיה ממש בחושך לכן מביא את הכתוב הזה שלח חושך · ושליחות לא תפול רק על דבר שיש בו ממש · ואגב זה דרש את כל הכתוב הזה :

עד שלא קבלו במרות דברו · ומפרש ולא מרו בשביל שלא מרו וקאי על המצרים כי לפי פשוטו דקאי על החושך למה כתיב ולא מרו בל"ר : עבה כדינר הידוע להם בזמנם ובילקוט הגירסא כדינר קורדינאה · והטעם בזה כי פחות מכדינר לא נחשב כלל · וכמו דאיתא גבי ניקב הטחול כל שלא נשתייר בו כעובי דינר זהב טריפה : מהיכן היה החושך · כי כל חושך הוא רק העדר האור · אבל החושך הזה שהיה בו ממש · שואל מאין בא : לפי שהיו פושעים בישראל כו' · ולא הי"ל הטעם של שלשת

ידי משה

ולא בגבול בניהם · כאן טעות וצ"ל ולא בגבול אחיהם פי' שארבע אחי' היו פוט ומצרים כוש וכנען והיו מדיינים אלו עם אלו עבור הגבול כדלעיל ואף על גב שהיה כבר ניכר הגבול מכת מכת הצפרדעים וי"ל שהצפרדעים לא היו רק במקום בני אדם ולא בשדות כדכתיב בביתך וגו' משא"כ הארבה היה בשדות ומתוך הארבה היה ניכר הגבול שבשדות ג"כ וק"ל · א"נ יכול להיות שה"ג ולא בגבול בני חם ונתחלף לאיזה מדפיס ה' בא' כי ד' האחים פוט ומצרים כוש וכנען היו בני חם ופירוש אחרון נראה עיקר ונחזיק רע במיעוטו לעשות טעות בין ה' לא' מלעשות טעות תיבה אחת : ושהייתי חושב לקלל וכו' · היא מלתא באנפי נפשי' ורוצה לתרץ ועתה שא נא וגומר פירוש שלא היה בדעתי לשלוח

ולא היו רוצים לצאת אמר הקב"ה אם אביא עליהן מכה בפרהסיא וימותו יאמרו המצריים כשם שעבר עלינו כך עבר עליהן לפיכך הביא על המצריים את החשך ג' ימים כדי שיהיו קוברין מתיהם (ד) ולא יהיו רואין אותן (ב) שונאיהם ויהיו משבחין להקב"ה על כך · מהו חשך אפלה · א"ר אבדימי דמן חפה אותו חשך כפול ומכופל היה · רבותינו אמרו א ז' ימים של חשך היו · כיצד ג' ימים הראשונים מי שהיה יושב וביקש לעמוד עומד · והעומד בקש לישב יושב · ועל אלו הימים נאמר ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים לא ראו איש את אחיו · ג' ימים אחרים מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד והעומד אינו יכול לישב · ומי שהיה רובץ אינו יכול לזקוף : עליהן נאמר ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים · ב ובג' ימי אפלה נתן הקב"ה חן העם בעיני מצרים והשאילום שהיה ישראל נכנס לתוך בתיהן של מצרים והיו רואין בהן כלי כסף וכלי זהב ושמלות · אם היו אומרים אין לנו להשאיל לכם היו ישראל אומרים להן הרי הוא במקום פלוני · באותה שעה היו המצריים אומרים אם היו אלו רוצים לשקר בנו היו נוטלין אותן בימי החשך ולא היינו מרגישין שהרי ראו אותן כבר אחר שלא נגעו חוץ מדעתנו כמו כן לא יחזיקו והיו משאילין להן · לקיים מה שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · הה"ד ולכל בני ישראל היה אור וגו' · בארץ גושן לא נאמר אלא במושבותם שכל מקום שהיה יהודי נכנס היה אור נכנס ומאיר לו מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות · ועליהם נאמר (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך וגו' · הרי ו' ימים של חשך שהיה במצרים והז' של חשך זה ג יום חשך של ים שנאמר (שמות יד) ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה · כך היה הקב"ה ד שולח ענן וחשך ומחשיך למצרים ומאיר לישראל כשם שעשה להם במצרים (ו) וע"ז נאמר (תהלים כז) ה' אורי וישעי וגו' · וכן לעתיד לבא יביא הקב"ה חשך שנאמר (ישעיה ס) כי הנה החשך (ג) יכסה ארץ וגו' : ד ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו · ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות · אמר ליה משה (ד) (ז) לא תהא סבור שאנו נזבח משלנו כלום אלא גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות שנקריב להקב"ה על שמך · וגם מקננו ילך עמנו : ויאמר לו פרעה לך · ויאמר משה כן דברת · יפה כוונת שלא אוסיף עוד ראות פניך שכן אמר לי הקב"ה כמו שאתה אומר :

פרשה טו

א ויאמר ה' אל משה החדש הזה לכם ראש חדשים · הה"ד (שיר ב) קול דודי הנה זה בא · (א) ה (וכל הענין בפרשיות עד עמכם) שנאמר (שם) ענה דודי ואמר לי מה את עושה כאן במקום טמאים (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם · קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך · ו אמר לפניו רבון העולמים ת' שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו · אמר ליה כבר שלמו שנאמר (שיר ב) (ב) כי הנה הסתיו עבר מיד גלו הצדיקים את ראשיהם שהיה מכוסה שנאמר (שם) הנצנים נראו בארץ אלו הן שבטו של לוי שהיו צדיקים כולן : ד"א הנצנים אלו הכהנים (ח) בני אהרן אלעזר בנו פנחס בנו : ד"א הנצנים אלו המלכים דוד ושלמה (ב) רחבעם אסא אביה · (ג) ד"א אלו הלוים (ג) אסף הראש ומשנהו זכריה · כיון שראה הקב"ה כך אמר עת הזמיר הגיע · הגיע זמן של לוים לומר לפני שירים ומזמורים · ד"א עת הזמיר הגיע כיון ששמע הקב"ה את ישראל שאמרו את השירה אמר קול התור נשמע בארצנו · ששמע קולן של ישראל בזכות אברהם שהקריב תור וגוזל מה כתיב אחריו התאנה (ד) חנטה פגיה אלו הצדיקים והישרים · והגפנים סמדר נתנו ריח אלו הבינונים שעשו תשובה · מכאן ואילך קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך · כשיצאו ישראל ממצרים אמר להם הקב"ה אין לכם חדש אחר גדול מזה לפיכך נקרא ראשון שנאמר ראש חדשים · ד"א ראשון הוא לכם כביכול (ה) הקב"ה שנקרא ראשון שנאמר (ישעיה מד) אני ראשון

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ג' כל הענין · ילקוט כאן רמז קפ"ו · עיין פסיקתא רבתי סוף פיסקא י"ז · ופסיקתא דרב כהנא סוף פיסקא ז' · ב תנחומא סדר וארא סוף סימן י"ד · ג תנא דבי אליהו זוטא פ' כ"א · ד עיין מדרש תהלים מזמור כ"ז · ה עיין בפסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ובשערות ותיקונים · ו פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו · שה"ש רבה פ"ב · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו ·

חדושי הרש"ש

האכלתי ע' מנ"ש שם · ואולי ט"ס הוא וצ"ל האכלתי כתיב ור"ל דנוכל לקרות האפלתי בחלוף המוצא : (ד) ולא יהיו רואין כו' ויהיו משבחין כו' · יתכן שדרשה זו נסמכת על פסוק שלא חשך כו' שברא שם הרשה · ומפרש ולא ע"ד שכתבתי לעיל בפ"ג על ולא ביד חזקה · ור"ל שהחשיכה בכדי שלא יהיו רואין כו' וע"ז מרו את דברו שהיו משבחין כו' וקבלו במרות את דברו · ודברו יל"פ מנהגו : (ה) מהו חשך אפלה כו' חשך כפול כו' · אולי דריש הכ' דחשך לכאן ולכאן כמו דאמרינן בסוריות (ד' א') קרי ביה ונעלם מדבר ע"ש פירש"י ותוספות · וה' שהיה נוספת כא' דואמאפלך (הושע ד') ודהאזניחו (ישעיה י"ט) ודומיהם : (ו) ועל זה נאמר אורי וישעי וגו' · דמלינו גם לשון ישועה בים · ויושע ה' ביום ההוא גו' · שהילכו וראו את ישועת ה' · וגם כתיב שם וייראו מאד · ויאמר משה וגו' אל תיראו והכא ג"כ כתיב ממי אירא : (ז) לא תהא סבור שאנו נזבח משלך כו' · כ"נ עיקר הגי' והכוונה שלא נזבח לצורך עצמנו אלא כו' שנקריב להקב"ה והוא שאמר ועשינו לה' אלהינו · וכא לאפוקי מש"ם שלנו זבחים (קי"ו א') דמשני זבחים לאכילה · וכמו דפליגי ג"כ אהדדי בקרא דויזבחו זבחים שלמים דמשני המדרש (בב"ר פכ"ב ופל"ד ובויק"ר פ"ט ובכמ"ר ר"פ י"ג ובחזית בפסוק עורי צפון) שלמים בלא הפשט וניתוח · ובגמרא דילן (חגיגה ו' וזבחים שם וכריתות רפ"ב) מוכח דס"ל דשלמים ממש היה ע' ע"א בחגיגה שם :

(ח) בני אהרן אלעזר בנו פנחס בנו · הוא לשון הכתוב (בד"ה א' ו' נ"ה) ויכוון לכל הנמנים שם וריש עינא נקיט ואף דלא נולדו עדיין כמו דדריש לקמן בסמוך לענין המלכים : (ב) רחבעם אביה אסא כצ"ל ויכוון לקרא דשם (א' ג' י') ור"ע נקיט וכצ"ל : (ג) אסף הראש ומשנהו זכריה · לשון

חדושי הרד"ל

ובשלהי חגיגה במזבח הזהב שהיה בו כעובי דינר זהב : (ב) שונאיהן · והיו משבחין להקב"ה כצ"ל והפשר ג"כ בלא נדרוש ויחשיך ולא מרו את דברו ולומר שע"י שהחשך מתו הרשעים לא מרו את דברו שהם היו מתים בלא חשך היו המצרים אומרים כך עבר עליהם ג"כ : (ג) יכסה ארץ · וערפל לאומים ועליך יזרח ה' כצ"ל : (ד) לא תהא סבור שאנו נזבח משלנו כלום · לפי גירסת הספרים צ"ל דלזבח בשביל פרעה קאמר שהיה עתיד לומר וברכתם גם אותי כלומר תתפללו עלי בעת הקרבת קרבנות לה' · ואמר לו עתה שלא תהא סבור משלנו נתן עבורך (לשי' עבדות) רק אתה תתן בידינו זבחים ועולות לעשות לה' עבורך · אבל על קרבנות ישראל עצמן אמרו אח"כ גם מקננו ילך גו' כי ממנו נקח גו' ואנחנו לא נדע מה נעבוד וגו' ואפשר עיקר הגירסא שאנו נזבח משלך כלום · כלומר לא נקריב עבור עצמנו משלך כלום רק משלנו נקח · ואותן שאתה תתן בידינו הן להקריב עבורך :

(א) וכל הענין בפרשיות · נראה שהוא כפסיקתא ר"פ החדש ובשה"ר שם · אבל לפנינו לא נמצא שם לשון זה : (ב) כי הנה הסתיו עבר · עי' בשה"ר שם : (ג) אלו הלוים אסף הראש ומשנהו זכריה · (ד"ה א' ט"ז) : (ד) חנטה פגיה אלו הצדיקים והישרים · לעיל פס"א ובשה"ר שם דרש לה על הרשעים שהרהרו לעשות תשובה וע' מש"ש בס"ד · ונראה שגם כאן צ"ל הרשעים במקום הישרים ותיבת הצדיקים ט"ס : (ה) הקדוש ברוך הוא שנקרא ראשון כו' · ב"ר פס"ג וש"נ :

הסגמא

פירוש מהרז"ו

י"א : שיהיו קוברין · שיהיו ישראל קוברים מתי הרשעים הנ"ל : ג' ימים לא ראו · עי' תנחומא כאן סי"ג ועל שכתוב כאן ב"פ ג' ימים · דורש ע"פ מדה י' על ששה ימים של חושך וגם דורש מדה י"א מסדור שנחלק שמ"ש לא ראו איש את אחיו שייך לפסוק הקודם · גם לא קמו איש מתחתיו עוד ג' ימים על שהיה בחושך ממש כנ"ל והוא סובב אותם ומכביד עליהם : עליהם נאמר · על הרובצים מפורש · וה"ה העומדים והיושבים זיל בתר טעמא : ובג' ימי אפלה · לאו דווקא אלא תופס המדרש כפי הנראה מהפשט · וכל הדרשה מתיבת במושבותם שפי' במושבות של מצרים · ומ"ש ומאיר לו דייק דהיל"ל ולבני ישראל לא היה חושך אלא דא"כ היה משמע שהיה להם כמו בשאר ימים ע"כ כתב היה אור נוסף על שאר ימים להאיר בתוך הכלים של מושבותם ואין זה ע"פ אור טבעי אלא אור תורה ודעת רוה"ק וזה מ"ש נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי : ד משלנו כלום · צ"ע שהרי כתוב גם מקנינו וגו' כי ממנו נקח לעבוד את ה' · ואולי צ"ל משלנו כולם · ועדיין צ"ע מ"ש שלא תהא סבור שהרי אמר צאנכם ובקרכם יוצג ומה יקריבו · ויתכן שהמדרש דקדק שאמר פרעה רק צאנכם ובקרכם יוצג איך אמר גם אתה תתן היל"ל תחלה פסוק גם מקנינו ואח"כ גם אתה · ומאחר שזהו הסידור הנכון כך הוא כוונת התורה ע"פ מדה ל"א וכן פי' רש"י בחומש ע"ש · וזה יתכן אם הגירסא כולם · אך בכל הדפוסים שראיתי הגי' כלום · ויתכן לנדד וליישב קושיא הנ"ל בא"א שאחר שאמר פרעה גם טפכם ילך עמכם אמר משה גם מקנינו ילך עמנו וגו' וגם אתה תתן וגו' כי ממנו נקח לעבוד ה' היינו מפרעה ע"פ מדה ל"א ולא משלנו כלום : שאם הכוונה מהמקנה היל"ל מהם נקח ומ"ש וגם מקנינו הוא לענין הליכה שילכו כולם ולא להקרבה ודו"ק : לך מעלי · אל תוסף עוד ראות פני וגו' : יפה כוונת · כמ"ש כן דברת אין פי' שמודה ומסכים לדבריו חלילה שהרי עתה הרשיע יותר מאשר מלפנים אלא שכוונתו שיפה כוון השעה לגזור כן שאינו צריך עוד לבוא שנגמרה השליחות ומכה אחת שאני צריך להביא אני אומר לך עתה ולא אבא עוד אליך אבל אתה תבא אלי כמפורש :

פרשה טו סימן **א** כל הענין בפרשיות · היינו בפסיקתא רבתי ועי' לעיל ריש פר' י"א בפרשיות ארבע שבתות שדורש שם ודרשות אלו בפרשת החודש פר' ט"ו שם · ועי' לקמן ריש פ' י"ט כלשון זה · וכאן קיצר וסמך על המבואר שם · וכן הוא כל הענין בשה"ר פסוק קול דודי וכאן בסי"ד הביא דרשות משם ומקומה בסימן א' אלא שתחלה העתיק מהפסיקתא ואח"כ ממקום אחר ותיבת עמכם צ"ע ולא מצאתיו במקום אחר · וצ"ל וכל הענין בפרשיות עד שנאמר ענה דודי : מה את עושה · דורש מ"ש קומי לך : ועדיין לא שלמו · שהטעם על מ"ש ולכי לך כי הסתיו עבר ולמה צריך טעם על גאולה מצרים ודורש ע"פ מדה ט' שהם אמרו שעדיין לא עברו וא"כ יתכן שיצטרכו לבוא עוד בגלות להשלים הזמן וע"ז אמר כי הנה הסתיו הם ימי הקור והחום שהם ימי צער משל על גלות מצרים שעבר ונשלם כי החשבון מלידת יצחק : גלו הצדיקים · כמ"ש בסדר וארא שבעת הגאולה חשב סדר יחס שבט לוי שהיו כולם צדיקים כתוב שם אלה ראשי בית אבותם · וזהו גלו ראשיהם כמו אמר המבול ראשי ההרים · וכן צדיקים יראו וישמחו · ומ"ש הנצנים על הכהנים כמ"ש והנה פרח מטה אהרן לבית לוי : אלעזר בנו · ד"ה א' ל"ה וכן בריש וארא ואלעזר בן אהרן וגו' ותלד לו את פנחס אלה ראשי וכנ"ל : אלו המלכים · כמ"ש ועליו יציץ נזרו ויתכן שהוא לדעת רבנן בפסוק ישקני דס"ל בבית עולמים נאמר · גם יתכן שאם לא חטאו נכנסים מיד לא"י והיה נגלים מיד מלכי ב"ד וצ"ל אביה אסא : אסף הראש ומשנהו זכריה · ד"ה א' ט"ז ה' והיו בימי דוד ושלמה וכנ"ל וזהו עת הזמיר שהם שאמרו שירה לפני הארון כמפורש שם : כיון ששמע · בליל פסח כמ"ש השיר יהיה לכם כליל התקדש חג : אלו הצדיקים · בשה"ר שם הגי' אלו הרשעים שמתו בג' ימי אפלה וכ"ה בפסיקתא הנ"ל ובתנחומא בהעלותך סי"ו ובמ"ר פ' ט"ו ס"ח כי הפגים הם הענבים שמתחילים לגדל שאינם ראוים לאכילה כלל והוא משל על הרשעים וכנ"ל כאן כנ"ל : כשיצאו ישראל · פי' כשהגיע זמנם לצאת : ד"א ראשון הוא · פסחים דף ה'

מתנות כהונה

ה"ג ג' ימים אחרים מי שהיה · ועיין לקמן : לא יחזיקו · בכלים ושמלות שהשאיל להם : כך היה הקב"ה כו' · על הים :

פרשה טו [קול דודי הנה זה בא : עיין כל הענין במדרש חזית] :

אלה

ידי משה

לשלוח ואמרתי ושי בן ה' עמכם נמצא הייתי מחשב שלא יהיה ה' עמכם כי לא אשלח והיה מחשבתי לקלל ועתה שאני רוצה לשלח נמצא שהוא ברכה לכן שא נא חטאתי ודו"ק :

הנצנים נראו בארץ אלו בני אהרן אלעזר בנו פנחס בנו · ובשיר השירים ראיתי הנצנים הוא כמו שהיה כתוב נצנים שבאו לא"י ופירושו שנצלו ליצה"ר ולא חטא ועי"ז זכו ליכנס לא"י :

שני

יפה תואר

שלשת ימי אפילה כדי שיראו ישראל את גנזי המצרים וכדלקמן וסובר כי ה' נתן את חן העם בעיני מצרים והשאילום מטוב לבבם · ולא חשבו מעולם להשאילם להם : והשביעי של חשך זה כו' · משום דפחות מז' ימים לא חשיב כל מכה כדלעיל פ"ט לכן אמר כי יום השביעי החשך פה נשלם בים : כך היה הקב"ה שולח ענן וחשך · נראה דסובר כי גם שם היה החשך ממשי וכמו בחשך מצרים ולכן אמר והחשך בה"א החושך הידוע · וכן נראה ממה שפירשו במכילתא על זה ולא קרב זה אל זה שלא היה יכול אחד מהמצריים לקרב עם חבירו ופ"ש עוד : ועל זה נאמר אורי וישעי · בשוחר טוב דקדקו מדכתיב אורי משמע לישראל לבד ולא למצרים שהיה החושך להם · או י"ל דדרש את מתנם עלי מתנם דהיינו מתנם מצרים : כן דברת · יפה כוונת ומפרש כמו כן בנות צלפחד דוברות · וכן תרגם המתרגם יאות מללת · וכ"כ רש"י בחומש :

הה"ד קול דודי הנה זה בא · משום דק"ל למה אמר החדש הזה לכם · כי למ"ד בתשרי נברא העולם הלא תשרי הוא ראש לחדשים · וגם למ"ד בניסן נברא העולם הלא הוא ראש לחדשים לכל העולם ולמה אמר לכם לישראל דוקא · ולכן אמר כי לישראל הוא ראש לחדשים יען שאז יצאנו ממצרים · משא"כ לכל העולם אף אם נאמר כי בניסן נברא העולם הוא רק ראש לחדשים בשביל ימי האביב והתחדשות הטבע · ומכ"ש דא"ש למה כתיב לכם למ"ד בתשרי נברא העולם : שהיה מכוסה · שלא היו נחשבים כי רוב הדור רשעים היו ועתה הצדיקים הציצו ויפרחו במעשיהם הטובים כדכתיב פרי עץ חיים ולכן נקראו הנצנים הם נראו בארץ : שהיו צדיקים כולם כדכתיב ויאספו אליו כל בני לוי · וכל ישראל בטלו המילה ושבט לוי קיימוה כדלקמן פי"ט · ולפ"ז סמיך על סיפא דקרא דכתיב עת הזמיר הגיע דמדריש בחזית הגיע זמנה של ערלה ליזמר · וכדי שיפורש עת הזמיר על כריתת הערלה פי' שכתוב בתחלה על הלוים שגמרו את המילה שעתה גלו ראשם והגיע זמן גם לכל ישראל שתכרת ערלתם ושם בחזית מדרש עוד הגיע זמן עבודת כוכבים שתיעקר · וע"ז בא הד"א ומפרש הנצנים אלו הכהנים שהם עובדי עבודת ה' במקדש ובזה תעקר עבודת הכוכבים · וכן דריש על המלכים שעקרו עבודת כוכבים מארץ כנען · ואע"ג שזה לא היה עכשיו מ"מ מפרש את הכתוב על לעתיד · והדר מפרש עוד אלו הלוים אסף הראש וכו' ודורש עת הזמיר מלשון זמרה ושירה ולכן מפרש בלוים שהיו מזמרים ומשוררים בבית המקדש : ד"א הנצנים אלו המלכים · ודריש נצנים כמו נצחים שהם הנוצחים במלחמה וכדדריש בפ' גיד הנשה עלתה כלה מעכין ויז נצחה וכה"ג בחזית הנצנים הנצוחות אלו הנשיאים : אמר קול התור נשמע בארצנו · לפי שדרך הצפרים כגון תורים וזולתם להיות משוררים ומצפצפים בניסן · ככה שירת ישראל הוא בזמן הסוף : אלו הצדיקים כנסת ישראל נמשלה לתאנה כדכתיב

(ד) ואני אחרון · וציון נקרא ראשון שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו · ועשו נקרא ראשון שנאמר (בראשית כה) ויצא הראשון וגו' ומשיח נקרא ראשון שנאמר (ישעיה מא) ראשון לציון הנה הנם · [א] יבא הקב"ה שנקרא ראשון ויבנה בהמ"ק שנקרא ראשון ויפרע מן עשו שנקרא ראשון ויבא משיח שנקרא ראשון בחדש הראשון · שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים וגו': ב ד"א החדש הזה לכם · [ב] אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולם אימתי אתה עושה את המועדות· שכן כתיב (דניאל ד) בגזירת עירין (ו) פתגמא· אמר להם אני ואתם מסכים על מה שישראל גומרין ומעברין את השנה שנא' (תהלי' נז) אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי· וכן הוא אומר (ויקרא כג) אלה מועדי ה' מקראי קודש וגו' אתם בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו · [ג] אמר להם הקב"ה לישראל לשעבר היה בידי שנא' (תהלים קד) עשה ירח למועדים אבל מכאן ואילך הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם הן הן אם אמרתם לאו לאו מ"מ יהא החדש הזה לכם · (ה) ולא עוד אלא אם בקשתם לעבר את השנה הריני משלים עמכם לכך כתיב החדש הזה לכם: ג ד"א החדש הזה לכם (ו) הה"ד (זכריה ד) אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ · א"ר לוי מלמד שהיה הקב"ה חוזר ומבקש באיזה דבר לגאול את ישראל ולא היה מוצא עד שמצא זכותו (ז) של משה ושל אהרן והיא עמדה להם הה"ד אלה שני בני היצהר: למה"ד למלך שבקש לישא אשה ובאו ואמרו לו ענייה היא אין לה בעולם אלא שני נזמים בלבד · כך אמר הקב"ה דיין לישראל שיגאלו בזכות משה ואהרן לכך נאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן: ד ד"א ויאמר ה' אל משה ואל אהרן הה"ד (שיר ב) (ז) [ד] קול דודי הנה זה בא כשהלך משה ואמר לישראל כך אמר לי הקב"ה היום אתם יוצאים בחדש האביב אמרו לו היכן הוא אמר להם הרי עומד קול דודי הנה זה בא · אמר ר' יהודה מהו מדלג על ההרים · אמר הקב"ה אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל אינן נגאלים לעולם אלא למי אני מסתכל לאבותיהם הקדושים שנאמר (שמות ו) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו' · בזכות אבותם אני גואלם לכך כתיב מדלג על ההרים (ח) ואין הרים אלא אבות שנאמר (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה': ד"א אמר רבי נחמיה מהו מדלג על ההרים אלא אמר הקב"ה אין להם מעשים לישראל שיגאלו אלא בזכות הזקנים שנאמר (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל ואין ההרים אלא הזקנים שכן בת יפתח אומרת לאביה (שופטים יא) וירדתי על ההרים וכי אל ההרים היתה הולכת אלא על הזקנים היא אומרת שהלכה להראות לזקנים שהיא בתולה טהורה · ולכך כתיב מדלג על ההרים · ד"א אמר ר' אלעזר מהו מדלג על ההרים אמר הקב"ה עשיתי לעשו שיהא מעמיד מלכים שנאמר (בראשית לו) ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום אם אני מניח לעשו שיהא מעמיד מלכים עוד היאך ישראל עומדין הריני מדלגן ועושה אותן אלופים שנאמר (שם) אלה אלופי בני עשו · ואין הרים אלא עובדי כוכבים שנא' (זכריה ו) והנה ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים: ה בארץ מצרים · למה אינו אומר במצרים א"ר חנינא אמר הקב"ה כתיב בתורה (דברים כד) בחוץ תעמוד אף אני אעשה כך [ה] בארץ מצרים ולא במצרים · וכן אמר משה כצאתי את העיר · (ח) אמר רבי שמעון גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום עבודת כוכבים ובמקום טנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלן · משל (ט) לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות אומר מה אעשה · לטמא את עצמי אי אפשר · ולהניח תרומתי א"א · מוטב לי לטמא את עצמי פעם אחת וחוזר ומטהר ולא אאבד את תרומתי ·

מסורת המדרש א פסחים דף ה' · בראשית רבה פרשה ס"ג · ויק"ר פרשה ל' · פסיקתא דרב כהנא סוף פיסקא כ"ח · ילקוט סדר תולדות רמז ק"י · ילקוט ירמיה רמז רנ"ח · ב ירושלמי ראש השנה פרק א' הלכה ג' · דברים רבה פרשה ב' · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · מדרש תהלים מזמור ד' · ילקוט כאן רמז קנ"א · ילקוט תהלים רמז תתל"א · ג פדר"א פרק ח' · ד שיר רבה פרשה ב' פסוק ח' · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו סימן ז' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו · ה מכילתא כאן ריש פרשה א' · תנחומא כאן סימן ס' · ילקוט כאן רמז קס"ו ·

חדושי הרד"ל

(ו) פתגמא · וכמימר קדישין שאלתא אף אני ואתם מסכים [ואפשר צ"ל מחכים כלומר מצפים] על מה כו' כצ"ל ועיין בב"ר ס"ב: (ז) של משה ואהרן כו' שני בני היצהר · בתורת כהנים פרשה נו פי"ח דרש לה על אהרן ודוד שנמשחו בשמן המשחה ומייתי לה בבמדבר רבה ס"פ נשא ובאיכה רבה פ"א סוף אות ע' וכאן דדרש לה על משה ואהרן שמשה לא נמשח בשמן המשחה · אפשר משום דדרשינן בויקרא רבה סוף פ"ג ובשיר השירים רבה פרשה א' פ' ע"ז היורד על הזקן זקן אהרן שהיה משה שמח כאלו על זקנו יורד ואפשר מדרש עליו שני בני היצהר כדדרשינן בסנהדרין (כ"ד) על תלמידי חכמים שבארץ ישראל שנוחין זה לזה כשמן · וכן משה ואהרן היו נוחין ושמחין זה בגדולתו של זה: (ח) אמר רבי שמעון בן לקיש גדולה חבתן כו' · כ"ה בילקוט נחיי:

הוספה

פי' שכן דרך הגמרא: (ט) לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות כו' מוטב לי לטמא את עצמי כו' · לכאורה תמוה איך הוא רשאי לטמא א"ע ולעבור על עשה ולא תעשה כדאיתא בב"מ (ל' א') ואף דשמירת תרומה היא מצוה מן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי כדאיתא בבכורות (ל"ד א') ומיירי שעדיין לא נטמאה כגון שלא נפלה על הקבר ממש (כמו בנמשל בין הקברות) ויקחנה בפשוטי כלי עץ ויוליכנה דרך בין הקברות · או דמיירי שלא הוכשרה · מ"מ לא ראיתי למוני המצות שימנוה במנין מ"ע · ואפילו היתה מ"ע גמורה אין עשה דוחה ל"ת ועשה וכדאיתא בב"מ שם וע"ש בתוספות וצ"ל דלפי פי' הרמב"ם בנזיר (מ"ז ב') במשנה דמי שנזר והוא בביה"ק (וכן הרע"ב אחריו) ד"ה על טומאת ביה"ק אין הנזיר מגלח · ועי' בכ"מ בפ"ו מהלכות נזירות הל' ח' בסופו שכתב כדתנן דגולל ודופק הן מהדברים שאין הנזיר מגלח עליהם · וצ"ל שכוון להא דאמרינן בברכות (י"ט ב') דרוב ארונות יש בהן חלל טפח · וא"כ משום המת עצמו אין טומאה כיון דיש לו חלל טפח רק משום גולל לבד עיין תוספת שם · (ודברי הכ"מ אלו נעלמו מעיני התוי"ט פ"ז דנזיר מ"ג ד"ה וכה"פ) ולפי שהביאו התוספות בברכות שם ובנזיר (נ"ד ב') ממסכת שמחות כל טומאה שאין הנזיר מגלח עליה אין כהן מוזהר עליה א"ש · אך עומד לנגדי הא דאיתא בעירובין (מ"ז סע"א) ואם היה כהן כו' כך מטמא בבית הקברות ופריך הגמרא בית הקברות ס"ד טומאה דאורייתא היא · ולפי מש"כ אין כאן קושיא כלל ולע"ג בזה · וכן בנמשל אף שהקב"ה כהן כדאמרינן בזבחים (ק"ב א') ובסנהדרין (ל"ט א') וע"ש בתוספות (ובויק"ר סוף פרשה ט"ו) י"ל על פי דעת ס' יראים הובא במל"מ פ"ג מהלכות אבל בשלמו

חדושי הרש"ש

שכתוב שם (א' ע"ז ס') ויכוון לכולי ענינא כדלעיל: (ד) ואני אחרון · נראה שחסר כאן וכצ"ל וביהמ"ק נקרא ראשון שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה י"ז) ולהלן צ"ל ויבנה כו' בציון שנקרא ראשון ועי' (מנחות נ"ג): (ה) ולא עוד כו' · ר"ל לא זה בלבד שהקב"ה הוא בידכם אשר אין בו גרעון או יתרון רק יום אחד · אלא אפי' עבור השנה שהוא יתרון חודש שלם ג"כ בידכם: (ו) הה"ד אלה שני בני היצהר · משה נקרא כן ע"ש שהוא היה המושח את המשכן ואת כל כליו ואת אהרן ובניו · ואהרן מפני היותו נמשח: (ז) קול דודי הנה זה בא · ר"ל בתחלה שמעו קולו · הוא מה שא"ל משה דבריו · ואח"כ בא הוא בעצמו כביכול · וזהו הנה זה בא: (ח) ואין הרים אלא אבות שנאמר שמעו הרים וגו' · הן בגמרא ראש השנה (י"א א') הוא בסיפך שמביא שם ראיה על הרים דשמעו שפי' אבות מן ההרים דמדלג עיין שם · אכן עיין בתוספות ברכות (כ"ו ב') ד"ה ואין שיחה

מתנות כהונה

אלה מועדי ה' · סיפיה דקרא אשר תקראו אותם: אתם בין · גרסינן ובגמרא דידן נפקא ליה מדכתיב אותם חסר וי"ו קרי ביה אתם: [מסורה בידכם · בקביעות השנים והמועדים]: ה"ג שני נזמים בלבד אמר המלך די לה שהכנסה לי בשביל שני נזמים אלו בלבד כך וכו': אלא למי אני מסתכל גרסינן: נאקת בני ישראל וגו' גרסינן: ה"ג ואין ההרים אלא הזקנים: בתולה · טהורה · שלא יאמרו שבשביל שנמצאה בה פסול עשה אביה ככה: [ה"ג שני ההרים בארץ מצרים]: בארץ מצרים · כן כתיב כפ': [כצאתי גרס': ומצרים

פירוש מהרז"ו

ב"ר פ' ס"ג סי"ח ויק"ר סוף פ"ל · ובא ללמדינו מהו חשיבותו שהוא ראשון שבו נודע וניכר גדולת חשיבתו של הראשון האמיתי שבחר בציון בביהמ"ק שנברא קודם העולם כמ"ש ב"ר פ"א סי"ד · הרוצה להתדמות לומר אני ואפסי עוד וכופר בראשון · הראשון האמיתי יפרע ממנו להראות לו שהוא הראשון האמיתי ומ"ש ויבא הראשון עיקר הכוונה על מ"ש ראשית גוים עמלק וע' יוצר של פרשת החודש ופרשת זכור לפני הקודשה של יוצר · שעיקר הכוונה על עמלק כו' · ודורש מדת ממעל ע"פ מדה י"ז: ב אימתי וכו' המועדות · ירושלמי ר"ה פרק א' הלכה ג' · פסיקתא רבתי פ' ט"ו סי' י"ט לקמן פ' זו סי"כ מדרש תהלים מזמור ד' ד"ר פ"ב סי' י': בגזירת עירין פתגמא · וס"ד וכמאמר קדישין שאלתא שמואלים והוא ראיה כללית שכל גזירת עליון ע"י מלאכים · וכמ"ש סנהדרין דף ל"ח ב' דא"י אין הקב"ה עושה דבר אלא א"כ נמלך בפמליא של מעלה שנאמר בגזירת עירין פתגמא ונקראו המלאכים עירין על שאין להם שינה · וכן מצאתי בהדיא במדרש תהלים ריש מזמור קכ"א · וע' לעיל פ"ו ס"ס א' מ"ח קי"ט פסוק לעולם: אקרא לאלהים · הם המועדות שאנו קוראים ומקדישים אותם לה': מקראי קדש · אשר תקראו אותם ומותם בד"ר פ"ב סי' י"ד עד שלא נעשית וכו' מועדי ה' מכאן ואילך אשר תקראו אותם ודורש מדה ט"ו ב' כ"מ: עשה ירח · ב"ר ריש פ"ו וש"נ ומבואר: מסורה בידכם · קביעת הזמנים והמועדים: הן הן · ועי' לקמן פ' זו ס"ס כ"ד: לעבר את השנה · לקמן פר' זו סי"כ וגם עיבור השנה מרומז כאן כמ"ש בסנהדרין י"ב ב' זה ניסן וכו': ג בני היצהר · עי' במ"ר פ' י"ד סי' י"ב וש"נ שדורש על אהרן ודוד שנמשחו ולא על משה · אך בסנהדרין דף כ"ד א' שדרשו פסוק זה על ת"ח שבא"י שנוחין זה לזה כשמן שיצהר הוא שמן ובאופן זה דרש כאן על משה ואהרן כמ"ש לעיל ריש פ"ה ע"פ מי יתנך כאח לי כמשה ואהרן מפסוק שבת אחים וגו' כשמן הטוב וגו' · ומ"ש העומדים כמ"ש סוף דניאל העומד על בני עמך וכמ"ש לעיל פ"ג ריש סי"ח פסוק עומדים מזה ומזה לארון וכאן פי' שאדון כל הארץ ביקש ומצא שנים אלו מגינים ובהכרח שהכוונה לגרסם לאבות כמ"ש לעיל פ"ב ס"ס ה' · וכאן בסי' הסמוך וזהו לכם בזכותכם וע' שי"ר ריש פסוק הנצנים: ד קול דודי · ע' ראש הפרשה והוא העתקה ממקום אחר: היה עומד · כמ"ש בפסיקתא רבתי פר' ט"ו ס"ס ג' הובא בילקוט משלי על פסוק תוחלת ממושכה מחלת לב ועץ חיים תאוה באה אלו ישראל כיון שאמר להם כו' פקוד פקדתי אתכם וכו' אמרו לו עדיין פקידה היא מה כתי כי איחל וגו' כיון שאמר להם בחודש הזה אתם נגאלים וכו' הה"ד ועץ חיים תאוה באה · וזה מ"ש כאן הנה זה בא עומד וממתין: וגם אני שמעתי מצורף לפסוקים הקודמים שבמדבר בזכות אבות שבזכותם שמעתי: ואין הרים · לקמן פ' זו סי"ז וסי' כ"ו לקמן פ' כ"ח סי"א ובמקומות הנ"ל ר"ה דף י"א: בזכות הזקנים · לעיל פ"ג ריש סי"ח וש"נ: וכי אל ההרים · מה תועלת השיג מההרים והיל"ל ועליתי אל ההרים · אלא להראות לזקני ב"ד ולברר בראיות שהוא טהורה אולי ירחמו עליה להתיר הנדר · ויתכן שמ"ש יורדתי מלשון ארידה בשיחי · יורד בבכי: שהוא מעמיד · ע' ב"ר ריש פר' כ"ג: היאך עומדים · וכבר הובטחו ולאום וגו' ורב וגו': אלה אלופי · וסמיך ליה וישב וגו' · שע"י שנעשו אלו אלופים היה לו ישיבה וקיום: מבין שני ההרים · ממלכות דוד מיהודה וממלכות אפרים מישראל כמ"ש בהדיא בילקוט זכריה ו' ע"ש: ה בארץ מצרים · ויאמר ה' אל משה בארץ מצרים · לאמור החודש וגו' שדיבר עמהם במקום אויר בארץ ולא בעיר לבד הנבואה דלעיל של מכות בכורות שהיתה בבית פרעה וכן המכה בעצמו כו' וכמבואר בסמוך: בחוץ תעמוד · וס"ד והאיש וגו' יוציא אליך את העבוט החולה כך כאן רצה למשכן את מצרים בעבור חובו כמ"ש נתתי כפרך מצרים כדלעיל פר' י"א ס"ב עמד לו בחוץ וגבה אותם וע' לעיל פ' י"ב ס"ה לקמן פ' י"ח ס"א כדברי ר' שמעון כאן: במקום טנופות · הוא זנות ושארי תועבותיהם ובמקום טומאה כמ"ש כי אין בית אשר אין שם מת · ועוד שהיו קוברין מתיהם בבתיהם כמ"ש מכילתא פ' בא פסוק ותהי צעקה · וע' לקמן פ' זו סי' י"ט: למקום טומאה · ולא על הטומאה ומתירא שלא תטמא ומ"ש ולא אאבד כי אוכלים טמאים שנם

יפה תואר

כבכורה בתאנה וזה הצדיקים שהם פרי שלם · ושמדר שאינם פרי עדיין מפרש בבינונים שנכרים כהם הענבים ועשו תשובה וזה נתנו ריח · ובחזית דריש תנטה פגיה על הרשעים ועמ"ש שם: אמרו מלאכי השרת כו' · גם בזה בא לתרץ למה כתיב לכם וכמ"ש בסימן שלפני זה לכן מתרץ משום דקדוש המועדות והחדשים תלוי בישראל: הה"ד אלה שני בני היצהר · ודריש החדש הזה לכם כי הקב"ה אמר למשה ולאהרן החדש הזה אשר בו תבוא הגאולה ויהיה ראש לחדשים לכם הוא ובזכותכם יהיה שדבר הזה · ולפי דברי הסימן שאח"ז מדריש לכם ג"כ באופן זה · אבל לכם לא יוגבל על משה ואהרן לבד בלתי על כל הצדיקים · וזה שאמר בזכות הזקנים · ואע"ג דהדבר הי' למשה ואהרן · אבל משום שהם היו ראשי זקני העם · אמר הקב"ה להם וכולל גם כל הזקנים: אם אני מניח לעשיו שיהא מעמיד מלכים עוד כו' · טעם הדבר שא"א שיהיו ישראל ועשיו תופסין במלכות בזמן אחד כי כשזה קם זה נופל כדאיתא במגילה בפ"א ולכן אמר ואלה המלכים אשר מלכו באדום לפני מלך מלך לבני ישראל כי במלוך מלך בישראל נסתלקה מהם המלכות ועשה ה' בהם אלופים וכמו שכתוב שם בקרא: כתוב בתורה בחוץ תעמוד · הכוונה בזה שמתחלה נהג ד' עמהם כדין ב"ח שעומד בחוץ ולא יבא לעבוט כדי שלא יעבוט במיטב נכסיו · וכמ"ש בפ' הנזקין דבר תורה ב"ח דינו בזבורית שנאמר בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החולה מה דרכו של אדם להוציא פחות שבכלים וכן כפי"ת לא שהמיר בתחלה בעגבן ובשלא אבו שמוע נכנס והחמיר בדיניהן ויהרוג את בכוריהם: ולא לאבד תרומתי · נראה שנפלה שם באופן שלא נטמאת שלא נגעה ולא האהילה על הקבר · א"כ שהיתה בתוך

ידי משה

שני בני היצהר אלו משה ואהרן · פי' שנמשחו בשמן המשחה: בארץ מצרים שהיא מלאה ע"ז וכו' כשהוציא קרא לאהרן וטהר אותו · וקדייק נמי מדכתיב למשה ולאהרן פירוש שהיה צריך לטהרת אהרן וז"פ זה החדש פי' שטימא עצמו הקב"ה שהוא מידות נגד דין שהורס בשביל חיבתם של ישראל: כתיב בחוץ תעמוד · וא"ת היאך הלך הקב"ה במכות בכורות למצרים וי"ל מתחלה לא החמיר בענשן ועמד בחוץ כדי שיתנו פחות שבכלים כזבורית וכשלא אבו לשמוע החמיר כמו שמצינו במי שאינו מוציא בעצמו עבוטו מותר אח"כ ליכנס בעצמו ע"כ לשון יפ"ת: משל לכהן וכו' · וא"ת וכי לא היה יכול להכות ע"י מלאך וי"ל שהיה צריך לסדר מזל טלה שהוא ראש כל המזלות וזה לא אפשר רק ע"י הקב"ה בעצמו

כך אבותינו היו תרומתו של הקב"ה (י) שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' וגו' היו בין הקברות שנאמר (שמות יב) כי אין בית אשר אין שם מת ואומר (במדבר לג) ומצרים מקברים אמר הקב"ה היאך אני גואלן להניחן א"א מוטב לירד ולהצילן שנאמר (שמות ג) וארד להצילו מיד מצרים כשהוציא קרא לאהרן וטהר אותו שנאמר (ויקרא טז) וכפר את מקדש הקדש · (שם) וכפר על הקדש: ך ד"א החדש הזה לכם · הה"ד (שיר ו) מי זאת הנשקפה כמו שחר · ארבעה דברים של שבח יש כאן לישראל כנגד ארבע גליות שבארבע גליות שעמדו על ישראל לא כפרו בהקב"ה · בגלות בבל מנין שנאמר מי זאת הנשקפה כמו שחר · נבוכדנצר היה משתחוה לשמש שנאמר (ישעיה יד) איך נפלת משמים הילל בן שחר · ודניאל היה שוחר ומתפלל למקום (יא) שנאמר (דניאל ו) וכוין פתיחן ליה בעיליתיה נגד ירושלם (יב) ערב ובקר וצהרים · ולמה היה שוחר ומתפלל כדי שירחם הקב"ה על ישראל ועליו אמר שלמה (משלי יא) שוחר טוב יבקש רצון · ונמצא להם האלהים בעת צרתם (יג) שנא' (שם ח) (ח) אני אוהבי אהב וגו' · וכן מצינו כשהושלך דניאל לגוב אריות לא ניזק שנאמר (דניאל ו) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני · חנניה מישאל ועזריה הושלכו לכבשן האש ולא ניזוקו שנאמר (שם ג) ושער ראשיהן לא התחרך וריח נור לא עדת בהון · אלא האירו לעולם כשחר שהוא מאיר לעולם לפיכך הנשקפה כמו שחר · ועשו לעובדי כוכבים להכיר להקב"ה ולקלסו שכן נבוכדנצר אמר כשיצאו חנניה מישאל ועזריה מן הכבשן (שם) בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו (יד) עבדוהי די אלהא עילאה · (טו) וכן דריוש אמר כשנפל דניאל לגוב אריות להוון זעין ודחלין מן קדם אלהא די דניאל די הוא אלהא חייא · לכך כתיב מי זאת הנשקפה כמו שחר · יפה כלבנה בגלות מדי · אתה מוצא בלילה אם אין הלבנה נראית ברקיע החשך בעולם ואין אדם יכול להלך אפילו תוך המדינה כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך · כך בימי אחשורוש שגזרו על ישראל להשמיד להרוג ולאבד ובאה אסתר והאירה לישראל שנא' (אסתר ח) ליהודים היתה אורה ושמחה · לכך כתיב יפה כלבנה בגלות מדי · ואם רצונך לידע (ט) שנדמית אסתר ללבנה כשם שהלבנה נולדה לשלשים יום כך אסתר אמרה (שם ד) ואני לא נקראתי לבא אל המלך זה שלשים יום · לפיכך יפה כלבנה בגלות מדי · ברה כחמה במלכות יון · (י) סנדריאוס אם אוליאוס חמה שמה והשמש גבור נקרא שנאמר (תהלים יט) ישיש כגבור לרוץ אורח בתקופת תמוז מי יוכל לעמוד כנגד השמש הכל בורחים ממנו · שנאמר (שם) ואין נסתר מחמתו · כך במלכות יון הכל ברחו ממנו ומתתיה הכהן ובניו עמדו באמונתו של הקב"ה (טז) וברחו מפניהם האוכלוסין של יון ונהרגו כולן · (יא) וכן הקב"ה אומר להם (יואל ד) כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים (יז) החלש יאמר גבור אני · ואומר (שופטים ה) כן יאבדו (יב) כל אויביך ה' וגו' לקיים מה שנא' ברה כחמה איומה כנדגלות · באדום למה נקרא שמה איומה לפי שעומדת במלכות שיש לה אימה · שנאמר (דניאל ז) וארו חיוה רביעאה דחילה ואמתני ותקיפא · מהו איומה כנדגלות · אתה מוצא י"ב מזלות יש ברקיע כשם שאין השמים יכולין לעמוד חוץ מי"ב מזלות כך אין העולם יכול לעמוד חוץ מי"ב שבטים · שנא' (ירמיה לא) אם ימושו החוקים וגו' · איומה כנדגלות (יח) אין דגלים אלא צבאות שנאמר (במדבר ב) דגל מחנה וצבאו ופקודיהם · וכן דגלי השמים והמלאכים ודגלי הארץ ישראל · צבאות השמים מלאכים שנאמר (ד"ה ב יח) וכל צבא השמים עומדים וגו' · צבאות הארץ ישראל שנאמר (שמות יב) יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים · ואדון שניהם הקב"ה · וכשם שהכל יראים (יג) מן הקב"ה ומן המלאכים כך העובדי כוכבים היו יראים מישראל שנאמר (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' וגו' לכך נאמר איומה כנדגלות שדימה הקב"ה את ישראל למלאכים · במלאכים נאמר (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו · ובישראל נאמר (דברים כט) אתם נצבים היום · המלאכים אומרים בכל יום (יד) קק"ק · וישראל אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב · המלאכים נקראו אש דכתיב (תהלים קד) משרתיו אש לוהט · וישראל כמו כן דכתיב (עובדיה א) והיה בית יעקב אש · * המלאכים מתחדשין בכל יום ומקלסין להקב"ה והן חוזרין לנהר אש שיצאו ממנו ושוב האלהים מחדשן ומחזירן כשם שהיו בראשונה שנאמר (איכה ג) חדשים לבקרים · כך ישראל משתקעין בעונות מיצר הרע שיש בגופן וחוזרין בתשובה והאלהים בכל שנה מולח לעונותיהם ומחדש לבם ליראתו · שנאמר (יחזקאל לו) ונתתי לכם לב

מסורת המדרש א חגיגה דף י"ד · בראשית רבה ריש פרשה ע"ח · איכה רבתי פרשה ג' · ילקוט סדר וישלח רמז קל"ג ·

חדושי הרש"ש

דכהן אינו מוזהר על מתי עובדי כוכבים אף דמטמאין במגע ובמשא · וע' לקמן שהביא המדרש משל כהן מכהן שהיה לו גנה כו' ושם היה בית הפרס : (י) שנאמר ראשית תבואתו כנ"ל : (יא) שנאמר וכוין פתיחן ליה כו' · אף על גב דזה כתיב בימי דריוש המדאה · הא כתיב שם כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנא : (יב) ערב ובקר וצהרים · הן גביה לא כתיב זה הלשון והדרשה בברכות (ל"א א') אמרינן על קראי דמייתי מיניה יכול יהא כוללן בב"א כבר מפורש ע"י דוד ערב ובקר וצהרים · וע' לקמן במדרש ריש ואתחנן · אבל אחר דגמרינן מדוד זמני התפלה ממילא מפרשין נמי דהא דכתיב גביה וזמנין תלתא ביומא וגו' · היינו אותן ג' זמנים הקבועים : (יג) שנאמר אני אוהבי אהב · ושוחרי ימצאונני : (יד) עבדוהי די אלהא עילאה · דין הוא קרא אחרינא כתיב לעיל מן קרא דבריך כו' : (טו) וכן דריוש אמר כשנפל דניאל כו' · אולי צ"ל כשניצול דניאל מגוב כו' : (טז) וברחו מפניהם האוכלסין · ר"ל כמו שבורחים מן השמש כנ"ל : (יז) החלש יאמר גבור אני · ר"ל והשמש נמשל ג"כ לגבור כנ"ל : (יח) אין דגלים אלא צבאות כו' · ר"ל והכוכבים נקראו ג"כ צבאות · שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא · וכתיב מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא : אף

חדושי הרד"ל

(ח) אהבי אהב ומשחרי ימצאונני וגו' · כצ"ל וז"ש שוחרים ומתפללים וז"ש ונמצא להם בעת צרתם כמ"ש ימצאונני : (ט) שנדמית אסתר ללבנה · ע' בפירש"י מגילה (י"ג) ד"ה אסתר שפי' שהיא לבנה וכ"ש הערוך ערך סהר שהיא כמו סהרא · וממה שאין מביא זה כאן לראיה על אסתר שנדמית ללבנה · משמע יותר שפירוש אסתר הוא כפי' מ"ע ערך אסתרא (וע' ערך אסתהר) שהיא כוכב הנוגה · וקצת משמע בילקוט בראשית רמז מ"ד במעשה הריב"ש שקבעה בכוכב כימה וקראוה אסתהר שהוא כוכב מכוכב כימה ע"ש : (י) סנדריאוס אם אליאוס · פי' מ"ע בית העלה גלוי לשמש ברחוב : (יא) וכן הקב"ה א"ל כו' החלש יאמר גבור אני · לעיל מיניה כתיב ובני יהודה וירושלים מכרתם לבני (המקדונים) ועל זה אמר העירו הגבורים החלש יאמר גבור אני (וכמ"ש במטבע על הנסים גבורים ביד חלשים) : (יב) כל אויביך ה' · והאהביו כצאת השמש בגבורתו לקיים מ"ש ברה כחמה כצ"ל כלומר שנשארו ברורים להקב"ה כחמה אף בגזירות המשילם כחמה (וכן דרש לעיל בבבל) : (יג) מן הקב"ה · ומן המלאכים כצ"ל : (יד) קק"ק והם אומרים אלהי א"י · משמע שענין ג' קדושות הוא נגד ג' אבהן עיין ברע"מ אמור (צ"ג) בתלת דרגין דאבהן בכללא חדא כו' :

והניסוס

מתנות כהונה

ומצרים מקברים גרסינן · אוהבי אהב וגו' גרסינן] : שגזרו על ישראל כו' · ואין לך חסך ואפילה גדול מזה : [נולדה לשלשי יום גרסינן באמונתו של הקב"ה גרסינן] :

ה"ג

פירוש מהרז"ו

אין להם טהרה במקוה : קודש ישראל · וס"ד ראשית תבואתו היינו תרומה שנקרא ראשית : המשל מתרומה ולא מקודש כי הקודש יתכן שבעליה הוא ישראל אך תרומה בעליה כהן : בין הקברות · כפי פשטיות המשל וכוונת הנמשל כנ"ל במקום עבודת כוכבים וטנופי העבירות : להניחן אי אפשר · בעבור שבועות האבות ולמען כבוד שמו : כשהוציא קרא · אחר שהוציאם ובא להשרות שכינתו במשכן : וכפר על הקודש · והכפרה על הטומאה היא הטהרה וכמ"ש ויק"ר פ' ל"ה ס"ג את חוקתי והדרת פני זקן אני ה' אני הוא שקיימתי מצות זקן תחלה לזרז את ישראל לקיים מצותיו · גם רומזים לדברים מסתרי סודות הזוהר : ך ד' דברים · שחר לבנה חמה נדגלות : נ"נ היה משתחוה · כמ"ש סי"ר פסוק כמעט שעברתי שהיה בנו של מרודך בלאדן שעבד לחמה ע"ש בביאור · ובסנהדרין צ"ו איתא שהיה סופר של מרודך · ע' ילקוט מלכים ב' כ' : הילל בן שחר · ועמוד השחר הוא בא מזריחת השמש שעולה לפני בואו קרני אור והילל פי' מלשון בהלו נרו והכתוב הוא בפרשה משא בבל : היה שוחר · פי' ודניאל ג"כ נקרא שחר על שהיה שוחר ומתפלל וכמ"ש ב"ר פר' נ"ט ריש סי"ב ביד מי בבל נופלת ביד דניאל : וכוין פתיחן ליה · וס"ד וזמנין תלתא ביומא הוי מצלי וגו' ומרומז בתיבת הנשקפה כמ"ש בעד החלון נשקפה ואף שזה היה בימי דריוש כמפורש שם הרי כתיב שם כל קבל די הוא עביד מקדמת דנא כל ימיו בימי נ"נ : שוחר טוב · זה דניאל שהתפלל על ישראל ונענה בסוף גלות בבל כמפורש בסוף דניאל באריכות : אני אוהבי אהב · וס"ד ומשחרי ימצאונני : וכן מצינו · כשהושלך לגוב האריות בעבור שהיה מתפלל ועמדה לו תפלתו וניצול והאיר לעולם כשחר כדמפורש ואזיל אלא שהפסיק באמצע בחמו"ע שהאירו ג"כ כשחר כמו דניאל : ובאתה אסתר והאירה · על שהיא עצמה המלכה במדי והיא הגואלת לא הוצרך לבאר שמדי נמשלה ללבנה ודו"ק : זה שלשים יום · כדמיון לבנה שתאירה לשלשים יום כך אמרה שלא האירה זה שלשים יום מעתה צריכה להקרא ולהאיר : סנדראוס אם אליאוס · במוסף ערוך הגי' סנדריאוס אים אליאוס בל"י שם רחוב בעיר אתינס אשר שם תחת השמש והשמים בלי גג ואוהל היו יושבים הדיינים לשפוט · אליאום הוא השמש · סנדריאוס אים מקום העצה של כל המדינה וכאלו כל המדינה נקראת כן : בתקופת תמוז · תקופה מלשון גבורה וחוזק שאז מאיר השמש בגבורתו : כתו אתיכם · וכמ"ש שם ובני יהודה וגו' ועל זה אמר החלש יאמר גבור אני כנגד מתתיה ובניו : כן יאבדו · וס"ד ואוהביו כצאת השמש בגבורתו והכוונה שביד מתתיהו נפלה אז ממשלת אנטיוכוס : כנדגלות · כצבאות השמים ומחנותיהם כמ"ש במ"ר פ"ב ס"ה וסי"ר סוף פסוק מי זאת הנשקפה וע' מדרש תהלים כ"ב : ממעל לו · פי' אצלו וסמוך למקום כבודו · וכן אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם : מתחדשים · ב"ר ריש פר' ע"ח וש"נ וכמו שמשתקעין ויוצאים מנהר דינור כך ישראל משתקעין בלבם ביצרם וחוזרים ושבים מלבם · וכל דרשה זו ע"פ מדת ממעל ומנגד זה לעומת זה המשעבדים והגואלים ועיקר הדרשה החודש הזה לרמוז לעתיד שיהיה כנדגלות שיתחדשו

ידי משה

בעצמו : המלאכים מתחדשים בכל יום וכו' · הנה בתוספות דחגיגה נדחקו התוס' מאד בטעם דבר זה מדוע נשרפים מיד אחר שאמרו השירה ומיישבים בדוחק ונותנים טעם שהוא בשביל שממהרין לומר שירה קודם מה"ש שגדולים מהם ואינם אומרים שירה על הסדר וזהו שיסד ר"א הקליר ונותנים רשות זה לזה פירוש שאחר שהמלאכים אומרים שירה על הסדר וממתינים זה על זה משא"כ אלו החדשים אינם אומרים שירה על הסדר עכ"ל ונתתי לבי לדבר זה וכי בשביל שעשו זה שאמרו שירה לפני שאר המלאכים יהיו נשרפים ולמה לא יענשו בעונש אחר כמו שמצינו בבני מלאכים של לוט שגילו מסתורין כדתו ממחיצתו של הקב"ה קל"ח שנה ועוד שהא התוספות מסיימים שהם חדשים ואינם יודעים לומר על הסדר א"כ למה יענשו והמה כשוגגים ונ"ע טובא ואענה אני חלקי וס"פ לפי דאי' בגמרא דחולין בפ' ג"ה וז"ל שם ג' כתות של מה"ש אומרות שירה בכל יום אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ה' מיתיבי' והא תניא גדולים צדיקים יותר ממ"ה וכו' עד שמ"ה אומרים ק' ק' ק' ה' צבאות ש"מ שאין מ"ה רשאין להזכיר השם רק אחר ג' קדושות ומשני ה"ק ג' כתות אומרות שירה אחת אומרת קדוש ואחת אומרת ק' ק' ואחת אומרת ק' ק' ק' ה' צבאות ומקשה בעל ת"ח בכל מקום משני הגמ' חסורי מחסרא ולמה לא קאמר גם כאן הכי ועוד והלא לא היה קשה כלום על כת ב' ולמה הניח בכת ג' שאומרים ב' פעמים קדוש ותירץ דה"ק שאין אומרת הכת ב' שתי פעמים קדוש או כת הג' אינה

יפה תואר

כלי חרס מוקף צמיד פתיל אבל הוא א"א שיכנס שם מצלתי שיאהיל או שיגע בטומאה ומיירי נ"ב שיביאנה ע"י אחר ולא תטמא בהיסט אבל אם הוא לא ילך שם אין מביאה : קרא לאהרן וטהר אותו · חלילה לחשוב כי תדבק הטומאה בו יתברך אשר הוא טהור ומשרתיו טהורים ולא ידבק בו דבר גופני · ואיך יכתב ע"ז קרא לאהרן וטהר אותו · גם את הכתובים אשר הוכאו וכפר את מקדש הקדש · וכפר על הקודש לא ידברו כלל מהסרת הטומאה נ"ק על כפרת חטא הטומאה אם טמא ניכנם למקדש וכדומה · וכמו כפרת כל החטאות הבאה על חטא · והי"ל לומר וקרא לאהרן כי יכפר עליו כמ"ש רז"ל בדרך משל הביאו עלי כפרה שמיעטתי את הירח · ולכן נראה כי גם פה מדבר רק מהסרת הגנות והדופי אשר יצוייר בו ית' שהשרה את שכינתו בתוך גילולי מצרים · הלא כתיב והיה מחנך קדוש וממתנם השכינה הרחיקו כל טמא · ואיך השרה הקב"ה שכינתו במצרים במקום טומאה · וע"ז אמר שפיר וקרא לאהרן וטהר אותו כי כאשר התלה עבודת ה' במקדש במקום טהור בתכלית וכמו שהביא את הכתובים ע"ז ולא סר הדופי הזה משכינתו אשר יצוייר בה בהיותה במצרים וגם בסנהדרין פ' אחד דיני ממונות דאיתא אלהיכם כהן הוא כו' כי קבריה למשה במאי טביל כו' ע"כ דרך ציור הוא ואין כאן מקומו · ובפרט כי אם הוי"ל אחד שאל לר"א אין פלא אם ר"א ענהו כאלותו : הה"ד מי זאת הנשקפה וגו' · גם הוא בא לדרוש לכם משום שישראל דומים לירח · ולכן כאשר הראה הקב"ה למשה הלבנה בחידושה אמר לו כי זו היא התמונה גם לכם לבני ישראל · ואגב זה דרים כי נדמו גם לחמה · אבל עיקר השוואות של

ישראל הוא ללבנה : ארבעה דברים של שבח כו' · משום דקי"ל שלא ארבעה שתוארים האלה סותרים זה את זה · כי שחר לבנה חמה ונדגלות לכל אחד משם אור אחר אם רב ואם מעט מסתתרים · ואיך יתקבצו אלה התוארים כנושא אחד בישראל · ולכן דרים דקאי על ארבעה זמנים שונים · ושיש זמן אשר נדמו לשחר · וזמן אחר אשר נדמו ללבנה וכן לחמה ולנדגלות וכמו שמפרש ואזיל : ב"נ היה משתחוה לשמש · ולפ"ז נדמו או לשחר בשביל ארבעה טעמים · הא' בשביל הילל בן שחר · הב' בשביל שדניאל היה שוחר ומתפלל להקב"ה · הג' שנתקיים בהם ומשחרי ימצאונני והקב"ה עמד להם בצרתם · והד' לפי שהאירו לעולם כשחר : וכן דריוש אומר כו' אע"פ שזה היה במלכות מדי עיקרא דמילתא שעליו נאמר כמו שחר היה בימי נבוכדנצר :

כפ

חדש לכך כתיב איומה כנדגלות: ז ד"א החדש הזה לכם מה כתיב בפרשה ולקחתם אגודת אזוב · ועבר ה' לנגוף את מצרים · הה"ד (במדבר כג) כי מראש צורים אראנו אלו האבות שנאמר (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה' · מוצאים אנו מתחלה היה המקום מבקש לכונן העולם ולא היה מוצא עד שעמדו האבות · משל למלך שהיה מבקש לבנות מדינה גזר וחפשו מקום לבנות בו המדינה בא ליתן היסוד והיו המים עולים מן התהום ולא היו מניחים לעשות את היסוד שוב בא ליתן את היסוד במקום אחר והיו המים מהפכים עד שבא במקום אחד ומצא שם צור גדול אמר כאן אני קובע את המדינה על הצורים הללו · כך מתחלה היה העולם מים במים והיה האלהים מבקש לכונן עולמים ולא היו הרשעים מניחין · מה כתיב בדורו של אנוש (בראשית ד) אז הוחל לקרא בשם ה' · א עלו המים (טו) והציפום שנאמר (איוב ט) עושה עש כסיל וכימה וגו' · וכן דור המבול היו רשעים מה כתיב בהם (שם כג) האומרים לאל סור ממנו · עלו המים ולא הניחו ליתן עליהם את היסוד שנאמר (שם) ונהר יוצק יסודם · וכתיב (בראשית ז) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה כיון שבאו האבות וזכו אמר הקב"ה על אלו אני מכונן העולם שנאמר (שמואל א ב) כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל · לכך כתיב (במדבר כג) כי מראש צורים אראנו · (שם) הן עם לבדד ישכון · מהו הן כל האותיות מזדווגין חוץ מב' אותיות הללו כיצד א"ט הרי י' ב"ח הרי י' ג"ז הרי י' ד"ו הרי י' נמצא ה' לעצמה · וכן האות הנ' אין לה זוג י"צ הרי ק' כ"פ הרי ק' ל"ע הרי ק' מ"ס הרי ק' נמצא נ' לעצמה · אמר הקב"ה כשם ששני אותיות הללו אינן יכולין להזדווג עם כל האותיות אלא לעצמן כך ישראל אינן יכולין להדבק עם כל העובדי כוכבים ומזלות הקדמונים אלא לעצמן מפורשים שאפילו שונא גוזר עליהם לחלל השבת ומבטל את המילה או לעבוד עבודת כוכבים הן נהרגים ואין מתערבים בהם שנא' (במדבר כג) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב · ומה אני עושה כל שונא וכל אויב שיגזור עליהם גזרה אני הורגו שנא' (שם) הן עם כלביא יקום · (טז) מיכן אתה למד אתה מוצא בא עליהם עמלק והרגו אותו כמו שנאמר (שמות יז) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב · בא סיסרא והרגוהו שנאמר (שופטים ד) ויהם ה' את סיסרא וכן כל אויביהם · וכן בצאת ישראל ממצרים הקב"ה אומר להן ואתם לא תצאו וגו' הם בבתיהם והוא הורג את אויביהם שנא' (שמות יב) ועבר ה' לנגוף את מצרים · הה"ד הן עם (יז) כלביא יקום · לפיכך אמר הקב"ה הואיל ועשיתי לכם נסים בחדש הזה (יט) אף אתם עשו אותו ראש חדש שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים: ח (יח) משל למלך שהיה לו בן והשליטו על כל נכסיו ואמר הבן לאביו אם אין אתה נותן לי הכסא שלך היאך הכל יודעים שאתה מחבבני אלא כשתתן לי מקום הכסא שלך הכל נותנין לי קילוס · כך נתן האלהים לאברהם העולם שנאמר (בראשית יח) וה' אמר המכסה אני מאברהם · כיון שנתן לו הכל א"ל אם אין אתה נותן לי בית המקדש ת"ק אמה על ת"ק אמה לא נתת לי כלום · ונתן לו הקב"ה כל מה שבקש שנאמר (שם מח) (יט) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך · וכיון ששמע אברהם כן מה אמר (תהלים ס) אלהים דבר (כ) בקדשו אעלוזה: ט ד"א החדש הזה לכם ראש חדשים ב משל למלך שנולד לו בן ועשה י"ט ונשבה אותו הבן ועשה שם זמן מרובה אחר זמן נפדה אותו הבן ועשה לו המלך יום גנוסיא כך (כ) עד שלא ירדו ישראל למצרים היו מונין לשעבוד משירדו ונשתעבדו שם עשה להם הקב"ה נסים ונפדו התחילו מונין לחדשים שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים: י ד"א החדש הזה לכם הה"ד (תהלים קה) ויתן להם ארצות וגו' בעבור ישמרו חקיו · הביא האלהים המכות על המצריים · (כא) שלח חשך ויחשך התחיל משלשל ויורד (כב) עד שהוא מגיע למצרים · שמח מצרים בצאתם · משל

מסורת המדרש א עיין ירושלמי שקלים פרק ו' · ובבראשית רבה סוף פרשה כ"ג · ופרשה כ"ה · לקמן פרשה כ"ג · דברים רבה פרשה ט' · קהלת רבה פרשה ג' פסוק י"ד · מכילתא יתרו פרשה ו' · ספרי סדר עקב פיסקא מ"ג · ילקוט עמוס רמז תקמ"ג · ב פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו סימן י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ילקוט כאן רמז ק"ל ·

חדושי הרד"ל

(טו) והציפום שנאמר עושה כימה וכסיל וגו' · הקורא למי הים וישפכם ע"פ הארץ כצ"ל (עמוס ה') ועי' בראשית רבה ס"פ כ"ג: (טז) כלביא יקום מכאן אתה למד · פי' כמו משיכן אתה למד: (יז) כלביא יקום וגו' · לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה לפיכך אמר כו' כצ"ל · ור"ל שהן שוכבין בבתיהם ואויביהם נופלים חללים לפניהם: (יח) משל למלך שהיה לו בן כו' · אין לזה שום ענין לכאן והפשר מקומו לעיל אחר דרשה דויתן להם וגו' שמסיים שמאמר שם הכל בזכות אברהם כו' ותורותיו ינצורו ומביא ע"י המשל שאף מקום בהמ"ק בזכות אברהם: (יט) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך וגו' · דרש ליה על מקום השראת שכינה שהיה בחלקו של יוסף בשילה כדאיתא (בזבחים קי"ו:) ומשום שרוצה לדרוש קרא דאחלקה שכם ועמק סוכות על אברהם כדלקמן: (כ) בקדשו אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד כצ"ל ודרש ליה על מקום בהמ"ק (כד"א ויהי בשלם סכו) ודרש ליה על אברהם משום דכתיב לעיל מיניה נתת ליראיך נס להתנוסס שדרשוהו על נסיונות של אברהם: (כא) שלח חשך ויחשיך משלשל ויורד · (פי' הדורש היה משלשל ומסדר כאן הדרשות וקצרו בהעתק כאן מפני שכתובים כבר במ"א·) שמאמר נראה חסר · וכמדומה שצ"ל במקום קרא דשלח חשך ויחשיך קרא דשלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו וע"ז מתחיל לדרוש סדר ביאת משה ואהרן לפרעה: (כב) עד שהוא מגיע לשמח מצרים בצאתם כצ"ל · ונראה שחסר

חדושי הרש"ש

(יט) אף אתם עשו אותו ראש חדשים כו' כצ"ל: (כ) עד שלא ירדו כו' היו מונין לשעבוד · נראה דט"ס הוא וצ"ל לשנים · והוא כנגד התחילו מונים לחדשים שאומר אח"כ · ור"ל מתשרי דהוא התחלת השנים כדאיתא בבמ"ר פ"א בפסוק ויהיו כל הפקודים · וז"ל הרמב"ן שאין המנין לשנה שהרי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכתיב בצאת השנה כו' · וז"ל הרד"ק במלכים (א' ב') כבאור ת"י שם כי לפני הזמן שיצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כו' ע"ש: וכו

מתנות כהונה

ה"ג שנא' עושה כימה וכסיל וגו' (עמוס ה') · ועיין ב"ר בפרשה כ"ג: [ה"ג נמצא ה"א לעצמה וכן אות השני מן הן והיא הנו"ן: הכי גרסינן נמצא נו"ן לעצמה]: הכי גרסינן עשו אותו ראש חדשים: המכסה כו' · וכמו שפירש שם רש"י ז"ל כיון שנתן לו הארץ אין לאבדם בלי רשותו: [בית המקדש ת"ק אמה גרסינן]: ואני נתתי לך כו' · סיפא דקרא קדייק בחרבי ובקשתי · תרגם אונקלוס בצלותי ובבעותי הרי שהתפללו על שכם זהו ירושלים ושכם אחד פירוש חלק המיוחד וזהו ירושלים ואברהם התפלל עליו שנאמר בהר ה' יראה: ה"ג אחד על אחיך וכיון כו': אעלוזה · סיפיה דקרא אחלקה שכם וזהו ירושלים: ועשה שם · כלומר עכב שם בשביה: גנוסיא · פי' הערוך יום הולדת מלכים והיה מונה מיום שנפדה: [ועיין בילקוט פרשה זו שהביא מאמר דומה לזה]: היו מונין · לשעבוד פי' מיום שנגזר עליהם הגלות בברית בין הבתרים היו מונין · זמן היו כותבים בשטרות שנת כך וכך לברית בין הבתרים: משלשל ויורד · המזמור מספר והולך עד שהוא כו': שמח מצרים כו' · בילקוט תהלים מסיים בו משל לבעל בשר

פירוש מהרז"ו

שיתחדשו כמ"ש ונתתי להם לב חדש ודו"ק ועי' מכילתא פסוק ומושב בני ישראל: ז ולקחתם וגו' ועבר וגו' · עיקר סמיכת הדרשה לכאן כמ"ש לקמן פ' י"ז ס"ג ולקחתם אגודת אעשה אתכם אגודה לשמי ע"ש ביאור המאמר וביאורו כאן שעל שיעשו אגודה לשמו יזכו שיגנפו המצרים וזהו הן עם לבדד באגודה מיוחדת ואגב שדורש סוף הפסוק הן עם לבדד דורש רישא דקרא כי מראש צורים וגו' ומאריך בו: שמעו הרים · ע' לעיל פ' ז' ס"ד וס"ג וע' במ"ר פר' כ' סי' י"ט: מתחלה היה המקום · ע' ב"ר פר' ל"ד ס"ס ע' שייך לכאן: עושה כימה וכסיל · מה שגרס כאן איוב ט' טעות הוא והוא בעמוס ה' א' וס"ד הקורא למי הים וישפכם ע"פ הארץ שדרשו ב"ר פ"ה ס"ו על דור אנוש: נהר יוצק יסודם · ואח"כ כתוב האומרים לאל סור ממנו והמדרש מהפך תחלה החטא ואח"כ העונש ובפסוק זה מבואר מ"ש שלא הניחו ליתן היסוד ע"כ הקדימו לפסוק של תורה: וישת עליהם תבל · וס"ד רגלי חסידיו ישמור והם מצוקי ארץ: כל האותיות · פי' מאל"ף עד ט' לעשיריות הוא הי' · וכן מי' עד צ' לענין מאות הוא הק' ואות ה' מפסיק באותיות היחידות ואות נ' מפסיק בעשיריות וזהו ענין של א"ב שנקרא א"ט ב"ח: הן עם לבדד · דרש ע"פ מדת ממעל על שהן עם לבדד ע"כ הן עם כלביא וס"ד לא ישכב עד יאכל טרף: ואתם לא תצאו · ויעסקו במצות פסח ומילה ומצות ומרורים ובשיר והלל לקיים הן עם לבדד ולהעשות אגודה כצ"ל ועי"כ יזכו למ"ש ועבר ה' לנגוף הן עם כלביא וגו' ודו"ק ולזה כוון ברים הסימן: ח שנאמר ואני נתתי וכו' אלהים דבר בקדשו וגו' · המדרש הזה פליאה דעת · ואחר העיון נ"ל כמ"ש ב"ר פ' מ"ב ס"ה עמק השידים וג' שמות כו' ועמק סוכות דהיינו מ"ש כאן אלהים דיבר בקדשו וגו' אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד ואח"ע לדוד כמ"ש שם ת"ע לאברהם שנזכר בפסוק הקודם נתתה ליראיך נס להתנוסס וגו' שדרשו בב"ר ריש פר' נ"ה על אברהם · וכן פסוק הסמוך למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני שאברהם נקרא ידיד כמ"ש מה לידידי בביתי וכמ"ש אברהם אוהבי · וימינך נדרש ג"כ באברהם כמ"ש וימינך תסעדני ב"ר ריש פר' מ"ח א"כ גם פסוק אלהים דיבר בקדשו אמרו אברהם ושם דרשו כפי פשוטו על עיר ומקום של עמק סוכות שמדד שם וחלק הביזה ע"ש וכאן דורש בא"ה אלהים דיבר ולא פי' מה דיבר אלא שמפורש כאן היינו הי' בקדשו הוא הדיבור שהבטיח על מקום קדשו הוא ביהמ"ק ואחלקה שכם פי' חלק כמ"ש ואני נתתי לך שכם · וכמ"ש ב"ר סוף פ' נ"ז וכאן הכוונה על חלק ביהמ"ק · ומ"ש ועמק סוכות עי' מ"ש ב"ר מ"ב שם או כמ"ש ויהי בשלם סוכו · אמדד · על מדות של ביהמ"ק · למזבח · לאולם · ולהיכל · ולק"ק הכל בכתב מיד ה' · ודורש כאן החודש הזה וגו' ראשון הוא לכם וביהמ"ק נקרא ראשון כמ"ש לעיל פ' ז' ס"ס א' · ובניסן עתידין לגאול ואז יבנה לנו מרום מראשון ראשון לציון · ובהכרה שכן צ"ל וכיון ששמע אברהם כן מה אמר אלהים דיבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכם כד"א ואני נתתי לך שכם אחד ודו"ק: ט משל למלך · שהיה עושה בכל שנה יום שמחה ללידת בנו וכשנשבה עשה בכל שנה יום אבל · וכשנפדה התחיל לעשות יום שמחה ביום פדיונו ולא ביום לידתו · והנמשל שתחלה עשו השמחה לבריאת העולם וליום לידתם וכשירדו למצרים עשו אבל על הירידה למצרים וכשנפדו עשו שמחה חדשה על חודש ויום הפדיון ולא ללידה · והמדרש נלקה בחסר וחילוף וכצ"ל כך עד שלא ירדו למצרים היו מונים לבריאה ללידה משירדו למצרים היו מונים אבל לשעבוד וכשנפדו התחילו מונים לחודש שנפדו ע' פסיקתא פ' ט"ו סי' י"ז וילקוט כאן ראיה לסוף הדברים: י הביא עליהם מכות · פי' שבאותו מזמור חושב המכות שהביא על המצריים והתחיל בפסוק שלא חושך ע'

יפה תואר

מה כתיב בפרשה ולקחתם אגודת אזוב · עתה בא לדרוש החדש הזה לכם בשביל שנעשה לכם נסים בחדש הזה לכן תבחרו בו ותעשוהו לראש חדש וכדמסיים: הן עם לבדד ישכון · מהו הן משום דהמלה הן לא תבא רק בראשית המשפט אשר מזה ישפט הדבר הבא באחרונה וכמו הן לה' אלהיך השמים וגו' הן קרבו ימיך וגו' וכדומה · אבל כאן הוא נמשך למה שלפניו כי מראש צורים אראנו שהוא עם לבדד ישכון · והוא משפט האחרון במאמרו · ולא שייך על זה הלשון הן · לכן אמר כי הן מורה אשר הוא עם לבדד ישכון · ולא יתחבר לשמנות עם אחרים: וכל אויב שיגזור עליהם כו' · והא דמצינו בשנות השביים כמו בשישפאניע שגזרו וקמו גזירתם · זה הוא רק על פרט וחלק מהאומה אבל על כל האומה יחד כמו בעמלק וסיסרא המה לא יצליחו: אם אין אתה נותן לי הכסא כו' · עתה דורש החדש הזה לכם · משום שבחדש ניסן הוקם המשכן לכן הוקבע החדש הזה לראש חדשים וכמו במשל בכסא שהכסא הוא הכל · וגם שבית המקדש נקרא כסא וע"ד הכתוב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: שנאמר וה' אמר המכסה אני מאברהם · וכתיב שם ונברכו בו כל גויי הארץ הלא נתן לו הכל וכמ"ש בב"ר על הכתוב והיה ברכה: מה אמר אלהים דבר בקדשו אעלוזה · פי' כי רק במקדשו אעלוזה · וזה נגד מה שאמר לפ"ז לי גלעד וגו' מואב סיר רחצי וגו' עכ"ז אנכי אעלוזה רק במקדשו וכמ"ש לעיל · ודריש זה באברהם משום דכתיב שם נתתה ליראיך נס להתנוסס דדרשינן בב"ר פנ"ה בנסיונות אברהם · וכן כתיב שם למען יחלצון ידידיך היינו אברהם יצחק ויעקב: התחילו מונין לחדשים · כי לשנות העולם אנו מונין מתשרי למ"ד בתשרי נברא העולם · ועתה נתחדש להם למנות את החודש ניסן ראש לחדשי השנה · ובילקוט איתא אמר הקב"ה כיון שבראתי את עולמי היו אומות העולם אומרים לא נתתי להם לא חודש ולא שבת וכיון שעמדו ישראל נתתי להם ראשי חדשים ועבור שנים · וה"פ כי מתחלה שהיו מונין לחמה לא היה להם חדש ושבת אלא מתקין שס"ה ימות החמה לחלקים שירצו כמנהג היוונים מהם של ל' יום מהם פחות מל' ומהם יותר מל' · ולכן אינן צריכין עבור שנים וכשנתחדש לנו מנין החדשים ללבנה אנו צריכים עבור שנים שהשנת החמה יתירה על שנת הלבנה כמו י"א יום · ובג' שנים יתקבצו ונוסף בעבורם חדש העבור · ואולי גם זה הכוונה במדרש שהתחילו מונין לחדשים: הה"ד ויתן להם ארצות וגו' · ודריש החדש הזה לכם בשביל התורה שנקראת זה וכדדרשינן בפ"ק דמגילה גבי מה זה ועל מה זה שמא עברתם על חמשה חומשי תורה דכתיב מזה ומזה הם כתובים ובשביל זה הוא לכם כל החדושים להביא המכות על מצרים ולהביאכם אל הארץ הזאת: שלח חשך ויחשיך התחיל משלשל כו' · כלומר כולל ומזכיר את המכות בכתובים עד שהוא מגיע להזכרת מצרים

ידי משה

אינה אומרת ג' פעמים קדוש רק שהם שותקים ושומעים מכת שלפניהם האומרים קדוש ונחשב לגבם כאילו אמרו הם הקדושה בפיהם דשומע כעונה ובזה הערה מיושב הכל נמצא זכינו לדין שהכת ג' אומרת רק פעם אחד קדוש ומזכירים אח"כ את השם הואיל ושמעו שני קדושות מן ב' כתות הקודמות להם ושומע כעונה א"כ אותן החדשים שאומרים קדוש ה' צבאות שלא המתינו לומר אחר ב' הכתות והם אומרים שלא על הסדר וממהרים ואומרים קדוש ה' צבאות אזי אמרו להזכיר את שם המפורש רק אחר

למלך שהיו הכל מכבדין אותו עד כמה היו מכבדין אותו עד שהיו מביאין לו דורונות ואלהיהן עמהן כך [א] היה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו והיו מביאין לו דורונות ואלהיהן עמהן ואח"כ משה ואהרן באים שנאמר ואחר באו משה ואהרן וגו' · הוציא הנמוסין ופשפש בהם ולא מצא שם את השם הזה · משל לעבד שהיה מהלך עם רבו וכו' כדלעיל · אבל הקב"ה חי וקים שנאמר (ירמיה י) וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם · (כא) משל לעני שהיה במדינה והיה עומד לפני המלך ולא הרגיש כשנגעה המכה בגופו התחיל מרגיש ואמר אין כיוצא בזה · כך הביא הקב"ה מכות על המצריים ולא הרגיש פרעה כיון שנגעה בגופו התחיל מרגיש וצווח (שמות ט) ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים וכי לא היה הקב"ה יכול להציל ישראל מיד מצרים במכה ראשונה אלא לקיים מה שנאמר (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם וכתיב (שם) מסיר לב ראשי עם הארץ · ומהו כן שאמר ה' הצדיק כשהיו המכות באות לא היו באות [ב] אלא בארץ מצרים ואפילו הורד שמה המכה ונכנסת בה (כב) כמו לוז היה המכה ממלא את כולה ולא היתה נוגעת בשדה אחרת · ועליה נאמר (ישעיה כו) כי כאשר משפטיך לארץ (כג) צדק למדו וגו' [ג] משל למה היתה כנסת ישראל דומה למלך שהיתה לו בת אהובה נתונה בעבר הנהר פשט המלך את ידו והעבירה והושיבה בקרונין שלו שנאמר (שיר ז) מה יפו פעמיך · (שם ו) (כד) לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב · (תהלים עח) וימטר עליהם כעפר שאר · (שם קו) ויוליכם בתהומות (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם הכל בזכות אברהם שנא' (תהלים קה) כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוציא עמו בששון · ויתן להם ארצות גוים (כה) למה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו : **יא** ד"א החדש הזה לכם הה"ד (שם לג) אשרי הגוי אשר ה' אלהיו · משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים · וכשבחר ביעקב ובניו קבע בו ר"ח של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין ליגאל שנאמר (מיכה ז) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות · (כו) ובו נולד יצחק (כא) (כז) ובו נעקד · (כח) ובו קבל יעקב את הברכות ובו רמז להם לישראל שהוא (כג) ראש להם לתשועה שנאמר ראשון הוא לכם לחדשי השנה · [ד] משל למלך שהוציא את בנו מבית האסורין אמר עשו אותו יום טוב כל הימים שבו יצא בני מחשך לאור מעול ברזל לחיים מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה · כך הוציא הקב"ה לישראל מבית האסורין שנאמר (תהלים סח) מוציא אסירי' בכושרות · מחשך וצלמות · שנא' (שם קז) ויוציאם מחשך וצלמות · (כט) מעול ברזל (כג) לעול תורה · מעבדות לחירות שנא' (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם · משעבוד לגאולה שנא' (ירמיה נ) גואלם חזק ה' צבאות שמו לכך קבע להם שמחה שהוא נפרע מאויביהם עליה' שנא' (ישעיה מג) ואתן אדם תחתיך : **יב** ד"א החדש הזה לכם ר"מ אומר (ל) [ה] לי ולכם היא הגאולה כביכול אני נפדיתי עמכם שנא' (ש"ב ז) (לא) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו וקבעו החדש הזה לי ולכם שאני רואה דם הפסח ומכפר עליכם שנאמר דברו (כד) אל (לב) כל עדת

מסורת המדרש א לעיל פרשה ה' ושם נרשם · ב לעיל פרשה י' ופרשה י"ג · ג עיין שיר השירים רבה סוף פרשה ו' · ובמדרש תהלים מזמור כ"ב · ד פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו סימן י"א · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ילקוט כאן רמז קי"ג · ה ירושלמי סוכה פרק ד' · קהלת רבה ריש פרשה ז' וש"נ ·

חדושי הרש"ש

(כח) ובו נעקד · במדרש אסתר בפסוק בחדש הראשון הוא חדש ניסן איתא דשרה מתה במרחשון · ולעיל בב"ר פנ"ח ולקמן בויק"ר פ"כ איתא שמלשער העקידה מתה וע"כ פליגי אהדדי · ובויק"ר פכ"ט איתא ד"א בחדש השביעי כו' ר"ב כו' שבו נשבע הקב"ה כו' הה"ד ויאמר בי נשבעתי גו' והוא כתוב בפ' עקידה ויש לכוונו עם מדרש אסתר הנ"ל : (כג) ראש להם לתשועה שנא' ראשון הוא וגו' · מפני שהוא מיותר דהכל אמר החדש הזה לכם ראש חדשים אלא שבא בזה לרמז שיהא ראשון לכם גם לעתיד ולכן שינה בו לאמרו בלשון נספר הוא · ויתכן שדורש לחדשי השנה על שעתיד לחדש י' דברים לעתיד לבא כדלקמן בפרשה זו : (כג) לעול תורה · הוא נגד חיים שבמשל כי התורה היא הנותנת חיים כדכתיב ראה נתתי לפניך היום את החיים ועוד הרבה פסוקים כיוצא בזה : (כד) אל כל עדת ישראל כצ"ל ומלת בני מיותרת :

זכר

חדושי הרד"ל

כאן הדרשה הכתובה באותיות דר"ע אות ק' דדרש בצאתם כי נפל פחדם עליהם תקים ביאתם לי יציאתם מה בצאתם נפל פחדם עליהם אף בביאתן נפל פחדן (של משה ואהרן על פרעה) עליהן · ופ"ז מהת"ל לספר המשל · והא דנפל פחד משה ואהרן על פרעה ועבדיו בבואם חסר כאן ג"כ וכתיב בילקוט ס"פ שמות רמז קע"ה בסוף מאמר דהכא (אתר הוא אלהים חיים ומלך עולם) בשם מדרש אבכיר · וע' בספר המכונה בשם הישר (והילקוט והרמב"ן קראוהו מלחמות בני יעקב וד"ה של משה) : (כא) משל לעני שהיה במדינה · נראה נכון שצ"ל לעירוני פי' בן עיר קטנה שבא למדינה כרך שיושב בה הגבור ולא היה יודע ומכיר במוראו כלל לפיכך לא הרגיש עד שנגעה בגופו כו' : (כב) כמו לוז · בארץ אחרת היה כו' כצ"ל : (כג) ומהו כו' להצדיק כו' צדק למדו כו' · לכן אמר ה' הצדיק שראה שמשפטיו לארץ בצדק וכתיב מסיר לב ראשי ע"ה וגו' ימששו חשך וגו' ומהו כן שאמר כו' כצ"ל ור"ל מכת חשך וימש חשך : (כד) לא ידעתי נפשי שמתני · עי' שה"ר שם : (כה) למה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו · כן דרשו בירושלמי סוף פ"ק דברכות שצריך להזכיר תורה בברכת הארץ (ועיין בפירש"י ברכות מ"ח : ד"ה שצריך שיזכיר תורה שפי' ממקרא אחר) · אבל כאן נענין המאמר אפשר ר"ל בעבור ישמרו חקיו בן מוקי ר"ח כמ"ש כי חק לישראל וגו' וכתוב בו שמירה כמ"ש שמור את חדש האביב · וזהו ענין דרשא דהכא לפסוק החדש הזה לכם · שיל"מ ומתנת א"י היו בשביל שישמרו ישראל חקי ר"ח להעיד על הקב"ה שהוא מחדש חדשים וקדש את ישראל לקדש חדשים לשמו : (כו) ובו נולד יצחק · כדאיתא פ"ק (דר"ה י"א) : (כז) ובו נעקד · זהו שלא כמ"ש הריקאנטי פר' וירא שביוה"כ נעקד ועמ"ש בבאורי לפרק"א פ"ל כ"ה כס"ד : (כח) ובו קבל יעקב הברכות · כ"ה בפר"א פל"ב ובת"י פר' תולדות שבליל פסח נתברך יעקב וע"ש בב"ר ובפרש"י שם : (כט) מעול ברזל · לעול חיים כצ"ל והיינו לעול תורה כדמפרש : (ל) לי ולכם שאני רואה דם הפסח ומכפר עליכם שנאמר כו' ישראל ויקחו להם וגו' · הרי הלקיחה בשבילם ואח"כ כתיב פסח הוא לה' וכתיב זבח פסח הוא לה' שהוא להם גאולה : (לא) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו · ע' בקה"ר רפ"ז וש"נ : (לב) כל עדת בני ישראל שהאה שמתחלה שלימה אפי' מי שהוא עני · אפשר רמזו לפסח יאשיהו דכתיב (דה"ב ל"ה) וירם יאשיהו לבני העם וגו' ·

פירוש מהרז"ו

ע' מ"כ עד שמגיע לפסוק שמח מצרים בצאתם וכל הענין עד סוף המזמור ויתן להם ארצות וגו' ותיבת מצרים נ"ע : שהיו הכל מכבדין · נ"ע משל זה למה : פרעה היה שולט · לעיל פ"ה סי' י"ד ב' וש"נ ונ"ע איך שייך כאן · וע' רד"ל · ועיינתי שם באותיות דר"ע וז"ל שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליה' מקים ביאתם למצרי' לצאתם מה בצאתם נפל פחדם אף בביאתם נפל פחדם ועל זה הביא שם באריכות · איך נפל פחדם בביאתם ע"ש דברים נפלאים הובא בילקוט והרא"ה המזהי עליו לעיל פ"ה ריש סי"ה וכאן חסר ההתחלה זו וגם שאר מהמאמר המדרש משם נעתק : משל לעני · והשופט לא צוה ליסר העני אך אחר יסר לעני על חטאו בפני השופט כי גם השופט היה בחטא עם העני ועל שלא הרגיש השופט ביסורי העני הניחו ליסר את העני וכשנגע המכה בשופט הרגיש שהמכה אין כיוצא בה והציל את עצמו עם העני וכמ"ש לעיל פ"י ס"ה : משגיא לגוים ויאבדם · כמ"ש לקמן בסי' ע"ו שאם הכביד עליהם במכת דם שימותו בצמא כמו במ"ב איך היה מרבה נפלאותיו · אלא השגיא למצרים במכת דם ונתן ריוח שיוכל להביא שאר מכות וכן בכל מכה : מהו וכו' הצדיק · איך הכיר מדת צדקו היל"ל ה' מלך התקיף ואל יכול וזה כתוב אצל מכת ברד וע' לעיל פי"ב סי' י"ב אצל צפרדע ובפ' י"ג סי"ד אצל ארבה וע"פ מדה י"ז דורש מדת ממעל : ממלאה את כולה · שלא הניח המכה לארץ ביד על כל מצרים ביחד · אלא תחלה הביא מעט ונתן רשות וכח להמכה להתפשט ועכ"ז לא התפשטה המכה רק על גבול מצרים אע"פ שניתן רשות למשחית · וזה רק למען צדקו : משל למה · עיין שה"ר פסוק מה יפו מדרש תהלים כ"ב באריכות ותבין כאן שקיצר ודורש מדה מ"ו שתחלה כתוב לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב ואח"כ כתוב מה יפו פעמיך בת נדיב ומכריע על פי מדה ל"א שתחלה מה יפו פעמיך ואח"כ מרכבות עמי נדיב שפסוק מה יפו אמרו הפוגאים כמ"ש שובי שובי וגו' שלפי מעשיך ראוי שתהיה עניו ותלך ברגל אך בת נדיב בזכות אברהם שנקרא נדיב כמ"ש נדיבי עמים עם אלהי אברהם שהוא הנדיב הראשון לה' · והשיבה כן הוא · שגם אני תמוה איך זכיתי במעשי למרכבתו של ממ"ה אלא עמי נדיב כנ"ל והמרכבה הוא מ"ם סרם ענן למסך שדורש בסימן זה כל הענין שבתהלים ק"ה כמ"ש בריש הסי' מגלגל ויורד וכמ"ש ענן אבק רגליו וזה מרכבתו רוכב על עב קל וכמו שהרכיבם במרכבתו כך האכילם מעדניו · מן ושליו כמ"ש שם שאל ויבא שליו ולחם שמים ישביעם · אך המדרש הביא על זה פסוק וימטר עליהם וגו' שבתהלים ע"ח לפרש מ"ש שאל שלא מצאנו אלא שליו של סדר בשלח שאלו לרמז על שליו של בהעלותך ע"כ הביא הפסוקים של ע"ח · ועוד בא ללמדנו לדמות ולהקיש אליו של בשלח ותהלים ק"ה לשליו של בהעלותך ותהלים ע"ח בביאור הפרטים וכמ"ש בהדיא באריכות במכילתא בשלח בפרשת המן והשליו · ולזה כוון המדרש · ודו"ק מאד בכל הנ"ל : ויוליכם בתהומות · שייך לענין המשל בעבר הנהר · והנמשל על בקיעת ים סוף וצריך להקדימו לפסוק וימטר · ובתהלים ק"ה לא זכר קריעת ים סוף ע"כ הביא מתהלים ק"ו · ופסוק וה' הולך לפניהם יומם בריש בשלח לפרש פסוק פרש ענן למסך המרכבה הנ"ל : הכל בזכות אברהם · חוזר למה שהקדים תחלת הסימן בעבור ישמרו ולפני זה כתוב כי זכר וגו' היינו הנדיב הנ"ל בעבור ישמרו שאברהם נוה ג"כ שישמרו כמ"ש למען אשר יצוה וגו' ושמרו דרך ה' וגו' · ונתינת הארץ בזכות אברהם והאבות כמ"ש בריש וארא · וכן החודש הזה לכם ראש התחלת ציווי על המצות ורמוז כאן אברהם במ"ש ראש הוא אברהם ראש אמנה ראש גורים ע' שי"ר : **יא** משבחר · כמ"ש בב"ר פ"ט ס"ס ב' שהיה בונה עולמות וכו' ואמר דין הניין לי וקבע על שמחה זו המאורות שעושים ר"ח ושנים וכמ"ש בב"ר פ"ו ס"ה שנשתכללו שמים בחמה ולבנה וכוכבים וכדעת ר"ג לקמן פ"ג עטרה בגרות ופנסין ע"ש כפי מנהג העולם הטבעי כמ"ש לעיל ריש סי"ט · אך ביציאת מצרים בהנהגה למעלה מן הטבע קבע ר"ח ניסן למנות לגאולה ולא לבריאת עולם הנ"ל : ובו נולד יצחק · ב"ר פ' מ"ח סי' י"ב שהיה הפסח היה · ר"ה י"א : ובו נעקד · נ"ע מנין לו · ויתכן כמ"ש חז"ל שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום עי' ב"ר ריש פר' ל"ח הסברא נותנת שהיה ביום הולדו : ובו קבל יעקב · כמ"ש פר"א פרק ל"ב שהפסח הוא זמן ברכת טל (ועל שם זה אנו מברכים טל ביום א' דפסח) וע"כ ברכו מטל השמים : ראש להם וכו' · בכל הדורות ולעתיד ליל שמורים לקמן פ' י"ח סי' י"ב : מוציא אסירים · וכמ"ש מכילתא פסוק היום אתם יוצאים בחודש האביב בחודש כשר לצאת לא חמה ולא צינה הובא בילקוט : יוצאים מחושך וצלמות · כמ"ש בב"ר יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברזל והיינו ממצרים מכור הברזל : גואלם חזק · נ"ע למה לא הביא מן התורה וגאלתי אתכם · וגם נ"ע שהביא כל לשונות אלו ודורש אותם מן הפסוקים כל תיבה כאלו היה פסוק : הוא נפרע מאויביהם · אולי צ"ל שבו נפרע והכוונה כמ"ש לעיל פ' י"א ס"ס ב' ושמתי פדות וכמ"ש נתתי כפרך מצרים · וזהו החודש וכו' : **יב** לי ולכם · על שכתוב ב"פ לכם ושניהם מיותרים ודורש נוטריקון · וע' לקמן ריש פ' כ"ד וש"נ וע' מכילתא פסוק ויהי בעצם : שאני רואה דם · דורש מ"ש בפסוק י"ג פעם ג' והיה הדם לכם שאני רואה ונחת רוח לפני

מתנות כהונה

כשר שהיה רוכב על החמור והיה מגלה מאי אחד מן החמור · וכן החמור מגלה מאי ירד זה מעלי כיון שירד שמחו שניהם כן ישראל והמצריים כו' : [ה"ג מכבדין אותו עד שהיו : ה"ג ואחר באו משה ואהרן וגו' וסיפא דקרא מי ה' וגו'] : הנימוסין · ספרי הדתות ומשפטי עבודת כוכבים של אומות העולם · כדלעיל פ"ה : ולא הרגיש · המלך עשה עצמו כמתנכר לו : (כיוצא בזה · העני) : [ומהו כן שאמר גרס : ה"ג הורד שמה המכה ונכנסת בה] : כמו לוז כו' · פירוש אף על פי שהתחיל המכה במועט כמו לוז היתה מתפשטת והולכת עד הגבול ושוב לא היתה מגעת בשדה אחר כמו שדרשו חז"ל ותעל הצפרדע לצפרדע אחת היתה וממנה נתמלא כל הארץ : צדק למדו · שמתוך משפט הש"י היו יודעים לצדק גבולי הארץ כדלעיל פר' י"ג : בקרונין · קרון שהמלך יושב עליה : [ה"ג כעפר שאר ויוליכם : וכשבחר ביעקב גרסינן : לי ולכם היא הגאולה גרסינן

ידי משה

אחר קדושה אחת אוי לא סגי בלאו הכי שהיו נשרפים כמו שאמרינו ר"ח ב"ח שנשרף על שהגה השם באותיותיו ומ"ש מזכירים את השם ג"כ באותיותיו ע"כ הכא שהחדשים הם כת הג' לפי שהם מחויבים לומר באחרונה שהם הקטנים שבכולם וא"כ לכם שייך לומר ה' לבאות להזכיר השם ולפי שאינם אומרים על סדר והקדימו עצמן להזכיר השם בלי ג' קדושות לכך נשרפים · כנ"ל כן המחבר לייסב דבר שנסתבכו בו קדמונים : משל לעני וכו' · פיין שהטב המשל אם הוא דומה לנמשל ועיין פי' מ"כ ולפי פירושו עושה כביכול להקב"ה לעני ולפרעה מלך ואני אומר שהמשל הוא להיפך משל לעני שהיה עומד לפני המלך ולא זע לפני המלך כי אמר בלבו שלא יקום אותי המלך כי אני עני מאד והמלך היה חכם ורוצה להכות אותו ולפגוע בגופו כי לא היה לו במה לקנוס אותה שהיה עני וכשנגע המכה בגופו אמר אין חכם כיוצא בו פירוש שאין חכם כמלך כך הביא הקב"ה מכות על מצרים ולא הרגיש

פרשה

מעביר את ישראל בתהומות · ומה שהולך לפניהם יומם דומה לנותנה בקרונין שלו : שנאמר כימי צאתך

יפה תואר

מצרים דאמר שמח מצרים בצאתם וגו' והכל היו לתכלית שישראל ישמרו את חקי ה' וכמו דמסיים שם בעבור ישמרו חקיו וגו' · ולבאר זה הביא מה שפרעה הכחיש בשם ד' כשבאו אליו משה ואהרן ולכן לקה כי חפץ ה' להודיע שמו בתבל : ומהו כן שאמר ה' הצדיק · שבלפי כפירתו בהקב"ה כי אמר לא ידעתי את ה' לא הול"ל אלא ד' הוא האלהים אמת וכיוצא ולא הל"ל מה דאמר לעיל פי"ב הוא עשה עמהם צדקה כו' · כי צדיק בכ"מ הוא האמר לעושי היושר והמשפט לא לעושי צדקה וחסד : ואפילו הורד שמה · נראה שצ"ל דהורד שדה · ופי' אפי' שנחרם השדה כלומר שאין לו גדר סביבו עכ"ז אף שהמכה ממלאה כולם לא היתה מתפשטת חוצה לשדה הסמוכה לה · ומ"ש כמו לוז נראה שהוא שם מקום שהיו שדותיו בלי גדר ופי' הורד לשון רדיא : ועליה נאמר כי כאשר משפטיך לארץ · כדלעיל פי"ג : וימטר עלידם כעפר שאר לא גרסינן כי בשליו של פורעניות מדבר ואינו ענין לכאן · ומ"ש ויוליכם בתהומות זה דבק עם מה מ"ש למה היתה כ"י דומה וכו' וכמו שהעביר את העטרה בנהר כך ומדלא כתיב כנאתך משמע כי גם הימים בזמנם ישוו יחד : אני נפדיתי עמכם · אף

שים

בני ישראל ותהא שמחתכם שלימה אפילו מי שהוא עני : שה תמים זכר בן שנה · שה בשביל (בראשית כב) אלהים יראה לו השה וגו' · תמים לשמו של הקב"ה שנאמר (דברים לב) הצור תמים פעלו · (כה) זכר · שהוא א הורג כל בכוריהם של מצרים וחס על בכוריהם של ישראל · מן הכבשים ומן העזים תקחו כשם שאני הורג האדם והבהמה השבי והשפחה כך רשות בידכם (לג) ליטול מכל מקום שאתם רוצים ויהיו משמרין אותו שהוא לכם שמחה (נ"א שמירה) גדולה שנאמר והיה לכם למשמרת : ושחטו אותו · (לד) אתם שוחטים פסח ואני שוחט בכורים : ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות · שאני פוסח עליכם ומגין עליכם · ויהיו זהירין בו שבלילה הוא נאכל שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש בשביל אברהם שהצלתיו מכבשן האש · ומצות בשביל שרה שעשתה למלאכי השרת עוגות ולא טעמו לחם · מרורים בשביל יעקב שכשם שנרדפו בניו במצרים כך רדפו עשו : ולא תותירו ממנו עד בוקר · כשם שאיני משייר נשמה בבכורי מצרים כך לא תותירו ממנו עד בוקר · משל למלך שאמר לבניו היו יודעים שאני דן דיני נפשות ומחייב הקריבו לי דורון שאם תעלו לפני לבימה שאעבור אילוגין שלכם לאחר · כך אמר הקב"ה לישראל בדיני נפשות אני מתעסק ומודיע אני היאך אני חס עליכם ברחמים בדם פסח ובדם מילה ואני מכפר על נפשותיכם שהעברה שאני עובר (לה) קשה היא שנאמר ועברתי בארץ מצרים וכן ישראל אומר (תהלים ט) ויהי ה' משגב לדך משגב לעתות בצרה : יג ד"א החדש הזה לכם אמר שלמה (משלי ח) בי מלכים ימלוכו א"ר לוי משל (לו) לדוכוס שזרקו לו הלגיונות פורפירא מה עשה פונה לופס ושורף את השטר ומוציא הלגיונין והיא נקראת ראש למלכותו · כך לכ"ו דורות מלך הקב"ה במצרים · פונה לופס שנאמר (שמות יד) ובני ישראל יוצאים ביד רמה · ושרף את השטר שנאמר (שם יב) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים · ומוציא לגיונין והיא נקראת ראש למלכותו · החדש הזה לכם · לקיים מה שנאמר בי מלכים ימלוכו : יד ד"א החדש הזה לכם הה"ד (מיכה ו) ואשלח לפניך את משה ואהרן ומרים · זש"ה (תהלים מג) שלח אורך ואמתך המה ינחוני זה משה ואהרן שנאמר (דברים לג) וללוי אמר תומיך ואוריך וכן כתיב (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו · ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים מלמד שלא היה מבקש לגאול את ישראל אלא אמר משה להקב"ה מי אנכי וכי כך הבטחת לאבותם שביד בשר ודם אתה מוציא בניהם ומי אנכי שאלך וכי אוציא את בני ישראל וכי אני הוא אותו שכתוב בו דן אנכי שאתה משלחני לגואלן לא כך הבטחת לאברהם ואמרת לו (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי · לא כך אמרת ליעקב (שם מו) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ולי אתה אומר · מי אנכי · אמר לו הקב"ה חייך אני יורד ומצילן · אשה אחת ירדה למצרים ובשבילה ירדתי והצלתי אותה · אימתי בשעה שנטל פרעה לשרה שנאמר (שם יב) וינגע ה' את פרעה · ומה בשביל אשה אחת ירדתי · בשביל ס' רבוא אנשים וס' רבוא נשים וס' רבוא בנים איני יורד ומצילן · אלא לכו אתם תחלה והודיעו לבני שאני גואלן ואח"כ אני מציל אותן (לז) לכך כתיב שלח אורך ואמתך המה ינחוני (לח) לכך אמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים : טו ד"א החדש הזה לכם · הה"ד (תהלים קה) שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו כיון שנכנס הקב"ה כביכול נגף את הבכורות ואלוהות שלהן (כו) שנא' (יהושע כד) ואגוף את מצרים (לט) וכן באלהיהן עשה ה' שפטים כיון שנגף אותם במכת בכורות מה עשו נטלו בניהם והטמינום בבתי עבודת כוכבים שלהם · א"ר ברכיה המצרים מבקשין ומחזרין היאך לברוח מן הנגף ולא היו מוצאין למה שנאמר (איוב יא) ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם · רשעים אלו המצריים שנא' (שמות ט) ואני ועמי הרשעים מי גרם להם שיהיו לוקים כל מכה ומכה על שהיו בוטחים בעבודת כוכבים שלהם מה עשה הקב"ה הכה את אלהיהם עמהם · מי שהיה של עץ היה נרקב של אבן היה נמס של כסף ושל זהב ושל נחושת

מסורת המדרש א עיין פסיקתא רבתי פיסקא י"ז · ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' · ולקמן פרשה י"ח · ובתנחומא סדר בא סימן ו' · מכילתא סדר בא פרשה י"ג · מדרש תהלים מזמור ע"ח · מדרש משלי סימן כ"ט · ילקוט כאן רמז קפ"ו · ילקוט תהלים רמז תת"כ · ורמז תתס"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"ד ·

חדושי הרד"ל

מרכוס המלך · וכאן נרמז אפי' עני ממ"ש ואם ימעט הבית גו' : (לג) ליטול מ"מ שאתם רוצים · פי' בין מכבשים בין מעזים (שהן נגד בכור אדם ובהמה) ודלא כיד"מ : (לד) אתם שוחטים פסח ואני כו' · ע' שה"ר פ"ב סי"ד : (לה) קשה היא שנאמר ועברתי וגו' · אפשר דרש לשון עברה וכעס : (לו) לדוכוס שזרקו לו הלגיונות פורפירא · היינו כנגד מלוכם שזרקו לפניו והמליכוהו והנמשל שבי"מ קבלו ישראל מלכותו של הקב"ה עליהם לקבל עול מצותיו ונודעה מלכותו בעולמו כמ"ש וידעתם כי אני ה' בקרב הארץ וכמ"ש בכ"מ אני ה' אלהיכם אשר הוצאתיך ממצרים ואמרו (בר"ה ל"ב) אני ה' אלהיכם זו מלכיות וזהו שמסיים לקיים מ"ש בי מלכים ימלוכו · שמעת קבלת עול מצות ועול תורה נחשב ראש למלכותו של הקב"ה כביכול בעולמו : (לז) לכך כתיב שלח כו' המה ינחוני · שהם אינן אלא מנהיגים ומנהלים אבל התשועה עצמה ע"י הקב"ה היתה (וידרוש מ"ש שם מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי (לומר איה אלהיך שהבטיחך אנכי אעלך) עוד אודנו ישועות פני ואלהי · כי הוא בפניו יושיענו ויגלה כבוד אלהותו ומלכותו עלי : (לח) לכך אמר ואשלח לפניך כו' · וכתיב לעיל מיניה כי העליתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך כלומר אני בעצמי ואת משה ואהרן ומרים שלחתי לפניך רק להודיעם וכתיב שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו (ור"ל דשם ג"כ כתיב בסוף כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (שהבטיחו דן אנכי כדלעיל) ויוציא (בכבוד עצמו יתברך) עמו בששון ברנה את בחיריו כיון שנכנס כו' כצ"ל : (לט) וכן באלהיהם כו' והטמינום כו' · בא לפרש שזהו שייכות שפטים באלהיהם ועי'

חדושי הרש"ש

(כה) זכר שהוא הורג כל בכוריהם ש"מ כו' · משמע לכאורה שלא נהרגו אלא בכורים זכרים ולא נקבות ופליג על הגהות דפסיקתא והביאה גם הילקוט · וכן במדרש עצמו לקמן פי"ח שגם נקבות בכורות מתו · ולזה א"ש בפשיטות מה שלא נהגו הנקבות להתענות תענית בכורים בער"פ ע' שו"ע או"ח סי' ת"ע : (כו) שנאמר ואגוף את מצרים · וסיפיה כאשר עשיתי בקרבו · ונלאו המפרשים · ויתכן

מתנות כהונה

גרסינן : ה"ג מרור יש בשביל יעקב שכשם] : אילוגין · שטר חוב ודין · ועי' בערוך ערך אלוגגות : הלגיונות · החיילות : פורפירא · לבוש מלכות · והנמשל היא התפלה שהיו ישראל מתפללין מתוך צרה : פונה לופוס · פונה ומסיר ומניח השם שעליהם : [כך לכ"ו גרסינן : וכי אני הוא כו' · עיין לעיל פר' ג' : ולא היו מוציאין גרסי' : ה"ג במכילתין של עץ היה נרקב ושל אבן היה נמס] : הגוהן

פירוש מהרז"ו

ברא"ה זו כמ"ש הרואה אתה שובה העיר · רואה אני דברי אדמון : שמחתכם שלמה · כל ישראל באין הפרש בין עשיר ועני ע"כ העשירים מחויבים לזכות העניים שישמחו גם הם שיתנו להם פסחים וכמ"ש בד"ה בחזקיהו ויאשיהו : שה בשביל · כדלעיל סי' י"א שבו נעקד : זכר · כפי הפשט והמפורש על בכור זכר ולא נקבה כך הפסח זכר · ועי' לקמן פ' י"ח ס"ג וצ"ע : הורג האדם וכו' · פי' בכור אדם וכו' ומ"ש השבי והשפחה בסדר זה כנבואת משה לפרעה כתוב עד בכור השפחה · ובמעשה כתוב וה' הכה וגו' עד בכור השבי · ומ"ש מכל מקום פי' בין כבשים ובין עזים והדמיון צ"ע : שמחה גדולה · אצ"ל שמירה גדולה וכן מצאתי בדפוס אחד נ"א שמירה גדולה : פוסח ומגין · כמ"ש בפסוק י"ג ופסחתי עליכם · ולא יהיה בכם נגף היינו שיהיה מגין מהמשחיתים : ויהיו זהירים בו · שלא יבא לידי נותר שאינו נאכל אלא עד חצות : בשביל אברהם · שהיה ראוי להיות צלוי באש וניצל : בשביל שרה · שאמר לה אברהם לושי ועשי עוגות הוא לחם ולא הביא לפניהם לחם כי נטמאת העיסה כמ"ש ב"ר פ' מ"ח סי' י"ב ועל גם זה אחר שחדל להיות לה אורח הנשים עתה האורח נוהג על המצות : מרורים · שני מרורים של יעקב ושל בניו וכן הוא ביד"מ : אלוגין שלכם לאחר · כן וכו' · כך בדפוסים אחרים · ואלוגין פי' במ"ע בלשון רומי ספר זכרון אשר בו ישובח ויגונה וגם ספר עדות · ומ"ש לאחר כמ"ש לעיל פ' זו ס"ס י"א : שהעברה · שלא היו ראויים לנס רק שהעביר הדין מהם למצרים · ומ"ש בדם פסח וגם דם מילה מרומז בפסוק זה כמ"ש שני פעמים דם וע' לקמן פ' י"ט ס"ה באריכות ועפ"י מדה י"ז דורש כאן מדה נ' : ויהי ה' משגב לדך · כמ"ש ב"ר פ"ג ס"ג · ובמדרש תהלים ט' · וע"ז אמר ויהי ה' משגב לדך שהציל בכורי ישראל וכמ"ש עוד במ"ת שם : יג משל לדוכום וכו' · כך הקב"ה כי מעת בריאת עולם לא נודע מלכותו בעולם · וכ"ו דורות י' מאדם עד נח וי' מנח עד אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה ועתה פנה לופס מה שיסללו ובזה מישראל החזיר להם על ידי ביזת מצרים שגלו אותם וזהו ביד רמה בעושר וכבוד והשט"ח הוא מ"ש ועבדום וענו אותם ת' שנה ולא היו שם אלא ר"י עכ"ז כתב ומושב ב"י ת"ל שנה · והוציא לגיונות שהיו בשבי במצרים וכל זה עפ"י הנהגת שלמעלה מן הטבע שהיא רק בכח התורה אשר היא באמת אמיתת מלכותו ית"ש בעולם וזהו בי וגו' שהתורה מתפארת כן · וזהו החודש הזה וגו' ראשון הוא לכם · ראשון הוא הקב"ה אני ראש הוא לכם למלך בחודש זה ע' מכילתא יתרו פסוק אנכי בדומה לזה : יד החודש הזה · ובפסוק הקודם ויאמר ה' אל משה ואהרן וע"ז הביא פסוק כי העליתיך ממצרים וגו' ואשלח לפניך את משה וגו' שהקב"ה בעצמו גאלם והם השלוחים וזהו שלח אורך ואמתך : וללוי אמר תומיך · לאיש חסידך הוא אהרן וכן פסוק תורת אמת הוא אהרן כמ"ש בפסוק הסמוך כי שפתי כהן וגו' ועל משה סמך עצמו על מ"ש לעיל פר' ה' סי"ד חסד ואמת וכו' ואמת זה משה בכל ביתי נאמן הוא · אך בפסיקתא פט"ו ס"ד איתא אורך זה משה כי קרן עור פניו · ואמתך זה משה בכל ביתי נאמן ע"ש כל הענין והנה הפסוק הוא לעתיד ואיך דורש על העבר במצרים · היינו כמ"ש במדרש תהלים שדורש שם כל המזמור כמו שעשית במצרים כך עשה לנו עתה וגם ע"ל פסוק זה וז"ל למה קודר אתהלך בלחץ · כמו שגאלת לאבותינו מן הלחץ וכו' הלא שלחת להם הגאולה שנאמר שלח משה עבדו אהרן וגו' וכן שלח לנו שנים כנגדם שלח אורך ואמתך וכו' ע"ש ופי' כמו ששלחת שם אורך ואמתך כך שלח לנו וכאן בא לפרש איך היה במצרים אורך ואמתך : מלמד שלא היה · משה לא היה מבקש ובא להביא ראיה מפסוק מי אנכי · ע' לקמן סי' י"ח ועי"ל פ"ג ס"ד : אני יורד ומצילן · כמ"ש בסנה וארד להצילו מיד מצרים ודורש ק"ו סתום וכמ"ש ליעקב אנכי ארד עמך וגו' : ס' רבוא נשים · אין החשבון בדווקא כי היו יכולים לישא כל אחד כמה נשים וכל אחת תוליד כמה בנים אלא תפס מספר המפורש באנשים · ויתכן הק"ו של שרה כאן מרומז בפסוק עוד נגע אחד כמ"ש אצל שרה וינגע ה' וגו' נגעים גדולים וגו' וזהו עוד נגע וע"פ מדת ממעל דורש הק"ו שיעשה בעצמו כו' ע' לקמן פ' י"ח סימן א' : טו שלח משה וכו' · כמ"ש בריש סי' הקודם עד ויך כל בכור במצרים בעצמו כו' וזהו מ"ש כיון שנכנס הקב"ה וכו' : ואגוף את מצרים · ולשון הפסוק ואשלח את משה ואת אהרן ואגוף את מצרים כאשר עשיתי בקרבו ואחר הוצאתי אתכם שמ"ש ואשלח את משה ואת אהרן הוא לענין כל המכות כנ"ל עד מ"ב ואח"כ ואגוף את מצרים בעצמי זה מ"ב שנקרא נגף כמ"ש ולא יהיה בכם נגף למשחית אלא במצרים יהיה הנגף · ומ"ש כאשר עשיתי בקרבו לרמוז שבמכת בכורות עשה שפטים באלהיהם וכמ"ש בפרשת ועברתי וגו' והכיתי וגו' ובכל אלהי וגו' · אך בעת המעשה אינו מפורש כאן שעשה שפטים באלהיהם ומביא המדרש ראיה שגם במעשה היה כן וזהו כאשר עשיתי בקרבו וכמ"ש בסדר מסעי ומצרים מקברים

יפה תואר

שיש סוד בדבר הזה מ"מ גם לפי הפשט יתפרש כי בישועת ישראל יודע שמו הגדול בארץ וכמו בצאתם ממצרים ולזה אומר אני נפדיתי עמכם · מעתה"כ כאשר בני ישראל ישבו במצרים בכור הברזל · לא ידע איש את שם ה' וזה הוא הכוונה כי השכינה היא בגלות : שה בשביל אלהים יראה לו · פי' כי בזכות יצחק שנפדה בשה זכו לזה · והדרש הוא מיותר דקרא דכתיב ויקחו איש שה לבית אבות שה לבית אשר שה השני מיותר לכן דריש לדרש הזה · ואגב דריש זכר תמים לדרשא אע"ג דלא מיותרים הם : זכר שהרג בכוריהם וכו' · דרש זכר לשון זכירה שלא זכר בכורי ישראל לפניו לטובה · אבל לא זכר ממש רמז לבכורות שגם בנקבות הבכורות היתה המכה וכמ"ש ז"ל שבתיה בת פרעה בכורה היתה וניצלה בזכות משה : והיו משמרין אותו ד' ימים · שמקחו בעשור ושחיטתו בי"ד : זה משה ואהרן · ודריש אורך על לוי שנקרא אור כדכתיב תומיך ואוריך ומדריש אורים שמאירים את דבריהם · ואמתך קאי על משה בשביל דכתוב תורת אמת היתה בפיהו : הה"ד שלח משה עבדו · ודרש החדש הזה לכם כמו שמשה עתה שפטים באלהי מצרים · כן יהיה לעתיד לבוא וכמו דמסיים : כביכול נגף ה' הבכורות

ידי משה

פרעה עד שנגע בגופו ואמר ה' הצדיק אבל לפי פי' בעל מ"כ למה אמר המלך שאין כוונה בו כעני למה ועל מה זה וק"ל : תקחו כשם שאני הורג וכו' · נ"ל שרבותם לומר כי בכל מקום שנאמר ויקחו שלך משמע ולא של אחרים אבל כאן כתיב תקחו סתם משמע אפילו משל אחרים לז"א כשם וכו' וק"ל : ויהיו זהירין שבלילה הוא נאכל שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה כנ"ל : מרורים וכו' · פי' דנקט קרא מרורים לשון רבים לרמוז לשני רדיפות מצרים ועשו : דיני נפשות ומחייב · פי' שאני דן דיני נפשות וגם מי שחייב שאר עונשים וקנסות : שאעביר אילוגין שלכם לאחר כנ"ל · פי' הדין שראוי להיות עליכם שנתחייבו אתם תתהפך על אחר על צד שכנגדו פי' שאהפך דם שלכם על דם פסח ודם מילה ומסיים המדרש שהעברה שאני עובר קשה היא פי' כדאיתא שקטרגו ואמרו הללו עובדי עבודת כוכבים וכו' ואני צריך לעבור בעצמי כדי להציל אתכם מן הקטרוג והדין היה ראוי להיות עליכם כמו על המצרים · ואף שקשה לפני להציל אתכם חייבים מ"מ אעשה וזהו ועברתי שהוא שהעברה שאני עובר קשה היא ודו"ק : לקיים מה שנאמר וכו' · פי' שכל המלכים מונין מנין כדאיתא בריש מסכת ר"ה שמונין למלכים מניסן כמו שאני נמלך בחודש ניסן על ישראל וז"ש הפסוק כי מלכים ימלוכו פי' שמלכותם מתחלת מניסן כמו שהתחלתי מלכותי בחודש ניסן : ד"א החדש הזה וכו' · נ"ל ד"א וידבר ה' אל משה ואל אהרן החדש הזה לכם

התיכן כשם שהיו מתחלתן שנא' (במדבר לג) ובאלהיהם עשה ה' שפטים וכל עבודת כוכבים שבעולם אבדו חוץ מבעל צפון שלהם למה בשביל להטעותן לכך כתיב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם · (שם) וכן ישעיה אומר (ישעיה מג) הנותן בים דרך · המוציא רכב וסוס חיל ועזוז · כיון שיצאו ישראל ממצרים אמר הקב"ה (שמות יד) וישובו ויחנו לפני פי החירות · ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ · קרא לכל חיילותיו ואמר להם אי אתם יודעים שבעל צפון כנס על ישראל כל האריות שבמדבר כענין שנאמר (דניאל ו) שלח מלאכיה וסגר פום אריותא מיד שרן של מצרים ירד לאבדם שנא' (שמות יד) והנה מצרים נוסע אחריהם · א פרעה נוסע אחריהם לא נאמר אלא מצרים זה השר שלהן · מיד וייראו מאד · אמר להם הקב"ה אל תיראו · אמר לו הקב"ה למשה נטה ידך על הים מיד ויט משה את ידו · ומצרים נסים לקראתו היה צריך לומר מצרים נסים אחריהם וכי יש אדם בורח מן חבריה ונס לקראתו אלא שהטעה אותם הקב"ה ולא היו מוצאין היכן לנוס והיו נסים לקראתו עד שנשתקעו תהומות שנאמר (שם) וינער ה' את מצרים בתוך הים · ורוח הקדש צווחת ואומרת (איוב יא) ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם · ועל בעל צפון שבטחו עליו נאמר ותקותם מפח נפש וכן לע"ל ב כשיכנסו כל העובדי כוכבים מביאין עבודת כוכבים שלהם שיצילו אותם שנאמר (מיכה ד) כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד · וכיון שבאין מה הקב"ה עושה בהם מתיכן והן רואין ומתביישין והם משליכין אותם והולכין ומטמינים עצמן במערות ובסלעים · וכן ישעיה אומר (ישעיה ב) כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם אלו · (מא) הטיוסין שלהם (שם) והאלילים כליל יחלוף · ומה הן עושין הולכין ומטמינים עצמם · שנאמר (שם) ובאו במערות צורים ובמחלות עפר · וכתיב (שם) ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו · אמר להם הקב"ה בורחים אתם ראו מה הכתבתי (עמוס ט) ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש · ג חיאל שנטמן בבעל בהר הכרמל שזרק אש בעצים (מב) לא נגפתיו (שם) ואם יסתרו מנגד עיני · ואומר (שם) אם יחתרו בשאול · אותה שעה (איוב יא) ועיני רשעים תכלינה אבל הצדיקים עליהם הוא אומר (משלי יח) מגדל עוז שם ה' :

מן ד"א ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר מה הקב"ה עושה במצרים בשביל ישראל אמר ר' יצחק נפחא משל למטרונה שהיתה מקטרגת למלך (מג) נתנה בפילקי והלך לו היה עמה המלך בפילקי אמרו לו מה איכפת לך אמר להם כל הימים שאני עמה אינה נוטלת שם רע כך ד נשתעבדו ישראל במצרים ונגלה הקב"ה כביכול עמהם שנא' (בראשית מו) אנכי ארד עמך מצרימה וכן בבבל שנאמר (ישעיה מג) למענכם שלחתי בבלה וכן במדי שנאמר (ירמיה מט) ושמתי כסאי בעילם ואין עילם אלא מדי שנאמר (ישעיה כא) עלי עילם צורי מדי · ביון היה הקב"ה עמהם · (כז) שנאמר (זכריה ט) וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו · אמרו לו להקב"ה כל כך למה אמר להם כל הימים שאני עמהם אין נוטלין שם רע : במצרים הייתי עמהם ונמצאת שלימה שנאמר (שיר ד) גן נעול אחותי כלה · בבבל הייתי עמהם ונמצאת שלימה שנאמר (דניאל ג) הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין · במדי הייתי עמהם ונמצאת שלימה שנאמר (אסתר ג) ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה · ביון (כח) לא כתבו על קרן השור שאין להם חלק באלהי ישראל · באדום אם הקב"ה יאמר הן מי יאמר לאו שנאמר (ישעיה סג) מי זה בא מאדום · א"ר שמואל בר נחמן משל לעשיר שיצא בשעת הקיץ היו אנשים אומרין בגורן הוא · מה עשה נכנס ובידו פרכיל של ענבים כדי שידעו הכל שבא מן הכרם כך העובדי כוכבים אמרו להם לישראל היכן אלהיכם שנאמר (דברים לב) אי אלהימו (ישעיה מז) ועתה שמעי נא זאת עדינה היושבת לבטח וגו' מה הקב"ה עתיד לעשות לה (דברים לב) אשכיר חצי מדם · ולא זאת בלבד אלא שעתיד לדרכן שנאמר (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי · והוא עתיד לדרוך במנעלו לכל גדולי אדום · שנאמר (תהלים ס) על אדום אשליך נעלי :

מן דבר אחר בארץ מצרים משל לאחד שמצא נחש (מה) ורצץ את ראשו באבן והתך את זנבו (מו) ומעכשיו מהו טוב · כך המצריים עמדו

מסורת המדרש א לקמן פרשה כ"א · ב מדרש תהלים מזמור ל"א · ילקוט תהלים רמז תשי"ד · ג ילקוט מלכים ב' רמז רי"ד · ד מגילה דף כ"ט · ירושלמי תענית פרק א' סוף הלכה א' · וירושלמי סוכה פרק ד' הלכה ג' · לקמן פרשה כ"ג · במדבר רבה פרשה ז' · מכילתא כאן פי"ד · ספרי פרשה בהעלותך פיסקא פ"ד · וסדר מסעי פיסקא קס"א · ילקוט כאן רמז ר"ו · ילקוט בהעלותך רמז תשל"א ·

חדושי הרש"ש

ויתכן שהמדרש מפרש מצרים על השר שלהם (כדלקמן על והנה מצרים נוסע אחריהם) כאשר עשיתי בקרבו היינו בכוריהם : (כז) שנאמר וה' עליהם יראה וגו' · ובקרא שלפניו כתיב ועוררתי בניך ציון וגו' : (כח) לא כתבו עקה"ש כו' · לפי שגזירת אנטיוכס היתה שיכתבו על קרן השור כו' כדאיתא בב"ר פ"ב סי' ד' וש"נ · לכן אמר שנמצאת שלמה בזה ולא כתבו כו' ודלא כיד"מ שכ' שהוא בלשון תמיהה

חדושי הרד"ל

למכת בכורות על שהיו בוטחים בהם וסטמינום שם · ועשה ה' שפטים באלהיהם עמם : (מ) וכן ישעיה אומר כו' דרך גו' המוציא גו' ועזוז יחדו ישכבו בל יקומו · מביא ראיה לזה דמשגיא לגוים ויאבדם מדכתיב המוציא כו' שהקב"ה המוציא סוס רכב פרעה ותילו (ונתן בהם עוז לאמץ את לבבם לרדוף אחר ישראל · ואפשר ועזוז רומז לשר של מצרים שהוא מעוז ראשם) בכדי לאבדם כולם ויחד ישכבו בים סוף : (מא) הטיוסין שלהם · פי' מ"ע זכת וימי החג : (מב) לא נגפתיו · מפורש בילקוט מלכים שנ' כו נתם כדכתיב בסיפיה דקרא דעמוס משם אצוה את הנחש ונשכם : (מג) נתנה בפלקי · והלך לו שמלך והיה עמה בפלקי כצ"ל : (מה) ורצץ את ראשו · כן דרך לרצץ בראשו כמ"ש טוב שבנחשים רצוץ את ראשו וכדכתיב הוא ישופך ראש · ואמרו באג"ב פר' פ"ב שאם מכהו על מקום אחר מגופו אינו מת : (מו) ומעכשיו מהו טוב · כצ"ל כלומר מהו שוה כלום :

פירוש מהרז"ו

וגו' כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים · וזהו מה שאמר המדרש וכן באלהיהם פי' שמשני פסוקים אלו ראיה שגם במעשה היה כן ובא לפרש טעם הדברים וכמ"ש במכילתא פסוק ועברתי : להטעותן · לעיל פ"ג ס"ס ח' וש"נ מכילתא רים בשלח · כמ"ש ויוציא לאור צלמות כמ"ש לעיל סי' י"א פ' זו על יצ"מ אז הטעה למצרים · וכן בס"י ע"ש : הנותן בים דרך המוציא · והיל"ל בהיפך תחלה המוציא ואח"כ בים דרך ע"כ דורש קודם שהוציא חיל מצרים נתן בים דרך על ידי שאמר וישובו ויחנו וגו' ובין הים וגו' חנו על הים בזה נתן דרך שיטעו מצרים וירדפו בים ויאבדו יחדו ישכבו וגו' : וסגר פום אריותא · דרש גז"ש וכן הוא במכילתא רים בשלח : שרן של מצרים · לקמן פ"כ ס"ה פ' כ"ב סי"ב לפרש מ"ש ועיני רשעים וס"ד ותקותם מפח נפש להשר שקוו לו ולבעל צפון : ילכו איש בשם · יתבונן הקורא שחבר המדרש פסוקים מד' מקומות פסוק זה ממיכה ד' והיה באחרית הימים וגו' וכל הענין · כי כל וכו' ילכו ולא פי' למה ילכו ומפורש יותר בישעיה ב' ג"כ הפרשה של מיכה הנ"ל והיה באחרית הימים וגו' ישפוט למחריבי ביהמ"ק כי יום לה' צבאות וגו' ואז והאלילים כליל יחלוף שמתוכן יבאו במערות צורים וגו' מפני פחד ה' וגו' ביום ההוא ישליך אדם את אלילי כספו וגו' וחסר בישעיה שבעת שיטמינו עצמם עם אליליהם ונלמד ממיכה · ובמיכה אינו מפורש מה יעשו עם אליליהם ומפורש בישעיה שישליכו ויחלופו · ובב' מקומות לא ביאר אם יגלו המטמונים במחבואם · זה מבואר בעמוס בפרשה דומה לב' הנ"ל וה' צבאות הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל יושבי בה כנ"ל בישעיה שאז יטמינו עצמם ויחבאו עם אלהיהם כנ"ל במיכה · ועל זה אמר אם יטמינו ויחבאו לא יועילו כלום כמו חיאל שנטמן לבעל וזהו מה אם יחבאו בראש הכרמל · ומ"ש בורחים אתם כמ"ש ואנה מפניך אברח · ובכל המבואר יובן הפסוק ועיני רשעים וגו' : חיאל שנטמן · ע' לעיל פ"א סי' כ"ב ע"פ מדה י"ז ע"ש ותבין כאן איך דרשו שכן היה המעשה · ודרשו ע"פ מדת סמוכין אל חיאל שתחלה כתוב בימיו בנה חיאל וגו' וסמוך לזה ויאמר אליה כל הענין של העצירת גשמים והמעשה בהר הכרמל · ובלי ספק שדרשו גם על מ"ש אם יעלו השמים וגו' יחתרו בשאול וגו' בקרקע הים וגו' על מעשים כנ"ל אעלה על במתי וכוונה שירדו בני קרח בשאול וכדומה אלא שאנו חסרים מדרשים רבים : אותה שעה · בא לחתום מ"ש וכן לעתיד : מגדל עוז · וס"ד בו ירוץ צדיק ונשגב · לפרש הפסוק הנ"ל ואנחנו נלך ולא פי' אם יועיל וכאן מפורש ומי שחפץ לטעום טוב טעם צוף דובשם בעיניו יראה כל הפסוקים ויבין עמקות חז"ל וע"ז נצטוינו להבין דברי חכמים וחידותם : מן בשביל ישראל · כל ימי גלותם במצרים עי' זוהר בחוקותי באריכות ועי' לעיל פ' ז סי"ו ולקמן רים סי' י"ח וי"ע : מקטרגת · מכעסת ומריבה : מה איכפת לך · מאחר שאתה בכעס עליה : וגלה הקב"ה · מכילתא בא בפסוק ומושב בני ישראל ירושלמי תענית פ"א סוף הלכה א' · ספרי סוף מסעי ולקמן פ' כ"ג ס"ה במ"ר פ"ז ס"י : למענכם שלחתי · במכילתא הגי' שולחתי וכן בירושלמי שם וע' ויק"ר סוף פר' ל"ב ופי' שכתוב שלחתי ויקשה את מי שלח למענכם ודורשים א"ת שלחתי אלא שולחתי : ועוררתי בניך · על בניך יון : גן נעול · עי' לעיל פ"א סי' כ"ט וש"נ : לא כתבו · כמ"ש ב"ר פ"ב ס"י שהיו אומרים כתבו על קרן השור וכו' : אם יאמר הן · לגאלם ועיין ילקוט ישעיה פסוק זה : משל לעשיר · וענין המשל שהגורן הוא מקום הטבה לרבים לכהנים ללוים ולעניים ולכל מבקש מתנה ואתן כמ"ש

מתנות כהונה

הנותן בים דרך כו' : אין זו מדה קשה · וכן במים עזים נתיבה אבל להוציא ממקומו רכב וסוס חיל ועזוז ולגררם בים זו היא מדה קשה ויד חזקה · ועיין מזה במדרש חזית פסוק אחזו : וסגר פום אריותא · וכן כאן כתיב סגר עליהם המדבר כלומר סגר וחבר ואסף עליהם חיות המדבר : הטיוסין · נראה דצ"ל הטעותין עבודת כוכבים שהם טועים אחריהם וכדמסיים והאלילים כליל יחלוף : חיאל שנטמן כו' · בהר הכרמל שמנוהו עובדי הבעל לפנים תחת המזבח שידליק שם העצים למען יאמרו שהאש ירדה מן השמים ונגף שם : בפילקי · בבית הסוהר ואמר כן שעמדו ישראל באמונתן : [ה"ג נכנס ובידו פרכיל של ענבים] : נעלי · דרשו לשון מנעל :

נכנס

ידי משה

להם הה"ד שלא משם עבדו אסרן אשר בחר בו כצ"ל והוא סוף המאמר ומה שאמר כיון הוא מאמר בפני עצמו זדו"ק : וכל עבודת כוכבים שבעולם אבדו · בא' כצ"ל ולא עבדו בעיי"ן : מתיכן · פי' לשון נמוס כמו ותם השמש ונמס וכן חלב מהותך וק"ל : נתנה בפילקי והלך לו · נ"ל דה"פ · מתוך הכעס נתן אותה לבית הסוהר והלך לו פי' כשהלך הכעס ממנו היה עמה וכו' · וזה הלשון תמצא כמה פעמים : ביון לא כתבו · פי' לשון בתמיה וכי לא כתבו על קרן השור שאין להם חלק באלהי ישראל ואם הקב"ה יאמר הן פירוש היה להם חלק מי יאמר לאו כצ"ל ואח"כ אם באדום מגליה שהיה הקב"ה שם עמהם שנאמר מי זה בא מאדום וגו' וטעות נפל בספרים ונעקר תיבת אדום ממקומו ונדפס בשורה שלפניו וק"ל ורבי שמואל מביא משל כמו שהעשיר מביא ענבים לראייה שהיה בכרם כן הקב"ה שבא מאדום בבגדים אדומים שנאמר חמוץ בגדים : ומעכשיו מה הוא טוב · פי' מה היה לו לעשות יותר שקצץ ראשו וזנבו

וכן

יפה תואר

הבכורות · משום שהוא רחוק מהשכל כי ה' הממית את כל והוא חי העולם כי הוא בעצמו יגוף את הבכורים לכן אמר כביכול · שהוא עצמו נגף ולא ע"י שליח · ומביא ע"ז את הכתוב ואגוף את מצרים שהוא בעצמו נגפם : בטלו בניהם כו' · בא בזה לתת טעם למה הכה את אלהיהם שלא אין הקב"ה מאבד את דבר המתעה לטועים וכדאיתא בע"ז דא"כ היה מאבד גם את צבא השמים משום שהטועים עובדים להם : כנס על ישראל האריות · שכשראו ישראל את הים סוער הפכו פניהם למדבר · והקב"ה זמן להם חיות רעות ולא היו מניחות אותם לעבור והיינו סגר עליהם המדבר ואין סגירה אלא חיה רעה שנא' וסגר פום אריותא כ"ה במכילתא וז"ש הכא שלח מלאכיה וסגר פום אריותא כי פרעה חשב שזו כחו לאלוהו : שהטעה אותם הקב"ה כו' · שחשבו שדרך התהום היה דרך היבשה ועל כן נסו לקראת הים ונשתקעו בתהומות בחשבם שהם נסים לשפת הים · או שפי' שהיו מטורפין וכמ"ש רש"י ומצד טירופם לא היו מבחינים ורצים לקראת המים · והזכיר זה משום שגם זה בכלל משגיא לגוים · ובכלל ומנוס אבד מנהם : וכן לע"ל כשיכנסו העובדי כוכבים כו' : ע' שוח"ט מזמור ל"א גבי שהשתוו לו כל אלהים · ומה דאיתא כרים ע"ז לעתיד לבוא מביא הקב"ה ס"ת כו'. שם אמר שיכירו טעותם וידעו כי ה' הוא מלך כל הארץ · ויש לפרש מ"ש הולכים ומטמינים עצמם פי' שידקו את טעותם נאמר כי עזב ה' את הארץ בידי הכוכבים והמזלות ולא יבים על מה שבארץ מתחת וז"ש שיטמינו נפשם במערות צורים ובמחלות עפר · והקב"ה יוכיח להם שאין נסתר מנגד עיניו לא העליונים שבראש הכרמל · ולא התחתונים אשר בשאול · ובדרך זו יתפרשו ויתבארו דברי המדרש : אלו הטווסין לפי הענין נראה שזה שריהם של מעלה · אבל לא מצאתי חבר לזה : אבל ישראל עליהם הוא אומר כו' : כדי שלא לעמוד כדבר רע נקט הא לסיום האגדה : בשביל ישראל · גם בדרש הזה בא לתרץ למה כתיב לכם וכדלעיל ודריש כי קאי על מ"ש בארץ מצרים ל מר כי לכם בעבורכם היי' ה' בארץ מצרים וכדמפרש ואזיל : וגלה הקב"ה עמהם · וכמו דאיתא במכילתא ובמגילה כל מקום שגלו שכינה עמהם · ופי' השגחת ד' המיוחדת כמו שכתבנו כמה פעמים · ואין זה סותר למ"ש כב"ב שהשכינה בכל מקום · ובעל עין יעקב כתב וסוד השכינה שהיא נקראת לפעמים כלה ופעמים כנסת ישראל ומלכה ושמות אחרים ידוע לבעלי האמת : שנאמר למענכם שלחתי בבלה · משמע שגלת עם השכינה עמהם ע"ד ובפשעכם שולחה אמכם שפי' חכמי האמת על השכינה · אבל במכילתא גרסינן שולחתי בבלה ונראה שמסורת בידם דשולחתי כתיב אע"פ שאין כן בספרינו : כל הימים שאני עמהם אין נוטלין שם רע · פי' כי אם יאמרו דרך ה' אז יסיר ה' כל חסד מתועבם ואון אשר רבים יכלו לחשוד אותם · וכמו כמצרים אמרו אם המצריים שלטו בנשותם כ"ש בנשותיהם וזרע מצרים מעורב עם זרע ישראל · ולכן הצטיין הקב"ה את בניהם בתוארם כי ידעו הכל אשר הם מזרע יעקב וכמ"ש בחזית על פסוק גן נעול · וכן בבבל ומדי ויומי אנטיוכוס יען כי דבקו בה' אלהי אבותיהם ידעו הכל כי נאמנים הם לאלהי השמים והארץ ולא יכלו לחשוד אותם כי בסתר לבבם נפשו אחרי עבודת כוכבים : אם הקב"ה יאמר הן כו' · דריש סיפא דקרא אני מדבר בצדקה רב להושיע · ומפרש אני מדבר טובה עליהם להצדיקם ואומר תמיד להושיעם ומי יתלוק עלי וגם אם בבל מדי ואנטיוכוס גזרו עליהם גזירות לא תקומנה וכמו שדרשו רז"ל את הכתוב המה יבנו ואני אהרוס : היו אומרים בגורן הוא · כיון שבקיץ הוא זמן הגורן אבל שבא מפרכיל של ענבים ידעו הכל שבא מן הכרם כן יאמרו אויבינו שהקב"ה איננו בכרם ישראל ואמרו אי אלהימו · וממה שיצילם מכל נזקם ידעו הכל כי עוד עינו צופיה על כרם ישראל : דבר אחר בארץ מצרים · גם בזה בא לדרוש מלת לכם כי החודש והגאולם

עז

ושיעבדו את ישראל מה שאי אפשר · וכן אדום מה עשה הקב"ה
במצרים (מז) פרע מהם · שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים
סוף · ובאדום כתיב (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי · (מח) אמר רוח
הקודש (יואל ד) מצרים לשממה תהיה · ואדום למדבר שממה ·
והקב"ה עתיד לגאול את ישראל מאדום · (דניאל ט) ירושלים ועמך
לחרפה לכל סביבותינו · ואין אתה פודה אותנו · אמר להם הן
אמרו לו השבע לנו ונשבע להם שכשם שפדה אותנו ממצרים כך
הוא יפדה אותנו מאדום · ולא עוד אלא שיהיו גדולי העם רואין
קטן מישראל ומתאוין לכרוע לפניו בשביל השם שכתוב על כל
אחד ואחד · שנאמר (ישעיה מט) כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה
נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו · משל לעץ נאה
שהיה נתון בבית המרחץ נכנס (מט) פרוסביטוס לרחוץ הוא וכל
עבדיו ודשו את העץ וכל הפגאנים וכן כל אחד ואחד מהן מתאוים
לפסוע עליו · לאחר ימים שלח (נ) פרוטומו שלו לאותה מדינה
שיעשה לו איקונין ולא מצא עץ חוץ מאותו שהיה במרחץ · אמרו
האומנין לשלטון אם מבקש אתה להעמיד האיקונין הבא את העץ
שיש במרחץ שאין לך טוב ממנו · הביאוהו ותקנו אותו כראוי
ונתנוהו ביד צייר וצייר את האיקונין עליו והעמידה בתוך הפלטון
בא השלטון וכרע לפניה וכן דוכוס וכן אפרכוס וכן הפרופיסטון וכן
הלגיונות וכן דימוס וכן כולם · אמרו להן אותן האומנין אתמול
הייתם מדיישין את העץ הזה במרחץ ועכשיו אתם משתחוים לפניו ·
אמרו להם אין אנו כורעים לפניו בשבילו אלא בשביל פרוטומו של
מלך שהיא חקוקה עליו · כך אומרים אנשי גוג עד עכשיו היינו עושים
בישראל מה שאי אפשר שנאמר לבזה נפש למתעב גוי ועכשיו
לישראל אנו משתחוים · אומר להן הקב"ה הן בשביל שמי שכתוב
עליהם שנאמר (שם) למען ה' אשר נאמן · וכן משה אומר (דברים כח)
וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו' · וכשהוציא הקב"ה
את ישראל ממצרים היה נוטל הפנס ומהלך לפניהם שנא' (שמות יג)
וה' הולך לפניהם יומם · וכן הוא עתיד כשיוציאם מאדום · שכן
אמר ישעיה (ישעיה נב) כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל ·
(נא) וכתיב (שם מב) הראשונות הנה באו וגו' · לקיים מ"ש מצרים
לשממה תהיה ואדום למדבר שממה: יח ד"א בארץ מצרים בשביל
מי נגלה הקב"ה בשביל עצמו · משל לבן בית (נב) שנתפס ע"י בעל
מלאכתו ונחבש · אמר לו אדונו אל תירא אני בא ומוציאך · שלח

עבדו להוציא ולא רצה הפונדקי לשלחו אמר יפה עשה הפונדקי
שאני אמרתי לו אני מוציאו ולא פקדתיו שאני משלח את עבדי ·
כך אמר הקב"ה לאברהם עתידין הן בניך להשתעבד במצרים ואח"כ
אני גואלן שנאמר (בראשית טו) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכתיב
(שם) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי · שלח הקב"ה משה לגואלן
ולא רצה פרעה אמר הקב"ה כראוי עשה פרעה כי אני אמרתי
לאברהם דן אנכי וכי משה אנכי או אהרן אנכי לא אמרתי אלא
(תהלים פא) אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים: יט ד"א בשביל
מי נגלה הקב"ה במצרים בשביל משה · א"ר נסים משל לכהן
שהיה לו גינה של תאנים ובאותה גנה היה (כט) בית הפרס בקש
לאכול תאנים אמר לאחד לך אמור לארים שבעל הגינה אומר לך
שתביא לו שתי תאנים הלך ואמר לו כך השיבו הארים מי הוא
בעל הגנה לך למלאכתך · אמר לו הכהן אני אלך לגנה אמרו לו
למקום טמא אתה הולך אמר להם אפילו יש שם מאה טומאות
הולך אני ולא יתבייש שלוחי · כך כשהיו ישראל במצרים אמר
הקב"ה למשה לכה ואשלחך אל פרעה הלך ואמר לו מי ה' אשר
אשמע בקולו לא ידעתי את ה' לכו לסבלותיכם · אמר הקב"ה אלך
למצרים שנא' (ישעיה יט) משא מצרים · אמרו לו מלאכי השרת למצרים
אתה הולך למקום טומאה · אמר להם אלך ולא יתבייש שלוחי משה ·
ההד (שמות יב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר:
כ ד"א החדש הזה לכם · למה אמר הקב"ה למשה ולאהרן לפי
(נג) שקדוש החודש בשלשה כשבקש הקב"ה לקדש את החודש אמר
הקב"ה למשה ולאהרן (ל) אני ואתם נקדש את החודש · ההד ויאמר
ה' אל משה ואל אהרן (לא) (נד) אבל עיבור השנה בי' זקנים [א] כשהיו
רבותינו נכנסים לעבר את השנה נכנסים י' זקנים בקיאים לבית
המדרש (נה) ואב ב"ד עמהם (נו) ונועלין את הדלתות ונושאין ונותנין
בדבר כל הלילה · בחצי הלילה אומרים לאב ב"ד מבקשים אנו לעבר
את השנה שתהא השנה הזאת י"ג חודש · גוזר את עמנו (נז) והוא
אומר להם מה שדעתכם אף אני עמכם באותה שעה יצא אור מבית
המדרש ובא לפניהם והיו יודעים שנתרצה להם האלהים (נח) שנא'
(תהלים קיב) זרח בחשך אור לישרים · מה שהן גוזרין הקב"ה מסכים
עמהם שנאמר (שם נז) אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי · ישתבח
שמו של הקב"ה שהבריות גוזרין והוא מסכים שנאמר (ש"ב כג) צדיק
מושל ביראת אלהים ומנין להתועד בי' זקנים שנא' (קהלת ז) החכמה

מסורת המדרש א עיין סנהדרין דף י' · ובירושלמי סנהדרין פרק א' · תוספתא שם פרק ב' · ובויקרא רבה פרשה כ"ט · פרקי דרבי אליעזר פרק ח' · ילקוט תהלים רמז תת"מ ·

חדושי הרד"ל

(מז) פרע מהם · שנאמר למכה מצרים בבכוריהם וגו' ונער פרעה גו' כצ"ל: (מח) אמר רוה"ק · הקב"ה עתיד לגאול כו' שכשם כו' כך הוא כו': (מט) פרוסביטוס · פי' אדם חשוב: (נ) פרוטומו · פי' מ"ע צורת אדם עד הטבור: (נא) וכתיב הראשונות הנה באו · וחדשות אני מגיד לקיים מ"ש מצרים לשממה כו' כצ"ל: (נב) שנתפס ע"י בעל מלאכתו · פירוש בגרמתו של בעה"ב וכנמשל ע"י גזירת ה' כי גר יהיה זרעך כו': (נג) קדוש החודש בשלשה · פ"ק דסנהדרין (י':) וע' רפ"א דר"ה: (נד) אבל עבור השנה בעשרה · איתא כר"א דאמר הכי בפר"א פ"ח ופליג אתנאי דרים סנהדרין דס"ל בג' או בז' (ובויק"ר פכ"ט איתא בחמשה) (ובביאורי לפר"א שם פי' בס"ד): (נה) ואב"ד עמהם · בסנהדרין (י"א:) אין מעברין את השנה אלא א"כ ירצה נשיא כו': (נו) ונועלין את הדלתות · שם (כ"ו) כי מטו להתם סלקי לאגרא שלפיה לדרגא מתותיה כו': (נז) והוא א"ל מה שדעתכם כו' · פי' והאב"ד אומר לב"ד · וע' בפר"א שם שהיה ראש הישיבה מזכיר את השם והיו שומעין ב"ק כו': (נח) שנאמר זרח בחשך אור לישרים · שבחשך בחצי הלילה היה זורח להן אור (ויש לרמוז לישרים לי' שרים

חדושי הרש"ש

תמיהה: (כט) בית הפרס · ע' מ"כ שכ' ואם שהה שם כדי אכילת פרס טמא · תמוה מאד כי זה לא נאמר אלא בבית המנוגע לטמא בגדים · ומה שנקרא בית הפרס ע' בהר"ב ר"פ י"ז דאהלות: (ל) אני ואתם נקדש את"ח · מזה ראיה חזקה דהחדש הזה נאמר בר"ה גופיה · דראיית התוס' בפסחים (ו' ב') ד"ה ממאי מהא דאמרינן שא"ל הקב"ה כזה ראה וקדש · יש לדחות דילמא במראה הנבואה הראה לו וכמ"ש הרמב"ם בריש הל' קה"ח · ודומיא דמנורה דאמרינן שם במנחות וכדאיתא שם לעיל מיניה מנורה של אש ירדה מן השמים וראה משה ועשה כמותה · וכבר תפסו עליהם המחברים: (לא) אבל עיבור השנה בי' זקנים · בפ"ק דסנהדרין במשנה וגמרא דעת ר"מ בשלשה · ורשב"ג ס"ל דגומרין בשבעה · ואולי לזה כוון המדרש לקמן במ"ש היה מכניס שבעה זקנים והנה השבעה מטיבי טעם אבל עשרה לא שמענו · ואולי איכא רק לפרסומי מילתא · (אך ממה שמסיים המדרש ואזיל ונושאין ונותנין בדבר לא משמע הכי) וכן מצינו שם (ע' ב') אין עולין בעבור החדש פחות מעשרה בנ"א ופירש"י שם כד"ה אבל בעה"ח דאינו אלא לפרסם · (וכד"ה אחריפו כ' שנושאים ונותנים · וראיתי שעמד בזה המהר"ם) וכן בירושלמי בפ"ק שם איתא אמר שמואל אין קס"ח בפחות מעשרה ופי' ספ"מ לפרסומי מילתא · אבל המדרש דהכא ע"כ צ"ל הא דשמואל · ואפשר דצ"ל שם עבור החדש וכגמרתנו הנ"ל · וקאי אדלעיל שם דאמר לית כאן עבור החדש אלא קס"ח ומביא ראיה מהא דשמואל דאמר אין עבור החדש בפחות מי' ובמתניתין תני דבשלשה · אבל לפ"ז יקשה ג"כ על עבור השנה דתני שם לפי המדרש שלפנינו · ובמש"כ דכוונת המדרש אינו אלא משום פרסומי א"ש מה דהשיב לקמן

מתנות כהונה

נכנס פרופיסטום · שר הטוב כך פירש הערוך: פגאנין · פירש הערוך הדיוטות וכן הוא בל' יון: [פרוסביטוס · פירש הערוך אדם גדול: הכי גרסינן · מתאוין לפסוע עליו לאחר ימים כו']: פרוטומו · לפי הענין הוא צייר הצר צורים למלך ודו"ק לקמן: [ה"ג כראוי ונתנוהו ביד צייר]: דוכס · אפרכוס כו' · כלם מיני שלטונים הם · דימוס וכו' · גם כן שמות של שלטונים ועיין בב"ר פרשה ו': האומנים · הציירים: פרוטומו · צורתו של מלך · וע"ש זה נקרא הצייר פרטם כדלעיל: הפנס · לינטרנ"א בלע"ז: בית הפרס · שדה שנחרש בו קבר וחיישינן שמא נגרר עצם כשעורה למרחוק עד מאה אמה · ואם שהה שם כדי אכילת פרס טמא מדרבנן: [יתביים שלוחי גרסינן: אמרו לו למקום טמא גרסינן · [העליון לאל גומר]: צדיק מושל כו' · ודרשו רז"ל אני מושל על הכל ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזירה והוא מבטלה והקב"ה גוזר עמהם

פירוש מהרז"ו

אהבת אתנן על כל גרנות דגן העניק תעניק לו וגו' מגרנך · אך הגת אינו מקום הטבה כ"א מקום דריכת הענבים והזיתים וכן שונאי ציון אומרים שהקב"ה יטיב להם בדמיון גורן אך הוא בגת כנ"ל: מה שאי אפשר · לסבול ולספר: ונער פרעה · מפסוק זה ראיה שגם פרעה עצמו טבע בים ולא מפסוק אחר כי בתורה כתיב כי בא סוס פרעה מרכבות פרעה ובזה מבואר הפסוק מצרים לשממה וגו' מראש ועד סוף: ירושלים ועמך · ובפסוק הקודם ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת את עמך ממצרים ופי' כמו שהוצאתם ממצרים כך תפדה ירושלים וגו': ונשבע · וזה מ"ש בסיפא דקרא למען ה' · וכמ"ש השבועה כ"פ בחנ"ך בי נשבעתי: פרוסבוטום · בערוך הביא מאמר זה בשם ילמדנו בהעלותך וגורס פרופסיטו והמ"ע כתב בלשון רומי שרים ונגידים · ובמ"ע ערך פרסבוטים הביא המאמר מכאן וגורס נכנס פרסבוטים לרחוץ ופי' בל' יון שר וחשוב: פרוטומי · פי' במ"ע בל"י דמות אדם עד טבורו וע"ש זה נקרא גם עושה האקונין כן · בולי ודימוס ע' ב"ר פר"ו ס"ד ופי' במ"ע בל"י המון עם וע' מש"ס בשם רש"י: וה' הולך לפניהם · וס"ד ולילה בעמוד אש להאיר להם וכן מ"ש לעתיד כי הולך לפניהם פי' ג"כ להאיר כמפורש בתורה: הראשונות הנה באו · במצרים · וחדשות אני מגיד לעתיד כמו במצרים כצ"ל סוף סי' הקודם · וזהו מצרים לשממה וגו' כמ"ש ריש הסי': פנס · פי' במ"ע בל"י עששית ובו נר דולק ועי' כל זה מכילתא ריש בשלח: יח בשביל עצמו · לעיל ריש סי' ע"ז אמר בשביל ישראל ועי' לקמן ריש סי' י"ט ופי' לקיים הבטחתו שיבא בעצמו: בן בית · שעובד אצל בעל מלאכתו בעל הבית הוא אדונו ונתפס הבן בית בחובו של בעה"ב להפונדק ושלח בעה"ב עבד לפדות את הבן בית מהפונדק ולא רצה הפונדק ואמר בעה"ב שהדין עמו וכנמשל בן הבית הוא ישראל והפונדקי הוא פרעה ומצרים כמ"ש לגור בארץ באנו והבעה"ב והאדון הקב"ה: דן אנכי · לעיל פ' זו סי' י"ד: יט למקום טמא · עי' לעיל פר' זו ס"ה: משא מצרים · וס"ד הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים ומלמדנו שנבואה נאמרה על ידי משה שאז בא למצרים ושפט לאלילי מצרים · ומ"ש אמרו מלאכי השרת כמ"ש בגזירת עירין פתגמא וע' מ"ש לעיל ס"ב מש"ס והבין כאן: כ קידוש החודש · בריש סנהדרין במשנה עיבור החודש בג' ובדף י' שם קיה"ח בג' ועי' לעיל פר' זו ס"ב: בי' זקנים · פר"א פ"ח מפסוק אלהים נצב בעדת אל וכן דברו אל כל עדת ועי' ב"ר פ' נ"א ס"ג בשם ירושלמי · ואף שמתחלת דברי הפר"א נראה שמדבר בקיה"ח אף מסוף דבריו משמע שמדבר בעיבור השנה מפסוק

יפה תואר

זו אשר במצרים יהיה לכם לאות ולעד כי כן תגאלו לעתיד כפעם בפעם: והקב"ה עתיד לגאול את ישראל מאדום כשם שגאלן ממצרים וכה"א ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים וגו' אדני ככל צדקותיך ישב נא אפך וגו' אמר ישראל לפני הקב"ה ירושלים ועמך לחרפה כנ"ל: משל לעץ נאה כו' · עיקר המשל הזה הוא להראות אשר אין ישראל נבדלים מהעמים הראשונים בחמרם · רק בדעת ה' ובטוהר המדות אם ישמרו ללכת בדרכי התורה · ואז ה' עמהם · ובלעדי זאת מצד החמרם המה חלשים ונתונים למרמס: ד"א בארץ מצרים בשביל מי נגלה כו' · גם עתה מפרש לכם הוא דבק למשה ולאהרן כדלעיל · וגם לארץ מצרים שנזכר לעיל · אך מפרש את הכתוב בתמיהא וה"ק לפי שהלכו עד עכשו משה ואהרן למצרים · א"ל הקב"ה וכי החודש הזה שכוונה חידוש הגאולה כאם ראוי הוא לכם · והרי עלי מוטל ללכת שם · ולכן דברו אל בני ישראל כי כן אעשה כאשר דברתי לאברהם וכדמפרש ואזיל: בית הפרס · שאיננו טמא רק מדרבנן · וטומאה כזו נדחית מפני כבוד הבריות כדאיתא בפרק מי שמתו · ולכן אמר בדרך משל כי הקב"ה בא לשם בעצמו לגאלם אע"פ שנטמא כ"י · כדי שלא נבייש את שולחיו · אבל אם היתה הטומאה מדאורייתא לא בא לשם · ומ"ש אפי' יש שם ק' טומאות גוזמא קאמר · ומה גם כי אין טומאה שולטת בשכינתו · וטומאת מצרים לא נחשבת לגבה רק כטומאת בית הפרס: שקידוש החדש בשלשה ואפי' יחיד מומחה לא מהני כדאי' בפ' ראוהו ב"ד: אבל עיבור השנה · דרים החדש הזה למיעוטא כי דוקא בקיה"ח די בשלשה ולא בעיבור שנים: בחצי הלילה אומרים כו' · לאו דוקא אלא כלומר שהיו עוסקין במשאם ומתנם כל זמן שצריכים בלילה עד שהסכימו יחד · ובעוד לילה היו אומרים לאב"ד · כי קודם שיעלה עמוד השחר היו מקיימים הדבר עם האב ב"ד כדי שיקחו ראיה מזריחת השמש בחשך ומביא לראיה מהמקרא זרח בחשך כי

ידי משה

וכן למצרים שניער פרעה וחילו ועשה שממה: וכתיב הראשונות הנה באו לקיים מה שנאמר מצרים לשממה תהיה · וסיפא דקרא וחדשות אני מגיד זה אדום דכתיב ואדום למדבר שממה: ולא יתבייש שלוחי · פירוש שאנקוס נקמת שלוחי מן הארים שביישו אותו וא"ל לך למלאכתך: שנאמר משא מצרים פי'

תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר · וכן בימי שלמה כשהיה שלמה מעבר את השנה היה מכנים שבעה זקנים לפניו שנאמר (משלי כו) חכם עצל בעיניו (נט) משבעה משיבי טעם · מהו חכם עצל בעיניו (ס) שהיה שלמה תופס פיו שלא לדבר בפני מי שגדול ממנו וכך הוא אומר (שם כג) [א] כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ואומר (סא) ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה · (סב) והיה שם שלמה ונתן הנביא [ב] וגד החוזה הרי עשרה :

כא ד"א החדש הזה לכם הה"ד (ישעיה מב) הראשונות הנה באו והדשות אני מגיד וכי יש לעתיד לבא חדשות והא כתיב (קהלת א) מה שהיה הוא (סג) שיהיה אלא מוצאין אנו עשרה דברים עתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבא · הראשונה שהוא עתיד להאיר לעולם שנאמר (ישעיה ס) לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וכי יכול אדם להביט בהקב"ה אלא מה הקב"ה עושה לשמש (לב) (סד) מאיר מ"ט חלקי אור שנאמר (שם ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים ואפילו אדם חולה הקב"ה גוזר לשמש ומרפא · שנא' (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה · השניה מוציא מים חיים מירושלים ומרפא בהם כל שיש לו מחלה שנאמר (יחזקאל מז) כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם (סה) נחלים יהיה וגו' · השלישית עושה האילנות ליתן פירותיהן בכל חדש וחדש ויהיה אדם אוכל מהם (לג) [ג] ומתרפא שנאמר (שם) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה וגו' לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים · הרביעית שהם בונים כל ערים החרבות ואין מקום חרב לעולם · ואפילו סדום ועמורה נבנות לעתיד לבא שנא' (שם טז) ואחותיך סדום ובנותיה תשבנה לקדמתן · החמישי שהוא בונה את ירושלים (לד) באבן ספיר שנאמר (ישעיה נד) הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך וכתיב (שם) ושמתי כדכד שמשותיך · ואותן אבנים מאירות כשמש ועובדי כוכבים באין ורואין בכבודן של ישראל שנאמר (שם ס) והלכו גוים לאורך · הששית (שם יא) ופרה ודוב תרעינה · השביעית שהוא מביא כל החיות וכל העופות וכל הרמשים וכורת עמם ברית ועם כל ישראל שנאמר (הושע ב) וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים · השמינית שאין עוד בכי ויללה בעולם שנאמר (ישעיה כח) ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה · הט' אין עוד מות בעולם שנאמר (שם כה) בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר · הי' שאין עוד לא אנחה לא אנקה ולא יגון אלא הכל שמחים שנאמר (שם לה) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה :

כב ד"א החדש הזה לכם הה"ד (תהלים קד) עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו : הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים עמד דוד ופירשם · אנו מוצאין ממעשה בראשית משברא שמים וארץ ברא האור שנאמר (בראשית א) בראשית ברא אלהים ואח"כ ויאמר אלהים יהי אור ודוד פרשו (לה) מאחר שברא אור ברא שמים שנאמר (תהלים קד) (סו) עוטה אור כשלמה והדר נוטה שמים כיריעה · הרי למדנו משברא אור ברא שמים · (לו) (סז) שלשה בריות קדמו את העולם המים והרוח והאש · (סח) המים הרו וילדו אפלה · האש הרה וילדה אור · הרוח הרה וילדה חכמה · ובשש בריות אלו העולם מתנהג · ברוח · בחכמה · ובאש · ובאור · ובחשך · ובמים · (סט) לפיכך דוד אמר (שם) ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד · אדם רואה עמוד נאה אומר ברוך המחצב שנחצב

מסורת המדרש א עיין חולין דף ו' · ובילקוט משלי רמז תתק"ס · ב עיין תנא דבי אליהו רבה פרק ז' · ג עיין סנהדרין דף ק' · מנחות דף צ"ח · ירושלמי שקלים פרק ו' · דברים רבה פרשה א' · שיר השירים רבה פרשה ד' · פרקי דרבי אליעזר פרק נ"א · ילקוט סדר דברים רמז תתל"ד · ילקוט יחזקאל רמז שס"ג ·

חדושי הרש"ש

לקמן את שלמה במכינס · ותניא שם (י"ח ב') אין מושיבין מלך בעבור שנה · ועי' ברכות (מ"ח א') בתוס' מה שהביאו מפדר"א : (לב) מאיר מ"ט חלקי אור כו' · מכאן אנכי תמה על פירש"י (פסחים ס"ח א') ד"ה יהיה שבעתים שכ' שיהיה מ"ט פעמים כאור ז"י של עכשיו נמצא שיהיה שמ"ג פעמים מאור של עכשיו עיין שם · גם הוא מבואר בבראשית רבה פרשה ג' דפי' ז' ימים היינו ז' ימי בראשית שהוא האור שנברא ביום ראשון וצריך עיון · ודע שנראה דהמדרש שלפנינו פליג עם הש"ס דשם ודו"ק : (לג) ומתרפא שנאמר ועל הנחל גו' יוצאים · וסופיה ועלהו לתרופה : (לד) באבן ספיר שנאמר הנה אנכי גו' · וסופיה ויסדתיך בספירים : (לה) מאחר שברא אור ברא שמים כו' · הוא כדעת ר' יהודה בב"ר רפ"ג ולקמן רפ"נ : (לו) ג' בריות קדמו א"ע כו' · פירוש שנבראו קודם · אבל גם המה נבראו

חדושי הרד"ל

שרים שהן עשרה שליטים כדלקמן) : (נט) משבעה משיבי טעם · טעם הוא לשון עצה וזהו עיבור שנה כמ"ש ס"ב דחגיגה · יועץ זה שיודע לעבר שנים ועמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א שם : (ס) שהיה שלמה תופס פיו כו' בפני מי שגדול ממנו · אלא שבעה אלו הן היו משיבים לפניהם ולכן נקראו משיבי טעם : (סא) ושמת סכין בלועך · עיין חולין (ו' ·) : (סב) והיו שם כו' וגד החוזה · חולק על מ"ש בפדר"א פ"ח שהרגו המלאך במעשה דבסתה ועמ"ש בחידושי שלהי ברכות בזה בס"ד : (סג) שיהיה · ואין כל חדש תחת השמש אלא כו' כנ"ל : (סד) מאיר מ"ט חלקי אור · ודכתיב והיה ה' לך לאור עולם · צריך לדחוק שה' יחזיר לך אור עולם ר"ל אור שנברא מששת ימי בראשית ונגנז ויחזירנו לך נע"ל וז"ש אח"כ לא יבא עוד שמשך כו' : (סה) נחלים יהיו וגו' · וירפאו וחי כל אשר יבא שמה הנחל השלישית כו' כנ"ל : (סו) עוטה אור כשלמה והדר נוטה שמים כיריעה · כמ"ש שהשמים נבראו מאור לבושו : (סז) ג' בריות כו' · הרו וילדו כו' ובשש בריות כו' · עיין בספר יצירה רפ"ג : (סח) המים הרו וילדו אפלה · כמ"ש חשך על פני תהום וכמ"ש (תהלים י"ח) חשכת מים · וז"ש בזוהר בראשית (ל"ב :) ופ' ויגש (ק"ג :) מיא אעדו (פי' הרו) ואולידו חשוכה (ועיין בפי' הראב"ד לס"י פ"א מי"ב שפירש כאן אפלה את היסודי שהוא התוך) · אבל מדברי המדרש כאן אין נראה כן ובביאורי לפר"א רפ"ד פי' בס"ד : (סט) לפיכך דוד אומר ברכי כו' · כל המאמר עד סופו בתנחומא חיי שרה ע"ש :

פירוש מהרז"ו

וסובר דשניהם שוים וע"ש בפר"א בדרך פלא ובאו"א ממ"ש כאן : שליטים · שלפי קביעותם משתנה סדר הזמנים שגם הבתולים חוזרין כמ"ש בירושלמי : ז' משיבי טעם · כמ"ש עוד עזרא ז' י"ד ושבעת יעטוהי · וכמ"ש התיב טעא וטעם · וזהו משיבי טעם · והעגל הוא הגולם המבואר באבות חלופי החכם · שמדבר אפילו בפני החכמים הגדולים : כי תשב ללחום · כמ"ש לכו לחמו בלחמי והמושל הוא הרב החכם בין תבין שיהיה מוראו עליך כמושל · ואומר בפסוק הסמוך ושמת סכין בלועך לחתוך אם תדבר לפניו רק דרך שאלה ולא לפסוק : **כא** מה שהיה הוא שיהיה וגו' · וס"ד ואין כל חדש תחת השמש והם בכ"מ והכריע שמ"ש וחדשות שפי' כמו חדשים לבקרים שמחזירים לכמו שהיה בתחלתו קודם חטא האדם וקללתו כמ"ש בתו"כ ריש בחוקותי : לא יהיה לך · וס"ד והיה ה' לך לאור עולם · והרי כתיב כי לא יראני האדם וחי והם בכ"מ · והכריע מפסוק והיה אור וגו' ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים הם ז' ימי הבריאה כמ"ש ב"ר פ"ג ס"ד · וס"ד ביום חבוש ה' שבר עמו וכמ"ש שם ושלמו ימי אבלך : כל נפש וגו' · וס"ד וירפא ומי ויתכן שהכוונה על רפאות בריאות המים כמפורש בפסוק הקודם ונרפאו המים : ועל הנחל וגו' לחדשיו וגו' · וס"ד והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה וכמ"ש ד"ר ריש פ"א ומ"ש אוכל מהם משמע מהפירות והכתוב אומר והיה פריו למאכל ועליהו לתרופה וכמ"ש בהדיא פר"א סוף פרק ל"א לוקח מעליהו ומתרפא ויתכן שפי' הפסוק שפריו למאכל ולתרופה והעלים שאינם למאכל עכ"פ יהיו לתרופה : ערים החרבות · כמ"ש ישעיה נ"ח י"ב ובנו ממך חרבות עולם וגו' וכדומה בפסוקים : ואפילו סדום · כמ"ש יחזקאל ט"ז נ"ד ושם מפורש שישובו כשוב ציון : בפוך · וס"ד ויסדתיך בספירים וכן בשאר אבנים טובות כמ"ש ושמתי כדכוד וגו' : והלכו לאורך · ובפסוק הקודם ועליך יזרח ה' וגו' ואיך אמר שילכו לאורך וכמ"ש ברים הסי' על פסוק באותה פרשה והיה ה' לך לאור עולם ועל כן דורש של כדכוד שמשותיך כמו ברים הסימן ודו"ק : ופרה ודוב · וגו' שיהיה שלום בין החיות והבהמות : וכרתי להם ברית · בעבור האדם עם כל החיות והרמש · ובפסוק של פרה ודוב כתוב ג"כ ושעשע יונק וגו' והיינו האדם עם הנחש שהוא חי' אך כאן מפורש יותר הברית : ובאו ציון ברנה · וס"ד ששון ושמחה ישיגו וזהו החודש הזה לכם שעתיד לחדש לנו דברים אלו · והנה בב"ר פ' י"ב ס"ו חושב ו' דברים שעתידין לחזור ובתוכם דברים שאינו חושב כאן וגם נ"ע שאינו חושב כאן תחית המתים ועוד הרבה דברים שהבטיחו הנביאים · פליאה דעת ממני : **כב** עשה ירח · עיקר הדרשה שסייך כאן הוא מ"ש בסוף הסימן מה דוד אומר עשה ירח אלא שדורש אגב זה כל המזמור : סתומים עמד דוד · ב"ר פ"א ס"ו ע' מש"ם : מאחר שברא · כדעת ר"י בב"ר ריש פ"ג ולקמן פ' ל"ד ס"ב וריש פ"ג וכאן נ"ע מאחר שדוד סותר מ"ש בתורה איך אמר ופרשה עי' מש"ם ברים פר' הל"ל ותבין כאן : ג' בריות וכו' · מאמר זה מספרי ספר יצירה · ומרומז בפסוקים · המים וכו' כמ"ש חשכת מים · האש כמ"ש בעמוד אש להאיר · הרוח כמ"ש רוח חכמה : אדם רואה ·

מתנות כהונה

עמהם כמותם וה"ג והוא גוזר עמהם : שנאמר לאור יומם וגו' גלסינן וסיפיה דקרא והיה לך ה' לאור עולם : שבעתים · פירושו שבע פעמים שבעה והוא תשעה וארבעים : נאה

ידי משה

פי' אסיפא דקרא סומך דכתיב הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים : כי תשב ללחום עד ושמת סכין וגו' · דרשינן בחולין פרק קמא דף ו' בתלמיד היושב לפני רבו הכתוב מדבר : וכי יש לעתיד לבוא חדשות והא כתיב מה שהיה הוא שיהיה אלא מוצאין אנו י' דברים · וקשה מאי משני ועוד למה נחית למנין י' דברים וי"ל לפי שרצונו לומר שאין כל חדש תחת השמש קאי על עולם הזה משא"כ לעתיד שיתחדש עולם חדש אז יכול לבראות חדשות ולז"א י' דברים שהם כנגד י' מאמרות שבהם נברא העולם וא"כ יהיה עולם חדש ואז יכול לבראות דברים חדשים וביפ"ת מקשה האיך בורא הקב"ה מלאכים בכל יום ומשני שמה שהוא למעלה מן השמש יש חדש ויכול לבראות : מה הקב"ה עושה לשמש מאיר מ"ט חלקי אור וכו' · וקשה מאי שייכות זה לפסוק החדש הזה לכם וי"ל שהיה קשה למדרש מאי החדש זה לכם לכן אומר שלעתיד יהיה מ"ט חלקים נוסף על זה אור של היום לכן אמר החדש הזה לכם דייקא אבל לעתיד יהיה שבעתים ודו"ק : לפיכך דוד וכו' · כי בזה המזמור נזכרים כל הששה דברים דוק

יפה תואר

כי הקב"ה זורח להם אור שהשכים במעשיהם : מעשרה שליטים · וזה בעיבור השנים כי בענינים אחרים הוא שלשה או עשרים ושלשה או שבעים ואחד : וכי יש לעתיד לבוא חדשות · ואע"ג דמצינו לשון חדוש על דברים אשר כבר היו וכמו מודיעים לחדשים · השמעתיך חדשות מעתה · וכן ותחדש פני אדמה וזולתם · אבל הכא מדייק מדכתיב וחדשות אני מגיד ולא כתיב ואחרונות אני מגיד כמו שהתחיל הראשונות הנה באו · ואמר חדשות משמע חדשות ממש · והא דלא מקשה מדכתיב השמים החדשים והארץ החדשה · ע"ז אמרינן בב"ר פ"א דברואים ועומדים הם ע"ש · והא דאמרינן חדשים לבקרים כי הקב"ה בורא מלאכים חדשים בכל יום כדאיתא בב"ר ולקמן בפרקין · יש לומר כי הכתוב אמר אין כל חדש תחת השמש · אבל למעלה מן השמש וזה בעולם המלאכים יש חדש : והכתיב מה שהיה הוא שיהיה · ואע"ג דכל הנסים שעשה הקב"ה בארץ חדשים הם · ובגמרא שמן ופי הארץ ופי האתון והלוחות אין קושיא כי המה נבראו בין השמשות כדאיתא באבות · אבל על שאר הנסים קשה · וי"ל כי אין כל חדש נאמר רק על דבר המתקיים בעולם · אבל הנסים שאינם אלא לזמן עראי לא דמי לענייני הטבע :

אלא מוצאין אנו עשרה דברים עתיד הקב"ה לחדש כו' · עדיין יקשה על אלה עשרה דברים המתחדשים שלא אין כל חדש ואין לומר דבעל אגדה זה סובר כי אין כל חדש הוא בעוה"ז אבל לעתיד לבוא שהיינה חדשות וכן נראה מפרק הרואה גבי בשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסותמה נטל שני כוכבים מן עש וסתמה כו' וליברי ליה תרי כוכבי אחריני אין כל חדש תחת השמש אר"נ"י עתיד הקב"ה להחזירן לה דכתיב ועיש על בניה תנחם · והשתא כשיחזירם לה נמצאת כימה חסרה משני כוכבים אלא דנ"ל שלעתיד עושה ה' חדשה ויברא לה שני כוכבים אחרים וקרא דאין כל חדש לא איירי אלא בעוה"ז אבל לעת"ל בוודאי איכא חדשות וע"ש בסוגיא ותמצא כי כן הוא ועי' בשבת בפ"ב כי הא דיתיב ר"ג וקדרים עתידה אשה שתלד בכל יום כו' ומ"ש הר"ב בפירושו למשנת חלק קבלה בידינו שאין לסמוך על דבריו בפי' על המשניות כי לא הי' התלמוד או בידו · ועי' בקה"ר על פסוק אין כל חדש דדרים ר"מ עתיד זהב להיות גוזז מילתן כו' · ואמרו לו דייך ר"מ אין כל חדש תחת השמש ולא חש להשיב ע"ז משום דאין זה קושיא כי הקרא מיירי רק בעוה"ז אבל טעם התשובה זו אלא מוציאין אנו עשרה דברים כו' הוא כי אין כל חדש לא נאמר רק בחידוש גמור שלא היה דוגמתם עדיין כלל בעולם אבל אם היה דוגמתן אף כי לא היה בערך זה לא מקרי חדש וכמו שהשיב ר"ג לאותו תלמיד · וזה שמתרץ לו על קושיתו מה דכתיב וחדשות אני מגיד אף כי אין כל חדש · מ"מ כיון דהיה דוגמת החדשות אשר תהיינה אז לא נכלל בכתוב של אין כל חדש וכמו שמצינו בעשרה דברים אלו · דלא מקרי חדש כיון שיש דוגמתן וכמו אור השמש · מים המרפאים · אילנות עושים פירות · לבנות חרבות · אבן ספיר · וכן השאר · וע"ע בב"ר פי"ב עוד חדשות שהיו מתחלה וסרו ותשובנה לקדמותן ואין זה ענין לאלה העשרה אשר לא היו מעולם בערך זה · ואע"ג דמונה אין מות עוד בעולם אף שהיה לאדה"ר לפני חטאו מ"מ כיון דלא היה רק יום אחד לא חשיב ולא נרגש או כי אין מות בעולם · והא דלא מייתי הכא כל מה דדרים ר"ג בבהמה מדליקין עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת ואינך משום דהם לא מפורשים בקרא · והכא לא מיירי רק מן אלה שכתובים בהדיא בקרא · וכן הא דלא מני קיבוץ גליות מארבע כנפות הארץ · ורב בגאלה ושלום אשר מפורשים כי כל אלה נכללים בתוך אלה העשרה : עושה לשמש מאיר · ומה דכתיב והיה לך ה' לאור עולם פירושו שהוא יוסיף אור במאורות : ואפי' אדם כו' · לשון אפי' יתפרש משום דאמרינן בפ"ק דב"ב ט"ז אידלי יומא אידלי קצירא חזינן דמסגולת השמש היא להביא רפואה לחולה · לכן אומר דלא מיבעי שתוסיף ה' כאור השמש אלא גם בסגולתו שמי שהוא חולה ירפא לגמרי · או שיתפרש כי לפעמים רבוי האורה מזיק לבני אדם לכ"א לא מיבעי שלא יזיק אלא שיביא גם מרפא : ואותן אבנים מאירות כשמש · ולכן קרי להו שמשותיך ומה שמביא את הכתוב והלכו גוים לאורך נראה שע"ם הוא כי הכתוב הזה מיירי באור ה' וכדכתיב ועליך יזרח ה' ולא קאי על אור האבנים · וצ"ל שנאמר והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' : שנאמר בלע המות לנצח · שפירושו שתעדר המות ולא תמצא עוד בעולם בשום צד · והפירוש הזה מסכים עם מה שנאמר בסוף הכתוב ומחה ה' דמעה מעל כל פנים : שאין עוד לא אנחה לא אנקה כו' · מקודם אמר שאין עוד בכי וילל וזה על פגע גדול · ואח"ז אמר כי גם פגע קטן המביא אנקה ואנחה גם זה לא יהיה : הה"ד עשה ירח למועדים · בא לפרש לכם למנות לכם למועדים וכדכתיב בקרא עשה ירח למועדים : אנו מוצאין ממעשה בראשית כו' · כי בתורה יש לפרש ג"כ שהאורה נבראת תחלה וכמ"ש רש"י על התורה ודוד פירש הדברים · ומ"ש דוד עוטה אור כשלמה קאי על האור שנברא ביום ראשון ובאמרו כשלמה הודיענו מהיכן נבראת האורה כדלעיל בב"ר פ"א ופרשה ג' ופליגי אדר"א שאמר בפרקיו שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה שנאמר עוטה אור כשלמה שלפ"ז האור הזה היא יוצר רוחנים ואחרת היא · ועי' בבעל העקדה דפי' בשער ב' שהאורה הוא כנוי למלאכים והאריך בזה בטוב טעם ודעת : שלשה בריות קדמו את העולם · פירושו שבעולם קם משלשה היסודות שאלה מים אש ורוח · ומה שלא מנה יסוד העפר משום דעפר הוא בכלל יסוד המים · והנה כאן אמר שהאש קדמה לעולם וזה היא אש היסודי ולפ"ר פי"א איתא שתחלת ברייתם היתה במוצאי שבת זה הוא כאור דידן וכמו שכתבנו שם : הרוח הרה וילדה חכמה · הכוונה כי דקות המזג תכין את מזגו לחכמה · לא כן מזג עב וגם ככד לקבל חכמה : אדם רואה עמוד נאה אומר ברוך המקום שברא שמתגב שנחצב ממנו ברוך

שנחצב ממנו · נאה העולם ברוך המקום שחצבו ובראו בדבר · אשריך העולם שהקב"ה מלך (המליך) בך · ב"ו צר איקונין שלו על הטבלא של עץ · הטבלא גדולה מצורתו · האלהים יהי שמו מבורך הוא גדול (לז) ואיקונין שלו גדולה · העולם קטן והוא גדול מן העולם · שנא' (ישעיה כו) כי ביה ה' צור עולמים · מה ת"ל צור עולמים (ע) שני עולמים עליו אינן חשובין כלום (עא) לכך נאמר ה' אלהי גדלת מאד · משעטף את האור חזר וברא את העולם שנאמר (תהלים קד) עוטה אור כשלמה וגו' · א בשר ודם משבונה את הבית הוא בונה את העליה האלהים אינו כן (עב) משמתח מעזיבה בנה עליה ומשבנה עליה העמיד אותן על אויר העולם על בלימה · ואח"כ התקין מרכבותיו עננים ואח"כ (עג) האסטים שלו על סערה · ומי מודיעך כל הדברים האלו דוד שהוא פירש מעשה אלהים להודיע לבאי עולם גבורתו שנאמר (שם) המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו : לא בנחשת ולא בברזל אלא בגזוזטראות של מים ואח"כ בנה את העליות לא באבן ולא בגזית אלא רכסים של מים שנא' המקרה במים עליותיו · ב"ו עושה סרגלא שלו חזקה שתשא כל משאו ועושה אותה בברזל בנחושת ובכסף ובזהב · והאלהים יהי שמו מבורך הענן אין בו ממש ועושה סרגלין שלו עבים שנאמר (שם) השם עבים רכובו · ב"ו אם היה לפניו דרך של שקיעה מהלך הוא על אבנים שהם קשים והאלהים אינו כן אלא עוזב את הענן הנראה ומהלך על הרוח שאינו נראה שנאמר (שם) המהלך על כנפי רוח · ב"ו מכתיב לו סטרטיוטין גבורים בריאים כדי ללבוש קסדא ושריון וכלי זיין והקב"ה הכתיב סטרטיוטין שלו שאינן נראין שנא' (שם) עושה מלאכיו רוחות · הרוח יוצא והברק אחריו שנאמר (שם) משרתיו אש לוהט · משברא רקיע (לח) ב ברא מלאכים ביום השני (לט) ובו ביום ברא גיהנם שאין כתוב בו כי טוב כגון ב"ו שהוא קונה עבדים ואומר עשו אספתין אמרו לו למה כך אמר להם שאם ימרדו ישמעו אספיקולא · כך אמר הקב"ה בורא אני גיהנם שאין כתוב בו כי טוב שאם יחטאו בני אדם יורדין לתוכו · ג ומנין שנבראת גיהנם ביום השני שכן הנביא מפרש (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה · מן היום (מ) שאדם יכול לומר אתמול ואימתי אדם יכול לומר אתמול ביום השני שיום אחד בשבת לפניו · ואח"כ ברא יבשה בשלישי בשבת שנאמר (תהלים קד) יסד ארץ על מכוניה ואותה שעה אחד ערום ואחד לבוש · כגון ב"ו שיש לו שני עבדים הפשיט כסותו של אחד והלבישה לחבירו כך אמר האלהים יקוו המים · גלה את הארץ וכסה את התהום וכן דוד אומר (שם) תהום כלבוש כסיתו · מן גערתך ינוסון · כגון ב"ו שראה גתו מלאה ענבים והכרם לבצור אמרו לו והיכן אתה נותן שאר ענבים בשביל שהגת קטנה אמר להם אני עושה גת שתטול לכל הענבים שבכרם מה עשה רפש הענבים ובעט ראשון ראשון ואח"כ הביא את הענבים שבכרם והחזיק הגת כל הענבים כך היה כל העולם מלא מים במים והארץ שקועה במים אמר הקב"ה ותראה היבשה אמרו המים הרי העולם אנו מלאים ועד עכשיו צר לנו להיכן אנו הולכין יהי שמו מבורך (מא) בעט באוקיינוס והרגו שנאמר (איוב כו) בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב · ואין מחץ אלא לשון הריגה שנא' (שופטים ה) ומחצה וחלפה רקתו · (מב) כשהרג אותן יש אומרים שהן בוכין עד היום הזה שנאמר (איוב לח) הבאת עד נבכי ים · ולמה הרג אותן (עד) שהבית שהוא מחזיק מאה חיים מחזיק אלף מתים לכך נקרא אוקיינוס ים המות · ועתיד אלהים לרפאתו שנאמר (יחזקאל מז) (מג) אל הימה המוצאים ונרפאו המים · כיון שראו שאר המים שבעט באוקיינוס לקול צעקתו ברחו חביריהן כמו חמר ב"ו שהוא הולך והיו (עה) לפניו שני עבדים אותן הראשונים רצין ובורחין כך היו שאר המים שבעולם בורחים מקול צעקתו של אוקיינוס · שנאמר (תהלים קד) מן גערתך ינוסון · והיו בורחין ולא היו יודעין להיכן

מסורת המדרש א עיין חגיגה דף י"ב · וכירושלמי חגיגה פרק ב' · ובבראשית רבה פרשה א' · ויקרא רבה פרשה ל"ו · מכילתא בשלח פרשה ח' · פרקי דרבי אליעזר פרק י"ח · ב בראשית רבה פרשה א' ופרשה ג' · מדרש תהלים מזמור כ"ד ומזמור פ"ו וק"ד · פרקי דרבי אליעזר פרק ד' · ילקוט סדר בראשית רמז ה' · ילקוט ישעיה רמז שכ"ב · ילקוט תהלים רמז תתנ"ו · ג פסחים דף נ"ד · בראשית רבה פרשה ד' ופ"ג ·

חדושי הרד"ל

(ע) ב' עולמים אין חשובין עליו כלום · מסיים שם בתנחומא שהרי נבראו בתלי השם : (עא) לכך נאמר ה' אלהים גדלת מאד · ר"ל ששני עולמים אין חשובין כלום לפניך (ויש לפרש ה' אלהים הן ב' עולמות שנבראו ביו"ד ה"א) : (עב) משמתח מעזיבה בונה עליה · היינו מעזיבה העליונה שעל העלייה והוא משל לעולמות עליונים שעל השמים · ובתנחומא הגירסא משמתח הכפה כלומר שעל גבי השמים ממעל : (עג) האיסטים שלו · פי' מ"ע מושב בלשון (יוני) · ונכון יותר שהוא מלשון איסטטינו של עולם בבראשית רבה פרשה ס"ז שפירש הערוך עמידתו וקיומו (ובתנחומא נאמר כזה) : (עד) שהבית שהוא מחזיק כו' כצ"ל : (עה) לפניו ב' עבדים · הכה את האחרונים והראשונים רצין כו' כצ"ל : או

חדושי הרש"ש

נבראו ביום ראשון כדאיתא בחגיגה (י"ב א') ועיין לעיל בב"ר פ"א סי' ט' : (לז) ואיקונין שלו גדולה · אולי הכוונה על האדם שנברא בצלמו · וכמאמר המליץ בראם ספרו שמים לרום וגו' ורוחב לב נכון אין חקר : (לח) ברא מלאכים ביום שני · הוא כדעת רבי יוחנן בבראשית רבה פרשה א' סי' ג' : (לט) ובו ביום ברא גיהנם · נראה דדריש את לוהט על אש של גיהנם והוא כדמסיק בפסחים (נ"ד א') דתלה קודם שנברא העולם ואור דידה בשני : (מ) שאדם יכול לומר אתמול · ואין בו שלשום · כ"ה בב"ר פרשה ד' סימן ו' : (מא) בעט באוקיינוס והרגו · בתנחומא הגירסא והרג שר שלו : (מב) כשהרג אותן · שם הגי' אותו · ולקמן ולמה הרגו : (מג) אל הימה המוצאים ונרפאו המים

מתנות כהונה

נאה העולם · מצאתי כי הוא ט"ס ונ"ל שנכון הוא ודוק ודוגמת זה אמרינן במסכת ברכות כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה יפה : בדבר · בדיבור בעלמא : [כשלמה וגו' גרסינן] : מעזיבה · עפר או אבנים שטוחים ומיוסדים על התקרה : בלי מה · שתי תיבות הם כלומר על לא דבר ופסוק הוא באיוב כ"ו : האסטים · פירוש לפי הענין שורש כן וכסים : בגזוזטראות · ידוע הוא בלשון רז"ל בליטת אבנים או קורות יוצאות מקיר הבית לרשות הרבים : רכסים · ענין חיזוק · ועי' ערך רכס או פירושו חיבור מקוה המים · כד"א וירכסו את החשן : סרגלין · לא מצאתי פירושו · ולפי הענין גם הוא עמוד התוך הנושא כל המשוי : [ה"ג אלא עוזב את הענן הנראה כו'] : שקיעה · ששוקעין בתוכו כשדורכין עליו : סטרטיוטין · פרים : קסדא · כובע של נחושת כדרך מלומדי מלחמה : אספתין · נראה כמו שהוא אספסון שפירש בו הערוך סייף או פי' אבוקה כמו אספתי · ועיין בערוך : אספיקולא · גזר דין למיתה · עיין ערך דימוס : (ים המות · עיין בא"ר פסוק מה אעידך) [ב' ס'] : חמר ב"ו · פי' כזה שמוליך לפניו עבדיו השבויים להגיע אותם למקום חפצו · והוא שם מושאל מלשון חז"ל מחמר אחר בהמתו שהמנהיג ומוליך הבהמות קרוי חמר אע"פ שמוליך בהמות אחרות שאינם חמורים : שני עבדים · ומכה ומייסר אותם כדרך השבאים והראשונים שהם לפניו הולכים מעצמם לקול

פירוש מהרז"ו

ודורש שבא להורות ראיה ומופת על מציאת גדולת הבורא ית"ש ממציאת וגדולת מעשיו שמי שרואה עמוד שיש נאה מבין שלא נמצא כן מעצמו רק שחצבו אומן ממחצב של אבן גדול · והנמשל מאחר שאנו רואים עולם מלא ברואים אנו מבינים שיש בורא שבראו ומאחר שהבריאה מסודרת בחכמה ויכולת וחסד אנו מבינים שהבורא בעל החכמה · והיכולת · והחסד · ומ"ש ובראו בדבר כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו וכדומה · והנה העמוד מעת שהותקן על מכונו אין האומן שייך לו עוד אך העולם אינו יכול לעמוד רגע בלא שפע ית"ש וזהו מ"ש אשריך העולם שהקב"ה מלך בך : והם ג' מדרגות · ברוך המקום על מציאותו ובריאתו כנ"ל · ב' · ובראו בדבר · על הבדלתו וקדושתו מן העולם שברא מאין רק בדברו · והג' שמולך בעולם ואנו משיגים בהיפך תחלה מלכותו בעולם · ב' הבדלו וקדושתו · ג' מציאותו · וזהו הסוד של השבח ואנחנו כורעים וגו' לפני מלך מה"מ · ב' הק' · ג' ב"ה ודוק מאד : צר אקונין · מכאן עד עשה ירח מהתנחומא סדר חיי שרה ס"ג : ואיקונין שלו גדולה · בתנחומא כאן הגי' גדולה מכל העולם וזהו מ"ש כאן · העולם קטן פי' בערך האיקונין · ומ"ש שני עולמים וכו' ופי' שבשני אותיות אלו ברא ב' עולמות העוה"ז בה' והעוה"ב ביו"ד כמ"ש ב"ר פר' י"ב סי' יו"ד והיו מתמהתים והולכים עד שאמר להם די אם ב' אותיות כך ק"ו וכו' ע' בתנחומא שמאריך בזה מהפסוקים ואם האיקונין כך ק"ו הטבלא וק"ו הבית · השמים כסאי וגו' איזה בית וגו' · וזהו גדלת מאד התבונן בזה : משעטף האור עד כשלמה · בתנחומא ליתא וכבר כתוב ברים הסימן ונראה שהוא כאן בטעות · ואולי הוא העתקה ממקום אחר ולסדר הפסוקים : משבונה את הבית · כדעת ב"ש ב"ר פ' א' סי' ט"ו שהשמים נבראו תחלה והארץ בשלישי · וכמבואר שם פר' י"ב ס"ה לב"ש · וכן לקמן בסי' זה יבשה בג' יסד ארץ · ולכוונה זו הגי' בתנחומא משמתח את הכפה שזהו ההכרעה של ב"ש בב"ר א' הנ"ל · ומ"ש על אויר העולם על בלימה וכפי המשל היה לו לסיים משבנה את העליה בנה הבית וזהו כוונתו העליה על האויר והאויר על הארץ על בלי מה וכמ"ש תולה ארץ על בלי מה אלא שמוסב בריאות משמים עד הארץ כסדר : האסטים שלו · בתנחומא הגי' האלטבא וצ"ל במדרש האסטיו שלו כי סטיו ואלטבא ענין אחד הוא וע' ערוך ערך סטיו · ובערך אסטווה א' וב' ובמ"ע הביא מאמר זה בערך אסטים ופי' בל"י מושב : רכסים של מים · בתנחומא הגיר' רכסיו של מים על עליותיו ויתכן שהוא מלשון גובה והר כמ"ש והרכסים לבקעה ובערוך ערך רכס ד' ברים ילמדנו אימתי רכש הקב"ה עליותיו במים ביום השני פירוש ענין חיזוק כמ"ש וירכסו את החושן עכ"ל : סרגלא שלו · לפי הענין עגלה וקרון מ"ע וכמ"ש עבים רכובו וע' ב"ר ריש פר' ד' : דרך של שקיעה · פי' של טיט ומים מניח שם אבנים להלך עליהם : הענן הנראה · פי' שיש לו ממשות שיכולים לראותו מה שאין כן ברוח : סטרטיוטין · פי' במ"ע בל"י אנשי מלחמה וע' בערוך ערך אסטרטיא עכ"ל : קסדא · שבת דף ס' כובע נחושת : והברק · גיר' התנחומא והרוח מוציא ברק : אחריו מלאכים ביום ב' · ב"ר פר' א' ס"ג וש"נ : גיהנם · שם פר' ד' ס"ו וש"נ ומבואר · והותם בתנחומא אבל חללה של גיהנם נברא ב' אלפים קודם וכו' וכן בפסחים נ"ד אש בשני וחללה קודם וכו' וצ"ע איך יברא החלל קודם שנברא המקום ויתכן שמ"ש חללה פי' מחשבתה וכמ"ש חללה של רשות עי' חד"א פרק ל"א · פר"א פרק ג' : אספתין · פי' במ"ע חרב : ברא יבשה · כמ"ש ביום ג' יקוו המים וגו' ותראה היבשה : אחד ערום ואחד לבוש · ובתנחומא שם הגי' ועשה אחד ערום ואחד לבוש פי' שתחלה עשה התהום ערום וכוונתו על מ"ש איוב כ"ו ו' ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון וכאן אמר תהום כלבוש כסיתו והם ב' כ"מ והכריע שתחלה היה ערום והארץ מכוסה במים ואח"כ יקוו המים לגלות הארץ והוא הפסוק הג' המכריע וכסה התהום הוא תחתית הים במים שעל הארץ : והכרם לבצור · ובתנחומא הגי' ויש לו כרם לבצור : אני עושה גת · פי' אעשה באופן שתחזיק הגת כל הענבים שבכרם : בעט באוקינוס · שהמים הראשונים היו תלולים מלאים רוח והיו ממלאים העולם ובשדרכם ועצרם הוציא הרוח מהם וזהו הריגתם כמו הריגת כל בע"ח בהוצאת הרוח · ונבראו תחלה ע"פ כל הארץ שיהיה טבעם בארץ ובשנתכנס לים רוצים תמיד לשוב לארץ וע"כ הומים גליו ומתגעשים תמיד וזהו ענין בכיתם וגערם וזהו מ"ש שם גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ כי זה חפצם מטבעם וכמ"ש ב"ר פר' ה' ס"ו ע"ש וע"י במ"ר פר' י"ח סי' כ"ב · ובתנחומא הגי' והרג שר שלו וע' ב"ב דף ע"ד ב' נבכי ים מלשון בכי ע"פ מדה ממעל · וכל הענין במדרש תהלים נ"ג שם בהדיא שהוציא הרוח מהם : ונרפאו המים · שישקטו וינוחו : בכחו רגע הים · ובפסוק הקודם עמודי שמים ירופפו וגו' שמדבר בתחלת הבריאה ב"ר סוף פר' ד' ורגע פי' בקיעה ודורש מס"ד ובתבונתו מחץ רהב : כמו חמר ב"ו · פי' מוליך חמורים ולפניו חמורים רבים זה אחר זה וכשמכה את החמור שלפניו שילך מהרה הוא דוחק את שאצלו וכן כולם זה לזה וכולם הולכים מהרה : מן גערתך ינוסון · סובר שמ"ש גערתך אין הכוונה על מ"ש יקוו המים וגו' כי גערה פי' מכעס או מגרה גם מ"ש מקול רעמך על גערת אוקינוס ורעש המון מימיו שבעט בהם ועצרן · ותחלה אמר · ינוסון יחפזון שלא ידעו להיכן ילכו כדרך הנס והחפז

יפה תואר

שמקום שחצבו ובראו בדבר כצ"ל · ופי' שמ"ש ברכי נפשי את ה' על מעשה בראשית שמזכיר והולך הוא מפני שדרך לברך למקום שבראם כשרואים גולש הדברים ההם : הוא גדול ואיקונין שלו גדולה העולם שנברא בחכמת ה' הוא האיקונין שלו כי בו יראה כבודו ע"ד מלא כל הארץ כבודו · וז"ש העולם קטן והוא גדול כו' כי לא יכולו השמים והארץ את כבודו : משעטף את האור · פי' שהעטיפו ביסודות אור ושלים מלאכת העולם : כגון ב"ו שהוא קונה עבדים · מפום דקי"ל איך יברא הקב"ה את הגיהנם אשר רע הוא לבריות ולכן לא נאמר בו כי טוב הלא ממנו יצא אך טוב · ולכן אומר כי גם הגיהנם טוב הוא לייסר את בני אדם : בעט באוקינוס והרגו · ענין הריגה הוא עצירת המים והוצאת הרוח המעורב בתוכן שע"י זה יתמעט כמותן כענבים הדרוכים שיצא היין מתוכם ויתמעט כמותן · ובפרק הספינה איתא שהרג שרו של ים וגם שם הכוונה על שנוי טבען הראשון שהוא כשר שלהן והכל הולכין לענין אחד · ומ"ש כיון שראו שאר המים שבעט באוקינוס הוא דרך מליצה והכוונה שבהתמעט כמות המים שבאוקיינוס נקוו גם המים שבשאר המקומות במקום אחד עד שנראתה היבשה : ה"ג כגון ב"ו שהוא הולך והיה לפניו ב' עבדים והרג אותן כיון שראו כולם אותן הראשונים כן היו רצין ובורחין כצ"ל

בורחין · שנאמר (שם) יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם · כגון עבד ב"ו שאמר לו אדונו המתן לי בשוק ולא אמר לו היכן ימתין התחיל העבד אומר שמא אצל בסילקי אמר לי להמתינו או שמא אצל בית המרחץ אמר לי (עו) או שמא בצד פיטרון אמר לי עלה מצאו (עז) סטרו מסטר · אמר לו על שער פלטרין של אפרכוס שלחתיך · כך היו המים חוזרים כששמעו שאמר להם הקב"ה (בראשית א) יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד · לא לדרום ולא לצפון אמר להם (עח) אלא היו פוזרין · יעלו הרים ירדו בקעות סטרן הקב"ה מסטר אמר להם למקומו של לויתן אמרתי לכם לילך · מנין כן שנאמר (תהלים קד) אל מקום (עט) זה יסדת להם · וזהו מקומו של לויתן · שנאמר (שם) לויתן זה יצרת לשחק בו · גבול שמת בל יעבורון · כגון ב"ו שהכנים בהמתו לדיר ונעל המסגר בפניה כדי שלא תצא ותרעה את התבואה כך נעל הקב"ה את הים בחול והשביעו שלא יצא מן החול · שנאמר (ירמיה ה) אשר שמתי חול גבול לים · (תהלים קד) המשלח מעיינים בנחלים · כגון ב"ו (מד) שיש לו עקלים של זיתים (מה) כבש את הקורה זה על זה (מו) והשמן יורד מלמעלה והשמן יורד מלמטה · כך ההר מכאן וההר מכאן כבושין על המעיינות והן מקטיעין ויוצאין מבין ההרים · לכך כתיב המשלח מעיינים בנחלים · אח"כ מה דוד אומר (שם) עשה ירח למועדים · (פ) א שלש מאות וששי' וחמש חלונות ברא הקב"ה ברקיע · מאה ושמוני' ושלשה במזרח ומאה ושמונים ושנים במערב · מהן ברא לשמש ומהן ברא (פא) ללבנה שיהא העולם שט אחריו והוא מהלך כולן חוץ מי"א חלונות שאין הלבנה נכנסת לאחד מהן · כגון אפרכוס ודוכס שהיו נוטלין דונטיבא · אפרכוס נוטל לפי כבודו ודוכס לפי כבודו · כך השמש נקרא גדול והלבנה נקראת קטן לכך השמש נקרא גדול שהוא גדול על הלבנה י"א יום לכך ברא הלבנה ב בשביל מועדות שיהיו ישראל מרבין וממעטין כלבנה ואינו רע לה בעבור תקנת המועדות (מז) (פב) שכל השנה מונה לחמה לשני עולם ולשנים של בני אדם והוא שיודע קצו של כל אדם ואדם (פג) כמה שנים ראה השמש (מח) (פד) וכל הימך לומר שבשביל אלו המועדות עשה את הלבנה עמד דוד ופירש עשה ירח למועדים אמרו לו לדוד עד שאנו במצרים נטלנו חדש של לבנה · הה"ד החדש הזה לכם : כג ד"א החדש הזה לכם · הה"ד (משלי ה) יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך · אמר הקב"ה איני מזהיר עובדי כוכבים על עבודת כוכבים אלא לכם שנא' (ויקרא כו) לא תעשו לכם אלילים · לא נתתי המשפט אלא לכם שנאמר (הושע ה) שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו כי לכם המשפט · הצדקה שלכם שנאמר (דברים כד) ולך תהיה צדקה · הרחמים שלכם שנאמר (שם יג) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך · (פה) ושמיטים ויובלות שלכם שנאמר (ויקרא כה) וקדשתם את שנת החמשים שנה · ואומר יובל היא קדש תהיה לכם · ולא נתתי המצות אלא לכם · שנאמר (דברים יא) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום · המעשרות והבכורות לכם שנא' (שם יד) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך וגו' · הקרבנות לכם שנא' (שמות כ) וזבחת עליו את עולותיך · הברכות לכם שנא' (במדבר ו) יברכך ה' וישמרך · וכן וצויתי את ברכתי לכם · וארץ ישראל לכם שנאמר (ויקרא כה) לתת לכם את ארץ כנען · ולא ארץ ישראל בלבד אלא אפילו כל הארצות סביבותיה · שנא' (יהושע א) כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו וגו' · לא נתתי התורה אלא לכם · שנא' (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי וגו' · הציצית נתתי לכם · שנאמר (במדבר ט"ו) והיה לכם לציצית · ימים טובים נתתי לכם · שנא' (ויקרא כג) מקרא קודש יהיה לכם · יום הכפורים נתתי לכם · שנא' (שם) כי יום כפורים הוא · לולב לכם · שנא' (שם) ולקחתם לכם ביום הראשון · סוכה לכם · שנא' (שם) כל האזרח בישראל וגו' · לא נתתי אורה אלא לכם · שנא' (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך · לא נתתי ראשי חדשים אלא לכם · שנא' החדש הזה לכם · פסח לכם · שנא' (שמות יב) והיה לכם למשמרת · הוי יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך : כד ד"א החדש הזה לכם · ג הרואה את הלבנה (פו) היאך צריך לברך בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש · יש מן רבנן אמרין ברוך מחדש חדשים · ויש מהם אומרים ברוך מקדש חדשים · ויש מהם אומרים מקדש ישראל שאם אין ישראל מקדשים אותו אין אותו קדוש כלום · ואל תתמה על זה שהקב"ה קדש את ישראל שנא' (ויקרא כ) והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' ולפי שהם מקודשים לשמים לכך מה שהם מקדשים הוא מקודש · רצונך לידע צא ולמוד מכלי השרת משה קדש את המשכן ואת כל

מסורת המדרש א ירושלמי ראש השנה פרק ב' הלכה ד' · פרקי דרבי אליעזר פרק ו' · זעיין מדרש תהלים מזמור י"ט · ועיין ילקוט מלכים א' רמז קפ"ס בשם מדרש תדשא · ילקוט תהלים רמז תרע"ג · ב בראשית רבה ריש פרשה ו' · ג עיין סנהדרין דף מ"ב · ירושלמי ברכות פרק ט' הלכה א' · מסכת סופרים פרק י"ט ופרק כ' ·

חדושי הרש"ש

המים · האוקיינוס נקרא כן ע"ש שהוא יוצא מן הישוב להקיף האה"ע (רש"י שם) : (מד) שיש לו שני עקלים כו' · כן הוא בתנחומא : (מה) כבש את הקורה ע"ז וע"ז כ"נ דל"ל : (מו) והשמן יורד מלמעלה · אלו תיבות ליתנייהו בתנחומא : (מז) שכל השנה כו' · אולי צ"ל שכל המונה מונה כו' : (מח) וכל סימך לומר

חדושי הרד"ל

(עו) או שמא בצד פטרון · פי' אצל הסלע · וכ"ה במ"ע ערך פטרא · אבל בתנחומא הגי' פיטרון וכן עיקר : (עז) סטרו מסטר א"ל על שער פלטון של אפרכוס שלחתיך · ולכן לא פירשתי לך שהיה לך להבין שכ"ה מסתמא כוונתי · וכן בנמשל במים היה להם להבין שאל מקומו של לויתן שהוא שותה מים הרבה שלחתים : (עח) אלא · היו חוזרין והולכין יעלו הרים כו' · כ"ה שם וכצ"ל : (עט) זה יסדת להם · וזה מקום של לויתן כצ"ל : (פ) שס"ה חלונות כו' · קפ"ג כו' וקפ"ב במערב כו' עיין זה בפר"א פ"ז ומ"ש בס"ד בביאורי שם : (פא) ללבנה · שהיא עולה ושט אחריה כצ"ל פי' שהלבנה שטה אחר החמה : (פב) שכל השנה מונה לחמה · למדרש שמש ידע מבואו קאתי · שהשמש מודיע לבני עולם ולבני ב"א רק הירח עשה למועדים ועי' ב"ר רפ"ו : (פג) כמה שנים ראה השמש · תפס לשון זה לרמוז ללשון המקרא בקהלת (ז' י"א) שקורא להחיים רואי השמש · כי חיים וקצו תלוי בשמש שהוא ראש כל המזלות : (פד) וכל הימך · עי' מ"ע ע' כל הימך שפי' בזה פי' חדש אבל אין נכון לענין שמאמר : (פה) ושמטין ויובלות שלכם · שנאמר והיתה שבת הארץ לכם ואומר יובל היא כו' כצ"ל : (פו) היאך צריך לברך בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש יש כו' · פשט הלשון משמעו שבזה"ז אין

פירוש מהרז"ו

והספז ואיך אמר אל מקום זה הרי ידעו על כן דורש ע"פ משל : בצד פטרון · פי' במ"ע בל"י ורומי אבן חלמיש וגירסא התנחומא בצד תיטרון פי' בתי תיאטראות : פלטון של אפרכום · והיה לו להבין שהיתה כוונתו שילך לשם ולא למקום אחר כי שם הוא רגיל לילך להשתעשע עמו : לויתן זה · דורש גז"ש ומ"ש בו הכוונה על לויתן וכמ"ש איוב סוף מ' מפורש התשחק בו וברש"י שם : סטרו מסטר · ע' מ"כ גם יתכן מלשון סטר בארמית שלדדו האדון שילך לצד זה · ע' ב"ר פר' ה' ס"ג באו"א : ותרעה את התבואה · שזהו טבעה ומיותה וכן הים טבעו לצאת בעולם כנ"ל : עקלים של זיתים · פירוש בערוך כפיפות של בית הבד ובתנחומא הגי' שני עקלים ומ"ש כבש הקורה זה על זה כן הוא גם בתנחומא אבל אין לו ביאור · ונראה שצריך להיות על זה ועל זה שעיקר הדרשה על מ"ש בין הרים יהלכון שהמעיינות יוצאים מבין שני ההרים שכובשים על המים מפני לדדין ובהכרח שיצאו מבין שניהם מאפס מקום וכמשל הכפיפות והסולם שנותן קורה על שניהם והשמן יוצא מביניהם ואפשר שהכוונה שנותן קורה על קורה להכביד · ומ"ש יורד מלמעלה אינו מיושב שהרי עיקר הדרשה על מ"ש בין הרים יהלכון היינו למטה ובתנחומא ליתא : אח"כ וכו' עשה ירח · על שעתה חוזר לפסוק עשה ירח שהתחיל בו לענין החדש וגו' אומר אח"כ : שס"ה חלונות · כנגד שס"ה ימות החמה שהשמש עושה בכל יום סיבוב חדש לפי גלגלו החוזר ממערב למזרח כפי חגורת המזלות שנוטה מקו השוה כ"ג מעלות כידוע וזהו ענין החלונות וכן הוא בירושלמי פרק ב' דר"ה ובפר"א פרק ו' איתא שס"ו ועי' פו"ם · וי"א מהם מיוחדים לשמש לבד שימות החמה יתירים על ימות הלבנה שהם שנ"ד ימים · ומ"ש שיהא העולם שט אחריו פי' שיהיה מתנהג אחר מהלך השמש והירח כמ"ש פר"א שם : אפרכום ודוכוס · דוכוס גדול מאפרכום עי' ד"ר פר' ב' סימן ג' וש"נ וכמ"ש המאור הגדול לממשלת היום וגו' והשמש דומה לדוכוס והירח לאפרכום : בשביל מועדות · שכמו שהלבנה מתמעטת ומתרבה כך המונים לה ואין זה חסרון ללבנה שפעמים מתחסרת שבזה אנו יודעים איך לתקן המועדות · ע' ב"ר פר' ו' ס"ג ד' : והוא שיודע קיצו · שהילוך השמש עושה הימים והשנים בעולם ואוצ"ל שמודיע קיצו · שזריחת השמש ושקיעתו מודיע כמה שנים וימים הוא חי : חודש של לבנה · שאין זה לפי מהלך השמש שאין השמש עושה רק שנים ותקופות וימים · והלבנה עושה חדשים והמועדים לפי החדשים · וזהו החודש הזה על המועד פסח שבו לכם : כג ולא לזרים אתך · מיותר שכבר אמר לך לבדך · ועוד איך יעלה על הדעת שמי שיעמול בתורה ובמצות יותן השכר לאחר ודורש שלא ניוה לזרים : כי לכם המשפט · ע' ב"ר ריש פר' פ' : כל מקום אשר תדרוך · וס"ד לכם נתתיו : ולקחתם לכם · פרי עץ הדר כפות תמרים וכו' : כד בזמן שהיו ישראל מקדשין · צ"ע שמ"ש הרואה את הלבנה משמע כל יחיד ואח"כ אמר בזמן שהיו ישראל מקדשין ולא עתה · וברכת מחדש חדשים אנו מברכים גם עתה וכמ"ש סנהדרין מ"ב א' הני נשי דידן נמי מברכין אלא כדרב יהודה אשר במאמרו וכו' מחדש חדשים · ועי' בירושלמי פרק הרואה הלכה א' · על כן נראה לי ברור דכאן תרתי קאמר הרואה את הלבנה וכו' ובזמן שהיו ישראל מקדשין היינו ב"ד בעת שהיו מקדשין ע"פ הראיה וראיה לדבר במסכתא סופרים פרק י"ט הלכה ט' וצריך בברכת היין לומר בא"י כו' אשר גידל כו' בא"י מקדש ישראל וראשי חדשים היינו ברכת ב"ד ע"ש וברים פרק כ' בברכת יחידים וז"ל ואין מברכים על הירח אלא במוצאי שבת וכו' ומברכין ברוך אשר במאמרו וכו' עד בא"י מקדש וראשי חדשים הרי שהעתיק שני הברכות אלא שבמ"ס לא השווה דרכיו בענין החתימה · והרוצה לעמוד על עיקרן של דברים יעיין בכל המקומות הנ"ל : שאם אין ישראל · לעיל פר' ז' סימן ב' · ובבילה

מתנות כהונה

לקול צעקתם של אלו השנים המוכים · ועיין מזה בב"ר פר' ה' : בסלקי · פלטין גדולה : פיטרון · שר כמו פטרון בס' א"א גרסינן סיפרין והוא בקעה שמשחקין בו בחיות ובהמות ואף בני אדם כיוצא בהם : סטרו מסטר · הכהו מכת לחי : אפרכום · שר : יעלו הרים · פירושו כמו שנאמר יעלו הרים : עקלים · קשורים וחשוקים שקושרין בו בית הבד : דינטיבא · מתנה מאת המלך : [ה"ג מאה ושמונים וג' במערב ודו"ק] : ה"ג לכך השמש נקרא גדול שהוא גדול על הלבנה : ואינו רע כו' · החסרון ללבנה אין רעה וגריעותא מאחר שיוצא מזה תקנה למועדים : ה"ג שכל השנה מונה לחמה לשנים כו' · ופירוש שנות העולם ושנות בני אדם יכולין למנות על פי מהלך החמה אבל המועדים צריכין לידע על פי חסרון ויתרון הלבנה : וכל הימך · וכי כל כמינך כו' : [אמרו לו לדוד גרסינן] :

יכול

ידי משה

דוק ותשכח : כגון עבד ב"ו שנופק והולך כצ"ל וכן מצאתי הגירסא ונכון הוא ולפי זה יהיה המשל דומה לנמשל וכן המשל אח"ז ג"כ נזכר עבד אבל לפי פי' מ"כ אין לו פי' כלל : ומצאו סטרו מסטר · עיין מ"כ ולא נהירא לי למה הכה אותו הלא בפי' איתמר שלא אמר לו היכן ימתין ואני אומר דקאי על העבד ופי' סטרו מסטר שהיה העבד מצדד מכל צד וחיפש אותו כמו שאמר שמא בצד פטרון או באיזו צד אחר כי תרגום של ונצלע המשכן לסטר משכנא וכן אחת מצלעותיו תרגום מסטרוהי וכן בנמשל גם כן סטרון מסטר שהיו המים מצדדים מכל צד לצפון ולדרום וכו' אמר להם הקב"ה ותיבת הקב"ה שייך אחר תיבת אמר להם וכך צריך להיות הגירסא ומצאו סטרו מסטר פי' הקב"ה מצא למים שהיו מצדדים מכל צד א"ל הקב"ה וכו' מניין כן שנאמר אל מקום זה יסדת אבל אם כפי' מ"כ למה לא מביא ראיה ג"כ על שהכה אותם וגם קשה היכן באמת הרמז שהכה אותם וגם למה יכו אותם על שלא אינו אלא ע"כ כפירושי ודו"ק היטב : מרבים וממעטין · פי' יתיר וחסר כי לפעמים מחסירין ומעברין חודש בשביל תיקון המועדות כדאיתא בר"ה : וכל הימך · פי' וכל המוני דהיינו הגלגלים ואת אומר שבשביל אלו המועדות וכו' לכן אמר מלת אלו ר"ל שהוא דבר קטן וברא בשבילם הירח עד שבא

דוד

יפה תואר

כצ"ל : כגון בו"ד שיש לו עקלים · נראה שר"ל שמשו"ה בין הרים יהלכון הוא לתת טעם למה מי המעיינות שעולים מהתהום אינם מלוחים כמי הים שהוא התהום ואמר שהם מזדככין על ידי שאיבתן מן הארץ וזש"א שהן כמו הזיתים שנעצרים על ידי העקלים ונשאר הפסולת למטה והשמן נצול זך מבינתים וכן ע"י ההרים דכבושים על התהום כשהמים נובעים אין יוצא מביניהם אלא חלק הזך · והשפריות שממנו המליחה נשאר למטה : לכך ברא הלבנה כו' · כלומר לא יקשה בעיניך מה שנעשה הירח קטן מהשמש באורו שמתמעט ומתרבה כי זה אינו עול בחוקו כי הוצרך זה מפני המועדות שנמנים על ידי חדוש הירח · וזה שאמר שיש' מרבין וממעטין כלבנה שגורעין ומוסיפין כפי ענין הלבנה ולכן לא ירע לו מאחר שזה לתקנת המועדות וכמו דאמר בפרק אלו טרפות בפיוסה לימנו בך ישראל ימים ושנים : וכל הימך לומר · כלומר מעלתך יש לך לומר כן אע"פ שלא היה מפורש כי אין טעם נכון מזה ומ"ש עמד דוד ופירש · והא דכתיב והיו לאותות ולמועדים כבר פירש במפרש דלא קאי כלהו אתרוייהו אלא זה לאותות ולמועדים וזה לימים ושנים · וע' בב"ר פ"ו ומש"ה : איני מזהיר לעובדי כוכבים על עבודת כוכבים · באמת זה הוא מהמצות שבני נח מוזהרים עליהם וכן מ"ש המשפט אלא לכם הלא גם על דינים נצטוו אבל פירושו הוא על תוספת האזהרה ופרטי הדינים אשר נאמרו לישראל ולא לבני נח · וכן גרסה בתנחומא ריש פרשת שופטים : הרחמים שלכם · כי גם זה הוא מהמדות אשר בני ישראל יצטיינו בהם · וזה ביישנים רחמנים וגומלי חסדים : בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש ·

פי'

(פז) כליו מי היה מקדשם יכול היה משה לבא ולקדשן אלא מה היו עושין היה הכהן מקבל בו דבר של קדש והכלי מתקדשת כשם שקדש משה בדם המזבח או יין נסך או מנחה מערה בכלי חול וכלי חול מתקדש · ואם כלי חול כשהוא מתמלא מן הקדש מתקדשת · עאכ"ו ישראל שהם קדושים ומקדשים את החדש · אמר הקב"ה אני קדוש אני ולעצמי אני מקדש אלא הריני מקדש את ישראל והן מקדשין אותי · לכך כתיב והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' מקדשכם · וכן דוד אומר (תהלים כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ומתי התחילו ישראל לקדש את החדש במצרים · הה"ד החדש הזה לכם: **כה** ד"א החדש הזה לכם · הה"ד (שם קמז) מגיד דבריו ליעקב · זו התורה · חוקיו ומשפטיו לישראל · אלו קדושי החדשים שיש בהם חוקים ומשפטים · חוקים (מח) (פח) אלו המועדים · שתלוים בהם המשפטים · ואין חקיו אלא חגים · (מט) שנאמר (שם פא) כי חק לישראל הוא · כיצד המשפטים תלוים בהן אדם מוכר שדה או בית (פט) או עבד או שהוא לוה ומלוה לחבירו אם רצה אדם לגזול לחבירו הוא מוציא לו שטר והדיינין רואין היאך כתב לו ומאימתי (צ) כתב לו הגרמסיון מאיזה חדש בכמה בחדש היה וכך בודקין הדיינין ואומרין לגוזל (נ) אי אפשר לך לגוזלו · הוי חקיו ומשפטיו לישראל · הדיינין בודקין חדשים שמן חשבון חדשים הדיינין דנין: **כו** ד"א החדש הזה לכם · הה"ד (שם עב) יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח · עד שלא הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ברמז הודיע להם (נא) שאין המלכות בא להם עד שלשים דור שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים [א] החדש שלשים יום ומלכות שלכם שלשים דור · הלבנה בראשון של ניסן מתחלת להאיר וכל שהיא הולכת מאירה עד ט"ו ימים (צא) ודסקוס שלה מתמלא ומט"ו עד שלשים אור שלה חסר · בל' אינה נראית · כך ישראל ט"ו דור מן אברהם ועד שלמה · אברהם התחיל להאיר (נב) שנאמר (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו · בא יצחק אף הוא האיר · שנאמר (תהלים צז) אור זרוע לצדיק · בא יעקב והוסיף אור · שנא' (ישעיה י) והיה אור ישראל לאש · ואח"כ יהודה · פרץ · חצרון · רם · עמינדב · נחשון · שלמון · בועז · עובד · ישי · דוד · כיון שבא שלמה נתמלא דיסקוס של לבנה שנאמר (דה"א כ"ט) וישב שלמה על כסא ה' למלך [ב] וכי יוכל אדם לישב בכסאו של הקב"ה מי שנאמר בו (דניאל ז) כרסיה שביבין די נור · אלא מה הקב"ה שולט מסוף העולם ועד סופו ושולט בכל המלכים שנאמר (תהלים קלח) יודוך ה' כל מלכי ארץ · כן שלט שלמה מסוף העולם ועד סופו שנאמר (דה"ב ט) וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה וגו' · והמה מביאים איש מנחתו · לכך נאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך · הקב"ה לבושו הוד והדר ונתן לשלמה הוד מלכות שנאמר (שם א כט) ויתן עליו הוד מלכות · בכסאו של הקב"ה כתיב (יחזקאל א) ודמות פניהם פני אדם ופני אריה ובשלמה כתיב (מלכים א ז) ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר · וכתוב א' אומר (שם) כמעשה אופן המרכבה · בכסאו של הקב"ה אין דבר רע נוגע שנאמר (תהלים ה) לא יגורך רע · ובשלמה כתיב (מלכים א ה) אין שטן ואין פגע רע · הקב"ה עשה ששה רקיעים ובשביעי יושב ובכסאו של שלמה כתיב (שם י) שש מעלות לכסא ויושב במעלה השביעית · הרי נתמלא דיסקוס של לבנה ומשם התחילו המלכים (צב) פוחתין והולכין (דה"א ג) ובן שלמה רחבעם ובן רחבעם אביה ובנו אסא · יהושפט · יהורם · אחזיהו · יואש · אמציהו · עזיה · יותם · אחז · יחזקיה · מנשה · אמון · יאשיהו · יהויקים · כיון שבא צדקיהו דכתיב (ירמיה לב) ואת עיני צדקיהו עור · חסר אורה של לבנה · וכל אותן השנים אע"פ שהיו ישראל חוטאין היו האבות מתפללין עליהן ועושין שלום בין ישראל למקום שנאמר (תהלים עב) ישאו הרים שלום לעם · ואין הרים אלא אבות שנאמר (מיכה ו) שמעו

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו סימן י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · ילקוט כאן רמז ק"ן · ילקוט דברי הימים ב' רמז תל"ף פ"ב · ועיין במדבר רבה פרשה י"ג · ב שיר השירים רבה פרשה א' פסוק א' · מדרש תהלים מזמור ע"ב · ילקוט תהלים רמז תת"ס · ילקוט דברי הימים ב' רמז תל"ף פ"ב ·

חדושי הרד"ל

לכך ברכה זו · והוא תימה (ואפשר ברכה דהכא היינו ברכת קדוש החודש שבמס' סופרים ספי"ט ה"ט אבל אין הלשון משמע כן) · ובירושלמי פרק הרואה מייתי לה בסתמא על הרואה לבנה בחידושה משמע אפי' בזה"ז · וכמדומה שלשון זה בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש · מקומו הראוי לו הוא להלן אחר הא דאם אין ישראל מקדשין אותו אין אותה קדושה כלום ועי"ז אמר שהיינו בזמן שהיה נוהג קה"ח · אבל בזה"ז מאיליו קדוש ועי' בדברי הרמב"ם והרמב"ן בס' המצות עשין קנ"ג שכתבו שאנו סומכין על חשבון הלל הנשיא : (פז) כל כליו לדורות מיהו כו' · כצ"ל : (פח) המועדים שתלויין בהן ואין חינוק אלא כו' כצ"ל : (פט) או עבד · או שהוא לוה כו' כצ"ל : (צ) כתב לו הגרמטיון · כ"ה גי' מ"ע ופירושו שע"ת : (צא) ודסקום שלה מתמלא · פירש מ"ע עיקר מלת דסקום ענינו כלי עגול · ומתפרש יפה כאן בלבנה כן : (צב) פותחין והולכין כו' · עמ"כ · ובבמ"ר פי"ג (רכ"ג סע"ד) הלשון ט"ו שלשון ט"ו מלכים מלך בן מלך (וכמ"ש שם במזמור משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך) ונראה דיהויקים דחשיב כאן ט"ס · ולא חשיב מן ג' בני יאשיהו אלא צדקיהו לבדו אבל אחיו יהואחז ויהויקים וכן יהויכין בן יהויקים לא חשיב · וכ"מ המנין בילקוט ד"ה א' רמז אלף פ"ב (ועיין מאמר זה בדברי רבינו בחיי פ'

חדושי הרש"ש

לומר · ע' מ"כ · וע' לעיל רפ"ח והכל ממך לדרוש וכמ"כ שם : (מח) אלו המועדים שתלויים בהם ואין כו' · כצ"ל ותיבת המשפטים נראה למחוק : (מט) שנאמר כי חק לישראל הוא · ולעיל מייתי כתיב ליום חגנו : (נ) א"א לך לגוזלו · עמ"כ שכ' דאם אין בו זמן השטר פסול · פי' בחו"מ סי' מ"ג פרטי דין זה · ובנו"ב חלק א"ע תשובה ע"ב : (נא) שאין המלכות באה להם עד שלשים דור · הוא לשון שקיעה כמו ביאת השמש · ובכתבי הגי' שאין המלכות עומדת להם אלא שלשים דור : (נב) שנאמר מי

מתנות כהונה

יכול היה משה · בתמיה : כשם שקדש משה בדם · את המזבח : או יין נסך · אדלעיל קאי שאמר הכהן מקבל בו דבר של קדש ועכשיו פי' היאך : [ה"ג או מנחה מערה] : ולעצמי אני מקדש · פי' בתמיה כי כשמקדשין החדש מקדשין להקב"ה כמו שאמרו חז"ל המקדש את החדש כאלו מקבל פני אביו שבשמים : והייתם לי קדושים · משמע אתם תקדשו אותי · וקאי אקידוש החודש עי' בפר' היו בודקין : גרמסיון · פי' הערוך מין מטבע ופירושו כתב לו פרוטות שחייב לו באיזה חדש : אי אפשר לך כו' · שהרי השטר נכתב כהלכתו שאם אין בו זמן אימת נעשה היה השטר פסול : דסקום · הערוך פי' שלחן וכן הוא בכמה מקומות בספר זה ור"ל ממשלתה מתמלא כו' כד"א שלחן מלכים : [ה"ג כך ישראל ט"ו דור] : יקראהו לרגלו · רבינו בחיי גרס לרגלי וכ"ה אומר אני ה' קראתיך בצדק : ה"ג אור זרוע לצדיק · וכתיב ויזרע יצחק וכן הביאו בעקידת יצחק ובספר תורת העולה : רחבעם ובן רחבעם כו' · זה שמונה והולך ט"ז ואנן לא מנינן מרחבעם עד צדקיהו · רק ט"ו · ועוד לא וחשוב מספר המלכים ותמצאם י"ט מרחבעם עד צדקיהו · נראה דלא קחשיב מי שהעבירוהו בחייו והמליכו אחר תחתיו בעודנו חי והרי תמצא עוזיה שנגזר מבית ה' לישב בבית החפשית קודם מותו הרבה וגם בחייו נקרא מת [כמו שדרשו חז"ל בשנת מות המלך עוזיהו וכי מת היה אלא שנצטרע ומצורע חשוב כמת] והמליכו בנו תחתיו מיד · (גם במותו לא קברוהו בקברי המלכים) וכן יהורם המליכו אחזיה בנו שנה אחת קודם מותו · ככתוב בספר מלכים וגם לא קברוהו בקבורת מלכים ויהואחז ויהויכין גם הם העבירום בחייהם מלכי האומות שכניהם ככתוב בספר מלכים וד"ה ונשארו רק י"ד שהשלימו מלכותם וצדקיהו הוא החמשה עשר והוא אבד את עיניו וחשך המאור · אכן בספר הזוהר בפ' יתרו חשב כל אלו והוציא יהואש ויהויקים (והטעם לא נודע לי) · [כי יהואש מלך כשר היה ומלך מ' שנה ויאסף אל עמיו בשיבה טובה גם יהויקים מת על מטתו בירושלים ולא נופל הוא ממנשה וחביריו] : [אמר המגיה צ"ע גדול בכאן] ושוב מצאתי בפי' [לדברי הימים

פירוש מהרז"ו

דף י"ז ופי' שאם לא היו ישראל מקודשים תחלה לא היה קידושם כלום : יכול היה משה · וכי היה משה יכול לקדש הכלים של דורות הבאים במשכן ובבית המקדש וע' במ"ר פר' י"ב סוף סי' ט"ו ופר' י"ד סי' י"ג וספרי נשא שם : היה הכהן · שמקודם מקודשה בראשונה שקדשם משה על ידי אבות הכהנים המשוחים · ואם כלי חול מעשה ב"ו מתקדש · ישראל והחודש שהוכנו מן השמים לקידוש ק"ו שמתקדשים : אני קדוש אני · ואיני צריך שיקדשוני אחרים אלא לצורך ישראל שיתקדשו בזה שיקדשוני · וזהו ואתה קדוש בעצמך כנ"ל אלא לתהלות ישראל אתה יושב ומצפה שיתקדשו בקדשם אותך : במצרים · ע' לעיל ריש ס"כ : **כה** כי חוק לישראל · ור"ל התקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו : גרמטיון · הערוך לא הביאו רק המ"ע בערך גרמטיון וגורס כן במדרש ופי' בל"י שטר חוב · ולי נראה שהוא מלשון גמאטריא שפירוש חשבון : **כו** יפרח בימיו צדיק · כל הענין בפסיקתא רבתי פר' ט"ו סי' י"ז ובזוהר יתרו קודם פסוק אנכי : עד שלשים דור · הכוונה אלא עד שלשים דור וכן העתיק בס' בעל עקידה שער ל"ח וכדמפרש והולך ומרומז במ"ש החודש הזה לכם ראש והמלך הוא ראש העם וע' לעיל ריש סי' י"ג : דסקום · פי' המ"ע ערך דסקס בל"י ורומי מין כלי עגול וקערה פי' שהעיגול שלה מתמלא : מי העיר ממזרח · בב"ר פר' ג' ס"ג א"ת העיר אלא האיר · באור החיים בהכרת הבורא והכרת הצדק : אור ישראל · וישראל סבא אבינו · וכמ"ש ויזרח לו השמש : יהודה פרץ חצרון · כו' כמ"ש סוף רות ומאחר שהביא על ג' האבות שהאירו אין צורך עוד להביא ראיה על השאר שהאירו כמ"ש ואני זאת וגו' לא ימושו מפיך וגו' תורה מחזרת וכו' שכולם היו צדיקים וראשים ומאירים עד דוד שמפורש בו שנקרא נר ישראל ש"ב כ"א י"ז וכמ"ש ה' אורי תהלים כ"ז וכדומה : על כסא ה' · ע"פ מדה כ' : וכל הארץ · פי' מלכי ארץ וכמ"ש בפסוק הקודם ויגדל שלמה מכל מלכי הארץ לעשר ולחכמה וכמ"ש עוד שם ויבואו מכל וכו' מכל מלכי הארץ מדה ט' : ועל המסגרות · במכונות כתוב ואינו שייך לכסא אלא הכוונה שביהמ"ק בכלל כסא ה' והדום רגליו · ובילקוט מלאכי וישב שלמה על כסא ה' למלך שמלך בירושלים שנקרא כסא ה' ירמיה ג' י"ז היינו ע"י ביהמ"ק : ובן שלמה רחבעם · כל היחס בד"ה א' ג' ומ"ש יהויקים צ"ע שהרי כאן חושב ט"ו דור אחר דור עד יאשיהו · ובנו צדקיה הוכרח להביאו לרמז ואת עיני צדקיהו עור אך שאר בני יאשיה אחי צדקיה למה הביאם וגם בפסיקתא ובזוהר לא הביאום והיה ראוי שתחשך הירח בימי יאשיה שהוא הט"ו אך בעבור צדקתו כמ"ש מלכים ב' סוף כ"ב יען רך לבבך וגו' ולא תראינה עיניך וגו' : כיון שבא צדקיה דכתיב · אולי צ"ל כתיב ואת עיני וגו' או דר"ל כיון שבא צדקיה חסר אור הלבנה דכתיב ואת עיני צדקיהו עור · ובפסיקתא ל"ג תיבת דכתיב · ועיקר הכוונה כאן על הפסק מלכות ישראל שעל זה רמז כמ"ש החודש כנ"ל אלא שהביא פסוק ואת עיני שחושך עיני צדקיה מרמז על חוסך הלבנה ע"פ מדה ט"ז מיוחד במקומו : ואין הרים · לעיל פר' זו ס"ד וכן ס"ד וגבעות בצדקה על אמהות ושם כתוב ולפני ירח דור דורים שלפני ירח היה מ"ש ישאו הרים שלום וגו' שלום עד בלי ירח · ב"ר פר' פ"ט סימן ד' ובמדרש תהלים ע"ב : שיתחדשו

יפה תואר

פי' או יש לספק ג"כ אם לכך מקדש ישראל · אבל בזמן הזה אין כאן מחלוקת רק אם מחדש חדשים או מקדש קדשים אבל על מקדש ישראל אין ספק שאין מברכין · ומ"ש מקדש ישראל פירושו מקדש ישראל וחדשים : מכאן ואילך מי היה מקדשם כנ"ל · פי' מי יקדש הכלים שנתחדשו אחרי מות משה : לכך כתיב והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' מקדשם · לא נמצא מקרא כזה בשום מקום אך הוא מחובר מן הכתוב ריש פ' אמור כי קדוש אני ה' מקדישכם עם הכתוב בסוף פ' קדושים והייתם לי קדושים כי קדוש אני · וכ"ס דרך רז"ל כדי לקצר בלשון וכמ"ש בפ"ק דמגילה גבי וילן יהושע בתוך העמק : ומשפטים שתלוים בהם המשפטים כנ"ל · ומפרש ואזיל מ"ש חקים אלו המועדים מדכתיב כי חק לישראל הוא ומ"ש שהמשפטים תלוים בקדושי החדשים כמ"ש כיצד המשפטים : הה"ד יפרח בימיו צדיק וגו' · ודרים החודש הזה דומה הוא לכם לענין המלכות וכדמפרש ואזיל · וזה שמייתי ג"כ ורוב שלום עד בלי ירח דהיינו כשנשלם המלכות כדלקמן · ויתכן בטעם הבשורה זו שייך לכאן להשמיע לישראל כי נכון לכם למנות ללבנה ולהתיחס אליה וכמ"ש כעין זה העקרים בפל"ז : שאין המלכות באה עד ל' דור · פי' כי מבריאת העולם עד מלכות בית דוד או עברו שלשים דור ורק או באה להם המלכות ושלשים דור אלו המה עשרים דורות מאדם עד נח · ומנח עד אברהם עוד עשרה · וי"ג מאברהם עד דוד דהיינו יצחק יעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי דוד · ותשם מספר שלשים שהוא מספר שלם · והא דקאמר עוד החדש ל' יום ומלכות שלכם ל' דור מילתא אחריתי היא דדריש שלא תתקיים המלכות שלכם אלא ל' דור · ומתחיל למנות מאברהם דכתיב נביא נשיא אלהים אתה בתוכנו · וכן בניו אחריו · וליהודה נתנה הממשלה כדכתיב לא יסור שבט מיהודה · וכן היו נוהגים נשיאות עד דוד · ואפשר דדריש לדרשא זו מדכתיב פעם שנית בקרא לכם דמשמע דוגמא אחרת לכם : לבושו הוד והדר כדכתיב הוד והדר לבשת : ובשלמה כתיב ועל המסגרות · זה שבוש בספרים כי זה שכתוב במכונות כתיב לא בכסא · ונראה להגיה במקומו ושנים אריות עומדים אצל הידות ושנים עשר אריות עומדים שם : ובשביעי יושב כו' · והכתוב דאמר שש מעלות לכסא לא מנה את השביעית · כי הוא מנה רק את המדרגות לעלות ולא את השביעית מקום מושב · ורגליו היו על מעלה ששים · ולא פליגי על הא דאמרינן לקמן במ"ר פי"ב וכד"ל פ' שופטים שהיו שש מעלות כי לא חשיב שמה ג"כ רק את המעלות ולא את מקום מושב · אמנם באמר רבתי על פסוק כשבת דמנה שש מעלות

ידי משה

דוד ואמר לכך הוא ואמרו לו לדוד א"כ הוא כבר נרמז בפסוק החדש הזה לכם רק שלא ידענו פירושו עד שאמרת וזה סוף המאמר דלעיל הרבה דברים מצינו בתורה סתומים ועמד דוד ופירשם אבל לפי פי' מ"כ הלשון מגומגם : הוא מוציא לו שטר וכו' · כדאי' בפ"ק דר"ה למלכים ומאי הלכתא ומשני

הרים את ריב ה' · ועד מתי היו האבות מתפללין עליהן עד שאבד צדקיהו את עיניו וחרב בית המקדש שנאמר (תהלים עב) ורב שלום עד בלי ירח · (צא) עד ל' דור שהיה לישראל מן המלכות · מן אותה שעה ועד עתה מי עושה שלום לישראל ה' שנאמר (במדבר ו) ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום : **כז** ד"א החדש הזה לכם הה"ד (שמות ד) ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך · יתעלה שמו של הקב"ה שהוא מגיד מראשית אחרית · באברהם הוא אומר (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי · (צב) מהו דן מכת בכורות שנקרא נגע שנאמר עוד נגע אחד · מהו דן אנכי אמר הקב"ה פורע אני מהם במכת בכורות · (נג) שנא' הנה אנכי הורג את בנך בכורך · (נד) והסימן הזה מסר הקב"ה לאברהם · ואברהם ליצחק · ויצחק ליעקב · ויעקב ללוי · ולוי לקהת · וקהת לעמרם · ועמרם למשה והיה משה משמרו ובא · מהו בני בכורי ישראל · א"ר חייא בנים (נה) (צג) שאבותם ברכו אותן במעשיהם זה אברהם שנאמר (שם יד) ברוך אברם לאל עליון · ד"א בני בכורי ישראל בנים של מי שנטל את הבכורה · ד"א בני בכורי ישראל אמר הקב"ה לפרעה הרשע אי אתה יודע כמה חבבתי את הבכורה שכתבתי בתורתי (דברים טו) לא תעבד בבכור שורך וכל מי שהוא עובד בו לוקה ואתה שלחת ידך בבכורי דין הוא שתלקה · והביא הקב"ה עליו י' מכות כנגד עשר נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן · והביא אותן על ידי משה ואהרן ועל ידו · משל למלך שמרדו עליו עשר מדינות נהג עמו שני פלמרכין והלך וכבש אותן · אמר המלך אם אכתבם על שמי היאך אני חולק להם כבוד ואם אכתבם על שמם הריני מוציא עצמי מן הכלל אלא הריני משלשם והרי יש כאן אחת יתירה הריני מחלקו על שלשתנו · כך היתה מכת השחין על ידי שלשתן ומהו שאומר בשחין בחרטמם חסר (צד) שנגע בשר של מעלן (צה) כדי שלא יהא להם עמידה · [א] י' מכות הביא עליהם (צו) בנימוס המלכות והצפרדעים היו להם קשים · שנאמר (תהלים עח) וצפרדע ותשחיתם : (נו) שהיו מחבלין גופיהן [ב] ומסרסין אותן שנאמר (שמות ז) ובחדר משכבך ועל מטתך · אמרו להם הצפרדעים מוניטא של אלהיכם בטלה ושלכם קיימת לפיכך (נז) ותשחיתם · כמה דתימא (בראשית לח) ושחת ארצה · [ג] ומנין שהיו מדברות שנאמר על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה · ועוד הביא עליהם מכת ערוב · לפי שהיו מעורבבין איש אחד בא על עשרה נשים וי' אנשים באים על אשה אחת · לכך הביא עליהם ערבוביא וכשאמר הקב"ה למשה עוד נגע אחד אביא על פרעה (נח) אמר משה (צז) הרי הגיע הסימן אחד היה אברהם הרי הנגע א' · ולפי שהן היו בכורים לכך הרג בכורים שנאמר הנה אנכי הורג את בנך בכורך הוא הסימן על אברהם דן אנכי · ד"א למה נקרא ישראל בני בכורי לפי שכתוב בתורה (דברים כא) כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים · כך ישראל יורשים שני עולמות העוה"ז והעוה"ב · ולכך מסר הקב"ה סוד הלבנה לישראל שיהיו הם מונים בה והעובדי כוכבים מונין לחמה · לומר מה חמה אינה אלא ביום כך אין מושלים אלא בעולם הזה · ומה החמה היא של אש כך הם עתידין לידון בה שנאמר (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור · וכשם שהלבנה נראית ביום ובלילה כך ישראל מושלים בעולם הזה ובעולם הבא · וכשם שהלבנה היא של אור כך ישראל נוחלין האור שנאמר (תהלים צז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה · ואומר (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך · ולכך נאמר החדש הזה לכם שיהא שלכם שאתם בדוגמתה : **כח** ד"א החדש הזה לכם זה אחד (צח) [ד] מד' דברים שהראה הקב"ה למשה באצבעו לפי שהיה מתקשה בהן · הראהו מעשה שמן המשחה שנאמר (שמות ל) שמן משחת קדש יהיה זה לי וגו' · הראהו מעשה המנורה שנאמר (במדבר ח) וזה מעשה המנורה · הראהו השרצים · שנאמר (ויקרא יא) וזה לכם הטמא · והלבנה שנאמר החדש הזה לכם · (נט) זעזע את הימים (צט) והראהו את בן נפילים · שנאמר (תהלים כט) קול ה' על המים · זעזע את הישוב והראהו את הצב · שנאמר (שם) קול ה' שובר ארזים · זעזע את המדבר והראהו שם את הדואר · שנא' (שם) קול ה' יחיל מדבר · זעזע את האש והראהו את הסלמנדרא · שנאמר (שם) קול ה' חוצב להבות אש · ואימתי עשה לו כן בזה

מסורת המדרש א עיין בפסיקתא רבתי סוף פיסקא י"ז סימן ז' · ופסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' · תנחומא סדר בא סימן ד' · ילקוט וארא רמז קפ"ב · ועיין בשאילתות סוף פרשה לו סימן פ' · ב לעיל פרשה י' · ג תנא דבי אליהו רבא פרק ז' ד חולין דף מ"ב · מנחות דף כ"ט · ויק"ר פי"ג · במד"ר פט"ו · מכילתא כאן ריש פ"א · ספרי בהעלותך פיסקא ס"א · תנחומא סדר שמיני סימן ח' · וסדר בהעלותך סימן ג' · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' · תורת כהנים פרשה שמיני · ילקוט שמיני רמז תקל"ו · ילקוט בהעלותך רמז תשי"ט ·

חדושי הרש"ש

פי' שעיר ממזרח גו' · ע' לעיל בב"ר פמ"ג ס"ג ובמש"כ שם בס"ד : (נג) שנאמר הנה אנכי כו' · ר"ל וילפינן אנכי אנכי : (נד) והסימן הזה מסר כו' · ר"ל שע"י מכת בכורות יצאו לחירות כדכתיב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול : (נה) שאבותם ברכו אותן במעשיהם · פי' שהבריות ברכו אותן ר"ל את אבותם במעשיהם פי' ע"י מעשיהם הטובים : (נו) ומסרסים אותן שנאמר ובחדרי משכבך גו' · כי לשון משכב הוא כינוי לעסק השיגול כמ"ש בתנ"ך : (נז) ותשחיתם כמ"ד ושחת ארצה · לעיל פי' מייתי לראיה מפסוק כי משחתם בהם וע"ש במש"כ : (נח) אמר משה הרי הגיע הסי' כו' · ר"ל שפי' נגע אחד היינו נגע שאמרתי לאברהם שנקרא אחד · והבין שיכוון על מכת בכורות ולכן אמר תיכף כה אמר ה' גו' ומת כל בכור גו' ולא מצינו כאן שא"ל הקב"ה מזה · אבל מפירש"י שם משמע שהיה לו נבואה חדשה ע"ז אף שלא הזכיר הכתוב ע"ש ברא"ם · אבל מהרמב"ן שם יראה שהיה לפניו הגליון ברש"י על ויאמר ה' אל משה עוד נגע וגו' · (והתימה על הרא"ם שדברי הרמב"ן על פיו כל שעה ושם לא הביאו) ואתיין כדברי המדרש שלפנינו ולקמן פ' י"ח ע"ש · אך הרמב"ן ז"ל לפי דרכו שם כתב שבאותה נבואה עצמה הודיעו השם הנגע ההוא וא"ל כחצות הלילה גו' · וכל ענין הפרשה היא אלא שהכתוב קיצר בספורים ע"ע ועיין ריש ברכות : (נט) זעזע את המים והראה את בן נפילים · משמע שהוא

חדושי הרד"ל

פ' וישב בענין פרץ וזרח) והוו להו ט"ו לבד מן צדקיה שהוא אחר שהחשיך מאור עיניו : (צא) עד ל' דורי · וזהו עד בלי ירח שעד שיום הירח בלה והולך לו : (צב) מהו דן כו' שנקרא נגע · כמדומה שרומז לדרוש מדכתיב (דברים יז) בין דין לדין בין נגע לנגע · לומר שנגע נקרא דין [וכ"כ היפ"ת]: (צג) שאבותם ברכו אותן במעשיהם · כצ"ל ופי' שע"י מעשים טובים של אביהם אברהם שבב הדבר לברך מלכי צדק מלך שלם להקב"ה בשם אל עליון · ולשון עליון הוא ענין בכורה וראשון במעלה וכמ"ש (תהלים פט) בכור אתנהו עליון למלכי ארץ : (צד) שנגע בשר שלמעלן כו' · מביא זה כאן לומר שלכן נעשה גם ע"י הקב"ה לפקוד על צבא המרום במרום : (צה) כדי שלא יהיה להם עמידה · שלכן כתיב ולא יכלו לעמוד כו' היו השחין בחרטומים שכיון שנגע בשר שלמעלן נחלש כחם ובביאורי לפר"א פמ"ח פי' בס"ד ע"ש : (צו) בנימוס מלכות · חסר כאן כל המאמר הכתוב לפנינו בתנחומא בא ס"ד ובפסיקתא דבחצי הלילה ובילקוט ס"פ וארא (ובערוך הביאו בשם ילמדנו ס"פ וארא) בטכסים של מלכים הביא עליהם המכות כו' ע"ש : (צז) הרי הגיע הסימן · לשון נגע אחד כמש"ל שנגע נרמז בלשון דן אנכי שאמר לאברהם (שנקרא אחד כד"א אחד היה אברהם) : (צח) מד' דברים שהראהו · במנחות (כ"ט) ע"ש בתוס' ובמכילתא בא ובפסיקתא דס"פ החדש לא חשיב שמן המשחה (ונראה משום דהאי זה שכתב שם דרשינן ליה בכוריות ובכריתות ובויק"ר ספ"י דכל י"ב לוגין מנין זה קיים לדורות) : (צט) שהראהו את בן הנפילים כו' הצב כו' הדואר כו' הסלמנדרא כו' · בחולין (קכ"ז) ובת"כ ס"פ שמיני מרבינן מלמינהו דצב בן הנפילים והסלמנדרא והערוד (ובת"כ הגי' חברבר והיינו הך · שערוד בלשון ירושלמי חברבר ובערוך ערך בן נפל הביא הגירסא גם בש"ס דחולין כן רק שט"ס בלשונו שכתב הברבר וצ"ל חברבר) ונראה נכון דהאי דואר דהכא ט"ס וצ"ל ערוד וחושב כאן לפ"ז הצב וג' מינים שמרבים בת"כ

פירוש מהרז"ו

היו האבות מתפללים · ע' שבת ל"ה א' ובויקרא רבה סוף פרשה ל"ו אימתי תמה זכות אבות וכאן עוד דעה אחרת ואולי מ"ש מתפללין ענין אחר וזכות ענין אחר : **כז** ואמרת אל פרעה · במדין קודם לכתו למצרים כתוב שמ"ב האחרונה אמר לו בראשונה וכן בישר לאברהם שאמר לו דן אנכי ע"פ גז"ש אנכי הורג וגו' · וע' לעיל פר' ה' ס"ז מש"ש ולקמן פרק י"ח ס"א בארוכות ותבין כאן : והסימן הזה · ע' לעיל פר' ג' ס"ה ופר' ה' סי"ב וסי' י"ג מש"ש : מהו בני בבורי · באיזה אופן הם כולם בכורים ע"כ דרש א"ת בני בכורי אלא בני ברוכי · בני האבות שאמרים ברכוש על מעשיהם הטובים · [וכ"כ היפ"ת] ע' פר"א פרק ח' שגם אברהם נקרא בכור : בנו של מי · א"ת בני אלא בני וזהו בני בכורי ישראל שלקח הבכורה : ד"א אמר הקב"ה · דורש למה הודיע לפרעה מבכירותם ולמה קודם כל המכות אלא שרמז לו שילקה ארבעים כדין עובד בבכור שהביא עליו יו"ד מכות כל מכה כלולה מארבע כדעת ר"א באגדת פסח ודין המכות שיהיו משולשים וגם זה קיים בו ואם אינם שוים ודומים ממש · וע' לעיל פר' י"ב ס"ד וש"נ : בחרטומם · כי חרטום פי' פיו של עוף עיקר חיותו וכאן הכוונה על שר שלהם ע' ערוך ערך חרטום : עשר מכות הביא · בתנחומא בא ס"ד בארוכות פסיקתא פר' י"ז סימן ז' בטכסין וכו' : מסרסין · ע' לעיל פר' יו"ד ס"ג וש"נ ומבואר ותבין כאן וכאן הגז"ש בא"א ומרומז גם במקומו בתורה שבמכה זו הזכיר בחדר משכבך ועל מטתך · מדה ע"ז כאן ע"פ מדה י"ז בתהלים ע"ח ושם ע"פ גז"ש : מוניטה · הוא צורת מטבע · כמ"ש בסנהדרין ל"ז א' במשנה טבע הכל בחותמו של אדה"ר וזהו בצלמנו כדמותנו והמצרים רצו לבטלם מפו"ר ולמעט הדמות כדלעיל פר' א' ריש סי' י"ב : שהיו מדברות · ע' לעיל פר' יו"ד סי"ו ושם מבואר ולמוד מענינו מה היה הדיבור : אחר היה אברהם · שמ"ש נגע אחד תיבת אחד מיותר ודורש גז"ש על אברהם שנקרא אחד ביחזקאל ל"ג וכן בישעיה נ"א כי אחד קראתיו שאמר לו דן אנכי וכל"ל ברים הסימן : כי את הבכור · כוונתו על עיקר הדין שכתוב בס"ד הוא ראשית אונו לו משפט הבכורה ואפשר שאגב מרמז על מ"ש ב"ר פר' ס"ג סי"ז שני שנואי ע"ש : סוד הלבנה · שמושלת ביום ובלילה וכמ"ש ב"ר פר' ו' ס"ג פסיקתא פר' ט"ו סי"כ : בוער כתנור · ס"ד והיו כל זדים ועושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא ע' ב"ר פר' כ"ו ריש ס"ו ומ"ש : **כח** זה אחד מד' דברים · ובמקום שכתוב זה מורה באצבע ב"ר פר' ק' סי"ו ולקמן פר' כ"א סי"ז · ובמכילתא בא פר' א' מאמר כ"ע ב' דברים חודש סרנים מטרה וי"א אף שחיטה וזה אשר תעשה · במ"ר פר' ט"ו ס"ד ותחת סרנים מונה בהמה וחיה פסיקתא

מתנות כהונה

היומים דפוס גדול] ויתן שמונה [כל אלה הכתובים פה בספר] חוץ מאמון ויהויקים (וג"כ לא נודע לי הטעם ולא שם המפרש מי הוא : [ה"ג את עיניו וחרב ב"ה שנאמר ורב שלום עד בלי ירח עד שלשים דור וכו'] : עד שלשים דור · עד בלי ירח ה"פ עד שלא נשאר ממספר ימי הירח וזהו שלשים יום : [ובספר העקידה גרס ליה באופן אחר ע"ש : עוד נגע אחד · עיין לקמן בסמוך מפרש והולך] : ברכו אותם · במעשיהם שזכות מעשיהם עומדת להם : בבורי · קרי בכורי ישראל : ועל ידו · ע"י הקב"ה עצמו כביכול : [וכדמפרש ואזיל ועיין לעיל פרשה י"ב] : פלמרכין · פירש הערוך שרי החיל : אם אכתבם כו' · מדינות אלו : משלשם · ג' מדינות אכתוב לכל אחד ואחד · וכן ג' מכות היו על ידי הש"י בעצמו והן ערוב דבר מכת בכורות [ועיין לעיל פרשה י"ב] : חסר · שנאמר כי היה השחין בחרטמם : בשר · של מצרים · כד"א יפקוד על צבא מרום במרום שלא הפיל הקב"ה את מצרים אלא אם כן הפיל שרה תחלה ולכך כתיב בחרטמם לשון יחיד : מוניטא כו' · מטבע של הקב"ה שהיו מבטלין את ישראל מפריה ורביה כדלעיל פרשה א'] : ושחת ארצה : שהיו מסרסין אותם : על דבר הצפרדעים וכו' · דוגמת מה שדרשו חז"ל על דבר שרה שאמרה למלאך הך והוא מכה : היא של אור · שהיא בעצמה אינה אם רק מקבלת האור מן החמה ומאירה : זעזע · קרע ובקע : בן הנפילים · פירש"י בפ' העור והרוטב שרץ מין צב : הדואר · ג"כ מין צב הוא · ועיין בפירוש רש"י בפ' העור והרוטב · וכן סלמנדרא הוא בא ממקום שבוערים שם

ידי משה

ומשני לשטרות כדי להבחין בין שטר מוקדם לשטר מאוחר וק"ל : ד"א בני בכורי ישראל אמר הקב"ה לפרעה הרשע אי אתה יודע כמה חבבתי את הבכורות שכתבתי בתורתי לא תעבוד וכו' ואתה שלחת ידך בבכורי דין הוא שתלקה והביא עליו י' מכות כנגד י' נסיונות והביא אותן ע"י משה ואהרן ועל ידו משל למלך וכו' אלא אמר הקב"ה הריני משלשם והרי יש כאן מכה א' יתירה הריני מחלקו ע"י שלשתנו · שמעתי מפי הגאון מהר"ל נר"ו אב"ד דק"ק גלוגא ויש לדקדק והביא בוי"ו הנוספת של והביא הכ"ל כאלו הוא חיבור לדלעיל ובאמת הי' נראה לומר ד"א משום י' נסיונות גם והביא אותן ע"י משה ואהרן אמר הריני משלשם אין לו פי' כלל למה הוא משלשם ולא רבעם והרי יש כאן מכה יתירה וכו' פשיטא

יפה תואר

מעלות לכסא כנגד ששה רקיעים ולא ז' הן כו' פליגי ע"ז ע"ש : עד שאבד צדקיהו כו' · פי' כי אז נתמלאה סאתם ולא נתקבלה תפלתם ואין זה ענין למחלוקת של זכות אבות אם תמה כי בזמן הזה לכ"ע לא תמה עדנה · וכדאיתא בויק"ר פל"ג : מי עושה שלום לישראל · כלומר לכפר עליהם שיהיה שלום ביניהם לאביהם שבשמים כדלעיל · ומשני דזה מדת הרחמים שברחמיו מעביר על פשעיהם : שנגע בשר של מעלן · כי בחסרון היו"ד המורה על הרבוי יהיה פירושו בחרטום שלהם · והמ"ם האחרון הוא מ"ם הכנוי · ואם הוא נכנע לא תהיה להם עוד תקומה · וע"ד יפקוד ה' על צבא המרום במרום : נוחלים בעוה"ז ועוה"ב · בעולם הזה זה עולם המשיח · ועוה"ב דקאמר הוא עולם התחיה : וכשם שהלבנה היא של אור כו' · באמת אור החמה חזק יותר מאור הלבנה · אבל אור החמה מזיק לפעמים בשביל חוקו משא"כ אור הלבנה שאין בו נזק לבני אדם : וזעזע את המים כו' · שנתן בקולו עליהם להביא בן הנפילים שבתוכם לפני משה וכ"ה זעזוע הישוב ושאר הדברים : והראהו את הדואר · נ"ל הברבור

לכם הטמא• זעזע את העולם והראה לו את הלבנה• שנאמר (שם) קול ה׳ בכח• זעזע את העולם והראה לו מעשה המנורה• שנאמר (שם) קול ה׳ בהדר• זעזע את העולם והראה לו מעשה שמן המשחה• שנאמר (שם) קול ה׳ יחולל אילות• ויחשוף יערות אלו סמני הקטרת (שם) ובהיכלו כלו אומר כבוד• כל המלכים כל אחד ואחד היו אומרים כבודו של הקב"ה התחילו כלן נותנין שבח לו• שנאמר (שם קלח) יודוך ה׳ כל מלכי ארץ: **כט** ד"א החדש הזה לכם• מדת הקב"ה אינו כמדת ב"ו מדת ב"ו שנים עומדים בפני המלך אחד מלמד קטיגוריא שלו ואחד סניגוריא שלו לא כל המלמד קטיגוריא מלמד סניגוריא ולא המלמד סניגוריא מלמד קטיגוריא• אבל הקב"ה אינו כן הוא מלמד סניגוריא הוא מלמד קטיגוריא• הוא הפה שאמר (ישעיה א) הוי גוי חוטא• הוא הפה שאמר (שם כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק• הפה שאמר עם כבד עון הוא שאמר (שם ס) ועמך כלם צדיקים• הפה שאמר בנים משחיתים הוא שאמר (שם נד) וכל בניך למודי ה׳• הפה שאמר זרע מרעים הוא שאמר (שם סא) ונודע בגוים זרעם• הפה שאמר גם כי תרבו תפלה אינני שומע• הוא הפה שאמר (שם סה) והיה טרם יקראו ואני אענה• הפה שאמר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי• הוא שאמר (שם סו) והיה מדי חדש בחדשו• למה אמר חדשיכם (צט) לפי שחדשים מתנה הם לישראל שנאמר החדש הזה לכם• **ל** ד"א החדש הזה לכם• [א] משל למלך שהיו לו אוצרות מלאים זהב וכסף אבנים טובות ומרגליות והיה לו בן אחד כל זמן שהיה הבן קטן היה אביו משמר את הכל הגדיל הבן ועמד על פרקו אמר לו אביו כל זמן שהיית קטן אני הייתי משמר את הכל עכשיו שעמדת על פרקך הרי הכל מסור לך• כך היה הקב"ה משמר את הכל שנאמר (בראשית א) והיו לאותות ולמועדים• כיון שעמדו ישראל מסר להם הכל שנאמר החדש הזה לכם: **לא** ד"א החדש הזה לכם• משל למלך שקדש אשה וכתב לה מתנות מועטות כיון שבא ללקחה כתב לה מתנות רבות כבעל• כך העולם הזה אירוסין היו שנאמר (הושע ב) וארשתיך לי לעולם ולא מסר להם אלא הלבנה בלבד שנאמר החדש הזה לכם• אבל לימות המשיח יהיו נישואין שנאמר (ישעיה נד) כי בועליך עושיך באותה שעה מוסר להן את הכל• שנא׳ (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע (ס) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד:

פרשה טז

א ויקרא משה לכל זקני ישראל הה"ד (איוב יב) בישישים חכמה ואורך ימים תבונה• [ב] למה זכו הזקנים שיגאלו ישראל על ידיהן אלא בשעה שנגלה הקב"ה על משה בסנה אמר לו (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל כיון שבא משה מיד (שם ד) וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל• ואומר (שם) ויאמן העם• אמר הקב"ה הריני פורע לזקנים על שעשו את ישראל להאמין בשמי (א) בשעה שאמר משה ואומר להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם אלו לא קבלו הזקנים את דבריו של משה אף כל ישראל לא היו מקבלים אלא הזקנים קבלו תחלה ומשכו כל ישראל אחריהם ועשו אותן להאמין לשמו של הקדוש ברוך הוא אמר הקדוש ברוך הוא אף אני עושה להם כבוד ויהיה גאולת ישראל על ידיהן שיהיו ישראל שוחטים פסחיהם על ידיהן של זקנים שנאמר ויקרא משה לכל זקני ישראל לפיכך הכתוב משבחן (איוב יב) בישישים חכמה: **ב** משכו וקחו לכם צאן• הה"ד (ישעיה ל) בשובה ונחת תושעון• תנינן [ג] בבל מתרפאין חוץ מעבודת כוכבים• וגילוי עריות• ושפיכות דמים• כיצד שאם יאמרו

מסורת המדרש א עיין ירושלמי ראש השנה פרק א׳• ובפסיקתא רבתי פיסקא ט"ו• פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה׳• ילקוט כאן רמז ק"ך• ב עיין לעיל פרשה ה׳• ובויקרא רבה פרשה י"א• במדבר רבה פרשה ט"ו• ספרי פרשה בהעלותך פיסקא נ"ב• תנחומא סדר שמות סימן כ"ט• וסדר שמיני סימן י"א• וסדר בהעלותך סימן י"ב• ג פסחים דף כ"ה עבודת כוכבים דף כ"ז•

חדושי הרד"ל

(והערוד גדל במדבר כדאיתא בר"ה (ר"ה ג׳) שדומה לערוד במדבר ובזוהר ר"פ בלק (ר"ס׳) וערוד מדברא תקיפא כו׳• וז"ש בו זעזע את המדבר• אבל דואר זה לא מצאנו לו חבר לשמו ולמקומו בשום מקום וגם בת"ע לא מצא לו פירוש ע"ש): (צט) לפי שחדשים מתנה הם לישראל• וכן ימים טובים כדאמר לעיל לכן אמר למועדיכם:

אסור

חדושי הרש"ש

שהוא גדל בימים• ובחולין (קכ"ו ב׳) וכן בת"כ פ׳ שמיני ממעטינן עכבר הים מדכתיב על הארץ וה"ה לכל הח׳ שרצים אלא דקמא דמצוי ביה נקיט דהולדה איננה בים כדאיתא שם• וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ למס׳ כלים פ׳ י"ז משנה י"ג וז"ל וכן כל בע"ח מימיי לא יטמא כאשר מת ואפי׳ השרץ ממנו לפי שלא חייב השם טומאה על דבר מימיי• נ"ל שגם ביבשה הוא חי ולכן מטמא כמו כלב המים שם במשנה: (ס) ומצדיקי הרבים ככוכבים כו׳• ובפי התוכנים נקראים גם חמה ולבנה בשם כוכבים: (א) בשעה שאמר משה להם אלהי אבותיכם כו׳ כצ"ל ומלת ואומר מיותרת:

מתנות כהונה

שם אש שבעה שנים רצופים• ורש"י פי׳ שם שבוערים שם אש בעצי הדם ונעשה ע"י כישוף• בתנחומא פרשת וישב גרס כשהזגגין מסיקין הכבשן ז׳ ימים וז׳ לילות רצופים מכובד האור יצא משם בריה כו׳: [הכי גרסינן יחולל אילות ויחשוף יערות]: אלו סמני קטרת• פי׳ על דרך שאמר הכתוב אכלתי יערי עם דבשי שהסמנים רובם מן קני היער:

פרשה טז [ה"ג שוחטין פסחיהם על ידיהם]: בבל מתרפאין כו׳• עיין מזה בפרק

פירוש מהרז"ו

רבתי פר׳ ט"ו סי׳ כ"א ושם איתא ג"ד שאינו חושב שמן המשחה ובכל דברים אלו נתקשה שמן המשחה על שהיו מעשה נסים• במנורה כמ"ש מקשה היא וראה ועשה אשר אתה מראה• שרצים איך יהיה בקי בהם ושמותיהם ביערים ובאגמות ומקומות קני הישוב ובריה שבאם: קול ה׳ בכח• בכח בגי׳ שלשים וזהו הלבנה ל׳ יום: בהדר• המנורה שהיתה מהודרת בכפתורים פרחים וגביעים ומזהב טהור: אלו סממני הקטורת• שגדלים ביערים• וכמ"ש שיר רבה פסוק באתי לגני וכו׳ אכלתי יערי ע"ש ומהם היה גם בשמן המשחה: ובהיכלו כולו אומר כבוד• אם פי׳ על הש"י למה דווקא מהיכלו הלא בכל מקום מוקטר ומוגש• וכולם אומרים כבודו ע"כ דורש ובהיכלו כולו של כל מלכי ארץ כולם אומרים כבודו כל אחד מהיכלו• וכמ"ש במכילתא יתרו פסוק אנכי וז"ל קול ה׳ וגו׳• עד ובהיכלו כולו אומר כבוד שנתמלאו בתיהם מזיו השכינה באותה שעה נכנסו כל מלכי אדמה אצל בלעם וכמ"ש פסיקתא רבתי ריש פר׳ כ׳: **כט** סנגוריא קטגוריא• כל אחד ממונה ומיוחד לאותו דבר בפרט והקב"ה כל חפצו בסנגוריא ואין חפצו בקטגוריא ע"כ מי שלומד קטגוריא צריך לחזור וללמוד סנגוריא ומביא ראיה מישעיה וכל פסוקים אלו מישעיה וכן שאר נביאים• כמ"ש במ"ר פר׳ ב׳ בסי׳ י"ב כי אתם לא עמי וגו׳ והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי וגו׳ יאמר להם בני אל חי: מתנה הם• כמ"ש פסיקתא רבתי פר׳ ט"ו סי׳ י"ח באריכות• ירושלמי פ"א דר"ה ומרומז בסי׳ הסמוך• ועיין במ"ר סוף פר׳ כ"א: **ל** משל• עיין פסיקתא וירושלמי שמצויין בסי׳ הקודם• ועיין לקמן פ׳ ל"ו סי׳ ט"ו: **לא** אירוסין היו• כמ"ש לקמן פר׳ ל"ג ס"ז א"ת מורשה אלא מאורסה מלמד שהתורה ארוסה• שנאמר וארשתיך לי כו׳ ועי׳ במ"ר פ"ע סי׳ מ"ה ופ׳ י"ב סי"ד והעיקר בזה שהתורה ארוסה לכל מקבליה וכל החפץ להתיגע בה בכל כחו זוכה שתבא חכמה בלבו בדמיון נשואין כמ"ש אילת אהבים וגו׳ ולעתיד תהיה לכולם במדרגת נשואין ומלאה הארץ דעה את ה׳ וגו׳: כי וגו׳ עושיך• ה׳ צבאות שמו וגו׳ אלהי כל הארץ יקרא:

פרשה טז סימן א שיגאלו ישראל ע"י• שבמצות פסח נגאלו ישראל והפרשה נאמרה על ידי זקנים• וע׳ לעיל פר׳ ג׳ ס"ח וש"נ: ואומר ויאמן העם• שאומר שם הפסוק ויאמן העם: ואומר להם ה׳ אלהי אבותיכם שלחני אליכם• לא נמצא פסוק כזה והכוונה על פסוק י"ג ואמרתי להם אלהי אבותיכם וגו׳ שאמר משה להשי"ת שיאמר כן לישראל• וע"כ כתוב כאן בפרשה משכו ע"י הזקנים על שמשכו את ישראל ודורש ממעל ומנגד: בישישים חכמה• תפס פסוק של איוב ולא פסוק של תהלים מזקנים אתבונן וכן בשאר מקומות בתנ"ך וכוונתו על פסוק הקודם הלא אוזן מלין תבחן וגו׳ כמו כאן שאוזן ישראל רצו להבחין דבר משה כנ"ל אז בישישים חכמה:

בשובה

יפה תואר

ברבור וע׳ בב"ר פפ"ב ומקומו הוא במדבר• כי שם נמצאו הנחשים ותולדותיהם: שנאמר קול ה׳ כח ותנועת המון השמים הוא בכח גדול כדכתיב מרוב אונים ואמיץ כח: שנא׳ קול ה׳ יחולל אילות• אילה הוא חיה ממין הצבאים ומר דרור אשר הוא העיקר משמן המשחה היה שמוש"ק כמ"ש המפרשים והרמב"ם מכללם וזה דם הנצרר בבטן החיה ממיני הצבאים: מדת הקב"ה כו׳• הורגלו רז"ל להזכיר ענין זה על דברי ה׳ ופעולותיו בהפלגה• אע"פ שאין לשון מדה צודק בו ח"ו ומ"ש אבל הקב"ה אינו כן כו׳ עיקר הכוונה להורות לנו כי אין בו שום שינוי כלל והעיקר הוא מצד המקבלים אם ראויים לקטגוריא או לסנגוריא אבל ממנו לבדו לא תצא הרעות והטוב: הוא שאמר וכל בניך למודי ה׳• ועי"ז לא ירעו ולא ישחיתו וכמו שמסיים הכתוב לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי: שנאמר וארשתיך לי לעולם• לקמן בד"ר פ׳ עקב מפרש הכתוב הזה אלעתיד• וכאן ע"כ לא בא לאפוקי את הכתוב הזה מלעתיד• אבל מפרש דקאי בין על לעתיד ובין על לעבר מדלא כתיב ואארשתיך באל"ף איתו"ן המורה רק על לעתיד:

למה זכו הזקנים כו׳• פי׳ שיהיו שוחטין פסחיהן וכדמפרש בסמוך• ואע"ג דאמרינן לעיל פ"ה בכמה מקומות חלק כבוד לזקנים• ולפ"ז נוכל לומר ג"כ כאן מפני שחלק כבוד לזקנים• אבל במצוה שאני כי אם לא הי׳ לזקנים זכות שאמנה כדמסיים לא היה נכון שישראל ידחו ממצוה זו ויתקיים בשליחות הזקנים• ואולי משום דק"ל כיון שהזקנים לא קיימו את דבר ה׳ ולא באו אל פרעה כדלעיל בפ"ה שנשמטו אחד אחד א"כ למה זכו אל הכבוד הזה• ומשני דמ"מ נשאר להם הזכות שגרמו למשוך את ישראל אל אמונה זו: אלא הזקנים קבלו תחלה כו׳• דעת אגדה זו הוא כמה שאמר הכתוב ויאמן העם הוא אמונת הפקידה ע"י המסורת שבידם כדלעיל בפ"ה• כי זה הוא קל שבאמנה• אבל מפרש כי האמונה זו היתה במציאות ה׳ וכמו דכתיב שם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם שיתפרש שישאלו מופת על אמתת מציאותו אשר זו היא שאלה שכלית למצוא ראיה על אמתת מציאותו ובני ישראל לא השלמו עוד בשלמות כזה לדעת במופת שכלי את אמיתותו ומציאותו ורק הזקנים אחר שלמדו ממרע"ה טרחו בלמוד העם עד שהסבירום• כי משה לבדו לא הי׳ יכול להסביר את כל העם• וז"ש אלו לא קבלו הזקנים כו׳ פי׳ כי משה לבד לא היה יכול להסבירם את מציאות ה׳ ע"י דרכי המופת והשכל• רק באמצעית הזקנים: שנאמר ויקרא משה לכל זקני ישראל כו׳• מפרש כי הזקנים משכו את הצאן בעד כל ישראל ושחטו את פסחיהם וכמו שמשכו להם באמונת ה׳• וזה דלא כמ"ש במכילתא דקרא לזקני ישראל כדי שיאמרו לישראל את דבר ה׳ כי ימשכו המה צאן להם לפסח: הה"ד בשובה ונחת תושעון• ודריש בשובה מלשון תשובה וזה מעבודת כוכבים בידם• ונחת שיעשו נחת רוח להקב"ה במעשה

ידי משה

פביעא אין לו פי׳ והגיד הוא דבסדר ההגדה פליגי ר"א ור"ע לר"א הי׳ כל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים של ד׳ מכות ולר"ע היה של ה׳ מכות משום דמצינו בגמרא דמכות פלוגתא ר׳ יהודה ורבנן כמה הוא מלקות מ׳ חסר א׳ משום דבעינן מכות הראוי להשתלש דכתיב והכהו לפניו כדי רשעתו ולאחריו שתי רשעיות ולרבי יהודה מ׳ שלימות ומכה היתירה נותנו על כתפו שהוא לפניו ולאחריו וע"כ מדייק המדרש הנ"ל שאמר הקב"ה דין הוא שתלקה משום דכל מכה היה של ד׳ מכות וא"כ הוא במקום מלקות מ׳ שלימות אליבא דרבי יהודה וקשה תינח לר׳ אליעזר אבל לר"ע שהי׳ כל מכה של ה׳ מכות א"כ י׳ מכות נותרים ואמר המדרש והביא עליו י׳ מכות כנגד י׳ נסיונות ואמר המדרש ראיה לדבריו שהמכות היו משום מלקות משום והביא אותן ע"י משה ואהרן ועל ידו וכו׳ אלא אמר הריני משלשם וע"כ הוא מטעם דבעינן מכות הראוי להשתלש אך קשה על מכה היתירה כנ"ל אמר הקב"ה הריני מתלקו ע"י שלשתנו מטעם הנ"ל כנ"ל• ועפ"ז אמר כפתור ופרח מה שאמר בעל הגדה אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצריים מגייתא למה לי גם ואלו הן הוא שפת יתר מה היה המקרא חסר אם אמר אלו עשר מכות וכו׳ דם וכו׳ ר׳ יהודה היה נותן בהם סי׳ דצ"ך וכו׳ למה ר"י דוקא גם אין לו פי׳ של הסימן הנ"ל ולמה חלקם לשלשה פיסקות דוקא• גם מצינו בגמ׳ הפסח נשחט בג׳ כתות קהל ועדה וישראל למה חלקם הכתוב דוקא על ג׳ כתות• משום דמצינו עוד פלוגתא שמחולק ר׳ יהודה ורבנן בפ׳ אלו נערות המעיד על השבויה לא ישאנה אבל אם פודה אותה לא שדי איניש זוזי בכדי ור׳ יהודה אומר בין כך ובין כך ישאנה דס"ל שבויה שנפדית הרי היא בקדושתה ופירשו המפרשים מטעם הנ"ל אליבא דרבנן אמר המד׳ ביוקר עמדו לי ישראל כמה מכות נתתי בהם והוא מטעם הנ"ל שהעיד בהם שבטי יה עדות לישראל נגד הא"ע שאמרו אם בגופם שלטו וכו׳ ונשא אותם א"כ כביכול נשאה ואתם תהיו לי גוי קדוש לשון קידושין והוצרך ליתן טעם אך לפ"ז הנ"ל לא היה צריך לעשרה מכות דוקא• והנה בגמרא תני ד׳ ראשי שנים הן וכד׳ שומרים תני הן וכד׳ אבות נזיקין לא תני הן ומפרשים התוס׳ אית דתני הן ואית דלא תני הן ומפרש הש"מ שתני הן לראשי שנים ליתן הוי׳ לדבר שבקדושה שארבה מצות תלויים בה וכן ארבעה שומרים שהם כנגד ארבעה אותיות השם ונשמר התנא שלא תני הן ליתן הוי׳ לנזקין ח"ו• ולפ"ז הטעם הנ"ל לר׳ יהודה שהיו"ד מכות הנ"ל הם כנגד י׳ נסיונות הנ"ל וע"כ נותן הוי׳ עולמות כדמפרש כמד׳ על עקידה נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה שזכות עקידה עומדת סלה לבניו• והנה הרגשתי וכוונתי לדעת הגדול לספר של"ה שהפיסקא נחלק לג׳ סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב כדעת הגמרא מגילה הרביעי שקרא ד׳ פסוקים הרי זה משובח משום מעלים בקודש ולא מורידים וא"כ לפ"ז הנ"ל מתורץ סדר הגדה הנ"ל דהתנא ובעל המסדר סובב והולך אליבא דר׳ יהודה דמכות הוא מ׳ שלימות ואליבא דר"י דאמר בין כך ובין כך ישאנה א"א לסיות שהמכות הוי׳ מטעם שהעיד בה ויפאנה והקדים ואמר אלו עשר מכות שהביא הקדוש ב"ה על המצרים ואם הטעם הנ"ל בכדי שיתאנה כרבנן לא היה צריך למספר עשר מכות דוקא אבל לר"י דהוא מטעם מלקות כנ"ל והוצרך דוקא ליו"ד מכות כנ"ל כר"י דהוא מ׳ שלימות אך לר"ע דכל מכה ומכה היה של ה׳ מכות א"כ נ"ל דהיו היתרים כנגד יו"ד נסיונות הנ"ל וע"כ אמר אלו הן שנותן הוי׳ עולמית שהם כנגד י׳ נסיונות הנ"ל ולכך אמר ר"י דס"ל שהמכות הם כנגד יו"ד נסיונות שהוא דבר בקדושה מטעם מלקות הנ"ל וגבי מלקות בעינן ראוי להשתלש כנ"ל ולכך הפסח נשחט בג׳ כתות כנ"ל ולכך חלק הפיסקא על ג׳ ג"כ דצ"ך עד"ש באח"ב ותני מכה העשירית באחרונה משום מעלין בקודש כנ"ל ע"כ מפי מ"ו הנ"ל: באותה שעה מוסר להם את הכל שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו׳• וקשה מנלן שימסור לישראל

יאמרו לו לאדם בא והרוג את הנפש ואתה מתרפא אל ישמע להן · שכן כתיב (בראשית ט) שופך דם האדם באדם דמו ישפך · הואיל וכל מי שהוא שופך דם האדם באדם דמו ישפך היאך יכול החולה להתרפאות בשפיכות דמים · ג"ע כיצד אם יאמרו לו לאדם עסוק בגלוי עריות ואתה מתרפא לא ישמע להן שאסור לו לאדם לעסוק בגלוי עריות · [א] אתה מוצא שתי פרשיות סמוכות פרשת נזיר ופרשת סוטה · הנזיר נודר שלא לשתות יין אמר לו הקב"ה נדרת שלא לשתות יין כדי להרחיק עצמך מן העבירה אל תאמר הריני אוכל ענבים ואין לי עון · אמר לו הקב"ה הואיל ונדרת מן היין הריני מלמדך שלא תחטא לפני אמר למשה למד לישראל הלכות נזירות · שנאמר (במדבר ו) איש כי יפליא לנדור וגו' מיין ושכר יזיר · מכל אשר יעשה מגפן היין (ב) וכיון שיעשה כך הרי הוא כמלאך · כל ימי נזרו קדש הוא לה' · כד"א (דניאל ד) ואלו עיר וקדיש · וכן האשה נקראת גפן שנאמר (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה · אמר הקב"ה אל תאמר [ב] הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון או שאני מגפפה ואין לי עון אני נושקה ואין לי עון · אמר הקב"ה כשם שאם נדר נזיר שלא לשתות יין אסור לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגפן היין אף אשה שאינה שלך (א) אסור ליגע בה כל עיקר · שכן שלמה אומר (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה · לכך סמך הקב"ה פרשת נזיר לפרשת סוטה שהן דומות זו לזו · וכל מי שנוגע באשה שאינה שלו מביא מיתה על עצמו · שנאמר (שם ז) כי רבים חללים הפילה · וכתיב (שם ה) רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו · הואיל ויש בה כל המדות הללו היאך יכולה היא ליתן חיים לחולה לכך אין מתרפאין בה · עבודת כוכבים כיצד שאם היה אדם מישראל חולה ויאמרו לו לך אצל עבודת כוכבים פלונית ואתה מתרפא אסור לילך · שכן הוא אומר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו · והואיל שכל מי שעובד עבודת כוכבים יחרם מוטב לו למות בחולי (ג) ואל יעשה חרם בעולם הזה · ולא זה בלבד אסור אלא כל דבר שהוא של עבודת כוכבים אסור להתרפאות בו · שאם יאמרו לו לאדם טול ממה שמקטירין לעבודת כוכבים או טול מן האשרה ועשה מהן קמיע והתרפא אל תטול · שכן כתיב (דברים יג) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם זו עבודת כוכבים · ואומר (שם ז) ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו · למה שאין בהם ממש ואין מועילין כלום · שנאמר (ירמיה י) אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם · וכן אתה מוצא [ג] שירמיהו אומר לדורו הריני נכנס עם עבודת כוכבים לדין ואומר מעשיה ומעשה אלהים ויודע מה בין הקב"ה לעבודת כוכבים אתה מוצא (ב) ד' פעמים בדף אחד הראה ירמיה (ג) גנותה של עבודת כוכבים ושבחו של אלהים שנאמר (שם) כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו כי חקות העמים הבל הוא · (שם) בכסף ובזהב ייפהו כתמר מקשה המה · שמעתם גנותה של עבודת כוכבים בואו ושמעו שבחו של הקב"ה שנאמר (שם) מאין כמוך ה' · (שם) מי לא ייראך מלך הגוים · שמעתם שבחו של הקב"ה בואו ושמעו גנותה של עבודת כוכבים · שנאמר (שם) ובאחת יבערו ויכסלו וגו' כסף מרקע מתרשיש יובא וגו' · שמעתם גנותה של עבודת כוכבים בואו ואגיד לכם שבחו של הקב"ה · שנאמר (שם) וה' אלהים אמת · שמעתם שבחו של מקום בואו ושמעו גנותה של עבודת כוכבים · שנאמר (שם) כדנה תימרון להום אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה · שמעתם גנותה של עובדי כוכבים בואו ושמעו שבחו של הקב"ה · שנאמר (שם) עושה ארץ בכחו וגו' לקול תתו המון מים בשמים · שמעתם שבחו של מקום בואו ושמעו גנותה של עבודת כוכבים · שנאמר (שם) (ד) נבער כל אדם מדעת וגו' אך הבל המה מעשה תעתועים · שמעתם גנותה של עבודת כוכבים בואו ושמעו שבחו של מקום · שנאמר (שם) לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא · אמר הקב"ה הואיל והיא כאבן דומם ואין בה ממש ואחרים שומרים אותה שלא יגנבו אותה היאך יכולה היא ליתן חיים לחולה לכך אסור להתרפאות מכל אשר לה · [ד] וכן אתה מוצא לישראל כשהיו במצרים היו עובדין עבודת כוכבים ולא היו עוזבין אותה · שנאמר (יחזקאל כ) איש את שקוצי עיניהם לא השליכו · אמר לו הקב"ה למשה כל זמן שישראל עובדין לאלהי מצרים לא יגאלו · לך ואמור להן שיניחו מעשיהן הרעים ולכפור בעבודת כוכבים · הה"ד (שמות יב) משכו וקחו לכם · [ה] כלומר משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו הפסח · שבכך הקב"ה פוסח עליכם · הוי (ישעיה ל) (ד) בשובה ונחת תושעון :

ג ד"א משכו וקחו לכם צאן הה"ד (תהלים צז) יבושו כל עובדי פסל · בשעה שאמר הקב"ה למשה לשחוט הפסח · אמר לו משה רבון העולם הדבר הזה היאך אני יכול לעשות אי אתה יודע שהצאן אלהיהן של מצרים הן · שנאמר (שמות ח) הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו · אמר לו הקב"ה חייך אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו את אלהי מצרים לעיניהם שאודיע להם שאין אלהיהם כלום · וכן מצינו שעשה · שבאותו הלילה הכה בכוריהם של מצרים ובו בלילה שחטו ישראל פסחיהן ואכלו והיו המצרים רואים בכוריהם הרוגים ואלהיהן שחוטין ולא היו יכולין לעשות כלום · שנאמר (במדבר לג) ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים · (ה) הוי יבושו כל עובדי פסל :

ד ד"א משכו וקחו לכם צאן · הה"ד (משלי טז) פלס ומאזני משפט לה' · וכן מצינו משה ושמואל שוין כאחת · שנאמר (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו · [ו] בא וראה כמה בין משה לשמואל משה היה נכנס ובא אצל הקב"ה לשמוע הדבור ואצל שמואל היה הקב"ה בא שנאמר (ש"א ג) ויבא ה' ויתיצב · למה כך אמר הקב"ה בדין ובצדקה אני בא עם האדם משה היה יושב ומי שהיה לו דין בא אצלו ונידון · שנאמר (שמות יח) וישב משה לשפוט את העם · אבל שמואל היה טורח בכל מדינה ומדינה ושופט כדי שלא יצטערו לבא אצלו · שנאמר (ש"א ז) והלך מדי שנה בשנה · אמר הקב"ה משה שהיה יושב במקום אחד לדון את ישראל יבא אצלי לאוהל מועד לשמוע הדבור · אבל שמואל שהלך אצל ישראל בעיירות ודן אותם אני הולך ומדבר עמו · לקיים מה שנאמר (משלי טז) פלס ומאזני משפט לה' · וכן מצינו ביהודה [ז] על שהציל

מסורת המדרש א ברכות דף ס"ג · נזיר דף ב' · סוטה דף ב' · במדבר רבה פרשה י' · ב אבות דרבי נתן פרק ב' · תנא דבי אליהו רבא פרק ט"ו · ג איכה רבתי פ"א · ילקוט ירמיה רמז רפ"ו · ד במד"ר סוף פי"ג · ה מכילתא כאן פי"א · ו מדרש שמואל סוף פ"ט · ז סוטה י"א · ב"ר פל"ט וס"ג · במד"ר פי"ג · אגדת בראשית פ"ב ·

חדושי הרש"ש

(ב) וכיון שיעשה כך ה"ה כמלאך · ר"ל בלתי חטא כמו שהיתה כוונתו להרחיק עצמו מן העבירה כדלעיל : (ג) ואל יעשה חרם בעוה"ז · נראה דתיבות בעוה"ז צ"ל מקודם אחר למות מחולי · ור"ל שאם ימות ע"י חולי אינה אלא מיתה אחת בעוה"ז אבל אם יחרם ע"י עבודת כוכבים יאמר עליו עונש אף לעוה"ב : (ד) נבער כ"א מדעת שכל שהם כו' כצ"ל · ומלת אך מיותרת :

חדושי הרד"ל

(א) אסור ליגע בה כל עיקר כו' וכל מי שנוגע כו' אין מתרפאין בה · משמע דבאיסור קריבה נמי אין מתרפאין · וכדאמרינן סוף פ"ח דסנהדרין (ע"ה·) נמ"ד אשת איש היתה מן הדין אמרו ימות ואל יספר עמה וע"ש בחידושי הר"ן : (ב) ד' פעמים · בפרשה א' הראה כו' כצ"ל : (ג) גנותה של עבודת כוכבים ושבחו של ה' · עיין ריש איכה רבה : (ד) הוי בשובה ונחת תושעון · פי' בשובה בתשובה כדדרש בירושלמי ריש תענית · בנחת שיניחו מן וימשכו ידם ממעשיהם הרעים ולומר שאין בתשובה טורח מרובה רק בשב ואל תעשה במשוך ידו מעשות כל רע : (ה) הוי יבושו כל עובדי פסל · וכתיב בתריה תגלנה בנות יהודה למען משפטיך ה' כלומר למען

פירוש מהרז"ו

ב בשובה ונחת · עיקר הדרשה על תיבת משכו שמיותר ודורש משכו מעבודת כוכבים כמ"ש בסוף הסימן ועל כן הביא כל הדרשה של עבודת כוכבים : תנינן · פסחים כ"ה מאמר ר"י וע' עבודת כוכבים דף כ"ז : והרוג וכו' ואתה מתרפא · ק"ע איך יתרפא בהריגת נפש · ואפשר שהכוונה על דרך תומד אשה שיתכן שימות אם לא ידענה כך מי שהתכעס על אדם להרגו יתכן שיחלה וימות אם לא יהרגנו : שתי פרשיות · במ"ר פר' יו"ד סוף סי"א ובסי' ח' : אמר לו הקב"ה וכו' ואמר הקב"ה · הדברים כפולים כי הם העתקות שונות מב' מקומות כצ"ל : זובח לאלהים יח־ם · זה כולל מיתה כמ"ש ונחרם כל עיר מתים : עושה ארץ בכחו · ה' פסוקים סמוכים כפולים בירמיה יו"ד ובירמיה נ"א : והיא כאבן דומם · חבקוק סוף ב' עורה לאבן דומם : איש שקוצי עיניו · במצרים על ישראל נאמר ע' לעיל סוף פר' ו' ותבין כאן : משכו ידיכם מעבודת כוכבים · שכתוב משכו וקחו והיל"ל קחו ומשכו ע"כ דורש שקודם שיקחו אותם ימשכו ידיהם מהעבודת כוכבים : וישחטו וכו' ועשו פסח · שמ"ש קחו לכם צאן ושחטו הפסח היל"ל ושחטו הצאן או צאן לפסח ושחטו ע"כ דורש אחר שימשכו עצמם מעבודת הצאן עוד ישחטו אותם לכוונה שהם שוחטים אלהי מצרים וכמ"ש הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו וכאן ליוה שיעשו כן ולא ייראו מהם כמ"ש בסימן הסמוך · ובזה יהיה לכם הפסח שפוסח עליכם וכן הוא במכילתא פסוק זה וכן בפסוק והיה לכם למשמרת ביאר ביאור · וזהו מ"ש בשובה ונחת תושעון · שובה הוא תשובה כמ"ש שובה ישראל · ומ"ש ונחת פי' כמו מפני שמי נחת הוא יראה והכנעה : ג הן נזבח וגו' · זה היה תשובת משה לפרעה כשאמר לו זבחו לאלהיכם בארץ נמצא כשאמר לו הקב"ה לשחוט צאן לפסח נשאר הקושיא במקומה ושאל משה להקב"ה והשיב לו שבנסיון זה תלוי גאולתן שלא יראו מעתה מהמצרים כלום ובזה יחשב להם לתשובה שלימה · ודורש שזה בכלל מ"ש ובאלהיהם עשה ה' שפטים ששחטו הצאן (לבד מ"ש לעיל פר' ט"ו סי' ט"ו) וזה היה בחצי הלילה דין הבכורים ואליליהם יחד ועי' בזהר פסוק ועם לא תשכרו בו באריכות : ד שוין כאחת · פי' שקולים ודומים במעלתם ואין כוונת המדרש לסתור מה שמפורש בתורה ולא קם עוד נביא בישראל כמשה וגו' אלא כוונת

מתנות כהונה

בפרק כל שעה (כ"ה) ובפרק אין מעמידין : הכי גרסינן חקות העמים הבל הוא : [ה"ג כדנה תמרון להון כו' ומן תחות שמיא] : ובשובה ונחת · שישובו לה' ויניחו לעבודת כוכבים : [יבא אצלי גרסינן] : פ'

ידי משה

לישראל הכל אפילו השמש וי"ל ע"כ הרקיע דנקט קרא הוא הרקיע שעל ראשי החיות כדמשמע בתוס' בפ"ק דב"ב והרקיע זה יש לו כמה מעלות יותר מן השמש וא"כ כשימסור לישראל רקיע זה לא כ"ש שימסור להם השמש וק"ל :

כד"א ואלו עיר וקדיש · פי' רש"י שם וקדיש הוא המלאך : אבל שמואל שהלך אצל ישראל וכו' אני הולך ומדבר עמו · וקשה והא בפעם הראשון היה מן הסברה שיבא הקב"ה אצלו ויש לומר מדכתיב כפעם בפעם אתא להורות שבכל פעם שדיבר עמו הי' בא אצלו ואע"ג שבמדבר היו כל ישראל במקום אחד מ"מ הי' למשה לסבב בכל המחנה משער אל שער וק"ל : וכן מצינו ביהודה שהציל ג' נפשות · וא"ת ולמה לא הציל לחנניה מישאל ועזריה בזכות שלשה וי"ל ע"ד דאי' באברהם כה אמר ה' ליעקב אשר פדה את אברהם קשה ג"כ כנ"ל אלא ע"כ ה"ק לפי שזכות גדול הוא לקדושים שבאים למדה זו להיות מתים על קדושת השם ולא להיות ניצולים כמו ר"ע וחביריו רק מכח זכות יהודה שיפרע לו הקב"ה מדה כנגד מדה הי' הסברה להציל אותם וכמו כן באברהם ה"ה בזכות יעקב פי' כד"א

יפה תואר

במעשה הפסח : תנינן בכל מתרפאין · אין זו משנה בשום מקום ובפ' כל שעה הגירסא כי אתא רבין אמר ר"י בכל מתרפאין כו' : להתרפאות משפיכות דמים כגון באחד מאברי האדם שא"א לו בלי נטילת נשמה וזה אסור כי מאי חזית דדמי' דידך סומק טפי : הה"ד יבושו כל עובדי פסל · יתכן דדרש משכו וקחו כמו וקהו בחלוף החי"ת בה"א מלשון קהוי שינים ופירושו משכו הצאן להקהות בזה שיני המצרים שעובדים אותם כי יבושו מעבודתם : האיך אני יכול לעשות · דאע"ג דשלוחי מצוה אינן ניזוקין היכא דקביעא היזקא שאני כדאמרינן בפ"ק דפסחים : הה"ד פלס ומאזני משפט לה' · לפי מ"ש

ג' נפשות תמר ושני בניה מן האש · הציל הקב"ה ג' בניו מן האש · ומי הם חנניה מישאל ועזריה · הוי פלס ומאזני משפט לה' · וכן במצרים היו משועבדים ישראל פ' שנה והיה המצרי הולך במדבר ותופס איל או צבי ושוחטו ושופת את הסיר ומבשל ואוכל וישראל רואין ולא טועמין · שנאמר (שמות טז) בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע · לא כתיב באכלנו מסיר הבשר אלא בשבתנו שהיו אוכלין לחמם בלא בשר · א"ל הקב"ה (ו) אתם זינקתם את בני בבשר שהייתם אוכלין ולא הייתם נותנין להם אף אני אעשה לבני שישחטו את הצאן שאתם משתחוים להן והן אוכלין ואתם נמסים · למה שאני דיין אמת · הוי פלס ומאזני משפט לה' · לכך נאמר משכו וקחו לכם צאן :

פרשה יז

א ולקחתם אגודת אזוב · הה"ד (משלי טז) כל פעל ה' למענהו · אתה מוצא שכל מה שברא הקב"ה בששת ימי בראשית לא ברא אלא לכבודו ולעשות בהן רצונו · ביום הראשון ברא שמים וארץ אף הם לכבודו בראם · שנא' (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי · ואומר (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל · וכן האור שברא לכבודו הוא · דכתיב (שם קד) עוטה אור כשלמה · מה נברא ביום שני · רקיע לכבודו בראו שיעמדו שם המלאכים ויהיו מקלסין אותו · שנאמר (שם קנ) הללוהו ברקיע עזו · מה ברא ביום ג' · דשאים ואילנות ומצינו שהדשאין מקלסין להקב"ה · שנאמר (שם סה) יתרועעו אף ישירו · ומנין אף האילנות · שנאמר (ד"ה א טז) אז ירננו עצי היער מלפני ה' · אתה מוצא שצוה הקב"ה (א) מן האילנות לעשות מהן מצות · בפרה אדומה צוה להשליך בשריפתה עץ ארז ואזוב · והזאת מי נדה צוה לעשות באזוב · וטהרת המצורע צוה לעשות בעץ ארז ואזוב · וכן במצרים צוה להגיע הדם אל המשקוף ואל שתי המזוזות באזוב · שנאמר ולקחתם אגודת אזוב · (א) וכן ברא המים ביום ג' [א] שכינסן מעל הארץ · ומשם קלוסו עולה · שנאמר (תהלים צג) מקולות מים רבים אדירים משברי ים · מה נברא ביום רביעי מאורות לכבודו בראם · שנאמר (שם קמח) הללוהו שמש וירח · ביום ה' (ב) ברא עופות לכבודו להקריב מהן קרבן שנאמר (ויקרא א) אם מן העוף עולה קרבנו · מה נברא ביום ו' בהמות לכבודו וצוה להקריב מהם קרבן שנאמר (שם) אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר · וברא בו אדם לכבודו · שנאמר (תהלים קמח) הללו את ה' מן הארץ תנינים וגו' · הוי כל פעל ה' למענהו : ב ד"א ולקחתם אגודת אזוב · הה"ד (שיר ב) כתפוח בעצי היער · למה נמשל הקב"ה לתפוח לומר לך מה תפוח זה נראה לעין בלא כלום ויש בו טעם וריח · כך הקב"ה חכו ממתקים וכלו מחמדים [ב] ונראה לעובדי כוכבים ולא רצו לקבל התורה והיתה התורה בעיניהם כדבר שאין בו ממש · ויש בו טעם וריח · טעם מנין שנא' (תהלים לד) טעמו וראו כי טוב ה' · ויש בו מאכל דכתיב (משלי ח) טוב פריי מחרוץ ומפז · (ג) ויש בה ריח שנאמר (שיר ד) וריח שלמותיך כריח לבנון · אמרו ישראל אנו יודעין כחה של תורה לפיכך אין אנו זזין מן הקב"ה ותורתו · שנאמר (שם ב) בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי · וכן יש דברים שהן נראין שפלים וצוה הקב"ה לעשות מהן כמה מצות · האזוב נראה לאדם שאינו כלום וכחו גדול לפני האלהים שמשל אותו לארז בכמה מקומות בטהרת מצורע בשריפת הפרה ובמצרים צוה לעשות מצוה באזוב שנאמר ולקחתם אגודת אזוב · (ב) וכן בשלמה אומר (מלכים א ה) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר · ללמדך שהקטן וגדול שוין לפני הקב"ה · ובדברים קטנים הוא עושה נסים וע"י אזוב שהוא שפל שבאילנות גאל את ישראל הוי כתפוח בעצי היער : ג ד"א ולקחתם אגודת אזוב · כלומר אני עושה אתכם אגודה לעצמי · אע"פ שאתם שפלים כאזוב שנאמר (שמות יט) והייתם לי סגולה מכל העמים · וטבלתם בדם אשר בסף · מה ראה הקב"ה להגן עליהם בדם כדי לזכור להם דם מילת אברהם · [ג] ובב' דמים ניצולו ישראל ממצרים בדם פסח ובדם מילה · שנא' (יחזקאל טז) ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי · בדם פסח ובדם מילה · והגעתם (ג) אל המשקוף · בזכות אברהם · ואל שתי המזוזות · בזכות יצחק ויעקב · ובזכותם ראה את הדם ולא יתן

מסורת המדרש א עיין בראשית רבה פ"ה · ולעיל פט"ו · מדרש תהלים מזמור ל"ג · ילקוט תהלים רמז תתמ"ח · ב שהש"ר פ"ב פסוק ג' · ילקוט שהש"ר רמז תתקפ"ו · ג שהש"ר פ"ס פסוק א' · רות רבה ריש פרשה ו' · תנחומא סדר ויקרא סימן ד' · פדר"א פרק כ"ט · מדרש תהלים מזמור קי"ד · תדא"ר פרק כ"ז ·

חדושי הרד"ל

[...] המשפטים שעשית בעלייתי ממצרים : (ו) אתם זינקתם · עי' ידי"מ · ונראה שצ"ל שינקתם · והוא לשון [...] שהוא תרגום תמות בנוער נפשם (וע' מ"ש בס"ד בהגהותי בב"ר פרשה ל"ז) וז"ש ואתם נמסים כו' : (א) וכן ברא · המים ביום ג' כצ"ל · וקורא קווית המים בשם בריאה : (ב) וכן בשלמה אומר כו' ללמדך שהקטן וגדול כו' · ע' במ"ר פי"ט : (ג) אל המשקוף בזכות אברהם · ע"ל שפ"א פירושו ודלא כיד"מ

חדושי הרש"ש

(א) מן האילנות כו' בפרה אדומה כו' ואזוב והזאת מי נדה כו' באזוב וכו' · משמע שאזוב הוא מין אילן וכ"מ יותר לקמן שאמר וע"י אזוב שהוא שפל שבאילנות והכי משמע לישנא דקרא וידבר על העצים מן הארז וגו' ועד האזוב · ורש"י בפירוש החומש כתוב שהוא מין ירק · אולם גם בגמרא שבת (ק"ט ב') מצינו פלוגתא בין ג' אמוראי בפירושא דאזוב : (ב) ברא עופות לכבודו כו' · בר"ס (נ"ס א') איתא שברא עופות ודגים לשבת לשמו וע' פירש"י שם · ונראה דצ"ל כאן ולהקריב כו' בוי"ו שעטוף [...]ים בה ריח שנאמר וריח שלמותיך וגו' · דדבש וחלב תחת לשונך דכתיב ברישיה דקרא דרשו בחגיגה (י"ג א') על סתרי תורה · וריח שלמותיך נראה דיכוון לסגולה ממנה שהוא כמו לבוש ושלמה

מתנות כהונה

פ' שנה · נראה דצ"ל פ"ו שנה · והם פ"ו שנה של קושי השיעבוד משנולדה מרים : זינקתם · נראה דצ"ל המקהם לשון המק בשרו שהרואה חבירו אוכל מאכל והוא אינו [אוכל] ממנו לבו בקרבו נמק ונמס ומסוכן וכן הוא אומר לקמן והם אוכלים ואתם נמסים · וכן זינקתם י"ל שלבם ימס ויוצא כמו המים הזונקים על ידי קילוח :

פרשה יז [ה"ג והזאת מי נדה צוה לעשות באזוב] : תנינים וגו' גרסינן : [תפוח זה] אתרוג שעל ידי שאין ענפיו מרובים כנזכר יראה מרחוק כאלו הוא ערום [וריק] · ועוד שמתניע פירותיו קודם להוצאת עליו ועי"כ יראה שהוא ריק : מגין בשביל מילה

פירוש מהרז"ו

כוונת המדרש לדרוש תיבת הפסוקים כפי משמעותם ומ"ש שאצל משה כתוב ובבוא משה · ואצל שמואל כתוב ויבא ה' ואין זה אלא שהכתוב חולק כבוד לשמואל ואף שלא כתוב בו אלא בפעם הראשון שנראה לו כשהיה נער ושפיטתו את ישראל היה ביו"ד שנה האחרונים שלו משנת מ"ב עד נ"ב כמ"ש במ"ר פר' ב' סי"ח וש"נ שדורש מדה ח' בנין אב שהיה כן תמיד ודורש מדת ממעל ומנגד ויתכן שמרומז דמ"ש ויבא ה' וגו' ויקרא כפעם בפעם וגו' שבכל פעם שנראה לו בא אליו · וע' מדרש שמואל פר' ע' עוד חילוקים בין שמואל למשה וכאן קיצר : ג' נפשות · ע' ב"ר פר' נ"ט בסי"ח ד' נפשות ומש"ש בשם מד"ש פר' ע' הנ"ל : פ' שנה · נ"ל כמ"ש במ"כ פ"ו שנה : ותופס איל או צבי · כי הבהמות הן תועבות מצרים ע"כ אכלו בשר חיות : זינקתם · כמו סינקתם כמ"ש ריש פסחים גדי מסנקן גדי עיף וכן כאן עיף מן הריח כמ"ש לקמן פר' י"ט ס"ה עייפים מן הריח :

פרשה יז סימן א השמים כסאי · פי' כמ"ש כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וזהו ביהמ"ק של מעלה ומ"ש והארץ הדום רגלי פי' על ביהמ"ק של מטה שבארץ שנקרא הדום רגלי אלהינו ד"ה א' כ"ח ב' וזהו לכבודו ולרצונו : אור בשלמה · כבגד והבגד הוא לכבוד כמ"ש חז"ל מאני מכבדותא · וכ"א בשבת קי"ט כבדהו [בכסו]ת נקיה : אף ישירו · ור"ל ועמקים יעטפו בר : לעשות מהן מצות · וזהו לכבודו ולרצונו : בפרה אדומה · במדבר י"ט מהזאת מי נדה שם בפרשה ושם לא נזכר רק אזוב [...] ע' מ"כ וטהרת מצורע ויקרא י"ד ולקמן ס"ב מקדים טהרת מצורע כסדר התורה : ולקחתם אגודת אזוב · וטבלתם וכו' והגעתם כו' : שכינסם · וכינוסם הוא עיקר [...]ם שאז נגמר מלאכת המים ב"ר פר' ד' סוף סי"ו פר' ה' סי"ב · ולעיל פר' ט"ו סי' כ"ב : משברי ים · וס"ד אדיר במרום ה' וזהו השיר שאומרים המים · עי' מדרש תהלים [...]ר פ"ה ס"ג · בהדיא וזהו לכבודו : ב כתפוח בעצי היער · כן דודי בין הבנים והנמשל על הקב"ה ע' שבת פ"ח · למה נמשלו ישראל לתפוח : לעין בלא כלום · שיש [...]ים שאינם יפים למראה ועכ"ז יש בהם טעם וריח · וטעם הוא בתורה כמ"ש טוב טעם ודעת למדני · וזהו טעמו וראו כי טוב וכו' ע"י התורה שנקראת טוב · וכן הריח כמ"ש [...] נופת תטופנה וגו' דבש וחלב תחת וגו' וריח שלמותיך שנדרש הכל על התורה ומ"ש ולא רצו לקבל . כמ"ש בס"ד הנ"ל כתפוח וגו' בצלו וגו' בצלו חמדתי וישבתי אני חמדתי כו' כמ"ש [...] פסוק זה : ללמדך שהקטן · לקמן סוף פר' מ"ס : ג אגודה לעצמו · יתכן שדורש כמ"ש במכילתא פסוק זה · ולקחתם אגודת אזוב · מכאן אתה למד כל לקיחות [...]רה שאינם אלא אגודות וכו' ע"ש ע"פ בנין אב וילמוד סתום מן המפורש · ואצל ישראל כתב בריש פ' וארא ולקחתי אתכם לי לעם · בהכרח שיהיה על ידי אגודה · וזהו מ"ש והייתם [...]גולה הוא אוצר של דברים יקרים באסיפה יחד ואף שבמצרים לא היו יקרים שהיו שפלים כמ"ש בפרשה הקודמת סוף ס"ב וש"נ : דם מילת אברהם · שבזכותו יצאו ממצרים [...] לעיל פר' ט"ו ס"ם יו"ד · וע"י מילת עצמם יזכור להם מילת אברהם · ועי' לקמן פר' י"ט סוף ס"ה : אל המשקוף · כמ"ש לעיל סוף פר' א' מה משקוף גבוה כך היה

יפה תואר

[...]לפני זה דדרים וקחו כמו וקחו יתכן דדרים גם כאן מהוראה זו וכמו וכן אוכלים ואתם נמסים [...]יניהם שקינהם · וגם י"ל דבא לדרוש מלת לכם דק"ל דכיון דכתיב למשפחותיכם לכם ל"ל לכן [...] כי כן ראוי לכם כנגד מה שעשו המצרים לכם שלעברו אתכם בבשר דן ה' אותם מדה כנגד מדה [...] נמסים · וזה שהביא את הכתוב פלס ומאזני משפט לה' : זינקתם · ענינו שהקהו שיני ישראל בשביל הקילוח של הריר שיצא כאשר תאבו לאכול בשר :

ידי משה

כדי שיצא ממנו יעקב וק"ל : אתם זינקתם את בני בבשר · פי' לפי שהמתאוה לאכול ורואה ואינו אוכל ממנו הריר יוצא מפיו והוא לשון המשנה די אם זינקה :

אל המשקוף בזכות אברהם · פי' לפי שכל מלכי או"ה היו מסכימים לפתחו והיה משקיפן עליו : המזוזות זה יצחק ויעקב שלא זזו מן הקב"ה כמו שהמזוזות אינה זזה מן הדלת : אבל לעתיד לבא הוא

[...] כל פעל ד' למענהו משום דק"ל למה צוה הקב"ה לקחת את האזוב אשר הוא השפל שבמינים בעת אשר אסף ה' את ידו הגדולה ועשה נפלאות וגבורות נוראות · הן במצורע אמרו לקמן במ"ר פ"ח הטעם מצורע ע"י שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת השפיל עצמו כאזוב נתרפא (ומפרה אדומה דצוה ה' לקחת אזוב אין לנו לבקש טעם כי פרה וכל מעשיה חוק היא לישראל בלי טעם) ולכן [...] המדרש ע"ז את הכתוב כל פעל ה' למענהו ללמד לנו כי גם האזוב אשר הוא השפל שבאילנות יתן כבוד לה' ונברא לכבודו כמו הגדול שבאילנות ולפניו קטון וגדול שוים הם · ולכן גם בגאלת ישראל [...]ים אשר נראה גדלו של הקב"ה עד אין קצה · צוה ג"כ לקחת את האזוב הקטון מאד · כי גם האזוב אשר בקיר יספר עוז ה' והדרו : לא ברא אלא לכבודו · ולפ"ז קאי הכנוי למענהו על הפועל [...]קב"ה · ולאפוקי מדעת המורה (והסוברים בשיטתו) בחלק ג' פי"ג שכתב שכל חלקי העולם מכוונים לעצמם ומפרש כל פעל ה' למענהו קאי על הפעול · כי לכל נברא יש תכליתו · אמנם בעיקר הדברים [...]פשט דברי המדרש נגד הדעה האומרת כי האדם לבד הוא תכלית כל הבריאה · ומדברי המדרש נראה כי לכל אחד יש תכלית המיוחדת לכל הנבראים · וזה לספר כבוד ה' הודו וחכמתו : אתה מוצא [...]הקב"ה כו' · זה הוא מילתא אחריתי כי מלבד הקילוס שיש בכל נברא יש עוד תכלית של סיגורים לעשות בהם מצות ה' ורצון קונם : להקריב מהן קרבן · ובהמות ועופות הטמאות כשרות [...]קרבנות לבני נח : נראה לעין בלא כלום · שע"י שאין ענפיו מרובין יראה מרחוק כאלו הוא ערום וריק : ויש בו טעם וריח · פי' בפירות שלו ולפי מה שדרשו בפרק ר' עקיבא מה תפוח זה פריו קודם [...] דסיינו אתרוג יתפרש וריח על האילן עצמו שהאתרוג עצו נאכל כפריו וכדאיתא בב"ר פט"ו : טעם מנין כו' הפירות של טעם בתורה הוא לשכר אשר בעוה"ז כי יש שכר גם בעוה"ז וע"ד טוב פריי [...]ך כי הפירות נאכלים גם בעוה"ז · והקרן קיימת לעוה"ב וזה הוא הריח אשר פירותו שכר הרותני : שנאמר וריח שלמותיך וגו' · ושמלה הוא ד"ת כדאיתא במסכת שבת שמלה לכם דברים [...]אדם מתכסים בהם כשמלה : וכן יש דברים כו' כלומר כמו שעיקר טעם התורה נעלם מעינים ולשומרים דרכיה ימצא בהם טעם · כן יש גם בכלל דברים שנראים שפלים · ויש בהם סגולה רבה [...] גדול וכאזוב שנראה שאינו כלום ויש בו כח גדול במצות · ובחזית איתא ריב"ש אומר מה תפוח זה אתה נותן בו איסר ואת מריח בו כמה ריחות כך אמר להם משה אם אתם מבקשים להגאל בדבר [...]אתם נגאלים כו' ונראים הדברים כי פה אשר המאמר הזה אשר בחזית וע"ז קאי מה שאמר וכן יש דברים שהם שפלים כו' כי דמיון התפוח לפי שיש דברים שפלים וצוה הקב"ה לעשות בהן מצות [...] האזוב והכוונה הוא שהשכר המצות הוא מלבד קיום המצות שצוה ה' · לא מפני צד נושא המצות מפני כמותן או איכותן ולכן אפי' שיהיה משא המצוה קטון בכמות ואיכות · נחשב הוא כגדול · [...] רשי כתב שס"פ ע"ד מ"ש לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את ישראל שפירושו להוציא מלב התועים החושבים שהקב"ה צריך לדבר ממה שצוה לעשותם כמו הקרבת הקרבנות וכדומה · לכן צוה לשבית מן [...]ים כמו מן האזוב אשר גם האדם אינכו צריך להם · ומזה נוכח כי שמירות המצות הוא רק לצורך בני אדם לזכותם במצות · ולכן צוה להם גם בדברים שנקל להם לעשותם ובלי טורח להתקרב [...]אלהות · וגם זה נכון : מה ראה הקב"ה להגן עליהם כו' · במכילתא איתא וראיתי את הדם הי' ר' ישמעאל אומר והלא הכל גלוי לפניו שנאמר ידע מה בחשוכה ונהורא עמיה שרא ומה ת"ל וראיתי אלא

המשחית : ד ועבר ה' לנגוף את מצרים · הה"ד (איוב לא) ומה אעשה
כי יקום אל וכי יפקוד מה אשיבנו · מי אמר הפסוק הזה שר העולם
אמרו אע"פ שאמרו איוב על עצמו · וכן כל באי עולם עתידין
לומר כך · א אנו מוצאין בדור המבול בישיבה דן אותם האלהים ·
שנאמר (תהלים כט) ה' למבול ישב · מה כתיב בהם (בראשית ז) וימח
את כל היקום · אבל מצרים בעברה דן אותם שנאמר ועבר ה'
לנגוף את מצרים וכתיב ועברתי בארץ מצרים · אבל לעתיד לבא
הוא עומד ודן את עולמו בעמידה · שנאמר (זכריה יד) ועמדו רגליו
ביום ההוא · וכתיב (צפניה ג) לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד ·
אומרים באי עולם (ד) אם בישיבה דן דור המבול ומחה אותן
(ד) ובעברה דן את המצרים והרג את בכוריהן לכשיעמוד לעתיד
לבא ודן עולמו מי יוכל לעמוד · לכך כתיב (איוב לא) ומה אעשה כי
יקום אלי (ה) ב מפני מה עתיד לקום מפני צעקת עניים · שנא' (תהלים יב)
משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' : ה ועבר ה'
לנגוף את מצרים · י"א ע"י מלאך · וי"א הקב"ה בעצמו · ומהו
שאמר לנגוף מלמד שאף המעוברות שהיו ראויות לילד הפילו
(ו) ומתו האימהות והמשחית יצא וחבל כל מה שמצא · ואין לנגוף
אלא עוברות · שנאמר (שמות כא) ונגפו אשה הרה · והקב"ה מחבל
בכוריהם של מצרים וישראל עושין כל מה שאמר להם הקב"ה
שנאמר וילכו ויעשו · למה היה הקב"ה וישראל דומין למלך שבא
עם בניו בים וספינות של פירטון מקיפות אותו · אמר להם הא לכם
מוכנות (ז) מורניות שלי שאני עובר על גלי הים ונלחם עמהן ·
כך היה הקב"ה עם בניו במצרים ומחנות מצרים מחשבים עליהם
כל הלילה אמר להם הקב"ה אי רשעים על בני אתם מחשבים מורניות
שלי מוכנות הן · שנאמר (תהלים קו) ויושיעם למען שמו · הן עסוקים
בצלי והיה הורג הקב"ה בכוריהן של מצרים והן היו מזין על
פתחיהן ושמו הגדול היה עומד על פתחיהם · והם עוסקים בהלל
ובהלכות הפסח (ה) והאלהים מפריש (ח) שיכפר דם טמאים על דם
טהורים · שנאמר (שם לד) פודה ה' נפש עבדיו · הן היו עסוקין במצות
שהיו טוחנין ולשין והקב"ה עוקר נטיעתן של מצרים (ט) שנאמר
(שם ז) קומה ה' באפך :

פרשה יח

א ויהי בחצי הלילה · הה"ד (ישעיה מד) מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים · ג אמר רבי
אבהו מקים דבר עבדו · זה משה · שנאמר (במדבר יב) לא כן עבדי
משה · והיאך קיים אלא כיון שהביא עליהם מכת החשך התחיל
פרעה צווח לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יצג · אמר לו
משה חייך וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה · מהו פרסה
אפילו בהמה שהיא כולה של מצרי ויש בה טלף אחד לישראל אינו
מניח אותה · כי ממנו נקח · אחר שאמר כי ממנו נקח (א) חזר ואמר
ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' · אמר לו אם אתה שאתה ב"ו
בני אדם מתים אם עוברין על צוויך ואם תוציא דבר מלפניך
(א) ותאמר גבו לי כך וכך יכול העולם לעמוד לפניך · אבל אנו
שמא יאמר לנו אלהים הקריבו קרבן של מאתים וי' שנים (ג) (ב) הוי
ואנחנו לא נדע · אמר לו פרעה עד מתי אתה נכנס לכאן לך מעלי
השמר לך אל תוסף ראות פני · אמר לו משה יפה דברת לא אוסיף
עוד ראות פניך · אמר הקב"ה מה עדיין מתבקש לי להודיע לפרעה

מסורת המדרש א מדרש תהלים סוף מזמור י"ב · ילקוט תהלים רמז תרנ"ז · ב עיין בראשית רבה ריש פרשה ע"ה · מדרש תהלים סוף מזמור י"ב · ילקוט תהלים רמז תרכ"ו · ג פסיקתא רבתי פיסקא י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' · ילקוט כאן רמז קפ"ו · ילקוט ישעיה רמז שכ"ג ·

חדושי הרש"ש

וכסות על הסריס : (ד) ובעברה דן את"מ והרג את בכוריהן · אולי לזה כוונו מיסדי התפלה בברכת אמת ואמונה המכה בעברתו · (פי' בהעברה שלו) כל בכורי מצרים : (ה) והאלהים מפריש כו' · ע' יד"מ · והוא כמו דאיתא בפ' דלקמן שהיו מן המצריים שהלינו את בכוריהם אצל ישראל והיה נוטל נשמתו של מצרי ומניח נשמתו של ישראל :

(א) חזר ואמר ואנחנו וגו' מה נעבוד את ה' א"ל כו' כנ"ל ותיבת אלהינו ליתא במקרא : (ב) הוי ואנחנו

חדושי הרד"ל

כיד"מ : (ד) אם בישיבה דן · דור המבול כו' כנ"ל : (ה) מפני מה עתיד לקום כו' · עיין ב"ר בפ' ע"ה (וע' יד"מ שהקשה מהא דאמרינן בב"מ שהדין קשה ביותר הוא בישיבה (ור"ל מ"ש בב"ר פפ"ג וש"נ · וכמ"ש קשות מיושב) ונראה דלק"מ · דהם לענין לפסוק הדין קאמר · דלזה ודאי עמידה הוא דרך ערא ועיקר הדקדוק בישוב הדעת בדין הוא בישיבה כדקיי"ל דיינין בישיבה · והאי דן דהכא לקיים דין עונש הנקמה · בזה ודאי כשהנלחם נלחם בהוזבו מיושב אינו יכול לנקום כ"כ כמו כשהוא קם ועומד להלחם בו : (ו) ומתו האמהות · שהמשחית יצא וחבל כל מה שמצא כנ"ל · כלומר כיון שנתנה לו רשות להמית העוברין המית גם האמהות יחד עם הוולדות (ודרש הכי משום לשון לנגוף דדרש ליה כמו ונגפו אשה הרה כדמפורש) : (ז) מורניות שלי כו' למען שמו · אפשר רומז למ"ש בזוהר (ל"ו) כגוונא דשמא קדישא ה' עבדו (כדם על המשקוף והמזוזות) כו' · וז"ש להלן הן היו מזון כו' ושמו הגדול היה עומד כו' : (ח) שיכפר דם טמאים על דם טהורים שנאמר פודה ה' כו' · לשון הדיון הוא כשפודה על אחר והיינו כמ"ש (ישעיה מג) נתתי כפרך מצרים : (ט) שנאמר קומה ה' באפך · וכתיב להלן יגמר נא רע רשעים כלומר שיגמור לעקור ולהרס נטיעתם ויכונן צדיק : (א) ותאמר · גבו לי כך כנ"ל : (ב) הוי ואנחנו לא נדע · ביאר מלת ואנחנו · לומר שאין עבודתנו כעבודה למנך כי לא נדע כו' :

פירוש מהרז"ו

אברהם גדול שבאבות : ד כי יקום אל · ע' לקמן ריש פ' כ"ג וש"נ וע' ב"ר פ' מ"ח סי' ג' עש"ם : שר העולם · וכן דרשו חז"ל על פסוק נער הייתי גם זקנתי וגו' שפסוק זה שר העולם אמרו ע' ילקוט תהלים ל"ז פסוק זה ובזוהר מבואר בכמה מקומות שהוא מטט"ר : אע"פ שאמרו איוב · כפי הפשט אך על שאלל משפט איוב לא מצאנו שקם האל אנו דורשים ע"פ גז"ש ומדה י"ז לענין המשפט שלעתיד כמ"ש ליום קומי לעד וס"ד כי משפטי וגו' כי באש קנאתי תאכל כל הארץ : למבול ישב · ובישיבה יש צד מנוחה ועכ"ז היה דין של כליה כי ישיבה כולל עכוב זמן שהיה משפט של י"ב חודש ובמצרים דרך עברה בעלמא דין של רגע ימותו ולא מתו אלא בכורים · אך לעתיד שכתוב שהקימה יהיה לעד לעולם עאכ"ו · ובעמידה אין מנוחה כמו בישיבה (וזה מ"ש תהלים ע"ו ומי יעמוד לפניך מאז אפך היינו מדור המבול אך עאו"כ בקום למשפט היינו לעתיד וכנ"ל) ע' ויקרא רבה פר' ל"ג סי"ב : משוד עניים · עי' ב"ר ריש פר' ע"ה וש"נ עי' לקמן פר' למ"ד סי' כ"ד :
ה יש אומרים ע"י מלאך · זה סותר למ"ש בהגדת פסח ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה אני ולא מלאך · ובמכילתא פסוק ועברתי אין עברה אלא זעם שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם והיינו ע"י מלאך · והכיתי שומע אני על ידי מלאך ת"ל וה' הכה וגו' הרי שבמכילתא ג"כ סותר עצמו וגם המדרש כאן תחלה אמר והמשחית יוצא ומחבל כל מה שמצא ובהכרח שהכוונה רק על הבכורים ואח"כ אמר והקב"ה מחבל בכוריהם · והענין בזה כמ"ש בפסוק עצמו ועבר ה' לנגוף וגו' ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף וכאלו מפרש ואל בתי מצרים יבא המשחית לנגוף כי המלך אינו עושה בעצמו רק מצוה לאחרים לעשות אלא שעומד עליו וכאלו עשה בעצמו · רק שיש מקום שהמלך שולח איזה שר שישפוט ויקיים כפי שכלו ועכ"ז נקרא על שם המלך שאצל מ"ב היה הקב"ה כ"י עומד בעצמו על המלאך ובזוהר ראיתי שמכריע שהקב"ה כ"י עבר והכה בכורי מצרים אך המשחית הלך אם ימצא איזה פתח של ישראל שאינו רשום בדם פסח ובדם מילה וזהו לא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף ובזה יתכן ההפרש בין שני המשפטים : הפילו ומתו האימהות · שבשעת הלידה עת סכנה והמשחית שניתן לו רשות על הבכור שבמעים שולט גם עליה : ונגפו אשה הרה · וס"ד ואם אסון יהיה ופי' רש"י באשה והיינו כמו כאן שניתן לו רשות : פירטון · סי' במ"ע שודדי הים : היה עם בניו במצרים · כמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' י"ב וש"נ : מחשבות עליהם כל הלילה · כמ"ש פר"א פרק מ"ח וז"ל שרחל בת בתו של שותלח היתה הרה ללדת וכמסה בחומר וילד הולד מתוך המלבן בחצי ליל פסח ואז נגאלו ע"ש : מורניות · תניסות וכלי זיין ובנמשל הם המצות והשגחתו ושכינתו · והמשיל לספינה על גלי ים שהוא מקום סכנה יותר מאשר ביבשה שהצרה קרובה כרגע כך במצרים אם לא גאלם כרגע היו אבודים : בצלי · בשר באש · והקב"ה דן בשריהם באש עברתו · הם מזין על פתחיהן דברי מצותיו של דם פסח ומילה וכו' בהלל להפרים ולהבדיל בין קדושת הקב"ה ובין טומאת עבודת מצרים שאמרו פה להם וגו' וכן הפרים הקב"ה וכו' : טוחנין ולשין · משנים ומהפכים צורת הדגן לקמח ומקמח לעיסה לשמו הגדול · והקב"ה משנה ומהפך צורת מצרים · כל זה ע"פ מדה מנגד : פודה ה' · כמ"ש לעיל פר' י"א סוף ס"ב פר' ט"ו סוף סי' י"א : קומה ה' באפך · וס"ד הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית ועדת וגו' תסובבך · בעברות מה שעברת על צוררי שעדהם סבוך כנ"ל ואז ועורה אלי משפט צוית לעשות בלילה הזה :
פרשה יח סימן א מקים דבר עבדו · כאן אינו מפורש איזו עבד וכן מלאכיו · ודורש ע"פ גז"ש על משה : והיאך קיים · פירוש איזה דבר אמר משה בעצמו וקיים הקב"ה שלא יהיה משה כדאי · ועיקר הדרשה על מ"ש לא אוסיף עוד ראות פניך כדלקמן אלא שדורש דרך אגב גם פסוקים הקודמים : טלף אחד · תרגומו של תיבת פרסה בסדר שמיני כמה פעמים · וע' לעיל פר' י"ד סי' ד' בא"א : אחר שאמר כי ממנו · הרי יודע שיספיקו מקצת ממנו ואח"כ אמר לא נדע בכ"מ ע"כ דורש כי ממנו על פרעה ופי' ממך נקח ראיה איך לעבוד ה' וליראה ממנו · ומ"ש לא נדע פי' אתה עם עמך יכולים לידע עבודתם אותך כי אתה בעל גבול אבל ממ"ה אינו בעל גבול ואנחנו עם אלהינו לא נדע וזה ע"פ מדה ט' · וגם זה בכלל מ"ש לעיל פר' ג' סוף ס"ח פר' ע"ו סוף סי' יו"ד להטעות לפרעה כי שדי לא מצאנוהו שגיא כח עמנו עי' לקמן ריש פר' ל"ד : עד מתי · לפרש מ"ש אל תוסף עוד ראות פני וגו' ואני מתחרט על הראשונים : מה עדיין · פי' מה לעשות למשה אחר שהשבית לא אוסיף וגו' אם יצא מפני פרעה איך

מתנות כהונה

מילה דאברהם דווקא] : פירטון · פירושו לסטים השוכנים על הגמל שקורין פור"א בלע"ז : מורניות · תרגומו של תגית מורן · כך פירש הערוך :
פרשה יח טלף אחד לישראל · שיש לו בו שותפות לישראל : [ה"ג נעבוד את ה' א"ל אם אתה שאתה בשר ודם בני אדם מתים אם עוברין על צוויך ואם תוציא דבר מלפניך ותאמר גבולי כך וכך יכול העולם לעמוד אבל אנו שמא כו'] : יכול העולם לעמוד · ולמלאות שאלתך אבל אין אנו יכולין למלאות שאלתו אם ישאל קרבנות של רד"ו שנה ולפיכך גם אתה תתן : של מאתים וי' שנים · כמנין שעמדנו פה ולא הקרבנו קרבן לפניו :

הפרכוס

ידי משה

הוא עומד ודן ואע"ג דקאמר שהישיבה הוא חומר הדין יותר מן העמידה וי"ל שם קאי על עיון הדין והכא מיירי בחומר המעשה לזה עמידה חמורה יותר מן הישיבה ודו"ק : י"א ע"י מלאך וי"א הקב"ה בעצמו ומה שאמר לנגוף וכו' · נ"ל פי' הראשון סוברים אף שהקב"ה הי' בעצמו כדכתיב וה' הכה הי' מלאך ג"כ שם וי"א שלא היה שם אלא הקב"ה עצמו ולא מלאך ולזה הקשו הי"א הראשונים לי"א שאמרו שהי' שם רק הקב"ה ומהו לנגוף ולמה לא אמר להכות כמה דכתיב וה' הכה אבל לפי דברינו שהיה שם גם מלאך ניחא שהקב"ה הבחין בין טוב לרע הוא בעצמו הכה הבכורים כי הם התוצאים אבל הבכורים שבמעי אמן שלא תטלו היה המלאך נוגף אותם דכיון שניתן רשות למשחית אין מבחין בין טוב לרע אלו אמר והמשחית יצא וגו' ולא אמר והמלאך לומר שכיון שניתן רשות למשחית אבל גבי הבכורים אמר והקב"ה בעצמו מחבל בכוריהם : שהיו ראויות לילד · פי' שהיו ראויות לילד בכורים : והקב"ה מפרים · פי' של והפלה ה' בין בכורי מצרים כהרגומו והפרים ה' וגו' : הן היו עסוקים וכו' והקב"ה וכו' · כשתעיין פי' עסק הקב"ה דוגמת עסקם ולבסוף מה שאמר שהיו טוחנין ולשין שהוא התחלת המצה שעדיין לא נגמרה וכן הקב"ה עקר נטיעתן של מצרים פי' שחבל אף העוברין במעי אמן והוא ג"כ דבר שלא נגמרה מלאכתו כדלעיל ומביא הפסוק קומה ה' באפך פי' שהמשחית הנקרא אף חבל את העוברים כדלעיל וסיפא דקרא הנשא בעברת צוררי קרי בי' בעוברת כנ"ל :

אמר

יפה תואר

את הדם אלא בשכר מצוה אתם שאתם עושים אני נגלה ואם עליכם · וזה הוא ג"כ כוונת המדרש וכדמשיים ובזכותם ראה את הדם וגו' : הה"ד ומה אעשה כי יקום אל · משום דק"ל הלשון ועבר ה' וגו' שלא זה הוא תמשיגי הגוף ובמכילתא נתעוררו ע"ז ואמר ר"י כמלך שעובר ממקום למקום כו' וגם הרא"ב"ע דחק עצמו בזה · והמדרש מפרש שהכוונה על המשפט שהיה בעברה ולא כמבול שהיה בישיבה ולא כמו לעתיד שיהיה בקימה · והכוונה בזה כי העברה מורה על קלות הדין כמו שמעביר כלאחר יד · והישיבה הוא יותר עיקר · והקימה הוא בזעף ובזעם · והא דאמרינן בב"ר פס"ב שהישיבה חמירא יותר מקימה · שמה מיירי בעיון המשפט אשר כיושב מעמיק יותר מן העומד וכאן מיירי ממעשי המשפט · ובזה ניחא ג"כ הלא גם לעתיד כתיב כי אשב לשפוט וגו' שלא הזינן כי גם לעתיד יהיה בישיבה · אבל שם מיירי בעיון הדין לחוד : ומהו שאמר לנגוף · נראה דס"ק בשלמא למ"ד ע"י מלאך שייך הלשון לנגוף כדרך הנגף הנוהג בעולם שהוא ע"י מלאך · אבל למ"ד ע"י הקב"ה אמאי שני למימר לשון נגף ולא הכאה וכמו והכיתי כל בכור וה' הכה כל בכור ומשני שבא לרמז על נגף הנשים המעוברות שהיו ראויות ללדת בכורים · ומ"ש והקב"ה מחבל בכוריהם זה הוא מילתא באנפי נפשה · ולא שייך למה שאמר לפני זה :
אחר שאמר כי ממנו נקח חזר ואמר כו' · בתמיה והרתי קשה ליה כיון דבדידהו קמיירי דקאמר נקח מאי ואנחנו דמשמע דעד השתא לאו בדידהו עסיק · וגם סותר את דבריו כי באמרו ממנו נקח שלא יודע כמה לעבוד את ה' ואיך אמר אח"ז לא נדע מה נעבוד · ומשני כי מה שאמר ואנחנו הכוונה אם בו"ד גוזר גזרה צריכים לשמוע בקולו אם יפחדו מעונש וכ"ש אנחנו שלא נוכל לעבור את פי ה' שמא יאמר להקריב קרבן של ר"י שנה · ולפ"ז מה שאמר ואנחנו נעבוד פירושו כי לא ידענו כמה שכבד העבודה אשר ילוונו ה' · ועמ"ש רש"י בחומש : חזר ואמר לו · ואנחנו לא נדע מה נעבוד

אם

מכה אחת מיד קפץ עליו אלהים כביכול נכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שאמר לו לא אוסיף עוד ראות פניך שלא ימצא בדאי · ואתה מוצא שלא דבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה מנין שנאמר (שמות ט) כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' ועכשיו קפץ הקב"ה ודבר עם משה שנאמר עוד נגע אחד אביא על פרעה וגו' · (ב) כיון ששמע משה שמח (ג) ונתגדל שנאמר (שמות יא) גם האיש משה גדול מאד · (ג) התחיל צווח בפרהסיא כה אמר ה' כחצות הלילה יפה אמרת אל תוסף ראות פני אני איני עוד בא אצלך אלא אתה בא אצלי ושר צבא הזה שעומד עמך וזה הפרכוס שלך וכל בני פלטין אלו שלך באין אצלי עמך ומבקשים הימני ומשתחוים לי שנצא מכאן · דכתיב א וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר לא ר"ל והשתחוית לי (ד) משום כבוד מלכות · כיון שהגיע חצי הלילה כאשר אמר משה מיד ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור לפיכך מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים · (ה) שעשה עצה עם אברהם בשביל הדבר הזה · אימתי (ו) כשבאו המלכים ורדף אותם · ב אמר לו הקב"ה דייך עד חצי הלילה בוא ונחלוק הלילה אני ואתה · שנאמר (בראשית יד) ויחלק עליהם לילה · כיון שהגיע השעה שלמה העצה הוי ויהי בחצי הלילה לכך כתיב ועצת מלאכיו ישלים : ב ד"א ויהי בחצי הלילה · הה"ד (תהלים קיט) חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך · חצות לילה אקום להודות לך (ז) על המשפטים שעשית במצרים · ולנו עשית צדקה · היאך אלא כיון שאמר משה והכיתי כל בכור התחילו מהם יראים ויש מהם שלא היו מתיראין · מי שהיה מתירא היה מוליך בכורו אצל ישראל ואמר לו בבקשה ממך טול את זה וילין עמך · כיון שהגיע חצי הלילה הרג הקב"ה כל הבכורות ואותם שהיו נתונים בבתיהם של ישראל (ד) היה הקב"ה פוסע בין ישראל ובין המצרים והיה נוטל נשמתו של מצרי ומניח נשמתו של ישראל והיה היהודי מתעורר ומוצא את המצרי מת בין כל אחד ואחד שנא' ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף התחילו ישראל אומרים חצות לילה אקום להודות לך לכך נאמר כל משפטי צדקך : ג ד"א ויהי בחצי הלילה · הה"ד (משלי לא) טעמה כי טוב סחרה לא יכבה וגו' · אתה מוצא שאמר הכתוב כי אין בית אשר אין שם מת · היאך אתה מונה כל טיפה וטיפה שהיה מוציא מצרי לכל אשה ואשה או שהטיפה הראשונה הוא בכור ונמצאו כל בנים מתים · שנאמר (תהלים עח) ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם טיפה ראשונה · ג הנקבות הבכורות אף הן מתות חוץ מבתיה בת פרעה שנמצא לה פרקליט טוב זה משה שנאמר (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא · (ה) לפיכך אמר שלמה טעמה כי טוב סחרה (משלי לא)

מסורת המדרש א זבחים דף ק"ב · מנחות דף ל"ב · לעיל פרשה ה' ופרשה ז' · מכילתא כאן פרשה י"ג · תנחומא כאן סימן ז' · וסדר ויצלה סימן ג' · וסדר וארא סימן ב' · ילקוט וארא רמז קע"ח · ב בראשית רבה פרשה מ"ג · פסיקתא רבתי פיסקא י"ז סימן ד' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' · מכילתא כאן ריש פרשה י"ג · פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ז · תנחומא כאן סימן ז' וסדר לך לך סימן ט' · ילקוט סדר לך רמז ע"ג · ילקוט כאן רמז ר"ח · ג פסיקתא רבתי פיסקא י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' · מדרש משלי פרשה ל"א · ילקוט משלי רמז תתקס"ד ·

חדושי הרד"ל

(ב) כיון ששמע משה שמח · כדמפורש שאמרה בפרהסיא כה אמר ה' כחצות וגו' וירדו כל עבדיך וגו' : (ג) ונתגדל שנאמר גם האיש גו' · ולכן אמר לפרעה קשות וכתיב ויצא מעם פרעה בחרי אף : (ד) משום כבוד מלכות · (זבחים ק"ב·) : (ה) שעשה עצה עם אברהם · כד"א (ישעיה מ"ו) מארץ מרחק איש עצתי ודרשוהו בב"ר פ' מ"ד על אברהם : (ו) כשבאו המלכים ורדף כו' כצ"ל : (ז) על המשפטים שעשית כו' צדקה · זהו משפטי צדקך משפט וצדקה כאחת בלילה אחד ועיין רות רבה רפ"ו ופסיקתא דכתלי

חדושי הרש"ש

ואנחנו לא נדע · נראה שכוונו לפרש"י מה נעבוד וגו' עד בואנו שמה · ור"ל בעבור זמן העבר שלא עבדנוהו מעת היותנו במצרים עד בואנו שמה : (ג) התחיל צווח בפרהסיא כה אמר כו' · מדלא כתיב ויאמר משה אל פרעה · וגם השם לא צוהו עתה שיתרה את פרעה במכה זו · וגם הוא לא אמרה בלשון התראה כמו בשאר · ויכוונו עוד אף שהקב"ה לא אמר לו בפירוש רק רמז לו באמרו נגע אחד וכדדרשו לעיל פט"ו עמש"כ שם · הוא אמרה בפירוש ובפרהסיא · וגם יעדה בחצות הלילה מעצמו · כיון שראה שכבר הקים ה' דברו שאמר וגם מקננו כו' (כמש"א ה' כנה גרס כו') וגם כמה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך · בטח לבו שגם בזה ישלים דברו וכדמסיים המדרש כיון שהגיע חצי הלילה כאשר אמר משה כו' מקים דבר עבדו : (ד) היה הקב"ה פוסע כו' והיה נוטל כו' ומניח כו' · עיין בש"פ דלעיל ובמש"כ שם : (ה) לפיכך אמר שלמה טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה · (ונרה פי' נשמתם כדכתיב נר אלהים נשמת אדם · או נרה פי' מצותה שגמלה חסד עם משה כדכתיב כי נר

מתנות כהונה

אפרכוס · מושל : מיכן · מכאן אתה למד לומר כן : הוי ויהי בחצי הלילה · הה"א פתוחה מורה על הלילה הידוע : [ולא יהיה בכם נגף גרסינן] : כל בניו מתים · אם היו לו נשים הרבה ומכל אחת בן אחד או בת אחת : [טפה ראשונה · זהו דכתיב ראשית אונים לשון רבים עפה ראשונה · של כל אשה שהוא בכור לאמו אע"פ שלא היה בכור לאביו] : פרקליט · מליץ :

ה"ג

פירוש מהרז"ו

יודיענו המכה האחרונה שעדיין צריך אני להביא עליו : שנאמר כצאתי · לעיל פר' י"ב סי"ד ופר' ט"ו סי"ה : קפץ הקב"ה · הליכה שאינו כסדר וכרצון נקראת קפיצה : שמח ונתגדל · כמ"ש לעיל פר' ט"ו רים ס"ד בשם הפסיקתא ועץ חיים תאוה באה · ומ"ש ונתגדל דורש מ"ש אחר פרשת עוד נגע כתוב גם האיש משה גדול מאוד על שראו דבר חדש שהשרה עליו שכינה לעיניהם · וכבר היה גדול בעיניהם מעת בואו וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' יו"ד בשם אותיות דר"ע וכאן נתוסף לו גדולה · וגם נכלל בזה שמגודל השמחה נתגדל בקומתו לעיני כל כמ"ש ויק"ר סוף פר' כ"ו על דוד · וכמ"ש אצל שלמה בסוף ד"ה א' ויגדל ה' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל · וכמ"ש בסוף הוריות על אביי הזיווהו דאתרס ריסיה ואשר העידו חז"ל על ראשי דורות שהיו ארוכים בדורם ומשה היה גבהו עשרה אמות כמ"ש בשבת דף צ"ב ובסוף ברכות ושמחה גדולה זו סבבה לו הגידול ואנחנו לומדים השמחה מן הגדולה המפורשת : התחיל צווח בפרהסיא כה אמר ה' בחצות הלילה · משמע מלשון זה כה אמר ה' כחצות לילה אמר משה מעצמו מכח דיבור הקודש של הקב"ה עוד נגע אחד · וכפשטות לשון הגמרא רים ברכות משה אמר כחצות והקב"ה אמר בחצות ונע"ג איך דרשו כן שמאחר שהקב"ה אמר בחצות ובשביל שלא יטעו אצטגניניו לא היה לו לשנות כמו שלא שינה מ"ש נעשה אדם · כמ"ש ב"ר פ"ח ס"ח כתוב והרוצה לטעות וכו' · ואם אליהו כשנתירא שלא יאמרו מעשה כשפים הם התפלל לה' שלא יאמרו ק"ו שהיה לו למשה לעשות כן · ואשר יקשה יותר היכן מצינו שאמר הקב"ה למשה בחצות · רק שאצל המעשה כתוב ויהי בחצי הלילה ולא אצל ההבטחה · ולייסב כל זה האיר הקב"ה עיני באמיתת הדברים על פי הרבה ממאמרי חז"ל הסכת ושמע · שהאמת הוא שמשה שמע מהקב"ה מ"ש עוד נגע אחד וגו' ובכח נבואה זו דרש והתחיל צווח כה אמר ה' כחצות לילה וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סוף סי' כ"ז וז"ל וכשאמר הקב"ה למשה עוד נגע אחד אביא על פרעה אמר משה הרי הגיע הסימן אחד היה אברהם · וענין הסימן מבואר ברים הסי' הנ"ל · באברהם הוא אומר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי מהו דן אנכי מכות בכורות שנקרא נגע שנאמר עוד נגע אחד · מהו דן אנכי אמר הקב"ה פורע אני מהם במ"ב שנאמר הנה אנכי הורג את בנך בכורך · והסימן הזה מסר הקב"ה לאברהם וכו' עד ועמרם למשה · והיה משה משמרו ובא וכו' ע"ש · וכוונת המדרש בזה למה שאמר הקב"ה למשה במדין כה אמר ה' בני בכורי וגו' והנה אנכי הורג את בנך בכורך ודורש לעיל פר' ה' סי' ז' גלה לו הקב"ה שלא ישלח פרעה את ישראל עד מכת בכורים לכך לא הוצרך לפרסם לו בסוף ע"ש ופי' שבסוף כשאמר לו עוד נגע אחד וגו' אחרי כן ישלח אתכם לא הוצרך לפרסם ולפרש מכת בכורות שזהו מ"ש בתחלה אנכי הורג את בנך בכורך שעדיין לא נתקיים ובהכרח שזהו כוונתו לקיים עתה · ומ"ש עוד נגע אחד כמ"ש פרק"א פרק כ"ו ר"ט אומר באותו הלילה שנלקחה שרה ליל פסח היה והביא הקב"ה על פרעה נגעים גדולים להודיע שעתיד להכות את מצרים בנגעים גדולים וכו' הרי שמכות מצרים נקרא נגעים ומכות בכורות עוד נגע אחד · ותיבת עוד משמע מוסיף על הראשונים כמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' י"ד ומה בשביל אשה אחת הכה כ"י הקב"ה בעצמו · בשביל ס' רבוא עאכ"ו שיהיה מכות בכורים בלילה זו ע"י הקב"ה בעצמו · עמש"ש · וזה היה בחצות לילה ממש כמ"ש רות רבה ברים פר' ו' חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך משפט שעשית למצרים וצדקה לשרה · וכן הוא בפסיקתא פר' י"ז סי"ג שנעתיק לקמן · הרי מכל המקומות הנ"ל שמ"ש עוד נגע אחד הוא מכות בכורות שהבטיח לאברהם שנקרא אחד שאמר לו דן אנכי בעצמו כ"י וזהו הנה אנכי הורג כנ"ל וההבטחה לאברהם היה על חצי הלילה ממש כמ"ש בסוף סי' זה מפסוק ויחלק עליהם לילה · וכמ"ש ב"ר פמ"ג ס"ג ויחלק עליהם לילה רבנן אמרי יוצרו חלקו אמר הקב"ה וכו' וביתר ביאור בפסיקתא הנ"ל סי' ד' וז"ל תני רשב"י משה לא היה יודע עתותיו ולא רגעיו של לילה לפיכך אמר כחצות הלילה אבל הקב"ה יודע זמניו של לילה לפיכך נכנס בו כחוט השערה וכו' רבנן אמרי יוצרו חלקו הד"א ויהי בחצי הלילה ולהלן את אמר ויחלק עליהם לילה · אר"ת אביכם יצא בחצות ואני יוצא עם בניו בחצות ורבנן אמרי אמר הקב"ה אביכם יצא עמי מאמש ועד חצות ואני יוצא עם בניו מחצות ועד בוקר ועל זה אמרו בגמרא משה אמר כחצות והקב"ה אמר בחצות שמשה דרש בז"ש ממ"ש רגע אחד כנ"ל שהכוונה על הבטחת מ"ב בחצות הלילה ועל זה אמר ברוה"ק כה אמר ה' כחצות הלילה ולא שקבל עתה נבואה חדשה · אלא מתוך דרש ואח"כ אמר בנבואה וכאן שהם לו הסי"ת ולא גלה לו בהדיא מ"ב שרמז לו על מ"ב במדין ובכל המקומות הנ"ל וכדלעיל פר' ה' סי"ז · רק משה פרסם כאן מה שכבר גלה על מ"ב ומה שדרש שיהיה בחצות · אך שלא קבל הלשון ממש ע"כ שינה לומר כחצות בעבור הטעם הנ"ל · ותשלום דרוש זה בראיות אמתות לקמן סוף פר' מ"ז שעל שדרש משה בכל כ"ל העיד עליו הסי"ת בכל ביתי נאמן הוא · והמתבונן באמיתת דברים אלו בעיון בכל המקומות כנ"ל יאמר בקראי · ברוך ה' שהנחני בדרך אמת : יפה אמרת אל תוסף · פר' בפסוקים הקודמים אמר משה בשם ה' אך פסוק זה אמר משה בעצמו וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי שלא כוון להתפאר בזה אלא שלפי שאמר פרעה אל תוסף עוד ראות פני הוכרח משה לומר וירדו כל עבדיך וגו' ומ"ש ושר הצבא והפרכוס מרומז במ"ש אלה שעומדים תמיד לפניו והם היותר גדולים ומיעוט רבים שנים · ומ"ש אלא אתה כמ"ש במכילתא על פסוק ויקם פרעה והובא בילקוט וזה לשונו שומע אני ע"י שרים ושרות ת"ל הוא וכל עבדיו · וכל דברי מדרש זה לקוחים מהמכילתא ושם באריכות · רק מ"ש ושר הצבא והפרכוס אינו מהמכילתא : שעשה עצה עם אברהם · שדורש מלאכיו על אברהם על שהיה נביא וכמ"ש ויק"ר פר' א' שהנביאים נקראו מלאכים ואא"ע שאברהם נתן עצה מ"ע על העצה שנתן הקב"ה לאברהם וע' ב"ר פר' י"א סי"ד ופר' ל"ד ס"א על מ"ש איש עצתי והיינו כמ"ש כאן ועי' רד"ל כאן · ובפסיקתא פר' י"ז ס"ב דורש ועצת מלאכיו על משה : ויחלק עליהם לילה · איך נחלק הלילה מעצמו ע"כ דורש א"ת ויחלק אלא ויחלק שהקדוש ברוך הוא חלקו ולשון המכילתא פסוק ויהי בחצי וגו' יוצרו חלקו ועי' בראשית רבה פרשה מ"ג ס"ג · פסיקתא פר' י"ז סי"ד ומש"ש : ב על משפטי צדקך · ובמקום משפט אין צדק ולמה דווקא בחצי הלילה ודורש ע"פ מדה כ' אא"ע לדוד שלא מצינו שעשה לו משפטים וצדקה בחצי הלילה רק ע"ע לישראל שמפורש אצלם משפטים למצרים וגו' וכמ"ש בסוף הסי' ועל פי מדה כ"ב כאלו כתוב על משפטיך ועל צדקתך : עשית צדקה היאך · באיזה אופן עשה עמנו צדקה : ויש מהם שהיו יראים · כמ"ש אצל ברד הירא את דבר ה' וגו' : היה הקדוש ברוך הוא פוסע · כמ"ש במכילתא כ"י אומר אין ופסחתי אלא ופסעתי ופי' א"ת ופסחתי אלא ופסעתי על שלא אמר ודלגתי או וקפצתי לדרוש בחילוף ח' בע' באחה"ע על כמלא פסיעה מהישראלי להמצרי : היהודי מתעורר · וזהו חצות לילה אקום שניצל מהמגפה וקם ומי ששכב אצלו לא קם בחצי הלילה : ופסחתי עליכם · משמע עליכם ממש אף בבית אחד · בין מצרי לבין ישראל · וכמפורש במכילתא פסוק זה רבי יונתן וכו' · הרי שהיה המצרי בתוך ביתו של ישראל ישראל שומע אני שניצל והיינו ממ"ש בפסוק זה והיה הדם לאות על הבתים וכמ"ש ופסח ה' על הפתח משמע אף שיהיה שם מצרי בבית ישראל והם ב' כ"מ והכריע · כאן כשיש שם מצרי · ופסחתי עליכם · כאן שאין מצרי לאות על הבתים ולא יהיה בכם נגף אף כשיהיה ישראל בבית מצרי ועיין מדרש רות פסוק ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש פסיקתא רבתא פרשה י"ז ס"ג : ג ויהי בחצי הלילה · וה' הכה כל בכור · כל לרבות כל מיני בכורים כדלקמן כמ"ש במכילתא פסוק זה ובפסוק ותחזק מצרים · וז"ל הפסיקתא כל בכור בכור לאיש בכור לאשה בכור לזכר בכור לנקבה · הא כיצד בא אחד על עשר נשים (של אחרים בזנות) היו יולדות י' בנים נמצאו כולם בכורים אנשים וכו' עיין שם ומ"ש בכור לנקבה שגם הנקבות הבכורות מתו ובזה הכל יתקיימו כי אין בית אשר אין שם מת : חוץ מבתיה בת פרעה · כמ"ש ד"ה ד' י"ח ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד שלקח במצרים ומרד היינו כלב כמ"ש ויק"ר פר' א' בס"ג וכמ"ש פרק"א פרק מ"ח שהיתה בכורה · וזהו ותקם בעוד לילה

יפה תואר

את ה' אלא כך א"ל אם תוציא וכו' כצ"ל : כיון שהגיע חצות לילה כאשר אמר משה אבל הקב"ה אמר רק בלילה ומשה אמר כחצות משום שאז עיקר הלילה · וכן הוא בתנחומא מקים דבר עבדו זה משה אמר הקב"ה למשה לך אמור לישראל ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה הלך משה ואמר להם כה אמר ה' כחצות הלילה אמר הקב"ה אף אני אעשה בחצי הלילה לקיים גזרותיו של משה הוי מקים דבר עבדו : אלא כיון שאמר משה כו' · במדרש רות פ"ט דריש על משפטי צדקך משפטים שהבאת על המצרים וצדקות שעשית עם אבותינו במצרים שלא היה בידם מצות להתעסק בהם ויגאלו כו' ואגדה דידן לא חשב הגאולה לצדקה כיון שבאה להם בשביל הבטחת אברהם · וגם משום שהיה להם קצת זכיות וכדאיתא בויק"ר בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים לכן דריש על הצדקה זו בבכורים מה שהיה בחצי הלילה : היה הקב"ה פוסע כו' · וכחזות על פסוק אשכול הכפר איתא שהמלאך נכנס ונוגף פליג על זה : אתה מוצא שאמר הכתוב כו' · כי מפשט הכתוב נראה שהכה רק בכורים זוכרים ולכן צוה ה' להקדים לו כל פטר רחם הזכרים · אבל באמת ע"כ מתו גם הבכורים מאב ורק ה' צוה להקדים רק פטר רחם משום דניכרים טפי שהמה בכורים · ולא כן בכורי שאב לא ניכרו כ"כ · וכ"ש בבהמה וכמ"ש

ותקם בעוד לילה · באיזה לילה ויהי בחצי הלילה : ד ד"א ויהי בחצי הלילה · (ח) אמר אליהוא (איוב לד) רגע ימותו וחצות לילה · כיון שמתו התחילו הכל צווחין שנאמר ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים מיד ויקרא למשה ולאהרן אמר לו משה מה פרעה מבקש · מי בא אצל מי אתה אצלי או אני אצלך אמר לו בבקשה ממך קומו צאו מתוך עמי · למה (שם ט) חכם לבב ואמיץ כח (ט) מי הקשה אליו וישלם : ה ד"א ויהי בחצי הלילה : אמר דוד (תהלים עז) אזכרה נגינתי בלילה · א אמרה כנסת ישראל נזכרת אני את (י) השברים שהיית שובר את האויבים בעבורי בלילה · ואין נגינתי אלא לשון שבר · כד"א (איכה ג) אני מנגינתם · ואומר (בראשית יד) אשר מגן צריך בידך · בא עלינו סנחריב שברת אותו בלילה · שנאמר (מ"ב יט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור · אמר ר' נחמיה בא וראה אהבתו של הקב"ה על ישראל שהרי מלאכי השרת שהן גבורי כח עושי דברו עשאן הקדוש ב"ה שומרין לישראל · ומי הם מיכאל וגבריאל · שנאמר (ישעיה סב) על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים · וכיון שבא (ו) סנחריב מיכאל יצא והכה בהם · וגבריאל הציל במצותו של הקב"ה לחנניה וחביריו · למה כך אלא תנאין עשה עמהם הקב"ה אימתי · (יא) ב כשבקש לירד להציל אברהם מכבשן האש אמרו מיכאל וגבריאל לפניו אנו יורדין להציל אותו אמר להם אלו ירד לשם אחד מכם לכבשן אתם הייתם מצילין אותו אלא לשמי ירד ואני יורד ומצילו · שנאמר (בראשית טו) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים אלא אתן לכם זמן אימתי תרדו על שנזדקקתם להצילו לכבוד שמי · אתה מיכאל על מחנה אשור ואתה גבריאל על מחנה כשדים · כיון שירד גבריאל להציל לחנניה מישאל ועזריה גזר לאש ויצא ולהט כל אותן שהשליכו אותן · שנאמר (דניאל ג) (ז) גובריא אלך די הסיקו לשדרך מישך וגו' · וי"א (יב) ג ד' אומות מתו שם · בראשונה כתיב (שם) באדין מתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא וכאן חסרו ד' שנאמר ומתכנשין אחשדרפניא לפיכך (יג) אמר חנניה (תהלים קיז) הללו את ה' כל גוים · מישאל אמר (שם) שבחוהו כל האומים · ועזריה אמר (שם) כי גבר עלינו חסדו · המלאך אומר (שם) ואמת ה' לעולם · אמת מה שאמר לי כשירדתי להציל אברהם · וכן מיכאל עשה מה שאמר לו · שנא' (מ"ב יט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' · (יד) תנא כולן פולמרכין ודוכסין (טו) היו שותין יין והניחו קנקניהם מושלכים · ד אמר הקב"ה לסנחריב (ח) אתה עשית שלך · שנאמר (שם) ביד מלאכיך חרפת · אף אני ביד מלאכי · מה עשה לו (ישעיה י) ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש · מהו (ט) ותחת כבודו ששרף גופן מבפנים והניח בגדיהם מבחוץ שכבודו של אדם בגדו ולמה הניח בגדיהם אלא שהיו בניו של שם · שנאמר (בראשית י) בני שם עילם ואשור · אמר הקב"ה חייב אני לשם אביהם שנטלו הוא ויפת בגדיהם וכסו ערות אביהם · שנאמר (שם ט) ויקח שם ויפת את השמלה · לכך אמר הקדוש ב"ה למיכאל הנח בגדיהן ושרוף נשמתן · מה כתיב שם (מלכים ב יט) וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים · הה"ד (תהלים קא) לבקרים אצמית כל רשעי ארץ · והיו ישראל וחזקיהו יושבין (י) ואומרין את ההלל שהיה ליל של פסח והיו מתייראים לומר עכשיו ירושלים מתכבשת בידו כיון שהשכימו בבקר לעמוד ולקרות ק"ש ולהתפלל מצאו אויביהם פגרים מתים · לפיכך אמר הקב"ה לישעיה (ישעיה ח) קרא שמו מהר שלל חש בז ומיהר לבוז שללם · והאחד קרא שמו עמנו אל לומר שאני עמו · שנאמר (ד"ה ב ל"ב) עמו זרוע בשר ועמנו

מסורת המדרש א איכה רבתי פרשה א' פסוק ב' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ז · מדרש תהלים ריש מזמור קי"ג · ילקוט תהלים רמז תתע"ז · ב עיין פסחים דף קי"ח · בראשית רבה פרשה מ"ד · דברים רבה פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק י"ב · מדרש תהלים מזמור קי"ז · ילקוט תהלים רמז תתע"ז · ועי' תנחומא סדר נח סימן י' · ג שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק ט' · תנחומא סדר נח סימן י' וסדר לו סימן ב' · ילקוט דניאל רמז תל"ף ס' · ד ויקרא רבה פרשה ז' · במדבר רבה פרשה י"ד וש"נ ·

חדושי הרש"ש

מלוה) וכתיב ותקם בעוד לילה כצ"ל : (ו) סנחריב מיכאל יצא והכה בהם וגבריאל הציל כו' לחנניה וחבריו · עי' סנהדרין (צ"ה ב') דמבואר שם דע"י גבריאל נהרגו מחנה אשור · ולעיל בב"ר פ' מ"ד איתא דמיכאל הציל לחמו"ע : (ז) גובריא אלך די הסיקו כו' כצ"ל : (ח) אתה עשית שלך כו' · נראה דט"ס הוא ונ"ל אתה עשית ע"י שליח שנאמר כו' אף אני ביד מלאכי וכ"ה בחלק (צ"ד) : (ט) ותחת כבודו · ששרף גופן מבפנים כו' · ולקמן בסמוך אומר ושרוף נשמתן · ולפיכך נדחק המ"כ לפרש כאן כלומר הנשמה כו' · אבל בגמרא ופירש"י בפרק ואלו קשרים איתא דלמ"ד דכבודו היינו בגדיו גופן נשרף · לכן ה"נ דהמדרש יכוון פה לדעת הרד"ק בישעיה (יו"ד י"ח) כי נשרף מקצת גופן וראייתו פה שע"כ נשאר מקצת גופם מהכתוב והנה כולם פגרים ולזה מדוקדק לשון המדרש לקמן ושרוף נשמתן מה כתיב שם כו' והנה כולם פגרים מתים : (י) ואומרים את ההלל שהיה של ליל פסח · וכן לקמן בשה"פ וכן הציל לחזקיה · וכ"כ רש"י במגילה ל"א א' ד"ה עוד היום · לפי שמפלתו כו' בליל פסח היה וכ"כ בנימוקיו לישעיה כ' ויו"ט א' פ"פ היה · והתוי"ט העתיק במגילה שם בליל פסח שני ותמוה

חדושי הרד"ל

דבחצי הלילה : (ח) אמר אליהוא רגע כו' · לילה יגועשו כיון שמתו כו' כצ"ל · ולשון יגועשו דרש צווחה וזעקה : (ט) מי הקשה אליו וישלם · מי הקשה אליו עורף והשלים דבריו לומר שדבריו יקומו וישתלמו נגד דבר ה' כמו פרעה שנראה לבסוף מי בא אצל מי כו' : (י) השברים שהיית שובר כו' · איכה רבתי פר' א' אות ב' : (יא) כשבקש לירד להציל אברהם כו' · ע' ב"ר פמ"ד ומש"ש בס"ד : (יב) ד' אומות מתו כו' · סנהדרין (צ"ה:) וע' שה"ר פ"ז : (יג) אמר חנניה הללו כו' · פסחים (קי"ח·) וע"ל פ"ט : (יד) תנא כולן פולמרכין · סנהדרין (צ"ה:) : (טו) היו שותין יין והניחו קנקניהם · אפשר רמיזא דכתיב (ישעיה מ"ה) סבאים אנשי מדה (דדרש ליה בסדר עולם פרק כ"ג ומייתי ליה בשה"ר פ"ד ספ"ז על מפלתו של סנחריב) ודרש סבאים לשון סובאי יין · אנשי מדה שמדדו היין לתוך

פירוש מהרז"ו

פתיחה רמזיה למות בחצי הלילה וקמה · על פי גז"ש מתיבת טוב ומתיבת לילה וכמ"ש בסוף ס"ב הנ"ל · וע' [מדרש משלי פסוק ותקם ובילקוט שם · וע' פסיקתא פ' י"ז ס"ה הנ"ל וז"ל לא יכבה בלילה נרה ליל כתיב בליל שימורים · והיתה בכורה מגד האם ומ"ש מבכור [illegible]

מתנות כהונה

ה"ג ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל שלטוני מדינתא וכאן חסרו ד' שנאמר ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא לפיכך כו' : [אמת מה שאמר כו' · עיין כ"ז בפר' ערבי פסחים] : פולמרכין · שרי חיילות : גופן מבפנים · כלומר הנשמה לפנים מן הגוף · ועיין כ"ז שבת דף קי"ג : לומר עכשיו כו' · כלומר כך היו אומרים כדעתם

ידי משה

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

שנאמר

ה' אלהינו · וכשם שעשה הקב"ה בעוה"ז ביד מיכאל וגבריאל כן לעתיד לבא יעשה על ידיהם · שנאמר (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו · זה מיכאל וגבריאל · ורבינו הקדוש אומר זה מיכאל לעצמו שנאמר (דניאל יב) ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך שהוא תובע צרכיהן של ישראל ומדבר עליהם · שנאמר (זכריה א) ויען מלאך ה' ויאמר ה' צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים · (טז) ואומר ואין אחד מתחזק עמי כי אם מיכאל שרכם · א"ר יוסי למה מיכאל וסמאל דומין לסניגור וקטיגור עומדין בדין · זה מדבר וזה מדבר · גמר זה דבריו וזה דבריו ידע אותו הסניגור שנצח (יז) התחיל משבח את הדיין שיוציא איפופסין · בקש אותו קטיגור להוסיף דבר אמר לו הסניגור החרש ונשמע מן הדיין · כך מיכאל וסמאל עומדים לפני השכינה והשטן מקטרג ומיכאל מלמד זכותן של ישראל והשטן בא לדבר (יח) ומיכאל משתקו למה שנאמר (תהלים פה) אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו · (יט) הוי (שם עז) אזכרה נגינתי בלילה · על נס של חזקיהו · דבר אחר אזכרה נגינתי · נזכר אני מה שעשית לנו במצרים (כ) ומנגנין שעשית למצרים : היאך · מתחלה כשבקש הקב"ה להביא המכות על המצרים מכת בכורות אמר להביא תחלה · שנאמר הנה אנכי הורג את בנך בכורך · התחיל אומר מי ה' אשר אשמע בקולו · אמר הקב"ה אם אביא עליו מכת בכורות תחלה משלחן אלא מביא אני עליו מכות אחרות (תחלה) (כא) ובעקב זאת אני מביא את כולן שנאמר וה' הכה כל בכור · לפיכך דוד מקלס (תהלים צא) (יא) מי יודע עוז אפך · מי יודע נגנין שלך שאתה עושה בים · שנאמר (שם עז) בים דרכך ושבילך במים רבים ועקבותיך לא נודעו · דברים שאתה עושה בעקב מי יודע : ן אמר האלהים למשה אמור להם לישראל מה אתם עושים תהיו יודעים שיגוף את מצרים שנאמר ועבר ה' לנגוף את מצרים · א"ר לוי מהו ועבר ה' אמר להם הקב"ה עובר אני על הדבר אשר אמרתי · משל למלך שהלך בנו לברבריאה עמדו הברבריים וקבלו אותו ועשו אותו מלך עליהם שמע המלך ואמר מה כבוד אני עושה לאלו שגדלו בני והמליכוהו עליהם אלא אני קורא (כב) שם אותה המדינה על שם בני · חזרו אחרי ימים וקללו בנו של מלך ושעבדו אותו אמר המלך אני עובר על מה שכיבדתי אותם יוצא אני ועושה עמהם מלחמה ומציל את בני · כך ירד יוסף למצרים וקבלו אותו ועשו אותו מלך עליהם · שנאמר (בראשית מב) ויוסף הוא השליט על הארץ · כבדו את יעקב שנאמר (שם נ) ויבכו אותו מצרים שבעים יום · אמר הקב"ה ומה כבוד אני עושה למצרים (יב) הריני קורא אותה בשמה של גן עדן שנאמר (שם יג) כגן ה' כארץ מצרים · כשחזרו ושעבדו בהן אמר הקב"ה ועברתי בארץ מצרים חוזר אני מאותו כבוד ואעשה אותה שממה שנאמר (יואל ד) מצרים לשממה תהיה : ז מה כתיב למעלה (יג) ופסח ה' על הפתח אותה שעה כביכול עמד לו בפתח אלא בנוהג שבעולם כשם שהטבח מכנים צאנו וכל שה או כבש שהוא רוצה לשחוט נוטל הסיקרא ורושם עליה להכיר איזה ישחוט ואיזה לא ישחוט · כך וראה את הדם כביכול עמד בפתח ודוחה המשחית שלא יגוף את ישראל · אמר להם האלהים ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם כשם שעשיתי לכם עכשיו כך אני עתיד לעשות לכם לעתיד לבא · שנאמר (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' אבל אתם (שם) וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו : ח א"ר חלפתא ית' שמו של הקב"ה שאין כנסיו וכנפלאותיו ואין כגבורותיו וכמעשיו · שנאמר (תהלים קמז) גדול אדונינו ורב כח · (יד) הקב"ה קדוש וטהור ופשט ידיו בטמאים (כג) למה בשביל שגדול ונורא הוא ובשביל ישראל הודיע כחו ולמה בשביל ישראל שאמר ליעקב (בראשית מו) אנכי ארד עמך מצרימה · והוא עושה מלחמתן של ישראל · מלאך אחד

הפך

חדושי הרד"ל

לתוך קנקניסס ולא הספיקו לשתותן והניחום : (טז) ואומר · (דניאל י') ואין אחד מתחזק כו' כנ"ל : (יז) התחיל · מתכה את הדיין כו' כנ"ל : (יח) ומיכאל משתקו למה שנאמר אשמעה כו' · דרש יעמוד מיכאל לשון שתיקה (כדדרש ריש רות רבה ע"ש) וכמו יעמוד ישתיק להקטיגור לומר נשמע דברי הדיין מה ידבר ה' : (יט) הוי אזכרה נגינתי בלילה על נס חזקיה · כמו שהתחיל תחלת הדרש שברים שנברת בלילה · וגם מידרש יפה על שהיה בליל פסח שהיו מנגנים הלל כדלעיל : (כ) ומנגנין שעשית למצרים · פירוש כלי עלה ותחבולה כדמפורש : (כא) ובעקב זאת · ובסוף זאת מכת בכורות וכ"ה ביד"מ · ואני מביא (פי' ונמצא אני מביא) את כולן כנ"ל ונקט לשון בעקב משום דבעי למדרש עלה להלן ועקבותיך לא נודעו כו' שאתה עושה בעקב כו' : (כב) שם אותה המדינה · על שם בני חזרו כו' כנ"ל וכדמפורש שקראה בשמה של ג"ע כגן ה' כו' : (כג) למה בשביל שגדול ונורא הוא ובשביל

חדושי הרש"ש

טוב ראיתי בפירש"י ישעיה (ע' כ' ל' ל"ב) בשם מ"א שהיה זה בליל שני פ"פ : (י"א) מי יודע עוז אפך כו' · שאתה עושה בים · דבקריעת הים כתיב אם בנהרים אפך אם בים עברתך (חבקוק ג') וכתיב וברוח אפיך נערמו מים · וכתיב ג"כ שם עזי וזמרת יה : (יב) הריני קורא אותה בשמה של ג"ע שנאמר כגן ה' כו' · וכן ישראל נקראו כרם ה' ודומה למשל שאמר אני קורא כו' על שם בני : (יג) ופסח ה' עס"פ כו' עמד לו בפתח · מפרש ופסח כמו ופסע בחלוף המוצא · ובמכלתא אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי : (יד) הקב"ה קדוש כו' בשביל שגדול ונורא הוא כו' שאמר ליעקב כו' · נראה שמכוון לפסוק גדול ונורא קדוש הוא (תהלים צ"ט) וסמיך ליה שם משפט וצדקה ביעקב אתה עשית · וכדדרשו לעיל על משפטי צדק על המשפטים שעשית במצרים ולנו עשית צדקה כו' · וכ"ז ביעקב (בשביל יעקב) אתה עשית (אתה בעצמך לא ע"י מלאך) :

מתנות כהונה

בדעתם שמא עכשיו כו' : איפופסין · גזר דין : [הכי גרסינן שיוצא איפופסין ודו"ק] : מנגנין · סיגנון ומנהג · ועיין בערוך : ובעקב זאת · בשביל זאת : אלא בנוהג · מפרש והולך היאך עמד בפתח : [שגדול ונורא הוא גרסינן :

שבאו

פירוש מהרז"ו

שלכם אוסף החסיל כמ"ש סנהדרין נ"ד ב' ע"פ זה ודו"ק : וכשם שעשה · סוף דברי ר' נחמיה לעיל ריש הסי' : ועלו מושיעים בהר ציון · שהם תמיד מושיעים כמ"ש לעיל סי' זה המזכירים את ה' ובזה הם מושיעים : זה מיכאל בעצמו · ומ"ש מושיעים ל"ר על מיכאל ודגלו כידוע : ויען מלאך ה' · שמ"ש העומד על בני עמך ולא פי' כאן ושם בזכריה כתוב שהתפלל עד מתי לא תרחם וכו' ולא פי' איזה מלאך הרי ע"פ מדה י"ג אחד הוא שעל שם זה נקרא מיכאל שרכם : מיכאל וסמאל · ע' ד"ר פר' י"א סי' י"א : אשמעה מה ידבר האל ה' · לא מה שאתה מדבר וכל ענין המזמור שירחם על ארץ ישראל וירושלים וזהו מיכאל שאמר עד מתי לא תרחם את ירושלים וזהו ידבר שלום אל עמו (שאם הנביא אמר כן היל"ל עלינו) בעת הגאולה שאז לא ישובו לכסלה וע"ז כתוב בעת ההיא יעמוד מיכאל כנ"ל ודו"ק : ומנגנין · פירש מלשון ערמה ותחבולה ביוונית וכמ"ש ב"ר פר' מ"ג ס"ח אמר מגן שהפך מנגנין וכו' וע' בערוך ובמ"ע בערך מגנון ומנגנון ומ"ש היאך פי' איזה ערמה ותחבולה ובאיזה אופן : ובעקב זאת · פי' בתחבולה זאת מלשון ויעקבני גם יתכן שפי' מל' עקב וסוף וכל הנ"ל נכלל במ"ש ועקבותיך לא נודעו שאם לא אמר תחלה דרך שלשת ימים נלך במדבר לא היה רק אחריהם ולא נטבע בים כמ"ש לעיל פר' ב' ס"ח וע' עוד לעיל פר' ט"ו סי' ט"ו שהייך כאן : מי יודע עוז אפך · וס"ד וכיראתך עברתך היינו מכת בכורות שעבר והיה בעברה כמ"ש ועברתי בארץ מצרים בתחבולה כנ"ל וכן דרש עליהם שעבר בעברה בהעביר את ישראל וכמ"ש חבקוק ג' ח' אם בים עברתך : ן מה אתם עושים · פי' שמאחר שאני סובר לנגוף המצרים בהכרח שאתם צריכים לעזוב מעשים רעים שבידכם כמ"ש לעיל סוף פר' א' ושייך למ"ש לעיל סוף פר' י"ז · ויתכן שהביא דרשה זו כאן אגב סי' הסמוך שדורש סיפא דקרא ופסח ה' על הפתח דורש כאן גם ר"ד וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סוף סי' י"ב וע' עוד שם ס"ז : מהו ועבר ה' · הלא מלא כל הארץ כבודו ע"כ דורש אא"ע להעברת מקום ת"ע להעברת הבטחה שעל שאינו מעשיהם לרעה נשתנה עליהם ההבטחה : על שם בני · לומר שאני אוהב אותם כבני : כגן ה' בארץ מצרים · זה כתוב בסדר לך לך כשבחר לוט לשבת בסדום ואיך דרש שזה תשלום גמול למצרים על יעקב ועל יוסף שאחר ג' וד' דורות ויתכן שמשה בעת שכתב התורה כתב כן אצל לוט והשכר הזה היה אחר המעשה ונכתב במקום הראוי לו כמ"ש בענין גיד הנשה : ז מה כתיב למעלה · הנה בסי' הקודם דרש פסוק ועבר ה' לנגוף · ובסוף הפסוק כתוב ופסח ה' על הפתח · ואיך אמר מה כתיב למעלה ודורש פסוק ופסח · אך הענין בעיקר דרשת הפרשה הוא על פסוק ויהי בחצי הלילה · וכן כאן עיקר הדרשה על פסוק ויהי בחצי מענין מ"ב ובא לפרש באיזה אופן הכה בחצי הלילה וכאלו אמר ד"א ויהי בחצי וכמ"ש עוד בריש ס"ע וגם יתכן דחסר כאן הציון מפסוק ושמרתם את הדבר שדורש בסוף הסימן ועל זה אמר מה כתיב למעלה היינו בפסוק הקודם וזה נראה עיקר ודו"ק · והמשל הוא קיצור לשון והכוונה כמו שהטבח מכניס הבהמות לדיר ואח"כ עומד אצל הפתח ושבע הסיקרא בידו והניח הבהמות לצאת מן הדיר ואותה בהמה שרוצה לשחוט סוקרה בשבע הסיקרא כמו שהיה הענין אצל מעשר בהמה · כך בנמשל שעל ידי הדם שהוא אדום וע"י פתח הרג הבכורים והציל לישראל ואף שאינו דומה ממש להמשל דשם את האדום שחט וכאן ע"י הדם הציל אך עיקר הדמיון בפתח ואודם ובעה"ב שעומד אצל הפתח : כשם שעשיתי לכם · פשט הפסוק לענין שחיטת הפסח והמדרש מוציאו מפשוטו · כי יקשה שא"כ היה לו לומר פסוק ושמרתם וגו' לחק בריש הפרשה בפסוק כ"א אצל משכו וכו' ושחטו הפסח כי מ"ש ולקחתם אגודת אזוב וגו' עד ושמרתם לא היה רק במצרים ואינו לחק לעולם · ע"כ דרש שפסוק ושמרתם שייך לפסוק הסמוך לו ועבר וגו' ופסח וגו' ומ"ש ושמרתם פי' מלשון זכירה וכמ"ש ואביו שמר את הדבר וכמ"ש ב"ר פר' מ"ח ס"ח על פסוק זה כי הנה היום בא עי' לעיל סוף פר' ע' · ושם למעלה כתיב וחמלתי עליכם וגו' וכמ"ש ופסח ותרגומו וחיים וכן פי' רש"י בתומם ועפ"י מדה י"ז דורש כאן סמוכים ועי' ויק"ר פר' כ"ע סי"ה : ח א"ר חלפתא · פירושו כמו ד"א ויהי בחצי הלילה ונ"ע שאין להמאמר שייכות לפסוק. גדול אדונינו · והנראה מהמאמר שהוא סמוך על פסוק קדוש ונורא · ע"כ נראה לי ברור שדורש פסוק תהלים צ"ט יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא · ועוז מלך וגו' משפט וצדקה ביעקב אתה עשית וזהו מ"ש ובשביל ישראל : הקב"ה טהור וכו' · כוונתו למ"ש לעיל פר' ט"ו ס"ה ע"ש באריכות : שאמר ליעקב אנכי · וס"ד ואנכי אעלך גם עלה שפי' במכת בכורות וכמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' י"ד · וכאשר הארכתי בזה פר' זו בסי' א' וזהו מ"ש משפט וצדקה ביעקב אתה עשית · כמ"ש לעיל פר' זו ס"ב משפט למצרים וצדקה לישראל · ומ"ש אתה עשית פי' ולא ע"י מלאך כמ"ש אתה אלהים לבדך ב"ר פר' א' ס"ג : מלאך אחד · עי' ב"ר פר' ל' סי"ב :

יפה תואר

שנאמר אשמעה מה ידבר וגו' · ונזכר בכתוב זה קטיגור וסניגור דכתיב נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה דהיינו שה' מכסה ומטמין את העונות מפני השטן · ונראה דמפרש ג"כ את הכתוב חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו דכתיב התם ג"כ בהתעצמות הקטיגור והסניגור כי הקטיגור יקרא אמת וצדק שמבקש שיקוב הדין את ההר והסניגור יקרא חסד ושלום שמבקש חסד ורחמים וקאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף גם ה' יתן הטוב פי' שאף שהקטיגור מבקש שאמת וצדק יצמחו ויקוב הדין את ההר מ"מ גם ה' יתן הטוב ומכריע לצד הזכות : וכן עשה בים שנאמר בים דרכך וכו' כנ"ל ופי' כי כן עשה מנגנים בים שהטעה את מצרים עד שבאו ונפלו בים וכדאיתא לעיל פט"ז גבי משגיא לגוים : אמר האלהים למשה כו' · קיצור מאמרי אגדה זו כן הוא : דהשתא מפרש אזכרה נגינתם בלילה מלשון ערמה ועקבה שהערים ה' להציל את ישראל מיד המשחית בהביאו מכת בכורות בלילה שיהיו כל ישראל בבתיהם ודחה הקב"ה את המשחית מבתי בני ישראל על ידי ראיית הדם · ולכ"א שאמר הקב"ה למשה שיזכרו במה שהם עושים כלומר במצות הפסח ושלא יצא איש מפתח ביתו כי ה' בעצמו יהיה הנוגף במצרים ועי"ז ינצלם מהמשחית ומכוון דהזכיר שיגוף ה' את מצרים הוצרך לתת טעם נלשון ועבר כי על הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו לא שייך הלשון ועבר דאלו היה ע"י מלאך נוכל לפרש ועבר ה' על מצותו או מכתו המשולחת אבל עליו בעצמו לא שייך הלשון ועבר ולא ס"ל כתירוצו דלעיל פי"ז ואחר שנתן טעם ללשון ועבר חוזר ומפרש הצלת ישראל ע"י ה' איך היתה שפסח על הפתח ושוב הביא סמך מן ושמרתם את הדבר שכן יעשה גם לעתיד ע"י הקב"ה בעצמו וכדכתיב ויצא ה' ונלחם בגוים וגו' וה' כגבור יצא ועוד כמה כתובים אע"פ שגם מיכאל וגבריאל יהיו עמו כדלעיל אבל פניו הולכים בקרב ושוב הביא מאמר ר' חלפתא שנתן טעם למה היתה מכת בכורות ע"י הקב"ה בעצמו : מה כבוד אני עושה למצרים כו' · הנה באמת לא היתה ארץ מצרים כגן ה' רק בזה שהיתה כולה משקה אך הקב"ה המגיד מראשית האחרית כינה את הארץ הזאת בשם כגן ה' וחלק לה הכבוד הזה בשביל הכבוד שנתן ליעקב ויוסף : כביכול עמד לו בפתח א"כ מאי ורואה את הדם אלא כנוהג שבעולם כו' כנ"ל · ופי' כיון דהקב"ה בעצמו ובכבודו היה שם למה לו הדם לסימן ומשני במשל הזה · וטעם הדבר הוא כדי שיכנסו לבם של ישראל מראש שהקב"ה יצילם בראותם את הסימנים : שאין כנסיו וכנפלאותיו · פי' הנפלאות שהוא לבדו עושה גדולות הנה מאשר יעשה ע"י מלאכיו או ע"י כחות הטבע · ומביא ע"ז את הכתוב גדול אדונינו ורב כח דכתיב שם מעודד ענוים ה' וגו' המכסה שמים בעבים וגו' נותן לבהמה לחמה שכל אלה נעשו על ידי השגחה פרטית :

מנבור

ידי משה

וגו' · פי' מי יקשה לב כנגד הקב"ה וישלם פי' ויהיה לו שלום : ובעקב זאת · עי' מ"כ ואני אומר שאמר ובעקב זאת פי' שלבסוף אני מביא ומלת עקב פירושו סוף וה"ק ובעקב זאת הואיל והבאתי עליהם מכות בכורים לבסוף אני מביא את כולם שאם הייתי מביא עליהם בתחלה מכת בכורים היה שולח אותם ולא היו המכות באי' עליהם עוד ולפיכך דוד מקלס ואמר ועקבותיך לא נודעו פי' דברים שאתה עושה בעקב פי' לבסוף לא נודעו שהיינו סוברים שיהיה מכת בכורים מתחלה כנ"ל : אמר האלהים למשה · זה הוא כמו ד"א ורוצה ג"כ לדרוש הפסוק של ועקבותיך לא נודעו וה"ק אמר אלהים למשה אין אתם יודעים אלא הדברים שאתם עושים אבל הדברים שאני אעשה לעתיד אין אתם יודעים

כדמסיים

הפך את סדום וכאן (ישעיה מב) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה: **טו** ד"א ויהי בחצי הלילה · משל למלך שהפכה המדינה שעבודה על (כד) השבויים שבאו אליהם (כה) אף הוא הפך עליהם את הדין והרגם · כך מצרים הפכו גזירתן על ישראל [א] שיהיו עושין ביום ובלילה [ב] ושנתנו מלאכת איש על אשה ומלאכת אשה על איש אף האלהים הפך עליהם את הדין והרגן בלילה · שנאמר ויהי בחצי הלילה · כשם שהפך סדום בלילה כך הרג בכורי מצרים בלילה · (כו) לכך אמר דוד (תהלים עו) אתה נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך: י הרבה נסים עשה הקב"ה לישראל הרג בכורי מצרים שהיו משולים לבהמה · שנאמר (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם [ג] הרג בכורי שבי שהיו אומרים לשבוי שהיה חבוש בבית האסורין רצונך שתצא ויגאלו ישראל והוא אומר לא נצא מיכן לעולם כדי שלא יצאו ישראל לכך דנן עמהם: מבכור פרעה עד בכור השבי · משל למלך שעשה שמחה לבנו והרג שונאיו אמר המלך כל מי ששמח לי יבא לשמחת בני וכל מי ששונא לי יהרג עם השונאים · כך האלהים עשה שמחה לישראל שגאלן אמר האלהים כל מי שאוהב את בני יבא וישמח עם בני · הכשרים שבמצרים באו ועשו פסח עם ישראל ועלו עמהם · שנא' (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם · (טו) וכל מי שרצו שלא יגאלו ישראל מתו עם הבכורים · שנאמר (תהלים עח) ויך כל בכור במצרים · צעקו כולם שנאמר ותהי צעקה גדולה במצרים · באו כולם להרוג פרעה (כז) באותה שעה ותחזק מצרים (כח) על העם · והן קורין את הלל ופרעה מכריז לגבוריו בואו ונקרא למשה ולאהרן אמר לו האלהים בלילה אתה מוציא את בני לא תוציא לבני בלילה אלא יצאו בראש גלוי בחצי היום נתפזרו ישראל בכל מצרים באותה שעה שנאמר ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים · [ד] ומשה היה עוסק בעצמות יוסף ובכלי המשכן (כט) שהכין יעקב אבינו · וכן דוד אמר (תהלים נח) ישמח צדיק כי חזה נקם: **יא** ויסעו בני ישראל מרעמסס · רבי שמואל אומר (ל) [ה] כיון שיצאו אפו הבצק שלשו שנאמר ויאפו את הבצק · ויהי מקץ שלשים וארבע מאות שנה וגו' · [ו] משעה שנגזרה עליהן הגזירה שהן לא עשו במצרים אלא מאתים וי' שנה וביום שירדו למצרים בו ביום עלו (לא) ובו ביום יצא יוסף מבית האסורין לכך הלילה הזה שמחה לכל ישראל שנא' ליל שמורים הוא לה' · בעולם הזה עשה להם נס בלילה שהיה נס עובר (טז) אבל לעתיד לבא הלילה נעשה יום · שנאמר (ישעיה ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים וגו' · כאור שברא הקב"ה בתחלה וגנזו בג"ע: **יב** מה ראה לומר ליל שמורים שבו עשה גדולה לצדיקים כשם שעשה לישראל במצרים ובו הציל לחזקיהו ובו הציל לחנניה וחביריו ובו הציל לדניאל מגוב אריות (לב) ובו משיח ואליהו מתגדלין · שנאמר (שם כא) אמר שומר אתא בקר וגם לילה · משל לאשה שהיתה מצפה לבעלה שפירש למדינת הים אמר לה יהא סימן הזה בידך בעת שתראי אותו סימן דעי שאני בא ואני קרוב לבא · כך ישראל מצפין משעמדה אדום אמר הקב"ה הסימן הזה יהיה בידכם ביום שעשיתי לכם תשועה ובאותו לילה

מסורת המדרש א עיין לעיל פרשה כ"ז: ב סוטה דף י"א · לעיל פרשה א' · ויקרא רבה פרשה ל"ז · תנחומא סדר וילא סימן ט' · ילקוט סדר שמות רמז קס"ג · ג עיין מדרש תהלים מזמור ק"ו · פסיקתא רבתי פיסקא י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' · ילקוט כאן רמז קפ"ז · ילקוט תהלים רמז תתפ"ג · ד לקמן פרשה כ' וש"נ · ה עיין מכילתא כאן פי"ג וי"ד · ילקוט כאן רמז ר"ט · ו במדבר רבה פרשה י"ד · מכילתא כאן פרשה י"ד · תנחומא כאן סימן ט' · סדר עולם פרק ה' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ח · ילקוט לך לך רמז ע"ז · ילקוט כאן רמז ר"י ·

חדושי הרש"ש

(טו) וכל מי שרצו שלא יגאלו כו' שנאמר ויך כל בכור במצרים · יתכן שיכוון על הס"פ ראשית אונים כו' דהיינו אותם שהיו מתאוננים על יציאתן: (טז) אבל לעת"ל הלילה נעשה יום · כי גם לעתיד יהיה הגאולה בלילה כדמפרש ואזיל:

חדושי הרד"ל

ישראל הודיע כחו כו' שאמר ליעקב כו' · כמדומה שצ"ל שקדוש ונורא הוא כו' · ורומז לקרא (תהלים קי"א) פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו · ולומר אע"פ שקדוש ונורא הוא ולא היה יורד (וכמש"ל פ' ע"ו שא"ל מלאכי השרת אתה הולך כו') אך בשביל ישראל הודיע כחו כדכתיב (שם) לעיל כח מעשיו הגיד לעמו בשביל שאמר ליעקב שכרת ברית עם יעקב ועם האבות · או אפשר לשון

מיד

זה על שאמר ליעקב בא לדרוש קרא דמגיד דבריו ליעקב שכתוב בסוף מזמור זה דגדול אדונינו שדורש כאן: (כד) השבויים · שבאו עליהם כצ"ל: (כה) אף הוא הפך כו' · נראה שעיקר דרשה זו סובב לדרוש קרא (איוב ל"ד) לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו · שעל שהכיר מעשה עבודתם שהפכו עבודת השעבוד על ישראל הפך הפורענות עליהם בלילה וידכאם · וז"ש אח"כ כשם שהפך סדום בלילה שמקרא זה עצמו נדרש על סדום בב"ר ר"פ כ"ח ע"ש: (כו) לכן דוד אומר אתה נורא אתה כו' · ונראה דקראי דלקמיה מדרש ביל"מ נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם על מכת בכורות בלילה שנסרגו בשנתם: מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס על קריעת ים סוף שגער בים ויבשהו ורכב וסוס פרעה נרדמו כישנים ונסו לתוך הים וז"ש נורא אתה ומי יעמוד לפניך: (כז) באותה שעה ותחזק מצרים על העם · דהיינו שחזקה ידי כל מצרים על פרעה (המונע לשלח ישראל): (כח) על העם · (על דבר העם ישראל למהר לשלחם): (כט) שהכין יעקב אבינו וכן דוד אמר ישמח צדיק כי חזה נקם · עיין ידי"מ · והעיקר נראה שיש כאן דילוג והיה כתוב עוד שיעקב אבינו יצא עמהם ממצרים וכמ"ש בבראשית רבה פר' נ"ב בצאת ישראל ממצרים ישראל סבא (ואולי היה כתוב דרשה זו על קרא דויסעו בני ישראל מרעמסס שהיה כשש מאות אלף שדרשו בפר"א פרק ל"ט והביאו רבינו בחיי כאן שהיה חסר א' ושם אמר שהקב"ה השלים את המנין כמו שהשלים בירידתם למצרים ע"ש · וכאן י"ל כמ"ד יעקב אבינו השלים את המנין בירידתם וכן בעלייתם כאן ס"ל שיעקב אבינו השלים את המנין) · ודלגו מן יעקב אבינו שהכין של כלי המשכן עד האחרון וע"ז מסיים הא דישמח צדיק כי חזה נקם בפרעה ובמצרים: (ל) כיון שיצאו אפו את הבצק · כלומר בדרך ולא במצרים כמ"ש משארותם צרורות בשמלותם על שכמם · ואפאוהו מיד · שלא החמיץ כי לא נשתהו בהליכתם מרעמסס לסוכות כ"א כהרף עין שיצאו על כנפי נשרים כדאיתא במכילתא ר"פ י"ד · ועי' ידי"מ: (לא) ובו ביום יצא יוסף מבה"א · בפ"ק דר"ה (י"א:) לר"א ור"י בר"ה יצא יוסף מבה"א וכאן סובר שיציאת יוסף מבה"א היה סימן לגאולת ישראל ובו ביום יצאו וכן הציל לחנניה וחבריו · עיין מש"ל ס"ט בס"ד: (לב) ובו משיח ואליהו מתגלין · שנאמר כו' כצ"ל ועיין בעירובין (מ"ג):

בפיתי

פירוש מהרז"ו

טו שהיו עושין ביום ובלילה · וכמ"ש פר"א פרק מ"ח באריכות: מלאכת איש על אשה · לעיל פר' א' סי' י"ב: שהפך סדום בלילה · על שהפכו הדין על האורחים ועל העניים · וע' ב"ר סוף פר' נ' וריש פר' נ"א וכמ"ש איוב ל"ד הפך לילה וידכאו שהפיכת סדום בלילה: הרבה נסים · פי' ד"א ויהי בחצי הלילה וגו': שהם משולים לבהמה · פי' למה הכה בכור בהמה אלא להראות להם שבחטאם בענין הזנות נמשלו לבהמה שפסוק אשר בשר וגו' כתוב אצל מצרים וזנותם: לא נצא מכאן · וכן הוא בפסיקתא פרשה י"ז ס"ה על בכור השפחה: ויך כל בכור במצרים · תהלים ע"ח צ"א שתיבת במצרים מיותר שבהם מדבר אלא פי' שהכה כל בכור בתוך אנשי מצרים ועמם שהקשו עוד כנגדם וכן בס"ד ראשית אונים באהלי חם עם אהלי חם: וצעקו כולם · כמ"ש ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת היתכן שהיו בכורים בכל בתיהם (למד מה שדרש לעיל בסי' ג') אלא שמתו גם הרבה מאנשי מצרים: ותחזק מצרים · וס"ד כי אמרו כולנו מתים הרי שמתו גם מאנשי מצרים שאינם בכורים · ודורש שהיל"ל וימהרו מצרים לשלחם · אלא שמ"ש ותחזק מצרים שחזקו על פרעה וזהו שאמרו כולנו מתים לבד הבכורים ולכלל גם אותו · ולא"כ דעת המדרש שפסוק ותחזק מצרים קודם לפסוק ויקם פרעה ע"פ מדה ל"א שלישראל לא היו צריכים לומר טעם השילוח אלא שאמרו לפרעה שימהר לשלחם מן הארץ שאין זה בידם אלא ביד פרעה: והן קורין הלל · ע' לעיל פר' ז' ס"ס: בואו ונקרא · לעיל בסי' ה': בלילה אתה מוציא · שכאן כתוב ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו בפסוק ל"א ולקמן פסוק מ"א כתיב ויהי בעצם היום הזה יצאו וכו' ומ"ש בראש גלוי · פי' בפרסום · ועי' לקמן פר' י"ט ס"ו שיצאו בלילה ויתבאר שם: נתפזרו וכו' באותה שעה · שהלכו כל ישראל כל אחד למכירו ולשכינו אחר מכת בכורות וקודם צאתם ובהכרח שהיה זה ביום שהרי מפורש ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר ויתכן שמ"ש ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה היה בלילה · ומ"ש ושאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה היה ביום שפסוק ל"ה בני ישראל וכו' ופסוק ל"ו וה' נתן וכו' מקומם קודם פסוק ל"ג ויאפו העם וגו' וזהו מ"ש באותה שעה ולא כפי מה שכתוב · וזה ע"פ מדה ל"א: בעצמות יוסף · עי' לקמן פר' כ' סי' י"ט וש"נ: ובכלי המשכן · עי' ב"ר פר' צ"ד ס"ד וש"נ: ישמח צדיק כי חזה נקם · משה וכל הצדיקים שחזו נקם במצרים וס"ד ויאמר אדם אך פרי לצדיק זה אברהם שקיים מה שהבטיח לו · ויתכן שכוון למ"ש ב"ר פר' נ"ב ס"ב נגד אבותם עשה פלא וצדיק פי' לכלול האבות: **יא** אפו את הבצק שלשו · קודם שבאו לסוכות ועי' ידי"מ: מקץ ל' שנה · וס"ד ארבע מאות שנה · היינו מגזירת בין הבתרים · ועי' במכילתא פסוק זה ועי' בספרי מדרש תנאים מדה ל"ב בציון הרבה מקומות: וביום שירדו · בפר"א ס"פ ע' בעצם היום נהפכו כל הימים לדם במצרים בעצם היום יצאו אבותינו ממצרים · וכמ"ש במכילתא פסוק ויהי מקץ בט"ו בניסן באו המלאכים לאברהם לבשרו · בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים · ויהי מקץ קץ אחד לכולם פי' שהיו כמה קיצים · קץ של ל' שנה מבין הבתרים וקץ של ת' שנה כמ"ש ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה מלידת יצחק בפסח בט"ו · וקץ של רד"ו שנה וקץ אחד לכולם ביום שיצאו וזהו מ"ש ויהי מקץ וגו' ויהי בעצם היום הזה: ובו ביום יצא יוסף · שדורש כמ"ש בר"ה י"א דיליף שכל גז"ש ושם לפי שיטתם שבר"ה יצא וכאן לפי שיטתו שבניסן יצא: יהיה שבעתים · כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' שבר עמו וכו' ע' ב"ר פר' ג' ס"ו וש"נ: גדולה לצדיקים · לדורות הבאים · לחזקיה לעיל פר' ז' ס"ה · וזהו מ"ש ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור ולא פירש באיזה לילה · הכוונה על הלילה הידוע ליל שמורים כמ"ש הוא הלילה הזה וכו' שמורים לכל בני ישראל לדורותם גז"ש וכן לחמו"ע כמ"ש לעיל פר' ט' ס"ג ופר' ז' ס"ה · ולדניאל · בדניאל שהושלך לגוב אריות בלילה כמ"ש ועד מעלי שמשא הוא משתדר להצלותיה וכו' ובת טות וכו' כל הענין שהיה בלילה בליל שימורים כצ"ל: משיח ואליהו · כמ"ש בסוף מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' וכו' והיינו לפני בוא המשיח שאז נקרא יום ה' (וזה מ"ש בגמרא שאמר רב יוסף ייתי ולא אחמיניה א"ל אביי מ"ט אילימא משום דכתיב כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב וכו' פי' שבפסוק הקודם איתא הוי המתאוים את יום ה' שפירש אביי שדעת רבי יוסף שיום ה' הוא המשיח ודו"ק) · וזהו אתא בוקר עת הגאולה וגם לילה כמ"ש כאן הוא הלילה כצ"ל: שאני בא ואני קרוב לבא · פי' בהכרח יש עת קבוע שאני בא וגם בתוך הזמן יתכן ג"כ שאבא אך שמור הסימן וכן בנמשל שבעתו וודאי שיבא וגם בתוך הזמן היום אם בקולי

בקולי

מתנות כהונה

שבאו אליהם גרסינן]: מלאכת אנשים על נשים · עיין לעיל בפסוק את כל העבודה אשר עבדו בהם בפרך: והרגן בלילה · וזה הפך מנהגו שנאמר בכל מקום בעצם היום הזה וכן אצל סדום ושם הטעם כדי שלא יאמרו עובדי החמה אלו היה ביום לא היתה נהפכת ואלו היה ביום היו עובדי הלבנה אומרים אלו היה בלילה לא היתה נהפכת לפיכך הפכה ביום ובלילה: [כשם שהפך סדום כו' · עיין בפירוש רש"י ז"ל בפר' וירא]: שהן משולין · המצריים: [באו ועשו פסח גרסינן במצריים וגו' ולעקו גרסינן]: באו כולם · המצריים להרוג כו': ובבלי משכן כו' · [ארזים הכין לבנות מהם המשכן] כדאיתא בב"ר בפרשה ל"ד: נס עובר · שאחריה היה תוגה ולא היה שמחה עולמית: שבו עשה גדולה · ולפיכך נקרא שמורים שהוא משומר לעתיד לעשות בו נס לצדיקים:

ה"ג

ידי משה

כדמסיים ודו"ק: באותה שעה ותחזק מצרים על העם · כמו עם ספס כמו ונוסף על שונאינו פי' עם שונאינו וכן כאן היו מחזיקים ידם עם ישראל נגד פרעה: ישמח צדיק · פי' צדיק הוא יוסף שנקרא בכל מקום צדיק כמו שכתבתי לעיל בשם הזוהר מאן דנטר אות ברית נקרא צדיק: כיון שיצאו אפו הבצק שלשו · פי' מדכתיב ויסעו מרעמסס סכותה ולא תפיס סובר שבסכות אפו ולפ"ז היה הבצק בשמלותם דרך יום אחד והיך לא פי' מחמיץ ולפ"ז אמר ר' שמואל שגם שהפסוק ויאפו את הבצק נכתב אחר ויסעו מ"מ מדכתיב ויאפו ולא כתיב ואפו לפי שהוא לשון עבר שקודם נסיעתם מרעמסס אפו מיד בצאתם ולא היה נחמץ:

מסו

יפה תואר

מבכור פרעה עד בכור השבי משל כו' · נראה דדריש שמ"ש של מבכור למיעוטא וכמו מן הבהמה מן הבקר ועוד ·וקשה לי' כיון שכל הבכורים במצרים מתו מאי בא זה למעט ·ומשני כי הבכורים אשר מתו היו השונאים לישראל ולא האוהבים וכמו שמבית המעשה במשל: וכן דוד אמר ישמח צדיק כי חזה נקם · זה הוא לראיה כי גלוי בחצי היום יצאו דאז היו המצרים מקברים את מתיהם וישמח צדיק כי חזה נקם: ובו ביום יצא יוסף כו' · זה יליף מרבוי דכל צבאות ה' · ופליג על הא דאמרינן בר"ה כי בר"ה יצא יוסף מבית האסורים וקרא דכתיב תקעו בחדש שופר וגו' דקאי בר"ה וכתיב עדות ביהוסף שמו · מצי מפרש דקאי על כנסת ישראל דאיקרו יוסף שבר"ה בטלה עבודתם בארץ מצרים כדאיתא בר"ה וכן מפרש הרד"ק: לכך הלילה הזה שמחה כו' צ"ל שמורה כי הוא ליל שמורים · כי משמחה אין זכר פסוק בהגדה זו: אבל לעתיד לבוא הלילה נעשה יום · פי' כי נס עובר היה בלילה כי כן אורו אינו ברור משא"כ לעתיד יהיה הנס קיים כאור הבהיר · וכ"ה בכמה מקומות בתנ"ך על דבר שמתקיים וחזק נאמר ביום: מה ראה לומר ליל שמורים · בלשון רבים ומשני כי קאי גם על לעתיד: שנאמר אמר שומר אתא בקר · נראה דמפרש שומר ע"ד ליל שמורים שפי' שם שומר ומצפה לקיים הבטחתו וכן מצפה פי' נגאלים לעתיד וקמפרש אתא בקר לשון אות וסימן כי סימן לגאולה שנקראת בקר הוא הלילה שבו הושיענו ממצרים:

מסו

היו יודעים שאני גואלכם ואם לאו אל תאמינו שלא קרבה העת · שנאמר (ישעיה ס) אני ה' בעתה אחישנה · ואומר (חגי ב) עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ וגו' והפכתי כסא ממלכות וגו' · וכשם שהפכתי את מצרים כך אני הופך העובדי כוכבים שנאמר (ישעיה ס) והגוים חרוב יחרבו ואומר (איוב לח) לאחוז בכנפות הארץ וגו' :

פרשה יט א ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח · זש"ה (משלי יד) לב יודע מרת נפשו (א) ובשמחתו לא יתערב זר מהו כך אלא כשם שהלב מרגיש בצרה שהוא מיצר · כך כשאדם שמח הלב שמח תחלה שנאמר לב יודע מרת נפשו · וכן דוד אמר (תהלים לח) לבי סחרחר עזבני כחי · ובשמחתי לבי שמח תחלה שנאמר (שם טז) לכן שמח לבי ויגל כבודי · (ב) וכה"א (איכה א) כי רבות אנחותי ולבי דוי · ולעתיד לבא מביא הקב"ה כל האיברים ואינו מנחם תחלה אלא הלב שנא' (הושע ב) ודברתי על לבה · ד"א לב יודע מרת נפשו זו חנה שהרבה היתה מצטערת שנאמר (ש"א א) והיא (ג) מרת נפש · היא לעצמה כיון שנפקדה לא פקדה האלהים אלא לעצמה שנאמר (משלי יד) ובשמחתו לא יתערב זר · וכתיב (ש"א ב) עלץ לבי בה' כי שמחתי בישועתך אני לעצמי שמחתי · אבל אחר לא ישמח עמי · ד"א לב יודע מרת נפשו זו השונמית אימתי כשמת בנה ובאתה לקבול לאלישע · ומה כתיב (מ"ב ד) ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה · כיון ששלח גיחזי להחיות בנה ואמר לו (שם) וקח משענתי בידך אמרה לו השונמית (שם) חי ה' וחי נפשך (ד) עמדת במסטורין של אלהים מתחלה נתתה לי בן אף עכשיו עמוד אתה במסטורין של אלהים והחיה אותו · הוי לב יודע מרת נפשו · ד"א לב יודע מרת נפשו זה דוד בשעה שירד עם אכיש לסייע אותו עשה שם ג' ימים ובאו עמלקים ושבו נשיו ובניו ושרפו את צקלג · התחיל דוד בוכה שנאמר (ש"א ל) ותצר לדוד מאד כי אמרו העם (ה) לסקלו לא עשו אלא הצילו נשותיהן ובניהן ובנותיהן ובאו לא"י והעלו (ו) את ארון ה' ונתנוהו למקומו · מה כתיב שם (ד"ה א כט) וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה · ד"א לב יודע מרת נפשו אלו ישראל שהיו נתונין במצרים בשעבוד · וכיון שבאו לצאת וגזר עליהן הקב"ה לעשות פסח באו המצרים לאכול עמהם א"ל האלהים ח"ו כל בן נכר לא יאכל בו הוי לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר : **ב** ד"א זאת חקת הפסח · זש"ה (תהלים קיט) יהי לבי (ז) תמים בחקיך [א] אמר דוד רבון העולם כשאני עוסק בחקיך לא יהא (ח) רשות ליצה"ר להציץ בי שנאמר (שם פו) הורני ה' דרכך אהלך באמתך · שלא יטעה אותי יצה"ר ואני מתבייש מן הצדיקים ועוד שמתוך שהוא מטעה אותי אני מונע עצמי מד"ת ואני בא להשמיע תלמודי לפניך וקטנים ממני · הם משיבין ואומרין אינו כך ואני מתבייש אלא עשה לבי אחד כדי שיהא עוסק בתורה בתמות · הה"ד יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש · ד"א יהי לבי (ט) תמים בחקיך זה חקת הפסח וחקת פרה אדומה למה ששניהן דומין זל"ז · בזה נאמר זאת חקת הפסח ובזה נאמר זאת חקת התורה ואי אתה יודע איזו חקה גדולה מזו · משל לב' מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיהן כאחת נראות שוות מי גדולה מזו אותה שחברתה מלוה אותה עד ביתה והולכת אחריה · כך בפסח נאמר בו חקה ובפרה נאמר בה חקה ומי גדולה הפרה שאוכלי פסח צריכין לה שנא' (במדבר יט) ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת הוי כל בן נכר לא יאכל בו : **ג** אמרו רבותינו [ב] (י) ג' דברים עשה משה והסכימה דעתו לדעת המקום · בהר סיני דרש ואמר אם ישראל שאינן מועדים לדברות א"ל (שמות יט) אל תגשו אל אשה · אני שאני מועד לדבור אינו דין שאפריש עצמי מן האשה [ג] והסכים הקב"ה עמו שנאמר (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי · והשניה דרש באהל מועד ואמר ומה אם סיני שלא היתה קדושתו אלא לשעת מ"ת לא עליתי אלא ברשות שנאמר (שמות יט) ויקרא אליו ה' מן

מסורת המדרש א עיין מדרש תהלים מזמור קי"ט · ב שבת דף פ"ז · יבמות דף ס"ב · לקמן פרשה מ"ו · אבות דרבי נתן פרק ב' · ילקוט סדר תשא רמז שנ"ג · ילקוט בהעלותך רמז תשי"ח · ג ספרי פרשה בהעלותך פיסקא ק"ג · ילקוט סדר ואתחנן רמז תתל"ב ·

חדושי הרד"ל

(א) ובשמחתו כו' מהו כך כו' · הלב שמח תחלה משום שהיה לו לכתוב ובשמחתה שנפש לשון נקבה ובשמחה חוזר כפשוטו על הנפש כמו מרת נפש כן בשמחת נפש · לכן מפרש בשמחתו חוזר על הלב ומפני שהלב הוא המרגיש ביותר הוצרך לכתוב כל השמחה על שמו : (ב) וכה"א כי רבות אנחותי ולבי דוי · לב כנסת ישראל על החרבן לכן בנחמה הקב"ה מנחם לב כנסת ישראל : (ג) מרת נפש היא לעצמה · ר"ל הלב לעצמו היה מרגיש במרירות הלב · (והמקרא שלמעלה לב יודע מרת נפשו) וכמ"ש בה והיא מדברת על לבה שהיה לבה מרגיש במרירותה ; (ד) עמדת במסתורין של ה' · וזהו שהשביעה אלישע לכבוד ה' ואמרה חי ה' וחי נפשך וכדמפורש אף עכשיו עמוד כו' והחיה אותו כמו שהיה ה' להחיות כן חי נפשך על ידי נפשך (עיין זוהר בראשית ח' :) תחייהו : (ה) לסקלו · כי מרה נפש כל העם וגו' לא עשו כו' כצ"ל : (ו) את ארון ה' · ונתנדבו לבנין בהמ"ק מה כתיב שם (ד"ה א' כ"ט) וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דוד כצ"ל · ולפי גירסת הספרים אפשר דאוי לגרוס מקרא אחר (שם י"ו) ישמח לב מבקשי ה' הנכתב אחר העלאת הארון והנחתו במקומו שסדר אז דוד לומר הודו לפני הארון כדאיתא בשע"ר פי"ד : (ז) תמים בחקיך · למען לא אבוש אמר דוד כו' כצ"ל : (ח) רשות ליצה"ר להציץ בי · כמדומה שעיקר הגירסא צ"ל לחלוץ בי · ור"ל כמו שכתוב בספרי בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק כו' · וז"ש כאן תמים דמשמע תמים יחד בלב אחד בלא חלוקה של יצה"ר · והיינו נמי דמייתי קרא דהורני ה' דרכך אהלך באמתך דסופיה יחד לבבי ליראה שמך שהיינו ג"כ לב אחד כדמסיים עשה לבי אחד כו' ועמ"כ שם : (ט) תמים בחוקיך זה כו' וחקת פרה אדומה · כמ"ש חקה חקקתי ואי אתה רשאי להרהר כו' : (י) ג' דברים עשה משה כו' · לקמן פמ"ו ס"ג וע' שבת (פ"ה) :

מתנות כהונה

פרשה יט ה"ג ובשמחה הלב שמח תחלה: במסטורין · בסתריו וכסודו : לא עשו · כלומר לא עכבו באותו דאגה כו' : [אמר להם האלהים גרסינן · ה"ג מן הצדיקים ועוד שמתוך כו' · עד תלמודי לפניך וקטנים ממני] : אלא עשה לבי אחד · כלומר תמים לה' שלא ישטין יצה"ר ויחלק הלב לשנים : מועדים · מעותד ומזומן בכל עת לדבורו של מקום כד"א ונועדתי : ואתה פה עמוד · רישא דקרא אמור להם שובו לאהליכם ואמרינן אין אהל אלא אשה וע"ז קאמר ואתה פה עמוד כו' כלומר אל תשוב לאהלך

פירוש מהרז"ו

בקולי תשמעו קרובה ישועתי לבא · והסימן כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות בליל שימורים : עוד אחת מעט · לעתיד מדבר כמ"ש שם גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון ולא אמר השני ושם כתוב ואני מרעיש וגו' ולא פירש על מה יהיה הרעש וקודם פסוק זה כתוב את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים ובסוף הפרשה כתוב אני מרעיש וגו' והפכתי וגו' שהרעש לצורך ההפכה והשמדתי חוזק וגו' ובאו חמדת וגו' ומלאתי את הבית הזה כבוד לי הכסף ולי הזהב וגו' ובאיזה אופן ובאיזה זמן יהיה ההפכה פי' בפסוק את הדבר אשר כרתי אתכם ממצרים וגו' שיהיו באופן שהיו במצרים וכמ"ש לעיל בס"ז לענין ליל שימורים ורכוש גדול של כסף וזהב וזהו עמקות דברי המדרש וכשם שהפכתי את מצרים וכו' וכל זה מפורש בפסוקים של ישעיה שהביא פסוק אני ה' בעתה אחישנה וכמ"ש ויינקת חלב וגו' ובפסוק לאחוז בכנפות כתיב תתהפך כחומר חותם והרעש מרומז כמ"ש לאחוז בכנפות הארץ · והזמן בפסוק המימיך צוית בוקר ידעת השחר מקומו בוקר של גאולה כנ"ל · והשחר רומז על הלילה הנ"ל דוק בפסוקים ובמדרש ויאירו אמיתתם :

פרשה יט סי' א זאת חוקת הפסח · כל בן נכר לא יאכל בו : היא לעצמה · כי בעלה היו לו בנים מאשה אחרת : חי ה' וחי נפשך · היה די שתשביעו בה' לבד ובנפשו לבד אלא שהוסיף חיי נפשו להחיות הבן למ"ש חי ה' בתחלה לפקדני בבן בנס אלהי כך עתה עמוד במסתורין להחיותו כמו שאתה חי וכמפורש שהשיבה אותו מכותו והייתו : עם אכיש לסייע אותו · כמ"ש ש"א כ"ט ומ"ש ג' ימים כמ"ש ריש פרשה ל' ויהי כבוא דוד ואנשיו לצקלג ביום השלישי היינו בשובו מאכיש : ובאו לארץ ישראל והעלו וכו' · נראה דכאן חסר וכצ"ל ובאו לצקלג בחזרתם מהמלחמה מה כתוב שם זה של דוד הרי ששמח לבדו וכן כשבא לארץ ישראל והעלה ארון אלהים והוכה עוזה מה כתוב שם ויחר לדוד · וכשנתנוהו במקומו מה כתוב שם וגם המלך דוד שמח שמחה גדולה ואף שאין בידי לכוון הלשון אך הענין מוכרח שהחסרון ניכר ומפורש בכתוב : באו המצרים לאכול עמהם · ומ"ש לעיל פר' י"ח סי' יו"ד הבכורים שבמצרים וכו' פי' שאכלו ושתו עמהם בסעודה אך הפסח לא אכלו · ובהכרח שפרשה זו מקומה קודם שיצאו וקודם שאכלו את הפסח ע"פ מדה ל"ב וכמ"ש ויעשו כל בני ישראל והציווי היה קודם העשייה : **ב** יהי לבי תמים · וס"ד למען לא אבוש : להציץ בי · להביט בי לבלבל דעתי במחשבות חוץ מהתורה שאני עסוק בה : אהלך באמתך · יחד לבבי ליראה שמך · ומ"ש ואני מתבייש וכו' היינו מחביריו ותלמידיו שאינם טרודים כמותו וביקש שלא יעבידהו טרדת מלכותו מהתורה : חוקת הפסח וחוקת הפרה · בחוקיך מיעוט רבים שנים ולא יותר ומ"ש בת"כ סדר מגורע ובהכרח שכוון על שני חוקים אלו שכתוב בהם בלשון אחד זאת חקת : איזה חוקה גדולה מזו · פי' איזה מהם גדולה זו מזו : והולכת אחריה · מפני שהיא קטנה ממנה וצריכה לה ע"כ הולכת אחר הגדולה שהפסח צריך לאכלו בטהרה ולהזות ממי הפרה הרי שחוקת הפרה גדולה מחוקת הפסח : הוי כל בן נכר · היכא הוי מיותר וטעות ושייך לדרשה של אמרו רבותינו יד"מ : **ג** ג' דברים · שבת פ"ז · יבמות ס"ב · לקמן פר' מ"ו ס"ג אדר"נ פ"ב הובא ילקוט תשא : ואתה פה עמוד עמדי · נדרים ה' כ"ז כ"ח ובפסוק הקודם לך אמור להם שובו לכם לאהליכם לנשותיכם אך ואתה לא תלך · וא"ע מנין לו שעשה מדעתו דלמא לא פירש עד שאמר לו ואתה פה עמוד ועוד מאחר שדן ק"ו איך אמר שעשה מדעתו · ועי' שם בתוספות בשבת פ"ז · ואחר העיון נ"ל ברור שפירש מכבר קודם מ"ת והיינו בעת שנראה לו בסנה וכן הוא בהדיא בד"ר סוף פר' י"א · ובזוהר ריש נשא וסוף חוקת על שידע שיצטרך לדבר עמו הרבה פעמים ועדיין לא היה לו ממי ללמוד ובשלוה אותו בסיני שלשת ימים אל תגשו אל אשה אז נתחזק בזה ודן ק"ו ומאחר שלא נאמר לו בפירוש זה נקרא מדעתו שעמד על דעת התורה ע"פ מדותיה · ואין לנו להמציא פרישה מדעתו על ק"ו שמסרו לנו חז"ל ומה שהתרעמו עליו אהרן ומרים היינו על פרישתו של קודם מתן תורה שאז לא היה לו לדרוש ק"ו וכן משמע מפורש בד"ר שם · שע"כ לא הוצרך הקב"ה לצוות עליו בעת מ"ת שיפרוש רק נוה עליו שיגוה לישראל · ודוק שהדברים ברורים ועי' במ"ר פר' ס"ג סוף ס"ד שזה נקרא מדעתו שלא נאמר לו בנבואה לדרוש כאן כן : אל תגשו אל אשה · נ"ע שה' אמר למשה היו נכונים לשלשת ימים אלא שמשה פירש להם שהכוונה אל תגשו אל אשה ולשון הגמרא שם היו נכונים וגו' אל תגשו אל אשה ולשון רש"י בגמרא משמע שלא גרס אלא היו נכונים · והאמת שמאחר שכתוב מפורש אל תגשו אל אשה הרי בנבואה מהש"י · ומלתא דאתי מק"ו טרח וכתב לן קרא מפורש ואתה פה עמוד : והשניה דרש · שמאחר שמפורש כתוב ואל הארון תתן וגו' ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת הרי מיד כשנתן בארון את העדות היה לו להכנס שידבר עמו שם · ועי' עוד ויק"ר

יפה תואר

מהו כך · פי' מאי קמ"ל וגם למה שני בדבורים · דברישא נקט ידיעה ובסיפא נקט לא יתערב זר · ומשני דבא לאשמעינן כי בשמחה ובצער הלב מרגיש תחלה אף כי הנפש מתפשטת בכל הגוף : ד"א לב יודע מרת נפשו זה דוד · ולפ"ז מפרש לב יודע המרירות אשר נפשו הסבה עליו · והוא לבדו אשם בזה וכמו בדוד שהוא היה הסבה בלכתו עם אכיש ולא בקש התנצלות שלא ללכת עמו ולכן בקשו העם לסקלו : לא יהא רשות ליצה"ר להציץ בי · אע"ג דהתורה בעת שעוסקים בה מגינה מן החטא ולמה לי' להתפלל על זה וכדאיתא בפ' היה קורא תורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא · אבל כאן יתפרש לא לענין הצלת החטא אלא לענין החוקים שאין בהם טעם פן ישיתנו יצרו לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה וכמ"ש רז"ל על הפסוק זאת חקת התורה גבי פרה אדומה מפני שהשטן ומתנגדי התורה מונין את ישראל וכו' · או פן יחשוב טעמים זרים ולא נחשב תלמוד הזה לתורה · ותורה כזה לא מצלת מן החטא ולכן התפלל דוד הורני ה' דרכך כי לא אלך אחרי המוגים את ישראל וגם אהלך באמתך כי לא אחשוב בתורה טעמים זרים ופיגולים : זה חוקת הפסח וחקת פרה אדומה · אע"ג דכמה מצות בתורה נקראות חקים ולמה בחר בשתי אלה · נראה כי באמת למצות הפסח יש טעם מפורש בתורה בשביל שפסח ה' על בתי בני ישראל בהכותו את בכורי מצרים וכמ"ש בתורה אבל יש במצוה זו גם חקים כמו לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו וע"ז אמר דוד יהי לבי תמים בחקיך בין בחקים שאין להם טעם כלל וכמו פרה אדומה · ובין בחוקים שיש להם טעם בגוף המצוה וחוקים הם בפרטיהם וכמו חקת הפסח : ובזה נאמר זאת חקת התורה · ואף על גב דגם בטהרת כלי מדין כתיב זאת חקת התורה י"ל דגם התם קאי על טהרתם באפר פרה דכתיב אך במי נדה יתחטא ועמ"ש שם הרא"ם : הוי כל בן נכר וגו' · נ"ל הוי זאת חקת הפסח והמקרא של כל בן נכר נמשך לסימן שלאחריו ועי' בזה במכילתא : בהר סיני דרש כו' · עי' בזה בפ' אין מעמידין בתוס' מה שתירצו למ"ד אחר מתן תורה לא יחזרו ולפרוש אל אשה :
וכן

ידי משה

מהו כך אלא כשם שהלב וכו' · פי' שהוקשה להם הדביקות ו' של ובשמחתו דנ"א כשם שהלב מרגיש הצער כן מרגיש השמחה ולפ"ז קאי מלת ובשמחתו לפניו ולאחריו : היא לעצמה · פי' שלא בקשה רק על עצמה לפיכך לא נפקדה אלא עצמה אבל גבי שרה דרשו חז"ל וה' פקד את שרה בכל העקרות נפקדו לפי שהיתה מתפללת גם על אחרות : אמרה השונמית וכו' · פי' שרוצה לפרש ובשמחתו אל יתערב זר לפי שאמרה כשם שעשית מתחלה בעצמך כן תעשה אתה בעצמך ולא ע"י אחר : הוי כל בן נכר

ההר לאמר · אהל מועד שהוא לדורות היאך יכול אני להכנס לתוכו אלא אם קורא אותי הקב"ה · והסכים לדעתו שנא' (ויקרא א) ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד' הג' [א] דרש בחקת הפסח כשעשו ישראל את העגל אמר ומה אם הפסח שהיה לשעה במצרים אמר לי זאת חקת הפסח כל בן נכר וגו' ישראל שעבדו עבודת כוכבים יכולין הן לקבל את התורה (א) מיד (שמות לג) וישבר אותם תחת ההר: ד ד"א זאת חקת הפסח הה"ד (ישעיה נו) ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו · אמר איוב (איוב לא) בחוץ לא ילין גר · שאין הקב"ה פוסל לבריה אלא לכל הוא מקבל · השערים נפתחים בכל שעה וכל מי שהוא מבקש ליכנס יכנס · לכך הוא אומר בחוץ לא ילין גר · (ג) כנגד (דברים ה) וגרך אשר בשעריך · (איוב לא) דלתי לאורח אפתח · (ג) (י) כנגד הקב"ה (ד) שהוא סובל בריותיו · א"ר ברכיה כנגד מי אמר בחוץ לא ילין גר אלא עתידים גרים להיות כהנים משרתים בבהמ"ק שנאמר (ישעיה יד) ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב · ואין ונספחו אלא כהונה שנאמר (ש"א ב) ספחני נא אל אחת הכהונות שעתידין להיות אוכלין מלחם הפנים לפי שבנותיהן נישאות לכהונה · וכן [ב] שאל עקילס הגר את רבותינו אמר להם מה שכתוב (דברים י) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · הרי כל הבטחות שהבטיח את הגר שהוא נותן לו לחם ושמלה · אמר לו יעקב ששמו ישראל כך שאל מלפני הקב"ה (בראשית כח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש · ואתה שבאת אצלנו לא דייך שאתה כמותינו אלא דייך שתהא כיעקב בכורו של הקב"ה · וסוף דבר לא תעלה על דעתך שיעקב לחם ושמלה שאל אלא אמר יעקב הבטיחני הקב"ה שהוא עמדי ויעמיד ממני את העולם · אימתי יודע אני שהוא עמדי ושמרני כשיעמיד ממני בנים כהנים אוכלים מלחם הפנים ולובשים בגדי כהונה שנאמר ונתן לי לחם לאכול · זה לחם הפנים · ובגד ללבוש · אלו בגדי כהונה שנאמר (שמות מ) והלבשת את אהרן את בגדי הקדש · וכן כאן ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה כלומר שמעמיד בנים מן הגר שאוכלים לחם הפנים ולובשים בגדי כהונה הוי בחוץ לא ילין גר · אמר הקב"ה אחר כל הכבוד הזה שאני עתיד לעשות לבעלי תשובה אתם קורים תגר הוי ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' וגו' · ד"א ואל יאמר (יא) בן הנכר · הה"ד (זכריה ב) רני ושמחי בת ציון · וכתיב (שם) ונלוו גוים רבים אל ה' אמר הקב"ה ומה לגרים אני אומר כן עאכ"ו לציון (יב) ולישראל · ואל יאמר בן הנכר אמר להם הקב"ה לגרים אתם מתייראים לפי שפסלתי אתכם ואמרתי בפסח כל בן נכר לא יאכל בו · למה לא תשאלו לגבעונים מה טובה עשיתי להם (יג) ב"א שעשו בערמה ועשו מיראה ובאו להן אצל בני ונשבעו להן מה עשיתי לשאול ולביתו על שביקש להרגם שהרגו הם ז' מבניו שנאמר (ש"ב כא) ויקח המלך את שני בני רצפה ואת חמשת בני מיכל · אמר הקב"ה מה אם לגבעונים שהיו אמוריים ובאו מיראה ועשו מרמה עם ישראל קבלתי אותם ועשיתי להם טובה (יד) ועשיתי דייקי שלהם בבני · הגרים שהם באים מאהבה ומשרתים לשמי איני מקבלן ומגדלן לפיכך (ישעיה נו) ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לשרתו · אלו הגרים שמהולים הם אבל העובדי כוכבים ערלי לב הם שכך הקב"ה פוסל את ערלי לב ומורידם לגיהנם שנא' (יחזקאל לב) בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו · וכן ישעיה אומר (ישעיה ה) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק · לעובד כוכבים שמבזה חוק מילה שנאמר (תהלים קה) ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם · [ג] שאין ישראל המהולים יורדין לגיהנם · אמר ר' ברכיה כדי שלא יהיו המינים ורשעי ישראל אומרים הואיל ואנו מהולין אין אנו יורדין לגיהנם מה הקב"ה עושה משלח מלאך ומושך ערלתן והם יורדין לגיהנם שנאמר (שם נה) שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו · וכיון שגיהנם רואה לערלה תלויה בהם פותחת פיה ולוחכת אותם הוי ופערה פיה לבלי חוק : ה זאת חוקת הפסח · אמר ר"ש בן חלפתא כיון שיצאו ישראל ממצרים אמר הקב"ה למשה הזהר לישראל על מצות הפסח כל בן נכר לא יאכל בו וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו וגו' [ד] כיון שראו ישראל שפסל לערלים לאכול בפסח עמדו כל ישראל לשעה קלה ומלו כל עבדיהם ובניהם וכל מי שיצא עמהם (ה) שנאמר וילכו ויעשו בני ישראל · משל למלך שעשה משתה לאוהביו אמר המלך אם אין סימנטרי על כל המסובין אל יכנס אחד מהם לכאן · כך האלהים עשה משתה להם צלי אש על מצות ומרורים מפני שגאלן מן הצרה אמר להם אם אין חותמו של אברהם בבשרכם לא תטעמו ממנו · מיד כל הנולד במצרים נמולו לשעה קלה עליהם נאמר (תהלים נ) אספו לי חסידי (ו) כורתי בריתי עלי זבח · ורבותינו אמרו [ה] לא בקשו ישראל למול במצרים אלא כלם בטלו המילה במצרים חוץ משבטו של לוי שנאמר (דברים לג) וללוי אמר תומיך ואוריך · למה (טו) כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו במצרים · והיה הקב"ה מבקש לגאלן ולא היה להם זכות מה עשה הקב"ה קרא למשה ואמר לו לך ומהול אותם · (טז) [ו] וי"א שם היה יהושע שמל אותם שנא' (יהושע ה) ושוב מול את בני ישראל שנית והרבה מהן לא היו מקבלים עליהם למול אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לד' רוחות העולם ונושבות בג"ע (ז) מן הרוחות שבג"ע הלכו ונדבקו באותו הפסח

מסורת המדרש א ירושלמי תענית פרק ד' הלכה ה' · דברים רבה פרשה ה' · תנחומא סדר תצא סימן ג' · ב בראשית רבה פרשה ע' · במדבר רבה סוף פרשה ח' · קהלת רבה פרשה ז' פסוק ח' · תנחומא סדר לך לך סימן ו' · ילקוט סדר ויקרא רמז קכ"ג · ג עירובין דף י"ט · בראשית רבה פרשה מ"ח · תנחומא סדר לך לך סימן כ' · וסדר תזריע סימן ה' · מדרש תהלים מזמור ו' · ילקוט ויקרא רמז פ"ב · ילקוט ישעיה רמז רס"ט · ילקוט תהלים רמז תשע"ג · ד במדבר רבה פרשה י"א · ה במדבר רבה פרשה ג' ופרשה ס"ו · תנחומא סדר בהעלותך סימן ט' · ספרי שם פיסקא ס"ז · ילקוט שם רמז תש"כ · ו במדבר רבה פרשה י"א · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק י"ב ופרשה ג' פסוק ז' וש"נ ·

חדושי הרש"ש

(א) מיד וישבר אותם תחת ההר · נראה דחסר כאן והסכים הקב"ה עמו שנאמר אשר שברת ואר"ל יישר כחך ששברת וכדאיתא בשבת (פ"ז א') וביבמות (ס"ב א') או כמו דאיתא לקמן פמ"ו אמר הקב"ה יהא שלום באותו היד שנאמר ולכל היד החזקה · ודע דשם בגמרא לא חשיב הא דאהל מועד וחשיב הא דהוסיף יום אחד מדעתו · ובאבות דר"נ פ"ב חשיב להו לכולהו · ובשינוי קצת ע"ש · שוב ראיתי להמ"כ שם לקמן שהעיר קצת בזה : (ג) כנגד וגרך אשר בשעריך · יתכן שיכוון לפרש דגר האמור היינו אפילו גר תושב כמו וגרך אשר בשעריך דעשרת הדברות דלפי פשוטו הוא גר תושב כמו שפירש הרמב"ן ז"ל שם · אך הגמרא (יבמות מ"ח ב') פירשוהו בגר צדק : (ג) כנגד הקב"ה · ר"ל אע"פ שאמר איוב בלשון מדבר בעדו לא אמרו אלא כנגד הקב"ה ועי' לעיל פי"ז מה שדרשו בפסוק מה אעשה כי יקום אל : (ד) שהוא סובל בריותיו · ר"ל שהם כמו אורחים בהבל הלזו : (ה) שנאמר ויעשו כל בני ישראל כנ"ל : (ו) כורתי בריתי עלי זבח · ר"ל בשביל זבח הפסח : (ז) ומן הרוחות שבג"ע כו' · נראה דצ"ל ומן הריחות :

חדושי הרד"ל

(י) כנגד הקב"ה · שהוא מקבל בריותיו כצ"ל : (יא) בן הנכר הנלוה וגו' · הה"ד רני וגו' כצ"ל :(יב) ולישראל ד"א ואל יאמר בן הנכר · א"ל כו' כצ"ל : (יג) ב"א שעשו בערמה כו' · כצ"ל: (יד) ועשיתי דייקי שלהם בבני כו' כצ"ל לפיכך 'ובני הנכר הנלוים אל ה' לשרתו אלו כו' כצ"ל: (טז) כי שמרו אמרתך · במדבר ובריתך כו' כצ"ל וכדברי רב בספרי שהע"ש: (טו) וי"א שם היה יהושע · עי' שהש"ר פ"א ס"פ י"א וב"ר פי"א (רמ"ד א'):

תימן

פירוש מהרז"ו

ויק"ר פר' א' ס"ו וסי' י"ג שהיה מן הדין שיכנוס ודן ק"ו שלא יכנוס · ובשבת שם לא חשב דרשה א ובמקומה חושב יום אחד שהוסיף בהגבלה : דרש בחוקת הפסח · ירושלמי תענית פר' ד' הלכה ה' ד"ר פר' ה' סי' י"ג : שהיא לשעה במצרים · פי' שבאופן זה שהיה במצרים בנתינת הדם ומקלכם בידכם וכו' זה לא היה אלא במצרים אך בשבת שם איתא ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות · ובלשון הירושלמי · שהיא מצוה יחידית · ולקמן פר' מ"ו ס"ג איתא ומה פסח שהוא קדשים קלים : כל בן נכר · שנתנכרו מעשיו לשמים כלשון המכילתא אחד ישראל שנאמר וכל בן נכר כמ"ש רש"י בחומש : מיד וישבור · וכאן חסר שהסכימה דעתו של הקב"ה עמו וכמ"ש בגמרא שם בשם ריש לקיש אשר שברת יישר כחך ששברת · ובאדר"נ יליף ר"מ מכאן שנלטווה מפי הגבורה וצ"ע : ד זאת חוקת הפסח · הדרשה על ס"ד כל בן נכר לא יאכל בו : בחוץ לא ילין גר · וס"ד דלתי לאורח אפתח איוב ל"א ל"ב ועי' ב"ר פר' מ"ח ס"ג מש"ש ותבין כאן : גרך אשר בשעריך · הרי שקירב את הגר אל שעריו ולשמור מצותיו · ועי' לקמן פר' ל"ז ס"ב וס"ה במ"ר פר' ה' סי"ג: שהוא סובל בריותיו · שהם לפניו כגרים ואורחים כמ"ש כי גרים אנחנו לפניך : להיות כהנים · וזהו שלא ילין בחוץ אלא בפנים בבית המקדש ופותח לו דלתי בהמ"ק שיכנסו בפנים : שאל עקילס · ב"ר פר' ע' ס"ה · במ"ר סוף פר' ח' לקמן פר' כ"ז ס"ה קהלת רבה סוף פסוק טוב אחרית : יעקב ששמו ישראל · כמו שאנו אומרים בנוסח אבל אנחנו שמאהבתך וכו' ומשמחתך וכו' קראת שמו ישראל וכו' והוא מהתד"א · ולא ביקש אלא זאת ול"ע שהשאל זאת לא נקרא ישראל : וסוף דבר · שם בב"ר איתא שר' יהושע השיב לו כן והמדרש כאן קיצר ויתכן שמ"ש וסוף דבר פי' סוף דברי המאמר מדעת ר"י : לבעלי תשובה · כמ"ש הנלוה אל ה' : רני ושמחי בת ציון · כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם ה' וכתוב שם עוד הפעם ונלוו וכו' ושכנתי בתוכך · שהוא מיותר ע"כ דורש שהפסוק בא לבאר שישכון בתוכה ע"פ ק"ו וד"ק מדה ט' הבדל במצרים יבדילני עתה : ואל יאמר בן הנכר · הבדל יבדילני ה' ולמה יאמר כן כי ראה שהבדלתי אותם במצרים בפסח : למה לא תשאלו לגבעונים · בא לפרש למה יאמרו הרי שע"פ מדה י"ז מפורש למה יאמרו ולמה לא יאמרו שהכל מפורש בתנ"ך : שעשו בערמה · ביהושע פ' כל הענין : ויקח המלך וכו' · ויתנם ביד הגבעונים : דייקי שלהם · משפטם ביד בני ישראל : מה הקב"ה עושה · עי' ב"ר פ' מ"ח סי"ח בא"א ובמדרש תהלים מזמור ו' כמו כאן כל הענין : ה זאת חוקת וכו' · כל בן נכר לא יאכל בו : כיון שיצאו · הכוונה כיון שבאו לצאת שכל דברי הסי' מדבר קודם שאכלו · ועי' לעיל פר' ז ס"א : וכל מי שיצא עמהם · וע' ספי"א הנ"ל וכמפורש בפ' זו וכי יגור אתך וכו' וע"ז חתם הפרשה ויעשו · שאם על הפסח כבר כתוב בסוף פרשת משכו ועשו · ולמד מעניינו מה עשו : סינטירי · צ"ל סימנטירי ופי' חותם וכמ"ש בנמשל חותם ועי' פר"א פרק כ"ט וכמ"ש בברכת המילה וצאצאיו חתם באות וכו' : משתה צלי אש · כמ"ש לעיל פר' ע"ז סי' י"ב צלי אש בשביל אברהם שהצלתיו מכבשן האש ולכך צריך החותם שלו : כורתי בריתי עלי זבח · ברית מילה על זבח הפסח : ורבותינו אמרו · שמ"ר פר' א' ס"ח · ובתד"א סוף פרק כ"א וריש פרק כ"ד איתא שאמרו כולן ברית מילה : למה כי שמרו · למה זכו לאורים ותומים כי שמרו וכו' : ינצורו במצרים · דאם במדבר הלא מפורש ביהושע ה' שמל את כולם בגלגל כי לא מלו כל ישראל במדבר אלא ע"כ במצרים גם תיבת ינצורו מרומז מצרים ע"פ מדה ממעל : שנית · משמע שמל אותם גם בראשונה והיכן הרי במדבר לא נמולו אלא במצרים כנ"ל ועי' במ"ר פר' י"א ס"ג באריכות שי"ר פסוק הנה מטתו ובפסוק עד שהמלך במסבו באריכות : ומן הריחות שבג"ע · כמ"ש שי"ר שם עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו על סעודת ישראל במצרים בפסח בהסיבה כמ"ש לקמן פר' כ' סי' י"ט וזהו במסיבו ובפסוק הקודם תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף על ביזת מצרים ואז היה עד שהמלך וגו' ומאין היה הריח של כל הבשמים כמפורש : נרד · וכרכום · קנה · וקנמון וכו' עד כל ראשי בשמים וכתוב אחריו עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו · גני הוא ג"ע · ומ"ש לד' רוחות

מתנות כהונה

לאהלך כדאיתא בשבת דף פ"ו : שהוא סובל כו' · ופתח פתח לכל הדופקים לשוב אליו : לפי שבנותיהן כו' · והרי בן בת הגר עומד ומקריב : דייקי · כמו דקיון ופירושו עלבון כלומר הייתי תובע עלבונם : [ה"ג דייקי שלהם בבני · עקילס הגר שאל כו' · עיין מזה בב"ר פר' ע'] : איני מקבלן · בתמיה : סימנטרי · מגנפת ·

כך

ידי משה

נכר לא יאכל בו שלא שוי שפוט ושייך לדרוש שלאחריו אמרו רבותינו ודו"ק : בנגד הקב"ה שהוא סובל וכו' · פי' כנגד הקב"ה שפותח דלתיו לאורחיו מי שבא כמו אורח מאדם לעשות תשובה שסובל וכו' והקשה ר"ב א"כ על מי נאמר בחוץ לא ילין גר שדרשת ג"כ על קבלת בעלי תשובה ותרתי ל"א ומשני אלא וכו' פי' שעל שפסוק של בחוץ לא ילין גר נדרש דרש אחר כדקמפרש ואזיל : יעקב ששמו ישראל · פי' שנדמה למלאך ע"ש שבא למלאך ואפס לא דייך שאתה כמותינו וכו' : סוף דבר · פי' שלא נתיישבה דעתו בזה עד שהשיבו לו לבסוף תירוץ אחר וכו' : אבל אותם · פי' אותן דכתיב בהם לא יאכלו

יפה תואר

וכן שאל עקילס הגר · עמ"ש בזה בבראשית רבה פרשה ויצא : דייקי שלהן · זה מענין דקיון בב"ר פמ"ה וטורחתו עלבון שתבע הקב"ה עלבונם משאול ויש ספרים דגרסי בהדיא דקיון : לפיכך ואל יאמר בן הנכר · ורמוז שם הפסח כמ"ש עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי : עליהם נאמר כורתי בריתי

עלי

שנאמר (שיר ד) עורי צפון ובואי (טו) תימן והיה ריחו הולך (ח) מהלך [א] מ' יום נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך (טז) האכילנו מפסחך מפני שהיו עייפים מן הריח (יז) היה אומר הקב"ה אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח וגו' [ב] מיד נתנו עצמן ומלו ונתערב דם הפסח בדם המילה והקב"ה עובר ונוטל כאו"א ונושקו ומברכו שנאמר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך מתבוססת (יח) בדמיך וגו' [ג] חיי בדם פסח · חיי בדם מילה: ו כל בן נכר לא יאכל בו לקיים מה שנאמר (תהלים קמז) (יט) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל · אמר להם הקב"ה אומה אחרת אל יתערבו בו (כ) ואל ידעו מסתוריו אלא אתם לעצמכם · [ד] בעוה"ז כשאכלו ישראל את הפסח במצרים אכלו אותו בחפזון שנאמר וככה תאכלו אותו על שם כי בחפזון יצאת מארץ מצרים · אבל לע"ל (ישעיה נב) כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון · למה"ד לסוחר שנכנס לשרות בפונדק עמד שם כל היום · בלילה עמד ונטל כל אשר לו ויצא לדרכו · עמדה הפונדקית בבקר והתחילה צווחת ראו הפרגמטוטום עמד בלילה ונטל כל אשר לי ויצא לו שמע אותו הפרגמטוטום ואמר מי גרם לי לשמוע כך אלא מפני שיצאתי בלילה לפיכך נשבע אני שלא אצא בלילה עוד · כך התקינו ישראל עצמן בלילה לצאת בהשכמה עמדו המצרים אחר שהלכו להם ואמרו נרדוף אחריהם מפני שנטלו כל אשר לנו שנא' (שמות יד) וירדפו מצרים אחריהם א"ל הקב"ה מי גרם לכם כל אלו (כא) חפזון שיצאתם בו מיכן ואילך כי לא בחפזון תצאו (ט) לשעבר אני ובית דיני הייתי מהלך לפניהם שנאמר (שם יג) וה' הולך לפניהם יומם · אבל לע"ל אני לבדי שנאמר (ישעיה נב) כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל: ז קדש לי כל בכור · ר' נתן אומר אמר הקב"ה למשה (כב) כשם שעשיתי יעקב בכור שנאמר (שמות ד) בני בכורי ישראל כך אני עושה למלך המשיח בכור שנאמר (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו כך קדש לי כל בכור · והזהר לישראל כשם שבראתי את העולם ואמרתי להם לישראל לזכור את יום השבת זכר למעשה בראשית שנאמר (שמות כ) זכור את יום השבת · כך היו זוכרים הנסים שעשיתי לכם במצרים וזכרו ליום שיצאתם משם שנאמר (שם יג) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים · (כג) למה כי בחוזק יד הוציאך ה' ממצרים · ולא יראה לך שאור שבעת ימים · כנגד ז' ימים שבין הגאולה לקריעת ים סוף כשם שבתחלה הם ז' ימי בראשית וכשם שהשבת מתקיימת אחד לז' ימים כך יהיו אלה שבעת ימים מתקיימים בכל שנה ושנה שנא' (שם) ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה משל למלך שנשא אשה במדינת הים הגיעוה גלים עד שלא נכנסה אצלו א"ל לא תזכרי כל הגלים שעברו עליך אלא אותו יום שפלטת מהם תהא זוכרת אותי עשי אותו שמחה בכל שנה · כך ישראל נגלה עליהם הקב"ה לגאלם וכמה גלים קשים עברו עליהם ועשה להם תשועה לכך הזהירן שיהיו שמחים בהם בכל שנה ושנה (כד) שנאמר (תהלים לג) שמחו בה' וגילו צדיקים: ח ד"א קדש לי כל בכור · רבי נחמיה אומר אמר הקב"ה לישראל כשתבאו לארץ תעבירו כל פטר רחם לי (י) (כה) יכול לא להעבירו מיד ת"ל והעברת כל פטר רחם לה' מיד הזהירן הקב"ה על שחס עליהם במצרים · והיה כי ישאלך בנך מחר · הודיעהו נסים שנעשו לכם במצרים כשהקשה פרעה לשלחך שנאמר ויהי כי הקשה פרעה עשה אותו סימן בידך ובראשך שנא' (שם) והיה לך לאות על ידכה · משל למלך שעשה לבתו שמחה גדולה שהיתה נתונה (כו) אצל שונאים א"ל אביה עשי אותה שמחה

מסורת המדרש א עיין במכילתא כאן ריש פרשה י"ד · ובתנחומא כאן סימן ט' · ילקוט כאן סוף רמז ר"ח · ב פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ט · ילקוט יחזקאל רמז שנ"ד · ג לעיל פרשה י"ז · רות רבה פרשה ו' · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ה' · ופרשה ה' פסוק ב' · פסיקתא רבתי פיסקא י"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ה' ופיסקא ז' · מדרש תהלים מזמור קי"ד · ד מכילתא כאן פרשה ז' · ילקוט כאן רמז קנ"ט · ילקוט ישעיה רמז שנ"ח ·

חדושי הרד"ל

(טו) תימן הפיחי גני יזלו בשמיו והיה ריחו כו' כצ"ל: (טז) האכילנו מפסחך · נ"ד מפסחך שאין הפסח נאכל אלא למנויין · אלא מפסח אחר כי"ב (ואף שנלטוו לקחתו מבעשור · לא היה זה מעכב) : (יז) היה אומר כך א"ל הקב"ה כו' כצ"ל : (יח) בדמיך · וא"ל בדמיך חיי וא"ל בדמיך חיי בדם פסח כו' כצ"ל : (יט) מגיד כו' · חקיו ומשפטיו זה פסח שנאמר בו ככל חקותיו וככל משפטיו : (כ) ואל ידעו מסתוריו · אפשר כמ"ש בזוהר דכ"מ שנאמר הגדה הוא רזא דחכמתא : (כא) חפזון שיצאתם בו · אף שיציאה היתה ביום כמ"ש בברכות (ט'.) ולעיל ס"פ י"ח : (כב) כשם כו' ולזכור את יום השבת זכר למ"ב כו' היו זוכרים כו' · כמדומה שר"ל כמ"ש בפסחים (קי"ז:) שצריך להזכיר יצ"מ בקדוש היום : (כג) למה כי בחוזק יד כו' · כלומר יש בזה ג"כ גבורות ה' כמו במע"ב והאוי לזכרו : (כד) שנאמר שמחו בה' כו' · לקמיה כתיב רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו · והיינו כמשל הגלים ומכאובים שעברו עליהם · ואמר אח"כ שיזכרו השמחות ויגילו בה' : (כה) יכול כו' מיד ת"ל והעברת כו' מיד כו' על שחס כו' זהו כמ"ש הרמב"ן בפי' שהבכורות שהיו אז בשעת יצ"מ נתקדשו מיד מפני שניצולו ממכת בכורות אבל בנולדים לדורות לא נהגה המצוה עד כי יביאך אל הארץ והכי אמרינן פ"ק דבכורות (ד':) אפילו למ"ד לא קדשו בכורות במדבר מ"מ אותן דיצאו ממצרים קדשו לכ"ע (ודע דמ"ש הרמב"ן שפטר חמור אין נוהג בח"ל · צ"ע דקיי"ל בקדושין (ל"ז:) דנוהג בח"ל) : (כו) אצל שונאים · והוציאה א"ל אביה כו' כצ"ל :

חדושי הרש"ש

(ח) מהלך ארבעים יום · עמ"כ מה שהביא בשם התנחומא · וכן איתא לקמן במ"ר עלמו פ"כ בסופו · וכן בגמרא פסחים (צ"ד א') איתא שהיה ד' מאות פרסה והוא מהלך מ' יום לפ"ח מהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ביום : (ט) לשעבר אני וב"ד כו' שנאמר וה' הולך כו' · פי' דאיתא לעיל בב"ר פנ"א כ"מ שנאמר וה' הוא וב"ד דינו ע"ש וכן לעיל פי"ב גבי מכת ברד : (י) יכול לא להעבירו מיד ת"ל והעברת כו' · נראה דט"ס הוא דאדרבה והעברת כו' כתיב אחר והיה כי יביאך כו' ומזה למד ר"ל בבכורות (ד' ב') דמעיקרא לא קדים · אלא צ"ל קדש לי כל בכור ולדפירש"י שם דהאי קדש לי כו' מוקי ליה ר"ל במצרים · וע' ברמב"ן שכ' וע"ד הפשט כו' אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר כו' ע"ש · ותמיהני פה קדוש יאמר דבר זה דהלא בפ' במדבר כתיב פקוד כל בכור זכר מבן חדש ומעלה לפדות העודפים על פקודי הלוים וזה היה בשנה השנית ליצ"מ וע"כ נולדו במדבר · וממקרא זה אתותב ר"ל שם · דאמר לא קדשו בכורות במדבר ומסקינן שם אלא הכי קאמר כו' ע"ש · וצ"ל לפירושו דשם היתה מצוה מחודשת מאתו יתברך וכה"ג פירש"י לעיל (י"ב כ"ה) לענין פסח מדבר וכ"כ התוספות בקדושין (ל"ז ב') אך יפלא על נאמן בית התלמוד כמוהו איך לא זכר מזה שגמרא :

מתנות כהונה

כך פירש הערוך : ה"ג מהלך ארבעים יום · ועי' בתנחומא בפסוק ויסעו מרעמסס סכותה שארץ מצרים היתה מהלך מ' יום : עייפים כו' · עיין מדרש זה במדרש חזית (א' י"ח) ותמצא נחת : לשרות · להיות שורה וללון שם : הפרגמטוטום · סוחר על שם הפרקמטיא נקרא כך : [ה"ג ונטל כל אשר לי ויצא לו · נסים שנעשו לכם גרסינן : לכך הזהירם על קדושת בכורים גרסינן] :

פירוש מהרז"ו

העולם כמ"ש יחזקאל ל"ט ט' מארבע הרוחות בואי הרוח ופחי וכאן כתוב הפיחי גני וכל זה ע"פ מדה ז' וי"ז ומ"ש נתן ריחו פי' שהלך הריח על כל מי שהיה במסיבו הנ"ל היינו לישראל בכל מצרים וכל צלי נותן ריח חזק כמ"ש ביו"ד נסים שבבהמ"ק ולא הפילה אשה מרית בשר הקודש וכמ"ש במדרש איכה פסוק שהם יזובו מדוקרים שהיו צולים גדיים במערבה של עיר והריח מפעפע בהם ומתים · ומ"ש בפסחו של משה היינו ממ"ש שהמלך במסיבו זה משה כמ"ש ויהי בישורון מלך : אם אין אתם נימולים · שמ"ש וכל ערל פי' ערל מישראל וא"כ היה לו להקדימו תחלה אלא שהיתה עצת ה' שהיא תקום שתחלה קיימו בבן נכר · ובעבד · ובתושב · ובשכיר · ובגר · ומכלל זה באו מעצמם לקיים מ"ש וכל ערל וכו' : בדמיך חיי · ב' פעמים ע"פ מדה יו"ד וכאשר מסודר כל זה בשי"ר פסוק עד שהמלך ביתר ביאור : ונתערב דם הפסח בדם המילה · שתחלה נתנו דם הפסח בכלי או באסקופה כמ"ש ב' דעות במכילתא ונתנו על המשקוף וב' המזוזות ביום י"ד ובלילה כשמלו בעת אכילת הפסח נתערבו הדמים ע' לעיל פר' ט"ו סי' י"ב ופר' י"ז ס"ג · ובפר"א פרק כ"ט איתא וביום שיצאו ממצרים נמולו כולם והיו נוטלים דם פסח ודם מילה והיו נותנים על משקוף בתיהם וכשעבר הקב"ה לנגוף את מצרים ראה את דם הברית ודם פסח נתמלא רחמים על ישראל וכו' בדמיך חיי בדמיך חיי וכו' · וכן הוא בזוהר ריש בהעלותך שערבו יחד משני הדמים ונתנו על המשקוף ועל שתי המזוזות ומ"ש ונושקו כמ"ש שם ביחזקאל והנה עתך עת דודים וכמ"ש ישקני וכו' כי טובים דודיך ומ"ש ומברכו כמ"ש ואומר לך בדמיך חיי : ו כל בן נכר · הדרשה מר"ד זאת חוקת הפסח וזהו חוקיו ומ"ש ומשפטיו כמ"ש במדבר ט' י"ג אכל הפסח ככל חוקותיו וככל משפטיו : וככה תאכלו אותו · וס"ד ואכלתם אותו בחפזון ובסדר ראה אמר לא תאכל עליו חמץ וגו' לחם עוני כי בחפזון יצאת והיל"ל כמ"ש בפרשת בא ויאפו את הבצק עוגות מצות וגו' כי גורשו ממצרים ע"כ דורש ע"פ מדה ע' וי"ז וממעל ול"א בסדר ראה וזבחת פסח וגו' כי בחפזון יצאת שעל שכתוב בסדר בא אכל פסח ואכלתם אותו בחפזון אמר כאן הטעם על הפסח כי בחפזון יצאת וגו' דוק והתבונן בעמקות כוונת חז"ל ע"פ המדות : כי לא בחפזון וגו' ובמנוסה וגו' · במצרים היה בחפזון כנ"ל ובגאולה מבבל היה מנוסה כמ"ש ירמיה נ"א ו' נוסו מתוך בבל ולעתיד לא חפזון ולא מנוסה : התקינו עצמם בלילה לצאת בהשכמה · דורש שמ"ש אכל הפסח ואכלתם אותו בחפזון לא על שיצאו משם בחפזה מיד אחר האכילה שהרי מפורש שמות י"ב כ"ב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד הבקר אלא נוה שיאמינו שבוודאי יצאו מיד בבקר ומחויבים להראות החפזון בפועל כאלו יוצאים עתה וע' לעיל פר' י"ח ס"י ואם לא היו עושים כן היתה מדת הדין מעכבת עליהם וזהו שסמך המדרש שלשעבר אני ובית דיני כו' וכמ"ש וה' הולך וגו' וכמ"ש ויק"ר פכ"ד ס"ב וכמ"ש ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וע' לעיל פר' י"ב ריש ס"ד וס"ג : ז אמר הקב"ה · דורש מ"ש כל בכור עד לי הוא שתיבת כל מיותר ודרשו ויק"ר פ"ב בס"א שכל מקום שנאמר לי קיים לעולם וכו' ע"כ דורש שרומז בתיבת כל לרבות על יעקב · ומשיח · ושעל כן ב' פעמים לי מדה י' ומ"ש הוא על המשיח שיהיה לעולמים ומ"ש כשם שעשיתי וכו' כך אני וכו' בא לדרוש מ"ש אף אני בכור אתנהו משמע שאחר נתן אותו לבכור ואף אני וכו' ע"כ דורש ע"פ מדה כ' וא"ע על אחר שנתן אותו ת"ע שאף הוא יהיה בכור כמו יעקב וע"פ מדה ל"א כאלו כתוב ואני אף הוא לבכור אתנהו כמו ליעקב · וע' לעיל פ' י"ח ס"ז לחק לך וכמ"ש כאן ושמרת את החוקה וגו' ודו"ק : והזהיר לישראל ע"ד ושמרת את החוקה · שתחלה אמר זכור את היום הזה וא"כ אמר ז' ימים וגו' ודורש ע"פ גז"ש של זכור שבכל הפרשה שמדמה ענין הפסח לענין השבת שכמו שהשבת על מעשה בראשית כך יום היציאה ממצרים לרמז על הנסים לאות שהעולם שלו שע"כ נקרא חוקה הזאת זכרון יום אחד לשבעה רק שהפרש שהשבת אחד לשבעה תמיד ויום הפסח אחד לז' פעם אחת בכל שנה : אל תזכרו כל הגלים · פי' אל תזכרו הצרות להתאבל עליהם שא"כ תקטן מעלת הישועה אלא לזכור הצרות לצורך שמחת הישועה להגדיל הנס וכן בנמשל : ח דבר אחר קדש לי כל בכור · דעת רבי נחמיה שמצות פטר רחם נהג מיד במדבר ג"כ כי בפרשת והיה כי יביאך כתוב שנוהג בבואם לארץ אך בפרשת קדש לא הזכיר ביאת הארץ להורות שנוהג גם מיד במדבר וע' בבכורות (דף ד') פלוגתא בזה · וכמ"ש רש"י בחומש כאן · וכאן בשיבוש וצ"ל רנ"א אמר הקב"ה כשתבואו לארץ העבירו כל פטר רחם לי שנאמר והעברת כל פטר רחם לה' יכול שלא להעבירו מיד ת"ל קדש לי : על שחס עליהם · כמ"ש בפסוק ויהי כי הקשה פרעה וגו' ויהרוג ה' כל בכור על כן אני זובח לה' וגו' וכל בכור בני אפדה שע"פ מדה ט' וי"ז וממעל אנו דורשים שעיקר הטעם שכאשר הרג בכורי מצרים היה לו להרוג גם בכורי ישראל ויחמול עליהם ופדה אותם בבכורי מצרים ע"כ עלינו להקדיש הבכורים ולפדותם כמפורש ועיקר הטעם אינו מפורש כי אם ע"פ המדות : הודיעהו נסים · שמ"ש ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' וגו' אין הכוונה שהתשובה על שאלת הבן אינו רק ממכת בכורות שהרי באמת על שהקשה לשלחנו הכה אותו בי' מכות אלא נידון ע"פ מדה כ"ה שמ"ב הוא בכלל כל הי' מכות של מצרים

יפה תואר

פלי זכה כלומר שיזכו לעוה"ב וסובר כר"א בפ' חלק דור המדבר יש להם חלק לעוה"ב ויליף ממקרא זה : מיד נתנו עצמן ומלו · יתכן שהיה זה קודם השיכה שמתשיכה שהוא יו"ט אין מילה שלא בזמנה דוחה אותה ועוד דאין מילה בלילה · ומיהו קשה דע"כ זה היה אחר שחיטה וצלי והאיך יכול להאכילן ממנו כשנמולו מאחר שלא נמנו עליו קודם שחיטה · וי"ל דהוראת שעה היתה : אבל לעתיד לבוא אני לבדי · [illegible]

ידי משה

יאכלו בו ערלים ותשובה להם על מה שהיו ירלאים דלעיל ודו"ק : מפני שהיו עייפים · פי' שהיו נפשם עייפים מן ריח רע של דם פסח ונתאוו לריח טוב של פסח וכן הוא במדרש חזית בפסוק עד שהמלך במסיבו : חיי בדם פסח וכו' · מסיפא דקרא קדרים דכתיב ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי : כך קדש לי כל בכור · פי' כך פי' של וקדם והדר מפרש הפסוק של זכור את היום הזה כנגד מה וכו' : [illegible]

שעשיתי לך עטרה לראשך שלא תשכחי אותה · כך האלהים עשה נסים לישראל ובשבילן הרג בכורי מצרים לכך הזהירם על קדושת בכורים שהוא בידיו הרג אותם שנאמר וה' הכה כל בכור שיהיו עטרה בראשם של ישראל שלא ישכחו הנס לעולם :

סדר בשלח

פרשה כ א ויהי בשלח פרעה זה שאמר הכתוב (משלי כו) (א) שוט לסוס ומתג לחמור · (א) שוט לסוס זה פרעה הראשון (ב) שנאמר (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה על דבר שרי אשת אברם מה ת"ל אשת אברם (קהלת ד) [א] טובים השנים מן האחד · (ג) ואומר (בראשית יב) ולאברם היטיב בעבורה · (ד) ומתג לחמור זה היה אבימלך אימתי (שם כ) כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך · התחיל משבח עצמו ואומר (שם) בתם לבבי ובנקיון כפי · ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי · [ב] למה"ד לחמור שהיה אדם רוכב עליו ראה את התינוק בשוק (ב) קפץ עליו ולא הזיקו התחילו משבחין לחמור שדלג על התינוק ולא הזיקו · אמרו להם בעליו חייכם אילולי אני שהמשכתיו ברסן של פיו היה מזיקו · כך אמרו כשר היה אבימלך שלא קירב אצל שרה אמר להם הקב"ה הוא היה מבקש ואני לא הנחתיו ואני הוא שמשכתיו · שנאמר (תהלים קמ) אל תתן ה' (ה) מאויי רשע · לכך נאמר (משלי כו) ומתג לחמור (שם) (ג) ושבט לגו כסילים · זה פרעה והמצריים שכיון שנתכלו במכות שלא בטובתם שלחו את ישראל שנאמר ויהי בשלח פרעה · משל אבימלך למה"ד לאחד שנכנס בפלטין של מלך ונטל דיפלומטר שלו באפילה יצא ותפשו אמר לו המלך מה בידך והיה מירתת א"ל למה אתה מירתת שמא נטלת כלום מן הפלטין א"ל לאו ומה הדיפלומטר הזה מי נתנו לך · כך אמר אבימלך לפני האלהים (בראשית כ) הגוי גם צדיק תהרוג · א"ל יודע אתה שלא נגעתי בה · א"ל ומה אשתו של איש עושה אצלך ועכשיו שלחה שהיא א"א · הנך מת על האשה אשר לקחת וגו' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך · מהו ויתפלל בעדך משל לראש המדינה ששלח את עבדו אצל הדיין להכותו והתחיל מבקש מן הדיין א"ל הדיין לי לא עשית דבר יאמר אדוניך ואני מניחך · כך אמר האלהים אברהם מסר לי דינו מאמש ואני הכתבתי שאני (תהלים קמו) עושה משפט לעשוקים ואתה עשקתו יתפלל עליך ואני עוזבך שנא' (בראשית כ) ויתפלל בעדך וחיה · (משלי כו) ומתג לחמור · משל פרעה למה"ד לרועה אחד שהיה רועה חזירים מצא רחל אחת משכה ביניהן שלח בעלה אצלו ואמר תן לי רחלי א"ל אין לך אצלי רחל · אמר הבעל הודיעו לי מהיכן הוא משקה בהמותיו הלכו והודיעוהו וסתם את המעיינות א"ל שלח לי רחלי א"ל אין לך בידי רחל · אמר הבעל הודיעו לי מהיכן הוא מרביץ את בהמותיו הלכו והודיעוהו והרס את הצריפין · א"ל שלח לי רחלי אמר אין לך בידי רחל · אמר הודיעו לי היכן הוא רועה הלכו ומודיעו לו ושרף את כל העשב שהיה לו · א"ל שלח לי רחלי אמר אין לך בידי רחל · אמר הודיעו לי היכן בנו הולך ללמוד באסכולי והלך ולקח בנו תחת ידו א"ל שלח לי רחלי א"ל הרי רחלך · היה מנהיג והולך ואח"כ חבשו אצל בנו א"ל עכשיו אין רחלך בידי למה אתה חובשני מה יש לך בידי עוד · א"ל שאני מבקש ממך כל מה שילדה וגזותיה כל הימים שהיתה אצלך · התחיל צווח ואומר ולואי לא נתתיה והיו בני אדם אומרים עמד בדבריו (ו) ולא שלחה לו והוא שבקש להרגו · כך המלך זה ממ"ה הקב"ה · רחל אלו ישראל · רועה חזירים זה פרעה · ירדו ישראל למצרים ונתן עליהם מסים שנאמר (שמות א) וישימו עליו שרי מסים ואומר כל הבן הילוד · התחיל הקב"ה אומר למשה אמור לפרעה (שם ז) שלח עמי ויעבדוני הלך וא"ל התחיל אומר (שם ה) מי ה' אשר אשמע בקולו · התחיל משה ואמר להקב"ה הרי הוא אומר מי ה' ואינו רוצה לשלח · א"ל היכן מצרים שותים א"ל מנילוס א"ל הפוך אותו לדם א"ל איני יכול להפכו [ג] יש אדם שותה מן הבאר משליך אבן לתוכה א"ל ילך אהרן ויהפכנו הלך אהרן והכהו ונהפך לדם · למה לא הכה אותו משה אמר נשלכתי לתוכו ולא הזיקני ובשביל כן הכהו אהרן · התחילו המצרים מבקשים לשתות ולא היו מוצאין · חזר ואמר שלח עמי ולא רצה א"ל היכן בהמתו רועה במדבר שלח עליהן ברד (ד) ושיבר כל עץ שלהם ושרף את הכל שנאמר (שם ט) ויהי ברד ואש מתלקחת וגו' · ואח"כ שלח להם ארבה ואכל כל ירק העץ (ה) (ז) ונטל מקלו ושרף (וערף) כל בהמות שנאמר והנה יד ה' הויה · הביא עליו כל המכות ולא רצה לשלחם · ואח"כ נטל בנו וחבשו שנאמר (שם יב) וה' הכה כל בכור באותה שעה אמר

מסורת המדרש א אגדת בראשית פרק ס"ו · ב בראשית רבה פנ"ב · פסיקתא רבתי פיסקא כ"ב · ילקוט סדר וירא רמז נ' · ג עיין בב"ק דף נ"ב ובילקוט סדר תלא רמז תתקנ"ג ·

חדושי הרש"ש

(א) שוט לסוס זה פרעה ומתג לחמור זה היה אבימלך כו' · כי סוס וחמור המה תוארים לבעלי תאוות המשגל כדכתיב אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם (יחזקאל כ"ג) : (ב) קפץ עליו ולא הזיקו כו' · כי גם באבימלך היה מאמום ידים כדלעיל בב"ר פנ"ב וע' מש"כ שם אות ב' : (ג) ושבט לגו כסילים זה פרעה והמצריים · וכן ישעיה אמר עליהם אך אוילים שרי צוען כו' ועיין לעיל פ"א : (ד) ושבר כל עץ שלהם · הוא נגד הריסת הצריפין שבמשל כי עץ השדה הוא מחסה לצאן בעת השרב : (ה) ונטל מקל ושרף כו' · הוא מלשון אפר מקלה · וכתנה הגיה היד"מ :

חדושי הרד"ל

(א) שוט לסוס זה פרעה הראשון · כי סוס שוטף בזנות ומצרים משולים כסוסים : (ב) שנאמר וינגע כו' · ואמרו בב"ר שם שהיה מלאך עומד ומגלב (פי' שוט ומקל) בידו כו' וזהו שוט לסוס : (ג) ואומר ולאברהם היטיב בעבורה · לאברם בזכות שרה שהרי טובים השנים זה לזה : (ד) ומתג לחמור זה היה אבימלך · כדמפרש שחשך בעדו הקב"ה ומשכו ברסן ומתג (וע' מ"ש בס"ד בביאורי לפר"א ס"פ ל"ז על מתג האמה שנתן יצחק לאבימלך) : (ה) מאויי רשע · לכך נאמר ומתג לחמור משל אבימלך למה"ד כו' בעדך וחיה ושבט לגו כסילים זה פרעה כו' · ויהי בשלח פרעה משל פרעה למה הוא דומה כו' כצ"ל : (ו) ולא שלחה לו והוא שבקש להרגו · כלומר אף שבקש להרגו מכל מקום עמד זה בדבריו והיה לו זה לשבח גבורת לבבו · וכדמסיים בנמשל אח"כ והם אומרים ראו איש שעמד בדבריו : (ז) ונטל מקל · וערף כל בהמתו כצ"ל פי' הרגם מכה עורף באכזריות חמה (ונקט לשון באמור בפטר חמור ואם לא

פירוש מהרז"ו

מצרים ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו כל היו"ד מכות על שהקשה · ופרש מ"ב לענין פדיית בכורות אך לענין שאלת הבן בפסח הכוונה על כל הנסים : ובשבילו הרג בכורי מצרים · כמ"ש לעיל פר' ט"ו סוף סי' י"א ובסוף פ' י"ז נתתי כפרך מצרים ובאיזה אופן שעשה בעצמו · ואף דלעיל פ' י"ב ס"ד שלא ע"י הקב"ה ערוב · דבר · מ"ב · וההפרש דשם לא נגלה הקב"ה אך כמ"ב בגילוי שכינה : עטרה וכו' שלא ישכחו · בפרשת קדש כתוב ולזכרון בין עיניך ובפרשת והיה כי יביאך כתוב ולטוטפות בין עיניך וטוטפות הוא עטרה וזהו מ"ש עטרה וכו' שלא ישכחו וע' ב"ר ריש פל"ד ומש"ש :

פרשה כ סי' א ומתג לחמור · פ"ם וצ"ל מתג בלא ו' : זה פרעה הראשון · פרעה שהיה בימי אברהם ולא פרעה שבימי משה · ויתכן עוד שכוונתו למ"ש בספר היכל מרקיון שמלך בחכמתו והוא הראשון שנקרא פרעה על שפרע מס ממצרים קודם שמלך ע"ש בסדר לך לך באריכות והוא לקח את שרה ולקה על ידה וההפרש שבין פרעה לאבימלך שפרעה נמשל לסוס על עזותו שלא יועיל לו מתג לבד וצריך גם שוט לעצרו · וכן פרעה באו עליו הנגעים לעצרו מן החטא ואבימלך נדמה לחמור שאין בו עזות כל כך ודי לו במתג לבד וזהו ואחשוך גם אנכי וגו' : טובים השנים · שבזכות שניהם לקה והטיב להם · עי' ב"ר פר' מ"א ס"ב : כי עצור עצר וגו' · שזהו שהכה אותו בעצר רחם למנוע אותו שלא יחטא בדמיון המתג (אך בפרעה הרבה מיני מכות · וזה כפי הפשט וע' ב"ר מ"א שם) כלשון הכתוב ואחשוך וגו' וכמ"ש ב"ר פנ"ב ס"ז : כי עצר עצר ה' · פסוק זה בסוף הפרשה והמדרש הקדימה לאחר הפסוקים ע"פ מדה ל"א כשאמר לו הנך מת וגו' אז הכה אותו בעצור כצ"ל וזהו לא נתיך לנגוע אליה ע"י העצור הנ"ל : כשר היה אבימלך · אע"פ שכבר קפץ עליה ולקחה לביתו כבש יצרו ולא קרב אליה · ולא אמרו כן על פרעה שהרי אמר אבימלך הגוי גם צדיק והקב"ה העיד עליו כי בתם לבבך ועל מעלתו זכה שדבר אתו אלהים : ושבט לגו כסילים · כאן מרומז המכות כמ"ש במדרש תהלים ק"ה על פסוק שמו בם דברי אותותיו שהיו המכות נרשמות בגופן וכמ"ש לעיל פר' ט"ו ס"י כיון שנגעו המכות בגופו התחיל מרגיש : ויהי בשלח פרעה · ולא פירש מה היה בשלחו שמ"ש ולא נחם ענין אחר הוא ע"כ דורש ויהי וי היה נוטריקון כצ"ל : פרעה והמצריים · שבריש' דקרא שוט לסוס ומתג לחמור בלשון יחיד שלא חטאו אלא פרעה ואבימלך אך בס"ד לגו כסילים בלשון רבים שגם המצרים חטאו : משל אבימלך · ד"א הוא על פסוק שוט לסוס ומתג לחמור : דפלמטור · הערוך בערך דפלמטר מלא מרגליות כלי כעין תיבה וכמוסף ערוך ארגז קטן וכפול דו פנים פלומטר ארגז : מי נתנו לך · ובנמשל כמ"ש אשר לקחת מי נהגה לך : מהו ויתפלל בעדך · מאחר שדבר אתו אלהים והוכיחו והזהירו וקבל תוכחתו היה לו למחול ולרפאו : ראש המדינה · ובנמשל על אברהם שהיה אב המון גוים ופלשתים מזרע מצרים מבני חם עבדי שם ויפת · ומסר דינו מעת שלקחה לביתו : ומתג לחמור · שייך לענין אבימלך וכאשר אמר הוי ומתג לחמור · עי' פר"א פ' ל"ו שיצחק נתן לאבימלך אמה אחת ממתג החמור שרכב עליו לאות ברית שבועה וזה מ"ש אל דוד ויקח את מתג האמה מיד פלשתים · ושע"כ דורש מ"ש ומתג על פלשתים : משל פרעה · פרעה השני עם מצרים : והיו ב"א אומרים · מאחר שסבל כל כך ולא שלחה מן הסתם הדין עמו והתובע בא עליו בעלילה · אך מאחר שהחזיר לו אינו יכול לטעון כן ועל שדרך הרועה לרעות רחלים עם חזירים יחד תפס המשל בענין זה : מי ה' אשר אשמע · וס"ד וגם את ישראל לא אשלח · וזהו אין לך בידי רחל ורחל הוא ישראל כמ"ש שה פזורה ישראל וכרחל נאלמה : היכן מצרים שותים · אף שאין שייך בנמשל שאין הש"י צריך לשאול אמר כדרך המשל : איני יכול להפכו · לעיל פ"ט ס"י שם איתא שהקב"ה אמר לו ודורש מדה ע"ו שתחלה כתוב הנה אנכי מכה במטה אשר בידי שמשה עצמו יכנו ואח"כ כתוב שמשה אמר לאהרן שיכנו ומפורש שאהרן הכה · והכריעו מפסוק משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו אע"פ שלא הזכיר הפסוקים זיל קרי בי רב הוא ומה שכפל הלשון הם שני נוסחאות משני מקומות : ולא היו מוצאין · כמ"ש ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור · ולא פרש המדרש אלא המכות ששייך אל מרעה הבהמות והשאר אמר דרך כלל : וישרף את הכל · והאש שעם הברד שרף כל המרעה : נטל מקל וכו' · היינו מכת דבר כמ"ש לעיל פ' י"א ס"ד אמר הקב"ה אביא עליכם רועה יפה שנאמר הנה יד ה' הויה ודרך הרועה לרעות במקל כמ"ש רעה עמך בשבטך צאן מרעיתך : נטל בנו וחבשו · אמר

מתנות כהונה

פרשה כ טובים השנים · שני זכיות זכות עצמה וזכות אברהם גרמו לפרעה לנגעו בשביל שרה · ה"ג ובנקיון כפי אמר הקב"ה ואחשוך : שנתכלו · לשון כליון : דיפלומטר · פי' הערוך כלי כעין תיבה : א"ל יודע אתה כו' · אבימלך אמר כן להקב"ה : יאמר אדוניך · שאניחך : הצריפין · גדרות לבהמותיו ששם מצינים בלילה : באסכולי · בית תלמוד הנערים נקרא אסכולי בלשון יון · כך פירש הערוך : [ה"ג עמד בדבריו ולא שלח כו'] : והוא שביקש להרגו · ולפיכך העליל עליו : יש לך אדם שותה כו' · כלומר כיון שאמו הצילתו בתוך המים היאך אפשר לו לשלם להם רעה ולהכותם כדאמרינן בירא דשתית מיא מניה לא תשדי ביה קלא וכדמפרש והולך : ושרף כל בהמתו · כלומר וכלה ואולי צ"ל ושדף מגזרת שדפון שמפרשין אותו לשון מכת ברד · ואע"פ שמכת דבר היא מכה החמישית אינו מקפיד על הסדר :

ידי משה

ונטל מקל ושרף · ה"ג ונטל מקד ושרף פי' כמו מוקד אש ונקט לשון שריפה כי במשל בחזרת הרחל אמר ושרף את כל העשב באחרונה וזה הדבר בנמשל היא כנגד שריפת העשב כי שרף העשב כדי שימותו

יפה תואר

ויהי בשלח פרעה · משום דק"ל שלא בכ"מ שנאמר ויהי הוא צרה ומאי צרה איכא הכא דכתיב ויהי · ואי משום פרעה מאי איכפת לן ומאי קמ"ל · ובא לדרוש ויהי שפרעה נוח וי וכדמסיים בסוף הסימן ומייתי האי קרא שוט לסוס ומתג לחמור ושבט לגו כסילים לאמור כי מוסר הכסיל צריך להיות דוקא בגופו ולא בכל אשר לו שסביב · וכן היה בפרעה כי בכל המכות לא נכנע עוד · ולכן נוסר גם בגופו : שוט לסוס זה פרעה · אחרי כי דברי שלמה נאמרים בדרך נגלה ונסתר · לכן אמר כי שנאמר בכתוב הזה כולל זה הדרש של פרעה ואבימלך · אבל פשט הנגלה בוודאי כוונה אחרת היא בכתוב : אימתי כי עצור עצר ה' בעד כל רחם · משום דהמתג משמש לשתי פעולות · האחת לעצרו וכמו השוט לסוס · והשנית להנהיגו וכמו הרסן · ולכן לפעולה הראשונה אימתי כי עצור עצר כי הקב"ה הכהו ועצרו על ידי נגעים · ולפעולה השנית אמר למה"ד לחמור שהיה אדם רוכב עליו כו' ואני לא הנחתיו ואני הוא שמשכתיו : זה פרעה והמצרים כו' · נראה דדריש מה דכתיב לגו שהשבט צריך לנגוע בגופו · וזה פרעה והמצריים משא"כ בסוס וחמור די אם יוכו ולא יתכלו · וכן לקמן מה שאמר משל פרעה למה"ד לרועה אחד כו' נאמר על כוונה זו שלא שב עד שנתכלה גופו : כך המלך זה ממ"ה הקב"ה · נראה דגרסינן לעיל מצא רחל אחת של מלך · ופי' רחל אלו ישראל כדכתיב ואתנה

אמר קומו צאו · רדף אחריהם (ו) תפשו וחבשו בצד בנו שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף · התחיל פרעה אומר ולואי לא שלחתים והם אומרין (ח) ראה איש (ז) שעמד בדבריו שמשלחן הרי הורגו הוי ושבט לגו כסילים · למה נאמר בהם שבט לפי שמכל מכות הראשונות לא הרגישו עד שהביא עליהן את השחין כיון שלקו אמרו אלו לאלו הרי מכה רעה · ואין [לשון] שבט אלא שחין שכן איוב אומר (איוב ט) יסר מעלי שבטו · (ח) לכך נאמר ושבט לגו כסילים אמר פרעה הרי לקה עמי והרג את בני והרי בניו יוצאין · כיון ששלחם התחיל קורא ווי ווי הוי ויהי בשלח פרעה:

ב ד"א ויהי בשלח פרעה הה"ד (ירמיה נ) כה אמר ה' צבאות (ט) עשוקים בני ישראל ובני יהודה (וגו') גואלם חזק ה' צבאות שמו מלה"ד לאדם שהיה לו פרדס א"ל חברו מכור לי את הפרדס הזה מכר לו במנה ולא היה יודע בעל הפרדס מה בתוכו אמרו לו בכמה מכרת את הפרדס אמר להם במנה א"ל יש בו זיתים בק' מנה · גפנים בק' מנה · רמונים בק' מנה · מיני בשמים בק' מנה · וכן כל מין ומין בק' מנה · אמרו לו ולא היית יודע מה אתה מוכר ומה יש בפרדס (שיר ד) כפרים עם נרדים נרד וכרכם · ואילו לא היו של לוקח אלא מעיינות שבתוכו די שנאמר (שם) מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון התחיל המוכר תוהא · כך היה פרעה כששלח את ישראל לא היו לפניו כלום · אמרו לו גדולי מלכות מה עשית אילו לא היה בידם (י) אלא הבזה לבדה דיים שנאמר (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם ולא עוד אלא שכמה עשירים היו בהם כמה חכמים וכמה בעלי אומניות שנאמר (שיר ד) שלחיך פרדס רמונים כמה אנשים ונשים וטף היו שנאמר (ירמיה נ) וכל שוביהם (ט) החזיקו בם · מה כתיב אחריו (שם) גואלם חזק ה' צבאות שמו · באותה שעה התחיל קורא ווי ווי ויהי בשלח:

ג ד"א ויהי בשלח · הה"ד (תהלים קמז) השולח (י) אמרתו ארץ אוי להם לרשעים שהם רמה ותולעה ובטלים מן העולם ומבקשים לבטל דברו של הקב"ה · אמר להם אתם אמרתם וגם את ישראל לא אשלח ואני אמרתי שלח עמי נראה דברי מי עומדים דברי מי בטלים · לסוף עמד פרעה מעצמו והלך ונפל על רגליו של משה ואמר להם לישראל קומו צאו · אמר לו הקב"ה מה פרעה דבריך עמדו או דברי לכך נאמר השולח אמרתו ארץ אימתי ויהי בשלח פרעה · וכי פרעה שלחם בלעם אמר (במדבר כג) אל מוציאם ממצרים וכאן כתיב ויהי בשלח פרעה · אלא מלמד שהיה פרעה מלוה אותם וא"ל התפללו ובקשו עלי רחמים שנאמר (שמות יב) גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אותי · [a] ואין שלוח האמור כאן אלא לויה שנאמר (בראשית יח) ואברהם הולך עמם לשלחם:

ד ד"א ויהי בשלח פרעה א"ל הקב"ה אני כתבתי בתורה (דברים כב) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך ואתה שלחת את האבות ובנים השלכת ליאור אף אני משלח אותך לים ומאבד אותך שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף ואקח את בתך ואוריש לה ג"ע:

ה ד"א ויהי בשלח פרעה · הה"ד (שיר ד) שלחיך פרדס רמונים א"ר לוי [b] משל לאחד שהיה לו שדה והיה בה גל של צרורות עמד ומכרה לאחר· עמד אותו האיש שקנאה והעביר אותו הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים · נטעה גפנים עשאה שורות שורות נטע בה כל מיני בשמים (יא) נטע בה רמונים העמידה על קנים בנה מגדל בתוכה והושיב בתוכה שומר כל מי שהיה עובר עליה היה משבחה · עבר עליה אותו האיש שמכרה ראה אותה מליאה כל טוב אמר אוי לי שכך מכרתי אוי לי שכך הוצאתי מידי כך היו ישראל במצרים גל של צרורות (יא) שנאמר (שם) גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום · כיון שיצאו נעשו פרדס רמונים שנאמר שלחיך פרדס רמונים וגו' נעשו כגפן היין שנא' (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע · נעשו שורות שורות · ראובן שמעון לוי ויהודה · וכן כולם · נטע בה כל מיני בשמים שנאמר (שיר ד) נרד וכרכום קנה וקנמון נטע בה תפוחים שנאמר (שם ח) תחת התפוח עוררתיך · סמכה על הקנים אלו קני המנורה · מצא בה מים חיים שנא' (שם ד) מעין גנים באר מים חיים · בנה בה מגדל שנאמר (ישעיה ה) ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו · הושיב בתוכה שומר שנא' (תהלים קכא) ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך · כל הימים שהיו הבריות רואים את ישראל היו משבחין אותן ומי היה משבחן בלעם הרשע שנאמר (במדבר כד) מה טובו אהליך יעקב כנחלים נטיו · בלעם ראה אותן ותמה · (יב) פרעה ראה אותם שורות שורות כהנים לוים וישראלים דגלים דגלים התחיל צווח ואמר אוי לו לאותו האיש שכך הוציא מתחת ידו לכן נאמר ויהי בשלח פרעה:

ו ד"א ויהי בשלח פרעה הה"ד (תהלים קכד) נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים · משל ליונה שהיתה יושבת בקנה ראה אותה נחש רע היה מבקש לעלות

מסורת המדרש א מכילתא כאן ריש פ"א · תנחומא כאן סימן א' · ב שה"ש רבה פ"ד פסוק י"ב · פסיקתא דרב כהנא פ' י"א · מכילתא כאן ריש פ"א · ילקוט כאן רמז רכ"ס · ילקוט שה"ש רמז תתקס"ג ·

חדושי הרד"ל

[illegible] וערפתו) : (ח) ראה איש · שעמד בדבריו משמלחן הרי הורגו כן נכון יותר הגירסא : (ט) החזיקו [illegible] מאנו שלחם מה כתיב אחריו גואלם חזק כו' כצ"ל ועיין יד"מ : (י) אמרתו ארץ · עד מהרה [illegible] דברו כצ"ל מהרה ירוץ דברו להתקיים אף שהרשעים חושבים לבטלו : (יא) נטע בה רמונים · נטע [illegible] תפוחים העמידה כו' כצ"ל וכדמסיים אח"כ בנמשל נטע בה תפוחים שנאמר תחת כו' · ולפ"ז הן [illegible] דברים של שבח כאן וכמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א ר"פ מ"ב · ע"ש : (יב) פרעה ראה אותן כו' דגלים

[illegible] ולכן קראו הכתוב כסיל והוא לשון ווי ווי : (ט) עשוקים בנ"י כו' · יתכן שמפרש עשוקים לשון יוקר · [illegible] ערב מלשון מערכך (יחזקאל כ"ז) שהוא כולל כל מיני אבנים יקרים ועמש"כ בבמ"ר פכ"ב בס"ד · יצאו ברכוש גדול : (יא) שנאמר כו' מעין חתום · לפי המשל פירושו המעין היה חתום וסתום תחת הגל ולא נראה :

חדושי הרש"ש

(ו) תפשו וחבשו בצד בנו כו' · ומשם זכו לביזת הים שהיתה גדולה מביזת מצרים כדאיתא במכילתא בא ספי"ג ובמדרש נשא ספי"ג ובחזית בפסוק תורי זהב כו' · והוא שכר השעבוד והמסים נגד מחיר הגיזות שבמשל · ומה שנערו בים תחת כל הבן הילוד כו' הוא נגד הולדות שבמשל : (ז) שעמד בדבריו שמשלחן כו' · נראה דצ"ל שלא שלחן והרי הורגו כבמשל : (ח) לכך נאמר ושבט לגו כסילים אמר פרעה הרי לקו כו' · ר"ל ומאד נסכלתי עשה כי נלקיתי הרבה וגם את בניו שלחתי ויותר טוב היה לי אם הייתי שולחם תיכף ולא הייתי נלקה או שגם עתה לא שלחתים והיו אומרים ראה שעמד בדבריו כו' עי' מש"כ לקמן בויק"ר ס"פ אמור : (י) אלא הבזה לבדה דיים שנאמר וגם ערב רב וגו' · יתכן · ויותר נראה שהכוונה על סוס"פ וצאן ובקר וגו' שכן במכילתא אמרו ע"ז שבזה נתקיים ואחרי כן

מתנות כהונה

ה"ג עכשיו שמשלחן : שנאמר מעין גנים כו' · ליפות המשל הביאו שהמקרא מכנה את ישראל כך : ה"ג כמה אנשים ונשים וטף היו שנאמר וכל שוביהם החזיקו בם : העמידה על קנים · העמיד קנים תחת זמורות הגפנים והרמונים שלא יכבדו למטה וישברו : [ה"ג נעשו פרדס רמונים שנאמר שלחיך פרדס רמונים] :

עלה

פירוש מהרז"ו

בלשון המשל והכוונה במ"ב שהרגו כמ"ש מבכור פרעה וגו' : וחבשו בצד בנו · כלשון המשל והכוונה שכמו שהרג בנו במצרים במ"ב כך הרגו בים : ונער פרעה · בתורה איננו מפורש אם טבע פרעה בים רק ברמז כמ"ש מרכבות פרעה וגו' כי בא סוס פרעה וגו' לא נשאר בהם עד אחד רק מפורש בתהלים ונער פרעה וחילו וע' לקמן ס"ס ד' · ועי' במכילתא פסוק וינער ה' את מצרים ובפר"א פרק מ"א חולקים ע"ז שסוברים שלא מת בים : שעמד בדבריו · ואחר שסבל כל כך הדין עמו ובעלילה רוצה להרגו שהרי גם אחר ששלחם רוצה ג"כ להרגו : את השחין · עי' לעיל פר' י"א ס"ו וסוף פ"י · ואף שכל המכות היו [illegible]שמות בגופן כדלעיל בריש הסי' עכ"ז כל המכות עיקרן חוץ לגוף רק שחין עיקרו בגוף : הרי מכה רעה · וכמ"ש ולא יכלו החרטומים לעמוד וגו' מפני השחין · ודורש גז"ש מאיוב יסורי איוב היה שחין כמ"ש ויכהו בשחין רע וגו' : ב כה אמר ה' צבאות עשוקים · וס"ד כל שוביהם החזיקום מאנו שלחם · ועיקר הנבואה אגל בבל כתיב ותיבת כל לרבות מצרים ושאר השובים : כפרים עם נרדים · ור"ד שלחיך פרדס רימונים שרוה"ק אומר לפרעה שלחיך מה ששלחת דומה לפרדס רימונים וגו' · ועי' שי"ר פסוק זה בתוך פסוק גן נעול : ולא היו לפניו כלום · לא היו חשובים בעיניו שלא ראה בהם יתרון : אמרו לו גדולי המלכות · כמ"ש ויאמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדינו הרי שאמרו [illegible] שבידם לשלוח בצווי פרעה הם שרין הגדולים שעתה נתייקרו בעיניהם ע' לקמן סי' ה' : ג השולח אמרתו ארץ · ולא פירש איזה אמרים והיל"ל לארץ ע"כ דורש ע"פ מדה ז' ל"ז ומדה פ' השולח פרעה שלא למה כי אמרתו של הקב"ה חזקה ועומדת בארץ כמ"ש כוננת ארץ ותעמוד וכמ"ש והארץ לעולם עומדת : עמד פרעה מעצמו · נ"ל בעצמו עי' לעיל פ' י"ח בס"א ובסוף סי' י' : בלעם אמר · פי' ד"א ויהי בשלח שפי' בלעם תחלה הרשיע ואמר הנה העם היוצא ממצרים ואח"כ הודה ואמר על כרחו אל מוציאו ממצרים · ואיך אמר כאן בסוף ויהי בשלח פרעה בל"מ והכריע שמ"ש בשלח פי' מלשון לוויה · מכילתא ותנחומא ריש בשלח : ד ויהי בשלח פרעה · היל"ל בהוצאת פרעה · ולמה תלה בפרעה [illegible] בסי' הקודם · ולמה לא נגמר דינו במצרים וע"כ דורש ע"פ גז"ש שבתיבת בשלח מלמדנו שעל שלא שלחם ברצון הש"י שעדיין לא נפרע ממנו על עון שפיכות דמים של הבנים שהשליך ליאור כמ"ש לקמן ס"י אך הש"י שילם לו מדה כנגד מדה ועשה כמו בשלוח הקן שלח האם ולקח לו הבת : ונער פרעה וחילו · כמ"ש לעיל ס"ס א' ועי' לעיל פר' י"ח ס"ג : ואוריש לה ג"ע · שהיה אחת מאותן שחשבו חז"ל שנכנסו בחיים לג"ע וע' במדרש משלי בפסוק ותקם בעוד לילה · ובמדרש קהלת פסוק חופר גומץ ובמ"ר פר' י' ס"ב : ה שלחיך פרדס רימונים · ע' מ"ש לעיל ס"ב · מכילתא סדר בא על פסוק ויהפך לבב פרעה : ונעשו שורות · כדמיון הגפן שנוטעין אותו שורות · והנמשל שכל שבט חנה בפני עצמו · ובכל מעלות שבדברים אלו נמשלו ישראל ע"פ מדה כ"א ע' ב"ר פר' מ"א מעלת התמר וש"נ · ולעיל פר' י"ז ס"ב מעלת התפוח · לקמן ריש פר' ל"ו מעלת הזית : נרד וכרכם · וס"ד מור ואהלות עם כל ראשי בשמים : בנה בה מגדול · הדמיון על בהמ"ק : ומי היה משבחן · פי' ראה מי הודה בשבחן אפילו בלעם שרצה לעקרם : דגלים דגלים · נ"ע שהדגלים נעשו בשנה שניה ואיך יתכן שראה · וע' לקמן פ' כ"ד ס"ד במ"ר פ"ב ס"ח · ולפי מ"ש לעיל ס"א בשם המכילתא והפר"א שלא מת בים יתכן שראה אותם בשנה ב' ואז אמר וי · ועי' ביפ"ת · ויותר נראה שהכוונה כמ"ש וחמושים עלו כדרך הולכי מלחמה שהולכים מסודרים · וענין כהונה ולויה קבלה היתה ביד ישראל במצרים שכן יהיה כמ"ש ס"א ב' כ"ז וכמ"ש לקמן סי' ל"ט עי' מש"ש : ו נפשנו כצפור · דורש חמשה פסוקים של צפור שונים במשמעותם וסותרים זה את זה וע"פ סידור המשל מבואר הכל · ובנמשל שכנסת ישראל נמשלה ליונה · ושם צפור כולל

יפה תואר

אלא : והרי בניו יוצאים · נראה שצ"ל עוד ועם כל זה אינו מניח אותי כי זו היא תלונתו כמ"ש לעיל : [illegible]

ידי משה

שימותו שבהמות והלא היא : שנאמר כל שוביהם החזיקו בם מאנו שלחם פסוק הוא בירמיה נ"ן [illegible]

אליה ברחה הימנו למקום אחר עלה וישב לה בקנה נפלה האש בקנה ונשרף הנחש פרחה הצפור וישבה לה בגג כיון שנשרף הנחש והקן אמרו לצפור עד מתי את פורחת ממקום זה למקום זה הלכה ומצאה לה קן נאה ומשובח וישבה לה בתוכה · כך היו ישראל במצרים והיה פרעה הנחש מתחכם עליהם שנאמר הבה נתחכמה לו והוא נמשל כנחש שנאמר (יחזקאל כט) הנבא על פרעה התנים הגדולי' ברחו ישראל מפניו שנא' (הושע יא) יחרדו כצפור ממצרים· וכיון שיצאו ישראל ממצרים נשרף פרעה באש שנא' (שמות טו) תשלח חרונך יאכלמו כקש · ישבו להם ישראל במקום אחר שנאמר (תהלים קב) ואהיה כצפור בודד על גג ואח"כ ברחו כצפור ממקום למקום שנא' (משלי כז) כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו · וכשבאו לא"י מצאו להם קן שנאמר (תהלים פד) גם צפור (יג) מצאה בית · (יד) וכן דוד אמר (שם קלב) עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב · לכך נאמר נפשנו כצפור נמלטה: ז ד"א ויהי בשלח פרעה · כששלח פרעה את העם מי צווח ווי פרעה משל למלך שהיה בנו הולך למדינה אחת הלך ושרה אצל עשיר אחד וקיבל העשיר בנו של מלך בעין טובה כיון ששמע המלך מי קבל בנו ובאיזה מדינה הוא היה משלח אגרת אצל אותו האיש ואמר לו שלח את בני פעם אחת וב' וג' היה משלח בכל זמן ובכל שעה ושעה עד שהלך והוציא לבנו בעצמו · התחיל אותו האיש צועק על שיצא בנו של מלך מתוך ביתו אמרו לו שכניו למה אתה צועק אמר להם כבוד היה לי כשהיה בנו של מלך אצלי שהיה המלך כותב אגרת לי והיה זקוק לי והייתי ספון בפניו עכשיו שנמשך בנו של מלך מאצלי אינו נזקק לי בדבר לכך אני צועק · כך אמר פרעה כשהיו ישראל אצלי היה הקב"ה זקוק לי והייתי ספון בפניו והיה משלח לי אגרת בכל שעה ואומר (שמות ט) כה אמר ה' אלהי העברים שלח עמי · והיה פרעה שומע מפי משה שלח את בני ולא היה מבקש לשלחם · כשירד הקדוש ב"ה למצרים והוציא את ישראל שנאמר (שם ג) וארד להצילו מיד מצרים · התחיל פרעה צועק ווי ששלחתי את ישראל לכך נאמר ויהי בשלח פרעה: ח (טו) ד"א ויהי בשלח פרעה מי אמר ווי משה אמר ווי משל לאחד שנעשה לבתו של מלך שושבין והיה רואה (טו) במזל שהוא מוציאה מבית אביה ואינו בא עמה לבית החתן לחופתה התחיל בוכה אמרו לו מפני מה אתה בוכה אמר להם בוכה אני שנתיגעתי להוציאה ואיני בא עמה לחופתה · כך אמר משה צועק אני שנתיגעתי להוציא את ישראל ממצרים ואיני נכנס עמהן לארץ לכך ויהי בשלח: ט ד"א ויהי בשלח פרעה משל לאחד שמצא צרור של מרגליות ולא היה יודע מה בידו אמר לאחד בדרך רצונך ליטול הצרור הזה שבידי אמר לו למה לי צרור שלך אמר לו טול אותה ואיני עומד בפניך נטלה הימנו כיון שנכנס במדינה ישב וחרז הגדולות לעצמן והקטנות לעצמן והבינוניות לעצמן נכנס אותו שמסר לו את הצרור בעיר וראה את האיש שנטלו הימנו שפתחן בחוץ ואדם בא ליקח ממנו ואמר לו קטנה זו בכמה אמר לו בק' רבוא והגדולה בכמה אמר לו באלף רבוא (יב) והבינוניות בכמה אמר לו בח' מאות רבוא כיון שראה כך קרע בגדיו אמר (טז) כל העושר הזה בידי היה וחנם הוצאתי מידי אוי לו לאותו האיש שכך הוציא מידו · כך היה פרעה · (יג) הצרור של מרגליות אלו ישראל שהיו בידו שנאמר (שיר א) צרור המור דודי לי · התחיל צווח קומו צאו · התחיל משה מונה אותן (יד) שש מאות אלף חוץ משבטו של לוי שלא מנה אותן · כשראה פרעה כל האוכלסין התחיל צווח ווי הוי ויהי בשלח פרעה: י ד"א ויהי בשלח פרעה הה"ד (תהלים סו) אמרו לאלהים מה נורא מעשיך ברוב עזך יכחשו לך אויביך · ר' יוחנן בשם ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר א אמרו (יז) לפעלא טבא יישר כחך כיצד הנצלבין צולבין את צולביהן (טו) הנהרגין הורגין את הורגיהן · המן חשב לתלות את מרדכי ותלו אותו ואת בניו · פרעה אמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והוא הושלך לים שנאמר (שמות טו) מרכבות פרעה וחילו ירה בים · הוי אמרו לאלהים מה נורא מעשיך· מהו ברוב עוזך יכחשו לך אויביך ישתברו · ר' ברכיה אמר יעשו כזבים בדבריהם כענין שנאמר (ויקרא ה) וכחש בעמיתו · (יח) אתה מוצא ב נבוכדנצר אמר (דניאל ג) ורוה די רביעאה דמי לבר אלהין מה עשה לו הקב"ה (יט) מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו

מסורת המדרש א אסתר רבה פרשה י' · מדרש תהלים מזמור כ"ב · פסיקתא רבתי פיסקא י"ט · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' · ועמ"ש בהערות ותקונים · ילקוט סדר בא רמז קס"ו · ילקוט כאן רמז רכ"ה · ילקוט תהלים רמז תש"ל · ב ירושלמי שבת פרק ו' · שיר השירים רבה פרשה ז' פסוק ט' · מדרש שמואל פרשה ה' · אגדת בראשית פרק כ"ז ·

חדושי הרש"ש

(יב) הבינוניות כו' בח' מאות רבוא · נראה דצ"ל ה' מאות רבוא: (יג) הצרור כו' אלו ישראל כו' שנאמר צרור המור דודי לי · לכאורה זה קאי על הקדוש ברוך הוא דהכתיב דודי וכן דרשוהו בשבת (פ"ח ב') על הקב"ה · וכיוצא בזה דקדקו התוספות שם ע"א ד"ה פריו ע"ש: (יד) שש מאות אלף חוץ משבטו של לוי כו' · ר"ל דהן היו המעולין מכל ישראל · ובהן היה המעולה משפחות הקהתי כדאיתא לקמן בס"פ במדבר באורכה והוא נגד הגדולות והבינוניות והקטנות שבמשל המרגליות · וזה שלא כדברי הרמב"ן בר"פ תשא שממנין הראשון שהיה לנדבת המשכן היה גם בני לוי בכללן כי עדיין לא נבחרו כו' וכמנין דתוס"פ כתיב אך את מטה לוי לא תפקוד אבל מקודם היו גם הם בכלל והכא חזינן דאף תיכף אחר יציאתן לא נמנו בכלל בנ"י · גם מש"כ שם עוד לפרש כשש מאות אלף רגלי הגברים · היינו מבן י"ג שנה ומעלה נפלאתי מאד · דא"כ איך יתכן מספרם בזמן נדבת המשכן מבן עשרים ומעלה (כמפורש בקרא בפרשת פקודי) עוד יותר על ת"ר אלף · בג"א ותקי"ן · שהרי אותם שהיו מבן י"ג ומעלה לא נעשו כולן בני כ' אז · וכמותם יחסרו עוד ממנין ת"ר אלף ולע"ג · ורש"י פירש הגברים מבן כ' וכן במדרש נשא פי"א ששים גבורים כו' אלו ס' רבוא שיצאו ממצרים מבן כ' ולמעלה וכ"ה בהדיא בפסוק זה · ואולי יאמר הרמב"ן כיון שהכתוב אומר כשש מאות אלף כו' בכ"ף משמע שאינו מכוון (וכ"כ בעצמו שם לעיל) ויאמר שהיו יותר מת"ר אלף כ"כ עד שימולא מהם אותן שלא פלו עדיין אז לבני כ' ואשר מתו בינתיים ועוד הג"א ותק"ן העודפים ודוחק: (טו) הנהרגין הורגין את הורגיהן · בסוף אסתר רבה איתא עוד המשוקעין בים משקיעין את משקיעיהן וכן בילקוט כאן:

חדושי הרד"ל

דגלים התחיל נוות כו' · בשה"ר פ"ד פי"א עיין שם: (יג) מצאה בית · ודרור קן לה וכן דוד כו' כצפור נמלטה וגו' הפח נשבר ואנחנו נמלטנו ד"א ויהי כו' כצ"ל: (יד) וכן דוד אמר עד אמצא מקום לה' · נראה ר"ל שכל שנודדת צפור כנסת ישראל כן אים זה הקב"ה נודד ממקומו עד שמצא דוד מקום בהמ"ק מקום לה' משכנות וגו' (ועיין בריש הקדמת תקוני זוהר): (טו) ד"א ויהי בשלח כו' משה אמר וי · כמ"ש לעיל ס"פ שמות אקרא דעתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם עתה תראה ולא במלחמת ל"א מלכים לכן כשנתקיים בשלח פרעה נזכר משה על הגזירה שעליו וצווח ווי (ותחלה משום צער ישראל שהיו עדיין בגלות לא פנה לצער עצמו כנ"ל): (טו) במזל שהוא מוציאה מבית אביה ואינו בא עמה לחופתה התחיל בוכה כו' כצ"ל: (טז) כל העושר הזה · היה בידי כו' כצ"ל: (יז) לפעלא טבא · לפועל ואומן שעושה מלאכה בטוב אומרים לו יישר כחך · שכן היה דרכה לומר להם אייש"ר כמ"ש בירוש' סוף פ"ה דשביעית · ובשלשי אסתר רבה הלשון במאמר זה מה דחילין אינון מוגנין דילך וכן בילקוט תהלים שם: (יח) אתה מוצא כ"כ כו' · ירושלמי ספ"ו דשבת שה"ר פ"ז מדרש שמואל פ"ה · וע' אג"ב פכ"ז: (יט) מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו · בשה"ר שם הלשון ירד מיכאל המלאך וסטרו על פיו · ובירושלמי ומדרש הלשון יצא מלאך סתם (ובאג"ב שם הלשון בשלקה סתם ולא פירש מה לקה · ואפשר היינו

פירוש מהרז"ו

כולל גם היונה כמ"ש בין הבתרים ותור וגוזל וע"ז אמר ואת הצפור לא בתר: הנחש מתחכם · כלשון הפסוק והנחש היה ערום · והנחש הוא תנין וכמ"ש לעיל פ"ג סי' י"ב: יחרדו כצפור · כמ"ש ויוגד למלך מצרים כי ברח העם: תשלח חרונך · כמ"ש לקמן סוף פ' כ"א שנפלו גם אותם שנשארו במצרים: ישבו במקום אחר · שלא חזרו למצרים רק מהים למדבר ממסע למסע בלא קביעות: גם צפור מצאה · וס"ד את מזבחותיך ה' צבאות היינו בבהמ"ק · וזהו מ"ש דוד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב היינו כנסת ישראל כנ"ל ובזה נוסדו הפסוקים החמשה · וענין המשל והנמשל ישבה בקנה · ישראל במצרים בימי יוסף בשלוה · מבקש לעלות אחריה לאכלה אחר מות יוסף · ברחה היונה ביציאתם ממצרים · נפלה האש בקנה בקריעת ים סוף כצ"ל · פרחה הצפור · מים למדבר · וישבה לה בגג שנתעלו בסיני בקבלת התורה · ומ"ש בדד שהם לבד קבלו התורה · פורחת ממקום זה למקום זה · מ"ב מסעות עד שבאו לארץ קן נאה ומשובח בבהמ"ק ודוק מאוד גם בפסוקים · וע' מכילתא סדר בא פסוק ויוסע מד"ת מזמור פ"ד · וצ"ע שלא חשב אלא ה' פסוקים אלו · ויש עוד פסוקים בדומים לאלו שכתוב בהם צפור: ז וקיבל העשיר את בנו · והנמשל שקבל את יוסף ויעקב והשבטים · וכמ"ש לעיל פ' י"ח ס"ו: ואומר להצילו · פסוק זה כתוב בסנה ובא ללמדנו שסוף המעשה שהיה במכת בכורות שהיה בעצמו כ"י בישר תחלה בסנה וכמו במדין דבישר תחלה על מכת בכורות: ח משה אמר וי · ורמוז במ"ש ויסב אלהים את העם דרך המדבר וכמ"ש לעיל פ"ב ס"ד וינהג את הצאן אחר המדבר וש"נ ע"ש ותבין כאן: ט חוץ משבטו של לוי · הנה כאן כתוב כשש מאות אלף רגלי הגברים · משמע שלא היה יותר · אך אחר העיון הדבר מוכרח שאצל המשכן היה החשבון ת"ר אלף ועוד ג' אלפים וד' מאות · וכן בריש במדבר שנתוסף על החשבון של יוצאי מצרים ג' אלפים וה' מאות על שנתחדש החשבון בתשרי וכמ"ש במ"ר פ"א ס"ט ובביאורי שם ובריש במדבר מפורש והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם וכן לא היה בחשבון של שקלי המשכן ולא בחשבון יוצאי מצרים ודו"ק: י לפעלא טבא יישר כחך · הנה מ"ש מה נורא מעשיך אין זה יישר כח · ויתכן שדורש אמרו לאלהים מלשון ה' האמירך וכן אמרו לאלהים מלשון תודה והחזקת טובה וגם יתכן שעל שאמר אמרו לאלהים ואם הכוונה על מ"ש מה נורא מעשיך למה אמר כאן בלשון זה יותר מאצל כל תהלות אלא פירושו ע"פ מדה ע' אמרו לאלהים מה שאומרים לכל פועל טוב וכמ"ש פסחים קי"ח הללו את ה' כל גוים על נסים ונפלאות דעביד בהדייהו ומ"ש מה נורא מעשיך ענין אחר הוא וע' ב"ר פ' ל"ב ס"ג · ובמדרש תהלים כ"ב הגירסא אמרו לאלהים וגו' ר"א בנו שריב"ג אומר מה דחלין אינון מגנייא דילך הנהרגים וכו' הנצלבים וכו' השקעים וכו' הנשרפים וכו' והנשלכים וכו' ועי' בסוף מדרש אסתר: פרעה אמר · וכמ"ש לעיל ס"ד ע"ש: ישתברון · שהיל"ל ברוב עוזך תכניע אויביך ויודו לאמיתך ולא יכחשו לך · ע"כ דורש יכחשו מענין מ"ש ובשרי כחש משמן שהוא ענין שבירה · ור' ברכיה דורש שיכחשו ויכזבו את עצמם לך: מסרו למלאך השטן · עי' ש"ר פסוק אמרתי אעלה

מתנות כהונה

(עלה הנחש ישב לו בקינה גרסינן): ספון · מסוב כן פירש"י ריש מגילת רות: [מאצלי אינו נזקק גרסינן: למה לי צרור שלך גרסינן]: ואיני עומד בפניך · [כלומר איני מוחה בידך: [ישב וחרז הגדולות גרסינן: ה"ג נכנס אותו שמסר לו את הצרור]: הנצלבין · שנגמר דינם לצליבה: [ועיין בערוך ערך מגנייא וסוף מדרש אסתר ובילקוט תהלים מזמור ס"ו]: יכחשו כו' · כד"א ובשרו כחש משמן שהבשר נתדלדל ונחסר משמנו: מנגדו · מלקהו כדאמרינן רב מנגיד מאן דמקדש בביאה ריש מסכת קדושין: ולא

ידי משה

ליאור להמית אותן אף אני אקיים התנאי ואקח את כתך לי ואותך אשליך ליס: מי אמר ווי משה · י"ל בן המחבר ע"ד שכתבתי לעיל שאמר משה שלח נא ביד תשלח שהיה משה ירא לילך למצרים בשביל שבועת יתרו והכר כדיעה שבסימן רכ"ת שאף לצורך מצוה בעינן דעת המשביע והנה לדיעה זו ס"ל אף אם מת המשביע אין מתירין בלתי ידיעתו משא"כ לדיעה שפליג שם וס"ל שלצורך מצוה לא בעינן דעת המשביע ס"ל ג"כ אם מת המשביע מתירין ואיתא כי קרוב הוא קרובה אותם שבועה שאמר אם תשקור לי ולניני וגו' וכשראה משה שאמר הקב"ה שלא נחם הקב"ה דרך ארץ פלשתים מחמת הטעם פן ינחם וקשה למה לי זה הטעם תיפוק ליה משום כי קרובה השבועה של אבימלך אלא ע"כ כשמת המשביע מתירין וא"כ לצורך מצוה נמי מתירין וא"כ ראה משה שחטא במה שהירב וע"כ לא יכנס לא"י כנ"ל: טול אותן וכו' · פירש שיודע היה שהם מרגליות אך שלא היה מנוקבים ולא חשב אותן לכלום ונתן אותם לחבירו וגם הוא לא לעיל במדרש וזו היתה תשיבותו ומה שמביא המדרש את הכתובים כה אמר ה' אלהי העברים שלח את עמי ואחר לשלחו אינם נראים על תשובות פרעה והתפארותו בזה · רק נראה שה' השגיח על ישראל ובזה נוכח פרעה כי גם הברכות אשר היו בארצו באו מאת ה' המשגיח על מושב בני ישראל: משה אמר ווי · כי משה ידע אשר לא יכניס את ישראל לארץ וכמ"ש המדרש על הכתוב עתה תראה ולא במלחמת ל"א מלכים ועמ"ש שם · ותוכן המשל ללמד לנו כי משה לא התאונן על מותו אשר בא קודם לזמן הזה · כי לאים אלהים כמהו טוב מותו מחייו · אבל כל תאניתו היתה למה לא יזכה לראות בשמחת ישראל בבואם לארצם אשר נשבע ה' לאבותינו לתת להם: אמרו לאלהים מה נורא מעשיך · טעם אגדה זו לתרץ למה תלה השליחות בפרעה וכדלעיל לכן מביא הדרש הזה בשביל שהוא אמר לא אשלח · כתב בדבריו ואמר להם צאו לשלום · וגם י"ל דדרים ויהי מלשון ווי כי צעק ווי למה לא יכול לעמוד בדבריו ונתפס בכזביו: לפעלא טבא כו' עמ"ש בזה הענין בסוף אסתר ביפה ענף וביפה קול כחוט

יפה תואר

נאמר ואולם בעבור זאת העמדתיך והא דאמר ויהי בשלח פרעה לאו למימר שבעת יציאתו ממצרים היתה צעקתם אלא פי' ב' בשלח כמו בעבור וכמ"ש לעיל ואע"ג דלא הוה השתא רמיז לה קרא השתא משום דעסיק בשליחותם: שנאמר ואהיה כצפור בודד על גג · דמסעות ישראל במדבר מיירי כדאמר באיכה רבתי אמר הקב"ה שקדתי להכניס בני מיד לא"י ואהיה כצפור בודד מה צפור זה מתנודד מגג לגג מגדר לגדר ומאילן לאילן משובך לשובך כך כשיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת [ומדרים הקרא הזה על ישראל כמו דכתיב שם מפני זעמך וקצפך · כן היה במסעותם יען כי קצף ה' על עונם טלטלם ממסע למסע · וכביכול גם השכינה נדדה עמהם]: והייתי ספון בפניו כו' · זה תמוה מאד כי שליחות ה' לפרעה לא הביאה לו תועלת והנאה רק מכות אנושות ולא יכל להתפאר בשליחות ד' כי נחשב היא בעיניו וכמו במשל · אבל הפירוש הוא כי גם ברכה באה לארצו בשבת ישראל שם בראשונה כי בשביל יעקב נסתלק הרעב והנילוס היה עולה לרגלי פרעה כדאיתא

ואומר לו אי רשע ליהה סרוחה אמור מה ראית התחיל אומר (דניאל ג) בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי · (טז) לא כתיב אלא מלאכיה · הוי ברוב עוזך יכחשו לך אויביך · יעשו כזבים דבריהם · ועוד אמר נבוכדנצר (שם ד) ולא איתי די ימחא בידיה אמר לו הקב"ה רשע ליהה סרוחה שמא אני מעביר בייא על בריה חזר ואמר די כל מעבדוהי קשוט וכל אורחתיה דין · הוי ברוב עוזך יכחשו לך אויביך · א פרעה ע"י שאמר מי ה' חזר ואמר ה' הצדיק וע"י שאמר וגם את ישראל לא אשלח הוא היה מחזיר על פתחיהן של ישראל ואומר להם לכו לשלום צאו לשלום הוי ברוב עוזך יכחשו לך אויביך: יא ב ולא נחם אלהים דרך ארץ · שלא נהג עמם כדרך כל הארץ היאך (כ) דרך כל הארץ מי שהוא קונה עבדים קונה אותם על מנת שיהיו מרחיצין אותו וסכין אותו ומלבישין אותו וטוענין אותו ומאירין לפניו אבל הקב"ה לא עשה כן לישראל אלא לא נחם אלהים כדרך כל הארץ אלא שהיה מרחיצן שנאמר (יחזקאל טז) וארחצך במים · וסך אותן שנאמר ואסוכך בשמן · והלבישן שנאמר ואלבישך רקמה · ונשאן שנאמר (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים ומאיר לפניהם שנאמר וה' הולך לפניהם יומם · לכך נאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ (וגו' · ולא נחם אלהים דרך ארץ) פלשתים · למה ג אלא שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים עד שלא שלם הקץ (כא) ונהרגו מהם ל' רבוא ולמה נהרגו שחשבו מיום שנדבר אברהם בין הבתרים וטעו ל' שנה שנאמר (תהלים עח) בני אפרים נושקי רומי קשת לולי שטעו לא יצאו מי היה חפץ להוציא אל הרג בניו · אפרים שנאמר (הושע ט) ואפרים להוציא אל הורג בניו והרגום פלשתים שנאמר (ד"ה א ז) ובני אפרים שותלח והרגום אנשי גת · והיו עצמותיהם שטוחין בדרך חמרים חמרים שכבר היה להם ל' שנה שיצאו עד שלא יצאו אחיהם ממצרים · אמר הקב"ה אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחין בדרך יחזרו למצרים · למה"ד למלך שנשא אשה וביקש לילך למדינתו הושיבה באפריון ולא הספיק ליכנס למדינה עד שמתה אשתו קברה על פתח המדינה ואח"כ נשא אחותה אמר המלך הריני מסבבה שלא תראה קברה של אחותה ותחזור לה · מה עשה סיבבה מאחורי המדינה · כך אמר הקב"ה יהיו מסבבים את הדרך כדי שלא יראו עצמות אחיהם מושלכין בדרך ויחזרו למצרים · מה עשה הקב"ה נטל דמם של בני אפרים וטבל בו כליו כביכול שנא' (ישעיה סג) מדוע אדום (כב) ללבושך · אמר הקב"ה (כג) איני מתנחם עד שאנקום נקמתן של בני אפרים שנאמר ולא נחם אלהים: יב ד"א ולא נחם אלהים · אע"פ ששלחם פרעה לא נתנחם הקב"ה · מלה"ד למלך שנשבה בנו והלך אביו והצילו מן הלסטים והרגן והיה הבן אומר לאביו כך וכך עשו לי כך וכך הכו אותי ושעבדו אותי אע"פ שהרגן לא היה מתנחם אלא היה אומר כך וכך עשו לבני · כך עשו המצריים שעבדו את ישראל שנאמר וימררו את חייהם הביא עליהם הקב"ה י' מכות וגאל את בניו אף על פי כן היה אומר איני מתנחם עד שאהרוג לכלן שנאמר (שמות יד) וינער ה' את מצרים בתוך הים וכתיב (שם) סוס ורוכבו רמה בים · וכתיב (יואל ד) מצרים לשממה תהיה לכך נאמר ולא נחם: יג ד"א ולא נחם (כד) ממצרים לא"י י"א מסעות אלא נשאם הקב"ה דרך המדבר מ' שנה שנאמר (דברים א) אחד עשר יום מחורב · ואח"כ ויהי בארבעים שנה לכך נאמר ולא נחם אלהים · ד"א ולא נחם אלהים · משל למלך שהיו לו בנים ונשבו והיו בשעבוד ומתו מהן ירד המלך והציל מה שנשתייר מהם והיתה שמחה לפניו על שהציל את בניו אבל לא היה מתנחם על אותן שמתו: יד (כז) ד"א ולא נחם אלהים ארשב"ל משל לבן מלך שנשבה ביד הברברים והיו משעבדים בו יותר · לימים הלך המלך והציל את בנו מידן · אמר המלך לבנו בני אני שמח על שהצלתיך מידן אבל איני מתנחם (כה) עד שאני משתעבד בהם כשם ששיעבדו בך · כך כשהיו ישראל במצרים היו משעבדים בהם בטיט ובלבנים ונגלה עליהן הקב"ה והצילן והיתה שמחה לפניו על שהצילן · אמר איני מתנחם עד שארדה אותן לים שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף ·

מסורת המדרש א לעיל פ"ט · פסיקתא רבתי פיסקא י"ט · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י' · מכילתא כאן ריש פ"א · אגדת שמואל פ"ס · תנחומא כאן סימן א' · ילקוט כאן רמז רכ"ו · ילקוט שמואל א' רמז פ"ג · ב עי' בפסיקתא דרב כהנא פי' י' · ג עי' סנהד' צ"ב · פסיקתא דרב כהנא פי' י' · פדר"א פמ"ח · מכילתא כאן פ"א · ילקוט כאן רמז רכ"ז · ילקוט יחזקאל רמז שנ"ו · ילקוט ד"ה רמז אל"ף ע"ז ·

חדושי הרד"ל

סיינן מ"ש בפה"כ שם שנ"ג נעשה תליו צרוף ע"ש) · ואפשר היה זה באותה שעה כשקרב לתרע אתון נורא יקידתא לומר לתמ"ו פוקו · אז לקה באש על מאמרו : (כ) דרך כל הארץ מי שקונה עבדים כו' · לקמן פכ"ם : (כא) ונהרגו מהם ל' רבוא · בת"י פ' זו ובפדר"א פמ"ח איתא מאתים אלף (ועמ"ש בס"ד בביאורי שם) ... שנהרגו שם בני אפרים : (כג) איני מתנחם עד שאנקום נקמתן של בני אפרים · אפשר רמז נקמה זו לעיל דכתיב ... לא"י · שלשה ימים שנאמר דרך שלשת ימים נלך וכו"כ (בפירוש הרשב"ם ע"ש) · אלא נשאם הקב"ה דרך המדבר ... בארבעים שנה כנ"ל : (כה) עד שאני משעבד בהן כשם ששעבדו כו' · עד שאוריד אותם לים · שניערם בקרקע הים ...

חדושי הרש"ש

(טז) לא כתיב כו' · הוא ע"פ התרגום והיד"מ ל"ד בכאן : (יז) ד"א ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים
... בביאורי שם) : (כב) ללבושך · מ"כ שהראיה מסופים ובגדיך כדורך בגת · דדרש ליה בגת פלשתים ... ע"ל דכתיב (תהלים ס') עלי פלשת התרועעי וכתיב לעיל מיניה אפרים מעוז ראשי : (כד) ממצרים ... המדבר י"א מסעות שנאמר אחד עשר יום מחורב ואח"כ (כפשטא) היו מ' שנה שנאמר ויהי ... קרקע הים אשר שם חומר מים רבים (חבקוק ג') וכדלקמן פכ"ד שהיו אומרים במצרים טיט וחומר

מתנות כהונה

[מה ראית כו'] : ולא איתא דימחא כו' · משמעותיה אף אם נהג עם בריה שלא כשורת הדין אין מוחה בידו : בייא · צעקת חמס על עוות הדין · ועי' בב"ר פר' נ"ג : לכך נאמר כו' · בפסיקתא מסיים בו וכל כך למה כי קרוב הוא שנאמר לבני ישראל עם קרובו : [ה"ג ולא נחם אלהים דרך ארץ וגו' ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים] : שחשבו כו' · והיה להם לחשוב מיום שנולד יצחק שמברית בין הבתרים עד לידת יצחק היה ל' ...

פירוש מהרז"ו

עלה בתמר ושם איתא שמיכאל המלאך סטרו וכו' וע' לעיל פ' י"ח ס"ה באריכות : ולא איתי די ימחא · ע' מ"כ · ומ"ש אמר לו הקב"ה אין פירושו שהקב"ה דבר עם ל"נ והוכיחו אלא פי' שהנו דורשים כן מהפסוקים שזהו דיבר אלהי עפ"י רוח קדשו · ומבואר בזה שבפסוק ל"א כתוב ומנדעי יתוב עלי וגו' עד ולא איתא מן די ימחא וגו' ובפסוק ל"ג כפל עוד הפעם ומנדעי יתוב עלי עד די כל מעבדוהי קשוט וגו' ופי' שתחלה היה כחית ...

יפה תואר

ידי משה

(מדרש רבה שמות)

ריב״ל אמר משל למלך שהיה לו י״ב בנים והיה לו י׳ אוסיות אמר המלך אם אתן אותם לבני נמצא אני עושה ביניהן מריבה · אלא הריני ממתין עד שאקנה עוד שתים ואח״כ אחלקם ביניהם · כך אמר הקב״ה אם אני מכניסן עכשיו לארץ אין בה חלק לי״ב שבטים אלא הריני (כו) מעכבן במדבר עד שירשו את עבר הירדן ויטלוהו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה ואח״כ אני מכניסן לארץ לכך נאמר ולא נחם אלהים: מתן ד״א ולא נחם אלהים · משל למלך שהיה לו בן והיה מבקש ליתן לו ירושה ואומר אם נותנה לו אני עכשיו עדיין קטן הוא ואינו יודע לשמרה · אלא עד שילמד בני כתבין ויעמוד על עמקן ואח״כ אני נותנה לו · כך אמר הקדוש ב״ה אם אני מכנים עכשיו ישראל לארץ עדיין לא נתעסקו במצות ואינן יודעין עסקי תרומות ומעשרות · אלא אתן להם את התורה ואח״כ אכניסם לארץ: מתן ד״א ולא נחם אלהים · למה דרך ארץ פלשתים א״ר שמעון בר אבא א״ר יוחנן [א] כיון ששמעו הכנענים שישראל נכנסין לארץ עמדו וקצצו הנטיעות שהיו להן כיון ששמעו שנתעכבו במדבר מ׳ שנה היו סבורים שבמדבר תהא דירתם עמדו ונטעו נטיעות וגדלו אותן ואח״כ הכניסן לארץ · ורבינו הגדול אומר לפי שביקש הקב״ה ליתן אימתן של ישראל על עובדי כוכבים עכבן מ׳ שנה במדבר (יח) (כז) ומאיר להם בעמוד ענן ביום ובעמוד אש לילה ושמעו כל העובדי כוכבים ונפלה עליהם רעדה (כח) שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד (כט) ואחריו מה כתיב תביאמו ותטעמו: רן ויסב אלהים את העם · כגון סוחר אחד שקנה (ל) פרה לקנין והיה ביתו אצל בית השחיטה אמר אם אני מוליך אותה אל דרך ביתי היא רואה את בית השחיטה ואת הדמים והיא בורחת אלא הריני מוליכה אל דרך אחרת · כך היו בני עזה ואשקלון וכל ארץ פלשתים עתידין לעמוד כנגד ישראל בשעה שיצאו ממצרים אמר הקב״ה שלא יראו ישראל המלחמה ויחזרו להם למצרים שנאמר פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה · מה עשה הקב״ה הוליכן דרך אחרת שנאמר ויסב אלהים את העם: ירח מהו ויסב (לא) שהקיפן הקב״ה כשם שהוא אומר (זכריה ב) ואני אהיה לה נאם ה׳ חומת אש סביב · וכגון רועה שהיה רועה צאנו וראה זאבין באין על הצאן והיה סובב את הצאן שלא ינזקו · כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים (יט) היו אלופי אדום ומואב וכנען ועמלק עומדין ונותנין את העצה היאך לבא על ישראל כשראה הקב״ה כך סבב אותן שלא יבואו עליהם שנאמר ויסב אלהים את העם · ולא בעוה״ז בלבד אלא לע״ל כך · מנין שכך דוד אומר (תהלים קכה) ירושלים הרים סביב לה וה׳ סביב לעמו · ד״א ויסב אלהים את העם מכאן אמרו רבותינו [ב] אפי׳ עני שבישראל לא יאכל עד שיסב שכך עשה להם הקב״ה שנאמר ויסב אלהים: ימן [ג] וחמושים עלו בני ישראל (לב) שעלו מזוינין · ויקח משה את עצמות יוסף עהכ״א (משלי י) חכם לבב יקח מצות [ד] שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף שנאמר ויקח משה את עצמות וגו׳ · אמר הקב״ה למשה עליך נתקיים חכם לב יקח מצות · יוסף היה חייב לאביו לקברו מפני שהוא בנו ואתה לא בנו ולא בן בנו ולא היית חייב לעסוק בו וקברת אותו וכן אני שאיני חייב לבריה אני מטפל בך ואקברך שנאמר (דברים לד) ויקבור אותו בגי (לג) [ה] ומנין היה משה ידע היכן היה יוסף קבור · י״א סרח בת אשר הראה אותו והיה קבור בנילוס מה עשה משה וכו׳ וי״א בתוך הפלטרין היה קבור כדרך שהמלכים קבורים ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים וקולן הולך בכל ארץ מצרים מהלך מ׳ יום ושתקן משה שנאמר (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו · התחיל משה צווח יוסף יוסף הגיע השעה שאמרת (בראשית נ) פקוד יפקוד אלהים

מסורת המדרש א קהלת רבה פרשה ג׳ פסוק י״א · מכילתא כאן פרשה א׳ · תנחומא כאן סימן א׳ · סדר רבה סימן ז׳ · ב פסחים דף נ״ט · ירושלמי פסחים פרק י׳ · תוספתא שם פרק י׳ · ג ירושלמי שבת פרק ו׳ · מכילתא כאן פרשה א׳ · ילקוט כאן רמז רכ״ז · ד סוטה דף י״ג · תוספתא סוטה פרק ד׳ · דברים רבה פרשה י״א כל הענין · ילקוט ברכה רמז תתקס״ז · ילקוט משלי רמז תתקמ״ו · ה סוטה דף י״ג · תוספתא סוטה פרק ד׳ · מכילתא כאן פרשה א׳ · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י׳ · תנחומא כאן סימן ב׳ · תנחומא סדר עקב סימן ו׳ · ילקוט כאן רמז רכ״ז ·

חדושי הרש״ש

פלשתים למה א״ר כו׳ כצ״ל: (יח) ומאיר להם בעמוד ענן ביום · הוא ע״ד מליצה · ור״ל שהיה מאיר עיניהם על ידו בהוראת הדרך כי להאיר ממש לא היה אלא עמוד האש כדפירש״י בפסוק כ״א: (יט) היו אלופי אדום כו׳ ונותנין את העצה כו׳ · הוא ע״פ הכתוב (תהלים פ״ג) כי נועצו לב יחדיו וגו׳ אהלי אדום וגו׳:

חדושי הרד״ל

וביה טיט וחומר: (כו) מעכבן במדבר עד שירשו את עבר הירדן · אפשר ר״ל שבתוך זמן זה כבשו סיחון ועוג את טמון ומואב וטהרו בידם שיוכלו ישראל להורישם ויהיה די לנחלת ב׳ מטות וחצי ש״מ: (כז) ומאיר להם כו׳ לילה ושמעו כל העובדי כוכבים כו׳ · תפס לשון המקרא (במדבר י״ד) שמעו כי אתה ה׳ וגו׳ ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן וגו׳: (כח) שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד · כדמפרש בשה״ר פ״ב פ״ה נפלה אכ״כ אלא תפול כו׳: (כט) ואח״כ מה כתיב תביאמו כו׳ · שע״י זה שנפל שנאמר פחד עליהם היה נקל להם לבא ולהורישם וכמ״ש רחב למרגלים ידעתי כי נתן ה׳ לכם את הארץ כי נפלה אימתכם עלינו וגו׳: (ל) פרה לקנין · לא לשחיטה אלא לגדלה לשם וולדות או לחרישה (והוא שם קנין כמו שם מקנה בלשון תורה): (לא) שהקיפן הקב״ה כו׳ והיה סובב הצאן שלא ינזקו כו׳ · כמ״ש (דברים ל״ב) יסובבנהו (ות״י וכן פרש״י על ענני כבוד) וגו׳ יצרנהו כאישון עינו וגו׳: (לב) שעלו מזויינין · בירוש׳ פ״ו דשבת מפרש ליה לשון חמושים בחמשה מיני זיין דתנן שם סייף וקשת ותריס ואלה ורומח: (לג) ומניין היה משה יודע כו׳ · לקמן פ׳ זאת הברכה ע״ש ובמכילתא:

מתנות כהונה

אוסיות · שדות: עד שירשו את עבר הירדן · שלא נתמלא עדיין האהן: כתובים · כתבים שיודע לכתוב ולקרות: [ה״ג כיון ששמעו הכנענים שישראל כו׳]: שהקיפן הקב״ה · הוא בכבודו סבב אותם: [ה״ג עצמות יוסף עליו הכתוב אומר]: לא יאכל כו׳ · בליל ראשון של פסח: מפני שהוא בנו · ולפיכך העלו אותו ממצרים לארץ כנען: [סרח בת אשר כו׳ · כל זה בפרק קמא דסוטה · ועיין לקמן בפר׳ וזאת הברכה]: פסח

פירוש מהרז״ו

דרכו בטיט כמ״ש דרכת בים סוסיך חומר מים רבים כמ״ש לקמן פ׳ כ״ד בסי׳ ב׳ במצרים טיט וביה טיט: ריב״ל אמר משל · ד״א ופעם אחר על שלא הוליכם דרך פלשתים שהוא במערבה שלא״י שא״כ לא היה כדי חלוקה לי״ב שבטים כי ארץ פלשתים לא היה אפשר ליתן להם כמ״ש מכילתא ריש בשלח כי קרוב הוא שהיה השבועה של אברהם לפלשתים קרובה עדיין · ע״כ הוליכם דרך המדבר שיבואו לא״י דרך מזרח וירשו בארץ סיחון ועוג מדה ט׳ ע״פ מדה י״ז · וכן בסי׳ ע״ו הסמוך ע״פ מדות הנ״ל: מתן עדיין לא נתעסקו במצות · לא הורגלו בעול מצות שלא נתן להם עדיין התורה והמצות וכל קיומם בא״י הוא רק ע״י תורה ומצות וזהו כי קרוב הוא סמוך ליציאת מצרים וזה ג״כ מדה ט׳ ע״פ מדה י״ז שמפורש בתורה שנתן להם תורה ומצות קודם כניסתם לארץ ומקודם נתן להם ג״כ מצות תרומה ומעשר שישמרו בכניסתן לארץ ואיך יתכן שיכנסו קודם שידעו מה שיעשו וזהו כי קרוב הוא: מתן כיון ששמעו · מכילתא ריש בשלח וז״ל למה לא הביאן המקום בפשוטן אלא כיון ששמעו הכנענים שישראל נכנסים עמדו ושרפו כל הזרעים וקצצו כל האילנות וסתרו כל הבנינים וסתמו המעינות אמר הקב״ה לא הבטחתי לאבותם שאני מכניסם לארץ חריבה אלא מלאה כל טוב שנאמר ובתים מלאים כל טוב אלא הריני מקיפן במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו כנענים ויתקנו מה שקלקלו עכ״ל ודייק אשר לא בנית גו׳ אשר לא מלאת גו׳ אשר לא חצבת אשר לא נטעת משמע שהיה לך לעשות כל זה אלא שעשו הם · וזה ע״פ מדה ט׳ · ועיין כל זה באריכות · תנחומא ראה ס״ז: שנאמר תפול עליהם וגו׳ · שעל ידי שהאיר להם בעמוד הענן כו׳ שמעו גו׳ תביאמו וגו׳ ע״פ מדה ז׳ וי״ז וגז״ש דכאן כתיב שמעו עמים ירגזון וגו׳ עד תפול עליהם וגו׳ ולא פירש מה שמעו ומפורש בסדר שלח לך שמעו כי אתה ה׳ בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה ה׳ ועננך עומד עליהם וגו׳ וכן כאן: רן פרה לקנין · פי׳ לא לשחיטה אלא לחלבה ולמלאכה ע״כ צריך לשמרה שלא תראה תמיד בית השחיטה ותחרד: עתידין לעמוד כנגד ישראל · כמו סיחון ועוג ואדום בסוף מ׳ שנה רחוק ממצרים אך פלשתים כי קרוב הוא: ירח מהו ויסב · שהיל״ל וינחם אלהים כמו שהתחיל ולא נחם: כשם שהוא אומר · כמו שיהיה לעתיד בישראל ובירושלים כך עשה במצרים כמ״ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: וה׳ סביב לעמו · מעתה ועד עולם: אלופי אדום וגו׳ · כמ״ש אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב וגו׳ יושבי כנען למה נבהלו ורעדו אלא שרצו להלחם עמהם וע״י קריעת י״ס והנסים נבהלו ורעדו רק על עמלק כתיב ולא ירא אלהים היינו בעת שכולם יראו ובא ונלחם: עד שיסב · דורש ויסב ע״פ מדת ממעל מלשון המסיבה במשנה כדרך השרים והעשירים ובני חורין שאוכלים בהסיבה וכמ״ש ריש פרק ערבי פסחים ועי׳ לקמן פר׳ כ״ה ס״ז במ״ר פר׳ א׳ ריש סי׳ ב׳: ימן שעלו מזויינין · מכילתא ריש בשלח אין חמושים אלא מזויינים ואתם תעברו חמושים וכתיב שם ויעברו בני גד ובני ראובן וגו׳ חלוצים וגו׳ חלוצי צבא עכ״ל הרי שמ״ש חמושים היו חלוצי צבא עם כלי מלחמה: שכל ישראל היו עסוקים · כמ״ש ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וגו׳ עי׳ לעיל פר׳ י״ח סוף ס״י ד״ר פר׳ ח׳ ס״ד ועי׳ לקמן פ״ו ס״ג · ועי׳ סוטה י״ג · מכילתא ותנחומא ריש בשלח: אמר הקב״ה · היינו ע״פ גז״ש אנו דורשים שאמר כן שלמה ברוה״ק: יוסף היה חייב · בסוטה שם במשנה ובגמרא: וקברת אותו · פי׳ עסקת בצרכי קבורתו והחושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה: וכן אני · ע״פ מדת מנגד: סרח בת אשר · ב״ר פצ״ד ס״ט וש״נ: מה עשה משה · הכוונה על מ״ש במכילתא ובד״ר פר׳ י״א ס״ז וז״ל אמרה לו במקום הזה שמוהו · עשו לו מצרים ארון של מתכות ושקעוהו בתוך נילוס ובא ועמד על נילוס נטל צרור וזרק לתוכו וזעק ואמר יוסף יוסף הגיע השבועה שנשבע הקב״ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו תן כבוד לה׳ אלהי ישראל ואל תעכב את גאולתך כי בגללך אנו מעוכבים ואם לאו נקיים אנחנו משבועתך מיד צף ארונו של יוסף ונטלו משה · ואחר שכתבתי זאת מצאתי כן בהדיא בתוספתא דסוטה ושם חסר מ״ש במכילתא נטל צרור ולמדים זה מזה · ומ״ש נטל צרור וכו׳ וצף ארונו כמ״ש אצל אלישע הנביא כשנפל הברזל אל המים נטל עץ וזרק לתוך המים וצף הברזל וק״ו למשה רבן של כל הנביאים: כלבים של זהב · מרומז בפסוק והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים וגו׳ ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו וגו׳ ואח״כ אלא משמע שבעת שיהיה צעקה גדולה במצרים היינו בחצי הלילה אז לא יחרץ כלב לשונו לישראל · ויקשה שהרי מפורש שציוה לישראל ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר ואיך יחרץ עליהם הכלב · ועוד שהיל״ל לא יצעק כמ״ש והיתה צעקה וגו׳ או לא יגבח

ידי משה

כו׳ · פירוש שלא כתב בר אלהין אלא מלאכים · וצ״ל ב׳ תיבות בר י״ה פירוש בר אלהין: עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות · וקשה דילמא על כל העוסקים במצות אמרה התורה זה וצ״ל לפי שקשה בפסוק זה שאמר ויקח משה וגו׳ והיה לו לומר ויעל משה כמ״ש יוסף והעליתם את עצמותי · אלא דנקט קרא לשון קיחה פי׳ שלקח העצמות במקום קיחת כסף וזהב מה שלקחו אחרים ונופל שפיר לשון ויקח ודו״ק: ומניין היה משה יודע היכן היה יוסף קבור · מקשים העולם למה לא מקשה על הפסוק והיאך תלוי זה בדרוש שלפניו וצ״ל ליישב ע״ד דאית׳ ברש״י עצמות כל השבטים העלה עמו ומסתמא היו עצמות כל השבטים ג״כ נקברים במקום שהיו עצמות יוסף נקברים ופריך הכי על מה שמסיים אמר הקב״ה אתה לא בנו ולא בן בנו אייך וכו׳ ומניין פי׳ הואיל ומשה לא ידע היכן יוסף קבור כי שמא היה מוכרח ליקח אף עצמות יוסף הואיל והיה מחויב להתעסק בעצמות אבי אביו הוא לוי ומתוך שלא ידע איזו הם לקח כל העצמות וכוונתו היה רק על עצמות אבי אביו ומחויב בהם ודו״ק היטב וא״כ עיקר קושיתו הוא מניין היה יודע היכן עצמות יוסף קבור פי׳ מתוך שלא ידע מהיכן עצמות יוסף והיכן עצמות אבי אביו והיה מן ההכרח ליקח כל העצמות לזה משני שהגיד לו סרח בת אשר וא״כ היה לו ליקח רק עצמות אבי אביו מה שמחויב ולקח אף עצמות יוסף ע״כ א״ל הקב״ה אייך כו׳: והיו

יפה תואר

דמשמע שגם פרעה נטבע משא״כ מהכתובים בתורה לא מצינו מפורש שגם פרעה נטבע דכתיב רק סוס פרעה מרכבות פרעה וחיל פרעה: אלא אתן להם את התורה ואח״כ אכניסם לארץ · לאו דוקא מיד אחר מתן תורה דהא ארכו ארבעים שנה עד שבאו לארץ אלא פירושו עד שירבו שיהיו ויהיו מורגלים בלמוד התורה ובמצותיה · כדי שכבואם לארץ יהיו בקיאים בדקדוקי מצות וכדקאמר תחלה עדיין לא נתעסקו במצות · והנה בכל הטעמים שנתן המדרש למה עכבם במדבר ימים רבים ובמכילתא איתא עוד טעמים לזה יקשה שלא מפורש נאמר בקרא כי בחטא המרגלים נתעכבו ארבעים שנה וי״ל שהטעם האמיתי הוא מה שנאמרו כאן אלא שמפני שישראל לא תתקרר דעתם בזה שלה להם החטא במרגלים כענין נורא עלילה על בני אדם וכדרך שאמרו בענין המיתה בחטא האדם כדאיתא בתנחומא פ׳ וישב [ובאמת כלל היה בידי המדרש שכל רעה היוצאת מאת ה׳ · אף כי במשפט ובצדק נאה מ״מ לא מוחלטת היא לרעה כי מפי עליון לא תצא רע מוחלטת וגם בעונש לפושעים מעורבת טובה בו · ולכן בקשו למצוא טובה לישראל גם בגזירת המרגלים כי לא תהיה רעה מוחלטת]: שקנה פרה לקנין כו׳ · טעם המשל הזה הוא לתרץ למה אמר הכתוב פן ינחם העם בראותם מלחמה הלא ראו את מלחמת עמלק שהי׳ קרובה למצרים ולא פחדו ממנה · וכן במלחמת הכנעני · לכן מפרש כי קרוב הוא כי הפלשתים קרובים לארץ ישראל כי עזה ואשקלון קרובים היו לא״י ותמיד היתה מלחמה להם עם ישראל · והיו ולא יתפלו לבוא בארץ אשר האויב קרוב להם ויתגרה עמהם מלחמה תמיד · משא״כ מלחמת עמלק והכנעני היה לפי שעה · אמנם לפי זה לא תועיל העצה מה שנאמרת בכתוב ויסב אלהים לכן בא הדרש על זה בסימן שא״ז מהו ויסב שהקיפן כו׳ · ואע״ג דבקרא כתיב ויסב אלהים את העם ולפי הדרש שם הי׳ נ״ל אל העם אבל מצינו מלת את במקום אל: לא יאכל עד שיסב · זה רק דרך רמז מדכתיב ויסב ולא כתיב וינחם · וע״ע מה שדרשו בזה בענין המן בפרשה כ״ה: עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות · ודרש ויקח משה שקנה לעצמו ולקח לו המצוה במקום כסף וזהב שלקחו אחרים בביזת מצרים · ובב״ר דרש את הכתוב הזה על אברהם (ע״ש בפנ״ב) אבל דברי הכתובים כוללים במעט אמרים כוונות רבות · וסוף הכתוב ואויל שפתים ילבט קאי לפי הדרש הזה על ישראל שחטאו בשם שמים בשפתותיהם ודברו סרה על משה ועל איש אלהים המה נוקשו ונלכדו בחמדת הממון: והיה קבור בנילוס שנתנוהו שם המצריים כדי שיתברכו מימיו כדאיתא בפ״ק דסוטה ולקמן בפר׳ ברכה איתא

אתכם מיד נתנדנד הארון ונטלו משה שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף · והיו עצמותיו של יוסף מחזרין עמהם במדבר מ' שנה · א"ל הקב"ה (לג) אתה אמרת לאחיך (שם) אנכי אכלכל אתכם חייך אתה נפטר ויהיו עצמותיך מחזרין עמהם במדבר מ' שנה שנאמר (במדבר ט) ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ואין אדם אלא יוסף שנאמר (תהלים עח) אהל שכן באדם · וכתיב (שם) וימאס באהל יוסף · [א] בזכות עצמותיך הם עושים פסח קטן : כי השבע השביע את בני ישראל · למה שני פעמים אלא הוא נשבע להם שאין בלבו עליהם והם נשבעים לו שאין בלבם עליו · למה והעליתם את עצמותי מזה אתכם [ב] א"ר לוי משל למה"ד לאדם שהכנים יינו במרתף נכנסו הגנבים ונטלו החביות והלכו להם ושתו אותו ובא בעל היין ומצא אותם שגנבו החבית אמר להם שתיתם היין החזירו החבית למקומו כך [ג] משכם גנבו אחיו של יוסף אותו ומכרו אותו וכשבא ליפטר מן העולם השביע אותם אמר להם בבקשה מכם אחי משכם גנבתם אותי חי החזירו את עצמותי לשכם לכך נאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם :

פרשה כא א ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי הה"ד

(תהלים לד) צעקו וה' שמע מהו כן אלא שתי ירושות הנחיל יצחק לשני בניו · הנחיל ליעקב הקול וכה"א (בראשית כז) הקול קול יעקב · והנחיל לעשו הידים שנאמר והידים ידי עשו · ועשו היה מתגאה בירושתו שנא' (במדבר כ) ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב וגו' · ויעקב מתגאה בירושתו (א) שנא' (דברים כו) ונצעק אל ה' אלהי אבותינו · לע"ל שניהן נוטלין שכרן · עשו נטל שכרו שנאמר (ישעיה לד) [ד] כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד · ויעקב נטל שכרו שנאמר (ירמיה ז) קול ששון וקול שמחה לכך כתיב צעקו וה' שמע · לפי שצעקו בני ישראל על הים שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' שמע הקב"ה תפלתם ואמר למשה מה תצעק אלי (א) כבר שמעתי [צעקתם] (צעקתך) דבר אל בני ישראל ויסעו : ב ד"א מה תצעק אלי · הה"ד (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך · א"ר לוי כשם שהקב"ה מצוה למשה ומדבר עמו כך היה משה מצוה כביכול לפני הקב"ה · שכן בני יוסף אומרים לו (במדבר לו) את אדוני צוה ה' (ב) ואדוני צוה בה' · וכשם שהקב"ה קורא למשה ומדבר עמו כך היה משה קורא להקב"ה ומדבר עמו · שנאמר וידבר ה' אל משה · וכתיב (שם כז) וידבר משה אל ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות · ראה כמה היה שולט וכשראה את פרעה רודף אחרי בני ישראל בא לצעוק שנאמר ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי א"ל למה אתה מצטער · אמר ר' יהושע משל לאוהבו של מלך שהיה לו עסק הלך לצעוק לפני המלך א"ל המלך מה אתה צועק גזור ואני אעשה · כך אמר הקב"ה למשה מה תצעק אלי דבר ואני עושה : ג ד"א מה תצעק אלי הה"ד (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה שני פעמים הוא אומר בפסוק ואני ואני · ומשה אומר (דברים לב) ראו עתה כי אני אני הוא אלא כל מי שהוא עושה רצון המקום (ב) ומכוין את לבו בתפלה שומע לו בעוה"ז · וכן לע"ל שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה בעוה"ז (ג) ולע"ל הם מדברים ואני אשמע ומה הם מדברים אלא (ג) שכל א' וא' עומד ומשמיע תלמודו (ד) כביכול (ד) הוא יושב ומשמיע עמהם שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וכתיב (ישעיה ל) והיו עיניך רואות את מוריך · ואומר (שם נד) וכל בניך למודי ה' · (ה) כך א"ל הקב"ה למשה א"כ מה תצעק אלי והיה טרם יקראו ואני אענה · אמר רבי אלעזר בן פדת ב"ו אם שומע דברי אדם עושה דינו · אם לא שמע אינו יכול לכוין דינו · אבל הקב"ה אינו כן [ה] עד שלא ידבר אדם הוא יודע מה בלבו · וכן בשלמה אומר (ד"ה א כח) דע את אלהי אביך ועבדהו וגו' (שם) וכל יצר מחשבות מבין (ו) עד שלא יצרה מחשבה שבלבו של אדם הוא מבין · אתה מוצא (ה) לפני ז' דורות

מסורת המדרש א עיין סוכה כ"ה · ובספרי פרשה בהעלותך פיסקא ס"ח · ובילקוט סדר בהעלותך רמז תשכ"א · ב בראשית רבה פרשה פ"ה · דברים רבה פרשה א' · ילקוט סדר וישב רמז קמ"ד · ילקוט יהושע רמז ל"ה · ג סוטה י"ג · מכילתא כאן פ"א · תנחומא כאן סימן ב' · ילקוט כאן רמז רכ"ז · ד עיין ילקוט ישעיה רמז ש"ד · ה ירושלמי ר"ה פ"א · אגדת בראשית פ"ב ·

חדושי הרד"ל

כאן ובספ"ק דסוטה (י"ג·) : (לג) אתה אמרת לאחיך אנכי אכלכל כו' במדבר מ' שנה · מ"כ מפני שהרעב היה ראוי להיות (מיום בואם למצרים שנתים הרעב) עוד מ' שנה וכמ"ש בב"ר ס"פ פ"ט והיה בדעת יוסף לכלכל אותם כל ארבעים השנה וכנגד זה נטפלו ארבעים שנה בעצמותיו : (א) כבר שמעתי צעקתם · כצ"ל וכ"ה במכילתא וכ"ה לקמן : (ב) ואדוני צוה בה' · (במדבר ל"ו) אלשון בה' דרש כמו שצוה משה כביכול על ה' : (ג) שכל א"א עומד ומשמיע תלמודו · עיין מדרש משלי פ"י ובדא"ר פ"א דיליף לה מקרא ה' בוקר תשמע קולי (לעוה"ב שדומה לבוקר תשמע קולי בד"ת) בקר אערך לך ואצפה (אספר תלמודי לסיומו פרוך כפי ואצפה לך שתבא לשמעני) : (ד) כביכול הוא יושב · ושומע עמהם כצ"ל וכדכתיב ואני אשמע וכן בקרא דאז נדברו דמייתי מסיים בסיפיה ויקשב ה' וישמע : (ה) לכך א"ל הקב"ה למשה · מה תצעק כו' כצ"ל : (ו) עד שלא נוצרה המחשבה ·

חדושי הרש"ש

(א) שנאמר ונצעק אל ה' וישמע קולנו כצ"ל דנ"ל דפסוק זה נאמר אחר שלח משה אל מלך אדום · וכן בתנחומא מביא פסוק זה אלא דשם הדרשה בסגנון אחר קצת : (ב) ומכוין את לבו בתפלה · יתכן שהכוונה שמכוון לבו קודם התפלה ע"ד שאמרו בר"פ אין עומדין היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו את לבם כו' ושפיר מכוון לקרא דוהיה טרם יקראו גו' והיינו אפילו טרם שיתפלל התפלה עצמה : (ג) ולע"ל הם מדברים כו' · זהו פי' דעוד דקרא ור"ל עוד יהיה דבר זה (דהיינו לע"ל) אשר הם מדברים כו' : (ד) הוא יושב ומשמיע כו' · פי' דדרשי ואני אשמע כמו אשמיע · וכן וישמע דקרא דאז נדברו · וכמו שדרשו בסנהדרין (פ"ט א') והיה האיש אשר לא ישמע קרי ביה לא ישמיע וכדמוכחי קראי דוהיו כו' את מוריך · ודוכל בניך למודי ה' : (ה) לפני ז' דורות כו' · שכן ישעיה ניבא בימי עוזיה ואחריו היו ז' מלכים מלך בן מלך עד יהויקים שמלך כ"ג בשנת ד' למלכותו

מתנות כהונה

פסח קטן · פסח שני כדאיתא בפר' בהעלותך ונקרא קטן על שאינו חמור כמו פסח ראשון פסח שני חמץ ומצה עמו בבית ואין שם יום טוב כו' עי' בפירש"י בפ' בהעלותך :

פרשה כא ארני צוה ה' · משמעותיה אדני צוה לה' : [ה"ג ועבדוהו וגו' וכל יצר מחשבות מבין · פסוק הוא בדברי הימים] :

הגליק

פירוש מהרז"ו

לשון שסייך על הכלב ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלשון חרוץ ופז וזהב כמ"ש מחרון ומפז תבואתה שהכלב של חרוץ לא יחרץ ויצעוק ובהכרח שנעשה בכשפים ואח"ע לישראל תגהו ענין על משה שהוא שקול כנגד כל ישראל וזהו ולכל בני ישראל (וגם מרמז על יוסף שמדתו נקרא כל) שלא יחרץ עליו הכלב והיינו בעת שהלך בלילה לבקש ארונו של יוסף · ומ"ש מ' יום כמ"ש לעיל פר' י"ט ס"ס ה' : שנאמר ויקח משה · וס"ד כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקוד יפקוד וגו' שבדברים אלו לקח את עצמותיו ובכל מקום שכתוב ויקח אלא אדם דרשו שלקחו בדברים ועי' ב"ר פר' ע"ז ס"ה וש"נ : אנכי אכלכל אתכם · כמו שכלת אותם כך יסבלו אותך שיהיו עצמותיך במדבר מ' שנה והכלכל אותם במצות אכילת פסח שני : אהל שיכן באדם · ור"ד ויטוש משכן שילה וכתיב שם וימאס באהל יוסף ושילה בחלקו של יוסף וזהו מ"ש כאן ע"פ גז"ש טמאים לנפש אדם זה יוסף : כי השבע השביע · ע"פ מדה י' ב' שבועות : ולמה והעליתם · למה ציוה כן ודווקא בשכם : משכם גנבו אותו · והיה ראוי שיחזירו אותו לשם במותו וזה לכוונת תיקון החטא באותו מקום שחטאו ומ"ש משכם גנבו אותו נ"ע שהרי מפורש שהלך משם לדותן ועיין מ"ש רש"י בסוטה י"ג ועיין בד"ר פ"ח ס"ס ד' ובב"ר פרשה פ"ה ס"ג וש"נ ומבואר :

פרשה כא סי' א מה תצעק אלי · משמע שמשה צעק וזה אינו בכתוב · ע"כ דורש שאח"ע לצעקת משה ת"ע לצעקת ישראל שמפורש עליהם ויצעקו בני ישראל אל ה' ואלה צעקת ישראל כמשה שמשה הוא ישראל וכמ"ש בסוף הסימן : צעקו וה' שמע · כוונת המדרש למ"ש בברייתא דל"ב מדות מדה ל"א וז"ל כיוצא בדבר אתה אומר עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם צעקו וה' שמע ומכל צרותם הצילם ואח"כ פני ה' בעושי רע וגו' ועי' מ"ש בפירושי בארוכות ודורש ע"פ מדה י"ז צעקו ממ"ש כאן ויצעקו בני ישראל אל ה' מה תצעק כצ"ל : מהו כן · איך זכו לזה : הנחיל ליעקב · ב"ר פר' ס"ה ס"כ וש"נ · ומ"ש והידים פי' כלי זיין של ידים הוא החרב · וכמ"ש אצל יוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו ותרגומו למחד זין וכמ"ש כאן מפורש ועל חרבך תחיה : ונצעק אל ה' אלהי אבותינו · פסוק זה ברים תבא וצ"ע למה לא הביא פסוקים של שמות ב' ויצעקו ותעל שועתם ושם ג' ואת צעקתם שמעתי · אך האמת יורה דרכו שהוא ע"ס כאן וצ"ל פסוק ונצעק אל ה' וישמע קולנו סמוכים לפסוק הנ"ל ויאמר אליו אדום ומה שהקדים פסוק ויאמר וגו' שכן דרך המדרש שאחר שייך לענין הפרשה מביאו בסוף · וכן מצאתי מפורש במכילתא דפוס ישן בשלח פסוק וייראו מאד והמדרש הזה לקוח מהמכילתא הנ"ל ע"ש במכילתא בהגהות הגאון : קול ששון וקול שמחה · בירמיה ז' ושם ע"ז ושם כ"ה כתוב אצל קול כלה אך שם ל"ג י"א כתוב אצל ברכה ולזה כוון המדרש : כבר שמעתי צעקתם · מבואר ברים הסימן · ובמכילתא כאן ס"פ ג' שמעון בן יהודה אמר מה תצעק אלי כבר צעקתם קדמה לצעקתך שנאמר וייראו מאד ויצעקו בנ"י אל ה' (וסובר שגם משה צעק) · ויתכן שגם במדרש נ"ל שמעתי צעקתם וכמו שאמר שמע הקב"ה תפלתם וכמ"ש לקמן ס"ס ד' : דבר אל בנ"י ויסעו · ראיה שפי' מה תצעק כבר שמעתי : ב את אדוני צוה ה' ואדוני צוה בה' · והיה די במ"ש את אדוני צוה ה' וגו' ולתת את נחלת או וצוה לתת ומ"ש ואדוני צוה בה' מיותר ודורש אח"ע שה' צוה למשה ת"ע שמשה צוה בה' וא"ת צוה בה' אלא צוה לה' · וכענין אם בריאה יברא ה' ואח"כ ותפתח הארץ את פיה : קורא למשה ומדבר עמו · בשנה · בסיני · ובאוה"מ · כמפורש בתורה כך דיבר משה להש"י פי' ע"י קריאה ע"פ גז"ש : וידבר משה אל ה' · במדבר כ"ו : דבר ואני אעשה · לקמן פר' זו בסוף ס"ח בשם ר"ש · ובמכילתא כאן בשם ר"נ : ג ואני אענה · וס"ד עוד הם מדברים ואני אשמע · שמ"ש טרם יקראו ואני אענה הוא בעוה"ז שקוראים מצרות ולעתיד שלא יהיה צרות אז · עוד הם מדברים בדברי תורה : אז נדברו יראי ה' · וס"ד ויקשב ה' וישמע וגו' ותיבת וישמע מיותר · ע"כ דורש א"ת וישמע אלא וישמיע שאחר שהקשיב דבריהם אז גם וישמיע דבריו עמהם : רואות את מוריך · וס"ד ואזניך תשמענה דבר פי' מה שידבר מוריך · וע' לקמן פר' ל"ח ס"ס ג' · וע' בתד"א ריש פ' י"ח קומי רוני וגו' נוכח פני ה' כל ת"ח וכו' ועוסק בתורה הקב"ה יושב כנגדו וקורא ושונה עמו ע"ש באורך וכל זה הובא דרך אגב מ"ש והיה טרם יקראו שע"כ למה תצעק : לפני ז' דורות · החשבון · אחז · וחזקיה · ומנשה · ואמון · ויאשיהו · ויהויקים · וצדקיהו · אף שהיו אחים עכ"ז מלכו כל

יפה תואר

איתא שעשו כן כדי שלא יצאו ישראל לעולם וכן נ"ל לפי זה שאמר כאן שעשו כלבים של זהב בכשפים : למה והעליתם את עצמותי אתכם · כלומר למה כתיב אתכם לכן דרש והעליתם את עצמותי במקום שהי' אתכם כשגנבתם אותו וזה בשכם · ולא ס"ל הך דרשא דדרשו במכילתא ממלת אתכם כי גם עצמות השבטים העלו עמהם :

ידי משה

והיו עיניך רואות את מוריך ואומר וכל בניך למודי ה' · פי' שלעתיד ילמדו מפי השכינה ממש וירצו בפנים של השכינה ומכח זה לא יהיה שכחה לעתיד וזה נ"ל שהיא כוונת הירושלמי ויתן אל משה ככלותו כל מ' יום היה משה לומד ושוכח עד שנתן לו הקב"ה התורה במתנה לפי שא"ל הקב"ה וראית את

הה"ד צעקו וה' שמע · פי' דהקב"ה אמר למשה מה תצעק אלי הלא כבר צעקו בני ישראל אלי דכתיב לפ"ז ויצעקו בני ישראל אל ה' ואנכי שמעתי וכשטת ר' שמעון בן יהודה במכילתא דאמר השם מה תצעק כבר צעקתם קדמה לצעקתך שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' · ולא ס"ל כבאר הפיטות שם וכדעת ת"א דמפרש מה תצעק אלי נאמר על צעקת בני ישראל ונאמר למשה כנגד כל ישראל וכמו שפי' כרא"ב"ע משום דק"ל הלא צעקתם לה' סותה לא מטוב לב וגם הרשיעו במה שאמרו המבלי אין קברים וגו' · אבל ירושה היא להם מאבינו יצחק כי הקב"ה ישמע קול בני יעקב אף כי אין להם זכות בזה וכמו שמורה הפסוק צעקו וה' שמע וקאי על עושי רע דכתיב לעיל מיניה פני ה' בעושי רע וגו' ואח"ז אמר ואעפ"כ אם צעקו ישמע ה' · וזה דלא כמ"ש קצת כי הכתוב צעקו קאי על הכתוב עיני ה' אל צדיקים וגו' אבל קאי על הסמוך ליה : ונצעק אל ה' אלהי אבותינו · הביא את הכתוב הזה ולא את הכתוב ונצעק אל ה' וישמע קולנו דכתיב בשליחות משה למלך אדום וכמ"ש במכילתא משום שבקש להביא את הכתוב דכתיב אלהי אבותינו דמשמע בזכות אבותינו שהורישו לנו את הקול שמע ה' את צעקתנו : בא לצעוק · שעדיין לא ידע משה שיש בידו כח לגזור בלי צעקה ותפלה : וכן לעתיד לבוא כו' · וגם במה שאמר משה אני אני הוא פי' אני הוא בעוה"ז ואני הוא לעוה"ב וכדאיתא בפר"א והא דכתיב אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא לא קשיא ליה דעל פעולות סותרות שייך להזכיר אני כמה פעמים וכמו אני ראשון ואני אחרון אני עשיתי ואני אשא וכדומה ול"ק ליה אלא ראו עתה כי אני אני הוא וכן ואני אענה ואני אשמע דהוא בחד ענינא דנראה מה דכתיב גביהם שני פעמים אני כמו שאומר מודים מודים שמע שמע : שהוא עושה רצון המקום כו' · הזכיר ב' תנאים אלו לשמיעת התפלה כי אם אין המתפלל נקי כפים וזר לבב על הרוב תדחה תפלתו (זה נגד מ"ש לעיל בסי' א') ועמ"ש בב"ר פנ"ט · ואף שהיה לדיק אם התפלה היא בלא כוונה איננה מועלת : שומע לו בעוה"ז · הנה הכתוב מדבר מלעתיד ויתפרש כמו שטרם יקראו ואני אענה בעוה"ז כן לעתיד עוד הם מדברים ואני אשמע : שנאמר אז נדברו יראי ה' · במסכת אבות תנן ומנין שאפי' שנים שיושבים ועוסקים בתורה שהשכינה ביניהם שנאמר אז נדברו יראי ה' · וכן בשבת בפ' במה בהמה איתא שני ת"ח הנוחים זה לזה בהלכה · הקב"ה מקשיב להם שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ובויק"ר עכשיו אדם עושה מצוה מי כותבה אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם דכתיב אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ולפי זה כל אלו הדברים קאי בעוה"ז היינו משום דלא דייקא כפולה דויקשב וישמע ומפרשי שמיעה כמשמעה : ואומר וכל בניך למודי ה' שפירושו שלעתיד ילמדו תורה מפי ה' ממש כדי שלא תשכח בתלמודם וכדאיתא בתנחומא : כך א"ל הקב"ה למשה א"כ מה תצעק אלי · אריסא קאי דאמר ה' למשה מה תצעק אלי אחר שהמכוון לבו בתפלה שומע לו בעוה"ז ולכן אמר ה' למשה מה תצעק אלי אחר שהמכוון לבו בתפלה בשעת שיענה מה תצעק

עד שלא נולד נבוכדנצר נתנבא ישעיה ופירש מה עתיד לחשוב בלבו שנאמר (ישעיה יד) ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה · ומה אם לפני ז' דורות צפה הקב"ה וראה מה עתיד לחשוב · הצדיק בן יומו אינו יודע מה עתיד לחשוב לכך כתיב והיה טרם יקראו ואני אענה · לכך נאמר מה תצעק אלי: ד ד"א מה תצעק אלי · הה"ד (תהלים סה) שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו · מהו שומע תפלה א א"ר פנחס בשם ר"מ ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא בשעה שישראל מתפללין אין אתה מוצא שכולן מתפללין כאחד אלא כל כנסיה וכנסיה מתפללת בפני עצמה · הכנסת הזו תחלה ואח"כ הכנסת האחרת · ומאחר שכל הכנסיות גומרות כל התפלות המלאך הממונה על התפלות נוטל כל התפלות שהתפללו בכל הכנסיות כולן ועושה אותן עטרות ונותנן בראשו של הקב"ה שנאמר עדיך כל בשר יבאו ואין עדיך אלא עטרה שנאמר (ישעיה מט) כי כלם כעדי תלבשי · וכה"א (שם) ישראל אשר בך אתפאר · ב שהקב"ה מתעטר בתפלתן של ישראל שנאמר (יחזקאל טז) ועטרת תפארת בראשך · ד"א שומע תפלה וגו' ג אתה מוצא ב"ו אינו יכול לשמוע שיחת שנים כאחד אבל הקב"ה אינו כן אלא הכל מתפללין לפניו והוא שומע ומקבל תפלתן: ד"א שומע תפלה · א"ר יהודה בר שלום בשם ר' אלעזר ד ב"ו אם בא עני לומר דבר לפניו אינו שומע הימנו · אם בא עשיר לומר דבר מיד הוא שומע ומקבלו · אבל הקב"ה אינו כן אלא הכל שוין לפניו הנשים והעבדים והעניים והעשירים · תדע לך שהרי משה רבן של כל הנביאים כתוב בו מה שכתוב בעני · במשה כתיב (תהלים צ) תפלה למשה איש האלהים ובעני כתיב (שם קב) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו · (ז) זו תפלה וזו תפלה להודיעך שהכל שוין בתפלה לפני המקום תדע לך כשיצאו ישראל ממצרים רדף אחריהם פרעה שנאמר ופרעה הקריב · וכתיב ויצעקו אל ה' התחיל משה אף הוא מתפלל לפני המקום א"ל הקב"ה למשה מה אתה עומד ומתפלל כבר התפללו בני ושמעתי תפלתן שנאמר מה תצעק אלי:

ה ההה"ד (שיר ב) יונתי בחגוי הסלע · ה היה לומר יונה בחגוי הסלע ומהו שאמר יונתי אלא א"ר יוחנן (ח) אמר הקב"ה לישראל יונתי ראה מה כתיב (הושע ז) ויהי אפרים כיונה פותה אין לב · אמר הקב"ה אצלי הם כיונה פותה כל מה שאני גוזר עליהם עושים ושומעים לי · אבל אצל עובדי כוכבים קשים הם כחיות שנאמר (בראשית מט) גור אריה יהודה· בנימין זאב יטרף· יהי דן נחש עלי דרך · לפיכך הם קשים כנגד עובדי כוכבים · למה שעובדי כוכבים אומרין להם מה אתם מבקשין מן השבת הזו שאתם שומרים · מן המילה הזו שאתם מולים · והם מבקשים לבטל להם את המצות והם נעשים כנגדם קשין כחיות · אבל אצל הקב"ה כיונה תמה ושומעים לו כל מה שהוא גוזר עליהן שנאמר (שמות ד) ויאמן העם · וכה"א (שם כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע לכך נאמר (שיר ב) יונתי בחגוי הסלע · א"ר אלעזר בן פדת כיון שיצאו ישראל ממצרים היו נושאין עיניהן והיו המצרים רודפים אחריהם שנאמר ופרעה הקריב (וגו') נוסעים אינו אומר אלא נוסע · כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו ו שרן של מצרים פורח באויר כיון שראו אותו נתייראו הרבה שנאמר וייראו מאד · ומהו והנה מצרים נוסע אחריהן שרן של מצרים היה שמו מצרים · ז שאין הקב"ה מפיל אומה (ט) עד שהוא מפיל שרן תחלה · וכן אתה מוצא בנבוכדנצר שהפיל הקב"ה לשרו תחלה שנאמר (דניאל ד) עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל · א"ר יהושע בן אבין (י) שרו של נ"נ קל שמו והפילו הקב"ה · אף שרו של פרעה מצרים שמו והיה פורח לרדוף אחריהם כיון שהשקיע הקב"ה את המצרים בים לא שקע תחלה אלא שרן שנאמר וינער ה' את מצרים בתוך הים זה שרן של מצרים ואחר כך ונער פרעה וחילו·וכן סוסיהם ורוכביהם רמה בים אינו אומר אלא סוס ורוכבו זה השר שלהן · הוי והנה מצרים נוסע אחריהם · ומהו ופרעה הקריב אלא ח שהקריב את ישראל לתשובה שעשו · א"ר ברכיה יפה היתה הקרבת פרעה לישראל ממאה צומות ותפלות למה שכיון שרדפו אחריהם וראו אותן נתייראו מאד ותלו עיניהם למרום ועשו תשובה והתפללו שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' · ט אמרו ישראל למשה מה עשית לנו · עכשיו הם באים ועושים לנו כל מה שעשינו עמהם שהרגנו בכוריהם ונטלנו ממונם וברחנו · לא אתה אמרת לנו ושאלה אשה משכנתה · באותה שעה היו עומדים ולא היו יודעים מה לעשות והיה הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר שנאמר סגר עליהם המדבר · א"ר ירמיה בן אלעזר אין סגר אלא חיות שנאמר (שם ו) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא · כיון שראו ישראל שהיו מוקפין מג' רוחות · הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר תלו עיניהם לאביהם שבשמים וצעקו להקב"ה שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' ולמה עשה הקב"ה להם כך אלא שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתן · אמר ריב"ל למה"ד למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו בבקשה ממך הצילני מיד הלסטים שמע המלך והצילה · לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה · מה עשה המלך גירה בה הלסטים כדי שתצעוק וישמע המלך · כיון שבאו עליה הלסטים התחילה צועקת למלך · אמר לה המלך לכך הייתי מתאוה לשמוע קולך · כך ישראל כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם התחילו צועקים ותולין עיניהם להקב"ה שנאמר (שמות ב) ויהי בימים הרבים ההם וגו' ויזעקו· מיד וירא אלהים את בני ישראל התחיל הקב"ה מוציאן משם ביד חזקה ובזרוע נטויה והיה הקב"ה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצין · מה עשה גירה לפרעה לרדוף אחריהם שנאמר

מסורת המדרש א מדרש תהלים מזמור י"ט · וסוף מזמור ס"ה · ילקוט תהלים רמז תת"מ · ב עיין בחגיגה דף י"ג · ג מדרש תהלים מזמור ס"ה · ד ילקוט תהלים רמז תתנ"ה · ה שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק י"ד · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו · ו לעיל פרשה ט"ו · ז דברים רבה פרשה א' · שיר השירים רבה פרשה א' · מדרש שמואל פרשה י"ח · מכילתא כאן מסכתא דשירה פרשה ב' · תנחומא כאן סימן י"ג · ילקוט ישעיה רמז רפ"ה · ילקוט ירמיה רמז של"א · ח תנחומא כאן סימן א' · ט תנחומא סדר שופטים סימן י"ד ·

חדושי הרד"ל

ב"ר פ"ט : (ז) זו תפלה וזו תפלה · ע' זוהר ויחלח (קס"ח:) : (ח) אמר הקב"ה אצלי הם כיונה כו' · שה"ר שם ע"ש : (ט) עד שהוא מפיל שרן כו' · שלפי דברים רבה ושלפי שה"ר ע"ש : (י) שרו של

פירוש מהרז"ו

אחד י"א שנה בזה אחר זה · ונבואה זו היתה בימי אחז שהרי בישעיה ז' מתחיל ויהי בימי אחז ואינו מזכיר עוד מלך אחר עד פרשה ל"ה ונבואה זו ואתה אמרת על בבל נאמר כמ"ש שם פסוק ד' ונשאת המשל על מלך בבל: ד מהו שומע תפלה · הול"ל תפלות כמ"ש בס"ד עדיך כל בשר יבואו · ע"כ דורש שהמלאך מקבץ כל התפלות ביחד וכוללן בעטרה אחת בראש האחד: אין אתה מוצא · פי' שלא יתכן שיהיה כן: שנאמר עדיך ואין עדיך · שהיל"ל אליך או לך וע"כ אמר עדיך לדרוש ע"פ מדה ממעל מלשון עדי פי' עטרה כמ"ש אשר בך אתפאר שפי' עטרה כמ"ש עטרת תפארת א"כ מ"ש שע"י תפלתם יש לו עדי ע"כ פי' עטרה · ומקום עטרה הוא בראש כמ"ש ועטרת תפארת בראשך · ובמדרש תהלים ל"ט מביא על זה פסוק ברכות לראש צדיק ע"ש: אינו יכול לשמוע · מדרש תהלים ס"ה: ושמעתי תפלתן · ע' לעיל ס"ס א': ה ההה"ד יונתי · כאלו אמר ד"א מה תצעק אלי · ויונתי פי' יונה שלי ודורש ע"פ מדה י"ז שהיונה יש בה כח הפתיות ביותר וזה עושים להש"י נפתים אליו באמונה בביטול כל רצונם וכמ"ש שי"ר פסוק זה · ובמכילתא פסוק ויחרד כל העם: נעשה ונשמע · כשכפה עליהם הר כגיגית וזהו בחגוי הסלע בסתר המדרגה וגו': היו ישראל נושאים · ואיך נזדמן להם שכולם ישאו עיניהם בלא סיבה וידיעה מתחלה ע"כ דורש שמעת שיצאו היה בלבם שמצרים ירדפו אחריהם והיו תמיד מביטים לאחוריהם מפחדם מהם: ופרעה הקריב · וישאו בנ"י את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם והיל"ל פרעה נוסע · או מצרים נוסעים · ועוד שמ"ש וישאו בנ"י את עיניהם משמע למעלה · ע"כ דרש שנשאו עיניהם למעלה לשמים שראו השר נוסע וע' לעיל פט"ו סי' ט"ו ועי' לקמן פר' כ"ב סי' כ"ב ד"ר פר' א' סי' כ"ב: קל מן שמיא נפל · היל"ל נשמע ע"כ דורש שהשר נקרא קל ואצלו שייך לשון נפילה וכתוב שם לך אמרין נ"נ מלכותא עדת מנך הרי בנפילת שרו נפלה בבל: וינער ה' את מצרים · ואח"כ כתיב וישובו המים ויכסו וגו' וזה מיותר אחר שנערם כבר ע"כ דורש שמ"ש וינער את מצרים הוא השר ואח"כ שטפו המים לכל מצרים שבאו בים ועיקר כוונת המדרש לפרש פסוק זה ומ"ש ואח"כ ונער פרעה ואילו ללמוד על פרעה בעצמו ועל כל חילו שנערם וע' לעיל פ"כ ס"ס א' מש"ש · ועי' שי"ר פסוק ברת דודי: וכן סוסיהם · לקמן פ' כ"ג ס"ע: ופרעה הקריב · היל"ל קרב · והקריב משמע לאחרים היינו ישראל לתשובה שעי"כ נשאו עיניהם למרום שתלו תקותם בה' ולר' אלעזר שייך מ"ש וישאו עיניהם למטה והנה מצרים כפי הנגינה · ולר' ברכיה שייך למעלה למ"ש ופרעה הקריב ע"פ מדה י"א: ועושים לנו מה שעשינו עמהם · מרומז במ"ש מה זאת עשית לנו וגו' פי' כל מה שעשית במצרים עתה תבוא הרעה לנו: שהרגנו בבוריהם · מרומז במ"ש המבלי אין קברים במצרים פי' כמ"ש בסדר מסעי ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ועתה הקברים יהיה לנו: אין סגר אלא חיות · מכילתא בשלח פסוק ואמר פרעה לבני ישראל וגו' סגר עליהם המדבר וז"ל כיון שראו ישראל הים סוער הפכו פניהם למדבר והקב"ה זמן להם חיות רעות ולא היו מניחות אותם לעבור שנאמר סגר עליהם וגו' ואין סגר אלא חיה רעה וכו' כמו כאן שסגר עליהם הש"י המדבר שלא ילכו בו על ידי אריות: מתאוה לתפלתן · וכו' עד מבקש לשמוע את קולן פעם אחרת

מתנות כהונה

הצדיק בן יומו · מה שיש בלב הצדיק היום הזה אינו יודע בתמיה: אצלי הם כיונה · וזהו יונתי: כיונה פותה · לשון פתוי שהם נפתים לשמוע לי לכל אשר אצוה אותם: [ופרעה הקריב וגו' גרסינן]: אמר הקב"ה מה תצעק · עיין במדרש חזית (ב' י"ג): [אין סוגר אלא חיות · עי' לעיל פר' ע"ו ובמדרש חזית בפסוק יונתי]: ויאמר

ידי משה

את אחורי ופני לא יראו וא"כ מכח שלא יכול לראות בפני השכינה מכח זה מה שהיה לומד היה שוכח עד שנתן לו במתנה: קל מן שמיא נפל · פי' שהשר שלו היה נקרא קל לפי שנ"נ קרוי אריה וכתיב

יפה תואר

תצעק אלי · כי בכוונת הלב די לצדיקים ולא צריכים לצעקה וכדכתיב גם והיה טרם יקראו וגו' וכדמסיים · והנה מהמדרש נראה כי במחשבה לבד יענה ה' וזה רק לצדיקים וחסידים גדולים · אבל מתי העם צריכים ביטוי שפתים שתשמענה אזניהם מה שהם מדברים: מהו שומע תפלה פי' שהיה לו לומר שומע תפלת כל בשר · ולמה הזכיר עוד עדיך · ומשני כי עדיך הוא מלבון עדי · או שפירושו כי עדיך הוא אם יתקבלו יחד · ואם הי' כתוב שומע תפלת כל בשר ס"ד זו היא שתפלה אשר כל אחד מתפלל בעתו · והענין של ועושה אותן עטרות פי' כי על ידי התפלות שמתפללים אליו נודע כי ה' הוא מלך על כל הארץ · וכמו העטרה הנתונה בראש המלך · והוא מ"ש ישראל אשר בך אתפאר כי הם משבחים ומפרסמים כבודו בעולם כדכתיב את ה' האמרת היום וגו' וכן כתב הכדרשי שהתפארות ה' בשפלים הוא אם על ידיהם תתפרסם אמונתו והמעשים הנרצים אצלו: אלא הכל שוין לפניו כו' והעניים והעשירים · ע"כ לא מיירי בעניים מכסף ועשירים בעלי רכוש · כי לה' הכסף והזהב ולא יכבד את העשירים אבל פירושו עניים במעשים טובים בתורה ובחכמה ועשירים במעשים טובים בתורה ובחכמה וכמ"ש הנשים והעבדים · ואע"ג דתפלת צדיק בלי ספק נשמעת יותר כדאיתא בכמה מקומות מ"מ לא ידיח גם תפלת הבזוים וריקים ממעשים טובים: מן השבת כו' מן המילה · כמו שגזר אנטיוכוס על שתי המצות אלה וע"ע במעילה · והס"ד על שאר המצות אבל קמו על שתי המצות יען שמה נאות בבשרם ובין ישראל לאביהם שבשמים: ומהו והנה [illegible]

ופרעה הקריב מיד ויצעקו בני ישראל אל ה' · באותה שעה אמר הקב"ה לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם · שנאמר (שיר ב) יונתי בחגוי הסלע · השמיעני קול אינו אומר אלא השמיעני את קולך אותו הקול שכבר שמעתי במצרים לכך כתיב השמיעני את קולך כיון שהתפללו אמר הקב"ה למשה מה אתה עומד ומתפלל כבר קדמה תפלתן של בני לתפלתך שנאמר מה תצעק אלי : ך ואתה הרם את מטך · אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאקרע את הים ואעשה את הים יבשה (ז) והכתיב (ירמיה ה) אשר שמתי (יא) חול גבול לים · והרי נשבעת שאין אתה קורעו לעולם · א"ר אלעזר הקפר אמר לו משה לא כך אמרת שאין הים נעשית יבשה שנאמר אשר שמתי חול גבול לים · (ח) וכתיב (איוב לח) ויסך בדלתים ים · אמר לו הקב"ה לא קראת מתחלת התורה (ט) (יב) מה כתיב (בראשית א) ויאמר אלהים יקוו המים (י) [א] אני הוא שהתניתי עמו · כך התניתי מתחלה שאני קורעו שנאמר וישב הים לפנות בוקר לאיתנו לתנאו שהתניתי עמו מתחלה · מיד שמע משה להקב"ה והלך לקרוע הים [ב] וכיון שהלך לקרוע את הים לא קבל עליו להקרע אמר לו הים מפניך אני נקרע אני גדול ממך שאני נבראתי בשלישי ואת נבראת בששי · כיון ששמע משה כך הלך ואמר להקב"ה אין הים רוצה להקרע · מה עשה הקב"ה נתן ימינו על ימינו של משה (יא) שנאמר (ישעיה סג) מוליך לימין משה וגו' · מיד ראה להקב"ה וברח שנאמר (תהלים קיד) הים ראה וינס מה ראה אלא שראה להקב"ה שנתן יד ימינו על משה ולא יכול לעכב אלא ברח מיד · אמר לו משה מפני מה אתה בורח אמר לו הים מפני אלהי יעקב מפני יראתו של הקב"ה מיד כיון שהרים משה ידו על הים נבקע שנאמר ויבקעו המים אינו אומר ויבקע הים אלא ויבקעו המים [ג] מלמד שכל המים שהיו בכל המעיינות ובבורות ובכל מקום נבקעו שנאמר ויבקעו המים · [ד] וכן בשעה שחזרו חזרו כל המים שבכה"א וישובו המים · וכל הנסים הללו נעשו ע"י משה שנאמר ויט משה את ידו על הים לפיכך הקב"ה משבחו שנאמר (ישעיה סג) (יב) ויזכור ימי עולם משה עמו · וכתיב (שם) מוליך לימין משה זרוע תפארתו : ז ד"א מה תצעק אלי · הה"ד (איוב לו) היערוך שועך לא בצר · מהו כן [ה] א"ר אלעזר בן פדת המשל אומר (יג) כבד את רופאך עד שלא תצטרך לו · ורשב"ל אומר [ו] ערך שוע כלפי בוראך כדי שלא יהיו לך צרים מלמעלן · א"ר חמא ב"ר חנינא בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותן · ור' חמא בר חנינא פירשה משום אביו משל לרועה שהיה מעביר צאנו בנהר בא זאב להתגרות בצאן · רועה שהיה בקי מה עשה נטל תיש גדול ומסרו לו אמר יהא מתגשש בזה עד שנעבור את הנהר ואח"כ אני מביאו · כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותן אמר לפני הקב"ה רבש"ע עד עכשיו היו אלו עובדים עבודת כוכבים ואתה קורע להם את הים מה עשה הקב"ה מסר לו איוב שהיה מיועצי פרעה דכתיב בו (שם א) איש תם וישר · אמר לו הנו בידך · אמר הקב"ה עד שהוא מתעסק עם איוב ישראל עולים לים ויורדים (יג) ואח"כ אציל את איוב והוא שאמר איוב (שם טז) שליו הייתי ויפרפרני אמר איוב שליו הייתי בעולם ויפרפרני ואחז בערפי ויפצפצני כדי לעשות אותי לעמו למטרה שנאמר (שם) יקימני לו למטרה · וכתיב (שם) יסגירני אל אל עויל : מסרני ביד השטן כדי שלא יצאו ישראל רשעים בדין לכך הרטה אותי בידו הוי וע"י רשעים ירטני · באותה שעה אמר הקב"ה למשה משה (יד) הרי מסרתי איוב לשטן מה בידך לעשות · דבר אל בני ישראל ויסעו : ח (טו) רבי

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ה' · ילקוט כאן רמז רל"ו · ב מכילתא כאן פרשה ד' · מדרש תהלים מזמור קי"ד · ילקוט כאן רמז רנ"ד · ילקוט תהלים רמז תתע"ג · ג מכילתא כאן פרשה ד' · ד לקמן פרשה כ"ב · ה ילקוט איוב רמז תתק"כ · ו סנהדרין דף מ"ד ·

חדושי הרד"ל

נבוכדנצר קל שמו · בגי' עס"ב שמו של ס"ם : (יא) חול גבול לים · חק עולם ולא יעברנהו וסרי נשבעת כו' כנ"ל ופי' השבועה הזו אפשר הוא שנשבע שלא יצא הים למבול היבשה וכמ"ש (ישעיה נ"ד) כי מי נח וגו' אשר נשבעתי וגו' : (יב) מה כתיב ויאמר יקוו המים ודרשו בב"ר שם יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהן · והיינו בקריעת ים סוף : (יג) כבד את רופאך כו' · ירושלמי תענית פרק ג' הלכה ה' ותנחומא סוף פרשת מקץ : (יד) הרי מסרתי איוב כו' · דבר אל בני ישראל ויסעו ורמז לדבר ר"ת איוב : (טו) ר' אבטולס כו' · לשון מכילתא כאן כל המאמר :

דגלים

חדושי הרש"ש

(ירמיה ז') : (ז) והכתיב אשר שמתי חול גבול לים · מכאן ראיה למה שפירשתי לעיל ר"פ י"ג : (ח) וכתיב ויסך בדלתים ים · וכסוף עניינא כתיב ופא ישית בגאון גליך : (ט) מה כתיב ויאמר אלהים יקוו המים · והכוונה היה ג"כ שבזמן הנצרך יקוו ויתילכו כמו נד ותראה היבשה : (י) אני הוא שהתניתי עמו כך התניתי כו' · יתכן שיכוון פה למה דאיתא לקמן פכ"ב שזה הים הוא שנעשה בדור אנוש וא"כ ע"כ גם זה התנה הקב"ה מתחלת הבריאה שיעשה ים (עי' בפיה"מ להרמב"ם לפ"ה דאבות מ"ו הביאהו התוי"ט שם ובב"ר פ"ה סי' ה') והתנה עוד שישוב ליבשה לישראל · וזהו שאמר אני הוא שהתניתי עמו (ר"ל שיעשה ים בדור אנוש) כך התניתי עמו כו' · וכזה עולה יפה וישב הים כו' לתנאו כו' שגם זה היה תנאי : (יא) שנאמר מוליך לימין משה · וסופיה זרוע תפארתו בוקע מים מפניהם : (יב) ויזכור כו' משה עמו איה המעלם מים כנ"ל : (יג) ואח"כ אציל את איוב · וזה דלא כדאיתא לעיל בב"ר פנ"ז

וכן

מתנות כהונה

(יקוי' ע' בב"ר רפ"ה ובאיכה רבתי פסוק פרשה ציון): לאיתנו · קרי ביה לתנאו: מיד ראה הקב"ה · הים ראה להקב"ה: שחזרו · על המצרים: כבד את רופאך · כן יקדים התפלה קודם הצרה וזהו לא בצר כדאיתא בסנהדרין (מ"ד): מתגשש · מתעסק ומשתדל ומטפל: אני מביאו · החיים: איש תם וישר וגו' · גרסינן וסיפיה דקרא וירא אלהים וכתיב התם הירא את דבר ה' מעבדי פרעה · ועי' מזה בב"ר פר' נ"ז: הרטה · השה ועקם כן פירשו הרד"ק בספר שרשים

פירוש מהרז"ו

פי' שרצון הש"י מן האדם שיהיה לבו נשבר תמיד בעת רווחה כמו בעת צרה כמ"ש לקמן פ' ז' ס"ז וזה מדת צדיקים שהם תמיד רך כקנה וענוים : כבר קדמה תפלתן · מבואר לעיל בסוף ס"א : ך ואתה הרם את מטך · הוקשה לו שהיה לו לסמוך פסוק ויט משה את ידו לפסוק ואתה הרם ולמה הפסיק ביניהם בפסוק ויסע ובפסוק ויבא אלא שהיו ביניהם דברים ועיכובים וטענות · והטענות למוד מעניינו ע"פ מדה י"ז · ומ"ש אמר משה ואח"כ אמר ר' אלעזר הקפר הם שני העתקות ממקומות שונות : אשר שמתי חול גבול לים · וס"ד חק עולם ולא יעברנהו · והיה הדבר בקבלה אצל האבות ומשה עד שבא ירמיה ואסמכה אקרא כמ"ש חז"ל אצל יחזקאל בפסוק כל בן נכר וכדומה הרבה · ומ"ש והרי נשבעת היינו ממ"ש חק עולם וכמ"ש אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם שע"י שבועה נעשה החוק : ויסך בדלתים ים · וס"ד ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך : ולא קראת מתחלת התורה · כמ"ש לעיל פר' ה' סי' כ"ב נטלתי ספר בראשית וכו' : יקוו המים · עי' ב"ר פ"ה ס"ה אר"י תנאי התנה וכו' ועי' לעיל פר' י"ב ס"ג פר' ט"ו סי' כ"ב : לאיתנו לתנאו · שהיל"ל וישב הים וגו' לקדמותו או לתקפו · ע"כ דורש ע"פ חילוף אותיות לתנאו · והנה התנאי היה שיקרע לפני ישראל וא"כ היה לו להזכיר התנאי אצל הבקיעה ולא אצל ההשבה ועי' בב"ר פר"ה ס"ה שם מ"ש ותבין כאן · ומאמר שכתוב השב לתנאו הכי שהיה לו תנאי מתחלה · ויתכן שהתנאי הוא מפורש במ"ש יקוו המים וגו' ותראה היבשה במקום הים יהיה יבשה ורמוז כאן במ"ש ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה שהוא התנאי הנ"ל : ולא קבל עליו להבקע · מרומז במ"ש ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים וגו' הרי שלא יגמר הבקיעה ע"י הטית יד משה ולעיל פסוק ט"ז כתוב ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו והם בכ"מ והכריע מפסוק מוליך לימין משה ומפסוק הים ראה וינס שמ"ש ויולך ה' היה ע"י שהוליך ימינו על ימינו של משה · וכאן כתוב מוליך לימין משה זרוע תפארתו וכאן כתוב ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב הרי שמ"ש זרוע תפארתו הוא ימינו · ועי' מכילתא פסוק ויט משה באריכות דברים נפלאים : מיד כיון שהרים משה ידו נבקע · כאן כתוב ויט משה את ידו על הים ויולך ה' וגו' וישם את הים לחרבה ויבקעו המים · ואחר ששם הים לחרבה אין עוד מקום לבקיעה ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א ויט משה את ידו על הים ויבקעו המים ואח"כ ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה וישם את הים לחרבה וכמ"ש לעיל ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו · והם ב' כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ל"א שעיקר הבקיעה ע"י משה · ומ"ש ויולך לענין ששמהו לחרבה אחר שנבקע : אינו אומר ויבקע הים · ולשון המכילתא כל המים שבעולם נבקעו וכל המים שבעולם נחרבו · ודורש מפסוק ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו ע"ש באריכות ועי' לקמן פכ"ב בס"ב מש"ש · איתא בזוהר שבשעת בקיעת הים נהם נהימה ונשמע הנהימה בכל העולם כמ"ש וינהום עליו ביום ההוא כנהמת ים ע"פ מדה י"ב וזהו שמעו עמים שמעו הנהימה : וכל הנסים הללו · אפילו השבת המים וחזרתם כמפורש ויט משה וגו' וישב הים וגו' והביא ראיה מפסוק ויזכור ימי עולם וגו' וס"ד איה המעלם מים היינו ההשבה של מים ואח"כ אמר מוליך וגו' בוקע מים מפניהם הרי שניהם ע"י משה · כתוב בתורה ושנוי בנביאים : ז לא בצר · סנהדרין (מ"ד ב') א"ר אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה וכו' ע"ש ובירושלמי תענית פרק ג' הלכה ו' תנחומא מקץ ס"י א"ר אלעזר כתוב בספר בן סירא אוקיר לאסיך עד לא תצטרך ליה · וכמ"ש באבות ואל תתיאש מן הפורענות ע"כ צריך להתפלל תמיד ועי' לעיל פ' ז' ס"ה וזהו לא בצר עד שלא יבא הצרה : שלא יהיו לך צרים מלמעלה · דורש ס"ד היערוך שועך וגו' וכל מאמצי כח הם המלאכים כמ"ש ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו · וכמ"ש מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר שלא נעדר איש מעליונים שאין לו רוב אונים ואמיץ כח וכמ"ש תהלים נ"ו שאפו שוררי כל היום כי רבים לוחמים לי מרום · וסמאל המלאך המקטרג כנגד מיכאל הסניגור עיין ד"ר פר' י"א סי' י"א ודברי ר"ל הקדמה לדברי ר"ח ב"ר חנינא וכאן חסר דעת ר"י וע' במקומות שציינתי : איוב מיועצי פרעה · עי' לעיל פ"א ס"ט ומש"ש פר' י"ב ס"ס ב' : איש תם וישר · וס"ד ירא אלהים וסר מרע · בדמיון החיים בעל כח וגבורה שצריך לייגע הרבה לנצחו : הנו בידך · שהש"י אמר לשטן הנו בידך אך את נפשו שמור הרי שנתן לו יגיעה גדולה לשמור נפשו · ועי' ב"ר פנ"ז ס"ד ביתר ביאור : עולים בים ויורדים · צ"ל יורדים לים ועולים וע"ש בב"ר פנ"ז ושם ל"ע · ועי' (ב"ב ע"ו) ומדרשים חלוקים הם : לעשות אותי לעמו למטרה · דורש מ"ש

יפה תואר

אליו : לכך כתיב השמיעיני את קולך · ומ"ש הראיני את מראיך הוא כמה שתלו עיניהם וגמרו אל לפני הקב"ה בתפלתם : אתה אומר לי שאקרע את הים כו' · ממה שהאריך בלשונו נראה שהוקשה למשה קריעת הים משני פנים · הא' מפני שבני ישראל לא היו ראויים לכך · לפי שהיו חוטאים כדכתיב וימרו על ים בים סוף ולכן גם אם ידע משה בתנאי הזה התקשה כי חשב שאין הנס הזה ראוי אלא לצדיקים והב' שמשה חשב שהקב"ה חפץ שיצאו המים מגבולם ויציפו על המצרים והתקשה שלא זה הפך דבר ה' אשר אמר אשר שמתי חול גבול לים · וזה שאמר אתה אומר לי שאקרע הים ולעשות להם נס והם אינם ראויים · או אם תאמר לי ואעשה את הים יבשה וזה נגד מאמר ה' אשר שמתי חול גבול לים · ובר קפרא אומר שמשה התקשה רק על מה שחשב שהים יעשה יבשה · והקב"ה השיב למשה כי אין מחשבתו אשר המים יציפו את העולם אבל כי הנוזלים יתכנסו ויתילכו כנד וכמו שהיה בבריאת העולם שנקוו כל המים אל מקום אחד · ועי"ע מ"ש בזה בב"ר פ"ד ופ"ה : לא קבל עליו · ואע"ג שתנאי כו' מ"מ לא קבל מטעם שישראל לא היו ראויים לזה וכ"ה בשוח"ט בהדיא גבי הים ראה וינוס : שאני נבראתי בשלישי כו' · והא דאמרינן בב"ר פר' י"ט כל שנבראת אחר חבירו שליט בחבירו י"ל דזה רק לענין שהקודם יהיה מוכן לשרת את שנבראת אחריו · אבל זה לא מצינו שיהיה האחרון משנה את טבע הקודם לו : אינו אומר ויבקע הים כו' · הוצא כאן לפרש מה שכתב שם הירדן יסוב לאחור וכדאיתא בשוח"ט כיון שראה הירדן שברח הים אף הוא ברח · וטעם הדברים למה נבקעו כל המימות כדי שיתפרסם הנס בכל העולם · ולא יחשבו כמו שחשבו קצת · כי בשביל שהוליך ה' את הים ברוח קדים עזה נבקע הים · ועי' ברמב"ן ולכן א"ש היטב דברי השוח"ט שהבאתי ע"ש ועי"ע במכילתא : וכל הנסים הללו נעשו על יד משה כלומר הכל היו בזכות משה כי בני ישראל לא היו כדאים לזה : עד עכשיו אלו עובדי עבודת כוכבים כו' דהיינו במצרים כדלעיל · וכן הוא במדרש אבכיר על פסוק והמים להם חומה שירד סמאל ואמר לפניו רבש"ע לא עבדו ישראל עבודת כוכבים במצרים ועתה עושה להם נסים · אבל על מה שבידם עכשיו שהיה בידם פסל של מיכה וכמו שאז"ל גבי ועבר בים צרה לא קטרג שלא היה זה אלא במתי מעט · ולכן לא מצא לקטרג על הגאולה כי כבר עשו תשובה במצרים ונתכפר להם בדם פסח ודם מילה כדלעיל פי"ט אבל על מה שיקרע להם הים ס"ל מקום לקטרג כי דיה לתשובה שתכפר על העון אבל לא שיזכו לנס גדול כזה שצריך זכות גדול וכ"ש במקום שחב לאחרים ושפיר אמר מדת הדין מה נשתנו אלו מאלו כו' ובמדרש הנזכר מסיים שם שהשיב הקב"ה לסמאל על קטרוגו שוטה שבעולם וכי לדעתם עבדוהו והלא לא עבדוהו אלא מתוך שעבוד ומתוך טרוף דעת ואת דן שוגג כמזיד ואונס כרצון · אלא לפי מדרשנו לא רצה ה' שיהיה שום פתחון פה למקטרג בשעת הנס והטרידו באיוב · ואם יקשה אחר מעשה אז ישיבנו כראוי : שהיה מיועצי פרעה · וכמ"ש לעיל פ"א איוב ששתק נידון ביסורים · כי לולי זה לא היה מן הדין לגערו כדי להציל את ישראל : עולים לים ויורדים · לפי שהים גבוה מכל העולם כדלעיל בב"ר פ"ה לכן כנה הנכנס בים בעליה והיציאה ירידה : מה בידך לעשות · כלומר כי הפחד מהקטרוג כבר עבר · ואין בידך לעשות רק לדבר אל בני ישראל ויסעו · וקרוב יותר לגרום מה בידו לעשות ופירושו מעתה מה בידו של השטן לעשות

ידי משה

וכתיב אריה שאג מי לא יירא ע"כ נקרא שם השר שלו קל לשון קול כנ"ל : לא כך אמרת שאין הים נעשה יבשה · פי' לפי שהיו באותו פעם חוטאים ואינו ראוי לעשות להם נס ולכך לא אמר לשון שאין אתה קורעה רק שאין הים נעשה יבשה דהיינו ממילא בלי נס והשיב לו הקב"ה שאין שבקיעה יהיה כפי מחשבתו שיצאו המים חוץ לגבול רק יהיה כמו בבריאת העולם שנקוו כל המים אל מקום אחד וכן היה התנאי וכן היה שמעשה נצבו כמו נד נוזלים ולא היה שינוי הטבע וכך היה התנאי ודו"ק : וכל הנסים היו ע"י משה וכו' · פי' ממשמעות הכתוב דכתיב ויט משה וגו' תהיה אתה סבור שכח משה עשה זאת לפיכך הקב"ה משבח אותו אבל נכתב הפי' בצידו מוליך לימין משה זרוע תפארתו שנתן ימינו לימין של

עוד

אבטולים הזקן אמר משל למלך שהיה לו בן [א] והכעיסו וגזר עליו גזירה קשה והיה הפדגוג מבקש על ידו אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא על בני כבר התרציתי לבני · ר' אומר א"ל אמש היית אומר ומאז באתי אל פרעה ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה · מה תצעק אלי · (טו) אמש היו אומרים המבלי אין קברים ועכשיו אתה מרבה בתפלה דבר אל בני ישראל ויסעו (טז) יסיעו דבר מלבן ר' אומר אמר הקב"ה [ב] כדי היא האמנה שהאמינו בי ישראל שאקרע להם הים שלא אמרו למשה היאך נחזור לאחורינו שלא לשבור לב טף ונשים שעמנו אלא האמינו בי והלכו אחר משה · (יז) ר' אליעזר אומר אמר לו הקב"ה למשה עת לקצר ועת להאריך בני שרוים בצער והים סוגר והאויב רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה דבר אל בני ישראל ויסעו · רבי יהושע אומר אמר הקב"ה למשה אין להם לישראל אלא ליסע בלבד ויסעו יסיעו רגליהם מן היבשה לים ואתה רואה נסים שאעשה להם · ר"מ אומר אמר הקב"ה למשה אין ישראל צריכין להתפלל לפני ומה אם אדם הראשון שהיה יחידי עשיתי יבשה בשבילו שנאמר (בראשית א) יקוו המים מתחת השמים · בשביל עדה קדושה שעתידה לומר לפני זה אלי ואנוהו עאכ"ו · ר' בניא אומר [ג] בזכות אברהם אני בוקע להם את הים (יח) בעבור מה שעשה שנאמר (שם כב) ויבקע עצי עולה · ואומר ויבקעו המים · [ד] ר' עקיבא אומר בזכות יעקב אני קורע להם את הים שנאמר (שם כח) ופרצת ימה וקדמה · ר' שמעון אומר כבר הכתבתי עליך בכל ביתי נאמן הוא ואתה ברשותי והים ברשותי כבר עשיתיך גזבר עליו (יד) שנא' ואתה הרם את מטך : ט אמר רבי סימון משל לבעל הזמורה שהיה מהלך בחוץ והזמורה בידו · אמרו אלולי שהזמורה בידו לא היה מתכבד שמע המלך ואמר לו העבר הזמורה ממך וצא לחוץ וכל מי שאינו שואל בשלומך אני נוטל את ראשו כך אמרו המצריים לא היה יכול משה לעשות כלום אלא במטה · בו הכה היאור בו הביא כל המכות · כיון שבאו ישראל לתוך הים

והמצריים עומדים מאחריהם אמר הקדוש ברוך הוא למשה השלך את מטך שלא יאמרו אילולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים שנאמר הרם את מטך : י ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה אם בים למה ביבשה ואם ביבשה למה בתוך הים אלא מכאן אתה למד שלא נקרע להם הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן ואחר כך נעשה להם יבשה · דרש ר' נהוראי היתה בת ישראל עוברת בים ובנה בידה ובוכה ופושטת ידה ונוטלת תפוח או רמון מתוך הים ונותנת לו שנאמר (תהלים קו) ויוליכם בתהומות כמדבר · מה במדבר לא חסרו כלום אף בתהומות לא חסרו כלום · הוא שמשה אמר להם זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר [ה] שלא היו חסרים אלא להזכיר דבר והוא נברא לפניהם · רבי שמעון אומר אפילו דבור לא היו חסרין אלא מי שהיה מהרהר בלבו דבר והוא נעשה שנאמר (שם עח) וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם · ד"א לא חסרת דבר (יט) שלא היה חסר דבר בעולם ומה היה חסר תשובה שנאמר (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' : יא וחזקתי את לב פרעה · אר"ש בן לקיש [ו] משל לב' אתליטים אחד חלש ואחד גבור נצח הגבור לחלש ונטל עטרה בראשו מי גרם לגבור ליטול העטרה לא החלש · כך מי גרם להקב"ה ליטול שבח וכבוד לא פרעה שניערו שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף לפיכך ואכבדה בפרעה ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל מה עשה הקב"ה רמז (כ) לארץ מצרים ועלתה והיו רואין מלחמה בים שנאמר ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל :

פרשה כב א ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישבו המים וגו' · הה"ד (שיר ב) אחזו לנו שועלים

שועלים קטנים · כשהיה מושל המלכיות לא היה מושלן אלא בחיות שנאמר (דניאל ז) וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא · וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא לשועלים מה שועל זה קטן מן ד' חיות כך מצרים קטנים מן המלכיות שנאמר (יחזקאל כט) מן הממלכות

מסורת המדרש א מכילתא כאן פ"ג כל הענין · ילקוט כאן רמז רל"ג כל הענין · ב תנחומא כאן סימן י' · ג ב"ר סוף פנ"ה · קה"ר פ"י פסוק ט' · ילקוט סדר וירא רמז צ"ח · ד ב"ר פס"ט · ילקוט סדר ויצא רמז ק"ב · ילקוט איכה רמז תקנ"א · ה עי' לקמן פכ"ה · מדרש תהלים מזמור כ"ג · ילקוט תהלים רמז תר"ל · ו מדרש תהלים מזמור ק"ו · ילקוט תהלים רמז תתס"ד ·

חדושי הרש"ש

שבעלייתן ממצרים את וע"ש מש"כ בשם היפ"מ · וע"ע מש"כ לעיל פ"א : (יד) שנאמר ואתה הרם את מטך · ר"ל מטה עוזך וממשלתך עליו : לאחרנו

חדושי הרד"ל

(טו) אמש · היו אומרים המבלי כו' כצ"ל : (טז) יסיעו דבר מלבן שהיו אומרים המבלי כו' · כן מצאתי במכילתא : (יז) רא"א כו' עת לקצר ועת להאריך · עיין ברכות (ל"ד ·) : (יח) בעבור מה שעשה · שנאמר ויבקעו כו' כצ"ל ועיין בראשית רבה סוף פרשה נ"ה וש"נ : (יט) שלא היה חסר · אלא דבר בעולם ומה כו' כצ"ל : (כ) לארץ מצרים ועלתה · פי' שנגבהה למעלה שיהיו יכולין לראות מרחוק מה שנעשה בים :

פירוש מהרז"ו

ויקימני לו למטרה פירושו מלשון שמירה בארמית ומ"ש לו לצורך עמו שהם לו שיהיו שמורים · ובפסוק הקודם יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירטני שפי' כמ"ש ירט הדרך מלשון שטנה שהשטין אותי ביד העויל הוא השטן שיהיו עמו שמורים ולא יתחייבו כרשעים ועל פי זה דורש מ"ש כאן מה תצעק אלי אין פנאי לצעוק כי השטן מסטין וגם העמדתי לו אחר במקום ישראל וע"כ מהר דבר אל בני ישראל ויסעו : ח ר' אבטולים · במכילתא ה"ג ר' אבשלום : התרצתי לבני · כאן חסר הנמשל וה"ג במכילתא כך אמר לו המקום מה תצעק אלי כבר אני מרוצה אליהם וזה דרך וויתור וחסד ורבי סובר שהוא דרך תרעומות למשה על שהתרעם על הש"י במצרים והצל לא הצלת ואין זה דרך האמונה ועתה מבקש שילים · ומ"ש אמש אמרת המבלי אין קברים אף שישראל אמרו ולא משה כי משה הוא

מתנות כהונה

שרשים : הפדגוג · אומן המגדל בני המלך : [התרציתי לבני גרסינן] : האיך נחזור · בשעה שאמר הקב"ה וישובו ויחנו לפני פי החירות : ופרצת · לשון בקיעה ופרצה חדא מלתא היא : [ה"ג הכתבתי עליך בכל כו' · עד ברשותי והים ברשותי וכבר עשיתיך גזבר עליו שנאמר כו' כיון שבאו ישראל לתוך הים גרסינן : ה"ג השלך את מטך] : שנאמר הרם כו' · כד"א ויהרם את המחתות מבין השריפה · הרימו מתוך העדה : אם בים · ממש במים למה כתיב ביבשה אם ביבשה והאי ים במקום שעכשיו ים ומים למה כתיב בתוך כו' דמשמע בקרב המים ממש : אלא להזכיר כו' · נראה שדרש לא חסרת כאלו כתיב לא חסרת רק דבור : אתליטים · פי' הערוך שרים : לאחוריהם

ישראל וכמ"ש אצל המן שהותירו מן המן אמר למשה עד אנה מאנתם לשמור מצותי · ובמכילתא הגיר' אמש היו אומרים · ומ"ש אמש לאו דווקא דמשמע שאמרו זה היום ביום ז' שהשיגם פרעה וירדו לים אלא פי' תחלה אמרתם ולפי זה מ"ש מה תצעק היה דרך גערה א"כ מ"ש ויסעו לא יתכן כפשוטו אלא פי' תחלה עשו תשובה והסיעו החטא מלבכם ואח"כ אתרצה לכם · א"ת ויסעו אלא ויסיעו : כדאי היא האמונה · מכילתא פסוק מה תצעק · ומ"ש שלא אמרו הוא במכילתא על פסוק וישובו ויחנו וגו' · : עת לקצר וגו' · במכילתא שם חוטם עת לקצר אל נא רפא נא לה · עת להאריך ואתנפל לפני ה' את ארבעים יום : אלא ליסע · ע"כ דברי ר' יהושע במכילתא ומ"ש יסיעו רגליהם דברי המדרש הוא · ופי' אין להם לצעוק ולא להלחם אלא להאמין לילך לגד הים : אין ישראל צריכים · סובר שמשה לא צעק אלא ישראל כמ"ש ויצעקו ולמה לא יצעקו בעת צרה אלא שע"פ מדה י"ז יש לנו ללמוד משם בק"ו שלא היו צריכים לצעוק : יקוו המים · וס"ד אל מקום אחד ותראה היבשה · ויתכן שדורש גז"ש אל מקום אחד ממ"ש הן האדם היה כאחד שיהיה מקום לאחד : ר' בניא · ובמכילתא הגירסא ר' בנאה · וע"ש עוד בדברי ר"א בן עזריה · עי' ב"ר ס"פ נ"ה : בזכות יעקב · ב"ר פר' מ"ט ס"ה · ובמכילתא נ"ל כמ"ש בילקוט וכאשר הגיה שם הגאון והראיה מכאן שפסוק ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה אל יעקב כתוב · והרמז ופרצת ימה שבזכותך אקרע להם הים · וקדמה ע"י רוח קדים · וצפונה לפני בעל צפון ישים הים לחרבה ונגבה : אתה ברשותי · לעיל פר' ו' ס"ב וזהו ואתה הרם את מטך אתה בעצמך כלאי לעשות : ט לבעל הזמורה · שהשר היה נוטל זמורה בידו לסימן ממשלה כמו הזמורה שעושין מתפשטים וגם סימן הכאה בשבט והיו הטפשים אומרים שעל שילאים מהזמורה שבידו להכות ע"כ מתכבד : הרם את מטך · ונטה את ידך · דורש הרם מלשון רמה בים שפי' השלכה וסילוק : י עד חוטמן · שהיה מוטל עליהם להראות אמונתם עד סוף חייהם ואז ה' יגמור בעדם ודורש מדה פ"ו : בתהומות כמדבר · דורש מדה פ"ו כצ"ל והכריע מפסוק זה ע"פ מדה י"ז שהיו בתוך הים כמו ביבשה : לא חסרו כלום · כמ"ש לא חסרת דבר כפי פשוטו ועוד דרש שתיבת דבר מיותר ודורשו מלשון דיבור וזה שדרשו על פסוק ולא יראה בך ערות דבר ערות דיבור · ופי' שהדבור שבברת לא חסרת אותו ור"ש דורש לא חסרת דבר שלא הוצרכת לדבר אבל הרהור חסרת והוצרכת וע"פ מדה י"ז · ועי' מדרש תהלים מזמור כ"ג לקמן פ' כ"ה ס"ג באריכות ובביאור : לא היו חסרים דבר בעולם · דורש כך' נהורא ותיבת דבר מיותר ומופנה לגז"ש על תשובה : יא וחזקתי את לב פרעה · הנה כאן עומד המדרש בפסוק בתוך הים ביבשה ואני הנני מחזק את לב מצרים והמדרש הביא פסוק ד' וחזקתי · וכוונתו שכאן כתוב מחזק את לב מצרים ולא הזכיר פרעה ואח"כ אמר ואכבדה בפרעה ובכל חילו שאינו נזכר בפסוק זה לענין החיזוק ע"כ הביא פסוק וחזקתי את לב פרעה ולא הזכיר למצרים וכאלו הזכיר בשני הפסוקים את לב פרעה ולב מצרים לענין החיזוק ולענין הכיבוד : לב' אתליטים · הערוך פירשו שרים אך במוסף ערוך פירושו בלשון יוני ורומי אנשים ריקים ופוחזים אשר אומנתם להתאבק ערומים לשמח העם והיו נוטלים שכרם מבעלי השחוק · והדמיון אינו מתיישב לפי דברי המ"ע : לא פרעה שנערו · בתורה אינו מפורש שטבע פרעה בים וע"כ הביא מתהלים קל"ו וכן הוא לעיל פר' ט"ו סי' י"ג ופ"כ ס"ם א' ובס"ד פ' כ"א בסי"ה פכ"ג ס"ט ויק"ר ריש פכ"א במ"ר ס"ט סי' י"ד פ"י ס"ב ס' י"ג בס"ג קה"ר פסוק אופר גומץ ועי' לעיל פ"כ שם שהעתקתי בשם המכילתא ופר"א וכן מצאתי הפלוגתא במדרש תהלים שפרעה לא טבע וי"א שטבע שנאמר ונער פרעה : ויאמרו מצרים וגו' · וס"ד כי ה' נלחם להם במצרים שהיל"ל נלחם בנו וע"כ דורש להם במצרים במדינת מצרים לבד מה שנלחם בנו כאן בים ואיך ידעו אלא שהראה להם בנס שעלתה וראו מצרים מה שנעשו בים וזהו ג"כ ויאמר מצרים · וכן הוא במכילתא ר' יוסי אומר מנין אתה אומר במכות שהיו אלו לוקין על הים כך היו אלו שבמצרים לוקין והיו רואים אלו את אלו לכך נאמר ויאמר מצרים וגו' וכן הביא רש"י בחומש : פרשה כב סי' א וישובו המים וגו' · וס"ד על מצרים על רכבו ועל פרשיו · משמע שכבר היו המים על מצרים ועתה ישובו עליהם וכמו שדורש בסוף הסימן : אחזו לנו שועלים · וס"ד שועלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר שיר פסוק זה · בא לבאר הנמשל · ולמה כפל תיבות שועלים : מן ד' חיות · דייק מ"ש

ידי משה

של משה כדלעיל לפי שלא רצה הים לקרוע עד שנתן הקב"ה ימינו וכו' : יסיעו דבר מלבן · פי' מה שאמרו המבלי אין קברים ולא האמינו לדבר זה יסיעו מלבן : כבר הכתבתי עליך · צ"ע לייסב כל הדקדוקים שיש כאן והנה אבאר הכל בתכלית הקיצור וה"פ דקאי על מה שאמרו לעיל שלא רצה

יפה תואר

עוד · שלא טרוד הוא בקטרוגו : אמש היית אומר ומאז באתי וכו' · בקורא תגר כי מן הדין יש לי להצילם אחרי שלחתיך וא"כ עתה מה צורך לך לצעוק · ראוי שיהיה לבך בטוח שאצילם אחר ששלחתיך להוציאם : אמש היו אומרים וכו' · פי' הדברים שלא בתפלה תליא מילתא כי לחוטאים כאלו מה לך להתפלל · אבל בהם הדבר תלוי שיסיעו הדברים ההם מלבם וישובו בתשובה : כדי היא האמנה כו' ·

ולכן אמר מה תצעק אלי כי אין צורך לתפלתך כי זכותם מספקת לקרוע להם הים : עד שבאו לתוכו עד חוטמן · והא דאיתא לקמן פכ"ד שזכה יהודה למלכות מפני שקפץ לתוך גלי הים י"ל דהיינו שהוא קדם וכל ישראל עשו כן אחריו · ולתיכן זה מה דאיתא בסוף השירה ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים יתפרש שהלכו ביבשה אחרי שהיו לפני זה בתוך הים עד חוטמן : הוא שמשה אמר זה ארבעים שנה וגו' · בילמדנו גבי יען לא האמנתם איתא דאמר מקרא אני דורש זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר אי אתה מודה שאותו יום שעברו ישראל בים מן מ' שנה הוי וזה ג"כ כוונת הדברים כאן : אלא להזכיר · נראה דדריש כמו מקרא קצר וכאלו כתיב לא חסרת אלא דבר וכמו שת"א את הכתוב ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים מפרש כאלו כתיב ולא הלך כפעם בפעם אלא לקראת נחשים · וכן בכתוב כי אינם יודעים לעשות רע הפירוש הנכון הוא כאלו כתיב כי אינם יודעים לעשות אלא רע ויותר נראה דדריש כאלו כתיב בקרא חסרת שתי פעמים לא חסרת חסרת דבר ומפרש שלא לא חסרת ממך כלום ואם חסרת רק הדבר חסר לך וכמ"ש בב"ר פ"א כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא מכם כאלו כתיב פעמים רק בקרא ומדרש כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא מכם : וחזקתי את לב פרעה · נראה שט"ס הוא וצ"ל ואני הנני מחזק את לב פרעה · ומפרש ואכבדה בפרעה ע"י פרעה וכמו שמסיים : שנאמר ויאמר מצרים אנוסה · ופי' כי יושבי מצרים בראותם את מלחמת ה' על הים אמרו בפחד ובהלה אנוסה ועי"ע בזה במכילתא :

הה"ד אחזו לנו שועלים וגו' · משום דבעי לפרש וישובו המים שהשיב הקב"ה עמלם בראשם · ובדבר שהרשיעו נדונו מייתי מה שנספסה מחשבתם כי המה שהתחכמו לטבול מהפורעניות ומשבו שלא יוכל לדונם במים · ולהכי מייתי אחזו לנו שועלים שהמצרים נקראו שועלים על שם ערמתם · ואגב שהביא את הכתוב הזה מפרשהו וידרשהו וכדרך שמדרש בכמה מקומות : קטנים מן המלכיות · והא דאמרינן

תהיה שפלה · א"ר אלעזר ב"ר שמעון ערומים היו המצרים לפיכך הוא מושלן כשועלים מה שועל זה מהלך ומביט לאחוריו (א) כך המצרים מהלכין ומביטין לאחוריהם · ומה אמרו הבה נתחכמה לו אמרו באו ונבא עליהן בחכמה ונראה היאך אנחנו משעבדין על ישראל א בדבר שלא יד"א אלהיהן יכול להביא עלינו באותה מדה · אם נדונם בחרב יכול הוא להביא עלינו חרב · ואם באש יכול הוא להביא עלינו אש · יודעין אנו שנשבע שאינו מביא מבול לעולם אלא בואו ונדונם במים שאינו יכול להביא אותם עלינו · א"ל הקב"ה רשעים כבר נשבעתי שאיני מביא מבול לעולם אבל מה אעשה לכם אני מביא אתכם למבול וכל אחד ואחד אני גוררו למבולו · והוא שדוד אומר (תהלים סג) יגירוהו על ידי חרב מנת שועלים יהיו אלו המצריים הרשעים שגררן הקב"ה (א) לחרבו של ים · מהו מנת שועלים יהיו · אמר הקב"ה המכה הזו תהא מתוקנת להם לשועלים ששמרן הקב"ה ולא הביא עליהן י' מכות ושם מתו · א"ר ברכיה שועלים קדמאה מלא ותניינא חסר שעלים כתיב (ב) על שם שעלו של ים · א"ר יוחנן דציפורי מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות היו נוטלות את בניהן ומטמינות אותם במחילות והיו המצרים הרשעים מביאין קטנים ומכניסין אותם בבתיהם של ישראל ועוקצים אותם ובוכים והיה התינוק שומע קולו של חבירו שהיה בוכה והיה בוכה עמו והיו נוטלין אותו ומשליכין אותו ליאור · לכך נאמר אחזו לנו שועלים קטנים וגו' עד שנעשה כרמינו סמדר לכך נאמר וישובו המים (ג) על מצרים שישוב הגלגל עליהם · וכן יתרו אומר (שמות יח) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר וגו' · אמר (ב) מכירו הייתי לשעבר וביותר עתה שבמחשבה שחשבו לאבד את ישראל בה דנם הקב"ה שנאמר (שם) כי בדבר אשר זדו עליהם : ב ד"א וישובו המים ב אמר ר"י כיון שעלה אחרון שבישראל מן הים ירד לתוכו אחרון של מצרים · ורשב"ל אומר על אלו (ועל אלו) [ואלו] נגעל הים מד' רוחותיו · אמר משה לפני הקב"ה מה יעשו ישראל אמר לו אי אתה זקוק למה שאני עושה להם נס · באותה שעה שלח הקב"ה את ידו והעלן מן הים שנאמר (תהלים יח) ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים · א"ר אבהו משל למי שראה הגייסות באות עליו והיה בנו עמו מה עשה נטל בנו בידו והיה נלחם עם הגיים בשניה · ואמר לו בנו אבא לא אחסר אותן שתי ידים אחת שהיא מחזקת אותי ואחת שהורגת בגיים · כך אמרו ישראל להקב"ה יהי שלום על אותן שתי ידיך אחת שהיתה מצלת אותנו מן הים ואחת שהיתה מנערת המצרים שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' וגו' · (ד) וישב הים לא נאמר אלא וישובו המים ג מכאן שכל המימות חזרו · על המצריים לא נאמר אלא על מצרים ד שנטל הקב"ה שר שלהם תחלה וטבעו בים ואח"כ ירדו כולם אחריו לכך נאמר וישובו המים על מצרים ואח"כ על רכבו ועל פרשיו : ג וייראו העם את ה' · (ה) שנו רבותינו הקורא את שמע צריך להזכיר קריעת ים סוף ומכת בכורים באמת ויציב ואם לא הזכיר אין מחזירין אותו · אבל אם לא הזכיר יציאת מצרים מחזירין אותו שנאמר (דברים טז) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים ומה בין יציאת מצרים לקריעת ים סוף אלא שיציאת מצרים קשה שנא' (שם ד) או הנסה אלהים · ואתכם לקח ה' · תדע לך שזו קשה מזו (ג) שביציאת מצרים כתיב אנכי ה' אלהיך אבל בקריעת ים סוף אינו מזכיר את השם · ולמה צריך להזכיר קריעת ים סוף באמת ויציב לפי שכיון שקרע להם את הים האמינו בו שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו · ה ובזכות האמנה שהאמינו זכו לומר שירה ושרתה עליהם שכינה · שכן כתיב אחריו אז ישיר משה לכך צריך אדם לסמוך גאולה לתפלה כשם שהם הסמיכו שירה אחר האמנה והקריעה · וכשם שהן טהרו לבם ואמרו שירה שכן כתיב וייראו העם את ה' ויאמינו ואח"כ אז ישיר כך צריך אדם לטהר לבו קודם שיתפלל וכן איוב אמר (איוב טז) על לא חמס בכפי ותפלתי זכה · א"ר יהושע הכהן ב"ר נחמיה וכי יש תפלה עכורה אלא כל מי שידיו מלוכלכות בגזל הוא קורא להקדוש ב"ה ואינו עונה אותו (ו) למה שתפלתו בעבירה שנאמר (בראשית ו) ויאמר ה' לנח קץ כל בשר

מסורת המדרש א סוטה דף י"א · לעיל פרשה א' · שיר השירים רבה פרשה ב' פסוק ט"ו · ילקוט סדר שמות רמז קס"ב · ילקוט תהלים רמז תשפ"ו · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ו · ב מכילתא כאן פרשה ו' · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט שמואל ב' רמז קס"א · ג לעיל פרשה כ"א · מכילתא כאן פרשה ד' · ד לעיל פרשה א' · דברים רבה פרשה א' · שיר השירים רבה סוף פרשה א' · מדרש שמואל פרשה י"א · מכילתא כאן מסכת דשירה פרשה ב' · תנחומא כאן סימן י"ג · ילקוט ישעיה רמז רפ"ה · ילקוט ירמיה רמז של"א · ה תנחומא כאן סימן י' · מכילתא כאן פרשה ו' ·

חדושי הרד"ל

(א) כך המצרים כו' לאחוריהן · פי' שהיו לופין בתחלה על העונש והיו מחזרין לעשות עמהם בערמה שלא יהיה יכול לענשן לאח"כ : (ב) על שם שעלו של ים · בשה"ר הלשון שירדו לשעלו של ים · כד"א (ישעיה מ') מי מדד בשעלו מים : (ג) על מצרים שישוב הגלגל עליהם כו' · כדמפורש ביתרו בדבר אשר זדו כו' : (ד) וישב הים לא נאמר כו' · כצ"ל אבל גי' הספר תמוה דמים לעולם לשון רבים : (ה) שנו רבותינו הקורא ק"ש כו' · ירושלמי סוף פ"ק דברכות : (ו) למה שתפלתו עכורה ·

חדושי הרש"ש

(א) לחרבו של ים · עי' מש"כ לעיל פרשה א' : (ב) מכירו הייתי לשעבר · זה דלשו מידעתי שהוא לשון עבר · וע' ברש"י בפיה"ת פ' לך בפסוק הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את והרא"ם לא פי' כן ע"ע : (ג) שביצ"מ כתיב אנכי כו' · עמ"כ שמביא פסוק דתהלים · ול"י מדוע שביק ליה קרא של תורה דהתחלת עשרת הדברות :

נסמ"ק

מתנות כהונה

פרשה כב לאחוריהם · כלומר במה שנעשה ונגזר בשכבר הימים שעברו וכדמפרש ואזיל · וע"ל פכ"א : ושם מתו · בתוך הים ושמר אותם ולא המית אותם בי' מכות הראשונות : שעלו · דרכו ושבילו כד"א אם יספוק עפר שומרון לשועלים וכים חביריו : הגלגל · שבקשו הם לאבד ישראל במים נתגלגל עליהם : לא אחסר · יהי רצון שלא אחסר כלומר שלא אראה בהם חסרון ותשות כח : שר שלהם · מצרים שמו · וכדלעיל פרשה כ"א : כתיב אנכי וכו' · שנאמר (תהלים פ"א) אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים :

מאז

פירוש מהרז"ו

בה"א הם הידועות הקדומות בבל מדי וכו' · וע"כ קורא אותם שועלים על שעתידה להיות קטנה מהם בימי יחזקאל וע' מכילתא פסוק ויהפך לבב פרעה : ערומים היו המצרים · כמ"ש ב"ר פ' פ"ד ס"ג מצרי ערום וע' לעיל פ"א ס"ט וס"ג ומבואר : וכל אחד ואחד · כמ"ש בפר' א' שם על כל העולם אינו מביא וכו' אבל על אחד יכול להביא אף כי שהאחד יבא למבולו : לחרבו של ים · שאין זה מעין השבועה שהרי באו לחרבו פי' שנחרב שלא היה שם מים וזהו ע"י חרב : המכה הזאת · בשי"ר שם הגי' המנה הזאת וכמ"ש ויקרא ח' כ"ט למשה היה למנה : ששמרן הקב"ה · שלא ימותו במכות מצרים כמ"ש לעיל פר' י' ר"ס ב' שהיה הדבר מסמם עם כל אחד מן המכות · שכל המכות היו כנגד הגזירות שגזר עליהם פרעה כמ"ש בתד"א פ' ז' איך באו המכות כנגד הגזירות והובא במדרש וארא בא אבל כל מכה אך על גזירה של אבוד נפשות של כל הילוד היאורה שהשליכוהו לא נשתלם להם במכות עד שהטביעם בים כמ"ש לעיל פ"כ ס"ד מדה כנגד מדה : שעלו של ים · שעלים נוטריקון שעל ים כמ"ש ישעיה מ' מי מדד בשעלו מים : אחזו לנו שועלים · שהשועלים הגדולים אחזו בידיהם השועלים הקטנים למעניגו שעל ידי זה תפסו את הבנים קטנים שלנו והשליכום ליאור ונעשה כרמינו סמדר · ומ"ש בנות ישראל כי בני ישראל היו בשדה ונשיהם עם בניהם בבית : לכך נאמר וישובו המים · מה שעשו לנו במים והשיב גמולם בראשם וישובו המים · ומ"ש שישב הגלגל וכו' כמ"ש משלי כ' כ"ו מזרה רשעים, מלך חכם וישב עליהם אופן שבאופן וגלגל שגלגלו השיב עליהם וכמ"ש פל"א ריש סי' י"ד : מכירו הייתי לשעבר · מדקאמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים משמע מכבר ידעתי שהוא גדול אך עתה אני יודע שגדול מכל אלהים ע"י מדת מנגד · וע' מכילתא יתרו פסוק זה : ב אחרון שבישראל · דורש מ"ש וישובו המים וגו' הבאים אחריהם בים ובפרשה זו לא פירש אחרי מי · כי לא נזכר שם ישראל בפסוקים אלו אך הוא למוד מפרשה הקודמת וירדפו מצרים ויבואו אחריהם דשם מפורש בפסוק הקודם ויבואו בני ישראל ותיבת אחריהם מיותר כאן ודייק שבא ללמדנו שישראל כבר יצאו כולם מן הים ואז באו המצרים לתוכו כי לא פירש מעלית ישראל מהים רק נלמד מתיבת מאחריהם ומ"ש אח"כ ובני ישראל הלכו בתוך הים בהכרח נדרש ע"פ מדה ל"א שמקומו קודם פסוק וישובו · אך ריש לקיש דורש מאחר שאינו מפורש כאן שעלו הרי בהכרח שכאשר באו המצרים לים עדיין היו ישראל שם וכמ"ש וישובו המים ויכסו · ואח"כ ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · אך עלית ישראל מהים נלמד ע"פ מדה י"ז שמפורש בתהלים י"ח ש"ב כ"ב ישלח ממרום יקחני וגו' ובפסוק הקודם ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל מגערתך ה' מנשמת רוח אפך שאין זה מפורש אלא דוד שהיה במים כלל ושעשה לו יבשה ממים ובהכרח ע"פ מדה כ' מדבר מקריעת ים סוף לישראל שגלה להם תהומות הים ברוח קדים עזה וזהו מנשמת רוח אפך ואז ישלח ממרום יקחני ימשני וגו' שלא היה להם דרך אחר לצאת מן הים רק מלמעלה שנעשה להם הים חומה בלא שער · ובעת שטבעו המצרים אז העלה לישראל דלא כר' יוחנן : וישב המים לא נאמר · נ"ע שהרי מים לשון רבים וכמ"ש אצל המבול כמה פעמים ובשארי מקומות אלא צ"ל וישב הים אינו אומר אלא וישובו המים וכמ"ש לעיל פכ"א ס"ו ויבקע הים אינו אומר אלא ויבקעו המים וגו' ע"ש : על מצרים · ע' לעיל פכ"א ס"ה וד"ר פ"א סי' כ"ב שמר של מצרים מצרים שמו : ג קריעת ים סוף · כמ"ש בברכת אמת ויציב ויס סוף בקעת וזדים טבעת וכו' וכן באמת ואמונה ערבית המעביר בניו בין גזרי ים סוף וכו' : שיציאת מצרים קשה · שהוא יותר גדול וחזק מנס קריעת י"ס כמ"ש או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים : בקריעת י"ס אינו מזכיר את השם · פי' שכשנתן את התורה כתוב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא כתב אשר קרעתי את הים הרי שעיקר התגלות קבלת מלכותו רק ביציאת מצרים : האמינו בו וכו' · כמ"ש בברכת אמת ויציב · ואמת ואמונה · ענין השירה ועי' לקמן פר' כ"ג ס"ה : שירה אחר האמונה · אחר הדבקות בו יתברך באמונה אז אמרו שירה כך התפלה לסמוך לגאולה שהיא האמונה ליחד הלב לה' לבדו : שהם טהרו לבם · מכל רע שדבקו בהם במצרים כמ"ש ביחזקאל כ' וע' לעיל ס"פ א' : קץ כל בשר · וס"ד

יפה תואר

דאמרינן לעיל פ"ה שפרעה היה קוזמוקרטור מושל העולם ל"ק דאיתא במכילתא שלא היתה מלכות ירודה משל מצרים אלא שנטלו שררה לשעה : כבר נשבעתי כו' · כלומר אמת הדבר שכבר נשבעתי שאיני מביא מבול לעולם אבל מ"מ אנכי אמצא מקום להביא אתכם למבול · וע' בפ"א עוד טעם כי אין הגזירה אלא על כל העולם : וכל אחד ואחד · עמ"ש בחזית כזה : על שם שעלו של ים · י"ל מלשון דרך ומשעול וכמו במשעול הכרמים וכן משמע בחזית דמייתי מיד הנותן בים דרך : ד"א וישובו המים · משום דק"ל למה לא כתיב וישב הים ולעיל מתרץ בשביל שישוב הגלגל עליהם · ומביא מחלוקת ר"י ורשב"ל · ולדברי רשב"ל מתורץ היטב כי אם כ' וישב הים הי' במשמע כי רק על מצרים שב הים ולא על ישראל ובאמת נגעל הים מארבע רוחותיו ורק המים הזיקו למצרים ולא לישראל · ולכן כתיב וישובו המים · ולר"י יתפרש מה שכתב וישובו המים או מטעם שכתוב לפני זה שישוב הגלגל או מטעם שאמר אח"ז שכל המימות חזרו : על אלו ועל אלו גרסינן וכ"ה בשוח"ט מזמור י"ח : באות עליו · הנה במשל באו הגייסות על האב ובנמשל הלא פרעה קם על בני ישראל אבל באמת גם זה היה לצורך לפרסם בארץ ח"ם ה' איש מלחמה וגו' · ולכן נתלקה השירה לג' חלקים · הא' במציאות השם שהיה לפרסם שמו ית' · הב' בנקמתו באויביו ע"י הנס · והג' בהצלת ישראל · וג' חלוקות אלו נזכרו בישעיה באמרו עורי לבשי עוז וגו' וכן במזמור באמרו לגוזר ים סוף וגו' והעביר ישראל וגו' וניער פרעה וגו' · וכן בתקון התפלה ויס סוף להם בקעת : שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב · וקאי על שתי הידים והא דקרי לשתיהם בשם ימין משום דאין שמאל למעלה כדאיתא בחזית בפסוק ישקני : על המצריים לא נאמר · עיקר קושיתו הוא כיון דכתיב על המצרים שלא הכל בכלל ומה צ"ל עוד על רכבו ועל פרשיו דבשלמא מ"ש בפרעה וברכבו ובפרשיו לא קשה · כי הרכב והפרשים לא נכללו בפרעה אבל במצרים בוודאי הם נכללים · לכן אמר כי מ"ש על המצרים קאי על שר של מצרים : אבל אם לא הזכיר יצ"מ כו' · משמע דבאמת ויציב קאמר וכדאיתא בירושלמי הקורא את שמע צריך להזכיר יצ"מ באמת ויציב · וקשה למה מחזירין אותו הלא יצא ידי חובת למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים בפ' ציצית דכתיב אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו' ובבקר שכל מודים דצריך לקרות פ' ויאמר ושמא הכוונה כאן אם לא הזכיר לא באמת ויציב ולא בפ' ציצית ומ"ש שצריך להזכיר באמת ויציב הוא רק לכתחלה צריך להזכיר יצ"מ ב' פעמים גם באמת ויציב בשדי קריעת ים סוף ומכות בכורים · אע"ג שהזכיר כבר פעם אחת בפ' ויאמר : ובזכות האמנה · כי האמונה טובה מהחקירה וע' בד"ר ריש פ"ז : ושרתה עליהם שכינה · ע' במכילתא על הכתוב ויאמרו לאמר : שכן כתיב אחריו אז ישיר משה · ואין אז אלא לשון אמנה כדלקמן פכ"ג : לכך אדם צריך לסמוך כו' · הטעם בזה להורות שעיקר הגאולה לאדם תבוא ע"י התפלה כדכתבנא בב"ר פר' מ"ד : לטהר לבו מכל הרהורי עבירה ולהרהר תשובה על כך

ידי משה

רצה היה לקרוע ואמר אני גדול ממך שנבראתי תחלה לז"א כבר שכתבתי עליך בתורה שהיה קודם שבריאה אך שהוקשה להם ושלא המים קדמו לבריאת העולם לז"א אפי' יהיה כדבריהם שהיית באותו פעם אתה והוא ברשותי מ"מ כבר עשיתי אותו גזבר עליו הגם שעדיין לא נולד עכ"פ כתבתי עליו בתורה קודם שיהיה גזבר דכתיב וגו' :

וכל א' וא' · פי' שנשבעתי שלא אביא על הרבים בבת אחת ופעם א' אבל על היחיד אני מביא ואגרר את כל א' וא' לתוך הים · שעלים תיבתא חסר על שם שעלו של ים ה"ג שעל ים · וה"פ לפי שהיו ערומים כשועלים שאמרו נתכים עליהם לדונם את ישראל בדבר שלא יכול הקב"ה לפרוע מהם והקב"ה הכיא את כל א' וא' לתוך הים כדי לצאת ידי השבועה של מבול ומטעם זה שועלים קדמאה הוא מלא פי' לפי שהיו ערומים ונכלו ערמות על ישראל לדונם במים ותניינא שעלים חסר פי' שעל ים פי' לשון יחיד שלכל אחד ואחד גרר לים ודו"ק היטב : לא יחסרו כצ"ל · או י"ל לא אחסיד כתמי' וכי לא אעשה חסד לאותן ב' ידים וכו' :

וגו' · אבל איוב שלא היה בעמלו גזל היתה תפלתו זכה לכך אומר על לא חמס בכפי לפי שאין עול בכפי ובעמלי תפלתי זכה · אמר ר' חמא ב"ר חנינא מנין שכל מי שהגזל בידו תפלתו עכורה שנא' (ישעיה א) ובפרשכם כפיכם וגו' אינני שומע מפני מה שידיכם דמים מלאו · ומנין שכל מי שמרחיק עצמו מן הגזל תפלתו זכה שנאמר (תהלים כד) נקי כפים ובר לבב מה כתיב אחריו (שם) (ז) ישא ברכה מאת ה' · זה דור דורשיו :

פרשה כג א אז ישיר משה · הה"ד (שם צג) נכון כסאך מאז · א"ר ברכיה בשם ר' אבהו אע"פ שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה לכך נאמר נכון כסאך מאז · משל למלך שעשה מלחמה ונצח ועשו אותו אגוסטוס אמרו לו עד שלא עשית המלחמה היית מלך עכשיו עשינוך אגוסטוס · מה יש כבוד בין המלך לאגוסטוס אלא המלך עומד על הלוח ואגוסטוס יושב · כך אמרו ישראל באמת עד שלא בראת עולמך היית אתה · משבראת אותו אתה הוא · אלא כביכול עומד שנאמר (חבקוק ג) עמד וימודד ארץ · (א) אבל משעמדת בים ואמרנו שירה לפניך באז נתיישבה מלכותך וכסאך נכון הוי נכון כסאך מאז באז ישיר : **ב** ד"א אז ישיר משה · הה"ד (תהלים קו) ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו · א"ר אבהו אע"פ שכתוב כבר שהאמינו עד שהיו במצרים שנאמר ויאמן העם חזרו ולא האמינו שנא' (שם) אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך · כיון שבאו על הים וראו גבורתו של הקב"ה היאך עושה משפט ברשעים (ב) כמה דתימא (דברים לב) ותאחז במשפט ידי ושקע את מצרים בים מיד ויאמינו בה' · [א] ובזכות האמנה שרתה עליהם רוה"ק ואמרו שירה הה"ד אז ישיר משה ובני ישראל ואין אז אלא לשון אמנה שנא' (בראשית לט) ויהי מאז הפקיד אותו בביתו וכתיב (שם) וכל יש לו נתן בידו הוי ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו : **ג** ד"א אז ישיר משה הה"ד (שיר ד) נופת תטופנה שפתותיך [ב] אמר משה רבון העולמים במה שחטאתי לפניך בו אני מקלסך · א"ר לוי בר חייא משל למדינה שמרדה על המלך ואמר המלך לדוכוס שלו נלך ונלחם בה · אמר לו דוכוס אין אתה יכול · החריש המלך והלך בלילה בעצמו וכבשה · ידע דוכוס עשה עטרה והביא למלך · אמר לו העטרה הזו למה · אמר בשביל שחטאתי בדבר ואמרתי לך אין אתה יכול · [ג] כך אמר משה לפני הקב"ה יודע אני שחטאתי לפניך באז שנאמר (שמות ה) ומאז באתי אל פרעה והרי טבעת אותו לים לכך אני משבחך באז הה"ד אז ישיר משה · בא וראה דרך הצדיקים במה שהם סורחים הם מתקנים הוי נופת תטופנה (ג) שפתותיך כלה · ממי הם למדים מן הקב"ה שבדבר שהוא מכה הוא מרפא שנאמר (ירמיה ל) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך ממכות שאני מכה אותך מהם אני מרפא אותך · [ד] מנין תדע כן מן הקב"ה צא ולמד ממרה שהורה למשה דבר מר והשליך למים ונמתקו המים שנאמר ויורהו ה' עץ וישלך אל המים · אי זה היה ר' נתן אומר (ד) ירדינון היה · רבי יהושע אומר של ערבה היה · ר' אליעזר המודעי אומר של זית היה מ"מ עץ מר היה והמתיק המים המרים · וכך משה לא קנטר אלא באז ובמה שסרח תיקן מעשיו ואמר אז ישיר משה : **ד** ד"א אז ישיר משה · הה"ד (משלי לא) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה · מיום שברא הקב"ה את העולם ועד שעמדו ישראל על הים לא מצינו אדם שאמר שירה להקב"ה אלא ישראל · ברא אדה"ר ולא אמר שירה הציל אברהם מכבשן האש ומן המלכים ולא אמר שירה · וכן יצחק מן המאכלת ולא אמר שירה · וכן יעקב מן המלאך ומן עשו ומן אנשי שכם ולא אמר שירה · כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם מיד אמרו שירה לפני הקב"ה שנא' אז ישיר משה ובני ישראל הוי פיה פתחה בחכמה · אמר הקב"ה לאלו הייתי מצפה ואין אז אלא שמחה שנאמר (תהלים קכו) אז ימלא שחוק פינו · א"ר יהודה בן פזי (ה) מה ראו ישראל לומר שירה באז אלא אמרו מתחלה היה הים הזה יבשה ועמדו דורו של אנוש והכעיסו לפניו באז שנאמר (בראשית ד) אז הוחל לקרא בשם ה' · [ה] ועשאו הקב"ה ים ופרע מהם שנאמר (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ · ועכשיו ים היה ונעשה לנו יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · נקלסנו באז שהפך לנו ים ליבשה הוי אז ישיר משה ובני ישראל ·

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ו' · מכילתא כאן פרשה ו' · ב תנחומא כאן סימן כ"ד כל הענין · ג ילקוט כאן רמז רמ"א · ד מכילתא כאן מסכת דויסע פרשה א' · לקמן פרשה כ' · ה עי' ירושלמי שקלים פרק ו' · ב"ר סוף פכ"ג וכ"ה · לעיל פט"ו · דברים רבה פ"ט · קהלת רבה פרשה ג' פסוק י"ד · מכילתא סדר יתרו פרשה ו' · ספרי סדר עקב פיסקא מ"ג · ילקוט עמוס רמז תקמ"ג ·

חדושי הרד"ל

שנאמר ויאמר כו' כצ"ל : (ז) ישא ברכה מאת ה' · זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב · כלומר מי שהוא נקי כפים ישא ברכה ורצון מלפני ה' כשיבקש פניו :
(א) אבל משעמדת · לנו בים ואמרנו כו' כצ"ל : (ב) כד"א ותאחז במשפט ידי · לפרש מ"ש וירא ישראל את היד הגדולה · שזהו המשפט שעשה ביד · ומפרש כיצד ששקע מצרים בים והיינו כדלעיל פ' כ"ב ע"ש : (ג) שפתותיך כלה · דבש וחלב תחת לשונך אמר משה כצ"ל · ופי' תחת לשונך דרש תחת מה שחטא בדבר לשונו תקן עתה שבלשון זה עצמה תטופנה דבש כו' : (ד) ירדינון · נראה צ"ל הרדפינון וכ"ה לקמן פ"נ : (ה) מה ראו ישראל לומר שירה באז · אלא כו' כצ"ל :

מתנות כהונה

פרשה כג מאז · ממה דכתיב אז ישיר : אגוסטוס · שם למלך אדיר · ועיין בערוך ערך אגוסטא פלן : על הלוח · לא נתבאר לי ואולי כשמציירין אותו על הלוח היו מציירין אותו מיושב דרך חשיבות : ירדינון · לפי הענין הוא עשב או אילן מר ואולי הוא עלי הרדופני המוזכר בפרק כל שעה ובפרק אלו טרפות ובמכילתא ועי'

פירוש מהרז"ו

כי מלאה הארץ חמס · ע"כ נאמר עליהם ויאמרו לאל סור וגו' ומה נועיל כי נפגע בו ודו"ק : נקי כפים ובר לבב · וכתוב אחריו זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה · ע"י שהם נקיי כפים יכולים לדרשו ולבקש פניו :
פרשה כג סי' א נכון כסאך מאז · מעולם אתה · ולא פי' על איזה זמן אמר מאז ועוד שהיל"ל מעולם אתה ואח"כ נכון כסאך · ע"כ דורש אע"פ שמעולם אתה ע"פ מדה ט' · עכ"ז לא היה נכון כסאך לא נודע בעולמך מלכותך עד אחר קריעת י"ס שאמרו אז ישיר ע"פ מדה ז' וי"ז : אגוסטוס · כן נקרא הקיסר בלשון רומי על שם הקיסר הראשון בימי הורדוס המלך שהיה שם הקיסר אגוסטוס כמ"ש ביוסיפון · וע' בערוך ומו"ע ערך אגוסטא : עמד וימודד ארץ · בריאת הארץ נקרא בשם מדידה שאז מדדו כמ"ש וכל בשליש עפר הארץ · ובכלל זה כשהראה ממשלתו בדור המבול ודור אנוש ודור הפלגה שאז מדד הארץ לחלקה לגוים לקח מזה ונתן לזה בחבל ומדה בכל זה לא הוקבע עדיין מלכותו בדמיון העומד שאינו אלא לשעה אך הכסא מורה על הקביעות · ועל שתבת אז מיותר כאן שהיל"ל וישר משה ע"כ דורש גז"ש על הכסא : **ב** חזרו ולא האמינו · דורש מדה ט"ו בכ"מ שכתוב בתורה כשבא משה במצרים ויאמן העם · ובתהלים ק"ו כתוב אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך · ואח"כ כתוב באותו מזמור ויאמינו בדבריו · והכריע שהאמת בתחלה כשבא ואמר להם הסימנים ועשה האותות האמינו וכשראו שלא קבל פרעה והכביד עולם חזרו מלהאמין כמ"ש ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וזהו הפסוק המכריע שעל זה כתוב אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך · עד כשזכו לגאולה ולקריעת ים סוף חזרו והאמינו שעל זה אמר ויאמינו בדבריו וישירו : היאך עושה משפט · כמ"ש לעיל פ' כ"ב ס"ס א' כי בדבר אשר זדו · וכמ"ש לקמן פר' ז' ס"ס ע"ש ושם והבין כאן · וזהו ותאחז במשפט ידי (כמ"ש וירא ישראל את היד) וכתוב אחריו הרנינו עמו שעמו ירנינו על המשפט שעשה במצרים בים : וכל יש לו נתן בידו · שהאמין עליו כל רכושו בידו ובאופן זה היה האמונה של ישראל על הש"י שמסרו כל נפשם עם נשותיהם ובניהם ונפשם רק על אמונת הש"י וכמ"ש זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר וגו' ואע"פ שמפורש ויאמינו בה' הוצרך לדרוש גז"ש מתיבת אז ללמדינו באיזה אופן היה האמונה : **ג** נופת תטופנה · וס"ד דבש וחלב תחת לשונך · שהקב"ה משבח לכל"י שדבריו מתוקים ורצוים שתחת דבר לא טוב שיצאה מפיה מתקנת בדברים טובים וזה ע"פ מדת ממעל · ורמזו בתיבת אז שמשה אמר ומאז באתי שהלה גדולת פרעה בזמן הצלחתו במערכת המזלות חודש ניסן מזל טלה שעבדו אותו המצרים ופרעה · והקב"ה שמדד אותו בזמן הצלחתו ומערכת מזלו וזהו אז ישיר · וזה עיקר תשובת המשכל שיהיה התיקון באופן הקלקול ועי' לעיל פר' כ"ו סי' ד' ועי' מכילתא בשלח פסוק ויורהו ה' עץ ובתנחומא בשלח סי' כ"ו וסי' כ"ד · ועי' עוד במכילתא פסוק באשמורת הבוקר · ולקמן פר' נ' ס"ג ויק"ר סוף י"ח : **ד** פיה פתחה בחכמה · בפרשת אשת חיל שהוא משל לכל"י שהקב"ה משבח אותה שפתחה בדבר שלא פתח אחר : ברא אדם הראשון · ע' ב"ר ס"פ כ"ב שמזמור שיר ליום השבת אמרו אדם הראשון · ומשכיל איתן האזרחי · חסדי ה' עולם אשירה אמרו אברהם עי' ב"ר פמ"ג ס"ט · ויעקב אמר ע"ו שיר המעלות · וכל ספר תהלים וכמ"ש ב"ר פ' ע"ד סי' י"א ומשה אמר י"א מזמורים בתהלים מתפלה למשה עכ"פ לא זכו שתכתב שירתן בתורה : לאלו הייתי מצפה · שאחר פסוק פיה פתחה כתוב צופיה הליכות ביתה שלפניה היתה מהש"י מעולם להליכות והנהגת ביתה : ואין אז אלא שמחה · שאמרו השירה בשמחה כמ"ש תהלים ס"ו הפך ים ליבשה וגו' שם נשמחה בו ובברכת אמת ויציב משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה וכו'. היינו שמחה האלהית מהשם יתברך ברוח הקודש : הים הזה היה יבשה · כמ"ש ב"ר סוף פכ"ג והוא מקום שנקרא עתה ים הגדול בתורה נעשה בדור אנוש · וממנו לימים קטנים כמו י"ס שנעשה ג"כ אז · וכמו שהיה קלקול העולם באז כך נתקן העולם בו

ידי משה

אז ישיר משה הה"ד נכון כסאך מאז וגו' · לפי שקשה לר"ב לשון ישיר שהוא לשון עתיד אלא ע"כ הקב"ה לא נתיישב כסאך דאי' שאין הכסא שלם עד שימחה את עמלק וא"כ ה"ק הכתוב אז ישיר פי' שאמרו ישראל אז באותו פעם שירה כמו שיאמרו שירה לעתיד פי' שהיה הכסא באותו פעם שלם כמו שיהיה לעתיד לפי שעדיין לא הרשיע עמלק : אמר ר"א מתרץ ג"כ הלשון אז ישיר כו' ע"ש עתיד ויאמינו בדברו ישירו תהלתו · ואני בן שמחבר לא אחרים בדי"ו מה שחדשתי טעם ראוי ונכון על שאמרה התורה אז ישיר לשון עבר ולשון להבא ע"ד דאי' גבי יהושע וידום השמש במדרש ש"ט והובא ברש"י במס' עבודת כוכבים וז"ל לפי שהשמש כל זמן שהיא מהלכת ברקיע היא אומרת שירה ואמר לה יהושע שתהיה שותקת ותעמוד במקום אחד והוא יאמר שירה תחתיה וזש"ה אז ידבר יהושע ולא כתיב דיבר יהושע אלא שאמר שירה על שביטל השמש מן שירה שלה אמר יהושע בשבילה שירה ונופל

יפה תואר

תפלתיו · ומה שתלה לקמן עכירת התפלה בגזל דוקא באמת כל עבירות שבתורה מעבירות התפלה אך על כל העבירות יוכל להרהר בתשובה ויוסר ממנו העון · משא"כ גזל בעינן השבה לידי הנגזל וכל זמן שהגזל בידו לא תועיל תשובה ותפלתו עכורה : מפני מה שידיכם דמים מלאו · ודורש דמים מלשון רז"ל על כסף וכמו הדמים מודיעים · וכן מפרשים קלא את הכתוב אין לו דמים ויקר דמיו בעיניו : שמרחיק עצמו מן הגזל תפלתו זכה · הנה באמת גם הרחוק מהגזל ושאר עבירות שבתורה בידו ג"כ תפלתו תועבה · אבל על הרוב ידבר · כי על פי הרוב כל הרחוק מן הגזל נקי הוא גם משאר הפשעים · כי רוב בני אדם נכשלים בגזל וכמ"ש רז"ל רובן בגזל :
הה"ד נכון כסאך מאז · משום דק"ל למה כתיב אז ישיר משה · ולא כתיב וישר משה וכמו ותשר דבורה וברק וכן וידבר דוד לה' את דברי השירה · ומלת אז תבוא להבדיל מהזמן העבר או העתיד וכמו והכנעני אז בארץ שפירושו אז ולא עתה או אז ולא קודם ועוד רבים · וכן תבוא מלת אז על תכיפות וסמיכות וכמו אז תגלת אז דברת וא"כ מה נ"ל אז ישיר משה דפשיטא שהשירה היתה בזמן הישועה · ואם בא לומר שאמר זאת לא אמר שירה דזה ליתא דהא שירת האזינו אמר אחריה · ואם בא לומר שקודם משה או אחריו לא נאמרה שירה מאחרים גם זה ליתא די' שירות נאמרו בעולם כדאיתא במכילתא · משה קודם משה ומשה אחריו · ועמ"ש לקמן סי' ד' לשכי מייתי הכתוב נכון כסאך מאז ומפרש שאז נתישבה מלכות ה' ע"י השירה ולא קודם : שנאמר אבותינו במצרים וגו' · וזה כתיב לפני ויאמינו בדברו ישירו תהלתו · ומפרש את הכתובים כן אבותינו במצרים שראו אותיך ונפלאותיך במצרים לא השכילו להאמין בה' וימרו על ים בים סוף ואמרו המבלי אין קברים במצרים וגו' ולא בטחו בישועת ה' · אבל כשהושיעם ויגער בים סוף ויחרב אז ויאמינו בישועתו · וזה שדרש אז ישיר משה בזכות שהאמינו אז זכו כי ישירו תהלתו : הה"ד נופת תטופנה שפתותיך · כוונת הסימן הזה כן הוא · כי משה כחטאו במה שאמר ומאז באתי אל פרעה חטא בנקודת הזמן כי אז בזמן הזה הרע לעם הזה והצל לא הצלת ואף כי האמין משה אשר ה' המגיד מראשית אחרית דבר מוציא ישע ועזר גם מרעה ושעבוד · אשר משה נכשל בלשונו ושם לבו רק על נקודת הזמן ומאז באתי לדבר אל פרעה והסיר עינו מהעתיד · ובא עתה לתקן את עונו ואמר אז ישיר משה כי מנקודת הזמן הזה נושע ישראל והיה להם תשועת עולמים כי תביאמו ותטעמו בהר נחלתך · ומביא למשל ממדינה שמרדה על מלכה · והדוכס שלא ראה את הנולד אמר כי כבר אבדה כל תקוה למלוך עליהם וכאשר הכניעם המלך הביא לו העטרה להמליכו לאלך ימים · וכן היה במשה : ממכות שאני מכה אותך כו' · ודרש וממכותך ארפאך לא כי תרפא מהמכות · אבל מהמכות תבוא לך הרפואה · כי אם תפרש כי המכות תתרפאנה ע"י רפואתך היל"ל ארפא את מכותך וכמו נרפא הנגע נרפא הנתק ומחץ מכתו ירפא : ר' נתן אומר ירדינון · לא ידעתי מהו ובמכילתא הגירסא רנ"א זה עץ קתרום וקתרום הוא תרגום של עלי גופר ובתנחומא סגי' רנ"א זה הרדופני · ועי' בערוך ערך הרדפני : מ"מ עץ מר היה · פי' שילמדנו על הכתוב ויורהו ה' עץ הוכחת הדרש הזה : הה"ד פיה פתחה בחכמה וגו' · ופליגא אמכילתא דתני שהשירה ראשונה אמרו ישראל במצרים והיינו השיר יהיה לכם כליל התקדש חג · וכן על מ"ד שהשירה ראשונה אמר אדם והיינו מזמור שיר ליום השבת כדאיתא במדרשות ובתרגום שיר השירים : מה ראו ישראל לומר שירה באז · הנה אז ישיר משה אינו משירת ישראל ודק התורה הספר את זמן

ואין אז אלא לשון בטחון שנאמר (משלי ג) אז תלך לבטח דרכך : ה ד"א אז ישיר משה · הה"ד (שיר ד) אתי מלבנון כלה · [א] א"ר לוי בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומבשמין אותה ואח"כ מכניסין אותה לחופה · והקב"ה לא עשה כן אלא אמר לכנסת ישראל אתי מלבנון כלה מטיט ולבנים לקחתיך ועשיתיך כלה · למה שני פעמים אתי מלבנון אלא אמר הקב"ה (ו) אתי גליתם (א) מבהמ"ק שנקרא לבנון שנא' (ישעיה לז) אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון · ומנין [ב] שהלכה שכינה עם ישראל בגולה שנאמר (שם מג) למענכם שלחתי בבלה · ואומר (יחזקאל א) היה היה דבר ה' אל יחזקאל (ז) בן בוזי הכהן · וכן דניאל אומר (דניאל י) ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל · וכן משה אומר (ויקרא כו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' · איני יכול להניחם כי אני ה' אלהיהם מפני קדושת שמי עשיתי · ועמי אתם חוזרים הה"ד (שיר ד) אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי · מן המלכיות שנקראו לבנון שנאמר (יחזקאל לא) הנה אשור ארז בלבנון וכה"א (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם · (שיר ד) [ג] תשורי מראש אמנה א"ר יוסטא (ח) הר הוא ושמו אמנה עד אותו ההר א"י ממנו ולהלן ח"ל · א"ר אלעזר ב"ר יוסי כשיגיעו הגליות לשם יהיו אומרים שירה לכך נאמר תשורי מראש אמנה · ד"א תשורי מראש אמנה · עתידין ישראל לומר שירה (ב) לע"ל שנאמר (תהלים צח) שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה ובאיזה זכות אומרים ישראל שירה בזכות אברהם שהאמין בהקב"ה שנאמר (בראשית טו) והאמין בה' · היא (ט) האמונה שישראל נוחלין בה (י) ועליו הכתוב אומר (חבקוק ב) וצדיק באמונתו יחיה (ג) הוי תשורי מראש אמנה · מראש (יא) שניר · בזכות יצחק · וחרמון · בזכות יעקב · ממעונות אריות · גלות בבל ומדי · מהררי נמרים · זו אדום : ד"א תשורי מראש אמנה · א"ר נחמיה [ד] לא זכו ישראל לומר שירה על הים אלא בזכות אמנה שנאמר ויאמן העם וכתיב ויאמינו בה' · א"ר יצחק היו רואין כל אותן נסים שנעשו להם ולא היה להם להאמין · אלא א"ר שמעון בר אבא (ד) בשביל האמנה שהאמין אברהם להקב"ה שנאמר והאמין בה' ממנה זכו ישראל לומר שירה על הים שנאמר אז ישיר משה · הוי תשורי מראש אמנה : ו ד"א אז ישיר משה · הה"ד (תהלים נט) ואני אשיר עזך וארנן לבקר חסדך · ואני אשיר עזך לע"ל שנאמר (ישעיה יב) הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד · וארנן לבקר חסדך · אותו בקר של יום הדין שנאמר (שם כא) אמר שומר אתא בקר וגם לילה · כי היית משגב לי באדום · ומנוס ביום צר לי בגוג ומגוג : ד"א ואני אשיר עזך · אימתי בשעה שעמדו ישראל על הים ואומרים שירה שנאמר אז ישיר משה · ומה אמרו עזי וזמרת יה · וארנן לבקר חסדך אותו בקר שהשקפת על מחנה מצרים שנאמר ויהי באשמורת הבקר : ד"א אותו הבקר שהורדת לנו את המן שנאמר (שמות טז) ובבקר היתה שכבת הטל · ד"א אותו הבקר של מתן תורה שנאמר (שם יט) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר · כי היית משגב לי בפרעה ובמצרים · ומנוס ביום צר לי בעמלק : ז ד"א אז ישיר משה · הה"ד (תהלים סח) קדמו שרים אחר נוגנים · א"ר יוחנן [ה] בקשו המלאכים לומר שירה לפני הקב"ה באותו הלילה שעברו ישראל את הים ולא הניחן הקב"ה א"ל לגיונותי נתונין בצרה ואתם אומרים לפני שירה · הה"ד ולא קרב זה אל זה כל הלילה · כמה דתימא (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר · וכיון שיצאו ישראל מן הים באו המלאכים להקדים שירה לפני הקדוש ב"ה א"ל הקב"ה יקדמו בני תחלה הה"ד אז ישיר משה · אז שר לא נאמר אלא אז ישיר שהקב"ה אמר ישיר משה ובני ישראל תחלה · וכן דוד הוא אומר קדמו (ס) שרים אלו ישראל שעמדו על הים דכתיב אז ישיר משה · אחר נוגנים אלו המלאכים ולמה כך · אמר הקב"ה למלאכים לא מפני שאני משפיל אתכם אני אומר שיקדמו תחלה אלא מפני שב"ו יאמרו תחלה עד שלא ימות אחד מהם אבל אתם כל זמן שאתם מבקשים אתם חיים וקיימים · משל למלך שנשבה בנו והלך (יב) והצילו והלכו בני הפלטון מבקשין לקלס למלך ובנו מבקש לקלסו אמרו לו אדונינו מי יקלסך תחלה א"ל בני · מכאן ואילך מי שרוצה לקלסני יקלסני · כך כשיצאו ישראל ממצרים וקרע להם הקב"ה את הים והיו המלאכים מבקשים לומר שירה א"ל הקב"ה אז ישיר משה ובני ישראל תחלה ואח"כ אתם · הוי קדמו שרים אלו ישראל · אחר נוגנים אלו המלאכים · בתוך עלמות תופפות · אלו הנשים שהן קלסו באמצע כדכתיב ותקח מרים הנביאה :

מסורת המדרש א שיר השירים רבה פרשה ד' פסוק ח' · ב מגילה דף כ"ט · ירושלמי תענית פרק א' סוף הלכה א' · ירושלמי סוכה פרק ד' הלכה ג' · לעיל פרשה ט"ו סימן ט"ז · במדבר רבה פרשה ז' · מכילתא כאן פי"ד · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ד · וסדר מסעי פיסקא קס"א · ילקוט כאן רמז ר"י · וסדר בהעלותך רמז תשל"א · ג ירושלמי שביעית פרק ו' · שהש"ר פ"ד פסוק ח' כל הענין · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ח · ד מכילתא כאן סוף פ"ו · תנחומא כאן סימן י' · ה מגילה י' · סנהדרין ל"ט · פתיחתא כ"ד דאיכה רבתי · מדרש תהלים מזמור ק"ו · ילקוט כאן רמז רל"ג · ילקוט תהלים רמז תשל"ט

חדושי הרד"ל

(ו) אתי גליתם מבהמ"ק כו' כצ"ל : (ז) בן בוזי הכהן · בארץ כשדים וגו' ותהי עליו שם יד ה' וכן דניאל כו' כצ"ל · וע' זוהר ר"פ שמות : (ח) הר הוא ושמו אמנה כו' כשיגיעו הגליות כו' · ירושלמי רפ"ו דשביעית : (ט) האמונה שישראל נוחלין בה · אפשר צ"ל ניתלין בה כלומר היא היתד שהכל תלויין בה וז"ש ראש אמנה (ואולי צ"ל חיין בה כדקאמר באמונתו יחיה) : (י) ועפכ"א וצדיק באמונתו יחיה · וז"ש ויחשבה לו לצדקה : (יא) שניר בזכות יצחק · ע' בשה"ר שם ובזוהר שמות (ג'') : (יב) והצילו · והיו

חדושי הרש"ש

(א) בהמ"ק שנקרא לבנון שנאמר אני וגו' · ובגיטין (נ"ו ב') מביא מן ההר הטוב הזה והלבנון וכן לקמן פל"ה ובב"ר פ' ט"ו : (ב) לע"ל שנאמר שירו לה' שיר חדש · ר"ל כדלקמן בפרשה דשיר בלשון זכר אינו אלא לעתיד ובתנחומא מפיק לה מסופיה דכתיב הושיעה לו ימינו · היינו כשיושע סימן דכתיב השיב אחור ימינו (איכה ב') ע"ש במ"ר : (ג) הוי תשורי מראש אמנה · ותיבת מראש הוא ע"ד שאמרו בסוכה (מ"ט ב') שהיה תחלה לגרים : (ד) בשביל האמנה כו' שנאמר אז ישיר כו' · ר"ל ואין אז אלא לשון אמנה כדלעיל ברה"פ · ואולי יכוון ג"כ למ"ש שאמר ישיר לשון עתיד דר"ל אז בעת האמנת אברהם ישיר · פי' זכו שישיר משה ובנ"י : (ס) שרים אלו ישראל שעמדו על הים · נראה דדרש שרים בשתי תיבות שר ים שסרו על הים כמו שדרשו לעיל פכ"ב שעלים שעלו של ים · וכן בב"ר

מתנות כהונה

ועי' כ"ז במכילתא : ואין אז אלא לשון בטחון · הוא כעין ד"א שלפיכך קלסוהו בלשון אז על שבטחו בישועתו וירדו לתוך הים : מלבנון · דרשו לשון לבנים : [איני יכול להניחם גרסינן] : שניר בזכות יצחק כו' · עי' במדרש חזית פסוק אתי מלבנון · וע"ש בילקוט ותמצא קורת רוח וטעם טוב : אחר נוגנים אלו המלאכים · אחר פירושו

פירוש מהרז"ו

ע"פ גז"ש וכמ"ש לעיל ס"ג : אלא לשון בטחון · וכמ"ש ישעיה י"ב הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה וכן כאן בשירה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ע"י הבטחון : ה אתי מלבנון · ע' שיר פסוק זה ועיקר הדרשה על ס"ד תשורי מראש אמנה ואגב דורש כל הפסוק · וכל זה דברי משל על כנסת ישראל שנקראת בדמיון כלה ודורש לבנון ע"פ מדת ממעל לבנים שנעשים מטיט וכמ"ש מבואר ביחזקאל ט"ז : למה שני פעמים · ע"פ מדה י' דרשה אחרת א' על הגלות וחורבן ביהמ"ק וא' על הגאולה העתידה · וע' מכילתא סדר בא פסוק ומושב בני ישראל באריכות אתי מלבנון אתי ללבנון וע' לעיל פ' ט"ו סי' ע"ז ספרי סוף מסעי : ירכתי לבנון · בנבואת סנחריב כתוב שעלה לירושלים על ביהמ"ק : למענכם שולחתי בבלה · לעיל פ' ט"ו הנ"ל מבואר : דבר ה' אל יחזקאל · וזה היה בגולה בבבל על נהר כבר · ושם היתה מרכבו כבוד שכינתו ית"ש · ועי' זוהר ריש שמות בדרך נפלא ונגלה : על יד הנהר חדקל · וזה ג"כ בבבל שראה הנבואה מכח השכינה שגלתה לשם : בארץ אויביהם · וזהו לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם גם בגלות הוא אתם : אשור ארז בלבנון · דורש בנין אב מאשור על כולם ע' ב"ר פט"ו ס"ד כל המלכים נקראים על שם אשור : וה' בראשם · שישוב אתם מהגלות שהיה אתם שם : תשורי מראש אמנה · ירושלמי שביעית פ"ב · גיטין דף ח' : מראש אמונה · הוא אברהם ראש המאמינים : היא אמונה · ע' לעיל פכ"ב ס"ג · מכילתא קודם השירה ופי' נוחלים בעוה"ז ובעוה"ב : זה יצחק · ע' שה"ר פסוק זה איך דורש על יצחק ויעקב : אריות נמרים · שנים שנים הרי ד' : ויאמן העם · שמות ד' לא כשבא משה בפעם הראשון וכאן כתיב ויאמינו בה' : היו רואים וכו' · הקושיא על מ"ש כאן כי על מ"ש ויאמן העם בפעם ראשון שלא ראו ושמעו כלום אך כאן אחר כל הנסים שראו ואיזה זכות הוא שהכתוב משבחם ויאמן העם : ז ואני אשיר עוזך · פסוקים אלו מפסוק ה' עד גמירא מדברים בישועת כלל ישראל ועיקר השייך כאן הוא הד"א : הנה אל ישועתי · וס"ד כי עזי וזמרת יה וזהו עוזך וכמ"ש בסמוך : בוקר של יום הדין · וזהו בוקר וגם לילה בוקר לצדיקים ולילה לרשעים ע"י הדין הגדול ועי' לעיל פר' י"ח סי' י"ב על פסוק זה ועל הצדיקים אמר וארנן לבוקר חסדך : משגב לי · מידו יהיה הגאולה ביום צר לי מגוג ומגוג שנקרא צר כמ"ש לעיל פר' י"ב ס"ב לעת צר · וזהו מ"ש בדניאל י"ב והיתה עת צרה ליעקב וממנה יושע וכופל הלשונות ע"פ מדה י' על צרות וישועות שונות : קדמו שרים · עי' שה"ר פסוק לסוסתי · מדרש תהלים ק"ו וע' ילקוט תהלים ס"ח בשם תנחומא ופסוק קדמו שרים מדבר בים כמ"ש בפסוק הקודם אשיב ממצולות ים ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקודש (כמ"ש תהלים ע"ז בים דרכך) ובפסוק הסמוך שם בנימין צעיר רודם רד ים מכילתא פסוק ויבואו בני ישראל בתוך הים : לגיונותי נתונים בצרה · הם ישראל קודם שעלו מן הים ע' לעיל פ' כ"ב ס"ב : זה אל זה · נז"ם על המלאכים כמ"ש שרפים עומדים ממעל לו וגו' וקרא זא"ז ורצו לומר שירתם שאומרים תמיד בלילה וכשיצאו מן הים רצו לומר שירה על הנס ע' מדרש תהלים ק"ו : יקדמו בני תחלה · וכמ"ש בילקוט שם עבדי קודם לבני (פי' בתמיה) יכנסו בני תחלה ע"ש באריכות ומ"ש בסמוך לא שאני משפיל אתכם סותר לזה כי המדרש לקוח משני מקומות · והמשל הוא כפי מ"ש תחלה : כשיצאו ישראל ממצרים · שהשירה כולל גם נס של יציאת מצרים שלא נגמר עד הים : ישיר משה וכו' · ישיר יש לו משמעות צווי שמשה ובנ"י ישירו ולא אחר ע"כ הכוונה על המלאכים ע"פ מדה י"ז קדמו שרים וגו' : אחר נוגנים · נוגנים כולל אור ונוגה ונגינה הם המלאכים שהם של אור ומנגנים תמיד : שהם קלסו באמצע · קודם המלאכים · ובילקוט שם שני דעות בזה דר"א ב"א סובר מלאכים אחר ישראל ואח"כ הנשים ורבי סובר כמו כאן : ותקח מרים הנביאה · את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות וזהו תופפות :

יפה תואר

זמן השירה מתי היה · וכן אז הותל לא נאמר ממכעיסי השם ורק הספר מספר כי אז הותל וגו' אבל פירושו כמו בזה הותל היתה ראשית הזמן על כמה דורות שנמשכו אח"ז והכעיסו והקניטו את הקב"ה כן ראו ישראל לומר השירה בזה אחר זה יהיה ראשית הזמן לבני אדם כי יודע להם אשר ה' הוא מלך עולם והוא ימלוך לעולם ועד : ואין אז אלא לשון בטחון · ופי' של אז הותל כי אז בטחו בהבליהם ואז ישיר כי אז בטחו בהא' מושיעם : מטיט ולבנים לקחתיך ועשיתיך כלה · פי' עשיתיך כלה במתן תורה כי אז נתיחסו ישראל לה' ככלה לבעלה ופי' אע"פ שמטיט ולבנים לקחתיך ולא היית מוכן לקבל הנבואה מאת ה' ולא יכולת לקבל חכמה ומוסר בכל זאת הקב"ה מרוב אהבתך אליך הקרוב אותך אליו · ולא הביט על העדר הכנתך לזה : למה ב' פעמים כו' ע' בחזית הדברים ביתר ביאור ומ"ש שם : היא האמונה שישראל נוחלין בה · פי' שאין אמונה זו בבשורת הזרע אלא האמונה באחדות השי"ת ויכלתו והשגחתו ואחר שרשי האמונה אשר על ידם נוחלין ישראל העולם ע"ד לעולם יירשו ארץ וכן וצדיק באמונתו יחיה שפירושם שיורשים וחיים בעוה"ז ובעוה"ב : הה"ד ואני אשיר עוזך וגו' נראה דק"ל למה כתיב ישיר בעתיד ולא שר בעבר · ומתרץ שבא לרמז כי ישירו גם לעתיד וכמ"ש דוד ואני אשיר עוזך לע"ל : אותה בקר של יום הדין · כי אז יציל את עמו מדינה של גיהנם כדאיתא בחזית בפסוק אני חבצלת השרון : לגיונותי נתונים בצרה · ובס"ק דמגילה איתא בשם ר' יונתן מעשי ידי טובעים בים · ולפ"ז חולק על ר' יוחנן דהקפיד רק על לגיונותיו : אחר נוגנים אלו המלאכים · ונקראו המלאכים נוגנים ע"ד הכתוב ויריעו כל

ידי משה

ונופל שפיר לשון ידבר על אדם המדבר בשביל חבירו עכ"ל שם וכאן היה ג"כ כגוונא דא דאי' ולא קרב זה אל זה כל הלילה ביקשו מה"ש לומר שירה אמר הקב"ה מעשי ידי טובעים בים וכו' וא"כ על ידי ישראל בטלו השירה שלהם לכך כשעלו מן הים כבר היה חלף ועבר זמן השירה של מ"ה ולא היו יכולים לומר שירה כדאי' יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמו שבלילה דוקא אומרים מה"ש שירה ולא ביום ע"כ אמרו ישראל שירה תחתיהם וז"ש הכתוב אז ישיר וגו' את השירה הזאת דייקא פי' מה שהיה למ"ה לומר אמרו הם בשבילם מכח שנתבטל על ידיהם ודו"ק היטב : תשורי מראש אמנה עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבא · נ"ל דה"פ לפי שישראל קודמים למ"ה בשירה מטעם שמא ימות א' מהם לעתיד שלא יהיה מיתה בעולם אזי יאמרו לעתיד פי' באחרונה ותיבת לבוא הוא טעות סופר כנ"ל ובספר של"ה אי' וז"ל פי' על המדרש הנז' ולפי שישראל על הים לא אמרו שירה עד שראו הנס כדכתיב וירא ישראל וגו' ויאמינו וגו' אז ישיר משא"כ לעתיד יהיה האמונה שלימה אצלם שיאמרו שירה קודם עשיית הנס וז"ש תשורי מראש אמנה וא"כ ה"ק עתידין ישראל לומר שירה לעתיד פי' שיאמרו שירה לעתיד על הנס שיהיה אח"כ : ולמה כך אמר הקב"ה למ"ה לא מפני שאתם שפלים וכו' · המדרש זה אין לו שחר כלל מה ראו מ"ה להקדים ומה השיב להם הקב"ה ונ"ל ליישב ע"ד שכתבתי לעיל בשם ספר של"ה שישראל לא יפה עשו שאיחרו השירה כ"כ והי' להם לומר שירה קודם עשיית הנס ובנס ע"פ הדין מי שעבר תפלת שחרית יתפלל אח"כ שתים רק שאותה שהיא לתשלומין היא באחרונה וא"כ סברו מ"ה הואיל ושירה של ישראל הי' לתשלומין ושירה שלהם חובה שלהם ראוי להקדים לפי שהיא [illegible]

[illegible]

ח ר' יהודה אומר מי אמר קילוס להקב"ה [א] התינוקות · אותן שהיה פרעה מבקש להשליך ליאור שהם מכירין להקב"ה · (יג) כיצד כשהיו ישראל במצרים והיתה אשה מבנות ישראל מבקשת לילד והיתה יוצאת לשדה ויולדת שם וכיון שהיתה יולדת עוזבת הנער ומוסרת אותו להקב"ה ואומרת רבון העולם אני עשיתי את שלי ואתה עשה את שלך · אמר ר' יוחנן מיד היה יורד הקב"ה בכבודו כביכול וחותך טיבורן ומרחיצן וסכן · וכן יחזקאל אמר (יחזקאל טז) ותשלכי אל פני השדה בגעל נפשך · וכתיב (שם) ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך וכתיב (שם) ואלבישך רקמה וכתיב (שם) וארחצך במים [ב] והיה נותן ב' טנרין בידו אחד מניקו שמן ואחד מניקו דבש שנאמר (דברים לב) ויניקהו דבש מסלע והיו גדלים בשדה שנאמר (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך · וכיון שהיו גדלין היו נכנסין לבתיהן אצל אבותיהן והיו שואלין להם מי היה זקוק לכם והיו אומרים להם בחור אחד נאה ומשובח היה יורד ועושה לנו כל צרכינו שנאמר (שיר ה) דודי צח ואדום דגול מרבבה · וכיון שבאו ישראל לים היו אותן התינוקות שם והם ראו להקב"ה בים התחילו אומרים לאבותיהם זהו אותו שהיה עושה לנו כל אותן הדברים כשהיינו במצרים שנאמר זה אלי ואנוהו: ט ד"א אז ישיר משה הה"ד (תהלים ט) נודע ה' משפט עשה · מדבר במצרים שעשה הקב"ה בהם משפטים במצרים ועל הים · [ג] רבי יהושע אומר י' מכות לקו המצרים באצבע אחד שנאמר (שמות ח) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא ועל הים לקו נ' מכות שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה והיד ה' אצבעות וה' פעמים י' הרי נ' · (ו) וכן אתה מוצא (יד) באיוב שבאו עליו נ' מכות שנאמר (איוב יט) חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי · ר' אליעזר אומר מ' מכות לקו המצרים במצרים ומאתים על הים שכל מכה ומכה שהיתה באה עליהן היו באות ד' · כשם שנאמר (תהלים עח) יהרוג בברד גפנם וכתיב (שם) ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים · (ז) עברה אחת זעם שתים צרה שלש משלחת מלאכי רעים ד' הוי באצבע לקו מ' מכות וביד מאתים · (טו) הוי משפט עשה · ומהו נודע ה' כדכתיב וידעו מצרים כי אני ה' בשעה שאעשה הדין לפרעה שכן כתיב אחריו בהכבדי בפרעה · וכתיב (שם ט) בפועל כפיו נוקש רשע זה פרעה מה אמר כל הבן הילוד וגו' · ואף הקב"ה עשה לו כשם שעשה שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף · מהו הגיון סלה · אמרו ישראל מה עלינו לעשות אלא לומר שירים וזמרים שנאמר אז ישיר משה · אז ישירו (טז) משה ובני ישראל אינו אומר אלא אז ישיר משה · אריב"ל מכאן שנאמרה הפרשה על פי משה ואח"כ אמרוה אבותינו על הים: י ד"א אז ישיר משה הה"ד (שיר א) שחורה אני ונאוה [ד] כנסת ישראל אומרת שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי · אמרו רבותינו אל תהי קורא בנות ירושלים אלא בונות ירושלים זו סנהדרי גדולה של ישראל (יז) שהן יושבין ומבנין אותה: ד"א בנות ירושלים · א"ר יוחנן עתידה ירושלים להעשות מטרפולין לכל הארצות כדכתיב אשדוד ובנותיה · מהו כאהלי קדר · מה אהלים של ישמעאלים כעורים מבחוץ ונאים מבפנים כך הם ת"ח אע"פ שהן נראים כעורים בעוה"ז הם מלאים מבפנים · מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות · אי מה אהליהם של ישמעאלים מטלטלין ממקום למקום יכול אף ישראל יטלטלו תלמוד לומר כיריעות שלמה כיריעה של מי שאמר והיה העולם שמשעה שמתחן כאהל לא זזו ממקומן · אי מה אהליהם של ישמעאלים אין להם תכבוסת יכול אף ישראל כן ת"ל כיריעות שלמה מה השלמה הזאת מתלכלכת וחוזרת ומתלבנת כך ישראל אע"פ שהן חוטאים הן שבים בתשובה לפני הקב"ה: ד"א שחורה אני ונאוה · במה שאני שחורה בו אני נאוה · חטאו בחורב שנאמר (דברים ט) ובחורב הקצפתם את ה' · ובחורב אמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · בים המרו שנאמר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף · ובים אמרו שירה שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת: יא [ה] כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבות · לומר מה הנקבה הזאת מתעברת ויולדת וחוזרת ויולדת כך הן הצרות באות עליהן

מסורת המדרש א סוטה דף י"א · לעיל פרשה א' · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ז : פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב · ילקוט כאן רמז רמ"ס · ילקוט סדר שמות רמז קס"ד · ילקוט יחזקאל רמז שנ"ד · ב תנא דבי אליהו רבא פרק ז' · ג לעיל פרשה ה' · מכילתא כאן פרשה ו' · מדרש תהלים מזמור ע"ח · ילקוט כאן רמז ר"מ · ילקוט תהלים רמז תת"כ · ד לקמן פרשה מ"ט · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ה' כל הענין · ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ב כל הענין · ה מכילתא כאן מסכת דשירה פ"א · ילקוט כאן רמז רמ"ב · ועי' רש"י ערכין י"ג ע"ב ד"ה בנבל עשור · ובתוס' פסחים קט"ז ע"ב ד"ה ונאמר ·

חדושי הרש"ש

פל"ז נודים לודי ים וכו' : (ו) וכן אתה מוצא באיוב כו' · לפי שאף הוא היה באותה עצה כדלעיל פ"א : (ז) עברה אחת כו' · ובהגדה (והוא ממכילתא) פליג עליה ר"ע ודריש ג"כ חרון אפו · ונראה דפליגי בדורשין תחילות עי' סוכה (ו' ב') וסנהדרין (ג' ב') ומה שפירש הגר"א ז"ל דפליגי בקרא דחבקוק [illegible] שהיו ישראל עונין מה שהוא אומר כקטן מקרא את ההלל · (והאי על הים נמשך גם על משה) :

חדושי הרד"ל

והיו בני הפלטין מבקשין כו' כצ"ל : (יג) כיצד כשהיו ישראל במצרים כו' · לעיל פ"א : (יד) באיוב שבאו עליו נ' מכות כו' כי יד אלוה כו' · מן יד דהם ה' אצבעות כן פירש"ס בכ"ב (קטז') : (טו) הוי משפט עשה · אפשר ר"ל המשפט שעשה ונודע בתורה ארבעים יכנו במספר (אלא שהן חסר אחת) : (טז) משה ובני ישראל אינו אומר כו' אריב"ל מכאן כו' ואח"כ אמרוה · אתיא כדר"ע בספ"ז דסוטה : (יז) שהן יושבין ומבינין אותה · בשה"ר מבואר שהוא לשון בינה בד"ת · אף שלכאורה היה נכון

מתנות כהונה

פירושו ואח"כ כמו והנה איל אחר נאחז בסבך : [יוצאת לשדה · עי' מזה לעיל פ"א] : טינרין · סלעים : [ה"ג אחד מניקו שמן ואחד מניקו דבש · ועי' בפ"ק דסוטה] : שעשה הקב"ה בהם גרסינן : כתיב אחריו גרסינן] · ה"ג במדרש חזית (א' י') : אלא בונות ירושלים כו' · עד יושבין ומבנין אותה · אותה העיר ירושלים · ובמדרש חזית נתבאר יותר היטב : מטרפולין · פי' הערוך שתי תיבות הן מטרא אם בלשון יון פולין עיר כלומר אם ועיקר של כל העיירות · ודרש בנות כמו חשבון ובנותיה : כיריעות של מי שאמר כו' · זה הרקיע כדא"א נוטה שמים כיריעה וכתיב וימתחם כאהל לשבת : מה השלמה כו' · במדרש חזית (א' י"א) גרס מה יריעות שלמה זו כו' נקיה

פירוש מהרז"ו

ח מי אמר שירה · פסוק זה אלי כמ"ש בסוף הסימן והכוונה שלא הגדולים לבד אלא גם התנוקות · ועי' לעיל פ"א ס"ס י"ב ומש"ש בפירושי : דגול מרבבה · בשעה שקיים בנו רבבה כצמח השדה נתתיך אז ראיתי את דודי צח ואדום · וזהו בחור אחד נאה כפשטות הכתוב דגול מרבבה ניכר ומסומן מרבבות ובחור מהם ביופיו שהוא לבן ואדום הוא עיקר היופי · כמ"ש פסיקתא רבתי פכ"א ס"ו על ים סוף כבחור: ט נודע ה' וגו' עד על הים · וכמ"ש בפסוק הקודם טבעו גוים וגו' (הם מצרים) ברשת זו טמנו נלכדה רגלם · וטבעו פי' במים היינו בים ברשת זו טמנו וגו' וכמ"ש כי בדבר אשר זדו כמ"ש לעיל פכ"ב ס"ס א' : ר' יהושע אומר · במכילתא פסוק ויושע ובאגדת פסח איתא ר' יוסי הגלילי : אצבע אלהים היא · במכת כינים כתוב ונדרש ע"פ מדה כ"ה שמכת כינים הוא בכלל כל המכות ויצא מן הכלל שהיה באצבע על הכלל כולו יצא · ועי' לעיל פ"ה סי' י"ד מש"ם ותבין כאן · גם יתכן אע"פ שכתוב גם במכות מצרים שהיה ביד אעפ"כ לא הכירו במצרים אלא האצבע ועל הים הכירו היד : את מוצא באיוב · שמסרו הקב"ה להשטן תחת ישראל בים כמ"ש לעיל פכ"א ס"ז · שיד אלוה שנגעה במצרים בים נגעה גם בי : כשם שנאמר יהרוג בברד · וס"ד שקמותם בחנמל ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים הרי ד' מכות [illegible] ד' מכות עי' פירושם לעיל פר' י"ב ס"ד וילמדו כל המכות מברד בנין אב מדה ח' או ע"פ מדה כ"ה שיצא מן הכלל ללמוד על כולם שהיו של ד' מכות : וכתיב חרון אפו · כמ"ש באגדת פסח לראיה ובמכילתא פסוק ויושע דעת ר' אליעזר ושם דלג המדפיס סוף דרשותיהם וסמך על מ"ש באגדת פסח שכל המכות היו בד' אלו ופי' הפסוק לדעת ר"א שבחרון אפו שלח בהם עברה · וזעם · וצרה · ומשלחת וכו' · וכאן חסר דעת ר"ע שהיה כל מכה של ה' מכות שסובר שפי' הפסוק ישלח בהם בחרונו · אפו ועברה וכו' או שחרון אפו הוא אחד · [illegible] · ועי' בפירושי על האגדה שדעת ר"ע כמ"ש בדבר שהיה של ה' מכות כמ"ש בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן וכמפורש בזוהר פלוגתתם בפסוקי תהלים ע"ח יהרוג בברד וגו' ישלח בם חרון אפו וגו' ותיהם לדבר הסגיר ור"א דורש פסוק ישלח לפניו כמו ברד ור"ע דורשו לאחריו כמו דבר ודו"ק: אעשה הדין · שמ"ש בפסוק בלשון יחיד הכוונה על פרעה עצמו וכמ"ש לעיל פר' כ"א סי' י"א ע' מש"ם: הגיון סלה וכו' שירים וכו' · וכמ"ש תהלים נ"ב טוב להודות וגו' ולזמר וגו' עלי הגיון בכנור: ישיר משה · לשון יחיד על משה בפני עצמו וישראל אח"כ בפ"ע · עי' סוטה כ"ט במשנה ובגמרא שם דף ל' ג' דעות בזה: י שחורה אני ונאוה · לקמן פמ"ט ס"ב סי"ל פסוק זה ודורש מדה ט"ו שחורה ונאוה · ומכריע כאן במעשי וכאן במעשה אבותי : בונות ירושלים · כמ"ש א"ת בניך אלא בוניך וגם מלשון בינה שמבנין אותה בכל שאלה ומשפט: מטרפולין · ע' מ"כ וכמ"ש מפורש ביחזקאל ע"ז ס"א ונתתי אתהן לך לבנות: מהו כאהלי קדר · אגב שדורש רישא דקרא בסוף הסימן דורש גם ס"ד : כעורים בעוה"ז · חסי כח קצירי ומריעי מעסק התורה ע"פ מדה כ"א כת היפה שבשניהם: מטלטלים ממקום למקום · שכל עסקם במרעה הצאן וכמ"ש כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך : כיריעות שלמה · ואח"ע על שלמה שלא מצאנו עליו שעשה יריעות ק"ע על מי שאמר והיה העולם שהשלום כל העולם שלו וכמ"ש נוטה שמים כיריעה וכמ"ש וימתחם כאוהל לשבת : במה שאני שחורה · כמ"ש לעיל פ"ז סי' ג' : חטאו בחורב · ואע"פ שענין ובחורב הקצפתם של מעשה עגל אחר פסוק של נעשה ונשמע על"ז זכות נעשה ונשמע הגין על חטא העגל שהיה ג"כ בחורב : בים המרו · כמ"ש לקמן פכ"ד בס"א: יא כל השירות · מכילתא אז ישיר · לסימן שלא יתיאשו מן הפורענות.

ידי משה

שלא אמרו שירה קודם הנס כי איך הם יכולים לומר שירה קודם הנס ולהזכיר שם הקב"ה בשירה כי שמא ימות קודם הנס ונמצא שהזכיר ש"ש לבטלה כמו דאי' שלא יאמר אדם לה' עולה וכו' וא"כ אדרבא שירה שלכם היא תשלומין ושירה של ישראל היא חובה שלא הי' רשאי לומר קודם הנס ודו"ק היטב כנ"ל בן המחבר לייסב על פי פשוטא והטעם ששירת מ"ה היא רק תשלומים לפי שזמן שירתם היה בלילה כמו שכתוב לעיל ודו"ק: הוי משפט עשה · פי' שעשה הכל במשפט פי' בחשבון ולא יותר כי לפי מה שהכה אותם באצבע מ' מכות מגיע על יד ר' מכות וכ"ל דנקט משפט עשה דאי' בתוס' דפסחים בפרק ע"פ וז"ל פרק סוף אותיות וג"ל בא"ת ב"ש מלמד שעיבדו מצרים בהם ל"ט מלאכות וא"כ הם ראוים ללקות ארבעים כמנין מלקות רק שלגבי ישראל שהקב"ה עושה לפנים משורת המשפט ומוחל א' מן המנין כדרך שאדם מכה את בנו שממתק אהבתו מוחל לו א' מן המנין משא"כ לעובדי כוכבים מכה מנין שלם וזש"ה תחת נערה במבין מהכות כסיל מאה שבישראל מצינו בקללות נ"ח והוא נגד מלקות דב"ד של מטה שהוא מ' ומלקות של מעלה הוא ס' והיה ראויה להיות הקללות מאה רק שנפחת נחם מכל מנין אחת ובעובדי כוכבים הוא מכה אותם מאה בשלימות לכך לקו כמצרים מ' נגד מלקות שלימה וזה שמדייק הוי משפט עשה כדין ומה שלקו על הים מאת ס' מכות ה' פעמים מ' נ"ל מטעם שהיו ישראל ה' פעמים כמו שהיו ראוי' להיות כדאי' לקמן וחמושים עלו א"כ היו ראויה המצרים ללקות ה' פעמים מלקות ארבעים וק"ל כנ"ל לענ"ד : בבנות ירושלים עתידה ירושלים להיות מטרפולין וכו' · כדכתיב אשדוד ובנותיה ופירושה כפרים כך נקראים כל הארצות בנות ירושלים ע"ש שכל הארצות יהיה לה ככפרים והיא תהיה מטרפולין :

יפה תואר

כל בני אלהים · ופי' ואחר נוגנים כמו ואמר כן ישירו הנוגנים : התינוקות כו' · בא לדרוש ובני ישראל כי אלה היו התינוקות : היה יורד הקב"ה כו' · ולעיל ובפדר"א איתא והקב"ה שולח משמי מרום ומנקה אותם ומספר אותם · וי"ל אע"ג דכל המעשים נעשו ע"י מלאכיו מ"מ גם כבוד ה' הי' עליהם : שני טינרין · פי' שני עגולים כדלעיל פ"א וקראן טינרין מלשון טיגרי דריאה שהוא כמו גבשושית : בחור אחד נאה ומשובח · הנה כל תואר גופני הלא רחוק הוא מאת השי"ת · אבל פירוש הדברים הוא שהם הבינו כי הקב"ה אשר הוא כח נבדל נקי וקדוש הוא להם למושיע כאשר השגחתו היתה תמיד עליהם מעת אשר נולדו עד היום הזה · ולכן אמרו זה אלי שהי' עמנו מאז ואנוהו גם עתה כי הוא לי למושיע · והכתובים המובאים פה הוא רק על דרך המשלה ודרך מליצה : נודע ה' משפט עשה מדבר במצרים אשר ע"ז יכון הכתוב שנאמר שם בפועל כפיו נוקש רשע וכדמפרש לקמן · ובא לתרץ למה כתיב אז ישיר ולא אז שר משה כי פירושו שאז ראו שמחויב אשר ישיר ישראל · וע' ברש"י בחומש : באיוב שבאו עליו נ' מכות · שהוכה בנזקין בגמלים באתונות בבנים ובגופו כמה מכות שנאמר ישלח כליותי ישפוך לארץ מררתי וכסהו רבות · נראה שרבו מכותיו · וק"ק למה לא הביא ג"כ מנעמי דכתיב בה כי יצאה בי יד ה' · ומ"ש ועל הים לקו נ' מכות ע' בזה במכילתא בפסוק וישב הים לפנות בקר ובפסוק ויושע : היו באות ד' · בעל דרך אמונה כתב שרמז לשנוי ארבעה היסודות · וע"ע בזה בזבח פסח : וכתיב בפועל כפיו וגו' · ולפ"ז שני משפטים הם בכתוב הזה נודע ה' משפט עשה כי כאשר עשה ה' משפטו במצרים אז נודע שמו וכמ"ש במכילתא כשהקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתכבד בעולם · ובפועל כפיו וגו' הוא מלתא אחריתא כמה שנפרע פרעה מדה כנגד מדה : ואח"כ אמרוה אבותינו על הים [illegible]

[illegible]

והיו אומרים שירות בלשון נקבות · לכך עמדו בבל ומדי ויון ואדום ושיעבדו את ישראל אבל לע"ל אין עוד צרות בו שנאמר (ישעיה סה) כי נשכחו הצרות הראשונות וכתיב (שם לה) ששון ושמחה ישיגו וגו' באותה שעה אומרים שיר לשון זכר שנאמר (תהלים צח) שירו לה' שיר חדש : **יב** ד"א אז ישיר משה הה"ד (שם מ) ויעלני (יז) מבור שאון ממצרים מטיט היון מטיט ולבנים · (שם) ויקם על סלע רגלי זה הים · כונן אשורי שעברו ביבשה מיד (שם) ויתן בפי שיר חדש · משל לאשה שהיתה נדה השלימה ימי נדתה וטהרה באתה אצל אישה (יח) אמר לה מי מעיד עליך שטהרת אמרה לו הרי שפחתי מעידה שטהרתי לפניה וטבלתי · לכך נאמר את השירה הזאת · (יט) נאים אנו לומר שירה לפניך שאין בנו טומאה והרי המילה מעידה עלינו שאנו טהורים · לכך נאמר את השירה הזאת ואין זאת אלא מילה שנאמר (בראשית יז) זאת בריתי אשר תשמרו · ויאמרו לאמר · נהיה אומרים לבנינו ובנינו לבניהן שיהיו אומרים לפניך כשירה הזאת בעת שתעשה להם נסים : **יג** אשירה לה' כי גאה גאה · הה"ד (איוב מ) עדה נא גאון וגבה · הכל מתגאין זה על זה חשך מתגאה על התהום שהוא למעלה הימנו · והרוח מתגאה על המים שהוא למעלה הימנו · (כ) והאש מתגאה על הרוח שהוא למעלה הימנו · והשמים מתגאים על האש שהם למעלה ממנו והקב"ה מתגאה על הכל · הוי כי גאה גאה · [א] א"ר אבין ד' מיני גאים נבראו בעולם · גאה שבבריות אדם · גאה שבעופות נשר · גאה שבבהמות שור · גאה שבחיות ארי · וכולן נטלו מלכות ונתנה להם גדולה והם קבועים תחת המרכבה של הקב"ה שנאמר (יחזקאל א) ודמות פניהם פני אדם · ופני אריה ופני שור ופני נשר · וכל כך למה כדי שלא יתגאו בעולם וידעו שיש מלכות שמים עליהם · וע"ז נאמר (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם · הוי כי גאה גאה : **יד** ד"א כי גאה גאה הה"ד (שיר א) לסוסתי ברכבי פרעה · דרש ר' פפוס לססתי כתיב (כמו שכתוב בשיר השירים רבה [ב]) עד יש לך רוח יש לך כנפים · מיד הסיטן הקב"ה והביאן מבין גלי המרכבה והסיטן על הים · מהו דמיתיך רעיתי שנדמו גלי הים לסוסיות נקבות ומצרים הרשעים לסוסים זכרים מזוהמין והיו רצין אחריהם עד שנשתקעו בים שנאמר סוס ורוכבו רמה בים · והיה המצרי אומר לסוסו אתמול הייתי מושכך להשקותך מים ולא היית בא אחרי עכשיו אתה בא לשקעני בים · והיה הסוס אומר לו רמה בים ראה מה בים רומו של עולם אני רואה בים : **טו** ד"א סוס ורוכבו רמה בים · סוסיהם ורוכביהם לא נאמר אלא סוס ורוכבו (כא) [ג] מלמד שנטל הקב"ה שר שלהם תחלה והשליכו לתוך הים · עזי וזמרת יה (כב) עזי הוא ועטרה לראשי והוא כחי · ויהי לי לישועה · יהי לי אב"כ אלא ויהי לי לישועה היה לי ויהיה לי · זה אלי ואנוהו · א"ר ברכיה בא וראה כמה גדולים יורדי הים · משה כמה נתחבט ונתחנן לפני המקום עד שראה את הדמות שנא' (שמות לג) הראני נא את כבודך א"ל הקב"ה לא תוכל לראות את פני ובסוף הראה לו בסימן שנא' (שם) והיה בעבור כבודי (כג) [ד] החיות הנושאות את הכסא אינן מכירות את הדמות ובשעה שמגיע זמנן לומר שירה הן אומרים באיזה מקום הוא אין אנו יודעות אם כאן הוא אם במקום אחר הוא אלא בכל מקום שהוא ברוך כבוד ה' ממקומו · ועולי הים כל אחד ואחד מראה באצבעו ואומר זה אלי ואנוהו · אמר להם הקב"ה לישראל בעוה"ז אמרתם לפני פעם אחת זה אלי · אבל לעתיד לבא אתם אומרים אותו דבר ב' פעמים שנאמר (ישעיה כה) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה וגו' :

פרשה כד

א ויסע משה את ישראל · הה"ד (דברים לב) הלה' תגמלו זאת ר' ששא בנו של רבי אבא (א) היה כותב (א) ה"א למטן ולמ"ד למעלן (ב) כלומר הוי הלה' תגמלו זאת (ג) אחר כל הנסים שעשה לכם שקרע לכם את הים לי"ב קרעים ושקע את המצריים בים [ה] והיתה ידו אחת משקעתן וידו אחת מצלת אתכם שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' וגו' ·

מסורת המדרש א עיין חגיגה דף י"ג · ילקוט כאן רמז רמ"ג · ב פרשה א' פסוק ט' וש"נ · ג לעיל פרשה כ"א וכ"ב · דברים רבה פרשה א' · שיר השירים רבה סוף פרשה א' · מדרש שמואל פי"ט · מכילתא כאן מסכתא דשירה פרשה ב' · תנחומא כאן סימן י"ג · ילקוט ישעיה רמז רפ"ה · ילקוט ירמיה רמז של"א · ד במדבר רבה פי"ד · פדר"א סוף פרק ד' · ה לעיל פרשה כ"ג ·

חדושי הרד"ל

לפרשו לשון כנין : (יח) א"ל מי מעיד עליך שטהרת כו' הרי שפחתי כו' · עי' בי"ד סי' קצ"ח סעיף מ' · ושפחה זו כישראלית היא שחייבת במצות לכן נאמנת באיסורין : (יט) נאים אנו לומר שירה כו' והרי המילה מעידה בנו כו' · מכאן יצא המנהג שבשמואל והסנדק אומרים אז ישיר ביום המילה בקול זמרה : (כ) והאש מתגאה על הרוח שהוא למעלה · ע' במ"ר פי"ד (רס"א סע"ד) : (כא) מלמד שנטל הקב"ה שר שלהן · ע"ל פכ"א : (כב) עזי הוא · ואומר לו שירה והוא כחי כו' כצ"ל : (כג) החיות הנושאות אין מכירות כו' · פדר"א ספ"ד :

(א) היה כותב ה"א למטן ולמ"ד למעלן · ע' מ"כ ולדברי האומרים האותיות גדולות נכתבין גדולתן למעלה · הנה ה' זו הוא נמנה בא"ב רבתי ואיך יכתבוהו שוה לשאר אותיות · אם לא שכאן בה"א שוה שבשתנה לבדו · ובירושלמי פ"ק דמגילה ה"ט הגירסא צריך לכתוב ה' למטה מארכובתו של למ"ד משמע שהה' נכתב למטה מן השיטה (אפי' אם נפרש ארכובה של למ"ד הוא אמצע הלמ"ד שהוא כורע כן כארכובה · וכ"ש אם נפרש למטה מן הרגל ממש כמו קדש מלמטן וה' מלמעלן לפי' ב' בתוס' סוכה (ס') ד"ה קדש כו') : (ב) כלומר הוי לה' תגמלו כו' כצ"ל : (ג) אחר כל הנסים כו' · שזה

חדושי הרש"ש

דחבקוק אם בנהרים אפיך אם בים עברתך · אם ים ונהר אחד אם לא ע"ש · נ"ל כוונתו דפליגי בפלוגתת ר"מ ור"י בפ"ח דפרה מ"ח ובפרק ה' דמקואות מ"ד ע"ש : (ח) מבור שאון ממצרים · נראה משום דכתיב פרעה מלך מצרים שאון (ירמיה מ"ו) : (א) ה"א למטן ולמ"ד למעלן · בכדי לספליגה מתיבה

מתנות כהונה

נהיה אומרים כו' · מלת לאמר קדרים : ועטרה · עזי כמו עדי בחלוף ז' בד' בלשון תרגום אחז אחד · זה דא · אזנו אודניה וכן לכים : היה לי · וא"ו הפתוחה מהפכו לעבר ומ"מ מדלא כתיב היה לי דרשו גם כן בלשון עתיד ויהיה לי : [הן אומרים באיזה מקום גרסינן] :

פרשה כד היה כותב · כשהיה כותב בספר תורה פסוק זה היה כותב ה"א של הלה' למטה שוה לשאר אותיותיו והלמ"ד למעלה לרמז על שקיעת המצרים למטה

פירוש מהרז"ו

שמוכנים לחטא ולקבל עונש ולהושע ולומר עוד שירה ושירה אחרונה בלשון זכר שלא יחטאו עוד ולא יענשו ולא יאמרו עוד שירה אחרת : **יב** מבור שאון ממצרים · כמ"ש ירמיה מ"ו י"ז קראו שם פרעה מלך מצרים שאון · ומ"ש בור כמ"ש עד בכור השבי אשר בבית הבור · מטיט היון כמ"ש בחומר ובלבנים ובנביאים וכתובים נקרא החמר טיט ג"כ : על סלע זה הים · מכילתא פסוק ואתה הרם את מטך הובא בתנחומא שם ובאבות דר"נ סוף פל"ג וז"ל נעשה סלעים סלעים : לכך נאמר את השירה הזאת · שהוא מיותר שהיה די במ"ש ישיר משה ובנ"י לאמר אשירה לה' וגו' לדרוש גז"ש · וע' ויק"ר פכ"א ס"ס ב' הרבה דרשות על שירה זאת ע"פ גז"ש ואחת מהם על המילה וצ"ע שאינו דורש כאן כמו שם שחושב עשרה דברים שנקראו זאת מדברים שכבר נתנו להם ושעתידים להיות · ומ"ש מעידה עלינו שאנו טהורים על שבאמירת השירה נמחל להם כל עונותיהם כמ"ש שי"ר סוף פסוק הנך יפה ובמדרש תהלים רים מזמור י"ח ועי' לקמן פכ"ד ס"ס א' בביאור · רק המילה היה לעד וכמ"ש סוף סדר וילך וענתה השירה הזאת לפניו לעד : **יג** עדה נא גאון וגובה · וכ"ד ואם זרוע כאל לך וגו' הרי שהאל הוא עודה גאון וגובה · והוא כפול לשון ודורש גאון על כל גבוה וכמ"ש בת"א כאן · חושך מתגאה על התהום כמ"ש וחושך על פני תהום · ורוח על המים כמ"ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים · והאש על הרוח כדעת החוקרים הקדמונים שגלגל יסוד האש למעלה מגלגל יסוד הרוח ורמז לד' יסודות בישעיה מ' מי מדד וגו' וכולל האש בשמים וכן במשלי ל' מי עלה שמים וגו' ודו"ק : ד' מיני גאים · אחלה חשב היסודות הטבעים · ואח"כ בעלי חיים בעלי נפש וע' ב"ר פ"א ס"ס ד' מש"ש בשם תד"א : **יד** במדרש שיר השירים · באריכות וכן במדרש תהלים י"ח וז"ל אר"ב בשם רשב"ל כיון שכלה פרעה כל כלי זין שלו התחיל הקב"ה להתגאות עליו אמר לו יש לך רוח יש לך כרוב : הסיטן · מלשון הכרעה ונטיה וכענין פוחת היסט · ובשי"ר שם הגירסא הטיסן מענין הפריחה ועפיפה : שנדמו גלי הים · וזהו דמיתיך רעיתי שבשבילך עשיתי דמוים למצרים : א"ל רמה בים · היל"ג הפליך · הוריד · ירה · כמ"ש ירה בים ע"כ דורש רמה נוטריקון ראה וכו' רומו וכו' : **טו** שר של הים · ע' לעיל פכ"א ס"ה באריכות : הוא עטרה לראשי · כמ"ש במכילתא כאן · אין עז אלא מלכות שמים שנאמר ויתן עוז למלכו ועי' ב"ר פר' נ"ח ס"ד ויתר עז : יהי לי אין כתיב כאן · כי יהי משמע עתיד והוי"ו מהפכו לעבר וכולל עבר ועתיד : בכמה גדולים יורדי הים · הדברים מפליאים · איך יתכן שהיו ישראל יותר גדולים בהשגה ממשה ועוד שהרי גם משה מיורדי הים היה ואמר זה אלי · ותמיהת הענין בזה כפי דרכנו שחז"ל רק דורשים הכתובים כמשמעם ועלינו להתבונן בעמקות הכתובים · שישראל זכו שהכתוב מעיד עליהם שאמרו זה אלי היינו כל אחד כפי השגתו ברוה"ק והיו מסתפקים בהשגתם כפי מיעוט דעתם אז ולא בקשו יותר מזה וחז"ל בחרו בלשון ערומים בלשון גוזמא כדרכם בקודש · אך משה לא הסתפק ובכל מה שהשיג היה מבקש להשיג יותר עד שהשיב לו לא תוכל לראות והבן זה · ומ"ש כל אחד מראה באצבע דייק מ"ש זה · וכמ"ש ב"ר פ"ק ס"ו אבל כבד זה וכמ"ש לעיל פט"ו סי' כ"ה וע' ויק"ר ס"פ י"א : בעוה"ז אמרתם · וכמ"ש לעיל ספ"ע לקמן ס"פ כ"ט · ויק"ר פכ"ז סי' ד' :

פרשה כד סי' א ויסע משה · בכל התורה כתוב ויסעו ויחנו ולמה שינה כאן לכתוב ויסע משה · והתירוץ בסוף הסי' ואגב דורש פסוקים אחרים השייכים לדרוש זה : היה כותב ה' שלמטן · מעט למטה מן השורה שיהיה נראה חלוק · ובירו' מגילה פ' א' הלכה ט' ר' יהושע בריה דרב נחמן אמר צריך לכתוב ה' למטה מארכובתו של למ"ד הא לה' תגמלו זאת ע' במפרש שם ולשון המדרש הוי הלה' צ"ל הוי לה' בתמיה הוי ענין צעקה של תמיה וכי לה' תגמלו זאת כמ"ש אהה ה' כי הה' הראשון לנוטריקון של תיבת הוי : ידו אחת משקעתן ·

יפה תואר

ג"כ עורי עורי דברי שיר · ואדם הראשון שהי' הראשון גם מהמשוררים אמר מזמור שיר ליום השבת וכמו שהבאנו לעיל מהמכילתא · וגם מזמור שיר חנוכת הבית לדוד · אבל עיקר הדרש איננו מהשם אלא מהכינוי כדכתיב שרה את השירה הזאת ובהאזינו ועתה השירה הזאת · ובשל דוד את דברי השירה הזאת · מש"כ בשיר שלעתיד כתיב שיר חדש · ובחזית דיליף שירה חדשה אין כתיב כאן אלא שיר חדש עיקר הדרש הוא מהתאר חדשה חדש ולא מהשם שיר שירה · ומה דכתיב השיר הזה יסים לכם כליל התקדש חג זה קאי על לעתיד כמו דאיתא בתרגום · ומה דיליף מזה במכילתא שאמרו שירה בכ זו שירה במצרים זהו הוא רק מהדמיון שמדמה לליל התקדש חג מסתמא אמרו אז ג"כ שירה · ועמ"ש בזה בחזית : מיד ויתן בפי שיר חדש · הך אגדה פליגא על הא דלעיל שאמר כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבות ולכן דריש שיר חדש על שירת מצרים : הה"ד עדה נא גאון וגובה · בא לדרוש כפל לשון של כי גאה גאה כי הקב"ה מתגאה על הכל · וכדי שלא נפרש גאה מלשון גאוה ויוהרא אשר באמת כבוד ה' יתגדל במדת הענוה וכדכתיב וענותך תרבני לכן מביא את הכתוב עדה נא גאון וגובה שהוא מהוראת גבוה ורם · וכן היסודות המתגאים זה על זה · והגאה שבעופות ובהמות וחיות ע"כ איננו מלשון יוהרא וגאוה רק מהתנשאות מצבם מעלתם וצורתם · וזה נאמר על הקב"ה כי הוא גאה גאה כי תכלית השלימות והמעלות הוא בו בהקב"ה לבדו : חושך מתגאה על התהום · הכוון כי חשך הוא כנוי למים כדכתיב חשכת מים והתהום נקרא קרקע הים כידוע : כמו שכתוב בשיר השירים רבה עמ"ש שם בביאור הדברים : סוסיהם ורוכביהם לא נאמר שהע"פ שנמצא היחיד במקום המין וכמו ויהי לי שור וחמור [וכן בכנוי כה יעשה לבקרו ש"א י"א כן תעשה לסורך נצאנך שמות כ"ב] וכן ורכב סוס ורכב מ"מ היכי דמצינן למדרש דרשינן ועי' בזה במכילתא הדרש באופן אחר : עוזי הוא עטרה לראשי והוא כחי כנ"ל · ופי' דעזי תרתי משמע עטרת מלכות וכח וכמ"ש במכילתא אין עוזי אלא מלכות שנאמר ה' בעזך ישמח מלך · ד"א אין עוזי אלא תקפי שנאמר ה' ה' עוזי ומעוזי : יהי לי אין כתיב כאן · ע' רש"י בחומש דמפרש ויהי לי לישועה לנוסח המאמר כלומר ה' שהיה לי לישועה ולפירוש זה תכון היטב קושית המדרש יהי לי אין כתיב כאן · וע' בזה בא"ע : בא וראה כמה גדולי יורדי הים · המאמר הזה לפי אשר הוא לפנינו זר ונפלא הוא · ומי מילודי אשה אשר ישוה למשה בכל פרטיו ואף עוד כי יגדל ממנו · אבל הענין כי כל נביא ונביא היה צריך למצוא ציור גשמי לכל חזיוני רוחו · ומדמין צורה ליוצרה וכדאיתא בב"ר פכ"ו גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה · וגם משה רבינו אשר בכל ביתי ד' נאמן הוא ולא קם עוד נביא כמהו · בכל זאת ראה את כבוד ד' באיזה ציור וכמ"ש הרב המורה בח"א פנ"ו על הכתוב וראית את אחורי ופני לא יראו אבל יורדי הים באמרם זה אלי השיגו מדרגה להגביל כ"י את השכינה ומציאות ה' בנפשם אשר למדרגה זו לא זכה עוד נביא [אמנם מפשט הדברים כמה גדולים יורדי הים נראה כי לא על יוצאי מצרים נכד אבל על כל יורדי הים וכמו דאיתא בתהלים ק"ו יורדי הים באניות וגו' המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולה וגדולתם הוא בזה כי משה היה צריך להתעוררות פנימית בלבו לראות את ה' ואת כח מעשיו · וראה את אחוריו פי' סוף המעשה ולא את פניו וזה תחילת המעשה וגם החיות אינן מכירות מעשי ה' · אבל יורדי הים ראו את מעשי ה' ונפלאותיו לבני אדם מיד כאשר תעשה המעשה ידעו מה זאת · וגם שהתעוררות לדעת תבוא להם מחוצה בלי כל חפץ ותשוקה פנימית] :

שקרע לכם הים כו' · הנה מנה את הנסים אלו ולא מנה האותות והמופתים אשר עשה בגללם בהיותם במצרים משום דמפרש עם נבל ולא חכם על צלמו של מיכה שעבר עמהם בים כי בזה פשו נבלה וע"ד וינבל צור ישועתו · ועוד שהמרו דברים כלפי מעלה · ולא חכם שהניחו דברי תורה וחכמה והתעסקו בדברי תפלות · והלא הוא אביך קאי על קריעת ים סוף שנהגם ה' כאב המגיל את בנו

ידי משה

הלה' תגמלו זאת · נ"ע מה רמזו בזה שכתבו ה' למטן ולמ"ד למעלה ואפשר לומר שהי' כותב ה' למטן פי' שהנקודה שבתוך ה' הי' מושך מעט למטה והציור של למ"ד הי' מושך למעלה לפי שתתפו

העלה אתכם מן הים ונתן לכם כספם וזהבם וכל מה שהיה על סוסיהם שהיו מקושטים בכסף ובזהב וזן אתכם מ' שנה ולא הניח אתכם אפילו שעה אחת · כמה שונאים באים עליכם (ב) ולא הניח אתכם לברוח אלא היה מפילן לפניכם ומשמרכם ולא משונאיכם בלבד אלא אף מן הנחשים ומן העקרבים והיה מאיר לפניכם שנאמר וה' הולך לפניהם יומם · (ג) שכחתם כל הנסים האלו שעשה עמכם הקב"ה (ד) א והיה צלמו של מיכה עובר עמכם בים (ה) והנחתם ד"ת והתקעתם בדברים אחרים · הלה' תגמלו זאת · אמר ר' יהודה ב"ר אלעאי לא דיים שעבר עמהם צלמו של מיכה (ו) אלא שהיו (ז) מקישין כלפי מעלה דברים שנא' (שמואל ב ז) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו · וכה"א (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף · (ח) מהו שני פעמים אלא על הים המרו שלא היו רוצים לירד אלולי ב שבט יהודה שקפץ תחלה וקדש שמו של הקדוש ב"ה שנאמר (שם קיד) בצאת ישראל ממצרים היתה יהודה לקדשו · ג ובים סוף מנין שהמרו אלא (ד) כיון שירדו לתוך הים היה מלא טיט שהיה עד עכשיו לח מן המים והיה בו כמין טיט שנאמר (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך חומר מים רבים · והיה אומר ראובן לשמעון במצרים בטיט ובים טיט (ה) במצרים בחמר ובלבנים ובים חמר מים רבים · הוי וימרו על ים בים סוף · ואחר כל הנסים האלו אתם גומלים לי בישא · הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם · (ו) על דורו של ירמיה אמר הפסוק הזה עם (ט) נבל שעשו נבלות שנא' (תהלים עט) נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים · למה שלא היו חכמים שנאמר (דברים לב) עם נבל ולא חכם · ד אר"ש בן חלפתא אם יהיה הגבור שבגבורים למטה והחלש שבחלשין למעלה נוצח הוא וביותר אם יהיה הגבור למעלן והחלש למטה עאכ"ו הקב"ה גבור שבגבורים למעלה ואתה ב"ו למטה אין אתה צריך להתבונן עם נבל ולא חכם · הלא הוא אביך קנך · אם זכית אביך כשם שבנו מתחטא עם אביו והוא עושה רצונו כן אתם מתחטאין לפניו והוא עושה רצונכם · ד"א אם אביך למה קנך אם קנך למה אביך אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הוא מרחם עליהם כאב על בנים · ובזמן שאין עושין רצונו הוא רודה אותן כעבד · מה העבד בטובתו ושלא בטובתו משמש לאדוניו בעל כרחו · כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על כרחכם · ר' תחליפא דקיסרין בשם ר' פילא אומר בא וראה כמה נסים עושה הקב"ה עם האדם והוא אינו יודע שאלולי היה אוכל פת כשהיא חיה היתה יורדת בתוך מעיו ומשרטת אותו אלא ברא הקב"ה מעין בתוך גרגרתו שהוא מוריד את הפת בשלום · (שם) הוא עשך ויכוננך (י) עשאך מה שאתה צריך · ואחר כל אלו הלה' תגמלו זאת הולך אתה ומדבר דברים יתירים · ד"א הלה' תגמלו זאת א"ל אחר שעשה לכם כל הנסים אתם מסרבין בו · דכתיב (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף על ים על שפת הים בים סוף כמשמעו באותה שעה נתמלא עליהם חימה שר של ים ובקש לשוטפן עד שגער בו הקב"ה ויבשו · שנא' (נחום א) גוער בים ויבשהו · ואומר (תהלים קו) ויגער בים סוף ויחרב · כיון שראה משה כך (יא) הסיען מחטאו של ים · לכך נאמר ויסע משה את ישראל : ב ר' יהודה אומר אמרו ישראל באותה שעה כלום הוציאנו הקב"ה ממצרים אלא בשביל ה' דברים · אחת לתת לנו ביזת מצרים · שנית להרכיבנו על ענני כבוד · ג' לקרוע לנו את הים · ד' להפרע לנו מן המצריים · ה' לומר לפניו שירה · עכשיו כבר נתן לנו ביזת מצרים · והרכיבנו על ענני כבוד · וקרע לנו את הים · ופרע מן המצריים · ואמרנו שירה לפניו נחזור למצרים ·

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ג · ירושלמי סוכה פרק ד' · לקמן פרשה מ"א · במדבר רבה פרשה ט"ז · אדר"נ פרק ל"ד · מדרש תהלים מזמור ק"א · תנחומא סדר תשא סימן י"ד · וסדר כאן סימן ט"ז · ספרי סדר בהעלותך פיסקא פ"ד · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"א · מכילתא כאן פ"א וסדר בא פי"ד · ילקוט כאן רמז רכ"ד · ילקוט שופטים רמז ע"ד · ילקוט תהלים רמז תתנ"פ · ב סוטה דף ל"ו ע"ב · במדבר רבה פרשה י"ג · מדרש תהלים מזמור ע"ו ומזמור קי"ד · מכילתא כאן פרשה ה' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב · ילקוט כאן רמז רל"ד · ילקוט תהלים רמז תתנ"ט · ג מדרש תהלים מזמור ק"ו · ילקוט תהלים רמז תתס"ד · ד קהלת רבה סוף פרשה ד' · ספרי האזינו פיסקא ש"ט · ילקוט האזינו רמז תתקמ"ב ·

חדושי הרש"ש

מתיבת לס' ולדורסם לתיבה כפ"ע כדמפרש ואזיל וע"ש במנחת שי : (ב) ולא הניח אתכם לברות · בתנחומא ר"פ משעי הגירסא לברות והוא יותר נכון וע"ש ברכה : (ג) שכחתם כל הנסים כו' והיה פסלו של מיכה כו' · נראה דכ"ז הוא מנוסח הענין עד והנחתם כו' · ור"ל אף שהיה פסלו אתכם עכ"ז עשה עמכם כל הנסים האלו · ואתם שכחתם כ"ז והנחתם ד"ת כו' וכן תפרש בדברי ר"י ב"ר אלעאי דבסמוך : (ד) כיון שירדו לתוך הים היה מלא טיט כו' · היינו בתחלת ירידתן אבל אח"כ נעשה יבש בלא חומר וטיט כמש"כ הרמב"ם בפרק ה' דאבות מ"ד בנס הג' והרע"ב אחריו : (ה) במצרים בחמר ובלבנים ובים כו' · מתפרש יפה עפ"י לשון הרע"ב שם בנס הס"א שהמים הנקפאים כו' אלא כו' כעין לבנים : (ו) על דורו של ירמיה כו' שנאמר נתנו כו' · אולי צ"ל ונתתי את נבלתם למאכל

חדושי הרד"ל

גמולן : (ד) והיה צלמו של מיכה עובר בים · לקמן פמ"א : (ה) והנחתם ד"ת ועסקתם כד"א · ז"ש עם נבל ולא חכם שלא עסקו בחכמה כ"א בדברי נבלה (וע' תרגום אונקלוס שם) : (ו) אלא שהיו מקישין כו' גוי ואלהיו · אתיא דר"י כשיטת ר"א (רביה דאכוס) דאמר במכילתא כא וספרי בהעלותך פפ"ד ובירושלמי דסוכה פ"ד ה"ג ובקה"ר רפ"ז ותנחומא פ' ראה דהאי ואלהיו היינו פסל מיכה : (ז) מקישין כו' · עיין בשוח"ט מזמור ק"ו ע"פ ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש · ותרגם לשון מקישין מהיכן בא : (ח) וימרו כו' מהו ב"פ כו' · עיין ערכין (טו) : (ט) נבל · שעשו נבלות כצ"ל : (י) עשאך למה שאתה צריך · עשאך על נכון כפי שראוי ונכון לך : (יא) להסיען מחטאו של ים · כדלהלן דר"י בר אלעאי ע"ג היתה כו' והסיעה · ועיין בשה"ר פ"א ספ"ה :

פירוש מהרז"ו

עי' לעיל פכ"ב ס"ב בדברי ריש לקיש ע"ש ותבין כאן: שהיו על סוסיהם · כמ"ש לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים · הרי שבא ללמד מן הסוס על רעיתי ונמצא הסוס למוד מרעיתי שהי' צוארו בחרוזי' ולחייו בתורי' ע"פ מדה י"ב: מנחשי' ועקרבי' · כמפורש המוליכך במדבר נחש שרף ועקרב: והיה צלמו של מיכה · כמ"ש מכילתא פסוק ומושב בני ישראל וגו' ויהי בעצם וגו' וכן הוא בספרי בפ' בהעלותך פסוק ויהי בנסוע הארון ר"א אומר עבודת כוכבים עבר עמהם בים שנא' ועבר בים צרה והכה בים גלים כמ"ש בסנהדרין (דף ק"ג ב') ועבר בים צרה א"ר יוחנן זה פסלו של מיכה תניא ר' נתן אומר מגרב לשילה ג' מילין והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבין זה בזה וכו' וזה צרה כשתי נשים של איש אחד כהנה ופניה שנקראים צרה זו לזו וכעססה צרתה · וע' לקמן פר' מ"א ס"א מ"ם : ממצרים גוים ואלהיו · ע' לעיל פט"ו סי' י"ב · ובמכילתא שהעתקתי איתא שם דברי ר"א הל"ל על פסוק אשר פדית משמע שמפרש שזהו מ"ם גוים ואלהיו · ור"ע אומר אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו אמרו ישראל להקב"ה עצמך פדית וכו' בכל מקום שגלו שכינה עמהם · ודברי ר"י כאן כדברי ר"א וכ"מ בהדיא בירו' סוכה פ' ד' בסוף הל' ג' תני בשם ר"א עבודת כוכבים עברה עם ישראל בים מ"ט מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו א"ל ר"ע ח"ו א"כ אתה עושה את הקודש חול ומה ת"ל אשר פדית כאלו עצמך פדית : וימרו על ים בים סוף · תהלים ק"ו ועי' מדרש תהלים שם : ועל הים המרו · אבל הים וסמוך לו וכדעת ר' יהודה במכילתא בשלח פסוק ויבואו בנ"י וז"ל כיון שעמדו השבטים אצל הים זה אומר אין אני יורד תחלה · וזה אומר אין אני יורד תחלה שנאמר סבבוני בכחש אפרים וכ"ה בסוטה (דף ל"ז א') ודעת ר"י במ"ר פר' י"ג ס"ז פסיקתא רבתי פר' ז' ס"ו : מלא טיט · והוא אחד מי' נסים שעל הים כמ"ש במכילתא פסוק ואתה הרם את מטך ובתנחומא שם · ובאדר"נ סוף פל"ג ודורש פסוק דרכת בים סוסיך חומר מים רבים : אמר ראובן לשמעון · כמ"ש במדרש תהלים ק"ו כיון שירדו לים אומרים אלו לאלו בטוש בעיטך ודוש דישך וכו' וזה ע"פ מדה ט' וי"ז מאחר שכתוב בים חומר וטיט וכתיב וימרו על ים מן הסתם שהמרו אודות טיט : עם נבל ולא חכם · שהסיפך מנבל הוא נדיב כמ"ש לא יאמר עוד לנבל נדיב ע"כ דורש על דורו של ירמיה שכתוב בירמיה איכה תאמרו חכמים אנחנו וגו' ובימיו נעשו ישראל מ"ש נתנו את נבלת עבדיך מאכל כמ"ש ירמיה ז' ל"ג והיתה נבלת העם הזה וגו' וזהו נבל ולא חכם · וכמ"ש (סנהדרין מ"ז) מדרש תהלים ע"ע כיון שנעשה בהם הדין חסידים היו וקרי להו עבדים וחסידים עסו"ש : אין אתה צריך להתבונן · כמ"ש ספרי וילקוט האזינו · עם נבל לא חכם · נבל לשעבר · ולא חכם לעתיד לבא כיוצא בו את אומר ישראל לא ידע לשעבר עמי לא התבונן לעתיד לבא מי גרם לישראל להיות מנוולים ומטופשים שלא היו בונים בד"ת וכה"א הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה איוב ד' כ"א : הקב"ה גבור שבגבורים · וכן בספרי שם מפסוק כי האלהים בשמים ואתה על הארץ וגו' : אביך קנך · ב' כתובים מכחישים · אביך מורה שהם בניו · וקנך מורה שהם עבדיו קנין כספו ומכריע ע"פ מדה י"ז שמפורש כן בהרבה מקומות · וכאן חסר ואם לאו קנך כעבד שאינו מתחטא ואינו עושה רצונו : כאב על בנים · כמ"ש כרחם אב על בנים ריחם ה' על יראיו מכריע ג"כ ע"פ מדה י"ז : בטובה ושלא בטובה · בין שהוא לרצון לכם ואתם מחזיקים לו טובה או להיפך וכמ"ש אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם : מעין בתוך גרגרתו · דורש ומכריע שמ"ש קנך רומז על הקנה והגרגרת שעל ידי קנך תכיר אביך כשאתה מתבונן איך אתה אוכל בצוואר שלך ואיך אתה מדבר דברים יתרים בצווארך : נתמלא עליהם חמה · כמ"ש לעיל פכ"ב ס"ב ודייק מ"ש והמים להם חמה חסר ובהכרח פי' על השר של ים : גוער בים · גערה שייך על שעושה דבר שלא כהוגן שהשר של הים עשה כנגד רצונו של הקב"ה · וע"י נערה נסים כמ"ש ונער בו ונס ממרחק · ונס הים שכתוב בו וינס היינו ע"י הגערה וכן כתוב תהלים ק"ו ט' ויגער בים סוף וגו' : כיון שראה משה · כמ"ש במדרש תהלים רים י"ח וז"ל וישראל כשנעשה להם נס ואמרו שירה נמחלו כל עונותיהם שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף שהסיען מחטאו של ים · ורמוז לקמן פ' ז' ס"ס ב' ובמדרש שמואל פרשה כ"ט : ב בשביל ה' דברים · צ"ע מה דורש והיכן רמוזה : להרכיבנו על ענני כבוד · כמ"ש ואשא אתכם על כנפי נשרים וכמ"ש מכילתא פסוק זה שלשעה קלה נשא

ידי משה

שהיתפו פסל מיכה להקב"ה כדמסיים בסמוך ע"א שיטה י"א ונרמז במשיכת הס"א למטה פסל מיכה · ובלמ"ד למעלה הקב"ה כמו שאמר בסמוך על פסל מיכה אמר היה יורד עמהם לים ועל הקב"ה אמר כלפי מעלה אבל לפי' מ"כ קשה טובא · חדא מה שאמר למטן למעלן והי' לו לומר למטה למעלה אבל לדידי ניחא דקאי על האות עצמו שהי' נכתב כצורתו רק שהיה נמשך וגם המדרש שלאחריו אין לו שום דיוקות וגם בהתיבה עצמו לפי פי' מ"כ אין להם שום פי' כלל אבל לדידי פירושו ה' למטן דהיינו פסל מיכה לרפתה להקב"ה שהוא למעלה וק"ל : הסיען מחטא · פי' מחטא של ים סוף דכתיב וימרו על ים סוף ומשה הסיען

יפה תואר

כנו וכמ"ש לעיל פכ"ב משל למי שראה הגייסות באות עליו וכו' כנו עמו כו' ע"ש ולכן הזכיר כאן ג"כ והיתה ידו אחת משקעתן כו' · ומפרש קנך לשון קנין כלומר שהרבה לך עושר ונכסים · וז"ש ונתן לכם כספם וזהבם וכו' · ומפרש הוא עשך על מה שפרנסם במדבר וע"ד כל המגדל יתום בתוך ביתו כאלו ילדו ומפרש ויכוננך שכונן אשוריך ולא הניח אותך לברות כי הפיל שונאיך לפניך · ולכן מונה המדרש רק אלו על מה שהפסוקים בפרשה זו מרמזים עליהם : שלא היו רוצים לירד · זה ע"פ דעת ר"י · ולר"מ האומר כי כל אחד חפץ לקפוץ תחלה היתה המריבה בזה כמה שאמרו המבלי אין קברים במצרים וכמ"ש המפרשים : שהי' עד עכשיו לח מן המים · הרד"ק בפי' לתהלים הקשה על דרש הזה שלא כתיב ויתם את הים לחרבה · וכן כתיב ויוליכם בתהומות כמדבר מלמד שלא היה שם טיט אלא יבש הי' כמו המדבר · אבל אין זה דחיה כי מ"ש הכתוב וישם את הים לחרבה הוא כבחינת מה שהי' לפני זה מים רבים יקרא עתה חרבה וכמו בנח דכתיב חרבו המים מעל הארץ חרבו פני האדמה · וע"כ נשאר טיט שם כדפירש"י שהרי אח"ז כתיב ובחדש השני בשבעה עשר לחדש יבשה הארץ · וממ"ש ויוליכם בתהומות כמדבר אין סתירה כי אין פירושו שיבש היה כמדבר · אבל פי' שהם להם דרך במים עזים כאשר שם להם במדבר · ולעיל פכ"א דרש מה במדבר לא חסרו אף בתהומות : שנאמר עם נבל וגו' · זה הלשון אינו מדוקדק דהא בקרא זה הוא מדבר ונראה דצ"ל שנאמר בני סכלים המה ולא חכמים המה : ואתה ב"ו למטה אין אתה כו' · ומפרש עם נבל כמו נפל · ופירושו שלא נופל אתה ותחתון לגבי העליונים : כשהיא חיה צ"ל כשהוא היה בולעה · ופי' אם היתה הפת מריבה היתה משרטת במעיו כשנדבקה שמה · ולכן ברא הקב"ה מעין וזה שלמות שבגרונו ועי"ז יורדת הפרוסה גם כשהיא מריבה : ומדבר דברים יתרים · ומפרש עם נבל שדובר נבלה בבריאת ה' ובהסתכלתו כאלו יש דברים הנבראים אך למותר או כי ישים דופי בהבנתו לאמר כי אך רעה לבני אדם תבוא מידי ה' וכדומה · שלא מבערך תחזה כי אין גנות בבריאה · וכל אשר עשה ה' אך טוב הוא · וע' במורה ח"ג פי"ב : שנאמר גוער בים · משום דלשון גערה לא תפול רק על בן דעת לכן מפרש גוער בים על שר של ים · וכן הא דכתיב עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו מפרש נמי על השר או המלאך הממונה עליהם : אלא בשביל ה' דברים · כי שמה בהגיעם למעלות כאלה עד כי זכו לומר שירה ע"י רוה"ק שנרתה עליהם · לא עלו על לבם עוד כי יש גבוהה עוד ממעלתם · ולא ידעו כי קבלת התורה תזכך וזהמתם ותליבם במעלה יותר גבוהה · גם לא הבינו כי ארץ כנען טובה היא מארץ מצרים אשר היא כגן ה' · ולכן בקשו לשוב למצרים · אשר כה ישבו שנים רבות · ונודעת להם היטב · ואע"ג שהבטיח הקב"ה לאברהם ודור רביעי ישובו הנה וגו' · וכי אפשר שלא ידעו מזה · ועוד שהרי אמר הקב"ה וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ זבת חלב ודבש · וגם בשירתם אמרו תביאמו ותטעמו בהר נחלתך · וי"ל שחשבו שזה יהיה בהמשך הזמן שירדו לרוב ויגבר

אמר להם משה כך אמר לי המקום כי כאשר ראיתם את מצרים היום וגו' · אמרו לו כבר מתו כלן נחזור למצרים · א"ל באו ופרעו את השטר שכך אמר לי הקב"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה · (יא) רבי אלעזר אומר על פי הגבורה לא נסעו אלא שהסיען משה במקל · לפי שראו פגרי מצרים שהיו מעבידים בהם בחומר ובלבנים מושטפים על פני המים · אמרו לא נשתייר אדם במצרים נתנה ראש ונשובה מצרימה · נעשה עבודת כוכבים ותלך בראשנו ונחזור למצרים · יכול שאמרו ולא עשו תלמוד לומר (נחמיה ט) (ז) וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך · ר' יהודה בר אלעאי אומר (ח) א עבודת כוכבי' היתה בידן של ישראל והסיעה משה מישראל לכך נאמר ויסע משה את ישראל: ג ד"א ויסע משה את ישראל הה"ד (תהלים עח) ויסע כצאן עמו · ב כאיזה צאן כצאנו של יתרו · מה צאנו של יתרו יצא מן הישוב למדבר · כך ישראל יצאו ממצרים למדבר שנאמר (שם) וינהגם כעדר במדבר · ד"א (ט) מה הצאן אין נכנסת לצל קורה כך הנהיג הקב"ה מ' שנה ישראל במדבר · ד"א מה הצאן (יב) אין מתקנין לה אפוטיקון אלא רועה בכל יום כך ישראל לא התקין להם אפוטיקון אלא במדבר שנאמר (שמות טז) ויצא העם ולקטו · ד"א ג מה הצאן אפי' מחבלת את האילנות אין בעליה מעלין עליה · כך ישראל אע"פ שהן חוטאין הקב"ה נוהג בהן כצאן · אי מה הצאן אינה מקבלת מתן שכר יכול אף ישראל כן שקראם צאן אין להם מתן שכר · ת"ל (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · צאן לעונשין ואדם למתן שכר · אי מה הצאן מתוקן לטביחה אף ישראל כך ת"ל כצאן קדשים מה קדשים כל מי שנוגע בהן מתחייב כך ישראל שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו · מה הצאן כל מקום שהרועה מנהיגה שם נמשכת כך ישראל כל מקום שהיה משה מסיען הן נמשכין אחריו שנאמר (שיר א) משכני אחריך נרוצה לכך נאמר ויסע משה את ישראל מים סוף · א"ר אבא בר כהנא הסיען מחטאו של ים סוף שכיון שאמרו שירה מחלה להם השירה על שחטאו בים: ד אל מדבר שור · אין אנו מוצאין שיש מדבר ששמו שור ומהו (י) מדבר שור · אמר ר' יצחק בזכות אברהם שדברתי עמו ואמרתי לו (בראשית טו) וגם את הגוי אשר יעבודו וגו' · שכתוב בו (שם כ) וישב בין קדש ובין שור · ר' אבין אומר מהו מדבר שור שנתאוו ישראל ליעשות בו שורות שורות דגלים דגלים · ד"א ד מדבר שור מדבר כוב · אמרו עליו על מדבר כוב שהוא שמונה מאות פרסה ומלא נחשים שרפים ועקרבים · ר' אבא הסיח לפני רבינו פעם אחת עבר אדם בתוך מדבר כוב זה וראה נחש אחד ישן והיה בו (יא) כקורת בית הבד · וראה את הנחש והוא לא ראהו מרוב שנכנסה בו חרדה נתבהל ונשר שערו והיו קורין אותו מרוטה · הוא שמשה אמר להם לישראל (דברים ח) המוליכך במדבר הגדול והנורא · א"ר יוסי בר חנינא אין אנו יודעין למי הוא אומר גדול אם להקב"ה או למדבר · אלא אמר להם משה גדול ונורא הוא אלהים שהייתם מכעיסים אותו ומהלכין באותו מדבר שהוא מלא נחשים ועקרבים ושרפים ורעבון והוליך אתכם בתוכו בשלום · ולא עוד אלא שהיו הנחשים והשרפים רובצים בפניהם כדי שלא יתבהלו ישראל מהן · ד"א מהו מדבר שור אלא עד שלא יצאו ישראל ממצרים (יג) היה העולם מדבר (יב) כיון שיצאו (יד) נעשה העולם שור · ד"א עד שלא קבלו ישראל את התורה היה העולם עשוי מדבר · כיון שקבלו את התורה נעשה העולם שור אלו דברי ר' יהודה ב"ר סימון · אמר הקב"ה לע"ל כן אני עושה לציון שהיא

מסורת המדרש א סנהדרין דף ק"ג · ירושלמי סוכה פרק ד' סוף הלכה ג' · לקמן פרשה מ"א · במדבר רבה פרשה ט"ז · אדר"נ פרק ל"ד · מדרש תהלים מזמור ק"א · תנחומא סדר תשא סימן י"ד וסדר ראה סימן ע"ז · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ד · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"א · מכילתא סדר בא פרשה י"ד · ילקוט כאן רמז רכ"ד · ילקוט שופטים רמז ע"ד · ילקוט תהלים רמז תתכ"ה · ב מדרש תהלים מזמור ע"ח · ג ילקוט תהלים רמז תתי"ח · ועיין במדבר רבה פרשה כ"ג · תנחומא סדר מסעי סימן ב' · ד מכילתא כאן פרשה א' · תנחומא כאן סימן י"א · ילקוט כאן רמז רנ"ה כל הענין ·

חדושי הרד"ל

(יא) כא"א ע"פ הגבורה כו' · כל המאמר עד ד"א ויסע משה ברייתא במכילתא כאן ע"ש: (יב) אין מתקנין לה אפוטיקון · פי' אין עושין לה אוצר של מאכל כמו של הספק בשבת (כ') שני' פערון שם אפתק (והוא כשם אפטיי"ק הידוע לנו): (יג) היה העולם מדבר · כהפקר בלא בעלים: (יד) נעשה העולם שור · מוקף חומה לבית דירת בעלים בורא עולם ונעשה גדר ותומה לפני פריצי עם על ידי חוקי התורה והמצוה:

טרקאירין

חדושי הרש"ש

כו' הכתוב בירמיה (י"ט ז'): (ז) וימאנו לשמוע כו' וסופיה ויתנו ראש לשוב לעבדותם: (ח) עבודת כוכבים היתה כו' · במכילתא מבואר הדבר יותר וז"ל עבודת כוכבים עברה עם ישראל בים והסיעה משה כו' שנאמר ויסע כו' מים סוף מדבר שהיה עם ישראל בים סוף ואיזו זו עבודת כוכבים (ור"ל פסל מיכה כדלעיל) לכך נאמר כו': (ט) מה הצאן א"כ לצל קורה כו' · ר"ל לבית מקורה אבל מ"מ צריכה לצל כמש"כ לעיל ברפ"כ · וכן ישראל היה להם ענני כבוד או סוכות ממש כדאיתא בסוכה י"א ב' וע"ש ברא"ש המסכם כאוקימתא דרבי זירא: (י) מדבר שור אר"י בזכות אברהם שדברתי כו' · עמ"כ · וכה"ג דרשו לעיל פ"ב וע' מש"כ שם: (יא) כקורת בית הבד · היינו בגדלו ועביו שזה אפשר להיות כדאיתא בגמרא נדרים (כ"ה א') ובשבועות (כ"ט ב') ואולי דיכוונו בזה לטעם שם שור שהוא מלשון כשורה המוזכר בדברי חז"ל שהוא קורה: (יב) כיון שיצאו נעשה העולם שור · ר"ל שגדרו עצמן מן העבירות מפני שראו שיש לעולם משגיח לשלם לאדם כמפעלו וכמו שאמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' וכמו שדרשו לקמן פכ"ז בקרא דה' עזי ומעוזי וגו' אליך גוים יבואו מאפסי ארץ:

מתנות כהונה

(כ"א): אפוטיקון · לא מצאתי פירושו ולפי הענין פירושו לשון אפותיקי כלומר חוק פרנסה שלהם וכן הוא ריש פר' מסעי: אין בעליה מעלין עליה · אין מחשבין את הנזק עליהם כד"א מעלה אני עליכם כו' · [ובילקוט גרס אין בעליה מקפיד עליהם]: נוהג בהם כצאן לעונשין · שאינו מקפיד ומדקדק אחריהן: שדברת עמו · דרש מדבר לשון דבור כמו ומדברך נאוה: [ליעשות בו שורות גרסינן · שהוא מלא נחשים ועקרבים גרסינן]: נעשה העולם שור · מישור: אהיה לה שור · חומה:

פירוש מהרז"ו

אותם מרעמסס לסוכות: כי אשר ראיתם כצ"ל ופסוק זה הוא תשובה על מה שאמרו קודם קריעת הים נחזור למצרים כמ"ש מכילתא פסוק זה וכן כאן לאחר קריעת י"ס כשאמרו נחזור למצרים: באו ופרעו את השטר · כמ"ש ויצאו אל מדבר שור וכמ"ש סוף פ' א: ר' אלעזר אומר · וכאן בטעות וצ"ל לא נסעו אלא ע"פ הגבורה וכמ"ש במכילתא פסוק זה תחלה בשם ר' אליעזר נגד ר' יהושע שסובר שם שנסיעה זו היתה ע"פ משה · ואח"כ הביא בשם רבי אלעזר שסוברים כ"א וריב"א שנסעו ע"פ הגבורה כמ"ש בכמה מקומות בתורה א"כ מה ת"ל ויסע משה שהסיעם בע"כ במקל: מושטפים ע"פ המים · במכילתא הגי' מוטלים על שפת הים כמפורש בכתוב וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים: נתנה ראש ונשובה · ל"ע שמ"ש נתנה ראש הוא בסדר שלח לך בחטא מרגלים ואיך דורש שאמרו כן בעלותם מהים · גם יקשה מ"ש לראיה מפסוקי נחמיה ט' וימאנו לשמוע וגו' שמדבר ג"כ במרגלים · אך אחר העיון נ"ל ברור שדורש ע"פ מדה י"ז מפסוקי נחמיה ט' שבפסוק ט"ו כתוב ותאמר להם לבא לרשת את הארץ וכו' והם ואבותינו הזידו ויקשו את ערפם וגו' עוד שם בפסוק י"ז וימאנו וגו' ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדותם במרים וגו' אף כי עשו להם עגל מסכה ופשט הכתוב שמדבר בחטא מרגלים וא"כ יקשה מאד מ"ש והם ואבותינו הזידו על מי אמר והם למה אמר שתי פעמים ויקשו את ערפם · ותיבת במרים מיותר · ועוד איך מקדים שם חטא מרגלים לחטא העגל · ע"כ דורש שפסוק ט"ז והם ואבותינו הזידו שייך לפסוק י' ע"פ מדה ל"א שכתוב שם ותתן אותות ומופתים בפרעה וגו' כי ידעת כי הזידו עליהם וכמ"ש בתורה כי בדבר אשר זדו עליהם כמ"ש לעיל פרשה כ"ב ס"ס א' וע"ז אמר והם מצריים ואבותינו הזידו שגם אבותינו הזידו על הים כמו המצרים ויקשו את ערפם בים וגו' ויקשו את ערפם עוד הפעם בעלותם מן הים ואז ויתנו ראש לשוב לעבדותם במרים כשהיה מ"ש וימרו על ים בים סוף אז נתנו ראש כמו שאמרו אצל מרגלים אמרו גם כאן ואח"כ כתוב אף כי עשו להם עגל מסכה הרי שפסוקים הקודמים היה קודם העגל ואחר כתבי זאת מצאתי הדברים מכוונים במכילתא הנ"ל וז"ל יכול שאמרו ולא עשו הה"ת וימאנו לשמוע וגו' ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדותם וגו' אף כי עשו להם עגל מסכה שלכך העתיקה המכילתא פסוק של עגל שממנו עיקר הראיה ככל המבואר ומ"ש יכול אמרו ולא עשו כמ"ש אצל מרגלים ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש וגו' ואינו מפורש שנתנו · אך בנחמיה מפורש ויתנו ראש · וכמו במרגלים כך כאן תחלה אמרו ואח"כ נתנו · ומ"ש נעשה עבודת כוכבים היינו ממ"ש ויתנו ראש לשוב לעבודתם כמ"ש ב"ר פ' ל"ח ס"ו ולאשו בשמים ע"ש · ומה נכונים כל הדברים הנ"ל לפי מ"ש לעיל פ"א סי' כ"ט שם אמרו נתנה ראש הם שאמרו על ים סוף · וכל"ל שבשעה שאמרו על ים אמרו נתנה ראש התבונן באמתת הדברים ע"פ המדות: עבודת כוכבים עברה עם ישראל · במכילתא הנ"ל וחותם במכילתא ויסע משה את ישראל מים סוף מדבר שהיה עמהם בים ואיזה זה עבודת כוכבים וכמ"ש ריב"א ג"כ לעיל בסי' א' לא דיין שעברה עמהם פסלו של מיכה: ג ויסע כצאן · דורש מדה ז' וי"ז וכל הענין במדרש תהלים ע"ח פסוק זה ועי' לעיל פ"ב ס"ב: מן הישוב למדבר · וינהג את הצאן אחר המדבר: לצל קורה · עי' במ"ר פכ"ג ס"ב · כי במדבר שוכנים באהלים ולא בבתים מקורות: אפוטיקין · פי' בל"י אוצרות וכמ"ש בהדיא לקמן פר' ל' סי' י"ד ובמ"ר כ"ג שם הגי' אין כונסין להם אוצרות כך ישראל במדבר ולקטו דבר יום ביומו: אין בעליה מעלין עליה · אין עושין עם הצאן חשבון על זה לענשם אם עושים כן כי יודעים שעשו מחסרון דעת · כך ישראל מחפש להם זכות ומזכה אותם: צאני וגו' אדם אתם · ע"פ מדה י"ז בתהלים כתוב ויסע כצאן · וביחזקאל ל"ד כתוב צאני וגו' אדם · וביחזקאל ל"ח כצאן אדם כצאן קדשים ונדרש ע"פ מדה כ"א שהוקש לג' מדות וכאן לג' מדות לכך היפה שבכולם וכה היפה שבצאן הוא לעונשין וכה היפה שבאדם לענין השכר · כצאן קדשים וגו' קודש לה' וכמ"ש פר"א פרק ארבעים והיה משה רועה צאן יתרו מ' שנה ולא שכלה אותן חית השדה · והיו פרים ורבים הרבה מאד ועליהם הכתוב אומר כצאן קדשים: משכני אחריך · שי"ר פסוק זה: מחלה להם השירה · כמ"ש לעיל ס"ס א' בשם מדרש תהלים י"ח ומד"ש כ"ט וילקוט שופטים ה': ד מדבר שור · אא"ע למדבר ת"ע לדיבור ע"פ מ"ת שכתוב אגלו ובין שור ויגר בגרר שישב אצל שור שהוא שם עיר בארץ ישראל סמוך לפלשתים וישראל לא הלכו דרך שם ומ"ש אצל הגר במדבר דרך שור פי' בדרך שהולך לעיר שור אך המדבר לא נקרא שור: ר' אבא הסיח לפני רבינו · הובא במכילתא פסוק ויסע וכו' אבא הוא אמורא ואינו נזכר במכילתא שם אמורא ושם הגי' ר' עקיבא ולא יתכן שהרי ביום שמת ר"ע נולד רבי כמ"ש ב"ר פנ"ח ס"ב וש"נ · אלא הנכון כגי' התנחומא א"ר אחא סח לי רבינו וכו': אין אנו יודעים · פי' שבפסוק זה עצמו אנו יכולים לפרש על המדבר שהוא גדול או על הש"י שהוא גדול ונורא הוא מוליכם · אך ע"פ מדה י"ז שכתוב אצל הש"י האל הגדול הגבור וכצ"ל כאן אלא ממה דכתיב האל הגדול הגבור והנורא על ה' הוא אומר ולא על המדבר · אמר להם משה גדול ונורא הוא אלהים וכו': נעשה העולם שור · נעשה מוקף חומה שמור ומושגח: כך אני עושה לציון · לעתיד כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות:

יפה תואר

כחם לכבוש את ארץ כנען · ובקשו לשוב למצרים עד אשר יגדלו ונכבשה הארץ לפניהם: באו ופרעו את השטר כו' · והא דלא אמרו נתנה ראש תיכף אחר קבלת התורה · י"ל כיון דמצות רבות נאמרו להם התלויות בארץ לכן לא יכלו לשוב עוד לארץ מצרים: ר' אלעזר אומר כו' · עיין במכילתא כי פה הגירסא מבוכבת: כך ישראל יצאו ממצרים למדבר · וזה בשבח ישראל נאמר ע"ד לכתך אחרי במדבר [illegible]

ידי משה

החזירן בתשובה כדלעיל וכתנם דחק בעל מ"כ ופי' מה שפי' [בעמוד הקודם]: יכול אף ישראל לא קבלו שכר · וקשה וכי סלקא אדעתי' לומר כן וי"ל שפי' ה"א שדור המדבר שראו עין בעין ששכינה וסיו כמוכרחים לעבוד את ה' ולא יקבלו ח"ו שכר: לעונשין שם כצאן ולשכר וכו' · פי' לעונשם אין הקב"ה מקפיד עליהם כמו צאן ולשכר הם כאדם שאדם הוא עולם קטן: אי מה צאן מתוקן לטביחה · [illegible]

מדבר כדכתיב (ישעיה סד) ציון מדבר היתה · ולע"ל אני אהיה לה שור · שנאמר (זכריה ב) ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה :

פרשה כה

א **ויאמר** ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · הה"ד (תהלים קלה) כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ · כל מה שהקב"ה חפץ לעשות עושה שהכל שלו בשמים ובארץ · אמר ריש לקיש ב"ו עושה לו (א) טרקאירין ונותן כל מיני משקין כל אחד ואחד בפני עצמו שמא יכול להוציא את כלן ממקום אחד · אבל הקב"ה אינו כן [א] כשהמטיר אש וגפרית על הסדומיים היה מן השמים שנאמר (בראשית יט) וה' המטיר על סדום מן השמים · (א) והטל מן השמים שנאמר (מיכה ה) כטל מאת ה' · והמן מן השמים · (ב) משל (ג) למולייר של זהב בקש צנים הוציא ממנו · בקש גחלים הוציא ממנו · כך כשהביא הקב"ה המכות על המצריים לא הביא אלא מן השמים וכשפרע מן האמוריים לא פרע מהן אלא מן השמים שנאמר (יהושע י) וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים · וכשפרע מסיסרא פרע ממנו מן השמים שנאמר (שופטים ה) מן השמים נלחמו · וכשמטיב לישראל אינו מטיב אלא מן השמים שנאמר (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים · (ג) הברכות מן השמים שנאמר (שם כו) השקיפה ממעון קדשך מן השמים :

ב ר' סימון בשם ר' אליעזר פתח (הושע יב) וה' אלהי הצבאות ה' זכרו שהוא עושה צביונו בבריותיו · דבר אחר אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו במלאכיו · כשהוא מבקש הוא עושה אותם יושבים שנאמר (שופטים ו) ויבא מלאך ה' וישב תחת האלה · ופעמים עושה אותן עומדים שנאמר (ישעיה ו) שרפים עומדים · וכתיב (זכריה ג) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה · ופעמים עושה אותן בדמות נשים שנאמר (שם ה) והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם · [ב] ופעמים בדמות אנשים שנאמר (בראשית יח) והנה שלשה אנשים · ופעמים עושה אותן רוחות שנאמר (תהלים קד) עושה מלאכיו רוחות · ופעמים אש שנאמר (שם) משרתיו אש לוהט · ד"א וה' אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו בעולם · כשבקש הוציא לחם מן הארץ שנאמר (שם) להוציא לחם מן הארץ · והוריד מים מן השמים שנאמר (דברים יא) למטר השמים תשתה מים · (ד) וכשבקש העלה מים מן הארץ שנאמר (במדבר כא) עלי באר ענו לה · והוריד מן לישראל מן השמים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים :

ג ד"א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · הה"ד (תהלים קמה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון · בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו (ה) [ג] מדת ב"ו כל זמן (ג) שהספוג בידו פותח ידו אין טיפה יורד · קפץ ידו הוא מוריד מים · אבל הקב"ה אינו כן · הספוג בידו שנאמר (שם סה) פלג אלהים מלא מים · וכן (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים · אם עצר אין המים יורדין שנאמר (איוב יב) הן יעצר במים ויבשו · ואומר (דברים יא) ועצר את השמים ולא יהיה מטר · פותח ידו המטר יורד שנאמר (שם כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב · ואומר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון · לכל חי מזון אכ"ב אלא לכל חי רצון שהוא נותן לכאו"א רצונו מה שהוא מבקש · וכן לע"ל נותן הקב"ה לכאו"א כל מה שהוא מבקש · ואם תמה אתה על הדבר ראה מה עשה לישראל בעוה"ז שהוריד להם המן שהיה בו מכל מיני מטעמים והיה כל אחד מישראל טועם כל מה שהיה רוצה שכן כתיב (שם ח) זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר · [ד] מהו דבר כשהיה מתאוה לאכול דבר והיה אומר בפיו אלולי היה לי (ד) פטמא אחת לאכול מיד היה נעשה לתוך פיו טעם פטמא · דבר היו אומרים והקדוש ב"ה עושה רצונם · (ה) אמר ר' אבא אף דבר לא היה אומר בפיו [ה] אלא חושב בלבו לומר מה שנפשו מתאוה · היה הקב"ה עושה רצונו והיה טועם טעם מה שהיה מתאוה · תדע לך שהוא כן שכן אמר יחזקאל (יחזקאל טז) ולחמי אשר נתתי לך (ו) סלת ושמן ודבש האכלתיך · כתוב א' אומר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · וכתוב א' אומר וטעמו כצפיחת בדבש · ואומר והיה טעמו כטעם לשד השמן · כיצד מתקיימין ג' כתובין הללו · בחורים היו טועמין טעם לחם · (ו) זקנים טעם דבש · תינוקות טעם שמן :

ד ד"א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · הה"ד (ישעיה סה) נדרשתי ללא שאלו · מה כתיב למעלה

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה נ"א · ילקוט כאן רמז רנ"ח · ילקוט איוב רמז תתקכ"א · ב בראשית רבה פרשה כ"א ופרשה נ' · ג תנחומא סדר בראשית סימן ד' · ד לעיל פרשה כ"א · מדרש תהלים מזמור כ"ג · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ט · ילקוט תהלים רמז תר"ל · ה תוספתא סוטה פרק ד' ·

חדושי הרש"ש

(א) והטל מן השמים שנאמר כטל מאת ה' · לכאורה טפי ה"ל לאתויי קרא דויתן לך האלהים מטל השמים וכדומה : (ב) למולייר של זהב כו' בקש גחלים הוציא ממנו · נראה לפרש דהיינו ע"י חיכוך והכאה וכמש"כ הרמב"ם בפה"מ פ"ד מהל' יו"ט אין מוציאין את האש כו' ולא מן המתכות כגון שחוככין כו' ומה שאמר בקש צנים הוציא ממנו הוא משום שמתכות מקרר כדמשמע בשבת (קמ"א ב') אבל זה א"א להוציא חמים וצונן ממקום אחד ממש אם לא שנאמר דהכוונה בזמנים מתחלפים כמו במשל · ובפי' מולייר עמ"כ · ונראה שנעלם מהמכ"ת ממנו המשנה והגמרא ופירש"י שבשבת מ"א א' ע"ש : (ג) שהספוג בידו שנאמר פלג כו' · אולי מפרש דפלג הוא תואר אל היד ע"ש הפלגת האצבעות ופרידתם זו מזו : (ד) פטמא א' · ע' מ"כ · ובמ"ע כתב שהוא בלשון יוני שם כלי לנטע ודשא : (ה) א"ר אף דבר כו' אלא חושב כו' · ע' לעיל ס"פ כ"א דנלמד זה מקרא ושם אמור דבר זה בשם ר"ש : (ו) זקנים טעם דבש תינוקות טעם שמן · ביומא ע"ה ב' הגי' איפכא :

חדושי הרד"ל

(א) טרקאירין · ע' מ"ע · והערוך גרס טרקלירין ופירשו מין כלי · כלומר שמשימין בו הרבה מיני משקה וכ"א יוצא מפה מיוחד שיש בו : (ב) משל למולייר כו' · תנחומא וירא פרשה י' : (ג) הברכות כו' · מן השמים הקללות מן השמים שנאמר (דברים כח) מן השמים ירד עליך עד השמדך ר' סימון כו' בצ"ל : (ד) וכשבקש העלה מים מן הארץ כו' · והוריד מן לישראל לחם מן השמים כו' כצ"ל ועיין תנחומא (בראשית כ"ו ד') ולקמן פל"ח : (ה) מדת ב"ו כ"ז שהספוג כו' · תנחומא שם : (ו) סלת שמן ודבש · היינו כדמפורש להלן בחורים כו' תינוקות כו' וזקנים כו' :

עשה

פירוש מהרז"ו

פרשה כה סי' א כל אשר חפץ ה' עשה · שזהו כל חפצו והוא מפורש בירמיה ט' אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי וכן בכמה מקומות ודורש כל אשר חפץ ה' לעשות עושה שכאן מדבר בחפץ העשיה ולא מכל חפצו ע"פ מדה ט' וממעל שעשה כל חפצו בלא גבול וגם שמים וארץ · ומ"ש בשמים ובארץ דורש ריש לקיש שגם דברים שהם שייכים לארץ עושה מן השמים · ובהכרח פירושו שגם הדברים השייכים לשמים עושה מן הארץ : אש וגפרית · הוא מן הארץ כמ"ש תהלים קמ"ח הללו את ה' מן הארץ · אש · וברד · שלג · וקיטור וגו' והטל הוא מן הארץ כמ"ש ותעל שכבת הטל וכשרוצה נותן הטל מן השמים · וכן המן לחם מן הארץ נתנו מן השמים ועי' לקמן סוף ס"ב וס"ו ולקמן פל"ח בס"ד ותבין כאן · המכות של מצרים · ברד ואש מתלקחת שהם מן הארץ כמ"ש בתהלים שם ובמצרים כתיב נטה את ידך על השמים ויהי ברד וכן בפסוק הסמוך ויט וגו' על השמים וגו' ויהי ברד ואש וגו' · וכן אבני ברד של אמוריים ירדו מן השמים וכן עם סיסרא וכל המלחמות מן הארץ בכלי מלחמה ונלחם עמו מן השמים בכוכבים של אש · וכן אוצרו הטוב מן השמים והמים הוא מן הארץ וזהו בשמים ובארץ וכאן קיצר ולא ביאר שהדברים שבשמים עשה מן הארץ ומפורש במקומות הנ"ל · ועי' עוד ב"ר פר' י"ב סי' י"א : השקיפה ממעון קדשך · וברך את עמך : טרקאירין · במוסף ערוך הניח בצ"ע : כשהמטיר · עי' ב"ר ריש פר' נ"א : משל למולייר · כמ"ש שבת (דף מ"א) במשנה מוליאר הגרוף ופי' בגמרא מוליאר מים מבפנים וגחלים מבחוץ וצ"ע למה דווקא של זהב · ואיך מוציא ממנו צנים ובמשל הברד צנים והאש חם : ב עושה צביונו · כמ"ש ב"ר פ"י ס"ה והוא ע"פ מדת ממעל בלשון ארמית וכמ"ש בדניאל ה' י"ט די הוי צבא וכמ"ש בנוסח הכתובה וצבי וצביאת : בדמות נשים · ב"ר פר' נ"א ס"ע פ"נ ס"ב : עלי באר · מן התהום : ג לכל חי מזון אב"ב · וכמ"ש בפסוק הקודם לתת אכלם בעתו : וכן לעתיד · זה שייך למעלה לענין המן · כי זה כלל גדול שכל מה שעשה לאבותינו ביציאת מצרים הוא מעין מה שיעשה לעתיד כמ"ש כימי צאתך וגו' ועי' ויק"ר פר' כ"ז ובקה"ר פסוק ואשר להיות כבר היה ועי' כל זה במדרש תהלים כ"ג שדורש תחלה על המן ואח"כ על העתיד וכן הכוונה כאן : לא חסרת דבר · באורנו לעיל ס"פ כ"א : פטמא · פירש המו"ע בל"י שם כללי לנטע ודשא · ולי נראה כפירוש המ"כ שהוא מלשון עוף של פטם והתרנגולת פטומה וכמ"ש במדרש תהלים שם · אם אמרין יעשה המן בשר עגל הוא נעשה · יעשה שמן ופטומה הוא נעשה ע"ש : סולת שמן ודבש · עי' לעיל פ"ה ס"ס : ד מה כתיב למעלה ·

מתנות כהונה

פרשה כה טרקאירין · מצאתי פירושו טריאק"ה : למולייר · מצאתי פירושו כלי שיש לו שתי גגות : צביונו · רצונו וחפצו הצבאות קדרים : [ורוח בכנפיהם גרסינן] : בשעלו · פירש רד"ק באגרופו : אם עצר · כובש כד"א בי מעצרתא ונקרא מעצרתא על שם שעוצרין וכובשין בו את הענבים : פטמא · עוף מפוטם : דבר היו אומרים · דרש כאלו כתיב לא חסרת רק דבר לשון דבור ועי' לעיל ספכ"א : [לכם לחם מן השמים גרסינן]

ידי משה

להם כל השכר בעוה"ז ונוטר התענוג לעוה"ב א"ו כדרך הצאן שמאכיל אותם ועושה להם כל הטובות ומוכנים לשחיטה כמש"ה ואויבי ה' כיקר כרים ומה שמסיים כל מי שנוגע בהם וכו' פי' נהורות שלעולם שכרן מתוקן לעוה"ב ועונשן הוא בעוה"ז מה שהם עומדים לשחיטה שהם הפקר כמו שהצאן שכל מי שצריך לוקח אותם שוחטם וא"כ די להם זה התענוג בעוה"ז ודו"ק היטב :

לחם מן השמים הה"ד כל אשר חפץ ה' עשה · פי' לפי שקשה למדרש למה שינה הקב"ה הטבע לתת מן מן השמים והיה ראוי להיות מן הארץ וז"ש הה"ד כל אשר חפץ ה' עשה כדאי' במכילתא וז"ל חביבים ישראל שהפך להם הקב"ה מעשה בראשית והוריד להם מן מן השמים שהוא נגד הבריאה שהיה במעשה בראשית : הברכות מן השמים · וקשה מאי נ"מ אם הם מן השמים או מן הארץ וי"ל לפי שכשיבואו מן הארץ יכולים אח"כ להשתנות ע"י מזלות מן השמים משא"כ שכשיבואו מן השמים לא ישונה אח"כ ע"י מזל השמים כן מצאתי בספר יפה עינים : בחורים היו טועמים וכו' · וקשה למה לי זאת והלא אי' לעיל שהי' המן נשתנה לכל אחד כפי טעם שרצה לטעום וי"ל שלפעמים יאכלו כאשר יזדמן מבלי מחשבה ועוד שלפעמים אדם מבקש תאותו אף שמזיק לו לטבעו לבריאת גופו לזה הוצרך הקב"ה לשנות הטעם שיהיה בריא לגופו וכשירצה האדם שהקב"ה מזמין לו הטעם מה שהוא טוב לגופו

לא

יפה תואר

הה"ד כל אשר חפץ ה' עשה · משום דק"ל למה המטיר ה' את המן מן השמים הפך הסדר שמוציא לחם מן הארץ כי אע"פ שהיה נסיי מ"מ כל מה שיכול להיות כדרך הטבע אין דרך לשנותו כמה שאפשר · לכן מביא כי הקב"ה חפץ בזה להראותם שהכל שלו בשמים ובארץ וכל אשר חפץ לעשות הוא עושה · ובמכילתא קתני מן השמים מאוצר הטוב של השמים שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב · רשב"ג אומר בא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום ולפי שהם חביבים עליו שנה עליהם מעשה בראשית עשה להם התחתונים עליונים ועליונים תחתונים לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ והטל יורד מן השמים ועתה נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים והטל עולה מן הארץ דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכתיב ותעל שכבת הטל ע"כ · והנה שניהם פירשו הקושיא זאת · ת"ק סובר כי מתנתו לישראל בחר להוציא להם מאוצר הטוב · משא"כ שהם הלחם איננו כדאי שיבוא מאוצר הטוב · ולדעת רשב"ג מתנתו לישראל שנה סדר מעשי בראשית · ודעת המדרש איננו כרשב"ג כי אדרבה זה גריעותא לישראל לשנות סדרי מעשי בראשית בשביל מזונם וכדאיתא בשבת גבי אותו האיש שנפתחו דדיו והניק את בנו כמה גרוע אותו האיש שנשתנו עליו סדרי בראשית ע"ש : שנאמר כטל מאת ה' · יש מגיהים מטל השמים · אבל נראה כי מטל השמים נוכל לפרש כי זה מהאדים העולם למעלה באויר ואין זה ראיה שהוא מהשמים כי גם גובה האויר והרקיע נקרא שמים · אמנם מן הכתוב וה' המטיר על סדום מן השמים פי' מהשמים ממש כאומר שם מאת ה' · ומטעם זה באר גם בכתוב הזה דכתיב כטל מאת ה' : איננו מטיב א.א מן השמים · ואע"ג דאיכא נמי טובות מן הארץ וכאומרו ונתתי שלום בארץ ברוך אתה בעיר ברוך אתה בשדה ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך · י"ל דהתם הוא הטובות הבאות ע"י שליח אבל הטובות הבאות ע"י הקב"ה וכמו שאמר יפתח דהיינו שהוא לבדו יפתח זה הוא מהשמים · ועי' בב"ר פ"ע ג' מפתחות ביד הקב"ה : שהוא עושה צביונו בבריותיו · גם הוא צביונו ולא לשם משמות של הקב"ה יען דכאן נכתב בה"א הידיעה מראש אשר לא נמצא כמוהו במקומות אחרים לכן דרים להוראת חפץ ורצון · ופי' של צביוני בבריותיו הוא כי כל המאורעות אשר יארע לבריותיו כמו אם יעני או יעשר · ישפל או ירום הכל מיד ה' הוא כחפצו וכחכמתו : הה"ד פותח את ידך · משום דק"ל למה כתיב בקרא לכם כיון דאמר ויצא העם ולקטו הלא ידעינן שלהם הוא ולמה כתיב הנני ממטיר לכם לכן בא לדרוש לכם לכל צרכיכם · וכמו שדרשו הוא לבדו יעשה לכם לכל צרכיכם · וכן כאן מדרים כי נתנה כפי רצונם וכדכתיב ומשביע לכל חי רצון · ואיידי דמייתי סיפי' דקרא מפרש ג"כ רישא דקרא : שנאמר פלג אלהים מלא מים · בב"ר ס"ד משמע דמפרש ליה על מים העליונים ואפשר דהכ"נ מפרש ליה הכי כי משם השפעת הגשמים : שהוא נותן לכל אחד ואחד רצונו כו' · זה פלא כי אין אדם שמת בחלקו בעוה"ז אלא מתאוה עוד וכמ"ש רז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו · וכאשר רבתי על פסוק לעשות כרצון איש ואיש אמר בסדיא אמר הקב"ה אני איני יוצא מידי בריותי ואתה מבקש לעשות כרצון איש ואיש בנוהג שבעולם כו' · וגם מה שאמר וכן לעתיד לבוא כו' קשה היעלה על הדעת כי לעתיד לבוא יגרע מאשר הוא היום ומה קמ"ל בזה : ועוד מה צריך להביא ראיה מהמן אם הוא משביע לכל חי רצון בכל הזמנים · ושמא י"ל דהכא מיירי בצדיקים כי ה' יעשה לכל אחד כראוי רצונו בתפלה וכאומרו רצון יראיו יעשה ופי' לכל חי לכל צדיק כי הצדיק נקרא חי וכמו דאיתא בפ"ג דברכות · ואמר כמו שעושה עתה לכל צדיק כן יעשה לעתיד לכל הקרובים אליו · שאז הכל יקרבו אל ה' ומביא לדוגמא מהמן שירד לכולם ועשה רצון כולם בצדיק כרשע

מהענין וילונו כל עדת בני ישראל מה הלנה היה שם אלא [א] הצידה שהוציאו בידם ממצרים (ז) עשה להם ס"א סעודות ואכלו אותו ל"א יום ושלם אותו הבצק (ז) ובערב הלינו · שנאמר וילונו כל עדת בני ישראל · היה להם לבא ולומר למשה הוי יודע שנשלם אותו הבצק אלא באו עליו במריבה ואמרו (ח) כי הוצאתם אותנו ממצרים אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב · אמרו רעב של לחם ורעב של מים · וכיון שהלינו היה צריך מיד שיצא הכעס עליהם ולא עשה להם כך · אמר הקב"ה הן עשו כמות שהן ואני אעשה כמות שאני · אמור להם בשחרית יהיה המן יורד לכם הוי נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני היה להם שכיון שכלתה העוגה יעמדו ויבקשו רחמים מלפני אלא עמדו ושפכו תרעומות כלפי מעלה · לפיכך אמר הכתוב (שם) הנני הנני אל גוי לא קרא בשמי · מהו הנני ב' פעמים אלא הנני על הבאר שנאמר (שמות יז) הנני עומד לפניך שם על הצור · והנני על המן שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: ה ד"א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הה"ד (קהלת יא) שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו · ר' חנין אמר בשעה שקרא הקב"ה לאברהם ענה לו ויאמר הנני · א"ל הקב"ה חייך (בו) [באותו] לשון אני משלם שכר לבניך שנא' הנני ממטיר לכם לחם מן השמי' · ועליו הכ"א (משלי כ) מתהלך בתומו צדיק· זה אברהם דכתיב ביה (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים · אשרי בניו אחריו אתה מוצא (ח) [ב] כל מה שעשה אברהם אבינו למה"ש בעצמו עשה הקב"ה לבניו במדבר · הוא אמר (שם יח) יוקח נא מעט מים ע"י שליח והקב"ה נתן מים ע"י שליח · מנין שנא' (שמות יז) הנני עומד לפניך שם על הצור · הוא אמר ורחצו רגליכם ופרע להם במדבר שנאמר (יחזקאל טז) וארחצך במים · הוא אמר והשענו תחת העץ והקב"ה (תהלים קה) פרש ענן למסך · הוא ליוה אותם שנאמר (בראשית יח) ואברהם הולך עמם לשלחם ופרע הקב"ה לבניו שנאמר (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם · הוא אמר ואקחה פת לחם והקב"ה אמר הנני ממטיר לכם לחם · א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום בשם ר' יונה ואף ר' לוי בשם רבי חמא ב"ר חנינא אמר (ט) למ"ב מסעות ירד להם המן · (ט) והיכן ירד באלוש ולמה באלוש בזכות שאמר אברהם (בראשית יח) לושי ועשי עוגות · כך הקב"ה פרע לבניו שנא' הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: ו ד"א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הה"ד (תהלים פו) אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך ·

למה אין כמוך באלהים ה' שאין מי שיעשה כמעשיך · כיצד בנוהג שבעולם ב"ו עושה לו שביל בדרך שמא יכול הוא לעשות לו שביל בים · והקב"ה אינו כן אלא עושה לו שביל בתוך הים שנא' (שם עז) בים דרכך ושבילך במים רבים ועקבותיך לא נודעו · ב"ו מפשפש שטרותיו אם מצא שמתחייבים לו בני אדם הוא מוציא שטרותיו וגובה מהם ואם מצא שהוא חייב לאדם כובשו ואינו מוציאו · אבל הקב"ה אינו כן מצא שאנו חייבין לו הוא כובשו שנא' (מיכה ז) ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו · ואם מוצא לנו זכות הוא מוציא שנאמר (ירמיה נא) הוציא ה' את צדקתינו · [ג] ב"ו בשעה שמבקש לבנות פלטין משהוא בונה את התחתונים אח"כ הוא בונה את העליונים אבל הקב"ה אינו כן אלא משברא את העליונים ברא את התחתונים שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים (ואח"כ) ואת הארץ · ב"ו בזמן שהוא מבקש ליקח לו עבד אם יש עליו עוררים אינו לוקחו אבל הקב"ה אינו כן אלא אומר או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי · ב"ו תלמיד טוען פנים לפני רבו והקב"ה אינו כן וה' הולך לפניהם יומם · ב"ו העבד מרחיץ רבו · והקב"ה אינו כן אלא (יחזקאל טז) וארחצך במים · ב"ו העבד מלביש רבו והקב"ה אינו כן אלא (שם) ואלבישך רקמה · ב"ו העבד מנעיל את רבו והקב"ה אינו כן (שם) ואנעלך תחש · ב"ו העבד טוען את רבו והקב"ה אינו כן אלא (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים · ב"ו הרב ישן והעבד עומד על גבו · והקב"ה אינו כן אלא הקב"ה שומר ישראל שנאמר (תהלים קכא) לא ינום ולא יישן שומר ישראל · בב"ו המים מלמעלן והלחם מלמטן והקב"ה אינו כן אלא המים מלמטן זו הבאר שנאמר (במדבר כא) עלי באר וגו' · והלחם מלמעלה הנני ממטיר לכם וגו' · הוי אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך : ז ד"א הנני ממטיר לכם לחם [הה"ד] (דכתיב) (משלי ט) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי · אמר הקב"ה מי גרם לכם לאכול מן המן ולשתות מהבאר מפני שקבלתם את החוקים ואת המשפטים כמה שנאמר (שמות טו) שם שם לו חק ומשפט וגו' · הוי בזכות לחמי נטלתם לחמו של מן ובזכות יין שמסכתי שתיתם מי הבאר שנאמר ושתו ביין מסכתי · ולמה לא אמרו שירה על המן כשם שאמרו על הבאר אלא (י) על המן היו מוציאין (י) דברי תפלות (יא) שנאמר (במדבר יא) ועתה נפשנו יבשה אין כל · אמר הקב"ה איני מבקש לא תרעומותיכם ולא קלוסיכם לפיכך לא נתן להם רשות לומר שירה אלא על הבאר

מסורת המדרש א קדושין דף ל"ח · לעיל פרשה ג' וש"נ · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ז' · מכילתא כאן מסכתא דויסע פרשה א' וסדר בא פרשה י"ד · תנחומא סדר בא סימן ט' · סדר עולם סוף פרק י' · ילקוט כאן רמז רכ"ז · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ג · ב בבא מציעא דף פ"ו · תוספתא סוטה פרק ד' · בראשית רבה פרשה מ"ח · במדבר רבה פרשה י"ד · קהלת רבה פרשה י"א פסוק א' · פסיקתא רבתי פיסקא י"ד סימן ג' · תנחומא סדר וירא סימן ד' · תדא"ר פ' י"ב · ילקוט וירא רמז פ"ב · ג עיין בבראשית רבה פרשה א' ומש"ש ·

חדושי הרד"ל

(ז) עשה להם ס"א סעודות ואכלו אותו ל"א יום · וכן פי' במכילתא · ולגי' זו לא חשיב סעודה של ליל פסח שבמצרים אכלוה וביום יצאו · ובשה"ר פ"א פי"ג הגי' ס"ב סעודות: (ח) כל מה שעשה כו' · עשה הקב"ה לבניו כו' ע' ב"ר פמ"ח וש"נ: (ט) ומ"ב מסעות · לא ירד להם המן כו' כנ"ל: (י) דברי תפלות · שנאמר ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כ"א) אמר הקב"ה כו' כנ"ל:

שנאמר

חדושי הרש"ש

(ז) ובערב הלינו שנאמר וילונו כו' · לכאורה ה"נ דמפיק ליה מדכתיב לישנא דוילונו (ובכתיב נפי' ביו"ד וילינו) דמשמעו לינת לילה · אבל נראה דר"ל אחר חצות היום שנקרא ג"כ ערב כדכתיב שם תזבח את הפסח בערב (דברים ט"ז) ובפירש"י שם · אבל א"א לומר בערב ממש משחשיכה · חדא דהא כתיב אח"כ ויאמר ה' אל משה ואיתא במכילתא בא פרשה א' (והביאה ג"כ רש"י שם) שלא נדבר עמו אלא ביום · שנית מדאמר משה ואהרן עליהם ערב וידעתם כו' משמע שלא היה עדיין ערב ממש: (ח) כי הוצאתם אותנו ממצרים תיבת ממצרים ליתא במקרא: (ט) והיכן ירד באלוש · דאחר פרשת המן כתיב ויסעו וגו' ממדבר סין (אחר שם ניתן להם המן כמבואר בפרשה) כו' ויחנו ברפידים · ובפר' מסעי כתיב ויסעו מאלוש ויחנו ברפידים וע' לעיל בב"ר פמ"ח: (י) על המן היו מוציאין דברי תפלות · הוא ע"ש דכתיב ז"ל בתופל ולבן דברי תפלות · שתפלו על המן שהוא לבן: (יא) שנא' ועתה נפשנו יבשה וגו' · וכמו שדרשו ביומא (סוף דף ע"ה)

על

מתנות כהונה

גרסינן]: ובערב הלינו · שהיה סעודות כליה בשלשים יום בכל יום שני סעודות וביום אחד ושלשים לא היה להם רק כדי סעודה אחת לבקר ולערב לא היה להם ומיד הלינו · ובסדר עולם כתב ישראל אכלו מעוגה שהוציאו ממצרים כל שלשים יום ובו ביום כלתה ולערב אכלו את השליו: [ועיין במדרש חזית בפסוק הגידה לי ובמזרחי]: כמות שהן · כדרכם מתלוננים ומכעיסין: ואני כו' · שאני ארך אפים ורב חסד: [כל מה שעשה כו' · עיין כ"ז בב"ר דף ל' ע"ב · ובמדרש קהלת בפסוק שלח לחמך וכו': עוגות כך הקב"ה גרסינן]: פנים · לנטירל"א: בזכות לחמי · התורה נקראת לחמו של

פירוש מהרז"ו

ע' ויק"ר פר' כ"ט ס"ה: וילונו כל עדת · ובפסוק הקודם כתוב שזה היה בט"ו לחודש השני וכל החודש לא התלוננו וכאן התלוננו וזהו מ"ש מה הלנה היתה שם: ס"א סעודות · לעיל פ"ג ס"ד וש"נ שהרי כתוב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות וזה היה בט"ו בניסן וכאן כתוב שבאו בט"ו לחודש השני ט"ז יום מניסן וט"ו מאייר הרי ל"א יום ובט"ו באייר אכלו סעודת הבוקר וחסר להם סעודת הערב והמאמר הוא במכילתא כאן וז"ל שם ר' יהושע אומר היה להם לישראל להמלך בגדול שלהם מה נאכל אלא עמדו ואמרו דברי תרעומות על משה וע' סדר עולם סוף פרק ה' וס"פ י' ושם איתא ל' יום: ורעב של מים · דורש ברעב ב' רעב ועל שלא נזכר מים בכל הפרשה כמו שנזכר בפרשיות הקודמות הרי שגם מים לא היה: כמות שהן · כפי מדתם כמ"ש והמה כאדם עברו וגו' ואני אל ולא איש אעשה כמדת טובי ומרומז במ"ש הנני ממטיר ע"פ מדה ז' וי"ז אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי וכמ"ש מכילתא בא פסוק והיה כי תבאו וגו' כאשר דבר ומביא כל הפסוקים שכתוב בהן כאשר דבר ושואל היכן דבר ומביא הכתובים שדבר במקום אחר מפורש וכן הביא הפסוקים שכתוב בהם אמר ה' ושואל היכן דבר ומביא הפסוקים וכאן כתוב אמרתי הנני הנני והיכן אמר שני פעמים הנני ודורש מכאן ע"פ מדה י' שנאמר הנני אצל המן ואצל הבאר ושם כתוב תחלה נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני שני לשונות כפולות אחד על המן · ואחד על המים · שהיה להם לבקש בשניהם ולא בקשו · ולזה הקדים המדרש ברים הסימן הנני ממטיר וגו' נדרשתי וגו' מה כתיב למעלה וכו' וילונו וגו': ה ענה לו ויאמר הנני · אצל העקדה בראשית כ"ב ודורש ע"פ מדה ממעל ומנגד וע"פ מדה י"ז: כל מה שעשה אברהם · ב"ר פמ"ח ס"י וש"נ ומבואר פסיקתא רבתי פר' י"ד ס"ג: הנני עומד שם לפניך · וס"ד והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם הרי שניתן ע"י משה השליח: והשענו תחת העץ · שיהיה העץ עליהם לסוכה וכן פרש הענן לסוכה וכמ"ש כי בסוכות הושבתי את בני ישראל היינו תחת ענני הכבוד: לארבעים ושתים מסעות ירד להם המן · ע"כ פי' שהיה לו לירד למ"ב מסעות הם לכל המסעות שנסעו במדבר כמ"ש בסדר מסעי והיה להמן לירד מיד בצאתם ממצרים ולמה איחר י' מסעות ולא ניתן עד אלוש · ע"כ דורש ע"פ מדה ממעל ומנגד כנגד לושי ניתן באלוש · וכן ועשי עוגות כמ"ש אצל המן בסדר בהעלותך ועשו אותו עוגות: והיכן ירד להם באלוש · הנה כאן כתיב ויסעו מאלים ויבואו כל עדת בנ"י אל מדבר סין ושם ניתן להם המן ולא נזכר כאן אלוש כלל ואח"כ כתוב ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים ושם ניתן להם המים · ע' ב"ר פמ"ח סי' י"ב ושם ביארתי היטב וזהו מ"ש כאן ויסעו וגו' למסעיהם ע"פ מדה ה' · משמע הרבה מסעות סין · דפקה · ואלוש · וזהו הפסוק המכריע וזהו מ"ש שם בב"ר הוא מדבר סין הוא אלוש: ו למה אין כמוך · שכפי שכתוב משמע שתחלה השיג וידע שאין כמוהו ואח"כ שאין כמעשיו וזה לא יתכן שאין משיגים את הש"י אלא ע"פ מעשיו ע"כ דורש הכתוב בהיפך שע"פ מעשיו אנו מכירים אותו: שביל בדרך · במקום שיש דרך וזה בדוחק ונראה שצ"ל עושה שביל ודרך ביבשה עי' ב"ר ריש פ"ז · ועי' עוד לעיל פט"ו סי' כ"ב וש"נ ומבואר: לקחת לו · כמ"ש לעיל פ"כ ס"ב: טוען פנים · לעיל פר' כ' סי' י"א: לא ינום ולא יישן · הם ישינים והוא עומד על גביהם: המים מלמעלה · עי' לעיל סס"ב כ': ז בזכות לחמי · בזכות התורה שנמשלה ללחם: שתיתם מי הבאר · שהיה חביב עליהם כמו יין ע"כ אמרו שירה על הבאר שאין אומרים שירה אלא על היין והיו טועמים טעם יין בבאר כמ"ש במכילתא פסוק ויחד יתרו הבאר שנתן לנו המקום אנו טועמים בו טעם יין ע"ש: לא נתן להם רשות · וכמ"ש מדרש תהלים י"ח פסוק את השירה הזאת לא כל

מי

יפה תואר

כרשע: הה"ד נדרשתי ללא שאלו · ובא לתרץ למה כתיב לכם כדלעיל לפרש אף שהמה עשו כמות שהן וזה לכם בכל זאת אנכי אעשה כמות שאני והנני ממטיר לכם: הצידה שהוציאו · לאו דוקא צידה דהפי' כתיב וגם צידה לא עשו להם ודרך גם היה מה שנתפרנסו ס"א סעודות מחררה שהוציאו ממצרים אלא משום דהועיל להם כצידה קרי לה צידה: הנני על הבאר · שגם שם לא באו בפני ה' בתפלה אלא בתרעומות כאמרו על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' ועכ"ז נענה להם ולכ"א הנני לומר שיעשה כמות שהוא כדלעיל ולכ"א אל גוי לא קורא בשמי כלומר שלא התפללו לשמו: הה"ד שלח לחמך וגו' · ומדרים זה בקבלת רבתי על אברהם אבינו שפרע לו הקב"ה על מה שעשה למלאכים · ובא לדרוש המלה של לכם כלומר מה שמגיע לכם בזכות אברהם: עשה הקב"ה לבניו במדבר · נראה דר"ל עשה הקב"ה לבניו במדבר בעצמו ומה שעשה אברהם ע"י שליח עשה הקב"ה לבניו במדבר ע"י שליח ומפרש למאי דסליק מיניה סוף אמר יוקח נא מעט מים ע"י שליח כו' · ועמ"ש בזה בב"ר פמ"ח: למ"ב מסעות צ"ל לי"ב מסעות: הה"ד אין כמוך באלהים ה' · ומפרש כי אנחנו לא נוכל לדעת את ה' רק מתוך מעשיו · וז"ש מאין אנחנו יודעים שאין כמוך באלהים משום שאין כמעשיך: שביל בדרך · פי' שהם ישאר הרושם אשר עשה לו לשביל משא"כ במים מדי עברו יבולע השביל ולא יודע רושם עוד אבל הקב"ה כאשר נבקעו המים מפניו נשארו כחומות מימין ומשמאל: בו"ד מפשפש שטרותיו · ולפ"ז מפרש אין כמוך במדת טובך וחסידותיך · וכן מדרש לענין מה שאמר טוען פנים: בו"ד העבד מלביש רבו והקב"ה אינו כן · פי' כי בו הוא ההפך שהוא מלביש ומנעיל ואידך · כי לא שייך בו להלבישו: הה"ד לכו

לחמו

ידי משה

לא ישאל ליתן אח"כ אחר תאותו מה שמזיק לגופו וזה שמדייק בספרי שירד המן לכל אחד לפי כחו פי' לפי בריאת גופו שלא יזיק לגופו וק"ל: המים מלמעלן והלחם מלמטה · פי' שתבואה על שדה עושה מלמטה מן הארץ והגשם מלמעלה אבל הקב"ה וכו': ולמה לא אמרו שירה על המן · פי' בלאו לא הי' קשה קושיא זו שהייתי אומר הואיל והמן לא היה בזכותם אלא דרך מתנה ואין לאדם שמחה ונחת רוח במה שניתן לו דרך מתנה בזכות אחרים ולכך לא היו אומרים שירה משא"כ עכשיו שיליף שהמן ירד בזכותם קשה שפיר מ"ט לא אמרו שירה: באר שהי' חביבה להם וכו' · וזה שמסיים הפסוק עלי באר ענו לה פי' שניתן להם רשות מן השמים לומר שירה כמו שמצינו שכתוב ושם יענו השמים

ומה

מפני שהיו מחבבין אותה שנאמר (שם כא) עלי באר ענו לה׳ · ד״א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הה״ד (תהלים כג) תערוך לפני (יא) שלחן נגד צוררי אימתי אמרו ישראל דבר זה כשיצאו ממצרים והיו אומות אומרים עתידין אלו למות במדבר ואמרו (שם עח) היוכל אל לערוך שלחן במדבר · מה עשה הקב״ה הסיבן תחת ענני כבוד שנאמר ויסב אלהים את העם · והאכילם מן שנא׳ (דברים ח) המאכילך מן במדבר · א והיה גבהו של מן יותר ממי המבול שנא׳ (תהלים עח) ויצו שחקים ממעל (יב) ודלתי שמים פתח · ובמבול כתיב (בראשית ז) וארובות השמים נפתחו · והיו אומות רואין את ישראל מסובין ואוכלין ומקלסין להקב״ה שנאמר (תהלים כג) תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי זה השליו · (שם) כוסי רויה · זה הבאר · (יב) ב וכן לע״ל הוא עושה שלום להם והם מסובין ואוכלין בג״ע ועובדי כוכבים רואין מנהגם וגימוסין (נ״א ונימסין) שנאמר (ישעיה סה) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו׳ : ח ד״א הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · הה״ד (שם לג) הוא מרומים ישכון · הה״ד (ש״א ב) מקים מעפר דל אלו ישראל שהיו משוקעים בטיט ובלבנים במצרים יהוציאן הקב״ה בקומה זקופה · שנאמר (ויקרא כו) ואולך אתכם קוממיות · הוי מקים מעפר דל · סיקוסים נתן הקב״ה ליעקב ואמר לו (בראשית כח) והיה זרעך כעפר הארץ · כשיגיעו בניך עד עפר הארץ אותה שעה ופרצת ימה וקדמה הוי מקים מעפר דל · (יג) ורוממן הקב״ה על הכל שנאמר (דברים כח) ונתנך ה׳ אלהיך וגו׳ · ראה מה כתיב (שם א) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה׳ אלהיך · אמר להם הרי רוממתי אתכם על כל העולם אם תהיו עושים רצוני אני משרה אתכם במה שבראתי עד שלא נברא העולם זה בהמ״ק שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו · שם אני מרומם אתכם שנאמר (ש״א ב) וכסא כבוד ינחילם (יג) אותה שעה אני מספיק לכם מעדני ג״ע שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · לכך אמר הוא מרומים ישכון · (יד) ד״א הוא מרומים ישכון הה״ד (דברים ח) כי ה׳ אלהיך מביאך (יד) אל ארץ טובה ורחבה לראות שלחן שהוא ערוך בג״ע (טו) שנאמר (תהלים קטז) אתהלך לפני ה׳ בארצות החיים · (טז) כביכול מיסב למעלה מן האבות ואבות וכל הצדיקים בתוכו שנאמר (דברים לג) והם תכו לרגליך · (יז) והוא מחלק להם מנות · ואם תמה אתה בדבר זה הלא בעוה״ז בשבילם היה מיסב בין שני הכרובים שנאמר (שיר א) בין שדי ילין · ק״ו בג״ע · (יח) והוא מביא להם פירות מג״ע ומאכילן מעץ חיים (יט) ג ומי מברך תחלה הכל חולקין כבוד להקב״ה שהוא יצוה לברך · והקב״ה אומר למיכאל ברך והוא אומר לגבריאל וגבריאל לאבות העולם והן חולקין כבוד למשה ולאהרן והם לזקנים · והם חולקין כבוד לדוד ואומרים המלך שבארץ יברך את המלך שבשמים · ונותנין לדוד הכוס ואומר (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא · עליהם שבח דוד ואמר (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · הוי כי ה׳ אלהיך הוא מביאך · על זה נאמר הוא מרומים ישכון · ד״א הוא מרומים ישכון הה״ד (איוב לט) כנף רננים נעלסה כי תעזוב לארץ ביציה · הקשיח בניה ללא לה וגו׳ · כעת במרום תמריא וגו׳ · משל לחסידה שהיתה יולדת בעפר הארץ והיו העוברים והשבים דשין אותה ומאבדין אותה מי גרם לה על שהיתה יולדת בארץ אלא משעלתה למרום ותלד לשם אין בריה מזיקתה · אבל היא משחקת מן הכל · כך ישראל כנף רננים נעלסה · כנף (יחזקאל טז) ואפרוש כנפי עליך · רננים (תהלים לג) רננו צדיקים בה׳ · (טו) נעלסה (משלי ז) נתעלסה באהבים · אם אברה (תהלים נה) ואומר מי יתן לי אבר כיונה · חסידה (ירמיה ח) גם חסידה בשמים ידעה מועדיה · כי תעזוב לארץ ביציה · (שם יב) עזבתי את ביתי · ועל עפר תחמם (תהלים מד) כי שחה לעפר נפשנו · ותשכח כי רגל תזוריה · (ישעיה נא) ותשכח ה׳ עושך · וחית השדה תדושיה · אלו עובדי כוכבים שנא׳ (מ״ב יג) וישימם כעפר לדוש · הקשיח בניה ללא לה (ירמיה ד) בנים סכלים המה · (שם) לריק יגיעה · (תהלים ו) יגעתי באנחתי · בלי פחד (ירמיה לו) ולא פחדו

מסורת המדרש א יומא דף ע״ו · מדרש תהלים מזמור כ״ג ומזמור ע״ח · מכילתא כאן פרשה ג׳ · ילקוט סדר נח רמז נ״ו · ילקוט כאן רמז ר״ס · ילקוט תהלים רמז תרנ״ג · ורמז תתפ״ט · ב במדבר רבה פכ״א · תנחומא סדר פנחס סוף סימן י״ג · ג ילקוט תהלים רמז תתע״ד ·

חדושי הרש״ש

על פסוק זה אמרו עתיד כמן הזה שיתפשט במעיהן כו׳ : (יב) ודלתי שמים פתח ובמבול כתיב וארובות השמים וגו׳ · עיין בגמרא שם (ע״ו א׳) ותבין : (יג) ורוממן כו׳ · הוא מדכתיב בתריה מאשפות ירים אביון : (יד) אל ארץ טובה ורחבה · מלת ורחבה ליתא בפסוק זה רק בשמות (ג׳ ח׳) : (טו) נעלסה נתעלסה באהבים · הא׳ קרא באשה זונה כתיב · אולם גם על ישראל אמר הנביא איכה היתה לזונה · ותסר

חדושי הרד״ל

(יא) שלחן נגד צוררי · זה המן דשנת בשמן כו׳ כצ״ל : (יב) וכן לעתיד לבא · הוא עושה שלום להם כו׳ כצ״ל : (יג) אותה שעה אני מספיק להם מעדני ג״ע · ז״ש בסיפיה דקרא לחמו ניתן מימיו נאמנים : (יד) ד״א והוא מרומים ישכון וגו׳ · לחמו נתן מימיו נאמנים מלך ביפיו תחזינה עיניך וס״ד כי ה׳ אלהיך מביאך כו׳ כצ״ל : (טו) שנאמר בארצות החיים · זה ראיה שג״ע נקרא ארץ החיים : (טז) כביכול מיסב כו׳ · ז״ש מלך ביפיו תחזינה כלומר בעת לחמו מן כו׳ : (יז) והוא מחלק

דרש סיפיה דקרא ישא מדברותיך כד״א וישא משאת מאת פניו : (יח) והוא מביא להם פירות מגן עדן · כדכתיב ארץ גפן תאנה כו׳ : (יט) ומי מברך כו׳ · עיין פסחים (קי״ט) ומעמים

פירוש מהרז״ו

מי שהוא אומר שירה אומר · ולשון הילקוט בשופטים ה׳ לא כל הרוצה לומר שירה אומר ע״ש · שהשירה על ידי רוה״ק וכשאין הרוה״ק חלה על האדם בשמחתו אינו יכול לומר שירה : תערוך לפני שולחן · דורש שאמרו זה ישראל כמ״ש היוכל אל לערוך שולחן גז״ש : ואמרו היוכל אל · ונ״ע שפסוק זה אמרו ישראל כמ״ש שם וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערוך שולחן במדבר ואיך דרשו שאמרו שונאי ישראל · אך חז״ל דקדקו כפל הלשון מ״ש וידברו באלהים אמרו שתיבת אמרו מיותר אם יכין שאר לעמו והיל״ל אם יכין שאר לנו ע״כ דורש שישראל כשדברו באלהים ספרו מה שאמרו שונאיהם וזהו אמרו שהשונאים אמרו היוכל אל עד אם יכין שאר לעמו : ויסב אלהים את העם · ע׳ לעיל פ״כ סי׳ י״ח במ״ר פ״א ס״ב והבין כאן · ועי׳ מדרש תהלים כ״ג · ומכילתא כאן : יותר ממי המבול · מכילתא בשלח פר׳ ג׳ · יומא [illegible] ששים אמה והיו רואים מרחוק : זה השליו · עי׳ מ״כ : כוסי רויה · כדלעיל שהיה בו טעם יין : עושה שלום להם · שמעתי שהיה כתוב ע״ש והם ר״ת עורך בטעות עושה שלום · וכן מצאתי בהדיא במ״ר פכ״א סי׳ כ״א כל הענין עורך שולחן לכם עי׳ בסימן הסמוך : ח הוא מרומים ישכון · וס״ד לחמו ניתן מימיו נאמנים על המן ועל הבאר וכל הדרשות שבסימן זה הובאו דרך אגב ס״ד הל״ל ור״ד הולך לדקות דובר מישרים ודורש על ישראל · ועי׳ ב״ר פמ״ח ס״ו : מקים מעפר דל · [illegible] כבוד ינחילם והוקשה לו מ״ש מעפר וכי הדל שוכן בעפר ע״כ דרש על ישראל וכדעת ר׳ יוחנן שבכל מקום שכתוב דל · עני · בישראל מדבר והיו במצרים בעפר ממש ולבנים והיו תמיד שחים בקומתם לעפר : בקומה זקופה · כמ״ש ברים מסעי ממחרת הפסח יצאו בנ״י ביד רמה כתרגומו ברים גלי · וזהו קוממיות ומקים : סיקוסים · [illegible] זמן וסוף מקום · והוא פירוש אחר ע״פ מדה ז׳ וי״ז · שמ״ש עפר על השפלות וכמ״ש לעיל פ״א ס״ט ועלה מן הארץ : הרי רוממתי וכו׳ וכסא כבוד · וזהו מקים מעפר דל וגו׳ ובפסוק הקודם אף מרומם ודו״ק : אשר נשאך · פשוטו מלשון כאשר ישא האומן ודורש עוד מלשון נשיאות ורוממות כמ״ש ד״ר ס״פ ז׳ : עד שלא נברא העולם · ע׳ ב״ר ס״פ א׳ : אותה שעה · עתה חוזר לדרוש הפסוק שהתחיל הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו ניתן מימיו נאמנים מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים בג״ע ארצות החיים וכמ״ש בסוף הסי׳ : אל ארץ טובה ורחבה · דברים ח׳ ז׳ ושם לא כתוב רחבה · ובשמות ג׳ ח׳ כתוב אל ארץ טובה ורחבה וכאלו כתוב גם כאן ורחבה ועי׳ ד״ר ס״פ ד׳ כי ירחיב · ואם הכוונה [illegible] אין זאת טוב האמיתי שאין טוב אלא תורה · שהתורה והמצות שמקיימים בה מביא לטוב נצחי בג״ע שנקרא ארצות החיים ושם אתהלך לפני ה׳ : והם תוכו לרגליך · ור״ד כל קדושיו בידך הם האבות והם תוכו דורש מלשון תוך ותוכו שהם בתוך ג״ע לרגלי הקב״ה · ומרומז בפסוק עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו צרור המור דודי לי בין שדי ילין · וכן בפסוקים עורי צפון וגו׳ יבא דודי לגנו וגו׳ אכלו רעים שתו ושכרו דודים וזהו שאמר ומחלק להם מנות בג״ע ומ״ש מעץ החיים כמ״ש ועץ החיים בתוך הגן מרומז במ״ש והם תוכו כל״ל : [ואם תמה אתה כו׳ · כי על דרך נופי יעיז לדבר מהקב״ה נעלה על כל] : ומי מברך תחלה · ומאחר שכל הענין בדמיון מסיבה בסעודה והסיבו אחד מברך לכולם והברכה מרומז בפסוק שדורש כי ה׳ אלהיך מביאך וס״ד ואכלת ושבעת וברכת את ה׳ אלהיך על הארץ הטובה היינו בג״ע כל״ל · ומ״ש את ה׳ פי׳ עם ה׳ שהוא יצוה לברך והברכה בכוס כמ״ש תערוך לפני שולחן וגו׳ עד כוסי רויה וכן כאן אתהלך לפני ה׳ וגו׳ כוס ישועות אשא · ומ״ש מיכאל וגבריאל מבואר הטעם לעיל פר׳ י״ח בס״ג · ומ״ש והם לזקנים והם חולקים כבוד כמ״ש ונגד זקניו כבוד : המלך שבארץ יברך · כמ״ש ישעיה ס״ה פ״ז אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן וס״ד כי נשכחו הצרות הראשונות : והוא מרומים ישכון · ג״כ הוא וס״ד כל״ל תראינה ארץ מרחקים עוה״ב כמ״ש ב״ר ריש פמ״א שאילו רחוק וכו׳ : כנף רננים · דורש פסוקים של איוב ל״ט מפסוק י״ג עד פסוק י״ח וס״ד אם אברה חסידה ונוצה וזהו שאמר משל לחסידה ודורש כל הענין ע״פ מדה ממשל והנמשל ע״פ גז״ש ומדה י״ז : יולדת בעפר הארץ · יולדת הביצים ומשימה אותם בעפר ולהוליד מהם אפרוחים : ואפרוש כנפי עליך · וכמ״ש ובצל כנפיך ארנן מגודל האהבה וזהו נעלסה נתעלסה באהבים · אם אברה שיש להם מצות שיגינו עליהם כמ״ש כנפי יונה ודרשו (שבת מ״ט) מה יונה כנפיה מגינות עליה כך ישראל מצות מגינות עליהם וזהו אם אברה אבר כיונה : גם חסידה בשמים · כשישראל חסידים אז מעלתם בשמים כמ״ש עד השמים חסדך : כי תעזוב לארץ · כשחוטאים משפילים עצמם לארץ וכמ״ש השליך משמים ארץ וגו׳ וזהו עזבתי את ביתי שגורמים לחורבן ביהמ״ק : ותשכח כי רגל · כשחוטאים את ה׳ אז רגל שונאיהם תזוריה כמ״ש בדניאל על החיות ושארה ברגלי רפסה וזהו וחית השדה תדושיה הם החיות ארי נמר וכו׳ : הקשיח בניה · כמ״ש תקשיח לבנו מיראתך ישעיה

מתנות כהונה

של הקב״ה : השליו · הוא עוף שמן מאד כדאיתא ביומא (דף ע״ד) ועי״ש מעיין גנזי של מן · ג״כ ל׳ מנהג וסדר : ונומסיין · סיקוסים · מדה · [ועי׳ בספר׳ שמיני בפ׳ יין ושכר] : מיסב למעלה · הקב״ה מיסב למעלה ועיין כל זה פסחים (דף קי״ט)

ידי משה

ומה שאמר כאן ענו לה קאי אשמים וק״ל : וכן לעתיד וכו׳ · וקשה ושלא לעתיד לא יהיה אכילה וי״ל

יפה תואר

לחמו בלחמי · ובא לתת טעם למה ירד המן מן השמים ולא מן הארץ וכדלעיל · משום שבא בשביל החוקים העליונים שקבלו זכו ללחם מן השמים : הה״ד תערוך לפני שלחן נגד צוררי · [illegible]

בשמים כדי שיראו הכל ועי״ע בזה בפ׳ בתרא דיומא : רואין את ישראל · אין זה ראיה והבטה גמורה כיון שהיו מוקפים בענני כבוד מפני השין · אלא כדבר הנראה מאחרי המסוה : וכן לעתיד לבוא · משום דכתיב תערוך לפני בעתיד וכן בנאות דשא ירביצני וגו׳ נפשי ישובב שכל בעתיד לכן דרים דקאי גם על לעתיד וכ״ה בשוח״ט ע״ש : ואוכלין בג״ע · זה בימות המתים ובג״ע של מטה [illegible] אין בו לא אכילה ולא שתיה כדאיתא בפרק שני דברכות : אלו ישראל שהיו משוקעים בטיט · דרש מקים מעפר דל על ישראל במצרים משום דגם בהלל שמצרי כתיב מקימי מעפר דל [illegible] ישראל במצרים כדכתיב גם בצאת ישראל ממצרים ויגיד עליו רעו · ובאגדת שמואל דרש מקים מעפר דל על יוסף ודניאל משום דכתיב וכסא כבוד ינחילם וזה שייך יותר ביוסף ודניאל שזכו [illegible] ואולך אתכם קוממיות · ע׳ בב״ר פי״ב : כשיגיעו בניך עד עפר · כי עפר בכ״מ משמע על מדרגת השפלות כדכתיב כי שחה לעפר נפשנו · ומעפר תשח אמרתך · יגיעתה עד עפר ורבים [illegible] דרים מקים מעפר דל ממדרגת הירידה והשפלות : שנאמר ונתנך ה׳ אלהיך וגו׳ · ואע״ג דהכתוב הזה נאמר על לעתיד ס״ל לרז״ל שכולל ג״כ לשעבר [וזה ע״ד כימי מועד צאתך ממצרים [illegible] ולכן כל מה שהבטיח הקב״ה לישראל לעתיד דרשו רז״ל ג״כ על מועד צאתם ממצרים] : אותה שעה אני מספיק לכם מעדני ג״ע · זה צ״ע כי לא נמצא שהקב״ה הספיק לישראל [illegible] והכתוב אשר הביא מה רב טובך אשר צפנת ליראיך נאמר במה שצפון לצדיקים בעוה״ב · וקרוב הדבר כי ע״ס הוא וזה שייך לדרש שאח״ז דדרים הוא מרומים ישכון בסעודת ג״ע [illegible] דוד ואמר מה רב טובך וגו׳ · ושם צ״ל אמר הקב״ה אותה שעה אני מספיק לכם מעדני ג״ע והסופר טעה וכתב זה באגדה זו : לראות שלחן שהוא ערוך בג״ע · עיין בעקידה בשער [illegible] ונוסחא מוטעת נזדמנה לפניו · וגם שאלותיו אינן מוצקות · אבל אמת הדבר כי הדרש הזה נאמר בדרך רמז על הנאת שכל המסובין שם · ועל רוח הקדש אשר יאציל עליהם ה׳ וזה [illegible] אשר יחולק להם · ומרוב הכרתם בחכמת אלהים יברכו את ה׳ · וראש המברכים יהיה זה אשר הרים קרן עמו · והמלאכים אשר הם בהכרתם עומדים יחלקו הכבוד לאבות [illegible] ומתנבאים בהכרתם ובשכלם כי המה יברכו · והגורל יפול על דוד באשר בימיו רמה קרן ישראל בין בתורה ובאמונה ובין בממשלה וגבורה · אבל האבות משה ואהרן והזקנים הכינו [illegible] וסורו להם הדרך לעלות מעלה מעלה · אבל לא הוציאו כל מחשבתם לפועל משא״כ דוד · וכל המאמר הזה הוא דרך רמז ומליצה : כי תעזוב לארץ ביציה כו׳ · עיקר הדרש הזה כי בני ישראל [illegible] מושבותיהם אם ישירו עיניהם מאויביהם שבשמים אז יהיו למרמס ורגלי אויביהם תדוסם משא״כ אם ירימו למרום עיניהם ויבטחו באלהי מושיעם אז גם האל יגאלם וכל לשון אשר [illegible] תרפינה : תקשיח בניה ללא לה בנים סכלים המה · מפרש הקשיח מלשון סכלות וטעות · וכן נראה מהכתוב למה תתענו ד׳ מדרכיך תקשיח לבנו · ומשמע דהקשיח והתענו מסורתם אחת היא · לריק יגיעה

כי השה אלוה חכמה (שם ד) כי אויל עמי אותי לא ידעו בנים סכלים המה ולא נבונים המה חכמים המה להרע · ולא חלק לה בבינה · לא נבונים המה · כל אלו למה מפני שהניחו להקב"ה אבל כשיעשו תשובה ויתלו עיניהם למרום · כד"א (תהלים קכג) אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים · כעת במרום תמריא (איוב ה) לשום שפלים למרום · אותה שעה תשחק לסוס ולרוכבו שנאמר (תהלים כ) אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר · הוי הוא מרומים ישכון · ד"א הוא מרומים ישכון זה הקב"ה שנאמר (ישעיה נז) מרום וקדוש אשכון · מצדות סלעים משגבו זה דוד שנא' (תהלים יח) ה' סלעי ומצודתי · לחמו נתן זה אברהם שנאמר (בראשית יח) ואקחה פת לחם · מימיו נאמנים זו התורה שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים · ד"א לחמו נתן זה הקב"ה שנאמר (תהלים קלו) נותן לחם לכל בשר · מימיו נאמנים שנאמר (שם קד) המקרה במים עליותיו · דבר אחר לחמו נתן זה המן שנא' (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · מימיו נאמנים זה הבאר · שנאמר (במדבר כא) עלי באר ענו לה · ד"א לחמו נתן מימיו זה הקב"ה שמפקד לבני תורה אל תהא אומר על מה שלא שמעתי ולא תהא אוסר לאחרים ומתיר לעצמו אלא יהיו יוצאין מפיך נאמנין כשם שיצאו מפי משה ואני מראה לך יופי פנים אל פנים שנאמר (ישעיה לג) מלך ביפיו תחזינה עיניך · אמרו ישראל (שם) היאך אנו רואין פניך והלא מסרתנו ביד אדום שנא' (דניאל ז) דחילא ואימתני · אמר להם אל תיראו מהם שעתידים אתם שתאמרו לי היכן הם · הה"ד (ישעיה לג) את עם נועז לא תראה ואתם רואים שמחתה של ציון שנאמר (שם) חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן : ט ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו · הה"ד (תהלים סח) ברוך ה' יום יום · אמר הקב"ה לישראל [א] במדה שאדם מודד בה מודדין לו · אני נתתי לכם את התורה שתהיו עוסקים בה יום יום שנאמר (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וכן (ישעיה נח) אותי יום יום ידרושון · חייכם שאשביע אתכם לחם מן השמים יום ביומו שנאמר (שמות טז) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי וגו' · ולא עוד אלא שאני מברך אתכם יום יום שנאמר (תהלים סח) ברוך ה' יום יום יעמס לנו · וכשאתם עושים רצוני אני קורא אתכם העמוסים מני בטן (כ) ומעמים אני לכם כוס ישועות בזכות בהמ"ק שנקרא אבן מעמסה שנאמר (זכריה יב) והיה ביום ההוא אשים את ירושלים וגו' : י ויותירו אנשים ממנו · [ב] אלו מחוסרי אמנה שהיו בהם · ומי הם אר"ש בן לקיש [ג] אלו דתן ואבירם · נאמר כאן אנשים ונאמר להלן אנשים שנאמר (במדבר טז) סורו נא מעל אהלי האנשים מה אנשים שנאמרו להלן דתן ואבירם אף אנשים שנאמרו כאן דתן ואבירם · וירם תולעים ויבאש · וכי יש לך דבר שבתחלה עושה תולעים ואח"כ מבאיש אלא שהקב"ה בקש להראות מעשיהן לבריות שלא יריח את ריחו בערב ויעמדו וישליכו אותו · אלא שהיה עושה לכל אותו הלילה שורות שורות של תולעים מיד ויקצוף עליהם משה · [ד] כיון שכעס שכח לומר להם שילקטו ביום הששי שני עומרים לאחד · כיון שהלכו ולקטו ביום הששי ומצאו כפלים באו הנשיאים ואמרו למשה שנאמר ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה ומה אמר להם הוא אשר דבר ה' ואינו אומר הוא אשר דברתי אלא אשר דבר ששכח · ועל זה נאמר עד אנה מאנתם שהוא מכנים משה בכללם : יא ראו כי ה' נתן לכם את השבת · לא היה צריך לומר אלא דעו מה ראו אלא כך אמר להם הקב"ה אם יבואו עובדי כוכבי' ויאמרו לכם למה אתם עושים את יום השבת ביום הזה אמרו להם ראו שאין המן יורד בשבת · ומהו נתן לכם נתנה ולא לעובדי כוכבים מכאן אמרו [ה] אם יבואו מעובדי כוכבים וישמרו את השבת לא דיים שאין מקבלים שכר וכו' שנאמר (בראשית ח') ויום ולילה לא ישבותו וכן הוא אומר (שמות לא) ביני ובין בני ישראל וגו' [ו] משל למלך יושב ומטרונא יושבת כנגדו העובר ביניהם חייב: יב א"ר לוי [ז] אם משמרים ישראל את השבת כראוי אפילו יום אחד בן דוד בא · למה שהיא שקולה כנגד כל המצות · וכה"א (תהלים צה) כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו (כא) היום אם בקולו תשמעו · א"ר יוחנן אמר הקב"ה לישראל אע"פ שנתתי קצבה לקץ שיבא בין עושין תשובה בין שאין עושין בעונתה היא באה · [ח] אם עושין תשובה אפילו יום אחד אני מביא אותה שלא בעונתה · הוי היום אם בקולו תשמעו : וכשם שמצינו שעל כל המצות בן דוד בא · על שמירת יום אחד של שבת בן דוד בא · לפי שהשבת שקולה כנגד כל המצות · א"ר אלעזר

מסורת המדרש א מגילה דף י"ב סוטה דף ח' · ירושלמי סוטה פרק א' · תוספתא סוטה ריש פרק ג' · במדבר רבה פרשה ט' · מדרש תהלים ריש מזמור פ"א · פסיקתא רבתי פיסקא ל"ט · ב מכילתא כאן מסכתא דויסע פרשה ה' · ג לעיל פרשה א' וש"כ · תנא דבי אליהו רבא פרק י"ח · ד עיין פסחים דף ס"ו · אדר"נ פרק א' · ויקרא רבה פרשה י"ג · ה סנהדרין דף ק"י · דברים רבה פרשה א' · ו ילקוט סדר תצא רמז תתקל"ח · ז שבת דף קי"ח · ירושלמי תענית פרק א' · מדרש תהלים מזמור נ"ה · ילקוט תהלים רמז תתנ"ב · ח שיר השירים רבה ריש פרשה ה' ·

חדושי הרד"ל

(כ) ומעמים אני לכם כוס ישועות · מסיפיה דקרא האל ישועתנו כד"א כוס ישועות · ודרש יעמס שיעמיס הכוס על ידיהם וקרי ליה לשון עמיסה שהכוס גדול כדאמרינן ביומא (ע"ו) כסיה דדוד רכ"א לוגין · ואפשר רמזו נ"כ למ"ש בסנהדרין (ק"י) שעתיד הקדוש ב"ה ליתן לכל צדיק מלא עומסו : (כא) היום אם בקולו תשמעו · בגוח"ש שם מסיים כתיב הכא היום וכתיב להלן זכור את יום השבת (וסמ"ל קרא דשבת היום) ובירושלמי ריש תענית מימריה דר' לוי דהכא יליף לה מקרא אחרינא · ועי'

חדושי הרש"ש

ותסר זנוניה מפניה וכן רבות · וכן בחלק צ"ו ב' דרשו פרשה זו על ישראל גבי עמון ומואב שיבכי בישי כו' וע"ש במהרש"א בח"א : (טו) היאך אנו רואין כו' ואימתני · הוא לאחור על לכך יהגה אימה.

מתנות כהונה

[ויתלו עיניהם גרסינן] : וישליכו אותו · ולא יהא נודע שהותירו : ששכח · משה רבינו ע"ה : מכנים משה · על ששכח מחמת הכעס : מכאן אמרו · בפרק ד' מיתות : היום אם בקולו וגו' · גם זה שם :

פירוש מהרז"ו

ישעיה ס"ג י"ז : בעת במרום תמריא · אפילו עתה שחטאו ונענשו אם ישובו יש תקוה לשוב למעלתם להתרומם לשמים ובתיבת כעת מרומז התשובה כמ"ש ב"ר פר' כ"א ס"ו ואין ועתה אלא תשובה ע' מש"ש וכן בתיבת כעת · וכן תשחק על שונאיך הבוטחים בסוס ורכב · וכל זה מרומז במ"ש הוא מרומים ישכון : זה הקב"ה · שההולך לדקות וכו' הוא שוכן עם הקב"ה שוכן מרום : זה דוד · שכתוב אצלו ה' סלעי ומצודתי וכן משגבי כמ"ש שם וקרן ישעי משגבי : זה אברהם · כמ"ש לעיל ס"ה וס"ג : לחמו ניתן זה הקב"ה · שייך למ"ש מרומים ישכון זה הקב"ה ודורש גז"ש : זה המן וכו' זה הבאר · עיין ריש סימן ובשביל דרשה זו הובא כל הדרשה לכאן ומ"ש מימיו נאמנים מלשון דבור כמ"ש מסיר שפה לנאמנים שנותן ע"י נאמנים הם משה ואהרן וכמ"ש בכל ביתי נאמן הוא והיה הבאר עולה ע"י דבורם כמ"ש עלי באר ענו לה : לבני תורה · וזהו לחמו ניתן וכמ"ש לחמו בלחמי וכן הוי כל צמא לכו למים וזהו מימיו נאמנים : דחילא ואמתני · וזהו מ"ש שם לבך יהגה אימה : ט דבר יום ביומו · וס"ד למען אנסנו הילך בתורתי אם לא ואיך הוא נסיון זה ע"פ המן ע"כ דורש ע"פ מדה מעל ומנגד וע"פ מדה י"ז כאלו כתוב הילך בתורתי יום יום · וע"פ גז"ש ומדות הנ"ל על ברכות יום יום · ומ"ש יעמס לנו ועמיסה שייך במשא כבד ולא אצל ברכה ע"כ דורש ע"פ גז"ש וממעל יעמוס לנו העמוסים מני בטן שה' נושא משאם אף שאינם ראוים · ולנו פירש אותנו : ומעמים לכם כוס ישועות · כי עמיסה ונשיאה הם שמות שוים ונרדפים כמ"ש העמוסים וגו' הנשואים וגו' ואצל כוס כתוב כוס ישועות אשא וע"כ דורש יעמס לנו האל ישועתנו על כוס ישועות אשא : אשים את ירושלים · אבן מעמסה : י דתן ואבירם · ע' לעיל פ"א סי' כ"ט וס"ג ומבואר · וכאן ע"פ גז"ש : וכי יש דבר · כי ע"י ההבאשה בא הרימה ולא בהיפך : שורות שורות · וזהו כפול לשון וירם תולעים שע"פ מדה ט' וממעל כאלו כתוב ויבאש וירום רמה ויתלע תולעים וע"פ מדה י' שורות רמה · ובמכילתא דורש שהוא מקרא מסורס ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב בהיפך ויבאש וירם תולעים וכמ"ש בפסוק כ"ד ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וזהו פשט המקרא וכאן כמו שכתוב וחולק על המכילתא · ויותר נכון לומר כי שניהם אמת לדקו יחדו שתחלה הבאיש לגודל התולעים שנתהוו ואח"כ נשמע ההבאשה והרגישו בו : כיון שכעס שכח · וכמ"ש בפסוק כ"ג הוא אשר דבר ה' אחר שבאו הנשיאים ושאלו ומשמע אשר דבר ה' כבר ולמה לא אמר מכבר אלא ששכח · וע' ספרי מטות שחושב ג' דברים ששכח אחר שכעס · באונן · ובמדין · ובמי מריבה · ולא חשיב זאת ובויק"ר פ' י"ג בסי' א' חשיב זאת ולא חשב מי מריבה ועי' מש"ש : משה בכללם · שנכשל על ידיהם שכעס ושכח דבר ה' והיה סבור שיאמר להם בערב שבת סמוך למעשה ובין כך אירע שהותירו המן ושכח : יא מהו ראו · איזה דבר יש כאן לראות לאות ולמופת אא"ע לישראל ה"ע לעובדי ישראל וכמ"ש ב"ר פר' י"א ס"ס ה' : יב אפילו יום אחד · פי' שבת אחת כ"ה במדרש תהלים מזמור נ"ה · וילקוט שם · ובשבת קי"ח איתא בשם ר"י שתי שבתות : היום אם בקולו תשמעו · וכמ"ש במ"ת הנ"ל וילקוט שם היום אם וגו' וכתיב שמור את יום השבת לקדשו : קצבה לקץ · כמ"ש חבקוק ב' ויפח לקץ ולא יכזב וכמ"ש בדניאל ח' י"ט כי למועד קץ ושם י"ב ו' עד מתי קץ הפלאות ושם פסוק פ' עד עת קץ וזהו אני ה' בעתה ·

יפה תואר

יגיעה כלומר למה תיגע לריק באמונותיה · יען כי הוא בלי פחד אלהים לנגד עיניו : יופי פנים אל פנים · היינו השגת אמתת אלהותו · וכן מה שמסיים ואתם רואים שמחתה של ציון · פי' שלותה והצלחתה וקיום המצות התלויות בה שזה עיקר שמחתה וכעין מ"ש מראה לך יופי פנים אל פנים : הה"ד ברוך ה' יום יום · בא לדרוש ולקטו דבר יום ביומו על דבר התורה שמחויב לעסוק בה יום יום וכדמסיים וזה שאמר הכתוב למען אנסנו הילך בתורתי אם לא · פי' לנסותו אם יועיל לו הלחם שאמטיר עליו מן השמים וילך בתורתי או לא יועיל : שהיו עוסקים בה יום יום · פי' שלא יפסיקו מעסק התורה גם יום אחד · וכנגד זה יתן להם ה' מזונם יום יום ולא יצטרכו להתבטל ממנה וכמ"ש לא נתנה תורה לדרש אלא לאוכלי המן · והכדרשי הוסיף עוד שמלבד היותו מזון מוכן היה בתכלית הדקות ורב הטובה והיה נבלע באבריהם עד שלא היה לו מותר להתבטל רגע מלמוד התורה ודרים יום יום תמיד בלי הפסק זמן · ואע"ג דבפ"ק דחגיגה איתא דר' יוחנן דריש ואותי יום יום ידרושון וכי ביום דורשין אותו ובלילה אין דורשין אותו א"ת לומר לך כל העוסק בתורה אפי' יום אחד בשנה לשמה מעלה עליו הכתוב כאלו עוסק בכל השנה כולה לא בא לדחות יום יום מהוראת תמידי כי זה א"א · אבל יום יום מורה אף כי הזמן ימשך תמיד בכל זאת יש הפסק בינתים וכמו כדברה אל יוסף יום יום לא היה הדבור מתמיד בלי שום הפסק אבל מדי יום ביומו היתה מדברת · וכן לשלמי נדרי יום יום פי' בכל יום אבל בהפסק זמן בינתים אמנם בתורה דכתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך · ורק בעת האוכל ובשעת שינה דא"א להיות בלעדם צריך להיות תמיד · ולכן מקשה שפיר למה כתיב ואותי יום יום ידרשון דמשמע בהפסק זמן ולא תמיד · ומה דמקשה שם וכי ביום דורשין ובלילה אין דורשין לאו דוקא נקט לילה אלא הקושיא היא וכי יש הפסק זמן בעסק התורה הלא לא ימוש כתיב ומשני כי האונס לא נחשב להפסק ויום אחד בשנה אם הוא עפ"י אונס נחשב כאלו הי' יום יום : שנאמר ברוך ה' יום יום וגו' כי יעמס לנו ברכה בשכר התורה דלפני זה כתיב עלית למרום שבית שבי דקאי על התורה כדלקמן פרשה כ"ח : אלו מחוסרי אמנה · פי' שהותירו עד בקר לא בשביל שהתעללו ללכת למחר וללקוט · אבל בשביל שחסרה להם האמונה ופחדו פן לא ימצאו המן למחר · ולכן קצף עליהם משה : וכי יש לך דבר שבתחלה עושה תולעים כו' · ע' בזה ברמב"ן מה שטען על זה ומה שהשיב על זה הרא"ם : שורות שורות · נראה דמפרש וירם תולעים לשון רוממות כי התולעים התרוממו זה על זה ועשו שורות שורות : שכח לומר להם שילקטו ביום הששי · ומה שלא אמר להם זה באמרו לקטו ממנו איש לפי אכלו וביום הששי ילקטו לחם משנה · וזה הי' לפני הקצף · משום שחפץ להגיד להם קרוב ליום הששי · וירידת המן התחלה ביום הראשון כדאיתא במסכת שבת : לכם ניתנה כו' · [הטעם בזה כי השבת נתנה להיות לאות כי הוא ברא את העולם מאפס המוחלט והוא משגיח על כל אשר נעשה בארץ · והטעם זה בשבת בעינן לד"ה גם לה' וכדכתיב שבת הוא לה' אלהיך (וכמ"ש המגן אברהם בסימן רמ"ב ס"ק א') והכופר בבריאת יש מאין או האומר כי ה' הסיר השגחתו מן הארץ למה לו את יום המנוחה הלא הוא מחלל בזה את התכלית אשר לשמירת השבת · והיה שמירתו את המנוחה לעון כמו לישראל המחלל את השבת במלאכה אשר ענשו מפורש בתורה · ומזה הטעם אמרו כל המשמר שבת כהלכתו אפי' הוא עובד כדור אנוש מוחלין לו · כי בזה שמשמר את השבת כהלכתו מעיד בנפשו כי שב הוא מחטאו ועי' בט"ז ריש הלכות שבת] ומ"ש יום ולילה לא ישבותו הטעם כדי שלא יפנו אחרי יצרם הרע ביום מנוחתם · ויחטאו לה' בשלותם כדור המבול אשר הכעיסו את ה' מתוך שלותם : היום בקולו תשמעו · פי' ביום אשר נשמע בקול ה' אז נהיה אנחנו עם מרעתו וצאן ידו : לפי שהשבת שקולה כו' · הטעם למה שקולה היא ככל המצות משום שיש בה אזהרות רבות שכבודות תלוי על האדם לזכור בכן · וכמו ארבעים מלאכות חסר אחת · וכמה שבותים שגזרו רבנן עליהם ונפרש

ידי משה

וי"ל דאתי' כמ"ד לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלים אותה א"כ לעתיד אף שיהיו כמ"ש מ"מ יאכלו את המן שהוא מאכל של מ"ה מאכל רוחני : להראות מעשיהן · פי' החטא מה שהותירו מן המן שיתפרסם הדבר : כיון שכעס שכח · והקשה יפ"ת והנה הי' ראוי לומר להם דין זה שלא ילקטו בשבת וירד להם ביום ו' ב' עומרים תיכף ביום א' כמו שאמר להם כל הפרשה של מן והשכחה הי' ביום א' והכעס הי' אח"כ ביום ב' כשהותירו וי"ל שמשה מתחלה לא אמר להם בכוון ביום א' שהיה סובר לומר להם ביום ו' ודבר בעתו מה טוב אמנם כשראה שהותירו והבאיש היה ראוי לומר להם שביום ו' אף שיותירו לא יבאש רק מתוך הכעס שכח לומר ביום ו' כנ"ל : משל למלך וכו'

אלעזר בר אבינא (כב) מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים ששקולה שבת כנגד כל המצות · בתורה מנין שבשעה ששכח משה לומר להם מצות שבת אמר לו הקב"ה (שמות יד) עד אנה מאנתם לשמור מצותי וגו' · ומה כתיב אחריו ראו כי ה' נתן לכם את השבת · בנביאים מנין שנאמר (יחזקאל כ) וימרו בי בית ישראל במדבר בחוקותי לא הלכו · מה כתיב אחריו (שם) ואת שבתותי חללו · בכתובים מנין שנאמר (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם · מה כתיב אחריו ואת שבת קדשך (כג) הודעת להם · אמר להם הקב"ה לישראל אם תזכו לשמור שבת מעלה אני עליכם כאלו שמרתם כל המצות שבתורה ואם חללתם אותה מעלה אני עליכם כאלו חללתם כל המצות · וכן הוא אומר (ישעיה נו) שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע · א בעת שאדם שומר את השבת נוזר גזירה והקב"ה מקיימה שנאמר (שם נח) אם תשיב משבת רגלך · מה כתיב אחריו (כד) אז תתענג על ה' · כמה דתימא (תהלים לז) והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך · ולא עוד אלא כל מה שאתה אוכל בעולם הזה אינו אלא מן הפירות · (יז) אבל הקרן קיימת לך לעוה"ב שנאמר (ישעיה נח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר :

פרשה כו

א **ויבא** עמלק הה"ד (איוב ג) לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז · לא שלותי מבבל · ולא שקטתי ממדי · ולא נחתי מיון · ויבא רוגז באדום · ד"א לא שלותי (א) מגזירה הראשונה שגזר פרעה עלי שנאמר (שמות א) וימררו את חייהם · והעמיד לו הקב"ה (ב) גואל זו מרים על שם המירור · ולא שקטתי מגזירה שנייה (שם) אם בן הוא והמתן אותו · והעמיד הקב"ה גואל זה אהרן על שם ההריון · ולא נחתי · מגזירה שלישית שגזר ואמר (שם) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו · והעמיד הקב"ה גואל על שם המים זה משה שנאמר (שם ב) כי מן המים משיתיהו · ויבא (ג) רוגז זה עמלק : ב ויבא עמלק · מה כתיב למעלה מן הענין ויסעו כל עדת בני ישראל (א) ואין מים לשתות לעם · לעם לא היה · לצאן ולבקר היה · מיד באו לעשות מריבה עם משה ואמרו לו למה זה העליתנו ממצרים · (ד) ב מיכן היה ר"י אומר (ה) נפל ביתא חבל לכוותא (ג) אני ומקני בצמא י"א בהמתו של אדם אינה אלא חייו · יוצא אדם לדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא · מיד עמד משה בתפלה שנאמר (שם יז) ויצעק משה אל ה' לאמר מהו (ו) לאמר אמר לפניו רשב"ע הודיעני אם הורגים אותי אם לאו אמר לו מה איכפת לך (ז) עבור לפני העם · מהו עבור א"ל (ג) עבור על דבריהם · (ד) ר' מאיר אומר מהו עבור אמר הוי דומה לי מה אני משלם טובה תחת רעה אף אתה הוי משלם טובה תחת רעה שנאמר (מיכה ז) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע · רבי יהודה אומר עבור על חטייא שלהם · ורבי נחמיה אומר עבור לפני העם · (ח) מי שיש בו גאוה יבא וידבר כנגדך · וקח אתך מזקני ישראל שיהיו עדים שלא יהו אומרים לך מעיינות היו שם · ומטך אשר

מסורת המדרש א שבת דף קי"ח · פסיקתא רבתי פיסקא כ"ג סימן ס' · ילקוט ישעיה רמז שנ"ו · ב מכילתא כאן מסכתא דויסע פרשה ז' כל הענין · ילקוט כאן רמז רס"א כל הענין ·

חדושי הרש"ש

אימא דכתיב שם : (יז) אבל הקרן כו' לעוה"ב שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב גו' · מתבאר ע"פ מאמרם ז"ל שיעקב ועשו חלקו ביניהם · עשו לקח העוה"ז ויעקב לקח את העוה"ב :

(א) ואין מים לשתות העם כצ"ל : (ג) אני ומקני כו' · ע"ם וכצ"ל אותי ואת בני ואת מקני בצמא : (ג) עבור על דבריהם · נראה דר"ל עבור מלדבר עליהם דברי הרה · שיסקלון (וכינוי דדבריהם הוא כמו ולא יכלו דברו לשלום) וזהו קרוב לפירש"י בחומש ע"ש · שוב ראיתי להמפרש דמכילתא שפי' כן : (ד) רמ"א מהו עבור אמר הוי דומה לי כו' · ור"ל עבור מלפניהם שלא תדבק במדותיהם שהם מתלוננים

חדושי הרד"ל

שה"ר פ"ס פ"ב ובויק"ר רפ"ג וקה"ר פ"ו ובשבת (קיז:) : (כב) מצינו בתנ"ך ששקולה שבת כו' · ירושלמי ספ"ג דנדרים : (כג) הודעת להם · מצות וחוקים ותורה צוית להם כצ"ל ועיין בירושלמי שם : (כד) אז תתענג · עמ"כ שפי' כבן המתחטא · ואמת שבתנחומא פרשה ראה סי' י"א ופסיקתא דעשרת הדברות אמרו לשון זה שבשביל שבת ישראל מתחטאין לפני המקום שנאמר אז תתענג · אבל נכון הפי' נכון כדברי היד"מ שהוא כמו ג"ש שיתענג על ה' ויתן לו משאלות לבבו שיגזור ויקם לו :

(א) מגזרה הראשונה · ע"ל פ"א : (ב) גואל זה מרים על שם המירור · בלידת מרים התחיל המירור וקושי השעבוד כדאיתא בשה"ר פ"ב ובשמ"ר פ"ב פ"ט · אלא ר"ל בזכותה פסק אח"כ המירור וכן בכל הני דלקמן : (ג) רוגז זה עמלק · ויבא עמלק כמדומה שהיה ראוי לגרוס כאן עוד · והעמיד להם הקב"ה גואל זה יהושע על שם הישועה : (ד) מכאן היה ר"י אומר נפל כו' · לשון מכילתא כאן כל הענין : (ה) נפל ביתא חבל לכוותא · עיין מ"כ ובמפרשי המכילתא · ונראה לפרש שהוא כם שהוא נמשך למטה לקרא דאני ומקני בצמא (וכעין שפי' במפרש המכילתא בד"א) ומפני שדבר תימא הוא אחר שהזכירו מיתת עצמם הזכירו גם נער המקנה מאומר את הגדולה חוזר לומר הקטנה · לכן אומר כדרך הרואה כל ביתו נופל אין נמנע לומר גם כן חבל על כוותא על חלון הבית שנשבר ונפסד כן דרך שמצטער להזכיר קטן וגדול יחד וכן הי"א שבהמתו הוא חייו בא ליישב זה : (ו) לאמר מה אעשה לעם הזה · עוד מעט וסקלוני א"ל רבש"ע הודיעני כו' כצ"ל ועיין במכילתא שם · והא דהודיעני דרש מן לאמר וכדדרש בספרי פ' פנחס על ד' לאמר שכתובין במשה ועי' לקמן ר"פ ואתחנן : (ז) לפני העם מהו עבור · רמ"א א"ל עבור על דבריהם הוי דומה כו' כצ"ל ועי' במכילתא : (ח) מי שיש בו גאוה

מתנות כהונה

אז תתענג על ה' · כבן המתחטא על אביו והוא ממלא שאלותיו · בן המתחטא פירושו מתענג : ששקולה כו' · כ"ז בירושלמי פ"ד דנדרים :

פרשה כו על שם המים · נקרא שם הגואל על שם היאור שהושלך שמה : נפל ביתא כו' · וכשנופל הבית אוי לחלונותיו כך כל מה שהיו חסרים מיד צעקו על משה : [ה"ג חבל לכוותא אני ומקני בצמא יש אומרים כו'] : חבל · אוי ואבוי · כמו חבל עלך דהניזקין וכן רבים בספר הזה : מסתגף · לפיכך משוה בהמתן לגופן [ועיין בילקוט] : עבור על דבריהם · כלומר מחול להם על דבריהם הקשים : ורבי

פירוש מהרז"ו

ואם עושים תשובה על זה נאמר אחישנה וכמ"ש סנהדרין (צ"ח א') ע"ש ור' יוחנן סובר דמ"ש היום אם בקולו תשמעו על התשובה ולא על השבת דלשיטתיה אזיל דס"ל ב' שבתות כצ"ל · ומ"ש כאן וכשם שמצינו וכו' תתימה לדברי ר"ל הנ"ל : ששכח משה אמר להם עד ובו' · שאם היה אומר לישראל הייתי אומר שכולל כאן חטאים אחרים שהכעיסו אותו אך למשה שכוללו עמהם לא היה רק על השבת כצ"ל סוף ס"י : ומה כתיב אחריו · זה עוד ראיה שתחלה אמר מצותי ואח"כ אמר שבת לבד · וע' ד"ר פ"ד ס"ד : וימרו בי בית ישראל · ולפני זה כתוב ואתן להם את חוקותי ואת משפטי הודעתי אותם וגם את שבתותי נתתי להם הרי שמיחד השבת כנגד כל החוקים והמשפטים בצווי וכן שם בפסוק י"ע כ' כ"א ג"כ כצ"ל ב' פעמים והמדרש לא חשב אלא הב' : אז תתענג וגו' והתענג וגו' · שבת (קי"ח) אז תתענג עונג זה איני יודע מהו כשהוא אומר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך הרי מ"ש אז תתענג שנותן לו משאלות לבו · ועי' ד"ר ריש פר' ג' ומש"ש : שנאמר והאכלתיך נחלת · היל"ל והנחלתיך נחלת וכי הנחלה אוכלים ע"כ דורש שהנחלה הוא הקרן והאכלתיך הפירות מן הנחלה וכמ"ש אמרו צדיק וגו' כי פרי מעלליהם יאכלו וע"פ מדה ט' וממעל וי"ז כאלו כתוב והנחלתיך נחלת יעקב אביך והאכלתיך הפירות וכמ"ש שבת (קי"ח) לא כאברהם וכו' ולא כיצחק וכו' אלא כיעקב שהיה נחלה בלא מצרים על שכתוב בו שמר השבת כמ"ש ב"ר פ' ע"ע ס"ס ו' · וע' ב"ר פ' י"א ס"ז · ועי' ב"ר פר' ס"פ ס"ס ס' :

פרשה כו סי' א לא שלותי · ע' ב"ר פר' פ"ד ס"ס ג' וע' לעיל פ' י"ז ס"ד · וכאן דורש מדה ע"ו איך אמר איוב לא שלותי הלא באיוב ע"ז י"א כתיב שלו הייתי והכריע ע"פ מדה כ' אמ"ע לאיוב מ"ע למי שהיה לו כמה מיני צרות וע"פ מדה י' ד' לשונות על ד' מיני צרות וע"פ גז"ש של תיבת ויבא כדלקמן : מגזירה ראשונה · לעיל פר' א' סי' י"ב ע"ש מש"ש : מרים ע"ש המירור · ע"פ מדת ממעל עי' לעיל פ"א בסי' י"ג וש"כ ואז נולד הגואל מצרה זו לבסוף פ"ו שנה והקדים רפואה למכה וכמ"ש ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים מיכה ו' הרי שמרים ג"כ גואלת כמשה ואהרן : אהרן ע"ש ההריון · שעל ידי גזירה זו פירשו מנשותיהם שלא יהיה להם הריון ואז נולד אהרן שהיה גואל לבסוף פ"ג שנה וכן הוא בספר היפה · וגם כשנולד בטלה הגזירה : כי מן המים משיתיהו · ואז בטלה הגזירה ובסוף היה הוא הגואל ועי' שמ"ר פ"א סי' כ"ה כיון שהושלך ליאור בטלה הגזירה : זה עמלק · שכתוב בו ויבא עמלק ע"פ גז"ש שתיבה עצמה מרומז על איזה צרה מדבר · ולא חשיב הגזירה הרביעית המבוארת לעיל פ"א סי' י"ב פר' ה' ריש סי' י"ח שלא יתנן תבן וקש כי כאן חושב הצרות עם הגואלים וכבר חשב את משה בג' ועל כן חשב את עמלק שהיה עוד גואל רביעי זה יהושע כמ"ש בסמוך סי' ג' ומה שהוצרך לחשוב הגואלים יתכן שכוון למ"ש ב"ר סוף פל"ח וע"ש בפירושי וכן כאן : ב מה כתיב למעלה · עי' ויק"ר פכ"ע ס"ה ותבין עיקר של דבר בכל מקום שאמר המדרש מה כתיב למעלה · ודורש סמוכים שסמוך למ"ש היש ה' בקרבנו כתיב ויבא עמלק · ואגב הביא כל הענין ודורשו : לצאן ובקר היה · וחטאו בשתיהם שלא היה להם להריב אלא לבקש ולהתפלל · ועוד שאמרו אותי ואת בני ואת מקני ולמקנה היה מים · וכמ"ש לעיל פר' כ"ה ס"ד ובשם המכילתא שם ובפסוק וילונו במרה וכן כאן בהדיא במכילתא : חבל לכוותא · עי' מ"כ · ובמכילתא הגירסא אבל לכוותא · והכוונה על שהחלון מקום חלל יגיע לו השבר תחלה והפסד ניכר וגדול על שהוא מקום האורה כך משה אור לישראל ובכל צרה ומריבה הרגים הוא תחלה : יש אומרים בהמתו וכו' · לשון המכילתא השוו בהמתם לגופן אמרין בהמתו של אדם וכו' כמו כאן : ויצעק משה וגו' · וס"ד עוד מעט וסקלוני וזהו מ"ש לאמר וכו' אם הורגים אותי : מה איכפת לך · אין לך אפילו חשש עבור לפני העם ותראה שלא יגעו בך כלל וכמ"ש בדברי ר"נ בסמוך והגי' במכילתא ויאמר ה' וגו' עבור על דבריהם (ושם חסר דעת ר"מ) רי"א עבור מהם שאתה מוצא להם את המים (פי' שלא תעשה בפניהם שימצאו עלילה) ר"נ אומר עבור על חטא שלהם · ד"א עבור לפני העם ודגייסא ליה

ידי משה

וכו' עד שעובר ביניהן חייב · והטעם שב"נ חייבים על שמירת שבת לפי ששבת מורה על חסיסת מן המזלות וב"נ הם תחת המזלות ועוד ששבת מורה על עוה"ב ע"ד ו' אלפים הוה עלמא ואלף ז' הוא עוה"ב ואין לדור של נח חלק בעוה"ב : מה כתיב אחריו אז תתענג על ה' · ושם נאמר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך והוא כמו ג"ש שכל מה שאתה גוזר אני מקיים אבל פי' מ"כ לא עמדתי על דעתו : שבאן סי' ר"י אומר נפל ביתא חבל לכוותא · פי' הגם שהי' למקנה לשתות כיון שלא היה להם לשתות לא יספיק גם למקנה כי הם ישתו ולא המקנה כי אדם קרוב לעצמו ונמצא שלא יספיק לא להם ולא למקנה וימותו שניהם לז"א אני ומקני וגו' אבל הי"א מתרצים שאמרו אני ומקני שבוודאי אם היו שותים הם לבדם היה מספיק אלא שחביב להם המקנה כמו חייו וירצו להשקות גם כן המקנה ולא יספיק לשניהם ודו"ק אבל מתנת כהונה פירש פירוש אחר : ורבי נחמיה אומר וכו' · רוצה לתרץ לפני העם לסמוך אל וקח אתך מזקני ישראל לומר מאחר שהלך לפניהם יאמרו שמצא

יפה תואר

ובפרט להזהר על כל צעד שלא ילכד בהרגלו אשר הוא רגיל לעשות כל ימות החול · עד כי כל מעשיו הליכתו ודבורו ביום השבת לא יהיו כמו שהם בימות החול לכן שכרה הרבה מאד ושקולה ככל המצות ומטעם זה גם בן דוד בא בשמירת שבת אחת · [ולא רחוק לאמר כי גדולה שמירת שבת מאד בשביל שיש בה החובות מה שיש לאדם לבוראו · להאמין כי הוא ברא את השמים ואת הארץ · וכן החובות מה שבין אדם לחבירו כמו אמה ועבדך ואמתך כמוך · וכן החובות לנפשו לענג את השבת ולרעיו לתת אוכל גם לעניים כדאיתא בספרים · וכזה תשובה היא מאד ושקולה ככל המצות] ולפ"ז אין זה סותר למה שאמרו בפ"ד דנדרים שקולה מילה כנגד כל המצות · וכן על ציצית איתא בספרי שכל המקיים מצות ציצית מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל המצות כלן · וכן אמרו על צדקה שהיא שקולה ככל המצות · כי מעלת המילה הוא לזכך את המדות וכמ"ש בב"ר פי"א ובבחינה זו היא שקולה ככל התורה · וכן מצות ציצית בשביל שכתוב בה וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' · ולכן יקרה היא מאד בבחינה זו · וגם מצות צדקה גדולה היא כי שכרה ופירותיה היא בעוה"ז ועוה"ב כדאיתא בירושלמי פ"ק דפאה · ושבת בבחינה שהיא קשה מאד לשמרה · ולכן כל אחת בבחינתה גדולה ויקרה היא ושקולה בענינה ככל התורה כולה : ובה"א שומר שבת מחללו וגו' · פי' כי השומר שבת מחללו נחשב לו כאלו שומר ידו מעשות כל רע : אינו אלא מן הפירות · והא דלא מני בברייתא דפאה בהדי דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב י"ל דתני ושייר :

לא שלותי מבבל · עיקר הקושיא הוא בקרא למה כתיב ויבא עמלק דלשון בא משמע דבא על נכון ועמלק שלא לא ידע תחנות ישראל כי נסעו ממסע למסע ולא כתיב וימצאם או ויפגעם וכדומה וכדכתיב אשר קרך בדרך ובמכילתא דרשו ע"ז כמה דרשות · לכן הביא ע"ז את הכתוב ויבא רגז ויתפרש גם ויבא עמלק שבא להרגיז ולצער את ישראל · והנה מה שדרש ללישנא קמא על בבל ומדי ויון ואדום כי שלום הוא השלום שמחזיק כל הברכות שבעולם וכמו שדרשו ויבא יעקב שלם שלם בגופו בממונו בבניו ובתלמודו · ובבבל אבדנו כל אלה שנחרב הבית ושללו את רכושנו ונהרגו כמה נפשות והלכנו שבי לפני צר · לכן דרש ע"ז לא שלותי · אבל לא שקטתי משמע רק פחד ומגור וזה היה במדי כי לא מצאו אז מנוחה · אבל הי' להם עושר ושבו לארצם לבנות הבית · ולא הרגו איש מישראל · ולא נחתי דרש על אנטיוכוס שגזר להעביר על דת שאמרו כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל ותסרה להם מנוחת הנפש והשלמת הרוחני ע"כ אמר ע"ז לא נחתי · ואמר ויבא רוגז על רומי כי רגז הוא על חירוף וגידוף וכמו ובטוחות למרגיזי אל · אל תרגזו בדרך והרומיים חרפו אותנו והטיחו דברים כלפי מעלה לדבר על ה' ועל משיחו · ובויק"ר פי"ג אמרו עליהם לא דיים שאינם מקלסים להקב"ה אלא מחרפת ומגדפת ואומרת מי לי בשמים · וללשון השני דדרש לא שלותי על גזרת הגוף שאז חסרה להם שלות הגוף שזו היא עיקר שלום אדם · ומצרים השעבדו בישראל בפרך · ושקטתי על גזירה שניה כי באמת לא המיתו שמילדות את הילדים כי יראו את האלהים אבל פחד ומגור להם פן יבקש פרעה עצה אחרת להשמיד את כל הילודים · ולא נחתי על גזירה שלישית כי אז פרשו מנשותיהן ונפסה מהם מנוחת הנפש · ויבא רגז דרשו על עמלק שחרף וגדף וזרק מילותיהם כלפי מעלה : מגזירה ראשונה · באמת היו כמה גזירות כמו וישימו עליו שרי מסים ויבן ערי מסכנות לפרעה כו' ובפ"ק דסוטה חשיב לי' בתלת וכן לעיל בפ"א · והנראה דחשיב רק הגזירות בפריה ורביה כי וימררו את חייהם היו כדי לבטלם מפו"ר כדלעיל שם וכן שתי הגזירות האחרונות היו מענין זה · וגם ויבא עמלק שחתך מילותיהם היה מענין זה : לצאן ולבקר הי' · שהיו שם מים סרוחים או מרים מעט שהבהמות יכלו לשתות · והמה באו מיד לעשות מריבה לאמר להמית אותי ואת

הכית בו את היאור · אמר לפניו רבש"ע מטה זה של פורענות הוא · הוא הבאיש המים במצרים והוא הביא י' מכות על המצרים · א"ל הקב"ה [א]אין מדתי כמדת ב"ו שהוא מכה באיזמל ומרפא ברטיה · אבל אני במה שאני מכה בו אני מרפא · לכך נאמר ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך (ט) כדי שידעו הכל שהוא של ברכה · והכית בצור · (ס) מהו והכית בצור אמר לו הקב"ה אם מבקשים הם מן האבן הזו הוציא להם · אם מן האבן הזו תן להם · כיון שיצאו המים השקו כל אהליהם של ישראל · מה כתיב שם (שמות יז) ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה · ומה מריבה היתה שם · (י) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · [ב]ר' יהודה אומר אמרו אם רבון הוא על כל המעשים כדרך שהוא רבון עלינו נעבדנו ואם לאו נמרוד בו · ורבי נחמיה אומר אם מספיק לנו מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינה ואין בני המדינה צריכין לו כלום נעבדנו ואם לאו נמרוד בו ׃ ורבותינו אמרו אם מהרהרים אנו בלבבנו והוא יודע מה שאנו מהרהרים נעבדנו ואם לאו נמרוד בו · אמר להם הקב"ה אם בקשתם לבדוק אותי יבא הרשע ויבדוק אתכם · מיד ויבא עמלק · מה כתיב שם (שם) היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק · וכי מה ענין זה אצל זה משל לתינוק שהיה רוכב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו אמר לו ראית את אבא · אמר לו אביו אתה רוכב על כתפי ואתה שואל עלי · הריני משליכך ויבא השונא וישלוט בך ׃ כך אמר הקב"ה לישראל אני נשאתי אתכם על ענני כבוד ואתם אומרים היש ה' בקרבנו לפיכך יבא השונא וישלוט בכם הוי ויבא עמלק ׃ ג ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים · למה ליהושע מתחלה אתה דורש שהיה מבקש להדריכו למלחמה לפי שהוא עתיד להכנים את ישראל לארץ · ד"א למה ליהושע אמר לו זקנך על ידו ירדו למצרים לך הזדווג עם מי שאירע אותם בעלותם ממצרים · ד"א [ג]למה ליהושע אמר לו זקנך אמר (בראשית מב) את האלהים אני ירא · ובזה כתיב (דברים כה) ולא ירא אלהים יבא בן בנו שאמר את האלהים אני ירא ויפרע ממי שנאמר עליו ולא ירא אלהים · בחר לנו אנשים מהו אנשים · [ד]אנשים של חכמה וביראת חטא וצא הלחם בעמלק · מיכן אתה למד שהיו תחת ענני הכבוד שאין אומרים צא אלא למי שהוא שרוי בפנים · ומטה האלהים בידי · אמר לו (ו) מטה זה בידי (יא) שאמר המקום יהי בידך לעולם · ד"א ומטה האלהים בידי · כשעשה בו אהרן נסים נקרא על שמו שנאמר מטה אהרן · ובזמן שעשיתי אני בו נסים נקרא על שמי · ובזמן שהקב"ה עושה נסים נקרא על שמו שנאמר ומטה האלהים ׃

פרשת יתרו

פרשה כז א וישמע יתרו · [ה]הה"ד (משלי כז) רעך ורע אביך אל תעזוב · רעך זה הקדוש ב"ה כד"א (תהלים קכב) למען אחי ורעי · ורע אביך זה אברהם שנא' (ישעיה מא) זרע אברהם אוהבי · אל תעזוב ואם עזבת תן דעתך שלא תכנס לבית אחיך · ביום אידך זה ישמעאל ועשו · אמר רבי יהושע בן לוי כשהגלה נבוכדנצר את ישראל לבבל היו כפותים מאחוריהם · (א) כמו שכתוב במדרש איכה [ו]עד (שם כא) כי מפני חרבות נדדו · (א) אביכם שהיה מושלך במדבר פתחתי לו באר מים ואתם עשיתם כך · (ב) הוי (משלי כז) טוב שכן קרוב מאח רחוק · (ג) ד"א טוב שכן

מסורת המדרש א לעיל פרשה כ"ג · לקמן פרשה ל' · ויקרא רבה סוף פרשה י"ח · מכילתא כאן מסכתא דויסי פרשה ה' · תנחומא כאן סימן כ"ג וכ"ד · תנחומא סדר וישב סימן ט' · אגדת בראשית פרק ס"ו · ילקוט כאן רמז רל"ס · ילקוט ירמיה רמז ש"כ · ב פסיקתא רבתי פיסקא י"ג סימן ו' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ג' · מכילתא כאן סוף פרשה ו' · תנחומא סדר יתרו סימן ג' · וסדר תצא סימן י' · ילקוט כאן רמז רס"ב : כל הענין · ג פסיקתא רבתי פיסקא י"ב סימן ה' · ד במדבר רבה פרשה ט"ז ופרשה כ"ב · תנחומא סדר שלח סימן ד' · וסדר מטות סימן ג' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ד · ה תנחומא כאן סימן ה' כל הענין · ו פרשה ב' פסוק ב' וש"כ ·

חדושי הרד"ל

גאוה · במכילתא הלשון דגייסה ליה ומלל · והייתי סבור שצ"ל דרגש ליה ומלל כמו שהוא הלשון בב"ר בכ"מ ובספרי ס"פ האזינו · אבל כאן נראה שפירשו לשון גסות הרוח וגאוה : (ט) כדי שידעו הכל שהוא של ברכה · עיין במכילתא שהמטה היה אחד מג' דברים שהיו ישראל מתרעמין עליהם שהם של פורענות והראה הקב"ה שהוא של ברכה ועיין לעיל פרשה ט' ומש"ש כס"ד : (י) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן כו' · דבריהם שנויים במכילתא משמיה דר"א ור"י · ובתנחומא פ' יתרו ס"ג ופרשת תצא מייתי לה משמיה דר"י ור"נ ורבנן בע"א קצת : (יא) שאמר המקום יהיה בידך לעולם · נראה הכוונה כמ"ש במכילתא אמר משה לפני הקב"ה במטה זה הוצאת כו' קרעת כו' במטה זה תעשה להם נסים וגבורות בשעה הזאת והיינו דאמר כאן שא"ל משה ליהושע (לאמן לבבו) שהמטה הזה אשר תעשה בו האותות א"ל הקב"ה שיהיה בידו לעולם · ויבטח שלעולם גם עתה יעשו בו נסים וגבורות :

חדושי הרש"ש

מתלוננים תיכף כשיארע להם דבר מה נגד רצונם אבל אתם הוי דומה לי כו' : (ה) מהו והכית בצור כו' אם מבקשים כו' · ר"ל שלא היה צריך לומר אלא והכית בו כיון דהצור כבר נזכר · והוא ע"ד דרשתם בשבת (כ"ד ב') ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר שאין ת"ל עד בקר כו' ליתן לו בקר שני · ודברי היד"מ בזה אינן מחוורין : (ו) מטה זה בידי שאמר המקום כו' · ר"ל דלא תיקשי דבפרשה הקודמת אמר ליה הקב"ה ומטך כו' קח בידך · ועתה קורהו מטה אלהים :

(א) אביכם כו' פתחתי כו' ואתם כו' הוי טוב שכן קרוב · נראה דמפרשי שמות שכן קרוב לכנויים נהשי"ת · שכן · כדכתיב שוכן עד (ישעיה נ"ז) · קרוב · קרוב ה' לכל קוראיו (וכן האלהי מקרוב אני

(א) כמ"ש במדרש איכה · פ"ב ספ"כ · ושם מביא רק על ישמעאל מקרא דמשא ביער בערב · ועיין ספרי האזינו פסקא שכ"ב : (ב) הוי טוב שכן קרוב מאח רחוק · אפשר לענין המאמר דרש שכן קרוב על הקב"ה שהשרה שכינתו בישראל ונקרא קרוב אלהים קרובים אליו (ועיין דב"ר פ"ב) : (ג) ד"א כו' · קרוב טוב היה יתרו כו' כצ"ל אל הקיני וגו' · ואשה עשית חסד עם כל ישראל כו' כצ"ל (וכן

מתנות כהונה

[ור' נחמיה אומר גרסינן] : לבדוק אותו גרסינן : להדריכו · להרגילו ולחנכו שיוכל עמוד בקשרי המלחמה : זקנך · יוסף הצדיק :

פרשה כז ורע אביך · זה אברהם · ופירש הכתוב אל תעזוב הקב"ה שהוא ריע לאביך אברהם · כן פירש רש"י ז"ל : במדרש איכה · סוף פסוק בלע ה' ולא חמל : אביכם כו' · כך אמר הקדוש ברוך הוא אביכם ישמעאל כשהיה כו' ולא

פירוש מהרז"ו

ליה ימלל (פי' מי שלבו גסה עליו לחלוק עליך ידבר) וכמ"ש כאן שיש בו גאוה וכאן בערבוב ושיבוש : אמר לפניו רבש"ע · במכילתא הגי' ומטך אשר הכית בו את היאור מפני התרעומות וזה אחד מג' דברים שישראל מתרעמין עליהם במטה וכו' : הבאיש המים במצרים · וכן יבאיש המים שיתן ע"כ פרט אותו אף שהוא בכלל היו"ד מכות וגם מאחר שע"י המטה באו המכות איך יבא ממנו עתה דבר טוב : מכה באיזמל · ע' לעיל פר' כ"ג ס"ג : מהו והכית בצור · ולא פי' באיזה צור · ע"כ הכוונה באיזה צור שירצה ע' במ"ר פ' י"ע ס"ע בהדיא : השקו כל אהליהם · וזהו ויצא וגו' ושתה העם שלא הוצרכו אפילו לילך לשתות אלא שתו מיד כי באו מים אצלם · וכמ"ש בתהלים ע"ח ונחלים ישטופו : מה מריבה היתה · שמ"ש אם יש ה' בקרבנו אם אין הוא מסה ונסיון ע"כ דורש שהמריבה הוא מ"ש שאם לא כן לא נעבדנו · ובתנחומא יתרו ס"ג הגי' מה נסיון היו מנסין וכו' ופי' לאיזה כוונה היו מנסין וע' מכילתא כאן · ובפסיקתא פר' י"ג ס"ה : אם הוא רבון כל המעשים · שאם היה כתוב היש בקרבנו ה' היה פי' שהספק אם הוא בקרבם אם לאו · אך מאחר שכתוב היש ה' תחלה · משמעותו אם ישנו בכל העולם שלא הסתפקו שישנו בקרבם אחר שראו כל הנסים ועמוד אש וענן וכמ"ש שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה וענגך וגו' ומ"ש בקרבנו ע"כ פי' כמו שהוא בקרבנו ע"פ מדה ע' וע' לעיל פ' י"ב ס"ב בראיות · ומ"ש נעבדנו ע"פ מדה ע' שבכת מאמר היש ה' בקרבנו שהוא אדון הכל מחויב שיאמרו נעבדנו ואם אינו אדון הכל גם אנו וכו' · ור' נחמיה דורש תיבת בקרבנו ולא אמר אתנו שפי' על המזון שהוא בא במעינו וכמ"ש במדרש תהלים ע"ח בקרבנו בבני מעיים שלהם שיהיה מוכן לנו תמיד באוצרות ולא יהיה חיינו תלויים מנגד כמו עתה שאין לנו אלא פרנסת יום יום · כמו המלך שמספיק צרכי חילו שמכין להם הרבה ביחד ואינם צריכים לבקש יום יום · ודעת רבותינו שמ"ש בקרבנו על קרב הלב שידע מה שישאלו בלבם וא"כ הלב והנשמה שלו ונעבדנו · ואם לאו אלא נצטרך למעשה ודבור אין זה דרך אלהות · ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש בתהלים ע"ח וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם וכן הוא בהדיא בתנחומא יתרו ס"ג · ובילקוט כאן והוסיף עוד בילקוט ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יביא להם (כמ"ש תאות לבו נתתה לו) : ויבדוק אתכם · ע"פ מדת מנגד וע"כ ויבא עמלק ובזה הוסיף מה שפתח ברים סימן זה מה כתיב למעלה וכו' : מה כתיב שם · הוא פירוש אחר וד"א : אני נשאתי אתכם · כמ"ש ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך · פסיקתא שם · וכמ"ש לעיל פכ"ה ס"ח : היש ה' בקרבנו · דורש כפשוטו שגם בזה היו מסופקים : ג מתחלה אתה דורש · פי' מעיקר פשוטו על שעתיד להיות נלחם כל מלחמות כנען להנחיל לישראל הארץ כמ"ש לעיל ס"פ ה' : זקנך על ידו ירדו · שיהושע מאפרים בן יוסף כמ"ש בד"ה א' ז' וכמ"ש בסדר שלך לך למטה אפרים הושע בן נון ועל שע"י זקנך באו לצרה זו כמ"ש שלח לפניהם איש וגו' ואתה הגדול שבשבט ובעל הקורה יכנס בעוביו של קורה : את האלהים אני ירא · ויעמוד לך זכות זקנך לפרע ממנו : אנשים של חכמה וכו' · כמ"ש במ"ר פט"ז ס"ה בכל מקום שנאמר אנשים צדיקים והוא דעת ר"א המודעי במכילתא כאן ר' יהושע אומר אמר לו משה צא מתחת הענן והלחם בעמלק וזה חסר כאן : ומטה האלהים בידי · למה קראו כאן מטה אלהים ולא מטך ודורש ע"פ מדה פ' שאלהים אמר שיהיה בידו בעת עשיית הנסים : מטה אהרן · כמ"ש ויבלע מטה אהרן את מטותם · ונקרא מטה משה כמ"ש והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך וכתוב שם אצל היאור הנה אנכי מכה במטה אשר בידי הרי שהוא מטה משה וכאן אמר מטה האלהים הרי ג' כתובים מכחישים והכריע שכולם אמת :

פרשה כז סי' א רעך ורע אביך · וס"ד ואל תבא בית אחיך ביום אידך טוב שכן קרוב מאח רחוק ועיקר הדרשה על סוף הפסוק ואגב דורש ר"ד : זה הקב"ה · שקרא אותם אחים ורעים · תנחומא יתרו רים ס"ה כמ"ש למען אחי ורעי שהוה"ק קורא אותם כן · ע' ד"ר פר' י"ג בסי' י"א וכמ"ש זה דודי וזה רעי בנות ירושלים ילקוט משלי רים ו' ולקמן בס"ע : במדרש איכה · פסוק בלע ה' תנחומא כאן ס"ה ב"ר פר' נ"ג סי' י"ד ע"ש : אביכם שהיה מושלך · כמ"ש ותשלך את הילד תחת אחד השיחים וזה היה במדבר באר שבע וכתיב שם ויפקח ה' את עיניה ותרא באר מים · וזה היה ע"פ נס וזהו מ"ש המדרש פתחתי לו : ואתם עשיתם כך · שהמיתם את עמי בצמא : הוי טוב שכן קרוב · בהכרח שהכוונה על יתרו כמ"ש מיד בסמוך · ומ"ש קרוב ורחוק פי' קרוב בלב באהבה ורחוק מהלב בשנאה · ול"ע שהרי יתרו הוא ממדין כמ"ש כי

יפה תואר

ואת בני ואת מקני בצמא כי פן יחשבו להם נס המים שאלה : מטה זה של פורעניות הוא · כלומר ואין קטיגור נעשה סניגור ומשני דמ"מ כדי להודיע כח הנס תקחהו שאפילו במה שמכה הוא מרפא : ויבדוק אתכם · שיגלה חטאם כי בחטאם נמסרים בידו : וכי מה ענין זה אצל זה · אף כי שני המעשים היו ברפידים וצריכים להיות סמוכים זה לזה · וע' ברא"ם דדחק בזה · אבל באמת הקושיא אינה על הפסוק ויקרא שם המקום מסה ומריבה שאין כאן מקומו ומקומו הוא אחרי הכתוב מה תריבון עמדי ומה תנסון את ה' · כי שם המקום הזה הוא לא בשביל הוצאת המים בלתי בשביל המסה ומריבה · ולכן דריש כי נסמך משום שבשביל זה בא עמלק וכן נראים דברי רש"י ז"ל : למה ליהושע ולא לאהרן שהי' גדול ממנו אבל איננה קושיא למה לא למשה כי משה היה צריך לעמוד בתפלה : אנשים של חכמה · ע' במ"ר פי"ו ומ"ש בב"ר פ"ע : מכאן אתה למד שהיו תחת ענני כבוד כו' · ע' ברא"ם שכתב שכל יציאה הוא מפנים לחוץ והאריך בזה · ומה דכתב ויצא בן האשה הישראלית כבר פירשו לקמן שפירושו מעולמו יצא וע' בתנחומא שהכתובים אשר שלמה בהם ידי עמלק ויזנב בהם היו משבט דן שפלטם הענן :

הה"ד רעך ורע אביך גו' · נראים הדברים כי המדרש סובר אשר יתרו בא אחר מתן תורה · ולפ"ז יקשה למה הזכירה התורה כאן את ביאת יתרו · ואע"ג דאין מוקדם ומאוחר בתורה מ"מ מקשה

אנו בלבנו וכו' ע"כ ס"ל כדלעיל שהיו צריכים דוקא להוציא דבר מפיהם דאל"כ אלא שהיו רק מהרהרים הרהור שבלב אלא ע"כ ס"ל לעיל שדבר היה מדברים והיו צריכים להוציא בפיהם דוקא ולא בהרהור כל אפילו דיבור לא היו חסרים והיו רק מהרהרים · ובעינן שהקב"ה יודע כל ההרהורים המעשים וכו' ודו"ק היטב : אמר כו' · פי' שכך א"ל הקב"ה שיהיה המטה תמיד בידו :

ידי משה

שמלא שם מים מוכנים לנ"א מי שיש בו גאוה פי' על שלא לקחת אותו עמך ידבר כנגדך זה שהיה שם מים לכך וקח הזקנים אתך לעדות אבל דברי ר"מ אין לו שום סמיכות לאחריו וק"ל : אם מבקשים הם וכו' · פי' מן איזה אבן שירצו תתן להם מים ודייק דאם היה לו רק אבן אחד ידוע הוה ליה לכתוב והכית את הצור בה"א הידיעה אלא כתיב בצור באיזה צור שירצה · ומה שאמר מן האבן הזו ולא אמר מן איזה אבן שירצה נ"ל לפי שהקב"ה אמר הנני עומד על הצור והכית בצור לנ"א אפילו ירצו מן הצור שאני עומד עליו תתן להם מים : כיון שיצאו המים השקו כל אהליהם של ישראל · נ"ל שרצונו לומר שהיה כ"כ מים הרבה שהגיע לאהל של כל אחד ואחד באופן שלא יצטרך לטרוח ולילך אל הצור כי המחנה של ישראל הי' י"ב מיל והי' טורח גדול לכל אחד לילך אל הצור ודייק מדאמר הקב"ה למשה ויצאו מים ושתה העם וקשה לו כפל כי בוודאי אם יהיו מים ישתו העם ועוד למה אמר לשון יציאה אלא כוונת הקב"ה לומר שמיד שיצאו המים ישתו העם כי יצאו למרחוק אל כל האהלים : ומה מריבה היתה שם רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן · נ"ל דבמלת מריבה קמפלגי רבי יהודה אומר וכו' שהוא לשון רבון ור' נחמיה אמר שהוא לשון ריבוי וסיפוק ורבנן אמרי שהוא לשון נוטריקון מהרהר בו וכן דייק המדרש לדרוש נוטריקון הנס שהוא קצת נגד הלשון ונ"ל דפליגי בפלוגתא דרבנן ור' אבא בדף ל"ז פ"א וז"ל זה ארבעים שנה לא חסרתם דבר שהיו מדברים מה שהם רוצים לטעום ור' אבא אומר שהיו מהרהרים ולא היו צריכים להוציא דבר מפיהם וא"כ רבותינו דכאן שס"ל שהיו אומרים אם מהרהרים בלבם א"כ האיך יאמרו א"כ אם יודע מה שאנו מהרהרים הרי מכח המן ע"כ ראו שיודע הסי"ת אף וסיאך אמרו א"כ אם יודע מה שאנו מהרהרים אלא ע"כ שלא אמרו זה רק אמרו אם רבון הוא על פי' זה מ' שנה לא חסרתם דבר דהו כנ"ל מה שא"כ לר"י ור"נ לא ס"ל כרבנן דלעיל בדף ל"ז אלא ס"ל

קרוב הוא יתרו שהיה רחוק לישראל מן עשו אחיו של יעקב · ביתרו מה כתיב (ש"א טו) ויאמר שאול אל הקיני וגו' · בעשו כתיב (דברים כה) זכור את אשר עשה לך עמלק · אתה מוצא דברים רבים כתובים בעשו לגנאי וכתובים ביתרו לשבח · בעשו כתיב (איכה ה) נשים בציון ענו · וביתרו כתיב ויתן את צפורה בתו · בעשו כתיב (תהלים יד) אוכלי עמי אכלו לחם · וביתרו כתיב קראן לו ויאכל לחם · בעשו כתיב ולא ירא אלהים · וביתרו כתיב וצוך אלהים · עשו בטל את הקרבנות · וביתרו כתיב (שמות יח) ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים · עשו שמע ביציאתן של ישראל ונלחם עמהם שנאמר (שם יז) ויבא עמלק · יתרו שמע בשבחן של ישראל ובא ונדבק עמהם שנאמר וישמע יתרו : ב ד"א וישמע יתרו · [א] ההד"ד (משלי ג) (ג) (ד) כבוד חכמים ינחלו זה יתרו · בשעה שבא אצל משה (ג) מה כבוד נחל · ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך · [ב] רבי יהושע אומר שלח לו ביד (ה) שליח · ר' אליעזר אומר שלח לו אגרת ואמר עשה בגיני · ואם אין אתה עושה בגיני עשה בגין אשתך · ואם אין אתה עושה בגינה עשה בגין בניך · (ו) ר"א אומר הקב"ה אמר לו צא · ויאמר אל משה · א"ל הקב"ה (ד) (ז) אני הוא שאמרתי והיה העולם (ח) שנאמר (תהלים נ) אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ · אני הוא שאני מקרב (ה) (ט) אני הוא שאני מרחק · שנאמר (ירמיה כג) האלהי מקרוב אני נאם ה' · [ג] אני הוא שקרבתי ליתרו ולא רחקתיו · אדם זה שבא אצלי לא בא אלא לשם שמים ולא בא אלא להתגייר · אף אתה קרבהו אל תרחיקהו מיד ויצא משה לקראת חותנו · אמרו [ד] יצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל · (ו) (י) וי"א אף ארון יצא עמהם · לכך נאמר כבוד חכמים ינחלו : ג ד"א וישמע יתרו · ראה (יא) כמה טובות וברכות באו ליתרו משעה שנתחתן עם משה מה כתיב ויבא אהרן וכל זקני ישראל · וכן אתה מוצא בשעה שבא בלעם לקלל את ישראל לא דיין שלא קללן אלא ברכן · ולא עוד אלא כיון שראה עמלק התחיל לקללו שנאמר (במדבר כד) ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד · אבל ליתרו מהו אומר (שם) איתן מושבך ושים בסלע קנך · אמר לו קיני [ה] עמנו היית בעצה מי הושיבך אצל איתני עולם · (יב) משל לצפור שברח מן הצייד ונפלה לתוך ידו של אנדרואנטיא כיון שראה אותו הצייד התחיל מקלסה ואמר לו כמה נאה בריחה שברחת · כך היה בלעם משבח את יתרו ואמר לו איתן מושבך : ד ד"א וישמע יתרו ההד"ד (ירמיה טז) ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה אליך גוים יבואו מאפסי ארץ · אמרו ישראל להקב"ה (יג) כשעשית לנו נסים בים אמרנו לך (שמות טו) עזי וזמרת יה · הלא (יד) שמעה רחב ובאה ודבקה בך · שנאמר (יהושע ב) ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ (שם) כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף · הוי ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה · כשעשית נסים (ז) (טו) בימי שלמה שנאמר (מ"א ג) ויתן עוז למלכו · לא באת מלכת שבא ושבחה אותך שנאמר (מ"א י) ומלכת שבא שומעת את שמע שלמה ומה אמרה (שם) יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ בך כשהוצאת אותנו ממצרים ונתת לנו את התורה שנקראת עוז שנא' (תהלים כט)

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ו' כל הענין · ב מכילתא כאן פרשה א' כל הענין · ילקוט כאן רמז רס"ד · תנא דבי אליהו רבא פרק ה' · ג ילקוט ירמיה רמז ד"ש · ד תנחומא סדר ויגש סימן ז' · ה סוטה דף י"א · סנהדרין דף ק"ד · לעיל פרשה א' וש"נ ·

חדושי הרש"ש

אני כו' המובא לקמן בפרשה וע"ש) וכדכתיב שם וישמע אלהים את קול הנער : (ב) כבוד חכמים ינחלו זה יתרו · שנקרא חכם כמו שדרשו לקמן בפרשה עליו יהכם פתי · וכן בעצת חכמה שנתן למשה במינוי השופטים · ומשה אמר אליו והיית לנו לעינים ע"ש פירש"י · וכן היה מחכמי יועצי פרעה כדלקמן : (ג) מה כבוד נחל · ר"ל מה גדול הכבוד שנחל (כמו מה רבו מעשיך ה' מה אדיר שמך ודומיהם) וכדמפרש ואזיל יצא משה יצא אהרן כו' והביא ג"כ פסוק ויאמר פי' אל משה כו' בשביל דעת ר"א בו שהקב"ה א"ל למשה שיצא לקראתו ואין לך כבוד גדול מזה : (ד) אני הוא שאמרתי והיה העולם ר"ל כישראל כן האומות שנאמר כו' ויקרא ארץ וסופיה ממזרח שמש עד מבואו שכולל הכל וכמו שפירש"י בסדר זה בפסוק כי לי כל הארץ · ולכן גם אתה קרבהו כו' : (ה) אני הוא שאני מרחיק כו' · במכילתא הגירסא אני המקרב ולא המרחק וכן בתנחומא הגי' ואיני מרחיק · וסה"א לפי דרשתם ז"ל הוא לתמיה קיימת כה"א דהנגלה נגליתי ודומיו : (ו) וי"א אף ארון יצא עמהם לכך נאמר כבוד כו' · ר"ל דהארון נקרא כבוד כדכתיב גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים (שמואל א' ד') : (ז) בימי שלמה שנאמר ויתן עוז למלכו · יתכן שיכוון גם לסוף הפסוק וירם קרן משיחו וע"פ דרשתם ז"ל

חדושי הרד"ל

הוא בתנחומא : (ד) כבוד חכמים ינחלו זה יתרו · מפורש בתנחומא ויגש ס"ז שיתרו היה אחד משני בני אדם שנחלו כבוד שלא היה לשום אדם עיין שם : (ה) שליח · ר"א המודעי אומר שלח לו אגרת כו' כצ"ל וכן הוא במכילתא ואפשר דרש האי ויאמר כדכתיב (אסתר ט) אמר עם הספר ולהלן גרסי' ר' אליעזר : (ו) ר"א הקב"ה א"ל צא · אפשר דרש מלת האלהים שבסוף פרשה הקודם (חורבה הר האלהים) נסמך לויאמר דהכא לרמוז שה' אמר לו לצאת : (ז) אני הוא שאמרתי והיה העולם כו' · אפשר זה בא לפרש תחלה פשטיה דקרא דהאלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק (כדרך המדרש) דמרחוק היינו מבריאת עולם וכפי' ת"י ורש"י שם ע"ש : (ח) שנאמר אא"י דבר ויקרא ארץ · במכילתא ותנחומא לא הביא מקרא זה כאן (וכדוחק י"ל שכתוב שם בענין אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח זה יתרו שנתגייר והביא זבחים) : (ט) אני הוא שאני מרחיק · שנאמר האלהי כו' נאם ה' ולא אלהי מרחוק אני הוא שאני מקרב כו' כצ"ל : (י) וי"א אף ארון יצא עמהם · במכילתא הגירסא אף שכינה (ואפשר יליף האי לקראת מן ויוצא משה את העם לקראת האלהים האמור במ"ת לדרוש שהאי לקראת יתרו יצאו לקראת שכינה שהיתה שרויה כבר עמנו) · וכן נכון שהארון עדיין לא היה למ"ד קודם מ"ת בא יתרו · ואף למ"ד לאחר מ"ת משמע שמיד ששמע יתרו מ"ת בא קודם מעשה המשכן

(וע"ל פכ"ט ולהלן בפרשתא) : (יא) כמה טובות וברכות באו ליתרו · טובות כד"א (במדבר י') והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך (וגם כאן שדרשו להלן שירד לו מן נראה דדרש מן ויחד יתרו על כל הטובה כמש"ל אי"ה) וברכות שנתברך מן בלעם (ולמ"ש להלן מקרא דהוכח לחכם שיתרו הוכיח למשה · י"ל שרומז המדרש בלשונו כאן שנתקיים בו מקרא (משלי יד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב וזהו טובות וברכות) : (יב) משל לצפור · ע"ל בפרשה זו : (יג) כשעשית לנו נסים בים · אפשר דרש מנוסי · שעשית שינוס הים כד"א הים ראה וינוס : (יד) שמעה רחב ובאת · ז"ש אליך גוים יבואו וגו' ויאמרו אך שקר וגו' ובחנם דחק המ"כ : (טו) בימי שלמה שנאמר ויתן עוז למלכו · אפשר דרש ליה על שלמה כמ"ש (תהלים כא) ה' בעזך ישמח מלך (דמדרים על שלמה כמ"ש

פירוש מהרז"ו

אם אל ארצי ואל מולדתי אלך בסדר בהעלותך ומדין הוא בנו של אברהם כמו ישמעאל כמ"ש בסוף חיי שרה ותלד לו וגו' ואת מדין אך לפי מ"ש במ"ר פכ"ב ס"ד פלוגתא בזה שיש סוברים שהיה שני מדין · שמדין של יתרו שהיה שם משה היה בין מצרים להר סיני · ומדין שהרגו ישראל היה סמוך למואב יתכן מאד שהיה מדין בנו של אברהם כמ"ש וישלחם קדמה אל ארץ קדם אצל ארם ומואב · וא"כ מדין של יתרו אינו בנו של אברהם : ויאמר שאול אל הקיני · וס"ד סורו רדו מתוך עמלקי וגו' ואתה עשית חסד עם כל בנ"י בעלותם ממצרים · ובעמלק כתוב אשר עשה לך עמלק בצאתכם ממצרים : וצוך אלהים · לא רצה לעשות דבר רק אם יסכים אלהים הרי שהיה ירא אלהים : בטלו את הקרבנות · כמ"ש ב"ר פר' ס"ג ס"ט י"ג דם שנאת דם קרבנות : שמע ביציאתם · ולשון התנחומא עמלק שמע ביציאתן ונזדווג להם שנאמר על ריב בני ישראל וגו' ויבא עמלק : ב מה כבוד נחל · מה גדול הכבוד שהיה לו מישראל כמ"ש בסוף הסי' וכל הענין בתנחומא כאן ס"ו : שלח לו ביד שליח · וגי' התנחומא כמו כאן במדרש · וטעם פלוגתתם שכתוב ויאמר אני חותנך יתרו בא אליך משמע שהיה שם אמירה לנוכח ואח"כ כתוב ויצא משה לקראת חותנו · ע"כ דורש ששלח לו דברים ביד שליח והשליח דיבר עמו לנוכח וזהו בא אליך · ור"א דייק תיבת אני שהשליח הי"ל חותנך יתרו בא אליך · אך אני · משמע שהוא בעצמו מדבר אליו לנוכח ע"כ דורש ששלח לו איגרת : עשה בגיני · דורש מה היתה כוונת יתרו שהודיעו שהוא בא שרצה שיצא משה לקראתו לקבלו ולכבדו ע"כ תחלה אמר אני חותנך בא עשה בגין עצמי ואח"כ אמר ואשתך ושני בניה וכמו שכיון כמ"ש אני חותנך וגו' עשה בגיני כך כמ"ש ואשתך וכמ"ש ושני בניה : הקב"ה אמר לו צא · שתיבת אני מיותר ודורש על הקב"ה שנקרא אני כמ"ש אני והו הושיעה נא · וזהו ויאמר אני שאני אמר לו ע"פ מדה ט' · חותנך בא אליך צא לקראתו · ומ"ש אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ הביא פסוק זה לראיה שברא הארץ במאמרו · אך במכילתא ותנחומא ליתא פסוק זה : שאני מרחק · בתנחומא שם הגיר' ואינו מרחק · ובמכילתא הגיר' אני המקרב ולא המרחק · ודורש פסוק האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק איך שייך על הש"י קרוב ורחוק ובפסוק הסמוך לו כתוב הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' והם ב' כתובים מכחישים ע"כ דורש אה"ע לקרבת מקום ה"ע לקרבת אהבתו ועבודתו ולפי זה הוא תמיה קיימת שהאמת כן הוא שהוא מקרב ולא מרחק ומ"ש האלהי מקרוב אני דורש גז"ש מכאן מתיבת אני ויאמר אל משה אני · שאני מקרבו אף אתה נא וקרב אותו ועי' לעיל פר' י"ט ס"ד : אף אתה קרבהו ואל תרחיקהו · וגירסת המכילתא מיושב יותר אף אתה כשבא אדם אצלך ואינו בא אלא לש"ש אף אתה קרבהו ואל תרחיקהו · וכן הוא בתנחומא כי על יתרו לא היה צריך להזהירו כל כך : אמרו יצא משה · כמ"ש בתנחומא אמרו חז"ל : וע' מזקני ישראל · ובתנחומא הגי' וכל ישראל ובילקוט מביא בשם מכילתא ואחריהם כל ישראל וליתא במכילתא שלפנינו · ולשון רש"י בחומש מי ראה את אלו יוצאים ולא יצא : אף ארון יצא עמהם · וכמ"ש באבות ואין כבוד אלא תורה והארון מקום הלוחות והתורה · ולע"ג ארון מאי בעי הכא שאף אם נאמר שלאחר מ"ת בא יתרו וכמ"ש לקמן פר' ז' סס"ד אין הכרח שבא אחר עשיית המשכן והארון אך גירסת המכילתא והילקוט · וי"א אף שכינה יצאה עמהם · והכוונה על הענן שנקרא כבוד ה' וזהו כבוד חכמים וגו' · ולפי מ"ש לעיל פ"ה סי' כ"ב נעלתי ספר בראשית יתכן שעשו לו ארון כמו אנו לכל התורה ועליו היה הענן : ג ויבא אהרן וגו' · וס"ד לאכול לחם עם חותן משה לפני האלהים ומאחר שהיה שם אלהים הרי כתוב בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך · ותיכף לא"ת ברכה וכתוב ואני קרבת אלהים לי טוב הרי שהיה לו עי"כ טובות וברכות : לא די שלא קללן · הביא ראיה שברכותיו לא היה מעצמו אלא מה' וכן מ"ש בלעם על יתרו מה היה : אבל ליתרו · קיני הוא יתרו כמ"ש שופטים א' ט"ז ובני קיני חותן משה : עמנו היית בעצה · אצל פרעה על ישראל כמ"ש לעיל פ"א ס"ט וש"נ על יתרו · בלעם · ואיוב · וע' לקמן בס"ו : איתני עולם · הם האבות כמ"ש (ר"ה י"א) מפסוק והאתנים מוסדי ארץ ירא האתנים וזה איתן מושבך : אנדריאנטום · עיין לקמן פל"א ס"ה ד"ר פ"א סי' ט"ז ופי' איקונין של מלך בצורה בולטת בחיתוך אבנים : ד ביום צרה · ולא פי' באיזה יום ובהכרח שמפורש בזה הפסוק עצמו באיזה יום מדבר והיינו ע"פ גז"ש שכתוב שם עזי וזמרת יה · ומ"ש ומנוסי משמע שגרם לי שאנוס וסופר למ"ש עוזי ומעוזי ע"כ דורש מנוסי שעשה לי נסים ע"פ מדה ממעל ואז אליך גוים יבואו : כי שמענו אשר הוביש · הרי שמעת קריעת ים סוף נתנה דעתה להתקרב : ויתן עוז למלכו · וזהו עוזי ומעוזי · ואז באה מלכת שבא מאפסי ארץ : התורה שנקראת עוז · מכילתא רים יתרו מדרש תהלים סוף מזמור כ"ח לקמן פר' ל' סי' כ"ג במ"ר פ"א ס"ג פר' י"א בס"ז פ' י"ב סי' י"ב פ' י"א

ידי משה

הקב"ה א"ל צא · פי' שהקב"ה אמר למשה שיצא לקראת יתרו דכתיב ויאמר אל משה אני וגו' אני קאי על הקב"ה על שם אני שאמרתי והי' העולם חותנך יתרו בא אליך וגו' פי' הקב"ה א"ל למשה בשורה שיצא לקראתו

יפה תואר

מבקש טעם על שנוי הסדר וכמו שמצינו כמה פעמים דמקשי וכי מה ענין זה אצל זה ולכן מביא את הכתוב הזה דכתיב שם טוב שכן קרוב זה יתרו מאח רחוק זה עמלק כדלקמן וכמ"ש בעל נוה שלום כי ההפך האחד כשיושם אצל ההפך יבחן יותר · וכ"כ התוס' בפ' אין מעמידין גבי יתרו לאחר מתן תורה בא שלכן נסמכה פ' יתרו לפ' עמלק משום שעמלק הרע לישראל ראשונה מספר נמי תיכף את"ז מעשה יתרו שיעץ טוב לישראל · ואיידי דמייתי את הכתוב לענין זה דרשו ג"כ בענין הקב"ה וישמעאל וכדרך המדרש · זה אברהם · ומדרים הכתוב הזה כי לא יאמר ישראל להיות ככל משפחות האדמה ולעזוב את צור מחצבתם אחרי שהם סריסים · וז"ש רעך זה הקב"ה ורע אביך זה אברהם אל תעזוב · הדבק באביך הראשון ובאלהיו ואל תעזוב · אף כי גורלך רע ומר וכמו בעתותי נכונה · ההד"ד כבוד חכמים ינחלו זה יתרו · גם בדרש הזה בא ליתן טעם סמיכות פרשת יתרו לפ' עמלק כי על עמלק מדרים במכילתא סוף הכתוב הזה וכסילים מרים קלון שכשהם כלימה פניהם כשנפלו לפני יהושע ע"ש · ודורש המדרש רישא דקרא כבוד חכמים ינחלו על יתרו · ולכן נסמכו הפרשיות זו לזו לה להגיד כבוד חכמים עד קלון הכסילים · וכעין מ"ש לעיל : טובות וברכות · טובות הן הצלחיות הנצחיות והקיימות שהן טובות באמת וברכות הוא הצלחות העוברות כמו כבוד עושר בנים ואורך ימים · ויתרו זכה לכבוד כמה שבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול עמו לחם · וזכה ג"כ להצלחה רוחנית דכתיב לפני האלהים ואמרו רז"ל כאלו מקביל פני שכינה : אלא ברכן · וכללן נתברך גם יתרו · וז"ש ולא עוד כו' פי' הדברים כי גם יתרו היה ראוי לקללה בשביל שהיה עמדו בעצה · וכאשר קלל את עמלק היה ראוי גם ליתרו שיקולל אך קללתו נהפכה לברכה ונתברך בברכת ישראל : אצל איתני עולם · פירש"י בפ' חלק תמיהני כיצד ליישב בלשכת הגזית והיינו דכתיב איתן מושבך וכי בין איתני עולם אתה יושב מי הזקיקך : שמעה רחב ובאה ודבקה בך · ולע"ג דזה הי' אחר מ' שנה אפשר דדעתה היתה מתחלה לבך ולא

ה' עוז לעמי יתן · ולא שמע יתרו ובא ונדבק בך · הוי (ירמיה טז) אליך גוים יבואו מאפסי ארץ: **ה** ד"א וישמע יתרו הה"ד (איוב לא) בחוץ לא ילין גר · כמו שכתוב לעיל בפרשה זאת חקת הפסח א עד (ח) גר שנשא בת ישראל והוליד בת והלכה הבת ונשאת לכהן כשר וילדה בן ה"ז ראוי להיות כ"ג עומד ומקריב על גבי המזבח ונמצא הגר מבפנים ובן לוי מבחוץ הוי בחוץ לא ילין גר · (שם) דלתי לאורח אפתח זה יתרו (טז) ב שהוריד לו הקב"ה את המן שנאמר (תהלים עח) ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח: **ו** ד"א וישמע יתרו הה"ד (משלי יט) ג לץ תכה ופתי יערים וכה"א (שם כא) בענוש לץ יחכם פתי · (יז) ד עמלק ויתרו היו בעצה עם פרעה כשראה יתרו שאבד הקב"ה את עמלק מן העוה"ז ומן העוה"ב תוהא ועשה תשובה שכן כתיב למעלה כי מחה אמחה את זכר עמלק ואח"כ וישמע יתרו · אמר אין לי לילך אלא אצל אלוה של ישראל (י) (יח) ומנין אתה למד שעמלק והמדינים צריהם של ישראל שנאמר (במדבר כב) וילכו זקני מואב וזקני מדין · וכן (שופטים ו) מדין ועמלק ובני קדם · וכן בלעם הרשע אומר וירא את עמלק שלא חזר בו וכשראה ליתרו שעשה תשובה מה אמר (במדבר כד) וירא את הקיני · משל לצייד שהיה צד צפרים צד את הראשונה בא לצוד את השניה הלכה וישבה לה על איקונין של מלך עמד לו הצייד תוהא בה אמר לה אם אזרק עליה אבן אני מתחייב בנפשי ואם אתן את הקנה מתיירא אני שלא יגע באיקונין של מלך איני יודע מה אומר לך אלא למקום יפה ברחת ונפלטת · כך בלעם ראה ליתרו ועמלק בעצה עמד על עמלק ומחה שמו בא לראות יתרו מצאו שעשה תשובה אמר לו למקום יפה ברחת הוי איתן מושבך כאברהם · הוי לץ תכה זה עמלק · ופתי יערים זה יתרו · והוכח לנבון זה משה · שהוכיחו יתרו כשראהו יושב ודן את ישראל כל היום אמר לו מדוע אתה יושב לבדך נבול תבול · (יט) אמר לו מדעתי לא תעשה כן אלא המלך בהקב"ה שנאמר (שמות יח) ועתה שמע בקולי איעצך מה כתיב אחריו וישמע משה לחותנו ויעש כל אשר אמר: **ז** ד"א וישמע יתרו הה"ד (קהלת יא) שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו · וכי בני אדם שוטים הם שנותנין לחמם על פני המים · ועל מי אמר על יתרו שנתן לחמו למשה שנאמר (שמות ב) קראן לו ויאכל לחם · (כ) הוי שלח לחמך על פני המים זה משה שנאמר (שם) כי מן המים משיתיהו · למה כי ברוב הימים תמצאנו · ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם: **ח** ד"א וישמע יתרו (כא) ה שבעה שמות נקראו לו יתר כשהיה עובד כוכבים שנאמר (שם ד) וישב אל יתר חותנו · ומשנתגייר הוסיף (כב) לו אות אחת כשם שעשה לאברהם ונקרא יתרו · ד"א יתרו שיתר פרשה אחת בתורה שנאמר ואתה תחזה מכל העם · חובב שחיבב את התורה כמו שכתוב בפרשת (במדבר י) ויאמר משה לחובב: **ט** ד"א וישמע יתרו הה"ד (ירמיה ב) שמעו דבר ה' בית יעקב זש"ה (משלי ו) ו בני אם ערבת לרעך · אמר רבי נחמיה נאמרה על החברים כל הימים (כג) שאדם חבר לא איכפת לו בצבור ואינו נענש עליו · נתמנה אדם בראש ונטל טלית לא יאמר לטובתי אני נזקק לא איכפת לי בצבור אלא כל טורח הצבור עליו · אם ראה אדם מעביר בייא על חבירו או עובר עבירה ולא ממחה בידו הוא נענש עליו · ורוח הקודש צווחת בני אם ערבת לרעך · אתה ערב עליו תקעת לזר כפיך · אמר לו הקב"ה אתה (כד) הכנסת עצמך לזירה · ומי שהוא מכניס עצמו לזירה או ניצוח או נוצח · (כה) א"ל הקב"ה אני ואתה עומדים בזירה או נצחת או נצחתי · (שם) נוקשת באמרי פיך · אין אמרי אלא הוראת תורה · שנא' (שם ז) בני שמור אמרי · וכן (שם ד) לאמרי הט אזנך (שם ו) עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעך · אלא תן רצונך לידע מה לעשות · והואיל והכנסת עצמך לערבות זה ליעשות ראש · לך התרפס באבק רגליהם של שרים וגדולים ממך · הה"ד (שם) ורהב רעך · ואין רהב אלא מלכות שנאמר (תהלים פז) אזכיר רהב · ואם לאו דמך בראשך כדם צבי ואיל · הה"ד (משלי ו) הנצל כצבי מיד ·

מסורת המדרש א לעיל פרשה י"ט וש"נ · ב עיין ילקוט תהלים רמז תתי"ט · ג מדרש שמואל פרשה י"ב · פסיקתא דרב כהנא ריש פיסקא ג' · ובתנחומא כאן סימן ג' · ילקוט סדר בשלח רמז רס"ב · ילקוט משלי רמז תתקנ"ט · ד סוטה דף י"א · סנהדרין דף ק"ד · לעיל פרשה א' וש"נ · ה מכילתא כאן פרשה א' · תנחומא כאן סימן ד' · ספרי בהעלותך פיסקא ע"ח · ילקוט סדר שמות רמז קס"ט · ו מדרש תהלים מזמור א' כל הענין · ילקוט משלי רמז תתקל"ח כל הענין ·

חדושי הרד"ל

שם הוא לבו נתת לו שנתקיים בשלמה שכתוב בו יען אשר שאלת וגו' הנה עשיתי כדבריך (מלכים א' ג') וכן דברים אחרים בענין המזמור מדרש על שלמה) וכתיב (תהלים צט) ועוז מלך משפט אהב · וזהו שלמה שביקש מלפני ה' לב שומע לשפוט וכתיב כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט: (טז) שהוריד לו הקב"ה את המן · נראה דדרש ויחד יתרו על כל הטובה שדרשוהו במכילתא בטובת המן היינו לומר שיתרו עצמו הרגיש טובת המן שירד לו ג"כ ובשוח"ט מזמור ע"ח אמרו שירד לו מן כששה שעות נגד כל ישראל ע"ש: (יז) עמלק ויתרו היו בעצה · לעיל פ"א ובסוטה חשבו ג"כ איוב: (יח) ומנין אתה למד · (שיתרו לקח מוסר מעמלק) ומפרש שעמלק ומדין חברים (ושכינים יחד) וראוי להם לקחת מוסר מעונש השני · ולכן בלעם הזכירם יחד: (יט) א"ל מדעתי לא תעשה כן · דרש סיפיה דקרא יבין דעת לומר שבהוכחתו הבין משה דעת הקב"ה מסכמת לתוכחתו ואז עשה כדבריו: (כ) הוי שלח לחמך · שהלא לקרוא לו ללחם · משה שנאמר כי מן המים כו' · לכאורה היה יכול לדרוש שמשה ישב על באר המים ולשם שלח לקרוא לו ללחם: (כא) ז' שמות כו' · עיין במכילתא שם חושב ודורש כולן ועיין בספרי בהעלותך פסקא ע"ח: (כב) הוסיפו לו אות אחת · היא ו' אפשר רומז לששה שמות של שבת שנתוספו כדדרש כולן במכילתא שם (ועי' בפירוש הגר"א לספרא דצניעותא פ"ד (א"ב) כמ"ש בפרשת ויאמר משה לחובב היינו בילמדנו שם אבל במדרשות שלנו ליתיה שם (ואפשר נתכוונו ע"ד הספרי שם ע"ש): (כג) שאדם חבר · חכם ולא נתמנה לראש · אלא חבר לשאר חכמים: (כד) הכנסת עצמך לזירה · נראה פירושו התערבות שנים יחד לנצח אחד את חבירו (ודרש כן ערבת לרעך · ואולי דרך רמז דרש נמי לזר לשון זירה) ומזה יצא לשון זרזיר שהביא במ"ע ערך זרזיר ב' (והוא הביא מאמר ירושלמי תעניות · וליתיה שם אלא בפ"ק דר"ה) ואיתא בב"ר פרשה ע"ה אין שני זרזירים ישנים על דף אחד · ובאיכה רבה רפ"ה אדם מגדל שני זרזירים כו' · והוא ענין אחד עם אתליטין פ"ש בערכו: (כה) א"ל הקב"ה כו' או נצחת כו' · כענין נצחוני בני (וכי"ב דרש בפסיקתא סי' ע' לשון לנצח הובא בילקוט (ישעיה מ"ג) רמז תנ"ח ע"ש):

חדושי הרש"ש

ז"ל במגילה (י"ד א') על רמה קרני דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: (ח) גר בא"י בזמן הבית שנשא בת ישראל והוליד בת כו' · הוא כדעת ראב"י בקדושין (ע"ז א') במשנה וכוותיה פסקינן לכתחילה שם בגמרא (ע"ח ב'): (ט) הגר מפנים ובן לוי מבחוץ · נקט לשון המשנה סוף פרק קמא דמדות הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ: (י) ומנין כו' שעמלק והמדיינים צריהם ש"י כו' · ר"ל דלכן

מתנות כהונה

בנית רחב: [ה"ג לכהן כשר וילדה בן הרי כו']: תוהא · נתחרט כדאמרי כדו תהית: כשראה · בלעם ליתרו: איקונין של מלך · פרצוף של צורת המלך: אם אזרוק כו' · להורידך משם וכן ליתן קנה להורידך כו' בין כך ובין כך מתיירא שיזרוק או יגע באיקונין של מלך: ומחה שמו · שאמר ואחריתו עדי אובד: כאברהם · שנקרא איתן · כמו שכתוב בפרשה · עיין במכילתא: ונטל טלית · כלומר בגד של כבוד וגדולה כדאמרינן מאן דלביש מדא כו': בייא · צרה שמעוות עליו הדרך · [ועיין בב"ר פר' י"ב]: לזירה · מצאתי פירושו לצידה ולניצוח מלחמה: הוראת תורה · שאינו יודע להורות כהלכה · [וכן בהדיא בשוח"ט מזמור א']: כי באת בכף וגו' · באת ביד ה' שמואל

פירוש מהרז"ו

סי' י"ד: ולא שמע יתרו · כמ"ד לאחר מ"ת בא יתרו ב"ר פכ"ב ס"ה וש"נ ועל שעיקר הדרשה מיתרו מביאו לבסוף · וכן הוא במכילתא שם דעת ר"א: **ה** כמו שכתוב לעיל · פר' י"ט ס"ד: מבפנים · כמ"ש סדר וארא ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל ודרשו ויק"ר פ' ל"ג ס"ד שלקח מבנות יתרו: שהורידו לו המן · שירד גם למענו חלק במן אך במדרש תהלים ע"ח איתא א"ר אייבו בששה שעות בא יתרו (ואז וחם השמש ונמס) וירד לו מן כנגד ששים רבוא וזהו דלתי לאורח אפתח כמ"ש ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול: **ו** עמלק ויתרו · לעיל ס"ג וש"נ ועל עמלק ל"ע: ומן העוה"ב · כמ"ש מלחמה לה' בעמלק מדור דור וכמ"ש ואחריתו עדי אובד: ואח"כ וישמע יתרו · מכילתא וישמע יתרו דעת ר' יהושע מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו · פי' שדורש סמוכים:

וזקני מדין · וכמ"ש כי צוררים הם לכם וכן מעולם: כאברהם · כמ"ש תהלים פ"ט משכיל לאיתן האזרחי זה אברהם ויק"ר ריש פ"ט במ"ר פ' י"ט ס"ג וש"נ: ופתי יערים · שנתחכם עד שהוכיח לנבון שיבין דעת זה משה בפרשת ואתה תחזה: איעצך · ויהי אלהים עמך פי' אם יצוה אותך וכמ"ש וצוך אלהים: **ז** וכי ב"א שוטים · הרי שלא יתכן כפשוטו אלא לדרוש ע"פ גז"ש וי"ז על משה וע"פ מדת ממעל ומנגד: **ח** שבע שמות · כאן לא הביא אלא ג' · יתר · יתרו · חובב · והד' הם רעואל חבר פוטיאל קיני עי' במכילתא ריש יתרו באריכות · וע' ספרי בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה · וזהו כוונת המדרש במ"ש כמו שכתוב בפרשת ויאמר משה על הספרי: הוסיף לו אות · התבוננתי על אלו שהוסיף להם אותיות של השם יו"ד ליהושע ודויד ופינחס לדעת הזוהר ה' לשרה ולאברהם ויוסף ו' ליתרו וכן החסרים ו' מעפרון ה' מיהונדב: **ט** שאדם חבר · ע' כל זה במדרש תהלים א': נטל טלית · ע' ב"ר פר' ע' סי' ה' זכה אדם לתורה נוטל טלית · עי' ב"ב (ל"ז א') ובירושלמי שם כמו כאן · וכמ"ש בירושלמי פרק ג' דביכורים טלית שעליו כמרדעת של חמור ע"ש: בייא · פי' צעקה על שעושה לו רעה ע' ב"ר פ' י"ב ס"י מש"ש: לזירה · לא הובא בערוך ובמ"ע ולפי הענין פי' מקום שנכנסים שנים להתאבק ולנצח · והוקשה לו תחלה אמר ערבת לרעך שהוא האהבה והקירוב ואח"כ אמר תקעת לזר כפיך ואין הזר רע ע"כ דורש לזר מלשון זירה: או נצחת · שהמנהיג את הדור כראוי כדוד ואיוב עליו נאמר כמ"ש איוב ואשברה מתלעות עול ומשיניהו אשליך טרף וכמ"ש עוד ואם זרוע כאל לך וגו' עדה נא גאון וגובה ראה כל גאה והכניעהו וגו' ועליו נאמר ותגזור אומר ויקם לך · צדיק מושל בירא אלהים וזהו או נצחת עי' ד"ר פר' ה' סי' י"ג ותבין כאן · ולהיפך כמ"ש ב"ר ר"פ פ' כי לכם המשפט · ולמה כל זה על שנוקשת באמרי פיך: לידע מה לעשות · וזהו עשה זאת אפוא התורה שנקראת זאת · ילקוט משלי ו': התרפס באבק · רפיסה היא ברגל כמ"ש בדניאל ז' ברגליה רפסה · וכמ"ש יחזקאל ל"ד י"ח י"ט והכוונה שילך אל חכמים ללמוד מהם וכמ"ש בילקוט שם עשה לך רב: אזכיר רהב · צ"ע איזה ראיה מכאן · והיל"ל מפסוק ביום קראתי ותענני תרהיבני בנפשי

יפה תואר

ולא יכלה להדבק בישראל עד שעברו את הירדן: שנאמר ה' עוז לעמו יתן · וכדאיתא במכילתא ר"א אומר מתן תורה שמע ובא שבשעה שניתנה תורה לישראל זעו כל יושבי האדמה בהיכליהם שנאמר ובהיכלו כלו אומר כבוד כו' ע"ש · וז"ש אח"ז ה' עוז לעמו יתן זה התורה ופנו כולם ואמרו א"כ ה' יברך את עמו בשלום: הה"ד בחוץ לא ילין גר · ולפ"ז מדרים וישמע יתרו שמשמע מה שכתוב בתורה: הה"ד לץ תכה וגו' וסובר וישמע יתרו שמלחמת עמלק שמע וכדעת ר"י במכילתא · ומביא שני כתובים על זה משום דאמר שאבד הקב"ה את עמלק מן העוה"ז והעוה"ב לכן מביא את הכתוב לץ תכה דקאי על הכה המוחשת וזה בעוה"ז · ואת הכתוב בענש לץ יוכן גזרת העונש על העוה"ב: שהוכיחו יתרו כו' · ובא המדרש להגדיל בזה את מעלת הפתי אשר יערים · כי לא לבד אשר יחכם לנפשו אבל ימצא עוד ענה ליעץ את אחרים וכמו ביתרו שיעץ למשה: הה"ד שלח לחמך וגו' · בא לתת טעם למה האריכה התורה לספר את כל אשר נעשה עם יתרו · ואם נכון היה הדבר לספר את עצתו במנוי השופטים וה' הסכים על ידו · אבל די היה לה לכתוב את פרשה זו לבד ושאר הענינים ל"ל · ולכן אמר דאתא לאשמעינן שכר גמילות חסדים במקום הראוי שע"י כן זכה יתרו להתקרב אל השכינה וכדאי' במכילתא · וע"ד שאמרו בפרק חלק גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקים מיתרו שבשכר קראן לו ויאכל לחם זכו בניו כו' · וז"ש כאן כי בשביל שלח לחמך וגו' זכה יתרו לדברים שנאמרים בפרשה זו לאכל לחם לפני אלהים ואגב זה מספר את כל הדברים ותוכן דרש הזה הוא על פי מה שדורש במדרש קהלת דאמר שם אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה שאין מים האמור כאן אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים ולכן מביא את הכתוב הזה ללמד לנו כי מה שזכה יתרו לכל זה הוא שנתן לחמו למשה ונתן לו את בתו לאשה אשר ע"ז נאמר בשלשה כתובות על הכתוב ובו תדבק כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה לת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו מדבק בשכינה וכן היה גבי יתרו: הה"ד שמעו דבר ה' בית יעקב · משום דק"ל למה כתיב וישמע יתרו ולא כתיב ויודע ליתרו לכן דריש דהכל תלה בשמיעה וכדמסיים כי ע"י שמיעה זוכה אדם לחיים ומביא ע"ז את הכתוב שמעו דבר ה' ואגב שהביא את הכתוב הזה דריש ליה בריפא בכמה אנפי: אתה ערב עליו כו' · טעם הערבות שכמו שהערב חייב לשלם את הממון אם הלוה לא ישלמנו כן המתמנה על הצבור התחייב את עצמו להדריכם כי ישמרו את חקי האלהים וזה חובתו ללמדם ולהוכיחם ולכן אם יעברו ולא ישמרו חייב הוא בעונש עליהם: אין אמרי אלא הוראת תורה · ולפ"ז נוקשת באמרי פיך הוא מלתא אחריתי שמלבד שתעמדו ליענש בערבות מהטעם הנ"ל הוא מעותד עוד ליענש על הוראותיו כי הצבור סומכים עליו ואפשר שינקש בהוראותיו ויטעה ותצא הרבים תלוי בו · וכ"ה בשוחר טוב ומה אתה עושה שלא תאמר על הטהור טמא ועל טמא טהור ועל האסור מותר ועל המותר אסור ותתחייב באמרי פיך:

ידי משה

לקראתו וק"ל: דלתי לאורח אפתח זה יתרו שהוריד לו הקב"ה את המן · וא"ת והלא גם הערב רב אכלו את המן וי"ל שלא היו אוכלים רק שיורי המן מה שהיה נמס מן החמה כדאיתא בזוהר ומחמת זה נתקנאו ערב רב בישראל והחטיאום בעגל: עמד על עמלק ומחה שמו · פי' בלעם מחה את שמו במה שאמר ואחריתו עדי אובד כמו במשל של ציד ולא כמו שהעולם סוברים שעמד קאי על מחיית עמלק מלשון מחה תמחה כי לא יתיישב פירושם על נכון דוק ותשכח כדברי וק"ל: הוסיף לו אות · וא"ת מה טעם לאות שנתוסף ליתרו בכולם מצינו טעם על מה שנתוסף אמנם כאן אין טעם לוי"ו שנתוסף וי"ל שנתוסף לו ו' מעלות שהיה במשיח כדכתיב והריחו ביראת ה' וגו' וקחשיב שם ו' מעלות כן הי' ליתרו · ובספר של"ה אי' על שם שקיבל תורה ומצות כי המצות הם תרי"ג לא מהם ז' מצות שהיו

(כו) (כמ"ש בפרשת ויגש בבראשית רבה) · א ורבנין אמרין בני אם ערבת לרעך (יא) אלו ישראל שהם ערבים בינן לבין הקב"ה · חביבים ישראל (טו) שנקראו רעים שנאמר (תהלים קכב) למען אחי ורעי · ומה היתה ערבותן אלא ב בשעה שהקב"ה בא ליתן את התורה לא קבלוה אחת מן האומות אלא ישראל · משל למלך שהיה לו שדה והיה מבקש למוסרה לאריסים קרא לראשון ואמר לו תקבל אתה השדה הזו · א"ל אין בי כח קשה הימני · (יג) וכן לשני ולשלישי ולרביעי ולא קבלוה ממנו · וקרא לחמישי ואמר לו תקבל אתה השדה הזו א"ל הן · על מנת לפולחה · אמר לו הן · משנכנס לתוכו הובירה · על מי המלך מקפיד על אותם שאמרו אין אנו יכולין לקבלה או על מי שקבלה עליו ומשקבלה עליו נכנס בה והובירה לא על זה שקבלה · כך כשנגלה הקב"ה על הר סיני לא הניח אומה (כח) שלא הרתיק עליה ולא קבלו עליהם לשמרה · וכשבא אצל ישראל אמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · לכך בדין הוא שתשמעו · הוי (ירמיה ב) שמעו דבר ה' בית יעקב ואם לאו תענשו בערבות · הוי בני אם ערבת לרעך · ד"א שמעו דבר ה' (כט) ג משל למלך שאמר לעבדיו שמרו לי ב' כוסות הללו והיה דיאטריטא · א"ל הוי זהיר בהם עד שהוא נכנס לפלטין היה עגל אחד שרוי על פתח הפלטין נגח העבד ונשבר אחד מהם · והיה העבד עומד ומרתית לפני המלך אמר לו למה מרתית אמר שנגחני עגל ושבר אחד משני הכוסות · א"ל המלך א"כ דע והזהר בשני כך אמר הקב"ה שני כוסות מזגתם בסיני נעשה ונשמע שברתם נעשה עשיתם לפני עגל הזהרו בנשמע · הוי שמעו דבר ה' בית יעקב · ד"א שמעו דבר ה' הה"ד (ישעיה נה) שמעו ותחי נפשכם · היאך חביבים ישראל שהוא מפתה אותם · אמר להם אם יפול אדם מראש הגג כל גופו לוקה והרופא נכנס אצלו ונותן לו רטייה בראשו וכן בידיו וכן ברגליו ובכל אבריו נמצא כולו רטיות · אני איני כך אלא ד רמ"ח אברים באדם הזה והאוזן אחד מהם וכל הגוף מלוכלך בעבירות והאוזן שומעת וכל הגוף מקבל חיים שמעו ותחי נפשכם · לכך אמר שמעו דבר ה' בית יעקב · וכן אתה מוצא ביתרו שע"י שמיעה זכה לחיים ששמע ונתגייר שנאמר וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו וגו' :

פרשה כח א ומשה עלה אל האלהים · הה"ד (תהלים סח) עלית למרום שבית שבי · (א) מהו עלית

(א) נתעלית נתגששת עם המלאכים של מעלה · ד"א עלית למרום שלא שלטה בריה מלמעלן כשם ששלט משה · א"ר ברכיה ה הלוחות היו ארכן ששה טפחים · כביכול היו ביד מי שאמר והיה העולם שני טפחים ובידו של משה שני טפחים ושני טפחים היו מפרישין בין יד ליד · ד"א עלית למרום (ב) שבית שבי ו בנוהג שבעולם הנכנס למדינה (ג) נוטל דבר שאין עין בני המדינה עליו · ומשה עלה למרום ונטל את התורה שהיו הכל נושאין עיניהם עליה הוי עלית למרום שבית שבי · יכול מפני ששבה אותה נטלה חנם · ת"ל (שם) לקחת מתנות באדם בלקיחה נתנה לו · יכול יהא חייב ליתן לו דמים · ת"ל מתנות במתנה נתנה לו · באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה עשה בו הקב"ה קלסטירין של פניו של משה דומה לאברהם · אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישין הימנו לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו · אמר הקב"ה למשה לא נתנה לך תורה אלא בזכות אברהם שנאמר לקחת מתנות באדם · ואין אדם האמור כאן אלא אברהם שנאמר (יהושע יד) האדם הגדול בענקים · הוי ומשה עלה אל האלהים : ב ויקרא אליו ה' (ג) מן ההר

מסורת המדרש א תנחומא סדר ויגש סימן ח' · מדרש תהלים מזמור ח' · מדרש משלי פרשה ו' · ילקוט משלי רמז תתקל"ח · ועיין שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ד' · ובילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ב · ב עבודת כוכבים דף ב' · מכילתא כאן פרשה ה' · ספרי סדר וזאת הברכה פיסקא שמ"ג · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"א · תנחומא סדר וזאת הברכה סימן ד' · ילקוט שם רמז תתקנ"א · ג אגדת בראשית פרק ע"ג · ד עיין פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ד · דברים רבה פרשה י' · ילקוט ישעיה רמז שמ"א · ילקוט ירמיה רמז רס"ד · ה בבא בתרא דף י"ד · מנחות דף צ"ט · ירושלמי שקלים פ' ו' הלכה א' · וירושלמי תענית פ' ד' · לקמן פמ"ז · במד"ר פ"ד · תנחומא תשא סי' ל"ז וסדר עקב סי' י"א · ילקוט תשא רמז ת"ו · ו שבת פ"ח · מדרש תהלים מזמור ח' · ילקוט תהלים רמז תרמ"א ורמז תשנ"ז ·

חדושי הרש"ש

דלכן יתכן לומר שהיה באותה עלה עם פרעה על ישראל : (יא) אלו ישראל שהם ערבים בינן להקב"ה · כדאיתא בסוטה (ל"ז ב') שכ"א קבל ערבות על כל ישראל : (יג) וכן לשני ולג' ולד' · הם כנגד ארבע אומות שהושב במכילתא פ"ה שנגלה עליהם הקדוש ברוך הוא מקודם שיקבלו את התורה · עמון ומואב וישמעאל :

(א) מהו עלית כו' נתגששת עם המלאכים כו' · כי מצינו לשון עליה על נצוח כאות של יונתן ואם כה יאמרו עלו וגו' כי נתנם ה' בידינו (ש"א י"ד) : (ג) מן ההר לאמר בזכות ההר · דכיון דכתיב ומשה עלה דהכר עלה אל ההר מאי ויקרא אליו מן ההר ואשר ע"כ נדחק הראב"ע לפרש כי ויקרא אליו מוקדם

חדושי הרד"ל

(כו) כמ"ש בפרשת ויגש בב"ר · ע"ש דדרש ליה נמי על יהודה (ומה שכתוב כאן לשון בב"ר · משמע שכאן סוף הילמדנו) : (כז) שנקראו רעים שנאמר למען אחי ורעי ושיפיה תקעת לזר כפיך · אולי דרש כמ"ש בילקוט משלי אם ערבת אח"כ ותקעת לזר כפיך ע"ש : (כח) שלא הרתיק · פי' שלא הכה באגרוף ודפק על פתחיהם להניח לו לכנס ועמ"כ לקמן ר"פ ל"ג ואפשר צ"ל שלא הטריח עליהם :

(כט) משל למלך כו' ב' כוסות · (ע' דב"ר פ"ג) :

(א) נתעלית נתגששת · יש לפרש מלשון עליית דרים שנתגושש ונלאה ידו על העליונים · אבל יותר נכון דהאי נתגששת הוא דבר בפ"ע · לפרש שבית שביו · (כמו דרשא ג' דלהלן) ודרשא קמייתא דנתעלית פירושו כפשוטו לשון עליה לגדולה ע"ל ר"פ ל"ג וכן דרשא שניה דלא שלט בריה למעלן כמשה

כדר' ברכיה כמ"ש המ"כ (והוא מדברי א"א) מירושלמי דתענית (ספ"ד · וכמ"כ כתוב פ"ב וע"ס הוא שכביכול חטף משה הלוחות) · וע"ל פמ"ו : (ב) עיקר הדרשה ג"כ על ושבית שביו : (ג) נוטל דבר

פירוש מהרז"ו

עוז כמ"ש לעיל ס"ד ויתן עוז למלכו : בפרשת ויגש · פי' דפה כתוב פי' אחר על פסוק זה ר"פ נ"ג : אלו ישראל · ע' מדרש משלי ו' וילקוט שם ומדרש תהלים ח' : עריבין בינן לבין הקב"ה · פי' עריבין זה על זה להקב"ה · וע' ברים הפרשה וכאן פי' על שאמרו נעשה ונשמע שתקעו עצמן לערבות על שאחרים לא קבלוה : שלישי ורביעי · ובנמשל · ראשון הוא שעיר · שני מואב · שלישי עמון · רביעי בני קטורה · וע' מכילתא פסוק אנכי : הוי בני אם ערבת · במדרש משלי ו' באריכות וכאן חסר : לעבדיו שמרו · כל המשל בלשון יחיד גם כאן צ"ל לעבדי שמור : נגח העבד · שהעגל נגח את העבד · ובנמשל פתח הפלטין פי' שמיד אחר קבלת התורה עשו העגל : הוי שמעו דבר ה' · ובפסוק הסמי מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל וכתוב עוד שם ועמי המיר כבודו בלא יועיל היינו העגל כמ"ש וימירו את כבודם בתבנית שור תהלים ק"ו כ' : שמעו ותחי נפשכם · ע"י שמיעה לבד תחיה נפשכם עיין ילקוט ישעיה ל"ה וילקוט ירמיה ב' בשם פסיקתא האוזן הזה כקנקל לכלים והכוונה על פסיקתא פרשה כ"ז ושם חסר מאמר זה וע' ד"ר ר"פ י' ג"כ כמ"ש בילקוט · וכן הובא בערוך ערך קנקל בשם פסיקתא : האוזן שומעת וכל הגוף כו' · שהאוזן והשמיעה כולל כל הגוף וכמ"ש חז"ל סימא עינו נותן לו דמי עינו · קיטע ידו נותן לו דמי ידו · חרשו נותן לו דמי כולו וע"כ כתוב אוזן שומעת תוכחת חיים וגו' שמעו ותחי נפשכם · וע"כ הגליתו הראשונים בתורה על שהיה הכל ע"י שמיעה וראות פני הרב בדיבוק חברים ודו"ק :

פרשה כח סי' א עלית למרום · וס"ד שבית שבי לקחת מתנות באדם · וכמ"ש (סוכה ה') דעת ר"י מעולם לא עלה משה למרום ועוד משמעא דקרא בפסוק הקודם רכב אלהים רבותים וגו' ה' בם סיני בקודש שהרכב אלהים היה בסיני וה' בם וכמ"ש וירד ה' על הר סיני היינו עם הרכב שלו · ואיך אמר אחריו עלית למרום ע"כ דרש אא"ע לעלית הגוף ת"ע לעלית המעלה נתעלית · וכמ"ש ב"ר פנ"ח סי' י"ד כי עליה לר"א המודעי · ועי' פסיקתא ס"פ כ' לקמן פל"ג ס"ב : נתגששת עם המלאכים · ד"א על תיבת עלית ומ"ש למרום פי' מלאכי מרום של רכב אלהים כנ"ל כמ"ש שבת (פ"ח ב') פסיקתא שם באריכות וזהו שבית שבי שאין שבי אלא ע"י מלחמה שהתווכח משה עמהם ונצחם בטענותיו : כשם ששלט משה · דרשה ג' על עלית למרום על הקב"ה שנקרא מרום וקדוש · וכאן חסר כמ"ש במ"כ וכמ"ש לקמן פמ"ו ס"ס ג' ועי' בסוף הספרי וע' לקמן פמ"ג ס"ס א' טעם הדבר ומ"ש ב' טפחים וכו' נ"ע מנין לו : ארכן ו' טפחים · במ"ר פ"ד בס"כ וש"נ : נושאים עיניהם עליה · שהמלאכים היו רוצים שתנתן להם כמ"ש שבת שם : נטלה חנם · פי' בלא יגיעה ת"ל לקחת בלשון קנין ביגיעה גדולה מ' יום לא אכל לא שתה ולא ישן : יהא חייב ליתן דמים · שלא ישיג מהתורה אלא כפי יגיעתו על דבר ודבר ואיך ילמדנה ביגיעתו אשר היא ארוכה מארץ מדה · על זה כתוב מתנות שאחר שיגע בה בכל כחו נותנים לו התורה מתנה ודורש מדה כ"א וכאן נג' לשבי ולקיחה ולמתנה ודורש כח היפה שבכולם ועי' לקמן פל"ג ס"ב וש"נ : לפגוע במשה · בפסיקתא פ"כ ס"ג באריכות ושם ס"פ כ"ה : אין אתם מתביישין · כמ"ש ב"ר פמ"ח סי' י"ד והוא עומד עליהם · מיכאל מירתת · גבריאל מירתת וכש"כ האחרים : האדם הגדול · גז"ש ועי' ב"ר פר' י"ד ס"ו וש"נ וע' ילקוט יהושע י"ד וזהו ומשה עלה אל האלהים שנתעלה ונתגשם ונצח

מתנות כהונה

שמוצא מדת הדין מקום לתפוש אותך : והמליכם · שישאל וילמוד מגדולי הדור : לפולחה · לעובדה כהלכתה : [ה"ג משקבלה עליו נכנס בה] : הובירה · הניחה אותה ריק ובור כדאמרינן אם אוביר ולא אעביד : הרתיק · נגע ודפק ובא אליה : דיאטריטא · פי' הערוך כלי זכוכית חשוב מאד : ומרתית · עומד ברתת לפני המלך : והאוזן שומעת · דברי תורה ומוסר :

פרשה כח נתגששת · התעסקת והשתדלת : [הלוחות היו ארכן גרסינן : ה"ג בין יד ליד כו'] · ותשלום מאמר זה בירושלמי סוף פ"ב דתענית וז"ל וכיון שעשו ישראל אותו מעשה בקש הקב"ה לחטפן מידו של משה וחטפן הוא ממנו הוא שהכתוב משבחו בסוף ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול יהא שלמא על ידא דגברת על ימינא עכ"ל : שאין עין כו' · שאין בני המדינה משגיחין עליו : בלקיחה · שיהיה לו בזכות גמור כאילו לקחה בדמים [ועיין רים פרשת תרומה] : במתנה כו' · ללמד מה הוא קבלה בלא מחיר אף כאן ילמדנה בחנם כמו שדרשו חז"ל ולמדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי מה אני בחנם אף אתם בחנם : קלסתר · דמות : הוי ומשה עלה · לשון

ידי משה

שהיו לו כבר ז' מצות ב"נ ורות היה' ג"כ נקראת רות על שם זה תרי"ו מצות שקיבלה וק"ל : משל למלך שאמר לעבדיו שמרו לי ב' כוסות · וא"ת דבמשל כיון שנשבר הכוס אין לו תקנה וכאן היה להם תקנה בתשובה וי"ל מ"מ לדיק גמור עדיף כן איתא ביפ"ת : משל לרופא וכו' עד האוזן שומעת וכל הגוף מקבל חיים שמעו ותחי נפשכם · פי' שע"י שהברתם נעשה ע"י נשמע זה דתשובה יהיה לכם תקנה וק"ל : מהו עלית · פירוש שקשה למדרש קושית הגמרא שמעולם לא ירדה שכינה וכו' לז"א שפנית לשון עליה שנתעלה לנצח את המלאכים ונתעלה יותר מן המלאכים : ד"א שעלה עד מעלת הקב"ה ודיבר עמו פ' פא"פ בלתי אמצעי ועוד שגברה ידו על ידי הקב"ה ע"ד מי מושל בי צדיק וז"ש עלית פירוש שנתעלית ב"ו על גזרת הקב"ה ולזה מביא דרש דר"ב שהיה ב' טפחים ביד הקב"ה וכו' : שבית שבי יכול מפני ששבה וכו' · וא"ת וכי התורה כאנוסה אצלנו הלא התורה נאמרה כתובה למעלה באש שחורה ע"ג לבנה רק שהעתיקה משה כדי לפרש הענין פירוש יפ"ת כי האותיות הם חיות ורוחניות כמו מ"ש וז"ש אותיות פורחות וגבי ר"ח ב"ת איתא ג"כ שהיו אותיות פורחות מן הס"ת וע"י הכתיבה נתקשרו בגוף כנשמה בגוף ומטעם זה נקראת שבויה בגוף · והר"ן כתב שמטעם זה נקרא שבויה שלפי שבב"ד של מטה אזלינן בתר רוב אע"פ שהוא נגד הדין וגם ע"ד דאיתא גבי קידוש החודש אני ואתם נלך לב"ד של מטה : יכול מפני ששבה · ג"כ פירושו ע"ד שפי' הר"ן פי' הואיל ונמסרה התורה לב"ד שלמטה להכריע יכריעו בעיון מעט וז"ש חנם פירוש בלא שטרחא ת"ל ולקחת שצריך עיון רב כדרך שטורחין בעלי מקח בסחורה גדול א"כ י"ל דס"פ יכול מפני ששבה פי' שמא תאמר שהתורה שבכתב היא עיקר ת"ל

יפה תואר

כמ"ש בפ' ויגש · אין שם מדברים הנוגעים לענין זה ונראה דיש כאן חסרון דברים וצ"ל דבר אחר בני אם ערבת לרעך כמ"ש בפר' ויגש ושם מזכיר את האדם שיתרחק מן הערבות : אלו ישראל שהם ערבים בינן לבין הקב"ה · עי' בשו"ע הדברים מבוארים יותר : ומה היתה ערבותן · כלומר למה היה צריך לערבות כאלו מפחד מאד פן לא ישמרו ומשני מפני שכבדה היא התורה לשמרה וכמו שמביא במשל מהשדה לכן היה צריך לערבות שכל אחד יכריח לחבירו לשמרה ולקיימה : וכשבא אצל ישראל כו' · משמע שקבלו מדעתם והא דאמרינן בגמרא שכפה עליהם הר כגיגית ואמרינן התם מכאן מודעא רבה לאורייתא משום דאמרינן בתנחומא פר' נח דתורה שבכתב קבלו ברצון וכפיית הר כגיגית הוא רק על תורה שבע"פ : שברתם נעשה · וכן משמע לקמן פמ"ב ובד"ר פ"ג שלא אבדו רק את נעשה ומה דאיתא בפרק ר' עקיבא דרים ר' סימאי כשהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו ס"ר של מה"ש וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים · א' כנגד נעשה וא' כנגד נשמע וכשחטאו בעגל ירדו ק"כ רבוא של מלאכי חבלה ופרקום אלמא כי אבדו בעגל את שניהם נעשה ונשמע · ושמא י"ל כי לענין הכתרים אבדו את שניהם אבל לענין הדבקות הס' לא הפסידו נשמע · [ובאמת שם זכו לשני הכתרים בשביל שהקדימו נעשה לנשמע · וכיון שעברו על נעשה הלא אין זכות הקדימה בידם לכן אבדו שני הכתרים] : וכל הגוף מקבל חיים · עי' בויק"ר פי"ב מה דאיתא שם נעשו ד"ת מוליגים ללב קילורית לעינים כו' ומ"ש שם כי תיקון כל המדות והדעות יבוא לבני אדם ע"י התורה וכן יתפרש כאן כי אם ישמע אז יעלה על לבו לעשות ונחשב לו כאלו עשאה :

בתעלית נתגששת · בא לפרש ומשה עלה אל האלהים בשלשה אופנים · אופן אחד מלשון עלוי וגאתון על מלאכי מעלה דוגמת יעקב שנאה את המלאך ועיין לקמן פרשת ברכה ומצינו בפרק ד' דנדרים בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחמה ובלעוהו כו' באותה שעה בקש משה להרגן כו' וי"ל הרגו לתימה ע"ש · וכן לקמן פמ"ד במעשה העגל איתא כשעמדו עליו ה' מלאכי חבלה ודחה הא' בזכותו כו' ע"ש וז"ש ומשה עלה אל האלהים ע"י זכותו הרב נתעלה על המלאכים שנקראו אלהים · והאופן הב' כי משה עלה במעלה ובשלמות עד שהגיע אל ה' יותר מכל איש ודבר עם ה' פנים אל פנים בלי אמצעי ומביא דברי ר' ברכיה שמשה קבל את הלוחות כ"י מיד ה' ודמה אליו בזה שגם בידו היו

לאמר · בזכות ההר ואין ההר אלא אבות שנאמר (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה' · ומשה עלה אל האלהים · עלה בענן וירד בענן וזכות אבות עולה ויורדת עמו · א כה תאמר (ג) לבית יעקב · אלו הנשים · א"ל אמור להם (ג) ראשי דברים שהם יכולות לשמוע · ותגיד לבני ישראל · אלו האנשים · א"ל אמור להם דקדוקי דברים שהם יכולין לשמוע · ד"א למה לנשים תחלה (ד) שהן מזדרזות במצות · ד"א כדי שיהו (ה) מנהיגות את בניהן לתורה · א"ר תחליפא דקיסרין אמר הקב"ה כשבראתי את העולם לא צויתי אלא לאדם הראשון ואחר כך נצטוית חוה ועברה וקלקלה את העולם עכשיו אם איני קורא לנשים תחלה הן מבטלות את התורה לכך נאמר כה תאמר לבית יעקב · ור' יוחנן אמר כה תאמר לבית יעקב אלו סנהדרין שנאמר (ישעיה ב) בית יעקב לכו ונלכה באור ה' · (ד) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · (ו) בטכסים של מלכים נהג הקב"ה עם ישראל שנאמר (שיר ד) אתי מלבנון כלה · למה כך בזכות שאמרו נעשה ונשמע: ב וישב משה את דברי העם אל ה' · (ה) אותה שעה בקש הקב"ה ליתן להם את התורה ולדבר עמהם והיה משה עומד אמר הקב"ה מה אעשה מפני משה · א"ר לוי משל למלך שבקש לעשות (ז) אופימשטאטא חוץ מדעתו של אפרכוס אמר לו עשה דבר פלוני אמר לו כבר נעשית · שוב א"ל לך קרא לפלוני סינקליטקוס ויבא עמך · עד שהוא הולך עשה המלך מה שביקש · כך ביקש הקב"ה ליתן י' דברות היה משה עומד מצדו אמר הקב"ה (ח) אני גולה להם את הרקיע ואומר אנכי ה' אלהיך הם אומרים מי אמר הקב"ה או משה אלא ירד משה ואח"כ אני אומר אנכי ה' אלהיך · (ו) כך אמר הקב"ה למשה (ז) לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם א"ל כבר הקדשתים שנאמר כי אתה העדותה בנו לאמר וגו' · א"ל לך רד ועלית אתה ואהרן עמך · עד שמשה יורד נגלה הקב"ה · שנאמר וירד משה אל העם · מיד וידבר אלהים: ד את (ט) כל הדברים האלה לאמר · שהוא עושה את הכל בבת אחת · ממית ומחיה בבת אחת · מכה ורופא בבת אחת · אשה על המשבר יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בבית האסורין אחד במזרח ואחד במערב ואחד בצפון וא' בדרום שומע כולן בבת אחת · (י) וכה"א (ישעיה מה) יוצר אור ובורא חשך · עפר כמו כן נהפך לאדם (יא) חזר נהפך לעפר · (א) שנא' (עמוס ה) והופך לבקר צלמות מהו לבקר כתחלתו · בתחלתו מהו אומר (שמות ז) (יב) ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם · חזר ונהפך הדם למים · (יג) בשר חי נהפך למת חזר המת ונהפך לחי · המטה נהפך לנחש חזר הנחש ונהפך למטה · (ט) (יד) הים נהפך ליבשה חזרה היבשה ונהפכה לים

מסורת המדרש א פדר"א פרק מ"א · מכילתא כאן פרשה ב' · תנחומא סוף סדר מצורע · ילקוט כאן רמז רע"ו · ב תנחומא כאן סימן י"ב כל הענין:

חדושי הרד"ל

שאין עין כו' שבית שני · כלומר דבר כזה יכול ליטול בגנבה שלא ירגישו בו אבל דבר שעין הכל בו לא יכול ליטול כ"א בעל כרחם דכך שנינו: (ג) ראשי דברים · כמה שהן יכולות לשמוע כצ"ל ועיין במכילתא: (ד) שהן מזדרזות במצוה · בכל דוכתא אמרינן נשים עצלניות הן (ואם היה אפשר לפרש האי מלות כלשון מלוה שהם האמור בירושלמי ומדכשות שהוא נדקה יהיה אפשר לומר כדאמרינן בכתובות (ס"ז:) דשכיחא בביתא ומקרבא הנייתה · אבל אין זה ענין המאמר דכאן) · ואפשר זריזות לקבל עליהן עול מצות קאמר · אבל עצלניות הן בקיומן במקום שיש טורח בעשייתן (ובאמת נשי דור המדבר כשרות היו כמ"ש במ"ר פכ"א שגדרו מה שפרצו האנשים ועיין ויק"ר רפ"ב ואמרו בזכות נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ממצרים): (ה) מנהיגות את בניהן לתורה · שדרכת הבנים לחנכן בקטנותם בתורה תלויה בנשים וכמ"ש ואל תטוש תורת אמך · ואפשר פירוש מנהיגות כמשמעו שמוליכות בניהן לבית הספר כמ"ש נשי במאי זכיין באקרויי בנייהו לבי כנישתא ואמרו שלשה קדושין לא ילמד רווק סופרים משום אימתא דינוקי: (ו) בטכסים של מלכים כו' שנאמר אתי מלבנון כו' · נראה עיקר המאמר חסר כאן והיה כתוב לפניהם בפסיקתא או במ"א לכן השמיטוהו הסופרים כאן: (ז) אופימסטאטא · עי' מ"כ ואפשר הן ב' מלות מורכבות אופי מאייעסטאטער אופי הוא קול ודבור ומאייעסטאט הוא ממשלת מלכות · והכוונה העברת קול מלכות והוא מכוון יפה לענין הנמשל דהכא שרצה מלכו של עולם להשמיע קול הדר מלכותו בעצמו יתברך לבניו: (ח) אני גולה להם את הרקיע · פי' גולל כמ"ש ונגלו כספר השמים (ישעיה לד): (ט) את כל הדברים האלה לאמר · כולם כדבור אחד שהוא עושה כו' כצ"ל וכן הוא במכילתא וע"ז מביא כל הני שנעשים הפכים ברצונו כאחת ומסיים בשני דבורים כאחת: (י) וכה"א יוצר אור ובורא חשך · עושה שלום ובורא את הכל כצ"ל והוא מביא ראיה ממטבע ברכת יוצר אור · וכיו"ב בבמ"ר פי"א (רמ"ה ג'): (יא) חזר נהפך לעפר שנאמר ואל עפר תשוב · החשך נהפך לאור חזר האור ונהפך לחשך שנאמר והופך לבקר צלמות יום ללילה החשיך מהו לבקר כתחלתו (ר"ל שהופך כברא תחלה ונהפך לאור ע' ב"ר פ"ג ולקמן פ"כ): (יב) ויהפכו כל המים כו' כצ"ל · והא דויהפכו הוא הפיכה אחרת ממים ודם ובתנחומא הגירסא ואומר ויהפכו: (יג) בשר חי נהפך למת כו' כצ"ל וכן הוא בתנחומא והוא במשה שהיתה ידו מצורעת כשלג שהוא כבשר המת כמ"ש אל נא תהי כמת: (יד) הים נהפך ליבשה · כד"א (תהלים ס"ו) הפך ים ליבשה:

וכן

חדושי הרש"ש

מוקדם שקרא לו ועלה אליו וע' ברמב"ן: (ג) לבית יעקב אלו הנשים · כמו שר' יוסי היה קורא לאשתו ביתו (שבת קי"ח ב'): (ד) וידבר אלהים גו' · מביא פסוק זה כאן מפני סיום המאמר בזכות שאמרו נעשה ונשמע וכאן כתיב כל אשר דבר ה' נעשה: (ה) אותה שעה בקש כו' · רוצה לומר בעת שהיה משה בהר ביום הו' או ביום הז' לר"י כדאית ליה ולרבנן כדאית להו בשבת (פ"ו ב'): (ו) לכך אמר הקב"ה למשה כו' כן נראה דצ"ל: (ז) לך אל העם וקדשתם כו' · נראה דטעות סופר הוא וצ"ל רד העד בעם וגו' א"ל כבר הגבלתים: (ח) שנאמר והופך לבקר צלמות · יתכן דלפי הדרש דהכא מפרש דצלמות הוא תואר לאדם שנברא בצלם ועומד למות וכן הוא אומר אך בצלם יתהלך איש (תהלים ל"ט): (ט) הים נהפך ליבשה כו' · היינו בתחלת הבריאה כמו דכתיב יקוו המים גו' ותראה היבשה · ונהפכה לים היינו בדור אנוש ובדור המבול עיין לעיל בב"ר פ"ה סימן ו' ובס"פ כ"ג:

כיד

מתנות כהונה

לשון גדולה ומעלה כדלעיל: בזכות ההר · דאם לא כן מהו מן ההר שלא עדיין לא כתיב וירד ה' על הר סיני: עלה בענן · דאל"כ איך עלה אל האלהים וק"ל: וזכות אבות כו' · דייק מדכתיב גבי העלייה ומשה עלה כו' · ויקרא אליו מן ההר · אלו האבות וכן גבי הירידה כתיב וירד משה מן ההר: ראשי דברים · בלא דקדוקים ועמוקים אלא דברים כפשטן: שהם יכולין כו' · שהרי הם יכולין לקבלו ודרים ותגיד אלא יו"ד מלשון גידין כמו שפירש"י בחומש ולפיכך לנשים תחלה שלעולם לומדים לאדם הקל תחלה ואח"כ החמור: כדי שיהו מנהיגות כו' · שהנשים מצויות בבית ומשגיחין תמיד על בניהם: וקלקלה · שהורע בעיניה שלא לזה אותה תחלה: אלו סנהדרין · וסיפא דקרא ותגיד וגו' מדבר בשאר העם והוא מלשון אגודה ודברים רכים: בטכסים כו' · מנהג מלכים נהג בהם בכבוד וחשיבות שנאמר אתי מלבנון אתי בדומה לי כביכול ודייק מדכתיב לאמר כזה שאומר לחבירו השיבני אם תקבל דברי: בזכות שאמרו כו' · מסיפיה דקרא קדייק תשורי מראש אמנה שהאמינו בהקב"ה ואמרו נעשה ונשמע: מה אעשה · מפני משה: שיהיו סבורים · שמשה אמר כן וכדלקמן: אופימשטאטא · לפי הענין הוא נימוס וסדר תורה: חוץ מדעתו כו' · שלא בצירוף היועץ רק הוא לבדו: עשה דבר פלוני · כדי להשיאו לדבר אחר אמר כן שילך לו משם: סינקליטקוס · פירש הערוך אחד מיועצי המלך: אני גולה · אם אני מגלה: שהוא עושה את הכל ·

דייק

פירוש מהרז"ו

כצ"ל: ב ההר אלו אבות · לעיל פט"ו ס"ד ופ"כ ומ"ש עלה בענן כמ"ש בסוף משפטים ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר על ידי הענן וכן מ"ש וירד משה מן ההר אל העם ירד ג"כ בענן שהיה בו · ואין צורך להרס דברי המדרש כי כבר כתבנו זה כמה פעמים שדרך המדרש שתחלה מביא מאמר ממקום אחד בזה הלשון ואח"כ מביא המאמר ממקום אחר בלשון אחר · וע' פסיקתא רבתי פ"כ באריכות: לבית יעקב אלו הנשים · מכילתא כאן וכמ"ש חז"ל ביתו זו אשתו · וע' פדר"א פרק מ"א ואל הנשים כה תאמר אמירה רכה · ולאנשים ותגד קשים כגידים שבת פ"ז: שהן מזדרזות במצות · על שאין שכלם חזק כל כך קרובים לקבל באמונה ועושות בלא חקירה: לא צויתי אלא לאדה"ר · כמ"ש ויצו ה' אלהים על האדם לאמר ואדם אמר לחוה: שנאמר בית יעקב · ובפסוק הקודם והלכו וגו' ואמרו לכו ונלכה אל בית וגו' כי מציון תצא תורה וגו' בית יעקב וגו' הם היושבים בציון בבהמ"ק: בטכסים של מלכים עד נעשה ונשמע · המדרש הזה אין לו ביאור ומקומו בסימן ד' · ומ"ש אתי מלבנון כלה וס"ד תשורי מראש אמנה על שהאמינו ואמרו נעשה ונשמע וע' בזוהר ריש שמות על פסוק זה אתי מלבנון תבואי תשורי וגו' על נעשה ונשמע וע' עוד לעיל פ' כ"ג ס"ה ופ"כ · וע' מכילתא פסוק אנכי ומי שיעיין בכל המקומות הנ"ל יתכן להוציא ביאור המאמר: ג וישב משה · הכוונה על פסוק ויגד משה שהוא סמוך לפסוק לך אל העם וגו' שדורש בסמוך: אותה שעה ביקש · בהכרח הכוונה על פסוק כ"א ויאמר ה' אל משה רד העד וכמו שיתבאר בסמוך: אופימשטאטא · לא מצאתי פי' בערוך ובמ"ע ואופי פי' מנהג וחוק · ומשמעותא איני יודע מהו: עשה דבר פלוני · אולי יבין שרצונו שילך מכאן ומאחר שלא הבין שלא אותו שליחות אחרת שילך מכאן ובהדיא לא רצה לומר לו שילך מכאן שלא להפיל פניו: הקב"ה או משה · כמ"ש פדר"א פרק מ"א שלא יהא אומרים משה היה מדבר עמנו מתוך הענן: לך אל העם וקדשתם · צ"ע דכאן עומד המדרש בפסוק רד העד בעם פן יהרסו וגו' כי אתה העידות וגו' לך רד ועלית וגו' ולמה הביא פסוק לך אל העם וקדשתם · והענין שהוקשה להמדרש מ"ש רד העד בעם ולא פירש מה יעיד כי מ"ש פן יהרסו וגו' ונפל וגו' הוא העונש וגם הכהנים וגו' יתקדשו מאי גם שלא זכר כאן קדוש אצל העם · וגם מ"ש הגבל את ההר וקדשתו · שלא נזכר בדברי הש"י ע"כ דורש שמ"ש לך רד העד בעם · כולל שני אזהרות · הקידוש · וההגבלה · הקידוש מ"ש לעיל פסוק י' לך אל העם וקדשתם והיו נכונים והוא הפרישה מן האשה · כמפורש במכילתא פסוק זה הובא ברש"י בחומש · וההגבלה כמ"ש פסוק י"ב והגבלת את העם סביב לאמר וגו' כל הנוגע בהר מות יומת · ועל הקידוש אין מיתה רק על ההגבלה א"כ מ"ש כאן רד העד בעם היינו מ"ש לך אל העם וקדשתם ע"פ מדה ט' ול"א אזהרה בלא מיתה ומ"ש פן יהרסו אל ה' ונפל ממנו הוא עונש מיתה על ההגבלה · הרי שכתוב כאן הקידוש כצ"ל ועל זה אמר וגם הכהנים יתקדשו וגו' וכן ההגבלה בעונש על הכהנים וזהו פן יפרוץ בהם ועל זה השיב משה לא יוכל וגו' הגבל את ההר על ההגבלה וקדשתו על קידוש העם כצ"ל והמדרש נפח רוח חיים ורוח בינה במ"ש כבר הקדשתים שנאמר כי אתה העדות וגו' והיינו מ"ש וקדשתו שפי' שכבר קידש את העם וכמ"ש בפסוק י"ד וירד משה וגו' ויקדש את וגו' היו נכונים אל תגשו וגו': ד את כל הדברים · היה די שיאמר וידבר אלהים לאמר אנכי וגו' תיבות אלו מיותר · ע"כ דורש שמ"ש את כל הדברים האלה הוא מאמר בפני עצמו אא"ע לכאן ת"ע על כל מה שמדבר ועושה הכל ביחד ודברים הפכים ג"כ ביחד ועיקר הראיה מפסוק שמביא יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה · איך אמר על זה כל אלה ע"כ הכוונה על כל הבריאה וההשגחה שעושה ומזה למד במדרש מ"ש עושה את הכל בבת אחת עד מ"ש וכן דבור זכור הוא ממ"ש כאן את כל הדברים · ומ"ש אחד במזרח וכו' מרומז בפסוק שקודם פסוק יוצר אור · למען ידעו ממזרח שמש ועד מערבה וגו' יוצר וגו' שגם זה נכלל במ"ש את כל אלה ועד כאן דיבר מדברים שבעים

יפה תואר

היו שני טפחים · ואותן שלישי הוא שעלה והצליח בידו ליטול הדבר מה שהיו הכל נושאים עיניהם עליו: שהן מזדרזות במצות · ומה דאמרינן בירושלמי פסחים גבי בדיקת חמץ מתוך שעצלניות הן בודקות כל שהוא י"ל דדוקא התם שהסכה דעתן דאין חמץ כ"כ בבית ובוטחות בבדיקה כל שהיא וסומכות עליה מתוך עצלותן אבל היכא דאיכא וודאי מצוה מזדרזות טפי מאנשים ומה דאיתא בתענית גבי אבא חלקיה דקדמו השכנים לעמוד מגד אשתו וכן בפרק מציאת האשה גבי מר עוקבא דהוה מקליין כרעיה כו' ואיתא שם הטעם משום דהנשים שכיחות בבית וממהרות לתת לעני יותר מן האנשים ולא אמר הטעם מפני שמזדרזות במצות · י"ל כי לגבי צדיקים כאבא חלקיה ומר עוקבא בוודאי נשיהם לא היו מזדרזות במצות יותר מהם · וכאן מיירי מהאנשים דרך כלל: ואח"כ נצטוית חוה · נראה דס"ל כהכוות מדרש שהזכרתי לעיל בב"ר סוף פי"ו דדריש מויצו ה' על האדם לאמר לאבריו והיינו חוה שהיא אחת מצלעותיו: שנאמר בית יעקב לכו ונלכה · ומיירי בסנהדרין דכתיב את"ז כי נטשת עמך בית יעקב ומוכיחם למה נטשו את שארית ישראל ועזבו אותם כי מלאו מקדם: לא כטכסים של מלכים נהג ה' הכ"ד וישב משה וגו' כצ"ל · וה"פ כי לאמר משמע בכ"מ לאמר לאחרים והכא הלא בשביל שאמרו נעשה ונשמע דבר הקב"ה בעצמו עמהם וזה הוא הכוונה של לאמור · ויען דיקשה הלא אין זה טכסים של מלכים לדבר בעצמם אל העם אבל המלין ביניהם לכן מביא כי הקב"ה לא נהג עמהם כטכסים של מלכים וכאשר מדרים בחזית על הכתוב אתי מלבנון כי טכסים של מלכים כי אחשורוש אכה ששה חדשים עד אשר ישלמו ימי המירוק · והקב"ה קרב אל עמו ישראל מטיט ולבנים מיד · והכל בא להם בזכות שאמרו נעשה ונשמע: אותה שעה · פי' כשהשיב משה את דברי העם אל ה' וזה שבקשו שידבר ה' עמהם כדאיתא בחזית על פסוק ישקני ורצה ה' להעתר להם מיד: ומה שתפס כאן לדרוש וישב משה בתר דרשת וידבר אלהים את כל הדברים האלה שלא כסדר הכתובים שע"י שאמר שזה פי' בזכות שאמר נעשה ונשמע בא להודיענו כי זו היתה תשוקתם ולכן נתנה להם ומאותה שעה רצה ה' להעתר להם · לולי שמשה הי' עומד שם: מה אעשה מפני משה · פליאה הוא האם תרע עיני משה לראות כי ידבר הקב"ה עמהם פנים בפנים · ולמה לו התחבולה הזו · ויותר יקשה כאשר אמר הקדוש ב"ה אני גולה את הרקיע ואומר אנכי ה' אלהיך הם אומרים מי אמר הקב"ה או משה · אם יראו את ד' מדבר מתוך האש איך יספקו עוד אולי משה הוא המדבר · וגם כללא הוא בידינו כי הנביא לא יספק בענין נבואתו · ולכן ישראל במתן תורה נתאמת להם הנבואה בעלותם למדרגת הנבואה שלא יפול עליה שום ספק · וכבר כתב הרב ז"ל כי אמונתנו בתורתנו הוא מצד מראה מעמד הר סיני ולא מצד האותות והמופתים אשר עשה משה ואיך יספקו אז אולי משה הוא המדבר · ולזה נראה כי המאמר הזה לא יובן כפשוטו · וכוונתו כן הוא · כי הקב"ה חפץ להעלותם במדרגת הנבואה היותר גבוהה לקבל את הנבואה פנים בפנים בלי אמצעי וכענין נבואת מרע"ה · וזה הוא הכוונה אני גולה להם את הרקיע · כלומר אקרע מעל עיניהם את המסך המבדיל ויקבלו שפע הנבואה ממקורה · אמנם אם משה היה עדנה למעלה אז עלה הספק בלבם אחרי כי הם ידעו בנפשם שאינם מוכנים לזה · ואמרו פן משה המוכן לזה באמצעיתו תחול הנבואה גם עליהם אף כי לא היו מוכנים לזה · ויהיה משה אז כצנור המביא שפע הנבואה על ישראל אבל הקב"ה אשר חפץ שיקבלו שפע הנבואה בלי ממוצע וידעו גם המה מזה · לכן הוריד את משה למטה והוא עם כל ישראל יחד יכינו נפשם ויהיו מוכנים לקבל שפע הנבואה מאת ה': שומע כולן בבת אחת · כדכתיב שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו שר"ל ששומע כולן כאחד כדלעיל פכ"א: עפר כמו כן כו' · כל זה אין לו המשך למה שלפניו · ונראה דצ"ל לפני זה וכה"א עושה כימה וכסיל כי גם זה הוא משני ההפכים כדאיתא בפ' הרואה אלמלא חמתה של כסיל לא מתקיים עלמא מפני צנה של כימה כי לפעמים מביאם יחד · וכדי לפרש סיפא דקרא והופך לבקר צלמות מביא עפר כמו כן וכדמפרש ואזיל: בתחלתו מהו אומר · נראה דחסורי מחסרא וכצ"ל וכן בדם מצרים בתחלתו מהו אומר וכו': בשר חי נהפך למת במרים

דכתיב

לים · וכה"א (עמוס ה) הקורא למי הים וגו' · (יד) [א] וכן דבור זכור את יום השבת לקדשו ואומר (במדבר כח) וביום השבת שני כבשי' בני שנה' דבור (ויקרא יח) ערות אשת אחיך לא תגלה (דברים כה) כי ישבו אחים יחדו · וכלן אמרן בבת אחת הוי וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: ה בא וראה שאין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם · מלך ב"ו אינו יכול (טו) להיות עושה מלחמה ולהיות סופר ומלמד תינוקות · והקב"ה איננו כן אתמול בים כעושה מלחמה שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה ואומר (איוב כו) בכחו רגע הים · והיום במתן תורה ירד ללמד תורה לבניו · וכה"א (שם לו) הן אל ישגיב בכחו (טז) מי כמוהו מורה · הוי וידבר אלהים את כל הדברים האלה: ו ד"א וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · א"ר יצחק [ב] מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהר סיני · שכן משה אומר להם לישראל (דברים כט) כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר איננו פה עמנו היום · עמנו עומד היום אין כתיב כאן אלא עמנו היום אלו הנשמות העתידות להבראות שאין בהם ממש שלא נאמרה בהם עמידה · שאע"פ שלא היו באותה שעה כל אחד ואחד קבל את שלו · וכה"א (מלאכי א) משא דבר ה' אל ישראל (י) ביד מלאכי · בימי מלאכי לא נאמר אלא ביד מלאכי שכבר היתה הנבואה בידו מהר סיני ועד אותה שעה לא נתנה לו רשות להתנבאות · וכן ישעיה אמר (ישעיה מח) מעת היותה שם אני · אמר ישעיה מיום שנתנה תורה בסיני שם הייתי וקבלתי את הנבואה הזאת · אלא (שם) ועתה אלהים שלחני ורוחו · עד עכשיו לא ניתן לו רשות להתנבאות · ולא כל הנביאים בלבד קבלו מסיני נבואתן · אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור כל אחד ואחד קבל את שלו מסיני · (יא) (יז) וכה"א (דברים ה) את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם · קול גדול ולא יסף · (יח) ר' יוחנן אמר [ג] קול א' (יב) נחלק לז' קולות והם נחלקים לע' לשון · (יג) רשב"ל אמר שממנו נתנבאו כל הנביאים שעמדו · רבנן אמרי (יט) שלא היה לו בת קול · א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מהו (תהלים כט) קול ה' בכח אפשר לומר כן · והלא מלאך אחד אין כל בריה יכולים לעמוד בקולו (יד) שנאמר (דניאל י) וגויתו כתרשיש וקול דבריו כקול המון · והקב"ה שכתוב בו (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא צריך לדבר בכח · אלא קול ה' בכח בכח כל הקולות · ועל דעתיה דרבי יוחנן (כ) הדא קרא מסייע ליה · שנאמר (תהלים סח) ה' יתן אומר המבשרות צבא רב:

פרשה כט א אנכי ה' אלהיך · הה"ד (דברים ד) השמע עם קול אלהים · [ד] המינין שאלו את ר' שמלאי

א"ל אלוהות הרבה יש בעולם אמר להם למה אמרו לו (א) שהרי

מסורת המדרש א עיין ראש השנה דף כ"ז · שבועות דף כ' · ירושלמי נדרים פרק ג' הלכה ב' · ובירושלמי שבועות פרק ג' הלכה ס' · מכילתא כאן פרשה ז' · ספרי פרשה תצא פיסקא רל"ג · ילקוט תהלים רמז תשפ"ג · ב תנחומא כאן סי' י"א כל הענין · ג שבת פ"ח · לעיל פ"ה · מדרש תהלים מזמור נ"ב · ילקוט תהלים רמז תשנ"ס · ורמז תתמ"ג · ד ירושלמי ברכות פרק ט' · ב"ר פ"ח וש"נ ·

חדושי הרש"ש

(י) ביד מלאכי בימי מלאכי ל"כ · בתנחומא הגי' על מלאכי ל"כ כו' : (יח) וכה"א את הדברים וגו' אל כל קהלכם · ומשה אמר זאת גם לאותן שנולדו לאחר מ"ת שהרי זה היה בסוף מ' שנה ומוכח מזה שאפי' הנשמות כו' כדלעיל : (יב) נחלק לז' קולות · ע' ברכות (ו' ב') לתורה שנתנה בה' קולות שנאמר כו' · וי"ל דר"י דכאן ס"ל כקושיא דהתם והכתיב וכל העם רואים את הקולות · אך לפ"ז יהיה שמונה דהכתיב שם ג"כ ואת קול השופר · וראיתי בילקוט תהלים רמז תש"ט שחשב ג"כ ויענו כל העם קול אחד · וקולות (אף שהוא ל"ר) ע"כ לא חשיב להו אלא לחד · וא"כ יהיה מכוון ז' קולות · וכן במזמור דהבו לה' יש ז' קולות ע"ש בגמרא (כ"ט א') · ומה שאמר והם נחלקים לע' לשון נדרש מולא יסף דר"ל דאין מה להוסיף כי כל הלשונות נשמעו אז : (יג) רשב"ל אמר כו' רבנן אמרי כו' · נראה דצ"ל נחלף כי בסוף הסדר דרש רשב"ל שלא היה לו בת קול : (יד) שנאמר וגויתו כתרשיש · דהיינו שלים עולם כדלעיל בבראשית רבה פרשה ס"ח ועי' מ"ש שם אות ר' · ולזה היים שפיר והקדוש נכון הוא כו' שלא את השמים כו' :

חדושי הרד"ל

(יד) וכן דבור זכור כו' וביום השבת כו' · בירושלמי פ"ג דנדרים הל' ב' ועי"ש דחשיב כמה דבורים כיוצא בו : (טו) להיות עושה מלחמה ולהיות סופר · כדאמרינן ספ"ק דע"א (ט"ז:) אי ספרא לא סייפא כו' : (טז) מי כמוהו מורה · יורה דעה לעמו וכן תמיד לגמולי מחלב כדאיתא רפ"ק דעבודת כוכבים (ג':) : (יז) וכה"א את הדברים גו' ולא יסף · הראיה מדברי רשב"ל דאמר שממנו נתנבאו כל הנביאים ולא יסף עוד לחדש נביא דבר : (יח) רי"א קול אחד נחלק כו' · לעיל פ"ה ע"ש : (יט) שלא היה לו ב"ק · ע"ל סוף פרשה כ"ט : (כ) הדא קרא מסייע ליה שנאמר ה' יתן אומר וגו' · ע' (שבת פ"ח) :

(א) שהרי כתיב השמע עם קול אלהים · נראה דצ"ל שהרי כתיב מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים

פירוש מהרז"ו

כל אחד במקומו וטבעו וצרכו · ואח"כ מדבר מהדברים עצמם שהופכו כמ"ש וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ואח"כ ואל עפר תשוב · ועל זה הביא פסוק של עמוס ה' ח' עושה כימה וכסיל והופך לבקר צלמות ויום לילה החשיך הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ וכל אלה דברים הפכים · כי הבריאה היתה כסיל וכימה כמ"ש איוב ט' ט' ע"ש עושה כסיל וכימה ובדור המבול הפך כמ"ש עמוס שם ההופכים ללענה משפט וע"כ עושה כימה וכסיל הקורא למי הים וגו' כמ"ש ב"ר פר' כ"ה ס"ב שמדבר בדור המבול כן מ"ש יום ולילה החשיך כמ"ש ב"ר ר"פ כ"ח בדור המבול והפך לילה · ודייק מ"ש והופך לבקר צלמות שהבקר הוא הפך הערב ולא של צלמות ע"כ דורש בקר שם השאלה על התחלת דבר כמו הבקר התחלת היום ופי' שהמות מהפך הכל לתחלתו כמ"ש הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר וכדומה · ואח"כ מפרש בהיפך והופך לבקר צלמות מה שהיה צלמות הפכם לתחלתו היאור שנעשה צלמות שנהפך לדם ומתה בו הדגה נהפך לתחלתו למים · בשר חי יד משה נהפך לבשר מת לצרעת ואח"כ נהפך לבשר חי : וכן הוא אומר הקורא למי הים · וישפכם על פני הארץ בפסוק הנ"ל שעשה מן היבשה ים כתחלת העולם שהיה הוא צלמות שהרגו כמ"ש לעיל פר' ט"ו סי' כ"ב בהדיא וש"ל הפכו לתחלתו ולזה כוון במ"ש הים נהפך ליבשה שבתחלה היה כל העולם מים ויש שנקוו המים ליס אחד ונעשה כל הארץ יבשה כמ"ש בהדיא לעיל פכ"ג ס"ד ע"ש · ומ"ש שם הים הזה היה יבשה פי' שכל העולם היה תחלה מים ויס ונהפך ליבשה · ובדור אנוש נהפך היבשה למים ויס כמ"ש ב"ר סוף פכ"ג ויס סוף נהפך ליבשה ואח"כ מיבשה ליס · ועד כאן דרש מ"ש עושה כל אלה כל"ל ועתה חוזר לענינו למ"ש את כל הדברים ע"כ אומר וכן וזהו מ"ש וכן דבור זכור וגו' ג"כ דבר והפכו שזוה לשמור השבת וצוה לחללו בקרבנות · וכן צוה שלא לגלות ערות אשת אחיו וצוה ליבם את אשת אחיו כמ"ש בפסוקים של כי ישבו אחים יחדו עד יבמה יבא עליה ויבמה עיין מכילתא יתרו פסוק זכור ועי' ירושלמי נדרים פ"ג הלכה ב' ושם מביא עוד פסוקים כאלו שהם הפכים : ה בא וראה · כמו ד"א וידבר אלהים וגו' וכמ"ש בסוף הסימן הוי וידבר אלהים : בכחו רגע הים · שהיה צריך כ"י להראות כח וגבורה למלחמה · ודורש גז"ש שזהו מ"ש ישגיב בכחו בים · ומי כמוהו מורה בתורה וכמ"ש במכילתא אנכי ה' אלהיך לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה נגלה בסיני כזקן מלא רחמים וכו' ע"ש : ו א"ר יצחק · פר"א פ' מ"א עי' כל הענין בתנחומא כאן סי' י"א וכ"ה בויק"ר פ"ו ס"ו · וכן הוא בשבת (דף קמ"ו) שפסוק זה כי את אשר ישנו וגו' הוא על מעמד הר סיני ופסוק זה הוא בסדר אתם נצבים שהיה בסוף מ' שנה · אך הענין בזה שכתוב אתם נצבים וגו' לעברך בברית ה' וגו' היום למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים · משמע שהיום מתחיל ועד עתה לא היה כן שהרי כבר התחיל מעת מתן תורה אנכי ה' אלהיך · ע"כ בהכרח לדרוש אח"א לכאן מ"ע לסיני שאז נעשו לעם ואז עברו בברית ה' כמ"ש סוף משפטים הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם ובאלתו היינו תוכחות של בחוקותי כמ"ש בהדיא במכילתא בחדש השלישי פר' ג' שזהו מ"ש בסוף משפטים ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם שאמר להם כל סדר בהר ובחוקותי עד אחר התוכחות שעל זה כתוב בסוף תוכחות של תבא מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ואז אמר להם אתם נצבים וגו' ועי' מ"ש ויק"ר פ"ו שם בא"א · ועי' עוד בד"ר פ"ד ס"ג מש"ש בראיות לדרך שכתבתי כאן : אשר ישנו פה וגו' · והלא כל ישראל היו במקום אחד במדבר · ובהכרח שהכוונה על הדורות העתידין להבראות שכולם היו שם · ולפי זה היה כתוב אשר איננו עומד היום היה משמעו שישנו ממש בעולם אלא שאינו עומד פה אלא עמנו כמ"א אך אחר שכתוב ואת אשר איננו פה עמנו היום אבל ישנו במקום אחר אך בלא עמידה אלא בעולם הנשמות : בימי מלאכי · ר"ע שאח"כ לא היו יודעים מי אמר הנבואה · אך בתנחומא הגי' על מלאכי לא נאמר אלא ביד מלאכי שכבר היתה הנבואה בידו וכו' פירוש ברשותו כמ"ש וכל טוב אדוניו בידו · ויקח את כל ארצו מידו · וממלאכי אנו לומדים בנין אב על כל הנביאים : מעת היותה שם אני · מעת מתן תורה כמ"ש בריש דקרא לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני שהפסוק מדבר במ"ת כמ"ש בהדיא קה"ר פסוק מה שהיה הוא שיהיה וכן הוא במכילתא פסוק בחדש השלישי ובפסוק אנכי ע"ש : ולא יסף · כתרגומו ולא פסק ופי' שכל מה שהתנבאו הנביאים ודרשו החכמים הכל מכח אותו הקול כדעת ר"ל : נחלק לז' קולות · וזהו ולא יסף שלא כלה אלא הלך בכל העולם לכל הלשונות · כמ"ש לעיל פ"ה בס"ט · וע' עוד לעיל פע"ו סי' כ"ח והם הז' קולות הכתובים בתהלים כ"ט : שלא היה לו בת קול · ע' לקמן ס"פ כ"ט (ושם הוא דעת ר"ל וצ"ע) · וכמ"ש ולא יסף עוד לדעתם שלא הוסיף · והתרגום פירש כאן ולא יסף שלא פסק ועל ולא יסף עוד לדעתם פי' שלא הוסיף וצ"ע : וקול דבריו בקול המון · וכתוב שם ולא נשאר בי כח והודי נהפך למשחית : בכח כל הקולות · יתכן שנ"ל בכח של כל הכחות וכמ"ש לעיל פ"ה ס"ט בכח של כל אחד ואחד וכ"ה ברים פר' הסמוכה וברים פל"ד : המבשרות צבא רב · עיין מדרש תהלים נ"ב נצא רב בלשון מרובה הדבור יוצא ונחלקה לשבעים קולות לשבעים לשון :

מתנות כהונה

דייק מדכתיב כל הדברים : דבור זכור · (בכ"י אמר זכור בי וצ"ל) ואומר כו' כי כו' אלא עמנו כו' · משמע אף מי שאינו כלל למראה עין בין בענין בעמידה בין בענין אחר אעפ"כ הוא עמנו היום · ופי' הכתוב אשר ישנו למראה עין עמנו הוא עומד וגו' ואת אשר איננו פה למראית עין מ"מ עמנו הוא פה : לשבעה קולות · לא אמר מתחלה לשבעים קולות ויש לו סוד למביני דעת : לא היה בת קול · לאותו קול של הר סיני וזהו ולא יסף [כדלקמן בסוף הסדר] : אומר המבשרות צבא רב · באמירה אחת ובקול אחד מבשר ומדבר לצבא ועמים רבים לכל אחד ואחד בלשונו :

קול

פרשה כט סי' א שאלו את רבי שמלאי · ירושלמי ברכות רים פרק הרואה בראשית רבה פרשה ח' סימן ט' · ד"ר פ"ב סי' י"ג · שם איתא ששאלו אותו שאלות הרבה

ידי משה

ת"ל לקחת שצריך עיון בתורה שבע"פ כדרך לקיחה בטורח ובדמים : וכן דבור זכור וכו' · עיין פי' מ"כ ויצא מן הספוקא וכ"ש פי' שדיבור של זכור את יום השבת לקדשו שאסר בעשיית מלאכה והדר התיר וציוה להקריב שני כבשים בשבת וק"ל : ולא יסף · כל הנהו תלתא במלת ולא יסף קמפלגי ר"י דרש ולא יסף כמו לא יוסף פירוש לפי שנחלק לע' לשון וא"א להוסיף עוד על ע' לשון כי אין בעולם יותר מע' ל' ורשב"ל אומר שממנו נתנבאו כל הנביאים לפ"ז יהיה פירושו לא יסף לא יוסף עוד קול אחר לנביאים אלא מזה הקול יתנבאו ע"ד דאי' בירושלמי שכל הנביאים קבלו נבואתם מהר סיני ורבנן אמרי שלא הי' לו בת קול פי' קול סברה כי כשהאדם מוציא קול נדמה לו שאחד צועק כנגדו והוא כמו שני קולות וזה היה כדי שלא יאמרו ח"ו שיש ב' רשויות ולפ"ז יהיה פי' ולא יסף ולא יוסף קול סברה אלא קול אחד היה : בכח כל הקולות · פי' בכח שאר קולות של בני אדם ולא בכח של הקב"ה וכדלקמן שאמרו בכח של כל אחד ואחד :

יפה תואר

דכתיב אל נא תהי כמת חוז ונספך למי כשנתרפאה : וכן דבור זכור את יום השבת · ע' בזה ברא"ם ובתשובת מהר"ם אלשקאר סי' ק"ב בשם הגאון רב שרירא ורבינו האי · ומדברי רז"ל בפרק שבועות שתים פ"ג נראה כי הכ"מ הוא לדינא שנוסג בזה מה שנאמר בזה · וכן אנחנו צריכים לבקש ולמצוא ל"מ לענין דינא וכמו גבי שעטנז וגדילים של גבי ציצית מדמי כלאים · וכן מחלליה מות יומת וביום השבת · מלמד לנו כי גם הכהנים אשר חילול שבת סותר להם בעבודה · מ"מ נוהג מחלליה מות יומת גם גבי כהנים וכעין מה דאמרינן במנחות כהנים איצטריך ליה סד"א סואיל ואשתרי מליקה לגבייהו אשתרי נמי נבלה וטרפה · וכה"ג אשכחן במכילתא פ' ויקהל בפסוק וביום השביעי שלא יהיו ישראל אומרים הואיל ומותרים שם בעשיית מלאכה בביהמ"ק יהיו מותרים ג"כ בגבולים ת"ל וביום השביעי יהיה לכם קדש · וכן ערות אשת אחיך וגו' ויבמה יבוא עליה י"ל אליבא דהלכה שאול דאמר כל הפוגע ביבמתו לשם נוי לשם ממון כפוגע בערוה · ולכן אפקינהו רחמנא בדבור אחד ללמד לנו כי לפעמים גם ביבמה יבוא עליה יש הלאו של ערות אשת אחיך · ובירושלמי פ"ג דנדרים מייתי נמי

ולא תשוב נחלה לבני ישראל ממטה למטה אחר וכל בת יורשת נחלה תהיה · וטעם הדברים האלה הוא ללמד לנו כי לא נמצאת תורת דברים כדברי ד' · ובילקוט הדברים ביחס מראה שם · וביארנו בדבור אחד נאמרו אשר בא האחד לסתור קצת או חלק מזה כדבר השני אבל שניהם הם דבר אחד : אינו יכול להיות עשה מלחמה · כי לבעל מלחמה צריך להיות לב אמיץ ולא ידע רחום ואח"כ הסופר ומלמד תינוקות הוא הספק כי לא הקפדן מלמד ולכן ה"א שימלאו ב' מדות הספוכות האלה באיש אחד : ואת אשר איננו פה עמנו היום · ויתפרש שכתוב לפי סדרם ואת אשר איננו פה וישנו עמנו היום והיינו הנשמות שנמצאות אז ובבחינת שנופים נאמר עליהם ואת אשר איננו · ובבחינת הנשמות נאמר וישנו עמנו הוא ס"מ שך בכת סדרם · ומ"ש העתידות להבראות פי' להברא לכן גופים : ביד מלאכי · והטעם שרמז הכתוב כל זה דוקא בנבואת מלאכי ולא בשאר הנביאים משום דמלאכי היה האחרון בנביאים לכן רמז שכתוב בו כי כל אלה הנבואות עד כה מסיני היו להם : לא ניתן רשות להתנבאות · פי' שנכספו מלכם עד שבא זמן הנבואה ואז חלה עליהם ויגבאו : קול גדול ולא יסף · ומפרש שלא הוסיף הקב"ה נבואה עוד לנביאים רק מה שחלק להם אז בסיני : לז' קולות · יען דכל דבר הולך ממדרגה למדרגה והקב"ה שיודע קול הסורה בכל הארץ לכל שבעים עמים לכן נחלק בראשונה קול האחד לז' קולות ואח"כ מז' לשבעים כי כן הוא המדרגות : שלא היתה לו בת קול כדרך קול האדם שעם הקול נשמע כך קול קטן כעגדו · ובא להראות לנו כי ה' הוא האחדות הפשוטה וגם הסבה אשר מפיו יצא פשוט הוא באחדותו ואין בו כפל ומשנה : צריך לדבר בכח · כלומר ראוי לדבר כי במקומות רבים במדרש יבואו צריך במקום ראוי : בכח כל הקולות · פי' לכל אחד לפי כחו ולפי הקול הראוי אליו וכדלעיל פ"ה כל אחד לפי כחו הזקנים לפי כחן הבחורים לפי כחן כו' :

הה"ד השמע עם קול אלהים · משום דק"ל למה נאמר כאן אשר הוצאתיך מארץ מצרים הלא זה כבר נאמרת להם כדכתיב ויאמינו בה' ובמשה עבדו · וגם אמרו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה לכן

כתיב השמע עם קול אלהים · אמר להם שמא כתוב מדברים אלא מדבר · אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דחית בקנה רצוץ לנו מה אתה משיב · חזר ר' לוי ופירשה אמר להם השמע עם קול אלהים · כיצד אילו היה כתוב קול ה' בכחו לא היה העולם יכול לעמוד · אלא קול ה' בכח · (ב) א בכח של כל אחד ואחד · הבחורים (ג) לפי כחן והזקנים לפי כחן והקטנים לפי כחן · אמר הקב"ה לישראל לא בשביל ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה יש בשמים אלא תהיו יודעים שאני הוא ה' אלהיך · שנא' (שם ה) אנכי ה' אלהיך: ב ד"א אנכי ה' אלהיך (ד) הה"ד (שם) פנים בפנים דבר ה' עמכם · ב אמר ר' אבדימי דמן חיפה (ה) כ"ב אלף ירדו עם הקב"ה לסיני שנאמר (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן · (ו) הנאים והמשובחים · יכול (ז) אע"פ שהיו רבים דחוקים היו ת"ל שנאן שאנן והשקט · אדני בם אין כתיב ביו"ד אלא באל"ף דל"ת (ח) אדונו של כל העולם בהם · ג [ד"א ה' בם אמר ר' לוי שהיה טבלא של שם המפורש כתוב על לבם] ד"א ה' בם · רבנן אמרין שמו של אלהים היה מעורב עם כל אחד ואחד מיכאל וגבריאל · אמר הקב"ה לישראל לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה בשמים · דעו שאני הוא ה' אחד שנא' אנכי ה' אלהיך: ג א"ר טוביה ב"ר יצחק אנכי ה' אלהיך שעל מנת כן הוצאתיך מארץ מצרים שתקבל אלהותי עליך · ד"א אנכי ה' אלהיך משל לבת מלכים שנשבית ביד הלסטים ובא המלך והצילה לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה · אמרה לו מה אתה נותן לי אמר לה אם אין ליך עלי אלא שפדיתיך מיד הלסטים די: ד ד"א אנכי ה' אלהיך · ר' אחא בר' חנינא פתח בו (שם נ) שמעה עמי ואדברה · (ט) ד (כמ"ש בעשרת הדברות עד) א"ר שמעון בן יוחאי אמר להם הקב"ה לישראל (א) ה אלוה אני על כל באי עולם · אבל לא יחדתי שמי אלא עליכם · איני נקרא אלהי עובדי כוכבים ומזלות אלא אלהי ישראל · א"ר לוי (י) ו שני דברים שאלו ישראל מלפני הקב"ה שיראו כבודו וישמעו קולו והיו רואין את כבודו ושומעין את קולו · שנאמר (דברים ה) ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו · וכתיב (שם) ואת קולו שמענו מתוך האש · (יא) ולא היה בהם כח לעמוד שכיון שבאו לסיני ונגלה להם פרחה נשמתם על שדבר עמהם שנאמר (שיר ה) נפשי יצאה בדברו · אבל התורה בקשה עליהם רחמים מלפני הקב"ה · יש מלך משיא בתו והורג אנשי ביתו · כל העולם כולו שמחים ובניך מתים · מיד חזרה נשמתן שנאמר (תהלים יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש · א"ר לוי (יב) וכי לא היה גלוי לפני המקום שאם הוא מראה כבודו לישראל ומשמיען קולו שאינן יכולין לעמוד · אלא צפה הקב"ה שהן עתידין לעשות עבודת כוכבים שלא יהו אומרין אלו הראנו את כבודו ואת גדלו והשמיענו את קולו לא היינו עושים עבודת כוכבים · (יג) לכך נאמר שמעה עמי ואדברה: ה ד"א אנכי ה' אלהיך א"ר אבהו משל למלך ב"ו מולך ויש לו אב או אח · אמר הקב"ה אני איני כן אני ראשון שאין לי אב (יד) ואני אחרון שאין לי אח ומבלעדי אין אלהים שאין לי בן · ד"א אנכי ה' אלהיך הה"ד (ישעיה מג) אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי וגו' אנכי הגדתי למצרים שברחתם כדי שישמעו וירדפו אחריכם ויטבעו בים · שנאמר (שמות יד) ויגד למלך מצרים כי ברח העם · והושעתי אתכם · שנאמר (שם) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל · והשמעתי לעובדי כוכבים שנאמר (שם טו) שמעו עמים

מסורת המדרש א לעיל פרשה ה' · תנחומא סדר שמות סימן כ"ה · מכילתא כאן פרשה ט' · פסיקתא רבתי פיסקא כ"א · פסיקתא דרב כהנא סוף פיסקא י"ב · ילקוט כאן רמז רפ"ו · ב במדבר רבה פרשה ב' · שהש"ר פרשה ו' · תנחומא סדר וישלח סימן ב' וסדר לו סימן י"ב · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ב · ילקוט תהלים רמז תשצ"ו · ילקוט כאן רמז רפ"ו · כל הענין · ג עיין מדרש תהלים מזמור י"ז · ועיין מ"ש ע"ז בהערות ותקונים אות קס"א · ד עיין פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ב · ומ"ש בהערות ותקונים אות קס"ד · ה מכילתא משפטים פרשה כ' · ו לקמן פמ"א · שהש"ר פ"א פסוק ב' וש"נ ·

חדושי הרד"ל

חיים מדבר (דברים ה') דלשון אלהים חיים היה משמעו לכאורה לשון רבים (ע' רא"ב"ע שם) ובירושלמי פרק הרואה ובב"ר פ"ח וכ"מ שכתוב מאמר זה לא נזכר כלל רק שאלה דהכא : (ב) בכחו של כאו"א · לעיל פ"ה ולקמן פל"ד : (ג) לפי כחן · עי' מ"כ · ולפי מ"ש דמייתי קרא דקול אלהים חיים · י"ל דר' לוי מתרץ דלשון ריבוי שמשתמע מאלהים חיים · היינו לפי ערך החיים כאו"א לפי ערך כח הנהגתו שלא תצא נפשו בדברו עמו יותר מכפי כח הנהגתו · לכן נקרא אלהים חיים של כל אחד ואחד לפי כחו (וזהו שמסיים כמוכו בו' ויחי) : (ד) הה"ד פנים בפנים דבר ה' עמכם · אסר כאן הדרשה על מקרא זה והיא כתובה בארוכה בפסיקתא ע"ש : (ה) כ"ב אלף כו' · פסיקתא שם ותנחומא סדר לו סי' י"ב : (ו) הנאים כו' · עיין מ"כ · וכ"ה בפירוש בפסיקתא שם ובילקוט : (ז) אע"פ שהיו רבים · יכול דחוקים היו ת"ל שנאן כו' כצ"ל : (ח) אדונו של כה"ע בהם · מפרש בפסיקתא וילקוט ובוה"ע תז' י"ז · טבלא יש על לבו של כאו"א ושמו של הקב"ה משותף בהם (ומלשון המ"כ שפי' טבלא דף נראה שהיה כתוב לפניו כאן ג"כ זה) והענין על לבו על חיותו כתוב שמו של הקב"ה שממנו מחיה לכלם וכמ"ש לקמן פרשה ל"ב ועי' מ"ש בס"ד בביאורי לפר"א ספ"ו ופמ"ב בזה : (ט) כמ"ש בעשרת הדברות · ר"ל בפסיקתא של עשרת הדברות ע"ש וקצת בילקוט · גם קצת נמצא בריש מדרש רות ע"ש : (י) שני דברים שאלו כו' · כמ"ש הראיני את מראיך השמיעיני את קולך ודרשו בשה"ש הראיני את מראיך וכל העם רואים את הקולות השמיעיני את קולך זה קול שלפני הדברות ע"ש : (יא) ולא היה בהם כח לעמוד כו' · כל המאמר לקמן פמ"א ובשה"ש פ"ה פי"ג ע"ש : (יב) וכי לא היה גלוי כו' · שה"ר פ"א פ"ז : (יג) לכך נאמר שמעה עמי ואדברה · ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי · ור"ל התרה בהן תחלה ונגלה עליהם בכבוד בדבור אנכי (וכתיב לפנן (תהלים פ"א) שמע עמי ואעידה בך וגו' לא יהיה בך אל זר וגו' אנכי ה' המעלך מארץ מצרים : (יד) ואני אחרון · שאין לי בן ומבלעדי אין אלהים שאין לי אח כנ"ל וכ"כ ביד"מ · ובלשון המקרא (קהלת ד) גם בן ואח אין לו

חדושי הרש"ש

(א) אלוה אני על כל ב"ע אבל כו' אלא עליכם · הוא פי' דאלהים אלהיך אנכי דבסוף הפסוק : אסר

מתנות כהונה

פרשה כט קול אלהים · שהיה לו לכתוב קול אל · [ועיין מזה בב"ר פ"ח] : בקנה רצוץ · כלומר בדחייה בעלמא · ולאחר צאת המינים משם א"ל כן · [וה"ג בהדיא בספר עבודת הקודש בחלק היחוד פרק י"ב] : בכח של כל אחד ואחד · ולכן אמר קול אלהים כלומר קולות הרבה ואלו היה כתוב קול אל היה פירושו קול חזק אחד וכן פירש בעל עבודת הקודש : [ה"ג עשרים ושנים אלף ירדו כו' · ועיין בילקוט תהלים כי כן הוא] : הנאין והמשובחין · לשון שאנן קדרים הסי"ן לשמוש : ביו"ד · שם של ארבע : טבלא · דף : שעל מנת כן · שיפיה דקרא קדייק אשר הוצאתיך וגו' : [כמו שכתוב בעשרת הדברות ועיין בילקוט : ה"ג פרחה נשמתן על שדבר וכו'

פירוש מהרז"ו

פסוקי תורה כאלו וזה אחד מהם · וכאן לא הביא אלא מה שצריך לענינו · כי אלהים הוא לשון רבים כמ"ש ב"ר פ"א ס"ז · שהיל"ל אל או אלוה : אלא מדבר · וכן קולות אין כ"כ אלא קול · עי' סוף פ' הקודמת : ב כ"ב אלף · מלאכים וזהו רבותים אלפי שני רבות ושני אלפים ורבוא הוא י' אלפים · וע' ב"ר פע"ה ס"י ובמ"ר פ"ב ס"ג ומדרשים חלוקים הם וע' פסיקתא פכ"א ס"ז ח' ע' באריכות כמה דעות בזה וקצתו מראה בילקוט תהלים ס"ח : שנאן הנאים והמשובחים · שאם פי' מלשון שאנן ושלוה היל"ל שאנן · ע"כ דרשו נוטריקון נאים משובחים ופי' המובחרים שבהם מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו : אע"פ שהיו רבים · נ"ל לפי שהיו רבים דחוקים היו · ולשון הפסיקתא שם אר"א כל מקום שאתה מוצא אוכלוסים אתה מוצא דחוק ברם הכא שאנן מרווחים בסיפוך אותיות שאנן · וע' כל הענין ילקוט כאן והוא מהפסיקתא : אין כתיב ביו"ד · פי' בי' ה' ו' : מעורב עם כל אחד · וזהו גם כתוך שמותם שם אל : שראיתם פנים הרבה · בפסיקתא שם ביתר ביאור וז"ל כשירד הקב"ה לסיני ירדו עמו מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו והיו ישראל מסתכלין בכל אחד ואחד ואומרים זהו זהו א"ל הקב"ה מה אתם מסתכלים באלו אין לכם הניה מהם אלא אתם בני ואני אביכם · עוד שם בס"ו פנים בפנים דבר ה' עמכם אר"ל בדמות הרבה נראה להם לזה עומד לזה יושב וכו' בים בחור בסיני זקן וכו' עד אנא הוא דימא אנא הוא דסיני ולזה כוון כאן : ג שעל מנת כן · דורש מ"ש אשר הוצאתיך וכי סימן היו צריכין שלא יטעו והלא ידעו כבר ע"כ דורש שאינו להודעה וסימן אלא שיקיימו התנאי וכמ"ש מפורש בריש וארא וגאלתי אתכם וגו' ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים ומאחר שקיימתי הגאולה קבלו אלהותי : מה אתה נותן לי · לא היתה מכרת כבודו וגדלו וכל הטוב שמוכן לה כמ"ש ריש פי"ר אלא ביקשה מתנה לשעה שתרגיש תועלת נשואתה לו וע"כ השיב לה מה שתרגיש הטובה כך אמר הש"י אל העם הפשוט שאינם מכירים גדלו וטובתו אך כל המבינים בעם עליהם נאמר ואני קרבת אלהים לי טוב וכדומה : ד שמעה עמי ואדברה · וס"ד אלהים אלהיך אנכי : כמו שכתוב בעשרת הדברות · שיש מדרש שנתחבר ביחוד על עשרת הדברות ופסוק שמעה עמי הוא שם לפתיחה · ומדרש זה אינו בידינו · אך הוא בריש מדרש רות ובילקוט כאן ובילקוט תהלים נ' באריכות : לא יחדתי שמי · וזה אלהים לכל אלהיך ביחוד : א"ר לוי · לקמן פ' מ"א בסי' ג' · ומכילתא יתרו פסוק הנני בא אליך בעב וגו' ושם בהיפך תחלה ביקש על השמיעה ואח"כ על הראיה בראיות שזהו מ"ש וישב משה ויגד משה ב"פ וכאן סידור כמ"ש בפסוק הן הראנו ואח"כ ואת קולו שמענו : נפשי יצאה בדברו · כולל השמיעה והראיה · ומרומז בפסוק הנ"ל ע"פ מדה פ' וי"ז היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ופי' כי ידבר וגו' ומת ואח"כ חי דאל"כ היל"ל ולא ימות : שמעה עמי · הנני ממלא משאלותיכם בשמיעה ובראיה כמפורש בתורה : ה ומבלעדי אין · שאין לי אח כנ"ל : אנכי הגדתי והושעתי · וס"ד ואין בכם זר ואתם עדי נאם ה' ואני אל · ולא פי' מה הגיד ולמי ואיך שייכות הענינים זה לזה ע"כ דורש ע"פ מדה ז' וי"ז · והכי פירש מה הגיד ולמי וכן כולם : והשמעתי לעובדי כוכבים · וע"כ וישמע יתרו ששמע קריעת ים סוף ובא · כמ"ש במכילתא ריש יתרו ולעיל

יפה תואר

בא לתרץ כי אמר להם כזה כדי שלא יטעו במה ששמעו קולות הרבה שיש ח"ו רשויות הרבה בשמים ולכן אמר אשר הוצאתיך ואין עוד זולתו · ופי' כמו שהמוציאים ממצרים הוא אחד כן ה' המדבר להם עתה אף כי קולות רבות ישמעו אחד הוא ואין שני לו · ובמכילתא איתא אנכי ה' אלהיך למה נאמר לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה ועל הר סיני כזקן מלא רחמים שלא יהא פתחון פה לומר כמה רשויות הן אלא אנכי ה' אלהיך ומובא ברש"י בחומש והכוונה אחת היא ודלא כהרא"ם ע"ש בדבריו · ולכן מביא כאן שאלת הכופרים והתשובה להם : השמע עם קול אלהים · עיקר הקושיא הוא מן' הקולות שנשמע אז במעמד הר סיני · ומזה טעו לפרש גם אלהים רבים ודחה את שאלתם ממה דלא כתיב מדברים מוכח כי אחד הוא · והתלמידים לא התפייסו בזה ולכן השיב להם כי קול אחד היה שמתפרד לקולות רבים כפי כחות השומעים : בשביל ששמעתם קולות הרבה · ואע"ג דכל אחד לא שמע רק קול אחד לפי כחו · ואם כן פן יספר שאחד לרעהו את הקול אשר הוא שמע וידעו כי קולות הרבה היו · אדרבה מזה ידעו כי קול אל אחד הוא אשר ירעם נפלאות בקולו · אבל חס פן ימצאו עילה לאמר כי כל אחד ישמיע לאיש המוכן לשמוע קולו · והאחד משמיע לבחורים והשני לזקנים · ולהסיר החשש הזה אף שהוא חשש רחוק אמר אנכי לבד ה' אלהיך וע"ע בזה במכילתא : כ"ב אלף רבוא כנ"ל והמגיהים בשגגה מחקו מלת רבוא וכתבו תחתיה מלאכי השרת · ומה דאיתא בפסיקתא רבתי אר"א דמן חיפה שירד הקב"ה בכ"ב אלף כתות של מלאכי השרת או בכ"ב אלף מרכבות אין זה חולק על המדרש דידן דאפשר דכל כת וכל מרכבה היתה של רבוא ומפרשי רכב אלהים רבותים אלפי שנאן · כי רבותים אלפי כתות או מרכבות היו וזה כ"ב אלף כתות או מרכבות וכל מרכבה או כתה היתה של רבוא · אבל המדרש הזה חולק על המדרש במ"ר פ"ב דאיתא שם כ"ב רבבות של מלאכים · כי אם תפרש כ"ב רבבות מלאכים פשוטים דשוו להו כ"ב אלף מלאכים בצרי להו טובא מכ"ב אלף רבוא ואם תפרש כ"ב רבבות רבוא של מלאכים שוו להו טובא · ונראה כי במ"ר דרשי רכ"ב בנוטריקון כ"ב רבוא · וטעם המספר של כ"ב אלף רבוא איתא בפסיקתא רבתי הטעם א"ר ברכיה הכהן כמחנה לויה שצפה הקב"ה שהם עומדים במומיהם לכך ירד בכ"ב אלף כמחנה לויה · משום שלוי אחד היה חשוב כרבוא של מלאכי השרת לפי שעמדו בשבועתן ואולי יש לחבר מספר הכ"ב עם מספר האותיות בא"ב · והכוונה כי בקבלת התורה השיגו כל תעלומות חכמה הכלולות בכ"ב אותיות א"ב ועל צד ההפלגה אמרו כ"ב אלף רבוא או כ"ב רבוא ודוק בזה : הנאים והמשובחים · פי' המלאכים היותר קרובים לעלה הראשונה כי יש בהם מדרגות רבות : יכול אע"פ שהיו רבים דחוקים היו · פי' אל תאמר כיון שיש בהם מספר אשר זה ממקרי בעלי הגשם · שהם נתפסים גם במקום אשר זה הוא ממקרי הגשם ודחוקים היו · לכן אומר שהם בעלי הרוחניים ואין תופסים מקום · ומה שיפול עליהם המספר זה הוא רק לפי ערך מדרגותם או מצד הבדל השכלתם : אדונו של כל העולם בהם · פי' כי מלאכי השרת אינם נמשכים בחיוב מהעלה הראשונה וכמו שהאור נמשך בחיוב מן השמש · אבל הכל תלויים ברצונו ובחפצו כאדון המפקד על משרתיו : אבל יחדתי שמי כו' · ולכן אמר אנכי ה' אלהיך וגו' ולא אמר אנכי ה' אשר הוצאתיך · להראות את חבתו אליהם כי יחד שמו עליהם : שני דברים שאלו וכו' · וזה הפירוש של ויגד משה את דברי העם אל ה' שרצו לשמוע מפיו ואמרו רצוננו לראות את מלכנו כדאיתא בחזית בפ' ישקני · ופי' של ראיית כבודו אינה ראיה חושית אבל פי' ראיה שכלית שישיגו אמתת מציאותו והשתלשלות המציאות והנהגתו ממנו כמושג לנביאי האמת · ולא היה בהם כח לעמוד בהשגה הזאת להיותם בלתי מוכנים אליה וזו היא פריחת נשמתן כי ההשגה סיתרה לאדם יותר ממה שבחקו ממיתתו ע"ד בן עזאי הציץ ומת : וחזרת נשמתן הוא מה שהוטן מה' עליהם כח והכנה להשגה הזאת עם היותם לא עלולים לזה מצד עצמם : אלא צפה הקב"ה וכו' · פי' הדברים כי בלעדי זאת חשבו ישראל שהי' ממוצע ביניהם · ולכן בחרו בעבודת כוכבים כטעותם כי המזלות המה הממוצעים בין בני אדם להבורא לכן הראה להם ה' את כבודו ואת גדלו למען ידעו כי אין ממוצע ביניהם · ואין צורך לו לממוצע : אר"א משל למלך כו' ·

הכוונה

ידי משה

אלו היה כתוב קול ה' · לשון יחיד היה משמע בכחו של הקב"ה מה שא"א לעמוד בה לכן אמר קול אלהים שהוא לשון רבים להורות שהיו הרבה קולות לכל א' לפי כחו וק"ל : יכול אע"פ שהיו רבים דחוקים היו · פי' אע"פ שיש להקב"ה מלאכים רבים לאין מספר ולקח רק אותן כ"ב אלף שנאן והמשובחין ופן תאמר שלא לקח הקב"ה יותר מפני שהיה להם דוחק לעמוד בהר סיני א"כ נ"ל לפי שפליגי בגמרא בפי' שנאן חד מ"ד ס"ל שמרכבה של הקב"ה הוא י"ח אלף ויליף מכח אל תקרי שנאן אלא שאינן פי' שחסר ב' אלפים מן רבותים וא"כ למ"ד זה קשה שהיה לתורה לומר בקיצור שמונה עשר אלף אלא שיש ה"א ללמוד שחיסר הקב"ה שני אלפים מכח שהיה המקום דחוק לעמוד אבל למ"ד שהיה רכב של הקב"ה כ"ב אלף לא יהיה ה"א ללמוד כך לז"א המדרש יכול אע"פ שהם רבים פי' למ"ד שהם חסרים ב' אלפים ע"כ יהיה לך ה"א מפני שהם דחוקים אלא אע"פ שהם רבים פי' למ"ד שהמרכבה הוא כ"ב אלפים מ"מ ה"א לומר שהיו דחוקים על שלא לקח מלאכים בלתי המרכבה ודו"ק היטב : וכן שמעתי בשם גאון אחד : ב"ל שנ"ל אני ראשון שאין לי אב ואני אחרון שאין לי בן ומבלעדי וגו'

שאין

ירגזון • ואין בכם זר (יד) שנאמר (שם יח) וישלח משה את חותנו מיד בחדש השלישי • ואתם עדי נאם ה' ואני אל • אנכי ה' אלהיך: ז משל למלך ב"ו שנכנס למדינה מכבדין אותה ומרביצין אותה ומעטרים אותה ומפרישין (טו) קיטאות וכלים נאים ומדליקין נרות • אמר הקב"ה אני איני כן אלא נכנסתי בעולמי פרשתי קיטאות שנא' (ישעיה מ) הנוטה כדוק שמים • הדלקתי נרות שנאמר (בראשית א) ויאמר אלהים יהי מאורות • רבצתי מים שנאמר (שם) יקוו המים • (טז) עטרתי כל מה שעשיתי • שנא' (שם ב) ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ז אנכי ה' אלהיך • מלך ב"ו בונה פלטין שמא יכול להזיז אותו ממקומו אני איני כך שנאמר (ישעיה מו) אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט • (יז) אני עשיתי שנאמר (בראשית ד) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו • ואני אשא ויקח אלהים את האדם • ד"א אני עשיתי (יח) כי נחמתי כי עשיתים • (יט) ואני אשא לנח • שנא' (שם) ויסגור ה' בעדו • (כ) ואני אסבול שנאמר (שם יא) וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל • ואמלט לאברהם • שנאמר (שם טו) ויאמר ה' אליו אני ה' (ב) אשר הוצאתיך מאור כשדים • ד"א אני עשיתי לישראל שנאמר (דברים לב) הוא עשך ויכוננך • ואני אשא שנאמר (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים • אני אסבול בעגל • ואמלט שנאמר (במדבר יד) ויאמר ה' סלחתי כדברך: ח ד"א (כא) [א] מלך בו"ד (ג) יוצא לאמירה יוצא יחידי • נלחם יוצאין עמו רבי רבבות • והקב"ה אינו כן אלא כשיוצא למלחמה יוצא לעצמו שנא' ה' איש מלחמה • וכשהוא יוצא לתת תורה בסיני יצאו עמו (ד) (כב) [ב] רבי רבבות שנא' (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: ט ד"א אנכי ה' אלהיך • הה"ד (עמוס ג) אריה שאג מי לא יירא וזהו דכתיב (ירמיה י) מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה • [ג] אמרו הנביאים לירמיהו מה ראית לומר מלך הגוים • כל הנביאים קורין אותו מלך ישראל • ואתה קורא אותו מלך הגוים • אמר להן שמעתי ממנו (שם א) נביא לגוים נתתיך • ואני אמרתי מלך הגוים • לומר אם על בניו ועל בני ביתו לא חס על אחרים הוא חס • שנא' (תהלים סח) (כג) נורא אלהים ממקדשיך • מי לא ייראך מלך הגוים מי לא יתיירא ממך • משל לדגיסטוס שמלא כיסו זהובים והיה עומד וצווח מי שהוא מבקש יבא וישאל • והיו הכל שומעים ובורחים לומר כשיבא ליפרע ממי שלוה מי יוכל לעמוד • כך כביכול ירד הקב"ה לסיני (כד) ליתן הדברות (ה) [ד] שלא יהיה העולם מתמוטט שנאמר (שם) ארץ רעשה אף שמים נטפו • וכן הרים נזלו מפני ה' • וכן עמודי שמים ירופפו וישראל מרתיתין שנאמר ויחרד כל העם • וההר מרתת שנאמר ויחרד כל ההר מאד • כל אלו למה אלא מפני שדבר דברות של חיים • והנביא צווח (עמוס ג) אריה שאג מי לא יירא • א"ר ירמיה ומה אם בשעה שהוא נותן חיים לעולם ארץ רעשה • כשיבא לפרוע מן הרשעים שעברו על דברי תורה עאכ"ו שנאמר לפני זעמו (כה) מי יעמוד ומי מכלכל את יום בואו • כשהוא רצוי אין בריה יכולה לעמוד בכחו • כשהוא קם בחרון אפו מי יעמוד לפניו • הוי (ירמיה י) מי לא יראך מלך הגוים • ד"א אריה שאג הה"ד (הושע יא) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג • א"ר סימון משל למלך שנכנס בפלטין שלו שמעה מטרונה שלו ונתנה מקום והיתה מרתתת • אם המטרונה מתייראת מה יעשו השפחות והעבדים • כך כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל שמעו קולות ומתו שנאמר (שיר ה) נפשי יצאה בדברו • אם ישראל כך עובדי כוכבים עאכ"ו • ד"א אריה שאג • אמרי רבנן בשם ר' הושעיא (כו) [ה] שאל בלצא את רבי עקיבא אמר לו מהיכן הרעש נעשה אמר לו בשעה שהקדוש ב"ה מסתכל בבתי עבודת כוכבים ובעובדיה

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י"א • פסיקתא רבתי פיסקא כ"א • מדרש תהלים מזמור ח' • ב לעיל סימן ב' וש"נ • ג מדרש תהלים מזמור נ"ג • ד בראשית רבה פרשה ס"ו וש"נ • ה עיין ברכות דף נ"ט • ירושלמי ברכות פרק ט' • מדרש תהלים מזמור י"ח וסוף מזמור ק"ד • ילקוט סדר ואתחנן רמז תתכ"ו • ילקוט שמואל ב' רמז קנ"ח •

חדושי הרש"ש

(ב) אשר הוצאתיך מאור כשדים • משמע שמפרש אור כשדים כמו בקעת שנער שהיו שם בוני המגדל כי אור הוא בקעה כמו שפירש"י בסוף פרשת נח בשם מנחם: (ג) יוצא לאמירה • בכאן נוכל לפרש אמירה כמשמעה שיוצא לאמר ולצוות דבר מה לעמו • ועי"ד שמצינו בדוד ויקם דויד המלך וגו' שמעוני אחי ועמי וגו' (ד"ה א' כ"ח) וביהושפט עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה גו' האמינו גו' והצליחו (שם ב' כ'): (ד) רבי רבבות • שנאמר כו' רבותים גו' • משמע שמפרש רבותים רבו רבבות • ולעיל בריש הפרשה לא דרשו רק על שני רבואות • ולעיל פרשה ט"ו דרש ואור החמה יהיה שבעתים מ"ט חלקי אור עיין מה שכתבתי שם: (ה) שלא יהיה העולם מתמוטט נאמר ארץ כו' • כן נראה

חדושי הרד"ל

(ולגירסת הספר יקשה קושית המדרש בקהלת שם אם אח אין לו בן מנין לו): (יד) זה שנאמר וישלח משה • ע' מ"כ • בילקוט בשם התנחומא אמר הקב"ה בני היו משועבדים בטיט ולבנים ויתרו היה יושב בתוך ביתו בשלוה והשקט ובא לראות בשמחת תורה עם בני • לפיכך וישלח משה את חותנו ואח"כ בחודש השלישי הה"ד לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר • וע' ר"פ י"ט: (טו) קיטאות • עמ"כ ועיקר השם הונח על מיני יריעות משי שבאות מארץ חינא שהיתה נקראת בלשון רומי קטאיי וכן בל' רוסיא: (טז) עטרתי כל מה שעשיתי שנא' ויכולו ע' מ"כ וז"ש בתנחומא פרשה בראשית (מלשון שאלתות דר"א גאון) כליל בתי כדר"א ויכלו (וברים שאלתות דר"א שלנו הגי' שלול בתי ולפי שהמאמר דהכא גי' התנחומא נכונה): (יז) אני עשיתי • שנאמר (בראשית ה') בדמות אלהים עשה ואני אשא ויקח וגו' האדם ויניחהו בגן עדן (וזהו אשא שנשאו והוליכו למקום מנוחה) • ואני אסבול ויעש ה"א לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם (וזהו סבלנות הבושה ממערומיהם שהביאו הם עצמם עליהם בחטאם עשה להם הקב"ה לבושים לכסותם) • ואמלט וישלחהו ה"א מגן עדן לעבוד את האדמה וגו' ויגרש וגו' (וכמ"ש בב"ר שם שזה היה מקלטו לרוח מזרחית לכפר עליו) ד"א אני עשיתי כי נחמתי כו' כנ"ל: (יח) כי נחמתי כי עשיתים • ואני עושה דין בהם: (יט) ואני אשא לנח ויסגר בעדו • נשאו ה' מתוך ההפכה למקום התיבה ונשא עונו כמ"ש אף נח לא היה ראוי אלא שמצא חן: (כ) אני אסבול שנאמר וירד כו' • ולא עשה בהן דין גמור כבדור המבול שחטא היה קשה מעלהם כדאיתא בב"ר שם פרשה ל"ח: (כא) מלך ב"ו יוצא לאמירה • ע' מ"כ • ועיקר הפירוש אסכה בלשון רומי (ואולי יש להסמיך ענין לפרש האמרת היום מדרש זה) וגם אותו שהביא הערוך מהילמדנו בילמדנו בראשית נראה פירושו כן ולא כהערוך שחברו עם ענין בייתי • ובשו"ט מז' י"ח הגיר' למומס • והוא מקום שתוק ולינננות • ובפסיקתא דעשרת הדברות הגי' לפיום • וע' במ"כ פי"א (רמ"ס ד'): (כב) רבי רבבות שנאמר רכב אלהים רבותים כו' • בפסיקתא הגיר' מילי מילייארדין עד מקום שהטרפיזטום יכול לחשוב (כנ"ל שם ובילקוט תורה הנוסחא מתוקנת קלח) ופירוש מילי הוא אלף אלפים בלשון רומי ומילייארדון הוא אלף אלפים פעמים ככה • וז"ש עד מקום שהטרפיזטום כלומר השלחני שרגיל לחשוב חשבונות גדולות אין לו מקום לחשוב: (כג) נורא אלהים ממקדשיך • כמו שדרשו ממה שנעשית במקודשיך: (כד) ליתן הדברות שלא יהיה העולם מתמוטט • לגירסת בספרים היה ראוי להוסיף כאן מקרא דהכי תכתי עמודיה דמיניה דרשי' בשבת ובמדרשות שע"י אנכי נתבסס העולם שלא ימוט • ולגרוס אח"כ והיתה הארץ רותתת שנאמר ארץ רעשה • אך כמדומה שעיקר הגיר' צ"ל הדברות של חיים והיה העולם מתמוטט ומס' שכל חלקי העולם ארץ ושמים והרים רתתו כו': (כה) מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו וכתיב (מלאכי ג') ומי מכלכל את יום בואו כנ"ל: (כו) שאל בלצא כו' מהיכן הרעש

פירוש מהרז"ו

פכ"ז ס"ד: ואין בכם זר • סובר כמ"ד קודם מ"ת בא יתרו דלא כמ"ש לעיל כ"ז שם וש"נ: ואתם עדי • כדלעיל ס"ד שמעה עמי ישראל ואעידה בך וגו': ז משל למלך ב"ו • פי' ד"א אנכי ולא אמר אנכי אשר בראתי העולם (ודורש על פי גז"ש מפסוק ישעיה מ"ד אנכי ה' עושה כל נוטה שמים) ודורש פסוק הנוטה כדוק שמים ובפסוק הקודם הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם שפי' במתן תורה כמ"ש לעיל סוף פכ"ח מפסוק לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני וגו' ע"ש הרי כשאמר אנכי ה' אמר להם שברא שמים וארץ ע"פ מדה י"ז • ומ"ש הדלקתי רבצתי עטרתי צ"ע איזה פסוק דורש על דברים אלו שיהיה שייך למ"ת • ומ"ש עטרתי ע' ב"ר פ"י ס"ה: ז בונה פלטין • הכוונה על כל העולם שהוא מניע הגלגל כולו תמיד ונושא אותו ופסוק אני עשיתי ואני אסבול מדבר במ"ת כמ"ש בפסוקים הקודמים לא בסתר דברתי וגו' וכמ"ש בסי' הקודם ובמכילתא פסוק בחודש השלישי עוד שם מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה וגו' עד שמעו אלי בית יעקב וגו' אני עשיתי וגו' ודורש עוד על האדם ע"פ גז"ש: ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו • שהילי"ל ויעש ה' אלהים כתנות עור ולכן כתוב ויעש לאדם ולאשתו לדרשה זו ע"פ גז"ש שעשה אותו • ואני אשא שלקח אותו לג"ע ונשיאה ע"י לקיחה: ואני אשא לנח • כמ"ש וירבו המים וישאו את התיבה ותרם מעל הארץ אשר בה היה נח וכל החי: ואני אסבול וירד ה' לראות • והניח אותם לבנות ושכל: ומלט לאברהם • שהיה בדור הפלגה כמ"ש פכ"א פסוק כ"ד ועבר אברהם בן תרח וראה אותם בונים העיר וקללם שנאמר בלע ה' פלג לשונם וכמ"ש בריש סדר עולם: מאור כשדים • וכשדים הוא שנער ובבל וכמ"ש וימצאו בקעה בארץ שנער • על כן קרא שמה בבל: ואני אסבול בעגל • ראה שהם מכעיסים אותו והניח אותם לעשות וכמ"ש בנחמיה ט' אף כי עשו עגל ומסכה וגו' ומנך לא מנעת מפיהם וענק וגו': ויאמר ה' סלחתי כדברך • פסוק זה בפרשת שלח לך אצל מרגלים ע' מ"ש לקמן פר' כ"א ס"ה: ח יוצא לאמירה • פי' לשלום וכמ"ש הגירסא במ"ר פר' י"א בס"ז בהדיא שהולך לשלום • ובפסיקתא פכ"א ס"ס ע' איתא יוצא לפיום ביו"ד ב"א וכן הכוונה כאן כמ"ש יחידי במעט אנשים: רכב אלהים • עי' לעיל פר' זו ס"כ: ט אריה שאג • וס"ד ה' אלהים דבר מי לא ינבא וכמ"ש בסוף הסימן: מה ראית לומר • מדרש תהלים ריש נ"ג: נביא לגוים • הכשדים שהחריבו בהמ"ק והרגו את ישראל ועליהם אמר על אחרים לא חס וכימיו החריבוהו: ממקדשיך • היל"ל במקדשיך וכמ"ש (זבחים קט"ו) א"ת ממקדשיך אלא ממקודשיך גם יתכן ממקדשיך מבהמ"ק שהחריבוהו הוא נורא עליהם: דגיסטוס • כמ"ש המ"כ ועי' לקמן ריש פר' ל"א דיוסטוסו ועי' במ"ר פ"ע ס"ו ונראה שפירושו מלוה מאוצר המלך וממונה ממנו: מי יוכל לעמוד • בעת הפרעון כענין שכתוב והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים וגם את הנפש יקח ויתכן שכוון במשל זה למ"ש באבות החנות פתוחה והחנוני מקיף וכל הרוצה ללות יבא וילוה והגבאים מחזירים תדיר בכל יום וכו' כמ"ש לקמן כשיבא לפרוע: שלא היה העולם מתמוטט • כמ"ש ב"ר פר' ס"ו בס"ב נמוגים ארץ וגו' שהיה ראוי שיתמוטט אנכי תכנתי ע"י התורה נתבסס העולם • ויתכן שצ"ל היה העולם מתמוטט כמ"ש ארץ רעשה וגו' וס"ד מפני אלהים זה סיני: עמודי שמים ירופפו • ויתמהו מגערתו שנתן קולו בסיני: אמר רבי ירמיה • צ"ל אמר ילמיה וכמ"ש בסמוך הוי מי לא ייראך כמ"ש בריש הסימן: כשהוא רצוי • כמ"ש במכילתא פסוק אנכי שהיה בסיני כזקן מלא רחמים • כדלעיל בס"ח יוצא לאמירה: אם המטרונה מתייראת • ע' לעיל פכ"ה ס"ס י"א: נפשי יצאה • לעיל פר' זו ס"ס ד': ד"א אריה שאג • כמ"ש וה' מציון ישאג כשישאג בעבור ציון על המחריבים: שאל בלצא • עי' (ברכות נ"ח) באוצי שמיא • מדרש תהלים י"ח פסוק ותגעש ותרעש הארץ ירושלמי ברכות פר' הרואה: מהיכן הרעש • ר' עקיבא רצה לבאר הרעש על פי האמונה כי על פי דרך טבע מבואר בספרי

מתנות כהונה

וכו']: וישלח משה כו' • סבר קודם מתן תורה בא והלך לו: מכבדין אותה • במכבדת: קיטאות • פי' הערוך מחצלאות חשובות: שנאמר ויכלו • דרשו מלשון כלילה ועטרה: ואני אשא • מלשון לקיחה כד"א ישא את ראשך: לאמירה • כלומר לשלום • ועיין בערוך ערך אמר החמישי: [לומר אם על בניו כו' לפיכך אמר מי לא ייראך לומר כו' • על אחרים בתמיה]: ממקדשיך • כמו שדרשו חז"ל אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך מן המקודשים אתה יראוי אם תעשה דין בהם כל שכן באחרים: דגיסטום • פי' הערוך מלוה: כל אלו למה • כל אלו החרדות למה הלא לא היו אלא מפני שדבר כו' ועל כך צוח הנביא אריה שאג וגו' אפילו לדבר של חיים מי לא יירא: ונתנה מקום • עמדה ממקומה ופנתה לו מקום: בלצא • שם אדם:

עלי

ידי משה

שאין לי אח ובשעות נחשום מאחר שבמשל אומר אח קודם לבן ושם מזכיר הקודם והשום והאחרון כסידרן אבל בנמשל נופל לשון ואני אחרון על הבן וק"ל:

יפה תואר

הכוונה בזה היא שהקב"ה הוא הסבה הראשונה בכל העולם ולא היתה סבה לפניו אשר הביאתו לזה כמו האב המוליד • וגם כל המעשים אשר יעשו בארץ הכל מושגחים מאתו ית' ואינם נבדלים ממנו ועומדים בעצמם כבן הנולד מאביו אשר יקום לנפשו • וגם אין שני לו לעזר כמו אח ודוד • ומפרש את הכתוב אנכי ה' אשר בראתי את הכל מראש אנכי גם אלהיך לעד ולא תהיה מסבב אחר בלעדי ואין אחר עמדי גם היום כי אנכי לבדי הוצאתיך מארץ מצרים: אמר הקב"ה אני איני כן • ומפרש אנכי אשר לי ראוי להקרא בשם ה' אלהיך וכעין מ"ש לעיל בב"ר ס"א לזה נאה לקרות אלוה כו' ע"ש • ומה שאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים מלתא אחריתי היא וכאלו אמר ומלבד זה לי נאה להקרא בשם ה' אלהיך באשר הוצאתיך מארץ מצרים: שנאמר אני עשיתי • ופי' עשיתי את השמים ואת הארץ ואני אשא שמניע אותם ומרגיז ארץ ממקומה • ואני אסבול שתולה ארץ על בלימה ואני הוא כח לכל אלה אמלט אתכם מצרתכם • ואיידי דמייתי קרא מפרש לי' נמי באדם ונח וישראל: ואני אשא ויקח אלהים את האדם • והא דלא מפרש גם סוף הפסוק ואני אסבול ואמלט • משום דלפי פירוש זה קאי הכתוב על ישראל וראה שכתוב כן אוא הן אני עשיתי לאדם • ואני נשאתיו וסבלתי ממנו בעת בריאתו כאשר אמרו לפניו מלאכי השרת מה אנוש כי תזכרנו כדאיתא בפרק דיני ממונות ולא שמתי לעונותם ככה גם אמלט את ישראל מכל צרותם ונשוא אשא לעונם: מה ראית לומר מלך הגוים והוצאת את ישראל מכלל זה • וכן נראה פשט הדברים כבותר אחב מזמור נ"ג ואע"ג דגם ישראל נקרא גוי כדכתיב גוי וקהל גוים מ"מ אם נאמר בקרא גוים סתם אין הישראל בכלל ומשני דקרי לי' כאן מלך הגוים משום דבני ישראל הקשו ערפם ומאנו לשמוע בקול הנביאים • ולכן אמר נביא לגוים נתתיך כי גם המה ישמעו נבואותיך • וזה שאמר להם מי לא ייראך מלך הגוים • ואם כל הגוים אשר על פני האדמה ייראו ויפחדו מפניך • איך לא ירגזו מפניך בני ישראל אשר קבלו את התורה • ומוטל עליהם אהוב לשמרם • ועתה עברו הברית והפרו חק: כביכול ירד הקב"ה לסיני • משום שאין ירידה הקב"ה לסיני כמשמעו אלא כמ"ש במכילתא מלמד שהרכין הקב"ה שמים התחתונים ושמי השמים העליונים

היאך נתונין בשקט ובשלוה בעולם ורואה ביתו חרב ומתן בידם של עובדי כוכבים · כביכול הוא מקנא ושואג ומיד השמים והארץ רועשים (ו) שנאמר (יואל ד) מציון ישאג ומירושלים יתן קולו · וישראל מה היו עושין · כביכול הוא מגין עליהם שנא' (שם) וה' מחסה לעמו · ד"א אריה שאג בוא וראה (כז) בהמ"ק נקרא אריה שנא' (ישעיה כט) הוי אריאל אריאל · ומלכות בית דוד נקרא אריה שנא' (יחזקאל יט) מה אמך לביא בין אריות רבצה · ישראל נקרא אריה שנא' (בראשית מט) גור אריה יהודה · ונבוכדנצר נקרא אריה שנאמר (ירמיה ד) עלה אריה מסבכו והחריב בהמ"ק ונטל מלכות בית דוד והגלה את ישראל · והקב"ה (כח) אומר (נחום ב) איה מעון אריות היכן הם בני · באותה שעה שאג ישאג על נוהו · (כט) ד"א אריה שאג אמר הקדוש ב"ה לישראל מקבלין אתם עשרת הדברות אמרו לו הן שנא' (תהלים צב) (ז) עלי עשור ועלי נבל · עלי לקבל י' הדברות · ומהו (עמוס ג) (ח) ה' אלהים דבר מי לא ינבא · א"ר אבהו בשם ר' יוחנן כשנתן הקב"ה את התורה (ל) צפור לא צווח עוף לא פרח שור לא געה אופנים לא עפו · שרפים לא אמרו קדוש קדוש · הים לא נזדעזע · הבריות לא דברו · אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול אנכי ה' אלהיך · וכה"א (דברים ה) את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם קול גדול ולא יסף · אמר רשב"ל מהו ולא יסף · אלא כשאדם קורא לחבירו יש לקולו בת קול והקול שהיה יוצא מפי הקב"ה (לא) לא היה לקולו בת קול · ואם תמה אתה על זו הרי אליהו כשבא לכרמל כנס כל הכומרים ואמר להם (מ"א יח) קראו בקול גדול כי אלהים הוא · מה עשה הקב"ה הדמים כל העולם והשתיק העליונים והתחתונים והיה העולם תוהו ובוהו כאלו לא היה בריה בעולם שנאמר (שם) אין קול ואין עונה ואין קשב · שאם ידבר הם אומרים הבעל עננו · עאכ"ו כשדבר הקב"ה על הר סיני השתיק כל העולם כדי שידעו הבריות שאין חוץ ממנו · ואמר אנכי ה' אלהיך · א ולעתיד לבא כתיב (ישעיה נא) אנכי אנכי הוא מנחמכם :

סדר ואלה המשפטים

פרשה ל א **ואלה** המשפטים · הה"ד (תהלים צט) ועוז מלך משפט אהב · אימתי נתן העוז להקב"ה בשעה שהוא עושה את הדין בעובדי כוכבים · שכן אתה מוצא בנבוכדנצר הרשע ע"י שנתגאה ואמר (דניאל ד) הלא דא היא בבל רבתא · א"ל הקב"ה רשע ליחה סרוחה נתגאית ואמרת בתקוף חסני ויקר הדרי · ואין אתה יודע שהכל שלי (א) הגדולה שלי והחסן שלי · הכבוד שלי וההדר שלי · (א) וכן דוד אומר (ד"ה א כט) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת · ואומר (תהלים קד) ה' אלהי גדלת מאד · אמר הקב"ה לנבוכדנצר מעט מלכות שנתנה לך משלי הוא · וכן דניאל אומר לו (דניאל ב) די אלה שמיא מלכותא חסנא תוקפא ויקרא יהיב לך · ואתה אמרת בתקוף חסני ויקר הדרי · (ב) הוי ועוז מלך משפט אהב · העוז של ממ"ה הקב"ה והוא אוהב את המשפט (ב) ונתנו לישראל שהם אוהביו · ומה שכתוב (תהלים צט) אתה כוננת מישרים · ג אתה כוננת ישרות לאוהביך שע"י המשפטים (ג) שנתת להם הם עושים מריבה זע"ז ובאין (ד) לידי משפט והם עושין שלום · אמרו ישראל לפני

מסורת המדרש א עיין ספרי סדר נשא פיסקא כ"ח · ובילקוט נשא רמז תפי"ח · ב עיין פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ט · ובפסיקתא רבתי פיסקא כ"ח סימן ע"ו · ופיסקא ל"ג סימן א' · ילקוט ישעיה רמז של"ו · ג מדרש תהלים מזמור צ"ט · תנחומא כאן סימן א' · מכילתא כאן פרשה א' · ילקוט כאן רמז ש"ו · ילקוט תהלים רמז תתנ"ב ·

חדושי הרד"ל

פרעה · ירושלמי פרק הרואה · ושוח"ט מז' י"ח וסוף מז' ק"ד (ושם סגי' שאל אליהו את ר' נהוראי) ילקוט ואתחנן רמ"ז תתל"ו : (כז) בהמ"ק נקרא אריה כו' · פסיקתא דבכה תבכה וילקוט ירמיה רמז רנ"ט : (כח) זה הקב"ה שנקרא אריה אומר איה מעון אריות כו' כצ"ל · ע' בפסיקתא וילקוט שם : (כט) ד"א אריה שאג אמר הקב"ה כו' עשור ועלי נבל עלי לקבל י' הדברות · בדוחק י"ל נוסחת הספר דסיפיה דעלי נבל דרשינן בפסיקתא · שם עלינו להתנבל עליה (פי' להרג כנבלת השדה) בשעת הגזירה · והיינו דאמר הכא מי לא ירא משאגתו מלקיים דברו · אבל האמת נראה שחסר כאן כל הדרשא דפסיקתא שם על מקרא זה · וכאן צ"ל · ד"א אריה שאג מי לא ירא אר"א בש"ר יוחנן כשנתן הקב"ה כו' · וזהו מי לא ירא שכל הבריות שתקו מיראת הקב"ה · והשאר ע"ש : (ל) צפור לא צייץ כצ"ל · והוא לשון קול צפרים מצייצין וכ"ה בכ"מ במדרשות : (לא) לא היה לקולו ב"ק כו' · (עיין לעיל סוף פרשה כ"ח) :

(א) וכן דוד אומר כו' · גדלת מאד הוד והדר לבשת אמר הקב"ה כו' · כצ"ל : ואתה אמרת בתקוף חסני כו' · וכשנעשה בו הדין חזר והודה ונתן העוז להקב"ה שנאמר (דניאל ד') וכל דיירי ארעא כלא חשיבין וכמצבייה עבד וגו' : (ב) ונתנו כו' · וכמ"ש בסיפיה דקרא משפט וצדקה ביעקב אתה עשית : שהם אוהביו · נראה שכאן צ"ל וכן דוד משבח הללויה כי טוב גו' כי נעים וגו' מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו וגו' (הכתובה למטה בפ' זו) : (ג) שנתת להם כשהם עושים מריבה כו' כצ"ל : (ד) לידי משפט והן עושין שלום · אפשר ר"ל ע"י פשרה · וכמ"ש בסנהדרין (ו:) איזהו משפט שלום זה

חדושי הרש"ש

נראה דצריך להיות ולמחוק השי"ן : (ו) שנאמר מציון ישאג וגו' · וסופו ורעשו שמים וארץ : (ז) עלי עשור ועלי נבל עלי לקבל י' הדברות · ועלי נבל נראה ג"כ לפרשו על התורה שהיא נובלת חכמה של מעלה כדאיתא בב"ר פ' י"ז : (ח) ה' אלהים דבר מי לא ינבא כו' צפור לא צווח כו' · דריש מי (פי' מי שהוא) וינבא הוא לשון דבור כדפירש"י בסדר וארא בפסוק ואהרן אחיך יהיה נביאך ויהיה פירוש הכתוב בשעה שה' דבר כל בריה מי שהוא לא ידבר :

(א) הגדולה שלי · אולי צריך להיות הגבורה כי זה אומר נגד בתקוף שאמר נבוכדנצר והוא לשון גבורה בארמית : (ב) הוי ועוז מלך משפט אהב דבר אחר ועוז מלך כו' העוז של מלך כו' כ"ה דצ"ל

מתנות כהונה

עלי לקבל · עלי עשור קרי ביה עלי עי"ן קמוץ והלמ"ד פתוחה : ה' אלהים דבר · סיפא דקרא דאריה שאג הוא : ולא יסף · בשעה שיצא אותו קול לא יסף לצאת עמו עוד קול אחר : בת קול · קול הברה · אבל הקב"ה כו' וזהו לא יסף שלא היה שם קול נוסף : כומרים · עובדי הבעל : שאם ידבר כו' · אם היה מדבר שום בריה היו הכומרים אומרים זהו קול של הבעל והוא עונה אותנו : אנכי אנכי כו' · בשביל שקבלתם דבור אנכי אנכי אנחם אתכם :

פרשה ל בתקוף חסני · גרס וסיפיה דקרא הלא בבל היא : הם עושים מריבה · כשהם עושים מריבה : ומזמר · כשהיו דורכים בגתות היו משוררים שירות ומיני מעלים · [כדאיתא ביבמות פרק נושאין על האנוסה] : והם · פועליו ובני ביתו : ה"ג

פירוש מהרז"ו

בספרי חכמי הטבעיים הבתו : מציון ישאג ומירושלים יתן · וס"ד ורעשו שמים וארץ וה' מחסה לעמו יואל ד' ע"ו וכמ"ש חגי ב' ו' ושם כ' כ"א : וישראל מה הם עושים · שמאחר שכתוב בס"ד וה' מחסה לעמו אם כן מ"ש ורעשו הוא לרעה כצ"ל : הוי אריאל · וס"ד קרית חנה דוד · ע' פתיחה כ"ו דאיכה ילקוט ירמיה א' : מה אמך לביא · ור"ל ואתה שא קינה על נשיאי ישראל · ולעיל פ"א סי' ט"ז איתא פסוק זה לראיה על כל ישראל שנקראו אריות והיינו שמ"ש מה אמך לביא הוא על הנשיא כצ"ל ומ"ש בין אריות רבצה הוא על כל השבטים · אך מ"ש כאן שישראל נקראו אריות פי' שבט יהודה ובכללו בנימין שאותם היו בזמן חורבן בהמ"ק וע"ז הביא ראיה פסוק גור אריה יהודה : איה מעון אריות · וס"ד אשר הלך אריה לביא שם גור אריה וע"פ מדה י' כולל כל האריות שזכר מעון האריות על בהמ"ק אשר הלך אריה זה הקב"ה לביא על מלכות בית דוד שם גור אריה על יהודה ונבואה זו בנחום שניבא על נינוה ופי' שעתיד בהמ"ק ליחרב שהוא מעון אריות אף כי נינוה : ד"א אריה שאג · דורש ס"ד ה' אלהים דבר מי לא ינבא ופי' מי לא יקבל הנבואה שהכל קבלו ולא פי' זה אלא במתן תורה : עלי עשור · וכמ"ש פסיקתא פכ"א ס"ג עלי לקבל עשרת הדברות עָלַי נבל להתנבל בשעת הגזירה שאם כפשוטו על נבל של עשר נימים הי"ל על נבל עשור כמ"ש תהלים ל"ג בנבל עשור וכ"ה בתהלים קמ"ד · שתחלה שאל אם יקבלו והשיבו עלי עשור וזה ע"פ מדה כ' וי"ז : שותק ומחריש · לשמוע ולקבל · וקודם שדיבר רעשו על ביאתו · ובשעת הדיבור שתקו : אר"ש בן לקיש · ע' לעיל סוף פכ"ח וכן צריך להגיה כאן שאגב דברי רבנן הביא גם דברי ר"ל : לא היה לקולו בת קול · שלא יאמרו שני קולות היו שם וזהו ולא יסף שלא היה שם שום קול אחר אלא דממה ושתיקה מכל הברואים מטעם זה עצמו : כנס כל הכומרים · כמ"ש מלכים א' י"ח פסוק י"ט נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ד' מאות וכן בפסוק כ"ב ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש : ואין קול ואין עונה ואין קשב · ואם הכוונה רק על הבעל שלא ענה היה די שיאמר ולא ענה ועוד שהרי הענייה היה רק נתינת האש וכמ"ש אליהו בפסוק כ"ד אשר יענה באש הוא אלהים והיה די שיאמר ולא ענה באש וקול מאי בעי לבעל אלא ע"כ פירושו שלא היה שום קול ושום עונה ושום קשב בין כל הברואים אלא דממה בעולם כולו : הם אומרים הבעל עננו · אף שלא יהיה המענה במקום זה רק במקום אחר יעלילו לאמר שדברי הבעל הוא ודרכו לענות במקום שרוצה הוא ולא במקום שקוראים לו כי מי יגמור בעדו וע"כ הוצרך להשתיק כל העולם כולו להוציא מלבם והדברים קל וחומר ומה אצל דורו של אליהו שכבר הוזהרו על עבודת הבעל וקבלו כבר ולא עבדוהו אלא הרשעים הוצרך להוציא מלבם ע"י שתיקת כל העולם עאכ"ו בשעת מ"ת שרצה עתה להשרים בלבם האמונה של אחדות אחר שהיו שקועים בעבודת כוכבים שהיה צריך להשתיק כל העולם להוציא מלבם : אנכי אנכי הוא מנחמכם · בא לסיים בנחמה על שקבלו דיבור אנכי יזכו לנחמה כפולה לעתיד אמן כן יהי רצון :

פרשה ל סי' א בבל רבתא · די בניתא לבית מלכו בתקוף חסני וליקר הדרי · ומ"ש וההדר שלי הוא בפסוק ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת · ומאחר שכתוב בס"ד של ועוז מלך משפט וצדקה ביעקב אתה עשית דייק דרישא דקרא אתה כוננת מישרים כמ"ש ידין לאומים במישרים · ומ"ש וכן דוד אמר ע"ס וצ"ל וכן דוד אומר וסיום הדרשה חסר וסמך המדרש על המפורש שם בכתוב שיעשה בו הדין עד שהודה ואמר כען אנא וגו' משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא וכן שם ולחי עלמא שבחת והדרת וגו' : העוז של הקב"ה · ד"א על הפסוק ועוז מלך וכמ"ש בתנחומא כאן וז"ל בנוהג שבעולם מי שהוא בעל זרוע אינו רוצה לעשות דבריו במשפט אבל הקב"ה וכו' משפט אהב עכ"ל וכמ"ש בסמוך סוף סי' זה : ונתנו לכל מאמינים בו · כמ"ש פסוק זה משפט וצדקה ביעקב אתה עשית : ומה שכתוב · למה הפסיק במישרים בין משפט למשפט ודורש שהדבר למוד מעניינו שגם המישרים פי' ע"י המשפט : אמרו ישראל להקב"ה · בא לדרוש פסוק של ישעיה ביום ההוא כרם חמר וגו' עד או יחזיק במעוזי כמ"ש בסוף הסימן וכצ"ל שאינו

יפה תואר

העליונים על ראש ההר וירד הכבוד והציען על הר סיני · או כמ"ש ר' יוסי בפרק קמא דסוכה מעולם לא ירדה שכינה למטה ע"ש לכן אמר כביכול : שנאמר לפני זעמו מי יעמוד · ולפני זה כתיב הרים רעשו ממנו והגבעות התמוגגו וגו' פי' אם כן הי' בעת מ"ת שרעשו ההרים והגבעות חרדו · ומכ"ש מי יעמוד לפני זעמו : מהיכן הרעש נעשה · גם הוא ידע שסבת הרעש היא · בשביל הרוח המתקבץ בבטן הארץ מבקש לצאת ופולא ובוקע את הארץ עד כי יצא · אבל ה' המביט על כל דרכי בני אדם ומשגיח עליהם ממרום · לא הניח את הרעש לבלע ולהשחית את בני אדם והוציא את הרוח מבטן האדמה באופן אחר · ורק פשעיהם גרמו כל זה לעזבם בידי המקרה · ואחר החרבן הוא ששפט מה שביתו שמם · ולפני החרבן היו תמצית הדור אחרות · כמו עבודת כוכבים ושפיכות דמים וגלוי עריות : וישראל מה היו עושין · פי' אע"ג דבפשע ישראל נחרב הבית בכל זאת יהיה הקב"ה מחסה להם שלא יכלו מן הרעשים הנשמעים בתבל : ומלכות בית דוד נקרא אריה שנאמר גור אריה יהודה וישראל נקראים אריה שנאמר מה אמך לביאה כצ"ל ומוכיח מן הכתוב הזה על כנסת ישראל כי אמך הוא הכנסיה וכמ"ש רש"י ז"ל : שנאמר עלי עשור · משום דהתורה נתנה בשבת כדאיתא בפרק ר' עקיבא בשבת · שהכל מודים בשבת נתנה תורה לישראל ולכן אמר מזמור שיר ליום השבת וגו' עלי עשור וגו' עלי עשרת הדברות שקבלתי : צפור לא צוח · הנבראים שהיו נבואה והכרה בפ' כפי אשר הי' אפשר להם ולכן שתקו ונדמו · אבל יש לכוון בזה כוונה אחרת · כי מעמד הר סיני מאומת אצלנו מצד פרסומו · ולא יפול ע"ז שום ספק והרהור כי לא הי' על צד המופת אלא ראו עין בעין שלא יפול עוד ספק בדבר · וכנגד הכופרים אמר צפור שמצפצף תמיד והוא למשל על דובר סרה וכדאמרינן במצורע יבוא פטיט ויכפר על פטיט · גם הוא לא צוח ולא יכל לדבר דבר נגד אמונה זו · וכנגד סרסור הרע כנגד אמונה זו אמר גם עוף לא פרח כי גם מחשבה רעה לא עברה על אמונה זו וכמו שפירשנו בחוית על מה דאיתא שם על יונתן בן עוזיאל כל עוף שהיה פורח עליו הי' נשרף · וכנגד מה שהיה אפשר להרהר בשלמות התורה אמר שור לא געה כי השור יגעה על חסרון בלילו והכל ראו שאין מחסור בתורה ועל היות המערכה נכנעת לתורה אמר אופנים לא עפו ונ"ל דצ"ל אפשו ועיין · ולענין מה שהתורה דבק בה' יותר מהמלאכים אמר שרפים לא אמרו קדוש · ועל היות הדבק בתורה ניצל מכל צרה אמר הים שהוא כמו לשטף גם הוא לא נזדעזע ועל היות כל השפלים נכנעים לו אמר הבריות לא דברו וגם זו היא השתיקה שהזכיר בסמוך כאליהו שנתבאר במופת עינינו והכל שמו יד לפה : לא היה לקולו בת קול · עיין מה שכתבתי בביאורו בפרשה הקודמת :

אימתי נתן העוז להקב"ה · כי עוז אינו שייך למשפט ושייך רק לגבורה · ולמשפט שייך חסד וצדקה · לכן מפרש דקאי כהקב"ה שיתנו לו העוז אם ישפט משפט ברשעים : שהכל שלי · כי הקב"ה נותן הכל לאדם וזה שמביא את הכתוב לך ה' הגדולה וכמו שנדרש בפ' הרואה · ולא כמו שחשב נבוכדנצר כי כחו ידו עשה כל אלה או שמזלו גרם ולכן נתגאה : אמרו ישראל לפני הקב"ה כו' ·

ידי משה

אימתי וכו' · לפי שקשה למדרש האיך תלוי העוז שהוא הגבורה במשפט לכן פירוש כשעושה דין בא"ה אז נותנים לו להקב"ה העוז ומלך זה הקב"ה : העוז של ממ"ה הקב"ה · פי' שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה שמדת ב"ו שכשהוא גבור מעביר המשפט משא"כ הקב"ה וכו' : אמרו ישראל וכו' · השתא בעי לפרש ועוז מלך וגו' פי' אף שהעוז ביד ה' לכלותם כרגע הוא מאריך להם למה מפני שמשפט אהב מאחר שלא נתמלא עדיין סאתם וזה שמקיים עד שתגיע עונתן ליבער כלומר שעדיין לא נתמלא

עשה

הקדוש ברוך הוא רבון העולם עד מתי אי אתה עושה דין בעובדי כוכבים · אמר להם עד שתגיע עונתן ליבצר שנאמר (ישעיה כז) ביום ההוא כרם חמר ענו לה · כלום קוטף אדם את כרמו קודם שיתבשל · אלא (ה) מאחר שהוא מבושל הוא קוטפו ונותנו בגת ודורכו ומזמר והן עונין אחריו · כך אמר הקב"ה לישראל המתינו לי עד שתגיע עונתה של אדום ואני דורך אותה שנאמר (תהלים ס) על אדום אשליך נעלי אני פותח לכם ואתם עונים אחרי · לכך נאמר כרם חמר ענו לה · (ישעיה כז) אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה אני הוא שמשמר אותה להשקותה כוסות הרבה שנאמר לרגעים אשקנה · (ו) אם בא אני להביט בהם מכלה אני אותם מן העולם · אלא חמה אין לי כשם שהם מתמלאין חמה על בני · אלא (ז) מה אני עושה להם (שם) אפשעה בה אציתנה יחד · א"ר לוי אמר הקב"ה לעובדי כוכבים ישראל שלי הם · שנאמר (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים והחמה שלי שנא' (נחום א) נוקם ה' ובעל חמה ואתם מתמלאים משלי על שלי שנאמר (ישעיה כז) מי יתנני שמיר ושית במלחמה · ורבנן אמרין [א] אמר להם הקב"ה (ח) אם משנה אני מדת הדין שלי בברק אחד אני מכלה אותן שנאמר (דברים לב) אם שנותי ברק חרבי · ומה אני עושה ותאחז במשפט ידי · וכה"א (ישעיה כז) או יחזיק במעוזי · ואין מעוזי אלא דין · שנא' (תהלים צט) ועוז מלך משפט אהב · אמר להם הקב"ה לישראל כשם שאני יכול לעבור את הדין על עובדי כוכבים ואני איני מעביר אלא תופס אני בדין · כך אתם לא תצאו חוץ לדין שנאמר (שמות כ) ואלה המשפטים:

ב מה כתיב למעלה מן הענין ולא תעלה במעלות על מזבחי · וכתיב ואלה המשפטים · וכי מה ענין זה אצל זה [ב] וכי ערותן של כהנים היתה מגולה והרי כתיב (שם כח) ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה · אלא א"ר אבינא כשם שהזהיר הקב"ה את הכהנים שלא יהו פוסעין פסיעות גסות על גבי המזבח (ג) [ג] אלא יהו מהלכין עקב בצד גודל כך הזהיר הקב"ה את הדיינין (ט) שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין:

ג ד"א ואלה המשפטים · [ד] א"ר אבהו בכל מקום שכתוב ואלה מוסיף על הראשונים · ובכל מקום שכתוב אלה פוסל את הראשוני' · כיצד (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם · ומה פסל [ה] שהיה בורא שמים וארץ והיה מסתכל בהם ולא היו ערבים עליו והיה מחזירן לתוהו ובוהו · כיון שראה שמים וארץ אלו ערבו לפניו · אמר אלו תולדות · לפיכך אלה תולדות השמים והארץ · אבל הראשונים לא היו תולדות · כיוצא בו אלה תולדות נח (ד) ומה פסל דורו של אנוש ודור המבול וקינן וחביריו · לפיכך אמר (בראשית י) בני יפת גומר ומגוג · וכיוצא בו (שם כה) ואלה תולדות ישמעאל בן אברם · מוסיף על הראשונים · ומי הם מה שכתוב למעלה שנא' (שם) ותלד לו את זמרן ואת יקשן · ואף כאן ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם בכור ישמעאל נביות רשעים היו כיוצא בהן · כיוצא בו (שם) ואלה תולדות יצחק בן אברהם מוסיף על הראשונים · על מה שכתוב למעלה הימנו בני ישמעאל · ומי היה זה עשו ובניו שהיה בנו של יצחק · וא"כ י"ל הואיל ואין כתוב אלא ואלה תולדות (ה) אף יעקב שהוא תולדות יצחק בכלל עשו · [ו] אתה מוצא כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ משנים (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ (רות ד) ואלה תולדות פרץ · וטעם גדול יש להם למה אמר אלה תולדות השמים והארץ מלא מפני שברא הקב"ה את עולמו · ולא היה מלאך המות בעולם · ובשביל כך הוא מלא · וכיון שחטא אדם וחוה חסר הקב"ה כל תולדות שבמקרא · וכיון שעמד פרץ נעשה תולדות שלו מלא שהמשיח עומד הימנו ובימיו הקב"ה מבליע המות שנאמר (ישעיה כה) בלע המות לנצח · לפיכך תולדות השמים והארץ ותולדות פרץ מלא · (ו) ולכך (י) תולדת יצחק חסר להוציא יעקב מכלל הרשעים · כיוצא בו (בראשית לז) אלה תולדות יעקב פסל לאלופי עשו · כיוצא בו (שמות א) ואלה שמות בני ישראל מוסיף על הראשונים · ומי היו אלו שכתב למעלה בני ראובן ובני שמעון · כיוצא בו ואלה תולדות אהרן מוסיף על הראשונים · ומי היו אלו שכתב למעלה כל הפקודים אשר פקד משה ואהרן · (ז) מה הראשונים היו צדיקים אף אלו צדיקים · אף כאן ואלה המשפטים מוסיף על הראשונים · מה שכתוב למעלה (שמות טו) שם שם לו חוק ומשפט · ד"א ואלה המשפטים מה כתיב למעלה מן הפרשה (שם יח) ושפטו את העם בכל עת ואמר כאן ואלה המשפטים והדברות באמצע · משל למטרונה שהיתה מהלכת הזין מכאן והזין מכאן והיא באמצע · כך התורה דינין מלפניה ודינין מאחריה והיא באמצע · וכן הוא אומר (משלי ח) באורח צדקה אהלך · התורה אומרת באיזה נתיב

מסורת המדרש א דברים רבה פרשה ה' · תנחומא כאן סימן ה' · ב מכילתא סדר יתרו סוף פרשה י"א כל הענין · ג עיין ירושלמי ברכות פרק א' הלכה א' · ילקוט סדר יתרו רמז ש"ו · ד בראשית רבה פרשה י"ב ופרשה ל' · לעיל פרשה א' · במדבר רבה פרשה ג' · רות רבה פרשה ח' · תנחומא סדר שמות סימן ב' · תנחומא כאן סימן ג' · מכילתא כאן פרשה א' · ילקוט סדר בראשית רמז י"ז וסדר נח רמז מ"ז · ילקוט סדר שמות רמז קס"ה · ילקוט כאן רמז ש"ו · ה ב"ר פ"ג וש"נ · ו ב"ר פי"ב · במד"ר פי"ג · תנחומא סדר בראשית סי' ו' · ילקוט בראשית רמז י"ז · ילקוט רות רמז תר"ס ·

חדושי הרש"ש

דצ"ל: (ג) אלא יהו מהלכין עקב בצד גודל · וכ"ה במכילתא סוף יתרו · וזהו שאמרו בסוכה (דף נ"ב) על בנה של מרתא ב"ב שהיה נוטל ב' ירכות כו' והיה מהלך עקב בצד גודל משום דכן הוא הדין · ומה שאמרו ברפ"ב דיומא רצין ועולין בכבש צ"ל דמ"מ היו בפסיעות קצרות ולכן מש"כ רש"י בסוכה שם הוליכן בנחת כו' ודרך נושאי משאוי לרוץ אינו מדוקדק: (ד) ומה פסל כו' וקינן וחביריו · נראה דחסר כאן וצ"ל ואלה מוסיף על הראשונים כיצד ואלה תולדות בני נח (בראשית י') מוסיף על הראשונים (ר"ל על דורו של אנוש וכו') לפיכך כו' ר"ל דהיו ג"כ רשעים: (ה) אף יעקב שהוא תולדת יצחק בכלל אתה מוצא כו' כצ"ל ותיבת עשו למחוק: (ו) ולכך תולדת יצחק חסר להוציא יעקב כו' · דאלו היה יעקב בכלל היה לו להיות מלא שהרי משיח עומד ממנו: (ז) מה הראשונים כו' אף אלו כו' · נראה דהראשונים ר"ל משה ואהרן בעצמם · ואולי צ"ל להיפך ור"ל דנלמד עליון מתחתון · וכ"נ בהא דואלה שמות בנ"י דבסמוך דהכוונה דכל השבטים נפש דהיינו בני בניו היו צדיקים כבני יעקב עצמם

חדושי הרד"ל

זה הבילוע (והיינו נמי דכתיב כאן משפט וצדקה ביעקב · כדדרשינן שם משפט וצדקה על הבילוע ע"ש) ובתנחומא מפרש שאפי' היו שואלים ע"י התאות באים לידי אסכה כגון ע"י פריקה וטעינה (אבל בשוח"ט תהלים שם משמע דהך דהכא ובתנחומא הן ב' דרשות): (ה) מאחר שהוא מבושל כו' ומזמר · שלשה שה"ר ע"ש ובשוח"ט ריש מז' א': (ו) אם בא אני להביט כו' · אי אפשר שיפיה דקרא פן אפקוד עליה יומם ולילה אצרנה דריש שיומם ולילה יצרנה פן יפקוד עליה פשעה ובהבטה א' יכלה הכשדים מן העולם וכדפירש"י שם: (ז) מה אני עושה · מי יתנני שמיר ושית במלחמה אפשעה בה ואציתנה יחד · (מפרש אפשעה לשון פסיעה כדפרש"י שם · והיא הדריכה במנעל על הגת וע' תנחומא ס"ה) על שלי ורבנן אמרי כו' כצ"ל: (ח) אם משנה אני מדה"ד כו' · עמ"כ · ור"ל שמדתי שלא לפקוד בחימה כדלעיל אך כמדומה שצריך להיות אם משנן אני כו' וכן פירש רש"י שם: (ט) שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין כצ"ל: (י) תולדת יצחק חסר להוציא יעקב · שהוא גרמז באות ו' של שם ולכן

פירוש מהרז"ו

מעביר הדין ואגב דורש פסוקים הקודמים: כרם חמר ענו לה · כרם שנותן יין שבא זמנו לבצור ולא קודם לכן הרי שהם בקשו שיעשה קודם לכן: אני ה' נוצרה · מאחר שעשה בכשדים הדין איך אמר שהוא שמר אותה ע"כ דורש שנגרס לרעה: אם בא אני להביט · לפרש מ"ש פן יפקוד עליה בפעם אחת ולא פי' מה יהיה אם יפקוד ודורש ע"פ מדה פ' אני מכלה אותן אך חמה אין לי כמו שהיה להם שאוכל לעשות כך: אלא מה אני עושה אפשעה בה · מלשון פסיעה בעקב בעתה כצ"ל ואז אציתנה יחד: ור' לוי · דורש מ"ש חמה אין לי בתמיה וכי חמה אינה שלי ואתם משתמשים בחמה נגד רצוני וע"פ גז"ש של תיבת לי כי לי בני ישראל · ומ"ש ואתם מתמלאים כמ"ש וימלא המן חמה: ורבנן אמרין · בא לאחוז הדרשה שהתחיל ע"פ ועוז מלך · ואגב דורש פסוק ותאחז במשפט ידי שהוא דומה למ"ש או יחזיק במעוזי: אם שנותי ברק חרבי · אם הוא מלשון שינון הל"ל אם שנן חרבי להיות לה ברק כמ"ש יחזקאל כ"א ט"ו למען היה לה ברק מורטה (והחרב מורה על מדת הדין להרוג וברק החרב מורה כליון חרוץ) ע"כ דורש שנותי מלשון שינוי כמ"ש שנות ימין עליון אני ה' לא שניתי ולמוד מענינו וסופו שמדבר בענין הדין וע"פ מדה ט' אם שנותי הדין שלא יהיה בסדרו אז ברק חרבי שיהיה כליון חרוץ ואני מכלה אותם אלא ותאחז במשפט ידי במדת הדין בסדרו שאינו כליון וכמ"ש אברהם בסדום חלילה לך השופט לא יעשה משפט בתמיה כמ"ש ב"ר פמ"ט ס"ט ועי' תנחומא כאן ס"ה · ועי' ד"ר פ"ה ס"ד דעת ר"נ ועי' לקמן פר' זו סי' ע"ז: וכה"א או יחזיק · וכמ"ש בתנחומא כאן וז"ל אמר הקב"ה כל מה שאני עושה בדין אני עושה שאם הייתי מבקש פעם אחת לעבור הדין לא היה העולם יכול לעמוד וכו' עד או יחזיק במעוזי שידי אחוזה בדין וכן הוא בילקוט ישעיה כ"ז: ב מה כתיב למעלה · עי' ויק"ר פכ"ט ס"ה: וכי ערותן · שאלה שואל על סמיכות הענינים ועל זה אומר שכאשר נדע פי' הכתוב נדע גם טעם סמיכתן: פסיעות גסות בדין · בלא דקדוק דרישה וחקירה: ג א"ר אבהו · תנחומא כאן ס"ג הגי' אר"א בשם ר"א בן יוסי בן זמרא ע' לעיל פ"א ס"ב וש"נ: ומה פסל שהיה בורא · עי' ב"ר פ"ט ס"ב ושם פ' י"ב ס"ג ומה פסל תוהו ובוהו ותוסף והמדרש כאן פירש שברא וכו' והחזירם לתוהו ודו"ק ועי' ב"ר פ"ג ס"ז: בני יפת · סמוך לפסוק ואלה תולדות בני נח מוסיף שבח על מ"ש למעלה אלה תולדות נח וכמ"ש בסמוך אבל ואלה שמות בני ישראל שמוסיף שבח על מ"ש בני יעקב ופי' שמוסיף לשבחם עוד הפעם וכן כאן ועל כן חשבם בפרט בני יפת וגו' על שהם לקיום לדורות עולם: זמרן יקשן · עי' מ"ש ב"ר פ' ס"א ס"ה ותבין כאן: והיה מלאך המות בעולם · בהכרח פי' שלא ניתן לו רשות למשול בעולם שהרי המלאכים נבראו בב' או בה' כמ"ש ב"ר פ"א ס"ג ושם פ"ב ס"ד וחשך על פני תהום זו מיתה המחשיך פני הבריות ופסוק תולדות השמים נכתב קודם החטא ושאר תולדות שבמקרא נכתבו אחר החטא: תולדת יצחק חסר · שהרי היה ראוי להיות מלא כמו תולדות פרץ שהוא מיצחק: ואלה תולדות אהרן · במדבר ג' א': כל הפקודים אשר פקד · שם א' מ"ד אלה הפקודים אשר פקד וכאן בטעות: שם לו חוק ומשפט · כדעת ר"י במכילתא ריש משפטים · ואף שהוא לחוק שהוא בסדר בשלח דורש ע"פ מדת ממעל משפטים מוסיף על משפט: מה כתיב למעלה · בסדר יתרו קודם הדברות ע' ברים ס"ב: זיין מכאן · והמשפט בדמיון הזיין ביד השופט והשוטר להכריח בעלי דינין לקיים הדין והתורה · וכשנתן הדברות נתן כל התורה בסיני: ושפטו את העם · ואח"כ המשפטים מוסיף על השופטים · עיין ילקוט משלי ח' בשם פסיקתא: של עושי צדקה · שעיקר נהגת התורה ברחמים כמ"ש במכילתא בסיני נראה כזקן מלא רחמים וע"כ קראו חז"ל להש"י לענין התורה רחמנא ·

מתנות כהונה

אשליך נעלי · מנעול שלי אשליך מעל רגלי ואדרוך אותם כדורך ענבים בגת: [ה"ג בא אני להביט כו']: להביט בהם · מכלה אני אותם בהבטה שלי: אם משנה כו' · לעשות עמהם שלא כשורת הדין ודרש שנותי מל' שינוי: פסיעות גסות · כלומר שלא ימהרו לפסוק הדין אלא יהיו מתונים בדין: ומי היה זה · שהיה דומה לבני ישמעאל ומוסיף עליהן: וטעם גדול כו' · ע"ע בב"ר פר' י"ב ובמדרש רות ותמצא נחת: הזין · אנשי חיל עם כלי זיין:

אשר

ידי משה

נתמלא סאתם: והם עונים וגו' · פי' לפי שישראל רוצים שימסר ויחיש ה' את הגאולה והקב"ה אינו עושה כן למשל כי הקוטף כרמו קודם זמנו אף שיטיב בעיניו כשיהי' חומץ מ"מ לא יענו אחריו העולם פי' שבטלה דעתו אצל כל אדם ע"ד אין אומרים שירה אלא על היין וק"ל: אתה מוצא כל תולדות

יפה תואר

עתה מפרש ועוז מלך משפט אהב וגו' משפט וצדקה ביעקב אתה עשית · אף כי העוז ביד הקב"ה לנקום את נקמת מהריבי הבית אבל לא יעשה כן כי משפט אהב · ובטרם נתמלאה סאתם לא יעשה נקמה בהם מפני אהבת המשפט · משפט וצדקה ביעקב לגרשם מעל אדמתם · אבל לא לכלותם אשר זה הוא הצדקה במשפט אתה עשית · וכן לא יגאלם בשביל כי אין משפט גאולה להם עדיין · וע"ז

סובב והולך דברי המדרש: שנאמר ביום ההוא כרם חמר ענו לה · ולפני זה כתיב יפקוד ה' בחרבו הקשה · והשתא נותן טעם לאיחור הפקידה זו שהיא עד שתבוא העת הראויה: ודורכו ומזמר כו' · טעם הדברים כי בני ישראל יתפללו שיחיש ה' את הגאולה · אמנם כמו אם יבצור אדם את כרמו קודם שיתבשל הנה הענבים יתנו חומץ ושני אוכליהם תקהינה · לכן לא יחיש ה' את הגאולה לפני זמנו בטרם לא התבשלו ישראל לגאולה זו כי המה עוד ישובו להכית שנית ולעשות באושים כמו שהיו לפני הגלותם ואח"כ מה יועיל ה' בקבוצם · לכן יחכה עד עת הקץ עד אשר יתבשלו בני ישראל לזה: כוסות הרבה · הן ארבע כוסות כדאיתא בב"ר פפ"ח: אמר ר' לוי אמר הקב"ה כו' · ודורש את הכתוב חמה אין לי כאלו הם החמה לא שלי הוא ואיך אתם מתמלאין משלי על שלי ולכן באם עברתי אני אומר מי יתנני שמיר ושית במלחמה וגו' להנקם מהם כרגע · אבל מה אעשה שאני מתעכב עד בוא עתה מפני מדת הדין והיינו או יחזיק במעוזי כדבסמוך · ולפי הדרש הזה מתורץ קושית הגמרא בעבודת כוכבים בפ"ק על סתירת הכתובים של חמה אין לי והכתוב נוקם ה' ובעל חמה: כשם שהזהיר הקב"ה את הכהנים כו' · וקרא הכתוב פסיעה גסה גלוי ערוה וכמ"ש רש"י בחומש וכן נראה מהמכילתא ע"ש: בכל מקום שכתוב ואלה כו' · עמ"ש בפ"א כי שמה ביארנו הדברים בע"ה: כל תולדות שבמקרא חסרים · עמ"ש בזה בב"ר פי"ב: מה כתיב למעלה מן הפ' ושפטו את העם וגו' · נראה דהוא סובר כמ"ד שיתרו בא אחר מתן תורה ולפ"ז הי' לו להקדים פ' המשפטים לפני ושפטו את העם · ואם מצאה הסודר טעם לכתוב פ' יתרו אחר ביאת עמלק וכמ"ש המדרש ברים סדר יתרו עכ"פ הי' לו להסמיך שתי הפרשיות זו לזו לכן מתרץ במשלו כדי שיהיו דינין לפני הדברות ודינין לאחר הדברות והדברות באמצע · וטעם הדברים כי התורה הוא לתקן את הנפש ולהביאה להצלחה האחרונה והנצחית · והמשפטים שומרים הם את האדם כי לא ירע ויזיק לבני אדם · והמזיק לבני אדם גם הוא משחית את נפשו ולכן נקראו הדינים כמו הזיינים כמשל הנתונים לשמור את המטרונה: בארח צדקה וגו' · פי' הדברים

כי

אני מהלכת אהלך בדרכן של עושי צדקה · בתוך נתיבות משפט התורה באמצע ודינין מלפניה ודינין מאחריה · (ח) מלפניה שנא' שם שם לו חוק ומשפט · ודינין מאחריה שנאמר ואלה המשפטים :

ד ד"א ואלה המשפטים (י) א שלשה דברים נתן משה נפשו עליהם ונקראו על שמו · ואלו הן ישראל והתורה והדינים · ישראל כמה נצטער עליהם ונקראו על שמו שנאמר (ישעיה סג) ויזכור ימי עולם משה עמו · התורה שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי · הדינין שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם · וכן אסתר נתנה נפשה על ישראל ונקראו על שמה שנאמר (אסתר ד) ולבקש מלפניו על עמה :

ה בא וראה כמה משובחת פרשה זו · כמה פרשיות בה וכמה אזהרות הזהיר הקב"ה לישראל בפרשה זו כי תקנה עבד עברי · כי ימכור איש את בתו לאמה · ומכה אביו · ומה ענין אלו לאלו אמר להם הקב"ה לישראל אני קניתי אתכם במצרים בי' מכות שהראיתי · (ט) שנאמר (תהלים קלט) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד · (יא) (י) כשם שאתם מצווים לא תעבוד באחיך יותר מו' שנים שלא בראתי את העולם אלא לו' ימים · לפיכך נתתי לך ו' שנים שתהא רשאי לעבוד בעבד עברי : כי ימכור איש את בתו לאמה בת אחת היתה לי (יב) ומכרתיה לכם שאין אתם מוציאין אותה אלא חבושה בארון · לא תצא כצאת העבדים נהגו בה כבוד ששביתם אותה מאצלי שנאמר (שם סח) עלית למרום שבית שבי · (יא) (יג) וכן דוד משבח (שם קמז) הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים · ר' שמואל אומר (יב) הזהיר הקב"ה (יד) קל בחמור שהרבה אזהרות יש כאן כגון מכה אביו ואמו · אמר הקב"ה חם אבי כנען לא הכה אלא ראה בלבד עכשיו הוא ובניו עבדים לעולם · המקלל והמכה עאכ"ו · ומי היו אלו עשרת השבטים שלא רצו ליתן עליהם עולו של הקב"ה ובא סנחריב עליהם והגלם · משל למלך שהיו לו י' בנים ומרדו בו ובטלו י' דיוטגמאות שלו · אמר להם כשם שבטלתם שלי כך אני (טו) משלח לזבוב ויפרע מכם · כך י' השבטים מרדו בהקב"ה ובטלו את התורה שנאמר (ירמיה ה) כחשו בה' ויאמרו לא הוא · הביא עליהם הזבוב שנאמר (ישעיה ז) ישרוק ה' לזבוב · זה סנחריב · הוי אם בטלו ישראל את המצות כאילו מקללין אב ואם · ואין אב אלא הקב"ה שנא' (שם סד) ועתה ה' אבינו אתה · ואם זו התורה שנאמר (משלי א) ואל תטוש תורת אמך · (טז) והיא מגודלת בסיני שנאמר (שם ד) בדרך חכמה הוריתיך :

ו בא וראה כמה צוה הקב"ה בפ' זו על כל דבר ודבר שנאמר כי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה אם מתה ונתת נפש תחת נפש · ואם לא מתה עונשין אותו ממון (יז) עד עכשיו לא ראה האור אלא נתון במעי אמו שבכל דבר ודבר התורה מזהרת לישראל · משל לבן מלכים שהזהירו אביו שלא יתקל בכל דבר וילקה והוא חביב עליו כבבת עינו כך הקב"ה הזהיר לישראל על המצות למה שהם חביבין עליו יותר מן המלאכים שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם וכן דוד אמר (תהלים צט) ה' אלהינו אתה עניתם אל נושא היית להם ונוקם על עלילותם :

ז ר' יהודה אומר אמרו ישראל להקב"ה הרבה דיני מצות יש כאן כי יגנוב איש שור או שה (יג) לפי ששור גנבנו ועשינו עגל (יד) לפיכך

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה י"ב · תנחומא סדר בשלח סימן יו"ד · וסדר כי תשא סימן ל"ס · וסדר שופטים סימן ס' · מכילתא סדר בשלח מסכתא דשירה פרשה א' · פסיקתא רבתי ריש פיסקא ס' · מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט סדר שמות רמז קס"ז · וסדר כי תשא רמז תנ"א · ילקוט יהושע רמז ב' · ילקוט מלאכי רמז תקפ"ס ·

חדושי הרד"ל

נחסר פה : (י) ג' דברים נתן משה נפשו כו' · מכילתא בשלח ר"פ שירה ותנחומא ריש פרשת שופטים ושם מפרש להו מקראי שנתן נפשו עליהם · (יא) כשם שאתם יוצאים משעבוד מצרים כו' כנ"ל : (יב) ומכרתיה לכם כו' שבית שבי · עיין ברבינו בחיי שמסיים דרשות פסוק אם רעה בעיני אדוניה במדרש זה ג"כ : (יג) וכן דוד משבח כו' כי נעים · כ"ז שייך לעיל כמש"ל : (יד) קל בחומר · אפשר ר"ל שמאזהרות אלו על או"א שלמטה יש ללמוד ק"ו על כבוד המקום וכדמפרש ומי היו אלו עשרת כו' (ובאמת נראה שיש חסרונות הרבה בפ' זו על כן באו הדברים מגומגמים) כאלו מקללין או"א כו' : (טו) משלח לזבוב · כלומר ע"י דבר קל אוכל לפרוע מכן · או הכוונה שהוא דרך רחמנות (ולא קיים בהן כדין תורה שכתוב מיתה במקלל או"א) : (טז) והיא מגדת לך בסיני שנאמר בדרך חכמה הורתיך כנ"ל · שמה הגיד להם בריתו והורה תורת אם כל פרשת שמע בני כו' במשלי שם · (וע' בשה"ר פ"ג שדרשו אל בית אמי זה סיני) : (יז) עד עכשיו לא ראו אור · לשון המקרא (איוב ג) כעוללים לא ראו אור ·

חדושי הרש"ש

וכ"מ לעיל בריש סדר שמות : (ח) מלפניה שנאמר שם שם לו כו' · ולהד"א היינו ושפטו את העם כו' : (ט) שנאמר נפלאים מעשיך כו' · עיד"מ : (י) כשם שאתם מצווים · ונראה דיש כאן חסרון וצ"ל לשבות ביום השביעי · או לשבות בשנה השביעית מעבודת הארץ כן לא תעבוד באחיך כו' : (יא) וכן דוד משבח הללויה כי טוב כו' · אולי כוונת המדרש לסוף המזמור מגיד דבריו ליעקב כו' · או מפני שהתורה נקראת טוב כדכתיב כי לקח טוב כו' : (יב) הזהיר הקב"ה בקל וחומר כנ"ל וכ"כ שהיה סני' לפני היד"מ : (יג) לפי ששור גנבנו כו' · נראה שכוונו לזה דאיתא לעיל פ"ג אני יורד בטטראמולי שלי כו' ושומטין אחד מהם ומכעיסין אותי בו ודלא כמ"כ : (יד) לפיכך חמשה בקר שלמנו כו' וד' צאן כו' · יתכן שהורש וארבע צאן שב למעלה ולמטה עי' יומא (כ"ב ב') בתד"ה שאת וכמש"כ לעיל בב"ר פכ"ב

ומפני שהיים וכו דוד אמר ונוקם על עלילותם שפירושו לשון עוללים כמ"ש היד"מ · לכן תפס כאן

מתנות כהונה

אשר תשים · הרי שלחן כמשה : כשם שאתם וכו' · הלשון מגומגם וע"ל (דף ג' ע"ב) : בת אחת · זאת התורה : דיוטגמאות · ספר שכתוב בו גזירת המלך : עונשין אותו ממון · בעד הוולדות שלא ראו עדיין האור : ששור גנבנו · יוסף שנקרא שור : מלכיות

פירוש מהרז"ו

וע' ד"ר פ"ת ס"ה ויתכן שלזה כוונו כאן : באורח צדקה · וס"ד בתוך נתיבות משפט : ד ג' דברים · מכילתא בשלח פסוק אז ישיר משה באריכות איך נתן נפשו ואיך נקראו על שמו : זכרו תורת משה · ונתן נפשו כמ"ש ארבעים יום לחם לא אכל ומים לא שתה : שנאמר ואלה המשפטים · אשר תשים לפניהם שתלה בו וכמ"ש צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל · ובמכילתא הגירסא מפסוק שופטים ושוטרים תתן לך ונתן נפשו כמ"ש ויאמר לרשע למה תכה רעך שעל ידי כן רצה פרעה להרגו וכן בבנות יתרו במדין ע"ש · וע' במ"ר פר' י"ב בס"ט ושם הושב משכן ולא ישראל ע"ש: ה כמה פרשיות וכמה אזהרות · כמ"ש ויק"ר פכ"ד ס"ה שיש בה ששים מצות : ומה ענין אלו לאלו · כולל ב' שאלות מה טעם כל אחד ומה טעם סמיכתן ע"כ פירש תחלה טעם כל אחד ואח"כ דרשת ר' שמואל על טעם סמיכתן ללמדנו ממצות העבדות על מצות כבוד אב ומצות עבדות כולל עבד ואמה שהוים לענין ו' שנה ועבד כנעני שעובד לעולם והק"ו מעבד כנעני ואף שהפסיק במ"ש כי יכה וכי יזיד שנכתבו בסמוך אגב ומכה אביו ואמו הרי טעם לכל סמיכות פרשיות אלו ודו"ק: אני קניתי אתכם · כמ"ש ויק"ר פ"ב ס"א והלא בדמים קניה וגו' ע"י הנסים שעשה: נפלאים מעשיך · ובפסוק הקודם כי אתה קנית וגו' ע"י נפלאים מעשיך שמכות מצרים נקראים נפלאות כמ"ש שמות ג' כ' בכל נפלאותי אשר אעשה וכדומה הרבה: כשם שאתם מצווים · כצ"ל אתם מצווים לא תעבוד באחיך יותר מו' שנים כשם שלא בראתי את העולם יותר מו' ימים וכו' ועי' לקמן פר' זו סי' ט"ו והנה כאן אינו מרומז מ"ש אני קניתי אתכם במצרים · וגם לא מ"ש ר' שמואל הק"ו מאם אבי כנען וההכרח שכוונתו על מ"ש בסוף בהר סיני בפרשת וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבוד בו עבודת עבד עד שנת היובל יעבוד עמך כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים · ועבדך ואמתך וגו' לעולם בהם תעבודו היינו מזרע חם והנה כאן אינו מבואר דין היובל אם פגע קודם ו' שנה ושם אינו מבואר ענין הו' שנים ושאר הפרטים ונלמדים זה מזה כי הענין אחד וכשנאמרה פרשה זו בהר סיני אז נאמרה גם פרשה של סדר בהר סיני ובשניהם הטעם כי עבדי הם וכאלו כתוב כאן גם הענין של זרע חם ועפ"י מדה י"ז דורש כאן סמוכים וק"ו · ודע קורא יקר. שבפרשה זו והסמוכה לה אינם דומים לשאר הפרשיות בלשונם וענינם ועניניהם עמוקים ותלוים בשערה והרבה יגעתי בהם לבא לעומק פשוטם ע"כ שים עיניך עליהם וינעם דעת לחכך : אלא חבושה בארון · והרמז שבעוה"ז אין אדם זוכה לתורה אלא בגילות מלחמת היצר כמ"ש דוד שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב והיא בדמיון שבויה מהשלל אצלנו : כי טוב זמרה · כוונתו על סוף המזמור מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל וגו' : הזהיר הקב"ה קל בחומר · הכוונה שהרבה אזהרות שיש כאן יש ללמוד מהם בקל וחומר כאשר מבואר טעם מצות עבד עברי ועבד כנעני ע"פ מדה י"ז אז נלמוד ק"ו על מצות מכה אביו ואמו שזהו טעם סמיכתן : כשם שבטלתם שלי · ובזיתם אותי ודברי כך אבזה אתכם ואפרע מכם בברואים שפלים ובזויים הם הזבוב והדבורה כמ"ש בפר"א פמ"ט וז"ל בגבורים שולח דברים נמוכים וכו' טיטוס נכנס לבית ק"ק וכו' שלח עליו יתוש אחד וכו' ישראל וכו' שלח עליהם ל"נ וכו' ע"ש בפירושי · וכמ"ש ילקוט דניאל ה' זה ל"נ ננס קטיע · ובתנחומא וישב ס"ג וכ"ה בבמ"ר פר' י"ח ס"ב ובתנחומא תרומה ס"ד על ל"נ שהיה קטן ככד ובתד"א חלק א' פרק ל"א אמרו נבוכדנצר קצר בקומו היה וכו' ע"ש וכאן מלמדנו שגם סנחריב היה באופן זה : כחשו בה' ויאמרו לא הוא · רישא דקרא כי בגוד בגדו בי בית ישראל ובית יהודה נאם ה' כחשו בה' ויאמרו לא הוא וגו' הנני מביא עליכם גוי ממרחק גוי אשר לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר והנה ירמיה היה בימי חורבן ירושלים ויהודה ובנימין · ובית ישראל הם י' השבטים שגלו בשנת שש לחזקיהו · וכאן מלמדנו שישעיה רמז על י' השבטים שבא עליהם מלך אשור ומרמז גם על ל"נ שבא על יהודה ובנימין כנ"ל וכן ירמיה מרמז על שניהם שהיו בכלל מ"ש בתורה גוי אשר לא תשמע לשונו שהם גוי ממרחק מקצה הארץ וכמ"ש מקצה יאורי מצרים ודוק שעל כן הזכיר המדרש י' שבטים בפסוק כחשו בה' שאמר ירמיה : כאלו מקללין אב ואם · כאשר למד הק"ו מחם כך ישראל כאשר חטאו נשתעבדו לסנחריב ולנ"נ ומצות עבדים רומז על כבוד אב ואם והקב"ה ומצות אמה רומז על התורה שנקראת בתו של הקב"ה אם שלנו ומ"ש מגודלת בסיני פי' שגדלה אותנו בסיני כאם המגדלת כמ"ש בדרך חכמה הוריתיך שהחכמה הרה וילדה אותם כאלו נעשינו בריה חדשה ע' ב"ר ריש פר' א' אמון רבתא : ו כי ינצו אנשים · ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש וגו' : לא ראה האור · כמ"ש איוב ג' ע"ז כנפל טמון לא אהיה כעוללים לא ראו אור שלא נקרא עדיין נפש בפני עצמו : אל נושא היית להם · שנשא מעלתם למעלה וכמ"ש לעיל פכ"ה ריש ס"ח אשר נשאך ה' אלהיך : ז אמר ישראל להקב"ה · כצ"ל הרבה דיני מצות יש כאן לישראל כי יגנוב איש שור או שה וגו' חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה · ולמה אמר כן לפי ששור גנבנו עיין לעיל פרשה ג' סימן ב' אני יורד בטטראמולין שלי ושומטין אחד מהם הוא פני השור וכמ"ש לקמן סוף פרשה מ"ח : שמתו תחתיו אבותינו הנה מיתת אבותינו במדבר היה על חטא מרגלים אך בעגל כתוב וביום פקדי ופקדתי ובעונם של מרגלי' נפרע מהם גם על חטא העגל·גם חטא העגל גרם חטא מרגלים · וצ"ע

יפה תואר

כי הצדקה היא לפנים משורת הדין · והיא ארח רחב להלוך ולא יכשל נגלת אבל להעמיד הדברים על הדין אף כי גם זה ישר הוא מ"מ לעומת הצדקה נקרא רק נתיב הטוב להלוך גם בו אבל צר הוא להעוברים ולפעמים ילכו ויכשלו וכמו שאמרו רז"ל לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה : שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם · ולא כתיב אשר תלמדם לכן דורש כמו שם נפשו עליהם ובמכילתא משמע דדריש להראות פנים לדבר כשלחן הערוך המוכן לפני האדם וע' בפרא"ם : ולבקש מלפניו על עמה · ולא כתיב על היהודים כמו דפתח ביהודים לאבדם לכן דריש דס"ק אם תשתדל בזה תזכה שהם יקראו עמה · והיא אשר עשתה כדבריו בוודאי זכתה לזה : בא וראה כמה משובחת פרשה זו · הנה כל פרשה ופרשה בתורה משובחות הן · וכולן נאמרו מאת ה' · ויקרות הן לבני ישראל · אבל פירושו כי פרשה זו מלבד אשר הפשט והנגלה בה משובח ומפאר מאד · גם הרמזים הרבים הצפונים בה משובחים ונחמדים הם במעלותם לבני אדם · וכמו שמפרש ואז"ל כי במשפט כי תקנה עבד עברי מרומז ג"כ אמונת היחוד · ובוכי ימכור מזהירנו בכבוד התורה · ובמקלל אביו ואמו כלול ג"כ כבוד ה' ותורתו וכן בא המדרש ללמד לנו כי רמוזים בזה כמה תוכחות מוסר בפרשיות אלו : בי' מכות שהבאתי כנ"ל ועמ"ש בזה בויק"ר פ"ב : כשם שאתם מצווים שבת ימים העבוד וביום השביעי תשבות לא תעבוד באחיך כו' כנ"ל : הזהיר הקב"ה קל בחמור · כלומר שהאזהרות כפולות הן קל עם חמור יחדו · שהפשט הוא לפעמים דבר קל נגד הרמז הרמוז בו וכמו מכה אביו ואמו שהעונש נוגע רק לאדם אחד הפושע והרמז קאי על עשרת השבטים שהקלו בכבוד הקב"ה שהוא אביהם שבשמים : והיא מגודלת בסיני · כלומר שכנסת ישראל נתגדלה לעם אך בסיני וז"ש בדרך חכמה הוריתיך פי' כי על ידי החכמה באה הכנסיה לכלל הריון ונולדה לעם ולכן תקרא החכמה אמם : בא וראה כמה צוה הקב"ה כו' · בא להראות חבתם לפני הקב"ה כי על עוללים לא ראו אור צוה הקב"ה להענישם בממון · ולא צוה להענים ע"ז נפש כיון שהעובר עדנה לא נפש חיה היא · או פירושו כי החיבה היא מה שצוה לתת עונש גם על הסורג עולל אשר לא ראה אור עדנה ולא סטרם גלא

ידי משה

תולדות וכו' תירוצא הוא עד סוף המדרש שמסיים לסוגיא יעקב מכלל הרשעים : שנאמר כי אתה קנית כליותי וגו' נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד כנ"ל · ומה שאמר מה ענין אלו לאלו פי' משפטים ליציאת מצרים ומתרץ כי תקנה עבד עברי לפי שקניתי אתכם במצרים שש שנים כנגד ששת ימים עשה ה' וגו' וכן כולם : וכן דוד משבח · לשמשפטים והוא התורה דכתיב הללויה וגו' וכתיב בתרי' מגיד דבריו ליעקב ומשפטיו לישראל : הזהיר הקב"ה בק"ו · שכמה אזהרות יש כאן כגון מכה אביו · זה א"ל לכתוב כי היה מלתא דאתיא בק"ו מחם אבי כנען אלא מכה אביו ואמו לא בא להורות על אביו ואמו כמשמעו אלא כמה אזהרות ילפינן מיני' וקאי על הקב"ה והתורה וכדמפרש ואזיל : ומי היו · פי' שאמרת ק"ו מחם שמי שעובר התורה שיהיו הוא ובניו עבדים לעולם אלו י' שבטים שגלו וכו' : והיא מגדלתך בסיני כנ"ל · פי' שמביא ראיה למה נקראת התורה אמך לפי שהיתה מגדלתך בסיני ומביא ראיה מפסוק בדרך חכמה הורתיך מלשון הריון : וכן דוד אמר אל וגו' ונוקם על עלילותם · פי' אפילו עד קטן כגון עובר במעי אמו אתה נוקם : לפיכך ה' בקר שלמנו · נ"ל טעם למה קורא לדור המדבר שמתו ה' בקר לפי שכתוב גבייהו וחמושים עלו אחד מחמשה וכו' א"כ י"ל

ויח) ה' בקר שלמנו תחתיו שמתו תחתיו אבותינו במדבר (יט) וד' צאן תחת השה ד' מלכיות שמלכו בנו ושגנבנו ליוסף עשינו ד' מאות שנה משועבדים במצרים · א ולמה בשור נותן ה' ובשה אינו נותן אלא ד' · בשור נותן ה' שהוא מוציאו בפרהסיא משל לשנים שעלו לבימה לידון אחד שמכר בנו של שר ואחד שזרק אבן באיקונין של שר · אותו שזרק אבן באיקונין של שר לקח ה' קטפורים ואותו שמכר בנו של שר משלם ד' מאות לרבוי לכך כתיב ה' בקר · (כ) אמר דוד (תהלים קמג) ואל תבא במשפט את עבדך : ח כל אלמנה ויתום לא תענון · ר' יוסי אומר למה אהב אלהים יתומים ואלמנות אלא שאין עיניהם תלויות אלא בו שנאמר (שם סח) אבי יתומים ודיין אלמנות לכך כל הגוזלן כאלו גוזל להקב"ה שהוא אביהם שבשמים והוא כועס עליו שנאמר (שמות כב) וחרה אפי והרגתי אתכם · משל לבת מלכים (כא) שסרחה על אביה והיו לה בנים וטרפה אותם עליו והלכה לה כשהוא רואה אותם כאלו רואה את בתו לפניו ומי שהוא נוגע בהן נפרע ממנו · כך ישראל היו בציון והקב"ה שרוי ביניהן שנאמר (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד · וכיון שחטאו טרפה אף היא השליכה בניה עליו · שנאמר (איכה ה) יתומים היינו ואין אב אמותינו כאלמנות וכשהוא רואה לישראל שעושים מצותיו מתנחם על מה שעשה בציון ומבקש לה זכות שנא' (זכריה ח) שבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלים · (כב) וכן דוד אומר (תהלים קכו) שובה ה' את שביתנו : ט ד"א ואלה המשפטים · הה"ד (שם קמז) מגיד דבריו ליעקב אלו הדברות' חוקיו ומשפטיו לישראל אלו המשפטים לפי שאין מדותיו של הקב"ה כמדת ב"ו· מדם ב"ו מורה לאחרים לעשו' והוא אינו עושה כלום והקב"ה אינו כן אלא (כג) מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור · מעשה ברבן גמליאל ור' יהושע ור"א בן עזריה ור' עקיבא שהלכו לרומי ודרשו שם אין דרכיו של הקב"ה כבשר ודם שהוא גוזר גזירה והוא אומר לאחרים לעשות והוא אינו עושה כלום והקב"ה אינו כן · היה שם מין אחד אחר שיצאו אמר להם אין דבריכם אלא כזב לא אמרתם ב אלהים אומר ועושה (כד) למה אינו משמר את השבת · אמרו לו רשע שבעולם אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצירו בשבת א"ל הן אמרו לו העליונים והתחתונים חצירו של הקב"ה שנאמר (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו (כה) ואפילו אדם עובר עבירה אינו מטלטל מלא קומתו א"ל הן · אמרו לו כתיב (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא · ד"א מגיד דבריו ליעקב · א"ר אבהו בשם רבי יוסי ב"ר חנינא ג משל למלך שהיה לו פרדס והיה נוטע בו כל מיני אילנות ולא היה נכנס לתוכו אלא הוא שהיה משמרו · משעמדו בניו על פרקן א"ל בני הפרדס הזה אני הייתי משמרו ולא הנחתי אדם להכנס בתוכו אתם תהיו משמרין אותו כדרך שהייתי אני משמרו· כך אמר האלהים לישראל עד שלא בראתי את העולם הזה התקנתי את התורה שנאמר (משלי ח) ואהיה אצלו אמון · מהו אמון אומן שנאמר (במדבר יא) כאשר ישא האומן את היונק · לא נתתיה לאחד מן עובדי כוכבים אלא לישראל שכיון שעמדו ישראל ואמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע מיד נתנה להם הוי מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי אלא למי ליעקב שבחרו מכל העובדי כוכבים ולא נתן להם אלא מקצת נתן ד לאדם ו' מצות · הוסיף לנח אחת · לאברהם ח' · ליעקב ט' · אבל לישראל נתן להם הכל · א"ר סימון בשם ר' חנינא משל למלך שהיה לפניו שלחן ערוך ומיני תבשילין נכנס עבדו נתן לו חתיכה · שני נתן לו ביצה · שלישי נתן לו ירק וכן לכל או"א · נכנס בנו נתן לו כל השולחן לפניו · אמר לו לאלו נתתי מנה מנה אבל את הכל נתתי ברשותך · כך הקב"ה לא נתן לעובדי כוכבים אלא מקצת מצות אבל כשעמדו ישראל אמר להם הרי כל התורה כולה לכם שנאמר (תהלים קמז) לא עשה כן לכל גוי · אמר ר"א משל למלך שיצא למלחמה והיו הלגיונות עמו והיה שוחט בהמה והיה מחלק לכל אחד ואחד מנה כדי שיגיע · הציץ בנו וא"ל מה אתה נותן לי · א"ל (כו) ממה שהתקנתי לעצמי · לפיכך נתן האלהים לעובדי כוכבים (טו) מצות גולמיות שיגעו בהן ולא הפריש בהן בין טומאה לטהרה · באו ישראל ופירש להם המצות כל אחד ואחד · ה עונשה ומתן שכרה שנאמר (שיר א) ישקני מנשיקות פיהו · לכך נאמר חוקיו ומשפטיו לישראל : י ד"א ואלה מהו ואלה בא וראה כמה חיבב הקב"ה למשה שבשעה שחיסדו אותו דתן ואבירם במצרים שאמרו לו (שמות ב) מי שמך לאיש שר ושופט עלינו · א"ל הקב"ה בזה שחיסדתם אותו אני נותן לו גדולה שנאמר ואלה המשפטים · ד"א ואלה המשפטים לפי ששמע משה מיתרו שאמר (שם יח) ואתה תחזה מכל העם · ד' מדות א"ל (כז) ולא מצא אלא אחת שנאמר (שם) ויבחר

מסורת המדרש א עיין בבא קמא ע"ט · ובתוספתא בבא קמא פ"ז · מכילתא כאן פרשה י"ב · ילקוט כאן רמז שמ"ב · ב בראשית רבה פרשה י"א · פסיקתא רבתי פיסקא כ"ג · תנחומא סדר תשא סימן ל"ג · ילקוט בראשית רמז ע"ז · ג לעיל פרשה ט"ו וש"נ · ד סנהדרין דף נ"ו ונ"ט · בראשית רבה פרשה ט"ז ופרשה כ"ד · במדבר רבה פרשה י"ד · דברים רבה פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ב' · קהלת רבה פרשה ג' · סדר עולם פרק ה' · תנחומא סדר יתרו סימן ג' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"ב · מדרש תהלים מזמור א' · מדרש משלי פרשה ל"א · ילקוט בראשית רמז כ"ב · ילקוט יתרו רמז ע"ב · ילקוט תהלים רמז תרי"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"ד · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"א · ע"ש בכל המקומות ·

חדושי הרש"ש

פכ"ב אות ג' · או כמו שדרשו בבכורות (כ"ה א) ל"ת בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך אין לי אלא שור בעבודה כו' מנין ליתן את האמור של זה בזה כו' עיין שם ובפירוש רש"י : (טו) מצות גולמות כו' · אולי יכוון שנתן להם המצות ברמז מועט כמו שדרשו לעיל בבראשית רבה סוף פרשה ט"ז השם מצות מפסוק דויצו כו' אבל לישראל פירש להם יפה באר היטב המצות בתורה שבעל פה · ואתי שפיר שסמכוהו על זה פסוק דישקני כו' דסופיה כי טובים דודיך נדרש על דברי סופרים בחזית שם · והכוונה על

חדושי הרד"ל

לשון זה המקרא : (יח) ה' בקר שלמנו תחתיו שמתו תחתיו אבותינו במדבר · פי' רבינו בחיי שקבלו עליהם ה' עונשין הריגה בסייף ע"י בני לוי · מגפה ע"י הקב"ה · הורקת פנים ע"י המים כסוטות · חורבן בהמ"ק וזכרון לדורות · ול"נ שה' מיתות היה בהן במדבר ע"פ הקב"ה · והיינו ג"כ במגפה · בעגל ובמעשה קרח · ובשטים · ועוד ב' בתבערה שכתיב ותבער בם אש ה' ותאכל וגו' · ובקברות התאוה שכתיב ויך ה' בעם מכה רבה מאד (אבל שהיה ע"י שליח כגון הנחש ומלחמת הכנעני זה לא חשיב) : (יט) וד' צאן תחת השה · לפי שנגנבו ליוסף עשינו ת' שנה משועבדים במצרים ונדמה גנבת יוסף לשה על שם שה פזורה ישראל : (כ) אמר דוד אל תבא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי כל אלמנה כו' כצ"ל · ור"ל שאם היה בא לדון ישראל כפי משפט התורה לא היו יכולים לעמוד וז"ש ר"י בתחלת המאמר הרבה דיני מצות יש כאן ר"ל שהיו ראויים ישראל להשפט בדינים אלא בא עמהם הקב"ה שלא במשפט ותפך למטה מעוונם וכמש"ל במשל הזהב : (כא) שסרחה על אביה ומרדה והיו לה בנים כו' · וכיון שחטאו טרדו (הספי' גרסו) אף היא השליכה כו' כצ"ל : (כב) וכן דוד אומר שובה ה' את שביתנו · ומעיקרא כתיב בשוב ה' את שיבת ציון · לומר שיבת ישראל כאלו שבה ציון וכמ"ש במשל כיון שרואה אותם כאלו רואה את בתו : (כג) מה שהוא עושה אומר כו' · ולכן נקראו חקיו ומשפטיו שכביכול הוא עצמו משמרן : (כד) למה אינו משמר את השבת · עי' ב"ר פי"א וש"נ : (כה) ואפילו אדם · מטלטל מלא קומתו אינו עובר עבירה כצ"ל : (כו) ממה שהתקנתי לעצמי · כדלקמן פמ"א שבתוך פיו כו' : (כז) ולא מצא אלא אחת מן המדות שאמר יתרו (ואותן שכתוב בפרשת דברים חכמים וידועים וגו' הן מעלות אחרות שלא הזכירם יתרו) :

פירוש מהרז"ו

וצ"ע למה כוללם בחמשה ויתכן שכוונתו למ"ש ריש נצבים ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל : וארבע צאן תחת השה · יתכן דעת המדרש שמ"ש וארבע צאן שייך ג"כ למ"ש חמשה בקר ישלם תחת השור וגם ד' צאן : ושגנבנו ליוסף · שנקרא צאן כמ"ש נוהג כצאן יוסף וע"י יוסף ירדו למצרים : ולמה בשור נותן ה' · כפי פשט הכתוב : שהוא מוציאו בפרהסיא · שהוא גדול שמוליכו לפניו וצריך לשומרו שלא יברח לכאן ולכאן ולרדוף אחריו · הרי שהפקיר עצמו ביותר לעבירה והעונש גדול יותר אך הצאן נושא על כתיפו ובמכילתא עוד שני טעמים : משל לשנים · שהעגל הוא שעשו דמות שור מהמרכבה שדומה לאיקונין · ויוסף הוא בנו במשל : ח משל לבת · דורש כל אלמנה ויתום על ציון שהיתה כאלמנה ויתום על ישראל · ודורש שאמר בלשון רבים לא תענון ואח"כ בלשון יחיד אם ענה תענה ואח"כ בלשון רבים והרגתי אתכם נשיכם בניכם וע"כ דרש ע"פ מדה י"ג על מחריבי בהמ"ק וצרי ישראל כמפורש הרבה בנביאים עליהם: וטרפה אותם עליו וכו'· אולי צ"ל וטרפה והלכה לה והיו לה בנים והשליכה אותם עליו · וטרפה פי' שאביה טרף אותה שגרשה מביתו והשליכה בניה עליו וכמ"ש בנמשל טרפה אף היא השליכה בניה שהחריב ציון ונשאר ישראל יתומים וכשישוב לציון אין ציון אלמנה ולא בניה יתומים : שובה ה' שבותינו · ור"ד כשוב ה' את שיבת ציון ואז ישיב שבותינו : ט חוקיו ומשפטיו · המדרש לא פי' על חוקיו וסמך עצמו על מ"ש ויק"ר פר' ל"ה סי' ג' אם בחוקותי חוקים שאני שמר : לטלטל בתוך חצירו · ולפניו יתברך אין מלאכה כי הכל במאמרתו ואפילו אתה נותן לו דין טלטול הלא הכל רשות היחיד לו : ואפילו אדם וכו' קומתו · נ"ל דצריך להיות אפילו אדם מטלטל מלא קומתו אינו עובר עבירה כי אין קומתו של אדם רק ג' אמות ומותר לטלטל אפילו בר"ה ואפילו אם נחשוב לו הארץ לרשות אחרת כמ"ש השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם מותר לטלטל בו בכולו : שהיה לו פרדס · לעיל פט"ו סי' ל' ע"ש : מהו אמון אומן · ב"ר ריש פ"א ושם מבואר : מגיד דבריו · שהיה אצלו : לאדם ו' מצות · ב"ר סוף פט"ז וש"נ : הוסיף לנח אחת · אבר מן החי לאברהם מילה ליעקב גיד הנשה עי' שי"ר פסוק ישקני דחשיב ג"כ יצחק שחנך המילה לח' ימים יהודה יבום : כדי שיגיע · כמה שיגיע לכל אחד חלקו לפי הבשר ולפי החיל : חוקיו ומשפטיו · שהם של עצמו כ"י הוי ואלה המשפטים : י שחיסדתם אותו · עי' לעיל פ"א ס"ס כ"ט · וע' ב"ר פס"ה ס"ס כ' ג' נוסחאות : נתן לו גדולה · כמ"ש לעיל פר' זו ס"ס ד' שנקראו על שמו ושם מבואר : ד' מדות · אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע

מתנות כהונה

מלכיות · בבל מדי ורומי מחריבי ביהמ"ק : בפרהסיא · כלומר כמות שהוא מוליכו לפניו ואינו יכול לתתו על כתפו בתוך השק והקופה : [ו' מצות · עיין בב"ר פרשה ט"ז ופרשה ואתחנן] : לנח אחת · אבר מן החי ולאברהם הוסיף המילה וליעקב גיד הנשה : שזרק אבן כו' · משל הוא על שעשו העגל וק"ל : קטפורים · מכות כך פירש הערוך : אמר דוד כו' · לפי שהמשפטים מכוונים ומיוסרים ומדוקדקים-לפי הגמול ואין בני אדם יכולין לעמוד בזה : [ה"ג מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמרו : ה"ג אין דרכיו של הקב"ה] : עבר עבירה · שעבר ויצא בשבת חוץ לתחום כדאיתא בפ' מי שהוציאוהו : כדי שיגיע · מקבל מתנה יגע בו להקנו עד שיהא ראוי לאכילה וכדלקמן · ושוב להניח כדי שיגעו בהן : גולמיות · בפשוטיהן ובגולמיהן בלי פירוש ומילוק ותיקון כדאמרינן גולמי כלי מתכת : שחיסדו · לשון בזיון [ועיין לעיל בבראשית רבה פרשה פ"ה ופרשה ע"ג

ידי משה

י"ל לפי שמתו ה' צדיקים במדבר אהרן משה נדב ואביהוא ומרים : ושגנבנו ליוסף · פי' כמו ד"א : ואפילו אדם עובר עבירה · פי' אפילו עבר והוציא לר"ה אינו נקרא טלטול עד שיוציא יותר ממלא קומתו וגבי הקב"ה לא די שא"א לצייר ר"ה אפילו מלא קומתו לא תצייר בו כי מלא הארץ כבודו כדכתיב

יפה תואר

בלא כלום · כדי שיהיו זהירים ונשמרים מאד לבלי לנגוע בהם אחר גרעה : שמתו תחתיו אבותינו · שהיו מחומשים כדכתיב וחמושים עלו בני ישראל · ואע"פ שהגזירה לא היתה אלא במרגלים מ"מ העיקר הי' על העגל כדכתיב וביום פקדי ופקדתי אלא שבמרגלים נתמלאה סאתם · וכן הוא גבי ארבע מלכיות · וכמ"ש רז"ל על הכתוב וביום פקדי אין לך וכו' · ומצינו בישראל שנקראו צאן כדכתיב ואתן צאני צאן מרעיתי ונקראו גם בקר דכתיב ואפרים עגלה מלומדה וכדאיתא בב"ר על הכתוב ואל הבקר רץ אברהם : משל לשנים שעלו לבימה · כלומר אע"ג שצער המכירה גדול מצער האבן שזרק באיקונין מ"מ כיון שמכירת האיקונין היא מפורסמת יותר שהכל רואין אותו שבור לכן ענשו גדול לכן הגונב שור דמוליכו בפרהסיא לותה התורה לענוש יותר אמנם במרובה גבי מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מגזלן איתא להפך כי המסתיר עונו הרבה לחטוא מאחים המגלה עונו דמשוה כבוד העבד לכבוד קונו ע"ש : אמר דוד ואל תבוא במשפט את עבדך · שה"פ שה' עושה לפנים משורת הדין שאינו נותן לאיש כדרכיו · וכן כאן אין ה' פוקד כ"כ מפני הכבוד כמו בשחוטא בפרהסיא שאז אינו יכול למחות מפני הפרסום : למה אהב אלהים כו' · פי' דכתיב שמוע אשמע צעקתו משמע כיון בדין בין שלא בדין · ומתרץ כיון דהוא לבד אבי יתומים ועיניהם תלויות רק בו לכן הנוגע בהם מקרי כאלו מכעים את אביהם : שסרחה על אביה וטרפה ואין לה בנים והשליכה אותם עליו כצ"ל · ופי' שאין להם גואל אחר זולתו אחרי שאין להם אב שיטפל בהם · ואמם מטורפה ולא תוכל ליטפל בהם · וכן ישראל שנאמר יתומים היינו וגו' לומר שאין להם גואל זולתו שהם כיתומים שאין להם אב ואם : ושכנתי בתוך ירושלם קרי ביה ושבתי שתשוב לירושלים כבתחלה · ואפשר כי גם שביתנו קאי על השכינה שהיא כ"י שבויה בגלות : אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצירו · לכאורה קשה מה ענין טלטול למלאכה והלא מלאכה אסורה בכ"מ · והבדרשי כתב שהשיב לכסיל כאולתו · ולא נהירא אבל התשובה ע"ז כיון שאין כל חדש תחת השמש והכל מתוקן מששת ימי בראשית אלא שה' מעמיד ומקיים התמך הטבע תמיד שיהיה נוהג על פי הטבע הנבראת בו' ימי בראשית וזה אינו אלא במדרגת טלטול שמגיע הדברים להמשיך הוייתן ואחר שמלא כל הארץ כבודו פירש שהכל שלו שמעידין על כבודו כמלא שמטלטל בחצירו · וע' בב"ר פי"א מזה : אפילו אדם עובר עבירה כו' · יש לפרש הדברים עד"ז הלא גם במקום שיש עבירה לטלטל · מ"מ יכול לטלטל מלא קומתו דהיינו ארבע אמות · ולכן גבי הקב"ה אין מקום שיהיה חוץ לד' אמותיו : אלא למי ליעקב שבחרו · עי' בחזית על פסוק ישקני משל למרתף וכו' ת"ש בזה : כמה חיבב הקב"ה למשה · גם הוא בא לפרש למה כתיב ואלה המשפטים אשר תשים

משה אנשי חיל ומינה אותם שופטים על ישראל· א"ל הקב"ה נתתי לך את המשפט ולאחרים מנית ואינן יודעין לך אתה ולמדם (כח) שנא' ואלה המשפטים: יא ד"א ואלה המשפטים ויהי ביום השלישי בהיות הבקר (טז) בבקר ניתנה התורה ובערב נתנו המשפטים· הה"ד (איוב ד) מבקר לערב יוכתו· משל לב' שירדו למוקמא אחד אומן ואחד הדיוט מי גרם להדיוט ללקות לפי שלא היה לו מי שילמדנו· כך הקב"ה עמד על הר סיני ומחזיק בדין· שנאמר (דברים לב) ותאחז במשפט ידי: אמר דוד (תהלים ז) שפטני ה' כצדקי· בדק (יז) ולא היה לו שילמדנו ולקה· התחיל צווח (שם קמג) ואל תבא במשפט את עבדך· כל כך אימתי עד שלא סידר לפניו את המשפטים לקיים מה שנאמר מבקר לערב יוכתו· ד"א ואלה המשפטים מהו מבלי משים לנצח יאבדו· אמר איוב להקב"ה (איוב כג) א מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה לפניו משפט· משל לבריון שהיה שכור בעט בפלקי והוציא איסרין רגם איקונין של מושל העיר קלל לשוטר אמר הודיעני באיזה המקום מושל העיר שרוי ואני מלמדו את הדין נכנס הראו לו מושל העיר יושב בבימה (יח) סגר למטרונה וטרד אפרכוס סימא לדוכוס נתן קטריקי לקרטום· קרב קיסין למגיסטיר כיון שראה מושל העיר עושה כך נתיירא אמר בבקשה מכם שכור הייתי ולא ידעתי כח מושל העיר· כך היה איוב עומד וצווח מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה לפניו משפט· רגם האיקונין שאמר (שם ג) יאבד יום אולד בו· בעט בפילקי והוציא איסרין (שם) יחשכו כוכבי נשפו· קלל לשלטון (שם) הלילה ההוא יקחהו אופל· ראה המלך יושב בבימה סגר למטרונה (במדבר יב) והנה מרים מצורעת כשלג· טרד למשה (שם כ) לכן לא תביאו את הקהל הזה סימא לדוכוס זה יצחק שנא' (בראשית כז) ותכהין עיניו מראות· נתן קטריקי לאברהם· שנא' (שם טו) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך· קרב קיסין על יעקב (שם לב) והוא צולע על ירכו· כשראה איוב אמר בבקשה ממך שכור הייתי שנאמר (איוב יט) ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי· וכל כך למה שלא היו יודעין כחו של דין· הוי מבלי משים לנצח יאבדו: יב ד"א ואלה המשפטים הה"ד (תהלים קמז) מגיד דבריו ליעקב· פעם אחת ב אמר לו עקילס לאדריינוס המלך רוצה אני להתגייר ולהעשות ישראל אמר לו לאומה זו אתה מבקש כמה בזיתי אותה כמה הרגתי אותה לירודה שבאומות אתה מבקש להתערב

מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר אמר לו הקטן שבהם יודע היאך ברא הקב"ה את העולם מה נברא ביום ראשון ומה נברא ביום ב' כמה יש משנברא העולם ועל מה העולם עומד ותורתן אמת· אמר לו לך ולמד תורתן ואל תמול אמר לו עקילס אפילו חכם שבמלכותך וזקן בן מאה שנה אינו יכול ללמוד תורתן אם אינו מל שכן כתוב (שם) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ולמי לבני ישראל: יג ד"א ואלה המשפטים הה"ד (משלי כט) ג מלך במשפט יעמיד ארץ זה הקב"ה שברא את עולמו בדין שנאמר בראשית ברא אלהים· ברא ה' לא נאמר אלא אלהים· ויאמר ה' יהי רקיע אינו אומר אלא אלהים וכן כולהון· (יט) (כט) וכן דוד אומר· (תהלים עה) כי אלהים שופט· ללמדך שבדין נברא העולם· (משלי כט) ואיש תרומות יהרסנה· (ל) זה אדם· ד מה דרכה של אשה בשעה שהיא מבקשת להפריש חלתה מגבלת את הקמח ואח"כ נוטלת חלה· כך עשה האלהים גבל את העולם ואח"כ נטל אדם שנאמר (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ ואח"כ וייצר· כיון שחטא א"ל האלהים (שם ג) ארורה האדמה בעבורך· לכך נאמר ואיש תרומות· ד"א מלך במשפט יעמיד ארץ· זה יהושפט שנאמר (דה"ב יט) ויאמר יהושפט אל השופטים ראו מה אתם עושים· ואיש תרומות יהרסנה זה חכם שהוא יודע הלכות ומדרשות ואגדות· ויתום ואלמנה הולכין אצלו שיעשה דין ביניהן והוא אומר להן עסוק אני במשנתי איני פנוי· ואמר לו האלהים מעלה אני עליך כאלו החרבת את העולם· לכך נאמר ואיש תרומות יהרסנה· ד"א מלך במשפט יעמיד ארץ אלו ישראל שנאמר (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים· ואיש תרומות יהרסנה אלו דור המבול שלא היו עושין את הדין· ראה מה כתיב בהם (איוב כד) חמור יתומים ינהגו יטו אביונים מדרך· א"ר אחא בקש הקב"ה ליתן להם ארבעה דברים· תורה ויסורין ועבודת קרבנות ותפלה ולא בקשו· שנאמר (שם כא) ויאמרו לאל (לא) סור ממנו אלו היסורין· ודעת דרכיך לא חפצנו זה תורה· ומה שדי כי נעבדנו אלו הקרבנות· ומה נועיל כי נפגע בו זה תפלה· אמר להם הקב"ה מי גרם לכם שתאבדו מן הערב של העוה"ז ומן הבקר של העוה"ב· מפני שלא קבלתם את התורה שיש בה דין שנאמר (שם ד) מבקר לערב יוכתו למה מבלי משים לנצח יאבדו·

מסורת המדרש א עיין בפסיקתא רבתי פיסקא מ"ז סימן ג'· ובילקוט איוב רמז תתק"ת· ב עיין גיטין דף נ"ו: ובעבודת כוכבים דף י"א· תנחומא כאן סימן ה'· ילקוט תהלים רמז תתפ"ח· ג בראשית רבה פרשה י"ד כל הענין· ילקוט משלי רמז תתקס"א· ד ירושלמי שבת פרק ב' סוף הלכה ו'· תנחומא סדר נח סימן א'· ילקוט בראשית רמז ל"ב·

חדושי הרד"ל

(כח) שנא' ואלה המשפטים· הה"ד מבקר לערב יכתו בבקר ניתנה תורה שנא' ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ולערב נתנו המשפטים משל לב' כו' כנ"ל: (כט) וכן דוד אומר כי אלהים שופט· נראה שאין זה מקרא דתהלים ע"ה כגרסה· שאינו ענין לבריאת עולם· אלא הוא קרא אחרינא (שם נ) ויגידו שמים צדקו כי אלהים שופט וגו' שהוא במזמור דבר ויקרא ארץ מציון מכלל יופי שמדבר בבריאת עולם: (ל) זה אדם מה דרכה של אשה כו'· בא לומר שאדה"ר נקרא תרומה שהיה חלתו ותרומתו של עולם· ועי' ב"ר ר"פ י"ד: (לא) סור ממנו אלו היסורין· קשה בעיני לפרש דלשון סור דרש על יסורין· ואפשר משום דקרא דלקמיה כתיב יבלו בטוב ימיהם· וע"ז אמרו סור ממנו· אין אנו חפצים שע"י היסורין שיבאו עלינו נשוב

חדושי הרש"ש

על התורה שבע"פ כדמוכח שם: (טז) בבקר נתנה התורה ובערב נתנו המשפטים הה"ד מבקר לערב יוכתו· וסופיה מבלי משים (עיד"מ) וי"ל לולי המשפטים אשר שם לפניהם לערב היו נכתתים כי התורה צריכה למשפטים וכמו שאמרו לעיל שהתורה דינין מלפניה ודינין לאחריה: (יז) ולא היה לו שילמדנו· ר"ל עומק הדין של מעלה· וכמו שאמר לקמן באיוב שלא היה יודע כחו של דין· ואשר היה נעלם גם ממשה רבינו שאמר הודיעני נא את דרכיך (ויתכן מאד שזהו שאמרו בפסחים (נ"ד ב') שעומק הדין הוא מז"ד שמכוסים מב"א)· ועכ"ז מרומז הכל במשפטי התורה כמו שאמר למעלה לפי שסור גנבנו כו': (יח) סגר למטרונה והנה מרים כו'· וכתיב שם תסגר כו': (יט) וכן דוד אומר כי

מתנות כהונה

ע"ג]: למקמא· מלאכה כך משמע בערוך: לבריון· אדם פריץ כד"א ריש בריוני על הרבים: בפלקי· בבית האסורים: איקונין· צורת המושל: והוציא איסרין· לפי הענין פירש האסורים אשר אסורים שמה בדבר המלך דוגמת הכוכבים האסורים וקבועים ברקיע שאמר איוב עליהם שיחשכו להאיר ולעבוד עבודתם אשר הפקיד עליהם בוראם ב"ה: קטריקי· ענין עונש: קרטום וכו' כולם מיני מושלים הם ועיין בערוך]: סימא· עיניו: קיסין· עץ [להכות בו]: יאבד יום אולד בו· כיון שקלל עצמו והוא נברא בצלם אלהים הרי קילל איקונין כו'· או יש לומר דסמך אסיפיה דקרא דכתיב והלילה אמר הורה גבר ודרשו חז"ל מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: [לא תוליאו גרס]: לירודה· לשפלה ובזויה לשון ירידה: [ועבודת קרבנות גרסינן: אלו היסורין· דרש אל לשון חוזק ומדת הדין כמה דאת אמר ואת אילי הארץ לקח]: זה תפלה· כד"א ויפגע במקום· ועיין בפירש"י ז"ל: מן הערב של עולם הזה· העולם הזה דומה ללילה

פירוש מהרז"ו

כאן חסר ואין לו ביאור ועי' בד"ר פ"א ס"י ותבין כאן: ולאחרים מנית· ואף דלעיל פכ"ז ס"ו איתא שהסכים הקב"ה עמו עכ"ז מתחלה לא נוח לו עליהם· ועדיין לא למדו המשפטים ומ"ש נתתי לך המשפט כמ"ש וישב משה לשפוט את העם: יא ויהי ביום השלישי· ד"א ואלה המשפטים: ובערב נתנו המשפטים· מפסוק זה מבוקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו· בוקר זו התורה כנ"ל ומשים הוא הדין כמ"ש ב"ר פל"א סוף ס"ה ולקמן ס"ס י"ג והיינו לערב· ועל שאינם יודעים התורה והמשפט ונכשלים ע"כ יאבדו ויוכתו: למקמא· ב"ר פע"ג ס"ה מקמתא ובויק"ר פ"ה בס"ו מקימא פלונית· ובערוך ערך מקמתא הביא בשם ת"י על פסוק אם לא שלח ידו במלאכת רעהו במקמתא דחבריה אך לפנינו הגי' בת"י בעסקא דחבריה: ותאחז במשפט ידי· ע' ויק"ר פ"ד ס"ס י"א· ואף שמ"ש ואלה המשפטים מדבר במשפט שעל האדם לעשות דעת המדרש שכולל גם משפט שהקב"ה דן את האדם: אמר דוד שפטני· וכתוב אחר אומר ואל תבא במשפט ב' כ"מ מדה ט"ו והכריע שעד שלא ידע עומק המשפט ביקש שפטני וכשלקה אמר ואל תבא במשפט· ועי' ילקוט תהלים קמ"ג בא"ח: בעט בפילקי· עי' מ"כ ומ"ש והוציא איסרין נ"ע: קטריקי· בערוך גורס קטדיקי ופי' בל"י עונש והביא במ"ע קטדיקי: הלילה ההוא· ועיין בראשית רבה פ"ג ס"ו שהלילה הוא שר והוא קלל אותו: והנה מרים מצורעת· ומרים כמו מטרונה שרית כמ"ש ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים: קרב קיסין· קיסין הם עצים שמונחים על רגלי האסירים כך הכביד רגלי יעקב כאלו היו עצים מונחים עליהן: אתי תלין משוגתי· שם אמר אערכה לפניו משפט וכאן אמר שגיתי ב' כתובים מכחישים והכריע כנ"ל בדוד: מבלי משים· הוא המשפט כנ"ל ברים הסימן: א"ל עקילס· ע' תנחומא סדר זה ס"ס בארוכות ותמצא נחת: לא עשה כן ולמי לבני ישראל· ע' במ"ר פ"א ס"ה ושם מבואר בארוכות והם שני פסוקים משני מזמורים וחברם יחד ע"פ המדות ושם דרש על מ"ש וירם קרן וכאן דרש על לבני ישראל וגו': יג מלך במשפט· זה נאמר על אבותינו· וס"ד ואיש תרומות יהרסנה ועי' ב"ר ריש פר' י"ד: וכן כולהון· שאצל כל מעשה בראשית כתוב ויאמר אלהים: כי אלהים שופט· הרי שאלהים הוא דין: להפריש חלתה· והחלה נקראת תרומה וכמ"ש במדבר ט"ו חלה תרימו תרומה: ואד יעלה מן הארץ· והשקה את כל פני האדמה בדמיון גיבול בקמח ואח"כ וייצר ה' אלהים עפר מן האדמה שכבר נגבל· ועל שבמשפט יעמיד ארץ ע"כ שנעשה איש תרומות שיהיה קודש וכשחלל קדושתו ע"כ יהרסנה ע"פ הדין שקללו ע"פ מדה ט' ז' וי"ו ודו"ק: זה יהושפט: שהזדקק אל המשפט וצוה אל השופטים לחקור ולגלות וכן כל העושה כמעשיו אלא שבו מפורש יותר: זה חכם שיודע· דורש תרומות שני מיני תרומות שהוא בעצמו איש קודש כתרומה חכם ויודע הכל וראוי לו להיות שופט· והוא מרים ומפרים עצמו מן המשפט ע"כ יהרסנה ולשון התנחומא כאן ס"ב יותר ברור: חמור יתומים ינהגו· וכמ"ש ב"ר סוף פכ"ו שאיוב וחבריו באו ללמד על מעשה דור המבול על רשעתם ועונשם: ויאמרו לאל סור ממנו· ומהתשובה אנו יודעים השאלה ע"פ מדה ט' ועי' ב"ר ריש פל"ו איך דורש כל הענין בדור המבול ולא פירש ממה יסור מהם· הרי שהוא מרומז בתיבת סור ע"פ מדת ממעל סור מלייסר אותנו· ועבודה היא קרבנות כמ"ש והשב את העבודה לדביר ביתך· נפגע בו הוא תפלה כמ"ש ב"ר פ' ס"ח ס"ט: של העוה"ז· שדומה ללילה ומן העוה"ב שדומה לבוקר ע' לעיל פ' י"ח סי"ב· וכדלעיל פ' ז' סי' י"א עי' ב"ר פכ"ו ס"ס ו' פל"ג ס"ס

יפה תואר

חשים ולא כתוב אשר שלמדם כי אשר תשים נאמר כנגד מי שמך לאיש וגו' אשר תרפוהו תוציאו או כנגד ושמת עליהם שרי אלפים וגו': ויהי ביום השלישי וגו'· עתה מפרש למה כתיב אשר תשים כי הכוונה של תשים הוא לסדר היטב· כי בלי סדרים אז יאבד הכל וע"ז מביא את הכתוב מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו· וכמו במשל שההדיוט לקה לפי שלא היה מי שילמדנו ודרים את הכתוב מבקר לערב

ידי משה

כדכתיב את השמים וגו' וק"ל: הדא הוא דכתיב מבוקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו כנ"ל· ומלא משים קדרים שהוא לשון משפט כדכתיב אשר השים לפניהם: ואיש תרומות יהרסנה זה חכם וכו': ודרים תרומות מלשון הפרשה כמו שפי' רש"י בחומש ופירושו הכי איש תרומות פי' שפורש עצמו

יוכתו ע"ד והם תוכו לרגליך כי מבקר אשר נתנה התורה עד הערב שנתנו המשפטים היו מכותתים ביראה ורעדה ולא הרגיעו בלמוד לכך עד שהושם לפניהם המשפטים עפ"י הסדר: ומחזיק בדין בידו· כלומר מורה באצבע כדי ללמדם והביא ראיה שהעדר למודם גורם ללקות מדוד שאמר שפטני ה' כצדקי כי לא ידע עומק הדין ועומק הדין וכדמפרש אף שהוי' נדיק אבל לקה משום שלא היה לו שילמדנו ואע"פ שמשה סדר המשפטים לא היה מי שמסדרם כהוגן לדוד: ד"א ואלה המשפטים מהו מבלי משים וגו'· עתה מפרש אשר תשים לפניהם וכן מבלי משים על חוזק הדין והפלגתו כי פעמים נלכד האדם ביום הדין על שגגה או על הרהור הלב ועי' בויק"ר פכ"ו גבי ומגיד לאדם מה שיחו· וזה שהביא מאיוב שהי' מטיח דברים כי אין צדק ומשפט בעולם עד אשר התבונן מה שנעשה למרים ולמשה כי עם הצדיקים מדקדק הקב"ה כחוט השערה והודה כי שגה ואתו תלין משוגתו וז"ש מבלי משים אם לא ישים האדם על לבו את חומר הדין אז לנצח יאבד: אמר לו עקילס לאדריינוס· בפ"ק דע"ז מובא המעשה הזה באופן אחר ובמדרש ילמדנו שהובא שם בעין יעקב הוא ג"כ באופן אחר אם לא דנאמר כי המעשה המסופר פה במדרש היה בראשונה ופה לא עלתה בידו להוציא מחשבתו אל הפועל ואח"ז בקש תואנה בסתורה כמסופר שם כדי שיוכל להתדבק בהם והתנהג בערמה ועלתה בידו וי"א כי אונקלוס איננו עקילס: הה"ד מלך במשפט יעמיד ארץ· גם הוא בא לתרץ למה כתיב אשר תשים כי המשפטים הם המעמידים את העולם ומשימים שארית לבני אדם וזה שדרש ואלה המשפטים אשר על ידיהם תשים שארית לפניהם ובלעדם התבל תהרס וכמו דמסיים: אלו היסורין· כי על ידי היסורים ה' קרוב אלין כדכתיב ואת דכא ושפל רוח וכן קרוב ה' לנשברי לב

ואין משים אלא דינין שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם : יד ד"א ואלה המשפטים דוד אמר (תהלים יט) יראת ה' טהורה עומדת לעד · מהו כך אתה מוצא [א] אדם שונה מדרש הלכות ואגדות · ואם אין בו יראת חטא אין בידו כלום משל לאדם שאמר לחבירו יש לי אלף מדות של תבואה יש לי אלף מדות של שמן ואלף של יין · א"ל חבירו יש לך (לב) אפותיקאות ליתן אותן בהם אם יש לך כן הכל שלך ואם לאו אין בידך כלום · כך אדם שונה הכל אמרו לו אם יש לך יראת חטא הכל שלך · שנאמר (ישעיה לג) והיה אמונת עתיך וגו' יראת ה' היא אוצרו · (לג) לכך נאמר יראת ה' טהורה · והנביא צווה (שם א) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה : טו ד"א ואלה המשפטים הה"ד (תהלים עב) לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וגו' ידין עמך בצדק · ר' אומר כשם שהזהיר הקב"ה על הדברות כך הזהיר על הדין · למה שבו העולם תלוי שנאמר (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ · (לד) ובו ציון נבנית שנאמר (ישעיה א) ציון במשפט תפדה · ובו צדיקים מתגדלין · שנאמר (תהלים קו) אשרי שומרי משפט · אתה מוצא משפטים הרבה יש בענין הזה · לפי שאמר הקדוש ברוך הוא (שמות כ) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים · מהו אומר על עבד עברי כי תקנה עבד עברי · אמר הקב"ה כשם שבראתי את העולם לו' ימים ונחתי בשביעי · כך יעשה עמך ו' שנים ויצא בן חורין · מהו שכתב לפניו אם בגפו יבא · אם נכנס יחידי יצא יחידי אם באשתו יצא עמה · אם אדוניו יתן לו אשה וגו' · ואין ישראל נכנסין (לה) למדה הזו אלא אם כן פשעו במצות · לפי שחביבין ישראל כבבת העין העליונה שנאמר (זכריה ב) [ב] כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו אלו הסופרים והחכמים שתקנו הסייג הזה · משל למלך שאמר לבנו יעשה עם פלוני ולא יצערנו הלך ועשה אף על פי שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערו כשנתרצה לבנו גזר על מצעריו להרגן · כך גזר הקב"ה שיהו ישראל משועבדים במצרים עד שירצה ויחזירם · עמדו עליהם ושעבדו אותם בחוזק לא שמרדו בהן אלא אמר להם האלהים הנהג בהם כעבדים ויעשו צרכיהם עד שתשלם הגזירה · אלא אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה · כך אחר הדברות הזהיר הקב"ה על המשפטים שלא יעברו עליהם ישראל ויעשה להם כשם שעשה למצרים · לכך אמר הנביא להם לישראל (שם ח) אמת ומשפט שפטו ואלמנה ויתום וגר ועני אל תעשוקו : טז ר' נתן אומר נאה לאלהים הדין שהוא שומרו ואינו נושא פנים שנאמר (ירמיה ט) כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ · שכן מצינו באברהם שעמד בעשר נסיונות (לו) ולא נשא (לו) פנים אלא [ג] בדבר אחד שאמר (בראשית טו) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך · (כ) אלא הוא היה מבקש מן האלהים שישמור המשפט שנאמר (שם יח) השופט כל הארץ לא יעשה משפט · ראה שלמה המלך היאך נתפש במצודה · שנאמר (איוב ה) לוכד חכמים בערמם · וכמה רוחות ושדים כבש שלמה והורה המשפט לכל · ולבסוף נלכד בזקנתו [ד] והתחיל מפחד מן הרוחות · שנאמר (שיר ג) איש חרבו על ירכו מפחד בלילות · והיו הרוחות מתחלה מתבעתים מפניו · ולבסוף התחיל מפחד מפניהם · לכך אין מצוה שלא הזהיר עליה הקב"ה · שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה מי גרם לו כך · אלא עיבור הדין שעיבר על אחרים · מכה איש ומת · מי גרם לו מיתה שלא נסתכל בתורה שכתוב בה (בראשית ט) שופך דם האדם באדם דמו ישפך · משל לאדם (לז) שקפה איקונין של מלך ועלה לבימה · אמר המלך לא קראת בדיוטגמא שלי שכל מי שנוגע באיקונין שלי הוא אבד למה לא חסת על עצמך · כך אם הרג אדם נפש מישראל כאלו הוא מעביר איקונין של מלך והוא נידון ואין לו חיים שאדם נברא בדמות מלאכי השרת · ואם הרג בשגגה נתן לו האלהים מקום שיברח לשם · ואם הרג במזיד אפילו כ"ג הוא נהרג · אין לך גדול משאול שנאמר (ש"ב א) בנות ישראל אל שאול בכינה · מי גבה הימנו הדם שהיה בידו במיתתו לא ישראל גבו אותו אלא הגבעונים · שנאמר (שם כא) יותן לנו שבעה אנשים מבניו הכהנים מחלו לו והגבעונים לא מחלו לו · [ה] לכך ריחקם האלהים שנאמר (שם) והגבעונים לא מבני ישראל המה ומן הדבר הזה היה דוד מתירא שנאמר (תהלים נא) הצילני מדמים אלהים : יז ר"ש אומר

מסורת המדרש א עיין שבת ל"א · ב במד"ר פ"כ · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ד · מכילתא בשלח מסכתא דשירה פ"ו · תנחומא בשלח סימן ט"ז · ילקוט שמואל א' רמז נ"ט · ילקוט זכריה רמז תקס"ט · ג לעיל סוף פ"ס · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ז · תנא דבי אליהו זוטא פרק כ' · ד עיין שהש"ר פ"ג פסוק ז' וש"נ · ה עיין ב"ר פ"כ ובמד"ר פ"ח · מדרש תהלים מזמור א' · ירושלמי קדושין פ' ד' ·

חדושי הרש"ש

כי אלהים שופט · הוא לראיה אשר שם אלהים יורה ע"ש משפטיו מדלא קאמר ה' שופט : (כ) אלא הוא

חדושי הרד"ל

נסוב לעבוד ה' · אלא רצוננו לגלות אך בטוב ימינו : (לב) אפותיקאות · עמש"ל פל"ד בכנסותי כס"ד : (לג) לכן נאמר יראת ה' טהורה וגו' משפטי ה' אמת צדקו יחדו כשהיה לך יראת ה' אז צדקו יחדו המשפטים שבתורה שתלמוד ע"מ לעשות וז"ש והנביא צוה ציון במשפט תפדה כו' אך יותר נראה שאין זה מקומו ואולי והנביא צוה שייך לדרשא שאחר זה כמו שאכתוב לקמן : (לד) ובו ציון נבנית · והנביא צוה ציון במשפט תפדה כו' כצ"ל : (לה) למדה זו אא"כ פשעו במצות · אעפ"כ אם הקב"ה עליו ולוה שלא יעבוד יותר מו' שנים וכדמפרש מקל כו' שלא יעברו עליהם ישראל כו' ר"ל ושעבדו באחיהם שנמכרים להם לעבדים יותר מהדין : (לו) ולא נשא לו פנים אפי' בדבר א' כו' כצ"ל : (לז) לאדם שכפה איקונין כו' כצ"ל ועי' בירושלמי רפ"ג דמ"ק :

פירוש מהרז"ו

ס"ה: יד אין בו יראת חטא · כמ"ש אבות פ"ג אם אין יראה אין חכמה ע' לקמן פ"מ ס"א : אפותיקאות · במ"ע בל"י אוצרות ע' לעיל פל"ד ס"ג · שבת (דף ל"א) : הכל שלך · כמ"ש יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך ואם לאו פן ישבעו זרים כחך משלי ה' : והיה אמונת עתיך · כמ"ש במ"כ שבת (דף ל"א) וכלם תלוים ביראת ה' טהורה עומדת ומעמדת הכל לעד · והובא כאן פסוק יראת ה' טהורה והדרשה עליו אגב פסוק הסמוך לו משפטי ה' אמת צדקו יחדו שהוא שייך למ"ש כאן ואלה המשפטים והעיקר חסר כאן : טו עמך בצדק · וס"ד ועניך במשפט : על הדברות · י' הדברות וכמ"ש במכילתא ריש משפטים וז"ל ואלה המשפטים. ר' ישמעאל אומר מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני שהוי"ו של ואלה מוסיף על הדברות של סדר יתרו לענין שהם מסיני · וכאן דורש לענין שמניהם לקיום העולם : ציון נבנית · וצ"ל נפדית : מבית עבדים · וזה מיותר אלא שמרמז להם שבאופן שהיו המצריים עובדים עמכם שלמתי להם ענשם מזה שלמדו איך להתנהג עם עבדיכם וכמ"ש בסוף בהר סיני הרי בדבור ראשון מרומז מצות עבדים וע"כ התחיל כאן במצות עבדים וכן באופן זה למוזים כל דיני משפטים שבסדר זה בעשרת הדברות ודו"ק : כשם שבראתי · לעיל פ' ז ס"ה ומ"ש שם שנים כנגד ו' ימים מפורש בתורה בסדר זה אצל מצות שמיטה ושש שנים תזרע וגו' והשביעית תשמטנה וגו' ששת ימים וגו' וביום השביעי וגו' ומזה למד המדרש גם במצות עבד : שכתוב לפניו · באותו ענין וסמוך לו עד אם אדוניו יתן לו אשה שפירושו שיוכל ליתן לו שפחה כנענית שאסור לישראל : למדה זו · עי' מ"כ שבזה מרמז לישראל שצריכים כולם לשוב אל לבם לשוב בתשובה שלמה : ולפי שחביבים · ואיך ימכרו לעבדים ועברי ישא כנענית : כבבת עינו · מכילתא בשלח פסוק וכרוב נאוך · ולעיל פ' י"ג ס"ס א' עיני כתיב שהכוונה על עין העליונה כ"י והסופרים תקנו ופינו משמעותו על האדם שנוגע בעין של עצמו שלא לפגוע בכבוד של מעלה · ועי' במ"ר פ"כ ס"ס ו' : משל וכו' יעשה עם פלוני · חוזר לענינו למ"ש לעיל מבית עבדים ופי' שהבן חטא לאביו ופסק עונשו שיהיה משועבד לאחר על תנאי זה שלא יצערנו בעבודה קשה : אני קצפתי מעט וכו' · לשון הפסוק זכריה א' ע"ו : אמת ומשפט שפטו · בהכרת שהכוונה על פסוק זכריה ז' ע' כה אמר וגו' משפט אמת שפוטו וגו' ואלמנה ויתום גר ועני וגו' ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם היינו עבד עברי הנ"ל : טז שהוא שומרו · שהוא יכול לשומרו שאינו צריך לישא פנים כמ"ש אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד וכמ"ש באבות סוף פרק ד' : אלא בדבר אחד · שנכשל בדבורו לא נשא לו פנים אף בדבר קטן ושילם לו מיד להודיעו צער גלות בניו במצרים · ע"פ מדת ממעל שאמר במה אדע נפרע בו בלשון ידוע תדע וכמ"ש פר"א פמ"ח · וכאן חסר · ומ"ש שנסהו בי' נסיונות הנה בעת שאמר במה אדע ידוע תדע היה נסיון השביעי אלא הכוונה שאף אחר שנסהו י' נסיונות לא נשא לו פנים מלשלם לו גזירת ידוע תדע : אלא הוא היה מבקש · פי' שאע"פ שהודיעו עומק המשפט במ"ש ידוע תדע · עכ"ז בקש בסדום שיעשה המשפט ונלכד שביקש על עצמו שיקיים לו גם גזירת ידוע תדע שעל זה אמר אליפז לוכד חכמים בערמם שעל שביקש על סדום נחשב לו לחכמה וערמה כמ"ש ב"ר פל"ט ס"ו וכנ"ל לא יעשה משפט היאך נתפש במצודה (פי' אברהם נתפש) שנאמר לוכד חכמים בערמה : ראה שלמה · שראה ונתבונן שגם עליו כתוב לוכד חכמים בערמם · ועי' שי"ר פסוק הנה מטתו ובשי"ר פסוק א' איך משל ברוחות ומ"ש נלכד בזקנותו כמ"ש ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו : שקפה איקונין · ע' לעיל פר' ז סי' י"א רגם איקונין : ואם הרג בשגגה · כמ"ש ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה : אפילו כה"ג · כמ"ש מעם מזבחי תקחנו למות : אין לך גדול משאול · שהוא הראשון שהרים קרן ישראל : בנות ישראל אל שאול · וס"ד המלבישכם שני עם עדנים וגו' שהעלה אותם משפלותם והעשירם ועכ"ז לא נשא לו פנים : שהיה בידו במיתתו · שגם מיתתו לא כיפר לו חטא זה של גבעונים ונשאו בידו עד שנהרגו ז' מבניו אחר מותו : הכהנים מחלו לו · פי' על ענין נוב עיר הכהנים ולא בקשו ישראל והכהנים להנקם מזרעו · ועי' במ"ר פ"ח בס"ד ואגב שזכר ענין שאול לנשיאת פנים והמשפט הזכיר גם עונש הגבעונים : הצילני מדמים · שלא יכשל בדם נקי כמו שאול כמ"ש אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים :

מתנות כהונה

ללילה : אפותקאות · לפי הענין פירושו אוצרות : [אם יש לך כן גרסינן] : והיה אמונת כו' · דרשוהו חז"ל על ששה סדרי משנה ואמר שיראת הש"י היא האוצר שבו מתקיימים ששה סדרי משנה : [למלך תן וגו' · ידין גרסינן] : לפניו · כלומר להלן : [הכי גרסינן יתן לו אשה וגו'] : למדה זו שימכרו ממכרת עבד ורבו ימסור לו שפחה : שתקנו הסייג הזה · כלומר תיקון סופרים הוא ולקרותו כבבת עינו שלפי האמת צריך להיות עיני ומוסב על הקדוש ברוך הוא אלא שהסופרים תקנו וסיינו לקרותו עינו מפני כבודו של הקדוש ב"ה : [ועיין מה שכתבתי מזה בב"ר פרשה מ"ט בפסוק ואברהם עודנו עומד לפני ה'] : לא שמרדו בהם לא מפני שישראל מרדו בהם אלא זדון לבם השיא אותם : ה"ג אלא בדבר אחד שאמר במה אדע אמר ידוע תדע : שקפה איקונין · ופי' הפיל והכרית כד"א לקפח את שוקו · אקפח בני · לקפחני בהלכות : דיוטגמא · אגרת כתובים בו נימוסי המלך : [אל שאול בכינה גרסינן לא ישראל גבו גרסינן] : לא מבני ישראל כו' · ומאז גזר דוד עליהם שלא יבואו בקהל כדאיתא ביבמות בפרק הערל · ובנשא

ידי משה

עצמו מדין ואומר פסוק אני וכו' : והנביא צוה · פי' מה שאמרתי כח היראה שהיא גדולה כ"כ והנביא צוה ומזהיר על המשפט ולא הזכיר יראה משמע שהמשפט גדול יותר : לפי שחביבים · מלתא באנפי נפשה היא ליתן טעם למה נסמכה פרשת משפטים לדברות וקאמר לפי שעשה משפט במצרים לפי שצערו לישראל שחביבים בעיניו הזהיר לישראל ג"כ שאם יעברו על הדברות יעשה ג"כ בהם משפט כמו שראו במצרים ומה שאמר אלו הסופרים זהו הדרש אמנם הפשוטה קאי על ישראל וק"ל : לא הניח שלא היה מצערו · פי' לא הני בלאו הכי שלא היה מצערו במלאכה : נאה לאלהים הדין · כי אפשר לו לשומרו

יפה תואר

לב · וכן דרשו ודעת דרכיך לא חפצנו על התורה דכתיב בה והלכת בדרכיו מה הוא חנון אף אתה חנון כו' : דוד אמר יראת ה' טהורה וגו' · עתה מתרץ למה כתיב אשר תשים ולא אשר תלמדם מפני דהמשפטים הם יסוד מוסד אשר הכל מושם עליו ומביא לראיה מן יראת ה' טהורה עומדת לעד ואח"ז כתיב משפטי ה' אמת צדקו יחדו ופירושו של אמת הוא נאמן מוצב וקים : כשם שהזהיר הקב"ה על הדברות כו' · כי הוא מפרש ואלה המשפטים שהוא מוסיף על הראשונים על עשרת הדברות וכמו שדרשו במכילתא · וכשם שהזהיר בעצמו על הדברות גלוי ומפורסם לכל עין · כן הזהיר בעצמו על הדינים ולזה מביא את הכתוב אלהים משפטיך למלך תן כי הוא לבדו יתן משפטיו למלך : לפי שחביבין כו' · גם בזה בא לתת טעם חדש למה צוה הקב"ה בעצמו על המשפטים כמו בעשרת הדברות וטעם לפי שהם חביבין לו ואגב זה דורש גם את הכתוב בהגת דברי סופרים כי המה כסייג לתורה : לא שמרדו בהן · פירוש המצריים שעבדו בישראל לא בשביל שבני ישראל מרדו בהם רק אלהים אמר להם שישעבדו בישראל עד שתשלם הגזירה · וע"ע בזה ברמב"ן בכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו וגו' : ראה שלמה כו' · גם זה מדברי ר' נתן לראיה שאין ה' נושא פנים שהרי גם שלמה שהורה משפט לכל נכשל בכל זאת כשנכשל לא נשא לו פנים ופחד ומגור היה לו מסביב ומ"ש האיך נתפש במצודה פי' שעל שבקש לשחקים על גזירות המקום שאמר אני ארבה ולא אסור נכשל בהן ועיין לעיל פ"ו וכמ"ר פי"ח : לכך אין מצוה שלא הזהיר עליה הקב"ה · כלומר כי הקב"ה הודיע העונש על כל מצוה אם יעבור איש עליה כי גם מי שאינו מגלה את עבדו אחר שש שנים ענשו מרומז בסמיכות הפרשיות של וכי ימכור איש את בתו לאמה · כי המעביר דין על עבדו ילקה גם כן בעבדות וגם הוא יבוא בחטאו לכלל זה למכור את בתו : שלא נסתכל בתורה כו' · נראה דדריש ואשר לא צדה כי נמשך גם על מכה איש ומת מות יומת כי בא לכלל זה להכות איש למות בשביל שלא נדה להסתכל בתורה · נדרש למעלה ולמטה וכעין שדרשו בויק"ר פכ"ה : ומן הדבר הזה היה דוד מתירא · יתכן שפחד פן ילקה גם הוא בעון נוב עיר הכהנים לפי שעל ידו נתגלגל הדבר וכבר או"ל אלמלא נשתייר אבימלך

לא

הרבה אזהרות כתובות כאן · שנאמר (שמות כא) כי יריבון אנשים והכה איש את רעהו · [א] אין דבר טוב (לח) ואין שלום יוצא מתוך מריבה · (לט) [ב] קין לא נגע באחיו אלא מתוך מריבה : והכה איש את רעהו באבן או באגרוף · והזהיר האלהים כאן שנאמר (שם) אם יקום והתהלך בחוץ למה כתוב אלהים כאן על כל דבר ודבר אלא שהבריו' שטופים ביצר הרע שנאמר (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו · (ס) אם בלעו הקב"ה ליצר הרע הרי הכל באין לתחת כנפיו (סא) והקב"ה המיתהו · אתה מוצא יצר הרע (כא) הוא מרגיל את האדם להטוא (סב) והוא הורגו · (סג) שנאמר (חבקוק א) ממנו משפטו ושאתו יצא · לכך הזהיר הקב"ה על המשפטים שבתורה : שנאמר ואלה המשפטים · אמר הקב"ה שמרו משפט בעולם הזה ואני מציל אתכם מן המשפט של גיהנם · לפיכך הקב"ה דן לרשעים על כל הדינין האלה · שנא' (יחזקאל לד) הנני אני ושפטתי בין שה בריה ובין שה רזה · מצרים שיעבדה את ישראל ונפרע הימנה ודנה במצרים ודנה בים · למה היו דומין ללסטים שנכנסו לכרמו (סד) של מלך ורצצו גפנים · בא המלך ומצא כרמו מחובל ונתמלא חימה וירד על הלסטים (סה) לא היה צריך לא לדבר ולא לבריה אלא הוא ירד וקצצן ועקרן כשם שעשו לכרמו של מלך · כך מצרים דנו בניו של אלהים דינין קשים נתמלא עליהן הקב"ה חימה והכם מכה ראשונה ושניה ולא שבע מדמם שפטם י' פעמים ואמר לא עשיתי להן כלום באו לים והרג המונים שאין להן חקר · (סו) [ג] ומנין שאין פרעה מתנחם על המונו עד שיראה לגוג שנא' (שם לב) אותם יראה פרעה ונחם על כל המונו :

יח ר"מ אומר ואלה המשפטים נתן הקב"ה משפט לזקני ישראל · כשם שסנהדרין יושבת במרום לפני האלהים שנאמר (דניאל ז) [ד] חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב וגו' דינא יתיב וספרין פתיחין · ישב הקב"ה שנקרא עתיק יומין (כב) שיפרע מאלו שבאו עליו בגאוה · שנאמר (ש"א ב) אל תרבו תדברו גבוהה · משל למלך שהבריונים שלו גינו אותו בפורפירא שהוא לבוש · א"ל המלך הנחתם הכל ועסקתם בפורפירא שאני לבוש חייכם שאני מחליפה ונפרע מכם · כך (כג) אלו הרשעים שנגעו (סז) בעתיק יומין לא שהוא זקן אלא שייגעו במעשיהם · כדכתיב (מלאכי ב) הוגעתם ה' בדבריכם · א"ל אני מחליפה שנאמר (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושך · ופורע מכם שנאמר (שם מב) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה :

יט א"ר אלעזר כל התורה תלויה במשפט · לכך נתן הקב"ה דינין אחר עשרת הדברות לפי שהבריות מעבירין על הדין והוא נפרע מהם ומלמד את באי עולם · שלא הפך (סח) את סדום עד שעברה את הדין שנאמר (יחזקאל טז) גאון שבעת לחם ושלות השקט · ואף ירושלים לא גלתה עד שעיברה את הדין · שנאמר (ישעיה א) יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם · [ה] ולמה נתן הקב"ה כתר ליהודה והלא לא לבדו הוא גבור מכל אחיו והלא שמעון ולוי גבורים והאחרים · אלא שדן דין אמת לתמר לכן נעשה דיין העולם · משל לדיין שבא דין של יתומה לפניו (סט) וזיכה אותה · כך יהודה בא דין תמר לפניו שתשרף והוא זיכה אותה מפני שמצא לה זכות · כיצד היו יצחק ויעקב יושבים שם וכל אחיו והיו מחפין אותו · הכיר יהודה למקום ואמר אמיתת הדבר ואמר (בראשית לח) צדקה ממני ועשאו הקב"ה נשיא · וכן היה בן זומא אומר ודורש נתביישת בעולם הזה אין אתה מתבייש מן הקב"ה לעולם הבא שהוא אש אוכלה · למה שאין בושתו של העולם הזה כלום אלא בושת עמידתו של העולם הבא · (כד) שנאמר (תהלים לב) על זאת יתפלל כל חסיד אליך וגו' :

כ ור' יהושע אומר אמר הקב"ה לפי שהרביתי עליכם דינין אני מרבה עליכם שכר · והזהרתי אתכם על כל המצות שהיא חייכם שנאמר (קהלת ח) שומר מצוה לא ידע דבר רע · וכן כל ענין שכתוב בפרשה הזו להורג נפש · למכה שור · למבעיר בעירה · כל אחת ואחת כתבתי עונשה בצדה ושכרה בצדה · משל למלך שהתקין שני דרכים אחת מליאה קוצים ודרדרים וסיראות ואחת מליאה בושם · והעורים הולכין (ע) בדרך הרע והקוצים מוספים מכה על מכותיהם · והפקחים הולכין בדרך הטובה ונמצאו הם הולכין וכליהם מתבשמים הימנה · כך האלהים התקין שני דרכים לצדיקים אחד ולרשעים אחד (כה) מי שאין לו עינים הולך בדרך רשעים ונתקל ואין לו עמידה כבלעם הרשע שנטרף מן העולם וכדואג ואחיתופל

מסורת המדרש א ספרי פרשה תצא פיסקא רפ"ו ופיסקא רנ"ב · ילקוט תצא רמז תתקל"ז · ב עיין בבראשית רבה פרשה כ"ב · פדר"א פרק כ"א · ג תנחומא סדר תזריע סימן ח' · ילקוט יחזקאל רמז שע"ב · ד עיין תנחומא סדר קדושים סימן א' · ובילקוט ישעיה רמז רס"ט · ילקוט דניאל רמז תתק"ס ס"ד · ה עיין סוטה ל"ו · תוספתא ברכות פרק ד' · ב"ר פצ"ט · במד"ר פי"ג וש"נ · מכילתא פ' בשלח פ"ה ·

חדושי הרד"ל

(לח) ואין שלום יוצא מתוך כו' · ספרי תצא פסקא רפ"ו : (לט) קין כו' והכה איש את רעהו באבן או באגרוף · [illegible]

חדושי הרש"ש

הוא היה מנקש כו' שיתמור המשפט כו' · פי' דלכן לא נשא לו פנים מפני שהוא עצמו בקש לפניו שיתמור המשפט : (כא) הוא מרגיל את האדם לחטוא כו' שנאמר ממנו משפטו ושאתו · [illegible] (כב) שיפרע מאלו שבאו עליו בגאוה · [illegible] (כג) אלו הרשעים שנגעו בעתיק יומין · [illegible] (כד) שנאמר על זאת יתפלל כל חסיד כו' · [illegible] (כה) מי שאין לו עינים · [illegible]

מתנות כהונה

[illegible] : והקב"ה המיתהו גרסינן · פירוש המית אותו : והוא הורגו · [illegible] שהבריונים · [illegible] : בפורפירא · [illegible] : [לא יבא אליהם גרסינן] : יתפלל כל חסיד וגו' · [illegible] : וסיראות · קוצים [illegible]

פירוש מהרז"ו

אין יוצא מתוך מריבה · שהרי עיקר הדין על ההכאה כמפורש והכה איש וגו' וה"נ מ"ש וכי יריבון אנשים מיותר ללמדנו שההכאה באה ע"י מריבה : קין לא נגע באחיו · דורש מ"ש והכה רעהו בעבר הילול ויכה בעתיד [illegible]

[illegible]

יפה תואר

[illegible]

ידי משה

[illegible]

שנתרחקו מן החיים וכגיחזי שיצא מן העולם ריקם · אבל הצדיקים שמהלכים בתומם הם זוכים ובניהם אחריהם · שנאמר (משלי כ) מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו: **כא** ד"א ואלה המשפטים הרבה הוא דינן של רשעים מה שמוכן להם · מה כתיב בהם (תהלים יא) ימטר על רשעים פחים וגו' · לפי שהן עוברין על המצות ועל הדין שבתורה שלא ניתנו אלא אחר הדברות לכך (נא) עונשן חמור שהוא מבטל את הדברות · כיצד בטלו ישראל לא יהיה לך ומחל להם שאין בעבודת כוכבים ממש אלא קנאה · שנאמר (דברים לב) יקניאוהו בזרים בתועבות יכעיסוהו · וכן כתיב (תהלים קו) וימירו את כבודם בתבנית שור · וכשחטאו ישראל בשטים בזנות נפלו מהן כ"ד אלף · משל לבת מלכים ששיחקה לסרים כעס עליה המלך · אמרו לו והלא לסרים שיחקה אמר לא כעסתי אלא על שהרגילה את עצמה לשחוק ולזנות · וכן שנו רבותינו [א] שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה · כיון שזינתה אמרו לאביה לקתה כ"ד קטפורוס ושתק · כך ישראל מה נהנו מעבודת כוכבים שלא רואה ולא שומעת ולא מדברת שנאמר (שם קטו) כמוהם יהיו (נב) עושיהם · אבל הזנות שהוא דבר של ממש לקו עליו · ונמחל להם על עבודת כוכבים · אבל על הדינין ועל המצות האלו הזהירן הקב"ה שנאמר (משלי ז) שמור מצותי וחיה · וכן (שם) כתבם על לוח לבך: **כב** ד"א ואלה המשפטים יש לעובדי כוכבים שופטים ויש לישראל שופטים ואין אתה יודע מה ביניהם · [ב] משל לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו · אמר לבני ביתו האכילוהו כל מה שהוא מבקש · נכנס אצל אחר אמר להם הזהרו בו שלא יאכל דבר פלוני · אמרו לו לראשון אמרת שיאכל מה שירצה ולשני אמרת שלא יאכל דבר פלוני · אמר להם הראשון אינו לחיים לפיכך אמרתי שיאכל כל מה שירצה · אבל זה שהוא לחיים אמרתי הזהרו בו · כך לעובדי כוכבים שנפרשים ואינן עוסקים בתורה ואינן עושין אותה · שנאמר (יחזקאל כ) וגם אני נתתי להם חוקים (נג) לא טובים · אבל המצות כתיב בהן (ויקרא יח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: **כג** ד"א ואלה המשפטים הה"ד (תהלים צט) ועוז מלך משפט אהב · [ג] אמר להם משה לישראל הרי נתן לכם הקב"ה את תורתו אם אין אתם עושין את הדינין נוטל תורתו מכם למה שלא נתן לכם הקב"ה את התורה אלא על מנת שתעשו את הדינין · שנאמר ועוז מלך משפט אהב · ואם עשיתם את הדינין עתיד הקב"ה להחזיר לכם בתי דינין שלכם · שנאמר (ישעיה א) ואשיבה שופטיך כבראשונה · מה כתיב אחריו ציון במשפט תפדה: **כד** ד"א ואלה המשפטים הה"ד (שם נו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה · [ד] זהו שאמר הכתוב (משלי כד) גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב · אמר הקב"ה מי גרם לדיינין שיהיו יודעין לדון ע"י שקבלתם את התורה שכתוב בה (דברים יב) אלה החוקים והמשפטים והתורות · אלא הוו יודעים הכר פנים במשפט בל טוב · מהו בל טוב אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת · כביכול מניח הקב"ה שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו · שנאמר (שופטים ב) וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט · וכיון שרואה אותו שהוא נושא פנים · כביכול מסלק שכינתו ועולה לשמים · והמלאכים אומרים לו רבון העולם מה יש לך והוא אומר להם ראיתי את הדיין שהוא נושא פנים ועמדתי לי משם שנאמר (תהלים יב) משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' · ומה הקב"ה עושה שולף חרבו כנגדו להודיע שיש דיין למעלה · שנאמר (איוב יט) גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב למען תדעון שדון שדין כתיב שיש דין בעולם לפיכך אמר שלמה גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב · אמר לו הקב"ה (נד) לא טוב לך שאני מניחך שנאמר (נחום א) טוב ה' למעוז ביום צרה ויודע חוסי בו · לכך כתיב (ישעיה נו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה ואני מקרב עצמי עמכם · שנאמר (שם) כי קרובה ישועתי לבא · (נה) וכן אתה מוצא בנבוכדנצר כשראה את החלום נכנס דניאל אצלו וראה שהוא עתיד לטורדו · שנאמר (דניאל ד) ומן אנשא לך טרדין עשה עצמו כאלו מרתת ומפחד · שנאמר (שם) אדין דניאל די שמיה בלטשאצר אשתומם כשעה חדא · א"ל למה את מפחד א"ל רואה אני את החלום ואיני יכול לאמרו · א"ל (שם) מרי חלמא לשנאך ופשריה לערך · מי שדורש המקרא הזה עושה לדניאל מטיח דברי' כלפי מעלה שאמר לנבוכדנצר מרי חלמא לשנאך · אין שונאו בעולם יותר מן הקב"ה שהחריב את ביתו והגלה את בניו · ועוד גם ישראל היו שונאיו והיה מקלל אותן · אלא נתן דניאל לבו כנגד הקב"ה ואמר מרי שבשמים הבא את החלום לשונאך זה · אמר נבוכדנצר לדניאל ראיתי בחלומי (שם) וארו אילן בגו ארעא ומזון לכולא ביה זה מלך גוזר גזירה (נו) סוגר הים הכל מתים · פותח הים הכל חיים · לכך ומזון לכולא

מסורת המדרש א אבות פרק ד' · ב תנחומא כאן סימן ג' · ועיין בויקרא רבה פרשה י"ג · ילקוט סדר שמיני רמז תקל"ה · ג עיין תנחומא כאן סימן א' · מדרש תהלים מזמור צ"ט · ילקוט תהלים רמז תתנ"ב · ד תנחומא כאן סימן ד' כל הענין ·

חדושי הרד"ל

והקולים מוסיפין כו' כצ"ל : (נא) עונשן חמור ממי שהות כו' כצ"ל : (נב) עושיהם ונמחל להם על עבודת כוכבים · אבל על הזנות כו' לקו עליו ועל הדינין והמצות האלו הזהיר כו' כצ"ל : (נג) לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם אבל המצות כו' כצ"ל : (נד) לא טוב לך שאני מניחך · וזהו שכתוב בל טוב שאסלק שכינתי הקרויה טוב למעוז ביום צרה וגם מי גרם להם שהיו יודעין לדון (ותתמנו ברא"ש) על ידי התורה · ובשלא תעשו המשפטים תסתלק התורה מכם (וכמש"ל שלא נתן הקב"ה התורה אלא ע"מ שיעשו את הדינין) : (נה) וכן אתה מוצא כנ"ל · שהטעילה לו זכות וצדקה ואסיפיה דקרא דשמרו משפט ועשו צדקה קאי : (נו) סוגר הים הכל מתים כצ"ל שמן הים הוו מביאים בספינות

פירוש מהרז"ו

שאין להם חלק לעוה"ב במשנה ריש חלק : **כא** ימטר על רשעים פחים · וס"ד אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם כי צדיק ה' וגו' : אלא אחר הדברות · ע' מ"ש בזה לעיל פ' ז סי' ט"ו : ומחל להם · על עון העגל כמ"ש וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות · ע' ב"ר פ' כ"ו ס"ה על הכל מאריך רוחו חוץ מן הזימה וכן הוא בויק"ר פ' כ"ג ס"ד : בתבנית שור · אוכל עשב כמ"ש במדרש שאין לך מנוול ומשוקץ משור בשעה שאוכל עשב · ואין זה אלא כעס וקנאה שעושים דברים של הבל ותוהו : נפלו מהם כ"ד אלף · ובעגל לא נפלו רק ג' אלף : ששחקה לסרים · ע' לקמן פ' מ"ג ס"ח מגפפת לדלפקי : בעם עליהם · כעס בלא עונש גדול : לקתה כ"ד קטפורס ושתק · משמע שלא על פי אביה לקתה ואביה לא מיחה ובנמשל שכתוב בענין שיטים ותעצר המגפה מעל ישראל ויהיו המתים במגפה עשרים וארבעה אלף ולא כתוב ויגוף ה' את ישראל וכדומה כי בחטאם משכו עליהם העונש של הנגף והש"י לא מיחה בנגף וכמ"ש בתהלים ויצמדו לבעל פעור ותפרץ בם מגפה כי הרעה באה ממילא על עושי הרעה כמ"ש ד"ר פר' ד' ס"ג : כמוהם יהיו עושיהם · וכתוב שם פה להם וגו' עינים להם וגו' כל הענין : שהוא דבר של ממש · הנאה מושגת לחושי הגוף כמ"ש בענין שיטים אשר לא הטהרנו ממנו עד היום והנה כאן הראה המדרש צד חמור של זנות וצד הקל של עבודת כוכבים ולקמן פ' מ"ב סוף סי' ז' הראה צד חמור בעבודת כוכבים · על שהוא בענין יחוד ה' וראשון של דברות ועי' לעיל פר' ט"ו בס"א וכן דרך חז"ל בכל המצות להראות בכל אחד צד חמור וחביב מהכל : **כב** משל לחולה · בתנחומא כאן ס"ג ע' ויק"ר פר' י"ג סוף ס"ב : חוקים לא טובים · ומשפטים לא יחיו בהם · וכתיב אשר יעשה וכו' וחי בהם ב' כ"מ והכריע כאן בעבודת כוכבים וכו' : **כג** ועוז מלך משפט אהב · בא לדרוש הו' של ואלה שהוא מוסיף על הדברות והתורה וכמ"ש לעיל פ' זו ריש סי' ט"ו ועוז הוא התורה כמ"ש לעיל פ' כ"ז ס"ד תנחומא ריש משפטים ותלה העוז במשפט שאוהב : בתי דינים שלכם · שופטים הראשונים משה יהושע ועתניאל ושמואל וכדומה ע"פ מדת ממעל ומנגד וע' לעיל ס"ס י"ד וריש ט"ו : **כד** שמרו משפט ועשו צדקה · כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות ודורשו להלן והוא בתנחומא כאן ס"ד ועתה דורש תיבת ואלה שהיא מיותרת על התורה ע"פ גז"ש ועי' לקמן פר' ל"א ריש ס"ד וס' מ"ח ריש ס"ב : גם אלה לחכמים · דורש חכמים ע"פ מדת דבר הלמוד מענינו ומסופו שמדבר בשופטים ודיינים · ותיבת אלה על התורה כנ"ל : ומשרה שכינתו בצדו · בעת שמשפט וזהו והיה ה' עם השופט : עתה אקום יאמר ה' · משמע שמתחלה היה שוכן כאן ועתה מסתלק ומהו יאמר ה' למי אומר ודורש ע"פ מדה ט' שהמלאכים בית דינו שואלים אותו והוא משיב להם ועי' לעיל פר' י"ז ס"ד בא"א : להודיעו שיש דיין · ב"ר פ"ה ס"ה : שדון כתיב · לפי הקרי שדון מלשון שדוד נשדונו מיכה ב' ד' אך שדין אין לו משמעות ע"כ דורשו נוטריקון : בל טוב · שלא יהיה הש"י שנקרא טוב עם המכיר פנים : ישועתי לבא · אצלכם השומרי משפט ע"פ מדה ט' : וראה שהוא עתיד לטורדו · פי' שהבין בפתרון החלום שהכוונה שהש"י רוצה לטרדו כמ"ש ולך טרדין : א"ל למה אתה מפחד · ממ"ש כ"ג חלמא ופשריה אל יבהלך : ואיני יכול לאמרו · ממ"ש חלמא לשנאך וגו' לא לך : מארי שבשמים · דורש השינוי שבכל הפרשה אמר לנ"נ מלכא וכאן אמר מארי ודורש גז"ש ממ"ש בדניאל ה' כ"ג מארי שמיא וכן כאן מארי שבשמים : סוגר הים · שלא ילכו הספינות ממדינה למדינה בתבואות וסחורות המאכלים

מתנות כהונה

הכי גרסינן פחים וגו'] : לפי ששיחקה לסרים · כלומר עם הסרים : [הכי גרסינן אמרו לו והלא : הכי גרסינן כיון שזינתה אמרו לו לאביה כו'] : קטפורים · מכות כדלעיל : [הכי גרסינן כך שופטים כו'] : ועוז מלך · התורה נקראת עוז שנאמר ה' עוז לעמו יתן : ה"ג מדעון שדין כתיב : שאני מניחך · מניח אותך ומסלק שכינתי ממך כמו שאמר למעלה :

כיון

ידי משה

כשראו להקב"ה שהראה את עצמו להם עתיק יומין כמו זקן יושב בישיבה כלו' שהוא זקן אלא שיגעו במעשיהם פי' שהיה להם לייגע במעשיהם ולא לדבר על כבודי חייכם שאני מחליף שמלותי ואפרע מכם וק"ל : שנאמר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובי' · וא"ת והלא פסוק זה נאמר גבי ישראל וי"ל מדקאמר נתתי להם חוקים ומשפטים בל יחיו בהם מכלל דאיכא משפטים שאינם של חיים ומאי ניניהו אלו משפטי עובדי כוכבים וקאמר שבחטא ישראל יתן להם המשפטים ההם וק"ל : שלא נתן לכם את התורה אלא ע"מ וכו' · פי' בת"ח כמי שרוצה לעסוק בתורה כל היום ולמנוע עצמו מן הדין מיירי וקמ"ל שלא ניתנה התורה אלא כדי שיעשה הדין וק"ל : אין שונאו וכו' · פי' אין בעולם מי ששונאו כנ"נ

יותר

יפה תואר

למה לוה אותם על המשפטים אחר הדברות ואמר לפי שהרבה להם דינים מרבה עליהם שכר בשמירתם · כי היא חייהם להשמר אותם מהמות והרע כדכתיב שומר מצוה לא ידע דבר רע וכיון שהגיד להם העונשים על העובר עליהם אנחנו יודעים גם השכר אל השומר אותם כי ידיעת ההפכים אחת היא וכן אמרו ז"ל ומה העושה עבירה ניטלת נפשו העושה מצוה על אחת כמה וכמה שנותנת לו נפשו וא"כ שמונע לעשות רע מלבד כי ינצל מכל רע עוד יגמל בטוב וישיג שכר וכמו במשל שההולכים בדרך שטובה מלבד שינצלו מכל רע עוד ירויחו שרגליהם מתכבסים : הרבה הוא דינן של רשעים כו' · כוונת המאמר הזה כי הקב"ה הרבה והגדיל העונש של העובר על המצות שבין אדם לחבירו יותר מהעובר על המצות שבין אדם למקום ויען כי בעשרת הדברות יש מצות רבות אשר רק בין אדם למקום אשר ואלה

המשפטים אשר רק בין אדם למקום ותמורים הם : אלא על שהרגילה עצמם לזנות ולשחוק · וכן בעבודת כוכבים עיקר העונש שעל ידיה יורגלו לזנות וכמ"ש ז"ל לא בקשו ישראל לעבוד עבודת כוכבים אלא להתיר להם עריות : אבל על הדינין ועל המצות האלו · פירוש המצות שבין אדם לחבירו כתיב שמור מצותי וחיה כי החיים תלויים בהם אבל על עבודת כוכבים מצינו דמחל להם וכן על זנות מצינו רק דלקו אבל מצות שבין אדם לחבירו חמירי כולי האי שהחיים תלויים בהם והחמירה התורה עוד בהם שהזהירה לכתבם על לוח לבך ש"א תסורנה מנגד עיניך גם רגע · ובשאר מצות כתיב קשרם על לבך וכלי ספק כתיבה עדיפא מקשירה : משל לחולה שנכנס הרופא אצלו כו' · וצא לתת טעם למה נאמר ואלה המשפטים אחר עשרת הדברות כי לא"ב אשר קבלו התורה נתונים גם המשפטים ולא יחיו בלעדם ויתכן דגם כאן דורש ואלה המשפטים ע"י התורה היתרה והפירוש של משפטיהם אינם מדוקדקים עפ"י התורה פי' משפטיהם כתורה שכתוב בה אלה החקים וכדלקמן : ואינם עוסקים בתורה לכן משפטים לא יחיו בהם שאינם מביאים לחיי העוה"ב והכוונה של וחי בהם הוא כמו שת"א ויחי בהון לחיי עלמא כי משפטים הישרים מביאים לעוה"ז ולעוה"ב : אם אין עושין את הדינין כו' · כאן מיירי בת"ח היושב ועוסק בתורה ומושך את ידו מן הדינין הקב"ה נוטל ממנו גם תורתו ולא יצלית בלמודו כי החכם מחויב לבטל מלמודו ולעסוק בדין כהביא דר' חייא מדפתי בפ"ק דשבת על הכתוב ויעמוד העם על משה : ואם עשיתם את הדין כו' · זה מדרש מס"ד דכתיב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב ואולי דורש את הכתוב ע"י שכוננת מישרים ועשית הדין משפט וצדקה ביעקב אז אתה עשית כי ישובו המשפט וצדקה ביעקב כבראשונה : הה"ד כה אמר ה' שמרו משפט · כאן בא לתת טעם למה פתח במשפטים בדינים של עבד עברי ולא פתח בדינים של מכה איש ומת או כי יגנוב איש שור או שה וכיוצא ובא לתת טעם כיון דע"י המשפטים תבוא הגאולה וכדכתיב כי קרובה ישועתי לבוא לכן פתח בדיני העבד כי יצא לחפשי חנם ולחירות וכדמשיים בסוף הפרשה : מי גרם לדיינים שיהיו יודעין לדון כו' · כוונת המאמר כי אין לדון המשפטים מהסברא ומדעת לבו רק עפ"י התורה והמשפטים הכתובה במשפטי ה' · ואף כי האדם הוא עלול לשגיאה מ"מ אל ישם לבו לזה כי אם לא יכיר פנים ובדעתו הטיה לכוון את האמת אז ה' יהיה עמדו והוא יורהו בדרך הטוב והישר : שנאמר כי קרובה ישועתי · וקרי לשכינה ישועתי כי על ידה יהיו נושעים · ומה נאוה לזה דברי המורה בח"א בשורש שכן שייחוד השכינה נאמר במקום על המלא שהשגחה האלהית שם מצואה מהמקומות : וכן אתה מוצא בנ"נ · באמת אין דמיון בין המאמרים כי לפני זה אמר כי משפט וצדקה מביאים את הישועה וכאן בנ"נ עשה הצדקה את הפורענות ואולם

לומר

בה · כיון שאמר לו החלום א"ל מה אעשה היאך את (נז) מוליכני · אמר לו (שם) [א] להן מלכא מלכי ישפר עלך וחטאיך בצדקה פרוק · אמר לו הקב"ה אני מסרתי את הצדקה לאברהם · שנא' (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה · ואתה אומר לרשע וחטאיך בצדקה פרוק · אלא אמר לנבוכד נצר עשה צדקה ופתח אוצרך שראה לישראל שיצאו ערומים מירושלים ולא היה בידם שוה פרוטה לכך אמר לו שיעשה צדקה · פתח אוצרותיו (נח) והיה מפרנס לישראל י"ב חדש (דניאל ד) ולקצת ירחין תרי עשר וגו' · שמע נבוכדנצר בת קול שהיו מתרגשין אמר הקול הזה מהיכן הוא אמרו לו אותן העניים שאמרת לתת להם חלק והיינו מחלקין להם י"ב חודש כמו שאמרת · אמר אלולי נכסים שהיה לי מהיכן הייתי בונה כל המדינה הזאת לכבודי · שנאמר (שם) ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל רבתא · ואני מבזבז כל נכסים אם ילכו נכסי אין לי כבוד · נעל את האוצרות כיון שאמר כך ענה אותו בת קול מן השמים שנאמר (שם) עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל · מי גרם לו לישב בשלוה י"ב חדש הצדקה · ומה אם הרשע כך ישראל עאכ"ו · הוי (ישעיה נו) שמרו משפט ועשו צדקה · משל לאדם שנכנס למדינה ושמע (נט) שפלוטמיא נעשית הלך ושאל ללודר אמר מתי פלוטמיא נעשית א"ל רחוקה היא הלך ושאל לאותו שעושה פלוטמיא ואמר קרובה היא · אמר זה לא שאלתי ללודר ואמר לי רחוקה היא · אמר לו זו היא דעתך שהיית שואל ללודר וכי רוצה הוא שאעשה פלוטמיא אינו יודע שהוא יורד ונהרג · כך [ב] שאלו ישראל לבלעם אימתי תהיה ישועה א"ל (במדבר כד) אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב · א"ל הקב"ה זו היא דעתכם אין אתם יודעין (ס) שסוף בלעם יורד לגיהנם ואינו רוצה שתבא ישועתי · אלא היו דומים לאביכם שאמר (בראשית מט) לישועתך קויתי ה' · צפה לישועה שהיא קרובה לכך נאמר (ישעיה נו) כי קרובה ישועתי לבא · ד"א כי קרובה ישועתי לבא · כי קרובה ישועתכם אינו אומר (סא) אלא ישועתי יהי שמו מבורך · אלולי שהדבר כתוב א"א לאמרו · א"ל הקב"ה לישראל אם אין לכם זכות בשבילי אני עושה כביכול [ג] כל ימים שאתם שם בצרה אני עמכם שנאמר (תהלים צא) עמו אנכי בצרה ואני גואל לעצמי שנא' (ישעיה נט) וירא כי אין איש וישתומם וגו' · וכן הוא אומר (זכריה ט) גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע [ד] ומושיע אין כתיב כאן אלא ונושע הוי אפילו אין בידכם מעשים עושה הקב"ה בשבילו שנאמר (ישעיה נו) כי קרובה ישועתי לבא · ד"א שמרו משפט ועשו צדקה הה"ד (תהלים קיט) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי · אמרו לו ישראל רבון העולם הסתכל (סב) שאנו מבקשים לעשות צדקה ומשפט ואנו מתייראין מן עובדי כוכבים · אלא אל תסמרנוב ידיהם·הוי עשיתי משפט וצדקי משל לסוחר מבקש ללכת בדרך שמע שלסטים בדרך מה עשה לקח פרקמטיא שלו ועשאה אבנים טובות ומרגליות יצא לדרך ותפשוהו לסטים אמרו לו מה בידך אמר להם כלי זכוכית אמרו לו מכמה זו אמר להם שתים בסלע ושלש בסלע · אמרו זה לזה בשביל אלו אנו הורגים אותו הניחוהו · נכנס למדינה התחיל (סג) פותח הגלוסקאות וישב למכור נכנסו אותן הלסטים וראו אותו יושב ומוכר א"ל בכמה זו אמר להם זו בעשרים זהובים וזו בשלשים אמרו לו אין אתה הוא שאמרת לנו בדרך שתים בסלע שלש בסלע אמר להם הן אלא אותה שעה הייתי במקום המות עכשיו אם אין אתם נותנין לי דמיה אין אתם נוטלין אותה · כך ישראל בעולם הזה מי שהוא עושה מצות אינו יודע מתן שכרן אבל לעולם הבא כשיראו מתן שכרן של מצות הם תמהים שאין העולם כולו יכול לקבל את השכר שנאמר (ישעיה סד) ומעולם לא שמעו ולא האזינו עין לא ראתה · וכי מעולם לא שמעו אלא אין העולם יכול לשמוע מהו מתן שכרן של מצות לכך נאמר כי קרובה ישועתי לבא אמר הקב"ה אני מביא את הישועה שנא' לה' הישועה ומי שהוא עושה משפט כותב אני עליו שהוא מקרב את הישועה · וכן אתה מוצא ביהושפט שעשה שופטים שנאמר (ד"ה ב יט) (סד) ויעמד יהושפט שופטים · וכשבאו בני עמון ומואב הן היו עומדין והקב"ה עושה מלחמתן שנא' (שם כ) כי לא לכם המלחמה כי לאלהים · כשם שאמר משה רבינו ע"ה (שמות יד) ה' ילחם לכם · למה מפני שעשו את הדין (סה) גרמו הישועה שתבא לכך נאמר שמרו משפט ועשו צדקה · הוי ואלה המשפטים · (סו) מה כתיב אחריו כי תקנה עבד עברי :

פרשה לא

א **אם** כסף תלוה את עמי · הה"ד (תהלים קיב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט ·

מסורת המדרש א בבא בתרא דף ד' · ילקוט דניאל רמז תתק"ף ס"ג · ב פסיקתא רבתי פיסקא מ"א · ילקוט תהלים רמז תת"ט · ג עיין מגילה דף כ"ט · ירושלמי תענית פרק א' סוף הלכה א' · ירושלמי סוכה פרק ד' הלכה ג' · לעיל פרשה ט"ו סימן ט"ז · במדבר רבה פרשה ז' · מכילתא בא פרשה י"ד · ספרי בהעלותך פיסקא פ"ד · ופסיקתא קס"א · ילקוט סדר בא רמז ר"י וסדר בהעלותך רמז תשל"א · ילקוט זכריה רמז תקע"ז · ד עיין מדרש תהלים סוף מזמור נ"א · ילקוט תהלים רמז תתמ"ג ·

חדושי הרד"ל

כספינות לחם ומזון למכור במדינה : (נז) מוליכני · עמ"כ · ובתנחומא הגי' מייעלני : (נח) והיה מפרנס לישראל י"ב חודש · ע' בירושלמי פ"ג דסוטה ה"ד : (נט) פלוטמיא נעשית · פי' מ"ע יום שמחלקין מתנות כבוד מהמלך להעם : (ס) שסוף בלעם יורד לגיהנם · אף ליום הדין הגדול לע"ל יורד ונדון שם וז"ש שאין רוצה שתבא ישועתי ויהיה אז יום הדין הגדול · וכ"ה בהג"ב רפ"ק וע' בפסיקתא דתקעו שופר בציון : (סא) אלא ישועתי כו' · תנחומא ס"פ אחרי מות ועיין בירושלמי סוכה פ"ד ה"ג : (סב) שאנו מבקשים לעשות צדקה כו' כצ"ל : (סג) פותח הגלוסקמאות כצ"ל : (סד) יהושפט שופטים וגו' לא לאדם תשפטו כי לה' וגו' וכשבאו בני עמון כו' לכם המלחמה כי לאלהים כצ"ל : (סה) גרמה הישועה שתבא · כמ"ש שם עמדו וראו את ישועת ה' עמכם : (סו) מה כתיב אחריו כי תקנה עבד עברי וגו' יצא לחפשי חנם רמז הגאולה :

אגא

מתנות כהונה

כיון שאמר לו · דניאל פתרון החלום אמר לו נבוכדנאצר היאך את מוליכני פירוש מייעצני כדל"א מלכי ישפר עליך : [הכי גרסינן תרי עשר וגו' שמע נבוכדנצר בת קול] : מתגרשין · [נראה לי דצ"ל מתרגשין] ופירוש לשון רגש המולה והמון שעניי ישראל היו צועקים ללחם על פתח היכל המלך · וכן מצאתי בתנחומא ששמע קול העניים צועקים לקבל מבית המלך חוק פרנסתם : פלוטמיא · לא מצאתי פירושו ולפי הענין הוא יום ועד שבו ישב המלך לשפוט את כל הארץ : לודר · הוא איש רע בליעל וכך שמו בלשון אשכנז : זו היא דעתך · וכי זו חכמתך ובינתך : וישתומם וגו' גרסינן · וסיפיה דקרא ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו : [ה"ג אלא ונושע הוי אפילו : ה"ג רבון העולמים הסתכל שאנו : מבקש ללכת בדרך גרסינן] : הגלוסקאות גרסינן · פירוש תיבות וארגזים · ועי' בערוך ע' גלסקס :

דיוסטוס

פירוש מהרז"ו

את המדינה מזון ופרנסה · והמדרש פי' פרט זה מהמשל שהוא העיקר שלקח לו דניאל רמז על מ"ש וחטאך בצדקה פרוק וכו' שהם מזון לכולא ביה אז תחוזוהי הדור וכו' : מה אתה ממליכני · כצ"ל פי' איזה עצה אתה נותן לי ודורש כן ממ"ש להן מלכא מלכי ישפר עלך איך יתן עצה למלך אשר לא נשאל כמ"ש הליועץ למלך נתנוך אלא בהכרח שנשאל וזה ע"פ מדה פ' : אני מסרתי · שיצוה לבניו אחריו לעשות צדקה ומשפט · וע' ב"ב דף ד' הובא ילקוט דניאל שם שלכך התכוהו מגדולתו והושלך לגוב אריות : והיה מפרנס לישראל י"ב חודש · שאחר עצת דניאל וחטאך בצדקה פרוק כתיב כולא מטא על נ"נ לקצת ירחין תרין עשר שמ"ש שם כולא מטא פי' שגם עצת דניאל באה עליו שעי"כ היה לו שלוה י"ב חודש דאל"כ היה החלום מתקיים מיד כמ"ש ולך טרדין ולא אמר יטרדו : שמע נ"נ בת קול שהיה מתרגש · ולשון התנחומא כאן שכח נ"נ את החלום והתחיל לטייל על פתח פלטין שלו שמע המון צעקת עניים לפני אוצרותיו וכו' וזהו מ"ש כאן בת קול · ויתכן שכוונת המדרש בת קול ממש כמ"ש קל מן שמיא שזה היתה ג"כ פעולת הב"ק שנפלה עליו מן השמים להשמיע לאזניו כגעת העניים שעי"כ אמרה לו : אמר הקול הזה מהיכן וכו' · דורש מ"ש ענה מלכא הלא דא היא בבל רבתא למי ענה · ולמה אמר הלא דא היא בבל רבתא מי הכחישו ע"כ דורש שענה לשריו שאלו שאם יעשו כן עוד איך יהיה דא בבל רבתא : משל לאדם · שכאן כתוב כי קרובה ישועתי לבא וכאן כתיב אשורנו ולא קרוב ב' כ"מ והכריע שהדבר למד מענינו שישעיה האוהב נ"ל כך ובלעם השונא צריך לומר כך : שפלוטמיא · פי' המ"ע שבל"י פי' מתנה הנתנת מן המלך לכל איש מהעם לנדיבות וכבוד · והוא כמו יום של הולדת פרעה שביום שמחתו מונה ראש כל עבדיו ואוהביו ונותן מתנות ולחוטאים מעט מוחל להם אף לחייבים המוחלטים נגמר אז דינם · ולודר פי' במ"ע איש מחרף ומגדף : כך שאלו ישראל לבלעם · דרשו כן ממ"ש אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב ולא פי' על איזה דבר ולמוד מענינו וסופו שמדבר בתשועה העתידה · וממ"ש ולא עתה דורש ע"פ מדה ט' שאלו אותו מתי יהיה והשיב ולא עתה שאתם רוצים שיהיה עתה : כי קרובה ישועתי · ועל בלעם והדומים לו כתוב כי קרוב יום אידם היינו בעת כי קרובה ישועתי וכן מצאתי בהדיא בפסיקתא פס' מ"א ס"ג ביתר ביאור : ואני גואל לעצמי · כמ"ש מכילתא בא פסוק ומושב ב"י שדורש פסוק מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו עצמך פדית העתקתי לשונו לעיל פר' כ"ד ס"א וכן בירושלמי דסוכה ע"ש : וירא כי אין איש · ס"ד ותושע זרועי וצדקתי היא סמכתני אם אין איש שב בתשובה אז אעשה למען שמי : שתים בסלע · סלע מדינה שמינית שבסלע צורי : אין העולם יכול · אין יושבי תבל יכולים להשיג בחושיהם הגשמיים השכר הרוחני של עולם העליון והעוה"ב : לכך נאמר כי קרובה · וס"ד וצדקתי להגלות וכנגד המשפט אמר כי קרובה ישועתי וכנגד הצדקה אמר וצדקתי להגלות וכמ"ש בסמוך : לה' הישועה · עכ"פ אביא את הישועה בין בקרוב בין ברחוק אך העושה משפט גורם לקרב הישועה : ויעמד יהושפט שופטים · תיבת יהושפט אינו בכתוב אלא שהענין מדבר ביהושפט ולשון ויעמד כמ"ש לעיל פר' ג' ריש ס"ח ע"כ בעת צרה עמדו ולא נפלו וכמ"ש שם בד"ה ב' כ' י"ז לא לכם להלחם בזאת התיצבו עמדו וראו את ישועת ה' עמכם כשם שאמר משה התיצבו וראו את ישועת ה' ע"פ מדות מנגד ומעל : הוי ואלה המשפטים · אחר שסדר כל עניני המשפטים כתוב פרשת הנה אנכי שולח מלאך מלאה ברכות וישועות וכן כמ"ש בעבד עברי ובשביעית יצא לחפשי חנם רומז ליום שכולו שבת ומנוחה :

פרשה לא סי' **א** אם כסף תלוה את עמי · היל"ל לרעך או לעני כמ"ש בס"ד את העני עמך ומי הוא המלוה כסף לכל עמו של הקדוש ברוך הוא · ע"כ דורש ע"פ מדה ט' אם כסף תלוה את העני כמו שאני מתנהג עם כל עמי כך תתנהג עם העני : טוב איש חונן ומלוה · דורש על הש"י ע"פ גז"ש

יפה תואר

נאמר כי השכינה היתה עם נ"נ · ונראה שצ"ל כאן ד"א קרובה ישועתי וגו' שהמשפט והצדקה מעכבים את הפורענות וכן אתה מוצא בנ"נ וכו' : הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע · ומפרש צדיק ונושע על הקב"ה אע"ג דראש הכתוב הנה מלכך יבא לך קאי על מלך המשיח · ד"א שמרו משפט וגו' · הה"ד עשיתי משפט וצדק וגו' ומפרש את הכתוב שמרו משפט ועשו צדקה אחרי כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות ולא יהיה לכם מכשול עוד לשמור משפט ולעשות צדקה וכדמפרש ואזיל : מי שהוא עושה מצות אינו מתן שכרן · תכלית הדברים הוא וכוונתו כי הקב"ה הסתיר מתן שכרן של מצות כדי שלעתיד יודע מי הוא העובד מאהבה ומי הוא העובד על מנת לקבל פרס · שאלו הי' השכר נודע מי לא היה עוסק במצות · ודומה למ"ש בב"ר פ"ט בענין המיתה שלא יהיו הרשעים עושין תשובה של רמאות · וזה שמדמה במשלו ללסטים אשר במקום הפחד לא הגיד למו מחיר סחורתו והוזיל להם מאד כדי שלא יקחו · אמנם במקום החיים נודע להם מחיר סחורתם · כן בעוה"ז לא נודע המחיר פן יחטפו בני אדם אותן לתועלתם כמו הלסטים · ולא יעבדו את ה' מאהבה · ועתה אם ישמרו תורתו ויעשו מצותיו אף כי לא ידעו שכרם הלא עשה יעשו בשביל אהבת ה' · לכן ידעו מחירם במקום החיים : אמר הקב"ה אני מביא את הישועה · ודורש כי קרובה ישועתי שהישועה אני ואני מעלה עליכם כאלו אתם מקריבים אותה כשתשמרו משפט וצדקה · ומביא ע"ז את הכתוב לה' הישועה ומושיע בלתו אין ועיין בב"ר פ"ו גבי ג' דברים נתנו במתנה כו' וי"א אף הישועה :

ההי"ד טוב איש חונן · כנראה דבא לדרוש יתורא דעמך שר"ל עשה כמו שאני עושה עמך שאני מוחל על חובותיך כדמפרש אין בריה שאינה חייבת כו' · א"נ דדריש את עמי כדלקמן בסוף הפרשה ומפרש

ידי משה

יותר מן הקב"ה וישראל שהיו שונאים נ"נ לפי שהחריב בהמ"ק והאיך אמר שהחלום הרע הזה הוא על שונאו של נ"נ אלא לבו הי' כנגד הקב"ה הגם שדיבר עם נ"נ לפיכך מה שאמר וחלמא לשנאך פירושו על שונא של הקב"ה : אפילו אין בידכם מעשים עושה הקב"ה בשבילו · ויש להתבונן וליתן טעם על זה מדוע כן וא"ת כדמסיים בואיל והשכינה עמהם בגלות והלא בכל ד' מלכיות הי' השכינה עמהם בגלות ונ"ל בן המתבר ואגב זה יתיישב ג"כ מה דאי' בזוהר על פסוק ביום ההוא אקים סוכת דוד וגו' בכל הגאולות היו ישראל צריכים לעזור את עצמם במצות ומ"ט כדי שיגאלו משא"כ בגאולה אחרונה יפדה אותם הקב"ה אף בלא מצות ומ"ט ומביא משל למטרוניתא וגמר כך ונ"ל ע"ד דאי' לעיל דף כ"ז ע"א בעוה"ז היו ישראל להקב"ה כארוסה שנאמר וארשתיך לי משא"כ לעתיד יהיו כנשואה שנאמר כי בועליך עושיך וסנה ידוע שאין הבעל חייב בפרקונה עד שתכנס לחופה מה שאין כן ארוסה אין חייב בפורקנה לכן עד גאו לה אחרונה היתה חייבת בפורקנה לפרוק עצמה הואיל והי' כארוסה משא"כ לעתיד יהיה כנשואה ואז הקב"ה חייב בפורקנה אף שלא יפרקו עצמם בלי מצות ומ"ט ודו"ק :

ההי"ד טוב איש וגו' · פי' דייק יתורא דעמי ר"ל עשה כמו שאני עושה עמך שאני מוחל על חובתך וכדמסיק

אין בריה שאינה חייבת לאלהים (א) אלא שהוא חנון ורחום ומוחל על כל הראשונים שנאמר (שם עט) אל תזכר לנו עונות ראשונים · משל לאחד (א) (ב) שלוה מן דיוסטוס ושכחו · לאחר זמן בא ועמד לפניו אמר לו יודע אני שאני חייב לך · אמר לו למה הזכרת חוב הראשון כבר בטל הוא מלבי · כך אדון העולם הבריות חוטאין לפניו (ג) והוא מסתכל שאין עושין תשובה והוא מניח להם ראשון ראשון וכשהם שבים באין להזכיר החוב שעשו בראשונה והוא אומר להם אל תזכרו ראשונות · מנין אתה אומר שאם אדם עושה תשובה אפילו יש בידו עונות הרבה הוא עושה אותן זכיות דכתיב (יחזקאל לג) ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה (ב) עליהם הוא יחיה כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו · (ד) לכך הוא מזהיר על העני לא תהיה (ה) לו כנושה לא תעמידנו ערום · והיה כי (ו) יצעק אלי וכן דוד אומר צעקו וה' שמע · ב ר' אבהו אומר כתיב (שמות כג) שלש רגלים תחוג לי בשנה הקב"ה (ז) קבע שלש רגלים והתורה בזכות האבות (ג) שאינן באין לפני הקב"ה ריקנין ואף בדורות הללו אע"פ שהן מצרים (ח) אין התורה זזה מהן שנאמר (ישעיה נט) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך וגו' · משל לאחד שהיה לו עסק לפני המלך והיו לו סניגורין מפייסין עליו · כך אדם עושה מצות והוא בן תורה וגומל חסדים והשטן עומד ומקטרג וסניגורין עומדין כנגדו מלמדין זכות שנאמר (משלי יח) מתן אדם ירחיב לו · מה שהוא עושה עם העניים מסייעין אותו לכך נאמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל : ג ד"א אם כסף תלוה את עמי · הה"ד (קהלת ה) יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו (ט) ואבד העושר ההוא (י) בענין רע · אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה · העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים · ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס שנאמר (ישעיה נח) ועניים מרודים תביא בית · ואם עמד העשיר בנסיונו ועושה צדקות (ד) הרי הוא אוכל ממונו בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא והקב"ה מצילו מדינה של גיהנם · שנאמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' · ואם עמד העני בנסיונו ואינו מבעט הרי הוא נוטל כפלים לע"ל שנאמר (שם יח) כי אתה עם עני תושיע · ממי אתה למד מאיוב שנתייסר בעוה"ז ושלם לו הקב"ה כפלים שנאמר (איוב מב) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה · אבל העשיר שעינו רעה הולך הוא וממונו מן העוה"ז שנא' (קהלת ה) ואבד העושר ההוא בענין רע שעינו רעה כנגד גבאי צדקה למה ב שגלגל הוא בעולם לא מי שהוא עשיר היום עשיר למחר ומי שהוא עני היום עני למחר · אלא לזה מוריד ולזה מעלה שנאמר (תהלים עה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · בא וראה (יא) יש עושר שהוא עושה רע לבעליו ויש עושר שעושה טוב לבעליו · ג עושה רע לבעליו זה עשרו של קרח שהוא היה עשיר מכל ישראל וכתיב (במדבר טז) וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה · ד"א זה עשרו של המן הרשע שנאמר (אסתר ה) ויספר להם המן את כבוד עשרו · וכתיב ותלו אותו ואת בניו על העץ · ושהוא טוב לבעליו (יב) זה עשרו של יהושפט שנא' (ד"ה ב יח) ד ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב · ומה היה לו ויזעק יהושפט וה' עזרו · ויש גבורה שהיא טובה לבעליה ויש שהיא רעה לבעליה · טובה לבעליה זה דוד שכתוב (ש"א יח) הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו · ומשם אהבוהו כל ישראל שנאמר (שם) וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד · רעה לבעליה זו גבורתו של גלית שהיה עומד ומחרף ומה היה לו (יג) שמת ככלב שנאמר (שם יז) ויראו הפלשתים כי מת גבורם וינוסו · ויש חכמה טובה לבעליה ויש רעה לבעליה · טובה לבעליה · זה יהושע שנאמר (דברים לד) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה למה הוא דומה (יד) לגיפיון שמשקה כל המדינה והכל משבחין אותו אמר להם אחד שבחו (טו) למעין שמספיק לזה · כך היו משבחים ליהושע שהיה משקה כל ישראל מחכמתו אמר להם שבחו למשה שכך העמיד שנאמר (שם) כי סמך משה את ידיו עליו · רעה לבעליה · זה בלעם שנא' (במדבר כד) נאם שומע אמרי אל · ומה היה לו (שם לא) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב לכך נאמר עושר שמור לבעליו לרעתו : ד ד"א אם כסף תלוה את עמי · הה"ד (תהלים טו) כספו לא נתן בנשך · בא וראה כל מי שיש בו עושר ונותן צדקה לעניים ואינו מלוה ברבית מעלין עליו כאלו קיים המצות

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ח' כל הענין ועיין שם · ב שבת דף קנ"א · ילקוט סדר ראה רמז תתל"ח · ג פסחים דף קי"ט · סנהדרין דף ק"י · בראשית רבה פרשה כ' · קהלת רבה פרשה ה' · ילקוט סדר ויקרא רמז ס"ד · ילקוט קהלת רמז תתקע"ב · ד עיין ירושלמי ברכות פרק ט' · מדרש תהלים מזמור ד' ·

חדושי הרש"ש

(א) שלוה מן דיוסטוס הנ"ל כמו דאיתא לעיל פכ"ט : (ב) עליהם הוא יחיה · על כל מה שעשה ואף על העבירות (רש"י ביומא פ"ו ב') : (ג) שאינן באין לפני הקב"ה ריקנין · נראה דר"ל בכדי שלא יבואו לפניו (בעת השפעת כמשל) ריקנין בלתי מצות וסניגורין וזהו ג"כ פי' שכתוב דולא יראו פני ריקם לפי הדרשה : (ד) הרי הוא אוכל ממנו בעוה"ז · הוא כמו שאמר שלמה גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר כו' והשליטו לאכול ממנו כו' זה מתת אלהים הוא היפך מה שאמר ולא ישליטנו האלהים

חדושי הרד"ל

(א) אלא שהוא חנון ורחום כו' · כדכתיב לקמי' חנון ורחום וצדיק : (ב) שלוה מ[illegible] (ג) והוא מסתכל שהן עושין תשובה כצ"ל וכ"כ בידי"מ · ונראה שהיה"כ קאמ[illegible] (פ"ו:) : (ד) לכך הוא מזהיר על העני · כי חנון ורחום ה' : (ה) כנושה וגו' כי במה ישכב לא תעמידנו ערום כו' כצ"ל : (ו) יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני וכ[illegible] (ז) קבע שלשה רגלים בתורה כצ"ל : (ח) אין התורה זזה מהן · ומקיימין מצות הרג[illegible] הקרבנות (וממה שמסיים עושה מצות והוא בן תורה וגומל חסד כו' וסניגורין עו[illegible] קצת שר"ל שאף בזה"ז דוגמת לא יראו פני ריקם יתנו לעניים ברגלים כמנהג אבותינו · ויהיו לו שלשה סניגורין מצוה ותורה וג"ח נגד שלשה רגלים שהן שלשה אבות כדלעיל) : (ט) [illegible] ומממונו כו' כצ"ל וע' בתנחומא ס"ח : (י) בענין רע שעושה רע נגד גבאי כו' כצ"ל : (יא) יש עושר עושה רע לבעלים כו' · מלשון עושה דנקט כאן · כמדומני שר"ל שמלת עושר הוא [illegible] טוב לסלן · אפשר רומז עושה יושר) : (יב) זה יהושפט כו' וכבוד · ואמרו עליו שלהי מכות יראי ה' יכבד שהיה מכבד ת"ח פ"ש · והיה מהנה אותם מעשרו : (יג) שמת ככלב · [illegible] סקלע · ולגי' דהכא י"ל כמ"ש גלית הכלב אני כי אתה בא אלי במקלות כו' · וכן היה לו הרי מת ככלב : (יד) לגיפון · פי' מ"ע ברכת מים : (טו) למעיין שמספיק לו כך כנ"ע

פירוש מהרז"ו

כמ"ש טוב ה' לכל · איש · ה' איש מלחמה · חונן · כמ"ש חנון ורחום ה' שבזה הוא חונן שמוחל חוב לאשון · וה' מלוה לכל כמ"ש באבות החנוני מקיף וכו' וכל הרוצה ללות יבא וילוה : דיוסטוס · לעיל פ' כ"ט ס"ט הגי' דניסטוס וע' במ"ר פ' ט' בס"ו ופירושו בל"י מלוה בריבית : אל תזכרו ראשונות · בישעיה מ"ג י"ח שאם כפשוטו על הנסים לא היה לו לומר בלשון שלילה אל תזכרו שאינו אלא הבטחה ע"כ דורש שכוונתו על עונות ראשונות וסובר כמ"ד שאסור להזכיר עונות שכבר נמחלו שהתודה עליהם · וכן מצאתי בפסיקתא פרשה מ"ד סוף ס"ז שובה ישראל וז"ל אם יעשה תשובה שלמה אף העוברות וכו' אינם מתחשבות לו ואינם נזכרות לו מנין וישעיה מפרש לא תזכרנה ראשונות ולא תעלנה על לב · וכאן מפסוק אל תזכרו ראשונות כנ"ל ודוק · וזה ע"פ מדה כ' וי"ז : עליהם הוא יחיה · תיבת עליהם מיותר לדרוש שעל העונות הוא יחיה : לא תעמידנו ערום · כמ"ש בכסוף הענין אם חבול תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כסותו לבדו היא שמלתו לעורו וגו' : ב שלש רגלים תחוג לי · ע"י קרבנות כמפורש בתורה [illegible] יחידים וג' רגלים בזכות ג' אבות ומ"ש ג' רגלים והתורה נראה דצ"ל בתורה ומ"ש שאינם באים לפני הקב"ה רקים ע' מ"כ · ויתכן שכוונת המדרש שכמו האבות [illegible] כ"א במעשיהם הטובים בצדקות וקרבנות כך אתם : בדורות הללו · שחרב ביהמ"ק ואינם באים הרי התורה במקום הקרבנות : כך אדם עושה מצות · מצות [illegible] על הצדקה וכלשון הכתוב נחמיה יו"ד ל"ג והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה שהצדקה שעושה עם העני וג"ח גם לעשירים עומדים לו במקום קרבנות [illegible] ומשפט נבחר לה' מזבח : מתן אדם ירחיב לו · כולל קרבנות וצדקה כמ"ש ויק"ר פר' ה' ס"ב בהדיא · וכמו בקרבנות ולא יראו פני ריקם כך בצדקה כמ"ש אני [illegible] וכמ"ש ישעיה נ"ח והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך : מה שהוא עושה עם העניים · היינו ביחוד ברגלים בעת השמחה חייב לשמח גם העניים וכמ"ש בסדר [illegible] ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה וכמ"ש חז"ל אם אתה משמח שלי אני משמח שלך · וזהו מ"ש כאן שלש רגלים תחוג לי שמ[illegible] את העני עמך · וע"כ נידף המדרש מצות צדקה למצות רגלים וקרבנות ודוק מאד : אשרי משכיל אל דל · ביום רעה ימלטהו ה' מהשטן ומכל צרה ופגע : ג יש [illegible] ע' כל זה תנחומא משפטים ס"ח בשינוי לשבח · ומ"ש ועניים מרודים ע' מ"כ : והקרן קיימת לו · ולשון התנחומא שנאמר והלך לפניך צדקך וגו' : ביום רעה [illegible] זה גיהנם כמ"ש ויק"ר רים פ' ל"ד : מאיוב · שסובר כמ"ד שנתן הקב"ה לאיוב שכרו בעוה"ז ופטרו אך לאחרים שכרו בכפלים בעולם הגמול וכמ"ש חז"ל שעל ה[illegible] בארצם משנה יירשו : שעינו רעה · ע' לקמן פ' זו סי' י"ד ובויק"ר פ' ל"ד סי' ה' : וירדו הם וכל אשר להם · כמ"ש במ"ר פ' י"ח סי' י"ט : ומשם אהב[והו] [illegible] זה אהבוהו כמ"ש וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם · היינו על ע"י גבורתו הנ"ל : שמת ככלב · כמו שאמר הכלב אנכי כי אתה בא אלי [illegible] ע"י מקל והכן וקילור לשון יש כאן והכוונה שמת הוא ונסו הבוטחים בו שנאמר ויראו הפלשתים וכו' : לגפיון · ובתנחומא הגיר' לגמסיון וגי' הערוך לגמפין · ופי' במ"[illegible] שומע אמרי אל · ראיה על גודל חכמתו והשגתו בעניניו שהתפאר בו : ד אם כסף תלוה · וס"ד את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך וכל [illegible] כאן

מתנות כהונה

פרשה לא דיוסטוס · מלוה שמלוה מעות לכל מי שירצה : שאינן ב[illegible] ריקם · שלשה רגלים והתורה אינם באים ריקם · שלש[illegible] ולא יראו פני ריקם והתורה כדמפרש ואזיל : ה"ג את העני עמך משל כו' עמך שהצדקה מסייע לו לעצמו ועומדת לו כנגדו להיות סניגורו כדמפרש ו[illegible] מרודים · דרשו לשון ירידה ושפלות שמקבל העניות בשפלות רוח ואינו [illegible] וכעס · ובתנחומא לא גרס ליה : שעינו רעה · קרי ביה בעין רע : [illegible] בעשרו ולפיכך ראה לחלוק על משה רבינו עליו השלום : לגיפיון · לפי הענין פירושו בריכה

ידי משה

וכדמסיק שאין בריה שאין חייב להקדוש ב"ה : והוא מסתכל שאין עושים תשובה · קשה מאי הסתכלות שייך בזה לא הל"ל אלא וכשאין עושים תשובה וכ"ל דה"ק וה"ג שמסתכל הקב"ה וצופה עתידות שעתידין לעשות תשובה ע"כ הוא מותר להם ומעביר ראשון כדי שלא לטורדם עכשיו מן העולם וכך נ"ל הגירסא והוא מסתכל שעושים תשובה ולפי גירסא זו קשה מה צריך לוותר ולהעביר הואיל ויעשו תשובה אלא הגירסא היא שאין עושים תשובה וה"ק שהקב"ה רואה שאין עושים תשובה וראוי' למות מיד מניח להם וכו' כדי שלא יטרדו מיד ואולי ישובו : עושה רע לבעליו זה עשרו של קרח · נ"ל דה"פ ע"י העושר נתגלגל לו רעה זו לפי שלשבט לוי אינו מגיע חלק בביזה ושלל כדאי' בספרי לא יהי' לו חלק ונחלה חלק בביזה ושלל ולולי זאת שלקח קרח שלל זה היה ראוי לכהונה כמו שכתבתי בפ' קרח כי הכהן צריך להיות מסטרא דחסד ע"ד והבוטח בה' חסד יסובבנו ע"כ לא היה לכהן ולוי חלק ונחלה וזה שאמר עושה רע שע"י העושר לא זכה לכהונה ונתקנא ע"י זה באהרן ומתוך כך וירדו הם וגו' :
ישב

יפה תואר

ומפרש כמו שאתה עמי כן עשה גם אתה וסמך לזה מביא את הכתוב טוב איש חונן [illegible] דבריו במשפט · ומפרש כי בעת שחונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט וילמוד מאת [illegible] ומוחל לו כן יעשה גם הוא כשמלוה לעני : ושכחו · נ"ל הגי' בחיבק והוא מ[illegible] שהיכא מלכו והסיח דעתו מזה משום שמחל לו : דכתיב ובשוב רשע וגו' כל [illegible] פסוקים הם · הראשון בקאפיטל ל"ג · והשני בקאפיטל י"ח פסוק כ"ב · ודריש עלי[illegible] וכמ"ש רש"י בפרק יום הכפורים : וכן דוד אומר צעקו וה' שמע · כלומר לא [illegible] אלי כמו כי אם צעק יצעק אלי דפירושו שיצעק על הרעה אשר נעשתה עמדו · [illegible] תפלה ויתפרש אם תתוננהו והוא יתפלל אלי כי אגמלך בכל טוב על החסד [illegible] ושמעתי את צעקתו ואחוננך כי חנון אני : למה שהוא עושה עם העניים · וזה [illegible] שהוא נותן לעניים זה מלמד עליו זכות · ולפני גדולים זה שרי מעלה ינחנו : הה"[ד] [illegible] בא לתרץ למה כתיב עמך למדרש כי עמך אתה מטיב ומריע כי כשיזכה יאכל ממ[ונו] [illegible] קיימת לעוה"ב ולהכי מייתי האי קרא דמדרים לענין זה · ויתכן דמפרש את העני עמך כי העני מנוסה עמך יחד אתה בעשרך והוא בעניותיו וכדלקמן ולהכי מביא האי קרא דמדרים שאם [illegible] יאבד עשרו בענין רע : הולך הוא וממונו · שאינו זוכה להורישו לבניו וזה שאמר והוליד בן ואין בידו מאומה כדאיתא במדרש קהלת וכחייו נוטל ממנו כדבסמוך : בא וראה [illegible] רע · כי בקרא כתיב עושר שמור לבעליו לרעתו דמשמע שכל עושר הוא לרעה וזה אי אפשר דהא מצינו עושר שעושה טוב לבעליו · ומזה אנו מוכרחים לפרש שהעושר הוא לנסיון פעמים [illegible] נכשל בו : למה הוא דומה לגיפיון כו' · בא ללמד לנו בזה המשל כי יהושע לא החזיק הטובה לעצמו והו[א] [illegible] שהחכמה והחזיק לנו כנגד כל המצות שבכרן גדול וכדרך שאמרו ששקולה שבת כנגד כל המצות וכן במילה [illegible] לעולמם כסם · ומכל מקום אינו נפטר בכך מעשיית שאר המצות ח"ו ואם בא לידו ולא עשאן פשיעה שנענש עליהן : שנאמר כספו לא נתן בנשך · ומעשה הצדקה נכמה שם כמ"ש ונ[illegible]

כלן שנאמר כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם · [א] ומי היה זה עובדיה שהיה עשיר אפוטרופוס של אחאב שנאמר (מ"א יח) ויקרא אחאב אל עובדיה אשר על הבית והיה עשיר יותר מדאי והוציא כל ממונו לצדקה שהיה זן את הנביאים כיון (טז) שבא כל אותו הרעה היה לוה בנשך מן יהורם בן אחאב (יז) מה שהיה מספיק לנביאים · זה קיים כספו לא נתן בנשך · אבל יהורם שהלוה ברבית אמר האלהים (יח) עד עכשיו זה קיים יבא יהוא ויהרוג אותו שנאמר (מ"ב ט) ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועיו ויצא החצי מלבו · ולמה בין זרועותיו ויצא מלבו לפי שהקשה את לבו ופשט ידיו לקבל הרבית לקיים מה שנאמר (יחזקאל יח) בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה · לכך מזהיר להם אם כסף תלוה את עמי · ואף (יט) בירושלים היו עושין כן (כ) שנאמר (ישעיה א') (ס) כספך היה לסיגים ומה נעשה להם (ירמיה ו) כסף נמאס קראו להם · וכן (יחזקאל ז) כספם בחוצות (כא) ישליכו למה על שעברו על מה שכתוב בתורה (ויקרא כה) את כספך לא תתן לו בנשך : ה ד"א אם כסף תלוה את עמי · כיון שבנה שלמה את הבית אמר להקב"ה בתפלתו רבון העולם אם יש אדם שיתפלל לפניך שתתן לו ממון ואתה יודע שרע לו אל תתן לו ואם ראית אדם נאה בעשרו תן לו שנאמר (ד"ה ב ו) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו · לפי שבעולם הזה היו הרשעים עשירים ונתונים בשלוה והשקט והצדיקים עניים · אבל לעתיד לבא כשיפתח הקב"ה לצדיקים אוצרות גן עדן הרשעים שאכלו נשך ותרבית עתידין להיות נושכין בשיניהם את בשרם שנאמר (קהלת ד) (ו) הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו · והם אומרים ולואי היינו פועלים והיינו טוענין בכתפנו ולואי (כב) שהיינו עבדים ויהיה לנו כך שנא'

(שם) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח לכך נאמר אם כסף תלוה את עמי · אמרו ישראל לפני הקב"ה ומי הם עמך אמר להם העניים שנאמר (ישעיה מט) כי נחם ה' עמו ועניו ירחם · [ב] מדת ב"ו אם היו לו עניים קרובים והוא עשיר אינו מודה בהם שנאמר (משלי יט) כל אחי רש שנאוהו · והקב"ה אינו כן שנאמר (ד"ה א כט) והעושר והכבוד מלפניך · ואינו מחופף אלא על העניים שנאמר (ישעיה יד) כי ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו · לכך נאמר אם כסף תלוה את עמי · אמר דוד רבון העולם (ז) ישב עולמך שנאמר (תהלים סא) ישב עולם לפני אלהים · א"ל הקב"ה אם אעשה את עולמי שוה (שם) חסד ואמת מן ינצרוהו : ו לא תהיה לו כנושה · אם הלוית אותו לא תדחקנו שאם יש לו שדה או כרם לא תאמר לו טול לך מנה ועשה מהם פרקמטיא וכתוב לי אפותיקי על שדך או על כרמך למחר הוא מפסיד הפרקמטיא ואתה נוטל את שדהו או את כרמו לכך כתיב לא תהיה לו כנושה · מכאן אתה למד (ח) שכל מי שלוקח רבית (כג) אין ירא אלהים · וכן יחזקאל אומר (יחזקאל יח) בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה · משל לאחד שהיה אילוגין שלו נקרא לפני הדיין אמר הדיין עד עכשיו הוא קיים כך אמר הקב"ה וחי לא יחיה נשך ותרבית לקח · ד"א אמר הקב"ה מי שחיה ברבית בעולם הזה לא יחיה בעולם הבא · (כד) והוליד בן ולא לקח רבית אמרו לו אביו היה לוקח רבית אומר להם מה איכפת לי ואני כתבתי (שם) בן לא ישא בעון האב הנפש החוטאת היא תמות · אמר להם הקב"ה אתם אומרים שימות הבן אפילו אביו אם רצה לעשות תשובה וליטול לו חיים אני מקבלו שנאמר (שם) והרשע כי ישוב (כה) אם בכל לבבו הוא שב אני מקבלו לפיכך נאמר לא תהיה לו כנושה · לא תשימון (כו) עליו נשך · לא

היה

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ט' כל הענין · ב ירושלמי ברכות פרק ט' · דברים רבה פרשה ב' · מדרש תהלים מזמור ד' · ילקוט סדר ואתחנן רמז תתכ"ט ·

חדושי הרד"ל

ובערוך : (טז) שבא כל אותו הרעב היה לוה כצ"ל : (יז) מה שהיה מספיק לנביאים · לומר שלכן הותר לו ללוות ברבית כדי להציל נפשות וכמ"ש בירושלמי פ"ב דמ"ק ה"ג לוין ברבית לחבורת מצוה · (ורבינו בחיי כתב ג"כ כדי להציל נפשות וגם כתב שהיה מחשבתו שלא יתננו לו) : (יח) עד עכשיו זה קיים · כדדרש לקמן בפ' זו מקרא דוחי לא יחיה : (יט) בירושלים היו עושין כו' · נותנין כספם בנשך וכמ"ש (יחזקאל כב) נשך ותרבית לקחת : (כ) שנאמר כספך היה לסגים · כסיגים אלו שמפחיתין הכסף בתערובתם · כן ע"י הרבית האמור מפחיתין מעלת כסף הנקי וקראו לכלו נמאס כדמפורש : (כא) ישליכו · כי מכשל עונם היה למה על שעברו כו' כצ"ל : (כב) שהיינו עבדים ולא יהיה לנו כך כצ"ל : (כג) אין ירא אלהים שנאמר (ויקרא כ"ה) אל תקח וגו' ויראת מאלהיך וכן יחזקאל כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא : (כד) והוליד בן ולא לקח ריבית · ולשון המקרא הוא ביחזקאל שם והנה הוליד בן וגו' נשך ותרבית לא לקח · וכמנם דחק הרד"מ : (כה) אם בכל לבבו הוא שב · כמ"ש שם · ישוב מכל חטאתיו וכו' ושמר כו' ועשה משפט וצדקה חיו יחיה לא ימות : (כו) עליו נשך לא תשימון לא היה

חדושי הרש"ש

האלהים לאכול ממנו כו' זה הכל כו' וכמו שאמר לקמן שלא ילוו ברבית כדי שלא יאכלו של אחרים את נכסיהם ועמש"כ שם : (ס) שנאמר כספך היה לסיגים · אולי דרש לסיגים לשון ריבוי · כלשון תרגום והיינו תרבית · (ראיתי בשם יפ"ת) ועד"ז דרשו ג"כ (שבת קל"ט א') אי בטלי יהירי כו' שנאמר ואצרוף כבור סיגיך ופירש רש"י הם גסי הדור שמגדלים עצמן לשון ישגה מאד (איוב ח) : (ו) הכסיל חובק את ידיו · יתכן שיכוון ע"ד לחות (לפי הדרשה) שאז לא יפשוט את ידיו לקבל הרבית כדלעיל ביהורם : (ז) ישב עולמך כו' · נראה דדריש ישב כמו ישו בחלוף מוצא השפתים : (ח) שכל מי

מתנות כהונה

בריכה של מים הנמשך מן המעיין · ובתנחומא ובערוך גרס לנפיון : שמספיק לה · לבריכה : כסף נמאס · פסוק הוא בירמיה סימן ו' : [והיינו טוענין בכתפינו גרסינן] : ויהיה לנו כך · כמו לצדיקים : ישב עולמך · יתישבו בשוה עשירים והעניים [והכי גרסינן בתנחומא] : אילוגין · בערוך משמע שטר חוב ודין :

פירוש מהרז"ו

כאן ס"ט : כספו לא נתן בנשך · ובריש הענין הולך תמים ופועל צדק היינו שעושה צדקות ואוסר כספו לא נתן בנשך ועל זה אמר עושה אלה לא ימוט שבהכרח הכוונה במ"ש אלה על כל הי"א דברים שחשב וכמ"ש בגמרא בא דוד והעמידו על י"א שזהו כנגד כל המצות וזהו מ"ש המדרש כאלו קיים כל המצות · וזהו עושה אלה היינו כל התורה כמ"ש לעיל פ' ל' סי' כ"ד אלה החוקים והמשפטים והתורות : שהיה עשיר וכו' · כמ"ש שהחביא מאה נביאים וכלכלם לחם ומים : כל אותה הרעה · הרעב הגדול שמבואר במ"א י"ח והרעב חזק בשומרון : לוה בנשך מיהורם בן אחאב · דורש כן דכאן במ"א י"ח ועובדיהו היה ירא את ה' מאד ובמ"ב ד' כתוב ואשה אחת מנשי בני הנביאים וגו' ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה' והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים וע"פ מדה ז' וי"ז שזהו עובדיה ועפ"ז דורש ב' כתובים מכחישים דכאן כתוב שהיה עשיר כנ"ל וכאן כתוב אין לשפחתך כל בבית והכריעו מפסוק מ"א י"ח ב' הנ"ל ואכלכלם לחם ומים שכלה כל ממונו בעת הרעב על המאה נביאים וכ"ה בפסוק י"ב וי"ג וזה כלל ופרט שמ"ש שהיה ירא ה' הוא כלל שזהו עיקר יראתו שהחביא הנביאים וכלכלם וכן במ"ב ד' א' ועבדך היה ירא את ה' והנושה בא לקחת שע"י שהיה ירא את ה' בא לכלל והנושה בא לקחת · והיה מותר לו ללות ברבית לסכנת נפשות של הנביאים ודרשו שהנושה הוא יהורם בן אחאב ודורש סמוכים שסמוך לו מעשה השונמית שאמר אלישע היש לך לדבר אל המלך או אל שר הצבא וכאן היה לאלישע לעשות כן אלא שהיה יהורם בעצמו ועוד שכתוב והנושה בא לקחת וגו' הרי שהיה מי שבידו לעשות ומזה דרשו שהוא יהורם בעצמו · ומדקרי ליה נושה מוכיח שלוה ברבית כמ"ש כאן לא תהיה לו כנושה · לא תשימון עליו נשך : עד עכשיו זה קיים · שעל הלוה ברבית כתוב וחי לא יחיה כמ"ש בסמוך ובס"ו ובסי' י"ג : שהקשה את לבו · לקבל ריבית מהצדיק שלוה לצדקה וזה ע"פ מדת מנגד והרי שכל דברי המאמר המופלא הזה מפורש בכתוב ע"פ המדות : תלוה את עמי · וגו' לא תשימון עליו נשך : היה לסיגים ומה נעשה · משמע שדעת המדרש שהיה לסיגים הוא חטא ריבית ויתכן שבלשון ארמי סגי הוא הרבה ופי' שכספך נתרבה ע"י ריבית כנגד זה כסף נמאס וגו' : ה כיון שבנה · בתנחומא כאן ס"ט וכוונתו לדרוש מ"ש את עמי כדלעיל בריש הפ' על הש"י שנותן כסף לעמו על תנאי זה שיעשה טוב לעני : נושכין בשיניהם · מליצה זו על המתחרט על דבר שעשה ואינו יכול להחזירו נושך ואוכל את בשרו ולשון התנחומא נושכין בשיניהם את בשרם ונוהין ושני הפסוקים סמוכים הכסיל חובק את ידיו וגו' טוב מלא כף נחת והמלוה בריבית מלא חפנים עמל וע"כ אוכל את בשרו : אמרו ישראל · ד"א שהקב"ה אומר לישראל תלוה את עמי ואתה אומר לנו את עמי מי הם ע"פ מדה ט' והשיב את העני עמך · ועי' ב"ר ריש פ' ע"א ולקמן פ' ז' סי' י"ג באריכות : כי ה' יסד ציון · כמ"ש ויסדתיך בספירים ואז יכירו הכל גדולתו ועשרו ועל"ז בה יחסו עניים שהם עמו והחסון הוא החיפוף : ישב עולמך · שאם פירושו דקאי על הפסוק הקודם ימים על ימי מלך תוסיף ישב עולם היל"ל ישב לעולם או יחיה לעולם ע"כ דורש א"ת ישב אלא ישב ועולם אין פי' על הזמן אלא על המקום על העולם כמ"ש לעיל סוף פ' ל' וכאן פי' שהעולם יתיישב וישתוה והשיב חסד ואמת מן ינצרוהו מי ילוה לעני ובלשון מי יתן צדקה מי ילוה לעני ובלשון חז"ל מנו מי הוא · ולשון התנחומא תיישב עולמך בשוה העניים והעשירים וכו' אם יהיו כולם עניים או עשירים וכו' : ו לא תאמר לו · וכמ"ש בילקוט בשם ת"כ סדר קדושים ע"פ ולפני עור וכן כאן תחלה תלוה לו כעושה חסד ואח"כ תתהפך לו לנושה ודוחק אותו · ועי' תנחומא כאן ס"ט : מכאן אתה למד · ממ"ש לא תשימון עליו נשך מענין זה דרשו ועיקר הלימוד אינו כאן וכאשר הזכרתי כלל זה בפירושי על הספ"א ברים פרק א' ע"ש באריכות שפי' כן בהרבה מקומות מכאן אמרו מענין זה ולא למדו מכאן · וכאן עיקר הלימוד ממ"ש ויקרא כ"ה אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך · וכן מצאתי בהדיא בתנחומא : וחי לא יחיה · הרי שאינו ירא כמ"ש בקהלת ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מפני אלהים ובמשלי י"ט כ"ג יראת ה' לחיים : אלוגין · פי' במ"ע ספר זכרון אשר בו ישובח ויגונה דבר · גם ספר עדות בלשון רומי : וחי לא יחיה · ע' לעיל פ' ז' ס"ד ודורש מדה ט' והכריע ע"פ מדה ט' עדיין הוא חי : שחיה ברבית · דורש וחי מלשון מחיה ומזון וזהו ההכרעה וע' פר"א סוף פרק ל"ג מעשה נפלאה על זה : והוליד בן ולא לקח ריבית · כוונתו על פסוק ביחזקאל י"ח הנ"ל והנה הוליד בן וירא את כל חטאות אביו אשר עשה ויראה ולא יעשה כהן וגו' עד נשך ותרבית לא לקח וזהו שאמר כאן והוליד בן ולא לקח ריבית : אמרו לו אביו · כוונתו על מ"ש שם בפסוק והמרחם מדוע לא נשא הבן בעון האב · וזהו אמרו לו שישראל אמרו להנביא ועל זה השיב והבן משפט וצדקה עשה וגו' וסידור הכתוב ע"פ מדה ל"א בן לא ישא וגו' הנפש החוטאת היא תמות והבן משפט וצדקה עשה · ומ"ש ואני כתבתי כוונתו על מ"ש בתורה ובנים לא יומתו על אבות : ואפילו אביו · כוונתו למ"ש שם י"ח פסוק כ"א והרשע

יפה תואר

המדרש דהדרשה או או קאמר · והדרש של עושה אלה לא ימוט כי עושה אחד מאלה וכדאיתא במכות בפרק אלו הן הלוקין : שנאמר כספך פי' לסיגים · אולי דריש לסיגים לשון רבוי בלשון תרגום והיינו תרבית : שרע לו שיחטא בו כגון מלוה ברבית · ולהכי מייתי מה שלעתיד יבקש העשיר שלואי שהיה עני כשיראה עונשו : אל תתן לו · שאע"פ שכמה רשעים עשירים ולא ימנע ה' עושר מהם מפני שהוא להם לפוקה שאני הכא שהוא מתפלל עליו כי אין ראוי שיעתר לו ה' במה שהוא לרעתו : לפי שבעוה"ז היו הרשעים עשירים כו' · ברובא דעלמא מיירי : ולואי היינו פועלים · נראה דמפרש טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח · כי כף הנחת היתה טובה להם גם אם היא באה ממלא חפנים עמל · ומפרש ורעות רוח ואפילו שהיו עבדים שדרכם להשתוקק אחרי רוח והנחה ע"ד כעבד ישאף צל : והקב"ה אינו כן · באמת הקב"ה משגיח על הכל כי העושר לעשירים מידו בא נסם אבל כוונת המאמר הזה הוא מפני שנחשב זה לחסרון בהשגחת ה' אם הקב"ה הוא קרוב לעניים התקצר ידו חלילה להושיעם ולמה יהיו מקורביו במצור ובמצוק ובחוסר כל לכן אמר אף כי העושר הוא מלפני ה' · בכל זאת יקרה לפעמים כי ירצה בחכמתו לבלי לשנות רוע מזל העני כענין ר"א בן פדת או כשעונו גורם אבל בכל זאת לא ירחיק השגחתו ממנו להראות שמפני עונו הוא בהסתר פנים או שעזב אותו ביד מזלו אלא חופף עליו להראות שהוא משגיח בו ומקרבו ע"ד כי יעמוד לימין אביון וכן שמוע אשמע צעקתו אבל חלילה לאמר כי מקוצר יד לא יושיעהו : אם אעשה עולמי שוה · דריש ישב עולם כמו ישו בוי"ו בחילוף בומ"ף · ומן כמו מאן בלשון ארמי אשר הוראתו מי · וז"ש אם כל בני אדם ישוו יחד ויהיו עשירים א"כ במה יזכה העשיר לחיי העוה"ב אחרי שלא יהיה לו למי לעשות חסד ואמת וכמו שהשיב ר"ע לטורנוסרופוס בב"ב בפ"א למה אין הקב"ה מפרנס את העניים כדי שניצולים אנו בהם מדינה של גיהנם · והנה באמת אין מקום לקושיא זו כי יהיו הכל עשירים דא"כ מי יחרוש את השדה ומי יעבוד עבודה אבל הקושיא היא למה לא יתפרנסו גם בלחץ ויש עניים מרודים אשר יחסר להם גם לחם צר ומים לחץ : אם הלוית אותו כו' שאם יש לו שדה כו' · דריש לא תהיה לו כנושה בשתי הוראות · האחת כפשוטו כי לא תדחקנו והשניה מהוראת לקיחה וכמו נושא בהלי"ף ופי' שלא תהיה כוונתך להלוות לו כסף ולשאת ולקחת את השדה או כרם אשר ביד הלוה אבל קשה שלא זה הוא בכלל לא תחמוד בית רעך : שכל מי שלוקח רבית אין ירא אלהים · ודריש לא תהיה לו כנושה מהוראת שכחה וכמו

ידי משה

ישב עולמך · פי' שיהיו בשוה כולם עשירים אמר הקב"ה מי ינצור חסד ואמת פי' למי יעשו צדקה אבל פי' מ"כ לא הבנתי וק"ל : שהיו אלוגין שלו נקרא · פי' כי בתרגום יונתן מפרש זה הפסוק על מתים שהחיה יחזקאל בבקעת דורא וגבר מן חד דלא קם מפני שהלוה ברבית נ"א שהיו קורין אילוגן שיחיו המתים ועל זה אמר הקדוש ברוך הוא וחי לא יחיה נשך ותרבית לקח כנ"ל : והוליד בן ואין בידו מאומה כנ"ל כדלעיל מתחיל לדרוש הפסוק של אולי רעה ראיתי וכאן דורש סיפא דקרא והוליד בן ואין בידו מאומה פי' שלא לקח הבן רבית אמרו פי' המלאכים אמרו להקב"ה שלא יקבל אותו הבן בשביל חטא אביו והקב"ה אומר מה איכפת וכו' : לפיכך הוא אומר וכו' · היא תחלת המאמר פי' שמקשה המדרש למה כתיב לא תהיה לו כנושה בלשון יחיד ואח"כ אומר לא תשימון לשון רבים ומשני שזה קאי על המלוה וזה קאי על עדים ודיינין וסופר לכך נאמר בלשון רבים : ומיום

היה צ"ל אלא לא תשים מהו לא תשימון [א] אלו העדים והערב והדיינין והסופר שאלולי הם לא יטול כלום לפיכך לוקים כולם · ומנין שהלוה לוקה שנאמר לא תשיך לאחיך · למה הרבית דומה למי שנשכו נחש ולא הרגיש מי נשכו ולא ידע עד שנתבטבט עליו · כך הרבית אין אדם מרגיש בו עד שתתבטבט עליו: ז [ב] אם חבול תחבול א"ל האלהים אם חייב הוא לך (כז) אף אתה חייב לי שנא' (ד"ה ב ו) כי יחטאו לך כי אין אדם אשר (כח) לא יחטא · (ט) שני דברים יש כאן חבול תחבול לימדך הכתוב [ג] שהוא נוטל יתד של מחרישה השכים הוא השיבו · כתוב אחד אומר עד בא השמש תשיבנו לו (י) וכתוב אחד אומר וכבוא השמש אמור מעתה שאתה צריך להחזיר לו במה שיישן שאמר הכתוב עד בא השמש (יא) ובבקר אתה צריך להחזיר לו יתד של מחרישה וכן אתה אומר בפועל ביומו תתן שכרו למה כי עני הוא · ואומר כי הוא כסותו לבדו שאין לו במה ישכב והוא יושב כל הלילה ויהא צנה פוגעת בו והוא צועק אלי ואני עונה אותו שנאמר ושמעתי כי חנון אני · שני דברים יש כאן דומין זה לזה בשכיר כתוב ביומו תתן שכרו · (כט) כגון שהיה מהלך והחמור אחריו מכרו לו אלומה אחת ונתנה בכתפו והחמור בא בדרך אחר האלומה ומקוה לאכלה · מה עשה לו אדונו קשר לו האלומה למעלה הימנו · אמרו לו רשע כל הדרך רץ בשבילה ולא נתתה בפניו · כך שכיר עמל ומצטער (ל) כל היום שהוא מקוה לשכרו ומוציאו ריקם וכן כתוב (דברים כד) ואליו הוא נושא את נפשו: ח ושמעתי כי חנון אני מה כתיב אחריו אלהים (לא) לא תקלל · ומה ענין זה לזה אמרו רבותינו מעשה באחד שהיה לו דין ובא אצל הדיין וזיכה אותו ובא ויצא אותו שנזדכה ואמר פלוני השופט אין כמותו בעולם · אחר ימים היה לו דין ובא אצלו וחייבו יצא מלפניו ואמר אין דיין שוטה הימנו · אמרו לו אתמול היה משובח והיום שוטה לכך הזהיר לך הכתוב אלהים לא תקלל · ואם קללת תבואתך אתה מקלל שנאמר (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר לכך נכתבו זה אחר זה · וכן אתה מוצא כשהדיינין מתקללין התבואה מתמעטת שנאמר (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ · לכך נאמר מלאתך ודמעך לא תאחר [ד] לא תפריש מעשרו' שלא כתקנן · לא תפריש מעשר ואח"כ תרומה ולא מעשר שני ואח"כ מעשר ראשון לכך נאמר לא תאחר · ואם הפרשתם כתקנן בנים זכרים אני נותן לך שנאמר (שמות כב) בכור בניך תתן לי שבכורי ישראל במדבר היו כהנים שנאמר (שם כד) וישלח את נערי בני ישראל וכשחטאו בעגל הוציאן הקב"ה והעמיד לוים תחתם שכן הוא אומר (במדבר ג) ואני לקחתי את הלוים תחת כל בכור לכך נאמר בכור בניך תתן לי: ט (שמות כב) (לב) כן תעשה לשורך ומיום השמיני והלאה · (יב) וכן כתיב (שם) וביום השמיני תתנו לי · (לג) ואם נתת אין אתה נותן משלך אלא משלי וכה"א (ד"ה א כט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך · ואם עשית כן אנשי קדש תהיון לי · וכן כתיב (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו כשם שהערימה הזאת עומדת והכהן יורד לתוכה ונוטל מתוכה התרומה כך עשה הקב"ה את העולם ערימה ונטל אבותינו שהם תרומתו · שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתו · ולכך אמר הקב"ה לישראל בשביל שאתם תרומה אין לכם רשות לאכול טרפה שנאמר ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו · למה לכלב אמר הקב"ה חייבים אתם לכלבים שבשעה שהרגתי בכורי מצרים והיו המצריים יושבין כל הלילה

מסורת המדרש א עיין בבא מציעא דף ע"ה · ובמכילתא כאן פרשה י"ט · ילקוט כאן רמז ש"כ · ילקוט סדר בהר רמז תרס"ה · ב תנחומא כאן סימן ט' ויו"ד כל הענין · ג בבא מציעא דף קי"ג וקי"ד · ירושלמי בבא מציעא פרק ט' הלכה י"ב · מכילתא כאן פרשה י"ט · ספרי סדר תצא פיסקא רע"ז · ילקוט כאן רמז שנ"א · ד מכילתא כאן פרשה י"ט ·

חדושי הרש"ש

מי שלוקח רבית אין ירא אלהים · דכתיב (ויקרא כ"ה) אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וכדלקמן · או יכוון כיון שלוקח רבית מעמו ע"כ אינו ירא מלפניו: (ט) שני דברים · יש כאן חבול תחבול לימדך כו' · נראה משום דהני קראי משתעי רק בכסות לילה וכדמסיק · לכן דריש שמכפל לשון חבול תחבול דיש כאן ב' דברים ר"ל שני מיני משכונות (וכן דריש לקמן אני ממשכן שתי משכנות שנאמר אם חבול תחבול) דאתי לרבויי כסות יום וכדומה כמו יתד של מחרישה: (י) וכתוב אחד אומר כבוא השמש כצ"ל (והוא בדברים כ"ד): (יא) ובבקר אתה צריך להחזיר לו יתד שמ"מ · עמ"כ בשם הירושלמי (והוא שם סוף ה' י"ב) ומנין כו' לא תבוא עליו השמש לא תדנח עליו שמשא כבוא השמש עם מעלי שמשא · (וכן לקמן במדרש משמע דדורש עד בוא השמש דהכא היינו זריחה שהרי מביא עליו כתוב דוזרחה לכם יראי שמי שמש כו') ומזה תמהתי על התוס' ריש ברכות כד"ה דילמא · שהקשו על פירש"י דהא דהא נקט בקרא וכא השמש אלמא דהיינו שקיעת החמה ואם תרצה לדחות ולומר דהגמרא דלנו פליגא רהא אירושלמי כפי' כבוא השמש ומפרש ליה בכסות לילה (בב"מ קי"ד ב) וכן קרא דולא תבוא עליו השמש משמע שם (ק"י ב') דמוקי ליה בשכר לילה שגובה כל היום · אבל מה יענו בסוגיא דסוטה (ל"ג ב') דר"י דריש שם פסוק דאחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת ע"ש וצ"ע: (יב) וכ"כ וביום הח' תתנו לי ואם נתת כו' אלא משלי · דריש לי משלי וכן לקמן פל"ג וכמו שדרשו ביומא (ג') לך משלך וכן בתמורה (ל"א ב) ועשו לי משלי:

אנולי

חדושי הרד"ל

היה צ"ל אלא לא תשים כו' כצ"ל: (כז) אף אתה חייב לי · מפורש בתנחומא סט"ז נפשך עולה בכל לילה ואני מחזירם לך ואם אין אתה מחזיר משכון אף אני איני מחזיר לך נפשך · ז"ש כאן תחבול. תגרום שתתמשכן נפשך על עונותיך: (כח) לא יחטא · כתוב אחד אומר עד בא כו' וכתוב אחד אומר (דברים כ"ד) כבא השמש תשיבנו לו ב' דברים יש כאן מחזיר את המחרישה ביום ואת השכר בלילה (כלשון המשנה ס"פ המקבל) אמור מעתה שאתה צריך כו' בא השמש ונוטל יתד השכים בבוקר אתה צריך להחזיר לו יתד של מחרישה ואומר כי היא כסותה כו' · כי חנון אני וכן אתה אומר בפועל ביומו תתן שכרו למה כי עני הוא שני דברים יש כאן דומין זל"ז כו' כצ"ל · ור"ל שבפ' תצא כתוב פועל אחר הסבת העבוט · ושם בפועל נאמר ג"כ ולא יקרא עליך אל ה' כמו כאן בהשבת העבוט: (כט) כגון שהיה מהלך כו' · לפרושי לשון אליו נושא את נפשו שנושא ותולה עיניו ולבו על בעל הבית לשכרו כמו החמור שעיניו מצפות למעלה על האלומה שעל כתפו: (ל) כל היום שהוא מקוה לשכרו · לשון המקרא (איוב ז') כשכיר יקוה פעלו: (לא) לא תקלל מה ענין זל"ז כו' מעשה בא' כו' · שע"י דינין הנופלים בעניני כסף תלוה וכיוצא בו באין לידי קללת הדיינין לכך נסמך אזהרתו לו · כ"כ רבינו בחיי וע' רמב"ן: (לב) כן תעשה לשורך וגו' · וביום השמיני תתנו לי וכן כתיב ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' ואם נתת כו' כצ"ל · ונראה שבא לומר שכר קיום מלאתך ודמעך בזמנו יזכה לברכת פרי בטנו ופרי בהמתו: (לג) ואם נתת כו' · אלא שלי כמ"ש (במדבר ג)

כי

פירוש מהרז"ו

והרשע כי ישוב וכו' חי יחיה שחיבת והרשע מיותר שהיל"ל וכי ישוב היינו הנזכר בפסוק הקודם ורשעת הרשע כלומר אתם שואלים על הבן שימות אני אומר לכם אפילו הרשע עצמו הוא אביו הנ"ל שאמרתי שימות אם ישוב יחיה ואיך ימות הבן בעונו ודו"ק: ומנין שהלוה וכו' · מכילתא כאן ב"מ ובילקוט בשם ספרי על פסוק זה לא תשיך לאחיך דברים כ"ג כ' ועל המלוה מפסוק את כספך לא תתן לו בנשך: מתבטבט עד מתבעט עליו · שבועט בו ודוחפו ובתנחומא גם בנמשל ומתבטבט עליו ולא מצאתי בערוך פי': ך אף אתה חייב לי · ואם תחבול לעני תחבול עצמך ע"פ מדה יו"ד שני חבלות: כתוב אחד אומר עד בא השמש · היינו כאן שיהיה אצל הלוה כל היום עד בא השמש · וכתוב אחד אומר בכי תצא בבוא השמש תשיבנו כשישקע השמש אז תשיבנו שיהיה אצלו כל הלילה והם ב' כ"מ והכריעו חז"ל שמ"ש בבא השמש על כסות לילה שישן בו ומ"ש שאמר הכתוב עד בא השמש ובבוקר ע"ש וכצ"ל ושאמר הכתוב עד בא השמש בבוקר אתה צריך להחזיר לו יתד של מחרישה וכדלעיל · וה"ה לכסות יום וכן הוא לשון המכילתא כאן עד בא השמש תשיבנו זה כסות יום שאתה מחזיר לו כל היום אין לי וכו' כסות לילה שאתה מחזיר לו כל הלילה מנין ת"ל השב תשיב לו את העבוט כבא השמש וכן בגמרא ב"מ דף קי"ד ובספרי תצא ובתנחומא וברש"י בחומש כאן ובכי תצא וע' ירושלמי ב"מ סוף פרק המקבל ומ"ש שם בירושלמי וכבא השמש כי מעלי שמשא פירושו שקיעת השמש כמ"ש דניאל ו' פסוק ט"ו ועד מעלי שמשא ושאר דברי הירושלמי אינם מובנים כלל וע"ש: וכן אתה מוצא בפועל · דומה לדרשת המשכון והובא אגב מאמר הנ"ל ואף שאינו שייך כאן: ביומו תתן שכרו · וס"ד ולא תבא עליו השמש בסדר תצא שמשלם לו ביום ולא בלילה ובריש קדושים כתוב ולא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר שמשלם לו בלילה ולא ביום ב' כ"מ והכריעו שפסוק ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שעבד כל הלילה שגובה כל היום · ומ"ש ולא תלין וגו' מדבר בשכיר יום שעבד כל היום שגובה כל הלילה וכמ"ש ב"מ דף ק"י במשנה ובברייתא ובספרי תצא ורש"י קדושים: ואומר כי היא כסותו · חוזר לענינו של משכון: שני דברים יש כאן · היינו בסדר תצא פסוק וכבא השמש ופסוק ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו היינו מה שמקווה כל היום לאכול ממנו ושם כתוב ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא וכאן כתיב והיה כי יצעק אלי ושמעתי והעניינים דומים: ח מה כתיב אחריו · אחר אם חבול תחבול כתוב אלהים לא תקלל וגו' מלאתך ודמעך לא תאחר ודורש סמוכים: ויהי בימי שפוט השופטים · עי' ב"ר פר' מ"ב ס"ג וש"נ וכמ"ש בריש רות דור ששפטו את שופטיהם ועי' תנחומא כאן ס"ט: לא תפריש · מכילתא כאן · כי תחלה צריך להפריש תרומה גדולה ואח"כ מעשר ראשון: בכור בניך · ס"ד של מלאתך הנ"ל וע"פ מדת מנגד: כהנים היו · במ"ר פר' ג' סי' יו"ד ס' ד' ס"ח: וישלח את נערי · ויעלו עולות ויזבחו זבחי שלמים והנערים הם הבכורים: ט כן תעשה לשורך · כאשר אתה נותן בכור אדם וס"ד ביום השמיני תתנו לי שלא תאמר ביום השמיני דווקא אלא ביום השמיני וגם ממנו והלאה וכמ"ש ויקרא כ"ב כ"ז ומיום השמיני והלאה ואם לא היינו יודעים על יום השמיני עצמו ה"ל כאן ביום השמיני כן הוא בהדיא במכילתא וברש"י בחומש כאן (והיד"מ כוון למ"ש ד"ר ריש פרשה ו'): אלא משלי · וזה תתנו לי: יושבין כל הלילה · וגם ביום המחרת כמפורש כתוב

ברים

מתנות כהונה

שנא' לא תשיך · גר' ופי' ל' מפעיל מדלא כתיב תשוך · [וע' כ"ז בפ' איזהו נשך ובמכילתא] ה"ג בתנחומא ולא ידע עד שנתבטבטה עליו והוא כמו מבלבן: [אתה חייב לי גר': שני דברים יש כאן לפי מה שמצאתי בהקדמת אות אמת בשם הריא"ג ז"ל שמצא גם בספר תנחומא מכתיבת יד נראה דה"ג לימדך הכתוב שהוא נוטל יתד של מחרישה וכן מצאתי שוב בביאור מהר"ר סירלקו ז"ל: השכים הוא השיבו · כתוב א' אומר כו': עד להחזיר לו במה שישן כו' · עד להחזיר לו יתד של מחרישה וכן אתה אומר כו' · ולעפ"י שהריא"ג ז"ל הגיה יותר בארוך נראה לי שהקיצור מספיק]: יתד של מחרישה · חשיב ליה כמו כסות יום ותובלו בלילה ומחזירו ביום וכן הוא בירושלמי בפרק המקבל בב"מ קרדום ומחרישה חובלן בלילה ומחזירן ביום וכן הוא במשנה בפרק המקבל: שאמר הכתוב עד בא השמש · פי' תעכב המשכון אצלך עד השמש באה ושוקעת בערב והכי איתא בירושלמי בפרק המקבל עד בא השמש עד מטמע שמשא וכבא השמש פירוש כשבאה השמש וזורחת דהיינו בבקר השיבנו לו כסות וכלים שמשתמשים בהם ביום · והכי איתא בירושלמי לא תבא עליו השמש זמנין תפתר ליה לא תדנח עליו שמשא וזימנין את פתר ליה לא תטמע עליו שמשא: [ה"ג בתנחומא כי עני הוא · ואומר כי הוא: מכרו לו אלומה גרסינן]: קשר הוא האלומה · כשבא לביתו הוא קושר את החמור והאלומה למעלה הימנו והכי איתא בתנחומא: [ה"ג כל הדרך רץ בשבילה ולא נתתה בפניו כך שכיר עמל ומצטער]: ויהי בימי שפוט השופטים · ודרשו חז"ל שהדור היו שופטים את שופטיהם והכי איתא בתנחומא: [ה"ג בכור בנך תתן לי שבכורי: ה"ג העולם ערימה ונטל]:

אבל

ידי משה

ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן · כי כמו שהאדם נרצה להמול לח' ימים דכתיב וביום השמיני ימול וכו' כצ"ל והוא סוף המאמר ואח"כ מתחיל המדרש בתיבת תתנו לי פי' מה שאמר הכתוב בכור בניך תתנו לי

יפה תואר

וכמו נשיתי טובה ופירושו לא תהיה לו ע"י הלואה זו כנושה ותוכח את אלהיך: לפיכך לוקים כולם פי' נענשים בידי שמים אבל אין מלקות בזה דהוי לאו שבכללות וגם שערב לא עביד מעשה וגם המלוה ולוה אינם לוקים כי הוא לאו שניתן לתשלומין: אם חייב הוא כו' · ודריש אם תחבול כי חייב הוא לך אל ירע בעיניך לעשות עמדו חסד בנביית הטוב כי תזכור אשר גם אתה חבול הוא לי כי חייב אתה לי ואני מוחל לך: שני דברים יש כאן · פירוש ב' מלות דהיינו חבול ותחבול ולכן אמר שבא לרמוז על שתי תורות · האחת שיחזיר בלילה והשנית שיחזיר בבקר: למדך הכתוב שאם הוא נוטל יתד של מחרישה כשהוא מסכים הוא משיבו כתוב אחד אומר עד בוא השמש וכתוב אחד אומר תשיב לו את העבוט כבוא השמש אמור מעתה שאתה צריך לו להחזיר בערב במה שישן ובבקר אתה צריך להחזיר לו יתד של מחרישה כצ"ל והכוונה שבלילה יחזיר לו כסותו שישכב בה כגון כר וכסת ושמיכה ומצע · ובבקר יחזיר לו יתד של מחרישה הצריכים לו למלאכתו ביום וכן המלבושים הצריכים לו ביום ישיב לו בבקר: וכן אתה אומר בפועל כו' · נראה דקאי על והיה כי יצעק אלי הנדרשת לפני זה ואתא למימר דילפינן פירושיה מן פועל דכתיב כי עני הוא וגו' ולא יקרא עליך אל ה' וילפינן מזה דה"ה לפ' העבוט דסמיך וכתיב שמה עני הוא ומזה ילפינן שהפירוש של כי יצעק אלי הוא שיצעק על צערו במה שאין לו במה ישכב וזה שאמר לקמן שני דברים יש כאן כו' פירוש ב' דברים סמוכין זה לזה כדי שילמוד זה מזה והיינו פ' העבוט ופ' שכר שכיר ומשניהם אנו למדין כי מה שנאמר והיה כי יצעק אלי איננו פירושו צעקת תפלה וכמ"ש לעיל אך הוא צעקה ותלונה · ועיין בתנחומא הגירסא משונה קצת אבל הכוונה אחת היא: ומה ענין זה לזה · משום דעד השתא איול ועסיק בדיני ממונות · וכן כתר הכי לא תשא שמע שוא ולמה הפסיק בנתים באלהים לא תקלל · ומשני משום דקללת הדיין תבוא מפני דיני ממונות כשלא יאות הפסק לבעל הדין · ולא משנאה ומאהבה הוא משבח ומקלל את הדיין וכמעשה שמביא לכן בא הכתוב במקום זה למשל כשיגזור הדיין על המלוה שלא יקח רבית ושישיב את העבוט וכדומה מה שיקשה בעיני הבעל דין לא יקלל את הדיין · אחרי כי הוא שופט ע"פ התורה ומה שפטו · וכן הוא נותן טעם לסמיכות שאר אזהרות במקום זה: התבואה מתמעטת · טעם הדבר כי לפת לחם חוק לכל אחד הוא כעין דין ומשפט מאת ה' · ולכן ביום הדין מזונותיו של אדם קצובים ועל המדינות בו יאמר איזו לרעב ואיזו לשובע ולכן הבועט במשפטי ה' יספוק ה' גם דינו עליו: וכן כתב קדש ישראל לה' · כלומר מה שאמר ואנשי קדש תהיון לי איננו אזהרה וכמו קדושים תהיו:

אבל

וקוברין מתיהם והכלבים נובחין להם ולישראל אינן נובחין שנא' (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו · לפיכך אתם חייבים לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו · מה הכלבים אחד נובח וכולם מתקבצים ונובחים על חנם (לד) אבל אתם לא תהיו כן מפני שאתם אנשי קדש שנאמר ואנשי קודש תהיון לי : י ד"א אם כסף תלוה את עמי ההד (ירמיה ו) כסף נמאס קראו להם · בשעה שגלו ישראל מירושלים הוציאו אותם השונאין בקולרין והיו אומות העולם אומרים אין הקב"ה חפץ באומה הזו שנאמר כסף נמאס קראו להם מה הכסף הזה נצרף ונעשה כלי ושוב נצרף ונעשה כלי וכן פעמים הרבה ובאחרונה האדם פורכו בידו ואינו נעשה עוד למלאכה כן ישראל היו אומרים שאין להם תקומה שמאסן הקב"ה שנאמר כסף נמאס קראו להם · כיון ששמע ירמיה זה בא לו אצל הקב"ה א א"ל רבון העולם אמת שמאסת את בניך · ההד (שם יד) המאום מאסת את יהודה ואם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא · משל לאחד שהיה מכה לאשתו אמר לו שושבינה עד מתי אתה מכה אותה · אם לגרשה אתה רוצה הכה אותה עד שתמות ואם אין אתה רוצה אותה למה אתה מכה אותה· א"ל אפי' כל פלטין שלי חרב לאשתי איני מגרש · כך אמר ירמיה להקב"ה אם לגרשנו אתה רוצה הכה אותנו עד שנמות שנאמר (איכה ה) כי אם מאום מאסתנו קצפת עלינו עד מאד · ואם לאו מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא · א"ל הקב"ה אפילו אני מחריב עולמי איני מגרש ישראל שנאמר (ירמיה לא) כה אמר ה' אם ימדו שמים ממעל · אלא אמר הקב"ה אעפ"כ תנאי התניתי עמהם אם יחטאו ב יהא ביהמ"ק מתמשכן עליהם שנאמר (ויקרא כו) ונתתי משכני בתוככם · אל תהי קורא משכני אלא משכוני· וכן בלעם אומר (במדבר כד) מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל · שני משכונות · ונקראו אוהליך כשהם בנויים ומשכנותיך כשהם חרבים · לא מפני שאני חייב לעובדי כוכבים אני ממשכן להם משכני · אלא עונותיכם גרמו לכם שאמשכן להם מקדשי (יג) אלולי כן למה אני חייב שנאמר (ישעיה ג) כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם · וכן התניתי עם משה עליהם שנאמר (שמות כב) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה · ואם תעברו על המצות האלו אני ממשכן שתי משכונות שנאמר אם חבול תחבול שלמת רעך · א"ל משה ולעולם הם ממושכנים א"ל לאו אלא עד בא השמש עד שיבא משיח שנאמר (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי (לה) שמש צדקה ומרפא : יא ד"א אם כסף תלוה את עמי · ההד (משלי כח) ג מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו · יש אדם שהוא עשיר ומלוה ברבית ומכנס ממון הרבה והוא מת בלא בנים וכל הממון שלו נכנס לטמיון · מה המלך עושה באותו ממון (לו) בונה בימסאות ומרחצאות ואיצטבאות ובתי כסאות כדי שיהא לצרכי העניים הוי לחונן דלים יקבצנו · ד"א מרבה הונו בנשך זה עשו הרשע שהוא מלוה בנשך ותרבית (לז) ולמי הוא מכנים כל הממון לישראל שנאמר לחונן דלים ונאמר (יחזקאל לט) ושללו את שולליהם ובזזו את בוזזיהם · לפיכך הזהיר הקב"ה את ישראל שלא ילוו ברבית (יד) כדי שלא יאכלו אחרים את נכסיהם הרי אם כסף תלוה את עמי את העני: יב ד"א לא תהיה לו כנושה · ההד (משלי יט) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו (לח) ד עד היכן עבד לוה לאיש מלוה · ד"א את העני עמך אין בעולם קשה מן העניות שהוא קשה מכל יסורין שבעולם· אמרו רבותינו כל היסורין לצד אחד והעניות לצד אחד· רצונך לידע בא וראה כשהי' השטן מקטרג איוב להקב"ה ואומר לו נתת לו ממון ובנים ואתה חם עליהם שנאמר (איוב א) הלא אתה שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו ואומר (שם) החנם ירא איוב אלהים ואולם שלח נא ידך אמר לו הקב"ה מה אתה רוצה עניות או יסורין אמר לו איוב רבון העולם מקבל אני עלי כל יסורין שבעולם ולא עניות כשאצא לשוק ואין בידי פרוטה לקנות מה אוכל · כיון שנתייסר מה כתיב התחיל צווח כנגד מדת הדין שנאמר (שם כג) מי יתן ידעתי ואמצאהו · אמר לו אליהוא מה אתה צווח לא אמרת שאינך מבקש העניות אלא היסורין לא אתה שבחרת היסורין שנאמר (שם לו) השמר לך אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני · לכך קשה עניות מכל היסורין לכך נאמר את העני עמך אמר הקב"ה לא דיו עניותו אלא שאתה נוטל הימנו רבית הוי את העני עמך : יג ד"א את העני עמך · לא עמך הוא העני אלא עמי הוא וכן אמר דוד (תהלים יח) כי אתה עם עני תושיע · אין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם ·

מסורת המדרש א פסיקתא רבתי פיסקא ל"א סימן ג' · ילקוט ישעיה רמז תל"ב · ילקוט ירמיה רמז רנ"ב · ב לקמן פל"ט ופנ"א · במדבר רבה פי"ב · תנחומא סדר ויקהל סימן ט' · תנחומא סדר פקודי סימן ב' · ילקוט פקודי רמז תי"ד · ג בב"מ דף ע' · ועיין הגירסא בילקוט משלי רמז תתקס"א · ד בב"ב דף י' · ויק"ר פל"ד · ילקוט בהר רמז תרס"ה · ילקוט משלי רמז תתקנ"ט ·

חדושי הרד"ל

כי לי כל בכור וגו' (והאי וכה"א כי ממך · הוא עוד ראיה פשבל שלו) : (לד) אבל אתם לא תהיו כן מפני שאתם אנשי קודש · אפשר רוצה לסמוך לא תאכלו שמע שהוא שכתוב אחריו שמפני שאתם אנשי קדש לא תקבלו לה"ר (וכמו שדרשו בפסחים (קי"ח) מסמיכות זה לזה על מקבל לה"ר שראוי להשליכו לכלב) מהמספרו לספחבר עמו יחד כמשל הכלב הנובח וכלבים אחרים אחריו (וז"ש אח"כ אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס) : (לה) שמש צדקה · זה משיח שנקרא שמש שנאמר כסאו כשמש נגדי וכתיב לפני שמש ינון שמו (ומביא כאן מקרא דשמש צדקה · שכתוב בו זריחה) וכלשון שמדרש שהביא רבינו בחיי מביא מקרא דלפני שמש ינון שמו ג"כ : (לו) בונה דימוסאות ומרחצאות כצ"ל : (לז) ולמי הוא מכניס כו' · כמ"ש בב"ר בס"ג על אלוף עירם · וכמ"ש בפסחים (קיח:) · ותוגן דלים הוא כד"א (ישעיה י"א) ושפט בצדק דלים : (לח) עד היכן עבד לוה כו' · עי' מ"כ וכדבריו מבואר בויק"ר פל"ב

חדושי הרש"ש

(יג) אלולי כן למה אני חייב · נראה דט"ס הוא וצ"ל למי אני חייב: (יד) כדי שלא יאכלו אחרים כו' הרי אם כסף כו' את העני · נראה דצ"ל גם מלת עמך לעיקר דרשה עלה קאי שר"ל דכספך יהיה עמך ולא ישלטו בו זרים

מתנות כהונה

אבל אתם לא תהיו כן · כלומר שלא תהיה ביניכם שנאת חנם : נצרף · מהתכו וצורפו בכור : פרכו · שוברו : [ה"ג ואם אין אתה רוצה לגרש אותה] : קצפת · לפי זה פירושו תקצף עד מאד ותהרוג אותנו והוא עבר במקום עתיד : ימדו שמים ממעל וגו' גרסינן · סיפיה דקרא גם אני אמאס בכל זרע ישראל : שלמת רעך · הבית המקדש נקרא יריעות שלמה : לטמיון · לאוצר המלך כי כן הנימוס המלך נוטל הירושה ממי שמת בלא יורש : בימסאות · ענין מרחצאות איצטבאות מקום ישיבת בני אדם · ועיין בערוך ערך אסטווה : עבד לוה · כביכול כאילו הקב"ה הלוה שהרי החונן הדל הוא המלוה כ'

פירוש מהרז"ו

כרים מסעי ממחרת הפסח וגו' ומצרים מקברים · ומ"ש והכלבים נובחים להם · כמ"ש ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וגו' ותהי צעקה גדולה במצרים · וסובר המדרש שגם הכלבים צעקו אז כי בכל לילה במשמורה ב' כלבים צועקים ובלילה זו ביותר באמצעיתא דאמצעיתא כמ"ש רים ברכות ודייק ולכל בני ישראל לא יחרץ אבל למצרים יחרץ : אבל אתם וכו' · וזהו שסמך לכלב תשליכון אותו לא תשא שמע שוא שהוא כמו הכלבים וכמ"ש מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו משלי כ"ו ע"ז שהמתעבר על ריב לא לו דומה לענין מחזיק באזני כלב שהוא צועק ואחרים צועקים עמו על חנם : י בכסף נמאס · תנחומא כאן סימן י"א כל הענין · וכמ"ש לעיל סוף ס"ד : קראו להם · היינו שונאיהם בגלות בבל : נצרף ונעשה כלי · שקודם שעושים הכלי מצרפים הכסף ומחסרים הסיגים ממנו עד כשמתקלקל ומעלה חלודה מצרפים אותו עוד הפעם ומחסרים ממנו וכן כמה פעמים עד שבאחרונה הוא כלה כסיגים וכמ"ש בפסוק הקודם לשוא צרוף צורף ורעים לא נתקו כסף נמאס וגו' וכמ"ש על ישראל פעמים רבות יצלם וסמה ימרו בעצתם עד וימוכו בעונם : כיון ששמע ירמיה · עיין פסיקתא פל"א ס"ג ילקוט ישעיה מ"ט ילקוט ירמיה י"ד : המאום מאסת וגו' · איך מתמה מדוע הכיתנו שעל שמאס ע"כ מכה ע"כ דורש שהמאיסה גורם כליה ומיתה ומאחר שאיך ממיאס א"כ לא מאסתם : אם לגרשה · שאינך רוצה עוד להכירה על שמתאה לך הרי בידך לעשות שלא תהיה עוד בעולם ותפטר ממנה ומאחר שאתה שומר אותה שלא תמות במכותיך הרי רצונך שתחיה אע"פ שחטאה לך א"כ עשה רצון עצמך שלא הכה אותה כלל ותהיה עמה · וזהו כי אם מאום מאסתנו א"כ הייתה קוצף עלינו עד מאד ולפני קצפך מי יעמוד שהוא מיתה וכליה ר"ל ובפרט אם הוא מאד ומאחר שאינו כן לא מאסתנו ע"כ גם הכה לא תכה · ומ"ש ואם אין אתה רוצה לגרש אותה · בתנחומא הגירסא ואם דעתך לחזור עליה למה מדקדק בהכאתה ובפסוק כי אם מאום מאסתנו בקיעות הוא שאלה בלא סיום הכוונה מה יהיה אם אינו ממאס והוא מבואר בירמיה י"ד המאום מאסת א"כ מדוע הכיתנו ובפסוק זה המאום מאסת זה אינו מבואר שאם מאס מה היה לו לעשות ומבואר בפסוק כי אם מאום מאסתנו א"כ הייתה קוצף עד מאוד ממית ומכלה ושני הפסוקים מלמדים זה על זה והתשובה על כל הנ"ל הוא בפסוק אם ימדו שמים ממעל ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה' הרי ה' פסוקים של מאיסה וגעילה שהוא ענין אחד דוק והתבונן · ומהו ענין המשכון מפורש בפסוק איזה ספר כריתות ועי' לקמן פל"ה ס"ד פל"א ס"ג במ"ר פר' י"ב סי' י"ד תנחומא סוף ויקהל ורים פקודי · והנה בפסוק אם ימדו מבואר שאם יחריב ימאס ויגרש והמדרש אומר שאפילו יחריב לא ימאס · זה מבואר לקמן סוף פמ"ד אלו בשמים והארץ נשבעת וכו' הרי בשמך הגדול נשבעת ע"ש ותבין כאן : לא מפני שאני חייב · ה"ג בתנחומא אמר הקב"ה לא מפני וכו' וכצ"ל כאן : או מי מנושי · וכי בעבור שהם נושי שאני חייב להם הוצרכתי חלילה למכור אתכם להם כ"א בעבור שלא אמאס בכם בעונותיכם ע"כ נמכרתם : וכן התניתי עם משה · בתורה אם כסף תלוה שמשה אומר להש"י אם כסף תלוה לישראל את עמי · את העני עמך פרשה בעניים ויהיו עמך ולא תהיה להם לנושך אם חבול תחבול שלמת רעך שתחבול את משכנותיך עבור רעך לא יהיה לעולם אלא עד בא השמש · ועי' לקמן פל"א ס"ג : וזרחה לכם יראי שמי · ובפסוקים הקודמים והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגולה וחמלתי עליהם וגו' וזרחה לכם יראי שמי וגו' זכרו תורת משה עבדי שרמזתי כן בתורה כלל : יא יש אדם · לקמן סוף פרשה זו ב' לשונות אלו בשינוי שהוא העתקה מב' מקומות : ה' חונן דל · ע' ויק"ר פל"ד ס"ב ועי' ב"ב (דף י') עד היכן פי' עד היכן הגיע גודל שכרן של גומלי חסדים שנקראים עושים לה' וכתוב במשלי כ"ב ז' ועבד לוה לאיש מלוה פי' שהוא משעבד עצמו לשלם לו : אין בעולם · לקמן פ' זו סי' י"ד : ואתה חם עליהם · זהו מ"ש אתה שכת בעדו ובעד כל אשר לו גונן על כל אשר לו כסוכה ותג"ל ואתה סך עליהם : מי יתן ידעתי · אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות : אל תפן אל און · לעוות משפט על היסורים שלך כי אתה בעצמך בחרת והיכן בחר היינו כשמסרו ביד השטן אז שאלו שיבחור : יג לא עמך הוא העני · פי' שבדרך טבע האדם אין העני עמך אך אני

יפה תואר

אבל הוא ברכה כי תהיו אנשי קדש ותכיבים לפני הקדוש ברוך הוא : והכלבים נובחין להם כו' · כי אחרי לא יחרץ כלב לשונו כתיב למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל ומפרש כי הפלה ה' בין מצרים ובין ישראל גם בזה שלכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו מה שאין כן למצרים : מה הכלבים אחד נובח כו' · זה הוא דרשה אחריתי לטעם סמיכות בשר בשדה טרפה לאנשי קדש תהיו לי כי לא יתעברו על ריב לא להם ולעשות מריבה · וגם אם אחד יצעק על עושק ומרובה אין להאמין בו בלי חקירה ודרישה : וזה בכלל כמ"ש לא תשא שמע שוא · וכל זה נכלל במה שאמר ואנשי קדש תהיון לי כמלאכים שגלום ביניהם : ובאחרונה האדם פורכו · נראה דמפרש כסף נמאס לשון המסה ולכן אומר שהוא ככסף הנפרך ונמס · ומ"ש שמאסן הקדוש ב"ה הוא מדכתיב בתריה כי מאס ה' בם ונקט קרא לשון נופל על לשון : יהא ביהמ"ק מתמשכן עליהם : ימשכן שבשמשכנות הוא שעי"ז ישראל מתכפרים בחרבן ביהמ"ק יותר מבזמן הבית וכמש"ל בתזית בפ' כפלת בחרבנה שעמידה לי לצדיקים ובישובה העמידה לרשעים וזה כמו המשכון שע"י נזהר שב"ח לפרוע : ונקראו אהליך כשהם בנויים כדכתיב אהל שכן באדם · ומ"ש ומשכנותיך כשהם חרבים פי' כי נקרא משכן גם כשהם חרבים אבל נקרא משכן אפילו בבנין וכדכתיב ונתתי משכני אלה פקודי המשכן כדלקמן סנ"א : כדי שיהא לצרכי העניים · פי' שדברים יען שהוא עשק ותמס את העניים בנשך ותרבית לכן יירש ממונו מי שהוא מטיב לעניים וז"ש לחונן דלים יקבצנו פי' שהמלך שטוב יקבץ ויקח את ממונו לחונן בהם דלים : כל היסורין לצד אחד כו' · פי' אם יעלו כל היסורין בצד אחד והעניות בצד אחר אז יהיו שקולים זה כנגד זה · ואל דאמר לפני זה שהוא קשה וכאן נראה שהן שוות בשקל · וי"ל כי לפני זה מיירי במיני יסורין בפרט · והעניות קשה מכל מין יסורים בפרט אבל כל היסורים ביחד שוים הם עם העניות : לכך נאמר את העני עמך · ודרים עמך שידעת את צרות

ידי משה

לי וגו' והוא תחלת המאמר ולולי פי' זה אין שחר כלל למדרש זה ואין לו שום פי' : מה כסף נצרף · פי' שהצורף עושה כלי ונצרף באש ואח"כ לימים רבים שמשתמשי' בכלי עד שנעשה בו נקב והצורף מתקן ומצרף אותו וכן כמה פעמים עד שנמאס ואי אפשר עוד לצרפו ומפרכו בידים ושוברו כי אינו ראוי עוד לכלום כך ישראל וכו' : לגרשה וכו' · פי' לגרשה מן העולם : עד היכן עבד לוה לאיש מלוה · פי' שדרך המדרש כך הוא כשמביא איזו מדרש ממקום אחר ואינו רוצה להביא אותו כולו בארוכות מרשים אותו רק תחלתו וסופו עד מקום שהמדרש מגיע וכן תמצא כמה פעמים וכן אי' סדר נשא פרשה

מדת ב"ו [א] מי שהוא עשיר ויש לו קרוב עני אינו מודה בו · רואה קרובו נטמן מפניו שהוא מתבייש להשיח עמו לפי שהוא עני וכן שלמה אומר (משלי יט) כל אחי רש שנאוהו · ואומר (שם יד) גם לרעהו ישנא רש · וכן איוב אמר (איוב יט) חדלו קרובי וגו' · ואם היה עשיר הכל נדבקים בו ואוהבים אותו שנאמר (משלי יד) ואוהבי עשיר רבים · אבל הקב"ה אינו כן מי הם עמו העניים · רואה לעני ונדבק בו · רצונך לידע ראה מה כתיב (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי מה כתיב אחריו (שם) ואל זה אביט אל עני וגו' · וכן משה אומר לישראל (דברים ז) לא מרבכם חשק ה' וכתיב כי אתם המעט מכל העמים · וכשיתרצה לציון על מי הוא מרחם תחלה על העניים שנאמר (ישעיה יד) כי ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו · וכן (שם מט) כי נחם ה' עמו ועניו ירחם · הוי את העני עמך אין העני עמך אלא עמי לכך נאמר (תהלים יח) כי אתה עם עני תושיע: לא תשימון עליו נשך · לא תנשוך את העני כשם שנשך הנחש את האדם ועקרו לו ולתולדותיו · וכן אתה לא תראה את העני שיש לו בתים או שדות או כרמים או עבד או אמה ואתה עוקף עליו ונוטלו הימנו · לכך כתיב לא תהיה לו כנושה · לא תנשכנו לא תהיה כנחש שהוא ערום לרעה · אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך · ולא תאמר לו שאל לך אני מלוה אותך ולמחר רבית עולה ואתה נוטל את שלו ומעלה אני עליך שחבלת בו שנאמר אם חבול תחבול שלמת רעך · מיכן אתה למד שכל מי שנוטל רבית מישראל אינו ירא מן המקום · משל למי שרצח והביאוהו לפני השלטון כיון שקרא את נוטרין שלו אמר עד עכשיו חי · כך כל מי שנוטל רבית מעלה עליו הכתוב כאלו עשה את כל הרעות והעבירות שבעולם שנאמר (יחזקאל יח) בנשך נתן ותרבית לקח · והקב"ה אומר עד עכשיו הוא חי (שם) וחי לא יחיה את כל התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו יהיה · אבל מי שהוא מלוה בלא רבית מעלה עליו הקב"ה כאלו עשה (לט) כל המצות שנאמר (תהלים טו) כספו לא נתן בנשך וגו': **יד** ד"א את העני עמך · הה"ד (שם עה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · [ב] למה דומה העולם הזה (מ) לגלגל שבגנה כלי חרס שבו התחתונים עולים מלאים והעליונים יורדין ריקנין כך לא כל מי שהוא עשיר היום הוא עשיר למחר ולא מי שהוא עני היום עני למחר · [ג] למה שגלגל הוא בעולם · (דברים טו) כי בגלל הדבר הזה · א"ר אחא גלגל הוא בעולם שנאמר (משלי כב) מזרה רשעים מלך חכם וישב עליהם אופן · ואין אופן אלא גלגל שנאמר (שמות יד) ויסר את אופן מרכבותיו · אשריו כל מי שידו פשוטה לעניים ראה מה כתיב (משלי כב) עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' · וכן (שם כט) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' · העני קנה חיי העוה"ז והעשיר קנה חיי העוה"ב · ועני שפשט ידו ואין בעל הבית רוצה ליתן לו עושה כולם ה' · מי שעשה את זה עשיר הוא עתיד לעשותו עני ומי שעשה את זה עני הוא עתיד לעשותו עשיר · אין לך מדה קשה מן העניות שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקין בו כל יסורים שבעולם וכאלו באו עליו כל הקללות שבמשנה תורה ואמרו רבותינו אלו נתקבצו כל יסורין לצד אחד והעניות לצד אחד · העניות מכרעת לכולן: לא תהיה לו כנושה · בא וראה כל מי שהוא מלוה ברבית עובר על כל העבירות שבתורה ואינו מוצא מי שילמד עליו זכות · כיצד אדם שחטא אחת מכל העבירות ועומד לפני הקב"ה בדין המלאכים עומדין אלו מלמדים זכות ואלו מלמדים חובה שנאמר (ד"ה ב יח) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו · אבל מי שמלוה לישראל ברבית (מא) אין אחד מהם מלמד לו זכות · שנאמר (יחזקאל יח) בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה · וכל אדם מישראל שמלוה לחבירו ואינו נוטל רבית כאלו קיים כל המצות שכן דוד אומר (תהלים טו) ה' מי יגור באהלך וכתיב כספו לא נתן בנשך וגו': **טו** ד"א לא תהיה לו כנושה · הה"ד (שם קיב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט · בא וראה כל בריותיו של הקב"ה לווין זה מזה · [ד] היום לוה מן הלילה והלילה מן היום · (מב) ואינן דנין זה עם זה כבריות שנא' (שם יט) יום ליום יביע אומר · הלבנה לוה מן הכוכבים והכוכבים מן הלבנה · וכשהקב"ה רוצה אינם יוצאים שנאמר (איוב ט) האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום · האור לוה מן השמש והשמש מן האור (טו) שנאמר (חבקוק ג) שמש ירח עמד זבולה · החכמה לוה מן הבינה והבינה מן החכמה (טז) שנאמר (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את · השמים לוין מן הארץ והארץ מהשמים שנאמר (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים · החסד לוה מן הצדקה והצדקה מן החסד שנאמר (משלי כא) רודף צדקה וחסד · התורה לוה מן המצות והמצות מן התורה שנאמר (שם ז) (מג) שמור מצותי · בריותיו של הקב"ה לווין זה מזה ועושים שלום זה עם זה בלא דברים · ב"ו לוה מחבירו ומבקש לבולעו ברבית ובגזל ואלו

מסורת המדרש א ירושלמי ברכות פרק ט' · דברים רבה פרשה ב' · מדרש תהלים מזמור ד' · תנחומא כאן סימן ט' ילקוט סדר ואתחנן רמז תתכ"ה · ב ויק"ר רבה פל"ד · ילקוט בהר רמז תרס"ה ·
ג שבת דף קנ"א · תנחומא כאן סימן ח' · ילקוט סדר ראה רמז תתצ"ה · ד עיין ירושלמי ברכות פרק ח' · ויקרא רבה פרשה כ"ו · מדרש תהלים מזמור י"ט · ילקוט תהלים רמז תרע"ב ·

חדושי הרש"ש

זכים · ועמ"כ בריש הפרשה ובמש"כ לעיל : (טו) שנאמר שמש ירח כו' · אולי צ"ל קודם שנאמר' וכשהקב"ה רוצה אינם יוצאים וכדלעיל : (טז) שנאמר אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא כצ"ל : ועכשיו דנין זע"ז כו' · עיין ויקרא רבה פרשה כ"ו : (מג) שמור מצותי וחיה ותורתי כאישון עינך בריותיו כו' כצ"ל · ומזה נלמד שהניהם צריכין זה לזה :

חדושי הרד"ל

פל"ב וכן פ"ק דב"ב (י') : (לט) כל המצות כו' · בנשך עושה אלה לא ימוט · ד"א כו' כצ"ל : (מ) לגלגל שבגנה כו' · ויק"ר פל"ד : (מא) אין אחד מהם מלמד כו' וחי לא יחיה · דרש שהקב"ה שואל למלה"ם וחי וכי ראוי הוא לחיות · וכלן משיבין לא יחיה וע' תנחומא סט"ו : (מב) ואינן

פירוש מהרז"ו

מצוה שתלמוד ממני שיהיה העני עמך : חדלו קרובי · ובפסוק הקודם אחי מעלי הרחיק וגו' ואמהותי וגו' לעבדי קראתי וגו' הרי שלא היה עני בביתו שהרי היה לו אמהות ועבדים ובית אלא כוונת המדרש שכאשר האדם שפל ויורד מגדולתו כמו שהיה ענין איוב וכן העני : כשם שנשך הנחש את האדם · הנשיכה נמצאת בתנ"ך אצל הנחש כמ"ש וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם וכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש וכתיב פורץ גדר ישכנו נחש א"כ במקום שכתוב נשיכה לבד ע"פ מדה י"ז על נשיכת נחש והנשיכה משל על העקירה על שעוקר אותו כמו הנחש בענין הרבית : כנחש שהוא ערום · כמ"ש והנחש היה ערום הדרשה כנ"ל · ומ"ש ואתה עוקץ עליו נ"ל ואתה עוקף עליו וכן הוא בהדיא בפרק איזהו נשך · יד"מ · ופי' הערוך מלשון ערמה ועקמנית : אל תקח מאתו נשך · ויקרא כ"ה ועיין לעיל ס"ו : עד עכשיו הוא חי · לעיל ס"ד : בנשך נתן וגו' · וס"ד את כל התועבות האלה עשה זהו כל הרעות וכל התועבות : לא נתן בנשך · וס"ד עושה אלה לא ימוט לעולם וכמ"ש לעיל פ' ל' סי' כ"ד : **יד** לגלגל שבגינה · עי' לעיל פ' ז' כס"ג כי בגלל הדבר ולא אמר בעבור או למען לדרוש ע"פ מדת ממעל מלשון גלגל · ועי' לעיל פכ"ב ס"ס ה' : עשיר ורש נפגשו · מכילתא יתרו בסוף פסוק ושפטו את העם · ויק"ר פל"ד ס"ד ושם הגי' מתוקנת יותר וכאן בדוחק · וכאן ובמכילתא דורש על עני ועשיר בממון ומ"ש עושה כולם משמע שעושה מהעני עשיר ומהעשיר עני וכתיב מאיר עיני שניהם פי' שמטיב לעני ולעשיר והם ב' כתובים מכחישים והכריע כאן כשמרחם על העני כאן כשאינו מרחם כמפורש כמה פעמים בתנ"ך : אין לך מדה קשה · לעיל פר' ז' סי' י"ב : על כל עבירות · בסוף סי' הקודם : מימינו ומשמאלו · ויק"ר פ' כ"ד ס"ב ושי"ר פסוק לסוסתי וכי יש ימין ושמאל למעלה אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה · וכן הוא בתנחומא כאן סי' ע"ו באריכות : וחי לא יחיה · וכמ"ש בתנחומא כאן ללמדך שהוא נושא ונותן עמהם בדין אבל המלוה בריבית אינו נושא ונותן עמהם בדין שנאמר בנשך נתן ובתרבית לקח וחי לא יחיה פוסק דינו מיד מלאכי השרת אומרים את כל התועבות האלה עשה מות יומת עכ"ל : **טו** ההי"ר טוב איש חונן · כל הענין בתנחומא כאן סי' י"ב וע"ש בסי' ט"ו ג"כ מדרש תהלים י"ט באריכות וילקוט שם ויק"ר פר' כ"ו ס"ב : היום לוה · שבקיץ היום גדול ולוה היום מן הלילה ובחורף הלילה גדול ולוה מן היום · ובניסן ותשרי שניהם שוים ושלמו זה לזה : זה עם זה כבריות · כבני אדם שצריכים תמיד לדין : יום ליום יביע אומר · וס"ד אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם שאין ביניהם מחלוקת : הלבנה לוה מן הכוכבים · כי כשהלבנה במלואה אז מכהה אור של כוכבים ולוה מהם וכשהלבנה בחסרונה אז אור הכוכבים יותר גדול נמצא שהכוכבים לוים מן הלבנה : וכשהקב"ה רוצה · נשארו כולם בלא אור ונמצאו כולם חייבים זה לזה אעפ"כ אין אומר ואין דברים ביניהם : האור לוה מן השמש · האור של מטה שהיא בריאה בפני עצמה והשמש מעורר לאור שיאיר · והשמש מקבל מאור של מעלה כמ"ש שמש ירח עמד זבולה וס"ד לאור חציך יהלכו כמ"ש שמ"ר פט"ו ס"ט בהדיא ובמ"ת י"ט הנ"ל וילקוט שם : החכמה לוה מן הבינה · החכמה הוא מה שמקבל מרבו צריך לבינה להבין דבר מתוך דבר ולדמות מילתא למילתא · ואין בינה בלא חכמה : אמור לחכמה אחותי את · וס"ד ומודע לבינה תקרא : השמים לוים מן הארץ · הם ענני שמים שואבים מן הים והארץ מקבלת מן השמים : החסד לוה וכו' שנאמר רודף וגו' · איני יודע מהו : התורה לוה מן המצות · מי שתורתו אומנתו פטור מקיום הרבה מצות ולפעמים חביבה מצוה בשעתה יותר מן התורה ומבטלין ת"ת למקרא מגילה · וכדומה מצות שדוחים התורה : שמור מצותי וחיה · ותורתי כאישון עיניך · שצריך לשמור שתיהן : וב"ו לוה מחבירו · כמ"ש בכל הארץ יצא קום ב"א שבארץ

מתנות כהונה

ה' : הוי את העני עמך · כלומר לפיכך מזהיר על העני : כי אתם המעט ודרשו חז"ל הממעטים עצמם : אלא עמי · דייק מדכתיב את העני קרי ביה עמי ועמדי העני : ה"ג הוי את עמי את העני : לא תנשכנו כו' · כנושה דרש נוטריקון כנושך או כנחש : שחבלת · לשון חבלה ופצע ונשך ותחבול דרש לשון נשיכת נחש וחבלתו פצע וחבורה : נוטרין · בערוך פירש ספריו · ועיין לעיל : עד עכשיו חי · בתמיה והרגו מיד : גלגל שבגנה · גלגל על הבור שבגנה שממלאים ממנו להשקות הגנה : רש ואיש תככים נפגשו כו' · עיין כל זה בויקרא רבה פרשה ל"ד : [וכאלו באו עליו כל גרסינן] : על ימינו ושמאלו · ודרשו חז"ל וכי יש ימין ושמאל לפני הקב"ה אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה : [בתנחומא גרס ואינן דנין זה עם זה] : יביע אומר · וסיפיה דקרא אין אומר ואין דברים :
ה"ג

ידי משה

פרשה ט' ע"ש : ואתה עוקף עליו כצ"ל וכן הוא בהדיא בפרק איזהו נשך ופי' ל' עקיפין. הוא ל' עלילה שמעליל עליו ליקח את שדהו : לא תאמר שאל לך וכו' · פי' ויראת מאלהיך קדרים שלפעמים תמצא עבירה אפילו שלא לקחת רבית שתלוה לו מעות כדי שיפסיד המעות ותקח את נחלתו וכן הוא בהדיא לקמן ועל זה נאמר ויראת מאלהיך כי זה הוא דבר המסור ללב כמו שמצינו גבי ציצית ומשקולות כדאיתא בגמ' : וכשהקב"ה רוצה לא יוצאים · הכוכבים או הירח נמצא שלא יהיה לו במה לשלם ואפ"ה לא מדיינים אלו [illegible]

יפה תואר

צרות לבבו שעני הוא · והכל יודעין שהעניות קשה מכולם : וכן איוב אומר חדלו קרובי · אע"ג דלא הי' עני וכתר יותר ביסורים להגלל מן העניות כדלעיל מ"מ ע"י שאבד עשרו הראשון נחשב כעני בעיניהם ונתרחקו ממנו : רצונך לידע ראה מה כתיב כו' · פי' כי לא תאמר אשר הקב"ה נדבק על כל עני אשר עניותו באה לו בשביל רוע דרכו וכדכתיב וסלף בוגדים ישדם · לכן מביא את שכתוב ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וכתיב את"ז ותרד על דברי · וע"ז מביא עוד את שכתוב לא מרובכם מכל [illegible]

[illegible]

שנוטלין רבית אומרים להקב"ה למה אין אתה נוטל מעולמך שכר שהבריות בתוכו · שכר הארץ שאתה משקה · שכר הצמחים שאתה מעלה · שכר המאורות שאתה מאיר · שכר הנשמה שנפחת · שכר הגוף שאתה שומר · אמר להם הקב"ה ראו כמה הלויתי ואיני נוטל רבית ומה הלויתה הארץ ואינה נוטלת רבית אלא אני נוטל הקרן שהלויתי והיא נוטלת את שלה שנאמר (קהלת יב) וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה · (מד) אוי למי שנוטל רבית מה נאמר בו בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה · א משל למלך שפתח לאחד אוצרו התחיל מונה בו עניים · הורג בו אלמנות · מבזה בו אביונים · מפשיט בו בני אדם ועושה אותם ערומים · ועשה בו חמס וגזל וממלא אותו שקר · ומפסיד אוצרו של מלך · כך הקב"ה פותח אוצרות ונותן לבריות מכספו וזהבו שהם שלו שנאמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב · התחיל עני שהוא לוה מן העשיר נוטל הימנו רבית הורג בו אלמנות אם לוותה ממנו אלמנה הרי הוא דוחקה ליטול הימנה רבית · מבזה בו אביונים אם בקשו ממנו צדקה הרי הוא מדקדק עמהם · והאלהים אומר (משלי יז) לועג לרש חרף עושהו · מפשיט בו ערומים אם חייב לו מנה או יותר נוטל טליתו הימנו ויושב ערום ומתבייש · ועושה בו חמס וגזל (מה) שהם מוסרים בידו משכונם והוא בולעם · והקב"ה אומר (ישעיה לג) הוי שודד ואתה לא שדוד · הקב"ה נתן לו ממון של אמת ועושה אותו שקר שנאמר (הושע י) חרשתם רשע עולתה קצרתם · לכך אתם עוברים מן העולם שנאמר (משלי י) כעבור סופה ואין רשע · לכך הקב"ה מזהיר בתורה אם כסף תלוה את עמי · ואם אינו משלם לך דייך שאני קורא אותו רשע שנאמר (תהלים לז) לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן · זה הקב"ה שמזהיר את ישראל ואומר להם אם חבול תחבול שלמת רעך החזירהו לו שלא יצעק לפני שנאמר והיה כי יצעק אלי · וכן דוד אומר (שם מא) אשרי משכיל אל דל וכן שלמה אומר (משלי כב) אל תגזול דל כי דל הוא למה כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש : מן ב אלהים לא תקלל ר"מ אמר על הכל הזהיר הקב"ה על דייני ישראל שהם מלמדים אותן משפט (מו) ועל הנשיא שנאמר אלהים לא תקלל · וכן אתה מוצא שלא לקה קרח ועדתו אלא על שפשט ידו במשה ואהרן · וכן אנשי ירושלים לקו על שבזו הנביאים שנאמר (ד"ה ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים · וכתיב (ירמיה ה) חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב לכך הזהיר הקב"ה על כבודן של זקנים ושל צדיקים · וכה"א (משלי א) להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם · למה הזהיר עליהם לפי שהם מזהירים את ישראל מן עבודת כוכבים על כן נאמר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה כתיב אחריו שלש פעמים בשנה · קבע אלהים שלשה רגלים · חג המצות שבו עשה נסים להם במצרים · חג הקציר שבו ניתנה תורה לישראל שאוכלים מפירותיה בעוה"ז שנאמר (שם ח) טוב פריי מחרוץ ומפז · חג האסיף שבו האלהים ממלא בתיהם ברכה שנא' (שם ג) כבד את ה' מהונך · לכך הוא אומר ראשית בכורי אדמתך :

יך ד"א אם כסף תלוה את עמי · הה"ד (שם כח) (מז) ג נבהל להון איש רע עין זה קין שהבהיל עצמו ליטול העולם · כיצד כשהיה עם אחיו שנאמר (בראשית ד) ויהי בהיותם בשדה · ד אמרו זה לזה בא ונחלוק העולם אמר קין טול אתה את המטלטלין ואני הקרקעות וחלקו ביניהם נטל הבל את המטלטלין וקין את הקרקעות וחשב להוציאו מן העולם היה הבל מהלך בעולם וקין רודפו אמר לו צא מתוך שלי והיה הולך להרים ואומר צא מתוך שלי עד שעמד עליו והרגו · הוי נבהל להון איש רע עין זה קין שהיתה עינו רעה באחיו · ולא ידע כי חסר יבואנו · ומה חסרון הגיע לו שאמר הקב"ה נע ונד תהיה בארץ · ומהו כן שכל מקום שהולך הקב"ה (מח) היה מביא לו רעה לרגליו ה והיו מכין אותו ורודפין אחריו (מט) עד שמוציאין אותו · ושלמה קורא עליו (קהלת ו) ו אם יוליד איש מאה זה קין שהוליד מאה בנים : ושנים רבות יהיה · שחיה כמו שחיה אדם · ורב שיהיו ימי שניו · שהוסיף ימים על ימי אביו (נ) תשכ"ו שנים · ונפשו לא תשבע מן הטובה · שלא תשבע נפשו בממונו שנאמר נע ונד תהיה בארץ · וגם קבורה לא היתה לו ז שהיה תלוי ברפיון ובא המבול ושטפו : אמרתי טוב ממנו הנפל · זה הבל אחיו שעמד עליו והפילו הרוג בשדה · ח ד"א נבהל להון זה עפרון בשעה שמתה שרה והיה אברהם מבקש מקום לקברה אמר להם שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צוחר מיד הלכו ומנוהו אותו היום אסטרטיגוס עליהם אמרו לו מכור את המערה לאברהם אמר להם איני מוכרה לו אמרו לו (נא) אם אין

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י"ב כל הענין · ב תנחומא כאן סימן ב' · ג תנחומא כאן סימן י"ג · וסדר בהר סימן ח' · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ד בראשית רבה פרשה כ"ב · תנחומא סדר בראשית סימן ט' · ילקוט בראשית רמז ל"ח · ועיין בבא בתרא דף ז' · ה עיין בראשית רבה פרשה כ"ב ול"ב · ו קה"ר פ"ו פסוק ו' וס"ג · ז ב"ר פכ"ב ול"ב · ח ב"ר פרשה נ"ח ·

חדושי הרד"ל

(מד) אוי למי שנוטל כו' לקח חיה לא יחיה · שהארץ נוטלת ממנו רבית גם רוחו ונשמתו תרד למטה לארץ ולא תחיה בתחיית המתים וכמ"ש התוספות בבא מציעא (ס"ע:) ד"ה תשיך כשם ת"י : (מה) שהם מוסרים בידם משכונם כו' כצ"ל : (מו) ועל הנשיא · עיין רמב"ן :

(מז) נבהל להון כו' זה קין כו' · תנחומא ר"פ בהר : (מח) היה מביא רוח רעה לרגליו · כ"ה בתנחומא כאן וכצ"ל : (מט) עד שמוציאין אותו · וז"ש גרשת אותי היום מעל פני האדמה : (נ) תשכ"ו שנים · היינו ממיתת אדם תתק"ל לב"ע עד המבול שהיה אלף ותרנ"ו הרי תשכ"ו : (נא) אם אין כו'

מתנות כהונה

[הכי גרסינן בתנחומא מעולמך שכר שהבריות : אני נוטל הקרן גרסינן : ה"ג קובעיהם נפש אלהים לא תקלל ר' מאיר] : וחשב להוציאו · קין את הבל : ברפיון · באויר · אויר בלע"ז ריפא כך פירש בערוך ועיין בבראשית רבה פרשה כ"ב : [ובמדרש קהלת בפסוק אם יוליד איש מאה] : איסטרטיגום · שר הצבא ועי' בערוך ועי' לעיל ריש פרשה חיי שרה :
הכי

פירוש מהרז"ו

צריכים כתיבה ושטרות ודיינים ביניהם כן הוא בויק"ר פל"ו הנ"ל : אומרים להקב"ה · פירוש לפי דעתם שאין לעשות ג"ח בממונם היה ראוי שגם השי"ת יעשה כן לבקש שכר על הטובות שעושה האדם ומי יעמוד : אל הארץ כשהיה · בלא תוספת ורווחים וכן תשיב הרוח אל האלהים כאשר נתנה : מונה בו את העניים · מצער ומחרף ומטעה בעסק ובדברים כמ"ש ב' פעמים ולא תונו א' בעסק ממון ב' באונאת דברים : והוא בולעם · פעמים מכתם במשכון או נותן עיניו שיאמר אצלו בעבור רבית ובחשבון שקר : הוי שודד · וס"ד כהתימך שודד תושד כנלותך לבגוד יבגדו בך : קורא אותו רשע · אם לא תעשה לו אתה רע אם לא ישלם לך אני אשלם לך ומרומז בס"ד וצדיק חונן ונותן חונן כמ"ש ושמעתי כי חנון אני ועל שאינו משלם ע"ז אמר ונותן : מן על הכל · פי' יותר מקללת הכל שהרי מוזהרים שלא לקלל כל אדם מפסוק לא תקלל חרש ובמכילתא כאן דורש מפסוק בעמך לא תאור כל שבעמך · אך על דיינים ביחוד תנחומא כאן סימן י"ב : ועל הנשיא · כמ"ש בס"ד ונשיא בעמך לא תאור : ויהיו מלעיבים · וס"ד עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא : חזקו פניהם מסלע · כמ"ש יחזקאל ג' ח' הנה נתתי את פניך חזקים לעומת פניהם שהם חזקו פניהם נגד הנביאים : ושם אלהים אחרים · על שהם מזהירים על עבודת כוכבים על כן קרא אותם אלהים לא תקלל שמי שמקלל אותם במקלל אלהים : מה כתיב אחריו · אחר פסוק ושם אלהים אחרים שכל המבזה המועדות כעובד עבודת כוכבים : שבו עשה נסים · כמ"ש כאן כי בו יצאת ממצרים : שבו נתנה תורה · שקוצרים פירותיה בעוה"ז · והקרן קיימת לעוה"ב תנחומא וכמ"ש זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד וזהו חג הקציר : טוב פריי · הפירות שאוכלים בעוה"ז : ממלא בתיהם ברכה · כמ"ש כאן באספך את מעשיך מן השדה שהוא טעם על מ"ש ולא יראו פני ריקם בלא עולת ראיה שהרי מילא בתיך ברכה ע"כ כבד את ה' מהונך : לכך אמר ראשית בכורי · שאם לא הביא בכורים עד החג מביא מן החג ועד החנוכה אלא שאינו קורא : יך נבהל להון וגו' · וס"ד ולא ידע כי חסר יבואנו : שהבהיל עצמו · עי' ב"ר פ"ב ס"ג ובוהו זה קין · ובס"ד ובוהו זה מדי כמ"ש ויבהילו וגו' : ויהי בהיותם בשדה · פי' כשיכנס בשדה כמ"ש הוות בקרבה ולא ימיש מרחובה תוך ומרמה ובלשון חז"ל הוו בה הוויות דאביי ורבא ולשון התנחומא על עסקי שדה נהרג הבל · וגם עסק הוא מלשון ריב : אמר קין · שהוא הבכור והגדול ואני הקרקעות כמ"ש ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' · הרי שהיה האדמה שלו והבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן הרי שהיו המטלטלין שלו : וחשב להוציא · פי' בעצה זו היה בדעתו להוציא את הבל · בעלילה זו צא מתוך שלי · כמ"ש חז"ל בב"ב מוכר בעין רעה מוכר ולא שייר לו דרך ע' ב"ר ס' כ"ב ס"ז ילקוט משלי כ"ח : והיה הולך בהרים · ממ"ש ויהי בהיותם בשדה משמע שתחלה לא היו בשדה שהוא מקום מישור אלא היו בהרים וגיאיות : נע ונד תהיה בארץ · אפילו בחלק שלך לא תהנה ממנו : מהו כן · שאמר קין והייתי נע ונד בארץ והיה כל מוצאי יהרגני מזה דורש שבכלל המכה היה שכל הבריות היו רודפים אחריו ומוצאים אותו הם החיות והנחשים כי בני אדם לא היו עדיין בעולם : אם יוליד איש מאה · קהלת ו' ג' קה"ר פסוק זה ומאה לאו דווקא אלא פי' הרבה ומ"ש איש הוא קין כמ"ש על קין קניתי איש את ה' : ושנים רבות יחיה · וס"ד ורב שיהיו ימי שניו והוא כופל לשון ומיותר ע"כ דרש שנים רבות יחיה עד שהשוה חייו לשנות אדם תתק"ל שנה ורב שיהיה שניו תשכ"ו על השנים שחי יותר מאדם : שלא תשבע נפשו · שלא יהיה לו נחת רוח ממונו גולה ונודד ונגרש : שבא מבול : ע' ב"ר פ' כ"ב סי' י"ב ופל"ב ס"ה וקה"ר שם : זה עפרון · ב"ר פנ"ח סי' ז' וכל זה בתנחומא סדר ראה סי' י' : שמעוני ופגעו וכו' מיד הלכו · משמע שלאחר שאמר ופגעו לי מיד אותו שתחלה כתוב וידבר אל בני חת ואח"כ שמעוני ופגעו לי בעפרון הרי שעפרון לא היה שם ואח"כ כתיב ועפרון יושב בתוך בני חת אחר שדיבר עמהם אברהם אודותיו · וכמ"ש שם בב"ר שלא יהא בר נש רב זבין מבר נש זעיר · וע"כ כתוב אחריו לכל באי שער עירו שנעשה העיר שלו שהיה השר ושער הוא מקום הקיבוץ והמשפט : אינו מוכרה לו · היינו מ"ש לא אדוני שהשיב שלא ימכור לו דאל"כ תיבת לא מיותר וא"כ איך כתוב אחריו השדה נתתי לך מדה ע"ו ב' כתובים מכחישים בהכרח לדרוש ולהכריע ע"פ מדה ט'

יפה תואר

בין גמ"ח לצדקה שזה בממון ולעניים ולחיים · וזה גם לעשירים ולמתים · והלואה זו יראה שפעמים תדחה הצדקה מפני גמ"ח כגון מת מצוה שקבורתו דוחה מעשה הצדקה ופעמים ידחה גמ"ת מפני הצדקה שאם היה הולך להכנסת כלה וביקור חולים וכיוצא בו ופגע בעני שמבקש פרנסה יטפל בפרנסתו וכיון מרודף צדקה וחסד דמשמע שהוא רדוף וטרוד אחריהם שדוחה זו מפני זו : אומרים להקב"ה למה אין אתה נוטל כו' · זה רק דרך מליצה להראות לו איך רחקו דרכיו מדרכי ה' · והדבק באהרות ה' איך צריך להרחיק מנשך ותרבית : ועושה אותו שקר · פי' הקב"ה גזר עליו שיתעשר בהיתר והוא בסכלותו גורם שיבוא לו העושר בגזל וחמס · וע"ז מייתי את הכתוב חרשתם רשע עולתה קצרתם כי תחת התרים והקציר אשר צריך להיות בזעת אפים ובלב ישר חרשתם וקצרתם ברשע ובעול : וכתיב חזקו פניהם מסלע · כתר מאנו קחת מוסר כתיב ונראה שר"ל שהעיזו פניהם כנגד מוכיחיהם לבזותם ,ואמר לכך הזהיר הקב"ה על כבודן של זקנים פי' לא מיבעי דיינים ממש אלא כל זקנים וצדיקים שמלמדים לבני אדם צדק ומשפט וראויים להיות דיינים הזהיר הקב"ה על כבודן בקימה והידור : וכה"א להבין משל ומליצה וכתיב שם לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים להבין משל ומליצה וגו' משמע שמדברי חכמים וחידותם יוקח מוסר השכל בצדק ומשפט ומישרים · וזה הוא הטעם מה שהזהיר הכתוב על כבוד חכמים : למה הזהיר עליהם כו' · זה הוא טעם אחר וכאלו כתיב ד"א וחסר במדרש כמו שמצינו כמה פעמים · ואמר לפי שהן מזהירים על עבודת כוכבים נראה דדייק לה כי לפני מפני שיבה תקום כתיב אל תפנו אל האובות וגו' · ולכן כיון שהם מזהירים לעם שלא יתנו כבוד ד' לאחרים הזהירה התורה להזהר גם בכבודם : מה כתיב אחריו שלש פעמים בשנה · והא דלא נתן טעם ג"כ למה כתיב שם שש ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות · כי ע"ז לא צריך טעם וכמו שנאמר שם וגר לא תלחץ פירוש שלא תעשוק ולא תחמוס ולא תלחץ את נפש הגר אף כי הלש הוא ואין לו גואלים בכל זאת לא תלערנו בגופו ובממונו ולפ"ז הוא שייך לדין ומשפט כן אמרה תורה שש ימים תעשה מעשיך וגו' וינפש בן אמתך והגר כי בו ינוחו יגיעי כח ותתנהג עמהם במדת הצדק והמשפט · וזה כעין דיני ממונות השייכים לפרשה זו ופה מקומם : שאוכלים מפירותיה · כלומר לכן נתנה התורה בזמן הקציר לרמז לנו כי היא כקציר אשר יאסוף הקוצר את הפירות והקרן קיימת · כ"ה התורה יש לה פירות בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב : נבהל להון איש רע עין זה קין · ואע"ג דגם הבל שלקח המטלטלין אמר לקין שיחלוץ מלבושיו כדאיתא בב"ר פכ"ב י"ל שהבל לא היה מקפיד על קין במטלטלין הצריכים לו כמלבושים · ורק כאשר בא קין עליו בטענה פרח באויר ובקש להוציאו מן העולם שען גם הבל נגדו א"כ חלוץ גם אתה מלבושיך · אמנם אם קין לא בקש לגרשו מן האדמה אז לא בקש הבל להפשיט מעליו מלבושיו : ושלמה קורא עליו וכו' · לא נהביא ראיה כי מה שהעניש הקב"ה נע ונד תהיה בארץ כי לא יהנה גם מחלקו בארץ יען כי הי' רע עין ולא נתן לאחיו הבל לגור בארץ וזה מדה כנגד מדה · וכמו שאמר שלמה ונפשו לא תשבע מן הטובה · כי גם בטובה אשר נשנה בחלקו לא תשבע נפשו : שנאמר נע ונד ולא"ע שהסיר ה' ממנו גזרה זו מ"מ השאיר הנים דהיינו כד כדאיתא בויק"ר פ"י : זה עפרן · כי עפרן בגימטריא רע עין · ועמ"ש בב"ר פנ"ח :

ידי משה

בלא דברים דהיינו בלא רבית ואתם לוה אחד מחבירו ומבקש לבולעו ברבית : שהי' תלוי ברפיון · פי' ע"ש הסברת הי' ברפיון דהיינו במבול כי הארץ לא רצתה לקלוט אותו לפי שנתקללה הארץ ע"י כדכתיב ארורה האדמה בעבורך אשר פצתה וגו' נפיכך לא היה . לו קבורה אלא נטבע במבול · א"נ י"ל שהיה מדה כנגד מדה לפי שהוא לא נתן קבורה להבל כדאי' שנתכנסו חיות ועופות וקברו את
הכל

שנאמר

אתה עושה אנו מעבירין אותך מן אסטרטיגוס שלך מיד עמד אברהם ושקל לו · אמר ר' חמא [א] כל שקל האמור בתורה סלעים · ובנביאים ליטרין · ובכתובים קנטרין · א"ר יהודה בן פזי חוץ משקלי עפרון שהיו קנטרין · מה היה אמר עפרון לאברהם אם אתה נותן לי ד' מאות שקל כסף מן סחורת ביתך אתה נותנה לי וע"י שהכנים עין רעה בממונו של אברהם חסרו הכתוב וי"ו הוי ולא ידע כי חסר יבואנו · האיש שעינו רעה חסרו הכתוב וי"ו · ולא עוד אלא שלא נקראת המערה לשמו אלא לשמן של בני חת שנא' (בראשית מט) אשר קנה אברהם מאת בני חת מעפרון אינו אומר אלא מאת בני חת · ד"א נבהל להון זה עשו בשעה שמת יצחק באו יעקב ועשו וחלקו את הכל [ב] אמר יעקב רשע זה עתיד הוא ליכנס הוא ובניו למערת המכפלה ויהא לו חלק ודירה עם הצדיקים הקבורים בתוכה · מיד עמד ונטל את כל הממון שהיה בידו ועשה אותו כרי ואמר לעשו אחי חלק שיש לך במערה זו תרצה או הכסף והזהב הזה · באותה שעה אמר עשו הרי זה בית קבורה מצוי בכל מקום ובשביל קבר אחד שיש לי במערה אני מאבד כל הממון הזה מיד עמד ונטל כל אותו הממון ונתן לו חלקו · הוא שיעקב אומר ליוסף (בראשית נ) בקברי אשר כריתי לי קניתי אין כתיב כאן אלא כריתי אמר להן כרי של דנרין נתתי לעשו · הוי ולא ידע כי חסר יבואנו (נב) ומהו חסר שלא נכנס במערת המכפלה · ד"א נבהל להון (נג) [ג] זה השואל שהיתה עינו צרה לשכור שתי פרות כאחת והוא שואל אחת ושוכר אחת וע"י שלא שכר אלא אחת אם מתה או נשברה הוא משלם · אם שכר ומתה אמרה תורה אם שכיר הוא בא בשכרו · הוי נבהל להון איש רע עין שהיתה עינו רעה לשכור מתוך כך ולא ידע כי חסר יבואנו · הוא שכתוב בעליו אין עמו שלם ישלם · ד"א נבהל להון [ד] א"ר לוי זה שאינו מוציא מעשרותיו כראוי · מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי והיה לו שדה אחת והיתה עושה אלף מדות ומוציא ממנה מאה מדות למעשר ומן המותר היה מתפרנס הוא ובני ביתו · בשעת פטירתו קרא לבנו ואמר לו · בני תן דעתך על שדה זו כך וכך מדות היא עושה · כך וכך מדות למעשר וממנה הייתי מתפרנס כל ימי · כשנפטר מן העולם שנה ראשונה זרע אותה הבן עשתה אלף מדות והוציא ממנה מאה למעשר · שנה שניה נכנס בו עין רעה פיחת עשרה ופיחתה היא מאה · וכן שלישית וכן רביעית וכן חמישית עד שעמדה על מעשרותיה כיון שראו קרוביו כך · עמדו ולבשו לבנים ונתעטפו לבנים ונכנסו אצלו · אמר להן לא באתם אלא לשמוח עלי · אמרו לו ח"ו לא באנו אלא לשמוח עמך · לשעבר היית בעל הבית והקב"ה כהן (יז) ועכשיו נעשית כהן והקב"ה בעל הבית · הוי ולא ידע כי חסר יבואנו · ד"א נבהל להון · א"ר יצחק זה שהיה מלוה ברבית שהיתה עינו צרה להלוות לישראל בלא רבית ולא ידע כי חסר יבואנו כמו שכתוב (משלי כח) מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו ואיזה חונן דלים זה עשו · [ה] וכי עשו חונן דלים הוא והלא עושק דלים הוא · אלא כגון הגמונים ודוכסים ואפרכין שהן יוצאין לעיירות וגוזלין ובוזזין וכשהם חוזרין אומרים הביאו לנו עניים ונפרנסם · [ו] והמשל הדיוט אומר מנאפת בתפוחים וחולקת לחולין · ד"א מהו לחונן דלים יקבצנו שכל מה שמלכות בבל מכנסת בעוה"ז הקב"ה נותנו לישראל לעתיד לבא שנאמר (ישעיה כג) והיה סחרה ואתננה קודש לה' · ד"א אם כסף תלוה את עמי אמר הקב"ה אם כסף תלוה ולא תקח ממנו רבית את עמי מה אני איני מוט לעולם אף אתה אין אתה מוט לעולם שנאמר (תהלים טו) כספו לא נתן בנשך וכתיב (שם) עושה אלה לא ימוט לעולם :

פרשה לב

א הנה אנכי שולח מלאך הה"ד (שם פב) אני אמרתי אלהים אתם אלו המתינו ישראל למשה ולא היו עושים אותו מעשה לא היתה גליות ולא מלאך המות שולט בהן · וכה"א (שמות לב) והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות · (א) [ז] מהו חרות ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אומר חירות מן גליות · ור' נחמיה אומר חירות ממלאך המות · בשעה שאמרו ישראל כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אמר הקב"ה אדם הראשון צויתיו מצוה אחת כדי שיקיימנה והשויתיו למלאכי השרת (א) שנא' (בראשית ג) הן האדם היה כאחד ממנו · אלו שהן עושין ומקיימין (ב) תרי"ג מצות חוץ מן הכללים ומן הפרטים ומן הדקדוקים · אינו

מסורת המדרש א בכורות דף נ' · ירושלמי קידושין פרק א' ריש הלכה ג' · בראשית רבה פרשה נ"ח · רות רבה פרשה ז' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"א כל הענין · פסיקתא רבתי פיסקא א' סימן ד' · תנחומא סדר ויחי סימן ד' · וסדר בהר סימן א' וסדר ראה סימן י' · ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"ג · ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ב בראשית רבה פרשה ק' · פסיקתא רבתי פיסקא א' · פדר"א פרק ל"ח · ג פסיקתא דרב כהנא פיסקא י"א כל הענין · וע' בהערות ותקונים · ד תנחומא ראה סימן י' כל הענין · ילקוט ראה רמז תתל"ב · ילקוט משלי רמז תתקס"ב · ה ילקוט משלי רמז תתקס"א · ו ויקרא רבה פרשה ג' · קהלת רבה פרשה ד' וש"נ · ז שיר השירים רבה פרשה ד' וש"נ ·

חדושי הרש"ש

(יז) ועכשיו נעשית כהן · לכאורה מע"כ ניתן ללוי · וי"ל דאתיא כראב"ע ביבמות (פו) דאמר אף לכהן · וגם לר"ע שם דאמר ללוי דוקא מ"מ כהן עצמו א"צ לתת המעשר ללוי כמש"כ הרמב"ם בפ"א מהל' מעשר ה"ד והוא מהספרי פ' קרח סי' קכ"א ודברי הכ"מ שם תמוהים ע"ש :

(א) שנאמר הן האדם היה כאחד ממנו · ר"ל היה קודם החטא וכדאיתא לעיל שם במדרש : (ב) תרי"ג ות

(א) מהו חרות ר"י ור"נ כו' · ויקרא רבה פי"ח · ובמ"ר פט"ז ובש"ר פ"ד פ"ח (ושם איתא עוד דעה שלישית ורבנן אמרי מן היסורין) :

חדושי הרד"ל

מעבירין אותך מן אסטרטיגוס כו' · אפשר דרש יושב כתיב שאותו היום נתיישב ע"י המכירה · שאלמלא לא מכר לא היה מתיישב (גם י"ל לא אדוני · דרש לא אדון תהיה אם לא תשמעני) : (נב) ומהו חסר שלא נכנס במערת המכפלה · אפשר ירמוז למ"ש בפר"א פל"ט שראשו נפלה למערה וזהו חסר יבואנו לשם (ובספ"ק דסוטה אמרו עיניו נקרו · ועמש"ש בבאור לפר"א פ"ש במ"ד) : (נג) זה השואל שהיתה עינו צרה כו' · תנחומא פ' ראה :

פירוש מהרז"ו

שאחר שאמר לא אדוני אמרו לו שא"כ יורידוהו וכצ"ל שלא העלוהו רק בעבור זה והוכרח להודות עד שאמר שיתן בחנם וזהו מ"ש לעיני בני עמי נתתיה לך לא מרצוני וע"כ השתחוה אברהם לעם הארץ לבני חת ולא לעפרון : כל שקל · בכורות (דף נ') ושם הגי' כל כסף האמור בתורה סתם ע' ב"ר שם : מה היא · כוונתו על מ"ש ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני וביניך מה היא ואחר כך כתוב וישמע אברהם וגו' את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר הרי מפורש שכך דיבר עפרון תחלה כשאמר לו מה היא : חסרו הכתוב וי"ו · בפסוק וישקול אברהם לעפרון וח' פעמים כתוב בפרשה עפרון ז' מלאים וזה חסר לרמוז שחסרו השי"ת הרבה בגופו וממונו : אשר קנה אברהם מאת בני חת · היינו מ"ש בראשית מ"ט ל"ב מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת · ומ"ש אשר קנה אברהם הוא מפסוק ל' שם אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרון החתי · וכן הוא ביפ"ת והרבה לפלפל בזה ע"ש · וכאשר שבתי עוד הפעם לעיין ולחפש בזה האיר השי"ת עיני בפסוק בראשית כ"ה י' השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת הרי מפורש יותר מכל הפסוקים הנ"ל : עתיד ליכנס וכו' · וזה אסור לעשות וכמ"ש בסנהדרין (דף מ"ז א') מפסוק שאגל אלישע ויהי הם קוברים איש ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו · ובמדרש קהלת פסוק ראיתי רשעים קבורים מדרש תהלים סוף מזמור כ"ו מפסוק אל תאסוף עם חטאים נפשי ומ"ש ויהיה לו חלק כמ"ש מ"ב כ"ג י"ח ועי' ב"ר פנ"ח ס"ח : קבר אחד שיש לי · וכבר נקברו שם אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה ולאה ולא נשאר אלא מקום לקבר אחד שע"כ נקראת קרית ארבע כמ"ש ב"ר פנ"ח ס"ד · ומ"ש תחלה הוא ובניו נכנסים פי' שיהיה להם דריסת רגל שם : כרי של דינרין · ע"פ מדת ממעל בלשון משנה : זה השואל · גם זה בתנחומא ראה ס"י : לשכור שתי פרות · בא לבאר מ"ש וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת וגו' אם בעליו עמו לא ישלם · ואם שכיר הוא בא בשכרו פי' אם שכיר הוא השואל הזה וע"כ תפס המדרש שתי פרות : לשמוח עלי · על אידי וצרתי · ובתנחומא ראה הגירסא לשמוח על אותו איש שנדוהו : לשמוח עמך · בשמחתך שנתעלית למעלת הכהן וכהן לאו דוקא אלא לוי שנוטל מעשר ולאחר שקנסו הלוים גם הכהן היה נוטל מעשר : זה שהיה מלוה בריבית · לעיל פ' זו סי' י"א עי' מש"ש ואגב דרשה זו הביא כל המאמר : את עמי · הרי עמהם מדבר ואיך אמר את עמי ע"כ דורש אל תקרי את עמי אלא את עמי ועושה כמוני כדלעיל פרשה זו בסי' ט"ו ע"כ תהיה כמוני :

פרשה לב סי' א ההי"ד אני אמרתי · וס"ד ובני עליון כולכם אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו · וע' עבודת כוכבים (דף ה') הובא ילקוט תהלים פ"ב לקמן פר' זו ס"ז ויק"ר פ' י"א ס"א ושם פ' י"ח ס"ב במ"ר פ"ז ס"ד פ"ט סי' כ"ד ד"ר ס"פ ז' : אלו המתינו ישראל · כי לפי פשט הכתוב שמדבר בשופטים רשעים כמ"ש עד מתי תשפטו עול וגו' איך אומר אלהים אתם וגו' ובהכרח ע"פ מדה כ' שמדבר על כלל ישראל אחר מתן תורה : מהו חרות · עי' לקמן סמ"א ריש ס"ז וש"נ ומבואר : כללים ופרטים ודקדוקים · שמלמדים על כל מצות הוספות דינים הרבה ע"פ מדות ודקדוקים פי' תורה שבע"פ שתלוי על דקדוקי תורה שבכתב ועי' ק"כ ריש בהר סיני ובסוף

מתנות כהונה

[הכי גרסינן מן סחורת ביתך אתה נותנה לי] : חסרו הכתוב וי"ו · שכל עפרון שבפרשה מלא וי"ו חוץ מזה וישקול אברהם לעפרן : מן סחורת ביתך · כלומר מן הסחורה הפחות שבביתך אתה נותנה ואינו ניכר ונחשב למאומה : [כרי של דנרין גרס : ושוכר אחת גרס : אם מתה · פרה השאולה מפני שהשואל חייב באונסין : אם שברה· אם היה שוכר אותה פרה ששאל אם היתה מתה היה פטור שנאמר אם שכיר כו' : [ה"ג שהיה מוציא מעשרותיו כראוי והיה] : לשמוח עלי · על רוע מזלי : ועכשיו נעשית כהן כו' · שהקב"ה נתן לך מעשר ממה שהיתה רגילה לעשות : וכי עשו חונן דלים · עי' כל זה בפרק איזהו נשך : ולא תקח ממנו רבית את עמי · אתה תהיה עמדי ואת עמי קרי ביה את עמי :

פרשה לב אותו מעשה · מעשה עגל : שנחלו

ידי משה

הכל לכך לא הי' לו ג"כ קבורה : מה היא אמר עפרון וכו' · פי' שהוקשה. להם היאך אמר חוץ מעפרון הם קנטרים הלא אמרת שכל שקלים בתורה הם סלעים והכא כתיב עובר לסוחר ולמה יהיה קנטרין ותירץ מה ששקל לו לא היה כסף אלא סחורה ולפ"ז יהי' פי' עובר שתתן לי סחורה וסחורה שוקלים במשקל קנטרין אבל שאר שקלים הכתוב בתורה הוא כסף והוא סלעים ולפ"ז יהיה דברי המדרש מה היא פי' מה היה זה המשקל שאמרת שהי' קנטרין והיינו משאר שקלים שבתורה שהם סלעים ומשני סחורת היה כנ"ל ודו"ק :

מהו חרות ר"י ור"נ · פי' מדהוצ"ל חקוק על הלוחות א"כ הוי ליה למימר חקוק בלוחות ולא על אלא על

יפה תואר

שנאמר אשר קנה אברהם מאת בני חת · נקט בלשון זה לקצר כאלו כתיב הכי · כי כן דרך רז"ל לקצר לשון הכתוב וכמו שאמרו בגמ' ונתן הכסף וקם לו וכיוצא בזה · והא דלא הביא את הכתוב כתמונתו מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת (בראשית מ"ט לב) וגם קשה הלא לפני זה כתיב אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרן החתי · וי"ל כי בראשונה מספר המעשה כפי מה שהיה וכפי מה שכתוב בשטר על שם עפרן אשר הוא היה המוכר · ורק ממה שכתוב באחרונה מאת בני חת מוכיח כי המערה נקראת רק על שם בני חת · וזה שאמר אשר קנה אברהם להודות לנו כי גם בראשונה בספרו מקניים אברהם ומזכיר שם עפרון · הוה כאלו כתיב בני חת אשר על שמם נקראת באחרונה : ועשה אותו כרי כדי להשביע עינו בראייתו · כי העין רואה והלב חומד · והנה שלשה הדרשות רע עין על קין

עפרן ועשו נראה משום דשלש הוראות יש לרע עין · הראשונה הוא הכילות וזה הפסד מן טוב עין ועין יפה · השניה היא קנאה וחפץ להזיק את רעו בעיניו יען כי יש לו כסף וכמו עין רעה של בלעם · והשלישית היא מחלה ויסורים כאלו טח עיניו מראות היטב את הדבר · וכנגד הוראה הראשונה דורש על קין שהיתה עינו צרה ולא חפץ כי אחיו יגור בארצו · ולהוראה השנית דורש רע עין על עפרון שנתקנא בממון אברהם וחפץ בהפסדו וכמ"ש בב"ר · וכנגד הוראה השלישית דורש על עשו שטח עיניו מראות את האחרית אשר באה לו בשביל שנתן עיניו בכרי של זהב · ולשלש הוראות אלו דורש המדרש עוד גם ממעשי בני אדם · כנגד הוראה הראשונה מביא מה שבא לו מהכילות כי שאל אחת ולא שכר את שתי הפרות · וכנגד הוראה השלישית הביא מהמעשרות שטח עיניו מראות מה שאבד את ברכתו ע"י שגרם עיניו במעשרות ולא היטיב לראות כי בגלל המעשרות תבוא לו הברכה · וכנגד הוראה השנית הביא מהמלוה ברבית שלע"פ שהוא אינו מפסיד בהלואה בלא רבית עינו רעה בחבירו שלא יהנה ממנו וע' היטב : אין אתה מוט לעולם · וזה מדה כנגד מדה כיון שהחזיק ידי העני ורואה שלא ימוט לכן יברכהו ה' ג"כ שלא ימוט לעולם :

הנה אנכי שולח מלאך כו' · דעת בעל אגדה זו כי כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך וכמ"ש רש"י ז"ל בחומש · ומה שלא התפלל משה עתה על זה ולאמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ונעתר לו ה' כי המתין לעת הצורך · כשישובו ישראל מחטאם שיתפלל לצורך השעה · והמדרש מביא ראיה לזה מהכתוב אני אמרתי אלהים אתם כי לפני החטא היו במעלה גבוהה וע"ע מ"ש בסוף הפרשה הזו : מהו חרות כו' · בעל נחלת אבות כתב דדרשי מדכתיב חרות על הלוחות ולא כתיב חרום בלוחות · ולכך אמר לשון חירות ויתפרש על כמו בשביל כי בשביל הלוחות זכו לחירות · ומהרי"ם ז"ל אמר שדרשו מדכתיב חרות ולא חקוק · אבל על זה יקשה שלא מצינו כתבה על לוח ועל ספר חקה · כתבם על לוח לבך · ונראה דק"ל כיון דהכתב הי' מפולש מעבר לעבר ולכן אמרינן מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין לא הי"ל אלא בלוחות או בתוך הלוחות : חירות ממלאך המות · הוא בא להוסיף כי מלבד הגליות היו חפשים גם ממה"מ · וכמו שדורש מן אכן כאדם תמותון והראשון סובר כי המיתה לבטל אי אפשר וכמו דאיתא בפ"ק דע"ז על הכתוב מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי וע"ש היטב בגמ' : מצוה אחת · קשה דהא דרשו מהכתוב ויצו ה' אלהים על האדם שצוהו על שש מצות : שנאמר הן האדם הי' כאחד ממנו · ע' בב"ר פכ"א : תרי"ג מצות · אע"ג דכמה מצות תלויות במיתה כמו יבום ונחלות ואם לא מתו איך קיימו התרי"ג מצות י"ל כי בלמוד

דין שיהיו הן חיין וקיימין לעולם · (ג) (ב) וכה"א (במדבר כא) וממתנה נחליאל שנחלו מהקב"ה שיהיו חיים וקיימין לעולם · (ד) כיון שאמרו אלה אלהיך ישראל (ג) בא מות עליהן אמר הקב"ה בשיטתו של אדם הראשון הלכתם שלא עמד (ד) בנסיונו א ג' שעות ובתשע שעות נקנסה עליו מיתה אני אמרתי אלהים אתם והלכתם אחר מדותיו של אדה"ר אכן כאדם תמותון · מהו וכאחד השרים תפולו · אמר רבי יהודה או כאדם או כחוה · ד"א וכאחד השרים תפולו · א"ר פנחס הכהן ב"ר חמא אמר להם הקב"ה הפלתם עצמכם · לשעבר הייתם משתמשים ע"י רוה"ק עכשיו אין אתם משתמשים אלא ע"י מלאך הוי הנה אנכי שולח מלאך לפניך : ב ד"א הנה אנכי שולח מלאך לפניך · הה"ד (ירמיה ג) ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים · מהו אשיתך · אמר הקב"ה משעה שעמדתם בסיני וקבלתם את התורה וכתבתי שאני אוהב אתכם שנאמר (דברים ז) כי מאהבת ה' אתכם · ואחר שאהבתי אתכם היאך אני יכול לשנוא אתכם איך אשיתך בבנים · ואין אשיתך אלא שנאה שנא' (בראשית ג) ואיבה אשית · ד"א איך אשיתך בבנים · ר' יהושע אומר (ה) חייבתם עצמכם כדכתיב (שמות כא) ככל אשר יושת עליו · ור' ברכיה אמר ביירתם עצמכם כדכתיב (ישעיה ה) שמיר ושית : (ירמיה ג) ואתן לך ארץ חמדה · למה נקראת חמדה שבהמ"ק נתון בתוכה · הה"ד (תהלים סח) ההר חמד אלהים לשבתו · ד"א ארץ חמדה (ו) שחמדו לה כל המלכים · שבין העי ובין יריחו אינו אלא ג' מילין לזו מלך ולזו מלך · ד"א ארץ חמדה · רבנין אמרי ארץ שנחמדו לה אבות העולם · (ז) (ו) אברהם שנאמר (בראשית יב) לך לך מארצך · (ז) יצחק (שם כו) גור בארץ הזאת · (ח) יעקב (שם מז) ונשאתני ממצרים · ד ולמה הם מתחמדים לה · אמר רשב"ל מפני שהם חיים תחלה לימות המשיח · ומהו נחלת צבי · למה הוא מושלה לצבי ה מה הצבי משאדם מפשיטו אין עורו מחזיק את בשרו כך בשעה שזכו ישראל אין ארץ ישראל מחזקת פירותיה · ד"א מה צבי זה (ט) קל לאכול כך א"י פירותיה קלין לאכול · ורבנין אמרי (ז) מה צבי זה רגליו קלין יותר מכל בהמה ומן החיה כך א"י ממהרת לבשל פירותיה יותר מכל הארצות · וכל כך למה אמר להם הקב"ה לישראל כדי שיהא שמי מיוחד עליכם (ירמיה ג) ואומר אבי תקראי לי (ח) ומאחרי לא תשובי · אתם לא עשיתם כן אלא (שם) אכן בגדה אשה מרעה · רבנן אמרי מאישה אין כתיב כאן אלא מרעה מה אשה זו אינה יכולה למרוד בבעלה אלא ברעה היא יכולה לכפור בו · למה שאין ביניהן גמיסקין · כך אמר הקב"ה לישראל לא עשיתוני כבעל אלא כרע כשם שהאשה בוגדה ברעה כך בגדתם בי בית ישראל · א"ר יהודה ב"ר סימון הלואי כאשה ברעה שכל זמן שהוא נותן לה שכר היא נשמעת לו פסק הימנה שכר אומרת לו כלום הייתי משועבדת לך אלא בשביל השכר · כך אמר הקב"ה לישראל כלום חסרתי אתכם עד שכפרתם בי הוי אכן בגדה אשה מרעה · ד"א הנה אנכי שולח מלאך · אמר הקב"ה לישראל (י) אלו זכיתם אני בעצמי נעשיתי לכם שליח כדרך שעשיתי לכם במדבר שנאמר (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם : ועכשיו שלא זכיתם הריני מוסר אתכם לשליח שנאמר הנה אנכי שולח מלאך : ג ואימתי נמסרו לשליח בשעה שעבדו עבודת כוכבים מנין (ס) שכן אמר הקב"ה למשה לך נחה את העם אמר משה אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה · ועוד אמר משה רבון העולם (יא) מה בינינו לבין עובדי כוכבים לנו נביאים ולהם נביאים לנו שר ולהם שר · א"ר לוי שתי מדות טובות בטל הקב"ה מעובדי כוכבים שלא יעמדו עליהם נביאים ושלא ימסרו ישראל לשר כל ימי משה · כיון שמת משה (יב) חזר אותו השר למקומו שכן יהושע ראהו שנאמר (יהושע ה) ויהי בהיות יהושע ביריחו · ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי

מסורת המדרש א עיין סנהדרין דף ל"ח · ב"ר סוף פי"ח · ויק"ר ריש פכ"ט · מדרש תהלים מזמור נ"ב · תנחומא שמיני סימן ח' · פדר"א פרק י"ח · פסיקתא רבתי פיסקא מ"ו · ילקוט בראשית רמז ע"ו · ע"ש בכל המקומות · ב תנחומא כאן סימן י"ז כל הענין · ועי' תנחומא קדושים סימן י"ב · ובילקוט ירמיה רמז כ"ע · ג בראשית רבה פנ"ג · וסוף פרשה פ"ה · שהש"ר פ"ח פסוק י"א · תנחומא ראה סימן ח' · ספרי עקב פיסקא ל"ז · ילקוט ויצא רמז קמ"ה · ילקוט יהושע רמז י"ח · ילקוט ירמיה רמז רע"א · כל הענין · ד עיין כתובות דף קי"א · ירושלמי כלאים פרק ט' · וירושלמי כתובות פרק י"ב הלכה ג' · ב"ר פע"ד ופ' צ"ו · תנחומא ויחי סימן ג' · פסיקתא רבתי פיסקא א' סימן ד' · ילקוט ויצא רמז ק"ל · ילקוט תהלים רמז תתפ"ח · ועי' ילקוט ישעיה רמז שט"ו · ה עיין כתובות דף קי"ב ·

חדושי הרד"ל

(ב) וכה"א וממתנה נחליאל ומנחליאל במות שנחלו מהקב"ה כו' · עמ"כ · וז"ש אני אמרתי אלהים אתם : (ג) בא מות דרש במות בא מות וע' תדא"ז פ"ד : (ד) בנסיונו שש שעות ובשש שעות נקנסה כו' כצ"ל ע"פ הב"ר סוף פרשה י"ח (והאי שש שעות שנקנס היא משעה שהכניסו לגן עדן ולא שהיתה שעה ששית ביום) : (ה) חייבתם עצמכם · מפורש בתנחומא כאן ובסוף פרשת קדושים אתמה הייתי מלמד עליכם סנגוריא וגרמתם לעצמכם לקטרג ולחייבכם : (ו) אברהם שנאמר לך לך כו' · ובילקוט ירמיה הגירסא שנאמר תנו לי אחוזת קבר : (ז) יצחק גור בארץ הזאת · בילקוט שם הרי הקדוש ב"ה מחבבה לפני יצחק : (ח) יעקב ונשאתני ממצרים · עיין שם בב"ר · ובתנחומא ראה סימן ח' מביא קרא דושכבתי בשלום אל בית אבי : (ט) קל לאכול · בשלהי כתובות אמרינן שאין בשרו רך · וצ"ל דכאן בשנתבשל קאמר שהוא קל : (י) אלו זכיתם אני בעצמי נעשיתי לכם שליח כו' · זה מכוון למ"ש הרמב"ן שמלאך דהכא הוא מלאך הגואל שנקרא כן השכינה וכדלקמן סוף הפרשה · וע' בזוהר כאן (קכ"ה·) וכפ' וירא (קי"ג·) : (יא) מה בינינו כו' · ז"ש ובמה יוודע כו' ונפלינו כו' וכמ"ש פ"ק דברכות (ז·) : (יב) חזר אותו השר כו' · לשון זה משמע שהוא זה השר בעצמו ושלא כמ"ש הרמב"ן שבימי יהושע היה גבריאל (ובב"ר פנ"ו משמע שהוא המלאך שנראה עם השכינה תמיד שנראה לעיל פ"ב שהוא

חדושי הרש"ש

מצות חוץ מן הכללים ומה"פ כו' · עי' בשרשי הרמב"ם לס' המצות ותבין : (ג) וכן הוא אומר וממתנה נחליאל כו' · דפי' ממתנת התורה כדדרשו במדרש ס"פ חוקת ובעירובין (נ"ד א') וכדכתיב לקחת מתנות באדם וכדלקמן ר"פ ל"ג : (ד) כיון שאמרו אלה כו' בא מות כו' · מתפרש ע"פ שדרשו בשוח"ט מזמור ה' ומנחליאל במות משנחלו ע"ז בא עליהם מלאך המות : (ה) שחמדו לה כל המלכים כו' · עי' לעיל בב"ר ס"פ פ"ה ותבין : (ו) אברהם שנאמר לך לך · ר"ל וכתיב שם בענין שבנה מזבח על בשורת הארץ מכלל שהיתה חביבה עליו · וכן ביצחק כיון שבשרו שם הקב"ה ונתתי לזרעך את כל הארצות האל · מכלל שהיתה נחמדת לו : (ז) מה צבי זה רגליו קלין יותר מכל בהמה ומן החיה כו' · וכה"א קל ברגליו כאחד הצבים (שמואל ב ב) אך מצינו שגם אילה קלה ברגליה משום רגלי כאילות (שם כב) ות"י משוי רגלי קלילין כאילתא · וכן יסדו לנו מתקני התפלה ורגלינו קלות כאילות · ולעיל בב"ר ס"פ צ"ט אמרו נפתלי אילה שלוחה זו בקעת גנוסר שהיא ממהרת את פירותיה כאיל ובשה"ר אמר לצבי או לעופר האילים : (ח) ומאחרי לא תשובי כו' · ר"ל שתהיו מהלכים אחרי ואני בעצמי מהלך לפניכם כו' כדאיתא לקמן כדרשת ר' יצחק · אתם לא עשיתם כן כו' לכן הנה אנכי שולח מלאך לפניך : (ט) שכן אמר הקב"ה למשה לך כו' · צ"ל וגו' והכוונה למ"ש שם הנה מלאכי ילך לפניך :

מתנות כהונה

שנחלו מהקב"ה כו' · דרש נחליאל · נחלו כח אלהות להיות חיי עד כאלהים : ג' שעות [ובתשע שעות] · לא מצאתי במדרש תהלים · וגם בתנחומא ובילקוט לא גרס ליה ואמרינן בכל מקום בעשירי סרח ובאחד עשר נידון ובשנים עשר נטרד · ושלש שעות יש לייששבו שר"ל שלא עמד שלש שעות בצווי שבשעה תשיעית נצטוה ולא היה עד כלות היום רק שלש שעות : אלא ע"י מלאך · וזהו כאחד השרים כלומר אחד מהשרים העליונים : ביירתם · לשון ריקות ושממון כד"א אם אוביר ולא אעביד : לך לך · אסיפא דפרשה קסמיך דכתיב ויצאו ללכת ארצה כנען : גור בארץ הזאת · ר"ל הרי שהקב"ה חיבבה בעיני יצחק ונתחבבה בעיניו שהרי כל ימיו לא יצא לו חוצה לה · ועיין בתנחומא : אין ארץ ישראל מחזקת פירותיה · בתנחומא מייתי לה מקרא דכתיב בישעיה ל' בליל חמיץ יאכלו אשר זורה ברחת ובמזרה בראשונה היו זורין ברחת ואח"כ במזרה מפני שהיה הדגן יותר מן התבן ואעפ"כ היה בתוך התבן פירות מגיין שכן כתיב בליל חמיץ בלולים היו מן הפירות ע"כ : שאין ביניהם גמיסקין · פי' שטר כתובה · ועיין בערוך ערך גמס : עתה באתי ·

פירוש מהרז"ו

התוכחה ודו"ק : וממתנה נחליאל · התורה נקראת מתנה כמ"ש לעיל פ"ו ריש סי' ו' נחליאל נחלו מדות אל וכמ"ש ואתם הדבקים בה' חיים כולכם וזהו ובני עליון כולכם ועל שלא נמצאו שמות אלו מתנה ונחליאל ובמות בסדר מסעות ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ונוטריקון : בא מות עליהם · רומז על מ"ש ומנחליאל במות נוטריקון בא מות ע' כל זה במ"ר ס"פ י"ט : שלש שעות · כמ"ש ויק"ר ריש פכ"ט בט' נצטווה בי' עבר בי"א נידון ולפי זה צ"ע כאן מ"ש שלש שעות ובתשע שעות וכו' · וע' לקמן פ' מ"א ס"ז ובב"ר סוף פרשה י"ח שצ"ל שלא עמד בנסיונו שש שעות ממ"ש ולא יתבוששו שלא היה מתון עד בא שש שעות וכן ישראל כי בושש בא שש ע"ש ותחלה אמר אני אמרתי אלהים אתם וגו' ואח"כ אמר אכן כאדם תמותון וגו' ולא פי' למה שמרומז במ"ש אכן כאדם על שעשיתם כאדם · וכמ"ש והמה כאדם עברו ברית ב"ר פ' י"ט ס"ט וש"נ תמותון כאדם : או כאדם או כחוה · שהיו דומים למלאכים כמ"ש הן האדם היה כאחד ממנו כמ"ש ב"ר פכ"א ריש ס"ה ומ"ש או כאדם או כחיה יתכן על שאצל אדם כתוב ואתה תמשול בו ובחוה כתיב והוא ימשל בך זכו יהיה נפילתם כאדם לא זכו כחוה : א"ל הקב"ה · דורש אני אמרתי אלהים אתם שתשמשו ודרשו ברוה"ק של אלהים ומ"ש כאחד השרים תפולו איך מיחד הנפילה לשרים עליונים ע"כ דורש הפלתם עצמכם בזה שגזרתי עליכם שתהיו תחת אחד השרים העליונים · וסובר המדרש שפרשת הנה אנכי שולח מלאך היינו מ"ש שמות ל"ג ב' ושלחתי לפניך מלאך · וכתיב שם וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו וגו' וזה היה אחר חטא העגל וכאן דורש ע"פ מדה ל"ב וכמ"ש בסוף ס"ב בסמוך : ב הה"ד ואנכי אמרתי · וס"ד ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי ואומר אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי · תנחומא כאן הענין באריכות יותר ופי' ואנכי אמרתי כשאמרתי אנכי ה"א בסיני הייתי לכם כאב כמ"ש ואומר אבי תקראי לי ואתם כבנים ואיך אשיתך בבנים איך אשנא אתכם אחר שאהבתי אתכם כבנים · אך אני ה' לא שניתי שאין השינוי לשנאה ממני כ"א השנאתם עצמכם וכן הוא בהדיא בתנחומא כאן וזה ע"פ מדה ע' מחובר למ"ש אחריו אכן בגדה אשה מריעה כן בגדתם בי בית ישראל : חייבתם עצמכם · כדרך דרשה הנ"ל איך אחייב אתכם אחר שעשיתי אתכם כבנים : אם כופר יושת עליו · שחייבו אותו לשלם כופר וכאן פי' אלא חייבתם עצמיכם כי אכן בגדה כנ"ל וכן אל ביירתם עצמכם אני אמרתי איך אבייר אתכם אלא וכו' : ההר חמד · כמ"ש ב"ר ריש פנ"ט לדעת ר"ע · ועי' במ"ר פ"א ס"ח ומש"ש : שחמדו לה כו' · עי' ב"ר פ' פ"ה סי' י"ד ותנחומא סדר ראה ס"ח : לך לך מארצך · וס"ד אל הארץ אשר אראך וכמ"ש ב"ר פל"ט ס"ט כדי לחבבה בעיניו · ובתנחומא כאן הגיר' אברהם אמר תנו לי אחוזת קבר עמכם ואף הקב"ה מחבבה לפני יצחק גור בארץ הזאת ובתנחומא ראה הגירסא אברהם נתאווה לה במה אדע כי אירשנה יצחק וכו' יעקב ושכבתי בשלום אל בית אבי : אמר רבש"ל · ב"ר פנ"ו ס"ו וברים פע"ד בקיצור וש"נ : אין א"י מחזקת פירותיה · כמ"ש ויפן מפני חדש תוציאו : רגליו קלין · עי' כתובות (דף קי"ב) : שמי מיוחד עליכם · מאחר שקבלתם מלכות ויחוד שמי תהיו גם אתם מיוחדים וניכרים בכל דבר בארץ ובפירות : אינה יכולה למרוד · שיש ביניהם קשר כתובה וקידושין אף לגרשה אין בידה · אך מריעה יכולה למרוד בו שאין ביניהם קשר וישראל חשבו כמו מריע ושכחו הקשר והברית : הלואי כאשה מרעה · שבשעה שאינו מטיב לה אין זה בגידה אך אם מורדת בשעה שמטיב זהו בגידה גדולה : ד"א הנה אנכי שולח · מיותר ופ"ם וכצ"ל בגדה אשה מרעה אמר הקב"ה לישראל הנה אנכי שולח מלאך אלו זכיתם וכו' וכ"ה בתנחומא כאן · וכמ"ש בסוף סי' הקודם שפרשה זו נאמרה אחר מעשה העגל : ג ואימתי נמסרו לשליח · כמבואר בסימנים הקודמים שפרשה זו נאמרה אחר מעשה העגל : לך נחה את העם · וס"ד הנה מלאכי ילך לפניך · עוד שם לך עלה מזה וגו' ושלחתי לפניך מלאך וגו' כי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו וגו' (ראיה שכל זה היה אחר החטא) עוד שם ראה אתה אומר אלי העל את העם עד ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה והנה פסוק אם אין פניך רחוק מאד מפסוק לך נחה וגו' לך עלה וגו' אלא כוונתו לפסוק שאמר משה ראה אתה אומר אלי העל וגו' היינו הפסוקים לך נחה לך עלה הנ"ל שפסוק י"ג ועתה אם נא מצאתי חן מקומו לקמן אצל פסוק י"ט וחנותי ורחמתי שזהו הודעת הדרכים כמ"ש לעיל פ"ב בס"א ופסוק י"ד אם אין פניך הולכים אחר פסוק ט"ו פני ילכו שתחלה ביקש ואח"כ הבטיחו שיעשה כן כמ"ש בהדיא לקמן פר' זו ס"ח · וא"כ פסוק אם אין פניך הולכים סמוך לפסוק העל את העם הזה ע"פ מדת ממעל ול"א · דוק והתבונן בזה : לנו נביאים לנו וכו' · זהו מ"ש ונפלינו אני ועמך אני לענין הנבואה ועמך לענין השר : חזר אותו שר ·

יפה תואר

שלמוד והעסק במצות אלו נחשבת להם כאלו קיימו וכמו דאמרינן גבי זאת תורת העולה כל העוסק בתורת עולה כאלו מקריב עולה : שלש שעות · בב"ר פכ"א איתא שלא עמד בצווי אפי' שעה אחת וכן בפ' אחד דיני ממונות איתא תשיעית נצטווה עשירית סרח · וגם כאן אמר ובתשע שעות נקנסה עליו מיתה ושתים קאמר בי"א נידון וע"ע בב"ר פי"ח גבי ולא יתבוששו : אלא ע"י מלאך שהוא אחד מהשרים העליונים · וזהו וכאחד השרים כמו וכאחד השרים וכמו שדרשו בפל"ח אל תאמר בשמים אלא בשמים · ובגמ' ויותר יעקב לבדו לבדו : למה נקראת חמדה · כי יש גם שאר ארצות יקרות ונחמדות וכדאיתא בב"ר פע"ד כגון צור ותכרותיה דתמן שובעא וזולא · וגם כיון דתן מקום על יושביו וע' בב"ר פל"ד בזה · שלא כל ארץ וארץ חמודה היא ליושביהן · ומשני כי חמדו לה גם המלכים אשר מלכו בארצות המלאות כל טוב : אין עורו מחזיק את בשרו · שהעור מתכווץ אחר הפשטו כך ארץ ישראל מביאה פירות למרבה עד אשר מקום להכניסן : קל לאכול · שדין אותו מספקר ואין בו טורח לגדלו או לקנותו בדמים יקרים כך א"י נותנת פירות בשופע בטורח מועט · ואין לפרש קל לאכול להתעכל באיצטומכא שלא יזיקו כי בשר הצבי יותר גם מבשר בהמה וגם אין הלשון משמע כן : שתי מדות טובות כו' · ונרמזו שני הדברים אלו באמרו הלא בלכתך שפי' אתאה לבדך שפי' עמנו ולא שר · וגם שליכתנו עמהם רמז לנבואה וכן אמרו בפ"ק דברכות בקש שתשרה שכינה על ישראל שנאמר הלא בלכתך עמנו : כיון שמת משה · עמ"ש הרמב"ן על פסוק הנה אנכי שולח מלאך כאגדם

ידי משה

על ר"ל בשביל מה שהיה חקוק על הלוחות ניתן להם חירות · זה עד כאן לשון יפ"ת · אבל קשה והלא כתיב בקרא כתבם על לוח לבך אלא נראה דנפקא הואיל וקיי"ל מ"ם וסמ"ך בנס היו עומדים לפי שהיו

לכך נאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך : ד השמר מפניו · אמר הקב"ה לישראל הזהרו בשליח (יג) שאינו חוזר בשליחותי מדת הדין הוא (יד) אל תמר בו · לשעבר הוא אומר ממרים הייתם עם ה' והייתי מקבל מכם אבל עכשיו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם · ד"א אל תמר בו · אל תמירוני בו ואל תעשוני תמורתו· שמא תאמרו (טו) הואיל והוא השר שלנו לו אנחנו עובדים והוא נושא את פשעינו לאו אלא כי לא ישא לפשעכם : לא כמותי שכתוב בי (מיכה ז) נושא עון ועובר על פשע · אבל הוא לא ישא לפשעכם· ולא עוד אלא שאתם גורמים לו שישמט שמי מקרבו שנאמר כי שמי בקרבו · ד"א כי שמי בקרבו (טז) לפי שאין מלאכי השרת ניזונין אלא מזיו שכינה שנאמר (נחמיה ט) ואתה מחיה את כולם · מהו כך א"ר חגאי בשם ר' יצחק (יז) ואתה מחיה לכולהון · ולא עוד אלא (י) (יח) שהוא מתחייב על ידם · כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר · ידבר אין כתיב כאן אלא אדבר אם מקבלין אתם הימנו כאלו לי אתם מקבלים · אם עושים אתם כן ואיבתי את אויביך · הוי הנה אנכי שולח מלאך : ה ר' יצחק פתח (ירמיה ג) ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים אכן בגדה אשה מרעה · ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים · כל הנסים והגבורות שעשיתי לכם לא שתתנו שכרי אלא שתהיו מכבדים אותי כבנים וקוראים אותי אביכם ואומר אבי תקראי לי · ומה נסים עשיתי לבריה בעולם יותר מכם שעשיתי לכם שהייתם מהלכים אחרי ואני מהלך לפניכם ומאיר לכם שנא' (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם · ואומר אבי (יט) תקראי לי ואתם מה עשיתם אכן בגדה אשה מרעה מאישה אין כתיב כאן אלא מרעה למה אלא אדם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה אפי' העני אשתו אינה כופרת בו אלא אומרת בשעה שהיה עשיר האכילני והלבישני ועכשיו שהעני איני כופרת בו ובשעה שהיא זונה אם נתן לה הרי היא מודה לו ואם לא נתן לה אינה מכרת אותו לכך נאמר אכן בגדה אשה מרעה · א ד"א הזונה בשעה שיש לה אהב והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו כמה כבדני אוהבי ואתם בית ישראל לא עשיתם כן אלא עשיתי לכם נסים וגבורות שהיו ענני כבוד מקיפין אתכם והמן יורד והבאר עולה והשליו מצוי ולא קלסתם אותי ולא הייתם (כ) כזונה לקלס אתנן שנאמר (ירמיה ב) ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים · אף אני כי לא אעלה בקרבך אלא מה אעשה הנה אנכי שולח מלאך :

ו ד"א הנה אנכי שולח מלאך הה"ד (תהלים לד) חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם · ב עושה אדם מצוה אחת הקב"ה נותן לו מלאך אחד לשמרו שנאמר חונה מלאך ה' · עושה שתי מצות הקב"ה נותן לו שני מלאכים לשמרו שנאמר (שם צא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך · עשה הרבה מצות נותן לו הקב"ה חצי מחנהו שנא' (שם) יפול מצדך אלף ורבבה מימינך והוא חצי מחנהו שנאמר (שם סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן : ז ד"א הנה אנכי שולח מלאך הה"ד (שם פב) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם כשעמדו ישראל בסיני וקבלו את התורה אמר הקב"ה למלאך המות על כל עובדי כוכבים יש לך רשות בהם ועל אומה זו אין לך רשות בה שהם חלקי כשם שאני חי וקיים כך בני קיימין שנא' (דברים לב) בהנחל עליון גוים וכתיב (שם) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ולא רציתם אלא חבלתם מעשיכם ואמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל· ולכך (תהלים פב) אכן כאדם (כא) תמותון (יא) מה עובדי כוכבים משתמשים בשרים אף אתם כן שנאמר הנה אנכי שולח מלאך · וכן אתה מוצא ג שהראה הקב"ה ליעקב שרי כל מלכות ומלכות שנאמר (בראשית כח) ויחלום והנה סולם מוצב ארצה הראה לו כמה אומות וכמה איפרכין וכמה שילטונין עומדים מכל מלכות ומלכות וכשם שהראה לו אותן עומדים כך הראה לו אותן נופלין שנאמר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו · אמר לו הקב"ה עלה אף אתה אמר לו יעקב מתירא אני שמא ארד כשם שירדו אלו · א"ל הקב"ה אל תתירא כשם שאיני יורד מגדולתי כך לא אתה ולא בניך יורדים מגדולתם שנאמר והנה ה' נצב עליו אימתי בשעה שהם עושים רצוני · ובשעה שאמרתם אלה אלהיך ישראל ועזבתם אותי והלכתם בדרכי עובדי כוכבים מה עובדי כוכבים בשרים אף אתם בשרים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך : ח א"ל משה מלאך אתה משלח עמי כך היו התנאים לא אמרת (שמות ג) וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא ועתה אתה אומר הנה אנכי שולח מלאך לפניך אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה · א"ל כי לא אעלה בקרבך אמר משה הרי אמרת מלאך ואני אומר אם אין

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ו"ז · ילקוט ירמיה רמז רע"א · ב במדבר רבה פרשה י"ב · תנחומא כאן סימן י"ט · וסדר וילך סימן ג' · וסדר ויקהל סימן ח' · מדרש תהלים מזמור נ"א · ג ויקרא רבה פרשה כ"ט · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ג · תנחומא סדר וילך סימן ג' · ילקוט סדר וילך רמז קכ"א · ילקוט ירמיה רמז ש"ב ·

חדושי הרש"ש

(י) שהוא מתחייב ע"י · כמו שאמרו בב"ר פנ"ו כשם שנפרעים מן העובד כך נפרעים מן הנעבד · וכן בחלק (נ"ג א) ודניאל אמר כו' דלא לקיים בי פסילי אלהיהם תשרפון באש : (יא) מה מואב ומדין משתמשים

חדושי הרד"ל

מיכאל ע"ש בשני המקומות) : (יג) שאינו חוזר בשליחותו כצ"ל · וכ"ה ברמב"ן וע' תנחומא : (יד) אל תמר בו מדה"ד הוא לשעבר כו' כצ"ל : (טו) הואיל והוא השר שלנו · כמ"ש (דניאל י') מיכאל שרכם : (טז) שאין מלה"ש נזונין אלא כו' · ע"ל פמ"ז : (יז) ואתה מחיה לכלהון · במ"ר פכ"א וע' פסיקתא דאת קרבני לחמי : (יח) הוא מתחייב ע"י · כמ"ש בחגיגה (טו') אספקוהו למט"ע מחיוהו ס' פולסי כו' : (יט) תקראי לי ומאחרי לא תשובי · שאהיה מהלך לפניכם ולא תצטרכו לשלות אכן בגדה כו' שבגדתם בי לכן הנה אנכי שולח מלאך כדמפורש : (כ) כזונה לקלס אתנן (יחזקאל טז) : (כא) תמותון וכאחד השרים תפולו מה כו' משתמשים כו' כנ"ל וכדלעיל בפרשה זו :

פירוש מהרז"ו

פי' שכבר בא בימי משה אלא שדחאו ולא קיבל אותו כמ"ש בראשית רבה פר' נ"ז ס"ג באריכות : ד הזהרו בשליח · שהאדון יכול לוותר ולא השליח שצריך לשמור כפי שמסר לו רבו וזהו מדת הדין הוא : לשעבר הוא אומר ממרים · הנה פסוק ממרים הייתם במשנה תורה בסוף ארבעים שנה ופסוק אל תמר היה אחר מעשה העגל בשנה הראשונה אך הכוונה על שכתוב ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם · היינו כשבא להם במצרים כתוב ולא שמעו אל משה שעל זה אמר ביחזקאל כ' וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי כמ"ש לעיל סוף פ"ו · ובתהלים ק"ה וימרו על ים בים סוף · ובענין המן כתוב ביחזקאל שם וימרו בי בית ישראל במדבר וכתוב שם ואעש למען שמי לבלתי החל ונשא לפשעם · אבל המלאך לא ישא לפשעכם · וזהו אל תמר בו כמו שהייתם ממרים בי כי לא ישא לפשעכם כמו שהייתי אני נושא ע"פ מדה ט' וממעל וי"ז : אל תמרוני בו · לעבוד אותו במקומי ותחתי ואל תעשוני תמורתו להשוות האדון לעבדו וזהו שאם אל תמר לא בי בו ולא בו בי · (ובזה יתכן לייסב דברי הגמרא סנהדרין (ל"ח ב') ודו"ק) : שישמט שמי מקרבו · כי כפי מה שכתוב כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו א"כ היה ראוי שישא לפשעים בשם ה' אשר בקרבו ואיזה טעם הוא ע"כ הוא דורש ע"פ מדה ט' שזה טעם על כ"ד אל תמר בו שאם תמרו אז אין שמי בקרבו כאלו הוא מרד בי : נזונים אלא מזיו · לקמן פמ"ז סוף ס"ה וריש ס"ז במ"ר פכ"א סי' ע"ז : מהו כך · שמ"ש ואתה מחיה את כולם משמע שמתו והוא מחיה אותם כמ"ש אני אמית ואחיה ע"כ דורש מחיה מלשון מחיה ומזון וכמ"ש ד"ה ב' י"ב ויפלו הכושים לאין להם מחיה פי' מזונות והנה התחתונים נזונים ממזונות גשמיים אלא דמ"ש ואתה מחיה שייך לס"ד וצבא השמים לך משתחוים · ובמ"ר פכ"א סי' ס"ז שם מביא ראיה מפסוק באור פני מלך חיים שמחייתם מאור פניו ית"ש ע"י שמו אשר בקרבו ובפסיקתא ריש פע"ז שני אמוראים מר דורש מפסוק זה ומר מפסוק זה : ולא עוד אלא שהוא מתחייב · לא די בהפסק המזון אלא גם ישא עונם כי כשם שנפרעים מן העובדים עבודת כוכבים כך נפרעים מן הנעבדים : כל אשר אדבר · רישא דקרא שמוע תשמע לקולו הרי שהוא מדבר ואח"כ אמר אשר אדבר ב' כתובים מכחישים ע"כ דורש ומכריע כאלו לי אתם מקבלים ואני אשלם לכם ואיבתי וגו' וצרתי וגו' לא הוא : ה ואנכי אמרתי איך אשיתך · ע' לעיל פ' זו ס"ב והוא ד"א על פסוק הנה אנכי שולח מלאך · וסגנון הפסוק ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה וגו' ואומר אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי וכאן דורש אשיתך מלשון למען שתי אותותי אלה בקרבו בריש סדר בא וכמ"ש ושתי את גבולך וזה איך אשיתך בבנים שתחזיקו אתכם לבנים ואותי לאביכם וזהו ואומר אבי תקראי לי : שתהיו מהלכים אחרי · זהו פי' מ"ש ומאחרי לא תשובי שהייתי מהלך לפניכם ואתם מאחרי ע"פ מדה י"ז שע"כ לא תחזור מאחרי כ"א תהיה דבק בי כבן לאב · ושאר דבריהם מבואר לעיל ס"ב הנ"ל : ד"א הזונה · דורש מ"ש אכן בגדה אשה מרעה היינו הזונה וע"פ מדה י"ז היינו מ"ש ביחזקאל ט"ז ולא היית כזונה לקלס אתנן והנמשל מ"ש בירמיה ב' ולא אמרו איה ה' וגו' וזהו הבגידה אכן בגדה אשה וגו' על כן אנכי שולח מלאך : ו חונה מלאך ה' · דורש מדה ט"ו חונה מלאך משמע אחד וכתיב כי מלאכיו מיעוט רבים שנים וכתיב יפול מצדך אלף פי' שיחנו מצדך אלף וישכונו כמ"ש במ"ר פ' י"ב ס"ס ג' תנחומא כאן מד"ת מזמור נ"א וכמ"ש וממנשה נפלו עליו וכמ"ש אצל ישמעאל על פני כל אחיו נפל דהיינו מ"ש אצלו על פני כל אחיו ישכון והכריע שלפי מנין המצות מנין המלאכים · והוא בתנחומא כאן סימן ס' · ובסימנים הקודמים והמאוחרים דורש שביאת המלאך לעונש היינו לפי גודל מעלתם תחלה שכתוב וה' הולך לפניהם אך במתת ביאת המלאך למעלה ולטובה ולברכה : חצי מחנהו · פי' אני רכב אחד כי רכבו רבותים שני רבות אלפי שני אלפים · אך למרכבות כבודו וכמ"ש הים מספר לגדודיו : ז הה"ד אני אמרתי · לעיל ריש פר' זו וש"נ וכאן העתקה ממקום אחר ע"כ נכפלו הדברים : בהנחל עליון · ע' פר"א פכ"ד באריכות : שרי כל אומות · ב"ר ריש פר' ס"ט תנחומא וילא ס"ב ויק"ר פכ"ט ס"ב : עולים ויורדים · אא"ע לירידת ועליית הגוף על הסולם במלאכים א"ע לירידת ועליית המעלה והשפלה : ח ולהעלותו מן הארץ · וס"ד אל ארץ טובה ורחבה הרי הבטיח שב"י בעצמו יכניסם לארץ : אם אין פניך הולכים · עי' לעיל

מתנות כהונה

ודרשו חז"ל אבל בימי משה לא קבלו אותי : אלא שהוא מתחייב על ידכם · שאם הם לא ישמעו לו יגרמו לו שיפסק אותו המחיה ממנו : יפול מצדך ט' · יפול פירושו ינוח · וכ"ה בתנחומא ובמ"ר פר' נשא : [ה"ג ורבבה מימינך והוא חצי כו' : הראה לו כמה כו' · עי' עוד בויק"ר ריש פר' כ"ט : כך היו התנאים · בתמיה וכי מתחילה כשלחתני כך

ידי משה

שהיו חקוקים מעבר לעבר וא"כ לא יפול בו לשון על דעל לא שייך רק היכא שיש שטח תחת הכתב משא"כ כאן שלא היה כלום תחת הכתב לז"א חירות פי' על הוא בשביל כמו שכתבתי לעיל ודו"ק : שנאמר ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחוים שהם המלאכים · ואמר מהו כך פי' מה שאמר מחיה שהוא פועל יוצא פי' במה הוא מחיה את המלאכים ואמר רב חגי ואתה הוא מחיה לכולם שהקב"ה בעצמו מחיה שלהם והוא שם דבר ולא פועל יוצא פי' שהקב"ה הוא מזון ומחיה שלהם כדלעיל שניזונו מזיו השכינה : ולא עוד · פי' לא די שלא יכול המלאך לישא את פשעכם אלא אפילו הוא המלאך עצמו מתחייב על ידם כשיעבדו אותו כי הקב"ה נפרע תחלה מן הנעבד ואח"כ מן העובד ולא כפי' מ"כ : שנאמר בהנחל עליון גוים · וסיפא דקרא בהפרידו בני אדם פי' שהפריד את ישראל מן האומות פי' שלקח אותם הקב"ה לחלקו וק"ל :

כביכול

יפה תואר

באגדה זו : הזהרו בשליח · עיין כוס בתנחומא בתוספת ביאור : שישמט שמי מקרבו · כי הוא שלוחי ונקרא שמי עליו וזה ישעו וחספו וכשאתם עובדים אותו מסלקים שמי מעליו ומחללים את שמי ואת כבוד המלאך שהוא מתכבד בשמי · א"כ שירד מגדולתו ומסגולתו אשר לו בשמי בקרבו ודאיתא לעיל פכ"ט שמו של הקב"ה מעורב עם כל אחד · ואם תעבדו לו אז יוסר שמי מקרבו כי כשם שנפרעים מן העובדים כך נפרעים מן הנעבדים · ולפ"ז מה שכתב כי שמי בקרבו הוא דבק לראש המקרא השמר מפניו ושמע בקולו כי שמי בקרבו : לפי שאין מה"ש ניזונין כו' · ודרים כי שמי בקרבו כמו המזון הנכנס בקרב · ויתפרש לפ"ז אל תמר בו שלא יטעו לסמיר כבוד ה' בו כדלעיל ונותן טעם ע"ז כי שמי בקרבו כי אין לו מציאות וקיום אלא בכח ה' ולכן אין לטעות בו · וע"ע בזה בילקוט תהלים רמז פט"ס : ומה נסים עשיתי לבריה כו' כי באמת טוב ה' לכל ויעשה נסים לפעמים לאחרים · אבל לכם הכם יתירה הראיתי כי מדרך הארץ הוא שהעבד הולך לפני רבו להאיר לו הדרך והאדון הולך אחריו · ובישראל כתיב וה' הולך לפניהם יומם וכדאיתא בפ"ק דע"ז : ואתם בית ישראל לא עשיתי כן · ולפ"ז מפרש אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי כתמיה · האם בגדתם בי כאשר תבגד אשה מרעה רק כשיפסק שכרה אבל בכל עת שנותן לה אתנן היא מתקלסת בו נגד רעותיה ואתם בגדתם בי גם בעת שעשיתי לכם נסים וגבורות : הה"ד חונה מלאך ה' וגו' · דעת אגדה זו שהמלאך הנזכר פה איננו המלאך הנזכר אחר מעשה העגל · אבל הוא היה גם בלי סילוק השכינה וכדעת הרמב"ן · ולכן מייתי הכתוב חונה מלאך ה' אשר אין שם סילוק השכינה ורק כרבות מעשיו הטובים ירבו המלאכים · ולכן אחר שהזכירה התורה לנס על המצות נאמר בכתוב הנה אנכי שולח לכם מלאך · ויען כי אין איש אשר לא יקיים לכל הפחות מצוה אחת לכן אמר הנה אנכי שולח מלאך בל"י וכ"ה בתנחומא הנה אנכי שולח מלאך לפניך לכל מי שמשמר את התורה כיוצא בו : שנאמר יפול מצדך אלף · וסובר דקרא קאי על המלאכים השומרים את האדם וחולק על אגדה דפ"ק בברכות דקאי על המזיקין העומדים לצדדי האדם · ובמ"ר פי"ב הובא שתי הדעות יחד ע"ש · ודורש יפול מלשון קרוב ותכור וכמו וממנשה נפלו על דוד · ומ"ש אליך לא יגש קאי על מה שנאמר שם מפחד לילה מחץ יעוף יומם · כי בשביל השומרים רבים ישובכון לכן הרע לא יגש אליך · ועי' בשוח"ט ובמדרש רבה פרשה י"ב : הה"ד אני אמרתי אלהים אתם · עמ"ש לעיל ובענין הסולם עמ"ש בויקרא רבה פרשה כ"ט : נראה דגרס פי'

עומדים

פניך הולכים נראה דברי מי עומדים · הה"ד (שמות לג) ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי · א"ל הקב"ה חייך פני ילכו והניחותי לך · גרוח הקודש צווחת (קהלת ח) באשר דבר מלך (שם) שלטון וגו' שומר מצוה לא ידע דבר רע: ט הנה אנכי שולח מלאך י"א הקב"ה למשה הם מי ששמר את האבו' הוא ישמור את הבני' (יג) וכן אתה מוצא באברה' כשבירך את יצחק בנו א"ל (בראשית כד) ה' אלהי השמים וגו' הוא ישלח מלאכו לפניך ויעקב אבינו מה אמר לבניו (שם מח) המלאך הגואל אותי וגו' אמר להם הוא גאלני מיד עשו · הוא הצילני מיד לבן · (יג) הוא זנני ופרנסני בשני רעבון · אמר הקב"ה למשה אף עכשיו מי ששמר את האבות ישמור את הבנים (יג) שנאמר הנה אנכי · א בכל מקום שהמלאך נראה · השכינה נראית שנאמר (שמות ג) וירא מלאך ה' אליו בלבת אש ומיד ויקרא אליו אלהים · ולא עוד אלא (כד) בשעה שצועקים ישראל לפניו תבא להם תשועה · כך בסנה שנאמר (שם) הנה צעקת בני ישראל באה אלי · וכן בגדעון (שופטים ו) ויבא מלאך וגו' וירא אליו מלאך ה' וגו' (שם) (יד) ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל · (טו) וכן לע"ל בשעה שיגלה הגאולה בא על ישראל שנאמר (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני :

סדר תרומה

פרשה לג א ויקחו לי תרומה · ב הה"ד (משלי ג) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו · אל תעזובו את המקח שנתתי לכם · יש לך אדם שלוקח מקח יש בו זהב אין בו כסף · יש בו כסף אין בו זהב · אבל המקח שנתתי לכם יש בו כסף שנאמר (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף · יש בו זהב שנאמר (שם יט) הנחמדים מזהב ומפז רב · יש אדם לוקח שדות אבל לא כרמים · כרמים ולא שדות · אבל המקח הזה (ה) יש בו שדות ויש בו כרמים (א) שנא' (שיר ד) שלחיך פרדס רמונים · יש לך אדם לוקח מקח ובני אדם אינן יודעין מהו אבל ג משכר הסרסור נתודע מה לקח · כך התורה אין אדם יודע מה היא אלא (ב) משכר שלקח משה שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן אור פניו בדברו אתו · ויש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי (ג) כביכול (ג) נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה · משל למלך שהיה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא · לפרוש ממנה איני יכול · לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך אלא זו טובה עשה לי שבכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם שאיני יכול להניח את בתי · כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול · לומר לכם אל תטלוה איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש : ב דבר אחר ויקחו לי תרומה · הה"ד (תהלים סח) ד עלית למרום שבית שבי · כל עלוייך לא היה אלא מן המרום · עלית למרום · (שמות יז) ומשה עלה אל האלהים · (שם כ) ומשה נגש אל הערפל · שבית שבי מלך בשעה שחיילותיו נשבים הוא מיצר תאמר אף כאן כך · ת"ל לקחת · ובשעה שאדם מוכר הוא מיצר ת"ל מתנות באדם · אמר להם כך אני מעלה עליכם כאלו מתנה נתתיה לכם · אף סוררים אמר הקב"ה למשה מה עובדי כוכבים (ד) אומרין שאיני חוזר עמהם על שעבדו עבודת כוכבים שנאמר (דברים ט) סרו מהר · אפילו סוררים הן איני מניח אותם ועמהם אני דר שנאמר אף סוררים לשכון יה אלהים : ג ד"א ויקחו לי תרומה · הה"ד (שיר ה) אני ישנה ולבי ער אמרה

מסורת המדרש א עיין בבראשית רבה פרשה נ"ז · ב עיין תנחומא כאן סימן ב' · ילקוט כאן רמז שס"ג · ילקוט משלי רמז תתקל"ט · ג עיין דברים רבה פרשה ג' · ד עיין שבת דף פ"ח ועיין לעיל ריש פרשה כ"ח · ובילקוט תהלים רמז תשנ"ז ·

חדושי הרד"ל

(כב) שלטון ומי יאמר לו מה תעשה שומר מצוה כו' כצ"ל וכמ"ש בשבת (סג') והמקרא זה דשומר מצוה מבטל גזרתו של הקב"ה : (כג) הוא זנני ופרנסני · ז"ש האלהים הרועה אותי · ומכאן משמע כדברי הרמב"ן דמלאך זה קורא כאן אלהים : (כד) בשעה שצועקים ישראל לפניו כו' · כך בסנה כו' שנאמר כו' באה אלי · ג"ז מיושב לפ"ד הרמב"ן הנ"ל שמפרש המדרש מ"ש ויאמר ה' הוא ע"י המלאך הזה (וכי"ב פירש"י ר"פ וירא וע' בפדר"א פ' כ"ט וכמ"ש בביאורי שם בס"ד) :

(א) שנאמר שלחיך פרדס רמונים · שלחיך היא שדה בית השלחין ופרדס הוא שדה האילן (וכולל בו כאן דכך דרש אף כרמים · אף על פי שאין הכרם בכלל לשון פרדס ועיין לעיל ריש פרשה בשלח ולקמן ריש פרשה ל"ו) : (ב) משכר שלקח משה · שהוא כענין שכר סרסרות כמ"ש בדברים רבה פרשה ג' ע"ש : (ג) נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה · עמ"כ · וכ"ה בויק"ר ס"פ ל' אותי אתם לוקחים · והוא שהתורה מקשרת שלשה קשרין (ואפשר רמיזא כאן שנסמך פרשה תרומה לפרשת ואתנה לך את לוחות האבן שבס"פ משפטים · שע"י קבלת התורה זכו לתרומת המשכן) : (ד) אומרים שאיני חוזר עמהם על שעבדו כו' · משמע שתרומת המשכן היתה אחר מעשה העגל · וכדאיתא בתנחומא

חדושי הרש"ש

משתמשים בשרים אף אתם כן · זה דרש מסיפיה דקרא וכאחד השרים תפולו וכדלעיל : (יג) וכן אתה מוצא באברהם כו' הוא ישלח מלאכו לפניך · הוא כמו דאיתא לעיל בב"ר פנ"ט רד"א ה"ז מלאך מסויים וכדפי' שם : (יג) שנאמר הנה אנכי בכ"מ כו' השכינה נראית · ר"ל אף שאשלח מלאך גם אנכי אהיה עמו אצליכם וכמו שמפרש והולך · ונראה דצ"ל מהו שנאמר הנה אנכי כו' והוא ענין בפ"ע לא שייך לדרשה דלעיל ומוסב למטה : (יד) ויאמר לך בכחך זה והושעת כו' · נראה דחסר כאן תחילת המקרא ויפן אליו ה' ויאמר כו' והוא ראיה גם למה שאמר בכ"מ שהמלאך נראה שם השכינה נראית : (טו) וכן לע"ל בשעה שיגלה · ר"ל המלאך ודלא כמ"כ :

(א) יש בו שדות כו' שנאמר שלחיך כו' · עי' ב"ב (ס"ח א') ובתוס' שם ד"ה מי סברת דבית השלחין פעמים נכלל גם שדות בית הבעל : (ג) כביכול נמכרתי עמה כו' · מתפרש על פי מאמרם ז"ל

מתנות כהונה

כך הבטחת אותי : ראה אתה אומר כו' · משמעותיה דלך ויכוח לאה והביטה אתה אומר כך ואני אומר כך נכלא דברי מי יקום : שיגלה · שהקב"ה יגלה עלינו במהרה :

פרשה לג [ואין בו כסף גרסינן] : ומשכר הסרסור כו' · שכירתו מודיע הסחורה מה היתה : ויש לך מקח כו' · לשון תימא : שנא' ויקחו לי · כאלו כתב ויקחו אותי : קיטון · חדר : [כך אמר הקב"ה גרסינן] : עלוייך כו' · עלית דרש לשון עילוי ושבת · ועיין מזה לעיל ריש פר' כ"ח : ומשה עלה · עכשיו דרשו מלשון עלייה ממש : לקחת · דרך לקיחה וקנין : הוא מיצר כו' · שכל המוכר בעין רעה הוא מוכר וכל

פירוש מהרז"ו

פ' זו ס"ג איך דורש · וע' לקמן פר' מ"ה ס"ס א' : נראה דברי מי עומדים · שתיבת לאה מיותר · ודרש לאה דברי מי עומדים וע' במ"ר פט"ז סי' כ"ה וש"נ ותבין כאן : באשר דבר מלך שלטון · ומי יאמר לו מה תעשה שומר מצוה לא ידע דבר רע · וכוונתו למ"ש במ"ר פר' י"ב ס"ו בעת שהקב"ה רוצה להביא גזירה להראות שלטנותו בעולם תדע מי הוא שיכול למחות בידו ומי הוא שיאמר לו מה תעשה השומר מצוה של הקב"ה הוא לא עמד בדבר רע לפיכך לא ידע דבר רע מדת מנגד ע"ש עוד וכן כאן שהקב"ה גזר שילך מלאך ומשה על שלא ידע ולא עשה דבר רע ביטל גזירה זו שכתוב עליה וישמע העם את הדבר הרע הזה : ט מי ששימר · כדלעיל ס"ו אף שהוא עונש עכ"ז יש בו ברכה וסימן טוב :

בשבירך את יצחק · היינו מ"ש אל עבדי ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני : הוא גאלני · על שרה זו היה לו מיד בצאתו מבית אביו חושב אותה תחלה קודם לבן הגם שעיקר הצלתו ממנו היה אחר צרתו מלבן וגם בפעם הא' היה לו הצלה ממנו כמ"ש בב"ר פע"ד ס"ה : הוא זנני ופרנסני · כמ"ש הרועה אותי מעודי וגו' ומ"ש בשני רעבון היינו ברעב שהיה בימי יצחק כמ"ש בראשית ריש כ"ו וברעב של מצרים : ישמור את הבנים · וזהו לסמוך בדרך : שנאמר הנה אנכי · שעם המלאך אהיה גם אנכי בעצמי כ"י · וע' לעיל פ"ב ס"ה ב"ר פ' נ"ז ס"ג : ולא עוד · שבשעה שצועקים להקב"ה ונראה המלאך הוא סי' לתשועה: בשעה שיגלה · המלאך : דרך לפני · שיבא לפני בואי שאז יהיה הישועה האמתית :

פרשה לג סי' א ויקחו לי תרומה · עד ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכן בספר הסימנים ותיבת לי מיותר וסיל"ל ויזימו כמ"ש בסוף קרח ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלשון מקח ולקח וכמ"ש ויק"ר ריש פ"ל : כי לקח טוב נתתי לכם תורתי · וכמפורש לקמן ס"ב : יש בו זהב וכו' · ע"פ מדה כ"א שהוקש לשתי מדות טובת הזהב לאוצר ובדרך אך אינו טוב להוצאה והכסף טוב להוצאה · וכן התורה חלק ממנה לאוצר ולמוד וחלק ממנה הצריך למעשה : שדות אבל לא כרמים · השדות לתבואה ללחם עיקר המזון והכרמים ליין ושמן להתענג · וכן בתורה חלק ממנה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וחלק ממנה טיול בפרדס ולשמח הנפש כמ"ש מכירה דודיך מיין : שלחיך פרדס רמונים · שלחיך מלשון ויתנה שילוחים לבתו מלכים א' ט' י"ז מתנות של נשואים והתורה נמשלה לנשואים כדלקמן פר' זו בס"ז ויש בה כל דברים טובים פרדס רמונים כפרים עם נרדים וגו' · גם מלשון שדה בית השלחין וכ"ה לקמן ריש פל"ו וקראו בכל מיני שלחין שנאמר שלחיך וכמ"ש לעיל פ"כ ס"ב ובשי"ר פסוק שלחיך כל הפירושים · וכמ"ש טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר פריי מכרם ותבואתי משדות : משכר הסרסור · שמסחורה מעוטה לוקח שכר מועט וכשהשכר גדול אנו יודעים שהסחורה גדולה · גם לפעמים לוקח בשכרו מעט מהסחורה ומזה אנו יכולים לידע מהו הסחורה וע"י שכר של קרון אור של משה אנו יודעים שהתורה כולה אור · וכמ"ש במ"ר פ' י"א ס"ג אפילו פני הסרסור וש"נ וזה כי לקח טוב כמ"ש וירא אלהים את האור כי טוב וע' ד"ר פ' י"א ס"ג ומשה נקרא טוב : שמי שמכרו נמכר עמו · פי' בוודאי שאין מקח כזה בעולם אך ממעלת התורה שהקב"ה נקח עמה על שנמשלה בדמיון נשואים שמרומז ג"כ בתיבת ויקחו כמ"ש כי יקח איש וגו' · וזהו כי לקח טוב שהקב"ה נקרא טוב ה' לכל שאחר נתינת התורה בסדר יתרו ואחר נתינת משפטיו לישראל בסדר משפטים כדלעיל פ"ל סוף ס"ג ודורש סמוכים · וכמ"ש ויק"ר פ"ל סי' י"ד וז"ל ויקחו תרומה אינו אומר אלא ויקחו לי תרומה אותי אתם לוקחים : ב הה"ד עלית למרום · לעיל ריש פ' כ"ח ע' מש"ש ותבין כאן : נשבים הוא מיצר · וצער השבי גדול מאד מצער המוכר : ת"ל לקחת · ולוקח שלקח מקח טוב שמח רק המוכר עצב שכאן מדבר במוכר חפץ מתוך ביתו כמפורש לקמן ס"ו: ת"ל מתנות באדם · והנותן בעין יפה נותן הרי שמחה מכל צד ע' ב"ב (דף ס"ה א') וכמ"ש ברכות (דף ה') וכל דרשה זו ע"פ מדה כ"א שהוקש לשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהם וכאן לג' מדות שמחה של שובה כמ"ש שש אנכי כמוצא שלל ושמחה של לוקח ושמחה של נותן אך מקבל המתנה הוא בוש · והנמשל בכל זה שלימוד התורה ע"י מלחמת היצר וחכמה שלומד באף עומדת לו ונמשל הלקיחה על שצריך ליגע וליתן כחותיו על התורה שמתשת כחו במיעוט שינה ושיחה ותענוג אך מה יוכל להשיג בכחותיו מהתורה אשר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים לזה נמשלה למתנה שאחר שייגע כל צרכו בתורה אז נתנה לו במתנה וכדלעיל פ"ו ריש ס"ב ולקמן פמ"א ס"ו : אף סוררים · עד לשכון יה אלהים המדרש סובר שפרשת הנה אנכי שולח מלאך וסדר תרומה תצוה תשא היה אחר מעשה העגל כמ"ש בפרשה הקודמת כמה פעמים וכמ"ש בסדר עולם פרק ו' שביום הכפורים ירד משה מן ההר וביושרם שנתרצה להם המקום וכו' ויגוס מה נוה אותם לעשות המשכן וכמ"ש בתנחומא תשא סי' ל"א שאחר יוה"כ נוה למשה ועשו לי מקדש וכן בתנחומא כאן ס"ח אע"פ שפרשת המשכן קודם למעשה עגל אר"י בר"ש אין מוקדם ומאוחר בתורה וכו' (ע"פ מדה ל"ב) וכן בסמוך ס"ב ועיין מדרש תהלים ג' פסוק רבים אומרים לנפשי : ג אני ישנה · שמ"ר פ"ב ס"ה וכאן ובשמ"ר שם חסר · ועי' שי"ר פסוק

יפה תואר

פומדים כי זו כחו לבטל גזרת ה' ואין זה כמקנטר כלפי מעלה אלא דרך מליצה כי הצדיק בתפלתו יכול לבטל גזרת עילאה וכמ"ש מי מושל בי צדיק והוא מ"ש כאן באשר דבר מלך שלטון וכו' · וזו היא רצונו ית' שחפץ להיות מנוצח וכבר הארכנו בזה במקום אחר : אמר לו הקב"ה למשה כו' · דעת בעל אגדה זו כי ה' אמר הנה אנכי שולח מלאך גם בהיותם בכשרותם · וכדי שלא יקשה למה להם עתה למלאך · וגם למה לא התפלל משה עתה אם אין פניך הולכים כאשר התפלל אחר העגל מפרש דהוא המלאך אשר הי' אצל האבות אף כי ה' היה עמהם וכמו שאמרו בפרק אחד דיני ממונות על הכתוב ואל משה אמר עלה אל ה' שאמו כשם רבו : כשבירך את יצחק · והא דלא אמר כשזווג את יצחק · דהא לא מצינו שבירך אברהם את יצחק · ולכן ה' הוצרך לברכו כדאיתא בב"ר פס"א · י"ל משום דהשרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה לכן קורא את הזיווג בשם ברכה :

ידי משה

כביכול נמכרתי עמה · פירוש שהקב"ה נתחייב ונשתעבד להצלות ידי העוסקים בה כאדם המתחייב באחריות המכר · א"נ י"ל ע"ד מי מושל בי צדיק שהקב"ה גוזר גזירה וצדיק מבטלה : עלית למרום כל עלוייך לא היה אלא מן המרום · פי' לפי שקשה למדרש קושית הגמרא שמעולם לא ירדה שכינה

הה"ד כי לקח טוב וגו' · משום דבעי לפרש ויקחו לי תרומה שהקב"ה כ"י לקוח לישראל בשביל התורה כדלקמן לכן מביא לסמך את הכתוב כי לקח טוב שד' לקוח ע"י התורה : אלא משכר שלקח משה · ודורש כי לקח טוב מהטוב שלקח משה תבינו את הטוב אשר בתורה : נמכרתי עמו · זה דרך מליצה כי הוא מכין את שכינתו למטה רק ע"י התורה : הה"ד עלית למרום וגו' · משום דדריש לעיל ויקחו לי [illegible]

כנסת ישראל [א] אני ישנתי לי מן הקץ אלא הקב"ה ערי שנא' (תהלים עג) צור לבבי וחלקי אלהים לעולם · אני ישנה מן המצות אבל (ה) זכות אבותי עומדת לי ולבי ער · אני ישנה ממעשה העגל ולבי ער והקב"ה (ו) מרתיק עלי הוי ויקחו לי תרומה · פתחי לי אחותי רעיתי · עד מתי אהיה מתהלך בלא בית שראשי נמלא טל · אלא עשו לי מקדש שלא אהיה בחוץ: ד ד"א ויקחו לי תרומה רבי ברכיה פתח (ד"ה א כט) לך ה' הגדולה והגבורה וגו' כי כל בשמים ובארץ · אתה מוצא כל מה שברא הקב"ה למעלן ברא למטן · למעלן זבול וערפל שנאמר (ישעיה סג) וראה מזבול קדשך · ערפל ומשה נגש אל הערפל · וכתיב (איוב כב) הבעד ערפל ישפוט · למטן (מלכים א ח) אז אמר שלמה ה' אמר לשכון בערפל · וכתיב בנה בניתי בית זבול לך · (ז) [ב] למעלן (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו · למטן עצי שטים עומדים · למעלן כרובים שנאמר (שם לז) יושב הכרובים · למטן ויהיו הכרובים · למעלן (יחזקאל א) והאופנים ינשאו לעומתם · (ח) למטן ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה · וכן (שם) והנה אופן אחד בארץ · למעלן (תהלים יא) ה' בהיכל קדשו · למטן היכל ה' · למעלן (שם סח) מלכי צבאות ידודון · למטן (שמות יב) יצאו כל צבאות ה' · (ג) למעלן (בראשית א) יהי רקיע בתוך המים · למטן (שם כו) והבדילה הפרוכת לכם · למעלן כסא ה' · למטן (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו · למעלן (איוב כה) היש מספר לגדודיו · למטן (שמואל ב ד) ושני אנשים שרי גדודים · למעלן (בראשית טו) וספור הכוכבים · למטן (דברים א) והנכם היום ככוכבי השמים לרוב · למעלן (יחזקאל ט) והנה האיש לבוש הבדים · למטן כתונת בד קודש ילבש · למעלן (תהלים לד) חונה מלאך ה' · ולמטן (ישעיה ו) כי מלאך ה' צבאות הוא · למעלן (שם) במלקחים לקח מעל המזבח · ולמטן מזבח אדמה תעשה לי · למעלן (שם מ) וימתחם כאהל לשבת · למטן (במדבר כד) מה טובו אוהליך יעקב · למעלן (תהלים קד) נוטה שמים כיריעה · ולמטן עשר יריעות · למעלן (דניאל ב) ונהורא עמיה שרא · למטן שמן זית זך כתית למאור

ולא עוד אלא שחביבין כל מה שלמטן משל למעלן · תדע לך שהניח מה שלמעלן וירד בשלמטן שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · הוי (ד"ה א כט) כי כל בשמים ובארץ · (ד) (ט) ואומר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות: ה ד"א ויקחו לי תרומה · (י) הה"ד (משלי כב) נבחר שם מעושר רב · נבחר שמו (יא) של משה שנא' (תהלים קו) לולי משה בחירו · וכן הוא אומר (שמות לג) ואדעך בשם · מעשרו של קרח שנא' (במדבר טז) חמשים ומאתים מחתות · א"ל הקב"ה מפני שיש לך עושר אתה מתגאה (יב) נבחר שמו של משה מכל עשרך של כסף ושל זהב · הוי (משלי יז) מכסף ומזהב חן טוב · ד"א נבחר שמו של פנחס מן עשרו של זמרי שהיה נשיא שבט שמעון ומה עשה זמרי עליו אמר שלמה (שם כא) העז איש רשע בפניו זה זמרי · וישר הוא יבין דרכו זה פנחס · ומה העז זמרי אלא כיון שבאה כזבי בקש ליטלה · [ג] אמרה לו איני נשמעת לך שכן צוני אבא שלא אהיה נשמעת אלא למשה · אמר לה אני גדול ממשה שהוא משבט ג' ואני משבט ב' · ורצונך לידע שאני גדול ממשה · בפניו אני נוטל אותך שנאמר (במדבר כה) והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה שהיה מקיש דברים כנגדו · א"ל משה זו אסורה או מותרת · אמר לו אסורה היא לך · א"ל זמרי אתה הוא הנאמן של תורה שהקב"ה מתגאה בך ואומר (שם יב) לא כן עבדי משה שאתה אומר אסורה זו אף אשתך שנטלת אסורה היא לך · זו מדינית וזו מדינית · זו גדולה בת אבות · ואשתך בת כומר הוי לעיני משה · ושלמה צווח העז איש רשע בפניו · וכיון שראו אותו היו בוכים שנאמר (שם כה) והמה בוכים · א"ל הקב"ה משה בוכה אתה והיכן חכמתך שאמרת דבר והבלעת לקרח ועכשיו אתה בוכה · ורוח הקדש צווחת (תהלים עו) אשתוללו אבירי לב נמו שנתם · (ס) א"ל משה (משלי כא) (יג) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' · אמר הקב"ה יודע אני מי מוכן לדבר זה · מה כתיב אחריו (שם) סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה · אמר ר' יוסי דרש פנחס בעצמו · ומה אם הסוס שהוא נותן נפשו ליום מלחמה אפילו הוא

מסורת המדרש א לעיל פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה ה' פסוק ב' · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ו · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ח · ב לקמן סוף פרשה ל"ה · ג עי' סנהדרין דף פ"ב וירושלמי סנהדרין פרק ט' · במדבר רבה פרשה כ' · תנחומא סדר בלק סימן כ' · ספרי סדר בלק פיסקא קל"א · ילקוט סדר בלק רמז תשע"א ·

חדושי הרש"ש

ז"ל בכתובות פ"ג עשרה שעוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהם כו' עד ומניין אפי' אחד כו': (ג) למעלן ויהי רקיע כו' · והיפיה ויהי מבדיל כו': (ד) ואומר לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות כצ"ל · ויתכן שיכוין כאן למה דאיתא לקמן פרשה ל"ה שלא נברא זהב אלא בשביל המשכן ובית המקדש (ועיין שם עוד מה שדרשו על כסף מזוקק) וזהו פי' לי הכסף כו' ר"ל בשבילי בראתים והוא נראה נוספת שחביבים לו מה שלמטן: (ה) א"ל משה אין חכמה כו' · לפי הגי' דהכא משמע דמשה השיב להקב"ה (כלפי שא"ל והיכן חכמתך) אין חכמה כו' לנגד ה' ר"ל דממך הוא שיזכה פנחס בזה וכדאיתא לעיל ר"ש

חדושי הרד"ל

פ' זו ס"ח וכ"ה במדרשות בכ"מ: (ה) זכות אבותי עומדת לי ולבי ער · אפשר סמך לדרשת לבי אבות כד"א (מלאכי ג) · והשיב לב אבות על בנים: (ו) מרתיק עלי · עמ"ש וכמ"ש קול דודי דופק כו': (ז) למעלן שרפים כו' למטן עצי שטים כו' ע' זוהר (קמ"ז:): (ח) למטן ומעשה האופנים וגו' (מלכים א' ו'): (ט) ואומר לי הכסף כו' · עמ"ש ונראה שחסר כאן וצ"ל מ"ש בתנחומא פ' זו ס" א"ל הקב"ה אין אתם מביאים משלכם אלא מביזת הים · וע"ז מביא כאן קרא דלי הכסף וכל הכבוד אינה משלכם · ומלשון ואומר נראה שהיה כתוב עוד מקרא אחר מאלה · כמדומה דהיינו קרא דהעושר והכבוד מלפניך (הימים דכל בשמים ובארץ): (י) הה"ד נבחר שם מעשר רב · חסר כאן התחלת הדרשא וקיצורה לק"א דתרומה · שנראה שהיה דורש נבחר שם דור המדבר שנכתבו לשבח בתורה שהביאו נדבת המשכן לפי בקרים מעושר רב של המצרים ומכסף וזהב חן טוב שנתן ה' את העם בעיני מצרים וינצלו אותם: (יא) של משה כו' · חן טוב שכתוב בו כי מצאת חן בעיני: (יב) נבחר שמו של פנחס · שפרסם הקב"ה שמו וייחסו בתורה: (יג) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' · ר"ל כמ"

פירוש מהרז"ו

זה פסיקתא פר' ט"ו בשלימות: ישנתי לי מן הקץ · נכסה ונעלם ממני ונתיאשתי: ממעשה עגל · בסיבת מעשה עגל נתיאשתי מסליחה ולהתקרב להקב"ה: מרתיק עלי · כמ"ש בסיפא קול דודי דופק פתחי לי אחותי וגו': שראשי נמלא טל · משל לעומד בחוץ בלילה ומבקש שיפתחו לו פתח הבית ואומר שאינו יכול לסבול לחות הטל: ד כי כל בשמים ובארץ · שהיל"ל על כל מה שבשמים ובארץ לך ה' הממלכה ע"כ דורש שהוא מאמר בפני עצמו שכל מה שברא בשמים ברא בארץ: זבול וערפל · על שאמר שלמה לשכון בערפל בנה בניתי בית זבול בפסוק אחד מ"א ח' ע"כ דורש שניהם אלו יחד: וראה מזבול קדשך · ור"ד הבט משמים: ומשה נגש אל הערפל · וכתוב אחריו אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם: עצי שטים עומדים · שמות כ"ו ט"ו ע' לקמן ס"פ ל"ה: יושב הכרובים · בישעיה ל"ז ה' צבאות אלהי ישראל יושב הכרובים ובתהלים פ' ונ"פ ועיקר הראיה מיחזקאל י' דשם כתוב כמה פעמים כרובים על המלאכים וכן בתהלים י"ח וירכב על כרוב א"כ יושב הכרובים ג"כ של מעלה: והיו הכרובים · שמות כ"ה כ': ומעשה אופנים · מ"א ז' ל"ג: ה' בהיכל קדשו · וס"ד ה' בשמים כסאו הרי מ' היכל הוא של מעלה · וע' לעיל פ"ב רים ס"ב דדורש על של מטן ומדרשים חלוקים הם: למטן היכל ה' · ש"א א' ט': יהי רקיע · ויהי מבדיל בין מים למים: למטן כסא ה' ד"ה כ"ט כ"ג וישב שלמה על כסא ה' למלך וכמ"ש לעיל פ"ח בס"א הושיב לשלמה על כסאו שנאמר וישב שלמה על כסא ה' · וכן בירמיה ג' י"ז יקראו לירושלים כסא ה' פי' על ש כסא ה' שבשמים · ויתכן שהכוונה על פסוק כי יד על כס יה · ולפסוק ראיתי את ה' יושב על כסאו וכדומה: כתונת בד קודש ילבש · ויקרא ט"ז: כי מלאך ה' צבאות הוא מלאכי ב' ז' ור"ד כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' כי מלאך וגו': במלקחים לקח מעל המזבח · ור"ד ויעף אלי אחד מן השרפים הרי שהוא ממזבח של מעלן: מזבח אדמה שמות כ': וימתחם באהל · ור"ד הנוטה כדוק שמים: שמן זית למאור · להאיר לפניו כ"י במשכן כמו למעלה · ומאחר שכל מה שבשמים יש בארץ ע"כ כמו שוכן בשמים כן שוכן בארץ: לי הכסף ולי הזהב · היינו של בית המקדש כמפורש שם בפסוק הקודם ומלאתי את הבית הזה כבוד אמר ה' לי הכסף לי הזהב וכן כאן במשכן ויקחו לי תרומה וגו' זהב וכסף · של כל נדיב לב שהם חביבים לפניו ית"ש כי רחמנא לבא בעי: ה הה"ד נבחר שם · וס"ד מכסף ומזהב חן טוב וכן אומרים ישראל שחביב ויקר עליהם מה שהקב"ה קורא התרומה של כסף וזהב שהם שלו וכמ"ש כאן ויקחו לי וגו' עד זהב וכסף ונחושת שמצאו חן בעיניו וכמ"ש בסוף סי' הקודם וזהו שיכות כל הדרשה לכאן ובסוף הסימן עו באופן אחר: חמשים ומאתים מחתות · דזה מיותר שמאחר שהיו ר"נ איש מחזיקים מחתות הרי אנו יודעים המשכן אלא שכוונת התורה שהיו כולם של איש אחד וזה חידו שיהיה מזומן אצל איש אחד ר"ן מחתות: מכסף ומזהב חן טוב · ומשה קרוי טוב לעיל פ"א ס"כ: העיז איש רשע · והרמז על זמרי בפסוק הקודם אף כי בזמה יביאנו · וכמ"ש פ"כ סי' כ"ד הביא גם פסוק זד יהיר וגו' וע"ש בפסוקים שכולם מתפרשים על זמרי ופינחס ועי' סנהדרין (דף פ"ב א'): ומה העיז זמרי · כולל שתי שאלות מה היתה העזתו ולמה הוצרך להעיז לענין זימתו: לעיני משה · להמרות עיני כבודו: לא כן עבדי משה · וס"ד בכל ביתי נאמן הוא ע' לעיל רים פר' י"ח ולקמן סוף פמ"ז שפי' שנאמן בכל בית התורה לדרוש ולכוון לדעתו של הקב"ה ואיך אתה אומר שזו אסורה: וכיון שראו אותו · שראו עזות זמרי נגד משה: נמו שנתם · ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם: סוס מוכן ליום מלחמה היינו פנחס שהיה מוכן למלחמת מדין שמבואר בסדר מטות ואת פנחס בן אלעזר וכלי הקודש והחצוצרות התרועה בידו (ובזה אנו יודעים פירוש הפסוקים באיוב ל"ט מפסוק י"ט עד פסוק כ"ה התתן לסוס גבורה וגו' עד רעם שרים ותרועה שהנמשל על פנחס במלחמת מדין ופסוק המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו הסמוך לו יבואר על גליא בן דן שמבואר בזוהר וכמ"ש במ"ר פכ"ב ס"ה בביאור וכמו הפסוקים הסמוכים שם אם על פיך יגביה נשר שנדרש על אהרן ובניו ויק"ר פל"א ס"ד דוק ותשכחן כזה): אפילו הוא מת · כמבואר בפסוק איוב

מתנות כהונה

וכל הנותן בעין יפה הוא נותן: אלא הקב"ה ער כו' · אבל הקב"ה שנקרא לבן של ישראל הוא ער לגאלני · ועיין במדרש חזית ומביא ראייה שהקב"ה נקרא לבן של ישראל שנאמר צור לבבי וגו': זכות אבותי · שנקראו לבן ושרשן של ישראל: אני ישנה ממעשה העגל · נרדמתי ונדממתי ונתייאשתי שמא חם ושלום לא יתרצה עוד: מרתיק לשון הכאה ודפיקה: הוי כי כל וגו' · פירושו כל אשר בשמים הוא בארץ ג"כ: ואומר לי הכסף וגו' · וזהו ויקחו לי · משלי שהרי כתיב כי כל אשר בשמים ובארץ לך ה' כד"א הכסף: חמשים ומאתים מחתות · ודרשו חז"ל שכולם היו משל קרח: [ה"ג כלומר ה לעיני משה]: וכיון שראו אותו ישראל · ראו שנשתתק משה היו בוכים: שאמרת דבר אם

יפה תואר

כי קול דודי דופק פתחי לי כלומר תחת כי התגודדי עמה בחוץ עשי לי משכן אשר ימקן את חטא העגל: אני ישנתי לי מן הקץ · כי כבר נתיאשתי מן הגאולה בשביל אריכות הגלות אבל לבי זה הקב"ה הוא ער לגאלני אם אזכה לזה וכמו שאמרו בחלק שהקב"ה הוא מחכה וכדכתיב ולכן יחכה ה' לחננכם ויתכן שפירושו אני ישנה בשכבר הסחתי דעתי מן הקץ אז לבי ער לגאלני כי משיח יבוא בהיסח הדעת וכמ"ש רז"ל · ונקרא הקב"ה לב וכמ"ש צור לבבי מפני שהוא מקור החיים כמו הלב שבלעדו לא יחיו החיים וע' בתורה ת"א סע"א: אבל זכות אבותי כו' · וקורא לזכות אבות לב ובחזית דרשו עוד ולבי ער לגמילות חסדים · וכן ולבי ער לק"ש ותפלה · וגם ולבי ער לבתי כנסיות ולבתי מדרשות שפירושו אף כי אני ישנה בכל זאת לא נתשכתי לבטילה לגמרי כי עוד יש לי התעוררות ע"י גמ"ח וק"ש ותפלה ובה"כ ובה"מ לסיוע לי התקומה · וכן דרים כאן על זכות אבות שמגינה עלי ותביא לי תקומה משנתי · ואף כי כבר בטלה זכות אבות מ"מ נאמר בקרא וזכרתי את בריתי יעקב וגו' כי יש עם אשר זכות אבות עומדת לי · ויותר נראה כי לפי הדרש הזה מדרים הכתוב על גאולת מצרים שלא היה להם זכות להגאל רק זכות אבות וכמו שדרשו בחזית קול דודי דופק על משה: ר' ברכיה פתח כו' · בא לתרץ למה כתיב ויקחו ולא ויתנו · וכן מה הוא לי · לכן דרים אחרי כי לי הכסף ולי הזהב אמר ה' לא היה צריך הלשון ויתנו רק ויקחו מאשר לי ויעשו משכן מזה · וכן דרים שיקחו לדוגמא מאשר לי בשמים ויעשו כזה בארץ וכדמפרש ואזיל וכא לפרשות לכם כזה כי גדולת ה' והכבודו אינם בשמים לבד אבל הוא מכיר גם בשפלים כי גדולתו וגבורתו ישכן בשמים ובארץ וכמו שמביא ע"ז את הכתוב לך ה' הגדולה והגבורה וגו' כי כל בשמים ובארץ: למעלן חונה מלאך ה' · כי יש מלאך ממונה להציל את הצדיקים מחטא וז"ש ויחלצם מעון וכדאיתא בפרק השכלת וכן למטה בכהן דמציל את האנשים מעון וכדכתיב שם בקרא כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו: הה"ד נבחר שם מעושר רב · בא לדרוש למה כתיב ויקחו ולא ויתנו · כי השם יקחו לנפשם שכר רב במה שיתנו לי תרומה מאשר יש כספם וזהבם אתם אשר הם למוקש לשעמים לבני אדם: ורוה"ק צווחת אשתוללו אבירי לב · כלומר שרוח הקודש מפרסמת כי מה שהיו בוכים לא מקוצר ידם הי' אלא שנבהלו נחפזו בראותם הבאת לרגלו וכדאיתא במ"ר פ"כ משל למס"ד לבת שנתקשטה ליכנס לחופה וליתב באפיריון ונמצאת מקלקלת עם אחר נתרפו ידי אביה וקרוביה: א"ל משה אין חכמה ואין עצה לנגד ה' · פי' כי הקב"ה א" והיכן חכמתך הלא אתה שבלעת לקרח וענה לו משה כי אין חכמה מועלת עתה לנגד ה' ועליך לנקום נקם מזמרי והקב"ה כי כבר ידוע לו מי הוא המוכן לדבר זה ולכן איגני חושש לנקום ממנו: אפילו הוא מת · שהוא משכן למות נותן נפשו על בעליו להבקיע בתוך המלחמה בכ"מ שבעליו ירצו וזה גדל שבעלים שבו ע"ד ידע שור קונהו · אמנם בפ' ערבי פסחים איפא ו' דברים נאמרו בסוס וי"א אף

מת נותן נפשו על בעליו · אני על קדושת שמו של הקב"ה עאכ"ו · וירא פינחס בן אלעזר · התחיל אומר בינו לבין עצמו ומה אעשה איני יכול · שנים יכולין לאחד · שמא אחד יכול לשנים · עד שהוא נוטל עצה בינו לבין עצמו הנגף נוגף והקב"ה אומר (שם כד) התרפית ביום צרה · הצל לקוחים למות (יד) כי תאמר הן לא ידענו זה אני מעיד עליך (טו) שנאמר (שם) הלא תוכן לבות הוא יבין · [א] נכנס פנחס ומצא אותם שקבעם הקב"ה זה עם זה והיו כרוכין זה בזה ולא היו יכולין להפרש עצמן ודקר שניהם דרך דביקתן שנא' (במדבר כה) וידקור את שניהם · כיון שיצא נכנסו שבטו של זמרי · מה עשה הקב"ה נגף את כולן כיון שראה פנחס את הנגף עמד והיה מתפלל שנא' (תהלים קו) ויעמוד פינחס ויפלל · מיד קרא הקב"ה למשה וא"ל בא ואודיעך מי העמיד זרעו של אברהם שנאמר פינחס בן אלעזר · לכך נאמר (משלי כב) נבחר שם מעושר רב · ד"א (טז) נבחר שמו של מרדכי מעשרו של המן · אמר ר' יאשיה מה עשה אותו רשע הוציא כל כסף וזהב שהיה לו ונתן לאחשורוש · א"ל הקב"ה חייך (שם טז) נבחר מכסף ומזהב חן טוב · נבחר חנה של אסתר שנאמר (אסתר ב) ותהי אסתר נושאת חן : כיון שבא הרשע עם הממון א"ל המלך הכסף נתון לך · אמר הקב"ה כך אתם מוכרים שלי על שלי שנאמר (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים · וכתיב (חגי ב) לי הכסף והזהב חייך מה שאמרת הכסף נתון לך וגו' כך (אסתר ח) ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן : ו ד"א ויקחו לי תרומה · הה"ד (משלי ג) כי לקח טוב נתתי לכם · אמר ר' ברכיה הכהן ברבי [ב] בנוהג שבעולם אדם מוכר חפץ בתוך ביתו הוא עצב עליו והקב"ה נתן תורה לישראל ושמח הוי לקח טוב וגו' · בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מיצר לשמרה אבל התורה משמרת בעליה שנאמר (שם ו) בהתהלכך (יז) תנחה אותך · בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מן השוק שמא יכול לקנות בעליו · אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ואומר להם כביכול לי אתם לוקחים · הוי ויקחו לי תרומה : ז ד"א ויקחו לי תרומה · הה"ד (דברים לג) תורה צוה לנו משה · [ג] דרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נתנו לישראל ע"י משה שכן מנין תורה · ואם תאמר אינן אלא תרי"א ושתים היכן הם · אלא אמרי רבנן [ד] אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום · ותרי"א אמר להם משה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה וגו' · [ה] אל תקרי מורשה אלא ירושה ירושה היא לישראל לעולם · משל לבן מלכים שנשבה כשהוא קטן למדינת הים אפילו לאחר כמה שנים אינו בוש מפני שהוא אומר לירושת אבותי אני חוזר · כך ת"ח שהוא פורש מן התורה והלך והתעסק בדברים אחרים אפילו לאחר כמה שנים הוא מבקש לחזור אינו בוש מפני שאומר לירושת אבותי אני חוזר · ד"א מורשה אל תהי קורא מורשה אלא מאורסה מה חתן זה כל זמן שלא נשא ארוסתו הוא הוה פראדורין לבית חמיו · משנשאה הרי אביה בא אצלה · כך עד שלא נתנה תורה לישראל (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים · משנתנה תורה אמר הקדוש ברוך הוא למשה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם : ד"א אל תהי קורא מורשה אלא מאורסה מלמד שהתורה ארוסה לישראל שנאמר (הושע ב) וארשתיך לי לעולם · ומנין שהיא כאשת איש לעובדי כוכבים שנאמר (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כן הבא אל אשת רעהו : ח ד"א ויקחו לי תרומה בשעה שאמר הקב"ה למשה על עסקי המשכן אמר לפניו רבש"ע יכולין הם ישראל לעשותו א"ל הקב"ה אפילו אחד מישראל יכול לעשותו שנא' (שמות כה) מאת כל איש אשר ידבנו לבו · (יח) אמרו רבנן [ו] אף במן שהיה יורד לישראל היו יורדות בו אבנים טובות ומרגליות · והיו הגדולים שבהן באין ומלקטים אותן והיו גונזין אותן · תדע שכן הוא שנאמר (שם לו) והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר וכי בבקר היו מביאין בצהרים לא היו מביאים (ו) אלא ממה שהיה המן מוריד להם הביאו וכן הוא אומר והנשיאים הביאו · וזאת התרומה · א"ר טביומי [ז] בשעה שהגיע זמנו של יעקב אבינו ליפטר מן העולם קרא לבניו אמר להם היו יודעין שהקב"ה עתיד לומר לבניכם לעשות משכן אלא יהיו כל צרכיו

מסורת המדרש א סנהדרין דף פ"ב · ירושלמי סנהדרין פרק י"א הלכה ב' · במד"ר פרשה כ' · תנחומא סדר בלק סימן כ' · ספרי סדר בלק פסקא קל"א · ילקוט סדר בלק רמז תשע"א · ב ברכות ה' · ילקוט משלי רמז תתקל"ה : ג מכות דף כ"ג · במד"ר פרשה י"ח · שה"ש רבה פרשה א' פסוק ב' · תנחומא סדר קרח סימן י"ב · וסדר וילך סימן ב' · שוח"ט מז' י"ז · פדר"א פרק מ"א · ילקוט סדר הברכה רמז תתקנ"ב : ד קדושין דף ל"א · הוריות דף א' · ה ברכות דף נ"ז · פסחים דף מ"ט · סנהדרין דף נ"ט · ספרי סדר הברכה פסקא שמ"ה כל הענין · ילקוט סדר הברכה רמז תתקנ"ב כל הענין · ועיין תנחומא ויקהל סימן א' · ו יומא דף ע"ה · ז בראשית רבה פרשה צ"ד וש"נ :

חדושי הרד"ל

ברכות (יט:) שכל מקום שיש חלול ה' אין חולקין כבוד לרב ולכן נזדרז פנחס לזה : (יד) כי תאמר הן לא ידענו זה אני מעיד עליך כו' · אפשר ר"ל כמ"ש בבמ"ר ס"פ בלק מפני הסנהדרין שלא יאמרו אף הוא נכנס ועשה צרכיו · ואשם פנחס נחשד זה · וא"ל הקב"ה אני מעיד עליך היינו כמ"ש שם שעשה לו נס שקבען הקב"ה כו' כדסכא : (טו) שנא' הוא יבין · וז"ש ויסר הוא יכין דרכו (וכתיב יכין בכ"ף לדרוש שהקב"ה שכין דרכו להוציאו מן החשד) : (טז) נבחר שמו של מרדכי · כמ"ש ושמו מרדכי : (יז)

חדושי הרש"ש

ר"פ ויחי נתנה הישועה לפנחס והספיל את מגפה ולקמן ס"פ בלק והוא עומד נגד ס"ר כו' ורפו ידיו אלא בשביל פנחס כו' · אבל בסנהדרין (פ"ב א) אמרי' שפנחס אמר פסוק זה ע"ש ויש לדחוק הלשון שבכאן א"ל (ר"ל פנחס למשה) משה אין חכמה כו' : (ו) אלא ממה שהיה המן מוריד כו' · ר"ל

מרדכי : (יז) תנחה אותך בשכבך תשמור עליך בנוהג כו' כצ"ל : (יח) אמרו רבותינו אף במן כו' ·

מתנות כהונה

אם בריאה וגו' : איני יכול · להרוג שתיהם זמרי וכזבי · ועיין כל זה סוף פרשת בלק : לא ידענו זה · לא ידענו מזה שנמסר למות שאלך ואצילנו : נכנסו כו' · להרוג את פנחס : [לקנות בעליו גרסינן] : מנין תורה · עי' כל זה סוף מסכת מכות : פראדורין · נראה שהוא לשון פרידה וכמו שאמרו חז"ל על הנקיבה שלא תהא פרדניתא כך נקרא הזכר ההולך תמיד הולה פראדורין וכן ביארו שמבאר על הגליון מהלך תמיד · ואולי שהוא בלשון נוטריקון שתי תיבות פרא דורן פרא בלשון ירושלמי רץ דורן כי הוא בא לבית חמיו בראיות פנים של כבוד ודרך מנחה ודורון : כאשת איש לעובד כוכבים · שאסור להם לעסוק בתורה כאשת איש האסורה על איש אחר וכמו שאמרו חז"ל בפ' ד' מיתות עובד כוכבים ומצות העוסק בתורה חייב : אש בחיקו · אם זו התורה כד"א הלא כה דברי כאש : וכן הוא אומר · והנשיאים הביאו כלומר הענינים כד"א נשיאים ורוח וכ"ה בפר' יום הכפורים · ובתנחומא בפרשת ויקהל :

סוף

פירוש מהרז"ו

איוב ל"ט שם ישחק לפחד ולא יחת ולא ישוב מפני חרב וע"כ למד הק"ו מפסוק : התרפית ביום צרה · ובפסוק הקודם זמת אולת חטאת ותועבת לאדם לץ התרפית וגו' הפסוק זמת וגו' מדבר בזמרי והב' והג' והד' מדברים בפינחס : הצל לקוחים למות · ומטים להרג אם תחשוך הם ישראל מהנגף : הלא תוכן לבות הוא יבין · וס"ד ונוצר נפשך הוא ידע הוא יודע כאך שאתה יכול לעשות דבר זה : את שניהם · מיותר שהרי מפורש את האיש וגו' ואת האשה וגו' אלא פי' שנדבקו שניהם יחד : כיון שיצא · שילא פנחס מתוך העדה לילך לאהל של זמרי : נגף את כולו · כמ"ש רש"י בסדר פנחס סוף פסוק לזרח דזהו מ"ש ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף והם שחסרו ממספר שבט שמעון : נבחר שם מעושר רב · שיחס הכתוב שמו של פנחס ביחוסו מעשרו של זמרי שנקרא רב כמ"ש נשיא בית אב לשמעוני ותרגמו רב בית אבא וזהו עשרו : נתן המלך אחשורוש · כנגד מ"ש נתון לך ע"פ מדות ממעל ומנגד · וכל דרשה זו ע"פ מדה י"ז · וזהו ויקחו לי תרומה וגו' זהב וכסף וגו' דברים שהם שלי לי הכסף ולי הזהב : ו ההי"ד כי לקח · לעיל פ' זו ס"ב : חפץ מתוך ביתו · מה שמשתמש בו בתוך ביתו ומוכר מחמת דחקו כי המוכר בחנות הוא שמח שמשתכר : בהתהלכך תנחה · בשכבך תשמור עליך : ז דרש רבי שמלאי · מכות (דף כ"ג) ע"ב פסוק ישקני : תורה צוה · משמע דר' שמלאי מביא ראיה מתיבת תורה על חשבון תרי"ג : מורשה א"ת מורשה וכו' · צ"ע מה צריך לומר א"ת וכו' שהרי תיבת מורשה פי' ירושה · וכמ"ש ריש וארא ונתתי אותה לכם מורשה ותרגם אונקלוס ירותא וכן מורשה קהלת יעקב ירותא ובסנהדרין צ"ע וצ"א ליתא אך בברכות נ"ז ובפסחים מ"ט שדורש מאורסה אומר א"ת מורשה אלא מאורסה · וכמ"ש כאן בסמוך וכן בספרי סדר ברכה ג"כ ליתא אלא דרשת ירושה רק אלא דרשת מאורסה כצ"ל · ע"כ בהכרח שמי הדא גי' המדרש כאן מקמי תלא היינו בספרי ובסנהדרין בב' מקומות · וע' מדרש תהלים קי"ח : אל תהי קורא מורשה · כמ"ש אבות סוף פרק ב' שאינה ירושה לך פי' שלהיחיד אינה ירושה וצריך להתייגע להשיגה אך לישראל בכלל היא ירושה וכמ"ש לא ימושו מפיך וגו' וכן היחיד שכבר נתייגע והשיגה היא לו ירושת אבות ובכלל לא ימושו · וגם בתחלה היא ליחיד מיועדת וארוסה שבדרכים ידועים ישיגנה : הוה פארא דורון · פי' במ"ע הולך לפני השער · והכוונה שומר השער והולך תמיד בהליכה ותזירה וכך החתן הולך תמיד אל בית אבי הכלה : ומשה עלה אל האלהים · התורה בדמיון כלה והש"י אבי הכלה וכמ"ש לעיל פ"ל ס"ה ועד נתינת התורה בדמיון ארוסה שבשביל ישראל נבראת התורה כמ"ש ב"ר פ"א סי' ד' · ואחר נתינת התורה בדמיון נשואה לכלל ישראל : ועשו לי מקדש · כמ"ש לעיל ס"ס א' וס"ס ו' · וע' עוד ויק"ר פר' כ' סי' י"ב · והנה כאן פתח בארוסה ולעיל ס"א בנשואים ולעיל ס"פ ס"ו שארוסה ובמ"ר פר' י"ב ס"ד וס"ס ח' כארוסה · והענין שמקודם בריאת עולם היתה מזוגת לישראל כדמיון הבת קול ביצירת כל אדם בת פלוני לפלוני ובנעשה ונשמע היה בדמיון קידושין וקבלת הדברות כנשואים והלוחות הראשונים ככתובה ובחטא העגל נקרעה הכתובה ועומדת להתקדש ובלוחות שניים כנשואה שנייה אך תמיד בתנאי זה כשזוכים כנשואה כשחוטאים כאלמנה כגרושה עומדת לנשואים בבחינת ארוסה ולעתיד נשואה לעולם ובזה נתיישבו כל המדרשים שנראים סותרים דוק והבן בכל המאמרים במקומם ובטעם הדברים ובצירוף דברים דלעיל סי' זה : וארשתיך לי · ע' לעיל סוף פר' ט"ו : ח יכולים הם לישראל · שתחלה כתוב דבר אל בני ישראל ויקחו פי' כולם יחד ואח"כ כתוב מאת כל איש · ומשה היה מתמה על הכלל אם יכולים כמ"ש שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה וכדומה והשיב מאת כל איש מדה ט"ו בהכרעה מדה ע' : אף במן · זה שייך למ"ש וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף וגו' עד ואבני שוהם ואבני מלואים לאפוד ולחושן והנה בכל הנדבה המנויה היו יכולים להביא כל אחד מעט ולצרף יחד אך באבני שוהם ומלואים שהיו י"ב אבנים באורים ותומים ושתי אבני שוהם בכתפות האפוד יקשה איך הביאו ומי הביא ואם רבים הביאו איך יצרפם הלא תרבה המחלוקת ע"כ דורש שמעשה נסים היו בזה שלא נמצא אבנים כאלו אלא אצל הנשיאים ע"פ גם י"ב אבנים לי"ב נשיאים (וצ"ע על אבני השוהם שבאפוד מי הביאם) : בצהרים לא היו מביאים ·

יפה תואר

מבקש להרוג בעליו במלחמה וזה פלא שיפלגו מן הקלה אל הקשה : התחיל אומר בינו לבין עצמו · משום דקי"ל למה כתיב וירא פנחס הלא היה לעיני כל ישראל והכל ראו · לכן מפרש וירא על ראיה שכלית שהתבונן בדבר · וגם על ראיה אושיית שראה את המלאך המשחית וכדאיתא בפרק הנשרפין ולה"ק נגף נוגף וע"י ראיות אלו שהתעורר : כיון שראה פנחס את הנגף וירא פן יתפשט על כל ישראל לכן התפלל ולקמן הגירסא באופן אחר ע"ש : כיון שבא הרשע עם הממון כו' · ודורש מדכתיב הכסף נתון לך ולא אמר לו יהי לך אשר לך או שלא א"ל מחול לך מזה מדייק כי אחשורוש אמר לו כי הכסף נתון לך לפקדון עד עת מצוה · ובכל זאת בחר אח"ז יותר בחנה של אסתר מהכסף השמור לפניו בידי המן : ההי"ד כי לקח טוב נתתי לכם · עמ"ש לעיל בפ' א' בביאור הדברים אלה : מפני הגבורה שמעום · פירש"י שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי במכילתא ע"כ · ובחזית בפסוק ישקני דייק מדכתיב מנשיקות ולא כל נשיקות · ואית דיליף מן תורה שהיא בגימטריא תרי"א כדאמר הכא · ואית דיליף מהכתוב פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך · ולכאורה יש ללמוד גם מזה כי שתי הדברות האלה נאמרו במדבר בעדו אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וגו' כי אנכי ה' אלהיך אל קנא וגו' ומלא תשא ואילך מדבר בשלישי המדבר בשם ה' · ועיין עוד בחזית בזה : אל תקרי מורשה אלא ירושה כו' · כי מורשה נוכל לפרש לפעל מבנין הפעיל ולפי זה היא לנו רק בעת שאחזנוה ומחזיקים בה וכמו שכתוב רש"י ז"ל אחזוה ולא נעזבנה או שיתפרש כי אבותינו הנחילו לנו וכדאיתא בספרי וכי ממשה אנו אוחזין התורה והלא אבותינו זכו בה שנאמר מורשה קהלת יעקב · לכן אומר אל תקרי מורשה אלא ירושה כי הוא שם דבר וכמו מורש קיפוד · ואפי' אין אנו מוחזקין בה כמו תלמוד חכם שהוא פורש מן התורה וכמש שכתוב לקמן מכל מקום נחלה היא לו ויוכל לשוב לירושתו אשר לפניו בכל עת : אל תהי קורא מורשה אלא מאורסה · יתכן דמפיק מלשון ירושה משום דהתורה היא נחלה לכל המתקרבים אליה וכדאיתא בויק"ר פ"ח שע"כ לא נאמר בית יראי ה' כמו שנאמר בית אהרן בית הלוי משום דאין בן שבט אחר יכול להיות כהן או לוי משא"כ ירא ה' יכל להיות כל איש מבני הארץ כי קרוב ה' לכל קוראיו · וגם התורה לא נקנה לאדם בשביל ירושת אבותיו רק בשביל שיעמול בה וכמ"ש באבות פ"ד התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך ובפ' אלו נדרים איתא מפני מה ת"ח אין בניו ת"ח כדי שלא יאמרו ירושה היא להם וע"ש ברש"י ובר"ן לכן דרש מאורסה · ודרש תורה צוה לנו משה אשר לפני זה היתה רק מאורסה לישראל ולכן לא בא הקב"ה לבדו אצל ישראל רק משה בא אל השכינה ואח"ז ויהי בישורון מלך בא ה' לבדו אל ישורון ע"י בהתאסף ראשי עם אצל הר סיני וקבלו את התורה כנשואה ולכן אמר להם הקב"ה לעשות מקדש לשכנו שם · וכמו שמפרש ואזיל : מלמד שהתורה ארוסה לישראל · משום דארוסה אסורה גדולה מנשואה לכן מדמי חבת הקב"ה לישראל כמו חבת הארוסה : היחתה איש אש בחיקו · והתורה נקראת אש כדכתיב מימינו אש דת למו : אפי' אחד מישראל יכול לעשות · כי ה' יסתפק בידם מה שיצטרכו וכמו שמפרש לקמן שאף במן היו יורדות בו אבנים טובות וכו' · ובא בזה לדרוש ויקחו לי משלי כדלעיל · כי הקב"ה הוא יכין להם להביא למשכן כל דבר :

סס"ד

מוכנים בידכם שנאמר (בראשית מח) והיה אלהים עמכם וכי תעלה על דעתך כשהיה יעקב אבינו חי לא היה הקב"ה עם בניו אלא כך אמר להם עתיד הוא לומר לכם ועשו לי מקדש והוא יורד ומשרה שכינתו בתוככם שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · ויש מהם שהתקינו עצמן לדברים ויש מהן ששכחו וכשבא משה ועשו המשכן (יט) יש מהם שהביאו מעצמן ויש מהם שלא הביאו אלא ממה שהיה מונח בידו שכן הוא אומר כל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן · (ז) ואומר כל אשר נמצא אתו עצי שטים :

פרשה לד א

ועשו ארון עצי שטים · הה"ד (איוב לז) שדי לא מצאנוהו שגיא כח · [א] אמר רבינו הגדול צריכין אנו להחזיק טובה לאיוב שכל מה שאמר אליהוא בא הוא והוסיף על דבריו · אמר איוב לחביריו מה אתם סוברים שכל מה שאמרתם הוא כל שבחו מי יוכל לספר כל שבחיו וגבורותיו של הקב"ה כל הדברים שדברתם (שם כו) הן אלה קצות דרכיו · בא אליהוא ואמר שדי לא מצאנוהו שגיא כח · מי ששומע הפסוק הזה אומר שמא חירופים הוא · חס ושלום (א) אלא כך אמר אליהוא לא מצינו כח גבורתו של הקב"ה עם בריותיו שאין הקב"ה בא בטרחות עם בריותיו לא בא על האדם אלא לפי כחו · אתה מוצא כשנתן הקב"ה את התורה לישראל אלו היה בא עליהם בחוזק כחו לא היו יכולין לעמוד שנאמר (דברים ה) אם יוספים אנחנו לשמוע וגו' · אלא לא בא עליהם [ב] אלא לפי כחם שנא' (תהלים כט) קול ה' בכח בכחו אינו אומר אלא בכח (ב) לפי כחו של כל אחד ואחד · ד"א שדי לא מצאנוהו שגיא כח · בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן התחיל מתמיה ואומר כבודו של הקב"ה מלא עליונים ותחתונים והוא אומר עשה לי משכן · ועוד היה מסתכל וראה ששלמה עומד ובונה בית המקדש שהוא גדול מן המשכן ואמר לפני הקב"ה (מלכים א ח) כי האמנם ישב אלהים על הארץ אמר משה · ומה בהמ"ק שהוא יותר ויותר מן המשכן שלמה אומר כן · משכן עאכ"ו · לכך אמר משה (תהלים צא) יושב בסתר עליון · א"ר יהודה בר ר' סימון יושב בסתר הוא עליון על כל בריותיו · מהו בצל שדי · בצל אל · בצל רחום בצל חנון (ג) אין כתיב כאן אלא בצל שדי · בצל שעשה בצלאל לכך נאמר בצל שדי יתלונן · [ג] אמר הקב"ה לא כשם שאתה סבור כך אני סבור אלא כ' קרש בצפון וכ' בדרום וח' במערב ולא עוד אלא (ד) שארד ואצמצם שכינתי בתוך אמה על אמה : **ב** ד"א ועשו ארון עצי שטים · מה כתיב למעלה ויקחו לי תרומה מיד ועשו ארון עצי שטים · מה התורה קדמה לכל · כך במעשה המשכן הקדים את הארון לכל הכלים · מה האור קדם לכל מעשה בראשית דכתיב (בראשית א) ויאמר אלהים יהי אור ואף במשכן בתורה שנקראת אור דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור · קדמו מעשיה לכל הכלים · ד"א ועשו ארון · מפני מה בכל הכלים האלה כתיב ועשית ובארון כתיב ועשו ארון · א"ר יהודה ב"ר שלום א"ל הקב"ה יבאו הכל ויעסקו בארון כדי שיזכו כולם לתורה · א"ר שמעון בן יוחאי (ה) [ד] ג' כתרים הם · כתר מלכות וכתר כהונה וכתר תורה · כתר מלכות זה השלחן דכתיב בו זר זהב סביב · כתר כהונה · זה המזבח דכתיב בו זר זהב סביב · וכתר תורה זה הארון דכתיב בו זר זהב · למה נכתבים זר ונקראים זר אלא לומר לך אם אדם זוכה נעשים לו זר ואם לאו זר · ומפני מה בכולן כתיב ועשית לו (א) ובארון כתיב ועשו עליו ללמדך שכתר תורה מעולה יותר מכולן זכה אדם לתורה כאלו

מסורת המדרש א עיין ירושלמי ברכות פרק ט' · ומדרש תהלים מזמור י"ט · ב לעיל פרשה ה' ופרשה כ"ח וכ"ט · ג במד"ר פרשה י"ב · תנחומא סדר תשא סימן יו"ד וסדר נשא סימן י"א · מדרש תהלים מזמור צ"א · פסיקתא רבתי פסקא ט"ז אות ח' · פסיקתא דרב כהנא פסקא א' ופסקא ו' · ילקוט כאן רמז שס"ה · ילקוט תהלים רמז תתמ"ב · ד יומא דף ע"ב · אבות פרק ד' · אבות דרבי נתן פרק מ"א · במדבר רבה פרשה ד' ופרשה י"ד · קהלת רבה ריש פרשה ז' · מדרש שמואל פרשה כ"ג · תנחומא סדר ויקהל סימן ח' · ילקוט קהלת רמז תתקע"ג ·

חדושי הרש"ש

ר"ל דכתיב ביה וילקטו אותו בבקר בבקר : (ז) ואומר כל אשר נמצא אתו עצי שטים · אולי חסר וגו' והכוונה לאתי דכתיב שם לכל מלאכת העבודה ור"ל שהיה נמצא אתו בעבור מלאכת העבודה שהכינם לצורך המשכן כי מצינו דלמ"ד משמש במקום בעבור כמו עושק דל להרבות לו : (ה) ובארון כתיב ועשית

(א) אלא כך כו' לא מצינו כח גבורותיו · ר"ל ז"ש בסיפיה דקרא ורעם גבורותיו מי יתבונן · פז"ש אליהוא לא מצאנוהו היינו הבנת השגתנו קצרה מהתבונן בגבורותיו · אף שהן מכריזין בקולם בכל העולם כקול הרעם · וכן מ"ש להלן אלו היה בא עליהם בחוזק כחו כו' ג"כ לפרושי רעם גבורותיו קאמר : (ב) לפי כחו של כא"א · ע"ל ר"פ כ"ט : (ג) אין כתיב כאן אלא כו' בצלאל כו' · ובאמת ניכרין הדברים שנתכוונו כאן למדתו של בצלאל שהוא בשם זה וכן דרשו להלן ס"פ מ"ח וכל הבינה שהיתה לבצלאל משל שדי היה כו' : (ד) שארד ואצמצם · וזהו לא מצאנוהו שגיא כח : (ה) ג' כתרים הן ·

חדושי הרד"ל

ולכן אמר שאף שהיחיד יכול לעשותו בנדבת לבו שהאבנים הטובות יקרי הערך והמציאות היה מזומנים השמן למי שהיה ראוי לזכות בהן : (יט) יש מהן שהביאו מעצמן · פי' משל שנתנדבו עתה (ועליהן כתיב כל נדיב לב כו') ויש שמביאו ממה שהיה נמצא מונח בידן משל אבותיהם שהכינו ע"פ צוואת יעקב (ועליהן כתיב וכל אשר נמצא) ודלא כיד"מ :

פירוש מהרז"ו

בתמיה ואא"ע להבאה עצמה שהיה בבקר א"ע לדבר שהביאו שמצאוהו בבקר ע"פ מדה ז' וי"ז · ומרומז במקומו · וילקטו אותו בבקר בבקר איש כפי אכלו וגו' ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה וע"פ בז"ש הנ"ל שמ"ש כאן והנשיאים הביאו הם הנשיאים הנ"ל שאז מצאו · ויש רמז בסדר בהעלותך ועינו כעין הבדולח וכמ"ש שם הבדולח ואבן השוהם · וביומא (דף ע"ה) דרשו שמ"ש והנשיאים הביאו הם העננים · וע' במ"ר פ' י"ב סי' ע"ז ויק"ר פ"א ס"ו : והיה אלהים עמכם · ור"ל אנכי מת וזהו שאמר וכי בחייו וכו' אלא שמ"ש והיה אלהים עמכם פי' שישרה שכינתו במשכן במדבר כמ"ש בס"ד והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם הרי שמ"ש והיה אלהים וגו' פי' קודם שיכנסו לארץ : שהביא מעצמו · פי' בלא הכנה מאבותיו : אשר נמצא אתו · ואגב שאמר נדבות כתיב כל נדיב לב וגו' כל מרים ובב' פסוקים אלו כתיב כל אשר נמצא אתו תכלת וארגמן וגו' וכל אשר נמצא אתו עצי שטים דורש שהכוונה שאלו לא היה בנדבת הלב מעתה אלא שהיה מוכן אצלו מאבותיו · ועי' ב"ר פנ"ד ס"ד :

פרשה לד סי' א שכל מה שאמר אליהוא · נע"ג שהרי מענות אליהוא היו באחרונה ולא נזכר כלל אם ענה איוב דבר לאליהוא רק כל דברי אליהוא על המענות שהתווכח עם ג' רעיו · ומ"ש הן אלה קצות דרכיו אמר איוב כן על דברי עצמו ודברי רעיו ולא על דברי אליהוא ונראה שצ"ל בהיפך שכל מה שאמר איוב לרעיו הוסיף אליהוא שאיוב אמר הן אלה קצות דרכיו כנגד רעיו שהשיגו מקצת אך אליהוא אמר שדי לא מצאנוהו שלא השגנו ממנו מאומה והוסיף על דברי איוב : מי ששמע הפסוק הזה · פירוש אחר על הפסוק שיש לטעות בו וע' ירושלמי ריש פרק הרואה מדרש תהלים ריש מזמור י"ט במ"ר פר' כ"א סי' כ"ב : אם יוספים · וס"ד בקול ה' אלהינו עוד ומתנו : קול ה' בכח · לעיל פ"ה ס"ט וסוף פכ"ח וריש פכ"ט : ומ‑ה מתמיה · במ"ר פר' י"ב ס"ג באריכות מדרש תהלים צ"א : ועוד היה מסתכל · נופה ברוה"ק כמ"ש מכילתא סוף בשלח ספרי סוף ברכה · שהראהו הקב"ה דור ודור ודורשיו : יושב בסתר עליון · ס"ג במדרש תהלים צ"א א"ר בר"ס יושב בסתר עליון שרואה ואינו נראה ובצל שעשה בצלאל יתלונן שדי · וכמ"ר פ' י"ב ס"ג ר"ג אומר משה אמר יושב בסתר עליון הקב"ה יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה הוא נתאוה ללון בצלנו א"ר פרוזדוק ב"ר נחמא בשם ר"י בר"ס שדי נתלונן בצל שעשה לך בצלאל זה המשכן הוי בצל שדי יתלונן · והדבר נראה לענין שהמד"ת הנ"ל הוא מורכב משני מאמרים והכל בשם ר"י בר"ס וכן הוא כאן אלא דכאן חסר וצריך להגיה כנ"ל כמ"ר שם · ומ"ש רואה ואינו נראה הוא פי' ישב בסתר שבערך אלינו הוא סתר ועליון · וע' פי' המאמר במ"ר שם : בצל אל בצל רחום וכו' · וכמ"ש לקמן פמ"ח ס"ס ד' וכל הבינה שהיה בבצלאל משל שדי היתה כמ"ש אכן רוח הוא באנוש ונשמת שדי תבינם ע"ש וכן הוא בתנחומא סדר ויקהל ס"ה וזהו בצל שדי יתלונן שהוא היה יכול לעשותו על שידע לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ ואיך נמצא כבודו יתברך לצורך בריאות עולם הוא ידע איך נמצא כבודו במשכן · ומ"ש לכך אמר משה וכן אמר הקב"ה וכו' נחלפו המאמרים וצריך להקדים תחלה מאמר אמר הקב"ה אחר מ"ש משכן עאכ"ו אמר הקב"ה וכו' עד אמה על אמה ואח"כ אמר משה עד יתלונן וכן הוא בהדיא במ"ר פר' י"ב ס"ג ובמד"ת צ"א שם : ולא עוד · פי' לא די שאצמצם שכינתי לתוך המשכן אלא לתוך ק"ק וגם שם בין הבדים על הארון על הכרובים ומ"ש אמה על אמה הכוונה במקום קטן וצר וזהו שייכות הדרשה לכאן שהארון מקום השכינה : **ב** מה התורה קדו‑ה · ב"ר פ"א ס"א : האור קדם · כמ"ש ב"ר ריש פ"ג וש"נ : ואף במשכן · שדומה לבנין העולם כמ"ש לעיל פל"ג ס"ד באריכות ולקמן פמ"ח ס"ס ד' : ובארון כתיב ועשו · מדה ע"ז מיוחד במקומו : ג' כתרים · אבות פרק ד' במ"ר פ"ד סי' י"ג ופר' י"ד ס"י : זר זהב סביב · שמות כ"ה כ"ה : מזבח כתיב בו זר · שמות ל' פסוק ג' · וארון כתוב בו כאן בפרשה זר : נכתבים זר וקרינן זר · לפי הכתיב יתכן לקרות זָר כמ"ש בכמה מקומות רק כאן נקרא זֵר אבל הג' הנ"ל :

מתנות כהונה

פרשה לד הוא עליון כו' · גדול ומעולה וכל בריותיו אין מספיקין לעשות לו בית משכן : מהו בצל שדי בצל אל · שדי הוא אל · אל לשון חוזק ואיילות כד"א ואת אילי הארץ לקח וכן שדי כמו שפירש הרד"ק הרי בצל שדי כמו בצלאל : אמר הקב"ה לא כשם כו' · עד סבור אלא כ' קרש כו' · וכ"ה בתנחומא בפרשה כי תשא ובנשא פרשה י"ב : נכתבים זר ונקראים זר · וסימנך הפתח סגול : נעשים לו זר ואם לאו זר · וסימנך הקומץ פתוחה : שלשה כתרים הן · עיין במה שכתבתי במדרש קהלת

ידי משה

שכינה למשה ולא עלה משה למרום וכו' אלא ה"פ כל עלוייך וכו' : ויש מהם שהתקינו עצמן לדברים · פי' שהכינו עצמם לדברים שהיו נותנים מקום לדברי יעקב והיו מכינים את כל הדברים הצריכים למשכן ויש מהם ששכחו וכשבא משה לעשות את המשכן אותן שהכינו הביאו מעצמן ואותן ששכחו הגם שהיו בידם תכלת וארגמן לא הביאו מעצמן כי שכחו הדבר מה שאמר יעקב לכן הוצרכו לצוות להם שיביאו וזה אשר נמצא פירוש שהיו צריכים להמציא להם כי לא הביאו מעצמן וק"ל : שכן הוא אומר כל איש אשר נמצא אתו תכלת · פי' שקשה מ"ש בשני דכתיב לשון אשר נמצא משא"כ באחרים אלא שפירושו הוא שנמצא בידם מן אזהרות יעקב שהם דברים בלתי נמצאים וק"ל :

שדי לא מצאנוהו שגיא כח בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן התחיל מתמיה וכו' ועוד היה מסתכל וראה שלמה עומד ובונה ביהמ"ק וכו' עד אמר ר"י בר"ס וכו' מהו בצל שדי וגו' · וקשה לי משכן מרומז בפסוק זה שדי לא מצאנוהו וגו' שהיה מתמי' משה על מעשה ביהמ"ק ובצל שדי אמר על משכן ונ"ל לפי דאיתא בתוספות במסכת חגיגה מהלך העולם ת"ק שנה פירשו התוספות שנרמז בתיבת שדי שנעלם מן שדי הוא ת"ק ונראה לי כן המחבר שזה הוא הרמז ג"כ כאן שדי לא מצאנוהו שגיא כח שקאי על ביהמ"ק שהיה ת"ק אמה והוא הנעלם מן שדי וזה שהיה מסתכל והיה מתמיה על בנין שלמה והיה מתמיה לא מצאנוהו שגיא כח פי' שראה שלמה יתמי' עצמו האמנם ישב וגו' ומהו בצל שדי על מעשה בצלאל פירוש שמשכן מעשה בצלאל היה רק כצל שדי פי' נגד ביהמ"ק שהיה כמספר שד"י פירוש ת"ק אמה הנעלם שדי כנ"ל א"נ י"ל שהיה נקרא המשכן צל שדי כמו שכתב א"א ז"ל לפי שהשיב הקב"ה למשה לא כשם שאתה סובר אלא כ' קרשים וכו' וזהו בצל שדי פי' שאמר הקב"ה די בכ' קרש בדרום וכו' ע"ד שדרשו חז"ל שדי שאמר לעולמו די ודו"ק : לכך כתיב יושב בסתר עליון שמת מעונך כנ"ל כו' בצל שעשה בצלאל פירוש לפי שבכל מקום שנמצא בתורה שם שדי פירש רש"י לשון די וכן כאן מתוך שלא נאמר צל רחום או חנון אלא בצל שדי שהוא לשון די פי' צל קטן שאתה יכול לומר עליו די והוא הצל שעשה בצלאל לכך נאמר בצל שהוא שדי שהוא די וקטן אתה יתלונן בתמיה א"ל הקב"ה לא כשם שאתה סבור פירוש אפילו כמו שאתה סובר לא יהיה גדול אלא קטן מאוד של כ' קרשים מכאן וכו' ועוד קטן מזה אצמצם שכינתי וכו' : למה נכתב זר ונקרא זר וכו' · עיין פירוש מ"כ והכתוב

יפה תואר

הה"ד שדי לא מצאנוהו שגיא כח · בא פה לתרץ למה הקדים הארון לכל דבר ולא את המשכן שהוא הכולל וכמו שעשה בצלאל · וכבר איתא בפ' ברואה שתפש בצלאל את משה בזה והודה לו לכן מפרש כי באמת שדי לא מצאנוהו שגיא כח וגם השמים ושמי השמים לא יכילו את כבודו · ורק הקב"ה אמר כי לא לבד עשרים קרש בצפון ועשרים בדרום וח' במערב אלא שיצמצם את שכינתו בתוך אמה על אמה שהוא מקום הארון וכדמסיים · לכן הקדים מעשה הארון איידי דחביבא ליה כי גם במקום קטן יצמצם שכינתו · זה הוא תוכן כוונת כל הסימן הזה : צריכים אנו להחזיק טובה לאיוב · כלומר שעיקר החדושים בדברי איוב · כי כל דברי אליהוא בכלל דבריו הם ולא בא אלא להוסיף ולפרש את דברי איוב כמ"ש הן אלה קצות דרכיו לומר כי אין מי שיוכל לספר גבורותיו ובא אליהוא והאריך בספורי שבחי ה' · ואחד מהדברים אמר שדי לא מצאנוהו שגיא כח פי' שלא השגנו כמה הוא שגיא כח ונמצא שבזה בא להוסיף על דברי איוב שאמר ומה שמץ דבר נשמע בו ואליהוא הוסיף כי לא נוכל לדעת גם שמץ דבר מגדולתו · כי בערך אל הנעלם ידיעתנו אפס ואין הוא · ואמר זה לומר שמדברי איוב נוכל לדעת פירושי הכתובים אחר כי אליהוא הוא רק כחוזר על דברי איוב בתוספת ביאור : שמא חרופים הוא · פי' דלא נטעה לפרש את דבריו שדי לא מצאנוהו לכן לא מצאנו אותו יען כי הוא שגיא כח ולא יביט על תבל סוה אשר ילדי אדם וקצרי ימים יגורו בו · ויצא מזה חירוף לסלק השגחתו מהארץ וע"ד אשר יומרון למזמה · לכן מפרש את הכתוב כי לא יכולנו למצוא את שדי אם לא אלינו כרב כחו : מפני מה בכל הכלים כתיב ועשית · נראה דגם בזה בא לתרץ למה הקדים מעשה הארון ומתרץ משום שרבים עסקו בו לכן מעשהו חביב יותר · ולכן אמר גם כאן ד"א · והנה בפ' עקב כתיב גם גבי ארון ועשית לך ארון עץ ובגמ' מרמי הכתובים אהדדי · ור"י מוכיח מזה מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו ודברי ר"י ע"כ אסמכתא בעלמא הוא · וגם לפי דברי ר"י אין מקום גם לקושיא שהקשה כאן · אמנם הוא לא מקשה רק משינוי הלשון אשר בסדר אחד וגם יסבור שהוא ארון שעשה משה לאו היינו ארון שעשה בצלאל כי משה עשה הארון לשברי לוחות לדעת קצת מרז"ל או שנגנז לדעת קצת מרז"ל וכמו שהאריך בזה הרמב"ן ז"ל : זה השולחן · משום שהשולחן הוא שם לעושר וגדולה וכמו שאומרים שלחן מלכים והרמב"ן האריך עוד בזה עפ"י הסוד : זה המזבח · הוא מזבח הקטורת והיה מיוחד יותר לכ"ג שהוא נושא כתר הכהונה דכתיב וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאתם כפורים ואין עבודת יוה"כ אלא בכ"ג · אבל במזבח העולה לא היה זהב : למה נכתבים זר · דס"ל לנתכתב זיר ביו"ד שהזיר"ה מוסף אחריו יו"ד וכן אמרו גבי עזר כנגדו כתיב כנגדו וקרינן כניגדו : מעולה יותר מכולן · וע' לקמן במ"ר פ"ו שחכמה קודם לכולן · ויתכן שמעלת החכמה היא כי כתר כהונה ומלכות תבוא לאדם בירושה · משא"כ התורה והחכמה אך בעמל נפשו ויגיעו יבואו לו לכן ישתבח

זכה לכולן: ג ד"א ועשו ארון מה כתיב למעלן ועשו לי מקדש · אמר הקב"ה לישראל אתם צאני ואני רועה שנאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם ואני רועה שנאמר (תהלים פ) רועה ישראל האזינה · (ג) (ו) עשו דיר לרועה שיבא וירעה אתכם לכך נאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · אתם כרם שנא' (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואני שומר שנאמר (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל · עשו סוכה לשומר שישמור אתכם · אתם בנים ואני אביכם שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם · ואני אביכם שנאמר (ירמיה לא) כי הייתי לישראל לאב · כבוד לבנים כשהן אצל אביהם וכבוד לאב כשהוא אצל בניו · וכן הוא אומר (משלי יז) עטרת זקנים (ז) בני בנים · עשו בית לאב שיבא וישרה אצל בניו לכך נאמר ועשו לי מקדש:

פרשה לה א ועשית את הקרשים למשכן · הה"ד (תהלים קד) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע ·

הרבה בריות ברא הקב"ה בעולמו ולא היה העולם ראוי להשתמש בהן וגנזן הקב"ה מן העולם · ואיזה זה אור שנברא ביום ראשון · דא"ר יהודה בר סימון · א האור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו · כיון שנסתכל הקב"ה בדורו של אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה שמעשיהם מקולקלים עמד וגנזו מהן שנא' (איוב לח) וימנע מרשעים אורם · ולמי גנזו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב מהו כי טוב שהיה אורו נאה לעולם ולא היה מזיק (א) כשמש הזה · והיכן גנזו בגן עדן (ב) שנא' (תהלים צז) אור זרוע לצדיק · והרבה בריות ברא הקדוש ב"ה בעולם ולא היה העולם ראוי להשתמש בהן והיו ראויין להגנז ולא נגנזו מפני כבוד הקב"ה ואיזה זה זהב · א"ר אבהו ב טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו בזהב יש אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנו כמה יציאות שנאמר (בראשית ב) וזהב הארץ ההיא טוב ומהו טוב טוביה דהוא בביתיה טוביה דהוא בלוויתיה · ג א"ר שמעון בן לקיש לא היה העולם ראוי להשתמש בזהב ולמה נברא בשביל המשכן ובשביל בהמ"ק שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב כמה דאת אמר (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון · ד שבעה זהבים היו בבית המקדש · זהב טוב · זהב טהור · זהב שחוט · זהב סגור · זהב מזוקק · זהב פרווים · זהב מופז · זהב טוב כמשמעו · וטהור שהיו מכניסין אותו לכור ואינו חסר כלום · (א) זהב שחוט · שהיה נמשך (ג) כחוט והיו סכין בו כשעוה הנתונה על גבי פנקס · זהב סגור · שהיה סוגר כל הזהבים שהיו שם · זהב מזוקק · שהיו טוחין בו את הכתלים והרי כתוב (ד"ה א כט) כסף מזוקק לטוח בו קירות הבתים למה קורין אותו כסף שהיה מכסיף כל הזהבים שהיו שם · זהב מופז · ר' פטריקי אחיו של ר' דרוסאי אומר שהיה דומה לגפרית הזו שהיא מוצתה באש · זהב פרוים · ארשב"ל שהיה דומה לדם הפרים · וי"א (ב) שהיה עושה פירות · ואף הארזים היו ראויין להגנז ולא נגנזו · א"ר חנינא ה לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים אלא לא נבראו אלא בשביל המשכן ובשביל בהמ"ק שנא' (תהלים קד) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע · ואין לבנון אלא ביהמ"ק שנאמר (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון · א"ר שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן ו כ"ד מיני ארזים הם ואין לך משובח מכולן אלא שבעה שנאמר (ישעיה מא) אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן וגו' · (ג) ולמה נגנזו שצפה הקב"ה שהן עתידין לעשות בהן מלאכת המשכן במקום שהשכינה עתידה לשכון שנאמר (תהלים קד) אשר שם צפרים יקננו · (ד) (ד) וכי תעלה על דעתך ששם צפרים היו מקננות · אלא (ה) הצפרים שהיה כהן שוחט ומקריב בבהמ"ק · ומהו חסידה ברושים ביתה · (ה) וכי חסידה בארזים ביתה · ומהו חסידה

מסורת המדרש א חגיגה דף י"ב · בראשית רבה פרשה י"ב וי"ג · ופרשה מ"ב · במדבר רבה פרשה י"ג · אסתר רבה פתיחתא י"א · רות רבה פרשה ב' · תנחומא סדר שמיני סימן ט' · תנא דבי אליהו זוטא פרק כ"א · ילקוט איוב רמז תתקכ"ד · ב ירושלמי יומא פרק ד' הלכה ד' · בראשית רבה פרשה ע"ז · במדבר רבה פרשה י"ב כל הענין · ילקוט בראשית רמז כ"א · ג מדרש תהלים מזמור ק"ד · ד יומא דף מ"ד ע"ב · שיר השירים רבה פ"ג פסוק ט' · ה בראשית רבה פרשה ע"ו כל הענין · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט תהלים רמז תתס"ב · ו ירושלמי כתובות סוף פרק ז' · תנחומא כאן סימן ט' · ילקוט ישעיה רמז ש"ד · ועי' ר"ה כ"ג · סוכה ל"ז · תענית כ"ה · בבא בתרא פ' ·

חדושי הרד"ל

יומא (ע"ב): (ו) עשו דיר לרועה כו' · סוכה לשומר כו' בית לאב כו' · דיר לרועה הוא באו"מ שבמדבר אשר כאהל רועי נתק ממסע למסע · סוכה לשומר הוא כשבאו לא"י ונקבע או"מ בגלגל ונוב וגבעון ג"כ דרך ערעי כסוכה ובית לאב הוא בית עולמים · (ואז בימי שלמה נאמר (תהלים פט) הוא יקראני אבי וגו'): (ז) בני בנים ותפארת בנים אבותם כנ"ל:

(א) כשמש הזה · פשוט מזיק כמ"ש יומם השמש לא יככה ואמרו בשבת (קכ"ט·) בישא מי הוי טבא כו': (ב) שנא' אור זרוע · ול' זריעה שוא בגן כמ"ש כגנה זרועיה תצמיח · וע' זוהר בא (נ"א·): (ג) כחוט והיו טחין בו כשעוה שהיו טחין בו את הכתלים זהב סגור כו' שהיה שם כתיב כסף מזוקק כו' · מכסיף כל הזהבים שהיו שם זהב מופז כו' כצ"ל ע"פ הירושלמי דפ' טרף בקלפי וש"ר שהביא המ"כ ע"ש (ולשון שחוט דרך בהפוך אותיות שטוח): (ד) וכי תעלה ע"ד ששם צפרים כו' · והלא אפילו מכוון היה אמה כליא עורב לגרש העופות ק"ו מבפנים א"ו: (ה) וכי חסידה · בארזים אינה ביתה

חדושי הרש"ש

ועשית עליו כנ"ל: (ב) עשו דיר כו' עשו סוכה כו' עשו בית כו' · יתכן דהמה נגד המדבר ואוהל מועד וקדש הקדשים שחלוקין זה מזה גם בקדושתן מה"ת ע' בפ"א דכלים:

(א) זהב שחוט שנמשך כחוט · ביומא (מ"ה א') ולקמן בכנסת פי"ב הגי' שנטוה כחוט · והיא נראה יותר נכונה דלפי דרשה דנמשך הוה הסי"ן דשחוט מן השרש וליתא דכחוט משמע דהסי"ן לשמוש ע' חולין סוף דף ל' ותבין · ובחזית בפסוק עמודיו עשה כסף הגי' שנמשך כשעוה וגם היא נכונה: (ב) שהיה עושה פירות · הוא כפי שאמרו ביומא (כ"א ב') בשעה שבנה שלמה בהמ"ק נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירותיהן בזמנן כו' · וע' בירושלמי בפ' טרף בקלפי הלכה ד' במאמר זה: (ג) ולמה נגנזו כו' · ט"ס וצ"ל ולא נגנזו וכ"כ היד"מ: (ד) וכי תעלה ע"ד ששם צפרים היו כו' · ע' מנחות (ק"ז א') בתד"ה כליא עורב שהביאו בשם הערוך דמקדש ראשון לא היה צריך לכליא עורב שלא היו עופות פורחין עליו: (ה) הצפרים שהיה כהן שוחט כו' · שיגרת לישנא היא דאין

מתנות כהונה

קהלת בפסוק טוב שם משמן: סוכה לשומר · כן דרך שומרי הכרם עושים סוכה ללון בה:

פרשה לה צופה ומביט בו כו' · עיין מזה בב"ר פרשה י"ב: מפני כבוד הקב"ה כו' · להבנות ממנו ביהמ"ק ומשכן וכדמפרש ואזיל: טוביה דהוא בביתיה · טוביה ומעלתו הוא בבית וטוביה דהוא בלוויתיה · פירש"י בב"ר פרשה ע"ז כשהוא מהלך בדרך ולשון לוויה נופל על מי שנודד חוץ לביתו: וזהב הארץ ההיא טוב · כלומר זהב הארץ נברא בשביל ביהמ"ק שנקרא טוב כדא"א ההר וגו': [זהב שחוט גרסינן]: סוגר כל הזהבים · שכל צורפי זהב היו סוגרין חנויותיהם מפני הבושה שאין לזהבם דמיון אצלו וכן לקמן שהיה מכסיף כו' · כך הבנתי בפרק טרף בקלפי ועי' במדרש חזית בפסוק עמודיו עשה כסף ובפרשת נשא פרשה י"ב: שהיא מוצתה באש · ה"ג במדרש חזית ופירש כשהוא מולת באש מראיתו זך ובהיר מאד · וכן פירושו מופז לשון חוזק וקשה: [ולא נגנזו גרסינן]: ועץ שמן וגו' · וסיפיה דקרא אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור:

פירוש מהרז"ו

זוכה לכולם · כמ"ש משלי ח' כל הפרשה שם וכן באבות רים פרק ו': ג אתם צאני · לעיל פכ"ד ס"ג וזה היה במדבר כמ"ש ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר על שהיו מטולטלים ע"כ במדבר בדמיון דיר רועה · אתם כרם · זה היה בבהמ"ק שהיה בקביעות במקום אחד אך לעתיד בדמיון אב ובנים בבית ויעקב קראו בית ואז נכון יהיה הר בית ה' ודוק ומרומז בירמיה ל"א שם בפסוק ט' ובפסוק י"ב:

פרשה לה סי' א הרבה בריות · שכתוב שיהיו לעתיד ואינם נמצאים היום לא שיברא בריות חדשות כי אין כל חדש תחת השמש אלא שנבראו ונגנזו והביא ראיה מאור הראשון · וע' ב"ר פ' י"ב ס"ו וש"נ לעיל פ' י"א סי' י"א פ"ג ס"ו: אור זרוע לצדיק · וזריעה שייך בגן והיינו בג"ע מקום הצדיקים · וה"ה כמה בריות אחרות כמו האבני אקדח של שערי בהמ"ק: טובה גדולה · ב"ר פט"ז ס"ב וש"נ ומבואר: ההר הטוב הזה · ובמד"ת ק"ד יליף מפסוק של רים פקודי כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת וכה"א וזהב הארץ ההיא טוב ופי' שכל הזהב העשוי בעולם למלאכה זכו לה על כי בכל מלאכת הקודש של המשכן והמקדש: שבעה זהבים · ירושלמי יומא שם ש"ר פסוק אפריון עמודיו במ"ר פ' י"ב ס"ד · ונמצאו כולם בבהמ"ק · זהב טוב דה"ב ג' ה' ויחפהו זהב טוב · זהב סגור שם בפסוק הקודש וילפהו מפנימה זהב טהור זהב שחוט מ"א י' ד"ה ב' ע' ע"ז מגינים זהב שחוט · זהב סגור מ"א ו' כ' וילפהו זהב סגר · זהב מזוקק דה"א כ"ט ד' שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים כדלקמן שפי' זהב · זהב פרוים דה"ב ג' ו' והזהב זהב פרוים · זהב מופז מ"א י' י"ח וילפהו זהב מופז אלא הכסא ומן הסתם שהשתמש בו גם בבהמ"ק: נמשך כחוט · שחוט במשמעות מלשון המסכה שכל ענין השחיטה הוא על המשכת הסכין ומענין חוט שהיו עושין ממנו חוטים וגם טסים: בשעוה על פנקס · שחוט מלשון שפוח ושטח בהיפוך אותיות: טוחין בו את הכתלים · שהרי מפורש במ"א ו' כ"ב ואת כל הבית צפה זהב וכאן אמר כסף והם ב' כ"מ מדה ע"ו והכריע ע"פ מדת ממעל על שמכסיף והיה זהב: לגפרית שהיא מוצתה באש · מראה ירקות שלו דומה לירקות של גפרית מולאת באש ועי' במ"ר י"ב פי' אחר: שהיה עושה פירות · עיין פ"ר שם פסוק אפריון הנ"ל באריכות ובמ"ר שם בקיצור: להשתמש בארזים · במדרש תהלים שם ק"ד · עי' ב"ר רים פט"ו: עצי ה' · וס"ד שם צפרים יקננו כדלקמן · שלפי הפשט יקשה למה קרא אותם עצי ה' הרי הכל שלו · ע"כ דורש על העצים של המשכן והמקדש: כ"ד מיני ארזים · ירושלמי כתובות סוף פ"ז: ארז שיטה · וס"ד ברוש תדהר ותאשור יחדו הרי שבעה: ולמה נגנזו · ע"ס וצ"ל ולמה לא נגנזו כדלעיל ולא נגנזו ובב"ר רים פט"ו ובמד"ת ק"ד שם הגי' ולמה נבראו · ועי' ידי"מ: ששם צפרים · הרי לא הניחו העופות לנוח על גגו שהרי עשו כליא עורב למעלה ואיך יעשו קנים בתוכו ע"כ דורש מדה כ' ע"פ מדה י"ז אא"ע לקני עופות תנהו ענין על עופות המופרשים בתוכה שהיו מקריבים על המזבח · וכמ"ש גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וגו' את מזבחותיך ה' צבאות הרי מפורש כוונת הקן על ההקרבה במזבח: וכי חסידה בארזים ביתה ·

יפה תואר

ידי משה

(ו) זה כהן גדול שנא' (דברים לג) תומיך ואוריך לאיש חסידך: ב ד"א ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים · למה עצי שטים למד הקב"ה דרך ארץ לדורות שאם יבקש אדם לבנות ביתו מאילן עושה פירות אומר לו ומה ממה"מ שהכל שלו כשאמר לעשות משכן אמר לא תביא אלא מאילן שאינו עושה פירות אתם עאכ"ו: ג ד"א ועשית את הקרשים מה כתיב למעלה מן הענין וראה ועשה · וכי משה עשה את המשכן והלא כתיב ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב · אלא משה לתלמוד ובצלאל למעשה · מכאן אמרו רבותינו ליתן שכר למעשה כעושה · שכן מצינו במשה שעשה בצלאל למלאכת המשכן והעלה עליו הקב"ה כאלו הוא עשאו שנאמר (ד"ה א כא) ומשכן ה' אשר עשה משה במדבר: ד ד"א ועשית את הקרשים · לא היה צריך לומר אלא ועשית את הקרשים משכן מהו למשכן · א"ר הושעיא [א] על שום שהוא עומד למשכן שאם נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה יהא מתמשכן עליהן · אמר משה לפני הקב"ה (ז) והלא עתידים הם שלא יהיה להם לא משכן ולא מקדש ומה תהא עליהם אמר הקב"ה אני נוטל מהם צדיק אחד (ח) וממשכנו בעדם ומכפר אני עליהם על כל עונותיהם · (ט) וכה"א (איכה ב) ויהרוג כל מחמדי עין: ה ד"א ועשית את הקרשים · מה כתיב למעלה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת · זהב זו בבל · שנאמר (דניאל ג) הוא צלמא ראשה די דהב טב · וכסף זו מדי שנאמר (שם) חדוהי ודרעוהי די כסף · נחושת זו יון שנאמר (שם) מעוהי וירכתיה די נחש · אבל ברזל אין כתיב כאן לא במקדש ולא במשכן למה שנמשל בו אדום שהחריבו בהמ"ק ללמדך שמכל המלכיות יקבל הקב"ה דורון לעתיד לבא חוץ מאדום · והרי בבל אף היא החריבה אותו אלא על שלא קעקעה אותו אבל אדום מה כתיב בה (תהלים קלז) האומרים ערו ערו עד היסוד בה (ו) (י) עד עכשיו היסוד בה · לפיכך לא נכתב ברזל במשכן ובמקדש שמשולין בו אדום · וכן אתה מוצא לע"ל [ב] שכל האומות עתידין להביא דורון למלך המשיח ומצרים מביאה תחלה וכסבור שלא לקבל מהם ואומר לו הקב"ה אכסניא נעשו לבני במצרים שנאמר (שם סח) יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים · מיד מקבל מהן · נשאה כוש קל וחומר ומה מצרים ששעבדו בהן קבל מהם אנו שלא נשתעבדנו בהן על אחת כמה וכמה · מיד כוש תריץ ידיו לאלהים · מיד כל המלכיות שומעות והן מביאות שנאמר (שם) ממלכות הארץ שירו לאלהים · ואח"כ מלכות אדום נושאת ק"ו בעצמה ואומרת ומה הללו שאינן אחיהם קבלו מהם אנו עאכ"ו · ואף היא מבקשת להביא דורון למלך המשיח ואומר לו הקב"ה (שם) גער חית קנה · שכולה חיה מן הקנה · ד"א געור חיה הדרה בין הקנים שנאמר (שם פ) יכרסמנה חזיר מיער · עדת אבירים בעגלי עמים אותה שאוכלת שמנן של עמים ובאה בכחו של אברהם ואומר מהם אני עשו בן יצחק בן אברהם · מתרפס ברצי כסף · אע"פ שחטא אדם וכועסת עליו מתרת את הפס ונוטלת את הכסף והיא מתרצה לו · ומהו בזר עמים קרבות יחפצו · שהיא מפזרת לישראל מתלמודה של תורה ומכנסת אותן במה שיצר הרע חפץ בו · ד"א בזר עמים קרבות יחפצו · שפיזרו את ישראל מן העולם · ד"א בזר עמים שעשו את ישראל זרים לי · והם מביאין קרבנות: ו ד"א ועשית את הקרשים למשכן [ג] א"ר אבין משל למלך שהיה לו איקונין נאה אמר לבן ביתו עשה לי כמותה · א"ל אדוני המלך איך יכול אני לעשות כמותה · א"ל אתה בסממניך ואני בכבודי · כך אמר הקב"ה למשה וראה ועשה · אמר לפניו רבון העולם אלוה אני שאני יכול לעשות כאלו · א"ל כתבניתם בתכלת ובארגמן ותולעת שני · וכשם שאתה רואה למעלה כך עשה למטה · שנאמר עצי שטים עומדים כנתון באיסטרטיא של מעלה · ואם תעשה כאותה של מעלה למטה אני מניח סנקליטין של מעלה ומשרה שכינתי ביניכם למטה · [ד] מה למעלן שרפים עומדין אף למטה עצי שטים עומדים · מה למעלה כוכבים אף למטן כן · אמר רבי

מסורת המדרש א לקמן פנ"א במד"ר פי"ב · תנחומא סדר ויקהל סימן ט' וסדר פקודי סימן ב' · ילקוט פקודי רמז תי"ד · ב פסחים דף קי"ח כל הענין · ילקוט תהלים רמז ת"ס כל הענין · ג במדבר רבה פרשה י"ב · שיר השירים רבה סוף פרשה ג' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא א' · ילקוט כאן רמז שס"ט · כל הענין · ד לעיל פרשה ל"ג ·

חדושי הרש"ש

אלא במליקה: (ו) עד עכשיו היסוד בה · כלשון הזה לעיל פל"א עד עכשיו הוא חי ושם פי' המ"כ בתמיה: בסוף הסדרא הם מצאתי מקום לבאר ענין עמידת עמודי החצר אשר נבוכו בו רבים מגדולי הראשונים והאחרונים עיין בס בערה תבא לביאורי זה כי אז תטעום נוף נועם כדברי אלה והוא הנראה לדעתי · כל עמוד עם החלל עד עמוד השני הכילו ה' אמות (וע' ת"י ריש פ"ב דעירובין דמוכח דלא היה רוחב העמוד אמה שלמה) ומפירש"י כאן פסוק י' משמע שהיו רחבן אמה · וכן כתב הרא"ה לדעת רש"י בפסוק י"א אף שאין פירושו שם מוכרח · וגם נראה שנעלם מכ"ת פירש"י בעירובין (כ"ג ב') ד"ה ועשרים לכל רוח ע"ש · ונתחיל באורך החצר כשהעמידו כ' עמודי צפונים נעשו י"ט חללים · אח"כ כשהעמידו עמודי מערביים הפליגו עמוד המקצוע מן העמוד העשרים למערב בכדי חלל אחד שוה לשאר חללי העמודים · אך לא העמידוהו בשורת העשרים הצפונים רק שהפליגוהו לדרום בכדי שיעור עובי עמוד עד שקצהו התיכוני היה נגד קצה הפנימי מן הצפונים · וכן השלימו י' המערביים והתחילו בעמודי הדרומיים הפליגו עמוד המקצוע לדרום כשיעור חלל אחד · ולמזרח כשיעור עובי עמוד וכו' · וכן עשו במזרחיים והקלעים היו תלוים מבפנים לעמודים · וכשתדקדק היטב בזה תראה הפרשה מבוארת לפניך בלי שום גמגום · ומדוייק היטב ג"כ עמודיהם ארבעה דכתיבי בשער החצר · ודלא כהתוס' בעירובין (ב' ב') ד"ה כיון שכל דג' עמודים היה ברוחב הפתח · וצ"ל דט"ס בדבריהם וצ"ל ד' כדכתיב בקרא · אח"ז בינותי בספרים וראיתי שהרב ספורני כוון למ"כ · ואגב אבאר שם בפרשה ווי העמודים וחשוקיהם כסף עי' רש"י · וצ"ל דהווים לא היו תחובים בתוך בעמוד רק עשו כמו חשוק של כסף וממנו יצא כמין וי"ו ואזרוהו להעמוד אבל בעמודי האהל לא היה צורך לחשוקים כי היו מצופים ומהצפוי יצאו הווים:

חדושי הרד"ל

כצ"ל ר"ל וכי ברושים לבד מקננת ולא בארזים: (ו) זה כה"ג · וידרש לפ"ז ברושים ביתה כמ"ש בשה"ר ספ"א רהיטנו ברותים מקום שהכהנים רוהטים שפון בברושים ע"ש: (ז) והלא עתידים הם שלא כו' אני נוטל מהם צדיק כו' · אפשר דרש עצי שטים עומדים על זה · שהצדיקים (שמגינים כעץ על הדור) עומדים לעולם (וכמ"ש ביומא (ע"ב) עומדים שעומדים לעולם ע"ש) אף בזמה"ז להתמשכן על ישראל: (ח) וממשכנו בעדם ומכפר כו' · רומז לדרשה דשה"ר פ"א פ"כ אשכול הכופר נוטל איש שהכל בו ומכפר עליהם וע"ש בילקוט: (ט) וכה"א ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון שפך כאש חמתו · מחמדי עין אלו הצדיקים ואהל בת ציון זה בהמ"ק ובשניהם שפך כאש חמתו וכלה עליהם ומכפר על ישראל: (י) עד עכשיו היסוד בה · כלומר והאומרים לערער אף זה · וע' באיכה רבה רפ"ה נוס"פ בס"ד בהגהותיו ע"פ התנחומא תצא ס"ט והשוח"ט:

בכל

פירוש מהרז"ו

משל אלא על מי שנקרא חסיד ושם היה שוכן וכל זה שייך למ"ש ועשית קרשים למשכן שהיו של עצי שטים מן המובחר שהארזים גבוהים י' אמות ורחבים גם בגבהם אמה וחצי אחר התיקון: ב לבנות בית מאילן · הנה בכמה מצות שגוה להוציא ממון ולהפסידם כמו כל ענין הקרבנות · ולמה במשכן הקפיד על עצי שטים שאינם עושים פירות ודורש שבא ללמד על בנין חול ע' תנחומא ריש ויקהל: ג וראה ועשה · על כלל המשכן וכליו שמשה בעצמו יעשה וכתיב אשר עשה משה וכתיב ועשה בצלאל ויעש בצלאל מדה ע"ו והכריע כאן לתלמוד כאן למעשה שהמעשה כעושה: ד שהם עומדים למשכן · כמ"ש לעיל פל"א סי' י' וה"נ למשכן משמע שהמשכן כבר עשוי ע"כ דורש א"ת למשכן אלא למשכון: אמר משה לפני הקב"ה · ע' לעיל פל"א ה"י אף משה ולעולם הם ממושכנים דשם איכא רמז אך כאן ל"ע: ויהרוג כל מחמדי עין · וה"ד באהל בת ציון שפך כאש חמתו ודורשים ע"פ מדה ל"א תחלה חרב בהמ"ק ואח"כ ויהרוג כל מחמדי עין: ה מה כתיב למעלה · ע' ויק"ר פל"ע ס"ה · ומ"ש וזאת התרומה אשר תקחו מאתם מיותר שכבר אמר תקחו את תרומתי והיל"ל מיד זהב וכסף ונחושת ע"כ דורש על לעתיד ע"פ מדה ז' וי"ז שמג' אלו יקחו תרומה: רישא דדהב · ואמר דניאל לנבוכדנצר בפתרונו אנת הוא רישא דדהבא: די כסף · ועל זה אמר דניאל בפתרונו ובתרך תקום מלכו אחרי זו מדי: די נחש · ובפתרונו אמר מלכו תליתאי די נחש זה מוקדון: לא במקדש ולא במשכן · במשכן לא כתיב ברזל כלל · ובבהמ"ק מלכים א' ו' ז' והמקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו · ומ"ש בסוף ד"ה א' והברזל לברזל וגו' מאה אלף ככרים ברזל · יתכן שהיה זה באוצרות ולא בפנימה: עד עכשיו היסוד בה · שהיל"ל ערו ערו יסודה אלא פי' ע"פ מדה ט' שאמרו זה לזה עד עכשיו יש יסוד בה וצריך לערות שלא ישאר בה זכר יסוד ועיין תנחומא תצא ס"ט מד"ת סוף מזמור קל"ז פסיקתא רבתי פל"ב ס"ב: ו ועשית את הקרשים · ובסוף הפרשה כמשפטו אשר הראית בהר · ועי' במ"ר פרשה י"ב ס"ח: איקונין נאה · פי' מראה פניו וצורתו וצוה שיעשה כמותה: את בסממניך · אתה תצייר בסממנים ואני אשאר בכבודי כי איני מבקש ממך דבר שלא תוכל לעשותו: וראה ועשה · בסוף פרשת מנורה כתוב והמדרש דורש על יריעות המשכן ועוד מנין דורש שאמר משה כך והקב"ה השיב לו ואשר יתכן לומר בזה שאם כפי שכתוב על המנורה הרי מפורש ברים בהעלותך כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה ממש ולא בתבניתו וכאן בתבניתם ועוד שמ"ש וראה ועשה משמע מה שרואה יעשה ממש ואח"כ אמר בתבניתם ולא ממש ע"כ דרש אח"ע על המנורה ה"ע על פרשה שסמוכה לה שמדבר ביריעות המשכן שתחלה אמר לו וראה ועשה ממש ועל זה הכריע ע"פ מדה ט' שהקשה משה וכי אלוה אני והשיב לו בתבניתם בתכלת וארגמן וזה ע"פ מדה ע"ו ומדה ע' ומדת סמוכין או סידור שנחלק שהפסוק שייך להפרשה הסמוכה · וכמ"ש כאן כן הוא גם בשה"ר פסוק לאנה ורלגה ובמדרש רבה שם בשינוי: וכשם שאתה רואה · זה שייך לענין הקרשים שכתוב בהם ג"כ בסוף הפרשה כמשפטו אשר הראית בהר: עצי שטים עומדים · כדרך גדילתם ולא כדרך בנייני בתים שמשכיבים

מתנות כהונה

שכר למעשה · הגורם וכופה הבריות למעשים טובים כד"א גם מעושה: [ה"ג א"ר הושעיא על שום שהוא עומד למשכן: פרש· הסופר דבר בלשון כינוי ור"ל אדום שנמשלה לברזל בדניאל]: עד עכשיו היסוד בה · כך אמרו כל עוד שהיסוד בה ערו ערו: שכולה חיה מן הקנה · יש לפרשו בדוחק ע"ד שדרשו חז"ל בפרק ע"פ שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד ופירש רש"י ז"ל כלומר פה אחד להרע לישראל אם בא ישראל לדין לפניהם כולם מחייבין אותו מדכתיב קנה ולא כתיב קנים משמע קולמוס אחד וחיה כמו חיתה ונראה דצ"ל שכול החיה מן הקנה · שכול לשון משכלה מן הקנה מקן שלה שמלך המשיח יאבדם ויערערם מקן מושבם כד"א ועלו מושיעים וכו': שמנן של עמים · עשרם של ישראל שהאו"א מהם קרוי עם כמו שפירש רש"י בפסוק אף חובב עמים: ואומר מהם אני · העובדי כוכבים ומזלות אומרים מישראל אנחנו: בן אברהם עדת אבירים קרי ביה עדת אברהם כדאיתא במדרש חזית סוף פסוק שררך אגן הסהר: הפס · פס ידו לקבל השוחד: שיצה"ר חפץ בו · קרבות לשון קרב ומלחמה וזהו יצר רע שלוחם תמיד עם בעליו: בזר · כמו פיזר בחילוף אותיות בומ"פ: זרים לי · דרש בזר לשון זרות דבי"ת לשמוש: כשם שאתה רואה כו' · עיין במדרש חזית בפסוק לאנה · ובפרשת נשא פרשה י"ב: איסטרטיא · פירש הערוך חיל וצבא: סנקליטון · ב"ד ושרי יועציו:

מגרגרין

ידי משה

גבי זהב וק"ל: שהיו אומרים עד עכשיו · פי' שהוקשה להם דהוה ליה לכתוב ערו ערו היסוד מאי עד אלא שאלה עד הם דברי אדום שאמרו עד עכשיו וק"ל: שכולה חיה מן הקנה · עיין מ"כ שפירש ב' פירושים ושניהם דחוקים מאד ול"נ לפרש וה"ק שאיה לקבל דורון מאדום כדי שיהיה לה שלום לעתיד וזה א"א ע"ד שאחז"ל אמלאה החרבה אם מלאה ירושלים יחרוב רומי ורומי זה אדום ולכן אמר שחיותה של אדום מן הקנה פירש שעיקר מטרפולין שלה היא רומי שנקראת קנה ע"ש שנעץ גבריאל קנה בים וכו' כדרך גדול שברומי כנ"ל: והם מביאין קרבנות · קרבות יחפצו קדרים לשון קרבן: אתה בסממניך ואני בכבודי · פירוש הגם שלא תצייר את הצורה כהוייתן מ"מ תצייר בסממני' ואני אמחול על כבודי כך הנמשל וכו':

וכי

יפה תואר

שהם מקריבים לפניו: למה עצי שטים · כיון דבטבע מיני ארזים היו ולמה בחר יותר בעצי שטים ממיני ארזים ומפני מה שאינו עושה פירות לכל לכן בחר בו וללמד ד"א לבני אדם בא: למעשה כעושה · ובפ"ק דב"ב ובמ"ר פי"ב איתא גדול המעשה יותר מהעושה · זה הוא במעשה הצדקה כי ע"י יתנו רבים וזה טוב יותר מנתינתו לבדו וכן התלמוד שע"י ילמדו רבים ויאמרו את התורה גדול מהעושה אבל במעשה מלוה אחת אין טעם להגדיל את מעלת המעשה על העושה ודי שמשרם אחד הוא: אמר ר' הושעיא על שום שהוא עשוי למשכן כצ"ל ועיין לעיל פל"א גבי אם חבול תחבול: ויהרוג כל מחמדי עין · זו הסנהדרין שחביבים על ישראל כגלגל העין כדאיתא באיכה רבתי: מה כתיב למעלה וזאת התרומה · לא נתכוין למה כתיב הקרשים בה"א ומפני שפירושו הקרשים המתוקנים מכבר

חייא בר אבא א מלמד שהיו קרסי זהב נראין במשכן ככוכבים הנראים ברקיע :

סדר תצוה

פרשה לו א ואתה תצוה הה"ד (ירמיה יא) זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך · וכי לא נקראו ישראל אלא כזית הזה בלבד והלא בכל מיני אילנות נאים ומשובחים נקראו ישראל · בגפן ותאנה שנאמר (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע · תאנה שנאמר (הושע ט) (א) כבכורה בתאנה בראשיתה · כתמר שנא' (שיר ז) זאת קומתך דמתה לתמר · כארז שנא' (תהלים נב) כארז בלבנון ישגה · כאגוז שנאמר (שיר ז) אל גנת אגוז ירדתי · וקראן (א) בכל מיני שלחים שנאמר (שם ד) שלחיך פרדס רמונים · ובא ירמיה לומר זית רענן יפה פרי תואר אלא (ב) ב מה הזית הזה עד (ג) שהוא באילנו (ג) מגרגרין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית (ג) ונחבט · ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת (ד) ונותנין אותן במטחן ואח"כ טוחנין אותן ואח"כ מקיפין אותן בחבלים · ומביאין אבנים ואח"כ נותנין את שומנן ג כך ישראל באין עובדי כוכבים וחובטין אותם ממקום למקום וחובשים אותן וכופתין אותם בקולרין ומקיפין אותן טרטיוטין ואח"כ עושין תשובה והקב"ה עונה להם · מנין שנא' (שמות ב) ויאנחו (ד) בני ישראל · וכן (דברים ד) בצר לך (ה) ומצאוך · כי אל רחום ה' אלהיך · הוי זית רענן יפה פרי תואר · ד"א מה ראה ירמיה למשול אבותינו כזית אלא (ה) כל המשקין מתערבים זה בזה (ו) והשמן אינו מתערב אלא עומד (ז) כך ישראל אינם מתערבים עם העובדי כוכבים שנאמר (דברים ז) ולא תתחתן בם · ד"א כל המשקים אדם מערב בהם ואינו יודע איזה תחתון ואיזה עליון אבל השמן אפילו אתה מערבו בכל המשקין שבעולם הוא נתון למעלה מהן כך אבותינו בשעה (ח) שהיו עושים רצונו של מקום נצבים למעלה מן העובדי כוכבים שנאמר (שם כח) ונתנך ה' אלהיך עליון · הוי זית רענן יפה פרי תואר · ד"א זית רענן הה"ד (תהלים מח) יפה נוף משוש כל הארץ · מהו יפה נוף (ו) לשון יוני קורין לכלה נמפי · משוש כל הארץ שלא היה אחד מישראל מיצר כשהיה ביהמ"ק קיים למה ד שהיה אדם נכנס לשם מלא עונות והיה מקריב קרבן ומתכפר לו אין שמחה גדולה מזו שהיה יוצא צדיק · הוי יפה נוף משוש כל הארץ · ה כתיב בצור (יחזקאל כז) צור את אמרת אני כלילת יופי את אמרת אבל אחרים אינם אומרים ו אבל ירושלים הכל אומרים שבחה שנאמר (איכה ב) הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי · וכתיב (תהלים מח) הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב · מקום שמקריבין בו קרבנות שנאמר (ויקרא א) ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לכך נאמר זית רענן יפה פרי תואר · כשם שהשמן מאיר (ז) כך ביהמ"ק מאיר לכל העולם שנאמר (ישעיה ס) והלכו גוים לאורך · לכן נקראו אבותינו זית רענן שהם מאירים לכל [באמונתם] · לכך אמר הקב"ה למשה ויקחו אליך שמן זית זך : ב לא שאני צריך להם אלא שתאירו לי כשם שהארתי לכם · למה (ט) כדי להעלות אתכם בפני כל האומות שיהיו אומרים ישראל מאירים למי שמאיר לכל · ז משל לפקח וסומא שהיו מהלכין אמר הפקח לסומא בא ואני סומכך והיה הסומא מהלך · כיון שנכנסו לבית אמר הפקח לסומא צא והדלק לי את הנר והאיר לי שלא תהא מחזיק לי טובה שלויתיך · לכך אמרתי לך שתאיר · כך הפקח זה הקב"ה שנאמר (ד"ה ב טז) (ח) כי ה' עיניו המה משוטטות בכל הארץ · והסומא אלו ישראל שנאמר (ישעיה נט) נגששה כעורים קיר וכאין עינים נגששה כשלנו בצהרים כנשף · בעגל בששה שעות (י) והיה הקב"ה מאיר להם והנהיגם שנאמר (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם · כיון שבאו לעשות המשכן קרא למשה ואמר לו ויקחו אליך שמן זית זך · אמרו ישראל (תהלים יח) כי אתה תאיר נרי ואתה אומר שנאיר לפניך · אמר להם בשביל להעלות אתכם שתאירו לי כשם שהארתי לכם · לכך נאמר זית רענן : ג ד"א זית רענן ראה היאך דברי תורה מאירין לאדם בשעה שעוסק בהן · וכל מי שאינו עוסק ואינו יודע הוא נכשל · (יא) ח משל למי שעומד באפילה בא להלך מצא אבן ונכשל בה · מצא ביב נופל בו הקיש פניו בקרקע · למה שלא היה בידו נר · כך הדיוט שאין בידו דברי תורה מצא עבירה ונכשל

מסורת המדרש א ירושלמי מגילה פרק א' הלכה י"ב · ב עי' תורת כהנים סדר לו · תנחומא כאן סימן ו' · ג ע' ילקוט ירמיה רמז רפ"ט · ד עיין במדבר רבה פרשה כ"א · תנחומא סדר פינחס סימן י"ג · שה"ש רבה פרשה א' וקהלת רבה פר' א' · פסיקתא רבתי פסקא ט"ו סימן כ"ד · פסיקתא דרב כהנא פסקא ה' וסוף פסקא ו' ופסקא ט"ז · ילקוט פנחס רמז תשע"ז · ילקוט ישעיה רמז רנ"ז · ה מדרש תהלים מזמור מ"ח · ילקוט תהלים רמז תשנ"ה · ו איכה רבתי פרשה ב' וש"נ · ז במדבר רבה פרשה ט"ו · תנחומא כאן סימן ד' · וסדר בהעלותך סימן ד' · ילקוט כאן רמז שע"ח · ח מדרש תהלים מזמור קי"ט · פסיקתא רבתי פיסקא ח' סימן ה' · ילקוט תהלים רמז תתע"ח :

חדושי הרד"ל

(א) בכל מיני שלחים · ע"ל ריש פ' תרומה : (ב) מה זית כו' כך ישראל כו' · מנחות (נ"ג:) ע"ש : (ג) שהוא באילנו כו' מורידין כו' ונחבט ע"ג קרקע · וזהו מאגרא רמא לבירא עמיקתא וכמ"ש שהליך משמים ארץ כו' : (ד) מן העבודה · והוא הלחץ כמ"ש את נאקת וגו' · וגם ראיתי את הלחץ וגו' : (ה) ומצאוך וגו' והבת עד ה"א וגו' כנ"ל : (ו) והשמן אין מתערב כו' · עי' שה"ר פ"א פ"ד : (ז) כך כו' אין מתערבין · ואפילו בעת החרבן אמרו ביבמות (י"ז) דבנתא דהשתא דרא אנטרוויי ועי' ויק"ר פ' י"ז : (ח) שהיו עושים רצונו כו' הוי זית רענן יפה גו' אימתי הם כזית רענן בזמן שהם יפים ופרי תואר ישוה לו : (ט) כדי להעלות אתכם בפני כו' · לשון להעלות נר תמיד דרש כן · וכן דרש בפ' בהעלותך דרש לשון בעלותך : (י) והיה הקב"ה מאיר להם ומנהיגם · פי' אפילו בשעה שכשלו בעגל כמ"ש (נחמיה ט') אף כי עשו עגל וגו' ואתה ברחמיך וגו' ואת העמוד האש בלילה להאיר להם וגו' : (יא) משל לעומד באפילה כו' · סוט"ע מז' כ"ז :

חדושי הרש"ש

(א) כבכורה בתאנה בראשיתה · פי' הכתוב נראה כבכורה ר"ל המתבכרת ראשונה (דתאנה אין לקיטתה באחת כמבואר בשבת בכ"פ כ"ג) בראשיתה ר"ל בשנה ראשונה לגדול פירותיה : (ג) מגרגרין אותו · מש"כ המ"כ מפרש התם בגמרא שעושין להם סימן כו' · בגמרא שם במנחות (פ"ו א') ליתא רק הוא פי' הערוך הביאוהו התוס' שם על הא דמבעי שם או מגלגלו תנן : (ג) ונחבט ומשחובטין אותו כו' · נראה דזהו דתנן שהם עוטנן בתוך הבית (כ"ה הגי' במשניות) עד שילקה כי חבוט היינו שלקאה בכ"מ · ואף דלא תנהו שם אלא בזית הג' והכא אמר ליתנא דמגרגרו דתנהו שם בזית הראשון · הא לא אמר הכא בראש הזית כליתנא דשם בזית הראשון ולכן אפשר לומר דלא מיירי הכא אלא בהשלישי · ועיקר דרשה דהכא הוא ג"כ במנחות (נ"ג ב') בקצרה : (ד) ונותנין אותו במטחן · פשוט דפי' מטחן היינו רחיים שטוחנין כדאיתא שם ונראה דהכא שהם כת"ק דברייתא שם ופי' המ"כ ל"נ : (ה) כה"מ מתערבין זב"ז והשמן אינו מתערב כו' · מזה נראה דהא דאמרי' שבת (ה' ב') שמן שצף ע"ג יין (וגי' הרמב"ם וה"מ על המים) מחלוקת ריב"נ ורבנן כו' דבדוקא נקט שמן וכו' ה"ל לרבנן דאינו חבור מטעם

ומהו

האמור כאן אבל בשאר משקין אף לרבנן הוי חבור וכן משמע להדיא מפירש"י שם ד"ה שמן למתבונן כו' · ותמה אנכי על רבינו בעה"ט בקצור פסקי הרא"ש שם סי' ד' שכתב יין ע"ג מים והוציא היין שפוך : (ו) לשון יוני קורין לכלה נימפי · בר"ס (כ"ו א') איתא בתחום קן נסריא קורין לה נינפי : (ז) כך הקב"ה מאיר כו' · שנאמר והלכו גוים לאורך · פי' דבקרא דלפניו כתיב ועליך יזרח ה' : (ח) כי ה' עיניו משוטטות בכה"ת כנ"ל ותיבת המה ליתא בקרא :

מתנות כהונה

פרשה לו עד שהוא באילנו כו' · עפ"י המשנה בפ' כל הקרבנות במס' מנחות נתבאר דה"ג עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית ונחבט ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת ונותנין אותו במטחן כו' : מגרגרין · מפרש התם בגמ' שעושין להם סי' שלא יתערב באחרים מפני שאינם מתבשלים כולם בפעם אחת ועושין סימן באותם שהתחילו להתבשל ראשון ראשון : ונחבט · זהו שאמרו שם מגרגרו בראש הזית וכותש · נחבט היינו כותש : מטחן · זהו הסל שאמר שם ונתנו בתוך הסל וטוענו בקורה : טרטיוטין · לפי הענין הוא חיילות המלך ואולי שצ"ל סרדיוטין : קורין לכלה נמפי · עיין סוף פ' פקודי : צור את אמרת · פסוק הוא ביחזקאל סימן כ"ז : שנאמר ושחט אותו וגו' · נקט האי קרא משום דכתיב ביה ירך צפונה : להעלות · לשון עילוי וגדולה : בששה שעות · נכשלו בעגל : [והיה הקב"ה גרסינן] : ביב · חפירה ששופכין לתוכה

כל

פירוש מהרז"ו

העלים זה על זה ע' לעיל פל"ג ס"ד : קרסי זהב · במ"ר שם וש"נ ובריית' דמלאכת המשכן פ"ב :

פרשה לו סי' א ואתה תצוה · ויקחו אליך שמן זית שתיבת אליך מיותר ודורש שענין הזית מרמז על ישראל ומשה הוא ישראל וזהו אליך וכמ"ש בסוף הסי' : וכי לא נקראו ישראל · הוקשה לו מ"ש קרא ה' שמך והלא בכל האילנות שנקראו ישראל לא אמר קרא ה' שמך · ע"כ דורש שכל ענין של ישראל בגלות וגאולה בדמיון הזית ובזה שייך קריאת שם : בכל מיני אילנות · לעיל פ"כ ס"ה : כגפן · ב"ר פ' פ"ח ס"ה לקמן ריש פמ"ד וש"נ : כבכורה בתאנה · ראיתי אבותיכם וכר"ד כענבים במדבר מצאתי ישראל · אלא שכבר הזכיר גפן לאילן הגפן ולא על הענבים לבד : כארז בלבנון · וכ"ד צדיק כתמר יפרח · וצריך ביאור מה הוצרך לפסוק זאת קומתך אולי על הגידול והקומה ולא על הפריחה לבד · וע' ב"ר ריש פמ"א : כאגוז · ע' שיר פסוק זה : מגרגרין אותו · עושין סימן בגרגרים שנתבשלו : במטחן · ברחיים שטוחנין אותו כמ"ש מנחות פ"ה הביאו רש"י בחומש ריש תצוה ואחר שטוחנין נותנין בסלים ועי' תנחומא כאן ס"ו : טרטיוטין · עי' מ"ע ערך סרדיוט ונ"ל שטרטיוטין פי' אנשי מלחמה : ויאנחו ב"י · ותעל שועתם ונגאלו וזהו שנתנו שמנם ע"י הצרות שסבלו ונגאלו וכן לעתיד וזהו כתית למאור ע"י כתיתה מאירים : אלא עומד · פי' עומד וניכר בפני עצמו : אדם מערב בהם · פי' שמתערבים יחד היטב ועומדים בשוה תחתון ועליון · ע' ד"ר פ"ז ס"ג : ד"א זית רענן · וה"ד יפה פרי תואר : קורין לכלה נמפי · ב"ר פע"א ס"ח לקמן סוף פנ"ב · ויק"ר פ"א ס"ב · במ"ר ריש פ"ע · וכאן הכוונה שהיו שמחים בירושלים כשלה חדשה ועי' מדרש תהלים מ"ח בביאור ובילקוט שם באריכות : הר ציון ירכתי צפון · סוף פסוק של יפה נוף הנ"ל וכוונתו דכתיב יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון : מקום שמקריבים · קרבן עולה שכתוב בה ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה' וכמ"ש בתנחומא לו הטיבה ברצונך את ציון שאין ציון נבנה אלא בזכות קרבן עולה שהיו ישראל מקריבים ע' ויק"ר פ"ז ס"ה וש"נ וה"ה לכל הקרבנות ק"ק וקדשים קלים ע"פ מדה כ"ג על שהיא כולה כליל : כך בהמ"ק מאיר · כמ"ש ב"ר פ"ג ס"ד במ"ר פט"ו ס"ז : והלכו גוים לאורך · ובפסוק הקודם וכבוד ה' עליך זרח · ומקום כבוד ה' היא בבהמ"ק וכשבהמ"ק מאיר ע"י המנורה אז ישראל מאירים לכך צוה ליקח שמן זית זך למנורת בהמ"ק ע"י ישראל : ב לא שאני צריך להם · לנרות ופירוש אחר הוא על פסוק ויקחו אליך שמן וגו' להעלות נר : להעלות אתכם · מכילתא בשלח פסוק וה' הולך לפניהם יומם : לפקח וסומא · ע' במ"ר פט"ו ס"ה ושם מבואר : ה' עיניו משוטטות · ד"ה ב' ט"ז ט' זכריה ד' י' : והסומא אלו ישראל · ע' לקמן פמ"ד ס"ד והלכו כעורים : בעגל בשש שעות · כמ"ש לקמן פמ"א ס"ז וש"נ ועי' לעיל פל"ג ס"ס ב' שצווי המשכן אחר ענין העגל : אמר ישראל וכו' אמר להם וכו' · מרומז במ"ש להעלות נר תמיד שהל"ל להדליק ועוד שכבר כתיב למאור וא"כ ג' תיבות אלו מיותרים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שאחר שאמר ויקחו אליך וגו' אמרו ישראל וכו' כי אתה תאיר נירי ובפסוק הקודם כי אתה עם עני תושיע היינו שהוציא ישראל ממצרים ואז וה' הולך לפניהם וגו' וכשצוה להם שיאירו לו אז אמרו כי אתה תאיר נרי ואיך נדליק לפניך והשיב להעלות נר תמיד ותמיד הם ישראל כמ"ש פתיחה ב' דאיכה רבתי ונבא תנתן על התמיד בפשע וזהו להעלות אתכם : והיה הקב"ה מאיר להם · וכמ"ש בהדיא בנחמיה ט' י"ח אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' את עמוד הענן וגו' ואת עמוד האש בלילה להאיר להם : ג ד"א זית רענן · קרא ה' שמך על שעוסקים בתורה המאירה כשמן זית וזהו ויקחו אליך שמן זית ג"כ על אור התורה : בשעה שעוסק בהן · שאינו מסיח דעתו ממנה התעיף עיניך בו ואיננו אינה מאירה לו ונכשל עי' ב"ר פע"ח סי' ע"ו

יפה תואר

עולם הגלגלים ועולם השפל · וכאן לא הביא רק שנים עולם המלאכים והשרפים · והכוכבים מעולם הגלגלים · והדוגמא מעולם השפל לא זכר כי זה מבואר בעצמו · ובמ"ר פי"ב איתא שהראה לו אש ירוקה כו' וזה רמז לעולם השפל · וע' לעיל פל"ג :

והקב"ה עונה אותם · פי' אע"פ שהתשובה היתה בע"כ · והזכיר זה כאן כי לולי זה לא דמית התשובה אל השמן היוצא בסוף אם אינה מועילה : כשם שהשמן מאיר כך הקב"ה מאיר · היינו אור הדעת כי מציון תצא תורה וכן איתא בב"ר פכ"ה ארון מקום שהאורה יוצאת לישראל · ויען כי המה הפיצו אור לכל העולם לכן המשילם שכתוב כזית : למה כדי להעלות אתכם · הקשה מהר"י בן לב ז"ל מאי עילויא היא אדרבה יחשב לשפלות שמאירים למאיר העולם ועוד מאי דמיונו עם המשל שם הוא כדי שלא יחזיק לו טובה וכאן אינו כן · ותירץ שה"פ שרצה ה' שלא יהא ישראל כפוי טובה רק שיודו בטובה וכזה לבד השי"ת נפרע ממה שעשה ולזה צוה שיאירו נרות רמז להודאתם כשם שהאיר להם ועל זה יתעלו לפני האומות שיראו שאינם כפויי טובה · והמשל הוא כן שהפקח נפרע מהסומא

ידי משה

וכי לא נקראו ישראל אלא כזית הזה · וקשה אם היה קורא אותם כמין אחר היה מקשה ג"כ והדא נקט וי"ל דה"פ הואיל והזכיר ירמיה לשון יופי משמע שלענין יופי הם משולים לזית וקשה והלא תמר וארז יפים יותר · א"נ ה"ק הואיל וירמיה הוכיחן על הטובות שאבדו שהיו נמשלים לזית וכדמסיים לקול המולה גדולה א"כ לא היה לו להזכיר זית בלבד אלא כל המינים שנמשלו להם ישראל אלא לומר מה זית וכו' פירוש שכוונת ירמיה היה לומר שאין עושים תשובה אלא ע"י צרתם בגלות וכמ"ש לקול המולה גדולה ולכך אמר שנמשלו לזית הואיל ודיבר ירמיה מן הגלות ודו"ק · א"נ י"ל הואיל ואין לישראל שום מעלה רק ע"י תשובה והוא ע"י שחובטין אותן א"ה כזית זה א"כ הכל תלוי במה שמשולים לזית לכך נקט זית וק"ל : שתאירו לי כמו שהארתי לכם · פירוש כדי שלא תהיו כפוי טובה ואף שאין

הקב"ה

בה ומת שכן רוח הקודש צווחת (משלי ה) הוא ימות באין מוסר · ואין מוסר אלא ד"ת שנאמר (שם ד) החזק במוסר אל תרף · למה הוא מת לפי שאינו יודע בתורה והולך וחוטא שנא' (שם) (ט) דרך רשעים באפילה לא ידעו במה יכשלו · אבל אותם שעוסקים בתורה הם מאירים בכל מקום · [א] משל למי שעומד באפלה ונר בידו ראה אבן ולא נכשל · ראה ביב ולא נפל למה על שהיה בידו נר שנאמר (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי · וכן (משלי ד) אם תרוץ לא תכשל · וכן (שם כ) נר ה' נשמת אדם · אמר הקב"ה [ב] יהא נרי בידך ונרך בידי · ואיזו נרו של הקב"ה זו תורה שנאמר (שם ו) כי נר מצוה ותורה אור · מהו כי נר מצוה אלא כל מי שעושה מצוה הוא כאלו מדליק נר לפני הקב"ה ומחיה נפשו שנקראת נר שנאמר (שם כ) נר ה' נשמת אדם · (יב) ומהו ותורה אור אלא הרבה פעמים שאדם מהרהר בלבו לעשות מצוה ויצר הרע שבתוכו אומר מה לך לעשות מצוה ומחסר את נכסיך · עד שאתה נותן לאחרים תן לבניך · ויצר טוב אומר לו תן למצוה ראה מה כתיב כי נר מצוה מה הנר הזה כשהוא דולק אפילו אלף אלפים (יג) קרוינין וסבקין מדליקין הימנו אור במקומו · כך כל (יד) מי שיתן למצוה אינו מחסר את נכסיו · לכך נאמר כי נר מצוה ותורה אור: ד ואתה תצוה · הה"ד (איוב יד) תקרא ואנכי אענך למעשה ידיך תכסוף · [ו] (טו) בד' דברים נתאוה הקב"ה למעשה ידיו ואין תכסוף אלא תאוה שנאמר (בראשית לא) כי נכסוף נכספתה (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי · ואלו הן ד' דברים הקב"ה סובל עולמו שנא' (ישעיה מו) אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט · וצוה לבני קהת שיסבלוהו שנאמר (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו · ותדע שכביכול הוא היה סובלן [ג] בשעה שבאו לירדן שנאמר (יהושע ג) והירדן מלא על כל גדותיו ולא היו יכולין בני קהת לעבור · מה עשה הקב"ה סבלם (יא) שנאמר (שם) והיה כנוח כפות רגלי הכהנים · א"ר ברכיה הארון סובל את סובליו ולא הכהנים סבלוהו אלא הוא סבלן שנא' (שם ד) נתקו כפות רגלי הכהנים · והקב"ה משמר עולמו שנאמר (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ה' שומרך · (יב) ואמר לישראל שישמרוהו שנאמר (במדבר ג) והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה · ומאיר לעולם דכתיב (יחזקאל מג) והארץ האירה מכבודו ואמר לישראל ויקחו אליך שמן זית זך הוי למעשה ידיך תכסוף:

פרשה לז

א ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך הה"ד (זכריה י) ממנו פנה ממנו יתד ממנו קשת מלחמה · בא וראה [ד] אומות הקדמונים כשהיו מבקשים להעמיד להם מלך היו מביאים מכל מקום ומעמידים עליהם שכה"א (בראשית לו) וימלוך באדום מדנהבה מבצרה וכן כלן · [ה] אבל ישראל אינו כן אלא (א) מהם גדוליהם (א) מהם מלכיהם · מהם כהניהם · מהם נביאיהם · מהם שריהם · שנאמר ממנו פנה זו המלך דוד שנאמר (תהלים קיח) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה · ממנו יתד זה כהן גדול שנא' (ישעיה כב) ותקעתיו יתד במקום נאמן · ממנו קשת מלחמה שנאמר (ד"ה א יב) נושקי קשת מימינים ומשמאילים · ממנו יצא (ב) כל נוגש יחדיו · אלו סופרי הדיינין · וכה"א ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מהיכן מתוך בני ישראל · משל למלך שהיה לו אוהב ובקש למנות קתליקוס ומנהו על כל בית גנזיו · לאחר ימים בקש לעשות אסטרטיגוס והיה אותו אוהבו סבור שמא יעשהו ולא עשאו א"ל לך ומנה אסטרטיגוס · א"ל אדוני המלך מאיזו גינוסיא א"ל מגינוסיא שלך · כך ביקש הקב"ה למנות על מלאכת המשכן (ג) ועשאו למשה גזבר על הדיינין ועל הכל וכשבקש לעשות הקב"ה כהן גדול [ו] היה משה סבור שהוא נעשה כ"ג · א"ל הקב"ה לך ומנה לי כהן גדול אמר לפניו רבון העולם מאיזה שבט אמנה לך (ג) א"ל

מסורת המדרש א ע' סוטה כ"א ילקוט משלי רמז תתקל"ח · ב ויק"ר פ' ל"א · דברים רבה פ' ד' · מדרש תהלים מזמור י"ז וי"ח · ילקוט תהלים רמז תרע"א · וע' תנחומא סדר כי תשא סימן כ"ח · וסדר קדושים סימן ו' · ג במדבר רבה פרשה ד' וש"נ · ד ב"ר פרשה פ"ג · ילקוט סדר וישלח רמז ק"מ · ילקוט דברי הימים רמז אלף ע"ג · ה חולין דף כ"ו · ילקוט סדר תצוה רמז תתקמ"ג · ילקוט זכריה רמז תקע"ח · ו עיין לעיל פרשה ג' וש"נ:

חדושי הרש"ש

(ט) דרך רשעים כאפילה כצ"ל בכ"ף: (י) בד' דברים נתאוה הקב"ה כו' · ע' מ"כ וידי"מ שנדחקו · ולא עיינו בתנחומא שחשב שם סוא זן את כל העולם וצוה לישראל את קרבני לחמי וגו' ושם חסר א' ממה שחשב כאן ע"ש: (יא) שנאמר והיה כנוח כפות רגלי הכהנים גו' · יתכן שדורש כנח כו' דר"ל דרגלי הכהנים נחו ולא נעו בעברם מי הירדן: (יב) ואמר לישראל שישמרוהו שנאמר והחונים כו' מזרחה · נ"ל וגו' דהכוונה על מה דכתיב שם שומרים משמרת המקדש:
(א) מהם מלכיהם כו' · לשון הכתוב בירמיה (ב' כ"ו · ל"ב ל"ב) מלכיהם שריהם כהניהם ונביאיהם ותואר גדוליהם ליתא שם · וכן בחולין (נ"ו ב') ליתא · ובנחמיה (ט') למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאינו ולאבותינו · ויתכן דאבות הוא תואר להגדולים שבעדה וכן פירש"י והרד"ק בד"ה (א' ב') כל אבי שנאמר שם · וכ"נ לפרש מיד בני חמור אבי שכם (בראשית ל"ג י"ח) דר"ל שר עיר שכם הנזכרת בפסוק שלפניו: (ב) ועשאו למשה גזבר על הדיינין · נראה דט"ס הוא וצ"ל האדנים:

חדושי הרד"ל

(יב) ומהו ותורה אור אלא הרבה פעמים כו' · חסר כאן הדרשה על ותורה אור · ומאמר הרבה פעמים כו' הוא ד"א על כי נר מצוה ואולי י"ל דמן תורה אור מוכיח לדרוש הכי ד"א על נר מצוה שאין לו חסרון · כמו האור שוודאי אין נחסר כן הנר (אע"פ שהיה מקום לומר דשייך ביה אכחושי בשמן הנר) האור שבו אין נחסר לעולם: (יג) קירויין נרות שעוה · וסבקין הוא נרות חלב (מוסף ערוך): (יד) מי שיתן למצוה אינו מתחסר · כמ"ש (משלי י"א) יש מפזר ונוסף עוד: (טו) בד' דברים · הרביעי חסר כאן · ובתנחומא חושב עוד אתה זן את כל העולם ומצוה את קרבני לחמי והביאו רבינו בחיי:
(א) מהם גדוליהם · חולין (נ"ו ב'): (ב) כל נוגש יחדיו אלו שוטרי הדיינין כצ"ל והן הנוגשים בעם ואף הן מישראל דווקא (וע' בקדושין (ע"ו·) אף מי שהחזיקו אבותיו משוטרי הרבים): (ג) א"ל משבט לוי כו' כך שבעי תכיב · דרש הקרב אליך מן הקרוב אליך כלומר שבטך:

מתנות כהונה

כל השופכין לזוב חוץ: כי נר מצוה וגו' · עי' בפרשת אמור בפרשה ל"א: מצוה · צדקה קורא כן בלשון ירושלמי: לכך נאמר כו' · שהתורה מאירה עינינו במה שהודיע אותנו שעשיית המצוה הוא כנר: קרוינין סבקין · מיני נרות הן: נתקו · משמע ע"י אחר ושתמא כמפורש ע"י הקב"ה כמה דאת אמר ויקבור אותו בגיא הקב"ה קברו והרי אלו שנים אחת בכהנים ואחת בלוים · כן פירש בעל העקידה ז"ל בפרשת תרומה:

פרשה לז סופרי הדיינין · נראה דצ"ל שוטרי הדיינין: שבטי חביב · עיין במדרש קהלת בפסוק טוב שם משמן טוב: קתליקוס · פירש הערוך שומר אוצרותיו: אסטרטיגוס · פירש הערוך שר החשוב: גינוסיא · יחוס המשפחה ובני

פירוש מהרז"ו

ותכין · וע' (סוטה כ"א) בדומה לזה כל הענין: ואין מוסר אלא ד"ת · כי מוסר כולל ג' דברים מוסר תוכחה מוסר יסורים מוסר תורה וכאן בהכרח על ד"ת כי תוכחה ויסורים אינם בידו להחזיק בו: לא ידעו במה יכשלו · פירושו שהם נכשלים בוודאי אלא שאינם יודעים כלל מה אסור ומה מותר: נר ה' נשמת אדם · גר ה' היא התורה שמאירה לנשמתו ושכלו: נרך בידי · ע' ד"ר פ"ד ס"ד ושם בשלימות וכאן חסר: מהו כי נר מצוה · ד"א ופירוש אחר שהוא משל על שנותן עוז לאלהים ומעורר שפע עליונה הסוזרת אל נפשו: מהו ותורה אור · פי' כמו ד"א כי נר מצוה ותורה אור ועיקר הדרשה על מצוה ונר: לעשות מצוה · כמ"ש במ"כ על מצות צדקה ע' ויק"ר פ"ה ס"ם ב' וש"נ ד"ר פ"ד ס"ה פ"א ס"ה: קרוניון · מ"ע ערך סבקין · קרוניון בלשון רומי אבוקה של חלב · סבקין בלשון יוני ורומי אבוקה של שעוה [ע' בחדושי רד"ל]: לכך נאמר כי נר · ולכך נקראו ישראל זית רענן שלומדים תורה שמאירה להם וכן ויקחו אליך שמן: ד כי עבודת הקודש עליהם · ובכללם הארון שנקרא ארון הברית אדון כל הארץ הרי כאלו סבלוהו ל"י: והיה כנוח כפות רגלי הכהנים · משמע מיד שהניחו כפות רגליהם במי הירדן נכרתו המים וכמ"ש שם בסמוך ורגלי הכהנים וגו' ויעמדו המים · ואח"כ בסוף הענין פסוק י"ח כתוב ויהי בעלות הכהנים וגו' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם שזהו מ"ש בפסוק ט"ו ויעלו מן הירדן שהרי לא באו אל תוכו וכמו בתחלה כנות כפות רגלי הכהנים במי הירדן כך בסוף נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה בחזרה · והרי רוחב הירדן שעל כל גדותיו מפסיק בין הכהנים עם הארון ובין כל העם שכבר עברו · וכן הוא מפורש בברייתא בסוטה (דף ל"ה א') ויהי בעלות הכהנים וגו' נתקו כפות וגו' נמצא ארון ונושאיו והכהנים מצד אחד וישראל מצד אחר גשא הארון את נושאיו ועבר שנאמר ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם עכ"ל ודורשים פסוק ויעבור הוא פסוק י"א ע"פ מדה ל"א אחר פסוק י"ח וכאן קיצר וסמך על המבואר בגמרא הנ"ל: הארון סבל · פי' שתמיד סבל אותם באשר נשאוהו ומ"ש אלא הוא סבלן שנאמר נתקו · פי' שכאן מפורש שסבלן כאשר ביארתי לראיה שתמיד היה סובלן: ולא היו יכולים בני קהת לעבור · משמע שבני קהת שנשאו אותו תמיד נשאו אותו עתה ג"כ ואח"כ אמר לו הכהנים סבלוהו וכמפורש בכל הפרשה שהכהנים סבלוהו וכמפורש בסוטה (דף ל"ג ב') בכל יום הלוים נושאים את הארון והיום נשאוהו הכהנים שנאמר והיה כנוח כפות רגלי הכהנים ולא בני קהת ואפשר שלזה כוון המדרש במ"ש ולא היו יכולים בני קהת לעבור היינו ביום זה לא היה ראוי שיעשה הנס ע"י הלוים אלא ע"י הכהנים: הקב"ה משמר · מונה מ"ש ברים המאמר בד' דברים נתאוה א' מה שסבל הארון את סובליו ב' ששומר הכל וצוה שישמרו המשכן ג' שמאיר לכל וצוה שיאירו · והנה פתח בד' דברים וחתם בג' · ובתנחומא כאן ס"ם ב' חושב ג' דברים ולא הזכיר מספר הדברים · ותחת מ"ש כאן שומר הכל חושב שם זן את הכל ואתה מצוה את קרבני לחמי לאשי ויתכן שגם המדרש כוון לזה · ועי' בספרי מדרש תנאים בליקוטים וחידושים:

פרשה לז סי' א הה"ד ממנו פנה · עי' ב"ר ריש פר' פ"ג: זה המלך דוד · וה"ה לכל זרעו אחריו וכן כל מלכי ישראל הכל מישראל · וכמ"ש מקרב אחיך תשים עליך: ותקעתיו יתד · באליקוס שיהיה תחת שבנא אשר על הבית · והנה הנוגש הוא השוטר המעסה לקיים הדין וע' לעיל פ"א סי' כ"ע ויק"ר פל"ב ס"ד אך כאן בהכרח הכוונה על השוטר ומ"ש סופרי הדיינים דורש מתיבות כל יחדיו: קתליקום · ופי' במ"ע בל"י ורומי איש ממונה על כל דברי בית ובידו לעשות מה שירצה וכמ"ש במ"ר פ' י"ח ס"ע קרא קתליקום של פרעה היה והיו בידו מפתחות של האוצרות שלו: אסטרטיגום · פירש בערוך תרגום של נגידים אסטרטיגון: גזבר על הדיינים · כמ"ש ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אותם ראשים על העם כמ"ש ס"ם ב' · ואולי צ"ל גזבר על המשכן ועל הדיינים ועל הכל כי גזבר אינו רק על דבר ממון: א"ל מאיזה שבט · וכ"ה בקה"ר

ידי משה

הקב"ה צריך לאורה מ"מ כוונת הקב"ה להדריך את האדם שלא יהיה כפוי טובה וק"ל: בד' דברים נתאוה הקב"ה וכו' ובפרטן אי אתה מוצא אלא ג' דברים · ובעל מ"כ פירש בשם ב"ע ודחוק מאד ול"נ שאחד הוא שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וריש"א דקרא קדרים דכתיב אז תקרא וה' יענה למעשה ידיך תכסוף וכן הוא משמעות הלשון של מדרש בפרשה כ"א ע"ש ותראה שהוא כדברי ומאי דלא קחשיב התפלה כי איכו צריך כי מניה סליק דאיירי ביה קרא דכתיב תקרא ואנכי אענך וק"ל:
ואתה הקרב וגו' הה"ד ממנו פנה וגו' · לפי שקשה מה נ"ל מתוך בני ישראל אלא לפי שקשה למה לא נתקרב משה לכ"ג נ"א מתוך בני ישראל ממנו פנה וגו' ולפי שמשה נשא בת יתרו לא היו ראוים

יפה תואר

ממש שמדליק הנר כי בזה מורה שקבל טובה ממנו ולכן שוב לא יחזיק לו טובה שכבר פרעו כמה שהודה בטובו · ולדעתי העילוי הוא בזה · כי הכל יודעים שאין הקב"ה צריך לאור הנדלק · ורק בשביל שהוא האיר לישראל במדבר צוה כי גם הם יאירו לו אף שאינו צריך וכמ"ש בחזית יונתי תמתי כביכול כב' תאומים לא זה גדול מזה וזה חבתו ית' אליהם שאינו רוצה שיתחסד עמהם ועמ"ש בב"ר פי"א · וזה ענין הפקת עם הסומא ממש שכוונתו שיעשה לו הוא ג"כ כמו שעשה הוא לו וי"ל כי הקב"ה חפץ לזכות את ישראל שיקבל שכר מהמצות אשר הם עושים ויהיו ראויים מצד עצמם לקבל הטוב · ולא בתורת חסד וזה הוא העילוי אשר נתן להם: שנאמר החזק במוסר · וה"ד נצרה כי היא חייך והיינו תורה דכתיב בה כי היא חייך ואורך ימיך: שנאמר נר לרגלי דבריך · דהיינו שלא יכשל רגלו וכמ"ש בשוח"ט אמר דוד באתי לחלל את השבת שהירה לי תורה שנאמר שמור את יום השבת כו': בד' דברים נתאוה הקב"ה למעשי ידיו · פי' נתאוה לאנשים שהם מעשי ידיו · וע"ע בזה בתנחומא · והנה מה שיבקש ה' מילוריו דוקא ד' דברים אלו כתב הבדרשי שה"פ להיות לראים כי בכל מה שה' יצוה לנו חפץ למען נזכו לזכות את ישראל · לא שיוסב אלו שום תועלת כמו כד' ענינים אלו שהדבר ידוע לכל שלא יבקש ה' ממנו ענינים אלו לצרכו אחרי שהוא העושה אותם לנו בענין יותר נעלה: לא הכהנים סבלוהו · פי' מעולם לא סבלוהו הכהנים ומ"ש בכתף ישאו היינו לפי הנראה · ומוכיח ממה דכתיב נתקו כפות רגלי הכהנים ולא כתיב נתקו הכהנים כפות רגליהם כמו וישא יעקב את רגליו משמע ניתקו ע"י אחר: שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה · וה"ד שומרים משמרת המשכן: והארץ האירה מכבודו · נראה דס"ל דהאורה שנבראת להאיר העולם מיירי וכמ"ד לעיל בבראשית רבה פ"ג שממקום בית המ"ק נבראת האורה ויליף מהכא:

הה"ד ממנו פנה ממנו יתד וגו' · משום דק"ל למה בחר באהרן וזרעו ולא במשה אשר הי' חשוב ממנו · וגם הוא שמש בכהונה גדולה קודם לאהרן כדלקמן · לכן אומר משום שיבוקש מתוך בני ישראל אשר אין לזרים חלק בו ולכן לא בחר בזרע של משה שהי' בהם זרות מצד שאשת משה היתה בת יתרו · וכן הרא"ש ע"ה נתן טעם זה לבחירת אהרן יותר ממשה · ומזכיר כאן ה' מיני שררות · מהם גדוליהם המה החסידים ואנשי מעשה המקרבים את ישראל לתורה ולמוסר · ומהם מלכיהם ונשיאיהם השופטים אותם מקף צריהם · ומהם כהניהם העומדים על העבודה · מהם נביאיהם המגידים את דבר ה' בין העם · ומהם שריהם המה מנהיגי העם · וכפ' אלו ערכות איתא הגה היה ר"מ אומר הוא עסק וכונך כרכא דכולא ביה ממנו כהניו ממנו נביאיו ממנו שריו ממנו מלכיו שנאמר ממנו פנה ממנו יתד וגו' ומונה רק ד': שנאמר אבן מאסו הבונים · ואיתא ע"ז בשוח"ט זה דוד לשעבר היה רועה ונעשה מלך: שנאמר נושקי קשת · וקאי על תופשי תורה הלוחמים מלחמתה של תורה · וקאי על הנביאים אשר בנביאים נכללו כל מחזיקי התורה ומוכיחים לעם ללכת בדרכים: היה משה סבור שהוא נעשה כ"ג · ואע"ג דבסנה הודיעהו הקב"ה שאהרן יהיה כהן כדאיתא לעיל

משבט לוי · אותה השעה שמח משה אמר כך שבטי חביב · א"ל הקב"ה אהרן אחיך הוא לכך נאמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך · רבנן אמרי (ד) א כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר שמש משה בכהונה גדולה וי"א לא שמש אלא שבעת ימי המלואים · ר' ברכיה בשם ר' סימון אומר כל מ' שנה שמש משה בכהונה גדולה (ג) שנא' (שם ה) ובני עמרם (ה) אהרן ומשה וכתיב (דברים לג) ומשה איש האלהים: ב ד"א ואתה הקרב אליך · אמרו בשעה שירד משה מסיני וראה ישראל באותו מעשה הביש באהרן והיה מקיש עליו בקורנס · והוא לא נתכוין אלא לעכבם עד שירד משה · ומשה היה סבור שהיה אהרן שותף עמהן (ו) והיה בלבו עליו · א"ל הקב"ה משה יודע אני כוונתו של אהרן היאך היתה לטובה · ב משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו · אמר לו פדגוגו אל תיגע עצמך תן לי ואני אחתור · הציץ המלך עליו וא"ל יודע אני היאך היתה כוונתך חייך איני משליט בריה על פלטין שלי אלא אתה · כך בשעה שאמרו ישראל לאהרן (שמות לב) קום עשה לנו אלהים אמר להם פרקו נזמי הזהב אמר להם אני כהן אני אעשה אותו ומקריב לפניו · והוא לא נתעסק אלא לעכבן עד שיבא משה · א"ל הקב"ה אהרן יודע אני היאך היתה כוונתך חייך אין אני משליט על קרבנותיהן של בני אלא אתה שנאמר ואתה הקרב אליך · היכן א"ל הדבר הזה למשה · במשכן · (ז) א"ר לוי משל לאוהבו של מלך קומים ורפוסא בקש לעשות סטרטיגוס לא' והודיע לו א"ל אחיך הוא כך עשה הקב"ה למשה קומים (במדבר יב) לא כן עבדי משה · עשאו רפוסא שנאמר (שמות יח) וישב משה לשפוט את העם · בקש לעשות כ"ג הודיע לו א"ל אהרן אחיך הוא: ג ד"א ואתה הקרב אליך הה"ד (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך · א"ר יצחק (ד) משל (ח) לאוהבו של מלך שתיגרו ועשאו פרוטיקאטור (ט) שלא יהא זז מפלטין ואוכל מותריו של מלך · כך אהרן היה שוה לכל ישראל ועשאו הקב"ה כ"ג וא"ל (ויקרא כא) ומן המקדש לא יצא · ואכל מותריו של הקב"ה שנ' והנותרת מן המנחה: ד ד"א ואתה הקרב אליך הה"ד (תהלים קיט) לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי · כשאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך הרע לו · אמר לו תורה היתה לי ונתתיה לך שאלולי היא אבדתי עולמי · משל לחכם שנטל קרובתו ועשתה עמו י' שנים ולא ילדה · אמר לה בקשי לי אשה אמר לה יכול אני ליטול חוץ מרשותך אלא (י) שהייתי מבקש ענותנותך · כך אמר הקב"ה למשה יכול הייתי לעשות לאחיך כ"ג חוץ מדעתך אלא שהייתי מבקש שתהא גדול עליו · מתוך בני ישראל מכל הארצות בחר הקב"ה בארץ ישראל ומא"י בחר בבהמ"ק ומבהמ"ק לא בחר אלא בבית קדשי הקדשים · כך בחר הקב"ה בישראל ומישראל לא בחר אלא ג שבט לוי ומשבט לוי בחר אהרן שנאמר (ש"א ב) ובחור אותו מכל (יא) שבטי ישראל · תרומה לצד והמעשר לצד · (יב) נדב ואביהוא לצד · אלעזר ואיתמר לצד · (ה) אלעזר ואיתמר נבחרו · שנאמר ובחור אותו מכל שבטי ישראל · לכך נאמר (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך:

פרשה לח

א וזה הדבר (א) אשר תעשה להם · הה"ד (שם קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים · אמר דוד כשם שאתה אמת שנאמר (ירמיה י) וה' אלהים אמת · כך דברך

מסורת המדרש א זבחים דף ק"ב · ויקרא רבה פרשה י"א · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ד' סימן קמ"ה · פסיקתא רבתי פיסקא ד' סימן י"א · מדרש תהלים מזמור צ"ט · ילקוט תהלים רמז תתנ"ב · ב ויקרא רבה פרשה י' · ג עיין במדבר רבה פרשה ג' ·

חדושי הרד"ל

(ד) כל מ' שנה כו' · פסיקתא דפרשת פרה: (ה) אהרן ומשה ויבדל אהרן קדש קדשים הוא ובניו עד עולם וגו' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי כצ"ל · והראיה מדכתיב בניו יקראו על שבט הלוי דמשמע הא משה עצמו נקרא כהן כאהרן וכן הוא להדיא בזבחים (ק"ב) ע"ש (שוב מצאתי ביד"מ בויק"ר פי"א שפי' שם כן): (ו) והיה בלבו עליו · ולכן הוצרך לומר לו הקרב אליך שהיה בדעתו לרחקו: (ז) א"ר לוי משל לאוהבו כו' והודיע לו א"ל אחיך הוא · ללשון זה לא א"ל הקב"ה שתמנות אהרן למשה כ"א הודעה בעלמא מפני כבודו ולא א"ל לך ומנה לו כה"ג כדנקט במשל דלעיל · אלא הקב"ה בעצמו כביכול מנהו לאהרן: (ח) לאוהבו של מלך שתגרו · עמ"כ · ונראה שצ"ל שחיבבו: (ט) שלא יהיה זז מפלטין ואוכל מותריו של מלך · וז"ש ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך: (י) שהייתי מבקש ענותנותך · אפשר צ"ל ענותנותה · כלומר של האשה השנייה שתהא ענוה ונוחה לך · וכדמפרש בנמשל הייתי מבקש שתהא גדול עליו וכפירוש הב' שפי' המ"כ: (יא) שבטי ישראל לעלות וגו' להקטיר קטורת לשאת אפוד לפני כצ"ל וז"ש תרומה לצד · מעשר לצד · שמעשר ללוים ותרומה לכהנים הדיוטים אבל אהרן ואחריו איתמר וזרעו נבחרו לכה"ג להקטיר קטורת בק"ק ולשאת אפוד וכשחטאו בני עלי נבחר זרע אלעזר במקומו: (יב) נדב ואביהוא לצד אלעזר ואיתמר לצד · שכולן הוזכרו כאן עם אהרן · ומפרש שבחינת נדב ואביהוא לא היתה כ"א לכהנים הדיוטים שלא זכו לשמש בכה"ג ובנים לא היו להם · אבל איתמר ואלעזר זכו הן ולזרעם לכה"ג: (א) אשר תעשה להם הס"ד לעולם כצ"ל:

ונעשו

חדושי הרש"ש

(ג) שנאמר ובני עמרם אהרן ומשה וכתיב ומשה איש האלהים · ע' ויק"ר פ' י"א וכמ"כ וידי"מ שם (ועוד י"ל דדייק ג"כ מוי"ו העטוף דומשה כו' דקאי על ויבדל אהרן גו' להקטיר גו' ומשה גו' ר"ל דגם הוא נבדל · אך לפ"ז לא היה דהי הש"ס בזבחים (ק"ב א') וכ"ת לדורות הוא דכתיב · וי"ל דלפי הוכ"ת יהיה הוי"ו במקום אבל כדרכו בכ"מ) ודברי המ"כ בכאן דחוקים ושבח דברי עצמו דשם וגם המציין מראה מקום הפסוקים השתבש: (ד) משל לאוהבו של מלך שתגרו כו' · נראה שהוא מלשון תיגרא ומריבה וכן בנמשל היה אהרן שוה לכל ישראל שעשו מריבה כביכול עם הקב"ה במעשה העגל ודלא כמ"כ: (ה) אלעזר ואיתמר נבחרו שנאמר ובחור אותו כו' · יתכן שדורש אותו כמו מאותו ור"ל שלא נבחר זרעו כולו אלא הראוים כמו ותמלא הארץ אותם תרגומו מנהון:

כך

מתנות כהונה

ובני עמרם אהרן ומשה · ובאותה פרשה נמנו הכהנים ובפרשה שאחריה חזר והתחיל בני לוי גרשון קהת כו' ומנה הלוים ולא מנה עמהם אהרן ומשה הרי שהיה כהן: איש האלהים · משמע איש מיוחד מקריב אשה ריח ניחוח לה': באותה מעשה · של עגל: שזחה · לשון גיאות וגאוה: פדגוג · אומן המגדל בני המלך: [הדבר הזה למשה גרסי']: קומים פירש הערוך נגיד וסוכן נאמן על בית המלך: רפוסא · לפי הענין הוא נשיא ודיין · ואולי הוא מלשון רופילין שפירושו נשיאים: סטרטיגוס · פירשתיו בסמוך: שתיגרו · נראה פירושו שזכה בו דרך קנין והוא מלשון תגר וסוחר: פרוטיקאטור · נראה דצ"ל פראקוראטאר והוא מליץ בלשון לטיין: מותריו · מה שמותיר ממאכלו: תורה היתה לי כו' · ומה תרצה עוד די לך בגדולה זו: אבדתי עולמי · בעניי דרש בעמלי ומלאכתי · וזהו העולם · כד"א את עניי ואת יגיע כפי · ושיעור הכתוב לולי תורתך על דרך שאמר הכתוב תורת משה שהיא שעשועי אז אבדתי עולמי קרי ביה אבדתי בחיר"ק תחת האל"ף: שתהא גדול כו' · נתגדל עליו שתראה בזה ענותנותך · או ר"ל כשאתה תמנה אותו תהיה אתה גדול עליו שגדולתו תבא ממך ועל ידך: תרומה לצד · לינתן לכהנים: ומעשר לצד · לינתן ללוים: [ה"ג נדב ואביהוא לצד ואלעזר ואיתמר לצד אלעזר ואיתמר נבחרו]:

למה

פירוש מהרז"ו

פסוק טוב שם משמן ובמדרש שמואל פ' כ"ג ומרומז בתיבת הקרב על שבט לוי ע"ש בז"ש כמ"ש במדבר ג' ו' הקרב את מטה לוי ע"כ דורש תחלה על השבט ואח"כ אהרן אחיך ע' לעיל פ' י"ב ס"ב ולקמן ריש פל"ח · א"כ מקום פרשה זו בסדר במדבר ובסדר קרח שאחר שהקריב השבט בחר באהרן מהם ע"פ מדה ל"ב: אותה שעה שמח משה · כוונתו למ"ש במ"ר פ"ה סי' י"ב וז"ל שם בשעה שאמר הקב"ה למשה אך את מטה לוי לא תפקוד נתיירא משה ואמר שמא יש פסול בשבטי וכו' ע"ש באריכות וזהו מ"ש כאן שמח משה ואמר כך שבטי חביב לא די שאין בו פסול אלא שגם הוא יקר וחביב: כל מ' שנה · ע' (זבחים ק"ב) ולעיל פ"ג סי' י"ז וע' בספרי מדרש תנאים בליקוטים באריכות: ובני עמרם אהרן · מה שמצויין בצדו ד"ה א' ה' ועל פסוק ומשה איש האלהים מצויין דברים ל"ג א"כ צ"ל משה איש אלהים ולא ומשה ואין מכאן שום ראיה שהם משה בכ"ג כי הרבה נביאים וצדיקים נקראו איש אלהים ולא היו כהנים · כמו דוד איש אלהים ד"ה ב' ח' י"ד אך האמת יורה דרכו שמצויין בטעות וכוונתו על פסוק בד"ה א' כ"ג פסוק י"ג י"ד בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי וכ"ה בהדיא בזבחים (ק"ב) שם ובויק"ר פי"א ס"ב פסיקתא רבתי פר' י"ד סי' י"א וחותם שם ומשה איש האלהים (שהוי"ו מוסיף על ענין ראשון על אהרן שגם משה עצמו היה כ"ג כמוהו כל מ' שנה) אך בניו יקראו על שבט הלוי: ב הביש באהרן · וע' ויק"ר פ"י ס"ס א' באריכות: צפורן · הוא יתד של ברזל שבו חופרין וסותרין את הקירות של חומה: אל תיגע עצמך · שאין בכחך לעשות ואני בעל כח יותר ממך וכן בנמשל שאמר אהרן אני כהן וכוונת הפדגוג היתה לטובת הבן להצילו מחטא זה שיעשה באופן שיתבטל המעשה וכן אהרן היה אחד מג' פדגוגין של ישראל משה ואהרן ומרים: במשכן · בא להביא ראיה שאמר על אהרן שעל שהיה כוונתו לטובה בענין העגל לזכותם מנהו להיות כ"ג במשכן שלו עשיית המשכן לתקן חטא העגל כמ"ש לעיל פל"ג ס"א ב' ג' · והקשה לי בני המופלא אברהם ישראל שי' איך אמר המדרש אמר אהרן אני כהן שבענין העגל קודם המשכן לא היה עדיין כהן · ותירצתי לו שהיה ידוע לאהרן ולישראל קודם הגאולה שיהיה כהן כמ"ש בהדיא בשמואל א' ב' כ"ז הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובחור אותו משבטי ישראל לי לכהן לעלות על מזבחי וכו' עי' לעיל פ"ג סימן ע"ז הרי שבמצרים הובטח בנבואה שיהיה כהן · והיה משה סבור שע"י מעשה העגל נתחרט: ג אשרי תבחר ותקרב · עי' במ"ר פר' ג' ריש ס"ב באריכות וש"נ: שתיגרו · אגר בלשון ארמי שכר ופי' שעשה רצון המלך שהיה ראוי שיתן לו שכר טוב: פרוטיקאטור · הובא במ"ע כן הוא בלשון רומי מגן ופטרון ומגוס ביוס נרה · ואין זה מתיישב על לשון המדרש · גם יתכן שפי' שתגרו מלשון תגר ומחלוקת שהיה לו תרעומות על אוהבו ואח"כ פייסו ונרצה לו וגדלו יותר מאשר לפנים וכן אהרן היה לו תגר והרעומות עליו בעון העגל כמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו וכשנתפייס לו גדלו יותר מאשר לפנים: והנותרת מן המנחה · יאכלו אהרן ובניו: ד לולי תורתך שעשועי · שהתנחם משה על שלא נתמנה לכ"ג ע"י התורה שנתנה על ידו: הרע לו · כשנאמר לו הקרב ולא הודיעו עדיין מי הוא כדלעיל ס"ס א': שאלולי היא · ע' ד"ר פ"ח ס"ה וש"נ ופי' אתה מצטער על כה"ג על שלא תהיה עבודת הקרבנות על ידיך שהוא אחד מג' עמודים שהעולם עומד עליהם כמ"ש אבות פרק א' · כבר הוקם העולם על ידיך בתורה שהוא עמוד יותר גדול מהעבודה: בקש ענותנותך · שתראה מדת ענוה שלך שאתה בעצמך תכניס נרתך לביתך ואח"כ תהיה ידך עליונה עליה ותהיה נכנעת לך וכן הוא בנמשל שיהיה גדול עליו: מכל הארצות · עי' במ"ר פר' ג' סי' ח': תרומה לצד מעשר לצד · ותרומה נבחרה מן המעשר שהיא קדוש יותר וכמ"ש אלעזר ואיתמר נבחרו: לכך נאמר אשרי תבחר · רמוז לעיל ריש ס"ג:

פרשה לח סי' א וזה הדבר · תיבת הדבר מיותר כאן ודורש גז"ש: לעולם ה' דברך נצב בשמים · היל"ל ה' דברך נצב לעולם ע"כ דורש כשם שאתה ה' לעולם כך דברך לעולם · כשם שלא תכזב אלהותך כך לא תכזב דברך · ומ"ש בשמים וכי אין דברו אלא בשמים ולא בארץ אלא א"ת בשמים אלא כשמים כמ"ש בדבר ה'

יפה תואר

בשמ"ר פ"ג · ושמא אחר שנעשה גזרה סבר משה כי ניחם ה' על זאת והוא נתעלם טפי או שהורע כח אהרן: והיה מקיש עליו בקורנס כו' · פי' שאהרן שב להקיש עליו בקורנס לומר שעדיין לא נגמרה מלאכתו כדי לבטלם מעבודתם · וכן המשל שהביא הוא מטעם זה כדי שלא יקשה כיון שאמרו לאהרן שיעשנו היה לו שלא לעשות · ואחר במקומו לא יעשה כיון שלא צוו לו · ולכן מביא המשל שהפדגוג שאמר אל תיגע עצמך תן לי וכו' כוונתו היתה כדי שבתוך כך יציץ עליו המלך כן אחז אהרן במלאכה והתרפה במלאכתו כדי לאחר המעשה עד שיבא: היכן א"ל הדבר הזה משה במשכן כצ"ל וכ"ה בס"י · ופי' היכן אשכחן שגלה משה לאהרן זה שמאחר שאמר לו הקב"ה אהרן יודע אני כוונתך צ"ל היכן רמיזא שנאמר זה לאהר, כי מהכתוב ואתה הקרב אליך מצינו רק שנאמר למשה אבל לא מצינו שמשה גלה זה לאהרן · ומשני במשכן דהיינו אחר שנגמר ולוהו בעבודה אמר לו כן · ואולי נרמז זה במ"ש לו ביום ח' למילואים קח לך עגל שהוא כנגד מעשה העגל וע' בת"כ על הכתוב קרב אל המזבח: הרע לו · שהוא היה רוצה לשמש בכהונה והשיבו ה' שדי לו כתר תורה שניתנה לו דחשיבא טפי · שלולי היא היה העולם אבד והיא מקיימתו · והראב"ע בחומש כתב שלא נתנה הכהונה למשה משום שהיה עליו טורח העם ללמדם תורה ומצות ולשפוט כל דבר הקשה אשר בלעדם לא יקום העולם · ואולי זה גם כוונת המדרש: בחר בא"י כדכתיב יבחר לנו את נחלתנו ומצינו ומצינו תמיד עיני ה' אלהיך בה · וכן בחר בביהמ"ק דכתיב ובחרתי במקום הזה לי לבית זבח והיינו ביהמ"ק דבית מיירי · ומ"ש לא בחר אלא בבית קדשי הקדשים אע"ג דלא אשכחן לשון בחירה בהדי' ביה עיקרו מבואר כי שם הארון והשכינה ואין רשות לכ"ג ליכנס בו אלא אחת בשנה · וכן מ"ש בחר הקב"ה בישראל דכתיב כי בחר ה': שנאמר ובחור אותו מכל שבטי ישראל עיין במ"ר ס"ג גבי ברא שבטים ובירר לו אחד מהם ויליף מהכתוב הזה: שנאמר ובחור אותו וגו' · ודייק נמי מזה שבבני אהרן נבחרו קצתם מקצתם במה שהצריך לומר לעלות על מזבחי להקטיר קטורת ולשאת אפוד דהיינו לזרע שלא נבחר אלא מי שזכה בכל זה לאפוקי נדב ואביהוא שאע"פ שזכו לשרת במזבח לא זכו לקטורת מקובלת ולא לשאת אפוד: הה"ד לעולם ה' דברך נצב בשמים · שקדושת אהרן קיימת לעולם ומייתי סמוך לזה מהכתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים שדברו אמת וקיים לעד כמוהו:

אלא

ידי משה

ראוים בניו להיות כהנים ולכך נדחה משה וק"ל: היכן א"ל זה במשכן · הוא תחלת המאמר והמאמר מגיע עד שלא יהיה זז מפלטין וכו' וק"ל: ומשבט לוי בחר באהרן · פירש ובאהרן עצמו יש עוד בחירה דהיינו תרומה לכהן ומעשר ללוי וגם נדב ואביהוא לצד אחד שמתו ואלעזר ואיתמר נבחרו לכך נאמר אשרי תבחר וגו':

וזה הדבר אשר תעשה להם הה"ד וכו' עד אף דבר שדברת לקדש את אהרן קיים לעולם ולמה כך כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' · מה מאד קשה להבין מהיכי תיתי לומר ח"ו שלא יקיים הקב"ה

אמת שנאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים · אל תאמר בשמים אלא כשמים · כשם שמתחלה גזר (ב) ונעשו שמים אף [א] דבר שדברת לקדש את אהרן ואת בניו קיים לעולם שנא' (במדבר כה) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם · למה כך (ישעיה נה) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לכך נאמר זה הדבר: ב ד"א וזה הדבר · הה"ד (חבקוק א) הלא אתה מקדם ה' אלהי (ג) קדושי ולא נמות עד שלא עמד אדה"ר ואכל את האילן (א) כך הייתי אומר שלא יאכל מן האילן ולא ימות שנאמר הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי ולא נמות · אלא מפני שביטל צוויך הבאת (ד) עליו מיתה להכות את הבריות שנא' (שם) ה' למשפט שמתו · אתה גוזר ואומר קדושים תהיו לאלהיכם · וכן זה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם · רבון העולם אתה מבקש שנהא קדושים הסר ממנו המות שנאמר הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי ולא נמות · אמר להם אי אפשר · ה' למשפט שמתו: ג לקח פר בן בקר · (ג) הה"ד (תהלים קיא) גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם · (ה) [ב] כשהוא רוצה הוא קוראה לשון נקבה שנא' (במדבר יט) ויקחו אליך פרה אדומה תמימה וכשהוא רוצה הוא קוראו לשון זכר שנאמר לקח פר בן בקר (ג) לכפר עליהם (ו) על מה שעתיד שנאמר (ויקרא ט) ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת · לכך נאמר גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם · ד"א שעשה הקב"ה כבוד לאהרן (ז) שהלבישו כמלאכי השרת שנאמר (מלאכי ב) כי מלאך (ח) ה' צבאות הוא · א"ר יהודה מכאן אמרו [ג] כל כהן שהוא אוכל בתרומה ואינו בן תורה אינו כהן לעתיד לבא · אלא נמאס מג' דברים שנאמר (הושע ד) כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי (ט) שכן ג' אלפין יש בו שנמאס מן הכהונה ומן המקדש ומן הלויה · אבל אם היה בן תורה הוא כמלאך שנא' (מלאכי ב) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא · (י) ואם לאו ראה מה כתיב (איוב י) ארץ עיפתה כמו אופל · זה גיהנם (יא) שהרשעים פורחים כעוף · ד"א עיפתה (יב) שהרשעים עייפים בה · ומי יורד לשם א"ר חמא [ד] מי שאינו רגיל לעשות תלמודו סדרים סדרים ובועט שנאמר (שם) צלמות ולא סדרים · ותורה יבקשו מפיהו אם יגע בה אלו לא דיו אלא שהוא נעשה (יג) תלמידו של הקב"ה שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' וכן (שם ל) ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך רואות את מוריך: ד ד"א זה הדבר הה"ד (הושע יד) קחו עמכם דברים · זהו שאמר הכתוב (תהלים כו) ארחץ בנקיון כפי לשמיע בקול תודה · יכול אף להקריב פרים ואילים תלמוד לומר (ד) לשמיע בקול תודה · לפי שישראל אומרים רבון העולם הנשיאים חוטאים ומביאים קרבן ומתכפר להם · משיח חוטא ומביא קרבן ומתכפר לו · אנו אין לנו קרבן · אמר להם ואם כל עדת ישראל ישגו וגו' א"ל

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן י' · ב פסיקתא רבתי פיסקא י"ד סימן כ' · ג עיין סנהדרין דף נ' ע"ב · חולין דף ק"ל · ילקוט סדר קרח רמז תשנ"ט · ילקוט דברי הימים רמז אל"ף פ"ס · ד עיין תנחומא סדר כא סימן כ' · ילקוט איוב רמז תתק"ו ·

חדושי הרש"ש

(א) כך הייתי אומר כצ"ל בלא יו"ד בסוף: (ב) הה"ד גדולים גו' דרושים לכל חפציהם גו' · פי' שכל מעשי ה' אשר ברא נדרשים לעשות חפצו ורצונו בהם וכמו שאמר המדרש בארוכה לעיל פר' י"ז: (ג) לכפר עליהם על מה שעתיד · פי' המ"כ על מעשה עגל שעתיד אהרן לעשותו · ול"ע דהלא מעשה העגל קדים לזה כידוע · ומ"כ הגיה ברש"י תשא (ל"א י"ח) דהקב"ה צוה למשה על מלאכת המשכן במ' ימים הראשונים אך משה כשירד מן ההר ומצאם באותו מעשה לא אמר להם אז עד למחרת יום הכפורים שנתרצה להם הקב"ה וכ"מ בזוהר ריש ויקהל · ובזה א"ש המדרש שלפנינו: (ד) לשמיע בקול

חדושי הרד"ל

(ב) ונעשו שמים · שהן עומדים תמיד (וכן דרך שמקרא לתפוס תמיד הזמן במשל כימי השמים): (ג) קדושי ולא נמות כו' הייתי אומר כו' כצ"ל: (ד) עליו מיתה להוכיח את הבריות כצ"ל וכשיטה דקרא בחבקוק · ולצור (זה אדה"ר צור מחצבו של עולם) להוכיח (ע"י שגזרת מיתה עליו) יסדתו · וכמ"ש כי טוב מאוד זה המות: (ה) כשהוא רוצה קוראה לשון נקבה כו' לשון זכר · נראה שעל הכפרה שבאה על חטא העגל קאי · שכשרצה נתן כפרה זו בנקבה פרה אדומה כמ"ש תבא אמו ותקנחנו כו' וכשרצה נתנה בפר כדהכא כדמפורש (ועיין בפסיקתא דפרה בתחלתה ושם דחוק לפרש כן): (ו) על מה שעתיד שנא' ויאמר אל אהרן כצ"ל ור"ל על מעשה העגל · ומפני שכאן בפר' מלואים דהכא לא נתפרש שהיה לכפרה לכן מביא מקרא דמילואים דפ' זו שכתוב בו לכפר עליהם וחוזר ומביא עוד ראיה מקרא מבואר יותר שכתוב באהרן עגל בן בקר לחטאת ס"ז כפרה לחטא העגל (ואפשר צ"ל ונאמר ויאמר גו' עגל בן בקר לחטאת · והוא דבר אחר שברצונו נתן כפרה לחטא העגל בעגל בן בקר ממש): (ז) שהלבישו כמלה"ש בגדי בד וכמש"ל בס"פ תרומה וע"ל סוף פ' זו: (ח) צבאות הוא ותורה יבקשו מפיהו אר"י מכאן אמרו כו' כצ"ל · ונראה בא לדרוש כאן זה הדבר אשר תעשה להם וגו' לכהן לי · שע"י זה הדבר שהיא התורה מתקיים קדושת כהונתם וא"ל כתיב ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך וגו': (ט) שכן ג' אלפין · אלף לשון חשיבות אלוף וראש (מ"כ): (י) וא"ל ראה כו' · ארץ עיפתה כמו אופל כו' שאין רגיל כו' ולא סדרים אפשר דרש שפתי כהן ישמרו דעת · שראוי לכהן (שנאמר למורה בתורה) לשמור דעת אלו ד"ת והשמירה היא ע"י שיהא שונה וחוזר לסדר תלמודו ותהיה שמורה וערוכה בפיו (וז"ש בקדושין (ל"ז) וכל"מ בת"כ וספרי תשמרון זו משנה) · שאם ישאלנו אדם למשפט אלהיו יורנו · וא"ל יבא להכשיל רבים בהוראה ויענש בארץ עיפתה כו' (כה) כעוף · מפני עומקה כשנופל לתוכה דומה לפורח כעוף והוא מדה כנגד מדה שלא השגיח לשמור תלמודו ושכחו כמ"ש התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים וגו' (משלי כ"ג): (יא) שהרשעים פורחים על שלא סדר תלמודו כראוי: (יב) שהרשעים עייפים בה · על שהיה עיף ויגע מלשנות תורתו וכמ"ש כי יגעת בי גו' כולי יומא ולא לפי אתי למיגרס באורייתא ולפי כו' · וז"ש אם יגע בה וכו': (יג) תלמידיו של הקב"ה · אפשר דרש יבקשו מפיהו של הקב"ה (שישראל יבקשו מכהן אשר יהיה בימיו שישמע את דבר ה' ויגידה לנו) וכמ"ש

פירוש מהרז"ו

ה' שמים נעשו · ונבא השמים אינם משתנים וקיימים אך הארץ ונבאיה משתנים תמיד: ולמה כך · ע' מ"כ ובא לתרץ מה שהתחיל ופי' אף שאין כאן לא שבועה ולא נתן לו אות רק שהבטיחו לו בתיבת דבר: ב ד"א וזה הדבר · וס"ד אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי והקדושה היא לה' ית' ומלאכים הקיים תמיד אך בנ"א המתים אין שייך בהם קדושה כמ"ש ישעיה ה' ד' קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים: מקדם ה' אלהי קדושי ולא נמות · איך ביקש שמעשה שהוא אלהים קדום לבטל המיתה ע"כ דורש ע"פ גז"ש מקדם קודם לאדם וכמ"ש ב"ר פט"ו ס"ג מקדם לג"ע קודם שנברא אדם ע"פ שכך היה דעת הש"י כ"י מתחלה שיהיה האדם קדוש ולא ימות כנ"ל אך אחר החטא ה' למשפט שמתו שימות הוא וזרעו הן מעצמו הן ע"י אחרים ועתה נתת משפטי ביד ל"נ מלך בבל ע' בפסוקים שם וע' ב"ר ריש פכ"א וכן דרשו בפסוק שם בפרשה איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא על אדה"ר ועל נבוכדנצר: להכות את הבריות · אולי צ"ל להוכיח את הבריות וכמ"ש בס"ד וצור להוכיח יסדתו · וכן מלאכי ביש"ת: אתה גוזר ואומר קדושים · הוא פירוש אחר על הפסוק הלא אתה לענין הפרשה: קדושים תהיו לאלהיכם: לא נמצא פסוק כזה רק ברים אמור קדושים יהיו לאלהיהם: ג דרושים לכל חפציהם · מעשיו הגדולים הם חוקי התורה שיקרים דורש לכל מה שיחפוץ בהם בשינויים רבים אף שכוון לענין אחד כמו כאן שאמר קח לך פר בן בקר לחטאת שבא לכפר על מעשה עגל וכ"ה ברש"י בחומש כאן · וברים חוקת קורא לכפרת העגל בלשון נקבה כמ"ש במ"ר פר' י"ט ס"ח תבא אמו ותקנח · וברים סדר שמיני קח לך עגל בן בקר שהוא ג"כ לכפר על מעשה עגל ותיבת שנאמר נ"ע ואולי צ"ל וכן ויאמר ה' אל אהרן ומ"ש לכפר על מה שעתיד · שכבר כתבנו כמה פעמים בפרשיות הקודמים שסדר תרומה תצוה תשא עד מעשה העגל היה אחר מעשה העגל ע' לעיל פל"ג ס"ב ב' וכאן אמר המדרש לפי מה שכתוב קודם מעשה העגל אך באמת כוונת המדרש מ"ש לכפר על מה שעתיד במ"ת נדב ואביהוא שלא ימותו אלעזר ואיתמר וכמ"ש לקמן פר' זו ס"ז בהדיא · ובפסיקתא רבתי פ' י"ד ס"ב וז"ל א"ר לוי כל מה שהקב"ה רוצה הוא עושה כשביקש קרא לקרבנות זכר שור או כשב או עז כי יולד וכשביקש קורא בלשון נקבה ויקחו אליך פרה אדומה · ומ"ש שור הוא ג"כ לכפר על מעשה עגל כמ"ש ויק"ר פכ"ז ס"ס ג': ד"א שעשה הקב"ה · פי' ד"א זה הדבר וכדלקמן ס"ד שאין דבר אלא ד"ת: שהלבישו כמלה"ש · שכאן כתוב כתונת בד קודש ואצל מלאכים כתוב לבוש בדים כמ"ש ויק"ר פ' כ"א ס"ס ו' ועל שהיה בן תורה שדומה למלאך ה' הלבישו כמלאך וכמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא: הדעת מאסת ואמאסך · שאינך כמ"ש שפתי כהן ישמרו דעת · והיל"ל ממאס מכהן לי הרי שני אלפין נוספים לבד תיבת מאס הרי ג' מאוסים ע"פ מדה י' שנוי באותיות: הרי הוא כמלאך · ומקומו ומדרגתו למעלה כמ"ש ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה ואם לאו למטה בגיהנם ודורש עיפתה ע"פ מדה פ' וממעל עיפתה לעוף כעוף · או מלשון עיף עיפתה שעייפים בה · וכמ"ש ירמיה נ"א נ"ח בדי אש ויעפו היינו בגיהנם: צלמות ולא סדרים · סיפא דקרא של ארץ עיפתה כמו אופל והמשנה נקרא שיחא סדרי משנה על שנסדר ענין לענין שייך לו וזה מקל הלימוד שכל ענין מזכיר את הסמוך לו ומי שלומד בלא סדרים משכח מהרה: תלמידו של הקב"ה · לעיל פכ"א ס"ג ע"ש ותבין כאן: ד ארחץ בנקיון כפי · ואסובבה את מזבחך ה' וזהו יכול להקריב פרים ואילים ת"ל לשמיע בקול תודה לא אמר להקריב תודה אלא להשמיע קול תודה (ותיבת אף נראה מיותר) הרי הוא כמסבב המזבח בקרבנות וכמ"ש (מגילה כ"ט): שישראל אומרים · כוונתו למ"ש ויקרא ד' אשר נשיא יחטא וגו' והביא קרבנו שעירת עזים · משיח חוטא · שם בפרשה לפני זה אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו פר בן בקר: אנו אין לנו קרבן · ול"ע שהרי סידר הכתוב בפסוק ב' נפש כי תחטא וגו' אם הכהן המשיח וגו' ובפסוק י"ג ואם כל עדת ישראל ישגו וגו' ובפסוק כ"ב אשר נשיא יחטא · והמדרש חושב תחלה מ"ש אשר נשיא יחטא ואח"כ אם הכהן המשיח ואיך אומר אנו אין לנו קרבן והקרבן כבר מבואר · אך חז"ל דקדקו בלשון הפרשיות שהתחיל נפש כי תחטא · ואח"כ בפסוק י"ג ואם כל עדת ישראל בוי"ו הנוסף · וכשמגיע לפרשה

מתנות כהונה

פרשה לח למה כך · נתנה לו הכהונה לעולמים על שם כן יהיה דברי וגו' · וסיפיה דקרא לא ישוב כלומר זה יהיה כן לעולמי עד: על מה שעתיד · על מעשה עגל שעתיד אהרן לעשותו: לכך נאמר גדולים כו': [ה"ג חפציהם דבר אחר שעשה כו' · ואמאסך גרסינן]: אלו לא דיו · לא דיו התוארים הללו שנקרא בן דעת ובן תורה ומלאך אלא כו' · וכמו שאמרו חז"ל גדולים צדיקים ממלאכי השרת שנאמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל: [בנקיון וגו' גרסינן: ישגו וגו' גרסינן]:
בכו

ידי משה

הקב"ה דיבורו ועוד כמה וכמה לווים ודיבורים נאמרו בתורה ולא נדרש בהם ג"כ כדרש זה שהקב"ה מקיים דיבורו וי"ל דס"ק לפי שהוקשה למדרש שצוה הקב"ה שיקח אהרן פר בן בקר לחטאת וגו' פירש רש"י פר לכפר על מעשה עגל ואיתא בהוריות והובא במסכת כתובות וז"ל וכולם שחטאו ואח"כ נתמנו כגון כ"ג ונשיא ר"י אומר שפטורים · מקרבן ור"י ס"ל שמביאין כהדיוט שעירה וכבשה וא"כ כאן היה שחטא של אהרן קודם שממוי שנתמנה להיות כ"ג אחר שחטא וא"כ קשה קושיה עצומה שהיה לאהרן לפטור מכל או להביא כבשה ושעירה לז"א לעולם דברך וגו' ומסיים כשם שגזרת וכו' אף דברך וכו' לסורות שדיבור של הקב"ה הוא מעשה ומלינו שדיבר הקב"ה ליתן את הכהונה לאהרן בעודו במצרים כדאיתא בגמרא דזבחים שאמר הקב"ה הלא אהרן אחיך לפיכך מסיים כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' פירוש הואיל והקב"ה אינו משנה דיבורו הוי כמעשה לגביה וזה כוונת הפסוק ג"כ במה שאמר וזה הדבר פי' שקיים הקב"ה זה הדבר שדיבר כבר כדי להתגלל על קושי' דא כנ"ל בן המחבר ודו"ק: דרושים הם לכל חפציהם · פירוש לפיכך שינה בלשונות שתדרוש אותן ותקבל שכר ע"פ דרוש וקבל שכר: ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' לשמיע בקול תודה · ואמר דס"פ הפסוק אלו לא נאמר בקול פירוש שלא היה נאמר בקול בבי"ת אלא היה כתוב לשמיע קול תודה בלא ב' הייתי אומר אף בפרים ואילים ויהיה דבוק לשלפניו שאסבב מזבח בקרבנות ותפלה אבל תפלה לחוד לא מפני בלא קרבן

יפה תואר

אלא כשמים · כי הבי"ת והכ"ף הקרובים בתמונתם מתחלפים לפעמים זה בזה וכבר הפירוש בזה למעלה פעמים: כשם שמתחלה גזר ונעשו שמים · והגזרה הזו היתה קיימת לעולם שהם נצחיים כדכתיב ויעמידם לעד לעולם · וכן הארץ כדכתיב יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד · ולכן אמר כאן לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד שלשניהם ידמה דבר ה' לאהרן שיהיה קיים לעולם · וזה דלא כדעת החוקרים שחשבו שכמו שהוא קיים לעולם הוא קדמון אבל אמונתנו התוריית שעם היותו מחודש הוא נצחי כמו שפי' הרב בח"ב פכ"ח ואף שיש כתובים שיראה מהם שהעולם יפסד כדכתיב כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה כבר פירש הרב שהוא משל על השפלת האומות המולכות גם מ"ש ז"ל שתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב פי' שם הרב שאינו העדר המציאות לגמרי ואומרו וחד חרוב תורה על השאר שזמן וזה עוד מאמר יחיד והוא על צורה אחת: הה"ד הלא אתה מקדם וגו' · עתה דורש וזה הדבר שזה ענין גזירה כדבר מלך שלטון ומייתי סמך לזה מהלא אתה מקדם שטעמו אתה גוזר שנהיה קדושים · אלמא איכא הכא ענין גזירה: הבאת עליו מיתה להוכיח את הבריות כצ"ל · ואע"ג שנקנס במיתה בשביל שעבר על צווי ה' קאמר להוכיח את הבריות כי לולא זה לא היה הקב"ה מענים במיתה אלא בעונש אחר אם מפני שאין החטא ההוא חמור כל כך לחייב מיתה ואם מפני טובו יגיר כפי ה' ית' או מפני טעמים אחרים אשר הזכרנו בב"ר פ"ט ועי"ש במדרש: אתה גוזר ואומר קדושים יהיו לאלהיהם כצ"ל: הסר ממנו המות הזה · שמאחר שסמיכה נגזרה על האדם בחטאו אחר שאנו קדושים אין ראוי שנמות: לכפר עליהם · פי' על אהרן ובניו אע"פ שלא היו בניו עמו במעשה העגל צריכין כפרה מפני שבאהרן התאנף ה' להשמידו והוא כלוי בנים · וזה טעם ב' האילים כמ"ש בתנחומא אילים שנים כנגד ב' בניו שעתידין למות שכל בניו ראויים למות שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו אין להשמידו אלא לשון כלוי בנים · וטעם זה כתב הרמב"ן בפר' תלוה בסמיכת בניו על הכא לכפר על העגל · וע' בזה שגירסא בתנחומא ובדברי הרא"ם: שנאמר ויאמר אל אהרן קח לך וגו' · מביא מזה לראיה כי גם אהרן הי' צריך כפרה על מעשה העגל אע"פ שאנוס היה ולבו לשמים ולדרבה שכר ניתן לו על הדבר כדלעיל בפ' הקודמת · וע' בתוספת מילואים דת"כ שהעגל בא בעד אהרן ממש ולא בעד ישראל ולכן דרש מדכתיב קח לך: שעשה הקב"ה כבוד לאהרן · כי אחר גדולים מעשי ה' כתיב הוד והדר פעלו ונרמז המלבוש בהוד והדר ע"ד הוד והדר לבשת · ומדרים הכתוב אף כי גדולים מעשי ד' שאהרן היה צריך כפרה מ"מ הוד והדר פעלו מכבדו כמה"ש: שלשה אלפין יש בו דכתיב ואמאסך אל"ף יתירה בין הסמ"ך והכ' ופי' מן הכהונה ממתנות כהונה כבכורות וזרוע ולחיים וקבה ומכבוד כהונה לפתוח ראשון · ומן המקדש לשמש בבית המקדש ומן הלויה שלא יטול מעשר אפי' כלוי וכדכתיב למען יחזקו בתורת ה' ואז"ל כל שעוסק בתורה יש לו מנת וכל שאינו עוסק בתורה אין לו מנת: ואם לאו ראה · פי' אם אינו כמלאך ד' והיינו שאין דרכיו מתוקנים דלא נדמה למלאך ה' רק אם הוא צדיק וכמו שדרשו בחגיגה על פסוק זה · ואם קלקל דרכיו אף שהוא בן תורה מלבד שאינו נחשב כמלאך אלא שיורד לגיהנם · הה"ד קחו עמכם דברים משום דקי"ל למה כתיב

עניים אנו ואין לנו להביא קרבנות · א"ל א דברים אני מבקש שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואני מוחל על כל עונותיכם · ואין דברים אלא דברי תורה שנאמר (דברים א) אלה הדברים אשר דבר משה · אמרו לו אין אנו יודעין · אמר להם בכו והתפללו לפני ואני מקבל · אבותיכם כשנשתעבדו במצרים לא בתפלה פדיתי אותם שנאמר (שמות ב) ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו · בימי יהושע לא בתפלה עשיתי להם נסים שנאמר (יהושע ז) ויקרע יהושע שמלותיו · (יד) ומה אמרתי לו נטה בכידון · (טו) בימי השופטים בבכיה שמעתי צעקתם שנאמר (שופטים ו) ויהי כי זעקו בני ישראל אל ה' · בימי שמואל לא בתפלה שמעתי להם (טז) שנאמר (ש"א ז) ויזעק שמואל אל ה' בעד ישראל ויענהו ה' · וכן אנשי ירושלים אע"פ שהכעיסוני בשביל שבכו לפני רחמתי עליהם שנא' (ירמיה לא) כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה וגו' · הוי איני מבקש מכם לא זבחים ולא קרבנות אלא דברים שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' · לכך אמר דוד (תהלים כו) ארחץ בנקיון כפי (יז) איני אומר להקריב לך אלא לשמיע (יח) בקול תודה שאני מודה לך על דברי תורה · ד"א קחו עמכם דברים אמר משה (דברים לג) מעונה אלהי קדם (יט) אלו ישראל שבזכותן נברא העולם ועליהם העולם עומד · רבי אומר ויגרש מפניך אויב זה המן שנאמר (אסתר ז) איש צר ואויב · ולמה צר ואויב · אלא (כ) צר למעלן ואויב למטן · צר לאבות ואויב לבנים · צר לי (ס) ואויב לך · ויאמר השמד אלו בניו · (דברים לג) וישכון ישראל בטח (כא) בדד עין יעקב · אין עין אלא נבואה שנאמר (ישעיה כט) כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה (ו) ויעצם את עיניכם · (כב) ב א"ר שמעון בן גמליאל גדולה חיבתן של ישראל שהקב"ה משנה סדרי בראשית בשביל טובתן שהוא מוריד להם מן מן השמים ומעלה להם מן הארץ טל שנא' (שמות טז) ותעל שכבת הטל (כג) וכן (דברים לג) אף שמיו יערפו טל · כיון שראה משה מתן שכרן של צדיקים אמר להם (שם) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' · בני אדם שהן משתמשים בהקב"ה · מגן עזרך כנגד אברהם שנאמר (בראשית יד) אשר מגן צריך בידך · ואשר חרב גאותך · כנגד יצחק (כד) שפשט צוארו כנגד החרב · ויכחשו אויביך לך כנגד יעקב שנאמר (שם לו) וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו · (דברים לג) ג ואתה על במותימו תדרוך בימי מרדכי שנאמר (אסתר ו) (כה) ויקח המן את הלבוש ואת הסוס · מי גרם למרדכי לבא לידי הגדולה הזאת אמור שהיה מתפלל בכל שעה שנאמר (שם ד) ומרדכי ידע את כל (כו) אשר נעשה · מאחר שראה עצמו בגדולה לא הגיס לבו ולא עמד מן התפלה (כז) ד אלא וישב מרדכי כשם שהיה מתחלה · (דברים ל) ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה לא עליך אלא על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך · ואתה תעמוד לך מן התפלה לאו · אלא מה כתיב אחריו ואתה תשוב ושמעת בקול ה' כשם שעשה מרדכי שנאמר (אסתר ז) וישב מרדכי אל שער המלך שחזר לשקו ולתעניתו · לכך נאמר קחו עמכם דברים

מסורת המדרש א עיין ויק"ר פ"ז · תנחומא סדר צו סימן י"ד · פסיקתא רבתי פיסקא ט"ז סימן ז' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ו' · ילקוט סדר צו רמז תע"ט · ילקוט סדר פנחס רמז תשע"ו · ילקוט תהלים רמז תתע"ו · ב מכילתא בשלח מסכת דויסע פ"ב · תנחומא בשלח סימן כ' · ילקוט סדר בשלח רמז רכ"ז · ג עיין מגילה דף ט"ז · ויקרא רבה פכ"ח · אסתר רבה פ"י · פדר"א פ' נ' · פסיקתא רבתי סוף פיסקא י"ח · פסיקתא דרב כהנא סוף פיסקא ח' · ילקוט סדר אמור רמז תרמ"ג · ע"ש כל הענין · ד עיין מגילה דף ט"ז ·

חדושי הרד"ל

וכמ"ש ישקני מנשיקות פיהו וכמ"ש בשה"ש שם ממש שבתוך פיו : (יד) ומה אמרתי לו נטה בכידון · כמדומני שדורש בכידון לשון תיבות בכי דון · שע"י הבכי הזה שבכו (כשנפלו יהושע והזקנים על פניהם לפני הארון והעלו עפר על ראשם) נשמעה תפלתם וא"ל נטה ידך כי בידך נתתיו : (טו) בימי השופטים בבכי שמעתי זעקתם שנאמר ויהי כי זעקו גו' · על בכי עיקר הראיה מדכתיב (שופטים ב) ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים וגו' וישאו העם את קולם ויבכו · ומקרא זה מביא רק על הזעקה ותפלה (ומשום שכתוב שם וידל ישראל מאד ודרשו בתנחומא פ' בשר (וע' ויק"ר פל"ד מש"ש בסנהדרי' כס"ד) ממעשים טובים ושלא היו בידם להביא אפי' קרבן דלי דלות · והוא דומה למ"ש כאן אין לנו להביא קרבנות כו' ד"ת אין אנו יודעין כו' · ונענו רק בבכי וזעקה : (טז) שנאמר ויזעק שמואל גו' · וכתיב שם וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו · ואמרו (בירושלמי תענית פ"ב הל' ז') שפכו לבם בתשובה · ולענין דהכא שאבו מים שהורידו כנחל דמעה לפני ה' : (יז) איני אומר להקריב לך אלא לשמיע בקול תודה · קול הודאה ותפלה (והרמת קול בבכי ותחנונים) וכתיב סיפיה ואסובבה את מזבחך ה' · והיינו בבכי ותחנונים כמ"ש (יואל ב) בין האולם ולמזבח יבכו גו' וכתיב (מלאכי ב) כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה וכמ"ש בב"ר פי"ח שהיו מקיפות את המזבח כו' : (יח) בקול תודה שאני מודה לך על דברי תורה · כמ"ש בתוספתא מנחות פ"ז (והובא בילקוט פקודי רמז תכ"ד) זבח לאלהים תודה שהתא מודה בי ותשלם לעליון נדריך : (יט) אלו ישראל שבזכותן העולם עומד · נראה דדרש ליה בסיפיה ומתחת זרועות עולם · שישראל סומכין (מתחת מעונה של אלהי קדם) בזרוע לקים את העולם · ואפשר מעונה אלהי קדם דרש · שבשביל שמקדם בריותו של עולם ישראל עלו במחשבה להיותן מעונו של הקב"ה לשכון כבוד בהם · לכן נברא העולם : (כ) צר למעלן כו' לאבות כו' · נראה לשון צר הוא כאדם שעינו צרה בטובתו של חבירו ומיצר על זה אבל אינו יכול לעשות לו דבר · וזהו כענין צר למעלן או לאבות שכבר מתו ואין בידו לעשות להם כל רע · אבל אויב ירדוף ישיג בידו עד כלותם וזהו למטן ולבנים דור שבימיו · ולפ"ז מה דלהלן צר לי ואויב לך נראה טעות סופר וכצ"ל להיפוך צר לך לאחשורוש וכמ"ש כי אין הצר שוה בנזק המלך (וכמ"ש במגילה דאקני בושתי ומיקני כמי בדידי) ואויב לי שרוצה להשמיד אותי ואת עמי · גם דרך כבוד הוא להזכיר תחלה צער המלך ואח"כ צער עצמה : (כא) בדד עין יעקב אין עין אלא נבואה · אפשר ר"ל כתרגומו מעין ברכתא דיעקב שהוא כנבואה · או י"ל כמ"ש בקש משה שלא תשרה שכינה רק על ישראל ונתנה לו וז"ש בטח בדד עין יעקב לבדו תזכה לראות בשכינת עזו של הקב"ה ולקבל שפע נבואתו (וז"ש ויעצם את עיניכם · עין הנבואה הנתונה לכם לבדם מימי משה) : (כב) ארשב"ג כו' משנה כו' · ע"ל פכ"ה : (כג) וכן אף שמיו יערפו טל · אפשר מלשון אף קדרים · שגם מאחר תעלה שכבת הטל ואף משמים ירעף : (כד) שפשט צוארו כנגד החרב · שמאכלת שלקח אברהם לשוחטו (ובזכות זה ינצלו ישראל) : (כה) ויקח המן את הלבוש · עיין מתנות כהונה : (כו) אשר נעשה וגו' וילבש שק ואפר וגו' ויזעק וגו' : (כז) אלא וישב מרדכי · כדמפורש שחזר לשקו כו' :

חדושי הרש"ש

בקול תודה שאני מודה לך על ד"ת · אולי דריש זה מקרא דבתריה ה' אהבתי מעון ביתך דדרשוהו במגילה (כ"ט א') על בתי כנסיות ומדרשות וכדאמרינן בברכות (ח' א') אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד : (ס) ואויב לך · כמו שאמרו במגילה (ט"ו ב') שלא יטול עמה וימרוד : (ו) ויעצם את עיניכם · ור"ל כדמפרש בסופיה את הנביאים ואת ראשיכם החוזים :

שנאמר

מתנות כהונה

בכו והתפללו · וזהו ושובו : רנו ליעקב שמחה וגו' · וכתיב בתריה בבכי יבאו ובתחנונים אובילם : אלו ישראל · האי קדם דכתיב אלו ישראל שמחשבתן היא קדמה לעולם : למעלן · כמו שדרשו רבותינו ז"ל כל המיצר לישראל כאילו מיצר כביכול להקב"ה שנאמר בכל צרתם לו צר · ואע"ג דכתיב לא באל"ף כבר אמרו בפרק כהם דלא כתיב באל"ף משמע גם כן כמו לו בוא"ו וגם במסורות איתא דקרינן לו צר בוא"ו : צר לי · אסתר אמרה כן על עצמה ואויב לך לאחשורוש אמרה כן : וכן אף שמיו וגו' · אף רבוי הוא לרבות שאף מן הארץ יעלה טל : ויקח המן את הלבוש וגו' · ואיתא במדרש אסתר שהמן כפף קומתו לפני מרדכי ודרך עליו ועלה וישב לו על הסוס : ונתן ה' וגו' ·

טעמו

פירוש מהרז"ו

לפרשת הנשיא היל"ל ואם הנשיא וכמ"ש בפסוק כ"ז ואם נפש ובפסוק ל"ב ואם כבש · ע"כ דורש שתחלה נסדר פרשה אשר נשיא יחטא בלא וי"ו ואח"כ אם הכהן המשיח · ואח"כ ואם כל עדת ישראל תחלה הנשיא הגדול מהכל ואח"כ הכהן המשיח ואח"כ כלל העם וזה ע"פ מדה ל"ב (אלא שסידר הכתוב פר אצל פר ושעיר אצל שעירה · ואחר פרשת הנשיא והמשיח אמרו ישראל אנו אין לנו קרבן ועל זה השיב להם ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל) : עניים היו · אחר שחרב בהמ"ק כמ"ש במוסף ולעשות חובותינו בבית בחירתך מפני היד השלוחה במקדשך וכשאמר להם שובה ישראל עד ה"א השיבו אין לנו במה נבוא השיב להם קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו' ונשלמה פרים שפתינו במקום פרים שכתוב והקריבו הקהל פר בן בקר וכמ"ש (מנחות ק"י) ויק"ר פ"ט ס"ו זאת התורה לעולה ולמנחה וגו' : אין אנו יודעים · כמ"ש חז"ל עתידה תורה שתשתכח מישראל · שעל זה אמר כאן ונעלם דבר שיבא עת שיתעלם מהם וע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ל"א שפסוק ונעלם דבר מקומו אחר והביאו הקהל פר ומאחר שכתוב ונעלם דבר הרי שהיה דבר אחר פר היינו מ"ש קחו עמכם דברים שפתינו במקום פרים · ועל זה השיב בכו והתפללו לפני · ומרומז במ"ש מעיני הקהל כשנתעלם דבר בתורה אז יועיל הבכי והתפלה ודו"ק : ויקרע יהושע שמלותיו · וס"ד ויפול על פניו ארצה וגו' ויאמר אהה ה' אלהים וגו' שהתפלל וענה אותו עד נטה בכידון עד שהחרימו עי"ז לכל אנשי העי : ויהי כי זעקו · וישלח להם איש נביא וגו' וזכו לישועה : וכן אנשי ירושלים · פי' אותם ששבו מן הגולה מבבל לירושלים כתוב אצלם רנו ליעקב וגו' בבכי יבואו ובתחנונים אובילם : אלא דברים · היינו דברי תורה כנ"ל ושובו אל ה' היינו בבכי ותפלה וכנ"ל מעיני הקהל : מודה לך על ד"ת · כמ"ש שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך · וזהו וזה הדבר : מעונה אלהי קדם · וס"ד ואתה על במותימו תדרוך לענין התפלה והגב דורש כל הפסוק : אלו ישראל · כמ"ש בפסוק הקודם אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם שהם מתחת ועליהם העולם עומד כמ"ש וצדיק יסוד עולם : ויגרש מפניך אויב · ס"ד של מעונה אלהי קדם : השמד אלו בניו · כמ"ש ויק"ר פ' ז' ס"א וס"ג שאין השמדה אלא כלוי בנים כמ"ש ולהשמיד פריו : אין עין אלא נבואה · שאותם זיכה בנבואה כמ"ש לעיל פ' ל"ג ס"ג כמ"ש ונפלינו אני וגו' וזהו בדד עין שבענין הנבואה הם בדד : את עיניכם · וס"ד את הנביאים : אמר רשב"ג · מכילתא בשלח פסוק ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם וז"ל רשב"ג אומר בא וראה כמה חביבים לפני המקום שבשבילם שינה עליהם מעשה בראשית וכו' לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ והטל יורד מן השמים שנאמר אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל ועתה נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים והטל עולה מן הארץ כדכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכתיב ותעל שכבת הטל ע"כ וכאן שדורש פסוק וישכון ישראל וגו' הביא גם ס"ד אל ארץ דגן ותירוש (וע' בספרי מדרש תנאים בליקוטים וחידושים) : משתמשים בהקב"ה · כמ"ש במצרים אני ה' ולא מלאך ולא שליח וזהו נושע בה' : כנגד אברהם · כמו שהתנהג עם האבות כך עם בניהם בזכותם · והנה המגן הוא למחסה שלא יבא הצרה א"כ אינו צריך לעזר ע"כ דורש מגן מלשון מגן צריך שמסר והסגיר צריך בידך וזהו העזר : ויקח וגו' את הסוס · וכמ"ש ויק"ר פכ"ז ס"ח באריכות ובאסתר פסוק מהר קח : ומרדכי ידע · וס"ד ויזעק זעקה גדולה ומרה היינו בתפלה : וישב מרדכי · אל שער המלך כמ"ש ויבא עד לפני שער המלך כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק א"כ כששב היינו ששב לפני שער המלך בשק ותפלה כמו תחלה : ואתה תשוב · מיותר אחר שכתוב ומל גו' לאהבה את ה"א בכל לבבך וגו' ע"כ דורש ואתה תשוב לעשות כמו שעשית בהיות הקללות על שהיית מתפלל תמיד כך תעשה אח"כ כמו מרדכי : קחו עמכם דברים. על התפלה כמ"ש אמרו אליו כל תשא עון וגו' דברי תשובה ותפלה ווידוי וכן וזה הדבר על התפלה כמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו וס"ד ואתפלל גם בעד אהרן וע' כל הענין

יפה תואר

כתיב וזה הדבר ולא כתיב זה אשר תעשה וכדלעיל לכן מתרץ כי זה הדבר קאי על תפלה לפי שלא נתרצה הקב"ה לאהרן אלא ע"י תפלה כדלקמן : אבותיכם כשנשתעבדו במצרים כו' · לכאורה קשה למה לנו להוכיח ממצרים ויהושע ושופטים ובימי שמואל ואנשי ירושלים שהתפלה מועלת · שאין די באחת · וי"ל לפי שמצינו חמשה דברים אשר התפלה נעלה בהם מהקרבן · הא' שהקרבן צריך הכנת המקום כמ"ש הכתוב אל המקום אשר יבחר ה' · וגם בביהמ"ק צריך שתהיה שחיטתן בצפון דוקא או בכל מקום בעזרה · אמנם התפלה נשמעת בכל מקום שהיא גם בחו"ל · הב' הכנת הזמן כי כל קרבן יש לו זמן קבוע זה בבקר וזה בין הערבים ואם שינה פסול · אמנם התפלה שיתפלל האדם על צרותיו זמנה בין ביום ובין בלילה · ואין לה זמן מוגבל מלבד הג' תפלות אשר נתקנו כנגד התמידין יש להן זמן קבוע · הג' שהקרבן צריך הוצאת ממון לפי מצבו אם דל ואם עשיר · משא"כ התפלה אינה צריכה רק לשפוך שיחו · ולב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה · והד' שהקרבן צריך הכנת המקריב כמו כהן מיוחס ונקי מכל מום · ולא עוד אלא שלא יספיק בכהן אחד אלא צריך משמרת כ"ד כהנים · אמנם התפלה רצויה מהכל כל שהיא בכוונה וכמ"ש שומע תפלת כל פה · וכן כל יחיד יוכל להתפלל בעד כל קהל ישראל והה' שהקרבן אינו מועיל רק לשוגג והתפלה אפילו למזיד · וכנגד הא' הביא תפלת מצרים שנעתר ה' להם גם בחו"ל · וכנגד הב' הביא מיהושע דכתיב ביה ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב הרי שכל היום האריך בתפלה משא"כ בקרבן אין לו אלא בזמנו · וכנגד הג' הביא מימי השופטים שאע"פ שלא יכלו להקריב מנחה מאד דלותם כדכתיב התם וידל ישראל עד מאד וארז"ל שלא היה להם להקריב מנחה · בכל זאת כתיב בתריה ויהי כי זעקו בני ישראל אל ה' וגו' שמעינן שפיר דתפלה טובה מקרבן מהאי טעמא · וכנגד הד' הביא משמואל אף שלא היה כהן שמע הקב"ה בקול תפלתו בעד כל קהל ישראל · וכנגד הה' אמר וכן אנשי ירושלים אע"פ שהכעיסוני שהיו ודאי מזידים ועכ"ז קבלו בבכייתם כמ"ש שם בבכי יבואו : שהקב"ה משנה סדרי בראשית כו' · ואע"ג דבשבת בפרק במה בהמה איתא מעשה באדם אחד שמתה לו אשתו והניחה בן לינק כו' ונעשו לו נס ונפתחו לו דדין והניק את בנו וא"ר יוסף כמה גדול אדם זה כו' א"ל אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית כו' ויקשה לאביי מה זו שבח לישראל שנשתנו להם סדרי בראשית כדי לכלכלם · וי"ל דהתם היה אפשר להשתכר ולתת לו שכר שיסכור מינקת להניק בנו · ולכן נחשב לו השינוי לגרעון · משא"כ בענין המן שלא היה באפשר לכלכלם בלחם טבעי · וגם שרצה הקב"ה להראות נפלאותיו על ידיהם לכן נחשב לו לשבח : שהם משתמשים בהקב"ה שנמצא ונדרש לכל בקשתם וגזרתם ומ"ש כנגד

אברהם

ידי משה

קרבן לכן כתיב בקול לומר שאף תפלה לתוד מסני כדמפרש ואזיל : נטה בכידון · פירוש שגם היה שהראה יהושע בכידון פירוש ברומחו נפלו בני עי וכן הוא ביהושע : צר למעלן · פירוש מתחלה אתה דורש מצר זה המן צר למעלן פירוש עמלק צר למטן קאי על המן והדר מפרש צר לאבות ואויב לבנים פירוש עמלק היה צר לאבות לישראל והמן צר לבנים לכך קורא ועמלק צר מלמעלן ולהמן קורא מלמטן כלומר צר לבנים ודוק ועיין פירוש מ"כ שהוא דחוק מאד : ונתן ה' אלהיך את כל האלות וגו' ואתה תעמוד לך מן התפלה לאו · פירוש זה א"א לך לעשות אלא מה כתיב אחריו ואתה תשוב ושמעת בקול ה' וע"כ קאי אתפלה דאם אמצות היה להתורה להתחיל בזה אם תשמע בקול ה' אז כל האלות וגו' ולמה שינה התורה סדר הלשון מאחר דוכתיה אלא להורות שקאי על התפלה פירוש מדקאמר על שונאיך אשר רדפוך פירוש השונאים אשר ירדפוך במלחמה יבאו עליהם האלות זה יהיה מכח ושמעת בקול פירוש

התפלה

אף כאן הוא אומר זה הדבר לפי שלא התרצה הקב"ה לאהרן אלא ע"י התפלה שנאמר (דברים ט) ובאהרן התאנף ה' מאד (כח) להשמידו: ה ד"א וזה הדבר · א הה"ד (משלי ג) כבוד חכמים ינחלו · אין כבוד אלא תורה · תדע לך מה אמר בראש דברי הימים אדם שת אנוש וכן כלן · ואין אתה מוצא באחד מהם כבוד עד שמגיע ליעבץ שנאמר ויהי יעבץ נכבד מאחיו · למה כתוב בו כבוד (כט) על שיגע בתורה הוי כבוד הכמים ינחלו · וכן אתה מוצא באהרן מה כתיב (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו · מה אמר הקב"ה למשה ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת וכל אלו (ל) בזכות התורה שהיה יגע בה · הוי כבוד חכמים ינחלו: ו ד"א וזה הדבר · הה"ד (תהלים קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים · וכי אין דברו של הקב"ה נצב בארץ אלא בשמים · א"ר חזקיה בר חייא מפני שהבטיח הקב"ה דבר בשמים ואחר רד"ו שנים באתה ההבטחה שהבטיח הקב"ה את הצדיק · כיצד בשעה שאמר הקב"ה לאברהם (בראשית יב) לך לך מארצך ואעשך לגוי גדול · אמר לפני הקב"ה רבש"ע מה הנאה יש לי בכל הברכות הללו והריני הולך מן העולם בלא בנים · א"ל הקב"ה לאברהם ב כבר אתה יודע שאין אתה מוליד אמר לפניו רבש"ע כך אני רואה במזל שלי שאיני מוליד · א"ל מן המזל אתה מתיירא חייך כשם שאי אפשר לאדם למנות את הכוכבים כך א"א למנות בניך · א"ר יהודה ב"ר סימון בשם ר' חנין ג באותה שעה העלה הקב"ה את אברהם למעלה מכיפת הרקיע וא"ל (שם טו) הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך · א"ל כשם שאתה רואה את אלו ואי אתה יכול למנותם כך יהיה זרעך שאין אדם יכול למנותם · וכן אתה מוצא ביעקב שהבטיחו הקב"ה וא"ל (שם כח) והיה זרעך כעפר הארץ · וכן (שם מו) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה וקיים לו הקב"ה · הוי לעולם ה' דברך נצב בשמים · וכן אתה מוצא באהרן שהבטיחו הקב"ה למשה ואמר לו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך · וקיים לו הקב"ה · הוי וזה הדבר אשר תעשה להם: ז אמר ר' חנינא

(לא) יבא קדוש ויכנס לקדוש ויקריב לפני קדוש ויכפר על קדושים · יבא קדוש זה אהרן (לב) שנאמר (תהלים קו) לאהרן קדוש ה' · ויכנס לקדוש זה מקדש שנאמר (שמות טו) מקדש ה' כוננו ידיך · ויקריב לפני קדוש זה הקב"ה שנאמר (ויקרא יט) כי קדוש אני ה' · ויכפר על קדושים אלו ישראל שנא' (שם) קדושים תהיו · לקח פר בן בקר אחד · א"ר פנחס הכהן בר חמא הה"ד (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית · פר אחד זה אהרן · ואילים שנים זה אלעזר ואיתמר · רמז נתן לו ששני בניו עתידין למות ואינן משמשין אלא שנים: ח ד"א וזה הדבר · (לג) באיזה זכות היה אהרן נכנס לבית קדשי הקדשים · א"ר חנינא בנו של רבי ישמעאל ד זכות המילה היתה נכנסת עמו שנא' (ויקרא טז) (ז) בזאת יבא אהרן זו המילה כד"א (בראשי' טו) זאת בריתי אשר תשמרו · (ח) וכה"א (מלאכי ב) בריתי היתה אתו החיים והשלום · ר' יצחק אומר זכות השבטים היתה נכנסת עמו שנאמר (שמות כט) וזה הדבר אשר תעשה להם · מנין זה י"ב · ואלו הן י"ב אבנים שהיו נתונות על לבו של אהרן ועליהם שמות השבטים וכסדר הזה היו נתונות · ראובן שדרגנין · שמעון שימפוזין · לוי דייקניתין · יהודה ברדינין · יששכר סנפרינון · זבולון אסמרגדין · דן כוחלין · נפתלי אבאטים · גד הימוסיון · אשר קרומטיסין · יוסף פראלוקין · בנימין מרגליטוס · מה טעם (ט) שיהא הקב"ה מסתכל בהם ובבגדי כהן בכניסתו ביום הכפורים ונזכר לזכות השבטים · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר משל לבן מלכים שהיה פדגוגו נכנס אצלו ללמד סניגוריא על בנו והיה מתיירא מן העומדים עליו שמא יפגע בו · מה עשה המלך הלבישו פורפירא שלו שיהו רואין אותו ומתייראין ממנו · (י) כך אהרן היה נכנס בכל שעה לבית קדשי הקדשים ואלולי ה זכיות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול להכנס למה שהיו מלאכי השרת שם · מה עשה לו הקב"ה נתן לו מדמות לבושי הקודש שנאמר (שם כח) ולבני אהרן תעשה (לד) כתנות כשם שכתוב (ישעיה נט) וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם: ט ומלאת בו מלואת אבן · כיצד

מסורת המדרש א תנחומא כאן סימן ט' כל הענין · ב עיין שבת דף קנ"ו · נדרים דף ל"ב · ג בראשית רבה פרשה מ"ד ופרשה מ"ח · במדבר רבה פרשה ב' · תנחומא סדר חיי שרה סימן ו' וסדר שופטים סימן י"א · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ו · ד ויקרא רבה פרשה כ"א · פסיקתא רבתי סוף פיסקא מ"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ז · ה עיין ויקרא רבה פרשה כ"א · פסיקתא רבתי סוף פיסקא מ"ז · פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ז ·

חדושי הרש"ש

(ז) שנא' בזאת יבא אהרן זו כו' · דאלו לא כוון רק על הקרבנות האמורות בענין לימא בזה או באלה כדאי' יומא (ד' א') : (ח) וכה"א בריתי היתה אתו וגו' · וכה"א וללוי גו' כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו דדרשו לעיל פי"ט על המילה שלא בטלו שבט לוי במצרים · וכן בגמא פ' י"א אמרו שאהרן היה פורע בעת מילתן בעשיית הפסח במצרים : (ט) שיהא הקב"ה מסתכל בהם בבגדי (כ"נ דצ"ל כלי ו') כהן בכניסתו ביוה"כ · לכאורה ביוה"כ לא היה נכנס אלא בד' בגדי לבן וע' מש"כ בויק"ר פכ"א : (י) כך אהרן היה

חדושי הרד"ל

(כח) להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן וגו' · ור"ל זהו שאמר כאן וזה הדבר אשר תעשה להם · שלוהו ה' על שהעתיד לדבר דברי תפלות ובקשות עבורם : (כט) על שיגע בתורה · כמ"ש משפחת סופרים יושבי יעבץ · וכמ"ש בתמורה (טז :) ובספרי בהעלותך וכה"מ : (ל) בזכות התורה שהיה יגע · בזכות זה הדבר זכו אשר תעשה להם כבוד זה : (לא) (במ"כ ד"ה יבוא קודש כו' מנחות (נ"ג :) : (לב) שנא' לאהרן קדוש ה' · (תהלים ק"ו) : (לג) באיזו זכות אהרן יכנס כו' · ויק"ר פכ"א ועי' פסיקתא דיוה"כ : (לד) כתונות ומגבעות

פירוש מהרז"ו

מכילתא בשלח פסוק ויילאו מאד ויצעקו בני שמאריך שם בכיוצא בזה : ה אין כבוד אלא תורה · אבות (פרק ו') ע' תנחומא פ' א ס"ט באריכות וע' לעיל פכ"ז רים ס"ב : נכבד מאחיו · מדה ע"ז וכמ"ש בהדיא בתנחומא וז"ל ולמה כתוב בו כבוד שהיה מקהיל קהלות ופירש טעמי תורה ברבים שנאמר ומשפחת סופרים יושבי יעבץ וגו' וע' ספרי בהעלותך פסוק ויאמר משה לחובב · וכמ"ש מכילתא יתרו סוף פסוק ושפטו את העם בכל עת ומ"ש תרעתים יושבי שער שם הסנהדרין שהעיר בלשון ארמי שער : באחד מהם כבוד · פי' שבד"ה אין כתוב באחד מהם כבוד אבל בתורה כתיב כבוד אצל אהרן · ובד"ה שכל אהרן אחר יעבץ כי יעבץ כתוב בד"ה א' ב' ושם ד' · ואהרן שם ה' : תורת אמת היתה בפיהו · וסמוך ליה כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' היינו אהרן ולכך כתוב אצלו לכבוד ולתפארת וכן כבוד חכמים וגו' וזהו וזה הדבר היינו תורה כמ"ש לעיל רים סי' ג' והוי"ו מוסיף על ענין כבוד של הבגדים הסמוכים להם למעלה : ו הה"ד לעולם ה' דברך · ע' כל זה במ"ר פ"ב סי' י"ב וע' לעיל רים ס"א : מפני שהבטיח ה' דבר בשמים · עי' מ"ש ב"ר פנ"ג רים ס"ד והיינו מ"ש הבט נא השמימה וספור הכוכבים כמ"ש בסמוך וע"ע במ"ר ב' שם דכאן חסר על תיבת דבכך : ואחר רד"ו שנה · צ"ע מה לחשבון של רד"ו שנה אלא אברהם שיעקב אמר רדו ושברו לנו כמ"ש ב"ר פנ"א סי' ב' · והאמת יורה דרכו שכוונת המדרש על פסוק לדר ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד ודורש פסוק א' על אברהם בשמים ופסוק הב' ביעקב בארץ שאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ · ותחלה אמר דרך כלל על אברהם ואחר רד"ו שנה וכו' על יעקב ואח"כ פירש את שניהם באריכות · כיצד בשעה וכו' על אברהם עד וכן אתה מוצא ביעקב וכו' זרעך כעפר הארץ וגו' וכן אנכי ארד עמך וגו' שמעת הסורדה עד העלאה רד"ו שנה ומרומז במ"ש לדר ודר · ודר הוא רד"ו : כיצד בשעה · כמ"ש ב"ר פמ"ד סי' י"ב וס"נ : מה הנייה יש לי · כמ"ש מה תתן לי ואנכי הולך ערירי : כך אני רואה · דורש כן ממ"ש כי אם בנך וגו' ויוצא אותו החוצה וגו' למה הוצרך להוציאו החוצה אלא שאחר שאמר לו כי אם בנך וגו' טען שאני רואה במזל שאיני מוליד והוצרך להוציאו למעלה מן המזל ע"פ מדה ט' : הבט נא השמימה · ואין הבטה אלא מלמעלה למטה שם בב"ר ובמ"ר ב' שם הגירסא מן אותו המזל שאתה רואה שאין אתה מוליד מן אותו המזל אני מראה לך שאתה מוליד כמ"ש שבת (דף קנ"ו) : הוי לעולם ה' דברך נצב · בשמים על אברהם לדר ודר אמונתך כוננת ארץ ותעמוד על יעקב ועל שעיקר השייך כאן הוא פסוק לעולם ה' וגו' ע"כ לא הזכיר פסוק ב' : וכן אתה מוצא באהרן · דוק היטב בס"א ותבין כאן : ז יבא קדוש · דורש מ"ש וזה הדבר וגו' לקדש אותם לכהן לי על שאני קדוש וכו' : לאהרן קדוש ה' · תהלים ק"ו ע"ז גם בתורה בסדר קרח קורא לאהרן ואת הקדוש אלא דבתהלים מפורש יותר : זה מקדש · על שם הקדושה שבו : קדושים תהיו · וכן קיימו וכמ"ש דברים ז' ו' כי עם קדוש אתה וכדומה · ודרש זו ע"פ מדת ממעל : פר אחד זה אהרן · נותן טעם למה צוה להקריב מספר זה · כי בא לכפר על מעשה העגל כמ"ש לעיל רים ס"ג לכפר על מה שהעתיד ע' מש"ם ומ"ש וזה הדבר על תפלת משה על אהרן ובניו כמ"ש ס"ס ד' ע' מש"ם ובא לרמז מה שפעל בתפלתו : ח באיזה זכות · והכוונה ביום הכפורים : זכות המילה · פסיקתא סוף פר' מ"ז ויק"ר פכ"ד ס"ס ב' : בריתי היתה אתו · הוא ברית מילה כמ"ש בראשית י"ז י' זאת בריתי אשר תשמרו וכדלעיל רים ס"ג שהפסוק מדבר באהרן וכמ"ש לעיל פ' י"ט בס"ה שלא שמרו המילה אלא שבט לוי והיינו ע"פ אהרן שהיה הנביא במצרים ע' לעיל פל"ז ס"ב מש"ם וע"כ עמדה לו כאן זכות המילה · והובא זה לכאן אגב דברי ר' יצחק שהוא שייך כאן : מנין זה · על שתיבת זה מיותר דרים ליה לגמטריא · וע' ב"ר פכ"ד ס"ס ה' זה ספר ופס"ג בס"ו זה אנכי : י"ב אבנים · (סוטה ל"ז) ע"ש · והנה הי"ב אבנים של החושן וב' של כתפות האפוד היו של שמונה בגדים וביוה"כ כשנכנס לק"ק היה בד' בגדי לבן ובהכרח שהכוונה שזכות האבנים שבח' בגדים שהיה עובד בהיכל ובמזבח החיצון עמדה לו גם בהכנסו לק"ק לפני ולפנים וכמ"ש ונשא אהרן את שמות בני ישראל על לבו בבואו אל הקודש לזכרון לפני ה' תמיד משמע שהזכרון יהיה תמיד אף כשאינם עליו : וכסדר הזה היו נתונות · במ"ר פ"ב ס"ז באריכות : מסתכל בהן ובבגדי כהן · באבני חשן ואפוד ובכל בגדי כהונה שכולם היו בדוגמא של מעלה כדלעיל פר' זו בסי' ג' שהלבישו כמלה"ש : היה נכנס בכל שעה · נכנס ביום הכפורים ד' פעמים : מדמות לבושי הקודש · ע' בויק"ר פכ"א ס"ו באריכות : וילבש צדקה וגו' · וס"ד מלבושת ויעט כמעיל קנאה הרי ג"כ ד' לבישות א' וילבש צדקה ב' וכובע ישועה ג' וילבש בגדי נקם ד' ויעט כמעיל או באופן זה וילבש וגו' וילבש וגו' תלבושת · ויעט · הרי ד' : ט כיצד היו נתונים · עי' במ"ר פ"ב ס"ז מש"ם :

ידי משה

התפלה וק"ל : על שיגע בתורה · כי יעבץ היה עתניאל בן קנז וגבי יעבץ כתיב ויקרא יעבץ לאלהי ישראל בדה"א ד' :

יפה תואר

אברהם לרמוז שזכות אבותם מסייעתם : אלא ע"י תפלה ולא הספיק בתשובה שעשה אהרן וצריך גם התפלה : הה"ד כבוד חכמים ינחלו · בא לתרץ למה כתיב וזה הדבר דבא לרמז כי זה הכבוד הוא לאהרן להלבישו בגדי כבוד ותפארת · בשביל התורה שהיתה בו · ובדכתיב כבוד חכמים ינחלו :

ואי אתה מוצא באחד מהם כבוד כו' · ומה שמצינו בשכם והוא נכבד מכל בית אביו אין קושיא כי שם הוצרך הכתוב לכתוב כן לפי ענינו · לפי שהיה הגדול והנכבד בבית אביו לכן מלאו לבו לעשות כן · אבל בד"ה יקשה למה בחר יותר להזכיר ביעבץ שהיה נכבד מכל אשר נזכרו לפניו אם לא משום שיגע בתורה : וכל אלו בזכות התורה · ואע"ג דלפי טעם הזה נאה הכבוד למשה שהיה שר התורה אמנם שהכוונה נטלה סימנו בשביל שאמר שלא נא ביד · תפלה כדלעיל בפ"ג : הה"ד לעולם ה' דברך נצב בשמים · בא לתרץ למה כתיב וזה הדבר שקיים את דברו לאהרן כדמסיים בסמוך : מפני שהבטיח הקב"ה דבר בשמים ואחר רדו שנים באת אותה הבטחה שהבטיח את הצדיקים כצ"ל · וס"פ דמפרש בשמים כמו כשמים ובדליתא ברים פרקין · וכוונת המאמר כמו שמצינו שקיים הקב"ה הבטחתו לאברהם שהיתה בשמים כדכתיב הבט נא השמימה וכדמפרש · ונתקיימה הבטחתו בצאתם ממצרים אחר רד"ו שנה וכן תתקיים כל הבטחותיו שהבטיח לצדיקים · ונקט צדיקים כי לפעמים צדיקים פעמים גורם החטא לבטל את ההבטחה : פר זה אהרן · נראה דק"ל משום דלא מצינו בשום קרבן שהאילים יהיו יותר מהפרים אבל בשום שם במספרים · ומה דכתיב בפ' אמור פר אחד ואילים שנים כתיב בחומש הפקודים פרים שנים ואיל אחד ומפרשינן בפ' התכלת כי היו שני פרים ושני אילים · לכן אמר כי הפר בא לאהרן לכפר על מעשה העגל שהתערב בתוכו · והאילים היו נגד בניו אף שלא התערבו בחטא העגל מ"מ כדי שלא יספו בחטאת אביהם הצריך איל לכל אחד · וע' בזה הגי' בתנחומא : באיזה זכות היה אהרן נכנס כו' · פי' באיזה זכות יוכל אהרן לכפר חטאות כל ישראל · אף כי ישראל עוו את דרכם ולמה תועיל להם עבודת יוהכ"פ ותפלת הכה"ג ומשני בזכות המילה אשר היא ברית בין ה' ובין עמו · לכן תעמוד להם עבודת היום · וקטרוג השטן על החטאים אשר בנפשותם לא יהיה לשטן להם · ורי"א בזכות השבטים : כך אהרן היה נכנס בכל שנה כו' כצ"ל : שהיו מש"ם שם · בירושלמי יומא איתא וכל אדם לא יהיה אפי' מה"ש ולפ"ז צ"ל דשם לאו דוקא ופי' שהיו מקיפין מבחוץ ועמ"ש

היו נתונים · טור אודם פטדה וברקת׳ (יא) על אודם היה כתוב אברהם יצחק ויעקב ראובן · על פטדה היה כתוב שמעון · על ברקת היה כתוב לוי · והטור השני נופך ספיר ויהלום · על נופך היה כתוב יהודה · על ספיר היה כתוב יששכר · על יהלום היה כתוב זבולן · והטור השלישי לשם שבו ואחלמה · (יב) על לשם היה כתוב דן · על שבו היה כתוב נפתלי · על אחלמה היה כתוב גד · והטור הרביעי תרשיש שוהם וישפה · על תרשיש היה כתוב אשר · על שוהם היה כתוב יהוסף · על ישפה היה כתוב בנימין (לה) שבטי ישורון :

סדר תשא

פרשה לט א כי תשא · כך פתח ר׳ תנחומא בר אבא (שיר ז) שררך אגן הסהר וגו׳ · וכל הפתוחות כולן בענין (א) הכתוב בפרשיות · ועוד א״ל הקב״ה משה חייבין לי ישראל מה שלוו הימני שנאמר כי תשא כמה דתימא (דברים כד) כי תשה ברעך · אמור להם שיפרעו מה שהם חייבים לי · הוי כי תשא · ואשלמה להם שנאמר (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים :

פרשה מ א וידבר ה׳ ראה קראתי בשם בצלאל · כך פתח ר׳ תנחומא בר אבא (איוב כח) (א) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה · צפה הקב״ה וראה שישראל מקבלין את התורה שאלולי כן לא ברא העולם שנאמר אז ראה ויספרה · ומה כתיב אחריו (שם) ויאמר לאדם הן יראת ה׳ היא חכמה · ואין אדם אלא ישראל שנאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · אז ראה ויספרה בסיני · הכינה באהל מועד · וגם חקרה בערבות מואב באלה הדברים · ד״א אז ראה ויספרה · אמרו רבנן צריך אדם להיות נוטל משל לומר פרקו או אגדתו או מדרשו בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור לא יאמר הואיל (ב) שאני יודע ביפה כשאכנס לדרוש אני אומר · (ג) א א״ר אחא מן האלהים אתה למד כשבקש לומר תורה לישראל אמרה ד׳ פעמים בינו לבין עצמו עד שלא אמרה לישראל שנאמר אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ואח״כ ויאמר לאדם · וכן (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים האלה · ואח״כ לאמר לישראל · אמרו רבנן ר׳ יוחנן בן תורתא פעם אחת (ד) בא לפני רבי עקיבא אמר לו עמוד וקרא בתורה אמר להם לא עברתי על הפרשה ושבחוהו חכמים · הוי אז ראה ויספרה · אמר ר׳ הושעיא (ה) ב כל מי שהוא יודע ואין בידו יראת חטא אין בידו כלום · כל נגר שאין בידו ארגליא שלו אינו נגר למה (א) שקפליות של תורה ביראת חטא (ג) שנאמר (ישעיה לג) יראת ה׳ היא אוצרו · א״ר יוחנן כל מי שיודע תורה ואינו עושה מוטב לו שלא יצא לעולם אלא נהפכה השליא על פניו לכך נאמר (איוב כח) ויאמר לאדם הן יראת ה׳ וגו׳ · א״ר חייא בר אבא מהו הן יראת ה׳ וגו׳ אמר האלהים אם היו לך מעשים טובים אני נותן לך שכר ומה שכר תורה שנאמר ויאמר לאדם הן יראת ה׳ היא חכמה וסור מרע בינה : ואם סרת מן הרע אני מעמיד ממך בני אדם שמבינים בתורה · מהיכן אתה למד מיוכבד ומרים בעת שיראו מהאלהים כדכתיב (שמות א) ותיראן המילדות את האלהים · א״ר ברכיה בשם ר׳ חייא בר אבא שכר היראה תורה · שמיוכבד העמיד הקב״ה את משה וזכה שתכתב התורה על שמו שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי וכתיב (דברים לג) תורה צוה לנו משה · (ו) מרים ע״י שסרה מן הרע ומן החטא העמיד ממנה הקדוש ב״ה בצלאל וזכה לחכמה ולבינה · הה״ד ראה קראתי בשם בצלאל וכתיב ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת : **ב** ד״א קראתי בשם בצלאל אין כתיב כאן אלא ראה קראתי · אתה מוצא כשעלה משה למרום הראה לו הקב״ה כל כלי המשכן ואמר לו כך וכך עשה · ועשית מנורת ועשית שלחן ועשית מזבח · כך כל מעשה המשכן · בא משה לירד סבור שהוא עושה אותו קרא לו הקב״ה א״ל משה מלך עשיתיך אין דרך המלך לעשות דבר אלא גוזר ואחרים עושים · אף אתה (ז) אין לך רשות לעשות דבר אלא אמור

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה כ״ד · תנחומא סדר ויקהל סימן ד׳ · ילקוט איוב רמז תתקט״ז · ועיין תנחומא סדר יתרו סימן ע״ו · ב ירושלמי ברכות פרק א׳ · ויקרא רבה פרשה ל״ה · דברים רבה פרשה ז׳ · תורת כהנים פרשה בחוקותי · תנחומא סדר כי תבא סימן ד׳ :

חדושי הרד״ל

ומגבעות תעשה להם כהם שכתוב ויגבה כו׳ כצ״ל · (ובלשון המאמר הזה שהובא ברבינו בחיי לא נזכר אהרן כלל) : (לה) שבטי ישורון · וזהו כשיטת הבבלי ביומא (ע״ב:) אבל בירושלמי שם אמרו כל אלה שבטי ישראל :

(א) הכתוב בפרשיות עד א״ל הקב״ה כו׳ כצ״ל · והוא בפסיקתא דפ׳ שקלים (רק האי אמר ליה הקב״ה כו׳ ליתא שם לפנינו ואיתא בתנחומא כאן) :

(א) אז ראה ויספרה · דרש אז בבריאות עולם (וכדכתיב לעיל מניה לעשות לרוח משקל כו׳ בעשותו למטר חוק כו׳ שזה היה בבריאת עולם) קדם מפעליו מאז ראה שיקבלו את התורה ויספרה בסיני כו׳ : (ב) שאני יודע יפה כצ״ל (וכמדומה שצ״ל בפה כלומר שיודע בעל פה ובקי) : (ג) א״ר אחא כו׳ ד״פ · בב״ר שהביא המ״כ · ובתנחומא ויקהל ס״ד פליגי בה איכא מ״ד ג׳ ע״ש : (ד) בא לפני ר״ע · בתנחומא ר״פ יתרו שמעשה בר״ע עצמו · וכן הביא בטור או״ח ר״ס קל״ט (וע״ש בב״י שציין לרבה פ׳ תצוה וע״ש הוא : (ה) כל מי כו׳ ואינו עושה כו׳ · כ״ה גם בתנחומא ס״פ כי תשא · אבל בויק״ר פל״ה ובירושלמי פ״ק דברכות הגי׳ הלמד ע״מ שלא לעשות כו׳ : (ו) מרים ע״י שסרה כו׳ · אפשר ר״ל כמ״ש שתבען פרעה ולא שמעו אליו וע׳ בשמ״ר שם : (ז) אין

חדושי הרש״ש

היה נכנס בכל שעה לבית קה״ק · דלאהרן ניתן רשות להכנס בכל עת שהיה רוצה רק כסדר האמור כדאיתא שם במדרש : (יא) על אודם היה כו׳ · מכאן למד הרמב״ם ז״ל פ״ט מהל׳ כלי המקדש ה״ז שאברהם י״ו היו כתובים למעלה מראובן ושבטי יה למטה מבנימין והכ״מ לא ידע מקורו ודלא כרבינו בחיי שחלקם על כל האבנים : (יב) על לשם היה כתוב דן · הוא כמ״ש רש״י בשופטים (י״ח כ״ז) וכ״ה לקמן בבמ״ר פ״ב (ועי׳ מ״כ שם) ודלא כדמשמע מדבריו בפיה״ת בסדר זה (כ״ח כ״א) דדן היה כתוב על ספיר וע׳ ברא״ם :

(א) שקפליות של תורה ביראת חטא כו׳ · נ״ל שהוא מלשון מקפלין את הכלים שבת (קי״ג א׳) · ר״ל שהתורה מקופלת ומונחת בתוך יראת חטא דומה למה דאמר רבה (שם ל״א) כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו כו׳ עיי״ש : (ב) שנאמר יראת ה׳ היא אוצרו · ר״ל וראיה דקרא והיה אמונת עתיך גו׳ דדרשו שם
על

מתנות כהונה

על אודם היה כתוב כו׳ · ברבינו בחיי סדר לכל שבט אות אחת מן שלשה אבות אברהם יצחק יעקב א׳ י׳ י׳ · וכן אותיות שבטי ישורון · עד שבכל אבן ואבן היו כתובים ששה אותיות :

פרשה לט ואשלמה להם · כי תשא קרי ביה גם כן כי תשיא הרי שהם לווים מהקדוש ברוך הוא וצריכים לפרוע והקדוש ברוך הוא מעלה עליהם כאלו הלווהו · וזהו כי תשיא :

פרשה מ ה״ג נוטל משל לומר פרקו : נוטל משל · מהקב״ה · לומר פרקו · בינו לבין עצמו וזה יותר מבואר בב״ר פר׳ כ״ד : ארגליא · פירש הערוך כלי אומנתו : שקפליות · ראש וכתר · עיין בערוך ערך קפל השני : מהו הן יראת ה׳ וגו׳ · פירוש שכר היראה היא החכמה : [אלא גוזר גרסינן]
במלתין

פירוש מהרז״ו

על אודם היה כתוב אברהם וכו׳ · להשלים אותיות הא״ב שיהיו כולם באורים ותומים דרשו רז״ל קל וחומר אם שמות השבטים נחקקו בחושן לזכרון ק״ו שמות האבות שהם תמיד לזכרון כמ״ש וזכרתי את בריתי יעקב וגו׳ וכמ״ש זכור לאברהם ליצחק ולישראל :

פרשה לט סי׳ א שררך אגן הסהר · כאן לא הובא מה שדורש על זה והוא בשי״ר פסוק זה ובתנחומא ריש תשא ובמ״ר פ״א ס״ד פסיקתא רבתי פ״י ס״ב · ועיקר הדרשה על סוף הפסוק בטנך ערמת חטים מה ערמת חטים נכנסת לזריעה במנין ולאוצר במנין כך ישראל נמנים בכל שעה שצריכים : וכל הפתוחות · כולן כמו שכתוב בפרשיות בפסיקתא הנ״ל שמיוסד על פרשיות הנוספות היינו ד׳ פרשיות וכו׳ ופרשת כי תשא שהיא פרשת שקלים בפר׳ י׳ שם כמה פתיחות וע׳ לעיל ריש פט״ו ולעיל ריש פ׳ י״א : ועוד · לבד דרשה שעל פסוק שררך הנ״ל יש לדרוש עוד על תיבת תשא ולא אמר תמנה או תפקוד לדרוש ע״פ מדת ממעל לשון כי תשה ברעך שפי׳ כי תלוה וע׳ מ״ש לעיל פל״ג ס״ב שכל הפרשיות אלו אחר חטא העגל · ואם יעברו תחת המנין יכשלו חלילה בנגף על חטא העגל ע״כ צריכים כופר שעיקר הגלות ישראל כשהם אגודה אחת לשמו יתברך וכשמונים אותם נעשו פרטים כל אחד בפני עצמו · ואז שולט הדין והנגף כשמזכירים עונות כל אחד וזהו צריך פדיון נפש במנין : ואשלמה להם · שלכך אמר לשון הלואה שהם כאלו כביכול לוה מהם וצריך לשלם להם ותשלומי הכופר שיפרו וירבו מאוד עד שלא יהיה להם מספר :

פרשה מ סי׳ א אז ראה ויספרה · בעת בריאת עולם כמ״ש בפסוק הקודם כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה לעשות לרוח משקל ומים תיכן במדה היינו ד׳ יסודות והכל בעבור חכמה ויראה שיקבל האדם כשראה בעת הבריאה כמ״ש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וכמ״ש ב״ר פ״ט סימן י״ב מאד זה אדם אז צפה שעתיד להיות ויאמר לאדם כל ענין הבריאה הנ״ל והתורה שבה נברא : ויספרה בסיני · דרך סיפור והצעת דברים כי לא נתחייבו ישראל על מצות של סיני עד שנשנית באוה״מ כמ״ש בויק״ר פ״א ריש סי׳ י״א וזהו הכינה באוה״מ וגם חקרה בערבות מואב כמ״ש דברים א׳ בארץ מואב הואיל משה באר את התורה : ד״א אז ראה · ב״ר פכ״ד ס״ה ע׳ מ״ש תנחומא ויקהל ס״ד : ואח״כ ויאמר לאדם · זה משה ב״ר שם : את כל הדברים האלה · הדברים ב׳ סאלה ב׳ : כל שהוא יודע · ד״א וכמ״ש באבות כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכמ״ש שם אם אין יראה אין חכמה עיין לעיל פ״ל סי׳ י״ד : ארגליא שלו · בערוך פי׳ כלים המרגילים אותם ובמ״ע פי׳ שבלשון יוני פי׳ כלי אומנות פעולה עי׳ ויק״ר פכ״ג ס״ג היא וכל ארגליא שלה הסל והמגריפה ע״ש וכמ״ש ד״ר פ״א ריש ס״ו היא וכל כלי אומנתה נתנה עגומנותה לדקה ויפרותה המה כלי ארגליא של תורה : קפליות של תורה · ע׳ ויק״ר פכ״ה ס״ז וקפליות מלמעלה ופי׳ המ״ע כותרת העמודים והוא תיקון העמוד וחזקו ויפיו וכמ״ש ראשית חכמה יראת ה׳ : א״ר יוחנן · ויק״ר פ׳ ל״ה ס״ז ע״ש : מהו הן יראת · שלפי׳ הנ״ל היל״ל הן החכמה היא ביראת ה׳ ע״כ דורש שכר היראה הוא חכמה ותורה : מיוכבד ומרים · הן היו המילדות שפרה ופועה כדלעיל פ״א סי׳ י״ג וע״ש סי׳ ע״ז : העמיד הקב״ה ממנה בצלאל · שהוא בן אורי בן חור וחור הוא בן כלב מאפרת היא מרים כמ״ש בסמוך בסי׳ ד׳ : **ב** מלך עשיתיך וכו׳ אמור להם · עיקר דרשה זו ע״פ מדה ט״ו שבכלל סדר תרומה כתוב ועשית (לבד אצל הארון שכתוב ועשו כדלעיל פר׳ ל״ד ס״ב) שמשה בעצמו יעשה ובריש תצוה ועשית
בגדי

יפה תואר

ועמ״ש בויקרא רבה בזה הענין : על אודם היה כתוב אברהם יצחק ויעקב וכו׳ · לפי שצורך האורים והתומים היה צריך להיות שם כל האלפא ביתא · ובשמות השבטים היו כל האותיות זולת חי״ת טי״ת צד״י קו״ף לכן כתבו שלשת האבות שיש בהם חי״ת וקו״ף וצד״י ונכתב שבטי ישורון להיות שם טי״ת : מה שלוו הימנה · החטא נקרא הלואה שנעשו חייבים כלוה למלוה ע״ד כי יהיה לך אלוה מעוקך וכן החנות פתוחה והחנוני מקיף והחטא הזה הוא העגל · ומחצית השקל היה לכפרה על נפשותם וכמ״ש בירושלמי שקלים מחצית השקל לפי שחטאו בחצי היום יתנו מחצית השקל וע״ע לקמן : כך פתח ר׳ תנחומא כו׳ · כי לקמן ס״ג דרש ראה קראתי כי כבר נקרא שמו והוכן הכל מימים הראשונים ור״ת סובר כי הכונה זו השאלה מימות מרים כי בזכותה הכין ה׳ את בצלאל בן חכמה ובינה שיעמוד ממנה · וסומך את הדברים על הכתוב הן יראת ד׳ היא חכמה כדלקמן · ואגב אורחיה מפרש כל הכתוב ודורשהו באופנים שונים : להיות נוטל משלו · כ״ה הגירסא בספרים ישנים ופי׳ אע״ג דקים ליה בידיעתן ואין לו אלא משא בעלמא צריך להיות נוטל ולהרים משא הזה ד׳ פעמים ועמ״ש בזה בב״ר פכ״ד בטעם הדברים : כל מי שיודע תורה ואינו עושה כו׳ · כי הוא גרוע מע״ה שאינו יודע ואינו עושה וכהאי דר״ש בן חלפתא בפ׳ תבא דחשיב ליה נוטע וקוצץ ע״ש : שקבליות מפתחות או מנעולים · והביאו בב״ר פמ״ח : לכך נאמר ויאמר לאדם · נראה דדייק מדכתיב התם כי הוא לקצות הארץ יביט לעשות לרוח משקל שה״פ כשברא העולם ושם משקל בכל דבר כי׳ שתכלית בעבור החכמה כדכתיב ה׳ קנני ראשית דרכו ואמר לאדם כי תכלית החכמה שעליה נברא העולם היא יראת ה׳ א״כ נקטינן דאם אין יראה בריאת העולם לבטלה וא״כ מוטב לו שלא יבוא לעולם : ובזה שכל תורה · ואע״ג דע״כ הי״ל תורה מעיקרא דאין בור ירא חטא · אמנם ה׳ יוסיף לו מאד בחכמתו : אלא ראה קראתי · לאו מייתורא דראה קדריש כי מדרך הלשון כן הוא ראה ריח בני · ראה אלהים עד ·
ראה

ידי משה

כך פתח ר״ת · פירוש שר״ת פתח כל הפתיחות בזה הסדר׳ כאשר תראה בכל הפרשיות ר״ת פתח מאח״כ באשר הסדרות : ועוד · פירוש ועוד דריש ר״ת א״ל הקב״ה שיפרעו לי מה שהם חייבים לי וגם אני אפרע להם מה שאני חייב להם שהבטחתי אותם שיהיו כחול הים אפרע להם דכתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים אבל אם לא יפרעו לי השקלים אי אפשר לפרוע גבם שיהיו כחול הים כי ישלוט בהם הנגף :

ושבחוהו חכמים · אע״פ שהדין כן מ״מ הואיל דמן הדין אינו חייב אלא בתורה שבע״פ אבל בתורה שבכתב לא בעי מ״מ החמיר על עצמו ואע״פ שכל שנותנין לו ס״ת לקרות ואינו קורא מקצרין ימיו וי״ל דהתם כשאינו קורא מפני עורת מאח״כ כאן שכוונתו היה לטובה מפני שלא היה
רגיל

להם והם עושין · ולא אמר לו למי יאמר אמר משה למי אומר אמר לו אני מראה לך · ומה עשה הקב"ה הביא לו [א] ספרו של אדה"ר והראה לו כל הדורות שהן עתידין לעמוד מבראשית עד תחיית המתים · דור ודור ומלכיו · דור ודור ומנהיגיו · דור ודור ונביאיו · אמר לו כל אחד ואחד התקנתיו מאותה שעה · וכן בצלאל מאותה שעה התקנתיו · הוי ראה קראתי בשם בצלאל : ג ד"א ראה קראתי בשם בצלאל · הה"ד (קהלת ו) מה שהיה כבר נקרא שמו אמר הקב"ה מי שהתקנתיו מראש שיעשה המשכן כבר קראתי לו שם · (ח) מהו ונודע אשר הוא אדם · [ב] עד שאדה"ר מוטל גולם הראה לו הקב"ה כל צדיק וצדיק שעתיד לעמוד ממנו · יש שהוא תלוי בראשו של אדם · ויש שהוא תלוי בשערו · ויש שהוא תלוי במצחו · ויש בעיניו · ויש בחוטמו · ויש בפיו · ויש באזנו · (ט) ויש במלתין (זה מקום הנזם) · ותדע לך בשעה שהיה איוב מבקש להתווכח עם הקב"ה ואמר (איוב כג) מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה (י) לפניו משפט · הקב"ה משיבו אתה מבקש להתווכח עמי (שם לח) איפה היית ביסדי ארץ · מהו איפה · א"ר שמעון בן לקיש אמר לו הקב"ה איוב אמור לי האיפה שלך באיזה מקום היתה תלויה בראשו או במצחו או באיזה אבר שלו · אם יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך אתה מתוכח עמי · הוי איפה היית · (יא) הראה לו הקב"ה לאברהם ע"י שאמר דבר אחד בניו יורדין למצרים ומשתעבדין במצרים · הראה אותו למשה עומד וגואלם · הראה לו ליוסף זן את השבטים · הראה לו (יב) למשה (ג) מושח נביאים · הראה לו לשמואל מושח מלכים · ליהושע מכנים ישראל לארץ · לדוד מייסד הבית · לשלמה בונהו · (יג) לעתליה אם אחזיה ובניה מנתקין את מסמרות הזהב של בהמ"ק · יהוידע מתקן · אמון עושה עבודת כוכבים · יאשיה מבערה · נ"נ מחריב הבית · דריוש בונה אותו · והראהו לבצלאל עושה המשכן · הוי ראה קראתי בשם בצלאל : ד ד"א ראה קראתי בשם · [ג] זה אחד משבעה בני אדם שנקראו להם שמות · יש (יד) שנקראו לו ארבעה זה אליהו · בצלאל ו' · ויהושע ו' · (ד) ומשה ז' · (ה) מרדכי ב' · דניאל ה' · חנניה מישאל ועזריה ד' · אליהו ד' · א"ר אלעזר בן פדת [ד] אליהו (טו) ירושלמי היה (טז) ומיושבי לשכת הגזית היה (ו) ומכרך של יהודה היה · ובשני שבטים היה חלקו · חמשה בבנימין (יז) שנאמר (יהושע יח) וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים · שלשה ביהודה (יח) שנא' (שם) צנה וחדשה ומגדל גד · א"ר חנינא בר פפא (יט) צנן שהיא צנה · וחדשה שהקב"ה מחדשה לע"ל · (ז) ומגדל גד שמשם הקב"ה יוצא (כ) ומגיד משתיתן של עשו · ונקראו לו לאליהו ד' שמות שכן כתיב (ד"ה א ח) ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם · למה נקרא שמו כן אלא (כא) בשעה שהקב"ה

מסורת המדרש א סנהדרין ל"ח עבודת כוכבים ד' · ב"ר פ' כ"ד וש"נ · ב חגיגה י"ב · סנהדרין ל"ח · אדר"נ פ' ל"א · ב"ר פ' ח' ופ' כ"ח · תנחומא כאן סימן י"ב · מדרש תהלים סוף מזמור קל"ט · פסיקתא רבתי ריש פסקא כ"ג סדר עולם פ' ל' · ילקוט בראשית רמז מ' · ילקוט תהלים רמז תתפ"ו · ילקוט דברי הימים רמז אל"ף ע"ב · ג תנחומא כאן סי' י"ג כה"ע · ב"ר פ' ע"א וש"נ :

חדושי הרש"ש

על ששה סדרי משנה : (ג) מושח נביאים · הוא ע"ד הכתוב (מ"א י"ט) ואת אלישע גו' תמשח לנביא תחתיך : (ד) ומשה ז' · ע' בויק"ר פ"א : (ה) ומרדכי ב' · במגילה (י"ג ב) אמרינן דיאיר ושמעי וקיש כולן על שמו נקראו · וכן נקרא בלשן ובירו"ש דשקלים קראוהו ג"כ פתחיה · ובתנחומא הגירסא מרדכי שמונה (ובאמת שני שמות נמצא לרוב שיקרא בשם אדם אחד וע' ג"כ מש"כ לקמן בסמוך) ויתכן שיכוון לגבי תמשה דאמרן וכדעת ר' יוחנן במגילה (י"ג א') שנקרא ג"כ יהודי ע"ש מעשיו וכדעת ר"נ שם (ט"ו א) דהוא מלאכי ושמו העצמי מרדכי : (ו) ומכרך של יהודה היה · אולי ר"ל בחלק יהודה שבירושלים ולא בחלק בנימין ואתיא כתנא דס"ל ביומא (י"ב א') דנתחלקה לב' שבטים סללו : (ז) ומגדל גד כו' ומגיד משתיתן כו' · ועל מגדל אינו נותן טעם · וע' בסוכה (מ"ט א) : ואין

חדושי הרד"ל

לך רשות · כמ"ש בקדושין (ע"ו) כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לעשות מלאכה בפני ג' : (ח) מהו ונודע אשר כו' כצ"ל : (ט) ויש במלתן · פי' ומפרש בפנים מקום הנזם והוא אזנים רכה שבאוזן וכמדומה שר"ל במילתו (ומשה היה שרש בצלאל) : (י) לפניו משפט וגו' אבינה מה יאמר לי גו' ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מהו איפה כו' כצ"ל : (יא) ואף הראה לו הקב"ה (לאדה"ר) לאברהם כו' כצ"ל וכן הוא בתנחומא : (יב) למשה מושח נביאים · אף שמצאנו משיחה בנביאים כמ"ש (מלכים א' י"ט) ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך · אבל במשה לא נמצא (ואפשר גרסינן מוסך והוא רומז לויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים וגו' ויתנבאו וגו' (במדבר י"א) אבל אין נראה) ובתנחומא הגי' משח כהנים ונביאים וכן אהרן ובניו : (יג) לעתליה כו' מנתקין כו' · כמ"ש (דה"ב כ"ד) כי עתליה המרשעת בניה פרצו את בית האלהים : [(יד) שנקראו לו ד' זה אליהו ז"ל · אפשר ירמוז לזה מ"ש בברכות (ד:) אליהו בארבע : (טו) ירושלמי הי' · מ"כ דדרש מדכתיב בד"ה שם אחר מקרא דיערשיה ואליה שמביא להלן · אלה ישבו בירושלים (ע"כ מ"כ) : (טז) ומיושבי לשכת הגזית הי' · בב"ר ס"פ ע"א דרש לה מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית · וז"ש מכרך של יהודה הי' ואפשר פירושו שבירושלים עצמו הי' יושב בחלק של יהודה וכמ"ש במגלה (כו) שהלשכות ובכללם לשכת הגזית בחלקו של יהודה היו : (יז) שנאמר וצלע האלף וכו' ירושלים · וכתיב בי' באליהו אלה ישבו בירושלים · ודרש ני' לכל הפסוק שאמור בו ה' כרכים יחד (מ"כ) : (יח) שנא' צנן וחדשה (יהושע טו) כצ"ל : (יט) צנן שהיא צנה · פירוש כמגן וצנה ליושביה : (כ) ומגיד משתיתן כו' · ברכות רבה שם עיין שם : (כא) בשעה שה' מבקש להרעים כו' · עיין בב"ר בפנים ושם נסמן : שסיה

פירוש מהרז"ו

בגדי קדש וגו' ואח"כ כתוב ואתה תצוה אל כל חכמי לב ועשו את בגדי ואח"כ פעם ועשו פעם ועשית ובויקהל פקודי מפורש שצוה על בצלאל ואהליאב והחכמים שיעשו והכריעו מפסוק ויהי בישורון מלך זה משה שאינו עושה בעצמו (וכן כל שנתמנה פרנס על הצבור אינו רשאי לעשות מלאכה בפני רבים) ועם כל זה נקרא הכל על שמו וע' לעיל פל"ה ס"ג : ראה קראתי · איך יראה שקרא אלא פירושו שיראה בספר וע' ב"ר פרשה כ"ד ס"ב מדרש תהלים קל"ט : ג מה שהיה כבר נקרא שמו · וס"ד ונודע אשר הוא אדם וע' קה"ר פסוק זה ולא פירש מה שהיה ואיזה שם ודורש כמ"ש לעיל פרשה ב' ס"ד כל מי שנאמר בו היה מתוקן היה לכך וכמ"ש עוד בתנחומא כאן סי' י"ב מפסוק מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אמר הקב"ה מי שהתקנתיו מראש לעשות המשכן וכמ"ש בסוף סי' הקודם ולקמן בס"ד : מוטל גולם · כמ"ש ב"ר פ"ח ס"א וש"נ מפסוק גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו וע' מדרש תהלים קל"ט : יש שהוא תלוי בראשו וכו' · הכוונה הכחות הטמונות ברוח האדם · ויצאו מכח אל הפועל ע"י מעשיו ועמלו על הארץ : תלוי בראשו · כאן אינו חושב רק אברי הראש ובסמוך אמר או באיזה אבר מושלו על כל אברי הגוף ובתנחומא הגירסא או בזרועו : מי יתן · וס"ד ופי המלא תוכחות וזהו שאמר להתווכח עמי : מהו

מתנות כהונה

במלתין · נראה שהספר מפרש והולך זה מקום הנזם · ועוד יש לפרש במלתין אלו השינים הגדולים כד"א ואשבר מתלעות רשע ור"ל הלחיים · וכן נזם במקום הזה פירוש כמו הנזמים אשר באזניהם או זה מקום הנזם מלתא באפי נפשיה כלומר וזה תלוי במקום הנזם : האיפה שלך · פירש הערוך עיקרו של דבר נקרא איפה : שאמר דבר אחד · נמה אדע : חמשה בבנימין כו' · כל אחת ואחת הוא שם עיר וחמשה עיירות נזכרו בפסוק זה · וצלע · האלף · וירושלים · גבעת · קרית · כך פירש רש"י ורד"ק בספר יהושע : צנן גרס · צנן וחדשה ומגדל גד · הרי שלשה ומפני שלשתן נדרשו על ירושלים כדמפרש ואזיל אמר שהיו לחלק אליהו : הכי גרסינן בתנחומא שהיה צנה פירוש שעכשיו היא נתקלקלה וטפילה כדבר שנתקלקל מחמת יושבו אבל לעתיד יחדשו הקדוש ברוך הוא כך משמע בערוך ערך צנן שפירושו מלשון צנומות דקות תרגום ירושלמי צנונין דקיקין : הכי גרסינן בתנחומא וכן הוא בבראשית רבה פרשה ע"א יוצא ומגדיד משתותן של עובדי כוכבים · פירש הערוך ורש"י מגדיד כמו גודו אילנא : משתיתן · שרשם ויסודם מלשון אבן שתיה כלומר יכרית ויערער יסודם : בשעה שהקב"ה כו' · ויערשיה דרש נוטריקון

איפה · ובתנחומא הגי' איפה כתיב הרי שתיבת איפה דוחק שאינו מיושב · שמע דברי חכמים · כי יש איפה שכתוב בו' וא' מי אפוא הוא הצד ולך אפוא מה אעשה · אם כן אפוא זאת עשו · וכדומה ויש אפה בא' לבד ובו' לבד וכל אלו אינם אלא תיקון הלשון אך איפה ביו"ד ה"א איפה הם רועים איפה דוד ושמואל הוא שאלה באיזה מקום והפשתי אחריהם כהלך שהכלל נאמן והוא נוטריקון אי פה באיזה מקום וכאן שכתוב איפה היית ביסדי ארץ ומאחר שאיוב לא היה אז עדיין בעולם אינו שייך לשאול באיזה מקום היה והיל"ל אפוא או אפה והיה פירושו שמשאלו בתמיה אם היה ביסדו ארץ הלא לא היית ע"כ דורש איפה באיזה מקום היתה האיפה שלך ביסדי ארץ שהגוף לא היה אז אך הנשמה גם מאז כבר היתה כמ"ש ב"ר פ"ח ס"ז שנמלך עם נפשות הצדיקים והנשמה נקראת איפה כמ"ש ב"ר פר' י"ד ס"ט נשמה נ' שאופיה ע"ש ופי' אם היית יודע באיזה מקום היתה נשמתך היית מבין מעצמך איך להצדיק הדין עליך ודורש התיבה כפשוטה איפה איזה מקום וע"פ מדת ממעל האיפה שלך : הראה הקב"ה לאברהם · פי' שהראה הקב"ה לאדם הראשון את אברהם וכן הוא בהדיא בתנחומא : למשה מושח נביאים · בתנחומא הגיר' משה מושח כהנים ונביאים · כהנים אהרן ובניו · נביאים יהושע ושבעים זקנים : שמואל מושח מלכים · שאול ודוד : לעתליה ובניה · דה"ב כ"ד ז' : והראהו לבצלאל · וזהו כבר נקרא שמו ונודע אשר הוא אדם הוי מי פעל ועשה וגו' תנחומא וכצ"ל : ד זה אחד משבעה בני אדם · כל מאמר זה ג"כ בתנחומא כאן סי' י"ב בקצת שינוי ומהז' ב"א לא פירש כאן אלא ב' בצלאל ואליהו ומשב חנניה מישאל ועזריה לאחד כי כתובים תמיד יחד ובענין אחד וסידור המאמר נ"ל דכצ"ל יש שנקראו ד' ויש ה' ויש ו' ויש ז' ויש ח' אליהו חנניה מישאל ועזריה ד' דניאל ה' בצלאל ויהושע ו' משה ז' מרדכי ח' ולכתוב מה שיש בידי להשלים מה שחסר בחשבון שמות אלו יהושע ו' לא מצאתי לו רק עוד אחד שנקרא הושע ב"ר פ' נ"ח סי' ט"ו ועל שאנו חסרי מדרשים ע"כ אין בידינו להשלים ומשה ז' ויק"ר פ"א בשם ג' שנקראו לו י' שמות ותוספת שם בפרט · ואולי צ"ל כאן משה י' · מרדכי ח' מרדכי בלשן יאיר שמעי קיש יהודי ימיני כמ"ש במס' מגילה גם נקרא פתחיה כמ"ש במס' שקלים ועי' בספרי מדרש הנאים בליקוטים ואידושים שיתכן לחשוב לו עוד שמות משמבואל זרח · חנניה מישאל ועזריה מפורש בדניאל שנקראו גם שדרך מישך ועבד נגו והשאר צ"ע · דניאל ה' דניאל בלטשאצר התך ממוכן חמודות ממדרש אסתר וצ"ע למה לא חשב את שלמה כמ"ש ריש שי"ר וכן זמרי במ"ר פכ"א ס"ג ו' שמות וכן כלב נקראו לו כמה שמות וכן מרים לעיל פ"א סי' י"ז וכן יתרו שבע שמות : אליהו ירושלמי היה · ע' ב"ר פ' ע"א ס"ט והוא מהסד"א ח"ב ס"פ ט"ו ושם הגיר' משבט בנימין היה מפסוק שמביא ויערשיה ואליהו וגו' וכתוב אחריו אלה ישבו בירושלים ובריש הענין שם ובנימין הוליד וכן בסוף הפרשה כל אלה מבני בנימין ומ"ש מיושבי לשכת הגזית ע"ש בב"ר וכמ"ש מ"א י"ז ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד ומבואר שם בפסוק ויערשיה שהיה מיושבי ירושלים כנ"ל והם ב' כתובים מכחישים והכריע שמ"ש גלעד היינו בהמ"ק כמ"ש מכילתא בשלח כתוב זאת זכרון ובספרי סוף ברכה הובא ילקוט והמתן פסוק עלה ראש הפסגה ואין גלעד אלא בהמ"ק שנאמר גלעד אתה לי ראש הלבנון וכן הוא בשי"ר פסוק שערך כעדר העזים שגלשו מן הגלעד כך היתה סנהדרין יושבת אחורי בהמ"ק · ומ"ש מכרך של יהודה היינו מגדל גד כדלקמן שלשה ביהודה ומ"ש חמשה בבנימין היינו מ"ש וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים גבעת קרית זאת נחלת בני בנימין וכפי חשבון הערים שם מפורש ששה חמשה ערים אך צ"ע איך דורש ששם של אליהו · ומ"ש צנן וחדשה ומגדל גד · ביהושע ט"ו ל"ז שחושב שם בערי יהודה וכי מה ענין גד ליהודה ודורש על אליהו שנקרא גד כמ"ש בב"ר שם סוף ע"א בא גד אך צ"ע מה שדורש על צנן וחדשה : ויערשיה ואליהו וזכריה בני ירוחם · ברייתא נדפסה בסוף מדרש אגדת בראשית ומאמר שירוחם אינו

ידי משה

רגיל וק"ל : הביא לו ספרו של אדה"ר וכו' · וקשה מה היה צריך הקב"ה להתגלגל לפני משה ולהראות לו ספרו של אדה"ר וי"ל לפי שהיה משה נתקשה במעשה מנורה והיה משה סבור שאינו חטא גרם לו זה ויהזור הקב"ה מדיבורו מה שאמר שיעשה משה לכך הראהו שמתחלה היה הגזירה כך שיהיה בצלאל עושה וק"ל : יש שנקרא לו ד' זה אליהו · כדלקמן שהיה לו ד' שמות דוק ותשכח שאמר שם בשעה שביקש להרעים עולמו הוא עומד פירוש אליהו עומד ומזכיר זכות אבות והקב"ה מרחם נמלא ספיר'

יפה תואר

ראה נתתי אותך · וראה כי עמך וכאלה רבים · אבל דרים ממשמעותו כי ראה הוא ענין ראיה שלב ושימת שכלית וכמ"ש רש"י על ראה אתה אומר אלי · ויען דהכא לא שייך שימת הלב ועיון בזה ולכן דרים שהראה לו הקב"ה ספרו של אדם הראשון · ופי' של ספרו של אדה"ר הוא שגלה לו כל הדורות העתידים וכתב בספר כמו שגלה לו כל המקומות שעתידים להתישב כדאיתא בפ' אין עומדין · וספר זה הראה ס' למשה ומשה מסר לחכמים כי מצינו בפ' הפועלים ששמואל ראה אותו · וע"פ בב"ר ספ"ד מ"ש בזה : אמר לו כל אחד ואחד התקנתיו מאותה שעה · וטעם קדימת התקנה הזו להורות

כי ס' מגיד מראשית אחרית · א"נ מפני שלפעמים יולד איזה אדם בדור אשר אינגו ראוי לפי תקו · ורק לתקן את הדור נולד אז וכמ"ש בב"ר פי"ד שנולד אברהם באמצע הדורות כדי לעמיד הראשונים והאחרונים ע"ש · ויתכן עוד שבא לחלוק על דעת בעלי הגלגול האומרים שאפשר בן דור אחד יעמיד עוד לדור אחר להכניסו וכמ"ש על הבל ומשה וזולתם · לכן אמר כי מתחלה נתקן לכל דור מנהיגו ביחוד וביחוד נכתב בכל דור מנהיגו המיוחד ואין מנהיג אחד לב' דורות · אך אין לנו עסק בנסתרות : מה שהיה כבר נקרא שמו · ומפרש ראה קראתי ראה והתבונן כי כבר קראתי את בצלאל לזה מיום שבראתי האדם על הארץ · ופי' הדברים הראה לו הקב"ה כו' יש שהוא תלוי בראשו כו' משום דמצות התורה תלויות ברמ"ח אברים אשר באדם וששה גידים · וכן כל תכונה טובה או רעה יש לה מקור נאמן באברי האדם או בעיניו או באזנו או ברגלו או בידו וכן בלבו וראשו וקרביו והאדם הי' מקור נאמר לטובות כל התכונות האלה כיד ה' הטובה עליו · כי יצר כפי ה' היה ולכן כל איש ואיש אשר יולד ממנו ויצטיין באיזה תכונה כפה או טובה · או ישים זכיר באיזה מצוה · הלא גבר בו חלק האבר הזה אשר בו תלוי המצוה זו או התכונה זו · והוא לקוח חלקו באבר זה מאדם אשר הוא הי' מקור נאמן לכל הנולדים אחריו וע' היטב : זה אחד משבעה בני אדם כו' · משום דק"ל למה כתיב ראה קראתי בשם בצלאל ולא סתמא קראתיו בצלאל ולכן דרים ראה קראתי בשם חנם נוסף על שמו השעצמי אשר היה בצלאל · ובדלקמן ומביא לראיה כי הרבה בני אדם היו כן כי מלבד עיקר שמם הי' להם עוד שמות ומ"ש במדרש זה אחד משבעה בני אדם זה טעות ספר וצ"ל אחד מששה · אבל קשה למה לא מנה את דוד שהיו לו שמות הרבה כדאיתא ברות רבתי פ"ב וכן שלמה דמפורש בקרא דהיו לו שמות הרבה : צנן שהוא צנה · פי' שאליהו בעליו הי' צנה ומחרס אמתו להגין על ישראל בזכותו

מבקש להרעיש עולמו הוא עומד ומזכיר זכות אבות ואלהים מרחם על עולמו · ובצלאל נקראו לו ששה שמות ואת מייחסו ובא משבטו של יהודה שנאמר (דה"א ד) ובני יהודה פרץ וחצרון וכרמי וחור ושובל וראיה וגו' · (ח) ואין חצרון אלא בן בנו של יהודה שנא' (בראשית מו) ויהיו בני פרץ חצרון וחמול וכתיב ואחר מות חצרון בכלב אפרתה וכי יש אדם מת באדם שכתוב ואחר מות חצרון בכלב · אמר ריש לקיש מהו ואחר מות חצרון בכלב וגו' משמת חצרון (ט) בא כלב אל אפרת [א] זו מרים שהיה שמה אפרת ולמה נקרא שמה כן שהיו ישראל פרים ורבים על ידיה · ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי אורי הוליד את בצלאל וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת הוליד את אחומי ואת להד · בצלאל מה שקרא לו אומתו שלו והקב"ה קרא לו חמשה שמות של חבה על שם המשכן · ראיה · שהראהו הקב"ה למשה ולכל ישראל ואמר להם מן בראשית התקנתיו לעשות המשכן · (י) ושובל שהעמיד שובך לאלהים זה המשכן (כב) שהיה עומד כשובך · א"ר יהודה ב"ר סימון (כג) העמיד הקב"ה משכן כשובך · יחת שנתן (כד) חתיתו על ישראל · אחומי שאיחה את ישראל להקדוש ברוך הוא (כה) ועשאן כאחים למקום · ד"א אחומי שנתן אימתו של הקדוש ברוך הוא על ישראל · להד שנתן הוד והדר על ישראל שהיה המשכן הדרן · דבר אחר להד א"ר אבא בר חייא שהדל שבשבטים מדבק לו · א"ר חנינא בן פזי אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן הלחינות (כו) ומה כתיב בו (בראשית מו) ובני דן חושים · אמר הקב"ה יבא ויזדווג לו שלא יהו מבזין אותו ושלא יהא אדם רוחו גסה עליו לפי שהגדול והקטן שוין לפני המקום בצלאל משל יהודה ואהליאב מדן והוא מזדווג לו · אמר ר' חנינא הגדול והקטן שוים · [ב] לעולם אל יהא אדם מניח בצרו · המשכן בשני שבטים אלו נעשה · וכן המקדש · שלמה מיהודה וחירם (מלכים א ז) בן אשה אלמנה ממטה נפתלי · אמר הקב"ה אני הוא בצרכן אל תניחו (כז) בצרכן ולא בצרן של אבותיכם אף אתם אל תניחו אותו דכתיב (איוב כב) והיה שדי בצריך · עשה אותו בצרך שיהא עמך בצרה שמגיע אתכם שנא' (תהלים צא) עמו אנכי בצרה · ד"א בצריך שאם באו שונאים אהא כנגדן שנא' והיה שדי בצריך · ד"א שנעשה חומותיך ואין בצריך אלא חומה כד"א (ישעיה כה) ומבצר משגב חומותיך · אמר הקב"ה בעוה"ז אני חומה לכם וכן לע"ל כשיבנה ציון אני נעשה לה חומה שנאמר (זכריה ב) ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה · (יא) וכן קראתי בשמך לי אתה :

פרשה מא א ויתן

פרשה מא א ויתן אל משה ככלותו · [ג] כך פתח ר' תנחומא בר אבא (דניאל ט) לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים · מהו כן · א"ר נחמיה (א) אפילו בשעה שאנו עושין את הצדקה מביטים אנו מעשים שלנו ויש לנו בושת פנים · אין לנו שעה

מסורת המדרש א לעיל פרשה א' · ב פסיקתא רבתי סוף פסקא ו' · ילקוט מלכים א' רמז קפ"ס · ג תנחומא כאן סימן י"ד כל הענין :

חדושי הרד"ל

(כב) שהי' עומד כשובך · פי' דכר גבוה מאד ממשילין בשובך (כי"ב עי' בסוטה (מ"ד·) ובהגהותי לויק"ר פ"ה אות ט"ו) : (כג) העמיד ה' משכן כשובך · אפשר ללשון זה פירושו שה' העמיד ע"י בצלאל שובך לישראל שיתכנסו אליו (ברגלים) כיונים אל ארובתיהם (ועיין בפסיקתא ברא"שונה דדרש מקרא זה דכיונים וכו' על עליית ישראל לירושלים להתפלל) : (כד) חתיתו כו' · (עמ"כ) אימתו כו' · כד"א ואת מקדשי תיראו (מל"כ) ושם הארון שמשם יראה יוצאה לעולם כמ"ש בב"ר פנ"ה : (כה) ועשאן כאחים למקום · ע"י המשכן ישראל מתחברין להיות לו לעם : (כו) ומה כתיב בו ובני דן חשים · ודרשו כאחים של קנים · שהן גדלים נמוכים ואין גבוהים כשאר אילנות · ומזה סמך משל לירידתן של בני דן מכל השבטים אף מבני השפחות : (כז) בצרכן ולא של אבותיכם : פי' מ"כ שפי' אומנתו וחזקתו · וזה קאי על מ"ש באיוב (שם) לעיל שית על עפר בצר · וי"ל דדרש לי' על עפר על אותן שסוכים ככר כעפר אבותיך עליהן תשית בצרך שלא לשנות מהם :

(א) אפי' בשעה כו' הצדקה מבינים אנו כו' · דרש הצדקה נמשך למטה אל לנו בושת הפנים · ואף כשאנו עושים הצדקה אנו מביטים (אפשר דרש הפנים לשון פונים להביט ולראות) ובושים (ואולי צדקה)

חדושי הרש"ש

(ח) ואין חצרון אלא ב"ב של יהודה כו' · הוא לראיה שכל הנמנים פה המה אב ובן ובן בנו כו' וא"כ כרמי הוא כלב ושובל הוא אורי וראיה הוא בצלאל כדמפרש ואזיל : (ט) בא כלב אל אפרת כו' · וכן כתוב מפורש שם למעלה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור כו' · ואולי חסר זה מן הספר · ובתנחומא איתא : (י) ושובל (כצ"ל) שהעמיד שובך כו' · והא דדריש כל השמות על בצלאל הוא · דלפי פשוטו היה צ"ל בקוצר וראיה ויחת ואחומי כמו בהקודמים פרץ חצרון כו' וכמ"ש לעיל : (יא) וכן קראתי בשמך לי אתה · (ישעיה מ"ג) וכל הענין שאחריו מדבר איך שהוא יתעלה מגן וחומה להם בכל צרותם שנאמר כי תעבור במים גו' ואתז פסוק זה שהוא בלשון ראה פרשתנו ראה קראתי בשם גו' :

מתנות כהונה

נוטריקון ירעש יה : הוא עומד · אליהו עומד ומזכיר כו' : [הכי גרסינן וראיה וגו'] : ואחר מות כו' · פסוק הוא בד"ה א' ב' : [הכי גרסינן מהו ואחר מות חצרון בכלב וגו' משמת] : בכלב · נוטריקון בא כלב : אפרתה · כמו לאפרת כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה : [אל אפרת גרסינן · שמה אפרת גרסינן] : פרים ורבים כו' · שהיא היתה אחת מהמילדות במצרים אשר החיו את הילדים כדאיתא בפר' שמות ובפירש"י שם ובפרק הרואה : ותלד לו את חור · ד"ה א' ב' כתיב ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וגו' : וראיה בן שובל · סיפיה דקרא של בני יהודה פרץ וחצרון וגו' שהביא בסמוך : שקרא לו אומתו · ישראל קראוהו בצלאל ע"ש בצל אל הייתי שידע לכוון כל מלאכת המשכן · ובתנחומא גרס שקראה לו אמו : ה"ג הקב"ה קרא לו ה' שמות : ושובל · שובל נוטריקון שובך לאלהים : חתיתו · פחדו ואימתו של הקב"ה על ישראל · וה"ג בתנחומא בהדיא חתיתו של הקב"ה על ישראל : שאיחה · שחבר ותפר כד"א אין מאחין את הקרע · קורעין ולא מאחין : אימתו · דרש אחומי כמו אימה שאין הכרת הח"ת נכרת כל כך : להד · אותיות הדל וזהו אהליאב משבט דן כדמפרש ואזיל : הלחינות · תרגומו של השפחות : ובני דן חושים · לשון שפלות ודבר חשאי וחלשות כמו חש ברחשו וכן משמע בתנחומא · או ר"ל שאע"פ שהיה יכול ושפל הקב"ה מחשיבו וכתב בו לשון רבים אע"פ שלא היה לו אלא בן אחד : שלא יהו מבזין אותו · אהליאב או שבטו של דן · ובתנחומא לא גרס ליה : [ה"ג בשני שבטים אלו נעשה] : ממטה נפתלי · סמיך אסיפיה דקרא ואביו איש צורי חורש נחושת ודרשו חז"ל בפרק שליפי דערכין ואמר מר אמיה מדבית דן שנאמר ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן חרש · ובתנחומא מסיים ובד"ה כתיב בן אשה מן בנות דן שהיה אביו מנפתלי ואמו מדן : בצרו · נראה פירושו חזקתו ומנהג אבותיו ע"פ מה שדרשו בפ"ג דמסכת ערכין מפסוק זה שלא יניח אדם אומנות אבותיו : בצרכן · חזקתכם ומעוזכם : ולא בצרן כו' · מנהג וחוזק אבותיכם גם אותו אל תניחהו · כך נראה לפרשה והוא מגומגם : עשה אותו בצרך כו' · ודרשו לשון צר והבי"ת לשימוש :

בזרוע

פירוש מהרז"ו

אינו נזכר בפרשה שם איזה סימן הוא להם בני ירוחם שאינו ידוע לנו ולא בא לסתום אלא לפרש על כן דורש כל הפסוק על אליהו ע"פ מדה י"ז שהוא כתוב כמה פעמים בנביאים · דורש וירעשיה נוטריקון וירעש יה כאשר יה רוצה להרעיש עולמו אז וזכרו בני מזכיר זכות אבות לבנים (ע"פ מדה פ') ואז ירוחם מרחם על עולמו : ואת מיחסו ובא משבטו של יהודה · בד"ה א' ד' א' ב' בני יהודה פרץ וחצרון וכרמי וחור ושובל וראיה בן שובל הוליד את יחת ופי' יהודה הוליד את פרץ ופרץ הוליד את חצרון וכן כולם שזה הוליד את זה ושם ב' י"ח י"ט כ' וכלב בן חצרון וגו' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל · הרי מפורש שכלב בן חצרון הוליד את חור וכאן כתוב שחצרון הוליד את כרמי וכרמי הוליד את חור הרי שכרמי הוא כלב שהוליד את חור ולמה נקרא שמו כרמי יתכן כמ"ש לעיל פ"א ס"ס י"ז וקוץ הוליד את ענוב על כלב שלקח אשכול ענבים ועל שם זה נקרא גם כרמי וכן הוא שם בדה"א ב' פסוק נ' אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה שובל אבי קרית יערים ששובל הוא בן חור בן כלב שכרמי הוא כלב ושובל הוא אורי וראיה הוא בצלאל שהיה להם שמות אלו והנה כל אלו שבפסוק א' יהודה פרץ חצרון כרמי חור ושובל · יחס דור אחר דור בנו יבן בנו וזהו כוונת המדרש במ"ש ואין חצרון אלא בן בנו של יהודה כמפורש בתורה א"כ מ"ש כרמי ושובל וראיה הוא ג"כ דור אחר דור וא"כ מ"ש שם ה' פסוק ב' וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת הוליד את אחומי ואת להד ואם הכוונה ג"כ שבא ליחס שראיה הוליד את שובל ושובל הוליד את יחת ויחת את אחומי ואת להד היל"ל וראיה ויחת ואחומי והיינו יודעים שהם דור אחר דור כנ"ל אצל חצרון למה שינה מראיה בן שובל וגו' אלא ע"כ לדרשה על בצלאל וכמ"ש ב"ר פמ"ב ס"ד על מ"ש וכוש ילד את נמרוד ע"ש ומ"ש וראיה בן שובל כאלו אמר בצלאל בן אורי ונקרא ראיה על שכתוב בתורה ראה קראתי בשם בצלאל ואם היה כוונתו לחשוב בני ראיה היה לו לחשבם שם ב' פסוק ל"ד : וכתיב ואחר מות חצרון בכלב אפרתה · עתה בא להוכיח שמ"ש וכרמי וחור ושובל וראיה בהכרח הכ"ל שהמה כלב וחור ואורי ובצלאל ממ"ש שם וכלב בן חצרון הוליד וגו' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור שכלב לקח את אפרת לאשה וא"כ מ"ש ואחרי מות חצרון בכלב אפרתה ע"כ פירושו שבא כלב אל אפרת שלקחה לו לאשה כמ"ש בפסוק י"ט בהדיא ומ"ש אפרת היא מרים כמ"ש לעיל ס"ס א' וע"פ מדה ל"א כאלו כתוב ותמת עזובה ואחר מות חצרון בכלב אפרתה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל · הרי שמ"ש כאן וכרמי וחור ושובל וראיה המה כלב וחור ואורי ובצלאל כנ"ל וזה ברור שזה דעת חכמינו ז"ל שהוא כוונת הפסוק באמת · ועתה בא לפרש הששה שמות של בצלאל והמה בצלאל ראיה שובל יחת אחומי להד : שקראה לו אומתו · ובתנחומא הגי' שקראה לו אמו ואומתו וחמשה אחרים שקראה לו רוה"ק ע"פ מדה י"ז וממעל על שם המשכן : מן בראשית · ע' לעיל פר' ז' רים ס"ג : ושובל וכו' · נוטריקון ושובך אל ולא בא לדרוש מ"ש ושובל שהרי מבואר שהוא אורי אלא דורש מ"ש בן שובל וכן הוא בהדיא בתנחומא הכ"ל בן שובל · וקורא למשכן שובך כמ"ש לעיל פל"ה ס"ג אשר שם לפרים יקננו היינו לפרים שמקריבים על המזבח ולזה נקרא שובך שמקננים בו היונים והתורים והמשכן היה עומד תמיד בגובה על ההרים שהיה הענן משפיל כל ההרים ומגיח הר אחד להעמיד בו המשכן : יחת שנתן חתיתו כו' · בתנחומא שנתן חתיתו של הקב"ה על ישראל : הוד והדר · הלמ"ד מתחלף ברי"ש כמו ארמנותיו אלמנותיו מזרות מזלות וכאן להד הדר : הלחינות · תרגום של שפחות לחינות : ומה כתוב בו · בדן ובני דן חושים אף שהיה יחיד כתוב בו ובני לשון רבים להחשיבו : לפי שהגדול · ע' לעיל פר' י"ז ס"ס ב' : בצרו · ע' פסיקתא סוף פ"ו והוא מלשון בציר ענבים חתיכה וקצירה של ענבים שהמשפחה דומה לאילן עם ענפים והיחיד מהמשפחה דומה לגרגיר מהאילן ולא יבזה אדם משפחה שבא ממנה שכל משפחה חשובה ויקרה בעיני ה' : ממטה נפתלי · ונפתלי כמו דן מן בלהה שפחת רחל וע' מ"כ : אני הוא בצריכן · ממני נבצרו ונבראו כל בני אדם וכולם יקרים לפני · ומה שתפס הענין בלשון בציר מלשון הפסוק והיה שדי בצריך שאין פירושו שיהיה בשונאיך להרע לך שהרי הוא בלשון ברכה אלא שפירושו מלשון שעל שהוא בצרך ע"כ וכסף תועפות לך והבי"ת של בצריך שורש בתיבה : אל תניחו אותו · אולי צ"ל אותי : עשה אותו בצרך · פירוש אחר הוא שדורש בצריך מלשון צרה ופי' שתף אותו בצרתך והבי"ת לשימוש : שונאיהם אהא כנגדן · בצריך כפשוטו בשונאיך שפירושו להלחם כנגדם שלמוד מענינו שהוא לברכה : שנעשה חומותיך · מלשון מבצר ומשגב שלך והבי"ת מן השורש · וכל זה ע"פ מדת ממעל : אני חומה · עי' תנחומא גירסא אחרת : וכן קראתי בשמך לי אתה · ישעיה מ"ג א' ובפסוק הסמוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך על שיהיה לך לחומות אש לא תירא מאש ויותר נראה שמ"ש וכן קראתי בשמך חוזר לראש הסימן ראה קראתי בשם בצלאל וע"ז מביא פסוק קראתי בשמך לי אתה :

פרשה מא סי' א מהו כן · שהצדקה אצלו ולמה הבושת הזה ע"כ דורש ר"נ שפי' שאנו עושים לך צדקה כאשר צויתנו עכ"ז לנו בושת הפנים שאינו לפי גמולו וכמ"ש בסמוך א"ר נחמיה אפילו בשעה וכו' ומ"ש אין לנו שעה שאנו באין בזרוע וכו' הוא שייך לדרשה ר' אלכסנדרי שמביא המדרש דרך אגב וכל הענין בתנחומא כאן

יפה תואר

בזכותו · וכן הכוונה שהקב"ה מחדשו כי ע"י בעליו אליהו דכתיב גבי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא יתחדש · וכן דריש עליו שנקרא גד מפום שהוא מגדיר וכורת את אויבי ה' כדאיתא בב"ר סוף פ' ע"א : משמת חצרון בא כלב · ודריש בכלב כמו בשתי תיבות בא כלב וכמו בגד יתבאר בא גד : שהעמיד שובך · והלמ"ד מתחלף בכ"ף כא"ת כ"ש : ומה כתיב ובני דן חושים · ולכן הי' ירוד כי לא הי' לו אלא בן אחד · אבל בל"ז לא היה ירוד כי גם גד אשר ונפתלי היו כמוהו בני השפחות · וגם אם לא הי' מבני השפחות אף כי רק בן אחד הי' לו לא נחשב לירוד כי גם ליוסף לא היו רק ב' בנים · ורק בשביל שנתאחדו בו שתים להיות מבני השפחות ובנים מעטים לכן נחשב לירוד :

כך פתח ר' תנחומא בר אבא כו' · דריש ויתן לשון מתנה וחסד ולכן מייתי לך ה' הצדקה ומפרש לי' בכמה

ידי משה

הפיר' של ד' השמות : ואתה מייחסו · פירוש עליך לדרוש השמות ליחוס ולחיבה כבסמוך ע"ב וק"ל : אל יהא אדם מניח בצרו וכו' · המדרש זה אין לו פירוש והסבר כלל ויגעתי בזה הרבה למצוא לו פירוש מספיק ומצאה און לי בסדר ויקהל סוף פרשה מ"ח ע"ש וז"ל כל הנסים שעושה הקב"ה לכל השבטים כשהן בצרה הכל בשביל הברכה שבירך משה ליהודה ועזר מצריו תהיה שגם שברכה ליהודה נאמרה מ"מ חשיב שם כל הנסים שנעשו לשאר שבטים כשנכנסים בצרה הם ניצולים בשביל ברכה זאת ומביא שם הפסוק של חירם ממטה נפתלי ע"ש לז"א הגדול והקטן שוים פירוש הגדול והקטן שבשבטים שוים לפני הקב"ה לכן אל יניח מלהתפלל בצרו ולא יאמר מן הגרוע שבשבטים אני שהמשכן בשני השבטים וכו' ועיין סוף פרשה מ"ח ותבין המכוון אבל פירוש מ"כ אין לו שום שייכות לכאן כנ"ל :

שאנו

שעה שאנו באין בזרוע אלא בשעה שאנו מוציאים את מעשרותינו שנאמר (דברים כו) כי תכלה לעשר מה כתיב בסוף השקיפה ממעון קדשך מן השמים · (ב) א"ר אלכסנדרי גדול כחן של מוציאי מעשרות שהן הופכין את הקללה לברכה · אתה מוצא (ג) כל מקום שכתוב בתורה השקיפה לשון צער הוא כמד"א (שמות יד) וישקף ה' אל מחנה מצרים · וכן בסדום (א) שנאמר (בראשית יט) וישקף ה' על פני סדום חוץ מזו · (ד) אמר רבי אלכסנדרי גדול כחן של מוציאי מעשרות שהם הופכים דבר ארורה לברכה שנאמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך · אמר ר' נחמיה אפילו בשעה שאנו מביטים במעשינו יש לנו בושת פנים כיצד הוא הדבר אלא בנוהג שבעולם אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרע ונותן פעולה והוא חולק עמו בשוה אבל הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו אינו כן אלא העולם וכל אשר בו שלו כד"א (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה הארץ שלו הפירות שלו והוא מוריד גשמים ומפריח טללים כדי לגדלם והוא משמרם והוא עושה כל דבר · אמר להם הקב"ה לא אמרתי לך שתתן לי אלא אחד מעשרה מעשר · אחד מחמשים תרומה הוי (דניאל ט) לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים · (ב) רבי יהודה אומר לנו בושת הפנים · ושלך הצדקה · [א] ישראל עוברים בים (ה) וכספו של פסל מיכה עובר בים שנא' (זכריה י) ועבר בים צרה והיה הים נקרע לפניהם הוי לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים · אמר ר' שמואל בר נחמן נאה היה לאבותינו לקבל את התורה ולומר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · שמא נאה היה להם לומר אלה אלהיך ישראל אתמהא · אותה שעה היה משה יורד מלמעלן · אמר לו יהושע קול מלחמה במחנה א"ל משה אין קול ענות גבורה והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל · אין קול ענות חלושה · ויחלוש יהושע · מהו קול ענות אנכי שומע · קול חירופין וגידופין אני שומע · (ג) אנשי כנסת הגדולה עמדו ופרשו אותה (נחמיה ט) אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך ממצרים חסר כלום מהו ויעשו נאצות גדולות · חירופין וגידופין שהיו שם · ואחר כל מה שעשו לא היה המן צריך לירד אלא מה כתיב (שם) ומנך לא מנעת מפיהם · הוי (דניאל ט) לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים · א"ר יהודה ב"ר שלום ודייך עד כאן ולא עוד אלא שהיו נוטלין מן המן ומקריבין לפני עבודת כוכבים שנאמר (יחזקאל טז) (ד) ולחמי אשר נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח וחוזר ויורד ביום האחר הוי לך ה' הצדקה · ד"א לך ה' הצדקה · א"ר לוי ישראל עומדין למטה וחוקקים עבודת כוכבי' להכעים ליוצרם כדכתיב (שמות לב) ויקח מידם ויצר אותו בחרט · והקב"ה יושב למעלן וחוקק להם לוחות לתת להם חיים שנאמר ויתן אל משה ככלותו הוי לך ה' הצדקה:

ב ד"א ויתן אל משה · הה"ד (משלי יח) מתן אדם ירחיב לו מתנה (ה) שאדם נותן משלו ירחיב לו · מעשה באבין רמאה וכו' (ו) (כמו שכתוב במגילת אסתר במדרש) עד שנטלו אותו והושיבוהו אצלם לקיים מתן אדם ירחיב לו · ד"א מתן אדם ירחיב לו זה אברהם כשרדף אחר המלכים יצא מלך סדום לקראתו א"ל (בראשית יד) תן לי הנפש והרכוש קח לך · אמר אברהם הרימותי ידי אל ה' אם מחוט ועד שרוך נעל · [ב] אמר לו הקב"ה אתה אומר אם מחוט חייך (ז) בו בלשון אני מקלס את בניך שנאמר (שיר ד) כחוט השני שפתותיך · אתה אמרת עד שרוך נעל בו בלשון אני מקלס את בניך שנאמר (שם ז) מה יפו פעמיך בנעלים · הוי מתן אדם ירחיב לו · ד"א מתן אדם ירחיב לו · אלו ישראל בשעה שאמר להם משה להביא נדבה למשכן (ו) מה כתיב (שמות לו) והם הביאו אליו עוד נדבה א"ר יוחנן לשני בקרים הביאו כל מלאכת המשכן מה זכו להרחיב הקב"ה

מסורת המדרש א סנהדרין ק"ג · ירושלמי סוכה פ"ד סוף הלכה ג' · לעיל פכ"ד · במד"ר פ' ט"ו · אדר"ן פ' ל"ד · סוט"ע מז' ק"א · תנחומא כאן סי' י"ד · וסדר ראה סימן ט"ז · מכילתא בא פרשה י"ד · וסדר בשלח פ"א · ספרי בהעלותך פסקא פ"ד · ילקוט בשלח רמז רכ"ד · ילקוט שופטים רמז ע"ד · ילקוט זכריה רמז תקע"ח · ילקוט תהלים רמז תתנ"ה · ב ב"ר ס"פ מ"ג וס"נ · ג לקמן פרשה נ"א · במדבר רבה פ' ח' וי"ב · תנחומא סדר תרומה סי' ד' וסדר נשא סימן כ"ו · וסדר ראה סי' ה' · מדרש תהלים מזמור ק"א · ילקוט תהלים רמז תתנ"ה :

חדושי הרש"ש

(א) שנאמר וישקף על פני סדום כנ"ל · ויותר נכון לגרוס וישקיפו על פני סדום (שם י"ח) ע"ש בפירש"י : (ב) ר"י א' לנו בושת הפנים כו' וכספו של פסל מיכה כו' · כי ע"ג נקראת בושת כדכתיב והבושת אכלה את יגיע אבותינו (ירמיה ג) ובזה יכוונו גם בדרשות דבסמוך : (ג) אנשי כנה"ג עמדו ופרשו כו' ויאמרו אלה אלהיך אשר העלוך ממצרים כנ"ל : (ד) ולחמי אשר נתתי כו' ונתתיהו לפניהם כנ"ל : (ה) שאדם נותן משלו · לאפוקי מי שגוזל ונותן צדקה משל אחרים כדאיתא לקמן בויק"ר רפ"ג : (ו) מה כתיב והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר אריו"ת כו' כנ"ל :

מסעפו

חדושי הרד"ל

לצדקה היינו מעשר שמפ"ו שבאותה שעה באים בזרוע ומ"מ אנו בושים כדמסיים סוף המאמר כו' א"ר נחמיה אפי' בשעה כו' אחד מעשרה כו' הוי כו' ולמבשת כו') : (ב) א"ר אלכסנדרי גדול כחן כו' · ירושלמי פ"ה במעשר שני : (ג) כ"מ כו' שהשקיפה לשון צער כו' · בתדא"ר פי"ח אמרו אין השקפה אלא לברכה שנא' השקיפה ממעון קדשך · ואולי י"ל דקאי שם ג"כ השקפה שנאמר אצל צדקה · בקרא דצדק משמים נשקף אמר לה התם · ועיין בזוהר וירא (ק"ד:) שאמרו בהשקיפה אתערותא ברחמי · ושהיא דוישקיפו ע"פ סדום כמי נרחמי לשיזבא ללוט ע"ש : (ד) א"ר אלכסנדרי כו' דבר ארורה כו' · עמ"כ וידמ"ת · ובתנחומא שניהם נכללין במאמר אחד רק מסיים ולא עוד אלא שהן הופכין קללה לברכה · ובירושלמי מע"ש שם היתה כלשון מימרא שני' דכאן · ונראה שמשם הוא שהוגה כן מאמר זה עצמו בלשון הירושלמי והכל ד"א (מסיים בירושלמי שם ולא עוד אלא שהן אומרים היום הזה היינו דדרש היום הכתוב בתחלת פרשה שלאחריה היום הזה אני מצוך · קאי גם למעלה על וברך את עמך כו' · תן היום) : (ה) וכספו של צלם מיכה · אתיא דר' יהודה כשיטת ר"א רבי'. דאבוה ר' אלעי דאמר בספרי בהעלותך ספ"ד ובכ"מ שכו"ם עברה עם ישראל בים · והיינו פסלו של מיכה והכי אי' לעיל פכ"ד משמי' ד"ר יהודה · וכן בפ' חלק (ק"ג:) א"ר יוחנן פסלו של מיכה עבר בים · (וע"ש בפירש"י ללשון ראשון נראה דוחק לפרש שלאו דווקא הפסל עבר רק מיכה העביר בידו השם של עלה שור על דעת לעשות עגל · וכ"מ שמקראות בשופטים שמיכה עשה הפסל בזמן מאוחר כשהי' שבט דן מבקש לו נחלה · ואפשר נוסחא דהכא כספו של צלם מיכה נכונה ויתפרש שהכסף לשם עשיית ופסל הקדישתו אמו של מיכה מכבר ועבר עמהן בים · וג"ז לא משמע כן מהמקראות · ועי' בפסחים (קי"ז:) דפשיטא לי' לר' יוסי דבים לא עברה עבודת כוכבים והוא בשיטת ר"ע רבי' דפליג על ר"א בספרי שם ובכ"מ) : (ו) כמ"ש במ"א במדרש כנ"ל והוא ר"ת במקומות אחרים · והמעתיקים טעו וכתבו במגלת אסתר · וליתי' שם ואין מקומו שם להיות : (ז) בו בלשון אני מקלס כו' · ודרש זה על ירחיב לו · שמנתינה מועטת זכה לשבחים וקלוסין רבים מפי ה' :

פירוש מהרז"ו

כאן סי' י"ד : מוציאים את מעשרותינו · בתנחומא הגירסא אלא בשעת ביעור מעשרותינו מן הבית שנאמר כי תכלה לעשר וגו' השקיפה ממעון קדשך מן השמים : באין בזרוע · כמ"ש חז"ל שבענין עשר בשביל שתתעשר מותר לנסות כמ"ש ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה וגו' ומרומז כאן במ"ש השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך וגו' : גדול כחן · ירושלמי מעשר שני סוף פרק כרם רבעי ושם איתא ר' הונא ב"ר אחא בשם ר' אלכסנדרי : וישקף על מחנה מצרים · בתנחומא מקדים הפסוק וישקיפו על פני סדום כסדר התורה ומביא עוד ג' ראיות וכאן כפל דברי ר' אלכסנדרי בשינוי לשון והלשון הא' מהתנחומא והב' מהירושלמי בלשונם וכ"ה דרך המדרש בהרבה מקומות שמעתיק בלשון שמוצא : א"ר נחמיה אפילו וכו' · בעבור שהפסיק במאמר ר' אלכסנדרי כנ"ל אמר עוד הפעם אמר ר"נ והוא בעצמו המאמר שהתחיל מר"נ וע"כ קיצר כאן וצ"ל אפילו בשעה וכו' אנו מביטין : הוא נותן זרע · הבעה"ב הוא נותן זרע לזרוע השדה ונותן פעולה שכר הוצאה מה שצריכים לפעולות השדה : אחד מחמשים תרומה · אינו מדאורייתא אלא מדרבנן אלא שיש לו סמך בתיבת תרומה תרי ממאה ולר"נ הפסוק כסדר מרישא לסיפא תחלה הצדקה ואח"כ בושת הפנים : רבי יהודה אומר · ובתנחומא הגירסא ר' יוסי אומר יש בושה גדולה מזו · כי יקשה לר"נ שהיל"ל לנו הצדקה והבושת הפנים ע"כ דורש ר"י מסיפא לרישא לנו בושת הפנים בעונינו ועכ"ז לך הצדקה : וכספו של פסל מיכה · בתנחומא כאן · ליתא תיבת וכספו ועיין לעיל ריש פר' כ"ד וגם שם ליתא ע"ש ואפשר שמרמז למ"ש תנחומא תשא סי' י"ט וז"ל וי"א שמיכה היה שנתמעך בבנין מה שהציל משה מן הלבינים נטל הלוח שכתב עליו משה עלה שור כשהעלה ארונו של יוסף והשליכו לתוך הכור בין הנזמים ויצא העגל וכו' ויתכן שהיה הטס של כסף : ועבר בים צרה · פשטא דקרא בגאולה העתידה כמ"ש והשיבותים וגו' אקבצם וגו' אביאם וגו' הכל בלשון עתיד ואח"כ אמר ועבר בים צרה בלשון עבר על כן דרש על שעברו ישראל בים סוף ואז עבר עמהם צרה והכה בים גלים ומ"ש צרה מבואר שם בריש פר' כ"ד עיין מש"ש ותבין כאן : אמר רשב"נ · בא ג"כ לפרש פסוק לך ה' הצדקה וכו' שעשו העגל וחרפו וגדפו עכ"ז לך ה' הצדקה וכר"י מסיפא לרישא : קול ענות גבורה וכו' · משה השיב ליהושע שאמר קול מלחמה במחנה על זה השיב הלא עשית אתה מלחמת עמלק ושם היה קול ענות גבורה וקול של חלושה וכאן אין אחד מהם ואיך אתה אומר מלחמה במחנה : קול חרופין · מה שעינו והגידו בקולם וע"פ מדה י"ז שפירש בנחמיה נאצות גדולות וכמ"ש מ"ב י"ט ג' יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה הם הניאוצין של רבשקה וכן ועם נבל נאצו שמך יגאץ אויב שמך וע"פ מדה ט' ויעשו מעשים רעים ויגאצו נאצות גדולות · גם בתיבת גדולות מרומז חרופין כמ"ש חז"ל מפסוק לשון מדברת גדולות : ומנך לא מנעת · סיפא של ויעשו נאצות הנ"ל · ועי' לקמן פר' מ"ג ס"ט קה"ר פסוק שבתי וראה : דייך עד כאן · שחטאו בעת הצדקה והטובה אלא שבטובה והצדקה עצמה חטאו בו : ולחמי וגו' סולת ושמן ודבש · הוא המן כמ"ש לעיל פ"ה בס"ע בהדיא ועל זה אמר ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח היינו לפני העגל שעשו אז שהיו שניהם כמ"ש אלה אלהיך וכמ"ש בזוהר שהיו שור וחמור גם אפא רבא ואפא זוטא : ד"א לך ה' הצדקה · דרשה זאת העיקר לענין הפרשה שכתוב ויתן אל משה שנתן לו הלוחות שהוא הצדקה היותר גדולה שנתן לנו בעת אשר לנו בושת הפנים בעשיית העגל : למטה וחוקקים · ובתנחומא כאן הגירסא וחורטים כלשון הכתוב ויצר אותו בחרט שפירושו מלשון צייר שצייר צורת העגל בחרט הוא כעין קולמס של ברזל והוא ענין חקיקה ומ"ש ליתן להם חיים כמ"ש לקמן פרשה זו ס"ז : **ב** מתן אדם ירחיב לו · וס"ד ולפני גדולים ינחנו ויק"ר פ"ה ס"ב תנחומא סדר ראה ס"ה והוא שייך כאן ותנחומא כאן סימן ט"ו ירושלמי הוריות פרק ג' ד"ר פ"ד ס"ח ומ"ש כמו שכתוב במגילת אסתר לא מצאתי שם והמעשה של אבין רמאה שהושיבוהו אצלם שייך למ"ש בס"ד ולפני גדולים ינחנו אך מ"ש מתן אדם על זה מביא שם מעשה של אבא יודן שהרחיב לו ונעשה עשיר והמעשה דאבין רמאה הובא בד"ר מ' שם ובויק"ר שם לא הובאה : זה אברהם · שלא לקח מרכוש סדום שוויתר להם חלקו לקדש שמו יתברך : אתה אומר אם מחוט · ע' ב"ר סוף פמ"ג וס"נ : כחוט השני · שזה משל לומר שיזכו ללמוד תורה ולומר שירה בשפתים : מה יפו פעמיך בנעלים · כשעולים ברגלים וזהו ירחיב לו שיתן לבניו מתנות אלו וזה ע"פ מדת ממעל ומנגד : לשני בקרים · ע"פ מדה י' לשני בקרים ולא יותר והדבר למוד מסופו דקאי על כל נדבה ועכ"ו היה עוד ויותר ומה שהביאו בבוקר דווקא כמ"ש בריש פסחים שכל זריזות מצפרא ומה שלא הביאו לבקר אחד כי דברים רבים שהוצרכו לתקן למצות התכלת והעזים הביאו בבקר ב' ועי' ויק"ר פ"ח ס"ב ובמ"ר פ"א ס"י ופר' י"ב ספ"ז מדרש תהלים סוף מז' ק"א : מה זכו כי ירחיב וגו' · ע' ד"ר פ"ד ס"ס א' שלמד במקומו ע"פ סמוכים כמ"ש השמר פן תעזוב את הלוי וסמך ליה כי ירחיב

מתנות כהונה

פרשה מא בזרוע · בגבורה לסמוך על מעשה וזכות עצמנו : דבר ארורה · לשון של השקפה · ובתנחומא נתבאר יותר היטב : והוא נותן זרע כו' · האריס נותן הכל · כן הוא בתנחומא : אחד מחמשים · היא מדה בינונית בנותני תרומה : לנו בושת כו' · אע"פ שלנו ואתנו הבושת עשית אתה עמנו צדקה · ובתנחומא לא גרס ליה : [ה"ג לקבל את התורה ולומר כל אשר כו'] : וחסר כלום · בתמיה · ולמה לו לכתוב שוב ויעשו נאצות גדולות : חרופין וגידופין · כלפי מעלה כביכול · כך הוא בתנחומא : דייך · ע"כ די היה ברעה שעשו ועוד הוסיפו להרע בהקריבם המן לפני העגל : [ה"ג ויורד ביום האחר גרסינן] : מעשה באבין רמאה וכו' · עיין כ"ז בויק"ר פ"ה ובפרשת ראה ובירושלמי פרק שלישי דמסכת הוריות : לשני בקרים · דכתיב

בבקר

ידי משה

שאנו באים בזרוע · פירוש בחזקה אף בלי שום זכיות אלא במעשר כי גדול כח המעשר שמהפך הקללה לברכה : שמהפכין דבר ארירה לברכה עי' פירוש מ"כ ולא דק כי קשה לפירושו שלא זה דבר ר' אלכסנדרי דלעיל ותרתי ל"ל ועוד למה שינה לשונו שלעיל אמר הקללה לברכה וכאן אמר ארירה לברכה ולי נראה דה"פ שמהפכין דבר ארורה לברכה לפי שנתקללה האדמה וכתיב בה לשון ארירה כדכתיב ארורה האדמה בעבורך וכאן במעשר כתיב וברך את עמך ישראל ואת האדמה נמצא שמהפכין דבר ארור לברכה כנ"ל : מתן אדם ירחיב לו · וקשה מאי שייכות לפסוק זה כאן וי"ל ע"ד שאחז"ל

בפ'

דהעמד טמא על חזקתו : הה"ד מתן אדם ירחיב לו · נראה שמזכיר זה כאן לומר שמה שזכה משה אל כל הכבוד הזה הי' בנדיבותו וכמ"ש בפ' אין בין המודר בתחלה לא נתנה תורה אלא למשה והוא

יפה תואר

בכמה מילי כדרך המדרש ובסוף הסימן חוזר לענינא דידן : באין בזרוע · נראה דסמיך על סיפא דקרא דכתיב כאשר נשבעת לאבותינו ונראה שבא בטענה שה' חייב לקיים שבועתו אחר שאין עון לעכב · וזו היא מה שאמרו בספרי עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו מה שהבטחתנו : השקיפה לשון צער הוא · אולי הטעם משום שהשרש שקף בארמית הוא כמו חבטה וכמו שמ"א שדופות קדים שקיפן קדים ומטעם זה נקרא משקוף בשביל שהשם נחבט הדלת : אנשי כה"ג עמדו ופירשו אותה · לא שייך למימר התורה כתבו ואתה מגלה וכמו שאמרו בגמ' על שאומר מקושש זה צלפחד · דהשתא לא גלתה תורה בו שום גנאי אבל במי שהכתוב מזכיר גנאי בפי' יש לנו לדרש כאשר נמצא לדרוש

נהג

את גבולן שנאמר (דברים יב) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך של כל אחד ואחד הוי מתן אדם ירחיב לו · ר' יונתן אומר א ג' דברים נתנו מתנה · הגשמים והמאורות והתורה · גשמים מנין שנא' (ויקרא כו) ונתתי גשמיכם בעתם · מאורות מנין דכתיב (בראשית א) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · תורה מנין שנאמר ויתן אל משה · ור' עזריה בשם רבי שמעון אומר אף שלום · שנאמר (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ: ג ד"א ויתן אל משה · הה"ד (משלי ב) ב כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה · גדולה החכמה וגדולה ממנה הדעת ותבונה הוי כי ה' יתן חכמה · אבל למי שהוא אוהב מפיו דעת ותבונה · ר' יצחק ור' לוי חד מנהון אמר למה הדבר דומה לעשיר שהיה לו בן בא בנו מבית הספר מצא תמחוי לפני אביו נטל אביו חתיכה אחת ונתנה לו · מה עשה בנו אמר לו איני מבקש אלא מזה שבתוך פיך · מה עשה נתנו לו ולמה על שהיה מחבבו נתן לו מתוך פיו הוי כי ה' יתן חכמה · וכל מי שהוא מחבבו יותר מפיו דעת ותבונה · והא' אומר משל לעשיר שהיה לו בן בא מבית הספר ונתן לו מנה א"ל בנו איני מבקש (ח) אלא מן הפיצטלין שבתוך פיך נטל ונתן לו מתוך פיו הוי כי ה' יתן חכמה · אלא מפיו דעת ותבונה · ד"א כי ה' יתן חכמה אתה מוצא בשעה שעמדו ישראל על הר סיני לקבל את התורה היו מבקשים לשמוע הדברות מפי הקב"ה · א"ר פנחס הכהן בן חמא ג שני דברים שאלו ישראל מן הקב"ה לראות דמותו ולשמוע מפיו הדברות כמו שכתוב (שיר א) ישקני מנשיקות פיהו · א"ר פנחס הכהן בן חמא שומעין לשוטה מה שהוא מבקש: אלא שהיה צפוי וגלוי לפני הקב"ה שעתידין ישראל אחר מ' יום לעשות העגל אמר הקב"ה אם איני שומע להם עתידין הם לומר לא תבענו ביד משה אלא שיראנו הקב"ה דמותו וידבר עמנו · אמר הקב"ה שלא יהא להם פתחון פה לומר שמפני שלא שמענו מפיו ולא ראינו דמותו לפיכך עשינו לנו אלהים · אלא מה אעשה הריני מראה להם דמותי ומדבר עמהם פה אל פה כמה דאת אמר (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · הוי כי ה' יתן חכמה · ויתן אל משה הוי מפיו דעת ותבונה שנתנה להם תורה מפיו של הקב"ה: ד ד"א ויתן אל משה הה"ד (תהלים יח) ותתן לי מגן ישעך מדבר בישראל שהם בוטחים בהקב"ה והוא מגן להם כדכתיב (שם) מגן הוא לכל החוסים בו · וימינך תסעדני זו תורה דכתיב (דברים לג) מימינו אש דת למו · וענותך תרבני · וכי יש עניו גדול מן הקב"ה א"ר אבא בר אחא ד בנוהג שבעולם התלמיד יושב לפני רבו ומשהוא גומר התלמיד אומר לרב יגעתיך וכל הענין כמו שכתוב בבראשית רבה עד וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים יש עניו גדול מזה · הוי וענותך תרבני · אמר ר' סימון בא וראה מה כתיב (בראשית יח) ויקמו משם האנשים וישקיפו על פני סדום וגו' לא היה צריך לומר אלא וה' עודנו עומד לפני אברהם ה אלא תקון סופרים הוא · הוי וענותך תרבני · ד"א וענותך תרבני (ט) אמר בן עזאי בא וראה ענוה שביד הקב"ה ב"ו (כמו שכתוב שם וכו') · ד"א וענותך תרבני · בנוהג שבעולם מלך ב"ו כל הימים שהבריות מושלמים לו הוא נזקק ליתן להם דונטיבא לחלק להם אנונות והוא זקוק לחייהם אבל אם מרדו בו ח"ו אינו נזקק להם לכל דבר שבעולם אלא פוסק אנונות שלהם למה שכפרו במלכותו · והקב"ה אינו כן אלא הם עוסקים ומכעיסים אותו למטה והוא עוסק למעלה ליתן להם את התורה שכלה חיים · הוי ויתן אל משה ככלותו · יש עניו גדול מזה · הוי וענותך תרבני: ה ד"א ויתן אל משה · רבנין אמרי אלו עשו ישראל אותו מעשה עד שלא ניתנו הלוחות למשה לא היו יורדין בידו · ר' לוי אמר (ז) משעשו אותו מעשה נתן הקב"ה למשה את הלוחות כמו שכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו · ו אמר ר' שמעון בן לקיש מהו לדבר אתו · משל לתלמיד שלמדו רבו תורה · עד שלא למדו היה הרב אומר והוא עונה אחריו · משלמד אותו אומר לו רבו בא ונאמר אני ואתה · כך כשעלה משה לשמים התחיל לומר אחר בוראו התורה · כשלמדה אמר בא ונאמרה אני ואתה · הוי לדבר אתו · מהו ככלותו אר"ש בן לקיש כל מי שהוא מוציא דברי תורה ואינן ערבין על שומעיהן ככלה שהיא עריבה לבעלה נוח לו שלא אמרן · למה שבשעה שנתן הקב"ה התורה לישראל היתה חביבה עליהם ככלה שהיא חביבה על בן זוגה מנין שנא' ויתן אל משה ככלותו · א"ר לוי א"ר שמעון בן לקיש מה כלה זו מקושטת בכ"ד מיני תכשיטין · כך תלמיד חכם צריך להיות זריז בכ"ד ספרים · ככלותו · אמר רשב"ל מה כלה זו כל ימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה ואין אדם מכירה וכשבאת ליכנס לחופתה היא מגלה פניה כלומר כל מי שהוא יודע לי עדות יבא ויעיד עלי · כך תלמיד חכם צריך להיות צנוע ככלה הזו ומפורסם במעשים טובים ככלה הזו שהיא מפרסמת עצמה · הוי ויתן אל משה ככלותו: ו ד"א ויתן אל משה · אמר ר' אבהו ז כל מ' יום שעשה משה למעלה (י) היה למד תורה ושוכח · א"ל רבון העולם יש לי מ' יום ואיני יודע דבר · מה עשה הקב"ה משהשלים מ' יום נתן לו הקב"ה את התורה מתנה שנאמר ויתן אל משה · וכי כל התורה למד משה כתיב בתורה (איוב יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ולארבעים

מסורת המדרש א בראשית רבה פרשה ו' · ויקרא רבה פרשה ל"ה · מדרש תהלים מזמור י"ח · תורת כהנים פרשה בחקותי · ילקוט סדר בראשית רמז ו' · וסדר בחקותי רמז תרע"א · ילקוט שמואל ב' רמז קס"ב · ילקוט ישעיה רמז ס"ז · ב ילקוט משלי רמז תתקנ"ב · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"א · ג לעיל פרשה כ"ט · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ב' · מכילתא יתרו פרשה ג' · ילקוט יתרו רמז רע"ו · ד מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט שמואל ב' רמז קס"ב · ה בראשית רבה פרשה מ"ט · ויקרא רבה פרשה י"א · תנחומא בשלח סימן ע"ז · מדרש תהלים מזמור י"ח · ילקוט סדר וירא רמז פ"ג · ילקוט שמואל ב' רמז קס"א · ו תנחומא כאן סימן ע"ז כל הענין · ז נדרים דף ל"ח · ילקוט כאן רמז שנ"א ·

חדושי הרד"ל

(ח) אלא ממה שבתוך פיך כו' פלטלין שבתוך פיו · ללשון ראשון הכל ממין התמחוי אלא ירק שהכן בנענועיו ביקש התיכה (מזה התמחוי עצמו) שבתוך פיו · וללשון שני הפיצטלין הוא מין מאכל אחר מעדני מלך שבתוך פיו · והוא משל על חכמת התורה שלא יערכוה כל מיני חכמות אחרות כלל להשתוות אף בחלקים ממנה: (ט) אמר בן עזאי בא וראה ענוה כו' והוא עוסק למעלה ליתן להם כו' · בתנחומא הגי' בזה דבן עזאי המאמר שבב"ר פ"ח על מקרא זה דענותך תרבני ב"ו מזכיר שמו ואח"כ שבתו כו' · ושוב גרס את"ז שאי כמנהג שבעולם דהכא בלשון ד"א: (י) פי' לומד תורה ושוכחה כו' במתנה

חדושי הרש"ש

(ז) משעשו אותו מעשה כו' כמש"כ ויתן וגו' ככלתו גו' · פי' דמשמע כאשר השלים ללמוד אתו · והשלמתו היתה

מתנות כהונה

בבקר בבקר: של כל אחד ואחד · דייק מדכתיב גבולך לשון יחיד והיל"ל גבולכם מלמד שאחר שקבל כאו"א מדת נחלתו היה מתרחב מאליו: ונתן לו מנה · המנה יותר מיוחד וחשוב מן החתיכה: פיצטלין · לפי הענין פירוש חתיכה חשובה מאד וכן מוכח במדרש חזית סוף פסוק ישקני: אלא מפיו · כלומר לא זו שיתן חכמה אלא אפילו דעת תבונה הוא נותן: שלשה דברים נתנו כו' · עיין עוד בב"ר פ"ו: מנשיקות · תרתי משמע · שאמרו רצוננו לראות מלכנו ולשמוע מפיו הדברות: שומעין לשוטה · בתמיה · וכי בשביל ששאלו כך היה צריך למלאת משאלותם · ועיין זה במדרש חזית בפסוק ישקני · כך מצאתי הגירסא בילקוט תהלים בשם תנחומא: וענותך תרבני · וכי יש עניו מן הקב"ה: אלא וה' עודנו עומד · שהרי הקב"ה בא ונגלה אליו שנאמר וירא אליו וגו': תיקון סופרים · הכתוב מדבר דרך כבוד כלפי מעלה · ועיין לעיל בב"ר פר' מ"ט הארכתי בזה: [משלמים לו גרסינן]: דונטיבא · מתנה ופרס מבית המלך · כך פירש הערוך: אנונות · גם כן פירש מנות מאכל ומשתה מבית המלך: לדבר אתו · משמע שניהם היו מדברים מדלא אמר לדבר אליו: [ה"ג היה הרב אומר והוא עונה]: כ"ד תכשיטין · הנזכרים בספר ישעיה: עדות · שאינני טהורה:

כללים

פירוש מהרז"ו

ה' ומתנות הלוי על שעבד במשכן ובמקדש וכן כאן בנדבת המשכן וק"ו הוא ושייכות הדרשה לכאן מצאתי בתנחומא ראה ס"ה שמשם הועתק מאמר זה כולו לבד סופו שהוא עיקר וחסר כאן וז"ל שם על כי ירחיב וגו' מה זכו וכו' בזכות מה הוא מרחיבן כאשר דבר לך בזכות עשרת הדברות שקבלתים עכ"ל והנה אצל הדברות לא כתיב נתינה רק כאן ויתן אל משה שהיה כתוב עליהם י' הדברות ובזכות זה כי ירחיב: ג' דברים נתנו · ב"ר פ"ו ס"ה ושם מבואר: ג מפיו דעת ותבונה · ב' חשיבות · א' על שהוא מפיו והב' שהדעת ותבונה יקרים מהחכמה: פיצטולין · פי' במ"ע פת קטן: שני דברים · לעיל פכ"ט ס"ד וס"ג: יתן חכמה · מה שנתן לו הלוחות בידו מפיו דעת ותבונה שדבר בפיו מה שנתן ביד: ד מדבר בישראל · עיין תנחומא כאן סי' ע"ו מדרש תהלים י"ח פסוק זה: שכתוב בבראשית רבה · פי' דרשה אחרת על פסוק זה ולא הדרשה שבכאן אך הוא במדרש תהלים י"ח וז"ל שם א"ר אבא ראית מימיך הרב והתלמיד עוסקים בתורה והרב אומר לתלמיד הוגעתיך רב לך (פי' בתמיה שאין הדרך כן אבל התלמיד אומר כן לרב כמ"ש כאן) והקב"ה לומד תורה לישראל ארבעים יום ובסוף אומר להם הוגעתי אתכם וניערתי שנאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם עכ"ל: ויקומו משם האנשים · וגו' עד ויפנו משם האנשים וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני ה' · והרי כתוב ואברהם הולך עמם לשלחם ואיך אמר ואברהם עודנו עומד: תיקון סופרים הוא · שאין זה כבוד השכינה לומר וה' עודנו עומד ע"כ כתוב ואברהם עודנו עומד אך הכוונה בהיפך · וכמ"ש ב"ר פ' מ"ט ריש ס"ז תיקון סופרים הוא השכינה ממתנת לאברהם ע"ש: בן עזאי · תנחומא ומד"ת הנ"ל ב"ר פ"ח סי' י"ב: דונטיבא · פי' המ"ע שהוא בלשון רומי מתנות שמחלק שר הצבא בעת נאתם למלחמה: אנונות · פי' בלשון רומי מזון וסיפוק: ה לא היו יורדים בידו · שכל לוח ארכו ו' טפחים ורחבו ו' טפחים ועביו שלשה ומנד השבע היו כבדים מאד אלא שהכתב האלהי היה סובלו כענין חי נושא את עצמו וכמ"ש לעיל ס"פ ל"ו ואחר החטא פרח הכתב שלא היו ישראל זכאים להשתמש בהם ואם כן בהכרח שפסוק ויפן וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו מקומו כאן אצל פסוק ויתן אל משה שירדו בידו קודם שחטאו ע"פ מדה ל"ב ור' לוי סובר שהיה כפי מה שכתוב תחלה ויתן ואח"כ וירא העם וגו' כל הענין וכפי שיטתו לעיל פר' זו ס"ס א': מהו לדבר אתו · היל"ל לדבר אליו · תנחומא כאן סי' ע"ז: מהו ככלותו · וכו' לא דיבר עמו עוד ובתנחומא הגי' ככלתו כתיב חסר וע"כ דורש מלשון כלה ע"פ מדת ממעל: כ"ד תכשיטין · עי' מ"כ: צנועה ככלה ומפורסם וכו' · שלא יביאנו לניעותו למעט במע"ט או להביא עצמו לידי חשד הגילה כי יש עת שההכרח לפרסם עצמו לקדש שם שמים: ו את התורה מתנה · עי' לעיל פ"ו ס"ב וס"ג: ואיני יודע דבר · לפי מה שידע שארוכה מארץ מדה וגבהה

יפה תואר

נהג עין טובה ונתנה לישראל · ובשכר זה נתן לו ה' סתרי תורה ודבר עמו · וטעם דרשא זו מיתורא דאל משה דלא הול"ל אלא ויתן אליו · או דדריש ככלותו דכתיב חסר מלשון מדה וכמו וכל בשלים ור"ל שה' נתן לו התורה כמדתו שהיה חונן ונותן · ואיידי דמייתי קרא מפרש לי' בכמה אנפי כדרך המדרש: גדולה החכמה · עי' רש"י בפסוק ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה · מה הוא חכמה ומה תבונה ומה הוא דעת · ורלב"ע כתב החכמה היא הצורות האוצרות באחורנית מות הראש · ותבונה היא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האחרון · והדעת היא המתחברת בנקבי המות על המלא מהסרגשות · והרלב"ג גבי ה' בחכמה יסד ארץ כתב שמה שיושג לאדם בדברים הנמצאים בארץ ותולאותיהם נקרא חכמה · ומהנמצאים בשמים ותולאותיהם נקרא תבונה · ומהנמצאים בתהומות ושחקים המרעיפים על נקרא דעת · וכל אלה השלשה אף כי ישתבכו זו בזו אבל הכל הולך אחר המקור · אבל דברי רש"י (ובדרכו בחר גם הרד"ק בפסוק ונחה עליו רוח ה' בשנוי קצת) קרובים יותר אל הדעת · ויען כי התבונה והדעת גבוהות יותר מהחכמה לכן אמר למי שהוא אוהב יתן הקב"ה מפיו דעת ותבונה · והנה שני המשלים מר"י ור"ל יבדלו בזה · כי לדעת הראשון אין החביבות אלא בשביל שהוא מתוך פיו · אבל מין המאכל אחד הוא · ולדעת השני יש יתרון גם בעצם הדבר וכמו הפילטלין שהם מין אחר ונחמד: לראות דמותו · פי' להשיג מציאותו וכ"כ בחזית בפסוק ישקני דאיתא שם שתבעו רצוננו לראות כבוד מלכנו כו' ועמש"ש: הה"ד ותתן לי מגן ישעך · דעת אגדה זו כר' לוי בסימן שאח"ז משעשו אותו מעשה נתן הקב"ה למשה את הלוחות וזה שדרש ויתן אל משה ככלותו יש עניו גדול מזה הוי וענותך תרבני וכדמסיים: מהו לדבר אתו · אע"פ שדרך הלשון כן הוא כמו וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם · ויאמר חמור אל יעקב לדבר אתו וידבר חמור אתם ועוד רבים ס"ל שלא ילדק הלשון הזה אלא אם ידבר האדם עם רעו שיש ביניהם השתוות קצת · אבל לא בין האדם לה' · ולזה אמר שהוא דרך משל כרב עם התלמיד אחר שלמד הדבר כהוגן · ומה שמצינו גבי אברהם ויכל לדבר אתו וביעקב אשר דבר אתו שם אלהים י"ל דהתם נמי על למוד שלמדם קאמר דלאברהם הודיע דיני מילה וביעקב כשנחמו מאבלו וא"ל אני אל שדי פרה ורבה וגו' למדו איזה דינים השייכים לענינא זו: ואינם ערבים על שומעיהם ככלה · בפסוק נופת תטופנה בחזית יש שם שנשה דמיונים איך יהיו ערבים ועמש"ש בביאור הדברים · ובתנחומא הגי' ערבה על בעלה ומתאוה להיות שומע את דבריה: שנאמר ויתן אל משה · דרים מלשון ויתן וכן משמע בפרק אין בין המודר

ידי משה

כפ' אין בין המודר בתחלה לא נתנה התורה אלא למשה והוא נהג עין טובה ונתנה לישראל ומכח זה זכה משה לכל הכבוד שנתגלה לו סתרי תורה ומיתורא דאל משה דריש פירוש שנתן לו הקב"ה כפי מדתו שהיה חונן ונותן התורה לישראל ודו"ק: וכי יש לך עניו גדול מהקב"ה · פירוש לפיכך אין לך לדרוש אלא על הקב"ה: לא היה צריך לומר ואברהם היה עומד אלא וה' עודנו עומד · שהרי הקב"ה

יום למדה משה (יא) אלא כללים למדהו הקב"ה למשה · הוי ככלותו לדבר אתו · שני לוחות העדות : מהו שני לוחות (יב) כנגד שמים וארץ · כנגד חתן וכלה · כנגד שני שושבינין · כנגד העולם הזה והעוה"ב · שני לוחות העדות · א"ר חנינא לחת כתיב לא זו גדולה מזו · לוחות אבן ולמה של אבן (יג) שרובן של עונשין שבתורה בסקילה לכך נאמר לחות אבן · ד"א לוחות אבן · בזכות יעקב שנקרא אבן שנאמר (בראשית מט) משם רועה אבן ישראל · ד"א לוחות אבן · א כל מי שאינו משים (יד) לחייו כאבן הזו אינו זוכה לתורה : ך והלוחות מעשה אלהים המה · ב א"ר יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק תדיר בתורה (טו) הרי זה נזוף להקב"ה שנא' והלוחות מעשה אלהים המה חרות על הלוחות · (ח) (טז) ג מהו חרות · ר' יהודה ור' ירמיה ורבנן · ר' יהודה אומר אל תקרי חרות אלא חירות מן גליות · ר' נחמיה אומר חירות ממלאך המות · ורבותינו אומרים חירות מן היסורין · א"ר אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אם יבא מלאך המות ויאמר לפני הקב"ה על חנם בראתני בעולם הוא אומר על כל אומה שבעולם השלטתי אותך חוץ מאומה זו שנתתי לה חירות · הוי חרות על הלוחות · וירא העם כי בושש משה · מהו כי בושש (יז) ד באו שש שעות ולא ירד למה ה שהתנה עמהם למ' יום אני מביא לכם את התורה וכיון שבאו שש שעות ולא ירד משה מיד ויקהל העם על אהרן · רבנן אמרי השטן מצא את ידיו אותה שעה שהיה משה נראה תלוי בין השמים והארץ והיו מראין אותו באצבע ואומר כי זה משה האיש · אותה שעה (יח) עמד עליהם חור ואמר להם (ט) (יט) קציעי צואריא אין אתם נזכרים מה נסים עשה לכם הקב"ה · מיד עמדו עליו והרגוהו · ו נכנסו על אהרן שנאמר ויקהל העם על אהרן ואמרו לו כשם שעשינו לזה כך אנו עושים לך · (י) כיון שראה אהרן כך נתיירא שנאמר (שמות לב) וירא אהרן ויבן מזבח לפניו · מהו מזבח מן הזבוח שלפניו · ד"א ויבן מזבח · בקשו לבנות מזבח עמו ולא הניח להם · אמר להם הניחו לי ואני בונהו לעצמי שאין כבודו של מזבח שיבנה אותו אחר · ז ואהרן נתכוון כדי לאחר הדברים · אמר עד שאני בונהו לעצמי משה ירד · בנה אותו ולא ירד · מיד וישכימו ממחרת והנביא צווח (צפניה ג) אכן השכימו השחיתו כל עלילותם · וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק · בעבודת כוכבים · ח כ"מ שאתה מוצא ישיבה אתה מוצא שם תקלה · שכן מצינו בדור המגדל שנא' (בראשית יא) וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם · ומה תקלה היתה שם (שם) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר · (שם לז) וישבו לאכל לחם וכתיב וימכרו את יוסף · (במדבר כה) וישב ישראל בשטים מה תקלה היתה שם · ויחל העם לזנות אל בנות מואב · ומה היה בסופן (שם) ויהיו המתים וגו' · ואף כאן ישיבה של עבודת כוכבים · וישב העם לאכול וגו' · אמר הקב"ה למשה הם קמו לצחק בעבודת כוכבים ואתה יושב כאן רד · אותה שעה ביקש משה לירד ומצא מלאכי חבלה ונתיירא מהם ולא ירד כמו שכתוב (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחמה · מה עשה משה הלך ואחז את הכסא שנא' (איוב כו)

מסורת המדרש א עירובין דף נ"ד · ב אבות פרק ו' · תנחומא כאן סימן ט"ז כל הענין · פתיחתא דאיכה רבתי · תנא דבי אליהו רבה פרק י"ח · ג לעיל פרשה ל"ב · ויקרא רבה פרשה י"ח · במדבר רבה פרשה י' ופרשה ט"ז · שיר השירים רבה פרשה א' · תנא דבי אליהו זוטא פרק ד' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ט · תנחומא שלח סימן י"ג · וסדר עקב סימן א' · ד בראשית רבה פרשה י"ח וש"נ · ה במדבר רבה פרשה ט"ו · תנחומא בהעלותך סימן י"ד · ו עיין סנהדרין דף ז' · ויקרא רבה פרשה י' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה · תנחומא תצוה סימן י' · ועי' ילקוט ירמיה רמז רס"ח · ז תדא"ר פרק ד' · ח עיין סנהדרין דף ק"ו · בראשית רבה פרשה ל"ח ופ' פ"ד · תנחומא וישב סימן א' · ספרי סוף בלק · פרקי דרבי אליעזר פ' מ"ז ·

חדושי הרש"ש

היתה ביום שירד ואז כבר נעשה מעשה : (ח) מהו חרות ר"י ור' נחמיה ורבנן כו' כצ"ל וכדלקמן : (ט) קציעי צואריא · ע' יד"מ · וכ"ל דידוע שע"י פרקי הצואר אדם מחזיר ראשו לאחוריו · ומפני שהם לא חזרו לאחוריהם להסתכל מה שעשה עמהם הקב"ה מאחור קראן כן כאלו אין להם צואר להטות על ידו ראשם לאחוריהם והוא ע"ד הכתוב כי פנו אלי עורף ולא פנים : (י) כיון שראה אהרן כך נתיירא שנאמר וירא אהרן גו'

דורש

חדושי הרד"ל

נדרים (ל"ח·) והענין להראות לדורות כמ"ש במגלה (ז') לאוקמי בגירסא סייעתא דשמיא ואין תקנה לזה אלא להתפלל לה' על סייעתא זו · וכמ"ש בנדה (ע':) הרבה עשו כן להרבות בישיבה ולא קנו חכמה אלא יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו · שיתן לו במתנה בסייעתא דשמיא שלא ישכח : (יא) אלא כללים למדהו · כמ"ש בספרי האזינו ע"פ (יערוף כמטר) רי"א יעשה אדם התורה כללים כו' · (יב) כנגד שמים וארץ · וזהו שנקרא עדות כד"א (דברים ל"א) ואעידה בם את השמים ואת הארץ · וכדב"ר ס"פ עקב חשיב לבד שמים וארץ גם שני עדים (ולפ"ז הן י' דברים נגד י' מאמרות) : (יג) שרובן של עונשין שבתורה בסקילה · פי' בעונשי מיתת ב"ד הנסקלין מרובין מאשרי חייבי מיתות : (יד) לחיו כאבן · עמ"כ · ובעירובין (נ"ד) אמרו כאבן שאינה נמחית ופרש"י כן ילמוד תמיד בלתי' ע"ש : (טו) ה"ז נזוף שנאמר נזם זהב באף חזיר ואומר והלוחות כו' כצ"ל כמו שהוא בפרק קנין תורה ע"ש בפרש"י : (טז) מהו חירות ר"י ור"נ ורבנן כו' · ויק"ר פי"ח כל המאמר ע"ש : (יז) באו שש שעות כו' · ב"ר ס"פ י"ח · ועי' שבת (פ"ט) : (יח) עמד עליהם חור כו' · ויק"ר פ"י כל המאמר ועי' תנחומא תצוה ס"י : (יט) קצועי צואריא · פי' מחוייבי מיתה וכאלו כבר ראשיהם קטועים :

פירוש מהרז"ו

משמים ועמוקה משאול כמ"ש איוב י"א וכדבסמוך א"כ מה שידע ממנה נחשב לו שאינו יודע דבר עד שנתנה לו מתנה ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק ועכ"ז לא למד אלא כללים הם המדות שהתורה נדרשת שכל מדה מלמדת לאין חקר כמו ברבויים וכק"ו ובגז"ש ובבנין אב וכל תיבות לגז"ש ולגימטריא ולנוטריקון וכן בכולם ודורש ככלתו ע"פ מדת ממעל וכמ"ש בסימן הקודם שלא יתכן לפרש ככלתו כפשוטו : כנגד שמים וארץ · ד"ר פ"ג סי' ט"ז שעם התורה נבראו ובזכותה וכנגד חתן וכלה כמ"ש לעיל ריש פ' ל"ג וס"כ וכנגד ב' שושבינין האמצעיים המקריבים החתן והכלה כן הלוחות והתורה בין ישראל לאביהם שבשמים : לחת כתיב · על שדומים זה לזה בצמצום גדול אלהי כאלו הם אחד וי"ע על דרשה זו שהרי דרשו בהרבה מקומות שכתוב שנים על שהם שוים שני המאורות פר"א ריש פ"ו שניהם מלאים בספרי נשא ובמ"ר פר' י"ג ריש סי' י"ג וכן ביומא שני שעירים וכן יש לדרוש כאן שני לוחות שהיו שוים ומ"ם לחת כתיב ענין אחר הוא שדרך המדרש להודיע שכתוב חסר או מלא או שחסר הדרשה שדרש על זה : בסקילה · וסקילה באבן : לחיו באבן הזה · לדבר תמיד ולא ילאה וכוונתו כאבן של רחיים שטוחנין ונותנים חיים ועיין (עירובין נ"ד) ורש"י שם ראיה לזה גם יש לפרש כמ"ש במ"כ וכמ"ש גוי נתתי למכים ולחיי למורטים פני לא הסתרתי מכלמות ורוק על כן שמתי פני כחלמיש : ך והלוחות מעשה אלהים · המדרש עומד כאן בתורה בסוף ל"א ומצרף לכאן מ"ש להלן ל"ב ט"ו וזה ע"פ מדה ל"ב לדעת רבנן כרים ס"ס : נזוף וכו' שנאמר והלוחות וגו' כמ"ש · בתנחומא כאן סימן ט"ז על זה כאדם שאומר לחבירו מה מלאכתו של זה כסף נבחר כך מלאכתו של הקב"ה עוסק בתורה וזהו מעשה אלהים המה וע' מ"כ : א"ת חרות אלא חרות · לעיל ריש פ' ל"ב לקמן פנ"א ס"א אבות ריש פרק ו' ויק"ר פ' י"ח ס"ד במ"ר פ' י' ס"ח פר' ט"ז סי' כ"ד · ש"ר פסוק שימני כחותם תנחומא כאן סימן ט"ז : אלא חירות מן גליות · אם היו שומרים את התורה וריב ומצה לא היה ביניהם ולא רדפו אחרי המותרות והשרירות לבם לא הלכו · אז לא הדיפם ה' מארצם אשר נתן לאבותיהם : כי בושש באו שש · תנחומא כאן סימן י"ט כל הענין כי בתורה לא נמצא תיבה זו רק בלשון איחור ולא אחר הנער לא תאחר לשלמו רק כאן כתוב כי בושש ע"כ דורש מדה ט"ז שכאן הוצרך לכתוב תיבה זו על האיחור לגלות כמה איחרו ע"פ נוטריקון באו שש ועיין לעיל פרשה ל"ו סימן ב' בראשית רבה ס"פ י"ח : למ' יום · והמתינו ביום המ' עד חצות ולא רצו להמתין יותר : כי זה משה האיש · עי' לעיל פט"ו ריש פרשה כ"ח שבמקום שכתוב זה מורה באצבע הוא וכאן הראו עליו באצבע הרי לא היה לפניהם ע"כ בהכרח שהטעה אותם השטן והראו עליו : עמד עליהם חור · ע' פר"א פרק מ"ד באריכות לקמן סוף פנ"א ויק"ר פ"י בס"א : קציעי צואריא · מורדים מחוייבי מיתה ושתיעה לחתוך הצואר או שפירושו אנשים בלא ראש : עמדו עליו והרגוהו · לקמן ריש פ' מ"ב ופמ"ח ריש ס"ג ע' מש"ם וביתר ביאור במ"ר פ' ט"ו סי' כ"א : ויבן מזבח לפניו · משמע שהתפעל אהרן על שראה שיצא העגל וראה שנכון לבנות מזבח לפני העגל חלילה ואח"כ אמר ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר ולא לעגל והם ב' כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ל"א ומדת ממעל וירא מלשון יראה ויבן מלשון בינה ועי' ב"ר פ' ל"ד ס"ס ח' וא"ת מזבח אלא מהזבות · ובתנחומא כאן איתא שהיה ירא שאם יהרגו גם אותו לא יהיה להם תקנה וכמ"ש ויק"ר פר' י' ס"א ע"ש ע"פ מדה ל"א מקומו קודם פסוק ויאמר אליהם פרקו נזמי וגו' : ד"א ויבן מזבח · ע' ויק"ר שם גי' אחרת : אין בכבודו של מזבח · עי' לעיל פר' ל"ז ס"ב אני כהן : אבן השכימו · בהסכמה אחת השחיתו ע"פ גז"ש בעגל : שאתה מוצא ישיבה · סנהדרין (ק"ו א') · פר"א פרק מ"ז ב"ר פ' ל"ח ס"ז ועי' מש"ם בפר' ל"ע ס"ח · ספרי סוף פ' בלק : ויהיו המתים · במגפה ארבעה ועשרים אלף : ומצא מלאכי חבלה · לקמן פמ"ב ס"ד ד"ר פ"ג סי' י"א פר"א פרק מ"ה : נתיירא מהם ולא ירד במ"ש כי יגורתי · משמע שסובר שמ"ש כי יגורתי

מתנות כהונה

כללים · ככלותו לשון כלל הוא : לחיו באבן · לוחות דרש לשון לחיים · כלומר לסבול חרפות והכאות ומיעוט תענוג במאכל ובמשתה : אוי להם · אוי להם מעלבונה שהם עולבים אותה ואין מחשיבין אותה לעסוק בה תדיר · כן פי' רש"י פרק ששי במסכת אבות : מעשה אלהים · בתנחומא מפרש כאדם האומר לחבירו מה מעשיך אכר נגר · כך כל עסקו של הקב"ה בתורה וכן פירש"י · ולפיכך מי שאינו עוסק בה נזוף ממנו : באו שש · עיין בפירש"י בסדר זה ובפרק ר' עקיבא נראה השטן הראהו כן · וזהו כי זה משה שהראו כן באצבע · כך מפורש בתנחומא ובשבת פרק ר"ע : קציעי צואריא · קטיעי וכרותי צואר שאין אתם זוכרים את הראשונות : ויבן כו' · מדלא כתיב ויבנה מזבח · וכן דרשו אצל ויבן את הגלע · ויבן נח מזבח · וכן פירש רש"י שם · ועיין זה במדבר רבה פר' ט"ו : [בקשו לבנות גרסינן] : אין כבודו כו' · שאני כהן גדול : לאחר · לשון עיכוב ואיחור :

מנגח

ידי משה

הקב"ה בא אליו רק שהסופרים תקנו וכתבו ואברהם היה עומד מפני כבוד הקב"ה לכן כתבו במקום מלא השם אברהם אבל האמת שהיה הקב"ה כביכול עומד לפני אברהם הוי ועגותך הרבני ודו"ק : רבנן אמרו השטן מצא את ידיו וכו' · שהראה להם שמשה מת וכו' וקשה לי בן המחבר הרבה במאמר זה אטו בשופטני עסקינן מתוך שהראה להם שמת משה ע"כ יעשו את העגל ח"ו ועוד מאי מדייק באותה שעה מצא השטן את ידיו משמע שהחזיק דבריו וטענתו בזה ונ"ל דה"פ ע"ד דאיתא בגמרא דסנהדרין בפ"ק ויבן אהרן מזבח מן הזבות שלפניו לפי שהרגו לחור אמר אהרן השתא עבדי לי כדעבדו לחור ויקויים אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ולא יהיה להם תקנה לעולם וצריך לומר טעם למה על כל העונות שעשו יהיה להם תקנה וע"ז לא יהיה להם תקנה ועוד קשה למה דוקא אם יהרג כהן ולא נדיק אחר אלא נ"ל לפי דאיתא במשנה במסכת מכות כהן שנהרג אינו יוצא לעולם דבמיתת מי יצא וא"כ זה היה כוונת הנביא אם יהרג כהן אז יתחייבו גלות ולא יהיה תקנה לעולם רק דאיתא בתוספות אמנם אם יש שם עוד כהן דהיינו משוח שעבר אז יוצא במיתת משוח שעבר ואיתא בזבחים כל מ' שנה שימש משה בכ"ג וא"כ עשה שטן תחבולה להראות שמת משה וא"כ ע"כ יהיה אהרן מוכרח לעשות העגל שלא יקויים אם יהרג כהן לפי שאין בעולם כהן רק אהרן ובמיתת מי יצא וא"כ מכח זה יעשה אהרן להם את העגל ואיתא שנדונו בשלש דינים לפי שהיה קצת מהם שוגגים בעדים ואם כן יתחייבו גלות ולא יהיה להם תקנה ודו"ק היטב : קציעי צוואריא · פירוש לשון קשי עורף אתם א"כ ר"ל ה"ק להם אפילו אתם חותכים צווארי לא אתאפק מלהוכיח אתכם וכן עמו והרגוהו

וכן

יפה תואר

ורש"י בחומש כתב דיליף מן ככלותו ע"ש · אבל אין זה לדעת ר' אבהו : לא זו גדולה מזו · וזה מגדולת השם כי אין כח בידי בשר ודם לעשות שני דברים שוים זה לזה בצמצום · וי"ל עוד כי ה' דברות היו בלוח אחד וה' דברות בלוח השני · ועל לוח האחד היו הדברות שבין אדם למקום ועל לוח השני היו הדברות שבין אדם לאדם · והמדרש אומר כי שניהם חשובים זה כזה · ואין לאחד יתרון על השני : בזכות יעקב · ולעיל פכ"ח איתא לא ניתנה תורה אלא בזכות אברהם ואולי פליגי : חירות מן היסורים · הבאים לגוף מחולאים ועניות וכיוצא : אם יבוא מה"מ ויאמר כו' · נראה דעל לעתיד קאי ואז אם יבוא ויאמר אחרי כי יחדל המות שלא על חנם עתה אני בעולם ויאמר לו הקב"ה כי גם לפנים לא היה לך לשלוט באומה זו ורק בחטאם נפלו בידך · והנופלים בחטאם שלא יחדלו גם לעתיד · וע' בב"ר פכ"ו דיש פלוגתא בזה : השטן מצא את ידיו · כלומר מצא מקום להטעותם שערבב את כל העולם והראה דמות חשך ואפילה וערבוביא לומר וודאי מת משה ולכך בא ערבוביא בעולם והראה להם שהיה משה תלוי בין השמים והארץ כלומר שמת והראה להם דמות מטתו כדאיתא בפ' ר' עקיבא · וחור עמד עליהם ואמר להם גם אם מת משה למה אין אתם נזכרים מה נסים עשה לכם הקב"ה · ולא תקצר ידו מפני משה : כיון שראה אהרן כך נתיירא כו' · הראב"ע הקשה אם העגל היה עבודת כוכבים · איך יעשה אהרן פסל אשר זה הוא עון מן הנהרגים ולא יעבור · וכמה חסידים וקדושים אשר לא הגיעו לפרסת כף רגל אהרן מסרו נפשם ולא חטאו בזה · ואיך יחטא אהרן בזה · ואף שגם דעתי נוטה לדעת הראב"ע כי העגל לא היה עבודת כוכבים ממש · אבל קושיא זו יש לתרץ עפ"י מה דאיתא בויק"ר פ"י שאמר אהרן אם הורגים אותי שאני כהן ונביא מתקיים אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ומיד הם גולין נראה שמטעם זה לא נמסר להריגה ועי"ש · ומ"מ אין מזה ראיה שהעגל היה עבודת כוכבים ממש · דאולי אהרן חפץ להחמיר על עצמו ולמסור נפשו ממדת חסידות גם על זה · ורק מהטעם הנזכר שם לא עשה כן : ויקומו לצחק בעבודת כוכבים · פי' שהיו שוחקים ושמחים בעגליהם : כ"מ שאתה מוצא ישיבה אתה מוצא שם תקלה · אין לפרש מכשול עון דהא גבי וישב ישראל בארץ מצרים · וכן וישב יהודה וישראל לבטח וזולתם אי אפשר לפרש כן · אבל פי' נזק והפסד יהיה עון או צער מה · וכן מורה הלשון בכל מקום שהובא ממאמר הזה · וכמו בתנחומא ריש פרשת וישב כל מקום שהוא צער אומר וישב כו' וכן אתה פותר את כולם ברעה הזו · והנה למה מורה ישיבה על צער שמעתי בשם מוהר"ר בנימין אשכנזי ז"ל משום שהאדם יתאוו שיש ממש בתאוות הדמיוניות הנכללות בד' · הא' המאכל והמשתה · הב' קנין הכספים · הג' המשגל · הד' השררה · אמנם באמת כלם הבל המה ואין בם מועיל וכמ"ש מרבה בשר מרבה רמה כו' כי המה עוד יוסיפו יגון וצער · ופירש ארבעתם · כנגד הא' אמר וישב העם לאכול · וכנגד הב' מביא וישבו לאכל לחם וימכרו את יוסף בעשרים כסף · וכנגד הג' מביא וישב ישראל בשטים · וכנגד הד' מביא מדור הפלגה דכתיב וישבו שם וכתיב שם נעשה לנו שם שבקשו להתנשאות למעלה · ולמדנו מדבריו מפני שישיבה מורה על שלוה אמר שאינו אלא לשון צער והוא האמת אבל כוונת הדבריו כי השטן מקטרג אם האדם חושב לישב בשלוה וכמ"ש גבי וישב יעקב בקש לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף : בקש משה לירד · פי' הדברים שחשב לירד תחלה להעביר העגל והחוטאים מן העולם ולעלות אח"כ להתפלל ואז רצה :

מאחז פני כסא פרשז עליו עננו · פרש והגין עליו הקב"ה אמר לו (יא) קום רד מהר מזה · א"ל מתיירא אני בא וראה כמה גדולים העונות (ב) אתמול מנגח אותם ועתה מתיירא מהם · כי יגורתי מפני האף והחמה · (יג) א חמשה מלאכי חבלה היו שם · אף וחמה וקצף והשמד והשחת · אותה שעה באו שלשה האבות ועמדו בשלשה מהם נשתיירו אף וחמה אמר משה רבון העולמים בבקשה מכסא כבודך עמוד אתה באחד ואני באחד (יג) שנא' (תהלים ז) קומה ה' באפך · ואני אעמוד בחמה שנאמר (שם קו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו · מיד אמר לו הקב"ה רד ירידה היא לך · אמר לו למה ששחת עמך · אמר לו משה עכשיו אתה קורא אותם עמי אינן אלא עמך · שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך · אמר רבי שמעון בן יוחאי לא זז משה מתפלה עד שקראן הקב"ה עמו שנאמר וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו · אמר הקב"ה למשה בעוה"ז ע"י שהיה בהם יצה"ר עושין עבודת כוכבים אבל לע"ל אני עוקר מהם יצר הרע ונותן להם לב בשר כד"א (יחזקאל ל) והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר :

פרשה מב א וידבר ה' אל משה לך רד · ב ר' תנחומא בר אבא פתח (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם

אין (שם) בארך אפים יפתה קצין · מי שהוא אומר ליתן מתנה לחבירו ואינו נותנה למה הוא דומה לנשיאים ורוח ולברקים שהם באים וגשמים אינם יורדין · זה היה דור המדבר כשהיו בסיני היו ס' רבוא של זקנים וכן של בחורים וכן של נערים וכן של נשים · כיון שבאו לסיני וקבלו עליהם מלכותו של הקב"ה וענו כולם קול אחד ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (א) הרי קול שהיה קול · כיון שבאו למדבר עברו על הכל ושחתו מעשיהם · כיון שראה הקב"ה כן אמר למשה לך רד כי שחת עמך ואין שחת אלא (ב) שחבלו מעשיהם כד"א (דברים לב) שחת לו לא בניו מומם · ולא עבודת כוכבים עשו בלבד אלא גילוי עריות ושפיכות דמים ואין שחוק האמור כאן אלא עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים · ומנין ג לשחוק שהוא שפיכות דמים שנאמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו · וגילוי עריות מנין שנאמר (בראשית לט) בא אלי העבד העברי לצחק בי וגו' · ולא היה שם גדול מחור והרגו אותו זו שיטת אבא הדורש · דבר אחר לך רד בזעף · אותה שעה דבר הקב"ה כנגדו דברים קשים · א"ר יוחנן אין דבור האמור כאן אלא דברים קשים (א) כד"א (שם מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות · אותה שעה ראה משה למלאכי השרת שהם עומדים ומבקשים לצאת ולחבל כל ישראל אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם · איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים · מיד התחיל מלמד עליהם סניגוריא · אמר להקב"ה יש לי זכות ללמד עליהם · אמר לו רבון העולם הזכר להם כשבקשת ליתן תורה לבני עשו ולא קבלוה וישראל קבלוה שנאמר ויענו כל העם יחדו וגו' · אמר הקב"ה עברו על העשיה שנאמר סרו מהר מן הדרך וגו' · אמר לו הזכר להם כשהלכתי בשליחותך למצרים ואמרתי להם שמך · מיד האמינו והשתחוו לשמך שנאמר (שמות ד) ויאמן העם מיד ויקדו וישתחוו · א"ל עברו על השתחויה שנאמר

מסורת המדרש א לקמן פרשה מ"ד · דברים רבה פרשה ג' · קהלת רבה פרשה ד' פסוק ג' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה · מדרש תהלים מזמור ז' ומזמור י"ח · ילקוט סדר עקב רמז תתנ"ג · ילקוט תהלים רמז תרל"ז · ועיין נדרים דף ל"ב · ובילקוט כאן רמז תנ"ב · ב תנחומא כאן סימן כ' כל הענין · ג בראשית רבה פרשה נ"ג · תוספתא סוטה פרק ו' · ספרי פרשה ואתחנן פסקא כ"ח · תנא דבי אליהו רבא פרק י"ג · ילקוט סדר וירא רמז צ"ד :

חדושי הרד"ל

(ב) אתמול מנגח כו' ועתה כו' · במדרש רבה פר' י"א (רמ"ג ד') ושיר השירים רבה פר' ג' פ"ו] :

(א) הרי קול שהיה קול · י"ל כעין קול שקודם הגשם נשיאים ורוח (ואפשר נקט לשון קול משום דדרש כה"ג בויק"ר פ"ו על ושמעה קול אלה) : (ב) שחבלו מעשיהם · וכמ"ש כ"מ שנאמר השחתה אינו

חדושי הרש"ש

דורש ויצא מלשון יצאה כ"מ לקמן בויק"ר פ"י : (יא) קום רד מהר מזה · זה כתוב בפ' עקב (ט' י"ב) :

(יב) חמשה מלאכי חבלה כו' · נראה דסמיך על הא דמלינו ביחזקאל (ט') והנה ששה אנשים גו' ואיש

מתנות כהונה

מנגח אותם · כלומר עלה בחזקה ודחה אותם · וע' לקמן פ' מ"ד ובפ' עקב ובמדרש חזית בפסוק הנה מטתו · ובמדרש קהלת בפסוק שבתי וראה · ובפסוק ושבח אני את המתים :

פרשה מב נשיאים ורוח וגו' · סיפיה דקרא אים מתהלל במתת שקר : בארך אפים וגו' · סיפיה דקרא ולשון רכה תשבר גרם : שהיה קול · כלומר קול שראוי לקרותו קול · קול הדר ומשובח : על הכל · שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ומלאתי מוגה על הקול ואין צורך : ויענו כל העם יחדו וגו' · גרס וסיפיה דקרא נעשה

פירוש מהרז"ו

בדברים ט' הוא טעם שלא יכול לירד ובכתוב מפורש ואתנפל וגו' כי יגורתי שעל שילת מן האף והחמה ע"כ התפלל · אך הענין בזה שהוקשה להמדרש שכתוב שם ואתנפל לפני ה' על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו הרי מבואר שטעם התפלה על

יפה תואר

ידי משה

וישתחוו לו · אמר לו הזכר לבחוריהם ששלחתים והקריבו לפניך זבחים שנאמר (שם כד) וישלח את נערי בני ישראל · אמר לו עברו על הזביחה שנאמר ויזבחו לו · אמר לו הזכר להם מה שאמרת בסיני אנכי ה' אלהיך · אמר לו עברו עליו שנאמר ויאמרו אלה אלהיך · הוי (ג) נשיאים ורוח וגשם אין · בטל משה מיד את הפורענות · הוי בארך אפים וגו': ב התחיל הקב"ה ליתן למשה שבילים שיבקש עליהם רחמים · מנין אמר ר' יוחנן למעלה כתוב לך רד ואחר כך הוא אומר ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה · ואין אמירה (ד) אלא לשון רך · כאדם שיש בלבו על חברו והוא מבקש להתפיים לו והוא אומר לו (ב) אמור לי מה עשיתי לך שכן עשית · כיון ששמע משה מן הקב"ה דברים רכים התחיל מבקש עליהם רחמים · שנאמר ויחל משה וגו' · לך רד · אמר לו רבון העולם אתמול אמרת לי (שם יט) ועלית אתה ואהרן עמך וכן ואל משה אמר עלה אל ה' וכאן אתה אומר לך רד · אמר לו לא בשביל כבודך אתה עולה לכאן אלא בשביל כבוד בני · אמרתי לזקן שלהם (בראשית כח) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו · מהו בו אלא כך אמרתי לו כשיהיו בניך צדיקים הם (ה) מתרוממים בעולם ועולים וכן שלוחיהם מתעלים עמהם וכשהם יורדים הם ושלוחיהם בירידה לך רד למה כי שחת עמך אמר לו הואיל וחטאו אתה והם בירידה: ג ד"א לך רד א"ר ברכיה בשם ר' שמואל בר נחמן (ג) נתנדה משה ונזעף ואין רד אלא נידוי ומהיכן אתה למד בשעה שאחיו של יוסף מכרוהו והלכו לנחם אביהם ולא נתנחם · אמרו כל הדברים הללו עשה לנו יהודה שאלולי בקש לא מכרנו אותו כשם שאמר לנו אל תהרגוהו ושמענו לו · אלו אמר לנו אל תמכרוהו נשמע לו אלא אמר לנו לכו ונמכרנו לישמעאלים ועמדו ונדוהו שנאמר (שם לח) ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו ולא היה לו לומר אלא וילך · יהודה שהיה לו ירידה מצד אחיו · ומה וירד האמור להלן נדוי אף רד האמור כאן נידוי · משל למדינה ששלחה פרוזבוטים לעטר למלך עד שהוא הולך עמדו בני המדינה וכפו את הצלמים ורגמו את האיקונין עמדו גדולי המדינה וכתבו למלך ונכנסו הכתבים עד שלא הלך הפרוזבוטים להכנס לעטר למלך אמר לו המלך וכו' · כי שחת עמך · וכי עמו של משה היו אלא זהו שאמר הכתוב (הושע ז) אוי להם כי נדדו ממני שוד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים · ממני היו פורשים שנא' אוי להם כי נדדו ממני יש אדם מחליף דבר רע בדבר טוב · אדם שנותנין לפניו מרגליות ושיחור מניח המרגליות ונוטל השיחור והם מניחים לחיים של עולם ובוחרים במתים שנאמר (תהלים קטו) עינים להם ולא יראו · שוד להם שבר עתיד להגיעם · והמה דברו עלי כזבים ומה כזבים דברו על הקב"ה · (ו) דרש רבי עקיבא אמרו וכי עמנו היה עסוק עם עצמו היה עסוק · א לעצמו פדה ולא פדה אותנו שנאמר (ד"ה א ט) מפני עמך אשר פדית ממצרים גוי ואלהיו · (ז) רבנין אמרי זה אלהיך פדה אותנו · ר' חגי בן אלעזר אומר זה אלהיך אין כתיב כאן אלא אלה אלהיך · (ד) שיתפו אותו עמהם ואמרו אלוה והעגל פדה אותנו · ומכזבים בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים (ח) אף אני אומר שאינם עמי לכך נאמר כי שחת עמך: ד ד"א לך רד · ר' יצחק פתח (צפניה א) והצירותי (ה) לאדם · זה משה · והלכו (ט) כעורים · אלו ישראל · למה כי לה' חטאו שאמרו אלה אלהיך · ושופך דמם כעפר שנאמר (שמות לב) עברו ושובו משער לשער במחנה · ולחומם כגללים · שנהרגו והיה בשרם מושלך כגללים הללו א"ר לוי בערביא קורין לבשרא לחמא · אמר ר' יצחק בשעה שאמר לו הקב"ה לך רד (ו) חשכו פניו של משה ונעשה כסומא מן הצרות ולא היה יודע מאיזה מקום לירד והיו מלאכי השרת מבקשים להרגו אמרו הרי השעה להרגו · ידע הקב"ה מה המלאכים מבקשים לעשות לו · מה עשה הקב"ה א"ר ברכיה בשם ר' חלבו בשם רב חנן בר יוסף בשם ר' אבא בר איבו פתח לו הקב"ה פשפש מתחת כסא כבודו ואמר לך רד שנא' (דברים ט) ויאמר ה' אלי קום רד מהר מזה · ר' עזריה בשם ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' יהודה בר' אלעאי אמר כיון שבא משה לירד באו המלאכים להרגו מה עשה ב אחז בכסא של הקב"ה ופרש הקב"ה טליתו עליו שלא יחבלוהו שנאמר (איוב כו) מאחז פני כסא פרשז עליו עננו (י) מהו פרשז נוטריקון (ז) פרש "רחום "שדי "זיו עננו עליו: ה ד"א לך רד ר"מ אומר מרדות הם צריכים · ומנין שאמר לו כן ממה שהקב"ה אומר לו אתה יודע שנאמר (שמות לב) ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא · אין אדם אומר פלוני קשה אלא שהוא צריך מרדות · (יא) ורבותינו אמרו מהו לך רד מרדות הם צריכים מסייע ליה לר' מאיר ותדע לך שכן

מסורת המדרש א עיין מגילה דף כ"ט · ירושלמי תענית פרק א' סוף הלכה א' · ירושלמי סוכה פרק ד' הלכה ג' · לעיל פרשה ט"ו סימן ט"ז · במדבר רבה פרשה ז' · מכילתא סדר בא פרשה י"ד · ספרי סדר בהעלותך פסקא פ"ד ופסקא קס"א · ילקוט סדר בא רמז ר"י · וסדר בהעלותך רמז תשל"א · ילקוט זכריה רמז תקע"ז · ועיין מדרש תהלים מזמור פ' ומזמור נ"א · ילקוט תהלים רמז תתמ"ג · ב שבת דף פ"ח · סוכה דף ה' · ילקוט מלכים רמז רכ"ה:

חדושי הרש"ש

אתם קשות כמוקדם: (ב) אמור לי מה עשיתי לך שכן עשית · נראה דדריש ראיתי את העם הזה כמו וירא אלהים את בני ישראל · ראה ראיתי את עני עמי ראיתי את הלחץ כלומר אנכי ראיתי את עניים לסבלם · והם עם קשה עורף: (ג) נתנדה משה ונזעף · אולי צ"ל וניזוף לשון נזיפה: (ד) שיתפו אותו עמו ואמרו כו' כצ"ל: (ה) לאדם זה משה · וכן דרשו בשבת (פ"ט א) לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם: (ו) חשכו פניו של משה ונעשה כסומא כו' · רי"ל דריש גם והלכו כעורים וכוליה קרא על משה: (ז) פרש רחום כו' · ובגמרא שבת (פרק א' ב') חסר רחום וגם שם הגירסא ועננו עליו כו':

חדושי הרד"ל

אינו אלא דבר ערוה ועבודת כוכבים: (ג) נשיאים כו' וגשם אין איש מתהלל במתת שקר שכל המתנות של מצות שעשו עברו עליהם ובטלום ולא היה להם זכות לעמוד עליהם · רק שמ"מ משה בטל הפורענות ע"י שהאריך לבקש רחמים והאריך אפו של הקב"ה וביני ביני עבר שעת הכעס והתחיל הקב"ה עצמו לפתוח לו שבילין כו' · וז"ש הוי בארך אפים יפותה קצין שבזה שהאריך משה אפו של הקב"ה ולא יצאה הגזירה מיד כביכול נפתה לרחם עליהם: (ד) אלא לשון רכה · ז"ש ולשון רכה תשבר גרם: (ה) מתרוממים בעולם ועולים כצ"ל: (ו) דרש ר"ע אמרו כו' · ציינתי לעיל פכ"ד בס"ד ע"ש: (ז) רבנן אמרי זה אלהיך פדה אותנו ור"ל שכתוב (נחמיה ט) זה אלהיך ישראל אשר העלוך ממצרים ור' חגי דרש קרא דהכא דאין כתיב זה אלא אלה כו' ששתפו כו' ועי' סנהדרין (ס"ג) אלמלא ו' שבהעלוך כו': (ח) אף אני אומר שאינם עמי · אפשר למדרשיה נמי בקרא דהושע שם אייסרם כשמע לעדתם · שאייסרם כזה שאשמיעם לקרותם בשם עדתם ולא עדת ה' המה · וז"ש בריש הושע המה לא עמי ואנכי לא אהיה להם מפני שכפרו ואמרו אנכי לא אהיה להם לכן גם אני אמרתי המה לא יהיו עמי: (ט) כעורים אלו ישראל · ע"ל ר"פ ל"ו כעורים נגששה כו' כאשר בעגל כו' טעות: (י) מהו פרשז נוטריקון כו' · כמ"ש בשבת (פ"ח:) דרש נס על שעת מ"ת כשהחזיר תשובה למלאכי השרת ע"ש: (יא) ורבותינו אמרו כו' · צריכים דברי ר"מ ומסייע ליה תדע לך שכן כו' כצ"ל לנוסחת הספר ואין רבותינו מחלקים כ"א סיוע ממקרא

פירוש מהרז"ו

ועבדו לו למה פרט כל כך אלא שכל דיבור הוא תשובה על סניגוריא של משה: בארך אפים יפותה · שהאריך הש"י אפו ולא כלה חמתו עד שהודיע למשה וביקש רחמים וביטל הגזירה: ב שבילים שיבקש עליהם רחמים · א' מה ששינה לו מדיבור לאמירה ויאמר ה' אל משה ראיתי · ב' והנה עם קשה עורף הוא כלומר מה עשיתי לו רע שהוא קשה כנגדי כל כך · ג' הניחה לי כמ"ש סוף פ' זו · ד' ואעשה אותך לגוי גדול הרי עם משה ברצון ובאלו נתחזק לבו לבקש: אמר לו רבון העולם · כמ"ש לעיל סוף פ' מ"א א"ל למה אז אמר לו טענה זו: אמרתי לזקן · זה יעקב שהראהו מראה הסולם ברוה"ק וזהו אמירתו: מהו בו · אם הכוונה על הסולם תיבת בו מיותר שהרי בסולם מדבר אלא פי' בו ביעקב וכן לזרעו ומ"ש עולים ויורדים אין פירושו שעולים ויורדים ברגליהם אלא פי' מתעלים ונשפלים ביעקב ומלאכי אלהים פי' שלוחיו לישראל ונביאיו כמ"ש ויק"ר ריש פר' א' · ועי' פסיקתא פרשה י' ס"ו ועי' ברים מכילתא: ג נתנדה משה · לשון התנחומא סי' כ"ב מפי כ"ד של מעלה וכל הענין שם: ולא נתנחם · ולא הרגישו צרת אביהם ונתחרטו: אלא וילך יהודה · וירד משמע שאחיו היו בהר וירד יהודה לבקעה ואא"ע לירידת מקום תנאו ענין לירידת מעלה ודורש כאן גז"ש ע"פ מדה כ': משל למדינה · והנמשל שישראל שלחו את משה שיקבל הלוחות והתורה לעבוד את הש"י שזהו עטרה שלו ואחר ששלחו אותו חטאו בעגל ועל ידי כן נער במשה לך רד: ובוחרים במתים · כמ"ש בתהלים וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב וכמ"ש ירמיה ב' ועמי המיר כבודו בלא יועיל: מפני עמך אשר פדית לך · עיין לעיל פר' כ"ד ס"א וס"כ ומבואר · ודוד אמר פסוק זה לשבח שכ"י הוא עמנו בין בצרה בין ברווחה: זה אלהיך · נחמיה ט' י"ט: זה אלהיך אין כתיב כאן · פי' שבתורה אינו כתוב זה אלא אלה: ד והצירותי לאדם · לשון יחיד והלכו כעורים לשון רבים ע"כ דרש לאדם על משה שא"ל לך רד · כעורים על ישראל כמ"ש לעיל פל"ו ס"ב נגששה כעורים: משער לשער · והרגו איש את אחיו וגו': ונעשה כסומא · דורש והלכו כעורים ג"כ על משה עד שהוצרך להראות לו מאיזה מקום לירד וזהו מהר מזה עד שלא יהרגוך: הרי השעה להרגו · על שחטאו ישראל וחללו התורה והמלאכים רצו לקבלה ושללה מהם הרי שמשה הפסיד התורה · עי' (שבת פ"ח) פסיקתא סוף פ"כ · ומ"ש לעיל ס"פ מ"א ופ' זו בס"א על המלאכי חבלה שיצאו להשחית ישראל: ה מרדות הם צריכים · שתיבת רד מיותר ע"פ מדת ממעל מלשון מטה עוזך וגו' רדה בקרב אויביך

מתנות כהונה

נעשה (ונשמע): למעלה כתיב לך רד · לשון כעס כדלעיל: כשיהיו בניך כו' · מוסב על יעקב כלומר אם יהיו צדיקים כמוהו יעלו ואם לאו ירדו: נשמע לו · היינו שומעין לו: פרוזבוטים · שלוחים: איקונין · צורת תמונת המלך: אמר לו המלך כו' · שיחזור לו לאחוריו כי עמו אשר שלחוהו סרחו ומרדו במלך: [אתה והם בירידה גרסינן]: ושיחור · גחלים שכבו: ונוטל השיחור · בתמיה: עמנו היה עסוק · לגאלנו ממצרים: זה אלהיך · העגל: אלה · לשון רבים בכל מקום: לחמא · ולחומם פירושו ובשרם: פשפש · פתח קטן: קום רד מהר מזה · משמע רד מהר מפתח הזה אשר אני מראה אותך: מאחז כו' · עיין כ"ז בפרש ר"ע: רד · לשון נידוי ומרדות: והיכן

ידי משה

שירד מן השמים: רבנין אמרי זה אלה אלהיך כצ"ל · פירוש שאמרו על העגל עצמו שפדה אותן ורבי חגי אמר מדלא כתיב זה אלהיך אלא לשון רבים ש"מ ששיתפו להקב"ה ג"כ והטעות מה שנחסר מלת אלה

יפה תואר

לומד שזה דומה לנוטע האילנות ושוב עוקרן וזה דומה למי שאינו נוטען מתחלה והיינו יותן רשע בל למד צדק · וכן ברים ע"ז שבני שעיר טוענים לעתיד כלום קבלנוה ולא קיימוה משמע שמקבל ואינו מקיים גרוע יותר וי"ל שמשה הלין עליהם שאף שעברו כאחת יש להם זכות במה שקיימו השאר והם צדיקים לגבי בני שעיר שלא קבלו ולא קיימו כל עיקר והקב"ה השיב שהנה עברו על העשיה כלה מאחר שעבדו עבודת כוכבים ועבודת כוכבים שקולה ככל המצות וכמ"ש ז"ל וה"ל כאלו אין מקיימים שום עשיה: הזכר לבחוריהם · ס"ל דנערי בני ישראל הם הבחורים שלא טעמו טעם חטא שהם חשובים מאד לפני הקב"ה כדאיתא בתנא דבי אליהו וכן פירש הרמב"ם לפי הפשט: מה שאמרת בסיני אנכי ה' אלהיך · וישראל אמרו על כל דבור הן כדאיתא במכילתא וה"ל כאלו הם אמרו ה' אלהינו והודו כי ה' הוא האלהים · וגם בעשותם את העגל לא עשאוהו רק לאמצעי ולא כפרו בעיקר: מה עשיתי לך · וכן מ"ש ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא הכי קאמר ראיתי והשגחתי תמיד את העם הזה להיטיב לו ע"ד ופניתי אליכם ועכ"ז עם קשה עורף הוא ולא פנו אלי לראות בטובתי ומה טעם זה הדבר: לא בשביל כבודך · שאע"פ שהיה מבחר המין הנה עלותו במדרגה ההיא היה מתנה מאת ה' לזכות הצבור כי אין זכות אחד מספיק למדרגה ההיא ולכן אמר לו שעכשיו גם הוא בירידה שלא יזכה לעלות למדרגת הנבואה ההיא: נתנדה משה · ענין הנידוי שהרחיקו ה' ממדרגת הנבואה כמו שהמנודה מרוחק וכן נדויו של יהודה שהבדילוהו אחיו מהם והורידוהו מגדולתו ומה שאמר שנזעף היינו שגער בו כדרך הנזיפה · ואע"ג דנידוי חמיר מנזיפה קאמר ונזעף לומר דנידוי זה אינו אלא קרוב לנזיפה שהיה נבדל ממדרגת נבואתו כנזוף לא שנידוהו בפי ח"ו: וכי עמו של משה היו · ואע"ג דנקראו על שמו מפני שנתן נפשו עליהם כדלעיל בפ"ל אין זה אלא אחר שאמר מחני נא מספרך וכן בכל דוכתי שהתפלל עליהם מסר נפשו עליהם אבל השתא לא נתן נפשו עליהם שיקראו בשמו · ובמכילתא יליף שנקרא על שמו מהכתוב הזה ולפ"ז פליגי אהדדי ומ"ד הא לא אמר הא · ולא ס"ל לאגדה זו שנקראו עמו של משה בשביל שחטאו וכדלעיל בפ' שלפני זה · כיון דבאמת היו עם ה' לא היה להם לאבד את השם הזה בשביל שחטאו ולכן מפני מפני שהם לבדם דברו עלי כזבים ואמרו כי לא פדיתם ואיך יקראו עמי: יש אדם מחליף דבר טוב בדבר רע כצ"ל: שיתפו אותו עמהם כו' · עיין ברמב"ן שאמרו שהם הצורה הזאת העלם ממצרים שהם מודים שה' הוציאם ממצרים כי שמו הגדול הוא המוציא אותם מהם אבל יקחו זה במקום היד הגדולה המחרבת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים · וזה דרך נסתר אבל פירושו שהמה חשבו שאין ה' יכול לבדד המערכות ולא פדאם אלא בזמן זה שהמזל היה עומד לשלות עבדים · וחשבו שזה מזל טלה שהוא לפני מזל שור שהוא מזל מצרים ולכן נלחו כמ"ש בס"ע גבי אשר ילכו לפנינו ולכן עשו העגל כנגד מזל שור · וזה שאמרו אלה והעגל פדה אותנו: זה משה · ואיקרי אדם סתם כי הוא מבחר המין וזה כל האדם · א"נ משום דאיתא בפסיקתא גבי איש האלהים כשם שגוזר אדם על אחיו כך הקב"ה משה גוזר עליו: בשרם מושלך · דריש מדכתיב ויפול מן העם שהיו נופלים כדומן על פני האדמה ולא יקברו למען יפחדו הנשארים: מרדות הם צריכים · פי' לכנוע

בא וראה (ח) כיון שירד משה מה אמר להם ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' · ויאמר להם כה אמר ה' אלהי ישראל (יב) והיכן אתה מוצא שאמר לו כך לך רד מהו רד מרדות הם צריכין · ד"א לך רד [א] א"ר אבין א"ל הקב"ה למשה אל ירע לך על שאמרתי לך לך רד מכאן שהרי [ב] ב' ג' פעמים כביכול ירדתי מן השמים לארץ בשביל לראות בקלקלת הבריות שנאמר (בראשית יח) וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל · הבה נרדה · ארדה נא ואראה · אף אתה לך רד דיו לעבד להיות שוה לקונו · כיון שראה משה כן אמר אין סליחה · ידע הקב"ה מה בלבו של משה (ט) וקרא אותו לפייסו אמר לא אמרתי לך עד שאתה בסנה מה שעתידין לעשות שנא' (שמות ג) ויאמר ה' ראה ראיתי [ג] אמר הקב"ה למשה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות · רואה אתה אותם באים לסיני ומקבלים תורתי ואני רואה אותם שאחר שאבא לסיני ליתן להם את התורה (יג) ואני חוזר בטטראמילין שלי שהן מתבוננין בו ושומטים אחד מהן ומכעיסים אותי בו שנאמר (יחזקאל א) ופני שור מהשמאל לארבעתן · והם מכעיסים אותי בו שנאמר (תהלים קו) וימירו את כבודם בתבנית שור · ד"א ראה ראיתי וגו' · (י) מהו עני עמי זה (יד) קהל העגל · ראה ראיתי היא הראיה שלהלן היא הראיה שכאן: ו לך רד כי שחת עמך העם אין כתיב כאן אלא עמך · אמר משה רבון העולם מנין הם עמי · אמר לו הקב"ה עמך הם שעד שהיו במצרים אמרתי לך (שמות ז) והוצאתי את צבאותי את עמי אמרתי לך שלא לערב בהם ערב רב · אתה שהיית עניו וכשר אמרת לי לעולם מקבלים השבים (יא) ואני הייתי יודע מה הם עתידין לעשות (טו) אמרתי לך לאו · ועשיתי רצונך והם הם שעשו את העגל שהיו עובדים עבודת כוכבים (טז) והם עשו אותו וגרמו לעמי לחטא · ראה מה כתיב אלה אלהינו אין כתיב כאן אלא אלה אלהיך שהגרים שעלו עם משה הם עשאוהו ואמרו לישראל אלה אלהיך · לכך הקב"ה אמר למשה לך רד כי שחת עמך: ז עברו מן הדרך אשר צויתים אין כתיב כאן אלא סרו מהר מן הדרך · כשהיו בסיני היו שושנים וורדין · עכשיו נעשו (יז) סריות נעשו כזבים · לא עשו לא שעה ולא שתים אלא מיד סרו · (יח) אמר ר' שמעון בן יוחאי י"א יום היו עם הקב"ה וכ"ט יום היו מתחשבים היאך לעשות את העגל כמו שכתוב (דברים א) אחד עשר יום מחורב · ואחר באו לדרכי עשו דרך הר שעיר · ור"א בן יעקב אומר כ"ט יום היו עם הקב"ה וי"א יום היו מתחשבין היאך לעשות העגל כמו שכתוב אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר שעשו מעשה שעיר · דבר אחר הר שעיר מה עשו מחרף ומגדף אף הם מחרפים ומגדפים לפני עבודת כוכבים · מה עשו עובד עבודת כוכבים אף הם עשו כן · ור' יהודה ב"ר אלעאי אומר יום אחד היו עם הקב"ה · מנין שכן מיכה מפרש (מיכה ב) ואתמול עמי לאויב יקומם· א"ל הקב"ה (יב) אתמול אמרתם (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע והיום אלה אלהיך ישראל · (יג) ור"ש בן חלפתא אמר שני ימים שנאמר (ירמיה ב) ועמי שכחוני ימים אין מספר · כמה ימים שנים · ורבי יונה אמר טעמא מפסוק אחר שנאמר (ישעיה נח) ואותי יום יום ידרושון: ח ד"א סרו מהר · (יט) אמר ר"ש בן חלפתא הקשתם את הדרך על ראשו · אדם שהוא יוצא לדרך מהלך ב' או ג' מילין וטועה בשלישי · שמא מן הראשון הוא טועה · כך א"ל הקב"ה לא היה לכם לסרוח לא בשני ולא בשלישי אלא מן הראשון · אתמהא · ר"מ אומר אף לא יום אחד היה אלא היו עומדים בסיני ואמרו בפיהם נעשה ונשמע ולבם היה מכוון לעבודת כוכבים שנאמר (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם · ר' הונא בשם ר' אידי אמר וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם · בלה' אלהיכם חטאתם · אמר הקב"ה עשרת הדברות נתתי לכם לכבודכם · לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וכן כולם · לא היה להן לחטוא אלא בשלי שנאמר (דברים ט) וארא והנה חטאתם לה' · אתמהא · ר' אבהו אמר אחד עשר יום מחורב (כ) במיוחד שבעשרה חטאתם בשמי שהוא אחד שהוא ראש לכל הדברות (שמות כ) אנכי ה' אלהיך · ד"א סרו מהר · ר' יונה בשם ר' שמואל בר נחמן אמר [ד] כל נביא שהיה עומד היה אומר נבואתו

מסורת המדרש א תנחומא כאן סי' כ"א כל הענין · ב עיין אבות דרבי נתן פרק ל"ד · ופרקי דרבי אליעזר פרק י"א · וסוף פ' כ"ד וכ"ה · ספרי פ' בהעלותך פסקא נ"ג · בראשית רבה פרשה ל"ח ומ"ח · ילקוט סדר בראשית רמז כ"ז · ג לקמן פרשה מ"ג · לעיל פרשה ג' · דברים רבה פרשה ג' · תנחומא סדר שמות סימן כ' · ד עיין סנהדרין דף פ"ט :

חדושי הרד"ל

ממקרא אחר לר"ת · אך כמדומני שעיקר הגי' נ"ל ורבותינו אומרים לך רדה אותם מרדות הם צריכים מסייעא ליה כו' · ולפ"ז אף שרבותינו מסייעין ובשיטת ר"מ דדרש לך רד לשון מרדות · אבל חלוקין הן בזה · דר"מ אמר שהם צריכין מרדות שירדם ויענישם הקב"ה · וכדמייתי קרא דוהנה עם קשה עורף הוא · ובדכתיב באידך קרא אתם עם קשה עורף (אפשר גרסינן האי קרא לכאן וגו') ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך ורבותינו דרשו לך רד אתה רדה אותם והיינו כדמייתי קרא שאוה משה עברו משער לשער והרגו וגו' : (יב) והיכן אתה מוצא שא"ל כך לך רד · בתדא"ר פ"ד לא אמר הקב"ה למשה כן אלא שהיה משה דן בעצמו כו' ע"ש · והוא דבר תימא · ונראה שהכוונה כדהכא שהקב"ה אמר זה ברמז ולא בפירוש ומשה דן בעצמו פירוש הדבר כילד יתקיים המרדות הכן על ידו : (יג) ואני חוזר בטטראמולין שלי · בפר' שמות שם הגיר' ירד בטטראמולין וכצ"ל : (יד) קהל העגל · יפה הגיה כיד"מ קול העגל וכ"ה לקמן ס"פ מ"ג עיין פירושו במ"כ שם דלעקתם שמעתי דרש ונכון יותר מפי' היד"מ בזה : (טו) אמרתי לך לאו ועשיתי רצונך · א"ו שיעבור משה פי ה' כאם היה א"ל לאו · ואפשר האי אמרתי לך לאו נמשך למעלה ואני הייתי יודע כו' והוא מוסב טעם על האמירה שהאזנה שא"ל שלא לערב בהם ע"ר · וכשהשיב משה לעולם מקבלים השבים לא א"ל הקב"ה עוד כלום (שלא לגדור גדר בפני בעלי תשובה) · או אולי ט"ס הוא וצ"ל א"ל לך ועשה רצונך · וכענין מ"ש במרגלים בבמ"ר פט"ז שא"ל הקב"ה שלא לך אם בקשת שלא לך לעצמך : (טז) והם עשו אותו וגרמו כו' · עיין בזוהר פר' זו באריכה : (יז) סריות נעשו כזבים כצ"ל וכ"כ ביד"מ פי' קולים וסגאים : (יח) ארשב"י י"א יום כו' · במ"ר פ"ז (וע' מ"כ) : (יט) אר"ש בן חלפתא עקשתם את הדרך על ראשם כצ"ל מלשון דרך עיקש והוא פי' סרו מהר שלשון סור מן הדרך הוא לילך דרך עקלתון (כמ"ש בב"ר פ"נ סורו עקמו עלי את הדרך כו') : (כ) במיוחד שבעשרה · דרש אחד עשר יום מחורב באחד המיוחד מהעשר
שצויתכם

חדושי הרש"ש

(ח) כיון שירד משה מה אמר להם ויעמד כו' · אולי תיבת להם מיותר וצ"ל מה אמר הכתוב : (ט) וקרא אותו לפייסו כו' · היינו ממה דכתיב אח"כ ויאמר ה' אל משה (דהוא לשון רך כדאיתא לעיל) ראיתי את העם גו' ר"ל כבר ראיתי שהם עתידין לעשות העגל כדמפרש ואזיל וכדמסיים לקמן היא הראיה שלהלן כו' : (י) מהו עמי עמי זה קהל העגל · ע' יד"מ שהגיה קול וכ"ה לקמן סוף פמ"ג : (יא) ואני הייתי יודע מה הם עתידין לעשות אמרתי לך לאו ועשיתי רצונך : (יב) אתמול אמרתם כל אשר כו' · ופי' הכתוב ואתמול עמי ר"ל הייתם עמי והיום לאויב יקומם : (יג) ורשב"ח אמר שני
ימים

מתנות כהונה

והיכן אתה מוצא כו' · עד לך רד במה שאמר לו לך רד אתה מוצא שאמר לו כך : מכן · מכאן : אין סליחה · משה אמר בלבו ודאי שוב לא יהא להם סליחה : בטטראמילין · ע"ל בפר' שמות פר' ג' פירשתיו · [ועי' בפירוש הרמב"ן בפר' זו וברבינו בחיי בפר' שמות] : קהל העגל · הם המענים ישראל בעמל ורעות רוח : הראיה שכאן · דכתיב ראיתי העם הזה וגו' : סריות סרחוניות · ועיין במדרש איכה בפסוק סורו טמא · או יש לפרש קולים כד"א כקול הסירים תחת הסיר : לא עשו · לא עכבו במחשבתם הטובה : לא היה לכם לסרוח כו' · כאשר עלתה בדעתכם לחטא · וכי לא היה לכם להמתין עד יום ג' או יום שני שמא ביום ראשון בתמיה : בה' אלהיכם חטאתם · באותו דבור שנאמר בכבוד המקום : אלא בשלי · באותו דבור שצויתי בו על אלהותי ואדנותי : אחד · פירוש הטוב והמיוחד שבכולם · כמו אחד העם וכ"ז במ"ר פרשה ז' :
לנבואתו

פירוש מהרז"ו

אויביך וירד הוא לווי שירדה את ישראל על שהם קשה עורף וכמ"ש לקמן ס"ט : והיכן אתה מוצא שאמר לו כך · כמ"ש בתד"א ריש פרק ד' וז"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שלא אמר הקב"ה למשה לעמוד בשער המחנה ולומר מי לה' אלי העתקתי לשונו לקמן סוף פמ"ז ע' מש"ש · ואפשר שדרשו כאן כך על שכתוב כאן ויעשו בני לוי כדבר משה הרי שהיה דבר משה היינו שדרש כן ממ"ש לך רד גם בכל מקום כתוב תחלה וידבר ה' אל משה או ויאמר ה' ואח"כ ויאמר משה וכאן אינו כתוב כך · ע' מ"ש בזה לעיל פר' י"ח ס"א התחיל נוות בפרהסיא כה אמר ה' כתנות דוק מאד בכל זה ובכל המקומות הנ"ל : ב' ג' פעמים · ב' שהן ג' אצל הפלגה ב' ירידות · א' וירד ה' · ב' הבה נרדה · וא' אצל סדום ארדה נא · ואע"פ שכתובים י' ירידות בתורה כמ"ש פר"א פרק י"ד אך ב' אלו היו לראות בקלקלת הבריות ולא כן השאר : שראה משה כך · שמדמה אותם להפלגה ולסדום : קרא אותו ופייסו · דייק דתחלה אמר וידבר ה' כמ"ש לעיל ס"א ואח"כ ויאמר ה' ואמירה רכה קריאה לפיוס והפיוס הוא מ"ש כאן ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא פי' כבר ראיתי וכמ"ש בסוף הסימן ושם מבואר ומאחר שראה כן מקודם ועכ"ז גאלם והבטיחם לנחול הארץ גם עתה יש תקוה · וע' לעיל פ"ג ס"ב ולקמן פמ"ג ס"ט : זה קהל העגל · ולקמן פמ"ג ס"ט הגירסא זה קולו של עגל קול ענות אנכי שומע וכן צריך לגרוס כאן וזהו עני עמי : ו אלא עמך · לעיל סוף פמ"א בא"ח וע' במ"ר פ"ב סי' י"ב : והם שעשו העגל · עי' בזוהר סדר זה באריכות : ז נעשו סריות · שריחם רע היפך השושנה שריחה טוב ובאם היאור מ"א וסרי נהרא · מלשון קולים גם כן היפך השושנה כמ"ש כשושנה בין החוחים ועי' שי"ר פסוק זה : אלא מיד סרו · כדעת ר"מ בסוף הסימן וזהו סרו מהר : אחד עשר יום מחורב · וס"ד דרך הר שעיר והרי לא הניחם לילך דרך הר שעיר ע"כ דורש שייך למ"ש סוף הפסוק הקודם ודי זהב שעשו ממנו העגל כמ"ש בת"א ורש"י שם על זה אמר י"א יום מחורב שהארבעים יום שהיה משה בחורב היו עמו מהם י"א והשאר פנו לדרך הר שעיר לעבודת כוכבים · ורמז הארבעים יום ע"פ מדה י"א בפסוק הסמוך ויהי בארבעים או שדורש מחורב מ' חורב : מחרפים ומגדפים · עי' ויק"ר סוף פר' י"א וכמ"ש לעיל פמ"א ס"ם א' : ואתמול עמי · הרי אין אנו יודעים באיזה יום אמר שנדע האתמול ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז ואתמול עמי היו נקראים עמי שמעה עמי והדברה לעיל פר' כ"ט ס"ד והיום נקראו עמך ע"פ מדה ט' כי לאויב יקומם : ועמי שכחוני ימים אין מספר · ובפסוק הקודם התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה הוא משל על עדיי ישראל בהר חורב שהיו ככלה בעדיים וימים משמע שנים ואח"כ אמר אין מספר ע"כ דרש והכריע ע"פ מדה ל"א ועמי ימים שכחוני אין מספר · וכצ"ל שמעה עמי : יום יום ידרושו · ע"פ מדה י' שני ימים : ח עקשתם את הדרך · מלשון נפתל ועקש וטעות : אלא מן הראשון · מדבור אנכי ה' אלהיך : אף לא יום אחד · שכל ישראל ביחד לא היו אפילו יום אחד וכמ"ש לעיל פכ"ד ס"א כספו של מיכה היה עמהם בים : ויפתוהו בפיהם · ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו היינו ברית סיני כמ"ש ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב : חטאתם לה' אלהיכם · שהיה החטא בענין ה"א באלהותו : לכבודכם לא תרצח וכו' · פי' נתתי לכם י' דברות ועד לא תרצח הוא לכבודי אנכי · לא יהיה לך · לא תשא · זכור · ומלא תרצח ולמטה לכבודכם שנוהג בין ב"א : בשמי שהוא אחד · אחד
ים

יפה תואר

להכניע את ערפם הקשה ואין המרדות הריגת הפושעים כדרבנן אלא יסורים להשיבם מקשיות ערפם · ונראה כי המרדות הזה הוא מה שנהג עמהם כמנודים כמ"ש ז"ל גבי ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה · ואע"פ שלא חטאו אבל לפי שלא מיחו בחוטאים צריכים מרדות ומ"ש הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם פי' אם תניחני מהתפלל עליהם אז אכלם · ואם תתפלל עליהם אז לא ינקו לכל הפחות ממרדות · ולרבנן יתפרש מרדות הם צריכים להרגם ולבער את הפושעים מן העולם · [ויש לעי' בזה ברד"ל] : אל ירע לך על שאמרתי לך לך רד כו' · נראה דהכוונה בזה כי רדיה נופל בירידת הענין ופחיתת המחשבה אל ענין פחות ושפל וכמ"ש הרב בת"א ע"ש שהאריך וכן אמר ה' למשה לך רד מגדולתך לשעניס לפושעים וזה ירידה לאיש אלהים כמוהו וזה שמביא בדור הפלגה וסדום דכתיב גבי הקב"ה כ"י וירד : ואני הייתי יודע מה הם עתידים לעשות אמרתי לך לאו · בתמיה האם אמרתי לך שבשביל זה לא תקבלם אחרי כי אין האדם נידון אלא לפי אותה שעה כדאיתא בב"ר פנ"ג · ולכן צדקת בטענתך כי לעולם לא מקבלים השבים · ועתה כאשר חטאו נמצא שטעמך הם כי מפני טענתך לא מחיתי בך לקבלם : נעשו כזבים · פי' טמאים כזבים ומצורעים ודרים סרו מלשון סורו טמא : עשו מתרף' כדלעיל גבי הנה אנכי הולך למות : כמה ימים שנים · וקרא במ"ת קאי דלפני זה כתיב התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה וזה משל לישראל במ"ת שנקראו כלה והיו מקושטים בעדי עדיים שנתן להם אז ודורש את הכתוב ועמי שכחוני אחר כ' ימים שאמרו אמונה · ואלו הימים אין מספר כלומר במספר הימים לא יבואו : הקשתם את הדרך על ראשו · דריש דלה"ק מן הדרך אחר צויתים לומר שטעו כטועה בדרך אלא שמהרו לטעות בתחלת הדרך שלא כדרך בני אדם : לא בשני · פי' ביום הב' אלא מן יום הא' כי ביום ראשון חשבו לחטוא ואע"ג דרשב"ח אמר לעיל כי שני ימים י"ל דתרי תנאי אליבים : אלא בשלי · והא דאמרינן לעיל ויקומו לצחק שחטאו גם בג"ע וש"ד וכן הרגו לחור י"ל דהחטאים האלה היו אחר שאכלו ושתו ונשתכרו · ומה שהרגו לחור היתה עיקר כוונתם כדי שלא
ימחה

ידי משה

אלה בדברי רבנין לפי שראה שמדפיס בדברי ר' חגי זה אלהיך נדפס גם בדברי רבנין כך : פתח לו הקב"ה פשפש מתחת כסא הכבוד ואמר לך רד כצ"ל · לפי שהיו מ"ה מבקשים לפגוע בו והוכרח הקב"ה לפתוח לו מקום תחת כסא הכבוד ושם אין מ"ה רשאים לקרב כדאיתא מלאכים עומדים ממעל לו ברחוק ס"ו אמות מן הכסא כנ"ל וק"ל : קול העגל כצ"ל · לפי שדרש עני עמי לשון קול כמד"א קול ענות אנכי שומע וז"ש ראה ראיתי כי במצרים ראה הקב"ה שיעשו העגל ואמר למשה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות לז"א היא הראיה שלהלן פירוש במצרים והיא הראיה של כאן זה העגל ונשמע מן בעל מ"כ הגירסא הנכונה : נעשו סריות נעשו כזבין כצ"ל · ומלת כזבין הוא קוץ
ודרדר

של חבירו · ולמה היה אומר דבר חבירו לברר נבואתו · וריב"ל אמר לנבואתו הוא נזקק · חוץ ממשה שאמר כל דברי הנביאים ושלו וכל שהיה מתנבא מעין נבואתו של משה היה · וכל הדברות הוא אומר · חוץ משנים שהקדוש ברוך הוא אמרן לישראל מפיו אנכי ולא יהיה לך · אמר הקב"ה לא היה לכם לחטוא אלא במה שצויתי אתכם · אמר רבי שמעון בשם ריב"ל משל למלך שקדש מטרונה בב' מרגליות מיד ליד וחזר ושלח לה עוד שמונה על ידי שלוחו · עם שהיתה משחקת עם אוהבה אבדה את ב' המרגליות שנתן לה המלך · כיון שידע המלך שאבדה אותן טרדה מביתו · בא לו שושבינה לפיים למלך אמר אדוני המלך אימתי אתה מוצא משובחת ונאה כמותה · אמר המלך אי שמים ב' מרגליות נתתי לה מידי לידה ושלחתי לה על ידך שמונה · לא היה לה לאבד את שלך או ג' או אפילו כולם · אלא כך היתה בוסרת עלי שאותן שתי מרגליות שנתתי לה מיד ליד איבדה אותן · הוא שהקב"ה אומר לירמיה (ירמיה ב) כי שתים רעות עשה עמי · ושתי רעות עשו לכך (כא) (יד) [א] ויתר על כ"ב ומהו כי שתים רעות עשה עמי אנכי ולא יהיה לך · הוי סרו מהר מן הדרך אשר צויתים · עשו להם עגל מסכה · ר' תנחום בר חנילאי אמר קכ"ה קנטרין של זהב היה בעגל מנין מסכ"ה · מ' ארבעים ס' ששים כ' עשרים ה' חמשה · ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אומר ק"כ קנטרין מנין מס"ך (כב) שהוא מעביר ה' · דבר אחר א"ר אמי מסכה רעה הסכתן לדורות משתי בישתא אישתיתין לדרייא · ור' יצחק אמר לשון סרדיוטין הוא מסכה · אמר הקב"ה (כג) כך אני מרפא אותן שנאמר עשו להם עגל מסכה : ט ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה מהו והנה עם קשה עורף הוא · אמר ר' יהודה בן פזיה בשם רבי מאיר ראוים הן להערף · אמר רב יקים [ב] ג' חצופים הם · חצוף בחיה כלב · בעוף תרנגול · ובאומות ישראל · אמר ר' יצחק בר רדיפא בשם ר' אמי אתה סבור שהוא לגנאי ואינו אלא לשבחן או יהודי או צלוב · א"ר אבין עד עכשיו קורין את ישראל בחוצה לארץ האומה של קשה עורף · אמר רב נחמן תדע לך שהם קשים כשבא הקב"ה ליתן להם את התורה מה כתיב בהם (שמות יט) ויהי ביום השלישי (כד) בהיות הבקר אמר הקב"ה אראה להם כל נסי ולואי ליהני · והנה עם קשה עורף הוא ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם · [ג] וכי משה היה תופש בהקב"ה שהוא אומר הניחה לי אלא (כה) למה"ד למלך שכעס על בנו והכניסו לקיטון ומתחיל לבקש להכותו והיה המלך מצעק מן הקיטון הניחה לי שאכנו · והיה פדגוג עומד בחוץ אמר הפדגוג המלך ובנו לפנים בקיטון למה הוא אומר הניחה לי אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפייסנו על בנו · לכך הוא מצעק הניחה לי · כך אמר הקב"ה למשה ועתה הניחה לי (טו) אמר משה מפני שהקב"ה רוצה שאפיים על ישראל · לפיכך הוא אומר ועתה הניחה לי · מיד התחיל לבקש עליהם רחמים הוי ויחל משה את פני ה' אלהיו :

פרשה מג א ויחל משה · כך פתח ר' תנחומא בר אבא

(תהלים קו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו · א"ר חמא בר חנינא (א) הסניגור הטוב מסביר פנים בדין · משה אחד משני סניגורין שעמדו ללמוד סניגוריא על ישראל והעמידו פנים כביכול כנגד הקב"ה · משה ודניאל · משה מנין (א) שנאמר לולי משה בחירו וגו' · דניאל מנין שנא' (דניאל ט) ואתנה את פני אל ה' האלהים לבקש וגו' · אלו שני בני אדם שנתנו פניהם לנגד מדת הדין לבקש רחמים על ישראל · ר' ברכיה אמר שתים אחת בשם רבינו ואחת בשם ר' שמואל בר נחמן · רבינו אמר למה הדבר דומה [ד] למלך שהיה דן את בנו והיה הקטיגור עומד ומקטרג מה עשה הפדגוג של בן כיון שראה אותו מתחייב דחף את הקטיגור והוציאו לחוץ ועמד לו במקומו מלמד על הבן סניגוריא · כך בשעה שעשו ישראל את העגל היה השטן עומד ומקטרג בפנים ומשה עומד מבחוץ · מה עשה משה

מסורת המדרש א עיין ויקרא רבה פרשה ל"ג · קהלת רבה פרשה א' ופרשה ג' · ילקוט יחזקאל רמז שס"ב · ילקוט עמוס רמז תקמ"ו · ב ביצה דף כ"ה · ג ברכות דף ל"ב · דברים רבה פרשה ג' · ילקוט כאן רמז שנ"ב · ד מדרש תהלים מזמור ק"ו · ילקוט תהלים רמז תתס"ד :

חדושי הרש"ש

ימים כו' · לקמן בסדר נשא פ"ז איתא דשוא אמר יום אחד ויליף מן פסוק יום אשר עמדת כו' ע"ש · ולפי גירסא דשם א"ש טפי מה שאומר בסמוך אלא מן הראשון : (יד) ויתר על כ"ב כו' · ז"ל בגמרא תענית (ה' א') תרתין הוא דהוי עשרין ותרתין (כ"ה הגי' בע"י) שביקא להו ופירש"י בפרשת השפוט כ"ד עבירות שעברו ע"כ וכ"ה לקמן בויק"ר פל"ג כ"ד חטאות סדר יחזקאל כו' וכן כוונת המדרש כאן ומלת ויתר הוא מלשון מאינו שויתר הקב"ה על ע"ג כו' ולא ויתר על מאסם של תורה כו' (בריש פתיחתא דאיכה בפסוק מי האיש) ובויק"ר פ"א שויתר הקב"ה ע"י מעשה העגל ובפכ"ב מאינו שויתר כו' על ע"ג ולא ויתר על חילול השם ובפי"ר בפסוק אל תראוני גירסא אחרת ע"ש : (טו) אמר משה מפני שהקב"ה רוצה שאפיים כו' לפיכך הוא אומר ועתה הניחה לי · וכ"ה לקמן במדרש פרשת עקב ומכאן לקח רש"י בחומש לפרש בזה הפסוק שפתח לו פתח כו' ובתנס גמגם עליו המהרש"א בח"א ברכות (ל"ב א') מהגמרא דשם דרשו בזה מלמד שתפסו משה כו' עיי"ש · ובר"פ ואתחנן מביא רש"י ג"כ ע"ז פסוק דועתה הניחה לי ופירושו דשם לקות מספרי · ולפנינו בספרי איתא פסוק דהרף כו' כבגמרא ברכות שם ולקמן ס"פ מ"ד · וע"כ נ"ל דלפני רש"י היה הגי' בספרי ג"כ קרא דועתה גו' : (א) שנאמר לולי משה בחירו וגו' · נראה שדורש עמד כמו העמיד וכינוי דלפניו מוסב על משה ור"ל שהעמיד

חדושי הרד"ל

שאויתכם ביום עמידם בחורב : (כא) ויתר על כ"ב · כדאמרינן פ"ק דתענית (ו' ·) כ"ב שביקין להון והיינו הסדורים שביחזקאל (וכ"ה בקה"ר פ"א פ' י"ד כ"ד חטאות סדר יחזקאל וע' בערוך ערך עשר) ודלא כיד"מ : (כב) שהוא מעביר ה' · פי' ר' לוי אינו מוסב ה' של מסכה שהוא ה"א הנקבה ועיקר המלה מסך וכ"כ כיד"מ (ולפי' שמ"כ יש לפרש שהוא מסך מבדיל לפני ה' הוא השם ה' אחרונה משם הויה) : (כג) כך אני מרפא אותן · ע' יד"מ ואפשר נ"ל כך אני משפה את דמן ר"ל דדרש מעשו להם מסכה שיסך וישפך דמן כד"א (תהלים ע"ו) נסכיהם מדם וז"ש לשון אסטרדיוטין שהורגים ושופכים דם (ולשון משפה הוא מלוי בש"ס על אומן שמקיז דם) : (כד) בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים וגו' וקול שופר חזק מאד אמר הקב"ה אראה כו' כנ"ל ור"ל שמתחלה ראה הקב"ה שהן קשה עורף ולכן הראה להם את כל אלה למען תהא יראתו על פניהם לבל יחטאו (ולשון כל נסי אפשר פירושו אותות כמו לעיל פ"ט שמה נסים היה מראה להם או אפשר פי' כמ"ש למען נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו וגו') : (כה) למה"ד למלך שכעס כו' · ברכות (ל"ב) :

(א) הסניגור הטוב מעביר פנים בדין משה כו' והעמידו פנים כביכול כו' העמדת פנים הוא כמו ענין העז פנים (ע' ב"ר פ' נ"ד כל המעמיד פנים וכב"מ) וז"ש שכל הסניגורין אפילו הטוב שבהם אינו אלא

פירוש מהרז"ו

יש לו ג' משמעות אחד ה' אחד · אחד מיוחד · אחד במקום ראשון וכולל המדרש שלשתם יחד במיוחד שהוא אחד הוא ראש וראשון לדברות וכדלעיל שהוא שייך למ"ש ודי זהב ודורש אחד מיוחד כמ"ש חז"ל על מ"ש כנש אחד מיוחד וכמ"ש אחד העם : כל נביא ובו' של חבירו · כמ"ש (סנהדרין פ"ט) הכובש נבואתו לוקה מאן מתרי ביה חבריו הנביאים שרואים ויודעים נבואתו אלא שהם לא נשתלחו וזה נשתלח · וריב"ל חולק שאינו נזקק כלל לחבירו לברר נבואתו ועכ"ז יתכן שאינו חולק על הגמרא שמתרה לחבירו שלא יכבוש נבואתו : בוסרת · פי' מבזה שעל תיבת בזה מ"א בסר וע' בערוך · גם הוא מלשון אבות אכלו בוסר שמקהה השניים : ויתר על כ"ב · כמ"ש בפתיחה ר"א דאיכה רבתי שחטאו מא' ועד ת' והא"כ כ"ב אותיות לבד מנצפ"ך · וע' ויק"ר פל"ג ס"ג כ"ד חטאות סדר יחזקאל : קכ"ה קנטרין · דייק שתיבת מסכה מיותר דמאי נ"מ אם היה מעשה מקשה או מסכה ע"כ דורש שתיבת מסכה גימטריא קכ"ה ולפרש מ"ש ודי זהב ולא פירש כמה וכאן פי' שהיה קכ"ה קנטרין פי' ככרין שאם פי' שקלים או מנים אין זה ודי אלא פי' ככרין הרי הרבה זהב · ככר זהב תרגום ירושלמי קנטר דדהב וכמ"ש בזוהר : מנין מסך שהוא מעביר ה' · שעל שאות ה' בתיבת מסכה אינו נרגש במבטא אין לחשבו · וצ"ע במאי פליגי ומי דחקו לזה ע"כ נ"ל שכוונתו על פסוק כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ שמדבר בעון העגל כמ"ש בפסוק הקודם זה ישפיל וזה ירים כמפורש בויק"ר פ"ח ס"ס א' וזהו שאמר ר' אמי מסכה רעה מסכתם לדריא היינו מ"ש מלא מסך · משתיתא בישא כמ"ש ימצו ישתו כל רשעי · וכמ"ש בעגל וביום פקדי ופקדתי וגו' : סרדיוטין · עי' מ"כ ומ"ש כך אני מרפא אותן פי' שאופן רפואתן יהיה תחת שרים ומלאכים כנ"ל לעיל פ' ל"ב וכן משועבדים בגלות : ט ראוין הן להערף · כמ"ש פר' זו ס"ה ולשיטתיה אזיל : ג' חצופים · ביצה (כ"ה ב') ג' עזים הם : בהיות הבוקר · ויהי קולות וברקים עד שאמרו אם יוספים אנחנו לשמוע עוד ומתנו : וכי משה היה תופש · עיין ברכות (ל"ב א') ד"ר פ"ג בסי' ע"ו ובזוהר תשא : מיד ויחל משה · וקודם לכן לא היה יכול להתפלל וכמ"ש לעיל פרשה זו בסימן ג' :

פרשה מג סי' א ויחל משה · הי"ל ויתפלל או ויתחנן כמ"ש בסוף הסי' : מסביר פנים בדין · שיודע איך לסדר טענות שיטה הדיין אזנו לדבריו ואם רואה שפסק הדין נוטה להיות קשה עומד כנגד הדיין בחיזוק לבו לטעון וזהו העמדת פנים בדין וכמ"ש לעיל פ"א סי' י"ב פועה : לולי משה בחירו · להשיב חמתו מהשחית · ולפניו פי' נגד פניו ונגד רצונו ואגל דניאל מפורש ואתנה פני שידע דניאל שהיה הש"י במעמד כעס שמחזיקם בבבל וחיזק לבו כנגד רצונו שימהר לגאלם : אחת בשם רבינו · המאמר במדרש תהלים ק"ו ב' דעות ר' ברכיה בשם ר"י בר"ם ואחת בשם רבי שמואל בר נחמן כמ"ש כאן וא"כ מ"ש כאן בשם רבינו ע"כ פי' על ר"י בר"ם ונקרא רבינו סתם על שהוא

מתנות כהונה

לנבואתו · הוא נזקק ולא לנבואת חבירו : וכל שהיה כו' · וכל נביא שהיה מתנבא והטוב להניח וכל שהיו מתנבאים : אלא במה שצויתי אתכם · בתמיה : אי שמים · צעקה וקובלנא בלשון תימא : בוסרת · הרבנית וסורחת בוסר לשון קיוהא כבוסר הזה שלא נתבשל כדי גרכו וייני חמוץ : מעביר ה' · מסכה נוטריקון מסך ה"א כלומר מסך המעביר חמשה חומשי תורה : משתי בישתא כו' · משתה רעה מסכתם לדורות · ודרש מסכה לשון מסכה יינה · או ר"ל אריגה רעה ארגתם לדורות ומשתי לשון שתי וערב כד"א המסכת דשמשון תרגם עם משתיתא : לשון סרדיוטין הוא כו' · סרדיוט הוא מנהיג ומושל בכל מקום והוא נוטריקון שר ההדיוטים ור"ל מסכה הוא לשון מנהיג ומושל כמו נסיכי מדין · והמה לא רצו העגל לאלוה אמת רק למנהיג ומושל כמו שכתבו המפרשים הקדמונים ז"ל ובזה היה מרפא אותם וחס עליהם : שלשה חצופין · במסכת ביצה (פי"ט) [נ"ל א"נ] מוסיף עוד י"א עז בבהמה דקה וי"א אף צלף באילנות : או יהודי כו' · הוא עז כנמר ומוסר נפשו למיתה על קידוש השם יתברך : ולואי ליהני · מי יתן יועיל שלא ישובו לכסלה הרי שהיו בחזקת קשים לפנים : [ומתחיל לבקש גרסינן] : הקיטון · חדר קטן : פדגוג · אומן המגדל בני המלך : [ה"ג כך אמר הקב"ה למשה] :

דבר

ידי משה

ודרדר בלשון ירושלמי : ויתר על כ"ב · מרמז על כל התורה שעברו שהיא כ"ב אותיות : ר' לוי כו' · אומר ק"כ קנטרין של זהב היה בעגל מנין מס"ך שהוא מעביר ה' עיין פירוש מ"כ ונשמט ממנו פירוש המכוון וס"פ כי מלת שהוא קאי על ר' לוי שלא דרש אלא מלת מסך שם דבר אבל אות הה"א לא דרש ר' לוי כי הה"א היא רק פעולה לז"א שהוא פי' ר' לוי מעבר את הה"א ולא דריש אותה רק עיקר התיבה מלת מסך ודו"ק : לשון סרדיוטין הוא מסכה אמר הקב"ה כך אני עורפן שנאמר עשו להם עגל מסכה והנה עם קשה עורף ראוים הם לעורפן כנ"ל · ודלא כפי' מ"כ וסרדיוטין הוא פירוש תליין ההורג חייבי מיתות במיתות משונות כגון עריפה : או יהודי או צלוב · פי' בשעת גזירות השמד נותנין הברירה ליהודי או יהודי והצלוב אותך על העץ והוא נותן נפשו ואינו רוצה להמיר דתו נמצא קשה עורף לשבח :

יפה תואר

ימחה בידם לעשות את העגל · ולכן עיקר חטאה הוא בשל הקב"ה בבל העגל : חוץ ממשה שאמר כל דברי הנביאים ושלו · אולי הכוונה כמו שאמרו לעיל פכ"ח קבלו נבואתם מסיני ושם הי' הכל ע"י משה : חוץ משתי דברות הראשונות · או דהכוונה כמו שאמרו בפ"ק דתענית מי איכא מידי דלא רמוז משה באורייתא · והיינו טעמא משום דמגלה הנבואות ילפינן שאין לנביא רשאי לחדש דבר מעתה כדאיתא בפ"ק דמגילה ולכן נ"ל שכל מה שחדשו הנביאים רמוזים בתורה : אמר הקב"ה כך אני מרפא אותן · זה הוא דרשא אחריתי על מסכה ודריש כמו בשתי מלות מסו כה ופי' של משי הוא רפואה בארמית · וכה הוא כמו כך והורא הדברים היא כי גדלה חטאתם עד לאין מרפא · והיה רפואה להם על כך : חצופים הם · מן המדרש הזה נראה דלא כמו שמפרש רש"י בביצה בפ' אין צדין ג' עזים הם שהם קשים לגלא ועוד שם מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שהן עזין ופירש"י שהן עזים ונתנה להם התורה שיתעסקו בה והיא מתשת כחם ומכנעת לבם · ונראה שהוא ז"ל מפרש שהם תוקים בכח ולא

נראה כדבריו · אבל פירושו שהתורה נתנה להם מפני שהם שומרים אותה ולא יפנו לשחוק וללעג מתקוממיהם · וכמו דאיתא בחזית בפסוק יונתי אגלי הס יונה אבל אגל מתקוממיהם הם כמין חיות לפי שהם אומרים מה אתם רוצים מן השבת ומן המילה כו' ע"ש : מה כתיב בהם ויהי ביום השלישי וגו' · ולאמלא שהם קשים לא הי' ראוי לכל זה · דדברי חכמים בנחת נשמעים ולא בקולות וברקים : וכי משה כו' תופש · פי' מה זה שאמר הניחה לי הלא גם אם יתפלל משה והקב"ה לא ישמע לתפלתו מי יכריחנו לשמוע בקולו : ומתחיל לבקש להכותו · כלומר עושה כמבקש להכותו : מיד התחיל · נראה דמפרש ויחל מלשון התחלה ועמ"ש הרמב"ן בתומה והטעם כי עד עתה לא נתן לבו להתפלל עליהם שחשב כי לא יעתר בעידן ריתחא :

כך פתח ר' תנחומא · משום דבעי לפרש ויחל משה שעמד בקלות ראש כדמשיים לכן מתחיל בפסוק זה דכתיב עמד בפרץ לפניו ומ"ש כתב"א ע"ז שהעמיד פנים כ"י כנגד הקב"ה : מסביר פנים · י"ג אינו מסביר · ולפ"ז פירושו שאינו נושא פני הדיין אלא מעמיד פנים כנגדו עד שיודה לו · שנאמר ואתנה את פני אל ה' האלהים לבקש וגו' · ודרים ממה דכתיב ואתנה את פני ולא אם נבי כי שלא המתפלל

עמד ודחף את השטן והוציאו לחוץ ועמד במקומו · שנא' (תהלים קו) עמד בפרץ לפניו · עמד לו במקומו של פורץ · (ב) ר' שמואל בר נחמן אמר עמד בפרץ לפניו דבר קשה · משל למלך שכעס על בנו וישב על בימה ודנו וחייבו · נטל את הקולמוס לחתום גזר דינו מה עשה סונקתדרו חטף את הקולמוס מתוך ידו של מלך כדי להשיב חמתו · כך בשעה שעשו ישראל אותו מעשה ישב הקב"ה עליהם בדין לחייבם · שנא' הרף ממני ואשמידם ולא עשה אלא בא לחתום גזר דינן שנאמר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם · מה עשה משה נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה כדי להשיב חמתו · א למה"ד לשר ששלח לקדש אשה עם הסרסור הלך וקלקלה עם אחר · הסרסור שהיה נקי מה עשה נטל את כתובתה מה שנתן לו השר לקדשה וקרעה אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש · כך עשה משה כיון שעשו ישראל אותו מעשה נטל את הלוחות ושברן (ג) כלומר שאלו היו רואין עונשן לא חטאו · ועוד אמר משה מוטב נידונין כשוגגין ואל יהו מזידין למה שהיה כתוב בלוחות (שם כ) אנכי ה' אלהיך (ג) ועונשו אצלו זובח לאלהים יחרם לפיכך שבר את הלוחות: ויאמר להשמידם · מיד התחיל חוגר בתפלה · הוי ויחל משה את פני ה' אלהיו שעמד (ד) בקלות ראש לפני הקב"ה לבקש צרכן של ישראל הוי ויחל משה: ב ד"א ויחל משה הה"ד (משלי יז) חמת מלך מלאכי מות · מדבר במשה כשעשו ישראל אותו מעשה עלתה חמתו של הקב"ה ושלח מלאכי חבלה לחבל ישראל הוי חמת מלך מלאכי מות · ואיש חכם יכפרנה · זה משה שנקרא חכם שנאמר (שם כא) עיר גבורים עלה חכם · שעמד ולמד סנגוריא על ישראל וריצה אותם לאביהם שבשמים הוי ויחל משה · ד"א ויחל משה הה"ד (שם כט) (ה) אנשי לצון יפיחו קריה · אלו ישראל (ו) שנתנו פיחה בעולם בעגל שעשו · דא"ר אסי (ז) ב אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל (ח) וחכמים ישיבו אף · זה משה שהשיב אפו של

הקב"ה בסניגוריא שלמד על ישראל הוי ויחל משה: ג ד"א ויחל משה · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן · ר' יהודה אומר חלה משה כשעשו אותו מעשה · ר' נחמיה אומר מהו ויחל משה שהכניס לאלהים כמין דורון ואין הלשון הזה אלא לשון דורון · כמה דאת אמר (תהלים מה) ובת צור במנחה פניך יחלו וגו' · (ג) וכן (מלאכי א) ועתה חלו נא פני אל וגו' · ורבנן אמרין מהו ויחל משה עשה את המר מתוק · ויחל לשון חלוי כיצד אמר ר' ברכיה בשם ר' חייא בר אדא דיפו בשם ר' שמואל בר נחמן כיון שבאו ישראל למרה מה כתיב שם ויבאו מרתה · התחיל משה מהרהר בלבו ואמר המים הללו למה נבראו מה הניה יש לעולם בהן · מוטב היה אלו לא נבראו · ידע הקב"ה מה היה מחשב בלבו · א"ל הקב"ה (ט) לא תאמר כן ולא מעשי ידי הן יש דבר בעולם שלא נברא לצורך · אלא אני מלמדך היאך תהא אומר · אמור כך עשה את המר מתוק · ומנין שלמדו הקב"ה להיות אומר כך ראה מה כתיב (שמות טו) ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ ויראהו אין כתיב כאן אלא ויורהו אין ויורהו אלא לשון למוד שנאמר (משלי ד) ויורני ויאמר לי · וכתיב (שמות לה) ולהורות נתן בלבו · היה הדבר מסורת ביד משה (י) ולא עשה ולמה עשה אלא כיון שבאו ישראל למדבר ובקש האלהים לכלותן אמר לו משה רבש"ע (יא) בקשת לאבד את ישראל מכלה אתה אותם מן העולם לא כך אמרת לי במרה הוי מתפלל ואמור עשה את המר מתוק · ואף עכשיו ג חלי מרירתן של ישראל ורפא אותן הוי ויחל משה · א"ר אבין בשם ר' לוי בר פרטא בימי משה היה לנו מי שיחלה המרירות שלנו הוי ויחל משה · אבל בימי דניאל לא היה לנו (יב) מי שיחלה המרירות שנאמר (דניאל ט) ולא חלינו את פני ה' אלהינו: ד ד"א ויחל משה מהו כן · אמר ר' ברכיה בשם ר' חלבו בשם ר' יצחק (יג) ד שהתיר נדרו של יוצרו · כיצד אלא בשעה שעשו ישראל העגל עמד משה

מסורת המדרש א לקמן פרשה מ"ו · תנחומא כאן סימן ל'-וסדר עקב סימן י"א · אבות דרבי נתן פרק ב' · ב סנהדרין דף ק"ב · ירושלמי תענית פרק ד' · קהלת רבה פרשה ט' פסוק י"א · ילקוט כאן רמז שנ"ג · ג דברים רבה פרשה ג' · ד ברכות דף ל"ב · מדרש תהלים מזמור נ' · ילקוט תהלים רמז תתמ"א:

חדושי הרד"ל

חדושי הרש"ש

מתנות כהונה

פירוש מהרז"ו

יפה תואר

ידי משה

מפיים האלהים שימחול להם · אמר האלהים משה כבר נשבעתי (שמות כב) זובח לאלהים יחרם · ודבר שבועה שיצא מפי איני מחזירו · אמר משה רבון העולם ולא נתת לי הפרה של נדרים ואמרת (במדבר ל) איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו · א הוא אינו מוחל אבל חכם מוחל את נדרו בעת שישאל עליו · וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחלה · ואתה צויתני על הפרת נדרים דין הוא שתתיר את נדרך כאשר צויתני להתיר לאחרים · מיד נתעטף בטליתו וישב לו כזקן והקב"ה עומד כשואל נדרו · וכה"א (דברים ט) ואשב בהר ואפשר שהיה משה יושב והאלהים יתברך שמו עומד · אמר ר' דרוסאי קתדרא עשה לו כקתדרא (יד) של אסטליסטקין הללו בשעה שהן נכנסין לפני השלטון והן נראין עומדין ואינן אלא יושבין · ואף כאן כך · ישיבה שהיא נראה עמידה הוי ואשב בהר · ד"א ואשב בהר ב וכי יש ישיבה למעלה אתה מוצא שכולם עומדין · שנא' (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו · (ד) וכן (יחזקאל א) בעמדם תרפינה כנפיהם · וכן (דניאל ז) קרבית על חד מן קאמייא · וכן אפילו משה כשעלה למרום היה עומד שנאמר (דברים י) ואנכי עמדתי בהר · וכתיב (שם ה) ואנכי עומד בין ה' וביניכם · ואין יושב שם אלא הקב"ה לבדו · שנאמר (ד"ה ב יח) ראיתי את ה' יושב על כסאו · והוא אומר ואשב בהר · ומהו כן א"ר הונא בר אחא שישב ג להתיר נדרו של יוצרו ומה אמר לו דבר קשה · א"ר יוחנן דבר קשה אמר לפניו תהית אתמהא · א"ל תוהא אנא על הרעה אשר דברתי לעשות לעמי · אותה שעה אמר משה מותר לך מותר לך אין כאן נדר ואין כאן שבועה הוי ויחל משה (טו) שהפר נדרו ליוצרו · כד"א (במדבר ל) ולא יחל דברו · אר"ש בן לקיש לפיכך נקרא שמו איש האלהים לומר שהתיר נדר לאלהים · וכן ויחל משה : ה אמר ריב"ל בשם רשב"י פתח של תשובה פתח לו הקב"ה (שמות כ) אנכי ה' אלהיך בסיני למשה · בשעה שעשו ישראל העגל היה משה מפיים את האלהים ולא היה שומע לו · אמר לו אפשר שלא נעשה בהם מדת הדין על שבטלו את הדיבור · אמר משה רבון העולם כך אמרת בסיני אנכי ה' אלהיך אלהיכם לא נאמר (טז) לא לי אמרת שמא להם אמרת ואני בטלתי את הדבור אתמהא לי · הוי ויחל משה וגו' · אר"ש דסכנין בשם ר' לוי לפיכך חזר וכתבה בלשון רבים (ויקרא יט) אני ה' אלהיכם · וכן בכל המצות אומר אני ה' אלהיכם ולא אמר עוד אני ה' אלהיך : ו ד"א ויחל משה · מהו למה ה' יחרה אפך בעמך · ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אומר למה"ד למלך שהיה לו בן בית והשליטו על כל מה שהיה לו · הלך אותו בן בית והלוה לבני אדם ע"י ערבים · הלוה לזה נ' זהובים ולזה ק' ולזה מאתים ברחו הלווים · אחר זמן שמע המלך ורע לו (יז) א"ל השלטתיך על שלי אלא לאבדן · א"ל בן בית אני הלויתי ובאחריותי הם לשלם אני מעמידך על הכלי הרי פלוני ערב יש בידו ק' זהובים וביד פלוני נ' · כך אמר משה להקב"ה למה אתה כועס לא בשביל תורתך באחריותי היא שאני וחבירי נקיים אותה (ה) אהרן ובניו יקיימוה · יהושע וכלב יקיימוה · יאיר ומכיר יקיימוה · הצדיקים יקיימוה · ואני אקיימנה · הוי למה ה' יחרה אפך · ורבי נחמיה אמר בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד לו משה מפיים את האלהים אמר רבון העולם (יח) עשו לך סיוע ואתה כועס עליהם · העגל הזה שעשו יהיה מסייעך אתה מזריח את החמה והוא הלבנה · אתה הכוכבים והוא המזלות · אתה מוריד את הטל והוא משיב רוחות · אתה מוריד גשמים והוא מגדל צמחים · אמר הקב"ה משה אף אתה טועה כמותם והלא אין בו ממש · אמר לו א"כ למה אתה כועס על בניך הוי למה ה' יחרה אפך בעמך : ז ד"א למה ה' יחרה אפך בעמך אמר משה לא כך אמרת לי כי שחת עמך ד עמך חטאו ולא עמי (יט) אם עמי חטאו לא עמך חטאו הוי למה ה' יחרה אפך בעמך · ד"א למה ה' יחרה אפך בעמך · ה משל לטפסר שנכנס לביתו ומצא אשתו ו (כ) מגפפת לדלפקי וכעס · אמר לו שושבינו אם היה מוליד יפה היית כועס · אמר לו הטפסר אין בו כח לדבר זה אלא ללמדה שלא תעשה כך · כך אמר האלהים יודע אני שאין בו ממש (כא) אלא שלא יאמרו לעשות עבודת כוכבים אמר לו ואם אין בו ממש למה אתה כועס על בניך הוי למה ה' יחרה אפך בעמך · אשר הוצאת מארץ מצרים מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים אלא אמר משה רבון העולם מהיכן הוצאת אותם ממצרים שהיו כולם עובדי טלאים · א"ר הונא בשם ר' יוחנן ו משל לחכם (כב) שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות · המבוי עשה שלו והאומנות עשתה שלה והנער כבחור עשה שלו יצא לתרבות רעה · בא אביו ותפסו עם הזונות התחיל האב צועק ואומר הורגך אני · היה שם אוהבו אמר לו אתה איבדת את הנער ואתה צועק כנגדו · הנחת כל האומניות ולא למדתו אלא בשם והנחת כל המובאות ולא פתחת לו חנות אלא בשוק של זונות · כך אמר משה רבון העולם הנחת כל העולם ולא שעבדת בניך אלא במצרים שהיו עובדין טלאים ולמדו מהם בניך · ואף הם עשו העגל לפיכך אמר אשר הוצאת מארץ מצרים דע מהיכן הוצאת אותם : ח ד"א אשר הוצאת מארץ מצרים מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים · א"ר יהודה בר שלום בשם ר' יהודה בר סימון בשם ר' לוי בן פרטא למה"ד לאחד שבא ליקח עבד אמר לאדוניו העבד הזה שאתה מוכר (כג) קאקגריסין הוא או (כד) קאלוחסין הוא אמר לו קאקגריסין

מסורת המדרש א ברכות דף ל"ב · חגיגה דף יו"ד · נדרים דף פ"א · ספרי סדר מטות פסקא קנ"ג · ילקוט סדר מטות רמז תש"ע · ועיין ירושלמי נדרים פרק ב' הלכה א' · ב ירושלמי ברכות פרק פרק א' הלכה א' · בראשית רבה פרשה ס"ח · פתיחתא דרות רבה · תנחומא סדר קדושים סימן ו' · מדרש תהלים מזמור א' · ילקוט סדר תולדות רמז קט"ו · ילקוט יחזקאל רמז ש"מ · ג ברכות דף ל"ב · מדרש תהלים מזמור צ' · ילקוט תהלים רמז תתמ"א · ד לעיל פרשה מ"ב וש"נ · ה במדבר רבה פרשה ב' · פסיקתא רבתי פסקא י"א סימן ו' · ו ברכות דף ל"ב :

חדושי הרש"ש

כ"ל דאמר תחילה לכהנים בשם מקריבי קרבן ודורן לפני ה' מגישים על מזבחי וכל הענין אמרו את"ז ועתה חלו נא פני אל פי' בקרבנות מהודרים היפה מכם פנים : (ד) וכן בעמדם כו' כל"ל : (ה) אהרן ובניו יקיימוה · לקמן פמ"ד בז' צדיקים חשב גם את פנחס · ואולי נכלל כאן בבניו של אהרן אע"ג דבלשון תורה אינו כן כמש"כ בשם התוס' לעיל בב"ר פנ"א אות ה' · אך קשה מדוע לא חשיב שם יאיר ומכיר דחשבם כאן וע' מש"כ שם : (ו) מגפפת לדלפקי · עי' יד"מ והא דאמר הכא שאינו במדרש רבה פ"ב ודב"ר פ"א ופסיקתא דיהודה ויפה"ל רבים ועיין לעיל פ"ל : (יט) אם עמי חטאו בירושלמי סוף פ"ז דדמאי שהוא צורה של עץ עשוי כמין אדם (וכו מגורות שנוהגין בו כלים) (ברכות ל"ב) : (כג) קאקגריסין · פי' מ"ע רע מעללים :

חדושי הרד"ל

ענין הפרת הבעל לאשתו כמו שנאמר במשה איש אלהים בעלה דמטרוניתא (מושל על הנהגת הטבע כמו שכתב רבינו הגר"א ז"ל בפירוש התורה ריש פרשה וזאת הברכה) : (יד) אסטליסטקן · אפשר צריך להיות אסכלמטיקען ופירוש חכמים גדולים עי' ערוך ותולקין להם כבוד בפני המלך מפני חכמתן שהיו נראין כיושבין : (טו) שהפר נדרו ליוצרו כו' איש אלהים לומר שהפיר נדר כו' כן צריך להיות וכמש"ל בשם השות"ע (והוא שם מימריה דרים לקים דהכא) : (טז) לא לי אמרת שמא כו' · במדרש רבה ס"פ י"ט : (יז) א"ל לא השלטתיך כו' כצ"ל : (יח) עשו לך סיוע כו' · הן הערב רב כדלעיל פמ"ב : (כ) מגפפת לדלפקי · עיין מתנת כהונה וידי משה · ועיקר הפי' תראה (כא) אלא שלא ילמדו לעשות עבודת גלולים כצ"ל : (כב) שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק כו' · (כד) קאלוחסין · פי' מ"ע טוב מאד :

פירוש מהרז"ו

כי ידור נדר וגו' : זובח לאלהים יחרם · והוא שבועה כמ"ש פר"א פל"ח בהדיא : לא יחל · ספרי ריש מטות : לקיימה תחלה · כמ"ש בהדיא ויק"ר פל"ה ס"ס ג' וש"נ : והאלהים ית"ש כביכול עומד · וע' ב"ר פמ"ח ס"ז והוא יושב ואפשר דמשם יליף הקב"ה כ"י עומד · וע' ויק"ר פל"ז ס"ג : קתדרא · פי' במ"ע מין כסא מוכן לאדם חשוב : אסטליסטקין · לא נמצא פירושו וכל דרשה זו ע"פ מדה ע"ו דכתיב ואשב בהר וכתיב ואנכי עמדתי בהר והכריע עמידה בדרך ישיבה ודרשה זו אינו שייך לענין הנדר : יושב על כסא · וס"ד וכל צבא השמים עומדים עליו וגו' : תוהה אנא על הרעה · כמ"ש מפורש וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו שעיקר התרת הנדר הוא לעקור הנדר מעיקרו : איש האלהים · ע' מדרש תהלים מזמור צ' אמר ר"י בר"ס בשם ריש לקיש מה האיש אם מבקש להפר נדרי אשתו מפר ואם מבקש מקיים שנאמר אישה יקימנו ואישה יפירנו כך כ"י משה אומר להקב"ה וכו' ע"ש : ה פתח של תשובה · פי' פתחון פה הכין לו הש"י למשה שיהיה לו מה להשיב · וע' לקמן פ' מ"ז ס"ע במ"ר פ' י"ט סימן ל"ג ד"ר פ"ב סי' י"א : ו למה ה' יחרה אפך · משמע שאין טעם כלל שיחרה אפך שהרי תורתך ומצותיך יתקיים על ידי הצדיקים והם כל בית ישראל שהחוטאים היו מעטים בערך כל ישראל שהרי לא נפלו ע"י הלוים כ"א ג' אלפים וכל בני לוי לא חטאו כלל בעגל וגם הנשים לא חטאו : יאיר ומכיר · כתובים בסוף מטות ושם מקדים מכיר ליאיר וצ"ע שלא חשב בצלאל ואהליאב וכל חכם לב וכן נכח שהוא מפורש ויתכן שהיה בכלל צדיקים שזכר וכן הע' זקנים : עשו לך סיוע · במ"ר פ"ב סי' י"ב · ד"ר פ"א ס"ב ושם כתבתי פירוש המאמר קחנו משם : ז אם עמך חטאו · וכמ"ש והם עמך ונחלתך : לדלפקי · במ"ר שם הגירסא לטרים · וכאן אולי צ"ל לדלפינון עי' ערוך ערך דלפן שהביא דברי הגמרא בכורות (דף מ') הדולפנין בני ימא פי' אדם של ים וע"ש במ"ע ואין מין מוליד משאינו מינו : עובדי טלאים · והורגלו לראות עבודת צורות בהמות עי' ד"ר פ"ג סי' י"ז : האומנות עשתה שלה · שהבשמים מקרב האדם לזנות שהזונות מתבשמות והולכות לשם תמיד : ח קאקגריסין · פי' במ"ע בל"י אדם רע מעללים : קאלוהסין · קאלו פי' טוב חסין ג"כ

מתנת כהונה

כמו שפירש לעיל : [שיקבלו אחרים הוראתו גרסינן] : קתדרא · כסא של כבוד : איסטליסטקין · לפי הענין המה שרים חשובים ובקשתיו ולא מצאתיו : [קרבית על חד מן קאמייא גרסינן · ופסוק הוא בדניאל סימן ז'] : אמר לפניו תהית · פירוש נתרעם בעצמך לשון שאלה כדאמרינן כדו תהית : אתמהא · כלומר דרך שאלה אמר לו כן : איש האלהים · כלומר אדון ורב כד"א איש נעמי איש האדמה : שלא נעשה בהם דין · כלומר שלא יעשה בהם דין : אתמהא לי הוי ויחל משה וגו' · כלומר תמיה ואם לי ודייק סיפיה דקרא דכתיב ה' אלהיו רמז למה שאמר לו הקב"ה אנכי ה' אלהיך : בעמך · כאותן שאמרת לי עמך הם ועתה מה איכפת לך מהם : מגפפת · מחבקת ומנשקת : דלפקי · פירש הערוך כלי עץ שנותנין בו כלים של יין עץ ואבן : המבוי עשה שלו כו' · כלומר המבוי מוכנת לתרבות רעה שהיא שוק של זונות · וכן האומנות שכל עניני עם הנשים וכל אחד עשה את שדרכו לעשותו : קאקגריסין · קאלוחסין · לא מצאתי פירושם

ידי משה

נוגע בדבר הוא וי"ל הואיל וא"ל הקב"ה ואעשה אותך לגוי גדול ואם כן אדרבה יהיה למשה טובה ואעפ"כ התיר לו נדרו ולא חשב נוגע בדבר ודו"ק : ומה אמר לו דבר קשה · ור' יוחנן מפרש מה הוא דבר קשה ומפרש שאמר להקב"ה תהית פירוש התחרטת אתמה בתמיה כי לא אדם אל ויתנחם ואין לך דבר קשה מזו והוא הוכרח לומר כך כי כן הדרך הנודרים כשמתירין להם את נדרם צריכין לומר מתחרט אני ומשה התיר להקב"ה את נדרו וק"ל : לדלפקי · נשמט מן בעל מ"כ פירוש של דלפקי והוא בגמרא דבכורות

יפה תואר

קונם הנאתו על בני עירו אין אחד מהם יכול להתירו מפני שנוגע בדבר של תועלתו מתיר כדפי' הריב"ש בסי' ת"ו וכ"ה שיטת הטור · והכא הוא תועלת למשה בהתרה זו שמתעלה ע"י ישראל כי בירידתן נאמר לו לך רד כדלעיל · י"ל כיון דאמר ליה ואעשך לגוי גדול לית ליה הנאה אדרבה היזק שאע"פ שמ"מ נתקיים בו כמ"ש ז"ל מ"מ הוא לא יגע עכשו ולפי מחשבתו הוא מפסיד · ובענין כל המאמר זה עי' בעין יעקב בפי' אין עומדין שכתב בשם הרשב"א שהכל הוא דרך משל · והאריך שם בדברים אשר יקובלו על הדעת : פתח לו הקב"ה · פי' במה שאמר ה' אלהיך ולא אמר אלהיכם כדי שיהיה להם פתחון פה לתשובה · אף שידע הקב"ה שהמה יחטאו גם אם אמר אלהיכם · ומפרש ויחל משה את פני ה' אלהיו ע"י הפנים שנתן לו ה' במה שאמר כי הוא אלהיו ולא אלהיהם · וז"ש במדרש אפשר שלא נעשה בהם מה"ד על שבטלו את הדבור ששמעו מפי הגבורה וכדלעיל בפמ"ב ואמר לו משה כי הדבור הזה היה אלי ואנכי לא בטלתי : שמא להם אמרת · והא דאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה לדברי ה' קאמר דאפי' את"ל שחטאו אני אומר שחטא להם טעותם ואם אין אתני נא : לפיכך חזר וכתבה בל"ר · פי' בפר' קדושים דווקא דשם נשנו עשרת הדברים כדאיתא בתו"כ · אבל בלי זה הטעם מצינו כמה פעמים והללת את אלהיך אני ה' אלהיך וכדומה בלשון יחיד : ר"י אומר למה הדבר דומה כו' · נראה דדרים למה ה' יחרה אפך בעמך · למה יחרה אפך על החוטאים הלא רבים הם בעמך אשר מקיימים את התורה : עמך חטאו · דהיינו הערב רב כדלעיל פרשה מ"ב · והוא שאמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך על ישראל אף על גב שהערב רב עשו את העגל ולא ישראל מ"מ כעס ה' על ישראל שלא מיחו בידם שנטפלו קנאת להם : שלא יאמרו לעשות עבודת כוכבים · ואע"ג דכל עבודת כוכבים אין בה ממש והבל היא בלי מועיל מ"מ האדם נענש על זה · בשביל טעותו לאמין בהבלים · אבל בעגל לא האמינו בו כמ"ש האבן עזרא ומפרשים רבים ולא חשבו לעבודת כוכבים ממש ורק בדרך מנהיג וכמ"ש לעיל : ולמדו מהם בניך ואף הם עשו העגל · כי המצרים עבדו לטלה שהוא

הוא ועל זה אני מוכרו לקחו והוליכו לביתו · פעם א' סרח אותו העבד התחיל אדונו מכהו אמר לו הורגך אני מה אני מבקש עבד רע התחיל העבד צווח בייא מעביר עלי א"ל אדוניו סרחת כל הסרחון חזה ואתה צווח בייא העברת לי אמר העבד באמת בייא העברת עלי · א"ל מרי היאך לקחת אותי בעבד טוב או בעבד רע א"ל בעבד רע אמר לו בעבד רע אתה לקחתני ותבקשני עבד טוב · כך אמר משה רבון העולם לא כך אמרת לי (שמות ג) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה ואמרתי לך באיזה זכות אתה גואלן הם עובדים עבודת כוכבים ואמרת לי אתה עכשיו רואה אותם עובדים עבודת כוכבים ואני עומד ורואה אותם שהן יוצאין ממצרים ואקרע להם את הים ואביאם אל המדבר ואתן להם את התורה ואראה להם את כבודי פנים בפנים והם מקבלים מלכותי וכופרים בי בסוף ארבעים יום ועושין את העגל · הוא שאומר (שם ג) ראה ראיתי את עני עמי · (ז) וזהו קול של עגל קול ענות אנכי שומע ועד שלא גאלתם אמרת לי שהם עושים את העגל ועכשיו שעשו אותו אתה מבקש להרגן · לכך הזכיר יציאת מצרים בסניגוריא שלו · אמר רבי פנחס הכהן בן חמא בשם רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא מהו [א] ראה ראיתי אמר הקדוש ברוך הוא למשה אתה רואה אותן עכשיו ואני רואה אותם היאך מתבוננים בי (ח) אני יוצא בקרוכין שלי שאתן להם את התורה שנאמר (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן והם שומטין אחד מן טטראמולין שלי שכתוב (יחזקאל א) ופני שור מהשמאל · לפיכך אמר משה למה ה' יחרה אפך · אתה היית יודע אותם ועכשיו אתה כועס עליהם על שעשו העגל: **מד** ד"א אשר הוצאת מארץ מצרים · מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים · א"ר אבין בשם ר' שמעון בן יהוצדק משל למה"ד למלך שהיה לו שדה בור אמר לאריס לך פרנסה ועשה אותה כרם · הלך האריס ופרנס אותה שדה ונטעה כרם · הגדיל הכרם ועשה יין והחמיץ · כיון שראה המלך שהחמיץ היין אמר לאריס לך וקוץ אותה מה אני מבקש מן הכרם עושה חומץ · אמר האריס אדוני המלך כמה יציאות הוצאת על הכרם עד שלא עמד · ועכשיו אתה מבקש לקצצו · וא"ת בשביל שהחמיץ יינו בשביל שהוא נער לכך החמיץ ואינו עושה יין יפה · כך כשעשו ישראל אותו מעשה בקש הקב"ה לכלותם אמר משה רבון העולם [ב] לא ממצרים הוצאתם ממקום עובדי עבודת כוכבים ועכשיו נערים הם שנאמר (הושע יא) כי נער ישראל ואוהבהו המתן מעט להם ולך עמהם ועושין לפניך מעשים טובים הוי אשר הוצאת ממצרים למה יאמרו מצרים · והנחם על הרעה לעמך · אמר ר' חנינא בר אבא תהא התהות מצויה לפניך · אמר לו הקב"ה מה אמרת והנחם על הרעה לעמך · חייך כך אני עושה שנאמר וינחם ה' על הרעה:

פרשה מד

א זכור לאברהם · פתח ר' תנחומא בר אבא (תהלים פ) גפן ממצרים תסיע · למה נמשלו ישראל לגפן אלא מה הגפן כשבעליה מבקשין שתשביח מה הם עושין עוקרין אותה ממקומה ושותלין אותה במקום אחר והיא משבחת · כך כיון שבקש הקב"ה להודיע ישראל בעולם מה עשה עקרן ממצרים והביאן למדבר והתחילו מצליחים שם והתחילו מקבלין התורה ואומרים (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (א) ויצא להם שם בעולם · שנאמר (יחזקאל טז) ויצא לך שם בגוים ביפיך · ד"א גפן ממצרים אתה מפרנס כל אותן הדעות האמורות בו (בראשית מ) והנה גפן לפני · גפן ממצרים תסיע · ובסוף אתה מפרנס [ג] מה הגפן היא חיה ונשענת על עצים מתים · כך ישראל הם חיים וקיימים ונשענין על המתים אלו האבות · וכן אתה מוצא כמה תפלות התפלל אליהו בהר הכרמל שתרד האש כמד"א (מלכים א יח) (ה) ענני ה' ענני ולא נענה · אלא כיון שהזכיר את המתים ואמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל מיד נענה · מה כתיב (שם) ותפול אש ה' · (ג) וכן משה בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד ולמד עליהם זכות מ' יום ומ' לילה ולא נענה · אלא כיון שהזכיר את המתים מיד נענה שנאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל מה כתיב וינחם ה' על הרעה · הוי כשם שהגפן הזאת חיה ונשענת על עצים מתים · כך ישראל חיים ונשענים על האבות כשהם מתים הוי זכור לאברהם ליצחק ולישראל: **ב** ד"א זכור לאברהם הה"ד (קהלת ד) ושבח אני את המתים שכבר מתו כנגד מי אמר שלמה מקרא זה ריב"ל ור' שמואל בר נחמן · ר' יהושע אומר לא אמרו אלא כנגד דוד אביו כיצד אתה מוצא [ד] כשבנה שלמה בית המקדש התפלל לפני האלהים שתרד האש ולא נענה · אלא כיון שהזכיר את המת דוד אביו מיד נענה · שנאמר (ד"ה ב ו) זכרה לחסדי דויד עבדך מיד וככלות שלמה להתפלל אל ה' (שם ז) והאש ירדה מן השמים · כיון שראה שלמה שהזכיר אותן תפלות ולא נענה וכיון שהזכיר דוד אביו מיד ירדה · התחיל אומר ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה על עצמו אמרו · ור'

מסורת המדרש א לעיל פרשה ג' ופרשה מ"א · תנחומא כאן סימן כ"א · וסדר שמות ס"כ · ב דברים רבה פרשה ג' · ג ויקרא רבה פרשה ל"ו מדרש שמואל פרשה ט"ז · ילקוט תהלים רמז תתכ"ט · ד עיין שבת דף ל' · מועד קטן דף ט' · סנהדרין דף ק"ג · לעיל פרשה ח' · במד"ר פ' י"ד וט"ו · קהלת רבה פרשה ד' פסוק ג' · תנחומא סדר וארא ס"ז · מדרש תהלים מזמור ז' ומזמור כ"ד · פסיקתא רבתי פסקא ב' סימן ה' · ילקוט תהלים רמז תרנ"ח תרנ"ט · ילקוט קהלת רמז תתק"ע ·

חדושי הרד"ל

(א) ויצא לה שם בעולם · כ"ל ז"ש אח"כ ותמלא הארץ היינו שיצא לה שם בארץ: שאין

חדושי הרש"ש

שאינו מוליד והשם קאמר שהן פרין ורבין מב"א ע' תוס' שם · וי"ל דהשם פירושו שאם בא אדם עליהם מתעברות סימנו כפירש"י שם אבל אשה אינה מתעברת מהם: (ז) וזהו קולו של עגל כו' · בחנם מדקק המתנת כהונה לפרש דדרים מן ולא לצעקתם שמעתי כי פשוט דדורש מן עני כמו דכתיב במעשה קול ענות וכן כתב הידי משה לעיל פמ"ב אות ה': (ח) אני יוצא בקרוכין · בכ' צ"ל או בקרונין: (ה) ענני ה' ענני ולא נענה · אלא כיון שהזכיר כו' ה' אלהי אברהם כו' · הן בקרא כתיב ענני כו' אחר ה' אלהי אברהם: (ג) וכן משה כו' עמד ולמד כו' מ' יום כו' ולא נענה אלא כיון שהזכיר כו' זכור לאברהם כו' הוא כדעת הא"ע שהתפלה הכתובה כאן היתה אחר ירידתו ועלייתו שוב בהר ארבעים יום השנים כמו שספר משה בפר' עקב ואף דלעיל פרשה מ"ב איתא אמר משה אם מניח כו' ואהרן כו' איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים וכו' מ"מ י"ל דהא דכתיב בפ' עקב ואתפלל גו' זכור לעבדיך לאברהם גו' קאי על הקרא דלעיל ואתנפל גו' את ארבעים היום כו' ואהשם סמך המד' דכאן

מתנות כהונה

פירושם ולפי הענין הראשון רע והשני טוב: בייא · צרה ולא במשפט: [ה"ג בעבד רע אמר ליה]: ראה ראיתי · שתי ראיות וכדלעיל פרשה ג' ופרשה מ"א וזהו קולו של עגל זה שכתוב ולא צעקתם שמעתי זהו צעקת קול שצעקו על העגל והיינו קול ענות וכדלעיל ריש פרשה מ"א: [מתבוננים בי גרסינן]: בקרוכין שלי · ופירושו במרכבה שלי: טטראמולין · עי' בפירוש הרמב"ן בפרשה זו [וברבינו בחיי פרשת שמות]:

התהות · המרעה כמה דלא אמר כדו תהית ולשון והנחם קדרים:

פרשה מד [מפרנס כל אותן הדעות גרסינן]: מפרנס · מסדר ומפרש הלשון ידוע כדלא אמר פרנסת הארון לארכו פרנס אותו לרחבו בפרק קמא דבבא בתרא · [ודוגמתו לקמן סוף פרשה מ"ד]: כל אותן הדעות האמורות · כל הדרשות שנדרשו על פסוק זה · ועיין בב"ר פר' מ"ח ובויק"ר פרשה ל"ו [ובמדרש תהלים ובילקוט מזמור פ']: על עצמו אמרו · מן החיים וגו' אמר שלמה על עצמו: שלא

פירוש מהרז"ו

טוב היינו טוב שבטוב: בייא · צעקה צרה וע' ב"ר פר' י"ב ס"י מש"ש: ראה ראיתי · לעיל פ' ג' ס"ב וש"נ: בקרוכין · פי' במ"ע מין עגלה: טטראמולין · שם מפורש: **מד** לך פרנסה · עשה לה כל מה שהיא צריכה לחרוש ולזרוע ולהשקותה וכו': שהוא נער לכך החמיץ · שמתחלה היה שדה בור וזה מחדש נעשה כרם ולא יתכן שיהיה יינו טוב מיד אך לאחר איזה שנים יוכשר להתחלף לטוב: כי נער ישראל · ואוהבהו וממצרים קראתי לבני ובפסוק הקודם קראו להם וגו' ולפסילים יקטרו למה כי נער ישראל כי עד עתה היה במצרים מקום עבודת כוכבים ומשם קראתי בני בכורי וזהו אשר הוצאתיך מארץ מצרים שנקרא בית עבדים ודרשו במכילתא פסוק אנכי מבית עובדי כוכבים וענין המשל והנמשל כמ"ש ישעיה כי כרם ה' צבאות בית ישראל ויקו לעשות ענבים ויעש באושים · ומ"ש כמה הוצאות הנמשל כמה נפלאות ונסים עשיתי להם: תהא התהות מצויה לפניך · כי איך בקש והנחם הלא כתוב בשמואל א' ט"ו כ"ט כי לא אדם הוא להנחם ע"כ דורש להרחיק ההגשמה מהש"י ולהכריע תהא התהות מצויה לפניך שהשינוי הוא במדות מלאכים שלוחים משמשים לפניו מתהוים לפי מעשה אדם ותפלתו: מה אמרת וכו' · כוונתו לדרוש מ"ש וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו וכי סימן צריך ליתן על איזה רעה הנחם וזה מיותר ודורש שנותן טעם למה הנחם אשר דיבר פי' אשר דיבר משה וביקש שינחם ושיקראו עמו ולא עמך ככ"ל בריש ס"ח ולעיל ס"פ מ"א:

פרשה מד סי' א גפן ממצרים · ויק"ר פ' ל"ו ס"ב מדרש שמואל פ' ט"ז פסוק גפן: ויצא לך שם בגוים · וכל הפרשה מדבר מה שהגדיל לעשות עם ישראל במדבר בצאתם ממצרים: מפרנס כל אותן הדעות · פי' כל אותן פירושים שדורש על פסוק והנה גפן כמ"ש ב"ר פר' פ"ח ס"ה כן תדרוש גם כאן ועי' פסיקתא ריש פר' א' מפרנס בפסח הזה ע' מש"ש ומ"ש בסוף אתה מפרנס · פי' ועוד תדרוש גם דמיון זה ועל שהוא שייך לענין הפרשה אומר וכן: אלא כיון שהזכיר · צ"ע שהרי כאן מפורש שהתפלל זכור לאברהם וגו' קודם שירד בפעם הא' ואיך אומר שהיה בסוף מ' השניים · אך באמת שהמדרש דורש על פי מדה י"ז בדברים ט' כ"ה ואתנפל לפני ה' את ארבעים יום וגו' עד פסוק כ"ו כ"ז זכור לעבדיך הרי מפורש שתפלה זכור לעבדיך היה בסוף מ' יום שניים והם ב' כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ל"ב שמקום פסוק זכור לאברהם וגו' מקומו להלן אחר פסוק ל"ב בפרשה ל"ב ודוק וכן בסמוך בסי' ב' · ועי' שבת (דף ל'): ב כשבנה שלמה · עי' לעיל ריש פר' ח' מש"ש וש"נ ומבואר: על עצמו ·

יפה תואר

שהוא הבכור באפודת חגורת המזלות וכשראו ישראל מפלתו חשבו כי מזל שור שבא אחריו באפודת המזלות גבר ממנו ועשו ישראל עגל כנגדו · וז"ש שלמדו ממצרים כי מעבודת המצרים נטעו לעבוד במזלות: ואם תאמר בשביל שהחמיץ יינו כו' · פי' לכן לא יחוס על הוצאות הכרם כי לא ניחא לי' בכרם רע כלל מ"מ כיון שהוא רע רק בשביל שהוא נער ובהמשך הזמן יעשה יין יפה יש לו לחוס להוצאותיו ולהניחו עד שיעשה יין יפה וכ"ה בנמשל בישראל כיון שהתרעה מצויה בהם הלא יעשו אח"ז יין טוב:

למה נמשלו לגפן · עיקר הקושיא היא למה מדמה את ישראל לגפן ולא לפרי הגפן · כי הגפן אשר מורה גם על העץ הוא רע ושפל · ומשני שמדמי לעץ הגפן לענין שאם עוקרים אותה ממקומה ושותלים אותה במקום אחר היא משבחת ואע"ג דבפ"ק דע"ז משמע כי כל העצים ג"כ משובחים אם יטעו אותם במקום אחר אפשר דגפן משבחת טפי א"נ דהאין דרך לעקור העץ ממקומו ולשתלו במקום אחר שפעמים שהם מתיבשין מיד אבל בעץ הגפן לא כן הוא: כל אותן הדעות האמורות בו והנה גפן לפני וגבי גפן ממצרים תסיע כו' כנ"ל ופי' כל הדעות שנדרשו על המשל של גפן וכמ"ש בפרק גיד הנשה אומה זו נמשלה כגפן זמורות שבה אלו בעלי בתים כו' וכן דרשו ע"ז בויק"ר פל"ו ובמדרש תהלים וז"ש אחרי אשר תדרוש הדרשות הזה הנכון הוא לדרוש הדרש הזה מה הגפן היא חיה כו': ענני ה' ענני · הלא תפלתו הראשונה היתה בזכות אבות · ושמא י"ל כיון דענני משמע בזכותו וכמ"ש רז"ל חשב אח"כ להיות נענה בזכות עצמו וע"כ הכתובים שלא כסדרן נאמרו · ונענה רק מפני כבוד אבות דוד אביו · ע' בשבת בפרק במה מדליקין בדרשה זו: הוי ושבח אני את המתים מן החיים זה משה · פי'

ידי משה

דבכורות פ"ק דף ח' שדולפנין פרים ורבים כבני אדם ואמר ר"י מאי דולפנין אדם דימא: תהיה שתהות מצויה לפניך · פירוש שיהיה מדת התרעה מצויה לפניך שתתחרט על עונותיך תמיד ותלמוד מן הקב"ה כביכול שהתחרט על הרעה:

מה עשה עקרן ממצרים · וא"ת וכי לולי זאת היה מניחם במצרים וי"ל לפי שעדיין לא נשלם הזמן כמש"ה ודור רביעי ישובו הנה וא"כ הוצרכו להיות מ' שנה במדבר כדי שישלים הזמן דור רביעי והיינו פירוש הפסוק כי קרוב הוא וא"כ היה להקב"ה להניחם במצרים אחר שטבע פרעה וחילו בים ולא לטלטל אותם מ' שנים במדבר לז"א שעקרן וכו' להודיע שמם ובוודאי התורה היה אפשר ליתן להם אף במצרים רק הודעת שמם היה ע"י ענני הכבוד ועל ידי הבאר והשליו והנסים שעשה להם במדבר והיה בלתי אפשר לעשות להם זה במצרים כשיהיו תמיד במקום אחד לפי שאין צורך לזה במצרים שהיתה ארץ נושבת ועקרן כדי להודיע שמם כנ"ל וק"ל: אתה מפרנס · פירוש כמו אתה דורש כל אותן הדעות האמורות וכו' פירוש כל אותן הדרשות שאמורות בו למה נקראו גפן כי כאן לא הביא המדרש כולו באריכות כפי שמביא אותם המדרש שיר השירים אלא דרש אחד מה ששייך לענין של כאן

ענני ה' ענני · ואע"ג דהכתוב ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל כתיב ברישא והדר כתיב ענני ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי ע"כ א"א דיהיה הכתובים כסדרן כי אם לא נענה בזכות אבות איך הכתוב הקדים את התפלה בזכות האבות בראשונה בשביל שהיא תפלה נכבדה: לא אמרו אלא כנגד דגדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם שע"כ גדלה זכות האבות עכשו ממשה שהיה חי · אע"ג דמשה

שמואל בר נחמן אמר א על משה אמרו · כיצד כיון שראה משה עומד ומתפלל מ' יום ומ' לילה על ישראל שימחול להם הקב"ה על אותו מעשה שעשו ומזכיר זכותו ולא היה האלהים מתרצה להם וכיון שהזכיר את המתים מיד נענה · מה כתיב אחריו וינחם ה' הוי ושבח אני את המתים מן החיים זה משה : ג ד"א זכור לאברהם הה"ד (משלי יא) יד ליד לא ינקה רע · ב אמר ר' פנחס הכהן בן חמא אם עשית מצוה אל תבקש מתן שכרה מיד ליד למה שלא תנקה (ב) שאין אתה מתנקה מעונותיך ורשע אתה נקרא שלא בקשת להנחיל לבניך כלום שאלו בקשו אברהם יצחק ויעקב מתן שכרן של מצות שעשו (ג) היאך היה זרע צדיקים נמלט היאך היה מזכיר זכור לאברהם ליצחק ולישראל מיד וינחם ה' הוי יד ליד לא ינקה רע : ד ד"א זכור לאברהם א"ר אבין בשם ר' אחא ג משל למלך שהפקיד לו אוהבו אצלו עשרה מרגליות מת אוהבו והניח בת אחת עמד המלך ונטלה לאשה ועשאה מטרונה ונתן לה שלשלת אחת של י' מרגליות ונתנה אותה בצוארה · לאחר ימים אבדה השלשלת התחיל המלך מבקש להוציאה אמר מגרשה אני מביתי אוציאה מאצלי · נכנס שושבינה אצל המלך והיה מפייסו ולא היה המלך נשמע לו אלא היה אומר מגרשה אני מאצלי · א"ל למה אדוני המלך אמר שנתתי לה י' מרגליות ואבדתן · אמר חי מרי המלך אעפ"כ צריך אתה להתפייס ולרצותה · לא היה המלך שומע לו · כיון שראה השושבין מה שבקש לעשות עמה ואינו מתרצה אלא מתרים ואומר אגרשנה אני · אמר לו בשביל י' מרגליות שאבדה אתה מבקש להוציאה · אין אתה יודע שאני יודע שהפקיד אביה אצלך י' מרגליות יוצאות י' בי' · כך כיון שעשו ישראל אותו מעשה היה האלהים כועס עליהם התחיל אומר הקב"ה הרף ממני ואשמידם אמר משה רבון העולם על מה אתה כועס על ישראל אמר בשביל שבטלו עשרת הדברות א"ל יש להן מהיכן ליפרע אמר לו מנין אמר הזכר שנסית אברהם בי' נסיונות ויצאו עשר בעשר הוי זכור לאברהם ליצחק ולישראל : ה ד"א זכור לאברהם למה מזכיר כאן שלשת אבות · אמרין רבנן אמר משה אם שריפה הם חייבים זכור לאברהם שנתן נפשו לכבשן האש לישרף על שמך ותצא שריפתו לשריפת בניו · ואם הריגה הם חייבים זכור ליצחק אביהם שפשט צוארו ע"ג המזבח לישחט על שמך · ותצא הריגתו להריגת בניו · ואם גלות הם חייבין זכור ליעקב אביהן שגלה מבית אביו לחרן ויצאו אלו באלו הוי זכור לאברהם ליצחק ולישראל : ו ד"א זכור לאברהם למה הזכיר ג' אבות א"ר לוי אמר משה רבון העולם חיים הם המתים א"ל משה נעשית מין · א"ל משה אם אין המתים חיים לעתיד לבא יפה את עושה להם כל מה שתבקש · אבל אם חיים המתים מה יש לך לומר לאבות לעתיד לבא כשיעמדו אבותיהם ויבקשו ממך הבטחה שהבטחתם מה יש לך להשיבם לא כך הבטחתם שאתה מרבה בניהם ככוכבי השמים ועכשיו תבקש לכלותן הוי זכור לאברהם : ז ד"א זכור לאברהם למה הזכיר כאן משה ג' אבות · א"ר אבין ד אמר הקב"ה למשה אני מבקש מידך כשם שבקשתי מסדום עשרה העמיד לי מהם עשרה צדיקים ואיני מכלה אותם אמר רבון העולם אני מעמיד לך · (ד) הרי אני ואהרן ואלעזר ואיתמר ופנחס ויהושע וכלב · אמר לו האלהים הרי ז' והיכן הג' · לא היה יודע מה לעשות אמר לו משה רבון העולם חיים הם המתים אמר לו הן · אמר אם חיים הם המתים זכור לאברהם ליצחק ולישראל הרי עשרה · לכך הזכיר ג' אבות : ח ד"א זכור לאברהם (ג) מה ראה להזכיר ג' אבות א"ר אלוני בן טברי בשם ר' יצחק ה כיון שעשו אותו מעשה יצאו (ד) ה' מלאכי חבלה לכלותן · אף · וחמה · וקצף · והשמד · והשחת · (ה) כמו שכתוב (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחמה · אמר רבון העולם אתה עומד באחד ואני בא' אתה עומד באף שנא' (תהלים ז) קומה ה' באפך · ואני בחמה שנא' (שם קו) להשיב חמתו מהשחית אמר לו הקב"ה הרי עמדתי באחד ואתה באחד לג' מה תעשה · א"ל משה הרי ג' האבות עומדין לשלשתן לפיכך הוא מזכירן : ט ד"א זכור לאברהם א"ר זבידא אמר ריב"ל אמר משה רבון העולם אבות העולם היו צדיקים או רשעים הפרש בין אלו לאלו אם היו רשעים יפה אתה עושה לבניהם כך למה שלא היה לאבותם אצלך מעשים · ואם צדיקים הם תן להם מעשה אבותם הוי זכור לאברהם · א"ר שמואל אמר לו משה רבון העולם תן לי רשות שאדבר · אמר לו הקב"ה אמור כל מה שתבקש אמר הם בטלו ראשו של דבור (שמות כ) לא יהיה לך וגו' · ועברו עליו שעשו את העגל ואתה מבקש לבטל סופו שנא' ועושה חסד לאלפים לאוהבי · וכתיב (ישעיה מא) זרע אברהם אוהבי · אמרת לאברהם אני שומר לבניך חסד עד ב' אלפים דור · שנא' ועושה חסד לאלפים וכמה דורות מאברהם עד עכשיו שבעה · אברהם · יצחק · ויעקב · לוי · קהת · עמרם · משה · ולשבעה אי אתה עושה חסד לב' אלפים דור היאך אתה עושה חסד הרי הן בטלו ראשו של דבור ואתה מבקש לבטל סופו · אמר הקב"ה למשה ואין אתה מזרע בני בניהם אני הורג את אלו ואעשה אותך יותר מהן ונמצאת שבועתי מתקיימת · א"ר יצחק אמר משה רבון העולם

מסורת המדרש א שבת דף ל' · קהלת רבה פ"ד פסוק ג' · תנחומא כאן סימן כ"ד · ילקוט קהלת רמז תתק"ע · ב ויק"ר פרשה ל"ו · ילקוט סדר בחוקותי רמז תרע"ה · ג תנחומא כאן סימן כ"ד הענין · ד דברים רבה פרשה ג' · ה לעיל פרשה מ"א · ו דברים רבה פרשה ג' · קהלת רבה פרשה ד' פסוק ג' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה · מדרש תהלים מזמור ז' ומזמור י"ח · ילקוט סדר עקב רמז תתנ"ג · ילקוט כאן רמז שנ"ב · ילקוט תהלים רמז תרל"ז · ועיין נדרים דף ל"ב :

חדושי הרש"ש

דכאן ודלא כדעת הרמב"ן ז"ל שהתפלה הכתובה בפ' עקב קאי ג"כ אטרם רדתו מההר ע"ש : (ג) היאך זרע לדיקים · הוא סוף הקרא דיד ליד כו' : (ד) הרי אני ואהרן כו' · ע' לקמן ס"פ עקב דחשיב לנדב ואביהוא ולא חשיב משה ויהושע ול"ע ועמש"כ לעיל פמ"ג : (ה) כמש"כ כי יגורתי מפני האף והחמה

חדושי הרד"ל

(ב) שאין אתה מתנקה מעונותיך ורע אתה נקרא שלא בקשת כו' כל"ל · ודרש רע רע · ועיין ילקוט ריש פרשת עקב סי' תתמ"ז בשם ילמדנו : (ג) מה ראה להזכיר בן טברי כו' כל"ל ועי' שוח"ט מז' ז' : (ד) ה' מלאכי חבלה · פר"א

פירוש מהרז"ו

שזכות דוד הועילה יותר מתפלתו : ומזכיר זכותו · פי' הסניגוריא שלמד כמ"ש בפרשיות הקודמים · ומ"ש מ' יום ומ' לילה פירשתי לעיל ס"ס א' : ג יד ליד וגו' · וס"ד וזרע לדיקים נמלט איזה חטא יש ביד ליד ואיך זרע לדיקים נמלט · ודורש שמדבר בלדיק שבזכותו נמלט זרעו מרע אך באופן שלא יהיה יד ליד לקבל שכר מעשיו מיד בעוה"ז · וע' ויק"ר פל"ו ס"ג מש"ש : ד שהפקיד לו · תנחומא כאן סי' כ"ד : צריך אתה להתפייס · על שצריך לומר לו דבר משטירין נגד כבודו האריך בדברי ריצוי אולי לא יצטרך לזה : אין אתה יודע · פי' וכי שכחת שאני יודע : עשר בעשר · ע"פ מדת מנגד וזה אחד מן הכוונות שהזכיר לאברהם לבד מה שכוון בילחק ויעקב וכמ"ש בסמוך : ה לכבשן האש · כמ"ש אני ה' אשר הולאתיך מאור כשדים · וכמ"ש ב"ר פר' מ"ד סי' י"ג וש"כ · וכמ"ש כ"ו ובתנחומא כאן · וע' לעיל פכ"ט ס"ז : ו אבל אם חיים המתים · וזהו זכור לאברהם וגו' עד ונחלו לעולם חוזר על האבות שיחיו לעוה"ב וישאלו על שבועתם והבטחתם ובניהם וע"פ מדה ע' א"כ מה הטענה ואם באתי לקבל דיק שאמרת הרף ממני ואשמידם הניחה לי ויחר אפי בהם אין לי דרך אחרת רק לומר שלא תחיה אותם · ויתכן שדורשים את לזרעכם שהיל"ל אשר אמרת ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א אשר אמרתי ונחלו לעולם היינו לעוה"ב הנ"ל וא"כ שוב מחרון אפך וגו' ובאופן זה כל הטענה מרומז בפסוק : ז כשם שבקשתי מסדום עשרה · פי' שבסוף תפלת אברהם נתרלה על עשרה כמ"ש ויאמר לא אשחית בעבור העשרה · ודורש מדה י"ז וק"ו אם פעל אברהם על סדום כך ק"ו נתרלה על לדיקי סדום ק"ו על לדיקי ישראל · ול"ע איך חושב את אהרן למגן הרי מפורש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן · ויתכן שאשר רלה ע"ד מ"ש חז"ל נוטל לדיק אחד ומכפר על הדור וכמו שכיפר מיתת נדב ואביהוא שע"כ כתוב ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה וגו' וק"ו באהרן ועוד נע"ג יאיר ומכיר וכמ"ש לעיל פמ"ג ס"ו ושם אמר ג"כ והלדיקים ע' מש"ם וגם כל שבט לוי היו לדיקים · ובהכרח לומר אחר יליאת מלרים וקריעת י"ם שאמרו זה אלי מכל הנביאים וכן במתן תורה שדבר עמהם פנים בפנים · ומאחר שהם חטאו בעגל אין די לכפרתם בשתם לדיקים אלא בלדיקים בעלי רוה"ק כמשה · ואהרן · ואלעזר וכהנים משוחים מכפרים · ואלעזר נביא וסגן · ואיתמר בדומה לו · וכן פנחס · ויהושע · וכלב · שנקראו עבדי ה' וגדולתם מפורש בתורה ובנביאים · אשר אין בדו אותם האחרים אלא האבות ודוק מאד : ח יצאו ה' מלאכי חבלה · עי' לעיל ס"פ מ"א וש"כ ומבואר · ושם איתא שתחלה הזכיר האבות וכאן בהיפך ול"ע צדיקים וכו' הפרש וכו' · פי' כל"ל בש"ו אם באתי להלדיק דיקך כו' וכן כאן אך אם יש זכות חילול ה' הוא בדין זה : תן לי רשות · זה מרומז במ"ש ויחל פני ה' שחלה פניו בבקשת רשות ואח"כ ויאמר למה ה' : אמרת לאברהם · ורמז במ"ש ותדבר אליהם ארבה את זרעכם וגו' ונחלו לעולם : אין אתה מבניהם · היינו מ"ש ואעשה

מתנות כהונה

שלא תנקהי גרס: [ה"ג מתנקה מעונותיך ורשע אתה כו' · ועי' בויק"ר פ' ל"ו] : חי מרי · לשון שבועה בחיי המלך : מתרים · לשון חוזק ועיין בערוך ערך תרם : שהפקיד אביה אצלך · גרסינן : לשריפת בניו · במקום שריפת בניו : [הריגתו להריגת בניו גרסינן] : חיים הם המתים · לע"ל ודרך שאלה אמר כן : נעשית מין · בתמיה וכי אתה צריך לשאול על זה ועיין כל זה פרשת עקב [ולעיל סוף פרשה מ"א] ובמדרש קהלת פסוק ושבח אני את המתים ובפסוק שבתי : [להשיב חמתו גרסינן] :

יפה תואר

דמשה גדל מהאבות כדלקמן פ' ברכה גבי רבות בנות עשו חיל · בכל זאת לא נענה רק בזכות האבות באשר משה כבר מתו · אבל קשה שלא מקרא מפורש הוא לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו אלמא בזכותו נענה ואיך אמר כאן בזכות האבות וכן הוא בפ"ק דברכות כל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו משה תלה בזכות אחרים שנאמר זכור לאברהם לפיכך תלו לו בזכות עצמו שנאמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו · וכמ"ק איתא כיון שבאו ישראל לאותו מעשה לא הניח משה זוית בקרקע שלא נתחבט עליה ולא נענה מה עשה נתלה במעשה אבות א"ל הקב"ה אבות העולם מה להם עלי כיון שאמר אשר נשבעת להם בך כו' · אלמא כי לא זכות האבות הועילה להם אלא השבועה · וגם לקמן בפרקין משמע דאהני זכות אבות להצילם מג' מלאכי חבלה וזכות משה ג"כ לסלק מלאך אחד · אבל באמת כלהו איתנהו · השבועה · וזכות אבות וזכות משה · השבועה עמדה להם להרבות זרעו של אברהם ככוכבי השמים ולא יכלו לעולם · וזכות אבות עמדה להציל גם את הנמלאים לבלי ישחיתם ולהקים את הברכה ע"י שבט לוי שלא חטאו בעגל · אבל זכות אבות לא הועילה רק לסלק את שלשת מלאכי חבלה וזכות משה סלקה גם את הרביעי · ובכל זאת אמר הכתוב לולי משה בחירו אחרי שהוא היה הגורם להזכיר את השבועה ולעורר את זכות האבות : שאין אתה מתנקה · פי' כי האדם מתנקה מעונותיו ע"י היסורים שיסבול בעוה"ז כדאיתא בספ"ק דקדושין · ואם יבקש שכרו בעוה"ז ולא יסבול יסורים לא יהיה מתנקה מעוונות שבידו : האיך היה מזכיר זכור לאברהם · פי' כי אם בקשו שכרם אז נתמעטה זכותם שהיו עובדים את ה' על מנת לקבל פרס · והלואי שתעלה הזכות לעצמן ועתה גברה זכותם גם להציל את בניהם : בשביל שבטלו עשרת הדברות · דכיון דעברו על גלוי עריות כדאיתא לעיל על פסוק ויקומו לצחק · והנואף עובר על עשרת הדברות כדאיתא במ"ר פ"ע ומ"ש לעיל לא היה להם לחטוא אלא בשלי כבר תירלנו שם : למה מזכיר כאן שלשת אבות ולא הוזכר האבות במתאוננים במרגלים ובעדת קרח · ומשני משום דכאן הרבו לחטוא אשר נכון היה לדונם כמו שנדונו בעיר הנדחת וגם בגלות לשוגגים לכן זכר השלשת אבות להסיר מהם שלשה [illegible] הוזכיר שלשה אבות · כאן אין הקושיא כמו בסימן שלפני זה · דקושיא זו לא [illegible] הקושיא היא כיון דהזכיר השבועה למה מזכיר עוד את שמות האבות דהשבועה [illegible] להם כדי שיתקיימו בהם להרבות את ישראל ככוכבי השמים · ומשני כי עיקר הטענה [illegible] ומה שהזכיר אשר נשבעת להם איננו מלד חיוב השבועה אלא מלד מה יש לך להשיבם [illegible] כי באמת השבועה כבר בטלה בחטאם · אבל מ"מ א"א להשיב בזה פניהם אם יקומו [illegible] להם : למה הזכיר כאן משה · כאן יתפרש הקושיא למה הזכיר כאן שלשה האבות [illegible] מקומות וכמו בסי' ה' וע"ז מתרץ כדי למלוא עשרה אשר ה' בקש מידו למלוא כאן ולא [illegible] הרי שבעה · וכד"ר השיב עוד ע' זקנים ונדב ואביהוא · וי"ל דמאי סבר שסבר חטאו אלו ע' זקנים והם אצילי בני ישראל שזנו עיניהם מן השכינה והאריך להם אז בדי שלא [illegible] התורה כדאיתא בספרי ובפסיקתא והא דלא חשיב את חור י"ל שהקב"ה הודיעו למשה [illegible] והא דלא חשיב בצלאל ואהליאב שהיו לדיקים כדלקמן יש לומר שעדיין לא היה משה [illegible] י"ל הטעם הזה לענין מכיר ויאיר ואלדד ומידד דאע"ג דאמר לעיל יאיר ומכיר קיימוה [illegible] שעדיין לא קיים למשה בגווייהו : אמר הם בטלו · גם בזה בא לתת טעם למה מזכיר [illegible] ויעקב לאמר כי קרבו הדורות מאברהם ועד עתה · ואיך תבטל את סוף הדברות [illegible] וזה לא נאמר בתנאי דוקא אם אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם · כמו בפוקד עון אבות [illegible] כאוהבין

(ט) איזה שטר מקוים יפה · הנחתם בג' או הנחתם באחד · הוי אומר אותו שנחתם בג' · איזה דין מקוים יפה הנדון בג' או באחד הוי אומר זה שנדון בג' · איזה עדות מקוים עדות של אחד או של ג' הוי אומר עדות של ג' · כך אמר משה רבון העולם הדבר שנשבעת לג' אין אתה מקיים אלא אתה מבקש לבטלו · של אחד היאך אתה מקיים · כשם שכעסת על בניהן ואתה מבקש להרגם כך על בני · ולא עוד אלא כשם שנשבעת לאבות וקיימת עמהן ברית · שנאמר (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקוב כך אף לשבטים נשבעת וקיימת עמהם ברית · ומנין שהקב"ה נשבע לשבטים שנא' (חבקוק ג) שבועות מטות אומר סלה · ומניין שקיים הקב"ה עמהן ברית שנא' (ויקרא כו) וזכרתי להם ברית ראשונים זו ברית השבטים · ולדברך הרי אתה מעמיד משבט לוי שאני משבטו · מה יש לך לומר לשבט ראובן ולשבטים אחרים · א"ר יצחק אותה שעה לא היה יכול להשיבו · אמר הקב"ה יפה אמרת מיד וינחם ה' · (ז) אמר לו האלהים אף הראשונות (ה) תהיתי עליהן : י מהו אשר נשבעת להם בך · חזקיה ורבי וריב"ל · חזקיה אמר · אמר משה אלו בשמים ובארץ נשבעת לאבותם יפה אתה עושה להם שהיית אתה מכלה את בניהם למה כשם שהשמים והארץ בטלים אף השבועה שלהם עוברת · רבון העולם לא בך נשבעת לאבותם שאין אתה מכלה את בניהם לא אמרת לאברהם (בראשית כב) בי נשבעתי · מהו בי נשבעתי אמר הקב"ה לאברהם כשם שאני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתי קיימת לעולם ולעולמי עולמים · הוי יפה אמר משה · כשאמר אשר נשבעת להם בך · בעבור קדושת שמך עשה ולא תחלל שמך · וריב"ל אמר בשביל זכות האבות ובזכות השבטים עשה הקב"ה · ומנין אתה יודע שהזכיר משה השבטים כאן בא ישעיה ופירשה · שנא' (ישעיה סג) שוב למען עבדיך שבטי נחלתך · מכאן שהשבטים נקראו עבדים · לפיכך אתה דורש (שמות לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל · אלו ג' האבות · עבדיך אלו השבטים · מיד נתרצה להם שנא' וינחם ה' על הרעה · כיון שראה הנביא כך התחיל אומר (מ"ב יד) ולא דבר ה' למחות את שם ישראל · א"ר אחא בשם רבי יונתן דבית גברין אנו מוצאין דבר ה' למחות את ישראל בעגל ומרגלים והוא אומר ולא דבר ה' למחות · א"ר לוי כיון שאמר למשה הרף ממני (ו) שפתח לו פתח שיבקש עליהן רחמים הוי ולא דבר ה' למחות את שם ישראל · ור"ת אמר כיון שא"ל (שמות לב) ואעשה אותך לגוי גדול · הוי ולא דבר ה' למחות את שם ישראל למה שמשה מישראל הוא :

פרשה מה

א **ויאמר** משה אל ה' ראה אתה אומר אלי · הה"ד (ירמיה יח) (א) רגע אדבר על גוי ועל ממלכה ונחמתי על הרעה · מה רגע אדבר · כהרף עין אני גוזר על האדם שימות והוא עושה תשובה ואני מתנחם עליו · שנאמר (שם) ושב הגוי ההוא מרעתו · ומי הם אלו אנשי נינוה · מה כתיב בהם (יונה א) קום לך אל נינוה העיר הגדולה · למה כי עלתה רעתם לפני · ואומר (שם) ויחל יונה לבא בעיר מהלך יום אחד · מה כתיב שם (שם ג) ויאמינו אנשי נינוה באלהים וילבשו שקים האדם והבהמה · אמרו לפניו רבון העולם הבהמה אינה יודעת כלום · (א) ואתה מזכה אותה אף אנו חשוב אותנו כבהמה שנא' (שם) האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה · מיד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה · ורבנן אמרי רגע אדבר על גוי אלו ישראל שנאמר (ש"ב ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ · ועל ממלכה אלו ישראל שנקראו ממלכה · שנאמר (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (ירמיה א) (ב) לנתוש ולנתוץ ולהאביד · לפי שעשו אותו מעשה וביקש להשמידם · שנאמר (דברים ט) הרף ממני ואשמידם · וכיון שעמד משה וביקש עליהם רחמים מיד וינחם ה' · אמר לפניו רבש"ע (ב) נתמלאת עליהם רחמים הנהיגם אתה שיעלו לארץ ולא ע"י שליח · הה"ד ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי :

ב (ג) מה כתיב למעלה (שמות לג) ויתנצלו בני ישראל (ג) את עדים · ר' חנין דציפורין א אמר (ד) עטרה שנתן בראשם · שנאמר (יחזקאל טז) ועטרת תפארת בראשך (ד) ור"ש בן יוחאי אומר זינאות שחגר להם · ור' סימי אמר (ס) פורפראות שנאמר (שם) ואעדך עדי ·

מסורת המדרש א לקמן פרשה נ"א · במדבר רבה פרשה ט"ו · שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ג' · ופרשה ד' פסוק י"ג · ורים פרשה ח' · פרקי דרבי אליעזר ריש פרק מ"ז · תנחומא סדר תלוס סימן י"א · וסדר שלח סי' י"ג · מדרש תהלים מזמור ק"ג · פתיחתא כ"ג דאיכה רבה ופרשה ב' סימן י"ז · פסיקתא רבתי פסקא יו"ד סימן ו' ופסקא כ"א סימן ז' · ופסקא ל"ג סי' יו"ד · תנא דבי אליהו זוטא פרק ד' · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ט"ו · ילקוט כאן רמז שנ"ג · ילקוט ישעיה רמז רס"ט · ילקוט תהלים רמז תתנ"ח · ילקוט משלי רמז תתקל"ס ·

חדושי הרד"ל

(ה) תהיתי עליהן · לשון נחמתי דרש וכדלעיל פמ"ג : (ו) שפתח לו פתח ובקש כו' · (כדלעיל ס"פ מ"ב) אקרא דהניחה לי ע"ש · וכיון שתלה הדבר על תנאי הניחה ויחרף לו משה הרי לא דבר למחות (ומה שמביא כאן מקרא זה ר"פ עקב הרף לי וגו' ולא מביא אקרא דהניחה לי הכתוב כאן · היינו משום ששם בפר' עקב נאמר לשון זה ונאמהו את שמם · ומשם הוא שקשה שאינו מוצאין שדבר למחות · לכן מתרץ ששם גופיה כתיב הרף כו') :

(א) ואתה מזכה אותם · כלומר לעולם אתה מזכה וזן ומחיה אותה (ואפשר צ"ל מחיה במקום מזכה) וכמ"ש בתדא"ר פ"א שלא נבראו חיה ובהמה אלא לרפואה לב"א שכשהקב"ה כועס על ב"א ומסתכל בהם ואומר הרי הם חשובים כבהמה כו' וכן בירושלמי פרק הרואה שאליהו אמר כן לר' נהוראי שלכן נבראו שקצים ורמשים ע"ש : (ב) נתמלאת עליהם רחמים · שאמרת לי העל את העם וגם כתיב ראה אתה אומר אלי פי' בלשון אמירה שהיא רכה שנח מכעסו וכדלעיל פמ"ב : (ג) מה כתיב למעלה ויתנצלו כו' · כמדומה שכל מאמר זה מקומו להלן (אחר משל המערה והים) שמתחיל שם ג"כ לפנינו מאמר מה כתיב למעלה כו' רשב"א כו' עד חקוק עליו ושם נ"ל כל מאמר דהכא : (ד) עטרה כו' זינאות כו' · שה"ר פ"ח ולקמן פנ"א ופתיחתא דאיכה ספ"ג (ופי' זינאות פירש הרמב"ן לשון כלי זיין

חדושי הרש"ש

והתמה · וסופיה אשר קלף גו' להשמיד הרי גם קצף והשמד · ושם בלשון תפלתו אל תשחת גו' וכן עו"ש (פ"י) ואנכי עמדתי בהר גו' לא אבה ה' השחיתך הרי ג"כ השחת ועמש"כ לעיל פמ"א : (ו) איזה שטר מקוים פה הנחתם בג' כו' · אולי יכוון לחתימת ב"ד על השטר לקיימו · דאלו לענין עדים לא אומר להלן איזה עדות כו' : (ז) א"ל האלהים אף הראשונות תהית עליהן כו' · יתכן לפרש שהכוונה שא"ל הקב"ה למשה מבקש אתה שאתחרט על השבועה דעכשיו שנשבעתי לכלותם מפני השבועה הראשונה מאי חזית אדרבה אתהה על הראשונות · השיבו משה אשר נשבעת להם בך וכדמפרש ואזיל : (א) רגע אדבר על גוי ועל ממלכה וגו' ונחמתי כו' כצ"ל : (ב) לנתוש ולנתוץ כו' · שמציין לירמיה א' טעה כי פשוט שמכוון לקרא דהם י"ח שבפסוק רגע אדבר שעוסק בו : (ג) את עדים כו' עטרה כו' שנאמר עטרת כו' · דבקרא דלפניו כתיב ואעדך עדי כו' : (ד) ורשב"א זינאות כו' · עי' מ"כ ולקמן בפ' נו אמר רשב"י בעצמו כלי זין וכן בפ' כ"א ור"ה אמר שם זוניאות ע"ש : (ס) פורפיראות שנאמר

מתנות כהונה

הנחתם בג' · ג' אבות : [ה"ג איזה עדות] : כך על בני · תכעוס ג"כ עליהם לעתיד : ברית הראשונים · פירוש ברית של הראשונים כלומר שכרת עם הראשונים ואלו השבטים דאלו האבות כבר כתיב וזכרתי את בריתי יעקב וגו' : תהיתי · נתחרטתי : [לא כך נשבעת גרסינן : ואעשה אותך לגוי גדול גרסינן] :

פרשה מה זינאות · פירש הערוך חגורות : פורפיראות · בגדי מלכות חשובים המאמרת

פירוש מהרז"ו

אותך לגוי גדול ואף שפסוק זה כתוב קודם פסוק זכור לאברהם מאחר שזה באמת טענה נגד הזכרת זכות אבות ע"כ דרשו ע"פ מדה ל"א וע' במ"ר פע"ז סי' כ"ב מש"ש : **איזה שטר מקוים** · ברכות (ל"ב א') : לשלשה אי אתה מקיים · פי' שאם היית אומר כן מתחלה קודם החטא והכעס וקודם שהוצאתם ממצרים היינו אומרים כך היה דעתך בעת השבועה · אך הרי תחלה אמרת במצרים שתגאלם ותתן להם הארץ כדי לקיים שבועת אבות כמפורש בריש וארא הרי כבר תלה השבועה על כולם ועתה בעונם תבטל אותה השבועה ותחדש אותה לי · לשלשה לא נתקיים כי חטאו לך אולי גם בני יחטאו יתבטל גם שבועה זו שעמדי : **שנשבע לשבטים** · ע' במ"ר ס"פ י"א בסי' ב' וש"נ : **אף הראשונות תהיתי** · שמ"ש אשר דבר לעשות מיותר ודורש על המפורש ביחזקאל כ' על מה שגזר במצרים ובמדבר לבד העגל : **י אלו בשמים ובארץ** · ע' ב"ר פל"ד סי' י"א ועי' ד"ר פ"ג ס"פ : **עבדיך אלו השבטים** · כמ"ש בסוף ויחי עבדי אלהי אביך ע' במ"ר סוף פר' י"ג בהדיא : **ולא דבר ה' למחות** · דורשים מדה ט"ו ומכריע מפסוק הרף ממני או ואעשה אותך לגוי :

פרשה מה סי' **א** רגע אדבר · לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על הרעה · ותחלה דורש על סתם אדם כפשט המקרא ואח"כ ע"פ מדה ז' וי"ז על נינוה ועל ישראל ועל ענין הפרשה בישראל מביאו לבסוף : ראה אתה אומר · עי' לעיל פר' ל"ב והמדרש כאן סומך על מ"ש שם .

ב מה כתיב למעלה · עי' ויק"ר פ' כ"ט ס"ה ותבין זה והוא ג"כ ענין סמוכים וכמ"ש בסוף הסימן · ועי' לקמן ס"ג : עטרה שנתן · עי' פר"א ריש פרק מ"ז · שי"ר פסוק משכני ופסוק כמגדל דויד · מדרש איכה פסוק מה אעידך פסיקתא פר' י' ס"ו ופכ"א ס"ז ופל"ג סי' י' וע' לקמן פנ"א ס"ח · ובמקומות הנ"ל איתא ר"י אומר עטרות רבי הונא דציפורן אמר זינאות וכאן בשיבוש ונ"ל ג"כ רשב"י אמר כלי זין כמ"ש במקומות הנ"ל ולקמן ס"ג · ומ"ש עטרות דורש ממ"ש כאן את עדים כמ"ש יחזקאל ט"ז י"ב ועטרת תפארת בראשך והעדי זהב וכסף שהעטרות של זהב וכסף הרי שנקרא העטרות עדי : זינאות · כמ"ש איוב י"ב מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם במדרש איכה שם בהדיא וכן בילקוט חבקוק · ופירושו מוסר מלכי כנען פתח ויאסור אזור במתני ישראל · וכמ"ש עוד בילקוט שם : פורפראות וכו' ואעדך עדי · כמ"ש בפסוק הקודם ואלבישך רקמה וגו' ואכסך משי

יפה תואר

באומיס מעשה אבותיהם מדכתיב לא יומתו אבות על בנים כדאיתא בסנהדרין · אבל קשה הלא בב"ר פע"ו איתא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם מתקיים אני עליו כו' והכא שחטאו מה להם ולחסדי האבות · וי"ל דהתם מיירי לענין הפגעים הבאים עליו כגון עשו שבא כנגד יעקב ומפגע ומקרה זכות אבות לא יציל את בנים הרשעים · אבל להאריך אפים ולבלי לכלותם מעל פני האדמה יועיל זכות אבות גם לבניהם אפי' כשחטאו : אף הראשונות תהיתי · פי' מה שאמר ה' שבשבועת האבות תתקיים במשה חזר מזה · ואף שמשה טען כי מצד ברית השבטים א"א לקיים בו · מ"מ היה אפשר להשאיר אחד מכל שבט כגון כלב מיהודה ויהושע מיוסף ויעשם לגוי גדול ויכלה שאר הדור גם מזה חזר בו דכיון דצריך להשאיר משאר השבטים אף מי שאינו כדאי להשאר א"כ יניח את כולם · ודייק לה מדכתיב וינחם ה' על הרעה אשר דבר ולא קאמר וישמע ה' למשה אלמא דהדר ביה לגמרי · ובענין תהיתי עמ"ש לעיל פמ"ג : מהו אשר נשבעת להם בך · פי' מה זו טענה על דברי ה' אשר אמר ואעשה אותך לגוי גדול הלא תתקיים השבועה במשה · ומשני דטענתו היתה כיון דנשבעת להם בך צריך לקיים הדבר כאשר דברת להם לכלל בניהם · ולא ע"י פרט אחד מבניהם : בא ישעיה ופירש שהשבטים נקראו עובדי ה' ושיש להתפלל בזכותם ומשם למדנו לפרש כמו כן עבדיך משה · והרים את הכתוב זכור לאברהם ליצחק ולישראל ולעבדיך · והוי"ו והלמ"ד של ולישראל נמשכים גם על עבדיך :

הה"ד רגע אדבר וגו' · משום דק"ל הלשון ראה אשר רש"י ורא"בע דחקו לפרשו ולכן מפרש ראה שנתמלאת עליהם רחמים ולכן ראוי שאתה בעצמך תנהיגם ולא ע"י שליח וכדמסיים בסוף הסימן · ובמה נתמלאת רחמים במה ששמעת בקול תפלתי · וראית בתשובת ישראל · ולכן נחמת על הרעה אשר דברת לעשות לישראל לכלותם מעל פני האדמה · וטעם הדברים כי ה' אמר לו כי לא אעלה בקרבך וגו' פן אכלך בדרך · וא"כ זה הוא טובת ישראל כי ה' לא יעלה בקרבם · ומשה אמר לו ראה כי אתה שומע תפלה וימינך פשוטה לקבל שבים הלא אין לנו לפחד מפני הכליון כי גם אם יחטאו תחכה לתשובתם ולא תכלם · הלא טוב לנו כי פניך ילכו עמנו ולא המלאך אשר עליו אמרת כי לא ישא לפשעכם : מה כתיב למעלה · גם בזה כו' תרץ מלת ראה וכדמשיים בסוף הסימן שא"ל ראה שאין אתה יכול להזיז אהבתך מהן אפי' שעה אחת : עטרה שנתן בראשם כו' · וכדאיתא בפרק ר' עקיבא כשהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו ס' רבוא של מה"ש וקשרו לכל אחד שני כתרים כו' וכשחטאו ירדו ק"כ רבוא של מלאכי חבלה ופרקום כו' וע"ש ברש"י והנה מחלוקתם אם היה עטרה או חגורה או מעיל תלוי בכ"ל דתלוים

ידי משה

כאן מה שגפן היה וכו' : כשם שכעסת על בניהם ואמרת להרגם · ורוצה אתה לצאת ידי הוכחך והבטחה שהבטחת לאבות ע"י שתעשה אותי לגוי גדול כן תעשה לבני ותניח אחד מהם לעשות ממנו גוי גדול ומה לי לגרה זאת לראות באבדין מולדתי לא כן ולא שכרן : אף ראשונות תהיתי · פירוש שיש לי חרטה על הראשונות מה שהיה בדעתי לעשות להם אני עוקר הנדר מתחלה כי גבי נדר צריך לעקור הנדר מתחלתו ודרש זה מדכתיב על הרעה אשר דיבר ולא כתיב סתם וינחם על הרעה אלא שהתחרט גם על הדיבור שדיבר מתחלתו כדין התרת הנדר וק"ל : שפתח לו פתח וכו' · פירוש לפי שמצא לו פתח להנדר והורה הקב"ה לעקור את הנדר מעיקרו לפיכך הוא כאילו לא דיבר כדכתיב בסמוך ודו"ק : ואתה מזכה אותה · פירוש שהגזירה היתה בנינוה גם על הבהמות ולפיכך גזרו תענית גם על הבהמות לפי שהבהמות אינן יודעית כלום ומן הסברה לזכות אותן לכן תשוב אותנו גם כן כבהמות ודו"ק : ויתנצלו בני ישראל את עדים ר"ת אמר עטרה וכו' · פירוש שקשה לר"ת דכתיב לעיל ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו ואח"כ כתיב שא"ל הקב"ה הורד עדיך וגם אח"כ נאמר ויתנצלו וגו' וקשה והא לעיל משמע שלא שתו עליהם עדים לז"א אמר ר"ת עטרה פירוש לפי שבשעה שאמרו נעשה ונשמע נקשר להם ב' עטרות וסברו ישראל כמו שאיתא לעיל שבטלו רק נעשה א"כ לא שתו איש עדיו עליו פירש עטרה אחת פרקו ואחת השאירו מכח נשמע ואמר הקב"ה שיפרקו גם עטרה ב' ורשב"י מיישב קושיא זו בדרך אחר שמלבד אותם ב' כתרים היה להם זינאות וכנ"ל : ר"ס אמר פורפראות הלבישן · פירוש שלר"ס קשה ג"כ קושיא שכתבתי לעיל והלא כבר פרקו כמש"ה ולא שתו איש עדיו עליו אלא ע"כ שמלבד הכתרים היה להם פורפריאות וק"ל וכ"ל שפליגי ר"ס ורשב"י בפלוגתא דר"י ור"נ בדף ל"ה ע"ב שר"י שם"ל חירות מן השעבוד ס"ל שפורפיאות הלבישן פי' בגדי מלכות כדי להורות שהם בני חורין מן השעבוד ור"נ שס"ל חירות מן מלאך המות ס"ל כרשב"י שסבר זינאות ושם המפורש חקוק עליו פי' להורות למלאך המות שחרבו בידו שאין לו שליטה עליהם וניתן להם לאות חרב לכל אחד עם שם המפורש ע"ד שמצינו גבי משה שברחה למ"ה מפה שלו שהיה חקוק שם המפורש עליו ונ"ל שזה הוא גם כן הפלוגתא שמצינו כמה פעמים שמואל סבר אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד גליות ורבנן סברי שימות המשיח ועוה"ב יהיו שוים וקשה באיזו סברא קמפלגי ונ"ל לפי דאיתא בגמרא דשבת פר' ר"ע ופדויי ה' עוד ישובון שאותן עטרות שניטלו מישראל עתידין להחזיר להם בימות משיח וא"כ שמואל שס"ל כמ"ד פורפריאות הלבישן והיה רק חירות מן השעבוד וא"כ ישים בימות משיח ג"כ

וכה"א (דברים כו) את ה' האמרת היום וה' האמירך היום · באותה שעה כעס עליהם משה ונטל האהל והלך לו · שנאמר (שמות לג) ומשה יקח את האהל · ר' יהודה ב"ר אמר ראה כבוד שחלק הקב"ה למשה שהניח את העליונים ובא אצל משה · והיו מלאכי השרת באין לומר הימנון לפניו והוא נתון אצל משה · וכן השמש והירח והכוכבים באים להשתחוות לפניו [א]וליטול רשות לצאת להאיר לעולם · שאלולי (ה) שהן נוטלין רשות ומשתחוים לא היו יוצאין · שנאמר (נחמיה ט) וצבא השמים לך משתחוים · (ו) שאלו לחיות איפוא הוא כסא הכבוד · א"ל לכו אצל משה · מנין שכן הוא שנא' (שמות לג) והיה כל מבקש ה' · (ו) [ב]מבקש משה אין כתיב כאן אלא מבקש ה' · מה כתיב שם ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · א"ל הקב"ה לא כך התניתי עמך [ג]כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך · וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין את פני · (ז) חזור בך והכנס למחנה שנאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · ד"א ראה אתה אומר אלי · הה"ד (תהלים עז) [ד]חשבתי ימים מקדם שנות עולמים · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע יושבת אני ומחשבת לכמה שנים גאלתנו ממצרים וחוזרת ואומרת לכמה שנים גאלתנו מבבל · ומחשבת אני ואומרת כמה שנים יש לי מיון לכך נאמר חשבתי ימים מקדם ואומר (שם) חלותי היא · (ז) ארשב"ל אם חלאים הם יכולין להתרפאות ואם אינן חלאים איני יודעת מה לעשות · לכך נאמר חלותי היא · א"ר אלכסנדרי כל הדברים הללו באו עלינו (ח) ע"י שלא חלינו מלפני הקב"ה ואין לשון חלותי אלא תפלה · כד"א (מלאכי א) חלו נא פני אל ויחננו · (תהלים עז) השכח חנות אל שכחת אותן הדברים שאמרת וחנותי את אשר אחון (שם) האפס לנצח חסדו · (ח) לשון יוני אפס הניח · לכך נאמר האפס לנצח חסדו · (שם) הלעולמים יזנח ה' ולא יוסיף לרצות עוד · (ט) בראשונה [ה]כשהיה משה כועס על ישראל היה הקב"ה מרצה אותו · כשהיה הקב"ה כועס על ישראל היה משה מרצהו · שנאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים · אמר הקב"ה תרתין אפין מזגין רותחים · לא כן אמרתי כשאהיה בכעס אתה מרצה אותי וכשתהיה בכעס אהיה מרצך · אמר לפניו רבון העולם לא אתה הוא שכעסת עליהם תחלה · א"ל לך והתרצה להם · שוב אל המחנה · א"ר אחא אותה שעה מצא משה ידו לדבר לפני הקב"ה אמר לו ראה שאין אתה יכול להזיז אהבתך מהן אפילו שעה אחת · שנאמר ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי: **ג** אתה מוצא וידבר ה' אל משה ויאמר ה' אל משה · וכן אתה מוצא ויאמר משה אל ה' וידבר משה אל ה' · [ו]משל למערה שהיא נתונה לשפת הים עלה הים ומלאה לא היה הים זז משם אלא מכאן ואילך הים נותן למערה והמערה לים · (ט) כך וידבר ה' אל משה ויאמר משה אל ה' · מה כתיב למעלה הורד עדיך · [ז]רשב"י אומר כלי הזין שנתן להם הקב"ה ושם המפורש חקוק עליו · ומשה יקח את האהל · כיון שראה משה המתנה טובה שהיתה בידם ואבדוה · אף הוא כעס עליהם שנאמר ומשה יקח את האהל · כמה היה רחוק (י) א"ר יצחק מיל · [ח]נאמר כאן הרחק ונאמר להלן (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה · ולמה כעס עליהם · ר' יוחנן ורשב"ל · [ט]ר' יוחנן אמר כך דרש משה מנודה לרב מנודה לתלמיד · לפיכך ומשה יקח את האהל · ר"ש בן לקיש אמר משל למלך שהיה לו לגיון אחד ומרד עליו מה עשה שר צבא שלו נטל סגנום של מלך וברח · כך משה בשעה שעשו ישראל אותו מעשה נטל את האהל ויצא · לכך נאמר ומשה יקח את האהל: **ד** והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ·

מסורת המדרש א ילקוט נחמיה רמז אל"ף ע"א · ב שיר השירים רבה פרשה ב' וש"נ · ג דברים רבה פ"ג · תנחומא כאן סי' כ"ז · ד ילקוט תהלים רמז תתע"ז · ועיין איכה רבתי פ"א פסוק ב' · פסיקתא דרב כהנא ריש פסקא י"ז · ה ברכות ס"ג · דברים רבה פ"ג · מדרש תהלים מזמור כ"ה · כל הענין · ו עיין במד"ר פ' י"ב · שה"ש רבה פ"ג פסוק ט' · פסיקתא רבתי פסקא [illegible] · פסיקתא דרב כהנא פסקא א' · תנחומא סדר ויקהל ס"ז · ילקוט ירמיה רמז ש"ו · ז עי' לעיל ברים ס"ב מה שנרשם שם · ח תנחומא כאן סימן כ"ז · ט מדרש תהלים מזמור כ"ה ·

חדושי הרש"ש

שנאמר ואעדך עדי · דקרא דלפניו כתיב ואלבישך רקמה כו' ואכסך משי : (ו) שאלו לחיות איפוא הוא כה"כ · שהן נושאות את הכסא כדכרים יחזקאל : (ז) חזור בך והכנס למחנה שנאמר כו' · הוא מדכתיב בסופיה ושב אל המחנה כדלקמן : (ח) ע"י שלא חלינו כו' · ואין לשון חלותי אלא תפלה · ומפרשו לסיפך הפעולה כמו וככל תבואתי תשרש ע' מש"כ לעיל בבראשית רבה פרשה ל"ד אות א' : (ט) כך וידבר ה' אל משה · אולי צריך להיות ויאמר ה' כו' שהיא נגד ויאמר משה כו' שמביא : המגביהי

חדושי הרד"ל

של שם המפורש עיין שם) : (ה) שהן נוטלין רשות ומשתחוים כו' · פי' ב"ב (כ"ה) : (ו) מבקש משה אכ"כ אלא כל מבקש ה' כצ"ל (ואפשר צ"ל מבקש ה' אכ"כ אלא כל מבקש ה' ומפני שבשה"ש [illegible] הגירסא מבקש משה אכ"כ כתבוהו כאן ג"כ) ומן כל מרבה מלאה"ש וכל צבא השמים ועי' [illegible] (ז) ארשב"ל אם חלאים כו' · איכה רבה שם : (ח) לשון אפס כו' · ב"ר פ' מ' איכה [illegible] ב' : (ט) כראשונה כשהיה משה כועס כו' · דב"ר פ"ג ועי' בברכות (ס"ג) : (י) אמר רבי יצחק מיל כו'

פירוש מהרז"ו

ואעדך עדי ע"פ מדה י"א וזהו מ"ש כאן את עדים · וענין הפורפירא והעטרות כמ"ד חירות משעבוד מצרים בעת מתן תורה והכלי זין כמ"ד חירות מיצה"ר או והכלי זין נקרא עדי כמ"ש חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך וכמ"ש במשנה שבת וחכ"א תכשיטין הן לו : האמירך · כמ"ש איכה רבתי פסוק עשה ה' וגו' בלע אמרתו בזע פורפירין דיליה : כעס עליהם משה · שאחר פסוק ויתנצלו הנ"ל כתוב ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה : הימנון · פי' במ"ע בל"י שיר של שבח : שהניח את העליונים · פי' קביעות יחיד המקום שיבואו להתראות לפני כסה"כ קבע באהל משה · דוק והבן : וצבא השמים לך משתחוים · עיין סנהדרין (צ"א ב') שהשתחויה היא ליתן שלום בכניסתם ע' רש"י שם ועי' ב"ב (כ"ה א') וכן הוא במדרש תהלים י"ט על פסוק יום ליום יביע אומר · ד"א כשראה גלגל חמה בא וכורע היה יודע שהוא לילה כוכבים ומזלות משתחוים יודע שהוא יום שנאמר וצבא השמים וגו' וכאן מפורש שההשתחויה של השמש בבוקר ביציאה חולק על הנ"ל : מה כתיב שם · עתה חוזר לענינו שהתחיל ברים הסימן מה כתיב למעלה : כשיהיה פניך כעוסות · דורש ודיבר ה' אל משה פנים אל פנים ולא פי' מה היה הדיבור דורש שהיה הדיבור תיבת אלו פנים אל פנים דורש על הכעס כמ"ש פני ילכו · וכמ"ש פני ה' חלקם · ועל הרצון כמ"ש באור פניך יהלכון וכמ"ש יאר ה' פניו וגו' ישא ה' פניו אליך · ופי' פנים משלים לפנים מה שחסר בפנים זה ישלים פנים אחר וזהו מ"ש ושב אל המחנה ופי' ע"פ מדה ט' שע"י דבור פא"פ כשאני בכעס אתה תהיה ברצון ושוב אתה אל המחנה ועל כן ושב אל המחנה · או שדורש א"ת ושב אלא שוב וכן משמע בסוף הסימן ובסי' ד' וכן הוא בהדיא בתנחומא כאן סי' כ"ז ובחד"א ח"ב פרק ד' · ובתנחומא מסיים בסוף הסימן אך כאן במדרש מפסיק בדרשה של חשבתי ימים קודם החתימה : יושבת אני ומחשבת · עיין איכה רבתי פסוק אזכרה נגינתי : לכמה שנים וכו' · ועתה ארכו הפנים יותר מכל אלו · וזהו מ"ש בפסוק הסמוך לפסוק חשבתי הנ"ל אזכרה נגינתי וגו' הלעולמים יזנח ה' וגו' עד ואומר חלותי היא שנות ימין עליון · והנה החולי אינו שינוי ימין חלילה כי החולה מתרפא ושינוי ימין לא ניתן להתרפאות והם ב' כתובים מכחישים מדה ע"ו ומכריע ע"פ מדה ט' שאומר דרך חקירה וספק ואומר אם חלותי שכל מה שמגיע לי הוא דרך חולי הדבר ידוע שרוב החולים מתרפאים כל זה נכלל בתיבת חלותי ואם שנות ימין עליון לא ניתן להתרפאות וצרתי צרה בהחלט · ועי' באיכה שם ביתר ביאור בא"א · ור' אלכסנדרי בא להכריע ע"פ מדת ממעל חלותי מלשון ויחל משה · וכן חלו נא ועי' לעיל פמ"ג ס"ג בא"א · פי' חלותי · ענין התפלה גרס השינוי של ימין חנות · משמע שהכל הבטיח לחנות אלא ששכח · ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש ותמותי : לשון יוני אפס הניח · כי תיבת אפס בתנ"ך יש שמשמעו תוהו ואין · ו[illegible] ואולם · ויש שפי' שכלה ותם אחר שהיה ולזה כוון כאן והביא ראיה מלשון יוני ועי' ב"ר פמ"ד ס"ד אפס הניח · וכן הוא במ"ע אפס בל"י עזב : ולא יוסיף לרצות · הרצה אלא שלא יוסיף והיינו שכבר הרצה כאן : תרתין אפין מזגין · ע' ד"ר פ"ג סי' ע"ו : שוב אל המחנה · הוקשה לו מ"ש פנים אל פנים ושב אל המחנה וכי אל המחנה למ"ש פנים אל פנים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שאחר שאמר פנים אל פנים שהיה הדיבור פנים אל פנים כנ"ל והשיב לו הלא אתה כעסת תחלה תרצה תחלה ו התחלת רצוי ושב אל המחנה א"ת ושב אלא שוב אל המחנה היה אתה ברצון כשאני בכעס עדיין : ראה שאין אתה · לשון התנחומא ראה שאפילו בשעת כעסך אתה מפי[ס] [illegible] סמוכין שפסוק ראה אתה אומר אלי סמוך לפסוק ושב אל המחנה : **ג** ויאמר ה' אל משה · זאת חקת הפסח וכן בפרשת ציצית וכאן וידבר משה אל ה' · בסדר ס[illegible] ה' וגו' : משל למערה · תנחומא ויקהל ריש ס"ז ובפסיקתא · וענין הנמשל שגם דיבורו ואמירת משה לה' היה משפע אלהי שנשפע עליו בדיבורו ומאמרו : מה כתוב לעיל ריש ס"ב ויתכן שלעיל העתיק ממקום אחר · וכאן ממקום אחר ועל שכבר האריך לעיל קיצר כאן · ועי' תנחומא כאן ריש סי' כ"ז : כמה היה רחוק · לפרש מ"ש [illegible] את האהל וגו' הרחק מן המחנה · ועי' ב"ר פנ"ג סי' י"ג במ"ר פ"ב ס"ס ע' : מנודה לרב · שכעס עליהם להשמידם והפשיט עדים : סיגנום · עי' ב"ר ס"פ ו' [illegible] ערך סגנס ופי' דגל וכתב במ"ע שכן הוא בלשון רומי ומשה שברח שהיה ירא שלא ישברוהו ויבזוהו · וכן האהל של משה מיוחד היה לשכינה לשרות שם ולדבר עם משה

מתנות כהונה

האמרת · לשון בגד כמו שדרשו חכמינו ז"ל בלע אמרתו בזע פורפירא דיליה מדותיו הרגוס על אמרה דלבושא : באותה שעה · שאבדו העדי [כדלקמן] : הימנון · שבח כמו יחי אדוני המלך והרבה תמצא בספר זה ועיין בערוך ערך [illegible] : פנים אל פנים · משמע פני הרצון יהיו נגד פני הכעס : אם חלאים הם · ואומר חלותי בלשון ניחותא הנחומים אלו מדבר אני על לבי שהם חלאים ויכולין להתרפאות : [ואין לשון חלותי גרסינן : ה"ג במדרש תהלים לשון יוני אפס הניח לכך כו'] : מזגין רותחים · בתמיה מוזגין כוס משקה רותח ורמז לרתיחת הרוגז : שבעסת עליהם והרי התפללתי עליהם ולא הועיל : שוב אל המחנה · ושב אל המחנה קרי ביה שוב אל המחנה הכי איתא בתנחומא : [ה"ג אתה מוצא וידבר ה' אל משה ויאמר ה' אל משה וכן אתה מוצא ויאמר משה אל ה' וידבר משה אל ה' משל כו' · וכן הביאו בעל העקידה ז"ל בפרשה זו · ועיין מזה בתנחומא בפרשת ויקהל : ה"ג כך וידבר ה' אל משה כו' כדלעיל] : לגיון · חיל : סגנום · לפי הענין דגל המלך · ועיין ערך סגנס

ידי משה

נ"ב רק חירות מן השעבוד לבד משא"כ מיתה יהיה מה שאין כן רבנן סברי כמ"ד זינאות ושם מפורש היה חקוק עליו וחירות הוא מן מיתה א"כ בימות משיח שיחזור להם העטרות ע"כ לא יהיה מיתה בימות משיח וא"כ ימות משיח ועוה"ב שוים יהיו ודו"ק היטב כנ"ל בן המחבר : תרתין אפין מזגין רותחין · בתמיה פירוש דרך משל כשאחד מוזג רותחין השני ימזוג צונן וכאן כל השנים מוזגין רותחין : ומשה יקח את האהל וגו' · ר"י אמר כך משה דרש מנודה לרב מנודה לתלמיד לפיכך משה יקח את האהל · ולעיל בדף נ"ו ע"ב איתא לך רד אמר רב כשם רשב"ג מלמד שנתנדה משה א"כ קשה למה הרחיק משה את האהל מן ישראל ול"ע וצ"ל דה"פ שאמר משה מנודה לרב פירוש שאני מנודה להקב"ה וא"כ מנודה אני לתלמיד פירוש לישראל ג"כ ומכח זה לקח האהל ודוק היטב ולזה נ"ל פירוש המדרש שמתחיל שמדרש לדרוש ומשה יקח את האהל כמה היה רחוק א"ר יצחק מיל נאמר כאן הרחק ונאמר להלן אך רחוק יהיה וא"כ מביא הדרש מנודה לרב וכו' לפי דאיתא בספרי אך רחוק יהיה אמר יהושע לישראל עתידין אתם לעשות שבת שם ע"כ אל תרחיקו יותר ממיל כדי שתהיו יכולים לבוא להתפלל [illegible]

יפה תואר

דתלויה במחלוקת תנאי לעיל בפמ"א חד אמר חרות מעול גלות סובר כי עטרה שיהא [illegible] וחופש לעטרה · וחד אמר שם חרות ממלאך המות והוא סובר חגורה המורה על גבור[ה] [illegible] שמות · וחד אמר שם חרות מן היסורין סובר כי מעיל חשוב שלבישם המגין מפני [illegible] שמה ראשי הסבות המביאים את התלויים : שהניח את העליונים ובא אצל משה · אגדה זו כפשוטו כי כבודו מלא עולם ואין שנוי וגבול לפניו אבל פירושו כי גדלה השגת משה מהעליונים ולכוונה זו אמר שהניח את העליונים אשר המה לא יגיעו אל אלהות בשלמות משה · כי הי' קרוב אליו · בשביל רב תבונתו כי הקירוב אל ה' הוא כפי ההשגה וכמ"ש פי"ח · וזה ענין בואם לומר הימנון לפניו כי השירה הוא ספור שבחו כפי השגתו בגדולתו יותר נכון למשה בשביל הכרתו הגבוהה · וגם השמש והירח והכוכבים המספרים [illegible] ויגידו לבני אדם צדקת ה' קטנים הם בערך משה אשר הודיע כבוד ה' והגיד לעמים [illegible] משתחוים לפניו ונוטלין ממנו רשות · וגם החיות אם שאלו להם איפוא הוא כסא הכבוד [illegible]

[illegible]

עומדין מכאן ומכאן ומכבדין אותו · שנאמר (שמות לג) ונצבו איש פתח אהלו · והביטו אחרי משה · מה היו אומרים א"ר יצחק אשרי יולדתו מה רואה בו · והיה כבוא משה האהלה כיון שהיו ישראל רואין עמוד הענן היו יודעין שהשכינה נגלית על משה · וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו · אמר לו הקב"ה שוב אל המחנה א"ל איני חוזר א"ל אם אין אתה חוזר הרי יהושע הוי יודע שהוא באהל · משל למטרונה שכעסה על בת המלך ויצאה חוץ לפלטרין והיתה יתומה אחת מתגדלת עמה בפלטין של מלך אמר לה חזרי למקומך ולא בקשה אמר לה אם אין אתה חוזרת הוי יודעת שאותה היתומה נתונה בפלטין · כך אמר הקב"ה למשה שוב אל המחנה · אם לאו יהושע בתוך האהל · מי גרם למשה ששב אל המחנה משרתו יהושע בן נון · אמר משה רבון העולם לכבודך כעסתי עליהן · ראה אתה אומר אלי · ראה שאין אתה יכול להניחם ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי · א"ל הקב"ה כבר אמרתי לך ושלחתי לפניך מלאך · אמר לפניו רבש"ע למלאך אתה מוסרני אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה : ך ויאמר הראני נא את כבודך · רבי תנחומא בר אבא פתח (משלי כה) [א] כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך · הלל אומר השפלתי זו הגבהתי והגבהתי היא השפלתי מוטב לאדם שיאמרו לו עלה למעלן ולא יאמרו לו רד למטן · אמר דוד (תהלים קיג) (י) המגביהי לשבת · כשאני מגביה את עצמי הם משפילים ישיבתי הוי המגביהי לשבת · וכשאני משפיל את עצמי הם מגביהין אותי · שנאמר (שם) המשפילי לראות (יא) מי גרם לי לראות כל הארצות שכתוב (ד"ה א יח) ויצא שם דויד בכל הארצות על שהשפלתי את עצמי · ד"א כי טוב אמר לך עלה הנה זה משה · כשנגלה עליו הקב"ה בסנה · כמה דתימא (שמות ג) וירא מלאך ה' וגו' · א"ר יהודה בר נחמיה [ב] טירון היה משה לנבואה · אמר הקב"ה אם נגלה אני עליו בקול גבוה אני מבעתו · ואם בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה · מה עשה הקב"ה נגלה [ג] עליו בקולו של אביו · (יא) אמר בא אבי ממצרים אמר לו איני אביך אלא אלהי אביך · ויסתר משה פניו · ר' יהושע בן קרחה אמר לא עשה משה יפה שהסתיר פניו · שאלולי שהסתיר פניו היה מגלה לו הקב"ה מה למעלן ומה למטן ומה שהיה ומה עתיד להיות · ובאחרונה בקש לראות · שנאמר הראני נא את כבודך · [ד] אמר הקב"ה כשבקשתי לא בקשת · עכשיו שבקשת איני מבקש · א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי אעפ"כ הראה לו שלש · [ה] בשכר שלש זכה לשלש · בשכר ויסתר (יב) וידבר ה' אל משה · בשכר כי ירא · וייראו מגשת אליו · בשכר מהביט · ותמונת ה' יביט · ר' הושעיא רבה אמר כבוד גדול עשה משה שהסתיר פניו · אבל נדב ואביהוא פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מן השכינה שנאמר (שם כד) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו · ד"א ויאמר הראני נא את כבודך · נתאוה לעמוד על מתן שכרן של צדיקים ושלותן של רשעים · ומנין שמתן שכרן של צדיקים נקרא כבוד שנאמר (משלי ג) כבוד חכמים ינחלו · וכה"א (ישעיה כד) ונגד זקניו כבוד · (יג) ומנין ששלותן של רשעים נקרא כבוד שנאמר (תהלים עג) ואחר כבוד תקחני · מה הקב"ה משיבו ויאמר לא תוכל לראות את פני · (יב) אין לשון פני האמור כאן אלא שלותן של רשעים כדכתיב (דברים ז) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו : ן ויאמר ה' הנה מקום אתי ונצבת על הצור · א"ר יוסי בר ר' חנינא [ו] הנה אנכי במקום הזה אין כתיב כאן אלא הנה מקום אתי (יג) אתרי טפלה לי ואין אני טפל לאתרי · והסירותי את כפי אמר לו הקב"ה (יד) אני מראה לך מתן שכרן של צדיקים שאני עתיד ליתן להם באחרית הימים · א"ר אסי (יד) הסעודה של ג"ע ראו נביאים ומתן שכרן לא ראו שנאמר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו · וכן דוד אמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · מה כתיב למעלה · ויאמר אני אעביר (טו) כל טובי על פניך מדת הטוב ומדת הפורענות וחנותי את אשר אחון [ז] באותה שעה הראה לו הקב"ה את כל האוצרות של מתן שכר שהן מתוקנין לצדיקים

מסורת המדרש א אבות דרבי נתן ריש פרק כ"ס · ויקרא רבה פ"א · תנחומא סדר ויקרא ס"א · ילקוט משלי רמז תתקס"א · ועיין ילקוט ויקרא רמז תכ"ז · ב שמות רבה פ"ג · כל הענין · ג תנחומא סדר שמות סימן י"ט כל הענין · ד ברכות דף ז' · ילקוט סדר שמות רמז קע"א · ה ויקרא רבה פרשה כ' · במדבר רבה פרשה ב' · תנחומא סדר אחרי סימן ו' · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ז · ילקוט סדר שמיני רמז תקכ"ד · ו בראשית רבה פרשה ס"ח · מדרש תהלים מזמור נ' · תנחומא כאן סימן כ"ז · פסיקתא רבתי פסקא כ"א · סימן יו"ד · ילקוט כאן רמז שנ"ס · ילקוט ס"ר ויצא רמז קי"ז · ילקוט חבקוק רמז תקס"ג · ילקוט תהלים רמז תתמ"א · ז תנחומא כאן סימן כ"ז ·

חדושי הרד"ל

כו' · ספ"ר שם : (יא) מי גרם לי לייראות את כל הארצות כצ"ל פירוש להיות כל הארצות יראים ממני וכדכתיב בסיפיה דקרא דד"ה דמייתי וה' נתן פחדו על כל וגו' : (יב) אין לשון פני כו' · שלותן של רשעים שעל זה א"ל לא תוכל לראות טעמו של דבר · וכן להלן בצדיקים שא"ל אני מראה לך מתן שכרן באחרית הימים · וטעם רעתם בעוה"ז לא גילה לו · וכן דרשו בספרי בהעלותך פיסקא פ"ג והדר"נ פמ"ה ע"ש : (יג) אתרי טפילה לי כו' · (ע' ב"ר פס"ח) : (יד) הסעודה של ג"ע ראו כו' · עין לא ראתה

חדושי הרש"ש

(י) המגביהי לשבת כשאני מגביה כו' · כאן משמע כפירוש המ"כ לקמן בויקרא רבה פרשה א' ודלא כמו שהגהתי עליו שם : (יא) אמר בא אבי ממצרים · לעיל פ"ג משמע שהיה סבור באמת שהיה אביו שנאמר שם הנני מה אני מבקש וכן בתנחומא שם מבואר יותר וז"ל באותה שעה שמח משה ואמר עוד אבי עמרם חי וזה דלא כמ"כ · ועיין בב"ב (קכ"א ב') דאיתא שם דעמרם ראה את יעקב וא"כ בשנת כ"ד למשה ודאי כבר מת · ולפ"ז פליגא על הא דאיתא לעיל סוף סדר ויחי דמשה עשה בפלטין של פרעה מ' שנה · וס"ל כמ"ד לעיל ס"א בפסוק ויגדל משה ובפסוק מי שמך דבן כ' שנה היה או כר' [...] בריש פ"ס דבן י"ב שנה היה : (יב) ודבר ה' אל משה כצ"ל : (יג) ומנין שלותן של רשעים נקרא כבוד שנאמר ואחר כבוד תקחני · מפרשו כפי הפי' שמאנו רש"י שם מחמת נגינת הטעם ע"ש : (יד) אני מראה לך כו' באחרית הימים · הוא מדכתיב וראית את אחורי : (טו) כל טובי כו' ומדת הפורענות · הוא כמו שדרשו לעיל בבראשית רבה פ"ט בסופה והנה טוב מאד זו מדת הפורענות ע"ש :

מתנות כהונה

מה רואה בו · יולדתו כמה גדולה היא רואה כו' : שהוא באהל · הוא ישאר תחתיך פרנס עליהם לא ימיש מתוכו וכן הוא בתנחומא : בת המלך · רמז לישראל שהם בת להקב"ה [...] לא זז משם עד שקראה בתי שנאמר שמעי בת וראי : שאין אתה יכול להניחם · מפני רוב התבה ובתנחומא מפרש יותר : מוטב שיאמרו עלה כו' · וזהו על ידי שהרחיק ישיבתו ממקום הראוי לו מפני הענוה ועיין בויק"ר פ"א : [כשנגלה עליו גרסי'] : טירון · עי' לעיל בפ' שמות ריש פר' ג' : בא אבי · לשון תמיה וכי בא אבי ממצרים : בשכר ויסתר וידבר כו' · סיפיה דקרא פנים אל פנים נגד ויסתר משה פניו ועיין לעיל פ"ג : וייראו מגשת · עיין לקמן בויק"ר פר' כ' : כבוד גדול עשה משה כו' · עיין לעיל פרשה ג' מהו הכבוד : [ואביהוא גרסינן] : לאחרי · למקומי :

אי

פירוש מהרז"ו

ריש ס"ב בענין האהל של משה : ך א"ר יצחק · בתנחומא כאן סי' כ"ז איתא והביטו אחרי משה ר' אמי אמר לשבח שבא לינוקא דהא כדין ינקין ורבי יצחק דרש לגנאי היו מסתכלין מאחוריו חמי צואריה חמי שקיה אכיל מדידן ושתי מדידן וכן הוא בירושלמי ריש פרק ג' דבכורים וירושלמי דשקלים פרק ה' הלכה ב' בלא שמות האומרים · וכן הוא בקידושין (דף ל"ג) שמות האומרים כי בתנחומא חד אמר וח"א הובא ילקוט כאן · ומאן דדריש לשבח הדבר למוד מעניינו שבשבחו מדבר · ומ"ד לגנאי ממ"ש אחרי משה והיל"ל וכאו את משה ולקמן פנ"א ס"ה ו' בשמות האומרים אחרים : כבוא משה האהלה · ירד עמוד הענן : שוב אל המחנה · לעיל ס"ב ב' פעמים ושם מבואר · וכאן בא לפרש שייכות פסוק זה לפסוק שאחריו ומשרתו יהושע בן נון ודורש ע"פ מדה פ' שאחר שאמר לו שוב אל המחנה היה מסרב מטעם מגודה לרב מגודה לתלמיד או כדרים לקים לעיל והשיב לו אם לא תשוב הרי יהושע ומשה לא נתרצה ביהושע כי פני משה כפני חמה שאורו מעצמו ופני יהושע כפני לבנה שמקבל מהחמה וביומי משה היה הקב"ה ב"י מנהיגם בעצמו אך בימי יהושע ע"י מלאך כמבואר לעיל פל"ב ס"ג : לכבודך · כדלעיל ס"ג : כבר אמרתי לך · היינו ממ"ש אם אין פניך הולכים הרי שאמר לו שלא ילך בעצמו כו' שעל זה השיב לו אם אין פניך וגו' והיינו מ"ש בסוף משפטים הנה אנכי שולח מלאך וכן בסדר תשא קודם פרשת ראה אתה אומר אלי הנה מלאכי ילך לפניך ושלחתי לפניך מלאך וגע"ג מאחר שכבר אמר לו כמבואר בכל הפסוקים הנ"ל איך אמר משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ואם פי' שלא הודיעו איזה מלאך הרי משה לא נתרצה בשום מלאך כמ"ש אם אין פניך הולכים ואיך אמר את אשר תשלח עמי וע' רש"י בחומש ואין לי לב להבין דבריו : ה כי טוב אמר · משלי כ"ה וילקוט שם : הלל אומר · ויק"ר פר' א' ס"ה : המגביהי לשבת · שלפי פשוטו דקאי על הש"י היודי"ן של המגביהי ושל המשפילי מיותרים על כן דורש על דוד עצמו : המשפילי לראות · בשמים ובארץ זכה לראות בשמים שהיה נביא כמ"ש רוח ה' דבר בי וזכה לראות גדולתו בארץ : זה משה · לעיל ריש פר' ג' : ריב"ק אמר · נ"כ לעיל שם ועי' עוד ויק"ר פ"כ ס"ה י"א והדרשה שפתח ר"ת כי טוב הוא לדברי ר"י דסכנין בסמוך שזכה לשלש וכן הוא בהדיא ויק"ר פר' א' שם : בשכר ויסתר · משה פניו זכה ודיבר ה' אל משה פנים אל פנים ע"פ מדת מנגד וממעל : פרעו ראשיהן · פי' שלא התנהגו בצניעות כראוי כמ"ש ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ויתכן שמ"ש פרעו ראשיהן מדכתיב מיד אחר מיתתם ראשיכם אל תפרעו וגו' ולא תמותו · הרי שהם פרעו ראשיהם היינו בעת ויחזו הנ"ל שהקלו ראשם : לא שלח ידו · ויחזו את האלהים וגו' על שחזו היו ראוים שישלח בהם יד : ואחר כבוד תקחני · אחר שיכלה כבוד של שונאי אז תקחני וכמ"ש פסיקתא ס"פ כ"ג הובא ילקוט תהלים ע"ג ע"ש ותבין כאן וכתוב אחריו מי לי בשמים · וכמ"ש ויק"ר סוף פ"ג עי' מש"ש וע' זכריה ב' י"ב ודו"ק · ולדרשה זו לא ביקש משה כלל לראות מראה כבודו · ומה זה שהשיב לו לא תוכל לראות את פני היל"ל את כבודי כמו שביקש ע"כ דורש שמ"ש את פני היינו פני כבודו שדרש כבודך על שלות רשעים בעוה"ז ושכר צדיקים בעוה"ב והשיב לו וראית אחורי היינו מתן שכרן של צדיקים בעוה"ב שיהיה באחור וסוף הזמן לא את שכר שלותן של רשעים בעוה"ז וזהו ופני לא יראו בעוה"ז בקדימת הזמן ופניה וכמ"ש בסי' הסמוך בהדיא : ך אתרי טפלה · ע' ב"ר פס"ח ס"ח וש"נ ומבואר : והסירותי את כפי · וראית את אחורי ופני לא יראו וכי יש פנים ואחור למעלה חלילה · ע"כ דורש שמ"ש אחורי על מתן שכר של צדיקים שיהיה באחרית הימים · ועי' ספרי סוף סדר ברכה · וכמ"ש ב"ר ריש פ"א אחור וקדם אחור זה העוה"ב : שנאמר עין לא ראתה · ע' לעיל סוף פר' ל' ושם מבואר · וסעודה של צדיקים עי' ויק"ר פר' י"ג ס"ג בארוכות : מה כתיב למעלה · בסימן זה דורש מפסוק ב' עד כ"ד ולמעלה בפסוק י"ט כתוב אני

יפה תואר

הנבואה עד שגם הוא הי' יכול להקדים דבריו לה' בכל עת שירצה וכמו המשל במערה הסמוכה לים אשר המים ידבקו יחד ויזלו מהים למערה ומהמערה לים בלי חשך : א"ל איני חוזר · תימא איך [...]ס את פי ה' · וי"ל שבא בטענה כי לא יוכל לראות ברעתם ותקצר נפשו בעמלם ולכן טוב לו להסתלק מן הנבואה וא"כ הוא אינו עובר את פי ה' אחר שאין תועלת בחזרתו כי לא ינצח מתוך [...]ותו שם · וזה דומה לענין יונה בבריחתו · והוא סבר כי אין אחר אשר ימלא את מקומו בנבואתו וממילא יתרצה הקב"ה אליו והשיבו ה' כי יהושע מוכן לדבר ויוכל לכנס במקומו וממילא צריך להתאפק ויתחזק בנבואתו בע"כ פן יפסיד את מדרגתו · וכן הוא הענין במשל : כבר אמרתי לך ושלחתי לפניך מלאך · לכוון הדברים היטב נ"ל כי כאשר אמר ה' אל משה הנה אנכי שולח מלאך לפניך · שאל [...]ה שתים · הא' האם ישלח ה' מלאכו לבד והקב"ה יסור משם · או שגם הקב"ה ילך עם המלאך · והמלאך יהיה רק לממוצע ביניהם · והב' מה יהיה המלאך הזה האם מן המלאכים הראשונים כמו מיכאל ומלאך הברית שעליו נאמר בעת רצון עניתיך וכמ"ש הרמב"ן או שיהיה מלאך מן מדת הדין אשר לא ידע רחום · ומשה בתפלתו בא לעלות ממדרגה למדרגה · בתחלה שאל מי הוא המלאך שלא חפץ במלאך מדת הדין ואמר לו ה' הלא אמרתי לך ושלחתי לפניך מלאך וזה מורה כי הוא מהמלאכים הראשונים וכמו שאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך · ואז הוסיף משה לשאול שאלתו השנית ואמר למלאך אתה מוסרני כי גם במלאך טוב אין חפצי רק פניך ילכו עמנו : פתח כי טוב אמר לך וכו' · משום דמפרש הראני נא את כבודך זה השגת מה למעלן מה למטן מה הי' ומה עתיד להיות כדריב"ק בסמוך לכן [...]תי שכתוב כי טוב אמר לך לפרש כריב"ק וכבר פלוגתים : הלל אומר השפלתי זו הגבהתי כו' · הל"ל אמר זה בפני עצמו · כי המשפיל עצמו הוא מגביה א"ע · והמגביה א"ע הוא המשפיל נפשו ור' תנחומא תלה הדברים האלה בקרא כי טוב אמר לך עלה הנה · ומה שהתחיל בדברו השפלתי זו הגבהתי וא"ז אמר והגבהתי היא השפלתי משום דמספר כפי אשר קרה לו כי ע"י שהשפיל עצמו והכניע [...]וד בורח בעניותו זכה לגדולה שנסתלקו בני בתירה מנשיאותם ומינוהו תחתם כדאיתא בפסחים בפרק אלו דברים וע"י שנתגאה א"כ והתחיל מקנתרן בדברים הושפל קלת שנתעלמה ממנו הלכה כדאיתא שם : ד"א כי טוב אמר לך עלה הנה זה משה ודריש את הכתוב כי טובה אשר מדרגת הנבואה תבוא לו ממטה למעלה · ויעלה מעט מעט במדרגת הנבואה מאשר יתחיל במדרגה גבוהה בנבואה ולא יוכל לסבול · ולכן באה לו הנבואה בקול אביו אשר הי' רגיל בו · וזה הכוונה לפי הדרש לפני נדיב אשר ראו עיניך · ולפ"ז יהיה מהשפילך כמו מאמר המוסגר והמשך הכתוב כי טוב אמר לך עלה הנה לפני נדיב אשר ראו עיניך מהשפילך : לא עשה משה יפה שהסתיר פניו · ודריש כי טוב אמר לך עלה הנה · טוב היה לך אם לא הסתר פניך מפני השכינה ועלית אז נגלה לך מה למעלן ומה למטן מהשפילך הסתיר פניך ולא נודע לך כל אלה ולר' יהושע דסכנין ור' הושעיא רבה מדרים כי טוב אמר לך עלה הנה הטוב אשר נאמר לך לעלות ולזכות לשלש המוגה רי"ד והכבוד אשר אמר רה"כ בא לך מהשפיל, לפני נדיב בשביל אשר השפלת עצמך לפני השכינה אשר יכולת לראות והסתרת פניך מלראות : אתרי טפלה לי · פי' כי כל גשם שיקרא מקום הוא טפל להקב"ה שהוא המעמידו ומקיימו ואין ה' טפלה לו שהוא נסמך על הגשם ח"ו : שאני עתיד ליתן להם באחרית הימים נראה דזה הוא אחר התחיה דנקראת אחרית הימים · אבל העוה"ב הוא אחרית ימי כל אחד ואחד אחרי מותו ולא יקרא סתם באחרית הימים

ידי משה

טירון היה משה לנבואה · פירש רש"י שהיה עוד נער לנבואה ולא היה רגיל בנביאות בעת הזאת עכ"ל : סג"ס

והוא אומר האוצר הזה של מי הוא והוא אומר (טז) של עושי מצות · והאוצר הזה של מי הוא של מגדלי יתומים · וכל אוצר ואוצר · ואח"כ ראה אוצר גדול אמר האוצר הזה של מי הוא א"ל מי שיש לו אני נותן לו משכרו ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה שנאמר וחנותי את אשר אחון · וחנותי את אשר אחון למי שאני מבקש לחון · וכן ורחמתי את אשר ארחם :

פרשה מו

א ויאמר ה' אל משה פסל לך · הה"ד (איוב יא) ויגד לך תעלומות חכמה · אתה מוצא בשעה שאמר לו הקב"ה לך רד כי שחת עמך היה תופס בלוחות ולא היה מאמין שחטאו ישראל · אמר אם איני רואה איני מאמין שנא' (שמות לב) ויהי כאשר קרב משה אל המחנה · א שלא שברן עד שראה בעיניו · אי להם לבני אדם שהם מעידים מה שאינם רואים · אפשר שלא היה משה מאמין בהקב"ה שאמר לו כי שחת עמך אלא הודיע משה דרך ארץ לישראל אפילו שיהא אדם שומע דבר (א) מן יחידי נאמן אסור לקבל עדותו לעשות דבר על פיו אם אינו רואה · ד"א ב שפרחו הכתובים מן הלוחות לכך שברן שנאמר (דברים ט) וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם · ראה משה שחטאו ושבר את הלוחות · ג משל לשר שנטל אשה וכתב לה כתובה ונתנה ביד השושבין · לאחר ימים יצא עליה שם רע · מה עשה השושבין קרע את הכתובה אמר מוטב שתהא נדונית כפנויה ולא כאשת איש · כך עשה משה אמר אם אין אני משבר את הלוחות אין לישראל עמידה שנאמר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם · מה עשה שברם (ה) אמר לו להקב"ה לא היו יודעין מה היו כתוב בהם · ד"א וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם · ראה שאין לישראל עמידה וחבר נפשו עמהם ושבר את הלוחות ואמר להקב"ה הם חטאו ואני חטאתי ששברתי הלוחות · אם מוחל אתה להם אף לי מחול שנאמר (שם לב) ועתה אם תשא חטאתם כן לחטאתי מחול · ואם אין אתה מוחל להם אל תמחול לי אלא מחני נא מספרך אשר כתבת · א"ר אחא לא זז משם עד שפנה חטייה שלהם שנאמר ויפן וירד משה · כיון שפנה חטייה שלהם אמר משה הרי היה לישראל מי שיבקש עליהם · אני מי יבקש עלי · התחיל מצטער על שבור הלוחות ואמר לו הקב"ה אל תצטער בלוחות הראשונות שלא היו אלא עשרת הדברות לבד ובלוחות השניים אני נותן לך שיהא בהם הלכות מדרש ואגדות · הה"ד (איוב יא) ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה · ולא עוד אלא שאתה מבושר שמחלתי לך על חטייה שלך שנאמר (שם) ודע כי ישה לך אלוה מעונך : ב ד"א פסל לך · הה"ד (קהלת ג) לכל זמן ועת לכל חפץ עת ללדת ועת למות · מכאן אמרו רבותינו ז"ל ו ישבה אשה על המשבר תשעה ותשעים חלקים למות ואחד לחיים שנאמר עת ללדת שהוא עת למות · (ב) וכולהו עד שאתה מגיע עת להשליך אבנים (איכה ד) תשתפכנה אבני קדש ועת כנוס אבנים (תהלים קמז) בונה ירושלים ה' · (זכריה ט) כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו · ד"א (קהלת ג) ה עת להשליך אבנים · ויחר אף משה וישלך מידיו · ועת (ג) כנוס אבנים · פסל לך · הפסולת שלך (ד) משם העשיר משה · אמר הקב"ה דין הוא שיטול אותן פסולת משה · למה אלא ישראל שלא נתעסקו במצות נתתי להן כל טוב ארץ מצרים שנאמר (שמות יב) וה' נתן את חן העם והעשירו · ומשה שעסק בעצמותיו של יוסף יהא עני ·

מסורת המדרש א ירושלמי תענית פרק ד' · ב אבות דרבי נתן פרק ב' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה · תנחומא כאן סימן ל' · וסדר עקב סימן י"א · תנא דבי אליהו רבה פרק כ"א · אדר"ן פרק ד' · ג לעיל פרשה מ"ג וש"נ · ד ויקרא רבה פרשה כ"ז · קהלת רבה פרשה ג' · תנחומא סדר אמור סימן י"א · ילקוט סדר אמור רמז תרמ"ז · ילקוט ישעיה רמז ש"ד · ה דברים רבה פרשה ג' · תנחומא סדר עקב סימן ט' · ו נדרים דף ל"ח · ירושלמי שקלים פרק ה' · ויקרא רבה פרשה ל"ב · קהלת רבה פרשה ט' פסוק י"א וסוף פרשה יו"ד · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ו · ספרי סדר בהעלותך פסקא ק"א · תנחומא כאן סימן כ"ט · וסדר עקב סימן ט' · ילקוט כאן רמז שנ"ב :

חדושי הרש"ש

(טז) של עושי מצות כו' · (אולי זה בכ"מ במדרש הוא לעושי צדקה) של מגדלי יתומים · הוא משום דחניכה מצינו אצל עניים · לחונן דלים (משלי כ"ח) ורחמנות אצל יתומים ירוחם יתום (הושע י"ד) :
(ה) אמר לו להקדוש ברוך הוא לא היו יודעין כו' · עיין לעיל ריש פרשה מ"ג ובמש"כ שם אצל

חדושי הרד"ל

ראתה כו' אפשר ר"ל הסעודה והשגה שבגן של עדן אבל מתן שכר שהוא עדן עצמו לא ראתה עין · וכמ"ד הכי שפ"ה דברכות (ל"ד:) :
(א) מן יחידי נאמן אסור כו' · עי' ר"ה (כ"ט) : (ב) וכולהו עד שאתה מגיע כו' · עיין מ"כ · ועיין בתנחומא קס"ט : (ג) כנוס אבנים פסל לך דבר אחר פסל לך הפסולת כו' כצ"ל : (ד) משם

פירוש מהרז"ו

אעביר כל טובי · טובי הוא מדת הטוב כל טובי מרבה מדת פורענות כן הוא בתנחומא כאן סימן כ"ז וכמ"ש ב"ל פר' ע' סי' י"א · ודעת המדרש שמ"ש וראית את אחורי ופני וגו' הוא פירושו של כל טובי כנ"ל : אוצר גדול וכו' ומי שאין לו · שמי שאין לו הם רבים מאד ממי שיש לו ולזה צריך רחמים מרובים וחסדים גדולים וזהו אוצר גדול :

פרשה מו סי' א לא היה מאמין · פי' שלא עשה בידיו כפי אמונת לבו עד שראה המעשה ואין זה אלא ללמד לדורות : ויהי כאשר קרב · וירא את העגל ואת המחולות ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם : לעשות דבר על פיו · שאינו ראוי להאמין ליחיד לעשות מעשה אבל מותר להאמין לשום אל לבו : שפרחו הכתובים · ע' תד"א ח"ב ריש פרק ד' וכמ"ש תנחומא כאן ס"ס ל' כל ימים שהיה הכתב על הלוחות לא היה משה מרגיש בהם כשפרח הכתב נמצאו כבדים על ידיו והשליכן ונשתברו וכמ"ש לקמן פמ"ז ס"ו וזהו מ"ש לעיל סוף פל"ו הארון שהיה את סובליו הוא גם כן מקדושת לוחות שניים : ראה משה שחטאו · כמו ד"א וארא שאחר שראה עשה מעשה השבירה : מוטב תידון כפנויה · וכמו שהתחיל לעיל פר' מ"ג בסי' א' : זובח לאלהים יחרם · ע' לעיל פר' מ"ג שם מ"ש : ועתה אם תשא חטאתם · ואם אין מחני נא מספרך ולא פי' מה יהיה אם תשא חטאתם · ועוד שאם לא ישא למה ימחה אותו מספרו הרי לא חטא ע"כ דורש כל המקרא על שבירת הלוחות שהם חטאו באנכי ה' והוא חטא בעונשו שאמרו זובח וגו' הרי שיש לו חלק בעון העגל · ואם אין ותרצה לקיים מ"ש ואמחה את שמם גם אני בחטאי שאיני מתרצה במה שאמרת ואעשה אותך לגוי גדול שמתיירא אני שתפקוד עלי חטאי וזה לא יתכן כמ"ש לעיל פמ"ד בס"ע שבזה שיעשה אותו לגוי גדול רצה הקב"ה לקיים שבועות אבות ובהכרח שתשא לעוני כן תשא לעונם ג"כ ודוק מאד : ויפן וירד משה · תיבת ויפן מיותר ע"כ דורש על שפנה החטא בלשון משנה מפנין ארבע וחמש קופות · מפנה את הגמלים · וכדומה שפי' מעבירים ומסלקים וכמ"ש שבת (דף נ"ז) ויפן שפנה מגרעתו ובלשון מקרא פי' על הסבת פנים לאיזה צד וקרובים במשמעות וסובר המדרש שמ"ש ויפן היה אחר מ"ש מחני נא שלא כסדר שכתוב כאן וע' מ"ש לעיל פמ"ד ס"א שע"פ מדה י"ז שכתוב דברים ט' דורש כאן מדה ל"ב · וענין פנית חטא כמ"ש לעיל סוף פמ"א שהיה מתיירא לירד מפני מלאכי חבלה בתפלת משה פנה החטא והעביר מלאכי חבלה : הלכות מדרש ואגדות · לקמן פמ"ז ס"ז · ועיין שה"ר פסוק ידיו גלילי זהב באריכות · ומרומז במ"ש פסל לך וגו' את הדברים שתיבת את מרבה דברים אלו : ויגד לך תעלומות וגו' · וס"ד ודע כי ישה לך אלוה מעונך וכל הפסוקים שם מדברים במשה החקר אלוה תמצא וגו' גבהי שמים וגם ארוכה מארץ מדה וכל הענין שידוע שדרשו על התורה שנתן למשה עד פסוק י"ב ואיש נבוב זה משה שכתוב אצלו נבוב לוחות תעשה אותו · ובפסוק י"א שם כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן שדרשו לעיל פ"ג ס"ב על חטא העגל הרי שהכל מרומז בפסוקים אלו · ואומר צופר לאיוב שאם היית צדיק כאשר אתה סובר היה עושה לך כמו למשה : ב עת ללדת · עי' קה"ר פסוק זה · ועי' ד"ר פ"ז ס"ה ופ"ג סי' י"ג : כי אבני נזר מתנוססות · שם ושם הגי' מפסוק הנני יסד בציון אבן וכאן פי' כי אבני נזר אבנים שראוים לנזר יתרוממו על אדמתו כמ"ש ושמתי כדכוד שמשותיך וגו' : פסל לך · הי"ל חצב לך כמ"ש חוצבי אבן ע"כ דורש ע"ש מדת ממעל על הפסולת וכמ"ש במ"כ וכמפורש עוד ויק"ר פל"ב ס"ס ב' : וה' נתן את חן · באותו זמן שנתעסקו העם לשאול ממצרים כלי כסף וזהב ואז עסק משה בעצמות יוסף כמ"ש שמ"ר

מתנות כהונה

פרשה מו אי להם · אוי להם : שנאמר וארא כו' · אדלעיל קאי רק שהפסיק בנתינת טעם לשבירת הלוחות שלא מרצונו נעשה רק שהיו כבדים עליו · ועיין בפרשת עקב ובתנחומא פרשה זו : [לישראל עמידה גרסינן] : שפנה · כלומר הפנה והסיר ולשון ויפן קדרים : חטייה · חטא שלהם · [ה"ג לקמן פרשה מ"ז ובתנחומא פר' אמור תשעים ותשע חלקים ועיין זה במדרש קהלת בפסוק עת ללדת] · וכולהו כמו שהם נדרשים במדרש קהלת : אבני קדש · אלו ישראל : [ה"ג כנוס אבנים פסל לך הפסולת כו'] : הפסולת כו' · שהלוחות נחצבו ממחצב של סנפירינון שהראה לו הקב"ה בתוך אהלו כדאיתא בתנחומא ובפרק אין בין המודר והפסולת שפסל עכב לעצמו · ועיין בקהלת בפסוק שבתי וראה : שיטול כו' · כלומר שמשה יטול אותן פסולת : למה · למה נטל משה אותן פסולת · הפסולת מה שנשתת ונפסל מהן וכן משמע במדרש קהלת בפסוק שבתי וראה ובפסוק

ידי משה

הג"ה ד"א פסל לך הה"ד לכל זמן ועת לכל חפץ עת ללדת ועת למות כו' · נ"ל ע"ד דאיתא פלוגתא בגמרא דיבמות סוף פרק החולץ וז"ל את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות פירש"י שנים שפוסקין לאדם בשעת לידתו ר"ע ס"ל זכה משלימין לא זכה פוחתין לו וחכמים ס"ל זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו א"ל לר"ע הרי הוא אומר והוספתי וגו' ט"ו שנה אמר לו משלו הוסיפו לו תדע שהנביא מתנבא שיאשיהו נולד ועדיין לא נולד מנשה שיצא ממנו יאשיהו וכו' והקשה התוספות וא"ת והלא אם לא התפלל חזקיהו היה מת והיה נבואה בטילה אלא ע"כ הנביא מתנבא אלא מה שראוי להיות אם לא היה חוטא אם כן היאך מוכח מכאן דמשלו הוסיפו אפילו לא הוסיפו משלו והיה כל שנותיו כו' מה שלא נתקיימה הנבואה לפי שחטא ואלו נשא אשה בשנים ראשונים היה מוליד ואומר ר"י דהדורות נגזרו להוולד באותו זמן ופרק שהם נולדים ובשני תוספת נגזר לו להוליד מנשה ע"כ התוספות · ונלע"ד לומר עוד דלר"ע דאמר זכה רק משלימין ס"ל דיש מיתה בלא חטא כאשר שכלו ימיו הנגזרים לו אז בהכרח ימות אף שהוא צדיק גמור ולחכמים דאמרי מוסיפין ס"ל דאין מיתה בלא חטא לכך מוסיפין לו כ"ז שלא חטא וק"ל תו איתא במדרש מחני נא כו' אמר הקב"ה מי אשר חטא לי אמחה אמר משה אף אני חטאתי ששברתי הלוחות וכו' ואיתא בגמרא דשבת פ' ר"ע שיפה עשה משה בשבירת הלוחות מכח ק"ו ע"ש ואתיא על נכון פסל לך הדא הוא דכתיב לכל זמן ועת לכל חפץ פי' כדמסיים המדרש עת להשליך אבנים זו הלוחות ועת כנוס אבנים פסל לך נמצא מוכח דיפה עשה משה בשבירת הלוחות עז"ק א"כ למה אמר משה מחני נא הרי לא חטא אלא ע"כ נ"ל דס"ל כר"ע דאמר יש מיתה בלא חטא וא"כ אז נ"ל דס"ל נמי זכה משלימין לו ולא מוסיפין וע"ז קשה מחזקיהו דכתיב והוספתי נ"ל דמשלו הוסיפו לו תדע וכו' אך ע"ז קשה קושית התוספות והלא אם לא התפלל חזקיהו וכו' אלא ע"כ נ"ל כתירוץ ר"י דהדורות נגזרו להוולד באותו זמן ופרק שהם נולדים וכו' לזה אמר המדרש עת ללדת עת דייקא ר"ל כאשר שהוא עת קבוע לזה כמ"ש התוספות בשם ר"י ואז י"ל כדעת ר"ע דלעולם אין מוסיפין רק משלימין אפילו אם הוא זוכה וא"כ שפיר יכול משה לומר מחני נא בשגם שלא חטא כלל ועתה מדוייק נמי עת למות בל"ז הוה אמרינן דהיינו עת למות ואז אם זכה מוסיפין לו ממש עד אין סוף משום די"ל דס"ל כחכמים דאם זכה מוסיפין לו ואין מיתה בלא חטא אבל השתא דמוכח דאתיא כר"ע ואז לא מצינו הוספה בשום אדם אף אם הוא זכה רק השלמה בעלמא שמשלימין לו ימיו הנגזרים לו בשעת לידתו ואם כן שפיר יש לומר עת למות ודו"ק · וע"ד זה יתורץ נמי מדרש רבה פר' כי תבא וז"ל ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך וגו' כשם שביאתך לעולם בלא חטא כך יהיה יציאתך מן העולם וכו' הה"ד עת ללדת ועת למות · ע"ש בקצת שינוי לשון וסיגנון אחד עולה לכאן ולכאן כאשר דאם יציאתו מן העולם יכול להיות אף בלא חטא נמצא דיש מיתה בלא חטא ולזה מסיים המדרש הה"ד עת ללדת ועת למות דעתה מוכח דיש עת למות משום דאף אם הוא זכה אין מוסיפין לו רק משלימין לו ואז ג"כ מוכח דעת ללדת כנ"ל וק"ל · מפי האלוף התורני מהור"ר ישראל במהור"ר יעקב קאפיל זצ"ל לוי העליר מפראג · בעל המגיה והמלקט :

שנאמר

יפה תואר

הימים · וזה לא הראה לו ולפ"ז · וראית את אחורי הוא שהראית אשר אחר התחיה וזאת הראה אבל ופני זה השכר אשר עין לא ראתה אלהים זולתך וזה העוה"ב אשר אחר המות ונקרא עולם הנשמות לא יראו וככה יתפרשו גם דברי ר' אסי וכן מה שאמר לקמן באותה שעה הראה לו הקב"ה את כל האוצרות של מתן שכר קאי נמי על עולם התחיה · וע"ע בתנחומא אבל ע"ש יש שם (ודבר מתוקן הוא בדפוסים החדשים) והטעם בזה כי אחר התחיה אף שתגבר קדושת ה' בארץ מ"מ יש מקום גם לחומר ותשלוט עליו העין · אבל בעולם הנשמות אשר הוא תענוג רוחני לבד ואין חלק בחומר בזה ע"ז לא תשלוט העין גם עין אים האלהים ועי' בב"ר פי"א שמראה לצדיקים מעין דוגמאטורין שלהם ובפס"ב שהקב"ה מראה לצדיקים עד שהם בעוה"ז מתן שכרן משמע דפליגי עם המדרש אשר לפנינו : ומי שאין לו · פי' שאין בידו לא עבירות ולא מצות או שאכל שכר זכיותיו בעולמו בחייו אבל הרשע הולך לא בדון · ויען כי זה הוא מתנת חנם וחסד לכן נקרא שאוצר הזה אוצר גדול פי' בכמות כי גדול כח החסד אשר בידי ה' :

ולא הי' מאמין שחטאו ישראל · פי' שלא האמין בלבו שנעשה החטא בפועל אבל חשב כי רק הרהור עון היה שם והחמיר ה' בדבר כאלו עשו ולכן לא שבר את הלוחות שאין החטא מספיק לשברם ולמנוע מהם הלוחות · ומ"מ יליף מזה שפיר אי להם לבני אדם וכו' אחרי שלא האמין משה בפשט דברי ה' ודן את ישראל לכף זכות כ"ש שאין לאדם להעיד מפי אחרים רק מה שיראה בעיניו · ומ"ש עוד אפשר שלא היה משה מאמין היא שאלה אחרת ונ"ל ד"א אפשר והיא שיטה אחרת אבל חסר במדרש הלשון ד"א כאשר יקרה כן פעמים רבות · שפרחו הכתובים ולא פרחו אלא כאשר קרב אל המחנה כי אין קדושה ראוים ליכנס למקום טומאה · וע"ז מביא את הראיה מהכתוב וארא והנה חטאתם בשביל שראה את הכתובים שפרחו הבין שהם גרמו לזה ומדרים והנה חטאתם כי אתם החסרתם והסירותם את הכתב בחטאתכם וכ"ה בתנחומא פ' עקב וארא והנה חטאתם מה ראה האותיות שפרחו : ראה שאין לישראל עמידה · ויתפרש הכתוב כמו מקרא קצר וארא שאין מעמד לכם יען כי והנה חטאתם או שיתפרש חטאתם מלשון חסרון וגרעון וכמו אני ובני שלמה חטאים ולא יחטיא · ופי' וארא והנה חטאתם שראיתי כי הוסרתם ממעמדכם · וכאשר נגרעתם מן הארץ : אלא י' הדברות לבד · ופליג על הא דאיתא בירושלמי שקלים פ"ו ובחזית בפ' ידיו גלילי זהב כי בין דבור לדבור היה דקדוקיה ואותיותיה של תורה ובלוחות הראשונות משתעי בהם : הה"ד עת ללדת · בא לדרוש למה כתיב פסל לך כי לך מיותר לכן דריש פסל לך כי אתה מחויב לפסלם אחרי אשר אתה שברתם וכמו עת להשליך אבנים לכן הוא עת כנוס האבנים · וכן מדרים עת ללדת ועת למות כי עת הלידה הוא סבה לעת למות · וגם לפי מה דדרים עת להשליך אבנים על חורבן ביהמ"ק יתפרש כי בעת החורבן היא העת שה' בונה אותו וכמ"ש הפסיקתא הביאו הילקוט בסי' ש"ז שאמר הקב"ה כתבתי בתורה שלם ישלם המבעיר את הבערה ואני הצתיה באש ואני עתיד לבנותה שנאמר ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש וכ"ה במ"ק : תשעה ותשעים חלקים למות · ע' בויק"ר פכ"ז על הכתוב הן אתם מאין ופעלכם מאפע מק' פעיות שהאשה פועה בשעה שיושבת על

המשבר

אתן לו את הפסולת שיעשיר: ג [א] זה אחד (ה) מג' דברים שעשה משה מדעתו והסכימה דעתו לדעת הקב"ה · פרש מן האשה ר' שמעון בן יוחאי אומר דרש ואמר מה אם הר סיני שקדושתו לשעה נאמר בו (שם יט) אל תגשו אל אשה · אני שבכל שעה הוא מדבר עמי אינו דין שאהיה פרוש מהאשה · ר' עקיבא אומר מפי הקב"ה נאמר לו (במדבר יב) פה אל פה אדבר בו · ר' יהודה אמר מפי הקב"ה נאמר לו אל תגשו אל אשה אף משה בכלל עמהם הרי נאסרו כולם וכשהוא אומר שובו לכם לאהליכם הרי התירן · א"ל משה אף אני עמהם א"ל לאו אלא (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי · ועוד דרש ואמר מה אם הר סיני שהיה לשעה לא היה מדבר עמי עד שקראני שנאמר (שמות יט) ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר · (ב) אהל מועד עאכ"ו · ידע הקב"ה וקרא לו שנאמר ויקרא אל משה · ועוד דרש [ב] ואמר ומה הפסח שהוא קדשים קלים נאמר (שם יב) כל בן נכר לא יאכל בו · לוחות מעשה אלהים יהיו עובדי כוכבים משתמשים בהם לכך שברם · ראה שבחו של משה [ג] אהרן ושבעים זקנים אחוזים בידיו של משה ולא יכלו לו · ולא אלו בלבד אלא אף רצונו של הקב"ה היה שלא ישברם שנאמר (דברים לד) לכל האותות והמופתים (ג) אמר לו הקב"ה (ו) יהא שלום באותו היד שנאמר (שם) ולכל היד החזקה: ד ד"א פסל לך · הה"ד (ישעיה סד) ועתה ה' אבינו אתה אנחנו החומר ואתה יוצרנו אמר הקב"ה לישראל עכשיו אני אביכם כשראיתם עצמכם בצרה קראתם אותי אבינו אמרו לו הן שנא' (תהלים עז) ביום צרתי ה' דרשתי · משל (ז) לבן ארכיאטוס שפגע (ח) בסמדרקוס והתחיל לשאול בשלומו א"ל קירי מרי אבי · שמע אביו וכעס עליו אמר לא יראה פני הואיל וקראו לסמדרקוס אבי · אחר ימים חלה הבן אמר בבקשה קראו לאבי שיראני · באו ואמרו לאביו מיד נכמרו רחמיו עליו ועלה אצלו וא"ל עתה בבקשה ממך אבי הסתכל בי · אמר לו עתה אני אביך אתמול היית קורא לסמדרקוס אבי · עכשיו שנכנסת לצרה אתה קוראני אבי · כך אמר הקב"ה לישראל עתה אתם קוראים אותי אבי אתמול הייתם עובדים עבודת כוכבים וקוראים אותה אבי שנאמר (ירמיה ב) אומרים לעץ אבי אתה ובעת רעתם יאמרו וגו' · (ט) לכך נאמר ועתה ה' אבינו אתה · ד"א ועתה ה' אבינו אתה וגו' · הה"ד (מלאכי א) בן יכבד אב זה עשו שכבד אביו הרבה שהיה יוצא לשדות וצד ציד ומביא ומבשל ומכניס ומאכיל לאביו בכל יום · [ד] ועבד אדוניו (י) זה נבוזראדן שנקרא עבד שנאמר (מ"ב כה) בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל · שבשעה שבא לירושלים הביא עמו איקונין של נבוכדנצר והיה עומד לפניו באימה וביראה כעבד · ואתם לא כבדתם אותי כאב ולא כאדון יראתם מפני · הוי (מלאכי א) ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי · אלא בשעה שאתם רואים עצמכם בצרה אתם קוראים לי אביכם · לכך נאמר ועתה ה' אבינו אתה · מהו אנחנו החומר ואתה יוצרנו · אמרו ישראל רבון העולם אתה הכתבת לנו (ירמיה יח) הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל · לכך אע"פ שאנו חוטאים ומכעיסים לפניך אל תסתלק מעלינו למה שאנחנו החומר ואתה יוצרנו · בא וראה היוצר הזה אם יעשה חבית ויניח בה צרור · כיון שיוצאה מן הכבשן אם יתן אדם בה משקה מנטפת היא ממקום הצרור ומאבדת את המשקה שבתוכה · מי גרם לחבית לנטף ולאבד מה שבתוכה היוצר שהניח בו את הצרור · כך אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולם בראת בנו יצר הרע מנעורינו שנאמר (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו · והוא גורם לחטוא לפניך (יא) ואין אתה מסלק ממנו את החטייא אלא (ד) בבקשה ממך העבירהו ממנו כדי שנהא עושים רצונך · אמר להם כך אני עושה לע"ל שנאמר (מיכה ד) ביום ההוא נאם ה' אוספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי מהו אשר הרעותי · זה יצר הרע שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו · ד"א (ישעיה סד) ועתה ה' אבינו אתה · הה"ד (שם כו) ה' בצר פקדוך · אלא כיון שהם נכנסים לצרה הן מבקשים אותך · שנאמר ה' בצר פקדוך · משל לסנקליטוס שהיו לו בנים נדבקו לבני אדם רעים ויצאו לתרבות רעה הפשיטן והשליכן · כיון שראו עצמם בצרה בקשו מבני אדם גדולים שיבקשו עליהם רחמים · אמר להם אביהם על מה אתם מבקשים אמרו לו על בניך שתתרצה להם · אמר אינם בני ואיני מכירם זנתה אמם וילדה אותם · (ה) אמר לו אין אתה יכול לכחש אותם · למה שהכל יודעים שהם בניך שהם דומים לך · כך סנקליטוס זה הקב"ה בניו אלו ישראל שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם · נתערבו בעובדי כוכבים ויצאו לתרבות רעה שנא' (תהלים קו) ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם · מה עשה להם הפשיטן והשליכן שנאמר (יחזקאל כג) והפשיטוך את בגדיך · וכתיב (ירמיה טו) שלח מעל פני ויצאו · כיון שראו עצמן בצרה התחילו מבקשים מהנביאים שיבקשו עליהם רחמים מן הקב"ה התחילו מבקשים עליהם רחמים שנאמר (יואל ב) חוסה ה' על עמך · אמר הקב"ה על מי אתם מבקשים אמרו לו על בניך אמר להם אינן בני אם עושין רצוני הם בני ואם לאו אינן בני שנאמר (הושע ב) זנתה אמם הובישה הורתם · למה כי אמרה אלכה אחרי מאהבי זו עבודת כוכבים: לפיכך אמר הקב"ה (שם) ועתה אגלה את נבלותה לעיני מאהביה זו עבודת כוכבים שהיא אומרת עליה נותני לחמי ומימי · והיא יש לה עינים ואינה רואה · אזנים ואינה שומעת · ולא זנה את עצמה היאך זנה לאחרים · והפשיטה הקב"ה שנאמר (שם) פן אפשיטנה

מסורת המדרש א שבת דף פ"ז · יבמות דף ס"ב · אבות דרבי נתן פרק ב' · לעיל פרשה י"ט · כל הענין · ספרי סדר בהעלותך פסקא ק"ג · ילקוט כאן רמז שנ"ג · ילקוט סדר בהעלותך רמז תש"ס · ילקוט סדר ואתחנן רמז תתל"ב · ב ירושלמי תענית פרק ד' · דברים רבה פרשה ה' · תנחומא כאן סי' ל' · ג אבות דרבי נתן פרק ב' · ד סנהדרין נ"ו · ילקוט מלכים רמז רנ"א · ועיין ילקוט מלאכי רמז תקס"ז ·

חדושי הרד"ל

שעשיר כו' · נדרים (ל"ח): (ה) משלשה דברים שעשה כו' · לעיל פ' י"ט: (ו) יהא שלום באותו היד כו' · ירושלמי פ"ד דתענית וע' ריש פ' כ"ח: (ז) לבן ארכייאטרוס · כ"ה הגי' ופי' ראש הרופאים: וז"ש כשחלה הבן קראו לאביו כו' הסתכל בי כו': (ח) סמדרקום · פי' מ"ע בעל הדרוקן · והכוונה מכוער בפניו מחמת חולי: (ט) לכך נאמר ועתה ה' אבינו אתה · אפשר ר"ל שז"ש בסיפיה אל תקצוף ה' עד מאד אע"פ שתחלה עבדו עבודת כוכבים ובעת צרה באו אליך כו' הבט נא עמך כולנו ואל תקצוף גו' וכדמסיים בסוף שמאמר בקרא דלמה ה' יחרה אפך בעמך שאי אתה יכול לכפור בהם: (י) זה נבוזראדן כו' · איקונין של נ"נ כו' · סנהדרין (נ"ו): (יא) ואין אתה מסלק ממנו כו' העבירהו ממנו כו' · רומז כלשונו לקרא דוהסירותי את לב האבן וגו' (יחזקאל ל"ו) דהוא מקרא שלישי מג' מקראות דאמרינן

חדושי הרש"ש

(ב) אהל מועד עאכ"ו · מש"כ שמ"כ קדושתו היתה כל מ' שנה · הן גם י"ד שנה של גלגל היה קדושתו · ומנוב וגבעון אף דמשמע בזבחים פי"ד דלא היה שם ג"כ אלא או"מ דמדבר כמו שהוא (וכגבעון מפורש בד"ה (ב' א') כי שם היה אהל מועד כו' אשר עשה משה גו' במדבר ורש"י שם' בפסחים (ל"ח ב') דבנוב היה בית של אבנים וכן לשון הרמב"ם בפ"א מהלכות בית הבחירה ובאו לנוב ובנו שם מקדש כו' ובאו לגבעון ובנו שם מקדש תמוהים בעיני · שוב מצאתי בתי"ט יומא (מ"ד א') כדברי (ל"ק לי משום דהארון לא היה שם (וכ"כ התי"ט שם) ואולי מפני שאז הותרו הבמות לא חשיב להו: (ג) א"ל הקב"ה יהא שלום כו' שנאמר ולכל כו' · הוא לראיה שהסכים הקב"ה על ידו שנאמר בריש הענין: (ד) בבקשה ממך העבירהו ממנו כו' · כצ"ל בל"י: (ה) אמרו לו אין אתה כו' כצ"ל בל"ר: איני

מתנות כהונה

ובפסוק גם במדעך: זה אחד מג' דברים · בפרק ר' עקיבא לא חשב שפירש (מאהל מועד) ומונה שהוסיף יום אחד מדעתו בשלשה ימי ההגבלה ובאדר"נ חשב ד' דברים שלשה אלו המנויין פה והרביעי שהוסיף יום אחד מדעתו: פה אל פה כו' · ורשב"י למד מכאן שהקב"ה הסכים על ידו כדאיתא בפרק ר"ע וא"ת א"כ מנא ליה שעשה כן מדעתו דלמא משום צווי ואתה פה עמוד עמדי עיין בתוספות פר' ר"ע: [ה"ג נאמר לו]: פה אל פה · כלומר שנאמר פה אל פה אדבר בו והתם קאי על פרישתו מן האשה ובמדרש תנחומא לא הביא פסוק זה: [ה"ג לא היה מדבר עמי עד שקראני]: אהל מועד · קדושתו היתה כל ארבעים שנה: אחוזים בידיו · לעכבו שלא לשברם: [ועתה ה' אבינו גרסינן]: ארכיאטום · ראש השרים: סמדרקום · לא מצאתיו ופירושו לפי הענין הוא שפל אנשים כמו סרדיוט: קירי · אדון: [ה"ג קירי מרי]: איקונין · צורת דמותו: ואין אתה מסלק ממנו החטייא · החטא כלומר יצר הרע המחטיא את הבריות: ואשר הרעותי · עיין עוד מזה במסכת סוכה בפרק החליל: העבירהו · יצר הרע: סנקליטוס · חכמים היושבים על הדין: שהוא אומר · ישראל אומרים ויש גרסינן שהם: ולא זנה · העבודת כוכבים אינה זנה ומפרנסת את עצמה והיאך היא מפרנסת את

פירוש מהרז"ו

פ"כ סי' י"ט: ג אחד מג' דברים · לעיל פר' י"ט ס"ג וש"נ ומבואר: פה אל פה אדבר בו · כשדברה מרים ואהרן במשה על שפירש מאשתו אז אמר להם ה' פה אל פה אדבר בו ולא פירש מה דיבר ע"כ דורש ע"פ מדה ע' ודבר הלמד מענינו פא"פ אדבר בו לפרוש מאשתו: אל תגשו · שמות י"ט כשהוא אומר דברים ע' שובו לכם לאהליכם הרי התירן לנשותיהם וס"ד ואתה פה עמוד עמדי · ומדקאמר ואתה הרי ששאל מה אני לשוב לאהלי והשיב לו ואתה פה עמוד עמדי · וע' פר"א ריש פרק מ"ו בשם ר"א ב"ע: לכל האותות · ובפסוק הקודם ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואח"כ כתוב ולכל היד החזקה אשר עשה משה מלשון מאוסר כמו אסרי האים וכמו שדרשו על מ"ם אשר שברת וע"פ גז"ש שמ"ש אשר עשה משה היינו אשר שברת וכתוב שם לעיני כל ישראל ועיני ישראל הם השבעים זקנים שנקראו עיני העדה ופי' שכתוב בסוף משפטים ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם הרי שהיו כולם בהר וכשירד משה מן ההר פגע בזקנים ובאהרן ועשה לעיניהם שלא כרצון כולם אלא ביד חזקה שפי' על כרחם: ד ועתה ה' אבינו אתה · משמע עתה ולא מקודם: לבן ארכיאטום · במ"ע הביא הגי' ארכיאגטוס פי' בל"י ראש הרופאים: סמידרקום · בל"י אדם נוטה לחולי הדרוקן ונפוח בטן בן ראש הרופאים קורא לחולה שצריך רופא אבי אתה כך ישראל בני אל מי קורא לעגל אבי אתה: בן יכבד אב · ודורש ע"פ מדה י"ז שמפורש במקום אחר מי הוא הבן ומי הוא העבד: הביא עמו איקונין · כמ"ש (סנהדרין נ"ו) בביאור וע"ש כתוב אחד אומר עלה נ"נ וכתוב אחד אומר עלה נבוזראדן ב' כ"מ מדה ע"ו והכריע דמות דיוקנו היתה חקוקה במרכבתו וכן בירמיה נ"ב פסוק י"ב ובפסוק כ"ו הההכרעה כנ"ל: אל תסתלק מעלינו · כמ"ש שם בישעיה בפסוק הקודם כי הסתרת פניך ממנו · ואגב שדורש ליפא דקרא ועתה ה' דורש גם ס"ד: זנתה אמם וכו' · וס"ד ואת בניהם לא

יפה תואר

שמסכר תשעים ותשעה למיתה ואחת לחיים: זה אחד מג' דברים · עמ"ש לעיל בפי"ט: שבחו של משה · מ"ש שבחו ולא כחו י"ל דבוודאי כח אהרן וע' זקנים מטבעם היה גדול מכח משה לבדו אלא ע"י שלהם רוח קנאה שרבה עצמה וכענין ויקם משה ויושיען שהוא לבישת רוח הקדש בקנאתו אל האמת כמ"ש הרב וכן קנא משה לה' על חטא בני ישראל כי אין ראויים אל הלוחות ולזה גבר ידו כנגד המעכבים: הה"ד ועתה ה' אבינו אתה · עיקר הדרש הזה הובא בשביל מה שנאמר וכן אתה מוצא כשעשו העגל וכו' אשר זה הוא השייך לענינא דידן: אתה הכתבת לנו הנה כחומר ביד היוצר · נראה שבידו לתקן יצרנו ולהסיר יצר הרע ממנו ולכן אע"פ שאנו חוטאים אל תסתלק מעלינו כי יש לנו טענה שאתה גרמת לנו שבראת לנו בנו יצר הרע והיינו דמפרש ואזיל בא וראה והכי פירש"י בפרק אין עומדין גבי אלמלא ג' מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל ע"ש · והנה בזה המאמר אי אפשר לפרש כי לעתיד לבוא יוסר היצר הרע והאדם יבקש לעשות רק טוב מטבעו דא"כ תוסר הבחירה מהאדם אשר היא אבן יקרה לו שבעבורה לו שכר טוב ואבן בוחן לאדם · ובמה איפה יורם האדם מכל החי אשר על פני האדמה · אבל פירושו כי עתה אחרי שהסעדר כרוך בעקבינו וזה מביא את האדם לכעס ומרי ראשי פשעי האדם · וגם לבו ינוע תמיד ולא ירגיע אחרי אשר הוא מעותד לסעדר · וגם זה הוא סבה להתגאה לפעמים בגאונו · והגאוה היא אם כל פשע · ולפעמים ישפל יותר מבהמות שדי · ולעתיד כאשר האדם יתוקן אז הפלס ומאזני משפט ישוה בידו כד בכד · ולא תהיה לו נטיה יותר מדאי אל הרע אבל הבחירה היקרה לאדם לא תמוש ממנו · וז"ש המדרש ואין אתה מסלק ממנו את החטייא ולא אמר ואין אתה מסלק ממנו היצר הרע · כי באמת היצר הרע הגורם הבחירה הוא טוב לאדם ועל ידו יוכל לקוות על שכר טוב אם יתגבר עליו ויכריעהו · אבל פירוש את החטייא הוא הנטיה הגדולה אל הרע המביאה לו לחטוא · ומי גבור אשר יכבשהו · והנטיה החזקה הזאת לבד תוסר מלבבנו לעתיד: שנאמר ביום ההוא אוספה הצולעה · נראה דדרים אוספה מלשון מרפא וכמו ואספתו מצרעתו · ואשר הרעותי בקרא קאי על אוספה וכ"כ רש"י ופירושו שארפא ענין יצר הרע: אלא כיון שהם נכנסים לצרה כו' · יש כאן חסרון לשון ונראה דצ"ל כשישראל אינן בצרה אינן אומרין אבינו אלא כיון שהם נכנסים לצרה הם מבקשים אותך: משל לסנקליטוס כו' · ששאלו מפרש ועתה ה' אבינו אתה גם כי חטאנו ולא תקרא אותנו בנים · מ"מ אחרי כי אבינו אתה וכל רואינו יכירונו כי זרע ברך ה' אנחנו · ולכן לא תקצוף ענינו

ידי משה

שנאמר לכל האותות והמופתים ולכל היד החזקה כנ"ל ואח"כ צ"ל אמר הקב"ה ודו"ק: כי יצר לב האדם רע מנעוריו · אין זה ראייה שהקב"ה ברא את יצר הרע רק שהוא טענה שהואיל והורגלו ביצר הרע מנעוריו קשה לפרוש ממנו: את החטייא · ולא אמר את יצה"ר ע"ד שאמרו חז"ל ביומא שכשנמסר

ערומה · אמרו הנביאים להקב"ה הרי אתה אומר שאינן בניך ובפניהם הם ניכרים שנאמר (ישעיה סא) כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' · מה דרכו של אב שמרחם על בניו אע"פ שסרחו · כך אתה צריך לרחם עליהם · הוי ועתה ה' אבינו אתה · וכן אתה מוצא כשעשו העגל כעס עליהם הקב"ה בא משה לרצותו וקרא אותם אינן עמי · שנאמר כי שחת עמך · והפשיטן הקב"ה שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב · אמר משה עמך הם ואי אתה יכול לכפור בהם שנאמר למה ה' יחרה אפך בעמך התרצה להם שהם בניך · מיד נתרצה להם שנאמר וינחם ה' והראה למשה שנתרצה להם שהחזיר להם הדברות שנאמר פסל לך: ה ד"א ועתה ה' אבינו אתה · אמר להם הקב"ה מה ראיתם עכשיו לדרשני · למעלן כתיב (שם סד) ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך כי הסתרת פניך ממנו ותמוגגו ביד עונינו · כיון שראיתם עצמכם בצרה אתם באים ואומרים אבינו אתה · אלא (יב) אע"פ שהכל מעשי ידי הן (ו) איני מבקש להראות אב ויוצר אלא למי שהוא עושה רצוני · שנאמר (שם מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו · ד"א ועתה ה' אבינו אתה · אמר להם הקב"ה הנחתם אבותיכם אברהם יצחק ויעקב ולי אתם קוראים אב · אמרו לו לך אנו מכירים כאב · משל ליתומה שהיתה מתגדלת אצל אפוטרופוס והיה אדם טוב ונאמן גדלה ושמרה כראוי · בקש להשיאה עלה הלבלר לכתוב הכתובה אמר לה מה שמך אמרה פלנית א"ל ומה שם אביך התחילה שותקת · אמר לה אפוטרופוס שלה למה את שותקת אמרה לו מפני שאיני יודעת לי אב אלא אותך שהמגדל נקרא אב ולא המוליד · כך היתומים אלו ישראל שנאמר (איכה ה) יתומים היינו ואין אב · אפוטרופוס שלהם הטוב הנאמן זה הקב"ה · התחילו ישראל קורין אותו אבינו · שנאמר (ישעיה סד) ועתה ה' אבינו אתה · אמר הקב"ה הנחתם את אבותיכם ולי אתם קוראים אבינו · שנאמר (שם נא) הביטו אל אברהם אביכם · אמרו לו רבון העולם המגדל אב ולא המוליד · שנאמר (שם סג) כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו:

פרשה מז

א כתב לך את הדברים האלה · הה"ד (הושע ח) אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו ·

בשעה שנגלה הקב"ה בסיני ליתן תורה לישראל אמרה למשה על הסדר מקרא ומשנה תלמוד ואגדה · שנאמר (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים האלה · [א] אפילו מה שהתלמיד שואל לרב אמר הקב"ה למשה באותה שעה · מאחר שלמדה מפי הקב"ה אמר לו למדה לישראל · [ב] אמר לפניו (א) רבש"ע אכתוב אותה להם · אמר לו איני מבקש ליתנה להם בכתב · מפני שגלוי לפני שעובדי כוכבים עתידים לשלוט בהם וליטול אותה מהם ויהיו בזוים בעובדי כוכבים אלא המקרא אני נותן להם במכתב · והמשנה והתלמוד והאגדה אני נותן להם על פה · שאם יבואו עובדי כוכבים וישתעבדו בהם יהיו מובדלים מהם · אמר לנביא (א) אם אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו · ומה אני עושה להם נותן את המקרא בכתב והמשנה והתלמוד והאגדה בעל פה · כתב זה המקרא · כי על פי הדברים (ב) האלה זו המשנה והתלמוד שהם מבדילים בין ישראל לבין העובדי כוכבים: ב ד"א כתב לך · אמר הקב"ה למשה הלוחות הראשונות אני כתבתי אותם · כדכתיב (שם לא) כתובים באצבע אלהים · אבל (ג) השניים כתוב אתה ולואי אתן בו ידי · משל למלך שנשא את האשה וכתב לה גמיסקום משלו לאחר ימים קלקלה וטרדה מביתו בא שושבינה וריצה אותה למלך · אמר המלך לשושבין הרי נתרציתי לה · אלא עשה לה גמיסקום ולואי אתן בו ידי · הה"ד (דברים י) ואכתוב על הלוחות: ג ד"א כתב לה בזכותך אני נותן להם את התורה · אמר ר' שמעון בן חלפתא הוא שמשה אומר להן לישראל (שם) ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון ויתנם ה' אלי · לי נתנם ואני נהגתי עמכם עין טובה ונתתי אותה לכם לכך נאמר כתוב לך בזכותך: את הדברים האלה · כל מקום שכתוב דבר דברים הדברים (ד) אלות ותוכחות הם · (ה) ר' יוחנן ור' יהודה ב"ר שמעון · ר' יוחנן אמר [ג] כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה תורה שבכתב ותורה שבעל פה כרתי אתך ברית · ואם המרת אותה ועשית אותה מה שבעל פה בכתב ומה שבכתב בעל פה אינך מקבל שכר למה שכך נתתיה תורה בכתב ותורה בעל פה · ור' יהודה ב"ר שמעון אומר כתב לך וגו' · [ד] כי על פי וגו' · תורה בכתב ותורה בעל פה · כרתי אתך ברית על מנת שתהא קורא בהם כך אבל אם המרת אותם הוי יודע שאתה מבטל הברית לכך נאמר כתב לך את הדברים האלה · וכן משה אומר לישראל (שם ד) רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים · (ב) מהו את הדברים אלו דברים שאתה רואה אותן שהם כתובים בכתב ופן יסורו מלבבך · אלו הדברים שנתתי לך על פה · לכך נאמר כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה שאלולי תורתי שקבלתם (ו) לא הייתי מכיר אתכם ולא הייתי מביט בכם משאר עובדי כוכבים לפיכך כרתי אתך ברית ואת ישראל · ר' יהודה ב"ר סימון אמר בשם רבי יהושע בן לוי אמר להם הקב"ה (ז) [ה] לשעבר הייתם

מסורת המדרש א ירושלמי פאה פ"ב · ויק"ר פ' כ"ב · קהלת רבה פ"א ופרשה ה' · ב ירושלמי פאה פ"ב · במד"ר פ' י"ד · פסיקתא רבתי פ' ה' · תנחומא כאן סי' ל"ד · וסדר נח ס"ג · וסדר וירא ריש ס"ס · ילקוט הושע רמז תקכ"ה · ג גיטין ס' · תמורה דף י"ד · ירושלמי פאה פ"ב · ירושלמי מגילה פ"ג · ד פסיקתא רבתי פסקא ה' · ה רות רבה ריש פרשה א' · ילקוט תהלים רמז תש"ס ·

חדושי הרש"ש

(ו) איני מבקש לקראות אב (ויוצר) וכו' · כן בדפ"א ראיתי שגירסא ויוצר והוא יותר נכון · והוא נגד אמרם ואתה יוצרנו · ודע שגירסת המ"כ היתה להראות א' לקראות:

(א) אם אכתוב לו רובי תורתי כו' · והיא כמאן דאמר בגיטין (ס' ב') רוב על פה ועיין שם בתוס' דבי אליהו אתמוהי · או יש לומר דרובי שבכאן אינו מלשון רוב ומיעוט וכמו ורצוי לרוב אחיו דדרשו במגילה ולא לכל אחיו · אלא לשון רבוי כמו ברב עם הדרת מלך · ועיין רש"י תענית ר"ד ו' ובר"ן שם בשם הרמב"ן: (ב) מהו את הדברים אשר ראו עיניך אלו כו' כנ"ל:

עשרה

חדושי הרד"ל

דאמרינן בברכות (נ"ג) שאלמלא הן נתמוטטו רגליהן של ישראל · ומייתי ליה לפרושי קרא דאשר הרעותי שהוא מקרא קצר · והכוונה אשר הרעותי אסלק (ואפשר מלת אוספה שבראש המקרא נמשך ג"כ על אשר הרעותי שאאסוף אותו ג"כ מלהרע עוד לעולם): (יב) אע"פ שהכל מעשי ידי כו' כל הנקרא כו' אף עשיתי כו' · כלפי מה שאמרו ומעשה ידך כולנו · ע"ז אמר שאין שמו נקרא בורא יוצר ועושה אלא לחושבי שמו להקרא עליהם (ואפשר רומז למ"ש (ירמיה ג') אבי תקראי לי ומאחרי לא תשובי):

(א) רבש"ע אכתוב אותה להם · רמז לדבר לכן נכתב אכתוב יתיר ו' לרמוז על ששה סדרי משנה שרצה לכתוב: (ב) האלה כרתי אתך ברית זו המשנה כו' כנ"ל: (ג) השניים כתוב אתה כו' ולואי אתן בו ידי · הה"ד ואכתוב על הלוחות (ונכון יותר לגרוס מקרא דוכתבתי על הלוחות הכתוב בפרשה כאן · וכן להלן בסוף פ' זו רמי קרא דכתב לך על מקרא זה דוכתבתי) ואע"ג דכתיב כמכתב הראשון · היינו על הדברים שכתוב בשניהם בשוה · ולא שאופן הכתיבה שלהן שוה · ועי' רמב"ן ובחיי בזה שלא הזכירו המדרש (וקצת משמע ממ"ש בעירובין (נ"ד) אלמלא לא נשתברו הלוחות לא נשתכחה תורה מישראל דכתיב חרות על הלוחות דלוחות השניות היו משונין בכתיבתן מהראשונים): (ד) אלות ותוכחות הם · לומר שעתה שחטאו יכתוב להם תוכחות ואלות ועל פיהם יכרת הברית וכמ"ש בסוף קללות שבמשנה תורה (דברים כ"ח) אלה דברי הברית אבל בלוחות הראשונות שנתנו על דעת חרות מילה"כ לא היו צריכים לאלות ותוכחות: (ה) ר"י וריב"ש כו' · ירושלמי פאה ומגילה שם · ובפיאה הנוסחא משונה אבל במגילה הנוסחא כדהכא דפליגי בה למר אם לא שמרתם שבכתב בכתב ושבפה בפה אינכם מקבלים שכר עליהם ולאידך מאן דאמר אינו כורת ברית עמכם אלא שבירושלמי מגילה שם דברי ר"י וריב"ש איפכא שנויים מדהכא · אבל בש"ס דילן (בתמורה י"ד) אמרינן נמי משמיה דר"י הלכות הכותבן כו' הלומד מהן אינו מקבל שכר וכן בתנחומא פ' זו תני משמיה דר"י כר"ש (ושם כתוב בר שלום) כדהכא והביאו רבינו בחיי ע"ש: (ו) לא הייתי מכיר אותך · (כענין מה שכתוב ידעתיך בשם) ולא הייתי מביט כו' כנ"ל · וכדמסיים אף אתה מלכם כו': (ז) לשעבר כו' שבתא ורעמא כו' · פירשתי בס"ד בהגהות ב"ר פס"ג ע"ש:

ועליתי

פירוש מהרז"ו

ארחם כי בני זנונים המה: וינחם ה' על הרעה · אשר דבר לעשות לעמו · וכמ"ש לעיל סוף פ' מ"א · ודברי דרשה זו שגבו ממני לבא לתכונת כוונתם באורך דבריהם בפסוקים רבים ממקומות הרבה: ה הנקרא בשמי · שעובד אותי ושמי נקרא עליו אני אומר שאני בראתיו לכבודי: הנחתם אבותיכם · כמ"ש עוד שם ישעיה באותה פרשה המתחלת חסדי ה' אזכיר עד נדרשתי ללא שאלו וכו' עד כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו וכדלקמן בסוף הסי': הביטו אל אברהם אביכם · ר"ד הביטו אל צור חוצבתם היה די שיאמר אל אברהם ותיבת הביטו מיותרים ע"כ דורש שהוא תשובה על מ"ש ועתה ה' אבינו אתה הביטו אל אברהם שהוא אביכם וע"ז השיבו כי אתה אבינו כי אברהם וכו':

פרשה מז סי' א אכתוב לך רובי תורתי · במ"ר פ' י"ד סוף סימן י' · תנחומא וירא ריש ס"ה · ותנחומא כאן סי' ל"ד ועי' תנחומא נח ס"ג ותרא"ה נפלאות · ירושלמי פאה פ' ב' קרוב לסופו: מה שהתלמיד · ע' לעיל סוף פר' כ"ח ובירושלמי שם: כמו זר · כמו הזרים והעובדי כוכבים וע' פסיקתא ריש פר' ה': ב הלוחות הראשונות · בסי' הא' פירש כתב לך על כתב התורה כולה וכאן מפרש על כתב הלוחות: כתוב והלואי אתן ידי · דורש מדה ט"ו תחלה אמר פסל לך וכו' וכתבתי על הלוחות שהש"י יכתוב ואח"כ כתוב כתב לך ובפסוק ב' ויכתוב משה כתב וכן בדברים י' ג"כ ואכתוב וכתוב ויכתוב שהש"י כתב הרי בכ"מ והכריע שמשה כתב והש"י נתן ידו · ומשל הכתובה לעיל פר' מ"ג סוף סי' א': ג אלות ותוכחות · ע' ד"ר פר' א' ספרי ריש דברים: ר"י ור"י בר"ש · ירושלמי פאה פרק ב' כנ"ל בס"א ושם איתא חד אמר וחד אמר וע' גיטין דף ס': פן תשכח את הדברים · אשר ראו עיניך א"כ מ"ש ופן יסורו מלבבך שהיא ג"כ שכחה מיותר ע"כ דורש ראו עיניך בכתב · ומלבבך על שלא ראו עיניך:

סבתא

מתנות כהונה

את אחרים לפי דבריהם: עמך · ולא עמי: [ה"ג שנאמר למה ה' יחרה]: להראות אב · להיות נראה כמו אב: [אמרו לו לך אנו מכירים גרסינן]:

פרשה מז אמרה · הקדוש ברוך הוא אמר את התורה: הלואי · ומי יתן שאהיה שאתן בו ידי: גמיסקום · עיין בערוך ערך גמס ופירושו כתובה: בזכותך · לך פירוש בשבילך כמו אמרי לי אחי: דבר דברים כו' · לשון חוזק הוא כד"א דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות:

ועליתי

ידי משה

שכשנאמר יצרא דעבירה בידם היה העולם חרב ואלמלא יצה"ר לא היה אדם בונה בית ולא היה נושא אשה אם כן הוא לתקונו של עולם קרא לכך אמר לשון הטייא וק"ל:

ולואי שאתן ידי · פירוש שלא אתן רק ידי עליהם פעם אחת כמו גבי מעשה דר"ח במדרש שה"ש שאמרו שתתן רק ידך עמנו ודייק מדכתיב גבי לוחות הראשונים כתובים באצבע אלהים ובלוחות

שניים

יפה תואר

עלינו ותושיענו ביום צרה · והנה בזה נכרים שישראל כי הם זרע ברך ה' אם הם רחמנים וביישנים וגומלי חסדים · וכדאיתא ביבמות · וגם אם דבקו בחכמה וכמ"ש בשבט יהודה בוויכוחיו: שנאמר כי שחת עמך · ולא ס"ל דקאי על ערב רב וכדאיתא לעיל פמ"ב: אלא אע"פ שהכל כו' · לשון אלא ע"ס וצ"ל כלא · ובא לאמר בזה כי אמר אב יורה ג"כ על חנה וכמו כרחם אב על בנים · וכן יוצר שאוהב מעשיו ולכן לא יקרא בשם זה אלא על עושי רצונו: והיה אדם טוב ונאמן · טוב נקרא במה שנותן לה מכספו · ונאמן כמה שישמר באמונה את אשר נשאר לה מאביה · וכן הקדוש ב"ה נאמר עליו הטוב והנאמן · כי הוא מטיב משלו ונאמן לשלם שכר טוב בזכות האבות כי הוא שומר הברית והחסד לאוהביו: הה"ד אכתב לו רובי תורתי · משום דמפרש כי על פי הדברים האלה שלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל רק בשביל תורה שבע"פ משום שהיא מבדלת אותם וכדמסיק בסוף הסימן לכן מביא את הדרש הזה של אכתוב לו רובי תורתי לענין זה: על הסדר · פי' על כל פ' ופ' היה מלמדו מקודם המקרא על זה · ואח"ז המשנה של אותו דבר · ואח"ז התלמוד של אותו דבר · ואח"ז האגדה של אותו דבר · ומביא לראיה מהכתוב את כל הדברים האלה ומלת כל בא לרבויא כדלעיל בפ' כ"ח: ולואי אתן בו ידי · הנה לענין תעלומות חכמה הלוחות השניות היו חשובות יותר מהראשונות וכדלעיל בפ' הקודמת · אבל לענין חבה היו הראשונות חשובות שנכתבו כ"י בידי הקב"ה ולכן היה על ידיהם חרות ממש"מ כדלעיל · והשניות אשר הקב"ה הניח רק ידו עליהם לא הראה להם האהבה כמו בראשונה · ולא הביאו להם הטובה אשר היתה בראשונות: בזכותך אני נותן להם את התורה · זה נאמר רק על הלוחות כי הכלי חמדה זה אינו ראוי לעושי העגל · אבל כלל התורה נתונה היא לקיום העולם וכמ"ש הכתוב אם לא בריתי וגו' וכדאיתא בכמה דוכתי וכן הוא מפורש בתנחומא דקאי רק על הלוחות · ומה שמביא על זה את הכתוב ויתנם ה' אלי לי נתנם י"ל דדריש מיותרא דאלי · ואולי דריש מדכתיב אלי ולא לי וכדדרשינן בס"ק דיומא את הכתוב קול לו קול אלין דהכי למעוטי אחרים ע"ש: תורה שבכתב ותורה שבע"פ כרתי אתך ברית · הכא משמע דלדעת שניהם כרת הברית בין על תושב"כ ובין על תורה שבע"פ ובפ' הנזקין משמע דלר"ע לא נכרת הברית רק על תורה שבע"פ · ונ"ל שעיקר הברית נכרת על תורה שבע"פ ואגב זו נכללה עם הברית גם תורה שבכתב: שאלולי תורתי שקבלתי אתכם לא הייתי מכיר אתכם · כי התורה שבע"פ היא שמבדלת אותם וכדלעיל

בס"א

נקראין כשאר אומות כמו סבתא ורעמא וסבתכא · ומשקבלתם תורתי כרתי ברית עמכם (ח) ועליתי אתכם · ולא ישראל בלבד אלא אף אתה מלכם לא גדלתיך בעולם אלא בזכות התורה · ומה גדלו הקב"ה א"ר ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק כל הכבוד שראה משה בעולם הזה אינו אלא מן (ט) הפירות אבל הקרן קיימת לו לעולם הבא : ד ד"א כי על פי הדברים האלה (י) שתהא יגע בהם בפיך · וכה"א (שם ל) בפיך ובלבבך לעשותו · ומהו כרתי אתך ברית ואת ישראל [א] שאלולי שקבלתם תורתי הייתי מחזיר העולם לתוהו ובוהו · שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' · למה שבתורה בראתי שמים וארץ · שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ · (שם) בדעתו תהומות נבקעו · אם בטלת הברית את גורם לי להחזיר את העליונים והתחתונים לתוהו ובוהו · לפיכך כי על פי הדברים האלה : ה ויהי שם עם ה' · [ב] וכי אפשר לו לאדם להיות מ' יום בלא מאכל ובלא משתה · ר' תנחומא בשם ר"א ב"ר אבין בשם ר' מאיר אומר [ג] המשל אומר אזלת לקרתא הלך בנימוסיה · למעלה שאין אכילה ושתיה עלה משה ונדמה להם · למטה שיש אכילה ושתיה ירדו מלאכי השרת ואכלו ושתו שנאמר (בראשית יח) והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו · אמר רבי יוחנן [ד] נראין כאוכלין · ראשון ראשון מסתלק · דבר אחר ויהי שם עם ה' · [ה] מעשה ברבי יוחנן שהיה עולה מטבריא לציפורי היה רבי חייא תלמידו אצלו והיה רבי יוחנן רואה כרם · אמר לרבי חייא אין אתה רואה כרם זה שהיה שלי ומכרתי אותו בכך וכך · אותה שעה בכה רבי חייא בר אבא ואמר לו לא הנחת לעת זקנותך כלום · אמר לו וכי קלה היא בעיניך שמכרתי דבר שנברא בששה ימים וקניתי דבר שניתן לארבעים יום · עולם כולו ומלואו נברא בו' ימים אבל התורה ניתנה לארבעים יום · [ו] לחם לא אכל אבל מלחמה של תורה אכל ומים לא שתה אבל מימיה של תורה שתה והיה למד תורה ביום ופושט אותה בינו לבין עצמו בלילה · ולמה היה עושה כך אלא ללמד את ישראל שיהו יגעים בתורה ביום ובלילה · [ז] רשב"ל היה אומר לתלמידיו בואו ולמדו תורה (יא) דשחרין ודקרין בלילה · ורבי יוחנן היה אומר לתלמידיו בואו ולמדו תורה דאימטין · אלא אעפ"כ מודה היה ר' יוחנן שאין רנה של תורה אלא בלילה שנא' (איכה ב) קומי רוני בלילה · וכה"א (משלי לא) ותקם בעוד לילה · רבנין אמרי ביום ובלילה · שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה · לכך התקינו חכמים שיהו (יב) המשנין יושבין בבקר ובערב · לקיים מה שנאמר (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה וגו' · ד"א ויהי שם עם ה' · לחם לא אכל ומים לא שתה (יג) בעולם הזה אבל לעולם הבא הוא אוכל מלחמה של תורה והוא שותה מימיה לפיכך לחם לא אכל אלא מאין היה אוכל מזיו השכינה היה ניזון · ואל תתמה החיות שנושאות את הכסא (יד) מזיו השכינה הן ניזונות : ו ויכתוב על (טו) הלוחות · מלמד שהראשונים והאחרונים היו שוים · עשרת הדברות · (טז) כיצד היו עשויין ה' על לוח זה וה' על לוח זה כדברי ר' יהודה · ור' נחמיה אומר (ג) י' על לוח זה וי' על לוח זה שנא' (שמות לד) ויהי ברדת משה מהר סיני והכתובים הם טוענים אותן והיו נראין כאלו הם ביד משה שנאמר ושני לוחות העדות ביד משה · ומשה לא ידע כי קרן עור פניו · ומהיכן נטל משה קרני ההוד · רבנן אמרי מן המערה שנא' והיה בעבור כבודי · ר' ברכיה הכהן בשם רבי שמואל אמר הלוחות

מסורת המדרש א שבת פ"ח · פסחים ס"ח · נדרים ל"ב · עבודת כוכבים ג' · בראשית רבה פ' ס"ו · דב"ר פ"ח · שה"ש רבה פ"א ופרשה ז' · פתיחתא דרות רבה · תנחומא סדר בראשית ס"א · פסיקתא רבתי פסקא כ"א · מדרש תהלים מזמור ע"ה · ילקוט ירמיה רמז שכ"ב · ילקוט תהלים רמז תתי"א · ב ילקוט כאן רמז ת"ו · ג בבא מציעא פ"ז · בראשית רבה פ' מ"ח · תנחומא סדר וירא סי' י"א · ילקוט סדר וירא רמז פ"ב · כל הענין · ד ויק"ר פרשה ל"ד · קהלת רבה פ"ג פסוק י"ד · ה ויק"ר פרשה ל' · שיר השירים רבה פרשה ח' פסוק ט' · פסיקתא דרב כהנא פסקא כ"ח · ועמ"ש בהערות ותקונים · ילקוט משפטים רמז שס"ג · ילקוט שיר השירים רמז תתקצ"ב ו ילקוט כאן רמז ת"ו : ז ויק"ר פרשה י"ט · שה"ש רבה פרשה ה' פסוק י"א · מדרש שמואל פרשה ה' · ילקוט משלי רמז תתקס"ד

חדושי הרד"ל

(ח) ועליתי אתכם · היינו שקראתים עמי ועיין ריש רות רבה : (ט) מן הפירות אבל הקרן כו' · כמו ששנינו שתלמוד תורה מהדברים שאוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ורבינו בחיי הביא מהמדרש דמסיים בה שנאמר (חבקוק ג') קרנים מידו לו · ונראה מדבריו שמפרש קרנים לשון קרן דרש ואפשר עיקר הדרשא מסיפא ושם חביון עוזו לומר שלקרנים זכה בעוה"ז קרני הוד אבל עיקרו חבוי לעוה"ב : (י) שתהא יגע בהן בפיך · להוציאם בפה כמ"ש (בעירובין נ"ד) ובכ"מ (מ"כ) : (יא) דשחרין ודקרין בלילה וביום ור' יוחנן כו' ולמדו תורה דאיממין אלא כו' כצ"ל · ופירש דר"י אמר דתורה דיממא עיקר וכמאן דאמר בעירובין לא איברי לילה אלא לשינתא ורשב"ל אמר דשחרין ודקרנין פי' של ערב ובוקר ושחר הוא ערב ולילה ע' מ"כ וכ"כ בתדא"ר ס"פ כ"ז תשכים ותשחיר כד"א ונקטיה בלשון שחר אפשר לרמז על קרא דשחורות כעורב דמייתי עלה בויק"ר פר' י"ט שאין שמ"כ רק דהם נקט השחרה והערבה ומשמע דשחר הוא יום כפשטיה ובלילה וביום דנקט הוא פי' על דשחרין ודקרנין : (יב) המשנין יושבין בבקר ובערב · עי' מ"כ שהם מלמדי המשנה תורה שבע"פ אבל הסופרים שהן מלמדין תושב"כ מתוך הספרים לא היו רגילין ללמד תשב"ר בלילה המקרא : (יג) בעולם הזה אבל לעולם הבא כו' · דרש ויהי שם כו' לחם לא אכל כו' אבל לעוה"ב יאכל ובא ללמד לדורות שיש שאין נזונין מלחמה של תורה בעוה"ז וצפון להם לעוה"ב : (יד) מזיו השכינה · דרש עם ה' לחם לא אכל שבת היותו עם ה' ודביקותו בו היה שלא הוצרך לאכול וחי בהשגת כבוד ה' וכמו החיות דיליף מהן מן ואתה מחיה את כלם וע' לעיל פרשה ל"ב : (טו) על הלוחות · עשרת הדברים מלמד שהראשונים כו' : (טז) כיצד היו עשויין כו' · שה"ר פר' י"א :

חדושי הרש"ש

(ג) עשרה על לוח כו' שנאמר ויהי כו' · עיין מתנת כהונה · ולפי פירושו נראה דר"י ור"נ פליגי בפלוגתת ר' יוסי וחכמים בירושלמי חגיגה הביאוהו התוספות שם (ג' א') בד"ה חרש בקרא דולבג אהרן

מתנות כהונה

ועליתי · לשון עילוי פי' הגבהתי אתכם : אתה מלכם · עם משה היה מדבר שהיה מלכם של ישראל : אזלת לקרתא כו' · אם אתה באת לתוך עיר צריך אתה לילך במנהגה : ראשון ראשון · מאכל ראשון ראשון היה מסתלק : בכה ר' חייא כו' · עיין בויקרא רבה ובמדרש חזית בפסוק אם יתן איש שכך אמר לו רבי יוחנן על שלש וארבע שדות וכרמים ועל כן בכה : [מלחמה של תורה גרסינן] : ופושט · וחוזר עליה עד שהיה פשוט ורגיל בפיו וכן הוה במעשה דר' עקיבא שקראוהו לברך בתורה ולא רצה וזה לשונו אין אדם רשאי לומר דבר בצבור עד שיפשוט אותו שנים או שלשה פעמים בינו לבין עצמו ע"כ כך הביא התניא : ביום ובלילה · כדרבנן דלקמן ומאמר זה צריך עיון נגד הגירסא שבויקרא רבה פר' י"ט ובמדרש חזית בפסוק ראשו כתם ובילקוט סוף משלי : דשחרין · יש לפרש לשון שחרות כלומר בתחלת הלילה : ודקרין · נגד אור היום לשון כי קרן עור פניו · עיין בערוך ערך דקרן והכל הוא בלילה · [ומאמר זה הוא בויק"ר פרשה י"ט · ובמדרש חזית בפסוק ראשו כתם ולא גרס ליה] : המשנין · הלומדין משניות לדרדקי דבי רב : [מלחמה של תורה גרסינן] : שהראשונים והאחרונים · וכמו שפירש הרבי יעקב בן חביב בספר עין יעקב במסכת שקלים ועיין שם כל המאמר הזה ובירושלמי פרק שני דשקלים : ושני לוחות העדות · משמע שכל אחד ואחד היה עדות בפני עצמו ואם היו חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה לא הוה לא לומר שני לוחות העדות שניהם יחד היו עדות אחת : והכתובים · הכתב שהיה בתוך הלוחות היה טוען הלוחות ונראה דדרש ומשה לא ידע על ראש הפסוק ושני לוחות העדות בידו ומשה לא ידע כלומר לא הרגיש משאן : מן המערה · שנתן הקדוש ברוך הוא

פירוש מהרז"ו

סבתא ורעמא וסבתכא · בראשית י' והם מבני כוש · וכן הוא בב"ר פר' ס"ג סוף ס"ז ובריש רות וצ"ע למה תפס דווקא אלו : אלא אף אתה · וזהו כרתי אתך ברית וצ"ע שכתוב תחלה אתך ואח"כ את ישראל · וי"ל שכוונת המדרש כמ"ש לעיל פ' מ"ב ס"ב שעיקר גדולת משה בשביל ישראל ומאחר שעיקר גדולת ישראל בשביל התורה א"כ גם הכריתות ברית העיקר היה עם ישראל וא"כ למה כתוב כאן אתך ואת ישראל ע"כ דורש ומכריע ע"פ מדה ל"א תחלה ישראל ואח"כ משה : כל הכבוד שראה · הן מה שהשיג במראה הנבואה יותר מכל הנביאים וקרני הוד שזכה וגם הכבוד שהיה לו מישראל הכל מהפירות כי שכר עצמו בהאי עלמא ליכא : ד ויגע בהם בפיך · ולא במחשבה לבד וע' ד"ר פר' ח' ריש ס"ד כי חיים הם למוצאיהם · ובעירובין נ"ד : אם לא בריתי · חוקות שמים וארץ לא שמתי ובריתי היא התורה כמ"ש שבת ל"ג א' · נדרים ל"ב א' וע' ב"ר פ' א' ס"א ד"ר פר' ח' ס"ה : ה' בחכמה יסד ארץ · היינו בתורה · שהחכמה והתבונה והדעת שבהם נברא שמים וארץ וימים היא התורה שנתנה לנו וכמו שבארנו בהקדמה שנייה באריכות הש"י יזכני שאדפסנה : ה אזלת לקרתא · ב"ר פ' מ"ח ס"ד וכפעלה השיג טבע של עליונים ומהגם : מעשה בר' יוחנן · ע' ויקרא רבה ריש פ' למ"ד באריכות שי"ר פסוק מים רבים ל"ח א' וכאן קיצר : למד תורה ביום · ממ"ש כאן ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה והרי הלילות בכלל הימים ולמה חשבם בפני עצמם אלא שהיה בהם מעשה אחר שהיום מיוחד ללמוד תורה ולהתיגע והלילה לחזור בלא יגיעה ובקול ונעימה וניגון וזהו רוני בלילה וכמ"ש לקמן ס"ח מפסוק יום ליום כו' : דשחירין ודקרין · עי' ויקרא רבה פ' י"ט בסי' א' בשינוי מדרש שמואל פ' ה' פסוק לפנים הארץ יסדת · ומ"ש דשחרין ודקרין בלילה פי' דשחרין בלילה שהוא שחור ומושך ודקרנין הוא בבוקר וביום וכמ"ש ב"ר פר' נ' סי' י' כמו תרתין קרנין דנהור סלקין ומנהרין עלמא ותיבת בלילה טעות וצריך למחוק וריש לקיש סובר כרבנן שעיקר התורה ביום ובלילה וכן הוא שם ושם · ובשי"ר פסוק ראשו כתם פז · וכן דברי ר"י כאן בטעות ובכל מקומות הנ"ל כתוב דסובר ר"י דאין רינה של תורה אלא בלילה · וכן הוא בילקוט סוף משלי · ושמי חדא מקמי תלת וארבע : לכך התקינו חכמים · ע' מדרש תהלים מזמור א' וז"ל א"ר ברכיה אף אבות הראשונים קבעו את המשנה שהיו יושבים ביום שנוטל מן הלילה ובלילה שנוטל מן היום פי' שיהיו מחברים יום ולילה בתורה : ולא ימוש ספר התורה · וס"ד והגית בו יום ולילה וכזה שלומד בבקר ובערב יצא ידי חוב יום ולילה : אבל לעוה"ב · פי' שבעולם הזה אכל לחמה של תורה ושתה מימיה כמ"ש לכו לחמו בלחמי ושתו וכו' ומזה נוכל להתבונן על הקרן בעוה"ב וכדלעיל ס"ג בהדיא בסוף הסי' והלשון דחוק : מזיו השכינה · יתכן שהוא ענין אחד עם ידיעת פנימיות התורה כמ"ש ותורה אור · אור פני ממ"ה הוא זיו השכינה : החיות הנושאות · לעיל פ' ל"ב ס"ד וס"ג וכמ"ש בסמוך בס"ז : ו הראשונים והאחרונים · צ"ע מאי קמ"ל הרי מפורש בריש הענין פסל לך וכו' כראשונים וכתבתי וכו' על הלוחות הראשונים · ויתכן שאגל הלוחות הראשונות אינו מפורש עשרת הדברים רק בלוחות האחרונות מפורש כאן עשרת הדברים והרי זה בא ללמוד האחרונים מהראשונים ונמצא למד ראשונים מאחרונים שהיו ג"כ עשרת הדברים וכן הוא בדברים ע' שלא פירש בלוחות ראשונים ופי' בלוחות אחרונים וזה מ"ש המדרש עשרת הדברים פי' שבזה היו שוים ע"פ מדה י"ב : כיצד היו עשוים · שי"ר פסוק ידיו גלילי זהב · ירושלמי שקלים פרק ו' ושם המאמר בשלימות : היו טוענים אותם · כמ"ש לעיל ריש פ' מ"ו וס"כ · ע"ש בביאור ומשה נושא הלוחות בידיו · ולשון ושני הלוחות ביד משה שהיו על ידו אחת · ועי' עוד במ"כ : והיה בעבור כבודי · שמות ל"ג כ"ב וכמ"ש בתנחומא כאן סי' ל"ז מפסוק קרנים מידו לו ושם חביון עוזו כשנחבא במערה השיג קרני ההוד : הלוחות היו ארכן וכו' ומשם נטל · ומרומז ג"כ במ"ש קרנים מידו

יפה תואר

בס"א · והפירוש של לא הייתי מכיר אתכם הוא נשיאות פנים וכמו ישא ה' פניו אליך דדרשו רז"ל שהקב"ה נושא פנים לישראל להעביר להם על מדה"ד · ולא היה מביט בהם פי' נהללתם ע"ד ופניתי אליכם : כמו סבתא ורעמה וסבתכא · שהם מבני כוש שהוא היותר פחות · ופירוש הדברים כי אם לא קבלו את התורה לא היו נקראים בשם ישראל רק בשביל ראש משפחתם וכמו בני סבתא ורעמה · ועתה נוספה להם מעלה לקרא בשם ישראל מפני שהם קרובים לאל בשביל התורה שקבלו : אלא אף אתה מלכם כו' · לעיל פמ"ב ובפ' אין עומדין גבי לך רד כי שחת עמך איתא כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל מ"מ תרוייהו צריכי כי לולי התורה לא היה מספיק היותי מלכם לגדלו כי ע"י התורה שנתעלו ישראל גם משה מלכם לא היה נתעלה : וכה"א בפיך ובלבבך לעשותו · והזכיר כאן את הפה ולא את הלב דזה הוא פשיטא דיצטרכו להבין בלב דלא סגי בלאו הכי : וכי אפשר לו לאדם כו' · פי' שלא עפ"י הטבע לא יוכל האדם להיות ארבעים יום בלא מאכל בלתי על דרך נס · וא"כ קשה למה בחר ה' בנס הזה לקיימו בלא אכילה אחר זה הוא הפך הטבע וגריעותא הוא למשה וכמו שאמר בפרק במה בהמה באיש שנפתחו לו ב' דדים להניק את בנו ואמר אביי כמה גרוע אותו האיש שנשתנו לו סדרי מעשה בראשית כו' · ולמה לא הכין לו הקב"ה שם בשר מזון ומחיה להחיותו · ומפני שזה היה כדי שלא לשנות ממנהג המקום שהוא בו · ומה דמלינו באליהו כי הלך בכח האכילה ארבעים יום ע"ש ברד"ק מה שכתב ע"ז כי אין זה כנס משה : לא הנחת לעת זקנותך כלום · עמ"ש בזה בויקרא רבה פי"ט : מלמד שהראשונים והאחרונים היו שוים (כ"ה הגירסא במדרש שלפני היפ"ת) ופי' הדברים כי בין בלוחות הראשונים ובין בלוחות האחרונים נקרא שכתב משני עבריהם · ונחשב כאלו נכתבו פעמים אחרי אשר מזה ומזה הם כתובים · ודייק מדכתיב בשניות כמכתב הראשון מוכח דכל מה דכתיב בלוחות האחרונים היו גם בלוחות הראשונים · וע"ע בזה בירושלמי פ"ו דשקלים ובחזית בפ' ידיו גלילי זהב דשם יש מחלוקת במספר שלוחות כמה היו ומ"ש שם ע"ז ו' על לוח זה שנאמר ידיו גלילי זהב כנ"ל וע' בזה בחזית ובירושלמי הנ"ל · ומש שנאמר

ידי משה

שניים כתיב והכתוב על שלוחות רק כתיבה פעם אחת וק"ל : כמי סבתא ורעמא וסבתכא אבל וכו' עליתי אתכם כנ"ל · נ"ל שפירושו כי מתחלה הייתם נקראים כמו סבתכא וכו' ואין שמי מעורב אבל עכשיו שמי שם אל מעורב בכם כן הוא הגירסא במ"ת ר"ל שנקראו ישראל כדאי' בגמ' דחולין שנקראו ישראל מן מ"ת ואילך : דשחירן ודקרין בלילה · עיין מ"כ ולא מצאתי טעם בפירושו ואני אומר דה"פ שרמז לו ללמוד שחרית וערבית כמה שנאמר והגית בה יומם ולילה לז"א דשחירן הוא שחרית והוא תור' שבכתב ודקרין בלילה פירוש מה שקורין בלילה דהיינו תורה שבע"פ שאפשר ללמוד אף כחושך לילה : ולמדו תורה דאמטין · פי' שילמדו מה שיגיע מאדם ראשון הן תורה בע"פ והן תורה שבכתב ל' קמא קמא דמטיא פירוש שלא תם לדברי רשב"ל שיהיה דוקא תורה שבכתב ביום ושבע"פ דוקא בלילה ואף על פי שהוא פליג ארשב"ל מכל מקום בזה מודה שעיקר תורה בלילה פי' לכתחלה ודו"ק :
עד

היו ארכן א ו' טפחים ורחבן ו' והיה משה אוחז בטפחיים והשכינה בטפחיים וטפחיים באמצע ב ומשם נטל משה קרני ההוד· ר' יהודה בר נחמן בשם רשב"ל אומר (יז) עד שהיה כותב בקולמוס נשתייר קימעא והעבירו על ראשו וממנו נעשו לו קרני ההוד שנא' ומשה לא ידע כי קרן עור פניו : ז ד"א ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה · הה"ד (תהלים קיט) טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך · לטובתו של משה נתענה ק"כ יום שקבל את התורה · ומאין היה משה אוכל מזיו השכינה שנאמר (נחמיה ט) ואתה מחיה את כולם · ד"א מאין היה אוכל מן התורה שנאמר (יחזקאל ג) בן אדם את אשר אתה תמצא אכול (יח) ואוכלה למה שהתורה מתוקה שנאמר (תהלים יט) ומתוקים מדבש ונופת צופים · ד"א מלחמה של תורה כדכתיב (משלי ט) לכו לחמו בלחמי · מנין שלא ישן ולא נתנמנם · משל למלך שהיה אוהב (יט) לתיסומן אמר לו מדוד לך דינרי זהב · משמחתו לא בקש לא לאכול ולא לשתות · ביקש לישן אמר אם אישן אני מפסיד אלו · כך משה מודד התורה שכח ולא אכל ולא שתה ביקש לישן אמר אם אישן אני מפסיד שלא אמר לי אלא מ' יום בלבד · אמר הקב"ה נצטערת חייך אין אתה מפסיד · בלוחות הראשונות לא היו אלא י' הדברות בלבד עכשיו שנצטערת אני נותן לך הלכות מדרשות ואגדות · שנאמר כתב לך את הדברים האלה · למה אמר הקב"ה כתב לך והכתיב (שמות לב) והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות · וכתיב (שם לד) ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון · (כ) אלא כך אמר לו הקב"ה כתוב לך תורה נביאים וכתובים שיהיו בכתב אבל הלכות ומדרש ואגדות והתלמוד יהיו על פה כיון שידע משה התחיל אומר (תהלים קיט) טוב לי כי עניתי · (כא) טוב לי תורת פיך : ח ד"א ג מנין היה משה יודע כמה ימים עשה כתיב ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה · ומנין שאין למעלה לילה שנא' (שם קלט) גם חושך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה · ומנין היה יודע שנא' (דברים י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וכתיב ואשב בהר · אמור מעתה בשעה שמדבר עמו (כב) היה עומד · ובשעה שמסתלק ממנו היה יושב ושונה מה שלמד · נמצאת מקיים ואנכי עמדתי בהר ואשב בהר · בשעה שהיה מדבר עמו היה יודע שהוא יום ובשעה שהיה אומר לו למוד תורתך היה יודע שהוא לילה· וכן דוד אומר (תהלים יט) יום ליום יביע אומר: ט ד"א כתב לך · כל הצדיקים באו באומניות על הקב"ה · באברהם כתיב (שיר ז) מה יפו פעמיך בנעלים מעשה ידי אמן בא באומניות ויגש אברהם · וכן דוד אומר (תהלים לב) חטאתי אודיעך · בתחלה עשה אותו חטא אחד ועון אחד ולבסוף אמר ואתה נשאת עון חטאתי סלה · וכן משה קטרג על ישראל שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה כשראו מלאכי חבלה שהוא מקטרג אותן · אמרו לא יהיה לנו עסק לקטרג · כל ימים שזה מקטרג יפלו ביד זה · שלא יעמדו אבותיהם עלינו למה קטרגתם את בנינו·נסתלקו מלאכי חבלה·כשראה משה שנסתלקו אמר להקב"ה ועתה אם תשא חטאתם · אמר לפני הקב"ה כל התורה שנתת לי היא וידבר ה' אל משה · דבר אל בני ישראל · צו את בני ישראל · אמור אל בני ישראל אם הם כלים מה אני עושה בתורתך לכך אמר אם אין מחני נא מספרך · ד"א אמר משה לפני הקב"ה למה אתה כועס עליהם לא שעשו עבודת כוכבים לא צויתם · אמר לו הקב"ה בדיבור שני לא אמרתי לא יהיה לך · אמר לפניו לא צוית אותם לי צוית שמא אמרת להם לא יהיה לכם לי צוית · אם עשיתי עבודת כוכבים מחני נא מספרך · כשראה הקב"ה שנתן נפשו עליהם אמר בשבילך אני נותן להם את התורה שנאמר כתב לך את הדברים האלה · ד"א כתב לך · התחילו מלאכי השרת אומרים לפני הקב"ה

מסורת המדרש א בבא בתרא י"ד · מנחות נ"ט · ירושלמי שקלים פרק ו' הלכה א' · וירושלמי תענית פרק ד' · לעיל ריש פרשה כ"ח · במדבר רבה פ"ד · תנחומא כאן סימן נ"ו · וסדר עקב סימן י"א ·
ילקוט כאן רמז ת"ו · ב דברים רבה פרשה ג' · ג תנחומא כאן סימן ל"ו · מדרש תהלים מזמור י"ט · וע' פדר"א פ' מ"ו ·

חדושי הרש"ש

אהרן תעשה כתנות אם שתים לכו"א או אחת לכ"א עיין שם · ול"נ דר"כ יליף מדכתיב למת חסר · אבל בין לדידיה ובין לדידי קשה דכמו כן היה יכול לילף מן הכתוב דויכתוב על הלחת כו' אשר עסוקין בו · אשר ע"כ נ"ל דמתיבת ופני קדרים דמיותר מלמד שהיו שניהן שוין וכמו שדרשו בה"ג בגמרא ר"פ שני שעירי ונכון בס"ד :

ומה

שאמר ואנכי עמדתי כו' כנ"ל·ומקרא ראשון דויהי שם התורה כתבה כן אבל זה אמר משה על עצמו לכן שואל מניין היה יודע:(כב) היה עומד כו' יושב ושונה·כדברי רב בפ"ג דמגילה (כ"א ·):מאמר המדרש מן

חדושי הרד"ל

(יז) עד שהיה כותב בקולמוס כו' · דב"ר פ"ג (ושם עוד דעה שליסית שכשנתנה לו תורה מכף ...

(יח) ואוכלה ...

(יט) לתיסומן · במ"ע כ' שצ"ל לתסוורן ופי' לפקיד האוצרות : (כ) אלא כו' כתוב ...

(כב) טוב לי תורת פיך · תושבע"פ ומנין ...

פירוש מהרז"ו

היו לו קרני הוד מזה שהיה בידו הם הלוחות : ארכן ו' טפחים · במ"ר פ' ד' בסי' כ' ופ"כ : אוחז בטפחיים · עי' לעיל ריש פר' כ"ח ופ"כ : כותב בקולמוס · ד"ר פר' ג' ...

מתנת כהונה

הוא ידו עליו כן פירש רש"י בסדר זה : עד שהיה כותב את התורה · ... לך וגו' : לתיסומן · נראה פירושו שומר וממונה על אוצר המלך ... אוצר : [ה"ג] מדוד לך דינרי וכו' · וקבע לו זמן עד מתי שימדוד לו ... לו לאכול ולישן : [ה"ג] שהיו בכתב אבל כו' · והא דכתיב כתוב לך הוא ... לכתבו לא נווי : כ ון שידע משה · דניתוסף לו על הדברים הראשונים : ... הראשונים וכתיב ואשב בהר כו' · עד ואשב בהר בשעה כו'] : למוד תורתך ... על התורה שהגר למדתיך שהגר נקראת תורתך : יביע אומר · וסיפיה ... ללילה יחוה דעת · שבלילה יחוה ויכונן דעתו להרגילה היטב על מתכונתה ... בשוחר טוב מזמור י"ט : [יעמדו אבותיהם עלינו גרסינן] : לי צוית · עי' ...

ידי משה

יפה תואר

אתה נותן רשות למשה שיכתוב מה שהוא מבקש שיאמר לישראל אני נתתי לכם את התורה אני הוא שכתבתי ונתתי לכם · אמר להם הקב"ה ח"ו שמשה עושה את הדבר הזה (כב) ואפילו עושה נאמן הוא שנאמר (במדבר יב) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא :

סדר ויקהל

פרשה מח

א ויקהל ראו קרא ה' בשם בצלאל · ה"ה (קהלת ז) טוב שם משמן טוב כמה הולך שמן טוב מקיטון לטרקלין · ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו שנאמר (ד"ה א יד) ויצא שם דויד בכל הארצות · שמן טוב נופל על המת והוא מבאיש שנא' (קהלת י) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח · שם טוב נופל על המת ואינו מבאיש שנאמר (מ"ב ד) ויעל וישכב על הילד · ויום המות מיום הולדו יום מיתתו של אדם גדול מיום לידתו · למה שביום שנולד בו אין אדם יודע מה מעשיו · אבל (א) כשמת מודיע מעשיו לבריות הוי יום המות מיום הולדו · אמר ר' לוי משל לשתי ספינות שהיו פורשות לים הגדול · אחת יוצאת מן הלמין ואחת נכנסת ללמין · זו שיוצאת היו הכל שמחין בה וזו שנכנסת לא היו הכל שמחין בה · פקח אחד היה שם אמר חלופי הדברים אני רואה כאן זו שהיא יוצאת מן הלמין לא היו הכל צריכים לשמוח שאינן יודעין באיזה פרק היא עומדת (א) ומה ימים מזדווגין לה ומה רוחות מזדווגות לה וזו שנכנסת ללמין היו הכל צריכין לשמוח לפי שהם יודעים שנכנסת בשלום ויצאה בשלום מן הים · כך אדם נולד מונין לו למיתה (ב) מת מונין לו לחיים · ועליו אמר שלמה (קהלת ז) ויום המות מיום הולדו · טוב שם משמן טוב · טוב היה שמותן של חנניה מישאל ועזריה משמן המשחה שנמשחו נדב ואביהוא · למה שאלו נכנסו להקריב ויצאו שרופין ואלו נכנסו לכבשן האש ויצאו בשלום הוי טוב שם משמן טוב · ד"א ב טוב שם משמן טוב · טוב היה (ג) שמו של בצלאל משמן הטוב · למה שפרסמו הכתוב שנאמר (שמות לה) ראו קרא ה' בשם בצלאל · (ג) ד"א ראו קרא ה' בשם · ה"ה (ישעיה מ) ג ואל מי תדמיוני ואשוה בשר ודם אם מהלך באפילה ובא אדם והדליק לו את הנר אינו צריך להחזיק לו (ד) טובה · אבל הבריות ישנים (ה) ואני מעלה להם את האור ואינן צריכין להחזיק לי טובה · הוי ואל מי תדמיוני ואשוה · ד"א ואל מי תדמיוני ואשוה · (ו) אם כן יאמר קדוש · שאו מרום עיניכם וראו (ב) מי ברא אלה · בזכות מי נבראו אלה תולדות השמים והארץ · ובזכות מי הם עומדים בזכות (שמות א) אלה שמות בני ישראל · ואלה בזכות מי הם עומדים בזכות (דברים ד) אלה העדות והחקים והמשפטים · (ישעיה מ) (ז) ד המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא · וכתוב אחד אומר (תהלים קמז) לכלם שמות יקרא · כיצד יתקיימו שני כתובים אלו · אלא כשהקב"ה (ח) מבקש לקרותם כאחד הוא קורא לכלם שם אחד · (ט) וכשהוא קורא לכל אחד ואחד בשמו הוא קורא אותו מיכאל גבריאל · לכך נאמר לכלם שמות יקרא · אין לי אלא למעלן מנין אף למטן שנאמר ראו קרא ה'

מסורת המדרש א קהלת רבה פ' ז' פסוק א' · תנחומא כאן סי' א' · מדרש שמואל פ' כ"ג · ילקוט קהלת רמז תתקע"ג · כל הענין · ב ילקוט כאן רמז תי"א כל הענין · ג תנחומא כאן סימן ד' כל הענין • ילקוט ישעיה רמז ש"י · ד בראשית רבה פרשה ע"ח · במדבר רבה פרשה י"א · תנחומא כאן סימן ד' · ספרי סדר נשא פסקא מ"ב · ילקוט ישעיה רמז ש"י :

חדושי הרד"ל

הקב"ה עד סוף הפרשה אינו מובן כלל ואין ענינו ופירושו כמתמה ומסתפק על אמרו ח"ו · כי מה ענין ואפילו עושה נאמן הוא אחרי שאין זה להשלמת התנאי הנזכר · ומורה אך הספוק · ומה זו ראיה שמביא מהכתוב לא כן עבדי משה כו' · ופירושו לדעתי על דרך אשר הורגל האדם להיות נקשר באמצעית זולתו באיזה ענין מעסקיו אשר יעשה לפעמים מאדם זולת אדם ויהיה נאות לתכלית מבוקשו ע"י ערך ויתם אשר ביניהם מגד סימנים מורגשים (דורך טריפטליכע אנצייגע) שיודיע מלפנים טרם עשות עסקיו או נרכיו ע"י זולתו · אשר לסיבת החשיבות אשר יתעלם בו יתואר בשם נ א מ ן ויעיג קנין החשיבות ההסכמי ע"י הנאות כתותיו אל הפועל הנרגש על ידו מן המביאו לכך · ויהיה לפ"ז הפי' המאמר מן כשרצה הקב"ה וכו' · כנושא ונותן עמהם שחשבו מלאכי השרת שהניח למשה מקום להתגדר על אמרו כתב לך ורצה להם שאינם יודעים דרך השלמתו כאמרו ואפילו עושה נאמן הוא ר"ל שאין הפרש אם ע"י עצמו או ע"י נאמנו בבחינת היותו בשלילת הגבול · וכן הורה מלפנים ע"י הכתוב לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא · וזה נאות למה שאמרו חז"ל שכינה מדברת מתוך גרונו של משה · בשם ידידי הרב הגאון החכם הכולל מוה' אברהם זקהיים ז"ל : (כב) ואפילו עושה נאמן הוא · אפשר ר"ל אפילו עושה דבר שלא אמרתי לו בפירוש מסתמא כהוגן ולכבוד שמי אמר ואני מסכים לזה רמזתיה לו ברמז והוא הבין מדעתו וכמ"ש פרשה מ"ו מג' דברים שעשה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו · וכן הסיא דכה אמר ה' שימו איש חרבו שאמרו בתדא"ר שמשה הבין זה מדעתו וכמש"ל פמ"ב בס"ד: (א) כשמת מודיע מעשיו · עיין בקהלת רבה שם · ובתנחומא ריש פרשה זו הלשון מכריזים שבחו ואומרים כמה צדקות ותורה ומצות עשה · וכמ"ש בסוף פרק כ"ג דשבת ואזניך תשמענה דבר מאחריך כו' עיין שם : (ב) מת מונין לו לחיים · אפשר רוצה לומר מונין ומספרין ימי חייו מה עשה בהן טוב : (ג) שמו של בצלאל משמן הטוב · היינו נמי מבני אהרן שנמשחו בשמן המשחה · (ולא זכו לפרסמן בשם מפי ה' כבצלאל) כ"ה בתנחומא : (ד) טובה וכל הבריות ישנים כצ"ל : (ה) ואני מעלה להן את האורה כו' תדמיוני ואשוה · וכתיב בתריה שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם (כדמייתי ליה להלן) דקאי על המאורות והכוכבים (כמ"ש מונה מספר לכוכבים וגו') · וכן בתנחומא כאן ובפרשת בחוקותי מבואר כן ע"ש : (ו) א"כ יאמר קדוש · מבואר בתנחומא בחוקותי פירושו אם כן שיוכל א' להשוות אלי או יפה אתם אומרים לומר לפניו קדוש כמו לפני · ואחרי שאינו כן · א"כ הם הכל אין בם מועיל ע"ש : (ז) המוציא כו' בשם יקרא · וכתוב אחד אומר ספרי נשא ומייתי לה ברבה שם פר' י"א (רמ"ה סע"ד) : (ח) מבקש לקרותם כאחד · שאז כתיב קורא אני אליהם יעמדו יחד · וקוראן בשם אחד (הוא הם הוי"ה בשרבו אשר ממנו תלויין השתלשלות כתותיהן והפקודתם בשמו ממילא באים כולם כאחד) : (ט) וכשהוא קורא לכאו"א או בשמו הוא קורא אותו · מפרש באדר"נ פר' י"ב עושה שלום במרומיו שלא קרא מעולם מיכאל או גבריאל שאם היה קורא לאחד היו באין

חדושי הרש"ש

(א) ומה ימים מזדווגין לה · כי יש מקומות בים אשר המים סובבים שמה כעגול ואם פגא שם ספינה אבדה תקותה מלהנצל עיין סה"ב מאמר א' פ"ד · ועי' לעיל בב"ר פרשה י"ג במעשה דר"א ור"י שנכנסה ספינתן בים למקום שאין המים מהלכין · ובקה"ר בפסוק שלח לחמך על פני המים איתא התכולה נפלאה להמלט ממקום כזה : (ב) מי ברא אלה בזכות מי נבראו אלה כו' בזכות אלה שמות כו'

מתנות כהונה

פרשה מח מקיטון · חדר קטן לפנים מן הטרקלין שם יושב המלך ומשמש בשמן ערב ובמדרש קהלת יש תוספת ועיין שם : הלמין · חוף הים נקרא למין מקום שהספינות פורשות שם ליס : [באיזה פרק גרסינן] : ומה ימים · איך יהיה הימים אם בהשקט בלי נחשולים או בנחשולים · ובמדרש קהלת גרס כמה ימים וכמה רוחות : מונין לו למיתה · מונין כמה שנים הוא מתגולד ומתקרב ליום המיתה ומשמת מונין כמה שנים הוא שמת ומתקרב ליום התחיה לעולם הבא · ועיין לקמן במדרש קהלת הגירסא יותר ארוכה : א"כ יאמר קדוש · א"כ מאחר שאין לו דמיון יאמר האומר בעל כרחם קדוש הוא אלהינו : בזכות מי כו' · והכי קאמר קרא מי ברא הכל בזכות

פירוש מהרז"ו

שהרי לי אמרת : שכתבתי ונתתי · פי' שיכול לומר אני נתתי והראיה על זה שהרי אני כתבתי אותה : ואפילו עושה נאמן הוא · פי' שאפילו אם יכתוב בתורה דבר מדעתו לא על דעת שיאמר חלילה הוא בעצמו כתב וחידש הדבר הזה אלא כי נאמן הוא בכל בית התורה ולו מסרתי כל כללי ודרכי התורה וכדלעיל ס"ז מודד תורה וכל מה שידרוש יוכל לומר כמו אמר ה' כמפורש לעיל פר' י"ח בס"א באריכות שאמר כה אמר ה' כחצות לילה שדרש ואמר כן וכמ"ש לעיל פר' י"ט בס"ג · ועי' לעיל פר' מ"ו ס"ג ולעיל פר' מ"ב ס"ה בביאורי ושם בשם התד"א · ובדומה לזה לעיל פ"ה ריש סי' ט"ו וכמ"ש כל זה בפסיקתא פ' י"ז ס"ס ב' · ובאמת שכל מה שאמר משה שכינה מדברת מתוך גרונו כשאמר כה אמר ה' כחצות הלילה כה אמר ה' שימו איש חרבו · וכמ"ש מפורש בסנהדרין (דף פ"ט א') שהנביא יכול לדרוש ק"ו מנבואתו ולומר כה אמר ה' ע"פ דרכי הנבואה ושליחותו של הש"י · ודוק מאד בכל המקומות שציינתי ושם ציינתי למקומות אחרים שמכולם יחד יובן דבר לאשוריו אחר העיון בעומק היטב :

פרשה מח סי' א טוב שם · תנחומא כאן ריש ויקהל קה"ר פסוק זה ועוד כמה אופנים ובמדרש שמואל פכ"ג באריכות : שם טוב נופל על המת · הצדיק בעל שם טוב כשעולה על המת מחיה אותו כמ"ש ויעל ויגהר עליו עד ראי חי בקק ולמוד מסופו ויום המות הרי שגם ר"ד מדבר במות · גדול מיום לידתו · שתיבת טוב נמשך גם לס"ד כאלו כתוב ויום המות טוב מיום הולדו והטוב כמפורש בכח הוי"ו של ויום המות ולמוד סיפא דקרא שמדבר בצדיק מר"ד טוב שם : יוצאת מן הלמין · למין פי' במ"ע בל"י חוף הים ומקום מושב הספינות יוצאות מן הלמין לילך בים : נולד מונין לו למיתה · כמ"ש אבות סוף פרק ד' הילודים למות והמתים לחיות והוא פירוש אחר על הפסוק וכ"ה בהדיא בקה"ר וכמ"ש פר' כ"ג שם וכאן חסר בפירוש הראשון כשנולד אין יודעים מה יהיו מעשיו וכשמת הצדיק הכל יודעים מעשיו ד"א כשנולד מונים לו למיתה וכו' : של חנניה מישאל ועזריה · עוד פירוש אחר · על מי שנמשח בשמן הטוב ע"פ מדה י"ז וכמ"ש כשמן הטוב יורד על הראש תהלים קל"ג שמפורש בתורה שאהרן ובניו נמשחו בשמן המשחה : שפרסמו הכתוב · וכמ"ש בתנחומא טוב שמו של בצלאל מבני אהרן שנמשחו בשמן המשחה שבצלאל הקב"ה מעיד עליו ראו קרא ה' בשם בצלאל : ב ה"ד ואל מי תדמיוני · וס"ד יאמר קדוש שאו מרום עיניכם המוציא במספר וגו' תנחומא כאן ס"ד ופי' שכאשר תשאו עיניכם למרום ותתבוננו בבריאת השמש אז תדעו למי תדמיוני ואשוה : ד"א ואל מי תדמיוני · אם תרצו לידע שאין לדמות אלי שאו מרום עיניכם והתבוננו בצבא מרום וכמ"ש תהלים ח' כי אראה שמיך וגו' ובתנחומא ליתא דרשה זו וע' תנחומא בחוקותי ס"ד : מי ברא אלה · משמע אלה ולא אחרים חלילה ע"כ דורש גז"ש שנקראו כל תולדות שמים וארץ היינו כל הבריאה כולה בשם אלה ונבראו באלה ועומדים באלה · ע' ב"ר פר' י"ב ס"ב שמ"ר פ"ל ריש סי' כ"ד : לכולם בשם יקרא · משמע בשם אחד לכולם וכתיב שמות שיש לכל אחד שם בפני עצמו והשם ב' כ"מ והכריע כאן כשקורא לכולם כאחד

יפה תואר

מאד לא יבוארו רק כדרך זה דידוע הוא כי נבואת משה היתה באספקלריא המאירה ויספר הדבר כמו שהוגד לו ממש וכמ"ש בספרי כל הנביאים נתנבאו בכה ומשה בזה הדבר לכן אמר לו ה' כתוב לך שהוא מעצמו יוכל לכוין דברי ה' שנאמרו לו ויכתבם בלי שום שנוי מבלי שיצטרך ה' להקרותו מלה במלה · והנה מה"ש אשר לא הכירו בזה חשבו שמשה לא יכוון רק לכוונת הענין ויסדר הלשון מעצמו כדרך שאר הנביאים וימשך מזה נזק שיוכל לגלות פנים בזה בתורה שלא כהלכה כשיטעון על מפרש התורה ספק דבריו כי יאמר אני הוא שסדרתי וכתבתי הדברים ויודע כוונתם וזה שאמרו אני נותן לכם התורה כלומר אני כתבתי את התורה · והשיב להם הקב"ה ח"ו שמשה יאמר אני כן כתבתי כי כיון הדברים לדבר ה' וגם אפילו שיעשה כן נאמן הוא כי לא יגלה פנים בתורה שלא כהלכה אחרי שבכל ביתי נאמן הוא :

ידי משה

נוית וצ"ל שצריך לדקדק שמתחלה השיב לו לי נוית מאחר שלא כתיב אלהיכם אבל מלת לך יכול להיות ג"כ על רבים וכדדרשו חז"ל לא שלך ולא של אחרים וגם נופל הלשון לך גם על רבים וכשראה משה שהתשובה זאת אינה מספקת אמר לא נוית אותם פירוש שלא היה עדיין מצווים כי שברתי הלוחות ולא היו יודעים שאסור לעשות עבודת כוכבים אלא לי נוית ואני לא עברתי וכן הוא משמעות לשון התנחומא וק"ל : ישינים · פירוש שישינים בלילה שהוא חושך ואני מעלה עליהם את האורה : בהמה בהמה כתיב · והבי"ת

ה"ד טוב שם משמן טוב · משום דבעי לפרש ראו קרא ה' בשם בצלאל פרסום שמו לכן מביא ע"ז הכתוב טוב שם כי שם בצלאל הוי טוב משום שפרסמו הכתוב : כמה הולך שמן טוב כו' · משום שהדמיון משם טוב לשמן טוב אינו עולה יפה אחרי שאינם מסוג אחד ואין דמיון ביניהם כלל · לכן מפרש שהדמיון הוא במה שהשמן טוב הולך רק מקרוב · ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו · ולאידך הדמיון הוא בנפילתם על המת · ולאידך הדמיון הוא בכניסתם למקום סכנה שזה נסתכן וזה ניצול · והנה בקה"ר מביא עוד דמיונים זה לזה · והמדרש דידן בחר בשלשה אלה משום שהועלת זכר שם טוב של הצדיקים הוא לג' פנים · הא' שזכר צדיק לברכה הוא שבח לו ולהקב"ה כדאיתא בפי' יומ"כ בזמן שאדם קורא ושונה מה הבריות אומרים עליו אשרי איש פלוני שלמד תורה כו' עד עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ע"ש · וכן הוא זכות לכל בני דורו וכמ"ש על ראב"ע אשרי הדור שאתה שרוי בתוכו · ולענין זה מביא הדמיון ששם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו ומביא תועלת לכל בני דורו · הב' שפרסום שבח הצלם בעולם הוא תועלת לעולם כי עי"ז יעשה ה' נס לכל העולם כדי שלא יתבזה הצלם בעיני העולם וכמ"ש משה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא ה' שלחני · כי יוכלו להסתפק בשליחותו אבל הוא היה בטוח כי ה' לא יעזבנו ויעשה נס למענו וכן אמר אליהו אם איש אלהים אני תרד אש משמים וכן ענין אלשא דמאיר עיני בפ"ק דע"ז ועוד רבות · ולענין זה אמר כי שם טוב נופל על המת ואינו מבאיש כי הקב"ה לא יתן את חסידיו להתבייש · והג' כי אם יודע שם הצדיק לשבח בארץ ויתפרסמו מעשיו הטובים אז רבים יקנאו בו וילמדו ממעשיו ורוגנים ילמדו לקח ולענין זה מביא את המו"ע כי כאשר נצלו מכבשן האש התחיל נ"נ לאמר שירים ותשבחות לה' עד שאמרו בחלק כי אילולי בא מלאך וסטרו על פיו היה מגנה את דוד בזמירותיו וכן כאית על פסוק אמרפי אעלם בשמר · איתא שאז כתתו העובדי כוכבים את אליליי כספם וזהבם ועשו אותם פעמונים לצוארי בהמותיהם וזש"ה היו עצביהם לחיה ולבהמה : גדול מיום לידתו · זה נאמר לענין שמחת הקרובים ביום הלידה כי באמת לענין מעשיו הטובים יום המות טוב ממנו וכמו שמפרש ר' לוי במשלו משתי הספינות : ה"ד למי תדמיוני ואשוה · עתה מפרש ראו קרא ה' בשם בצלאל מה שיחד אותו והתקינו לעבודה זו · וכמו לעיל פ"מ דקאמר שהתקינו מראש שיעשה המשכן וכמו לכולם בשמות יקרא בכאי קרא דפי' שמיחד אותם לעבודתם : בזכות מי ברא אלה כו' · השתא מפרש הדמיון לענין השכר הטוב למקיימי המצות כי בזכותם ברא ומעמיד השמים והארץ ואין לך שכר גדול מזה · ובתנחומא משמע ששתי הדרשות ענין א' הוא ולא דייקא · ואע"ג דבקרא מי ברא אלה לא מזכיר את הארץ אבל היא בכלל השמים ובתנחומא אינו מזכיר את הארץ . אלא כשהקב"ה מבקש לקרותם כאחד כו' · פי' משום שיש לכולם פעולה כללית כמו להאיר על הארץ וכדומה ופעולה פרטית לכל אחד · וכדאיתא בב"ר אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה · ולפעולה הכללית קורא לכולם בשם אחד · ולפעולה הפרטית קורא לכל אחד ואחד בשמו · וזה שמביא מיכאל וגבריאל לדוגמא כבגמרא נקיט

בשם בצלאל · ד"א ראו קרא ה' · (י) א מדכרין ומניחין · (ג) ואתו אהליאב בן אחיסמך · שבח לו שבח לאביו שבח למשפחתו שבח לשבט שיצא ממנו · ומדכרין ומשחקים (ויקרא כד) ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן · גנאי לה ולאביה ולמשפחתה ולשבט שיצתה ממנו · (יא) מדכרין ומניחין פקוד את בני לוי מדכרין ומשחקים (יהושע ז) עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה גנאי לו גנאי לאביו ולמשפחתו גנאי לשבט שיצא ממנו : ג ד"א ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור · ב מה ראה להזכיר כאן חור אלא בשעה שביקשו ישראל לעבוד עבודת כוכבים נתן נפשו על הקב"ה ולא הניחן עמדו והרגוהו · אמר לו הקב"ה חייך שאני פורע לך · משל למלך שמרדו עליו לגיונותיו עמד שר הצבא שלו ונלחם עמהם אמר להם על המלך אתם מורדים עמדו והרגו אותו · אמר המלך אילו ממון נתן לי לא הייתי צריך לפרוע לו עאכ"ו שנפשו נתן עלי מה אני עושה לו אלא כל בנים שיצאו ממנו אני מעמידם דוכסים ואפרכים · כך בשעה שעשו ישראל העגל ג עמד חור ונתן נפשו על הקב"ה אמר לו חייך כל בנים היוצאים ממך אני מגדלם שם טוב בעולם שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל וימלא אותו רוח אלהים · ולא זה בלבד אלא (ד) כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת שנאמר (שמות לו) ויעשו כל חכם לב · ולא בבני אדם אלא אפי' בבהמה ובחיה שנאמר (שם) חכמה ותבונה בהמה · בהמה כתיב שנתנה חכמה באדם ובבהמה ולא נתפרסם מכלם אלא בצלאל · הוי קרא ה' בשם בצלאל : ד ד וכל השבח הזה מנין לו משבט יהודה ומהיכן זכה לכל החכמה הזאת בזכות מרים שנאמר (שם א) ויעש להם בתים · ה ומה היו הבתים בית הכהונה ובית המלכות · יוכבד נטלה כהונה ומלכות · אהרן כ"ג · (ה) משה מלך שנאמר (דברים לג) ויהי בישורון מלך · (ו) ומרים נטלה חכמה שהעמידה בצלאל (ז) (יב) ויצא ממנו דוד שהיה מלך שנא' (דה"א ב) ותלד לו (אפרת) את חור וכתיב (ש"א יז) ודוד בן איש אפרתי · שבא מן מרים שנקראת אפרת · (יג) ו בג' דברים הללו נברא העולם שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (שם) בדעתו תהומות נבקעו · ובג' דברים הללו נעשה המשכן שנאמר ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת · ובג' דברים הללו נבנה בית המקדש שנא' (מ"א ז) בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי וגו' וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת · וכן כשיעמוד הקב"ה לבנותו לעתיד לבא בג' דברים הללו נבנה שנא' (משלי כד) בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן · וכתיב (שם) ובדעת חדרים ימלאו · ד"א ואמלא אותו · כל החכמה הזה מנין מן הקב"ה רוח אלהים · וכן אתה מוצא ביהושע שהוא בא מיוסף ומה כתיב בו (דברים לד) ויהושע בן נון (יד) מלא רוח חכמה · וכן אתה מוצא בעתניאל בן קנז שבא מיהודה מה כתיב בו (שופטים ג) ותהי עליו רוח ה' · וכל הנסים שנעשו להם בזכות הברכה (ח) שברך משה את השבטים שנאמר (דברים לג) וזאת ליהודה ויאמר בשעה שנכנסים בצרה (שם) ועזר מצריו תהיה · ד"א שמע ה' קול יהודה (טו) שנתן בו רוח הקודש לגדולה ומתגבר בה · אמר ר' חנינא הה"ד (איוב לב) אכן (טז) רוח היא באנוש · וכל הבינה שהיתה (יז) בבצלאל משל שדי היא הוי ואמלא אותו רוח אלהים · בחכמה · שהיה חכם בתורה · ובתבונה · שהיה מבין בהלכה · ובדעת · שהיה מלא דעת בתלמוד · אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה היתה רוחי נותנת בכם חכמה אבל לעתיד לבא רוחי מחיה אתכם שנאמר (יחזקאל לז) ונתתי רוחי בכם וחייתם : ה ד"א ראו קרא ה' בשם · הה"ד (ישעיה נד) הנה אנכי בראתי חרש · זה בצלאל · (יח) נופח באש פחם · חטאו ישראל באש שנאמר (שמות לב) ואשליכהו באש ויצא העגל הזה · בא בצלאל ורפא את המכה · משל לתלמידו של רופא שנתן רטייה על מכה אחת ונתרפאת והיו מקלסין אותו אמר להם רבו קלסו לי שלמדתיו ·

מסורת המדרש א ויקרא רבה פרשה ל"ב · תנחומא כאן סימן ד' כל הענין · מדרש שמואל פרשה ח' · ילקוט כאן רמז תי"א · ב תנחומא כאן סימן ד' · ג לעיל פרשה מ"א וש"נ · ילקוט כאן רמז תי"א · ד ילקוט כאן רמז תי"ב · ה לעיל פרשה א' וש"נ · ו פדר"א פרק ג' · מדרש תהלים מזמור כ' · תנחומא כאן סימן ה' · ילקוט משלי רמז תתקל"ס · ועיין חגיגה דף י"ב ·

חדושי הרש"ש

כו' · מלת אלה דורש לגנאי ולגנות : (ג) ואתו אהליאב כו' · כאן הלשון הוא ואהליאב ב"א למטה דן · ולשון ואתו כו' הוא בר"פ פקודי : (ד) כל מי שנתעסק כו' שנאמר ויעש כו' · במקרא זה לא נזכרו בינה ודעת · לכן נראה לגרוס קרא דוכל איש חכם לב דכתיב שם חכמה ותבונה כו' לדעת כו' : (ה) משה מלך שנאמר ויהי בישורון מלך · וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ לשבועות פ"ב וז"ל וכבר ידעת שמשה מלך היה כו' ועליו נאמר ויהי בישורון מלך ע"כ · וק"ל מהא דאמרינן בר"ה (ל"ב ב') אלא מלכיות מלא הוא דסוויין כו' ויהי בישורון מלך · הרי דע"כ דמלך קאי אקב"ה · וכן בספרי שם מפרש דקאי אקב"ה וכן פירש"י שם בחומש · וצ"ל דהך דהכא פליג · וצ"ל דלכן הוסיפו מתקני התפלה · לבד ג' מלכיות אלו שהוזכרו בגמרא שם ולבד פסוק שמע ישראל שמסיימין בו עוד פסוק וידעת היום גו' דהכי יוסי לקמן שם בגמרא דהלכה כוותיה הוה מלכות כדי לצאת אף לדעת שמדרש דכאן : (ו) ומרים נטלה חכמה כו' · וכתיב כי מלכים ימלוכו ע' גיטין ס"פ הניזקין : (ז) ויצא (ממנו) דוד שהיה מלך כו' · נראה שצ"ל ממנה ועי' לעיל פ"א : (ח) שברך משה את השבטים · בתנחומא הגי' השבט

חדושי הרד"ל

כאן לפניו ומתקנאין זה בזה : (י) מדכרין ומניחין וגו' · ויק"ר פל"ב : (יא) מדכרין ומניחין פקוד את בני לוי · ע' הגי' שם בויק"ר דמייתי נגד זה מדכרין ומשחקין זכור אשר עשה עמלק · וכאן לענין שמאמר נראה נכון לגרוס במקום פקוד את בני לוי קרא דהכא קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה ועליו מייתי מדכרין ומשחקין ג"כ בשבט יהודה עכן · וכמו בתחלה בשבט דן דמייתי מניחין אהליאב ומשחקין שלומית : (יב) ויצא ממנה דוד שהיה מלך כצ"ל וע"ל פרשה ל"א : (יג) בג' דברים הללו נברא כו' · כל המאמר בפר"א עמ"ש בביאורי בס"ד : (יד) מלא רוח חכמה · מכי סמך משה ידיו עליו וכן אתה מוצא בעתניאל כצ"ל · ומכי סמך משה ידיו עליו דרש שזה היה כנוי ה' כמ"ש וסמכת ידך עליו וגו' ונתתה מהודך עליו ; (טו) שנתן בו רוה"ק לגדולה ומתגבר בה · לשון מתגבר דנקט ביהודה הוא כדכתיב (דה"א ה') כי יהודה גבר באחיו · אך כמדומה שעיקר הגירסא צ"ל רוה"ק לתפלה · וז"ש ומתגבר בה כמ"ש בספרי הברכה שם שברכו משה לשבט יהודה כשיהיה נכנס לצרה ומתפלל להקב"ה ישמע קולו ויהיה לו עזר מצריו ויעלהו מתוכה : (טז) רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם כל הבינה כו' בצלאל · ולקמיה כתיב כי אמרתי ימים ידברו ושנים יודיעו חכמה אכן רוח כו' : וז"ש לענין דהכא כי החכמה מלפני ה' : (יז) בבצלאל משל שדי הוא · זה מכוון למ"ש בזוהר שלח (קפ"ב:) בצלאל רביעאה אתה לנהורין שהוא בשם ש' : (יח) נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו חטאו ישראל כו' כצ"ל · ודרש מוציא כלי למעשהו נגד מעשה חטא ישראל בעגל הוציא בצלאל בחכמתו כלי לעשות כלי המשכן לכפרה עליהם וכדמפרש כאן · לעיל בד"א וכן לקמן סוף פ' נ"א (וכן נופח באש פחם אולי יש לדרשה

פירוש מהרז"ו

כאחד שיש להם שם כללי · ושם פרטי · וע' במ"ר פר' י"א בס"ז בא"ת ובתנחומא הנ"ל כמו כאן וענין השמות להודיע חשיבותם ומעלתם וכן למטה בעבור חשיבות ומעלה קורא לאדם בשם פרטי כמו למלאכים ואגב זה הובא כל הדרשה לכאן : אהליאב בן אחיסמך · למטה דן וכן שלומית בת דברי ג"כ למטה דן · וע' ויק"ר פל"ב ס"ה : פקוד את בני לוי · כאן חסר ושלומו בריש מדרש שמואל שחושב בצלאל מיהודה לשבח ועכן מיהודה לגנאי · ואהליאב וכו' כמו כאן פקידת שרה לשבח פקידת עמלק לגנאי וכאן חושב פקידת הלוי לשבח חסר פקידת עמלק לגנאי ע' תנחומא כאן : ג נתן נפשו · לעיל פ' מ"א ס"ו ובריש פ' מ"ב : והרגוהו · דכתיב והנה אהרן וחור עמכם ולא נזכר עוד שמו בתורה מכאן שהרגוהו תנחומא תצוה סי' י' · ומביא עוד מפסוק מה עשה לך העם הזה לאחר עשו ולא לך היינו האחר שהיה עמו זה חור · ומ"ש בד"ה א' ד' אלה בני חור אפרתה אבי בית לחם שחור הוא אבי בית לחם בהכרח הכוון על שלמה בנו כמ"ש בסמוך : כל בנים היוצאים ממך · כמ"ש בהדיא בד"ה א' ב' אלה היו בני חור אפרתה אבי קרית יערים שלמה אבי בית לחם ע' עוד שם ובצלאל בן בנו · הרי כולם שרים : ויעשו כל חכם לב · בעושי המלאכה את המשכן : חכמה ותבונה בהמה · הי"ל אשר נתן לו חכמה או להם · אלא מ"ת בְּהֵמָּה אלא בַּהֵמָּה וחיה בכלל בהמה והם החיות והבהמות שהיה בהם צורך למשכן כמו התחש והחלזון · והעזים · ואילים מאדמים : ד וכל השבח הזה מנין לו · היינו מ"ש ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת · וגם השם הטוב והפרסום שפרסמו הש"י בא לו על שהיה משבט יהודה שבט המלוכה · כי מי שהוא ממשפחה פחותה אף שהוא בעל מעלה אינו מתפרסם כמו מי שבא ממשפחה מיוחסת וגדולה · והחכמה בא לו על שבא ממרים וכמ"ש ספרי סדר בהעלותך לעיל פרשה א' סי' פ"ו וי"ז ופ"מ ס"ס א' · ותנחומא כאן ס"ד : נעשה המשכן · ששקול ככל העולם כמ"ש לעיל פל"ג ס"ד וכן בהמ"ק : בחכמה יבנה בית · יבנה משמע מעצמו שלא ע"י אדם והיינו בהמ"ק שלעתיד שיבנה ע"י הקב"ה בעצמו ומ"ש וכתיב ובדעת חדרים ימלאו היינו אגב פסוק בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו ע"כ היבא וכתיב מיותר ובתנחומא כאן ליתא : יהושע שבא מיוסף וכו' · שיהודה ויוסף שבטי המלוכה מקדם · זכו לרוח ה' כמ"ש במשיח ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וגו' ובלי ספק שהמדרש כוון לזה : וכל הנסים · שיעשה על ידם לדורות · וע' ויק"ר פר' כ"א ס"ס א' וספרי ברכה : אבן רוח היא באנוש · וס"ד ונשמת שדי תבינם וכן מ"ש כאן רוח אלהים היינו שהיה ג"כ מנשמת שדי ע"פ גז"ש וכמ"ש לעיל פר' ל"ד ס"ס א' בצל שדי ושם מבואר : מלא דעת בתלמוד · ובדעת נמסרה בתלמוד מכוון : בעוה"ז וכו' רוחי מחיה וכו' · דבר עמוק הוא מאד שבעוה"ז שמעורב בדעת טוב ורע רוחי נותנת בהם חכמה והחכמה העליונה היא התורה עוזרת להטות לטוב וצריך לשמירה גדולה ועזר מאלהים שיפעל בו החכמה להיות צדיק בתום על כי בתחלה עיקר כח החיים ביצר הרע · אך לעתיד יהיה עיקר כח החיים מרוח ה' ויהי בטבעו נוטה לטוב ויבוער רוח הטומאה מן העולם וכבן מלאה הארץ דעה את ה' · והנה פסוק אכן רוח היא באנוש באיוב ל"ב ח' אמר אליהוא נגד איוב ורעיו שע"כ לא הגליחו · ושם ל"ב ד' אמר אליהוא על עצמו רוח אל עשיתני ונשמת שדי תחייני כמ"ש ונתתי רוחי בכם וחייתם והבן זה מאד כי הוא פלאי ובעוה"ז זכו בו האבות · ומשה · ודוד · ואליהו הנביא · ואליהוא ודומיהם : ה הנה אנכי בראתי חרש · וס"ד נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו משמע חרש אחד הלא כל החרשים ברא ואת הכל ברא · ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז על בצלאל שהשתפאר כי בתורה על גודל חכמתו וכן כאן : נופח באש פחם · כמ"ש לעיל פר' מ"ג ס"ב יפיחו קריה וגו' שנתנו פיחה ע"ש · ובצלאל נפח והסריח את שנתן הפיחה ותיקן וריפא בזה שעשה המשכן והכלים כלי למעשהו : והיו מקלסין אותו · את התלמיד שלמד מרבו החכמה הכללית אך החכים בעצמו לידע חולי המכה בפרט ורפואתו · ורבו הודיע להם שגם

מתנות כהונה

בזכות אלה ואלה בזכות מי ואלה שמות בני ישראל בזכות מי כו' : מדכרין ומניחין · לפעמים מזכירין את האדם והוא נחת רוח לו שאומרים ינוח בשלום על משכבותיו ונחת רוח הוא לכל בני משפחתו · ובמדרש שמואל גרס מדכרין ומשבחין · ועי' לקמן סוף פ' אמור : מדכרין ומשחקין · לפעמים מזכיר הכתוב את האדם ואומרים עליו ימח שמו וישתחקו עצמותיו : [ה"ג מדכרין ומניחין פקוד את בני לוי מדכרין ומשחקין עכן וכו' · ועיין לקמן סוף פרשת אמור] : דוכסים כו' · מיני שררות חשובים : והרגוהו · עיין לעיל פרשה מ"א : ולא זה בלבד · לא בצלאל בלבד נתמלא רוח אלהים : [ולא בבני אדם גרסי' ופי' לא בבני אדם בלבד] : בהמה · בהמה כתיב : שנקראת אפרת · ככתוב בד"ה א' ב' והביאו למעלה פ"מ : [ובשלשה דברים הללו נבנה גרסינן] : רוח חכמה · כלומר החכמה באה לו מן רוח אלהים וכדלקמן : [ה"ג ותהי עליו רוח ה' · ופסוק הוא בספר שופטים סימן ג'] : רוח היא באנוש · סיפיה דקרא ונשמת שדי תבינם : ואשליכהו באש · ונתפחמו כדלעיל פר' מ"ג וזהו פחם : ורפא את המכה · סיפיה דקרא ואני בראתי משחית לחבל

ידי משה

והבי"ת הוא שורש ולא פעולה : ומתגבר בה · פירוש שהברכה של בצלאל שבא מיהודה לא היה אלא רוח הקודש ומפני מה זכה אף לבינה לז"א ומתגבר בה כי בינה הוא מה שמבין דבר מתוך דבר נמצא שמעצמו היה נתגבר בבינה אבל ר"ח אמר שבינה היה לבצלאל משל שדי דכתיב אכן רוח היא באנוש וגו' ונשמת שדי הוי בחכמה בתורה בתבונה בהלכה ובדעת בתלמוד אבל לפי ד"א שהיה בצלאל מתגבר

יפה תואר

נקיט דבי היכי דהמלאכים כל אחד ממונה על דבר אחד מיכאל על השלג גבריאל על האש כדלקמן במ"ר פי"ב ה"ב הכוכבים כל אחד ממונה על דבר אחד · ומביא לזה כי גם מלמטן פי' בין אנשים יש לכל אחד ואחד כשרון מיוחד לאיזה פעולה וכמו בצלאל שהתקינו ה' מתחלה לכך וכמו שהזכרנו למעלה : כל בנים היוצאים ממך · דהיינו בצלאל וכל מלכי בית דוד כדאיתא בסמוך : אלא אפי' בבהמה וחיה · ויתכן דבהמה וחיה לאו דוקא והכוונה בני אדם הריקים מדעת כבהמה וכדתניא בת"כ: מן הבהמה אלו בני אדם הדומים לבהמה · וגם באנשים כאלה נתן ה' חכמה ודעת ע"י שהתנדבו לעשות במלאכת המשכן · וזה שמביא מבצלאל שהי' רק בן י"ד שנים או כדאיתא בפר' בן סורר וכפי הטבע אי אפשר שאיש צעיר כמוהו יחכם לעשות בכל מלאכה · וגם כיון שהי' מיוצאי מצרים אשר נתנו בעבודת פרך א"א שימצא ביניהם אומן כמוהו וכמ"ש הרמב"ן אך ה' נתן חכמה לכולם : משבט יהודה · עיין בילקוט על פסוק יהודה אתה יודוך איך בשם המדרש שהאריך בזה : בג' דברים שלנו נברא העולם · הכוונה בזה כי ידיעת ה' תבוא לאדם או מעולם התחתון מהארץ וכל אשר בה ועז"א ה' בחכמה יסד ארץ לדעת מהארץ כי הוא היוצר · או שתבוא לאדם מעולם האמצעי וזה מהשמים ועז"א כונן שמים בתבונה · או מעולם העליון שנקרא בדברי רז"ל תהום עילאה ואמרו שהמים העליונים שלוים במאמר ודבקים לתחתונים ועז"א בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל אשר מזה נדע את מציאות ה' · ושלשה חלקי העולם האלה נמצאו גם במשכן וכמ"ש המפרשים והארכנו בזה ביפה עינים פ"א בפ' תרומה וז"ש ובג' דברים אלו נבנה ביהמ"ק · ובענין זה כתב שהדרשני : בא בצלאל וריפא את המכה · הכוונה בזה כי כמה בעשותם את העגל הסירו יראת ה' מעל פניהם ואמרו כי אין הקב"ה משגיח

בך היו הכל אומרים בצלאל בחכמתו ובתבונתו עשה את המשכן · אמר הקב"ה אני הוא שבראתיו ולמדתיו שנאמר הנה אנכי בראתי חרש לפיכך אמר משה ראו קרא ה' בשם : ך ד"א ראו קרא ה' בשם בצלאל · הה"ד (הושע יד) ארפא משובתם אוהבם נדבה מה כתיב למעלה הביאו בני ישראל נדבה לה' ואח"כ ראו קרא ה' בשם בצלאל · אלא כשעשו העגל אמר הקב"ה למשה ועתה הניחה לי וגו' (יט) אמר לו בדוק אותן שיעשו המשכן מה כתיב באותו קלקלה · פרקו נזמי הזהב ומה הביאו נזמים · וכשעשו המשכן עשו אותו נדבה ומה כתיב כל נדיב לב הביאו חח ונזם טבעת וכומז · בנזמים חטאו ובנזמים נתרצה להם ורוח הקדש צווחת על ידי הושע (שם ב) והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי · אמר משה לפני הקב"ה (ט) כתבת (שמות כא) כי יגנוב איש שור או שה (י) וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור (כ) הרי הביאו ה' חח ונזם (יא) טבעת עגיל וכומז :

פרשה מט א ויעשו כל חכם לב · הה"ד (שיר ח) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ·

* מים רבים אלו העובדי כוכבים שנאמר (ישעיה יז) כהמות ימים יהמיון ואם היו מתכנסין כל העובדי כוכבים לבטל את האהבה שבין הקב"ה לישראל לא היו יכולים הוי מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה · שנאמר (מלאכי א) ואוהב את יעקב · ונהרות לא ישטפוה · אלו הכשדים שנאמר (ישעיה ח) את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור · אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו · (א) אבל בני עשו לי מקדש של יריעות וירדתי ושכנתי בתוכם שנא' (שמות מ) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן : ב ד"א כל חכם לב הה"ד (שיר א) שחורה אני ונאוה אם שחורה למה נאוה וכי יש שחורה נאוה · אלא אמרה כנסת ישראל ב שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי · (ב) שחורה אני במצרים ונאוה אני באמרי בסיני (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · שחורה אני על הים שנאמר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף · ונאוה אני באמרי (שמות טו) זה אלי ואנוהו · שחורה אני במעשה העגל ונאוה אני במעשה המשכן · שחורה אני בשור שנא' (תהלים קו) וימירו את כבודם בתבנית שור · ונאוה אני בשור (ויקרא טז) שור או כשב או עז · שחורה אני במשכן שנאמר (יחזקאל כג) טמאו את מקדשי · ונאוה אני במשכן · ויעשו כל חכם לב · מה מלאכה היו עושין אלא ראה מה כתיב (שמות כה) וזאת התרומה אשר תקחו מאתם · זו כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה · זהב וכסף זו כנסת ישראל (ה) שנא' (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף · ונחשת זו א"י שנאמר (דברים ח) ומהרריה תחצב נחשת · תכלת זו כנסת ישראל שנא' (במדבר טו) ונתנו (ג) על ציצית הכנף פתיל תכלת · וארגמן ותולעת שני · זו כנסת ישראל · שנאמר (ישעיה מא) אל תיראי תולעת יעקב· וכן כחוט השני שפתותיך: ואומר (תהלים סח) שרי יהודה רגמתם · ד"א זהב זה אברהם שנבחן

מסורת המדרש א במדבר רבה פרשה ב' · שיר השירים רבה פרשה ח' · מדרש תהלים מזמור ס"ו · ילקוט תהלים רמז תרס"ס · ילקוט שיר השירים רמז תתקצ"ד · ב שיר השירים רבה פרשה א' פסוק ה' · ילקוט שיר השירים רמז תתקפ"ב · ועיין לעיל פרשה כ"ג :

חדושי הרד"ל

לדרשו ע"ז שבצלאל שהיה חרש נפח באש קדש לחזור ולהוציאו מן הפחם שכבו ישראל את אש הקדושה שהיו בה ונעשו כפחם) : (יט) א"ל בדוק אותן כו' · משמע שמשה אמר זה לפני הקב"ה כשנתן לו רשות (ע' מאמר ועתה הניחה לי) לבקש רחמים עליהם או אמר שירפא משובתם על ידי הבאתם לנדבת המשכן לתקן במה שקלקלו כדמפרש · לכן אחר הביאו ב"י נדבה לה' כתיב ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו' וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת שהיה יודע לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ וע"י החזיר לתיקונו מה שקלקלו ישראל והחזיר להשרות שכינה ביניהם : (כ) הרי הביאו כו' עגיל וכומז · כאן אין כתיב עגיל ונ"ל דתתרגם מן וכל כלי זהב וכמ"ש הרמב"ן שהם עגיל ולמיד (ובאמת נראה שלמיד נכלל בטבעות) ונ"ל מפני שעגיל הוא על אזנים כמ"ש (יחזקאל טז) ועגילים על אזניך לכן שהשיטה הזה שנתנוהו לעגל שפרקו נזמי הזהב שבאזניהם כתבו הכ' בשם וכללו בכלי מעשה ולא הזכירו בפירוש · ונזם דכתיב היינו נזמי האף כמ"ש ביחזקאל שם נזם על אפך (וע' בשבת (נ"ט) שבשיהם נקראים נזמים) : (א) אבל בני כו' של יריעות שהוא דבר קטן ולא פזרו עליו הון רב : (ב) שחורה אני במצרים ונאוה [illegible]ריס ונאוה אני במצרים שחורה אני בחורב שאמרתי לעגל אלה אלהיך ונאוה אני בסיני שאמרתי כל אשר דבר ה' כו' כנ"ל וכן הוא בשה"ר שם : (ג) על ציצית הכנף פתיל תכלת · אפשר כנף דרש זו כנסת ישראל כד"א (זכריה ח') והחזיקו וגו' בכנף איש וגו' · (ובזוהר דרשו תכלת על כנסת ישראל שלמעלה) :

חדושי הרש"ש

שהבטח ונכון : (ט) כתבת כי יגנוב איש שור כו' · מתפרש עפ"י שנאמר לעיל פ"ל לפי שהשור גנבנו ועשינו עגל ועמש"כ שם : (י) וטבחו כו' חמשה בקר כו' הרי כו' · כינוי דטבחו לפי הדרשה לשמוע אליו כמו דברו לשלום ע' פירש"י בישעיה (ט"ו י"ט) והכא כתיב ויזבחו לו : (יא) טבעת עגיל כו' · אף שעגיל אינו מוזכר כאן רק במלחמת מדין בפ' מטות מרבוי דכל כלי זהב מרבינן ליה : (ה) שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף ושיפיה ואברותיה בירקרק חרוץ :

ממנו

סיאך

מתנות כהונה

לחבל זהו בצלאל שרפא אותם וחבל עון העגל בעשיית המשכן : [הניחה לי וגו' גרסינן] :

פרשה מט מים רבים כו' · עיין בבמדבר רבה פרשה ב' ובמדרש חזית מאמר זה קלא בסיגנון אחר : רגמתם · לשון ארגמן :

פתח

פירוש מהרז"ו

שגם המכה והרפואה לימד אותו בפרט · ובנמשל שהש"י נתן חכמה בבצלאל דרך כלל · אך המשכן וכליו עשה ע"פ חכמתו בעצמו ואמר הש"י כי לא כן הוא כמפורש לעיל פ' מ' ס"ג מי שהתקנתיו מראש שיעשה המשכן ע"ש : ך ארפא משובתם אוהבם נדבה · ובפסוק הקודם ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום ארפא משובתם אוהבם נדבה כי בעגל הרגו לחור וכשנתרצה להם ע"י נדבת המשכן אז ירוחם יתום אורי בן חור [illegible]ן חור ע"י בצלאל בנו שע"י נדבת המשכן שהיה בהם נזמים הרצה להם שנתקנו על נזמי העגל · ועל שנעשה המשכן ע"י בצלאל שבא מחור הרצה להם שנתקנו על הריגת חור ודורש סמוכים הביאו ב"י נדבה לה' ראו קרא ה' בשם בצלאל : שיעשו המשכן · אם יעמדו בנסיון בנדבת המשכן : הביאו נזמים · ממשובתם עשו נדבה וע"כ ארפא משובתם שאוהבם ע"י נדבה : לא עמי אתם · כמ"ש כי שחת עמך כדלעיל סוף פר' מ"א יאמר להם בני אל חי ע"י המשכן בנדבת נזמים וכמ"ש לעיל סוף פ' ל"ד בהדיא : חמשה בקר ישלם תחת השור · שהעגל נקרא שור כמ"ש וימירו את כבודם בתבנית שור ומ"ש בקר מלשון יבקר שהוא ענין בדיקה שיבדוק ויבקר אותם בחמשה דברים · וע' לעיל פ"ל ס"ז : ה' · חח · ונזם · טבעת · עגיל · וכומז · היינו מ"ש כאן שמות ל"ה כ"ב הביאו חח · ונזם · טבעת · וכומז · כל כלי זהב · ונ"ע שאינו חושב אלא ד' ולא חשיב עגיל ובהכרח לומר שבמ"ש כל כלי זהב מרבה עוד אחד והיינו עגיל · ודורש כן ממ"ש אצל מדין בסדר מטות איש אשר מצא כלי זהב · אצעדה · וצמיד · טבעת · עגיל · וכומז · ושם בתרגום אונקלוס שירין · ושבכין · עזקין · קדשין · ומחוך · וכן ת"א כאן שירין · ושבכין · ועזקין · ומחוך · ואינו חסר רק עגיל שהוא קדשין וכמו שם שבאו לכפרה הביאו ה' אלו וכן כאן שהביאו לכפרה הביאו ה' אלו · וזהו אוהבם נדבה ואהבת נדבה שייך בבן וזהו בני אל חי ועי' לקמן ס"פ נ"א :

פרשה מט סי' א ויעשו כל חכם לב · בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות · בני אדם עשו משכן של י' יריעות והשכין שכינתו ביניהם מורה על גודל אהבתו את ישראל : מים רבים · לא יוכלו לכבות את האהבה · משמע שהאהבה היא אש גדולה עד שמים רבים לא יכבו אותה ע"כ דורש שהוא משל על האומות הקדומות ע"פ מדה י"ז וע' במ"ר פ"ב סי' י"ב : כהמות מים · ר"ל הוי עמים רבים כמו סנחריב · ואשור · ובבל : ונהרות לא ישטפוה · כמ"ש ב"ר פט"ז בה"ב שנקראו על שם אשור : אם יתן איש · כאן הביא הפסוק ולא דרש בו ותשלומו בבמ"ר שם וכאן חסר · ומ"ש אבל בני מרומז במ"ש בפסוק הסמוך לפסוק מים רבים וגו' אחות לנו קטנה וגו' מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה היינו ביום שהוקם המשכן ושם הפרה שכינתו ודיבר עם משה ולזה הביא פסוק ולא יכול משה וסמוך לו ויקרא אל משה וזהו מה נעשה וכו' עד שקראו לו ודיבר עמו : ב הה"ד שחורה אני · לעיל פר' כ"ג סי' י' וש"נ ומבואר · ועי' שי"ר פסוק זה : שחורה אני במצרים · שעבדו עבודת כוכבים כמבואר ביחזקאל כ' בהדיא · ונאוה אני במצרים בדם פסח ודם מילה דכתיב שם ואעבור עליך וגו' בשי"ר שם וכאן חסר : שנאמר וימרו על ים · עי' לעיל ריש פר' כ"ד : שחורה אני בעגל · בשי"ר שם בלשון מתוקן וכאן חסר : שור או כבש · וכמ"ש ויק"ר פר' כ"ז ס"ז באריכות שעל שנחטאו בעגל שהוא שור ולא נמצא בחטא ממש ע"כ נעשה שור לכל הקרבנות : טמאו את משכני · לא נמצא פסוק כזה ובדפוס אחר הגירסא טמאו את מקדשי יחזקאל כ"ג ל"ח וביפ"ת הביא פסוק בטמאם את משכני ויקרא ט"ו ל"א : ויעשו כל חכם לב · בעושי המלאכה את המשכן · ומשמע שמ"ש בעושי המלאכה הם לבד מה שעשו כל החכם לב ועל זה מקשה מה מלאכה היו עושים · ותירץ שמ"ש בעושי המלאכה פירוש שהתרומה והנדבה נקרא מלאכה כמ"ש והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה וכן איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא הרי שהנדבה נקראת מלאכה ונקרא תרומה וכן כאן שעשו כל חכם לב עושי המלאכה פי' עם עושי הנדבה והתרומה : זו כנסת ישראל · דרשה אחרת היא דרך אגב שהזכיר הפסוק דרש בו ע"פ גז"ש על שכבר חשב דברים אלו בריש תרומה הם כאן מיותרים לגז"ש · ונ"ל שכוונתו על פסוק של ריש סדר זה ויקהל קחו מאתכם תרומה לה' וגו' זהב וכסף וגו' וחושב כל הדברים שזכר כאן במדרש ובסוף הענין כתוב איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וגו' והמלאכה היתה דים וגו' ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה : ראשית תבואתה · ונקרא תרומה כמ"ש בסדר קרח וזה לך תרומת מתנם כל חלב וגו' ודגן ראשיתם וגו' : כנפי יונה נחפה בכסף · ואברותיה בירקרק חרוץ היינו זהב וכנ"י נקראת יונה כמ"ש יונתי כמה פעמים בשיר השירים : תחצוב נחושת · וכסף וזהב אינו חושב בא"י שלא היו בה מחצבים של כסף וזהב (לרמוז למ"ש וכסף וזהב לא ירבה לו) ע"כ נחושת הוא מין החשוב יותר שהיה בא"י ונקרא הארץ על שם הנחושת ולא על שם הברזל : שרי יהודה רגמתם ·

יפה תואר

משגיח בשפלים ועשו את העגל להנהיגם · וע"י המשכן תודע מציאות ה' בכל ג' חלקי העולם וכמ"ש לפני זה · והמשכן אשר הי' כנגד ג' חלקי העולם הי' למרפא להם כי ישובו מעונם : הה"ד ארפא משובתם · הכוונה בזה שמאמר דהשם שנרפאו לשעבר ע"י הנדבה · וכמה שחטאו בנדבתם לעגל בזה נתקנו בהביאם נדבתם למשכן כן לעתיד במה שיחטאו בזה יתקנו וכדאיתא לעיל פכ"ג דרך הצדיקים במה שהם סורחין הם מתקנים : ואח"כ ראו קרא ה' בשם בצלאל · זה הוא לשון קושיא כי הכתוב היה צ"ל לפני הכתוב הביאו בני ישראל נדבה לה' ולכן דריש כיון שהביאו הנדבה שהיתה מרפא למחלתם בעגל קרא ה' בשם בצלאל לרפאם : א"ל בדוק אותן · וכמו"ש לקמן בפ' נ"א וכן בפ"ק דשקלים איני יכול לעמוד על אופי של אומה זו נתבעים זהב לעגל ונותנים נתבעים זהב למשכן ונותנים ואמרו שם יבוא זהב שבמשכן ויכפר על זהב שבעגל · וז"ש בדוק אותן אע"ג שהרבו לחטוא ונתנו זהב היקר בעיני כל אדם לעגל אבל שמה שלא יתנו זהב גם למשכן · ודע דהך אגדתא חולק על הא דאיתא התם כי בקלקלתם כתיב ויתפרקו כל העם ובתיקונם כתיב רק כל נדיב לב · אבל סובר דכ"ע הביאו נדבה וכדמשמע מהכתוב כל אשר נמצא תכלת וארגמן : ורוה"ק צווחת · לעיל פכ"ג דריש זה מכתוב נופת תטופנה שפתותיך ובפ' הסמוכה דריש זה מהכתוב שחורה אני ונאוה ובויק"ר פכ"ז דריש לה מתועבה יבחר בהם · ומברעתם ישמחו מלך וכאן הביא מהכתוב בהושע אשר הדרש יותר קרוב אל פשט הכתוב : טבעת עגיל · ולא נזכר עגיל מפורש בקרא כאן ורק ילפינן ממדין משום שהעגיל הוא נזם האזן והחטא היה בו ובשביל כבודם השמיט את השם מתכשיט הזה : הה"ד מים רבים לא יוכלו וגו' · נראה דק"ל כי מן הפרשה משמע דהיריעות הוא עיקר המשכן דכתיב את המשכן עשר יריעות וגו' ויהי המשכן אחד · מדבר ביריעות וקורא אותם המשכן אחד · ורק בכתוב כ' כתיב ויעש את הקרשים למשכן משמע דהקרשים הם טפל והיריעות הוא העיקר וזה הסך הסברא דיותר ראוי לקרות משכן לקרשים שהם מוסדות ועיקר הבנין והיריעות ראויות להיות טפלה לקרשים · וכן הקשו לעיל פל"ה דהל"ל את הקרשים משכן · ולכן דריש כי בא לרמז אשר בדבר קל כיריעות קנו בני ישראל את אהבת ה' להם וכבודו ישכון ביניהם · ולא כן בני אשור גם אם יתנו את כל הון ביתם באהבה בוז יבוזו להם ולא יקנו את אהבת ה' : ואם מתכנסים כלם לבטל את האהבה · כלומר שיאמרו הלא גם בני ישראל חוטאים הם ולמה יבחר בהם וכן הוא בשוח"ט מזמור ט"ו על פסוק ושוחד על נקי לא לקח באריכות ע"ש · וכן קטרג בלעם עליהם כדאיתא לקמן בבמ"ר פ"כ גבי הנה לי בזה שבעה מזבחות ובכל זאת לא יוכלו לבטל את האהבה ורק ה' יוכיחם על שחטאים אמנם האהבה תעמוד במקומה או שיוהכ"פ מכפר על עונותיהם כדאיתא שם ובשוח"ט הנ"ל אבל אהבת ה' לא תסור מהם לעולמים ובעל העקידה בשער ע"ל כתב בזה דבר לא הנאה לשמוע ע"ש אבל איננו מסכים לדברי המדרש : הה"ד שחורה אני ונאוה · גם אגדה זו באה לתרץ הקושיא למה קורא ליריעות עיקר המשכן וכדלעיל · ומתרץ כיון שהמשכן בא לכפר על מעשה העגל הוקבע עיקר המשכן ביריעות הלבנות שהלובן הוא אות על כפרת העוונות ע"ד אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו' וכן מדרים הפסוק הזה שחורה אני כאהלי קדר בחטאי · ונאוה כיריעות שלמה ביריעות המשכן : שחורה אני במעשה העגל במה שנתתי זהב לבעל ונאוה אני במשכן במה שהבאתי זהב לנדבת המשכן · כי במה שחטאתי תיקנתי וכמ"ש בפרשה שלפני זה : שחורה אני במשכן שנאמר בטמאם את משכני · כנ"ל כי לפעמים בשגגה לא נזהרו בטומאת המשכן וכמו שמצינו שהשעיר יוהכ"פ מכפר על זה כדאיתא בריש שבועות · ונאוה אני במשכן כמה שהיו הלוים שומרי משמרתו וישראל נזהרים בכבודו · ובחזית מביא על זה את הכתוב וביום הקים את המשכן ועמ"ש שם על זה : מה מלאכה היו עושים · כלומר כיון דהכל היו מסייעים במלאכה זו כדאיתא בריש חזית דהכל מסייעין למלאכת שמים וכן במ"ר פי"ד בוודאי לא הי' יגיעה במלאכתם וכדאיתא בב"ר פ"י גבי מכל מלאכתו אשר עשה לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו ולא אמר מכל מלאכתו ומפני שהיגיעה היתה במיעוט שהיו צריכים להשכיל בחכמתם ברמזי ענין המשכן כי לא נפלו הדברים במקרה כי התרומה רמז לישראל וכן פרטיה וכל אשר היו במשכן כוללים מיני רמזים ודוגמאות עד שילאה השכל מהבין : זו כ"י · מיתורא דמאתם קדרים דאתי למימר שהם עצמם היא התרומה · והכוונה בזה שעיקר המשכן הוא ישראל כי בתוכם שוכן כבוד ה' ע"ד ושכנתי בתוכם · וכן היכל ה' המה ולכן היה כלל המשכן ופרטיו כנגד ישראל · או הפ' שבזכות ישראל והאבות השכינה שורה למטה · או הכוונה שכל אחד מישראל יוכל לעשות משכן ע"י השכלתו וכדאיתא לעיל פל"ג אפילו אחד מישראל יכול לעשותו : ד"א זהב זה אברהם כו' ·

ידי משה

מתגבר מעצמו פירוש של תבונה הוא שהיה מבין דבר מתוך דבר לכך אמר לשון הוי פירוש דאזיל לדברי ר"ת מש"כ לדברי ת"ק שס"ל שתבונה היה מתגבר בעצמו ודו"ק :

מה מלאכה היו עושים · ותמוה מאד ליישב המדרש זה על פי פשוטו יגעתי הרבה ובלתי אפשר להתכונן

כוונה

בכבשן האש כזהב · וכסף זה יצחק שנצרף ככסף ע"ג המזבח · ונחשת זה יעקב שנאמר (בראשית לג) נחשתי ויברכני ה' בגללך :

פרשה נ א ויעש בצלאל את הארון הדא הוא דכתיב (תהלים קיט) פתח דבריך יאיר מבין פתיים · *בשעה שברא הקב"ה עולמו היה כולו מים במים שנאמר (בראשית א) וחושך על פני תהום · ר' יהודה ור' נחמיה · ר' יהודה אמר האור ברא תחלה ואח"כ העולם · משל למלך שבקש לבנות פלטין והיה המקום אפל מה עשה הדליק נרות ופנסין לידע (א) היאך הוא קובע דימוסים · כך האור נבראת תחלה · ור' נחמיה אמר העולם נברא תחלה משל למלך שבנה פלטרין ועטרו בנרות · ב שאל רבי שמעון בן יהוצדק את רבי שמואל בר נחמן אמר לו בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה מהיכן נבראת האורה אמר ג נתעטף הקב"ה בשלמה והבהיק העולם מזיוו מראשו ועד סופו כמו שכתוב (תהלים קד) עוטה אור כשלמה ואח"כ נוטה שמים כיריעה · לפיכך פתח דבריך יאיר · (א) ממנו למדו הצדיקים כשהיו מתחילין בדבר היו פותחין באורה אתה מוצא בשעה שאמר הקב"ה למשה שיעשה את המשכן אמר בצלאל ובמה אפתח תחלה (ב) פתח בארון שנאמר ועשו ארון :

ב הה"ד (משלי ט) תן לחכם (ב) ויחכם עוד · ד זה נח שא"ל הקב"ה (בראשית ז) מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה וגו' וכשיצא מה כתיב (שם ח) ויבן נח מזבח לה' · מאי ויבן נתבונן ואמר מה פעם ריבה הקב"ה בטהורים יותר מן הטמאים לא שהיה רוצה להקריב לו מהן מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה הוי תן לחכם ויחכם עוד · לפי שהחכם שומע דבר ומקיימו ומוסיף עליו · ד"א תן לחכם ויחכם עוד · זה משה שנאמר (משלי כא) עיר גבורים עלה חכם שהיה למד תורה מפי הגבורה ובא ואמר לישראל (ג) ומטיבן והוא מוסיף להם חיים הוי תן לחכם ויחכם עוד · ד"א תן לחכם זה בצלאל · אתה מוצא ה בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה המשכן בא ואמר לבצלאל אמר לו מהו המשכן הזה אמר לו שישרה הקב"ה שכינתו בתוכו ומלמד לישראל תורה · אמר לו בצלאל והיכן התורה נתונה אמר לו (ג) משאנו עושים את המשכן אנו עושין הארון · א"ל רבינו משה אין כבודה של תורה בכך אלא אנו עושין הארון ואח"כ המשכן (ד) לפיכך זכה שיקרא על שמו שנאמר ויעש בצלאל את הארון :

ג ד"א ויעש בצלאל · הה"ד (ירמיה ל) כי אעלה ארוכה לך · ו אין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם מדת ב"ו שהוא מכה באיזמל ומרפא ברטייה אבל הקב"ה במה שהוא מכה הוא מרפא שנאמר (שמות טו) ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה למה כי מרים הם · א"ר לוי הדור היה מר במעשיו · (שם) ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ · ומה היה יש אומרים זית וי"א ערבה ויש אומרים הרדופני היה וי"א עיקרי תאנים ועיקרי רמונים היה ונטלו והשליכו למים מיד וימתקו המים · הוי (ירמיה ל) וממכותיך ארפאך · וכן אתה מוצא במימי אלישע מה כתיב (מ"ב ב) והמים רעים והארץ משכלת · אמר להם קחו לי צלוחית חדשה ושימו שם מלח ויקחו אליו ·

מסורת המדרש א תמיד דף ל"ב · בראשית רבה פרשה ג' כל הענין · תנחומא כאן סימן ו' כל הענין · ילקוט סדר בראשית רמז ד' · ילקוט תהלים רמז תתע"ח · ב ויקרא רבה פרשה ל"א · מדרש תהלים מזמור ק"ד · ילקוט סדר בראשית רמז ד' · ילקוט תהלים רמז תתס"ב · ג מדרש תהלים מזמור כ"ז · ד בראשית רבה פרשה ל"ד · מדרש תהלים מזמור א' · תנחומא כאן סימן ו' · ילקוט סדר נח רמז נ"ט · ילקוט תהלים רמז תרי"ד · ילקוט משלי רמז תתקמ"ד · ה עי' ברכות דף נ"ה · קהלת רבה פרשה ז' פסוק י"א · ו לעיל פרשה כ"ג ופרשה כ"ו · ויקרא רבה סוף פרשה י"ח · מכילתא סדר בשלח מסכתא דויסע פרשה ה' · תנחומא סדר וישב סימן ט' וסדר בשלח סימן כ"ג וכ"ד · אגדת בראשית פרק ס"ו · ילקוט בשלח רמז רנ"ה · ילקוט ירמיה רמז ש"ב ·

חדושי הרש"ש

(א) ממנו למדו הצדיקים · הוא לפרש מבין פתיים כדכתיב ויהי אפרים כיונה פותה וכדדרשתם בזה לעיל פרשה כ"א : (ב) פתח בארון שנאמר ועשו ארון · רוצה לומר שכוון בדעתו לדעת הקב"ה שצוה על הארון תחלה וכדאיתא בברכות (נ"ה א') שא"ל משה בצל אל היית וידעת : (ג) משאנו עושין את המשכן אנו עושין את הארון א"ל הך פליגא על רשב"נ א"ר י ברכות (נ"ה א') וטעם המדרש הוא מדכתיב בפר' פקדי ועשו גו' את אהל מועד ואת הארון גו' וכן צוה משה ברים פרשתינו וכל חכם גו' יבואו

חדושי הרד"ל

(א) היאך הוא קובע תמולסים כצ"ל · פי' יסודות וכן הוא בב"ר : (ב) ויחכם עוד · הודע לצדיק ויוסף לקח זה נח כו' כצ"ל · וז"ש שומע דבר כו' ומוסיף עליו · וכן באידך דרשא ומטיבו מוסיף להם כו' : (ג) ומטיבן והוא מוסיף להם חיים · כמדומה שצ"ל ומחכימן כמ"ש תן כו' ויחכם וכמ"ש בקרא דבתריה תחלת חכמה כו' · ומסיים כי בי ירבו ימיך ושנות חיים יוסיפו לך וז"ש כאן והוא מוסיף כו' : (ד) לפיכך זכה שיקרא על שמו · כלומר אע"פ שהכל עסקו בארון כדלעיל סוף פ'

פירוש מהרז"ו

פיין מתנת כהונה וכמ"ש במכילתא בשלח פסוק ויבואו בני ישראל וז"ל מה שכר נטלו שבטו של יהודה שהיו רוגמין אותם זכו למלכות שרי יהודה רגמתם וגו' והלבישו לדניאל ארגוונא · וכ"ה במדרש תהלים קל"ד : שנבחן בכבשן האש כזהב · כלשון הפסוק זכריה י"ג וצרפתים וגו' ובחנתים כבחון את הזהב · ובאיוב כ"ג י' בחנני כזהב אצא : שנצרף בכסף · כמ"ש בזכריה שם וצרפתים כצרוף את הכסף וכן כסף צרוף בעליל לארץ : נחשתי ויברכני ה' · שניחש לבן בשביל יעקב אף כאן נחושת על יעקב ע"פ מדת ממעל נחשתי נחושת :

פרשה נ סי' **א** פתח דבריך יאיר · ברים פר' ג' שמ"ר פר' ט"ו סי' כ"ב תנחומא כאן ס"ו : וחושך על פני תהום · ורוח אלהים מרחפת על פני המים : ר"י ור"נ · שניהם דורשים מדה ט"ו ברים התורה כתוב שנבראה העולם תחלה ואח"כ האור ובתהלים ק"ד כתיב עוטה אור כשלמה אח"כ נוטה שמים וגו' יסד ארץ וגו' הרי אורה תחלה ואח"כ העולם · ומולקים בהכרעה מפסוק הבינה וכדומה וממוצא שבעולם ושניהם סוברים כב"ה בב"ר סוף פר' א' שבריאת הארץ דרך בנין ור"י מכריע מתחלת בנין ור"נ מכריע מסוף בנין : ועטרו בנרות · וכמ"ש ב"ר פר' י' ס"ה ויכולו נשתכללו שמים בחמה וכוכבים ומזלות · ויתכן שדעת ר"י על האור הראשון · ור"נ על חמה וכוכבים ומזלות : שאל ר"ש בן יהוצדק · ב"ר פר' ד' ס"ג וש"נ : ואח"כ נוטה שמים · אין זה מדברי רשב"י ובב"ר שם ליתא אך זה שייך לדברי ר"י · וכמ"ש בהדיא לעיל פט"ו הנ"ל לשיטת ר"י · וזהו פתח דבריך יאיר וכן בתנחומא שייך לדברי ר"י : פתח בארון · כמ"ש בסמוך בס"ב וסי' ד' שהראיה שעשה ארון תחלה הוא מפסוק ועשו ארון שכתוב ברים תרומה · וכמ"ש לעיל פר' ל"ד ס"ב · והנה כאן עומד בסדר ויקהל שמתחיל לדרוש פסוק ויעש בצלאל · וכאן מפורש שתחלה עשה יריעות והקרשים ואח"כ הארון · אך המדרש הזה עיניו בדבריו מה שיליף הדעת בכתוב בסדר ויקהל בפסוק ח' ויעשו כל חכם לב ואח"כ בפסוק י' י"א ויחבר ויעש ולא פירש מי עשה ואח"כ מה שמזכיר פעמים ויעש ואמר י"ב פעמים ויעש ולא פירש מי עשה ואח"כ אמר ויעש בצלאל את הארון ואח"כ כתוב עוד כמה פעמים ויעש ג"כ על בצלאל · והכרח לדרוש ע"פ מדה ל"ב שפסוק ויעשו כל חכם לב שעל כן כתב הרבה פעמים ויעש סתם היינו בצלאל שכתוב תחלה · שזהו אמיתת כוונת המדרש לקמן רים ס"ה שבכל דבר הוא אומר ויעש בצלאל ודוק וזהו אמתת פשוטו של מקרא : **ב** תן לחכם ויחכם עוד · וס"ד הודע לצדיק ויוסף לקח וזהו שאמר ומקיימו ומוסיף עליו ופי' שמבין היטב כוונת המצוה ומתבונן ומוציא דבר מתוך דבר וע' ב"ר פל"ד ס"ט וס"ג ומבואר : זה משה · שנקרא חכם ומ"ש עיר גבורים דורש על שקבל ד"ם שנתנו מפי הגבורה · ומ"ש ובא ואמר לישראל היינו מ"ש בסיפא דקרא ויורד עוז מבטחה ועוז הוא תורה כמ"ש ה' עוז לעמו יתן ומ"ש מבטחה דורש נוטריקון מטיב מוסיף חיים דומה למ"ש הודע לצדיק ויוסף לקח : אתה מוצא · ע' קה"ר פסוק טובה חכמה · ומ"ש מהו המשכן פי' לאיזה צורך ומה יעשה בו : והיכן התורה ניתנה · זה נע"ג שספרי התורה לא נכתבה עד סוף ארבעים שנה כמפורש בסוף בסדר וילך כמ"ש ד"ר פ"ט ס"ט שביום מותו כתב י"ג ספרי תורה ואחד נתן בארון ויש בזה פלוגתא דתנאי אם בתוך הארון אם בצדו הובא רש"י בסוף וילך ואיך אמר כאן והיכן התורה וכו' · כבודה של תורה וכו' · רק ספר בראשית היה כתוב כבר כמ"ש במכילתא יתרו פסוק ויאמר וגו' לך אל העם ויקח ספר הברית ועד כאן היינו עד סדר יתרו וכמ"ש לעיל פר' ה' סי' כ"ב נטלתי ספר בראשית וכו' עיין מ"ש אך בד"ר פ"ג סי' י"ב וש"כ איתא התורה שנתנה למשה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה עי' מש"ש ואח"כ יתכן שעל תורה או כוונתו שנתנה לו עם הלוחות וכמ"ש שמות כ"ד י"ב ואתנה לך את הלוחות האבן והתורה והמצוה הרי שנתן לו תורה כתובה בשמים והורידה עם הלוחות ועל תורה זו דברו כאן · גם יתכן שכיוונו כאן על הלוחות שכלול בהם כל התורה וכמ"ש לעיל פר' מ"ז ס"ז וש"כ · וע"ע : אלא אנו עושים את הארון · וכ"ה בתנחומא וז"ל משה אמר לו להתחיל במשכן והוא התחיל בארון למה בשביל שהארון הוא מקום התורה · וזה פלא איך נפל וויכוח בין משה ובצלאל לסתור דברי משה שקבל מהש"י ומה יועיל בזה סברא · ועוד שאמר שגלה למשה ועשה כדעתו · אך אמיתת הענין בזה שחז"ל דורשים כאן מדה ע"ו שבסדר תרומה מפורש שאמר לו הש"י למשה שיעשה ארון · שולחן · ומנורה · ואח"כ משכן וכמ"ש לעיל פל"ד ס"ב ובסדר כי תשא בפרשה ראה קראתי בשם בצלאל כתוב את אהל מועד ואת ארון העדות וגו' וכן ברים ויקהל · את המשכן ואח"כ ואת הארון הרי לפני משה ב' כתובים מכחישים ודרש משה והכריע כדעת ר"כ שהמשכן בדמיון בריאות עולם כדלעיל פר' ל"ג ס"ד ופר' מ"ח ס"ד וכמ"ש כאן בס"א וע"כ תפס לשון אחרון · אך בצלאל דרש והכריע כדעת ר"י תחלה האורה ואח"כ העולם · וע"כ כתוב ויעש בצלאל אהל ארון ע"פ מדה ע"ז על שהוא הכריע לעשות הארון שלא יתכן לפרש שעשה בעצמו שהרי כתוב ברים סדר תרומה ועשו ארון ודרשו לעיל פר' ל"ד ס"ב והכריעו שהכל עשו כנ"ל אך ע"פ דברו והכרעתו ארון תחלה וכמ"ש בס"א ולזה הקדימו פלוגתתם באורה ועולם ואח"כ במשכן וארון · משה כר' נחמיה · בצלאל כר"י · אך בגמרא ברכות (דף נ"ה) בסיפך וכ"ה בקה"ר פסוק טובה חכמה · שם שמשה הכריע כר' יהודה ובצלאל כר' נחמיה · דוק ובחון שאלו ואלו דברי אלהים חיים הספק בה והספק בה שיש כאן ד' דעות ויש ד' מקומות · בתרומה · ותשא · ויקהל · פקודי · וכל הכרעה יש לה ראיה ולדעת הגמרא ידוקדק מ"ש בצלאל בצל אל היית וידעת פי' שבפרשת ראה קראתי בשם בצלאל כתב תחלה את אהל מועד · ואח"כ ואת הארון שהשיג איך נאמרה וכן עשה · ולדעת המדרש כמ"ש בסוף ס"א הדרשה האמתית ויעש בצלאל : **ג** ויעש בצלאל את הארון עצי שטים · כמ"ש בסוף הסי' לרפאות חטא שטים : כי אעלה ארוכה · ועי' לעיל פר' כ"ג ס"ג וש"נ ועי' ויק"ר ס"פ י"ח : כי מרים הם · כמ"ש במ"כ שהיו"ל ולא יכלו לשתות מימיה המרים : ושימו

ידי משה

להתבונן בה על פי פשוטה עד שהאיר ה' עיני במלאתי פירושו והכי קאמר מה מלאכה פירוש מה תורת ומה יגיעה היה כאן ע"ד דאיתא במדרש חזית וכן לעיל בסדר בראשית פירוש גבי מכל מלאכתו לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו וק"ו לבנין בית המקדש שסייעו הכל ואם כן מקשה הכא מדקאמר בעושי המלאכה משמע שנתייגעו בה ומשני שהיגיעה היה בעיונם שהיו צריכין להשכיל בחכמתם ברמזי ענייני המשכן כי לא נפלו הדברים במקרה כי הכל רמזים כי תרומה רומז לכנסת ישראל ודו"ק : על

יפה תואר

כוונת הרמז שבזכות האבות ישכון כבוד ה' בישראל · או שבזכות האבות העולם מתקיים כי המשכן רמז לכלל העולם · ויתכן שבא לרמז על שלש התועליות גדולות אשר במשכן · הא' שכבוד הגדול שהי' לישראל שניכר לכל העולם שה' שוכן בתוכם וכדאיתא משכן העדות עדות שהשכינה שורה בישראל וזה כנגד אברהם שנבחן וניכר בכבשן האש ושם ה' נודע ע"י בארץ · הב' הבנת השלמות הנפשי בעבודת המשכן והשכלת סודותיו וזה כנגד יצחק שנצרף ונזדכך ע"ג המזבח · והג' ברכת הצלחות הגשמיות וזה כנגד יעקב שהי' סימן טוב וברכה כדכתיב נחשתי ויברכני ה' בגללך :

מתנות כהונה

פרשה נ פתח דבריך כו' · עיין כל מאמר זה בב"ר פ"ג ובבמדבר רבה פרשה ל"א : דימוסין · פירש הערוך נדבך של אבנים : פתח בארון · שהו היתה מונחת התורה שנקראת אור והארון גם הוא לשון אור : מהו ויבן · שהיה לו לומר ויבנה וכן דרשו ויבן ה' אלהים את הצלע וכל מקום דכתיב ויבן : ומטיבן · היו מחזירים למוטב : אין כבודה · שהתורה מונחת בלי כלי : הדור היה מר · כלומר רעים במעשיהם והאי כי מרים הם שב אל הדור ההוא : הרדופני · פירש הערוך עשב מר וסם המות הוא לבהמה : עקרי תאנה כו' · מרים הם : וממכותיך ארפאך · סיפיה דקרא

הה"ד פתח דבריך יאיר · משום דק"ל למה פירש שם בצלאל על הארון ומה"ש כפי למימר דבצלאל עשה הארון תחלה שלא כסדר שנאמרו לו ולכן נקרא על שמו וכדלקמן שלמד מהקב"ה שפתח בתורה תחלה · וזכיתר דברי אגדה זו עמ"ש בב"ר פ"ג בזה : ובמה אפתח תחלה א"ל פתח בארון כנ"ל ופירושו דמשה א"ל שיפתח בארון כדכתיב בפרשת תרומה ועשו ארון בריתיה · אמנם בתנחומא ולקמן איתא שמשה א"ל לעשות המשכן תחלה ובצלאל אמר שנכון הוא לפתוח בארון ולפי"ז אין לגרוס א"ל : תן לחכם ויחכם עוד זה נח כו' · משום דק"ל דזה פשיטא אשר המרבה ללמוד יוסיף חכמה בלכו לכן דרים בתלתא אנפי · הא' שמלבד החכמה הנמסרת לו יבין עוד דבר מתוך דבר ויוסיף חכמה מעצמו וכמו שמצינו בנח · וזה שמסיים לפי שהחכם שומע דבר ומקיימו ומוסיף עליו · והב' שמלבד שמתחכם עוד מחכים לאחרים ויתפרש ויחכם עוד לפעל יוצא וכמו ויחכים עוד וכאשר מצינו במשה שלמד לעצמו ולמד לישראל · והג' שפעמים שהחכם יתחכם יותר מתלמדו וכמו שמצינו בבצלאל שכיון לדבר יותר ממשה שמלמדו · וע"ע בדברינו בב"ר פל"ד ע"פ בענין נח : זה משה שנאמר עיר גבורים עלה חכם · וזה שכתוב מדרים בויק"ר פל"א על משה ע"ש · ומ"ש כאן ומטיבן יתפרש ע"פ דאיתא בנדרים שלא נתן ה' התורה אלא למשה ומשה נהג בעין טובה ונתנה לישראל שנאמר טוב עין הוא יבורך ולכן אמר ומטיבן · וע"ע לעיל פמ"ז סי' ג' : ומלמד לישראל תורה שמשם הדבור יוצא כדכתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו' : הארון ואח"כ המשכן · הך אגדתא פליגא על הא דאיתא לקמן בתחלה עשה את הקרשים ואח"כ את הארון וכן נראה בפסק כרואה שבצלאל אמר שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן ארון וכלים וזה אין קושיא לפי אגדה דידן למה כתיב בויקהל מקודם ויעש יריעות עזים ואח"ז ויעש את הארון די"ל כיון דהארון נמנה בין הכלים לכן סמך הכתוב הארון אליהם מפני שהוא כלי אחד : הה"ד כי אעלה ארוכה לך · משום דק"ל כיון די' מיני ארזים הם והאשור הוא המובחר שבכולם ולמה לא עשו את הארון מעלי האשור ומפני משום שחטאו בשטים כו' וכדמסיים · וכ"ה בתנחומא פרשת תרומה בהדיא כ"ד ארזים הם ומכלם לא נבחר אלא השטה בלבד למה קורא אותם עצי שטים כדי לרפאות מה שעתידים לעשות בשטים · ולא ס"ל כטעמא דלעיל פל"ה בקרשים ללמד דרך ארץ כו' ע"ש : כר בשעתו · כדכתיב ויסעו על ים בים סוף ועוד שפירשו מד"א כדכתיב וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים ושנו במכילתא שפירשו מד"ת שלשה ימים לפיכך מרדו · ועמ"ש בזה לעיל פכ"ג : בלכן

ומה כתיב (שם) וירפאו המים עד היום הזה כדבר אלישע אשר דבר · וכן אתה מוצא בישראל בלכן הוכיחן שנאמר (יחזקאל טז) לכן זונה שמעי דבר ה' ובלכן עתיד להחזירן שנאמר (הושע ב) לכן הנה אנכי מפתיה ואין מפתין אלא לבתולה · שנאמר (שמות כב) כי יפתה איש בתולה אף כך ישראל (ד) חטאו בשטים · שנאמר (במדבר כה) וישב ישראל בשטים · ונרפאו בשטים · שנאמר ויעש בצלאל את הארון עצי שטים : ד מה כתיב למעלה ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן · ושנו רבותינו א פרוכת היה עוביו טפח ועל ע"ב נירים נארגת (ה) ולא היה בה קשר ושתים עושים בכל שנה ושנה וש' כהנים מטבילין אותה והכהנים יורדין ומטבילין אותה בחוץ ועולין ושוטחין אותה ע"ג החיל · ב ואתה מוצא כל המשכן על הסדר נעשה · (ס) בתחלה עשה את הקרשים וחברם ואחר כך היריעות ופרסן עליו שנאמר ויעש יריעות עזים לאהל על המשכן · ואח"כ עשה את הפרוכת · שתהא נמתח בפני הארון ואח"כ עשה את הארון ואת הכפורת שיהא ניתן על הארון · ג א"ר אלעזר ב"ר יוסי אני ראיתי את הפרוכת ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים ושאלתי ואמרו לי ד מדם יום הכפורים שהיה כהן עושה · ולמה נקרא כפורת שהיה מכפר לישראל · ומשעשה הכפורת עשה השולחן שהיה לחם הפנים ניתן עליו שהיה ניתן לפני הארון ואחר כך עשה את (ו) המנורה שהיתה למעלה מן השולחן : ה ד"א ויעש בצלאל ה וכי בצלאל עשה לעצמו (ז) שבכל דבר ודבר הוא אומר ויעש בצלאל אלא על שנתן נפשו עליו ביותר לא קיפח הקב"ה שכרו ופרסמו הכתוב על כל דבר ודבר · כיוצא בדבר אתה אומר (עזרא י) אך יונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על זאת ומשלם ושבתי הלוי עזרום · אלא יונתן נתן נפשו על הדבר הרבה ולפי שבאו וסיעוהו העלה עליהם הקב"ה כאלו עשו הם המעשה · אבל יונתן ע"י שנתן נפשו בדבר פרסמו הכתוב אמר להם הקב"ה עשיתם יריעות עזים אני מגין עליכם לעוה"ב בענן · שנאמר (ישעיה ד) וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם · עשיתם כפורת אני מכפר לכם עונותיכם · עשיתם שולחן אני מציל אתכם מן הערוכה (ז) ואערוך לפניכם שולחן לעתיד לבא · עשיתם לפני מנורה אני מאיר לכם שבעתים לעוה"ב שנאמר (שם ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים · עשיתם לפני ארון · שהתורה ניתנת בתוכו אתן לכם שכר טוב שאין בו הפסק · שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך :

סדר פקודי

פרשה נא א ואלה פקודי המשכן · כך פתח ר' תנחומא בר אבא (משלי כח) ו איש אמונות רב ברכות אתה מוצא כל מי שהוא נאמן הקב"ה מביא ברכות על ידיו · מי שאינו נאמן ואץ להעשיר לא ינקה · איש אמונות זה משה שהוא נאמנו של הקב"ה · שנאמר (במדבר יב) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא · הוי איש אמונות רב ברכות שכל הדברים שהיה נזבר עליהם היו מתברכים לפי שהוא נאמן · (א) ואץ להעשיר לא ינקה · זה קרח שהיה לוי (א) ובקש ליטול כהונה גדולה (ב) ומה היה סופו

מסורת המדרש א שקלים פרק ח' · חולין צ' · תמיד כ"ט · במד"ר פ"ד · תנחומא כאן ס"ז · אגדת בראשית פרק ע"ט · ב תנחומא כאן סימן יו"ד כל הענין · ג יומא נ"ז · מגילה דף י"ו · ד עיין קהלת רבה פרשה ה' פסוק ח' · ה תנחומא כאן סימן יו"ד כל הענין · ו תנחומא כאן סימן ה' כל הענין · ילקוט כאן רמז תי"ד · ילקוט משלי רמז תתקס"ב ·

חדושי הרד"ל

פ' נ"ג · ולהלן סוף הפרשה כאן וע' ביומא (ע"ב): (ה) ולא היה בו קשר · זה אינו בלשון המשנה כמ"ש המ"כ וע' בשבת (ע"ד:) : (ו) שהיתה למעלה מן השולחן · אין לפרש שהיתה עומדת על השולחן שהרי ע"כ היתה עומדת לנוכח השולחן אלא חשובה במעלה יותר מהשולחן קאמר דשולחן רמז לעושר ומנורה רמז לחכמה : (ז) ואערוך לפניכם שולחן לע"ל · כמ"ש תערוך לפני שולחן וגו' וע"ג פכ"ה : (א) וביקש ליטול כהונה גדולה · אפשר גם בזה היה כוונתו לעושר ממש של מתנות כהונה וביותר של כה"ג שנוטל חלק בראש ומקריב בראש · ואמרו מחצה לאהרן ומחצה לבניו : (ב) ומה היה סופו ותפתח הארץ את פיה וגו' וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה שירדו לגיהנם · וזהו לא ינקה שלא ינקה

השולחן גבהו אמה וחצי והמנורה גבהה י"ח טפחים כדאיתא במנחות (כ"ח ב') אמנם אין זה טעם מספיק ודבר הוא אומרו ויעש בצלאל · במקרא אינו מפורש רק בארון אלא

(א) ואץ להעשיר כו' ובקש ליטול כה"ג · ע' ידי"מ · ול"נ לפי שקטורת מעשרת (יומא כ"ו א') וכ"ג מקריב

חדושי הרש"ש

יבואו ויעשו גו' את המשכן גו' את הארון גו' · ומדלא הוזכר שם בצלאל על עשיית א"מ עד עשיית הארון בפ' ויקהל ש"מ דזה הוא התחלת עבודתו : (ד) חטאו בשטים כו' ונרפאו בשטים שנאמר כו' · אף דהחטא דשטים היה מאוחר הרבה מעשיית המשכן דמעשה דשטים הוא בסוף הארבעים מתפרש ע"פ שאמרו מגילה (י"ג ב') אין הקב"ה מכה את ישראל אא"כ בורא להם רפואה תחלה שנאמר כרפאי וגו' ונגלה עון אפרים וכ"ה בשיר רבה בפסוק שני שדיך : (ה) בתחלה עשה את הקרשים כו' ואח"כ היריעות כו' שנאמר ויעש יריעות גו' · זה כתוב בפרשתנו קודם עשיית הקרשים · רק בפ' פקודי בהקמתו כתיב תחלה ויתן את אדניו וישם את קרשיו ואח"כ ויפרוש את האהל · ואולי לא הביא המקרא הזה לכאן רק לפרש מהו האהל הכתוב בפקודי : (ו) המנורה שהיתה למעלה מן השולחן · כי מספיק על איחור עשייתה מן השולחן · ובתנחומא הגיר' שהאה מאירה על השולחן : (ז) שבכל דבר הארון אלא משום דכתיב ברובם ויעש ל"י משמע דקאי עליו :

מקריב חלק בראש (שם י"ד א') ואף קטורת (רמב"ם פ"ה מהל' כה"מ הל' י"ב ועיין שם בכ"מ) גם ביוהכ"פ

מתנות כהונה

דקרא כי אשה הוא : אלא לבתולה · הרי שחזר בו מה שקראה זונה לומר בתולה היא : וישב ישראל בשטים · נקרא שטים ע"ש שהיו שם עלי שטים הרבה : ושנו רבותינו כו' · משנה הוא בסוף מסכת שקלים ועירבוב משניות יש כאן וחסר ויתיר ולא היה בה קשר אינו כתיב במשנה במסכת תמיד פרק לאוהו אחיו ובפרק גיד הנשה לא גרס ליה · ועיין עוד בפרשת במדבר ותמצא הגירסא בשינוי קצת : [ה"ג מטבילין אותה והכהנים יורדין] : ומטבילין אותה בחוץ ועולין כו' · מיירי כשנטמאת באב הטומאה שאז היו מטבילין אותה בחוץ כו' · וכן פירש רש"י בפרק גיד הנשה ובסוף פרק הרואה · ובמסכת תמיד פירש רש"י שא"א שלא תהא נדה אחת מן הנשים האורגות · ועיין שם בתוספות : ואח"כ עשה את הארון · סדר הצווי קחשיב אבל במעשה עשה הארון קודם כדמפרש ואזיל : [ביותר לא קיפח גרסינן] : אלא יונתן כו' · נראה שגם יחזיהו נתן נפשו כמו יונתן אלא מפני שיונתן כתוב ראשונה נקטיה : [פרסמו גרסינן] : הערוכה · הגיהנם שנאמר ערוך מאתמול · ובעקידה ריש פר' ויקהל מביא מדרש זה בארוך שמביא ראיה מן הפסוקים על כל חלוקה וחלוקה והשלחן הוא נעשה ג"כ במערכה ויכפר על מערכה מול מערכה : ניתנה בתוכה · ולפונה שם ולכן יזכו אל מה רב טובך וגו' :

פרשה נא היו מתברכים כו' · נראה שהברכה היא שמלאכת הנדבה היתה מספקת למלאכת המשכן וכליו בלי תוספת וחסרון כגון הכסף לאדנים ומן האלף ושבע מאות כו' עשה ווים ולא היה אחד גדול מחבירו כמלא נימא ולא חסר ויתר אחד מן

פירוש מהרז"ו

שם מלח · לשון המכילתא בשלח והלא המים היפים אם תשים בהם מלח מיד הם נסרחים ושם מבואר עוד ראיות : וכן אתה מוצא בישראל · לענין הלשון שבלשון שמכה אותם מרפא אותן וכן בענין המכה ריפא במה שהכה שקרא אותה זונה וריפא שקורא אותה בתולה הרי לא זנתה מעולם · ע"פ מדה י"ז וממעל : אף כך ישראל · כשחוזר לענינו אומר אף : וישב ישראל בשטים · ויחל העם לזנות אל בנות מואב : את הארון עצי שטים · כמ"ש בתנחומא כאן ריש ס"ח לפי שגלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שישראל חוטאים בשיטים לפיכך תיקן להם הקב"ה שיטים לכפר על מעשה שיטים לרמוז שכשיתבונן בקדושת הארון שהוא מעצי שיטים ידעו איך לשוב בתשובה ולתקן חטא שיטים ויתכן שדעת המדרש שהעצים היו גדלים במקום ששמו שיטים לא על שם שכתוב ארז שיטה ויתכן שנלקחו יחדו : ד ויעש פרוכת · שסמך מעשה ארון לפרוכת שמכסה עליו : ושנו רבותינו · שקלים (פרק ח') במ"ר פ"ד סי' י"ג ובפרוכת של בהמ"ק מדבר שם בפרוכת של שער אולם שהיה אורך מ' אמה על כ' אמה רוחב · אך של היכל היה ארכו כ' אמה ורחבו עשר · ושל משכן ארכו עשר ורחבו עשר · והובא כאן בדרך אגב שהזכיר הפרוכת ללמדנו שגם מעשה פרוכת של משכן היה כמעשה פרוכת של בהמ"ק : על סדר נעשה · תנחומא ויקהל ריש סי' י' ואף דכאן בסדר ויקהל שמדבר בעשייתו מפורש שעשה תחלה יריעות ואח"כ קרשים דורש שעשה תחלה קרשים כמ"ש בסדר פקודי בהבאתו ובהקמתו ע"פ מדה ל"ב · וכן מ"ש המדרש ואח"כ עשה את הארון · מבואר באורך בס"ב וכן מ"ש הפרוכת תחלה ואח"כ הארון ג"כ כסדר הבאתו בסדר פקודי ובהקדמתו כתוב להיפך תחלה הארון ואח"כ הפרוכת וכ"ע : שהיתה למעלן מן השולחן · זהו הטעם על שנתן תחלה השולחן שבצפון בשמאל והיה לו ליתן תחלה מנורה שבימין ודרוס ע"כ דורש שהשולחן אף שעליו לחם הוא חשוב יותר מהמנורה שבאה לצורך השולחן להאיר עליו וכן הוא בכל המקומות הנ"ל · בצווי בעשיה · ובהבאה · והקמה · תחלה שולחן ואח"כ מנורה אך בשאר דברים יש בהם שינוים : ה שבכל דבר אומר ויעש בצלאל · הנה לא כתוב אלא פעם אחת אצל הארון · ועי' מ"ש לעיל ס"ם א' ותבין כאן : באלו עשו · אף שהעיקר היה ע"י יונתן ויחזיה ולכך הקדים יונתן תחלה על שנתן נפשו על זה יותר מכולם כ"ה בתנחומא כאן סי' י' : עשיתם לפני יריעות · ולשון התנחומא אמר הקב"ה עשיתם יריעות עזים לאהל על המשכן אע"פ שאתם פורעים לי מעלה אני עליכם כאלו אתם גומלים עלי לפי שבשעה שיצאתם ממצרים הבאתי ענן והיה עשוי כמין אהל והיה מגין עליכם ואני פורע לכם לעוה"ב וכו' : אני מכפר · היינו לעתיד כמפורש בתנחומא מפסוק בכפרי לך לכל אשר עשית שמדבר לעתיד : עשיתם שולחן · כמ"ש ויקרא כ"ד ו' ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת כמ"ש במ"ר : ואערוך לפניהם שולחן · כמ"ש תהלים כ"ג תערוך לפני שולחן נגד צוררי וגו' וזה ג"כ לעתיד כמ"ש במ"ר פכ"א סי' כ"א בהדיא : שהתורה נתנה בתוכו · פי' מ"ש לעיל פר' זו ס"ב והתורה נצחית אין בה הפסק וכתוב בה כי לקח טוב נתתי לכם תורתי וגו' והיא לפונה בארון וכן יהיה מה רב טובך אשר צפנת וגו' :

פרשה נא סי' **א** איש אמונות רב ברכות · וס"ד ואץ להעשיר לא ינקה · ע' מ"ש ב"ר פר' פ"ב ס"ב ויתבאר גם כאן · ומ"ש כל מי שנאמן כיעקב בבית לבן · וכיוסף בבית המצרי · ותחלה פירש כפשוטו על שהם אמונים ואח"כ דורש ע"פ מדה ז' וי"ז · ועי' תנחומא פקודי כאן ס"ה : שהיה גזבר · לעיל פל"ז ס"ם א' וס"ם ב' : זה קרח ·

יפה תואר

בלכן הוכיחן · פי' הדברים כי לכן הוא לשון שבועה כדלעיל פ"ו ופי' שנשבע להרחיקם כזונה · ונשבע נ"כ להחזירם ולאהבם כבתולה שלא נמצא בה פגם וזה הפך הזונה : מה כתיב למעלה כו' · נראה דק"ל למה נעשה הפרוכת תחלה לארון מדכתיב ויעש את הפרוכת מקמי מעשה הארון דבצלאל יריעות וקרשים ל"ק משום שראוי לבנות הבית תחלה ואח"כ הכלים שיכנים בתוכו וכדאיתא בפ' הרואה אבל הפרוכת שהוא אחד מהכלים ה"ל להקדים אליו מעשה הארון תחלה דהוא חשיב טפי כמו שהקדים לשלחן ולמנורה · ומשני שתי תשובות · חדא משום שמעשה הפרוכת נורא מאד שהיה עביו טפח וכו' על ע"ב נירין ואין בו קשר ולכן הוקדם תחלה · והשני שהכל נעשה על הסדר הראוי וכמ"ש ותחה הואל כל המשכן על הסדר נעשה : וש' כהנים מטבילין אותה · ע' בפ' גיד הנשה בזה ושם כתבו הטעם למה צריכה טבילה ובפ"ב דתמיד כתב שמפרש טעם אחר על זה וכתב עוד טעם למה בעינן שתים ע"ש : ואח"כ עשה את הארון · זה הוא כדעת הגמ' בפ' הרואה ודלא כאגדה בסי' א' וכפ"ש שם : שתהא נמתח בפני הארון · כדאיתא בפ"ק דסוכה וסכות על הארון דכייף לה מיכף עלויה דארון ולכן אמר בלשון שנמתח · ובתנחומא הגירסא שתהא תלויה · וזה יותר מבורר ועי' בזה ברמב"ן : אני ראיתי את הפרוכת · בתנחומא הגירסא את הכפורת וטעות הוא דכפורת ודאי נגנז עם הארון וגם רש"י ותוס' בפרק קדשי מזבח פירשו בגמ' אני ראיתי על הפרוכת : שהיה מכפר לישראל · יתכן מה שהוי' כ"ג מזה דם שעיר ופר ביוהכ"פ כנגד עובי הכפורת כדאיתא במסכת יומא ואין כפרה אלא בדם כדאמרינן במסכת פסחים : לא קפח הקב"ה שכרו · לכאורה קשה מהיכי תיתי שיקפח ה' שכרו · אבל פי' הדברים שטוב לעושי מצוה שלא יכובד עליה בעוה"ז כדי שלא ינוכה משכרו בעוה"ב לכן אמר כי פרסום הכבוד לבצלאל לא גרע את שכרו כי אף שפרסמו הכתוב מ"מ שכרו משלם לא יקופח : אמר להם הקב"ה עשיתם יריעות עזים כו' · יתכן כדי לסיים בדברי נחמה הביא המדרש הדרש הזה בסופו אע"ג שאין זה ענין לדרשות הכתובים וכן הוא דרך המדרש בכמה מקומות · ובתנחומא בא הדרש הזה באופן אחר ויותר בארוכות ע"ש :

ידי משה

על שנתן נפשו עליו ביותר לא קיפח הקב"ה שכרו · ואם תאמר מאי צריך לאשמועינן פשיטא שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ויש לומר הואיל וטוב הוא לצדיקים שלא ישולם להם שכר בעוה"ז לזה אלא קיפה פירוש שלא ניכה לו כלום מן שכר עוה"ב : עשיתם יריעות עזים · כי יריעות הוו למעלה מכסה על כולם להגין בשביל הגשמים גם אני מגין עליכם וכו' מדה כנגד מדה : שהתורה נתונה בתוכו · שאין לה הפסק כי התורה לא זזה ממקומה דכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרעך וכן הוא בהדיא לעיל אף אני אתן לכם שכר שאין לה הפסק פי' שהשכר של עוה"ב אין לה הפסק ע"ד עולם שכלו טוב ועיין מ"כ שנשמע ממנו פי' זה ויצא מן הפשוט ועוד י"ל שהארון היה באהל מועד שמשם לא היה הקול נפסק וכן הוא משמעות הלשון ע"כ וק"ל :

ואץ להעשיר זה קרח שהיה לוי וכו' · פירוש לא די לו שהיה לוי וביקש להיות כהן ומה שנקט קרא לשון אץ להעשיר ע"ד שכתבתי לעיל שלפי שהיה לוי ולא היה שייך לו ליטול בבזת מצרים ובבזת הים כלום כדאיתא בספרי לא יהיה לכהן ולוי חלק ונחלה חלק בביזה ושלל ולולי זאת שלקח חלק היה ראוי להיות

בך פתח ר' תנחומא כו' · המדרש בא לפרש הורא' פקודי כי הוא אינו מלשון מסירה כמה שמסר משה ללוים דא"כ למה מזכיר איתמר ולא את פקודת אלעזר וכמו שהקשה הרמב"ן אבל הוראתו מלשון המשכון ומנין שניתן המשכון ממשה לאיתמר על כל הזהב שקבץ וכדמסיים הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם ולזה מייתי את הפסוק איש אמונות רב ברכות ודורשו מקודם בענין אחר כדרך המדרש ואח"ז לענין הוראת פקודי : הקב"ה מביא ברכות ע"י · וכדרך שאמרו רז"ל באיוב מעשה ידיו ברכת כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך וכן אמרו בב"ר פל"ט באברהם · ומה דלא פירש רב ברכות שהכל מברכין אותו דא"כ היה לו לומר איש אמונות יבורך או יתברך ומדכתיב רב ברכות : ומה היה סופו ותפתח הארץ את פיה · נראה דדריש לא ינקה מלשון

(שם מז) ותפתח הארץ את פיה · דבר אחר איש אמונות זה משה שנעשה גזבר על מלאכת המשכן שנו רבותינו [א] אין ממנין שררה על הצבור בממון פחות משנים · והרי אתה מוצא שהיה משה גזבר לעצמו · וכאן אתה אומר אין ממנין פחות מב' (ג) אלא אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם · שנאמר (שמות לח) אלה פקודי המשכן אשר פקד משה אין כתיב כאן (ג) אלא אשר פקד ע"פ משה ע"י משה ביד איתמר: ב (ג) (ד) [ב] עליו נאמר (מ"ב יב) ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף · ולא יחשבו זה דורו של יואש שהיו עושין באמונה · שנו רבותינו [ג] מי שהיה נכנס לתרום את הלשכה לא היה נכנס לא בפרגוד חפות ולא באנפליא שאם יעשיר יאמרו מתרומת הלשכה העשיר · שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום שנאמר (במדבר לב) והייתם נקיים מה' ומישראל · ומשה היה גזבר לעצמו על מלאכת המשכן · אלא בשעה שא"ל הקב"ה למשה שיעשה המשכן מיד ויבואו כל איש וגו' · לכמה ימים הביאו כל הנדבה · א"ר יוחנן [ד] לשני בקרים הביאו והותר · שנאמר (שמות לו) והמלאכה היתה דים · נכנס משה אצל בצלאל ראה שהותיר מן המשכן אמר לפני הקב"ה רבון העולם עשינו את מלאכת המשכן והותרנו מה נעשה בנותר · אמר לו לך ועשה בהם (ה) משכן לעדות · הלך משה ועשה בהן כיון שבא ליתן חשבון אמר להם כך וכך יצא למשכן וביתר עשיתי משכן לעדות · הוי אלה פקודי המשכן משכן העדות :

ג מהו משכן שני פעמים א"ר שמואל בר מרתא [ה] שנתמשכן שני פעמים על ידיהם זהו שאנשי כנסת הגדולה אומרים (נחמיה א) חבול חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החוקים ואת המשפטים · מהו חבול חבלנו לך הוי שנתמשכן ב' פעמים ואין חבול אלא משכון · שנאמר (דברים כד) לא יחבול רחים ורכב · לכך כתיב אלה פקודי המשכן משכן העדות ב' פעמים : ד [ו] מהו העדות א"ר שמעון ב"ר ישמעאל עדות הוא (ו) לכל באי עולם שיש סליחה לישראל · ד"א עדות הוא לכל העולם שנתמנה מפי הקב"ה · א"ר יצחק משל למה"ד למלך שנטל אשה וחיבבה יותר מדאי כעס עליה והניחה והיו אומרים לה שכנותיה אינו חוזר עליך עוד · לימים שלח לה ואמר כבדי את פלטין שלי והציעי את המטות שביום פלוני אבא אצלך כיון שהגיע יום פלוני בא המלך אצלה ונתרצה לה ונכנס אצלה לפלטין ואכל ושתה עמה ולא היו שכנותיה מאמינות · אלא כיון שהיו מריחות ריח בשמים באותה שעה ידעו שנתרצה לה המלך · כך הקב"ה חיבב את ישראל והביאם לפני הר סיני ונתן להם את התורה וקראן ממלכת כהנים · שנאמר (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · אחר ארבעים יום חטאו · אותה שעה אמרו העובדי כוכבים אינו מתרצה להם עוד · שנאמר (איכה ד) אמרו בגוים לא יוסיפו לגור · כיון שהלך משה לבקש רחמים עליהם מיד סלח להם הקב"ה (ד) שנאמר (במדבר יד) ויאמר ה' סלחתי כדברך · אמר משה רבון העולם הריני מפוים שמחלת לישראל · אלא הודיע לעיני כל

מסורת המדרש א שקלים פ"ה משנה ב' · בבא בתרא דף ט' · ב תנחומא כאן ס"ס כל הענין · ג שקלים פרק ג' · יבמות דף ק"ב · ילקוט כאן רמז תי"ד · ד לעיל פרשה מ"א · במדבר רבה פרשה א' סימן יו"ד · ופרשה י"ב · סימן ע"ז · מדרש תהלים מזמור ק"א · תנחומא סדר תרומה סימן ד' · וס' פקודי סי' י"א וסדר נשא סי' כ"ז · וסדר ראה סימן ה' · ילקוט תהלים רמז תתנ"ס · ה לעיל פרשה ל"א ול"ה · במדבר רבה פרשה י"ב · תנחומא כאן סימן ב' וסדר ויקהל ס"ע · ילקוט כאן רמז תי"ד · ו תנחומא כאן סימן ו' כל הענין ·

חדושי הרש"ש

ביוה"כ אינה כשרה אלא בו וכן כל שבעת הימים קודם היתה בו (שם) : (ג) אלא אשר פקד · מ"ש המ"כ שהוא כמו ותקח האשה · ל"ד במחכ"ת · שפקד הוא מבנין פעל ותקח הוא מבנין הפעל : (ג) עליו נאמר ולא יחשבו וגו' · כי פי' דקרא הוא שלא יאות להגזבר לבקש חשבון מהגזברים אבל משום והייתם נקיים כו' הם מעצמם ראוי להם לתת חשבון וכדאיתא ביו"ד סי' רנ"ז ס"ב בהגה · וכן היה במשה לפי המדרש שבכאן : (ד) שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך · זה הלשון לא מצינו במעשה העגל רק במרגלים · וכן במדרש ס"פ עקב בענין העגל אמרו כיון שהזכיר משה זכות אבות מיד א"ל סלחתי כדברך · ובפרשת שופטים בשעה שכעס הקב"ה על ישראל בעגל אמר כו' אכנו בדבר גו' וכן דרש שם כל המקראות הכתובים במרגלים · ובפ' תבא בשעה שעשו אותו מעשה כו' אמר לפניו רבש"ע סלח נא כו' סלחתי כדברך · וכן ברש"י פר' עקב בפסוק ואתנפל בו ביום (ר"ל ביוה"כ) כו' וא"ל למשה סלחתי כדברך · ובב"ק (פ"ב א') בתד"ה כדי כתבו בשם ס"ע נמצא עלה כו' עד באותו יום נתרצה המקום

חדושי הרד"ל

ינקה מדינה של גיהנם · וכדדרשינן בברכות (ס"א) על לא ינקה רע · שאין רעה אלא גיהנם · וילפינן האי לא ינקה משתם : (ג) אלא אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו שנאמנה על כך מהקב"ה (וכמ"ש בספרי ר"פ חקת לענין פרה אדומה ויקחו אליך שתהיה גזבר לכך) וקבלו שהגזבר עליהם · וכהא דתנן בשקלים פרק ה' משנה ב' חוץ מבן אחיה ואלעזר שאותן קבלו רוב הצבור עליהם : (ד) עליו נאמר ולא יחשבו כו' · קושיא היא הרי על משה ודאי היה ראוי לומר שלא יחשבו עמו כי באמונה היה עושה ולמה הוצרך לחשוב עם אחרים · ומפרש ואזיל דמן הדין לא היה צריך רק משה מילתא יתירה עשה משום והייתם נקיים כו' ומשה היה גזבר לעצמו והיה ירא מפני החשד לכן בא ליתן חשבון : (ה) משכן לעדות · ע' מ"כ גירסת הילקוט לדברות · ומ"כ שהוא כמ"ש בילקוט בהעלותך רמז תשל"ז בשם מדרש אספה שהיה אהל הדברות חוץ מהמחנה כמדת המשכן ע"ש (ולפי גי' דהכא משכן העדות אולי ענינו כההוא דתנן שלהי חגיגה במקדש שכל הכלים היו להם שניים מתחיהם) : (ו) לכל באי עולם

פירוש מהרז"ו

שביקש כהונה ולהקטיר קטרת שמעשרת : על מלאכת המשכן · דורש אמונות על הגזברים הממונים על דברי ממון כמ"ש בפסוק ולא יחשבו שבריש סימן ב' · שנו רבותינו · שקלים פרק ה' משנה ב' מפסוק שמות כ"ח ד' והם יקחו את הזהב שם בגמרא בירושלמי : אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו · על שהיה מלך ישראל וגדול מכולם ורבם ומי יצורף לו בעבודתו · עכ"ז צירף לאחרים לקיים המשנה · ולשון התנחומא אלא אע"פ שהיה משה הצדיק נאמן ע"פ הגבורה דכתיב בכל ביתי נאמן הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם : על ידי משה ביד איתמר · מ"ש ביד איתמר שייך למ"ש עבודת הלוים ביד איתמר כמ"ש רש"י בחומש וכמ"ש ברים נשא שהיה ממונה על בני גרשון ומררי וא"כ היה זה בשנה השנית בחודש השני וכאן משמע שהיה בשנה ראשונה אצל עשיית המשכן · ויתכן עמקות כוונת המדרש לתקן פשט מקרא זה הקשה שמ"ש אשר פוקד יש לו שני משמעות מלשון מנין ומלשון התמנות על עבודת המשכן שנקרא ג"כ פקודה כמפורש בסוף במדבר פקודת אלעזר וכו' וכאן פי' שנמנה ע"פ משה עם איתמר והלוים שנתמנו על עבודת המשכן ולא נמנה ע"פ אלעזר ע"כ לא הביאו כאן ודוק היטב וע' לקמן ס"ו : ב עליו נאמר ולא יחשבו · גי' זו קשה להולמה וגירסת התנחומא זה שאמר הכתוב ולא יחשבו וכדמפרש והולך וסגנון הפסוק ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם וכו' כי באמונה הם עושים פי' שהם בעצמם עשו באמונה שעשו כמפורש במשנה שקלים פ"ב מ"ג א"כ יקשה ומשה היה גזבר כו' ותירץ שלא היה כאן מקום לחשד ושכל הנדבה היה בב' בקרים והיה די והותר וציוה שלא להביא עוד ועכ"ז עשה חשבון עם אחרים שעשה הכל והותיר וגם בהיותר עשה משכן לעדות · וע' לעיל פר' מ"א ס"ב וש"נ ומבואר : נכנס משה אצל בצלאל · נ"ע שדברי המדרש היפך הכתוב בסדר ויקהל ויבואו כל החכמים וכו' ויאמרו אל משה · אך לשון חכמים מרפא המה למדונו פשט הכתוב באמת שהיל"ל ויבואו כל החכמים אל משה ויאמרו אליו ע"כ פירש שמ"ש ויבואו כל החכמים פי' שבאו אל הראש שלהם היינו בצלאל לדבר. עמו שהוא ידבר אל משה אך המעשה שהיה שבתוך כך בא משה אל בצלאל ודברו החכמים עם משה : משכן לעדות · דורש מדה יו"ד שתי פעמים המשכן משכן העדות וגם לא פורש בתורה מה נעשה במותר ע"כ דורש שמהמותר צוה הש"י לעשות משכן לעדות ולע"ג מהו ענין של משכן העדות שלא יתכן לומר שעשה משכן מיוחד ללוחות העדות שהרי מפורש שבמשכן אהל מועד עשה ק"ק ושם נתן הארון עם לוחות העדות ולבד זה מצאתי בחפשי דרך להבנת מדרש זה · בילקוט בהעלותך (בשם מדרש אספה שאינו בידינו) על פסוק ויעמד אותם סביבות האהל באהל הדברות שהוא חוץ מן המחנה שני אהלים עמו · אהל לעבודה ואהל לדברות (וזהו מ"ש בילקוט כאן משכן לדברות כוונתו לדברי ילקוט זה) וכמדת הפנימי כך היה החיצון והלוים היו משמשין זה וזה בעגלות שנאמר ושמרו את משמרתי ואת משמרת אהל מועד לכל עבודת הקודש שני אהלים עמו וכו' ע"ש עכ"ל שבא לפרש מ"ש שם וישארו שני אנשים במחנה ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה ואח"כ כתוב ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל הרי שהיה אהל של דברות חוץ למחנה והרי המשכן היה בתוך המחנה כמ"ש ברים במדבר סביב לאה"מ יחנו והרי הם שני כתובים מכחישים והכריעו ממ"ש בפר' משכן ומפסוק ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה וכו' וקרא לו אהל מועד וכו' כל הענין הרי אהל לדברות תחלה במחנה ואח"כ חוץ למחנה קודם שעשו המשכן שב אל המחנה כמ"ש לעיל פר' מ"ה בד' סימנים הראשונים וכן הוא בתד"א פרק ד' שבמ' יום האמצעים צוה לו להכנים האהל לתוך המחנה וביה"מ לבא שם כל מבקש ה' לתפלה ולתורה ושם היה מקום המיועד לדיבור הש"י עם משה וכשעשה המשכן היה המשכן קבוע בתוך המחנה ועמו עוד אהל אחר כמדת הפנימי כי תחלה היה אהל סתם ובזה נתבאר הכל הש"י יאיר עינינו במאור תורתו · ומ"ש משכן העדות כמ"ש תחלה ומשה יקח את האהל וגו' וקרא לו אה"מ · כך כאן קראו משכן העדות על שהיה כמדת המשכן : ג משכן משכן · ולא אמר מקדש או אה"מ ע"כ דורש מדת ממעל מלשון משכון וע"פ מדה יו"ד שני משכונות וכמ"ש לעיל פר' ל"א סי' יו"ד וש"נ ומבואר : שאנשי כנסת הגדולה אומרים · פסוק זה אמרו נחמיה בתפלתו אלא ממ"ש בסוף התפלה ואלו תפלת עבדיך החפצים ליראה את שמך הם החברים של נחמיה הנקראים בפי חז"ל אנשי כנה"ג · וכמ"ש בתנחומא בהדיא בש"ב כאן על חורבן ראשון ועל חורבן שני היינו של שני ביהמ"ק שאמרו ברוה"ק גם על חורבן ב' ולא על המשכנות : ד שיש סליחה · שנסלח להם על העגל על ידי המשכן כמ"ש לעיל סוף פר' מ"ח וכל הענין כאן בתנחומא ס"ו : שנתמנה מפי הקב"ה · ע' מ"כ ובתנחומא אינו : אמרו בגוים לא יוספו לגור · ובפסוק הקודם פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם היינו בעת עון העגל ובכל עת שהיה כעס גדול אמרו כן וכן בחורבן ביהמ"ק : ויאמר ה' סלחתי כדברך · וכן הוא לעיל פכ"ע סוף ס"ז ד"ר פר' א' ס"ג ובתנחומא כאן סי' הנ"ל ופר"א סוף פר' מ"ו שפסוק ויאמר ה' סלחתי שכתוב

מתנות כהונה

מן השיעור הראוי · וכן התכלת והארגמן וכל מלאכה מה שאי אפשר לכוונו אם לא בברכת הש"י שאין בו לא תוספת ולא חסרון שכל יתר כנטול דמי · והא דכתיב והמלאכה היתה דים וגו' והותר · עיין לקמן ויתבאר : פקד · אין כתיב כאן ע"ד עבר שמר ויהיה פירוש הוא בעצמו פקד ואין אחר עמו : [ה"ג אלא אשר פקד על פי כו'] : אשר פקד · הפ"א בקובץ שפתים כמו ותקח האשה ע"י אחרים : ע"פ משה · פירושו ע"י משה ביד איתמר שקבל החשבון ממנו : [ה"ג ולא יחשבו את האנשים] : הכסף מהן וגו' · וסיפיה דקרא כי באמונה היו עושין והראיה היא שאותן שבימי יואש היו שנים דכתיב האנשים והיו נאמנים בעיניהם כדכתיב כי באמונה היו עושים · ולכן לא היו מחשבים אבל משה ראה עצמו יחידי ולכן קרא לאחרים שיחשבו עמו · [ובילקוט ובמדרש משלי לא גרס ליה : שהיו עושין גרסינן] : שהיו עושין באמונה · פירושו כיון ששנים היו מסתמא עשו באמונה · וכמו שלמדו חז"ל מכאן פ"ק דב"ב שאין לחשב עם הגבאים : שנו רבותינו · פרק ג' דשקלים · בפרגוד חפות [גרסינן] · ופירש רש"י ז"ל חלוק ששפתיו כפולים ויכולין לטמון שם מטבעות : ה"ג במשנה פרק ג' דשקלים שאם יעני יאמרו מעון הלשכה העני ואם יעשיר יאמרו ממעות הלשכה העשיר שאדם כו' : [ה"ג מיד ויבואו כל איש וגו' לכמה ימים · והכי מוכח בילקוט] : לשני בקרים · שנאמר בבקר בבקר : משכן לעדות · לארון ולפרוכת · וכן הוא בילקוט משכן לדברות שהם עדות בין הקב"ה ובין ישראל : שנתמשכן כו' · חרב שני פעמים ע"י עון ישראל · וכמו שפירש"י בסדר זה וקרי ביה משכון · ועי' לעיל פרשה ל"א : [ה"ג זהו שאנשי כו'] : מהו העדות · כיון דלא דרש ליה על ארון ופרוכת כדלעיל : עדות הוא כו' · כדמפרש לקמן וכמו שפירש"י בסדר זה : שנתמנה כו' · שמשה נתמנה ונצטוה על מלאכת המשכן ולא עשאו מדעת עצמו שהרי השרה שכינתו במעשה ידיהם : [ה"ג אינו חוזר עליך עוד] : כבדו · לשון מכבדין את הבית : הריני מפויים

ידי משה

להיות כהן ועל ידי שנכשל לשון רב וגו' לא ידע כי חסר יבאנו פי' שנחסר ממנו הכהונה לפי שכהן צריך להיות מסטרא דחסד ע"ש הבועה בס' חסד יסובבנו ומכח זה הפסיד הכהונה לכך נקט הקרא אך להעשיר כנ"ל בן המחבר ודו"ק : אין ממנין וכו' · וא"ת והא ילפינן בגמ' שאין עושים שררה פחות משנים דכתיב והם יקחו וי"ל מדכתיב ויקחו מלפני משה את כל התרומה והם הביאו אליו עוד ש"מ שמשה לבדו היה גזבר ומה שאמר והם יקחו את הזהב נ"ל היינו למלאכת בגדי כהונה לפי שהיה לכבוד ולתפארת לאהרן יתחשב שמשה ירבה בהם זהב לכבוד אהרן ודו"ק : שנתמשכן ב' פעמים וכו' לכך כתיב אלה פקודי המשכן · פי' שאמר שכתוב משכן העדות אשר פקד פי' כמו ויפקד מקום דוד שפירושו שהיה נחסר קאי על כל הנאמנים וכמ"ש בפ' השותפין אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה והביאו זכר לדבר מהאי קרא : שנו רבותינו מפוס דבעי לפרש אלה פקודי המשכן שנתן משה חשבון לפי שהיה גזבר וכדלעיל · קא מסדר לתרוצי על זה מה שיקשה על זה שהי"ל להתרחק מן החשד ואגב אורחי' מפרש נמי כפל המשכן שנתן חשבון גם על המשכן שעשה מהנותר כדמפרש ואזיל : אלא בשעה שאמר לו הקב"ה כו' · פי' הדברים כיון שמשה צוה להביא רק בשני בקרים · מזה ינצל משה מן החשד שיאמרו כי אם חפץ לתועלת נפשו אז צוה להאריך הזמן ולהביא יותר כדי שישאר גם לו יותר וכ"ה בתנחומא ע"ש : מהו משכן שתי פעמים · אגדה זו לא ס"ל מה שנאמר לפ"ז שעשה משה עוד משכן להעדות מהנותר · ומתרץ בשביל שנתמשכן כו' ואע"ג דבמעשיו לא שלטה בהן יד כדלעיל מ"מ כיון דהמשכן דומה למקדש שנחרב פ"ל

יפה תואר

ובעל השור נקי שפי' שיצא נקי מנכסיו · וזש"ה כי אץ להעשיר לא ינקה אין די לו במה שינקה ויאבד נכסיו · אלא שגם הוא יאבד עם ממונו · וזה ההפך מאיש אמונות שמביא ברכה לעולם אבל האץ להעשיר מלבד שיאבד ממונו גם הוא יאבד עמהם : אשר פוקד אין כתיב כאן · כי אם תפרש פקד מהוראת מסירה הי' לו לומר אשר פקד משה כי משה מסר לאיתמר · ולכן מפרש פקד מהוראת חשבון והמחשב הי' איתמר ובדבר משה נעשה החשבון : עליו נאמר כלומר על משה יצדק יפה מה שנאמר בקרא ולא יחשבו את האנשים וגו' כי בכל הנאמנים רמיז קרא שאינן צריכין לתת חשבון וכדמפרש ואזיל וכ"ש במשה רועה נאמן ועם כל זה נתן חשבון מענותנותו וכדלעיל · ומסיים ולא יחשבו זה דורו של יואש כו' פירושו אף כי הכתוב מיירי בדורו של יואש מ"מ מדכתיב ולא יחשבו בלשון עתיד

האומות שאין בלבך עליהם · א"ל הקב"ה חייך הריני משרה שכינתי בתוכם שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ומכירין שמחלתי להם לכך נאמר משכן העדות שעדות היא לישראל שמחל להם הקב"ה :

ה ד"א משכן העדות · אאמר ר' שמעון בן יוחאי בשעה (ז) שנכנס אנדריינוס לבית קדשי הקדשים היה מתגאה שם ומחרף לאלהים · א"ר חייא בר אבא אמר דוד רבון העולם כך תעלה לפניך שאלו היו יכולין לקצוץ ארזים לעשות סולמות עולים היו למעלן · מנין כמ"ש (תהלים עד) יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות אלא שאינן יכולים ומניחים אותך ובאים עלינו · (ח) כמ"ש (שם כא) חשבו מזמה בל יוכלו · ובאים עלינו שנאמר (שם עט) אלהים באו גוים בנחלתך וגו' · ועל מה כל אלו (ט) על ידי שנתמשכן על ידינו שנאמר אלה פקודי המשכן משכן העדות · א"ר חייא בר אבא למה העובדי כוכבים דומין · לאדם שהיה שונא למלך והיה מבקש לשלוט בו ולא היה יכול · מה עשה הלך אצל אנדריאנטוס ובקש להפילו והיה מתיירא מן המלך שיהרגנו · מה עשה נטל את הציפורן של נחשת והיה חופר הכותל שתחתיו · אמר מתוך שאני מפיל את הבסים אנדריאנטוס נופל · כך העובדי כוכבים באים להתגרות בהקב"ה ואינן יכולין והם באין ומתגרין עם ישראל · וכן דוד אמר (תהלים ב) יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו · ואינן יכולין ומה הם עושין מתגרים בישראל מה כתיב אחריו (שם) ננתקה את מוסרותימו נעקור אותם מן העולם · אימתי בשעה שאין להם מה למשכן אבל המשכן נתמשכן על ידיהם הוי אלה פקודי המשכן אל תהי קורא כן אלא המשכון :

ו משכן העדות אשר פקד על פי משה · כל מה שהיו עושין עושין ע"פ משה · שנאמר אשר פקד על פי משה · וכל מה שהיה משה עושה על ידי אחרים · שנאמר עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן · לא עשה אלא משנגמרה מלאכת המשכן · אמר להם בואו ואני עושה לפניכם חשבון · אמר להם משה אלה פקודי המשכן · כך וכך יצא על המשכן ב עד שהוא יושב ומחשב שכח באלף ושבע מאות וה' וע' שקל מה שעשה ווים לעמודים · התחיל יושב ומתמיה אמר עכשיו ישראל מוצאין ידיהם לאמר משה נטלן · מה עשה האיר הקב"ה עיניו וראה אותם עשוים ווים לעמודים · אותה שעה נתפייסו כל ישראל על מלאכת המשכן מי גרם לו ע"י שישב ופייסן · הוי אלה פקודי המשכן · ולמה עשה עמהם חשבון · הקב"ה יתברך שמו מאמינו שנא' (במדבר יב) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא · ולמה אמר להם משה בואו ונעסוק במשכן ונחשב לפניכם · אלא ששמע משה ליצני ישראל מדברים מאחריו · (ה) שנאמר (שמות לג) והיה כבוא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה (שם) והביטו אחרי משה · גומה היו אומרים ר' יוחנן אמר אשרי יולדתו של זה ומה הוא רואה בו כל ימיו הקב"ה מדבר עמו כל ימיו הוא מושלם להקב"ה · זהו והביטו אחרי משה · ר' חמא אמר היו אומרים (ו) חמי קדל דבריה דעמרם (ז) וחבירו אומר לו אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר · כששמע משה כך א"ל משה חייכם נגמר המשכן אתן לכם חשבון · אמר להם בואו ונעשה חשבון · הוי ואלה פקודי המשכן :

ז משכן העדות · ד מה העדות (י) זו תורה שהם יגעים בה · אמר האלהים בזכות התורה ובזכות הקרבנות אני מציל אתכם מגיהנם · וכן לאברהם אבינו ה הראה הקב"ה התורה והגיהנם והקרבנות וגליות · שנא' (בראשית טו) והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה זו תורה וגיהנם שנא' (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק · והקרבנות מנין דכתיב (בראשית טו) עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש ותור וגוזל · וגליות מנין שנאמר (ח) אימה זו בבל שנאמר (חבקוק א) איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא · חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה · גדולה זו יון שנאמר (דניאל ח) וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדולה ותעלנה חזות

מסורת המדרש א תנחומא כאן ס"ד כל הענין · ב תנחומא כאן ס"ז כל הענין · ילקוט כאן רמז תט"ו · כל הענין · ג עיין קדושין דף ל"ג · ירושלמי בכורים ריש פ"ג · וירושלמי שקלים פ"ה הלכה ב' · לעיל פרשה מ"ה · תנחומא סדר כי תשא סימן כ"ז · ילקוט סדר תשא רמז שנ"ג · ד תנחומא כאן ס"ח כל הענין · ה בראשית רבה פרשה מ"ד · מכילתא סדר יתרו ריש פ"ט · מדרש תהלים סוף מזמור נ"ב · פסיקתא דרב כהנא פסקא ה' · ועי' מ"ש בהערות ותקונים · פסיקתא רבתי פסקא ט"ו סי"ב · ילקוט סדר לך לך רמז ע"ז · ילקוט תהלים רמז תשל"ז · ועי' ויק"ר פ' י"ג · ופרקי דר' אליעזר פ' כ"ח :

חדושי הרד"ל

עולם שנתרצה להם הקב"ה כן הוא בילקוט וכצ"ל : (ז) שנכנס טיטוס לבהמ"ק כצ"ל : (ח) כמ"ש כי נטו עליך רעה חשבו מזמה כו' כצ"ל : (ט) ע"י שנתמשכן על ידינו · ניתן להם רשות לשלוט במקדש של מטה · אבל יחשב להם כאילו שלטו במקדש של מעלה ובשוכן בתוכו כי לזה היה מחשבתם וזהו לדרוש ב"פ המשכן שכתוב כאן · שנחשב כאילו שלטו בשניהם ע"י עונותיהן : (י) זו תורה כו' בזכות התורה ובזכות הקרבנות כו' · דורש ג"כ ב"פ משכן והשני הוא בזמן שבהמ"ק חרב הרי התורה שעוסקין בה [illegible]

חדושי הרש"ש

שמקום לישראל שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך · (אמנם בס"ע שלפנינו מביא קרא דוסלחת לעונינו כו' ויש עוד כמה שנויים בס"ע שלפנינו ממה שהעתיקו התוס' בשמו) ע"ש ויותר יש להפליא על התוס' ביבמות (ע"ב א') ד"ה נזופין שכ' ממעשה מרגלים ולא כמו שפירש"י ממעשה העגל שהרי כו' ואמר להם סלחתי · והספוק הוא · וכן יסד הפייטן במוסף יוה"כ בסופו היום אל בו ניר סלה נא כו' ויאמר ה' סלחתי כדברך · ושנה עוד כן במנחה ול"ע בכ"ז : (ה) שנא' והיה כבוא משה כו' · בתנחומא הגי' כצאת משה והוא יותר נכון : (ו) חמי קדל · קדל הוא תרגום של עורף : (ז) והכרו א"ל כו' אין אתה מבקש שיהא עשיר · ר"ל ומה זו תימא דקדליה שמן הלא מממון גדול כזה היה ת"י ודאי גנב ממנו הרבה : (ח) אימה זו בבל שנאמר איום כו' · עמ"ש שמגיה גירסא אחרת בשם ילקוט לך לך

מתנות כהונה

מפויים · כלומר נתקררה דעתי ודי לי אלא כו' [מקדש וגו' גרסינן] : כך תעלה כו' · יחשב בעיניך כאילו עשו כל זה לעצמך שהרי אלו היו יכולין כו' ולעובדי כוכבים מצרף הקב"ה מחשבה רעה למעשה : ועל מה כל אלו וכו' · ה"ג בנחלתך וגו' · וסיפיה דקרא טמאו היכל קדשך : על ידי שנתמשכן כו' · וזה שמסיים שם אל תזכר לנו עונות ראשונים כו' · הרי שהודה שבעבור עונותינו באו כל אלה : אנדריאנטום · צורת המלך בנוי על כותל אבנים וה"ג הערוך ויש גורסין טיאטרום והוא היכל המלך : [מפיל את הבסים גרסינן] : מוסרותימו · אלו ישראל שנתקשרו בהקב"ה כמו שנאמר מלך אסור ברהטים : [הוי אלה גרס : ה"ג ע"פ משה שנאמר אשר פקד] : לא עשה · לא עכב במחשבה זו ולא נתיישב בדעתו בזה אלא אחר וכו' · או י"ל לא עשה כלום ולא דבר מאומה משנגמרה כו' · [ה"ג וה' וע' שקל מה שעשה וכו'] : מי גרם לו · שנתפייסו ישראל ויצא מידי חשדן וכדלקמן ע"י כו' : [ובילקוט לא גרס ליה : ה"ג ולמה אמר להם ומה היו אומרים גרסינן] : היו אומרים חמי קדל כו' · פירוש אחד אומר לחבירו בא וראה צוארו של בן עמרם כמה הוא שמן כל זה הוא ממה שלקח משלנו : אין אתה מבקש כו' · ויפה עושה שלוקח משלנו וכיון כך האמינו שניהם שלקח משלהם · וכעין זה איתא בירושלמי פ"ג דמסכת תרומות ובמסכת שקלים בפר' אמר להם הממונה : שהם יגיעים כו' · כשהם יגיעים בה יגאלו מדין גיהנם וכדמפרש ואזיל וזהו העדות שהתורה מעידה : [ה"ג הראה הקב"ה התורה והגיהנם והקרבנות וכן הוא בב"ר פרשה מ"ד ובילקוט תהלים] : זו תורה וגיהנם · תנור זה גיהנם כמו שנאמר אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים ודרשו חז"ל על הגיהנם ועשן ולפיד את זה התורה וכדמפרש ואזיל · ועיין בילקוט לך לך : [ה"ג מלכיות מניין שנאמר אימה זו בבל] : שנאמר איום וגו' · וזה נאמר על הכשדים שהם בבליים ובילקוט פרשת לך לך גרס אימה

פירוש מהרז"ו

אבל חטא מרגלים דורשים על סליחת חטא העגל רק בד"ר פר' ה' בסי' י"ג ובפר' ז' ס"ט ובפ' י"א סי' י"א הביאו הפסוק כמו שכתוב על חטא העגל וינחם ה' ועל מרגלים סלחתי כדברך · ובמדרש תהלים מזמור נ' ב' הדעות ע"ש באריכות · אך בתנחומא סוף פקודי מבואר אימתי נאמר למשה לעשות משכן ביום הכפורים לפי שעלה משה להר ג' פעמים ועשה שם מאה ועשרים יום משפסח לסיון שעלה לשם עד יום הכפורים שהוא יו"ד בתשרי והוא היום נאמר לו וינחם ה' על מעשה העגל אותו היום אמר לו סלחתי כדברך ואותו היום נאמר לו ועשו לי מקדש ובאותו היום אמר לו וסלחת לעונינו (פי' שמשה אמר לו וסלחת לעונינו וע"ז השיב לו סלחתי כדברך ע"פ מדת ממעל) וכן משמע בפר"א הנ"ל שעל שאמר משה סלח נא השיב לו סלחתי היינו שאמר וסלחת לעונינו : שנאמר ועשו לי מקדש · שבו מקטירים קטורת הסמים של בשמים וריח כן הוא בהדיא בתנחומא כאן כיון שראו אומות הריח של קטורת מתמר ועולה מתוך המשכן ידעו שנתרצה להם הקב"ה : ה אמר רשב"י · תנחומא כאן ס"ד ודורש מזמור ע"ד : היה מחרף ומגדף · כמ"ש שם שאגו צורריך בקרב מועדיך וכו' עד מתי אלהים יחרף צר : יודע כמביא למעלה · שביהמ"ק של מטה מכוון כנגד ביהמ"ק של מעלה ודעת המחריבים הסכלים שכאשר יחריבו ביהמ"ק של מטה ינצחו כח גבורה של מעלה כו' : חשבו מזמה בל יוכלו · ור"ד כי נטו עליך רעה : באו גוים בנחלתך · טמאו את היכל קדשך שרפו כל מועדי אל בארץ וכוונתם כי נטו עליך רעה וכשראים שאינם יכולים אז נתנו את נבלת עבדיך מאכל וכו' וכן הוא במדרש תהלים ע"ד וכללו בזה גם מזמור ע"ט פ"ג ודו"ק וע"כ כתוב כאן ב' פעמים משכן של מטה ומעלה : א"ר חייא בר אבא · דורש כרשב"י ובמזמור פ"ג על עמך יערימו סוד וגו' ולא יזכר שם ישראל עוד כו' וגו' עליך ברית יכרותו וכמ"ש במד"ת אם נעקרו ישראל אלהי מי וכו' : אנדריאנטום · לעיל פר' כ"ז ס"ג ד"ר פ"א סי' ט"ז : ציפורן של נחושת · מקל עב של נחושת וברזל וחד מלמטה כמו ציפורן · והנמשל על שבהמ"ק בדמיון של מעלה וכן הצדיקים יסודי כותלי ועמודי עולם שהוא ענין הכותל שבמשל : ננתקה את מוסרותימו · על תורה ומצוה ופי' שיבטלו הקשרים שביניהם ובין הקב"ה ונפרידם ממנו מדרש תהלים מזמור ב' : אלא המשכן · כמ"ש בריש סימן ג' : ו עושין ע"פ משה · בא לפרש שמ"ש אשר פוקד פי' כמו ופקודת אלעזר וכדומה שפי' התמנות על צרכי עבודת המשכן · אך אלה פקודי פי' על מניני המשכן וכמפורש בסמוך עי' לעיל סימן א' : לא עשה אלא · פי' לא עשה בה"א אלא באופן זה : שכח האלף וז' מאות · דורש מ"ש ואת האלף וכו' עשה ווים שהיה די שיאמר והאלף וז' מאות לווים לעמודים ולמה אמר ואת וכו' עשה וכו' כאלו אמר דבר חדש ע"כ דורש ששכח עד שנזכר · ובזוהר פקודי פסוק זה וז"ל ת"ח דאינון תקלין אנשי משה וכו' עד דנפיק בת קלא ואמר ואת האלף וכו' · ובתנחומא כאן סימן ז' וז"ל עם שהוא עושה חשבון וכו' שכח אלף וכו' ולא היו נראים וכו' (ופי' שכל הדברים היו נראים וגלוים אך הווים היו בתוך העמודים ע"כ שכח) מיד האיר הקב"ה עיניו וכו' התחיל להשיב בקול רם ואת האלף וכו' עכ"ל וכן מורה הנגינה על הרמת קול : מה היו אומרים · עי' לעיל פמ"ה ריש סימן ד' וש"נ ומבואר : ז העדות זו תורה · כמ"ש אלה העדות והחוקים וכן ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל וכדומה : בזכות התורה והקרבנות · וזה משכן משכן העדות משכן שמקריבין בו קרבנות · משכן העדות על התורה · עי' תנחומא ר"ס ד' : והגיהנם והקרבנות · ב"ר פמ"ד סימן כ"א וש"נ ומבואר ותנחומא כאן סימן ח' : אימה זו בבל · כמ"ש שם והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו עי' ב"ר שם סימן י"ז : איום ונורא · וכל הענין שם בחבקוק מדבר בבבל עי' לעיל פר' ח' סי' ב' : שהחשיכה עיניהם · זה אחשורוש מלך מדי שגזר להשמיד ולהרוג : גדולה זו יון · כמ"ש שם והצפיר השעיר הוא מלך

יפה תואר

ס"ל כאלו המשכן נתמשכן : ארשב"י בשעה כו' כדי להוכיח שהמשכן נתמשכן ביד מתקוממי ישראל מייתי סמך ממה שהם שמים מתהלל בחורבנו · כי הם אומרים שאין יכולת ח"ו למעלה להציל מידם וכמו שפי' מחרף ומגדף אדריאנוס ורחב"א מוסיף כי כוונתם הוא ג"כ לנגוע בכבוד ה' במה שנוגעים בביהמ"ק אלא מבלתי יכלתם לעלות למעלה פושטים ידיהם בביהמ"ק · ולכן הי' ראוי שיתעורר הקב"ה על שמו ולא להניחם אלא שביהמ"ק נתן למשכון בידם וכמו שבה"א נפרע מהמשכן כן רצה ה' שיפרעו מהמשכן חטאת ישראל ולא מישראל עצמם ולכן אינו מוחה בידם מה שפוגעים בביהמ"ק · וז"ש ועל מה כל אלו ע"י שנתמשכן · ועי"ע בזה בתנחומא ובכתבי בארוכות : שכח האלף כו' · מדברי הכתוב נראה דדריש מדכתיב האלף ושבע המאות בה"א הידיעה · וזה אינו כיון דנזכר לעיל מאת הככר אלף ושבע מאות נ"ל עתה בה"א הידיעה וכמ"ש הוא ז"ל לפי הפשט · אבל דרשו מדהל"ל ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים לעשות ווים לעמודים וכמ"ש ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' · לכן דריש כי מאת ככר הכסף נודע לו במתו את החשבון כי הם לצקת והשארית לא נודע לו אז וכאשר נודע לו אח"ז אז עשה מהם ווים לעמודים · ובספר הכתוב גרים בסך אגדתא יצאה בת קול ואת האלף וגו' עשה ווים לעמודים · ולפ"ז א"ש ספי מה דכתיב עשה ולא לעשות כדאמר לצקת : שהם יגעים בה · י"ל דקאי על תורה שבע"פ שתלויה בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ יש יגיעה ועיון להבין איך היא יוצאת מתורה שבכתב : התורה והקרבנות והגיהנם והגליות כנ"ל כי בזכות התורה והקרבנות ינצלו מגזי מיני עונשים הגיהנם והגליות ועמ"ש בזה בב"ר פרשה מ"ד : וגליות מנין דכתיב וכנס

ידי משה

נחסר מקום דוד אף כאן ס"ק משכן אשר פקד פי' אשר נחסר על פי משה פי' שאמר הכתוב הטעם למה נחסר לפי שנעשה ע"י משה ע"י ב"ו מאה"ב לעתיד שיהיה בהם מעשה ידי הקב"ה ולא יחרב לעולם כן כ"ל כן המחבר : ומה היו אומרים ר"י אמר אשרי יולדתו ר"ח אמר היו אומרים חמי קדל וכו' · כ"ל שפליגי בפלוגתת רב ושמואל בגמ' דסנהדרין אם כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו או לא ואם כן ר"י ס"ל כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו וא"כ ע"כ והביטו לשבח שאין לומר שאמרו לגנאי חמי קדל וכו' לפי שכל האמור בפ' מלך מלך מותר בו ואין בזה שום גנאי אם היה נהנה משל ישראל ור"ח ס"ל שמלך אסור ולא דיברה תורה אלא לאיים עליהם וא"כ דרש והביטו לגנאי ודו"ק ובירושלמי אומר והביטו אחרי משה ריב"ס ס"ל שחשדוהו בא"א ופי' ביפה עינים שחשדוהו בא"א פי' שלקח אשה כושית היא מלכה

ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים · נופלת עליו · זו אדום שנאמר (ירמיה מט) מקול נפלם רעשה הארץ · אמר הקב"ה כל ימים שיהיו בניך עסוקים בתורה ובקרבנות הם ניצולים מהן (ט) אלא עתידין בניך לבטל הקרבנות במה אתה מבקש שישתעבדו בניך בגיהנם או בגליות א"ר חנינא בר פפא אברהם בירר לו הגליות ומנין שנא' (דברים לב) אם לא כי צורם מכרם זה אברהם · שנאמר (ישעיה נא) הביטו אל צור חוצבתם · וה' הסגירם שהסכים הקב"ה אחריו · אמר ר' הונא בשם ר' אחא וזקן אחד בשם ר' · עמד לו אברהם תמה ולא היה יודע מה שיברור לו עד שאמר לו הקב"ה שיברור את הגליות · שנאמר (תהלים סו) הרכבת אנוש לראשנו שעבדתנו בגליות · באנו באש ובמים זו גיהנם חציו אש וחציו ברד · ותוציאנו לרויה · הוי ואלה פקודי המשכן משכן העדות מהו העדות שכל זמן שישראל עוסקין בתורה ובקרבנות תהא עדות להם שאינם יורדין לגיהנם : ח דבר אחר אלה פקודי המשכן (יא) מהו אלה בשעה שנתן הקדוש ברוך הוא התורה לישראל לא היו ראוים שישלוט מלאך המות בהם שנאמר (שמות לב) חרות על הלוחות א מהו חרות ר' יהודה אומר חירות מן גליות ור' נחמיה אומר חירות ממלאך המות · א"ר פנחס בן חמא בשם ר"א בשם ר"י · בנו של רבי יוסי הגלילי אמר הקב"ה אם יבא מלאך המות ויאמר לי למה נבראתי אני אומר לו (יב) סטטיונר בראתיך על העובדי כוכבים ולא על בני שכיון שקבלו התורה הלבישם הקב"ה מזיו הדרו · ומה היה הלבוש רבי יוחנן אומר ב עטרות הלבישן · ורבי שמעון בן יוחאי אומר כלי זיין נתן להם והשם הגדול חקוק עליו · וכל ימים שהיה בידם לא היה מלאך המות יכול לשלוט בהם מנין אתה למד ממה שכתוב שם (שם לג) ועתה הורד עדיך מעליך · ור' סימא אמר פורפירא הלבישן ורבי הונא אומר זוניאות הלבישן · וכשחטאו העביר הקב"ה מהם כל אותו הטוב שנאמר (שם) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב · (י) ג בשלשה שמות נקרא ההר הזה · הר האלהים · הר חורב · הר סיני · הר האלהים למה ששם הודיע הקב"ה אלהותו · סיני למה ששנא את העליונים ואהב את התחתונים · חורב למה שבו נתנה התורה שנקראת חרב שנאמר (תהלים קמט) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם · והיה משה בסיני מקבל את התורה הלכו אצל אהרן ואמרו לו (שמות לב) עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו · אמר להם אהרן אתמול אמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ועתה אתם אומרים קום עשה לנו אלהים · ראה שהרגו לחור ונתיירא אמר להם פרקו נזמי הזהב מיד ויתפרקו והיו כל העם נותנין לו עד שאמר להם דייכם · וכן משה הוכיחן (דברים א) ולבן וחצרות ודי זהב · ימשל לבחור שנכנס למדינה ראה אותם גובין צדקה ואמרו לו תן והיה נותן עד שאמרו לו דייך · הלך מעט וראה אותם גובין לתיטרון אמרו לו תן והיה נותן עד שאמרו לו דייך · כך ישראל נתנו זהב לעגל עד שאמר להם דיי ונדבו זהב למשכן עד שאמר להם די שנאמר (שמות לו) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר · אמר הקב"ה יבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל אמר הקב"ה לישראל בשעה שעשיתם את העגל הכעסתם אותי באלה אלהיך · עכשיו שעשיתם המשכן באלה אני מתרצה לכם הוי אלה פקודי המשכן · אמר הקב"ה לישראל בעוה"ז באלה נתרציתי לכם וכן לעתיד לבא שנאמר (ישעיה מט) הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים · ואומר (שם ס) מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבותיהם :

פרשה נב

א ויביאו את המשכן אל משה · ר' תנחומא בר אבא פתח (תהלים מה) לרקמות תובל למלך בתולות אחריה רעותיה מובאות לך · מהו לרקמות זה המשכן שהוא מצוייר כמו שכתוב ורוקם בתכלת הוי לרקמות · מהו תובל למלך זה משה שנקרא מלך כמו שכתוב (דברים לג) ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל · תובל שהביאו לו המשכן · בתולות אחריה רעותיה · אלו (א) ישראל שנקראו בתולות כמ"ש (שיר ד) גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום · רעותיה שהן רעיו של הקב"ה שנאמר (תהלים קכב) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך · מובאות לך · שביום שנגמר המשכן הביאוהו אצלו

מסורת המדרש א לעיל פרשה ל"ב · ופרשה מ"א · ויק"ר פ' י"ח · במד"ר פרשה יו"ד סימן א' ופרשה ט"ו סימן כ"ד · שהש"ר פ"א · תנא דבי אליהו זוטא פרק ד' · פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ם · תנחומא סדר פקודי סימן ט"ז · וסדר שלח סימן י"ג · וסדר עקב סי"ח · ב לעיל פ' מ"ס · במד"ר פ' ט"ז · שהש"ר פ"א פסוק ג' ופ"ד פסוק י"ג ורפ"ח · איכ"ר פתיחה כ"ג · ופ"ב סי' י"ז · פדר"א ר"פ מ"ז · תנחומא שלח סימן י"ג · וס' שלח סימן י"ג · שוח"ט מזמור ק"ג · פסיקתא רבתי פ' יו"ד · ופ' כ"א ול"ג פסיקתא דר"כ פ' ט"ז · תדא"ז פ"ד · ילקוט תשא רמז תל"ג · ילקוט ישעיה רמז רפ"ט ילקוט תהלים רמז תתנ"ח · וילקוט משלי רמז תתקל"ה · ג עיין שבת פ"ט · ולעיל פ"ב ובמד"ר פ"א · ותנחומא במדבר ס"ז · וילקוט שם רמז תרפ"ד ובילקוט תהלים רמז תשנ"ו · ד ע' ספרי דברים פ"א ילקוט שם רמז תתנ"ב.

חדושי הרש"ש

כן גם במדרש שמות פ' לך ופ' שמיני הגי' כבילקוט · וע' בויק"ר פי"ח דדרים איום ונורא גם על מלכיות אחרות : (ט) אלא עתידין בניך לבטל הקרבנות · בילקוט תהלים מזמור מ' הגי' עתידה תורה ליבטל וכסמ"ק ליחרב במה כו' : (י) בשלשה שמות נקרא כו' · לעיל פ"ב השיב ה' שמות וטעמים שונים : (א) ישראל שנקראו בתולות כמש"כ כו' · הן מלינו הרבה שואר בתולה על ישראל מפורש · עוד אכנך

חדושי הרד"ל

שורה שכינה ע"י כמו על המשכן והקרבנות : (יא) מהו אלה בשעה שנתן כו' · כדמפרש בסוף שמאמר שבאלה מתרצה להם נגד אלה אלהיך ישראל וכתנם דקק שמ"כ : (יב) סטטיונר · ע' מ"כ בשם הערוך ומ"ע פי' לשון נופה ועי"ש ערך סיפון · ול"נ שהוא מענין אסטטיגורו של עולם בב"ר פר' מ"ז (ע"ש בערוך בערכו) שפירש עמידותו ותמידיותו :

פירוש מהרז"ו

יון וגו' ועליו אמר ונפיר העזים הגדיל : לבטל קרבנות · שם בב"ר הגי' לבטל תורה וקרבנות : הביטו אל צור · ס"ד הביטו אל אברהם אביכם : שהסכים הקב"ה אחריו · שם בב"ר הגי' שהסכים הקב"ה לדבריו : וחציו ברד · והברד הוא מים קרושים וכמו שדרשו מפסוק תשלג בצלמון צלמון הוא גיהנם ושם תשלג שחציו שלג : ח מהו אלה · שהוא מיותר · ודורש מלשון שבח והתפארות שמתפאר בפקודי המשכן וכמ"ש ב"ר פרשה י"ב סוף סימן א' וכוונת הדרשה שע"י קבלת התורה זכו למתנות גדולות וע"י העגל אבדום וע"י המשכן חזרו מקצתם ואם לא כמקדם ועכ"פ זוכים יחידים ואם לא בעוה"ז יזכו לעוה"ב כמ"ש בשי"ר פסוק ישקני : מהו חירות · לעיל ריש פר' ל"ב וש"נ : סטטיונר · הערוך פי' מלשון שליט · והמ"ע פי' מלשון צופה וע' לעיל פר' מ"א סימן ו' : עטרות הלבישן · לעיל פר' מ"ה ריש סי' ב' וש"נ ומבואר בראיות : הורד עדיך מעליך · ואדעה מה אעשה לך משמע שבעודם עליהם לא יתכן : בג' שמות · לעיל פר' ב' סוף סי' ד' בה' שמות במ"ר פר' א' סימן ח' ו' שמות · וכאן אינו חושב אלא השמות המפורשים בתורה בעת מתן תורה · הר אלהים שמות ג' א' י"ח ה' · הר סיני שם י"ט פסוק י"ח · הר חורב שם ל"ג ו' : ששנא את העליונים · בענין נתינת התורה שחמדו אותה שינתן להם ולא נתן על שאינם יכולין לקיים המעשה : שנקראת חרב · ללחום עם היצר הרע והמלאך המות ושונאיהם הרי כל השבח הזה היה להם מן התורה שקבלו : הלכו אצל אהרן · לעיל פר' מ"א ס"ז וש"נ : ודי זהב · ברכות ל"ב א' ובספרי ריש דברים : יבא זהב המשכן · ספרי שם ולעיל סוף פר' מ"ח : באלה אלהיך · שתיבת אלה מורה התפארות כמ"ש ב"ר פר' י"ב סוף ס"א שהתפארו בעגל וכן אח"כ התפארו במשכן ותורה כמ"ש בריש הסי' וכן לעתיד יבואו בזכות התורה שנקראת אלה כמ"ש לעיל פמ"ח ס"ב : מי אלה כעב · עיין פסיקתא פ"א ס"ג :

פרשה נב סי' א ויביאו את המשכן · כי לאיזה צורך הביאו הכל אל משה היה לו למשה לילך לראות וכמ"ש לעיל פר' ל"א ס"ב נכנס משה אצל בצלאל וכו' ע"כ דורש שהיה גם בההבאה אל משה ענין גדול של זכות : לרקמות תובל · ובפסוק הקודם כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה · ודרשו במ"ר פר' א' ס"ג על משה בתוה"מ ע"ש ותבין כאן וזהו שאמר אח"כ לרקמות תובל למלך · לרקמות תובל מה שהביאו לו הנדבה תחלה לרקמות שמהם ירקמו המשכן בתכלת וארגמן : שנקראו בתולות · כמ"ש לעיל פ' ג' סוף ס"ג שבעת תיקון חטא העגל ע"י המשכן נקראו בתולות : גן נעול · ודרשו במ"ר פר' ג' ס"ו אלו הבתולות : אחותי כלה · על כנסת ישראל שהיא כבתולה : רעותיה מובאות לך · שנעשו רעים אהובים להקב"ה כשהביאו את המשכן אל משה אחר גמרו שעשו כל מה שצוה הקב"ה כמפורש בענין ככל אשר צוה ה' את משה וכן הפסוק

מתנות כהונה

איומה זה בבל שנאמר ואמתלא אימה דרש איומה כמו אימים בחילוף אותיות אחה"ע : [הכי גרסינן אמר רב הונא בשם רב אחא וזקן אחד בשם רבי עמד וכו' : הכי גרסינן לראשינו שעבדתנו : שעבדתנו · שעבדתנו במלכות בבל שבבל נקרא אנוש ובילקוט תהלים גרסינן הרכבת אנוש לראשינו הרכבת עובדי כוכבים לראשינו : הכי גרסינן שעבדתנו בגלות באנו באש ובמים זו גיהנם : ותוציאנו לרויה · מן הגיהנם במה שהרכבת עובדי כוכבים לראשינו] : מהו אלה כו' · נראה דסבר אלה הוא לשון חוזק וקיום עולם וכמו שכתב רבינו בחיי פרשת בחקותי : סטטיונר · פירש הערוך שליט ומושל : זוניאות · פירש הערוך אזורות וחגורות ועיין לעיל פרשה מ"ה · סיני לשון שנאה בחילוף אותיות זסשצ"ן והוא לשון קצר : שהרגו · לחור ועיין לעיל סוף פרשה ל"א : לתיטרון · פירש הערוך שחוק וקלות ראש : [הכי גרסינן דייך כך ישראל : הכי גרסינן] אמר הקב"ה לישראל בשעה : [וכיונים גרסינן] : פרשה נב שהביאו לו המשכן · תובל פירוש הבאה שהיית

ידי משה

מלכים של כוש כדאי' במדרש אבכיר סוכה במ"י בפ' שמות ואף שאין איסות לעובד כוכבים מכל מקום איסור לאו יש בה רק דאיתא שנשאה מכח דין יפ"ת במלחמה ואי' ביפ"ת בשם אברבנאל וז"ל שהקשה למ"ד כל שאמור בפר' מלך מלך אסור בו היאך שייך לומר איסור ע"ד שכתוב בתורה מפורש להיתר ומשני וי"ל כמו שמצינו גבי יפ"ת שהתירה התורה ומ"מ נסמך לה פר' בן סורר ומורה לפורות שלא דיברה התורה אלא כנגד יצה"ר כמו כן הכא שדבר שהשכל נוטה שהוא איסור והתירה התורה ע"כ יש בה טעם שיעמוד באיסורא עכ"ל וא"כ הירושלמי והמדרש הדא מלתא היא כנאיל והביטו אחרי משה שירוש שאמרו לגנאי שמי קדל וא"כ ע"כ כל שאמור בפ' מלך מלך אסור בו ממילא דכרן ג"כ על דבר אשה כושית ואין לו היתר מכח דין יפ"ת כי לא דיברה תורה אלא כנגד יצה"ר ודו"ק היטב כנ"ל בן המחבר : כלי זיין נתן להם ושם המפורש חקוק עליו · כבר כתבתי לעיל ברים שם"ל שפורפראות הלבישן קמפלגי בפלוגתא של ר"י ור"נ אם פרות הוא חירות מן המלכות או חירות מן המיתה ורשב"י שם"ל כלי זיין נתן להם ושם המפורש היה חקוק עליו ס"ל כר"נ שחירות מן מלאך המות א"כ הוצרך ליתן להם כלי זיין עם שם המפורש כדי לנראות שאין למ"ס שליטה בהם ור"ס שם"ל פורפראות הלבישן כנ"ל פירוש בגדי מלכות ס"ל שחירות פירושו מן המלכות וק"ל וזאת היא הפלוגתא ג"כ בגמ' דשבת אם יהיה בימות המשיח דוגמת עוה"ב או שיהיה הדוגמת עוה"ז רק שעבוד מלכות לא יהיה לפי דאי' בפרק ר"ע ופדויי ה' עוד ישובון שהשיבה מהיה מחזר לישראל אותן המתנות שניתנה להם בשעת קבלת התורה ואם כן למ"ד כלי זיין ומירות הוא חירות מן מ"ס א"כ ע"כ בימות משיח שיוחזר להם אותן כלי זיין ולא יהיה מיתה לימות המשיח א"כ ע"כ ימות המשיח ועוה"ב שוים הם · מתא"כ למ"ד שס"ל שפורפראות הלבישן א"כ פירוש הוא מן המלכיות וא"כ בימות משיח שיוחזר להם אותן מלבושים יהיה רק חירות מן השיעבוד אבל מיתה יהיה א"כ ס"ל שימות משיח ועוה"ז שוים ודו"ק כנ"ל בן המחבר : ומנין אתה למד ממה שכתוב שם ועתה הורד עדיך וגו' · פי' לפי שקשה הוא"ל וכתיב בקרא לעיל ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו א"כ מה הוצרך הקב"ה לומר אח"כ ועתה הורד וגו' אלא ע"כ שמלבד אותן ב' כתרים שניתן להם בשעה שאמרו נעשה ונשמע ניתן להם מתנות אלו לכל מר כדאית ליה וא"כ ולא שתו איש עדיו קאי על הכתרים ועתה הורד קאי על כלי זיין או פורפראות ודו"ק :

לרקמות תובל · פירוש שקשה לר"ת למה הביאו ישראל את המשכן למשה ואי"ת שלא היו רוצים להקימו בלתי רשותו היה להם להודיעו רק למשה שהוא נגמר ולמה הביאו אותו למשה אלא לאשמועינן תשק של ישראל שהיו מביאים אותו למשה שיקים אותו תיכף ופירש היפ"ת שזה הוא חיבור לפסוקים שלמעלה

יפה תואר

וכנה איומה שבכה איומה זו בבל שנאמר איום ונורא הוא כנ"ל ובב"ר מביא ראיה אחרת על זה · וכן מה שנאמר כאן שהשיבה עיניהם של ישראל בגזירותיה נראה משם דמלת בגזרותיה ל"ג לה : מהו אלה · כי בכ"מ שנאמר אלה פסל את הראשונים כדלעיל בב"ר פי"ב ויקשה מהו אלה דהא ליכא פקודים לפני זה דנפסלינהו ומשני דכתיב אלה לרמז שבא לכפר על חטאם שאמרו אלה אלהיך ישראל : לא היו ראוים שישלוט מה"מ בהם כו' · כי השעבד הוא כרוך בטבעי כל חומר ולכן יאמר מה"מ למה נבראתי הלא כל הוה נפסד מטבע השעבוד הכרוך בחומר · ותשיב התשובה ע"ז כי הצדיקים בחומר באמת ימותו אבל אלה הצדקים כפ' שהם רוחנים וזהו זיו הדרו שהלבישם הקב"ה ואין המות שולט ברוחני · וז"ש חירות ממלאך המות כי בעת קבלת התורה נדבקו ברוח ויגאלו לחפשי מהשעבוד הכרוך בחומר · וזה הוא כוונת כל המאמר הזה · הפוך בה והפוך בה דכולה בה : משל לבחור שנכנס למדינה כו' · הנה להשוות המשל לנמשל היל"ל מקודם ראה אותם גובים לתיטרון ואח"כ גובין לצדקה · כי מעשה העגל הי' קודם הקמת המשכן · ורק בא לרמז בזה כי מקבלי התורה היו שטבעם נוטין לטוב ולאמיתם היו טוב ונכשלו ברע וכמ"ש ברים הסימן לא היו ראוים שישלוט מה"מ בהם דמשמע מטבעם היו כן : וכן לעתיד לבוא שנאמר הנה אלה מרחוק יבואו · טעם הדרשה זו כי אלה הוא כנוי הרומז לדברים אשר הוא לפנינו ולא על הנסתרים וכמו ולמי אלה לפניך והי' לו לומר הנה רבים מרחוק יבואו ורבים מצפון ומים ורבים מארץ סינים וכן בקרא מי אלה כעב תעופינה היל"ל מי הם אשר כעב תעופינה ולכן דרש דאתא למימר שנתרצה להם באלה · והכוונה בזה כי באמת חטא העגל נשמר לדורות רבים וכמ"ש וביום פקדי ופקדתי וגו' · ובעגל חטאו באלה · ולעתיד יוסר העון הזה לגמרי ויתרצה הקב"ה להם באלה וכמו דאיתא בברכות בפ' אין עומדין גבי גם אלה תשכחנה אמרו ישראל שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר לה גם אלה תשכחנה תזין שאמרו פו נשמר עדנה חטא העגל · ויתכן שעל עון עגלי ירבעם שהיו אתלם שבת גזרת הגלות ונאמר שם אלה אלהיך ישראל קאמר הכא שלעתיד יתרצה באלה שלא ממנו כלל :

מהו לרקמות זה המשכן · וע' בויק"ר פ"כ וכ"ה בירושלמי דמדרים הכתוב הזה כי הנוגעים אשר כבודה לשבת פנימה זוכה לבנים גדולים שנאמר ממשבצות זהב לבושה : שנקראו בתולות

לכך נאמר ויביאו את המשכן אל משה : ב ד"א ויביאו את המשכן הה"ד (שם לא) תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז • א כיצד אדם מתודה ביום הכפורים אם בא יוה"כ אחר והזכיר עונותיו (ב) אומר לו הקב"ה תאלמנה שפתי שקר • מהו עתק דברים (א) של סילוקים כענין שנאמר (בראשית יב) ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה' • (ב) בגאוה ובוז אומר לו הקב"ה לא היה בידיך עונות משל שנה זו שהיית מתגאה בגאוה ובוז • ד"א תאלמנה שפתי שקר מדבר במשה בשעה שאמר הקב"ה לעשות לו משכן מיד אמר משה לישראל ויקחו לי תרומה היה משה עושה במשכן (ג) והיו ליצני ישראל אומרים אפשר שהשכינה שורה על ידי בן עמרם • א"ר יוחנן ו' חדשים היה עוסק במשכן ג' חדשים עשאוהו וג' חדשים קפלוהו (ג) אעפ"כ היו מליצין אחריו ואומרים הרי נעשה לא היה משה אומר שישרה שכינתו אצלנו ב והקב"ה נתכוון להעמיד המשכן בחדש שנולד בו יצחק אבינו לא עשה אלא כשהגיע אותו החדש אמר הקב"ה למשה ביום החודש הראשון תקים את המשכן אותה שעה אמרה רוח הקודש תאלמנה שפתי שקר אותם שמליצים אחר משה לא עשה אלא כיון שאמר האלהים למשה שיקים את המשכן התחילו טוענין אותו ובאין כל אחד וא' ממלאכתו שנא' ויביאו את המשכן אל משה : ג ד"א ויביאו את המשכן • הה"ד (משלי לא) עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון • מהו ליום אחרון • (ד) שכל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעוה"ב הוי ותשחק ליום אחרון • ג מעשה בר' אבהו שהיה מסתלק מן העולם וראה כל הטוב שמתוקן לו לעולם הבא התחיל שמח ואמר כל אלין דאבהו (ישעיה מט) ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי הוי ותשחק ליום אחרון • ד"א אימתי התורה משחקת (ה) למי שהוא עמל בה ליום אחרון הוי ותשחק ליום אחרון • ד זבדי בן לוי ורבי יוסי בן פטרוס ור' יהושע בן לוי קראו כל אחד ואחד מהן בשעת סילוקן מן העולם • אחד מהן קרא (תהלים לב) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו • והאחד קרא (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם • והאחד קרא (שם לג) כי בו ישמח לבנו • הוי בשעת סילוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרן ומשמחן • אמר בן עזאי (שם קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אימתי הקב"ה מודיע לצדיקים היקר שמתוקן להם סמוך למיתתן שנאמר המותה לחסידיו • אותה שעה הם רואין ושוחקים לפיכך ותשחק ליום אחרון • ה מעשה בתלמיד אחד של ר"ש בן יוחאי שיצא חוצה לארץ ובא עשיר והיו התלמידים רואין אותו ומקנאין בו והיו מבקשים הן לצאת לחוצה לארץ וידע ר"ש והוציאן לבקעה אחת של פני מדון ונתפלל ואמר בקעה בקעה מלאי דינרי זהב התחילה מושכת דינרי זהב לפניהן • אמר להם אם זהב אתם מבקשים הרי זהב טלו לכם אלא היו יודעין כל מי שהוא נוטל עכשיו חלקו של עוה"ב הוא נוטל שאין מתן שכר התורה אלא לעוה"ב הוי ותשחק ליום אחרון • ו מעשה בר"ש בן חלפתא שבא ערב שבת ולא היה לו מאן להתפרנס יצא לו חוץ מן העיר והתפלל לפני האלהים וניתן לו אבן טובה מן השמים נתנה לשולחני ופרנס אותה שבת אמרה אשתו מהיכן אלו אמר לה ממה שפרנס הקב"ה אמרה אם אין אתה אומר לי מהיכן הן איני טועמת כלום • התחיל מספר לה אמר לה כך נתפללתי לפני האלהים וניתן לי מן השמים • אמרה לו איני טועמת כלום עד שתאמר לי שתחזירה מוצאי שבת • אמר לה למה • ז אמרה לו אתה רוצה שיהא שולחנך חסר ושולחן חבירך מלא • והלך ר' שמעון והודיע מעשה לרבי • אמר לו לך אמור לה אם שולחנך חסר אני אמלאנו משלי הלך ואמר לה אמרה לו לך עמי למי שלמדך תורה • אמרה לו ר' וכי רואה אדם לחבירו לעוה"ב ח לא כל צדיק וצדיק הוה ליה עולם בעצמו שנאמר (קהלת יב) כי הולך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק הסופדים • עולמים אין כתיב אלא עולמו • כיון ששמע כן הלך והחזיר • רבותינו אמרו הנס האחרון היה קשה מהראשון • כיון שפשט ידו להחזירו מיד ירד המלאך ונטלה הימנו • למה שאין מתן שכרה של תורה אלא לעוה"ב ליום אחרון הוי ותשחק ליום אחרון • ט ד"א עוז והדר לבושה זה משה שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי

מסורת המדרש א עי' יומא ד' פ"ו ע"ב • וירושלמי יומא פ' ח' ובתוספתא יומא סוף פרק ד' . ומדרש תהלים מזמור ל"ב • ובילקוט תהלים רמז תשס"ד • ילקוט משלי רמז תתקס"א • ילקוט כאן רמז תי"ז כל הענין •
ב פסיקתא רבתי פסקא ו' סי' ה' • ג ירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' • ב"ר פרשה ס"ב • תנחומא סדר בראשית סי' א' • וסדר ויחי סימן ד' • ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"י • ילקוט ישעיה רמז
ש"ל • ילקוט תהלים רמז תשי"ט • ד ירושלמי עבודת כוכבים פרק ג' • בראשית רבה פרשה ס"ב ונ"ב • מדרש תהלים סוף מזמור ס' • ילקוט סדר חיי שרה רמז ק"י • ילקוט ישעיה רמז ש"ל • ילקוט תהלים רמז תשי"ט •
ה ילקוט משלי רמז תתקס"ד • ועי' ב"ר פר' נ"ה • ו רות רבה פרשה ג' • ילקוט משלי רמז תתקס"ד • ז עי' תענית דף כ"ה כל הענין • ח שבת ד' קנ"ב • בבא מציעא ד' פ"ג • ויקרא רבה פרשה י"ח וכ"ז • קהלת
רבה פרשה י"ב פסוק ה' • ילקוט קהלת רמז תתקפ"ט • ט ילקוט כאן רמז תי"ז •

חדושי הרד"ל

(א) של סילוקים • שכבר סילק והעתיקם הקב"ה ביוה"כ שעבר : (ב) בגאוה א"ל הקב"ה כו' מתגאה בגאוה • ד"א תאלמנה כו' כצ"ל • וע"ל ובמדרש שוח"ט מז' ל"ב מבזה על דבורו של הקב"ה שכתוב בתורה נושא עון קרי ביה נושה בשי"ן ימין שמשכה העוונות עיין שם : (ג) והיו ליצני ישראל אומרים אפשר שהשכינה כו' • פסיקתא ושם כל שמלאכה כל המאמר ע"ש : (ד) שכל מתן שכרן של צדיקים

חדושי הרש"ש

ונכנית בתולת ישראל • שובי בתולת ישראל (ירמיה ל"א) קום בתולת ישראל (עמוס ה') ואולי נפי שכמלא תואר זה גם בשארי אומות בתולת בת בבל בתולת בת צידון בתולת בת מצרים לכן הביא מקרא זה : (ב) אמר ליה הקב"ה תאלמנה שפתי שקר כו' • אין למדין הלכה מן ההגדות (ע' תוי"ט פ"ה דברכות מ"ד) דאנן פסקינן (טו"ע אורח חיים תר"ז) כראב"י ביומא (פ"ו ב') ואולי יכוון כאן על מי שיש בידו גם עבירות שנה זו ועליהם אינו מתודה רק על דאשתקד • וזהו גאוה שמראה בעצמו שמקיים חטאתי נגדי תמיד שאמר ראב"י שם • אבל בשוח"ט מז' ל"ב לא משמע כן • ודע דשם מחלוקת ראב"י ורבנן בהיפך מגמרא הנ"ל : (ג) אעפ"כ היו מליצין כו' • אולי צ"ל ומפני כן • ועי' שלשון בתנחומא בילקוט : (ד) למי שהוא עמל בה ליום אחרון • יתכן שיכוונו נגד דאיתא בשלהי פ"ק דקדושין אפי' רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום רשעו כו' ואדרבה הן נעשין לו

מתנות כהונה

שהיית מתגאה כו' • בוידוי עונות שנה שעברה שכבר התוודה עליהם אשתקד : [ה"ג ע"י בן עמרם א"ר יוחנן כו'] : ה"ג עד ג' חדשים עשאוהו וג' חדשים קפלוהו : ששה חדשים כו' • שהרי כשירד מן ההר ממחרת יום כפורים צוה על מלאכת המשכן כמו שפירש"י פר' ויקהל והביאו נדבתם מיד כדלעיל ריש פרשה נ"א והוקם על עמדו ביום שמיני למלואים שהוא שמונה ימים לחודש ניסן ואע"פ דכתיב באחד לחודש הוקם המשכן כבר פירש"י פרשת פקודי שכל שבעת ימי המלואים מזרו ופרקוהו הרי ו' חדשים • או ר"ל ו' חדשים לאו דווקא שלימים אלא חסר יו"ד ימים : קפלוהו • סדרוהו דבר דבור על אופניו ועל מקומו : מליצים • מתלוצצים וה"ג בילקוט : לא עשה כו' • לא עכב הקב"ה במחשבה זו לא נתיישבה דעתו בזה אלא כיון שאמר כו' • התחילו טוענין והטעם כדמפרש ואזיל כדי שיראו שאי אפשר להקימו אלא ע"י משה : כל אלין דאבהו • כל אלו לאבהו ועל עצמו אמר כן ולעיל בב"ר פר' ס"ב איתא שהראוהו י"ג נהרי אפרסמון : למי שהוא עמל בה כו' • לשם עולם הבא ולא לשם עולם הזה ע"מ שיקרא ר' או ע"מ שיעשיר : יקר בעיני ה' כו' • הרם המקרא ודרשהו יקר בעיני ה' לחסידיו המותה הקב"ה מראה לחסידיו היקר המתוקן להם אימתי המותה בשערי מות • ועיין בב"ר בפר' ס"ב ובפר' נ"ב : וידע ר' שמעון • ברוח הקדש : פני מדון • שם מקום • וכן הוא בילקוט משלי : מאן • מאין : ופרנס אותה • גרס • וכן הוא בילקוט משלי כלומר קנה והכין כל צרכי שבת : [ה"ג וניתן לי מן השמים : ה"ג איני טועמת כלום עד שתאמר לי שתחזירה כו'] : [וכן הוא בילקוט משלי ועיין זה משלם במדרש רות פרשה ג'] : שלחנך חסר • כלומר מתן שכרו לעולם הבא : כיון ששמע • ר"ש בן חלפתא : קשה מהראשון • חזק ונפלא מהראשון

פירוש מהרז"ו

שכתוב אחריו תובלנה בשמחות וגיל שהנדבה שהביאו תחלה היה בשמחה ואח"כ תבואנה בהיכל מלך וכל"ל בכבוד והדר ומ"ש שביום שנגמר הביאוהו ע' בסוף סי' הסמוך וצ"ע : ב כיצד • יפורש הפסוק ואיזה צדיק ואיזה עתק : דברים של סילוקים • שכבר נסתלקו ביוה"כ העבר • וזה בא לו ע"י שנתגאה ולא הרגיש בעונות של שנה זו : ובוז • עי"כ נתבזה ומ"ש על צדיק פי' על צדיק חי עולמים • וכמ"ש בחנה ותתפלל על ה' שסובר כמ"ד עונות שהתודה עליהם בשנה העברה אסור להתוודות עליהם בשנה הבאה • ואין כן הלכה : מדבר במשה • שמ"ש הדוברות על צדיק עתק וכו' הכוונה על משה כמ"ש בפסוק הסמוך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' ומשה כתוב בו ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו ג' ירחים • ליראיך זה יוכבד כמ"ש ותיראן המילדות את האלהים וכמ"ש לעיל פר' א' סי' י"ג עד סי' י"ח : מיד אמר משה לישראל • וזה היה למחרת יוה"כ של שנה א' כמ"ש בס"ע פרק ששי ובתנחומא כאן סוף פקודי כל הענין : ג' חדשים היה עוסק • מי"א תשרי עד אחד בניסן שהוקם המשכן והנדבה הביאו בב' ימים • ובי"ג בתשרי שנה א' ליציאת מצרים התחילו לעסוק הרי ו' חדשים פחות י"א יום • ומ"ש ג' חדשים עשהו לא מצאתי רמז בזה בפסוק לבד זה מצאתי בפסיקתא פר' ו' בשם ה' וז"ל בכ"ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן ועשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה • וכל זמן שהיה מקופל היו ישראל מלמלאין (פי' מתאוננין) על משה למה לא הוקם מיד שמא אירע בו דופי • שחשב לערב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק וכו' ומעתה הפסיד כסליו שנגמר בו לאו וכו' מה שילם לו חנוכת בית חשמונאי שהיה בכ"ה בכסליו • ותשבון ג' חדשים מי"ג תשרי היינו רוב תשרי וכל חשון וכ"ה מכסליו • ועשה מקופל ה' מכסליו שאינו חושב וחודש טבת שבט אדר : כיון שאמר לו האלהים וכו' התחילו טוענין וכו' • וזה שלא כסדר המפורש בתורה שהקדים תחלה פרשת ויביאו את המשכן ואח"כ ליווי הקמתו • אך המדרש דרש טעם הדברים שלכך הביאו את המשכן אל משה על שצוה לו הש"י שיקים אותו והסידור ע"פ מדה ל"ב : ג עוז והדר לבושה • בסוף מדרש משלי נדרש כולו על צדיקים וצדקניות : מתוקן להם לעוה"ב • אבות פרק ב' ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא • כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא : מעשה בר' אבהו • ירושלמי ע"ג פר' ג' : ואני אמרתי לריק יגעתי • כמ"ש אבות פרק ב' משנה ה' אל תאמין בעצמך עד יום מותך : אימתי התורה וכו' • תחלה דורש על שמחת הצדיקים ועל שכתוב בלשון נקבה דורש על התורה שמשמחת את לומדיה : זבדי בן לוי ור"י וכו' • לפי פירוש הא' על הצדיקים • והמעשיות בב"ר פר' ס"ב ס"א ופר' נ"ב ס"ב : יקר בעיני ה' המותה • משמע שיקר מיתתם של חסידים בעיניו יותר מחייהם ובאמת אינו כן ע"כ דורש שהיקר הוא שכר היקר שלעתיד מודיע להם בעת המיתה וזה ע"פ מדה פ' : מעשה בתלמיד אחד : ילקוט משלי י"א • וע' ב"ר פר' ל"ה סימן ב' בקיצור : מעשה בר' שמעון בר"ח • מדרש רות פסוק כי המות יפריד • ובילקוט משלי ל"א : שיהא שולחנך חסר • מאחר שניתן בגם מנכין מזכיות : אל בית עולמו • מיוחד לו לעצמו • ע' ויק"ר ריש פר' י"ח ובסוף קה"ר : עוז והדר לבושה • שזכה לקרני הוד והדר ביוה"כ

יפה תואר

בתולות טעם שכנוי הזה נראה מפני שדבקו בה' ולא יבעלום אלילים ולכן נקראו גן נעול ונקראו ג"כ בתולות ע"ש שדבקו בה' והולכים בדרכיו : דברים של סילוקים ודורש הדוברות על צדיק עתק הדוברות עם צדיקו של עולם עתק דברים אשר כבר מוסרים ממנו • ופי' של בגאוה ובוז איתא בשוח"ט את ה' מבזה על כבוד קונך וזה הוא הבזיון ונראה דהכי פירושו שאינו מאמין מ"ש ה' כי ביום הזה יכפר עליכם : אפשר שהשכינה שורה כו' • אע"פ שידעו מעלת משה בסיני והנסים אשר נעשו על ידו מ"מ הי' נמנע בעיניהם השרות השכינה במעשה אדם כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו וע' לעיל ריש פל"ד בזה באורך [ודע כי במדרש עם היפ"ת הגי' אפשר שהשכינה שורה ע"י בן עמרם משגמרו • ופי' הדברים כי משגמרו היו מלינים אחריו והמדרש הפסיק בדברי ר' יוחנן] : אעפ"כ היו מלינין קרוב הדבר דגרסינן לפיכך ופי' כיון שכבר נגמר והקב"ה לא השרה שכינתו ע"ז לכן היה להם מקום לרנן אחריו וכ"מ בתנחומא ותמה שבבראשית הבנין רננו אחריו בסתר עתה התלו לרנן אחריו בפרהסיא • וליפב גירסתנו י"ל דה"ם שאע"פ שנגמרה מיד מלאכת המשכן ובלא שיד ה' היתה שם לגמור בזמן קצר את הבנין עד שהוצרך ג' חדשים לקפל אעפ"כ היו מלינין אחריו : בחדש שנולד בו יצחק דלכ"ע נולד בפסח אבל אברהם ויעקב לר"א נולדו בתשרי • ומה שבחר בהקמתו בחדש שנולד בו יצחק עי' בתנחומא דכתב לערב שמחת המשכן בשמחת היום שנולד בו יצחק אבינו כו' ע"ש • ועי' בב"ר פנ"ג קרי לעולם יום לידתו יום שמחה לעולם • ואע"ג דאמרינן בב"ר פ"ע דאין מערבין שמחה בשמחה • אמנם זה לא נאמר רק בשמחת הגוף במאכל ובמשתה כי האחת מגבלת את השניה ואם שתי שמחות השפגשנה יחד אז לא ימצא מקום לכל אחד מהם להתפשט • משא"כ בשמחת הרוח אשר אין גבול וקצב לכל אחת מהן והאחת לא תצר את רעותה טוב הוא לערב שמחה בשמחה : מתוקן להם לעוה"ב • כאן הלשון קצרה ועיקר הכוונה שהקב"ה מראה לצדיקים מתן שכרן בשעת מיתתן וכדאיתא בב"ר פס"ב ולהכי מייתי עובדא דר"א וזבדי בן לוי שמתן שכרן מתוקן להם • ומזה הוא מראה לצדיקים לפני מיתתן ועמ"ש שם • ומ"ש לפנינו במדרש ד"א אימתי התורה משחקת כו' נכתב הכא בטעות ומקומו אחר זבדי בן לוי : נתנה לשולחני למשכון להשיג ממנו פרנסתם לשבת וכמו"ש סרה ושבית מעות לפדותם : שיהא שולחנך חסר ושולחן חבירך מלא • לא היתה עינו צרה בשל אחרים • כי מה לה אם שולחן חבריו יהיו מלאים אבל עיקר צערה היה מה שינוכה לו משכרו בעוה"ב ויורד ממדרגתו הראויה

ידי משה

שלמעלה כל כבודה בת מלך פנימה משבצות זהב לבושה ע"ד דאי' בירוש' כל אשה הצנועה זכתה לצאת ממנה כ"ג ולז"א שיהיה שכרה שישמש בנה במקדש שהוא דבר שבכסף תלוי כל ישראל : מהו עתק דברים של סילוקים כמה דכתיב ויעתק משם הכתוב שסילק אברהם עצמו משם ומה שמאריך הפסוק עד ויקרא בשם ה' נ"ל שרצונו לומר שנלמד כמו כמה מצינו כמו התם שכתוב ויעתק הוא תפלה כדמסיים ויקרא בשם ה' כך עתק שכתב הכא קאי ג"כ על וידוי שלא יתוודה ביוה"כ עונות שהתוודה עליהם ביוה"כ העבר ודו"ק : למי שהוא עמל בה ליום אחרון פירוש ע"ד ושוב יום אחד לפני מיתתך ודרשו חז"ל וכי יודע אדם מתי ימות אלא יחזיר כל ימיו בתשובה : אותה שעה הם רואים ושוחקים וזה שאחז"ל מה

קרן עור פניו · ותשחק ליום אחרון אלו ליצני ישראל שמליצין אחריו ואומרים אלו לאלו אפשר שהשכינה שורה על ידיו של בן עמרם · לא עשה אלא כיון שאמר לו האלהים להקים את המשכן התחיל שוחק עליהם שנאמר ותשחק ליום אחרון · א"ל בואו שנקים את המשכן · התחילו טוענין ובאין אצלו שנאמר ויביאו את המשכן:

ד כמה חכמים היו שם ובאו להם אצל משה ולא היו יכולין להקימו אלא אמר שלמה (משלי לא) רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה · שמשה היה מעולה מכולם · ואת עלית על כולנה למה שעשו את המשכן ולא היו יודעין ליישבו מה עשה נטלו כל אחד ואחד מלאכתו ובאו להם אצל משה ואומרים הרי קרשים הרי בריחין כיון שראה משה אותם מיד שרתה עליו רוה"ק והקימו ולא תאמר משה העמידו אלא המשכן נעשו בו נסים ועמד מעצמו שנאמר הוקם המשכן ואם תמה את על זה הרי שלמה כשבנה בית המקדש הוא נבנה מעצמו · אמר רב הונא בשם רבי יוסי א הכל מסייעין אותו כשבנה את בית האלהים הבריות והרוחות · מנין שכתוב (מ"א ו) והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו · מעצמו היה נבנה לפיכך במעשה נסים נבנה · וכן כשהוקם המשכן במעשה נסים עמד הוי ויביאו את המשכן ·

ה ד"א ויביאו את המשכן יהה"ד (שיר ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו · אימתי נאמר הפסוק הזה ביום שעמד המשכן שהיתה שמחה גדולה בישראל שהקב"ה שורה אצלם · ב בנות ציון · בנים המצוינין לי ע"י עובדי כוכבים (ה) מה ציון הזה נראה באצבע כך ישראל נראין באצבע הוי בנות ציון המצוינין לי · במלך שלמה במלך שהשלום שלו זה ממ"ה הקב"ה · בעטרה שעטרה לו אמו · זה המשכן · למה קראו עטרה אלא מה העטרה מצויירת כך המשכן היה מצוייר שנאמר (שמות לה) ורוקם בתכלת ובארגמן בתולעת השני ובשש ואורג עושי כל מלאכה וחושבי מחשבות · הוי בעטרה שעטרה לו אמו · א"ר יצחק חזרתי בכל המקרא ולא מצאתי שעשתה בת שבע עטרה לשלמה · ג רשב"י שאל את ר׳ אלעזר ברבי יוסי איפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו · א"ל הן משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה ביותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי ועד שקראה אמי · כך הקב"ה בתחלה קרא לישראל בת שנאמר (תהלים מה) שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך · לא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנא׳ (שיר ה) פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה · לא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר (ישעיה נא) הקשיבו אלי עמי ולאמי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע · עמד רשב"י ונשקו על ראשו · ד ביום חתונתו · בסיני · ביום שמחת לבו · בירושלים · ד"א ביום חתונתו על הים · וביום שמחת לבו · באהל מועד · ד"א ביום חתונתו במשכן וביום שמחת לבו בבית המקדש · וכן דוד אמר (תהלים מח) · יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב · יפה נוף משוש כל הארץ · א"ר יוחנן בן אלעזר ה מעשה היה בפרקמטיוס אחד שהלך לירושלים למכור את שלו הלך וישב שם ולא מכר אמר זו היא שאומרים עליה משוש כל הארץ לאחר שעה מכר כל פרקמטיא שלו אמר יפה נוף משוש כל הארץ · א"ר יוחנן כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וכל מי שמבקש לחשב הולך לשם למה שלא יחשב בירושלים ויצר לפי שנקראת משוש כל הארץ · וכל השבח הזה למה שהיא קרית מלך רב (ה) ומשתרבה ערבה השמחה וגלה משוש כל הארץ · מהו ערבה חשכה קבלה כד"א (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד · בעולם הזה שבת משוש כל הארץ וכשיבנה הקב"ה את ירושלים הוא מחזיר לתוכה את כל השמחה שנא׳ (ישעיה נא) כי נחם ה׳ ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה׳ ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

מסורת המדרש א במד"ר פי"ד סימן ג׳ · פסש"ר פ"א פסוק א׳. מדרש תהלים מזמור כ"ד · פסיקתא רבתי פיסקא ו׳ סימן ז׳. ילקוט מלכים רמז קפ"ב. ב עי׳ במד"ר פי"ב ובשיר השירים רבה פ"ג. פסיקתא דרב כהנא פיסקא א׳. ובתורת כהנים סדר שמיני פ"א סימן ט"ו ילקוט סדר תרומה רמז ש"ע. ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו. ג במד"ר פי"ב סימן א׳. שיר השירים רבה פ"ג. פסיקתא דרב כהנא פיסקא א׳. ועיין מ"ש בהערות ותקונים. ילקוט כאן רמז תי"ז. ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ו. ד עיין תענית דף כ"ו. וירושלמי תענית פ"ד. איכה רבתי פתיחא ל"ג. ה איכה רבתי פ"ב סימן י"ט. פסיקתא רבתי פיסקא מ"א סימן ב׳ ילקוט כאן רמז תי"ז. ילקוט תהלים רמז תשנ"ט.

חדושי הרש"ש

כוכיות כדלעיל ריש פרק ל"א ויומא שם: (ה) ומשתרבה ערבה השמחה כו׳ · לשון המקרא הוא בישעיה (כ"ד) ערבה כל שמחה גלה משוש הארץ · ולעתיד הוא אומר ששון ושמחה ימצא בה במהרה בימינו אמן:

חדושי הרד"ל

צדיקים מתוקן לעוה"ב הוי כו׳ אחרון מעשה בתלמיד א׳ של רשב"י כו׳ מעשה בר"ש בן חלפתא כו׳ שאין מתן שכרן לעוה"ב כו׳ אחרון · ד"א אימת התורה כו׳ ליום אחרון מעשה בר׳ אבהו כו׳ ופעולתי את אלהי הוי ותשחק ליום אחרון זבדי בן לוי כו׳ הם רואים ושותקים לפיכך כו׳ ליום אחרון · ד"א עוז והדר לבושה זה משה כנ"ל ותחלה דורש ליום אחרון לעולם הבא לענין שאין מקבלין משכרן בעוה"ז ובעובדא דרשב"י ור"ש בן חלפתא ואח"כ דורש ליום אחרון מימי העוה"ז שהוא קודם מיתה מראין להם מתן שכרם ושותקין כעובדא דר׳ אבהו ודזבדי בן לוי וחבריו: (ה) מה הציון הזה נראה באצבע · אולי היו הציונין שלהם עשויין כדמות יד מורה באצבע וכמו יד אבשלום שעשוי כן · כך ישראל כו׳:

פירוש מהרז"ו

כשהשיג הלוחות השניים ונצטוה על עשיית המשכן · כמ"ש לעיל פר׳ נ"א ס"ד בשם תנחומא אך עיקר השמחה ליום אחרון שהוקם המשכן: ד כיון שראה אותם משה · שעשו כאשר צוה ה׳ שמח ושרתה עליו רוה"ק שסורה מתוך שמחה של מצוה: ועמד בעצמו · כי הקרשים היה גבהם יו"ד אמה רחבם אמה וחצי ואמה עובי ולא היה להם שום אחיזה כי הידות למטה היו דקות ושני אדנים לכל קרש נמצא הקרשים מחזיקים את האדנים ולא בהיפך והבריחים מאחר שהיו שני בריחים לכל כותל ובריח אחד בעצמו בלא אחיזה בדבר אחר הרי הוכפל עוד המשא בכפלי כפלים באין מחזיק ויפול הכותל עם הבריחים ולא יתכן שיעמוד הכותל כ"א בנס · ויתכן שזהו מ"ש בשבת כ׳ והבריח התיכון בתוך הקרשים בנס היו עומדים ע׳ רש"י ותוספות שפירשו שהיה סובב ונכפל לג׳ רוחות · וזה נ"ע גדול מנין להם לעשות פלוגתא כזו בין הגמרא ובין ברייתא דמלאכת המשכן והמדרשים שכולם סוברים שהבריח התיכון ארכו שלשים אמה ואורך כל הכותל בדרום וכן בצפון שהיה של כ׳ קרשים כל קרש אמה וחצי · וכמ"ש ב"ר פ"ד ס"ד וש"נ וכן הוא ברש"י בחומש בסדר תרומה שהבריח התיכון היה ארכו שלשים אמה כמדת הכ׳ קרשים ומ"ש בב"ר הנ"ל שהיה ל"ב אמה ע׳ מה שכתבתי שם בביאורו · ולשון הגמרא בנס היה עומד שייך על המשכן ופי׳ שלא הועיל גם הבריח התיכון להעמיד הקרשים כנ"ל אלא הכל היה עומד בנס המשכן עם הבריחים כדעת המדרשים · ולפי פירוש רש"י ותוספות הי"ל סובב או מקיף או נכפף · ולדעת רש"י ותוספות היה הבריח התיכון ארכו ע"ו אמה ולע"ג ואם קבלה נקבל: הוא נבנה בעצמו · ע׳ ריש שי"ר וכן הוא בפסיקתא פר׳ ו׳ ס"ז וע׳ במ"ר פ׳ י"ד ס"ג: ה צאינה וראינה · שי"ר ובמ"ר פ׳ י"ב ס"ח: אימתי נאמר · וכמ"ש בסמוך ולא מצאתי שעשתה ב"ש וכו׳ וע׳ מ"כ בסמוך · וצריך לגרוס כאן מאמר ר׳ יצחק הקודם אלא מה עטרה וכן הוא במ"ר בהדיא ובשי"ר שם: רשב"י שאל את ר"א · גם זה שו"ט: ועד שקראה אמי · פי׳ לא זז מחבבה עד שקראה אמי · וכן הוא שו"ט: ולאמי אלי האזינו · כמ"ש במ"כ וזהו בעטרה שעטרה לו אמו שזהו העטרה שלו שהגיעה למדרגה זו לקראה אמי · וג׳ מעלות אלו הבת כנועה ומשועבדת לאביה ואמה · והאחות עם אחיה משתווים בלא אדנות ושעבוד · אך האם בגדר מעלה וממשלה על הבן והבת ומצוה עליהם כרצונה ועושים כרצונה וכן ישראל קודם מתן תורה שמעי בת וראי הטי אזנך ואח"כ במשכן למען אחי ורעי כדלעיל בריש הפרשה · ואח"כ כשגוזר גזירה והצדיק מבטלה צדיק גוזר והקב"ה מקיים מדרגת האם וזהו אמיתת רצונו וזהו עטרתו דוק והבן: ונשקו על ראשו · אמר אם לא באתי לעולם אלא לשמוע הטעם הזה די · כן הוא שם ושם: ביום חתונתו בסיני · חיתונים היו שנאמר וקדשתם היום ומחר וגו׳ וביום שמחת לבו זה מתן תורה שנאמר ויתן אל משה ככלותו ככלתו כתיב · ד"א ביום חתונתו באוה"מ ביום שמחת לבו זה בית עולמים וכו׳ כן הוא במ"ר פר׳ י"ב סוף ס"ח ע"ש עוד ובשי"ר שם וכן צ"ל כאן · וע׳ סד"ע פרק ט"ו בא"א: יפה נוף נגפי · כנ"ל שמ"ש יפה נוף פי׳ שבלשון יוני קורין לכלה נגפי כמ"ש ב"ר פר׳ ע"א ס"ח · ולעיל פר׳ ל"ו בס"א בפסוק זה: מעשה היה · מדרש איכה פסוק ספקו עליך: כיפה של חשבונות · שם באיכה · ומ"ש ויצר פי׳ שיהיה מיצר ומצטער אם לא יהיה חשבונו טוב: ערבה השמחה וגלה משוש כל הארץ · פסוק הוא בישעיה כ"ד י"א והמאמר מן התנחומא סדר שמיני סוף ס"ו וז"ל אמר ישעיה צווחה על היין בחוצות ערבה כל שמחה מהו ערבה וכו׳ חשכה כד"א ויהי ערב וכו׳ שבת משוש (פסוק הוא באיכה ה׳) שבתה ציון שכתוב בה יפה נוף משוש כל הארץ וכנ"ל כאן ומ"ש כאן קבלה הוא תרגום של חשך כמ"ש אימה חשכה אימתה וקבלה · הש"י יאיר מאפלינו כנאמר והיה לעת ערב יהיה אור · והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים אכי"ר:

מתנות כהונה

מהראשון · ובתלמוד מפרש דגמירי דמן שמיא מיהב יהבי משקל לא שקלי: לא עשה · לא עשה כלום ולא דבר מאומה להשיב להם: הוקם · משמע על ידי עצמו כמו שפירש"י בסדר זה: הבריות והרוחות · המלאכים והשדים ועיין בריש מדרש חזית: על ידי עובדי כוכבים · כמו לפני עובדי כוכבים: מצויינין · במילה ותגלחת: ציון הזה · סימן כד"א ובנה אצלו ציון: נראין · באצבע נכרים לעין כל כמ"ש כל רואיהם יכירום וגו׳: [כל מלאכה גרסינן]: ולא מצאתי כו׳ · ועל כרחך מדבר בהקב"ה וכנסת ישראל וכדפירש: ה"ג ששמעת מאביך · מהו בעטרה · פירוש למה קרא ישראל אמי: [ה"ג בת יחידה והיה מחבבה ביותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זז כו׳: וה"ג במדרש חזית]: ולאמי האזינו · חסר וא"ו לשון אמו וה"ג במדרש חזית בהדיא והכי קאמר קרא הקשיבו אלי עמי ולאמי אומר האזינו ויהיה למ"ד של לאמו שמוש לא מקור כלמ"ד ולאום מלאום יאמץ: [ה"ג מלך רב יפה נוף נופת משוש וגו׳]: נופת משוש וגו׳ · נופת רמז לנופות שהיו מקיפים על המזבח בחג הסוכות · ועיין במדרש תהלים ובילקוט: או יש לפרש דצריך להגיה נגפי ופירושו כלה והכי איתא פרק ראוהו בית דין ולעיל פר׳ ל"ו: בפרקמטיום · סוחר עוסק בפרקמטיא: את שלו · סחורה שלו: ויצר · ויצטער בעצמו אם לא יצא החשבון כפי רצונו: קבלה · חושך תרגום של חשך קבלה: וערבה · לשון ערב: מחזיר לתוכה · המשוש והשמחה שנאמר ששון ושמחה ימצא בה וגו׳:

ידי משה

מה מתוך שתוק סימן יפה לו שירוש שמסתמא הודה ושתק הראהו לו מתן שכרו ודו"ק: המצויינין לי ע"י א"ס · נ"ל ע"י אהל מועד שהוא מצויין בכל גוונין וכן הוא במדרש ש"ה: מה ציון נראה באצבע · פירוש מרחוק נראה ומראין בו באצבע מתוך שהוא מצוין כך היו ישראל ניכרין מרחוק בסימנים מכל האומות: ולאמי אלי האזינו · פירש רש"י בחומש ולאמי כתיב והא דלא מביא משל מה שאמר בעטרה שעטרה לו אמו וי"ל שזה קאי על שלמה ומגליה לשלמה שקראן אמי לכן מביא ראיה ממקום אחר: נופת עיין במ"כ ובמנס דחק ופסוק מלת הוא נופת תטופנה אחותי כלה: אמר זו היא שאומרים עליה משוש כל הארץ · יש לדקדק למה מביא המדרש תחלת דברי הסוחר שהוא ראיה לסתור ויש לומר דאדרבה שבאמת נראים הדברים שמאחר שמכר הסחורה לשעה קלה אמר הסוחר שהיא משוש כל הארץ אך יותר חזק הראיה מתחלת דברי הסוחר שהיה מתמיה עצמו על שלא מכר מיד בזו הרגע והיה אומר אין זה משוש כל הארץ משמע שדרך ירושלים הוא לפי שהוא משוש כל הארץ למכור ברגע תיכף כביאתו וא"כ אין לך משוש כל הארץ מזה ודו"ק:

יפה תואר

הראוים לו לפי צדקתו · וגו׳ אחר הבטיח לה למלאות משלו פי׳ כי הוא ירוממהו וינשאהו וכדאיתא בפ׳ הנושא שאמר ר׳ קודם פטירתו יוסף חפני ושמעון אפרתי הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במותי והיינו בעוה"ב כדאיתא התם · ועי"ז יתרומם במעלתו אבל האשה אמרה כי עי"ז לא יוכלו לראות זה את זה · ועמ"ש בזה ביפה ענף ברות: ולא היו יכולין להקימו בתמיה · פי׳ אף שכבדים היו הקרשים מ"מ הלא האומנים רבים היו · ולמה הביאו למשה ולא הקימו לעצמם: שנאמר הוקם המשכן · לא מלשון הוקם מוכיח הלא מצינו הוקם על הוקם את דברי יהונדב והוכן הסוכך וכאלה רבים דמדבר מהמקימים ומכינים · אבל פי׳ דדריש מדכתיב בתריה ויקם משה את המשכן דייק דכולי האי ל"ל לימא באחד בחדש הקים משה את המשכן אלא לאשמעינן שהוקם מעצמו ע"י זה מה שנתן משה ידיו עליו והי׳ נראה כאלו משה הקים · וע׳ בזה בתנחומא כי שם הוא מבואר כמ"ש: הוא נבנה מעצמו · ע׳ בזה בריש חזית ומ"ש שם: שהיתה שמחה גדולה בישראל · ודריש ביום שמחת לבו של ישראל משום שלבו עליהם תמיד להטיבם וע"ד והיו עיני ולבי שם: במלך שהשלום שלו · פי׳ שנותן שלום בארץ וע"ד ונתתי שלום בארץ וישם לך שלום · כי מטבע השמים להתקוטט יחד כדאיתא בב"ר פ"ח ולא היה מקום לקיבוץ המדיני לולי אלהי השמים היה בעזר בני האדם לשת שלום להם: משל למלך שהיה לו בת יחידה · עמ"ש בזה בחזית ביפה קול. ומשתרבה ערבה וכו׳ משום דפירש משוש כל הארץ על כל העולם ואיכא למדחי אולי בא"י לבד מיירי לכן מביא מדאשכחן שנחרבן ירושלים כתיב ערבה כל שמחה גלה משוש כל הארץ וכן כתיב הנה ה׳ בוקק הארץ ובולקה דלא מיירי בא"י בייחוד אלא בכל הארצות שנחרבה ע"י נבוכדנאצר וכמ"ש בירמיה · וה"נ גלה משוש כל הארץ מיירי בכל העולם כולו: מהו ערבה חשכה · משום דערבה משמע חולשת האור לבד וכמו בין הערבים דהיינו אחר חצות שינטו צללי ערב לכן מפרש מלשון חשכה ממש וכמו חשך ולילה · ולפי שאף בלילה לפעמים הכוכבים יפילו אור מוסיף עוד קבלה כי לא היה אור כלל משחרב ירושלים ומביא לראיה מכתוב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד כי באותו ערב לא היה אור אחר כלל: בעוה"ז שבת משוש כל הארץ · כדי לסיים בדבר טוב קאמר לה הכא · וז"ש וכשיבנה הקב"ה את ירושלים הוא מחזיר לתוכה ועל ידי זה יהיה משוש כל הארץ שכל העולם שם ימצא שמחה וגילה שיהיה במהרה בימינו אכי"ר:

פרשה א מכאן אתה למד שמשה מלן · כלומר שלכך הולרך משה למול אותם ביליאתם ממלרים כדאיתא לקמן פרשה י"ז מה ראה הקב"ה להגין עליהם בדם כדי לזכור להם דם ברית מילת אברהם כו' · ושם פירשתי דדם מילה היינו שנימולו אותן שלא מלו במלרים בלילה ההוא · ודם ברית מילת אברהם הכוונה על עיקר מלות מילה שנקראת ברית אברהם שהוא היה ראשון במלוה זו : וכי לא היה מכיר את יוסף וכו' · והא דלא המיתו הקב"ה קודם שאמר לא ידעתי את ה' כמו שאמר במשל של רונס לפי שמדתו של הקב"ה אינו כמדת ב"ו אלא כאשר הוא שם : כל זמן שישראל בירידה התחתונה כו' · אפשר דועלה מן הארץ אינו דברי פרעה אלא דברי רוח הקודש הם ונחמה לישראל שלא ידאגו מגלות המר ושעבוד הקשה אשר שם פרעה כי רפואה למכתם הוא · שכך המדה כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים : בשכר נשים לדקניות כו' · מביא דרש זה לכאן · אגב דמייתי שהיתה כוונת פרעה להפרים איש מאשתו שלא יפרו וירבו · מייתי נ"כ מה שעשו נשים לדקניות והפרו ובטלו את מחשבות פרעה הרשע : הקב"ה מזמין להם דגים קטנים · נלמד מפסוק זכרנו את הדגה אשר נאכל במלרים חנם : ומי היו המילדות · פי' מדכתיב ויעש להם בתים אלו כהונה לויה או מלכות בהכרח ל"ל דהמילדות היו שמות אחרים שילאו מהם כהונה ולויה ומלכות דלא מלינו בשום מקום שילאו משפרה ופועה לוים וכהנים ומלכות : אלישבע אשתו של אהרן · ואע"פ שלא היה גדול מג' שנה · אפשר שהיתה בת כמה שנים והיתה מילדת ואח"כ כשנתגדל אהרן נשאה לאשה · והא דאמר כלה ותמותה משום דלבסוף נעשית כלתה : ולא היה למרים אלא חמש שנים · קושיא הוא איך תעלה על דעתך שמרים היתה מילדת והא לא היתה אלא בת ה' שנים ואין דרך קטנות להיות מילדות · ע"ז אמר הולכת היתה עם יוכבד אמה ועושה מה שהלוה לה אמה לעשות · ולכך לא היתה לריכה להיות זקנה : ששיבב עצמו שהיה מרבה פנים למרגלים שעלו עמהם : ונבוא אל משה סיבב את עלמו מעלהם הרעה : ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות · דרש אחריה כמו אחר חיל · ר"ל שמשכה אחריה חיל נשים מחוללות ומשבחות · וא"ת למה הוא מיחס למרים במה שילאו אחריה · ולמה אינו מיחסה בלדקת עלמה כגון ותקח מרים את התוף בידה · וי"ל להגדיל שבחה שהמשיכה אחרי מעשיה הטובים גם כל הנשים : ומהו המשפחות למה הזכיר כאן שם משפחות יותר מבאחרים · לפי שזכתה להעמיד ממנה משפחות כלומר אף שאין מיחסין אחר משפחות האם · מ"מ לפי שהיתה מרים לדקת מיחס הכתוב גם אחריה כמאמר הכתוב ודוד בן איש אפרתי שילא ממנו דוד כדלעיל : מה צורך לפרעה לקיים הנקבות · כאן דכתיב תחיון לשון ליווי לכן שפיר הוקשה לו מה לורך לפרעה לקיים הנקבות ולצוות עליהן שישתדלו בחיותן מה שאין כן לעיל כתיב ואם בת היא וחיה · ולא תחיון · ודרש המדרש אם חיתה חיתה ולא היה מלוה עליהן כמו כאן : ומרים ואהרן מרקדים לפניהם מסברא דנפשיה קאמר דמסתמא היו שמחים · דהא ע"פ עלת מרים הגזירה : הורתה בדרך · לאו דוקא בדרך שהרי תיכף ומיד לביאתם לחומת מלרים נולדה והיתה מעוברת ט' או ז' חדשים מקודם אלא דקודם ביאתו למלרים נתעברה · וכן אמר בהדיא בפרשת ויגש יוכבד עיבורה בארץ כנען : ועמדה אמה · לעיל אמר עמד אביה ונשקה · כי בלדקת הבן מגיע שמחה לאב יותר מן האם · ובלבוד ומיתת הבן נער ודאגת האם יותר מאב כידוע מדרך הטבע : לדעת מה יהיה בסוף נבואתה · דאל"כ מאי לדעת מה יעשה לו פשיטא שסופו למות שם לפי הטבע : כל הפסוק הזה ע"פ רוה"ק נאמר כו' · ורמז השכינה בתיבות הפסוק לפי שמלינו שם ה' אצל כל תיבות הפסוק וכמו שמבואר והכוונה לרמוז שהשכינה השורה על המדברים ברוה"ק עומדת שם ומשגחת בהצלחת מרע"ה ובמדרש משלי בפסוק חכמות נשים קאמר שבא לומר אע"פ שהולך משה ליאור נתחזקה מרים בנבואתה עליו שעתיד להושיע את ישראל · ולזה שרמזו כאן אחרי רוה"ק : וכל הענין · הוא הוספה מאיזו מעיין ורומז לתשלום ענין זה המבואר במס' סוטה · וכן איתא שם לדעה ע"פ כי אל דעות ה' · מה ע"פ מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' · יעשה דכתיב כי לא יעשה ה' אלהים דבר · לו דכתיב ויקרא לו ה' שלום : לרחוץ מגלולי בית אביה · דלפי פשוטו נ"ל דמקרא מסורס הוא ופירושו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ וכדפרש"י בחומש · מפני שהרחיצה באה עם אות הבי"ת · לא עם מלה על וכדפי' הרא"ם · ולכן דרשוהו שלא בסירוס כאילו כתיב לרחוץ מעל היאור · והכוונה שלהיות פרעה עובד ליאור לאלוה היתה כוונתה להרחץ מזה : וכל העולם אינן מקיימין · כלומר אפילו כל העולם אינן מקיימין : בא גבריאל · משום דבכל מקום מלינו שגבריאל עומד על ימין ישראל להמליץ בעדם ולהיטיב אותם : היה בוכה ואומר כו' · אף שעדנה לא היה בו דעת כל כך · עכ"ז הנפש בעצמה מכרת זאת בטבע רק שעדנה אינו נרגש בלב האדם · כחוק כל הטבעים הנוסדים באדם בתחלת ילדותו · וראה מזלו שלא ירצה בחופת אחותו שמשה פירש מאביו לאחר מ' ומרים נשאת בת כ"ה : שהיא היתה מחיה הילדים · שהמילדות הן יוכבד ומרים או יוכבד ואשת אהרן · וכ"ל שתרתי לטיבותא עבדה · א' שהיתה מחיה הילדים · ב' שהיתה מספקת להם מזון כך נתן לה הקב"ה מקלת שכרה שהחיה את בנה · וגם נתן לה שכר הנקה · אבל עיקר שכרה הוא מ"ש ויעש להם בתים : ולא היתה מוליאה אותו כו' · מדכתיב ויגדל משה וילא אל אחיו כו' משמע דעד עכשיו לא ילא משה : ולפי שהיה יפה כו' והיתה מתיראה מפני עין הרע : לא היה מעביר עלמו מעליו · פי' לא היה מעביר עינו מעליו : והוא נוטל כתרו כו' · מסורת היה זה בידם · וכן נמלא בדברי הימים דמשה : מה חטא ישראל כו' · ואע"ג דהגזירה היתה מימי אברהם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה · יש לומר שהיתה תמיהתו שכיון שהם משתעבדים מכל האומות ראוי שקושי השעבוד ישלים הד' מאות שנה ויגאלו : שנשתעבדו מכל העובדי כוכבים · שכל העובדי כוכבים היו מוגלים הן על ישראל שאז היה פרעה מלך על כל העולם והיו במלרים מכל העובדי כוכבים וכולם משלו על ישראל : שעמדו דתן ואבירם והלשינו עליו · דמדקאמר וישמע פרעה את הדבר הזה משמע מה שאמר כאשר הרגת את המלרי ודייק שהלשינו עליו מדכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים וגו' מוכח שהלשינו עליו : ונתן מגום למשה אלל

באור מהרי"פ

פרשה א בן ט"ו שנה · [illegible]

י"ג היה אז ישמעאל בן כ"ז שנה והמדרש שבכאן סובר כרבנן דנגמל מחלבו בי"ח כר"י בכתובות וא"כ כשהיה ליצחק שנה ומחצה היה לישמעאל ט"ו שנה ומחצה והאי דקאמר ט"ו שנה היינו שנים שלימות אבל החצי שנה לא חשיב : למה רגשו גוים · כלומר דבר קל הוא · ואותו ילדה אחרי אבשלום ולמדין אבשלום מאדוניהו שגם אבשלום מפני שלא רידהו אביו ילא לתרבות רעה : ואמר יסר בנך וגו' · לא גרסינן האי מקרא בתנחומא : איש תם יושב אהלים · פי' דיושב אהלים לא קאי אבית מדרשו של שם ועבר אלא אהלים של ילחק הוא היה מדריך אותו מנעוריו בתורה ומעשים טובים ואח"כ נטמן בבית מדרשו של שם ועבר : ב פסל לתוהו ובוהו · פי' פסל לעולמות שהיה בונה ומחריבן וכן איתא בהדיא לקמן סדר משפטים פ"ל ומה פסל שהיה בורא שמים וארץ והיה מסתכל בהם ולא היו ערבים עליו והיה מחזירן לתוהו ובוהו כיון שברא שמים וארץ אלו ערבו לפניו אמר אלה תולדות השמים והארץ אבל הראשונים לא היו תולדות ע"כ : ד מכחו של יעקב שהגל וכו' ופירש את יעקב איש וביתו באו ר"ל את יעקב בזכותו של יעקב איש וביתו באו לעולם ולא קאי על יליאת מלרים אלא שביאתם לעולם · ת"כ : ה שהודו להקב"ה · פירוש על גאולתם שנאמר ויאמן העם וגו' ויקדו וישתחוו · וכל הענין ההוא שאמר ר"י נוסחא אחריני שנאמרו אמר רבי יהושע וכו' : ו עביה של תקרה זה וכו' · כתב ת"כ והסדר דויגש קאי שאחר בני לאה הגבירה מונה בני זלפה השפחה ואח"כ בני רחל ואח"כ בני בלהה : ז כשם שהיה קטן בעיניו וכו' · עי' יפ"ת וראה"מ באורו של המדרש הזה : ח יולדת שבעים · וצ"ע פתח בששים וסיים שהרי עקרב יולדת שבעים ובעל ש"כ מגיה שהרי עקרב יולדת שתין וכ"ה בילקוט : כחושים של קנים · עי' מ"כ ובערוך ערך חש הב' וז"ל שם וכך הביא לגמות יער דירמיה ודאיכה תרגום למיסת חורשא : מכאן אתה למד שמשה וכו' · פי' מכאן אתה למד שבטלו מלות מילה ממה שמשה הולרך למולן ביליאתן ממלרים ש"מ שביטלו אותה במלרים : ט יגירוהו על ידי חרב · פירוש שיהיו נגררים ליט ע"י חרב שראו בחרבו השמים מנת שועלים זו מלרים כאשר דרשו חז"ל אחזו לנו שועלים וגו' על תינוקות של מלרים: יא מלאכת אנשים לנשים וכו' · פירוש חרישה וזריעה ומלאכת נשים לאנשים כגון אפיה ובישול כביסה וכ"ה בתנחומא : יב ה' גזרות וכו' · ויש גורסין ד' ועיין יפ"ת ות"כ ומכאן עד פרשה ה' מונה המדרש הד' גזרות ועי' מ"כ ס"פ ו' שם מונה הד' גזרות : בתחלה גזר ולוה לנוגשיו · היא הגזירה הא' : בין שפתים · מקומות לנועים מלד גבול השדה גבוה מכאן וגבוה מכאן והרין באמצע : וכיון שמתעברות וכו' · לאו דוקא הוא : במ"כ ד"ה מורה כ"א וכו' · ובפ"ק דסוטה גרס ונותן להם ג' עגולים שנה ג' עגולים ע"ש הוא במ"כ דגם בגמרא גורס שני עגולים אלא דכוונת המ"כ הוא דבגמרא גורס במקום מלת ונותן ומנקט מלת ונותן : זה אלי · פירש"י מפני שראו אותו מכבר לכך הכירוהו מיד ע"כ · וצ"ע הלא מלאך היה מספר אותם ולא הקדוש ב"ה בעצמו : יג כשראה שהם פרים ורבים גזר על הזכרים · היא גזרה הב' : ומרים גדולה מאהרן שתי שנים עי' מ"כ שם שכתב הרי שהיה למרים ה' שנים וכו' · אך צ"ע למה הביא המדרש שאהרן היה גדול ממשה ג' שנים הא החשבון מבואר בלתי ידיעה זו · ת"כ : אחר אמה · פירוש שהיתה מסייעת אחר אמה : מפיעה את התינוק · בגמרא פי' רבינו חננאל שהיתה מלחשת באזניו : יד מקום שהולד נפנה בו · פירוש מקום זכות קבול הוא לקבל הולד כשילא מן האשה : אם חיתה חיתה ואם מתה מתה · פי' לפי מה שדרשו חז"ל לעיל פועה שהיתה מפיעה את התינוק כשהיו אומרים מת ע"כ · ופי' ע"י שופעה החיה אותו ע"כ אמר פרעה אם חיתה ואם מתה אינכם רשאים להופיע ולהחיות אותה רק תשאר במיתתה וזהו אם מתה מתה · ת"כ : אך אוילים שרי לוען · והלמוד שהקב"ה אמר כן הוא נלמד מכן ירבה וכן יפרוץ שרוה"ק מבשר שיופר עלתם : ה"ג או אמן לסכן אחר יליאתכם · שכן דרך הילדים לסכן אמן אחר יליאתם ולא גרסינן שתי תיבות כם ולמות · ת"כ : טו ותחיין אלו האמהות · פי' דתיבת ותחיין מוכרת מן תיבות את הילדים דאל"כ ותחיו את הילדים מיבעי ליה אלא ותחיינה את האמהות הילדים אלו הילדים · ת"כ : יז וכלב בן חלרון (דה"א ב' י"ח י"ט) וכלב בן חלרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד את חור : אלא בוניס · פי' בעלה : שישר את עלמה כו' · עי' בענין המרגלים : ולאשחור וגו' · (דה"א ד' ה' וז' ח') ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה · ותלד לו נערה את אחזם ואת חפר ואת תימני ואת האחשתרי אלה בני נערה · ובני חלאה זרת ולוחר (ולוהר קרי) ואתנן · וקוץ הוליד את ענוב ואת הלובבה ומשפחות אחרחל בן הרום : שאשחור בן חלרון היה (דה"א ב' כ"ד) ואחר מות חלרון בכלב אפרתה ואשת חלרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע : שהשחיר פניו בתעניות · פירש"י כדי להנצל מעלת מרגלים : בשתי נשים · כלומר אחר דאשחור הוא כלב וא"כ למה אמר הכתוב דהיה לו רק שתי נשים והלא היה לו עוד מרים אשה שלישית לכך דריש חלאה ונערה הם שמות מרים גופא על שם המאורע שחלתה ונערה מחליה וזהו שתי נשים · ת"כ : צרת וכו' · דכיון דזו נערה וזו חלאה וכבר חשב בני נערה שם אמאי חשיב את אלו בנים לחלאה ולחשוב נמי גבי נערה ועל כן דרש דלאו בנים ממש חשיב הכא אלא כנויים לרת שנעשה וכו' וכן כולם · מהרש"א חידושי אגדות (סוטה דף י"ב) : ולכך כתיב ויקח לו כלב את אפרת וצ"ע : ודוד בן איש אפרתי · אולי פירוש ומרים היא אפרת כדדרשינן לעיל או על לד הדוחק שכלב נקרא אפרת שנאמר ואחר מות חלרון בכלב אפרתה כן משמע בת"כ · וז"ל והוא כלב אפרתי הנזכר בדברי הימים ולא מלאתי עדיין כלב אפרת בד"ה : ולא קבלו · פירוש לפי שלא מלינו רמז בתורה שקבלו : אפריון מטה · שיושבים בה הכלות ונושאים אותה : בפתקה של חוה · פי' בגזר דין של הרבה ארבה עלבונך והרונך : טוב שמו · ומלינו שם כמותו אם יגאלך טוב שלא קשה הא שמו משה כי

הרבה

נחמד למראה

סדר שמות פרשה א ללמדך שהיה שונא לישמעאל על שילא לתרבות רעה ושלחו הוא ואמו הגר ריקם וכו' · עיין לעיל בבראשית רבה בפרשה נ"ג דדרשה פסוק זה דבני ביתו של אברהם אבינו ותרגין היו ופירש הרב יפ"ת מדכתיב ויתן אל הגר שם על שכמו נראה שמגבר לחם ומים נתן לה מתנות יפויין שם · ולפי זה נמלא שבתי הגדות הללו סותרות זו את זו בריכות ישוב : ואוהבו שחרו מוסר · זה הקב"ה על שאהב את ישראל דכתיב אהבתי אתכם אמר ה' הוא מדכא אותם ביסורין וכו' · הכוונה מנה שאמרו רז"ל בפ"ק דמס' עבודת כוכבים דשאל ההוא מינא כתיב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם מאן דאית ליה סוסיא ברתחיה מסיק ליה והשיב לו משל לאדם שנושה בשני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו · אוהבו נשבע ממנו מעט מעט · שונאו נפרע ממנו בבת אחת ע"כ · ולפי זה יובן אומרו כאן שע"י שהקב"ה אוהב את ישראל שחרו מוסר לפרוע מהם מעט מעט כדי שיהיו נקיים מעון ויזכו לחיי העוה"ב ודו"ק : ומוסיף עליו אהבה שנאמר ואוהבו שחרו מוסר · נ"ל דדייק בקרא דהוה ליה למימר ושחרו מוסר אוהבו שכן הוא הסדר ברישא דקרא דכשחושך שבטו אז ילא לתרבות רעה וישנא אותו אביו כי אם משחרו מוסר ילך בדרך טובים ויאהב אותו אביו · ומדכתיב ואוהבו קודם שחרו מוסר דריש דקאי אבן · ועיין מה שפירש הרב ידי משה ז"ל : ואף יעקב אבינו יסר את בניו ורידה אותם וכו' · יש לדקדק אמאי נקט ביעקב לשון אף · ועיין מה שפירש בזה הרב ידי משה ז"ל · ואפשר לומר פירוש אחר דאברהם היה לו מקום ליסר את ילחק מפני ישמעאל אחיו שלא ילמוד ממעשיו הרעים וכן ילחק הולרך ליסר את יעקב כדי שלא ילמוד מעשו אחיו שהיה רשע · אמנם יעקב לא היה לו מקום ליסר את בניו מאחר שכולם היו לדיקים ולא היה להם ממי ללמוד רשע ומשו"ה קאמר ואף יעקב שאע"פ כן היה משחרן מוסר ודו"ק : ח א"ר אבין משל לאחד שרגש אוהבו של מלך אמר המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה בי לכך כתב וכו' · שמדרש זה קשה להולמו שהרי לא ראינו שהרגו אחר שאמר אשר לא ידע את יוסף · ואדרבה שניתו השם שיאמר לא ידעתי את ה' · ואפשר לומר דר' אבין ס"ל דקרא דכתיב וימת מלך מלרים דברים כפשטן שמת ודלא כמ"ד מלמד שנלטרע וכו' · ובזה אתא שפיר שבשביל שלא ידע את יוסף המיתו ה' וא"כ שמשל דומה לנמשל ופרעה אחר הוא שאמר לא ידעתי את ה' ודו"ק : טו ותיראן המילדות את האלהים · עליהן נאמר אשה יראת ה' היא תתהלל · יש להקשות מאי קאמר · ונראה לעניות דעתי דידוע דביראה יש שתי מדרגות · יראת העונש יראת הרוממות · ויראת העונש אינו כל כך מעלה כמו מעלת האהבה וידוע דאלהים מורה על הדין והויה על הרחמים וזה פשוט · והוקשה לבעל המאמר דהוה ליה למימר ותיראן המילדות את ה' · כמו אשרי איש ירא את ה' שהיא מדרגה רבה · ומדקאמר את האלהים משמע שיראתן היתה מלד האלהים שהוא דין שהוא יראת העונש וזה אינו שבח להן לזה אמר חס ושלום · שעליהן נאמר אשה יראת ה' שיראתן הוא מלד הוי"ה ולא מלד הדין · ולזה מסיים בסמוך ולא עשו כאשר דבר אליהן · מדקאמר ולא עשו איני יודע שותתיין אלא מספקות להם מים ומזון · וזה הוראה שיראתן הוא מאהבה · דאם איתא שהוא מיראת העונש היה די להן במה שלא המיתו הילדים דאז לא היה הקב"ה מעניהן אלא ודאי מדמספקות להם מים ומזון זה ודאי מורה שיראתן היתה מאהבת הקב"ה ולא מיראת העונש וק"ל מגלאתי כתוב : ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים · להן לא נאמר אלא אליהן · א"ר יוסי בר חנינא מלמד שתבע אותן להזדווג להם ולא קבלו ממנו · והכי איתא במס' סוטה ולא עשו כאשר דבר אליהן · להן מיבעי ליה א"ר יוסי בר' חנינא מלמד שתבען לדבר עבירה ולא נתבעו ע"כ · והקשה מהרש"א בחידושי אגדות וז"ל ויש לדקדק לפירש"י בפרשת חיי שרה דאין נופל לשון לי ולו ולהם אצל דבור אלא אלי ואליו ואליהן · ובמקומות שתמלא לי ולו ולהם אצל דבור יתפרש במקום עלי ועליו ועליהן · וא"כ הכא מאי קושיא להן מיבעי ליה דהא הכא ליכא לפרושי להן במקום עליהן כו' עכ"ל · ונ"ל דה"ק כיון דשני קרא בדבוריה דבתחלה קאמר ויאמר מלך מלרים למילדות וגו' והדר קאמר ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מלרים · והוה ליה למימר ולא עשו כאשר אמר להן מלך מלרים · וזהו שאמר ר' יוסי בר' חנינא להן לא נאמר אלא אליהן פירוש דהוה ליה למימר אמר והוה ליה למימר להן · ומדקאמר כאשר דבר אליהן משמע כי עוד מלתא אחריתא דבר אליהן אשר לא עשו זולת מה שאמר להן אשר נזכר בפסוק הקודם מלמד שתבע אותן להזדווג להן ולא קבלו ממנו : ולי שמעתיק המדפים הנ"ל קשה לכאורה על דברי הרב הנ"ל דמ"מ מנין ליה לר' יוסי בר' חנינא שתבע אותן להזדווג להן · דלמא דבר אחר תבע מהן אשר לא עשו · אך בהיותי הולך בעקבי הרב הנ"ל נראה לתרץ שהרי כבר התבאר לאין מספר בדברי הרב הנ"ל שמלות לו ולהם בלמ"ד המשמשת מורה על הקירוב · ומלת אליו ואליהם אשר נגזרת ממלת אל מורה על הנגיעה והדיבוק · ועל כן א"ר יוסי בר' חנינא להן לא נאמר אלא אליהן · וזה נגיעה ודיבוק שייך כאן · אלא מלמד שתבע אותן להזדווג להן ולא קבלו ממנו וק"ל : ותחיין את הילדים · וכי מאחר שלא עשו וכו' והן מחיות את בניהן זהו שנאמר ותחיין את הילדים · כבר מלתא אמורה כי גזרת הכפולים וגזרת נחי למ"ד ה"א הן עלולות להורות על ענין אחד · גם התבאר כי גזרת הכפולים היא בבחינת הוראת קלות הענין · וגזרת נחי למ"ד ה"א היא בבחינת הוראת חוזק הפעולה והפלגת הענין · ולפי שלשון חיות מלאנו בשתי הגזרות האלה רלוני לומר בגזרת הכפולים ובגזרת נחי למ"ד ה"א · שבגזרת הכפולים מורה על קלות הענין כמו וארפכשד חי (בראשית י"א) כלומר שלא מת בעת ההיא וכן דרשו רז"ל וחי בהם ולא שימות בהם · אבל גזרת נחי למ"ד ה"א היא להפלגת ענין כמו וְחָיְתָה נפשי בגללך (בראשית י"ב) פירושו שיחיה חיים נעימים וזהו מה שפירש"י שם יתנו לי מתנות ויגיד עליו רעו למען ייטב לי בעבורך · והנה מלת וַתְּחַיֶּיןָ היא מגזרת נחי למ"ד ה"א שאלו היתה מגזרת הכפולים היה ראוי ליכתב וְתְחוֶינָה לכך פירשו שהיו מחיות את בניהן · כלומר כי זולת מה שלא המיתו אותם עוד הכינו להם הכנות נאותות כדי שיהיו חיים נעימים וק"ל : כג ותשלח את אמתה · ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה טעמא דמאן דאמר ידה דכתיב אמתה וכו' איתיבון אליבא דמאן דאמר ידה לכתוב ידה וכו' דאישתרבובי אשתרבוב · רש"י בפי' החומש כתב שתי דעות הללו וז"ל · את אמתה את שפחתה · ורבותינו דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לינקד אַמָּתָהּ מ"ם דגושה · והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה עכ"ל · כבר תקעתי יתד במקום נאמן ושם פירשתי שורש גדול מה שהוא מיוסד בטבע הלשון · והוא שגזרת הכפולים וגזרת נחי למ"ד ה"א בקל הן מורות על ענין אחד ·

באופן

וכו' · דאין לפרש כאן מדין לשון מריבה ופלוגתות כמו בני דוד כהנים היו · דא"כ איך פלה על לבם לגרש את בנותיו שהיה שלטון עיר : שמא ישא אחת מהם · כדמסיים המדרש שהלשון של לחם מורה על לקיחת אשה · ואחז בלשון נקיה להורות על פשוטו ועל הנרמז בתוכו ג"כ : ודומה לו כי אם הלחם כו' · והתם דייק מדכתיב שתם אחת כי אם הלחם וגו' ופעם אחת כתיב ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו משמע דהאי לחם אשה הוא : ואין ויואל אלא לשון שבועה · כדאיתא בנדרים ס"ה ויאמר ה' אל משה במדין נדרת לך · המר נדריך במדין וע"ש ברש"י וכן וישב אל יתר חותנו שהלך להתיר שבועתו כדלקמן ודריש ויואל לשון אלה והוא מורכב מן רצון ושבועה כיחד · שאוסר את עצמו ברצון להיות שמה : יודע אני שיעקב כו' · דאל"כ מהיכא תיתי שיברח ממנו · אלא לפי שראה שהלך בדרכי יעקב כדלעיל · חשב שגם בזה ילך בדרך יעקב ויברח : קבל עליו ללון · דאי לשון שבועה ה"ל למימר ויואל יתרו את משה כמו ויואל שאול את העם · לכן דרש שקאי על משה שנתרצה ללון לינת לילה אחד : שנאמר הואל נא ולין · יליף דרצון זה הוא רצון לינה מג"ש דהואל · ופי' לשבת ישיבת עראי ללון הלילה : ימים רבים וכדאיתא ברבה שם תני רבי חייא ימים שנים רבים שלשה · ובתורת כהנים משיים יכול שנים ושלשה הרי ה' וכי נאמר ימים ורבים והלא לא נאמר אלא ימים רבים הא כיצד ימים האלו יהיו מרובים על השני' וכמה הן הוי אומר ג' וא"כ קשה וכי רבים הם אלא לפי שהן של צער קוראן רבים : שנצטערו כו' ונאנחו מפני גזירת שחיטת הילדים והא דכתיב מן העבודה י"ל שעד כאן לא היו נאנחים מן העבודה כי כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ · אבל עתה שגזר עליהם לשחוט ילדיהם ולא ירבו וגם העבודה תהיה עליהם כמקודם לכן ויאנחו : ק"נ בערב ק"נ בבוקר · מסורת היתה בידם כך : כיון ששמעו ישראל כו' · ואעפ"י שבגזרת כל הבן הילוד לא כן עשו שיותר מצטערים על הבנים המגודלים בנעוריהם מהתינוק שמשמן לקבר יובל : ואין ויזעקו אלא קינה · בזה מביא ראיה ששתו בני ישראל והם קוננו עליהם קינות : ד"א וירא אלהים שלא היה בידם מע"ט · ולפ"ז יהיה וירא לשון התבוננות · כמו וירא בלק · שהתבונן במעשיהם וידע שאין בהם מעשים טובים : שאפי' א' בחבירו לא היה יודע · לפי שלא היו עושין תשובה אלא היו מהרהרים בתשובה : ואע"פ שעשו תשובה כו' · והא ראיה שלא תלה הכתוב אלא בזכות אבות שנאמר ויזכור את בריתו וגו' : שהשפילו עצמן לעשות תשובה · שעיקר התשובה הוא ההכנעה לפני ה' בלב נשבר : ויקח משה חצי הדם · וסיפיה דקרא וישם באגנות (ואגנות הוא כלי שמקבלין בו הדם) ואגנות וסף דהכא חדא מילתא היא : שאברהם גדול לגרים · פי' שהיה ראש לגרים המקרבים עצמם תחת כנפי השכינה' וישראל במצרים שעשו תשובה ג"כ קירבו עצמם תחת כנפי השכינה : פרישות שביניהם · זו פרישות דרך ארץ כדאיתא באגדה או פי' שראה צדיקים ופרושים שביניהם : ידע שקרב הזמן · אבל ישראל לא ידעו פשט מאמרו של ד' מאות שנה והקב"ה ידע שאין זה אלא מלידת יצחק : ידע שקרב הזמן שזהו בחינת הידיעה שיודע ומתבונן שעתה מתחיל העת : ונגלה על משה להודיעו · דרש וידע שהודיעו למשה כמ"ש (תהלים ק"ג) יודיע דרכיו למשה · ור"ל שהודיעו שקרב קץ הגאולה :

פרשה ב משל למלך כו' כשם שמשגיח המלך על פועלים המתכשרים במלאכה ועל המתעצלים · ואינו די שאינו נותן שכר למתעצלים אלא אף נותן אותם בדימוס · כך הקב"ה נותן ג"ע לצדיקים וגיהנם לרשעים · ולכך אמר עיניו יחזו על רשעים ועפעפיו יבחנו בני אדם על הצדיקים : עד שבודקו בדבר קטן · ונסיון זה לתועלת הרואים כי יראו כי לא יתן הגדולה אלא להגון לה : בדבר קטן · פי' בחטא קטן כי שהזהירות מהגדול אינו כ"כ ראוי כנזהר אפי' מהקטן : שנאמר נחית כצאן עמך · פי' שכמו שנחיית הצאן על ידי משה כן היה נחייתם על ידי אהרן : ד"א ומשה היה רועה כל מי כו' · דמה היה חסר אם היה כתוב ומשה רועה את צאן יתרו · וקאמר דאצטריך למימר שהיה מתוקן לכך מתחלת ברייתו : האדם היתה מתוקנת כו' ר"ל לא שאילולי חטא אדם הראשון היה חי · אלא מתחלת הבריאה היתה המיתה מתוקנת · ומה שנגזרה בחטא אדם עלולה היתה · ועיין בבראשית רבה פרשה ט' : מתוקנת היתה המיתה לבא לעולם · רצה לומר שמתחלה כונה הקדוש ברוך הוא לגזור מיתה על כל באי עולם מפני שטובה לשלמות האדם בין מצד הרשעים המכעיסים אותו שאילולי שמות לא היה להם תקומה · ועתה ע"י המות ישבת גאון רשעתם ויוסרו בחטאתם · ואם מצד הצדיקים שיזכו להצלחת העולם הבא במיתה · אך מחמת שלכאורה המות הוא רע לכן המתין הקב"ה עד שחטא אדה"ר למען יכירו הכל שראוי המות לבא : והנחש היה ערום · שהיה מתוקן לפורעניות · ר"ל שמתחלה רצה ה' לברוא אותו כמו שהיה בסופו כדי שלא יוכל לחטוא · אלא שהמתין הקב"ה עד שחטא כדי שיכירו שראוי לכך : בנח כו' מתוקן לגאולה · בב"ר פרשה ל' איתא מתוקן לנס · ופי' שהיה הגון לעשות לו נס · וכן יוסף היה מתוקן לפרנסה ולא לצורך השעה שלא היה טוב ממנו · וכן משה מתוקן לגאול ולא לצורך השעה שלא נמצא טוב ממנו · וכן מרדכי ולא לצורך השעה הוא שנעשה הגאולה על ידו שלא היה בדורו טוב ממנו : למה היה רודף למדבר · שאחר המדבר משמע שהיה להוט ורודף תמיד אחר המדבר אף בעת שלא היה עם הצאן דאל"כ מאי אחר : לפי שראה · ברוח הקודש : שישראל נתעלו מן המדבר · ולכך היה המדבר חביב עליו ורודף אחריו תמיד : מי זאת עולה מן המדבר · שדרשו בשה"ש שם ובתנחומא כאן עילויה מן המדבר שמפרש עולה לשון מעלה : ומלכות · שהיה משה מלך שנא' ויהי בישורון מלך וגו' : אמר הקב"ה כו' · דרש וינהג את הצאן שרמז לישראל הנקראים צאן (כדכתיב ואתנה צאני) אחר זכותו של המדבר זה אברהם שדבר עמו הקב"ה בין הבתרים · ובא להורות שכשם שעיקר השעבוד בא בשביל אברהם שאמר במה אדע · כן עיקר גאולתם היתה בזכותו : כך היית שואלני · וא"ת המדרש דלעיל נותן טעם למה מן הקוצים על שם עמו אנכי בצרה · והכוונה מה הגידה לנו התורה בזה באיזו אילן נתגלה לו ומאי נפקותא איכא בזה · אבל האי נכרי שאל על המעשה מה ראה הקב"ה כו' · ולפי ששאל על המעשה לכן אמר לו אילו מתוך חרוב או שקמה כו' : כך היית שואלני כו' · ולכן אין צריך לתת טעם דהמעשה כך היה · מ"מ שלא להוציאך חלק בלי שום טעם א"א · מחמת שאתה תפסת לקושיא גדולה וחזקה · שיש לתת טעם לדבר להראות שאין מקום פנוי בלא שכינה כו' אלא שלא ניתן רשות לעין לראות : אפי' סנה · שהוא מקום צר ושפל : בלבת אש בתחלה לא ירד כו' · דבתחלה כתיב בלבת אש מתוך הסנה ולבסוף כתיב ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ולא הזכיר בלבת אש · לכן אמר בתחלה לא ירד אלא מלאך אחד שהיה ממוצע בין משה להקב"ה כמו הלב שהוא באמצע הגוף : היו ישראל שפלים וירודים במצרים · ר"ל שהיו באים לתכלית השפלות עד שאין למטה מהם לכך הוצרך הקב"ה למהר ולקרב את הקץ · לפיכך נגלה עליהם הקב"ה וגאלם · שנאמר וארד להצילו מיד מצרים · שתרגומו ואתגליתי · ופירושו מה שנגלה על ההר באש : קשה מכל האילנות · מזיק ומצער שהוא קוצים : כך היה שעבוד מצרים קשה לפני המקום · מצד ישראל שלא היו ראוין לגאולה ולצאת משם בשלום מצד מיעוט זכיותם ורוב עונות אלמלא הקב"ה עוזרם ביד חזקה ובזרוע נטויה : היו חוזרין וכובשין בבנין · פי' אחרי שהיו מתים בנהר מוציאים אותם וכובשים אותם בבנין · עוד יש לפרש שאם לא היו משלימין מנין הלבנים היו

נחמד למראה

באופן שאין ביניהם הבדל בצורתן אלא שגזרת הכפולים היא מיוסדת על קלות הענין · וגזרת נחי למ"ד ה"א היא מיוסדת על הפלגת הענין ולטעם שהתבאר שם · והנה מלת אַמָּה שהיא הזרוע או מדת הזרוע היא מגזרת הכפולים לכך המ"ם דגושה להורות על חסרון אות הכפל · ואולם מלת אָמָה היא מגזרת נחי למ"ד ה"א · וככנוי ישתנה הקמ"ץ לחטף פת"ח במלת אֲמָתָהּ · ומבואר כי תנועה קטנה שאחריה דגש לא תשתנה לשוא לעולם · וא"כ מלת אֲמָתָהּ נטיית מלת אָמָה היא ואינה נטיית מלת אַמָּה · וזהו שאמר רש"י ז"ל את אמתה את שפחתה · ורבותינו דרשו לשון יד · רצונו לומר מענין אַמָּה שהמכוון בו זרוע · ועל זה אמר שלפי דקדוק הלשון היה ראוי להנקד אַמָּתָהּ בדגש המ"ם כפי פירוש זה · ואולם רש"י השתדל להמליץ על פירושם ז"ל שדבריהם אמת · וזהו שאמר והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה · ירצה בזה שיורה הדגש על חסרון אות הכפל · ויסוד מוסד בטבע הלשון שגזרת הכפולים וגזרת נחי למ"ד ה"א ברוב הן מורות על ענין אחד ושים בגזרת נחי למ"ד ה"א הפלגת ענין · ובזה יהיו דבריהם נכונים לפרש את אֲמָתָהּ את ידה אע"פ שאין המ"ם בדגש · ושיהיה בו הפלגת ענין לומר שנשתרבבה אמתה אמות הרבה · ועל פי הדברים האלה יתבארו דברי ר' יהודה ור' נחמיה שאלו ואלו דברי אלהים חיים והבן זה : **כד** ותחמול עליו כיון שראתה אותו בוכה חמלה עליו · יש להקשות מאי קאמר · ויש לומר כמו שאמרו רבותינו ז"ל ותראהו את הילד · ותרא מיבעי ליה · מלמד שראתה עמו שכינה · זהו כוונת המאמר · דבשלמא תחלה כשפתחה וראתה עמו שכינה לא הוצרכה לחמול עליו לקחתו משום שהשכינה משמרתו · אבל כשראתה אותו בוכה אז אמרה בדעתה ודאי שנסתלקה ממנו שכינה ואז ותחמול עליו · ולא תאמר דותחמול עליו קאי לרישיה דקרא דא"כ מאי נפקא מינה אם היה בוכה אם לא אלא ודאי כמו שכתבתי וק"ל מנאתי כתוב : **כה** ותאמר לה בת פרעה היליכי · א"ר חמא בר חנינא נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה היליכי שליכי הוא · נראה דדריש הכי משום דהוה לה למימר לכי מבנין הקל לא לכוונת ענין הליכה ממש אלא לכוונת זירוז שמעשה שהיא אחת מהוראות זה השרש כמו שכתב הרד"ק בשורש ילך · ומדכתיב היליכי מבנין הפעיל · גם בלאו הכי מקרא משורש הוא · כי שיעור הכתוב כך הוא לכי והיניקי לי את הילד · ומדקאמרה היליכי את הילד הזה וגו' · לזה א"ר חמא בר חנינא נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי כאלו הן שתי מלות ובלשון מצרי הוא שהוא קרוב ללשון ארם : **כט** שני אנשים עברים נצים זה דתן ואבירם · היכא למידק מנא להו לרבותינו ז"ל שהיו דתן ואבירם · ועיין מה שכתב הרב ידי משה · ואפשר לומר דקבלה היתה בידם דבכל מקום דכתיב אנשים לרעה הם דתן ואבירם · שכך דרשו רבותינו ז"ל בפסוק ויותירו אנשים ממנו עד בוקר שהיו דתן ואבירם כביאור רש"י ז"ל · וכן כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך · פירש רש"י מי הם דתן ואבירם וגו' : אי נמי יהיה הרמז שהתי תיבות אלו · אנשים עברים · עם השתי תיבות עולה למנין שבע מאות וחמשה ועשרים : וכן עולה מנין ז"ה דת"ן ואבירם ודו"ק : ויאמר לרשע למה תכה רעך · הכית לא נאמר אלא תכה מכאן שכשעה שאדם מרים ידו להכות חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע · לדעתי יהיה זה המכוון במה שאמר הנביא הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רֶשַׁע (ישעיה נ"ח) כי ראוי שתדע ההבדל שבין קָדוֹשׁ ובין קְדֻשָּׁה ובין קֹדֶשׁ או בין צדיק צדקה צדק · וכן רָשָׁע רִשְׁעָה רֶשַׁע · כי קָדוֹשׁ שם תואר הוא לאיש אשר בו מקרה הקדושה ורגיל הוא להשתמש במקרה ההוא · קדושה · שם המקרה הוא שאין בו מציאות בפני עצמו · קֹדֶשׁ הוא שם המקרה שכבר יצא אל המציאות ונתעצם כדבר מן הדברים שהוא נושא המקרה ההוא · כמו וכל זר לא יאכל קֹדֶשׁ (ויקרא כ"ב) נקרא כן לפי שהקדושה נתעצמה בבשר ויצאה אל המציאות · וכן צדיק שם תואר · צדקה שם המקרה דרך כלל · צדק היא מקרה אשר כבר יצא אל המציאות כמו צדק לפניו יהלך (תהלים פ"ה) · וכן הענין במלות רָשָׁע רִשְׁעָה רֶשַׁע · והנה מבואר כי דרך הרוצה להכות שיגביה ידו תחלה · וכיון שהתבאר שבהרמת יד נקרא רשע אע"פ שלא הכה בה · א"כ אגרוף רֶשַׁע היא גם קודם שהכה בה · לפי שע"י הרמת ידו כבר יצאה מקרה הרשעות מן הכח אל הפועל · וזהו שאמר הכתוב ולהכות באגרוף רֶשַׁע · ירצה לא די בזה שכבר היא אגרוף רשע בהרמת ידו אע"פ שלא הכה בה · עוד יוסיף סרה בזה שהוא מכה ג"כ באגרוף אשר כבר היתה אגרוף רֶשַׁע : רעך · שהוא רשע כיוצא בך מלמד שהיו שניהם רשעים · היינו משום דקשיא ליה דהוה ליה למימר למה תכה אותו כי כבר נאמר הנה שני אנשים עברים נצים · ומדקאמר רעך משמע שהיה רעהו ברשעות · ומה שנאמר ויאמר לרשע היינו לפי שהוא היה עושה חמס · ואין להקשות דא"כ איך למדו רבותינו ז"ל לומר שבהרמת יד נקרא רשע מדכתיב ויאמר לרשע דלמא רשע כדין קאמר · מ"מ למדו לומר כן מדכתיב רעך שפירושו רשע כמוהו · ולא יתכן שיהיו שניהם רשעים בדין · וצריך לומר דמשום הרמת יד. היה רשע כמוהו :

לא ויואל משה · ר"י אומר שנשבע לו ואין ויואל אלא לשון שבועה שנאמר ויואל שאול וכו' · הנה כפי פשוטו הוא ענין רצוי והסך כמו ויואל ללכת כי לא נסה (ש"א י"ז) וכתב הרד"ק בשורש יאל וז"ל · ופירוש ויואל ללכת רצה ללכת לנסות בשריון כי לא נסה מימיו ללכת בהלם וכאשר ראה כי היו כבדים עליו הסירם מעליו עכ"ל · ומה שאמר ר"י אין ויואל אלא לשון שבועה · ר"ל אין ויואל האמור כאן אלא לשון שבועה · ומביא ראיה מן ויואל שאול שמצינו במקום אחר שהוא ג"כ לשון שבועה ודו"ק :

פרשה ב ו ויאמר משה אסורה נא ואראה · ר' יוחנן אמר ה' פסיעות פסע משה כאותה שעה שנאמר אסורה נא ואראה · הרב ידי משה גרס ה' פסיעות ובט הוסיף על פירושו · מ"מ פירושם דחוק מאד · ול"נ שצ"ל ח' פסיעות ולא קשה קושית הרב ידי משה דמרומז שפיר בקרא · דקשה דהוה ליה למכתב אראה את המראה וגו' נמצא דמיותר בקרא השתי מלות אסורה נא וגם ו' מן ואראה שהם ח' אותיות לרמוז על ח' פסיעות · הגם שלפי המסורה אם המסורה חסר ו' מ"מ יש לומר שבעל המדרש ס"ל יש אם למקרא :

באור מהרי"פ

שהרי שמות קראו לו ולא נקבע לו השם רק מה שקראה אותו בת פרעה כמבואר לקמן : למה עמדה מרים · פי' ולא יוכבד : ותנינן כמבואר במ"כ וא"כ אמר וכן אתה מוצא בשיני הרשעים : חשיב ליה תלת ירחי · וצ"ע א"כ היתה יכולה להצפינו עד תשלום שלשה ירחים שלמים ויש ליישב ועי' מנ"ח : שתי יציאות וכו' · פי' דקשה למה ליה ויצא ויצא שתי פעמים ולזה אמרו ללמדך שרק שתי יציאות הללו יצא וזולתם היה סגור בבית מדרשו ועסק תמיד בתורה : ומשוי קטן על גדול · פי' והכל לרעה נתכוונו עד"ע היו עשרה מישראל חייבים כל אחד ליתן עשרה לבנים ובכולם הם מאה והמשה מהם היו קטנים והיה מטיל משא הגדולים על הקטנים ולא יכלו למלאות המנין מחמת קטנותם ומשוי הקטנים על הגדולים יעשו מספר מעט כפי משוי הקטנים וא"כ נמצא חסרון גדול בכלל המנין והנוגשים היו מכים אותם למלאות המספר · (יפ"ת) : דרגון · עי' מ"כ שפי' עבדים של מלכות וכן משמע בערוך · וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י נושאי כלי מלחמה לפני שר ע"כ · וז"ל המעריך מהלכין לפניו כדרגין פירוש כמגן ולנה דרגא בלע"ז וכן כתוב ונושא הצנה הולך לפניו דרגין שלו מדרגתו עכ"ל וצ"ע קצת בדבריו : שיזכיר עליו השם דכתיב ותנית היה מתיירא שן יודע בקל מאח"כ בסוכרת השם מי ומי יודע אם לא נתודע ע"י ישראל · מ"כ : כי אין איש שילמד עליו זכות · ואיש פירוש מלאך ע"ד והאיש גבריאל : וכן אתה מוצא וכו' · פי' שמביא ראיה שהרגו בשני עברים אך שטעה סבר שלא ישמע דבר זה אבל הם הלכו והגידו לפרעה עד שהוצרך לברוח : על שם סוסה · דאל"כ למה קראם נלים מוכים סוה ליה למימר : בן בתים · אולי היא מנתה אותך לדיין ואסור כו' · כדאיתא בשו"ע טור חו"מ סימן ג' ולכך אמרו התכוון מי שמך וכו' : שישב להם בדין · מתיבת ויושיען כו' נלמד כמו הושיעה המלך והנושה בא לקחת את שני ילדי : רצתה לפורה וכו' · כל הענין אין לו רמז במקרא : למה נקרא שמה צפורה · פי' דאי על שם המהירות היה לקוראה עוף אלא על שם שטיהרה וכו' · ת"כ : כיון ששמעו ישראל גזירה קשה · היא גזירה ג' : שעשו תשובה הבינונים וכו' · פירוש הבינונים שעשו תשובה בפועל שייך לשון ראיה עליהם והרשעים שלא עשו בפועל אלא שהרהרו בתשובה שייך לשון ידיעה וזהו וירא אלהים וידע אלהים : התאנה חנטה פגיה אלו הרשעים · שמתו בג' ימי אפלה גם הם הרהרו בתשובה והסמדר נתנו ריח אלו הבינונים כמבואר במדרש חזית : פרישות שביניהם · אפשר לפרש שראה הצדיקים שנקראו פרושים ודלא כפי' של המ"כ :

פרשה ב הודיע דרך הקץ למשה · פי' שהודיע שהוא ירעה את ישראל כדרך שהקב"ה רועה וזהו יודיע דרכיו של הקב"ה למשה וסימן לזה ומשה היה רועה וגו' : בדימוס · וצ"ע כי הערוך ערך דמס הביאו מפרש דימוס לשון סליחה ע"ש : משל למלך וכו' · אולי כוונת המדרש לדרוש המקרא עיניו יחזו במעשי רשעים ליתן להם עונש ועפעפיו יבחנו בני אדם על הצדיקים ליתן להם שכר טוב כפי הנמשל במשל הזה · ת"כ : הן האדם היה מתוקן למיתה ועכשיו הוא כאחד ממנו וגו' ועתה פן וגו' וחי לעולם ועי"ז יבוטל גזירת המיתה ממנו ומזה ראיה שהיה מוכן למות קודם החטא · ת"כ : אמר רבי יהושע למה היה רודף אחר המדבר לפי שראה · וצ"ע שלא לעיל מבואר כדי להרחיק מן הגזל ואולי הוא כמו ד"א אע"פ שהפסיק בנתיים במאמר כל מי שכתוב בו : אמר לו הקב"ה · עי' שי"ר פסוק הגידה לי ויתיישב לך הלשון שבכאן ונראה לגרוס כאן גם כן כמו גירסא דהתם אמר ליה רבונו של עולם כמה וכו' · וכן גורס אות אמת אמר להקב"ה : אני ישנה וכו' · תמתי בשיני במדרש חזית מאריך וכאן תפס תחלת המקרא וסופו מה שייך לדרשתו : אמר רבי ינאי מה התומים וכו' · הוא כמו ד"א : וכיון שביטל ממלאכתו · כתב מ"כ חסרון דברים יש כאן וכצ"ל בתחלה וירא אליו מלאך ה' ולא הלך משה וכיון שראה אותו דבר נפלא ביטל ממלאכתו והלך לראות ודיוקו מהמקרא (שמות ג' ב' ג' ד') וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני · ופירוש המדרש דבשני ענינים הכתובים מדברים דבתחלה וירא מלאך ה' אליו וגו' לא קם ולא זע וילך לראותו מפני שלא רצה לבטל ממלאכתו ואחר כך כשראה מראה שניה הנפלאה שהסנה בוער באש ואיננו אוכל אז סר ממקומו לראות וזהו וירא והנה הסנה בוער וגו' ויאמר אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה : בזה דייקא היינו המראה השניה מדוע לא יבער הסנה · אבל אל מראה הראשונה דהיינו ראיית המלאך לא פנה אליה כלל : הפך פניו · פירוש עיקם צוארו ולא פסע כלל וכ"ה מפורש בתנחומא : כיון שהביט בו הקב"ה אמר וכו' · ה"ג כיון שהביט בו אמר הקב"ה נאה זה וכו' וכיון שהביט בו קאי אמשה שסר לראות · ת"כ : אל תקרב · כ"ג בב"ר ואין קירוב אלא כהונה שנאמר והזר הקרב וגו' :

היו טפלים בניהם שנולדים לפנם קודם הגזירה ומשקעו ובוכנין אותם בבנין : משל לאחד שנפל מקל כו' וז"ש כי ידעתי את מכאוביו פי' שגם אני מרגיש בצערן · ועל כן השרה שכינתו בסנה משום עמו אנכי בצרה : עושין אותו גדר לגנה · שלא יהיו בוקעים בו ויפסיתוהו · כן ישראל גדר לעולם שאינו מתקיים אלא בזכותן כדאיתא בב"ר פ' ל"ג הצדיקים נכנסים על הסורסגניות שלא יצא כו' : מה הסנה הזה גדל על כל מים כו' · ר"ל כשם שהמים מגדלים את הסנה כך ישראל נתגדלו ע"י המים התורה שנמשלה למים כו' כמ"ש לכו למים · יש בו פסיק בין תיבה לתיבה · שעמד מקל להפסיק : וקורא פלוני פלוני מבלי הבדלה והפסק בנתיים מרוב צערו · וכן בכיכול ס' מצטער בצער ישראל והיה ממהר לקראו למשה שיבא תשלום וינאלם : עם כל הנביאים הפסיק כו' · כי רוח הקודש שעומדה על הנביאים איננה שורה אלא במשקל · יש שמתנבא בספר אחד ויש שנים כדאיתא בויק"ר פ"א · ולכן הפסיק הדבור מהם · אבל משה רבינו היה ה' מדבר עמו עד יום מותו : ל' חבה לשון זרוז כפל השם הוא לשון חבה ענ"י שחביב הוא לו מתלמו על שפתו פעמים · גם כן הוא לשון זירוז כי כשקורא האדם בתקיפות למהר להזדרז בדבר יכפול השם כדאיתא התוספתא · וע' בב"ר פ' נ"ו · ובמד"ר פ' י"ד ובתנד"ב פ"ט : אצל אברהם שלמד כל התורה כדאיתא בב"ר פ' מ"ד ובתנחומא ריש סדר לך לך : שלמד יותר ממני לפי שאברהם למד עצמו · ויצחק קבל מאברהם ועוד הוסיף מדיליה · והיפ"ת פי' שלמד יותר ממני היינו שלמד ופעמי הדברים : ששימש יותר ממני כדאמר גדולה שמושה יותר מלמודה : וי"ד שנה שהיה בבית עבר לא שכב · וגדולה שמושה של תורה יותר מלימודה ודקדק בלשונו לומר יותר ממני דיצחק נמי שימש את שם ועבר כדא' לעיל בב"ר וישב אברהם אל נעריו ויצחק היכן היה ר"ב בנ"ר דמתן שלחו אצל שם ללמוד ממנו תורה לכך אמר ששימש יותר שהיה לו אצלם עד בן ארבעה ושמונים שנה : שלמדה מפי הקדוש ברוך הוא · ואינו דומה שומע מפי הרב לשומע מפי התלמיד · אבל האבות קבלו תורה מקבלה מן שם ועבר : הוא בשני עולמות בעוה"ז ובעוה"ב · ועי' בב"ר פ"ל : הנני לכהונה כו' שלפי שהנני לשון זימון כדפרש"י לעיל גבי שהכין עצמו לעבודת שמים כמאד מאד · ולפי שהעבודה שמוטלת היא כהונה גדולה אשר בה טורח גדול · וכן המלכות להנהיג הצבור אשר בו טורח מרובה לכך אמר שבמאמר הנני רמז לשני עבודות גדולות אלו או י"ל דנלמד ממאמר הקב"ה אל תקרב הלום לכהונה ומלכות מ"ש דהוא בקש ואמר הנני לכהונה ולמלכות : בקש משה שיעמדו ממנו כהנים ומלכים · שמה שאמר הנני לכהונה ומלכות לאו על עצמו · כי מזה לא נדחה אלא על בניו הוא שהיה מבקש · וזהו שלא ניתן לו · וזהו שאמר כלו' ולא יהיו בניך מקריבים · הוא הוספת איזה מעיין שפירש כן על מלות אל תקרב מלשון הקרבת קרבנות ולא לשון הגשה כפשוטו אבל בב"ר פ' נ"ה גרים א"ל אל תקרב הלום ואין קרב אלא כהונה שנאמר והזר הקרב יומת · וזה מוכרח שהוא לשון הקרבת קרבן כי על ההגשה בלבד אין חיוב מיתה כלל : שכבר מתוקנת משמת ימי בראשית והא דאי' לקמן פ' ג' ויחר אף ה' במשה שנטלה כהונה מן משה ונתנה לאהרן כו' · והכא אמר דכבר בסנה נטלה ממנו הכהונה · הכוונה דמתחלה היה משה ראוי לכהונה ואל תקרב הלום לכהונה היינו שבניו לא יקריבו אבל הוא יקריב כל ימי חייו · ובחרון אף נטלה ממנו ג"כ · ולא שימש אלא ז' ימי מילואים : אלא אעפ"כ · ר"ל אף שלא זכה שימשך מלכותו וכהונתו לזרעו מ"מ זכה בעצמו לשתיהן : דכתיב ויהי בישורון מלך · וס"ל דקאי על משה ודלא כמ"ד שהוא הקב"ה : כ"מ שהשכינה נגלית כו' · ולא מפני שהמקום מצד עצמו היה מקודש ולא קאמר אדמה קודש אלא מפני השכינה אשר בו עכשיו והביא ראיה מיהושע שהרי יריחו היה ואינו מקום קדוש אלא לפי שעה מפני שהשכינה נגלית שם · ומ"ש וכן הכהנים כו' · כלומר והשתא טעמא דכהנים אינו מפני קדושת המקום בעצמו אלא מפני שמם השכינה נגלית :

פרשה ג הה"ד פתי יאמין וכו' · משום דבפתוי בא ה' למשה מייתי · האי קרא דמפרש ליה לשון פתוי · ומפרש ליה לשון נער נמי : מהו פתי נער · וע"י נערותו מאמין לכל דבר : טירון · נער או רך בשנים שלא הורגל עדיין בנבואה כי ברגע זו התחיל להרגיל בה · ובא לתת טעם למה יפחד אם יגלה עליו בקול גדול · משום שהיה עדיין רך בשנים : בוסר הוא מזלזל · כי דבר ה' בזה מתרגמינן פתגמא דה' בסר ופי' שלא יחשוב שהוא קול נבואי · שראוי להיות נורא מאד · ולכן הוצרך להיות קולו של אביו ומפני כבוד אביו הוצרך להשיב : הנני מה אבא מבקש · שחשב שאביו קרא לו משום שלא שמע עדיין במותו : שמח משה כו' · דק"ל למה לא אמר אלהי אביך ואלהי אבותיך אברהם כו' כדלקמן · ומתרץ שבא לשמח את משה שיאמר הא אבא נמנה עם האבות · ואלו היה מפסיק בתיבת אלהי אבותיך היה נראה כמפסיק את עמרם מהאבות : אלהי אבי עומד כאן כו' · לאו דוקא דתלה הדבר באלהי אביו אלא נקט זה לפי שמוזכר כן תחלה : אחד מרם אומר לא כו' · ל"ל ריב"ק אומר לא יפה כו' · דהא בסמוך קאמר ור' הושעיא רבה אמר כו' · וכן הוא לקמן פ' מ"ה ובברכות : לא יפה עשה משה כו' · דבאותו פעם היה עת רצון לגלות לו מה למעלה כו' · ובסוף בקש פי' דמתחלה לא היה עדיין רגיל ומלומד בנבואה משא"כ אח"כ : ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ולא כתיב פה אל פה כדכתיב בפ' בהעלותך · אלא ש"מ להורות בא שבא לו בשכר ויסתר משה פניו : ויראו מגשת אליו · לגשת מבעי ליה מאי מגשת אלא ה"ק מה שיראו לגשת אליו בזכות שהוא לא רצה לגשת : ותמונת ה' יביט · שמרמז על פסוק כי ירא מהביט · ולהורות בא שבזכות זה זכה לתמונת ה' יביט : ידע הקב"ה העם המתים על השוא · שהם ממיתים את עצמם לעשות השוא שהרשע הזה ממית את עצמו לעשות רעה ולעבור עבירה ובדבר אחר מפרש מתי שוא המתים ונהרגים ואח"כ ע"י אחרים על עסקי שוא ר"ל בעונש השוא : וכך כתיב כי ידעתי את מכאוביו · כלומר השתא ניחא דכתיב כי שפירושו אעפ"כ : אני אמרתי ליעקב כו' · דכתיב וארד · בא לומר שקיים הבטחת יעקב ואע"ג דירידה ההיא לא היתה אלא במדין ולא במצרים מ"מ אין נפקותא בזה משום דלצורך מצרים היתה : ולהיכן אני מעלן · לפרש סיפא דקרא ולהעלותו מן הארץ ההיא וכו' בא : אל המקום אשר הוצאתים משם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותם הדא הוא דכתיב כו' · דמה צורך להאריך בפסוק ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמורי וגו' לכן קאמר שזה שאמר שתי לשונות הוא נגד שני דברים שכנגד שנשבע הקדוש ברוך הוא לאבותם אמר ולהעלותו וגו' אל ארץ טובה ורחבה ארץ זבת חלב ודבש כי מפעם שבחה מצולחה נשבע להם להורישה לבניהם ולכן הוזכר ארץ בשבועת האבות ·

לאברהם קום התהלך בארץ וגו' · ליצחק אתן את כל הארצות האל · ליעקב הארץ אשר אתה שוכב עליה · וכנגד אשר הוצאתים משם אמר אל מקום הכנעני והחתי וגו' · ולא אמר אל ארץ הכנעני משום שבאמת אינו ארץ הכנעני שהוא לקח מזרע של שם ושייך לישראל שהם מזרעו של שם רק הוא מקום הכנעני שהכנענים ישבו שם לכן אמר הקב"ה שיחזיר את ישראל למקומם ולארצם : עד עתה כו' · שלא בא הקץ · לשון ועתה דייק : שלא הגיע הקץ · אבל עכשיו כבר הגיע כשנהגה מלידת יצחק כמו שאמרו חז"ל : לבה וודאית סה"א שבסוף התיבה כו' · פי' כיון דכתיב ה"א בסוף תיבותא על כרחנו נקרא אותו לכה בקמץ תחת הכ"ף כלו' עליך הדבר מוטל דוקא ולא לאחר · משא"כ אלו היה כתוב לך בלא ה"א בסוף אז אפשר לקרותו לך ג"כ שהוא ההליכה בציווי : ליתן לה מדינה · וזה מרמז על ארץ ישראל : ושפחה אחת מצרית · מיוחסת מזרע מלוכה : והנמשל הוא על השכינה ועליה יכול לומר אנכי כי היא שיא : וקראה שפחה על שם שלפעמים השכינה עמהם בגלות : אמר לו תתנו · אף כאן דבר משה בעד כל ישראל : לא כך אמרת לו אנכי ארד כו' · ולא ס"ל לריב"ל שהיא דאמר לעיל וארד להצילו אני אמרתי ליעקב אנכי ארד עמך כו' · דא"כ בהדיא קאמר שיקיים דברו בהעלותם · ומה לו להרהר עוד בזה : לא אנכי הוא שאמרתי לו כו' · פי' לא יתקיים בי מה שאמרת ואנכי אעלך · ותשובת השם יתברך אליו על זה כתובה לקמן פרשה ע"ו · ומרומז תשובה זו במה שאמר לו הקב"ה כי אהיה עמך · כי באמת ארד עמך למצרים ג"כ לקיים הבטחתי : היכן אני משכים בקיץ כו' · כלומר וכי אוכל אנכי למלאות כל שאלתם · ור"ל היכן אני משכים לתור להם מנוחה בקיץ מפני החמה שלא תזיקם ובחורף מפני הצנה שלא תזיקם ולכך צריך להקדים לבקש מקום נאות להשכיבם · והיפ"ת מגיה היכן אני מושכם בקיץ כו' · ושמעתי שאולי צריך להיות משכינם שהוא לשון מנוחה ושכונה מסכים למה שדרש על זה בסמוך איכה תרעה איכה תרביץ וגו' שהוא גם כן לשון רבוצה ומנוחה : מנין לי לספק כו' · ר"ל שלא תאמר שתשוקת האדם לסבול קור וחום כדי שיבא לארץ אחוזתו לכן אמר מנין לי לספק במאכל ובמשתה שבלא אכילה ושתיה אי אפשר להיות : כמה חיות כו' ; ר"ל שלא תאמר שגם לידה אפשר להכין לחם יבש ונקודים · לכן אמר עוד כמה חיות יש בהם כו' · כי המזונות הצרופיים הצריך למעוברות ולחיות ומיני המגדנות הצריכים לתינוקות קשה להכינם לעם המעונים בעבודת פרך והלואי שיספיקו להכין מזונות פשוטים : שנאמר הגידה לי שאהבה נפשי · ע' בחזית ששם מבואר : מן חררה שהיא יוצאה עמהן כו' אתה יודע כו' · פי' היא תשובה על מה ששאל מנין לי לספק במאכל ובמשתה כו' והשיב לו הקב"ה צאי לך בעקבי הצאן כו' · ר"ל מענין היציאה שיצאו ממצרים ויכינו להם מזון ולידה לדרך עוגות מצות ואותה החררה תספיק להם לס"א סעודות · זה יהיה לך לסימן לרעות את גדיותיך על משכנות הרועים כלומר כל זמן שיהיה שכונתם במדבר : תספיק להם שלשים יום · פי' לפי שיציאת מצרים היתה בט"ו בניסן ובט"ו באייר התחיל המן לירד להם · וע' רש"י סדר בשלח : למקום לסטים · ר"ל למקום שחשודים על שפיכת דמים · וזהו שאמר מי אנכי כי אלך אל פרעה ולא אמר כי אעמוד או אדבר לפני פרעה · משום שלא מפרעה היה מתירא שלא ממה שיקרהו בדרך אשר ילך בו אשר יש בו לסטים והורגים : מה זכות יש בידם · זו שאלה ב' · מה זכות יש בידם שנחשב הקץ מלידת יצחק ולא ד' מאות שלמים כפשטיה דקרא · וגם אם אין להם זכות לא יוכל זכות אבות להושיעם שזכותן אינו מועיל אלא למי שעושה כמעשיהם : אין אומר אהיה אלא למי שמתירא · זהו תשובה למאמר איך יכנס למקום לסטים כו' : תהיה ניכר שאתה שלוחי · כי זה שאמר וזה לך האות לא שמשה צריך אות דהא משה ראה עם מי הוא מדבר · אלא שיהא לך אות וסימן להראות לכל שיכירו בהאות כי אנכי שלחתיך · וכל מה שתרצה אעשה אני שאנכי עמך : שבזכות התורה כו' · אז יתהפך לבבם ומעשיהם לטוב · כי עתה העדר צדקתם הוא רק במקרה : עתיד אני ליעשות סרסור כו' · דהל"ל הנה אבא אל וגו' · ואנכי למה לי · לכך דרש אנכי אמה שיהיה סרסור בקבלת התורה שהזכיר ה' בהוציאך את העם וגו' · ואמר שאז היה בא בין ה' ובין ישראל להיות סרסור · וז"ש הנה כשאמר אנכי ה' אלהיך אנכי בא בנתיים · ומלת אנכי משרת לשנים · וכוונת המדרש הוא כך שבתחלה לא רצה משה · וכיון שאמר לו הקב"ה תעבדון את האלהים שיקבלו התורה אז נתרצה משה · אך רצה להתברר על עסקיו להודיע שמו הגדול · לכך אמר דהא אני אהיה סרסור בין ישראל לבינך בקבלת התורה ושם תמסור לי כל גנזי אוצרות ושמות הקדושים והטהורים · א"כ בהכרח שאהיה כדאי לכך · א"כ גם אתה תודיעני את שמך הנכבד והנורא : שיודיענו את השם הגדול · היינו שם המפורש · כי היה שם המפורש מקובל מהאבות ביד ראשי זקניהם כפי הדין שאין מוסרים אותו אלא ליחידי סגולה והנה ידע משה כי יש שם מיוחד מסור בידם · והוא כשיצא ממצרים היה רך בשנים ולא הגיע למדרגה שימסרוהו לו · ולכן ביקש עכשיו לידע אותו כי יהיה זה לו אות ומופת על שליחותו שיראו שנודע לו בנבואה · והנה ה' לא רצה להודיעו עכשיו שלא יאות להודיע להמון בשם זה אלא בשם מסכים לפי ענין השליחות ועל המעשה הזה מהגאולה אמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם ועינינו שיהא עמהם בצרה זו כדלקמן : כשאני דן כו' נקרא אלהים · בכל מקום דיין : אני נקרא צבאות · כמלך היוצא לצבא : נקרא אל שדי · ע"ש שהוא משדד את המקטריגים לבלתי פגוע בו · עוד יש לומר לפי שימי הדין הם במספר ארבעים כמספר שמר"ח אלול עד יו"כ · וכל ימות השנה הקב"ה תולה לרשעים את פשעיהם עד שיבואו אותן הימים ימי הדין · ואם כן יהיה חשבון של כל ימות השנה שהקב"ה תולה בהם העונות שי"ד ימים · שכל ימות השנה של לבנה הם שנ"ד · הסר מהם ארבעים יום שמר"ח אלול עד יוה"כ יותרו שי"ד וזהו רמז שנקרא שדי : יש חוטאים בשאול · כלומר דאיזה חטא שעשה בשאול גרם לו לבלתי ייחד שמו עליו : פתוי פתיתי אותך · כלומר באתי ברצוי ופיוס כדי שתשמח שאביך נמנה עם האבות ותהיה אתה מוכן לנבואה שנבואה אינה שורה אלא מתוך שמחה : מכאן ואילך דברי אמת · דמתחלה לפתוי בא ועכ"פ אמת הוא דהא נמי היה אלהי אביו אלא שאינו משיתף להם במדרגה אחת : לעולם זקנים מעמידים את ישראל · דזקנים אלו אינם כסתם זקנים אלא מיוחדים לישיבה דאי סתם זקנים איך יוכל לקבץ זקני ששים רבוא · וסייעתא לזה אמר לעולם הזקנים מעמידים את ישראל דהיינו חכמיהם שנמלכים בהם כדמפרש : אימתי ישראל כו' · קרא יתירא דרים דכיון דכתיב וכל ישראל למה לי תו זקנים ושופטים ושוטרים הא כולהו בכלל וכל ישראל אע"פ דאתא לאשמועינן שעומדים ע"י הזקנים · וה"ה על השופטים והשוטרים · אלא משום דגם הם מעדת הזקנים לא הצריך

באור מהרי"פ

פרשה ג. טירון היה משה לנבואה · ז"ל המעריך פירושו חדש בלתי בקי בערכי גאשים בטירקי ענאמי ע"כ וז"ל רכ"מ ערך טרן שני א"ב פי' בלשון רומי שם כללי לאנשים אשר לא נסו במלאכת מה ובפרט הבחורים אשר לא נסו ולא חנכו במלחמה אשר היו לוקחים אותם מדי שנה בשנה ללמדם מלחמה ונאמר ענין זה אל הרומיים בתיבת טורנין ע"כ : אעפ"כ הראה לו · פלומר אף שלא יפה עשה משה שהסתיר פניו אולם לפי שכוונתו היתה לשם שמים הראה לו וקבל שכר · ת"כ : המתים · במ"כ פירש לשון המתנה ופרי ליה מהריה כי טעות הוא בידו אלא לשון מיתה ממש הוא שהם ממיתים את עצמם לעשות דוגמת הא דאמרינן זאת התורה אדם כי ימות באהל שממית עצמו על דברי תורה כך הרשע היה ממית את עצמו לעשות רעה ועבירה : וישפוט את ישראל ויצא למלחמה · ולכאורה מה ענין זה אצל זה לכך דרים דהאי וישפוט שייך גם כן לתיקון שמלחמה שבפט בין כך ובין כך וכו' אך צ"ע במה שאמר כך הבטחת את משה איכא קאי אין לומר במה ראה ראיתי וכו' אע"פ שידעתי את מכאוביו (היינו החטאים) שיכאיבוני ואעפ"כ אני גואלם לא דמי לסכא דהתם מדיין לא חטאו והקב"ה דן כאשר הוא שם שהרי גם לישמעאל לא רצה לידון על שעתיד אלא כאשר הוא שם לאפוקי בימי עתניאל בן קנז שהיו כבר עובדים עבודת כוכבים להכי לא שייך הבטחה זו ואולי נסמך על מה שכתוב בתורה ואף גם זאת וגו' ולא געלתים לכלותם · תנ"ה : לכה וודאית וכו' · אין אחר גואלם · עי' מ"כ בויק"ר פ"א וז"ל הא בסוף תיבותא פי' בסוף התיבה שעל כרחנו נקרא אותו לך בקמץ תחת הכ"ף כלומר שהליחות לך היא משא"כ אלו היה כתוב לך בלא ה"א שנוכל לקרותו לך כמו לך לך ע"כ וכאן פי' מ"כ פירוש זר : שלשים יום · פירוש שיציאת מצרים היה בחמשה עשר בניסן ובחמשה עשר התחיל ליורד המן : ר"א האלהים מהו לא גרסינן מלת האלהים וה"ג ד"א מהו שאמר לו וכו' : ותדע שעל אבות וכו' · פירש הת"נ תדע מה שאני מזכיר אברהם יצחק ויעקב אינו לסימן לבד אלא זכותם אזכור לכם דא"כ למה מזכירם כשל אלהי אבותיכם ואלהי אברהם יצחק ויעקב אלא חד לזכות וחד לסימן : והיה אלהים עמכם · פירוש הוא בעצמו יהיה עמכם והשיב בעצמו אתכם אל ארץ אבותיכם : מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה · מכאן למד שהודיע הקב"ה למשה הכבדת העבודה כי ולא ביד חזקה פי' אפילו ע"י הכבדה לא יתן אתכם להלוך וביד חזקה היינו שירדה אותם ביד חזקה ואף שהוא דחוק קצת פירוש זה מוכרחים אנו לסובלו כי כל פירושי המפרשים אינם מתיישבים · יפ"ת ות"נ : כי העושק וגו' · קאי על משה כמבואר ריש סדר ואתא שבשביל נער של ישראל נתהולל משה ע"ש : כשם שלקה הנחש וכו' · הנחש נלקה בצרעת כמבואר לקמן א"ר אלעזר הדין שלעין דביה צרעת איטון וכן בב"ר פ"כ וכן משה נלקה בצרעת : דבר ואמרת כה אמר אדני אלהים הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני · ואמר על לויתן כו' ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים · ומייתי הכיא מקרא משום

הארץ להוכיר אלא הזקנים : כשהיה בית המקדש קיים . ר"ל אפי' בזמן בית המקדש שהיה נבואה ורוה"ק ואו"ת היו שואלים בזקנים (הם הסנהדרין) עסקי המלחמה . ומסתייע משאל אביך וגו' היינו נביאים כדאיתא בספרי . ומכיון דנביאים מימי בית המקדש משמע הוא הדין זקנים דקאמר לאו בהדייהו : ובאו חמדת כל הגוים . וכתיב בתריה לי הכסף ולי הזהב : את מחמד עיניך . וכתיב התם ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב : שהיא חמודה מתוך חמדה . שהכסף וזהב ובנים ונשים נקראים חמדה לגבי דברים שאין בהם ממש . והתורה נקראת חמדה אפילו לגבי כסף וזהב ובנים ונשים שהם למיונים והתורה רוחנית ונלחית : זו התורה . ורלה להתעולל בה : אין זו שלי . פירוש אין בידי להשיב על זה אלא בעלת הזקנים שהם הת"ח כדלעיל ולהם המשפט בדבר זה . והוצרך לעלתם לפי שנסתפק אם היה מותר לתת הס"ת אע"פ שינהגו בה בזיון מפני הסכנה . והם השיבו כיון דלביזוי קא מכוין יש לנמות בה' שיוסיעם : א"ל מסורת היא בידם כו' . דהיינו דקאמר ושמעו לקולך לפי שהמסורת בידם שכל גואל שיאמר גאולה כפולה הוא אמת . וקשה הא לאחר כל הסימן הזה לא האמינו בו עד שעשו האותות ומופתים כדכתיב ויעש האותות לעיני העם וגו' ולא השגיחו על המסורת וי"ל שאותו הסימן לא היה מסור כי אם לקלת מן הזקנים המועילים ומובחרים שבהם ע"כ הוזקק להאותות כדי שיאמינו גם שאר כל העם שלא היו יודעים שום דבר מהסוד והסימן שהיה מסור בידם של הזקנים לבד : ויוסף · כן הוא הגירסא האמיתית · ולא כרש"י בחומש דגרס יעקב ויוסף · ומה שהיה באמת מסורת בידם מיוסף ולא מיעקב משום דסוד זה היו מוסרים לגנועים שבדור ויעקב מסרו ליוסף שהיה הלנוע שבדור ויוסף מסרו גם כן לגנועים שבדורו : ומהו פקד פקדתי · פירוש כפל פקידה למה ליה בכך היה יכול להניח הסימן בפקוד אחד כמו בכפל פקידה : פקד במצרים פקדתי על הים · הוא ביזת מצרים וביזת הים · אי נמי עשר מכות דמצרים וחמשים דים : ראה הקב"ה מה עתיד פרעה כו' · שלא יתן להלך את ישראל מארצו וגם שיכביד עולו עליהם ביד חזקה ובעבודה קשה עד מאד · ועל כן הודיע הקב"ה למשה כל זה כדי שלא יטיח כלפי מעלה · אבל בכל זאת הטיח ואמר למה הרעותה וגו' ועליו נאמר כי העושק וגו' ר"ל העושק שעשה פרעה לישראל בהכבדת העבודה . זה גרם שנתהולל משה בהטיחו דברים : אעשה מה שאמרתי לאברהם . בפירוש ושלחתי את ידי אקיים נבואתי . מלשון היתה עלי יד ה' : כדי למרוד . שפי' דן אנכי שיפפם כמדתם דינו יתברך ולכך הוצרך להכותם בכל הנפלאות שיהיו כנגד הרעות שעשו להם כדלקמן . דאל"כ היה נפרע מהם במכה אחת עד שהיו משלחים אותם . אע"כ שלקו כל כך מכות כדי לפרוע מהם מה שליערו את ישראל . וכנגד מה שהשליכו את הילדים ליאור טבעו בים סוף : לכך יסרב בהם שיחזק ה' את לבו שיסרב לשלחם עד שיפרע מהם כדכתיב ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם : ואחר אשר אשלם לו . פי' ואחרי אשר אשלים המכות ישלח אתכם : שלא יהיה פ"פ כו' . וקשה וכי בלא פ"פ דאברהם לא היה צריך לקיים שבועתו וי"ל דעיקר הדין היה עליהם על הים . ואחר הדין ההוא היה שם עיקר הרכוש כי ביזת הים גדול מביזת מצרים . ולמה הוצרכו כלל ליקח ממצרים אלא כדי שלא יהיה פתחון פה לאברהם שמיד בצאתם ממצרים יסבור שזה עיקר הגאולה ולא יראה בהם רכוש ויתרעם : מלמד שהשמלות חביבות עליהם ביותר . דייק מסידור הכתוב שהזכיר כסף תחלה וזהב באמצע ושמלות בסוף . ומדהזכיר זהב אחר כסף א"כ חזינן דממטה למעלה קחשיב . והושב שמלות בסוף . מזה נשמע שהמה חביבין מן הכל . ואהרון אחרון חביב : אותה שעה דבר משה שלא כהוגן . ולפי האמת לא היה צריך לאותות . אך הקב"ה השיבו לפי סברתו שסבר שלא יאמינו לו . והא דהיה צריך משה ליתן להם אותות אחר שיאמינו לו כדאמר לו הקב"ה . י"ל דהאי ושמעו לקולך קאי אזקני ישראל שישמעו קולו מצד המסורת פקד פקדתי . אבל המון רב מבני ישראל לא יאמינו בו עד שיעשה האותות לעיניהם . ומכל מקום משה לא דבר כהוגן דגם על הזקנים אמר והן לא יאמינו לי דמינייהו סליק : להכותו במטה . שעל ידו היה מביא המכות על מצרים . וכן בים כאומר הרם את מטך : הה"ד שלח ידך ואחוז בזנבו . דמ"ש זנבו מראשו דקפיד שיאחוז בזנבו . אלא שרמז למה שבסופו ישוב למטה . והזנב כינוי לסוף כמו שהראש כינוי להתחלה : לך ועשה כו' לפי שאין טעם למאמר למען יאמינו עם הקודם . אמר שפתרונו שילך ויעשה האות כדי שיאמינו . והכתוב מקצר בזה כי ידוע שעל מנת כן נתן בידו האותות : הכיתי אותו בצרעת · לפי שהנגעים באים על לשון הרע כדאיתא בערכין : שנאמר ארור · ודריש ארור לשון ממארת דכתיב גבי צרעת : הלין סלעין כו' אלו סלעים שבו צרעת הם · שלעים הנחש מגומר חברבורות עגולות כמו סלעים : ולמה הכניסה בחיקו · פירוש מאחר שלא נצטרעה היד עד שיצאה מחיקו כדלקמן א"כ למה הכניסה לחיקו : על שהלשין ואמר והן לא יאמינו לי · כנ"ל : שבל החושד בחבירו · ומשה חשד את ישראל שנאמר והן לא יאמינו לי : לוקה בגופו · שכמו שהוא טותן מום בעמיתו שאין בו כן יתן בו מום ללקות : וכי מה אות היה לישראל · שצריך שיהיה לה שייכות לענין המאורע : אף המצרים מטמאין אתכם · פירוש במעשיהם הרעים שלמדו מהם לעבוד גלולי מצרים · ואמר להם זה שלא יתיאשו מן הרחמים בחטאם : כי יודע אלהים שעירובם במצרים גרם להם ולא מעצמם · ולכן ירחם עליהם ויטהרם מכל חטאתיהם : עתיד לטהר אתכם · כמו שכתוב והנה שבה כבשרו · והנה ידו מצורעת · כנ"ל : והנה ידו מצורעת כשלג וברפואה כתיב ויוציאה מחיקו כו' · ר"ל שאצל ההבאה כתיב והנה ידו מצורעת לשון הווה משמע השתא נעשית מצורעת ולא בעבר · וברפואה כתיב ויוציאה מחיקו והנה שבה (בטעם מלעיל) שהוא לשון עבר (עיין רש"י פ' ורחל באה) משמע ששבה כבר קודם ההוצאה : שלא להוציא לעז על בשרו · לומר שבשר חיקו קשה ויש בו ארס נגע נסתרת שמיד שנגע בו נצטרע לכן כשהוציאה היתה בריאה : מתוך חיקו נתרפא · וה"פ מחיקו הוא ששבה כבשרו : למה עשה הקדוש ברוך הוא שלש אותות · כן צריך להיות : בשני האותות הראשונים כו' · כלומר והשתא אתי שפיר שבשני האותות כו' : אמר משה אני איני איש של דברים · ואיני רואה כאן דברים · פי' לא איש דברים כלל אותו וגם פרעה וכאילו כתוב לא איש דברים אנכי ולא איש דברים (היינו שיקבל מוסר · והוא פרעה) אנכי רואה · כי לשון דיבור הוא בכל מקום דברי קשות · ועל שניהם השיבו הקב"ה · על מה שאמר שהוא עלמו כבד פה אמר מי שם וגו' · ועל דבר פרעה מבואר תשובתו בסוף פרשה זו אמרת לא איש דברים בדברים לא יוסר עבד כו' קח את המטה שתיסרנו בו כו' ע"ש : עבד . הוא הכוונה שהוא היה מבני כנען שהוא עבד עבדים · כי בני חם מצרים וכנען · וכל בני חם נקראו עבדים כדאיתא בפדר"א פרק כ"ד · ובאיכה רבתי פסוק עבדים משלו בנו אלו המצרים : מיד ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם . ר"ל מיד השיבו אל תחוש על שאתה כבד פה · שלעשות כך גם אני חפץ כדלקמן · וכנגד מה שאמר בדברים לא יוסר עבד ג"כ אל תחוש שכמו שנעשו עבדי פרעה אלמים וחרשים כן יהיה פרעה לפניך · ושוב פירש לו שזה יהיה על ידי המטה שיעשה בו את האותות כדאיתא סוף פרשה זו : ופקח לראיה ופקח לשמיעה . כי הרואה והשומע שניהם פקוחי החוש זה בחוש הראות וזה בחוש השמע · וכן כתב פקוח אזנים ולא ישמע . וכתיב לפקוח עינים עורות · ולפי שהפקח הוא היפך דחרש ועור · לכך הכניס פקח בינתיים : והוא לוי · והא דהראה לו שהיה ראוי להיות לוי · ולא הראה לו את שיהיה כהן ויכנהו בשם אהרן הכהן משום דלא היה משתמע מיניה שממנו ניטלה וניתנה לו לאהרן · דה"א שמעולם היה ראוי לכך לכן אמר הלוי לאורות שלא היה ראוי אלא ללויה . אלא בשרובו של משה ניטלה ממנו וניתנה לאהרן : עכשיו שאתה מסרב · קרא סרבן דאי משום שהיה מכבד לאהרן היה די בפעמים ושלש ולא לסרב ז' ימים :

פרשה ד ד"א וילך משה הה"ד בכל עת כו' · שמרוב אהבה וכבוד שאהב יתרו למשה הוצרך לנהוג בו כבוד וליטול ממנו רשות : זה יתרו שקבל למשה וכו' · שלא תימא שיתרו לא האכילו אלא בשכרו שדלה לאנו וכמ"ש בחזית פסוק שמכוני · אלא לא עשה יתרו רק לכוונת מצוה לקבל הבורח . ולכן לא פסקה מביתו מצוה זו : זה יתרו שקבל למשה · ופי' אוהב הרע שאהב למשה וקראו רע דמכיון דיתרו נעשה לו רע ממילא נמי משה רע של יתרו : שקבל בתוך ביתו גואל כו' עמד כו' · שהכל הולך לכוונה אחת שלהיות יתרו אוהב ישראל שעל כן ברח מעלת פרעה כדלעיל פ"א ולכן קבל הגואל שעמד להושיע המוכה מיד המצרי כשברח מפני השונא הרודה בישראל לכן עמד מזרעו מי שקבל השונא הבורח מהגואל להרגו כדי לסייע בגאולת ישראל : לכך נעשו בניו אחים כו' · נקט בניו בלשון אחים ויתרו בלשון רע . משום דבניו היו עושים יותר מיתרו דהוא לא עשה אלא שקירב לו את הגואל ויעל אשת חבר הקיני מסרה נפשה ביותר להרוג את סיסרא שונא ישראל : מפני שקבלני יתרו . היינו טעם היותו בורח מפרעה לא הם יתרו וקבלו ופתיחת ביתו היינו מה שהאכילו מלחמו · והזכיר פתיחה לפי שאע"פ שעכשיו נהיה משה רועה לאנו והוא מהנהו ליתרו יותר . מ"מ בתחלה היה יתרו המקדים ופותח הפתח קודם שהנהו ואף ע"ג שמשה הקדים לבנות יתרו שהושיען וגם דלה דלה לאן . כדי עטעטתו חשב כי בעבור זה לא היה חייב לו לפתוח פתח ולקבלו · כי חוב מוטל עליו להציל עשוק : ואני עמו כבן · לפי שהוא חתנו והוה ליה כבן ע"ד ואבי ראה גם ראה : נפשו חייב לו . כלומר חייב למסור נפשו עליו . ואמר משה כן שאע"פ שמסתכן ליענש בהפלרו בשליחות ה' מ"מ חייב לעשות כן לכבוד יתרו · וראיה לדבר מביא המדרש שכן אתה מוצא באליהו כו' . ומסירת נפשו היינו מה שהטיח דברים ואמר הרעות להמית את בנה . ואע"פ שבתחנונים בא כמ"ש ויקרא אל ה' וגו' מ"מ הכנים בתפלתו דברים קשים אלו ג"כ . וז"ש התחיל מתחנן ואומר הגם כו' כלומר שהיה כאן דברי תחנונים וגם קשות כלפי מעלה : ולא עוד דאין זה בלבד דחייב למסור נפשו אלא שחייב בכבודו יותר מאביו ואמו . והטעם בזה משום דאביו ואמו זנין אותו מצד הטבע . דטבע מוטבע באב ואם לרחם על הבן . משא"כ האכסנאי שהוא זר ועכ"ז מכניסו בביתו וזן אותו · הוא דבר גדול אין כמוהו : כמה דתימא ויהי נא פי שנים ברוחך · ומכיון דאליהו החיה אחד יש לו להחיות שנים וכדאמר בפ"ק דחולין : קבלני יתרו ונהג בי כבוד · וזה המחייב למסור נפשו עליו כענין אליהו ואלישע : איני הולך אלא ברשותו · ס"ל כהא דאמר בפירקין שהוא פטור משבועה שבעל השבועה התירו · ורק מפני כבודו שחייב לו לבד לא רלה ללכת בלי רשותו : ד"א וילך משה הה"ד והוא באחד כו' · שלא היה צ"ל אלא וישב משה לחוד · אבל לפי המסך הדרש יתפרש וילך משה וישב שהלך והדר וישב שהיה הולך וחוזר לבלתי לילך . אלא שע"כ הוצרך לילך כו' : בתחלה הלך אצל פרעה כו' · אולי כך היה הענין שמתחלה הלך משה מיד לארץ מצרים בשליחותו של מקום ואמר לישראל ולפרעה כה אמר ה' שישלח את ישראל . ולא עשה לפני פרעה ולפני ישראל שום אות ומופת · ואח"ז חזר למדין ושהה שם ג' חדשים כדאיתא בבמד"ר פ' י"א או ששה חדשים כדאיתא לקמן פ"ה · ואח"כ חזר למצרים ועשה שם את האותות : א"ל יתרו להיכן אתה מוליכן · דרש וישב לשון תשובה שהשיב ליתרו על שאלתו · ואע"ג דתשובה זו אינה בפסוק מ"מ למדין מיניה מסברא דמה היה לו להשיבו ואיזה שאלה היה יכול לשאלו אם לא שאלה זו ותשובה זו · ואין לומר דלהא לחוד בא ולא ליטול רשות והתרה · דא"כ היה לו לכתוב בהדיא תשובה זו · אלא ש"מ דעיקר הליכה היתה לו ליטול רשות וזהו אלכה ואשובה אל אחי וגו' ושאלה ותשובה זו נרמז בתיבת וישב במקום וילך :

פרשה ה עשרים אמה ויש שלשים · לכאורה זה סותר למ"ש בפ' ב' דב"ב מרחיקין את האילן מן הבור כ"ה אמות משמע ששרשיהם יורדין עד כ"ה אמה : מבפנים של חרס שהוא זיוף גמור · וכן נשיקת עשו ליעקב היה זיוף ממש ולא היתה נשיקה אלא נשיכה : ואף לא שאלו בשלומו . דלא מצינו שפתחו לו בשלום וברכה כמו שמצינו ויברך יעקב את פרעה וגו' · ואף דאמרינן בסמוך שחלקו לו כבוד אפשר דבתחלת ביאתם הראו לו שהם שלוחי ה' יתברך : ויבואו שוטרי בני ישראל כו' · דרך הספר כן הוא להביא כמה מקראות קדומים עם פסוק הנדרש : אחר ששה חדשים כו' · כלומר שזה שפגעו בהם עכשיו שנראה שעד עכשיו לא מצאום · היינו מפני שמשה היה במדין ואהרן במצרים ולא עם ישראל · ועתה בא משה ממדין ויצא אהרן לקראתו ממצרים ופגעו בהם השוטרים : מהו נצבים מאי נ"מ שהיו נצבים או יושבים · לכך דריש דלגזירה שוה קאתי : מאותן שהיו משקעין בבנין כו' · שעכשיו שהוצרכו לקושש קש היו מחסרים הרבה ממספר הלבנים והיו נוטלים המצרים הרבה מבניהם לשקעם בבנין במקום הלבנים

נחמד למראה

פרשה ה גדולה הזקנה אם זקנים הם חביבין לפני הקב"ה ואם נערים נטפלה בשן ילדות . נ"ל דכך פירושו . שידוע זקן נקרא על שם חכמה זה קנה . ואם מצורף לחכמה שהוא גם זקן בשנים הם חביבין לפני הקב"ה . ואם נערים הם בשנים נטפלה בשן שילדות הוא טפל ושפיר נקרא זקן על שם החכמה וחביב ג"כ לפני הקב"ה : מהו והצל לא הצלת . ר' ישמעאל אומר והצל לא הצלת ודאי . יש לדקדק מאי כוונתו ונ"ל דאיתא במסכת שבת כל השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודת כוכבים כאנוש מוחלין לו שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו . אל תקרי מחללו אלא מחול לו . ואיתא בבראשית רבה כשאמר פרעה תכבד העבודה שגזר עליהם שאפי' ביום השבת יעשו מלאכה ואמרו ג"כ על פסוק מקוצר רוח ומעבודה קשה שהיה קשה בעיניהם לפרוש

באור מהרי"פ

משום דממקרא של מעלה לא מוכח אלא דפרעה נקרא תנין ולא נחש לכך מביא מקרא זה דמוכח מיניה דתנין ונחש חד הוא דקרי ללויתן נחש בריח וגו' וקרי ליה תנין והרג את התנין אשר בים וא"כ פרעה שנקרא תנין ממילא נקרא ג"כ נחש (יפ"ת) : ואחוז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו . והנה שבה כבשרו . וכי מה אות וכו' . נ"ע איזה אות היה לישראל בהבאת היד אל החיק פירוש שיהיה מענין המאורע : כמ"ש ויוציאה מחיקו והנה שבה כבשרו . ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג וברפואה כתיב וכו' . וה"ג בספרים המדויקים והאי ויוציאה והנה ידו וגו' מילתא באנפי נפשה היא ולא קאי אלמעלה : כי האדם שאני הולך אצלו וכו' . ונ"ע מה היא התשובה שהשיב הקב"ה על טענה זו ואולי מדכתיב באותו מעמד ואת המטה הזה תקח בידך הכוונה כדי להכות את פרעה וכמבואר בסוף הפרשה : במצרים שמונים שנה . פי' ולא יותר שהרי קודם לידת משה התנבאה מרים ולא אהרן וכן שמונים שנה היה משה בעמדו לפני פרעה : שאתה מתירא . נ"ע היכן רמיזא שהיה מתירא :

פרשה ד והתיר שבועתו · ונ"ע למה הוצרך להתיר שבועתו הלא בנתינת רשות מיתרו היה סגי דהשבועה לא היתה אלא לילך חוץ מדעתו ואפשר לומר דמשה היה סבור אולי יצטרך לנכת למדין כמה פעמים והיה נצרך בכל חזרה וחזרה למצרים ליטול רשות מיתרו ואולי לא יאבה ליתן לו רשות בכל פעם ולכך התיר שבועתו · ת"כ : וכן אליהו וכו' · נ"ע למה הקדים אלישע לאליהו ועי' תנ"ה : בתחלה הלך אצל פרעה · ומה שמצינו בסדר הכתובים להיפך עיין תנ"ה : והתיר אותו מן נדרו · ונ"ע אף על גב דאין מתירין לו אלא בפניו הני מילי חכם אבל הקדוש ברוך הוא מתיר אפילו שלא בפניו מפני שכל העולם כולו לפניו הוא : תנ"ה . ליטול אשתו ובניו · פירוש שאשתו ובניו היו במקום אחר והלך לשם אח"כ וישב אל יתר חותנו · תנ"ה :

פרשה ה יונק שדי אמו כמשה לאהרן וכו' · אולי הוא כמו ד"א והשיטה הראשונה תופס רישא דקרא ודורש על יוסף ובנימין והכי נמי סיפיה דקרא קאי על יוסף ובנימין והד"א תופס ס"ד ודורש על משה ואהרן וס"ה רישא דקרא קאי עליהם וכן משמע מפירוש של ת"כ : מחבקתו כו' · ראיה לנשיקת קריבות אפילו מאשה לאיש : לפי שיוסף מסרה · שהמסורת של פקוד פקדתי היה ביד יוסף ויוסף מסרה ללוי שהוא הקדוש שבאחים : שנאמר ויאמן העם · פרכוב דברים אנו רואים כאן כי לקמן בפרשה זו מתחיל לדרוש המקרא של ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה וגו' והוא (שמות ד' כ"ז) ושוב מדלג עד המקרא ויאמן העם שהוא (שם ל"א) שוב חזר לאחוריו ומתחיל ויאמר לו אלכה נא ואשובה שהוא (שם י"ח) ודורש עד גמירא כסדר הכתוב ואי אייתר חילי לסגים ולכתוב כל אחד במקומו היה טוב ונעים · ת"כ : לפרסם לו בסוף · פי' כשאמר עוד נגע אחד אביא על פרעה ולא גילה לו מפני שמתחלה גילה לו מכת בכורות : למול אליעזר · פי' דאי אפשר לומר דקאי על גרשון בנו הראשון קשה מאד היאך נתרשל משה זמן רב כזה עד לידת אליעזר : וזרח מסעיר · וזרח הוא לשון מזרח ואלוה מתימן יבא תימן הוא דרום וכיון דאשכחן שבא מפני רוחות הוא כדין מכל הרוחות : כפשע לצד · מלא לצד דורש לשון שדים : שכשהיו יורדים עשרים ויש שלשים · כתב הולדות נח לא ידעתי איזה עשרים ולא ידעתי איזה שלשים ובפרק קמא דבבא בתרא אמר מרחיקין את האילן מן הבור כ"ה אמה ובחרוב ובשקמה חמשים אמה בין מן הצד מזה משמע דשרשי אילן יורדין עד כ"ה אמה או חמשים אמה בחרוב ובשקמה אבל עשרים ושלשים לא שמענו :

בקולו

שחסרו והיה ריחם מבאים : ור"ח אמר משל לנבלה כו' · שקשה לו מאי בעיני פרעה · וכלא ריח נכנס לאף ולא לעין · לכך דריש משל לנבלה כו' שהיתה מכוסה מן העין כו': ועברתם אותי · ענין ערבוב כעוכר מים בערבובו ומשום דאשכחן עכרתם אותי להבאישני נקט האי לישנא הכא : שבינך לבין פרעה כדרך הרועה שרץ לכלי זיין להציל השה מפני הזאב ועד שבא להציל כבר טרפו הזאב · כך אמרו למשה משה מבינך לבין פרעה אנו מתים רצה לומר במה שנסתרת להטעות את מצרים עד שלא נגלית כולנו מתים על ידי פרעה :

סדר וארא

פרשה ו ההי"ד ופניתי אני כו' · משום שרוצה לפרש וידבר אלהים אל משה שבקשה מדת הדין לפגוע במשה על שהרהר אחר מדת ה' · לכן מייתי הך דרשה כי מה האדם שיבא אחרי המלך להרהר אחריו · כמו שיבואר בהמשך הדרוש : על שלמה ועל משה · דעל עצמו וכיוצא בו אמר שלמה כדמסיים הכתוב כי מה האדם וגו' שמהרהר בעדו וכל הדומין לו : נתן בה מצות עשה כו' ונתן למלך כו' · ר"ל שאחר כל המצות הנתונות לישראל אם זה לא יקיימנה יקיימוה אחרים · אבל מצות המלך שהמלך דוקא מצווה בה אם לא יקיימנה המלך נמצאת בטילה : והחכים על גזירתו של הקב"ה · שלמה התחכם במחשבתו כי איש כמוהו לא יסור לבבו וחשב שלא אסרה תורה אלא למי שיסור לבבו : עלתה יו"ד של ירבה · ד"מ כאילו האות צועקת על עשקה ונעשה דינה · והכוונה כי משפטי ה' אמת לא ימושו לעולם · אבל דעת חכמי האמת דברים ככתבם כי אותיות התורה חיות ורוחניות הם : יו"ד של ירבה · ואע"ג דלכאורה יאות התרעומות בלמ"ד ואל"ף דלא ירבה שעבר על הלאו · עלתה יו"ד לפי שהיא קרובה יותר אל המלכות כי היא אות ראשון שבשם הגדול : כי דינו דין אמת · מרומז בזה כי דינו דין אמת פי' כנגד חלק המשפטים · כמו הדין דין אמת לאמתו · וכנגד חלק החוקים אמר וגזירותיו אמת · כי בדבר החק שהוא מלתא בלא טעמא שייך לומר גזירות גזירה גזרתי ואי אתה רשאי לעבור עליה · וכנגד חלק העדות שהם שאר מצות אמר וכל דרכיו בהשכל : הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי · לאברהם במילה דכתיב אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים · וליצחק לא מצינו שנגלה לו באל שדי רק דכיון דקאמר ליה והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך · הו"ל כאילו נגלה אליו באל שדי שאותה השבועה באל שדי היתה כדפרש"י בחומש · וליעקב דכתיב אני אל שדי פרה ורבה · והא דאמר המדרש הרבה פעמים נגליתי · אפשר כי כן היה אע"פ שלא נכתבו בתורה : ולא הודעתי כי שמי ה' · אף שבתחלה נגלה ה' לאברהם באמירת אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים · מ"מ לא בא על פי שאלתו כי הוא לא שאל מה שמך כמו ששאל משה :

פרשה ז ההי"ד בכל עצב יהיה מותר כו' · כוונתו לתרץ מ"ש שכאן כתוב הדבור אל משה ואל אהרן וכל הדבורים עד כאן נזכר משה לבדו · ולזה דרש שהיה לו כעין עונש על דבור שפתיו : כל הדברים שאדם נושא ונותן בהם דברי תורה · פי' אם בכל הדברים שהוא נושא ונותן יש בהם דברי תורה · אף שהענין בעצמו אינו דברי תורה אלא מתוכו נראה ונשמע דבר תורה · אפילו הכי נוטל עליהם שכר : יכול אף בדברי בטלה כן · פי' מילי דעלמא שהם דברים בטלים שמא תאמר כי גם בהם כל שיוסיף האדם הבטלות בהם יועיל בהם על דרך ויד חרוצים תעשיר · לכן אמר ודבר שפתים אך למחסור כי פעמים תוספת ההשתדלות והדבור בהם מזיק כיוסף שע"י שהשתדל והוסיף להזהיר על הקרבתו ממאסרו היה לו סבה להזיק : שהוציא דבה על עשרה אחיו · דעל בנימין ודאי לא הוציא דבה : עשרה שנים · והוא נתעכב שם י"ב שנה · שבן י"ז שנה היה כשנמכר · ובן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה הרי שהיו י"ג שנה משנמכר עד שמלך · ושנה אחת היה בבית פוטיפר הרי י"ב שנה היה בבית האסורים : נתוסף לו עוד שתי שנים · מדה כנגד מדה משמעי שתמאת בשתי זכירות לכן נשכח שיעור שתי זכירות שהם שתי שנים · כי גבול זכרון לפניו יתברך על כרוזו הוא שנה שנה יום הזכרון : בתחלה היה ראוי הדבור כו' הלא אהרן אחיך כו' · חלופי דברים יש כאן ויש לגרוס בהיפך וכן אתה מוצא במשה בתחלה היה ראוי ליעשות על הנסים על ידו · ובשביל שאמר שלח נא ביד תשלח נאמר לו הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא · (וסיוע בעשיית הנסים שנעשו אז על ידי אהרן) ואף כאן כן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' והיה ראוי הדבור להתייחד עליו ובשביל זה (מה שאמר הן בני ישראל וגו') נתייחד (תיקף אח"ז) הדבור עליו ועל אהרן שנאמר וידבר ה' כו' : שתפו הכתובים שניהם עמהם · דרש מלת ויצום משום צוואת וחברותא ודייק זה כי בשלמא אל פרעה היה הציווי לשלח ישראל מארצו אבל לישראל מהו ציווים לכך דרש שפירושו מלשון חבור ושיתוף · ומלת ויצום היא פועל יוצא כלומר שחברם למשה ולאהרן ושתפם להראשים שבישראל שיאהו ויהגו עמהם בעסקם · שכך אתה מוצא כתיב אחריו אלה ראשי בית אבותם · ופי' ואל פרעה לחלוק לו כבוד כדלעיל : ד"א אל פרעה מלך מצרים · השתא נמי מפרש שהציווי אל פרעה מלך מצרים לחלוק לו כבוד כדאמר לעיל שאע"פ שהוא רשע מ"מ יתקדש שם שמים על ידו במה שיודה לבסוף ה' הצדיק : לכך נאמר אל בני ישראל ואל פרעה · דמקיש זה לזה שכשם שקילוסו עולה מאלו על הנסים ונפלאותיו אשר עושה עמהם כן יתקדש שמו ג"כ ע"י פרעה הרשע עצמו · ורומז למה שהודה בסוף ה' הצדיק כו'. ולענין זה הקיסם הכתוב במקרא זה · ולזה חפץ ג"כ ביקרו של פרעה : כך עולה מגיהנם · וה' חפץ בקילוס זה ג"כ · שמודה שנידון כרשעו ומשפטי ה' אמת · ואע"ג דבפ"ק דעירובין מסיק דרשעי עובדי כוכבים על פתחו של גיהנם אינם חוזרים כוונת בעל המאמר הוא כך שכמו שהקב"ה מתקלס מפי רשעי ישראל בגיהנם כשאומרים יפה דנת · כך לפעמים יהיה ה' מתקלס מרשעי עובדי כוכבים שיהיה כן בחיים · כמו פרעה שהודה בחייו ואמר ה' הצדיק · ומי כמוכה באלים ה' כמ"ש בפדר"א · לכן חפץ ה' ביקרו : שנאמר עוברי בעמק הבכא · וקרא ביורדי גיהנם מיירי כדאמר בפ"ב דעירובין עוברי אלו בני אדם שעוברים על דעתו של מקום · בעמק שמעמיקים להם גיהנם · הבכא שבוכין ומורידין דמעות : עד שמצננים גיהנם · הכוונה שע"י תשובתו והודאתו על הדין מתמעט ענשם · וכדרך שאמרו בפ' היה קורא הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם : ועתידה גן עדן להיות צועקת כו' · כלומר כל אחד מבקש הראוי לו · ומשום דקאמר שקילוס ה' עולה מגיהנם שאומרים יפה חייבת מייתי לחיזוק הדבר כי אפילו שר של גיהנם ושל גן עדן נזהרים שלא לקבל בתחומם אלא הראוי להם : שנאמר שנאתי השומרים הבלי שוא · דמיירי התם בגיהנם כמ"ש בתחלת המזמור בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם כדפירש בשוח"ט : ולמי אני מבקשת לרשעים להבלי שוא · פי' דלכי היכי דג"ע אומרת שנאתי השומרים הבלי שוא כו' · גיהנם אומר איפכא שנאתי הבוטחים בה' ואני מבקש את השומרים הבלי שוא כו' וקמפרש השומרים הבלי שוא פועלי השוא דהיינו עושה רעות כמו פועלי האון : שנאמר לעלוקה שתי בנות · להקבר קורא עלוקה כי מוצצת ושואפת כל הבריות אליה כדרך העלוקה המוצצת את הדם · שתי בנות הם ג"ע וגיהנם · הג"ע אומרת תן לי צדיקים והגיהנם אומרת תן לי רשעים : כמו שמפורש בשה"ר · שם בפ' כלך יפה רעיתי שכל השלשה שבטים הללו נהגו שררה במצרים כיצד מת ראובן ניתנה שררה לשמעון · מת שמעון ניתנה שררה ללוי · מת לוי בא ליתן שררה ליהודה · יצתה ב"ק ואמרה הניחו אותה עד שיגיע זמנה · ולימתי הגיע זמנה אחרי מות יהושע : איני יודע שהיא אחות נחשון · דכתיב ועמינדב הוליד את נחשון : שיבדוק באחיה · פי' רשב"ם שהבנים דומים לאחי האם כדלקמן : אלא מבנות · דמשמע משתי בנות של פטוס ופטפוס : משתי משפחות · מפרש בפ' י"כ אי אבוה דאימיה מיוסף אימיה דאימיה מיתרו ואי אבוה דאימיה מיתרו אימיה דאימיה

באור מהרי"פ

בקולו נפלאות · שיפיס דקרא עושה גדולות ולא נדע : זה נוטל כהונה וכו' · ופירוש של וישק אע"פ שזה נכנס בתחומו של זה אעפ"כ לא פסקה אהבתם : וישק לו אין אנו יודעין · פי' האי אין אנו יודעין מילתא כאנפי נפשה הוא דהאי וישק לו קאי אלמעלה חסד ואמת נפגשו זה משה ואהרן ... לו והפלוגתא למי חלקו כבוד נסמכת על תורת אמת היתה בפיהו דכתיב גבי אהרן מר סבר ... דבריו של אהרן ומר סבר לאמת דבריו של משה · תנ"ה : ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' אשר ש.ח. ואת כל האותות אשר צוהו · וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל · וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם · ולכאורה קשה איך שינה משה מדבורו של הקב"ה במה שצוה לאהרן לדבר את כל הדברים אל העם ולעשות לעיניהם האותות דהא כתיב בפרשה שלמעלה (שמות ד' כ"א) ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם · דמשמע דצוה למשה שיעשה הוא בעצמו האותות לפני פרעה ולא אהרן ואיך שינה משה את דבר ה' לזה אמר ... דלא שינה ח"ו דכתיב למעלה (שם ט"ו ט"ז) ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתי אתכם את אשר תעשון · ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים · נמצא במה שצוה משה לאהרן לדבר ולעשות עשה כאשר צוה ה' · תנ"ה : בי ... ציון וגו' · פי' דהם מדבר מגזילת ישראל ומעונשין של עובדי כוכבים על זה : אני ראיתיו וכו' · פי' ברוה"ק ראה מה שיהיה לעתיד הקב"ה יושב וכו' : ואל הזקנים אמר וכו' · וצ"ע הלא גם ... שהזכירו דכתיב (שמות כ"ד י"ד) ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן ... עמכם מי בעל דברים יגש אליהם הרי גם אהרן נשאר בכאן ואהרן בא עם משה אל פרעה · ויש לומר ... שנשאר אהרן בכאן לא על צד העונש היתה השארה אלא שלא יהיה העם כצאן בלי רועה · וכוונה ... הכתוב ואהרן וחור עמכם · ופי' הטעם למה ישארו בכאן מי בעל דברים יגש אליהם · אבל ... אל הזקנים שבו בזה היה על צד העונש · תנ"ה : יום פרוזבוטי וכו' · ז"ל הערוך ערך פרזבט ... ריש פ' וארא (וזה מביא המדרש שבכאן) ובריש אלה הדברים שבעים לשון עומדים בפנים הפלטין ... עם שאם יבואו פרוזבוטין וכו' וז"ל רב"ס פי' שלוחים ומלאכי שרים והמלכים ופרוזבוטיא שבכאן היה שליחות כלומר שכל המלכים שולחים לבקש שלומו : לעצמכם קראתם חכמים וכו' · מדכתיב אך ... שרי צוען חכמי יועצי פרעה עצה נבערה איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קדם (ישעיה י"ט י"א) ומדקרי להו חכמי יועצי שמע מינה שהחזיקו עצמם בשם חכמים · אך הנביא אמר שאוילים הם גם מה ... בן חכמים אני וגו' · מאמרם היה על הקב"ה דאי על עצמם אמרו כך היה להם לומר בני חכמים אנו (יפ"ת) : ואבדה חכמת חכמיו · האי קרא בישראל מיירי כמבואר למעיין (בישעיה כ"ט י"ד) ... דרש לקח מליצת מקרא על אבדן חכמת חכמי ויועצי פרעה · וכן מבואר בתנחומא אמר להם הקב"ה לעצמכם קראתם חכמים ולי בן חכמים חייכם אני מאבד חכמתכם שנאמר חכמי יועצי פרעה עצה ... ע"כ · והמדרש שבכאן לקח המקרא של ואבדה חכמת חכמיו למליצה על אבוד חכמתן של מצרים כמו שבארנו (יפ"ת) : כמה לקו באצבע עשר מכות · וצ"ע הלא אצבע אלהים היא כתיב אצל מכת כנים ... ומנלן דכל העשרה מכות לקו באצבע אחד דלמא כל המכות היו בעשר אצבעות · עיין במפרשי ההגדה (יפ"ת) : לא אשלח וכו' · ה"ג בילקוט ואתה אמרת וגם את ישראל לא אשלח עתיד אתה בעצמך ... שנאמר ויהי בשלח פרעה את העם ע"כ · ואולי צריך לגרוס ד"א וגם את ישראל לא אשלח אלו היה שם אותו ישראל הזקן וכו' וכן משמע קצת ממ"כ : אתם למה וכו' · ז"ל הערוך ערך למה ב' בב"ר ... הארץ היתה תוהו ובוהו זה אדם הראשון שהיה ללמה ולא כלום כי תוהו המה תרגום למה · וילכו אחרי ההבל ויהבלו תרגום והוו ללמה · כמה נתחשב הוא תרגום וכלמה חשיב הוא ע"כ : שבטו של לוי ... כו' · נלמד מדאמר לכו לכם לסבלותיכם ולא אמר לכו לסבלותי ש"מ שהיו פנוים מעבודת פרך : נאמר במדבר ואומר וגו' (יחזקאל כ' י"ג) וימרו בי בית ישראל במדבר בחוקותי לא הלכו ואת משפטי ... אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ואת שבתותי חללו מאד ואומר לשפוך חמתי עליהם במדבר לכלותם ונאמר במצרים (שם ח') וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת ... מצרים לא עזבו ואומר לשפוך עליהם חמתי לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים : הן רבים עתה · פי' הן רבים עתה דוקא ולעתיד יתמעטו : ויצו פרעה ביום ההוא את הנוגשים בעם ואת שוטריו ... ביום ההוא מלמד וכו' · הנוגשים בעם אלו המצריים ואת שוטריו אלו זקני ישראל כנ"ל · ומה שכתוב כאן והנוגשים אינם טעות סופר הוא : כאן גזרה הרביעית נרפים וכו' קדושים · ז"ל המעריך ... בסוף שמ"ר קדושים הם ובעל המ"כ לא דייק בדברי חז"ל וכתב הם שבושים · והאמת כי פרעה קראם נרפים שנקיהם (פי' בני מעיהם) רקים וזה שאמר נרפים אתם (בני אדם שמשלשלים שנרפו בני ... וכן מצינו בלשון חכמים מריצים את הבהמה כדי שיתרפו מעיה) וזה שאמרו קדושים מלשון ולא יהיה קדש בבני ישראל · ועיין בילמדנו פ' וארא עכ"ל המעריך · ומאמרים המסוגרים מאתי הכותב ... שגיתי אתי תלין משוגתי וה' הטוב יכפר : וכיון שגזר כן הלך משה וכו' · ואותה שעה החזיר משה וכו' · כלומר לפי שכשהוליכם למצרים היו חושבים שיהיו נגאלים מיד · כשראה שגזר כן חשב שיהיה ... עוד זמן ארוך לכן חזר והוליכם למדין · ומה שעשה שם ששה חדשים כדי שיהיה נכסה מישראל כדרך גואל האחרון שיהיה ג"כ נכסה מישראל כדי להטעות את עובדי כוכבים · אך קשה שבכמ"ר פ' ... במדרש חזית כתב שנכסה מהם שלשה חדשים והדבר צ"ע ועיין תנ"ה : מפני שהיה משה במדין אמר להם וכו' · שלשון מוקשה ועיין בילקוט כאן : ויבואו שוטרי בני ישראל (שמות ה' ט"ו) שכן אין ... (שם ט"ז) ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע לאמר (שם כ') ויפגעו את משה ואת אהרן (שם כ') הנה זה לימוד כללי ללומדי המדרש שזה דרך המדרש להביא כמה מקראות קדומים עם פסוק הנדרש : ... בינינו ובין פרעה וכו' ואם וכו' בינינו וביניכם · הדרש הוא מדכתיב וישפוט סתם ולא פירש למי ישפוט לכן פירשו שאמרו סתם שישפוט לפרעה או למשה ואהרן : ואפילו כן · פי' אפי' אתמר ... אל אינו נקרא זרע שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע כי דרשינן ביצחק ולא כל יצחק שאין עשו בכלל מ"מ קשה הו"ל לשעבד דורו של יצחק : שהיה בדורו · כי קושי השעבוד התחיל סמוך ללידת משה : ... הצלת ודאי · פי' על דברי ודאי דרך בני אדם לכפלן כדי לברר את דבריו : יודע אני וכו' · ופירושו והצל אני שתציל אבל לא הצלת אותם מתחת סבלין ועשית עצמך כאלו לא איכפת לך : בקשה מדת הדין כו' · נסמך על המקרא ריש סדר וארא וידבר אלהים וגו' אני ה' כמבואר לעיל :

סדר וארא פרשה ו ומנין שבטל אותם וכו' · פירוש שמביא ראיה שאי אפשר שיבטל אות אחת מן התורה שהרי אות אחת שבטל הקב"ה לצורך חזרה במקום אחר · תנ"ה : עלתה יו"ד לפני הקב"ה וכו' · צ"ע למה לא עלו כל האותיות שבמצות לא ירבה שהרי רצה לבטל כל המצות ולמה היו"ד להוד עלתה בקובלנא לפני הקב"ה · וז"ל ת"כ · ומפי הגאון ... נתן מקראקא שמעתי שמצא בספר סודי רזי בחיבור רבי אליעזר מגרמייזא אמרה יו"ד קטונתי מכל החסדים ומכל הכבוד יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו יהי שם ה' מבורך כל שהתחיל בו הוא ... יהי אור יהי רקיע ולפי זה הענין מובן מעצמו אחרי שהיו"ד מורה על הטוב וקיום נצחי ושלמה רצה לבטלה על כן עלתה בקובלנא לפני הקב"ה יותר משאר אותיות · אי נמי עלתה היו"ד ... משאר אותיות לפי שהיא קרובה למלכות יותר מהם כי היא אות ראשון שבשם הגדול : מתעסק בדברים הרבה · פירוש בעסקי עולם הזה עוסק הרבה : במתנות כהונה ד"ה שנתנה ממנה וכו' ... נכנס במתנה · פירוש אף על פי כן עסק הרבה משכחין אותם : משה מתאכד · כלומר מ"ו שהיה משה אובד את דעתו מעצמו להטיח דברים נגד ה' אבל הם שקינטו אותו ואיבדו את דעתו

נחמד למראה

לפרוש מעבודת כוכבים · נמצא שהיו ישראל עובדי עבודת כוכבים : לזה אמר משה בשלמא עד עכשיו שהיו שומרים את השבת הייתי אומר בשביל זכות שבת יהיו נגאלים · אבל עכשיו שאינם שומרים את השבת לא יש זכות שיהיו נגאלים · ולזה אמר והצל לא הצלת ודאי לפי שלא יש זכות שיגאלם וק"ל מצאתי כתוב :

סדר וארא

פרשה ו אמרו רבותינו באותה שעה עלתה יו"ד שבירבה ונשתטחה לפני הקב"ה וכו' · הקשה הרב יפ"ת מה טעם התלונה לאות יו"ד של ירבה מבשאר · כי בכל האותיות שנכתבו במצוה זו ילדק להתרעם לא ביו"ד לבד כי מה לי שיאמר ירבה או רבה וכו' · עיין מה שתירץ ועיין בידי משה ג"כ · ואני שמעתי דבר חריף דמה שסותר דוד המלך לבא בקהל הוא משום דכתיב לא יבא עמוני ודרשינן עמוני ולא עמונית ואלו היה כתוב לא יבוא עמון אז אפי' הנקבות במשמע · ומשום שהיו"ד הותרו הנקבות · נמצא שאם תסתלק היו"ד מהיבת עמוני אז שלמה אסור לבא בקהל ותסתלק מלכותו ממנו דכתיב לא תוכל לתת עליך איש נכרי ומכל שכן אם אינו ראוי לבא בקהל וזאת היתה תלונת היו"ד על שלמה יותר משאר כל האותיות לפי שהיו"ד היא תועלת גדולה לשלמה · ואיך הוא רוצה לעקור אותי ממנו שאני עושה לו טובה הרבה ודו"ק :

פרשה ז יכול אף בדברי בטלה כן ת"ל ודבר שפתים אך למחסור וכו' · ירצה שלפעמים יש אדם רוצה להבין בדברי תורה ומביא משלי הדיוטות כדי להבין הדבר על בוריו · גם כשרוצה להבין משלי הדיוטות או דברים בטלים מביא דברי תורה כדי להבין אותו המשל או הדברים בטלים · והיה עולה על הדעת שמניהם כאחד טובים מפני שבשניהם אומר דברי תורה · לזה אמר שאינו כן שמי שנושא ונותן אפי' בדברים בטלים כדי להבין דברי תורה הוא נוטל שכר · אבל לסיפך שמביא דברי תורה להבין דברים בטלים מלבד שאינו נוטל שכר ענוש יענש ודו"ק :

דאימים מיוסף ועי' שם ברש"ס : שפטפט · שפחים ונלחם לנגד יצרו כדאמר (שם) חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו : שפטם עגלים. לעבודת כוכבים · פי' רש"ס שם כדכתיב כהן אין כומר לעבודת כוכבים : הוא אהרן ומשה הם המדברים · נראה שטעות סופר הוא וצריך למחוק :

פרשה ח והביא ארונו של דוד · דמדקאמר אל תשב פני משיחך משמע דפניו היו שם · והפסוק ה' אלהים אל תשב פני משיחך הוא פסוק בד"ה (ב' ו' מ"ב) וסמך דרשתו נראה שהוא על פסוק הקודם · ועתה קומה וגו' לנוחך אתה וארון עוזך · ואם הוא הפסוק שבתהלים צריך להיות בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך · וגם שם כתיב קודם זה הפסוק קומה ה' למנוחתך אתה וארון עוזך : באותה שעה היה דוד · פי' היה ממש דאיך היה שלמה מכנים ארונו של דוד אל פתח ההיכל והלא אפילו טמא מת צריך שלוח ממחנה שכינה · לכך נאמר היה ממש : על כסא ה' · ואיתא בגמרא דכסא ה' הוא שהיה דן בלא עדים והתראה כההיא מעשה דשתי זונות · כשם שכסא ה' דן בלא עדים והתראה : כוסו של הקב"ה סופה וסערה · דבר זה הוא מסודות התורה : ועל כל זאת ולבב אנש יהיב ליה · ואע"ג דבקרא כתיב ולבב חיוא דעה"ס ז"ל שמש"ה ולבב חיוא יהיב ליה היינו להיות שוכן עם החיות כאנשים המדבריים · ומ"מ היה בו הרגש ודעת להכיר בוראו · ודקדקו חז"ל זה מדכתיב לקצת יומיא עיני לשמיא נטלית וגו' דמשמע שעל שנשא עיניו לשמים ונתיישב בדעתו להלל לה' לכן הוחזר למלכותו · ואילו נאבד שכלו כבהמות איך היה בו דעת לתת אל לבו לזכור את ה' · וקרא ולבב אנש יהיב ליה הוא לשון הכ' בחיה הא' בחלום דניאל · ומשום דכתיב התם עד די מריטו גפה ונטילת מן ארעא משמע ליה שבזמן שנטרד נבוכדנצר ממלכותו והיה עם הבהמות מיירי : שנאמר לי יאורי ואני עשיתני · אני בראתי את עצמי ואת נילוס כדלעיל · אך קשה הא פרעה זה שבימי יחזקאל אינו אותו שבימי משה · כי לא יתכן בפרעה שבימי משה חי כל כך זמן : כענין שנאמר ופרע את ראש האשה · וזה רמז שנעשה בו מעשה אישות : מהו וישתחוו למלך · דאי כפשוטו מאי אז שמע להם המלך · אע"כ שהיו משתחווים לו בחזקת אלוה והיו מתיראים לעשות בחיי יהוידע ועשו אחר מותו · והוא שמע להם וקיבל את עבודתם : לא היית יוצא לאחר ז' שנים · ר"ל שאילו היתה יד ההשגחה האלהית אז בעולם איך היה אפשר שיהיה במקום כבודו יתברך אלא שנטש ה' את הארץ וזכה מזלו למשול בעולם ובילקוט גרס עוד כ"ג לא היה נכנס אלא פעם אחת בשנה הכל מתפללים עליו שיצא בשלום ואתה עשית שם ז' שנים עכ"ל · ור"ל ז' שנים מיום לידתו אבל לא היה נחבא שם רק ו' שנים כדאיתא בד"ה (ב' כ"ד) : אלא שפוטים · הוא לשון הכתוב (יחזקאל כ"ג) המה גלו ערותה וגו' ותהי שם לנשים ושפוטים עשו בה · הרי שמצינו לשון שפוטים גבי נשים וגילוי עריות : וכתיב ונלכתם ממנו כו' דרש במחלויים לשון חילול כבוד והוא קלונו הנזכר :

פרשה ט אם ידבר אין כתיב כאן · ר"ל שאם תפרש כי כמו אם שהוא לשון ספק א"כ היה לו לומר אם ידבר שהוא מורה יותר על הספק מלשון כי · אלא מדלא אמר לשון אם · אלא לשון כי ש"מ שכוונתו על דבר ודאי · והוא לשון דהא : מה ראו חכמים כו' · ר"ל כיון דהמשנה במלך ישראל מיירי · וכדאיתא בגמרא א"כ קשה מה ענין כריכת נחש לזה דכריכת נחש אית ביה סכנה אבל במלך ישראל לית ביה סכנה בשלא מפסיק תפלתו מפניו ומשני משום דאשכחן דאקיש קרא מלכי מצרים לנחש (כי פסוק קולה כנחש ילך אמלך מצרים קאי) וטעמא משום מה נחש מלחש כו' הלכך ס"ד אמינא דמלך ישראל נמי קמ"ל דאין לחוש לזה : ומה הנחש מלחש והורג · שאע"פ שלא ישוך ממש בלחישה בעלמא היינו שהוא נושף כמין שריקה מטיל ארס והורג · כך מלכות מצרים היתה מלחשת והורגת שלא בפני האדם אפילו שלא בחקור : מה ראה הקב"ה להקים מלכות מצרים לנחש · אפסוק קולה כנחש ילך קאי שמיירי ממלכות מצרים : הנחש מעוקם · פי' בהליכתו ובזחילתו מעקם את דרכיה : מעקמת דרכיה · להעביר על השורה באשר דבר מלך שלטון וכן אמרו מלך לא דן ולא דנין אותו : בשיבא להתעקם · לבא בעקיפין : ויתלה את המטה כנגדו · כלומר יהיה מאיים עליו במטה : כלומר מזה אתה לוקה · כוונתו על המכה שהיה כתובת קעקע על המטה כדלעיל סוף פ"ח : ד"א למה א"ל נס של תנין · למה אמר יהי לתנין ולא אמר יהי לנחש כמו שהראה למשה : ומקרקר · אפשר דדריש לשון ויקרא מלשון קרא הגבר : מהו ויבלע מטה אהרן ולא תנין אהרן · דבשלמא במטותם אינו קשה כי באמת מטות היו רק שלאחיזת עינים היה נראה כנחשים · אבל מטה אהרן שהיה מטה ה' ה"ל למימר ויבלע תנין אהרן כו' לכן פירשו מאחר כו' : נס בתוך נס · נס הראשון היה שחזר למטה כמו שהיה · והנס השני שבחזרתו למטה בלע אותם : מה אם יאמר למטה כו' · שהיה מתיירא שלא יבלע אותו : נס גדול כו' · דלא מצינו שחזר והקיאן : לעשות מהן י' עומרים · כלי מחזקת י' עומרים : ולא הועבה · פי' ולא נעשית עבה : וכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן · כי לא נשתנה ממה שהיה בתחלה : סימן טוב כו' · לעשות בו נסים לדורות שיציץ ציץ ופרח בן לילה אחד במחלוקת של קרח שהמה לא פרחו והוא פרח והיה סימן טוב לדורות כמ"ש השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת : והדגה אשר ביאור מתה וגו' · ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור · וקשה וכי מן היאור לא יכלו לשתות ומנהרות ואגמיהם ומקוה מימיהם היו שותים

והרי אף מים שבקיתון ובכלי היו דם · אלא לדיוקא קאמר דדוקא מן היאור וכיוצא בו שהוא הפקר ובתים לא היו יכולין לשתות אבל כשלקחו מישראל בדמים היו שותין : המצרי וישראל בבית אחד · כי לפעמים היו דרים מצרי וישראל בבית אחד כדכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה : מכאן העשירו ישראל · ומבזת מצרים העשירו עוד יותר כי נצלו את מצרים כמצולה שאין בה דגים : שהיו סבורין שהן מעשה כשפים · הכא כתיב בלטיהם שהם מעשה שדים · אלא לפום שיגרא דלישנא כולל שם הכשפים את הכל :

פרשה י כגון זבובים ופרעושים ויתושין הן היו כו' · ה"ל כמ"ד בב"ר פ"כ ארורה האדמה בעבורך שהיא מעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ויתושין ופרעושין · ור"ל שנבראין מעיפוש הארץ אחר הבריאה ולזה אמר כאן שנראים כמיותרים בשביל שלא נבראו בששת ימי הבריאה אלא אח"כ · וא"כ ה"ד שאינן בכלל כל אשר עשה והנה טוב מאד · קמ"ל דמכל מקום טובים הם מאד שמעניטים את האדם ברצון המקום ומכריחין אותו להחזירו למוטב : כגון נחשים ועקרבים · שהם רעים ומזיקין את הבריות וה"א שאינן בכלל והנה טוב מאד קמ"ל דלא אלא הם בכלל וטובים הם מאד שעושין שליחות המקום : ומצננים · שהצפרדעים הם בטבעם צוננים קיסוד המים ועי"כ היו מצננים : בשעה שהוא מוסק · שמסרו עצמן ליסרף על קידוש השם · ולהכי מייתי הכא שמהן למדו חמ"ו : נשאו חמ"ו ק"ו · כוונתם לתרץ לכוונת מה ירדו לתנור מוסק · שלהדבק במאכלם בלאו הכי נמי היו יכולים להדבק אלא כדי שחמ"ו וה"ה כל בני אדם ישאו ק"ו מהם : ק"ו בעצמן · משום שהיה להם לברוח כמו שעשה דניאל לקיים חבי כמעט רגע עד יעבר זעם · אלא שנשאו ק"ו מהצפרדעים ומה צפרדעים שאינם מצווים על קידוש השם כתיב ועלו ובאו בביתך ובתנוריך ובמשארותיך אימתי משארות מצויים בתנור בשעה שהתנור מוסק אנו עאכ"ו · כדאיתא בפסחים פרק ד' : ומהו ושרץ היאור צפרדעים · ר"ל דאף דהאמת היא שהבריאה הוא מן היאור מ"מ למה ליה למימר זה לכך אמר שהקב"ה אמר לשון תחלת הבריאה ישרצו המים · להורות שהיאור אינו אלוה ולא כח באלוה אלא מוכרח לעשות הכל בציווי של מקום : פרעה התחיל כו' · ובכה ובעמך לסדרא אתא · לומר בך תחלה ואח"כ ובעמך ומה שהקדים קרא קמא עבדיך לעמך · הייטו למחשביהו דרך חשיבותם · והשתא מפרש סדר לקותם : ובכה ראיה שהיה שותה · כלומר מתיבת ובכה ראיה שהיה שותה כו' · כי ובכה משמע בקרבו ממש · ולפי שהמים היו משריצים הצפרדעים אמר שטיפת מים יורדת על לבו ונעשה צפרדע ופי' יעלו הצפרדעים שיצמחו בהם מגזרת עלתה צצה : ונבקעת שם · פי' שהיה בוקע את לבו · ויותר נראה לגרוס ונקבעת שם לשון קביעות : ר' יונתן אמר כ"מ כו' · ודרש ובכה שהצפרדעים נכנסו לגופן דרך המשקין ששתה כדבסמוך : הביאו לנו שקים ורמשים · והיו ישראל מתלכלכים ונפשם קצה בזוהמתם לפיכך הביא עליהם צפרדע ובשעה שהיו מוזגים כו' וג"כ נפשם קצה במיאוסן : ובשעה שהיו מוזגים כו' · איני יודע לחבר ולפרש מהיכן קא מפיק זה : שהגין עליך · כדכתיב ויטמנהו בחול : שלש מכות אלו · דם צפרדע כנים : למה הביא עליהם כנים · דמדה כנגד מדה בעינן : לפיכך נהפך עפרם לכנים · עד שלא מצאו ישראל עפר שיכבדו כדמפרש בתד"א : וחופרין אמה על אמה בעומק · ושיעור זה אפשר דכך היה קבלה בידם דעומק אמה נקרא עפר הארץ :

פרשה יא מלמד שהיו ישראל ראויין כו' · לשון פדות משמע פדיון גמור · משום שהיו ישראל ראויין ללקות במכה זו שהיא מכה מהלכת מעיר לעיר שנאמר כי אני ה' אלהיך כו' · לעיל מיניה כתיב כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך ומשמע ליה דהיינו גיהנם : הוא לקה תחלה כו' · דבית עבדים ה"ל למימר תחלה · דדרך שהבירה ופלטין של מלך הוא באמצעית העיר וכשבאו החיות מסתמא הם נכנסין תחלה לבתים חיצונים לכך דרים שהכל בא בהשגחה למדוד להם מכ"מ לפי שהוא התחיל כו' : משתחוים לבהמות באלוה · כנ"ל בני"ת : כדי להטעותן · שהם יסברו שלאחר שלשה ימים ישובו הנה · ואם כן יתנו לב לרדוף אחריהם אם לא יחזרו אחר שלשה ימים ובאמת שהקב"ה לא שינה במאמרו לא איש אל ויכזב · שכוונתו היתה שילכו מכאן מהלך ג' ימים ושם יזבחו זבחי צדק · ולא ישובו לעולם בדרך הזה · אלא שהם הטעו את עצמם ונתן להם מקום לטעות : מהו הנה · דהא מיותר הוא תיבת הנה ועוד קשה קראי אהדדי · דמדכתיב הנה אנכי יוצא מעמך משמע שתיכף ליציאתו יתפלל · והדר קאמר וסר הערוב למחר · ומשני כי התפלה היתה מיד כדי שיסור למחר · ותיבת הנה מורה על זריזות ומהירות משה כי תיכף ומיד בצאתו יתפלל כדי שיסור למחר אבל להסיר באותו יום לא היה יכול להתפלל כי באותו יום היה השלום המכה כדלעיל : למה הביא עליהם ערוב · דמדה כנגד מדה בעינן כדלעיל פ"ט : מצירין בהם אפילו בהבאתן (שהם מזיקין) זולת נער לידם · וזהו למ"ד מלמטן היינו דובים ואריות : שלא היה בהם הנאה בעורותיהם · ר"ל משא"כ בערוב דכתיב לא נשאר עד אחד · (אבל לא מתו) כדי שלא יהנו בעורות : היה להם שיסריחו · כלומר הוה ליה להמיתם ולהניחם שם כדי שתבאש הארץ כמו שעשה בצפרדעים כדלעיל פרשה י' · ומ"מ רבי נחמיה מצי משני דגם במיתת העופות הנאה גדולה בבשרם ובנוצותיהם · וכן אמרו לעיל פרשה י' וימותו הצפרדעים לפי שלא היה להם שום הנאה בנבלתם ובעורן לכך מתו · והא דלא קאמר שהיה הנאה בבשרם

באור מהרי"פ

וכן משמע במדרש קהלת ואין ספק שחכמים גדולים בתורה היו דתן ואבירם דכתיב קרואי מועד אנשי שם ואיתא ג"כ בילקוט על המקרא נתנה ראש ונשובה מצרימה שבקשו למנות דתן במקום משה ואבירם במקום אהרן ע"כ ועל כן הקנטתם הכאיבה את לב משה מאד וערבבה את דעתו ועי' תנ"ס אשר לפי דבריו יוצאים מן הפשט : טוב אחרית וגו' · הוא ס"ד קמא כי העוסק יהולל וגו' · ופירוש שהקב"ה הודיע למשה אחריתן ושלותן של ישראל וגילה לו שהוא לא יראה בכבודם כמאמר עתה תראה ולא תראה במלחמת שלשים ואחד מלכים : אני הוא שגדלתי לך · ופי' כשאומר משה למה הרעותה וגו' ומאז באתי וגו' על זה נאמר וידבר אלהים וגו' ויאמר אליו אני ה' גרמתי לך להגים דעתך ואולי כ"מ דורש אלהים והויה חד הוא : במדת רחמים אמרת לי · פירוש כמה פסוקים של רחמים כתוב אל לכה ואשלחך כמו ראה ראיתי את עני עמי וגו' וכדומה לזה הרבה פסוקים של רחמים : הרבה פעמים באל שדי · מה שיש להעיר על זה הלא לא מצינו שנגלה הקב"ה אל אברהם באל שדי רק פעם אחת אצל מצות מילה (בראשית י"ז י"ז) ויהי אברם בן תשעים ותשע שנה וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים · גם ביעקב לא מצינו שנגלה אליו בשם אל שדי רק פעם אחת (שם ל"ה י"א) ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו · עי' ביפ"ת ובמזרחי : ולא נודעתי להם כי שמי ה' · מה שיש להעיר על זה הלא גם לאברם נגלה בשם ה' (שם ט"ו ז') ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה · וי"ל שמכ"מ לא נמנע מלומר לא הודעתי כי על כל פנים לא בא על דרך שאלה כי הוא לא שאל מה שמך כשם ששאל משה · ת"נ ועי' יפ"ת : אמרתי לאברהם וכו' · זו תלונה שנית שהקפיד הקב"ה כנגדו · אחת ששאל מה שמך · והשנית שאמר ומאז באתי וגו' ולאי"ו אמרתי וכו' ולא הרהרו אחר מדותי · תנ"ס : שבן לא הרהרו אחרי · פירוש אריכות הגלות : איש שקוצי עיניו וגו' · פי' דבר זה נאמר להם במצרים כדכתיב (יחזקאל כ' פסוק ה') ואמרת אליהם כה אמר ה' ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני ה' אלהיכם · ביום ההוא נשאתי ידי להם וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו : קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים · פירוש דדייק מקל וחומר שאמר משה הן בני ישראל וגו' ואיך ישמעני פרעה שלא ק"ו פריכא הוא דמה שישראל לא שמעו הוא מקוצר רוח אבל פרעה שהיה משעבד בהם למה לא יאזין ע"כ מפרש המדרש שמה שאמר משה מקוצר רוח היינו שקשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים וא"כ אתי שפיר הק"ו השתא מה ישראל בשביל שהוא קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים לא נתנו אל לבם לשמוע אל בשורת הגאולה שלא רצו לקבל עולו של הקב"ה ואלהותו לפי שהיו משוקעים בעבודת כוכבים ק"ו פרעה שהוא מלא גלולים ועשה את עצמו עבודת כוכבים שלא יפנה אליו ולא יקבל דבריו :

פרשה ז ואף כאן הן בני ישראל וכו' והיה ראוי וכו' כל הנסים וכו' נתיחד הדבור וכו' · וצ"ע פתח בנסים וסיים בדבור וגם מה שאמר למעלה מזה היה ראוי הדבור להתיחד וכו' ובשביל שאמר שלח נא וגו' נאמר לו הלא אהרן אחיך הלוי · קשה איך יורה לנו בזה שאמר הלא אהרן וגו' שלא נתיחד הדבור למשה בפני עצמו · ואי איתבר חילי הייתי מגיה בספר והייתי גורס איפכא וכן אתה מוצא במשה בתחלה היה ראוי ליעשות כל הנסים על ידו ובשביל שאמר שלח נא וגו' נאמר הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ואף כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' והיה ראוי ליחד הדבור עליו ובשביל זה נתיחד הדבור עליו ועל אהרן שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן ולפי גירסת ספרינו צריך לומר מה שמביא ראיה על יחוד הדבור מהלא אהרן אחיך הלוי צריך להיות הראייתו מסיפיה דעניינא ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו ואף כאן הן בני ישראל וגו' והיה ראוי לעשות כל הנסים על ידו וממילא היה ראוי שיתיחד הדבור אליו ובשביל זה נתיחד הדבור עליו ועל אהרן עכ"ל תנ"ס ועי"ש שהאריך עוד : ממתין לאדם · פי' שאין מעניטין אותו והאי המתנה כמתנת העונש הוא אבל לא מחילה ומשמע דפליגי אהא דאמרינן בסוף יומא (פ"ו ב') אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין לו כו' :

פרשה ט והדגה אשר ביאור מתה וגו' ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור א"ר אבין וכו' · שהיו סבורין שהם מעשה כשפים · פי' לאו דוקא מעשה כשפים דהא כתוב כאן בלטיהם ואלו מעשה שדים הם · אלא לפום שגריה דלישנא שם המכשפים כולל את הכל : במ"כ ד"ס במסיאות וכו' · עק"א שכ"ד ימים היה מתרה וכו' ושבעה ימים שמשה המכה · וכתב הש"ג אולי במצרים שמשה המכה עם ההתראה חודש חמה שהוא ל"א יום מפני שהיא יתירה על שנת הלבנה י"א יום : ונהפכו נחליה לזפת · כאן מביא בקיצור ובילקוט ובתנחומא מביא שכל היו"ד מכות היה במלכות הרשעה דם שנאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן · צפרדעים קולן קשה שנאמר קול שאון מעיר · כנים שנאמר ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית ואין עפר אלא כנים וכו' ע"ש כל הענין בילקוט ישעיה כ"ג סימן רל"א מקרא כאשר שמע למצרים :

פרשה י בכלל בריותו · והכי פירושו ויתרון ארץ אפילו דברים המיותרים נכללים בכל פי' במלת כל הנאמר בתורה היינו וירא את כל אלהים אשר עשה פי' אפילו דברים המיותרים לפי עיני בני אדם והנה טוב מאד · ור' אחא דריש מלת בכל · בכל אני עושה שליחות אפילו בדברים המיותרים בבני אדם : מן הצפרדעים נשאו ק"ו וכו' · ופי' משום דהצפרדעים היו יכולים להדבק בעיסה שלהם גם בתוך התנור ואעפ"כ מסרו עצמם לעלות בתנור מוסק כדי לקדש שמו ומזה נשאו ק"ו חנניה מישאל ועזריה למסור עצמם על קדושת שמו יתברך דהל"כ היה להם לברוח לקיים חבי כמעט רגע עד יעבר זעם וכן פי' ר"ת בפרק מקום שנהגו : ונבקעת שם · צ"ל ונקבעת : כי משחתם בהם · (ויקרא כ"ב כ"ד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו לה' ובארצכם לא תעשו ומיד בן נכר לא תקריבו אלה לה' כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם · ומזה נלמד דמלת ומשחתם הוא סרוס ומה שכתב המ"כ משחתם בהם וסמיך ליה מרות אבך לא עיין יפה : פחות מכשעורה · בספר באר היטב פי' הטעם לפי שהוא שיעור לטומאה עצם כשעורה והשדים הם כמות הטומאה ואין שולטין בבריה שאין הטומאה שולטת עליו :

פרשה יא מהיר במלאכת המשכן ולפני מלכים יתיצב · פירוש לפני השכינה כי תיכף נאמר שם ויקרא אל משה כשהקים המשכן : עשית הקדש חול כו' · פירש המ"כ דקאי על יתרו שהוא קודש ועשאו חול שקראו תשובים ולא כוון אל האמת אך פירוש עשית קודש היינו מלת מלכים שהוא רומז למלך מלכי המלכים הקב"ה עשית אותו שאתה דורש על פרעה שהוא חול : כך היה פרעה רוצה לעסוק בתפלה וכו' · ואולי המדרש הזה סובר שנה יוצא המימה פי' רצונו היה להתפלל

בבשרם ובעורותיהם · לפי שיש חיות שאין שום הנאה בבשרם ולכך נקט עורות שמכל עורות החיות יש הנאה : כהו ולא ימות מכל לבני ישראל דבר · פי' מה דבר ומאי אתא לרבויי וקאמר אפילו לא היה לישראל אלא הרטומות דברים בעלמא שהיה הישראל אומר שיש לו חלק בה · דדבר משמע כל אשר לבני ישראל זד מענה ותשובה לבד : ובבך ידעו דינם של ישראל · ר"ל שידעו שהדין עם הישראל בטענתו ומחזירים להם משום שאם אין טענתו אמת ואין לישראל חלק בה היתה מתה ש"מ שטענתו אמת שיש לו חלק בה : מהו עד אחד · פי' מהו עד דמשמע אפי' האחד אינו שלם ועז"א שאפי' לא היה לישראל אלא חלק אחד בה כגון שהיה משותף עם ישראל : לחום להם חמין · פי' לחום להם הצונן להיות חמין · ולצנן להם החמין להיות צונן · ומסיים בתד"א לפיכך הביא עליהם שחין לא כדי שלא ירחצו בין בחמין בין בצונן עכ"ל : כדי שלא יוכלו ליגע בגופן : משום דנשתנה שחין מצרים משאר שחין כדאיתא בפרק אלו מומין שהיה לח מבפנים ויבש מבחוץ · והלא מיסוד המים וצונן · ויבש הוא מצד האש · כנגד ב' מלאכות שהיעבדו בישראל לחם ולצנן · והיה עונשם בזה כדי שלא יוכלו ליגע בגופן לעשות רפואה כי מה שהוא רפואה ללח אינו טוב ליבש ומה שהוא טוב ליבש אינו טוב ללח · וכדכתיב יככה ה' בשחין מצרים אשר לא תוכל להרפא :

סדר בא

פרשה יג הארץ איך נבראת תחלה · פי' בתחלת מעשה בראשית ואין השאלה מאיזה דבר ברא · כי שלא אנו מאמינים שהקב"ה ברא יש מאין והוא אמר ויהי · אלא השאלה היה על הארץ לפי שכל מלאכה שאינה בשוה אלא יש בו גבוה ונמוך · אינו נוי ויופי המלאכה · ולכך הקשה למה נתהוה כן בארץ שנבראת בלי שיווי בכל מקום כי יש הרים וגבעות במקום זה · ובמקום זה בקעה · ובמקום זה יושר ושוה · וזהו דנקט המדרש בסמוך מי שהוא רואה הרים וגבעות כו' · עד שבא יוסף הבנאי והשיבו שמגרופות קטנות שהיו בעפר שתחת ככא הככוד כו' · אמרתי באפי איה הם · כלומר אתנם באפי כאילו אינם שיאמרו הרואים איה הם כדפירש רש"י בחומש (והוא מהספרי שם) והוא מה שכתב בסמוך לא יהיו אלא אשביתה כו' כלומר לא יהיו בעולם · ואין שום חילוק בין אמרתי באפי כו' ובין מה שכתוב בסמוך דבר אחר באף שהכעיסו כו' רק במלת אף על מי הוא חוזר · דלפירוש קמא הוא אף של הקדוש ברוך הוא ור"ל ע"ד כי רגע באפו הוא הרגע שכועס בכל יום ובקש בלעם לקללם אלא שהשם ריחם עליהם אף שלא היו כדאין לכל זה כדאיתא בברכות · ולהדבר אחר האף הזה הוא האף שהעלו ישראל אף ה' בחטאם · וזה היה במצרים ובעגל ובמרגלים שהכעיסוהו · ואילו לא כעס אויב פן יאמר מבלתי יכולת ה' לא היו ניצולים מהאף שהעלו בהשם ב"ה : א"ר יוחנן מכאן פתחון פה כו' · שהגם שלא יאמרו המינים שמונע ה' מהתשובה ממש · מ"מ זה יאמרו שאין ממנו רצון וסיוע לשיעשו תשובה אחר שמסיר הסבות המביאות אליה מדכתיב כי אני הכבדתי את לבו וגו' · אבל לפי האמת אילו היה שב בתשובה שלימה לא היה נדחה לשום סבה · אמנם ריש לקיש דעתו הוא שהקב"ה מנעו ממש מתשובה ועכ"ז אין פ"פ למינים מאחר שבחמש מכות הראשונות לא חזר לכן יסתם פיהם וידעו כי חטאתו בראשונה סבבה לנעול ממנו דרכי התשובה : הוא יליץ ר"ל מדלא כתיב הוא לץ · משמע דהוא יליץ קאי אקב"ה שמסבב ללץ שילוצץ · דילין לאחריני משמע : פעם ראשונה שניה ושלישית · כדכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר · וכדכתיב על שלשה פשעי ישראל דדייק מיניה בפרק בתרא דיומא דעד ג' פעמים מוחלין לאדם : כיון שהתרה הקב"ה ה' פעמים · כלומר שלא שלוחו להתרות בו לא השגיח · שבחמש מכות הראשונות חזק לבו בעצמו : מהו הכבדתי · הא אינו נופל לשון כבדות בלב על הקושי והחוזק : שהיא מתקבלת שניה כו' · פי' באשר שהיא מתקבלת הקושי נכנס בה כן המצריים כל מה שהיה הקב"ה מתרה בהם היו יותר מתחזקים ומכבידים לבם לבלתי שלח את העם : מהו כן · כלומר למה לא נאמר כן בשאר מכות ויפן ויצא אלא ויצא לחוד · לכך דרשו שראו אותם פונים · וזהו פי' של ויפן שפנה לראות ולשמוע מהם מה יאמרו זה לזה ושמע מהם שהיו מאמינים לדבריו · לכך מיד יצא כדי שיטלו עצה לעשות תשובה :

פרשה טו שנאמר וכפר את מקדש הקדש · מדכתיב כפול מקדש הקדש מפיק דקאי על השכינה · ואף שפסוק זה כתיב מאוחר לפסוק וכפר על הקדש מ"מ אקדמיה המדרש משום דביה כתיב את מקדש הקדש דמשמע טפי דקאי על השכינה · והא דהביא כלל פסוק וכפר על הקדש · הוא משום דביה כתיב וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל דמשמע שכביכול השכינה צריכה כפרה על שנטמאת מטומאות בני ישראל : וכן הקב"ה אומר להם כותו אתיכם כו' · אע"ג שאח"ז נאמר יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט · וע"כ ביום הדין העתיד מיירי · מ"מ כיון דאין עלייתם וקבוצם ליום הדין למלחמה אין טעם לומר קדשו מלחמה וגו' · ע"כ ס"ל דראש הכתוב במלחמת יון מיירי ולפי שנמסרו גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים אמר דרך לעג קדשו מלחמה העירו גבורים וגו' לומר שלא תועילם גבורתם ולא קיבוצם כי החלש יאמר גבור אני דהיינו ישראל שהוא חלש יתגבר וגבורת יון וחילו תכנע · וזה אומרו שם הנחת ה' גבוריך · ומ"ש עוד יעורו ויעלו הכוונה לומר כי כל זה יהיה עוד סימן לעתיד שיעורו ויעלו כל הגוים לעמק יהושפט · ושם יכנעו כמו שנכנעו בקבוצם בימי יון : ואומר כן יאבדו כל אויביך ה' וגו' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · ור"ל שכמו שנאמר זה על ניצוח סיסרא · כן יצדק לאמר בניצות יון · או זה היה תפלת דבורה וברק על דורו של מתתיהו שיפלו אויביהם לפניהם כמו שהיה להם : לקיים מ"ש ברה כחמה · שלכן אמר ברה שהיתה אורה וגבורתה בכור מאד כחמה · שנגאלו לגמרי ונתנו נקמה באויביהם מאד · משא"כ במדי ולכן לא אמר במדי רק יפה כלבנה כי אין שם רק יופי ולא בהירות : לפי שהיא עומדת באמונת' להקב"ה אף במלכות שיש לה אימה : מהו איומה כנדגלות אתה מוצא כו' · הוא כמו דבר אחר : דפלוגתא היא בחזית די"מ כנדגלות כדגלים של מעלה כמו מיכאל כו' · וי"מ אימה של מטה כגון דוכסין ואיפרכין כו' מגין שיש להם אימה שנאמר דחילה ואומתני · כלומר שפי' נדגלות דגלי המוני מלכות אדום · לכן המדרש מעיקרא מפרש לה הכא בדגלי מלכות אדום · והדר מייתי כמי סברת האומר דמיירי בדגלים של מעלה מכיון דמייתי הכא קרא · ולא הוצרך לומר ד"א כי כן נמצא במדרש זה כמה פעמים : כך אין העולם יכול לעמוד תוך כו' · שהעולם מתקיים על ידם כדוגמת העולם העליון : וכן דגלי השמים מלאכים כו' · האריך כאן מפני שלא מצא מקרא מפורש שהמלאכים נקראו דגלים הוכרח ללמוד זה לדרך ג"ש שהמלאכים יקראו צבאות וישראל נקראו צבאות ודגלים הוא ג"כ צבאות כמו שמביא פסוקים על זה · כמו שנקראו ישראל בשם דגלים כן יקראו ג"כ צבאות המלאכים דגלים · ועל כן מה שאמר איומה כנדגלות פירושו דגלי המלאכים : ומן המלאכים לפי שהם עבדיו הקרובים אליו יתברך ע"ד עבדא דמלכא מלכא כן יאות שיתיראו מישראל שגם הם קרובים אליו · ונחית בזה לפירושו דאיומה קאי על ישראל · שישראל יהיו מטילין אימה על כל הארץ כשם שמתייראין מן המלאכים כדיליף בחזית מדכתיב וגובה להם

באור מהרי"פ

נהתפלל שם ופליג אמ"ד לעיל דדורש המימה פי' לעשות צרכיו : כמ"ש ד"ה בטאריקי בעוגש · כן פי' הערוך · א"ה לא מצאתי בערוך לא בערך טאריקי בדל"ת ולא בערך טרקיא ברי"ש אך זה מצאתי בערוך ערך ערק ד' (תענית כ"ה) פריק ליה באסקטולא אספתי פי' הכהו מלאך באצבעו במצחו. ואמר לו איגרן כך גירתי כלומר הכוך התיום שלי :

סדר בא פרשה יג הוי כי אני הכבדתי וכו' · פירוש הכבדתי כעסי ונאארתי בכבודי וזה היה את לבו ואת לב עבדיו פירוש מן טפשות לב פרעה ומן טפשות לב עבדיו הוכרחתי לכבוש כעסי שלא יאמרו לא יכול להציל עמד והרגן והאי את לבו פי' מן לבו כמו כצאתי את העיר כמה הרחיקו את העיר שפירושם מן העיר : מכאן פתחון פה למינים · לשון קושיא היא ורש"ל מתרץ אותה : וארטסים נכנס בתוכם · ארטסים רכ"מ פירש בלשון יוני דבר נפוח זכו נקבים מלאים רוח וזה כנוי לגאוה והמעריך פירש לשון ארס פירוש ארס של נחש כלומר נתקשה ולא נתרכך ע"כ : מהו כן · פי' למה לא נאמר כן בשאר מכות ויפן ויצא אלא ויצא לחוד לכך דרשו שראה אותם פונים וזהו פי' של ויפן שפנה לראות ולשמוע מהם מה יאמרו זה לזה ושמע מהם שמאמינים לדבריו לכך יצא מיד כדי שיטלו עצה לעשות תשובה ודלא כפי' של מ"כ שנלמד מדכתיב כאן ויצא וקשה שלא גם בשאר מכות גם כן כתיב ויצא ולא פירשו חז"ל על זה כלום אלא שדרשו מויפן כמו שבארנו : מהו כי רעה נגד פניכם וכו' · כלל הענין הוא כן שהמדרש הזה דורש מלת רעה על הבריאה ומלות נגד פניהם על שלא יתן להם רשות לצאת ומלות ואותה אתם מבקשים מוסב על רעה הנזכרת ומלות ולא כן לכו נא הגברים הוא מופת וראיה על מחשבת הבריאה : ושהייתי חושב לקלל · פי' כי באמת מה שאמרו יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם לא היתה קללה רק ברכה כי הוכרח לשלח אותם ושלחם אך לפי מחשבתו שחשב שלא ישלח אותם היתה קללה :

פרשה יד חזקיה אמר · אינו חולק אלא פירושי קא מפרש לדברי רבי יהודה בר' דאל"כ הא כב"ר פל"ג אמר דכולא מילתא רבי יהודה אמר ולא הוזכר שם חזקיה כלל : חושך של יס · פירוש שסטמין הקב"ה יום שביעי של מכת חושך להיות ממשמש ביום של יס : שכן אמר לי הקב"ה · תימה דלא מצינו בשום מקום שאמר לו הקב"ה כן · אדרבה מצינו בהיפך לפי דעת ר"מ דאמר בשעה שאמר משה לא אוסיף עוד ראות פניך אמר הקב"ה מה עדיין מתבקש לי להודיע לפרעה מכה אחת מיד קפץ עליו הקב"ה כביכול נכנס לפלטרין של פרעה בשביל משה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך שלא ימצא בדאי וכו' משמע מפורש שלא אמר לו הקב"ה מתחלה אלא אחר שאמר משה מעצמו מילא הקב"ה את דברו כדי שלא יתבדה וצ"ע ועי' תנ"ס :

פרשה טו קול דודי הנה זה בא וכל הענין בפרשיות עד עמכם · א"ה זה הלשון מוקשה אצלי ועיינתי בשיר השירים רבה ד"ה בנכנשתי דף ע"ז עמוד ב' ד"ה סדרא תנינא קול דודי ובעמוד ג' ד"ה דומה דודי ולא מצאתי ישוב נכון ללשון זה גם בילקוט ומכילתא בקשתי עזר וכעד ללשון זה ולא מצאתי : כבר שלמו · פי' כי החשבון של שנות הגלות מתחיל מלידת יצחק : הנצנים · פי' הצדיקים אשר יציצו ויפרחו במעשיהם הטובים כמד"א צדיק כתמר יפרח : הכהנים בני אהרן · אולי הוא דורש מלת הנצנים מלשון ויצץ ציץ ויגמול שקדים שאמור באהרן שהיה הכהן הראשון גם אולי נקראין ילדי כהונה פרחי כהונה על שם שהוציא מטה אהרן פרח וציץ · ועי' תנ"ס : אלעזר בנו · אע"פ שהיו לאהרן עוד בנים נדב ואביהוא ואיתמר לא הזכיר רק מי שנמשכה ממנו שלשלת הזרע לעבודת בית המקדש ולהכי מייתי קרא אלעזר בנו פינחס בנו שנזכר בם זרע יחוסם אל עבודת בית המקדש ולא נזכר זרע איתמר : אלו הלוים · אולי דרים הנצנים שנאמנים שהיו מזמרים למנצח בנגינות וקתיב אסף הראש וכו' מפני שהם היו לוים משוררים ומנצחים בבית המקדש : שהקריב תור וגוזל · נקט אלו מפני שעגלה משולשת ועז משולשת ואיל היו כנגד האומות לאפוקי תור וגוזל היו כנגד ישראל כדפירש"י בחומש ואת הצפור לא בתר והוא תור וגוזל כמאמר חז"ל תורים ובני יונה ורמז לו שישראל יהיו חיים וקיימים לעולם : התאנה וכו' · משום דכנסת ישראל נמשלו לתאנה כמד"א כבכורה בתאנה בראשיתה וגו' והגפנים סמדר והסמדר מקשה את השניים אלא משום דכתיב נתנו ריח שמע מינה שעשו תשובה ולא חשיב הרשעים משום שמתו בג' ימי אפילה ועי' מדרש חזית שפירש חנטה פגיה על הרשעים שמתו בשלשת ימי אפלה ע"ש : בגזרת עירין · כוונתו בזה דשייך שאלה גבי מלאכים מה שנעלם ומסיפא דקרא וכמימר קדישין שאילתא דייק : גומרין ומעברין · נקט גומרין לאשמועינן שאף שפעמים מסכימים שלא לעברו והקב"ה מסכים עמהם ושוב נמלכו לעברו הקב"ה גם כן חוזר בו ומסכים עמהם לעברו כדאיתא בירושלמי ראש השנה פ"א ה"ג א"ר סימון כתיב כי מי גוי גדול וגו' ר' חמא ברבי חנינא ורבי הושעיא חד אמר וכו' ואחרנא אומר איזה אומה כאומה הזאת בנוהג שבעולם שלטון אומר הדין היום והלסטים (פי' מי שהוא עומד לידון) אומר למחר הדין למי שומעין לא לשלטון אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אמרו בית דין היום ראש השנה

נחמד למראה

פרשה יב הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד · זכדי בן לוי אמר שרט לו שריטה על הכותל אמר לו כשתגיע השמש לכאן ירד מחר הברד · ראוי להתבונן מנלן דשרט לו שריטה על הכותל · והאחשוב אני משום דהוה ליה למימר כעת מחר בשו"א הכ"ף כמשפט באותיות כל"ב המשמשות באמצע המאמר · ולפי שהכ"ף קמוצה זה יורה על ה"א הידיעה שנשמטה והוה כעת הידועה כלומר למחר כעת הזאת · והשתא קשה לר' זבדי איך לא חש משה רבינו ע"ה שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא כמו שהיה נזהר מזה במה שאמר כחצות כפי מה שאמרו רבותינו ז"ל · לזה אמר שרט לו שריטה על הכותל וכו' :

סדר בא פ' יד דבר אחר אמר הקב"ה למלאכים המצריים ראוין ללקות בחושך מיד הסכימו כולן כאחת ולא המרו · יש לדקדק למה במכת החשך שאל הקב"ה למלאכים אם הם ראוים ללקות יותר מכל המכות · ועוד מה שבח הוא למלאכים שהסכימו ולא מרו את דברו חס וחלילה היה להם להמרות את דברו · ונראה לעניות דעתי בהקדים מה שכתבו רבותינו ז"ל בפרשה זו עצמה שלמה הביא הקב"ה חשך על מצריים ויש בו שני טעמים · האחת מפני פושעי ישראל שלא היו רוצים לצאת ממצרים שיקברום בתוך שלשת ימי אפלה ולא יראו אותם המצריים · והטעם השני שישאלום המצריים כלי כסף וכלי זהב ושמלות · שכשהיו שואלים מהם היו אומרים אין לנו והיו ישראל אומרים להם אנו ראינום בתיבה פלונית בימי החשך · ועל זה היו אומרים המצריים אם היו רוצים ישראל להחזיק בהם היו מחזיקים אז · ונמצא שאינו אלא שאלה נשעה והיו משאילים להם · נמצא שלשני הטעמים גם יחד החשך לא היה ראוי להם בשבילם כמו בשאר המכות ולכך שאל הקב"ה למלאכים אם המצריים ראוים ללקות בחשך · והמלאכים היו יכולים למחות בידו כביכול שאינו מן הדין ועל כן לא מרו את דברו וזה שבח להם וק"ל מצאתי כתוב : ויהי חושך אפלה · א"ר אבדימי דמן חיפה אותו חשך כפול ומכופל היה · בפירוש החומש כתב רש"י ז"ל על פסוק וימש חשך וז"ל · ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים לשון כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש עכ"ל · ולכאורה קשה על דברי רש"י שכתב כפול ומכופל ועב · וגם על ר' אבדימי יקשה על שהכפיל לומר כפול ומכופל כי די היה לו לומר אותו חשך כפול ותו לא · אך פרש אחל לבאר דבריהם אגיע לפניך דברי החכם אבן עזרא בספר נאום אשר בארתי בפירוש שחברתי על ספר הסוד · כי כתב החכם הנ"ל בספר הנ"ל · שמונה וז"ל · ולפי דעתי שהוא מגזרת ושיש דשן ושמן (ישעיה ל') השמנה היא אם רזה (במדבר י"ג) והם מגזרת המספר שהוא שמונה בעבור כי העומק בגוף לא יהיה כי אם בתוך שמונה נקודות והוא העובי וזאת דרך סברא עכ"ל · ומצאתי אחרי העיון כי דבריו אלה מיוסדים על עומק חכמת הטבע והגלה לך מצפונו · ככר נודע לכל חכם לב אשר נדב לבו אותו לקרבה אל מלאכת חכמת המדידה · כי הנקודה והקו והשטח אינם במציאות עם היות שהם מושכלים בלב · כי לא יהיה במציאות רק המעוקב שהוא גוף בעל שלשה רחקים שהם האורך והרוחב והעומק שהוא הגובה או העובי תאמר איזה מהם שתרצה · והנה הנקודה איננה במציאות כי אין בה אחד משלשה רחקים האלה ולא אורך ולא רוחב ולא גובה כי הוא הקטן שבחלקים אשר לא יתכן להתחלק עוד והוא האפס המוחלט אשר לא יושג אל החוש לגמרי · והקו הוא מורכב מנקודות רבות והוא בעל שיעור באורך ואין בו לא רוחב ולא גובה · כאלו תצייר בדמיונך שתראה נקודה נהלכת ותעשה רושם ידמה שעושה קו שהוא בעל שיעור באורך · ולפי שאין בו רוחב וגובה · לכן גם הוא איננו במציאות כמו הנקודה כיון שהוא לוקח ויוצא מן הנקודה אבל הוא מושכל בלב · והשטח הוא מורכב מקוים כמו שהקו מורכב מנקודות והוא בעל שיעור באורך וברוחב אבל לא בעומק רצוני לומר בגובה · כאלו תצייר בדמיונך שתראה קו מהלך ברחבו ויעשה רושם על פני כולו ידמה שיעשה שטח שהוא בעל שיעור באורך וברוחב · ולפי שאין בו גובה כי הוא נאחר בדקותו מבלי גובה לו · לכן גם הוא איננו במציאות כמו הקו שהוא לוקח ממנו אבל הוא מושכל בלב · ואולם אם תצייר בדמיונך שתראה שטח מה עולה למעלה ויעשה רושם על פני כולו · ידמה שעושה מעוקב אשר הוא בעל שיעור בשלשה רחקיו שהם האורך והרוחב והגובה והוא גוף ממשי אשר ישנו במציאות ויתיגוהו החושים · ובזה תבין מליצת החכם אבן עזרא במה שאמר כי שמונה מגזרת השמנה היא אם רזה כו' ירצה בזה לפי שהשומן הוא העובי שהוא הגובה או העומק כענין שנאמר השמן לב העם הזה (ישעיה ו') ומבואר ממה שקדם כי כל דבר שיש בו גובה או עומק הוא גוף בעל שלשה רחקים אשר לא יתכן להיותו כי אם בשמונה נקודות לפחות · שהרי שיעור האורך לא יהיה פחות משתי נקודות · גם הרוחב לא יהיה פחות משני קוים שהם ארבע נקודות · גם העומק שהוא הגובה לא יהיה פחות משני שטחים שהמעוקב מורכב מהם והם שמונה נקודות והוא גוף · על כן נכון הוא שהעומק בגוף לא יהיה כי אם בתוך שמונה נקודות וזהו מה שרצינו לבאר · והנה הן דברי רש"י ז"ל במה שאמר שהיה כפול ומכופל עד שהיה בו ממש · ירצה בזה עם היות כי החושך הוא דבר שאין בו אחד משלשה רחקים · מ"מ החושך שהביא הקב"ה על המצריים היה בו דבר ממש כי היה כפול באורך ומכופל ברוחב ונעשה עב בעובי עד שנתגשם בשלשה רחקיו באופן שהיו יכולין למשש אותו · וגם אלה דברי ר' אבדימי שאמר אותו חושך כפול ומכופל היה · ועל העובי סמך על מה דכתיב לעיל בפרשה זו וימש חושך כמה היה אותו חושך · רבותינו אמרו עבה כדינר היה שנאמר וימש חושך שהיה בו ממש ודו"ק :

פרשה טו ויאמר ה' אל משה החודש הזה לכם ראש חדשים · סכ"ד קול דודי וגו' קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך · אמרו לפניו רבון העולמים ת' שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו · אמר להם כבר שלמו שנאמר כי הנה הסתיו עבר מיד גלו הצדיקים את ראשיהם שהיא מכוסה שנאמר הנצנים נראו בארץ : אלו הן שבטו של לוי שהיו צדיקים כולם · יש להקשות כי לא זו

הדרך

לכם ויראה להם : שרפים עומדים ממעל לו · הא דלא מייתי מפסוק דלעיל וצבא השמים עומדים כו' משום דבעי לאתויי שהמלאכים אומרים ק' ק' ק' שכתוב ג"כ בהאי פרשתא : וישראל אומרים אלהי אברהם · ואף שגם ישראל מקדישין אותו בכל יום מ"מ קדושה זו אינה אלא סיפור קדושות מלאכים : לנהר אש שיוצאים ממנה · הוא נהר דינור הבא מזיעת החיות שרפי אש : ד"א החודש הזה לכם כו' · מפרש החודש לשון חדוש והיינו דמסיים בסמוך הואיל ועשיתי לכם נסים בחודש הזה כו' · ואגב אורחיה נותן טעם למה נעשו הנסים בחודש הזה דוקא מפני שהיו בזכות אבות ובניסן נולדו האבות · ומייתי סמך ממ"ש ועבר ה' לנגוף את מצרים בפרשת ולקחתם אגודת אזוב דמשמע דהיה בזכות אבות כדאמר לקמן פ' י"ז והגעתם אל המשקוף בזכות אברהם ואל שתי המזוזות בזכות יצחק ויעקב ומייתי נמי כי מראש צורים אראנו דהיינו אבות : שמעו הרים את ריב ה' · דהיינו אבות כדלעיל : מתחלה היה המקום מבקש · נותן טעם לקריאתם הרים · לפי שהוסד העולם על זכותם כבנין המיוסד על הצורים : כך מתחלה היה העולם מים במים · והיו המים מקלסים להקב"ה · ורצה לברוא את העולם שיקלסו אותו בני אדם כדאיתא בב"ר פרשה ה' ואח"כ ראה שיעמדו רשעים ולא די שלא יקלסו אותו אלא שימרדו בו · לכן אמר יחזרו להיות מים כו' : ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך · דאית' בזבחים דף קי"ח שרצועה אחת היתה בחלקו של יוסף שמושכת והולכת בגבול בנימין שבית המקדש בנוי עליו · וזהו ואני נתתי לך שכם אחד כלומר חלק אחד על אחיך שהוא מובלע בגבול אחיך בנימין : חיאל שטמן בבעל : תחת המזבח שעשו לבעל שעשוהו חלול ושכב להצית את העצים להטעות העם כדי שיחשבו שבא מן השמים · לא נגפתיו ר"ל שניגף בנחש שנשכו ונגפו כדאיתא בילקוט במעשה דאליהו · ויליף מסיפא דקרא דכתיב שם משם אצוה את הנחש ונשכם : אבל ישראל עליהם הוא אומר מגדל עוז כו' · משום שאמר לעיל שכל עובדי כוכבים רצים להתחבאות במקומות אליליהם בתקותם בהם שיושיעם ותוחלתם נכזבה כי כשל עוזר ונפל עזור · ע"ז מסיים אבל ישראל רצים להשגב בהקב"ה ונושעים בו כמו שמתחבא במגדל עוז משונאיו המתקוממים נגדו וניצול שם כמו דמסיים בו ירוץ צדיק ונשגב : מה הקב"ה עושה במצרים · מה עניינו להיות במקום מלא עבודת כוכבים : והלך לו היה המלך עמה בפלקי · ר"ל אף שסילק עצמו ממנה לא זז מחנבה עד שחזר לה : ונשבע להם · נלמד מפסוק דדניאל בסיפו ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קודש שקאי על הגאולה : אלא אנכי ה' אלהיך · קרוב לאמר שצ"ל אנכי אעלך גם עלה דמינה נמי ילפינן לעיל פ"ג שה' אמר לגואלם בעצמו · והזכירו לחזק מ"ש דן אנכי דהיינו לגואלם ממש · דלא תימא דהיינו לדון דינם אבל המעשה יהיה ע"י שליח . ד"א בשביל מי · ולפ"ז יהיה החדש הזה לכם דקא ג"כ למשה ולאהרן בארץ מצרים ועניינו לאמר כי החדש הזה שבא ה' בארץ מצרים הוא בעבורכם שלא תתביישו בשליחותכם : בית הפרס בפ"ק דמ"ק תניא ג' בתי הפרס הן · שדה שנאבד בה קבר · ושנחרש בה קבר · ועי' בוכים דהיינו שמספידים בהם מתים : שתי תאנים · משל הוא על ישראל שלא יצאו ממצרים כי אם שנים משמים רבואות כדאי' לעיל פ"ו: שנאמר משא מצרים · ומביא ראיה מפסוק זה שהיה בעיני הקב"ה כמשא לילך למצרים · או הוא לשון טומאה מגע ומשא : משבעה משיבי טעם · שנתן וגד היו רגילין אצלו ולא היה מתבייש לפניהם לאמר דעתו · נשארו רק ז' משיבי טעם : אלא הכל שמחים שנא' כו' · פי' שאותם עטרות שנפלו מישראל בעגל יחזרו ולכן מביא פסוק ופדויי וגו' ושמחת עולם על ראשם שדרשו חז"ל על העטרות שמחה שמעולם על ראשם : הה"ד עשה ירח למועדים · ובהמשך הדרוש יבואר דדריש לכם שישראל מונין ללבנה ולהכי מייתי מ"ש דוד עשה ירח למועדים · ומשום דלא תימא דחדא מגייסו נקט דוד וה"ה דהירח נעשה ג"כ לעניינים אחרים · לה"ק כמה מעשים עשה משה ובא דוד ופירשו הילכך צ"ל שדבריו בדקדוק הן : אנו מוצאין מעשה בראשית שנברא שמים וארץ ברא האור · פי' לכאורה אנו מבינים כן מסדר הכתובים ובא דוד ופירשו שאחר שברא האור ברא שמים וארץ וא"כ ע"כ פירוש הכתובים של תורה כרבי יהודה דאמר לעיל בראשית פ"ג האור נברא תחלה משל למלך כו' ופסוק ויאמר אלהים יהי אור מחובר למקרא שלפניו והארץ היתה תוהו ובוהו שהוא היה קודם בריאת שמים ואז ויאמר אלהים יהי אור קודם שברא השמים : שנאמר עוטה אור כשלמה · והיינו אור שנזכר ביום ראשון : שלשה בריות קדמו כו' · איידי דאמר שהאור היה קודם שנבראו השמים אמר ג"כ מאין נולד האור : קדמו את העולם · פי' קודם שהיה העולם מתוקן כמו שהוא עכשיו נבראו ג' אלו שהן היסודות שמהן נבנה העולם השפל · ואע"פ שהיסודות ד' לא הזכיר כאן רק ג' כי המים בכללן יסוד העפר שהוא מעורב בהם · וכמאמר יקוו המים נבדלו המים לצד אחד שזהו ותראה היבשה · וז"ש כאן המים הרו וילדו אפילה דהיינו יסוד העפר שהוא חשך : והאש · בב"ר פ' י"א איתא שתחלת ברייתה במוצאי שבת היתה · כי אם דהכא היסודי · והתם מיירי באור דידן : הרוח הרה וילדה חכמה · חכמה כולל ג"כ דעה ובינה שהרי כתב לקמן שברא הקב"ה את העולם בחכמה בתבונה ובדעת האמור בבצלאל : ובשש בריות אלו העולם מתנהג · כי בלא דברים אלו א"א לעולם להתקיים · בלא רוח שכבר אחז"ל הכל ברוח · ובלא אש ומים ג"כ א"א · ואור וחשך הם מדת יום ולילה · וחכמה היא ג"כ קיום העולם כמו שאחז"ל דעת קנית מה חסרת כו': גבול שמת בל יעבורון כגון ב"ו כו'· החול שהוא גבול לים כמו מסגר לבהמה · שמדרכה לצאת לרעות בתבואה · כן המים מטבעה לכסות הארץ · וז"ש בל ישובון לכסות הארץ: והשביעי שלא יצא מהחול · דכתיב בל יעבורון בל ישובון · וב"פ לאו הוא שבועה כדאיתא במס' שבועות : שאין הלבנה נכנסת כו' · נלמד מדכתיב שמש ידע מבואו שפירושו השמש ידע מבוא כל הלבונות ולא הלבנה : מהו דן אנכי מכת בכורות שנקרא נגע · שלשון דין נאמר ג"כ

נחמד למראה

סדרך · כי מי שחי"ב לחבירו ונכנס לבית האסורין ובא המלוה ואמר לו קום צא מן המקום הזה והוא אומר עדיין לא פרעתי ודאי בוכרא הוא · ועוד צריך לדקדק במאי תלוי מחלוקתם דישראל אמרו להקב"ה ארבע מאות שנה וגו' עדיין לא שלמו והקב"ה אומר כבר שלמו · בואו נחשבון אם שלמו או לא · ועוד יש להבין במה שאמרו מיד הנצנים נראו בארץ אלו שבט לוי שהיו ראשיהם מכוסים וגילו את ראשם על שום מה היו ראשיהם מכוסים ועכשיו על מה גילו את ראשם : ויובן עם מאי דאיתא בילקוט נקט שמואל ערך גליות משה הרב ל"י דארבעים שנה במדבר השלימו המנין דארבע מאות שנה · עוד הם בשם יפ"ת דארבעה מלכיות משלימין המנין דארבע מאות שנה · עוד טעם אחר דקושי השעבוד השלים המנין כמו שאמרו רבותינו ז"ל · עוד טעם רביעי דהשעבוד מתחיל משנולד יצחק שנאמר כי גר יהיה זרעך משיהיה לך זרע · ואי מקרא נדרש לפניו ולפני פניו קאי ארבע מאות שנה אכי גר יהיה זרעך עיין כל"י : והנה כפי הטעם הראשונה הם שנייה אמרו ישראל רבון העולמים ארבע מאות שנה אמרת להשתעבד ועדיין לא שלמו ואם ישתלמו בארבעים שנה במדבר או בארבע מלכיות טוב לנו עבוד את מצרים וכיון דדש דש · ואחר השלום ארבע מאות שנה בשלימות אנו יוצאים לחירות וגאולה שלמה יתקרי ואע"ג דאיכא טעם אחר כדי להשלים המנין בשלימות דהיינו משנולד יצחק כמו שכתבו המפרשים וא"כ הויא ארבע מאות שנה שלמות ויותר מהם · ישראל לא רצו לעשות חשבון כזה משנולד יצחק וקאי ארבע מאות שנה אכי גר יהיה זרעך ולא בארץ לא להם משום דא"כ אם רצו ויש לגאולה ויתקיים ההבטחה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הוא דוקא אם נקראים זרע אברהם · אבל אם לא לא אפי' בהשלמת המנין · והם ראו עצמן במצרים מחוסרים מכל טוב · כי הם הפרו ברית אשר כרת ה' את אברהם אביהם וכמו כן היו מגדלי בלורית והללו עובדי עבודת כוכבים והללו עובדי עבודת כוכבים · וא"כ איך יתכן דקאי ארבע מאות שנה אכי גר יהיה זרעך דלא היו נקראים זרע אברהם · וא"כ אינם ראויים לגאולה כלל ועיקר · וזהו טעמם של ישראל שלא רצו למנות משנולד יצחק משום דבעי זרעך ממש · והם רצו לידע מפי הקב"ה איך נשלם המנין ואמר להם כבר שלמו · ולא כמו שאתם סבורים להשלים השאר במדבר או בארבע מלכיות אלא כבר נשלמו הארבע מאות שנה דהיינו משנולד יצחק דכך אמרתי לאברהם כי גר יהיה זרעך משיהיה לך זרע · ואם תאמרו כי אין אתם ראויים ליגאל כי זרעך ממש בעינן · דעו לכם דלאו כולו זרע בעינן אלא שיהיה בעולם מזרעו כמעט הוא אם רב · ושבט לוי במצרים היו צדיקים ודי באלו · מיד הנצנים נראו בארץ אלו שבט לוי וכו' והיו מכוסים ראשיהם כי הם היו סוברים דקושי השעבוד גרם ולפי זה היו מכוסים כי היו מעטים כמו שאמרו ז"ל איכא מאן דאמר לפי שאהרן מכלה בהם ואיכא מאן דאמר כי לא היו בשעבוד מצרים וכתיב וכאשר יענו אותו כן ירבה · מי שהוא בעינוי כן ירבה ומי שאינו בעינוי אינו בכן ירבה · ועכשיו שראו שבעבורם ישראל נגאלים גילו את ראשיהם · כי הם ידעו שלא נשלם המנין · ואם נשלם לא מועיל כלום כי בעינן זרע אברהם וישראל הפרו ברית · ואע"פ שהם מעטים זרע איקרי בעבור צדקתם וק"ל מצאתי כתוב :

באור מהרי"פ

הקב"ה אומר למלאכי השרת שעמידו בימה יעמדו סנגורין יעמדו קטגורין שאמרו בני היום ר"ה נמלכו ב"ד לעברה למחר הקב"ה אומר למלאכי השרת העבירו בימה יעברו קטגורין יעברו סנגורין שנמלכו בני לעברה למחר מאי טעמא כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב אם אינו חוק לישראל כביכול אינו] משפט לאלהי יעקב ע"כ והיינו גומרין דקאמר הכא פי' סוף הסכמתם : גומר · דרש לשון הסכמה וטעם דהסכמה זו משום דאי הוה תלי דוקא בהסכמת הקב"ה ובית דינו היה הדבר קשה להודיע לנו וכי בכל ב"ד וב"ד בכל שערי ישראל יהיה בת קול משמיע היום ראש השנה וכן בכל מועד · תנ"ה : לעבר את השנה · פי' לא מיבעיא קידוש החודש שלא יהיה החילוף אלא ביום אחד ואם טעו בחודש יתקנו בחודש הבא אלא אפילו בעבור השנה שהשנוי בחודש שלם ופעמים ישנו האביב מזמנו ועניינים רבים טבעים ואעפ"כ הקב"ה מסכים להנהיג הטבע על פי עבורם ודורש החודש הזה אפילו חודש שלם לכם מסור הוא בידכם : בני יששכר · עי' במ"כ פי"ה דהם דרים שני בני יששכר על מעלת אהרן ודוד ע"ה ואולי כאן מביא ראיה רק על מעלת אהרן אבל על מעלת משה אין צריך ראיה שבודאי כדאי הוא לגאול את ישראל בזכותו ודורש ויאמר ה' אל משה ואל אהרן החודש הזה של גאולה לכם כלומר בשבילכם ובזכותכם הוא מוכן שיגאלו בו ישראל : ד"א ויאמר ה' אל משה וכו' קול דודי · צ"ע האסמכתא של דרשה זו ואולי כמו שפירש היפ"ת מה שנאמר אל משה ואל אהרן לאו דוקא הם בלבם אלא גם שארי צדיקים נכללו ג"כ בתוכם כמו האבות הקדושים וזקני ישראל ונקט משה ואהרן לדוגמא דומה לזה קצת בפ' ראוהו ב"ד ילפינן דלא סגי לקידוש החודש ביחיד מומחה מדאמר הקב"ה למשה עד דאיכא אהרן בהדך נראה שר"ל משה ואהרן וכיוצא בהם וה"ה כאן החודש הזה של גאולה לכם בשבילכם ובשביל שארי צדיקים כיוצא בהם : הרים את ריב ה' והאיתנים מוסדי ארץ · והאבות נקראו איתנים כמו משכיל לאיתן האזרחי דרשו שהוא אברהם וכן איתן מושבך דרשינן ג"כ על אברהם וכן דרשו חז"ל בירח האיתנים דקאי על האבות : ואספת · אולי דורש דמלת ואספת מורה על האסיפה וקבוץ הגליות מדלא אמר סתם לך אל זקני ישראל : בתולת הסורה · פירוש ואולי ימצאו הצלה והתרה מנדר אביה : היאך ישראל עומדין · ופירוש ע"ד אמלאה החרבה כשזה קם זה נופל : ואין הרים אלא מלכיות · א"כ להבין הענין על מכונו אעתיק לך דברי הפסיקתא בקיצור והובא בילקוט זכריה ו' סימן תקע"ד ד"ה ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחשת ובמרכבה הראשונה סוסים אדומים ובמרכבה השניה סוסים שחורים ובמרכבה השלישית סוסים לבנים ובמרכבה הרביעית סוסים ברודים אמוצים · סוסים אדומים זו מלכות בבל ששפכה כמה דמים בישראל וכו' · סוסים שחורים זו מלכות פרס ומדי וכו' שהשחירו פניהם של ישראל כגזירת המן · סוסים לבנים זו מלכות יון שהלבינו פני ישראל בחירופין וגידופין · סוסים ברודים אמוצים זו מלכות הרביעית שגזרו גזירות כמה גוונים משונים זו מזו וכו' וארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים מבין מלכות יהודה וישראל שיושבים בין שני

האלות עבר הירדן וארץ ישראל ויצאו ביניהם והגלום וכו' וההרים הרי נחושת זה מלכות יהודה וישראל שהם חזקים כנחושת שלא לשמוע לדברי הנביאים ע"כ · ומעתה קל להבין המדרש וביותר מה שאמר אין הרים אלא מלכיות שנתקשה בה בעל ת"כ שהרי המלכיות יוצאות מבין שני ההרים אלמא דמלכיות לא נקראו הרים אבל לפי דברי הפסיקתא מבואר היטב בטוב טעם : כצאתי את העיר · פירוש לפי שהשכינה עמדה תוך לעיר לגבות הוכה לכך הלך משה חוץ לעיר להתפלל שם : אמר רבי שמעון גדולה · ר"ש פליג אדרשה של בארץ מצרים וסובר שהשכינה היתה בתוך העיר : וכפר וגו' · פי' מדאמר מקדש הקדש כפול ומפיק דקאי על השכינה ואל תתמה על החפץ שהקב"ה צריך טהרה וכפרה דהא מצינו בב"ר פ"ה חטאת לה' לא נאמר אלא על ה' הביאו עלי כפרה כו' : הה"ד מי זאת וגו' · הנה להסמיך הדרשה אל החודש הזה לכם כתב הת"נ וז"ל כוונתו לפרש מלת לכם ולפי המשך המדרש יתפרש כך החודש הזה שהוא חמה ולבנה שעל ידי גלגולם והכוכב נקבע החודש הזה לכם שאתם מכוונים בו ונקראים בשמו כדכתיב מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו' : הילל בן שחר · לפי שהיה השר שלו שאין ה' נפרע מאומה עד שמפיל שרה תחלה כמבואר בסוף חזית ובכמה מקומות וכיון שבן שחר היה השר שלו משתמה השתחוה לו ועבדו כדרך כל האומות שעובדים לשרם ולמזלם · אך צריך לי עיון שהמדרש אומר הוא משתחוה לשמש ומביא ראיה שהיה משתחוה לשחר : נגד ירושלים וזימנה תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא קדם אלהא וגו' · ומה שמביא עוד מתפללים ערב ובוקר וצהרים משום דלא אתפרש בדניאל זמן תפלתו לכן אמר דהיינו ערב ובוקר וצהרים וכדאמר בפ' אין עומדין וזימנין תלתא יכול כוללן בבת אחת כבר מפורש ע"י דוד ערב ובוקר וצהרים : ודניאל היה סוחר · סמך על הנשקפה כמו שחר : וכן דריוש אומר · צ"ע דהא דריוש ממלכות מדי הוה ואנן במלכות בבל קיימינן ואולי דרך אגב הוא : והשמש גבור נקרא · הוא כמו ד"א ברה כחמה במלכות יון : החלש יאמר גבור אני · וקאי על מתתיהו ובניו שהיו חלשים בטבע ונעשו גבורים בסייעתא דשמיא וממילא כשנעשה גבור נמשל לשמש ולכן אמר כן יאבדו וגו' וס"ד ואוהביו כצאת השמש בגבורתו : עומדת במלכות · פירוש שישראל עומדין באמונתו של הקב"ה אפילו באומה אומה שמטלת אימה : מהו איומה כנדגלות · פירוש תחלה פירש מלת איומה ועכשיו מפרש מלת כנדגלות ותוכן הענין דנדגלות קאי על ישראל והם שנותן שבח לישראל בשלשה מלכיות הקודמים שאר לבנה חמה כן נותן שבח לישראל במלכות רביעית כנדגלות שמאירים ומזהירים כי"ב מזלות וזהו במלכות רביעית ואמר מעלה זו שברקיע מפני שהיא עומדת לגלותנו בכל דור ולעשות קרחה בישראל לכך אמר כי אי אפשר להם לעקור אפילו שבט אחד מי"ב שבטים כשם שאי אפשר בלי שנים עשר מזלות : איומה כנדגלות אין דגלים כו' · נראה שהוא כמו ד"א שמתחלה דריש כנדגלות על המזלות ועכשיו דורש כנדגלות על המלאכים אולם היכן מצינו שהמלאכים נקראו בשם דגלים לזה אומר אין דגלים אלא צבאות וכיון שמביא ראיה שדגלים הם צבאות ומדמצינו שמלאכים נקראו צבאות ממילא נקראו דגלים גם כן ומעתה יכול לדרוש מלת כנדגלות מורה על המלאכים : וכן דגלי השמים המלאכים ודגלי הארץ ישראל · נראה מתוך הענין דצריך לגרוס צבאות השמים המלאכים וצבאות הארץ ישראל ודוק : ומן המלאכים · שנאמר וגובה להם ויראה להם : ועבר ה' לנגוף · סמיכות המקרא הזה להחודש הזה לכם הוא בסוף הדרשה : שנאמר עושה עש וגו' · והוא איוב ט' כך הוא מצוין במדרשים אבל הנכון כגרסת מ"כ עושה כימה וכסיל ונסמך הדרשה על סיפא דקרא הקורא למי הים וישפכם וגו' : הן עם כלביא יקום · פי' בשביל עם שהם במדרגת אותיות הן שאינם מזדווגים לשום אומה יקום הקב"ה כלביא ויתנשא כארי על שונאיהם עד יאכל טרף ודם חללים ישתה : לנגוף את מצרים (הן עם כלביא יקום) אלו ארבע תיבות המוסגרים מיותרים : משל למלך וכו' והשליטו וכו' · אולי נסמך הדרשה של המשל על ראשון הוא לכם שביהמ"ק נקרא ראשון כאומר למעלה ובחודש הראשון הוקם המשכן : אם אין אתה נותן לי הכסא · פי' בנתינת הכסא יוודע חיבה יתירה שהרי פרעה שהשליט את יוסף על כל נכסיו אמר רק הכסא אגדל ממך כי יוסף היה איש נכרי לא מזרעו והיה מתקנא בו לכן לא נתן לו מקום הכסא אבל אני שאני בנך ואין האב מתקנא בבן אם אין אתה נותן לי מקום הכסא לא אמרו שאתה מחבבני : בית המקדש ת"ק אמה · אולי מפני שקודם לזה אמר שנתן הקב"ה לאברהם כל העולם לכן אמר אברהם אעפ"י שנתת לי כל העולם שהוא מהלך ת"ק שנה אם אין אתה נותן לי ביהמ"ק שמספרו גם כן ת"ק אמה אין אתה נותן לי כלום כי זה לעומת זה עשה אלהים וביהמ"ק היה מסובב בהר הבית והר הבית היה ת"ק על ת"ק אמה וכן שנויה בריש פ"ב דמדות : שכם אחד · ז"ל בעל אות אמת נראה לי שבמקום פסוק זה צריך להיות פסוק אחלקה שכם ודוק ותכתח ע"כ וכוונתו אולי על סיפא דקרא ועמק סוכות אמדד ותיבת סוכות מרמז על ציון כמד"א ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון והראיה שהמדרש מכוון על מקרא זה שמסיים ואומר כיון ששמע אברהם כך אמר אלהים דבר בקדשו שהוא קודם וסמוך אחלקה שכם וגו' : משל למלך שנולד לו בן · הנוסחא מוקשה וז"ל הנוסחא במדרש עם פי' יפ"ת משל למלך שנולד לו בן ועשה יו"ט ונשבה הבן ועשה שם זמן מרובה והיה אביו מונה ליום שנשבה בנו אחר זמן נפדה אותו הבן ועשה לו המלך יום גינוסיא כך וכו' ע"כ נוסח היפ"ת וז"ל נוסחת הילקוט ס' זו משל למלך שנשבה בנו ולבש נקמה והלך ופדה את בנו והיו מונין אפטיה לפדיון בנו כך אמר הקב"ה היו מונין אפטיה ויציאת מצרים החודש הזה לכם ע"כ : שלח חושך וגו' : הוא פסוק כ"ח מתהלל ויורד היפ"ת ומ"כ פי' שהכתוב בתהלים מתחיל לספר ממכת חושך והולך ומספר עד שמסיים ספור המכות ומגיע למקרא (שם ל"ח) שמח מצרים בצאתם וזהו שאמר עד שמגיע למצרים אך צ"ע שהרי בסיום ספור המכות הוא בפסוק הקודם לו וז"ל ת"כ שלח חושך ויחשיך הוקשה לו מאי חושך ויחשיך לכך דרש החושך היה מתגלגל ויורד עד שהגיע למצרים ופי' שהחושך בא מהחושך של מעלה או מחושך של גיהנם כדעת ר' יהודה ור' נחמיה כדלעיל לכך הוצרך לעלות הרים ולירד בקעות עד שהגיע למצרים ע"כ : שמח מצרים בצאתם · כאן חסר הדרש המבואר במ"כ בשם ילקוט תהלים : מושל למלך וכו' · עד כמה היו מכבדין אותו וכו' · נסמך על המקרא (שם כ"ו ו') שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו כלומר לא שלח אליו אלא משה עבדו ואהרן ולא יותר ולא כשארי מלכים שהיו שולחין דורונות לאנסיקן : משל לעני וכו' · נסמך על המקרא (שם כ"ז) שמו בם דברי אותותיו ומופתים בארץ חם שקודם לזה נאמר שלח משה עבדו וגו' ולא השגיחו עד שנגע המכה בגופו וזהו שלח בם וגו' : ראשי עם הארץ · וס"ד ויתעם בתוהו לא דרך : כי זכר וגו' את אברהם עבדו · בזכות ויבקע עצי עולה נבקע הים ובזכות שהאכיל למלאכים האכיל הקב"ה כל טוב לישראל במדבר ובזכות והשענו תחת העץ זכו לעמוד הענן למה בעבור ישמרו חוקיו וכו' במה דסיים פתח בתחלת הדרשה וסמך להחודש הזה לכם לומר שכל חדושי הנסים שנעשו בחודש הזה היה בשביל התורה שנקראת זה כאשר אמרו במגילה שמא עברו על התורה דכתיב גם מזה ומזה הם כתובים כ"כ היפ"ת על צד הדוחק ובזכות התורה יוצאת עמו בששון וברנה א"ם : קבע בו ראשי חדשים ושנים · שנאמר יהי מאורות ברקיע השמים וגו' והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים : משא מצרים הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים · ואולי הוא דורש לשון משא בעיני כביכול לבא מצרים : בע"ל ד"ה בית הפרס

צ"ב על העונש עצמו · כמו בס ידין עמים · ומהו שלמד מלשון אנכי מגזרה שוה דהכה אנכי הורג שהוא מכת בכורות דוקא נראה · דדייק מדכתיב בתריה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול משמע מיד אחר מכת אנכי יצאו ממצרים ופ"ל זהו מכת בכורות : הפה שאמר בנים משחיתים · הא דלא מייתי הפסוקים כסדרן אין קפידא בכך · והיכא דאיכא למידרש דרשינן : משל למלך שהיו לו אוצרות · לפי משל זה מפרש החדש הזה לכם לכם דוקא ולא ביד הקב"ה והכוונה בזה היות החשבון מסור לישראל אפילו שוגגים ואפי' מזידין ואפילו שיהיה הקביעות הפך הוראת הלבנה ויתקן אותו הזמן בשבילם · וז"ש שעד עתה היתה לאותות ולמועדים כפי ההליכה הטבעית ועכשיו נשתנה עניינה לפי מספר בני ישראל ודקדוק חשבונם וגזירתם : היה הקב"ה משמר את הכל שנאמר והיו לאותות ולמועדים כו' · דרים מש"כ יהי מאורות וגו' והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים והיו למאורות ברקיע השמים · שבא להורות שגם בשמים היו שומרים את המאורות לצורך קביעות השנים והמועדות והם הקב"ה ובית דינו של מעלה : ד"א החדש הזה לכם משל למלך כו' · לפי משל זה מפרש החדש הזה לכם לומר שעד עתה ניתנה הלבנה תחת ממשלתם שישתנה מהלכה לפי גזירתם כנזכר · אבל לעתיד יתנו כל צבא השמים לעבודתם שיגזרו לשנות כל עניינם והוראותיהם כרצונם כאמור וחפרה הלבנה ובושה החמה ולדמיון זה אמר והמשכילים יזהירו שיהיו שליטים במקומם : שקידש אשה כו' · כיון בבא ללקחה כו' · הכוונה בזה כי בעוה"ז בעוד האדם בחומרו אשר הוא עודנו רחוק מהכרת כבוד ה' · כי החומר הוא מחיצה גדולה מאד · ואף הצדיק לא נדמה רק כארוסה הבלתי מתדבקת בדודה באמת · רק לע"ל שאז יסור לב האבן וכולם ידעו את ה' וינהרו אחרי ה' · כי היצה"ר יבוטל מכל וכל אז יהיו דבוקים בה' כנשואה ממש : שנאמר וארשתיך לי לעולם · ואע"ג דקרא אלעתיד קאי · י"ל מדקאמר וארשתיך לי לעולם לעתיד משמע · דבעוה"ז היו ג"כ מאורסים אך לא לעולם שחטאו אח"כ :

פרשה טז

למה זכו הזקנים שיגאלו ישראל כו' · והרי הקב"ה אמר לו דברו אל כל עדת ב"י ולמה קרא רק לכל זקני ישראל · אלא שזכו כו' : כיון שבא משה · ג' מלות אלו הם יתר ואינם שייכים פה כלל : על שעשו ישראל להאמין בשמי · דמדכתיב ויאמן העם בתר ויאספו אליו זקני ישראל משמע שע"י הזקנים האמינו : בשעה שאמר משה ה' אלהי אבותיכם כצ"ל :

פרשה יז

הה"ד כל פעל ה' כו' · שכל מה שברא ה' בעולם ברא לכבודו · ואפילו הדברים השפלים כלזוב כבודו יתב' נודע בהם כמו בדברים הגדולים : ולכן התחיל הלזוב השפל לשתפו במצותיו : אף הם · אף שנאמר והארץ נתן לבני אדם : השמים כסאי וגו' והארץ הדום רגלי · וע"ל אותיק ארץ לשמים : ואומר השמים מספרים כבוד אל · וכתיב שם בכל הארץ יצא קום : עוטה אור כשלמה · והמלבוש קרוי כבוד כי הא דר"י קרי למאני מכבדותא :

פרשה יח

הה"ד מקים דבר עבדו כו' · דרים מלת בלילה בה"א הידיעה דקאי אלילה הכתובה אצל הבכורים ויחלק עליהם לילה · וכמו שמפרש כיון שהגיע השעה שלמה הצלה : שנא' לא כן עבדי משה · מביא ראיה שמשה נקרא עבד ה' : והיאך קיים · קושיא היא היכא אשכחן שאמר משה שום דבר מעצמו וקיימו ה' · כי כל מה שאמר ובא מפי הקב"ה היה · ובכה"ג לאו מקים דבר עבדו הוא · אלא מקים דברו · ומפני שמה שאמר משה לפרעה לא אוסיף עוד ראות פניך זה אמר מדעת עצמו · וקיים ה' דברו שנכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שלא ימצא בדאי וכדמסיק : אלא כיון שהביא עליהם כו' · התחיל לדרוש מהתחלת הענין כדרכו בכמה מקומות : מלך א' לישראל · שיש לו בו שותפות לישראל : אינו מניח אותה בחנם · אלא המצרי ישלם לו בעד חלקו : שנאמר כצאתי את העיר · ולא בתוך העיר על שמלאה גלולים כדאי' לעיל פ' י"ב · ומה תפלה הקלה כך · דבור אמור עאכ"ו כדאיתא ברים מכילתא : כיון ששמע משה שמח · כי בתחלה היה מסופק שמא עדיין יצטרך להתרותו פעמים אחרות וה' לא יסכים במה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך · אבל כיון שראה שהקב"ה הסכים על ידו שמח : ונתגדל · מדכתיב הכא גם האיש משה גדול וגו' ולא נכתב כן בכל האותיות משמע שמזה נתגדל יותר אחר שנתפרסם הדבר וראו כי לכבודו דבר ה' עמו שם והסכים עמו כמ"ש לא אוסיף עוד ראות פניך : ואדרבה הוא יבא אצל משה : התחיל צווח בפרהסיא · פי' שכאן התרה לפרעה על מכה זו בפרהסיא לעיני כל עבדיו · ונלמד מדכתיב בענין וירדו כל עבדיך אלה אלי · דמשמע שעמדו שם והיה מורה עליהם באצבע : אלא אתה בא אצלי · הוזקק לומר שאין הכוונה באומרו לא אוסיף עוד ראות פניך שעדל הראיה לגמרי · משום דאשכחן ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ולאהרן לילה דמשמע הוא בעצמו וא"כ הרי ראה עוד פניו · אלא שלא יוסיף לראות אותו בהיכלו כדרכו אלא שהוא יבא אצלו : דכתיב וירדו כל עבדיך

באור מהרי"פ

שדה שנחרש בה קבר וחיישינן שמא נקבר עלם כשעורה למרחוק ואם שהה שם כדי אכילת פרס טמא מדרבנן ע"כ ודברי תימה הן מה ענין שהיית אכילת פרס לכאן וזה השיעור לא נאמר אלא בבית המנוגע עי' במג"ש : עשרה זקנים · תימה דבמדרש זה אתי דלא כמאן דלא כר' מאיר ודלא כרשב"ג פ"ק דסנהדרין דר' מאיר סבר שהוא בשלשה ורשב"ג סבר מתחילין בשלשה ונושאין ונותנין בה' וגומרין בשבעה ואולי דכמה פעמים מצינו שהתלמוד בבלי חולק על תלמוד ירושלמי ואולי גם המדרש שהוא ע"פ רוב מתלמוד ירושלמי כן הוא שחולקים זה על זה אך קשה היאך היו יכולין לעבר בעשרה זקנים והרי אין בית דין שקול ותנן ב"ד שקול שלא יהיה מחלוקת כי בעינן שיהא רוב מצד אחד להכריע הצד שכנגדו ואפשר לומר בדוחק שהיה הנשיא מסכים עמהם היה מכריע את הצד שכנגדו והלכו אחריו ועי' בויק"ר סדר אמור פכ"ט ושם מבואר דעבור השנה הוא בחמשה זקנים והדבר צריך תלמוד · תנ"ס : ונועלין את הדלתות · הטעם משום שאין מעברין את השנה אלא במזומנים לה וכן איתא בפרק זה בורר שמטוהו לדרגא מן העולים שהיו שם וכן איתא בעובדא דשמואל הקטן שעלה שלא במזומן וגערו בו כדאיתא בפ' דיני ממונות : ויהי בחצי הלילה · לאו דוקא אלא בעוד לילה טרם אור הבוקר · יפ"ת · ומה שהיה המשא ומתן בלילה כדי שיהיה ניכר היטב האור שזרח לישרים : החכמה תעוז לחכם · בעל פדרם סובר דקאי על עבור השנה שעליה נאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים : כנוס זקנים לפניהם · ועם נתן הנביא וגד החוזה ושלמה הין עשרה זקנים : תופס פיו · והכי פירושו חכם עלל שלמה שהיה חכם היה עלל וקטן שמעלה בעיניו יותר משבעה הזקנים ומשיבי טעם ולא היה פותח פיו לפניהם ולא הזכיר נתן הנביא וגד החוזה שאין זה חדוש אלא רבותא נקט דאפילו לפני השבעה לא היה פותח פיו וכ"ש לפני נתן וגד כך פי' היפ"ת אבל בעל ת"נ פירש איפכא מפני שנתן וגד היו רגילים אצלו לא היה מתביים בפניהם לומר דעתו ולא היה תופס פיו אלא מפני השבעה והמעיין יבחר : והיה שם שלמה · תימה שהרי אמרו בסנהדרין (בפ' כ"ג דף י"ח) שאין מלך יושב לעבר את השנה מפני אפסניא שהמלך מחלק ללגיונותיו ואולי יש לפרש בדוחק דהטעם של אפסניא מפני שהוא ממון שמחלק להם שנה שנה לכן חיישינן שמא יוסיף חדש וז"ל רש"י משום אפסניא מחלק ממון לחיילותיו כך וכך לשנה ונוח לו שיהו כל השנים מעוברות ושלמה לא נחשד על כך שהרי אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה ועוד יש לפרש דמדינא השוכר לשנה אז חודש העבור בכלל אבל שוכר לחדשים אין חודש העבור בכלל ומשלם לו לפי חדשים כדאיתא בפרק השואל את הפרה ושלמה היה דרכו לשכור חיילותיו לחודש וחודש שהרי היה לו לכל חודש נציב אחד מיוחד לפרנסתו ונציב אחד בארץ לחודש העבור עכ"ל תנ"ס וע"ש יש בדבריו ע"ש : שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא · ומינה שמעינן שהשמש עתיד לרפאות את החולים וליתר שאת מביא המקרא וזרחה לכם יראי וגו' : כל שיש לו מחלה שנאמר (יחזקאל מ"ז ט') והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי כל אשר יבא שמה הנחל (שם י"ב) מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה ע"כ וצ"ע שלשה הרפואות השמש והמים והאילנות למה שלא די באחד מהם וי"ל שכל אחד לפי דרכו ירפא ולפי טבעו למשל מי שיהיה לו חולי האש ירפאו המים דבר בהיפוכו ומי שיהיה לו חולי הקרירות מרפא השמש ומי שיהיה לו חולי האויר ירפאו אותו האילנות כידוע בדרכי הרופאים · תנ"ס : לא יגון ואנחה · דרך אגב קאמר כי על מה יהיו נאנחים ויגונים ועיקר כוונתו שיהיו הכל שמחים : עשה ירח וכו' · כוונתו לפרש מאי לכם וכהמשך הדרוש יבואר שהוא לכם שישראל מונין ללבנה : המים הרו וילדו אפילה וכו' · כל המאמר הזה קשה לפרשו על צד הפשט : ברוך המתלבש · הוא פי' שאמר ברכי נפשי כיון שראה את העולם נאה בירך עליו : ובראו בדבר · פי' שנאמר בדבר ה' שמים נעשו : מלך בשר ודם צר הוא · פי' של ה' אלהי גדלת מאד כמפורש לקמן בסמוך : העולם קטן · פי' שהעולם ומלואו הוא כדמיון הטבלא וכביכול צורתו של הקב"ה עליו מקוקה כי על ידי מציאת דברים הנבראים בעולם השפל הוא מופת חותך למציאת השי"ת ובזה נראה כביכול כאלו צורתו חקוקה עליו : משמחת מעזיבה : מעזיבה הוא על התקרה כמבואר בב"מ בפרק הבית והעליה והמעזיבה של הקב"ה הוא רקיע הראשון ושארי הרקיעים נקראים עליות ודייק מדכתיב נוטה שמים כיריעה ותחר ואמר המקרה במים עליותיו וכי שמים לאו הם עליותיו אלא שמים הוא רקיע הראשון ולכן אמר כיריעה כמו שאמרו חז"ל בפרק אין דורשין שרקיע הראשון נקרא וילון שאינו משמש כלום ואינו אלא כיריעה : על בלימה · מפני שהשמים נבראו תחלה כמד"א נוטה שמים כיריעה וגו' ואח"כ יסד ארץ על מכוניה וגו' : מרכבותיו עננים · קאי על השם עבים רכובו : האיסטים שלו · רב"מ פי' בלשון יוני מושב פי' המושב של העננים על סערה וקאי על המהלך על כנפי רוח : לא בנחושת וכו' · אולי קאי על המעזיבה שעליה נאמר נוטה שמים כיריעה ואח"כ מפרש בנין שעליות לא באבן ולא בגזית שעליהם נאמר המקרה במים עליותיו : סרגלא · רב"מ פי' לפי הענין עגלה וקרון של משא : סרגלין שלו עבים · היינו עננים שאין בו ממש : עוזב את הענן · וצ"ע דנראה כסתירה למה שאמר לעיל עושה סרגלא שלו עבים ועננים : סטרטיוטין · רב"מ פי' בלשון יוני אנשי מלחמה : אספטין · ערוך ערך אספטי בפסיקתא דויהי בשלח פרעה ר' נחמיה אמר במקל שהכו מצרים את ישראל בו לקו באספטי שהכו מצרים את ישראל בה לקו שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה פי' חרב קורין בלע"ז איספטי ע"כ ז"ל רב"מ א"ב אספטי ואספטי מלה אחת ופירושה בלשון יוני חרב וכו' ומדרש הזית פיסקא אחזו לנו שועלים משל למדינה שמגדלת אספטין למלך פירושו אנשים מלומדי מלחמה : אספיקולא · וז"ל רב"מ ערך ספקל א"ב פי' בלשון רומי יסורים ומקל השוטר ומיתת ב"ד ע"כ ועי' ערך דמס : ואותה שעה שנתיסד הארץ על מכוניה · אחד ערום היינו הארץ ואחד לבוש היינו ההרים שנאמר תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים ופי' של תהום כלבוש ולא אמר בלבוש פירושו כמו לבוש שפושטין מזה ולובשין מזה כן התהום שהיה מכסה תחלה את הארץ על הרים יעמדו אותן המים בהקוה אותם אל ים אוקיאנוס שהוא גבוה מכל העולם : בעט באוקיאנוס והרגו · אולי קאי על שר של ים שכן משמע במקרא שהביא מחץ רהב ורהב הוא שר של ים ולפי שהמלאך מחזיק עליו של עולם לכן בהריגתו נעשה ריוח גדול בעולם אי נמי קאי על הוצאות הרוח המעורב בתוך המים שעי"ז יתמעטו כמותן כענבים הדרוכים שיצאו המים מתוכן ויתמעטו כמותן והוא משל הנאדות הנפוחים המבוארים למעלה פ"ס ויכנה הוצאת הרוח בהריגה כי נפש כל בשר תלוי ברוח ובהוצאתו יהרג ע"כ ולפי' השני נוטה דעת שניהם היפ"ת והנ"ה ואולי שני הפירושים אחד הם כי רוח ונפש של האוקיאנוס יכונה בשם שר שלו ושאת"מ : הבאת וגו' · אולי דריש מלת נבכי לשון בכי וקרא דבתריה הנגלו לך שערי מות וזה רומז שהם בוכים על מיתת שר שלהם : ים המות · יגענו ולא מצאנו בשום מקום שנקרא ים המות : ה"ג שני עבדים והכה אותן : סיטרו הקב"ה · צ"ע למה סטרו הלא לא הודיעם אנה ילכו ואולי כשאמר הקב"ה יקוו המים אל מקום אחד רמז על לויתן שנקרא אחד על שנפרד מבת זוגו כדאיתא בב"ב שהרג את הנקבה ולינן את הזכר וכלשון הכתוב ויספת כאחד את שקו דרשו חז"ל על לוי שנצאר אחד מחמת שנפרד מבן זוגו שמעון · ומפני שלא היו מבינים הרמז סטרם הקב"ה : מעינים בנחלים בין הרים יהלכון · וזה שנמשל של השמן שיורד מלמטה למעלה : שמיטין כו' ·

נשמע במדרשים ראיה על שמיטין והראיה היא מהמקרא (ויקרא כ' ה' ו') והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו' (שם י') וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יובל היא תהיה לכם וגו' ואומר שם י"ב כי יובל היא קודש תהיה לכם ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך (דברים י"ד כ"ג) : הוי אומר יהיו לך לבדך · וכל כוונת הדרשה היתה לסמוך מלת לכם שבכמה מצות לכחודש הזה לכם : בזמן שהיו וכו' · פי' בזמן שהיו מקדשין ע"פ הראיה אבל עכשיו שאנו סומכין על החשבון ד"ה שאינו אומר מקדש ישראל רק מקדש חדשים בלבד : וי"א מקדש ישראל · פי' מקדש ישראל והחדשים וכמו מקדש ישראל והזמנים : מי היה מקדשם · פי' כלים שנאבדו וקנו אחרים היינו אחר מיתת משה : שנאמר עוד נגע אחד וכו' · היא מכת בכורות ומכת בכורות גלה הקב"ה לאברהם נאמר כאן אחד ונאמר להלן אחד היה אברהם כן מבואר לקמן וכאן מבואר היכן גלה לו הקב"ה כמאמר דן אנכי וכתיב אנכי הורג את בנך בכורך ואגל מכת בכורות אמר הקב"ה למשה עוד נגע אחד · פי' עוד נגע שגליתי לאחד היה אברהם בברית בין הבתרים היינו מכת בכורות אביא על פרעה ועל מצרים : בנימוס המלכות · פי' דקשה לו למה הביא המכות כסדר הזה דצ"ך עד"ש באח"ב ולא הביא תחלה שלשה מכות של הקב"ה ואח"כ שלשה של משה ואח"כ שלשה של אהרן לכן אמר בנימוס המלכות הביאום לכן הביאום כסדר הזה דווקא ונימוס המלכות וסדורו מבואר בתנחומא שדרך המלך שרוצה לכבוש העיר סוכר אמת המים שלהן ואח"כ מביא עליהן קולנין ואח"כ יורה בהם חצים ע"ש : ולפי שהן היו בכורים · פי' שישראל היו בכורים שנאמר בני בכורי ישראל לכך הרג בכורים של מצרים : את הלבנה שנאמר קול ה' בכח · צ"ע מה שייכות יש במקרא זה ללבנה : המנורה שנאמר קול ה' בהדר · כי המנורה היתה מהודרת בכפתורים ופרחים : יודוך ה' כל מלכי ארץ · שעל ידי הרעשת וזועת העולם נגלה כבודו של הקב"ה אצל כל העולם ואצל המלכים בפרט : הקב"ה משמר את הכל · מבואר בפרקי דרבי אליעזר שהיה הקב"ה קובע חדשים ומעבר שנים עד שעמד אברהם ומסרן לו וכו' עד שעמדו ישראל ונתן להם וכו' : לאותות ולמועדים · מסיפא דקרא מפיק והיו לאותות ולמועדים ברקיע השמים שהוא כפל שהרי כבר כתוב יהי מאורות ברקיע השמים אלא להורות לנו שגם בשמים היו שומרים את האותות וקביעות השנים והם הקב"ה וב"ד שיושבים בשמים : וארשתיך לי לעולם · תימה דהאי קרא מיירי לעתיד כמבואר בכל הקפיטול שם · ותירץ הת"כ בדוחק מדכתיב לעתיד וארשתיך לי לעולם שמע מינה בעוה"ז היה אירוסין לא לעולם רק לזמן וע"ש :

פרשה טז היאך יכול החולה וכו' · פי' מאחר שיהרג · אך קשה היאך מפיק זה דאסור לרפאות בשפיכות דמים אחר דעונשו חיוב מיתה והא חילול שבת ושאר עבירות שעונשם חיוב מיתה נדחים מפני פקוח נפש וא"כ מנלן דשפיכות דמים אינו נדחה ואין לומר דגבי שפיכות דמים סברא הוא שנדחה כדמסיק במסכת פסחים ורוצח גופה מנלן סברא הוא כי ההוא דאתי לקמיה דרבא ואמר מרא דוראי אמר לי זיל וקטיל גברא ואי לא קטילנא לך מאי · אמר ליה מאי חזית דדמא דידך סומק טפי וכו' ע"ב וא"כ כוונת המדרש למה ליה לאתויי קרא דשופך דם האדם הא סברא הוא · ועוד קשה להבין איך יתרפא האדם בהריגת חבירו לכך נראה דכל שלשה דברים הנזכרים במדרש דכאן מדברים ענינים שאינם מרומזים בגמרא דהכא גבי ב"ד אולי מיירי באשה הרה ומקשה לילד ויש סכנה לאמו ותגלגל במיתת העובר אם יתחבו אותו במעיה ויוציאו ממנה אפילו הכי אסור להרוג את העובר כדי להציל את האשה ומיירי כשהוציא העובר את ראשו כדאיתא ברמב"ם והובא בשו"ע טור חו"מ סי' תכ"ה ולכך מביא מקרא דשופך דם האדם דמיירי בעוברין שבמעי אשה · משום רבי ישמעאל אמרו אף על העוברין דכתיב שופך דם האדם באדם איזהו האדם באדם הוי אומר זה העובר וא"כ השתא אתי שפיר דבגמרא מפיק מסברא לתוך דמיירי מנפש הילוד אבל כאן מיירי מעוברין שבאשה ואי לאו קרא דשופך האדם הוי אמינא דמותר להרוג אותו כדי להציל אמו כאין העובר נפש גמור אף שהוציא ראשו קמ"ל דאפילו הכי אסור עכ"ל תנ"ס · א"ס ונ"ע דסוף סוף קשה למה הוסיף המדרש לומר היאך יכול להתרפאות וכו' הא חילול שבת ושארי עבירות שיש בהם ג"כ חיוב מיתה ואעפ"כ הם נדחים מפני פקוח נפש וסברא זו אך למותר היא והעיקר דמקרא דשופך וגו' נפקא : הואיל ויש בו כל העדות הללו וכו' · דברי מוסר השכל מוסיף המדרש כיון דכל עניינים רעים הללו כולם סבות למות איך הם יכולים להביא חיים לאדם : עושה ארץ וגו' (ירמיה י' י"ב י"ג) עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאוצרותיו :

פרשה יז חכו ממתקים · זו התורה : טעמו וראו וגו' · והקב"ה ואורייתא נחשבים כאחד : וריח שלמותיך וגו' · והתורה נקראת שלמה שנאמר שמלה לכה קצין תהיה לנו : הוא עושה נסים · ע"י הכרעה באמוריים וע"י היותם בטיטוס ובכל שני עובדי הנזכרים בב"ר ואחרי מות ע"ש : דם מילת אברהם · פי' כמד"א בסמוך והגעתם אל המשקוף בזכות אברהם : לכשיעמוד לע"ל וכו' · תימה דכאן משמע שהדין שבעמידה קשה מהדין שבישיבה ובילקוט ישעיה הוא איפכא וז"ל כתוב אחד אומר נצב לריב ה' וכתוב אחד אומר כי שם אשב לשפוט א"ל בשעה שדן את ישראל דן אותם מעומד ובשעה שדן את האומות דן אותם מיושב ומדקדק בכן א"ל ר"י לא דרש כן אלא שניהם באומות ומשדן אותם מיושב עומד כנגדן ונעשה אנטידיקי (פי' בעל דין) ע"כ משמע שבישיבה הדין יותר קשה מבעמידה ואולי יש לומר דהאי עמידה דכאן גם כן פירושו כדהתם שיהיה אנטידיקי כנגדם וזה ראיה שמביא המקרא ליום קומי לעד שיש אומרים שפירושו לעד לשון עדות שעתיד הוא להעיד עליהם והא דקאמר ודן את עולמו פירושו שיבקש דין מעולמו · תנ"ס : שאומרים ע"י מלאך · פי' דקשה לו דאי הקב"ה בעצמו מאי וראה את הדם וכי צריך הקב"ה לסימן ועי' תנ"ס סברת שני סמ"ד וטעם פלוגתתן : אף המעוברות · פי' שהיו מעוברות בכורים : פירטון · ז"ל רב"מ פי' בלשון יוני ורומי שודדי הים : ויושיעם וגו' (תהלים ק"ו ח') ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו · ואעפ"י שהכתוב מדבר בים סוף כמבואר לפניו ולאחריו לא נמנע מלדרוש על מצרים משום דמקרא שלפניו מתחיל במצרים אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך וגו' : והם עוסקים בהלל וכו' והאלהים מפרים וכו' · וזהו מדה כנגד מדה לפי שבהלל אמרו עבדי ה' ולא עבדי פרעה כדאיתא במגלה פ"ק לכן הפרים הקב"ה בין בכורי עבדיו ובין בכורי עבדי פרעה וזהו שמביא פודה נפש עבדיו דייקא ולא עבדי פרעה : שיכפר דם טמאים וכו' · כדאיתא במדרש שהמצרים שהם פטר חמור פדו את בכורי ישראל שנמשלו לשה : קומה ה' באפך וגו' · מס"ד דייק ועורה אלי משפט צוית · דריש תיבת עורה לשון ערו ערו עד היסוד בה שהוא לשון עקירה והשרשה מארץ החיים :

פרשה יח כיון ששמע משה שמת ונתגדל וכו' · פי' מפני שבאותו המעמד שנגלה ה' על משה בבית פרעה ואמר לו עוד נגע אחד אביא על פרעה (שמות י"א א') נאמר גם האיש משה גדול מאד : ונחלוק הלילה · פי' שרדיפת המלכים היתה בליל פסח כדאיתא בב"ר ויבא הפליט הוא פליט הוא עוג ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא לאברהם עוסק במצות עוגות של פסח : ועצת מלאכיו ישלים · אברהם נקרא מלאך שכן כל הנביאים נקראו מלאכים כדאיתא במדרש ואברהם נביא היה שנאמר ועתה השב וגו' כי נביא הוא גם כי אברהם היה כהן אתה כהן לעולם וכתיב כי שפתי כהן וגו' כי מלאך ה' צבאות הוא :

עבדיך אלה אלי היינו השר צבא והפרכוס הוא השר הגדול · א"כ המובן מזה כי גם פרעה יהיה עמהם שאין דרכם להמצא אלא בחברת מלכם והא דלא קאמר בפירוש והשתחוית הוא משום כבוד מלכות: דייך עד חצי הלילה: שלא יצטרך לרדוף כל הלילה אלא בחציו כדי שיספר חציו האחרון לבניו · שלילה של רדיפת אברהם אחר המלאכים היתה בליל פסח כדאיתא בב"ר פ' מ"ב: לכך כתיב ועצת מלאכיו ישלים · עצה של אברהם שהיה נביא וכל נביא נקרא מלאך וגם כי אברהם היה כהן ובכהן כתיב כי מלאך ה' צבאות הוא: לעמוד ולקרות ק"ש ולהתפלל · דייק מדכתיב וישכימו בבקר משמע שהשכימו בבקר לקרות ק"ש ולהתפלל בבקר כמנהג ותיקין שקורין ק"ש עם דמדומי חמה: מהר שלל חש בז כו' · פי' שימהר חזקיה לשלול בז ולבוז חיל סנחריב: עמו זרוע בשר · הוא מאמר חזקיה לישראל לדבר על לבם ולחזקם ומכאן אתה למד שנבואת עמנו אל קאי אחזקיה: יעשה על ידיהם · פי' הדין והנקמה יעשה על ידיהם · אבל הגאולה תהיה ע"י הקב"ה בעצמו כדמוכח בכמה דוכתי: זה מיכאל וגבריאל: שהם מושיעי ישראל: זה מיכאל לעצמו · ופי' של מושיעים מיכאל עם חילותיו שהוא ממונה עליהם: שנאמר בעת ההיא יעמוד מיכאל · משמע הוא לחודיה יעמוד להושיע את ישראל שהוא תובע צרכיהן של ישראל מאת ה' לפלין עליהם: ויען מלאך ה' ויאמר ה' צבאות כו': וזה המלאך הוא מיכאל · מדכתיב ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם: למה מיכאל וסמאל דומים · איידי שדיבר עד כאן איך מיכאל מתחזק להצלת ישראל · מייתי נמי זה שיתחזק לנצח את סמאל קטיגור של ישראל: ושמרתם את הדבר הזה כו' כשם שעשיתי · מפרש שאת הדבר הזה הוא כשם שעשיתי כו' · ור"ל שכמו שהוצרך לרחם עליהם במצרים מפני מדה"ד המקטרגת עליהם כן לעתיד ששרי עובדי כוכבים עתידין לקטרג על ישראל כדאיתא בריש רות רבה: אמר ר"ח יתברך שמו כו' · נראה שגם הוא בא לדרוש פסוק ועבר ה' לנגוף מהו ועבר כו' מלשון העברה על המנהג · היינו שהקב"ה עבר על קדושתו וטהרתו (כביכול) בשביל ישראל · ובעבור שהבטיח אנכי ארד עמך (בעצמי): אתה נורא אתה · דייק שקאי על מפלת מצרים כדכתיב ברישא דעניינא אשתוללו אבירי לב והמה המצרים שהקשו לבם שלא לשלח את ישראל עד מכת בכורות · גם ממ"ש נמו שנתם היינו שבתוך שנתם הוכו בכוריהם: כיון שיצאו אפו את הבצק שלשו כו' · כלומר כיון שיצאו מרעמסס מיד אפו את הבצק · כי הפסוק אמר כי לא חמץ ואם היתה האפיה בסוכות ודאי שהעיסה היתה מחמצת: ובו משיח ואליהו מתגלין · כצ"ל: אמר שומר: הקב"ה שהוא שומר ומצפה לגאלנו אמר אות לבקר (היא הגאולה) היא הלילה של מצרים · ולפי שכמה לילות עברו ולא נגאלנו · לכן אמר משל כו' לומר שכמו שבאשה אין היום סימן ביאת בעלה רק בשלילת הסימן לא יבא · כן כאן אף שיבא לא יבא רק ביום שיצאו ממצרים: שנאמר אני ה' בעתה אחישנה · משום דבעתה ואחישנה דברים סותרים מפרש דה"ק אעפ"י שאחישנה לא יהיה רק בעתה הידוע דהיינו ביום גאולת מצרים: ביום שעשיתי לכם התשועה · אתיא כר' יהושע דאמר בניסן עתידין ליגאל · ופלוגתא היא בפ"ק דר"ה: ואומר עוד אחת מעט היא · גם אלה הכתובים לראיה שביום שנגאלו ממצרים הוא היום המוכן לגאולתנו תמיד · ומקרא עוד אחת מעט היא ואני מרעיש וגו' מייתי ראיה לגאולת בית שני דלעיל מיניה כתיב את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים · אלמא דמדמי לה לגאולת מצרים · שגאולת בית שני היה ג"כ ביום גאולת מצרים וא"כ הא דכתיב לקמן שם והפכתי כסא ממלכות וגו' דמיירי בגאולה העתידה יהיה נמי ביום גאולת מצרים: חרב יחרבו · ר"ל כמו שחרבו כבר עוד יחרבו פעם אחרת :

פרשה יט זש"ה לב יודע מרת נפשו: מייתי ליה לתת טעם למצות ה' כל בן נכר לא יאכל בו · וזה כל עיקר הדרוש · ומסיים בו בסוף הענין ודרך אגב דרש מקרא זה בכמה אנפי: מהו כדי שהיה לו לכתוב ובשמחתה שנפש לשון נקבה · והשמחה חוזר לפי פשוטו על הנפש · כמו מרת נפש · כן בשמחת נפש · לכן מפרש שמחתו חוזר על הלב שבשמחתו לא יתערב אלא הלב תחלה · כלו' שכשם שבמרירות נפש אינו מרגיש תחלה אלא הלב ואחר כך שאר כל האברים · כך בשמחת נפש הלב שמח תחלה ואחר כך שאר כל האברים: היא לעצמה · דהיא משמע מיעוט היא ולא אחר שעלי הכהן לא ידע ולכן חשבה עלי לשכורה: אלא לעצמה · לאפוקי פנינה שלא היה לה שמחה בלידת חנה כמו שאחז"ל כיון שילדה חנה מתו בני פנינה: ד"א לב יודע וגו' זה דוד כו' ובאו לא"י כו' אין הכוונה שמיד העלו את הארון בבואם לצקלג · אלא ה"ק כשם שהיה לו צער בצקלג כי היתה לו שמחה אחר זמן בעליית הארון: ולא היה להם זכות · אף שבזכות ד' דברים נגאלו כו' · רצה הקב"ה שיעשו מצוה בשעת הגאולה: וישוב מול את בני ישראל שנית · ומדכתיב שנית מוכח שמל גם בראשונה וממילא מוכח מדהם נימולו כל העם הילודים במדבר ה"ה במצרים והיתה המילה לכל העם היוצאים כרבנן: עורי צפון וקאי אמילה · דלכן פתח בצפון אף שהדרום הוא ימין והיה לו להתחיל בימין אלא דרוש צפונית טוב למילה כמו שאמרו חכמינו ז"ל ביבמות: ואל ידע מסתוריו · כי וודאי בשעת אכילת הפסח היה משה מגיד להם פנימיות הפסח וסודותיו ועל זה הקפיד הקדוש ברוך הוא שלא לגלות להם: בעולם הזה כשאכלו ישראל כו': אף שדרש זה אינו שייך הכא הביאו כאן לסיום דרשות של פסח לסיים בגאולה העתידה: משל למה הדבר דומה כו' · כוונתו לפרש מאי נ"מ אם יוצאים בחפזון אם לא לכן אמר משל כו' ובכך מתורץ שלא ילכו בחפזון כדי להוציא מן החשד: נטל את כל אשר לו · פי' כל אשר לפונדק · דאל"כ לא יהיה המשל דומה לנמשל כי ישראל נטלו את כל אשר למצרים וינצלו את מצרים וה"פ כי הסוחר הזה נטל הכל בגזילה ועושה ידו · ואם גזל ביום לא היה לב לפונדק לרדוף אחריו מאחר שרואה שגזל בחזקה · ובשביל שיצא בלילה לכן היה לו לב לרדוף אחריו כן ישראל אילו יצאו ביום לא היה לב למצרים לרדוף אחריהם · אבל בשביל שיצאו בלילה חשבו שיצאו כגנבים והיה להם לב לרדוף אחריהם: כך התקינו ישראל עצמם כו' · שהגאולה התחילה בחצי הלילה ונשלמה בעלות השחר והיציאה היתה ביום כמ"ש בברכות ד' פ' ולעיל ס"פ י"ח: מכאן ואילך כי לא בחפזון תצאו · והא דלעיל סוף פרשה שלפני זה כתיב בהדיא שגאולה אחרונה תהיה ג"כ בלילה י"ל דה"ק אבל לעתיד אף שיתחילו ג"כ להכין עצמם בלילה ימשוך להם ההכנה עד עצם היום ואח"כ יצאו · כי לא יכינו עצמם בחפזון ולא יספיק להם הלילה עד הבקר: לשעבר אני ובית דיני כו' · אגב שמזכיר מעלת גאולה העתידה ביום ולילה מזכיר ג"כ עוד מעלה שתהיה בגאולה העתידה: אני ובית דיני כו' · פי' שהיתה ההנהגה בדין וברחמים · אבל לעתיד תהיה ההנהגה ע"י הקב"ה לבדו ברחמים גמורים :

סדר בשלח

פרשה כ ויתפלל בעדך ותיה הוי ומתג לחמור · והשם לנו כסילים משל פרעה · כצ"ל: ותשל מקל ושרף כל בהמות · צ"ל ונטל האש ושרף כו' (א"א) לפי שהדבר הוא מתולדת האש לכן נקט ושרף כל בהמתו · והא דלא סידר זה כסדר שהיו שהרי מכת דבר היתה קודם ברד · י"ל לפי שאינו נזכר במשל לכך איחר אותו לכתבו: נעשו כגפן היין · הוא קבלת התורה שנמשלה ליין: נעשו שורות כו' · בויק"ר פ' ל"ו מה הגפן הזו נוטעין אותה שורות שורות כך ישראל הם דגלים דגלים הה"ד איש על דגלו · וענין הדגלים הוא הכרת יחוסם כל משפחה ושבט לבדו כשורות הגפן כל אחת לעצמה · לזה אמר נעשו שורות שורות ראובן שמעון כו': נטע בה כל מיני בשמים · זה מעשה הקרבנות והקטורת שהיו בו כמה מיני בשמים: ואיני נכנס עמהם · שכבר ידע משה שלא יכנס לארץ כי הבין במ"ש לו הקב"ה עתה תראה ולא במלחמת שלשים ואחד מלכים: לכך ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים וכו' אלא הסיבם דרך המדבר · ועל זה צעק וי על שלא נכנסו ישראל מיד לארץ דרך ארץ פלשתים שאז היה נכנס גם הוא עמהם · אבל הליכתם במדבר זהגרם לו מיתתו וצעק וי: ד"א ולא נחם אלהים משל למלך שהיו לו בנים ונשבו · הא' ד"א דרש ולא נחם שלא נתנחם הקב"ה על אותן שנתמעטו בבנין ושלכו ליאור · שבעבור זה בקש להנקם מפרעה בים · וזה טעם המשל לומר כי לא לכבודו עשה אלא לנקום נקמת בני ישראל מן אותם המעוכין בבנין: והיתה שמחה לפניו · דויהי משמע צרה ושמחה כדלעיל בב"ר פ' מ"ב ומפרש דויהי בשלח לשון שמחה: אמר רשב"ל משל לבן מלך כו' · במשל זה בא להוסיף שאף קודם שהרגם עשה בהם נקמה בשעבוד טיט ולבנים כיס שהיו חומר מים רבים כדי למדוד להם מדה כנגד מדה כדרך שטעבדו בישראל בטיט ולבנים: הברברים · הוגרמה תרגום ירושלמי ברברא · מעם לועז ת"י מעמא ברבראי: והיו לו אוסיות · פי' שדות · ובנמשל כן ארץ כנען אעפ"י שלא היתה עדיין כבושה מ"מ היא כמוחזקת שדם כי כבר היו מקובלים מהאבות שארץ כנען להם לאחוזה: עד שירשו את עבר הירדן · שלא הגיע עת פקודתם של סיחון ועוג עד שנת הארבעים כי היה להם איזה זכות · לכן עכבן הקב"ה במדבר ארבעים שנה · ואע"ג דעכובן במדבר נגזר על חטא המרגלים זה וזה גרים: לכך נאמר ולא נחם אלהים · דלהכי נקט ל' נייחא לרמוז שאף בדרך המדבר שהסיבן להוליכן במסעות הראויות לבא מיד אל המנוחה אלא שלטלם במדבר מ' שנה · ומה דכתיב פן ינחם וגו' הוא טעם אחר: אתן להם את התורה · ויהיו מורגלים בלימודה ובמצותיה כל ארבעים שנה כדי שבבואם לארץ יהיו בקיאים בדקדוקי מצות והא דנקט המדרש רק מה שאינן יודעים עסקי תרומות ומעשרות · י"ל משום דבעון תרומות ומעשרות גלות באה לעולם וא"כ יגלו ממנה: ד"א למה ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים · כצ"ל: עתידין לעמוד כו' · פי' מוכנים להיות היהידים עתידים וגו': מהו ויסב · דבשלמא לפירושים דלעיל אתיא שפיר לשון ויסב שהוליכן דרך סבוב ועקום להאריך הדרך אבל לפי פירוש זה ה"ל למימר וינחם כלשון ולא נחם · ומתרץ שהקיפן הקב"ה ופי' ויסב שסיבב חומה סמוך לעם · והכוונה שהקיפן בעמודי עננים · ואע"פ שבכתוב כתיב חומת אש · אינו מביא ראיה אלא דכתב שם חומת · והכוונה כחומה שהיא מקפת את העיר כך הסיבבם הקב"ה לישראל בענני כבוד: עד היסב · בלילי פסחים: שנאמר ויסב אלהים · דהוה ליה למימר וינחם ונקט ויסב: דרשי' שרמז נמי לזה כי קודם שיצאו היו אוכלים בדרך עראי בקימה ובהליכה כדרך העבדים אבל עכשיו אכלו דרך הסיבה כבני חורין :

פרשה כא שתי ירושות הנחיל כו' · דכתיב הקול קול יעקב וכו' · וסוף הפרשה ויברכהו · ומפרש המדרש דברכו בזה שיהיה הקול קול יעקב בלימוד התורה ואז יהיה לו כח וממשלה על הכל: פן בחרב אצא לקראתך · ולא אמר בעם כבד (ובידמה) אלא לקראתך שזה יורה שהיה מתפאר בירושתו דכתיב בה על חרבך תחיה: שנאמר ונצעק אל ה' כו' · ומסיים וישמע ה' את קולנו ולא כתיב את צעקתנו שבא לרמוז למה שכתוב הקול קול יעקב: לפני ז' דורות · שנבואה זו נאמרה לא פחות בימי חזקיה המלך שישעיה נתנבא בימי עוזיה יותם אחז יחזקיהו · ומחזקיה עד יהויכין שבימיו עלה נ"נ מלך בבל ויוציא משם כל אוצרות בית ה' יש שבעה דורות · חזקיה מנשה אמון יאשיה יהואחז יהויקים יהויכין · ואף שעלה ג"כ בימי יהויקים מ"מ לא שלח ידו עוד בבהמ"ק אבל בימי יהויכין שגרמו העונות שלח ידו אז בבית ה' · וגם אז אמר בעונם ידי עשיתי לי את החיל הזה וחזק הוא ממנו כביכול · על זה נכון לשון נבואה ואמרת בלבבך השמים אעלה: הה"ד שומע תפלה · בעי לפרש מה אצעק אלי שאין צורך לצעקתו שכבר קדמה צעקת ישראל כי צעקת ישראל השובים לפניו כשל משה אע"פ שאינם חשובים כמותו · ולהכי מייתי שומע תפלה וגו' דמיניה דריש שהכל שוין בתפלה · ואגב דמייתי ליה דריש ליה בכמה אנפי: מהו שומע תפלה · פי' למה אמר תפלה בלשון יחיד · ועוד מאי דכתיב בתריה עדיך כל בשר יבואו · ומשני רבי פנחס שזה דקאמר תפלה בלשון יחיד הכוונה שהוא שומע מכל כנופיא וכנופיא בפני עצמו או כמו דאמרו בשוחר טוב שממתין עד התפלה האחרונה לפי שאינם מתפללים כולם כאחת · ופי' עדיך מענין עדי: ד"א שומע תפלה כו' · עכשיו בא לומר ששומע כל המתפללים יחדו · דעדיך יבואו משמע שבאים

נחמד למראה

סדר בשלח פרשה כא אינו אומר ויבקע הים אלא ויבקעו המים מלמד שכל המים שהיו בכל המעינות ובבורות ובכל מקום נבקעו שנאמר ויבקעו המים · דקדקו לומר כן מדלא כתיב ויבקע הים כדכתיב בקע ים ויעבירם (תהלים ע"ח) וכתיב ויבקעו המים משמע כל המים שבעולם המים דייקא · ומה שאמרו לקמן (פרשה כ"ב) וישב המים לא נאמר אלא וישובו המים מכאן שכל המימות חזרו ע"כ · נ"ל שטעות סופר הוא וצריך להיות וישב הים לא נאמר · וזהו מה שאמרו כאן · וכן בשעה שחזרו חזרו כל המים שכן הוא אומר וישובו המים :

באור מהרי"פ

סדר בשלח פרשה כ שנאמר מעין גנים · נ"ב היכא שנאמר כי אין המקרא הובא לראיה אלא ליפות המשל במליצה נאה: שלחיך פרדס רמונים · פי' שלחיך אנו ישראל ששלחו אותם המצריים: החזיקו בם · פי' שמביא ראיה שגדולי המלכות החזיקו בם וע"כ התיפס על פרעה ששלח אותם: גואלם חזק וגו' · פי' בחוזק יד היה צריך להוציא אותם מיד שהחזיקו בם: למה לי צרור שלך · הענין מוקשה שאין לו דמיון בנמשל · וצ"ע: במ"כ ולכך נאמר בפסיקתא מסיים וכו' ואח"כ מתחיל דרשה אחרת וצריך לגרוס עוד הפעם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים למה אלא וכו': ובבני אפרים וגו' · (דה"א ז' כ' כ"א כ"ב) ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו ואלעדה בנו ותחת בנו וזבד בנו ושותלח בנו ועזר ואלעדה והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת מקניהם · ויתאבל אפרים אביהם ויבואו אחיו לנחמו ואעפ"י שחז"ל אמרו שנהרגו מתחת שיצאו קודם הקץ מכל מקום הסבוב להריגה היה מפני שירדו לקחת מקניהם גם מה שכתוב ויתאבל אפרים אביהם לא יקשה בעיניך שלא וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא אחי וכל זאת דוקא הוא שהרי יאיר בן מנשה עדיין היה חי ונכנס לא"י וכן סרח בת אשר וכיוצא בהם: ועצמותיהם מגולגלים וכו' · וזהו בראותם מלחמה שהיתה קודם שלשים שנה: מדוע אדום ללבושיך ובגדיך כדורך בגת · (ישעיה ס"ג ב') רמז על אנשי גת שהרגו לבני אפרים ליקח מקנתו מהם: ממצרים לארץ ישראל י"א מסעות · כוונתו, לומר שעוד הקורהם ומביא ראיה מהמקרא (דברים א' ב') אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע ואחד עשר יום הוא אחד עשר מסעות ולו יפה כן יש תימה גדולה איך מביא ראיה מדרך הר שעיר וגו' לדרך ארץ פלשתים ועוד הרי ממצרים לחורב היה גם כן אחד עשר מסעות כמפורש בסדר מסעי דהר סיני הוא חורב ע"ש ואלולי דמסתפינא הייתי מוחק תיבת ואח"כ שהוא בין תיבת מחורב ובין ויהי בארבעים ואז אתי, שפיר על זה האופן דמה שאמר ממצרים לארץ ישראל אחד עשר מסעות דרך ארץ פלשתים קבלה היה בידם ולא ילפי מדרך הר שעיר וגו' כי אין לו שום רמז רמיזא במקרא זה והראיה שמביא ממקרא אחד עשר יום דרך הר שעיר וגו' הוא על מה שאמר המדרש אלא נשאם ה' בדרך המדבר ארבעים שנה קאמר שנאמר אחד עשר יום וגו' ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש וגו' ועיקר ראיתו מהמקרא ויהי בארבעים אך זה דרכו של המדרש להביא דרך אגב מקרא שלפניו שאינו לומד ממנו שום למוד כלל וזה ידוע לכל מי שיש לו קצת בקיאות במדרש גם יש קצת הוכחה נכונה לדברים האלה מסדרו של המדרש הזה דאינו מביא המקרא של אחד עשר יום מיד אחר אומרו ממצרים עד ארץ ישראל אחד עשר מסעות אלא נסר ונמר דבריו אלא נשאם ה' דרך המדבר ארבעים שנה שנאמר אחד עשר יום דרך וגו' ויהי בארבעים שנה מוכח שעיקר ראיתו על שאמרו ישראל במדבר ארבעים שנה מן המקרא ויהי בארבעים שנה אך שמתחיל במקרא שלפניו כדרכו של המדרש וכמו שאמרנו · תנ"ה · ואם תרצה המעיין ליישב הגירסא בדוחק גדול עי' ביפ"ת שהוא כותב ג"כ שטעות סופר יש כאן וע"ש: שאוריד אותם לים · מדה כנגד מדה שהים הוא חומר מים רבים כנגד חומר וטיט שעבדו בהם את ישראל: כך היו בני עזה ואשקלון וכו' עתידין וכו' · האי מ"ד לא סבירא ליה כמ"ד דלעיל דסובר בראותם מלחמה קאי על עצמותיהם המגולגלים שהרגום אנשי גת שהיה זה כבר שלשים שנה אלא סובר בראותם מלחמה קאי על המלחמה שעתה אשר היתה גלויה לפני הקב"ה שעתידין פלשתים לעשות: עד היסב · והסמך לויהי בשלח פרעה את העם הוא משום דכל זמן שהיו ישראל עבדים במצרים היו מוכרחים לאכול לפעמים בעמידה או בהליכה כדרך העבדים ויהי בשלח פרעה ויצאו לחירות ויסב אלהים את העם לאכול בהסיבה דרך חירות :

פרשה כא ראו עתה · (דברים ל"ב ל"ט) ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל · ודריש אני אני מורס על עוה"ז ועל עוה"ב וכן משמע סיפא דקרא מחצתי ואני ארפא בעוה"ז אני אמית ואחיה בעוה"ב: מה הם מדברים · אולי פי' כיון דעודם מדברים קאי אלעתיד אינו שייך כל כך על תפלה דלעתיד לא יהיה שום צרה לכך דריש דקאי אדברי תורה · תנ"ה ודוחק הוא: איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע · ודריש וישמע לשון שמיעה דאי לשון שמיעה הלא כבר כתוב ויקשב ה': רוואות את מוליך · פי' שיורה משפטיו לך

שבאים להתפלל יחד · והוא שומע שלא יקוץ בשאלות הרבות עם סויתן בבת אחת · אלא יסיק לגון הכל : בשם רבי אלעזר ב"ו כו' · מפרש מהו שומע תפלה שהכל שוין בתפלה והיינו עדיף כל בשר יבואו כלו' לפניך כלם שוין · אלא שהכל שוין לפניו הכנסים והעבדים כו' · ולפ"ז שלא היה לריך להזכיר אלא עניים ועשירים כדי שיהא בו דבר והיפוכו · מ"מ נקט עבדים ונשים להורות שגם נשים ועבדים חייבים בתפלה אף שפטורים מקה"ש : מן השבת כו' ק"ו : מן המולה · אין ה"כ מכל המלות · אלא נקט הכי משום דשל הני גופי מפני שבשבת מורה על חידוש העולם יש מאין בששת ימי המעשה · נגד ביום השביעי · ומילה מורה שאנחנו עובדי השם ומשועבדים בחותם מלכו של עולם כעבד שנושא חותם רבו : לכך נאמר יונתי · בחגוי הסלע א"ר אלעזר כו' · לריך להיות נקודות הפירוד אחר מלת יונתי · כי ר' אלעזר רולה לדרוש ולפרש בחגוי הסלע בסתר המדרגה כנגד מה שהיו ישראל אז דחוקים מכל לדדיהם וכמו שדרשו בחזית על פסוק זה · בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע ומצאה שם הנחש מקנן · לפנים לא היתה יכולה ליכנס שעדיין הנחש מקנן · לחזור לאחורים לא היתה יכולה שהנץ עומד בחוץ · מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת בכנפיה כדי שישמע לה בעל השובך ויבא ויצילה · כך היו ישראל דומים על הים כו' ע"ש : שנאמר ופרעה הקריב וגו' וישאו בני ישראל את עיניהם : ומ"ש נוסעים אינו אומר כו' · מילתא אחריתי הוא לפרש למה כתיב נוסע לשון יחיד · אבל לעיל פי' ע"ו דייק זה מדיוק אחר ע"ש : תלו עיניהם לשמים · ר"ל שהתבוננו על דבר עננים שמימיים וראו והבינו כי גם שר שלהם בעזרתם · ולכן נתייראו : כיון שראו אותו נתייראו הרבה כו' · כי לולא זה למה יתייראו כל כך וכי כבר שכחו מה שעשה ה' להם במצרים · אבל כשראו השר יורד מן השמים לעזרם פחדו שמא מה' הוא בחמאם : ומהו והנה מצרים נוסע אחריהם · דכיון דנוסע הוא שרן מאי מצרים · דלא ס"ד שיהיה שמו כן · כי שמו עוזיאל הוא כדאיתא בילקוט פסוק ויושע ה' בשם מדרש אבכיר · ומשני דאין ה"נ דמצרים היה שמו כפי ממשלתו על מצרים · וכפי עניינו נקרא עוזיאל : עד שהוא מפיל שרן · להכיר שפע המזל המשפיע עליהם : קל שמו · הכוונה על מזל אריה כי הוא היה מזלו של נ"נ שנקרא אריה וכדכתיב עלה אריה מסבכו · ולפי שהאריה מפרסם בהשמעת קול מזולתו מהפ"מ כאומר אריה שאג מי לא יירא על כן קראוהו קל : לא שקע תחלה אלא שרן · הכוונה בנה שסרה ממשלתו שלא ישפיע עליהם כדרכו · ולפי שהשפעתו היתה במים כאומר לי יאורי ולכן נחשב להם היאור לעבודת כוכבים כאמרם ז"ל לכן כאשר הפילו ה' להפך הדבר שיהיה המים למצרים למשחית כי טובעו בים · נמצא שהוא כאילו כח השפעת השר שלהם נתבטל ונשקע בים : אלא סוס ורוכבו זה השר שלהם · סוס היינו עם מצרים · ורוכבו הוא השר שלמעלה · ועל שם שהוא למעלה עליהם כרוכב על הסוס קרי ליה רוכב ולמצרים סוס · ואיידי דקאמר רוכב לשון יחיד נקט סוס לשון יחיד : ומהו הקריב · שהיל"ל ופרעה קרב : יותר מק' נזמות · כן מצינו מספר ק' נזמות בפרק השוכר והוא לשון גוזמא : ותלו עיניהם למרום דכתיב וישאו ב"י את עיניהם : שהרגנו בכוריהם ונטלנו ממונם וברחנו : נקט רק הריגת בכורים ונטילת ממונם משום דלשאר מכות שנעשו במצרים לא היו מתיראין שיעשו להם מדה כנגד מדה · שאין בידם להביא מכות דצ"ך עד"ש באח"ב · אבל ממכת בכורות שיהרגו גם הם את בכוריהם ויקחו ממונם היו מתיראין שזה בידם לעשות אם תגבר ידם : לא אמרת ושאלה אשה משכנתה · כלומר וא"ת מה אתם מתרעמים עלי מנטילת ממונם שלא כדין · לכך אמרו הלא אתה צוית עלינו לעשות כל זה : כיון שראו ישראל שהיו מוקפים בארבע רוחות · כצ"ל שהחיות משני רוחות היו · וכן איתא בתנחומא סדר שופטים · ובת"י פסוק לסוסתי ברכבי פרעה : ולמה עשה להם הקב"ה כן · אף שעשה כדי לחזק את לב פרעה לרדוף אחריהם לתוך הים · מ"מ וכי קצרה יד ה' מלהושיעם בלא צער זה · וגם לחזק את לב פרעה ג"כ : והיה מבקש לשמוע את קולם · הוא שיר ושבח והודיה הוצאת מצרים לשעבר · וזהו שאח"כ אז ישיר משה ובני ישראל · אבל מקודם על טובת הגאלה לא אמרו שירה והודו : ואתה הרם את מטך אמר משה וכו' · סיפא דקרא ויבואו ב"י בתוך הים ביבשה · ולא אמר בחרבה לרמז אל ותראה היבשה שהוא תנאי שהתנה עם הים ומדהוצרך לגלות לו זה ש"מ שהיא תשובה לשאלת משה : והכתיב אשר שמתי חול כו' והרי נשבעת כו' · הכוונה שמשה נסתפק בכוונת הקב"ה באיזה אופן יקרע את הים לעשותו יבשה · אם ישאו מעינותיו חולה שישפוך הים את מימיו חוץ לים · או שהמים יעלו למעלה ונצבו כמו נד ובחזירתם ישטוף את המצריים · לכך אמר אם ישפכו חולה הא כתיב שמתי חול גבול לים · ואם יעלו למעלה הרי כבר נשבעת שאין אתה קורע לעולם פי' להטביע בו את העולם · ובאמת שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה אחת מביא וכו' או הם באים אל תוך הים כו' · ורבי אלעזר לא ס"ל שמשה לא ידע החילוק שעל כל העולם אינו מביא כו' · לכן אמר שכך אמר משה אם מימיו ישפכו חולה הא כבר שמת חול גבול לים · ואם יעלו המים למעלה הרי כבר נאמר ויסך בדלתים ים : משמע שגם למעלה יש להם מסך מבדיל שלא יוכלו להגביה מימיהן למעלה : מה כתיב ויאמר אלהים יקוו המים וגו' אני הוא שהתנתי עמו מתחלה כו' שנאמר וישב הים כו' · כמו שדרשו בב"ר יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהן והיינו בקי"ס וזהו התנאי שהתנה הקב"ה עמו שאף אחר שיקוו המים אל מקום אחד לפעמים תראה היבשה בו · שיהיה נקרע לפני ב"י : לא קיבל עליו להקרע כו' · דייק מדכתיב ויולך ה' את הים שלא רצה להקרע עד שבא הקב"ה בעצמו ובכבודו : נותן ימינו כו' · הכוונה שזכות התורה שניתנה מימינו של הקב"ה לימינו של משה יספיק שיעשה לו נס שישתנה הטבע בעבורו : שנאמר מוליך לימין משה וגו' · זרוע תפארתו : א"ל משה מפני מה אתה בורח כו' · בשוח"ט איתא אמר משה לים לא אמרת איני נקרע ועכשיו אתה בורח כו' א"ל מן הדין איני ראוי להקרע כו' · ולא לפניך אני נס אלא מלפני אדון חולי ארץ וגו' : מיד כיון שהרים כו' · כלומר שמיד התחילו להבקע מעצמם : וזהו דכתיב ויבקעו · שהמים עצמם התחילו להבקע ולא עכבו כלל : אינו אומר ויבקע הים כו' · מילתא באנפי נפשיה הוא להרץ למה אינו אומר הים : מלמד שכל המים שהיו כו' · וזהו הירדן יסוב לאחור שכל המים נתבקעו אז · והיה זה כדי לפרסם הנס ושלא יחשוב שהיה זה מצד הטבע : ויזכור ימי עולם פי' מה שנעשה בו נס לעיני כל העולם שבו ביום נבקעו כל מים שבעולם : וכתיב מוליך לימין משה · מבואר דקאי אבקיעת הים : ד"א מה תצעק כו' · שייך לפני מאמר ואתה הרם את מטך כו' : מהו כן והלא דרך התפלה בעת צרה ומאי לא בצר · ומשני כבד את רופאיך כו' כן יקדים את התפלה קודם הצרה · וכדפרש"י בפרק נגמר הדין היערוך שועך לא בצר כך אמרו חבריו לאיוב כלום הקדמת שועך לא בצר עד שלא באה הצרה שאם היית עושה כן היו הכל מאמצין את כחך ומסייעים את כחך : ערוך שועך כו' · כלומר התאמץ בתפלתך ולא יהיה לך צרים מלמעלה · פי' מקטרגים המבלבלין את התפלה : בשעה שיצאו כו' · חביה להים שיה מקטרגים למעלה : וה"ה בר חנינא פירשה משום אבוי' ר"ל משום אבוי הביאה משל זה : עד עכשיו היו כו' · דהיינו במצרים : מתגשש · מתמעטת ומתחלל : שהיו מיועצי פרעה · ועל שמחן (ובמחוקתו היה מכוון לרע לישראל) ויגדון ביסורים כדלעיל פ"ה כי לולי זה לא היה הדין נותן לעבור כדי להציל את ישראל ולפי שקשה מ"ש עבירה באיוב ולא בשאר יועצי פרעה · לכך אמר לפי שאיוב היה איש תם וישר והקב"ה מדקדק עם הצדיקים : עשיתי יבשה בשבילו · וגם זה הוא היפך הטבע כקריעת ים סוף שבדרך הטבעי יעלו המים ויכסו על הארץ לקלותם כנודע : עשיתי יבשה בשבילו · כדלעיל פ"ה בב"ר משל למלך שבנה פלטין והושיבן בתוכה אלמין כו' כך מתחלת ברייתו של עולם לא היה קילוס של הקב"ה עולה אלא מן המים כו' אמר הקב"ה ומה אלו כו' הרי הם מקלסין אותי כשברא אדם עאכ"ו כו' לכך אמר הקב"ה יקוו המים כו' · ש"מ שבשביל קילוסו של אדם הפך את הים ליבשה עאכ"ו בשביל קילוס עדה קדושה : זה אלי ואנוהו · הא דנקט שבח זה דוקא · משום דאיתא בב"ר פ"ה ומה היא קילוסו של מים אדיר במרום ה' שנאמר מקולות מים רבים וגו' וסיפא דהאי קרא לביתך נאוה קודש וגו' · לכך אמר הקב"ה מאחר שישראל יאמרו זה אלי ואנוהו דוגמת שירת המים שהוא לביתך נאוה קודש אין בכך שיבקע הים וישתוק מקילוסו מאחר שישראל ג"כ יקלסו מעין קילוסו : בזכות אברהם · בא לפרש למה נאמר לשון בקיעה דוקא ולא נאמר והפך את הים ליבשה או קרעהו אלא רמז לבקיעת עצי עולה דאברהם : בזכות אברהם · ולכן אמר מה תצעק אלי שאין צורך לתפלתך : בזכות יעקב · מפני שנצטער בגידול בניו שפי' מאמר האבות וג"כ בירידת מצרים על כן רצה ה' לשמחו בעשותו גם לבניו ועיניו רואות שנאמר ופרצת ימה · ולשון בקיעה ופרצה חדא מילתא היא · וזהו פרילת גדר הים : ואע"ג דפסוק זה קאי על מצרים של העולם שיעקב זכה לנחלה בלי מצרים · מ"מ מדסמיך ימה לפרצת ולא אמר ופרצת קדמה וימה שהוא מערב · אלא בא להורות אפרצת ובקיעת הים : בו הביא כל המכות · שגם המכות שלא נעשו ע"י הכאת המטה חשבו שעל ידי היות המטה בידו היה מספיק · והמכות שנעשו ע"י הקב"ה חשבו שמשה עשאן ע"י המטה אע"פ שלא עשה מעשהו לפניהם · ולכן צוהו כאן שישליך מטהו מעליו לעיניהם ויראו כי בנטיית ידו לבד פועל בנס זה · ולכן אמר כיון שבאו ישראל לתוך הים והמצרים עומדים מאחריהם כלומר שכולם יראו בהסירו המטה מעליו ולא יחשבו כי בכחו עושה : השלך את מטך · דהיה הרס לשון השלכה כמו רמה בים נושקי רומי קשת : אם בים · כלומר אם נכנסו בעוד שהיו שם המים · כדמשמע מבתוך הים · למה אמר ביבשה · ואם כשנכנסו כבר היה יבשה למה אמר בתוך הים : עד שבאו לתוכו כו' · והא דאיתא לקמן פרשה כ"ד שזכה יהודה למלכות מפני שקפץ לתוך גלי הים · י"ל דהיינו שהוא קודם וכל ישראל אחריו עשו כן : עד חוטמן שאי אפשר עוד לסבול · והא דלעיל אמרו יסיעו רגליהם מן היבשה לים כו' דמשמע שנבקע תיכף ומיד בהסעת רגליהם לחוד · אפשר דלכך כוון באמרו יסיעו רגליהם מן היבשה לים ואתה רואה נסים שאעשה פי' שתיכף בהסעיית רגליהם יתחיל הנס אבל לא נגמרה הבקיעה עד שבאו במים עד חוטמם : דרש רבי נהוראי כו' · רוצה לתרץ אם בים למה ביבשה כו' · ומשני שעברו בים דוגמת העברת יבשה · שכמו שלא חסרו דבר ביבשה כן לא חסרו דבר בתוך הים : ובנה בירה : פי' דלענין שלא חסרו דבר בים כבמדבר לא צריך קרא · וכי עברו בו יום או יומים והלא כב' או שלש שעות עברו את הים אבל לענין שלא חסרו דבר להשתיק את הילדים בתפוחים ורמונים שהם מתאוים בכל עת זהו דבר פלא : הוא שמשה אמר להם כו' · שכדי שלא יאמרו שגם במדבר חסרו כל דבר לזה מביא שמצינו שמשה אמר להם בהדיא שלא חסרו דבר : אלא להזכיר דבר · ס"ל שהוא מקרא קצר וכאילו כתיב לא חסרת אלא דבור · עוד יש לומר שדורשים מלת חסרת מושכת · כאילו כתיב לא חסרת חסרת דבר שפי' לא חסרת כלום ואם חסרת דבור הוא שחסרת : וה"א נברא לפניהם · פי' נתגדל שהנטוע לפניהם מיד הצמיח וביכל הפירות · אבל בריאה ממש לא שהרי אין כל חדש תחת השמש : ומה היה חסר תשובה · ומה שרמזה התורה כאן חסרון תשובתם · שבכל עת תאוו בבקשת מזונות כמן ושליו ויומים אף שלא היה חסר כלום : וחזקתי את לב פרעה · ארשב"ל משל זה שייך לעיל קודם פרשה זו במקומה :

פרשה כב א"ר יוחנן דלפורי מה היו כו' · בא ג"כ לתרץ שעליס חסר ודריש שקאי אמצרים קטנים שהיו עדיין חסרים חכמות והשכלות ועוקלים אותם : עד שנעשה כרמינו סמדר · פי' שבתחבולת בכיית הקטנים היו מחבלים את כרמינו בעוד שנעשה כרמינו סמדר · ר"ל בהיות בנינו קטנים כסמדר שהענבים דקים · וכינה את ישראל לכרם כמד"א כי כרם ה' צבאות בית ישראל : ששב הגלגל עליהם · כלומר שפי' וישובו המים שהמים שחשבו לאבד את ישראל שבו עליהם לאבדם כאמר יזמו לעשות · ע"ד ישוב עמלו בראשו · ועל זה נאמר בדרך מליצה הסבת הגלגל : מכירו הייתי לשעבר · דייקו זה משום דהא כבר פירש יתרו מעבודת כוכבים כדאיתא לעיל פ"א · ואיך אמר עתה ידעתי · אע"כ שפי' עתה מכירו אני יותר או דייק מאי עתה ידעתי דשני הפכים הם בנושא אחד · כי מלת עתה הוא לשון הווה · וידעתי הוא לשון עבר :

פרשה כג אע"פ שמעולם אתה · משום דקרא זה סותר את עצמו דכיון דמעולם אתה פי' שהקב"ה קדמון בב"ת · א"כ גם הכסא שהוא הוא אל מעלתו קדומה כקדמותו והיכי קאמר מאז דמשמע מזמן מה · להכי מפרש אע"פ שמעולם אתה וכו' : לכך נאמר נכון כסאך מאז · פי' מאז ישיר משה : המלך עומד על סלוח · כשמציירין אותו אז מציירין אותו בעמידה · להראות לעם שעומד ומוכן ומזומן לנקום נקמתם ולנצח מלחמותיהם · אבל כשמציירין אגוסטוס מציירין אותו כיושב במנוחה אחר שנצח את כל · כך הוא הענין שאין הכסא שלם כו' · אלא עומד הוא לנגד בני אדם כביכול להראות להם שהוא נכון ומזומן ללחום ולהכניע את אויביהם תחת רגליהם : ברא אדה"ר ולא אמר שירה · ואע"ג דמזמור שיר ליום השבת אמר אדה"ר וכן אברהם אמר ג"כ מזמור משכיל לאיתן האזרחי · היינו שאמרו בדרך תפלה ובקשה אבל לא אמרו שירה בלשון הווה ושבח אלשעבר : ואין אז אלא שמחה · כמו דבר אחר הוא · דאז רמיז לשמחה דילפינן אז אז בג"ם : אלא שמחה · שאמרו שירה זו בשמחה כי באבוד רשעים רנה : מתחלה היה הים הזה יבשה · נ"ל היה העולם הזה יבשה : עמדו דורו של אנוש · לפי שעבר נרה בים

באור מהרי"פ

ויאמן העם וגו' · נ"ע מה שייכות יש לומר אומר ויקם : והיו מוקפין משלשה רוחות · אעפ"י שהיו מוקפין משתמא מארבע רוחות דאל"כ היו יכולים לנטות עצמן לאותו לד הפתוח ואולי מפני דחשיב השלשה פגיעות רעה שפגע בהן הסונא והחיות והים קחשיב ג' רוחות ובאמת החיות היו סוגרין שני הלדדים והים מוקף מארבע רוחות : והכתיב אשר שמתי וגו' · פי' סבר משה שהיבשה תהיה באופן שיצאו מי הים מגבולם ובזה יתראה ממילא היבשה : ד"א מה תצעק אלי · אין כאן מקומו ולריך להיות קודם ולפני ואתה הרם את מטך וגו' : מה בידך וכו' · פי' בעת שהשטן מתגשם עם איוב יהיו נוסעים ויעבור זעם : כבר שהרניתי · וזהו מה תצעק אלי כבר שהרניתי דבר וגו' : אמש הייתי אומר ומאז באתי וכו' · כלומר אפשר גם עתה תאמר כן כי אחר הגאולה נתרבה הצרה : כדאי היא האמונה וכו' · ופי' מה תצעק אלי אינך לריך לצעוק כי כדאי האמונה להצילכם מכל צרה : וחזקתי את לב פרעה · הנה המקרא הזה הוא למעלה (שמות י"ד ד') וכבר נדרש מקראות רבים אחריו ואולי לריך להיות שמקרא (שם י"ז) ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבואו אחריהם ואכבדה בפרעה ברכבו ובפרשיו שגם על שמקרא הזה סובב שדרוש שדורש על שמקרא של וחזקתי ואח"כ מצאתי ביפ"ת שכ"כ והנאתי :

פרשה כב לחרבו של ים · פי' כדכתיב וישם את הים לחרבה ובזה הים גורר את המצרים לים דהיו סבורים שגם הם יעברו בתוך הים בחרבה כישראל : ולא הביא עליהן עשרה מכות · פי' ולכלות אותם מפני שאמרם הקב"ה לטבעם בים כדי שיטלו חלקם מדה כנגד מדה : שנעשה כרמנו סמדר · פי' בעוד שכרמנו היה סמדר ענבים קטנים :

פרשה כג עד אותו השר א"י · ולפיכך כשיגיעו הגליות לשם אמרו שירה מפני שלא הוכשרו כל הארצות לומר שירה אלא א"י בלבד ואעפ"י שמשגלו ישראל הוכשרו כל הארצות לומר שירה כדאיתא בפ"ק דמגלה אפשר דמשהם נגאלים אע"ג דלא באו לארץ חזרו שאר ארצות לאיסורם ע"כ לשון יפה מראה סוף פרק שני דשביעית סי' ה' : מראש שניר זה יצחק · ז"ל הילקוט שיר השירים ד"ס שלחיך שניר זה יצחק מה הניר לא נזרע אלא פעם אחת כך יצחק לא נתכסה אלא פעם אחת ותרמון זה יעקב מה תרמון כל טוב נתון בתוכו כך ישראל הכל מיעקב בכורה וכהונה ולויה ומלכות עכ"ל הילקוט דסוס פד"מ וכ"ה במדרש חזית וקצת בשנוי לשון מדרש כנכשתי דף כ"ו עמוד ג' ברלשו : ממעונות אריות · חוזר לענין של מעלה אתי מלבנון ממלכיות וקאמר ממעונות אריות זו בבל ומדי בבל נקרא אריה כמבואר בויק"ר סדר שמיני אבל מדי נקרא דוב דב כתיב ולא מצינו בשום מקום שנקרא אריה וכתב ת"כ אולי מדי מפני שבאים מכחו של נבוכדנאצר שגם אחשורוש נשא ושתי בת בנו של נבוכדנאצר לכן קרא אותו אריה ע"כ ודוחק גדול הוא : מהררי נמרים זו אדום · גם זה תימה כי לא מצינו בשום מקום שנקרא אדום בשם נמר ואולם יון נקרא בשם נמר כמבואר שם במדרש על מה שכתוב בדניאל ז' ד' ה' ו' ז' קדמיתא

ביס הוא פסלו של מיכה שעבר עמהם בים לכך אמרו ג"כ לא כמו לא של דור אנוש שהתחילו לעבוד עבודת כוכבים · לכן אנו נתקן הטעון בפלו : זו אדום · שהוא עז כנמר והא דלא חשיב יון משום שאמר אתי מלבנון תבואי שמשמע שיבואו מגליות וזה לא שייך אלא בהכנסו ג' גליות אבל יון עדיין היו ישראל נשארים בארצם ולא גלו כלל משם : הה"ד זכו · אמר ר' מספס עשה · ופי' לא ישיר וכו' לא ראו שראוי שישיר ישראל ועשו כן : ומייתי מפאי קרא דמפרש ליה במצרים · ומסיים מהגיון שלה שאמרו ישראל שמשמע עליהם הוא להודות לה' על הדבר כדלקמן : ר' יהושע אומר כו' · מביא פלוגתתם לראיה דבמצרים מיירי דכיון דכתיב משפט סתמא ראוי לאוקמי במשפט היותר גדול : ועל הים לקו נ' מכות · שמלבד שנטבעו לקו הרבה מתחלה שנלחם ה' עמהם בכמה מכות כדאיתא במכילתא : שבאו עליו נ' מכות · שלקה בצאן ובגמלים ובאתונות ובבנים ובגופו כמה מכות שאמר יפלח כליותי ישפוך לארץ מררתי והכהו רבות : עברה אחת · והא דלא חשיב חרון אפו לאחת · משום דאצטריך לגופא דמכה · ועי' בס' זבח פסח : הוי משפט עשה · דרש משפט נוטריקון כלומר מ' שפטים עשה במצרים : משל לאשה כו' · שלפי שעיקר השירה הדבקות בה' ע"י הכרת כבודו ומאחר שישראל היו משוקעים בגלולי מצרים איך דבקו בה' והשיגו כבודו בנקלה · לכן אמר שזה כאשה מוחזקת בנדות כו' · והעדות ישראל הוא המילה שהיא כוללת תקון המדות שהן סולם לעלות לשלימות המושכלות : והיו אומרים לבניהו · שפי' לאמר לדורות שבכל מקום לאמר הוא לאחרים : הה"ד עדה נא גאון וגובה · כפל גאה גאה בעי לפרש שמתגאה על גאים ומייתי עדה נא גאון וגובה שנכפל לשון הגאות בו יתברך דקאמר ליה הקב"ה לאיוב ואם זרוע כאל לך עדה נא גאון וגובה · אלמא דבהקב"ה נזכר כפול לשון הגאות מפני שהוא המתגאה על כל הגאים : הכל מתגאים זה על זה · כלומר כל המתגאים אין גאותם בהחלט רק זה על זה עם היות אחר מתגאה עליו מה שאין כן גאות ה' שהיא החלטית שמתגאה על הכל : חשך מתגאה על התהום · כדכתיב וחשך על פני תהום · והכוונה שקרא למים חשך ע"ד חשכת מים · וקרי לארץ המכוסה במים תהום כמו שנקרא קרקע הים תהום · והיינו וחשך על פני תהום : והרוח מתגאה על המים · כדכתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים דהיינו חשך הנזכר וקרא להם ב' שמות בפ' אחד : והאש מתגאה על הרוח · פי' תולדות האש הוא אור כדאיתא לעיל פ' ע"ו ונלמד מדכתיב בתריה יהי אור ויהי אור : והשמים מתגאים · שהם למעלה מכולם :

פרשה כה שנאמר ונתנך · מדלא אמר ויתנך דרשו לשון עבר ולחזק הראיה אמר ראה כו' אשר נתנך · ומדאפקיה בלשון נשיאות ולא אמר אשר הוליכך רמז לרוממות : אמר להם הרי רוממתי אתכם כו' אני משרה אתכם במה שבראתי כו' · דרש סוף המקרא דמקים מעפר דל שסיומו וכסא כבוד ינחילם וזהו הביהמ"ק פי' שיקומם ויביא ישראל כל כך עד שינחילם הבהמ"ק · ועל שעיקר הלימוד דכסא כבוד הנזכר הרצון בו בהמ"ק הוא מצד שנזכר אצלו במקרא אחר מרום מראשון מקום מקדשנו שפירושו שבהמ"ק נברא ראש וראשון לכל העולם · ע"כ האריך המדרש בלשונו במה שבראתי עד שלא נברא העולם : אותה שעה אני מספיק לכם מעדני ג"ע שנאמר מה רב טובך כו' · ע"ש הוא כאן · ומקומו הנכון הוא בהגדה דבסמוך דדריש מקרא דהוא מרומים ישכון בסעודות ג"ע ומסיים שם עליהם שבח דוד ואומר מה רב טובך (שם צריך לגרוס) אמר הקב"ה אותה שעה אני מספיק לכם מעדני ג"ע : הוא מרומים ישכון וגו' מלך ביפיו וגו' · היינו גלוי שכינה שהיתה בבהמ"ק : הה"ד כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ורחבה (דברים ח' ז') ומלת ורחבה הוא יתר כי איננה במקרא שם · ודריש דקאי אג"ע שהיא ארץ החיים שהרי בכ"מ נאמר ארץ זבת חלב ודבש וכאן אמר ארץ טובה · אלא דקאי אג"ע שנאמר בו מה רב טובך וגו' : בביכול · אמר כביכול כלומר על כרחנו יאמר כו' כאלו אפשר לומר כן (עי' רש"י יומא דף ג' ע"ב) מדכתיב אתהלך לפני ה' משמע הקב"ה בעצמו יהיה בהסיבה בג"ע : שנאמר והם תכו לרגלך · כדאיתא בספרי כל קדושיו בידך אלו נפשותיהם של צדיקים שנתונות המה באוצר שנא' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים · ואומר תכו לרגלך דרך משל כנגד מ"ש שהוא למעלה : ואם תמה אתה בדבר כו' · איך יהיה מוסב עם האבות במקום מיוחד יש לך להשיב הלא בשבילם היה מיסב בין שני הכרובים : והוא יתר התיחדות אור שכינתו והשגחתו שם · ומה אם עשה כן על הארץ אשר נתן לבני אדם ק"ו שיעשה כן בג"ע שהוא מדור רוחני : שנאמר בין שדי ילין · דהיינו שהשכינה מצומצמת בין ב' בדי הארון שהיו נראים כב' שדים כדקאמר ביומא פ"ה דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כמין ב' דדי אשה שנאמר בין שדי ילין : ומאכילן מעץ חיים · משום שעיקר הסעודה להאכיל מעץ החיים כדי שיחיו לעולם אמר ל' מאכילן · משא"כ בפירות שאינו מקפיד רק להביאן אם יאבו יאכלו אמר ל' הבאה : שהוא יצוה לברך · כי הוא בעל הבית ובעל העולם וראוי שהוא יצוה לברך : הקב"ה אומר למיכאל ברך · כי הוא שר של ישראל · ואף שלא הוזכרו מיכאל וגבריאל בתחלה ידוע שבבא השכינה יבואו עמו כאומר ובא ה' אלהי כל קדושים עמך : ומיכאל וגבריאל הם שרים של מעלה : והוא אומר לגבריאל לחלוק כבוד לגבריאל וגבריאל לקטנים ממנו שהרב שמחל על כבודו כבודו מחול :

ואומר כוס ישועות אשא כו' · אחר שנתנה לו המלוכה וכבוד מלך שבשמים שהמלך יהיה שמברכו · ועוד שלא היה יכול למחול שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול · וזהו שאמר ונותנין לדוד הכוס מה שלא אמר כן באחרים · משום שנמשו ונמרו שדוד לו נאה לברך לא חלקו לו כבוד בדיבור לבד אלא מיד שנתנו לו הכוס : מה רב טובך · אמר כן ע"ש שטוב וכבוד זה בא לו מרבים : הה"ד כנף רננים כו' · בעי לפרש מרומים ישכון על ישראל בזמן שהם צדיקים ודבקים בה' : ומביא סמך מכנף רננים וגו' דדרשינן במרום תמריא של נשיאת עיניהם למרום · כן כאן הצדיק מרומים ישכון על שנושאים עיניהם למרום : כנף רננים כו' · לשון הפסוק כנף רננים נעלסה · אם אברה חסידה ונוצה · כי תעזוב לארץ ביציה ועל עפר תחמם · ותשכח כי רגל תזורה וחית השדה תדושה · הקשיח בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד · כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה · כעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרוכבו וגו' · ועל דרך המליצה נדרשים כאן על ישראל · כנף ואפרוש כנפי עליך כלומר מנהגי ודעתי להיות כנף רננים להתעלם שהצדיקים נקראו רננים ע"ש שמרננים בהקב"ה והכנף מאת ה' תפרוש עליהם · לכן נקראו כנף רננים ובדבר הזה היא נעלסה שהכל שמחים בזה · ה' בהם והם בה' : אבל אם אברה חסידה ונוצה פי' אם יחלפו כנף רננים על אבר של חסידה ונוצה שדרכם לעוף ולהפרד ולא להתכסות בו : מה יהיה סופה תעזוב לארץ ביציה כלומר כאשר עשו כן יהיה · כי כמו שהניחו לארץ ולא רצו הכסוי כן יהיו עזובות בארץ בלא מכסה וה' לא יגין כיון שלא רצו כמו שכתוב עזבתי את ביתי : ותשכח ה' עושך · ושיעור הכתוב ותשכח את ה' וזו היתה נסבה כי רגל תזורה וחית השדה תדושה : בנים סכלים המה · מפרש הקשיח לשון סכלות וטעות כדאמרינן למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו · ותקשיח דומיא דתתענו : לריק יגיעה יגעתי באנחתי שפי' לריק יגיעה מה שתיעף ותיגע בגלות כי אין לה תקוה ושכר מזה כל שאינה קוראה לה' · וז"ש בלי פחד ולא פחדו את ה' כלומר מפני שאין לה פחד מה' : כי השה אלוה חכמה כי אויל עמי כי אחרי שהפליגו בחטא ה' נועל מפניהם חכמה היינו לדעת את ה' ולעבדו · ורצה לומר שנועל מפניהם דרכי התשובה : לשום שפלים למרום · נקט כאן האי קרא לנאות הלשון לומר שפירוש במרום תמריא שירימו עיניהם משפל מצבם למרום : זה הקב"ה · הפ' הזה קאי אדלעיל מיניה דובר צדקות הולך מישרים · שמדבר בעושי צדקה וג"ח · וביחוד מי שעושה צדקה ומשפט צדקה לזה ומשפט לזה · לכן אמר מי שעושה כן סופו מרומים ישכון שיזכה להיות אצל השכינה כדכתיב אני בצדק אחזה פניך וגו' : זה דוד כו' זה אברהם · פי' לפי שהלך בעקבות דוד ואברהם שעשו צדקה ומשפט · כדכתיב ויעש דוד משפט וצדקה לכל עמו · ובאברהם כתיב ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט · לכך יזכה למעלת דוד ולמעלת אברהם · ולכך היפך הסדר שהקדימה דוד לאברהם משום דבדוד יותר מפורש שעשה צדקה ומשפט מבאברהם דבאברהם לא כתיב בהדיא שהוא עשה כן אלא שיצוה את בניו שיעשו כן שישמרו לעשות צדקה ומשפט : שנאמר ברוך ה' יום יום : שפי' ברוך ה' ומברכתו יעמס לנו תמיד יום יום על שעסקנו בתורה יום יום · שכל הענין מיירי התם מתורה · וזה שאמר ולא עוד ר"ל דלא מבעיא שפוסק הסכרתי שיתן להם דלא סגי בלאו הכי אלא יוסיף להצליחם בכל רכושם ברכה תמידית · וכדרך שאמרו במס' עבודת כוכבים כל העוסק בתורה נכסיו מצליחים : ובשאתם עושים רצוני אני קורא כו' · משום דה"ל לכתוב יעמס עלינו מפרש דפי' שה' סובל משאם ע"ד ההעברה כמ"ש שם העמוסים מני בטן · והוא כינוי אל החבה וההשגחה שעליו הוסלכו מרחם · ולפי שלפי זה הל"ל יעמס אותנו וכתיב לנו לכן פי' שר"ל מטעמים אני לכם כוס ישועות ר"ל דיעמס לשון חפנים ע"ד שאמרו בפ' חלק עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק מלא עומסו שנאמר ברוך ה' יום יום יעמס לנו · ואפקיה בל' עמסה לדרשא זו משום דזה הוא בזכות בהמ"ק שנקרא אבן מעמסה : והיה ביום ההוא סיפא דקרא אבן מעמסה לכל העמים וקאי אבהמ"ק ונקרא אבן מעמסה ע"ש שיש שם אבן שתיה שהוא מעמיס וסובל את כל העולם : ומי הם שהיו מחוסרי אמנה ולא היה להם בטחון בהקב"ה שיוריד להם המן למחר ג"כ ואמר שהם דתן ואבירם דחשידי בהכי · וכדאיתא במדרש אבכיר שכל מקום שאתה יכול לתלות בהם תלה מפני שהם מקולקלים מנעוריהם ותולין את הקלקלה במקולקל : נאמר להלן אנשים · והוא מוסבא לג"ש דהוה סגי לכתוב מעל אהלי הרשעים : האנשים הרשעים האלה · דמשמע שהם אנשים שהיו רשעים מעולם : שבתחלה עושה תולעים כו' · פי' ובדרך הטבע בהיפוך הוא שמבאיש ואח"כ מתליע · ואע"פ שהיה דרך נס הנס צריך להיות בטבע ג"כ : להראות מעשיהם · פי' החטא שלהם מה שהותירו מן המן שיתפרסם הדבר : שכל העובר עבירה בסתר נפרעים ממנו בגלוי : וישליכו אותו · ולא יהא נודע לבריות שהותירו : שורות שורות · מפרש וירם תולעים לשון רוממות · והיינו שהיו תולעים שורות שורות זו על גב זו : כיון שכעס שכח · דכל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו כדאיתא בפסחים פ"ו · ואפשר שאותו יום היה יום הששי זמן האמור שילקטו שני עומרים והוא שכח : ביום הזה · פי' שעיקר שאלתם אף אם אמת שהשבת נוח לשבות ביום שבת הוא מעשה בראשית מי הגיד לכם שזה הוא היום שאתם שובתים בו עתה :

באור מהרי"פ

פתרים זו בבל וארו חיוה אחרי וגו' זה מדי בתר דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר זה יון בתר דנה חזה הוית בחזוא ליליא וארו חיוה רביעאה דחילא ואמתני תקיפא יתירה וגו' זו אדום ע"כ אלמא שיון נקרא בשם נמר ולא אדום גם תימה דחסר יון כאן ות"כ כתב וז"ל והא דלא חשיב יון כאן משום שאמר אתי מלבנון תבואי דמשמע שיבואו מהגליות וזהו לא שייך אלא בגלות יון עדיין היו ישראל נשארים בארצם ולא גלו משם ולכך לא קחשיב יון והיפ"ת כתב ושמא ע"ש הוא וצריך להיות מהררי נמרים זו יון ואדום וקרי למדי הקרובה לבבל אריה כמוה וכן קרי לאדום הקרובה ליון נמר כמוה ע"כ : שירה על הים וכו' · ולמעלה בסמוך אמר שבזכות אברהם יאמרו שירה לעתיד : משל למלך שנשבה בנו · הוא כמו דבר אחר : יהרוג בכבד נפשו · דרך אגב מייתי האי קרא ודרשתו נסמך על קרא דבתריה הסמוך לו והוא ישלח בם חרון אפו וגו' : אין להם תכבוסת יכול וכו' · פי' לפי שכנסת ישראל אמרו שחורה אני במעשי לא יאמר ח"ו שיאהרו שחורים לעולם לזה אמר שיש להם תכבוסת בתשובה : שנאמר וכחורב הקצפתם וכו' · אף שמעשה העגל היה אחר מעשה נעשה ונשמע אין בכך כלום דמכל מקום היו שניהם במקום אחד : ממעוברות ויולדות · וכו' מכנה הצרות בשם צער העבור וחבלי לידה ומכנה התשובה כמו ולד שנולד שאז שמחה וששון ישיגו הנושעים : סלע רגלי זה הים · פי' שנתקשה הים ונעשה כסלע : גאה שבבריות אדם · פי' גאה על כל הבריות בכלל הוא והשלשה הם גאים על בריות פרטיים : שנדמו גלי הים וכו' · וה"פ שהקב"ה מדבר עם גלי הים לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך בשביל רעיתי : עזי הוא ועטרה לראשי וכו' · זה לשון המכילתא אין עזי אלא מלכות שנאמר ה' בעוז ישמח מלך דבר אחר עזי תוקפי ע"כ ואולי גם במדרש צריך לגרוס כן :

פרשה כד אשר פדית לך וגו' · זו היא ראיה שעבר עמם צלמו של מיכה גוים ואלהיו ודרש תיבת אלהיו חול וימרו על ים וגו' זו היא ראיה שהיו מקיצין דברים כלפי מעלה במצרים בטיט כיס בטיט : אם זכית אביך כשם שבנו וכו' · והוא עושה רצונכם ואם לא זכיתם קנך כשם שהעבד אינו תובע צרכיו אלא עיניו תלויות לרבו כן אתם ע"כ כן כתב היפ"ת שחסר כאן בבא שנית של ואם לא זכיתם : עשאך למה שאתה צריך · פי' תקנך בכל המצטרך לך ועשאך כמו ויעש אלהים את הרקיע פי' תקנו וכמו ועשתה את צפרניה : כמ"כ בספרי פ' האזינו ז"ל הספר · סדר האזינו סימן ש"ט בסופו ר' דוסתאי בן יהודה אומר עשאך כנונים כנונים מבפנים וכו' ופי' המפרש שברא להם בתים ליסב עליו ואם ירדו מבסיסן טוב אינם מתיישבין ומכאן למדו חז"ל שאם יצאו בני מעיים ונהפכו טריפה שאם נהפך אחד מהן אינו יכול לחיות וזה שמסיים כאן שאם תעלה אחד מהם על גבי חבירתה אין אתה יכול לעמוד ע"כ : ר' יהודה אומר וכו' · דריש ויסע משה שהסיען מלחזור למצרים וזהו ויסע משה את ישראל ממדבר ים סוף אל מדבר שור ולא למצרים : ע"פ הגבורה לא נסעו · כלומר על פי צווי השם שיסעו לא רצו לנסוע אלא על פי מקל : לפי שראו פגרי מצרים · פי' זהו תשובה על דברי משה מה שאמר לא תוסיפו לראותם שאמרו הרי ודאי לא נראה אותם כי מתו כולם ולכן נחזור שוב למצרים : נתנה ראש וכו' · אינו מביא ראיה ממקרא זה שבקשו לעשות ע"ז שהרי מקרא זה נאמר במרגלים אלא הכי פירושו כאן משמע מויסע שהסיען בעל כרחך שרצו לחזור כדמסיק והתם אמר שרצו לחזור עשו להם עבודת כוכבים שנאמר נתנה ראש היינו עבודת כוכבים שנקרא ראש כמו שנאמר ויהי דוד בא עד הראש ודרשו חז"ל דקאי אע"ג וא"כ גם כאן כשרצו לחזור ודאי בקשו לעשות להם

עבודת כוכבים : וימאנו לשוב · (נחמיה ט' י"ז) וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך אשר עשית עמהם ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדותם במרים ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם : ע"ז היתה בידם · של ישראל והסיעה משה מישראל · ז"ל המכילתא ר' יהודה בר' אלעאי אומר ע"ז עברה עם ישראל בים והסיעה משה באותה שעה שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף מדבר שהיה עם ישראל בים סוף ואיזה זה עבודת כוכבים ע"כ ועל המעיין ליישב הדרש ואולי את ישראל כמו מן ישראל כמו כמה הרחיקו את העיר : כצאתי את העיר : אפוטיקן · רכ"מ פי' בלשון יוני אוצר : אלא במדבר · כלומר אלא לקטו בכל יום ויום מן במדבר : נעשה כל העולם שור · כמו כתי ערי חומה :

פרשה כה טראקירן · ז"ל רכ"מ פי' בלשון יוני רפואה של שלשה דברים נעשית מתגוזים נגד סם המות. אך קשה שהמדרש אומר ונותנין כל מיני משקין ואין ברפואה זו שום משקה עכ"ל · אבל המעריך פי' כלי שיש לה שלשה מחיצות שנחלקת על ידם ולכל אחת ואחת יש לה פה בפני עצמה ונותנין בזה יין ובזה שמן ע"כ : מולר · בשבת דף מ"ח א' פירש"י מוליאר הגרוף כלי שיש בו קבול קטן אצל דופניה מבחוץ ומחובר לה ונותנין שם גחלים והמים בקבולו הגדול ועי' פסחים נ"ב ב' מה שפירש"י שם אך צ"ע לפי זה מולר הוא כמו טראקירן שאינו מוציא הגחלים והמים ממקום אחד אלא משני מקומות : אף דבר לא היה חומר · נלמד מדכתיב וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם : תדע שכן הוא · פי' שטעמו כמה טעמים במן מכל מה שהיה מתאוה מדאמר יחזקאל לחם סולת שמן ודבש והלא לא היה אלא המן כמד"א בלתי אל המן עינינו אלא שמע מינה שבפיו נעשה לכל מטעמים שהיה מבקש : ובערב הלינו שנאמר וילינו · זו ראיה על התלוננות ולא קאי על ובערב וזה נלמד מדכתיב ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם וגו' : לפיכך אמר הכתוב הנני · כלומר הנני כמו שאני : הנני על הבאר וכו' · המן ירד במדבר סין (שמות ט"ז ד') והבאר כשנסעו מסין לרפידים והתלוננו שם על המים כתיב (שם י"ז ו') הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל ומה שהקדים הבאר למן משום דבעי לסיומי בשל מן דעלה קאי הדרשה שבפרשה : והשענו תחת העץ · פי' להיות העץ מסוכך עליהם גם בכאן צ"ע קצת ואולי חשיב מדאמר להם בעצמו ולא ע"י שליח : ד"א הנני ממטיר לכם לחם וגו' · נסמכת הדרשה על סיפא דקרא למען אנסנו הילך בתורתי אם לא כמו שמבואר בסמוך : שם שם לו חוק ומשפט · פי' במרה כתיב זה כשהמתיק להם את המים משמע שבזכות חוק ומשפט שקבלו המתיק להם את המים ומיניה נלמד שגם המן והבאר היו בזכות זה וזהו הילך בתורתי אם לא וגו' : הוא עושה להם שלוה כ"א שלוים להם וכתב היפ"ת ס"ג ועורך שולחן להם : הוא מרומים ישכון זה הקב"ה · פי' דהם נאמר (ישעיה ל"ג ט"ו ט"ז) הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות נוער כפיו מתמוך בשוחד אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים · וקדריש מי שיש לו כל המדות הטובות המוזכרים ובפרט הולך צדקות הוא מרומים ישכון זוכה להיות אצל השכינה וכמד"א אני בצדק אחזה פניך ולפי שאחז מעשי אברהם ודוד שעשו משפט וצדקה באברהם כתיב למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגו' ובדוד כתיב ויעש דוד משפט וצדקה לכל עמו ולכך יזכה להיות עמהם ועוד מצינו במעלות בעלי צדקה שזוכים להיות להם בנים בעלי תורה כדאיתא פ"ק דב"ב על מקרא רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד ע"ש ולכן אמר כאן מימיו נאמנים זו התורה שיזכה לבנים בני תורה · מנ"ה : לחמו נתן זה המן וכו' · פי' שפרנסתו

פרשה כו זה עמלק · שבא מרגלו של הקב"ה על שלא שמרו את השבת · או על שרפו ידיהם מן התורה : **הוא הבאיש המים** · אף שקלא מכות נ"כ היו במלרים ע"י המטה לא פרע אלא זו · לומר שהבאיש המים במלרים ואיך יתן עכשיו מים לשתות :

סדר יתרו

פרשה כז אדם זה שבא אלך לא בא אלא לש"ש כו' · כלומר אל יעלה על דעתך שיתרו לא בא לש"ש להתגייר אלא בשביל ששמע כל הטובות שנעשו לישראל כגון הבאר והמן · ולכן אמר לו הקב"ה אני שאני בוחן לבבות יודע שאין כוונתו אלא לש"ש ולא בא אלא להתגייר ולא בשביל הטובות : **שנאמר וילכו זקני מואב כו'** · בזה אינו מביא ראיה אלא שהיו המדינים שונאיהם של ישראל · אבל על עמלק אינו מביא ראיה כי עמלקים לא הוזכרו כאן · ומפסוק שני מביא ראיה מעמלק ג"כ · ואף שהיה די להביא פסוק שני לבד · מדין ועמלק ובני קדם · שהם מוזכרים שניהם · ובפסוק ראשון אינו מוזכר כי אם מדין לחוד · מ"מ ניחא ליה להביא פסוק מן התורה ג"כ : **אם אזרוק עליך אבן כו'** · י"ל שזריקת האבן רמז שיקללנו עם ישראל יחדו כזורק אבן ומכה בלפור ובאיקונין · וע"ז אמר שיתחייב מיתה ודאי · וכן בלעם כבר ידע כי ה' דבר טוב על ישראל ויענישנו אם יקללם אפי' על ידי לירוף יתרו · ונתינת הקנה היינו שיבדיל את יתרו מעל ישראל ויקללנו לבדו כנותן הקנה מרחוק להפריח הלפור מעל האיקונין ושוב ילודנו · ועל זה אמר שמתירא אולי הש"י יענש שנוגע בכבודן של ישראל וכבוד ה' אחר שבא בגלו ככתוב לעיל בסמוך · וזה כמי שמפחד פן יפגע עם הקנה באיקונין ויתחייב : **עמד על עמלק ומחה שמו** · שאמר ואחריתו עדי אובד · כאברהם שהיה ראש לכל הגרים · ונקרא איתן כדאמר בויק"ר פ' י"ט מאיתן האזרחי זה אברהם : **הוי לץ תכה זה עמלק** · כי שמו זה נאה לו מפני שהיה מתלונן ומגדף כלפי מעלה כמבואר בתנחומא פ' זכור ויזנב בך מה היו בית עמלק עושין חותכין מילותיהם של ישראל וזורקין כלפי מעלה כו' : **ופתי יערים זה יתרו** · שהיה בתחלה פתי לפי שלא הכיר בעולם עוה"ב · ונעשה ערום שחזר בתשובה ברמאות ובערמה כדאי' במדרש שאמר לבני עירו זקן אני ואיני יכול לשמש לעבודת כוכבים יותר : **והוכיח לנבון זה משה** · שלא די שנתגייר אלא שנפקחו עיניו ונתחכם עד שנתן עלה למשה : מדעת לא תעשה כן · והיינו דכתיב והוכיח לנבון יבין דעת שאף שהוכיח למשה קאמר ליה שלא יסמוך על דעתו אלא יבין עם חכמים עמו לדעת עליון : **המלך בהקב"ה** · וה"ק איעלך שתשאל לאלהים אם יסכים עמך בהסכמה אם לא :

פרשה כח דומה לאברהם · ועל פה לא אמר להם איך · אינכם מתביישים מפניו ואברהם אביו האכיל להם לחם · כי הכוונה גדולה יותר מפניו וכדמשים אי אתם מתביישים הימנו : **אמר ליה לך רד ועלית אתה ואהרן עמך** · קשה היה לו לומר מיד לך וקראת לאהרן · ויש לומר שאם היה אומר לו בתחלה קרא את אהרן היה אומר קרא אותו ע"י מלאך למה דוקא על ידי לכך אמר לו תחלה שילך ויזרז את ישראל למצות הגבלה והשיב לו כבר הם מזורזים לכך אמר לו רד אתה כדי שתעשה על ידך שני דברים שהם לזרזם בשעת מעשה · ולקרוא לאהרן ג"כ ולא תצטרך לשליח אחר : **עד שמשה יורד נגלה וכו'** · דכתיב וירד משה וידבר אלהים ולא כתיב ויעל משה : **שנאמר וירד משה מן ההר אל העם מיד וידבר אלהים את כל הדברים האלה כו'** · דצריך להיות נקודת הפירוד בין מלת אלהים למלת את · כי ממלת את כו' מתחיל לדרוש ענין אחר : **שהוא עושה את הכל בבת אחת כו'** · גם כאן דורש מלת לאמר שנראה שהוא מיותר כלו' באמירה ובדבור אחד · וס"ל דהכוונה על דברות דשייכי אהדדי · כגון וביום השבת שני כבשים דשייך אזכור את יום השבת וכגון ערות אשת אחיך וכי ישבו אחים דשייך אלא תנאף · שכל זה אמרן בבת אחת עם הדיבור השייך להם כדי דלא להוי אח"כ כחוזר בו · והביא בעל המאמר שלא יקשה זה כי אפילו במעשה עושה הקב"ה דברים סותרים בבת אחת שממית ומחיה · וכ"ש שידבר שני דברים בדיבור אחד · ואח"ז הוסיף ואמר וכן דבור זכור כו' לפירוש דקרא : **ממית ומחיה בבת אחת** · שממית לזה ומחיה לזה כאחד : **אשה על המשבר** · חשב כאן כל הד' שצריכין להודות : כי אשה על המשבר היא נוטה למות :

פרשה כט כמ"ש בעשרת הדברות · אפשר דהובא זה באיזה מדרש דעשרת הדברות דפ' יתרו או ואתחנן : **עלי לקבל כו'** · ואין להקשות דהא כתיב בתורה בהדיא שקבלו עשרת הדברות ולמה ליה להביא לראיה מקרא זה · די"ל דבפסוק זה קמ"ל אף שהיו במורא קבלו את התורה בשמחה כבנבל וכנור והוא גילה ברעדה :

נחמד למראה

שפרנסתו יהיה מצוים לו בלי עמל ויגיעה : **לחמו נתן** · דורש על התורה אבל למי הוא נותן למי שיש לו נאמנות כאשר מבואר במדרש : **מסרתנו ביד אדום וכו'** · פי' והם מבדילים בינינו לבין אבינו שבשמים : **העמוסים מני בטן** · נסמך הדרשה על התיבות יעמס לנו : **כוס ישועות** · נסמך על תיבות האל ישועתנו סלה : **שורות שורות** · אולי הוא דורש מלת וירם לשון התרוממות היינו שהיו תולעים שורות שורות זו על גבי זו · יפ"ת : **כיון שכעס שכח** · אפשר שבאותו יום היה יום השבת זמן האמירה בלקטו שני עומרים ומתמת שכעס שכח לומר להם : **היום אם וגו'** · אולי דורש מלת היום על השבת כמד"א כי שבת היום לה' :

פרשה כו על שם הריון · פי' שפרעה היה מבקש לאבדם קודם שיגאו לאויר עולם : **ואין מים לשתות העם** כנ"ל : **אני ומקני בצמא** · אע"ג דהיה לבהמתם לשתות דרך עלילה אמרו כדרך שאמרו כמן אף שטעמו כל מיני מטעמים אמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל : **הוי משלם לכם טובה וגו'** · וזהו עבור לפני העם וגו' והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם וגו' וזהו הטובה : **יו"ד ומכות וכו'** · ואעפ"כ פרט מה שהבאישו את היאור לפי שאין קטגור נעשה סנגור : **אם מן האבן הזו כו'** · נלמד מדכתיב והכית בצור סתם ולא פי' איזה צור שמע מינה מכל צור שירצו : **ואין בני המדינה וכו'** · פי' לבקש ממנו בכל יום ויום כדרך שאנו מבקשים המן בכל יום ויום : **מה כתיב שם היה ה' בקרבנו וכו'** · מלתא באנפי נפשה הוא ולא קאי אלמעלה : **יהי בידך לעולם** · פי' מדקאמר מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי ולא אמר ומטה האלהים יהיה בידי אלא שאמר כן להורות שהוא לעולם בידו בכל זמן ונפקא מיניה שיהיה לעולם בידו לאמר שבכל הצרות שיעבדו על ישראל יצילם על ידי מטה זה : **ובזמן שהקב"ה וכו'** · היינו ערוב דבר מכת בכורות :

סדר יתרו פ' כז למען אחי וגו' · לפי משמעות פשוטו של המדרש הוא מאמר הקב"ה אע"פ שמקראות הקודמים ומקרא המאוחר משמע דדברי דוד או דברי כנסת ישראל הם מכל מקום ברשות המדרש לדרוש מקרא האמצעי על הקב"ה ואל יקשה בעיניך דבר זה כיוצא בו מצינו סדר תולדות פרשה ס"ז גבי יוחנן רשע כל למד נדק שתחלתו דברי ינחק ואח"כ תשובת ה' ושוב תשובת ינחק ושוב תשובת ה' ושוב הסכמת ינחק וכיוצא בזה מצינו בספרי סדר בהעלותך סי' פ"ת ד"ה ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו את סבור מי שאמר זה אמר זה לא מי שאמר זה הלא אמר זה ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והמקום מפיים את כל באי עולם ואומר להם בואו וראו על מה אלו מתרעמים עלי והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדולח ע"ש שמביא כמה מקראות שמחולקים לשנים חצי המקרא מדבר זה וחצי המקרא מדבר אחר וכן מקראות הסמוכים זה לזה ומפני שהוא כלל גדול במדרש העתקתי אפס קצהו מהם : **וצוך אלהים ויכלת עמוד** · פי' מדהזכיר שם אלהים שמע מיניה שהיה ירא אלהים : **שלח לו וכו'** · וצריך לפרש הכי ואמר השליח אל משה כה אמר אני חותנך יתרו וגו' ולמ"ד אגרת שלח לו צריך לפרש ויאמר אל משה באגרתו אני חותנך יתרו בא וגו' : **עשה בגיני כו'** · דרשה זו סובר ר' יהושע גם כן : **ר"א אומר הקב"ה אמר לו וכו'** · ולעיל בסמוך אמר ר"א אגרת שלח לו ומן ההכרח לגרוס באחד מהם ר' אליעזר ביו"ד ובאחד ר' אלעזר בלי יו"ד וכן מצאתי אח"כ במדרש עם פירוש תנ"ה : **הקב"ה אמר לו וכו'** · וה"פ ויאמר הקב"ה אל משה אני · פי' אני הוא שאמרתי והיה העולם אני הוא שמקרב את הרחוקים ואינני מרחוק לשום בריה בעולם גם אתה תוכל יתרו בא אליך וגו' אחוז במדתי קרבהו ואל תרחקהו ואני חותנך ואני של האלהי מקרוב אני הוא לגזרה שוה · אך צ"ע מה ענין אני הוא שאמרתי והיה העולם לאני מקרב ולא מרחק ואולי הכוונה מפני שאמר והיה העולם חפץ למען צדקו לבלתי ידח ממנו נדח ולא ימאס יגיע כפו אך צ"ע למה מביא ראיה על שהקב"ה ברא את העולם ממקרא שבתהלים אל אלהים ה' וגו' ולא מתחלת התורה בראשית ברא אלהים ואולי להורות שהעולם חביב מאד בעיני הקב"ה שברא בשלשה שמות הללו בחכמה ובתבונה ובדעת כמבואר ומפורש במדרש שוחר טוב תהלים מזמור נ' על מקרא זה ע"ש : **כמה טובות וכו'** · פי' הכבוד שנהגו בו חשבו לטובה את והשבת שבכחו בלעם הוא הטובה השנית : **אני הוא שאני מרחיק** · ע"ש הוא וצריך להיות אני הוא שאינני מרחיק וכן הוא הדרש שאלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחיק ומנוסי דורש לשון נס שעשה לנו נסים הרבה : **שהוריד לו את המן** · פי' אבל שארי גרים היינו ערב רב לא ירד להם המן אבל אכלו משיורי המן כבהם הבהמה ונמס כמבואר בזוהר · יפ"ת · והמדרש הזה סובר דמה שכתוב וישמע יתרו וגו' את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו הוא טובת המן כמו שפירש"י על ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' בירידת המן וכן איתא במדרש : **שעמלק והמדינים נריהם וכו'** · פי' שיתרו ממדין היה : **כמו שכתוב וכו'** · זו ראיה שנקרא חובב ואינו מביא ראיה מכאן שחבב את התורה וכאן לא פירש אלא שני שמות מסבעה שמות וז"ל המכילתא וישמע יתרו שבע שמות נקראו לו יתר יתרו חובב רעואל חבר פוטיאל קיני · יתר שהותיר פרשה אחת בתורה · יתרו שיתר במעשים טובים · חובב שהיה חביב למקום · רעואל שהיה כרע למקום · חבר שנעשה כחבר למקום · פוטיאל שנפטר מעבודת כוכבים · קיני שקנה לשמים וקנה לו תורה ע"כ : **שנכנס לזירה** · צריך לעיין במעריך : **או נלחת כו'** · היינו הדין שיש להקב"ה עם האדם היינו הזירה והנלחון הוא ע"ד המאמר חז"ל פעמים זמרי למי שמנלחין אותו (היינו הקב"ה) והוא שמח בזה : **שלא הרתיק עליה** · ז"ל הערוך רתק ב' בפסיקתא דאחרי מות ובויקרא רבה פכ"א פרשת לדוד ה' אורי כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ר' בנאה אומר נריך אדם לשקע עצמו במשניות שאם ירתיק יפתחו לו ר' יהושע בן לוי עמוד ברזל משנה ע"כ ז"ל רב"מ א"ב ענין סגירה והוא לשון המקרא רותקו בזיקים ע"כ והמעריך כתב שלא נרתיק עליו וכן בפ' נ"ג הקב"ה מרתיק עלי ועי' בב"ר פרשה נ"א מרתק מן גבר :

פרשה כח נתגששת עם המלאכים · פירושו בגלחת : **ששלט משה** · פי' שנלח את הקדוש ב"ה כביכול כדפירש ר' ברכיה וכמו שמבואר במ"כ ע"פ הירושלמי וזהו יותר גבורה מהתגשש עם המלאכים : **שהכל היו נותנים עיניהם עליה הוי וגו'** שבית שבי פי' מן הסתם מה שאדם תופס בשביה הוא דבר שבני המדינה נותנים עיניהם עליו : **יכול וכו' נטלה חנם וכו'** · כתב תנ"ה מה שמכנה פעם בלשון שבי ופעם בלשון לקיחה מפני נראה דלשון שבי הוא נגד המלאכים ששבה את התורה בעל כרחם כמבואר למעלה בסמוך והלשון לקיחה כדרך מקח וממכר הוא נגד הקב"ה וישראל כדאיתא בפרשה ל' על מקרא וכי ימכור איש את בתו לאמה שישראל חייבים גמול להקב"ה בקיום מצות נתינת הנדקה שהיא תשלום הפרעון על שנתן לנו תורת אמת ולשון המתנה היא נגד משה כמאמר הכתוב ויתן אל משה וארז"ל שמשה למד ושכח עד שנתן הקב"ה למשה את התורה במתנה : **במ"כ ד"ה וכן גבי ירידה** כתיב וירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם ויכבסו שמלותם : **שם לומדים לאדם תחלה וכו'** · צ"ע הלא בכאן הקל הוא לנשים והחמור לאנשים ואיך שייך לומר כאן לומדים לאדם תחלה וכו' : **וידבר אלהים וגו' בטכסים של מלכים וכו'** · כתב תנ"ה מכותלי מדרש זה ניכר שטעות גדול נפל בספרי הדפוס כי הדרש של בטכסים של מלכים אין לו שייכות בכאן כלל לוידבר אלהים ואף שמ"כ פירש שדייק מתיבת לאמר וכו' ע"ש כל מי שיש לו לב להבין רואה שאין ממש בפירושו וכן דרש של אותה שעה בקש הקב"ה ליתן את התורה להם וכו' אין לו שייכות כלל עם וישב משה את דברי העם וגו' ועוד שהפך הסדר שהרי וידבר ה' אלהים את כל הדברים האלה לאמר הוא (שמות כ' י"א) והמקרא ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה וישב משה את דברי העם אל ה' הוא (שם י"ט ח') קודם לוידבר אלהים וגו' שבעה עשר פסוקים · לכן נראה לי שהגירסא היא מהופכת והשומע ישמע והחדל יחדל כי מתחלה דריש בטכסים של מלכים וכו' על מקרא וישב משה את דברי העם וגו' ולבסוף דרש המאמר של אותה שעה בקש הקב"ה ליתן להם וכו' על מקרא וידבר אלהים את כל הדברים האלה וכו' והכי פירושו דהוקשה לו מאי וישב משה וכי לא ידע הקב"ה מה שהשיב העם אף בלי הגדת משה אלא שנהג עמהם בטכסים של מלכים וכו' · כי מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא כביכול והביא ראיה אתי מלבנון כלה שתהיו בדומה לי ואני אנהג עמכם כמנהג שלכם וכן אתם תנהגו כמנהגי וזהו למה כך בזכות שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה רצונו לומר לפי דהאי מקרא של ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה מחובר לוישב משה את דברי העם אל ה' ואח"כ דריש על וידבר אלהים הדרש של אותה שעה בקש הקב"ה ליתן להם וכו' וכוונתו לתרץ מאי דהוקשה לו על מה דכתיב (שמות י"ט כ"ה ושם כ' א') וירד משה אל העם ויאמר אליהם וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר הלא כל עיקר עליתו של משה היתה לקבל את התורה ובשעת דבורו של הקב"ה ירד למטה ולתרץ קושיא התמורה הזאת אמר אותה שעה בקש הקב"ה ליתן להם וכו' : **מהו לבוקר בתחלתו** · כלומר והופך ללמות להויתה הראשונה פי' לאחר מותו נעשה כבתחלתו כמו הבוקר שהוא תחלת היום והא דלא פירש שהופך הבוקר להיות ללמות דאם כן והופך בוקר ללמות מבעי ליה ולא פירש שהופך הללמות להיות בוקר ואור דאם כן בטובה הכתוב מיירי והענין של הכתוב מורה להיפך שבדרך תוכחה ועוד רע מיירי אך צ"ע למה הוא מביא ראיה כחוקה וקנת דתוקה לפי בינתנו הקלרה ולמה לא מקראות המפורשים כי עפר אתה ואל עפר תשוב הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר וצ"ע ועיין יפ"ת ותנ"ה : **בתחלתו מהו אומר** · וכתב אות אמת תיבות בתחלת מהו צריך למחוק וה"ג מהו לבוקר כתחלתו ואומר ויהפכו כל המים אשר ביאור וגו' : **בשר חי וגו'** · המצורע נקרא מת שנאמר אל נא תהי כמת וגו' וידה של משה נהפך וכו' ואח"כ נהפך לחי כבראשונה וכן מרים : **וכן דבור זכור וכו'** · ע' מ"כ ולא הבינותי דבריו ואעתיק לך לשון המכילתא שהיא יותר ברורה סדר יתרו פרשה ז' ד"ה זכור וגו' זכור ושמור שניהם נאמרו בדבור אחד מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים בדבור אחד נאמרו ערות אשת אחיך ויבמה יבא עליה שניהם נאמרו בדבור אחד לא תלבש שעטנז וגדילים תעשה לך שניהם בדבור אחד נאמרו מה שאי אפשר לאדם לומר כן שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגו' עכ"ל המכילתא : **אל כל קהלכם** · פי' שבכל הדורות : **נחלק לשבעה קולות** · יליף ליה משבעה קולות שנאמרו במזמור הבו לה' בני אלים וגו' שהמזמור מדבר מה שהיה בשעת נתינת התורה : **לשבעים לשון** · זהו נלמד מקול גדול ולא יסף פי' שאין ביכולת שוב להוסיף כי אחרי שנחלקו השבעה קולות לשבעים קולות שהם שבעים לשונות ממילא הוא קול גדול אשר לא יסף ויסף פי' לשון הוספה· ת"כ : **שממנו נתנבאו כל הנביאים** · ודריש לא יסף שלא הולרך להוסיף נבואה לנביאים כי כבר קבלו משם : **בת קול** · פי' כדי שלא יאמרו שתי רשויות הם ח"ו :

פרשה כט הנאים והמשובחים · פי' אלו מספרם כ"ב אלף אבל מלאכים פשוטים היו רבים אשר לא יספרו : **אע"פ שהיו רבים** · ה"ג לפי שהיו רבים : **אדונו של וכו' בהם** · וז"ל הפסיקתא אע"פ שאלפי שנאן נאים ומשובחים ה' כביכול מסוים ביניהם מלך בו"ד יוצא לקמפון יש נאים כיוצא בו מתא"כ בהקב"ה כביכול : **פנים הרבה** · ופנים בפנים דבר ה' עמכם דורש על הרבה פנים של מלאכים שיו שם מדלא כתיב פנים אל פנים דבר ה' עמכם כמו פה אל פה אדבר בו : **שני דברים שאלו וכו'** · כמו שמבואר במדרש חזית על מקרא ישקני מנשיקות פיהו וכמו שפירש"י על המקרא ויגד משה את דברי העם אל ה' אמרו אינו דומה שומע מפי השליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו ע"ש : **שאינן יכולים לעמוד וכו'** · וכן מה שאמר למעלה ר' לוי פרחה נשמתן על שדבר עמהם · יש לתמוה על זה הלא ר' לוי בעל המאמר הזה אמר לעיל ריש פרשה זו קול ה' בכח של כל אחד ואחד הבחורים לפי כחן והזקנים לפי כחן וכו' וא"כ למה יצאה נפשו בדברו עמהם וקשיא דר' לוי אדר' לוי · ויש לומר דלעיל מיירי בקולות וברקים שעליהם נאמר וכל העם רואים את הקולות היו לפי כחן ובפניהם יכלו לעמוד אבל מקול הדבור בעלמו שהיה אומר להם עשרת הדברות לא יוכל לעמוד ולשמוע בקול חזק כזה ואם תאמר מדוע באמת לא נתן קולו בעשרת הדברות לפי כח כל אחד ואחד על זה בא ר' לוי לתרץ אלא נפה הקב"ה וכו' · תנ"ה : **וישלח את חותנו** · פי' אחר המקרא וישלח משה וגו' כתיב בתריה בחודש השלישי סדר מתן תורה להורות שלא היה בשעת מתן תורה : **אני איני כן** · שנאמר אני עשיתי · פי' עשיתי שמים וארץ ואני אשא אני מנוע אותה ומרגיז ממקומה אם אני רוצה ופי' של אשא הוא כמו ישא פרעה את ראשך לשון סילוק והסרה ואני אסבול תולה הארץ על בלימה ואני שיש בי הכח הזה אמלט אתכם מכל צרותיכם וכך הוא פירוש המקרא לפי המשל של מלך בשר ודם בונה פלטין : **אני עשיתי שנאמר ויעש** · הוא כמו ד"א ואגב דורש אני עשיתי על אדם ונח : **ואני אשא ויקח אלהים** · הנה נוכל לפרש המקרא על אדם באופן זה אני עשיתי שנאמר נעשה אדם ואני אשא אותו כבעל כנפי נשרים לג"ע ואח"כ אני אסבול עונו שחטא נגדי ואני אמלט מדין העבירה ומכל צרותיו אבל מה שאמר המדרש ויעש וגו' לאדם ולאשתו כתנות עור אין לו שחר ועוד מוקשה שהמקרא של ויעש וגו' כתנות עור הוא מאוחר ממקרא ויקח אלהים את האדם גם הענין ויעש שבכאן מוקשה : **נחמתי כי עשיתים** · ומדאמר כי נחמתי כי עשיתים שמע מינה שעשה אותם ומביא מקרא זה משום דמיירי בדור המבול : **במ"כ ד"ה לאמירה וכו'** · ז"ל הערוך אמר רביעי · בב"ר ויותר יעקב לבדו למלך שהיה לו כלב אגריאן והריה אימורין בהגדת ילמדנו סדר בראשית לעתיד לבא עושה הקב"ה את הבהמה יאפ כחיה כולן אימורין ועושה שלום ביניהן ואין מזיקין שנאמר זאב וטלה ירעו כאחד · פי' אימורין כייתי בלשון יון בלע"ז דומיסטיקו עכ"ל הערוך וז"ל אות אמת לאמירה פי' מקום שלוה ובהשקט ובשקוט

באור מהרי"פ

סדר יתרו פרשה כח יכול מפני ששבה אותו נטלה חנם · יש להקשות מה זה בחנם והיאך שייך ליתן דמים · ותו למה דוקא שמך לדרוש כזה באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה · וצ"ל על פי מה דאיתא במס' גיטין (דף ל"ח) דילפינן מן פסוק וישב ממנו שבי דאפי' עובד כוכבים קונה לישראל בחזקה · והידוע דגבי מקח איכא דינא דבר מצרא ולא גבי מתנה · ובזה יפה כח המתנה מכח מכירה · ולהיפך לענין אחריות · מתנה מן הסתם אין לה אחריות ומכירה יש לה אחריות · וק"ו הוא ומה מתנה שאם לא ארצי קמיה לא יהיב ליה ואעפ"כ לית ליה אחריות מכ"ש גבי שביה אם נלקח מן השבאי שאין לו אחריות · ובזה יובן המדרש יכול מפני ששבה אותה נטלה חנם · ר"ל אף שהתורה נקנית לנו מדין שבי בחזקה על כל פנים היא בחנם יותר ממתנה וא"כ אין לה אחריות אחר שבירת הלוחות · תלמוד לומר לקחת מתנות באדם בלקיחה נתנה לו ויש לה אחריות כדין מכירה · יכול יהא חייב ליתן דמים · רוצה לומר כיון שיש לו דין אחריות כמי שחייב ליתן דמים א"כ שייך בו ג"כ דינא דבר מיצרא ויכולים המלאכים לטעון תנה הודך על השמים · ת"ל מתנות במתנה נתנה לו ולפי זה אין להמלאכים שום טענה · לכן באותה שעה בקשו לפגוע במשה ודו"ק :

פרשה ל והיה מסתכל בהם· האי הסתכלות הוא במחשבה ולא מעשה כי לא יפול לומר על הפי"ת שברא ואח"כ נסתכל בהם והחריבן : **רשעים היו כיוצא בהם** · ברא"שונה דידעינן בהו שהיו רשעים משמותיהם דומכן שמזמרין לעבודת כוכבים יקטן שמקיפין לפני עבודת כוכבים כדלעיל בב"ר · וכן תולדות ישמעאל היו רשעים · משא"כ ישמעאל עצמו עשה תשובה לסוף ימיו כדדרשו חז"ל בשיבה טובה בשרו שישמעאל יעשה תשובה בימיו : **זה עשו ובניו** שהיו רשעים כבני ישמעאל כדלעיל : **הואיל ואין כתוב** אלא ואלה · כלומר אילו הוה כתיב עוד משום יעקב ובניו לחודיה בשום מקום אלה · לא הוה קשה לן מה שנכללו כאן במאמר ואלה יעקב ועשו · דה"א דמשום עשו ובניו לחודיה נקט ליה · דהא גלי לן במקום אחר על יעקב ובניו : אבל השתא דלא כתיב רק פעם א' ואלה על כרחין גם יעקב בכלל : **ובימיו** הקב"ה מבליע המות שעל ידו נחסרו ו' דברים כדאי' בב"ר : ולכך תולדת יצחק חסר · פי' שלא תקשה לפי זה למה אלה תולדות פרץ מלא ולא אלה תולדות יצחק שהיה אב הראשון שנאמר בו אלה תולדות וממנו נמשך תולדות משיח אלא בשביל יעקב להוציאו מכלל הרשעים : **מה כתיב** למעלה ושפטו את העם בכל עת · והא דלא הביא פסוק המוקדם וישב משה לשפוט את העם · משום דהתם לא היה הדין מתוקן עדיין עד שאמר יתרו ואתה תחזה עי"ז היו יכולים לשפוט את העם בכל עת ובכל רגע · משא"כ בלא עצת יתרו לא היה יכול לדון אלא מדי שבת בשבתו כתקנת עזרא : **משל למטרונא** · משום שהמשפטים הם מיושרים לתיקון הקיבוץ המדיני אשר יחיה בהם לז"א שהם כזיין השומר למטרונא מלפניה ומלאחריה · וכן המשפטים הם לצורך קיום התורה : **התורה אמרה**·דכל סימן ח' דמשלי הוא מאמר התורה : **אהלך בדרכו** של עושה צדקה · כמאמר חז"ל בפ"ק דב"ב כל הרגיל לעשות צדקה הויין לו בנים בעלי חכמה בעלי אגדה בעלי עושר כו' ונלמד שם מפסוקים : **בתוך נתיבות משפט** · סיפא דקרא דבאורח צדקה אהלך הוא : **שנא' שם שם לו חק ומשפט** ולעיל אמר פסוק ושפטו את העם בכל עת · אפשר דמדרש זה סובר שלאחר מתן תורה בא ולא נאמר פסוק ושפטו קודם מ"ת · ולכן הוצרך להביא פסוק שם שם לו חק ומשפט : **שנאמר זאת מנוחתי** · מרישא דקרא כי בחר ה' בציון דייק : **וביון שחטאו טריפה** · פי' שטרפה לציון משגחתו על שהיא גרמה לישראל שיחטאו משהשפיעה להם רב טוב ע"ד וישמן ישורון ויבעט : **שנאמר יתומים היינו ואין אב** · כלומר ממשמע שנאמר יתומים היינו איני יודע שאין אב ועוד אמותינו כאלמנות כתיב ולא אמר אלמנות · אלא פי' הפסוק יתומים היינו ואין אב לדיוקא אין אב למטה אבל יש לנו אב למעלה בשמים · וכן אמותינו כאלמנות ולא אלמנות ממש מצד שעיניהם תלויות לאביהם שבשמים : **ושבנתי בתוך ירושלים** · קרי ביה ושכינתי שתשוב שכינתו לתוכה כבתחלה : **וכן דוד אומר טובה ה' את שביתנו** · מפרש שובה ה' חזרת השכינה עצמה מגלות · ואפשר דשביתנו נמי דריש על השכינה שהיא שבויה עמנו : **הה"ד מגיד דבריו כו'** · משום אשר שׂמים לפניהם דבעי לפרש אשר תסדר לפניהם מייתי דרשת מגיד דבריו ליעקב וגו' וכדדריש בסוף סימן זה · ואגב דמייתי קרא מפרש ליה : **אלו הדברות** · מדחילק הכתוב בין דבריו וחקיו ומשפטיו ש"מ דמילתא אחריתי הוא · וקאי אעשרת הדברות : **לפי שאין מדתיו כו'** · כוונתו לתרץ למה שאמר דבריו חקיו ומשפטיו · ולא נאמר דברים וחקים ומשפטים : **מהו שהוא עושה אמר כו'** · לכך נאמר דבריו חקיו ומשפטיו · מפני שהוא עושה אותם · וזהו שאנו אומרים בברכת המזון אשר קדשנו במצותיו ודו"ק : **למה אינו משמר את השבת** · בענין הטלטול והוצאה מרשות לרשות · היינו שמעלה ענים ומוריד גשמים מזריח חמה ולבנה מדשן פירות עושה חיות שאין בכל אלה מלאכת מעשה אלא הוצאת דבר מרשות לרשות · שהעננים יעלו מהארץ למעלה · והגשמים ירדו מלמעלה למטה · והמאורות יתנועעו מצד זה אל צד זה וע"י זה ידושנו הפירות ממילא · ועושה חיות להוציא העובר ממקומו לאויר העולם · ועי"ז השיבו לו שפיר מדין החצר שהיא התשובה הנאותה : **ואפי' אדם עובר כו'** · פי' אפי' מי שיצא חוץ לתחום בעבירה רשאי לטלטל בד' אמותיו והיינו כמלא קומתו של אדם א"כ אפילו המטלטל במקום שיש עבירה כגון הה"ר יכול לטלטל מלא קומתו דהיינו ד' אמות · וא"כ מלבד מה שהעולם כחצרו אפי' יהיה במדרגת ר"ה מ"מ אחר שהוא מלא כל העולם נמצא שאינו מטלטל חוץ לארבע אמותיו : **משל למלך שהיה לו פרדס כו'** · ענין המשל שכמו שהמלך לא מסר הפרדס לזולתו לפי שלא ישמרוהו כמותו אלא יקצו בנטיעותיו עד שבאו בניו לפרקן והזהירם שישמרוהו כמותו · כן לא נתן ה' התורה שישתעשעו בה אלא לישראל לפי שלא ישמרוהו כמותם ויפרצו גדרה · וז"ש שכיון שעמדו ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע כו' כי הכנתם והפנם לקיימה גרם ליתנה להם · וכן ה' שמר את התורה ולא הפיל דבר אחד · וז"ש אומן שהיה מתנהג על ידה כפדגוג : **ואהיה אצלו אמון כו'** · וס"ד ואהיה שעשועים יום יום

וילפינן מזה בבראשית רבה ס"א דאלפים שנה קדמה תורה לעולם : **לא נתתיה לאחד מן העובדי כוכבים** · רצה לומר שלא כפה עליהם הר כגיגית להכריחם כמו שעשה לישראל : **ליעקב שבחר** · ר"ל לישראל שבחרם על שאמרו נעשה ונשמע שהכינותם והפנם לקיימה גרם ליתנה להם : **לנח א'** · אבר מן החי : **לאברהם ח'** · מילה : **ליעקב ע'** · גיד הנשה : **משל למלך שהיה לפניו שלחן כו'** · סבירא ליה שנתן הקדוש ברוך הוא תורה לישראל מפני תבת ה' לישראל : **משל למלך שיצא למלחמה כו'** · לדעת זה יש הפרש במצות שנצטוו ישראל לשל בני נח מלבד שהפרש בכמות ההפרש באיכות · ולזה אמר מצות גולמות פי' כגולמא כלי בלי תיקון : **מהו אלה בא וראה כו'** · שקאי אלמעלה וי"ו מוסיף על ענין ראשון · ובא להוסיף על מה שהיה שר ושופט על ישראל מעצמו כי עוד יוסיף בזה על ידי המשפטים שחיסרו אותו מכבודו · ואפשר שצריך להיות שחיסדו · פי' שגידלו · ע"ד משל הוא : **מי שמך כו'** · פי' שהכניסך ומי קראך שהכנים עצמך לידרש ללא שאלך אמנם הקב"ה כאלה שהכנים עצמו בזה מצד יושר לבבו כי הבא אל עמל לא יוכל ולכן נתן נפשו על המשפט · לכן זיכהו שינתנו על ידו המשפטים כדי שיקראו על שמו כדלעיל : **ד"א ואלה המשפטים לפי ששמע כו'** · שמאחר שהוא מינה אחרים לשפוט את ישראל ולהקל מעליו · לכך נאמר לו שהוא מחויב ללמד את העם דעת · ובפרט שהוא שינה בעצת יתרו שאמר ד' מדות והוא לא מצא אלא אחד ואפ"ה מינה אותם · ולכך הוצרך להביא זה המדרש באריכות : **לך אתה ולמדם** שנאמר ואלה המשפטים · אפשר תשים לפניהם דייק : **ויהי ביום השלישי** · נ"ל כגירסת הספרים ישנים שנאמר ואלה המשפטים ד"א ואלה המשפטים הה"ד ויהי ביום השלישי כו' · **הה"ד מבקר לערב יוכתו משל כו'** ורוצה לדרוש מצות אשר תשים מלשון סידור והרגל בידיעת משפטי ה' וכמ"ש בסמוך אימתי עד שלא סדר לפניו את המשפטים · ומבאר זה הכתוב מבקר לערב יוכתו כו' וה"פ מבלי משים מבקר לערב היינו מפני שאין מסודר להם דרכי המשפטים והעונשים של הקב"ה יוכתו ולנצח יאבדו כו' : **משל לאחר שירד למקמא** · פי' המ"כ בשם הערוך למלאכה מלאכת רעהו ת"י מקמאת דחבריה · אבל המעריך מפרשו שכן נקרא מקום המשפט בל' ערבי מקמא · וכן מוכח כאן שמדבר בענין המשפט · ומה ענין למלאכה לכאן · ואולי פירשו הערוך ובעל מת"כ הנמשך אחריו כן מפני מלת אומן הסמוכה למלת מקמא שפי' אומן הוא בעל מלאכה על הרוב · אבל באמת פי' אומן כל היודע ובקי באיזה דבר יהיה מלאכה או לימוד או חכמה : **ומחזיק בדין** פי' מעכב מדה"ד שלא תשלוט לפי שלא היו ראוים ודוד לא היה בקי בזה שאמר שפטני ה' כחשבו שאין פחד ממה"ד שכפי הנראה היה צדיק · כי לא ידע מעומק הדין · וכשנבדק ולא נמצא לפי עומק הדין לקה · ומי גרם לו זה : **שלא היה מי שילמדנו שאין הדין כפי הנראה · כי המשפט לאלהים** · ואע"פ שמשה סדר המשפטים לא היה מי שמסדרם לדוד כהוגן · ואפשר דקאי על אותו מעשה שנשא את הארון בעגלה · וטעה בתורה כדאיתא לקמן בסוף הפרשה לא היה לו לדוד מי שילמדנו עד שלמדו אחיתופל ולקה שמת עוזא ע"י זה · ובל זה אירע לו ע"י שלא סידר לפניו את המשפטים של התורה : **התחיל צווח ואל תביא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי** · ד"א ואלה המשפטים מהו מבלי משים כו' · ורוצה לפרש אשר תשים ומבלי משים על חוזק דיני ומשפטי השם והפלגתם · כי משפטיו הם קשים מאד כי אף על הרהור ודבר קל האדם נלכד ביום הדין ע"ד וסביביו נשערה מאד · ולכן הביא מאיוב שאמר מי יתן ידעתי ואמצאהו כי היה מעיד דברים ולא ידע עונש המהרהר אחר משפטי ה' עד שהבין ממה שדקדק עם חסידיו ואז נתיירא כי גם הוא במשפט יבא על הרהורו ודבורו · והמשיל הדבר לשכור שבשכרותו היה מזלזל בכבודו של מלך · ועכ"ז בראותו קושי דינו חזר בו · ולכן אמר איוב מבלי משים כלומר מבלי הבין חומר וקושי הדין לנצח יאבדו בחטאם שפעמים ידמה שאינו חוטא בהרהורו ודיבורו והוא נאבד עי"ז : **משל לבריון** · פי' איש אליס ופריץ שהיה שכור · **בעט בפלקי** פי' הרס בית האסורים · בית האסורים בלשון יווני פלקי · אבל בלשון ישמעאל הסדן שכובלין בו רגלי האדם קורין פלקי (ערוך) וכל הענין הוא שאיוב היה מתרעם על רוע הסדור במשפטי השם בעולמו בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו כידוע · ושפט מזה שאין ה' משגיח בעולמו כלל אבל עזב את הארץ ביד המערכה השמיימית והמה הכוכבים ומזלות · ולזה המשיל המדרש לפלקי פי' לבית האסורים מקום המשפט של המחויבים בדין · ואמר בעט בפלקי כו' הכוונה שהרס בית האסורים כלומר שאמר שהאסורים תחת המזל הוא בעול כמו שגם הוא אחד מהם שהוכח במכאוב עם כל צדקותיו ויוסרו כעדות הכתוב עליו · והוצאת האסורין ר"ל שרצה להוציאם מתחת ממשלתם בכח טענותיו עם שלשת רעיו מקריאתו תגר כנגד יסוריו הרבים והתלוננותו במר נפשו עליהם · והתחיל בגלגל היומי שהוא ראש ועיקר המניעים של כל המזלות וז"ש יאבד יום

באור מהרז"ו

ותכר למלה זו בפ' ויצא עכ"ל אבל הערוך פירש איסטודיא בלע"ז מקום יש שלומדין בו חכמת יוונית ובערך מרום כתב הערוך וז"ל (חולין דף ס"ב) אמר ריש לקיש הרבה מקראות יש שראוין להשרף כספרי מרום פי' ספרי הסופרים בבוראם ומפורש בפ' כל כתבי דף קי"ד פירוש אחר מין היה ושמו מירום פירוש אחר ספרים החיצונים של חכמת יוונית שמם בלשונם המירום עכ"ל הערוך וז"ל רב"מ א"ב ראש הפייטנים היוונים שמו המירום וספריו עד היום חשובים בין העמים ויש בהם שיחות וקטטות אלילים ובהדיא אמרו בירושלמי וסנהדרין בפרק חלק אבל ספרי המירום הקורא בהן כקורא אגרת עכ"ל רב"מ : **בביא לגוים נתתיך** · ואולי פירוש מפני שנתן אותו הקב"ה להוכיח גוים ולירא"ם ולהפחידם לכך אני אומר מי לא ייראך מלך הגוים אם על בניו לא חס וכו' ועל ידי כן ייראו ויקחו מוסר : **דניסטום** · פי' הערוך מלוה ברבית : **אחרי ה' וכו'** · כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים (הושע י"א יו"ד) ובזה יש ליישב קצת המדרש שעל מקרא זה : **וה' מציון** (יואל ד' ט"ז) וה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו ירעשו שמים וארץ וה' מחסה לעמו ומעוז לבני ישראל : **ומלכות בית דוד נקרא** שנאמר גור אריה יהודה ישראל נקרא אריה שנאמר מה אמך לביא בין אריות רבצה הכי היא גרסא הנכונה : **אריה שאג וגו'** · היינו בשעת מתן תורה : **אמרו לו הן** · והיינו אריה שאג מי לא יירא · פי' כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל הכל יראו מפניו וקבלו וכישראל מיירי קרא וכן ה' אלהים דבר מי לא ינבא ולא תקשה מכאן מודעא רבה לאורייתא כבר תירצו בפרק ר"ע ואמר ר' אבהו מילתא באנפי נפשה היא :

סדר משפטים פרשה ל

הלא דא וגו' (דניאל ד' כ"ז) ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל רבתא די אנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וליקר הדרי : **ואתה אמרת בתקוף חסני ויקר הדרי** · פי' ראה מה כתיב בתריה (שם כ"ח כ"ט ל') עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל לך אמרין נבוכדנאצר מלכא מלכותא עדת מנך ומן אנשא לך טרדין ועם חיות ברא מדורך עשבא כתורין לך יטעמון ושבעה עדנין יחלפון עליך עד די תנדע די שליט עילאה במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה בה שעתא מלתא ספת על נבוכדנאצר ומן אנשא טריד ועשבא כתורין יאכל ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די שערה כנשרין רבה וטפרוהי כצפרין · וכיון שנעשה בו דין ומשפט אז נתגדל עוזו של הקב"ה ית"ש עד שהוא בעצמו כשחזר למלכותו אמר (שם ל"ד) כען אנא נבוכדנאצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט וארחתיה דין ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלה וזהו ועוז מלך מלכי המלכים כביכול משפט אהב ועושה דין בעובדי כוכבים : **וזהו העוז מלך מלכי המלכים כו'** · מלתא באנפי נפשה היא והוא כמו דבר אחר : **אני ה' נוצרה** (ישעיה כ"ז ב' ג' ד') : ביום ההוא כרם חמר ענו לה אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה וגו' חמה אין לי מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד · הנה מוקשה ליישב הדרש על נכון · וז"ל תנ"ה פירוש הענין אם הייתי אני רוצה הייתי משקה אותם כמה כוסות התרעלה בכל רגע ורגע רק עכשיו חמה אין לי אבל לעתיד אפשעה בה אציתנה יחד אשקה אותם כל כוסות התרעלה בפעם אחת ע"כ : **שלא יהו פוסעין וכו'** · ז"ל המכילתא הרי הוא אומר ועשה להם מכנסי בד ומה ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו שלא יפסיעו בו פסיעה גסה ע"כ כדפירש"י בחומש הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה : **בני יפת גומר ומגוג** · הענין מוקשה · וז"ל תנ"ה כלומר אבל בני נח עצמן כתיב אלה תולדות נח אלה פוסל את הראשונים אבל בבני נח כתוב (בראשית י' א' ב') ואלה תולדות בני נח שם חם ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס ולכך כאשר מוסיף על הראשונים שהם דור המבול והבריהם שגם הם לא היו צדיקים בבני נח עצמן · אך צ"ע הלא (שם כ') כתוב אלה בני חם למשפחותם ללשונותם בארצותם בגוייהם (שם ל"א) אלה בני שם למשפחותם ללשונותם בארצותם לגוייהם ומאי פוסל בהם ועי' תנ"ה ויפ"ת ומפני שלקוצר דעתי דבריהם דחוקים לא העתקתי אותם : **שכתב למעלה בני ראובן** · כתב היפ"ת וצ"ע דהשתא נמי מה שמזכיר והולך הן הן הנזכרים למעלה ובעל תנ"ה מתרץ קצת דלמעלה בסדר ויגש מפורשים שבעים נפש ועדיין צ"ע קצת : **למעלה כל הפקודים** אשר פקד משה ואהרן · נראה דע"ש הוא דלא נמצא זה הלשון שם למעלה וצריך להיות אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן (שם א' מ"ד) : **אהלך בדרכו** של עושה צדקה ומשפט · כאשר אמרו חז"ל בב"ב פ"ק הרגיל לעשות צדקה הויין לו בנים בעלי חכמה בעלי אגדה בעלי עושר ונלמד שם ממקראות ע"ש : **ומה ענין אלו לאלו וכו'** · הענין מוקשה ויותר דמקרא של מכה אביו ואמו וגו' אמו סמוך לוכי ימכור איש את בתו ומפסיק ביניהם מכה איש וגו' וכי יזיד איש וגו' ויפ"ת ותנ"ה האריכו בזה ומפני שלקוצר דעתי דבריהם דחוקים על כן לא העתקתי את דבריהם ומי שדעתו רחבה מדעתי אולי מי ימצא שם פירוש מרווח : **נפלאים מעשיך וגו'** · ואולי נסמך גם אמקרא שלפניו כי אתה קנית כליותי וגו' ואולי הוא דורש במה שהפליא ה' את מכות מצרים קנה את ישראל כמאמר חז"ל בויקרא רבה פ"ב אמר ר' יוחנן והלא בדמים נמנן משפחות משפחות של כנים משפחות משפחות של ערוב אין אלו דמים (פי' בתמים) הוי ביוקר ישראל עומדים לי הבן יקיר לי אפרים ע"כ : **שבית שבי** · פי' ולכך נקראת אמה ולפיכך לא תצא כצאת העבדים ונהוג בה מנהג כבוד : **קל כחמור שהרבה אזהרות יש כאן** · הענין מוקשה וצריכין אנו להספיק בפירוש של היפ"ת וז"ל כלומר שהאזהרות כפולות קל עם חמור ימדו שהפשע הוא אזהרה לדבר קל והנסתר לדבר חמור וזה אומרו שהרבה אזהרות יש כאן פי' שבפרשה זו יש כמה אזהרות נסתרות ברמז הגלויות ומביא לדוגמא כגון מכה אביו ואמו שהפשט הוא בדבר קל בבאור הנסתר שהוא רמז לעשרת השבטים שהקלו בכבוד אב ואם התמור שהוא הקב"ה ית"ש כמבואר בסמוך וע"ש : **ומי היו** · פי' מי היו המקללים האב ואם ואמר אלו עשרת השבטים וכדמסיק בסמוך : **לזבוב זה סנחריב** כנ"ל · (ישעיה ז' י"ח) והיה ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור זה סנחריב : **והיא מגודלת בסיני** · פי' כנסת ישראל מגודלת בדרך התורה שנתונה בסיני : **בדרך חכמה וגו'** · (משלי ד' י"א) בדרך חכמה הוריתיך הדרכתיך במעגלי יושר פי' שהתורה היא כאם המדרכת ומורה דרך לבנה : **יותר מן המלאכים** שנאמר בנים אתם וגו' · אבל למלאכים אין רצונו של הקב"ה לכנות אותם בשם בנים כדאשכחן בנבוכדנאצר שאמר ורביעאה דמי לבר אלהין בא מלאך וסטרו על פיו כמו שהובא לעיל בסדר בשלח : **וכן אמר דוד** · רישא דקרא ותוק נתן למו ודרים הכי בשביל שנתן להם חוק התורה בזה נושא היית להם נתת להם נשיאות ראש : **ששור גנבנו** · פי' כשירד הקב"ה להר סיני שמטו מהמרכבה שלו פני שור ועשו מהכם התבניתו כמבואר לעיל פ"ג ודלא כפירושו של מ"כ : **משל לבנים שעלו לבימה וכו'** · פי' שחטאו בעגל שהוא פנה באיקונין של מלך לקו חמשה ומה שמכרו את יוסף הוא מכירת בנו של מלך לקו ארבעה ואולי בנמשל שזריקה לאיקונין של מלך היא מה שנעשה העגל בהנחסית ומכירת בנו הוא בסתר : **קטפרוס** · רב"מ פי' בלשון יווני מכות גדולות ועצומות : **אמר דוד ואל תבא וגו'** · כתב תנ"ה אין כאן מקומו רק לקמן אצל שפטני ה' כצדקי : **זאת מנוחתי** · נסמך על העיקר של מקרא שלפניו כי בחר ה' בציון אוה למושב לו : **מה שהוא עושה וכו'** · וילף לה מדכתיב מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו ולא אמר דברים חוקים ומשפטים ש"מ שמה שהוא אומר לאחרים לעשות הוא עושה בעצמו לכך נאמר חוקיו כלומר חוקים שלו : **אין אדם רשאי לטלטל וכו'** · הדבר תמוה מה ענין תשובה זו להשאלה כי השאלה לא היתה על טלטול לבד אבל השאלה היתה גם על עשיית מלאכה כמו גמחים והוצאה כהן ועל זה לא שייך התירוץ של כל העולם שלו הוא דמי שרי ליה לאינש למיעבד מלאכה ברשותו וז"ל תנ"ה ובעיני נראה שאין כאן קושיא כלל כי על הנמיחה בשבת הקב"ה נותן בע"ש אותו הכח של הצמיחה בארץ ואח"כ הארץ מצמחת מעצמה כל השבת כמו שהנינו שורין דיו וסממנים מבעוד יום בע"ש כדי שיבורו ואף שהן שורין והולכין כל היום וכן גבי שארי מלאכות עכ"ל תנ"ה ויש להעיר עוד בזה הענין : **שנאמר ואהיה וכו'** · ה"ג שנאמר ואהיה אצלו אמון אומן אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה אמרה התורה כמפורש ריש ב"ר וכנ"ל כאן ולא כמה שגורס כאן אמון אומן שנאמר כאשר ישא וגו' כי אין לדרש זה שום שייכות בכאן : **ולא מצא אלא אחת** · וצ"ע שהם (דברים א' ט"ו) ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואתן אותם ראשים עליכם וגו' ופירש"י אנשים חכמים וידועים אבל

יום אולד בו כלומר האדם עשוי בצלם אלהים נוח לו שלא נברא אחרי שהוא נמסר ביד השמל · והיינו מרגמת האיקונין . שמנן דומי בבריאת האדם עשוי בצלם אלהים · ואת"ה הזכיר יותר המזלות כלומר יתחבר כוכבי לשמו שמרמז בזה הבריאה שנאמר והולאה לאחורים והמאור לעיל : הלילה הבלה יקראו אופל · כלומר המלאך הגבריאל שנקרא שמו לילה שהוא הממונה · או פי' הלילה ממש והיה השולט על כל הארץ : הה"ד לשלמה כו' : כך הזכיר על הדין פי' בעצמו בעצמות הארץ על כל ישראל · וזה שהביא אלהים שמספיק למלך מן פי' הכתוב בעצמו נתן המשפטים לכל ישראל לפי שהם למלך כי מלך במשפט יעמיד ארץ : ובו ציון נבנית כו' · וכו' לדיקים מתגדלין כו' · דדין היא ביה עוד בצה שבו ציון נבנית ובו לדיקים מתגדלים : שנא' אשרי שומרי משפט דלעיל מיניה כתיב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו ואח"כ כתיב אשרי שומרי משפט לומר שאינו משבח שקול כאילו ספר כל תהלתו של הקב"ה בביכול · א"כ משמע שיש גדולה בזו לשומרי משפט : כדמות מה"ש · כדכתיב כי בצלם אלהים עשה את האדם ואלהים הם המלאכים · ולכן כתיב מכה איש לרמוז על שדומות למלאכים שנקראים אישים כמו והאיש גבריאל : והיו מחפים אותו · שאף שהכירו החותמות והפתילים שהיו של יהודה מ"מ לא הוו בזה תקנת תמר · כי אפשר שהכניסם יהודה באיזה מקום ובאה תמר ומלאתן ופועלת על יהודה · אבל יהודה הכיר למקום ואמר שאמתת הדבר כי תמר לא זינתה · יבן היה בן יומא אומר ודורש · כלומר כן היה מרגלא בפומיה : וזהו אומר ודורש וקאי ליהודה שהזכיר כאן איך שהודה ולא בוש · עיקר הבושת אבל בושת של עולם הזה אינו כלום כי הוא בושת זמני וממי מבני אדם · אבל שמה בושת תמידי ח"ו · וממי מה' ב"ה · ולכן לא יבוש מלהודות האמת בדבר שנוגע לכבוד ה' · וז"ש למה · פי' למה יש לחוש אל בושתו של עוה"ב עפי · ואמר לפי שאין בושתו של עוה"ז כלום : שנאמר על זאת יתפלל כו' · רישא דקרא חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי לה' וגו' וה"ק אמרתי אודה עלי פשעי לה' ולא אבוש לכסותם · ועל זאת יתפלל כל חסיד אליך שתתן בלבו לעשות כן להודות על החטאים ולא יתביישו · וזהו לעת מצוא וכמו שאמרו חז"ל לעת מצוא זו מיתה · כלו' שצריך שיודה על חטאיו ודם מיתתו כדי שלא יבוש לעוה"ב : ורבי יהושע אומר כו' · גם הוא נותן טעם למה נם שהקב"ה דיינן אחר י' הדברות וקאמר לחשיבותם שלפי שהרבה להם דינין מרבה עליהם שכר במצותם : שנאמר שומר מצוה כו' · משמע אפילו שומר מצוה אחת ג"כ לא ידע דבר רע : א' לצדיקים וא' לרשעים · כלומר שהתקין לאדם יצ"ט שהוא יועץ לאדם לטוב וברא יצה"ר שהוא יועץ לאדם לרע : ונתקל ואין לו עמידה · דלא מבעיא שנכשלים לאבד נפשם · אלא שאין להם עמידה וקיום אפי' בעוה"ז שהם נענשים ונטרדים ממנה · והוא משל הקוצים שמוסיפים מכה לעורים · כן בחירת הדרך הרע בעוה"ז מוסיף רעה לרשעים על עורונם מראות בטוב ה' · ולכן הביא מבלעם ודואג ואחיתופל וגיחזי שכל אלו שלא זו שלא נטרדו מן העוה"ב אלא שנטרדו אף מן עוה"ז : אבל הצדיקים כו' · אין נ"ל שזוכים לעוה"ב אלא שזוכים ג"כ בעוה"ז · ולא זו להם אלא אף לבניהם אחריהם שמדה טובה מרובה · ואף שגם מאחיתופל יצאה בת שבע אם שלמה מ"מ לא זכה לראות בגדולת בניו כי מת בחצי ימיו כמאמר חז"ל · משא"כ הצדיקים שמאריכים ימים ורואים בבניהם ברכה וגדולה : אמר להם רחוקה היא · כוונת בעל המאמר שהפלוטמיא היה לה עת ידוע ע"פ רוב והיא רחוקה · אבל ביד העושה למהר לעשותו כשירצה · והלודר שלא יתפיץ בה לפי שאז יהרג לא יזכיר רק העת הידוע · וכן הישועה לה שני זמנים · האחד הקצוב לקץ הימין · והשני בזכות הדור וזו אפשרית בכל שעה ואין לה קצבה · והנה בלעם ידע הכל · אמנם לשנותו לא הזכיר רק הרחוקה שגם ה' בפיו אבל הקרובה אע"פ שידעה לא הזכירה : זו היא דעתך · וכי זו היא חכמתך ובינתך : כך שאלו ישראל · לאו דוקא שאלו שהרי לא היו ישראל אצלו כלל · אלא מתוך דבריו משמע תשובת שאלה זו כאלו שאלו אותו :

באור

אבל נבונים לא מצאתי וזו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה (פי' ארבע מדות הם (שמות י"ח כ"א) ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע וגו' ושלשה מדות כאן (דברים א' י"ג) הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם ומה שאמר כאן אנשים פירושו צדיקים והוא נכלל בכלל יראי אלהים הנאמר שם נמצא לא הוסיף כאן בסדר דברים רק שלשה וזהו כוונת הפי"ת שאמר אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה) ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמים וידועים עכ"ל רש"י · ודבריו לקוחים מספרי סדר דברים פי' ט"ו ד"ה ואקח · היוצא מזה דעל כל פנים שלשה מצא אנשים צדיקים א' · חכמים ב' · וידועים ג' · וכאן במדרש אומר דלא מצא אלא אחת · ואולי יש לפרש דמה שאמר כאן שלא מצא אלא אחת היינו מארבע מדות שמבוארים בספר שמות והיינו אנשים צדיקים שהם יראי אלהים המבוארים בספר שמות סדר יתרו ומה שאמר בספרי וברש"י שמצא שלשה היינו שמצא גם עוד שתי מדות המנויות בספר דברים היינו חכמים וידועים גם מדת אנשים שהם צדיקים ויראי אלהים המנויות בספר שמות סדר יתרו בין הכל שלשה ומוכרחין אנו לסבול תירוץ הדוחק קצת מפני תומר הקושיא · תנ"ה : מנית ואינם יודעין וכו' · פי' המדרש בא לבאר למה לא נאמר בשום מצוה שהיא ישים אותה לפניהם וילמדם כמו שאמר כאן בענין המשפטים לכך אמר שמאחר שהוא מינה את אחרים לשפוט את ישראל ולסקל מעליו לכך נאמר לו שהוא מחויב ללמד אותם דעת בפרט שהוא היה בדעת יתרו שאמר לו כמה מדות והוא לא מצא כן ואפילו הכי מינה אותם לכך חייבה אותו התורה במצוה זו דוקא שישים לפניהם וילמדם וכזה יומתק לשון המדרש הארוך המובא כאן · תנ"ה : הה"ד מבוקר לערב יוכתו · פי' מפני שנתנו הדברות והמצות בבוקר ולא היו יודעין העונשים והמשפטים עד הערב לכך לא היו נזהרים כ"כ לשמור המצוה והיו נכשלים וזהו בבוקר של מ"ת עד לערב נתינת המשפטים יוכתו כן משמע מפי' של תנ"ה ע"ש : למקמא · עי' ערוך ערך מקמתא מלאכת רעסו תרגום ירושלמי מקמתא דתבריה אבל ערך מקמא לא הביאו כלל והמעריך פי' מקמא בלשון ערבי הוא מקום המשפט : עמד על סיני ומחזיק בדין · פירוש לפי שבמעמד הר סיני הודיע הקב"ה מתן שכרן ועונשן של מצות משא"כ קודם מעמד הר סיני אף שנתן הקב"ה גם לבני נח שבע מצות לא נתפרשו מתן שכרן ועונשן כמו שאמרו לעיל בסמוך שנתנו להם המצות גלויות ועל כן יתם הדין היינו המשפט של שכר ועונש להר סיני דוקא · תנ"ה : אמר דוד שפטני וכו' · פי' דוד היה סובר שהוא בקי ואומן בדיני התורה כמו אברהם ויצחק ויעקב ולכן אמר בחנני ה' ונסני כמו שנסיתי לאברהם וכו' שע"י שבאמת לא היה בקי כמותם ולא היו מסודין לפניו משפטי התורה נכשל בבת שבע וזהו בדק ולא וכו' כלומר ניסה אותו כמו שבקש ולא עמד בנסיון · תנ"ה : שנאמר (איוב ד' כ') מבוקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו : ואולי דורש מלת משים על המשפטים שנאמר בם לשון שימה אשר תשים לפניהם ועל המעיין ליישב הדרש : כמ"ש שיחשבו מסאיר · כמו שמבואר לקמן ונחשב לו מה שאמר יחשבו כוכבי נשפו ויהיו בטלים מעבודתם כאלו הוציא אסירים מבית האסורים שלהם ובטל אותם מעבודת המלך : אגיסטור · הערוך ערך מקסטרון האחשדרפנים והפחות אגוסטרני ודברבניא · וז"ל רב"מ א"כ בלשון רומי פקיד לשר ורואה : סגר למטרונא זומרים וכו' · עד יעקב והוא צולע על ירכו הנה על היפוך ושנוי סדר אבות העולם המנויים כאן בין לפי סדר הזמן בין לפי ערך גדולתן נשגבה הפליאה בעיני ולא ידעתי למה סידר המסדר כזה וצ"ע : כי אלהים שופט וגו' · פי' מביא ראיה שאלהים הוא דין כי הוא שופט ומשפיל וכיון שמוכח שאלהים הוא דין ובשם אלהים נברא העולם נמצא מוכח שהעולם נברא בדין : ואיש תרומות זה אכם וכו' · ונקרא תרומות שהוא קודש על שם קדושת תלמודו ונקרא תרומות בלשון רבים על שם הרבה מיני למודיו הלכות ואגדות וכיוצא בהן : ואיש תרומות זה דור המבול · אולי ע"ש שהתרוממו נגד הקב"ה ואמרו מה שדי כי נעבדנו ודברים הדומים לזה ואולי הכוונה כאוחזים מעשי דור המבול : סור ממנו אלו יסורין · פי' מפני שהיסורים גורמים לקרבות השם ע"ד אשכון ואת דכא ושפל רוח : לכך נאמר יראת ה' וגו' מפני שהוא האוצר המחזיק את התורה ולכן נסמך משפטי ה' אמת מפני שהמשפטים יש להם סגולה במה שהם מחזיקים ומקיימים העולם כמו אוצר המחזיק מה שבתוכו : אלא א"כ פשעו · אולי דורש עבד עברי שעבר על מצות התורה · תנ"ה : שיעשה עם פלוני · פי' שיהיה עובד את פלוני ופלוני לא יעברנו : אלא הוא היה מבקש משפט · פי' לכך לא נשא לו הקב"ה אפילו בדבר אחד מפני שהוא בקש ורדף אחר המשפט עד שלא נשא פנים להקב"ה ואמר השופט כל הארץ לא יעשה משפט : לוכד וגו' (איוב ה' י"ג י"ד) לוכד חכמים בערמם ועצת נפתלים נמהרה יומם יפגשו חושך וכלילה ימששו בצהרים · מביא ראיה שאין הקב"ה נושא פנים במשפט שהרי שלמה אף שהיה חכם מכל אדם ובעל משפט גדול כדמוכח בעובדא דשתים נשים זונות והורה משפט אפילו לשדים דיש מ"ד דסובר דשתים נשים זונות שדים היו אח"כ כשהתחכם והעריס על גזירותיו של הקב"ה ואמר אני ארבה נשים ולא אסור ולעת זקנתו כאשר הטו נשיו את לבבו הושפל עד שהיה מפחד מאותם שהיו כפופים לו ומתיראים ממנו וזהו לוכד חכמים בערמם במה שהערימו והתחכמו על גזירותיו עד שפחדו ממי שהיו מתיראים מהם בתחלה וזהו יומם יפגשו חושך וכלילה וגו' והכל מחמת פחד וע"ד שדרשו מפחד בלילות לקמן בסמוך : עבור הדין · פי' שהעביר הדין על עבדו העברי ולכן ילקה בעבדותו ולפי שהקב"ה אוהב משפט אמר לפיכך אין מצוה שלא הזהיר מפני שהדין נותן אין עונשין אלא א"כ מזהירין : במיתתו · פי' לאחר מותו : ורחקם הקב"ה · אגב דמיירי ברוע לבבם מזכיר גם כן עונשם : רבי שמעון וכו' · נראה לעין שטעות גדול נפל בספרים וכן צריך להיות רבי שמעון אומר הרבה אזהרות כתובות כאן שנאמר וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרוף ולא ימות ונפל למשכב · אין דבר טוב ואין שלום יוצא מתוך המריבה · קין לא נגע באחיו אלא מתוך המריבה והזהיר האלהים כאן על כל דבר ודבר ולמה כתוב אלהים על כל דבר ודבר וכו' וה"פ הרבה אזהרות יש כאן כלומר שכל דבור שבפרשה זו מורה על איזה דבר חידוש דין ואזהרה כדאיתא בפ' החובל ובמכילתא ולמה כתוב אלהים על כל דבר ודבר פי' שבפרשה זו בכל מקום שמזכיר את השם אינו מזכירו בשם ההויה רק בשם אלהים · תנ"ה : על כל דבר ודבר · לאו דוקא אלא ה"פ כל מקום שמזכיר את השם בפרשה אינו מזכיר שם אחר משמותיו של השי"ת הקדושים רק בשם אלהים ובהמשך הדרוש מבאר לפי שהבריות שטופים ביצר הרע הוצרכה התורה לגרום ולהזהירם ולאיים עליהם בשם אלהים שהוא דין כמד"א כי אלהים שופט וגו' אע"פ שהם מצות שכליות כמו רציחה ודיני נזיקין וכיוצא עם כל זאת דברה התורה האזהרות והאיומים כנגד היצר הרע : ממנו משפטו ושאתו יצא · הנה בזיק"ר סיר מגורע פי"ת דבר אחר איום ונורא הוא זה עשו וכו' דבר אחר איום ונורא הוא אלו ישראל וכו' ולשיטה זו פי' מ"כ אם ירצה אדם להרוג את היצה"ר הוא הורגו אבל לפי שיטה הראשונה דדריש איום ונורא זה עשו · ועשו וסמא"ל ויצה"ר אחד הוא ופירוש והוא הורגו שהיצר הרע הורג את האדם אם אינו מתקומם כנגדו וכן נראה לפרש כמ"ש חז"ל הוא היצה"ר הוא מלאך המות · תנ"ה וזה לשון המקרא (חבקוק א' ז') איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא : כשם שסנהדרין יושבין במרום · וכוונתו לפרש ואלה מוסיף על הראשונים היינו הסנהדרין היושבים במרום : חזה הוית (דניאל ז' ט' י') חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב לבושיה כתלג חיור ושער ראשיה כעמר נקא כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי אלף אלפים ישמשוניה ורבו רבון קדמוהי יקומון דינא יתיב וספרין פתיחו : ישב הקב"ה כו' · מלאת כאנפי נשטה פיה : שנקרא עתיק יומין וכו' · כלומר שנתכנה שמו של הקב"ה עתיק על שם שיפרע מאלו הדוברים עליו דברי עתק בגאוה ובוז ולכן מביא המקרא אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה יצא עתק מפיכם ומה הם אומרים פירוש שכתוב שאומרים עליו כמו שאמר המן לאחשורוש ככר סוקין ולבושיה כתלג חיור ושער ראשיה כעמר נקא : לא שהוא זקן · פי' מה שהראה עצמו לפני דניאל שער ראשיה כעמר נקא לא שזקנן חלילה אלא הראה עצמו לפי דעת

מהרי"פ

הרשעים שמיגעים אותו בדבריהם כמו שזכרנו היה ראוי להיות לבושיה וגו' ושער ראשיה וגו' · תנ"ה : ומלמד את כל העולם · פי' שמלמד אותם שלא יעבירו את הדין ומאיים עליהם בזה שלא ספק וכו' : שנאמר גאון (יחזקאל ט"ז מ"ט) הנה זה היה עון סדום גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה · ודריש דהאי לא החזיקה בדין מיירי אף דפשוטו מיירי שלא החזיקה יד עני בצדקה מכל מקום על זה הדרש דריש הכי : שנאמר יתום וגו' · א"ה אליגס לפניך מקראות השייכים לזה (ישעיה א' כ"א כ"ב כ"ג) איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים כספך היה לסיגים סבאך מהול במים שריך סוררים וחברי גנבים כולו אוהב שוחד ורודף שלמונים יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם · ואע"ג דקא חשיב עונות רבות חוץ מעוות הדין מכל מקום מוכח דלא נחתם גזר דינם אלא על עוות הדין מדכתיב (שם כ"ו כ"ז) ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ומדחזינן דהפדיונם במשפט תליא שמע מינה דעיקר הסבה לחורבנם הוא עוות המשפט · תנ"ה : כתר ליהודה (ד"ה א' ה' ב') כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו ולא להתיחש לבכורה · מינה משמע שהיה מלך ונגיד על אחיו : יצחק ויעקב יושבין שם וכו' · הנה לכוין החשבון שיצחק היה עדיין חי בשעת מעשה תמר הוא על זה האופן יעקב היה בן פ"ד שנה כשנשא את נשיו והיה עובד בבית לבן עוד שבע שנים אחרות ברחל הרי אחד ותשעים שנה ובאותו פעם נולד יוסף שטנו של עשו כדכתיב (בראשית ל' כ"ה) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי · ולפי שנולד שטנו של עשו שוב לא היה מתירא ממנו על כן רצה לחזור לבית אביו וזה היה בלי ספק בעת כלות הארבע עשרה שנה שעבד בעד נשיו שהרי אמר שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי וזה היה ג"כ עת שהתחילו השש שנים שעבד את לבן בעד צאנו כמבואר ומפורש במקרא וי"ז שנה של יוסף מיום לידתו עד עת מכירתו · מעתה חשוב פ"ד שנה כשנשא את נשיו ושבע שנים אחרות שבשיפס נולד יוסף כמו שבארנו הרי תשעים ואחד ויצחק היה ששים שנה בלדת את יעקב נמצא לפי החשבון היה יצחק בן מאה וששים ושמונה שנה בעת מכירת יוסף וא"כ נשארו משנותיו של יצחק עוד שתים עשרה שנה שכל ימי חייו היו מאה ושמונים שנה ובאותן שתים עשרה שנה וירד יהודה וגו' ויקח את בת שוע והוליד שלשה בנים ער ואונן ושלה לא מהן שלש שנים לשלשה עבוריהן והיה שלה בן תשע שנה כאשר מת יצחק ודורות הראשונים היו מולידים לשמונה שנה כמפורש בסנהדרין ס' זה בורר ואם כן קרוב ויכול להיות שנתקיים כי ראתה כי גדל שלה והיא לא נתנה לו לאשה בעודנו יצחק חי גם תכף נעשה מעשה תמר וישבו יצחק ויעקב וכל השבטים לשאת ולתת בדין תמר ולא תקשה בעיניך לפרש כן באפשר רחוק שהיו ער ואונן בני שמונה שנה דע"כ צריך לפרש כן אחרי דמזמן מכירת יוסף עד ירידת יעקב עם בניו למצרים לא היה רק שתים ועשרים שנה דכן שבע עשרה שנה היה יוסף כשנמכר ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה הרי י"ג שנה ושבע שנות השובע ושנתים הרעב הרי עוד תשע שנים הן הכל כ"ב שנה ולא יותר ובזמן הקצר הזאת נולדו ליהודה שלשה בנים ולאחר שנתגדל בנו הצעיר שלה בא על תמר כלתו והוליד פרץ וזרח ופרץ הוליד שני בנים חצרון וחמול והצרון וחמול היו משבעים נפש הבאים מצרימה לא תחשוב לידתם ועיבורם לא תמצא באופן אחר אלא כשתפרש שהולידו בני שמונה תנ"ה ע"ש : והיו מחפין אותו · תימה גדולה איך נאמר על אבותינו הקדושים שהיו מחפין אותו ובמקרא צוות ותרסה לא נשא על קרובו ויש לומר שבדין היו מחפין עליו שאמרו אתה מולדק בדין שהרי לא ידעתי שהיא כלתך אבל היא חייבת מיתה שהיא ידעה בך שאתה חמיה וכונתה היתה לשם זנות ועוד שמא הפקירה עצמה גם לאחרים אבל יהודה שמניא לה זכות באמרו שכל כוונתה היתה לשם שמים שיהודה יבם אותה כי כן היה הדרך בימיהם שהחמיה יבם אותה כמו שכתב הרמב"ן בפירושו על התורה : כד"ה צדקה ממני · כי היא הצדיקת ואני החוטא שלא נתתיה לשלה בני כי שלה הוא היבם ואם לאו אביו הוא הגואל אחריו עכ"ל הרמב"ן העתקתי תמצית דבריו ת"כ אף שיש להעיר בזה : שנאמר על זאת יתפלל וגו' (תהלים ל"ב ה' ו') חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי לה' ואתה נשאת עון חטאתי סלה וה"ק אמרתי אודה עלי פשעי וגו' ולא אכסה עוני בעוה"ז כדי שלא אתבייש בעוה"ב על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא ואמרו חז"ל זה יום המיתה כלומר שיזכה לעשות ולהתודות קודם מותו כדי שלא יתבייש לאחר מיתתו בעוה"ב : כמ"ש סירות קוצים וכו' · לא כוון יפה בפירושו כי קוצים כתובים כאן מפורש בתחלת דברי המשל אלא סירות פירושו לשון סירון היפך הכושה המוזכר בדרך הצדיקים : הרבה הוא דינן של רשעים · אולי דריש ואלה וא"ו מוסיף על ענין ראשון היינו עשרת הדברות שעונשו חמור יותר מעשרת הדברות כמבואר בסמוך : מה שמוכן להם · אולי פירושו שמוכן להם משבת ימי בראשית ע"ד (ישעיה ל' ל"ג) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה · וזהו מה שמוכן להם וכמבואר בסמוך : ימטר וגו' · (תהלים י"א ו') ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם · ומלת מנת לשון הכנה הוא כמו (דניאל א' ה') וימן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג המלך ומיין משתיו ולגדלם שלש שנים ומקצתם יעמדו לפני המלך והמקרא של ימטר על רשעים מיירי בדיניה שבין אדם לחבירו שהם קיומו של עולם כמו שכתוב (שם שם ב' ג') כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אופל לישרי לב · כי השתות יהרסון צדיק מה פעל · והשתות פירושו יסודות העולם והם דברים שבין אדם לחבירו שאם יתקלקלו יחריבו את העולם : וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וגו' · תימה דהאי קרא בישראל מיירי (יחזקאל כ' כ"ד כ"ה) יען משפטי לא עשו וחקותי מאסו ואת שבתותי חללו ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם · הרי מפורש דבישראל קמיירי המקראות ולתומרת הקושיא נראה לי הכותב ליישב הדרש ע"ד פירושו של רד"ק ז"ל וגם אני וגו' כיון שהם מאסו בחוקותי מסרתי אותם ביד אויביהם שישימו עליהם חוקים לא טובים וגו' והמדרש דורש שהעובדי כוכבים יבטלו מהם דיני ישראל וישימו עליהם חוקים ודינים שלהם והמה חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם ולפי זה הכתוב מיירי מדיני העובדי כוכבים ומשפטיהם ואתי שפיר דרש המדרש : אבל המצות כתיב בהן וכו' · ודריש אלה המשפטים אשר תשים לפניהם ולא לפני עובדי כוכבים : בושל תורתי וכו' · ועוז מלך הוא התורה שנקראת עוז כידוע ה' עוז לעמו יתן ואולי כוונתו לפרש ואלה המשפטים וי"ו מוסיף על ענין היינו עשרת הדברות שהם יסוד כל התורה ונסמך להם ואלה המשפטים להורות שכל עשרת הדברות סמוכים ותמוכים על המשפטים ואם היסוד נופל ח"ו היינו המשפטים תפול ח"ו כל התורה : ציון במשפט תפדה · כלומר בזכות המשפט ואשיבה שופטיך : הסגירו הים וכו' · כלומר הכל תלוי במלך ומזון לכולא תלי ביה כגון אם המלך גוזר גזירה לסגור מעברות הים לבלתי הביא מזון וסחורות משם הרי הכל מתים ואם גוזר להיפך הכל חיים : אלא אמר לנבוכדנאצר · כלומר ובאמת מה היתה כוונת דניאל שנתן עצה זו לנבוכדנאצר לזה אומר שכוונתו היתה לטובת ישראל שראה דניאל לישראל שיצאו ערומים וכו' ואעפ"כ לא יפה עשה בעיני הקב"ה כי היה לו להתפלל לפני הקב"ה שיפרנס את ישראל ולא יצטרכו להתפרנס מן הרשע הזה : פלוטמיא · ז"ל המעריך לשון אני הוא ועניי שפיכות דמים כשחיק שעושים גבורים לפני המלך ע"ד יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו עכ"ל המעריך ורב"מ פי' וז"ל פלוטמיא בלשון יווני שנה הנתונה מאת המלך לכל איש ואיש מהעם בנדיבות וכבוד עכ"ל ולא אוכל לכוין היטב פירושו לענין שבכאן : וירא (ישעיה נ"ט ט"ז) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו : גלוסקאות · הערוך ערך גלסקס ויהם כארוז תרגום ירושלמי ושוין יתיה בגלוסקמא : קריבה ישועתי לבא וצדקתי להגלות · פי' שיגלה הקב"ה מתן שכרן לעתיד והנמשל אלו היה הקב"ה מגלה מתן שכרן של מצות בעוה"ז לא היו העובדי כוכבים מניחין אותנו לעשות מצוה בעוה"ז :

פרשה לא כנגד גבאי צדקה · ר"ל אף שהוא בעצמו נותן צדקה לעניים או לקרוביו העניים אלא שעינו רעה ליתן צדקה ליד גבאי צדקה יאבד עושר ההוא לפי שמעשיו מוכיחים שאין נתינתו לש"ש אלא לשם ותפארת · שהמקבל יפרסמו לאיש חסד · אבל עיקר מצות נתינת הצדקה אינו אלא ליתן לתוך הארנקי של גבאי צדקה והם יחלקו לעניים כדי שלא יהיה ידיעה לנותן מי המקבל ולהמקבל מי הנותן · דמתן בסתר יכפה אף דוקא · ומפיק ממלת בענין רע · דמשמע שנותן צדקה אלא שנתינתו הוא בענין רע כנזכר : למה שגלגל הוא בעולם · שהעניות ועשירות אינו תלוי במזל אלא כפי השגחתו ורצונו ית' דהוא גלגל חוזר בעולם ולא מי שהוא עשיר היום עשיר למחר · ואם היה תלוי במערכת היה מן הראוי להתקיים עשיר בעשרו כל ימי חייו · וכן עני בעניו : ואחרי שראינו שיכלו מזונותיו של עשיר בחצי ימיו וירוש אביון מאשפות אין זה אלא בהשגחת האלהים · ואלהים שופט משפיל לזה ומרים לזה : שנא' הכסיל חובק כו' טוב מלא כף נחת כו' · דשני פסוקים אלו סמוכים ודבוקים · הכסיל הוא העשיר הבוטח בעשרו שקבצו מנשך ותרבית (ומלשון השמים זהב כסלם) עתיד להיות נושך בשיניו את בשרו (ויאמר) טוב היה המלא כף נחת שהיה לי בעשרי כשבתו היה מהעמל והיגיעה לא מנשך ותרבית · ודרש ורעות רוח על העבדים שעל הרוב לבם נכנע ורוחם נשברה : אמר דוד כו' : מפני שיקשה מכיון דהקב"ה קרוב לעניים למה אינו מפרנסן · לה"ק שכבר שאל דוד על זה והשיבוהו א"כ חסד ואמת מן ינצרוהו · וזהו את העני עמך ר"ל שהוא התיקון שלך שאם לא היו עניים לא היה להעשירים במה לזכות : אמר דוד רבון העולם · ישב עולמך שנא' ישב עולם · ר"ל שמתוך עניות הוא מחריב העולם וגוזל והומס כי הרש עושה כף רמיה: שבמשנה תורה שהן מרובות משל תורת כהנים · ודייק זה לפי שמסיים והתמכרתם שם לעבדים ולשפחות ואין קונה · ורמז באותה הקללה שידלו ישראל עד למאד עד שימכרו את גופם לעבדים ולשפחות · ומדמוכיח אותם בזה באחרונה ע"כ לפי שהיא שקולה כנגד כולם : העניות מכרעת לכולן · להיות שקול ככולם : בא וראה כל מי כו' · שאין מלמד עליו זכות והיינו כנושה שהכל שונאים אותו כאומר לא נשיתי ולא נשו בי כלה מקללוני · וה"ק לא תהיה בעבורו שנאוי למעלה כנושה שלא תשים נשך · הא אלו תשים נשך תהיה שנאוי על הכל : בא וראה : משום שהוא קצת רחוק שבשביל עון רבית לא יהא לו מלמד זכות לכך אמר בא וראה שכך הוא האמת :

פרשה לב אתה מוצא שהראה כו' · שהראה הקב"ה עליית השרים של מעלה ושל מטה וירידתם וזהו רמז הסולם · שאומה זו עם שרה עלתה כך וכך

נחמד למראה

פרשה לא אם כסף תלוה וגו' · לכך הוא מזהיר על העני לא תהיה לו כנושה לא תעמידנו ערום והיה כי יצעק אלי וכן דוד אומר צעקו וה' שמע · יש להקשות מאי קאמר וכן דוד אומר דיסודם ועוד לקרא · אבל יובן לעניות דעתי דהרגיש בעל המדרש בכתוב דקאמר ושמעתי כי חנון אני דאי כי חנון אני קאי אמה שכתיב והיה כי יצעק אלי מה חנינה היא זו שאדרבה זה אינו אלא לרעה דודאי כי יצעק אלי ושמעתי ליפרע ממך וא"כ מאי כי חנון אני דקאמר הוי ליה למימר כי אלהים אני דמלת אלהים הוא דין בכל מקום · מחמת זה מוכרחים אנו לומר דהאי כי חנון אני קאי לרישא דקרא דאם כסף תלוה רצוני לומר אם תלוה לו ותעשה עמו צדקה ולא יפרע לך חנון אני לשלם לך מה שלוית אותו · וזהו דוחק לומר דכי חנון אני קאי על רישא דקרא · לזה אמר וכן דוד אומר כלומר שבדוד ג"כ מצינו בכי האי גוונא דתחלה אמר פני ה' בעושי רע וגו' ואח"כ אמר צעקו וה' שמע · ואיך יתכן דצעקו קאי לדסמיך ליה דהיינו פני ה' בעושי רע דאטו בשביל הרשעים מתפלל דוד שצעקו וה' שמע שישמע ה' צעקתם ואדרבה קאמר להכרית מארץ זכרם אלא ודאי מוכרחים אנו לומר דלא קאי למאי דסליק מיניה אלא למאי דקדים ליה דהיינו עיני ה' אל צדיקים · א"כ הרי בהדיא דומה לזה ואינו כל כך תימה ודו"ק מצאתי כתוב : שגבורי ישראל במדבר היו כהנים שנאמר וישלח את נערי בני ישראל וכשחטאו בעגל הוציאן הקב"ה והעמיד לוים תחתם שכן הוא אומר וכו' · במס' חגיגה דף ו' ע"ב בעי ר' חסדא האי קרא היכא כתיב וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות כבשים ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים או דלמא אידי ואידי פרים למאי נפקא מינה מר זוטרא אמר לפסוקי טעמים ע"כ · ופירש רש"י ז"ל לפסוקי טעמים בנגינות · א"ת שני מינים צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא כמו שאנו קורין או בזקף קטן טעם שמפסיק הדבור ממה שאחריו · ואם מין אחד היה צריך אתה לקרותו באחד מאלו הטעמים שאינם מפסיקים כגון פשטא או רביע עכ"ל · ופשוט הוא במה שפירש רש"י באחד מאלו הטעמים שאינם מפסיקים כגון פשטא או רביע · עם היות שכפי האמת טעמים מפסיקים הם · היינו לפי שבא להורות שאינם מפסיקים בענין זה הפסק מאמר שלם כמו שהאתנחתא וזקף קטן · אבל הם מפסיקים הפסק חלק מאמר · ואולם יש להפליא במה שפירש רש"י ז"ל שבבחינת מין אחד היה ראוי להנקד טעם ויעלו עולות בטעם פשטא או רביע · ולכאורה יורה סידור דבריו כאלו הוא מסופק בדבר באיזה מהם ראוי להנקד · ואנכי היודע ועד כי רש"י ז"ל היה יודע בדיני פסקי הטעמים והיה בקי בהן ובהלכותיהן כאשר נראה ממה שהזכיר מהם בפירוש המקרא בכמה מקומות · ולכן נפלאתי א"כ למה לא אמר בברור איזה מהם יכשר פשטא או רביע · ואם היה מסופק בדבר למה נקט דוקא שנים אלה ולמה לא תלה הספק בשאר הטעמים זולתם דכוותייהו · תו קשיא לי במה שאמר אם האמר שני מינים צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא כמו שאנו קורין או בזקף קטן · הנה אם אנו קורין באתנחתא בזאת הבחינה כאשר הוא נקוד בכל הספרים בלי שנוי · לאיזה צורך הוצרך להזכיר גם הזקף קטן · הא לא נמצא בכל אחד מן הספרים · ואחרי ההסתכלות העיון מצאתי כי כל דבריו צדקו יחדו והם נכונים בעומק הדעת · כי הוא ז"ל רוצה לצאת ידי חובת פסקי טעמי פסוק זה אליבא דכ"ע · משום דאיכא מ"ד שעבודת הבכורות היתה נוהגת עד יום הקמת המשכן · ואיכא מ"ד שמסיני פסקה עבודת הבכורות ונצטוו הכהנים כדאיתא בזבחים (דף קט"ו ע"ב) ע"ש · וכדעה האחרונה כך סובר המדרש כאן באמרו וכשחטאו בעגל הוציאן הקב"ה וכו' וזה היה בסיני · וברור הוא כי הפסוק וישלח את נערי בני ישראל וגו' ענין זה היה אחר סיני וקודם הקמת המשכן · וכפי זה דברי רש"י ז"ל עולים יפה מכל הצדדים · וזה שאם נאמר כי שני מינים היו ולמאן דאמר שעבודת הבכורות היתה נוהגת עד יום הקמת המשכן · פשוט הוא כי דבר נכון הוא להיות טעם אתנחתא בויעלו עולות כאשר הוא נקוד בכל הספרים שלנו

וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים : וזה לשתי סבות · אם כדי להפסיק הדבור ממה שאחריו להורות כי שני מינים היו · אם כדי שהמאמר וישלח את נערי בני ישראל יהיה כהוט עם מאמר ויעלו עולות להורות שהבכורות היו מקריבים ולא הכהנים ואע"ג שהזקף קטן מפסיק גדול הוא שיש בכחו להפסיק הפסק מאמר · מ"מ כנדון דידן הוא נמשך לאחריו כמשפט כל טעם מפסיק שהוא פחות מן הטעם המפסיק שאחריו כפי סדר הקריאה · ואל תשאלני לאמר הלא באמת הוא גדול יותר מן הטעם המפסיק שאחריו כיון שיש אחריו טפחא במלת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל והזקף קטן הוא יותר גדול ממנו · כי תשוב ותתבונן שמלת ויעלו איננה מלה מופסקת לגמרי · שהרי כפי השכת המלות בחבור והפסק מלה מחוברת היא אלא שנקוד בפשטא · לפי שאמרו וישלח את נערי בני ישראל מאמר שלם · ושוב לא יתכן לנקד ויעלו בטעם משרת לפני האתנחתא לפי שאין נכון להתחיל ולגמור בנשימה אחת מבלי העמדת המבטא כמו שהתבאר בספר שערי זמרה שער השני פתח ב' · וכפי זה יהיו פסקי טעמי המקרא הזה נכונים כפי מה שהם מנוקדים בפסוק · איברא אם שני מינים היו ולמאן דאמר שמסיני פסקה עבודת הבכורות ונצטוו הכהנים כפי דעת המדרש · הנה כפי זה צריך להיות האתנחתא במאמר וישלח את נערי בני ישראל להפרידו ממאמר ויעלו עולות להורות כי מאמר ויעלו עולות על הכהנים קאי לא אנערי בני ישראל · וכפי זה יהיה זקף קטן במלת עולות ויהיה המכוון בו וישלח את נערי בני ישראל לצוות העולות לא להקריב אותן על המזבח · ויהיו פסקי טעמי פסוק זה בנגינות אלה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים : וזהו מה שפירש"י ז"ל או בזקף קטן כי זהו אליבא דמאן דאמר שמסיני פסקה עבודת הבכורות ונצטוו הכהנים כאמור · ואולם אם מין אחד היה ולמאן דאמר שעבודת הבכורות היתה נוהגת עד יום הקמת המשכן · הנה בזאת הבחינה לא יהיה שום אתנחתא בפסוק זה וזה לשתי סבות · כי לא יתכן להיות אתנחתא במלת ישראל כדי שלא להפרידו מן ויעלו עולות · דהא קיימינן השתא כי ויעלו עולות אנערי בני ישראל קאי שהם הקריבו · וכפי זה יהיו פסוקי טעמי הפסוק בנגינות אלה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים : ונקוד או נַעֲרֵי בטעם לגרמיה כי כך הוא מנהג פסקי הטעמים כאשר תהיה לפני מונח רביע מלה מופסקת פחות מן הרביע ולפניה תהיה מלה מופסקת יותר ממנה אבל היא מופסקת פחות מן הרביע אזי תמיד יהיה המפסיק שלפני רביע לגרמיה והמפסיק שלפני הגרמיה הוא גרש או כאי כחו · ואולם אם מין אחד ולמאן דאמר שמסיני פסקה עבודת הבכורות ונצטוו הכהנים כדעת המדרש · הנה כפי זה יהיה אתנחתא במלת ישראל · לפי שויעלו עולות אכהנים קאי לא אנערי בני ישראל ויהיו פסקי טעמי המקרא בזה האופן

וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים : וכפי זה ויעלו עולות בטעם רביע כמשפט מפסיק היותר גדול מן הפסיק שאחריו אשר הוא פחות מן השר שאחרי הפקיד · וכזה מבוארים דברי רש"י בתכלית הביאור הא דנקט במין אחד פשטא או רביע ובשני מינים נקט אתנחתא או זקף קטן · ברוך השם אשר הנחני בדרך אמת · וזהו מה שפירש"י ז"ל בזבחים (דף קט"ו ע"ב) וז"ל · לישנא אחרינא הכי אמר רב אסי ופסקיה וצריך להפסיק כאן נגינת טעם המקרא באתנחתא ולא יקרא בטעם פשטא כמו שאנו קורין אותו דכשהוא נקרא בטעם פשטא משמע שקריאת נערי בני ישראל דבק על ויעלו עולות משמע שהם העלום אבל כשאתה קורהו באתנחתא עומד התיבה לבדה ואינו דבק על ויעלו ויש לומר שלא שלחם אלא להביא הקרבנות ולעמוד עליהם · ויעלו עולות אותם שכשרים להעלותם דהיינו נדב ואביהוא שמשבאו לסיני הופרשו הכהנים כדיליף לקמן עכ"ל · אבל ראוי שתדע שיש כאן טעות סופר · כי מה שנדפס שם ולא בפשטא צריך להיות ולא בזקף קטן : דבר אחר את העני עמך לא עמך הוא שעני אלא עמי הוא · יש להקשות דקרא קאמר איפכא את העני עמך משמע שהעני הוא עמך · אלא לעניות דעתי יובן דבעל המדרש דקדק בכתוב דהאי את יתירה הוא דהיה לו לכתוב העני עמך מאי את · לזה אמר דאת הזה לומר עם מי שהוא עם העני הוא עמך בין לטוב בין לרע · ומי הוא עם העני הקב"ה כמו שנאמר ואת דכא ושפל רוח · לזה אמר לא עמך הוא העני אלא עמי ודו"ק מצאתי כתוב :

פרשה לב דבר אחר הנה אנכי שולח מלאך לפניך · הה"ד ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים · מהו אשיתך אמר הקב"ה משעה שעמדתם בסיני וקבלתם את התורה כתבתי שאני אוהב אתכם שנאמר כי מאהבת ה' אתכם · ואחר שאהבתי אתכם היאך אני יכול לשנוא אתכם · הקושיא מבוארת דאיך יתחייב שבשביל שאוהב שעה אחת אותנו שאינו יכול לשנוא אותנו · והרי אפשר דאהבתו זמן היינו טובים ואהב אותנו וכיון שהרעונו מעשינו יכול להיות ח"ו שונא אותנו · ונראה לענ"ד במה שאמרו רבותינו ז"ל במדרש חזית על פסוק עד שהמלך במסבו וגו' דאפי' בשעה שהיו אומרים נעשה ונשמע היה בלבם לעבוד העגל כמו שאמר דוד המלך ע"ה ויפתוהו בפיהם וגו' · והקב"ה אמר בשבילם מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' · נמצא דאפי' בזמן שישראל רעים הקב"ה אוהבן וקרא להם בנים · ומאחר שכתבתי שאני אוהב אתכם אפי' כשאתם רעים א"כ היאך אני יכול לשנוא לכם אפילו כשאתם רעים וק"ל מצאתי כתוב :

באור מהרי"פ

פרשה לא לכך הוא מזהיר וכו' · סיומא דמדרש דלעיל הוא אין בריה שאינה חייבת לאלהים אלא כשהוא חנון ורחום לכך גם אתה תרחם על העניים ולא תהיה לו כנושה וכו' : קבע ג' רגלים וכו' · הלשון והענין מוקשה אצלי וז"ל הטור או"ח סי' תי"ז ושמעתי מאחי ה"ר יהודה טעם לדבר (פי' למה נותן ר"ח לנשים לענין בטול מלאכה) לפי שהמועדים נתקנו כנגד אבות פסח כנגד אברהם דכתיב ביה לושי ועשי עוגות ופסח היה · שבועות כנגד יצחק שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק · סוכות כנגד יעקב דכתיב ולמקנהו עשה סוכות וי"ב חדשי השנה ר"ח שלהם שגם הם נקראו מועדים כנגד י"ב שבטים וכשחטאו בעגל נטלו מהם ונתנו לנשים לזכר שלא היו באותו החטא ע"כ לשון הטור וזהו קבע רגלים בזכות האבות ומה שאמרה התורה בזכות האבות · כתב הנפ"ת אולי יליף ליה מדכתיב ואני זאת בריתי אותם אמר ה' היינו ברית הקדוש והוא ברית אבות ובזכות בריתם לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו' הרי גם התורה בזכות האבות לא ימושו מפינו וכו' : שאינו באין לפני הקב"ה ריקם · ז"ל הספרי סוף סדר ראה ולא יראה את פני ה' ריקם מן הצדקה ופי' המפרש שמחויב שלמי חגיגה וליתן מהם לעניים · כמ"ש הרמב"ם בפ"ב מהלכות חגיגה כשיזבח אדם שלמי חגיגה ושלמי שמחה לא יהיה אוכל הוא ובניו ואשתו בלבד וידמה שעשה מצוה גמורה אלא חייב לשמח העניים האומללים שנאמר והלוי והגר והיתום והאלמנה ע"כ ואחר כל השגעות האלה אולי יוכל המעיין הישר לכוין הבאור של המאמר המוקשה הלזה : למה שגלגל חוזר בעולם · ז"ל ת"כ רצונו בזה להוכיח שהעניות והעשירות אינו תלוי במזל לפי הולדת המערכה אלא כפי השגחתו ורצונו יתברך דהא גלגל חוזר בעולם ולא מי שהוא עשיר היום עשיר למחר ואם היה תלוי במערכה היה מן הראוי להתקיים עשיר בעשרו כל ימיו וכן עני בעניו כל ימיו ואחרי שראינו שיכלו מזונותיו של עשיר בחצי ימיו וירוש אביון מאשפות עפר בחצי ימיו אין זה בהשגחת אלהים ואלהים שופט משפיל לזה ומרים לזה וגלגל הוא שחוזר בעולם דקאמר לישנא בעלמא נקט וכוונתו שהשגחת אלהים חוזר בעולם לפי מעשיו של אדם : ויזעק יהושפט וגו' · הראיה שמביא שהעשירות טובה היתה ליהושפט מויזעק יהושפט קשה להולמה ואולי דמסיק מדכתיב (דה"ב י"ח ל"א) ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו מלך ישראל הוא ויסובו עליו להלחם ויזעק יהושפט וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו · ואמרו חז"ל במדרש שלא היה חסר אלא התזת ראש משמע דמן הראוי היה ליהרג אלא שניצול באיזה זכות ואינה אלא זכות הצדקה המצלת ממיתה כמד"א וצדקה תציל ממות : ובזה היה לו וכו' · ר"ל שעל ידי חכמתו נפל בחרב שהלך לבקש שכר כ"ד אלף שנפל מישראל בעצתו ובחכמתו ונהרג שם : ונותן צדקה · נסמך על (תהלים ט"ו ב') הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו · ואינו מלוה ברבית נסמך על (שם שם ה') כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם · ופרט הני תרי צדקה ואינו מלוה ברבית משום דשייכי להדדי ענינא דאם כסף שהזהירה התורה כאן על צדקה ורבית וה"ה לכל הני אחד עשר דאמר דוד במזמור זה מפיק ר' עקיבא (מכות דף כ"ד) דאפילו עושה אחת מכל אלה לא ימוט לעולם : היה לסיגים · אולי הוא דורש מלת סיגים לשון רבוי כמו שגיא בתרגום והוא לשון תרבית : ה"ג אדם נאה בעשרו · נאה בנו"ן ולא בגימ"ל גאה וכן הוא בספרים ישנים נאה בנו"ן וע"ש בספרים שכתוב בהן גאה בגימ"ל והדרש של המדרש מכריח שט"ס הוא בגימ"ל · תנ"ה : נושכין בשיניהם וכו' · וזה באור למה שאמר למעלה אם אתה יודע שרע לי אל תתן לי כי יתחרט באחרונה ויהיו נושכין בשיניהם את בשרם : ישב עולמך · ודורש אות ב' של ישב כמו וא"ו כאלו כתיב ישוו עולמך כלומר אם הקב"ה אוהב עניים למה אינו מפרנסן : מכאן אתה למד · מילתא באנפי נפשה הוא וקאי על המקרא (ויקרא כ"ה ל"ו) אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך : וכן יחזקאל אמר וכו' · אולי קאי אסיפא דהאי קרא דהאי קרא ומי אחיך עמך ודרש מי שמחיה אחיו מחיה גם את עצמו אבל מי שאינו מחיה אחיו גם הוא לא יחיה : עד עכשיו הוא קיים · בלשון תמיה כדי לסתום פי המליצים : והוליד בן וכו' · א"ה הנה ראיתי בפי' ידי משה מה שמפרש על זה ואשתומם כי לפי דעתי טעה בדברים אשר הבל פיהם של תינוקות בית רבן מבטלין אותו אך יראתי פן אני הוא השוגה ותולה השגיאה במחבר הנזכר על כן אציעה לפניך המעיין הישר דבריו ודברי ואתה תבחר ולא אני וז"ל ידי"מ אות ג' והוליד בן ואין בידו מאומה כצ"ל כדלעיל מתחיל לדרוש הפסוק של רעה חולה ראיתי וכאן דורש סיפא דקרא והוליד בן ואין בידו מאומה פי' שלא לקח הבן רבית אמרו פי' המלאכים אמרו להקב"ה וכו' עכ"ל · ועתה אציע לפניך הפסוקים של יחזקאל המתייחסים לזה הענין (יחזקאל י"ח י"ג י"ז י"ט כ"א) בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה את כל התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו יהיה · והנה הוליד בן וירא את כל חטאת אביו אשר עשה וירא ולא יעשה כהן · מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח משפטי עשה בחוקותי הלך הוא לא ימות בעון אביו חיה יחיה · ואמרתם מדוע לא נשא הבן בעון האב והבן משפט וצדקה עשה את כל חוקותי שמר ויעשה אותם חיה יחיה · הנפש החוטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה והרשע כי ישוב מכל חטאתיו אשר עשה ושמר את כל חוקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות ואחרי הצעת כל המקראות האלה יבינו השכל כי לא יתכן פירושו של ידי"מ וגירסתו אך למותר : אלא לא תשים · פי' בלשון יחיד כתחלת המקרא לא תהיה וגו' ג"כ בלשון יחיד : השבים · הוא השיבו בהקדמת בעל אות אמת בשם מהרי"ב גורס במקום באשר תיבות אלו שני תיבות הללו בבוקר השיבהו וגירסא נכונה היא : לא עמך הוא וכו' · נסמך על תחלת המקרא אם כסף תלוה את עמי ולא על סיבות את העני עמך : כי אתם הממעט · ודרשו חז"ל בחולין שאתם ממעטים עצמכם הוי את העני עמך אולי כצ"ל הוי אם כסף תלוה את עמי : במ"כ נוטריא · הערוך פי' לא מצאתי ערך נוטריא בערוך אבל ערך נוטרין סוטה פ' ואלו נאמרין היאך למדו אומות העולם תורה אמר להם בינה יתירה נתן להם הקב"ה ושיגרו נוטרין שלהן וקילפו את הסיד וכו' בלשון יון ובלשון לעז קורין לסופרים נוטרין עכ"ל הערוך: העני קונה חיי עוה"ז וכו' · קאי על מקרא רש ואיש תככים וגו' ועני שפשט ידו וכו' קאי על מקרא עשיר ורש נפגשו כן מבואר לקמן באר היטב מפורש סדר בהר פ' ל"ד : ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא (דה"ב ל"ו ט"ז) : חזקו פניהם · אולי נסמך הדרש על מקרא דבתריה (ירמיה ה' ג' ד') ה' עיניך הלוא לאמונה הכית אותם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך ה' משפט אלהיהם מעיקרא כתיב מאנו קחת מוסר וגו' שהיו בוזים את נביאיהם וחכמיהם ועל כן אמר במקרא דבתריה נואלו כי לא ידעו דרך ה' משפט אלהיהם והטעם מפני שהיו בוזים ומתרחקים מהנביאים והחכמים : להבין וגו' · נסמך על המקראות הקודמים לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה וכל אלה יכול להשיג באם שיבין דברי משל ומליצה דברי חכמים וחידותם אבל הבוזה דברי חכמים נשאר פתי ונער ובער : למה מזהיר עליהם · הוא כמו דבר אחר : ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך · אך צ"ע למה פרט דוקא שמזהירים על עבודת כוכבים הלא בין אלהים לא תקלל ובין ובכל אשר אמרתי יש מרחק רב אלהים וגו' הוא (שמות כ"ב כ"ז) ובכל וגו' הוא (שם כ"ג י"ג) ובינהם יש הרבה מצות שונות זו מזו ולמה פרט דוקא ההזכרה על עבודת כוכבים וצ"ע : שלש רגלים וכו' · כלומר שג' רגלים האלה מורים על השגחת ה' עלינו ולהפרישנו מן העובדי כוכבים כמבואר לכל מבין עם תלמיד : תרב"ו שנים · פי' לפי שקין תלוי ברפיון עד המבול ומבריאת העולם עד המבול אלף ותרנ"ו שנים לא מסן תתק"ל לחיי אדם נשאר תשכ"ו שנים במכוון · מ"כ · כן פי' בערוך ערך רפן : כי חסר יבואנו שלא נקבר וכו' · צ"ע מאי ולא ידע וכו' הא אדעתא דהכא מכר שלא יקבר שם על צד הדוחק יש לומר שהכונה כי טח מראות עיניו חסרון הקבורה חוץ למערת המכפלה : והוא שואל אחת וכו' · והא דלא נקט בשואל פרה אחת דא"כ מאי ולא ידע כי חסר יבואנו הא יודע שהשואל חייב באונסין אבל בשתי פרות אחת שאולה ואחת שכורה סובר כשמתה השאולה יטעון שהשכורה מתה ולא ידע כי חסר וגו' כשיברר המשאיל שהשאולה מתה · ת"כ :

פרשה לב כדי שיקיימנה · ז"ל ת"כ דקדק בזה להוציא מלב המדרש שדורש נורא עלילה על בני אדם גלוי וידוע לפני הקב"ה שימות אדם וצוה לו המצוה הזאת כדי שילכד במצודה זו אבל מדרשנו סובר שכוונת השי"ת היתה כדי שיקיימנה עכ"ל · הנה המדרש שהביא הוא נפלא ולא מצאתי עדיין אותו : וממתנה · פי' בשביל תורה שנתנה למשה במתנה נחלו אל כלומר שירשו כח אלהות שיהיו חיים וקיימים לעולם : חייבתם עצמכם וכו' · בתנחומא מפורש יותר וז"ל ר"י אומר איך אשיתך בבנים אני הייתי מלמד סנגוריא עליכם ואתם גרמתם לעצמכם לקטרג אתכם ואין לשון אשיתך אלא חיוב כמד"א אם כופר יושת עליו · ור' ברכיה אמר אין לשון אשיתך אלא הפקר כמד"א ואשיתהו בתה לא יזמר וגו' ועלה שמיר ושית חכיבים שייתם לפני כאדם שיש לו כרם יפה מעדרו ומסקלו ועכשיו עשיתם לעצמכם הפקר ע"כ · והמעיין

עוקים והאומה זו עם שרה כך וכך עוקים · והרמז שיעמיד כך וכך איפרכין ודוכסין ושלטונים · וכן מרמז כמה שנים יהיה שלטונם כדאיתא בתנחומא סדר ויצא אבל יעקב ה' נגב עליו שרמז שיהיה לו מלך ותקומה לעד ולעולמי עולמים :

סדר תרומה

פרשה לג הה"ד כי לקח טוב · בעי לפרש ויקחו לי תרומה שהקב"ה לקוח אצל ישראל כביכול כדבסמוך ומביא סמך מלקח טוב דדרשי' ביה שם' לקוח ע"י התורה : אל תעזבו את המקח · היות לקח כנוי לתורה ועל כן אל תעזבו דבק ג"כ עם הלקח הנזכר · והודיענו שטעם כינוי לתורה בלקח משום שהוא לשון מקח · שלהמצא בה כל הטובות שיבוקשו בכל סחורה קרויה מקח : יש לך אדם כו' · מדכתיב טוב שהם בעי לפרש היות כל הטובות בה : אבל המקח כו' יש בו זהב כו' · י"ל דמכנה פשוטי התורה לכסף · ופנימיות וסודות התורה לזהב · שבכל עניני התורה נמצא זהב וכסף · שהוא רמז לפשט וסוד בסוג אחד ובהויה אחת · וכן הוא בענין שדות וכרמים : הה"ר עלית למרום כו' · דרים ויקחו לי תרומה · וכדלעיל באגדה הקודמת ודרש על זה קרא דלקחת מתנות ואף סוררים כלומר שע"י התורה שהיא כמתנה להם אף שהיו חוטאים שכינה עמהם : ת"ל לקחת דכך לקיחה וקנין · דבאמת היא שבויה ולקוחה דמצד המלאכים היא שבויה שגברו מלוקים את הארהלים וחטפו התורה מידם · ולקוחים הם מצד הקב"ה שהקב"ה מכר לישראל את התורה כמ"ש ז"ל בפ' וכי ימכור את בתו לאמה : באלו מתנה נתתיה לכם · שבאמת אינה מתנה כי לא ניתנה תורה במתנה אלא למשה בלבד כדאיתא לקמן בפסוק ויתן אל משה וגו' · אבל לישראל אינה אלא כמכירה בזכות אברהם כדאיתא לעיל פ' כ"ח · ובזכות יעקב כדאיתא לקמן פ' כי תשא · אלא כדי שלא יאמרו שהקב"ה נצטער במכירתו כינה בל' מתנה : אדם מוכר חפץ כו' · המדרש הזה הוכפל והובא ברים הפרשה יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו כו' : והמסדרן סידר את שניהם משום איזה חדושים שנתחדשו בראשון מה שלא נאמר בשני וכן בשני חידש מה שלא נאמר בראשון :

פרשה לד מפני מה בכל הכלים כתיב ועשית וכו' · לאו דוקא בכלים ה"ה במשכן נמי כתיב ועשית כדכתיב ועשית קרשים למשכן · ובאמת במשכן ובכלים נמי כתיב ועשו כדכתיב ועשו לי מקדש וגו' ואת תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו · אלא דעל הכלל שייך לומר ועשו דמיירי בכלים הרבה שאחד עושה דבר פלוני וחבירו עושה דבר פלוני שייך לומר ועשו · משא"כ בדברים פרטים שייך לומר ועשית לכך מקשה דוקא מדברים פרטים מ"ש דבכל דבר פרטי כתיב ועשית ובארון כתיב ועשו :

פרשה לה ואומר לו הקב"ה אכסניא כו' שנאמר יאתיו חשמנים (פי' דורונות) מני מצרים · שהקב"ה צוה למלך המשיח שיאתיו דורונות מן מצרים ותקבל מהם · לפי שסבר שלא לקבל מהם · ומדאמר הכתוב גבי כוש · כוש תריץ ידיו לאלהים משמע שמעצמה תריץ בלי גזירת המקום · וזהו מצד שלמדו ק"ו : גער חית קנה · כמו הנני גוער לכם את הזרע : שכולה חיה מן הקנה · פי' שעיקר חיותה מן הקנה של גבריאל כדאי' בגמ' בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועלה שרטון ועליה נבנה כרך גדול של רומי :

סדר תצוה

פרשה לז ותקעתיו יתד במקום נאמן · נאמר על אליקים בן חלקיהו וסבר בעל המדרש שהיה כ"ג מדכתיב גביה והלבשתיו כתנתך ואבנטך ודרש כתנתך על שם כתונת בד קדש דבגדי כהונה ועיין בויקרא רבה פ"ה : ומשה איש האלהים וגו' · בניו יקראו על שבט הלוי · משמע אבל משה עצמו יקרא על שם הכהנים דמשה ואהרן שוים לכהונה · וכן הוא בהדיא בויקרא רבה פ' י"א שכוונת המדרש הוא על (ד"ה א' כ"ג פסוק י"ג י"ד) ב' פסוקים באים זה אחר זה וז"ל בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו וגו' הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני ה' וגו' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי וחוזר מלת ומשה למעלה · כלומר אהרן וגם משה שניהם נבדלו לכהונה (רק) בניו (של משה) יקראו על שבט הלוי : ד"א ואתה הקרב אליך · דלכך נאמר לשון הקרב לפי שהיה משה מרחקו בשביל מעשה העגל והקב"ה צוהו לקרבו אליו : סטרטיגום : שר חשוב כגיב פלטתים. ת"י אסטרטיגם וכוונת המאמר שכמו שחשב האוהב שמטעם זה שהוא קומים שיינו נאמן בית ורפואה הוא השופט ודיין ינתן לו גם שררות האסטרטיגוס · כן משה

באור

והמעיין יישב זה על לשון המדרש : כלום חסרתי אתכם אכן בגדה אשה מרעה וגו' כלומר רעה אינו בוגד בה ומספיק לה כל צרכה אכן היא מתחלת לבגוד בו כן בגדת בי וגו' : ד"א הנה אנכי וכו' · א"ס ממדרש תנחומא משמע שאין כאן ד"א וז"ל אמר הקב"ה כלום חסרתי אתכם דבר שבגדתם בי עובדי כוכבים בגדו בי ונתתי להם שרים שיהיו משמרין אותם אף אתם כן אני נותן לכם מלאך שיהא משמר אתכם שנאמר הנה אנכי שולח מלאך וגו' כשזכיתם וקבלתם את התורה והייתם עושים רצוני הייתי מהלך לפניכם כמד"א וה' הולך לפניהם יומם ועכשיו שעשיתם עבודת כוכבים כעובדי כוכבים איני משלח אלא מלאך ע"כ והמבין יבין : שישמש שמי מקרבו ואם ח"ו תמירוני בו אז אני משמש את ואז לא יהיה לכם מנהיג כלל כי כל השליטה שיש לו לפי שאני משים שמי בקרבו · תנ"ה : יה לכולהון · פי' השם של מתים נקודה בחיר"ק מְחִיָה והיו"ד בקמ"ץ משא"כ כשהוא נקוד בשו"א את החי"ת משמע שהוא מחיה את כולם כדבר מה זולתו אבל כשהוא נקוד בחירק ובקמץ שהוא בכבודו ובעצמו מזון ממש על שהם ניזונין מזיו השכינה כך מצאתי בליוני עכ"ל ת"ה : אשה מרעה · פי' תיכף כשלא היו להם מים התלוננו : ורוה"ק צווח · פי' אתי לאשוקי כלת אינו מטמא את הידים מפני שלא נאמרה ברוה"ק כמבואר סוף פ"ק דמסכת ידים ולכן ס"ק צווח ושלא כמ"ד הנזכר : הוא זנני הוא פרנסני · אולי הוא דורש האלהים הרועה אותי היום הזה המלאך הגואל כלומר המלאך הגואל הוא הרועה אותי שהוא זנני פרנסני ומה שקשה ד דאמר פרנסה גדולה מגאולה דגאולה ע"י מלאך ופרנסה ע"י הקב"ה דכתיב פותח את ידך וגו' רש . דורש מדכתיב פותח בלשון נסתר ידך לשון נוכח ש"מ שהכתוב מדבר עם המלאך פותח ר"ל פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון כלומר שנותן בך כח אלהות ובאמצעותך ישפיע וישביע לכל חי רצון המפרשים שהמלאך הממונה על הפרנסה את"ך שמו ושהוא סוף תיבות של פותח את ידך · תנ"ה : ם שהמלאך נראה וכו' · כוונתו בזה לפרש למה לא אמר בקיצור הנה אנכי שולח מלאך לפניך הורות שבשליחות המלאך הזה הנה אנכי בעצמי ובכבודי כי בכל מקום שהמלאך נראה השכינה צועקים לפניך וכו' · פי' המלאך הזה הוא המלאך הממונה על התפלות לעשות בהם כתר ידי כך בא התשובה ומפני שהמלאך הזה גדול מכל המלאכים דרשו חז"ל אל תמר בו אל תמירני ה הוא תימה היכי סלקא דעתך להמיר בו אלא אחר שגלה הקב"ה לישראל סוד התפלה שתשובה בא על ידו היה מקום לטעות בו לכך הוזקק להזהיר אל תמירני בו · תנ"ה :

סדר תרומה פרשה לג שלחיך פרדס רמונים · כלומר שלחיך פי' שדה בית השלחין ופרדס רמונים הוא כרם אך צ"ע דהאי קרא בישראל איירי כדמוכח מפסוק גן נעול אחותי כלה · וכתב תנ"ה ואפשר דמפיק מדהמשיל הכתוב ומכנה את ישראל לשדה מה שייכות לישראל לשדה ולפרדס אם לא מצד התורה לפי שישראל קבלו את התורה אשר היא ית השלחין ופרדס בעניינים בפשטים ורמיזותיה וסודותיה : אמר הקב"ה למשה וכו' · פירוש תורה אינה שבויה בידכם אלא לקיחה ומתנה א"כ אף כשישראל סוררים אין בידי לחזור וליטול מהם דבשלמא אם היתה בידם בבחינת שבויה היה הדין נותן כשחטאו לחזור וליטול משא"כ כשהיא במתנה להם ולפרוש עצמי מן התורה איני יכול כמבואר למעלה לכך אני מוכרח לדור עמהם אתו ולכך אף עכשיו שנחרב ביהמ"ק בעו"ה לא זזה שכינה מכותל מערבי ששם נגנזו הארון ולסבה זו אמרו חז"ל כל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם ולכך גם אחר חטא אמר הקב"ה תרומה וגו' ועשו לי מקדש כי איני יכול לפרוש מהם · תנ"ה : אבל זכות אבות וכו' · רמז במקרא : מרתק עלי · בערוך ערך מרתק בב"ר פכ"א כמרתק מן גבר תרגום ירושלמי באגרוף מרתוקי בסוף מטקין נחית מן חמרא ויהב ליה מרתוקא גו לביה עד כאן לשון הקב"ה מרתיק עלי נסמך על קול דודי דופק פי' שהוא כמו באבן או באגרוף על הפתח ואומר אחותי וגו' ופי' של מלת לי הוא בשבילי שלא אהיה מתהלך בלא בית וכן מאמר הוי ויקחו פי' בשבילי ועשו לי מקדש ומן הראוי שמאמר של הוי ויקחו לי תרומה יהיה בסוף אחר מקדש שלא אהיה בחוץ ·: יהי רקיע בתוך המים · וסיפיה דקרא ויהי מבדיל בין מים למים : לי הכסף וגו' · פי' דבעל המדרש דורש שני דרשות במקראות של (דה"א כ"ט כ"א כ"ב) הוא דורש על המקרא לך ה' הגדולה וגו' · כי כל בשמים ובארץ שכל מה שיש למעלה יש שלא כתיב כל בשמים ובארץ דהכי נאות לפי פשט המקרא מאי כי כל לכך מבאר דהכי פירושו שמים וכי כל בארץ ר"ל שכל מה שנמצא בשמים נמצא בארץ וכי כל קאי אמלה בשמים גם אמלת סיים הדרוש תדע לך וכו' ועשו לי מקדש וגו' שוב דורש דרש שני ונסמך על המקרא של אחריו והכבוד מלפניך וגו' ויהיה הפי' של ועשו לי מקדש לי משלי ולזה מביא הפסוק לי הכסף ולי שהכל משלו ומשלי נתנו לו : בבחר שם וגו' · אולי הדרשה על ויקחו לי תרומה נדרשת על מבואר למעלה לי משלי רק על ידי הקדמת מקראות אחרים וסיומה לקמן אצל הדרשה הנדרשת ושם מביא גם כן המקרא לי הכסף : תנ"ה : חן טוב · פי' טוב זה משה כידוע שדרשה הנסמכת אותו כי טוב הוא : מה את הסוס וכו' · ר' יוסי נותן טעם למה מכנה הכתוב הכנת פנחס סוס מפני שלמד הק"ו מסוס : נותן נפשו על בעליו · תימה בפסחים איתא איפכא ג' דברים נאמרו בסוס את המלחמה וכו' · ויש אומרים אף מבקש להרוג את בעליו במלחמה ואולי דת"ק שאמר נאמרו בסוס במניינא אתי למעוטי דעת יש אומרים ופליג עליו ור' יוסי ס"ל כת"ק אך זה ול דא"כ ס"ל הת"ק כר' יוסי וקשה למה לא חשיב גם זה במנינא דנותן נפשו על בעליו · : שמא א' יכול לשנים · ואם תאמר הלא למד מק"ו שמחויב למסור נפשו על קדושת השם יש ן דכל כמה דלא גמר פנחס בדעתו שהיה יכול לו מה היה מועיל לו מסירת נפשו כי עיקר השם הוא בהריגת ואבידת הבועל מן העולם וכאם שמא יתקפו השנים את האחד לא יבוא לכלל שם כלל וא"כ לא היה ראוי שימסור נפשו על זה עד שנכנסה בו רוח הקודש · תנ"ה : אני מעיד פי' כי יכול תוכל להרוג אותם : במ"כ לא ידענו מזה שנמסר למות שאלך ואצילנו ע"כ · אינו היטב ואולי על שנתעלמה ממנו ידיעת ההלכה הבועל ארמית קנאים פוגעין בו אבל המאמר נילנו צ"ע : מי העיד · דורש ויעמוד פינחס שהעמיד זרעו של אברהם : שלי על שלי וכו' · לי אתן מסיים הדרשה של ויקחו לי תרומה כמבואר לעיל : א"ת מורשה אלא ירושה · בילקוט לא מה הזה וה"ג משה מורשה משל לבן מלכים : במ"כ ד"ה פראדורן · ואולי שהוא בלשון נוטריקון · הפירוש מפורש באות אמת : כן הבא אל אשת רעהו · ול"ע היכא רמיזא דקרא בתורה אמה אשת איש כפשוטה · ואולי משום דשם אשה בספר משלי בתורה איירי א"כ הבא על אשת עובד כוכבים שלומד תורה משמע ואמר אל אשת רעהו משום דעובד כוכבים הבא על אשת כו' אבל עובד כוכבים הבא על ארוסת רעהו אינו חייב אע"פ שאם בא על ארוסת ישראל כמבואר ברמב"ם הלכות מלכים פ"ט סי' ז' ולכך אמר כן הבא אל אשת רעהו והיפ"ת כתב היתה אים אם בחיק ואם רמז על התורה שנאמר מימינו אש דת למו שמע מינה בעובד כוכבים שלומד תורה מיירי קרא : מעצמו · פי' שלא הכין אביו מפני שמכת :

מהרי"פ

פרשה לד בא הוא והוסיף על דבריו · וצ"ע איך שייך לומר שאיוב הוסיף על דברי אליהוא שלא דברי אליהוא היו באחרונה אחר ששבתו שלשת רעי איוב מענות אותו כמבואר (איוב ל"ב א' ה' ו') וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי צדיק הוא בעיניו וירא אליהוא כי אין מענה בפי שלשת האנשים ויחר אפו · ויען אליהוא בן ברכאל הבוזי ויאמר ואחרי כלות דברי אליהוא ענה ה' אותו מן הסערה ושוב לא דבר איוב עם חביריו מענין התוכחות ומה שאמר איוב הן אלה קצות דרכיו וגו' היה בתחלה ואין שייך לומר כלל שאליהוא אחר כל דבריו היו אחרונים שאיוב הוסיף על דבריו ואולי דמאמר בא והוסיף פי' שהוסיף בשבח המקום בהרחבת והסברת דברים המובנים לכל יותר מאליהוא שאיוב ואליהוא אמרו דבר אחד ושניהם לכוונה אחת נתכוונו כמו שמבאר המדרש כאן אלא שבדברי אליהוא היה מקום לטעות שהם חרופין וגדופין ואיוב פירש דבריו בשבחו של מקום מפורש באר היטב הן אלה קצות דרכיו ולזה כוון בעל המדרש במאמר שכל מה שאמר אליהוא בא הוא והוסיף על דבריו · תנ"ה : בצל שדי בצל שעשה בצלאל · עי' מ"כ והנכון ע"פ המבואר בפרשה מ"ח וז"ל וכל הכנס שהיתה בבצלאל מצל שדי היתה ע"כ ולכך בצל שדי הוא רמז לבצלאל · תנ"ה : אמה על אמה · אולי פי' שהשכינה היתה שורה על הלוחות שהיו ששה טפחים על ששה טפחים : מיד ועשו ארון · צ"ע הלא ועשו לי מקדש וגו' כתיב קודם ועשו ארון עצי שטים ואולי זה כוונת המדרש במה שהוא מסיים מה שהתורה קדומה לכל כך במעשה המשכן הקדים את הארון לכל הכלים דוקא אבל לא למשכן הן במאמר והן בעשיה כאשר אמרו חז"ל כלים שאני עושה להיכן אכניסם כך אמר בצלאל למשה : יבואו הכל ויתעסקו בו ולכך כתיב אצל הארון ועשו לשון רבים ואע"ג דכתיב אחר כן בארון גופיה ועשית (שמות כ"ה י"א) וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו ועשית עליו זר זהב סביב אין קפידא בזה אחרי שכבר הורה לנו במלת ועשו ענין זה : שלשה כתרים הם · גם זה הוא לפרש מלת ועשו דכתיב גבי ארון דכתר כהונה נתנה לזרעו של אהרן בלבד וכתר מלכות לזרע דוד לבד אבל כתר תורה מוכן לכל איש ישראל על כן נאמר בלשון רבים ועשו : במ"כ בד"ה וסימנך בפתח סגור וכו' וסימנך הקמץ פתוחה צ"ע : ואם לאו זר · כלומר יש לו דין עובד כוכבים העוסק בתורה חייב מיתה ע"ד מאמרם זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות ע"ד מאמרם ושנות רשעים תקצורנה אלו כהנים גדולים ששמשו בבית שני וכן מסתמא גבי מלכות : ועשית עליו וגו' · המקרא הזה מובא למעלה בעמוד שלפני זה ע"ש : זכה לכולן · דבתורה כתיב זאת תורת העולה למדו חז"ל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה וכו' הרי אם זכה לתורה כאלו זכה לכהונה גם כתיב כי מלכים ימלוכו הרי זכה לתורה זכה למלכות :

פרשה לה וירא וגו' כי טוב מהו כי טוב כאן משמע שהראיה היא שהאור נאה אבל בב"ר פי"ב איתא שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיקים שנא' אמרו צדיק כי טוב משמע דמביא ראיה למה שאמרו שגנזו לצדיקים : שנאמר אור זרוע · פי' במקום הזריעה שהוא הגן עדן : למה קורין אותו כסף וכו' · להבינך יפה אעתיק לך המקראות השייכים לזה (מ"א ו' כ' כ"א כ"ב) ולפני הדביר עשרים אמה אורך ועשרים אמה רוחב ועשרים אמה קומתו ויצפהו זהב סגור ויצף מזבח ארז · ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סגור ויעבר ברתוקות זהב לפני הדביר ויצפהו זהב ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב (דה"א כ"ט ד') שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים ובזה יתבאר הענין אף שהלשון מגומגם קצת והכי קאמר והרי כתיב כסף מזוקק פי' ועל כרחך לא כסף מזוקק היה אלא זהב כמו שמבואר ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית וא"כ למה קרא אותו הכתוב כסף אלא משום שהיה מכסיף כל הזהבים וברד"ק (דה"א כ"ט ד') מצאתי שלשון יותר ברור וז"ל לטוח קירות הבתים והלא בזהב היו טוחים הקירות שנאמר ואת כל הבית צפה זהב ואיך אמר כי הכסף הכין לטוח קירות הבית נאמר כי לטוח טעמו לשלשת ככרי זהב שזכר ובדברי רז"ל לטוח את קירות הבית וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורין אותו כסף שהיה מכסיף כל בעלי זהבים עכ"ל הרד"ק · א"ה אם תעיין במקראות האלה שהעלעתי לפניך גם תן עיניך ועיונך דה"ב (ד' ה' ו' ז' ח') יתקיים כל המקראות אלה אל אלה אז תמצא שנוייב גדולים · ועי' יפ"ת : שהיה מכסיף וכו' · ואף שגם לזהב סגור היה מעלה זו מכל מקום לא היה מכסיף אלא שהיה סוגר כל הדברים שלא היו נמכרים מלפניו אבל זהב מזוקק היה מכסיף שכל הזהבים היו נגדו כבדיל ועופרת : זהב מופז ר' פטריקי וכו' · אומר שהיה דומה לגפרית וכו' · לאו טעם הוא למה נקרא שמו מופז אלא המדרש מספר טבעו של זהב זה וטעם מופז על שם מקומו נקרא כמבואר לקמן בבמד"ר פי"ב : במ"כ ד"ה שהוא מולאת כאש וכו' · וכן פירושו מופז לשון חוזק וקשה · צ"ע : ולמה נגנזו · ה"ג ולמה לא נגנזו · תנ"ה : עד עכשיו וכו' · פירוש בלשון בתמיה וכי עד עכשיו היסוד בה עדיין כך אמרו זה לזה : ואחר כך מלכות אדום וכו' · צ"ע משמע דמלכות אדום יבא באחרונה ובמקרא כתיב גער חית קנה קודם יאתיו חשמנים וגו' וכרים מסכת עבודת כוכבים כשיתן הקב"ה שכר התורה יבא אדום בראשונה וצ"ע : חיה מן הקנה · בעל המ"כ פירש מה שפירש ואולם הנכון ע"ד מאמר חז"ל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועליה נבנה כרך גדול של רומי וזהו פי' שכולה חיה מן הקנה : במה שיצה"ר חסן · אולי משום דאמרו חז"ל בראתי יצה"ר בראתי תבלין היינו התורה וכיון שהם מבטלין את ישראל מן התורה ממילא נמסרים ביד היצה"ר : והם מביאים קרבנות · פי' אומות העולם מביאים קרבנות ורוצים להיות קרובים להקב"ה ולהרחיק את ישראל מהקב"ה. ולעשות אותם זרים וקרבות דורש לשון קרבנות :

סדר תצוה פרשה לו בכל מיני שלחים שנאמר שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים · ואם כן נמצאו דומים לכל מיני אילנות ולכל מיני שלחים : מגרגרין אותו · והכוונה שאומות העולם מונין את ישראל ממעי אמן כמאמר חז"ל על המקרא ותצפנהו שלשה ירחים · תנ"ה : במ"כ ד"ה טרטיוטין כו' · ואולי צ"ל ספדיוטין · וז"ל רב"ש ערך סטרטיוטין מדרש שמ"ר פ' החודש הזה לכם ב"ו מכתיב לו סטרטיוטין כדי ללבוש קסדא ושריון פי' בל"י אנשי מלחמה ועי' ערך אסטרטיא ע"כ וזה לשון הערוך ערך אסטרטיא בקדושין פ' עשרה יוחסין במשנה אף מי שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך ופירש בגמרא מאי אסטרטיא של מלך אמר רב יהודה אמר שמואל חיילות של בית דוד וכו' ובמגלת איכה יעיב באפו אל תכתבו באסטרטיא שלך וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י צבא ואסטרטיוט איש מלחמה וחז"ל בקיצור קראוהו סרדיוט אסטרטיגוס וגם אסטרטליטים שר צבא תרגום אחשדרפני המלך אסטרטלוסי מלכא : במפי · ובמקומות אחרים כתוב גנפי בשני נוני"ן אבל בערוך מביא בערך נמפי במ"ס : כשם שהשמן מאיר כך בית המקדש מאיר · פי' היינו אור הדעת כי מציון תצא תורה והיינו שסנהדרין היו יושבים בלשכת הגזית וכן אמר לעיל בב"ר פכ"ה ארון מקום שהתורה יוצאה לעולם ולכן הבית היה סמך והלכו גוים לאורך שמתיתם האור לישראל והם המלמדים דעת את ה' לעובדי כוכבים : לכך אמר הקב"ה למשה וכו' · מילתא באנפי נפשה היא : במ"כ קרויבין וסבקין מיני נרות הם · וז"ל רב"מ ערך סבקין סבקין · פי' בל"ר אבוקה עשויה מחלב קירין בלשון יוני וברומי אבוקה של שעוה : א"ר ברכיה הארון הבל וכו' שנאמר נתתו בפות רגלי הכסנים וכתב מ"כ נסקו

ממה לפי שנתעלה בנבואה שעל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא · וגם היה שופט ישראל · חשב שגם כהונה אליו יאתה שיש בה ב' דברים אלו · אם הנבואה באורים ותומים · ואם התפשט באומרו יורו משפטיך ליעקב : הה"ד אשרי תבחר ותקרב כו' · דמה טעם ל' הקרבה ומתוך בני ישראל ילדק לומר הבדל · ואתה הבדל את אהרן מתוך ב"י וקאמר שלפי שידע ה' כוונת אהרן שהיתה לטובה לזה למשה שיקרבהו · ומביא סמך לזה מאשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך שפירושו אף שנדחה ונקרב אח"כ שישכון בחצרות ה' · ובזה שפיר עולה המשל כפי המשל כמו שאמרם : שתיגרו מדינים תרגומו תיגרי · ור"ל שאוהב המלך עשה מריבה עם המלך · ולפי שידע המלך שכוונת אוהבו הוא לטובת המלך לכן עשאו פרוטיקאטור פי' יושב בהסגנה במלכות · כן אהרן לפי שידע ה' טוב כוונתו עשאו גדול ולא יהיה זז מפלטין · וזה"ש ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך : הה"ד לולי תורתך כו' · כדמסיק שהקב"ה אמר למשה שאלולי התורה היה מאבד עולמו · מייתי ג"כ מקרא זה שאמר דוד שהעולם אבוד בזולת התורה : הרע לו שהוא היה רוצה לשמש בכהונה · והשיבו הקב"ה שדי לו כתר תורה שניתנה לו דהשיבו שפי שאלולי היא היה העולם אבד והיא מקיימתו : משל למכס שגמל קרובתו · ר"ל כי מה שגנוה לו שהוא יהיה הממנה אותו הוא כדי שיהיה כפוף אליו · לכן אמר ואתה הקרב אליך : י' שנים ולא ילדה · כדין השוהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה שצריך לגרשה · והנמשל הוא מה שאמר לו בסנה אל הקרב הלום שלא יהיה כהן כדאיתא לעיל פ"ב ואח"כ א"א למשה להיות כהן וזהו דמיון לא ילדה;

פרשה לח ואין דברים אלא דברי תורה. דקחו עמכם דברים כולל תורה ותפלה דשניהם דברים נקראו · וכדכתיב קחו עמכם דברים אמרו אליו כל תשא עון היינו תפלה · וקח טוב ירמוז לתורה כמאמרם ז"ל אין טוב אלא תורה · וכן ונשלמה פרים שפתינו פירושו התפלה שהיא במקום הקרבנות · והיינו דמסיים בסמוך איני מבקש כו' אלא דברים שהם לפיס כמו דרכי אם תורה אם תפלה : בכו והתפללו בבכיה · מושובו אל ה' קדייק דעיקר תשובה היא הבכיה · כי תשובה נוטריקון תענית שק ואפר בכיה הספד · ותפלה מסיפא דקרא ונשלמה פרים שפתינו קדייק : ומה אמרתי לו נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה · אלא שלא יעלה בדעתך ישראל שבכחם הגדול אשר אתם נלחו · אלא נטה כידון שהוא גבוה קומה למעלה · לרמוז כשישראל מסתכלין כלפי מעלה ולבם לשמים ינלחו כענין שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל הרי בזכות שמשברין לבם ומתפללים בבכיה נלחו את העי : בימי השופטים בבכיה שמעתי כו' וה"ה בתפלה · וכן כל היכא דאמר בתפלה ה"ה בבכיה · אלא דהלל מנייהו נקט : רנו ליעקב שמחה וגו' · בבכי יבואו ובתחנונים אובילם : ולא קרבנות אלא דברים · אם ת"ח הוא אני מבקש ממנו דברים של תורה שיעסוק בדיני קרבנות ולמי שאינו יודע ד"ת אני מבקש ממנו דברים של תפלה : שאני מודה לך · היינו תפלה על ד"ת כלומר נוסף על ד"ת · וד"ת נרמזים בלשמיע · וקול תודה על התפלה וההודאה : ד"א קחו עמכם דברים כו' · משום דבעי לאתויי ענין מרדכי מייתי מעונה אלהי קדם דמיניה ילפינן תגבורת הנם ההוא שאחר מעונה אלהי קדם כתיב ויגרש מפניך אויב דהיינו המן : מעונה אלהי קדם אלו ישראל · כמו שדרשו חז"ל אין כאל ומי כאל ישורון · וזה שדרים ישורון הנזכר הוא המעון של אלהי קדם · שה' שוכן בתוכו כאומרו ושכנתי בתוכם : שבזכותו נברא העולם ועליהם העולם עומד · פי' שיש עמודים שבשבילם העולם נברא · ויש עמודים שעליהם העולם קיים · וכמו שמביא בטור ח"מ סי' א' ובב"י שם · לזה אמר לא כן ישורון שבזכותם העולם נברא וגם בזכותם העולם קיים : אר"ש ב"ג גדולה חיבתן של ישראל · במכילתא בשלח איתא לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ והטל יורד מן השמים שנאמר ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל · ועתה נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים והטל עולה מן הארץ דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכתיב ותעל שכבת הטל וגו' עכ"ל · ולגירסתנו פירושו שהוא מוריד להם מן מן השמים שהוא הלחם שניתן להם מן השמים עם היות ארץ ממנה יצא לחם · ומעלה להם מן הארץ טל · שאין דרכו להיות מן הארץ כלל שנאמר ותעל שכבת הטל · וכן אף שמיו יערפו טל ר"ל מדכתיב אף ולא קאמר ושמיו יערפו טל דרים דה"ק לא הארץ דלבד תעלה טל אלא אף שמיו יערפו טל : שנאמר וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו · בב"ר איתא וילך אל ארץ מפני יעקב מפני הבושה · או מפני השט"ח ע"ש · והקשו המפרשים והא קרא קאמר כי היה רכושם רב וגו' · ותירצו שהיה מתבייש לומר שיצא מפני הבושה או מפני השט"ח לכן כחש ואמר טעם אחר · וז"ש כאן ויכחשו אויביך לך כו' שנאמר וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו : שנאמר ויקח המן כו' · שאז דרך עליו כמבואר באסת"ר שא"ל דרוס עלי וסליק ורכב למקימא לכון מה דאמר כתבא ואתה על במותימו תדרוך : שנאמר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה וגו' ויזעק זעקה גדולה ומרה · ומן הסתם היא זעקת תפלה : מאחר שראה עצמו בגדולה · נ"ל ואחר שראה כו' : ואחר רדו שנה כו' · סיפא דקרא לדר ודר אמונתך ל' רד"ו שאחר רד"ו שנים נתאמת ההבטחה : כיצד בשעה כו' · בעי לפרש א"כ חזקיה מפני שהבטיח דבר בשמים כו' : בשעה שאמר הקב"ה · בשעה לאו דוקא · דדבר ה' אל אברם במחזה ע"כ אחר ביאת אברהם לא"י הרבה היה ואחר שהרג את המלכים : כה הנאה יש לי בכל הברכות הללו כו' · ואף שבכלל הברכות נאמר לו ואעשך לגוי גדול והרי הבטיחו בבנים · מ"מ היה ירא שמא יגרום החטא לבטל הברכה מחמת שראה במזלו שאינו מוליד : כבר אתה יודע כו' · בשמים : כך א"א למנות בניך ולא תחוש למזלך כי אל כל אשר אחפוץ אשנו : למעלה מכפת הרקיע · וכדאיתא בב"ר פ' מ"ד שאמר ליה עד דשגדלא ברגליך דרוש כוכבא כו' · וגי' הא"ש דרום כוכבא · ופי' שהוא שא"ל הקב"ה שהוא סודר המזל המחייב שלא יוליד וא"ל כה יהיה זרעך מושלים על הכוכבים · וא"ל הבט · דהיינו מלמעלה למטה כדאיתא בב"ר פ' מ"ד : הוי לעולם ה' דברך נלב בשמים · ר"ל דלא קאי אהבטחת אברהם לחוד · אלא אכל הבטחות שהבטיח הקב"ה לאבות ישראל כולם קיים בהם : יבא קדוש כו' · דרים וזה אשר תעשה להם לקדש אותם · שהיא נתינת טעם לקדושתם בשביל שיבא קדוש לקודש · שיהא אהרן קדוש שיבא לקודש : שנאמר ולבני אהרן תעשה כתנות · כי גם כה"ג בשעה שנכנס לפני ולפנים היה מלובש בגדים אלו · ומה שלא הביא מקרא דאחרי מות הוא דניחא ליה להביא פסוק ולבני אהרן וגו' משום סיפא דקרא והיו על אהרן וגו' ולא ישאו עון ומתו · דמשמע דהבגדים מצילים אותו ממיתה משונה הנזכרת : כשם שכתוב וילבש צדקה כו' · שהוא מלובש בד' בגדים כביכול והן · א' וילבש צדקה · ב' וכובע ישועה : ג' וילבש בגדי נקם תלבושת · ד' ויעט כמעיל קנאה :

באור מהרי"פ

נתקו משמע על ידי אחר · א"ס הנס אליגה לפניך מקראות השייכים לזה ומה שאמרו חז"ל בבבלי ואז תבין הענין ביתר שאת · (יהושע ד' י"א ט"ו ט"ז י"ח) ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם ויאמר ה' אל יהושע לאמר צוה את הכהנים נושאי ארון העדות ויעלו מן הירדן ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן ויהי בעלות הכהנים נושאי ארון ברית ה' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו · וז"ל הברייתא (סוטה ל"ה א') וכיון שעלה האחרון שבישראל מן הירדן חזרו המים למקומם שנאמר ויהי בעלות הכהנים וגו' על כל גדותיו נמצא ארון ונושאיו והכהנים מצד אחד וישראל מצד אחד נשא ארון את נושאיו ועבר שנאמר ויהי כאשר תמו וגו' ע"כ פירש"י שבו המים למקומם שהכהנים עמדו במקומם עד שעברו כל העם ומשעברו נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה ונמשכו לאחוריהם פסיעה אחת נמצאו הכהנים מצד זה וכו' ואע"ג דהאי קרא ויהי כאשר תם כל העם לעבור וגו' קדים דמשמע דהאי נתקו כפות רגלי הכהנים בעבר השני כתיב לאו הכי הוא אלא דאין מוקדם ומאוחר דאי כסדרן כתוב הא נפקא להו מן הירדן דכתיב ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם והעם עלו וכיון דארון והכהנים עלו ועברו אחריהם עד שבאו לפניהם הרי שיצאו מן הירדן ומאי תו דקאמר ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן אלא אין מוקדם ומאוחר והאי עלו מן הירדן דקאמר להו הכי קאמר להו סלקו רגליכם לאחוריכם ועודם בעבר המזרחי וכתיב בתריה נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם נשא ארון את נושאיו והיינו קרא קמא דכתיב ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם עכ"ל רש"י ואולי נכוין דברי ר' ברכיה לזה אך צ"ע הוי ליה לאתויי נמי המקרא ויהי כאשר תם כל העם לעבור כדמייתי בגמרא . ומה שפירש בעל המ"כ נתקו על ידי אחר משמע לכאורה דברין סותרים דברי הגמרא שהבאנו : ואמר לישראל ויקחו אליך וגו' · ויש לתמוה הלא התחיל בארבעה דברים נכסף[ה]קב"ה למעשי ידיו וכו' וקחשיב רק שלשה ומ"כ פי' והרי אלו שנים אחת בכהנים ואחת בלוים וכוונתו להשלים ד' דברים אבל זה דוחק עצום אבל הנכון שחסר כאן בבא אחת המובא בתנחומא וזהו אתה זן את כל העולם ואתה מצוה אותו להקריב את קרבני לחמי ואע"ג דגם בתנחומא לא קחשיב רק שלשה דברים ומחסר בבא דאתה משמר את העולם והתנחומא לא נחית למניינא אבל המדרש דנחית למניינא לומר ארבעה דברים בלתי ספק שחסר הבבא דאתה זן וכו' : מדנהבה מבצרה · ובבמד"ר פי"ד מבואר שאדום העמיד ג' מלכים וכו' והשני יובב בן זרח מבצרה ה"ג חושם מארץ התימני משמע דתימן ובצרה מארץ אדום וצ"ע על מדרש דשבכאן : נושקי וגו' (ד"ה א' י"ב ב') נושקי קשת מימינים ומשמאילים וה"ד באבנים ובחצים בקשת מאחי שאול ובנימין : משל למלך כו' · שלתה באנפי נפשה היא : איסטרטיגום · ויעש דוד נציבים תרגום אסטרטיגין : גזבר על הדיינין ועל הכל וכו' היה משה הבור וכו' · פי' מפני שלווי מלאכת המשכן היה למחרת יום הכפורים ובאותו שעה נתמנה משה גזבר על הדיינים כדכתיב ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ואיתא בספרי דהאי ממחרת הוה ממחרת יום הכפורים ובאותו יום נתמנה גזבר על הדיינים ועל הכל שהיה מופלא שבב"ד כמד"א את הדבר הקשה יביאון אל משה גם נעשה באותו יום גזבר על מלאכת המשכן והיה הבור שהשם שנעשה מופלא בב"ד כך יהיה מופלא במשכן היינו שיהא כהן גדול : כל שנה שהיו ישראל במדבר וכו' · פי' שנה ראשונה קודם שהוקם המשכן ובאות אמת מגיה כל ארבעים שנה וכו' ולא ידעתי לפי זה במאי פליגי רבנן ור' ברכיה : ובני עמרם וגו' · משה איש האלהים · בעל המ"כ פירש מה שפירש ואמת הנכון שכוונת המדרש כאן הוא כמו שמבואר בויק"ר פי"א וז"ל ר' יודן בשם ר' יוסי בר יהודה ור' ברכיה בשם ר' יהושע בן קרחה כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה ר' ברכיה בשם ר' סימון מייתי לה מהדין קריא (דה"א כ"ג י"ג י"ד) בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד עולם · ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי עכ"ל המדרש · ופי' ומשה איש האלהים קאי אלמעלה ויבדל אהרן וכו' להקטיר וכו' לשרתו וכו' ומשה איש האלהים פי' גם משה הוא כמו אהרן אך ההבדל בין אהרן ובין משה שאהרן הוא ובניו עד עולם כהנים אבל משה הוא לבדו כהן אבל בניו יקראו על שבט הלוי ובלתי ספק שגם בכאן כוונת המדרש כן הוא והמעיין שלוין על ומשה איש האלהים (דברים ל"ג) שעות הוא בידו והטעה את אחריה בליונו : והיה מקים עליו בקורנס וכו' · לא ידעתי מנין לו זה ואולי דלא בהכאה ממש קמיירי אלא שסטיח דברים כנגדו כמאמר הכתוב אל יחר אף אדוני : במ"כ קומים פי' הערוך וכו' · וז"ל הערוך ערך קמים ג' בירושלמי פרק הרואה בגמרא על ענין הרואות כיון שראה דוד שממון הכיב עליו מינהו קומים הסברין שלו על בית המקדש שנאמר נגיד על האוצרות עכ"ל הערוך. וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י ורומי נגיד ופירוש קומים סגטון בל"י נגיד על כל הדברים וכמדרש אסתר פסקא ותמאן המלכה קומים אסטבולי פי' בל"ר נגיד על כל אורוות הסוסים קומים קלטור פי' בל"י ממונה על שלוחי ב"ד ולא תתכן גירסת קוזמו קלטור כי אם קומיז קלטור כמו שפירשתי או קוזמוקראטור פי' בל"י אדון העולם עכ"ל רב"מ · ודבריו אלו נשענים על מה שהביא הערוך למעלה בירושלמי ובאמור אל הכהנים פרשת מה יתרון זי ליה להוא גברא מאן עביד קומים קלטור אנא עביד בלנא וספרא ופסקא דהעומר זי ליה להוא גברא דהוה עביד קומים סגטון קוזמיקלטור עביד בלנא וספר ע"כ : שם ד"ה רפוסא · לפי הענין הוא נשיא ודיין. וז"ל רב"מ ערך רפס תמיהי רפוסא פי' בל"ר שר החיל כמו רופלי דלעיל וז"ל הערוך ערך רופילא ויבא שדה מואב ויסיו שם תרגום והוו תמן רופילין ע"כ והמשל שהביא המדרש כאן הוא כמו המשל דלעיל והמבין יבין קצת שנוי בנמשל:ותיגרו.המ"כ פי' מלשון תגר וסותר אבל אינו מתיישב כ"כ על הענין ואולי יתיישב יותר עפ"י מה שכתב רב"מ ע' אתיגדא ויושט לו המלך ויושים ליה מלכא ית תיגדא דדהבא באות דל"ת ותרגום שבטך ומשענתך המה ינחמוני תיגרך תרילא ואורייתך הינן ינחמוני תיגרך באות רי"ש ואולי גם כאן תיגרא הוא מלשון שבט: פרוטיקטור· רב"מ פי' בל"ר מגן הטרון ומפום ביוס לרס ובאות אמת כ' וז"ל לא מצאתי בערוך ונ"ל דלפילסנין אולי הגי' פרטור ופי' שוער כפירוש הערוך עכ"ל בעל א"א · וז"ל הערוך ע' פרטור בב"ר פכ"ג הלא אם מיטיב שאת אית כלכון ברומי ידעון למשדרא מזיל יתיב קומי פרטורא ועביד גרמיה מתנמנם ומרי פורטירא מתנמנם פירוש שוער ובלע"ז פורטירו עכ"ל הערוך וז"ל רב"מ א"ב פי' בל"י משתן שלפני הבתים ובנוסחאות כתוב פלטורא ופי' בל"י חנות שמוכרין בתוכו פת עכ"ל רב"מ א"ה ואולי פורטורייני וז"ל רב"מ ערך פרטורייני מדרש אסתר פסקא בשנת שלש למלכו ר' יהודה בר סימון בשם ר' אליעזר אמר יכולני ופרטורייני פי' בל"ר כח אנשי מלחמה השומרת את היכל הקיסר ברומי עכ"ל רב"מ ויכולני ופרטור מיני שמות של ראשי אומות הן אבל בנוסחת מדרש שלנו כתיב יכולני ובר קורתני :

פרשה לח ונעשו שמים · פי' והגזרה קיימת לעולם שהם נלחיים כך הדבור שלו הוא נלחי וזה כשמים : כן יהיה דברי אשר יצא מפי וכו' · אולי יש קצת התיחסות לדרשת לעולם ה' דברך נלב בשמים כשמים וכך הענין המקרא הזה לעיל מיניה כתיב כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב וגו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם ועל המעיין ליישב אסמכתא : לכך נאמר זה הדבר · פירוש שדבורו קיים לעולמי עד : להכות את הבריות · במדרש עם פי' היפ"ת גורס להוכיח את הבריות ונכון הוא כי זה לשון המקרא (חבקוק א' י"ב) הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות ה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו : גדולים מעשי ה' וגו' כשהוא רוצה וכו' ויקחו אליך פרה אדומה וכשהוא רוצה וכו' לקח פר בן בקר וכו' קח לך עגל בן בקר וכו' : הנה הענין מוקשה מאד · הא' פרה אדומה מאן דכר שמיה מה עבידתה הכא דפר היה מקרבנות המלואים ולטהרם הטמאים באפר פרה היתה הפרה וגם קשה להולמה מה שמביא קח לך עגל בן בקר כאן שהוא קרבן של שמיני למלואים ומה שייכות לשלשתן אלו בהדדי וכתב תנ"ה מי היכול הענין ליישב על פי הפשט תבא עליו ברכה והוא מישב את הענין על דרך הדרש והרוצה לעיין ע"ש : לכפר עליהם על מה שעתיד . במ"כ פירש על מעשה עגל שעתיד אהרן לעשותו ע"כ · וכתב תנ"ה וז"ל וקשה דהא כבר נעשה כי חטא העגל היה בי"ז בתמוז ולקיחת פר בן בקר היה בז' ימי המלואים שהתחלתם היה מכ"ג באדר ולקיחת עגל בן בקר היה ביום שמיני למלואים והוא ר"ח ניסן אלא ה"ק דקרבן של פר שבעת ימי המלואים שהוא סוף אדר ככוונת קרבן של עגל בן בקר שהיה בר"ח ניסן וכמו שזה היה מכפר על עון מעשה העגל כן זה עכ"ל · א"ה אולם המ"כ סובר כדעת הרמב"ן שהלווי על לקיחת הפר היתה קודם מעשה העגל כמו שמבואר בסדר תלוה ברמב"ן ובסדר שמיני במקומות המיוחסים לזה ע"ש : ד"א שעשה הקב"ה כבוד לאהרן שהלבישו וכו' · נראה דהאי ד"א קאי על וזה הדבר אשר תעשה להם וכתיב (שם כ"ט ה') ולקחת את הבגדים והלבשת את אהרן את הכתונת וגו' וע"ז אמר שהלבישו כמלאכי השרת כמו שנאמר והאיש גבריאל לבוש הבדים : מכאן אמרו וכו'ג' קאי אלמטה מהמקרא כי אתה הדעת תאסת וגו' : שלשה אלפין. ואל"ף לשון אלוף והררה הוא והוא נמאס משלשת ההרות : ארץ עיפתה וגו' (איוב י' כ"ב) ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל · ועיפתה לשון התעופפות הוא שפורחין כמו עוף לגיהנם ובשביל מה בשביל צלמות ולא סדרים שאינו רגיל לעשות תלמודו סדרי סדרים ותופע כדדרים לקמן בסמוך: ארחץ וגו' ואסובבה את וגו' לשמיע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך· וזה שאמר יכול אף להקריב פרים ואילים פי' מדכתיב ואסובבה את מזבחך ה' ס"ד היינו פרים ואילים וארחץ בנקיון כפי על שניהם היינו על הקרבת פרים ואילים וגם על לשמיע בקול תודה לז"א ת"ל לשמיע בקול תודה ולא ולשמיע בוי"ו הנוסף אלא ש"מ דעל הא לחוד קאי וזה שאמר לפי שישראל אומרים וכו' וכוונת סיום הדרוש כי לשמיע בקול תודה הוא חשוב לפני הקב"ה כמו ואסובבה את מזבחך בהקרבת הקרבנות של נשיאים ומשיח וכו' הנ"ה: בכו והתפללו לפני וקחו עמכם דברים . כוללים דברי תורה וגם דברי תפלה גם נסמך על ונשלמה פרים שפתינו : כי כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע ה' את עמך את שארית ישראל (ירמיה ל"א ז') . וצ"ע דממקרא זה אין שום משמעות שמתוך הבכי נגאלו ויותר היה להביא המקראות (שם ט"ו ט"ז) כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה וגו' כי אינכו כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך נאום ה' ושבו מארץ אויב· כאן מרומז היטב שמתוך הבכי נגאלו וצ"ע ומ"ש המ"כ דכתיב בתריה בבכי יבואו וגו' א"כ היה לו להביא המקרא של בבכי יבואו ואולם המקראות האלו שהבאתי יותר מרומז בהם ענין הדרשה הלזו : מעונה אלהי קדם אלו ישראל וכו' · אולי נסמך על מקרא דלקמיה (דברים ל"ג כ"ו כ"ז) אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים · מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד ודרשו חז"ל אין כאל ומי כאל ישורון אלו ישראל מפני שבזכותן נברא ובזכותן קיים העולם ולכך נעשו שותפים להקב"ה : שהם משמשים בהקב"ה · פי' שכל האומות מושפעים על ידי שבעים שרים משא"כ ישראל כי חלק ה' עמו וזהו נושע בה' : כנגד אברהם · פי' אף שלפעמים שאין להם זכיות יש להם זכות אבות : על במותימו תדרוך בימי מרדכי . כדאיתא בגמרא ובסוף אסתר רבה דאמר המן למרדכי אנא ממיך קדלי ואת דריך עלי למקיימא כתבא ואתה על במותימו תדרוך : וזה הדבר הה"ד כבוד וגו' ונסמך על מה דכתיב בתריה ולקחת את הבגדים והלבשת וגו' : ד"א וזה הדבר וכו' בזכות המילה ולקמן בסמוך מביא בזאת יבא אהרן בזכות המילה אולי וזה וזאת בענין הדרש חדא הוא ועי' ויק"ר פכ"א שם מביא שנכנס בהבילות מלות ע"ש : מסתכל בהן ובבגדי כהן בכניסתו וכו' · נראה שיהא מסתכל בהן הקב"ה בכניסת כה"ג להיכל אשר שם בלבושי בגדי זהב נכנס אבל לבית קדשי הקדשים לא היה רשאי ליכנס בבגדי זהב וכבר כתב הרמב"ן בסדר תלוה בפסוק ולא ימותו שאף באהל מועד הולרך כה"ג לזכיות אלו : ולבני אהרן תעשה כתנות ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת · ואולי כוונת המדרש דהכא כתיב מגבעות ורומז לענין שכתוב סמוך לזה כשם שכתוב (ישעיה נ"ט י"ז) וילבש צדקה כשריון וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה · ומגבעות וכובע חדא היא . אך צ"ע למה מביא המקרא הזה דמיירי בבגדי הדיוט ואי משום דכתיב כאן מגבעות ולהסמיך לו כובע ישועה בראשו היה לו להביא המקרא (ויקרא ט"ז ד') כתונת בד קודש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגור ובמצנפת בד יצנוף בגדי קודש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם דהמקרא הזה מיירי ממלבושי כה"ג גם נזכר בו מצנפת בשאת

דמיון

סדר כי תשא

פרשה מ כך פתח רבי תנחומא כו' · מפני שאומרו קראתי עיניו שכבר נקרא שמו כדלקמן ס"ל לרבי תנחומא שטעם קדימת הכנוי זו לרבי עיניו מימי מרים כי בזכותה הכין ה' את בצלאל שיעמוד ממנה שיהיה בו חכמה ובינה ומפני שרוצה לעשות זה משכנות על אומרו הן יראת ה' היא חכמה פתח בהאי קרא לאו ויספרה ולגבי אומרים מפרש בוליה קרא : צפה הקב"ה וראה שישראל כו' דרש אז בבריאת העולם שבשעת בריאת עולם ראה הקב"ה שישראל יקבלו את התורה · שאלולי כן לא ברא העולם : לכך נאמר ויאמר לאדם · דייק מדכתיב האדם כי הוא לקצות הארץ יביט לרוח משקל · שהכי פירושו בשביל העולם ושם משקל בכל דבר היה התכלית בשביל החכמה כאומרו ה' קנני ראשית דרכו ויאמר לאדם כי תכלית החכמה שעליה נברא העולם היא יראת ה' · א"ל נקטינן דלא אין יראה בריאת העולם לבטלה · וא"כ מוכח לו שלא יבא לעולם : מהו הן יראת ה' · פי' כי בפסוק משמע שיראת ה' והחכמה דבר אחד הוא וזה אינו שיראת ה' לחוד והחכמה לחוד : ומה שכר תורה · ואע"ג דע"כ הוי ליה תורה מעיקרא דלאין בור ירא חטא · ה' יוסיף מלד בחכמתו בעד זה שעשה מעשים טובים בפועל : ואם סרת מן הרע · ס' את קיים מצות ה' לא זכה לחכמה · ואם סרת מן הרע שבא לדבר עבירה לידך ולא עשית אותה שהוא יותר גדול מקיום המצוה · תזכה לבינה שהיא ג"כ גדולה מן החכמה · וי"ל שזוכה לבינה עבור שיש לו להבין דבר מתוך דבר ולהבין מעשים והבינה לחכמה ולבינה : מהיכן אתה למד · היכן מצינו שנתקיים כן : כדכתיב ותירא המילדות · והיינו יוכבד ומרים דאיקרו שפרה ופועה כדלעיל פ"א : א"ר ברכיה כו' · חידש לנו רבי ברכיה שבשכר היראה זכתה לזה ולמדו מדכתיב ויהי כי יראו המילדות את האלהים וגו' ויעש להם בתים · ודרש הוא בתי הורה ובתי מבוני בינה : וכתיב תורה נוה לנו משה · והלא הקב"ה נוה · אלא שנקראת על שמו כאלו הוא נוה · ולפי שלא נכתב בהדיא כאן שנקרא על שמו · לכן הביא פסוק זכרו תורת משה שכתוב בו בפירוש תורת משה משמע שנקרא על שמו : יהוידע מתקן · וא"ת הא גם יאשיהו היה מתקן בהמ"ק · וי"ל דמייתי יהוידע מפני שהוא היה קודם ליאשיהו : יאשיהו מבערה . ואע"ג שהרבה מלכים ביערו ג"כ כגון אסא ויהושפט וחזקיה כדכתיב גבי כאו"א . וי"ל שהכל עזבו כמה עבודות כוכבים ולא ביערו אותם עד שבא יאשיהו וביער הכל · כדאיתא בפ"ק דחולין וכיתת את נחש הנחשת כו' · אפשר בא אסא ולא ביערו כו' . אלא מקום הניחו לו להתגדר בהם :

פרשה מא מהו כן כיון שהצדקה אצלו ולמה הבושת הזה ודרים אפילו בשעה כו' ופי' הכתוב כך הוא אף כי לך ה' הצדקה שאתה מביע את צדקותינו שאנו עושים צדקה אין לנו מלא לשאול מלפניך דבר בזכותנו כי אנו מתביישים ממעשינו הרעים שהם מכריעים לחובה לבד במעשר דאינו שהתורה התירה לנו בעבור זה לעורר צדקתנו ולומר שישגיח עלינו בעבור זה כמ"ש עשר בשביל שתתעשר : כ"מ שכתוב בתורה השקיפה . בתורה לבדה ולא בנביאים וכתובים ובתורה באמת אין גם א' מלשון השקפה שאין בו צער חוץ מזו ובזה גלתה התורה לנו גודל כח של מוציאי מעשרות שהופכין את הקללה לברכה : חוץ מזו אמר רבי אלכסנדרי כו' · נראה שטעות נפל בכל הספרים בכפל מאמרו של רבי אלכסנדרי וכצ"ל חוץ מזו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך · אמר רבי נחמיה אפי' כו' · פי' דרבי נחמיה מפרש שני פירושים על פסוק לך ה' הצדקה שפי' ראשון קאי אנתינת צדקה שיש לנו בושת פנים לבא בזרוע לאמר להשי"ת תן לנו דבר מה בשכר הצדקה שאנו עושים · אבל בשכר המעשיות יש לנו לבא בזרוע וכדמסיים : ולפי פי' שני ביאר שכתוב לך ה' הצדקה לך נאה לעשות צדקה עם הבריות שאתה נותן להם ברבוי והשפעה די מחסורו אשר יחסר לו · אבל לנו בושת הפנים למה כשאנו נותנין צדקה ומעשרות אינו אלא דבר מועט אחד מעשרה וא' מחמשים כו' ואפי' בדבר מועט כזאת אינם נותנים בשלימות ובעין יפה : בזכות יעקב · פי' על שיעקב מסר נפשו על התורה ללמוד יום ולילה כמאחז"ל על פסוק איש תם יושב אוהלים . לכך זכה את בניו לקבלת התורה · ואין זה סותר למ"ש לעיל פ' כ"ח שלא ניתנה תורה

נחמד למראה

סדר כי תשא פ' מא אר"ח לחת כתיב לא זו גדולה מזו · כתב רבינו בחיי בפרשה זו על זה המדרש וז"ל ומלת שני תורה שהם שוים כלשון שני כבשים שני השעירים עכ"ל · ירצה בזה דהוה ליה למכתב לוחות ואנא ידענא דשנים הוו דמיעוט רבוי שנים · ומדכתיב שְׁנֵי ולא כתיב שְׁנַיִם זה יורה שניהם שוים היו כי שני לשון השוויה הוא לפי שמופשט מסמתואר הוא כמו שמתבאר בספר נוזר התיבה תיבת השמות אות י"ג ע"ש · וכ"כ רבינו בחיי בפרשת תרומה וז"ל ומה שהזכיר בלווי ועשית שְׁנַיִם כרובים ולא אמר שְׁנֵי בעבור כי שני לשון השוויה הוא כמו שני לחות העדות שני כבשים שני השעירים לכך הוצרך לומר שְׁנַיִם כי חלוקים היו בענינם זה זכר וזה נקבה כדאיתא ביומא · ואמר מבין שני הכרובים לרמוז על השווייתם בזהב ובמקשה ובאחדות עכ"ל · ומה שכתוב בכל הנוסחאות בפי' רש"י בחומש לוחות לחת כתיב שהיו שתיהן שוות אומר אני דמשבשתא היא · כי מה ענין חסר או מלא אל השווי · ותו למה לא פירש רש"י כך לעיל בפרשת משפטים בפסוק ואתנה לך את לוחות האבן · שגם הוא חסר דחסר הוא · אלא מהוורתא כדפרישית שרש"י פירש כן מדכתיב שני לוחות שלשון השוויה הוא · וצריך לגרוס כך בפירוש רש"י שני לוחות שהיו שתיהן שוות ודוק :

באור מהרי"פ

דמיון לכובע ישועה בראשו . ואולי המדרש שכתב וילבש וכו' מרמז שהכה"ג היה מלובש בד' בגדים כשם שכתוב בהקב"ה שהוא ג"כ מלובש בד' בגדים כביכול וילבש צדקה כשרין חד . וכובע ישועה בראשו תרין . וילבש בגדי נקם תלבושת תלת . ויעט כמעיל קנאה הרי ארבע : שהיו מלאכי השרת שם · תימא בירושלמי יומא פרק הוציאו לו סוף ה"ב וכל אדם לא יהיה באוהל מועד וגו' אפילו אותן שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיה באהל מועד ע"כ היינו מלאכי השרת אולם מדברי רמב"ן סדר הנ"ל סד"ה ולא ימות משמע שבפנים היו מלאכי השרת אלא כשהיה כה"ג נכנס היו הולכים המלאכים משם וחוזרים בצאתו : כיצד היו נתונים וכו' · א"ה דע כי אצל האפוד כתיב (שמות כ"ח יו"ד) ששה משמותם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם וכאן אצל החושן כתיב (שם כ"א) והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל שתים עשרה על שמותם פתוחי חותם איש על שמו תהיינה לשני עשר שבט . ולא נאמר כאן כתולדותם והיתה קבלה ביד חז"ל שהיו כתובים כסדר הזה האמור כאן שלא כתולדותם וז"ל הרמב"ם (הלכות כלי מקדש פ"ט הלכה ז') ומפתח על האבנים שמות השבטים כתולדותם ונמצא כותב על האודם ראובן ועל ישפה בנימין וכותב בתחלה למעלה מראובן אברהם יצחק ויעקב וכותב למטה מבנימין שבטי יה כדי שיהיו כל האותיות מצויות שם עכ"ל הרמב"ם · הנה מלשון הרמב"ם משמע שהיו כתובים כסדר תולדותם ראובן שמעון לוי יהודה דן ונפתלי גד אשר יוסף ובנימין ודברי המדרש סותרים את דבריו וז"ל רש"י בחומש אלא שחושן היה על שמו כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן פטדה לשמעון וכן כולם עכ"ל רש"י ז"ל ודבריו מתאימים עם דברי הרמב"ם ז"ל והמדרש סותר דברי שניהם אולם אחר אשר בינותי בספרים מצאתי ישוב נכון לפי תומי שנושא שיש הכרח שמכריח את המדרש לסדר זה שלפי סדר הפשוט כסדר תולדותם הוא מן ההכרח שגם דן כתוב על אבן ספיר כי סדר תולדותם הוא ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי כמו שכתב רש"י ז"ל אצל האפוד פי' של כתולדותם ואנו כספר (שופטים י"ח י"ט) ויקראו שם העיר בשם דן אביהם אשר יולד לישראל ואולם ליש שם העיר לראשונה וכתב רש"י שם וז"ל ליש שם העיר ובספר יהושע קורא שמה לשם על שם שמצאו שם אבן טובה ששמה לשם והיא היתה על החשן לשבט דן שמו כתוב על לשב לידע שבאמת הוא נחלתו עכ"ל ולכן מסדר המדרש סדר זה ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולון דן נפתלי וכו' שלפי זה יהיה שם דן כתוב על לשם ולא על ספיר והמדרש סובר גם כן הסדר של כתולדותם אך לא לפי סדר הנולדים אך לפי סדר האמהות הוולדות שיהיו כל בני לאה הקודמת בלידה קודמין על השאר אעפ"י שנולדו אחריהן ולכן יהודה מזה שיהיו יששכר וזבולון קודמין על דן ונפתלי אעפ"י שהן מאוחרין מהם והמקרא (יהושע י"ט מ"ז) ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וילכדו אותה ויכו אותה לפי חרב ויירשו אותה וישבו בה ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם וכמבואר למעלה מפירש"י בספר שופטים הוא משען גדול לסדר זה ואולי גם הרמב"ם ורש"י ז"ל שכתבו כסדר תולדותם כוונו גם כן לזה ובזה יהיו דבריהם מתאימים עם דברי המדרש : היה כתוב אברהם יצחק ויעקב (יומא דף ע"ג ב') כילד נעשים ר' יוחנן אמר בולטות ור"ל אמר מצטרפות והא לא כתב בהו צ' אמר רבי שמואל בר יצחק אברהם יצחק ויעקב כתיב שם . והא לא כתיב ט' אמר רב אחא בר יעקב שבטי ישורון כתיב פירש"י בולטות האותיות בולטות כגון עי"ן משמעון ל' מלוי ה' מיהודה לומר עלה וכל אחת אינה זזה ממקומה אלא בולטת במקומה והוא מצרפן והא לא כתיב צ' בכל השבטים ואם צריך לה כגון והאל תגיל משיכן באה עכ"ל רש"י ז"ל ובזה יובן כאן : במ"כ ברבינו בחיי סדר וכו' · וז"ל רבינו בחיי ומפתח את שמות י"ב שבטים על י"ב אבנים ראובן היה מפותח על אבן אודם שמעון על פטדה וכן כולם ומלבד שבטים י"ב שהיו כתובים על י"ב אבנים הללו היו כתובים שמות האבות אברהם ויצחק ויעקב ושבטי ישרון וכסדר הזה היו כתובים ראובן א' על אודם שמעון ב' על פטדה לוי השם על ברקת יהודה י' על נופך יששכר נ' על ספיר זבולון ה' על יהלום דן ק' יעק על לשם נפתלי ב' על שבו גד שבטי על אחלמה אשר ישר על תרשיש יוסף ו"ן על שוהם בנימין על ישפה הרי לך בכל אבן ואבן שש אותיות להורות כי ששת ימי המעשה תלוים בי"ב שבטים עכ"ל רבינו בחיי :

סדר כי תשא פרשה ל"ט שררך אגן הסהר וכו' · מבואר במדרש חזית ועיקר במדרש תנחומא יש פתיחות כ' תנחומא פתח ואולי גם באמר מדרשות כן ולזה נתכוין המוסגר שבכאן וכל הפתיחות כולן וכו' : והיה מספר וכו' · כלומר בזכות תשא את ראש בני ישראל לתת מחצית השקל יזכו להיות כחול הים אשר לא ימד ולא יספר :

פרשה מ אז ראה (איוב כ"ח כ"ד ה' ו' ז' ח') כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה · בעשותו למטר חוק ודרך לחזיז קולות · אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה · ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה · ודורש המדרש כי הוא לקצות הארץ יביט וגו' אז ראה וגו' חקרה באיזה זכות יברא אותה ויאמר לאדם בזכות אדם שיקבל את התורה ויש בו יראת ה' היא חכמה האמיתית וסור מרע בינה : ראה ויספרה בסיני · פי' דבסיני לא היה אלא סיפור בעלמא כללי המצות ולא היו מבינים ובאהל מועד היה הכנה שימה בפניהם כשולחן ערוך כסדר המשנה כמבואר במסכת יומא ובערבות מואב היתה החקירה שהיו חוקרין ושואלין בעניני התורה ולהעמיק בה מה שלא היה כן באהל מועד וע"ד מאמר חז"ל כי בתחלה לגמור אינש והדר לסבור באהל מועד הבינו פשט התורה על בוריה ובערבות מואב חקרו עד שעמדו במדרגה להבין סודות התורה תנ"ה : ואח"ב לאמר ואעפ"י שאין ראיה מכאן על ד' פעמים · מכל מקום שמכאן ראיה גדולה שמחויב האדם לסדר בינו לבין עצמו ק"ו מסכינה ודייק מלת לאמר דאין לו שחר דלאמר שבכל מקום היינו שהקב"ה אמר למשה שיאמר לישראל אבל הכא שהקב"ה בכבודו ובעצמו דבר עשרת הדברות לישראל א"כ מאי לאמר ואף לר' יהושע בן לוי במדרש חזית דאמר שלא שמעו ישראל מפי הקב"ה אלא ב' דברות אנכי ולא יהיה לך מ"מ לאמר קאי על כל הדברים גם על שני דברות הראשונות · תנ"ה : ר' יוחנן בן תורתא וכו' · משום מעשה שהיה שחסיד אחד מכר את שורו לעובד כוכבים וביום השבת לא רצה השור לחרוש ורצה העובד כוכבים לחזור ולבטל את המקח ולחש אותו החסיד באזני השור ואמר לו כל זמן שאתה היית בבית ישראל מצווה היית על שביתת שבת ובבית העובד כוכבים אי אתה מצווה על שביתת שבת עמד השור וחרש נשא העובד כוכבים ק"ו בעצמו מן השור ונתגייר ונפק ממנו ר' יוחנן לכך נקרא בן תורתא · עכ"ל תנ"ה א"ה עדיין לא מצאתי באיזה מקום מן מדרשי חז"ל כתובה המעשה ההיא *) : ארגליא · ז"ל הערוך בילמדנו סדר בהעלותך במקרא קח את הלוים מי שמכר לחבירו ספינה ולא פירש כלי ארגליא שלה מהו שיזכה בה הלוקח כך שנו רבותינו המוכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת העוגן (ב"ב דף ע"ג) ע"כ פי' ארגליא כלים אלו המרגילים אותה עכ"ל הערוך וז"ל רב"מ א"כ פי' בל' יוני כלי אומנות ופעולה ע"כ : במ"כ ועיין בערוך ערך קפל ב' · הערוך לא פירש שם כלום גם לא בערך טפף וז"ל רב"מ ע' קפל ב' א"כ פי' בל"י כותרת העמוד ע"כ והוא למד מדברי ילמדנו שמביא הערוך סדר והיה עקב ספסוק כי תאמר והיה עם אנטונינוס לגיון אחד נאה כארזים ראשיהם מגיעין לקופלין של עמודים ע"כ : שם במדר"א ומשבר מתלעות רשע כנ"ל והשברה מתלעות עול (איוב כ"ט ע"ז) אבל לפי פירושו דמלתין הוא שלתיים יותר היה לו להביא המקרא (תהלים נ"ח ז') מלתעות כפירים נתוץ ה' ומלתין הוא כמו מלתעין וחסר אות ע' וכן מה שכתב וכן גזמים במקום הזה כו' לא הבינותי דבריו אולם נראה שהמדרש לא כוון לפירושו של בעל המ"כ וז"ל הערוך ערך מל האחרון ובפ"ק דקדושין (דף כ"ח) א"ר אלעזר יודן ברבי היה דורש כשהם רוצעין אין רוצעין אלא במילת פי' הרך שבאוזן אותו שלמטה עכ"ל הערוך וזה כוונת המדרש ובמלתין פי' יש שתלוי בכך שבאוזן ומה שכתוב במדרש זה מקום הנזם הוא פי' למילת מלתין שהרך שבאוזן הוא מקום הנזם שבו תולין הנזמים אשר באזניהם ואולי איזה כותב כתב זה הפירוש על סגליון מבחוץ ואח"כ הכניסו המדפיסים אותו בתוך המדרש : במ"כ עקרו של דבר נקרא איפס פי' הערוך ע"כ · וז"ל הערוך ערך אפי א' גבי עובדת כוכבים לא תיילד בת ישראל דברי ר"מ (ע"ז דף כ"ו) כהסיא איתתא דאמרה לשברתה מוגדא יהודייתא בת מולדא דיהודייתא אמרה ליה נפישן בישתא דהכיא אתתא דמשפילנא מינייהו דמא כאופיא דנהרא פי' אופיא עיקר חריות של דקל בישתא בינוי זכות הוא רבות בכיות של אותה אשה שהיא הורגת מהן כי אופי בנהרא . פי' אחר בישתא רעות כלומר יהי רצון שירבה רעות לחברתה כמו שאני הורגת מהן מתיכות של זכות של עניים השטים בנהר עכ"ל הערוך ובערך אפי ב' כתב וז"ל בפסיקתא דסוכה פנה אל תפלת הערער א"ר ראובן אין אנו יכולין לעמוד על אופי של דוד פעמים קורא עצמו מלך ופעמים קורא עצמו עני וכו' פ"א אופי דעתו ע"כ וז"ל דב"מ א"כ פי' בל"י קול ודבור עכ"ל והבוחר יבחר : משבעה בני אדם שנקראו לשם שמות וכו' · וצ"ע הלא מצינו עוד כמה צדיקים שהיה לשם שמות הרבה כמו שלמה ידידיה קהלת וכן ז' שמות היה לו ליתרו יתרו חובב כו' . כלב יש לו שמות רבים כדאיתא פ"ק דשמות רבה וכיוצא בהם והדבר צריך תלמוד : משבעה בני אדם · פי' דחנניה מישאל ועזריה חשיב ליה כחדא לפי שבכל מקום נזכרים יחד : ויהושע שהוא יהושע הושע ישוע כדכתיב (נחמיה ח' י"ז) ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ותהי שמחה גדולה מאד . שאול כדאיתא בב"ר פ' נ"ח בימי שאול עשו מלחמה את ההגריאים זה יהושע שהיתה המלכות שאולה בידו . יוקים כדאיתא ס"פ המוכר את הספינה יוקים זה יהושע שהקים שבועה לגבעונים שהי מתמה שמות והשאי לא מצאתי אך אפשר שסבר בעל המדרש דיהושע נקרא לבית אשבוע על שם שנשבע לגבעונים כדמצינו במדרש רות שדורש מקרא זה על רחב הזונה לבית אשבוע שנשבעו לה המרגלים יוקים שקיימו לה השבועה ואם כן בגמרא דדרים יוקים זה יהושע על שם שקיים השבועה לגבעונים מן המוכרח דהאי לבית אשבוע קאי ג"כ על יהושע על שם שנשבע לגבעונים · תנ"ה : ומשה ז' . ובויק"ר פ"א יש פלוגתא חד אמר שבעה וחד אמר עשרה ע"ש ויתבאר לך : מרדכי ח' · מרדכי בלשן מלאכי כדאיתא במגילה פתחיה כמבואר בירושלמי שקלים בן שמעי ששמע אל תפלתו בן יאיר שהאיר עיני ישראל בן קיש שהקיש על דלתי התשובה מר דרור כאשר אמרו חז"ל מרדכי מן התורה מנין מר דרור מתרגמינן מרי דכיא הרי שהתורה קוראה אותו מר דרור · תנ"ה : דניאל ה' · וז"ל תנ"ה דניאל בלטשאצר שקרא לו נבוכדנאצר התך לתך מ"ד במגלה וגם נקרא חרטומיא בדניאל וגם הכתוב קראו איש מופת כמאמר חז"ל סנהדרין פרק חלק על הפסוק כי אנשי מופת המה עכ"ל · א"ה לא הבינותי דבריו בשני שמות האחרונים : חנניה מישאל ועזריה ד' חמ"ו ושמות שקרא לשן נבוכדנאצר שדרך מישך עבד נגו ועוד שנקראו בחלק רבנן ופירשו לחנניה מישאל ועזריה ודניאל מפני שהיו ראשי חכמי בבל גם שם אנשי מופת עכ"ל תנ"ה · א"ה גם בזה לא הבינותי שני האחרונים גם שלאה הסדר של המדרש אליהו בצלאל יהושע פשה וכו' שאינו לא סדר הדורות ולא סדר החשיבות : אליהו ירושלמי היה · אולי נלמד מדכתיב (דה"א ח' כ"ז כ"ח) ויערשיה ואליה וזכרי בני ירחם אלה ראשי אבות לתולדותם ראשים אלה ישבו בירושלים ויערשיה וגו' דכתו בסמוך על שמות של אליהו וכתוב על זה אלה ישבו בירושלים שמע מינה שאליהו ירושלמי היה : ומלשכת הגזית (מיושבים) היה . פירוש ע"ד המדרש ספ"א בב"ר דר' נהוראי סבר משל גד היה שנאמר ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד וכאן משמע שהיה מבני בנימין שהרי כתיב (שם מ') כל אלה מבנימין וגם מירושלים לזה מתרץ המדרש ומיושבי לשכת הגזית כלומר מה שנאמר מתושבי גלעד פירוש מתושבי לשכת הגזית וגלעד נוטריקון גל עד ותל שהכל פונים לשם הוראות שיוצאות משם והיא היתה עדות שהשכינה שורה בישראל וע"ש ויתבאר לך היטב : חמשה מבנימין · פירוש חמש עיירות היו לו בבנימין שנאמר (יהושע י"ח כ"ח) וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים גבעת קרית יערים ארבע עשרה וחצריהן זאת נחלת בני בנימין למשפחותם וחמשה עיירות נזכרים בפסוק זה כמו שמבואר במ"כ בשם רש"י ורד"ק והסברה נותנת שכל חמש עיירות הללו הנזכרים במקרא אחד הם וככר שייכים להדדי וכחלק אחד הם וככר מוזכר שאליהו ירושלמי היה והיה מראשי יושבי ירושלים וכאן בחמשת הערים נזכרת ירושלים שמע מינה שהיה חלקו בכל חמש העיירות · תנ"ה : צנן וחדשה ומגדל גד (יהושע ט"ו ל"ז) וצנן כתיב ולא צנה : מחדשו לעתיד לבוא · כדכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא : למה נקרא שמו כן אלא בשעה כו' · צ"ע הלא בשעה"א בב"ר משמע דר"א דסובר דאליהו מבנימין קאתי סובר דויערשיה ואליה וזכרי לאו למדרש קאתי אלא שמות אנשים הם ור' נהוראי דסובר דאליהו מגד קאתי סובר דויערשיה וגו' למדרש קאתי והמדרש שבכאן סובר דאליהו מבנימין קאתי וגם סובר הדרשה דויערשיה וגו' והוא דלא כמאן ויש ליישב : עומד ומזכיר זכות אבות . ענין זה מכוון למאמר חז"ל ב"מ פרק השוכר את הפועלים אליהו הוי שכיח במתיבתא דרבי יומא חד דריש ירחא הוה נגה ליה ולא אתא אמר ליה מ"ט נגה ליה אמר ליה אדאוקימנא ליה לאברהם ומשי ידיה ומצלי : שנאמר ובני יהודה וגו' (דה"א ד' א' ב') בני יהודה פרץ חצרון וכרמי וחור ושובל וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת הוליד את אחומי ואת להד אלה משפחות הצרעתי (שם ב' י"ח י"ט כ"ד) וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל ואחר מות חצרון בכלב אפרתה ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע א"ה הנה הצעתי לפניך המקראות . שאלו השייכים למדרש המוקשה שלזה : שנתן חתיתו על ישראל · עי' מ"כ ולפי פירושו צ"ע מ"ש ד"א אחומי שנתן אימתו של הקב"ה על ישראל א"כ היינו חתיתו ואף שבתנחומא גורס בהדיא שנתן חתיתו של הקב"ה על ישראל היינו משום דלא גרים הד"א של אחומי שנתן אימתו וכו' אבל כאן דגרים שתיהן קשה ונראה דכוונת המדרש במה שאמר נתן חתיתו על ישראל קאי אבצלאל גופיה שהוא היה ממונה לכל עושי מלאכת המשכן לעשות בכל אשר יצוה ולא היה רק בן י"ג שנה כדאיתא סנהדרין (פ"ק בן סורר ומורה) ואע"פ כן היתה חתיתו עליהם ולא סרו ימין או שמאל בכל אשר צוה · מנ"ס : שהיה מן הלחיגות · וצ"ע בלת

*) ונמצא במדרש עשרת הדברות דבור רביעי אך שם הגירסא ר' חנינא בן תורתא :

אלא בזכות אברהם · דודאי שלא קבלו ישראל את התורה אלא בזכות יעקב · אלא שבזכות אברהם נפתחו השמים שקרבנו לבלתי לתת את התורה לישראל · והלוחות מעשה אלהים המה · המסדר את הספר הביא הדרשות [illegible] והלוחות כאן [illegible] ויהיו המתים [illegible] לבעל פעור [illegible] פינחס לזמרי :

פרשה מב למה"ש שהם עומדים ומבקשים לצאת ולחבל · כי שחת עמך דרש בלשון השחתה וחבלה שמה"ם מבקשים לחבל · ולא בלשון הבלת מעשים כדלעיל : נתנדה משה דאין רד אלא נדוי · הכוונה שהרחיקו ה' ממדרגת הנבואה כמו שהמנודה מרוחק · ואע"ג דנדוי חמור מנזיפה קאמר ונזיף לומר דנדוי זה אינו אלא קרוב לנזיפה שהיה נבדל ממדרגת נבואתו כנזוף · לא שנדוהו בפירוש ח"ו : והלכו לנחם אביהם כו' · מהמיכות וירד יהודה לוימאן להתנחם קמ"יק · ומה שלא נתחרטו עד אחרי שראו בצרות אביהם · י"ל משום שהמכירה גופא היה לפי סברת דעתם כדת ודין · אך אחר כן שראו שגרמו צער לאביהם אז נתחרטו על המכירה : רבנן אמרין זה אלהיך פדה אותנו · פסוק הוא בנחמיה (ט') אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלוך ממצרים · ובאו להגדיל העון בזה הפסוק כי אם עבדוהו בשותפות אין העון כל כך חמור · וכדאיתא באיכה רבתי ויעזבו את ה' ולא עבדוהו אפי' בשותפות · ולכך הביא מקרא דנחמיה ויאמר זה אלהיך (דייקא לשון יחיד) והא דכתיב בתורה אלה אלהיך וגו' (המורה על ריבוי ושותפות) · יש לתרץ ע"ז דאיתא בזוהר שישראל עשו י"ב עגלים למספר שבטי ב"י · ורבי חני בא כחולק על רבנן ואמר זה אלהיך א"כ כאן · ר"ל כאן בתורה אצל מעשה העגל גופא אין כתיב זה אלא אלה אלהיך בל' רבים · זה יורה שעבדו העגל בשותפות · והא דאמר בנחמיה זה אלהיך · רמז למה דאיתא בזוהר שעשו י"ב עגלים כמנין זה :

פרשה מג מסביר פנים לדין · פי' שמסתר הרבה זכות הנדון ומסביר פנים לטענותו בדין עד שילא זכאי בדינו · וסיינו מעמיד פנים דקאמר · אבל הסניגור שאינו טוב אינו חושש להסביר פני טענותיו מאד · וא"ל גרס אינו מסביר פנים בדין · וסי' שאינו נושא פני הדיין אלא מעמיד פנים כנגדו עד שיודה לו : משה אחד משני סניגורין כו' · ר"ל שלא תקשה למה באמת שעמדו שניהם בדין לכך אמר ללמד סניגוריא על ישראל ומי שלומד סניגוריא על ישראל אף שמדבר דברים קשים אין אדם נתפס על צערו כדתני' לעיל פ' בקשה מדה"ד לפגוע במשה · ולפי שנשתכל הקב"ה שבשביל צער ישראל דבר כן חזר ונסכן עמו במדת הרחמים : במעשה העגל · כדילפינן בפרק חלק מביום פקדי ופקדתי · ואף שנתכפר להם כדכתיב וינחם ה' על הרעה וגו' · י"ל שלא נתכפר אלא להגן מעונשים הגדולים כמו כלייה והשמדה · אבל מ"מ הרושם נרשם והפגם נפגם לענוש בכל דור ודור · א"נ שנתכפרו לבלתי המית ולעשות כלה את כל הדור בפעם אחת · אלא הפרים והפליג על כל הדורות הבאים אחריהם כי היכי דנמטי שיבי מכפורא : וכן ועתה חלו נא · פירוש דמקרא זה נמשך למעלה הימנו וכי תגישון עור לזבוח וגו' הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך וגו' ועתה חלו נא פני אל כלומר הקריבהו קרבן ומנחה תמימה בלי מום לפני ה' אלהים : לשון חלי · והוא לשון ערבי שקורין למין מרקחת הנעשית מדבש חלות · ובמגילה מצינו בלשון זה אנא שדרי ליה חוליא ושדר לי חורפא : התחיל משה מהרהר בלבו כו' · דרים שלעקה זו לשו תרעומות על בריאה זו שאין בה צורך לעולם : כבר נשבעתי כו' · דייק מדכתיב כפל בפסוק זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו · שהכפל מורה על שבועה · ועיין רש"י בחומש סדר נח ובמס' שבועות דף ל"ו : צריך הוא לקיימו תחלה · לאו דוקא אלא פירושו לאפוקי ההיפוך שלא יבטל מצוה אחת ומצות אשר צוה : ובן אפי' משה כו' · שנכרא להיותו עומד או יושב ואעפ"כ כשעלה למרום לא ישב אלא עמד : א"ל ואם אין בו ממש למה אתה כועס על בניך · ואף שהקב"ה הטיב יודע אני שאין בו ממש אלא כדי שלא ירגילו לעשות כל"ל · מ"מ היתה תשובת משה אם אין בו ממש למה אתה כועס כו' כלומר אחר שהעבודה של העגל דעכשיו אין בו ממש מאי איכפת לך במה שיעשו

באור מהרי"פ

כלא נפתלי גד ואשר היו ג"כ מן סלחינות ולמה קרא שבט דן דווקא יכוד מכל השבטים ויש לומר לפי שדן היה לו חסרון נוסף שלא היה לו רק בן אחד חושים ואמרו חז"ל דהוו יקירין אודניה והוה כמאן דליתא כמ"ש חז"ל ת"ש נותן דמי כלו ולזה דייק המדרש שהיה מן סלחינות ועוד מה כתיב ביה ובני דן חושים : שלמה מיהודה וחירם בן אשה אלמנה וגו' כתב בעל א"א ה"ג שלמה מיהודה וחירם מדן שנאמר בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ובדברי הימים כתיב בן אשה מבנות דן שהיה אביו מנפתלי ואמו מדן עכ"ל בעל א"א והיא הגירסא הנכונה למבין. וכ"ה בתנחומא ועתה אציע לפניך המקראות בשלמות (מלכים א' ז' י"ג י"ד) וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צורי חורש נחשת וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה בנחשת ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו (דה"ב ב' י"ג) בן אשה מן בנות דן אביו איש צורי יודע לעשות בזהב ובכסף בנחשת בברזל באבנים ובעצים בארגמן בתכלת ובבוץ ובכרמל ולפתח כל פתוח ולחשוב מחשבת אשר ינתן לו עם חכמיך וחכמי אדוני דוד אביך (י"ב) ועתה שלחתי איש חכם יודע בינה לחירם אבי (י"ג) בן אשה אלמנה וגו' · ודרשו חז"ל בערכין וכתב במ"כ ע"ש וז"ל חז"ל (ערכין ע"ז ע"ב) אמר רבי יוחנן מנין שלא ישנה אדם מאומנותו ומאומנות אבותיו שנאמר וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה הוא מנפתלי ממטה נפתלי ואביו איש צורי חורש נחשת ואומר מר אמיה מבית דן וכתיב ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ע"כ וז"ל התוס' לעולם אל ישנה אדם מאומנות אביו ומאומנות אבותיו ומייתי ראיה שאמו היתה מבני דן ולקח אומנות אבותיו ע"כ ועוד לשון התוס' ה"ג דאמר מר אמיה מדן ואבוה מנפתלי דכד"ה כתיב ואמו מבני דן עכ"ל · א"ה אין זה לשון המקרא וכוונו התוס' למה שכתוב בן אשה אלמנה מן בנות דן כמפורש למעלה וכוונת התוס' היא דלגירסת הגמרא אין שום ראיה על שלא ישנה אומנותו רק שלא ישנה אומנות אבותיו אבל לגירסת התוספות יש ראיה על שניהם על אומנות אביו שהיה אביו חורש נחשת וגו' ועל אומנות אבותיו שהיה מצד אמו משבט דן מאהליאב בן אחיסמך למטה דן : עשה אותו · הוא כמו ד"א ומבואר למבין : ד"א שאם באו שונאים וכו' · נ"ע דהיינו הך דלפניו שיהא עמך בצר וכו' : ד"א שנעשה תומותיך · נ"ע היינו הך דלעיל אל תירא גאלתיך וכו' : וכן קראתי בשמך וגו' (ישעיה מ"ג א' ב') ועתה כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה · כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך · ומפרש אל תירא כי כמו לשעבר גאלתיך קראתי בשמך לי אתה כן לעתיד כי תעבור במים וגו' כי תלך במו אש וגו' ואולי רומז על דרך דרש לאש שאינה אוכלת היא האש שלמעלה והיא ואני אהיה לה חומת אש סביב וגו' אכי"ר :

נחמד למראה

פרשה מג ז דבר אחר למה ה' יחרה אפך בעמך · אמר משה לא כך אמרת לי כי שחת עמך עמך חטאו ולא עמי אם עמי חטאו לא עמך חטאו הוי למה ה' יחרה אפך בעמך · נ"ל דכך פירושו בהקדים הידוע שהערב רב עשו את העגל · והערב רב נקרא עם משה וישראל הם עם ה' · על כן אמר משה לא כך אמרת לי כי שחת עמך · אתה אמרת לי עמך שהם הערב רב · ולא אמרת עמי שהם ישראל · אם עמי שהם הערב רב חטאו · לא עמך שהם ישראל חטאו · הוי למה ה' יחרה אפך בעמך שהם ישראל :

פרשה מא וישקף וגו' · ה"ג וישקף על פני סדום חוץ מזו שנאמר השקיפה ממעין קדשך ומאמר אמר ר' אלכסנדרי וכו' צריך לדלג : אמר רבי נחמיה אפילו בטעם וכו' · נראה דרבי נחמיה חולק אדרבי תנחומא שאמר דבזכות המעשרות אנו באים בזרוע ורבי נחמיה סובר שאפילו בזכות המעשרות אין לנו לבא בזרוע כמובן מדבריו : וכספו של צלם מיכה וכו' · דקדק בלשונו וכתב כספו של צלם כלומר לא שפסל מיכה עצמו עבר בים כי עדיין לא נעשה אלא בימי שופטים נעשה כמו שמבואר (שופטים י"ז ג' ד') וישב את אלף ומאה הכסף לאמו ותאמר אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה' מידי לבני לעשות פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך · וישב את הכסף לאמו ותקח אמו מאתים כסף ותתנהו לצורף ויעשהו פסל ומסכה ויהי בבית מיכיהו אכן הכסף שהכינו לפסל מיכה הלזה עבר בים · תנ"ה : ולחמו וגו' (יחזקאל ט"ז י' י"ד י"ח י"ט) ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי אשר נתתי לך ותעשי לך צלמי זכר ותזני בם ותקחי את בגדי רקמתי ותכסם ושמני וקטרתי נתת לפניהם ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי נאום ה' ונתתיהו פירושו ונתת אותו לפניהם בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים : גבול של כל אחד ואחד · פי' הרחבת הלב מתוך הצלחה ועושר וגם זה נקרא בשם הרחבה כמאמר חז"ל על מקרא זה למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים וזהו כוונת הרחבת גבול של כל אחד ואחד גם מה שמסיים הכתוב כאשר דבר לך ג"כ אתי שפיר שבשכר הבטיח לנו שכר מצות הצדקה הצלחת העושר בכתובים ובדברי חז"ל ונדבת המשכן וצדקה דא ודא אחת היא · תנ"ה : תורה מנין וכו' · כאן מסיים הדרשה במאי דפתח ויתן אל משה וע"ד המפורש בסמוך כל מ' יום למד משה את התורה במתנה ושכחה עד שלבסוף נתנה לו התורה במתנה היה לומד ולא משכחה וזהו מתן אדם במה שנתנה לו התורה במתנה ירחיב לו שהיה לו הרחבה במה שהיתה התורה שמורה בקרב לבו : וגדולה ממנה הדעת וכו' · פי' לפי שהדעת והתבונה מפיו הם משא"כ בחכמה שלא נאמר בו מפיו וכמבואר במשל ונמשל : פצטלין · רב"מ פי' בל"ר מין פת קטן : שני דברים שאלו ישראל וכו' · במדרש חזית פסוק ישקני מנשיקות פיהו נלמד מדכתיב בעבור ישמע העם בדברי וכתיב כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם · כ"כ בתנ"ה · א"ה לא מצאתי זה בחזית הראיה של כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם ע"ש : הוי כי ה' יתן וכו' · פי' כי ה' יתן חכמה מה שנתן לישראל על ידי משה ומפיו דעת ותבונה מה שנתן להם מפיו ממש : שומעין לשוטה מה שהוא מבקש וכו' · פי' שטעות גדול היה בשאלה זו שלא יכלו לעמוד בקולו של הקב"ה ובקשו אח"כ דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן וגו' : לרב יגעתיך אבל הקב"ה למד תורה לישראל ואמר להם יגעתי לכם שנאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם וגו' תנחומא ואני הכותב מצאתי בשוחר טוב מזמור י"ח ד"ה מלמד ידי למלחמה : הוי וענותך תרבני · פי' לפי שבאמת הקב"ה היה עומד לפני אברהם רק שהוא תיקון סופרים א"כ שפיר מוכח מכאן ענותנותו של הקב"ה : בשר ודם כשהוא מזכיר שמו ואח"כ קטיומא שלו והקב"ה אינו כן מזכיר קטיומא שלו ואח"כ מזכיר שמו שנאמר בראשית ברא אלהים וגו' הוי וענותך תרבני ע"כ · שוחר טוב מזמור י"ח ד"ה מלמד ידי : שלא נתנו הלוחות וכו' · (שמות ל"א י"ח ל"ב א' ב' ג' ד' ה' ו' ז') ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני שני לוחות העדות לוחות אבן כתובים באצבע אלהים · וירא העם כי בושש משה לרדת מן ההר ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו · ויאמר אליהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם והביאו אלי ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם ויביאו אל אהרן · ויקח מידם ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים וירא אהרן ויבן מזבח לפניו ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר וישכימו ממחרת ויעלו עולות ויגישו שלמים וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים · ובזה פליגי · רבנן אמרי באמת היה קודם למעשה עגל ככתיבתן כך עשייתן ומדכתבה התורה נתינתה קודם לעשיתה ש"מ שכך היה המעשה והורה לנו התורה בזה שאלו קדמה המעשה לנתינתה לא היה הדין נותן ליתן להם התורה ור' לוי פליג מדכתיב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו והדבור לא נגמר עד למחרתו ביום ירידתו דאל"כ היה משה יורד קודם המעשה ומדכתיב נתינתה קודם למעשה לא הוקשה לו טעם שזכרנו בראש הפרשה או מטעם שאין מוקדם ומאוחר בתורה ולרבנן נמי לא הקשה פסוק ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו משום דאף אם כבר נגמר מלדבר עמו מ"מ לא הגיע זמן ירידתו עד למחרתו משום שבאותו זמן היה פוסע שלי מוד בינו לבין עצמו : כך ת"ח וכו' אע"פ שאין המשל דומה לנמשל לגמרי מ"מ קצת דמיון יש שע"י מעשיו הטובים ותורתו נתפרסם ממילא אע"פ שהוא עושה בצנעא : ובי כל התורה וכו' · מילתא באנפי נפשה היא : לא זו גדולה מזו וכו' · פי' לפי שבלוח הא' היו חמשה דברות ארוכות כגון אנכי · לא יהיה לך · זכור · לא תשא · כבד · ובלוח הב' היו הדברות קצרות כגון לא תרצח · לא תנאף · לא תגנוב · לא תענה · לא תחמוד · היה סלקא אדעתין דאחד היה גדול מחבירו לכן כתיב לחת שלא היה זה גדול מזה וכתב תנ"ה מסברא שהיו שניהם קטנים דאל"כ שהיו שניהם גדולים א"כ מאי רבותא יש כאן גם מדכתיב לחת חסר משמע רמז על קוטנם : שרובן של עונשי מיתה שבתורה הם סקילה שעונשי סקילה הם י"ח ושארי עונשי מיתות שריפה הרג וחנק הם כ"ח ה"ס ל"ע ועי' סנהדרין פ"ז משנה ד' ועי' רמב"ם ה' סנהדרין פט"ו סי' י"א י"ב י"ג : לחיו כאבן וכו' עירובין פ' כילד מעברין פירש"י כאבן שאינה נמחת מפני דריסת הרגלים כך לחייו אינם נלאים מלחזור על למודו : רבי יהודה ור' ירמיה ורבנן וכו' נ"ל ר' נחמיה במקום ר' ירמיה : מה היה בסופן וכו' · נ"ע למה מביא מה היה בסופן אצל תקלה זו מה שלא הביא בשתי תקלות הראשונות ולהבינך אציע לפניך פרשה קשה (במדבר כ"ה א' ב' ג' ד' ה' ו' ז') וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש וישוב חרון אף ה' מישראל · ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור · והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בוכים פתח אהל מועד · וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו · ויבא אחר איש ישראל אל הקובה וידקור את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קבתה ותעצר המגפה מעל בני ישראל · ועל פי זה מבואר דבעל המדרש רוצה להוכיח דעיקר התקלה שהיתה בשטים היא הזנות אך שיש לבעל הדין לחלוק ולומר שזה לא היתה התקלה כי בעילת עובדי כוכבים לא נאסרה להם עדיין כי בימי החשמונאים גזרו על נשג"ז ומה שאמר הקב"ה קח את כל ראשי העם והוקע וגו' הוא בשביל חטא עבודת כוכבים כמאמר הכתוב הרגו וגו' הנצמדים לבעל פעור לכן אמר ראה מה היה בסופן ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף ותיכף כשהרג פינחס לזמרי ותעצר המגפה מעל בני ישראל שמע מינה שעיקר התקלה היתה חטא הזנות תנ"ה : בקש משה לירד ומצא מלאכי חבלה וכו' והקב"ה אמר לו קום רד וגו' · נלמד דבר זה משני מקראות (שמות ל"ב ג') וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים ולא כתיב כאן תיבות קום רד מהר מזה ובספר דברים (ט' י"ב) כתיב ויאמר ה' אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך אשר הוצאת מארץ מצרים סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה · לכן אמר המדרש דתרוייהו איתנהו דבתחלה אמר לו לך רד סתם וכשבקש לירד מצא אותן ה' מלאכי חבלה והיה משה מתיירא מפניהם לרדת עד שסולקו. לסיוע לכך אמר לו הקב"ה פעם שנית קום רד מהר מזה · מזה דייק הוא מקום מתחת כסא הכבוד הוא מקום שאין להם רשות אפילו למלאכי השרת ק"ו למלאכי חבלה וכמו שמצינו במנשה שחתר לו חתירה מתחת כסא הכבוד שאין רשות אפילו למלאכי השרת ליכנס שם : אמר לו מתיירא אני כו' · נ"ע אחר שהראה לו הקב"ה מקום מתחת כסא כבודו שאפילו מלאכי השרת אינם רשאין ליכנס לשם ק"ו למלאכי חבלה א"כ למה היה מתיירא · וכתב תנ"ה שזה המאמר אמר לו מתיירא אני הוא פיסקא בפ"ע והוא כמו אמר מר המובא בתלמוד וכן הענין כאן שמרשים הא דאמרן לעיל וכוונתו בזו הרשימה לדרוש עליו הענין של בא וראה כמה גדולים העונות וכו' : אתמול מנגה אותם וכו' · (בנדרים פ"ג) איתא באותה שעה בקש משה להרגן שנאמר הכף מאף ועזוב חמה ויש אומרים לחמה הרג ע"כ וזה פי' של מנגת אותם ודלא כפי' של המ"כ :

פרשה מב נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר באורך אפים יפותה קצין ולשון רכה תשבר גרם (משלי כ"ה י"ד ט"ו) וקאי על משה דלשון רכה שלו שבר את מדת הדין והאריך הקב"ה אפו לבל יעשה את ישראל כלה : הרי קול שהיה קול · פי' שהיה קול ראוי לכנוס באזני הקב"ה קול העגל שנאמר אלו וישמע יהושע את קול העם ברעו : בטל משה וכו' · פי' על ידי שהתפלל הקב"ה ליתן לו שבילים לבקש עליהם רחמים כמבואר תיכף בסמוך : משל למדינה וכו' · מילתא באנפי נפשה היא והנמשל של העטרות הוא קבלת עול מלכותו ועול מצותיו שהבטיחו ישראל במאמר נעשה ונשמע הם המה העטרות שרצה משה לעטר את הקב"ה : ר' עקיבא דייק והמה דברו עלי כזבים · פי' הכוזב שאמרו עלי דייקא של עצמי פדיתי ומחובר לרישא דקרא כי פשעו בי דייקא : אין סליחה · לפי שדימה הקב"ה ירידה זו לירידת הפלגה וסדום וגם עשה רושם סבר שאף בירידה זו כן הוא : ראה ראיתי וגו' · אולי המדרש מסמיך הסיפא ראה ראיתי וכל הנדרש עליו במקרא ויאמר ה' ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא שמרמז על ראה ראיתי שבמצרים כלומר כבר ראיתי את עונם ומרים שעתידין לעשות ואעפ"כ גאלתי אותם וזהו הפיוס למשה : זה קול העגל · עיין מ"כ אולם בסוף פרשה מ"ג גורס המדרש קול העגל ודורש עני עמי לשון ענות עמי כמד"א קול ענות אנכי שומע · ואולי שאי ד"א הוא רק לפרש השתי מלות עני עמו : אחד עשר יום מחורב וגו' · וקודם כתיב ודי זהב רמז על העגל שנעשה מזהב : הקשתם בראשה · פי' בתחלת הדרך ונסמכה הדרשה על סרו מהר מן הדרך : אחד עשר יום במיוחד שבעשרה · ול"ע מה ענין העשרה ימים לעשרת הדברות ואולי ע"ד מאמר חז"ל במכות שס"ה ל"ת כנגד ימות החמה ופירש"י כי כל יום ויום אומר לא יעשה בי לאו פלוני כי כל יום ויום מיוחד לאחת ממצות ה' אשר לא תעשינה · ואולם הדבר הזה צריך תלמוד שהרי בעשרת הדברות יש ג"כ מצות עשה : סרו מהר מן הדרך אשר צויתים · ועל זה מסיים הדרוש לא היה לכם לחטוא אלא כמה שצויתי אתכם : נבואתו של חבירו · פי' שהנביא היה מתנבא על ענין נבואתו של נביא שהיה אחריו ומתוך כך נבואתו מתבררת : על כ"ב · (בתענית ה' א') פירש"י בפרשת השפוט יש כ"ד עונות שעברו · ניסנא אחרינא שעבר על כ"ד ספרים : מעביר ה' · פי' שאינו חושב אות ה' בענין הסיבה של מסכה ואולי הטעם מפני שאינה נרגשת במבטא ודלא כפירוש המ"כ : אישתיתן לדריא · כמבואר לקמן בסמוך אין דור ודור שאין נוטלין אוקיא ממעשה עגל : סרדיוט · המעריך פי' איש מלחמה והוא שם הכולל לרגלי או לפרשים וכן פי' רב"מ ואמר שלשון יוני הוא : להם עגל מסכה · פי' מלת להם דייקא שלא עשו אותו רק למנהיג ולתועלתם · תנ"ה : בהיות הבוקר · ויהי קולות וברקים וגו' · ופי' שהראה להם כמה נסים ונפלאות כדי שיאמינו לפי שידע שהם קשים :

פרשה מג נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה · פי' אף שמקודם נתנו לו מאת הקב"ה כרצונו הטוב כמו שנאמר ויתן אל משה ככלותו וגו' אלא קודם החטא נתנו לו ולאחר החטא נטל הקב"ה מידו כדי לתפוס גזר דינם זובח לאלהים יחרם מה שלא היה נכתב מקודם לכן כשראה משה כן חטף מידו ואם תאמר שלא כבר היו כל המצות כתובים בין כל דבור ודבור כגלים קטנים שמשוימין בין גלים גדולים כדאיתא במדרש חזית ואי כבר היו כתובים מה הועיל בחטיפתו מיד הקב"ה ויש לומר שזה דוקא בלוחות השניים וכדמשמע בפרשה מ"ו ובלוחות השניים אני נותן לך [illegible]